TRACTATVS

VNIVERSI IVRIS,

Duce, & Auspice

GREGORIO XIII.

PONTIFICE MAXIMO,

in vnum congesti:

ADDITIS QVAMPLVRIMIS

antea nunquam editis, hac * Nota designatis:

XVIII. materias, XXV. Voluminibus comprehendentes.

PRÆTER SVMMARIA SINGVLORVM TRACTATVVM, accessere locupletissimi Indices, ita distinctè, et ordinatè compositi, vt Lector materias omnes, temerè ante hac sparsas, artificiosa distributione sub vno quasi adspectu positas contueri possit.

VENETIIS, MDLXXXIIII.

GREGORIO XIII. PONTIFICI MAXIMO.

SVMMA Summis debentur. Deberi igitur Sanctitati Tuæ, Beatissime Pontifex, Tractatuum in vtroque Iure ad hanc diem editorum editionem, quis dubitat? Cui enim magis Ius diuinum, atque humanum, quam summo Iustitiæ Præsidi, atque Antistiti, conueniebat? qui ab omni sæculorum memoria, communi mortalium omnium consensu, maximum sibi hoc nomine nomen, dignitatem, & gloriam acquisiuerit? In his cum a me præcipue ea præstita sint, quæ mente potius percipi, quam verbis exprimi posse videntur, non ego Sanctitatem Tuam ijs recensendis morabor; neque enim id opus esse existimo. Tantum dicam, omnem laborem, omnem operam, omnem impensam, (quæ quanta fuerit, iudicent homines, ego

 certe

certe incredibilem ſum expertus) gratam mihi, & iucundam accidiſſe, cum in Te vnum mentem, atque oculos conuertebam. Et, cum ab ineunte ętate mihi ſemper illud fuerit propoſitum, vt meis quoque incommodis aliorum commodis proſpicerem, faciundum id mihi magis exiſtimaui in hac tam ardua, tamq. celebri prouincia. quocirca ſummos in vniuerſo Terrarum orbe viros conſului. Ita, mira arte partitis voluminibus, & collocatis, & materijs in vnum congeſtis, quæ antea confuſæ, & mixtæ legebantur, maximo Iuris ſtudioſorum vſui, perfeci tandem, Deo annuente, quod volebam: & votum perſoluo. Ductu autem, & auſpicio Tuo factum eſt, vt hi Tractatus nunc in publicum bono publico prodeant. Tu eos maxime optabas; qui maxima quęque non ſolum optes, quod eſt optimę mentis; ſed aſſequaris etiam, quod eſt eius poteſtatis, quam optimę menti coniunxit Deus. Veniunt igitur Ii ad pedes Tuos, & meo, & publico nomine; ipſorum Auctores, meq. ipſum Tibi plurimum commendantes. Nec fore deſperant, immo vel maxime ſperant, vt Tu ſingulari Pontificia benignitate Eos amplectaris, meosq. conatus, ad maxima quęque adſpirantes, foueas. Id ſi facies, vel potius cum facies; & in Pontificia

tificia dignitate ornanda perſiſtes, qui iam diu tot pręclara egeris, & animum mihi ad alia, Tuo præcipue ductu, inchoanda addes. Eritq. ex hoc, vt boni omnes Tibi maxime ſe debere ſentiant; neque amplius Italiam in Italia, GREGORIO XIII. Pontifice, quærant. Ego certe, quidquid præſtare vmquam potero, faciam, vt ad Tui gloriam id a me emanare intelligas. Faxit Deus, vt Te Eccleſiæ ſuæ diutiſsime præeſſe videamus. Vt ad ea, quæ plurima iam omni laude maiora egiſti, alia etiam Diuinæ Tuę mentis facta accedant; quibus & gloriam inter homines, & in cælis immortalitatem Tibi comparas.

Venetijs. Pridie Kal. Ian. M D LXXXIII.

Sanctitatis Tuæ

Humillimus Seruus,

Franciſcus Zilettus.

LECTORIBVS.

IN Tractatuum editione, Lectores optimi, maximam curam adhibuimus, vt, per materias diuisi, qui antea inordinate, & confuse mixti legebantur, noua nunc accessione locupletarentur. neque quidquam prætermisimus, quod ad id facere intelligeremus. Libros ex longinquis regionibus accersiuimus: nulli impensæ parcentes, vt vestræ vtilitati consuleremus, quam omnium rerum antiquissimam nobis proposuimus. Præcipue autem summorum virorum iudicium adhibuimus, inter quos vel maxime enitent, IACOBVS. MENOCHIVS, & VIDVS. PANCIROLVS, in celeberrimo, florentissimoq. Patauino Gymnasio Ius ciuile maxima laude de loco superiore interpretantes. Maximum quoque nobis commodum attulit illustris, illustris viri, & omni laude digni, ALOYSII. BALBI. BIBLIOTHECA, optimis, innumerisq. referta libris, quam ipse non tam suo, quam bonorum omnium commodo (quod eius est benignitatis) sibi comparauit. Nihil vmquam nos ab eo frustra petiuimus, qui omnia habeat, & qui omnia velit. Assecuti igitur sumus, eius præcipue auxilio, quod volebamus, vt Tractatus uobis traderemus pleniores. cuius etiam consilio effectum est, vt in Indice conficiendo nihil desiderare possitis: materias enim in præcipua quædam capita distinguendas monuit: vt facilior, & expeditior vobis via inueniendi quod quæretis foret. Ita speramus nihil vos desideraturos, quod a nostra diligentia proficisci potuerit. Vos, nobis fauendo, qui vestrum commodum tantopere quærimus, a Deo nobis facultatem alia peragendi precamini.

Bene valete. Venetijs. Kal. Mart. M D LXXXIIII.

AVCTORVM OMNIVM,

Qui in Tomis XVIII, Partibus verò XXV. comprehenduntur,

INDEX.

Quibus Asterisci * nota præfixa est, ij in hisce voluminibus denuo additi sunt.

** Fallentiæ

INDEX AVCTORVM.

INDEX AVCTORVM.

INDEX AVCTORVM.

L

M

INDEX AVCTORVM.

I N D E X

FINIS.

TRACTATVVM OMNIVM,

Qui in Tomis XVIII, Partibus verò XXV. comprehenduntur,

INDEX,

Ita accuratè distinctus, vt, quæcumque in eis materia continetur, facillimè Lectores posśint inuenire.

*** Baptistæ

D.

E.

INDEX TRACTATVVM

INDEX TRACTATVVM

Iure

L.

INDEX TRACTATVVM.

Muliere

Pactis

INDEX TRACTATVVM

INDEX TRACTATVVM

Vide,

Alberti

INDEX TRACTATVVM

FINIS.

TRACTATVS ILLVSTRIVM IN VTRAQVE TVM PONTIFICII, TVM CÆSAREI

iuris facultate Iurisconsultorum,

De Iure cognoscendo, & interpretando.

EX MVLTIS IN HOC VOLVMEN CONGESTI additis plurimis, etiam nunquam editis, hac * nota designatis; & multo, quàm antea emendatiores redditi,

Summarijs singulorum Tractatuum locupletissimis illustrati.

INDICES ACCESSERE ITA LOCVPLETES, vt omnes materiæ, quæ sparsim leguntur, facillimè distinctæ Lectoribus appareant.

TOMVS PRIMVS.

VENETIIS, M D LXXXIIII.

INDEX AVTHORVM in hoc primo volumine contentorum.

TRACTATVVM CELEBERRIMORVM IN VTRAQVE TVM PONTIFICII, TVM CAESAREI IVRIS facultate Iurisconsultorum.

Tomus Primus.

AYMARI RIVALLII ALLOBROGIS IVRIS CIVILIS HISTORIAE Liber Primus.

SVMMARIVM.

1 *Iustitia quid sit, & quotuplex est, & an, & quæ ab alijs sit distincta virtutibus species, an ne etiam aliæ virtutes ei cedant.*
2 *Tres sunt species reipublicæ.*
3 *Regia resp. quæ dicatur.*
4 *Remus & Romulus qualiter a lupa educati.*
5 *Remi interitus.*
6 *Numa Pompilius omnium consensu rex creatus.*
7 *Apud Romanos annus a calendis Ianuarijs incepit.*
8 *Tullus Hostilius a Romulo rex tertius creatus Albanos superauit.*
9 *Ancus Martius de patrum plebisq; voto regnum accepit.*
10 *Tarquinius Priscus regnum qualiter acceperit.*
11 *Seruius Tullus Tarquinij Prisci gener regnũ opa Tranaquilis adeptus est.*
12 *Nummus quare fuit adinuentus, & quis primus signare cępit, & de nummo aureo, argenteo, æneo, ibidem num. 13.*
14 *Lucius Tarquinus occiso Seruio regni administrationem occupauit. Gabiosq; per Sextum filium simulato transfugio domuit.*

1 IVstitia Aristotelis testimonio est virtus, qua homines iusta volunt ac operantur. Et est duplex † legitima & particularis. Legitima omnes complectitur virtutes, & per eam aliquis leges in omni virtute condit, conditas decernit, & decretas cum conditis executioni mandat, studiumque in beatam vitam, & commune bonum dirigit. Particularis autẽ iustitia ab alijs est virtutibus distincta species, & ei reliquæ virtutes omnium Philosophorum opinione cedunt, quam speciali noĩe aliqui æquitatem quoq; appellant: per hanc enim mortalis hõ ius suũ vnicuiq; tribuit, quo nihil est sanctius, nihil æquius, nihil quoq; vtilius. Ius autem cuiusq; e naturali iure cognoscit, gentium, aut ciuili, vnde si ẜm hæc egerit, iusti fungetur officio. Sed omisso iure naturali, quod nec bruta quidem ignorant, & gentium, quo oẽs humanæ gentes vtunt̃, vt scribit Vlpianus lib. Digest. primo. Contentus ero iuris ciuilis originem nũc inquirere, quod populus Romanus sibi cõstituit, claruit proculdubio gẽs illa ante alias oĩ iustitia legitima, quę tã æquũ ius ciuile sibi constituit, vt oẽs ferme gentes id admiserint, cuius scientia (vt dixi) intelligens hõ ius cuiusq; æquitatem quoq; habere & seruare, id est ius suũ vnicuiq; tribuere poterit. Constat aũt hoc ius ciuile Romanorũ ex scripto & ex nõ scripto. Ius scriptum (vt Papinianus tradit) e legibus venit, plebiscitis, senatuscõsultis, magistratuum edictis, decretis principũ & auctoritate, seu responsis prudentum. Quorum auctores & initium originemq; nunc referre est animus, quod non paruo fuerit adiumento ad ciuilis disciplinæ intellectũ, si Caio nr̃o de origine iuris credimus.

2 Tres esse species reipublicæ † Aristoteli pol. tertio visum est, qñ. s. qui his præsunt iustitiam colunt legitimã, qua inferiorum cõmodo & honestati student, leges prout ciuilis dirigit prudentia, circa materiã cuiuscunq; virtutis condendo, conditas decernendo, & decretas cum cõditis executioni tra-
3 dendo. Nã aut penes vnum est ciuitatis gubernatio, & Regia † dr̃ respublica, aut apud paucos, & Aristocratia noĩatur. Interdũ aũt multi ciuitatem gubernant, & tertia est reipublicæ species, quæ Timocratia appellatur, ꝙ si omissa iustitia, vtpote nullas leges æquas condendo, aut indulgẽtia malos mores pullulare sinẽdo, vnus, pauci, aut multi Imperio pręsideant & propriæ vtilitati studeant, totidem sordes præscriptis rebus publicis oppositas cõstituunt, quę tyrannis olygarchia & democratia appellantur. Regia eñ respublica, vt particulatim & distinguamus, & loquamur, est dominatio vnius non proprio, sed regni intendentis bono cõi, Rexque qui ei præest, appellatur, sed tyrannis regiæ opposita est principatus vnius suo quidẽ proprio & nõ regni subditorumq; bono intendentis, & qui ei præsidet tyrannus dr̃. Secunda reipublicę species, quam Aristocratiam nominauimus, est, quũ per studiosos & optimos ciuitas regit̃, huius moderatores magistratus & optimates dñr. Sed in olygarchia pauci & quidẽ praui, non ẜm dignitatẽ bona distribuentes, ciuitatẽ gubernant. Timocratiam verò multi mediocres reipublicæ curam hñtes constituunt, qñ oĩum vtilitati student & consulunt, ꝙ si plebeiorũ dũtaxat commodo vacent. Democratiam constituunt Timocratiæ aduersantẽ. Has aũt tres respublicas apud Romanos seriatim fuisse, hisq; præsidentes iura constituisse oñdemus. Cõstat enim gentis huius Imperium Reges primum tenuisse, & ante Romulum nemo id habuisse traditur, qui e Rhea Siluia a matre fuit cũ Remo susceptus, quod quãtum veritatis habeat, studioso hmõi rerum inquisitori relinquimus. Dicere etenim de eo & regibus cęteris tantũ ꝓposui e Liuio, Dionisio, Eutropio, Plutarcho, Eusebio & alijs historicis, quod ius Romanorũ ciuile exigit, & in breuitate Cornelium sequar nepotem de viris illustribus, nisi iuris ciuilis facienda declaratio me aliquando prolixius scribere coegerit, huic enim magis intendam quàm historiæ contextui.

4 Romulus & Remus † fratres primum a lupa mox ab Acca Laurẽtia Faustuli pastoris coniuge educati Amulio interfecto Regnum Numitori auo restituerũt. Ipsi coactis pastoribus vrbem cõdiderũt, quam Romulus vulturum augurio victor Romam vocauit, & nequis vallum illius transili-
5 ret, quod Remus † irridens trãscendit, & ideo a Fabio celere centurione rastro fertur occisus. Romulus deinde coniugij gratia finitimorũ virgines, quæ prætextu ludorũ, quos simulauerat, Romam venerant. Iam legatis negatas rapuit. Hinc primum bellũ Ceninenses mouerunt, quos Romulus subegit, mox Antẽnates inde Crustuminos bellũ inferentes fudit. Nouissimum bellũ est a Sabinis ortum, inter quos & coniuges pacẽ raptæ conciliarũt, & fędere percusso eos in vrbem Romulus recepit, centum senatores, quorũ consilio vteretur, delegit: & vt Fenestella de magistratibus tradit, eos ab honore patres, ab ætate senatores appellauit. Tris equitum centurias instituens de suo noĩe Ramnenses a Tito Tacio Ticinẽses, a Lucmone luceres appellauit. Populum in tres tribus distribuit, & singulis præfectos duces tribunos nominauit, Tribus singulas in decem curias partitus totidem curiones eis præfecit. Pomponius curias Romulũ ideo dixisse scribit, ꝙ reipublicę curam per sñias earum partium expediebat, & ita leges aliquot curiatas ad populum tulit. Fuerunt inde ab eo diuisæ ẽt curiæ, quas decuriones tuebantur: oĩum primus cũ certo iure populũ ageret, docuit his & alijs latis legibus, vt mulier, quæ viro per sacras leges coniuncta esset, pecuniarum oĩum, sacrumq; socia esset, viroq; defuncto, vt filia patri succederet, & vt filius toto vitæ tpe in patris ptãte foret, quem castigare, verberare, operiq; dare rustico & occidere posset. Sed & vendere filiũ permisit: hãc viri decem post reges exactos in decem tabulis alijs cum legibus ẜm Dionisium conscripserunt. Vxori virum relinquere alia lege Romulus (si Plutarco credimus) prohibuit. Sed viro vxorẽ repudiare permisit, si in beneficio natorũ, aut in adulterio, aut in clauium adulteratione deprehẽsa foret, ꝙ si aliter quis eã repudiasset, eius copiarũ partẽ vxori dari, partẽ Cereri sacrã esse iussit. Sanxit etiam de mulieribus supplicium sumi, quæ vinum bibissent, proinde ex instituto cognatis osculum ferebant, vt si vinũ bibissent, odore deprehendi posset, sicut e Gellio Catone & alijs didici, & forte propterea Cęsari cum mane ad comitia hñdi Pontificatus gratia descẽderet, mater osculũ dedit. Insuper quum populum in patres & plebeios Romulus rursum diuisisset, & hi illorũ patrocinio vterentur, vicissim eos proditionis lege, quam sanxerat,

rat, teneri voluit, si sese accusassent, cōtrave testimoniū dixissēt, vel suffragium tulissēt aduersum, aut cū inimicis fędus percussissent. Annū in decē menses diuisit, primū quoq; Martium e patris noīe appellauit, & vt annus trecentorū quatuor dierū esset, constituit. Menses in calendas, idus & nonas, post distributi sunt, quorum rōnem Ouidius in Fastis, & Macrobius diligenter in Saturnalibus explicāt, mortem quinto & quinquagesimo ætatis anno regni septimo & trigesimo obijt, at qualiter perierit, certi nihil dicere ausim, Liuio, Dionisio Halicarnaseo & alijs de hac re disceptantibus, sequenti anno nullus rex creatus fuit.

6 **Numa** Pompilius † Pōponij filius oīum postea consensu rex creatus nullam belli expeditionē suscepit, sed sacra plurima instituit. Maximum eñ Pontificem, flamines tris, Dialem, Martialē, Quirinalem, & Salios Martis sacerdotes duodecim creauit confectis Vestę ędibus virgines vestales legit, quas in delictis minoribus a Pontifice verberibus affici, ob incestū aūt viuas defodi imperauit, qui mos etiā post reges exactos seruatus est. Nā & P. Licinius Pontifex Maximus virginē quandam vestalem, quæ nocte quadā æternum ignem incuriosè nimis seruauerat, longè post flagro admouit, & incestus causa defodi Corneliā virginem maximā Domitianus Imperator iussit. Diuini cultus institutionē ī octo partes Numa diuisit, quas totidē ministris partim a se, partim a Romulo creatis tradidit curionibus. s. triginta flaminibus celerū ducibus, auguribus virginibus, vestalibus salijs fęcialibus & pōtificibus. Ianū belli pacisq; indicē fecit, vt apertus bellum, clausus pacē esse significaret. & cū Ianuarium, & Februarium confecisset e diebus quinquaginta, quos numero veteri addiderat & e sex diebus, quos illis sex mensibus detraxit, qui triginta dies hēbant, annum ad cursum Lunæ in duodecim menses distribuit, & primos anni menses hos esse voluit, ut Macrobius lib. Saturnaliū primo scriptū reliquit. Plutarchus tñ aliquos refert,

7 q hosce menses sub Romulo fuisse existimauerint † utcumq; fuerit, annus deinde apud Romanos calendis Ianuarijs incępit, sicut Plutarchus in Mario & Numa docet, quod institutū adhuc seruamus, & illa die strena boni ominis gr͞a sicut olim dari solet, nam & Caligula Imperator, si Trāquillo credimus, strenas calendis Ianuarijs stans in vestibulo ædium a populo recepit, leges plurimas & quidem vtiles tulit, fundorum. n. finibus vt suo quisq; contentus esset sacros Ioui lapides apponi iussit, eosque occultantes aut transferentes occidi impunè sacrilegorū instar voluit, & cū deficerent testes, dubios cōtractus fide & iureiurādo terminari constituit. vnde sic magistratus disceptationes plurimas breui dirimere iureiurando docuit. Mulierē quoq; intra decē mēses post obitum mariti nubentē īmolare prægnātē vaccam iussit, ne pellex ædem Iunonis tangeret, & si tangeret, vt Iunoni dimissis crinibus agnum fęminam cederet, legem testimonio Gellij sanxit, eū qui hoīem liberum sciens morti daret., parricidam, vt Festus ait, esse constituit, filium cui pater vxorem ducere permiserat distrahi prohibuit. Postremò cum tribus & quadraginta annis regnasset, morbo annos gerens super octoginta excessit.

8 **Tullus** Hostilius a Romulo rex † tertius Albanos trigeminorum certatione superauit. Albam ob perfidiā Metij Suffectij ducis solo æquauit, populū Albanū Romam traduxit, montē Celiū vrbi addidit, Suffectiū quia in bello Veientiū & Fidenātium, quos Tullus fudit, proditor fuerat, Equis distraxit, lectis in patres Albanorū principibus, ordinē senatorium suppleuit ordini aucto curiā hostiliam fecit, Sabinos deuicit. Fulmine ictus cum regia anno regni altero & trigesimo cōflagrauit.

9 **Ancus** Martius Numę Pompilij filia ortus † patrū plebisq; voto regnū accepit, Latinos bello subegit, Auentinum & Ianiculum montem vrbi addidit, vectigal salinarū instituit, Carcerem media vrbe primus ædificauit. Cornelius eum ab Aequicolis fęciale ius, quo legati ad repetendas res vterentur, transtulisse dicit. Hostiam coloniam in hostio Tyberis deduxit, quatuor annis supra viginti regnauit, alia facturus, si immatura morte præuentus non fuisset.

10 **Tarquinius** Priscus Demarathi † corinthij filius ab Anco tutor liberis relictus regnum oīo ne habita intercepit, magnos ludos instituit, vrbē muro lapideo cinxit, Sabinos priscosq; Latinos bello domuit, Circum maximū ædificauit, Senatus maiestatem centum viris ampliauit, qui deinde minorum gentium fuere appellati, cēturias equitum duplicauit, filio annos tredecim nato propterea quòd in pręlio hostem percussisset, prætextam bullamq; dedit. hinc exordium habuit, quòd bulla & prætexta puerorum ingenuorum dicerentur esse insignia. Primum bellum cum Latinis gessit, & eis vi oppidum Appiolas cępit, anno regni duodequadragesimo interfectus dolo liberorum Anci principis fuit.

11 **Seruius** Tullus prisci Tarquinij gener † Tu. corniculanis & Ocretiæ captiuæ filius regnum opera Tanaquilis socrus adeptus est. Illa enim occiso rege ex alto ad populū despiciens priscum maritum, ne lętale quidem vulnus excepisse dixit, sed interim dum conualesceret, Seruio vices suas demādare hoc modo. Seruius Imperiū nactus Ethruscos domuit, censum, deinde classes, centuriasq; instituit, populū in quatuor tribus distribuit, leges cōmerciales, deq; iniurijs, curijs quæ erant quinquaginta numero confirmauit, collem quirinalem & viminalem & Esquilias vrbi addidit. Aggere, fossis & muro vrbem circūdedit, duas filias Arunti & Lucio Tarquinio soceri liberis in matrimonium dedit: sed immitis Tullia noīe viro, & Lucius vxori bonæ superstites morum similitudine adducti matrimoniū facile contraxerunt, mox Tarquinius a Tullia incitatus regnum conuocato senatu repetere voluit. Seruius aūt veniens vt resisteret, a Tarquinio curiæ gradibus deiectus, & domū refugiens post quatuor & quadraginta annos quàm regnum acceperat, interfectus fuit. Primus post vrbem conditā æs signare cępit, vt Plin. lib. 33. naturalis historiæ tradit, repetita vetere signādi cōsuetudine ab Iano

12 gemino rege primo Italię introducta † qui vna nummi parte sui capitis effigiem, altera nauim, qua aduectus in Italiā Saturnus fuerat, exprimi voluit, sic illius memoriæ consulens abs quo peritiā rudis edoctus fuerat, eūq; regni societate munerauit, vt apud Macrobium. lib. Satur. primo legimus. Signatum est ēt æs nota pecudis, vnde pecunia dicta, necnō suis aut bouis signo, vt Plutarchus in vita Publicolæ scribit, eo q͞ cū nummorum vsus apud Romanos frequens non esset, pecudibus & iumentis fontes plecterentur. Nota nummi ærei fuerunt deinde ex vna parte consulum capita, tertio loco trium virorum reipublicæ cōstituendæ effigies, & nouissimè imperatorū imago, ex parte altera varia in numismatibus signa video, modo est Lupa Remum & Romulum lactās, aliquando triumphus, interdum ciuica Corona cū his literis ob. C. S. Sępius fęcialis equo vectus dea Deusve aliquis, alias præterea complures non id genus figuras e voluntate nūmos percutientium in ipsis numismatibus videmus, quas callens historiam dūtaxat cognoscere poterit. Nūmus verò argenteus, vt Plinius. eodem loco scriptū reliquit, percussus est anno vrbis quingentesimo octogesimoquinto. Q. Fabio consule, quinq; annis ante primum bellum Punicū, cuius nota bigæ & quadrigæ fuerunt, inde bigati & quadrigati nūmi appellati sunt, mox lege Papyriana Semiūciales asses facti fuerūt. Victoriatus deinde nūmus lege Clodia percussus est, & ita a signo victorię, quo insculptus erat, dictus est postea argenteus nūmus, easdē notas, quas æneus habuit parte vna cōsulū scilicet, aut trium virorum capita, & postremo angustorū effigiē ex altera multiplices formas sicut æneus habuit. vnde Augustus (vt Suetonius scribit) nūmum argenteum nota sideris capricorni, quo natus fuerat, percussit, & Nero nummum citharędico habitu, quo se oblectabat, fabricauit. Aureus nūmus

13 † sexagesimo altero anno post argenteum percussus est, cui consulum primò, triumq; virorū secundò, deinde Imperatorū capita ex vno latere imprimi cęperunt, & ab his sicut alij sępè nomē accepit, quod & inscriptio demonstrabat. Vnde rōnibus his vnā Iudæorum dubitationē subdolam Christus diremit, nam eis, an liceret censum soluere Cęsari percunctātibus, dixit, vt sibi numisma census oñderent, postea cuius imago illa, & in nummo posita supscriptio esset, interrogauit: demū Iudęis has Cęsaris esse rñdentibus, quę erant Cęsaris reddere Cęsari, & quę Dei erant Deo reddere iussit. In altera nūmi aurei parte varias, vt in cęteris notas reperio. Et aliqñ Romæ magistratus fuit, quē tres viri monetales auri argentiq; flatores gerebant, quorū teste Fenestella diligentia erat, vt numismata auro probo argentoq; fabricarentur. Numi inuentione humanis necessitatibus subuentū est, & p͞mutationi introducta emptione derogatū origo certe emendi, uendendiq;, vt in lib. Digestorum duodeuigesimo apud Paulum scriptum habeo, a permutationibus cępit: olim. n. non ita nummus erat, neq; aliud merx, aliud preciū vocabatur. Sed vnusquisq; s͞m necessitatē temporū ac rerū vtilibus inutilia permutabat; q͞m plerunq; euenit, vt quod alteri superest, alteri desit: sed quia nō semper, nec facilè cōcurrebat, vt cū tu haberes, q͞d ego desiderabam, inuicē haberem, quod tu accipere velles, electa est materia, cuius publica ac perpetua æstimatio difficultatibus permutationum æqualitatę quantitatis subueniret, eaq; materia in publi. formam percussa vsum dñiumq; non tam e substantia, quàm e quātitate prębet, nec vltra merx vtrumq;, sed alterum precium uocatur.

14 **Lucius** Tarquinius prisci † Tarquinij filius regni administrationem Seruio occiso occupauit, Gabios per Sextum filium simulato transfugio domuit, leges aliquot tulit. Sed & veteres multas sustulit. Superbi cognomē ob iustitiæ contemptum meruit, vt apud Halicarnaseum lib. j. & iiij. scriptum legimus. Princeps enim iste non regiā rempublicā, sed tyrannidē magis constituit, proprio enim non subditorū cōmodo studuit, vnde tyrannus non rex dici meruit, cuncta libidine magis, quàm legibus regens, tm͞ a patrū consilio & opinione in rebus gerēdis abfuit, vt ex eis partē clariorem morte & exilio perdiderit. Volscis Suessam & Pometiā eripuit, cloacam grandē & iocos in circo composuit, primus ferias latinas adinuenit, vincula excogitauit, taureas fustes, lantumias, cōpedes, cathenas, exilia & metalla primus regum morē de oībus senatum consulendi soluit, rēpublicam domesticis consilijs administrauit, bellum, pacem, fędera societatesq; per sę, cum quibus voluit iniussu populi & fecit & diremit, templum Ioui in capitolio ædificauit, & cum ardeā obsideret super alia ob violatam a sexto filio Lucretiam anno regni

quinto

quinto & quadragesimo (si Liuio credimus) vrbe exactus est. Sed Halicarnaseus annos quinq; supra viginti eum regnasse libro primo & quarto asserit, regnum deinde per Porsenam Ethruriæ regem frustra recuperare conatus. Cum is cum summa ignominia reliquum vitæ tempus exegit. Huius temporibus Sextus Papirius iureconsultus apprime peritus fuit, qui, si Pomponio credimus, leges sine ordine ab regibus latas in vnum composuit, liberque eius hac ratione ius ciuile Papirianum appellabatur. Lex ergo prima iuris ciuilis species primum ab regibus originem habuit, quapropter eos non ab re commemorauimus, mox a populo, vt statim dicetur, processit: nam sunt leges principis sicut liberi populi, vt Valla tradidit: sed quæ a rege conduntur, alterius consensum nequaquam requirunt, quæ autem a populo sanciuntur, consulis interrogatione egent, & propterea iuresconsulti legem esse dicunt, quam populus Romanus senatorio magistratu interrogante veluti consule constituebat, qua diffinitione leges a Regibus conditas non comprehendūt, eo q͞ cum suis latoribus exoleuerunt perempta prima reipublicæ specie, cui regia manus a cōdita vrbe ad suam eiectionem vsque ducentis annis & quadraginta quatuor omnium opinione præfuit.

AYMARI RIVALII ALLOBROGIS IVRIS CIVILIS HISTORIAE,

Liber Secundus.

SVMMARIVM.

1 *Romani loco regum duos consules annuatim creabant.*
2 *Romæ qui primi consules creati.*
3 *In ciuem Romanum animaduertere, nefas erat.*
4 *Fæminis purpura veste & aureis segmentis vti a senatu permissum fuit.*
5 *Lex Agraria a Sp. Cassio consule promulgata fuit.*
6 *Caius Darentilius legem promulgauit, vt quinque viri legibus de imperio consulari scribendis crearentur.*
7 *E Solonis sanctionibus hæc duo fuere, ne sepulchra in vrbe forem, ne prolatus & lamentationes in alieno funere fierent.*
8 *Monumenta ascia polire lex prohibebat.*
9 *Mulier in adulterio deprehensa consuetudine Romuli repudiari poterat.*
10 *Filiam in adulterio deprehensam cum adultero occidere patri lex Iulia permittit.*
11 *Vxorem domi in adulterio deprehensam marito repudiare licet.*
12 *Virginum raptores vltimo supplicio sunt afficiendi.*
13 *Lex Solonis a decem viris ampliata.*
14 *Furem deprehensum occidere, an sit lege permissum.*
15 *Romanus populus Athenas legatos misit, qui Solonis leges gētium ritus & mores ciuitatum instituta iuraque describerent.*
16 *Qui ad legitimam hæreditatem admitti debeant.*
17 *Pupillus vbi & apud quos ali debeat.*
18 *Lacedemones iure scripto vsi non sunt.*
19 *Cadauera lex Romanorum in vrbe sepeliri vetuit.*
20 *Sepeliri in vrbe & intra vrbem lex christianorum prohibet.*
21 *Patri filium vendere permissum.*
22 *Deos adire castè lex iubet.*
23 *Dionysius regno pulsus ludi magister fuit.*
24 *Dijs sacra facturus corporis ablutione purgabatur.*
25 *Decima quæque veteres dijs suis offerebant.*
26 *Christiani diuos aliquot colere non debent, nisi prius auctoritate Romani Pontificis approbati publicè & recepti fuerint.*
27 *Christus inter deos Tiberij temporibus a Romanis cur non est receptus.*
28 *Hadrianus Christo templa primus omnium condidit.*
29 *Delubra & deorum lucos contra magorum sententiam lex esse iubet.*
30 *Lares vnde dicti.*
31 *Alexander Seuerus quos lares coluerit.*
32 *Romani imperatores consecrabant.*
33 *Festi dies quibus legibus sunt introducti, & a quibus negociationibus & actibus cessabatur.*
34 *Feriæ publicæ quotuplices sunt, & quādo celebrabantur, & quorū actuum cessationem dicebant.*
35 *Feriæ in honorem sanctorum introductæ an possint partium consensu tolli, & an feriæ ob hominum vtilitatem.*
36 *Dies profestus quotuplex est, & quid illis dieb. facere leges permittebant.*
37 *Sacerdotes aruorum a quo fuerunt ordinati & ad quid.*
38 *Hostiarum genera quot sint, & quæ cuiq; diuo secundū leges p͞mittebātur.*
39 *Ambarnalis hostia quæ sit, & vnde dicta.*
40 *Iuuencus Ioui imolabatur, Capra autem Mineruæ, ibidem num. 41. Porca Cereri, ibidem num. 42.*
43 *Hostia quid sit, & quid victima, & in quo differant inuicem.*
44 *Numa Pompilius diuini cultus religionem & institutionem in octo diuisit partes, in Curiones. s. Flamines, Celerum duces, Augures, Virgines Vestales, Salios, Feciales & Pontifices.*
45 *Flamines vnde dicti.*
46 *Vestales virgines a Pon. Max. verberibus afficiebantur, si per incuriā ignis sempiternus, cuius curam habebant, extinctus fuisset.*
47 *Augures a quo sunt primum statuti, & qualis eis a legibus fuerit data potestas, & quem in augerendo ritum seruauerint, & qualiter, & quotuplicia auguria ex auibus capiebantur.*
48 *Tropheus quibus & pro quibus rebus dabatur.*
49 *Dictator se vel vnum ex militibus pro salute populi deuouebat.*
50 *Triumphus quando permittebatur, & qualiter fiebat.*
51 *Aruspicum disciplina apud veteres in honore & precio fuit.*
52 *Sacrificia nocturna mulieribus prohibita.*
53 *Mulieres sacras Cereri faciebant, & quæ ab eis prohibebantur.*
54 *Ludus scenicus a quo fuit adinuentus, & ad quid, & qualiter fiebat.*
55 *Sacerdotes sumere pecuniam an & qua lege prohibebantur.*
56 *Vota reddi an debeant, & an possit immutari, & qui voto obligantur.*
57 *Religionis violatæ pœna qualis erat, & qui ob eam spretam, aut violatam afflicti fuerunt.*
58 *Manes sacrificijs placare quis instituit, & an mani iura violare debeant.*
59 *Exequiæ qualiter in defunctum impendebantur.*
60 *Sepulchri violator qualiter, & quibus legibus puniebatur.*
61 *Funebris oratio a quo fuit adinuenta, & quibus permittebatur.*
62 *Funebris sumptus qualis fuit, & quis circa illum modus, & per quem debeatur, & quid funeris sumptus appellatione veniat.*
63 *Salij qui sunt, & a quo fuerint introducti, & quod sit eorum officium, dictū est supra in cap. Numa. & iterum lib. ij.*
64 *Magistratus a quo fuerint ordinati, & an par imparem possit habere imperium.*
65 *Magistratus plures Romani in exercitu habebant.*
66 *Prætor quis dicebatur, & an exercitui intereat, & qualem habebat p͞tātē.*
67 *Tribunorum genera quot sint.*
68 *Militiæ continentia qualis fuit antiquis.*
69 *Edilis curulis quis dicebatur, quod erat eorum officium, & circa quæ, & quotuplex erat edilis curulis genus.*
70 *Censores quando sumpserunt exordium, & a quo, & quid eos decebat.*
71 *Prætor quando sumpsit exordium, & circa quæ versabatur eius arbitrium & potestas.*
72 *Militaris disciplina quāto in precio, ac cultu fuerit apud Romanos duces.*
73 *Qui ad eundem honorem denuo redibat lege Iulia de ambitu tenebatur.*
74 *Dictator quis dicebatur, & quale eius erat imperium, & officium & circa quæ, & à quo eligebatur.*
75 *Auspicia quibus sunt permissa, & illa negligentes qualiter fuerunt afflicti, & in quorum erat potestate, ibid. num. 77.*
76 *Bella qualiter, per quos, quando, & in quos gerebant Romani.*
78 *Senanatorius ordo a quo statutus est, & qualis erat Senatus potestas, & quatenus erat senatorum numerus, qualesque ad id munus obeundum eligerentur.*
79 *Lex de suffragijs a quo fuerat lata, & ad quid.*
80 *Quæstor quis dicatur, & qualis sit potestas & eius officium, & quis possit esse quæstor.*
81 *Auguria quanta in veneratione apud Romanos erant, & quàm diligenter obseruabantur. Et qui auguria & aruspicia primi prohibuerunt. ibidem num. 82.*
83 *Dignitates dono, vel pretio adipisci quis prohibuerit.*
84 *Sententia pecunia lata tanquam venalis nulla est.*
85 *Magistratus quale iusiurandum præstent, & qualiter illius transgressores puniantur.*
86 *Suffragia emi quis prohibuerit, & qualiter illa emens puniatur.*
87 *Censores quis statuerit, & quæ eis in republ. erat cura, qualis sit eorum administratio & potestas.*
88 *Hæredes qui dicantur, qui sui, & qui necessarij, & quis in hæreditate præferatur.*
89 *Tutela quid sit, quibusque & per quos decernatur.*
90 *Familiæ erciscundæ actio qua lege, quibus, & contra quos competat.*
91 *Legitimus infans quando dicatur, & possit nasci.*
92 *Capite census quis dicatur.*
93 *Labeonis Antistij, & quantum in iure valuerit, aut scripserit.*
94 *Mulieres genas radere lege xij. tab. est prohibitum, & qualiter id sit intelligendum.*
95 *Lessus lamentatio & lugubris eiulatio est, non vestis lugubris, vt voluerunt aliqui.*
96 *Mulier virum defunctum lamentari an debeat, & an indui lugubri veste.*
97 *Iudex vel arbiter venalem sententiam ferens qualiter per leges xij. tab. puniebatur, & qualiter qui per imprudentiam malè iudicabat.*
98 *Pater filiam vendere cuius permissione possit.*
99 *Actio iniuriarum per quem est introducta, & contra quos.*
100 *Testis pecunia corruptus qualiter puniatur.*
101 *Lex de arboribus cædendis à quo fuit lata, & contra quos.*
102 *Furtum quid sit, & quotuplex, & qualiter puniatur, & apud quos non.*
103 *Lege Papia quid concessum sit.*
104 *Connubium patritijs cum plebeijs qua lege probibitum erat, & qua lege permissum, & vtriusque ratio.*
105 *Castrari mares quis prohibuerit, & contrafacientis pœna.*
106 *Frugibus alienis nocens per incantationes, seu aliàs qualiter puniantur.*
107 *Magicas artes exercentes & incantatores qualiter puniantur.*
108 *Frugum appellatione quid veniat.*
109 *Glandem legere quis prohibuerit, & qualiter contraueniens puniatur.*

EXactis Regibus fuit apud populum Ro. altera reipublicæ species Timocratia nomine, quæ est principatus multitudinis, quæ nullo discrimine habito omnium curat vtilitatem & inquirit. Illo enim tempore P. Romanus rempublicam cum omniũ commodo gubernauit, & loco regum duos cõsules creauit, † [1] quos vnoquoq; anno, ne auderẽt aliquid pmutari placuit, vt Salustius in Cati. scribit, & quia calendis Ianuariis apud Romanos annus incipiebat, tunc ipsi consules procreati magistratum inibant, vt ex Plutarcho in vita Marij colligitur, & Marcellus de conditionibus & demonstrationibus ostendit. Consulatus tamen teste Liuio interdum idibus Martij initus est. Mos quoq; erat, vt designati consules gratias populo agerẽt, benigneq; alloquerentur, quod Paulus Aemilius in secundo consulatu facere nolui, affirmans non sui, sed efflagitantis populi gratia se consulatum ſm petiissent. Dicti sunt autem eo nomine cõsules ſm Fenestellam, ꝙ publicæ rei consulere deberent. Et cum lege Tribunitia omnes ferè a regibus constitutæ leges exoleuissem, in earum locum ipsius populi leges ad consulum aut tribunorum interrogationem latæ subrogatæ sunt, atq; successerunt. Primùm enim L. Iunio Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis consulibus creatis † [2] ne ipsi & cæteri deinceps per omnia regiam potestatem sibi vendicarent, lege cautum est, teste Pomponio iurecõsulto, vt a consulibus ad populũ puocatio esset, neue sine iussu populi in caput ciuis Romani animaduertere possent, solum eis relicta est coerctio: & vt in vincula publica duci iuberẽt. Plutarchus tñ hanc legem a P. Valerio Publicola consule latam fuisse scribit, postea Tarquinius Collatinus sorore Tarquinii superbi & fratre patruele genitus videns nomen suum, eo quòd de gente Tarquinia esset, ciuitati inuisum, se consulatu abdicauit, rebusq; suis omnibus Lauinium translatis ciuitate excessit. Hinc Brutus alter consul ex senatusconsulto ad populum tulit, vt omnes Tarquiniæ gentis exules essent. Deinde P. Valerius in Collatini locum suffectus legem commitiis centuriatis post Bruti exitum tulit. Nequis magistratus ciuem Romanũ aduersus prouocationem verberare † [3] aut necare vellet, & de sacrando cum bonis capite eius qui regni occupandi concilia inisset. Lege ciuium vectigalia ẽt sustulit, si Plutarcho credimus, & ærariũ creatis duobus quæstoribus Veturio & Minutio Saturni ędem constituit, & consulibus non parentes boum & duarum pecudum precio qñque multari disposuit, multas alias Solonis leges Publicola ad suum vsum traduxit. Sextodecimo anno post reges exactos pp tributum & militiam, quam plebs tolerabat, in montem sacrum trans Anienem secessit, & duos tribunos G. Licinium, & L. Albinum,

num, qui plebeij essent magistratus, creauit, leges quoque, quibus suum in patres ius tueretur, priusquam in vrbem reuerteretur. Tribuno rogãte condidit. vnde & sacratæ dicebantur, ad patrum plebisque concordiam pertinentes. Et vt Menenius Agrippa patribus plebem reconciliaret, inter cætera ab eis concessum est, vt plebis magistratus essent sacrosancti, neue cui patrum capere eũ magistratum liceret, & ita plebs in vrbem reuersa est. Postea cum Marcius Coriolanus ingentem Voscorum exercitum portis vrbis admouisset, vt patriam oppugnaret, nullisque ciuium legationibus flecteretur, tandem Veturiæ matris & Volumniæ vxoris precibus † [4] & lachrimis ab vrbe castra mouit, quare Sp. Nancio & Sex. Furio consulibus a senatu decretum fuit, vt fœminis semita viri cederent, vt purpurea veste & aureis segmentis vterentur, quod primùm in hanc vsque diem seruatur, & Romuli temporibus authore Plutarcho etiam in vsu fuit. Lex agraria paulopost a Sp. Cassio consule † [5] primum promulgata fuit, qua dimidiũ agri ab Hernicis adẽpti Latinis, & dimidium plebi diuidere voluit, sed cum maximis motibus rerum agitata est, sicut aliæ id genus, quæ post istam latæ fuerunt. Volero deinde Tribunus plebis legem. L. Pinario & P. Furio consulibus ad populum tulit, vt plebeij magistratus tribuniciis comiciis fierent, quæ cum patribus displiceret, eo ꝙ eis omnem potestatem auferret creandi per elientium suffragia tribunos, quos vellent, ad impediendã legem Ap. Claudium Apij filij filium plebi infestum & Quintium consules fecerunt, quod non profuit: nam post longas altercationes a Lectorio Voleronis collega perlata est, tuncque primum tribuniis comiciis numero etiã addito creati sunt tribuni. Gn. Siccius. L. Numitorius. M. Duellius, Sp. Illicius. L. Mecilius. Legem etiam absentibus. L. Tricipitino. & T. Veturio Gemino consulibus. C. Tarentillus Arsa plebis tribunus † [6] promulgare voluit, vt quinque viri legibus de imperio consulari scribendis crearentur, vt iure a populo dato consules vterentur: non autem libidinem ac licẽtiam suam pro lege haberent, & de hac lege Tarentilla diu inter plebem & patricios disceptatum est, tandem Sp. Tarpeio & A. Aternio consulibus abiecta fuit per hæc ferè tempora cautum est, vt decem Tribuni plebis deinceps crearentur, & de Auentino publicando lex fuit etiam lata. Deinde quia inter patres & tribunos pro legibus ferendis magna sepe contentio erat. Tribuni finem certaminum facere polliciti sunt, si legumlatores & ex plebe, & ex patribus crearentur, qui leges communes vtrisque vtiles ferrent, quibus patres in legibus ferendis, non in latore assenserunt: qm̃ daturum legem neminem nisi ex patribus aiebant. vnde ne quis esset inuidiæ locus, leges extraneas habere placuit. Quare in Græciã Sp. Posthumius albus & P. Sulpitius camerinus & A. Manlius publica auctoritate profecti sunt & optimas quasque Grecię leges & instituta mores, iuraque anno tertio, q̃ recesserant aduexerunt. E Solonis enim sanctionibus, † [7] quibus Athenienses vtebantur, hæc insigniora legum capita eos attulisse credimus, ne sepulchra in vrbe forent. Ne ploratus & lamentationes in alieno funere fierent. Ne bos imolaretur. Vt tribus duntaxat vestibus quis vteretur minuendi sumptus gratia hæc fuisse introducta existimo. Ne ad aliena monumenta, nisi quo tempore funus efferretur, quispiam accederet. Ne quis sepulchra deleret, neue alienũ inferret, pęnaq; esset, si quis bustum, aut monumentũ, aut columnam violaret, deiiceret, frangeret. Ne in vita in defunctos maledicta coniicerent. Has quoq; Solonis leges tres prædicti Romanorum legati attulerunt, vt si quis in sacris locis, vel in iudicio, vel apud magistratus, aut cum certaminum instaret spectaculum, in ciuem maledictis esset inuectus, illi tris dragmas ęrario duas soluere cogeretur, vt si quis aliquid in agro plantaret, quinque pedibus, si ficum, vel oleam nouem a vicino abesset, vt scrobes & fossas estodere liceret, modo tñ ab alieno abesset, quantum fossę fastigium foret. Vt quicunq; apũ aluearia conderet, trecentis passibus ab alterius ante conditis abiret. Vt mulier dote careret. tris duntaxat vestes & vasa quædam patruo empta domo paterna efferret: quia societatem coniugij non precio, sed liberorum charitate iungi opertere Solon existimauit. Sequẽtia quoq; capita Posthumius, Sulpitius Manlius è Solonis legibus delegerunt, vt si quis liberos non haberet pro voluntate hæredem constitueret, nisi morbo ingrauescente, aut medicamentis coniugisve suasionibus, ac blanditiis hæredem constituere adduceretur, aut vinculis & cruciatu dicere hæredem cogeretur, vt necessaria vitæ subsidia filius patri, a quo nulla arte esset ad vsum vitæ institutus non deberet. Et vt meretricibus nati parentes alere non tenerentur. Sed legitimè qui nati parentes nõ educarent, ignobiles & obscuri essent. Vt mechum in adulterio deprehensum necare liceret. Vt qui ingenuæ virgini vim attulisset, decẽ dragmis mulctaretur, quam si suasione in suam traxisset sentẽtiam viginti dragmarum pœnam lueret, nisi palã quęstũ corporis faceret. Ne filia sororve nisi in stupro deprehenderetur, vendi posset. De offensione quadrupedum hanc Solonis legem aduxerunt. Vt canis, qui aliquid morsu læsisset, capistro quatuor pedum alligatus dederetur, & de furto hanc a Solone legem pręscripti viri habuerunt, vt fures pęna dupli multarentur. Has quoq; constitutiones a Solonis legibus decerpserunt, ne parricidij affectateq; tyrãnidis damnati magistratum caperent. Et si ob discordiam dissensionemq; seditio, atq; discessio populi in duas partes fieret, & ob eã causam irritatis animis vtrinque arma caperentur, pugnareturq;, vt is qui in eoq; tẽpore in eoq; casu ciuilis discordiæ non alterutri parti sese adiungeret, sed solitarius separatusq; a communi malo ciuitatis secederet, domo, patria, fortunisq; omnibus careret, exul extorisq; esset & hanc legem Gelius ideo Grecos recepisse dicit, vt boni homines seditionẽ timentes diuersas partes secuti ciues reconciliarẽt. Prædictas autem Solonis leges aduectas paucis additis, aut detractis. Ita Romani in suas tabulas per decem viros retulerunt, vt e Cicerone de legibus & iureconsultis Gelioque & aliis colligitur. {In vrbe ne Sepelito, neue vrito, ne facito rogum, ascia ne polito.} hãc legem Petronius & Flora eius vxor transgressi sunt, nã monumentum viui sibi poni Valentiæ curauerũt, & sub ascia dedicauerunt, quod adhuc in æde diui Felicis extat. Romanus quoque apud Allobrogos iuxta Lugdunum Eustico filio monumẽtum sub ascia dedicauit, vnde ascię forma semper marmori ea polito insculpata est maximè vbi inscriptio huius instri meminit. Alij ẽt complures monumenta ꝯ hanc legem ascia polire, vt in multis † [8] Romanorũ sepulchris regiones pagrans videre poterit, & hanc consti. sumptus minuendi gratia Cicero inuentam fuisse dicit. Hinc sumendã cõiecturã existimo, minimũ quemq; Romanorum cupiditate gloriæ sibi monumenta facere & ascia polire voluisse, vt hac lege sumptus hmõi minuere necessarium fuerit. Sed Galli tãti sunt huius gloriæ spretores, ꝙ ne bellicosi quidem principes apud eos sepulchra facere, vel perpolire curauerint, vel adhuc curẽt. vnde cõtraria lege potius monumẽta facere & ascia polire astringi debuerunt. Ast vilissimus quisq; gregarius Romanorũ miles Galliã, & Italiã, aliasq; prouincias suis inscriptionibus & sepulchris repleuit & fedauit, vt ille bonus Petronius qui suo testimonio veteranus erat & honesta missione missus, & Romanus ille, qui Euticho filio duodeuiginti annos duntaxat agenti tãta cura monumentum fecit. Tanta fuit huius gentis gloriæ cupiditas hanc rõne quales his sepulchris conditi, aut marmoribus inscripti fuerint sepenumero ignoramus, quia historici & scriptores eos commemorare ob vilitatem neglexerunt. Duæ primæ leges sequentes timore incendij & ad tuitionem sepulchrorum factæ sunt {rogum bustumve nouum inuito dño ne propius ędes alienas sexaginta pedes adiicito, vestibulum sepulchri, bustumue ne vsucapito. ploratus & lamẽtationes in funere sublatæ sunto.} Cicero refert hanc legẽ in decimam tabulam a decem viris fuisse coniectam. {Defuncti iniuria non afficiuntur, si iniuriã alteri facit. xxv. asses ęris pene sunto.} Hanc legẽ Labeo iurisconsultus in libris ad quos xii. tab. cõscripsit non probauit: qm̃ ab iniuria faciẽda nemo ẽt inops quinq; & viginti assibus deterreretur. Lucijque Neratij facto huius legis iniquitatẽ ostẽdit, qui os hominis liberi manus suæ palma verberare pro delectamẽto habebat, deinde seruo suo secãti crumenam plenam assium portanti iubebat: vt iniuria affecto quinq; & viginti asses statim ſm xij. tab. numeraret vnde postea ſm eũdẽ Labeonẽ prætores hanc legẽ abolescere & relinqui censuerunt, iniuriisq; ęstimãdis recuperatores sedaturos edixerunt. Hanc legem tñ Cecilius iureconsultus cũ a Phauorino iniqua diceretur, apud Gelliũ tueri nixus est. Alias leges prosequamur. {Re, persona, tpe, loco atrociores iniuriæ iudicantor. si qui sepẽ, vel maceriã iuxta alterius regionẽ effoderint, terminũ ne excedunto: si aũt murum, pedẽ vnum, si domũ, duos pedes relinquunto: si verò sepulchrum, aut foueã effoderint, quantum sit profundum, tãtundẽ derelinquunto: si puteũ, passum: oliuã aũt, aut ficum nouẽ pedes ab extranea regione plantanto: in cęteris aũt arboribus quinq; pedes seruanto.} Forte oliuam & ficum hæc lex ab aliis arboribus distinxit: quia hmõi arborũ radices longius proserpunt, damnumque ob id finitimis afferunt: an hoc tñ sit verum agricolas consule. Hanc legẽ Caius iuresconsultus sicut relata est, in finib. regundis citauit, & ꝙ in finibus xij. tab. vsucapionẽ inter quinq; pedes esse voluerint, Cicero elegãter in legib. dixit. Sed postea ex cõstõne Valentiniani, Theodosij & Archadij imperatorũ pscriptio quinq; pedũ sublata est, vt finalis iurgij vel locorũ libera perageretur intentio. Aliam Solonis legem de instõne hæredũ decẽ viri in duodecim tab. sine exceptione aliqua hoc mõ descripserũt. Vti quis quæ legasset, suæ rei ita ius esto. postea tñ alij legũlatores iureconsulti s. & imperatores eis qui aliquẽ testari quoquo mõ cogunt, aut prohibent, pęnã imposuerũt: deinde sic aliæ leges trãslatæ sunt. Filius arte carens patris in curia eidẽ necessaria vitæ subsidia ne præstato, alioquin parẽtes educare cogitor. e meretrice natus patrem non alito. mechum in adulterio deprehẽsum necato. De muliere hac lege nõ expressim cauet, at Romuli cõstõne † [9] mulier in adulterio deprehẽsa repudiari poterat. Cæsar verò Pompeiam vxorẽ non in adulterio deprehẽsam, sed adulterij suspicione non carentẽ repudiauit: nam cũ magna suspicio esset, Clodiũ Pompeię consuetudinẽ habuisse, ex eo ꝙ dũ noctu sacra Bonæ deæ fierent, veste muliebri Iulij ponticis ædes, vbi tunc forte celebrabãtur intrasset, & ibi interrogatus qd nã quæreret, & vnde esset, se præstolari Pompeiæ ancillã dixisset, a Cesare Põpeia ex hac adulterij suspitione repudiata est: & cum postea in Clodium ob eandẽ causam de pollutis ceremoniis accusatum

cusatum Cęsar testis citatus se quicquã comperisse negasset, ab ac
cusatore interrogatus, cur igitur vxorem repudiasset, quĩ meos
(inquit) non delicto solum, sed & delicti suspitione oportere ca-
rere censeo. Si mariti hac Cæsaris ratione mulieres nostri epis re-
pudiare possent, proh Iupiter, quotquot diuortia fierent: perpau
cæ sunt enim mulieres, quæ hodie suspitione careãt, nescio si mu
tua fęminarũ inuidia, aut hominum iniquitate, qui omnia in de-
teriorem potius, q̃ in meliorem partem interpretantur, ista suspi
tio proueniat, sed & culpa ipsæ mulieres non omnino carent, ꝙ
procos cupiditate nubendi libenter admittant, ꝙ comptos iuue-
nes attentè audiãt, & ꝙ notis ignotisq; ęquè familiariter vtantur.
Quinimmo a multis adamari varium hoc animal sibi in gloriam
& honorẽ sæpius ascribit, lege posthac Iulia patri filiã in adulte-
10 rio deprehensam † cũ adulterio occidere concessum est, dummo
do filiã in ptãte habeat & ambos in ipsa turpitudine, aut in ipsis re
bus venereis ꝟm Labeonis & Pomponij opinionem deprehẽde
rit, quod Solon & Draco, teste Vlpiano, voluerũt. marito quoq;
adulterum vxoris suæ lenonem, aut artem ludicram facientem,
libertum, seruumve suum iudicio quoq; publico damnatum do
mi suæ deprehensum lege Iulia occidere permissum est, vt Mar-
tianus de adulteriis scribit, quod & Alexander Imperator sanxit;
11 vxorem verò domi in adulterio deprehensam maritus † sine mo
ra dimittere debet; hæc omnia tñ iure pontificio facere nõ licet.
Dubitationes autem, quæ circa legem Iuliam & cõsequenter cir-
ca hãc. xii. tab. legem occurrere possent, Iureconsulti in titulo ad
legem Iuliam de adulteriis decidunt, & terminant. Sed aliarum
legum translationem referamus. {Vim ingenuæ virgini inferre,
aut eam suasione in tuam sententiam trahere caueto sororẽ, aut
filiam in stupro deprehensam vendito. } Posteriori iure ciuili q
12 virginem rapit † vltimo punitur supplicio, & qui eam sine vi stu-
prat, lege Iulia de adulteriis condemnatur: sed iure pontificio stu
prans virginem dote constituta eam in vxorem ducit, & si eam
ducere nolit, dotem constituit, & castigatur, at patre nolente fi-
liam dare stuprans dotem soluendo liberatur. Legem autem So
13 lonis de offensione quadrupedum † decem viri in hunc modum
ampliarunt. {Si quadrupes pauperiem fecerit animal, quod com
misit, noxiam dato, aut noxiæ ęstimationẽ offerto. } Sed ab eius-
dem lege in furis lata recesserunt, quoniam vt Gellius lib. xj. re-
fert, ita de hac re. in xij. tab. scripserũt. {Furem, qui manifesto fur-
to prehensus erit, si furtum aut noctu faciat, aut interdiu compre
henderetur, se telo defendat, occidito, & cæteris manifestis furib.
liberos verberato, & ei cui factum luci furtum erit, si telo nõ de-
fendant addicito: seruos autem in manifesto furto prehẽsos ver-
beribus affligito, & e saxo pręcipitato. pueros impuberes præto-
ris arbitratu verberato, noxamq; ab his factã sarciri facito, furta q̃
ꝑ lancẽ liciumq; cõcepta erunt sicut manifesta vendicato. } Ca-
ius in lege Aquilia dicit ita demum hanc xij. tab. legem furem no
14 ctu † aut interdiu deprehensum occidere permisisse, si id ipsum cũ
clamore significarent, & si interdiu se fur telo comprehensus de-
fenderet. Teli autem appellatione, vt ipse Caius alibi interpreta-
tur, & fustis & ferrum & lapis & deniq; omne quod nocendi cau
sa manu mittitur, in hac lege significatur, licèt vulgo, ꝙ ab arcu in
longinquum mittitur, telum appelletur. In hac lege decem viri
sententiam Draconis in aliquo secuti videntur, qui primus om-
nium leges Atheniensibus dedit, & inter alia furem cuiuscunque
furti supplicio capitis esse puniendum censuit, atque sanxit. po-
stea ab illa lege decẽuirali, vt Gellius ait, discessum est, & pro par-
te ad Solonis legem peruentum. nam si quis super manifesto fur
to iure & ordine experiri velit, actio in quadruplũ datur, ꝓ furto
autem concepto & oblato pœna tripli constituta est. aliis dein-
de furtis omnibus, quæ nec manifesta appellantur, pęnam dupli,
sicut Solon legumlatores imposuerunt. Rursus actiones conce-
pti & oblati furti in dissuetudinem secundum Iustinianum abie-
runt. Vtrum autem lex Solonis de seditione ciuium in xij. tabu.
relata fuerit, non satis cõstat, sicut neque de aliis compluribus So
lonis legibus, nisi ex coniectura, qua magis quam autore aliquo
fretus multas Atheniensium leges. xij. tab. fuisse translatas & de-
scriptas paulo ante affirmaui. Nam cum teste Liuio populus Ro
manus legatis Athenas missis Solonis leges describere, & aliarũ
Grecię ciuitatum instituta, mores, iuraque noscere iusserit, sitque
15 hæc lex vt potè ciuium seditionem coercens † vna e dignioribus
quas Athenienses habuerint, necnon illæ, quas supra retuli. Veri-
simile est, decem viros eas in xij. tab. retulisse. Et Phauorinus apud
Gellium oportere modum huius de seditione legis seruare inter
fratres, aut amicos dissidentes censebat: vt qui in medio sunt v-
triusque partis beneuoli, si in concordia admittenda parũ autho
ritatis quasi ambigui amici habuerunt in diuersas partes discedãt,
ac per hunc modum viam sibi ad vtriusque concordiã muniant,
inuehit e diuerso Phauorinus idem in eos, qui duos litigantes a-
micos destituunt, eosque dedunt aduocatjs maleuolis, aut auaris
qui lites, animasque eorum lucri, aut odij studio inflammant. Si
quis autem inquirat sententiam & vtilitatem legis, quam Solon
de seditione tulit, Gellium legat, & quam vtilis reipublicæ fuerit,
cognoscet. Præter hæc Laertius Diogenes Solonem constituis-
se scribit. Ne tutor cum pupillorum matre inhabitaret. Neque
is, ad quem post pupillorum obitum substantia spectaret, tutor
fieret. Quas leges Romani ita in suis tab. collocarunt & intellexe
runt. {Tutor cum pupillorum matre ne habitato. agnati, aut sub
stituti qui successionem sperant tutores sunto & dari tutores pos
sint, sed si aliqua sit insidiarum suspicio, apud alios pupillus edu-
16 cator, † legitimę tutelę, sicuti Vlpianus ait † agnatis, qui ad legiti-
mam hęreditatem admitti possunt summa prudentia lege. xij. ta.
delatæ sunt, vt qui successionem sperarent, bona tuerentur. vnde
& filio pater substitutum eidem tutorem dare potest: vt e verbis
Pauli Iureconsulti sub titulo de excusationibus tutorũ interpre-
tes iuris ciuilis colligunt: si tamen aliqua sit suspitio, ne successuri
pupillo insidientur prætor ex conditione, persona, & tempore,
17 etiam cõtra voluntatẽ patris constituet, vbi pupillus alatur, † vel
moretur, vt Iureconsulti & Imperatores diligenter explicãt. Hę
sunt leges, quas ab Atheniensib. Romani habuere. A Lacedemo
niis autẽ tres legati Posthumius, Camerinus, & Manlius non ius
scriptum vt ab Atheniensibus, sed mores & cõsuetudines habue
runt. vnde non immerito in duas species in scriptum & non scri-
ptũ ius ciuile Romanorũ distributum est, vt Iustinianus affirmat:
nã eius origo ab Atheniensibus & Lacedemoniis fluxit, & Athe
nienses leges scriptas magis custodiebant, Lacedemones aũt vsq;
18 adeo ius scriptum spreuerunt † vt Licurgus eorum legislator san
ctione constituerit (si Plutarcho credimus) ne scriptis vterẽtur le
gibus. Et inter alios mores, quos apud Lacedemonios legati dele
gerunt, sumptuarias leges, vt Marcellus scribit, e Rethiis. i. axib. Li
curgi Romam transtulerunt, quibus Romani diu vsi sunt. Et si
quispiã cognoscere desideret, quas leges circa sumptus & alia La-
cedemonij habuerint, has apud Xenophõtem, Plutarchumq; in
Licurgo, & alios inueniet, & domorum culmina securi, & ianuę
serra dũtaxat nõ alio instrõ fabrefacta eẽnt. Vt adulta ętate vxor
duceretur, vt omnes posteriore luxuria abstinerent, vt pro exer-
citio & disciplina rei bellicæ furari liceret, ne ijdem hostes sępius
bello peterentur, ne frequẽter reluctando bellicosi fierent, & vt
ciues publicè simul discumberẽt diuites promiscue & inopes vni
adhiberent ꝯuiuio, ijsdemq; tẽperatis tñ vescerentur epulis. Hinc
originẽ sumpsisse opinor, ꝙ Romani in propatulo prãderẽt & ce
narent, vt sic oculis ciuiũ testib. factis luxuriæ modus fieret, sicut
statim post Macrobiũ dicemus. Habuerunt quoq; Lacedemonij
in eorũ morib. vt cadauera in vrbe sepeliri & secus tẽpla monu-
mẽta fieri possent. Sed Romani tm̃ ab vsu harũ duarũ cõstõnum
abfuerunt, vt ꝯriũ lege & decreto põtificũ cõstituerint· nã vt Mar
19 cus Cicero dicit, † cadauera lex Romanorũ ĩ vrbe sepeliri vetuit,
hãc legẽ pauloante retuli, & põtifices nõ posse sepulchrũ in loco
sacro publico fieri decreuerũt. vñ cũ extra portã Collinã ędes, &
ara Honoris dedicãda esset multa sepulchra, quę in eo loco erant
extracta fuerunt. Hinc est, ꝙ Syllæ monumentũ in cãpo Martio
Augusti mãsoleũ ĩter Flamineã viã & Tyberis ripã, Domitiorũq;
sepulchrũ in collo hortorũ fuisse legimus. Quod Domitiani ca-
dauer in suburbano Philidis Latina via, & cadauer Caligulę ĩ hor
tis Lamianis sepulta fuisse tradũtur. Quòd si aliquos, vt de Tube-
rone Publicola. C. Fabricio & aliis quibusdã legimus, in vrbe se-
pultos fuisse, reperiemus, illis ante hanc legẽ vel post, sed virtutis
cã, vt Cicero dicit, concessum est. Pariter si in ędib. sacris lapides
monumẽtorum antiquorũ ẽt inscriptos videamus, a posteris in
earũ ornatũ & ędificationẽ, extructionẽq; aliunde asportati sunt
non ꝙ ibi aliqui sepulti fuerint. Traianus tñ solus oĩum impera-
torũ intra vrbẽ, vt Eutropius scribit, sepultus est, ossaq; eius in vr
nã aureã collocata, in foro qđ ædificauit, sub columna posita fue
rũt. Ast Christiani in vrbe & intra vrbẽ: secus aũt intra ędes sacras
20 † semꝑ monumẽta faciũt, vt posteriori iure põtificio cauetur, ha-
bentq; ꝓ nefando si qs in ꝓfano loco humet. vñ interdũ in igno
miniã & pęnã aliqui pp suũ delictũ ab eis in loco ꝓfano sepeliun-
tur. Inter Spartanorũ quoq; ll. hãc fuisse cõperimꝰ, vt si eorũ dux,
qđ cupiebat & volebat, dolo aut ꝑsuasione ꝯficeret, bouẽ macta
ret. Si verò rẽ bello gereret, gallũ ex instituto imolaret. Hoc autẽ
ideo Spartanos introduxisse Plutarchus in Marcello refert: quia
licet bellicosi essent, ampliora tñ magisq; esse hoĩe digna iudica-
bant, q̃ rõne ac prudentia, quã quæ vi, aut fortitudine confecta es
sent. At diuersum morẽ Romani habuerũt: eorũ enim dux, q prę
lio & cęde hostẽ superabat ingentẽ triumphũ agebat, & bouẽ ma
ctabat. Sed q leui aut nulla pugna, verũ comitate, & beneuolẽtia
orando rẽ bene gerebant, ouabant duntaxat, & ouẽ imolabant.
Sanxit ẽt apud Lacedemonios Licurgus, qđ Quirites auxerunt, vt
vndecim diebus luctus finiretur. Et vt neq; viri, neq; fęminæ no-
mẽ sepulchro inscribere liceret, nisi ꝑclarè in bello periissent. Qđ
Romani non seruarunt: nam ẽt sepulchra eorum inscripta vide-
mus, qui ne in bello quidem fuerũt. Aliis præterea moribus res-
publica Lacedemonũ cõstituta fuit, vt e Plutarcho a Xenophõte
intelligi potest, quorũ optimos in vrbẽ cõmemorati Romano-
rum legati attulerunt. Lõgęuo deinde vsu tacitoq; consensu cõ-
plures alios mores, qui ll. imitarentur, tollerentur, aut interpreta
rentur, ipsi Romani introduxerunt. Sed quod vltra leges a Gre-
cis habitas suis Romani tabulis alias addiderint, coniecturam ex
21 eo sumimus, quòd Dionisius Alicarnaseus scribit † vnam Romu
li legem, qua patri filium vendere permiserat, a decem viris cum
aliis

alijs legib. fuisse in xij. tab. conscriptã: me ẽt mouet, quòd cũ Græ
corum. l. x. tab. opera decẽ virorũ exhibitæ non sufficerent, toti-
dem viri duas tab. prioribus adiecerunt, vtcunq; fuerit, siue a Grę
cis Romani oẽs habuerint, siue aliquas inuenerint, sequẽtes leges
de religione, & magistratibus deq; priuato iure, vltra prædictas in
xij. tab. fuisse secundùm Ciceronem & Plinium Iurecõsultos, &
Gellium comperio {ad diuos castè adeunto, pietatem adhibẽto,
opes amouento, qui secus faxit, Deus ipse vindex erit. } castè iu-
22 bet lex adire Deos † corpore videlicet, vt inquit Cicero, & animo
multo fortius: nam corporis macula, vel aspersione aquę, vel die-
rum numero tollitur. Animi labes nec diuturnitate euanescere,
nec vllis manibus elui põt· nostri sacerdotes tm̃ ab obseruatione
huius legis absunt, vt complures ioci loco habeãt, post habitam
cum muliere consuetudinem Deo sacrificare; sed Deus ipse vin
dictæ tarditatem supplicij grauitate compẽsabit, sic ne cum Dijs
immortalibus iocantur. nonne legerunt Dionysij filium regno
23 perdito † ludi fuisse magistrũ, & in triuio docuisse literas, propte-
rea ꝙ pater sacrilegus fuerat, & sacrilegia sua iocosis dictis prose-
qui voluptatis loco duxerat: nonne ẽt Tibullum legere qui hoc
eleganti carmine seruare legem prædictam iubet. Vos quoq; ab-
esse procul iubeo discedite ab aris. Quis tulit externa gaudia no-
cte Venus. Casta placent superis, pura cum veste venite. Et mani-
bus puris sumite fontis aquam. Apud antiquos istud quoq; obser
24 uatum inuenimus, vt dijs superis sacra facturus † corporis ablutio
ne purgaretur. Dijs verò inferis litaturo sola aquæ aspersio suffi-
ceret. vnde Aeneas apud Virgilium de sacris superorum ait. Tu
genitor cape sacra manu patriosq; penates. Me bello e tanto di-
gressum & cede recẽti. Attrectare nefas, donec me flumine viuo.
Abluero. At Dido sacra dijs ĩferi instituẽs dixit. Annã chara mihi
nutrix huc siste sororẽ. Dic corpus ꝓperet fluuiali spargere lym-
pha, Et cum miscuũ Aeneas sepulturæ mandaret. Ter socios pu-
ra circuntulit vnda. Spargens rore leui, & hanc dñiam Macrobius
luculenter in Marone depręhendit. Hæc lex insuper pietatẽ Deo
esse gratam, & sumptũ esse remouendum significat ex cognitio-
ne deorum, & ꝙ res humanas curent, pietas oritur, cui iustitia re-
liquæq; virtutes, ex quib. vita beata existit, cõiunctæ sunt, ut Balb.
apud Ciceronẽ de Nat. Deorum disserit, quapropter se dubitare
Cicero ait, an pietate aduersus deos sublata fides humaniq; gene-
ris societas, atq; iustitia virtus excellẽtissima tollantur: nam cum
pietate tolli religionem & sanctitatem constat: sed licet sumptũ
hæc lex remoueat. Diuos tñ magnis munerib. Romani donabãt,
& maximè Romuli instituto victores: is enim exercitu Ceninen
sium fuso, obtrũcatoq; in pręlio rege, Ioui feretrio templum in
capitolio & opimo spolia ducis hostium dedicauit, & id tẽplum
sedẽ esse opimis spolijs dixit, quæ regib. ducibusq; hostium cęsis
se authorem sequentes posteri ferrẽt. Itaq; duo post Romulum
opima spolia in hãc Iouis ædem detulerunt. Cornelius. f. Cossus
cũ Tolumaum Tyrrhenũ obtruncasset, & C. Marcellus qui Vi-
ridomarum Gallorũ regem superauit. Sed & teste Festo decima
25 quæq; veteres dijs suis offerebant † qđ pontificio iure immortali
Deo hodie fieri dẽt. Sed qualiter hoc ius pontificiũ christiani ser-
uent, ipsi viderint. Vltimo loco lex non iudicẽ, sed Deum vindi-
cẽ constituendo religionem confirmare metu pñtis pęnę vr̃: sed
referamus alias religionis leges. { Separatim nemo habessit deos,
neve nouos siue aduenas (nisi publicè adscitos) priuatim colũto.
constructa a patribus delubra hñto. lucos in agris hñto. & larium
sedes ritus familiæ patriæq; seruãto. } Hac lege Christiani mouen
26 tur, ne diuos aliquot colant, † nisi prius auctoritate Romani Pon
tificis approbati publicè & recepti fuerint, quod & constõnibus
Alexandri & Innocentij Pontificũ hodie cauetur, vt in iure pon
tificio scriptum est, ecce quãta Romanorum fuerit religio, vt ẽt
a nostra nõ abhorreret. Et propterea Ciceronis testimonio deo-
rum quorũlibet cultum Romani prohibuerunt, ne confusionẽ
haberent religionum, & ceremoniarũ ignorantiã sacerdotib. af-
ferrent. Propter hanc legẽ Augustus Aegyptũ peragrans, vt apin
viseret paulo deflectere noluit, & Caium nepotem ꝙ Iudęã præ-
teruehens apud Hierosolymam nõ supplicasset, collaudauit, sed
sicut has peregrinas ceremonias, vtpote nouas, aut non ꝑceptas
contemptui habuit, ita veteres aut præceptas, vt sacra Atticæ Ce-
reris, & id genus alia reuerẽtissimè coluit, vt auctor est Suetonius.
27 Propter hãc legem † Christus inter deos Tiberij temporib. a Ro-
manis receptus non est, nam licet Tiberius intellecta per Pontiũ
Pilatum Christi diuinitate, hoc ad Senatum cum pręrogatiua sui
suffragij detulisset: tñ, quia a Senatu ea res minimè probaretur,
Christus neglectus est, cum (vt Tertullianus refert) Romæ vetus
decretum esset, ne quis Deus ab Imperatore cõsecrari posset, nisi
a senatu ẽt probaretur. Et de hac lege, xij. tab. vt quidam aiũt, Ter-
tullianus intelligere voluit, nihilominus periculũ, & pęnã Tibe-
rius his, qui temere Christianos accusarẽt, cõminatus est. Ast sub
Nerone cum alij Christiani, tum Petrus, & Paulus nrę religionis
capita Suetonij, Eutropijq; ac Platinæ testimonio supplicijs affli-
28 cti sunt. Sed & mox † Hadrianus (ne processum fidei nr̃æ ignore-
mus) Christo templa condere inchoauit, sicuti Lampridius testis
est, sed pręfecti sacrorum suasione ab incepto destitit, qui hoc me
dio oẽs futuros aliqñ Christianos, & ideo cętera ẽt templa defe-
rẽda prædicabat. Quare mutato animi proposito acerrimè tãdẽ
Hadrianus Christianorũ veritatem insectatus est. Alexander aũt
Christi numẽ inter maximos, & selectos deos recepit. Philippus
deinde Christiani noĩs cultũ suscepit. Sic apud Romanos nostra
29 fuit agitata religio. Delubra, & deorũ † lucos contra magorũ sen-
tentiam lex esse iubet, his. n. auctorib. Xerxes inflãmasse templa
Græcię dicitur, ꝙ deos, quib. oĩa esse patentia ac libera deberent,
quorumq; oĩs hic mundus templum esset, & domus parietib. in-
cluderẽt. At Romanorũ iure delubra esse in vrbibus & lucos in
fundi villęq; conspectu Tullius censet, vt rebus diuinis vbiq; ho-
mines operã darent, atq; Dei pñtia, & aspectu castiores essent, &
deorum speciem in oculis non solum in mentib. hẽrent. Roma-
ni tñ quibusdam dijs, Vulcano præsertim, & Aesculapio extra vr-
bem tẽpla fecerunt, ne pestis vel incendia vrbem ingrederentur,
eamq; malè afficerent, & Romulus, sicut apud aliquos legimus,
Vulcani templũ primò extra vrbem constituit. Christiani hunc
Romanorũ morem secuti cõplura dei, & cęlestium hoĩum tem
pla in agris, & vrbibus hñt, in eorumq; pontificio iure titulus de
ædificandis, & reparandis ædibus sacris reperitur. Lucos insuper
dijs olim, vt hæc lex constituit, fuisse sacratos. Virg. cum in alijs li-
bris, tum sic in octauo Aenei. oñdit. Est ingẽs gelidum lucus pro-
pè Cereris amnem, Religione patrũ latè sacer vndiq; colles. In-
clusere cani, & nigra nemus abiete cingunt. Syluano fama est, ve-
teres sacrasse Pelasgos. Aruorũ pecorisq; deo, lucumq; diemque.
Qui primi fines aliqñ habuere Latinos. Et in his lucis sacris pp re-
ligionem cędere arbores fas non erat, immo, vt Seruius ait, cędẽ
tes sacrilegium cõmittebant, pęnasq; luebãt. Et ideo cum lucum
Aesculapij templo consecratum Turulius Antonij præfectus ad
naues ei faciendas magna ex parte succidisset, deuicto Antonio,
in eo luco, quem violauerat, Turulius volũtate Dei a Cęsarianis
militibus occisus est. Deo tñ concedente in luco arbores cędere
licebat, nec sacrilegiũ cõmittebatur, vnde Dardanio Aeneę suo
e luco arbores pro faciendis nauib. Cybele deorum mater teste
Virgilio dedit, nauesq; ipsas sacris suis pinibus factas Iouẽ precata
ab incendio industria Turni postea illato seruauit. Et quia nullæ
in lucis cędebantur arbores, & ita earũ densitate lucus opacus, &
sine luce erat a luceo per antiphrasim, eo ꝙ non luceret, Seruius
& Priscianus lucum fuisse appellatum crediderunt. Alij non per
contrarium, sed ob crebra sacrificiorũ lumina, quæ ibi noctu fie-
bant, a luceo lucũ deduxerunt, nam & lucaria ẽt festa in luco, qui
permagnus intra mare, & Salariã, & Tyberim fuit, Romani ꝟm
festum colebãt, eo ꝙ victi a Gallis e prelio fugientes se in ipso oc
cultauerunt. Et qm̃ antiquitas proximè accedit ad Deos. Ritus fa-
miliæ patrumq; quasi a dijs traditam religionem lex seruari man
dat, vt Cicero tradit, vnde non inelegãter cuidã adolescenti Pha-
uorinus Philosophus dixit, vt morib. præteritis viueret, verbis au
tem pñtibus loqueretur. Deos quoq; peculiares, & domesticos,
30 vt lares eorumq; sedes hęc lex constituit. † Erant enim lares ge-
mini ex lara nympha, & Mercurio nati, & multorum opinione
lares genij erãt oĩbus dati, vt vitę funerisq; duces essent, ecce quã-
tum Romani in religione christianos attigerunt, qui hoĩs custo-
diam malo angelo, & bono Deũ tradidisse ferunt. Horum aũt la
rium sedes, & locus lararium dicebatur, & in hoc larario Alexan
der seuerus matutinis horis rẽ diuinam ad effigies deorum fecisse
31 dicitur, vt apud Lampridiũ legimus, † & inter duos primi lararij
Habraamum, & Christũ, in secundo vero larario simulacrũ Vir-
gilij, & Ciceronis habuit. Et qui in re pecuniaria ꝑ lares, & geniũ
principis iurabat, & periurabat, ex Imperatoris Seueri, & Anto-
nini constõne fustib. castigatus dimittebatur, sicuti Vlpianus de
iureiu. refert, alterius. l. hec verba erant. Diuos, & eos qui cęlestes
semper habiti colunto, illos quos in cęlũ merita vocauerunt Her
culem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Crinum, &
illa propter quæ datur homini ascensus in cęlum, mentem, virtu
tem, pietatem, eidem earũque laudum delubra sunto, nec vlla vi
tiorum sacra solẽnia obeunto. Tria rerum gñã coli hæc lex man
dauit, deos primò, qui semper cęlestes habiti sunt, vt Iouem, Mar
tem, & reliquos antiquorum deos, quos enumerare esset diffici-
le. Sed cũ omneis tũ hos duodecim Iunonẽ, Neptunum, Miner-
uam, Venerem, Apollinem, Mercurium, Iouẽ, Cererem, Vulca-
num, Martem, Dianam, & Vestam Romani coluerũt, & eis toti-
dem aras in vrbe cõstruxerũt, & singulis quidẽ mensib. singulos
deos assignarunt, in quorum tutelã referrẽtur. Ianuarius. n. in tu-
tela Iunonis erat & Februarius in tutela Neptuni, & sic de reliqs,
prout descripsimus, dicendum est. Deinde ex hoĩum gñe cõsecra
tos, sicut Herculẽ & cęteros beneficijs excellentes viros lex cole
32 re iubet. Mos etiam Romanis erat consecrare Imperatores † qui
superstitibus filijs, vel successorib. moriebantur, quiq; eo honore
affecti erant, inter diuos, & in deorum numerum relati dicebanẽ,
& vnà cum cęteris numinibus colebantur, & ideo Valerius reli-
quos deos fuisse acceptos, sed Cæsares a Romanis datos affirmat,
huius aũt consecrationis modum, & formam præclarè Herodia-
nus in Seuero tradit. Primus verò, qui e Romanis consecratus, &
in numerum deorum receptus fuerit, Romulus traditur cõditor
vrbis, nam æde ei in colle Quirinali cõstituta pro Deo cultus est,
& Quirinus est appellatus, is Romulus mortuo fratre solus Im-
perio

perio potitus e ſacris peregrinis ea quæ Herculis erant, ſuſcepit, Græcoque ritu, vt ab Euandro inſtituta erant, ſacra Herculi fecit. Cum enim Hercules propè Tyberim ob boues ſibi raptas Cacũ interfeciſſet, & Euander profugus e Peloponnẽſo ea fortè loca tunc auctoritate magis, quàm Imperio regeret, viſa Herculis forma auguſtiore humana nomineq; patre ac patria acceptis, e vaticinio matris deorum cęleſtium Herculẽ aucturum eſſe aliqñ numerum Euander dixit, aramq; & ſacra ibidẽ Herculi conſtituit, quorum curã Potitiorũ familiæ, quæ tunc ea loca incolebat, tradidit, hæc Herculis ſacra Romulus, & poſt eum reliqui Romani ita ſuſceperunt, vt Herculem deorum more coli relata lege iuſſerint. Deinde cum Poſthumius Dictator Latino bello ædẽ Caſtori, & Polluci vouiſſet, a Romanis Aemilio cęſo, & Fabio conſulibus dicata eſt, hiq; dij e Leda ab Ioue ſuſcepti, ſic a Romanis coli cęperunt; quia bonã operã aduerſus Latinos ſuperantes nauarant. Liber inſuper Semele natus, & Aeſculapius Apollinis filius ex hoĩum genere inter deos recepti ſunt, & maximè Aeſculapium ob medicinæ artis ampliationẽ ab eo factam Rom. populus coluit, eidem quoq; in inſula Tyberis templũ dedicauit, huic legi congruit, quod Hora. in epiſt. ait. Romulus, & Liber pater, & cum Caſtore Pollux, Poſt ingentia facta deorum in templa recepti. Cęſar quoq; non tantum ore decernentiũ, ſed & vulgi perſuaſione: cum per ſeptẽ dies ludis ĩ eius honorẽ editis ſtella fulſiſſet, in numerum deorũ relatus eſt. Sed & Claudius Cęſar ſolẽni principum pompa funeratus, vt Tranquillus ait, in numerũ deorum relatus eſt. Titus ẽt, Nerua, Traianus, Antonius Pius, Marcus, Seuerus, Claudius Aurelianus, Cõſtantinus, Iouinianus, & complures alij Imperatores conſecrati atq; inter deos relati, diuiq; appellati auctore Eutropio fuerunt. Diocletiano aũt idem Eutropius contigiſſe ſcribit, quod nulli poſt natos hoĩes euenit, vt cũ priuatus obijſſet, inter diuos tñ referretur. Chriſtiani ſimilem huic religionem ſeruant, nam Deum immortalẽ colunt, & virtute præditos, miraculiſq; fulgentes magna põpa, & inquiſitione primò in diuos referũt, deinde venerãtur, poſt tẽpla eis cõſtruunt, vt de diuis, Ioanne, Petro, Catherina, Nicolao, Magdalena, & alijs videmus. Tertio loco virtutes pp quas in cęlum aſcenſus hoĩ datꝰ, lex colere & eis delubra facere iubet, & harũ oĩum, quę hac lege referuntur. Romę dedicata publicè templa fuerunt, vt Cicero refert, e quibus Numa fidei templũ cõdidit, & rectè quidem, cum Ciceronis teſtimonio fides ſit iuſtitiæ fundiñ, & dictorum conuentorumq; cõſtantia, & veritas. Et Marcellus quintum cõſulatũ gerẽs tẽpla honori, & virtuti Claſtidio prius deinde Syracuſis potitus conſecrauit. Spes quoq; a Collatino, & in capitolio mens ab Aemilio Scauro conſecratæ ſunt, ſed aræ febris, & malæ fortunę, ac alia vitiorum tẽpla, quæ aliqñ Romę extabãt, vtpote ſacra vitiorum ſolẽnia repudianda fuerũt. Valerius febrem, vt minus noceret, Romanos tẽplis coluiſſe refert, quorum vnũ in palatio, alterum in area Marianorum monumentorũ, tertiũ in ſumma parte vici lõgi erat, in eaq; remedia quæ corporib. ęgrorum annexa fuerant, deferebãtur, & quia apud Ciceronem de Nat. Deorum, prolixior huiuſce legis interpretatio deprę́henditur, huic rei breuitatis cauſa finẽ impono. Alia igitur lex de religione talis erat, ferijs iurgia amouento, eaſq; in famulis operib. patratis habẽto, itaq; vt ita cadat in annuis anfractibus deſcriptum eſto, certaſque fruges, certaſq; baccas ſacerdotes publicè libãto, hoc certis ſacrificijs ac dieb. itemq; alios addes, vbertatem lactis fęturæq; ſeruãto, idq; ne cõmitti poſſit, ad eam rem rõnem curſus annuos ſacerdotes finiũto, ferijs feſtiſq; dieb. liberi quietem litium [33] † & iurgiorũ. Serui ruſticorum operũ, & laborũ intermiſſionẽ ex hac lege habebant. Et vt ſacrificiorum libamenta fętus pecorum ſeruarentꝰ, rõ intercalãdi diligenter erat hñda. Sed ne in occulto huiuſce legis diſpõ habeatur, dierum ordinẽ a Romanis inſtitutum referre placet. Numa non contentus annũ in menſes diſtribuiſſe, in dies teſte Macrobio vnũquemq; mẽſem diuiſit, dieſq; oẽs aut feſtos, aut profeſtos, aut interciſos vocauit. Feſti dijs dedicati, pfeſti hominib. ad reipublicæ, & priuatæ adminiſtrationem conceſſi fuerunt. Feſtis inerant ſacrificia, epulæ, ludi, feriæ, nam tunc ſacrificia dijs offerebantur, vel dijs epulationib. diuinis celebrabantur, aut ludi in honorem agebantur deorum, vel feriæ obſeruabãtur. Feriæ aũt publicæ aut priuatæ erant, priuatæ ſeu propriæ feriæ familiarum, vt Claudiæ, Aemiliæ, Iuliæ, ſeu Corneliæ erant. Nam aliquas proprias ferias quæq; familia ex vſu domeſticæ celebritatis obſeruabat, necnõ & ſinguli priuatas quaſdã ferias, vt natalium, & fulgurum ſuſceptiones, item funerum atq; expiationum dies [34] obſeruabant. Feriarum verò publicarum quatuor † erant gña, aut enim ſtatiuæ erant, aut conceptiuę, aut imperatiuæ, aut nũdinæ. Statiuæ vniuerſi populi cões erãt, certis, & cõſtitutis dieb. ac menſibus annotatæ, & in eis Agonalia, Carmentalia, Lupercalia precipuè ſeruabantur. Conceptiuæ quotannis a magiſtratibus, vel ſacerdotib. in dies certos, vel incertos concipiebantur, vt erant Latinæ, Sementinę, Peganalia, & Cõpitalia. Imperatiuas ferias conſules, vel prætores pro arbitrio ptãtis inducebant. Nundinę ruſticorum erãt. In illis.n. ruſtici negocijs proprijs, vel mercib. prouiſuri conueniebant. Et ſi in dictis conceptiſq; ferijs opus aliqđ fieret, pollui ferias ſacerdotes affirmabant. Quòd ſi talib. dieb. quiſpiam imprudẽs aliquid egiſſet, porco piaculũ dare debebat. Prudens verò ſi quid operis talib. dieb. egiſſet, expiare Sceuolæ pontificis ſnĩa non poterat. Et ne feſtis dieb. opus fieri debeat, ſic Tibullus poſt hanc legem admonet. Luce ſacra requieſcat humus, requieſcat arator, & graue ſuſpenſo vomere ceſſet opus. Soluite vincla iugis nunc ad præſepia debẽt plena coronato ſtare boues capite, oĩa ſint operata Deo, non audeat vlla Lanifica penſis impoſuiſſe manũ. Sed ſi aliquis opus ad Deos pertinens ſacrorũve cauſa feciſſet, vel aliquid ad vrgentẽ vitæ vtilitatem reſpiciẽs actitaſſet, ferias ſm Vmbronem non polluebat. Scęuola deniq; conſultus, quid nã ferijs agi liceret, poſſe qđ prætermiſſum noceret, agi rñdet, quapropter ſi paterfam. bouẽ, qui in ſpecus decidiſſet, adhibitis operis liberaſſet, aut tecti fractã trabẽ ab imminenti ruina fulciendo vendicaſſet, ferias nõ videbatur polluiſſe. Qđ ergo hac lege dr, ferijs lites ceſſare, & eas in operib. ſeruari debere, non obtinet, ſi neceſſitas vrgeat, vt iam probatũ eſt, & ex conſtõnib. Alexandri & Gregorij Pontificũ, necnon Imperatoris Conſtantini, & aliorum legib. iſtud cõprobatur, ſed & Virg. ipſe neceſſitati religionem cedere his verbis oñdit. Quippe ẽt feſtis quędã exercere diebus. Fas & iura ſinũt, riuos deducere nulla Religio vetuit, ſegeti prætendere ſepẽ. Inſidias auibus moliri Incendere vepres Balantumq; gregem fluuio merſare ſalubri. Et cõplura rei vrgentis exempla Vlpianus, Conſtãtinuſq; Imperator, Alexander Põtifex, & alij ſub titulo de ferijs enumerant. Ab hac lege cõſenſus ẽt litigantiũ eximitur. E voluntate.n. partium, vt Gregorius antiſtes, & Vlpianus ſcribunt, meſſium vindemiarumq; tpe, & alijs ferijs ob neceſſitatem hoium inductis iudicium, & iurgia exerceri [35] pñt. In dies aũt † ſiue ferias diis dedicatas partiũ conſenſus nihil põt. Quinimmo vt hac xij. tab. lege exprimitur, ferijs certiſq; diebus ẽt a ſacerdotibus additis ſacrificia dijs fieri, & certæ fruges, & bacchæ libari debebant. Itaq; obſeruandum eſt, nõ licuiſſe ſacerdotib. oẽm fructum libare, nã e vitibus non putatis non eſſe dijs libandum, neq; ſine farina ſacrificandum, & alia quædam id genus Numa conſtituit, ſed hæc Numæ inſtituta poſteriorum pontificum negligentia Cicero fuiſſe diſſoluta refert. De feriarum autem atq; feſtorum obſeruatione præclarẽ Leo Imperator ait, ſi ſeruaretur, ut dies feſti altiſſimæ maieſtati dedicati, nullis voluptatibus occupentur, nullis exactionum vexationib. prophanẽtur, vt nulla tunc quemquam vrgeret admonitio, nulla fideiuſſionis flagitaretur exactio, taceret apparitio, aduocatio deliteſceret, vt ille dies a cognitionib. eſſet alienus. Vox preconis horrida ſileſceret, a controuerſijs litigantes reſpirarent, & fœderis haberent interualla. Magna proculdubio fuit Romanorum religio, vt ferijs iurgia amouerẽt, & diuinis operã darent. Ego hæc legens prę pudore obmuteſco, dũ noſtros Chriſtianos ferijs voluptati, & delitijs indulgentes Romanis cõfero religioſis. Qualiter aũt hodie pdicta quatuor feriarum genera a iuriſperitis conſtituantur, facilè e titulo de ferijs, & alijs deprehendes. Hactenus de feſtis dieb. diximus. Profeſti verò dies hominib. vt dictũ eſt, ad reipublicæ, & pri[36]uatæ † adminiſtrationem conceſſi fuerunt, & eis dies faſti inerãt comitiales, comperẽdini, ſtati, & præliares Faſtis tria verba ſolennia do, dico, addico. Fari prætori licebat, dies his cõtrarij dicebantur nefaſti. Comitialib. verò agi cum populo licebat, & faſtis quidem lege non cum populo agi permittebatur. Comitialib. fieri vtrunq; poterat. De his dieb. Ouidium ſic loquentem audiamus. Ille nefaſtus erit, per quem tria verba ſilentur. Faſtus erit, p quem lege licebit agi. Eſt quoq; quo populũ ius eſt includere ſeptis. Cõperendinis aũt vadimonium dicere permiſſum erat, at Stati dies iudicij cauſa cũ hoſte inſtituebantur, de his vnã. xij. tab. legem poſtea referemus. Prœliarib. res repetere, vel hoſtẽ laceſſere fas erat, nam Latinorum tpe quo publicè quodã inter Romanũ populũ Latinoſq; firmatę ſunt induciæ, prœliũ inchoare nefas erat. Nec Saturni feſto, qui ſine vllo bello imperaſſe creditur, nec patente mundo, qꝫ ſacrum Diti, & Proſerpinæ dedicatum eſt, huius ſacri occluſa Plutonis fauce Romani eundem ad prœliũ putauerunt. Ad viros inſuper vocandos ferias, & dies qui reb. aduerſis notati eſſent, ſicut a Varrone didici, veteres vitabant, hæc tñ in prœlio ſumendo diligens obſeruatio erat, cũ Romani bellum inferebant, at quum exciperent oĩbus diebus ſalutem propriam aut publicã defendere dignitatẽ ſublata eligẽdi facultate permiſſum erat. Iuſti aũt dies xxx. dies continui dicebantur, quibus exercitui imperato vexilli ruſſi coloris in arce ponebatur. Dies verò poſtriduani decreto pontificum neq; prœliares, neq; puri, neq; comitiales, ſed atri erant, & in oĩbus cauebantur. Hoc quoq; ſic Ouid. in Faſtis exprimit, cũ de calendis, idib. & nonis mentionẽ feciſſet. Omnibus iſtis (ne fallare caue) proximus ater erit. Nomen ab euentu eſt illis, nam Roma diebus Marte ſub aduerſo triſtia damna tulit. Tertiam ſpeciem dierum cuiuſq; menſis interciſi dies conſtituerunt, & diis hoĩbuſq; cões erant. Quibuſdam.n. illorũ dierum horis fas, Quibuſdam nefas ius dicere fuit, nã cum hoſtia cędebatur, fari nefas erat, ſed in intereſſa, & porrecta fari licebat, & iõ Ouidius in Faſtis ait. Nec toto præſtare die ſua iura putaris. Qui iam faſtus erit, mane nefaſtus erat. Nam ſimul exta Deo data ſunt, licet omnia fari. Verbaq; honoratus libera prætor hẽt. Prædicta, ſi Varronem de lingua Latina legeris, tibi magis nota erunt, plura

enim

enĩ ad hãc legẽ ptinẽtia breuitatis cã omitto. Deĩceps ĩ lege ẽ, [37] vt Sacerdotes Bacchas † & fruges libẽt de aruorũ Sacerdotib. & alijs intelligẽdũ, quoſdã.n. aruorũ Sacerdotes Romulus auctore Pli. imprimis ĩſtituit, nã cũ Acca Laurẽtia, vt ĩ primo memorialiũ li. Maſſurius Sabinus ſcribit, duodecim liberos ſuſcepiſſet, & vnũ morte amiſiſſet ĩ illius locũ Romulus ſeſe Laurẽtiæ filiũ dedit, ſeq; & cæteros Accę filios aruales fratres appellauit, & ex eo tpe collegiũ duodecim fratrũ Arualiũ ĩ rep. mãſit, a ferẽdoq;, & aruis frẽs aruales ſm Varronẽ dicti ſunt, nã vt fruges arua ferrẽt, ſacra publica faciebãt, & e Numæ inſtituto, vt Pli. ait, Sacerdotes ipſi Deos fruge colebãt, & mola ſalſa atq; toſto farre ſupplicabãt, & fornicalia farris torrẽdi ferias ab ipõ Numa ĩſtitutas cũ populo ſeruabãt, ac nullꝰ qdẽ nouas fruges, aut vina deguſtabat, antequã Sacerdotes primitias libaſſẽt, ſed ĩ vino Dijs p libẽdo Sacerdotes obſeruaſſe Pli. tradit, vt ex vino ĩputatis vitis fulmine tactę ſolũ dijs libarẽt, ꝙ iõ a Numa cõſtitutũ tradiẽ, vt hoĩes putare vites cogerenẽ, ĩſigne Sacerdotij fratrũ arualiũ ſpicea corona, & albę infulæ erãt ſicuti apud Gelliũ cõperimꝰ, & Romulo ſpicea corona q̃ vita alba colligabatꝰ, ĩ Sacerdotio ab Acca Laurẽtia p ĩſigni religioſiſſimo data ẽ. Lacte ẽt, & fętu aĩaliũ a Sacerdotib. dijs fiebat ſacrificiũ in qua re ne delinq poſſet Sacerdotes fętꝰ ætatẽ obſeruabãt, nõ.n. cuiuſlibet ætatis fœtꝰ ſacrificio aptꝰ dicebatꝰ, vt e Pli. didicimꝰ, ſuis.n. fœtus ſacrificio die qnto pecoris verò die ſeptimo purus erat. Aſt trigeſimo die bouis fœtus ſacrificio aptus erat, & fortè ĩ vitulo maiorẽ ætatẽ quã ĩ alio fœtu Romani Sacerdotes exigebãt: qm̃ cõſũmatæ mẽſuræ, vt ĩ cęteris aĩalib. cõtingit vitulꝰ natus caudã ſtatim nõ hẽt, & anteq̃ cauda articulũ ſuffraginis cõtingeret, nõ poſſe id aĩal litare credebãt, vt a Pli. tradiẽ. Lacte vero p vino, & p lactãtib. ſacrificare apud ſacellũ diuę Rumię, vt Varro ſcribit, paſtores ſolebãt. Rumia.n. Dea pueris lactẽtib. pſidebat. lacte ẽt ſicut vino & melle Cereri libatũ fuiſſe Virg. his verbis teſtaẽ. Cũcta tibi Cererẽ pubes agreſtis adoret. Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho vbi Seruius Põtificales libros vini ẽt nõ phibuiſſe ſacrificiũ ꝯ quorũdã ſnĩam pbat, & oñdit, vinũ.n. oĩbus ſacris pſertim Cereris fuiſſe vetitũ Macrobius & alij qdã putabãt, & iõ aſr hũc Virgilij locũ ne ꝯ religionẽ diceret enarrabãt. Qđ Seruius nõ recipit Romulꝰ quoq; nõ vino, ſed lacte libauit, qđ a poſteris ĩ ſacris ab eo ĩſtitutis ſeruatũ eſt. Poſthumia tandẽ Põpilij lex, pp vini inopiã, eo ſpargere rogũ phibuit. Sed e vino amputatę vitis libare dijs cõceſſit, hac lege ſic enarrata ad alias trãſeamus. Quæq; cuiq;, diuo decore gratæ ſint hoſtiæ, Sacerdotes puidẽto, dijq; alijs alij ſacerdotes oĩbus Põtifices, ſingulis flamines ſunto, Virgineſq; Veſtales in vrbe ignẽ foci publici ſempiternũ cuſtodiũto, priuatim, & publicè [38] mõ ritu q̃ agũto. Macrobius poſt Trebatiũ de religionib. † duo eẽ hoſtiarũ gña tradit, vnũ ĩ quo Dei volũtas p exta exqriẽ, alterũ ĩ quo ſola aĩa Deo ſacraẽ, & has ſecũdas hoſtias aruſpices vocãt aĩales. Vtrunq; hoſtiarũ genus Maro carmine oñdit, primo qdẽ hoc carmine demõſtrat. Mactat lectas de more bidẽtes. Pecudũq; reclutis pectorib. inhiãs ſpirãtia ꝯſulit exta. Hoſtiæ aĩalis meminit dũ Entellꝰ taurũ mactãs apud eũ dicit, hãc tibi Eryx meliorẽ aĩam p morte Daretis pſoluo. Marcellus verò vt cęteros omittã, cũ penorũ exercitũ, aut ĩ Italia pſternere aut Italia pellere ſũmo nitereẽ ſtudio, ſolẽni ſacrificio volũtates deorũ explorauit, & cũ exta aruſpici nõ placerẽt, Marcellũ, ne qd temere ageret monuit ſed poſtea nocte Marcellus ſpeculãdi gr̃a cũ paucis egreſſus ab hoſte interfectus eſt. Ex his hoſtijs aĩalib. aut ꝯſultatorijs q̃dã iniũges, eo ꝙ nũquã domitę aut iugo ſubditę fuerãt, vocabanẽ, quã rẽ ſic Virg. explicat, nũc grege de ĩtacto ſeptẽ mactare iuuẽcos pſtiterit, totidẽ lectas de more bidẽtes, & ĩtactas totidẽ ceruice iuuẽcas. Ambaruialis ẽt [39] q̃dã hoſtia † erat. Et vt Feſtꝰ ait, p frugib. & aruis a duodecim fratrib. ſacrificabatꝰ, & qa circũ arua a ſacrificãtib. ducebatꝰ, Ambarualis Hoſtia appellata eſt, huius ſacrificij genus ſic Virgil. in Georgicis exprimit. Terq; nouas circũ fęlix eat Hoſtia fruges, oĩs quã chorus, & ſocij comitenẽ ouãtes. Et Cererẽ clamore vocẽt in tecta, & hoc Ambaruale ſacrificiũ, vt Seruius refert, ſæpe fieri porca fœcũda, & grauida cõſueuerat. Hoc & alijs locis pbatꝰ ſatis Maronẽ ſine Põtificio iure, de quo his legib. agiẽ, nõ poſſe intelligi, diſcãt igiẽ haſce leges q Virg. hr̃e cupiũt, & poetarũ fateanẽ ſtudioſi iuris notitiã ſuo nõ officere poemati. De ſecũdo hoſtiarũ gñe aĩali. ſ. credimus magis hãc dẽre legẽ ĩtelligi, puidẽdũ.n. erat, vt Marcus Cic. interpretaẽ, qb. hoſtijs cuiq; Deo ĩmolãdũ eẽt, cui. ſ. maiorib. cui lactẽtib. cui maribus cui fœminis, nõ oẽs certè cuiq; Deo gratę erãt hoſtiæ. Ioui.n. vt Ateius Capito iuriſcõſ. lib. 1. de iure ſacrificiorũ refert, ĩmolari Tauro, Verre, Ariete nõ licebat, & ſi qs fortè ei Tauro ſacrificiũ faceret, piaculũ dabat, vñ Maro cũ Cęlicolũ regi mactareẽ in litore Taurus, ſecutũ dicit horrẽdũ dictu, & viſu memorabile mõſtrũ, ſed Apollini, Neptuno, & Marti Taurus auctore Antiſtio Labeone ĩmolabatꝰ, ꝙ Virg. nõ ignorauit dicẽs. Sic fatus meritos aris mactauit honores. Taurũ Neptuno, Tau[40]rũ tibi pulcher Apollo. Iuuẽcũ tñ † Ioui fuiſſe ĩmolatũ Seruius dicit qđ omiſſo Virg. & alijs Iuuenalis hoc carmine oñdit, niueã reginę cedimus agnã. Par vellus dabiẽ pugnanti gorgone maura. Sed pcul extẽſum petulãs quatit hoſtia funẽ Tarpeio ſeruata Ioui frõteq; coruſcat. Quippè ferox vitulus tẽplis maturus, & arę, Spargẽduſq; mero, quã iã pudet vbera mr̃is ducere q vexat naſcenti robora cornu. Aequus ẽt Marti ĩmolabatꝰ, eo ꝙ p eius effigiẽ, vt Feſtus ait, Troiani capti eſſent, vel ꝙ eo aĩalis gñe Mars oblectari putareẽ. Et Ioui oĩb. idib. ouis mactabatꝰ, vñ idulis, vt Feſto placet appellata ẽ. De hac re Ouid. hiſce verbis meminit idib. alba Ioui grãdior agna cadit. Mineruæ ãt capræ ĩmolabanẽ, nã vt Plin. 50. capite lib. 8. ſcribit. Caprarum morſus arbori exitialius eſt, oliuã lãbẽdo quoq; ſterilẽ faciunt [41] ea q̃ ex cã † Mineruæ ĩmolabanẽ Numinib.n. victimæ, vt Seruius in libris Virg. ait, aut p ſimilitudinẽ, aut per contrarietatem immolabantur, per ſimilitudinem, vt nigrũ pecus Plutoni. Et iõ Anchiſes Aeneæ filio in ſomnijs dixit, vt ĩ infernũ ad ſe deſcenderet, & qđ eũ illuc multo nigrarũ pecudũ ſanguine [42] caſta Sibilla duceret. Per ꝯrietatẽ porca q̃ obeſt frugib. † Cereri, & caper, q vitib. obeſt Baccho ĩmolabanẽ, ꝙ Virgil. 2. Georgicorũ lib. oñdit cũ non aliã ob culpã Baccho caprũ cedi aris oĩbus dicit, q̃ qđ vitib. noceret. Itẽ capra q̃ nũquã febre caret p ꝯrietatẽ Aeſculapio Deo ſalutis ĩmolabatꝰ, necnõ & Mineruę, vt dictũ eſt, qa oliuã eius arborẽ lãbẽdo ſterilẽ faciebat, ipſa capra ĩmolabatꝰ. Prima verò Hoſtia Sus, ſecũda caper fuiſſe putanẽ, vt hoc Ouidij carmẽ lib. Meta. qndecimo pbare vr̃. Et prima putaẽ Hoſtia Sus meruiſſe, necẽ, qa ſemina pãdo Eruerit roſtro, ſpemq; interceperit anni. Vitæ caper morſu Bacchi mactatus ad aras dr̃, vltoris nocuit ſua culpa duob. Idẽ ex Ouidio in Faſtis deprehẽdiẽ. Sic alijs dijs aliæ placebãt Hoſtię, vt ex antiqs ſcriptorib. intelligere licet. Sed pudet nõ expoſito Hoſtię, & victimæ ſignificato hactenus pceſſiſſe. Victima, & Hoſtia [43] † oẽ aĩal dr̃, qđ Deo ĩmolaẽ, & Hoſtia ſm Feſtũ ab hoſtire qđ eſt ferire dicta eſt, ſed qd inter hæc duo interſit, Ouid hoc carmine demõſtrat. Victima q̃ dextra cecidit victrice vocaẽ. Hoſtib. a domitis Hoſtia nomẽ hẽt. Auratis ẽt interdũ cornib Romani in honore Deorũ Hoſtias, ſed maiores dũtaxat ĩmolabãt, vt apud Plin. legimus. Planè Galli, vt qdã alij nouũ hoſtiarũ genus ĩmolabant, nã grauiorib. morbis affecti in pl̃ijs periculiſq; verſãtes p victimis aut ĩmolabãt aut ſe ĩmolaturos hoĩes vouebãt, vt Cæſar in cõmentarijs refert ac miniſtriſq; ad ea ſacrificia druidib. vtebanẽ, credebãt.n. vita tm̃ hoĩs redimi vitã hoĩs poſſe. Senatuſconſultũ Gn. Cornelio Lẽtulo, P.L. Craſſo Cõſulib. factũ eſt, ne hõ immolareẽ, quo hoc ſacrificij genus ſublatũ eſt, deinde Tiberijs Cæſaris principatus Druidas quoque Gallorum ſuſtulit, vt oĩa Plin. refert. A ſacrificantibus fuiſſe ẽt obſeruatum Macrobius tradit, vt ſi Hoſtia quæ ad aras ducebatur, vehementer reluctata fuiſſet, & ſe inuitam admoueri Altarib. oñdiſſet renuereẽ, qa eã inuito Deo offerri putabãt. Eã aũt q̃ oblata ſtetiſſet, volẽti numini dari exiſtimabãt vñ Poeta ait, & doctus cornu ſtabit ſacer hircus ad Aras. Titus paulò antequã morereẽ, triſtior factus eſt ꝙ ſacrificãti Hoſtia aufugerat, & quod tempeſtate ſerena tonuerat. Sed Cæſar licet ei immolanti hoſtia aufugiſſet, profectionem aduerſus Iubã, & Scipionẽ non diſtulit. Vitulos quoq; ad aras humeris hominis allatos non litaſſe ſicut nec claudicante nec aliena Hoſtia Deos fuiſſe placatos notatum eſt, vt Pli. tradit. Conſtitutis dijs Sacerdotes qui eorum oſtenta, & cæremonias tractarent hæc lex conſtituit, & qa oĩs populi Romani religio in ſacra auſpiciaq;, & aruſpicũ pdictiones interpretationeſve diuiſa erat vt apud Ciceronẽ de natu. deorum Cotta dicebat. Primo ſacrorũ, deinde auſpiciorũ Sacerdotes tũ portentorũ interpretes ſigillatim ſequentib. oñdenẽ legib. quod ad Numæ Põpilij reli[44]gionẽ pertinet, is.n. † vt apud Halicarnaſeum legimus diuini cultus inſtõnem prædicta diſtinguendo in octo partes diuiſit, & eas totidem miniſtris tradit. Curionib. ſ. Flaminib. Celerum ducib. Augurib. Virginib. Veſtalib. Salijs, Fecialib. & Põtificib. Quinq; ex his ſacerdotũ gñib. hac lege, & ſequentib. explicanẽ imprimis, vt omnib. dijs Pontifices, & ſingulis eſſent, hac lege præcipitur. Porrò ſacra oĩa exſcripta exſignataq; Numa Pontifici attribuit, ut apud Liuium inuenimus, & quibus hoſtijs quibus dieb. ad quæ templa ſacra fierent cæteraq; oĩa publica priuataq; ſacra pontificijs ſcitis ſubiecit, ut eſſet quo conſultum plebs veniret ne qd diuini iuris patrios ritus negligendo, & peregrinos aſciſcendo turbareẽ, voluit quoq; Numa Pompilius, vt non ſolum cœleſtes cæremonias, ſed iuſta ẽt funebria placandoſq; manes idem Pontifex edoceret, & q̃ pdigia fulminibus aliove iuſſu Miſſa ſuſciperentur, atq; curarentur in Põtificis cura eſſe voluit ius quoq; ciuile, & interpretandi ſcientia & actiones populo dãdæ tãtiſper apud collegiũ Pontificũ inter ſacra cæremoniaſq; deorũ fuerũt dũ has actiones ab Ap. Claudio in formã redactas. Gn. Flauius ſcriba & libertino patre genitus populo tradiderit, & ius ciuile vulgauerit, ut a Põponio Valerio Liuio, & alijs memoriæ traditum eſt, Flamines verò [45] † qđ caput filio cinctum haberent, hoc nomine dicti fuerunt, quorum ſinguli, vt Varro teſtis eſt ab eo Deo cui ſacra faciebant cognomina habebant, ſed partim aperta erant, ut flamẽ

Mrecialis,

Marcialis, & Vulcanalis ꝑtim obscura, vt flamē Dialis Furina-
lis, & Falacer. & Cęsar adolescēs adhuc flamē Dialis fuit desti-
nat⁹. Sed Sylla eū, q̄a Marij partes sequebat̄, & Corneliā Cynæ
filiā repudiare nolebat, hoc sacerdotio priuauit. multę cere-
monię flamini Diali īpositę fuerūt, quas Gellius lib. 10. cōme-
morat, equo. n. vehij flamini Diali nō licebat, ne vt Festus tra-
dit, si lōgius disgrederet̄, sacra negligerent̄. Itē iurare Dialē, vel
anulo vti aut hederā fabāve tāgere, vel noīare nefas erat, neq;
aliquē ī se nodū hr̄e poterat qđ integrā fidē optimosq; mores,
vt aliq scribūt, designabat, ne dissimulāter aliquo aut subdolè
in Deorū sacris ageret, sed liberè, & apertè ad fidē, & veritatē
oīa referret. Præterea si vinctus ædes flaminis Dialis introibat,
vinculis soluebat̄, & si qs verberādus erat, & ad pedes eius sup-
plex ꝓcūbebat eo die nō verberabat̄. Tunicā ītimā nisi ī locis
tectis nō exuebat, ne sub cęlo tāquā sub oculis Iouis nud⁹ eēt.
in cōuiuio p̄ter regē sacrificulū, nemo Flaminē Dialē p̄cede-
bat si vxorē amittebat, flaminio decedebat. Eius mr̄imoniū so
la morte dirūpebat̄, hoc quoq; p̄toris edicto flamē iurare nō
cogebat̄. Sacerdotē Vestalē, & Flaminē Dialē ī oī mea iurisdō
ne iurare nō cogā, insup flamines videre ferijs opus fieri aucto
re Macrobio ꝓhibitū erat, & iō ne qd tale ageret̄, ꝑ p̄conē de-
nūciabāt p̄ceptiq; negligēs mulctabat̄, hę sunt digniores cere-
monię, quas veteres flamini Diali imposuerāt, reliquas vtpote
viliores relinqmus quas antiqtatis studiosus apud Festū, Gel-
liumq;, & alios inueniet. Nōnulla ex antiquis ceremonijs pau-
latim deinde abolita, vt salutis auguriū, Diale flaminium, & sa
crū Lupercale, Seculares, & Cōpialitos ludos Augustus Ponti
fex restituit. Ius verò flaminū, & aliorū sacerdotū subrogādo-
rū a collegijs ad populū Gn. Domitius in tribunatu transtulit,
cū pōtificib. vt Trāqllus in Nerone scribit, offensior eēt ꝙ aliū
quā se in patris sui locū cooptassent. Vestales aūt virgines cu-
46 rā ignis sempiterni hēbāt, † quarū negligētia si fortè extingue
bat̄, flagro a Pōtifice maximo cędebant̄, & hostijs maiorib. ꝓ-
curabat̄, supplicatioq; ad Vestę arā hēbat. Quod P. Licinij Pōti
ficis tꝑib. sancto igne extincto factū cōperimus. Sed lōgè plu-
ra quā hac lege dicat̄, ipsę vestales facere debebāt, nā 30. annis
ex cōstōne Numę Pōpilij seruare castitatē astringebant̄, ac pri
mo decēnio faciēda discebāt, secūdo aūt q̄ didicerāt faciebāt,
reliquo verò decēnio hæ alias docebāt. Post id tꝑs & nubere,
& aliā vitā agere eis ꝑmittebat̄, paucę tñ ad aliū viuēdi modū
trāsiuerūt, sed & hę infelices successus habuerunt. Alioqn ma-
gnus honor datus est vestalib. vt cū fascib. ꝓdeūtes deducerē-
tur, vt q ad lęthū ducebat̄, si casu nō data opera ei Vestales oc-
currerēt, īpunè dimitteret̄. Præterea ea cuius soror ad id sacer-
dotiū lecta erat, excusationē hēbat, sicut ea cuius pr̄ flamē, vel
augur, aut qndecim vir sacris faciundis, aut septē uir epulonū
Saliusve erat, spōsę quoq; pōtificis, aut Tibicinis sacrorū filiæ
vacatio ab hmōi sacerdotio tribuebat̄, eius ēt filia excusabat̄, q
tres liberos, vel domiciliū in Italia nō hēbat. Hāc legē nō oīno
spreuit christiana religio, qm̄ Pōtifices hēt q oīum diuorum
ędes, cultū, atq; sacra curāt, & tuent̄, & qui curā ipsius Christia-
nę religionis habent singulis quoq; diuis Christiani sacerdo-
tes attribuūt, vt de Bn̄dicto, & Frācisco, Antonio, & alijs diuis
videmus, q ꝓprios Sacerdotes hn̄t, sed & diuarū mulierū cul-
tui religio nr̄a sacras virgines dedicat. Satis de flaminib. & ve-
stalib. dictū est, & iō leges q̄ augurū, vel aliorū sacerdotū ꝑtātē
docēt, nūc videamus. Ignari a publicis sacerdotib. discūto, eo-
rū aūt duo gña sunto, vnū quod sacris, & ceremonijs præsit, al
terum quod interpretet̄ fatidicorū, & vatū effata, incognita,
quorū senatus populusq; asciuerit, interpretes aūt Iouis opti-
mi maximi publici augures signis, & auspicijs postea vidento,
disciplinā tenēto, sacerdotesq; vineta virgetaq;, & salutē popu
li augurāto, quiq; rē duelli agēt, quiq; populare auspiciū p̄mo-
nēto, illisq; obtēperāto, diuorumq; iras ꝓuidēto, ijsq; parēto,
cęliq; fulgura regionib. ratis tēperāto, vrbemq;, & agros, & tē-
pla liberata, & effata habēto, queq; augur iniusta nefasta vicio-
sa dira defixerit irrita, infectaq; sunto, quiq; nō paruerit capita-
le esto, fęderumq; pacis belli īduciarū oratorū spāles iudices
ne sunto, bella disceptāto, ꝓdigia portēta ad Etruscos, & aruspi
ces, si senatus iusserit, deferūto, Hetrurięq; principes disciplinā
docēto. qbus diuis creuerint ꝓcurator. ijdemq; fulgura atque
oscina piāto. Hāc legē Valeri⁹ post Ciceronē in orōne de aru
spicū rn̄sis enodat, quū dicit maiores statas solēnesq; cęremo-
nias, pōtificū sciētia bn̄ gerēdarū rerū auctoritatē, augurū ob-
seruatione Apollinis p̄dicationes, vatū libris, portētorumque
depulsa, & explanationes Hetrusca disciplina explicari voluis-
se. Et Marcus idē Cicero nō solū ad religionē, sed ēt ad ciuita-
tis statū hāc legem ꝑtinere dicit, vt sine his qui sacris publicè
præsunt, religioni priuatę satisfieri nō possit, descriptio quoq;
sacerdotum hac lege facta nullum iustè religionis genus præ-
termittit: nam sunt, vt Cicero inquit, ad placandos Deos alij
constituti, qui sacris præsint solennib. alij ad interpretanda va-
tum prædicta Sacerdotes sunt cōstituti, & vt cęli fulguratis re-
gionib. temperarent, nam e quatuor cęli regionib. duę Septen-
trio, & meridies statu ꝑpetuo manēt, aliæ verò ortus. s. & occa-

sus mobiles ac varij sunt. Sol enim nō semper eodem mō orit̄,
sed aut æquinoctialis, vel Solstitialis, aut Brumalis oriens dicit̄.
Itē nō in eundē locū semper occidit, sed eius occasus similiter
ęquinoctialis aut solstitialis, vel brumalis est. Sed maximū in
republica fuisse ius augurū auctoritati cōiunctum Cicero ele-
ganter probat, qm̄ a summis imperijs, & summis potestatib. co-
mitia tollere, & consilia, vel instituta dimittere, vel habita re-
scindere poterant, resq; suscepta vno Augure aliter dicente di
rimebat. Sed & vt magistratu se abdicarent cōsules decernere
poterant augures, vt de Scipione, & Figulo legimus. Augures
enim cū a Tiberio Graccho hos consules fuisse vitio creatos
intelligerent, id ad Senatū retulerunt: vnde iussu eius C. Figu-
lus e Gallia, & Scipio Nasica e Corsica Romam redierunt, & se
consulatu abdicauerunt. Et ius cū populo, & plebe agendi aut
47 dare aut non dare in augurum erat arbitrio, † legem quoq; si
non iure rogata erat augurib. tollere licebat, & hæc oīa hac le-
ge exprimunt, vt queq; augur iniusta nefasta dixisset, irrita in-
fectaq; essent, pęnas et auguri non obediens dabat, religioni. n.
parendū esse, nec morē patriū impune cōtumaciter repudian-
dum veteres constituerunt, itaq; cum P. Claudius & L. Iunius
consules ꝯ auspicia nauigassent, & ab hostib. Claudius deui-
ctus esset, a populo cōdemnatus est. Iunius aūt classe tempesta
te amissa sibi necē consciuit. Ritū aūt in augurandi talē fuisse
ex Liuio colligimus. Augur enim dextra manu baculum sine
nodo aduncum tenens capto in vrbe agrumq; ꝓspectu Deos
præcatus regiones ab oriente ad occasum determinabat, dex-
terasq; ad meridie partes, & leuas, & ad septentrionē esse dice-
bat. ac signū ꝯ quo longissime oculi conspectū ferebant, aīo si
niebat. Deinde baculo in leuā manū translato, dextrā in eo ꝑ
quo sumebat auguriū, imponebat, ꝗ Deos orabat, vt inter eos
fines quos fecerat clara signa essent, postremo missis signis au-
guriū sumptū erat. Hi augures a Sacerdote dessignabant, & vt
Plutarc. in Marcello refert ex auib. vaticinia cōtemplari ac ob-
seruare solebant. Festus plus tradit quinq; signorū gña e cęlo,
& auib. e tripudijs quadrupedib. & diris obseruasse augures, iō
Stygius Bubo Didonis mortē ꝓdixit, & Cęsaris necē Tubę in
celo audite Sol Luna, facesq; visę sub astris. Regalio lus a varij
gñis volucribus discerptus, & equorū gregē pabulo abstinen-
tes, vbertimq; flentes. Canes quoq; in foro, & circū tēpla deo-
rū vlulantes præmonuisse dicunt, vt apud Plutarchum Tran-
quillumq;, & Ouidium reperimus. Sed ex auibus tripliciter au-
guria capiebant, nā aliç volatu, aliç cantu futura prędicebant,
& illę quidem præpetes, hę oscinę dicebantur, ex auium quoq;
gustatu auguria sumebant, vt cum pullis e cauea ad eorum cu-
stodiā instituta emissis esca porrigebatur, quā si nō capiebant,
ꝑnities portendebat, quapropter infelicem cladem a Numan-
tinis Mancino illatam prædixerunt pulli qui e cauea emissi ne-
glecta esca in ꝓximam syluam fugerunt summaq; diligentia q̄-
siti reperiri nequiuerunt, mos. n. teste Seruio Roma. erat in co-
mitijs agendis, & bellis gerendis pullaria captare Auguria. Sed
ne dubites viros illustres hoc sacerdotiū habuisse, & Helenus
Priami filius, Romulus, Marcellus, Cicero, Paulus, & cōplures
alij augures fuerunt, nec sit mirū cū patritiū in initio sacerdo-
tiū esset, sed tandē plebiscito Oguinio plebs ad id sacerdotium
admissa est, & qnq; augures C. Gemitius, P. Elius, M. Minutius,
C. Marcius, L. Puplius, M. Valerio, & Q. Apuleio consulibus e
plebe adiecti sunt. In bello quoq; suscipiendo gerendo, & de-
ponendo publici interpretes erant, & auspicia obseruabantur,
magnā certē religionem Romani in bellis habebāt, imprimis
vt iustū conciperet bellum, pax q̄ fieret feciales constituerunt,
apud quos belli pacisq; faciendę fm̄ fetiam ius erat, vt hac le-
ge dī, ꝑmittebant. n. feciales, vt bellum indicerent, neq; aliter
geri bellū iustē dicebat, ꝑ eos quoq; fędus percutiebat. Quibus
aūt verbis bellū feciales indicerent, & qbus fędus facerent, Li-
uius lib. 1. ōndit, fecialiū quoq; ꝑtātē in reb. bellicis Dionysius
Alicarnasseus, & Plutar. in Numę vita diligenter explicant, pri
mū igit feciales bellū indicebant. Auspicijs deinde sumptis, fa
ctoq; dijs sacrificio Romani duces in bellū ꝓficiscebant, apud
antiquos. n. vt Valeri⁹, Cicero, & alij referūt, nihil publicē aut
priuatim nisi auspitio prius sumpto gerebat, & ante pugnā in-
eūdā ac pericula suscipienda Deos ꝯsulere mos Romanis erat
vt Plutarc. ī Camillo scribit, pinde cū Posthumius ꝯsul. & fla-
mē ad bellū gerendū Africā petiturus esset, a Metello pōtifice
vrbe egredi desertis Martis ceremonijs sacrisq; omissis ꝓhibi-
t⁹ est. Romani tñ cū Brenus Gallorū rex vrbē bello obsideret,
& oppugnaret, vsq; adeo turbati fuerunt, vt nec litato, nec au-
spicatorē gerere recordati fuerint, in initio quoq; pugnę su-
pos e more Romani adorabāt, qđ Marcell⁹ ꝯsultu Viridoma-
ro Gallorū rege pugnaturus p̄ter opin. fecisse tradit, suos. n. mi
lites ad ꝯferēdas man⁹ ꝯuertēs ab equo hostiū clamore, & stre-
pitu pterrito violēter retro ablatus ē. Sed retractis statim habe
nis ne casu magis quā ꝯsilio eo circuitu vsus videret Solē sup-
plex adorauit, & solitā Romanorū religionē seruauit. Duce at
48 bellū gerēte, † si ꝓspere gerebat, nec bellū ciuile eēt, trophęū
ponebat, & supplicatioēs a Romanis fiebāt, vñ Aeneas occiso
Mezentio,

Mezētio, licet nōdū plenā victoriā ꝯsecutus eēt, tñ tropheū
ꝯstituit, & posuit, vt Virg. Aeneæ morē Romanorū tribuēs do
cet, & Serui⁹ hoc enarrat. Veijs aūt a Camillo dictatore captis
senatus quatuor dierū supplicationes decreuit. Cæsar quoque
reb. ī Gallia ꝓspere succedētib. sæpius multorū dierū supplica-
tiones īpetrauit, sic ī alijs cōplurib. bellis euenisse reperies. In-
terdū duces exercit⁹ ī p̄lio ancipiti vouebāt, & post bellū cōfe
ctū vota soluebāt, sic de Romulo cōperim⁹, q Sabinis superan
tib. ędē Ioui statori vouit. M. ēt Fuluio ludos quos eo die qua
Ambraciā cępisset, se vouisse Ioui optimo maxi. dicebat Sena-
tus facere magna īpēsa ꝓmisit. Posthumi⁹ quoq; tēplū Castori
latino bello vouit, qđ postea filius eius dedicauit, a Marcello
ēt Cōsule Honori, & virtuti post Clastidiū, & Syracusas captas
ędes nūcupatis debita votis cōsecrata ē. Cōstat ēt Augustū bel
lo Philippēsi ꝓ vltione pr̄na suscepto ędē Marti vltori vouisse,
ac postea extruisse, & vt absoluā Marti Deū Impatores Roma-
ni victoriarū cōpotes suscepta vota Pessinūtē ꝓfecti sępenu-
mero soluerūt, vt Valerius ait. Inclināte quoq; acie cōsul īter-
dū p̄tor, aut Dictator se vel vnū militē scriptū, & legiones ho
49 stiū ꝓ salute exercit⁹ Po. Romani dijs manib. deuouebāt, † & si
deuotus hō moriebat̄, ꝓbe factū videbat̄, & bn̄ cū Romanorū
exercitu agebat̄, vt de Decijs pr̄e, & filio legim⁹, q cōsulatū ge-
rētes caput suū ꝓ salute Reipublicæ deuouerūt, ac ꝓrinus inci
tatis eqs mediū hostiū agmē perierūt, & facta īgēti hostiū stra
ge demū Romanis legionib. victoriā morte sua dederūt, si aūt
priuat⁹ hō deuotus nō moriebat̄, piaculū hostia cedebat. Sed
si Impator se deuouēs supuiuebat, neq; suū neq; publicū diui-
nū purè faciebat, & hæc deuotionisq; formā abūdè Liuius li.
8. tradidit. Qđ si aliquā hostiū vrbē Romani obsidebāt, Deos
tutelares. i. Deos in cuius tutela vrbs illa esse dicebat̄, certo car-
mine primū euocabāt, vt sacrilegia Seruij testimonio euitarē-
tur, & qđ alr̄ vrbē capi posse non credebāt, aut ēt si capi posset,
nefas Deos hr̄e captiuos arbitrabant̄, deīde numinib. iā euo-
catis Dictatores, aut Impatores exercitus, & vrbes deuouebāt,
huius religionis Maro nr̄ meminit, cū ait, excessere oēs aditis
arisq; relictis Dij qb. impiū hoc steterat, & ibi, Ferus oīa Iuppi-
ter agros transtulit, si qs aūt euocationis, & deuotionis verba, q̄
pulchra sunt ītelligere cupiat, Macro. ī Saturnalib. legat. Cōfe-
50 cto bello, & hostib. supatis, † duces exercit⁹ quatuor eqs albis cur
rui inaurato iūctis deuecti, Romā triūphātes īgrediebant̄, & ca
pite laurea coronato captiuisq; cathenatis p̄cedētib. atq; sena-
tu p̄eūte ad Iouis optimi maximi tēplū, qđ ī capitolio erat ascē
debāt, & ibi īmolato Tauro albo domū redibāt, vt e Liuio, Plu
tarcho, & alijs colligit̄, qđ si ouatio e leui p̄lio, vel alia rōne ali-
cui decernebat̄, equo albo ꝑ vrbē vectus Capitoliū ascēdebat,
& ibi ouē sacrificabat, vñ ouare vt Plutarcho, & Seruio placet
dictū est, Fest⁹ tñ a voce ouātē subsequētiū ouare dictū esse pu-
tat, milites quoq; vt ī vita Marcelli Plutarch. auctor est, ī trium
pho bouē ī ouatione īmolare ouē cōsueuerāt. Impatores deī-
de vota, vt dixim⁹ si q̄ susceperāt, ꝑsoluebāt. Romulus ēt Ceni
nēsib. supatis Ioui Feretrio hostis spolia dedicauit, huiusq; Dei
tēplū sedē eē opimis spolijs dixit q̄ regib. hostiūq; ducib. cęsis
sui exēplo posteri ferrēt. August⁹ postea sanxit, vt in ęde Martis
quā extruxerat Senat⁹ de belli triūphis q̄ ꝯsuleret̄, & vt ꝓuin-
cias cū Impio petituri hinc deducerent̄, voluitq;, & cōstituit,
vt q victores redijssent, ī illā ędē īsignia triūphorū īferrēt. Oēs
aūt exercituū duces, q bn̄ de Romana religione sentiebāt, prę-
scriptā dijs religionē p̄stabāt, & q hāc religionē cōtēpserūt in-
uitisq; dijs, vel alr̄ q̄ admonerēt bellū susceperūt, rē nequaquā
ꝓspere gesserūt, ī qua re nobis Marcus Crassus exēplo fuerit, q
ꝓdigijs, & ostētis deorū, ne ī Parthos duceret exercitū admone
bat̄, a carris. n. aduersus Parthos ei ducturo exercitū pullū ē tra-
ditū paludamētū, quū ī p̄liū exeūtib. albū aut purpureū dari so
leret, vñ mesti, & taciti milites ad principia ꝯuenerūt, neq; fm̄
vetus institutū cū alacri clamore accurrerūt, insup aqlarū alte
ra vix tūc cōuelli a primipilo potuit, altera egerrimè extracta ī
ꝯriā quā ferebat̄ ptē, seipsam ꝯuertit, ipse quoq; Crassus quod-
dā Iunonis tēplū egrediēs filiū offenso pede ꝓstratū eodē casu
lapsus secut⁹ est: his tñ, & alijs neglectis deorū ostētis ab īcepto
nō destitit, vñ pęnas acerrimas dedit, apud Parthos. n. perijt, &
fili⁹ ac cū eis multa Romanorū millia. Pulcher quoq; Claudi⁹
apud Siciliā nō pascētib. ī auspicādo pullis eos ꝑ cōtēptū reli-
gionis mari demersit, vt biberēt, cū comedere nollēt, deinde p̄
liū nauale inijt, & superatus est, historiā legēti similia exēpla oc
currēt ob hæc ēt sacra belli suscipiēdi violata magnā calamita
tē vrbi cōtigisse fert̄, nā cū Fabius ambustus Legatus ad castra
Gallorū missus fuisset, vt ꝓ Clusinis obsessis fœdera iniret, & ei
ferociter Galli rn̄dissent, rat⁹ si legationis munere iā defunctū,
vel alia rōne sumptis armis ꝓ Clusinis quēdā Gallū ꝯ ius gētiū
interfecit, quare feciales Fabiū q p̄ter fidē, & belli indicēdi ordi
nē bellū Gallis intulerat, ipsis Gallis ꝯquerētib. dādū suadebāt.
Sed hac re neglecta hostes hi paulopost totā vrbē p̄ter capito-
liū ī p̄dā verterūt atq; vastarūt. Tātā quoq; cladē Mācinus Cō-
sul apud Numātinos nō accepisset, si pullis in syluā fugiētibus
credidisset, si voci, vt maneret p̄cipienti obtēperasset, & si alijs

51 deorū ostētis religioniq; paruisset. Disciplina āt aruspicū † quo-
rū hæc lex meminit, magna apud veteres fuit, mortē certè mul
torū p̄dicebāt, vt de Spurina aruspice historici docēt, q Cęsarē
in ꝑiculo futurū idib. Martijs p̄dixit, & cū idus Martię adessent,
& Cęsar petēs senatū Spurina irridendo idus Martias sine vlla
sua noxa venisse diceret, Spurina idus venisse, sed nō p̄terijsset
rn̄dit, vñ illa die Cæsar ī Senatu occisus est. Ad hos, & alios Sa-
cerdotes fulgorū ꝓdigiorumq;, & oscinorū, ac portētorū noti
tiā ꝑtinere hæc lex cōstituit, & iō T. Gracchus duob. anguibus
domi cōprehēsis aruspices cōuocauit, q hoc portētū interp̄ta-
rent̄, illi masculo angue necato Tiberij mortē fœmina interfe
cta vxoris Corneliæ obitū portēdi rn̄derūt, & qa ambos libe-
rare nefas erat, Tiberius anguē masculū interficiēdo sibi mor-
tē quā vxori parare maluit, in publicis quoq; Hetruscorum, &
Aruspicū disciplinā res ipsa ꝓbauit. Nā cū primus rogatorū a
Graccho comitia hn̄te Scipionē & figulū iterū Cōsules retulis
set, & ibidē repēte mortuus eēt, comitijs nihilominus pactis id
ostētū Senatus ad Aruspices more solito referēdū cēsuit, q in-
troducti Gracchū nō fuisse iussū comitiorū rogatorē rn̄derūt.
vñ licet neglecto Aruspicū rn̄so ipsi Cōsules iussu Gracchi in
ꝓuincias sibi datas ꝓfecti fuissēt, tñ idē Gracchus postea recor
datus qđ ī creatione aliquas cæremonias omisisset, e ꝓuincia ꝑ
augures egit qđ hac rōne iussu Senatus Cōsules se magr̄atu ab-
dicauerūt. Et licet Hetrusci Romanos disciplinā docerēt & vn
decim fulminū gña ponerēt, Romani tñ Sacerdotes, & Aruspi
ces duo ex his tm̄ diurna, & nocturna seruarunt, vt auctor est
Pli. diurnaq; Ioui, nocturna aūt Sūmano ascripserunt, ī vniuer
sum tñ fulgura auctore Sexto Pōpeio postularia, pestifera, &
perētalia appellabāt, Postularia fm̄ eos votorū, vel sacrificiorū
spretā, vel omissam religionē reposcebāt, pestiferis interit⁹, exi
liū, vel clades aliqua denūciabat̄, quare fulgur ex inscriptione
statuę Cæsar. Augusti primā noīs lr̄am auferēs, mortem ipsius
Augusti Aruspicū rn̄so post cētū dies sign̄auit. Perētalia verò
fulgura supiorū fulgurū, & ꝓdigiorū sign̄ationes pimebāt, īter
publica quoq; & priuata fulmina Pli. discrimē posuit, vt priua
ta nisi primo mr̄imonio, vel natali die facta eēnt nō vltra deci
mū annū portēderēt, cū publica q̄ ī oppidorū deductione nō
fiebāt vsq; ad xxx. annos portēderēt, hæc fulmina sicut & ꝓdi-
gia, portētaq;, vt hac lege cōtinet̄, Aruspices, & Sacerdotes ex
Hetrusca disciplina in vrbe ꝓcurabāt, & ritè expiabāt, sed & 13.
anno belli punici hostijs maiorib. nō Aruspices, sed Veturius,
& C. Metellus Cōsules ꝓdigia, & fulgura, q̄ tūc euenerāt, ex Se-
natuscōs. ꝓcurarūt, & supplicationē vnā diē habuerūt. Aruspi
ces quoq;, & Sacerdotes portēta īterpretabant̄, post īterpreta-
tionē expiabāt, expiādę. n. vocis nocturnę gr̄a, q̄ Gallos Romā
capturos a luco veste monuerat. Sed neglecta fuerat recupera
ta Roma a Gallis tēplū ī noua via Aio locutio factū. Cumq;
media fori pars Serui. Hala. & L. Gęmitio Cōsulib. ī īmēsam al
titudinē collapsa eēt, & eā re qua P. R. plurimū valeret, cōpleri
tm̄mō posse Aruspices rn̄derēt, Curtius adolescēs vrbē Romā
virtute armisq; p̄cipuè excellere īterp̄tatus, armis ornat⁹ equū
cōscēdit, & se ne res pub. periret, ī specū īmisit, pristinumq; ha-
bitū cōtinuo terra recuperauit, sed planè qđ hæc lex Hetruriæ
Principes docere disciplinā dicit, Tullij atq; Valerij sn̄iam ad-
iuuare vr̄, q Senatū decreuisse dn̄t, vt decē Principum filij sin-
gulis Hetruriæ populis in disciplinā traderent̄, eo qđ Hetruria
de cęlo tacta sciētissimè aīaduertebat, ac qd qbusq; mōstris atq;
portētis ostēderetur, eadem diligenter interpretabat̄. Sed quia
me huius legis tediū capit, alias inquiramus.

Nocturna mulierū sacrificia ne sunto, p̄ter illa q̄ ꝓ populo
ritè fiēt, neve initiāto, nisi (vt assolet) Cereri sacro gręco, sacrū
cōmissū est qđ neq; expiari poterit, īpiè cōmissū est, qđ expia-
ri poterit publicè Sacerdotes expiāto. ludis publicis quod sine
curriculo, & sine certatione corporū fiat, popularē lætitiā in
cātu, & fidib. & tibijs moderāto, eamq; cū diuū honore iūgun
52 to. Hæc lex nocturna mulierū sacrificia tollit, † vt ipsarū famā
multorū oculis lux clara fm̄ Ciceronē custodirēt. Solebant. n.
noctu certis Dijs solę mulieres sacrificia facere, q̄ hic ꝓhibent̄,
nisi ꝓ populo, vt bonę Deę, & alijs fierēt. Mos. n. apud Roma-
nos fuit, vt quotānis noctu ꝓ salute ipsius populi Romani sa-
crę in ędib. Pōtificis maximi bonæ Deæ fierēt sicut apud Plut.
ī vita Tullij, & Cęsaris legimus, neq; his sacris interesse viro fas
erat, quapp Claudius de Pollutis sacris accusatus est eo qđ do-
mū Cæsaris vbi noctu hæc sacra fiebāt Pōpeiā ipsius Iulij vxo-
rē amās ingressus est. Cererē quoq; more gręco venerari mu-
lierib. Romanis ꝑmissum est, & ne vetustis hui⁹ Deæ ritib. peri-
ta deesset antistes, Sacerdotē Caliphenā Romani a Veleia pe
tierūt. Et cādida veste, vt auctor est Valerius, matronę Cereri
sacrificabāt, qđ Ouid. in Metam. ōndit dicēs. Festa pię Cereris
celebrabāt annua matres, Illa qb. niuea velatę corꝑa veste, Pri
mitias frugū dāt spicea certa suarū. Neq; a matronis ingētibus
peragi sacra Cereris poterāt, vñ cū post cladē Canēsem nulla
mulier luctus expers fuisset, sacrū Cereris anniuersariū, vt Li
uius scribit, intermissum ē, ne tñ ob eādē cām alia quoq; sacra
desererent̄, xxx. dieb. Senatusconsulto luctus fuit finitus. Plut.

ēt Cereri

53 etiā Cereri tēplū † quo mulieres ſacrificarēt manib. Romulū ſtatuiſſe dicit. Hac Romanorū lege ſupſtitio Valdētiū gētis maleficè dānat q nocturna q̃dā ſacrificia agūt, & ibi lumine extincto libidinē exercēt, & vt audio cuicunq; fœminæ nō habito diſcrimine mr̃ ſit an ſoror, miſcent. Hac lege ēt mulieres admonent ne ſācta Veneris die tēpla noctu adeūdo ſe hoīum cetui miſceāt: nā pculdubio aliquot inuitę cōplures libenter tūc pudicitiā pſternūt. Deinceps ī lege eſt, vt ludi publici modeſtè fiāt, & ī deorū honorē hoīumq; delectationē, qđ Valer. lib. 2. elegāter demōſtrat, & Camillus diligēter obſeruauit, Gallis n. ſupatis ludos Capitolinos fieri voluit, eo qđ Iupiter optimus, maximus ſuā ſedē atq; arcē populi Romani in re trepida tutatus eſſet, Collegiumq; ad eā rē ex ijs q in capitolio atq; arce habitarēt, Dictator cōſtituit. Auguſtū quoq; nūciata Clade Variana magnos vouiſſe ludos Ioui optimo maximo legim⁹, ſi rē publicā in meliorē ſtatū vertiſſet, qđ ēt Cimbrico, & Marſico bello fuiſſe factū Suet. tradit. De ludis pcipuè ſcenicis hęc 54 lex ītelligi debet, † hi. n. tollēdę peſtis gr̃a qua vrbs laborabat, Titus Seruius Potito, & Caio Licinio Stolone Cōſulib. īſtituti fuerūt, & ſine vllo certamine ac curriculo verū carminib. & tibijs fiebāt, magnamq; vim apud audiētes varij horū ludorū ſoni Cicer. teſtimonio hēbāt, nā lāguētes, vt aſſolet incitabāt, & excitatos lāguere faciebāt, itē aīos tum remittebāt, tū ɔ̄hebāt hac rōne nō aū ad dimicādū deſcēdere Spartanæ ciuitatis exercitus ſolebat quā tibiæ cōcētu, & anapeſti pedię modulo cohortationis calorē aīo traxiſſet ac vegeto, & crebro ictus ſono ſtrenuè hoſtē īuadere admonitus eēt, plura de ſcenicis ludis q̃ ad huius legis faciūt intellectū, apud Liuiū lib. 7. & Valeriū de inſtitutis antiqs inuenies, hos ſicut alios ludos feſtis dieb. fieri Leo ɔ̄ morē antiquū phibuit, referamus quaſdā alias leges, & bñ explicata erit Quiritū religio. Ex patrijs ritib. colūto optima, pter ideæ mr̃is famulos eoſq; iuſtis dieb. ne qs ſtipē cogito. Sacrū ſacrove cōmēdatū q clepſerit rapſeritq; parricida eſto, piurij pęna diuina exitiū, humana dedecus, īcęſtū Pōtifices Supremo ſupplicio ſanciūto, impius ne audeto placare donis irā deorū ſanctę vota reddūto. Pena violati iuris eſto. Quocirca neqs agrū cōſecrato, auri, argēti, eboris Sacrādi modus eſto, ſacra priuata ppetua manēto, deorū maniū iura ſancta sūto, hos lęto dato, diuos habēto, ſūptū ī illos luctūq; minuūto. Romani ī hac lege ſnīam Apollinis Pytij ſecuti vident, q vt teſtis eſt Cice. ab Atheniēſib. cōſultus quas potiſſimū religiones tenerēt, eas q̃ ī more maiorū eēnt ſeruādas rñdit, & quū Athenienſes rurſus eū cōſulētes maiorū maiorē ſępius fuiſſe mutatū dicerēt e varijs optimū morē eē tenēdū rñdit, Stipē lex ſuſtulit, qa (vt Tullius ait) aīos ſupſtitione īplebat, & domos exhauriebat, qđ luculēter in vj. Satyra Iuuenalis explicat dū Bellonę Cybelles, & īſidis Sacerdotes ac Iudęos Aſtrologoſq;, & id genus hoīes dānat q ęris aut alterius rei habēdę gr̃a ſupſtitionē inducebāt pdicabantq;, & ęre minuto qualiacunq; ſomnia vendebāt famuli dūtaxat. Ideæ mr̃is ſtipē certis dieb. cogere poterāt, hodie q̃dā huius legis reliqæ extāt, nā cū es, & pecuniā tū fructus, & alia p alimētis, diuorū Antonij, & Frāciſci. Sacerdotes 55 † alij q̃ id genus hoīes cogūt & domos exauriūt, ſed Chr̃i rōne his omnib. libenter Chr̃iani bona largiunt. At ne alij horū prę 56 textu, ab īperita plebe pecunias extorqueāt, † vel hi falſa pdicādo, & pmittēdo, inauditaq; cōfingēdo, diſſimulādo, aſſerēdo, & faciēdo ſupſtitionē inducāt, & aurū ſubtili fallaciq; ingenio extorqueāt, Pōtificio iure, & maximè Clemētis III. & Clemētis V. Cōſtōnib. cautū, ne eleemoſynarū q̃ſtores noīe ſuorū Cenobiorū petētes admittant, niſi veras epī aut magni antiſtis literas p ea re exhibeāt, quarū verba tñ, & nō aliud ipſi populo exponere poſſint. Deinde ſacrū rapiens, & furās punit, & pter legē ſacrilegus Dei nutu dat crīs pęnas. Rex. n. Dionyſi⁹ (vt cęteros omittā) cum Fanum Proſerpinæ ſpoliaſſet, Ioui Olympio magni pōderis aureum amiculum detraxiſſet, Aeſculapio barbā aureā demi iuſſiſſet, mēſas quoq; argēteas, atq; aureas e Fanis ſuſtuliſſet, & victorias aureas, pateraſq; & coronas a ſimulachrorum manib. accepiſſet, dedecore filij pęna repēdit, quas viuus effugerat, nā filius regno pulſus ludimagiſter factus eſt. Sacro quoq; cōmēdatum auferens ſacrilegij pęnas lebat, vt ſi fortè qs Alexādri pecuniā apud delubrum Solis in Cicilia depoſitā furatus fuiſſet, aut dotē filiarum Clyſthenis Iunoni Sami ę creditā rapuiſſet. In hoc lex iſta Seueri, & Antonini reſcripto poſtea īmutata eſt: qm̃ vt Marcellus Iuriſcōſ. refert, Caſſio Feſto reſcripſerunt, ut ſi res priuatę in ædē ſacrā depoſitæ ſurriperent, furti actio nō ſacrilegij eſſet, & ſacrilegij pęnā debere pcōſulē p qualitate pſonæ & p rei cōdōne tpiſq; ætatis, & ſexus, vel ſeuerius, vel clementius ſtatuere Vlpi. dicit, & admonet. Sacrilegi tñ Pauli rñſo capite puniunt. Aſt contempta iuriſiurandi religio ēt cōſtōne Alexandri ſatis Deum vltorem habuit. Pontificis verò incęſtum punire intererat, & ob id delictum grauiter olim veſtales puniebantur, ſicut apud Plutarchum in vita Numæ legimus: inceſtus. n damnata viua ad portam Collinam in tumulo defodiebatur, vbi lectus ſtratus, & lucerna ardens erat, paniſq; & aqua in vaſe, lac, oleū & pauca quędam earū rerū, q ad victū ſunt neceſſariæ, ne fame veſtalis interiret. De adulterij, inceſtus, & ſtupri pœnitione complura iureconſulti, imperatores, & pontifices ſub titulo de adulteriis poſtea cōſtituerunt. Sed hodie multis in locis iſta punitione carent, & impunè fiunt. Quod donis placare Deos impij non audeāt. Plato facilè credendū putat, qua. n. mente ait Deus bona accipiet, cū nemo vir bonus ab improbo ſe donari velit, ſed licet vota reddi, & ſanctè debeant, vt de Romulo, Poſthumio, Marcello Auguſto, & alijs legimus, q ędes votas diligenter extruxerunt, & in Enea comprobatū eſt, q interfecto Mezentio vota deorū ſoluens tropheū q̃rcū. carmis alijſq; exuuijs Mezētij ducis ornatā Marti dedicauit, verumtū Pontifices ea poſſe ex cauſa cōmutari, & redimi diſpoſuerunt, & p voto nuncupatiuo qs hac lege obligabat, qđ facto Marcelli ondit, & templū nuncupatis votis debitū honori, & virtuti cōſecraſſe dr. Sed votū duntaxat mente cōceptū ſm Alex. Pontificis aliorumq; cōſtitutionē qs reddere non cogit iuris tñ Pontificij interpretes in hac re more ſuo diſſident. Alia Pontifices circa votū nō iniucunda cōnſtituerunt, q cauſa breuitatis omitto. Voto aūt ſi Vlpiano crediderīs patresfamilias puberes obligant. Sed filiusfami. & ſeruus ſine patris dñiue auctoritate nō obligant. Votū 56 quoq; obligatio † ſi in dando conſiſtat, ad hæredē tranſit vt ſi forte inquit Vlpianus q decimā vouit, ante ſolutionē deceſſerit, hæres ipſius hæreditario noīe obſtrictus eſt. Sed an oīa hæc Pontificio iure admittant ne ſim prolixus, omitto, cū & ſciri facilè poſſit. Votis aūt pcibus numina placant, vt Seruius ait, Qđ Virgilius his verbis indicat: Cecidere animi, nec amplius armis, ſed votis pcibuſq; iubent expoſcere pacē, ſiue Deas ſeu ſint diræ, obſcœnęq; volucres, ſed q fruſtra tū pclaras leges de religione Romani dediſſent niſi ſeruarent, ideo voluerunt vt 57 pœna † violatę religionis eſſet. Cæſaris tū verbum erat, vt ſi ius eſſet violandū, imperij gr̃a violaret. Sed & tandē tribus, & xx. vulnerib. cōfoſſus pœnas iuris ab ſe violati dedit qđ & cuiuſlibet religionis violatores & cōtemptores afflicti fuerint multis pbatur exemplis. Tullus. n. Hoſtilius cū Numę cōmentarios volue 58 ret, ibi q̃dā occulta ſolemnia ſacrificia † Ioui Elicio facta inuenit, nec ritè ea inijt, aut curauit, & ideo ira Iouis praua religione, ſollicitati fulmine ictus cū domo flagrauit, ob irā quoq; Iouis Varrone cōſulē apud Cannas cū Carthaginēſib. dimicaſſe tā infeliciter hinc creditū eſt, q a edilis ludos Circēſes in Iouis optimi maximi templo faciens eximia facie puerū hiſtrionē ad excubias tenendas poſuerat. Ob herculis quoq; detractā religionē, & eius ſacrorū a Potitijs ea obtinēdib. ad humile ſeruorū miniſteriū tranſlationē ipſi Potitij oēs intra annū extincti ſunt. Appius verò q auctor trāſlationis fuerat, luminib. captus eſt. Ab Licinio et Pontifice maximo, Virgo veſtalis q negligēter eternū ignē cuſtodierat, flagro admota fuiſſe dr, & Menutia veſtalis ob inceſtus crimen. S. Longo & E. Peto cōſulib. viua ſub terrā ad portā collinā defoſſa eſt, Corneliā quoq; virginē maximā inceſtus cauſa Domitianus defodi iuſſit. Sed & P. Cel ius Cornelius Cethegus & C. Claudius q a exta parū curioſè aris deorū immortaliū bellis tpibuſq; diuerſis admouerat, Flaminio abire iuſſi, & coacti fuerunt. Inſup Carthagine a Romanis oppreſſa Apollo veſte aurea nudatus id egiſſe tradit, vt ſacrilegi manus inter fragmenta eius abſciſe inuenirent. Sed hæc omittamus, cū paſſim apud hiſtoricos religionis ſprores punitos aut deorū nutu, aut hoīum manibus legamus. Qualiter aūt modus argenti, eboris, vel auri ſacrandi adhibeat, Tullius pulchrè enodat. Sed de ſacris ppetuis ita diſſerit vt morte patriſfami. eorū memoria nō occideret, ſed ijs adiuncta eſſet ad quos patriſfamil. morte pecunia veniſſet, vnde ſacris alligabant ordine tñ ſeruato hr̃des & q tñ acceperant, quātum oēs hr̃des & plurimum e defuncti bonis habuerant creditorq;, & debitor ſacris alligabant, dijs quoq; infernalib. ſed in effoſſa terra veteres ſacra faciebant. At dijs terreſtribus in terra, & dijs ſuperis in edificijs a terra exaltatis, vt Feſtus docet, antiqui ſacra peregerunt. Manes certè, ut ſuperos Deos Romani colebant, quapropter eorum iura, vt in hac lege cōtinet, ſancta eſſe voluerūt. Sāctum aūt Martiani reſpōſo eſt, q ab iniuria hoīm defenſum atq; munitū eſt, itaq; facto, & verbis apud antiquos iura manium intacta ſeruabant, vnde ſedes, & loca deorū infernaliū Virgi. in 6. Aeneid. deſcribere volens hmōi verbis veniam precatur, dij, quibus imperium eſt aiarum, vmbręq; ſilentes, & chaos & Phlegeton, loca nocte ſilentia latę. Sit mihi fas audita loqui, ſit numine veſtro Pandere res alta terra, & caligine merſas, & ſtygię paludis dij iurare, aut fallere numen timebant, ut apud Virgilium legitur, hac rōne cum Phebus per ſtygem paludem dare iuraſſet, quodcunque munus Pheton petijſſet, currus in pernitiē petitos Phetonti denegare, aut iuſiurandum reuocare nō potuit, ut Ouid. teſtis eſt. Et cum Iuppiter Aeneæ naues ſeruare per hoc flumē Cybeli promiſiſſet eas ab incendio quod Turnus inferebat ſeruās, pmiſſa poſtmodū liberauit. Quod aūt facto manium iura violari non debeant. Caron his verbis apud Virgilium alloquens Aeneam oſtēdit. Quiſquis es armatus qui noſtra ad flumina tendis, Fa

re

re age, quid venias: iamq; iſtinc comprime greſſum. Vmbrarum hic locus eſt, ſomni noctiſque ſopore. Corpora viua nefas ſtygia vectare carina, deinde conqueritur ſic eos enumerās, qui Plutonis ædes inuaſerint, & violauerint. Nec verò Alcidē me ſum lętatus euntem accepiſſe lacu, nec Theſea Piritoumq;, dijs quāquam geniti, atq; inuicti viribus eſſent. Tartareum ille manu cuſtodē in vincla petiuit. Ipſius a ſolo regis traxitq; tremētē. Hi dñam Ditis thalamo deducere adorti. Quare ſybilla oſtēdendo Aeneā nō violandi, ſed videndi p̄ris gratia in herebum iuiſſe, monſtratoq; aureo ramo Proſerpinæ ſacrato tranſitum obtinuit, ſed qm̃ hæc poetarum ſunt, e iureconſultorum libris oſtendam deorū Manium iura circa defunctos ſancta eſſe debere, ſi prius antiquū funerandi ritum intellexerimus, Mos exequiarū teſte Seruio apud maiores erat, vt vbicunq; quis extinctus fuiſſet, domum ſuam referretur, vbi ſeptē reſeruabatur diebus, callidaq; aqua in hoc dierum ſpacio abluebatur, & vngebatur, & per interualla cōclamabatur, fiebatq; gemitus, vt apud Virgilium in exequijs Miſeni fuiſſe obſeruatum legimus. Et Plinius in naturali hiſto. hanc dicit eſſe cauſam, vt mortui aqua calida abluerent, & per interualla conclamaretur, ꝗ vitalis ſpiritus plerūq; excluſus putaretur, & hoīes fallere ſoleret. Epulum etiam in funere pręſertim clariſſimorum 59 virorum dabatur, cui ſimile eſt † quod hoc tempore ſit, cū in obitu propinquorum pauperes, & neceſſarios, & ſacerdotes, qui exequijs interfuerūt, publicè paſcimus, octauo aūt die cadauer incendebatur, & nono ſepeliebatur, ac reliquiæ in ſepulchro condebantur, dijſq; manibus carmine, ſępius tñ ſoluta oratione veteres id monumentum ſacrabant, dedicabātq;, ſic Auguſto Miſenoq;, & aliis fuiſſe factum conſtat, & id cuncta ferme Romanorum ſepulchra oſtendunt. Ludi ēt in honorem mortuorum celebrabātur. Hos Cęſ. Auguſtus hæres ediuit, eoq; tēpore ſtella crinita circa vndecimam horam exoriens per ſeptem dies continuos fulſit, creditumq; eſt, vt Tranquillus ſcribit, animam eſſe Cęſaris in cęlum recepti, & hac de cauſa in ſimulachri eius vertice ſtella additur, vt aliqñ in eiuſdem numiſmate vidi. Hos inſuper ludos Aeneas in v. Virg. Aen. lib. patri Anchiſæ celebrauit. Chriſtiani paulopoſt obitum mortuos humant, & aliqui poſt inhumationem nouem diebus parentant. His relatis doceamus, qualiter deorū manium iura circa defunctos ſancta dicantur, imprimis ſine phibitione cuiuſquam corpus hoīs extra ædes proprias defuncti per vicos, & oppida quorūlibet, eorū tñ permiſſu domū trāſuehi Seueri edicto Marciq; reſcripto pōt, & qui prætextu debiti morientem perturbat, aut exequias prohibet, Iuſtiniani ſanctione actionem perdit, tantundē defuncti hæredibus præſtat, & tertia bonorum parte publicata infamia notatur, ſed & ante nouē dies poſt mortē alicuius parentes, aut liberos, agnatos, vel cognatos, alioſve defunctum aliquo ſanguinis gradu attingentes, idem princeps cōuenire prohibet. Eum aūt, qui ſepulchra defunctorum domos violat, ideſt qui de ſepulchro ſaxa, vel marmora, vel columnas, aliamve quācunq; materiam, aut venditurus, aut fabricandi gratia aufert, Conſtantinus decem pondo auri fiſco inferre iubet, & iudicem id delictum punire negligentem viginti libras auri præſtare fiſco compellit. Prætoris quoq; edicto aduerſus dolo malo ſepulchra violātes actio in factum datur, vt ei, ad quem negociū pertineat, quanti ob eam rem equum eſſe videbitur, cōdemnet, & ei, ad quem non pertineat, centum aureorum actio detur. Aſt 60 ſi violatores ſepulchrorū ipſa corpora extraxerint, † vł oſſa eruerint humiliores quidem Pauli ſnīa ſummo afficiūtur ſupplicio, honeſtiores aūt in inſulam deportant, aut relegantur, aut in metallum damnantur. Et ꝗ ſepulchris extrahere oſſa nefas ſit, Dido apud Virgilium hiſce verbis oſtendit. Non ego cum Danais Troianam excidere gentē Aulide iuraui, claſſemve ad pergama miſi. Nec patris Anchiſæ cineres, maneſve reuelli. Cur mea dicta negat duras dimittere in aures. Sed & ea quæ ſepulchrorū ſunt, vendi non poſſunt, vt iureconſulti tradunt, per hæc quam ſancta ſint Manium iura ſatis oſtendiſſe arbitror, qui plura intelligere volet, legat cum alios, tum titulum de ſepulchro violato, apud Iurecōſultos. Quod verò in hac lege ſequitur, vt dij manes in letho adhibeantur, & ꝗ diui ſint, poetarum opi. veriſſimum eſt, nam herebum Pluto pro parte ſua obtinuit, vt aiunt, cum Iuppiter cęlū, & Neptunus maria habitaſsēt, quare Euro & Zephyro apud Virgilium iratus Neptunus dixit. non Eolo regi eorum imperiū pelagi, ſęuumq; tridentem, ſed ſibi ſorte datum? Apud inferos quoque ſunt tres furiæ Megera, Tiſiphone, & Alecto, ac Proſerpina Plutonis vxor, & ꝗ Acharon, Cocytus, Styx, Phlegeton, Caron, & Cerberus dij herebi ſint putādi. Cotta apud Ciceronem de natura deorum probat, & cum in inferno plures ſedes eſſent, vt Virgilius ſomniauit, in nona. i. in campo Elyſio beati erant, vnde Anchiſes Aeneæ in ſomnijs apparens dicebat, non me impia nāque Tartara hñt, triſteſve vmbræ, ſed amęna piorū conſilia. Elyſiumque colo. Quinimmo ſicut Seruius ſuper ſexto Aenei. ait, neceſſe erat etiam relatorum inter deos, vt Herculis, liberi patris, Caſtoris & Pollucis, apud īferos eſſe ſimulachra. Poſtremò lex ſum 61 ptus luctumq; funeris minuit. Luctus autē † funeris in oratione, qua defunctus laudabatur, concurſu hominum, & eiulatione lamentationibuſq; conſiſtebat, quocirca partem horum Solō ſuis legibus ſuſtulit, & Pittacus hac ratione quenquā omnino accedere ad funus aliorum vetabat, apud Romanos viri clariſſimi a Bruto primo conſule laudari poſt mortem cęperūt. Bruti enim corpus in foro poſitum a collega imprimis laudatum tradit, inde vt viri celebres poſt obitum laudarentur, in conſuetudinē deductum eſt. Deinde cum Galli Brenno duce Romā occupaſſent, & hinc aliquot receptis pecunijs abire promiſiſſent, neq; aurū in publico eſſet, ex quo pactę mercedis ſumma Gallis confieret, vt ſacro auro abſtineret, Matronæ aurum contulerunt, quare mulieribus natu grandioribus ſolennis poſt obitum laudatio ɔceſſa eſt, vt apud Liuium & Plutarchum in vita Camilli & Cæſaris legimus, & ſæpius a neceſſarijs, interdum ab aliis laudatio referebatur. Auiam enim Iuliam defunctam Auguſtus duodecimum annum agens pro concione laudauit, patrem verò defunctū Tyberius nouem annos natus pro roſtris collaudauit. Auguſtū aūt in æde diui Iulij a Tyberio, & pro roſtris veteribus a Druſo Tyberij filio laudatum accepimus, & cum ipſe Cæſar Iuliam amitam, & primus vxorem Corneliam defunctas e more pro roſtris laudaſſet, gratiam popularemq; beneuolentiam contraxit, eo quòd hoc facto ſe virum humanitate, & modeſtia refertum oſtēderet, iſtæ quidem laudationes in funere luctum habebant, ſicut etiam pene Chriſtianorum, & Neuia, quæ in morte Cæſaris & Auguſti aliorumve illuſtrium virorū decantata fuerunt, quapropter hæc triſtitiā, & luctum inducentia hac lege ſublata vnr, in morte quoque Cęſaris nouus luctus fuit adhibitus, nam veteranorum militum legionarij arma, & matronæ qnædā ornamenta ſua, quæ gerebant, liberorumq; bullas, & prætextas Flamine corpus Cæſaris cōburenti iniecerunt. Aſt funeris ſumptus ſm Marcellum, & Vl- 62 pianum † dr̃, quicquid cauſa corporis erogatū eſt, & ſine quo duci funus non poſſit, vt vnguentum, lectus, ſtratus, ſepulchrum, cerei, rogus, quo cremarentur corpora, nam poſtq̃ erui bellis longinquis obrutos cognitū eſt, apud Romanos fuiſſe inſtitutū, Plinius tradit, vt cadauera cremarent, vnde cū Marij cadauer Sylla eruiſſet, veritus talionem cremari voluit, ante quē in domo Cornelia nemo crematus fuit, impenſa quoq; peregrè mortui, quę vt corpus perferretur, facta eſt, ſumptus funeris appellatione venit. Præterea ſi quid ad corpus cuſtodiendum, vel ēt commēdandū, aut in marmoris, & ſepulchri inſcriptio ne quicquam expoſitū dicat, ſumptus funeris erit. Romani enim monumenta carmine interdum, ſed oratione ſoluta frequentius inſcribebant, iura tñ hæ monumentorū inſcriptiones ex Alexandri ɔſtōne, & Vlpiani rñſo non dabant. Planè ex cauſa, & tpe, pro dignitateq; & modo facultatū eius, qui mortuus eſt, decernēte magiſtratu fieri ſumptus funeris dēt, vt Marcellus, Vlpianus, & alij iureconſulti, ſub titulo de religioſis, & ſumptibus funerū, explicant, nec voluntatē teſtatoris ſeruandā putant, & ſi res iuſtā ſumptuum rōnem egrediat. Itaq; ſi amplū monumentū, & in circuitū porticationes ædificari teſtator iuſſerit, ab eius voluntate recedendū erit. De ſepultura defunctorū prætor cōplura edicta cōpoſuit, vt ī ſepulchrū, aut locū purū alterius nemo hoīem mortuū inferret, vt in loco pprio ſepulchrū ędificare, mortuūq; inferre quilibet poſſet, vt funeris cā ſumptū faciēs, eius recuperādi noīe aduerſus eū, ad quē ea res ptinet, actionē hr̃et, ne inſepulta corpora iacerēt, neve qs alieno funeraret, funus aūt is, quē decedēs elegerit, facere dēt, qđ ſi neminē defunctus elegerit. Primò ſcriptos hr̃des, deinde nemine ſcripto hr̃de legitimos, & cognatos, bonorūq; poſſeſſores ſm ordinē ſuccedēdi ea res ɔtingit, vt pclarè iurecōſulti docēt, qui ēt prædicta ptoris edicta diligēter interpretant, ſumptū funeris. Solon, vt diximus, aū Romanos minuit. De Salys qui vnā ſacrorū 63 ſpēm † hēbant, hæc lex nō meminit, eorū offiñ in ſacris Dionyſi⁹, Liuius, Plut. & alij plures explicāt. E patritijs. n. duodecim ſalios Numa Marti Gradiuo legit, & tunicæ pictæ eis inſigne dedit, & ſuper tunicā aheneū pectori tegmē cęleſtiaq; arma, quæ ancylia appellabant, in mēſe Martio ferre inſtituit, ac p vrbē canētes carmina cū tripudiis ſolenniq; ſaltu ire in mēſe Martio iuſſit, & a ſaltu dicti fuerūt Salij, vt Plutar. ſcribit, & hoc Ouidij carmine probat. Iam dederat Salijs a ſaltu noīa dicta, Armaque, & ad certos verba canenda modos. Tātę aūt reuerētię fuit Saliorū collegium, vt Furius Bibaculus ptor iuſſu p̄ris ſui collegij Saliorū magiſtri præcedētibus ſex lictoribus arma ancylia tulerit, quāuis vacationem eius officij, vt Valerius ſcribit, honoris bñficio hr̃et, neq; Aphricanus hoc ſacerdotiū capere erubuerit, plura igit p religione ſacerdotia Romani ɔſtituerūt. Et Galli q̃q̃ religioſi Druydes, q ſacra curarēt, tm̃ habuerūt, & memoriter ſacrorū pcepta diſcebāt, neq; ea lr̃is mādare fas erat, ne in vulgus diſciplina efferret, & vt memorię ſtuderēt, nā quę lr̃is mādamus, ſcire vt Cęſar ait, memoriter negligimus, cū ea vtpote ſcripta, vbi opus fuerit, reperire ɔfidamus. Alia de Gallorū religione Cęſar in cōmētariis ſcribit, quę omitto, eo ꝗ nō Gallorū, ſed Romanorū religionē inqro. Retulimus de religione inſigniora legū capita, nunc de magr̃atib. Romanorū leges ſubiūgam⁹: cū auctore Pōponio iura eſſe ī ciuitate parū eſſet, niſi forēt, q ea reddere poſsēt, & ſm Ciceronē ɔſtituta religionē magr̃atus rēpublicā maximè ɔtinēt, nec ſine eorū prudētia diligētiaq; ciuitas eē poſſet. Iuſta impia ſunto, ijſq; ciuis modeſtè ac ſine recuſatione pareto, magr̃at⁹ nec obediētē, & noculū

ciem, mulitia vinculis, verberibusve coercento, ni par, maiorve
ptās populusq; prohibessit, ad quos prouocatio esto, cū magistra-
tus iudicassit, irrogassitve p pp̄lm mulctę penæ certatio esto. Qđ
64 par† maiorve ptās prohibēs, collegā, aut aliū magistratū quēquā
coercentē vincat, paulopost & in plebiscitis ostendemus. Et a iu-
re ciuili, & pontificio alienū non est, quibus cauet, vt duobus iudi
cibus diuersas sñias proferētibus, illā sequi sñiam debeamus, quæ
reo fauet, aut in cām fauorabilē tendit. Hanc de prouocatione le
gem primò Valerius Publicola, deinde viri decē a Solone habue-
rūt. Et cum Marcus Cicero. L. Catilinę socios in consulatu necas-
set, a Clodio plebis Tribuno dies ipsi Ciceroni apud populū di-
cta est, q ciues iniussu ppłi Romani ɔ leges īterfecisset, hac quo-
que ratione p aliqđ tp̄s exulauit, & q vt hæc lex continet, populi
interfuerit de mulcta a magistratu imposita conquerēte reo co-
gnoscere, apud Liuiū in v. secundi belli Punici lib. probatur, vbi
cum S. P. & L. Caruilius tribuni plebis ducentū milliū æris mul-
ctam. M. Posthumio dixissent causa eius certande p suffragiū po-
pulus conuenit. Præterea Flacco, Martiali Flamini populus Ro.
mulctā remisit, quā Crassus consul Pon. max. ei si a sacris discessis-
set, dixerat, vt Cicero in Antoniana vndecima refert, alia lex vim
magistratuum militiā concernētiū sic exprimebat. Militię ab eo
qui impassit, prouocatione esto. Quodq; is qui bellum gerat im-
perassit, ius ratūq; esto, minores magistratus periti iuris plures in
plio sunto. militię quibus iussi erūt imperāto, eorūq; Tribuni sun
to, Domi pecuniā publicā custodiunto, vincula sontiū seruanto,
capitalia vindicanto, æs, argentum, aurūve publicè signanto, lites
ɔctas iudicāto, quodcunq; Senatus decreuerit, agūto. Plures ma-
65 gistratus Romani † in exercitu habebāt. Primò enim Imperato-
ri, Consulibus, vel Dictatori cura totius exercitus mandabatur,
sub quibus legati erant, vnde cum in Iudęos Vespasianus profici
sceretur, inter legatos Titū maiorem filium assumpsit, hi publicè
legebātur, eorumq; opera, & cōsilio Imperator teste Varone vte
bat. Cæsar bellum in Galliā gerens cōplures legatos habuit, e qui
bus cū per insidias duo in Germanorū finibus Titurius, & Arnu-
culeius occisi fuissent, barbā capillumq; summisit, nec ante dem-
psit, quā sociorum mortē vindicasset. Maritus quoq; Metelli ad-
uersus Iugurtā facti cōsulis legatus fuit, deinde consul Syllā lega-
66 tum habuit. Prætor etiā exercitui intererat, † & secundū Varro-
nis sñiam, q exercitui præiret, hoc nomine dictus est, nā & bellū
sæpe gerebat, vt de Marco Termo p̄tore legimus, cuius cōtuber-
nio Cæsar prima stipēdia fecit, & Elius Pertinax Rhetias, & Nori
cū prætor sub Marco principe ab hostib. vēdicauit. Paulus quoq;
Aemilius in Hiberiā prætor belli gerēdi gr̄a cū duodecim litori-
bus iuit, & Ene. Pontius prætor Allobroges, qui rebellauerāt, ad
Solonem domuit. M. ēt Acilio prætori decretus est triūphus, isq;
de rege Antiocho, & Aetolis victis triumphauit. Scipio quoque
Aphricanus quarto & vigesimo ætatis anno p̄tor in Hispaniam
missus, qua die venit Carthaginē cępit, & Sempronius Gracchus
prætor Galliam domuit. Interdū non summā belli curam pręto
res in arbitrio hēbant, sed consuli, aut alteri maiorē magistratum
hn̄ti parebant. Sic Q. Valerius prætor cum Luctatio Catulo cōsu
le bellum in Penos aliqn̄ gessit, sic alij complures sub maiori ma
gistratu militarūt. Erant quoq; in pręlio Ducēnarij, Cēturiones,
Primipilus, Signiferi, Tribuni, & alij plures magistratus minores
a Vegetio diligenter enumerati, inter quos authore Liuio li. viij.
ab vrbe condi. hic ordo erat, vt miles centurionis, Centurio tri-
buni, Tribunus legati, legatus cōsulis, magister equitum, dictato-
ris pareret impio. Sed ex his oībus hæc lex magis abunde officiū
67 tribunorū explicat, quorū duo † gn̄a fuisse comperio. Quidā ple-
bis tribuni dicti fuerūt & eos plebs in monte sacro creare cœpit,
hocq; noīe, vt Pomponius refert, dicti sunt, q tunc in tres partes
diuisus erat populus, & singulis singuli creabant, vel quia Tribuū
suffragio crearent, de his statim aliqd differimus. Alij Tribuni mi
litum erāt, quorū duo genera Asconius ponit: nā quidā a cōsule
non a populo creari solebant, de quorū iure: quia Rutilius Ruf-
fus legem tulerat, Ruffuli, ac post Rutuli authore Festo appellati
sunt. Postea lege Atilia ppł's eos creare poterat, vt in plebiscitis di
cemus. Imperator quoq; vt Vegetius tradit, eos per epł'am crea-
bat, & tribuni ſm eundē ab iure militibus tribuēdo dicti fuerūt,
horū offīm erat, vt Vlpianus de re militari tradit, milites in castris
continere, & ad exercitationē perducere, claues portarū suscipe-
re, vigilias interdū circuire, frumentationibus cōmilitonū inter-
esse, frumentum probare, fraudem mēsuræ coercere, delicta ſm
suæ auctoritatis modum castigare, principiis frequēter interesse,
querelas cōmilitonum audire, valetudinarios inspicere. Aurelia-
ni quoq; epł'am apud Vopiscum inuenio, qua Tribunum militū
admonet, vt si vult Tribunus esse, immo si vult viuere, manus mi
litum ɔtineat, vt nemo alienum pullū rapiat, ouem nemo cōtin
68 gat, annona sua miles cōtentus sit, † de pręda hostis nō de lachri-
mis prouincialiū habeat, arma sint tersa, ferramenta samiata, cal-
ciamenta fortia, vestis noua. eadem adhuc epistola Aurelianus
Tribunum militum dare operā hortat, vt veterem vestem miles
excludat, stipendiū in balteo nō in pōpa habeat, torquē brachia-
lem & anulum apponat, equum saginariū suum defricet, captum
animal nō vendat, mulū cēturiarū cōiter curet, alter alteri quasi

seruus obsequat, a medicis gratis curet, Aruspicibus nihil det, in
hospitiis caste se agat, qui litem fecerit, vapulet, hunc magistratū
Catones ambo, Cæsar, Tiberius, Vespasianus, Titusq; & cōplures
alij illustres viri gesserunt, vt historici docent, & e sepulchrorum
veterum inscriptione apparet, & horum Tribunorum lex relata
ptātem exprimit. Alij Tribuni militum consulari ptāte comitijs
creabant, quorū origo paulo post xij. tabulas fuit, & de hss in ple-
biscitis dicemus. Fuerūt et apud Romanos quidā celerum Tribu-
ni necnon ærarij ab ære militibus tribuendo appellati. De quibus
Varro, Festus Pompeius, & Fenestella mentionē faciunt. Postre-
mò quia hæc lex auri & argenti signādi tribunis dat ptātem, pro-
batur hoc argumēto eam non esse legem xij. tab. quarum tēpore
nondum signandi auri, vel argēti vsus in rempublicam venerat,
vt ex his, quæ in Seruio diximus, deprehendi poterit, nisi dixeris,
aliud esse dare signandi ptātem, aliud nondum signandi vsum ue
nisse, cum pro tpe futuro signandi ptās dari possit; nā legis est fu-
turis prouidere negocijs, nunc leges alterius magistratus explice-
mus. Suntq; ædiles curatores vrbis, annonæ, ludorumq; solen-
niū, ollisq; ad honoris amplioris gradū is primus ascensus esto.
69 Hac lege ædilis curulis duntaxat officium explicat, † & tñ duo ge
nera Aedilium ſm Plutarchū in vita Marij apud Romanos fue-
runt, quidam ediles curules dicebant, quorum erat officium, vt
ex Cicerone libro Verri. vltimo colligitur, ludos maxima cū ce-
remonia Cereri libare, libereq; facere, Floram matrem ppło ple
biq; ludorum celebritate placare, ludos antiquissimos, qui prius
Romani fuerunt noiati, cum maxima religione Ioui, Iunoni, &
Mineruæ facere, totius vrbis curam hre, vt cloacæ, & aqueductus,
& queq; publica ædificia munda & integra essent, loca et in thea-
tro hi ediles assignabant, vt de Serano, & Scribonio legit. Diony-
sius ēt lib. antiq. septimo, pertinuisse ad officium ędiliū scribit, vt
curam annonæ forensis copiæq; cibariorum ac mensurarū habe
rent, vnde Iuuenalis Sat. x. ait. Et de mensura ius dicere, vasa mino
ra frangere, pannosus vacuis ædilis vlutris. Quæ oīa hac lege pau-
cis verbis exprimunt & cōprehēduntur. Hi etiam ædiles curules
edictum de quibusdam causis authore Iustiniano proponebant,
vnde apud iureconsultos nostros est titulus de ædilitio edicto, &
redhibitoria, & quanto minoris actione, vbi quoddā eorū edictū
a iurisprudentibus primò refert, deinde exponit, hinc est, qđ legi
mus. M. Scaurū ædilē iuri reddēdo magis, quā muneri ędēdo stu-
duisse. Horū aūt ędiliū iuris honorarij est portio, & Aelius Sabi-
nus iurisperitus librum de edicto ædiliū curulium conscripsit. Pa
pianus quoq; ædiliū curuliū ptāte singulari libro cōplexus est, cu-
ius aliqd in titulo, de via publica, inuenimus, vt pontes. s. facerent
vbicunq; oporteret, curarentq; vt nullus vias foderet, aut in eis
ɔstrueret aliqd, non rixari in vijs, aut stercora proijcere, mortici-
niaq; vel coria iacere pmitterēt, quędā alia de ptāte ędilium curu
liū non ptinenda ibidē legunt, ius quoq; dicēdo sellis curulos pe
des hiitibus hmōi ædiles vtebant, a quib. hoc nomen curules ha-
buerūt. Sed ne horū ędiliū curuliū omittamus origine, dicemus,
q apud Liuiū de eadē re cōperimus iter plebē & patritios diu an
lex Licinia admitteret, disceptatū est, et tandē in ɔcordiam hac ɔdi
tione ventū, vt prętura daret pribus, & lex Licinia admitteret, vñ
cum pro hac ɔcordia Romani maxime Senatus ludos honoris
deorum immortaliū causa esse faciēdos censuissent, recusantib.
id munus ædilibus plebis, acclamatū a patritijs est iuuenibus se id
honoris deorū immortalium causa libēter acturos, modo ędiles
fierent, quare factū est Senatuscōsultū, vt duos viros ædiles e pa-
tribus Dictator ppłm rogaret, vt quæ patres authores omnibus
eius anni comitijs fierent, quod factum est, & Quintus Capitoli-
nus, & Pu. Cornelius ædilitatem obtinuerūt. isq; magistratus de-
inceps in re publica mansit & honoris ac ptātis incrementum ac-
cepit, vt ostendimus. Sed cum indignum videret, ædiles curules
semper e patribus creari. Primo vt alternis annis e plebe fierēt, ɔ-
uentum est, postea creatio promiscua fuit, omnia tamē hęc, ori-
go scilicet ędiliū curuliū, & alia, quę diximus, post xij. tabulas fue-
runt, vt e Liuio apparet, per hūc magistratū ad maiores, vt hac le
ge continetur, ascensus fiebat. In deferendis porrò magistratibus
ordo quidē seruabatur, nā vt Plutarchus in Flaminio scribit, Tri-
bunatus, Prætura, & Aedilitas, medię dignitates erāt, sicut Questu
ra & aliæ quędā iunioribus tribuebant, deinde ad maiores digni-
tates perueniebatur. Vnde Marius primo tribunatum, post pretu
rā, deinde ɔsulatū obtinuit: in petitione enim vtriusq; ædilitatis
repulsam passus est. Sic Cęsari seuero, Tyberio, Marco Ciceroni,
& alijs, qui magistratus gesserunt, primò quæstura, ędilitas, & pre-
tura, deinde consulatus obuenit. Pompeius tamen Quæstores
ex his, qui consules fuerant, creari lege postea constituit. Prædi-
cta confirmat, quod apud Modestinum & Calistratū de muneri-
bus & honoribus legimus, vt gradatim honores deferrentur edi
cto, & vt a minoribus ad maiores perueniretur, epistola Diui Pij
ad Titianum fuisse expressum. Planè gerendorum honorum nō
promiscua facultas est, sed ordo certus huic rei adhibetur, nā ne-
que maiorē magrātū quisquā, nisi minorē susceperit, gerere po-
test: vt Calistratus author est. Alteri ædiles plebeij erant, qui e
plebe constituti fuerunt, vt ædibus præessent, in quas sicut Pōpo
nius ait, omnia scita sua plebs deferebat. Erant & alij ędiles ab Iu
lio Cę-

lio Cęsare, vt frumento præessent, constituti, & a Cerere cereales
nominati fuerunt: satis hanc legem explicuimus, aliam de censo
ribus legem referamus (censores populi ciuitates, scholes, fami-
lias, pecuniasq; censento, vrbis tēpla, vias, aquas, ærarium, vectiga
lia tuento, populiq; partes in tribus distribuūto, exinde pecunias
per ciuitatis ordines partiunto. equitum peditumq; prolē descri-
bunto. celibes esse prohibento. mores populi regunto. probrum
in senatu non relinquunto. bini sunto. magistratū quinquenniū
habento. reliqui magr̄atus anni sunto. eaq; ptās semper esto. Li-
70 uius censuræ initium † post xij. tab. M. Geganio, & Quinto Capito
lino consulib. fuisse refert, & multa e prædictis. Præterea & cām
adinuentæ cēsuræ dicit: ppło enim per multos annos incēso dif-
ferri vltra census nō poterat, neq; consulibus; quia tot populorū
bella imminebant, id negocium agere licebat. quare hic magr̄a-
tus inuentus est, cui scribarū ministeriū & custodiæ, tabularumq;
cura, atq; arbitrium formulę censendi datū est. Cēsura deinde tā-
to incremento aucta est: vt morū disciplinæq; Romanę regimē
penes eam esset, vt senatus equitumq; cēturiæ decorisq; discrimē
sub ditione eius magr̄atus poneret, vt ius publicorū priuatorūq;
locorū atq; vectigalia populi Romani sub nutu atq; arbitrio cen
sorum essent. Et cum hūc honorē maiores ciuitatis in ipso prin-
cipio spreuissent, Papyrium & Semproniū patritios censui agen
do primos cēsores populus suffragiis præfecit. Cēsores aūt ab re
appellati sunt. Cumq; in Caij Iulij cēsoris mortui locum. M. Cor
nelius suffectus fuisset, & eo lustro Galli Romani cępissent, id esse
mali ominis creditum est, & ideo deinceps pro lege obseruatū.
Ne vnquam in demortui locū cēsor sufficeret. insuper censuram
oīum magistratuum fuisse principē & vniuersæ reipublicæ supre
mum & perfectissimū habuisse locū Plutarchus in Catone senio
re, & Aemilio scriptum reliquit: nā senatu remouere immeritos
poterat, & principem senatus perscribere, equos auferre, infamia
notare, censum agere, lustrum cōdere, vtiq; de nuptijs, de libero-
rum procreatione, de viuendi rōne & conuiuijs cēsores diligen-
ter inquirebāt, & in quolibet ordine Romani ciues pro ipsis me-
ritis condigna pœna afficiebant, vt apud Asconium Pedianū re-
perimus: nā senatores delinquentes, vt retuli, senatu mouebant,
Equitibus, si rei erant criminis, publicū equum adimebant, & ple
beiorum nomē pro delicto incertū in tabulas referebant, vt æra-
rij fierent, & tributi nomine tm̄ pro capite æs p̄berent. Alia quo-
que plura in cēsorum arbitrio erāt, quæ hac lege non enumeran
tur, sed hæc censores exercuisse multis cōprobat exemplis. Cor-
nelium. n. Ruffinum Fabritius cēsor senatu mouit, q decē pōdo
vasa argētea perinde ac malo & luxurioso exēplo comparasset.
Lucium ēt Antonium. M. Valerius, & Iunius Brutus cēsores sena
tu mouerūt, q quā virginē in matrimonium duxerat, nullo ami
corum in consiliū adhibito repudiasset. Et quadringētos iuuenes
equis publicis spoliatos Valerius & Sēpronius censores in nume
rū ærariorū retulerunt, quia in Sicilia ad munitionū opus expli-
candum ire iussi id facere neglexerāt, nimis ēt pingui homini &
corpulēto cēsores equum adimere solebāt, talē credentes, cū tan
ti corporis pōdere ad faciendū equitis munus non esse idoneū, si-
ue q culpa non careat, neq; Gellij sñia oīno indeses videat, qui
tantam corporis exuberantiam nactus est. Hos pingues hoīes &
comatos vt Marcū Antoniū, & Dolobellam sicut Cæsar non ti-
muit, ita pallentes atq; macilentos, Brutum videlicet & Cassium
verebat, a quibus tandem occisus est, sunt enim hmōi hoīes ad
facinus aliqđ promptiores, quàm pingues, qui hylares sunt, neq;
ita frequēter mali aliquid, aut insidias excogitant. Camillus quo-
que, & Posthumius cēsores æra pœnæ noīe eos qui ad senectutē
celibes peruenerāt, in ærarium deferre iusserunt, cumq; aliqui ta-
lem constōnem incusarent, a cēsoribus rn̄sum est, naturam sicut
nascendi, ita gignendi legem præscribere, & parētes nutriendorū
nepotum debito nos alligasse, vñ Plato vxorem a xxx. anno vsq;
ad quintum & trigesimū esse ducendā statuit, q si aliquis nō face-
ret, eū pecunia & probro mulctandū existimauit, siłia cēsorię po
testatis exēpla passim in historia legunt, cēsores primùm quinto
quoquo anno creari solebāt, vt hac xij. tab lege continet. deinde
lege Aemilia annua, at semestris cēsura esse cępit. Et in initio pa-
tres dūtaxat hunc magistratū gerere poterant, id tandē vt cętera
immutatū est, atq; indifferēter fieri cęptum. Caiusq; Martius Ru-
tilius primus de plebe censor factus est. Nunc de prætoris officio
perpauca videamus. Iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudica-
rive iubeat, prætor esto, is iuris ciuilis custos esto. huic ptāti paren
to, quodcunq; senatus creuerit, ppł's ve iusserit, tot sunto. Pręto ris
71 inuentio post xij. tabulas fuit, vt e Liuio & aliis didicimus, † neque
sp est iuris ciuilis custos: nā Papiniano authore suis edictis ius ciui
le adiuuat, vel supplet, vel corrigit, & hæc pretorū edicta quartā
iuris ciuilis spēm ɔstituunt, de qua abunde lib. tertio dicemus, &
ibi huius magr̄atus ptātem describemus. Honore inito p cōcio-
ne p̄tor maiores suos e more cōmemorabat, & ideo cū imperan
te Tiberio quidā prætor ɔsuetudinē antiquam de maioribus suis
p ɔcione memorādis retulisset, ab epo Tiberio collaudatus est,
sicut apud Tranquillū legimus. Sed iam pergamus ad consulum
constōnem. Regio Imperio duo sunto, ijq; præeūdo, iudicando,
consulēdo, prætores, iudices, ɔsules appellanto, militię summum
ius hn̄to, nemini parento, salus populi suprema lex esto. Exactis
Regibus ppł's Rom. eorū loco duos quotānis creauit, q iudices,
eo q iudicarent, & ſm Varronē cōsules ab eo, q Senatum popu-
lumq; ɔsulerent, vt inde lex, vel Senatusconsultū fieret, appellati
sunt. Prætores quoq; a præeundo exercitui hos fuisse noīatos idē
Varro credidit, nā summum militiæ ius habebāt, vñ quia hi duo
bella administrabāt, & p̄tores dicebant. Porta in castris, qua exer-
citus in pręliū educebant, ab his prætoria appellabat, vt apud Fe-
stum legimus, eorū quoq; tabernaculum prætoriū dicebatur. Et
prætoria cohors, q a prætore, idest consule non discederet, teste
eodē Festo, dicta est. Scipio enim Aphricanus fortissimū quēque,
qui ab eo in bello nō discederet, & alio militiæ munere vacaret,
& sexquiplex stipendiū acciperet, primus delegit, quē alij Roma-
norū duces in hoc deinde secuti sunt, nr̄a quoq; ætate qlibet dux
militum Scipionis exemplo fortissimos quosq; in custodiā cor-
poris eligit, Germanorū ēt cohortem olim Cesares ad custodiā
corporis instituerunt. Sed Galba eā dissoluit, & sine vllo commo
do in patriam remisit, licet se fidelissimā multis experimētis ostē
disset. Ast Cęsar cum longo tempore pp inimicos in tutelā cor-
poris Hispanos aliquot habuisset, ɔfisus tandem satius esse semel
insidias vndiq; imminentes subire, quàm cauere semp prædictas
Hispanorū custodias remouit. Qđ deinde hic dr̄, salutem populi
supremam esse consulum legem, verissimum est, nam vt Plutarc.
in vita Ciceronis ait, qn̄ consuli mandabatur, ne quid detrimenti
respublica pateret, summam ptātem ɔsul habebat, quā duntaxat
vrbe in extremo versante periculo cōsulibus Romani Senatus-
consulto concedebāt, tuncq; sine iussu populi & reiecta prouo-
catione, quæ ab eis fieri solebat, ipsi consules in facinorosos ho-
mines animaduertebāt. Itaq; cū e ɔiuratione Catilinę tota respu
blica, titubaret, nutaretq;, Tullio cōsuli hęc ptās data est, qui sena
tus decreto Lētulū, Cethegū, & alios ɔiurationis Catilinariæ par
ticeps per triumuiros interfecit. Et pp Apuleij Satur. tribuni ple-
bis, & Glauciæ prætoris seditionem, vt darent operam consules,
ne quid respublica detrimenti caperet, mandatum est, quare Ma-
rius senatusconsulto armatus hos seditiosos in capitolium perse
cutus obsedit, & in deditionē accepit, sed deditis non fuit seruata
fides, nam Glauciæ fracta est ceruix, & Apuleius, cū in curiam fu-
gisset, lapidibus & tegulis desuper interfectus est. Siłi quoque per
senatusconsultū data ptāte consuli occisus est cū liberis Marcus
Fuluius consularis. Et de prædicta consulū ptāte, quæ senatuscon
sulto dabatur, cōplura Cicero pro Milone ī Catilina, & v. Philip-
picarū dicit, hic magistratus nemini p̄sertim in bello parebat, sed
eius mādata oēs seruabant, adeo q Modestinus de re militari tra
dit, eos qui in bello rē a duce prohibitā fecerant, aut ducis māda-
72 ta nō seruabāt, ēt re bene gesta capite punitos fuisse, † & irreuerēs
miles non tantū a tribuno, vel centurione, sed ēt a principe Mar
tiani rn̄so coercendus erat, & si quis officiū ducis exercitus, & po
testatē in milites intelligere velit, nostros adeat iureconsultos, q
vno titulo hanc rē prælarè explicant. Nolim tn̄ ignores seuerè
Romanos duces, siue cōsules, siue alij fuerint, disciplinam milita-
rē exercuisse, & ideo tot victorijs claruisse. Cornelius eñ Scipio
consul Numantiam incendijs, ruinisq; afflictam solo æquasse dr̄,
statim quàm institores, lixas, duo scortorū millia & alia volupta-
tis causa comparata, edicto a castris eiecisset. Posthumius verò di-
ctator, Manliusq; Torquatus consul disciplinā militarē seuerè in
filios exercuerunt, huius enim iussu. M. Torquatus filius occisus
tradit; quia se inscio a Metio Tusculanorū duce prouocatus ad
dimicandum descenderat, a Posthumio autem An. Posthumius
filius occidi iussus est, eo q spontè non suo iussu præsidio pgres-
sus hostes fuderat. Fuluium etiam fratrem: quia cohortem legio
nis, in qua tribunus militum erat, iniussu consulis dimiserat, F.
Flaccus censor senatu amouit, & cum Titius equitum præfectus
hostium multitudine circumuentus his arma tradidisset, a Lucio
Calphurnio consule hac ignominia affectus est; vt toga lasciuiis
abscissis amictus discinctaque tunica indutus, nudis pedibus a ma
ne in octem vsque ad principia per omne tempus militiæ adesset;
vt conuictu hominum vsuque balnearum abstineret. Turmas
quoque equitum, quibus hic præfuerat, equis ademptis in fun-
ditorum alas idem consul transcripsit. Sed his omissis, quæ pas-
sim in historia leguntur, aliam legem referamus. Eundem magi-
stratum ni interfuerint decem anni ne quis capito. Aequitatem
annali lege seruanto. Diocletianus Imperator post hanc legem
magistratuum repetitionem etiam prohibuit, cum negocia pu-
blicæ disciplinæ semel gesta eius iudicio sufficere debeant. Quòd
73 si quispiam denuo ad eundem honorem rediret, † eum teneri l.
Iulia de ambi. voluit. Sed an semper hæc lex duodecim tabula-
rum seruata fuerit in plebiscitis dicemus, & cum annalis, seu an-
nalia lex teste Festo annuos magistratus capiendi finiret, eam ha
bere Senij considerationem hæc constitutio voluit. Sed vt exi-
tum huius rei habeamus, cum de honoribus, siue muneribus ge-
rendis quæritur. In primis consideranda est persona eius cui ho-
nor, siue muneris administratio defertur, vt Calistratus de ho-
noribus refert, nam rescripto diui Marci ad munera & honores
idonei tantum admitti debent. Insuper origo natalium faculta-
tes quoque an sufficere iniuncto muneri possint, considerari de-

bent.Pretērea lex,ſm quam munerib.quiſq; fungi debeat,ſeruan
da eſt,nam certus ordo in gerendis honorib.adhibitus eſt,vt ſcili
cet gradatim ſm edictum honores deferantur , & vt ex epiſtola
diui Pij ad Titianum a minorib.ad maiores perueniatur,& vt ne-
mo continuare honores poſſit,ſicut hac lege & aliis poſteriorib.
exprimitur,ſi tñ non ſunt alij idonei, qui honores gerant, eoſdē
eſſe compellendos , qui geſſerunt cum aliis conſtitutionib. tum
Adriani reſcripto cautum eſt , aliter honorē repetens e Diocle-
tiani ſanctione,vt relatum eſt, pęna legis Iuliæ de ambi.mulctat:
huic tñ xij.tab.legi,quæ eundem magiſtratum capere ante decen
nium vetat,Gordianus derogaſſe vr̃ , cum ab honorib. ad eoſdē
honores quinquennij,ad alios verò triēnii vacationem dedit, &
cū legatione perfunctis biennii excuſationē & vacationē ꝯceſſit.
Et forte his ll.magr̃atuum continuatio prohibebat , ne frequēti
repetitione honorum occaſio cuiquā rempublicā occupandi,&
perpetuò iniuſteq; gubernādi,aut in eam machinādi daret,ꝙ ſen
ſiſſe Iuſtin.in defenſore ciuitatis vr̃ , & iō Fab. Maxim. cū a ſe qn-
quies,& a patre,auo,proauo, maioribuſq; ſuis ſæpenumero con
ſulatum fuiſſe geſtū animaduerteret , ſummoq; oĩum conſenſu
filius eius conſul crearet̃,cum pplo egit,vt aliqñ vacationem hu
ius honoris genti Fabię daret,ne maximū imperium in vna fami
lia continuaret̃. Quin.quoq; Cecinatum pp has ll.recuſaſſe cōti-
nuationē conſulatus legimus.Sed & cum Mar. Rutiliū ppl's Cen
ſorem iterū creaſſet, ab eodem grauiſſima or̃one correctus fuit
ppl's,ꝙ eam ptātem,cuius vtpote nimis magnæ maiores tps coar
ctandum iudicaſſent,bis ſibi detuliſſet.Laudandus eſt ēt ſuperior
Aphricanus,qui continuum conſulatū,perpetuāq; dictaturā ſibi
plebiſcito dari,aut ſenatuſcōſul.decerni, ne hæc iura infringeret,
paſſus non eſt.Aſt Cęſar,& Sylla perpetuos honores;quia nō of-
ferebant̃,ſua auctoritate ꝯ has ll.arripuerunt.Poſtremò in oĩ ęta-
te geri magr̃atus nō poſſunt, ad rempublicam.n. adminiſtrandā,
vel honores ante qntum,& xx.annū Vlpiani rñſo admitti quen-
quam non oportet,de quo paulo poſt in annaria. l.ſatis abūdè di
cemus,neq; magna ſenectute affecto magr̃atus deferri debēt,vt-
cunq; fuerit agens lxx.annū,immo quinq; & lxx. annos excedēs,
ab honorib.delatis,ſm Papiniani & Vlpiani rñſa non excuſatur,
qđ in Mario ſeruatū legit̃, qui annos quaſi lxx.natus ſeptimū cō-
ſulatum geſſit , his peractis alterius magr̃atus ptātē deſcribamus.
Aſt ſi qñ duellum grauius,diſcordię ciuium eſtunto,nec amplius
ſex menſes,ſi ſenatus creauerit,idem iuris qđ duo conſules tenē-
to,iſq; aue ſiniſtra dictus populi magiſter eſto,æquitatē quicunq;
regat habeto,pari iure cū eo quicūq; erit iuris diſceptator.Aſt qñ
conſulis eſt magr̃atuſve ppl'i , nec reliqui magiſtratus ne ſunto.
Dictaturam Cicero hic deſcribere vr̃,oĩa enim paulo ante relata
dictaturæ conueniunt,nam vt ait Pomponius , ei crebra orirent̃
bella,& quędam a finitimis acriora inferrētur, re exigēte . Dicta-
tores interdum creati ſunt,a quib.nec ius prouocandi fuit capitis
quoq; animaduerſio eis data eſt.Sed hunc magiſtratū; quia ſum-
mam ptātem hēbat, vltra ſextū menſem retinere fas nō erat. Li-
cèt Iulius,& Sylla hoc nō ſeruauerint. Dictatoribus magiſtri eq-
tum,ſicut regibus Tribuni celerū,& principibus prætorio præfe-
cti iungebantur,& ſecundā poſt eos ptātem gerebāt,vt Aurelius
de officio præfecti prætorio,ſcribit,quod Iuuenalis ſatyra octaua
ēt his verbis oñdit.Quis fructus gñis tabula iactare capaci Famo-
ſos equitū cum dictatore magiſtros . Et quia ſummum ius ſum-
mamq; ptātē Dictator in ppl'm habebat, magiſter populi autho-
re Feneſtella & Varrone cognominatus eſt,qđ & hac lege ꝓbat̃.
Sic magiſter equitū , ꝙ ſumma huius ptās in equites, & accenſos
erat,appellat⁹ eſt.Neq; a ppl'o,aut ſenatu dictator deligi poterat,
ſed a conſule ſiniſtra,ideſt proſpera aue dicebatur.vnde hac rōne
dictatorem ſic appellatum Varro & Plutarchus in Marcello cre
diderunt,eo tpe tñ,quo Veientes Romanos clade & ignominia
affecerunt. Augures conſulti eam religionem ſm Liuiū exeme-
re,vt Tribunus militum,A.Cornelius dictatorem diceret, quod
fecit:nam Mamercum Aemilium dictatorem dixit, & ipſe Cor-
nelius ab Aemilio magiſter equitum dictus eſt. Nec ab re proſpe
74 ra aue dici ſolitum Dictatorē† ſupra retuli: nam auſpicium ad-
cogebat, occentus enim Soricis auditus Fabio maximo dictatu-
ram,& Flaminio magiſterium equitū deponēdi cauſam prebuit,
vt apud Valerium legimus.Lege inſuper cautum fuiſſe Liuius di
cit, vt ad dictaturam conſulares duntaxat legerentur, qđ & ante
xij.tab.in creatione primi dictatoris ſeruatū eſt. T.enim Largius
dictator primus longè ante xij.tab.delectus cōſularis erat,primus
magiſter equitū Spurius Caſſius fuit a T.Largio primo dictatore
creatus , deſignato quoq; dictatore oēs magiſtratus excepto tri-
bunatu ſua auctoritate amittebant: vt apud Plutarchū in Fabio
legit:mos etiam,ſi Liuio credimus,erat, dictatorē noctu ſub ſilē-
tio dici. Sic de Lucio Papirio & aliis dictatorib. factum inuenio.
Sed alias leges proſequamur (Reipublicæ auſpicia patrum ſunto,
ita; ex ſe produnto,qui comitijs creare cōſules ritè poſſint. Im-
peria,poteſtates,legationes, cū ſenatus creauerit, populus iuſſe-
rit,ex vrbe exeunto.Duella iuſta iuſtè gerunto. Socijs parcunto.
Se & ſuos continento . populi ſui gloriam augento. Domum
cum laude redeunto.rei ſuæ ergo, ne quis legatus eſto.) Quia au-

75 ſpicia patrum erant† & ea nemo plebeius habebat, ideo inter pa
tres & plebeios decēuiri connubiū diremerunt, ne incerta prole
auſpicia turbarentur, vt j. poſt Titum Liuium ſatis abunde dice-
mus.Quod deinceps in hac lege dr̃,debere cōſules e patrib.in co-
mitijs creari.Licinio plebiſcito immutatū eſt,quo plebs ad cōſu-
latum admiſſa fertur. Nec ēt ſemper obſeruatum eſt, vt iuſſu ſe-
natus & populi imperia & ptātes ex vrbe exirent,qñ frequenter
ſola populi authoritate,aut ſenatus impia dabant.lege.n.Vatinia
& Galliam Ciſalpinam Illyrico adiecto Cęſar accepit, mox p ſe-
natum Comatam quoq; habuit,cum vererentur patres,ne eā ip-
ſis negātib.ēt populus daret.Gabinia verò lege ꝯ piratas & Man-
lia aduerſus Mitridatem Pompeio magno inuitis patribus bellū
gerere conceſſum eſt. Inuitis quoq; patribus, præſertim Catone
C.Trebonius legem de prouincijs conſularib.tulit , vt Hiſpaniā,
Aphricamq;,Syriam & Aegyptum Craſſus,& Pompeius cōſules
76 haberent.Bella ita demum iuſtè apud Romanos gerebant,†ſi fe-
cialium authoritas & alia,quæ in religionis lege diximus obſerua
bantur.Nullum porrò bellum,vt Cicero in officiis ait,iuſtū erat,
niſi quod aut repetitis reb gerebat , aut a feciali denunciatum &
indictum ante fuerat.Tāta inſuper in bello apud Romanos erat
obſeruatio,vt ſacro aliqualiter ſolutis aut his qui milites non eſ-
ſent,ius eſſe pugnandi cum hoſte negauerint.vnde cum Pompi-
lius Imperator,vt Tullius refert , vnam legionem & Catonis fi-
liū,qui in ea militabat,dimiſiſſet. Sed amore pugnādi Catonis fi-
lius in exercitu remanſiſſet.Cato pater ad Pompilium ſcripſit,vt
ſi filiū remanere in exercitu pateret̃ , ſecundo militiæ ſacro eum
obligaret:quia priore amiſſo in re cum hoſtib. pugnare non po-
terat.Marci quoq; Catonis ſenis ad Marcum filium extabat epi-
ſtola,in qua eum vtpote a conſule bellum Perſicum gerente di-
miſſum monebat,vt prę liū, cū miles eſſe deſijſſet , inire caueret.
Cęſar in obeundis expeditionibus religionē & oſtēta deorū ne-
glexit:profecturus enim in Iubam & Scipionē hoſtiæ imolendæ
fuga neq; abſterritus aut retardatus eſt, quinimmo negociū pro-
ſecutus cum nauim exeundo,qua vectus erat,poſtea lapſus eſſet,
ſe bonum omen Aruſpicibus ꝯrium ſeruiētibus accepiſſe dixit,
neq; etiam propter id omen ab incepto deſtitit : ſed & hoſtes ſu-
perauit.Alioquin bella iuſta vtpote ſocios iuuando, idem Cæſar
gerebat. Heduis enim ſociis cum Heluetij in Galliam erumpen-
tes eos præmerent , ſuppetias tulit , Aegyptum quoq; prouinciā
plebiſcito obtinere per partē tribunorū tentauit,hanc extraordi
narij imperij occaſionem nactus,vt Alexandrinum regem ſociū
atq; amicum a ſenatu appellatum,quem ciues ſui expulerant,iu-
uaret,& reduceret.Sed aduerſante optimatium factione qđ pete
bat,non obtinuit,& cum Saguntum Romanis fędere coniunctū
Hannibal obſideret, Carthaginem Romani legatos miſerūt , ne
Saguntinis Romanorum ſociis Hannibal iniuriam inferret , ſed
id non profuit,quoniam ipſe Hannibal Saguntum euertit.Cęſar
ēt iuxta huius l.auctoritatem ſociis deſciſcentibus ſępè pepercit,
vt de Heduis & alijs legimus.Bellum autem ſuſcipiendū Auguſt.
omnino negabat,niſi cum maior emolumenti ſpes , quam dāni
metus oſtēderetur,nam minima commoda nō minimo ſectan-
tes diſcrimine,vt Tranquillus ſcribit aureo hamo piſcantibus ſi-
miles eſſe aiebat,cuius abrupti damnū nulla captura penſari poſ-
ſet. Inſuper feſtinationem temeritatemq; non bene Duci perfe
cto cōuenire idē Auguſtus arbitrabat̃, nam ſat celeriter fieri cre-
debat,quicquid ſatis bene fiebat.Cęſar tamen extremo duntaxat
tempore,quo ſępius viciſſet,cunctatior ad dimicandū factus eſt,
ne longo tp̄e parta breuis hora & calamitas auferret.Scipio quo-
que Aphricanus in re militari dicere,non putaram, turpe eſſe di-
cebat : quia explorato & excuſſo conſilio agenda ferro admini-
ſtrare eius ſnĩa oportebat cum emendatione careat error,ꝗ vio-
lentiæ Martis committitur,idem cum hoſte confligere diſſuade-
bat,niſi occaſio obueniſſet,aut neceſſitas incidiſſet, nam proſpe-
ræ rei gerendæ facultatem omittere maxima eſt dementia,vt Va
lerius ait,& in anguſtias pugnandi compulſum & deductū ſe prę-
lio abſtinere peſtiferæ ignauiæ affert exitum, ob eam cauſam ta-
men ſuſcipienda eſſe bella Cicero credidit,vt ſine iniuria in pace
viuatur,parta autem victoria hos eſſe conſeruādos dicit, qui nec
crudeles, nec immanes in bello fuerunt , quod a Romanis factū
eſt,qui Tuſculanos,Equos,Volſcos,Sabinos, Hernicos prę lio vi-
ctos non ſolum conſeruarunt,ſed ēt in ciuitatem acceperunt.At
Carthaginē & Numantiā perfidas ipſi Romani funditus ſuſtule-
runt.In alio quoq; Romani duces iuſtè bella geſſerunt,& iuſtitiā
coluerunt,nam hi,qui ciuitates aut nationes bello deuictas in fi-
dem capiebant,earum patroni more maiorum erāt,vt a Cicero-
ne,& alijs memoriæ traditum eſt,& ideo Paulus Aemilius nō ſo
lum in victoria mitem & humanum ſe erga Macedones , Hibe-
ros,& Ligures præſtitit,ſed in omni ēt vita eos tutatus eſt,& velu
ti ꝓ domeſticis ac neceſſariis habuit,ſicut apud Plutarch. legit̃.du
ces verò exercitus poſt confectū bellum cum laude triūphantes
domum redibant.Et ſicut Legatus in re propria quis eſſe nō pōt,
ſic inde x.arbiter,aut teſtis,nullus vt Conſtantinus,Martianus, &
Pōponius ſcribūt,in re propria admittit̃,immo antequā legatio-
nis officio functus ſit,nihil ĩ rem ſuam legatus Pauli reſpōſo age-
re poteſt,exceptis quæ ad eius iniuriam, vel damnū peracta ſunt,
complura

complura alia legationū præcepta ſequentes legūlatores Iurecō
ſulti,& Imperatores vno titulo de legationib.explicuerunt,inter
quæ illud eſt,qđ huic legi accōmodat̃, & Honorius conſtituit, vt
ciuium voluntate,& illius,qui vrbi prę eſt,auctoritate legati pro-
ficiſcantur:nunc placet vim Tribunorū plebs referre.Plebs quos
pro ſe ꝯ vim auxilij ergo x.creaſſit,tribuni eius ſunto , quodq́; hi
prohibeſſint,quodq́; plebem rogaſſint, ratum eſto, ſanctiq; ſun-
to,neve plebem orbam tribunis reliquūto . Hac l.ptās Tribuno-
rum plebis apte oñdit̃,quæ proculdubio magna fuit, ad eorū in-
terrogationem plebs ſecundam iuris ciuilis ſpeciem conſtituit,
quod plebiſcitum appellatur,de quo & tribunis paulò poſt abun
de dicemus:nūc volo hoc ſolum intelligas, ꝙ Tribunatus hic da
ri plebeis tātum ſolebat , & iō P.Clodius e nobiliſſima Claudio-
rum gente plebeio homini adoptandū ſe dedit,quo tribunatum
plebis nactus in Ciceronē,qui aduerſus eum de pollutis ſacris ac-
cuſatum teſtimonium dixerat,ſęuire poſſet:nihilominus cū Tul
lius ab exilio reuerſus tabulas a Clodio fixas, in quib.res geſtæ in
Tribunatu continebant̃,vi perfregiſſet,& iō in ſenatu accuſaret̃,
ꝙ tabulas Tribunitias ſuſtuliſſet,negauit ipſe Clodiū , vtpote pa-
tritium ſm ll.fuiſſe tribunū,nam Pauli teſtimonio per adoptio-
nem dignitas non minuitur,vnde a plebeio,ait, ſenator adopta-
tus,ſenator manet,hūc magiſtratum tñ patritij, vt M.Antonius,
Duronius,Cato, Tiberius, Marius, & complures alij geſſerūt,qđ
Gellius Atimio plebiſcito permiſſum fuiſſe lib. xiiij.ſcribit . Alia
lex ſenatus ptātem ſic explicabat.Omnes magiſtratus auſpicium,
iudiciumq; habento exq; ijs ſenatus eſto,eius decreta rata ſunto,
aſt ſi poteſtas par maiorve prohibet , ſenatuſconſulta præſcripta
ſeruanto,is ordo vitio vacato,cęteris ſpecimen eſto. Per hanc le
gem omnibus magiſtratibus iudicia dantur, vt eſſet populi pote
ſtas,ad quam,vt ait Cicero,prouocaretur . Auſpicia quoq; oĩbus
77 magiſtratibus conceduntur,† vt multos comitatus inutiles mo-
re probabiles impedirent : auſpicijs enim iniuſtum populi impe-
tum ſæpe Dij immortales repreſſerunt , & vt ex multis exemplis
quædam referam.vrbe a Gallis deleta deliberantibus patrib.vtrū
Veios migrarent,an ſua mœnia reſtituerent , fortè tunc redeun-
tibus e præſidio cohortibus cēturio,vt ſignifer ſignum ſtatueret,
& quòd optimè ibi manerent,in comitio exclamauit,hoc auſpi-
cio a dijs accepto ſenatus e veſtigio tranſeundi Veios conſilium
omiſit,vt Valerius author eſt . Deiotarus quoq; rex omnia ferè
auſpicato gerens a quodam itinere propoſito volatu aquilæ mo
nitus redijt,quare ſecum bene actum eſt;quoniam id rectum,vbi
ſi ire perrexiſſet , māſurus erat proxima nocte ruina ſolo ęquatū
eſt,ſed ſicuti auſpicijs parentibus bene ſucceſſit, ita cum ea negli-
gentibus malè actum eſt.Flaminius enim conſul ſe & exercitum
apud lacum Traſimenum perdidit , & Craſſo poſt magnam Ro-
manorum ſtragē a Partis vita erepta eſt ; quia prodigijs pugnare
prohibentibus non paruerunt. Cæſar quoq; ſi hoſtijs malū por-
tendētibus & ingredi ſenatum idib.Martijs prohibentib.obtem-
peraſſet,occiſus illa die nō fuiſſet . Ordo ſenatorius cuius hęc lex
78 meminit,† a Romulo inſtitutus eſt,centū enim ſenatores,quorū
vteretur conſilio delegit. Tullus deinde Hoſtilius populo Alba-
no Romam traducto ex eius patritijs ordinem ſenatoriū ſupple
uit, poſtea Tarquinius Priſcus ſenatus maieſtatem centum uiris
ampliauit . Aſt Tarquinius ille Superbus clariorem partem ſena
tus morte & exilio perdidit,mox exactis regibus ſenatus cędibus
regis diminutus a Bruto primo conſule reſtauratus eſt. Primori-
bus enim equeſtris gradus electis ad trecentorum ſummā pr̃um
numerum expleuit:hi autem a Bruto additi patres conſcripti ap-
pellati ſunt.vnde in ſenatum vocabantur, qui patres quiq; cōſcri
pti erant,vt apud Liuium & alios legimus.Cęſar longè poſt ſena-
tum ſuppleuit,& multos tum ciues,tum externos pręter delectū,
ſed magis per gr̃am ſenatoria dignitate donauit, vnde peregrinis
& Gallis,& alijs in ſenatum allectis libellus propoſitus eſt ſuadēs,
ne quis ſenatori nouo curiam mōſtrare vellet, poſt necem quo-
que Cæſaris tot in ſenatum per gr̃am & prę mium allecti ſunt, vt
ſuper mille ſenatores eſſent.Sed ad modum priſtinum & ſplen-
dorem eos Auguſtus tādem redegit,& vt lecti probatiq; religio-
ſius & minore moleſtia ſenatorio munere fungerentur, quēque
thure & mero priuſquam conſideret apud aram eius Dei , in cu-
ius templo coiretur,ſupplicare conſtituit, & ne plus quam bis in
menſe,calendis ſcilicet & idibus legitimus ſenatus ageretur, ſan-
xit ſibi tñ conſilia ſortiri ſemeſtria inſtituit, cum quibus de nego
ciis ad frequentem ſenatum referendis ante tractaret,Septembri
Octobriq; menſe tñ ſorte ductos, per quorum numerum confi
ci decreta poſſent,debere adeſſe decreuit.Is ordo iudicium auſpi
ciumq; ſicut magiſtratus habebat ; nā qui ſenatū habiturus erat ,
prius imolare hoſtiam , auſpicariq; ſecundum Gellium debebat,
qđ a Cæſare fuiſſe obſeruatum comperimus , qui idibus Martiis
ſenatum habiturus plures hoſtias cecidit. Sed cum litare nō poſ-
ſet, ſpreta religione curiā introijt vbi ſtatim occiſus eſt . Senatus
decreta vſqueadeo rata fuerunt, vt tertiam iuris ciuilis partē con
ſtituerint.porrò eius decreta ciues ſine moleſtia ſeruabant,vbi ip
ſe ſenatorius ordo vitio carebat,& cęteris ſpecimen erat:nam,vt
præclarè Tullius ait,qualeſcunq; ſummi ciuitatis viri fuerint,talis
ciuitas erit, & quæcūq; mutatio morum in principibus extiterit,

eadem in populo ſequetur:ſi enim principes bello,luxuriæ,con-
uiuijs,venationi intendant,his populus vacabit : ſi virtutē colāt,
hanc amplectentur oēs:nobilium enim mutato victu ciuitatum
mores mutantur . vnde pernitioſius de reſpublica vitioſi princi-
pes merentur,ꝙ non ſolum ipſi vitia concipiunt, ſed ēt ea in ciui
tatem infundunt,pluſq́; exemplo, quàm peccato nocet . Eapro-
pter Cicero Lucium Lucullum virum magnum reprehenſione
dignum exiſtimauit,cui cum magnificētia villæ Tuſculanæ obie
cta eſſet,duos ſe habere vicinos, ſuperiorem equitem Romanū ,
inferiorem libertinum rñdit,quorum cum villę magnificæ eſsēt,
concedi ſibi oportere dixit, quod his qui inferioris ordinis eſsēt,
liceret:nam ait Cicero ab ipſo Lucullo natū eſt,vt illi inciperent,
quibus non licuiſſet,ſi Lucullus non feciſſet : quilibet enim eorū
libidines fregiſſet,ſi illi,qui eas frangere deberent, eiſdem non te
nerentur. Noſtris itaq; ſenatoribus omnes morem gerēt & pare
bunt,eorumq́; decreta libēter & ſine moleſtia ſeruabunt,emen-
dabuntur & corrigentur,ſi vitijs,quæ reprehendūt,ipſi ſenatores
careant,& virtuti ſtudeant,ſintq́; continentes . Præterea cū ſena-
tus habebatur,de rebus diuinis priuſquā humanis ad ſenatum te
ſte Gellio referendum erat , intercedendiq; ne Senatuſconſultū
fieret,ius his ſolis fuiſſe,idem Gellius tradit, qui eadem maiorive
ptāte eſſent,quàm Senatuſconſultum facere volentes. Per quos
autem ſenatus apud Romanos hr̃i ſoleret,paulò poſt, & in ſena-
tuſcon.dicemus. Multa alia de ſenatoribus poſteriores legumla-
tores præſertim iureconſulti dixerunt , quæ referre ſuperfluū eſ-
ſet. Quare ad populi ſuffragia veniamus. {Creatio magiſtratuū,
iudicia populi,iuſſa,vetita,cum ſuffragio conſciſcentur, optima-
79 tib⁹ nota,plebi libera ſunto.} Lex relata de ſuffragiis † ſcripta eſt,
quam rem abundè enarremus , primordium attingere oportet.
Imprimis viritim ſuffragiū eademvi eodemq́; iure a Romulo ꝑ-
miſcuè omnibus tribus datum eſt,ꝙ non omnes cęteri reges ſer
uarunt,nam Seruius authore Liuio claſſibus, cēturiiſq; conſtitu-
tis gradus fecit,vt neq; excluſus ſuffragio quiſquam videretur, &
vis omnis penes primores ciuitatis eſſet:nam omnes centurię ad
ferenda ſuffragia in campum Martium ibant, & tñ penes primo-
res ciuitatis vis ſuffragiorum erat,quotiens non variabant, vt ex
Dionyſio Alicarnaſeo in lib.vij.colligitur.Primò enim ad ſuffra-
gium ſm Seruij cōſtitutionem equites , deinde octoginta primę
claſſis centuriæ peditum vocabantur, & ſi ibi variatum eſſet , qđ
raro incidebat,ſecūdæ claſſis centurię,& reliquę deinceps,ſi opus
erat,vocabantur , nec ferè vnquā ſuffragia ita infra deſcendebāt,
vt ad infimam claſſem perueniretur, obſeruatum ēt in ſuffragiis
comperio,vt ibi primum vltra dimidiū vētum erat, ſtatim nego
tio finis imponeretur,quam rem Titus Gracchus oſtendit ; nam
cum is legem Agrariā ferre vellet , Octauiuſq; collega diu inter-
ceſſiſſet,de eius abrogatione ad ppl'm tulit,& tribus quinq; & tri-
ginta,quæ tot illo tp̄e erant,ire in ſuffragium iuſſit, quarum cum
decem & ſeptē iam Octauiū abrogaſſent,vnaq; duntaxat ad rē ꝑ-
ficiendā reſtaret,parūper ſiſtere iubēs collegam Octauium, vt ab
interceſſione deſiſtere vellet,neve ſibi hanc notā inferri pateret̃,
iterum & obnixè rogauit, ſed eo rñdente, vt quod vellet , Grac-
chus exequeret̃ ſuffragio præcedēte magr̃atu ipſe Octauius ſum-
motus eſt,iure tamen poſteriori,quod nunc vtimur,licèt in om-
nibus regulariter quod maior pars efficit, pro eo habeatur, ac ſi
oēs egerint,vt Scęuola,Vlpianus,Alexander,Innocent.& alij di-
cunt,tñ omnes,ad quos negocium ſpectat, audiri nec negligi de-
bent,vt Paul. Vlpianus,Celſus,Pomponius,Bonifacius, alijq; Pō
tifices,& Iureconſulti de arbitris,& re iudicata , aliiſq; locis con-
ſtituerunt.Per hæc ſuffragia ædilitas, prætura, Tribunatus plebis,
cenſura,conſulatus, quæſtura, tribunatus militum pro conſulari
poteſtate,& alii plures magiſtratus mandabantur, vt in hac xii.ta
bul l.continetur,militum tamen tribuni, qui in exercitu erāt, &
dictatores,magiſtrive equitum,& quidam alii magiſtratus ſuffra-
gio populi non creabant̃,vt s̃.dictum eſt.Sacerdotia quoq; a col-
legiis non pp'lo dabant̃, ſed poſtea ius ſacerdotū ſubrogandorū.
Cn. Domitius in Tribunatu a collegiis ad populum trāſtulit,ut a
Tranquillo in vita Neronis memoriæ traditum eſt,quoddam tñ
apud Romanos genus ſacerdotii erat, qđ neq; ſacris locis additū
erat,neq; a republica,aut a principe,aut a collegiis pontificū, vel
aliorum ſacerdotum conferebatur, ſed ędis , aut ſacelli iure a pa-
trefamil.ea rōne erigebatur,dedicabaturq́; , ut & ſacrorum cura
& fructuum ipſius ſacerdotii perceptio ad ſolā gentem familiāq;
ſuam perpetuò deuolueretur,vñ Otho, vt Cornelius Tacitus re-
fert,reuerſos ab exilio adoleſcentes auitis, & paternis ſacerdotiis
in ſolatium repoſuit,hæc ſacerdotia appellabant̃ gentilitia,in ho
rum locum ſucceſſerunt ſacerdotia,in quibus iuſpatronatus ha-
bemus:nam Pontificis aſſenſu ædem conſtruens in ea ſibi ſuiſq;
per Clemētis,& aliorum antiſtitū conſtitutionem iuſpatronatus
acqrit,& cū Pontificis auctoritate idē atq; poſteri, & ſucceſſores,
cui voluerint,cōſtructā ędem dare poterunt, vt noſtro iure pon
tificio cauetur,vbi plura ad hanc rem pertinentia leguntur, quæ
omitto,propterea ꝙ indoctiſſimo cuiq; patent . De reo quoque
qui.l.aut rogatione dānandus erat,ſuffragia ferebant̃,vt cū a ma-
giſtratibus ad ppl'm prouocabat̃,aliterve iudiciū dandū erat, vn-
de Clodius tribunus plebis Ciceroni diem apud ppl'm dixit, ꝙ

ciues sine iussu ppli Romani contra leges necasset, deinde ob id factū Clodius de exilio Ciceronis rogationem ad pplm tulit, vt ī.quadringenta ab Italia milia ipsi Tullio aqua,& igni interdictū esset,vt recipientis eum bona publicarentur, isq; exularet, & ne quis de Cicerone reducendo ad Senatū referret ne quis decerneret,ne quis disputaret,aut loqueretur,aut pedib.iret, scibendone adesset.Sic relatam Octauij abrogationē,& alia ppli iudicia fuisse per suffragium facta comperimus.Iussa insuper ll.scilicet , & plebiscita cum suffragio populi consciscebanē,& decernebantur,vt in oībus legibus,quas infra referemus,apparebit, aut etiam eodē suffragio vetabanē,& reuocabanē:cum naturale sit,eodem genere quodq; dissolui,quo colligatum est,vt Iurecōsulti Vlpianus & alij dnt.Et pro legib. ferendis & alijs agendis quæ diximus , curiæ frequēter in forū cōueniebant,& e Romuli instituto separatim, promiscuè,& viritim suffragia dabāt,& iō sæpe plebiscita & leges curiatis comitijs non aūt centuriatis derogatione trinundino facta ferebantur. vñ ipse Romulus diuiso in xxx. curias pplo quasdam ll.curiatas,vt Pomponius lib.Digestorum j.scribit, ad pplm tulit.Et L.Papirius dictator legem curiatā de imperio promulgauit.Tribuum quoq; suffragio Cęsar pontificatum maximum , & Marius consulatum obtinuerūt,& Octauius tribunatu summotus est:non tñ inficias eo,quin per cēturias quoq; & comitiis centuriatis in campo martio magratus dati , indicia prolata & leges aliquot latæ fuerint , nam Publicolam cēturiatis comitiis legem tulisse Valerius lib.iij.refert,ne quis magratus ciuem Romanum aduersus prouocationē verberare, aut necare vellet . Et tpe promulgationis legum,non aūt vbi latæ erāt, intercedere licebat, vt e Cicerone in j.Antonianarū colligitur . Suffragia hæc ab initio palam & voce ferebantur,postea legib.latis per tabellam dari cęperunt, vt nimia suffragandi libido in non bonis causis eriperetē potentissimis : primam.n.tabellariam legem Gabinius tulit,ut p suffragia in tabella descripta magistratus mandarenē.biēnio post lex Cassia tabellaria secuta est, quā L.Cassius nobilis hō tulit vt p tabellam,nisi in perduellionis crimine ppls iudicaret . Tertia lex tabellaria Carbonis seditiosi atq; improbi ciuis fuit, qua cautum est,vt per tabellam iuberenē,ferrentq; leges,ac ēt vetarentur . Et cum in vno iudicij gñe.s.perduellionis crimine,Cassius vocis suffragium reliquisset,excepissetq;,huic quoq; iudicio Cęlius tabellam dedit. Marius ēt Gratidianus in hanc rē ferre legem tabellariā voluit,& huic rei pontes angustos lege constituit.Hinc est, ꝙ legimus apud Ciceronē ad Herenniū, ꝙ cū L. Saturninus legem frumentariam de trientib.& semissib. ferre ɔ senatusconsultum vellet. Q.Cępio quæstor vrbanus cum viris hoīs impetum fecit, potens distribuit,& cistas deiecit,vt lex aliter ferretur,& q in Cæsarem conspirarunt,primum teste Suetonio cogitarunt,vtrū ne illum in campo martio per comitia tribus ad suffragia vocātem partibus diuisis e pōte deijcerent,ac exceptum trucidarent, an in sacra via,vel in aditu theatri adorirentur.Coniurati postea mutato proposito ipsum Cęsarē idibus martijs in Pompeij curia occiderunt. Nr̄a lex xii.tabu.suffragia iubet esse oprimatibus nota & pplo libera concedit , vt quo voluerint modo suffragia ferrent. hanc.n.sniam,vt Cicero interpretatur,ista lex continet,vt oēs leges tolleret,quæ postea latæ omni naturæ suffragium tegunt, ne quis tabellam inspiceret,ne rogaret,aut appellaret,nec reprehendendas esse tabellarias leges & pōtes angustos Tullius existimat , si ambitiosis hæc sint opposita,& vt ne sint ambitus,inuenta fuerit,populoq; tabellam quasi libertatis vindicem hęc lex cōcedit, dummodo optimo cuiq; & grauissimo ondatur, vltroq; offeratur:vt sit ipsa libertas, in qua populo honestè bonis gratificandi detur ptās,quapropter Iuuenalis eleganter ait, si libera darentur populo suffragia tam perditū esse neminem, vt in suffragiis . Senecam bonum præferre Neroni malo dubitaret. Hac lege igitur libertatis species datur , bonorum authoritas retinetur, & cōtentionis causa tollitur.Cęsar postmodū libera populo suffragia abstulit:nam comitia cum eo partitus est,vt exceptis consulatus cōpetitoribus pars media candidatorum populi suffragio magistratus gereret,pars altera sua volūtate & collatione magistratus obtineret,& per libellos cuiq; tribui missos scriptura breui quos volebat Cęsar commendabat,vt trib.suffragio suā dignitatem tales commendati tenerēt . Postea Augustus pristinum comitiorum ius reduxit,ac multiplici pęna dānato ambitu Fabianis & Captiētibus tribulib.suis,ne quid a quoquam candidato desiderarēt,die comitiorum singula nummum militia a se diuidebat : suffragijs tandem populus fuit priuatus,licet ea reuocato comitiorū more Caligula pplo reddere postea tentauerit , vñ Modestinus legē Iul.de ambi.in vrbe suis cessasse tpibus dicit : quia tunc ad principis curam non ppli fauorem magratuum creatio pertinebat. & iō etiam Saty.x. Iuuen.de populo ait , iampridem ex quo suffragia nulli vendimus,effugit curas,nam qui dabat olim impiū , fasces,legiones,omnia nunc se continet , atq; duas tm̄ res auxilius optat.Paunum & circenses his legibus explicatis alias referamus. {At si quid erit, ꝙ extra magratus,quo ærario esussit , qui cohæret ppls creato, eiq; ius cohærendi dato.} Hæc verba quæstorib. accommodari vr̄r vtcunq; fuerint. Quæstorū ptātem † hic explicabimus. Publicola cum indignū pecunias publicas inferri in priuatas ædes existimaret,& ꝙ ipse, aut alius non publica auctoritate constitutus,munus quærendæ pecuniæ daret,ærarium Saturni ædem constituit,populoq;,vt duos quæstores creare posset,concessit,quod factum est,primiq;.P.Veturius,& M.Minutius creati fuere quæstores,aucto populi ærario quæstores fuisse cōstitutos, Pomponius tradit:vt pecuniæ & ærario præessent,& ab eo,ꝙ inquirēdæ & conseruandæ pecuniæ causa creati fuerant quæstores dicti sunt,& horū quæstorum origo xii.tab.præcessit,sed cuius regis temporib.primi quæstores in rempub. venerint diuersas opiniones Vlpia.affert. Alii quæstores duo,qui consulib. ad belli ministeria præsto essent,post xij.tab.L.Quintio,Sex.Furio, M.Manlio,& a Sempronio consulari ptāte tribunis militum creati suffragio populi fuerunt,vt Liuius tradit. Et hunc magistratū Gracchi ambo obtinuerunt,nam Tiberius quæstor cū Mancino consule in Numantinos profectus est,& Caius cum Horeste consule quæsturā gerens in Siciliā nauigauit, Pompeio ēt, cui Gabinia lege mare piratis expurgare,& alia bello agere concedebatur, duo quæstores traditi sunt,e Senatu quatuor & viginti præfecti, legatiq; suo delectu concessi,Sylla quoq; quæstor cum Mario consule ad bellum Iugurtinum in Africā iuit, alios cōplures hunc magistratū gessisse ex multis sepulchrorū inscriptionib. comperio. Cæsar deinde quæstorū numerū ampliauit.Et hmōi quæstores,q cū consulibus pficiscebant,e prouincia ante consulem more maiorum redire non poterant,qđ Caius Gracchus transgressus est; nam ante Horestem consulē e Sardinia Romā nauigauit,sed cū de ea re apud censores accusaret,orone habita sic oium mētem cōmutauit,vt eū magis iniuriam passum, quā ɔ morē fecisse maiorum iudicarent.nam xii.annos militasse ondit,cum lex cæteris decem in necessitate diffiniret,se quoq; quæsturam p triennīū gessisse ondit, cum lex finito anno reditū quæstori permitteret. Secum insuper plenos loculos pecuniarum extulisse, & vacuos reportasse dixit,cū alij epoto quod extulerant vino,plenas auro atq; argento amphoras reportassent, verba aūt totius orationis Gracchi lib.xv.Gellius refert. Hi quoq; quæstores rōnem administratorū cōfectis tabulis reddebant. Quare Tiberius Gracchus quæstor cum tabulas rōnes quæsturæ continentes in bello perdidisset.Numātinos hostes victores & fœdere facto domum reuersos,quos tabulas hre credebat,adiit,& iuxta eorū vrbem ɔsistens vocatos ad se Numātinorum principes, vt sibi tabulas redderet, rogauit,ne calumnijs inimicorū fieret obnoxius,si reddere administratorum rōnem nequiret. Numātini verò Tiberum prius in vrbē receperunt,& ei deinde tabulas restituerunt. E quæstoribus aliqui prouinciā sortiri solebāt ex senatusconsulto; qđ Decimo Druso e Porcina cōsulib.factum est,vt scribit Vlpianus,vñ Marcus Cicero quæstor Siciliam sortitus est,& cum integritate & diligentia magistratum gessit. Iulio ēt quæstori vlterior Hispania obuenit. Vespasianus quoq; quæstor Cretā & Cyrenes prouinciā forte cępit,& instante Martico bello, quæstorē Galliæ, quæ circa Padum est, Sertorium Romani designarunt,apud Gallos & alias nationes adhuc hæc quæstorum genera extant. Et licet patricij in initio quæstores essent: demū tñ ad quæsturā Gneo Cornelio,& L.Furio Medulino cōsulib.plebeij admissi sunt, ita vt vnus patricius Claudius Fabius Ambustus, & tres plebeij. Q.Silius, P. Aeli, & P.Pipius tunc quæstores creati fuerint. Alii quæstores erant, q capitalib. reb. præerant:nam quū de capite ciuis Romani iniussu populi consulibus ius dicere permissum non esset, propterea sm Pōponium hi quæstores a populo constituti sunt:vt capitalib.rebus præessent,& parricidij quæstores appellabanē,quorū vt idem Pōponius ait,ēt lex xii.tab.meminit:nunc referamus eos,quibus vis sit cum populo,aut senatu agendi. {Cum populo, patribusq; agendi ius esto,consuli,prætori,magistro populi,equitumq;,eiq; quem produnt partes consulum rogandorum ergo tribunisque quos sibi populus rogassit,ius esto cū pribus agendi idem ad plebē, quod census erit ferunto.} Gellius lib.xiiij.scribit, per dictatorē, consules, prætores, tribunos Plebis, interregem, & vrbis præfectum non per alios Senatum more maiorum haberi solitum. Et his duntaxat agendi cum patribus ac faciendi senatusconsulti ius fuisse.Quod si codē tpe oēs hi magistratus Romæ fuissent, in ordine supradscripto primū ius cōsulendi Senatū habuisse dicit. Extraordinario tū iure,vt idē ait,tribuni militares, & decēuiri necnon triūuiri causa reipublicæ constituendæ creati, ius consulēdi senatū habuerūt.Sed ɔ primis magistratibus in hac lege relatis agere cū populo licuerit,testes sunt leges publicę, Corneliæ & Aurelia,quas a populo P. Philo dictator, Cornelius cōsul & Aurelius Cotta prætor rogarūt,hoc pbabunt & aliæ leges innumeræ,quas ī.referemus.plebis tribunū ēt potuisse cum pplo agere nemo dubitat:qa id ipsius offiñ erat, & plebiscita demōstrāt interregi quoque,vt hic dr,nisi cū pplo agēdi fuit:nā cum reip.cā abessent cōsules,neq; hñdis comitijs interesse possēt, aut cū seditiones ī ciuitate forēt,vel vitio ɔsules creati essent. Nec dictatorē comitiorum causa dici placeret, res ad interregē teste Fenestela deducebat, ac p eū ɔsularia comitia hēbant. Sed licet causa consulū a pplo rogandorū patres interregem proderent, aliud tñ interdū ex causa peragebat, vt de L. Papirio Mugillano legitur,qui interrex proditus vt patrum & tribunorum plebis discordias sedaret, tri-

bunitia

bunitia comitia non consularia habuit consulariq; ptāte tribuni tūc L.Quintus Cinci.Sex.Furius Medulinus,M.Manlius,& A.Sēpronius patritij oēs creati fuerunt,& Sempronio deinde quęstorum comitia hñte auctus est quæstorū numerus,alia lex præclarè sequiē. {Quæcunq; in pplo,quæcunq; in patrib.agentur modica sunto.Senatori,qui nec aderit,aut causa,aut culpa esto,causas populi teneto.Vis in pplo abesto.par maiorve ptās plus valeto . Ast qui turbassit in agendo,fraus actoris esto,intercessor rei malæ salutaris ciuis esto.Qui agēt auspicia seruanto . Auguri publico parento.} Quicūq; in pribus aguntur,esse modesta & ad sedata debent,& senatori tria,vt præclarè Cicero ait, iussa sunt, vt senatui adsit:nam grauitatē res hēt,cum frequens ordo senatorius est,immo Romani veteres,vt Gellius lib.xiiij.refert,senatori pignus capiebant, mulctamq; imponebant , qui cū in senatū venire dēret, non adesset.De senatorib.nr̄æ ætatis malo tacere , q̄ ab eis liberè loquendo puniri.Præterea senatori iussum est,vt loco dicat,idest rogatus,& mō ne sit infinitus:nā br̄ sniam perstringere laus est,& hodie id oībus placet,& rlr longa orone vtunē, cum verbis propriis & aptis tum dicendi rōne indigentes, qui inuolutè ac obscurè loquentes & ordine dicendi carentes,qđ sentiunt,paucis explicare non vellent, & diutius q̄ satis sit.in iisdem locis tales cōmoranē,atq; eodem identidem reuoluunē.Præterea inchoata ꝓpositione relicta frequenter ad aliā incōmodè transeunt . hæc bonus orator diffugiet , si orandi disciplinam & argumētationis partes, quas in rhetoricis Cicero & alij docent,perfectè cognouerit.planè si tanta esset causa,vt oratoris copia ad hortādū , vel docendū opus esset,longa vti orone licet,in qua re Tullius & Cato magni fuerunt.Sed vt paratus dicere senator esse possit , ꝓximæ legi parere,idest causas ppli tenere,& inuentionē hr̄e debet:etenim noscere rempublicam necessarium est,quid militum habeat, quid ęrario valeat,quos socios,quos amicos,quos stipendiarios respublica habeat,insuper qua quisq; sit lege,condōne , fędere intelligat, necesse est,sed & decernendi consuetudinem tenere,& exempla maiorum noscere debet. Lex deinde vim in actionibus ppli vetat,cum nihil ciuitati sit exitiosius Ciceronis testimonio, nihil tā iuri & legib. ɔrium,nihil tam inciuile & inhumanum, quàm per vim quicquam agere.Quod si rem malam quis facere velit,cuius intercedere debet . Et paris maiorisve magratus intercessio plus valere debet,huic loco congruit,qđ apud Plutarchum sæpè legimus.Ius tribunitiæ potestatis fortius ad impediendū quem ad agendum fuisse:nam multis tribunis aliquid volentib.vnus se opponens præferebaē.Non iure ergo Tiberius Gracchus defendeē, qui collegam Octauiū,ne lex Agraria ferreē, intercedentū suffragio populi magratu abrogauit : malè ēt Cęsar consul se aduersus hanc legē tuebiē,qui promulgata lege Agraria obnūciatem collegam Bibulum armis foro expulit , & eam inuito collega tulit. Hanc legem Saturninus quoq; tribunus plebis non seruauit, qui cum centena agri iugera veteranis in Africa lege diuidenda pronunciaret,facta per pplm lapidatione intercedentem Bębiū collegam submouit.Ast bonus Cato ille Seuerus , ne respublica qcquam mali patereē,semper intercessit & opam dedit.Vnde cum Cęsari supra modum & præter mensuram,quæ reipublicæ erant largienti & oēm ferme Campaniā lege egenis diuidēti resistere, & aduersareē,in carcerem curia extractus per lictorem iussu Cęsaris ductus est: sed & alia pericula pp intercessionē & benemerita in rempublicam collata subijt,vsq; adeo ꝙ mortem sibi cōsciuerit,ne in manus Iulij hostis rempub.occupantis deueniret. Pauci sunt nunc Catones, qui in celeriter odio,pecunia,aut timore, vel alio modo in reipu.detrimentum vincātur & cedant.Et si aliqua seditio in populi actionib.oriatur ; ex hac lege culpa actoris erit: nam Crassi sapientissimi hoīs snia & senatus decreto. C. Clodio cōsule Carbonis seditionem referente facto , eo inuito qui cum populo ageret,seditio fieri non pōt , cum ei liceat consiliū simul atq; intercessum turbariq; cęptum sit, dimittere, ꝙ qui p̄monet, cum agere nihil pōt,vim quærit. Romani etiā in publicis institutis & legib.habebant,vt qui cum populo,vel patribus agerēt,Auspicia seruarent,& auguri parerent:nam bonus augur reipub.pręsto † esse debebat,cum Ioui optimo maximo cōsiliarius & administer datus esset,cęliq; partes ei diffinitè traditæ essent. De hac re fuit etiam postea latū ab Aelio & Furio tribunis vnum plebiscitum.Et Romanorū fuisse morē,Seruius dicit,vt in comitiis agendis & bellis gerendis pullaria captarentur auguria . Et Gellij testimonio auspicari acturus cum pribus debebat,qđ Cæsar,vt paulo ante diximus,idibus Martij senatum habiturus seruauit. Auguribus magna fides & ptās e miraculo accessit,atq; data est : nam cū Tarquinius Priscus centurias angeres,earū quæ noīa mutare vellet,id fieri posse,nisi aues addidissent . Actius Nauius inclytus ea tempestate augur negauit,propter ea ꝙ his centuriis inaugurato Romulus noīa dederat, ex eo ira regi mota est,re eludensque artem,an qđ mente conceperat,auspicato fieri posset,augurem interrogauit,& cū re in augurio experta posse fieri augur affirmasset.Tarquinius augurē nouacula cotem discissurū se agitasse aīo dixit,& ideo hæc capere, & qđ aues auguris fieri posse portendebant,ipsum augurem peragere iussit,qđ Actius fecit,& nouacula haud cunctāter cotem descidit,vñ statu Actij,eos quoq; vbi hæc arca fuerunt positæ sunt & rex duplicatis centuriis noīa non mutauit,ex coq; augurijs, sacerdotioq; augurum tantus accessit honos,sicut apud Liuium legimus,vt nihil belli domiq; postea, nisi auspicato gereretur,& vt consilia populi,exercitusque vocati, & summa rerum,vbi nō admisissent aues,dirimerenē: nihilominus hanc aruspicū † siue augurum disciplinam Phauorinus apud Gellium forti argumento reprobat : nā aut aduersa euentura dicūt, aut prospera,si prospera dicant,& fallant,miser frustra aliqs expectando fiet:si aduersa dicāt,& mentiantur, miser hō frustra timēdo fiet. Si autē vera rñdeant,eaq; non sint prospera, iam inde aliquis miser ex aīo erit,antequā e fato fiat:si fęlicia promittāt, eaq; euentura sint,tum planè vt Phauorinus ait, duo erūt incommoda:nam & expectatio spei suspēsum fatigabit , & futurum gaudij fructum spes iam deflorauerit.Et eleganter Actius poeta se nihil credere augurib.dicit, qui aures verbis (inquit) diuitant alienas, suas vt auro locupletent domos, nulloq; pacto hmōi hominib. res futuras præsagientibus esse vtendum Gellius dicebat,quapropter non immerito huic legi posteriores legūlatores suis constitutionibus abrogauerunt: horū.n . Augurum & Aruspicū disciplinam,facta,vsum & diuinationes Romani Imperatores Antoninus,Diocletianus,Maximianus,Constantinus,Valens,Valentinus,Archadius,& Theodosius improbarunt & prohibuerūt,sed & nostro iure pontificio horum disciplina dānata est : vnum tñ post Seruium dixero , ꝙ licet multa sacra Romani susceperint, magica tñ semper damnarunt,qđ Virgilius per Didonem testari vr̄,cum eam ita loquentē inducit.Testor chara deos,& te germana tuumq; dulce caput,magicas inuitā accingier artes. Sed & aduersus magicas artes legem xij.tab. fuisse conscriptam, apud Augustinum de Ciu.Dei legimus,magicos quoq; & mathematicos Plinius & Cicero impugnant,& de his Vlpianus sentire visus est, cum incantationē,aut imprecationem , aut exorcizationem nō esse medicinæ genera de varijs cognitionib.dicit:tñ siquidem reperiantur,ait, qui hac arte vtentes sibi profuisse cum prædicatione affirment,nescio tñ qua arte id qđ de Vespasiano legiē,actum fuerit,vt cuidā e plebe luminib.orbato oculos inspuendo ꝓ concione palam restituerit, & crus alterius debile calce cōtingendo confirmauerit,cū hæc a Deo,aut Dei noīe dūtaxat fieri possint, vt a quatuor historicis,qui facta, gestaq; Christi scripserunt, memoriæ traditū est.his legib.discussis ad reliquas veniamus. {Promulgata ꝓposita in ærario cognita agunto . Nec plus q̄ de singulis reb.semel cōsulunto.Rē pplm docēto . Doceri a magratibus priuatisq; patiuntor.Priuilegia ne irrogāto.De capite ciuis,nisi p maximū comitium illosq; quos cēsores in partib. ppli locassint, ne ferunto.} Hæc lex de promulgatione, de singulis reb.agēdis, de priuatis magistratibusve audiendis facta est lex.Certè promulgata in ęs incisa in ærarium condebatur,vt apud Tranquillum in vita Iulij legiē,senatus quoq; cōsulta,vt in lege Horatia dicemus, ad ærariū deferebanē.M.Cicero scribit alias duas leges præclarissimas,quas retuli,de xij.tab.fuisse tranflatas,harū altera priuilegia tolli,altera pplm de capite ciuis rogari,nisi maximo comitio vetat:pro maximo autem comitio. M. Cicero centuriata comitia accepit in oratione pro P.Sextio, vbi hanc legem duodecim tabularum refert . Quod enim iudicia populi cum suffragio cōsciscerentur,alia lege constitutum est,vt s̄.ostendimus, sed vt id maximo duntaxat fieret comitio,ista lex præcepit, longè post Tiberius Cæsar instituit, ne aliter beneficia a superiorib.concessa principibus rata essent, quam si eadem hñtibus etiā sequentes Imperatores dedissent, qđ institutum oēs principes a Tiberio vsq; ad Titum seruarūt.At Titus oīa præterita priuilegia vno primus cōfirmauit edicto,nec a se peti passus est . nunc de ambitu & de captis pecunijs leges sequuntur. {Donum ne capiunto,neve dāto, neve petenda,neve gerenda,neve gesta potestate , quisquis earū rerū migrassit,noxiæ pęna par esto.} Plebiscito quodam ēt cōtineri Modestinus de officio pręsidis ait.Ne quis præsidum munus domumve caperet, nisi esculētū poculentūve,qđ intra dies proximos prodigatur.Mandatis quoq; Iustiniani & aliorum principum cōtinebaē † ne donum vel munus ipse proconsul, vel qui in aliquo officio erat administrationis tempore acciperet, vel quid nisi victus quotidiani cā,aut ꝑmittente principe emeret,domūve extrueret.Sed Vlpianus de officio proconsulis hæc debere intelligi dicit,vt modū gerens magistratum adijciat,ita ꝙ neq; se in totum xenijs abstineat,neq; auarè xeniorū modum excedat,quam rem Diui Seuerus & Antoninus elegātissimè epistola moderati sunt,vt iuxta vetus prouerbium,neq; omnino,neque semper, neq; ab omnibus gerens magistratum acciperet;cū a nemine accipere valde sit inhumanū, sed passim & per omnia accipere, vilissimū & amarissimū sit , non ergo ad xenia munerū qualitatem non hñtia, sed ad ea quæ ædiliū excedunt vsum prædictæ cōstitutiones pertinent . In hanc rem etiam pro eo quis in magistratu accepit,lex Iulia repetundarum postea lata est, cuius abundè Iureconsulti meminerunt.Quinimmo noua Iustiniani cōstōne & Pontificū,maximè Innocētij sanctionib.magratus a fisco stipendia hñs nihil a quoquā accipere dēt,licet interpretatione Iustiniani ɔstō,& aliæ,vt assolet,variè ītelliganē:de legatis tñ iudicib.esculēta & poculenta capere, Bonifacius summus antistes sua ɔstitu-

tione permisit. Vtinam aliquot nr̄æ ætatis iudices has leges serua rent, qui omnia ab oībus accipiunt, qđ non fieret, si hoc crimen, vt hæc lex mandat, plecteretur, aut si illi, qui in hos iudices aīaduertere pn̄t, Cambysis exemplo vni ex malis iudicib. pęnam detraherent, & eam tribunali imponerent, quo ceteri terrerentur. 84 Quòd si quis pecunia sententiā tulerit, † vtpote vęnalis sanctione Diocleti. nulla erit. Ipsi aūt iudices dono, aut aliter perperam iudicantes certis pęnis, vt infra dicam, ex cōstōnibus Antonini, Cōstantini & Iustiniani puniunt: hi. n. pęnas determināt, quas hæc lex omisit, & iudicū arbitrio cōmisit. Hac lege insuper prohibet, ne quicquā pro magistratu detur, de qua re fuerūt postea lex Calphurnia & Iulia de ambitu latæ, & præclarè Theodosius & Iustinianus Imperatores tandē dignitatū emptionē prohibuerūt, sanxeruntque: vt capientes magistratus iureiurādo affirmēt † se pro 85 administrationibus hn̄dis, neq; quippiam dedidisse, neq; postmodum vnquā daturos fore, siue per se, siue per interpositā psonā, in legis, sacramentiq; fraudē donationis, vel venditionis titulo aliove cuiuscunq; contractus velamento. Voluerunt ēt eos iurare, q in administratione, vel post depositū officiū nihil p aliquo beneficio tpe administrationis præstito, præter salariū accipient, & huius iurisiurandi transgressorē pęna quadrupli mulctari pręcipiunt. Et propterea antiquus Romanorū mos, quē Plutarchus in Coriolano refert, laudandus est: nam s̄m hanc l. virtute nō pecunijs dignitates postulabant: qui enim magistratus petebant, ciuis dextra pręhensos benignis verbis orabant, & absq; interiore tunica in forū operti veste descēdebant, siue vt eo habitu ad supplicandū humiliores accederent, siue vt pro rep. cicatrices passi manifestè signa fortitudinis aperirent, ostēderentque. M. tn̄ Coriolano plures ostēdenti cicatrices, quas per tredecim annos egregiè pro repub. bellando exceperat, cōsulatus denegatus est, ne patricios sequēdo cōsul popularem tolleret libertatē, argēto deinde, alioq; corruptelarum genere impartitæ fuerunt dignitates, & inter concionis suffragia argentum, largitioq; & epulū sese miscuerunt. Complures. n. Romani pecunijs dignitates & magr̄atus postea nacti sunt. Marius certè vt sextū consulatum sortiret, suffragia emens Metellum a magr̄atu exclusit, & Valeriū Flaccum collegam in cōsulatu suscepit. Cęsar quoq; in pontificatus maximi petitione ita profusissima largitione duos cōpetitores potētissimos. Q. Catulū & Ser. Isauricum ætate & dignitate antecedentes superauit, vt ipse plura in eorū tribubus suffragia, quàm vterq; in oībus tulerit. E duobus verò cōsulatus cōpetitorib. L. Luceio, & M. Bibulo hoc pacto Luceū sibi adiunxit, quo is, utpote gratia inferior, pecuniaq; pollens, nūmos e suo cōi noīe per cēturias pronunciaret, sed optimates eū in summo magistratu & cōsentiēte collega ausurum oīa suspicantes Bibulo tantundē pollicendi auctores fuerunt, ac pleriq; pecunias cōtulerunt. Itaq; cum Bibulo consul fuit procreatus. Ipse ēt Iulianus a militib. Imperium emit, & Iustinus emptis quoq; suffragijs Imperator electus est. Populi verò præturam Sylla largitionib. adeptus est. vnde cum erga Cæsarem malè animatus esset, & sua ptāte in eū se vsurum dictaret, ridens Cęsar, lepidè rn̄dit. rectè Syllam suum esse magistratū putare, quē suis pecunijs cōparatū hēbat. Quinimmo Cato ille alioquin seuerus & magnus legum Romanarū custos, ne cū Luceio, sed cum Bibulo Cęsar cōsulatū obtineret, debere rempublicam largionē facere nō abnuit. In petitione tn̄ tribunatus Cato legē, quæ candidato nomen dantes adesse vetabat, per se ipsum appellans populū atq; alloquens solus obseruauit. Vltimo loco cōstituitur, vt in suo vitio, & prout deliquerit qsq;, has leges negligēs plectatur, & nulla pęna certa hic noīatur, sed postea magistratū pretio consequenti pęna certa per legem Iuliā de ambitu, perq; constōnes principum imposita est, & huius criminis pęnam Marius sustinuit: nā cum in petitione præturę vltimus esset, qui per 86 suffragia mitteretur † de ambitu, q suffragatores donis corruperat, damnatus est, cuius rei coniecturā suspicionemq; maximam præbuit Casius Sabaconus minister intra cācellos inter suffragia ferentes conspectus. At nactus dignitatem in ipso offō, pecunias accipiens lege Iulia repetundarū, & constōnibus principum hodie varia pęna damnatur. Sic itaq; redeuntem e Cappadocia Syllam Censorinus repetundarū postulauit, q ex amicorum sociorumq; regno magnā contra legē pecuniæ vim compilasset; sed quia Censorinus ab accusatione distitit, Sylla euasit. Scipionem quoq; Pętilij ac Nęuius tribu. plebis repetundarum accusarūt, q pecunias ab Anthioco rege accepisset, nec eas in publicū retulisset, sed ipse Scipio suæ probitatis conscius librū rōnum in cōspectu populi scidit, inde spontè exulauit in exilioq; reliquā ætatem egit. Liuius ēt Salinator post actum ab se consule de Illyrijs triūphum peculatus oībus a tribubus excepta Metia condēnatus est sequētib. verbis lex magistratus Romanorū explicans absoluta erit. {Censores fide legē custodiunto, priuati ad eos acta referunto, nec eo magis lege liberi sunto.} Quoniā semper in republica 87 Censores erant, cura legis seruandæ eis data est: † qui enim magistratu abierant edere & exponere qđ in magistratu gesserāt apud Censores per hanc legē cogebantur, rōnesq; referre & cām censoribus exponere debebant, de ijs postmodū censores præiudicabant, lex tn̄ integra accusatori iudicioq; seruabat. Mos ēt erat, vt magistratu abeuntes contionem hērent, & apud populū de reb. suis loquerentur & iurarent. Sed Ciceroni consulatu abeunti ne concionē hēret, & de rebus suis apud populū loqueret, a Metello plebis tribuno prohibitū est, & tantū vt iuraret fuisse sibi permissum inuenio. Hanc xij. tab. constōnē Xeno & Iustinianus postea in parte renouarunt, qđ nostris iurisperitis non est incognitum: voluerunt enim, vt oēs iudices post administrationē depositam in prouincijs, vel ciuitatibus, quas gubernauerint, per qnquaginta dies remaneant, vt sub aliquo iudice conquerentib. pro ratione legū rn̄deant. Et quoniā plura de his in manibus nostri iureconsulti hn̄t, alia non dicam, nam si dubitatio aliqua occurrat, eos cōsulere poteris. Satis de religione & magistratib. Romanorum dixerimus, si hoc intellexeris. Marcū. s. Ciceronē sensisse has oēs cōstitutiones relatas non fuisse. xij. tab. leges: nam relatis religionis constitutionib. postea de eadem re aliquot. xij. tabu. leges subiungit. prætere a duas leges e xij. tab. ad magistratuum sanctionem fuisse trāslatas scribit. Innuit ergo alias magistratuum leges non fuisse in xij. tab. nihilominus boni auctores has. xij. tab. leges sæpenumero appellant, & fortè his verbis Cicero discrimē inter leges priuati iuris, & publici qđ in sacris, sacerdotib. & magistratibus consistit, facere voluit, licet iisdē tabulis præscriptæ essent, sed qualescunq; prædictæ leges fuerint nō paruā iuris & historiæ cognitionē afferunt: nam luculenter religionem & magr̄atus Romanorum, & sic publicum ius explicant. & ideo nō ab re huic loco eas leges accōmodauimus. Nunc de iure priuato leges. xij. tab. sequuntur. {Intestatorū hr̄ditates primò suorū, velint, nolintve, sunto, his deficientibus agnatus proximus familiā habeto.} Iusti 88 nianus suos esse hæredes existimauit filium, † filiā, nepotem, neptemve ex filio, & deinceps cęteros liberos, qui in ptāte morientis fuerunt, & primū locum obtinent. Et quia hi viuo patre quodammodo dn̄i bonorū existimantur, & post mortē pr̄is liberam bonorum administrationē consequunt, sui hr̄des appellant, sed & necessarij, ideo a Iurecōsultis dn̄r, qn̄quidem ab intestato & ex testō inuiti ex lege xij. tab. hæredes fiunt, his tn̄ liberis puberibus, siue impuberibus, se ab hr̄ditate abstinēdi prætor, s̄m Caium & alios legumlatores ptātem facit: vt quāuis iure ciuili creditoribus hr̄ditarijs teneant: tn̄ in eos si velint relinquere hæreditatē actio non detur. Hæc lex, vt Diocle. & Maximian. scribunt, in posthumo suo obtineri, vn̄ si quis posthumū & agnatum relinquat posthumus ab intestō pfertur. Quinimmo si filius & ex altero filio, qui mortuus sit, nepos existat, euidenter lege xij. tab. caueri prędicti Imperatores Frontoni rescripserūt, vt pariter intestato defuncto succedāt. Quòd si suus hæres non existat, ex hac lege xij. tabu. agnatus proximus hæreditatē capit, itaq; si sit defuncti frater, & alteri⁹ fratris filius, aut patruus frater ex hac lege xij. tab. potior hr̄, sed hoc postea correctū est. Et licèt singulari numero vtens lex xij. tab. agnatū proximū vocet, tn̄ si plures sint in eodē gradu, omnes sine dubio admittunt, vt pclarè Iustinianus interpretatus est, siue alius agnatorum gradus existat, siue nō existat; nam & proximus agnatus in hac lege xij. tab. ēt solus hr̄ & dr̄, vt lib. Pandectarum vltimo Pōponius enarrat. Familię aūt appellatio in hac lege s̄m Paulū de verb. sig. in res deducit, & pro reb. accipitur: ad personas ēt familię sign̄atio interdū refert, vt cum de pr̄ono & liberto lex ita loquit, ex ea familia, in eā familiam: alia quoq; appellatio familiæ compręhēdit, quæ Paulus eleganter de verb. sig. enodat. Posteriori tn̄ iure ordo succedēdi hac lege xij. tab. datus in aliquo immutatus est: nā liberi emācipati ptoris auctoritate & cōstōnibus principum, & e filia progeniti sui succedunt, & agnatis pręferuntur, licet xij. tabu. lege excluderent, & incogniti essent, cū nec sui, nec in ptāte moriētiū forent, mr̄ quoq; per Senatusc. Tertull. ad hæreditatem filiorum sine testō & liberis morientiū puenire cępit, & e sanctionibus Imperatorū admitti hodie cū agnatis filij sui fratribus & sororibus dēt, quāuis xij. tab. lex mr̄is nō meminerit. Iam me huius legis satietas capit, ad reliquas igitur pergamus. {Tutores liberis in ptāte testō parentes danto, si non sint dati, agnati, qui successionē sperant, tutores sunto, prodigo bonorum suorū administratio interdicta esto. Prodigus & furiosus in curatione agnatorū sunto.} Vel si dicas, vt Cic. ad Heren. refert. Si furiosus existit, agnatorum, gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius ptās esto. Suspecti tutores remouentur. Tutela est, vt Seruius diffinit 89 † vis atq; ptās in capite libero cōstituta ad tuendū eum, qui pter ætatē suam spontè se defendere nequit, iure ciuili data ac pmissa. Tutores aūt sunt, qui eam vim ac ptātē hn̄t ex qua re, vt Paulus ait, ipsi nomen acceperunt. itaq; (inquit) tutores, quasi tuitores, atq; defensores appellant: sicut editui dn̄r, qui ædes tuentur. De duplici tutela testamentaria & legitima, hæc lex xij. tabu. meminit, primò. n. lege xij. tab. parentibus auctore Caio Iureconsulto permissum est liberis suis impuberibus, masculini & fęminini sexus, si mō in ptāte sunt, tutores testō dare. liberorum appellatione nepotes & pnepotes, cęteriq;, qui ex his descendūt, cōtinent, si tn̄ nepos post mortē aui tutorē dantis in patris sui ptātem recasurus non sit: hos. n. oēs, vt apud Calistratum de ver. sig. legimus, liberorū appellatione lex xij. tab. compręhendit. plura de hac tutelę specię Iureconsulti & Imperatores dixerunt. His aūt quibus testō tutor non est datus, ex lege xij. tabu. agnati sunt tutores, vt Iustinianus

Iustinianus refert: legitimæ. n. tutelæ agnatis & consanguineis patronisq; idest, his qui ad legitimam hæreditatem admittuntur, lege xij. tab. delatæ sunt, & hæc Vlpiani iudicio summa prudētia introducta sunt, vt qui successionem sperarent, ne dilapidarētur, bona tuerentur, & tutelæ onus susciperent, quod in agnata, vel pr̄ona non obtinet, quæ succedunt, licèt tutelam non suscipiant. Tutela aūt legitima non quidem spāliter, vel noīatim, sed per interpretationem & consequētias hęreditatū patronis lege xij. tab. delata est, vt eleganter Iustinianus & Vlpianus ostdūt: nam eo q lex xij. tab. hæreditatem libertorum, qui intestati decedūt, pr̄onos habere voluit, exemplo agnatorum veteres crediderunt legem voluisse ēt tutelas ad eos pertinere. Quia, vt dictum est, vbi successionis est emolumētū, ibi plerunq; tutelę onus esse dēt, quod posteriori iure ēt obtinet, quo hæreditas agnatione non inspecta proximis defertur. Sed si neq; in testō datus sit tutor, neq; legitimus aliquis existat, aut si sit, sed ætate, vel facultatib. non suppetat, ex lege Iulia & Titia constōnibusq; principum Iustiniani testimonio, Valentini, Theodosij & Archadij a diuersis magr̄atibus tutores dabuntur. Lege ēt xij. tab. prodigo fuisse interdicta bonorū administrationē Vlpianus de curatorib. furioso, & alijs extra minores dandis scriptum reliquit. vnde eadem lege prodigus ēt excedens quintū & vigesimum annū, sicut furiosus in cura agnatorum teste Iustiniano esse dēt: & id rōne morbi, aut vitij erit: nā si minor quinq; & viginti annis furiosus sit, curator ei non vt furioso, sed vt adolescēti datur, sicut Imperator Antoninus Augustus rescripsit. Præterea si pupillus furore laboret tutorē, vt pupillus nō tanquam demens curatorē Mutij, atq; Iuliani sn̄ia accipiet: quia lex xij. tab. s̄m Vlpiani interprętationē ita accepta est, vt ad pupillos, vel pupillas non pertineat, cum sit magis ætati, quàm demētiæ cōsulendum. Sed solent hodie prætores, vel præsides tali hoī, qui neque tp̄s, nec finem expensarū hēt, sed bona sua dilacerādo & dissipando profundit, sicut furioso curatorem dare, q si furiosus sanitatē, vel prodigus sanos mores receperit, ipso iure in ptāte curatorū esse desinūt. Sed quia cuislibet gn̄is tutores suspecti esse possunt, iō de suspecti crimine sequitur, qđ e lege xij. tab. descendit, & hæc lex frequens, & perquam necessaria est, quotidie. n. sicut Vlpianus dicit, suspecti tutores postulant, & circa hanc legē aliquot qōnes oriūtur. Quis, & a quo, & apud quos suspectus tutor postulari possit, ex quibusve causis remouet, & qua pęna suspectus tutor afficiat. Quæ oīa satis & abūdè sacratissimi legūlatores nr̄i explicant: referamus igit alias leges. {Cohęredes a cōione discedere volentes agunto. Pro hr̄ditaria parte debitores hæredibus obligati sunto. Pro portionibus hæreditarijs hr̄des tenentor.} Caio 90 auctore actio familiæ erciscundæ ex lege xij. tab. proficiscit: † nam cū hæredib. a cōione discedere volentib. necessariū aliquam constitui actionē videbat, qua inter eos res hæreditariæ distribuerentur. Ei quoq;, qui suā partem nō possidet, si a possessore cohæres esse non deneget, hęc actio ipso iure cōpetit, per hanc familię erciscundæ. actionē hr̄ditas delata ex testō, vel ab intestato ex lege xij. tab. vel alia lege, aut ex senatusconsulto, vel constōne, s̄m Vlpiani rn̄sum diuidit. Ea tn̄ quæ sunt in noībus, diuisionem non recipiunt, cum ipso iure, vt Gordianus Imperator Pomponio militi scribit, in portionē hr̄ditariam ex lege xij. tab. diuisa sint: nā debitores hæreditarij vnicuiq; hr̄dū pro hæreditaria portione antiqua xij. tab. lege obligati sunt, pignus tn̄ si quod intercesserit, vnicuiq; hæredum ex constitutione Valentis & Valentiniani, aliorumq; Imperatorum tenetur insolidum. Si ēt res debita diuisionem non recipiat, in iudicium familiæ erciscūdæ s̄m Pauli sn̄iam non venit, licèt talis obligatio per legem xij. tab. non diuidat: qa non potest, sed oībus hæredibus actio insolidum competit. Sic e diuerso pro hæreditarijs partibus hr̄des onera hæreditaria ex lege xij. tab. vsq; adeo agnoscere debēt, vt eorum pacto s̄m Diocletiani & Maximiani sanctionem vnus insolidum creditori obligari, aut aliter actio mutari nō possit, nisi pignus, vel hypotheca intercedat: tunc enim, vt Decius & alij Imperatores volunt, possessor rei obligatæ conueniendus est, in his rebus etiam, quæ natura diuisionem non admittunt, & complurib. alijs casibus non ignotis ius ciuile carentibus singuli debitoris hæredes insolidū tenentur, sed qn̄ vnus ex hæredibus quid insolidum præstat a cohęrede familiæ erciscundæ iudicio petitionem hēt; vt e iuris ciuilis notitia clarè intelligit. Alia lex xij. tab. talis erat. {In decimo mense legitimus infans nascitor. Assiduo vindex assiduus esto proletario ciui, quiuis volet, vindex esto Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergò hn̄to.} Qui post decē uiros leges Romę tulerunt, Decimo, nono, & propter doctissimi Hipocratis auctoritatem septimo mēse perfectum partū nasci posse existimauerunt, 91 & ideo vno ex his tpibus natos † ad legitimā hr̄ditatē admiserūt, quod Plautus & Męnander veteres poetæ ēt tradiderūt. Cęcilius aūt & post Aristotelē Marcus Varro, vt Gellius refert octauo ēt mense partum nonnunquā edi posse, scriptū reliquerunt, vt Gellius ipso negocio magnæ rei postulante sua ætate diligenter Romæ quæsitum fuisse dicit. An octauo mēse infans viuus ex vtero editus & statim mortuus ius triū liberorū suppleuisset: quū abortio non partus mensis octaui intempestiuitas quibusdam videretur. Veruntn̄ hmōi quasi monstruosæ raritates a Romanis non fuerunt Varronis testimonio receptæ. Sed & cū fęmina honestis moribus non ambigua pudicitia in xj. mense post mariti mortē aliqn̄ peperisset: qn̄ in x. mense non xj. gigni hoīem decēuiri scripsissent. Romæ an illa mulier post mariti obitum concepisset auctore Gellio disceptatum, & in controuersia deductū est. Sed requisitis veterum Philosophorum & medicorū sententijs in vndecimo quoq; mense partum edi posse Diuus Adrianus causa cognita decreuit, qđ ēt Marcus Varro post Aristotelem lib. xiiij. rerum diuinarū tradidit, & Plinius Vestiliam septimo mense Corbulorum, octauo Cęsoniam Cay principis coniugem, & vndecimo Suillum Ruffum genuisse dicit, sed hoc a sequentibus legūlatoribus non est receptum; nam Vlpianus de legitimis hæredibus post decem menses natum non debere ad legitimā hr̄ditatē admitti scribit, q cōtrariū esset, si illo tpe regulariter nasci posset aliquis. Iustinianus quoq; xj. mense partū edi non posse constituit. Non prætereibo tn̄, q vij. libro naturalis historiæ de hac re Plinius e Massurij auctoritate scribit. L. scilicet Papyriū prætorem, quum mater se quatuordecim mēsib. partum tulisse diceret, bonorum possessionem contra secundum hæredē lege agētem dedisse: qn̄ ei nullum certum tp̄s pariendi statutum videretur. Longè maiora nostræ ætatis fęminæ bonis maritis partus intempestiuitatem, atq; celeritatem admirantib. persuadent, vt tertio mense, immo postera nuptiarum die partus nasci possit, certè tales viri multo vento, ab interiore fęminarum tunica procedente impleti sunt, qui hęc incredibilia, & has mulierū fraudes admittūt, validis proculdubio argumentis opus esse, antequā similia euenire crederemus. Lege postea sequenti iubet, vt locuples cām, & iniuriam locuplex vendicandam suscipiat. Pauperis verò quilibet ciuis pcurator esse, & cām ipsius vendicādam suscipere possit. Assiduus. n. in xij. tab. pro locuplete & facilè munus faciente, s̄m Gellij opinionem accipitur, & ab assibus, idest ære dando, quum id tēpora reipublicæ postularent, aut ab assiduitate numeris p familiari copia faciendi assiduum appellatum, idem Gellius lib. xvj. credidit. Sed cū Gellius alijq; plures quid proletarius in hac xij. tab. lege, & quoddam Ennij versu sign̄aret, Romę in foro quoddā feriarum die dubitarent, a Gellio quidam iurisperitus in eo loco existens, vt id verbū enarret, rogatus est, qui enodationis loco se hoc verbum interprętari debuisse rn̄dit, si ius fanorum, & aboriginū didicisset, sed & cum proletarij, & assidui, & senates, & vades & subuades, & vigintiquinque asses, & taliones, furtorumq; qōnes cū lance, & licio euanuissent, omnisq; illa xij. tabu. antiquitas s̄m eū perijsset, nisi in actionibus legis cētumuiraliū causarum lege ebutia lata composita sit, se eas voces exoletas non debere interprętari, dixit: quia studiū scientiamq; iuris, & legum earumq; vocū, quæ tunc in vsu erant, se dūtaxat præstare dēre asseuerabat. itaq; cum iste bonus iurisconsultus longo sermone imperitiā celare nisus fuisset, neq; id verbū proletarius, ī duodecim tabulis positū enarrare potuisset. Iulius Paulus poeta doctissimus, fortè prætereiēs de sn̄ia, & rōne huius vocabuli dicere rogatus est. Qui in plebē Romana tenuissimos, pauperrimosq; non amplius quàm mille qngētū æris in cēsum deferētes proletarios fuisse appellatos rn̄dit, eos verò qui nullo, aut per quàm paruo ære cēsebant, capite censos a Romanis noīatos fuisse dixit, Extremus autē census capite censorum. 375. æris fuit, vnde, quia res, pecuniaq; familiaris obsidis vice apud rempublicā esse videbatur, & amoris in patriam fides quædam firmamentumq; in ea erat, neq; proletarios neq; capite censos milites, vtpote tenuem, aut nullam familiam hn̄tes, nisi in tumultu maximo fuisse scriptos referebat. Proletariorum tn̄ ordo re & noīe aliquanto honestior, quàm capite censorum fuit; nā cū iuuētutis inopia esset asperis reipublicæ temporibus in militiam tumultuariam legebātur, ijsque arma sumptu publico præbebant. Et non capitis censione, sed prosperiore vocabulo a munere officioq; prolis edendæ proletarij appellati fuerūt, vt cū re familiari exigua rempublicā iuuare nō possent saltem sobolis gignendæ copia ciuitatem replerent. Sed hanc diutina vsurpatione firmatam consuetudinē. C. Marius bello Iugurtino capite censum legendo militem abrupit, & alij inopia bonorum militum, alij consulis ambitione id actū esse cōmemorant, qđ ab eo genere hoīum celebratus, auctusq; esset & hoī potentiā quęrēti egentissimus quisq; oportunissimus esset, memorq;, vt Valerius ait, Marius erat. Si militaris ignauia humilitatem spernere perseuraret, qđ nouitatis suæ causa à maligno virtutū interprete velut capite census Imperator compellari posset. Hoc Romanorum institutum Galli diligēter obseruant: nā equites in militia rr̄ patritios hn̄t, qui pp nobilitatem & diuitias nihil ignominiā & proditionem concernens agere vellent, eapropter equitatus Galliæ apud oēs gentes timori & venerationi super ob strenuitatem fuit. Peditatus quoq; ductores Galli, vt præclari gerant aliquid nobili gn̄e natos impeditatū deducere conantur, hac rōne Molardus, Malgirō & alij pr̄es peditū ductores præclara sub Ludouico duodecimo Gallorum rege in Italia gesserunt; quia multi nobilitate illustres eorū contubernio militabant & stipendia faciebāt. Sed vt id vnde egressi sumus, repetamus, hæc fuit luculenta in duodecim tabulas interprętatio a poeta Iulio facta: doleo tn̄, q poetis opus fuerit, vt nostræ legis cēsus haberi posset: & multum, ni fallor,

lor, huius ætatis poetæ iurecōsultos quasi inscios & barbaros negligentes gauderent, si suo consilio & doctrina enarratas fuisse leges nostras intelligerent, neq; a iureconsulto sine eis potuisse intelligi, & proculdubio huic iureconsulto, quem Gellius rogauit ignorare ius, in quo versabit, turpe fuit, hoc tñ in cōpluribus nostræ ætatis iurisperitis euenire solet, qui multa legum vocabula ignorant, vimq; legum & intelligentiam nō hñt, nec mirum est, cum inferiores disciplinas negligant, immo eas callentes irrideāt 93 & contemnāt, neq; Labeonē Antistiū imitari volunt, † qui grammatica, Latinarumq; vocū origine, & rōne, sicut alijs disciplinis plerosq; iuris laqueos enodabat, librosq; Posteriorū reliqt, quorum tres cōtinui trigesimusoctauus, trigesimusnonus, & quadragesimus id genus rerū ad enarrandā linguam Latinam cōducentium Gellio auctore lib. xiij. pleni erāt. Præterea in libris, quos ad edictū prætoris scripsit, multa lepidè, atq; argutè reperta posuit, quorum vnū argumenti causa referā. In quarto enim ad edictū libro sororem appellatā dicit, q̄ quasi seorsum nascit ab ea, quæ domo, in qua nata est, separat, & in aliā familiā transgredit. Deinceps ne mulieres genas radāt, lege xij. tab. cauetur. Si genas, vt Ennius, Terentius, & aliqñ Virgilius utuntur, pro palpebris acceperis. hæc lex ferè apud mulieres Italas in vsu esse desijt: nam cū palpebras tum supercilia radunt, immo pillos inde euellūt; vt ea deinde pingant, aut aliud loco pilorū supponāt. Quòd si pro ea parte, vbi barba nascit, & quę oculis subiecta est, genas acceperis, hāc legem oīum regionum, quas peragrauerim, mulieres seruāt. Sed quæ hoc casu huius legis rō fuerit, satis occultū est, cū mulieribus barba non oriatur, nisi q̄ aliqui excogitarunt. dixeris, mulieribus 94 genas radere † iō fuisse prohibitum, ne frequenter radendo pili nascant, & pudor, qui mulierib. congruit, & rubore in genis maximè oñditur, pilis occultetur. Vltima pars huius legis a Solonis constitutione de lamentationib. translata est, sicut e Cicerone de legib. colligitur, & ergo in hac lege positū pro causa, sicut in relata quadam plebis Tiburnorum lege accipit, aliud quoq; signat; vt Festus & alij grammatici docent. Neq; lęsus vestimenti funeris 95 genus, † vt Sex. Aelius. & L. Atilius suspicati sunt, in hac xij. tab. lege signat, sed Lęlio & Cicerone auctorib. pro lugubri eiulatione accipit. Solebant enim illis tpib. fœminæ magnos gemitus in fu-96 nerib. emittere † & eiulare, qđ hac lege prohibetur, vtinā nřæ mulieres, quæ in funerib. magnos gemitus simulant; hac xij. tab. lege tenerent: non. n. ędes sacras, in quas necessariorū, aut maritorum corpora delata sunt tantis clamorib. implerent, sed tñ statim deposito luctu post triduū quam mariti sunt mortui, nubunt, vnde corona pudicitiæ carere debent: quæ enim vno contētæ mřimonio apud Romanos erāt corona pudicitię, vt author est Valeri⁹, honorabant, eas certè matronas incorrupto aīo existimabant, q̄ multa non experiebant matrimonia. His explicatis legib. alias referamus. { Tignum alienū furtiuum ędib. vel vineis suis iniunctū ne quis eximere cogitor, sed duplū pro eo per actionē de tigno iniuncto præstare compellitor. Iudicē, arbitrumve iure datū, qui ob rem dicendā accepisse pecuniam cōuictus est, capite punito. Qui hostes concitauerit, quive opē hosti tradiderit, pęnam capitis dato. } Hæc lex xij. tab. tignum furtiuū ædibus, vel vineis iniunctum solueret, aut vēdicare, vt Vlpianus & Iustinianus dñt bona rōne non permittit, ne ædificia, sub hoc prætextu diruant, vel vinearum culturæ turbent. Et tigni appellatione in hac xij. tab. lege oē genus materiæ, ex qua ædificia constāt fm Caij, Vlpiani, & Iustiniani opinionē venit, ī vineis quoq; tigni appellatione omnia vineis necessaria, vt perticæ, pedamenta & alia continent. Si tamē vxoris aliquid in ædificiū viri ɔiunctū sit, q̄ detractū alicuius vsus esse possit, soluta re vendicatio mulieri, vt quilibet alteri cōpetit, nec in duplū ex hac lege xij. tab. agitur, vt apud Paulum de donationib. inter vir. & vx. legimus, cum non sit credibile fm eū decēuiros de his sensisse, quorū voluntate res eorū in alienū ædificiū coniunctæ essent, neq;. n. furtum est, quod sciente dño inclusum est. Et licet iudex & arbiter, qui ob snīam dicēdam pecuniam ac-97 ceperant, † sequēti xij. tab. lege capite punirent, alias tñ pęnas posteri legumlatores iudicib. iniquis imposuerunt: nā iudex, qui in causa pecuniaria nūmos, vel promissionem suscipit, ex Iustiniani cōstitutione dati triplo & promissi simplo amissa dignitate mulctabatur. In causa verò criminali perditis oībus bonis in exilium mittitur. Ast iudex pretio, aut sorde aliqua perperā iudicans Constantini sanctione veram litis æstimationē præstat, & fm Martianum, Marcellumq; & alios lege Iulia repetun. extra ordinē ex lege Cornelia de falsis deportatione, & oīum bonorū publicatione alijsq; modis punit. Quòd si iudex per imprudētiam peccaret, inquantū de ea re æquum religioni iudicantis visum fuerit, Caij rñso, & auctoritate Iustiniani pœnā per actionē in factū sustinet. Sequentē verò legē, quæ hostes concitantē opemve hosti tradentem capite punit, Lex Iulia maiestatis deinde ampliauit. qñquidē maiestatis crimē, vt Vlpianus elegāter diffinit, est illud, quod aduersus populum Romanum, vel aduersus securitatē eius cōmittitur, quo per legē Iuliam maiestatis tenetur, qui in bellis cesserit, aut arcē tenuerit, aut castra cōcesserit, & qui iniussu principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitūq; comparauit, quive quum ei in prouincia successum esset, exercitū successori nō tradiderit, aut alijs modis maiestatē publicā lęserit, cōplurib. enim alijs modis quis lege Iulia maiestatis tenetur, vt Iureconsultos nři sub titulo de lege Iulia maiestatis appellarer & reperit. Et in qōnib. lęsæ maiestatis debere ēt mulieres audiri Papinianus dicit: nam & Lucij Catilinæ coniurationem Iulia mulier fm eū detexit, & Marcum Tullium consulē in iudicium eius instruxit, & huius criminis rei fm Honorij & Archadij constitutionē bonis oībus fisco additis gladio puniri solent. Et qm̄ hæc clarè iureconsulti docent, alias leges xij. tabu. referam. { Vendendi filiū patri potestas esto. Si quis in ius vocatur, si morbus, ætatisve vitium extitit, qui in ius vocabit, iumentū dato, si nolit, arceram ne sternito. } Et cum solum auctore Laertio sanxisset, vt vnum oculum alteri eruisset, vtroq; priuaretur. Decemuiri ita disposuerūt. { Si membrum rupit mi ę pacto talio esto. Propter os verò fractum numeratiæ pęnę constitutæ sunto. } Romulus filium a pa-98 tre vendi posse primum lege constituit, deinde viri decem post reges exactos eam legem, vt Dionysius Halicarnasseus lib. ij. scribit, in decem tabulis cum alijs legib. conscripserunt. Numa tamē hanc legem prius emendauerat in filio, qui patre approbāte vxorem duxerat, locum non habere: hæc lex postmodum a Diocletiano & Maximiano Imperatoribus sublata est, qui nullo cōtractus gñe alienari filium posse disposuerunt, propter nimiam tamen paupertatem, victusq; egestatem postea Constātini lege rursus patri vēdere filium permissum est: legem autem, quę ægrotis in ius vocatis iumentum dari iubebat Phauorinus defectu intelligentiæ esse inhumanum credebat; cum eius snīa iuberet, vt si hō in ius vocatus morbo, aut ætate æger ad gradiendū inualidus esset, nō arcere, sed iumento impositus domo sua ad pretorem efferretur, quod valde inhumanum esse dicebat, vt morbo affectus & ad rñdendum pro se idoneus iumento adhęrens in ius aduersario deportaretur, vñ Sex. Cęcilius Iureconsultus aliter hanc legē interpretatus est, & enarrauit, vt morbus hic grauem cū febri rapida ægrotationem non significaret, neq; iumentum pro vnico pecore tergo vehente acciperet; qm̄ tunc Phauorini philosophi opinio rōne non careret, sed morbum in læsa vitium aliqd imbecilitatis atq; inualentiæ sine periculo vitæ appellari dicit, cum morbum vehementiorem vim grauiter nocendi hñtem decēuiri harum legum scriptores non per se morbum, sed morbū sonticum alio in loco appellent, vt paulo post videbimus. Iumentū quoq; non solum pecus vnicum, sed vectabulum etiā, a cūctis pecorib. trahebat, & in l. nsa & alijs locis Cęcilius significasse dicebat: nam & veteres iumentum a iungendo dicebant. Arcera aūt fm eūdem Cęcilium Plaustrū vndiq; tectum & munitum, quasi archa quędam magna vestimentis instrata vocabat, qua nimis ęgri, aut senes portari cubātes solebant, Enodata horum vocabulorū signatione Phauorinus mutata snīa legem approbauit, cū nulla esse acerbitas videret, q̄ pauperrimo hoī in ius vocato pedum ægritudine, aut alio casu gradi non ualenti decemuiri plaustrum esse dandum sentirent; neq; instrui tñ delicatē arceram iussērint, cum inualido quolibet vehiculum sufficeret. Et ita prędicti viri iudicio Cęcilij constituerunt, ne accusatio ista egri corporis fidem differentibus, iurisq; actiones declinantib. perpetua vacationem daret. Aliam de talione legem Iustinianus ob magnā veterum paupertatem fuisse introductam dicit, & nō erat necesse pati talionem, nisi eam reus elegisset: hoc. n. ordine ad talionē deueniebatur, vt apud Gellium Cęcilius ondit, primò reus super iniuria paciscendi facultatem habebat, deinde si nō paciscebat, iudex talionem imperabat, q̄ si reo & pactio grauis & talio acerba videbat, & iō iudici nō parebat seueritas legis ad pecuniæ multam redibat: nam æstimata lite iudex hoīem pecuniæ dānabat, postea iniuriam passis eam æstimare a prætoribus permissum est, ita tñ vt partis sequi æstimationem, aut eam diminuere in iudicis arbitrio esset postmodum iniuriæ pęna a lege xij. tab. introducta, fm Iustinianum in dissuetudinem abiit, & ea quam pretor adinuenit † sequeti vsu esse cępit, & fm dignitatis gradū, vitaq; hone-99 statē æstimatio iniurię crescit, aut minuit. Lex et Cornelia † iniuriarum actionem introduxit, & e trib. causis actionē dedit, sicut ab Vlpiano didici, videlicet cum quis pulsatur, verberaturve, aut domus alicuius vi introita est: & vt non inducent, agentis gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinus, & coplures alij eadem lege cautum est. Reliqua, quæ iniurias concernunt, referre longum esset, & perfectè a Iureconsultis nřis tradunt. Alias ergo xij. tab. leges ondamus. { Qui falsum testimonium dixisse conuictus erit, e saxo tarpeio deicitor. Si in agrum alterius arbor impediat vsq; ad qndecim pedes a terra altius coercito, & ne vmbra arboris vicino prędio noceat, quindecim pedes altius ramos arboris circūcidito. } Non pōt quis sic hodie damnari fm Modestinum de penis, vt de saxo pręcipitetur: vñ hæc xij. tab. lex sublata est, q̄ si abolita non esset, non tam multi pro testimonio mētirentur, vt Cęcilius Phauorino dicebat: acerbitas. n. puniendi malefici plerūq; bene atque caute viuendi disciplina est. Sed licet pęna huius legis aboleuerit, alijs tñ legib. falsa testimonia ferentes puniunt: nam 100 qui ob testimonia falsa † pecuniam acceperit, pactusve fuerit, fm Martiani snīam ex senatusconsulto coercetur, & qui ob renunciandū, remittendūve testimonium ddm, vel non dicendum pecuniam

cuniam acceperit, pœna legis Corneliæ de falsis afficit. Præterea qui falsum testimoniū, vt quis publico iudicio rei capitalis damnaretur, dolo malo dixit lege Cornelia de sicarijs tenetur, vt idē Martianus testis est. Et inter sua præcepta Christiani hñt. Ne quis falsus testis existat. Et quia de arboribus cędendis lex deinde seq-101 tur. Sciendum est † arborem in alterius ędes, vel agrum impendere posse. & de primo prætor teste Vlpiano cauit, vt si arbor, quæ ab alicuius ædibus in alterius ædes impendat, a dño non adimat ab eo, cui nocet, adimi & retineri possit. Quòd si arbor in alterius agrum impendeat, per prætorem, & xij. tab. legem cautum est, vt quindecim pedes altius rami a dño circūcidant, & si per dñm stet, quominus arbor vsq; ad quindecim pedes altius a terra coerceatur, ei cui officit arborem coercere & ligna hrē licet. Et hoc idcirco effectum est, ne vmbra arboris vicino prædio noceret. Ex his dñiam esse patet, an arbor ædibus alienis, vel agro impendeat, cū primo casu succidatur, & secundo vsque ad quindecim pedes a terra coerceatur. Arboris appellatio etiam vites in hac lege continet. At si arbor in vicini fundum vēto inclinata sit, ex lege etiā xij. tab. de ea adimenda rectè cum dño agi poterit ius ei non esse ita arborem habere, vt apud Pomponium legimus. Quòd si quispiam plura de hac re intelligere velit, adeat iureconsultos nřos, qui hæc plenè tradiderunt. Sequēs quoq; lex in xij. tab. fuit. { Aeris confessi rebusq; iure iudicatis triginta dies iusti sunto. Post deinde in debitorem manus iniectio esto, in ius ducito, ni iudicatū facit, aut qui pseudo eo in iure vim dicit, secū ducito, vincito, aut neruo cōpedibus quindecim pondo, ne minore, aut si volet maiore vincito, si volet suo viuito. His in suo viuit, qui eum victum hēbit libras farri in dies dato, si volet plus dato, in viuculis sexaginta dies habeto inter eos dies trinis nundinis continuis ad prætorem in comitium productio. Quanteq; pecuniæ iudicatus erit, prædicato: tertijs aūt nundinis, si interea pactus non sit capitis, pęnas dato, aut trans tyberim pergere venū ito. Et si plures forent, quib. reus esset iudicatus terrijs nundinis partes secanto, si plus minusve secuerunt se fraude esto. } Cum hæc lex xij. tab. inhumana & dura a Phauurino philosopho diceretur, sextus Cęcilius iureconsultus eam tam acerbæ fidei seruādæ gr̄a fuisse latam affirmauit. Romani enim cum alias virtutes, tum fidem, & in publicis rebus, & in negociorū ɔ̄ctibus coluerunt, vt ex hac lege deprehenditur, quæ tam grauem pęnam non seruanti in mutuo & debito fidem imponit, præsertim cum de partiendo, & secandi corpore humano loquitur, sed eo consilio, vt idem Cęcilius ait, tanta pœnæ immanitas denunciata est, ne vnquam ad eam perueniret, vincti itaq; plures fuerunt; quia vinculorum pęnam mali hoīes contemnunt, nemo autem fuisse dilectus legitur, eo q̄ hæc pęnę seuitia contemni impunè non potuit, de reliqua huiusce legis pœna Phauorinus carpendo nō meminit: nam culpa non carebāt, qui ea multabant: cum debitoribus causa conquirendæ pecunię, quā dissoluerent, hæc lex triginta dies dederit, quos decemuiri iustos appellarunt, eo q̄ illis diebus nihil cum debitorib. iure agi posset. Quòd si interim non dissoluerent, ad prætorem vocabantur, & in vinculis sexaginta dies detinebant, & interim paciscendi facultatem hēbant, hoc si non faciebant, pęnas huius legis meritò luebant. Hoc ius postmodum in vinculis fuit lege Pętilia sublatum, vt hoc libro dicemus, iure tandem posteriori primò duo mēses, deinde ex constitutione Iustiniani quatuor condemnatis, vel his qui se debere fatentur, ad soluendum dati sunt, & si intra id tēpus non satisfecerint, aut eis pignora ex rescripto Diui Pij & Cassium proconsulem capiuntur, deinde si intra duos menses nō sit satisfactum, ipsa pignora venduntur: vt Calistratus de re iudicata refert, seruato tñ ordine, qui ab Vlpiano sub eodē titulo ponitur, vt primò mobilia, deinde immobilia, & tandem iura pignori capiantur, & vendantur. Quòd si inopia condemnatus laborare, dignoscitur, in vincula nisi bonis cesserit, fm Alexandri cōstitutionem deijcitur, vbi a creditore aletur, si bona, quibus ali possit, ipse debitor nō habeat, & huius rei cura iudicibus Honorij, atq; Theodosij sanctione demādata est. Et si victum, vel stratum quis inferri in carcerem iudicato non patiatur. Licinij Rufini rñso vtilis in eum pęnalis, vel iniuriarum actio danda est. In priuatis, vel publicis criminibus egētes extraordinaria coerctione patiunt, vt apud Vlpianum de pœnis legimus: ēt vbi ex parte rei tantum, pęna est, sicut interpretes colligunt e prima Innocentij Pontificis constitutione in dolosos & contumaces edita. Alia circa hanc rem ex libris Iureconsultorum deprehendes, nam & de his etiā, quę proximè dixi, aliquod inter eos est dissidium. Sed ad alias leges trāseamus. { Furtiuæ res non vsu capiuntor. Si libertus ab intestato moriatur, nullum hæredem suū reliquēs, patronus ei succedito. Matrimonia inter patres & plebeios separata sunto. Si puerum quis castrauerit, licèt pręciosiorem fecerit, quadruplum præstato. Qui fruges excantasset, aut qui malum carmen incantasset, pęnas dato, neve alienam segetem pellexeris, excantando, nec incantādo, ne agrum defruganto. Ne frugem aratro quæsitam nocte furtim depascunto. Puberes si secanto cereri eos suspendunto, impuberes arbitratu prętoris verberauto, ac noxam duplionemve decernunto. Qui secus faxit, & terminum exarassit ipsus & boues sacri 102 sunto. } Furtum vt eleganter Paulus diffinit, † est cōtrectatio rei alienę fraudulosa, vel vsus eius, possessionisve inuito dño, lucrifaciendi gratia, quod lege naturali prohibitum est, admittere. Furtorum Caio authore duo sunt genera, manifestum, & non manifestum. Manifestum autem furtum est, vt Massurius ait, quod deprehenditur, dum fit, cuius faciēdi finis est, vt Gellius lib. xj. refert, quum perlatum est, quò ferri cęperat, & ideo bene dicit Vlpian⁹, manifestum esse furem, qui cum furto deprehenditur. Hinc quid sit nec manifestum furtum satis Caij iudicio apparet: nam quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est. Hęc p̄misi, quo hanc xij. tab. legem vtpote gñaliter scriptam in omni furto intelligeremus, vt res furto qualicunq; furtiuæ non vsucaperent, harū etiam rerum lex Attilia vsucapionem inhibet, vt a Iustiniano relatum est. planè si hmōi res furtiua in ptātem eius, cui subrepta est, hoc est in dñi ptātem reuertat, ex lege Attilia vsucapi poterit, sicuti apud Paulum libro Digestorū quadragesimoprimo reperitur. De successione libertorum post hanc xij. tab. legē prætor aliter suo edicto cauit, & disposuit: nam partem bonorum & hæreditatis liberti, qui aut liberos naturales vel emancipatos nō hēbat, aut si habebat, & exheredauerat, patronus edicto pretoris semper capiebat: postea verò plus lege Papia ipsi patrono cōces-103 sum est, vt ēt æqualiter cū filijs liberto decedenti † facto testamento, vel ab intestato succederet, nisi ipse libertus tres, aut plures liberos haberet, vel patrimoniū centū aureorum nō relinqueret. Tandem ex cōstitutione Iustiniani Imperatoris huic rei modus fuit impositus, vt liberto testanti & centum in bonis non habenti Patronus nullo modo succederet, sed ab intestato nullis extantibus liberis tota liberti hæreditas p̄rono deferretur, quod hac lege xij. tab. cauebatur: si verò supra centum aureos libertus relinquebat patronum a liberis excludi Iustinianus voluit. Sed his nō extantibus idem Iustiniannus ab intestato totam hereditatem & facto testamento tertiam bonorū partem debere per bonorum possessionem ɔ̄ tabulas p̄ronum assequi constituit. Alia deinde 104 lege ne connubia inter p̄res † & plebeios essent promiscua, cōstitutum est & hoc ideo, vt Genutius & Curatius cōsules lōgè post xij. tab. interroganti tribuno rñderunt, ne incerta prole auspicia turbarent, cum plebei, sicut p̄res auspicia non haberent, & ne ex huiusmodi matrimonio nati, cuius sanguinis, quorumve sacrorum essent, ignorarent: cum dimidij patrum, dimidij plebis essēt, ne secū quidē ipsi concordes hac rōne, q̄ posse auspicari tāquam inuisi dijs immortalibus plebei negarent, plebs vsq; adeo fm Liuium quarto libro exarsit, vt non prius contēdere desierit, quàm consensu patrum legem ius xij. tab. tollenrem Canuleio tribuno authore tulerit: vt scilicet connubium patribus cum plebe esset. Nec consulum rō obstare debuit; quia, vt Canuleius plebis Tribunus dicebat, patrem liberi sequunt, sed post similis pœnæ obseruantia lege Papia & Iulia in matrimonijs inducta ac repetita est, quib. vt Iulianus, & Paulus lib. Digestorū, tertio & vigesimo scribunt, cautum est, ne senatores eorumve liberi scientes dolo malo libertas, aut eam, quę ipsa cuiusq; pater, vel mater artem ludicrā facit, vxores haberēt. Neve senatoris filia neptisve libertino, aut artē ludricam faciēti nuberet, sed & hoc ab Iustiniano tandē emandatum est, cum sanxit, vt nulla dignitas confectis dotalibus instrumētis libertę matrimoniū prohiberet. Nostri tñ Allobroges patricij legem xij. tab. exactè custodiunt, nam apud eos patricius patriciam, & plebeius plebeiam vxorem ducit, q̄ si qua puella nobili genere nata plebeio homini alioquin diuiti & ornato nubat ab alijs negligitur: malunt. n. vt mulieres inopi marito nobili gñe nato nubanr, quàm plebeio locupleti & ornato, quorū an snīa probanda sit, alius dijudicet: nam horum morem secutus sum, dum quandam virginem nobili gñe ortā me arctissimo gradu conjingentē matrimonio iampridem collocaremus. Quare ęquus arbiter vtpote eiusdē snīæ conscius esse non possem. Dein-105 de alia lex xij. tab. castrantē puerum in quadruplum punit † posse ēt ex hoc facto actione iniuriarum, aut ex edicto ędilium agi, Vlpianus de lege Aquilia dicit. Domitianus quoq; castrari mares vetuit, sed & qui hoīem libidinis, vel commercij gr̄a castrabat e Senatusconsulto, vt Marcellus libro Digest. duodequinquagesimo author est, postea pęna legis Corneliæ puniri cępit. hoc deinde est Adriani edicto additum, vt bona castrantis fisco applicarent, vt serui huius criminis rei vltimo supplicio afficerent, ne quis liber, seruusve inuitus, aut volens castraret, & vt spontè se castrandum prębēti, & medico excidenti capitale esset, Cōstantius postmodum debere eunuchos facientē capite puniri cōstituit, factos aūt non posse in quēquā alienari, Leo Imperator mandauit, nō omittam, q̄ seruum castrandum tradenti pœnam dimidię partis bonorum senatusconsultum Neratio & Antonio consulib. factum imposuit. de his si plura intelligere cupias, ex libris iureconsultorum plenam cognitionem habebis. Alia lex eos capiti ob-106 noxios facit † qui alienas segetes excantassent, aut vllis veneficiis & carminibus alienas pellicere segetes auderent, nā magicis quibusdam artibus posse transferri Virgilius hoc carmine in Bucolicis ostēdit. Has herbas atque hæc ponto mihi lecta venena Ipse dedit. meris nascuntur plurima ponto. His ego sępe lupū fieri, & se condere syluis Merin. sæpe animas imis exire sepulchris, Atq; satas alio vidi traducere messes. & hanc xij. tab. legem Seruius illum

lum locum enarrans citauit. Ex hac xii.tabu.lege vt octauo & vi-
gesimo libro Plinius ait verba,& incantamenta carminum vale
re aliquid oñditur,aliàs inanis horum prohibitio esset, & Solin⁹
quasdam in Aphrica fuisse hominum familias voce & lingua ef-
fascinantes dicit,quæ si pulchras arbores lętioresq; segetes, aut a-
menos infantes egregiosve equos, vel pecudes cultu atq; pastu
optimas forte impensius laudassent,repentè emoriebantur,& iõ
Virgilius dicit.Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.
& cum C.Furnius Cresinus e seruitute liberatus multo plures fru
ctus in paruo admodũ agello quàm ex amplissimis agris vicini-
tas perciperet,seu fruges alienas veneficiis pelliceret,in magnam
vicinorum inuidiam deuenit , & propter id a Sp.Albino Curuli
dies ei dicta est,sed cum tribus super hac re in suffragium irēt.Fur
nius damnationem metuens omne instrm̃ rusticum , ferramēta
egregiè facta,graues ligones,ponderosos vomeres, bouesq; satu
ros in forum attulit,filiamq; validam & bene vestitam in eundē
locum adduxit,postea hęc sua esse veneficia Quiritibus dixit,nec
posse lucubrationes,vigilias & sudores, quos in excolendo agro
conceperat oñdere,aut in forum adducere affirmauit. Itaque ex
hoc oĩum sententiis absolutus est. Verba autē aliquid valere Pli-
nius aliis argumentis probat:non enim ritè,vt ait, dij sine preca-
tione apud Romanos consulebanṫ,& alia erant verba impetran
tis,alia depulsoris,& alia commentationis,& ne quid verborum
præposterè diceretur de scripto pręibat aliquis.Idem Deciorum
patris filiiq; quo se deuouere carmē & Tuscię Vestalis precatio-
nem,qua vsa aquā in cribro tulit,alia quoq; id genus plurima ex-
tare dicit,vt vim carminũ fateri sit necesse:horũ ēt ptātē Damon
& Alphesibęus apud Virgilium in Bucolicis enumerāt. Sed licet
magica ars medicinā authore Plinio amplexa fuerit , verũtñ in-
cantationē,aut exorcizationem nõ esse medicinæ genera Vlpia-
nus de variis cognitionibus tradit,tametsi (vt ipse ait) quidā repe
rianṫ,qui hac arte vtētes sibi profuisse cum magna prædicatione
107 affirment:vtcunq; fuerit† has incantationes lex xii.tab.prohibet
planè,licet Romani,vt Seruius docet,plura sacra susceperit,magi
ca tñ semper damnarũt , qđ Virgilius sic per Didonem ostendit.
Testor chara deos & te germana,tuumque dulce caput,magicas
inuitam accingier artes,aduersus magicas quoq; artes fuisse legē
xii.tab. scriptam Augustinus de ciuitate Dei testis est. hæc ars po-
steriori iure ēt pontificio inhibita est,vt suprà retuli,q̃ si quis hu-
ius magicæ artis originem speciesq; postulet.Plinius cum aliis lo
cis,tum libro xxx.ostendit , & explicat atq; damnat . Insuper alia
lex frugib. nocentes punit:nam frugem aratro quæsitam noctu
furtim pauisse ac secuisse puberi duodecim tabulis fm Plinium
libro duodeuigesimo capitale erat, suspensumq; grauius necari,
quàm homicidio conuictum iubebant:impuberē verò in hac re
delinquentē xii.tab.prætoris arbitratu verberare,noxāve,aut du-
plum decernere cogebant.Hodie his qui segetem ante lucem se-
cat,& cōtrectat,eius qđ secat Vlpiani rñso fur manifestus, & nec
108 manifestus est frugũ appellatione, † vt Iulianus scribit gñaliter
venit redditus,qui ex frumēto, leguminibus, vino, syluis cęduis,
cretifodinis & lapidicinis capitur . Duplio quoq; verbũ quo hæc
lex vtitur,antiquum est vocabulum;nam teste Festo duplum ho
die dicimus,sic ipsius,vt author est Priscianus, a vetustissimis Te-
rētio,& aliis prolatum inuenitur,quo vocabulo,vt retuli,lex xii.
tab.vtitur.Ex hoc loco satis patet,pretores tempore xii. tab. fuis-
se.Quod postea de terminis sequitur,post Numam excogitatum
est.Ante decēuiros enim Numa rex terminos inuenit , & vt eos
transferens interficeretur,constituit,post xii.tab. de hac re consu
les,Iureconsulti & Imperatores multa cõstituerunt : nā Agraria
lege ab Iulio Cæsare lata pro singulis terminis, quos aliqui eiece
rit,locove mouerint, quinquaginta aureus publico dare iubētur
reseruata actione ei,qui volet. Alia quoq; agraria lege, quam Di-
uus Nerua tulit,cauetur,ut aduersus seruum seruamve hęc res ca
pitalis sit,nisi dñs dñave,qui inscij erant mulctam inferre malue
rit:Sed & Adrianus rescripsit,eos,qui terminos finium causa po
sitos protulerim,pro conditione personæ & mente facientis de-
bere puniri:vt si splendidiores hoĩes finium occupandorũ causa
id admisisse conuincantur, ad tēpus vt cuiusq; patietur ætas, ver-
bi gratia, iunior in longius,senior in breuius relegarētur , q̃ si alii
negocium gesserint,& ministerio functi sint,castigari & ad opus
publicum biēnio dari Adriano rescripto possunt,sed si per igno-
rantiam,aut fortuitu aliqui lapides furati sunt,eos verberibus ce
dere sufficiet.Hæc & alia Iurisconsulti exactius discutiunt, proin
de eos adeas,si plura de his requisieris.Aliam enim legē xii.tabul.
referre volo.{Glandē in alienum fundum procidentem collige
re fas esto.} Hanc legē xii.tab.Plinius libro xvj.nobis tradidit, cũ
109 ea cautum fuisse dicit, † vt colligere glandem in alienum fundũ
procidentem liceret.Pretor deinde suo edicto præcepit,vt tertio
quoq; die aliquis glandem,quæ ex fundo suo in agrũ alterius ca-
deret,legere & auferre posset.Glandis aũt noĩe oẽs fructus conti
nenṫ:sicut post Iabolenum Caius de ver.sign. dicit, sub titulo de
glande legenda,Vlpianus tradit, aliæ leges xii.tab. sic scriptę erāt.
{Ioue tonante,fulguranteve comitia sunto. Si tibi furtim arbo-
res cęsæ sint,agito.Hæreditates in testõ iure facto datæ, ratæ sun-
to.Si iudex,vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impe-
diaṫ,dies iudicii diffusus esto. Si aqua pluuia nocet arceto.} In au-
gurum disciplina diligenti cura prouisum est, ne quid cum popu
lo ageret,si tonitrua,aut fulgura extitissent, eo q̃ illa omnia,quæ
tunc seruata fuerint,populus Romanus decerneret, diis superis displi-
cere viderent.Et q̃ hæc lex longè post decemuiros istius scripto
res seruata fuerit multis comprobatur exemplis:nam Pompeius
110 cupiens comitia quædam dissoluere† ne Cato prætor crearet, se
per mendacium audiuisse tonitrua dicēdo ca authore Plutarcho
dissoluit, quinimmo Marcellus comitiis iam consul designatus
ob crebra tonitrua,quæ Augurum iudicio tristia significabāt, &
portendebant,se magistratu abdicauit.Ipsa quoque flaminica au
diens tonitrua tantisper ferias celebrabat & nihil agebat, dum ri
tè deos placasset,vt apud Macrobiũ legimus. Tyberius verò Cæ-
sar tonitrua præter modum expauescens turbatiore cœlo coro-
nam lauream ceruice gustabat, q̃ fulmine id genus frondis afla-
ri negetur.Sed Augustus pro remedio fulgurum & tonitruũ pel-
lem vituli marini semper & vbiq; circumferebat, atq; ad omnē
maioris tempestatis suspicionem in abditum & concameratum
111 locum se recipiebat.Pro† arboribus aũt furtim cæsis ex lege Aq-
lia, & ex lege xii.tab.dandam esse actionem Labeo existimauit,
cui Trebatius assentit, q̃ñ iudex in posteriori actione deducit,q̃
ex priori agens consecutus est,& ex reliquo condemnet.Furtim
aũt cęsę arbores fm Vlpianum dicũtur, quæ ignorante dño eius
quæ celandi causa cęduntur, q̃ si quis arborem cęciderit, & lucri
faciendi gratia cõtrectauerit,Pauli rñso etiam furti tenebitur. Et
condemnatio,quæ fit ex hac actione,duplum continet, hanc le-
gem xii.tab.referunt,& in titulo arborum furtim cæsarum inter-
pretantur,iureconsulti,legē verò,quæ sequitur, Vlpianus de ver.
sig. comprobat trades non impropriè ab aliquo dici legē eā ob-
uenire hæreditatē,quæ etiam e testõ defertur,quia lege xii.tab.se-
cundum eius sniam testamentariæ hæreditates confirmātur . Sed
& Iustiniani testimonio sui & necessarii hæredes instituti velint,
112 nolintve,†sicut ab intestato e lege xii.tab.hæredes fiũt, & sic lex
hoc casu hæreditates e testõ delatas confirmat. Porrò in alia lege,
quæ sequitur,& in aliis locis morbum sonticum Iulianus, Mode-
stinus,Cassius,& Venuleius,vt in Pandectis hr̃.pro morbo perpe
tuo,& cuicunque rei agendæ nocentia acceperunt, & ideo æqua
rõne cum iudex,vel alteruter e litigatorib. morbo sontico labo-
rat,& impeditur,ipsa lex xii.tab.diem iudicii differt,siue in re iudi
canda,vt Iulianus lib.Pandectarum altero & quadragesimo scri-
bit,siue cum quis in iudicio se sistere promiserit,vt apud Vlpianũ
de cantionib.in iudicio sistendi causa factũ scriptum inuenimus.
113 Paulus † de iudiciis ait† morbum sonticum iudicandi necessita
tem remittere,& ideò iudicem mutari debere nõ simpliciter esse
diem iudicii differendum.Vltima lex, quem retulit, de aqua plu-
uia disponit & eam post veteres. Pomponius de statuliberis hoc
114 modo interpretatur, si aqua pluuia nocet, † idē nocere poterit:
nam vt Vlpianus scribit,per aquæ pluuiæ arcendæ actionē auerti
tur aqua,quæ nocitura est, & in damno nondum facto dũmodo
opus iam factum sit,hæc actio locum habet,hoc est de eo opere,
ex quo damnum timetur,hæc actio competit,totiensq; locũ ha-
bet,quotiens manu facto opere aqua agro nocitura est, & cũ q̃s
manu facit,quo aliter aqua fluat,quam natura fluere soleret, vt si
fortè immittēdo eam,aut maiorem,aut citiorem,aut vehemen-
tiorem fecerit,aut si comprimendo eādem redundare effecerit.
porrò si natura aquæ noceat,hæc actio locum non habet. Aquā
pluuiam Iureconsulti eam appellant,quæ de cœlo cadit atq; im-
bre excrescet,siue per se aqua cœlestis noceat,vt Tubero ait,siue
cum alia mixta sit, de hac re ipsi Iureconsulti integrum hñt titu-
lum,& ideo quia in hiñõi aqua incassum vltra progrederet , alias
xii.tab.leges referam.{Sistatus dies sit cum hoste,venito. Itē ad-
uersus hostem æterna authoritas esto. Qui erit testatior libripēs
ve fuerit,si graui crimine damnetur,in testimonium feriatur,im-
probus intestabilisq; esto.} Hę leges quia mancæ sunt,vix sanum
recipiunt intellectum. nihilominus sic eas veterum scripta con-
templati sciatim intelligimus & interpretamur,vt qui in iudicio
115 sisti promiserit,† fm suam promissionem sistat. Iustiniano enim
authore conuentus accepto libello,q̃ in iudicio vsq; ad terminũ
litis permaneat,nudam dare promissionē vel pro qualitate perso
næ suæ satisdationem compellitur, aut in iudicio sisti iureiu.pro-
mittere cogitur.hoc xii.tab.lex parere huic promissioni iubet.vñ
Plautus ait,oportet ire dies est status cum hoste, alioquin si statũ
sit adiectum pœnam reus,aut fideiussor præstat,aut si certa pœna
in promissione accesserit, incerti cum altero eorum in id quod
interest agendum esse Cassius & Vlpianus libro Digest. secundo
crediderunt & scripserunt.Et tanta huiusce legis xii.tab. authori-
tas erat,vt et milites,dum in verba ducis exercitus iurarent, hanc
legem exciperent.Militibus enim scriptis dies quo adessent & ci-
tati consuli rñderent præfiniebatur , deinde vt adessent iusiuran-
dum cõcipiebatur:nisi funus familiare, aut feriæ vindemiales es-
sent,& nisi morbo sontico auspicioue, quod sine piaculo præte-
rire non liceret,detinerent, & nisi sacrificiũ anniuersarium habe
rent,quod eis absentibus rectè fieri nõ posset, aut ius hostisve fa-
tus,condictusve dies cum hoste foret,postridie autem quam per
eas causas liceret se venturos,deinde promittebant milites . Si qs
tamen

tamen ad testimoniũ desideratus, aut sine dolo malo suo muni-
cipalis muneris causa impeditus,aut valetudine, vt fluminis,tem
pestate,domesticoq; funere,aut alijs, id genus impedimētis pro-
hibitus,in iudicio fm suam promissionem nõ steterit, exceptio-
ne adiuuandus,atq; excusandus est,vt Paulus,Vlpianus,& alij plu
res Iureconsulti dicunt,nam & ipsa xij.tab.lex indice, vel alteru-
tro e litigatoribus morbo sontico impedito diem iudicij,vt pau-
lo ante retulimus,diffusum esse iubebat . Quòd si nostri iuris ob-
seruandi adeo cupidus exulas,vt plura de hac re exigas,nr̃as pan-
dectas adi,& in eis aliquot de iudicio sisti titulos inuenies , q mea
opinione tuo satisfacient desiderio.Lex, quæ deinde sequiṫ , per-
petuam in aduersarium dat actionem,nam actiones,quæ ex lege
senatusve consulto,siue e sacris constitutionibus proficisceban-
tur,perpetuò competere antiquitus, idest hac xij.tabu. lege sole-
bant:vt Iustinianus ait:æternam enim authoritatem aduersus ho
stem habere,est perpetuò posse ɔ̃ aduersariũ experiri , vt ex Ati-
nia lege ostenditur,quæ authore Gellio rei subreptæ æternā esse
authoritatem volebat,quod nihil aliud est,vt Iurisconsulti inter-
pretantur,quàm nunquam posse rem furtiuā vsucapere,sed pos-
se eam semper vendicare.His postmodũ actionibus sacræ Impe-
ratorum constitutiones triginta annos tantum dederunt. Reali-
bus verò ad rem mobilem triēnium,sed pro immobili inter præ
sentes decem annos & inter absentes viginti cõstituerunt . Et qa
annale prætoris Imperium erat,actiones ex propria eius iurisdi-
ctione pendentes nisi in furem manifestum , aut bonorum pos-
sessori competerent anno extinguebanṫ,sicut a nostris iurisperi-
tis didici.Hostis in prædictis xii.tabu. legibus teste in officiis Cice
116 rone † peregrinum significat.hoc.n.verbo maiores, vt a Tullio
& Varrone traditũ est,peregrinum,qui suis vteretur legibus,dice
bant,postea Romani,vt lenitate verbi tristitiam rei mitigarent,
perduelles hostes vocarũt , vt post Tullium & Varronem Caius
quoq; de verborũ & rerum significatione tradit. vltima lege ali-
qui ferre testimonium prohibētur, quidam certè pp reuerentiā,
vt libertus quidam ob lubricum consilij sui,vt impuberes,alii p-
pter notam & vitæ suæ infamiam,vt publico iudicio damnati,cũ
bestijs mercede pugnantes,& palam quæstum facientes, nõ sunt
ad testimonij fidem lege Iulia admittendi,vt apud Calistratũ in-
uenitur,sed hęc lex graui crimine damnatum improbum intesta
bilemq; reddit,quæ ob verbum intestabilis,huncsensum,vt quę-
uis alia lex hoc vocabulo vtẽs fm Caij interpretationem recipit,
vt eius damnati testimonium non recipiatur,neve ipsi damnato
testimonium dicatur,vnde cum ob crimē famosum damnatus e
senatusconsulto intestabilis fiat,nec testamentum facere, nec ad
testm̃ adhiberi testis Vlpiani. Archadij ve rñso poterit,nec est mi
rum:quoniam verbum testor a quo intestabilis fluit, sicut confi-
teor , & quædam alia authore Gellio & Prisciano cõmune erat,
eapropter in alia lege xii.tab.æris confessi passiuè legimus.Et Au
lum Tiberiumq; filios duorum prædiorum hæredes Seruius Op-
pidius moriens his verbis apud Horatium intestabiles reddebat.
præterea ne vos titillet gloria,iureiurādo astringam, ambo,vter
ædilis fueritve vestrũ prætoris intestabilis,& sacer esto. Libripẽs,
cuius hæc lex meminit,in testõ adhibebatur, quod p familię emā
117 cipationē fiebat:tria enim fuisse testamētorũ gñā† e Gellio & Iu
stiniano accepimus. vnũ, quo Romani in pace & otio vtebanṫ,
& calatis comitiis in cõcione populi fiebat alterum, cum viri ad
pręlium faciendum in aciem vocabantur,in procinctu fiebat.ter
tium genus testamētorum per emancipationem , idest imagina-
riam quandam venditionem quinq; testibus,& libripende ciuib.
Romanis puberibus & familiæ emptore pñtibus componebaṫ,
& ideo per æs & libram id testamenti genus dicebatur , sed duo
prima testamentorum gñā dissuetudine sublata sunt, id verò qđ
per æs & libram fiebat, partim remansit & partim esse in vsu de-
fiit,vt præclarè Iustinianus explicat,sed ne in occulto habeaṫ , qđ
vnum testamenti genus fuisse aliqñ calatis comitijs, factum dixi-
mus:scire oportet comitia, quæ pro collegio pontificum aut re-
gis sacrorum flaminum,aut in augurandorum causa hēbanṫ.La-
beonis testimonio calata fuisse appellata , & iisdē comitiis sacro-
rum detestatio & testamenta fieri solebant,vt de primo testamē-
torum gñe relatum est,alia certè quædam comitia erant,quæ cu-
riata,& centuriata dicebantur,& vt Gellius eleganter tradit.Cu-
riata per lictorem curiatim calabanṫ,idest conuocabantur, & in
eis e generibus oĩum ferebatur suffragium.Centuriata verò non
in forum vt curiata, sed in campum Martium per Cornicinē cõ-
uocabantur,& in eis ex censu & ætate suffragiũ ferebatur,quòd si
e regionibus & locis suffragia ferebātur,tributa comitia dicebān
tur.Et comitia vniuerso conuocato populo dicebātur, alioquin
consilium erat,& ideo quæ tribuni plebis tulerunt , non leges p-
priè,sed plebiscita appellanṫ:quia ad id neq; aduocabanṫ patricij,
neq; ad eos vlla gestorum fiebat relatio. Alia lex xij.tab.erat.(Vię
latitudo in porrectum octo pedes,in anfractum,idest vbi flexum
est,sedecim habeto . Venditæ res & traditæ post pretium solutũ,
aut si alio modo satisfactum existat emptori acquiruntur. Vēdē-
di statuliberos ius potestasq; esto.Quodcunq; postremum popu
lus iusserit,id ius ratumque esto.) Via , cuius prima lex meminit,
118 † actum & iter in se continet,& ius eundi,agendi,& ambulandi a
Iurisconsultis diciṫ,& hanc legē sicut descripta est,Caius lib.Pan-
dect.octauo retulit.Via tñ fm Pauli rñsum vel latior octo pedib.
vel angustior constitui põt,vt tñ eam latitudinem habeat,qua ve
hiculum ire possit,alioquin nõ via, sed iter esset. Legi deinde re-
latæ accommodaṫ,qđ Iustinianus ait,vt venditæ res & traditę nõ
aliter emptori acquiranṫ,q̃ si vēditori pciũ soluerit, aut alio mo-
do promissione,vel pignore dato satisfecerit , qđ quidē licet hac
lege xii.tab.caueaṫ,tñ etiam iure gentium idest naturali iure Iusti
niano authore id effici rectè dr̃ . Aliud ipse Iustinianus addit , qđ
hac lege expressim nõ caueṫ, vt si vendens fidē emptoris secutus
rem tradiderit,statim res ipsa emptoris fiat. Et statuliberos venũ-
dari posse leges xij.tabu.ēt putauerunt,duris tñ conditionibus,vt
Modestinus ait:in venditione minimè onerādi sunt, veluti ne il-
lius certa loca seruiant,aut ne vnquam manumittitur . Sunt autē
Statuliberi,vt eleganter Paulus diffinit,qui in tempus, vel coudi-
tionem statutam,vel destinatam habent libertatem . Emptionis
quoq; verbo legem xii.tabu.omnem complecti alienationē Põ-
ponius credidit.Postremò non ineleganter vna xii.tab.l.cautum
est , vt in vltimo loco constitutum a populo ratum habereṫ , qđ
hodie seruamus ad vnguem:nõ enim est nouum Pauli testimo-
nio,vt priores leges ad posteriores trahantur , sed & posteriores
119 leges† ad priores pertinent,nisi ɔ̃rię sint,quo casu antiquas noua
abrogat, vt apud Liuium huius legis authoritate P. Sempronius
plebis tribunus affirmat.Illud quoq; , vt Iulianus scribit, receptũ
est,vt non solo legislatoris suffragio, sed etiam tacito populi cõ-
120 sensu leges per dissuetudinē abrogenṫ:† olim tñ Romanorũ sedi
tionibus hæc lex xii.tab.interdum neglecta fuit; nam cum ambo
consules iuxta vetus institutum e patritiis aliqñ crearentur Tri-
bunis intercedētib.Fabius interpres huiusce legis authoritate ple
biscitum a Licinio de altero consule ex plebe creādo nouissimè
latum tueri voluit,vt Liuius refert,sed non obtinuit, quin C.Po
titus, & M.Valerius Publicola patritij fm vetus institutum crea-
rentur consules.Præterea cũ lex Aemilia vtpote vltima in tem-
pore censuræ antiquā abrogasset, nihilominus Appius Claudius
fm legis antiquæ dispositionem cēsuram gessit, & hanc xii.tabu.
legem aliter quàm diximus interpretabatur , quod P.Sempro-
nio plebis tribuno summo opere displicuit,vt in nono Liuii lib.
abundè legitur.Complures aliæ in xij.tabu.leges fuerunt, sed oẽs
enumerare infinitum esset.Et has leges xij.tabu.pueri vt carmen
necessarium discebant,sicut Cicero testis est: sed iam ipsius Cice-
ronis tēpore eas nemo discebat . Ad harum aũt legũ descriptio-
nē rursus mutata fuit Romanæ ciuitatis forma a consulib. ad vi-
ros decē anno fm Liuium trecentesimo altero,quàm cõdita fue
rat, quæ mutatio repetitis paulopost consulib. nequaquam diu-
turna fuit.Etenim vt leges a Posthumio Sulpitio & Manlio lega
tis e Græcia allatæ transferrentur , & describerentur, Decemuiri
121 sine prouocatione creati sunt,† & ne quis eo anno alius esset ma
gistratus , & ex patrib. hac conditione , Ne lex Iulia de Auenti-
no,aliæq; sacratę leges abrogarentur.Decemuiri hi fuere Appius
Claudius,T.Genutius consules in eum annum designati,Sextius
anni prioris cõsul alter,& S.P.Posthumius,P.Sulpitius,& A.Mā-
lius pro legationis pręmio creati.L.q; Veturius,C.Iulius, P.Cura
tius,T.Romulus ætate graues, qui leges translatas decem tabulis
exposuerunt,mox cum satis correctæ viderentur centuriatis co-
mitijs eas pertulerunt,ac simul se magistratu abuicarunt . Sed cũ
his tabulis ius Romanorum minimè absolueretur,anno sequen
ti decēuiri iterum creati fuerũt, Appius Claudius , M.Cornelius,
M.Sergius,L.Minutius,Q.Fabius Vibulanus,M.Rabuleius,T.An
tonius,& tres plebeij,Q.siue vt alii volunt, T.Pętilius, Cęso Duil-
lius,& S.Oppius,qui duas adiecerũt tabulas,dictęq; sũt leges duo-
decim tabularum.Quibus additis cum pacto dominationis hi vi
ri magistratum sibi prorogarēt, nec eo magistratu respublica vl-
terius indigeret , vnusq; ex ipsis Appius Claudius Virginij filiam
virginem ingenuē per vim libidinis gratia in seruitutem assere-
re conaretur milites primum authore Virginio,mox plebs vrba
na Auentinum mõtem occupauit.Decemuiros abdicare se ma-
gistratu præcepit,eosq; omnes aut morte,aut exilio in vrbem re-
uersos puniuit.Appius verò Claudius mortem in carcere sibi cõ
sciuit,& ita respu creatis consulib.rursus statum suum recepit.At
cum his xii.tabu.legib.aliqua durities contineret, ut apud Gelliũ
Phauorinus philosophus, contra Cęcilium Iureconsultum mul
tis rationibus oñdit,nec vlla lex Iuliano authore ad omnia suffi-
ciēter ab initio promulgata videatur, cum vt Cęcilius respondēs
Phauorino & Valerio apud Liuium in bello Macedonico dice-
bant,legum opportunitates & medelæ pro temporũ morib. &
pro rerum publicarum generib.& pro vtilitatum præsentium ra
tionibus proq; vitiorum feruoribus quibus medendum est,mu-
122 tētur & flectētur.Ideo populus Romanus angustare† & amplia-
re ius xij.tab.postea cępit leges sicuti ante decēuirorum creatio-
nem solebat, interrogante Senatorio magistratu veluti consule
constituendo.vnde apud Gellium lib.x. Atteius capito iurisperi-
tus legem esse dicit iussum populi , rogante magistratu cuius ca-
put & origo & quasi fons sicut & plebisciti rogatio est. Ista enim
vocabula rogationis principali gñe,& nomine continentur : nā
nisi plebs,aut populus rogatur nullum plebiṡ, aut populi iussum
fieri

fieri potest. Nec ab re legem rogante magistratu fuisse a populo constitutam Capito dixit, quoniam varij magistratus, vt in lege magistratuum dictum est, leges a populo rogarunt: frequentius tñ rogante consule leges a populo fiebãt, quapropter tuemur iurisperitos nostros, qui legẽ esse dñt, q Pop. Rom. senatorio magistratu interrogante veluti consule constituebat. Quòd aũt ppl's suis legibus ius xij. tab. angustauerit. in l. eliasentia constat & apparet: nam cum vna lex xij. tab. authore Pomponio de ver. sign. sic scripta esset, vti quis legasset, ita suæ rei ius esto. & illis verbis latissima potestas hæredes instituendi, legata & libertates dandi, tutelas quoq; constituendi, tributa uideretur, huic legi in hæredis inscriptione, & libertatis datione Eliasentia derogauit † qua cautũ
123 fuisse Celsus de hæredib. instituendis tradit. vt si duo pluresve seruí ex eadem causa hæredes ab eo, qui non est soluendo scripti essent, vti quisque primus scriptus esset, hæres esset, non aũt oẽs, sicut legi xij. tab. placuit, lex Eliasentia hæredes esse voluit, pterea cum eadem lex xij. tab. liberam dandæ libertatis facultatem, vt dictum est, præberet, Eliasentia ita demum seruo, qui in fraudẽ creditorum hæres institutus esset, libertatẽ conseruat, si nemo alius ex eo testamẽto hæres esse possit, vt loco eodem Paulus scriptũ reliquit, econtrario populus suis cõstitutionibus xii. tab. ampliasse & suppleuisse testis lex Iulia maiestatis erit, quæ eũ teneri pręcepit, qui in bello cesserit, aut arcem tenuerit, castrave concesserit, & qui iniussu principis bellũ gesserit, aliterve maiestatem publicam læserit, licet eum duntaxat, qui hostes concitasset, quive opem hosti tradidisset, lex xii. tab. capite puniri disposuerit, & horum similia in iure ciuili lectitabis. Modum certæ leges a populo rogandi hunc fuisse, legimus, vt trino promulgarentur nũdino, idest, vt Valla lib. eleg. iij. opinatur, tribus in locis vno die, aut tribus diebus vno in loco celebrarentur, nec alio modo iure latæ esse dicebantur; nam cum nono quoque die: vt Macrobius ait ru-
124 stico opere, rureq; intermisso populus ad mercatum† legesq; audiendas Romam veniret, lex primo foro & scđo legebat, at tertio foro cũ turba ex agris venisset, rogatio fiebat, & preco subijciente scriba verba legis populo referebat, deinde consul, an lex placeret, populum interrogabat, demum rñdendo populus sanciebat. Sed hęc deinde, vt idem Macrobius refert, negligẽtius obseruata, & postremò abolita fuerunt. Lex præterea in æs incisa in ęrarium condebatur, nec posthac vt e Tranquillo in vita Iulij didicimus, eam corrigere licebat. pręterea q vbi duę sunt cõtrarię leges, antiquam noua abrogat, vt apud Liuium libro nono reperitur. Nec suscipiẽte postea senatu reipublicę curam populi omnino circa ius constituendum potestas exoleuit, vt leges aliquot latę senatu reipublicę curam habeute probant. Pompeia de parricidijs, Cornelia de falsis, & Cornelia de sicarijs, oẽs pauloante Iulium latę, qui harum constitutionem authores Pompeium & Syllam vidit, Cęsar quoq; consulatum cum Bibulo gerẽs postea legem Agrariam tulit. Quinimmo Octauiani Imperatoris temporibus suffecti, consules Papius & Pompeius legem Papiam & Pompeiam fm Gratianum tulerunt, & falcidiam falcidius plebis tribunus. Sed vt primam ciuilis disciplinæ speciem absoluamus memorare consules, & alios magistratus conuenit, qui post xij. tab. leges ad populum tulerunt, dicemus igitur post Liuium, nepotem, Gellium, & Macrobium Satur. iij. Blondumq; in Roma triumphante, & Iureconsultos, Philelphum & alios, quas leges post xij. tab. populus Ro. consule & alio magistratu interrogante constituerit, nõ omnes leges tñ enumerare proponimus, sed eas tantum, quarum vetusti scriptores crebrius meminerunt.

125 **Lex Valeria & Horatia.** † Post sublatã decem virorum potestatem. L. Valerius, & M. Horatius cõsules creati cum veluti in controuersia esset, an patres plebiscitis tenerentur, legem centuriatis comitijs tulere, vt quod tribuni plebis iussissent, populus teneret. Et ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet, q si aliquis creasset eum occidi ius, fasque esset, neve ea cędes capitali noxæ haberetur, Sanxerunt etiam, vt caput eius, qui tribunis plebis, ædilib. iudicibus, decemuiris nocuisset, Ioui sacrum esset, & familia ad ædem Cereris liberi liberæq; venum irent, duas leges tamen nouissimas ipsi consules non inuenerunt, sed alteram de prouocatione decemuirali potestate euersam alteram, quæ iã memoria aboleuerat, renouauerunt, & ẽt in posterũ munierũt, & variam vltimæ legis interpretationem apud Liuium lib. iij. videbis. Institutum etiam ab eisdem consulibus fuit, vt Senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur, quæ ante arbitrio consulum supprimebantur, & nunciabantur; postea autem senatusconsulta ad ærarium deferri, institutum est, vt ex M. Cicerone Philippi. quinta & Tranquillo in vita Augusti colligit, ijdẽ consules contra hostes profecturi, priusquam vrbem egrederentur, duodecim tabulas in es incisas in publico proposuerunt, qđ iussu tribunorum fuisse ab ædilibus factum aliqui tradunt.

126 **Lex Aemilia.** Mamercus Aemilius dictator propter belli suspicionem quam hostes † præbebant, dictus est. Sed eis pacatis materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere cupiens, quod monumentum esset dictaturæ, legem tulit, ne plusquam annua, ac semestris censura esset, cum vetere instituto, seu malueris lege xij. tab. is magistratus quinquennio duraret, & huius Aemiliæ legis interpretationem Liu. lib. ix. ponit post centesimum tamen annum, quàm lata est. App. Claudius supra duodeuiginti menses inuitis aliquot Tribunis, summaq; cum ordinũ inuidia solus censuram gessit. Augustus vero morũ, legumq; regimen, idest censurã perpetuã, sicut Cesar recepit, & ter censum ppli primũ ac tertium cũ collega mediũ solus peregit, & cãm hui⁹ legis ferẽdę apud Liuiũ li. iiij. reperies, indignũ .n. Aemilius esse credidit, cum alij magistratus annui essent, vt censura magnus magistratus quinquennalis esset.

127 **Lex Papyria.** L. Papyrius Crassus † & L. Iulius consules legem de mulctarum æstimatione valde populo gratam ferre præoccupauerũt, cum eam ab Tribunis parari vnius ex collegio proditione excepissent.

128 **Lex Manlia.** Cn. Manlius cõsul legem † de vicesima eorum, qui manumitterentur nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim tulit, & quia ea lege magnum vectigal inopi ærario additum esset, patres fuerunt authores, ceterum Tribuni plebis non tam lege, quàm exemplo moti, leges in castris ferre deinceps prohibuerunt.

129 **Lex Valeria.** Cum milites Claudio † Martio Rutilio, & Quinto Seruilio consulibus ademdæ Campanis Capuæ consilia iniissent, atq; successissent: vt reconciliarentur. M. Valerius Coruinus Dictator legem sacratam militarem tulit, ne alicuius militis scripti nomen, nisi ipso volẽte deleretur, & nequis, vbi tribunus militum fuisset, postea ordinũ ductor esset, alii omnem rem actam non per dictatorem, sed per consulem fuerunt, quod non refert.

130 **Leges Publiæ.** P. Philo dictator † tres leges secundissimas plebi aduersas nobilitati tulit. Vnam vt plebiscita omnes Quirites tenerent. Alterã: vt ante initum suffragiũ pres legumq; comitiis cẽturiatis ferrent, authores fierent, qd ante non erat, vt e Liuio lib. j. ab vrbe cõdita intelligere licet, nã post initum suffragiũ & leges a pplo rogatas patres si dignas leges populus sanxisset, authores fiebant. Tertiam legẽ tulit, vt vtrumque censorem plebeium fieri liceret; quoniam licet censura patricius esset magistratus, eo tamen iam vetum erat, vt alter censor vtiq; ex plebe crearetur.

131 **Lex Petilia.** C. Petilius, † & L. Papyrius Mugilanus, siue cursor consules legem ad populum tulerunt, vt nullus, nisi qui noxiam meruisset, donec penam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur, neq; si posterum aliquis ob æs alienum nectere, sed pecuniæ creditæ bona debitoris, nõ corpus obnoxium esset; itaq; noxi soluti fuerunt, hac lege iuri xij. tabu. & senatusconsulto, quo debitores necti, & creditoribus tradi poterant, ob L. Papyrij feneratoris libidinem simul & crudelitatem abrogatum est. Iuuenem enim forma & ætate præclarũ ob æs alienum pater numis nexum habebat, quem verberibus lacerauit, propterea q sibi prosternere pudicitiam, aspernabatur. hæc ratio fuit, quare ruptum est ingens fidei vinculum, ferreq; legem prædictam consules iussi fuerunt.

132 **Lex Valeria.** Martius Valerius consul legem de prouocatione tulit † qua cum qui prouocasset, virgis cędi, securiq; necari vetuit, si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra quam improbe factum adiecit, id ob pudorẽ hoĩum, qui tunc erat latis validum huiusce legis vinculũ visum est, nunc vix seruo suo ita minatur quisquam. Sed Portia lex deinde lata vehementior fuit, nam cum qui Romanum ciuẽ verberasset, necasset ve graui pœna afficiebat. Hæc lex Valeria tertio post reges exactos anno lata est semper a familia eadem, primum a P. Valerio Publicola. Secundo a L. Valerio stati post xij. tab. Tertio a Martio Valerio, de quo hic loquimur, & causam huius legis renouendæ sæpius hanc fuisse Liuius libro decimo credit, quod plus. Paucorum opes, quàm libertas plebis poterant.

133 **Lex Pompeia.** † Gneus Põpeius Strabo magni Pompeij pater veteribus incolis transpadanis lege ius latij dedit, & quod cęteræ coloniæ Latinæ habebãt, idest, vt petendi magistratus & ciuitatis Romæ ius adipiscerent.

134 **Lex Fabia.** Fabius pœnam † his adiecit, qui non certo numero, vt ante fuerant definiti, deducerent, & sectarentur candidatos in campum comitiorum tẽpore.

135 **Lex Annaria.** Ea lex auctore Festo annos † finiuit, quibus magistratus capiendi potestas sit, venia huius legis impetrata Antoninus commodus cõsul ante quintum & vigesimum annum factus est. Sed Augustus admotis hostiliter ad vrbem legionib. missisque, qui sibi nomine exercitus primum consulatum deposcerent, ipsum consulatum vigesimo ætatis anno contra hanc legem inuasit: nam cunctante Senatu Cornelius centurio princeps legationis reiecto sagulo ostẽdens gladij capulum in curia dicere non dubitauit, hic faciet, si non feceritis vos. Scipioni autem Aphricano primum ædilitatẽ, deinde consulatũ populus Romanus ob insignem eius virtutẽ ante tempus legitimum detulit. Ast nostræ ætatis homines non virtus aut doctrina, sed vis, ac pecunia ingens seclusve ab obseruatione legis Annariæ soluit, vt ante ætatẽ & tempus honores magistratus

gistratus & sacerdotia capere possint. Scipionis etiam filium Scipionem Aemilianum Romani in primo consulatu hac lege soluerunt, vt ante annos consul fieret, & T. Flaminium nondũ triginta annos natum cõsulem cum Sexto Aelio designarunt. Marius quoq; filius septimo & vigesimo ætatis anno consulatũ Sertorio inuito ꝯ leges occupauit, quem honorẽ tam immaturum mr̃ defleuit, vt e Cornelio Nepote didici. Sed & Germanicus Cæsaris Caligulę pr̃ quæsturã quinquenniũ antequam per leges liceret, & post eã statim cõsulatum gessit. Didius verò Iulianus ante annum, quàm legitima ætas sineret, prætor Marci suffragio fuit.

136 **Lex Aretina.** Cum ob nummorũ penuriam authore Plutarcho † in vita Publicolæ mos Priscus irrogandæ mulctæ per magistratus ouis, aut bouis nomine fuisset, Lex Aretina constituit, vt ouis ære deno, bos ære centeno definiri intelligatur, & cur lata fuerit Gellius capite primo libri vndecimi ostendit.

137 **Lex Cinthia.** Cinthius legem tulit, † ne quis ob cãm orandam domum, pecuniamve acciperet, huius legis. Q. Maximus, vt Cice. de senectute refert, suasor fuit, & hanc legem ipse Marcus Cicero, neq; dona, neq; mercedẽ ex patrocinijs ab vllo recipiens diligenter obseruauit.

138 **Lex Acilia.** M. Acilius † Glabrio legẽ de pecuniis repetundis seuerissimam tulit, qua ne compendinari quidem reum sinit: post de eadem re Iulius legẽ Iuliã repetundarũ tulit, quæ multa cõplectitur capita, & ea facinorosi partim exilio, partim durius, ꝑut admiserint, ex̃ ordinẽ puniunt̃.

139 **Lex Papia.** Papius ꝯsul † & ciuis Romanus, ne vrbe Roma peregrini vterentur, lege vetuit.

140 **Lex Latoria.** Q. Latorius † cum adolescentes in contractibus circunueniri solerent, pœnã eorum deceptori adiecit. Hodie prætor eis per in integrum restitutionem subuenit. Alia lege latoria cautum est, vt si quispiã pupillorum bona diriperet, pęnas lueret acerrimas.

141 **Lex Licinia & Mutia.** Cum summa cupiditate vrbis Ro. † ppl'i Italici tenerent̃, & ob id magna pars eorum pro ciuibus Romanis se gereret P. Licinius Crassus orator, & Q. Mutius Scęuola põtifex maximus orator & iurisconsultus sapientissimi consules legem de ciuibus regendis in eorum consulatu tulerunt, vt in suæ ciuitatis ius quisque redigeretur.

142 **Lex Papia.** Papia lege cautum est, † vt pontificis maximi arbitratu virgines e populo viginti legerẽtur, sortitioq; in cõcione ex eo numero Vestialis fieret. Sed ea sortitio postea e lege Papia non necessaria visa est, cum cuilibet honesti gñis filiam ad sacerdotium. P.M. offerre permitteret̃. & ideo Augusti tẽporibus quum in demortuæ Vestalis locum capi aliam oporteret, multiq; ambirẽt, ne filias in sortẽ darẽt, adiurauit ipse Augustus, si cuiquã neptiũ suarũ cõpeteret ætas, oblaturũ fuisse eam. Et miror, q in quinquaginta Digestorum libris nulla Vestalium mẽtio habeat̃, cum sicut apud Gellium & Fenestellã legimus, prætor eas ad iusiurandũ edicto suo non admiserit, neq; hæredes cuiquam intestato, neq; intestatus quisquã esset, sed bona earum in publicum redigerẽtur, vt in commẽtarijs Labeonis, quæ ad xij. tab. composuit, scriptum erat, ipsę ẽt pontificibus traditæ patris statim ptãtem sine emancipatione, sine capitis minutione exibant, & viuo ẽt patre ius testamẽti faciẽdi adipiscebant̃, ac cętera sine curatore gerebãt: vt Plutarchus in vita Numę scribit, plura quoq; alia antiquis legibus de Vestalibus cauebant, quę ex Labeonis Antistii, & Atteij Capitonis voluminibus, qui diligentissimè de Vestalibus scripserũt, bonus ille Tribunianus digestis inserere debuit, quorum aliqua non ab re subiecero, vtpote: quia nihil eorum in Digestis legimus, inter alia minorem virginẽ sex annis maiorẽ decem negauerunt capi fas esse, & quæ non sit patrima & matrima. Item quæ lingua debili, sensuve auriũ diminuta, aliave qua corporis labe insignita sit, aut cuius parẽtes alter, ambove seruitutẽ seruierunt, vel in negocijs sordidis diuersantur. Emancipata quoque, aut quæ emancipatum patrem habebat, licèt viuo eo in aui potestate esset. Vestalis esse non poterat, alia insuper veteres iureconsulti de Vestalibus scripserunt, quę apud Gellium reperiũtur. Nostra aũt ætas tm̃ ab hac veterũ sancta obseruatione abest, vt semp ꝯriũ ferè custodiat: nã minores sex annis, & maiores decẽ. Itẽ quæ non sunt matrimę, & patrimæ capiũtur hodie, & Vestæ dedicant̃: & si sit aliqua virgo gibbosa, aut altero oculo capta, claudicans, loripesve, seu alia corporis deformitate laborãs, quare sine magna pecuniarũ summa nubere nequaquam valet, Deo protinus offert̃, & dedicat̃. nec hac tẽpestate, nisi raro, inquirit̃, si parẽtes seruierint, aut in negocijs sordidis diuersati sint, sed nobili ignobilive gñe virgines natæ ꝯ quorundam cenobiorum institutum absq; discrimine capiuntur, qđ nuper Grationapoli euenit. Emãcipationis autem in Vestalem capiendæ, aut patris eius nulla fit hodie mentio.

143 **Lex Hortensia.** Q. Hortensius Dictator † cum patricij plebiscitis nequaquam tenerent̃, legẽ tulit, vt eo iure quod plebs statuisset, & patricij, & omnes Quirites tenerent̃, apud Plutarchum lege quadam fuisse prohibitum inuenio, ne Dictatori æquitare fas esset, tũ q maiores vires sic inesse ac pedes manũq; se Dictatorẽ conserere creditũ est, tum q hoc medio in phalange dictator permanere & locũ non deserere cogeret̃, quod Cæsar strenuè obseruauit: nã ancipiti pręlatio equos & imprimis suum dimittebat, quo maior permanendi necessitas auxilio fugę erepto imponeretur. Fabius tñ dictator senatus permissione hac lege solutus equo vsus est: sed equi loco magnis priuilegiis Romani dictatores donarunt. Et hanc legem nostro tempore hi regulariter seruant, qui peditibus præsunt.

144 **Lex Satyra.** Est † quæ vno rogatu multa simul & varia comprehendit, vt vultis ne, iubetis ne, vt cum Iugurta bellum componatur, elephantos tradat omnes, transfugas vniuersos reddat.

145 **Lex Scatinia.** P. Scatinius legẽ tulit, † qua puerorũ cõcubitores graui supplico afficeren-
146 tur. Variè tñ eos punitos. † Valerius scribit. nam Cornelius ob id delictũ in carcere mori coactus est, & C. Scatinius vno teste Marcelli filio, quẽ solum de stupro tentauerat, dãnatus est. Lectorius quoque accusatus, q Corniculariũ stupri causa appellasset, ante iudicii tempus se fuga primum, deinde more puniuit, nihilominus vniuersæ plebis sñia crimine impudicitiæ damnatus est C. ẽt Lucius tribunus militum a Plotio quẽ stuprare volebat, fuit occisus. Mariusq; Imperator C. Lucium Nepotem iure cęsum pronunciauit, & Cornelius Gallus prætorius Aetheriusq; Ro. eques stuprando puerum extincti sunt, aliquotq; ciuitates cum hominibus ob id delictum perierũt: hoc vitio Tiberius, Caligula, Nero, Traianus, & alii plures Imperatores ẽt laborarunt. Cæsarẽ verò Curio pater in quadam oratione oĩum mulierem virũ & omnium virorum mulierem appellauit, vt Tranquillus refert, sed vt Claudius fęminas adamauit ita mariũ expers omnino fuit: a Domitiano aũt alioquin malo quidã ex vtroq; ordine hac lege Scatinia condemnati sunt: de hac re fuit postea vno capite legis Iuliæ de adulteriis cautum: & cum nihilominus hoc vitio laboraretur, ferre legem Alexan. Imperator in animo habuit, ne exoleti forent, vt Lampridius scribit. bonus deinde Constãtinus leges ĩsurgere armariq; iura gladio vltore iussit, vt exquisitis penis subderent̃, qui rei essent huiusmodi sceleris: mitius tñ puniri hos homines pueris abutentes. Alexander pontifex maximus in titulo de excessibus prælatorũ voluit, nã sacerdotes hoc vitio laborantes vt pęnitentiam agerent in cęnobium detrudi, alios homines excommunicari iussit: & cum Archesilaus philosophus quendã diuitem capillũ arte compositũ & oculos voluptatis plenos habentẽ castum tñ & integrum vidisset, nihil interesse dixit, quibus mẽbris posterioribus an prioribus aliquis cinędus existat, quod verbum pensitent, qui tanta cura corpus exornant, nec aliquem incomptum suiq; negligentem irridãt. Sed & quod Vespasianus cuidam adolescentulo sibi pro impetrata ꝑfectura gratias agenti dixisse fertur oculis subijciant: nam cum is vnguento flagraret, se maluisse vt alium aboleret, Vespasianus dixit, & ad magistratum eundem non admisit, sed & comptos iuuenes fęminarum instar Ouidius a se procul esse deprecatur.

147 **Lex Apuleia.** Apuleius legem tulit, † vt publicã maiesta. minuens capitis pęnam subiret, & circa læsam maiestatem ante Apuleiam lex duodecim tabul. & post Apuleiam lex Iulia maiestatis disposuerat, vt in titulo de lege Iulia maiestatis legitur.

148 **Lex Calphurnia.** C. † Calphurnius Piso legem de ambitu suo consulatu tulit, qua præter alias pęnas pecuniaria ẽt pęna adiecta fuit. Ambiẽs deinde lege Iulia de ambitu punitus est, vnde qui in municipio ꝯ hãc legem magistratum, aut sacerdotium petebat, cum infamia in centum aureis per senatusconsultum puniebatur. Et per legẽ Iuliam iudiciariam aureos centum reus, vel accusator domũ iudicis ingressus fisco inferre iubebatur: quia & in legẽ ambitus cõmittebat. Et non immerito pęnam in municipio duntaxat ambientis retuli: qm̃ post aduentum principum, vt Modestinus ait, hæc lex in vrbe cessauit: quia ad curam principis nõ populi fauorem tũc magistratuum creatio pertinuit, aliqui tñ Imperatores, vt Heliogabalus magistratus vendiderũt, is enim tã per se quàm per oẽs aulicos præsertim libidinum ministros honores, dignitatesque, & ptãtes vendidit, complures nostræ tempestatis principes Heliogabalum insequuntur, nã suarũ meretricum precibus, aut nummo magistratus, & sacerdotia indoctissimo cuiq;, & virtute carenti conferunt, & tribuunt, nec Theodosij præceptũ custodiunt, qui viros non ambitione, vel precio, sed probatæ vitæ, & disciplinarum testimonio ad honoris insignia debere promoueri dicebat. Ast nec Alexandri Imperatoris dictum huiuscemodi principes cõsiderant, qui ideo se nolle dignitates & magistratus vendere prædicabat: quia qui emunt, vt vẽdant, necesse est, & vt pecunias in emptione honoris expositas recuperent, subditos torquere, & vexare hi ementes magistratus coguntur.

149 **Lex Fauia.** Cum respublica † e luxuria cõuiuiorũ maiora, quàm credi poterat detrimenta pateretur, bonorum consilio, & sñia legem Fauiam consules tulerũt. Quæ ludis Romanis, item ludis plebeis, & saturnalib. & aliis qui-

busdam

buſdam diebus in ſingulos dies cētenos æris conſumi conceſſit, decē verò aliis diebus, in ſingulis mēſibus tricenos, cęteris autem omnibus dieb. denos, & lata eſt ſm Macrobij opin. Fauia lex anno poſt Romam conditam quingenteſimo octuageſimo octauo, & poſt annum vigeſimum ſm legis Orchiæ, quæ numerum tantummodo cęnantium cohibebat, vt ſtatim in plebiſcitis dicemus, licebatq; ſecundùm eam vnicuique bona ſua inter paucos
150 conſumere. Fauia † verò ſumptum cohibebat.

151 **Lex Didia.** Fauiam legem † poſt duodeuiginti annos Didia lex conſecuta eſt, qua cautum fuit, vt vniuerſa Italia non ſola vrbs lege ſumptuaria teneretur, vñ hac lege Italicis, qui Fauiam ſolos ciues vrbanos cōprehendere æſtimabant, dubitatio ſublata eſt. Inſuper eadem cautum eſt, vt non ſoli pęna legis tenerent, qui prandia maiore ſumptu feciſſent, ſed etiam qui ad ea vocati eſſent, atque omnino interfuiſſent.

152 **Lex Licinia.** Licinius conſul, † diues legem poſt Didiam tulit, vt calendis, nonis, nundinis Roma. cuiq; in dies ſingulos xxx. duntaxat aſſes edundi cauſa cōſumere liceret, nuptiis ducentos indulſit, cęteris uerò diebus qui excepti non eſſent, ſtatuit, ne amplius apponeret, quam carnis aridæ pondo tria, & ſalſamēti pondo libra, quod e terra vite, arboreve natum ſit: in hac lege ferēda probandaq; tantum ab optimatib. impenſum eſt ſtudium, φ conſulto ſenatus mandatū eſt, ut lege tantūmodo promulgata prius quàm trinundino confirmaretur ab oībus, ita obſeruaretur, ac ſi iam populi ſñia comprobata fuiſſet. Imperatum eſt etiam, ut patentibus ianuis, & in propatulo prandere, & cenaretur, ut ſic oculis ciuium teſtibus factis luxuriæ modus auctore Macrobio lib. Satur. iij. fieret. Valerius tñ lib. ij. iſtud antiquorum humanitati, & continētiæ aſcribit, quum nullas haberēt epulas, quas populi oculis ſubiicere erubeſcerent, erant. n. inquit, adeo continentiæ attēti, vt frequentius pulte quā pane uterentur. Poſtea cum iſtis ll. ſi tu atq; ſenio obliteratis pleriq; familiam, & pecuniam ſuam prandiorum gurgitib. proluiſſent. L. Sylla dictator legē ad ppl̄m tulit ut calendis, idib. noniſq; diebuſq; ludorum, & ferijs quibuſdam ſolennibus ſeſtertios tricenos in cęnam conſumere ius poteſtaſq; eſſet, cęteris uerò diebus omnibus non amplius quàm ternos, ſuę legis tñ modū Sylla interdum exceſſit. Aemylia quoq; lege ab Aemylio Scauro cōſule lata non ſumptus cęnarum, ſed ciborū genus, & modus pręfinitus fuit, lex deinde Antia præter ſumptum æris id etiā ſanxit, ut qui magiſtratus eſſet, magiſtratumve capturus eſſet, ne quo ad cęnam niſi ad certas perſonas itaret, utinā hanc legē iudices noſtri obſeruarēt, qui apud quoſcunq; comedunt, & ideo interdū ſñias uendunt, & perperam iudicant. Poſtremò lex Iulia ad populum peruenit. Cæſare Auguſto imperante, qua pro feſtis quidem diebus ducenti finiuntur. Calendis, idib. nonis, & alijs quibuſdam feſtiuis trecēti, nuptijs aūt, & repotiis ſeſtertij millies eſſe. Quinimmo Auguſtus, ſeu Tyberius Cęſar, vter fuerit, incertum eſt, edicto permiſit, vt per varias dierum ſolēnitates a trecentis ſeſtertiis vſq; ad duo millia ſumptus cenarū propagaretur, vt his ſaltē finibus luxuriæ efferueſcentis eſtus coerceret. Senatus quoq; decretum vetus apud Gellium de Parſimonia inuenies, ex Capitonis Attęij Iureconſulti cōmētarijs. Am. Marcellinus ſcribit, ſumptuarias ll. e rhetiis Licurgi. i. axib. Romā translatas diu obſeruatas fuiſſe, deinde eas paulatim ſeneſcentes Syllā dictatorem reparaſſe, cū ex dictis Democriti reputaret, φ ambitioſam menſam fortuna partē victus apponit, & φ ſm Catonem Cęſoriū magna cura cibi magna virtutis incuria eſſet. Has de ſumptibus leges retuli, vt ſcirent noſtræ ætatis homines Priſcos ll. circa vnamquāq; virtutē tuliſſe, maximè in ſecunda, & tertia reipublicę ſpē, has enim ſanctiones ad temperantiæ cuſtodiam excogitarunt, vt parſimonia victus, atq; cęnarum tenuitas non domeſtica ſolū obſeruatione ac diſciplina, ſed publica animaduerſione, legumq; complurium ſanctionib. cuſtodiretur. Sed proh dolor diſſuetudine obliteratæ ſunt, hinc eſt, quòd ruſtici noſtrates cētū dotis noīe recipiētes ſupra mediam dotis partem in nuptijs conuiuando conſumūt, qđ non fieret, ſi prædictæ ll. nunc ſeruarent, ſolent tñ præſides, & magiſtratus, vt ſcribit Vlpianus, bonis interdicere & lege xij tab. prodigijs curatores dando, qui neq; tempus, nec finem expenſarum habent, ſed bona ſua dilacerando, & diſſipando profundunt.

153 **Leges Corneliæ.** Cornelius conſul † legem tulit, Ne quis Legatis exterarum nationū pecuniam expenſam fęneraret; qm̄ pecunia eis mutuò data vſura turpiaq; & famoſa ex eo lucra fiebant. Idē & aliā legem Ciceronis tpe tulit, vt Aſconio placet. Ne qs in ſenatu. ll. ſolueretur, niſi ſenatores ducēti adfuiſſent. Neu qs cū abſolutus eſſet, cū ea de re ad ppl̄m ferretur, intercederet, alijs tñ in reb. ad exēplum pertinentib. centum ſenatores, ſed non pauciores, ſenatuſcō. facere poterant, vt ex Liuio lib. nono bell. Maced. de bachanalibus loquente intelligere licet. Tertiā legē idē Cornelius tulit, vt prætores edictis ſuis ppetuis ius dicerēt. Fuit inſup quędā lex Cornelia, quæ Iuliano auctore de teſtamentis perinde eorū, qui in hoſtium poteſtate deceſſerunt, teſtamenta confirmat, ac ſi hi qui ea feciſſent, in hoſtium poteſtatem non perueniſſent, & hæreditas ex his eodem modo ad vnumquemque pertinet.

154 **Leges Caſsiæ.** Caſsius Longinus. L. filius † legem C. Mario, & C. Flacco conſulibus tulit, qua populus per tabellam ſuffragium ferret, hæc fuit vna e quatuor tabellariis ll. quas Cicero de ll. refert. Idem alteram legē ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, vt ille, quem populus damnaſſet, cuive imperium abrogaſſet, in ſenatu non eſſet.

155 **Lex Cornelia.** Cornelius † legem in eum tulit, qui ſciēs dolo malo teſtū, vel alias tab. falſas ſcripſerit, ſignauerit, recitauerit, ſubiecerit, quive ſignū adulterinum fecerit ſculpſerit, expreſſerit, & ob teſtimonia falſa pecuniam acceperit. Seruos quidem vltimo ſupplicio, liberos autē deportatione omnium quoq; bonorū publicatione affecit. Sed lege xij. tab. qui falſum teſtimonium dixiſſe conuictus erat, e ſaxo Tarpeio deiiciebatur, vt Gellius lib. xx. retulit, quę pœna in omni crimine periit, nemo enim ſic hodie dānari poteſt auctore Modeſtino de pœnis, vt de ſaxo præcipitetur. Eſt altera lex Cornelia de ſicariis, quæ homicidas vltore ferro perſequitur, vt eos qui hominis occidendi cauſa cum telo ambulant, continet & alia capita, ut e digeſtis apparet.

156 **Lex Aurelia.** Cum Sylla † ad diminuēdam plebis potentiam multos ei magiſtratus ademiſſet, Aurelius Cotta prætor eo tempore, quo Verres a Cicerone accuſatus eſt, legem tulit, vt plebi interceptos magiſtratus reaſſumere liceret, & cōicata per eam ſunt iudicia ſenatui, equitib. Roma. & Tribunis ærariis, vt ex his trib. ordinib. iudices lecti res iudicarēt, vñ & lex iudiciaria dicta eſt. Cæſar poſtmodum ad duo genera iudicum equeſtris ordinis, ac ſenatorij iudicia redegit, & tribunos ærarios, quod erat tertium genus, ſuſtulit.

157 **Lex Roſcia.** L. Roſcius Otho conſul legē tulit, † vt in theatro equitib. Rom. ordines quatuordecim ſpectandi gr̄a darentur, quod plebi diſplicuit, nam ſe per hanc legē ignominia affici exiſtimauit, cum hactenus in theatris eqtes plebi pmixti ludos ſpectaſſet, quare tātiſper aduerſus Othonē in ſpectaculū prodeunte equitib. læto plauſu eū ſuſcipientibus plebs contumelioſē ſybila dedit, dum Marcus Cicero cōſul hanc plebis inſolentiam in phano Bellone increpuerit.

158 **Leges Pompeiæ.** Gn. Pompeius magnus † legem tulit, vt Quæſtor ex his, qui conſules fuerant, ſuffragio populi crearet, Alteram de iure magiſtratuum renouauit, ne abſentis rō in comitijs haberetur, & ut a petitione honorum abſentes ſunt, mouerent. Marij tñ abſentis ratio habita eſt, nam populus eum abſentem pp Cymbros, & Theutones ſecundō cōſulem deſignauit, & Lucullus ſua in Marcū frem humanitate vſq; adeo populi grām tenuit, vt cum eo abſens ædilis declaratus fuerit, pp hanc legem Marcellus cenſuit ad ſenatu retulit, ne abſenti Cęſari petitio ſecundi conſulatus daretur ſi plebiſcito, quo ei petitio data fuerat, Pompeius hac l. poſtea generaliter lata abrogauerat. Aliam legē idem Pompeius tulit, vt ſi quis
159 parētis aut filij † fata clā palāmve præparauerit inſutus culeo cū cane, gallo gallinaceo, vipera & ſimia in mare proximum, vel in amnem proiiceretur, vt inter ferales anguſtias cōprehenſus omnium elementorum vſu viuus carere incipiat, & ei cœlum ſuperſtiti terra mortuo auferat, hac pœna tñ nō niſi conſeſſi afficiebantur, vt Suetonius in vita Auguſti ſcribit, alios aūt necās cognatione, & affinitate attingentes pœnā l. Cornelię de ſicariis ſuſtinet, hoc ſupplicii genere M. Tullium duumuirum Tarquinius rex primum condemnauit, propterea φ librum ſecreta ciuilium ſacrorum continentem ſuæ cōmiſſum cuſtodiæ corruptus Petronio ſcribendum dediſſet, quod iuſtiſſimē poſtea anno ſexcenteſimo ab vrbe condita l. Pompeia Parricidis irrogatum eſt: quia, vt Valerius lib. i. aſſeuerat, pari vindicta parentum ac deorum violatio expianda eſt, & vt aiunt. P. Malleolus hanc pœnam primus eorum parricidarum ſuſtinuit, eo φ matrem occidiſſet. Iuuenalis quoq; ſententia ob matrem, & affines occiſos. Nero hoc ſupplicij genere verum non vna duntaxat parata ſimia, aut vno ſerpente, aut vno culleo, ſed pluribus paratis afficidebuit.

160 **Lex Iulia.** C. Iulius Cæſar l. ſanxit † ne adulteri forent, ſed deprehenſi vt ſupplicio dederentur. Vlpianus tñ de adulteriis a diuo Auguſto hāc l. fuiſſe latam ſcribit, cui Tranquillus in vita Auguſti aſtipulatur, hæc lex plura habet capita, vt ſub titulo ad l. Iuliam de adulteriis iuriſcon. docet, & Gellius lib. ij. verba ſeptimi capitis l. Iuliæ refert. Et cum Romæ Iuuenalis temporib. magna adulterarum multitudo foret, & quidam ubi tunc lex Iulia dormiret, clamando peteret, & conquereretur. Lauronia pro defenſione mulierum ante alias omnes in viros legem Scatiniam debere citari dixit.

161 **Lex Papia Pompeia.** ſub Octauiano Cæſare † Papius & Pōpeius ſuffecti conſules legē tulerunt, quæ a nominibus eorū Papia, & Pōpeia appellatur, & partum premia pro ſuſcipiendis liberis continet, multa hac l. capita hahuiſſe legimus, vt circa caducorum obſeruationem, & de iure, quod in bonis libertorum patroni habēt, & ne inter ſenatores & libertas matrimonia fierent, Tyberius quoq; Cæſar nouū caput l. Papiæ edidit, ſi Traquillo in vita Claudij credimus, ne ſexagenarij vxorē ducerent, quaſi gnare nō poſſent,

ſent, cui Claudius primū, deinde Iuſtinianus abrogarunt, cū poſt id tp̄s generare poſſit aliqs. Aliquę è relatis ll. vetuſtate atq; incuria ī totū euanuerūt, quarū & ſi iam nullus eſt vſus, notitia tñ neceſſaria videbat̄, quo facilius, & clarius veterum oratorum atq; hiſtoricorum, ipſorū quoq; iuriſconſultorū ſcripta locis ſuis cōprehendantur. Et quidem lex Licinia, & Fauia aliæq; ll. ſumptuariæ iam temporib. Cecilij iuriſconſulti obliteratæ erant: vt idem apud Gelliū lib. xx. teſtat̄. Aliquę in nouos legumlatores tranſitū fecerāt, nam vt Macrobius libro Saturnalium tertio ſcribit, pereuntib. vetuſtate ll. ſolo legiſlatoris mutato nomine iterum latę in eandem ſententiam fuerunt, ſic eueniſſe in xij. tab. ll. dicit, quę a decemviris in nouos tranſierunt legumlatores. Sic itaq; e relatis ll. perpaucæ admodum in vſu remanſerunt. Sunt præterea cō-
162 plures aliæ. ll. vt lex Iulia de vi publica, † & de vi priuata, quarum hæc vim ſine armis cōmittentes tertia parte bonorum punit, & illa in vi armata deprehenſos deportat. Item Iulia de annona pęnam aduerſus eum ſtatuit, qui, vt annona carior eſſet, aliquid fecerit. Et Iulia peculatus reo peculatus aqua, & igni interdicit. Sed M. Cato in quadam oratione illuſtribus verbis de impunitate peculatus atque licentia conqueritur, dum fures priuatorum furtorum in compedibus, & fures publicos in auro atq; purpura ætatem agere dicit. Has ll. vltimas conſulto perſtringimus, eo φ iuriſperiti illas diligenter commemorant.

Plebiſcita.

Iſdem ferè temporib. vel paulò poſtquā ll. xij. tab. conſcriptæ fuerunt, plebs cū patrib. in diſcordiā perueniēs anno ſexageſimo poſt libertatem inceptam rurſum ſeceſſit, & ex Algido monte, & Sabinis, vbi tunc belli gerēdi cauſa legiones erant, in montē profecta eſt Auētinum, mox in ſacrum montē ex Auentino ſm Liuium trāſiuit, omniſq; plebs vrbana ſtatim eodē ſe contulit, auctor aūt, & initiū huius ſeceſſionis Virginius tradit̄ contumelia ab Ap. Claudio affectus, qui decemvir iterū ll. ſcribendis creatus filiā huius virginem ingenuam per vim libidinis gratia in ſeruitutem aſſerere conabat̄, ob quā rem Virginius pater filiam interfecit, & raptim ad cōmilitones confugit, eoſq; ac plebem vrbanam, vt a patrib. ſecederent, cōmouit. Mox tamen ſublata decem virorū ptāte plebs in vrbē rediēs patrib. recōciliata fuit. Sed in ſeceſſione poſt reuocationem quoq; ipſa plebs ſicuti ante decem virorum creationē ſolebat, iura rogante plebeio magiſtratu veluti Tribuno ſibi cōſtituit, quæ ll. xij. tab. ēt derogarunt, aut eas dilatarūt. Hæc autem
163 iura † plebiſcita vocant̄, qđ e Capitonis verbis intelligere promptum eſt dicentis apud Gelliū lib. x. Plebiſcitū eſſe gn̄ale iuſſum plebis rogante magiſtratu, qui tñ legem vnà, & plebiſcitū diffinit, huius etiam caput, & origo, & quaſi fons rogatio eſt, vt pauloante diximus: nam niſi plebs rogat̄, nullū plebis iuſſum fieri pōt, qđ Vlpianus lib. ix. Digeſtorum de l. Aquilia oſtendit, quæ ſm eum omnib. ll. quę ante de damno iniurię locutę ſunt, derogauit, ſiue xij. tabu. ſiue alia fuit, & plebiſcitū eſt, cum eā Aquilius plebis Tribunus a Plebe rogauerit. Liuius quoq; lib 6. ſecundi belli punici Attilium tribunū plebis plebem rogaſſe ſcribit, quid fieri vellet de his reb. quas Cāpani, Attellani, Calatini, Sabbatini in arbitriū deditionemq; Po. Ro. dediderant. Paulus etiam in lib. v. & xxx. oſtendit duo capita Falcidię. l. ad verbum referens quæ vtroq; capite ſm eum rogata fuit, & liberam legandi facultatem ciuib. Roma. vſq; ad dodrantem dedit. i. ita demū valere legata voluit, ſi hęredes non minus quàm partē quartam hæreditatis ex teſtamento caperent. Et hac plebis lege anguſtata fuit, vna lex xij. tab. quā ſic ſcriptam fuiſſe Pomponius de verborum ſignificatione dicit. Vti quis legaſſet, ita ſuæ rei ius eſto, quib. verbis latiſſima legādi poteſtas tributa videbatur, ſed hanc legandi facultatem ad dodrantem vſq; ad Falcidiam reſtrinxit. Et iunia l. Tribunus ad plebem rogandam plebeius tantum in princ. eſſe poterat, ſed poſtea alia lege lata, & Patricij plebis Tribuni creari cęperunt, vnde Duronium patricium. M. Antonius & L. Flaccus cenſores ſenatu mouerunt, φ legem de coercendis conuiuiorum ſumptibus latam tribunus plebis abrogauerat, vt apud Valerium legimus. Deſignato quoq; Dictatore omnes magiſtratus excepto Tribunatu ſuam auctoritatem amittebant, vt Plutarc. ait, & ideo cum Fabius dictator in Minutium magiſtrum equitū, qui iniuſſu ſuo cum parte exercitus Hannibalis pugnauerat, animaduertere vellet, Metellus Tribunus plebis commoto oratione populo Minutium nō modò defendit, ſed etiam Fabij collegam eum fieri curauit, licèt alij timore affecti ſilentium agerent. Plebiſcitis in initio Patritij nequaquam tenebantur, donec, vt Gellius lib. xv. refert. Q. Hortenſius dictator eam legem tulerit, vt eo iure, quod plebs ſtatuiſſet, omnes Quirites tenerentur, quam poſt reuocationem plebis extincta decem virorum poteſtate fuiſſe latā Pōponius ſcribit, eo φ multæ de his plebiſcitis diſcordiæ naſcerentur, & ita inter legem, & plebiſcita diſcrimen in conſtituendi ſpecie tātum non in poteſtate fuit, vnde quia eadem plebiſciti, & legis poteſtas fuit his nominib. auctores boni, vt lib. x. Gellius aſſerit, promiſcuè vſi ſunt. Inuenimus tñ Tribunorum plebis ptātem a Sylla dictatore fuiſſe minutam, qui & omne ius legum ferēdarū eis ademit, ſed poteſtas illa Tribunitia tandem Cęſaris auxilio reſtituta eſt. Ius quoq; Tribunitiæ poteſtatis fortius ad impediendum, quàm ad agendum erat, nam vt Plutarc. ſcribit, cęteris omnib. collegis volentib. vnus Tribunus nolens, & ſe opponens plus poterat, & præferebatur, proinde Cato iunior tribunatum aliquando petijt, vt ſolus Metelli, & aliorum Tribunorum conatus cōtra rempublicam impediret, & refringeret. Leges itaq; plebis, ſiue plebiſcita poſt xij. tabu. lata, q̄ veteres ſcriptores crebrius commemorant, e Liuio, Macrobio, libro Satur. tertio, Plutarc. Pomponioq; leto, & alijs nunc referre exiſtimaui, propterea φ ſecundam ciuilis diſciplinæ ſpeciem faciunt, & pauca admodum plebis leges apud iuriſconſultos legantur.

164 **Lex Icilia & Duillia** Paulo poſtquam † decēviri ſe magiſtratu abdicaſſent, plebs decem tribunos creauit, e quib. Icilius exemplo plebē rogauit, & plebs ſciuit. Ne cui ſeceſſio a decemviris facta fraudi eſſet. Et de conſulib. creandis cū prouocatione M. Dullius rogationē pertulit, hinc L. Valerius & M. Horatius creati fuerūt cōſules, deinde idē M. Dullius tribunus plebis legē tulit, vt qui plebē ſine tribunis reliquiſſet, quiq; magiſtratū ſine pͦuocatione creaſſet, tergo ac capite puniret̄. Et cū triūphi æſtimatio, arbitriūq; ſēp penes ſenatū fuiſſet, ingemiq; conſenſu patrum triumphus cōſulib. negaret̄, Icilius Tribunus plebis de triumpho conſulum pro quadā victoria rogationē ad populū tulit, & populus eā accepit, tuncq; primum ſine auctoritate Senatus populi iuſſu triumphatū eſt, & ita vetus obſeruatio vt alia quædam imminuta eſt, ſic in dictatura euenit, quæ prius Patricijs dabat̄, poſt etiam ad plebem deuenit, primuſq; de plebe dictator aduerſus Tarquiniēſes, & Faliſcos. C. Martius Rutilius dictus eſt, qui etiam victis hoſtibus ſine auctoritate patrum populi iuſſu triūphauit, magiſter quoq; equitum e patricijs in initio creabatur, poſtmodum ad hunc honorē plebs admiſſa eſt, & Licinius Stolo primus e plebe magiſter equitum factus eſt. Alij, C. Plautitium, a M. Rutilio primum e plebe ad hunc honorem fuiſſe admiſſum tradunt.

165 **Lex Canuleia.** † Caius Canuelius Tribunus plebis legē tulit, vt connubium plebi cum patrib. eſſet, & hoc plebiſcito abrogatū eſt ius xij. tab. quo ꝯrium cauebatur. Ne cōnubiū patrib. cū plebe eſſet, ſed cū magna contētione patriciorū, & plebis iſtud finē accepit. Et cū alij nouē plebis tribuni rogationē promulgaſſent, vt populo ptās eſſet conſules faciendi ſeu de plebe, ſeu de patrib. vellet, ſummaq; vi poſt victoriā a Canuleio de patrib. habitā pro ſua rogatione pugnarent, vt ſedarent̄, eò deducta res eſt, vt tribuni militum cōſulari ptāte promiſcuè ex patrib. ac plebe crearent̄, de conſulib. creādis nihil immutaret̄, quare anno trecenteſimo decimo, q̄ vrbs Romana cōdita erat, primū tribuni militum creati, ſequentes patricii. A. Sempronius, L. Atilius, T. Cecilius magiſtratum ſm Liuium pro conſulib. inierunt, & creati fuerunt ſępius tribuni militum pro cōſulari poteſtate, varioq; numere, interdum ſeni auctore Pōponio fuerunt, aliquando plures, nonnunquam pauciores.

166 **Lex Licinia. C.** Licinius Stolo tribun⁹ † plebis cū collega legem tulit. Ne quis plus quinquaginta agri iugera poſſideret. Alteram idem Licinius tulit, ne tribunorum militum comitia fierent, & vt alter ꝯſul à plebe crearet̄. Hæc lex cū patrib. diſpliceret, hac ꝯdōne eā accipere contenti fuerunt. Si a plebe nobilitati prætor, qui ius in vrbe diceret, e patrib. creand. concederet̄, quod factum eſt, primuſq; conſul e plebe Licinius, ſiue Sextius eius collega factus eſt, patres aūt præturam. S. P. Furio. M. filio Camillo dederūt. Sed huic legi poſt nonum annum creatis duobus patricijs conſulibus. C. Potito & M. Valerio abrogatū eſt poſt id tp̄s per vices ſeruata, & abrogata fuit, vt apud Liuium inuenio. Lex quoq; de ambitu auctorib. patrib. a. C. Petilio tribuno plebis primum. C. Fabio. & C. Plautio cōſulib. lata eſt, qua lege nouorum maximè hominū ambitio, qui nundinas, & conciliabula obire ſolebant, compreſſa eſt. Fuit tandem de eadem re lex Iulia lata.

167 **Lex Genutia.** Apud quoſdā † Liuius inuenit. L. Genutium plebis tribunum, ne fęnerare liceret, tuliſſe ad populum. Item fuiſſe alijs plebiſcitis cautum, ne quis eundem magiſtratū intra x. annos caperet, nec duos magiſtratus vno anno gereret, & vt ambos conſules plebeios creare liceret. Secunda ex his conſtitutionib. vnam xij. tabu. legem renouauit, qua vt poſt Ciceronem ſupra retulimus, idem cauebatur. Sed innouatio non vſq; adeo valuit, quin interdum neceſſariò ſępius abſq; cauſa, & vi aliquando hæc lex abrogaretur. Marius. n. vt Cymbros, & Theotonas debellaret, quinq; conſulatus continuos geſſit, cum alius ad id bellum conficiendum magis idoneus non inueniretur. & C. Licinius Stolo & L. Sextius decimum tribuni, vt pro ll. a ſe latis contra patres pugnarent, refecti ſunt. Cæſar verò continuum conſulatum, perpetuam dictaturam, præfecturamq́ue morum arripuit, & Auguſtus Tribuniciam ptātem perpetuam recepit. Sylla etiam ad centū, & viginti annos dictaturam ſumpſit, eam tñ republica ordinata depoſuit.

Sic de Caio Graccho legimus, cui ſm tribunatum abſq; tempori intercapidine plebs Romana contulit. Cumque vitio ducum bellum Numantinum non ſine publico pudore duraret, Scipionem Aemylianum Pauli filium hac lege neceſſariò Romani ſoluerunt, vt ad Numantianam debellandum ſecundum habere conſulatum intra x. annos poſſet.

168 **Lex Atilia. L.** Atilius † & Claudius Martius tribuni plebis rogationem tulerũt, vt tribuni militũ ſeni deni in quatuor legiones a populo crearent, quæ antea perquam paucis ſuffragio populi relictis locis Dictatorum & conſulũ ferme beneficia fuerant, eodem anno. M. Decius Tribunus plebis alterum plebiſcitũ tulit, vt duumuiros nauales claſſis ordinandæ reficiendæ cauſa populus iuberet, quod aũt primum plebiſcitum vt a quot tribuni militum ſuffragio populi crearentur, a Romanis neglectum non fuerit, in Catone, Iulio, & alijs oſtenditur, qui ſuffragio populi militum tribuni fuerunt.

169 **Lex Claudia. Q.** Claudius tribunus plebis † vno patre adiuuante. C. Flaminio legem aduerſus ſenatũ tulit. Ne ſenator, quiue Senatoris pater fuiſſet, maritimam nauim, quæ plus trecentarum amphorarum eſſet, haberet, id ſatis eſſe ad fructus ex agris vehẽdos creditum eſt, nam quęſtus omnis patribus viſus eſt indecorus.

170 **Lex Voconia.** Voconius legem tulit † Ne quis cenſus, hoc eſt pecunioſus hęredem vnicam filiam relinqueret, erat autem cenſus ille, qui centũ milia ſeſtertium in profeſſionẽ detuliſſet, ſed hoc plebiſcitũ, vt Cecilius apud Gelliũ lib. xx. refert, in vſu eſſe deſijt. Q. Volumnius Saxa tribunus plebis legem ẽt tulit, Ne quis hæredẽ mulierẽ inſtitueret. & M. Cato leges iſtas oratione luculenta ſuaſit, ſed ſicut hi tribuni plebis mulierum ſucceſſiones diminuerunt, ita ſacratiſſimus imperator Iuſtinianus eas auxit, nam marib. fœminas in ſucceſſione ab inteſtato ęquauit, & maximum reputauit vicium, diſcrimen inter mares, & fęminas etiam teſtamento inducere.

171 **Lex Oppia. M.** Oppi⁹. † T. Romuleius tribuni plebis legẽ. Q. Fabio. T. Sempronio cõſulib. in medio ardore belli punici tulerunt, Ne qua mulier veſte varij coloris vteretur, nec plus ſemiuncia auri haberet, nec iuncto vehiculo in vrbe oppidove aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrificij publici gratia veherẽt, neu ſuperfluo ornatu vteretur, aut plus vncia in aurib. appenderet, fuit tandẽ hęc lex poſt viginti annos quàm lata fuerat a Tribunis abrogata. M. tamen Portius Cato alter conſul luculentiſſimam orationem pro Oppia lege habuit, ſed non obtinuit, quin magno virorum detrimẽto abrogaretur, nam inde vſqueadeo fęminarũ luxuria proceſſit, & aucta eſt, ꝙ bona viri quancunq; diuitijs ſuperfluo earum ornatui non ſufficiant, vnde mariti rapere, furari, & inique acquirere coguntur, vt effrenatæ mulierum libidini obſequantur, quod non eueniſſet, ſi in ipſo introitu ruenti luxuriæ obſtitiſſent.

172 **Lex Plotia. M.** Plotius Sillanus † cum eſſet plebis tribunus. G. Pompeio Strabone & L. Portio Catone conſulib. legem tulit, vt trib. ſingulæ qui nos denos, qui eo anno iudicarẽt, ex eo numero ſuffragio crearent, ex quo factum eſt: vt Senatores quoq;, & quidam etiam ex ipſa plebe in eo numero eſſent.

173 **Lex Orchia. C.** Orchius † tribun⁹ plebis tertio anno quàm Cato cenſor fuerat, de ſenatus ſententia legem tulit, quæ numerum conuiuarum pręſcribebat, & vt patentib. ianuis cenitaretur, ſecundùm Blondum iubebat, quo eius obſeruatio videri poſſet, ne plures quàm præſcripto eius cauebatur ad cęnam vocarentur.

174 **Lex Horatia.** Cum C. Tarratia † veſtalis campo Tiberino ſiue Martio populũ Romanũ donaſſet. Horatius munificentiæ, & beneficij gratia legem ad populum tulit, vt vna omnium fęminarum teſtabilis eſſet, & ſi ſexaginta annos nata ſacerdotio abire, & nubere voluiſſet, vt exaugurandi atq; nubendi ius poteſtatemq; haberet, hac lege Tarratiæ veſtali ius dicendi in teſtamento teſtimonij non in alijs rebus vltra alias mulieres datum eſt: nam teſtimoniũ dicere mulier in teſtamento non põt, aliàs aũt poſſe teſtem eſſe mulierẽ argumẽto eſt, ſm Pau. & Vlpianũ lex Iulia de adulterijs, quæ adulterij tantũ teſtẽ dãnatã produci vel dicere teſtimonium vetat. porro ꝙ ſexageſimo ętatis anno abire ſacerdorio & nubere poſſit, priuilegiũ nõ eſt, qm̃ inter ſextum & decimum ętatis annũ oẽs veſtales capiebant, & ex Numę Põpilii inſtituto. xxx. ann. caſtitatẽ ſeruabãt, & penes Veſtę ſacra verſabant. Illis deinde poſt id tp̃s ſacerdotio relicto nubere permittebat, quare apparet populum Romanũ Tarratiæ dediſſe, quod iure communi omnium ei competebat.

175 **Lex Atinia.** Lege Atinia fuiſſe † diſpoſitũ comperimus, vt eius rei, quæ ſubrepta erit, æterna eſſet authoritas, niſi in ptãtẽ eius, cui ſubrepta fuerit, reuerterẽt, hac lege, vt Paulus & Iuſtinianus referunt, & furtiuæ res vſucapi prohibentur, niſi in dñi ptãtem reuerſæ fuerint, ſed qualiter hoc caſu res in ptãtẽ dñi redire dicat, Paulus Labeonis Põponijq; auctoritate primo, & xl. digeſt. libro enarrat, quod prolixitatis euitandæ gratia non refero, præſertim quia oẽs etiam iuris penitus inſcij noſtras pandectas cõparant, & emũt, & rectè quidem meo iudicio cum ſummo opere Latinas literas habere cupiẽtibus ſuffragari poſſint. Sed Gellium patrem. Q. Sceuolæ Brutumq́ue, & Manlium viros eruditos queſiiſſe atque dubitaſſe refert, quia hęc legis verba, ſubrepta erit, tam præteritum, quàm futurum tempus oſtendere videntur, vtrum ne in poſt facta, an etiam in ante facta furta lex valeret. Quorum dubitationem hac P. Nigidij regula idem Gellius tollit, vt verbum eſt, & erit, per ſe poſita temporis amittant, & in præteritum trahãtur: nam ſi dico, in campo eſt, vel in campo erit, ſm Nigidij regulam tempus inſtans & futurum ſignifico: at cum dicitur, factum eſt, vel ſcriptũ erit, hæc verba cum præterito confunduntur, & pñtis aut futuri tãtum temporis eſſe deſinunt. Itaque inquit Gellius, ſi hæc duo verba, ſubrepta erit, ſic diuidantur, ſubrepta & erit, tunc lex in futuro furto loqui videbitur, ſi verò permixta ſint hæc duo vocabula, vt ſubrepta erit, vnum verbum ſit, non minus in præteritum, quàm in futurum tempus hęc lex trahitur, hanc ſequi ſñiam Pomponius de verborum & rerum ſignificatione videtur, quum verbum eſt & erit, interdum etiam præteritum, nec ſolum pñs, vel futurum tẽpus demonſtrare dicit, quod comprobat, ſi quis, Troia capta eſt, dixerit, non enim ad præſentis facti demonſtrationẽ, ſed ad præteritum is ſermo refertur, pariter, ſi quis codicillos fecerit, deinde his verbis eos teſtamento confirmauerit, quod in codicillis ſcriptum erit, ſeruari volo, de præteritis nõ futuris codicillis eũ ſenſiſſe credendum eſt. Hæc lex & huius ſimiles, quicquid poſt Nigidium Gellius dixerit, in tempus duntaxat futurum trahuntur: cũ Pontificum atque Imperatorum præceptis leges & conſtitutiones quibuſcunque verbis conceptæ futuris debet formam negociis non ad præterita facta, niſi cautum ſit nominatim reuocentur, cumque Theodoſij & Valentiniani ſanctione leges verbis etiam præteriti temporis pręſentis, aut futuri conceptæ ſemper pro viridi obſeruantia valeant. Ante legem tamẽ Athiniam furtiuarum rerum vſucapionem lex xij. tab. inhibuit, vſucapionem quoque, quæ ſeruitutem conſtituebat, lex Scribonia ſuſtulit, non autem eam, quæ ſublata ſeruitute libertatẽ præſtat. Sed & vi poſſeſſarum rerum lex Iulia & Plaucia vſucapionem tollunt, & e iure ciuili magis apparet.

176 **Gracchorum leges.** † Vt intelligi poſſit, quæ res Gracchum ferre legẽ Agrariam mouerit, non abſonum videbitur, ſi hanc rẽ poſt Plutarchum & Apianum altius repetierimus. Romani quando vicini agri aliquid hoſtibus adimebant, partim vẽdere, partim in publicum redigere ac egenis ciuibus pro modica penſione tradere conſueuerunt. Deinde quia diuites eas penſiones augere & pauperes excludere incipiebant, lata eſt lex, quæ ſupra quingenta agri iugera ciuem Romanum habere prohibebat, & centum maiorum armentorum capita minorum duntaxat quingenta obtinere permittebat. Sed hæc lex paulopoſt neglecta fuit, quare conſilio Craſſi Pontificis maximi & Mutii Sceuolæ conſulis & iureconſulti Apiiq; Claudij ſoceri, legem denuo Tiberius Gracchus tribunus plebis poſt longas altercationes tulit, vt nemini vltra 177 quingenta telluris iugera † habere liceret, & vt agros contra legẽ tenentes cum fructibus eos accepto precio dimitterent & egenis ciuib. traderent. Ad reliquos verò agros diuidendos, qui in publicum redigebantur, vt tres viri præſtantes crearentur, qui per ſingulos annos immutati eos pauperib. impenderent, quod factum eſt: nam Tiberius ipſe Appius ſocer & Caius Tiberii frater ad agros diuidendos lecti fuerunt. Sed Tiberius ob hanc legem diuitib. infeſtus cum ſibi tribunatum prorogare vellet, opera Scipionis Naſicæ occiſus eſt, poſt cuius mortẽ vt gementis plebis dolor leniretur, Senatus diuiſionem agrorum impugnare deſtitit, & loco Tiberii ad agros diuidendos. P. Craſſum Gracchorum affinẽ eligi permiſit, longè poſt Caius Graccus Tiberii frater Tribunatum obtinuit, & leges ſequentes tulit. Vt qui magiſtratu per po178 pulum remotus eſſet, † facultatẽ alterius magiſtratus ineũdi non haberet. Et ſi in magiſtratu cõſtitutus ciuem Romanum ſine iudicio necaſſet, vt in eum populi animaduerſio foret. Pręterea aduerſus potentiam ſenatus leges populares tulit, veluti de coloniis deducendis, de veſtibus ſine ſtipendiorum diminutione publicè militib. dandis. De minorib. decem & ſeptem annis ad militiam non cogendis, legem etiam pares in ſuffragiis Italos & ciues conſtituit, frumentariam quoque legem de annona pauperibus aſſignanda & aliam de iudicib. eligendis tulit: nam cum ſoli antea ſenatores iudicarent, ob eamq; rem a plebe timerẽtur, trecentos ex equeſtri ordine iudices parem Senatorib. numerũ ſtatuẽs adiecit. Demum cũ Opimius conſul multas ex ipſius Caij legib. abrogaret, contracta multitudine, vt reſiſteret, primò in Capitolium venit, mox Attilio precone Opimii ibi in turba occiſo Auentinum occupauit, vbi ab Opimio victus in ſacrum deorum nemus peruenit, ibiq; manu Philocratis ſerui occiſus eſt. Ab hoc tempore lex agraria per ſingulos ferè annos tribunitiis furorib. & ſummis contentionib. agitata tantiſper patres & plebem aſſidue colleſit, dum per Ciceronis conſulis prudentiam & eloquẽtiam facile ſopita fuerit.

179 **Lex Aelia & Fuſia.** Aelius † & Fuſius tribuni plebis ſua auctoritate legẽ tulerunt, Ne quis per eos dies quibus cũ populo agi liceret, niſi de cęlo ſeruaſſet, quippiam ageret. hæc ſanctio vnam xij. tab. legem innouauit, quam ſupra retulimus.

180 **Lex Clodia. P.** Clodius plebis tribunus † legẽ pernitioſam. L. Piſone & Gabino ↄſulib. tulit. Ne quis per eos dies, quib cũ populo agi liceret, ideſt populus quid rogari poſſet, de cęlo contra legẽ Fuſiam & Aeliam ſeruaret. Clodius idẽ alterã legẽ de annona tulit, vt frumẽtũ, q́d antea ſenis ęris ac trientib. in ſingulos modios populo, babatur, gratis darẽt. Tertiã idẽ tulit. Ne quem Cenſores in Senatu legẽdo præterirent, neue qua ignominia afficerent, niſi apud eos accuſatus, & vtriuſq; cenſoris ſententia damnatus eſſet.

181 **Leges Triumphandi** Vt quibuſdã imperatorib. occurrerẽt † q ob leuia prælia ſibi decerni triũphos deſiderabant, Valerius Maximus libro ſecundo de iure triũphandi lege cautũ fuiſſe ſcribit, Ne quis imperator triũpharet, niſi quinq; milia hoſtiũ vna acie cecidiſſent. Non. n. numero, ſed gloria triũphorũ excelſius vrbis Romę futurũ decus Romani exiſtimabant. Noſtri ergo milites Gallici triũphare poſſent, qui primũ Hiſpanos Bononia raptis aliquot vexillis repulerunt, mox quatuor & viginti milia Brixiẽ ſiũ occiderũt. Propterea ꝙ Galliarũ rege deſcidentes Venetis ſe dederant, poſtremò in campum Bononiẽſem celeriter reuerſi, apud Rauẽnam Hiſpanos Pontificiſq; Iulij & Venetorum milites ad vnũ ferè occiderunt. Cęterum ne tã clara lex prædicta cupiditate laurę obliterẽt, adiutorio Plebiſcita. L. M. Catone tribunis plebis latifulta ęſt. Quod pęnam imperatorib. minabat, qui aut hoſtium occiſorum in pręlio, aut amiſſorũ ciuiũ falſum numerum literis ſenatui auſi eſſent referre, & iubebat eos vrbẽ ingreſſos protinus apud Quæſtores vrbanos iurare, ſe vera ad Senatũ de vtroq; numero ſcripſiſſe. Alia lex triumphãdi erat, qua pro aucto Imperio nõ pro recuperatis, quę reipublicæ aliqñ fuiſſent, triumphus decernebat, ſed & parte ciuitatis lachrymãte & de ciuili bello decernere ſupplicationes ouare, vel triumphare nefas erat. vñ Q. Ful. Liuio Opimio triumphus minimè decretus eſt: quia Capuã & Fragellanos ſolũ recuperauerãt, & Naſica Callus. C. Antonius. L. Cynna. C. Marius & Sylla ex ciuili bello & de ciuib. victis non triumpharunt. Camillus tñ recuperata ex Gallis hoſtib. patria triumphauit. Hæ leges ẽt poſtea nõ vſquequaq; obtinuerunt, nã Veſpaſianus de Iudęis recuperatis, & Iulius Cęſar de Pompeio, & alijs ciuib. Romanis triumphum egerũt: nec mirum ſit tandem has leges perijſſe, cum multæ aliæ leges ſtãte ſub conſulib. republica caſtè ſeruari ſolitę ſub principib. ex vſu abierint: vt præclarè Blondus triumphantis Romæ lib. x. ſcribit, vbi ẽt poſt Liuium lib. ix. bel. Maced. alia lege cautũ fuiſſe dicit. Ne quis triumpharet, qui exercitũ nõ deportaſſet, & prouinciã, in qua res geſſerat, pacatam perdomitãq; ſucceſſori nõ tradidiſſet, & ideo iuſtè. L. Manlio & Marcello triumphus denegatus eſt: nam de Hiſpania & Sicilia, quas non perdomuerant, triũphare volebant, ouatio tñ vtriq; pro geſtis conceſſa eſt. Alia triumphãdi lege cautũ fuiſſe Plutarch. in vita Pompeij refert. Ne dux ante triumphum vrbẽ ingrederẽt. Hæc lex vſq; adeo Romæ ſeruata eſt, ꝙ cũ Cęſarem triumphaturũ vrbẽ ingredi ante triũphũ prohiberet, & altera abſenti conſulatũ editis iam comitijs cõſularib. denegaret, omiſſo triumpho priuatus, vt conſulatũ peteret, vrbem ingredi maluit, & conſul cum Bibulo creatus eſt, nã ſi triumphas vrbem introire voluiſſet, conſulatu lapſis comitijs excluſus fuiſſet. Pompeio quoq; priuato triumphum petenti, ꝙ cõſuli aut duci triumphus lege tantum permitterẽt, Sylla obiecit, vnde etiam Scipio cum in Hiſpania neq; conſul, neq; ſuis auſpicijs Cartaginenſes ſuperaſſet, triumphũ pp hanc legem non poſtulauit, & inſigni penorum claſſe deleta Lutatio Catulo cõſuli non Q. Valerio prætori triumphum Senatus decreuit, licèt ea pugna bonam operam Valerius nauaſſet.

182 **Lex Manulia** Manulius † plebis tribunus legẽ tulit, vt quando res a nobilib. aduersè geſtæ fuiſſent, etiam ij ad magiſtratus gerendos admitterentur, quorum maiores in Romana republica magiſtratus non exercuiſſent, huiuſmodi aũt homines noui appellantur. Romani. n. ambore Plutarcho eos, qui generis gloria carentes a ſeipſis nominis ſui initium capiebant, nouos homines e more vocabant, vnde ipſe Cato ſenior & complures alij obſcuris & ignotis nati parentibus noui appellati ſunt.

183 **Lex Othonia.** Otho tribunus plebis † legem tulit. Ne quis cum ordine equeſtri in ſpectaculis ſederet, niſi ſeſtertiã. xl. milia poſſideret, ꝙ ſi cõtingeret, quiſquis eſſet, ſiue ingenuus ſiue libertus, inter equites in gradu. xiiij. ſpectare ei liceret. Sed cum pleriq; equitũ, vt Tranqllus ſcribit, Attrito bellis ciuilib. patrimonio ſpectare ludos e xiiij. metu pœnæ theatralis non auderent. Auguſtus deinde hac lege eos, quib. ipſis parentibusve equeſter cenſus vnquam fuiſſet, non teneri, pronunciauit. Per quingẽtos quoq;, & quinquaginta octo annos Senatus populo mixtus ſpectaculo ludorum interfuit, vt apud Valerium de inſtitutis antiquis legitur, ſed hunc morem Attilius Seranus. & L. Scribonius ædiles ludos matri deũ facientes Scipionis Africani ſñiam ſecuti diſcretis ſenatus & populi locis ſoluerũt: poſtea Auguſti tp̃ib. prim⁹ ſubſelliorũ ordo ſenatorib. decreto patrũ vacauit militẽ ẽt Auguſtus a populo ſecreuit.

184 **Leges Apoleię. L.** Apuleius Saturninus plebis Tribunus † legẽ tulit, vt nemini præter decretum populi in regione eſſe liceret: quatuor. n. regiones, ideſt maiores in vrbe partes erant, vt Varro & alij tradũt, e quib. prima regio ſuburbana dicebat, ſcđa Exquilina noĩabat, tertia Collina, & quarta Palatina appellata fuit. & licèt hoc plebiſcitũ nõ hr̃et neceſſitatem: tñ Senatores id iureiurando ↄfirmare Saturninus coegit. Solus Metell⁹ Numidicus aqua igni tetoq́ue interdictus exulare, q̃ iurare maluit. idem Tribunus vt ſibi gratiam Marianorum militum pararet, legem alteram tulit, vt Veteranis in Africa centena agri iugera diuiderentur.

185 **Lex Sulpitia.** Sulpitius † Tribunus plebis vt aduerſus Mitridatem Marius bellum gereret, legem tulit. Sed hæc lex nullum habuit effectum: nam Sylla victo Mario & cęſo Sulpitio in Mitridatem profectus eſt: is etiã Sulpitius lege promulgata. Ne quis ordinis ſenatorij vltra duo milia dragmarum æs alienum cõflare poſſet, cum vita exceſſit, trecentas miriadas, ſicut apud Plutarchum in Sylla legimus, debiti nomine reliquit.

186 **Lex Oguinia.** Quũ apud Romanos † iam eo deuẽtũ eſſet: vt præturã, conſulatum, cẽſurã, dictaturã & alios magiſtratus plebeij gerere poſſent, neq; adhuc Sacerdotia eſſent permiſcua, nec ad ea plebeij admitterent. Q. & Gn. Oguinij tribuni plebis rogationẽ promulgarunt, & cũ quatuor augures & quatuor pontifices ea tẽpeſtate eſſent, augeriq; horũ ſacerdotũ numerũ placeret, quinq; augures quatuorq́; põtifices de plebe oẽs allegerent: de hac lege ſuadenda diſſuadẽdaq; inter Ap. Claudium patriciũ, & P. Decius Murẽ plebeium certatum eſt, ſed optimates tandẽ plebeijs cedere coacti fuerũt, & lex ingenti ↄſenſu accepta eſt, ſic duo ſacerdotia inter patres & plebẽ hac lege effecta ſunt promiſcua, ſuaſorq́; legis P. Decius Mus. P. Sempronius Sophus, Claud. Martius Rutilius. M. L. Denter plebeij pontifices creati fuerunt. Item quinq; alij Claud. Genutius, Elius Peius. M. Minutius, C. L. Martius, & T. Publius, augures ẽt e plebe deſignati ſunt, Põtifices Numa inuenit † 187 vnuſq; alijs præerat, & maximus pontifex dicebat, quod in Veſtalib. ſeruatum fuit: nã virgo alijs imperans maxima virgo dicebat, qualis fuit, Emylia Veſtalis, & Cornelia & aliæ plures veſtales: quatuor. n. Veſtales Ceganiã, Bereniã, Camiliã, & Tarpeiam Numa Põpilius legit, deinde Seruius alias duas addidit, iſq; Veſtaliũ numerus poſtea a Romanis cuſtoditus eſt. Ex his vna reliquis pręerat, & virgo maxima dicebatur: vt de Aemylia, & Cornelia diximus. Primus autem, qui põtificatum maximum geſſerit, Martius Martij patricij filius fuit, & eum Numa creauit, poſt hunc illuſtres viri hoc ſacerdotium obtinuerunt. P. Licinius Sceuola, Metellus, Cæſar, Auguſtus, Tituſq;, & alij complures hodie magnas huiuſce antiquitatis reliquias ſeruamus, ſummum enim habemus Pontificem, cui minores pontifices & Chriſtiani parẽt, & conſtituẽdi ligandiq́; ptãtẽ a Deo habet, inter noſtras quoq; Veſtales maxima virgo, quã abbatiſſam dicimus, alijs præeſt, in188 ter Augures impar numerus authore Liuio eſſe dẽbat † vt tres Romanæ trib. Rãnenſes, Titienſes, & Luceres, ſuum quęq; augerẽ hr̃ent, ſic eñ Romulũ inſtituiſſe collegiũ augurũ Dioniſi⁹ tradit, ꝙ ſi plurib. opus erat pari inter ſe numero ſacerdotes multiplicabant vñ quinq; priorib. adiectis, vt terni in ſingulas trib. eſſent, Tribuni numerũ nouẽ augurũ expleuerũt, itaq; non inuenit Liuius quemadmodũ ad quatuor augurũ numerũ, niſi morte duorũ, redigi id collegiũ potuerit. Ex hoc loco patet. nõ hodie initiũ ſumi; ꝙ nobili dũtaxat gñe nati ad q̃dã ſacerdotia admittant, ſed & nõ hodie exordiũ ſumit, ꝙ plebeij hunc morẽ reprobent, & ↄquerant, vt in hac lege oñdit. Gregorij tandẽ põtificis ↄſtõne diſcrimen in ſacerdotijs hñdis inter patricios & plebeios ſublatũ eſt, certis tñ in reb. rõne nobilitatis iura aliqd patricijs concedunt, q́d & plebs improba ferre ęquo animo nõ ꝑt.

189 **Lex Manlia.** Mãlius † tribunus plebis legem tulit, vt Gn. Pompeius magnus bellum aduerſus regem Ponti Mitridatem regeret, qui nocturno prælio victus in regnum cõfugit, vbi dum Pompeius eum perſequendo occurrentes ſibi rogationes ſubigeret Pharnacis filij ſeditione in turri obſeſſus mortem ſibi cõſciuit, fuit tñ hæc lex magna patrũ indignatione lata, vt Plutarchus ſcribit, eo ꝙ Luculus rerũ geſtarũ gloria hac rogatione priuarẽt, & ꝙ Pompeius magis triũphi q̃ belli ſucceſſor ei darẽt, nã Mitridatẽ iã ſępe Lucullus fugarat, & tñ huius copiæ cum prouincij ex hac lege Pompeio ad Mitridatem debellandũ obueniebant, de quo tandẽ Põpeius triũphauit. Sed ſi plebiſciti diffinitio probè intelligatur, hoc lex plebiſcitũ vocari nequaq̃ poterit: ſicut neq; de imperio Gn. Põpei, neq; de reditu. M. Ciceronis, neq; de cęde. P. Clodij cõ, neq; alia id genus populi plebiſve iuſſa, leges, plebiſcitaq́ue vocari poſſunt: non ſunt enim generalia iuſſa, neq; de vniuerſis ciuib.

ꝙ legis, plebiſcitiq́; definitio exigit, quocirca priuilegia ẜm Gellij opinionē lib.x. potius vocari dēnt, cū de ſingulis ꝯcipiantur, ſingulosq́; ꝯcernāt, doctiſſimi tñ aliqñ his vocabulis promiſcuè vtunt̃, & ne externos ꝗramus authores, Pōponius iureſconſ. ꝑ teſte in titulo de legationib. ſe exhibet, dum priuilegiū latum, vt Hoſtilius Mancinus ciuis Roma. maneret, legem appellat.

190 **Lex falcidia.** Hāc legē Auguſti tēporib. fuiſſe latam † Euſebius ſcribit, in cuius relatione a Paulo lib. dige. v. & xxx. aliquantulum diſcrepat: dicit. n. C. Falcidiū plebis tribunum legē tuliſſe. Ne quis plus teſtō legaret, ꝗ̃ vt quarta pars hr̃dib. ſupereſſet, ſi quatuor aut pauciores eſſent: ſi aūt plęs quatuor eſſent, vt medietas eo tenore heredib. ipſis relinqueret̃: vt ſine liberis, ſine propinquis idē exteris ſua pater legaret. Illa pars quā Falcidius ꝯſtituit, niſi pater interdixerit, & legatis fruentib. & iiſdem carētib. æquanimiter pateret̃ at Paul. vt s. oñdimus, aīr hāc legē fuiſſe ꝯſtitutā refert. Sed certè ꝑdicta Falcidiæ legis cōmemoratio (niſi fallor) ſtare non p̄t, nā licèt legatū vni ex hæredib. factū nō impediat, quominus partē quartæ ꝑ legē Falcidiā debitę habeat, nec in quartā (niſi teſtōr dixerit) imputet̃, vt Caius & Martianus de lege Falc. crediderūt, tñ Falcidia lex hr̃dū numerū nō ꝯſiderauit, ſed liberā legādi facultatē dedit, mō apud heredē vnū ſiue plures quarta pars Iuſtiniano, Pauloq́; authorib. remaneat, niſi oīum hr̃ditas noīatim ſit exhauſta legatis, quo caſu in ſingulis hr̃dib. rō legis Falcidiæ ponenda eſt. Nec de quarta filijs debita Euſebi⁹ intelligere potuit, licèt pr̃is mētionē fecerit: ɋ̃a ꝑ Falcidiā legē nō debet̃. Preterea Iuſtinianus liberorū diſtōnē inuenit nō lex Falcidia, quæ Auguſti tēporib. lata eſt.

191 **Aquiliam.** L. Aquilius † plebis tribunus a plebe rogauit, & primò eius capite occidēs iniuria ſeruum alienū quadrupedem vel pecudem tñ æs, quanti plurimi æs eo anno erit, dn̄o dare tenet̃: in oī aūt alio damno intantum tertio eius capite quis dn̄o obligatur, quanti res in triginta proximis diebus fuerit ſecūdū caput huius l. in diſſuetudinē abijt, de hac lege in digeſtis plura leguntur, quare vltra non progredior.

AYMARI RIVALLII ALLOBROGIS IVRIS CIVILIS HISTORIAE,

Liber Tertius.

SVMMARIVM.

1 *Ariſtocratia quid ſit, & quando locum habeat.*
2 *Trebellianum ſenatuſconſultum cuius temporib. & quare fuit introductum, & per quem.*
3 *Senatus legem condendi poteſtatem non perdidit per legem regiam.*
4 *Senatuſconſultum qualiter fiebat, & cuius erat roboris, & circa quæ, & quando cæperit.*
Et quæ præceptiones in illis faciendis fuere. nu. 5.
6 *Ius prætorium ſiue honorarium quod dicatur eſſe.*
7 *Fur manifeſtus qualiter ſecundùm ius ciuile, & qualiter iure prætorio puniatur.*
8 *Prætores an fuerunt per aduentum imperatorum ſublati, & quale erat eorum officium auctoritasq́; & apparatus, & quis fuerit primus prætor.*

Senatuſconſulta.

1 TErtio Loco Romanæ reipublicę curam Senatus accepit, eo ꝙ aucta ciuiū multitudine pp̄ls difficulter totiēs ꝯuenire poterat, vt ciuitatē regeret, & ſic tertia reipublicæ ſpecies optimorū ptās, gręco Ariſtocratia noīe † apud Romanos fuit, quę eſt, cū ꝑ ſtudioſos & optimos ciuitas gubernat̃. Et ɋ̃a ad reipublicæ gubernationē legū ſanctio. s. alias res per neceſſaria videbat̃, ius, quo ampliatæ ſunt leges prius latæ, & interdū abrogatæ Senatus ꝯſtituere cępit, idq́; ius, eo ꝙ ad Senat⁹ fieret ꝯſultationē, ſenatuſcon. fuit appellatū. Eſt. n. ſenatuſcō. vt iurecōſulti diffiniunt, qđ Senatus rogāte ꝯſule iubet, atq́; ꝯſtituit. Et frequenter a conſulis interrogantis nomine ipſa Senatus de-
2 creta dicebantur: ſic a Trebellio ꝯſule † ſenatuſcō. Trebellianū, a Pegaſo pegaſianū, a Velleio Velleianū, ab Orficio Orficianū, a Symiamira Heliogabali matre Symiaminia ſenatuſcon. appellata fuerūt. Pariter rogationes leges. ſ. & plebiſcita, vt ſanctio Iulia, Cornelia, Caſſia, Pōpeia, Aquilia, Falcidia, & aliæ cōplures leges arrogantis noīe appellant̃, vt lib. ij. oſtēdimus. Plebis tñ Tribuni ante valuas curiæ (quā intrare illis nō licebat) poſitis ſubſellijs Senatus decreta examinabāt, ſicuti in ſcđo Valerij lib. ſcriptū habeo: vt ſi qua ex eis improbaſſent, rata eſſe nō ſinerent: itaq́; (inquit) veterib. ſenatuſcon. T. litera ſubſcribi ſolebat, eaq́; nota Tribunos eadē cēſuiſſe ſignificabat̃. Neq́; Senatui iuris ꝯſtituēdi ptātē. Lex deinde regia in principes transferēs Imperiū abſtulit, vt argumēto ſunt multa. Neronis. n. tpib. ſenatuſc. Trebellianū octauo calendas Septēbris A. Seneca & Trebellio maximo ꝯſulib. ꝯſtitutū fuit. Alterū Domitiani tpib. fuiſſe factū Caius lib. dige. vñ quadrageſimo, de colluſione detegēda ſcribit. Quinimo oīone in Senatu habita authores aliquot fuere Imperatores Senatui de aliqua re cēſendi & ſenatuſcō. faciēdi, vñ a Diuo Marco oīone habita, ne aīr tranſactio alimentorū rata eſſet, ꝗ̃ ſi authore pretore fieret, Senatus ꝯſtituit, vt apud iuriſcōſultos de trāſactionib. lego. Vlpianus ēt lib. digeſt. vij. & xx. ſcribit, curatores & tutores ꝓdia ruſtica & ſuburbana diſtrahere ꝓhibitos oīone imperatoris Seueri in Senatu idib. Iunijs Theophilo & Clemēte ꝯſulib. recitata, & añ huius Imperatoris exceſſum, vt idē Vlpianus de donatio. inter vir. & vxo. refert, fili⁹ Antoni⁹ Imperator oīone in Senatu habita author Senatui fuit cenſendi Emyliano & Nūmio Albino ꝯſulib. vt aliqđ e iuris rigore circa donatio. inter vir. & vxo. laxaret̃. Veſpaſianus quoq́;, ſi trāqllo credim⁹, author Senatui fuit decernēdi & ſenatuſc. faciēdi, ne filiorū fa. fęneratorib. exigēdi crediti ius vnꝗ̃, hoc eſt ne poſt patrū qđē mortē eēt: hoc āt ſenatuſcōſultū Vlpianus li. digeſto. xiiij. Macedonianū a Macedone iniquo fęneratore appellat. Sic legē Scatiniā a C. Scatinio plebis Tribuno ob appellatū de ſtupro Marcelli filiū dānato dictā fuiſſe aliq putāt. Et ɋ̃a p̄cedente Imperatorū oīone hęc ſenatuſcōſulta fiebāt. iuriſc. in quinquaginta ffōrū libris, & ēt Imperatores in eorū ſanctionib. hmōi decreta modo oīones, mō ſenatuſcōſulta vocāt, ꝙ interpretes pleriq́; nequaꝗ̃ intellexerūt. Hęc exēpli gr̃a retuliſſe ſufficiat, nā ferè ꝗcūq́; ſenatuſcōſulta in libris ffōrū quinquaginta legunt̃, Imperatorū tpib. facta fuerūt, qđ magna eſt ꝓbatio, aduentū Auguſtorū Senatus ptātē nō extinxiſſe. Antiquiora certè extāt ꝑ pauca, ſaltim ꝗ̃ ius ciuile ꝯcernant cū inſtr̃m vetuſtiſſimū deſideretur, in qđ Veſpaſianus penè ab exordio vrbis ſenatuſc. & plebiſcita de ſocietate & fędere ac priuilegio cuicūq́; ꝯceſſis redegit, vnū tñ hodie Senatus decretū vetus apud Rubiconē fluuiū in colūna marmorea adhuc vr̃, cuius verba me nō parū huiuſcemodi antiqtatib. oblectās libenter ſubiecero, Iuſſu mādatuve. P. R. cōmilito armatæ qſqs es manipularięve Cēturione, Turmęve. Legionarię hic ſiſtito, vexillūve ſinito, nec citra hūc amnē Rubiconē ſigna ductū, ꝯmeatūve traducito. Si qs huiuſce iuſſionis ergo aduers⁹ p̄cepta ierit, feceritve, adiudicat⁹ eſto. P. R. H. ac ſi ꝯ̃ pr̃iā arma tulerit, penatesq́; e ſacris penetralib. aſportauerit. S. P. Q. R. Sāctio plebiſciti. S. ve. C. Quinēt in portu Arimini alterū eſt adhuc eiuſdē ſn̄iæ ſenatuſcōſultū, Im. Mil. Tiro. armate qſqs es, hic ſiſtito, vexiliū ſinito, arma deponito, nec citra hunc amnē Rubiconē ſigna, arma, exercitūve traducito. Si quis ergo aduerſus p̄cepta ierit, feceritve, adiudicatus eſto hoſtis. P. R. ac ſi ꝯ̃ patriā arma tulerit, ſacroſve penates e penetralib. aſportauerit. Sanctio plebiſciti, ſenatuſve ꝯſulti vltra hos fines arma ꝓferre liceat nemini. Quib. ſenatuſcōſultis Cęſar fortaſſis territus cū e Gallia rediēs ad Rubiconē vſq́; pueniſſet, & aduerſus Pōpeiūq́; ppl̄mq́; Romanū bellū geſtur⁹ eēt, militib. dixiſſe fert̃, & ēt nūc regredi poſſum⁹, ꝙ ſi pōticulū trāſierimus, oīa armis agenda erunt. de his quoq́; Senatus decretis Lucanus
3 li. j. intellexit, iuris inſuꝑ ꝯdēdi ptātē Senatui legē regiā † nequaꝗ̃ ademiſſe numiſmata Imperatorū tpib. ꝑcuſſa oñdunt, nā cōplura ſunt literis. S. C. cū eorū effigie inſcripta, ꝗb. ſignificari ſenatuſconſul. Probus de literis antiquis & Paſſius lib. iij. dn̄t. Primū. n. Seruius, deinde Tarquinius ſuperbus ęs ſua auctoritate ſignauit, mox pp̄ls nūmū ꝑcuſſit, leges, vt de Papiriana & Clodia in Seruio retulimus ſuꝑ hoc ſanciēdo: ſignandi ēt nūmi ptās ad ipſos Tribunos e xij. tab. legib. delata eſt, vt ex Cicerone de legib. apparet. Poſtremò ſicut rebus in cæteris, ſic in nūmo ꝑcutiendo, ꝗ ſola auctoritate publica fabricari p̄t. Reipub. curā ſenat⁹ accepit vnde. S. C. literæ ꝑcuſſum Senatus auctoritate nūmū ijſdē literis in ſcriptū demōſtrant, facto ſenatuſcōſulto vt illa nota, ꝗ̃ viſa erit nummus ꝑcuteret̃. Vlpianus quoq́; de legib. ſuo tpe nō fuiſſe ambiguū dicit, Senatū ius facere potuiſſe: qui tñ Alexandri tpib. fuit. Referēte quoq́; ad Senatū conſule ideſt conſulente Senatū
4 conſule fiebat † ſenatuſc. Qđ e M. Cicerone cognitu eſt facile, dum lib. epi. primo, vnū ſenatuſcon. Lentūlo referente factum aliqñ fuiſſe ſcribit. Quinimmo id noſter Vlpianus de petitione hr̃dita. expreſſit, cū pridie idus Martias Q. Iuliū Balbum & P. Iulium Celſum. T. Aufidium & O. Seuerianum cōſules de his verba feciſſe tradit, quę Imperator Cęſar Traiani partici adoptiuus filius diui Neruæ nepos, Adrianus Auguſtus Imperator maximusq́; princeps quinto nonas Martias, quæ proximè fuerāt in Senatu propoſuerat, poſtea refert quid de illa re fieri ſenatores omnes cēſuerint. Idē ad Velleianum. M. Syllanum & Velleium dudum conſules de obligationib. fęminarū, quæ pro alijs re fierēt, verba feciſſe tradit, & quidnā de ea re fieri oporteret, eos Senatum conſuluiſſe, deinde ſcribit ſenatuſcōſulti verba ad ꝯſulū relationē facti ſubiungit. Vnde Varro cōſulem quod populum & Senatum cōſuleret, nominatum eſſe de lingua Latina tradit, ad populū ēt referre, vt Valla perhibet, in eadē ſn̄ia erat, ex quo rogatio fiebat, cuius nomine plebiſcita & leges gn̄ali vocabulo

ẜm Galij ſn̄iam dicebant̃. Modū aūt ſenatuſconſulti faciēdi hūc apud Romanos fuiſſe deprehēdimus. Conſul. n. prout negociū occurreret, ad Senatū (vt dixi) primū referebat, deinde patris cuiuſq́; ſn̄iam ſuꝑ relato negocio gradatim rogabat, poſtremò audita cuiuſlibet opinione Senatus decretū, vt e Plinij Cecilij epiſtolis conſtat, ẜm pluriū ſn̄iam fiebat, quā formā Tullius conſul apud Criſpum elegāter obſeruauit, ꝗ deprehēſis Catilinæ ſocijs ad Senatū primò retulit, quid de his fieri placeret, qui in cuſtodia traditi erāt, quos paulò ante frequens Senatus ꝯ̃. R. P. feciſſe iudicauerat. Scđo loco. D. Iuni. Syllanū, ꝙ eo tpe conſul deſignatus eſſet, primò ſn̄iam rogauit, poſtea ad Cęſarē venit, Demum. M. Porcius Cato ab eo ſn̄iam rogatus orationē luculentiſſimā habuit, cui oēs cōſulares & magna pars Senatus aſſenſerūt. Senatus poſtremò decretū, ſicut Cato cenſuerat fuit factū, & ſn̄iam verbis ſenatores rogati, vt Syllanus, Cęſar & Cato, quos retuli, interdū efferebāt, aliqñ per diſceſſionē ſn̄iam dicebāt, qñ oēs, aut pleriq́; idē ſentiētes in vnā partē pedib. aut manib. ibant. Sn̄iam ab aliquo dictā ſic approbantes, vt lib. iij. & xiiij. Gellius teſtatur. Saluſtiusq́; ſcribens Syllanū poſtea permotū. C. Cęſaris oratione pedibus in ſn̄iam Tiberij Neronis iturū ſe dixiſſe, cęterosq́; verbo alios variè Cęſari aſſenſiſſe. Flauius quoq́; Vopiſc⁹ in Aureliani vita dicit alijs manū porrigentib alijs pedib. in ſn̄iam eūtib. plerisq́; verbo conſentientib. cōditū fuiſſe ſenatuſcon. hinc Cicero epiſt. lib. j. ad Lentu. ſenatuſcon. diſceſſionē vocat. Et hic modus efferēdi ſn̄iam, niſi fallor, inuentus eſt, vt res fierēt expeditiores, quia nonnunꝗ̃ dū plurimi Senatores eſſent, aut duo capita ſn̄iarū forent ſingulos audire longū erat, quod Quinti. intelligit, vbi manib. pedibusq́; iiſſe in ſn̄iam neceſſitatis dicit. Ordo aūt rogādi ſn̄ias, vt A. Gellius & Feneſtella ſcribunt, varius fuit, aliàs primus rogabatur, ꝗ a cenſorib. princeps in Senatū lectus fuerat, aliàs ꝗ deſignati cōſules erāt, in qua re nobis Syllanus teſtimonio fuit. Quidā e conſulib. ſtudio aut neceſſitate aliqua adducti, quem volebant honoris gratia extra ordinē primū ſn̄iam rogabant, nullus tñ cum id fieret, quem quā ex alio quā e cōſulari loco ſn̄iam primū rogabat. Erat quoq́; conſuetudo ẜm Trāquillū in vita Iulij, vt quē ordinē interrogandi ſn̄ias conſul calēdis Ianuarijs inſtituiſſet, eū toto anno conſeruaret. Sed C. Cęſar in conſulatu, quem cum M. Bibulo geſſit, eum ordinem nō obſeruauit; nam collocata Pompeio Iulia filia Pompeium primū rogare ſn̄iam cępit, cum Craſſum ſoleret. Sed cum multi e ſenatorib. intelligentes ſecundū hunc ordinem complures ante ſe ſn̄iam dicturos magis aliorū ſequerent̃ opinionē quē cēſerent. Diuus Auguſtus poſtea huic rei ſubuenit, nam ſn̄ias de maiore negocio nō more, neq́; ordine, ſed prout libuiſſet, per rogabat, vt perinde qſq́; animū intenderet, ac ſi cenſendū magis, ꝗ̃ aſſentiendū eſſet. Si hanc Auguſti calliditatē noſtrę tempeſtatis pręſides obſeruarent, citius fortaſſis & ęquius lites diſcuterentur, niſi imperitia aliqui ſenatores aliorū ſequi opinionem cogerentur, quod ſuperiorib. menſib. euenit: quidam enim primum ſn̄iam rogatus, ſe cenſere dixit, quod eius amicus ſtatim dicturus erat.

5 ¶ † Inſuper apud veteres in ſenatuſcon. faciūdis p̄ceptiones aliquot fuere, vt per dictatorē, Cōſules, Pretores, Tribunos plebis inter regē & vrbi pręfectū tñ ea fierent. Senatusq́; haberet̃, ꝙ ſi eodē tpe oēs iſti magiſtratus Romę eſſent, prout quiſq́; primus erat. Senatus conſulendi ius habebat: vnde apud Suetoniū legimus. Senatū, in quo Auguſti teſtm̄ fuit recitatū, iure Tribunitię ptātis fuiſſe coactum. Extraordinario tñ iure Tribuni militares decemviri triumviri & cā reipublicę conſtituendę creati, ius cōſulendi Senatū habuerunt. Preterea Senatus decretū in loco ſolum per augures cōſtituto fiebat, nec oīb. dieb. vt ante calendas Februarij, neq́; toto mēſe Februario, niſi perfectis aut reiectis legationib. Senatus per legē Papiā, vt Cicero in epiſtolis ait, haberi poterat. Poſt cędē quoq́; Cęſaris, ne vnquā idib. Martijs Senatus ageretur, conſtitutū eſt. Et ſenatuſconſultū ante exortū, aut poſt occaſum ſolē factū ratum minimè fuit. De reb. quoq́; diuinis priusꝗ̃ humanis ad Senatū referendū erat: alia id genus veteres in faciundis Senatus decretis obſeruabant, de quib. M. Varro librum ad Gn. Pōpeiū ſcripſit, cū & primus cōſulatus cū M. Craſſo delatus eſſet. Sed eum deſiderari A. Gelli. lib. xiiij. ſcribit. Feneſtella ēt tradit poſt Papiriū pretextatū minori quinq́; ac viginti ann. Senatū ingredi non licuiſſe, qđ & Plutarch. in vita Pompei magni ſcribit, & iure ciuili cautum eſt, & in ipſo Pompeio, vt in alijs obſeruatū legimus, nōdum. n. in quarto & vigeſimo anno, licèt p̄clara bello egiſſet, in Senatu admiſſus fuerat huic aūt edicto cām Papirius dedit, vt teſtis eſt Macrobius. Fuit ēt apud maiores ſenatuſcon. qđ quale fuerit, aut quare ſic dictū fuerit, Capitolinus in vita Gordianorū oſtendit, vt ſi forte aliqua vis ab hoſtib. immineret, quę vel cogeret humilia captare conſilia, vel aliqua conſtituere, quę nō prius dici, ꝗ̃ effici oporteret, ſenatuſcōſultum tacitum fieret, ita vt nō ſcribę, non ſerui publici, non cēſuales illis actib. intereſſent, ſed ſenatores exciperēt, & oīum cēſualiū, ſcribarumq́; officia cōplerēt, ne quid forte proderet̃. Cōſulta Senatus cū eſſent ꝯcluſa, corā ipſis, ꝗ decreuerāt, ſcribebantur, & cū Tribuni plebis de more T. literā ſubſcripſiſſent, ad ęrariū deferebant̃, vbi in libris alephātinis ad id inſtitutis ſcripta cōſeruabant̃, vt apud Blondū de Roma triūphante ſcriptū reperimus cui in ſenatuſc. ꝗ ad principes pertinebāt. Vopiſcus aſſentit. Qđ aūt. s. diximus, ſenatuſcōſulta prius latis derogare legib. Tertullianū ſenatuſ. & alia quædā oſtendūt, ſicut ab eiſdē leges fuiſſe extenſas probat Senatus decretū Orficianum, ab Orficio cōſule altero nominatum, & Pegaſianū, quod a Pegaſio cōſule nomen accepit, & alia complura, quæ nunc referre nō eſt neceſſe.

Prætorum Edicta.

SEd cū bellis finitimis conſules auocarent̃, & in ciuitate deſideraret̃, qui ius diceret Romanis, vt Pōponius refert, p̄turā creare placuit, quā qui geſſit, prætor a pręeūdo, ſi Varroni credimus, & vrbanus ꝙ inter vrbanos ius redderet, tādē appellatus eſt. Liuius tñ aliā creationis p̄turæ originē cōmemorat, & eius opinioni Feneſtella adhęret, ſcribit. n. patres poſt lōgas altercationes permiſiſſe conſulē alterū e plebe creari, & ideo plebis voluntate ſibi nouū conceſſum fuiſſe magiſtratū, qui e patrib. crearet̃, prętorēq́; a pręeūdo populo eū dixerū, ꝗ hūc magiſtratū gerebat, & (vt iam retuli) eo ꝙ in vrbe ius diceret, vrbanus tandē fuit appellatus. Sed eo non ſufficiēte ꝑꝑ aduenientes exteros, & multitudinē peregrinorū Romā cōfluētē, deinde poſt aliquot annos alter p̄tor creatus eſt: & qñ inter peregrinos cognoſcebat, peregrinus appellatus eſt. Subactis poſtea quatuor ꝓuincijs Sicilia, Hiſpania, Sardinia, & Narbonenſi, totidē pretores, quot ꝓuincię in ditionē venerant, partim qui vrbanis reb. partim qui prouincialib. pręeſſent, creati fuerūt: deinde Cornelius Sylla queſtiones publicas de falſo, de parricidijs, de ſicariis cōſtituit, & ideo quatuor pretores adiecit, poſt Iulius Cęſar duos pretores conſtituit: bonus deinde Auguſtus xvj. pretores creauit, duos poſtea, qui de fideicōmiſſis ius dicerent, Claudius adiecit, e quib. vnū Titus detraxit, & vnū, ꝗ inter fiſcū & priuatos ius diceret, Nerua adiecit, penes hunc verò magiſtratum oīs publici priuatiq́; iuris ptās fuit, vt Feneſtella memoriæ tradidit, adeo ꝙ iuri veteri abrogare & nouum cōdere ei facultas erat, & vt ciues ſcirēt, quod ius de quaq́; re qniſq́; dicturus eſſet, ſeq́; præmunirent, edicta præponebat, quæ ius honorarium
6 cōſtituerunt: & quia ab honore p̄toris id ius venerat, † ideo honorariū dictum eſt, tm̄ enim aucta eſt prætoris auctor. vt qđ ipſe edixiſſet, ob ipſius honorem ius honorariū vocaretur. Idem ius pretorium ēt dictum eſt, eo ꝙ a prætorib. vt Papiniano placuit, adiuuandi, ſupplendi, vel corrigendi iuris ciuilis gratia ꝑꝑ vtilitatem publicā introductū foret. Adiuuat enim, cum inſtitutis dat bonorum poſſeſſionem ẜm tabul. qui iure ciuili prius hæreditatis pet. habebāt. ſupplet, quando omnes domini dolo fecerint, quominus ſeruum, qui furtū fecerit, in poteſtate haberent: nam iuris ciuilis actionem prætor ſubſequit̃, & iudicium honorariū ex hac cauſa in eū, quem actor elegerit, dare pollicetur, vt apud Iulianū de noxalibus actionibus, reperitur: ſed & in ſucceſſione prætor a iure ciuili omiſſum ſuppleuit: nam cum ius ciuile nullam cognatorum mētionem feciſſet, eos prætor ſuccedere poſt ſuos & legitimos voluit, ſicut Diocletianus, Maximinianus, Iuſtinianusq́;, & alij Imperatores multi poſt Vlpianum, Caium & complures alios iureconſultos retulerunt. Iuſtiniani poſtmodum conſtitutio omnem inter agnatos & cognatos ſuccedendi differentiam ſuſtulit. Ius autem ciuile prætor corrigit in furto manifeſto. Decemviri enim, qui poſt reges exactos leges, quib. Pop. R. vteretur, in xij. tab. ſcripſerunt, furem, qui in manifeſto
7 furto præhenſus eſſet, † tū demum occidit permiſerunt, vt Gellius lib. xj. teſtatur, ſi furtum aut noctu faceret, aut interdiu, ſi quum præhenderetur, telo defenderet. E cæteris autem manifeſtis furib. liberos verberari, addiciq́; ei iuſſerunt, cui factum furtum eſſet, ſi modò id luci feciſſent, neq́; ſe telo defendiſſent. Seruos itam furti manifeſti pręhenſos verberib. affici, & e ſaxo pręcipitari. Sed pueros impuberes prætoris arbitratu verberari, noxaq́; ab his factam farciri voluerunt. Poſtea a lege illa decemvirali diſceſſum eſt: nam ſi quis ſuper manifeſto furto iure & ordine experiri velit, actio in quadruplū ex auctoritate prætoris dat̃, vt Iuſtinianus de perpetuis & temporalib. actionib. ſcriptum reliquit. Complura prætorum edicta in digeſtorū libris legimus, de his qui notantur infamia, de dolo, de metu, de in integ reſtit. de damno infecto, de ope. no. nunc. de incendio, & alia id genus, quibus iuris ciui. libri replentur, plura enim decreta e ſola pretoris iuriſdictione in libris pādectarum habemus, quam e reliquis omnibus ſimul ciuilis diſciplinæ partib. Et interdum iuriſdictionis perpetuæ prætores edicta proponebant, vt de pactis ſeruandis, de iureiurando, quorum bonorū, de tabu. exhiben. & ſimilia aliquādo, proponi res incidebāt: vt de aliquo in ius vocan. Et in albo, vel in charta, aliave materia edicta proponebant̃. Et quod erat iuriſdictionis perpetuæ corrumpens pęnam aureorū. lij. Vlpiani ſententia luebat, & falſi crimine authore Modeſtino li. digeſt. duodequinquageſimo tenebat̃, qui dolo malo edicta corrupiſſet. Neq́; prætores, neq́; iuris condendi auctoritatem pretorib. aduētus Imperatorum abſtulit, quum illorū numerus ab his

aliquãdo auctus fuerit,& nouã (vt pauloante diximus) prætorib. iurisdictionem principes interdũ dederint, preterea diui fratres, cum maritus quidam eorum temporib. prægnãtem vxorem ea inficiante diceret Valerio Prisciano prætori vrbano, quid in hac re faciendum esset, rescripserunt, vt de vẽtre inspicien. Vlpianus refert, prætorem quoq; aduersus Camponos, qui metu cuidam illato cautionem pollicitationis extorserant, interlocutũ Vlpiano assidente legimus. Paulus insuper se præturã gesisse de manumissis vindicta scriptum reliquit, qui tñ Alexãdri temporib. fuit. Drusus etiam Augusti priuignus,& Galba,& complures alij pręturæ honorem Imperatorum temporib. nacti sunt. Cõstat ergo 8 prætores Imperatorum temporib. fuisse, † sed non tantæ fortassis auctoritatis, vt prius, quod & in alijs magistratib. coniectare licet, quorum ptãs aduentu principum diminuta est. vnde Decius Seuerus prætor: quia in quadam restitutione dubitabat, Imperatorẽ Seuerum apud Vlpianũ de minorib. consuluit, vbi aliàs propria auctoritate statuisset. Prætori regia insignia, cõsularesq; ferme apparatus, lictores verò non amplius sex, Sella curulis & trabea, cæteraq; huiusmodi tradita fuerunt. Paulus tñ Aemilius pretor in Hyberiam belli gratia se conferens, duodecim lictores fm Plutarchum habuit. Præterea æquis albis & trabea candida prætor vtebatur. Primus, qui hunc magistratum gesserit, Rutilius dictus est, vt in lib. xlij. apud Vlpianum scriptũ habeo. Sed Liuius, cui magis crediderim. S.P. Furium, M. filium Camillum primam habuisse pręturam lib. vij. asseuerat. vtcunq; fuerit, hoc magistratu functi sunt viri illustres Aemilius Scaurus, Corne. Sylla. L. Lucullus, M. Cicero, C. Cæsar, Brutus & alij complures, nec mirum sit, cum e patribus (vt dixi) pretores crearentur, licèt postea immutatum fuerit, nam ex plebe creari cęperunt. Q. quæ Publius Phylo primum de plebe prætor, aduersante Sulpitio consule factus est. Et præterea sicut tribunatus & ædilitas media dignitas erat, iunioribusq;, vt Plutarch. refert, dari solebat. His tamen dignitatibus omissis. T. Flaminius in iuuentute summam consulatus dignitatem obtinuit.

AYMARI RIVALLII ALLOBROGIS IVRIS CIVILIS HISTORIAE,

Liber Quartus.

SVMMARIVM

1 *Iulius Cæsar per quos dignitatis gradus ad imperium aspirauerit, & illud occupauerit, & quid in illo statuerit.*

2 *Augustus adoptiuus filius Iulij Cæsaris rempubli. primum post Cæsarem gubernauit & imperium arripuit, & quid in illo sanxerit.*

3 *Tiberius Cæsar Augusti gener adoptiuusq; filius imperium dissimulatione diu requisitus Senatus precibus assumpsit.*

4 *Caius Cæsar Drusi fratris Tiberij nepos & germinaci ex Agripina filius Caligulæ cognomen castrense loco trahens quid egerit & statuerit.*

5 *Claudius e fratre Tiberij nepos Drusii & Anconiæ filius, Caligulæ patruus quando imperauit.*

6 *Nero Clodij pronepos & filius adoptiuus quando imperium sumpsit, & quid in eo gesserit, aut statuerit.*

7 *Galba quando, vbi, & quanto tempore imperauit, & quid gessit.*

8 *Otho. L. Othone & Albia genitus quando & qualiter imperauit.*

9 *Aulus Vitelius qualiter imperium fuit adeptus, & illud rexit.*

10 *Vespasianus e Sabino et Vespasia Polla ortus qualiter fuit imperator creatus, & in eo qualiter se gesserit.*

11 *Titus Vespasiani filius qualiter imperium administrauit.*

12 *Domitianus Titi frater qualis in regundo imperio fuerit.*

13 *Cocceius Nerua quando & qualiter præfuit imperio.*

14 *Vlpius Traianus adoptiuus Neruæ filius vbi imperij habenas sumpsit.*

15 *Adrianus Traiani principis consobrino genitus qnid prius & ante adeptum imperium, & quid post gesserit, quasve leges ediderit.*

16 *Titus Aurelius Antoninus Pij cognomen a clementia & probitate quid sumpsit, quid imperator, & quid ante fecerit.*

17 *Marcus Antonius phylosophus a phylosophia, quam diligentissime colebat, denominatus imperator factus qd gesserit, & quas ediderit leges.*

18 *Antoninus Commodus Marci Antonij filius quid post adeptum imperiũ, & quid ante memorabile gesserit.*

19 *Elius Pertinax qualiter imperium est adeptus, & quid gesserit, quasve leges ediderit.*

20 *Didius Iulianus Sal. Iuliani iurisconsulti Clara Emilia & Petronio Dido Seuero genitus quid post adeptum imperium, & quid ante gesserit.*

21 *Septimius Seuerus qualiter imperiũ adeptus est, et rexerit et qd saxerit.*

22 *Antoninus Bassianus Seueri filius qualiter imperium administrauit.*

23 *Macrinus imperij habenas qualiter rexerit, & quas ediderit leges.*

24 *Varius Antoninus Heliogabalus qualiter imperium fuerit adeptus, & illud arexerit.*

25 *Alexander Mammeæ Christianæ mulieris filius Heliogabali cõsobrinus & adoptiuus filius, qualiter imperij sumpserit administrationem, & quas ediderit leges.*

26 *Maximinus patre et matre barbarus posthabita Senatus auctoritate imperator quid gesserit.*

27 *Gordianus senex quando imperium sumpsit, quando secundus & tertius, & quid memorabile gesserint.*

28 *Mar. Iul. Philippus obscuris parentib. primus omniũ imperatorum Christianus quid gesserit memorabile.*

29 *Decius Bibali inferioris Pannoniæ vrbe natus quid ante nactum imperium, & quid post geßerit.*

Et qualiter altero imperij anno perierit, nu. 30.

31 *Pestis decennalis per vniuersum orbem Galli Treboniani imperatoris, vt sentiunt quidem scelerib. vagata tunc finem accepit, quando alius a Senatu est imperator declaratus.*

32 *Licinius Valerianus in bello, quod in Mesopotamia gerebat, a Sapore rege Persarum captus ignobili seruitute (regi enim æquum ascendere volenti incuruatus seruiebat) consentit.*

33 *Claudius qui alter Augustus in prouidentia, & Antoninus in pietate fuit, quid gesserit, quasve leges ediderit.*

34 *Aurelianus quis & qualiter imperij sumpsit habenas, illasq; rexerit, & quid sanxerit.*

35 *Annius Tacitus vir consularis quid post adeptum imperium gesserit.*

36 *Marcus Annius Florianus Taciti frater quid post adeptum imperium gesserit.*

37 *Aurelius probus quid ante nactum imperium, & quid post geßerit.*

38 *Carus Narbonæ genitus quid imperium adeptus gesserit.*

39 *Numerianus Orator clarus proditione Apri soceri sui occisus est.*

40 *Diocletianus vtroq; parẽte ignobilis Salonis Dalmatiæ vrbe natus, quid imperator factus, & quid ante gesserit.*

41 *Constantinus, qui in Gallia, Hispania, Italia, & Africa imperauit, quid memorabile gesserit, quasq; ediderit leges.*

42 *Constantinus patre Constantio & matre Helena in Britannia natus, quid præclari imperator gesserit.*

43 *Constantinus Constantini filius æqualiter & vbi imperauit.*

44 *Constantinus qui nunquam spuisse dicitur, qualiter imperium rexit.*

45 *Iulianus, qui apostata est denominatus, patre Constantio & matre Basilina genitus Constantinopoli qualiter imperauit.*

46 *Iulianus puer quandiu imperauerit, & quo morbi genere perierit.*

47 *Valentinianus a quo imperiales susceperit infulas, & qualiter illas rexerit, quasue leges ediderit.*

48 *Valentinianus post Gratiani fratris exitum imperator factus qualiter rexerit, & quas leges edidit.*

49 *Theodosius Hispanus genere, patre Theodosio & matre Thermantia natus qualiter imperauit, & quas ediderit leges.*

50 *Archadius & Honorius vbi imperauerunt, & quas ediderunt leges.*

51 *Theodosius iunior imperator vbi & quid memorabile gesserit, quasve leges ediderit.*

52 *Valentinianus, qui a Theodosio iuniore Cæsar factus quid imperator & ante gesserit, & quas leges ediderit.*

53 *Martianus qualiter imperauit, & vbi quasq; leges condiderit.*

54 *Leo qualiter imperauit, & vbi, & quas leges ediderit.*

55 *Zeno Isauris Ciciliæ humilibus natus parentib. quid gesserit in imperio.*

59 *Anastasius Dioscorus circa Trinitatẽ hæreticus quid in imperio gesserit.*

57 *Iustinus Trax vtroq; parente ignobilis qualem se in imperio exhibuit.*

58 *Iustinianus legũlator qualis & quãtus in actib. & legibus ferẽdis fuerit.*

Decreta principum.

POstremò Gẽs romana iterũ vni ob temperare principi cępit, anno vrbis conditæ, vt Aurelius tradit, se pringẽtesimo vicesimosecundo, ab exactis verò regib. quadringentesimo octuagesimoque, siue sexto, siue, vt aliis probabilius videtur, ꝙ per vnum consuli reipublicę necessarium foret: nã Senatus nõ perinde prouincias oẽs regere poterat, cuius tñ ptãs, vt supra in senatusconsultis diximus, nõ oĩno exoleuit: nam & imperatores ipsi non tm̃ semel, atq; iterũ, sed aliqui quinquies & sępius consulatũ primã Senatus dignitatẽ gesserũt, vt historici memoriæ tradiderũt. ṗterea adhuc extant illorũ nũmismata, in qb. exẽpli gr̃a. iiij. Cõs. & vij. Cõs. i. quartũ & septimũ cõsul. legimus: dicto aũt quartũ & septimũ cõsul. tp̃s adsignificãtia, & eũdẽ ter aut sexies cõsulẽ ante factũ nõ quarto & septimo, qbus locus & tres vel sex ante factos e Gelij s̃nĩa lib. x. adsignificatur. imo Augustus exegisse fertur, vt quotiens sibi consulatus daretur, binos pro singulis collegas hẽret, qui non obtinuit clamantibus cunctis satis maiestatem eius imminui, ꝙ honorem eum non solus sed cum altero gereret. Fuit ergo iterũ apud Romanos prima reipublicæ species, & qui ei pręfuit imperator, vel sanctiori nomine Augustus in hanc vsq; ętatem dictus est, propterea quòd regium nomen apud Quirites a Tarquinio exacto odiosum remansit, cui ius lege regia datum est, vt lib. ff. j. Vlpianus de constitutionibus principum refert, vt quod constituisset, ratum esset, quod ergo imperatori placuit, legis habet vigorem, & siue

& siue per epistolam & subscriptionẽ aliquid statuit, vel cognoscens decreuit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit, legem esse constat. hæc sunt, quę vulgò constitutiones, siue decreta principum appellantur. Imperatoris oratione in senatu recitata leges condebantur, conditæq; seruabantur, sicuti Theodosius & Valentianus constituerunt. vñ Iureconsulti, quantum ex scriptis eorum colligimus, modo Imperatorum ep̃las referunt, vt in Marcello referente lib. ff. j. Diui Marci & Commodi Scapulæ Tertulo rescriptum probatur, & Calistratus diuum Adrianũ Iunio Varro legato prouinciæ Cecilię rescripsisse, in titulo de testibus dicit, post eiusdem principis epistolas plures ad verbum commemorat, interdũ Imperatorum s̃nĩam & decretũ ipsi Iureconsulti referunt, & ideo Paulus lib. fforum. vndequinquagesimo de iure fisci, Adriani sententiam refert. Aliqñ principis edictum iurisperiti commemorant, in qua re Calistratus diui Claudij edictũ in titulo de falsis referens testis est Marci quoq; orationis transactionem alimentorũ prohibentis abundè Iureconsulti meminerunt: orationem ẽt Seueri & Antonini quasdam Senatorum nuptias inhibentem iurisperiti commemorarunt, sed & ex oĩone Adriani in Senatu circa petitionẽ hæreditatis habita multa apud Iureconsultos legimus. Sæpe constituti iuris modũ, siue formã iurisperiti omittentes gñaliter loquuntur, & vocabulo gñali cõstitutione, vel huius simili vtuntur. Quare Aphricanus lib. ff. vij. & xxx. diui Pij constitutionem ad Tuscium Fuscianum Numidię legatum adducit. Nec satis est ꝯstans opinio, in quẽ primum hmõi ptãs lege regia translata fuerit, quamuis Augustum in retinenda republica Suetonius perseuerasse dicat, ꝙ illa sine periculo plurium arbitrio cõmitti non posset, sed & qđ sibi priuato timeret, at legis regiæ nõ meminit. Sed sicuti maximè dubium est, in quẽ primum lege regia translatum fuerit Imperium, ita post deuictũ Pompeium anno ferè septingentesimo ab vrbe condita rempublicã a Caio Iulio Cęsare occupatam fuisse, & hoc mõ eũ imperandi viã aperuisse certissimũ est, quapropter nõ ab re fuerit aliqd de Iulio subtexere prius, quàm Imperatores & Augustos cõmemorem qui quintam iuris ciuilis partem Romanis tradiderunt.

1 **Iulius** Cæsar stipendia prima † Marci Thermi prætoris cõtubernio in Asia faciens ab eo ĩ expugnatione Mitylenarum corona ciuica donatus est Tribunus militũ authores restituendæ tribuniciæ ptãtis, quam Syria deminuerat, enixissimè iuuit. Quæstor vlteriorem Hispaniam administrauit, & Iuliã amitam vxorẽ Corneliam defunctas e more pro rostris laudauit in petitione pontificatus maximi. Q. Catullo & Ser. Isaurico duob. potẽtissimis cõpetitoribus prælatus plura in eorum tribubus suffragia, quam vterq; in omnibus tulit, cõsul legem Agrariam promulgauit, & tam Senatus quàm populi diurna acta confici instituit, post Crassi & Põpeij cędem, cum quibus orbis diuiserat Imperium, Dictaturam perpetuam cõtra leges populi Romani recepit, fm quas nefas fuit vltra sextũ mensem hunc retinere magistratum, alioquin de republica benemeritus est, priuatus. n. Galliam, quæ ei pro parte sua obuenerat, in prouinciæ formam redegit, eiq; nomen stipendij in singulos annos imposuit. Germanos maximis cladib. affecit Britannos ante eũ ignotos superauit. Pharnacem Mitridatis filium vna acie profligauit. Pompeiũ olim generum in Pharsarijs, Scipionem in Aphrica, Pompeijque liberos in Hispania deuicit, ciuẽ maiorem in viginti annis minoremve decem qui sacramento non teneret, plus triẽnio Italia abesse vetuit, legem Sumptuariã exercuit. Parricidas bonis oĩbus reliquos delinquentes dimidia bonorũ parte mulctauit. Lecticarum, conchiliatæ vestis, & margaritarum vsum adimens certis ætatibus & personis perq; certos dies eas ꝯcessit, & suspicio magna fuit eum Cinne tribuno plebis iussisse, vt legem se absente ferret, vti vxores viris ducere liceret, quas & quot ad procreandã sobolẽ cuperent. Fastos vitio pontificũ per intercalandi licentiã turbatos corrigens annũ ad cursum Solis accõmodauit, vt 365. dierum esset, & vt intercalario mense sublato vnus dies quarto quoque anno intercalaret, idq; bissextum noĩandum cẽsuit, vt apud Macrobiũ lib. j. Saturnal. legitur. Quintilem mensem e suo noĩe Iuliũ vocauit, ius ciuile ad certum modum redigere proposuerat, & ex immensa diffusaq; legum copia optima quæq; & necessaria in paucissimos ꝯferre libros in aĩo habuit. Sed cũ mors præueniens male cum iurisperitis egit, ante Cęsarem tñ consul Pompeius ius redigere tentauit: sed obtrectatorum metu nequaquam perseuerauit lvj. ætatis anno Cęsar xxiij. confossus vulnerib. perijt, talẽ exitũ e s̃nĩa sortitus: nã pridie quàm occideretur finẽ vitæ repentinum alijs ṗtulerat. Et cũ ob negociorũ multitudinẽ & vrbis magnitudinẽ diuini vrgẽtiũ causarũ affatus denegarent, mutua amicorũ colloquia primus per epistolas fm Plutarchum excogitauit.

2 **Augustus** filius Iulij adoptiuus † rempu. post Cæsarem primum cũ M. Antonio, & M. Lepido per x. annos tenuit, hiq; dicti sunt tres viri reipub. ꝯstituendę, de qua re extant adhuc numismata, deinde relegato in perpetuum Lepido cum Antonio tm̃ duob. annis præfuit, postremò cum Antonius victus mortẽ sibi consciuisset, per quatuor annos super quadraginta solus imperauit. Cassium & Brutũ in Philippicis. L. Antonium Perusiæ, Sextum Põpeium inter Milas & Naulochum deuicit M. Antonium nauali prelio apud Artium superauit & ad mortẽ eum persecutus adegit. Bella exteris aliqñ per se, sępius tñ per Legatos intulit, & Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniã, Dalmaciã, & oẽ Illyricũ multasq; alias regiones domuit, & in suã potestatem redegit. forũ, ędem Martis vltoris & templũ Apolinis in palatio, ædemq; Iouis tonantis in Capitolio extruxit, annum ab Iulio ordinatum, sed postea negligentia conturbatum, rursus ad pristinã rõnem pontifex maximus redegit. Sextilem mensem e suo cognomine Augustum nuncupauit. Sextilis n. prius a numero appellabatur, ꝙ a Martio sextus esset, a quo annus, vt ĩ Romulo scripsimus, initium cępit. Sic Quintilis ante Cæsarẽ ꝙ quintus mensis esset, dicebat, his mensium nominib. M. Cicero in epistolis semper vtitur. Sacerdotum & dignitatem & numerum cõmodaq; auxit, patris patriæ cognomen sibi a Senatu & populo delatum lachrymans recepit, dicti sunt posthac reliqui ẽt Imperatores patres patriæ, vt historiographi docẽt, & ferè in oĩum numismate ẽt sceleratissimi cuiusq; videmus. Sed Cicero consul extincta coniuratione Catilinæ primus oĩum Romanorum pr̃ patriæ meritò appellatus est. Orbe pacato Ianum Quirinum clausit. Anno eius Imperij altero & quadragesimo Christus Dei filius e Maria virgine natus est, si Eutropio credimus, legẽ de adulterijs sanxit, sumptuariamque, & de impudicitia, de ambitu, & de maritandis ordinibus verba autem huius sumptuariæ legis lib. ij. post Gellium retulimus, tempus sponsas habendi coarctauit, & diuortiis modum imposuit lxvj. ętatis anno diebus quinque & triginta minus vita leniter defunctus est.

3 **Tyberius** Augusti priuignus † gener, adoptiuusq; filius Imperium dissimulatione diu recusatũ tandem Senatus precib. assumpsit. Stipendia prima expeditione cantabrica tribunus militum fecit. Illyricũ oẽ, quod defecerat, triennio in ditionem redegit. Bellum gerens Rethicũ atq; Vindelicũ alpinas gentes domuit. Pãnonico bello Dalmatas & Brẽcos subegit, ducto ad orientẽ exercitu regnũ Armeniæ Tigrani restituit, patris patrię cognomen, ciuicã quoq; coronã sicut Imperatoris prænomen recusauit, maiestatẽ pristinam & ptãtem vsque adeo Senatui conseruauit, vt tertia reipublicę species redijsse crederet, quicquid certè negocij fuit, ad p̃res referebat, oĩaq; in republica occurrentia expediebant. Senatui vt senator non vt princeps interfuit, & cum senatusconsultum per discessionẽ forte fieret, sententiamq; in alteram partem, in qua pauciores erãt, transeundo diceret, neminem, qui eum sequeret, habuit, vt a Tranquillo mihi traditum est s̃. alios principes libidine flagrauit, edicto quotidiana oscula prohibuit, per senatusconsul. sanxit, vt fęneratores duas p̃rimonij partes in solo collocarent, debitores totidem ęris alieni statim soluerent. Anno eiusdẽ Imperij duodeuigesimo, vt Eutropius tradit, Christus Pilato iudice pro nobis crucifixus est, artes liberales studiosissimè coluit, pręsidibus onerandas tributo prouincias suadentib. boni esse pastoris tondere pecus nõ deglubere rescripsit: & cũ Tiberio Christi sãctitatẽ & dogmata Põtius Pilatus retulisset, cũ inter Deos hr̃i decreuit, sed Senatus nõ admisit. Obijt duodeoctuagesimo ætatis anno, Imperij tertio s̃. vicesimũ, decimosexto Calẽ. Apriles. Et quia Pilati incidit mẽtio, hoc loco non inuoluere silentio putaui, qđ Eusebius scribit, Pilatum cũ in multas calamitates incideret, propria se manu Caligulę tẽporib. interfecisse, quod ergo Viennẽses nostri de huius morte dicere solent, fabulis annumerarim, si apud eos non interijsset: aliquos tamen scripsisse Platina in Christi vita refert, Pilatum sceleris in Deum commissi pęnituisse, ac veniam a Deo habuisse.

4 **Caius** Cęsar Drusi fratris Tyberij nepos † & Germanici ex Agrippina filius Caligulæ cognomen castrensi loco traxit, nouum spectaculi genus excogitans Baijs Puteolanas moles ponte ꝯiunxit, & aduerso habitu per hunc pontẽ ꝯtinẽti biduo commeauit, tẽplum Augusti theatrumq; Pompeij absoluit Germanicã tantum expeditionem suscepit. Lupanar in palatio cõstituit, more comitiorũ reuocato suffragia populo reddere tentauit, inuidia & libidine flagrauit, & ne leges quidẽ bonas aliquot tulit: verum quasi oẽm scientiæ vsum Iurisconsultorum aboliturus sæpe iactauit se effecturũ, ne quid præter ęquum rñdere possent liberam magistratib. iurisdictionẽ & sine sui appellatione concessit cum oĩbus sororib. suis stupri consuetudinem fecit, vixit annis xxviij. triennio, & x. mensibus diebusq; viij. imperauit, & eum fuisse occisum cõstat, sed qualiter, duplex fama a Suetonio refertur, quadragesimam summe de qua litigabatur, exegit, componensq; vel donans negocium puniebatur.

5 **Claudius** E fratre Tyberij nepos † Drusi & Antoniæ filius Caligulæq; patruus, quinquaginta annos natus Imperium cępit, ius dicens non semper præscriptam legum duritiam, lenitatemve multarum secutus est: his enim, qui plus petendo apud priuatos iudices formula exciderẽt, actiones restituit, e diuerso in maiori fraude conuictos pœnam trangressus legitimam ad bestias condemnauit. Expeditionem vnam aduersus Britannos tumultuantes suscepit, ludos seculares ante tempus legitimum edidit, causatus quòd ab Augusto anticipati fuissent, portum Hostiensem fabricauit, senatusconsultum Velleianum post eius edictum, ne fęminæ pro viris suis intercederẽt

M. Syllano & Velleio consulib. factum est. Et cum præ pudore ex
continentia crepitus ventris periclitatum quẽdam adiuisset, edi-
cto veniam dare cogitauit, flatum crepitumq; ventris in cõuiuio
emittendi, si in hac re Tranquillo credimus, tres nouas lr̃as com
mentus numero veterum quasi maximè necessarias addidit. me-
moria adeo inualidus fuit, ꝙ occisa ei⁹ iussit Messalina vxore pau
lò postquum in triclinio decubuit, cur ipsa non veniret, requisi-
uerit, pupillis extra ordinem tutores dari a consulib. sanxit, iuris-
dictionem de fideicommissis in perpetuum, atq; etiam per pro-
uincias potestatib. demandauit, quæ prius quotãnis & in vrbe tm̃
magistratib. delegabatur, pro conditione cuiusq; ciuis vacationẽ
legis Papiæ Pompeiæ dedit. Latinis ius quiritum feminis ius qua
tuor liberorũ constituit. Capiti legis Papiæ a Tyberio Cęsare edi
cto, ne sexagenarij vtpote ad generandũ inhabiles vxorẽ ducere
tenerentur, Claudius abrogauit, censor esedum argenteum sum
ptuosè fabricatum ac venale ad sigillaria redimi concidiq; corã
imperauit, & vno die viginti edicta proposuit, inter quę hęc duo
fuisse apud Suetonium legimus, vt vberi vinearum prouẽtu be-
ne dolia picarẽtur, & nihil æquè ad viperæ morsum facere, quàm
taxi arboris succum. Iram & iracundiam edicto excusauit, ex Her
culanilla vxore Drusum & Claudiam, e Petina Antoniamve, e
Messalina Britannicum & Octauiam suscepit. dolens quòd Ne-
ronem adoptasset. iij. idus Octobris lxiiij. ætatis anno, Imperij
xiiij. vita defunctus est.

6 **Nero** Claudij pronepos † & filius adoptiuus annos gerens
decem & septem principatum arripuit. Anneo Sene
cæ in disciplina traditus eum ad necem deinde compulit. Ianum
geminum clausit. Musicæ & equorum studio magnopere se oble
ctauit, eius temporib. senatusconsultum Trebellianũ. A. Seneca
& Trebel. Maximo consulibus factum est. Interdixit, ne cocti ali-
quid in popinis præter legumina, aut olera veniret. Christianos
supplicijs affecit, aduersus falsarios primus reperit, ne tabulæ nisi
pertusæ ac ter lino per foramina traiecto obsignarentur, & ne qs
alienum scribens testm̃ legatum sibi ascriberet, litigatores pro pa
trocinijs certam dare mercedem, sed ærarium gratuita præbere
subsellia constituit, oẽs appellationes a iudicib. ad Senatum fieri
iussit, & vt solo testatorũ nomine inscripto duæ primæ testamen
torum ceræ signaturis vacuę ostenderentur, disposuit, matrem la
sciuijs nequaquam audientem mori coegit. Aprilem de nomine
suo Neroneũ appellari voluit, sub eo triginta hoĩum millia vno
autumno peste occubuerunt. Vrbem incendẽs quicquid memo
rabile atq; visendum ex antiquitate extabat, aboleuit, ab eo Gal-
lia Hispaniæq; omnes desciuerunt, domum, vt legimus, a palatio
exquilias vsq; excitauit. Iuuenales Circenses Senicos ludos & gla
diatoriũ munus edidit. ꝯsulatus quatuor gessit, mortẽ sibi altero,
& xxx. ætatis anno cõsciuit, & cũ eo Cęsarũ ꝓgenies extincta est.

7 **Galba** Aquitaniam, Hispaniã, † Tharraconẽsem & Aphri
cam biennio priuatus obtinuit, iuri inter liberales
disciplinas operam dedit, prætor commissione ludorũ floralium
nouũ spectaculi genus Elephantos funambulos edidit princeps.
Iunij, I teli & Cornelij arbitrio regebatur, crudelitate simul atq;
auaritia taxatus Pisonem Licinianũ pro cõcione adoptauit. iura
triũ liberorũ paucis, ac ne his quidẽ nisi ad certũ p̄finitũ tp̄s con-
cessit. in mares libidine flagrauit vij. mense quam imperiũ susce-
perat, annos tres super septuaginta natus occisus est.

8 **Otho** L. Othone & Albi natus congruentia morũ † & con
suetudine mutui stupri gr̃am Neronis tenuit. Lusita-
niam decẽ annis singulari abstinentia quæstorius administrauit,
sperãs a Galba adoptari Pisone p̄lato, spe frustratus necis Galbæ
author extitit, ciuilia bella mirũ in modũ detestatus est, turpi vita
adolescẽs fuisse tradit, apud Bebryacũ a Vitellio fraude superatus
lviij. ætatis anno xcv. imperij die pugione vitam sibi finiuit.

9 **Aulus** Vitellius congruentia morum † Caio primũ, Clau-
dio deinde & postremo Neroni familiaris, ab iisdẽ
honorib. & sacerdotiis auctus est. Germaniam inferiorem priua-
tus gubernauit, sed paulò postquam in prouinciam venit impera
tor a militibus ibi consalutatus fuit trib. pręliis apud alpes circaq;
Placẽtiam & ad Castoris primò ab Othone repulsus, demũ apud
Bebryacum fraude eum superauit, sęuus & crudelis fuit, octauo
Imperii mense exercitus Mesiarum Iudacus simul & Pannonius
ab eo desciuerunt, & Vespasiani partes secuti sunt. puer adolescẽs
quoq; oĩbus probris contaminatus est, proconsul Aphricam ad-
ministrauit. Comitia in decẽ annos seq; perpetuum consulẽ ordi
nauit, gulæ supra modum deditus epulas trifariã semper, quadri-
fariam interdum in ientacula & prandia & cęnas cõmessationes
dispertiebat, omnibus vomitandi consuetudine sufficiens: cũ fra
tre & filio septem & quinquaginta annos gerens oppressus est:
cum octo mensib. & vno die imperasset, vt scribit Eutro.

10 **Vespasianus** e Sabino & Vespasiano Pollaort⁹ † Ger
manicã expeditionẽ sub Claudio ob-
iuit, inde in Britanniam translatus duas validissimas gẽtes & insu-
lam Vectem Britanniæ proximã in deditionem redegit. Neronis
auspiciis Iudæos qui cęso eorum præposito rebellauerant, assum
pto inter legatos maiore filio debellare cępit reuersus occiso Vi-
tellio Imperium nactus est, templus pacis foro proximum fecit,
amphiteatrum media vrbe ædificauit: sub eo senatusconsultum
Pegasianum Pegaso & Pusione cõsulibus factum dr̃, quod roga-
to hæreditatem restituere perinde quartã partem retinere pmi-
sit, atq; lex Falcidia e legatis retinere concedit. Clemẽs vsq; adeo
fuit, ꝙ iustis suppliciis illachrymauerit: notata est tm̃ ĩ eo pecuniæ
cupiditas, author senatui fuit decernendi, vt quæ seruo alieno se-
iunxisset, ancilla haberetur. Et ne creditum filiorum familias fœ-
neratores vnquam ẽt post patrum mortem exigerent, facetus &
dicacitatis plurimę erat, neque iocis in mortis extremo metu ab-
stinuit. Primus e fisco Latinis & Græcis rhetoribus annua cẽtena
ꝯstituit, nulli fraude excessit, anno vitæ vnde septuagesimo men
se, ac die vij. postquam ix. an. & vij. diebus imperasset.

11 **Titus** Vespasiani e Domicilla filius † tribunus militũ in Ger
mania & in Britannia meruit a patre relictus, vt Iu-
dęam perdomaret, Hierosolymam natali filiæ suæ cępit, recorda
tus super cęnam, ꝙ nihil cuiquam toto die præstitisset, apud ami-
cos se diem perdidisse conquestus est, e quæsturæ honore legioni
aliqñ præpositus Thraciã & Gamalam vrbes Iudeæ validissimas
in p̄tãtem redegit, equo quadam acie sub fęminib. amisso alterũ,
cuius rector ꝯ se dimicans occubuerat, inscendit. Ne de eadem re
plurib. ageretur legib. cõstituit, & inter cętera de statu defuncto-
rum quæri vltra certos annos vetuit: cum p̄re triumphum de Iu-
dæis egit, sub eo Vesenus mons in campania conflagrauit. Roma
p tres dies incendiũ passa est s̃. quam credi posset pestilentia labo
ratum. Pontificatum maximũ, vt puras seruaret manus, accepit,
& cum Tyberius beneficia a superiorib. concessa principib. rata
haberi instituisset, si eadem sequentes dedissent, & oẽs dehinc Cæ
sares id institutum obseruassent, ipse primus præterita omnia be
neficia vno edicto confirmauit, nec a se peti passus est puer, ado-
lescens, sequenti quoque ætate corporis & animi dotibus explen
duit, morte sua altero Imperij anno super menses ij. diesque xx.
annos gerens xlij. interijt.

12 **Domitianus** Titi frater, ei tm̃ † & patri moribus absi-
milis ludos scholares edidit, capitoli-
no Ioui certamen triplex musicum, equestre, & gimnicum insti-
tuit, eius temporib. senatusconsulto cautum est, vt si quis per col
lusionem quicquã in libertate factũ probasset, & homo, de quo
probaretur, seruus esset, eius seruus fieret, qui collusionem dete-
xisset, Captis spontè bellum intulit in Dacos & Sarmatas necessa
riò expeditiones suscepit. L. Antoniũ superioris Germanię præsi
dem per Legatos superauit. Corneliam virginem maximã com
misisse incestũ conuictam e morte defodi imperauit, castrari ma
res vetuit, reuocata cęnarum rectarũ consuetudine sportulas pu
blicas sustulit. Capitolium, qđ rursus arserat, sub titulo tantũ suo
restituit, nouam ędem custodi Ioui & forum & Flauię gentis tem
plum construxit, dominum sese, Deumq; appellari iussit, relictas
ab his hæreditates, quibus liberi erant, non recepit, post xlv. æta-
tis annum Imperij xv. 14. Calen. Octob. occisus est.

13 **Cocceius** Nerua oppido † Narniensi genitus post Do-
mitianum Imperij administrationem susce-
pit, afflictas ciuitates releuauit, frequẽs iurgiorũ disceptator fuit,
huius abstinentiã & moderationem Cornix ante Domitiani exi
tum, erunt oĩa bene in capitolio, elocuta prædixerat, ostentũ di-
sticho sic interpretante. Nuper Tarpeio quæ sedit culmine cor-
nix. Est bene, non potuit dicere, dixit, erit. Domitianus ẽt post se
reipublicæ statim beatiorem fore præsensit, dum gibbã sibi pro-
pe ceruicẽ aureã enatam somniasset. Si his prodigijs fas esset cre-
dere: euentu tm̃ Neruæ modestia patuit, nihil vnquã suo arbitrio
statuit, sed principes viros in cõsilium semper adhibuit, & ne ser-
ui dños criminarentur, edicto vetuit. Traianũ sibi extraneũ ado-
ptans & mox in curia Cęsarem designans publicę vtilitati cogna
tos oẽs postposuit. Militibus liberam & quidẽ perpetuò testamẽ-
ti factionẽ concessit, cum anteriores principes ad tempus dedis-
sent, mos tm̃ ante Imperatoribus Romanis erat, sicut Plutarchus
in Coroliano refert, vt in acie constituti priusquam clypeos reci
perent, togasq; circuncingerent, trib. aut quatuor audientib. vna
sine scriptis testamenta conficerent, hæredemq; nuncuparẽt, qđ
Romani in bello Volscorum Cominio consule fecerũt, puellas
& pueros egenis parentibus natos sumptu publico ali per Italiæ
oppida iussit lxv. ætatis anno Imperii xvj. mense dieque ix. extin-
ctus est. multas leges tulit, cum de aliis tunc maximè, ne mares ca
strarentur, neve e fratris filiam vxorem ducere fas esset.

14 **Vlpius** Traianus adoptiuus Neruæ filius † apud Agripinã
nobilem Galliæ coloniam Imperium suscepit ob
honorem Suræ lauacra condidit, iustitiam admodum coluit, iu-
ris humani & diuini tam noui repertor, quam veteris custos fuit,
eius temporib. senatusconsultum Rubrianum Rubrio Gallo &
Cęlio Pisone consulib. factum est: & eo cautum, vt si hi, a quib. li-
bertatem seruis præstari oporteret, euocari a prætore adesse no-
luissent, & causa cognita prætor libertatẽ his deberi pronunciasset,
set. eodem iure status seruaretur, ac si directò manumissi essent.
Fines Romani Imperij, quod post Augustũ magis defensum fue
rat, quàm ampliatum, longè lateq; diffudit, Dacos subegit, quorũ
rex mortem sibi consciuit, Lapideum pontem opus sanè miran
dum & memorabile in Istro fecit. Armeniam, Assyriam, Meso-
potamiam

potamiam Imperio Romano addidit: sub eo Tyberis inundans
multas ædes demolitus est, & multis in prouincijs terræmotus,
pestilentia, fames, & incẽdia fuere, quib. ad vires exquisitis vndiq;
remedijs subuenit, statuens ẽt, ne domorum altitudo sexaginta
pedes excederet, ob ruinas faciles & sumptus si qñ talia euenirẽt,
exitiosos, vnde meritò pater patriæ dictus est. Et cum homicidia,
furta, adulteria, latrocinia, & id gen⁹ maleficia a Christianis veta
ri audiuisset, Plinio secundo quid de his facere oporteret queren
ti, inquirendos non esse, oblatos verò puniri oportere rescripsit,
gulæ paululũ indulsit, in adolescẽtulos pronus fuit, a senatu Par-
thicus Dacicus & optimus appellatus optimi nomen libẽtius ac-
cepit, mortem profluuio alui obijt anno vndeuigesimo, mense
sexto, & quindecima die quam Imperium susceperat, annos lx.
gerens super menses duodeuiginti & quindecim dies.

15 **Adrianus** Traiani principis † consobrino genitus me-
moria admodum claruit. Legatus prętorius
Sarmatas compressit, adeptus Imperium paci operam intendẽs
rebellantes prouincias a Traiano subactas reliquit, tanti senatũ
fecit, ꝙ cum Atunnum senatorem faceret, nihil se amplius habe
re, qđ in eum posset conferri ostenderit in eos, qui in ciuitate se-
pulchrum faciunt, & in magistratus, qui id patiuntur, pœnã qua-
draginta aureorum statuit, quam fisco inferri iussit, locumq; pu-
blicari & inde corpus transferri voluit. Gladiatorium munus per
sex dies exhibuit, mille feras natali suo edidit, in Britannia murũ,
qui barbaros Romanosq; diuideret, per octingẽta millia passuũ
duxit. Galliam peragrans in honorẽ Plotinæ basilicam apud Ne-
mansum opere mirabili extruxit. Terracone sumptu suo ædem
Augusti restituit, bellum a Parthis motum colloquio repressit.
Pãtheum Septa, Basilicam Neptuni forum Augusti, Lauachrum
Agrippæ proprijs & veterum noĩbus Romæ instaurauit, põtem
sui nominis & sepulchrum iuxta Tyberim fecit oratione habita,
auctor senatui fuit censendi pridie idus Martias. Q. Iulio Balbo,
& P. Iubentio Celso consulib. de petitione hæreditatis, & de reb.
hereditariis distractis, de dolo præterito & fructibus suo arbitrio
mentis impetum gubernauit, interdum sæuitiam & tenacitatẽ,
aliàs clementiam & liberalitatẽ ostendebat, sicut in aliis omnib.
eum fuisse varium legimus. Thesaurum in proprio solo repertũ
inuentoris esse constituit, quem si in alieno fortuitu aliquis inue
nisset, eum inter soli dñm & inuẽtorem æqualiter partiri voluit,
in xj. mense partum edi posse causa cognita s̃m Gellium decre-
uit: ædes vt ad aliam vrbem transferrentur, demoliri prohibuit,
seruos a dominis occidi noluit, sed eos per iudices, si deliquissent
damnari iussit, liberis proscriptorum duodecimas bonorum cõ-
cessit, primus Cęsarum barbaram summittere cępit, vt Dion. in
Traiano refert, in Aegypto vrbem, cuius Ptolomeus meminit,
Antinoi noĩe ꝯdidit, & alteram in Mysia, quam vtpote venandi
studio tentus venatica Adriani septa nominauit, sanxit, ne sena-
tor ab ipso, aut per alterum tributo cõdemnaretur, ignotorum
hęreditates repudians, notorum, si filios haberet, non accepit, al-
terum & sexagesimum ætatis annum expleuit, secundo & vigesi
mo Imperij anno vita functus. A sequẽtibus Imperatorib. leges
editas; quia oẽs ferme sũt codici Iustiniano insertæ satis incurio-
sè cõmemorabo: continet profectò illud volumẽ solas Impera-
torum sanctiones, & Iustiniano authore hac quinta tm̃ iuris ciui
lis specie ꝯfectum est, e diuersorum. s. Imperatorum constitutio-
nibus, quæ tribus in codicibus Gregoriano, Hermogeniano, atq;
Theodosiano ꝯtinebant̃, sed & ab hoc codice nouissimo ad sua
vsq; tempora sanctiones colligi, & ibi poni Iustinianus voluit, vt
idem in ep̄la ad Senatũ de nouo codice faciendo scribit, & quo-
rumlibet Imperatorum noĩa eorum sanctionib. præmitti man-
dauit, & prout primus quisq; fuerit, in eodem tm̃ titulo eiusdem
sanctio præcedit, præscriptorum aũt principum nullæ, aut paucæ
sunt sanctiones illi inscriptæ volumini: ideo aliquas ex historico-
rum libris retuli, Tranquillũ maximè secutus & Dionem. Quã-
nis Iurisconsulti horum sicut illorũ sparsim constitutiones refe-
rant. Non absonum tm̃ fuerit, si sequentium Imperatorum men
tio habeatur; cũ, vt appareat, a quibus sp̃es quinta ciuilis discipli-
næ sit introducta, tum, ꝙ ingens sæpe de legib. existit disputatio,
qua cui abroget, & ista hęsitatio facile cessatura sit, si post Capito
linum, Spartianum, Lampridiũ, Herodianũ, Aureliũ, Eusebium,
Eutropium, Letum, & alios cõplures, reliquos Imperatores, qui
quintæ partis ciuilis scientiæ authores extiterunt, seriatim cõme-
morauerimus, qñ posteriorum principum leges priorũ sanctio-
nes ꝯrias tollunt, & qui prius quiq; posterius imperauerint, hinc
cognoscetur: hi aũt Imperatores iuris authores ferè ĩ Iustiniano
concluduntur, quem propterea non excedam, quãuis sequentiũ
aliqui extraordinarias aliquot constitutiones eddiderint, vt Lo-
tarius qui fundi alienationẽ prohibuit, & Federicus pacẽ iur̃o fir
mauit, plerunq; sacr̃a custodiri constituit. Federicus quoq; secun
dus pro libertate ædiũ sacrarum, & Henricus contra reos lęsę ma
iestatis, & rebelles multa sanxerũt: iuris etiam studiosis pulchra,
haud dubiè priuilegia a Federico concessa fuere.

16 **Titus** Aurelius Antoninus Pij cognomẽ † demẽtia & pro-
bitate meruit: successoribus quoq; reliqt ab Adriano
inter quatuor consulares quib. Italia committebatur, electus est
procõsul, Aphricam gubernauit, hæreditates hñtium filios re-
pudiauit, Imperator constituit, ne pœnę causa legatũ relictũ ma
neret: semp̃ ea Scipionis verba, malo vnũ ciuem seruare, quàm
mille hostes occidere, in ore habuit, ab Adriano quinto Calẽdas
Martias in filium adoptatus est. Britannos per Lollium Vibicum
legatum vicit, Mauros pacem postulare coegit. Germanos, & Da
cos atq; Iudęos rebellantes per præsides & legatos cõtudit. Ala-
nos tumultuantes sępe refręnauit, in Achaia, atq; Aegypto rebel
lantes cõpressit, intra vrbes sepelir. mortuos vetuit. Iudæis tm̃ fi-
lios suos circũcidere rescripto permisit, templũ Agrippę, & pon-
tem Sublicium instaurauit, puer eius temporib. biceps natus est,
& stella crinita apparuit, & vno partu mulieris quinq; pueri editi
sunt, febre post tris atq; viginti annos Imperij inter homines es-
se desijt, annos septuaginta natus.

17 **Marcus** Antonius Imperium † annis duodeuiginti po-
stea tenuit, & quia philosophiam studiosissimè
colebat, philosophus appellatus est, aduersus Britannos bellũ ge
rentes Calphurnum agricolam ꝯ Cattos Aufidium Victorinũ,
& in Parthos Verum fratrẽ senatu ꝯsentiente misit, leges de mẽ-
sarijs & auctionibus tulit, senatũ de cognitionib. ad se pertinenti-
bus iudicem dedit, duodeuigesimo ætatis anno a Pio adoptatus
eius filiã duxit. L. Verum Commodũ fratrẽ adoptiuũ post mor-
tem Pij generum statim & consortem Imperij fecit, tuncque pri
mũ Romanũ Imperium duos Augustos: vt Capitolino placet,
hr̃e cępit, quos sępenumero diuos fr̃es Iurisconsulti appellãt, sed
Verus carminis studiosus, ingenio asper, atq; lasciuus decimo Im
perij anno, duos & quadraginta annos gerens interiit. Superstes
aũt Marcus octo annis cum Cõmodo filio imperauit, Cassiũ ar-
ripientem tyrannidem superauit, & occidit, is de statu defuncto-
rum quæri intra quinquenniũ iussit, prętorem tutelarem fecit, de
alimentis publicis multa adinuenit, leges de vicesima hr̃ditatum
addidit, complura de tutelis liberorũ, de bonis maternis, de filio-
rum successionib. pro parte materna excogitauit: vno prægraua
batur, ꝙ multis pudicitiam Faustina vxor prosterneret: & cũ e se-
natuscon. Tertulliano Adriani tẽporib. facto iam m̃res filiorum
ab intestato morientiũ hæreditates caperent, sub eo Senatuscon
sultum Orficianum Orficio & Ruffo consulib. factum est, quo li
beri matrib. intestatis succederẽt, oẽs adultos posse curatores nõ
redditis causis accipere ꝯstituit: ius aũt vetus magis restituit, q̃ no
uũ fecerit, anno ætatis sexagesimoprimo vitę diẽ vltimũ clausit.

18 **Antoninus** Commodus † venia legis Annarię impe-
trata consul ante ætatẽ legitimam factus,
cum p̃re ad Germanicum bellũ profectus est, p̃ri superuiuens so
lus Imperium tenuit. Luxuria vsq; adeo flagrauit, vt trecẽtas con
cubinas, totidemq; exoletos puberes in palatio habuerit, Serui-
lium & Dulium Syllanos maternũq; interemit. Antium lupũ,
& Petronios, Mamertinũ e Syrã filiumq; Mamertinũ Antonia-
num e sorore sua genitũ interfecit, alios quoq; complures, quos
Lampridius in eius vita enumerat, morti tradidit. Mauros & Da-
cos per legatos superauit, Pannonias cõposuit, per duces Germa
nos & Britannos Imperium eius recusantes sedauit, sub eius Im-
perio stella crinita apparuit, cęlum arsit, & repentina caligo calẽ-
dis Ianuariis in circo oborta est. Ianus Geminus sua sponte aper
tus est pacis & Veste templa incendio consumpta, tunc fames &
pestilentia seuiuit. Lętus exercitib. præfectus, & Marcia eius cõcu
bina. Electus quoq; cubiculi custos, eum anno Imperij tertiode-
cimo vitæ secundo & trigesimo per Narcissum Athletã, cũ quo
exerceri solebat, strangularunt, veriti ne veneno, quod ei Marcia
dederat, vomitu eiecto conualesceret, atque vnà, sicut propo-
suerat, omnes cędi imperaret.

19 **Aelius** Pertinax Leto præfecto † autore Imperator crea-
tus est coactus Imperium suscipiens, vt aliqui scri-
bunt, cognomen Pertinacis retinuit. Præfectus cohortis in Syriã
profectus est in Mesia alam, & in Germania classem gubernauit,
prætor a Marco Imperatore factus & primæ legioni gerendę im
positus Rethias & Noricum ab hostib. vindicauit. Marci Impera
toris studio consul designatus, & ad Danubij tutelam profectus,
inde Mesiæ vtriusq; mox Daciæ regimẽ accepit, bene administra
tis his prouincijs Syriam meruit, proconsul sub Cõmodo Aphri
cam gubernauit, Imperator lege constituit, vt testamenta priora
non prius essent irrita, quàm alia perfecta essent, neve ob hoc fi-
scus aliquando succederet: sæpe nullius se aditurũ hr̃ditatẽ pro-
fessus est, quæ aut adulatione alicuius, aut lite perplexa, vt legiti-
mi hæredes, & necessarij priuarẽtur, delata esset, quum Commo-
dus a lectionibus innumeris præturas miscuisset, senatuscõsulto
Pertinax iussit, eos qui præturas non gessissent; sed a lectione ac-
cepissent, post eos esse, qui verè prętores fuissent. Auaritię suspi-
cione priuatus non caruit, infimi gn̄is, vtpote libertino patre ge-
nitus fuit, sed prosapiam morib. & virtute illustrauit, altero Im-
perij mense quinto die & vigesimo a militib. annos gerens sexa-
ginta supra menses septem diesque sex & viginti occisus est.

20 **Didius** Iulianus Sal. Iuliani Iurisconsulti pronepos Cla-
ra Aemilia, & Petronio Didio seuero genitus, p̄-
tor ante annũ † quàm legitima ætas sineret. Marci suffragio fuit,
quæsturam suscepit, Cauchis Germaniæ populis erumpentibus
tumultua-

tumultuarijs prouincialiū auxilijs'restitit. Cattos'debellauit. Dalmatiæ regimen suscipiēs eā a cōfinib. vindicauit: consulatū cum Pertinace gessit. German. inferiorem & Bithyniam rexit: & cum præter alia militibus pecuniam & se cōmodi memoriam restiturū promisisset, ab eis Imperator appellatus est, & patris patriæ cognomen recepit. deinde Pescennius niger in Syria, Septimus Seuerus in Illyrico Imperatores declarati, cum exercitib. quibus præsidebant ab eo desciuere, & ex tēplo Seuerus Romā ꝯtendit cędē Pertinacis vlturus & Romā ipsum Imperij larem occupaturus, qui appropinquans Imperator a Senatu declaratus est, & Iulianus Imperio priuatus, Senatus authoritate in palatio ꝑ vnū e tribunis occisus est anno vitæ sexto, & quinquagesimo menseq; quarto, post mēses duos & dies quinque, q̄ Imperiū assumpserat.

21 **Septimius** Seuerus Lepti ciuitate Aphricę genitus † q̄sturam diligenter egit, tribunatū plebis sub Marco Imperatore seuerissimè gessit, præturā annos gerēs duos & triginta suscepit. Lugdunensem prouinciam legatus obtinuit, proconsul Siciliam & Pannoniam gubernauit, consulatum cum Apuleio Rufino primum gessit, deinde Leto suffragante a Pertinace exercitui Germano præpositus ab eodē vbi auditū est Pertinacem occisum, Iulianum autem cū odio cunctorum imperare apud Carnutum idib. August. Imperator appellatus est fieri senatusconsultum voluit, ne Imperatori inconsulto senatu senatorē occidere liceret, accusatos a prouincialib. iudices probatis rebus grauiter puniuit. Aemilianum Nigri exercitus ducem apud Cyricum, mox ipsum Nigrum in Issico sinu superauit, cui ī suburbano quodam Antiochiæ latēti caput ab equitib. ipsius Seueri amputatum est. Filium suum maiorem Bassianum apposito Seueri Antonini noīe apud Viminatium Cęsarem declarauit. Clodium tñ Albinum, qui exercitibus Britannicis præerat, Cęsarem primū appellauit, ne dū Nigrū prosequeretur Imperium arriperet, sed post Nigri exitum eum apud Lugdunum vicit, & occidit, vt sibi liberisq; suis Romanum Imperium adiudicaret, sub eo priuatarum rerum procuratio primum constituta est. Parthorum rege fugato Parthicum nomē meruit, ob hoc etiam filiū eius Bassianum Antoninum, qui Cęsar appellatus iā fuerat, anno ętatis xiij. participē Imperij milites fecerunt. Saluij Iuliani decreta aboleri iussit, sed non obtinuit Persarum regem Abagarū subegit. Arabes in ditionem accepit Britanniam muro per transuersam insulā ducto vtrinq; ad finem Oceani muniuit. Eboraci Britāniæ oppido anno Imperij duodeuigesimo, vitæ nono & octogesimo mortē obijt. Bassianum & Getam filios successores relinquens.

22 **Antoninus** Bassianus † pr̄i Seuero superstes tanta libidine flagrauit, ꝙ Iuliani nouercam suam vxorem'duxerit. Alexandrum Magnū emulari, & eius memoriā omnibus modis renouare studuit, vt solus imperaret, Getam fratrem supra matris pectus in palatio interfecit: deinde Papinianū, quòd parricidium excusare noluisset, & alios complures occidit. Romę Thermas nominis sui eximias reliquit, porticum quæ gesta patris & triumphos & bella contineret, extruxit, a vestimēto, quod populo dederat vsque ad talos præter morem demisso. Caracallæ nomen accepit', simulans velle Artabani Parthorum regis filiam ducere, Parthos inermes nihilque suspicantes' mali maximis cladib. affecit, sex annis solus imperauit, occisus inter Carras & Edessam traditur annos tres gerens supra xl.

23 **Macrinus** Deinde cum Diadumeno filio quatuordecim mensib.'† Imperiū tenuit in vico quodam Bithyniæ Heliogabali (vt creditum est) opera & iussu periit, filium in concione Antoninum appellauit, statimq; nummus in Antiochia Antonini Diadumeni noīe percussus est: fuit enim tā amabile illis tēpibus nomen Antoninorū, vt qui eo nomine non niteretur, Imperium mereri non videretur. Macrinus crudelis & vilissimus fuisse tradit, ꝯ Parthos & Armenos, & ꝯ Arabes non minus fortiter, quàm fęliciter pugnauit. Adulterij reos semꝑ viuos iunctis corporib. simul incendit. Delatores si non probarēt capite, si probarent delato pecuniæ premio infamia affecit: oīa rescripta veterum principum, vt iure non scripto ageretur, tollere statuit. Nefas esse dicens leges videri Commodi & Caracallæ & hominum'imperitorū voluntates: cum Traianus libellis nunquam r̄ndēri, ne facta quæ ad gratiam cōposita viderent, ad alias causas perferrent. Postremò eo imperante milites quidam Heliogabalū Imperatorē salutarūt, moti Mese eius auiæ pecunijs, & ꝙ Antonini filius diceret, aduersus quem Macrinus exercitum duxit, sed timens transfugio suorum militum copijs exui & capi dimisso exercitu an fugit in Bithyniam, vbi obtruncatus'est.

24 **Varius** Antoninus Caracallæ e Symiamira' stupro cognitat † creditus filius Heliogabalus sacerdotio dei Heliogabali dictus est, is statim q̄ senatum habuit, m̄rem suā ad senatū vocatā rogari iussit, solusq; oīum Imperatorū fuit, vt Lampridius scribit, sub quo mulier quasi clarissima loco viri senatum ingressa est. vn̄ & post eius exitum ante oīa cautū est, ne vnquā mulier senatū ingrederet.' Primus mensas & capsas argēteas habuit. Cacabos etiam, vasaq; centenaria argentea sculpta & masticatū, & pulentatum primus inuenit, honores & dignitates & ptātes tā per se quā per oēs seruos & libidinū ministros vendidit. In quirinali colle senatum mulierum fecitq; Semiramiana senatuscōsulta de legibus matronarum facta sunt, quę quo vestitu incederēt, quæ pilento, quæ equo, quæ asino veherent, quæ carpēto mulari, quæ boum que sella veherent, & q̄ aurum vel gemmam in calciamentis haberent, quæ cui cederent, & quę ad cuius osculū venirēt, matri in omni facinore audiens tumultu militari cum ea interijt anno vitæ sextodecimo imperij tertio remotis quatuor mensibus. Herodianus tñ sex annis eum imperasse scribit. Heliogabalo verò templum Romę constituit Amphiteatrū post exustionem instaurauit. & lauacrum, quod Antonius Seueri filius i vico Sulpitio cęperat, perfecit.

25 **Alexander** Mammeæ filius† Heliogabali consobrinus & adoptiuus filius cum mortuo Macrino Cesar fuisset appellatus, Augusti nomē, & imperiū imperfecto Heliogabalo recepit patris patriæ nomē, & ius proconsulare, Tribunitiāq; ptātem ius quintæ relationis deferente senatu vno die assumere coactus est. Christum inter Deos recipere, eiq; templum facere voluit.| Artaxarem Persarum regē potētissimū, q cū septingentis elephātis mille & octingentis curribus centū, &|viginti milibus equitū ad bellū venerat superauit, de iure tractans doctos ac literatos tantū in consilio adhibuit. si verò de re militari negociū incidisset, senes admittebat milites, maxime q historiam callerent, disquirens qui in hmōi causis veteres fecissent hanc s̄nīam, quod tibi non vis, alteri ne feceris. adeo dilexit, ꝙ & in palatio, & publicis operibus per scribi eam iuberet, & eā sępius in ore haberet: qnumq; aliquem emendaret, eam per preconem dici voluit. Thermas nominis sui iuxta eas, q̄ Neronianæ fuerunt dictæ, aqua inducta constituit. Caracallæ Thermas additis fortionibus perfecit. Alexādri habitu plurimos nummos, & qdem eleciros aliquot, sed plures aureos percussit, statuas summorum virorum vndiq; trāslatas in foro Traiani collocauit, leges in annos firmauit: easq; diligētius seruauit innumeras de iure populi & fisci leges constituit, nullam constitutionē sacrauit sine viginti iurisperitis, & alijs quiuquaginta doctissimis disertissimisq; viris, vt non pauciores in consilio s̄nīæ essem, q̄ quæ senatusconsultum facerent, & id quidem ita faciebat, vt per sententias singulorum iretur, ac scriberetur, quidnam quisq; dixisset, dato tñ spacio ad disquirendum cogitandumque prius quā dicerent de rebus arduis ex tempore respōdere cogerent. occisus est in Gallia, post quatuordecim annos, quā imperium assumpserat, annos vnde triginta, menses tres & septem dies natus, alij eum sex & viginti annos duntaxat vixisse scriptum reliquerunt.

26 **Maximinus** post† habita senatus authoritate Imperator Augu. ab exercitu appellatus patre & matre Barbarus fuit, bellum aduersus Germanos fœliciter gessit, filium Cęsarem fecit auaritia & crudelitate flagrauit, vnde Gordianus senex imperator cum filio primum in Africa, deinde Romę a senatu appellatus est, quibus mortuis anno imperij primo menseq; sexto, Maximino profligando, qui vrbem cum seueritate & odio petebat, eo quòd a senatu hostis adiudicandus esset,| Celio Balbino. & M. Clodio Pupeio imperium patres decreuere, Gordianumq; paruulum prædicti Gordiani senis nepotem, filia ortum Cęsarem fecerunt. & M. Pupienus grauitate ac seueritate venerabilis contra Maximinos patrē & filium copias eduxit, eiusq; auspicijs Maximiani anno impꝑij tertio manu suorum militū apud Aquileiam periere. Balbinus aūt nobilitate familiæ, fortunisq;, & clemētia satis cognitus vrbis gubernationē suscepit, & eius bonitate tumultos inter ciues ac p̄torianos in vrbe exortus est ambos altero imperii anno milites occiderunt.

27 **Gordianus** Tertius collegis superuiuens † qui Cæsar eatenus fuerat, a militibus, immo ab vniuersis Imperator appellatus fuit. Misithei filiam duxit, cuius consilio}& prudentia bello Persico Saporem regem fugauit, vrbes Nisibim, & Carras recuperauit, remque publicam, & Imperium quandiu socer vixit, bene administrauit, post eius mortem Philippus a Gordiano exercitui præficitur, mox militum acclamationibus, ꝙ fame sub Gordiano laborarent, cum iuuene imperauit, tandem dolo eius adolescens anno vitæ vndeuigesimo Imperij sexto sublatus est: senatus de morte Gordiani certior factus est, Marcum quendam Imperatorem legit, cui subita morte in palatio decedenti, Seuerus Ostilianus etiam patrum lectione successit. Sed medicis malè eius venam soluentibus statim occubuit.

28 **Mar. Iul.** † Philippus primū ordinis comes, deinde dux, mox prætorio & exercitui præfectus fuit. Postremò post Marci & Ostiliani exitum Imperator a senatu cōfirmatus, percusso cum Persis, sed ne Mesopotamiam, & Assiriam hostibus reliquit. In Arabia cuias erat vrbem sui nominis Philopolim constitui iussit. Philippum filium cōsortem imperij fecit. Seculares ludos, & munera circensia edidit, in quibus fere complures datæ fuerunt, quas Blondus secundo Romæ triumphantis libro, & Pomponius in Cęsaribus enumerant, contra Scithas qui vrbes & agros Romani imperij vastabant Marianum quendam misit, deinde eo militari seditione cęso, Decius belli expeditionem suscepit, quem inuitum milites Illiriciani Imperatorem fecerunt. Philippus autem pater aduersus Deciū copias educēs a militibus

a militibus Veronę cęsus, & filius Romę a prętorianis occisus anno Imperij septimo, vel, vt alijs placet, quinto expirarūt, filio annos duodecim agente, qui ab aliquib. Gallus Iulius Saturnus appellatus est, primus Imperatorum Christiani nominis cultū Philippus suscepit, vt Blondus in Decadibus & Roma triumphante, Eusebius & alij' scriptum reliquerunt, alioquin malus, & ex obscuris natus est parentibus.

19 **Decius** Bibali inferioris † Pannoniæ vrbe natus p̄ris p̄riæ cognomen accepit, eligendi censorē senatui potestatem fecit. Valerianum sexaginta sex annorū, qui postea imperauit, exercitui præfecit: & cum repugnans aliq̄ñ ab exercitu Illyriciano Imperatoris nomen accepisset, senatui in cunctis obsecutus, ab eo Augustus appellatus est, bonitate Traianum adęquauit, optimi principis nomen iudicio senatus meruit, appellatusq; est Imp. Cęs. M. Q. Traianus, Decius Augustus, sub eo Christiani supplicijs afflicti fuerunt. Deciū filium cogēte senatu Cęsarem fecit, cū quo aduersum Scythas profectus, † Galli Treboniani ꝓditione altero Imperij anno in voragine paludis periit. Deciꝰ verò filius bello interiit,' apud Letū tñ aliū inuenies Deciorum exitū.

31 **Galli Treboniani** Imperium † memoriæ tradidit pestilentia decem annis eius sceleribus, vt creditum est, per totum orbem diuagata: nam Christianum dogma simulatè & odio prosecutus est, & proditione Imperium arripuit: cum Scythis fędus percussit, & eis Tributi noīe bis centum dragmas auri exhibuit. vnde sub eo primū libero potentatu populus Romanus tributa pependit, si Leto in Cęsaribus credimus C. Vib. Volusianum filium consortem Imperii fecit, horum temporib. Hostilianus a senatu Imperator factus statim pestilentia occubuit, milites ēt Aemilianū sub his principib. Imperatorem in Mesia fecerunt, contra quem ambo præfecti apud Interanniam cęsi altero Imperii anno fuerunt. Aemilianus quoq;'manu suorum militum quarto Imperii mense, annos gerens quadraginta inter homines esse desiit.

32 **Licinius** Valerianus splēdidissimis natus parentib. † annis, vt Aurelio visum est, quindecim imperauit. Galienum filium Augustum, & Corneliū Galieni filium Cæsarem fecit. Valerianus bellum in Mesopotamia gerens a Sopore Persarum captus ignobili seruitute cōsentit, regi. n. equū ascendēti incuruatus seruiebat, interea Gallienus rempublicam administrauit, & in Cornelij mortui locū Salonianum alterum filiū subrogauit, poeta clarissimus, ad libidem pronus, & voluptati deditus fuit, vnde Tiranni nu. triginta Imperium inuaserūt, quos variis pro locis creatos Pollio cōmemorat, ꝯ Aureolū profectus, qui Mediolani Imperium inuaserat, anno Imperij quindecimo, opera militum aureoli annos natus quinquaginta interijt.

33 **Claudius** Deinde Imperium suscepit † pręlijs ac rerum penuria Sarmatas, Getās, Scythas, & Quados superauit, leges optimas dedit, Antonini pietatē habuit, alter in prouidentia Augustus fuit, nam & post mortē Imperio prouidere voluit. Sirmi etenim Pannoniæ ægrotans, priusquam oporteret, conuocatis Tribunis, ducib. & præfec. de eligendo Imperatore concionatus est longaq; oīone Aurelianū probauit. Daciam recuperauit, altero Imperii anno sua morte īteriit, cui frater Aur. Quintilius patrū authoritate, & oīum iudicio succedēs decimo septimo Imperij die ferro perijt. Letus tñ scribit, accepto nuncio ꝙ exercitus Aurelianū Imperatorem legisset, auditoq; ꝙ militum gratiam idem teneret. Quintilium venis solutis occubuisse.

34 **Aurelianus** Vt quidē scriptum reliquerunt, † modicis ortus parentibus Imperium triennio ab īuasorib. receptauit, muros vrbis supra alios principes ampliauit. Vltimus Romanorum principum Prisco more triumphum speciosissimū egit, vt e Blondo in Roma triumphāte didicimus. clementia, quæ principum virtus pecularis esse debet, caruit, sub eo apud Dalmatas Septimius Imperator effectus, statim manu suorū occubuit. Monetarios vitiatis pecuniis & fęlicissimo rōnali interfecto in vrbe rebellantes victos summa credulitate cōpescuit, leges plurimas & quidem salutares sanxit, quas in Codice Iustiniano legimus porcinæ carnis vsum populo instituit, anno Imperij sexto s̄. sex menses interfectus dolo Amanuensis sui in medio itinere fuit, quod Heraclea Bizantium ducit.

35 **Annius** † Tacitus vir ꝯsularis, & senio insignis, sine exercitu a senatu Imperator & Augustus appellatus fuit, sobrietatem præ se tulit, lectione librorum se oblectauit, memorabile nihil egit, febre præuētus, qua sexto Impii mēse īteriit.

36 **Mar. Annius** Florianus Taciti frater † vix duob. mēsibus Imperium tenuit, Tarsi, vt Pomponius, & Vopiscus scribunt, militari seditione, siue vt Aurelius magis probat incisis a seipso venis effuso sanguine extinctus est, postq̄ exercitus probum militiæ peritum Imperatorē elegisset'.

37 **Aurelius** Probus contubernio † Valeriani Galieni, Aureliani, atq; Claudij secundiore quidem fortuna priuatus stipendia iecit, princeps contudit. Tyrannos extinxit, Saturninum in Oriente Imperatorem effectū occidit, Proculū & Bonosum, qui Agrippinæ pariter Imperiū arripuerāt, oppressit: Gallos & Pannonios vineas habere permisit, orbe pacato dicere solebat, milites nō necessarios fore, cum desunt hostes, quæ vox plurimum obfuit, Syrmi enim tumultu militari sexto Imperij anno menseq; quarto occisus est.

38 **Carus Narbone** Genitꝰ, Carinū † & Numerianū filios Cæsaris fecit, a Persis Mesopotamiam recepit, qui longius cum copiis progrediens fulminis ictu altero Imperij anno periit, cū dico Carum Narbone genitum, Eutropium sequor: nā Flauius Vopiscus varias de eius patria opiniones refert. Filiorum minor Numerianus orator clarꝰ, 39 † & poeta non vulgaris proditione Apri soceri sui volētis Imperium occupare occisus est. Carinus aūt frater plurimos innocentes fictis criminibus occidit, adulter frequens, & iuuentutis corruptor fuit. Sabinum Iulianum inuadentem Imperium in campis Veronēsibus peremit, nouissimè a Diocletiano, quē victor exercitus de Perside rediens, Imperatorem legerat, post multa prelia victus ad margum occubuit: cum a militibus fortissimis, quos habebat, desertus fuisset. Aurelius sui tribuni dextra, cuius vxorem polluisse dicebatur, eum fuisse occisum, scribit.

40 **Diocletianus** Vtroq; parente ignobilis † Falō is Dalmatiæ ortus profligato & cęso Carino August. appellatus est: vt pacem citius vbiq; redderet, Maximianum Augustum fecit, euersis, duabus vrbibus quæ Busiris, & Coptos apud Ptolomeū & Strabonem appellantur Superatoq; Achileo Aegyptum pacauit, diuinos honores Imperatorib. Augustis dare præcepit, & adorari voluit edicto sanciens, vt oēs sibi sine gn̄is discrimine ꝓstrati pedes exoscularētur. Maximianus aūt seruus natura, flagrans libidine, ortu agresti tumultus ī Gallijs deleuit, quos Amandrus & Aelianus sub spē Tyrannidis excitauerāt, pacatis Gallijs in Aphrica Gentianos deuicit, ex Eutropia Maxentium & Faustam genuit, & an Maxētius filius Maximiani fuerit, an ab vxore suppositus, aliorū iudicio relinquimus, pullulantibus per varia loca nouis bellis Diocletianus Galeriū Maximinum adoptauit, & ei desponsata Valeria filia Cęsarem fecit. Maximianus quoq; Constantinum adoptauit Cæsarē fecit, eiq; Theodoram priuignā repudiata vxore patria matrimonio iuxit, postmodum isti seniores Augusti annuente senatu Constantium & Galerium Augustos appellauere victores anno Imperij duodeuigesimo triumphū egerunt, sibi Iouij & Herculij cognomina indiderunt, eodem die Diocletianus Nicomediæ, Maximianus Mediolani anno Imperij xx. se principatu abdicarunt. Diocletianus duodeoctoginta annis, & Maximianus sexaginta vixerunt orbis tandem inter Constantinum & Galerium diuisus est.

41 **Constantio** Gallia, Hispaniæ † Italia & Aphrica obuenere. Galerio Illyricum, Gręcia, & oriēs. Cōstantius patrem habuit Eutropium Romanū, & m̄rem Claudiam Claudii Augusti filiam sexaginta ferè Alemanorum millia Cæsar adhuc ī Gallia extinxit, natura mitissimus, diuitiarūq; spretor fuit, gratiam oīum tenuit. Italiam & Aphricā Galerio reliq̄t, ab vno tñ ponderis nequaquam sustineri posse existimans. Eboraci vndecimo Imperii anno morbo perijt. Constantinum Anabalianum, Cōstantinum & Cōstantiam e Theodora liberos reliquit, Galerius adhuc Cæsar amisso ferè toto exercitu primum a Persis sub Diocletiano repulsus post hostes innumerabili strage afflixit, fines Imperij lōgius produxit. Augustus Seuerum, & Maximianum adoptauit, & Cæsares creauit, hunc Orienti, illum Italiæ & Aphricæ, quas Constantinus reliquerat, præfecit, sed dū Seuerus Roma abesset, prætoriani Maxentium non abnuentem senatu ibi Imperatorem fecerunt, aduersus quem Seuerus in vrbē rediit, sed hostiis non impar aufugit, & cum Galeriū peteret, qui in Illyricis erat captus, Rauēnæ cęsus est Galerius intellecta morte Seueri Licinium ꝯsortem Imperij fęcit, & eo in Illyriis relicto Romā ꝯ Maxētiū proficiscebat. Sed superari timēs, in Illyriū redijt, postea morbo perijt, cū solus biennio, & cū Cęsarib. & Imperij ꝯsorte xvj. annis regnasset. Licinius collegæ superstes primum Illyrijs, deinde oppresso Maximiano, qui ꝯ eū res nouas in Oriēte moriebat Orienti p̄fuit, & Constantiā Cōstātini sororē duxit.

42 **Constantinus** in Britannia natus † patre Cōstātio, m̄re Helena, quam vi coactus repudiauerat, vt Theodoram Herculij priuignā duceret, sub Galerio Sarmatas adolescens profligauit, & cęcidit eorum ducē catenatū ad Galerium duxit. Gallias Hispaniasq; & Alpis gottias testō p̄ris relictas accepit, & ibi in eius locum Imperator creatus est, calumnias seuerissimis legib. sedauit, multas enim leges, quasdam e bono & ęquo, pluresq; superfluas, nōnullas seueras eum rogasse, Eutropius scribit. Maxentium apud pōtem Moluium, & Licinium Vecordem & septuagenarium quartodecimo Imperij anno superauit, e Fausta Herculei Cōstantinum, Cōstantem & Constantium, Helenam, & Cōstantiam suscepit, cum iam e ꝯcubina Crispum genuisset, quem cum Cōstantio & Licinio iuniore sororis filio Cæsarē fecit, sed faustè insidiis Crispus, & Liciniꝰ iunior paulopost sublati fuerunt. Dalmatium Anaballiā fratris filium, deinde Cæsarem fecit, & vnà cum filiis hæredē instituit, sed Cōstantij factione Dalmatius in Oriēte a militibus anno Imperij tertio occisus est. Cōstantinus refectum Byzantium de suo nomine Constantinopolim appellauit, & cū antea lege Seueri sub iure Perinthiorum

thiorum esset, eam titulis & honoribus, vt Romam haberi lege censuit. Agros & villas & oppida, quæ ad victum emeritorū con tributa erant ad hæredes trāsire in initio Imperij sanxit, cū prius e veteri ꝯsuetudine Ducibus, Tribunis, Comitib. & Præfectis, ꝗ pro augendo Imperio cōsenuerant, agri, villæq; darentur, vt sup peterent necessaria quoad viuerēt, multis prælijs. Salmatas vicit, Gothos, & oēm ferè Scythicā gētē superauit, anno Imperij xxx. altero detractis duobus mēsibus ætatis sexto supra sexagesimum mortem obijt, in extremo vitæ tpe ab episcopo Nicodmediēsi, vt apud aliquos legitur, baptizatus fuit, orbem hæredibus testamento diuisit, quidam filios sorte diuisionem fecisse tradunt.

43 **Constantinus** siue sorte † siue patris testō, Gallias, Hispanias, Alpis corias, Orchades, Britāniam, Hyberniam, & Thylen habuit. Cōstanti Italia, Aphrica cum insulis Illyrij, Macedonia, Achaia. Pelopōnesus & Græcia obuenere. Cōstantinus Orienti & Thraciæ præfuit; sed Cōstantinus parte sua nō ꝯtentus nouā a fratrib. diuisionem per legatos petijt, & cum id obtinere non posset, bellū ciuile mouit, quē milites a Cōstante, vt eum repellerēt, missi anno tertio, quam Imperium susceperat ætatis quinto & vigesimo apud Aquileiam confoderunt. Cōstans biennio fratris partē assecutus † Magnētij frau-

44 de annos natus triginta, tertiodecimo Imperij anno occisus est. & cōiurati milites Magnētium Imperatorem salutauerunt, eodē quasi tempore Britānium ab Illyriciano exercitu Mursæ, & Nepotianus Romæ a populo, & Mirmillonibus Imperatores creati fuere, e quib. Nepotianus Augustorum sororis filius ab Heraclide fautore Magnentianæ factionis, duodetrigesimo Imperij die obtruncatus est. Britannium aūt posita purpura, Constantiū venientem ꝯ Magnētium adiit, veniamq; ab eo in Thracia impetrauit, a quo de hoste Imperator multa intelligens, paulopost Magnentum quinquaginta annorū, duplici prælio superatum mortem sibi ꝯsciscere quadragesimo Imperij mense coegit. Syluanū bonitij filium, qui Cæsar a militib. appellatus fuerat altero imperij mense per legatum occidit, in victu parcissimus, Pasianum, & Sumē conuiuijs lata lege inferri vetuit, iudicia iustè & moderatè tractasset, si secretiores aulicos nō habuisset, Gallum patruelē despōsata ei Cōstantia sorore Cæsarem pronunciauit, eum deinde ꝑ Seruianum & Pētadium sustulit, cum quatuor annis in Oriēte imperasset, & vndetriginta vixisset. Cōstantium nunquam spuisse legimus ꝑꝑ saporem, qui Amidum iam solo æquauerat, siue vt Gallijs subueniret, Iulianum Galli fratrem adoptauit, & Cæsarē fecit, & Helenam sororem eidē matrimonio iunxit. Iulianus aūt belli expeditionem ꝯ Germanos, qui Gallias vastabant suscepit, & re prospere gesta primò Imperator, deinde renuens Augustus ab exercitu fuit appellatus, qđ Imperator Cōstātinus molestè tulit, & de Oriēte, vbi Parthicis prælijs occupatus erat, ꝯ eū veniens anno ætatis quarto & sexagesimo, Imperij nono atq; trigesimo Mospo creuis vita decessit, verum Cæsar xv. annis, & Augustus octo annis solus cum fratrib. atque Magnentio sexdecim fuit.

45 **Iulianus** Constantinopoli pře † Constantio secundo, & matre Basilina genitus, cum quinq; ann. & qnque mēsibus Cæsar iam imperasset Imperiū oē solus vno anno, & septem mensib. tenuit, prope Argentoratum vrbem Galliæ totum ferè Alemanorū exercitum sub Cōstantio perdidit, clemēs, moderatus, & liberalis fuit, memoria plurimū valuit, gloriā appetijt, susceptam Christi fidem abnegans, librum (sicut Blondus in Roma triumphante scribit) impietate & eloquentia redundantem ī Christi dogmata cōposuit, Christianorū tñ sanguine abstinuit, bellū ꝯ Persas gerēs, duos s̄. xxx. natus occisus est, in interitu oēs scriptores quos legerim, discordant. Am. Marcelinus eū iura quædā sublatis ambagib. correxisse & quædā nō molesta ꝯdidisse scribit, nisi ꝙ Christianos rhetores & Grāmaticos docere vetuit.

46 **Iulianus** Puer non parum liberalibus artibus profecit, insignis corpore, & literarum studiosus fuit, milites Iuliani † amore eum principem legerunt, nam & vna litera immutata idem nomen vterq; habuit, tribus annis & triginta vixit, & septem mensibus imperauit, pacem cum Sapore necessariam quidem, sed ignobilem mutatis finibus, ac nonnulla Romani Imperij parte tradita fecit, quo autem mortis genere occubuerit variatum est; vt scribit Eutropius.

47 **Valentinianus** Imperij curam electione militum suscepit † primò Valentem fratrē, deinde alterum e filijs Gratianum Augustos appellauit vultu decens, solers ingenio, grauis aīo, & sermone cultissimus fuit, duas vxores duxit, & ideo lege omnibus cōcessit, vt impunè duo matrimonia suscipere possent, ex Iustina vxore Valentinianū, Gratam, Iustamq; & Gallā filios genuit. Saxonas Oceani accolas domuit. Alemanos attriuit, & victor ad Oceanū peruenit: huius autem Valentis tēpore Thirinus apud Mauritaniam regnum inuadens a Theodosio patre eius, qui postea imperauit, prælio victus, extinctus est, Valentinianos legatos Quadorum audiens subita ira accensus, in morbum incidit, quo post vndecim annos, menses octo, diesq; viginti, quam Imperiū assumpsisset annos quinq; & quinquaginta natus interijt. Valens in Oriente imperans post fratris obitum possessorib. bene subuenit, iudices rarò mutauit. huius & fratris tēporib. Procopius tyrannidem arripiēs sublatus est. Valens Gothos, qui Procopio auxilia miserant, victos Thracia exegit. Atalaricum Gruitugrorum regem in fugā vertit, sed infæliciter cum Gothis dimicans exercitu spoliatus, in casulā sagitta ꝯsauciatus aufugit, vbi anno Imperij quarto, vel (vt aliis placet) tertiodecimo, mēseq; quinto igne absumptus est. Gratianus Syrmij genitus in parte Occidentali regnauit. triginta Alemanorum millia apud Argentariam Galliæ oppidū bello extinxit. Scythas siue Tartaros coercuit, fratrem suum Valentinianū Iustina matre editum ꝯsilio merobaudis Tribuni consortem Imperii fecit: & cum bellis vbiq; imminentib. extremum periculū nomini Romano instare animaduerterat, Theodosiū, vt Orienti p̄esset, Augum pronunciauit. cum Gratianopolim Allobrogū ciuitatē ædificasse vocabulum oñdit, & dum ociosus suos idē negligeret, & Alanos veteri ac Romano militi anteferret, a Maximo, ꝗ apud Britanniam tyrannidem arripuerat, ætatis anno vndetrigesimo interfectus est, quum annos octo, quinq; & octoginta dies cum Valentiniano patre imperasset, & cum patruo & fratre tris, cum eodem fratre & Theodosio quatuor, & his omnib. accedente Archadio cum sex menses Imperium tenuisset.

48 **Valentinianus** Post Gratiani fratris † exitū ēt a Maximo Italia exactus, Theodosium, qui Orientē regebat, periit, a quo in occidentis regnum paruis copiis restitutus, octauo Imperij anno fraude Arbogasti Halanorum præfecti noctu in cubiculo strangulatus apud Viennam expirauit, hi duo Theodosius, & Valentinianus simul imperātes ita demum valere ꝯstōnem sanxerunt, si p̄cedente oīum procerū & senatus approbatione dictata esset, deinde prædictis iterū ꝯgregatis recitata & approbata, receptaq; foret. Iuris quoq; formulas, & non impetratæ actionis exceptione post Constantinum sustulerunt.

49 **Theodosius** Patre Theodosio † matre Thermātia natus gñe Hispanus, postquam cū Gratiano & Valētiniano quatuordecim annis imperasset, ambobus superuiuens Orientis & Occidētis Imperiū solus triēnio obtinuit, genus a Traiano, cuius moribus & corpore similis fuit, eum traxisse legimus. Hunos & Gothos diuersis prælijs subegit: cum Parthis, cæterisq; nationibus multis pacem poscētibus fœdus ꝑcussit. Maximum, qui Gratianum interfecerat, & Valētinianū Italia & Gallijs abegerat, apud Aquileiā occidit. Victorē quoq; a Maximo pře effectū Augustū sustulit mysteria lasciua, psalatriasq; comessationibus adhiberi lege prohibuit, cōsobrinarū nuptias tanquam sororum vetuit, quod Augustus ab Anthenodoro doctore philosopho acceperat. Theodosius quatuor & viginti Græcarum literarū cōpescuit. Eugeniū qui defuncto Valentiniano opera Arbogasti fact⁹ Imperator fuerat, cū Honorio filio superauit, & occidit. Arbogastus verò de se suppliciū sumpsit. Theodosi⁹ annos agens quinquaginta Mediolani excessit. superstitibus filiis duob. Archadio, & Honorio, quos e Flacilla susceptos consortes Imperij fecerat.

50 **Archadius** Cōstantinopoli. † Honorius Romæ Imperauit, ille ex Edoxa Flacillam, Martinā, Pulcherrimam & Theodosium, quē fecit Cæsarē, suscepit, Caianum bellum ciuile mouentē auxilio Gothorum inter Hellespontum & Cherronesum nauali prælio superatum interfecit tertiodecimo Imperij anno Theodosium in Imperio Orientis relinquēs, vita decessit. Honorius fratri superstes, cū quo Imperiū tredecim annis tenuerat. s̄. biennium, quo cum pře imperauerat, cū Theodosio iuniore sexdecim annis orbi præfuit. Rhadagasiū Gothorum regem in Etruria subegit, & eum a fuga retractum in carcere strangulauit, cuius successor Alaricus vrbem anno ab ea condita millesimo centesimo sexagesimoquarto cæpit, & Placidiam magni Theodosij e Galla secunda vxore filiam abducens eam Ataulpho propinquo suo vxorē dedit. Ataulphus aūt post Alarici mortē copiis præpositus moribus Placidiæ vxoris lenitus, cū Romanis fœdus percussit, & ob id a militibus sublatus est, & Placida Honorio iubente Constantio nupsit, quem Augustus Cæsarē, & consortem Imperii fecit, is ad liberandas Gallias missus Constantinum hostem ad primos impetus cōpressit, post cuius obitum Placida, & eius filij Valentinianus, & Honoria iussu Imperatoris pulsi fuerunt, & a Theodosio Archadii filio, qui Oriēti præerat, hospitaliter excepti fuere, mox Honorius febre decessit.

51 **Theodosius** Iunior Honorio superuiuens † cū post patris excessum iam sedecim annis cum patruo regnasset, duodequinquaginta annis Orienti præfuit, huius temporib. Gensericus rex Vādalorum post cædem multorū Carthaginem occupauit. Et cum nouæ leges, quæ a Cōstantino Cæsare, & reliquis succedentib. primordium acceperant, p̄mixtæ, & inordinatæ essent, ad similitudinē Gregoriani & Hermogeniani in codicē vnum Theodosius sub proprio cuiusque imperatoris titulo eas disposuit, quem de suo nomine Theodosianum vocauit, vita defunctus Constantinopoli cum patre sepulturæ traditus est.

52 **Valentinianus** Post Honorij † mortem a Theodosio iuniore Cæsar factus, & cū matre Romam missus, Ioannem factione Castini Imperatorē factum, & Aphricam sibi vendicantem oppressit, deinde acclamatione totius Italiæ Augustus ab Augusto appellatus est. Theodosij filiam in vxorem duxit, huius temporibus Attila toto potitus Septentrione iterum rediens primò Galliam, deinde Italiam ferociter inuasit, & super alias ciuitates Aquileiam euertit, & tunc excitatæ a fugientibus Attilam Venetiæ fuerunt, de qua re Blondus Forliuiensis lib. ij. decadis primæ & in eo. lib. qui de origine & gestis Venetorum inscribitur, multa commemorat: cū hoc Attila Aectius copijs Romanis præpositus apud Tholosam cōmittens, cessis ex vtroque exercitu ducentis, vel, vt alij scribunt, centum & sexagintaquinque fortissimorum hominum militibus victor euasit, vnde huius Aectij successus metuens Valentinianus illum occidit, non longè post Romæ in campo Martio Transtyla, & Otyla milites Aectij ipsum Imperatorem confoderunt, cū annis vndetriginta cum Theodosio, quinque & viginti, & quatuor cum Martiano imperasset. Maximinus post arripiens Imperium a populo Rom. tertio Imperij mense cæsus est. Eudoxa Valentiniani vxor, vt mariti cædem vlcisceretur, Gēsericum regem ex Aphrica vocauit, qui vrbe spoliata Eudoxam cum duabus filiabus abduxit, quarum altera Trasimundo eius filio nupsit.

53 **Martianus** Fauente Pulcheria † Archadij filia Oriētis Imperator post Theodosij excessum creatus est super annos quatuor, quib. iam Imperium cum Valētiniano tenuerat collegæ superstes biennio imperauit: cū Vandalis fœdus percussit, quietis amator, quietum habens Ortentem, arma nunquā nisi prouocatus commouit: dicere enim solebat, quandiu in pace viuere liceret, non oportere arma sumere. Constitutiones partim a se, partim ab aliis quibusdam Imperatoribus factas in vnū composuit, liberq; ex ijsdem factus Martiani constitutiones appellatus est, quæ interdum in ciuili disciplina referuntur ab hominibus, vt quidem tradunt, conspiratione Asparis sexto Imperij anno ereptus est. Martiani temporibus sequenti mense, quam Gensericus ab vrbe recesserat, populus Romanus cum toto senatu Auitum patriciū Romæ Imperatorem legit, sed mox interijt.

54 **Leo factione** Asparis Imperator Oriētis, † & Augustus appellat⁹ post cædem Ardaburij Cæsaris filij Asparis, nepotem e filia Zenonis filium, siue, vt alijs probabilius videtur, Leonem filium Cæsarem fecit xvj. Imperij anno interijt. Leo ij. anno imperauit, vterque morum non belli studiosus fuit. Hoc tempore Occidentis Imperium a multis laceratum traditur. Nam Maioranus post auitum ibi quatuor annis imperauit. Seuerus Rauennæ imperium arripiens postea totidem annis imperium tenuit, & Biorgum Alanorum regem superauit. Seuero Anthemius successit, quo extincto cum Rhicimere genere, Olymbrius a Leone Cōstantinopolim missus, vt viuenti Authemio regnum auferret, sine controuersia successit, & septem mensibus occidenti præfuit, mox Rauennæ exercitus Glycerum Imperatorem salutauit, sed a Nepote sororis filio regno pulsus anno sequēti fuit. Nepos deinde ab Oreste pulsus Solonis cæsus expirauit, demum interfecto Oreste, & Augustulo eius filio, qui iā post patrem Romæ imperabat, in exiliū misso. Odoacer rex Gothorum Romæ, & in tota Italia quatuordecim annis regnauit.

55 **Zeno** Isauris Ciliciæ † humilib. natus parentibus, vultu & moribus deformis fuisse traditur. Leone mortuo Oriētis nactus est Imperium, sub eo Ilus cum Leontio in Oriente ciuilem motum fecerunt. Basiliscum qui M. filium Cæsarem fecerat rediens e Syria Zeno ius suum repetens in Cappadociam cum filio relegauit, qui Lennis fame consumpti fuerunt. tandem xvij. Imperij anno Zeno excessit ab eo Theodoricus rex Ostrogothorum Italiam si Odoacrem superaret, impetrauit, qui hostem prælio victum interfecit, & ingenti lætitia ab obuio senatu populoq; Romano exceptus est.

56 **Anastasius** Dioscorus in diuinis † non trinitatem, sed quaternitatem esse adorandam præcepit, quapropter cælesti ira quarto & vigesimo Imperij anno, mense altero, dieque vndetrigesimo, annos natum supra octoginta fulminis ictu eum perijsse credibile est. Hinc ne incursiones Mysorum, Bulgarorum, & Scytharum cum fierent, obesse possent, a mari ad Zelibriam longum murū deduxit, ad eum Priscus Longinum Selymantheum catenis vinctum misit, & sub eo Athenodorus Tyrannus in Cicilia extinctus est, grauem motum Vitaliani militiæ magistri non gentis pondo auri sedauit.

57 **Iustinus** Thrax † vtroque parente ignobilis, a teneris annis suum, deinde bonū custos fuit, comes ordinis postea factus, mortuo Anastasio emptis cautè suffragijs Imperator electus est. Amantium Andream, & Theocritianū insidias parātes e medio sustulit, nono Imperij anno calen. Aprilis Iustinianum sororis suæ filium adoptauit & consortem Imperij fecit, quarto post mense decessit, in Occidente Theodoricus imperans triginta Gallorum millia prælio interfecit in carcere Ioannem Pont. Max. mori Romæ coegit, inde subita morte periens regnum Atalarico e filia nepoti tradidit.

58 **Iustinianus** animum reparando Imperio † admouens Persas, qui se in fines Romanorum effuderant, per Belisarium coercuit, Aphricam a Vandalis capto Gelimere rege eorū recuperauit, & cū in Italia Atalarico defuncto quarto Imperij anno Theudatus succedens militari deinde tumultu interijsset, & Vitigites regnum accepisset, Belisarius qui iussu principis contra Theudatum veniebat successorem hostis profligato exercitu Vitigetem fugauit, & ab Ioanne magistro militiæ captus primò Romam, deinde a Belisario Constantinopolim ductus est. Paulopost Gothi ductore Totila populationibus, & incendijs totam Italiam infestam reddiderunt, aduersum quos Narses mandato Iustiniani expeditionem suscipiens fælici vsus victoria, omnes pene deleuit, rexque gladio transfixus interijt. Totila enim pauloante Galliæ transalpinæ subueniens a Longobardis interfectus fuerat, vt Letus tradit, sed alij Narsem eum occidisse scribunt. Iustinianus insuper vsus præcipuè opera Triboniani, Theophili, Dorothei, Ioannis, Leontij, Thomæ, & aliorum doctissimorum hominorum infinitos Iureconsultorum libros in quinquaginta Digestorum redegit, Imperatorum sanctiones xij. libris complexus est. Auc & quatuor institutionum libros edidit. Et non immerito circa iuris ordinationem Iustinianus prædictorū opera vsus est; quoniam si Vallæ credimus, nec iura, nec forsitan latinas literas nouit; tum quia semper in Græcia vixit, tamen quia sæpe dominus Iustinianus, vt e numismate eius apparet, dici voluit, vt quidam alij Cæsares fecerunt, quod a iure Romano est alienissimum, & character ipse literarum, figuramque illorum temporum numismatis, Gothicum magis, quàm latinum redolet dominum dictum satis certa probatione tradiderim, nactus numisma eius aureum iam exolescētibus literis hoc nomine inscriptum. Quinimmo, vt Suidas scriptum reliquit, sicut orthodoxus, idest rectæ fidei, ita omnium literarum expers, atque etiam analphabetus Iustinianus fuit, qui ne elementa quidem literarū nouit, & cum aliorum, tum Triboniani doctrina in dictando iure, & redigendo vsus est, qui fuit natione Græcus, vt apud eundem Suidam legimus, omnis quidem religionis, sed Christianæ potissimum spretor, & adeo assentator & vafer fuisse dicitur, vt Iustiniano persuaserit, ne mortem timeret, quodq; Cælum cum corpore ascenderet. Quæsturam apud hunc principem gessit, tantaque ingenij doctrina polluit, vt omnes suæ tempestatis homines eruditionis notabilitate longè superauerit, alioquin auaritiæ ita deditus fuit, quòd lucri gratia ius semper venale habuerit, legesque, prout amici res postulabat, & latas reuocauit, & nouas tulit, fuit sermone blandus, & suauis, auaritiæque notas doctrinæ præstantia facile velabat, summos nactus honores leui tandem morbo decessit. Augustus ab Augusto, & Cæsar ab Iulio sicut cæteri Imperatores Iustinianus dictus est. Augusti etiā nomine Imperator authore Capitolino significabatur, sed cum quis Cæsar creabatur, tanquam principis filius & designatus Augustæ maiestatis hæres creabatur, vt A. Spartianus memoriæ tradidit, sic apud Gallos primus regis filius & patri successurus, a Delphinatu, cui præest, Delphinus appellatur, vnde mihi origo est, & armipotens tellus est, fœderisq;, quod cum aliquo semel percussit, tenacissima, Roma olim in coniuratione. L. Catilinæ, M. Cicerone, & Antonio consulibus explorauit, & hodie Gallici reges experiuntur, qui cum nostrorum militum gregariorum opera vtuntur, tamen patritios, & nobili genere natos in omni dimicatione habent. Hinc cognitu est facile quidnam in codice A. & C. significent, & Augustus enim, & Cæsar illis literis significatur, quot A. erunt, & C. tot Imperatores illius constitutionis authores fuisse ostenditur, nam & duos & tres semel imperasse supra retulimus, has tamen notas Tribonianus sibi pro voluntate formauit: nam si publicas sequi velimus, de vno Imperatore August. & Cæs. in pluribus Augg. & Cæss. dicendum foret, vt apud Probum legitur, & hoc numismata, & inscriptiones antiquæ probant, mutata tamen eligendi Imperatoris forma, variata fuit horum vocabulorum significatio. porrò vt Platina refert septē Germaniæ principibus eligendi Imperatorem Gregorius quintus deinde potestatem dedit, qui prius Cæsar ac Romanorū rex appellaretur, ac tum demum Imperator, & Augustus haberetur, si eum Romanus Pontifex confirmasset. Iustinianus duodequadragesimo Imperij anno non sanus mente decessit, reliquos imperatores commemorare non est animus, eo quòd ab eis nullas aut paucas constitutiones habeamus, & vt in principio diximus referre solos iuris ciuilis authores voluimus.

FINIS.

AYMARI RIVALLII ALLOBROGIS IVRIS CIVILIS HISTORIAE.

Liber Quintus.

SVMMARIVM.

1 Responsa prudentum quando primum & qualiter fiebant, & per quos, quamve auctoritarem obtinebant.
2 Capito offilij auditor quos libros scripserit. Item Labeo Antistius quātum iu omni genere disciplinæ valuerit, ibi. num. 3.
4 Masurius Sabinus summam rerum inopiam patiens a suis auditoribus sustentatus est.
5 Nerua Labeonem sequutus Tyberij Cæsaris familiarissimus fuit.
6 Caius Cassius Longinus Sabino successit de ciuitate expulsus fuit.
7 Proculus, qua fuerit tempestate, & cuius fuerit authoritatis.
8 Nerua de vsucapionibus libros conscripsit.
9 Cassius Longinus, qui ex equestri ordine ad præturam peruenit, quare obcæcatus a Nerone interemptus fuerit.
10 Cælius Sabinus librum de edicto ædilium curulium conscripsit.
11 Neratius Priscus, qui consulatum cum Antonio gessit, cuius æstimationis, & quare, & quot volumina scripserit.
12 Iulius Iubentius Celsus nouem & triginta Digestorum, Institutionum viginti, tredecim epistolarum libros edidit, & cuius temporibus.
13 Domitius Labeo Aristonis temporibus fecit librum epitomatum, et complures epistolarum scripsit.
14 Arrianus Iurisconsultus insignis de re militari & alios libros plures scripsit, necnon & Alex. regis gesta, & qua tempestate fuerit.
15 Caius Cassius decem iuris ciuilis libros scripsit.
16 Tertullianus consul a quo senatusconsultum Tertullianū lib. quatuor quæstionum, et de castrensi peculio vnum composuit, & cuius temporibus.
17 Saluius Iulianus vrbis præfectus, & bis cōsul Didij Iuliani, qui post Pertinacem imperauit proauus, quid in iure ediderit.
18 Volusius Metianus, siue Martianus iuris ciuilis temporibus Antonij Pij professor librum quæstionum, & fideicommissorum sedecim & publicorum quatuordecim scripsit.
19 Valens qui septem fideicommissorum libros composuit, cuius temporibus fuerit.
20 Iabolenus Iurisconsultus quo authore est vsus, Antonius Pius quot & in quibus libros scripserit.
21 Marcellus Iurisconsultus celeberrimus cuius fuerit temporibus, & in quibus scripserit.
22 Mauritanus sex libros ad leges composuit.
23 Serbidius Sceuola iurisperitissimus quo usus est. M. Antonius philosophus imperator in iuribus dictandis, præceptor Papiniani & Seueri, qui post Iulianum Imperio præfuerunt, quæ scripserit.
24 Terentius Clemens libros ad leges viginti composuit, & cuius temporib.
25 Martianus, quia Didio Imperatore iussus fuerat occidi, sed euadens postea fuit de Alexandri Imperatoris consilio, quot libros, & quales scripserit.
26 Aemilius Papinianus præfectus prætorio Seuero Imperatori & affinis & amicissimus iuris asylum quos libros scripserit.
27 Macer duos libros militarium composuit, publicorum duos, de officio præsidis duos, icaston duos, & duos de appellationibus.
28 Papirius Fronto quatuor responsorum libros composuit. Item de P. Furio Antiano. nu. 29. & de Maximo. nu. 30.
31 Caius quos libros, & quando scripserit.
32 Sextus Cecilius iurisconsultus qui cum Phauorino philosopho de legibus xij. tab. disceptauit, quos libros, & quibus temporibus scripserit.
33 Iulius Paulus prætor primum, & post consul sub quibus principibus fuerit, & quæ ediderit.
34 Hermogenianus sub Alexandro principe iuris scientiam professus sex iuris epitomarum libros reliquit.
35 Pomponius quot & quæ volumina scripserit, & de quibus rebus, & cuius temporibus.
36 Aphricanus Papiniani discipulus nouem libros quæstionum reliquit.
37 Fabius Sabinus Sabini filius consiliarius Alexandri Imperatoris quos libros scripserit.
38 Celsus quantæ fuerit authoritatis libros digestorum triginta, & quæstionum vnum, & viginti scripsit.
39 Domitius Vlpianus præfectus quos libros cuderit, & cuius temporibus.
40 Florentinus duodecim libros institutorum, & quibus temporibus scripserit.
41 Venuleius Papiniani auditor quos libros, & cuius temporibus scripserit.
42 Calistratus, qui sub Alexandro floruit, quos libros ediderit.
43 Herennius Modestinus Papiniani discipulus Maximi iunioris præceptor quos libros, & quibus temporibus scripserit.
44 Quintus Saturninus decem libros ad edictum reliquit.
45 Sextus Pedius quos libros, & sub quibus scripserit.

Responsa prudentum.

1 LAta Qualibet iuris ciuilis parte interpretatio prudentum necessaria esse cępit; nam ius constare non potest, nisi sit aliquis iurisperitus, per quem quotidie ī melius produci possit. Vnde prodijt † rñsum prudentum, ꝙ qui profitentur, iurisconsulti nominantur. Quòd autem hoc vltimum sit velut interpretatio superiorum, liquido de posterioribus iurecōsultis probatur, qui principum authoritate rñderunt: nā præscriptas quinque iuris ciuilis partes referūt, & post in Digestorum libris quinquaginta, ex eorum voluminibus a Tribuniano confectis interpretantur. Aliorum verò iurisperitorum nihil extat, quorum tamen plures testimonio Pomponij scripserunt. Sed ostendamus, quod nouissimi iureconsulti omnes iuris ciuilis partes referunt, & interpretantur. id primò in legibus xij. tab. Vlpianus septimo, & xl. Digestorum lib. demonstrat, nam cum vna xij. tab. lex neq; soluere tignum furtiuum ædib. vel vineis iniunctum, neq; vendicare permitteret, eam Vlpianus interpretans. Tigni appellatione contineri scribit omnem materiam, ex qua ædificium constat, vineęq; necessaria. Aliam populi legem idem de iniurijs interpretatur, cum relata lege Cornelia dicit, eam e tribus causis dedisse actionem, & paulopost inter verberationem & pulsationem legis Corneliæ verba discrimen assignat idem Vlpianus de adulterijs hæc legis Iuliæ verba incontinenti, filiam occidat, diligenter explicat. De plebiscitorum enodatione a iureconsultis facta Caium ad l. Aqui. audiamus, qui relatis Plebisciti verbis subiicit, apparere seruis nostris legem Aquiliā exequare quadrupedes. An autem a iureconsultis Senatusconsulta explicentur, cum alios, tū Vlpianum vide præmissa senatus decreti Velleiani verba xvj. Digestorum. lib. subtiliter explanantem, verba itaq; senatusconsulti omnia discutit. Prætorum etiam edicta iurisperiti interpretantur, in qua re Vlpiani de dolo sufficiet authoritas, qui dolum malum (cuius prætor meminerat) Seruium inducit diffiniētem, & quoq; deinceps prætoris verba ordinatim exponit. Postremò circa edictum emergentes quæstiones, vt in alijs, contingit iuris partibus, decidit. Quòd etiam principū decreta iurisconsulti enodent. Martianus author est relato Diui Pij rescripto de quæstionibus subijciens qualiter accipi deberet, & Vlpianus de testamento militis præmissa rescripti imperatorij vocabula enarrat: nam militem appellari dicit a militia, idest duritia, quam pro nobis sustinet. Pariter alia rescripti vocabula īterpretatur. Quinimmo & sua & antiquorum scripta iureconsultorum iuniores legum periti inuicem referūt. Paulus enim de emptione dicit Labeonem scripsisse, obscuritatem pacti nocere potius debere venditori, qui id dixerit, quàm emptori. Idem lib. v. supra quadragesimum Catonis scripta in probationem & discussionem suæ interpretationis adducit, tu ipse similia perquires. Sed ne in occulto habeatur, quod pauloante diximus, aliquos scilicet, iureconsultos imperatorum authoritate respondisse, aliquot verò sine illorum authoritate rñsa dedisse subiungam, quod apud Pomponium de hac re legimus: scribit enim iureconsultos omnes non eandem respondendi potestatem habuisse: nam ante tempora Augusti publicè respondendi ius non a principibus dabatur, sed qui fiduciam studiorum suorum habebant consulentibus respondebant, neque respōsa vtiq; signata dabant, sed plerunq; iudicib. ipsis scribebant, aut testabantur, qui illos consulebant. Diuus postea Augustus, vt maior iuris authoritas haberetur, primus constituit, vt ex authoritate eius iureconsulti respōderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficiis cępit: & ideo optimus princeps Adrianus cum ab eo prætorii viri peterent, vt sibi rñdere liceret, eis rèscripsit, hoc nō peti, sed præstari solere: & ideo si quis fiduciam sui haberet, & se populo rñdere oblectaret, ad rñdēdum se præpararet. Et ex horum tantum voluminib. & scriptis confici libros ff. quinquaginta Iustinianus mandauit, vt in epistolis duabus refert, quibus ius vetus enucleatur: & quidem ex immensis eorum libris optima quæq; & necessaria excerpta sunt, atq; in quinquaginta ffōrum libros redacta. Vnde sępenumero vnius iurecōsulti verba & superioris dicto ibi dependent, & frequenter sequens absoluit, quod præcedens promittit. Quasi præsentes, & vna, & tempestate cadē rñderint, qđ nequaquam verum est, cum diuersis fuerint temporibus, & separatim rñdēdo libros vnusquisq; conscripserit, & interdū antiquioris iurecōsulti verba ab iunioris & posterioris verbis dependent, quod e Tribuniani ordinatioue, & sociorum effectum est, quibus huiusce rei curam Iustinianus hac lege demandauerat, vt iureconsultorū nomina minimè tacerent, numerumq; librorum sine notis scriberent, vnde quælibet lex, siue magis rñsum excerptum fuisset, vt sciremus, quæ verba cuiusq; iuris prudentis essent, a quibusve eorum libris extracta forēt: sic in epistolis eisdem Iustinianus asserit, & e multis Pandectarum locis appa ret. Politianus enim legem quartam de verb. obli. ad vnguem ex ipsis Pandectis exscriptam ad Bologninū misit, quæ Pauli lib. xij. ad Sabi-

ad Sabinum fuit, legimus quoq; ex Sceuolæ primo rñsorū libro aliquid in titulo, ne quid in loco pub. fiat. Sic passim in ff. reperies. De his autem tm̄ iurecōsultis attingere est animus, qui Imperatorum authoritate rñderunt, & iuris scientiam in hac vltima reipublicæ specie professi sunt, vnde quicquid de ijsdem memorię tradiderūt Pomponius, Iul. Capitolinus, E. Spartianus, Lampridi⁹, alijq; historiographi commemorabo, & e libris Pandectarum quinquaginta, & in eas Iustiniani præfatione. Præterea ex A. Gellio, & Politiano ad Modestum singulorū opera referam. Duos tm̄ præmittam, quos principum authoritate non rñdisse haud leui coniectura existimo, qm̄ eorū scripta, quæ plura erant, Tribonianus in digesta non cōgessit. Prętcrea Masurius Sabinus a Pomponio primus traditur, qui authoritate Imperatorū publicè scripserit, & is horū alteri successit: ab his tm̄ duob. cęteri profluxere, quapropter ab ijsdem non ab re exordium sumetur. Atteius Capito horum prior est, & Labeo Anastasius alter.

2 **Capito** Iuris † priuati & publici ſm Gellium peritissimus Offilium audiuit, consul Augusti tēporibus fuit, commentaria ad xii. tab. sicut ducentos sexaginta cōiectaneorū libros reliquit, septem de pontificio iure & librum singularē de officio senatorio conscripsit, & de iure sacrificiorum decem, vt apud Macrobium Saturn. lib. iij. reperimus. Cōmentarium de iudiciis publicis composuit, ex quo sextum libri decimi capitulum Gellius excerpsit, cætera in eo scripta desiderantur.

3 **Labeo** Antistius † Trebatio operam dedit, is Capitonis sententia legum atque morum populi Romani iurisq; ciuilis doctus apprime fuit, quam disciplinam si Gellio lib. xiij. credimus, principali studio exercuit, & cōsulentibus de iure publicè rñdit, cęterarumq; bonarum artium non expers fuit, nā in Grammaticā atq; Dialecticam literasq; antiquiores altioresq; penetrauit Latinarum vocum percallensq; origines, rationesq; ea præcipuè scientia ad enodandos plerosq; iuris laqueos utebatur: annū ita diuisit, vt Romæ sex mensibus cum studiosis esset, & sex mensibus secedens cōscribendis libris operam daret. Quadraginta vel (vt aliis magis placet) quadringēta volumina ꝯscripsit, inter quæ cōmentaria ad duodecim tabulas, & quadraginta posteriorum libros cōposuit, qui post eius mortē editi fuere, libros triginta ad prætoris peregrini edictum reliquit, & vrbani cōplures, & octo Pithanon, idest credibilium, seu verisimilium. Hunc hoīem vsq; eo nimia libertas agitauit, vt apud Gellium in lib. xiij. Capito retulit, ꝙ Diuo Augusto iam principe, & rempublicam obtinente, ratum tm̄ pensumq; nihil haberet, nisi quod iustum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset. Vnde lectione Senatus cum trium virum egeret. M. Lepidum hostem olim Augusti tūc regnantis legit, vt est apud Tranquillum in Augusti vita scriptū, interrogantiq; Augusto, an essent alijs digniores suum quęque iudicium habere respondit. Hi duo Iureconsulti, vt Pomponius scribit, primum duas Sectas fecerunt: nam Atteius Capito in his perseuerabat, quæ ei tradita fuerāt, at Labeo ingenij facilitate fretus, & fiducia doctrinæ plurima innouare instituit. Ang. Politianus ad Modestum e Labeonis huius scriptis pandectas etiam cōfectas eē putauit, sed magis e Labeonis Domitij operibus, de quo paulopost dicetur, fuisse pro aliqua parte cōpositas crediderim. Idē ēt inter ffōrum authores. Q. M. Sceuolam pontificē Max. & Gallum Aquiliū, si Iustiniano credimus, malè enumerat: nam in epistola ij. qua ius vetus enucleat, Iustinianus pandectas iussu suo esse compositas scribit e iurisconsultorum libris, quib. exponendarum legum auctoritatē Imperatores prębuerant, & longè ante Imperatores Augustos Sceuola, & Gallus fuerunt.

4 **Masurius** † Sabinus Atteio successit, & cum in Tyberij Cæsaris familiaritatem deuenisset, ab eo vt populo rñderet obtinuit, hoc tamen illi ab Augusto prius cōcessum fuerat, in equestri receptus est ordine, annos quasi agēs quinquaginta, maxima laborans inopia a suis auditoribus sustentatus est, duodecim memorabilium libros reliquit, iurisque ciuilis tres cōmentarios de indigenis, & librum, cui titulus est de furtis, cōposuit, de hoc iurecōsulto Persius meminit, cū in quinta Satyra ait, Vindicta postquam mens a prætore recessit, Cur mihi nō liceat iussit quodcūq; volūtas, Excepto si quid Masuri rubrica vetauit.

5 **Nerua** † Labeonem secutus est, & Tyberij Cæsaris familiarissimus fuit, hi duo adhuc Capitonis, & Antistij discordias auxerunt.

6 **Caius** Cassius Longinus † Sabino successit Tuberonis Seruij Sulpitii nepte genitus est cōsulatum cum Quartino temporibus Tyberij gessit. Plurimum in ciuitate auctoritatis habuit, de ciuitate expulsus a Cęsare in Sardiniam fugit, postea reuocatus a Vespasiano vita defunctus est.

7 **Proculus** † Neruæ successit auctoritate supra omnes sui tēporis valuit, ideo appellati sunt partim Cassiani, partim Proculiani, q in discordiis a Capitone cęptis, & Antistio perseuerarunt, horum tamē dissensiones iurisperiti sequentes terminarunt, vt ex eorum scriptis in libris pandectarū adhuc videre possumus: nam alteram opinionem penitus interdū abiiciunt, & mediam aliqñ viam eligūt. Paulus enim Sabini, & Cassij reprobata opinione veriorem esse Neruæ & Proculi sñīam lib. digestorum duodeuigesimo affirmat, vt sine nūmis d ci venditio nō possit, & Caius mediā eligendo viā, de acquir. rer. do. scribit, verius esse, qđ Sabinius & Cassius senserunt, vt species ex aliena materia facta, sit materiæ dñi, si ad eandē materiā reuerti possit, quod si non possit reuerti, verius esse dicit, qđ Proculo & Neruæ placuit, vt facientis sit illa species, cum trique indistinctè loquerentur, horum similia passim in ciuili disciplina inuenies.

8 **Nerua** filius † Proculi temporibus fuit, libros de vsucapionibus conscripsit, & Vlpiano authore annū agens decimumseptimum publicè de iure respondit.

9 **Cassius** alter † Longinus ex equestri ordine ad præturam vsq; peruenit, huic orbato luminibus Nero obiecit, vt apud Suetonium reperimus, quod in vetere gentili stemmate. C. Cassii percussoris Cæsaris imagines retinuisset, & hac ratione eum interemit.

10 **Celius** Sabinus Cassii auditor † plurimum temporib. Vespasiani potuit, librum de edicto ædilium curulium conscripsit.

11 **Neratius** † Priscus cum Antonio consulatum gessit, patri Celso operā dedit. Traianus princeps amicorum cōsensu eum successorē vsq; eo fertur destinasse, vt Spartianus in vita Adriani scripsit, vt ei aliquando prouincias cōmendauerit, si quid fatale sibi contigisset, mox Neratius in Adriani consilio fuit, cuius plura aliquando extabant volumina. Mēbranarum libri septem, Quæstionum tres, quinque responsorum, e Plautio decem, & quatuor epistolarum. Regularum quoq; quindecim libros, & vnum de nuptiis composuit.

12 **Iulius** Iubentius Celsus filius † cōsul cum Neratio Marcello, & iterum cum Iulio Balbo Diui Adriani temporibus fuit, vnde quadraginta ffōrum libros, & institutionum viginti conscripsit, tredecimq; libros epistolarum edidit.

13 **Domitius** Labeo, & Aristo eodem tempore fuerunt, quorum prior librum † epitomatum, & cōplures epistolarū libros cōposuit. Aristo aūt volumina de decretis Frōtianis scripsit, fuitq; iurecōsultus Gellii sententia nequaquā indoctus, in cuius libro furta omnia apud veteres Aegyptios fuisse licita, & impunita, Idem Gellius lib. xi. se legisse scribit.

14 **Arrianus** Insignis iuriscōsultus † complures libros præsertim de re militari reliquit, & sunt qui putāt hunc Arriani, & Antonini fuisse temporibus, & eum esse Arrianum, qui gesta Alexandri regis scripsit, quod nullus ideo improbare pōt, ꝙ iureconsulti ius non historiam scribant, si aliud non afferat: nam Celius antipater, & plures alii Iureconsulti historias conscripserunt, sed & carmina Modestinus edidit.

15 **Caius** Cassius etiam diui Adriani † temporibus fuit, ad quē sua ætate mulierem cū quinq; liberis, quos vno fętu enixa erat, productam fuisse dicit. Decē iuris ciuilis libros scripsit.

16 **Tertullianus** Quatuor † libros quæstionum, & singularem de castrensi peculio composuit, consul fuit, & ab eo Senatusconsultum Tertullianū, quod Adriani temporib. factum est, nisi fallor, nomen habuit.

17 **Saluius** Iulianus iurisconsultus † vrbis præfecturam, & bis consulatum gessit. Didii Iuliani, qui post Pertinacem imperium adeptus est, proauus fuit. Sub Adriano perpetuū (vt Eusebius & Eutropius scribunt) edictū cōposuit, & adeo prætoris edictum diligenter ordinauit, ꝙ ſm Marcellum caput siue nouam clausulam introduxit, quæ ad perfectionē edicti pretoris, quo liberi emancipato pr̄i coniunguntur, desiderabatur. Adrianus princeps cū iudicaret Saluiū in cōsilio habuit, eū deinde Antoninus Pius, postremò diui fratres ī magna veneratione habuerunt, huius apud Pomponium illa extat memorabilis sententia. Et si alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc quidem addiscere vellē. Nonaginta ffōrum libros de ambiguitatibus, vnum ad Minutium, sex & quatuor ad Vrseum reliquit.

18 **Volusius** Metianus iuris ciuilis scientiam Antonini Pii temporib. professus est, huic Imperator Marcus Antoninus philosophus in ciuili disciplina operam dedit, lib. Quæstionum fideicommissorum sexdecim & publicorum quatuordecim conscripsit. Sed Martianum pro Metiano sæpe vitio librariorum legimus.

19 **Valens his temporibus** Claruit, † & septē fideicommissorū libros composuit.

20 **Iabolenus** † Iurisconsultus fuit celeberrimus, & eo in iure Antoninus Pius vsus est, e Cassio quinque libros, epistolarū quatuordecim, & quinq; ad Plautiū reliqt.

21 **Marcellus** Hoc tempore † necnō sub Seuero floruit, octo super triginta ffōrum libros, responsorum vnum, quæstionum duodetriginta composuit, duo de iure conscripsit militari, sex ad leges & quinque de officio consulis, fuerunt & Antonini Pii temporibus alii iurisperiti. Vindius, Verus, & Vlpius non leues iuris authores, sed qualiter eorum libri inscribantur, non satis constat.

22 **Mauritanus** sex libros ad ll. † & Taruntius paternus Militarium quatuor composuit.

Serbidius

23 **Serbidius** Sceuola iuriſperitiſſimus † fuit, eo M. Antonius philoſophus imperator vſus eſt, præcipue cum iura dictauit. Papinianum & Seuerum, qui poſt Iulianũ præfuit, imperio, docuit, viginti libros quæſtionum rñſorum ſex quadraginta ſſorum, & regularũ quatuor ſcripſit, de q̃one familiæ vnum, & vnum librum quæſtionum publicè tractatarum reliquit, dicere ſolebat ius ciuile vigilantibus ſcriptum eſſe.

24 **Terentius** Clemens, † & Menander per hæc tempora floruere, hic libros militiarum quatuor, ille viginti ad leges reliquit.

25 **Martianus** duos libros de appellationib. & ſexdecim inſtitutorum † ſcripſit, eiuſdem eſſe quinq; alij libri feruntur, qui regularum inſcribuntur libros etiam ſingulares tres compoſuit, quibus eſt titulus de delatoribus. Hypothecariæ, & ad ſenatuſconſultum Turpillianum Martianus a Didio Iulianus Imperatore occidi iuſſus eſt. Sed euadens poſtea de conſilio Alexandri principis fuit, duos libros publicorum iudiciorum etiam reliquit.

26 **Aemilius** Papinian. prætorio præfectus † Imperatori Seuero amiciſſimus, & (vt aliqui tradunt) affinis etiam per ſecundam vxorem fuit, eum iuris aſylum, & doctrinæ legalis theſaurum Spartianus vocauit vnde viginti libros rñſorũ, q̃onum ſex & triginta compoſuit, duos diffinitionum libros, & de adulteriis ædilium quoq; curulium ſingularem librũ, & duodeuiginti ſſorum reliquit, eum occidi, eo ꝙ parricidium excuſare noluiſſet Imperator Antoninus iuſſit, multi enim dñt Baſſianum Antoninum occiſo fratre illi mandaſſe, vt & in ſenatu per ſe, & apud populum facinus dilueret. Papinianum aũt non tam facile parricidium poſſe excuſari, quam fieri, rñdiſſe Sixti Pontificis temporibus vrna argentea his verbis inſcripta Romæ a quodam ruſtico inuenta eſt. Aemilij Papiniani iureconſulti, & præfecti prætorio requieſcunt hic oſſa, cui infelix pater & mater ſacrũ fecerunt mortuo anno ſuæ ætatis xxxviij. alii antiquorum marmorum inſcriptiones ſecuti, ſic dñt. Aemilio Paulo Papiniano præfecto prætorio iuriſconſulto, qui vixit annis xxx. ſex, diebus decem, menſib. tribus. Papinianus Hoſtilius Eugenia gracilis turbato ordine in ſenio heu parẽtes fecerunt filio optimo. Dũ hæc contẽplor, & iureconſulti iſtius opera cogitabundus pſpicio exẽplo Cæſaris apud Magni Alexandri imaginẽ, ingemiſco, quaſi ingenii qualitatem perteſus, quòd in ætate, qua iam Papinianus magnam vt eius vitæ breuitas docet ſuorum librorum partem conſcripſiſſet, nihil ĩ iuris diſciplina memorabile egerim, annũ enim quintum & vigeſimum gero, & conſultores nullos adhuc admiſit, prohdolor nec reſponſis humanam ſocietatem iuui.

27 **Macer** Duos libros militarium compoſuit, † publicorũ duos, de offi. præſi. duos. Icaſton duos, & duos libros de appellationib. ſcripſit Archadius vnum de teſtib. & Ruffinus duodecim libros regularum compoſuit.

28 29 30 **Papirius** Fronto quatuor † rñſorum libros reliquit. Publius † Furius antianus pr̃ quinq; libros edicti cõpoſuit, & Maximus † ad legem Falcidiam libros edidit.

31 **Caius** Duos & triginta libros † ad edictũ prouinciale ſcripſit, ad leges quindecim, ad edictum publicũ quindecim, aureorum ſeptem: huius ẽt Dodecadelti, hoc eſt duodecim tabu. ſex libri erant, & tres inſtitutionũ, de manumiſſionib. tres, fideicommiſſorum duo, & quatuor ſingulares, quorum primus regularum inſcribitur, alteri de caſibus eſt titulus, tertium Dotalitiorum, & quartum Hypothecariæ vocauit. inter homines Baſſiani Antonini temporibus fuit libros ſeptem de origine vocabulorum etiam reliquit.

32 **Sext.** Cecilius in diſciplina iuris † atq; legibus populi Romani noſcendis, interpretandiſq; ſcientia, vſu & authoritate illuſtris fuit, huius & Phauorini philoſophi elegans de legibus xij. tab. diſceptatio apud A. Gellium lib. vigeſimo legitur, libros de ſignificatione verborum, quæ ad ius ciuile pertinerẽt, ſcripſit, & Hadriani tempore floruit.

33 **Iulius** Paulus Iaboleno & Papiniano operã dedit. † Præturam primum nactus, deinde conſulatum geſſit. Præfectus ab Heliogabalo, ſiue (vt aliis placet) ab Alexandro factus apud eum in magna veneratione fuit. tres & viginti reſponſorũ libros conſcripſit. Quæſtionum ſex ſupra viginti, ad edictũ octoginta tres, & viginti breuium, ad Plautium duodeuiginti, ad Sabinum ſexdecim, decem ad leges, regularum ſeptem, ſentẽtiarum vel factorum ſex, ſententiarum rurſus quinque, ad Vitelliũ quatuor, ad Neratium quatuor, fideicõmiſſorum tres, de adulteriis, decretorum tres, manualium tres, de officio proconſ. duos, ad l. Iul. duos. Inſtitutorum duos, de iure fiſci duos, ad legem æliã ſentiam tres, libros præterea ſingulares reliquit, regularum rurſus, re ſingularum tertiò, de officio præf. vigilum, de pœnis Paganorum, de officio præfec. vrbi. de pœnis militum, de vſuris, de iure codicillorum, de officio prætoris tutelaris, de pœnis omnium legũ, de gradib. & affini. de excuſationibus tutelarum. ad S.C. Orficianum, ad S.C. Tertullianum, ad S.C. Velleianum, ad S.C. Libonianum, ſeu Claudianum, ad S.C. Syllanianum, ad regulam Catonianam, de extraordinariis criminib. de Hypothecaria, ad Municipalem, de publicis iudiciis, ad or̃onem diui Seueri. de inof. teſta. de ſecundis tabulis, ad or̃onem Diui Mar. de tacito fideicommiſſo, de ſeptẽuiralibus iudiciis, de iuris & facti ignorantia, de iure ſingulari, ad l. Fal. ad legem Velleiam, ad legem Cinciam, de portionib. quæ liberis damnatorum conceduntur, de adulteriis, de iure libellorũ, de iure patrona. de teſtamen. de inſtructo & inſtr̃o, de appellationibus, de iure patronatus, qđ ex lege Iulia & Papia venit, de actionibus, de interceſſionib. fœminarum, de concurrentibus actionibus, de legi. de libertatibus dandis, de donationib. inter vir. & vx. de legitimis hæreditatibus & de ſenatuſconſulti. Librum etiã ſingularem, cui eſt titulus, de variis actionib. & octo ſſorum libros compoſuit. Patauinus fuit, eiuſq; ſtatu a (vt audio) adhuc extat in patria, quam tanti viri doctrina, & amore captus viſerem, niſi Cæſaris & Gallici regis milites Patauium obſiderent.

34 **Hermogenianus** † ſub Alexãdro principe iuris ſcientiam profeſſus, ſex iuris Epitomatum libros reliquit, Iulius autem viginti conſtitutionum libros conſcripſit.

35 **Pomponij** Complura extabant † aliq̃ñ volumina, viginti epiſtolarum libri, ad ædẽ octoginta, ad edictum quatuor & octoginta, inſuper vnum & quadraginta libros lectionum ad Q. Mutium ſcripſit, ad Sabinum quinque ſupra triginta, variarum lectionum quadraginta, librum ſingularẽ regularum etiam reliquit quadraginta ſſorum, de ſtipulationib. decem & ſeptem, ſenatuſconſultorum quinque, ad Plautium ſeptem. Enchiridij duos & quinque fideicommiſſorum. Diſcẽdi cupiditatem ſolam viuendi rationem optimam exiſtimauit, eamq; in octauum ſuper ſeptuageſimum ætatis annum perduxit, in terris Alex. temporib. agens, eius familiaris & fere ſocius fuit.

36 **Aphricanus** non leuis † in ciuili profeſſione author Alexãdro Imperatore familiariter vſus 37 eſt inſtructus a Papiniano, nouem libros † quæſtionum reliquit.

Fabius Sabinus pr̃em Sabinum inſignem virum & conſularem habuit, ad quem Vlpianus, Paulus, & Põponius libros ſcripſere. Papinianum audiuit, de ꝯſilio Alexãdri principis fuit, tres rñſorum libros reliquit, ad Vitellium xx. ſſorum. & ad edictum prætoris vrbani quinque, tres libros præterea iuris ciuilis ſcripſit, epiſtolarum octo, & ex Proculo ſingularem.

38 **Celſus** Non minorem authoritatẽ † quàm Sabinus apud Alexandrum habuit, & ſimiliter operam Papiniano dedit, ad Sabinum tres & triginta digeſtorum libros, quæſtionum vnum ſ̃. viginti conſcripſit.

39 **Domitius** Vlpianus præfectus prætorio † Alexandri familiariſſimus, tutor & ſcrinii magiſter fuit, eum verticem legum & nobiliſſimum & egregium Modeſtinus appellauit, decem libros pro tribunali, & totidem de officio proconſulis reliquit, ad edictum tres & octoginta, viginti ad leges, ſeptem regularum, fideicõmiſſorũ ſex, eius prætereа eſſe libri quinque de adulterijs ferũtur, de appellationibus quatuor, ad Sabinũ vnus & quinquaginta, opinionum ſex, de officio cõſulis tres, rñſorum duo, ſex de ſenſib. inſtitutorumq; duo, ſeptem etiã libros ſingulares compoſuit, quos ſcripſit de ſponſalibus, de officio præfecti vigilum, de officio prætoris tutelaris, de officio quæſtoris regularum, de officio præfecti vrbi. de officio curatoris reipublicæ, libros publicarum diſceptationum ad perennem ſcientiam, & memoriam pariter edidit. Tyriorum colonia originẽ traxit, quæ ſeculorum antiquiſſima, armipotens, fœderiſque, quod cum Roma. percuſſit, tenaciſſima fuit.

40 **Florentinus** his tẽporibus † ſicut Triponius floruit, quorum prior duodecim libros inſtitutorum, & alter vnum & viginti, quos inſcripſit, diſputationum compoſuit.

41 **Venuleius** Alexandro gratiſſimus, † & Papiniani auditor decem libros actionũ conſcripſit, vnũ de pœnis. Paganorum & publicorum tres, præterea ſex libros, quibus eſt titulus de interdictis, vndeuiginti ſtipulationum, & quatuor de officio proconſulis edidit.

42 **Caliſtratus** quatuor libros † de iure fiſci reliquit, de cognitionibus ſex, inſtitutorum tres, quæſtionum tres, & ſex edictorum monitoriorum, hunc ſicut alios complures Alexander in magno honore habuit.

43 **Herennius** Modeſtinus † Papiniani diſcipulus conſulatum Alexandri temporibus geſſit. Maximum iuniorem docuit librum vtiliſſimum, qui de excuſatione tutelæ & curæ inſcribitur e Græco in Latinum in ſermonem tranſtulit, & vbi aliqua ad transferẽdum inepta cognouit, ipſa legum verba appoſuit, quare hæc quæ Tribonianus ex illo Modeſtini libro ad conficiendam magnam tituli partem de excuſationibus tutorum exerpſit, multi imperitia Græci ſermonis perperam intelligunt. Politianus tñ non modo Modeſtinum illius tituli partem tranſtuliſſe inficiatur, verumetiam indocto cuipiam totius tituli translationem aſcribit, quã eſſe ineptã affirmare audet. Modeſtinus ẽt decem libros regularum cõſcripſit, excuſationum ſex, duodecim pandectæ, differentiarum nouem, eius præterea eſſe vndeuiginti rñſorum libri dñr, de pœnis quatuor, ſingulares

gulares de præſcriptionibus, de legatis & fideicommiſ. de teſtamen. de ri. nup. de enucleatis caſibus, de differentia dotis, de manumiſſionib. de inof. teſtam. & de eurematicis. metricè argumenta, quæ hactenus Ouidio Naſoni aſcripſimus, in libros Virgilij fecit, ſi Benedicto Philogio Florentino ad probationem citãti codicem Maronis vetuſtiſſimum credimus. Fuere Alexandri temporibus Hermogenes, Alphenus iunior, Metianus Proculus, & Iulius Frontinus, qui omnes ſplendidiſſimo Papiniano operam dederunt, & Alexandri Imperatoris familiares, & ſocij fuerunt, & plurimos in iure ciuili libros conſcripſere, ſed qualiter eos inſcripſerint, adhuc in occulto eſt apud me. Te admonere velim præmiſſos ferè omnes Iureconſultos, qui ſub Imperatore Alexando inter homines fuerunt Seueri & Antonini temporibus etiam claruiſſe, vt ex eorum ſcriptis liquet, ſed cuius temporibus ſequentes Iuriſperiti ius ciuile profeſſi ſint, non ſatis conſtans eſt opinio.

44 **Quint.** Saturninus decem libros † ad edictum reliquit, & Suphus duos quæſtionum libros cõſcripſit. Adria-45 nus verò duos † libros de interdictis compoſuit, aſt Puteolani extabant aliquando aſſeſſorum libri.

46 **Sextus** Pedius de ſtipulationibus † libros conſcripſit, & ad edictum quinque & viginti, in quorum vltimo, vt Paulus refert, de bonorum poſſeſſionibus notas non eſſe literas noſtras ſcribit, quo argumento ſcribentes ſyllabas, aut dictiones compendiarijs notis confutantur, cum e literis ſyllabæ, e ſyllabis dictiones fiant, ſicut or̃o ex dictionib. conficitur. Sed hæ notæ nõ ſunt literæ, ergo ex eis ſyllaba, nec dictio fieri poſſunt, hoc vitio cum in alijs vocabulis, tum his in tribus, quòd, quæ, quàm, quãdo non inflectuntur noſtræ ætatis homines laborant, de quo in noſtris de ortographia libris, quos adoleſcens adhuc conſcripſi, abunde diximus, & memini patrem meum Guigonem Riualliũ Iuriſconſultum (dum allata a tabellione quorũdam Iuriſperitorum frequenter notis vtentium reſponſa præſes Marcellinopolitanus legeret) ſubridendo dixiſſe notas multorum imperitiam excuſare, qui in barbariſmum, aut ſolœciſmum cum alijs modis, tum ſi promiſcuè literis, aut caſibus vterentur, incidere dubitantes notas libẽter vſurpant. Et apud veteres vſus notarum nullus erat. Sed vt celeriter comprehenderent quædam verba atq; nomina e communi cõſenſu primis literis notabant, vt Probus tradit, & monumenta antiqua, hiſtoriarum libri, & numiſmata docent. De altera parte iuris ciuilis, quæ ius non ſcriptum appellatur, dicere non eſt animus, propterea quòd in origine parum difficultatis habeat: nam diuturni mores conſenſu vtentiũ comprobati id ius conſtituunt, legeſque imitantur, tollunt, aut interpretantur. Et non immeritò in duas ſpecies ius ciuile Romanorum ſicut in principio libelli noſtri diximus. diſtributum eſt; quoniam eius origo ab Athenienſibus, & Lacedæmonijs authore Iuſtiniano fluxiſſe vr̃, & Athenienſes legibus ſcriptis rempublicam magis gubernabant, Lacedæmonij autem tm̃ ab vſu iuris ſcripti abſfuerunt, vt Licurgus eorum legiſlator ſanctione conſtituerit, ſi Plutarcho credimus, ne ſcriptis vterentur legibus.

AYMARI RIVALLII ALLOBROGIS IVRIS CIVILIS HISTORIAE, Liber ſingularis.

SVMMARIVM.

1 *Ius pontificium, ſeu canonicum a quibus manarit.*
2 *Pontifex maximus primus quis fuerit, & a quo creatus.*
3 *Conſtantinus Imperator ſtatuit, vt in eligendo Pontifice neceſſaria non eſſet principis authoritas, quæ olim erat requiſita, & qui Imperatores illius ſunt imitati ſententiam.*
4 *Otho Imperator Romanus ius eligendi Pontificem a clero populoq; Rom. ad ſe & ſuos ſequaces retraxit, & qui Imperatores fuerunt imitati.*
5 *Petrus Apoſtolus primus Pontifex maximus Chriſtianus, quid ſanxerit in eccleſia.*
6 *Gregorius Nonus librum Decretalium per Raymundum ſub congruis titulis redegit, & ſuas conſtitutiones illi volumini adiecit.*
7 *Bonifacius Octauus librum ſextum Decretalium confecit.*
8 *Guelphorum, & Gebellinorum factio quib. temporibus, & quare orta eſt.*
9 *Iubileus annus quinquageſimo anno quoque per Clementem celebrari ſtatuitur, & quare.*
10 *Bonifacius Octauus Philippo pulchro Gallorum regi infeſtus fuit, et quales inter vtroſq; fuerint diſcordiæ, & Bonifacii finis infauſtus.*
11 *Clemens Quintus librum Clementinarum compoſuit, quem Ioannes vigeſimus eius ſucceſſor edidit.*
12 *Bonifacius Octauus aliiq; Pontifices poſt ſextum Decretalium librum extraordinarias aliquot conſtitutiones ediderunt.*

POſtremò Sciendum eſt, conſtitutiones ẽt a Pontificibus fuiſſe relictas, quæ ſub nulla iuris ciuilis parte continenẽ, ſed per ſe ius ſeparatum con-1 ſtituunt, † quod pontificium a cõditoribus appellat̃, de quo aliquid dicẽdum eſt, quum ciuilem ſanctionem ſæpius tollat, reſtringatque, & eo ad ius vnicuique reddendum frequenter vtamur: pauca tñ de hoc iure põtificio referã: quia non ſex partes, vt ius ciuile, ſed vnam tm̃ habet: per paucis .n. diuorum pr̃um conſtõnibus exceptis, de quib. pars Decreti facta eſt, ſolas Pontificum ſanctiones continet, præterea in ſecundo iuris ciuilis hiſtoriæ libro multa ex hoc iure explicuimus. Ante oẽs ergo Numa Pompilius põtificem maximũ 2 creauit, † quẽ oĩbus præeſſe aliis pontificib. conſtitutis voluit, & ei oĩa exſcripta exſignataq; attribuit, vt in primo Liuij libro legitur, & quib. hoſtijs, quibus dieb. ad quæ templa ſacra fierent, cæteraq; omnia publica priuataq; ſacra idem rex põtificijs ſcitis ſubiecit, vt eſſet, quo plebs conſultum veniret, ne quid diuini iuris patrios ritus negligendo & peregrinos aſciſcendo turbaretur, voluit quoq; Numa Pompilius, vt non ſolum cœleſtes cærimonias, ſed iuſta etiam funebria, placandoſq; manes idem pontifex edoceret, & quæ prodigia fulminibus alioue iuſſu miſſa ſuſciperẽtur, atq; curarentur in pontificis cura poſuit. Ius etiam ciuile, & interpretandi ſcientia, & actiones populo dandæ, tantiſper apud collegium pontificum inter ſacra, cærimoniaſq; deorũ fuerunt, Põponius Iuriſconſultus, Liuius, Valeriuſq; & alij ſcribunt: dum has actiones ab Ap. Claudio in forma redactas Cn. Flauius ſcriba, & libertino patre genitus populo tradiderit, & ius ciuile vulgauerit, vt deinceps in iure ciuili authoritate pontificum opus non fuerit. Sed poſtea de religione quaſdam conſtitutiones epiſcopi pontifices fecerunt, pontificaleſq; libros, & pleraq; alia habuerunt, vt abunde ſatis poſt Ciceronem in ſecundo iuris ciuilis hiſtoriæ libro retulimus. Hunc pontificatum maximum ſuffragijs populi etiam geſſerunt Imperatores, & quas vxores habebant, vt Cæſar, Mutius, Scæuola Iuriſcõſultus, Auguſtus, Titus & alij complures, ſicut hiſtoria vbiq; docet. Et cum quatuor pontifices ab initio eſſent, & hi quidẽ patricij omnes poſtmodum Ogninio plebiſcito alij quatuor e plebe additi ſunt, vt in plebiſcitis diximus, ius ẽt pontificum ac aliorum ſubrogandorum collegio ipſorum competebat, ſed poſtea iſtud ius pontificum ac aliorum ſacerdotum ſubrogandorum a collegijs ad populum translatum eſt per Cn. Domitium plebis tribunum, vt Trãquillus in Nerone author eſt. Propterea ꝙ aliũ, quàm ſe in patris ſui locum põtifices cooptaſſent: primus aũt, qui pontificatũ maximum geſſerit, Martius Martij patricij filius fuit, huncq; Numa creauit. Aſt longè poſt alium ſanctiorem pontificatũ Chriſtus imperante Auguſto natus inſtituit, & Petrum ore ſuo ſacratiſſimo primum Pontificẽ & ſuæ religionis Chriſtianæ paſtorem atq; pr̃em conſtituit, eiq; claues regni cœleſtis dedit, ac ſm̃ Matthæum fidei noſtræ ſcriptorem, & hiſtoricum, ligandi ſoluendiq; ptãtem, & quid in terris ligaret, ſolueretve in cœlis, ligatũ vel ſolutum foret. Alij poſt Pet. antiſtites populi ſacerdotum ſuffragijs habita Imperatoris confirmatione 3 creati fuerunt, ſed poſtea † Cõſtantinus Imperator ſanctitate Bened. ſecundi permotus cõſtituit, vt in eligendo Pontifice neceſſaria nõ eſſet Imperatoris authoritas, idẽ poſt Conſtantinũ Adrianus tertius antiſtes magnus inſtituit. Sed deinde cõpulſo Ioã Clerus populuſq; Rom. Leonem octauum creaſſet, & adhuc mutata ſnĩa Benedictũ obrogato Leone ſuffeciſſent Otho Imperator 4 Romanorũ incõſtantia pertæſus oẽm eligendi Pontificis † authoritatem a clero populoq; Romano ad Imperatorẽ tranſtulit, & reiecto Benedicto ſuſcipere Leonẽ coegit, vt apud Platinam in Leone Octauo legitur. Poſtremò Nicolaus ſecũdus legẽ in Lateranenſi cõcilio tulit, vt ſi quis pecunia, vel gr̃a humana, aut populari militarive tumultu, ſiue ꝯcordi, & canonica electione Cardinaliũ eſſet in ſede Petri collocatus, is nõ apoſtolicus, ſed apoſtaticus. i. rõne deficiens meritò vocaretur, ſacerdotibusq; populo & Cardinalibus Deũ colentib. liceret illũ vt prædonem anathematizare, & quouis humano auxilio a ſede apoſtolica propellere, atq; quouis in loco ſi in vrbe non liceret, Chriſtianos huiuſce rei cã congregare. Sub diuo Petro primo † Antiſtite maximo, & 5 ſuis in hoc ſacerdotio ſucceſſorib. cõplures alij minores pontifices in diuerſi mundi regionibus fuerunt, quib. alij ſacerdotes minimi paruerunt, & adhuc obtẽperant. A Petro vltra alia inſtituta partem ordinationis miſſæ habemus: nam poſt conſecrationem a Chriſto introductam oratione illa, Pater noſter, vſus eſt, quòd noſtri ſacerdotes hodie ſeruãt. At miſſæ introitum Cæleſtinus dedit, Gregorius Kyrie eleyſon inuenit. Gloria in excelſis Deo, a Theloforo. Collationes a Gelaſio primo, & ep̃la Euangeliũq; a Hieronymo miſſæ addita ſunt. Alleluia verò ex eccleſia Hieroſolymitana, & Symbolum in concilio Niceno ſumpta fuerunt. Mortuorum autem commemorationem Pelagius, & thus Leo tertius inuenit. Ex Innocẽtio primo oſculum pacis in miſſa habemus, ſed cantationem Agnus Dei, Sergius põtifex inſtituit. Et vt in miſſa, Sanctus Deus Sabaoth cantaretur, & vt ſoli

ſacrorum miniſtri ſacra vaſa tangerent, vtq; corporalia ex lineo panno puriſſimo fierent, Sixtus primus mandauit. Petrum ergo primum pontificem maximum alij deinde antiſtites ordinatim ſecuti ſunt, qui auctoritate Dei fungētes, & ab eo ꝑtātem hñtes, multas ꝑ ſalute hoīum, & Chriſtiana religione ꝯſtitutiones de-derunt, fecerunt, excogitaruntq;. Quas poſtmodū e diuerſis volu-minibus † in quinq; decretaliū libros Gregorius nonus per Ray-mundum ſub ꝯgruis titulis redegit, ſuas quoq; conſtitutiones illi volumini adiecit, vt ipſe teſtis eſt in ep̄ſa, quam iureconſultis Bo-noniæ cōmorātibus ſcripſit. Præſtat aūt hæc reductio ceteris, quę Gregorius Antiſtes maximus in vita peregerit, licèt Franciſcum authorem minorū, & Dñicum prædicatorum principē in Deos retulerit, & licèt Federicū Imperatorē ſępius monuerit, vt Hiero ſolymas recuperaret, fideiq; Chriſtianæ hoſtes aggrederetur. Sed tandē inter Gregorium & ipſum Federicum ortū eſt diſſidium, Pōtificiq; fauentes Guelphi, & qui Imperatoris partes ſequeban-tur, Gebellini tūc primū appellati ſunt, nec lōgè poſt Grego. quar todecimo ſui pontificatus anno menſeq; tertio mortuus eſt, vt apud Platinā legimus. Sanè poſt libros Decretaliū à Greg. factos, nōnullæ ſanctiones ab eo, & alijs Romanis pontificibus eidem ſuccedentibus compoſitæ ſunt, e quibus ſuis additis Bonifacius octa. opera Guilielmi, Berengarij, & Richardi † vſus ſextum decre talium librum confecit, & quinque libris a Gregorio iam ordina tis coniunxit, hi omnes libri inter manus noſtras uerſantur, qua re fruſtra conſtitutiones ibi poſitas referrem.

Fuit autem Hic Bonifacius octauus, ſi Platinæ credi-mus, natione Henricus, qui per oēs ſacer-dotiorū gradus ad pontificatū cum ambitionis crimine ꝑuenit. Ludouicum Gallici regis ſanguine natum in diuorum numerū retulit. Gebellinos maximo † odio perſecutus eſt, Eugubium quo que vrbem, quæ Gebellinorum auſpicijs ab eo deſciuerat, ſtatim recuperauit, & cum die cinerum Prochetus Gennēſis antiſtes ad ipſius Bonifacij pedes veniſſet, memento homo ait, quia Gibelli-nus es, & cum Gibellinis in cinerem reuerteris, neq; e more in ca put, ſed in antiſtitis oculos cinerem coniecit, centeſimo quoque anno iubileum, quo plenam omnium delictorum remiſſionem viſitantes Romā conſequerentur, obſeruari mandauit. Sed cum hoīum ætas centum annorum ſpaciū attingere non poſſet, † Iu-bileum Clemens ſextus hēri poſtea quinquageſimo quoq; anno voluit. At tandem Bonifacius in tantam diſcordiam cum Philip po Gallorum rege peruenit, † vt ſuos proficiſci Romam, aut illuc mittere pecuniam primum rex prohibuerit, deinde conuocatis ſacerdotibus & patriciis iniurias a Bonifacio acceptas, eiuſq; am-bitionem & artis, quib. occupauerat pontificatum, commemo-rauerit, & ad ſedem Apoſtolicam, tunc ſua opinione vacantem futurumq; conciliū appellauerit, quare Pontifex dolens habito gñali concilio Philippi regnū Alberto Imperatori ſubiecit. Tum Philippus prętextu ſuæ appellationis publicandę, Sarram colum-nenſem timore Pontificis latentem cū Nogaretio Gallo equite fideliſſimo Romā miſit, quorū opera Bonifacius captus eſt, quin-toq; & trigeſimo die poſt dolore animi confectus octauo pon-tificatus anno, ac menſe nono decimoq; ſeptimo die periit.

Rurſus Quia mederi cauſis poſtea dolo & iniquitate ho-minum emergentibus iura iam lata non poterāt. Clemens quintus antiſtes magnus vnum ſanctionum librū com poſuit, † quem Ioannes vigeſimus eidē ſuccedens edidit, cū mor-te præuentus eum Clemens emittere in lucem non potuiſſet, li-berq; a condentis nomine dictus eſt Clementinæ. Et cum Vaſco Clemēs natione eſſet, eumq; Burdegalæ exiſtentem Cardinales Peruſij antiſtitem magnū creaſſent, Burdegala cuius antehac epi ſcopus erat, magnū Ludunum profectus, cōuocatiſq; illuc Cardi-nalibus pōtificatus ſedē in quatuor & ſeptuaginta annos in Gal-lias tranſtulit, tres Cardinales, qui vrbem & Italiā gubernarēt, cū ſenatoria poteſtate Romam miſit, huius Pōtificis tempore Tem plarij, qui prius Chriſti milites erant, a noſtra religione ad vanam ſuperſtitionem defecerunt, eapropter, qui ex eis cōprehendi po-terant interfecti fuerunt, ipſorumq; bona partim Hieroſolymita nis militibus, qui paulò ante inſulam Rhodum occupauerāt, par tim nouis religionibus a Clemente attributa fuere, vt Platina au thor eſt. Cęleſtinū quintum approbatis eius miraculis in ſanctos retulit, vt motus Italici comprimerentur Henricum a Germanis Imperatorem electum hac lege confirmauit, ſi intra bienniū Ita liam ingrederetur, & Romam captū coronā iret, qđ Imperator, & pollicitus eſt, & fecit octauo pontificatus anno menſe decimo ac quintodecimo die Clemens mortem obiuit. Adhuc ſanctio-nibus prædictis non ſufficientibus poſt ſextum Decretalium li-brum alij quoq; Pontifices maximi, vt Ioannes vigeſimus ſecun-dus † Bonifacius octauus, Benedictus vndecimus, & plures alij ex-traordinarias aliquot cōſtitutiones ediderunt. Sed & hodie vnuſ-quiſq; maximus antiſtes poſt ſuam creationē nos ligat præceptis & conſtitutionibus. Quę omnia habemus, ſeruamus & tenemus. Inter pontificales libros eſt etiam vnus, quod decretum a noſtris iuriſperitis appellatur, & pręclara ſanctorum, aliorumq; dicta, prę ceptave continet. Hęc ſunt, quæ Deo optimo maximo ſuffragan te ſcripturus eram de hiſtoria ciuilis ac pontificij iuris.

VALENTINI FORSTERI IVRECONSVLTI,

De Hiſtoria Iuris Ciuilis Romani, Libri tres.

In quibus traditur ortus Romani Imperij: ſubij-ciuntur mutationes inſignes magiſtratuum in Re pub. Rom. & cauſæ: initia & progreſſus Iuris Ci-uilis: nec non ſecundùm ſeriem annorum Cata-logus legum, tam ad publicum quàm priuatum ſtatum pertinentium: deniq; Vitæ veterum Iu-reconſultorum, à Papyrio inde vſq; ad Iuſtinia-num: item recentiorum Iureconſultorum, qui à reſtituta per Lotharium Saxonem Iuris profeſ-ſione, celebritatem ſcribendo, conſulendo & do-cendo, ad ætatem noſtram conſequuti ſunt.

LIBER PRIMVS.

DE CAVSIS MVTATIONVM IN IMPERIIS.

MVLTI quidem, ijq; magni nominis viri, cùm viderent noua ſemper orta & adaucta eſſe regna: eadem deinde, quaſi maturitatem ſuam aſſequuta, conſenuiſſe, ac tandem prorſus inter-ijſſe: idq; non ſine magnis cladibus ge neris humani factum eſſe: magno ſtu-dio, ſummaq; contentione cauſas ha-rum mutationum in Imperijs diligen tius inquirere, inueſtigare, atque per-ſcrutari conati ſunt.

Vt.n. totius mundi machina, & oīum in ea rerū creatio, ac cō-ſeruatio oñdunt & cōprobāt, nec caſu factas, aut creatas res eſſe, nec ſine numinis æterni & oīpotentis ꝑſidio & auxilio cōſeruari: ita ī hac ipſa Imperiorū ꝯſtōne ac mutatione, cuiuis obuiā eſt, ca ſu aut fortuitò regna nec ꝯſtitui, nec firmari, nec deniq; trāsferri.

Quis enim exiſtimet tantas clades, quę gñi humano, vel in Re-gnorum conſtitutionibus, vel deſtructionibus illatæ ſunt, & con-tigerunt, fortuitò & caſu accidiſſe? Quis ēt nō deplorabit, & con-quereť, horrendas confuſiones, quę in Imperijs ſemper fuerunt? Vt de Romano ſolùm Imperio dicam: quāto ſanguine illud par tum & acquiſitū eſt? Quantis deinde bellis ciuilibus, Syllæ, Marij, Cinnæ, Cæſaris, Pompeij, Bruti, Antonij conquaſſatum & pertur batum? Quantis deniq; irruptionibus Gotticis, Vandalicis, Hun-nicis, Arabicis, Turcicis diſſutum ac diſcuſſum? Ita vt veram eſſe querelam, quæ apud Ouidium extat, res ipſa declaret:

— Sic omnia verti
Cernimus, atq; alias aſſumere pondera gentes,
Concidere has. — Item:
— Summiſq; negatum eſt,
Stare diu. —

Aiunt Scipionem capta Carthagine ſpectantem incendium illa-chrymaſſe, ac dixiſſe: Deplorandā eſſe fortunę incōſtantiā in reb. humanis: ſe non modò dolere vicem Carthaginis, quę olim flo-rēs virtute, opibus & imperio, nūc ſpoliata incēdio pereat: ſed ēt de Romanæ vrbis fato cogitare, quę aliquanto poſt ſimili calami tate ſit peritura: quia nulla imperia perpetua ſint.

Harum itaq; mutationū & variationum in Imperijs cauſam Plato, qui ſapientiæ laudē præ cæteris philoſophis aſſequutus eſt, ponit: quia in generatione iungatur ſeſquitertiæ quinarius.

Hoc eſt, ſicut ſeſquitertia rō diateſſaron, quę eſt imago optimę Reip. aucta, ſcđm ternarij ꝑfectionē, nō ꝑducit retinētia ſuę origi nis, iuſtā ἁρμονίαν & ſuauitatē, ſed puras puta diſſonātias: ita & opti-ma Reſpublica, cū ꝑuenit ad ſui auctionē, nō retinet ſuū natura-lē ſtatum, ab initio cōſtitutum: ſed prorſus ꝯ̄ria ꝑducit, deſtruen-tia harmoniam ipſius: nempe leges & totam imperij formam.

Per harmoniā.n. præcipuè Platonē depingere leges Rerūpub. facilè cōſtat ex Ariſtotelis ſectione 19. Problem. 28. Et vt nume-ris ipſis res perſpicua magis & clara fiat, cōponať rō ſeſquitertia, quę eſt diateſſarō, ter: & prodibit dupla, ſuper decē partiēs uigeſi-mas ſeptimas, quæ conſiſtit inter duos cubos, nempe 64. & 27.

Cadant igiť inter eos duo medio loco ꝓportionalia, hoc mo-do: 64. 48. 36. 27. Conferantur aūt primò tres numeri quicun-que, medio exempto: & habebimus rationem, quæ eſt ſemidia-toni cum diapente. Conferātur poſtea extremi numeri 64. & 27. & habebimus rationem, quæ eſt diapaſon cum ſemiditono.

Horum

Horū igiť duorū modorū, vt violēta inter ipſos diſſonātia ꝯſi deret, aſcēdamus primò ꝑ ſeptimā ex Γ vt in F faut. Poſtea ex hoc per decimā aſcēdamus vſq; ad excellētes in Alamire. Simul igiť ſonantib. horū triū locorū vocibus, audiemus dirū vlulatū, imò clamores Lapitharū & Centaurorū, inter ſe diſſono, vario ac de-formi rugitu certantiū. Hęc tāta diſſonantia, nō tm̄ à Muſicis, ſed ēt ab oībus cantorib. malè audit. Diſtat em̄ à Γ vt decimaſexta. Diligenter igiť conſidereť, has duas diſſonātias non ſimpliciter ꝑ ſe eſſe diſſonas, ſed ēt inter ſe tāquam duo peſſima mala contra-ria acerrimè pugnare: qua maxima pugna, ſtrepitu & tumultu omnes totius Scalæ cum diateſſaron optimæ harmoniæ, nō mo dò non audiuntur, ſed prorſus obruuntur & intereunt.

Ita (ait Plato) prorſus fieri ī optima Republica, q̄ naturali mō ꝑfecta, ſcđm ternariū, quùm aucta eſt, profert ſibi ꝯ̄ria: quæ inter ſe violētiſſimè pugnantia faciunt turbationes, & totales mutatio nes legum & imperiorum adferunt. Quùm aūt hi numeri, 64. & 27. proferant eas diſſonātias, multiplicenť ſimul inter ſe, tum eū producent numerū annorum: quo iſta ꝯ̄ria euertentia leges & ſtatus Rerumpub. exiſtunt, nempe 1728 annos. Horum partem ſubtriplam ſuper tripartientē octauas, tribuunt mutationib. prin cipatuum, nempe 512. annos: cubum ex octo, ad quæ 12 habent ſeſquialteram rationem: hoc eſt, duodecim habent ſe ad octo, vt tria ad duo: quæ eſt ratio uiuidi & geſtientis diapente.

Status igiť & leges ꝯſtituunt, cū principib. hāc exhilarantē ſua-uitatē diapēte, dū principes manēt ſimplices numeri, hoc eſt, ſub-iecti legibus: vt binarius multis modis eſt ſubiectus ternario. Cū verò fiunt ſolidi, hoc eſt, negligentes legū, contēptoreſq; oīs di-ſciplinę, ſua tm̄ quærentes, nec ſtatum publicū augentes, turbant hāc ꝯcinnā & viuificā diapēte ἁρμονίαν, qua turbatione ſibi interi-tū accerſunt vltrò: ſicut octonarius reprę ſentās principes, dū nul lū aliū numerum niſi ſe ter auget, procreat eū numerū, quē Plato ꝯſtituit euerſorē principatuum. Hēt autem hæc ratio celeriores mutationes, quàm ratio ſeſquitertia legum, vt cōuenit diapente: qđ vehementius fertur, & eſt excitatius quàm diateſſaron. Quod etſi eſt dulciſonans, aliquanto tamē remiſſius & lāguidius ſonat.

Talis eſt ſtatus legū & Reip. ſi nō accedat Heroicus quidā zelus magr̄atuum, qui eſt viua vox legū, ꝯſtituens diapēte ἁρμονίαν: ita vt hoc modo ex diapente & diateſſaron conſtituatur vna quędā perfectiſſima & abſolutiſſima ἁρμονία, omnes alias complectens, nempe ſuauiſſimum diapaſon, omnis diſſonantiæ expers.

Superior verò numerus inueniť quoq;, ſi numerus τοῦ πυθμένος, ſeu diagrammatos, fiat ſolidus: hoc eſt, ſi duodecim, quæ nu-merant aream prioris quadranguli, cubicè multiplicentur.

Hoc modo ſimpliciter procedit Ariſtoteles, & primò quidē ipſe Plato: qui tamen poſtea alium videtur modum ſubiungere, cùm ſcilicet à numeris laterum pro ratione, quam habēt ad vni-tatem, progreditur vſque in quintum locum, hoc modo:

	1.	
4		3
16		9
64		27
256		81
1024		243

Hi numeri oēs aggregati cum vnitate, ēt procreant 1728. quē numerum conſtat Platonem tribuere totalibus legū mutationi-bus ex tota illa ſpeculatione, quam habet de duratione mundi.

Alij hanc ipſam mutationum in imperijs regniſq; cauſſam à motuū cœleſtiū rōne, nouiſq; Copernici ſpeculationibus dedu-cunt. Exiſtimant enim, oēs monarchias, oīaq; regna, & cœpiſſe & adaucta eſſe, cùm centum excentrici in aliquo inſigni loco parui circuli fuit: in cuius circumferētia ab ortu in occaſum, centrum excentrici mouetur.

Sic, cùm ſolis eſſet maxima excentricitas, Romanū imperium ad monarchiam declinaſſe: & quemadmodum illa decreuit, ita & hoc tanquam conſeneſcens defeciſſe referunt.

Sic, cùm centrū dicti excētrici ſolis ꝑueniret ad quadrantē, ter-minūq; mediocrē, lata eſt lex Mahometica, & aliud magnū impe riū exortū, qđ velociſſimè ad motus rōnē creuit. Iā itaq; in centū annis, cùm minima futura eſt excentricitas, hoc quoq; īperiū ſuā ꝯficiet abſoluetq; periodum, vt iam circa iſta tp̄a in ſummo ſit fa ſtigio à quo æquè velociter, Deo volente, lapſu grauiore ruet.

Centro deinde excentrici ad alterū terminum mediocrē per-ueniente, ſperamus adfuturum Dñm noſtrum Ieſum Chriſtum. Nam hoc in loco circa creationem mundi fuiſſe tradunt.

Quæ ſanè erudita & ingenioſa cōputatio, & mutationis cauſa non multū à dicto Elię diſcrepat, qui diuino inſtinctu mundū ſex millib. annorū duraturū vaticinatus eſt: quo tp̄e duæ ferè reuolu-tiones peraguntur. Ex quo apparet, paruū hunc circulū à cētro ex-centrici deſcriptū rotā illā fortunæ eſſe, cuius circumactu mundi monarchiæ initia ſumunt, atq; mutanť, in quo circulo ſummę to tius hiſtoriæ mundi mutationes inſcriptæ ꝯſpiciunť & apparent.

Aliunde hanc ipſam variationē & mutationē deriuat Carda-nus, vir de Aſtronomia & naturę inueſtigatione bñmeritus. Re-fert hic mutationū harū in imperijs regniſq; cauſam ad extremā caudæ vrſæ maioris ſtellam. Hanc enim, cùm Roma cōderetur, vrbi verticalē fuiſſe oñdit, & docet: quę deinde, poſtq̄ receſſit, & à vertice declinauit, Romanū quoq; imperiū paulatim labi & atte-nuari cępit. Eadē deinde ſtella cū verticē Byzātinū occuparet, im-periū eò pariter deuexit, ac trāſtulit: & ꝑut iterū vel deflexit, vł ac ceſſit, ita ſedē Ro. īperij ꝯſtituit & firmauit: donec tādē Germanis ſtella hęc verticalis facta, imperij Romani molē ad eos ꝑduxerit.

Hæc quidē etſi ingenuoſè ac acutè dñr: harum tm̄ inſigniū mu tationum in imperijs cauſæ, non ab aſtris ſolummodò, tanquam ſecundis cauſis, petendæ ſunt, aut deducendę: verùm ab ipſo Deo Opt. Max. Hic enim regna conſtituit, & bonos gubernatores ex-citat. Quod multa teſtantur dicta Prophetica.

Daniel 2. Illius eſt ſapientia, & maieſtas: ille tempus & horam mutat, ille reges repudiat & conſtituit.

Pſal. 126. Niſi Dominus cuſtodierit ciuitatem &c.

Pſal. 143. Qui dat ſalutem regibus.

Et Salomō: Vt oculus videat, & auris audiat, Deus dat vtrunq;.

Et Paulus Roman. decimotertio: Quæ ſunt poteſtates, à Deo ordinatæ ſunt.

Prouerb. 16. Libra & pondus, iudicia Domini ſunt.

Sic diuinitùs excitati & adiuti fuerunt. Dauid, Salomon, Ioſa-phat, Ezechias, Ioſias, Nabuchodonoſor, Cyrꝰ, Cōſtātinus, Theo doſius, Carolus Magnꝰ: vt & imperia reſtituerēt, & Eccłiam adiu-uarēt. Sicut quoq; excitati ſunt, & adiuti diuinitùs, vt imperia & di ſciplinā reſtituerent, etiāſi doctrinā de Deo ignorarēt, Themiſto cles, Ariſtides, Alexāder Macedo, Fabius, Marcellus, Scipio, Pau-lus Aemylius, Auguſtus. Nā & hi quoq; res generi humano ſalu-tares geſſerunt, & politias mediocres erexerunt, & cōſtituerunt.

Quemadmodum quoq; regna & imperia ob impietatem, libi dines, aliaq; ſcelera euertuntur & mutantur.

Prouerb. 25. Aufer impietatem de vultu regis, & firmabitur iu ſticia thronus eius.

Prouer. 28. Propter peccata terræ ſæpe mutantur principes: & ꝑꝑ virum prudentem atq; intelligentem diuturna erūt imperia.

Eſaiæ 3. Veh qui iuſtificatis impium pro muneribus.

Eſaiæ 33. Veh qui prædaris, quoniam ſpoliaberis.

Prouerb. 28. Quando iuſti exaltantur, regum eſt gloria: quādo exurgunt impij, fiunt mutationes.

Syrach 10. Regnū à gente in gentem transfertur. ꝑꝑ iniuſticiā.

Micheæ 3. Audite principes: ꝑꝑ vos principes, & ſacerdotes Sion quaſi ager arabitur, & Hieroſolyma erit aceruus lapidum.

Zachariæ 11. Super paſtores irritatus eſt furor meus.

Prouer. 28. Rex iudicans in veritate pauperes, thronus eius in æternum firmabitur.

Item: Cum ceſſat prophetia, diſſipabitur populus.

Sapientiæ 5. Malicia euertit ſedes potentum.

Leuit. 18. Oīs anima, quæ fecit has abominationes, delebitur.

1. Reg 2. Glorificantes me, glorificabo.

DE ORTV ROMANAE MONARCHIAE.

COnſtituit Deus, firmatque regna & imperia, vt ꝑ hæc ſocietati ciuili cuſtodias excubiaſq; ponat. Hominū enim ſocietas, & vitæ quaſi communitas magiſtra-tuum officio continetur: cuius hæc eſt vis, vt præſit, præſcribatq; recta & vtilia, & coniuncta cū legibus: latrocinia, tyrannides & alios furores coerceat & puniat.

Deinde voluit quoq; aliqđ Eccłiæ ſuæ domiciliū & aliquā ſedē ad finem vſq; mundi collocare, & qualiacunq; hoſpitia parare, vt vox diuina ad terminū atq; exitū mundi durare & ſonare poſſet.

Præ cęteris verò regnis & imperijs monarchias erexit, quę ma gnam totius orbis terrarum partem tenerent, ac occuparent, tan tamq; haberent potentiam, & eas vires, vt cęteros reges compe-ſcerent, & continerent: ac ſimul leges præſcriberent, iudicia & di ſciplinam armis defenderēt & tuerentur. Quas quidem quatuor futuras eſſe prædixit, vt certò aduentum Meſſiæ, & finē mundi, ac inſtans iudicium oſtenderet & definiret. Voluit enim Deus ſciri, hanc gñationem hoīum nō perpetuò duraturam: voluit quoq; tempora vtriuſq; aduentus Chriſti, & æternæ reſurrectionis præ-monſtrare, vt pij confirmarentur, & cōſolationem, ac liberatio-nis æternæ ſpem certam, & promiſſionem haberent.

Prima autem monarchia fuit Chaldęorum, qua & vicini Aſſy rij comprehenduntur. Incœpit ea anno mundi 1789. anno Noæ 733. & anno ſalutis ex aquis 131. Durauit annos 1636.

Secunda fuit Perſarū, quæ incœpit à Cyro, anno mundi 3425. Durauit annos 209.

Tertia fuit Græcorum. Cœpit anno mundi 3634. Durauit an-nos 284.

Poſtrema monarchia eſt Romanorū. Incępit hęc anno 3918. anno 2. Olympiadis 183. anno Vrbis 706. Hæc monarchia qualis „ futura fuerit, deſcribit Daniel cap. 7. Poſt hæc aſpiciebam, inquit, „ in viſione noctis, & ecce beſtia quinta terribilis atq; mirabilis, & „ fortis nimis, dētes ferreos hēbat magnos, comedens atq; commi „ nuens, & reliqua pedib. ſuis conculcans. Et deinde beſtia quarta „ regnum quartum erit in terra, quod maius erit omnib. regnis: & „ deuorabit vniuerſam terram, & cōculcabit & comminuet eam. „ Et Dionyſius Halicarnaſſeus, cùm potentiam huius monar-„ chiæ cum tribus præcedentibus cōferret, ait: At Romana ciuitas

" terrę toti quęcũq; nõ eſt inacceſſibilis, ſed quę ab hoĩbus incolĩt,
" imperat. Maris ea totius quoq; dña: neq; ſolùm mediterranei, qđ
" eſt intra colũnas Herculis, ſed ẽt Oceani, quà nauigari põt, prima
" ſolaq; oĩum, quęcunq; ex oĩ ęuo referunt, ortũ & occaſum ter-
" minos imperij ſui faciens. Nec tp̃s ei ptãtis, aut dñij breue eſt: ſed
" quantũ nulli aliarũ ciuitatũ, nulliq; regnorũ cõtigit: ſtatim eñ ab
" initio poſt Vrbẽ conditã gẽtes finitimas ſanè multas atq; pugna-
" ces iuris ſui fecit: proceſſitq; ea ſemp, obuios quoſq; proſternens.
" Atq; hoc ſeptingẽtos iã & quadraginta qnq; annos vſq; ad Coſs.
" Claudiũ Neronẽ iterũ, & Calphurniũ Piſonẽ, qui 193. Olympia-
" de ſunt creati. Ex quo aũt totã Italiã obtinuit, conſſaq; eſt cõtra
" oĩum principatum progredi: mari quidẽ Carthaginenſes eijciẽs,
" qui nauali potentia plurimùm excelluerũt: Macedoniamq; ſub-
" ijciens, quæ terreſtribus antè uiribus plurimùm pollere viſa erat.

Et Virgilius inquit:

Certè hinc Romanos olim voluentibus annis,
Hinc fore ductores, reuocato à ſanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus, quæ te genitor ſententia vertit?

Et paulo pòſt:

His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fide dedi. — Et deinde:
— Mecumq; fouebit
Romanos rerum dominos, gentemq; togatam:
Sic placitum, veniet luſtris labentibus ætas,
Cum domus Aſſaraci &c. —

Voluit aũt Deus Opt. Max. huius poſtremę monarchiæ ſummã eſſe potentiã, ſummumq; robur: vt in extrema, ac virib. oĩbus attrita prorſus, & attenuata mũdi ſenecta (quę diabolorũ, timentiũ inſtans iudiciũ Dei, furori ac inſidijs expoſita maximè & prõpta eſt, & vbi graſſandi inexplebilis libido ac effrenata appetentia creſcit indies, vires ſumit & augetur) qualeſcũq; politias erigeret, ac aliquod Eccleſiæ domicilium conderet, retineret, & cõſeruaret.

Huius verò monarchiæ originem & initium omnes à Troiano excidio repetunt, & deriuant.

DE REGNO TROIANO.

TRoianũ regnũ, vt paulò alti⁹ ordiar, cępit anno mũdi 2477. annis à diluuio 830. ab exitu ex Aegypto annis 24. Et paulo ante Troiani regni exordiũ conſcripti ſunt libri ſancti à Moyſe, nẽpe Geneſeos, Exodi, Leuitici, Numeri, Deuteronomij: ante natum Chr̃m 1483. Durauit hoc regnũ ſub ſex Regibus: quorũ primus fuit Dardanus, qui regnare cępit anno mundi 2487. ab exitu Iſrael ex Aegypto anno 34. ante mortẽ Moyſis circiter annos 8. anno ſecundo Amynthę Aſſyriorũ regis XIX. ante natum Chriſtum 1476. Regnauit annos 31. De hoc ait Virgilius:

Dardanus Iliacæ primus pater vrbis, & autor,
Electra, vt Graij perhibent, Athlantide cretus.

Item:

Atq; etiam memini (fama eſt obſcurior annis)
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes,
Threiciamq; Samum, quæ nunc Samothracia fertur,
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab ſede profectum.

Et deinde:

— Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, iuſſiſq; ingentibus vrget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim. —

SECVNDVS rex fuit Erichthonius filius Dardani. Regnare cępit anno mũdi 2518. anno 65. poſt exitum ex Aegypto, quo tempore Faunus apud Aborigenes in Italia regnum obtinebat, ante natum Chriſtum 1445. fuit in imperio annos 75.

Reliquit Erichthonius Troem, qui p̃ri ſuffectus eſt anno mundi 2593. ab exitu ex Aegypto 140. ante natũ Chriſtum 1370. Ab hoc regio Troia dici cœpit, & incolæ Troes. Regnauit annos 60. paulo pòſt hiſtoria Ruth ſcripta eſt.

Troem ſubſequutus eſt Ilus Trois filius, anno mundi 2653. anno 200. ab exitu ex Aegypto, ante natũ Chriſtum 1310. Ab hoc Ilô tota regio Ilium nominari cępit. Regnauit annos 54.

Hic Ilus filium reliquit Laomedontem, qui abnepos fuit Dardani, & quintus in regno. Incępit regnare anno mundi 2707. anno exitus 254. ante natum Chriſtũ 1256. Eius regni anno 10. Hercules natus eſt, qui deinde Laomedonti bellum intulit, cuius Homerus facit mentionem in Iliad. lib. 5.

ὅς ποτε δεῦρ' ἐλθὼν ἕνεχ' ἵππων Λαομέδοντος,
ἓξ οἴης σὺν νηυσὶ, καὶ ἀνδράσι παυροτέροισιν,
Ἰλίου ἐξαλάπαξε πόλιν, χήρωσε δ' ἀγυιάς.

Quod ſic Eobanus conuertit:

— Qui parua claſſe profectus
Sex ratum, ſacræ peruenit ad inclyta Troię
Mœnia, propter equos periuri Laomedontis,
Aequauitq; ſolo victrici Pergama dextra,
Exhauſitq; opibus cunctis, & diuite gaza.

Inſtaurauit itaq; Laomedon denuò Ilium, & muro cinxit, auxilio Apollinis & Neptuni. Durauit ei⁹ adminiſtratio annos 36.

Laomedontis filium Priamum Hercules p. tri ſubſtituit. Hic Priamus ita ciuitatẽ exornauit, vt nulli maximarum vrbiũ ornatu & potentia tum cederet. Regnare hic cœpit anno mũdi 2744. ab exitu 291. ante natum Chriſtum 1220.

Priamus filiũ habuit Paridem, vel Alexandrum, qui Helenam Spartanorum regis vxorem rapuit: quã Gręci repoſcentes, & ſpe recuperãdę eius fruſtrati bellũ p qnquenniũ decernunt: qđ deinde decẽnale factũ eſt. Hiſtoriã deſcribũt Dictys Cretenſis, Darès Phrygius, Homerus & Virgilius. Hui⁹ belli cã fuit adulteriũ Paridis: quẽadmodũ libidines, adulteria & ſtupra grauiſſimas ſemp ſecũ trahunt, ducuntq; pęnas. Sic Sodoma deleta eſt. Sic multis alijs vrbibus, regnis & ĩperijs exitio fuerũt libidines: vt oĩbus Gręcis ciuitatib⁹, Thebis, Athenis, Spartę. Sic plurimi reges tragicis caſib⁹ interierũt, vt Aegyſthus, Clytẽneſtra, Macedonici reges ferè oẽs, Archela⁹, Philippus, Alexãder, Demetrius, Ptolemęi, Cęſares plurimi. Sic quoq; tota tribus Beniamin deleta eſt pp ſtupratã vxorẽ Leuitæ: & innumera alia extãt exẽpla. Neq; miſera hęc calamitas & deuaſtatio Troiæ ſolum cõis, & ſuo autore cõtenta fuit: ſed penè per oẽs familias vagatæ ſunt, mutationemq; regnis Aſię, Græciæ & Latij attulerũt. Raptus igitur incidit in annum mũdi 2765. & ab exitu 312. Excidium verò in annum mundi 2783. ab exitu 330. & diem 17. ante ſolſtitium, ante natũ Chriſtum 1180. De hoc excidio, & miſera deuaſtatione, ac cauſis ſic ſcribit Sibylla lib. 7.

ἔσαι μὲν, ὅτε πᾶσα κακὴ καὶ δύσμορος οἰκτρῶς
Ἰλιὰς ἐπίεται τάφον, οὐ γάμον, ἔνθα βαθεῖα
κλαύσουσι νύμφαι, ὅτι δὴ θεὸν οὐκ ἐνόησαν,
ἀλλ' αἰεὶ καὶ τυμπάνοις καὶ κρότοις ἦχον ἔδωκαν. Hoc eſt,

Porrò tempus erit, cum fatis tota ſiniſtris
Ilias haud nuptum, ſed combibet improba buſtum,
Atq; ibi plorabunt Nymphæ miſerabile: quando
Non nouere Deum, ſed ſemper tympana pulſu
Tangere, ſemper eis crepitacula plaudere cura eſt.

Priamo itaq; interfecto à Pyrrho Achillis filio, iuxta aram: & incenſa deletaq; ciuitate, regnum Troianum deſiit, anno mundi 2783. & anno ab exitu 330. ante Chriſtum natum 1180. Mortem Priami Virgilius ſic deſcribit:

— Altaria ad ipſa trementem
Traxit, & in medio lapſantem ſanguine nati
Implicuit comam læua, dextraq; coruſcum
Extulit, ac lateri capulo terras abdidit enſem:
Hic finis Priami fatorum, hic exitus illum
Sorte tulit. —

DE REGNO LATINORVM.

AEneas itaq; poſtq̃ ex incẽdio Troiano euaſiſſet, ac liberatus eſſet, circiter ſeptẽ & triginta dies à captiuitate reliqas Troianas collegit, & vicinos Achiuos adminiſtrauit: anno ſequenti poſt deuaſtationẽ, circiter æquinoctiũ autumnale in Helleſpõtũ traiecit, & in Thracia per hyemem cõmoratus eſt. Gliſcente verè in Siciliã nauigauit: vbi & altera hyeme mãſit, ac vrbem Erynnis condidit. Poſtea mari ſedato circa mediam æſtatem Laurentum venit: vbi accepto loco Lauiniũ condidit. Tertiò à Troię excidio anno ſolus ſuis imperauit. Quartò, moriẽte Latino, cui⁹ filiã Aeneas duxerat, ſolus rerũ potiri cœpit: & primus rex Latinorũ factus ẽ anno mũdi 2789. ab exitu ex Aegypto 336. regnauit annos tres. De eius obitu ſic ſcribit Dionyſius: Cõmiſſo, inqt, acri pręlio haud pcul à Lauinio, atq; multis vtrinq; cęſis, exercitus ſupueniẽte nocte ſunt ſeparati. Aenecę aũt corpus nuſquã apparens, alij in Deũ translatũ: alij in fluuio, iuxta quẽ pręliũ fuit, ſubmerſum eſſe putant: eiq; Latini templum conſtruxerunt tali inſcriptione.

PATRIS DIVI TERRESTRIS QVI FLVVII NVMICI VNDAS GVBERNAT. Aeneæ in Latinorum regno ſubſtitutus eſt filius Aſcanius anno mũdi 2791. ab exitu 338. anno ſecundo Samſonis ex cognatione Dan. Et anno à Troię excidio 8. Hic Albam Longam condidit. De Aſcanio ſic ſcribit Virgilius:

At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos voluendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnumq; à ſede Lauini
Transferet, & Longam multa vi muniet Albam.

Huic ſucceſſit Syluius terti⁹, regnauit annos 29. Hũc ſubſequutus eſt Aeneas Syluius, qui Latinis pręfuit annis 31. Poſt quem regnare cępit Latinus Syluius, qui regnum adminiſtrauit annis 50. Huius coætaneus fuit Dauid.

Huic ſuffectus eſt Alba Syluius, qui in imperio fuit annis 39.

Poſt quem Capetus Syluius Latinorũ gubernacula ſuſcepit. Eius adminiſtratio durauit annos 24.

Hoc mortuo Capys, qui & Capuam condidit, ad regnum peruenit, in adminiſtratione fuit per annos 28.

Deinde Calpetus, cuius nihil extat memoria dignum: & ideo imperium eius minus diuturnum fuit. Præfuit annis 13.

Hunc ſubſequuti ſunt ordine ſex reges, nempe Tyberinus Syluius, Agrippa Syluius, Alladius Syluius, Auentinus Syluius, Procas Syluius. Is Numitorem atq; Amuliũ procreat. Numitori, qui ſtirpis maximus erat, regnum vetuſtum Syluiæ gentis legat. Plus tamen vis potuit, quàm voluntas patris, aut verecundia ætatis.

Pulſo enim fratre Amulius regnat, addit ſceleri ſcelus, ſtirpem fratris virilẽ interimit: & filiæ Rheæ Syluiæ per ſpeciem honoris, cùm

cùm Veſtalẽ eã legiſſet, perpetua virginitate ſpem partus adimit. Hęc tñ ui cõpreſſa, cùm geminũ partũ edidiſſet, vincta in cuſtodiã data eſt: & pueri in profluentẽ aquã miſſi, diuinitùs tñ ſeruati, & à Fauſtulo gregis magr̃o inuenti, educati ſunt. Tãdẽ Romulus & Remus ex Rhea Syluia nati, cõperta tota re, regem Amulium obtruncant, & Numitori Albana re permiſſa, de condenda vrbe cogitare cœperunt: idq; in ijs locis, vbi expoſiti, vbi educati erant.

VRBS ROM. QVANDO CONDITA.

COndita eſt vrbs à Romulo & Remo anno mũdi 3214. à capta Troia 432. ante natum Chr̃m 750. anno primo ſeptimæ Olymp. die 21. Aprilis, quo Palilia celebrabant. Cõſtituta deinde Repub. legibuſq; neceſſarijs datis, Romul⁹ ludos publicos edicit, in quib. 683. puellę raptę ſunt. Dionyſ. lib. 2. Ceninẽſes, Antẽnates & Cruſtumerij ideo bello eũ laceſſunt. Victi Ceninenſes, Antennateſq; vrbes amittũt: & magna ex parte Romã cõmigrant, ibiq; cũ filiabus raptis vitã degere, q̃ domi ſuæ abſq; liberis eſſe maluerunt: deinde multæ & nõ contemnẽdę ſortis vrbes & familię externarũ gentiũ ob auditã Romuli famã ſponte ſe ei ſubiecerunt.

ROMVLVS.

PRimus itaq; rex fuit Romulus. Regnare cępit anno à condita Vrbe primo. Exorta enim de principatu cum Remo fratre contentione, & Remo in pugna extincto, ſuperſtes Romulus ſolus gubernacula tenuit.

Inſtituta Romuli, & leges ab eo latæ.

Quia verò non ſatis eſt, ciuitatem mœnibus, ac amplis profundiſq; foſſis munire: verùm oportet quoq; eandem bellorum potentia, quæ fortitudine paratur & aſſiduo ſtudio: in ciuilibus autẽ perturbationibus concordia ciuium corroborare & firmare. Primò igitur de tali Reipu. ſtatu cogitauit, & qui paci atq; bello idoneus eſſet maximè, & commodus.

Eũ igĩt talẽ inſtituit. In tres partes diuiſa vniuerſa multitudine, ſingulis p̃clarũ aliquem virũ ducẽ præpoſuit. Deinde vnãquanq; rurſus in decẽ partitus, totidẽ fortiſſimos viros eis pfecit. has curias, illas trib. vocari voluit: ſicut vocãtur & hodie. Græci has φρατρίας ſiue λόχους, illas φύλας ſiue τριττύας dicunt: ſicut prefectos alteros φυλάρχους & tritarchos, quos Romani Tribunos: alteros Curijs præpoſitos phratriarchos, & λοχαγούς, quos illi Curiones nominant.

Diuiſæ autem ſunt rurſus Curiæ in Decurias: vocabaturq; ſingularum præfectus Decurio.

Poſtquam autẽ hoc modo omnes in trib. & curias deſcripſiſſet, populum vrbanum vniuerſum in triginta æquales partes diſtribuit, ac ſingulis Curijs ſuam partem attribuit: exempta ex ſingulis tanta portione, quæ ſufficeret templis, delubriſq; cõſtituendis, ſimulq; parte aliqua in communè relicta.

Deinde ſingulis Curijs ſacra ſua ꝯſtituit, ſuis cuique diuis, quos venerari ſemp deberent, aſſignatis: & ſacris faciendis certos ſumptus definiuit, quos ex ærario ſuppeditari oporteret.

Tertiò, illuſtres gñe, & virtute claros, opibuſq;, vt tũ ferebant tp̃a, abundantes, quib. eſſent liberi, ſecreuit ab obſcuris, egenis & humilibus. Inferioris fortunę hoĩes plebeios vocauit: potioris verò p̃res: ſiue ꝙ ætate anteirent alios, ſiue ꝙ hẽrent liberos, ſiue pp nobilitatem gñis, ſiue pp hæc omnia. Hi deinde Patricij dici cępe runt. Plebeios ſub cõmẽdatione patriciorum eſſe voluit, optioneè vulgo data, vt quem quis vellet, patronum ſibi eligeret: hic clienti ſuo de iure interrogatus reſpondebat, nec non alijs iuuabat rebus, de quibus Dionyſius libro ſecundo.

Quartò, magr̃atus præfecit, vt eſſent, quibus cum adminiſtraret Rẽpub. Secreuit itaq; centum viros ex ordine patricio, rõne hac: Ex oĩbus vnum p̃cipuum ipſe declarauit, cui rerũ vrbanarũ regimen cõmitteret, quoties ipſe foras duceret exercitũ. Præterea tribum vnãquanq; iuſſit tres viros ſeligere, qui per ætatẽ maximè ſaperent, & gñe pręcellerent. Poſt hos nouẽ mandauit ſingulis Curijs, vt è Patricijs ternos eligerent, adiectiſq; ad illos nouem, quos tribus legerant His 90. promotis, centenarium expleuit ſenatorum numerum. Et hi electi, Patres conſcripti vocati ſunt.

Quintò, ob tutelam corporis, & rerũ gerendarum robur trecentos robuſtiſſimos ex familijs legit, Lacedæmonios ſequutus.

Sextò, annum in decem menſes diuiſit, & primùm Martium à patre appellauit, ac annum trecentorum & quatuor dierum conſtituit. Menſes in Calendas, Idus & Nonas diuiſit.

Condita igitur, & diuiſa ciuitate, inſtitutis ſacris, & ordine facto inter ciues, leges tulit.

I. Ne quis niſi per portas ingrederetur, egrederetur ve: mœnia ſacroſancta eſſent.

II. Vt Patricij ſacra curarẽt, magr̃atus gererẽt, ius redderẽt, ſecum Rẽp. adminiſtrarẽt, res vrbanas obirẽt: plebeij verò ab his negocijs ĩmunes, qppe q taliũ ĩperiti eſſent, nec vacaret eis pp inopiã, agros colerent, pecora alerent, exercerent quæſtuoſa opificia.

III. Sacrificia voluit eſſe frugalia, & oĩ moroſa curioſitate carere.

IIII. Ne in tẽplo nocturnę vigilię hẽrent, ne qd p noctẽ min⁹ caſtè, minuſve pudicè, ſacrorũ ſpecie cõmitteret. Deinde ne qua fieri coitio, ne qd iniri aduerſus ipſum, publicãve rẽ occulti cõſilij, ne qd inſidiarũ tendi poſſet, ad quã legẽ Cicero ſpectauit: Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, pręter illa quę pro pplo ritè fiant.

V. Quoniã verò commenticiæ de dijs fabulæ contemptum religionis, & inde licentiã, ad omneq; facinus audaciã adferunt, & facilè hoĩes ſua natura ad hęc promptos occupant & prehendunt, pęnam ijs indixit, qui fabuloſa de Dijs figmenta crediidiſſent.

VI. Cũ ex diſparitate religionis maxima animorum alienatio oriatur, ex hac odia, ex odijs ſeditiones promanent: prouidit Romulus, cauitq; lege lata, ne deos peregrinos, præter Faunum colerẽt, neve ſacrificia externa facerent: ne quid diuini Iuris, negligendo patrios ritus, peregrinoſq; aſciſcendo turbaretur.

VII. Sanciuit, vt è ſingulis Curijs legerentur bini ſacerdotes, annũ egreſſi quinquageſimum, qui virtute ac gñe pręcellerent cęteris: cenſumq; haberent ſufficientem, & integro eſſent corpore. Hos eum honorem non ad tempus, ſed in oẽm vitam habere voluit, immunitatem inſuper ijs conceſſit propter ætatem à militia, & propter priuilegium ab vrbanis negocijs. Eam tamẽ electionem ita ratam habuit, ſi comprobata fuiſſet ab Auguribus.

VIII. Sanxit, idq; ſemp ſeruauit, ne quid publicè inauguratò fieret.

IX. Plebi tria commiſit: magiſtratus creare, leges ſancire, de bello, referente rege, decernere.

X. Neceſſitatem colonis impoſuit, educãdi quicquid eſſet maſculum, & è filiabus primogenitis. Nullam autẽ prolem necari permiſit minorem triẽnio, niſi ſi quid mutilum aut prodigioſum in partu eſſet editum. Tales. n. fœtus exponi à parentib. non vetuit: ſed indicatos prius quinq; viris vicinis proximis, ſi illis quoq; exponendos eſſe viſum fuerit. Contra hanc legem cõmittentium, præter alias mulctas, etiam dimidium bonorum addixit ærario.

XI. Supplicibus & confugientibus in Capitolium impunitatem in honorem numinis permiſit.

XII. Puberes omnes in bello, captis vrbibus, necari vetuit, aut ſub haſta venundari.

XIII. Mulierem nuptã, quæ iuxta ſacratas leges conueniſſet cum uiro, ei participẽ eſſe poſſeſſionum & ſacrorum oĩum voluit: hoc eſt, uxor pudica, & ſemp viro obſequẽs, æquè ac ille domus erat dña, & in eius defuncti bona ſuccedebat hæres, ſicut parẽtis filia: ex aſſe quidem, ſi is liberis carẽs, ac inteſtatus decederet. Quòd ſi prolẽ haberet, ex æquo cum liberis. Si aũt aliquid peccaſſet, pœnã luebat ex mariti læſi arbitrio: de hmõi criminibus cognati cũ ipſo cognoſcebant, in quib erat violata pudicitia. Et qđ apud Græcos videbatur leuiſſimum, ſi deprehenſa eſſet vinum bibiſſe mulier, vtrunq; damnauit Romulus, vt erratorum muliebrium maximum: ratus è ſtupro naſci inſolentiam, ſtuprum è vinolentia: & vt deprehenderet odore, à cognatis oſculum deferri cõceſſit.

XIIII. Vxori virũ relinquere ĩterdixit: viro verò vxorẽ repudiare p̃miſit, ſi in veneficio natorũ, aut ĩ adulterio, aut in clauiũ adulteratione deprehenſa foret. Quòd ſi aliàs quis vxorẽ repudiaſſet, eius copiarũ partẽ vxori dari, partẽ Cereri ſacram eſſe iuſſit. Plutarc.

XV. Oẽm ptãtem patri dedit in filium, idq; toto vitæ tp̃e, ſiue in carcerẽ eum mittere, ſiue flagris cędere, ſiue vinctum ablegare ad ruſticas operas, ſiue enecare libeat: etiamſi filius teneat Remp. etiãſi magr̃atus gerat maximos, etiãſi liberalitatis laudẽ publicè ſit p̃meritus. Dionyſ. lib. 2. Qđ plus erat, ẽt vendere permiſit, & ternã vẽditionẽ cõceſſit. Qua in re maiorẽ largitus eſt ptãtem p̃ri in liberos, quàm hero in mancipiũ. Seruius. n. ſemel venditus, deinde libertatẽ adeptus, in poſterum ſui iuris fit: filius à patre venditus, ſi liber reddatur, iterum in poteſtatem patris redigebatur. Fuitq; hæc lex, vt Dionyſius ait, firmiſſima.

XVI. Sellularias ac ſordidas, & turpibus cupiditatib. ſubſeruientes artes, vt corporibus atq; animis tractãtium noxias, ſeruis & exteris exercendas commiſit. Ingenuis duo tãtum reliquit ſtudia: rei militaris, ac ruſticæ. Cicero in Oratione pro Roſcio Amerino.

XVII. Iniurias pro mõ criminũ puniuit. Iõq; tribunal ꝯſtituit in publico, & trecẽtis militib. armauit. Virgas ac ſecures p̃ferri iuſſit à duodecim lictorib. Leuia crimina flagris, grauia ſecuri coercuit.

Hæ ferè leges Romuli ſunt quæ apud ſcriptores extant. Narrat enim Dionyſius, plurimas non ſcriptas leges tum tẽporis fuiſſe, ex more Lacedæmoniorum. Bella & res geſtas ibidem recitat: quod & Plutarchus in vita Romuli facit. Imperauit annos 37. Mortuus eſt Nonis Quinctilibus.

NVMA POMPILIVS.

FVit hic Põponij viri apud Sabinos illuſtris filius, formę dignitate regia p̃ditus. Hic quadragenarius in regẽ Romanorũ electus eſt, anno mũdi 3251. anno 2. Olymp. 17. anno qnto regis Manaſſę. Pacis ſtudioſiſſimus, & Iuris ꝯſultiſſimus fuit. Bellũ nullum geſſit, verùm Romã legib. ac morib. cõdere parauit. Ideoq; totã vitã in ꝯſtituendis ſacris, & procurãdis negocijs, vt vrbs neceſſaria ad victũ hẽret, traduxit. Exiſtimabat. n. efferatis militia animis, mitigandum ferocẽ pplm armorũ deſuetudine: ne tñ poſitis externorum periculorum curis luxuriarent ocio animi, quos metus hoſtiũ diſciplinaq; militaris continuerat: oĩum primùm rẽ ad multitudinẽ imperitã, & illis ſeculis rudẽ, efficaciſſimã, deorum metũ inijciendum ratus eſt. Pietatẽ ante oĩa docuit hoĩes, ꝙ omnia bona dij darent, dataq; conſeruarent mortalibus: deinde iuſtitiam, per quam conceſſis diuinitùs commodis frui liceat.

Diuini cultus inſtitutionem in octo genera diuiſit, & ſingulis ſuos addidit ſacrorum miniſtros. Inſtituit igitur primò ſacra tri-

ginta Curionum: quæ sacra Curiones pro suis Curialibus administrabant, & rem diuinam faciebant.

Secūda sacra erāt Flaminū, q à coronæ gestamine sic dicebātur.

Tertia sacra peragebant tribuni Celerum, equites & pedites stipatores.

Quartus ordo sacerdotum, erat Augurum, vel signa de cœlo obseruantium.

Quinto loco erant virgines Vestales, sacri ignis custodes.

In sexta parte continebantur, quos Romani appellant Salios. Erant aūt horū sacerdotum duodecim, & ij quidem ex ordine patricio præcipui Marti Gradiuo dedicati. Horū cultus ī saltationibus & laudationibus deorum belli præsidum consistebat. Dicti sunt Salij à continuato tripudio.

Septima legum sacrarum pars dicata est collegio Fœcialium.

Vltima cōtinebat maximi sacerdotij, vel pontificū sacra. Horum munus erat, vt iudicarent de oībus causis ad sacra pertinentibus, tam inter magistratus sacrificos, quàm inter priuatos homines. Deinde sicubi destituebant scriptis legibus, nouas ɔdebant. Magistratus, penes quos ceremoniæ erant, ac sacrificia examinabāt, ministros sacrorum in officio continebant. Consulebātur à profano & imperito vulgo de cultu deorum ac geniorum.

Annum deinde ad cursum Lunæ in duodecim menses distribuit, Ianuarium & Februarium primos anni menses constituit, quemadmodum testatur Plutarchus in Mario & Numa: quam Numæ in mensibus institutionem & nos sequimur.

Festa Rubigalia introduxit, quæ celebrantur 7. Cal. Maij, quoniam tunc ferè segetes rubigo occupat. Inde defluxit quoq; mos ad Pontificios, vt circa festum Crucis segetes obambulent, & preces Deo pro incolumitate segetum faciant.

Leges plurimas tulit, perpaucæ tamen extant.

I. Vt quilibet suo fundo contentus sit, & alienos non concupiscat. Vnumquenq; iussit agrū suum circumscribere, ac lapides apponere. Hos sacros esse Ioui Terminali voluit. addidit, vt quotannis stato die res diuina, eo in loco in paganorum cetu fieret, idq; festum Terminale appellauit. Quod si quis hosce lapides transferret, aut tolleret, lege terminali caput eius Ioui terminali deuouit, vt impunè is tanquàm sacrilegus interficeretur.

II. Lex ad ius pactorū ptinet. Cōtractus. n dubios & sine testib. factos, fide & iureiurādo terminari cōstituit: ideo tēplum Fidei sacrauit. Magr̄atus quoq; & iudices in dubijs causis, plerunq; ex altera eius partis fide ac sacramento, suam interponebant sententiā.

III. Eum qui sciens necasset hoīem liberū, parricidam esse voluit.

IIII. Romuli asperitatem circa patriam potestatem in liberos, emendauit. Prohibuit enim, ne pater filium, quem vxorem ducere permiserat, distraheret: Festo authore.

V. Mulierem quoq; infra decem menses, post obitum mariti nubentem, immolare pręgnantem vaccam iussit item, ne pellex ædem Iunonis tangeret: & si tangeret, vt Iunoni demissis crinibus agnum fœminam cęderet. Gellius.

VI. Ne mulier, quæ prægnans mortua sit, humetur, antequam partus ei excidatur: qui contrà fecerit, spem animantis cum grauida peremisse videatur. l. 2. ff. de mortuo inferendo.

Mortuus est Numa Pōpilius anno ętatis 83. postquā annos 43. regnasset. De hoc Virgilius sic scribit, libro sexto:

> Qui procul ille autem, ramis insignis oliuæ,
> Sacra ferens: nosco crines, incanaq; menta
> Regis Romani, primus qui legibus vrbem
> Fundabit, Curibus paruis & paupere terra
> Missus, in imperium magnum. —

TVLLVS HOSTILIVS.

FVit hic tertius Romanorū rex, à pr̄ibus creat⁹ & iussus: anno mūdi 3994. 2 anno 27. Olympia, circa qd̄ tp̄s Manasses ob impietatē & idololatriā in Babylonē captiuus deductus est, anno ab Vrbe cōdita 82. ante natū Chr̄m 668. Natus est ī Medullia, ab Albanis oppido cōdito. Auū habuit Hostiū Hostiliū, virū bello strenuū: qui ob insignē fortitudinē primus à Romulo frōdea corona donatus est, q̄ Fidenas primus irrupisset. Plin. lib. 16. cap. 4. Fuit Romulo ferocior, & bellicis studijs, ne ciuitas ocio senesceret, in primis deditus: ideoq; occasionē & opportunitatē belli faciendi, excitandiq; quæsiuit. Albanis itaq; bello illato, Albā, ob perfidiā Metij Suffetij, solo æquauit vna hora quadringētorū opus annorū, quib. steterat, excidio ac ruinis dedit. Pp̄lm verò deuictū Romā traduxit, & montē Cęlium ad ædificia concessit: vtq; eo frequentius habitaretur, mōtem Cœlium sedem regiæ cœpit: ac, vt in posterum omnis prorsus iniuria obliuioni daretur, Albanos principes in Patres legit, & ordinē Senatorium ex iis suppleuit.

Pręterea pp̄lm singulari benignitate ac liberalitate sibi deuinxit. Romulus. n. & Numa agros deputarāt, ex quorū reditibus dijs sacra fierēt: q agri nō publici hēbant, sed propria regū sors & possessio erāt. Eos Tullus viritim īter Romanos inopes diuisit: pfessus, patrimoniū sibi sufficere in sacrificia, sumptusq; domesticos.

Extat fęderis formula inter Tullū & Albanos, apud Liuiū li. 1. Fęcialis regem Tullum ita rogauit: Iubesne me rex, cum patrato pp̄li Albani fœdus ferire? Iubēte rege: Sagmina, inquit, te rex posco. Rex ait: Purā tollito. Fœcialis ex arce graminis herbā puram attulit, postea regē rogauit: Rex facisne me tu regiū nunciū pp̄li Romani Quiritiū, vasa, comitesq; meos? Rex r̄ndit: Qd̄ sine fraude mea pp̄liq; Rom. Quiritiū fiat, facio. Deinde subijcit formulā:

„ Audi, inquit, Iupiter, audi pr̄ patrate pp̄li Albani, audite pp̄ls Albanus: vt illa palàm prima postrema ex illis tabulis cerave recitata sunt, sine dolo malo: vtiq; ea hic hodie rectissimè ītellecta sūt; illis legib pp̄ls Roman⁹ prior nō deficiet. Si prior defecerit publico consilio, dolo malo: tu illo die, Iupiter, pp̄lm Romanū sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriā: tantoq; magis ferito, quanto magis potes, pollesq;. Id vbi dixit, porcum saxo silice pcussit.

Recenset Liuius Tulli Hostilij vnicā legem, de Perduellionis iudicio: Duumuiri pduellionis iudicēt: si à duūuiris prouocarit, prouocatione certato: si vincent, caput obnubito, infęlici arbori reste suspēdito: verberato vel intra pomeriū, vel extra pomeriū.

Postremò deuictis Sabinis, cùm in magna gl̄ia, magnisq; opibus regnū Tulli ac tota res Romana esset, Tullus oēm aīum sacris dedit, & oībus magnis paruisq; superstitionib. obnoxius factus est. Cumq; nō ritè sacrū Ioui Elicio curasset, ira Iouis sollicitati praua religione, fulmine ictus cum domo flagrauit. Liu. li. 1. Dionysius Halycarnass. lib. 3. Solin. capit. 2. Imperauit annos 32. Circa eius obitum Manasses in carcere pęnituit, & in regnum restitutus est. Tulli historiam Virgilius sic describit lib. 8.

> Post ijdem inter se posito certamine reges
> Armati Iouis ante aras, paterasq; tenentes
> Stabant, & cæsa iungebant fœdera porca.
> Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ
> Distulerant (tu dictis Albane maneres)
> Raptabatq; viri mendacis viscera Tullus
> Per syluam, & sparsi rotabant sanguine vepres.

ANCVS MARTIVS.

MOrtuo Tullo, res, vt institutū iam inde ab initio in vrbe Romana erat, ad Patres redierat: hique interregē nominauerant. Quò comitia habente, Ancum Martium regē populus creauit, cui rei patres fuere autores. Regnare cępit anno mundi 3327. anno 23. Iosiæ regis, sub quo Ieremias prophetare incępit. Libri Moysis deperditi, repti sunt anno ab Vrbe cōdita 1[illegible]4. ante natū Chr̄m 636. Fuit hic īstitutorū Numæ & Romuli memor: ideoq; tam belli quàm pacis studijs gloriā sibi & laudem parare conatus est. Cùm. n. sine iniuria ocium haud facilè haberi possit, & patientia tēperata semper cōtemnat̄, nullas bellorum occasiones refugit. Deinde quoq;, vt Numa in pace religiones instituerat, ita Ancus bellicas ceremonias prodidit: quibus nō tm̄ bellum gereret, sed aliquo ēt ritu indiceret̄, describens ius ab antiqua gēte Aequicolis. Ritum aūt indicendi belli refert, Liu. lib. 1. Bellum consensu fieri solitū, denunciabat fœcialis hac rōne. Fœcialis hastam ferratam, sanguineā, aut præustam, ad fines eorū ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: Quod pp̄li priscorum Latinorum, hoīesve prisci Latini aduersus populū Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, qd̄ populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatusq; populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, vt bellum cum priscis Latinis fieret: ob eā rem ego, populusq; Romanus, populis priscorum Latinorum, hominibusq; priscis Latinis bellum indico, facioque. Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emittebat.

Primum bellū gessit cum Latinis, qui eum vt ignauū, & administrādo bello minus idoneū ɔtempserāt: Politoriū, vrbem Latinorum, ui cępit: sequutus more regum priorum, qui rē Romanā auxerant: multitudinē oēm Romā traduxit, & Auentinum nouæ multitudini habitandū dedit. Recepit Medulliā, quæ tribus annis à Latinis possessa his erat: Ficulneā euertit. Sępius fęliciter duce Tarquinio, q deinde in Anci locū suffectus est, cū Latinis acie pugnauit. Fidenates ob defectionē expugnauit, & eorum vrbē diripuit ac incēdit. Victis & superatis Veientibus, triumphum egit. Volscos obsedit, & Velitras: ac Sabinos tumultuātes, & bellū Romanis inferentes deuicit, castris & oī præda exuit, ac mandata facere coegit. Res pace gestæ hæ sunt: Primò intermissum cultum deorū reuocauit: docens, à contēptis numinibus morbos, pestilētias, aliasq; calamitates innumeras vrbi immissas, quib. magna pars pp̄li cōsumpta: & q̄ ipse Hostilius ob neglectas religiones diu multumq; cū varijs morbis cōflictatus sit: postremò, ne mente quidē sanus, sed vtraq; sui parte laborās, miserabili exitio cum tota familia perierit. Deinde cōmentarios, quos Numa de sacris conscriptos reliquerat, à pontificib. sumpsit, & ī tabulas quernas transscripsit, ac in foro legendas quibuslibet proposuit. Præterea vrbē nō mediocriter auxit. Auentinū n. adiecit, & ijsdem mœnibus cōplexus est. Carcerem ad terrorē increscentis audaciæ, media vrbe ædificauit. In ora Tyberis Hostiam vrbem condidit. Salinæ circa factæ. Aedes Ioui Feretrij amplificauit: Ianiculum mōtem in aduersa ripa imminentem Tyberi muniuit, & præsidium contra Hetruscos collocauit. Sublicium pōtē Tyberi imposuit. Regnauit quatuor & viginti annos: cuilibet superiorum regum belli pacisq; artibus & gloria par. Fuit huic Anco coætaneus in Babyloniorū regno Nabuchodonosor, in Iudęa Ioakim: 4. Regū 24. qui deuictus à Nabuchodonosore, in Babylonē deductus est, & inter reliquos etiā Daniel cum sodalibus: quarto Regum vigesimoquarto: secundo Paralipom. trigesimosexto: & Danielis primo. De Anco sic scribit Virgilius:

> —Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
> Nunc quoq; iam nimium gaudens popularibus auris.

L. TARQVINIVS PRISCVS.

L. Tarquinius Prisc⁹, Demarati Corinthij ex familia Bachidarū, fili⁹: ob seditiones domo profugus, Tarquinijs, Italię oppido, cōsedit: vxore ibidē ducta, ex qua duos filios genuit vnum Aruntē, Hetrusca lingua: alterum Lucumonē appellauit. Aruns diem ante pr̄em obijt, relicta vxore, q̄ vterū gerebat. Posthumus Aruntis, ab auo ob ignorātiā neglectus, in causa fuit, vt ad Lucumonē tota hr̄ditas, eaq; amplissima, pueniret. Duxit deinde Lucumo Tanaquillā, summo loco natā, in vxorē. Vtraq; res fecit, vt aīum gereret altū, & principē apud suos locū affectaret. Cùm aūt à suis sperneret̄ & ɔtemneret̄, neq; eā indignitatē ferre posset, ɔsilium migrandi ab Tarquinijs cępit. Roma est ad id potissimùm visa. In nouo pp̄lo, vbi oīs repentina, atq; ex virtute nobilitas fit, locū forti ac strenuo viro fore psuadet. Romā igit̄ iter instituit, cui ad Ianiculū applicanti omen fęlix apparuit. Aquila eīm suspensis demissa leniter alis, pileū aufert, superq; carpentū cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitùs missa, capiti aptè reponit. inde sublimis abijt. Romā veniēs, cùm Gręcum ingeniū Italicis artibus imbuisset, breui & munificētia & fortitudine tm̄ effecit, vt à populo regnare iussus sit. Pro Lucumone igit̄ Lucij nomē adsumpsit. Tarquiniū à Tarquiniis, vbi educatus erat, se appellauit: Prisci cognomē inuenit, q̄ natu maior esset. Dionysius aliter de hoc Tarquinio scribit: Demaratus cū Corintho pr̄ia per seditionē pulsus, in Italiā cōmigrasset, Tarquiniis Etruriæ vrbe oīum fortunarū suarum sedē collocauit, ibiq; filios procreauit, Aruntem & Lucumonē. Demarato aūt, & Arunte mortuis, Lucumo, neglectis Tarquinijs, cū magna clientū manu Romā veniens, seq; pro Lucumone Luciū, & Tarquiniū à Tarquinijs, vbi educatus erat, appellās, ab Anco rege in ciuiū, & in patriciorū ac senatorū numerū ascitus, post eo mortuo dignus q ei in regni administratione succederet, habitus est. Hic filias duas reliquit, quarū vna Ser. Tullio regi nupsit, altera M. Iunio, Bruti patri: itemq; filiū, qui viuente pr̄e mortuus est, relictis filijs duobus, Arūte & Lucio. Ex quibus Lucius post Superbi cognomine inuēto, Romæ regnauit. Factū. i. anno mundi 3350. anno 12. regni Nabuchodonosoris: quo anno Ezechiel prophetare incępit in Babylone, ab Vrbe condita 138. ante natum Christum 612.

Studia eius bello magis, quàm paci dedita fuerunt. Bellum primum cū Latinis gessit. Eos vicit, & oppidum Appiolanos militibus diripiendū dedit. Deinde Crustumerium, qd̄ defecerat, & Numantium Collatiamq; recepit. Collatię fratruelem Aruntis Tarquinium præfecit, qui Egerius dictus fuit ob paupertatem. Bello hoc deniq; Sabino perfecto, triumphās Romam rediit. Inde priscis Latinis bellum fecit, & omne nomen Latinum domuit.

A bello dum quiesceret, oēm animum ad ornandam ciuitatē adiecit: forum officinis, tabernisq; & alijs splēdidis ædificijs exornauit. Cloacas ad euehēdas sordes in Tyberim fieri fecit. Muros vrbis, lapide secto ad regulam construxit. Circo maximo locū designauit: loca patribus diuisit, equitibusq;. Senatus maiestatem centum uiris ampliauit. Centurias equitum duplicauit. Capitolium inchoauit: filiū q̄ tredecim annos natus hostem peremisset, prætexta & bulla decorauit. Inde prætexta & bulla ingenuorum puerorum insignia esse cœperunt.

Primum hunc Romæ triumphasse, Messala, Eutropius & Florus scribūt: ter autem triumphasse, autor est Dionysius: primùm de Latinis, iterum de Etruscis, tertiùm de Sabinis.

Tandem dolo filiorum Anci Martii, postquam regnasset annos 38 interfectus est.

Habuit hic Priscus Tarquinius duo, quę imperaturis adesse debent: in bello vires, in consilijs prudentiam. Deinde clementiam addebat: quibus sibi ēt hostium animos deuinxit. quę quidem animi moderatio in victoria maximum est & præcipuum boni imperatoris decus. Testatur id victoria in Crustuminos, Numentanos, Latinos & Tarquinios. Refert Dionysius Halycarnass. orōnem Tarquinij ad Tarquinios: Audite nunc, inquit, cōditiones, & quam vobis pro ista vestra voluntate repono gratiam.

„ Ego neminem Hetruscū occisurus sum, aut exilio pecuniave mulctaturus: ciuitates ipsas sine presidijs, sine exactionib. permitto suis legib. viuere, nihil mutato statu Reipublicæ. Pro his omnibus, quæ vobis conceduntur, vnum postulo, vt me vestrarum ciuitatum principem agnoscatis. Quod etiam inuitis vobis futurus sum, quamdiu ero armis superior: malo tamen id consequi à volentibus. Hæc referre vestris ciuitatibus. Ego interim dum huc reuertimini, vobis inducias polliceor.

Tarquinij tp̄e hæc contigerunt. Hierosolyma obsessa fuit à Nabuchodonosore. 4. Regum 25. Ieremiæ 34. & 52. Deinde desolata, & captiuitas Babylonica subsequuta, quę incidit in annum nonum Tarquinij: in annū 17. incidit somnium Nabuchodonosoris de quatuor regnis mundi. Danielis secundo. Iosephus li. 10. cap. 11. Anno 21. Ezechiel prophetare incœpit: Ezechielis capite quadragesimo. Quo anno Massilia ciuitas Galliæ condita est, vt testatur Iustinus lib quadragesimotertio, & Eusebius. Aurea columna circa hoc tempus à Nabuchodonosore erecta: Danielis quarto. Ob quam idololatriam triennio pòst ad insaniam redactus, septem annis cū feris egit. Anno 27. Nabuchodonosor cognoscens Deum, in regnum restitutus est. Daniel. 4.

SERVIVS TVLLIVS, SEXTVS ROM. REX.

HAbuit hic Seruius Tullius pr̄em Tulliū Corniculanum, & Ocretiā mr̄em seruā. Ei puero & dormiēti caput arsisse ferunt. Quo miraculo mota Tanaquil Tarquinij vxor, oībus eum artibus, qb. ingenia ad magnæ fortunę cultū excitant̄, erudiri ac institui curauit. In charitate, deniq;, atq; honore semp, nō modò apud Tarqniū, sed apud Pr̄es plebēq; habitus fuit, ita vt Tarqnius filiā ei suā despōderit. Peruenit ad regnū astutia Tanaquilis. Hæc eīm occiso rege, ex alto ad pp̄lm despiciēs, Priscū maritū ne lethale qdē vulnus accepisse dicit. Interim dū ɔualesceret, Seruio Tullio iubere pp̄lm dicto audientē esse eū iura redditurū, obiturūq; alia eius munia esse. Itaq; p aliquot dies cùm iā expirasset Tarquinius, celata morte p spēm alienę fungendę vicis, suas opes firmauit. Deinde psidio firmo munitus, primus iniussu pp̄li, voluntate pr̄um regnauit: & duas filias iuuenib. regijs, Lucio atq; Arūti Tarquinijs iūxit. Primū bellū suscepit ɔ̄ Veiētes & Hetruscos, quos domuit. Inde pacis tp̄e opus lōgè maximū aggressus est. Quēadmodū n. Numa diuini iuris autor fuerat, ita hic oīum ordinū ī ciuitate ɔditor. Instituit. n. cēsum, classes, cēturiasq;, vt latè refert Liuius lib. 1. ab vrbe cōdita, Dionysius lib. 4. Primo lustro cēsa ciuiū dicunt̄ millia 80. Vrbē in quatuor partes diuisit, & à collibus cognominauit, Palatinā, Suburranā, Collinā, Aesquilinam: ciuitati adiecit duos colles. Quirinalē & Viminalē. Aesquilias, vrbē aggere, fossis & muro auxit. Templū Dianæ construxit. Leges tulit de ɔ̄ctib. & iniurijs, nu. 50. quę nō extāt. Seruis manumissis ius ciuiū cōicauit, & libertinos ad oīa plebeiorū munia admisit. Tādē à L. Tarqnio, Tarquinij Prisci filio, post quatuor & xl. annos, postquā regnū acceperat, interfectus est, anno mundi 3431. anno tertio, sexagesimæ primæ Olympia. Paulo ante eius obitū fundamēta tēpli Hierosolymitani cępta sunt: primo Esdrę tertio. Sub hoc Seruio primùm in Italia oliuæ plātatę sunt. Plin. lib. 15. cap. 1. Deinde primus post vrbem cōditā æs signare cępit. Plin. lib. 33. repetita veteri signandi ɔsuetudine, ab Iano gemino, rege primo Italię, introducta: qui vna nūmi parte sui capitis effigiē altera nauē, qua aduēctus in Italiā Saturnus fuerat, expressit. Macr. lib. 1. Saturnaliorū.

L. TARQVINIVS SVPERBVS.

L. Tarquinius, Prisci Tarquinij nepos regnū scelere & incestu adeptus est. Erant Tullio duæ filiæ ex vxore Tarquinia, quā ei rex ipse in mr̄imoniū collocauerat. Has puellas iā nuptijs maturas iunxit cōsobrinis earū, Tarquinii nepotibus: maiorē maiori, iuniorē iuniori: benè ita cōparatos existimans. Sed fortè fortuna vterq; gener morib. suis dissimilē nactus est. Lucio n. natu maiori, audaci, arrogāti, naturaq; tyrāno, proba, modesta, & erga patrē pia vxor contigit: contrà Arunti iuniori, miti, & bono ingenio prædito, scelesta, infensa patri, nihil non ausura fœmina.

7

Hæc igitur cū fratre mariti sui L. Tarquinio sceleratissimas celebrauit nuptias: cum illa Aruntē Tarquiniū virum optimū, hic vxorem virtutis amantissimā veneno peremisset. Contraxit celeriter similitudo eos, vt ferè fit, malū malo aptissimū. Hic Tarquinius Seruium socerum elatū è curia, in inferiorē partem, per gradus deiecit, deinde fugientē interfici iussit. Fertur, Tulliam filiam per patris corpus carpentum egisse, partemq; sanguinis ac cædis paternæ cruento vehiculo contaminatam ipsam, respersamque ad penatos suos tulisse. Ipse Tarquinius gener socerum sepultura prohibuit: primores patrum, quos Seruij reb. fauisse credebat, interfecit. Cumq; ad ius regni nihil quicquam præter vim haberet, armatis corpus circumsepsit. Primus regum morem de omnibus senatum consulendi soluit: Rempub. domesticis consilijs administrauit: bellum, pacem fœdera societatesq; per se ipse, cū quibus voluit, iniussū populi ac senatus fecit, diremitq;. Latinorū sibi gentem maximè conciliauit, vt peregrinis opibus tutior inter ciues esset. Veteres leges sustulit nouas fixit: omnia denique pro libidine egit. Cognitiones capitaliū rerum sine consilijs per se solus exercuit, perq; eā causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat, non suspectos modò, aut inuisos: sed ob nihil aliud, quàm vnde prædam sperare posset, inde nomen Superbi, q̄ omnes leges omnemq; iusticiam contemneret, ac oīa pro libito faceret, meruit. Res bello gestæ hæ sunt, Gabios per S. Tarquinium filium domuit, Volscis Suessam & Pomerium eripuit: domi cloacam grandem, & lacus in circo composuit: primus ferias Latinas adinuenit: vincula excogitauit, taureas, fustes, compedes, cathenas, exilia & metalla: templum Ioui in Capitolio ædificauit. Tādem ob stupratam Lucretiam à S. Tarquinio filio, vnà cùm liberis in exilium pulsus est. S. autem Tarquinius filius Gabios, tanquam in suum regnum, profectus, ab vltorib. veterum simultatum, quas sibi ipse cædibus rapinisque concitauerat, interemptus est. Regnauit L. Tarquinius annos 45. Tulit, vt Liuius inquit, Romana regia sceleris tragici exemplum, vt tędio regum maturior veniret libertas, vltimumque regnum esset, quod scelere partum foret.

MVTATIONES INSIGNES MAGISTRATVVM In Rep. Rom. & Catalogus legum quæ sub singulis mutationibus, secundùm seriem annorum Vrbis, latæ sunt.

PRIMA MVTATIO.

CONSVLES CREATI.

EIECTO, pulsoq; Tarquinio Superbo, cùm pp regis impotentiam, tum propter stuprum Lucretiæ à regis filio illatum: & deleto omni prorsus regiò nomine, ac libertate vindicata & recuperata, de noua Reipub. forma cogitare cœperunt.

Quare cùm nihil nocentius esse ciuitati, quàm tyrannide & crudeli dominatu premi, proprio malo didicissent, imperium duob. viris annuum mandatum est: qui postea, ꝙ Reipublicæ consulerent, Consules nominati sunt. His oīa iura, omniaq; insignia regum contulerunt: id modò cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur.

Primum itaq; Consulatum Romæ gessisse L. Iunium Brutū, & L. Tarquinium Collatinum, ab oībus sine dubio traditum est: quo verò vrbis anno, & quo anni tpe reges expulsi sint, & primi consules inierint, dubitatum variatumq; est suis. Liuius & Dionysius anno post Romam cōditā CCXLV. id factum esse scribunt: alij anno CCXLIIII. Quorum opinionem Carolus Sigonius, vir lōgè doctissimus, sequitur. mouetur in primis autoritate Macrobij lib. 1. Satur. Nonnulli, inquit, putauerunt Iunium mēsem à Iunio Bruto, qui primus Romæ consul factus est, nominatum, ꝙ hoc mense, idest, Cal. Iun. pulso Tarquinio, sacrum Carnæ deæ in Cœlio monte voti reus fecerit, &c. Adfert alias haud obscuras rationes, quibus suam opinionem firmat, aduersantium conuellit.

Primi igitur Coss. ex Patricijs, penes quos tum vniuersa Reipub. gubernatio erat, creati sunt L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, à Sp. Lucretio, Lucretiæ patre, interrege, comitijs centuriatis, ex commentarijs Seruij Tulli regis, anno Vrbis CCXLV. IX. cal. Iun.

BRVTVS.

Brutus itaque, qui non acrior vindex libertatis fuit, quàm deinde custos, populum iureiurando adegit, neminem regnare passurum, ne esset, vnde periculum libertati foret, id summa ope tuendum esse: neq; vllam rem, quæ eò pertineat, contemnendam. Deinde quo plus virium in Senatu etiam frequentia ordinis faceret, cædibus regis diminutum pr̄um numerum primoribus equestris gradus lectis, ad trecentorum summam expleuit. traditumque inde fertur, vt in senatum vocarentur, qui patres, quique conscripti essent. Conscriptos videlicet nouum senatū, appellabant Lectos. Rerum deinde diuinarum habita cura, regē sacrificulum à regibus creatum, pontifici subiecit, ne addictus nomini honos, aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Leges Tulli de contractibus reuocauit. Reduxit comitia, suffragiaque de rebus maximis. Præterea ex senatusconsul. ad populum tulit, vt omnes Tarquiniæ gentis exules essent. Edidit insigne exemplum seueritatis in proprios liberos, de quibus, quòd contra libertatem conspirauerant, supplicium sumpsit: conspectius eo, quòd pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis, consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicij dedit. Nam inter omne tempus dum virgis cęduntur, securique feriuntur, vultus & os eius spectaculo fuit eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium: legum & iurisiurandi maiorem rationem habens, quàm affectuum.

Interfectus est Brutus bello contra Veientes ab Arunte Superbi regis filio, pridie Cal. Martias. Matronæ annum vt parētem luxerunt eum, quòd tam acer vltor violatæ pudicitiæ fuisset. De eo sic scribit Virgilius:

> —Animamq; superbam
> Vltoris Bruti fascesq; videre receptos.
> Consulis imperium hic primus, sæuasq; secures
> Accipiet, natosq; pater noua bella mouentes
> Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
> Infœlix: vtcunq; ferent ea fata minores,
> Vincet amor patriæ, laudumq; immensa cupido.

L. TARQVINIVS COLLATINVS.

Magistratu se abdicauit. Abdicationis diuersæ à multis traduntur caussæ, quæ quidem diuersitas facilè excusari potest. Priscis enim temporibus Romani armorum magis quàm literarum studio occupati, deditiq; fuerunt: quæ res effecit, vt eo minus certi aliquid de rebus ipsorum posterioribus constare potuerit. Liuius itaque & Plutarc scribunt, L. Tarquinium Cons. ne nomen Tarquiniorum populo infensum in vrbe esset, hortatu Cons. Bruti deposito magistratu, spōte vrbe cessisse. Idem scribit L. Piso apud Gellium, lib. 15. L. Tarquinium collegam suum, quia Tarquinium nomen esset, metuere: eumq; orat, vti sua voluntate Roma contendat. Quæ opinio ita Dionysio displicet, vt eam pro ridiculo habeat. scribit igitur: Postquam Brutus de proprijs liberis, qui de recipiendis in vrbem regibus consilia habuerant, supplicium sumpsisset, & pariter in sororū Collatini filios, eius coniurationis socios animaduerti vellet. Quos pro pari potestate, qua prędītus erat, eximere pœna Collatinus vellet, ortam esse dissensionem inter eum & Collatinū, Brutum, misso in suffragia populo, ei magistratum abrogasse: Dionysius, Cice. lib. 3. Offic. & Zonaras. Collatino suffectus est L. Valerius, patre Voluso ortus. Poblicolæ nomen ipsi inditum est, ꝙ leges populares tulisset, populumq; coleret, & vt Dionysius tradit, δημοκηδὴς esset. Valerius Poblicola, interfecto Bruto, collegā sibi adsciuit Sp. Lucretium, Lucretiæ patrem, quo interrege primi coss. creati erāt, eiq; vt natu grandiori, prius fasces dedit: Dionysius, Liuius, Plut. quo mortuo iterum Horatium Puluillū collegam sibi sumpsit: ita primus annus quinque Consules habuit: Eutropius. Tulit autem plurimas leges, quarum hæ extant.

I. Vt à coss. ad populum prouocatio esset, neve sine iussu populi in caput ciuis Romani animaduerti posset, sola eis relicta est coercitio, vt in vincula duci iuberent: Plutarchus. Pomponius verò Bruto eam tribuit.

II. Ne quis Romæ gereret magistratū, iniussu populi, mortis pœna proposita, qui contrà fecerit: & impunitate, qui talē occiderit.

III. Ne quis magistratus ciuem Romanum aduersus prouocationem verberaret, aut necaret: & de sacrando cū bouis capite, eius qui regni occupandi consilia inijsset.

IIII. Consulibus non parentes boum quinque, & duarum ouium precio mulctari iussit. Erat verò precium ouis, oboli decem: bouis autem centum.

V. Pauperibus prospexit, & ciuium vectigalia sustulit.

VI. Ne Consul, si vir acer & strenuus esset, quæstorijs occupationibus à cura rerum maiorum occuparetur: nec, si improbus, rebus pecunijsque permissis, occasionem sibi ad inferendam iniuriam oblatam esse existimaret: Liuius libro secundo, Dionysius libro quinto, Plutarchus in vita Poblicolæ, Valerius Maximus libro quarto, capite primo.

Hæ leges, & aliæ quæ non extant, latæ sunt ab anno Vrbis 245. vsq; ad annum 250. Consulatum ter gessit. Primò, consul de Veientibus & Tarquiniensibus triūphū egit: Dionysius lib. 5. Liuius lib. 2. Plut. in Poblicola: vbi addit, primum hunc fuisse, qui quadrigis vectis triumphauerit. Triumphum autē est Cal. Mart. quia Dionysius ait, postridie quàm pugnatum erat, triumphum esse actum. Pugnatum aūt est. Plutarcho autore, pridie Cal. Mart. Secundò consul, censum egit. Censaq; esse ciuium capita CXXX. millia, Dionysius scribit. Tertiò consulatu ædes Iouis Capitolini à M. Horatio cos. dedicata est, & Etrusco bello finis, pace cum Porsenna facta impositus.

Quæ fuerit Consulum dignitas & potestas.

Creabantur Consules Centuriatis comitijs, 6. cal. Sextileis. Cicero in Philip. 2. & Plut. in vita Ciceronis. Qui verò ritus illis comitijs, quæ magistratuum creandorum, & legum ferendarum, & iudicij exercendi caussa instituebantur, in usu erant, tradit Nicolaus Gruchius in lib. de Comitijs. Obseruabatur autem in primis consularis ætas, qua ad consulatum aspirare legib. Annalibus licebat. Nam annus tertius & quadragesimus ad Cōsulatum constituebatur. Cicero pro Planco: Designati deinde in Comitiis, domum ingenti hoīum multitudine & maxima pompa deducebantur. Inibant autem Consulatum Cal. Ianua. & antequam inirent, Iunoni sacra faciebant. Cicero pro Flacco: Cum bellū iam gerente Catilina, omnes me autore duos Coss. Cal. Ianuarijs scirent esse oportere. Et pro Murena: Iuno Sospita, cui omnes Coss. facere necesse est. Et Ouid. de Ponto:

> Ergo vbi Iane biceps longum reseraueris annum,
> Pulsus & à sacro mense December erit,
> Purpura Pompeium summi vetabit honoris,
> Ne titulis quidquam debeat ille suis.
> Cernere iam videor rumpi penè atria turba,
> Et populum lædi deficiente loco.
> Templaq; Tarpeiæ primùm tibi sedis adiri,
> Et fieri faciles in tua vota deos.
> Colla boues niueos certæ præbere securi,
> Quos aluit campis herba Phalisca suis.
> Curia te excipiet, patresq; ex more vocati,
> Intendent aures ad tua verba suas.
> Inde domum repetes toto comitante Senatu,
> Officium populi vix capiente domo.

ELEGIA IX.

> Dumq; latus cinget sancti tibi turba Senatus,
> Consulis ante pedes ire iuberet eques.
> Et quanquàm cuperem semper tibi proximus esse,
> Gauderem lateris non habuisse locum.
> Nec quærulus, turba quamuis eliderer, essem,
> Sed foret à populo tum mihi dulce premi.
> Prospicerem gaudens, quantus foret agminis ordo,
> Densaq; quàm longum turba teneret iter.

Quoq;

> Quoq; magis noris, quàm me vulgaria tangant,
> Spectarem qualis purpura te tegeret.
> Signa quoq; in sella nossem formata curuli,
> Et totum Numidiæ sculptibile dentis opus.
> At cùm Tarpeias esses deductus in arces,
> Dum caderet iussu victima sacra tuo,
> Me quoq; secreto grates sibi magnus agentem,
> Audisset, media qui sedet æde Deus.

Quanta verò fuerit Cons. dignitas, & ptās, facile ex multis scriptorum locis cōstat. Cicero lib. de Legibus 3. sic scribit: Regio imperio duo sunto: ijq; pręeundo, iudicando, cōsulendo, Pretores, Iudices, Consules appellantor. Militiæ summū ius habēto, nemini parento. Ollis salus populi suprema lex esto. Et in Orat. con. Rull. & pro Planco: Honorū populi finis est ꝯsulatus, quē magistratū iam octingenti ferè cōsequuti sunt. Et Polyb. lib. 6. Cōsules antequā ex vrbe legiones educant, vrbanarū rerū oīum ius atq; imperiū hn̄t. His etenim cæteri oēs magistratus, prætor, tribunus pleb. parent ac subiecti sunt. Hi legationes in curiā introducebant: quę celeriter statuenda sunt, decernūt: quæ & deliberāda sunt, ad senatū referūt. Quę verò a senatu decreta sunt, ea vt perficiant, ipsorū officiū est. Quinimò, & quę de Rep. per popolū trāsigenda & pficienda sunt, eorū officiū est perpēdere, ac diligenter examinare: concionē, quoties opus est, aduocare: senatusconsulta ad populū referre: quidquid maior pars iusserit, exequi. Quin ēt in his quę ad belli apparatum, & castrensem disciplinā pertinēt, hi summū imperiū hn̄t. His ius est, socijs, quidquid visum fuerit, imperare. Tribunos militum creare, delectum hr̄e. Ad hæc, de ijs qui sub imperio eorū sunt, in castris arbitratu suo suppliciū sumere. His pręterea licet, eos comitante quæstore, ac sedulò imperata faciente, publici æris, quantū res ipsa tulerit, impēdere. Hæc Polybius. Et Cassiodorus: Priscorū iudicio, inquit, qualis sit consulatus, hinc oīno datur intelligi, qn̄ inter mundi dignitates eximias, solus meruit hr̄e palmatas vestes, quas felicitas dabat, præmia vincentium, nomen annorū, compensatio sola, cui debebantur oīa, statum Reipub. Rom. viri fortis dextera tuebatur, fortunas oīum ac liberos huius consilia vindicabant: & tot magnis debitis, sola erat huius retributio dignitatis, reperta in libertatis ornatum, inuenta ad generale gaudiū: per illā nimirum status Imperij iugiter creuit, illā semper felix Roma suscepit. Meritò quidē genus habebatur Imperij, meritò supra oēs ciues poterat, qui ab hoste patriam vindicabat, vtilitates publicas sub ęquitate disponens, ius dicebat ēt capiti: sed tutò illi commissa est ptās necis, qui fuerat author salutis. hinc est, ꝙ ēt fasces atq; secures tātę ptāti pręcepti sunt illigari, vt cum tardius soluerentur, moram deliberationis acciperent, si de cæde aut nece hoīs aliquid censuissent, ita vt cùm omnia eius traderentur arbitrio, ne insolesceret animo, Cōsul dictus est, a cōsulendo. Hinc tanta largitas profluebat, vt illa dextra, quæ sanguinē copiosè fuderat hostiū, vitę auxiliū ciuibus manaret irriguum. sic quos fęlices p bella fecerat, studio largitatis explebat: in argumentum ēt publicæ gloriæ soluebat famulos iugo seruili, qui libertatē tātæ dederat ciuitati, &c. Quamuis aūt primis tpib. honorū populi finis fuerit consulatus, amplissimaq; eius ordinis dignitas tū extiterit: ptātem tn̄ ipsorum, ne vllus in posterum tyrannidis metus esset, P. Valerius Poblicola lege centuriatis comitijs lata cohibuit, ac frenum quasi eis iniecit: Vt ciui Romano prouocare liceret, & ne quis magistratus ciuē Romanum aduersus prouocationē verberare, aut necare vellet. Post Augusti deinde tēpora ptās Coss. paulatim inclinare, concidere & attenuari, solaq; iuris dicēdi facultate circūscribi cępit: qua Adriani seculo adhuc vsos liberè fuisse, ex Dione liquet, qui Adrianū memorat cōsulib. sæpe assedisse, cùm iudicarent. Tandē in nomē honoris sine aliqua ptāte Cōsulatus trāsijt. Sic Cassiodorus: Pinge, inquit, vastos humeros, vario colore palmatos, validā manū victoriali scipione nobilitatā: Lares proprios, ēt calceis auratus egredere, sellam curulē pro sua magnitudine, multis gradibus enisus, ascende, vt in ocio subiectus merearis, qđ nos per maximos labores assumimus imperātes. Rē victoriarū agitis, qui bella nescitis: nos, iuuante Deo, regimus, nos consulimus: & vestrū nomē annū designat: vicistis fęlicitate principes, qui & honores summos geritis: & dn̄ationis tædia non habetis. Quapropter erige confidentiā mentis tuæ cōsules esse magnanimos decet: opes priuatas non cogites, qui gratiā publicā donando hr̄e decreuisti. Hinc est. n. ꝙ alios iudices, ēt non rogantes, euehimus. Consules aūt sperantes tantummodò promouemus, vt soli ad has largitates eueniatis, qui vos pares esse tātis expēsis cognoscitis: alioqui onera essent potius, nō honores, si supra vires aliquid imponeremus inuictis. Fruere igitur decenter optatis: hic est ambitus, q probat̄. Esto mundo clarus, tibi prosperimus, tuis aūt posteris fęliciter imitandus. Valentinianus verò ordinem consulatus ad antiquam reduxit sanctionē: vtilitatem tn̄ spargendi, erroremq; perdendi prohibuit. Et id quod incompetenter proijciendum erat, ad restaurationem aquęductuū vrb. Rom. centena pondo auri præstari per singulos consulatus sanciuit. Iustiniani temporib. Consulatus ad nihilū redactus fuit. Honorari enim tantum, & plures Coss. fieri cœperunt, consulatusq; codicillis passim impetrabatur. l. 8. C. de decurionibus.

SECVNDA MVTATIO, QVAE CONTIGIT

Anno vrbis CCLIIII. ab eiectis regibus anno IX. authore Dionysio, Eusebio in Cronicis, & Eutropio libro primo De gestis Romanorum.

DICTATOR CREATVS, ET Magister Equitum.

Causa & occasio.

M. Valerij Poblicolę lex, quùm plebis potestatem augeret, Senatus & magistratuum imminueret, propterea ꝙ sn̄ias consulum irritas faciebat, ni populi Romani iudicium accederet, permissa reis prouocatione ad plebis suffragia, ansam cāmq; dabat, vt ad nullam munia per magistratus cogi possent inopes: sublato nimirum omni prorsus supplicij metu.

Cùm itaq; Latini, S. Tarquinio & genero eius Octauio Manilio ducibus, pręsidesq; Aricinię vrbis, & Latini generis participes, communi cōsilio, auxilioq; aduersus Romanos bellum susciperent: Romani verò paratis omnibus rebus ad bellum necessarijs, legiones inciperent scribere, summa difficultate & durissima cōquisitione colligere exercitum potuerūt, non eandē exhibentib. oībus ad operam promptitudinem. Vitæ. n. tenuis hoīes, & præcipuè qui æs alienum dissoluere nequaquam poterāt, multi admodum ad arma vocati, minimè obtemperabant: neq; esse cum Patricijs participes alicuius operis volebant, nisi eis ille decernerent pecuniæ debitæ dissolutionem. quin & vrbem relicturos se, eorū aliqui prædicabant: cohortabāturq; alter alterum, ne in vrbe habitare cuperēt. Primùm igit̄ cohortari eos Patricij, dissuadereq; ista eis nitebantur: postea verò q̄ nihilo illi moderatiores fierent, incassumq; laborarent, acerrima & attentissima cogitatione Senatus consilium inijt, qua ratione vrbem perturbatione hac liberaret. Quumq; variæ dicerentur sn̄iæ, vicit ea: Nullum fieri in pręsentia Senatusconsultum de ijs rebus: cùm verò finem caperent præclarum bella, tunc referrent ad Senatū consules, exquirerētq; ab ijs sn̄ias: nullumq; interim fieri exactionē contractus alicuius, siue vadimonij, siue cōdēnationis: intermittiq; alias disceptationes oēs, iustitiūq; indici: neq; cognoscere magistratus de aliquo, præter ea quæ ad bellum pertinerent. Hoc Senatusconsultū datū in plebē, diminuit quidem aliquid ciuilis perturbationis, non tn̄ oēm & vrbe sustulit seditionē. Erāt enim mercenariæ multitudinis aliqui, quibus minimè sufficiēs auxilium videbatur spes a Senatu ipsis facta, quùm clari certiq; haberet nihil. Ex duob. itaq; alterum postulabant Senatū facere: aut dare eis iamiam debitæ pecunię dimissionē, si eos socios hr̄e vellet periculorū: aut non verba eis dātem, rē oēm ipsum in alia differre tpa. Non. n. sensus eosdem esse hoīum, cùm indigent: & cum oībus quorūcunq; indigebant, sunt expleti. In tali Reipublicæ constitutione Senatus diligentius rem cogitans & perpēdens, oī cura in id incumbebat, ne plebs amplius moliretur res nouas. Tollendam itaq; esse cōsularem ptātem, in præsentia iudicauit: aliquemq; alium magistratū esse creandum, belli, pacis, reiq; omnis dn̄m, Imperatorem, neq; obnoxium rationi reddendę alicuius eorū quę vellet, aut ageret. Esse verò ptātis tempus magistratui nouo moderatum, sex menses: postq; tp̄s illud semestre, imperare rursus Consules: quæ verò Senatum cogebant ad tyrannicum dissoluendum bellum, vltroneam tolerare tyrrannidē, multa quidē erant alia. Super oīa verò lex, quā alter cōsulū sanxerat, P. Valerius Poblicola, de qua prius dixi, quæ lex sn̄ias consulum ad puniendū Romanorū quenquā ante caussæ dictionem inualidas faciebat, dū permitteret, & cōcederet eis, qui ducebātur ad supplicia, prouocare, & cognitionem caussæ a magistratib. ad populum deferre: qua re efficiebatur, donec populus de corporib. eorū vitaq; suffragium ferret, vt essent in tuto. Cogitabat igitur, hac lege stante, minimè obtēperaturos esse coactos a magistratibus pauperes, despicientes (vt verosimile erat) supplicia, quę non statim subituri essent, sed cùm eos condēnasset populus. Abrogata verò hac lege, in multā adduci oēs necessitatem, vt iussa facerēt. Ne ergo pauperes aduersarent̄, si quis hanc legem palàm abrogaret, statuit parem tyrannidi magistratum ad res gerēdas, qui magistratus leges oēs sub se hr̄et, scribitq; Senatusconsultum, per quod quidē decipiens pauperes, legē quæ eis libertatem confirmabat, sustulit. Erat aūt S.C. tale, vt Largius & Clœlius tunc coss. ptātem deponerent. Et si quis alius magistratum hr̄et, aut publicarum rerum procurationem: vnusq; vir, quemcunq; senatus eligeret, populusq; cōfirmaret, rerum oīum ptātem adsumens imperaret, non plus semestre tempus, maiorē habens q̄ coss. ptātem. Hoc quam hr̄et vim ignorans plebs decernit, firma esse, quę Senatui viderentur. Erat igitur magistratus hic maior tyrannide secundùm leges, electionemq; futuri magistratus Senatui ipsi concedunt consultanti per sese facere. Post hæc multa affuit primoribus senatus inquisitio atq; prouidētia, de viro qui esset ad Imperium suscipiendus. Videbant̄. n sibi, viro prōpto & alacri opus esse ad res gerendas, quiq; militaris rei peritia

singulari

singulari instructus esset, pari coniuncta prudentia, animiq; moderatione, qui & cōstantes imperaret: & in contumaces nō lenis, nec mollis esset, nec ptātem in tyrannidē verteret. Videntes itaq; omnia hæc in altero Cos. T. Largio esse: quamuis enim Clœdius virtute ipsi par erat, clemens tñ erat vltor non parentiū: cùm in altero bellicū, imperatoriumq; emineret ingenium: Clœlio itaque cōsuli negocium datum dictatoris dicēdi. Clœlius T. Largiū, vel, vt aliqui scribunt, Lartium dictatorem pronunciat, qui cēsu populi habito, Latinis bellum fecit, ac Latinorū vrbibus per legatos ab armis deterritis, quosdam ex Maniliano exercitu agrū Romanum populantes partim cæcidit, partim cepit: ac dissolutis Latinorum copijs, annuas vrbibus inducias dedit.

Creatus est igitur primus hic Romę princeps vnicus, belli pacisq; rerumq; cæterarum Imperator: nomenq; ei impositum est Dictator, siue propter potestatem iubendi dictādiq; quod vellet, & quæ iusta pulchraq; ceteris, quemadmodum ei videretur (nam præcepta & præscriptiones iustorum & iniustorum Romani edicta vocant) siue, vt quidam scribūt, propter eam quę tunc fiebat dictionem: quandoquidem non a populo magistratum inuentū more patrio habiturus erat, sed ab vno viro dictus. Neq; .n. oportere putabant inuidioso etiam nomine grauati eum magistratū, qui liberam administraret ciuitatem, cùm parentium ipsorum caussā, ne odiosis appellationibus perturbarētur: tum ad suscipiētium etiam magistratus prouidentiam, ne laterent patientes delictum aliquod ab alijs, aut iniustè ijdem in proximos, quę tales ferre solent potentiæ: quandoquidem magnitudo potestatis quam habet dictator, minimè declaratur nomine. Tyrannis enim electa est Dictactoria potestas.

Videntur autē Romani sumpsisse etiam hoc institutum a Gręcis. Nam qui αἰσυμνηταὶ vocati sunt apud Gręcos antiquitùs, vt in libris Historiæ de Regno scribit Theophrastus, electi quidam tyranni erant: eligebantq; eos ciuitates, non in tempus infinitum, neq; semper: sed in tempore quando eis expedire videretur, & ad quantū temporis: sicut etiam Mytilenęi elegerunt aliquādo Pittacum aduersus exules, qui cum Alcæo poeta erant. Venerūt autem ad hoc primi, experimento docti, hoc esse vtile. A principio enim Regibus suberat vrbs quæq; Grçca, nō vt Barbarę gētes tyrannicè: sed secundum leges quasdam, consuetudinesq; patrias. Eratq; oīum clarissimus is, q iustissimus, legumq; studiosissimus, nihil statuens extra mores patrios. Videntur itaq; Romani sumpsisse, vt dixi, hoc exemplum a Græcis. Licinius autem putat, nos dictatorem ab Albanis subsisse: dicens illos, primos post Amulij Numitorisq; mortē, deficiente Regia cognatione, annuos creasse magistratus, potestatem habentes eandem quam reges antea, vocasseq; eos Dictatores. Dionys. lib. 5.

A quibus, & ex quo ordine creari potuerit: & quæ fuerit ipsius potestas.

Initiò dicam quis potuerit creare Dictatorē, & ex quo ordine. Dictator itaq;, vt Plutarchus ait, non a populo, aut a patrib. creari pōt: sed alter Coss. quem vult dictatorem dicit. Dionisius verò S.C. factū scribit, vt Coss. qui tū erāt, magistratusq; reliqui se abdicarent: vnusq; vir, quem Senatus nominaret, populus sciseret, haud amplius quàm per sex mensium spacium, sine prouocatione, & maiore quàm Coss. potestate imperaret. Nōnunquam & Senatus populum rogari decernebat, vt quem vellet dictatorem iuberet, qui deinde a cōsule diceretur: extat exemplum apud Liuium, libro vigesimoseptimo.

Appian. lib. j. de Bell. ciuil. tradit, L. Cornelium Syllam dictatorem a L. Valerio Flauio interrege dictum esse. Plutarchus in vita Cæsaris scribit, Senatum creasse C. Iulium Cæsarem dictatorem. Videndum iam est, ex quo ordine creari potuerit. Patricij quidē primi dictatores creati sunt: post cētesimum verò & quinquagesimum ferè annum hic magistratus plebi patere cępit. Vt autem è consularibus fierent, lege prouisum tradit Liuius.

Potestatem verò & Imperium Dictatoris sic exponit Dionys. οὗτος πρῶτος ἐν ῥώμῃ μόναρχος ἀπεδείχθη πολέμου τε καὶ εἰρήνης, καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος αὐτοκράτωρ. ὀνομάζουσι δ' αὐτὸν ... δικτάτωρα, εἴτε διὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κελεύειν, διατάττειν ὅ,τι θέλει: τάτε δίκαια καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἐν αὐτῷ δοκῇ.

Et Cicero lib. 3. de Legibus: Ast quando duellum grauius, ne amplius sex menses, si Senatus creuerit, idem iuris quod duo Cōsules teneto, isq; aue sinistra dictus, populi magister esto. Et Pōp. in l. 2. D. de orig. iuris. Populo deinde aucto, cū crebra orirentur bella, & quædam acriora a finitimis inferrentur, interdum re exigente placuit maioris potestatis magistratū constitui. Itaq; dictatores proditi sunt, a quibus nec prouocandi ius fuit, & quibus ēt capitis animaduersio data est. Hunc magistratum, quoniam summam ptātem habebat, non erat fas vltra sextū mensem retinere. Primus C. Iul. Cæsar dictator perpetuus factus est. Cicero de Fin. C. Cęsari dictatori ppetuo M. Antonius Cos. iussu populi regnū detulit. Et Festus lib. xij. Optima lege cùm dicebatur in magistro populi faciendo, qui vulgò Dictator appellatur, q̃ plenissimū posset ius esse, significabatur: vt fuit M. Valerij, M. F. Volusi nepotis, q primus magister populi creatus est. Postquam verò prouocatio ab eo magistratu ad populū data est, quæ antea non erat, desitum est dici, vt optima lege, vtpote imminuto iure priorū magistratuum. Hæc ille. Et Liuius lib. 8. Optare, inquit, ne potestas tribunicia inuiolata ipsa violet intercessione sua Romanum imperium: neu populus Romanus in se potissimum dictatorē, & ius dictaturæ extinguat: quod si fecisset, non L. Papyrium, sed Tribunos, sed prauum populi iudicium nequicquam posteros accusaturos: cū polluta semel militari disciplina non miles centurionis, nō centurio Tribuni, nō tribunus legati, nō legatus Coss. nō magister equitum Dictatoris pareat imperio. Dictatura itaq; summus erat magistratus belli pacisq; tpe, hēbaturq; in summo periculo vltimū remedium. Duæ secures Dictatorē præcedebāt: ab eo ad populū prouocare nō licebat. Et erat ei animaduersio in caput data, vt hoc modo plenam rei gerendæ facultatē hēret, & concitationē plebis ad seditionē pro sua autoritate sedaret, & cōpmeret. Tpis deinde successu aliæ accessere causæ: vt Claui figēdi, Liuius lib. 7. Ludorū faciēdorum, feriarū Latinarū, comitiorum habendorū, Senatus legendi, & Reipublicæ constituendæ. Summū aūt magistratū maxima cū modestia primos Dictatores gessisse, Dionysius scribit. Huius aūt rei æmulatio, inquit, ab illo viro incipiens, permāsit oībus accipientibus eam ptātem, vsq; ad tertiam ante nos ętatem. Etenim neminē ex Historia accepimus, qui non ea moderatè ciuiliterq; vsus fuerit, coacta sæpe vrbe magistrat⁹ legitimos dissoluere, sub vnoq; res oēs facere: & si quidem in externis belli tantū fuissent, qui Dictaturam suscipiebant presides patriæ egregij, nec imperij corrupti magnitudine, minus vtiq; mirādum esset. Nūc verò & in ciuilibus seditionib. multis & magnis, Regnūq; eiectione, suspicioneq; tyrannidis, aliarumq; calamitatum plurimarum prohibitione, quicunq; tanta potiti sunt potestate, irreprehensibiles, & primo Imperij hoc assumenti similes seipsi omnes exhibuere: ita vt omnibus confirmata fuerit hæc opinio, q insanabilis mali omnis vnicum remedium, spesq; salutis vltima, cum rescindūtur omnia, aliquibus temporibus sit Dictatorius magistratus. Patrum verò nostrorum ætate elapsis annis fere mē quadringentis a T. Largij dictatura, calumniæ habita, odiosaq; res omnibus hominibus apparuit, L. Cornelio Sylla primo & solo amarè crudeliterq; ea potestate vso: ita vt tūc primū senserint, id qd antea per omne tempus ignorauerant Romani, tyrannidē esse Dictaturam. Hęc Dionysius. Liuius lib. 8. de Fabio scribit: Se quoq;, inquit Fabius, dictatorē Romæ fuisse: nec a se quenquā, ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militē violatum: Papyrium, tāquam ex hostium ducibus, sic ex Romano Imperatore victoriam & triumphum petere. Quantū interesse inter moderationem antiquam, & nouam superbiam, crudelitatemque.

MAGISTER EQVITVM.

Magistri equitū, vt Pomp. I.C. ait, ita Dictatoribus sunt iuncti, vt Regibus Tribuni Celerū. Paucis igitur, qui Celeres fuerint referam. Romulus, vt Liuius scribit, trecentos armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solum, sed pace elegit: cui reliqui obedirēt, tribunum Celerum appellauit. Et Festus lib. 3. Celeres, inquit, antiqui dixerūt, quos nūc Equites dicimus a Celere interfectore Remi, qui initio a Romulo ijs præpositus fuit, qui primitus electi fuerunt ex singulis decurijs deni: ideoq; oīno trecenti fuere. Et Dionysius lib. 2. scribit: Celerū alios equites, alios pedites fuisse: eorū tribuno tres subiectos centuriones fuisse, rursusq; his alios: oēsq; per vrbē hastatos Regē comitatos esse, eiusq; mandata obisse. In militia verò antesignanos fuisse, primos pugnā inisse, postremos discessisse: Equites quidem in planicie, pedites verò in asperis & inæqualib. locis pugnasse. Pomponius I.C. paulo aliter: Eodē tpibus, inquit, tribunū Celerū fuisse cōstat: Is aūt erat, qui equitibus præerat, & veluti secundū locum a Regibus obtinebat: quo in numero fuit Iun. Brutus, qui autor fuit Regis eijciendi. Ouid. Lib. 4. Fastorum:

Hoc Celer vrget opus, quem Romulus ipse vocarat:
Sintq; Celer, curæ, dixerat, ista tuæ.
Neve quis aut muros, aut factam vomere fossam
Transeat: audentem talia dede neci.

Cum igitur in Dictatorem summa planeque regia esset collata autoritas, & institutus sit Magistratus hic rei gerēdæ & seditionis comprimendæ gratia, necesse fuit cum munire & firmare præsidio quodam. Quomodo igitur Tribuni Celerū Regibus, ita Dictatoribus, Magistri equitū iungēbatur. Statim igitur atq; T. Largius dictaturam assumpsit, Magistrum equitum S. Cassium designauit. Quæ consuetudo semper deinde custodita est: nec Dictator vllus creatus sine Magistro equitum dictaturam gessit. Dionys. lib. 5. Vnde Furium Camillum quarto Dictatorem creatum, in hęc verba Valerium magistrū equitum nominasse, autor est Liuius lib. 6. Te Valeri Imperij, consilijq; legionesq; mecū aduersus Antiaten hostem ducere placet: quamuis Senatus populusq; Rom. Dictatorem, & vnā Magistrum dixerit. Sic secundo Punico bello, cùm acerrimo prælio & maximo Reipub. conflictaretur, nouo exemplo populus sine Patribus (quod nunquam factū antea) Fabium Dictatorem, & eundem Q. Minutium magistrum equitum dixit. Republica Rom. in monarchiam redacta, Magistris equitum substituti sunt Præfecti prætorio.

TERTIA

ERTIA MVTATIO, QVAE CONTIGIT Anno vrbis CCLXI. ante IIII. Idus Decembris: vt tradit Dionys. & Liuius lib. 39. Quamuis Cicero pro Cornelio scribat, ann. xvj. post Reges exactos, Tribunos plebis creatos: cui Pompon. annum addit, & xvij. anno id factum esse putat.

TRIBVNI PLEBIS CREATI.

Causa & occasio.

IMMINENTE bello Volsco, ciuitas secùm ipsa discors, intestino inter patres plebemque flagrabat odio, maximè pp nexos ob æs alienum. Fremebāt, se foris pro libertate & Imperio dimicantes, domi a ciuibus captos & oppressos esse: tutiorēq; in bello q̃ in pace, inter hostes q̃ inter ciues libertatem plebis esse: inuidiamq; eā sua sponte gliscentē, insignis vnius calamitas accendit. Magno natu quidam, cum oīum maiorum suorū insignibus se in forum proiecit: obsita erat squalore vestis, fœdior corporis habitus, pallore ac macie perempti: ad hoc promissa barba, & capilli, efferauerāt speciem oris: noscitabat tñ intacta deformitate, & ordines duxisse aiebant: aliaq; militiæ decora vulgò miserātes eū iactabāt. ipse testes honestarum aliquot locis pugnarū, cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitātibus vnde ille habitus? vnde deformitas? cum circumfusa turba esset propè in concionis modū: Sabino bello ait se militantem, quia pp populationes agri nō fructu modò caruerit, sed vt illa incēsa fuerit, direpta oīa, pecora abacta, tributū iniquo suo tpe imperatum, æs alienū fecisse. Id cumulatū vsuris, primò se agro paterno, auctoq; exuisse: deinde fortunis alijs, postremò velut tabem peruenisse ad corpus. Ductū se ab creditore non in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam esse: inde ostentare tergum fœdū recentibus vestigijs verberum. Ad hęc visa auditaq; clamor ingens oritur: nō iam foro se tumultus cōtinet, sed passim totā vrbem peruadit: nexu vincti, solutiq; se vndiq; in publicum proripiūt, implorant Quiritium fidē. Nullo loco deest seditionis voluntarius comes: multis passim agminibus per oēs vias cum clamore in forū curritur, magno cū periculo suo. Qui fortè patrum in foro erant, in eam turbam inciderunt: nec temperatū manibus foret, ni properè Coss. P. Seruilius & Appius Claudius ad cōprimendā seditionē interuenissent. At in eos multitudo versa ostentare vincula sua, deformitatēq; aliā: hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisq; alius alibi militiā: postulare minaciter magis, q̃ suppliciter, vt Senatum vocarēt: curiamq; ipsi futuri arbitri, moderatoresq; publici consilij, circūsistunt, Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ad Consules: cæteros metus nō curiæ modò, sed ēt foro arcebat: nec agi quicquā per infrequētiā poterat Senatus. Tum verò eludi atq; extrahi se multitudo putare, & patrū qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei cā abesse, & Consules ipsos tergiuersari, nec dubiè ludibrio esse miserias suas. Iam propè erat, vt ne Cōsulū quidē maiestas coerceret iras hoīum, cùm incerti, morando an veniendo plus periculi contraherent, tandē in Senatū veniunt: frequentiq; tandē curia non modò inter patres, sed ne inter Consules quidē ipsos, satis conueniebat. Appius, vehementis ingenij, imperio consulari rem agendā censebat: vno aut altero errepto, quieturos alios. Seruilius, lenibus remedijs aptior, cōcitatos animos flecti q̃ frangi, putabat, cùm tutius, tū facilius esse. Inter hęc maior alius terror. Latini equites cū tumultuoso aduolant nūcio, Volscos infesto exercitu ad vrbē oppugnandā venire. Quæ audita (adeò duas ex vna ciuitate discordia fecerat) longè aliter patres ac plebem affecere: exultare gaudio plebes, vltores superbię patrū adesse: dicere deos, alius aliū confirmare, ne noīa darent, cùm oībus potius q̃ solos perituros: patres militarent, patres arma caperent, vt penes eosdē pericula belli, penes quos præmia, essent. At verò curia mœsta & trepida ancipiti metu, & ab ciue & ab hoste, Seruilium consulē, cui ingenium magis populare erat, orare, vt tantis circumuētā terroribus expediret Remp. Tū Consul misso Senatu, in cōcionem prodit: ibi curæ esse patribus ostendit, vt consulatur plebi. Cæterùm deliberationi de maxima quidem illa, sed tñ parte ciuitatis, metū pro vniuersa Republica interuenisse: nec posse, cū hostes ppè ad portas essent, bello præuertisse quidquā: nec si sit laxamēti aliquid, aut plebi honestū esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria nō cępisse: neq; Patribus satis decorum, per metū potius, q̃ postmodùm voluntate, afflictis ciuium suorū fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit finem: quo edixit, Ne quis ciuem Romanū vinctū aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi apud Cōsules potestas fieret: ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut venderet, liberos, nepotesve eius moraretur. Hoc proposito edicto, & qui aderāt nexi profiteri extēplo noīa, & vndiq; ex tota vrbe proripientium se ex priuato, cū retinendi ius creditori non esset, concursus in forum, vt sacramento dicerēt, fieri: magna ea manus fuit. Neq; aliorū magis in Volsco bello metus atq; opera enituit. Appius & insita superbia animo, vt collegæ vanā faceret fidē, q̃ asperrimè poterat, ius de creditis pecunijs dicere: deinceps, & q antè nexi fuerāt, creditoribus tradebanī, & nectebanī alii: qp vbi cui militi inciderat, collegā appellabat: cōcursus ad Seruiliū fiebat, illius promissa iactabāt, illi exprobrabāt sua qsq; belli merita, circatricesq; acceptas: postulabant, vt aut referret ad Senatū: aut vt auxilio esset Consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant Consulē hæc, sed tergiuersari res cogebat: adeò in alterā caussam collega non solū præceps ierat, sed oīs factio nobiliū: ita mediū se gerēdo, nec plebis vitauit odium, nec apud patres gratiā inijt. Patres mollē Consulē & ambitiosum rati, plebs fallacē, breuiq; apparuit, æquasse eum Appij odiū. Sæuire inde vtiq; Cōsulū alter, patresq;: sed plebi creuerant animi, & lōgè alia q̃ primò instituerant, via grassabantur. Desperatò enim Cōsulū Senatusq; consilio, cū in ius duci debitorem vidissent, vndiq; conuolabāt, neq; decretū exaudiri Consulis præ strepitu & clamore poterat: neq; cū decreuisset, quisquā obtemperabat. Viagebatur: metusq; oīs & periculū libertatis, cum in conspectu Cōsules singuli a pluribus violarentur, hinc in creditores a debitoribus verterant. Super hæc timor incessit Sabini belli: delectuq; decreto, nemo nomen dedit furente Appio, & insectante ambitionē collegæ, qui populari silentio Rempub. proderet: & ad id quod de credita pecunia ius non dixisset, adijceret, vt ne delectum quidem ex Senatuscons. haberet: non esse tñ desertam oīno Rempub. neq; proiectum Cōsulare imperium: se vnum & suæ & patrū maiestatis vindicem fore. Cum cirunstaret quotidiana multitudo, licētia accēsa, arripi vnū insignē ducē seditionis iussit. ille cum a lictoribus iā traheretur, prouocauit: nec cessisset prouocationi Cos. quia non dubium erat populi iudiciū, nisi ęgrè victa pertinacia foret, consilio magis & autoritate Principum, q̃ populi clamore. adeò superērāt animi ad sustinēdam inuidiam. Crescere inde malū in dies, nō clamoribus modò apertis: sed quod multo perniciosius erat, secessione, occultisq; colloquijs. Tandem inuisi plebi Cos. magistratu abeunt: Seruilius neutris, Appius patribus mirè gratus.

Anno verò insequenti, Veturio Virginioq; Coss. plebs incerta quales habitura Consules esset, cœtus nocturnos, pars in Esquilijs, pars in Auētino facere, ne in foro subitis trepidaret cōsilijs, & oīa temerè ac fortuitò ageret: eā rem Coss. rati, vt erat, perniciosam, ad patres referunt. Tres fuère sniç. P. Virginius rem non vulgabat: de ijs tantum qui fidem secuti P. Seruilij consulis, Volsco, Aurunco, Sabinoq; militassent bello, agendum censebat. T. Largius, non id tempus esse, vt merita tantūmodo exoluerentur: totam plebem ęre alieno demersam esse: nec sisti posse, ni oībus ɔsulatur: quin si alia aliorū sit conditio, accendi magis discordiam, q̃ sedari. Appius Claudius & natura immitis & efferatus, hinc plebis odio, illinc patrū laudibus: Nō miserijs, ait, sed licentia tm̃ cōcitum turbarum: & lasciuire magis plebē, q̃ sæuire: id adeò malū ex prouocatione natum: quippe minas esse consulum, nō Imperium, vbi ad eos qui vnà peccauerint, prouocare liceat, Agedum inquit, Dictatorē, a quo prouocatio non est, creemus: iā hic, quo nunc oīa ardēt, conticescet furor. pulset tum mihi lictorem, qui sciet ius de tergo vitaq; sua penes vnū illum esse, cuius maiestatē violauit. Multis, ut erat, horrida & atrox videbaī Appij snīa: rursus Virginij, Largijq; exemplo haud salubres, vtiq; Largij putabāt snīam, quæ totam fidē tolleret: medium maximè & moderatum vtroq; consiliū Virginij habebatur. sed factione respectuq; rerū priuatarū, quæ semper offecere, officientq; publicis consilijs, Appius vicit: ac propè fuit, vt Dictator ille idē crearet. Quæ res vtiq; alienasset plebē periculosissimo tpe, cùm Volsci, Aequiq; & Sabini fortè vnà oēs in armis essent. Sed curæ fuit Cōsulib. & senioribus patrū, vt Imperiū suo vehemens mansueto permitteretur. ingenio M. Valeriū Volesi filiū creant. Plebs etsi aduersus se Dictator creatum videbat, tñ cū prouocationem fratris lege hrēt, nihil ex ea familia triste, nec superbū timebat. Edictū deinde a Dictatore propositū, confirmauit animos, Seruilij ferè Cōsulis edicto conueniens. Sed & hoī & ptāti melius rati credi, omisso certamine noīa dedère. Quantus nunquā antè exercitus, legiones decem effectæ: ternæ inde datę Consulibus, quatuor Dictator vsus. Postquam igitur M. Valerius Dictator plebem eadē de caussa militiā detrectantē promissis mitigasset, & in hostes eduxisset, & parta victoria per Senatum promissa præstare nō posset, Dictatura se abdicauit. Nā Valerius post Vetusij consulis reditū, oīum actionū in Senatu primā habuit pro victore populo, retulitq; quid de nexis fieri placeret. Quæ cū reiecta relatio esset, Non placeo (inquit) concordię autor: optabitis mediusfidius propediem, vt mei similes Romana plebs patronos hēat. Quod ad me attinet, neq; frustrabor vltrà ciues meos, neq; ipse frustra Dictator ero: discordiæ intestinæ, bellū externū, fecere vt hoc magistratu egeret Respub. pax foris parta est, domi impeditur. Priuatus potius q̃ Dictator seditioni interero. Ita curia egressus, dictatura se abdicauit. apparuit caussa plebi, suam vicem indignāti, magistratu abisse. Itaq; velut persoluta fide, qñ per eum non stetisset quin præstaretur, decedētem domū cum fauore ac laudibus prosequuti sunt. Pòst aūt cùm p cām renouati ab Aequis belli educi ex vrbe legiones iussissent, qp in Cōsulum verba iurassent, & sacramēto tenerenī: primò agitatū dī de Consulū cæde, vt soluerenī sacro. Docti deinde, nullam scelere religionem exolui, Sicinio quodam autore

iniussu

iniussu Cõsulũ in Sacrũ mõtem secesserunt trans Anienẽ amnẽ, tria ab vrba millia passuũ. Ibi sine vllo duce, vallo fossáq; cõmunitis castris, quieti, rẽ nullã nisi necessariam ad victũ sumẽdo, per aliquot dies neq; lacessiti, neq; lacessentes, sese tenuere. Pauor ingẽs in vrbe, metuq; mutuo suspensa erãt oĩa. timere relicta ab suis plebs violẽtiã patrum: timere patres residẽ in vrbe plebẽ: incerti, manere eam, an abire mallent. Quemadmodũ aũt trãquillã, quæ secesserit, multitudinẽ fore? quid futurũ deinde, si quod externũ interim bellũ existat? nullã profectò nisi in cõcordia ciuiũ, spem reliquam ducere. eam per æqua, per iniqua reconciliandã ciuitati esse. Placuit igitur oratorem ad plebẽ mitti, Meneniũ Agrippã, facundum virum: & ꝙ inde oriũdus erat, plebi carum. Is intromissus in castra, prisco illo dicẽdi & horrido modo, nihil aliud q̃ hoc narrasse fertur. Tpe, quo in hoĩe non vt nunc, oĩa in vnũ consentiebant, sed singulis membris suum cuiq; cõsiliũ, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri oĩa quæri, ventrẽ in medio quietũ nihil aliud q̃ datis voluptatibus frui. Conspirasse inde, ne manus ad os cibũ ferrẽt: nec os acciperet datum, nec dẽtes. Hac ira dum vẽtrẽ fame domare vellent, ipsa vnà membra, totumq; corpus, ad extremã tabem venisse: inde apparuisse, ventris quoq; haud segne ministeriũ esse: nec magis ali, q̃ alere eum, reddẽtẽ in oẽs corporis partes hũc, quo viuimus, vigemusq;, diuisum pariter in venas, maturũ confecto cibo sanguinẽ. Comparãdo hinc, q̃ intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in patres, flexisse mentes hominem. Agi deinde de concordia cœptum: concessumq; cõditiones, vt plebi sui magistratus essent Sacrosancti, quibus auxilij latio aduersus Consules esset: neve cui patrum capere eum magistratum liceret.

QVOT TRIBVNI PLEBIS INITIO fuerint creati, & ad quem numerum aucti.

TRibuni dicti sunt, ꝙ olim in tres partes popul⁹ diuisus erat, & ex singulis singuli creabatur: vel quia tribuum suffragio creabantur. Pomp. in l. 2. de origine iuris: Cum itaq; ob fœneratorum impotẽtiam, qui plebẽ ære alieno obstrictam in vinculis tenebant, seditio exorta esset, & edicto Seruilij sedata, & anno post denuò exorta, ac secessio in montem Sacrum trans Anienẽ autore Sicinio facta: plebs sibi quosdã sciuit, quos Coss. opponerẽt. Initio aũt duo creati sunt: deinde tres adiecti, vt quinq; essent. Sic Liuius ex Pisonis sñia: quamuis Dionysius & Plutarchus quinq; primùm factos scribant. Illud aũt constat, cum anno CCXCVI. Horatio & Minutio Coss. quinq; additis decem effecti sint, qui numerus deinde stante Rep. in perpetuũ conseruatus est: primos duos creatos Liuius C. Licinium, L. F. Bellutũ, L. Iunium, C. F. Paterculum: Dionys. C. Sicinium Bellutũ. Suidas in voce δή μαρχοι, Sicinium & Brutũ. ex tribus reliquis vnũm Siciniũ nominat Liuius, de reliquis parum ait conuenire. Dionys. aũt eos C. & P. Licinios, & C. Iciliũ Rugam vocat. Diem quo primi tribuni inierunt, ante IIII. idus Decemb. nominat Dionys. eumq; solennẽ fuisse vsq; ad sua tpa ineundo tribunatui tradit. De hisce tribunis Cicero pro Cornelio sic loquitur: Tãta igitur in illis virtus fuit, vt anno XVI. post Reges exactos, propter nimiam dominationem potentiũ, Leges sacratas ipsi sibi constituerent, duos Tribunos crearent, montem illũ trans Anienẽ, qui hodie mons Sacer noĩatur, in quo armati considerant, æternæ memoriæ caussa consecrarẽt.

Quæ fuerit potestas Tribunorum.

Plutarchus in Problematibus, negat Tribunos magistratuum nomine contineri: quia ex sella curuli, vt magistratus, ius nõ redderent: & ideò purpuram nõ gestare, cùm cæteri magistratus purpurati incedant, Nam nec, inquit, lictores habet, nec sellã curulẽ, nec creato Dictatore ptãtem deponit: sed cùm oĩs ptãs ad Dictatorẽ redeat, solus tribunus suã retinet, quasi Imperium nullũ gerens. Refert idem, moribus Romanorũ cõstitutũ esse, vt domus tribunorũ noctu ne clauderetur: quod & Macrobius lib. 1. Satur. confirmat: sed interdiu noctuq; indigenti cuiq; eorũ auxilio paterent, quasi portus quidam & præsidium periclitantiũ. Maiores enim cõem tribunum esse voluerũt, & tanquam aram oĩ accessibilem: proinde honore quidem sacrosanctos eos esse voluerũt, nec sine inexpiabili scelere violabiles. Cicero lib. 3. de Legib. Ptãtem eorũ sic declarat: Plebes, quos pro se contra vim auxilij ergò decem creassit, tribuni eius sunto: quodq; ij prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratum esto: sanctiq; sunto: neve plebem orbã tribunis relinquunto. Erat enim magistratus sacrosanctus.

Liuius lib. 2. Tribunus, inquit, viatorem mittit ad Consulẽ. Cõsul lictorem ad tribunum, priuatum esse clamitãs, sine Imperio, sine magistratu. Tribunatus. n. Imperio & magistratui obijciebatur, magis ad impediendũ (vt inquit Plutarchus in vitis Gracchorum & Vticensis) q̃ ad agendũ creatus. Et Liuius lib. 3. Ipsis quoq; Tribunis, vt sacrosancti viderentur, cuius rei propè iam memoria aboleuerat, relatis quibusdam ex magno interuallo ceremonijs, renouarunt. Et tũ religione inuiolatos eos: tum legem ẽt fecerunt, sanciẽdo, vt qui Tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decẽviris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædẽ Cereris, Liberi Liberęq; venũ irẽt. Idem scribit Dionysius lib. 6. Ij uiatorem quidem & prehẽsionem habebãt, vocationẽ verò nequaquã. Nam, vt ait Gellius, antiquitus creati vĩr non iuri dicundo, nec caussis querelisq; de absentib⁹ noscẽdis: sed intercessionibus faciendis, quibus præsentes fuissent, vt iniuria, quæ coram fieret, arceretur, ac propterea ius ad se vocandi ademptum: qm̃ vt vim fieri vetarent, assiduitate eorũ & præsentiũ oculis opus erat. Hæc Gel. lib. 13. ca. 13. Et deinde lib. 15. cap. 27. Tribuni, inquit, neq; aduocant patricios, neq; ad eos referre de vlla re pñt. Ita ne leges quidẽ propè, sed plebiscita appellant, quæ Tribunis plebis ferrẽt accepta &c. Tribuniciæ itaq; ptãtis ea erat vis, eaq; facultas, vt intercederent aduersus magistratus potentiam. Cõtra ẽt Dictatoris Imperium Tribunus intercedendi ptãtem fuisse, quidam cõtendũt: Q. Fabij exemplo: qui cum magister equitũ esset, & in eum ꝙ cõtra vetitũ pugnasset, L. Papyrius Dictator animaduertere vellet: M. Fabius pater, qui ter consul dictatorq; fuerat, Tribunos plebis & populum appellauit: qui intercessione sua, etsi precariam præstitissent opem, reum tñ supplicio exemere. Ab vno quoq; tribunorum ad reliquos Tribunos prouocare licuisse, ipsosq; intercedere potuisse, sine cõtrouersia est. Neq; enim leuis erat vnius Tribuni in prohibendo ptãs. Siquidẽ vno aliquid fieri negante, nihil cæteri, etiamsi plures numero essent, decernebant. Præterea Tribunis, quoties oportere visum est, ptãs fuit habendi & dissoluendi Senatus, intercedendiq;. Ipsis tñ, cum frequẽs haberetur Senatus, intra limites curiæ adesse nõ licebat: sed positis ante curiæ fores subselijs, quæ ad populum pertinerent, Senatusconsulta excipere: & si probarent, T litera subscribere solebant. Si aũt minimè rata esse vellent, poterat Senatusconsultũ per intercessiones tribunitatis impediri. Tametsi æuo posteriore tribunũ frequẽti curia, de his quæ ad populum pertinerent, Senatũ sæpe consuluisse, ibiq; subsellia habuisse, exẽpla in aperto sint, donec Attinio plebiscito Tribuni plebis Senatores effecti sunt: hoc est, vt quẽ Tribunum plebs creasset, is hoc ipso in posterum Senator esset. Sed & de publicis criminibus tribunos quęsiuisse, & cũ cõsilio cognouisse, exempla ostẽdunt. Nam C. Norbanus tribunus plebis, incitato in Q. Cæpionẽ populo, qa malè pugnasset, ei Imperiũ abrogauit: & Gn. Domitius in tribunatu M. Scauro diẽ dixit ad populum, & ei mulctã irrogauit, ꝙ eius opera sacra multa populi Romani esse diminuta diceret. Saturninus quoq; tribunus plebis de Q. Metello Numidico, ꝙ in legẽ suam iurare noluisset, tulit, vt ei aqua & igni interdiceretur. Et M. Virgilius in tribunatu L. Syllæ Imperatori diem dixit. Ac deniq; P. Clodius tribunus plebis lege ad populũ lata, Ciceroni, ꝙ ciues in dicta caussa dãnasset, aqua & igni interdixit. Reperitur quoq; apud Liuiũ lib. 4. Consules a Tribunis plebis in vincula duci potuisse. Et lib. 9. Censorem Appiũ a P. Sempronio trib. plebis prehendi, & in vincula duci iussum esse. Et lib. 5. Tribunos plebis minitari, se iussuros esse in vincula Tribunos militum duci. Et Dionysius scribit, Metellum Consulem a L. Flauio tribuno pleb. in carcerem ductum esse.

LEGES SACRATAE.

NOmen acceperunt, ꝙ in Sacro monte latæ sint: vna verò, vel plures fuerint, in dubio est. Vna tamẽ dici potest, quia reuera vna sit: plures, quia pluribus partibus eodem spectantibus constet. Feruntur igitur hæc capita.

I Vt plebi sui magistratus essent, ijque Sacrosancti, quibus auxilij latio aduersus Consules esset, neve cui patrum capere eum magistratum liceret.

II Tribunum inuitũ nemo, vt vnum e vulgo, quicquam facere cogito, nec verberato, nec aliũ verberare iubeto: nec occidito, nec occidere iubeto. Si quis contrà fecerit, sacer esto. Et ne in posterũ plebi ptãs esset abrogare hanc legẽ, sed perpetuò maneret immobilis, adacti sunt oẽs ciues iurare per sacra oĩa, vtiq; vsuros hac lege in sempiternũ, & ipsos, & posteros: additaq; imprecatio, vt ita ei⁹ ꝯfirmatores superos ac inferos hñent ꝓpitios: trãsgressores verò iratos vtrosq;, vt obligati grauissimo scelere. Liuius li. 2.

III Refertur à Dionysio Halicarnasseo libro 7. Tribuno, inquit, ad populũ concionanti, ne quis ꝯtradicito, neve eũ interpellato. Qui contrà faxit, prædes tribunis dato, se mulctã quã ipsi irrogabũt, soluturũ. Qui prædes nõ dederit, capitalis esto, familiaq; eius sacra esto. Si quid ei in mulctis controuersiæ, populi iudiciũ esto.

Anno vrbis 267. Proculo Virginio Trigosto, & Sp. Cassio Viscellino tertio Coss. quo anno Xerxas Persarũ monarcha Aegyptum recepit, lata est a Sp. Cassio lex Agraria. Cum. n. eo tpe fœdus cum Hernicis ictum fuisset, & ijs agri partes duæ ademptæ essent, tulit legẽ Sp. Cassius, vti ex eo agro dimidium Latinis, dimidium plebi diuiderẽt. Huic largitioni adijciebat agri aliquantũ, quem publicum possideri a priuatis criminabatur. Id multos quidẽ patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarũ terrebat. Sed & publica Patribus sollicitudo inerat, largitione consulẽ periculosas libertati opes struere. Tum primùm lex Agraria promulgata est, nunquam deinde vsq; ad eam memoriã sine maximis motibus rerũ agitata. Consul alter largitioni resistebat, autorib. Patribus, nec oĩ plebe aduersante: quæ primò cęperat fastidire munus vulgatũ, a ciuibus isse in socios. Sæpe deinde & Virginiũ consulẽ in concionibus, veluti vaticinantẽ audiebat: pestilẽs collegę munus esse, agros illos seruitutẽ ijs qui acceperint laturos, regno viã fieri. Quid ita. n. assumi socios, & nomen Latinum? Quid attinuisse Hernicis, paulo antè hostibus, capti agri tertiã partẽ reddi? nisi vt hæ

vt hæ gentes pro Coriolano duce, Cassium hẽant? Popularis iam esse dissuassor & intercessor legis Agrarię cęperat. Vterq; deinde Consul certatim plebi indulgere: Virginius dicere, passurũ se assignari agros, dũ ne cui, nisi ciui Romano assignentur. Cassius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuib. vilior erat: vt alio munere sibi reconciliaret ciuiũ animos, iubere pro Siculo frumẽto pecuniã acceptã retribui populo. Id verò haud secus q̃ præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeò pp suspicionem insitam regni, velut abundarent oĩa munera eius in animis hoĩum, respuebantur. Quem, vbi primùm magistratu abijt, damnatum necatumq; constat. Sũt qui patrem autorem eius supplicij ferant: eum cognita domi caussa verberasse, ac necasse, peculiumq; filij Cereri consecrasse, Liuius Dec. 1. lib. 1. refert.

ANNO VRBIS 282. quo tempore Sophocles & Euripides claruerunt, lata est a Volerone Publilio Philone lex, quæ ab auctore Publilia dicta est, vt Plebeij magistratus, qui antea Curiatis comitijs fiebant, deinceps remotis patribus, tributis comitijs crearentur: Liuius lib. 2. Dionys. lib. 2.

ANNO VRBIS 290. Lucretio, Veturio Coss. C. Terẽtius Arsa Trib. pl. legem tulit, vt quinq; viri crearẽtur Legibus de Imperio consulari scribendis, ne ipsi libidinẽ ac licentiam suam pro lege haberent. Dionys. lib. 10. Liuius lib. 3.

ANNO VRBIS 297. quo tpe Empedocles & Parmenides floruerũt, lata est lex, a L. Icilio tribuno plebis, de mõte Auẽtino publicando: hoc est, vt mons ad ædificia populo cõcederetur. Liuius lib. 3. Dionys. lib. 10. clarius: ὅσα μέν ἰδιῶταί τινες εἶχον ἐκ δικαίου κτησάμενοι ταῦτα τοὺς κυρίους κατέχειν: ὅσα δὲ βεβιασμένοι τινὲς ἢ κλοπῆ λαβόντες ᾠκοδομήσαντο, κομιζαμένους τὰς δαπάνας ἃς ἂν οἱ διαιτηταί γνῶσι, τῷ δήμῳ παραδιδόναι. τὰ δὲ ἄλλα ἵνα ἂν ᾖ δημόσια, χωρὶς ὠνῆς τὸν δῆμον παραλαβόντα διελέσθαι. hoc est: Quæ priuato quidã iure q̃sita possidebant, ea pro domino possiderent: quę verò, vel vi, vel clàm accepta ædificijs occuparãt, ea recuperatis impẽsis, quas arbitri statuissent, populo redderent. Cætera verò, quæ publica essent, ea populum sine precio recipere, & inter se diuidere.

ANNO VRBIS 298. lata est lex a Sp. Tarpeio Capitolino, & ab Aterino Fontinali, vnde Aterina & Tarpeia ab autoribus vocatur: Vt omnibus magistratibus mulctæ dicendæ ius esset, cũ antea solis Coss. id liceret: ita tamen, ne vel duos boues, vel triginta oues excederent. Dionys. lib. 10. Gellius lib. 2. cap. 1.

ANNO VRBIS 301. T. Menenius & Publius Sextius Coss. legem tulerunt, Vt in mulctis bos centussis, ouis decussis æstimaretur. Festus lib. 14.

QVARTA MVTATIO REIPVB. ROMANAE, quæ contigit Anno vrbis 302.

DECEMVIRI CREATI.

Causa & occasio.

INTER Patres & tribunos, pro legibus ferẽdis, magna sæpe contentio erat: tribuni finem certaminũ facere polliciti sũt, si legũlatores & ex plebe & ex patribus crearẽtur, qui leges cões vtrisq; vtiles ferrent, quib. patres, in legibus ferendis, nõ in latore assenserunt: qm̃ daturũ neminẽ, nisi ex patribus, aiebãt. Vnde, ne quis esset inuidiæ locus, leges extraneas hr̃e placuit. Missi igiẽ legati sunt Athenas, Sp. Posthumius Albus, T. Manlius, P. Sulpit. Camerinus, iussiq; inclytas leges Solonis describere, & aliarum Grecię ciuitatũ instituta, mores iuraq; cognoscere. Postquam iam redijssent legati cum Atticis legibus, intentius instabant Tribuni, vt tandem scribendarum legum initium fieret. Placuit igitur creari Decemuiros sine prouocatione.

ANNO itaque Vrbis 302. q̃ condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab Coss. ad Decẽuiros, quemadmodum ab Regibus antè ad Consules venerat, translato Imperio. Minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. Læta. n. principia eius magistratus, nimiũ luxuriauere: eo citius lapsa res est: repetitũq; duobus vti mandarẽ consulũ nomẽ Imperiumq;. Sunt igitur Decẽviri creati, Appi⁹ Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Mãli⁹, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Hi itaq; ingenti hoĩum expectatione propositis decem tabulis, populum ad concionẽ aduocauerũt: & quod bonũ, faustũ, fęlixq; Reipub. ipsis, liberisq; eorum esset, ire, & legere leges propositas iussere: se, quãtũ decẽ hoĩum ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura æquasse. Centuriatis itaq; comitijs decem tabularum leges perlatæ sunt. Deinde cũ legibus Græcis aliquid deesset, duas adiecerũt, quibus propriæ Romanorum leges continebantur. Inde corpus omnis Romani Iuris.

LEGES XII. TABVLARVM.

De cultu Deorum.

Ad diuos adeunto castè: pietatem adhibento: opes amouẽto. Qui secus faxit, Deus ipse vindex erit.

De templis & lucis.

Separatim nemo habessit deos: neve nouos, sed ne aduenas, nisi publicè ascitos, priuatim colunto.

Constructa a patribus delubra habento, lucos in agris habento: & Larium sedes, ritus familiæ patriæq; seruanto.

De duplici deorum genere.

Diuos, & eos qui cœlestes semper habiti, colunto:

Illos quos in cœlum merita vocauerunt, Herculẽ, Liberum, Aesculapiũ, Castorem, Pollucẽ, Quirinũ. Et illa, propter quæ datur huiusmodi ascensus in cęlũ: Mentẽ, Virtutẽ, Pietatem, Fidem earũ laudũ delubra sunto: nec vlla vitiorũ sacra solẽnia obeũto.

De ferijs.

Ferijs iurgia amouẽto: easq; in famulis operib. patratis habẽto.

Itaq; vt ita cadat, in annuis anfractibus descriptum esto.

Certasq; fruges, certasq; baccas sacerdotes publicè libanto.

Hoc certis sacrificijs, ac diebus: itemq; alios addes.

Vbertatem lactis, fœturæq; seruanto.

Idq; ne committi possit, ad eam rem & rationem cursus annuos sacerdotes finiunto.

De hostijs & officijs sacerdotum.

Quæq; cuiq; diuo decoræ, gratæ sint hostiæ, prouidento.

Diuisq; alijs alij sacerdotes: omnibus pontifices: singulis flamines sunto.

Virgines Vestales in vrbe custodiũto: ignẽ foci pub. sẽpiternũ.

Quoq; & priuatim & publicè modo rituq; fiant, discũto ignari a publicis sacerdotibus.

De duobus sacerdotum generibus.

Eorum autem duo genera sunto: vnum, quod præsit ceremonijs & sacris: alterum, quod interpretetur fatidicorum & vatum effata incognita, cum Senatus populusq; asciuerit.

Interpretes autem Iouis opt. max. publici augures, signis & auspicijs postea vidento, disciplinam tenento.

Sacerdotes vineta, virgetaq;, & salutẽ populi augurãto: qq; agẽt rẽ duelli, quiq; populare auspiciũ, p̃monento, illisq; obtẽperãto.

Diuorumq; iras prouidento, ijsq; parento: cœliq; fulgura, regionibus ratis temperanto.

Vrbemq; & agros, & templa liberata & effata habento.

Quæq; augur iniusta, nefasta, vitiosa, dirave dixerit, irrita infestaque sunto.

Quiq; non paruerit, capitale esto.

Federum, pacis, belli, induciarum, oratores, fœciales, iudicesve ne sunto.

Bella disceptanto: prodigia, portenta, ad Hetruscos & aruspices, si Senatus iusserit, deferunto.

Hetruriæq; principes disciplinam docento.

Quib. diuis creuerint, ꝓcurãtor: ijdẽq; fulgura & oscina piãto.

De nocturnis mulierum sacrificijs ac ludis.

Nocturna mulierũ sacrificia ne sunto, p̃ter illa quæ pro populo ritè fient: neve initiantor: nisi (vt assolet) Cereri Græco sacro.

Sacrũ cõmissum, qđ neq; expiari poterit, impiè cõmissum est.

Qđ expiari poterit, publici sacerdotes expianto: ludis publicis, siue curriculo, siue certatione corporis fiant, popularẽ læticiã in cantu, & fidibus, & tibijs moderãto, eãq; cũ diuũ honore iungito.

De sacrilegio, periurio, incœstu.

Ex patrijs ritibus colunto optima.

Prętér Ideę matris famulos, eosq; iustis dieb. ne qs stipẽ cogito.

Sacrũ, sacrove cõmẽdatũ, q clepserit, rapseritq;, parricida esto.

Periurij pena: diuina exitium, humana dedecus.

Incestum Pontifices supremo supplicio sanciunto.

Impius ne audeto placare donis iram deorum.

Sanctè vota redduto, pęna violati Iuris esto.

Quocirca ne quis agrum consecrato.

Auri, argenti, eboris sacrandi modus esto.

Sacra priuata, perpetua manento.

Deorum manium iura, sancta sunto.

Hos lęto dato, diuos habẽto: sũptũ in illos, luctũq; minuunto.

De sumptibus funerum, & sepulchris.

In vrbe ne sepelito, neve vrito: ne facito rogũ: asciane polito.

Mulieres genas ne radunto: neve lessum funeris ergò habẽto.

Homini mortuo ne ossa legito.

Rogum bustumve nouum, inuito domino, ne propius ædes alienas sexaginta pedes adducito.

Vestibulum sepulchri, bustumve, ne vsucapito.

Ploratus & lamentationes in funere suo latæ sunto.

De Magistratibus ciuilibus.

Iusta ĩperia sũto, ijsq; ciues modestè ac sine recusatione parẽto.

Magistratus nec obedientem, & nocuum ciuem, mulcta vinculis verberibusve coercento: ni par maiorve potestas populusque prohibescit, ad quos prouocatio esto.

Cum magistratus iudicassit, irrogassitve, per populum, mulctę, pœnæ, certatio esto.

Quodcunq; postremum populus iusserit, id ius ratumq; esto.

De Magistratibus militaribus.

Militiæ ab eo, qui imperabit, prouocatio ne esto.

Quodq; is qui bellum gerat imperassit, ius ratumq; esto.

Minores magistratus petiti Iuris, plures in prælio sunto.

Militię, quibus iussit erũt, imperãto, eorumq; Tribuni sunto.

Domi

Domi pecuniam publicam custodiunto.
Vincula fontium seruanto, capitalia iudicanto.
Aes, argentum, aurum publicè signanto.
Lites contractas iudicanto.
Quodcunq; Senatus decreuerit, agunto.

De Aedilibus.

Suntoq; ædiles, curatores vrbis, annonæ, ludorumq; solenniū.
Ollisq; ad honoris amplioris gradum, is primus ascensus esto.

De Censoribus.

Cēsores populi, ciuitates, soboles, familias, pecuniasq; cēsēto.
Vrbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuento.
Populiq; partes in tribus distribuunto.
Exeinde pecunia, ciuitatis ordines partiunto.
Equitum, peditumq; prolem describunto.
Cœlibes esse prohibento.
Mores populi regunto.
Probrum in Senatu ne relinquunto.
Bini sunto: magistratus quinquennium habento.
Reliqui magistratus annui sunto, eaq; potestas semper esto.

De Prætoribus.

Iuris disceptator q priuata iudicet, iudicarive iubeat, p̄tor esto.
Is Iuris ciuilis custos esto: huic potestati parento.
Quodcunq; Senatus creuerit, populusve iusserit, tot sunto.

De Dictatoribus.

Regio Imperio duo sunto: ijq; præeundo, iudicādo, consulendo, Prætores, Iudices, Consules appellantor.
Militiæ summum ius habento: nemini parento: salus populi, suprema lex esto.

De temporibus magistratuum.

Eundem magistratum, ni interfuetint x. anni, ne quis capito.
Ciuitatem annali lege seruanto.

De Dictatoris officio.

At si quando duellum grauius, discordiæ ciuium fuerint, estone amplius sex menses, si Senatus creuerit.
Idem iuris, quod duo Consules tenento.
Isq; aue sinistra dictus, populi magister esto.
Aequitatem, quicūq; regat, habeto pari iure cum eo, quicunque erit iuris disceptator.
Ast quando Consulis est, magistratusve populi, reliqui magistratus, ne sunto.

De auspicijs, electionibus, alijsq; ritibus.

Reipublicæ auspicia patrum sunto, olliq; ex se produnto, qui comitijs creare Consules ritè possunt.
Imperia, potestas, legationes, cum Senatus creuerit, populusve iusserit, ex vrbe exeunto.
Duella iusta, iustè gerunto.
Socijs parcunto: se & seruos continento.
Populi sui gloriam augento, domum cum laude redeunto.
Rei suæ ergò, ne quis legatus esto.

De Tribunis plebis.

Plebes, quos p se ɔ̄ vim auxilij ergò creassit, Tribuni eiꝰ sunto.
Quodq; hi prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratum esto.
Sanctiq; sunto: neve plebem orbam tribunis relinquuntor.

De Senatu.

Omnes magistratus auspicium, iudiciumq; habento.
Exq; ijs Senatus esto: eius decreta rata sunto.
At si potestas par, maiorve prohibet, S.C. præscripta seruanto.
Is ordo vitio vacato, cæteris specimen esto.

De suffragijs.

Creatio magistratuum, & iudicia, populi iussa, vetita, cū Senatus suffragio consciscentor: optimatibus nota, plebi libera sunto.

De Quæstoribus.

At si quid erit, quod extra magistratus coærario æssussit, qui coæret, populus creato, eiq; ius coærendi dato.

Quibus ius sit cum populo agendi, aut cum Senatu.

Cum populo patribusq; agendi, ius esto Consuli, Prætori, Magistro populi, Equitumq;: eiq; quem produnt Patres, Consulum rogandorum ergò.
Tribunisq; quos populus rogassit, ius esto cum patribus agēdi, Iidem ad plebem, quod censuerint, ferunto.

Præcepta Iuris de Magistratu.

Quæ cum populo, quæ cum patribus agentur, modica sunto.
Senator qui nec aderit, aut causa, aut culpa esto.
Loco Senator, & modo Orator, causas populi tenento.
Vicini populi abesto.
Par, maiorve potestas, plus valeto.
Ast, qui turbassit in agendo, fraus autoris esto.
Intercessor rei malæ salutaris ciuis esto.
Qui agent, auspicia seruanto.
Auguri publico parento.

De promulgatione legum; de priuilegijs, de singulis rebus agendis.

Promulgata, proposita in ærario, cognita sunto.
Nec plus quàm de singulis rebus semel consulunto.
Rē populū docēto: doceri a magistratib. priuatisq; patiuntor.
Priuilegia ne irroganto.

De capite ciuis, nisi per maximum comitium, ollosque quos censores in partibus populi locassint, ne ferunto.
Donum ne capiunto, neve danto, neve petenda, neve gerenda, neve gesta potestate.
Quisquis earum rerum migrassit, noxiæ pœna par esto.
Censores, fide legem custodiunto: priuati ad eos acta referunto, nec eo magis lege liberi sunto.

De iure personarum, De patria potestate, De tutoribus & curatoribus.

Vendendi filium, patri potestas esto.
Tutores liberis in potestate, testamento parentes danto.
Si non sint dati: agnati qui successionē sperant, tutores sunto.
Sed si aliqua sit insidiarū suspicio, apud alios pupillus educator.
Tutor cum pupillorum matre ne habitato.
Prodigo bonorum suorum administratio interdicta esto.
Si furiosus existet, agnatorum, gentiliumq; in eo, pecuniaque eius potestas esto.
Suspecti tutores remouentor.
Filius arte carens, patris incuria, eidem vitæ necessaria subsidia ne præstato.
Alioqui parentes educare cogitor.
In x. mense legitimus infans nascitor.
Vendendi statuliberos ius potestasq; esto.

De suis & legitimis hæredibus.

Intestatorum hæreditates, primò suorum hæredum, velint, nolintve, sunto.
His deficientibus, adgnatus proximus familiam habeto.
Si libertus ab intestato moriatur, nullū hæredem suum relinquens, patronus ei succedito.

De successione testamentaria, & de legatis.

Hæreditates in testamento iurè facto datæ, ratæ sunto.
Vti quisq; legassit suæ rei, ita ius esto.
Qui erit testator, libripēsve fuerit: si graui crimine damnetur, testimonium feriatur, improbus, intestabilisq; esto.

Familiæ erciscundæ,

Cohæredes a communione discedere volentes, agunto.
Pro hæreditaria parte, debitores hæredibus obligati sunto.
Pro portionibus hæreditarijs, hæredes tenento.

De iudicijs, De in ius vocando, De dilationibus.

Iudicem, arbitrumve iure datum, qui ob rem dicendam accepisse pecuniam conuictus est, capite punito.
Ioue tonante, fulguranteve, comitia ne sunto.
Si quis in ius vocatur, si morbus, æuitasve vitium extitit, qui in ius vocabit, iumentum dato: si nolit, arceram ne sternito.
Si status dies sit, cum hoste venito.
Aduersus hostem æterna autoritas esto.
Si iudex, vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, dies iudicij diffusus esto.

De re iudicata.

Aeris confessi, rebusq; iure iudicatis, triginta dies iusti sunto.
Pòst deinde manus iniectio esto: ī ius ducito, ni iudicatū facit.
Aut q pseudo eo ī iure vim dicit, secū ducito, vīcito aut neruo, aut cōpedibus 15. pōdo: ne minore, aut si volet, maiore vincito.
Si volet, suo viuito.
Ni suo viuit, qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato: si volet, plus dato.
In vinculis, sexaginta dies habeto.
Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem in comitium producito: quantæq; pecuniæ iudicatus erit, prædicato.
Tertijs autem nundinis, si interea pactus non sit, capitis pœnas dato: aut trans Tyberim peregrè venum ito.
Et si plures forent quibus reus esset iudicatus, tertijs nundinis partes secanto.
Si plus minusve secuerunt, sine fraude esto.
Qui falsum testimonium dixisse conuictus erit, è saxo Tarpeio deijcitor.

De emptione & venditione, De vsucapionibus.

Venditæ res, & traditę, post precium solutum, aut si alio modo satisfactum existat, emptori adquiruntor.
Furtiuæ res non vsucapiuntor.

De seruitutibus, & finibus regundis.

Viæ latitudo in porrectum octo pedes: in anfractum, idest, vbi flexum est, sedecim habeto.
Si qui sepem vel maceriam, iuxta alterius regionem effoderint, terminum ne excedunto.
Si autē murum, pedē vnū: si domum, duos pedes relinquunto.
Si verò sepulchrum, aut foueam effoderint, quantum sit profundum, tantundem relinquunto.
Si puteum, passum.
Oliuā aūt, aut ficū, nouē pedes ab extranea regione plantāto.
In cæteris autem arboribus, quinq; pedes seruanto.
Si in agrum alterius arbor impendeat, vsq; ad 15. pedes a terra altius coercito.
Et ne vmbra arboris vicino prædio noceat, 16. pedes altius ramos arboris circumcidito.

Glandem in alienum fundum procidētem, colligere fas esto.
Si aqua pluuia nocet, arcesto.

De iniuriis, aliisq; delictis.

Defuncti iniuria non afficiuntor.
Si iniuriam alteri faxit, xxv. asses æris poenę sunto.
Re, persona, tempore, loco, atrociores iniurię iudicantor.
Si membrum ruperit meum, è pacto talio esto.
Propter os verò fractum, nummariæ poenæ constitutæ sunto,
Vim ingenuæ virgini inferre, aut eam suasione in tuam sententiam trahere caueto.
Sororem aut filiam in stupro deprehensam, vendito.
Si puerū qs castrauerit, licet p̄ciosiorē fecerit, padruplū p̄stato.
Qui fruges excantasset, pęnas dato: neve alienam segetem pellexeris excantando.
Ne incantato: ne agrum defruganto.
Ne frugem aratro quæsitam, nocte furtim depascunto.
Puberes, si secanto, Cereri eos suspendunto.
Impuberes arbitratu Prætoris verberanto, ac noxam duplionemve decernunto.
Qui secus faxit, & terminū exarassit, ipsus & boues sacri sunto.
Matrimonia inter patres & plebeios separata sunto.
Qui hosteis concitauerit, quive opem hosti tradiderit, pęnam capitis dato.
Mœchum in adulterio deprehensum necato.
Assiduo vindex assiduus esto.
Prolætario ciui, quiuis volet, vindex esto.
Si quadrupes pauperiem fecerit, animal quod commisit noxam dato, aut noxæ æstimationem ferto.

De furtis.

Furem qui manifesto furto prehēsus erit, si furtum aut noctu faciat, aut interdiu, cū prehēderetur, si telo defendat, occidito.
E cæteris manifestis furibus, liberos verberato: & ei cui luci factum furtum erit, si se telo non defendant, addicito.
Seruos autem manifesto furto prehensos, verberibus afficito, & è saxo præcipitato.
Pueros impuberes Prætoris arbitratu verberato, noxamq; ab his factam sarciri facito.
Furta q̄ p lācē liciumq; ɔcepta erūt, sicut manifesta vindicato.
Tignum alienum furtiuum ædibus vel vineis suis iniunctum, nequis eximere cogitor: sed duplum pro eo, per actionem de tigno iniuncto, præstare compellitor.
Si tibi furtim arbores cęsæ sint, agito.
Hactenus leges duodecim Tabularum relatæ sunt.
Eodē anno trecētesimo & altero lata est lex Clodia de liberali cā: vt cùm quis in seruitutē assereret, vindiciæ scd̄m libertatē darentur. Autor fuit Appius Claudius, vt testatur Dionys. lib. 10.

Finis Decemuiratus, & caussa.

Postquam Decemviri leges XII. Tabularū, corpus omnis Romani iuris proposuissent, & restaret vt Coss. creandis comitia indicerent: Decemviri nulla comitiorū mētione facta, stipati iuuenū caterua, Idibus Maijs, qui dies ineundo Cōsulatui solennis tū erat, in publicū prodierunt, & Decemviratū cum magna populi indignatione, nullis subrogatis magistratibus continuarunt, superbè impotenterq; se gesserūt. Appius. n. Claudius suo iam inde viuere ingenio cœpit, nouosq; collegas iam, priusq̄ inirēt magistratū, in suos mores formare. quotidie coibant, remotis arbitris: inde impotentibus instructi consilijs, quæ secretò ab alijs coquebant, iam haud dissimulando superbiā, rari aditus, colloquentib. difficiles, ad idus Maias rem perduxere. Idus tū Maiæ solennes ineūdis magistratibus erant. Initiò igitur magistratus primū honoris diem denunciatione ingentis terroris insignē fecere. Nā cùm ita priores Decemviri seruassent, vt vnus fasces hr̄et, & hoc insigne regium in orbē suā cuiusq; vicē per oēs iret, subitò oēs cum duodenis fascibus prodiere. Centum viginti lictores forū impleuerant: & cum fascibus secures illigatas præferebant: nec attinuisse demi securim, cū sine prouocatione creati essent, interpretabātur. Decē regum species erat, multiplicatusq; terror, non infimis solùm, sed primoribus patrū, ratis cædis cām ac principiū quæri: vt si quis memorē libertatis vocem aut in Senatu, aut in populo misisset, statim virgæ, securesq; ēt ad cæterorū metū expedirent. Nam præterq̄ quod in populo nihil erat præsidij, sublata prouocatione, intercessionē quoq; consensu sustulerant: cùm priores Decemviri appellatione collegæ, corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam, quæ sui iudicij videri possent, ad populum reiecissent, aliquādiu ęquatus inter oēs terror fuit. paulatim totus vertere in plebē cœpit: abstinebatur a patribus: in humiliores libidinosè crudeliterq; consulebat: hoīum, non causarū toti soli erāt: vt apud quos gratia vim æqui hr̄et. iudicia domi conflabāt: pronunciabant in foro. si quis collegam appellasset, ab eo, ad quē venerat, ita discedebat, vt pœniteret nō prioris decreto stetisse. Opinio ēt sine autore exierat, non in pręsentis modò tpis eos iniuriā conspirasse, sed fędus clandestinum inter ipsos iureiurando ictū, ne comitia hr̄ent, perpetuoq; Decemviratu possessum semel retinerent Imperiū. Huic insolentiæ ac superbiæ Appius Claudius aliud nefas addit, haud minus fœdo euētu, q̄ quod per stuprū Lucretię vrbe regnoq; Tarquinios expulerat: vt nō finis solū idē Decemviris, qui regibus, sed caussa ēt eadem amittēdi Imperij esset. Cum. n. alij collegę in Aequos, alij in Sabinos exercitū duxissent, & Appius vrbis præsidio maneret: cępit eum virginis plebeię stuprandę libido, quā forma excellentē amore ardens, precio ac spe pellicere adortus, postq̄ oīa pudore septa animaduerterat, ad crudelē superbamq; vim animum ɔuertit. M. Claudio clienti negocium dedit, vt virginē in seruitutē adsereret. Pater Virginius cùm oīa vi peragi, neq; aliud auxilij videret, ab lanio arrepto cultro, pectus, puellæ transfigit: ac hoc vno modo, quo potuit, filiam in libertatē vindicat, & libidini App. Claudij eripit: ac recta via ferro facta, ad castra citato cursu tendit. moxq; cōmilitones appellās, orat, ne quod scelus Appij Claudij esset, sibi attribuerent, neu se vt parricidam liberùm auersarētur: sibi vitā filiæ suæ cariorē fuisse, si liberè ac pudicè viuere licitū fuisset: cū velut seruā ad stuprū rapi videret, morte amitti melius ratū, q̄ contumelia, liberos: misericordia se in speciē crudelitatis lapsum: nec se superstitē filiæ futurū fuisse, nisi spē vlciscendæ mortis eius in auxilio cōmilitonū habuisset. Illis quoq;. n. filias, sorores, coniugesq; esse: nec cū filia sua libidinē Appij Claudij extinctā esse: sed quo impunitior sit, eo effrenatiorē fore: aliena calamitate documētū datū illis, cauēdę similis iniurię. quod ad se attineat, vxorē sibi fato ereptā: filiā, quia non vltrà pudica victura fuerit, miserā, sed honestam mortē occubuisse: non esse iam Appij libidini locū in domo sua: ab alia violentia eius, eodē se animo suū corpus vindicaturū, quo vindicauerit filiæ: cæteri sibi ac liberis suis cōsulerent. Facinus itaq; hoc seditionē maximā in castris excitat: succlamatq; multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. ad arma ɔclamant, signa vellunt: eunt agmine ad vrbē, & Auētinū insidūt. Paulo pòst in montē Sacrū a Decemviris secesserunt. Placata deinde per patres plebs, se reditură esse professa est, si Decemviri insignia magistratus deponerent, & Consularis p̄tās reuocarent, & Tribuni plebis restituerentur. Quibus conditionibus a Senatu acceptis, & facto SC. vt Decemviri se primo quoq; tp̄e magistratu abdicarent: abdicatis his tribuniplebis decem iterū creant. Sexagesimo hoc post reges exactos anno factū eē, scribit Cicero de Finib. inquies: L. Virginius sexagesimo anno post libertatē receptā Virginiā filiam suā manu occidit potius, q̄ ea Appij Claudij libidini; qui tū erat summo in Imperio, dederet. Comitijs porrò, vt ait Liuius, Consularibus habitis, per interregē Consules creant, L. Valerius Potitus, & Horatius Barbatus. Iidem magistratum statim occœperunt. Decemviri itaq;, autore Liuio, in tertium annum continuarunt, & post tertium annum Consules denuò inierunt. Rursus enim tantùm per biennium Decemviros reipub. præfuisse: Tacitus Decemviralem potestatem non vltrà bienniū valuisse, tradit. Abdicare igitur Imperio iussi sunt anno CCCIIII. minus insignis, quia non diuturna mutatio fuit. Lęta. n. principia magistratus eius nimiū luxuriauere, eò citius lapsa res est: repetitumq; duobus vti mandaretur Consulum nomen, Imperiumq;.

ANNO VRBIS 304. L. Valerius, & M. Horatius Coss. leges pro populo tres tulerunt.

Cum enim in controuersia esset, Patresne plebiscitis tenerentur: legem Centuriatis comitijs tulerunt, vt quod plebs tributim iussisset, populum teneret. Qua lege Tribunitijs rogationibus telum acerrimum datum est.

Secunda fuit de prouocatione, quæ antea Decēvirali potestate euersa erat: ne quis vllum magistratū sine prouocatione crearet. Quòd si aliquis creasset, eum occidi ius fasq; esset, neve ea cædes capitali noxæ haberetur. Liuius lib. 3. Dionys. lib. 10.

Tertia ad Tribunitiā p̄tātē p̄tinebat. Sāxerunt. n. vt caput eius, qui Tribunis plebis, Aedilibus, Iudicibus nocuisset, Ioui sacrum esset: & familia ad ædem Cereris, Liberi, Liberæq; venum irent.

Institutum etiam est ab ijsdem Coss. vt Senatusconsulta in ędē Cereris ad ædiles plebis deferrētur: quæ antè arbitrio Consulum supprimebantur, vitiabanturque.

His etiam Coss. M. Duilius tribunus plebis, plebem rogauit, plebsq; sciuit: qui plebē sine Tribunis reliquisset, quiq; magistratū sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Hac igitur Tribunitia potestate fundata, Tribuni aggredi singulos tutū maturumq; iam rati, accusatorem primùm Virginium & Appium reum delegerunt. Liuius lib. 3. Dionys. lib. 10.

ANNO VRBIS 305. Herminio, Virginio Coss. L. Trebonius Trib. pleb. legem tulit, vt qui plebem Romanam Tribunos plebis rogaret, is vsq; eò rogaret, dum decem Tribunos plebis faceret. Qua lege Tribunorum cooptatio collegio adempta, in populum Romanum translata est. Liuius lib. 3. & 5.

ANNO VRBIS 309. M. Genutio & P. Curiatio Philone Coss. Canuleius Tribunus plebis contra Decēviralem legē, qua sancitum erat, ne liceret patricijs cōnubio iungi cum plebeijs, legem cōtrariam tulit, vt connubia promiscua essent patribus plebiq;. Neq; enim liberę ciuitati consentaneū esse maximam partē ciuium, veluti contaminatam, indignam connubio haberi. Contra hanc legem acerrimè patres dimicabant. Contaminari enim sanguinem suum, confundiq; iura gentium existimabant: vnde sequeretur perturbatio priuatorum auspiciorum, & publicorū

Cùm autē eodem tempore lex promulgata esset, vt alter Cōsul ex plebe crearetur, & plebs in hoc acriter incūberet, veriti patres, ne si Canuleiam rogationem non concederent, alteri assensum præbere cogerentur: vt lex de connubio ferretur, concessere. Liuius lib. 4. Augustinus lib. 3. cap. 17. de ciuitate Dei: vbi tertiam causam discordiæ inter plebem & patricios dicunt fuisse hanc matrimoniorum indignitatem.

QVINTA MVTATIO REIPVB. ROMANAE, quæ contigit Anno vrbis 310.

TRIBVNI MILITVM CONSVLARI potestate præditi, creati.

Causa & occasio.

Canuleius tribunus pleb. post abrogatā legē Decēviralem de maritandis ordinib. mētionē sensim intulit, vt alterū ex plebe Cōsulem liceret fieri: eò processit deinde, vt rogationem nouē Tribuni promulgarēt, vt populo ptās esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, Cōsules faciēdi. Quam rem Patres ægerrimè tulerūt. Nam nō vulgari modò cum infimis, sed prorsus auferri a primoribus ad plebē summū Imperiū credebāt, colluuione gentiū pturbationē auspiciorū publicorū priuatorūq; afferri, ne qd sinceri, ne qd incōtaminati sit, vt discrimine oī sublato, nec se qsq̄, nec suos nouerit. Quā.n. aliā vim cōnubia promiscua hr̄e, nisi vt ferarū propè ritu vulgentur cōcubitus plebis, patrumq;? vt qui natus sit, ignoret cuius sanguinis, quorū sacrorum sit: diuidius patrū sit, dimidius plebis, ne secum quidē ipse concors. Parū id videri, ꝙ oīa diuina humanaq; turbent: iam ad Consulatū vulgi turbatores accingi. Et primò, vt alter Cōsul ex plebe fieret, id modò sermonibus tētasse: nunc rogari, vt seu ex patribus, seu ex plebe velit, populus Cōsules creet: & creaturos haud dubiè ex plebe seditiosissimū quēque. Canuleios igitur, Iciliosq; Consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, Regię maiestatis Imperiū eò recidere: & se millies morituros potius, q̄ vt tm̄ dedecoris admitti patiant̄. Certum hr̄e, maiores quoq;, si diuinassent, ꝯcedendo oīa non mitiorem in se plebem, sed asperiorē, alia ex alijs iniquiora postulādo, cùm prima impetrasset, futuram: primò quālibet dimicationem subituros fuisse potius, q̄ eas leges sibi imponi paterent̄. Quia tū concessum sit de Tribunis, iterū concessum esse. Finē nō fieri posse: in eadē ciuitate Tribunos plebis esse, & patres: aut hūc ordinē, aut illū magistratū tollēdū esse: potiusq; serò q̄ nunquā, obuiam eūdum audaciæ temeritatiq; illi, ne vt impunè primò discordias serētes, cōcitent finitima bella. Cum maximè hæc in Senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus Consules ita disseruit: Patres cōtēnere plebē, indignos iudicare, vt secū vnà in vrbe intra eadē mœnia viuant: etsi non easdē opes hēant, eandē tm̄ patriam incolere. Plebi cum patribus connubiū se petijsse, qđ finitimis externisq; dari solet. Altera lege nihil noui latū esse: sed id quod populi est, repetitū atq; vsurpatum, vt quibus velit populus Romanus honores mandet. Nō igit̄ præscindi spem plebeio, adfert exēpla. Numa Pōpilius nō modò nō patricius, sed ne ciuis, ex Sabino agro accitus, populi iussu, patribus auctoribus Romæ regnauit. L. Tarquinius non modò Romanę, sed ne Italicę quidē gentis incola, ab Tarquinijs, viuis liberis Anci rex factus est. Seruius Tullius matre serua, ingenio & virtute regnum tenuit. Ergo dum nullū fastidit̄ genus, in quo eniteret virtus, creuisse Romanū Imperiū ait. Deinde in maximā plebis contumeliā redūdare, ne connubium patribus cū plebe esset, differit. Nihil.n. aliud esse, q̄ exilium intra eadē mœnia, q̄ relegationē pati, ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceantur. Multa alia in hanc sn̄iam dixit. Cùm itaq; Tribunum acerrimum autorē plebs nacta esset, & ipsa cū eo pertinacia certaret, & appareret aut hostibus aut ciuib. de victoria cōcedendum esse: res eò deducta est, vt Tribunos militum Cōsulari ptāte promiscuè ex patribus ac plebe creari sinerent: de Consulibus creandis nihil mutaret̄. Eo cōtenti Tribuni, contenta plebs fuit. Anno itaq; trecētesimodecimo, q̄ vrbs Roma condita erat, primum Tribuni militū pro Consulibus magistratū ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Attilius, T. Cæcilius, quorū in magistratu cōcordia domi, pacem ēt foris præbuit. Nō tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius: quia tertio mēse quàm inierant, augurū decreto perinde ac vitio creati, honore abiere: ꝙ C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat, parum rectè tabernaculum cœpisset. Liuius lib. 4.

Plurimùm autem hi a Tribunis militū in legionibus differūt. Nam horum officium est, milites in castris continere, ad exercitationē producere, claues portarum suscipere, vigilias interdū circumire, frumentationibus cōmilitonum interesse, frumētū probare, mensorum fraudē coercere, delicta s̄m suæ autoritatis modū castigare, principijs frequenter interesse, querelas cōmilitonū audire, valetudinarios inspicere. Illi verò & Imperio & insignib. Consularibus vtebantur. Pedian. in Verr. de Tribunis legionarijs sic loquitur: Tribunorū, inquit, militarium duo sunt genera. Primum eorū qui Rufuli dn̄r: hi in exercitu creari solent. Alij sunt comitiati, qui Romæ comitijs designantur. Et Polyb. lib. 6. de Repub. Designatis Cōsulibus, postea Tribunos militum creuit, qui hn̄t annua quinq; stipēdia. His deinde adijciunt decē, quos creāt ex ijs, q supra quinq;, vsq; ad decē hn̄t annua stipēdia: pedites aūt, qui sex & eo amplius habent annua stipendia. Faciunt horū mentionem multis in locis Liuius, Suetonius, Plutarchus, Plinius.

CENSORES CREATI.

Annus ccc x. initium dedit Censoribus. Ortum aūt eius rei initiū est, vt Liuius scribit, ꝙ in populo per multos annos incenso, neq; differri census poterat, neq; Cōsulibus, cùm tot populorum bella imminerent, operæ erat id negociū agere. Mētio illata ab Senatu est, rem operosam, & minimè consularem, suo proprio magistratu egere, cui scribarū ministeriū, custodiaq; & tabularū cura, cui arbitriū formulę censendi subijceret̄. Et patres, quanquā rem paruam, tn̄ quò plures patricij magistratus in Rep. essent, læti accepere, id quod euenit: futurū rati, vt mox ope eorū qui præessent, ipsi honori ius maiestatemq; adijcerent. Et Tribuni, id quod tunc erat, magis necessariam q̄ speciosi ministerij procreationē intuentes, haud sanè retendere. Hæc Liuius. Addit, Cēsores dictos a censendo. Varro ait dictos esse, ad quorū censionē, idest arbitrium, populus censeretur. Festus censores nuncupatos scribit, ꝙ rem suam quisq; æstimare tanti solitus esset, quantū illi censuissent. De horum officio sic loquitur Cicero lib. 3. de Legibus: Censores populi æuitates, soboles, familias, pecuniasq; cēsento. Vrbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia tuēto: Equitum, peditumq; prolem describunto. Cœlibes esse prohibēto. Mores populi regunto. Bini sunto. Magistratū quinquennem habento: eaq; ptās semper esto. Plutarchus in vita Catonis Censorij sic ait: Annos decē Cato post consulatū cēsurā ambiuit: quę cùm oīum magistratuū facilè princeps sit, vniuersæ rei supremū & perfectissimum locum habet. Hęc cùm alias res, tum verò vt mores vitasque discutiat, plurimo Imperio ac ptāte est, vt quæ de nuptijs, dę liberorū procreatione, de viuēdi rōne, de conuiuijs diligēter inquirat. Nullā denique oīum cupiditatū ac institutionū esse, quam adoriri ac indagare non oporteat. His.n. putabant longè facilius, q̄ publicis muneribus, aut ijs quæ in oculis hoīum fiunt, hoīum mores eum posse deprehendere, qui seueritate disciplinę, ne quis ad voluptatē verteret̄, custodiret: & accerrimè coerceret, ne quis patriā ac consuetā viuendi disciplinā trāsgrederetur. Ad hoc igit̄ munus alter patricius, alter verò plebeius deligebantur, quos Cēsores appellabant. His licebat & integrum erat, è Senatu eos eijcere, & illis equum adimere, qui flagitiosè ac intemperāter degerēt. Ipsi quoq; sacrificiorū precia curabant, & descriptionibus genera & Reipub. officia distinguebāt. Hæc Plutarchus. Liuius lib. 40. Comitijs perfectis, Censores in campo ad arā Martis in sellis curulibus consederunt. Eorum aūt officium erat, legere Senatum, recensere equites, agere censum, lustrum condere. In oībus precationibus hęc verba nūcupabēt: Vt ea res mihi collegæq; meo bene & fęliciter eueniat. Solebant aūt Censores quinto quoq; anno creari. Mani. Aemilius deinde legem tulit, vt censura, quæ antea quinquennalis fuerat, annua & semestris esset. Pedian. in Diuinat. Hi prorsus ciues sic notabant, vt qui Senator esset, eijceret̄ Senatu: q eques Romanus, equū publicū perderet: qui plebeius, in Ceritū tabulas referretur, & ærarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriæ suæ, sed ad hoc esset ciuis tantùm, vt pro capite suo tributi nomine ęra penderet. Iidem completo quinquennio vrbem lustrabant, & Suouetaurilia sacrificia de sue, oue, tauro faciebant. Eorum notam successores plerumq; soluebant.

Anno Vrbis 320. Manilius Aemylius dictator legem tulit, ne plus q̄ annua ac semestris censura esset, cùm vetere instituto vel 12. Tab. lege hic magistratus quinquennio duraret. indignum.n. esse Aemylius putauit, cum alij magistratus annui essent, magnus magistratus quinquennium duraret. Libertatis etiam maximam esse custodiam dixit, si magna imperia diuturna non sint. Liuius lib. 4. & lib. 9. Floruit hoc tempore Socrates.

Anno Vrbis 322. L. Pinarius tribunus plebis legē tulit de ambitu, ne cui album vestimentum addere petitionis causa liceret. Quæ tamen lex non tenuit. Liuius lib. 4.

Anno Vrbis 324. L. Papyrius & L. Iulius Coss. legem tulerunt de mulctarum æstimatione, valde quidem populo gratam, cū ea a Tribunis parari, vnius ex collegio proditione excepissent. Liuius lib. 4. Secundò tulit legem, vt asses essent semūciales: cū olim vario diuersoq; pondere pro ratione statuq; Reipub. cuderētur. Plin. lib. 33. cap. 3. Festus lib. 3. in voce Sestertius.

Anno Vrbis 370. L. Cornelius tribunus militū, cum collegis legem tulit, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret. Liuius lib. 4. Dionys. lib. 4. Biennio antè Roma a Gallis capta est.

Anno Vrbis 376. & sequenti, C. Licinius tribunus plebis quatuor leges tulit. Vnam agrariam: Ne quis plus quinquaginta iugera agri, centum pecoris maioris capita, quingenta minoris possideret. Liuius lib. 6. Varro in lib. de re rustica. Appian. in li. 1. de bello ciuili. Gellius lib. 20. cap. . Velleius li. 2. Plutarchus in Camillo, & Gracchis. Secundā, quæ tn̄ primùm promulgata est, de ære alieno minuēdo; vt deducto eo dę capitę, quod vsuris pernumeratū

esset, id, qđ superesset, triennio æquis portionibus persolueretur. Hæc lex maximè plebi placuit, exhaustæ fœnore, atq; ære alieno obrutę. Liuius lib. 6. Tertia lex fuit, renouatio legis Canuleiæ, quę lata est anno Vrbis 309. vt alter Cōsul ex plebe crearetur. Liuius lib. 6. Soli enim patricij in maiorum magistratuum possessione erant: quæ res plebis potentiam vehementer debilitabat.

Omniū igitur simul rerū, quarū immodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, bonorū discrimine proposito, cōterriti patres, trepidarūt initiò, & pertinacissimè ꝯtra hanc legē pugnarūt. Contentiones refert Liuius. Tandē victi, legē perferri passi sunt: & L. Sextius de plebe primus Cōs. factus est. Hæ aūt tres leges ciuitatē discordia laborantē, pp ordinum dissidia in concordiā reduxerūt: simulq; & p̄rum nimiam potentiam castigarūt, & plebeiā humilitatē ita extulerunt, vt deinde plebs a patribus contemni desierit. Quarta fuit, Ne Tribunorum militum comitia fierēt, sed Consulum, & vtiq; alter ex plebe crearetur. Liuius lib. 6.

Anno Vrbis 386. M. Furius Camillus dictator tulit, vt duo ædiles ex patribus crearentur, quemadmodum tribunitia lege alter Consulū ex plebe. Liuius lib. 6. Hoc anno bellatū est cū Gallis ad Anienem flumen: fugati cęsiq; amissis castris Galli, Dictatore Camillo, & victoria ingenti relata. ei Senatus plebis consensu triumphum decreuit. Plutarchus in vita Camilli. Polybius tamen lib. 1. Camillū cum Gallis dimicasse ad Albā autor est, anno post Romam captam 30. Plutarchus & Polięnus anno 13. cùm tamē 23. annus hic sit, ex quo vrbs capta est. Liuius pugnam ad Anienem cum Gallis, in annum 392. reijcit: Liuium sequitur Zonaras.

SEXTA MVTATIO REIPVB. ROMANAE, quæ contigit Anno Vrbis 387.

PRAETOR CREATVS, ET Aediles Curules.

Annus hic, vt Liuius inquit, insignis fuit noui hominis Consulatu, insignis nouis duobus magistratibus: Prætura, & Curuli ædilitate. Hos sibi patricij quæsiuere honores, pro concesso plebi altero Cōsulatu. Plebes Consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quinctio Capitolino & P. Cornelio Scipioni, suarum gentium viris, gratia campestri cęperunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Aemilius Mamercus. Hæc Liuius lib. 7. Quę autē fuerit causa creandi prætores, quod fuerit ipsorum officiū, qua ratione auctus fuerit numerus prætorū, tradetur lib. 2. vbi & de Senatuscon. & de prudentum responsis dicetur.

Anno Vrbis 390. C. Genutius, & L. Aemylius legem tulerunt ex Senatuscōsulto, quę ab auctoribus Genutia Aemylia dicta est, & pertinet ad officiū & munus Prætoris: vt qui Prætor maximus sit, idibus Septemb. clauū pangat. Clauus autem, quia raræ per ea tpa literæ erāt, nota numeri annorū fuit. Quæ lex Mineruæ tēplo dicata fuit, qa numerus a Minerua inuētus sit. Liuius li. 7. Decad. j.

Anno Vrbis 395. lata est lex Pætilia, C. Fabio Ambusto & C. Plautio Proculo Coss. Vocata est Pętilia, a C. Pętilio tribuno plebis. Ea rogatione non largitio aliqua vindicata est, sed præpostera ambiendi ratio coercita, cùm noui quidā homines, præter morem nundinas & cōciliabula obirent, sibiq; hominum fauorem conciliarent, suffragiaq; peterent. Liuius lib. 7.

Anno Vrbis 396. lata est lex Manlia, de vicesima, a Cn. Manlio Capitolino, & C. Manlio Rutilio, vt vicesima eorū, qui manumitterentur, ad ærarium pertineret. Liuius lib. 7. Quæ lex multiplicibus vicesimis & alijs partibus exigendis occasionem præbuit.

Eodem anno facta est rogatio a tribunis Duillio & Menenio: & duæ leges latæ. Vna, de fœnore, Ne maius vnciario exerceret̄: quā rogationē plebs aliquāto cupidius sciuit, accepitq;. Liuius li. 7. Quāuis Tacitus lib. 5. fœnus vnciarum duodecim Tabularum legibus constitutū fuisse tradat. De quo tn̄ fœnore multæ deinde leges latæ sunt posterioribus temporibus, vt dicetur. Altera, Ne quis populū seuocaret. Quis hoc faxit, capitale esset. Liuius lib. 7.

Anno Vrbis 411. C. Martio Rutilio 4. & Q. Seruilio Coss. L. Genutius tribunus plebis duas leges tulit. Vnam, ne fęnerare liceret: alterā, ne quis eundē magistratū intra decem annos caperet: nec duos magistratus vno anno gereret, & vt ambos Coss. plebeios creari liceret. Hæc tn̄ lex sæpius obseruata nō est. Marius enim, vt Cymbros & Teutones debellaret, quinq; Cōsulatus ꝯtinuos gessit, cùm alius ad id bellum conficiendū magis idoneus non inueniretur: & C. Licinius Stolo & L. Sextus decimū tribū: deinde Iulius Cęsar continuum Consulatum, perpetuam Dictaturam, Prę fecturamq; accepit, Augustus perpetuā Tribunitiā in se recepit.

Eodem anno lata est lex Sacrata militaris a M. Valerio Coruino Dictatore. Cū.n. milites adimendæ Cāpanis Capuæ cōsilia inijssent, atq; secessissent, vt reconciliarētur, M. Valerius Coruinus Dictator legē sacratā militarē tulit, ne alicuius militis scripti nomē, nisi ipso volente, deleret̄: & ne quis, vbi Tribunus militū fuisset, postea ordinū ductor esset. Liuius lib. 7. vbi ait, se inuenisse nō Valeriū dictatorem dictū, sed per Consulē rem oēm actam. atq; non T. Quinctium, sed C. Māliū duces sibi milites depoposcisse.

Anno Vrbis 414. Q. Publilius Philo Dictator tres leges aduersus Senatum tulit: vnam, ut Plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, vt legum quę Cēturiatis comitiis ferrent̄, ante initum suffragium, patres autores fierent: tertiam, vt alter vtique ex plebe, cum eò ventum sit, vt vtrumq; plebeium fieri liceret.

Occasio harū legum, quæ plebi secundissimę, nobilitati aduersæ fuerunt, hæc fuit. Aemylius Consul bello Pedanorū infecto, repentè omisso, quia collegæ decretū triumphū audiuit: ipse quoque triūphi ante victoriam flagitator, Romam redijt. Qua cupiditate offensis patribus, negātibusq;, nisi Pedo capto, aut dedito, triumphū hunc, alienatus ab Senatu, seditiosis Tribunatibus similem Consulatum gessit. Itaq; postquā Senatus finire Imperium Consulibus cupiēs, Dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Aemylius, cuius tum fasces erant, collegam Dictatorē dixit: ab eo Magister equitū Iun. Brutus dictus. Hæc Liuius lib. 8.

Anno Vrbis 427. C. Pętilius & L. Papyri⁹ Mugillanus siue Cursor, legē ad pplm̄ tulerunt: vt nullus, nisi qui noxā meruisset, donec pęnā lueret, in cōpedibus aut neruo teneret̄, neq; ob æs alienum necteret̄: sed pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxiū esset. Qua lege emēdata fuit legis duodecim Tabularū sanctio. Ex iure enim duodecim Tabularū constitutū fuit, vt debitores, si soluēdo non essent, creditori sese nexum dare cogerentur, vt miser. s. debitor, qđ in ære nō hēret, lueret in corpore. Nexorum aūt miserrima erat cōditio, cùm ad oēs iniurias contumeliasq; creditorū expositi essent, eatenus cōstricti multis laborib⁹, vt quasi serui attererent̄. Mutatum verò hoc ius xii. Tabularū est ob vnius fœneratoris libidinē, & simul crudelitatē insignē. L. eīm Papylius fœnerator, cui cū se C. Publius, ætate formaq; præstans adolescens, ob æs alienum paternum, nexum dedisset: erga eam ætatem & formā, quæ misericordiā elicere poterat, libidine & cōtumelia accensus, primò pellicere adolescentē sermone incesto, & de turpissimo obsequio appellare ausus est. Cuius Publij adolescentis aures cum flagitiū aspernarent̄, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ cępit. Postremò, cū ingenuitatis magis quàm pn̄tis cōditionis memorē videret, tractari iussit, verberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis, cùm se in publicum proripuisset, libidinē crudelitatemq; conquerens fęneratoris, ingēs vis hoīum cùm ætatis cōmiseratione atq; indignitate iniuriæ accensa, tum suæ cōditionis liberumq; respectu, in forū, atq; inde agmine facto ad curiā cōcurrit. Et cùm Coss. tumultu repētino coacti Senatū vocarēt, introeuntibus in curiā Patribus, laceratū iuuenis tergū, procumbentis ad singulorū pedes ostentabant. Victum eo die, ob impotentē iniuriā vnius, ingēs vinculū fidei: iussiq; Coss. ferre ad pplm̄: Ne quis, nisi qui noxā meruisset, donec pœnā luerit, in compedibus aut in neruo teneretur. Pecunię creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esse. Ita nexi soluti: cautumque in posterum ne necterentur. Liuius libro octauo.

Anno Vrbis 430. Sulpit. Aemylio Coss. M. Flaui⁹ tribunus pl. legē tulit, vt in Tusculanos aīaduerteret̄, quorū ope ac ꝯsilio Veliterni Priuernatesq; populo Rom. bellum fecissent. Polyb. lib. 2.

Anno Vrbis 435. Foslio & Plautio Coss. L. Furius prætor legē tulit de iure Campanorum. Liu. lib. 9.

Anno Vrbis 442. C. Iunio. Bruto Bubulco III. & Q. Aemylio Barbula II. Coss. L. Aelius & C. Martius tribuni plebis legē tulerunt, vt Tribuni militū semideni in quatuor legiones à populo crearent̄: quæ antea perquàm paucis suffragio populi relictis locis, Dictatorum & Consulum fermè fuerant beneficia. Liu. lib. 9.

Eodē anno M. Decius tribun⁹ plebis alterū plebiscitū tulit, vt Duūuiros naualis classis ordinādę reficiendęq; cā, ppl̄s iuberet.

Anno Vrbis 453. M. Valerius Cos. cum Q. Apuleio legem de prouocatione tulit: qua eū, qui prouocasset, virgis cædi, securiq; necari vetuit. Si quis aduersus eā fecisset, nihil vltrà quàm improbè factū adiecit. Liuius lib. 10. Hæc lex ab eadē familia ter lata & repetita est: à Pub. Valerio Publicola primùm: secundò à L. Valerio statim post xii. Tabulas. tertiò à Marco Valerio, de quo hic loquimur. Causam huius legis sępius renouandæ, Liuius lib. 10. refert: ꝙ plus paucorum opes, quàm libertas plebis poterant.

Eodem anno 453. Q. & Cn. Ogulnij tribuni plebis rogationē promulgarunt, vt cùm quatuor Augures, quatuor Pontifices eo tempore essent, placeretq; augeri Sacerdotū numerū: quatuor pontifices, quinq; augures, de plebe oēs adlegerētur: cùm antea more à Regibus tradito, solis patricijs capere sacerdotia liceret. Itaq; patres cum hoc ius, cęteris per plebem ablatis, iam ferè solū retinerent, quasi prærogatiuā quandā dignitatis suæ, aliquādiu rogationi aduersati sunt: nec tn̄ animi ardore, quanto superioribus annis decertatū est, patrib. iam vinci assuetis. Vn⁹ Appius Claud. vir vehemens & disertus, propugnatorq; nobilitatis acerrimus, de ea rogatione grauiter cum viro fortissimo P. Decio contendit. Vicit tamen ad extremum pertinacia plebis.

Anno Vrbis 455. M. Curius Trib. pleb. M. Fuluio & T. Manlio Coss. legem tulit, vt ante comitia magistratuū patres autores fierent. Liuius lib. 10. Cicero de Clar. orat. Probus de Viris illust.

Anno Vrbis 467. Q. Hortensius Dictator legem tulit, vt eo iure quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur, quibus

rogationibus antè Patricij non tenebantur. Gell. lib. 15. cap. 27.

Extat alia lex Hortensij de nūdinis: vt nundinæ, quę prius erāt, feriæ, fastæ essent: vti rustici, qui nundinandi causa veniebant, lites componerent. Macrob. lib. Saturn. 1. cap. 16.

Anno Vrbis 499. Tatius Labienus tribunus plebis legē tulit, vt populus sacerdotia, quemadmodum olim lege Domitia, mā-daret: quum antea sacerdotes lege Cornelia a Pontificum collegio crearentur. Dion lib. 37.

Anno Vrbis 504. M. Claudius Glitia Dictator legem tulit de testamētis. Hanc legem interpretatus est Caius I. consultus: & citatur in l. 4. ff. de inofficioso testamento.

Anno Vrbis 521. C. Flaminius tribunus plebis legem tulit, vt ea regio Galliç, quę Picenum vocatur, vnde Senones expulsi fuerant, militibus Romanis diuideretur. Polybius lib. 2.

Anno Vrbis 535. Q. Claud. trib. pleb. legem tulit, adiuuante ex patricijs C. Flaminio: Ne quis Senator, quive Senatoris pater fuisset, maritimā nauē, quæ plus q̃ trecentarum amphorarum esset, hr̃et. Liuius lib. 21. Huius legis mentionē facit Cicero in Verrina: Noli, inquit, metuere, Hortensi, ne quærā, quin licuerit nauē ædificare Senatori. Antiquæ sunt istæ leges, & mortuæ: quemadmodum tu soles dicere, quæ vetant. Fuit ista Respublica quondā, fuit ista seueritas in iudicijs, vt istam rē accusator in magnis criminib. obijciendam putarit. Hanc deinde legē Iulius Cęsar in legem Iuliam de Repetundis trāstulit. Nā ex lege Iulia repetundarū naues hr̃e Senatoribus non licuit. Scæuola in l. his qui naues. ff. de vacatione & excusatione muner. Refert Suetonius in Domitiano, aliud huius legis Claudiæ caput: Scribas Quæstorios, negociātes ex ꝯsuetudine, sed ꝯtra Claudiā legē, venia in præteritū donasse.

Anno Vrbis 540. C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio Maximo, & Tib. Sēpronio Giaccho Coss. in medio belli Punici legē tulit, de coercēda mulierū luxuria: ne qua mulier plus semunciā auri hr̃et, neu vestimento versicolori vteretur: neve iuncto vehiculo in vrbe, oppidove, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum cā, veheretur. Quæ lex deinde a M. Portio Catone Consule, iussu populi, ingenti fœminarū gaudio antiquata est, vicesimo anno postquàm lata erat. Liuius lib. 34. Tacitus li. 3.

Anno Vrbis 543. Claudio, Valerio Coss. L. Atilius trib. pleb. tulit: Oēs Cāpani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitriū ditionemq; populi Romani, Fuluio procōsuli, queq; vnà secum dediderūt: de his rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs sic iussit: Quòd Senatus maxima pars censeat, qui adsidetis, id volumus, iubemusque. Liuius lib. 26.

Anno Vrbis 546. Coss. M. Claudio Marcello, & T. Quintio, P. Licinius Varus, prætor vrbanus legē tulit, vt ludi Apollinares, qui die incerta fiebant, in perpetuū in statā diem vouerent. Itaq; ipse primus ita vouit, fecitq; ante diē 3. Nonas Quintiles. Liuius li. 27.

Anno Vrbis 549. lata est lex Cincia, a M. Cincio tribuno plebis, M. Cornelio Cethego & P. Sēpronio Tuditano Coss. Legē suasit Q. Fabius Maximus Verrucosus, vt patrocinia, q̃ tenuiorib. præstabant, gratuita essent: cùm eo tp̃e causarū patroni plebē occasione munerū & donorū exhaurirēt. Liuius lib. 34. Tacit. li. 13. Vnde & Cincius legislator lepidè in C. Centonem iocatus est, vt refert Cicero in lib. 2. de Orat. Cum. n. ea die qua legē laturus erat Cincius, prodiisset Cento, & satis ꝯtumeliosè, Quid fers Cinciole? quęsisset: Vt emas (inquit) Cai, si vti velis. Cām ferendę legis recenset Liuius lib. 34. his verbis: Quid legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam & stipendiaria plebs esse Senatui cęperat? Et Tacitus lib. 15. Sic Oratorū licentia Cinciā rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuū auaritia Calphurnia scita pepererūt. Ad hanc legē scripsit Iulius Paulus. Festus, legem Cinciam muneralē a Plauto appellari ait:

> Neq; muneralem legem, neq; lenoniam,
> Rogata fuerit, necne, flocci æstimo.

Lege Titia idem ferè renouatū est. Nā & hac cauebatur, ne quis ob causam orandam pecuniam donumve acciperet: autore Tacito lib. 6. Et Ausonius quoq; huius legis facit mentionem:

> Iurisconsulto, cui nubit adultera coniunx,
> Papia lex placuit, Iulia displicuit.
> Quæritis vnde sit hæc distantia? semivir ipse,
> Scantiniam metuens, non metuit Titiam.

Ludit autem hisce versibus Ausonius in quēdam, qui Iuriscōsultus haberi volebat. Cū enim Papia lege proposita essent pręmia ijs, qui vxores duxissent: placebat ea lex I. cōsulto, q iuxta legis voluntatem maritus erat. Sed vicissim Iulia lex de adulterijs eos, qui adulteras ducebāt, puniebat, infamabatq;. Hac igitur ratione hæc lex Iuriscōsulto incommoda erat. Deinde, cùm hic Iuriscōsultus parū pudicè viueret, pœnis legis Scantiniæ, quæ eos prosequebatur, qui muliebria patiunt, obnoxius erat: & propterea eā metuebat. Præterea, cū propter imperitiam nemo vti vellet eius patrocinio, nō erat ꝙ metueret legem Titiam, cùm muneribus & donis a nemine coleretur. Quāta autem salaria patronis fuerint cōstituta, tradit Tacitus lib. 6. Plinius lib. Epistolarum 5. ad Rufum, Vlpianus in l. 1. ff. de varijs & extraordinarijs cognitionibus.

Anno Vrbis 553. Coss. P. Aelio Pæto I. consulto, & L. Cornelio Lentulo, Q. Minutius & M. Acilius tribuni plebis legem tulerunt: Vellentne, iuberentne, Senatū decernere, vt cū Carthaginēsibus pax fieret: & quē eam pacē dare, queq; exercitus ex Aphrica deportare iuberent. De pace, vti rogatū, oēs tribus iusserūt: Pacē dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Liuius lib. 30.

Anno Vrbis 556. Cn. Cornelio Cethego, & Q. Minutio Coss. C. Acilius, superioris fortasse filius vel frater, legem tulit, vt quinque colonię in oram maritimam deducerentur: duę ad ostia fluminum Vulturni, Literniq;: vna Puteolos: vna ad castrum Salerni. His Bruxentum adiectū. Tricinæ familiæ in singulas colonias iubebantur mitti. Liuius lib. 32.

Anno Vrbis 557. L. Furio & M. Marcello Coss. P. Manlius tribunus plebis legē de sacerdotijs tulit, vt pp̃ sacrificiorū multitudinē tres viri epulones crearent. Liuius li. 33. Cic. in li. 3. de Oratore.

Anno Vrbis 558. Cornelio & Sempronio Coss. Q. Aelius Tubero legem tulit, vt Latinæ coloniæ duæ, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum deduceretur. Liuius lib. 35.

Anno Vrbis 562. duæ leges latæ sunt. Vna, a L. Cornelio Scipione Asiatico, de bello Antiochi. Vellent, iuberentve cū Antiocho rege, quiq; sectam eius sequuti essent, bellū iniri. Liuius li. 36. Altera lata est a M. Acilio Glabrione, q vir optimus iudicatus est a Senatu. Is legē tulit de pecunijs repetūdis. De hac lege Cicero in 2. Verrina sic ait: Fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mētē, qua lege populus Romanus de pecunijs repetundis, optimis iudicijs, seuerissimisq; iudicibus vsus est. Et Actione tertia: Ego tibi illam Aciliā legem restituo, qua lege multi accusati, dicta cā, semel auditis testibus, ꝯdemnati sunt. Et Pedianus: Acilius, inquit, Glabrio legē tulit de pecuniis repetundis seuerissimam, in qua nec cōperēdinari quidem reū licet. Fuitq; hæc primò a Glabrione lata, quem admodum etiam Beroaldus existimauit: licet imprudēter Zasius eum reprehendat. Post hāc Calphurnia sequuta est, & reliquę, vt in serie annorū dicet. Huius Glabrionis ꝯsulatus ēt insignis fuit, ob deuictos Gallos & Boios, de quibus triūphauit. Liuius lib. 7.

Anno Vrbis 570. Q. Fabio Labeone & M. Claudio Marcello Coss. C. Orchius tribunus plebis legem de sumptibus conuiuiorum omnium primus tulit. Prima Romanorum tempora q̃ longissimè ab omni luxu intemperantiaq; abfuere. Optimū enim & in priuatis familiis, & in Repub. vectigal putarunt esse, parsimoniam & frugalitatem: cùm res familiaris cōseruetur diligentia & parsimonia, iisdem etiam rebus augeatur. Si quid tamē luxuriosius actum videretur, cēsoria id notabatur & corrigebat animaduersione. Deinde subactis exteris nationibus, & ꝯfectis bellis Punicis & Macedonicis, mores simul harum gētiū addidicere, rationemq; viuendi Romam transduxere; vt ferè homines nouarum rerum cupidi sunt, facilè mores non bonos arripiunt & induūt. Initiò itaq; milites luxuria & voluptatibus tanquā contagio quodam infecti, paulò pòst eędem plebem inuaserunt: & ita quidem, vt Roma Asiam magistrā luxuria & voluptatibus longè superaret ac antecederet. C. Orchius itaq; Catonē, seuerissimū & frugalissimū virum, ac cēsorē, tertio anno subsequutus, de Senatus sententia legē tulit, quæ numerū conuiuarū præscribebat, & vt patētibus ianuis cęnitaretur edixit. Quæ quidē lex sæpius deinde repetita est, vt in serie annorū dicet. Macrob. lib. 3. ca. 17. Festus lib. 13.

Anno Vrbis 572. P. Cornelius & M. Bębius legem tulerunt, de ambitu. Liuius li. 40. quæ deinde lex sæpius repetita est.

Anno Vrbis 576. C. Claudius Cos. cum T. Sempronio legem tulerunt, vt qui socii, ac nominis Latini censi essent, oēs in suam quisq; ciuitatem ante Cal. Nouemb. redirent, vt Dictator, Cōsul, Interrex, Censor, Prætor, qui nunc esset apud forū, darent operā, vt qui manumitteret in libertatē vindicaretur: iusiurandū daret qui eū manumitteret, ciuitatis mutādæ causa manu nō mitteret. Qui id non iuraret, eū manumittendū non censuerūt. Liu. lib. 41.

Anno Vrbis 583. C. Hostilius & C. Attilius legem tulerunt, vt liceret agere furti, eorū nomine qui apud hostes essent, aut Reip. causa abessent, quive in eorū, in cuius tutela essent. § præterea. Instit. per quos agere possumus. Facit huius legis mentionem Cicero in lib. 1. de Orat. Et credo, inquit, in illa militis causa, si tamen aut hærodē, aut militē defendisset, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim & oratoriam facultatem cōtulisses. Celebratur horum Consulatus ob L. Actii poetæ natalem.

Anno Vrbis 586. Q. Aelio Pęto I. consulto & M. Iunio Coss. Q. Cassius prætor legē tulit, vt Paulo Anicio & Octauio ex bello Macedonico cū victoria redeuntibus, quo die vrbem triumphātes inueherentur, Imperium esset. Liuius lib. 45. Eodē anno 586. Q. Aelius & M. Iunius legē tulerunt, vt quoties cū populo ageretur, augures de cœlo seruarent. Magistratus & obnunciādi, & intercedendi ptātē hr̃ent. Obnūciare āt, teste Donato, est, cū malū aliqđ sęuumq; omē nūciat: vt cū tonuisset, aut fulmē visum esset. Quare cū tale aliquid a collegio Augurum, aut Consule ꝑtoreve nunciatū esset, conciliū populi dirimebatur, nihilq; eo die agi fas erat. Durauit aūt hæc lex plus q̃ centum annis. Cicero in Pison.

Anno Vrbis 592. M. Val. Messala, & Fannio Strabone Coss. lata est lex Fannia de sumptib. Secūdò, Ne quis plus quàm vicenos asses insumeret, & id ludis tantum Rom. plebeiis, & Saturnalibus aliisq; quibusdā statis diebus. Decem deinde aliis dieb. in singulos menses triceni æris in cōuiuiorū sumptus ꝯcessi erāt. Cęteris aūt diebus plus q̃ denos insumere lex vetabat. Cautum etiā erat, ne quid volucrum poneretur, præter vnam gallinam, quæ non esset altilis. Plin. lib. 10. cap. 50. Gell. lib. 2. cap. 24. Athen. lib. 6. in f.

Anno Vrbis 605. Sp. Posthumio Magno: & L. Calphurnio Pisone Coss. Lata est lex de repetundis, ad coercendam magistratuum auariciam: vt quibus in prouincijs magistratus populi Romani, eorumve comites, pecunias, contra leges cępissent, earum prouinciarum homines, iudicio Romę constituto, suas pecunias repeterent. Ita Cicero in li. 2. de Offic. & in Action. 4. in Verrem. Et Tacitus lib. 15. Cicero hanc legem Socialem vocat: ipsum iudicium, arcem sociorum.

Cæterùm hac lege primò omnium quęstiones perpetuæ constitutæ sunt: vt inquit Cicero in Bruto, cum nullæ antea fuissent. Quæstiones autem perpetuæ idcirco dicebātur, ꝙ perpetuò exercebantur, quarumq; causa Prætores singulis annis creabant, quos Quæstores vocabāt. Eiusmodi sunt quæstiones ex l. Calphurnia, ex legibus Corneliis de falso, de sicarijs, de iniuriis. Lex autē Repetundarum sæpius fuit renouata, vt in serie annorum dicetur.

Anno Vrbis 610. Appio Claudio & Q. Metello Coss. Didius tribunus plebis legem tulit, vt non modò vrbs Romana, sed vniuersa Italia lege Fannia sumptuaria teneret: vt nō soli, qui prādia cœnasve maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, atq; omnino interfuissent, pęnis legis tenerentur. Macrob. lib. 3. cap. 17. Lata est hæc lex decem & octo annis post Fanniam: in tam paruo tēpore luxuria denuò ita creuit, vt nouam legem ferre, pęnam augere, atq; ad socios extendere oporteret.

Anno Vrbis 611. lata est lex de Statellis: vt qui ex Statellis Liguriæ populis deditis in libertatem restitutus ante cal. Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutē venisset, vt iuratus Senatus decerneret, qui eam rem quæreret, animaduerteretq;.

Anno Vrbis 614. Q. Voconius tribunus plebis legem tulit, ne quis census, hoc est pecuniosus, hæredem vnicam filiam relinqueret. Erat autem census ille, qui centum millia sestertiùm in professione detulisset. Verùm hoc plebiscitū, vt Gellius lib. 20. refert, in vsu esse desijt. Alteram quoque tulit, ne quis virginem, neve mulierem hæredem faceret. Vtramque legem M. Cato oratione luculenta suasit. Tandem, quemadmodum Tribuni plebis mulierum successionem diminuerunt: ita Iustinianus eas adauxit. Parem enim masculorum & fœminarum conditionem in successione ab intestato fecit. Facit huius legis Voconiæ mentionem Cicero in 3. Verrina, in libro de Senectute, in lib. 2. de Finib. Dion lib. 56. Gellius lib. 17. cap. 5. Augustinus in libro de Ciuitate Dei 3. Florus in Epitome libro 41.

Anno Vrbis 614. Pisone & Popilio Coss. Gabinius trib. pleb. legem tulit, vt Comitijs quibus magistratus crearent, populus nō voce, sed tabella suffragium ferret. Et quo id liberius esset, cautū est, ne quis inspiceret tabellā, ne rogaret, ne appellaret. Ita ab omni parte liberum iudicium suum in magistratibus creandis populus haberet. Cicero lib. 3. de Legib. & in lib. de Amicitia. Hæc lex vt intelligatur, sciendum est, populum Romanū suffragium primò voce tulisse, & in magistratibus creandis, & in iudicandis reis, legibusq; sanciendis, vel abrogādis. Hæc ratio suffragij cum patribus obesset data est populo tabella, quæ (vt inquit Cicero pro Plācio) frontes hominum aperit, mentes detegit, eamq; libertatem dat, vt quod velint faciant: promittant autem, quod rogantur.

Anno Vrbis 616. Cassius tribunus plebis, & homo nobilis, legem tulit, vti in iudicijs populi de damnando vel absoluēdo reo, quemadmodum & in creandis magistratibus, tabularetur: in his ēt populus ipse duntaxat, quum de multis iudicaret, non de capite: nimirū in perduellionis iudicio. Facit eius mentionē Cicer. in Lęlio, & in Bruto, vbi scribit: Cassiū multū potuisse, nō eloquentia, sed dicendo tñ: hoīemq; fuisse eū non liberalitate, vt alij, sed ipsa tristitia & seueritate popularem. Ascon. in Cornel. & Verr. 2.

Anno Vrbis 617. P. Fur. cum S. Attilio Cos. legē tulit, vt certis diebus, qui tamen fasti, essent, agi cum populo non liceret. Cicero in Sextiana, & in Oratione post reditum.

Anno Vrbis 621. C. Papyrius Carbo tribunus plebis, homo seditiosus, & improbus ciuis, legem tulit, vt in iubendis legibus, aut vetandis populus tabella suffragiū ferret. Cic. in lib. 3. de Legibus.

Anno Vrbis 630. Cælius tribunus plebis iterum legem de suffragiis tulit. Cum enim Cassius perduellionis iudiciū excepisset, quod iniquum ipsi videbatur in ciuis Romani vitæ bonorumq; omnium discrimine, tabellarum licentię locum dare: Cęlius legem tulit, vt etiam in perduellionis iudicio, populus non voce, sed tabella sententiam ferret. Cicero lib. de Legib. 3.

Anno Vrbis 631. M. Liuius Drusus tribunus plebis legem tulit, vt duodecim coloniæ deducerētur, & singulis tria ciuium millia adsignarentur. Plutarchus in Graccho.

Anno Vrbis 634. C. Marius tribunus plebis legem tulit, vt pōtes, per quos suffragia in comitijs ferebantur, angustiores fierēt: ne quis illic, qui suffragium ferret, ad rogandum subsistere posset. Plutarchus in Mario: Cic. lib. 3. de Legibus.

Anno Vrbis 635. Antistius tribunus plebis legem tulit, vt Satricanis ciuibus ius ferendæ legis esset. Liuius lib. 26.

Anno Vrbis 650. Cn. Domitius Aenobarbus legē tulit, vt sacerdotum collegia, non quem vellent adoptarēt, vt antea facere poterant, sed populi beneficium id esset. Cum autem sacerdotes ab vniuerso populo creari nō possent, rogauit, vt minor pars populi, id est, tribus septemdecim vocarentur: ab ea parte, qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Ita nec collegijs cooptionē ademit, & populo ptātem mādandorū sacerdotiorum dedit. Cic. in Agraria, & in lib. 1. Epist. fam. 5. Velleius Paterc. li. 2. Dion lib. 37.

Anno Vrbis 651. Q. Luctatius Catulus, & C. Marius legem tulerunt, vt de seditiosis ciuibus, qui armati Senatum obsederāt, & magistratui vim intulerant, quotidie etiam diebus festis, ludisque quæreretur. Cic. pro Cælio.

Anno Vrbis 653. L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, C. Mario nepote vi. & L. Valerio Flacco Coss. legē tulit, vt in singulas colonias Latinas C. Marius ternos ciues Romanos facere posset. Tulit idē Apuleius in gratiā Caij Marij, vt quē agrū C. Marius Cos. Gallia pulsis Cymbris, in deditionē populi Romani redigisset, is populo Romano diuiderēt. Et si ita lex sciuisset, intra diem quintū a singulis Senatorib. in eā iurarēt. Qui non iurasset, ei multa pęna esset. Appian. lib. 1. de Bellis ciuilibus. Deinde cū Q. Metellus Numidicus legi non paruisset, aqua & igni, ut ei interdicerēt, legē tulit. Appian. in d. li. 1. Cic. pro Sextio. Hic C. Marius, Apuleij Tribuni auxilio, optimates in foro trucidari iussit. Valer. li. 3. c. 2.

Anno vrbis 654. C. Mario & C. Flauio Fimbria Coss. C. Cassius L. F. Longinus tribunus plebis legē tulit, q̃ ad diminuendam nobilitatis potentiam pertinebat: vt quem populus dānasset, cuive imperium abrogasset, in Senatu ne esset. Ascon. in Cornel.

Anno Vrbis 655. Q. Cæcilius Metellus, & T. Didius legē de legib. tulerunt, vt de singulis rebus separatim, nō de pluribus cōiūctim ad populū ferretur. Præterea vt leges trinundinū rogarent. Cic. 5. Philippica, & pro Domo. Cā ferendæ legis hæc fuit. Tribuni plebis, & ij quibus rogare legē fas erat, plura sub vnius rogationis noīe ad populū ferre, & plerūq; ꝑniciosa bonis commiscere solebāt. Ne igit populo necesse esset in coniunctis reb. cōplurib. aut id qđ nollet accipere, aut id qđ vellet relinquere, hæc lex lata est. Exemplum refert Liuius lib. 6. Inter priorem, inquit, Dictaturam abdicatam, nouamq; à Manlio initam, ab tribunis velut per interregnū ꝯcilio plebis habito, apparuit, q̃ ex promulgatis plebi q̃ latoribus gratiora essent. Nam de fęnore, atq; agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu abdicabant. Et perfecta vtraq; res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent.

Anno Vrbis 656. P. Licin. Crassus diues legē sumptuariā post Orchiā Fāniā Didiāq; tulit. Prima. n. vt Macrob. inqt, oīum de cęnis lex ad populū Orchia ꝑuenit: sequuta est Fannia, q̃ in eo superabat Orchiā legē, ꝙ in superiore numerus tm̃modo cęnantium cohibebatur, licebatq; vnicuiq; ẜm eā bona sua inter paucos consumere: Fannia modū sumptib. fecit, assib. 100. Post ann. 18. cōsequuta est Didia: vt vniuersa Italia, nō sola vrbs, lege hac vteretur. Post Didiā Licinia lata est, vt cal. non. nūd. Rom. cuiq; in dies singulos 30. asses edundi cā consumere liceret. Deinde carnis aridæ & salsamentorum certū pondus in dies singulos cōstituit. Aridæ pōdo tria, salsamentorum pondo libram. Ea aūt quæ terra, arbore, vite nata essent, impunè consumere concessit. Macrob. li. 6. c. 17. Gell. lib. 2. ca. 24. Ab hac lege Cęnæ centuriatæ dici cœperunt, ꝙ in his non plus centussibus impendebatur. Festus lib. 3.

Anno Vrbis 658. S. Licinius Crassus, & Q. Mutius Scæuola I. cōsultus, Coss. legē tulerūt, qua sociorū vnusquisq; in suę ciuitatis ius redigebat: qōne in eos constituta, q cum nō ciues esset, pro ciuibus tñ se gererent. Vnde Cic. in lib. 3. Offic. ait: Nā esse pro ciue, qui ciuis nō sit, rectū est nō licere: quam legem tulerunt sapientissimi Coss. Crassus & Scæuola. Quę quidem lex admodum austera fuit. Nō solum enim ij qui in ciuitatem se insinuauerant, sed & ij qui nati Romæ erunt, quorum tñ parentes iuris Italici fuissent, arcebant. Facit ꝑterea eius mentionem Cicero in Bruto, & pro Cornel. Balbo. Tandem Antoninus Pius Imperator, omnes q in orbe & Imperio Romano essent, ciues Romanos esse iussit: vt tradit Vlpia. in l. in orbe. D. de sta. hom. & Modestinus in l. Roma. D. ad municip. Aug. de Ciu. Dei. lib. 5. cap. 17.

Anno Vrbis 662. M. Liuius Drusus tribunus plebis legem tulit iudiciariam: vt iudicia ęqua ex parte penes Senatum & equestrē ordinem essent. Asconius in Corneliana: Cic. in lib. 3. de Orator. Florus in Epitome 71. Appian. lib. 1. de bellis ciuilibus.

Eodem anno S. Iul. Cæsar Cos. legem tulit, vt ciuitas socijs & Latinis omnibus daretur. Gell. lib. 4. cap. 4.

Anno Vrbis 664. M. Plautius Siluanus tribunus plebis, Cn. Pōpeio Strabone & L. Portio Catone Coss. secundo anno belli Italici, leges tulit tres: quarum prima iubebat, vt tribus singulæ ex suo corpore quinos denos suffragio crearēt, qui eo anno iudicarēt. Ex quo fiebat, vt Senatores quoq; in eo numero essent, & quidā ēt ex ipsa plebe. Fuerūt itaq; iudices 450. cum tribus essent 35. & singulæ quinos denos darent. Hanc legem statim consequutū est bellū ciuile atrox atq; multiplex, ī quo iudicia omnia omissa esse, lessesq; tacuisse, Cicero in Bruto autor est. Secundò tulit legem vtilē, vt de ijs qui vim publicā armatis hominibus fecissent, quæstio constitueretur. Deinde, ne rē, vi possessam vsucapere liceret. Meminit Cicero pro Milone, pro Cælio, ad Q. fratrē, ad At-

ticum 4. Salustius in Catil. Iulianus in l. non solum. 13. §. 2. D. de vsucapio. & Iustinianus in §. furtiuæ: Instit. eo. tit. Lege itaq; Plautia de Vi, tenebātur omnes qui armati Senatum obsedissent, magistratibus vim attulissent, Rempub. oppugnassent. Item si quis cum telo in publico fuisset, aut pugnæ causa loca superiora occupasset, alienisve ædibus, saxis, ignibus, aut ferro cladem intulisset. Tertiò tulit legem, cū C. Papyrio Carbone tribuno plebis, vt ciuitas ijs daretur, qui fœderatis ciuitatibus ascripti fuissent: si &, cùm lex ferebatur, in Italia domiciliū habuissent, & sexaginta diebus apud Prætorem essent professi. Cicero pro Archia.

Anno Vrbis 665. P. Sulpitius tribunus plebis legē tulit, vt exules reuocarentur: noui ciues libertiniq; distribuerentur in tribus. Plutarch. in Sylla, Flor. in Epitom. 77.

Anno Vrbis 666. L. Cornelius Cinna Cos. cum Cn. Octauio legem tulit, vt C. Marius, qui a L. Sylla oppressus profugerat, in vrbem reciperetur.

Anno Vrbis 673. cum ob bellū C. Marii iudicia omissa essent, legesq; tacuissent, L. Cornelius Sylla Cos. qui assertor fuit dignitatis optimatiū, & se Mario opposuit, iudicia legesq; iterū & reuocare & constituere cępit. Cumq; antea populus Romanus rerum capitaliū cognitionē sibi reseruasset, ac in inquirendis ciuiū facinoribus Quæstores ɔstituisset, Cornelius Sulla quęstiones publicas ac perpetuas cōstituit, atq; ideo Prætorum numerū auxit. Secundò legem iudiciariā tulit, vt iudicia equestri ordini adēpta, in solum ordinem Senatorium transferrentur. Equites enim a lege Sempronia ad annos quadraginta iudicarant. Flor. in Epit. 89. Tertiò, legem repetundarum confirmauit: nempe vt in repetundarum iudicio reus omnino cōperendinaretur: vt certi dies prouincialibus magistratibus, quibus successum esset, decedendi cā, præstituti essent: vt accusatori liceret omnibus testimoniū denūciare, præterquam defensori. Cicero in Verr. 3. & 4. & ibi Ascon. Quartò, tulit legem Agrariā, vt proscriptorū agri publici essent. Cicero contra Rullum: Salust. in Catil. Quintò, tulit legem Sumptuariam, vt Calendis, Idib. Nonis, diebus ludorum, & ferijs quibusdam solennibus, HS. tricenos in cęnā insumere ius potestasq; esset: cæteris autem diebus aliis omnibus, nō amplius ternos. Gellius lib. 2. cap. 24. Macrob. lib. Saturnal. 3. cap. 17. Plutarch. in Sylla. Estq; hæc quarta lex sumptuaria. Sextò, legem tulit de magistratibus: vt qui cum Imperio in prouinciam profectus esset, tamdiu illud Imperium retineret, quoad in vrbē reuerteretur. Deinde, vt triginta tantum dies, postq̄ successor missus esset, magistratui ad decedendum concederentur. Cic. epist. 9. ad Lentulū, & lib. 3. Epistol. 8. Septimò, tulit legem de sumptibus funerum. Plutarch. in Sylla. Octauò legem tulit, ne tribunis plebis ferendarum legum cōcionandive ius esset, neve ad eos prouocatio esset: vt ne iis intercedere liceret: neve iis qui tribuni plebis fuissent, alios postea magistratus capere liceret. Cicero de Leg. lib. 3. Plutarch. in vita Syllæ. Et ita auctoritatē tribunorū diminuit. Nonò, quia lege Domitia populo ius creandorum sacerdotum datum erat, L. Cornelius Sylla hoc ipsum ius populo ademit, & in collegiū sacerdotū denuò transtulit. Dion lib. 37. Decimò tulit legem, vt viginti quæstores supplendo Senatui crearentur, cui iudicia traderet. Tacitus lib. 2. Vndecimò, leges de maleficiis plurimas promulgauit: nempe legem Corneliam maiestatis, Ne qui cū Imperio prouincias obtinerent, populi Senatusve iniussu exercitum de prouincia deportarent, bellumve sua sponte gererēt. Cicero in Pisonem. Fuerunt & alia capita, quę referuntur ab Asconio in Corneliana. Fuit & hoc vnum, vt a quæstionibus vel cruentis nullius dignitas exciperetur, Ammian. Marcellinus lib. 19. Duodecimò, legē tulit de sicariis & veneficis, cuius legis capita sic refert Martianus sub l. 1. D. ad legem Cornel. de sicariis: Lege Cornelia de sicarijs & veneficis tenetur, qui hoīem occiderit, cuiusve dolo malo incendiū factū erit: quive hominis occidendi, furti faciendi cā, cū telo ambulauerit: quive cū magistratus esset, publicove iudicio pręesset, operā dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, vt quis innocens circumueniretur, & condemnaretur. Præterea tenetur, qui hominis necādi cā venenum cōfecerit, dederit: quive falsum testimoniū dolo malo dixerit, quò quis publico iudicio rei capitalis damnaretur: quive magistratus iudexve quæstionis sub capitalem causam pecuniā acceperit, vt publica lege reus fieret: & qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia cuius conditionis hominē interemit. Quamuis autem ante hanc Syllæ legem quæstio de sicariis habita fuerit: non tñ fuit ea perpetua, sed extra ordinem Prætoribus: vel ex Senatusconsulto, vel ex plebiscito mandabatur. Decimotertiò, legē tulit de crimine falsi. Capita huius legis similiter recēset Martianus sub l. 1. D. ad l. Cornel. de falsis. Pœna legis Corneliæ irrogatur ei, qui in falsas testationes faciēdas, testimoniave falsa inuicē dicēda, dolo malo coierit. Item qui ob instruendam aduocationem, testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatē coierit ad obligationē innocentium, ex Senatusconsulto coercet. Sed & si quis ob renūciandum remittendumve testimoniū dicendū vel non dicendū, pecuniam acceperit, pœna legis Cornelię adficitur: & qui iudicē corruperit, corrumpendumve curauerit. Sed & si iudex constitutiones principum neglexerit, punietur. Qui in rationibus, tabulis cereisve, vel aliqua re sine cōsignatione falsum fecerint, vel rem amouerint, perinde ex his causis atq; si erāt falsarū, puniuntur. Sic & diuus Seuerus lege Cornelia de falsis damnauit pręfectū Aegypti, ꝙ instrumentis suis, cū præerat prouinciæ falsum fecit. Is qui peruertit viui testamentum, legis Cornelię pœna tenetur. Is qui deposita instrumenta apud alium, ab eo prodita esse aduersariis suis dicit, accusare eum falso potest. Facit huius legis mentionem Cicero in 3. Verrina, & in lib. 2. de Natura deorum: Suetonius in Augusto, Pomponius in l. 2. de Orig. iur. Et l. cōsulti sub titulo in Pandectis, ad l. Corneliam de falsis. Decimoquartò, legem tulit de iniuriis. Verba huius legis refert Vlpianus, sub l. lex Cornelia. D. de iniuriis. Lex Cornelia de iniuriis cōpetit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, ꝙ se pulsatū, verberatumve, domumve suam vi introitā esse dicat. Qua lege cauetur, vt nō iudicet, qui ei qui agit, gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinusve est, propiusve eorū quēquā ea cognatione affinitateve attinget: quive eorū eius, parentisve, cuius eorū patronus erit. Decimoquintò, tulit legem de parricidiis, quæ ꝙ a Pōpeio emendata est, Pompeii nomen sortita est. Nunc vocatur lex Pompeia de parricidiis. Decimosextò, legem tulit de testamentis, vt eorum testamenta, qui in hostium ptāte essent, perinde rata essent, ac si hi qui ea fecissent, in hostiū potestatem non peruenissent, & hæreditas ex his eodē modo ad vnumquenq; pertineret. l. 12. D. qui testamenta facere possunt. l. 15. D. de iniusto rupto & irrito facto testō. Et Iustinian. ī Instit. tit. quemadmodum testamēta rumpātur: Si is, inquit, qui testamentum fecit, ab hostibus captus sit, testamētum eius valet, si quidem reuersus fuerit, iure postliminii: si ibi decesserit ex lege Corneliā, quæ perinde successionē eius cōfirmat, atq; si in ciuitate decessisset. Decimoseptimò, tulit quoq; legem de lusu, ne quis in pecuniā luderet: sponsionemve in ludo, nisi qui corporis exercendi cā susceptus esset, faceret: veluti, hasta, pilove iaciendo, currendo, saliendo, luctando, pugnādo. Martianus sub l. 3. D. de aleatoribus. Multas igitur bonas leges Cornelius Sylla tulit, primusque Romanorum morte mulctauit. Deposito tandem magistratu priuatus vixit, & commentarios scripsit, Lucolloq; dedicauit.

Anno deinde Vrbis 676. mortuus est phthiriasi, & honorifico funere in campo Martio exustus, & sepultus est. Tātam a matronis vim odorum allatam esse dr̄, vt præter eos odores qui in lecticis decē atq; ducentis cōportabātur, q̄dā iustæ magnitudinis imago Syllę formaret, & thure cinnamomoq; ingētis p̄cij lictor formaret. Inscriptionē sepulchro ipse sibi hāc fecisse dr̄: NEMO me amicus beneficentia, nemo inimicus inferenda iniuria superauit.

Anno Vrbis 675. M. Aemylius Scaurus Cos. legē tulit sumptuariam, non quo sumptu, sed quibus cibis cœnę instruerentur. Sorices enim condi solebant, sicuti glires, vt autor est Nigidius: quos censorię leges & M. Scaurus non aliter cœnis ademere, quàm cōchilia, aut ex alio orbe aduectas aues. Gellius lib. 2. cap. 20. Macrobius Saturnalium lib. 3. cap. 17. Plin. lib. 8. cap. 57.

Anno Vrbis 678. C. Aurelius Cotta & L. Octauius legem tulerunt, vt trib. pleb. liceret postea alios magistratus capere, quod Cornelius Sylla ipsis ademerat. Pedian. in Verr. 1. Vell. lib. 2.

Anno Vrbis 683. idē C. Aurelius Cotta, homo (vt Cicero ait) nobilissimus, qui tū Prætor erat, legē iudicariā tulit, & tribus ordinibus iudicia cōmisit, Senatoribus, Equitibus, & Tribunis ærarijs, q & ipsi de corpore Romanorū equitū erāt. Plin. li. 33. cap. 2. Velleius Paterculus lib. 2. Per idē (inquit) tp̄s Cotta iudicandi munus, qđ C. Gracchus ereptū Senatui ad equites, Sylla ab illis ad Senatū transtulerat, æqualiter inter vtrūq; ordinē partitus est. Idem verò antea tentauerat M. Liu. Drusus, cuius tamē leges citò interierūt.

Anno Vrbis 686. C. Calphurnius Piso legem tulit de ambitu. Sciendum autem est, ambitum duplicem esse. Alter quidē cōcessus & laudatus, quem popularem Cicero vocat, in oratione ɔtra Salustium: cùm quis operam suam, magistratū, aut curationē petendo, Reip. offert, iudiciumq; de se faciēdum populo permittit absq; dolo malo. Et hoc ambitionis genus legibus nullis prohibet, verùm a maximis quibusq; semper viris appetitum est. Alterum genus infame est, ac legum seueritate notatum: aliquādo vi, nonnunquam dolo grassat. vnde homicidia, largitiones, ac varię corruptelæ nascuntur. Hoc genus ambitus vt coerceretur, variæ leges latæ sunt. Primus de hac re ad populum tulit C. Petilius tribunus pleb. anno Vrbis 398. Hunc subsequutus est lōgo interuallo M. Bæbius, deinde C. Calphurnius Piso Coss. anno Vrbis 686. cum iam Respub. & Imperij dignitate, & opū magnitudine, magnam & ambiendi & largiendi materiam præberet. Eādem repetit, addita pęna, vt ambitus damnati, omni honoris petitione prohiberētur, certaq; pecunia mulctarent. Dion lib. 36. Cic. pro Murena, & pro Cornelio. Hanc legē cum ferret Piso consul ex Senatuscōsulto ad populum, a multitudine eorū qui ex ambitu pasti, & saturati erāt, è foro pulsus est. Maiori deinde manu stipatus, in forū descendit, clamās: Qui rē saluam esse vellent, vt ad legē accipiendā adessent: eaq; ratione exterritis ijs, qui aduersabant, legē pertulit: quæ quidē lex obseruata est. Sequenti enim anno Coss. designati P. Sylla & P. Antonius, lege hac interrogati, & ɔdemnati pœnas dederunt. Deinde M. T. Cicerone Cos. Senatusconsultum factum est, quo cauebatur, ne quis biennio, quo magistratū

petat, petiturusve sit, gladiatores daret, nisi ex testamēto præstituta die. Item, ne quis mercede cōductus, obuiam cādidatis iret, aut conductus sectaretur. Præterea, ne quis prandia vulgo daret. Qui eorum quid fecisset, contra legem Calphurniam factum videri. Adiecta est etiam pęna asperior q̄ antea, nempe exiliū: cum antea damnati in ciuitate remanerent. Hanc aūt legē Cicero saluis auspicijs tulit: vnde lex Tullia dicitur. Lata fuit circiter hæc tēpora & alia lex de ambitu, vt Cicero refert in lib. 1. ad Atticū, a Lurcone tribuno plebis: in qua noui hoc fuerit, vt qui nummos in tribu pronūciauerit, si nō dederit, impune sit: sin dederit, vt quoad viuat singulis tribus HS. CCCCXXXV. debeat.

Anno Vrbis 680. M. Terentio Lucullo & C. Cassio Coss. lata est lex frumentaria, qua constitutum erat, vt frumentum in penuria annonæ populo emeretur: Cicero in actione 5. & 7. in Verrē. Hæc largitio q̄ ærario damnosa fuerit, ostendit Cicero. ait enim: tribus illis annis quibus Siciliam Verres obtinuit, HS. cēties & tricies in solam emptionem Siciliēsem fuisse erogata: quæ summa in Gallica moneta conficit 325. coronatorum millia.

Anno Vrbis 681. L. Gellius Publicola legē tulit, vti ciues Romani sint ij, quos Cneus Pompeius de consilij sententia sigillatim ciuitate donauit. Cicero pro Balbo.

Anno Vrbis 683. M. Crasso C. Pōpeio 1. Coss. C. Aurelius Cotta p̄tor legē tulit, vt iudicia q̄ penes solos Senatores erāt, inter Senatores & equestrē ordinē, & tribunos ęrarios cōicarent. Cicero in Verr. Flor. Epit. lib. 37. Vell. lib. 2. Ascon. in orat. pro Cornelio.

Anno Vrbis 685. Metello & Martio Coss. A. Gabinius tribunus plebis legē tulit, vt Pompeio bellū Piraticū decerneretur in triennium: vt toto mari qđ est intra colūnas Herculis, & in maritimis prouincijs, vsq; ad quadringentesimum a mari stadium, potestatem haberet imperandi regibus, pręsidibus, ciuitatibus, vt se rebus omnibus ad eius belli administrationem iuuarēt. Velleius lib. 2. Plutarchus in Pompeio: Cicero pro lege Manilia.

Tulit idem Gabinius legem de fœnore, Ne ius diceretur de fęneraticia pecunia, p̄ter amissam sortē: & pęnā addebat. Cic. li. 6. ad Atticū, vbi refert exēplū de Salaminijs, a qb. Scapti⁹ quatuor cētesimas, terrore militari obsesso & afflicto ipsorum Senatu, exegit.

Tulit idem legem de Senatu cogēdo, vt ex cal. Februar. ad cal. Martias quotidie Senatus cogeretur, & legatis exterarum nationum daretur. Cic. ad Q. Fratrem lib. 1. epist. 11.

Tulit idem legē, vt qui ɔciones vllas clandestinas in vrbe ɔflauisset, more maiorū capitali supplicio mulctarēt. Porc. Lat. ī Cat.

Anno Vrbis 689. Tit. Atius Labienus tribunus plebis, L. Iulio, C. Martius Coss. legē tulit, vt populus sacerdotia, quemadmodū olim lege Domitia, mandaret, quum antea sacerdotes lege Cornelia a Pontificum collegio crearentur.

Anno Vrbis 690. M. Tullio Cicerone & C. Antonio Coss. Titus Labienus tribunus plebis legem tulit, vt ius creādorum sacerdotum penes populum esset, ex veteri lege Domitia, quę abrogata erat a Cornelio. Dion lib. 37. Insignis hic annus fuit ob bellū Catilinæ & Antonij: deinde ob subactam Iudæam: ea enim hoc anno in potestatem Romanorum omnium primùm redacta est a Pompeio. Ioseph. lib. 14. Plutarchus in Pompeio.

Eodem anno P. Seruilius Rullus, vnus ex tribunis plebis, legē tulit Agrariā: vt quæ post C. Marium C. Carbonē Coss. publicè data, adsignata, vendita, concessa essent, ea oīa eo iure forent, vti quæ optimo iure priuata sunt: vt Decēviri cum summo Imperio crearentur, qui totius Italiæ, Syriæ, Asiæ, Libyæ, & prouinciarum quæ nuper Pompeius subegerat, venderēt ex eaq; pecunia agros colonis, quos arbitratu suo quò vellent deducerent, mercarent:

Anno Vrbis 691. L. Iunius & L. Licinius Murena Coss. legem tulerunt de legibus ferendis: vt leges trinundino antè promulgarentur, q̄ ad populū ferrentur. Cic. Philip. 5. Contra transgressores autē pęnæ constitutæ erant. Cicero ad Atticum lib. 4. Et eius erat auctoritatis, vt omnes leges contra hāc latæ inualidæ essent. Cicero in orat. pro Domo: & Quintil. lib. 2. vbi ait: Aut enim de iure dubitari potest eius qui rogat, vt P. Clodij, qui non ritè tribunus creatus esse arguebatur: aut de ipsius rogationis, quod est variūm, siue non trino fortè nundino promulgata, siue nō idoneo die, siue ɔtra intercessiones vel auspicia, aliudve quid quod legitimè obstat, dr̄ lata esse, vel ferri. Hanc legem P. Clodius in tribunatu sustulit. Cic. in Oratione pro Sestio: Mitte, inquit, eā legē quæ omnia iura religionum, auspiciorum potestatē, omnes leges quę sunt de tempore legum rogandarum, vna rogatione sustulit.

Anno Vrbis 693. T. Ampius & T. Labienus tribun. plebis, Metello & Afranio Coss. legem tulerunt, vt Cn. Pompeius Victor ex Asia, ludis Circensibus corona aurea, & omni cultu triumphātium vteretur: scenicis autem prætexta, coronaq; aurea.

Anno Vrbis 694. C. Cæsare & M. Bibulo Coss. cum in tributis comitijs suffragia confunderentur, Q. Fusius prætor legem tulit, vt singula genera suffragium seorsim ferrent, quò sententię internosci possent. Dion lib. 38.

Anno Vrbis 695. Pisone & Gabinio Coss. P. Clodius tribun. pleb. & inimicus Ciceronis, leges plurimas tulit: quarū quatuor Reipub. in primis perniciosæ fuerunt. Vna, de annona: vt frumentum populo, quod antea semis ęris ac trientibus ciuibus in singulos modios dabatur, gratis daretur. Et Sex. Claudio frumentaria procuratio mandaretur. Ascon. in Pis. Cicero pro Sestio. Secunda, de Comitijs: ne quis per eos dies, quibus cū populo agi liceret, de cęlo seruaret. qua lege obnūciatio soluta est, cōtra legē Aeliā & Iuniam. Dion li. 38. Tertia fuit de collegijs restituēdis, nouisq; instituendis. Collegia omnium primò a Numa instituta sunt, vt refert Plutarchus in vita Numæ: Ex plerisq;, inquit, eius institutis distributio multitudinis per artificia, maximè admiratione digna habetur. Nam cum ciuitas ex Sabinis & Romanis constaret, essentq; inter eos crebræ contentiones, statuit eos Numa in plures partes secare, vt magnas illas duas factiones in plures & minutas partes dissectas, penitùs tolleret. Fuit autem hęc distributio ex ratione artificiorū facta, vtpote tibicinum, aurificum, architectorum, tinctorum, cerdonum, coriariorum, fabrorū, figulorū, eademq; ratione reliquorum artificū: atq; ijs cùm certos cōuentus, tum ēt deos quos colerent pro dignitate cuiusq; attribuit. Tum primùm factiones illę ex vrbe sublatæ sunt, vt alij Sabini, alij Romani, alij Tatij, alij Romuli ciues, inuidiosis nominibus, dicerentur. Hæc Plutarchus. Et meminit collegij tertij ærariorū fabrùm Plin. li. 34. cap. 1. & collegij Capitolinorū Cic. lib. 2. Epist. ad Q. Fratrē: & collegij Mercurialis Liuius lib. 2. & collegij tibicinū, quod collegium sacrorum causa constitutū fuit, Valer. Max. lib. 2. cap. 1. & collegij viatorū, Gellius lib. 12. cap. 3. Hæc collegia iura multa singularia habuerūt, vt refert Caius in l. 1. D. quod cuiusq; vniuersit. nomine. Collegia, inquit, Romæ certa sunt, quorū corpus Senatuscōsultis, atq; constitutionibus principalibus confirmatū est, veluti pistorum, & quorundam aliorū, & nauiculariorū, qui & in prouincijs sunt. Quibus autē permissum est corpus habere collegij societatis, siue cuiusque alterius eorum nomine: propriū est, ad exemplum Reipub. habere res cōes, arcā cōem, & actorē, siue syndicum, per quem tanquam in Repub. quod communiter agi fieriq; oporteat, agatur, fiat. Quòd si nemo eos defendat, qđ eorum commune erit, possideri: & si admoniti non excitentur ad sui defensionem, venire se iussurum, Proconsul ait. Et quidem non esse actorem vel syndicū tūc quoq; intelligimus, cùm is absit, aut valetudine impediatur, aut inhabilis sit ad agendum. Et si extraneus defendere velit, vniuersitatē permittit Procōsul, sicut in priuatorū defensionibus obseruat: quia eo modo melior vniuersitatis cōditio fit. Poterant hęc quoq; collegia manumittere, & legatum capere, & leges sibi ferre, dummo ne quid ex publicis legibus corrumperetur. Scæuola in l. pater filium. ff. de leg. lib. 3. Paulus in l. cum Senatus. D. de rebus dubijs. Habebant & concessas immunitates. Callistratus in l. semper. D. de immunitatibus.

Deinde cùm multæ perniciosorum hoīum collegia fierēt, factum est Senatuscōsultum, L. Luctatio & C. Mario Coss. quo collegia sublata sunt, quæ aduersus Rempub. esse videbant: cōseruatis paucis, cuiusmodi sunt fabrorum, lictorū, vt scribit Asconius in Pisoniana & Corneliana. Clodius itaq; legem tulit, vt conuentus artificū a Numa instituti, & magna ex parte partim legibus, partim Senatusconsultis sublati, restituerentur, multiq; alij cōstituerent. Cicero in Sextiana, Pisoniana, pro Domo, p Cornelio: Dion lib. 38. Quæ Clodij lex Q. Cornelio Lentulo & Q. Cæcilio Metello Coss. per Senatusconsultum sublata est: nempe vt oēs sodalitates & Decuriati discederent. Qui non discessissent, ea pęna q̄ est de vi tenerent. Quæ pœna postea ad illicita collegia translata est. Vlpian. in L. Quisquis. D. de Collegijs & corporib. illicitis.

Quarta lex fuit de cēsoribus: Ne quis a cēsoribus in Senatu legendo pręteriretur, neve qua ignominia adficeret, nisi quis apud ipsos accusatus, & vtriusq; censoris iudicio condēnatus esset. Asconius in Pison. Hac autē lege censoriæ potestatis ius imminutū est, quod quadringentis annis in Repub. vt Cic. in Pisonē ait, retentum fuerat. Antea enim censoribus notā apponere licuit, nō accusatis: & qđ vnus statuisset, nisi alter disertè intercessisset, aut notatū liberasset, tātundē erat, ac si vtriusq; iudicio esset dānatus.

Quintò legę tulit contra Scribas quęstorios, qui quidem ordo Romę cùm gratia tum autoritate plurimùm pollebat: & post Senatores, equites & tribunos ærarios facilè primùm locum obtinebat. Scribit Plin. li. 26. cap. 1. equites Romanos scribarū officio functos. Erat enim hic ordo industriæ propositus, & dignitati, & eorum hominum fidei (vt inquit Cicero actione in Verrē 5.) tabulæ publicæ & magistratuum pericula committebantur. Habebant igitur hi, quemadmodū iudices, suas decurias: & ex ijs sorte ducebantur, qui partim vrbanis magistratibus, partim prouincialibus in ministerio erant. In decurias aūt a magistratibus legebātur, Quæstorij quidē a quæstoribus, Prætorij a prætoribus, Aedilitij ab ædilibus. Clodius itaq; legem tulit, ne scribę negociarētur. Quare Suetonius in Domitiano ait: Scribas quæstorios negociātes ex consuetudine, sed contra legem Clodiam, venia in pręteritū donauit. Quamuis Hotomanus Claudio hanc legem tribuat.

Tulit idem Clodius legem de vi: vt de ijs, qui ciues Romanos sine iudicio populi, indictaq; causa necassent, quæstio haberetur. Quam legem ob Ciceronem, & alios a quibus necati erant Catilinarij, tulit. Cic. ad Attic. 3. Velleius lib. 2. Dion lib. 38.

Tulit quoque legem contra M. Tullium Ciceronem: vt Ciceroni, ꝙ falsum S. consulatum retulisset, quòd ciues Romanos

indēnatos necasset, aqua & igni interdictū eēt: neve ei intra quingēta passuū millia liceret esse: ne quis de ipsius reditu ad Senatu referret: ne quis snīam diceret, ne disputaret, ne loqueret, ne pedib. iret in snīam, ne scribendo adesset. Cic. ad Attic. li. 3. Dion. lib. 38.

Tulit legē de prouincijs, vt Gabinio Syria, Babylon, Persę: Pisoni Macedonia, Achaia, Thessalia, Græcia, omnisq; Bœotia pro ɔsulari Imperio mādaret, ijsq; cū exercitu ī eas ꝓuincias iuris pecunia ex ærario attribueretur. Cicero pro Domo, & in Sextiana.

Tulit legem de regno Cypri, vt Cyprus insula in prouinciæ formam redigeretur: vt Ptolemęus rex Cypri sedens cum purpura & sceptro, in illis insignibus Regijs præconi publico subijceretur, & cum bonis omnibus publicaretur. Cicero pro Domo, & pro Sextio: Velleius lib. 2.

Tulit legem de Pessinuntio sacerdotio: vt Pessinuntius matris magnæ sacerdos, suo sacerdotio spoliaretur, fanumq; illud Brogitaro Gallogræco attribueretur. Pro Sextio.

Tulit legem de moneta. Nam antea asses tantūmodo, & bigati quadrigatiq;, a notis bigarū & quadrigarum, in vsu erant. Plin. lib. 33. cap. 2. Lege igitur Clodia Victoriatus nūmus percussus est. Est aūt signatꝰ victoria. Victoriatus verò semis est denarij. Varro lib. 3. de Analogia. Nam quā rōnem, ait, duo ad vnum hn̄t, eandē hn̄t viginti ad decem in nummis. In similibus, sicut est ad vnum Victoriatū denarius, sic ad alterum Victoriatum alter denarius.

Anno Vrbis 697. P. Cornelius cum Q. Metello, & cum oībus magistratibus, præter vnū prætorē App. Claud. P. Clodij fratrē, & duos tribunos plebis S. Attilium Soranū & Numeriū Quinctiū, pridie nonas Sextileis legē tulit, vt M. T. Ciceroni redire in ciuitatē, venireq; in Senatum liceret. Cicero pro Domo, pro Sextio.

LEGES A POMPEIO LATAE.

CN. Pompeius Magnus Cos. cum M. Crasso legem tulit, vt ad tribunos plebis prouocādi ius esset, quod lege Cornelia prohibitum fuerat: omniaq; omnino quæ tribunis plebis Sylla ademerat, ipsis restituerentur. Plutarchus in Pomp. Ascon. in Verr. 1. & 2. Cæsar lib. 1. de Bello ciuili.

Anno sequenti tulit legem iudiciariam, vt scilicet ex amplissimo censu, aliter atq; antea lecti iudices, ęquè tamen ex illis tribus ordinibus iudicarent. Cicero in Pisonem, & ibidem Ascon.

Paulò pòst legē tulit iudiciariam tertiò, vehementē quidē atq; acrem, in qua de ordinibus, qui tū iudicabāt, nihil mutauit: ipsam aūt iudiciorū formā vehemēter circumcidit. Iubebat. n. lex, teste Asconio, vt prius q̄ causa ageretur, testes per triduum audirētur: dicta aūt eorū iudices confirmarent: quarta die adesse oēs in posterum iuberent, & coram accusatore & reo pilæ, in quibus iudicū noīa inscripta essent, æquarent. Deinde rursus postero die sortitio iudicū fieret, vnius & octuaginta. Qui numerus cū sorte obtigisset, ij protinus sessum irent: tū ad dicendū accusator duas horas, reus tres hr̄et: eodemq; die illo res iudicaret. Prius aūt q̄ snīa ferretur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidē reus reijceret, ita vt numerus iudicum relinqueretur quinquagesimus & vnus. Hęc lex, vt ex Asconio colligitur, magis ob potentiā Pompeij, qui armis eam se defensurum dicebat, q̄ vtilitatem, accepta est. Post hanc enim legem omnis penè Oratorum dignitas & cōtentio collapsa est, quam indignitatem commemorat ēt Cicero in Bruto: Maximè verò, inquit, perspecta est vtriusq; nostrū exercitatio, paulò antè q̄ perterritum hoc armis studiū, Brute, nostrū conticuit subitò, & obmutuit, cum lege Pompeia ternis horis ad dicendū datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdē, noui veniebamus quotidie. Quibus quidem causis, tu ēt Brute præsto fuisti: cōpluresq; & nobiscū, & solus egisti. Et Tacitus in dialogo de Oratoribus: Transeo, inquit, ad formā & consuetudinē veterū iudiciorum, quæ etsi nunc actior est, ita tn̄ eloquentiā tanto illud forū magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, & liberæ comperendinationes erant, & modū dicendi sibi quisq; sumebat, & numerus neq; dierum neq; patronorum cauebatur. Primus tertiò Cos. Cn. Pōpeius adstrinxit, imposuitq; veluti frænum eloquentiæ, ita tn̄, vt in foro oīa, & legib. omnia apud Prætores gererentur. Apud quos quāto maiora negocia exerceri solita sint, quod maius argumentum est, q̄ qđ causæ Centumvirales, quę nunc primum obtinent locum, adeò splēdore reliquorum iudiciorum obruebantur, vt neque Ciceronis, neque Cæsaris, neque Bruti, neque Cælij, neque Calui, non denique vllius Oratoris magnus liber apud Centumviros dictus legatur? Addit præterea Plutarchus in vita Pompeij, hac lege cautum fuisse, ne cui reum in iudicio laudare liceret.

Eodē anno legē tulit de pecunijs ob rem iudicādam captis, vt de ijs qui a sec̄do suo ɔsulatu ad hunc vsq; diē ob rē iudicādā pecunias cepissent, quęstio cōstitueret. Appianus de Bello ciuili lib. 2.

Tulit deinde legem de parricidijs. Primis enim tēporibus nunquam parricidij quæstio certa fuit. Romulus enim primus orbis conditor, nihil sancire de hoc crimine immani voluit, ꝙ putaret neminem ad tantam impietatem ac crudelitatem dilabi posse: & propterea admonere hoīes facinoris inusitati noluit. sed nihil tā aut natura sanctum, aut legibus munitum est, ad quod profanandum, euertendumq; humana audacia non aspiret. Nam vt Plutarchus ait, post annum Vrbis conditæ sexcentesimum, L. Ostius patrē occidit. Deinde P. Malleolus post bellum Cymbricum, C. Mario, L. Valerio Flacco Coss. matrem interemit.

Grassante itaq; eiusmodi īpietate ac immanitate, Sylla primus de parricidijs quæstionē ɔstituit: quā deinde Pōpeius emendauit: nouamq; legē tulit, qua cautum fuit, vt nō solū qui patrē vel matrē, sed ēt qui cognatos atq; patronos necassent, parricidij tenerētur. l. hos accusare. §. item. D. de accusationibus & inscriptionibus.

Pœna verò legis Pōpeiæ de parricidijs duplex fuit. Nā qui personam aliquā extra patrē aut matrē, auum aut auiā occidisset, pœna legis Corneliæ de sicarijs, vt scribit Martianus, tenebatur. Qui aūt patrē vel matrē, aut ex ascendentibus aliquē necasset, ea pœna quæ more maiorum ɔstituta erat, adficiebatur. Ea hmōi fuit: Iudicato statim folliculo lupino os obuoluebat, & soleę ligneę pedibus inducebantur: deinde in carcerē vsq; ad supplicij sumendi tps cōijciebat. Productus deinde, virgisq; primùm sanguineis verberatus, culeo insuebat: idq; more maiorū, vsq; ad Ciceronis tpa. Quod genus supplicij primus oīum inuenisse dr̄ Tarquinius rex, qui M. Tullium duum virum, ꝙ librum secreta ciuilium sacrorū continentē, custodiæ suæ cōmissum, corruptū Petronio Sabino describendum dedisset, culeo insutum in mari abijci iussit. Valer. Max. lib. 1. cap. 1. Dionys. li. 3. Deinde pp atrocitatē insuti vna sunt serpentes & simia. Tandē Cōstantinus canem & gallum gallinaceum adiecit. Cum serpente igitur nunc, & simia, & cane, & gallo gallinaceo insutus, in profundū mare iactat: aut si mare propinquū nō est, in profluentē. Huius supplicij vim & atrocitatē describit Cicero pro Roscio Amerino. Quid. n. tam cōe, q̄ spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita viuunt dū pn̄t, vt ducere animam de cœlo non queant: ita moriūtur, vt eorum ossa terram non tangant: ita iactant fluctibus, vt nunquā alluantur: ita postremò eijciuntur, vt ne ad saxa quidē cōquiescāt.

Tulit quoque legem de Magistratibus, anno 701. Ne cuius absentis in magistratum comitijs ratio haberetur, vno Cæsare excepto. Dionys. lib. 40.

Extat etiam lex de Magistratibus Bithyniorum. Ne quis annis xxx. minor magistratum caperet, in Senatuve esset: vt qui magistratum cæpissent, eis in Senatu esse liceret. Ne deductiones in curiam a censoribus lecti, pecuniam pro introitu darent: Vt Senatores certis de causis a censoribus ordine mouerentur: Vt Bithynicis ciuitatibus adscribere sibi quos vellent ciues liceret, dum ne ciuitatis essent alienæ, sed earum quisq; ciuitatum quæ essent in Bithynia. Plin. lib. 10. Epist. 84. & 117.

Anno Vrbis 701. Q. Cæcilius Q. F. Metellus Pius, Scipio Cos. cum Pompeio tulerunt, vt censoria potestas, quam P. Clodius trib. pleb. imminuerat, restitueretur.

SEPTIMA MVTATIO REIPVB. ROMANAE, quæ contigit anno Vrbis DCCVIII.

MONARCHIA CONSTITVTA.

Causa belli ciuilis, & euentus.

CAIVS Iulius Cæsar rebus bellicis feliciter gestis, a suis militibus Imperator salutatus est. Mos erat, vt triumphum ducturi extra vrbem aliquandiu morā protraherent: qui verò consulatū peterent, necessariò in vrbe præsentes adessent. Cæsar itaq; in hmōi constitutus ambiguitatibus, qm̄ comitijs Consularibus aduentarat, absentis rationem haberi, & se Consulem declarari petijt. Cū enim magnę ipsi, veteresq; cū multis inimicitiæ essent, verebat, si rectā Romā tanquam priuatus reuerteret, ne eum inimici instituta accusatione opprimerent. Literis igitur Cōsulibus redditis ægrè ab his impetratum est, summa tribunorū ɔtētione, vt in Senatu recitarent. Vt verò ex literis ad Senatū referret, impetrari non potuit. Postq̄ a multis snīæ dicerent, Scipionis vicit: vti ante certam diē Cæsar exercitum dimittat: si non faciat, eum aduersus Remp. facturum videri. Huic Senatusconsulto M. Antonius & Q. Cassius tribuni plebis se opponunt, & intercedūt. Ad ius comitiorū tribunos plebis C. Curio euocat. Oēs amici Consulum, necessarij Pōpeij, atq; eorum qui veteres inimicitias cū Cæsare gerebant, in Senatum coguntur: quorum vocibus & concursu terrent infirmiores, dubij confirmatur, plerisq; verò liberè decernēdi ptās eripitur. Ipse Pompeius ab inimicis Cæsaris incitatus, & ꝙ neminem dignitate secum exæquari volebat, totū se ab eius amicitia auerterat: & cum cōmunibus inimicis in gratiam redierat: & duabus legionibus ad suam potentiam dominatumq; conuersis, rem ad arma deduci studebat. His de causis agūtur oīa raptim atq; turbatim, neq; docēdi Cæsaris propinquis eius spatium dat, nec tribunis plebis sui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris intercessionem retinendi. Decurritur ad illud extremum atq; vltimum S. C. Dent operam Cōsules, Prætores, Tribuni plebis, quiq; e Cōsules sunt ad vrbem, ne quid Respub. detrimenti capiat. Hæc S. consulto perscribuntur ad 7. id. Ian. & de Imperio Cæsaris, & de amplis. viris Trib. pleb. grauissimē acerbissimēq; decernit. Profugiunt statim ex vrbe Tribuni plebis, sesesq; ad Cæsarem, qui Rauennæ erat, ɔferunt. De reliquis rebus ad Senatū refert. Prouinciæ priuatis decernunt, duæ Consulares, reliquæ prætorię. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia. Consules ex vrbe proficiscunt: tota Italia delectus hr̄, arma imperant, pecuniæ a municipijs exigunt, & e fanis tollunt, oīa diuina humanaq; iura permiscent. Quibus rebus cognitis, Cæsar apud milites ɔcionat: hortat, vt eius existimationē dignitatemq; defendāt. Milites sese paratos esse, Imperatoris sui Tribunorumq; iniurias defendere, conclamant. Cognita igit militū voluntate Ariminū ɔtendit, ɔditionesq; ꝓponit: Proficiscat Pōpeius in suas ꝓuincias, ipsi exercitus dimittat: discedāt in Italia oēs ab armis, metus è ciuitate tollat: libera comitia, atq; oīs Resp. Senatui populoq; Romano ꝑmittat. Hæc quo facilius certisq; ɔditionibus fiant, & iureiurādo sanciant, aut ipse propius accedat, aut se patiat accedere: fore vti per colloquia oēs ɔtrouersiæ cōponantur. Consules rn̄dent: Cęsar in Galliam reuerteret, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quæ si fecisset, Pōpeium in Hispanias esse iturū: interea quoad fides esset data Cæsarē facturū quæ polliceret, non intermissuros Cōsules Pōpeiumq; delectus. Quæ cōditio iniqua cū desperationem pacis adferret. Cęsar Pisaurū, Fanum, Anconā occupat: Auximum recipit. Quibus rebus Romam nunciatis, summus repente terror inuasit. Cæsar. n. iamiam aduētare, & eius equites adesse, falsò nunciabatur. Lentulus itaq; ex vrbe profugit, hunc Marcellus collega & pleriq; magistratus ɔsequuti sunt. Cn. Pōpeius pridie eius diei ex vrbe ad legiones in Apuliam profectus erat. Auximo Cęsar progressus, oēm agrum Picenū percurrit. Cunctę earū regionū præfecturæ libentissimis animis eū recipiunt, exercitūq; eius oībus rebus iuuant. Sulmonēses quoq; portas Antonio, quē eo cum quinq; cohortibus miserat, aperiunt: in ptātem suā deinde redigit Lentulum, Domitium, Quintilium Varum aliosq; cōplures adolescentes, & magnum numerū equitū Romanorū & Decurionum. Deinde in Apuliam rectà contendit. Pōpeius his rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium gestæ, proficitur Brūdusium: vbi exercitus, quantos potuit, ex Græcia & Asia contraxit. Cæsar relicta vrbe, Pompeium, ne se in dies maiorib. auxilijs ɔfirmaret, ɔsectat: Brundusiumq; circumsidet. Sed clā noctu discedēte Pompeio, Brūdusini Pompeianorū militū iniurijs, atq; ipsius Pompeij contumelijs permoti, Cæsari se dediderūt. His rebus ɔfectis, Cæsar, etsi ad spem cōficiendi negocij maximè pertinebat, coactis nauibus mare transire, & Pompeium sequi: quia tn̄ Pompeius præsentem facultatē insequendi sui ademerat, in Hispaniā proficisci constituit. Cæsar itaq;, vt reliquū tempus a labore intermitteret, & milites in proxima municipia deducit: ipse ad vrbē ꝓficiscit. Coactoq; Senatu, inimicorū iniurias cōmemorat. docet se nullū extraordinariū honorem appetisse: sed expectato legitimo tpe Cōsulatus, eo fuisse contentū: qđ omnibus ciuibus pateret, patientiam suam proponit, acerbitatē inimicorū docet, iniuriā in eripiēdis legionibus, crudelitatē & insolentiā in circumscribēdis Tribunis plebis. Orat ac postulat, vt Rēp. suscipiāt, atq; vnà secum administrent, & legatos ad Pōpeium mittant. Ipse, ne tp̄s omitteret, ab vrbe proficiscit, & in vlteriorē Galliā venit, ac inde in Hispaniam ad Pōpeij exercitum properat. Vrbē Romam interea Lepido cōmendat, M. Antonio Italiā. Postquam in Hispaniā venisset, exercitū Pompeij fame ad deditionem coegit: M. Varro legatus Cæsari quoq; se dedit. Diebus igitur XL. quibus in conspectum aduersariorū venit Cæsar, in Hispania duos pepulit exercitus, duos superauit duces, duas recepit prouincias. Interea M. Lepidus prętor Dictatorē eum dixit. Rediens igitur Romā, comitia habuit: ac multa de iudiciis, de frumēto aduehēdo in vrbē, de sacerdotiis, de fęnore & aliis reb. ordinauit. Deposita post vndecimū diē Dictatura, vnà cū Seruilio ɔsulatū iniit: & ab vrbe proficiscitur, Brundusiumq; venit: eò legiones duodecim, equitatum oēm venire iusserat. Pompeius anni interea spatium ad cōparandas copias nactus, magnā ex Asia, Cycladibusq; insulis, Corcyra. Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phęnice & Aegypto classem coegerat, magnā pecuniā exegerat, frumēti vim maximam comparauerat. Hyemare Dyrrachii, Apolloniæ, oībusq; oppidis maritimis cōstituerat, vt mare Cæsarē transire prohiberet. Cæsar certa militibus de victoria spe facta, mancipia, atq; impedimenta in Italia relinquere, vt expediti naues ɔscederēt, iussit. Pridie itaq; nonas Ianuarias, naues soluit. postridie terrā attingit Gręcorū, ad eum locum qui appellat Pharsalia, oībus nauibus ad vnam incolumibus milites exponit. L. Vibulum ad Pompeiū mittit, ac mandata dat, quorū hęc erat summa: Debere vtrumq; pertinaciæ finē facere, & ab armis discedere, neq; amplius fortunā periclitari: satis esse magna vtrinq; incōmoda accepta, quæ pro disciplina & ꝑceptis hr̄e possent, vt reliquos casus timerēt: ɔditiones pacis, qm̄ antea cōuenire non potuissent, Romæ a Senatu & a populo peti debere: si vterq; in cōcione statim iurauisset, se triduo proximo exercitū dimissurum, iudicio populi vtrumq; fore contentū. Vibullus de mandatis Cæsaris agere incipiens, interpellatur a Pompeio, & loqui plura prohibetur: Quid mihi, inquit, aut vita, aut ciuitate opus est, quā beneficio Cęsaris hr̄e videbor? cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor bello perfecto. Nihilominus Cęsar adhuc de pace agere non destitit. Instituitur colloquium inter Cæsarianos & Pōpeianos: deputātur ad id P. Vatinius & A. Varro. Inter bina enim castra Pōpeij & Cæsaris vnum flumen tātum intererat Apsus: orationem mediam interrumpunt subitò vndiq; tela immissa. Tum Labienus: Desinite ergo de cōpositione loqui. nam nobis, nisi Cæsaris capite relato, pax nulla esse pōt. Desperata itaque pace, eodem die, diuersis tamen consilijs, ex castris statiuis a flumine Apso exercitum educunt. Cæsar vt quamprimum se cū Antonio cōiungeret, palàm & interdiu castra soluit. Pōpeius vt veniētibus se in itinere opponere, & sic imprudētes ex insidijs adoriri posset, clàm & noctu. Cæsari maiori circuitu iter erat longius aduerso flumine, vt vado transire posset: Pōpeius quia expedito itinere flumen ei transeūdū nō erat, magnis itineribus ad Antoniū contendit. Sic se interea Cæsari cōiungit: cuius aduentu cognito, Pompeius, ne duobus circūcluderet exercitibus, ex eo loco discedit, oībusq; copijs ad Asparagum, Dyrrachinorum peruenit. Cæsar Antonij exercitu coniuncto, postquam Pōpeium ad Asparagum esse cognouit, eodē cū exercitu profectus: & expugnato in itinere oppido Parthinorū, in quo Pōpeius pręsidiū habebat, tertio die in Macedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtaq; eum castra posuit: & postridie eductis omnibus copijs, acie instructa decertandi potestatem Pompeio facit. vbi illū suis locis tenere animaduertit, reducto in castra exercitu, postero die omnibꝰ copijs magno circuitu, difficili angustoq; itinere Dyrrachiū profectus est, sperās Pompeium, aut Dyrrachium compelli, aut ab eo intercludi posse. Pompeius de Cæsaris consilijs per exploratores certior factus, postero die castra mouit, breuiori itinere se ei occurrere posse putās: verùm a Cæsare ꝓuentus, Dyrrachioq; interclusus, in edito loco castra ponit, & vigintiquatuor castellis cōmunit: mareq; circumcirca, vt oīum rerū copia abundare posset, occupat. Cæsar aūt consumptis oībus longè lateq; frumentis, summis erat in angustijs. Premebat verò Pompeium, ꝙ oēs riuos qui ad mare ꝑtinebant, Cæsar aut auerterat, aut magnis operibus obstruxerat. Vnde Pompeiani non bona vtebātur valetudine, cum angustijs loci & odore tetro ex multitudine cadauerū, & quotidianis laboribus, insueti operum, aquę summa inopia afficerent. Facta igitur eruptione, pugnatum est & vno die sex prælijs factis, tribus ad Dyrrachium, tribus ad munitiones, duo millia Pōpeianorum ceciderunt: ex Cæsarianis viginti tantum desiderati. Hæc cùm in Achaia atq; apud Dyrrachium gererent, Scipionemq; in Macedoniam venisse constaret, non oblitus pristini instituti Cęsar, mittit ad eum Clodium, suum atq; illius familiarē: huic dat literas, mandataq; ad eum, quorū hæc erat summa: Sese omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari vitio factum eorū quos esse autores eius rei voluisset, quod sua mādata perferre opportuno tpe ad Pompeium vererentur: Scipionem ea autoritate esse, vt non solum liberè, quę probaret exponere, sed ēt magna ex parte compellare, atq; errātem regere posset: præesseq; suo nomine exercitui, vt præter authoritatem vires quoq; ad coercendum haberet. quod si fecisset, quietem Italiæ, pacē prouinciarum, salutē Imperij vni oēs acceptam relaturos. Hęc ad eū mandata Clodius refert, ac primis diebus, vt videbatur, libenter auditus, reliquis ad colloquiū nō admittit. Pompeius interea ob summā pabuli inopiā, adeò vt folijs ex arboribus strictis, & teneris arundinū radicibus contusis equos alerent, eruptionē, per Allobroges perfugas de rebus Cęsarianis certior factus, fecit magnūq; Cęsari attulit dānum, ꝙ oībus primæ cohortis centurionibus interfectis, oīa erāt tumultus, timoris, fugæ plena: adeò, vt cùm Cęsar signa fugientiū manè prehenderet, & consistere iuberet, alij dimissis equis eundē cursum conficerent, alij ex metu ēt signa dimitterent, neq; quisquam oīno consisteret. Desiderati sunt ex Cęsarianis milites nōgenti & sexaginta, & equites Romani quadringenti. His rebus tātum deinde fiduciæ ac spiritus Pompeianis accessit, vt non de ratione belli cogitarent, sed vicisse iam sibi viderētur: nec cōes belli casus recordarentur, neq; putarent commutationem rerū posse accedere, verùm per orbem terrarum fama ac literis eius diei victoriā celebrarent. Cęsar a superioribus consilijs depulsus, omnem sibi cōmutandam belli rationem existimans, habuit ad milites concionem: qua hortabatur, ne ea quæ accidissent, grauiter ferrent, neve his rebus terrerentur: multa secunda prælia cogitarent: culpam in se non conijcerent, sed hoc ipsorū vel perturbationi, vel errori, vel fortunæ darent: conarentur acceptum incōmodum virtute sarcire. nōnullisq; signiferis ignominia notatis, ac loco motis, non pugnandū esse putauit, sed spatium ad recreādos milites interponēdū cēsuit: relictisq; munitionibꝰ, magnopere rei frumentariæ timebat. Educto igitur paulatim exercitu, & ꝑmissis Apolloniam saucijs, nouissimū agmen consequutus, ipse celeriter è cōspectu castrorum discessit, quem etsi Pompeius insequebatur, expedito tn̄ itinere antecedebat. Confecto iusto itinere eius diei, traductoq; exercitu per flumē Genusum, veteribus suis in castris contra Asparagum cōsedit. Similiter & Pompeius vetera castra repetijt. Inde vt suis essent auxilio, & ad opprimendos aduersarios, ne occasioni temporis deessent, vterque eorum celeritati studebat. Pompeius enim ad Scipionem sibi properandum existimauit, vt si Cæsar iter eò haberet, subsidium ipsi ferret.

Cæsar quoq; timens Domitio, ne aduētu Pompeij præoccuparetur, ad eum omni celeritate & studio incitatus ferebatur: ipsiq; ad Egiū, cum Domitius vix quatuor horarum spacium hostiū periculum vitasset, occurrit. Cōiuncto exercitu, Cæsar Gomphos peruenit: quos, quia se ab amicitia sua auerterant, expugnat. Pōpeius Cæsarē insequitur: paucisq; post diebus in Thessaliam peruenit. Habita concione, militibus gratias agit: suum cum Scipione partitur honorē. triumphum ante victoriam decernūt, alij domos, bonaq; eorum q in castris erant Cæsaris, petebant: postremò, oēs aut de honorib. suis, aut de pmiis pecuniæ, aut de persequēdis inimicis agebant. Nec quib. rationib. superare possent, sed quemadmodū vti victoria deberent, cogitabant. Tētandum tandē Cæsar existimauit, quidnā Pōpeius ppositis, aut volūtatis ad dimicandū hēret. Itaq; exercitum è castris eduxit, aciēq; instruxit. Pompeius nimia spe fretus, dixerat paucis dieb. ante: priusq̄ cōcurrerēt acies fore vt exercitus Cæsaris pelleret. Dictis fidē addit: Persuasi, inqt, equitib. nřis, id qđ se mihi facturos cōfirmauerunt, vt cū propius sit accessum, dextrū Cæsaris cornu a latere aperto aggrederētur, vt circumuenta a tergo acie, prius pturbatū exercitum pellerēt, q̄ a nobis telū in hostē iaceret. Hunc Labienus excepit, despectisq; copiis Cæsaris iurauit, se nisi victorē in castra nō reuersurum: reliquosq; vt idē facerent hortatus est. Instructis itaq; vtrinq; acieb. Cæsar suos milites ad pugnā cohortatur, & sua officia perpetui tpis in eos pdicat. In primis commemorat, testib. se militibus vti posse, quāto studio pacē petiisset, q̄ p Vatinium in colloquiis, q̄ p Clodium cum Scipione egisset: quib. modis ad Oricū cū Libone, de mittēdis legatis cōtendisset: neq; se vnq̄ abuti militum sanguine, neq; Rempub. alterutro exercitu priuare voluisse. Hac habita oratione, exposcētib. militibus, & studio pugnæ ardētibus, tuba signū dedit. Cōmissum est itaq; pliuni: longèq; aliter consilia Pompeij, atq; putarat, cecidere. Tanta.n. vi in equites Pōpeij, in qb. ipse certā victorię spem posuerat, ipetus factus est, vt nō solū loco excedere, sed incitati fuga montes altissimos petere coacti sunt. Pōpeius, vt equitatū suū pulsū vidit, atq; eā partē cui maximè cōfidebat, perterritā aīaduertit: aliis q̄ maximè diffisus, acie excessit, protinusq; se in castra equo cōtulit. Reliq destituti eqtatu, fugæ se cōmiserunt, intraq; vallū se receperunt. Cæsar pterritis nullū spaciū dari oportere existimās, castra oppugnat, & occupat. In castris videre licuit triclinia strata, magnum argēti pondus expositum, recentib. cespitib. tabernacula constrata. L. ēt Lentuli & nonnullorum tabernacula protecta edera: multa pterea quæ nimiā luxuriam, & victoriæ fiduciā designarēt, vt facilè existimari posset, nihil eos de euentu eius diei timuisse, quin non necessarias cōquirerent voluptates: atq; hi miserrimo, ac patientissimo exercitui Cæsaris luxuriem obiiciebāt, cui semp oīa ad necessarium vsum defuissent. Pompeius iam, cum intra vallum nostri versarent, equū nactus, detractis insignib. Imperatoriis, Decumana porta se ex castris eiecit: protinusq; equo citato Larissam cōtēdit. & nocturno itinere nō intermisso, vna cùm paucis suis ad mare peruenit, nauemq; frumentariā conscendit, & Mytilenas paucis dieb. venit, vbi coniunx eius Cornelia erat. Mytilenei Pōpeio salutato, eū vt ingrederet petiuere. Quib. nō annuit, sed eos victori parere suasit, inq; eo fidere. clementē enim, ęquumq; esse Cęsarē. Inde ad Cratippum in hortum diuertit, apud quem cùm de fortuna quęreretur, disputauit an sit prouidētia, cū in caussa meliore victus esset. Cui rńdit Cratippus, Fatales esse imperiorū periodos, & iam cōuerti Romanā Rēpub. in monarchiā. Biduū tēpestate retētus, nauibusq; aliis additis actuariis, in Ciciliā, atq; inde Cyprū peruenit. Inde deposito adeundæ Syriæ cōsilio, pecunia societatis sublata, & a qbusdā priuatis sumpta: duob. millib. hoīum armatis, partim quos ex familiis societatū delegerat, partim a negociatorib. coegerat, quosq; ex suis quisq; idoneos existimabat, Pelusium peruenit: vbi ad regē Ptolemæū, puerum ętate, misit: & petiit, vt pro hospitio, atq; amicitia patris Alexandria reciperetur, atq; illius opib. in calamitate tegeretur: existimans se ibi tutū futurū, & nouos exercitus contrahere posse. Quia verò Ptolemæus alienis regebatur pp ętatem consiliis, amici regis (inter quos Photinus eunuchus, & Theodorus Chius præceptor adolescentis, & Achillas pfectus regius) an recipiendus Pompeius esset, deliberarunt. Re diu disputata, suasit Theodorus pceptor regis, Pompeium è medio, tollēdū esse: siue timore adductus, ne sollicitato exercitu regio Pompeius Alexādriā Aegyptumq; occuparet: & ne moles belli eò attraheretur, si Cæsar Pompeium persequeretur: siue despecta eius fortuna, vt plerumq; in calamitate ex amicis inimici existunt. addens dictum, νεκρὸς οὐ δάκνει. Et apud Lucanum Photinus inquit:

—Exeat aula,
Qui vult esse pius—
Nulla fides vnquam miseros elegit amicos.

Ipsi clā ɔsilio inito, Achillā præfectum regiū, singulari hoīem audacia, & L. Septimium tribunum militum, ad interficiendū Pōpeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimij productus, ꝙ bello prædonum apud eum ordinem duxerat, nauiculā paruam conscendere iubetur. limum enim esse q̄ multum, nec profundum, quod triremi ad nauigandum suppetat. Pompeius cum vltimò complexus esset Corneliā, cum duobus Centurionibus & liberto Philippo nauiculam ingreditur, & ad vxorem filiosq; Sophocleum illud profert:

ὅστις δὲ πρὸς τύραννον ἐμπορεύεται,
κείνου 'στὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ.

Agnoscit deinde Septimium, & alloquitur: Nō ego te, inquit, cōmilitonē meum agnosco? Ille nulla salutatione data capite tm̄ innuit, eūq; legeret orationē Græcā, qua alloquuturus erat Regē, & littori appropinquaret, ac surrecturus, Philippi manu apprehēsa se subleuare vellet: Septimius tergo instās, prior ense eū transfigit: inde Salmus & Achillas gladios nudauere. Pōpeius vtraq; manu toga frōtē obducēs, nihil seipso indigno, aut loquutus est, aut fecit: sed tm̄ suspirās, se interficiēdū pbuit. Coniux eius Cornelia cū miserrimā mariti cædē ex naui, qua vnā cū eo vecta fuerat, videret, mox cū filiis in Cyprū secūdis vētis delata est. ide eos Africā misit ad Scipionē & Catonē. Pōpeio trucidato, caput auulsum est: reliquum corpus nudū in litus eiectū, spectaculo omnib. fuit. qđ deinde libertus Philippus sua tunica inuolutū, pyræ ex reliquiis paruæ scaphæ tradidit. Interfectus est Pōpeius prima die Octobr. cum inchoaret annum nonum & quinquagesimum. Considerari autem debet insigne hoc mutationis fortunæ exemplum: q̄ simul ostēdit, sapientum magna & tristia errata esse. Sicut dicitur:

οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐστὶ πάντ' εὐτυχής.

Nec Cæsar quicquam durius ei obiicit, quàm quòd bellū non necessarium mouerit.

Cæsaris profectio in Aegyptum.

Cæsar paucos dies in Asia moratus, cū audisset Pōpeiū ex Cypro in Aegyptū iter hře pp necessitudines regni, reliquasq; eius loci opportunitates, Alexādriā cōtendit. Alexādriæ de Pompeij morte cognoscit: & cū gemmā Pōpeij videret, illachrymauit. deinde regē Ptolemęū, & Cleopatrā, exercitus dimittere iussit, & de cōtrouersiis iure apud se potius, q̄ inter se armis disceptare. Photinus autor cædis Pōpeianæ inter suos q̄ri & indignari cepit, Regē ad dicendā cām euocari: deinde adiutores quosdā conscios sui nactus ex regiis amicis exercitū a Pelusio clā Alexādria euocauit, & Achillā omnib. copiis præfecit, ac subitò & improuisò Cæsarem adoriri conatus est. Cæsar cōmonefactus de regio exercitu, Dioscoridē & Serapionē, q legati Romæ, & in magna apud patrē Ptolemæi autoritate fuerāt, legatos ad Achillā mittit: quos ille cū in cōspectum eius venissent, priusq̄ audiret, aut cuius rei cā missi essent cognosceret, corripi ac interfici iussit. Quorū alter accepto vulnere occupatus, p suos p occiso sublatus, alter interfectus est. Cū itaq; Cæsar cōsilus fama rerū gestarū, infirmis auxiliis Alexandriā venisset, & impetum Achillæ difficulter sustinere posset, ne classe erepta & occupato mari, commeatu auxiliisq; prohiberet: ad Pharum insulam, Alexādriæ obiectām milites exponit, ac præsidium collocat, & loca maximè necessaria cōplexus pmunit, & insequentibus dieb. auget, vt p muro obiecta facilè haberet. Interea Photinum capit, & interficit. Achillæ verò filia minor Ptolemæi regis, vacuam possessionem regni sperās, se coniunxit, vnaq; bellū administrare cœpit. Orta verò paulo pòst dissensione inter Achillā (qui veterano exercitui pręerat) & Arsinoen regis Ptolemęi minorem filiā, cum vterq; vtriq; insidiaretur, & summā imperij ipse obtinere vellet, pöccupat Arsinoe p Ganymedem eunuchum nutricium suum, atq; Achillam interficit. Hoc occiso ipsa sine vllo socio & custode eō Imperiū obtinebat: exercitus Ganymedi traditur. Interea ex Asia & Syria copiæ ad Cæsarē perueniunt: quibus iunctis, felicissimè celerrimeq; naualibus terrestribusq; prœliis Aegyptum subegit: & Reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat: solaq; legione sexta secum reducta, cæteras ibi reliquit, quo firmius esset eorum regnum imperium.

Cæsaris profectio in Aphricam, & victoria.

Fugato itaq; Pōpeio, Aegypto subacta, Pharnace superato, extremo anno quo Dictator iterū fuit, Romā rediit: atq; haud ita multo pòst media hyeme, quarto Calē. Ian. cōtra Scipionē & Iubā Mauritaniæ regē in Aphricā exercitum duxit, in quā pòst pugnā Pharsalicā P. Scipio & M. Cato se receperant, ad quos Cornelia vxor Pompeij filiosq; miserat. Peruenit Cæsar xiiij. Calē. Ian. Lilybæū: inde naue cōscendit vj. Cal. Ian. post diē quartū vento certo, celeriq; nauigio vectus dum longis paucis nauib in conspectum Aphricæ venit. Et ante portum commoratus, dum conuenirēt reliquæ naues, exponit exercitum: cuius numerus in præsentia fuit positum trium millium, equitum centum quinquaginta. P. Scipio Imperium in Aphrica tum tenebat, Vticæ autem tutela & custodia M. Catoni mandata erat. Pugnauit quidē Scipio aliquoties feliciter: qua re efferebatur. Tādem a Cęsare, cuius nomen authoritasq; ex parte exercitui Scipionis minuebat audaciā (cum Cæsar animum altum & erectum præ se gereret semper) ad Thapsum victus fugatusq; est: & milites Scipionis cum fidem Cæsaris implorarent, inspectante ipso Cæsare, & a militib. deprecante, vti eis parcerent, ad vnū sunt interfecti. Deinde protinus Vticam peruenit, vt viuum Catonem in potestatem adduceret. Cato igitur audita suorum non tm̄ clade, sed internecione, omnib. rebus diligentissimè prius constitutis, liberis suis L. Cæsari, qui tū ibi pro Quæstore fuerat, commendatis, & fine suspicione, vultu atq; sermone quo superiore tpe vsus fuerat, cum dormitū isset, ferrum

ferrum intro clàm in cubiculū tulit, atq; ita se traiecit. Qui dū anima nondum expirata concidisset, impetuq; facto in cubiculū ex suspicione, medicus familiaresq; continere, atq; vulnus obligare cępissent, ipse suis manibus vulnus crudelissimè diuellit, atq; animo psenti se interimit. Post pręliū Iuba ab oībus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum iam conatus esset cum Petreio, vt p virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant: atq; firmior imbecilliorē, Iuba Petreiū facilè ferro consumpsit. Deinde ipse sibi cū conaret gladio traijcere pectus, nec posset, a seruo suo imperauit, vt interficeret, idq; obtinuit. Faustus & Affranius capti interficiunt. Scipio in naue circūuentus, honestæ morti vocē adiecit. Quærentibus.n. hostibus Imperatorē, dixit: Imperator benè se hēt. atq; se percussum fluctibus submersit. Hæc tristia exēpla dū legimus, simul cogitandū nobis est, ne extra officij metas ruamus, & non necessaria moueamus, vt Euripides inquit:

εἴ τις ἂν μεγάλα διώκων, τὰ παρόντα οὐχὶ φέρει μαινομένων οἶδε τρόποι.

CAESARIS TRIVMPHI.

Cæsar parta victoria ante diem III. cal. Quintilis naues cōscēdit, & duodetrigesimo die ad vrbē Romā venit, & quatuor triūphos in vrbē inuexit: vt Dio, Appianus, Plutarchus & Suetonius autores sunt. Triumphauit aūt ex Gallijs, ex Aegypto, ex Ponto, ex Aphrica. De Gallico triūpho sic Suetonius: Primū & excellentissimū triūphū egit Gallicū, cuius die Velabrū præteruehens, penè curru excussus est, axe defracto. Et Florus: Primū de Gallia triūphū trāsmiserat Rhenus & Rhodanus, & ex auro captiuus Oceanus. Tradit Dio, Vercingetorigem Gallorū regē in triūpho ductū: pòst necatū ait. In triumpho aūt Aegyptio grauiter animos populi Romani affecisse Arsinoen reginā ductā, quanquam pòst a Cæsare fratrū rogatu dimissam. in triumpho Pōtico titulū præ se tulisse his verbis, VENI, VIDI, VICI cum celeritatē victoriæ notare vellet. Ex Aphrica triumphauit de Iuba: & imagines ciuiū Romanorū q victi fuerāt, Catonis videlicet, Scipionis, Afranij, & aliorū, & eorū casus in triumpho gestari iussit: qđ pop. Rom. ægrè tulit. Vltimo triūphi die, postq̄ cęnatū est, ipse in suū forum vnalceatus, & varijs floribus coronatus venit: atq; inde domū vniuerso populo prosequente, & multis elephantis lāpadas ferētib. se recepit. & multa de hoc triūpho passim scribūt Dio, Velleius, Paterculus, Plutarch⁹, Appian. Sueton. Facta hæc sunto anno Vrbis 707. Decreti præterea ei a Senatu multi honores sunt: in primis supplicatio per quadraginta dies, triumphi quatuor, Dictatura in decēniū, atq; vt moribus præfectus esset in triēniū. Egit itaq; censum: ac pro CCCXX. millibus ciuiū, quæ ante ciuile bellum cēsa essent, CL. millia tantum, reliquis bello ciuili confectis, inuenit. Cum aūt ipse ciuium paucitatem ex censu cognosceret, præmia ijs qui liberos multos procrearūt, proposuit. Appian. & Zonaras.

Anno Vrbis 708. creatus est Dictator III. cum M. Lepido magistro equitum, vt constat ex tabulis Capitolinis: a quibus dissentit Dio, qui hoc anno Cæsarem Dictatorem IIII. Lepidum magistrum equitū II. tradit: Aul. Hircius tertiò Dictatorē fuisse scribit, designatū quartò. Ex hoc anno honorarij Consules creari cępti sunt. Nam Cęsar cum neq; in annū, neq; in reliquum anni spatium Consulatum gessisset, atq; auspicijs coactus abdicasset: aliū, honoris eius duntaxat gratia, sibi subrogauit, quo exemplo multi alij insequentibus deinceps annis, non in totum annum, pręter paucos, sed alij in plures, alij in pauciores, aut mēses, aut dies creati sunt. ex quibus qui cal. Ian. inierunt, ij tantum nomē anno dederunt: reliquorū qui in parte anni fuerunt, nisi fortè memorabile aliquid gesserunt, vix vlla conseruata memoria est. Hæc Dio.

Cæsaris profectio in Hispanias.

Pharnace superato, Aphrica recepta, qui ex his prælijs cū adolescente Pompeio profugerāt, dum Cæsar in Italia distinet, in fidem cuiusq; ciuitatis cōfugientes, partim precibus, partim vi magna comparata manu, Hispaniam vastare cęperūt. C. Cæsar itaq; magnis itineribus in Hispaniam cum exercitu, spatio dierū viginti septem, venit: adductoq; ad Cordubam, quę a S. Pompeio tenebat, exercitu, Cneū ab Vlla quā propè cęperat, auocauit: ipse Ategnam circumuallatam obsedit, eò Pompeius accurrens, equitatū Cęsaris circumuentum propè concidit. Ategna pòst a Cæsare capta est, ad II. calend. Mart. ipse Imperator appellatus est, deinde Corduba, pòst Hispalis: postremò Munda, pridie id. April. in potestatem Cęsaris peruenerunt. Is vltimo pręlio ad Mundā desperatis rebus, etiam de nece cogitasse dicitur. Cn. Pompeius cū ex prælio effugisset, deprehensus ac interfectus est. Cæsar vniuersa recepta Hispania, ac bellis ciuilibus omnibus confectis, Romā concessit. Decretę sunt ei ob hanc victoriā quinquaginta dierum supplicationes, atq; triumphus v. quo triumpho nihil populo Romano potuit esse grauius. etenim de ciuib. actus est, nō de Hispanis. Dio, Appian. Hircius, Plutarch. Alij post Cæsarem triumpharunt. Q. Fabius Max. 3 id. Octob. & Q. Pedius idib. Decemb.

Cæsar Imperator & monarcha.

Victis Pompeij filijs, & confectis bellis ciuilibus, Senatus Cæsari singulares honores decreuit: in primis autem, vt Pater patriæ diceretur, Consul in decennium, Dictator in perpetuum, Sacrosanctus haberetur, Quinctilis mensis a suo nomine Iulius appellaretur, comitia etiam tributa in potestate haberet, in acta sua magistratus ineūtes iurarent: postremò etiam, vt Imperator appellaretur, potentiam auctoritatemq; in Rep. summam obtineret. Ex eo factum est, vt qui summum ius in Republica haberent, Imperatores dicti sint.

Mors Cæsaris.

πρὸς τὸν ἔχοντα ὁ φθόνος ἕρπει. hoc Cæsari quoq; contigit. Singulares.n. ac maximi honores ipsi à Senatu decreti, īuidiā ei, odiūque apud ciues pepererūt. Cui accessere aliæ causæ. Senatui enim, se cū plurimis honorificētissimis decretis adeūti, nō consurrexit. Deinde, ꝙ diadema à M. Antonio cōsule, collega suo, inter Lupercos currēte, capiti suo pro rostris īpositū, in sella reposuit. Pręterea, ꝙ Epidio Metello & Cęsertio Flauo tribunis plebis inuidiā tanq̄ regnū affectāti mouētibus, ptātē abrogauit. Denique, ꝙ proximo Senatu percrebuerat, L. Cottā qndecim virū, sńiam dicturū, vt qm̄ libris fatalib. ɔtineret, Parthos nisi à rege nō posse vinci, ipse rex appellaret. His de causis ɔspiratione in eū facta, cuius autores fuerūt M. Brutus, & C. Cassius, & ex Cęsaris partib. D. Brutus, ac C. Trebonius idib. Mart. in curia Pōpeii 23. vulneribus occisus est: anno ętatis sexto & qnquagesimo: anno belli ciuilis à fuga Pōpeii ex Italia sexto: occupatūq; ab interfectorib. eius Capitoliū. Reliqua vide apud App. Dionē, Plutarchū, alios. Necē eius Octauius Cęsar & Antonius vindicati sunt, belloq; Brutū & Cassiū psequuti. Cassi⁹ sibi ipse mortē ɔsciuit: Brutus postea quoq; se interfici à Stratone iussit, cū aliquanto antè hūc versū recitasset.

Ζεῦ μὴ λάθοι σε τῶνδ' ὃς αἴτιος κακῶν.

Paulo pòst Antonius ab Octauio interfectus quoq; est.

LEGES A C. IVLIO CAESARE LATAE.

Lex de annona, semper quidem pernecessaria fuit, ob tumultus ppłi euitandos. Neq; cm̄ facilè maiores tumultus plebs excitauit, quàm cū fame, quasi rabie quadā, agitata esset. Vulgatū est enim prouerbiū, Ventriculū auribus carere. Institutus igitur est magistratus, cui annonæ cura incūberet. Iulius itaq; Cæsar postq̄ ad Consulatū peruenisset, legē tulit de annona. Qua lege Iulia de annona, vt Vlpianus ait, pœna statuitur aduersus eū, qui ɔ̄ annonam fecerit, societatemve coierit quò annona carior fiat. Eadem lege continetur, ne quis nauem nautamve retineat, aut dolo malo faciat quo magis detineatur. Et pœna viginti aureorum statuitur. l. 2. ff. ad l. Iuliam de Annona. Eos autem qui annonam grauabant, veteres Dardanios vocabant. l. Dardanij. D. de extraordinar. criminibus. l. Dardanarios. D. de pœnis.

Secundò tulit legem de sacerdotiis. Plurimæ aūt de sacerdotiis leges fuerunt latæ, vt in serie legum dictum est. Prima ab Ogulnio tribuno plebis, anno Vrbis 453. vt cum quatuor augures, & quatuor pontifices eo tempore essent, placeretq; augeri sacerdotum numerum, quatuor Pontifices, quinque Augures, de plebe omnes allegerentur, cum antea more à regibus tradito, solis Patriciis capere sacerdotia liceret. Deinde multis annis post lata est lex à L. Romuleio, qua lege Epulones creati sunt, atq; Epulonum collegium institutum. Liuius libro 3. Dec. 4. Cice. libro 3. de Oratore.

Post hanc lata est lex Licinia, anno Vrbis 609. Sententia legis erat, vt sacerdotes non à collegiis cooptarent, sed per populum fierent. Cic. de Amicitia, Suetonius in Nerone, Paterculus lib. 2.

Deinde, post hanc quoq; C. Iulius Cæsar dictator legem tulit, vt cuiusvis ratio haberetur. Cic. in Epist. ad Brutum.

Tertiò, tulit legem de fœnore. Propter seriem temporum breuiter simul recēsebo, quæ leges de fœnore latæ, quid successiuè in ijs additum, immutatumve sit. M. Duillus & Menenius, anno Vrbis 397. primi oīum legē tulerunt de fœnore vnciario. Liuius lib. 7. Quamuis Tacitus lib. 5. duodecim Tabularum legib id tribuat. Decenniò pòst, fęnus ex vnciario semiunciarium factum est. Deinde noīa cœperūt transcribere in sociòs ciuitatis Romanæ, qui socii hisce legib. non tenebantur. M. Sempronius tribunus plebis legem tulit, vt idem ius pecuniæ creditæ cū sociis esset, atque cum ciuibus Romanis. Lata est hæc lex anno Vrbis 560. Tandem C. Iulius Cæsar legem tulit, referente Suetonio in vita Cæsaris, vt disiecta tabularū nouarū expectatione, debitores creditorib. satisfacerēt per æstimationem possessionū, quāti quasq; ante ciuile bellum comparassent: deducta summa æris alieni, si quid vsuræ nomine numeratum & præscriptum fuisset. Qua conditione quarta ferè pars debiti deperibat. Suet. in Cæsare: Cæsar lib. 3. Tacit. li. 5. Ex qua lege beneficium cessionis bonorum promanauit: quo tamen duntaxat ciues Romani vtebātur, si soluendo non essent. l. 4. C. qui bonis cedere possint. & in Cod. Theodosiano lib. 4. tit. qui bonis cedere possint ex lege Iulia. Postea autem ex constitutione Diuorum fratrum, etiam prouinciis concessum. l. legis. C. qui bonis cedere possint.

Quartò, tulit legem de libertatibus: vt Imperator, cū seruum manumitteret, non vindictam imponat, sed simpliciter liberum esse iubeat. l. apud eum. D. de manumissionib. Qua lege tam manumissoris, quàm manumissi ætatem definiuit, iuraq; quibus patroni aduersus libertos vterentur cōstituit. Dion. lib. 55. Iustinianus hoc discrimen ætatis, loci, sexus sustulit. §. inde adeò autem. Auth ut liberti decętero aureo annulo non indigeant.

Quintò, unà cum Bibulo consul tulit, ut Achaia, Thessalia,

cuncta

cuncta Græcia liberæ essent, neq; in iis magistratib. pop. Rom. ius dicere liceret, Cic. pro Domo, in Pisonem. Item vt magistratibus transeuntibus, eorumq; comitibus, fœnum aliaq; ab oppidis, & vicis subministrarentur. Cicero ad Attic. lib. 5. Item, duabus in ciuitatibus prouinciæ suæ magistratus decedentes, rationes suas relinquerent, easdemq; totidem verbis ad ærariũ referent. Cicero Epist. fam. lib. 5. epist. 20. Item, ne coronarium aurum iis qui prouincias obtinerent, vel decerni, vel ab iis accipi liceret, nisi decreto triumpho. Cicero in Pison. Ne quis aut de prouincia exercitus deduceret, aut bellum sua sponte iniussũ populi aut Senatus gereret. Cicero in Pison.

Sextò, tulit legem Agrariam, cuius duo reperiuntur capita. Primum: Vt ager Stellas, maioribus consecratus, itemq; Campanus ad subsidia Reipub. vectigalis relictus plebi, diuiderentur. Diuisit extra sortem xx. millibus ciuium, quibus terni pluresq; liberi essent. Vell. lib. 2. Plut. in Pomp. & Cæsare. Secundum caput refert Callistratus sub l. 3. D. de termino moto: Vt qui terminos statutos extra suum gradum finesve dolo malo mouerint, quinquaginta aureos dare in publicum damnentur: eiusque rei actio, petitio, ei qui volet detur.

Septimò, tulis idem Dictator: Ne prouinciæ prætoriæ plusq̃ annum, neu plus q̃ biennium Consulares obtinerentur.

Octauò tulit, vt ei qui in suas leges non iurasset, capitale esset. App. lib. 2. de Bell. ciuil.

Nonò, tulit legem repetundarum, vel potius priores repetiit: Huic legi occasionem dedit auaritia magistratuum: repetita itaq; sæpius, & aucta est. Primò omnium L. Calphurnius Piso legē tulit de repetundis, bello Punico tertio, Coss. Censorino & Manilio: vt Cic. lib. de Officiis secundo, & in Bruto docet. Legem Calphurniam subsequuta est lex Cæcilia, cuius meminit Valer. Max. li. 6. cap. 11. Proxima deinde fuit lex Seruilia, quam tulit Seruilius Glaucia. Cicero pro Scauro: Valer. Max. lib 8. cap. 1. Is cum de repetũdis rogationem ferret, nouum de comperēdinatione caput primus intulit, intraq; spacium hoc iudicij tempus cōclusit, vt accusatori dies viginti ad agendum, totidem defensori ad defendendum darentur. Comperendinatio verò, vt obiter dicam, vtriusq; partis recitatio est. Differt ab ampliatione: quia comperēdinatio ex vna tm̃ re dabatur, cũ cām iudex non intelligeret: & omnino, si videbatur iudicibus bona cā, absoluebant reũ: si mala, non statim damnabant, sed hac excusatione parcebant. Nam cũ cōdemnandi nota esset C littera, absoluendi A, ampliandi signum N.L. dabant, quò significabant, non liquere: vnde ampliatio nascebatur. In ampliatione itaq; aut accusator solus, aut defensor iterum cām agebat. Inde Ascon. ait: Ante legem Glauciæ de comperendinatione, aut statim snīa dicebatur, si absoluēdus esset reus: aut, Amplius pronunciabatur, si videretur esse damnandus, cum dixissent iudices, Non liquet, hoc est, obscura est. Itaq; ea pars interposita dilatione, dicebat, in cuius peroratione videbatur obscuritas. Hæc Ascon. Post Seruilium, tulit L. Acilius Glabrio, pr̃ eius, qui Verris in cā prætor fuit, & post biennium cum Calphurnio Pisone Consulatum gessit, vt comperendinatio cum ampliatione (quæ vtraque rei potius cā, q̃ accusatoris vr̃ esse ꝯstituta) oīno antiquata esset, ac sublata. Seuerissima igit̃ fuit, in qua ne cōperēdinari quidē, aut ampliari liceret reũ. Cic. lib. 1. in Verr. Sed & L. Sylla tulit de repetundis legē, in qua primũ de ipso proconsulum, ac ꝑtorũ officio cautũ fuit. Hac lege cōperendinationē, lege Acilia sublatā, restituit. Deniq; C. Cæsar consul nouam de repetũdis legem rogauit. Huius legis Iuliæ de repetundis hæc inuenio capita.

De Magistratibus Vrbanis.

Ne quis ob snīam in Senatu consiliove publico dicendam pecuniam accipiat, vel ob accusandum, vel non accusandum: Vtq; vrbani magistratus ab omni sordes se abstineant: neue plus doni muneris ve in anno accipiant, q̃ sit aureorum centum. L. 6. §. fi. D. ad legem Iuliam repetund.

Secundum caput recensetur a Macrob. lib. 1. iudiciorum: & vtrique magistratui, tam vrbano, q̃ prouinciali, commune est: Ne quis ob iudicem, arbitriumve dandum, vel mutandum, iubēdumve vt iudicet: neve ob non dandum, nō mutandum, nonve iubēdum vt iudicet: neve ob hominem in vincula publica coniiciendum, vinciendum, vincirive iubendum, exve vinculis dimittendum: neve quis ob hominē condemnandum, absoluendũve: neve ob litem ęstimandam, iudicium capitis pecuniæve faciendum, vel non faciendum, aliquid accipiat. Illud quoque cauetur, ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentũve publicè dandum, præbendum, approbandum, sarta recta tuenda, antequam perfecta, probata, præstita lege erunt.

De Magistratibus prouincialibus.

Quia semper ferè fieri solet, vt ij qui extra patriam, & rebus ad quotidianum vitæ vsum necessariis destituti, cũ potestate mittuntur, importunius aliquid à subditis efflagitare, imperareve soleāt: hanc efflagitationem similiter coercuit, ne ea in re sociis grauius aliquid contingeret. quod & Solymanorum instituto seruatur. Tulit itaque: Ne cui, qui in prouincia, cum potestate imperiove esset, pecuniam capere, cōciliare liceret: extra q̃ si ad templum, monumentumq; capiat. Item, vt transeũtibus magistratibus, eorumq; comitibus, fœnum aliaq; ab oppidis & vicis subministrarentur. Quod præsidibus deinde plebiscito interdictum fuit: his enim osculētum, poculentumve tm̃ accipere licebat. Plebiscito, inquit Modestinus, cōtinetur, vt ne quis præsidũ munus donũve caperet, nisi esculentũ, poculentumve, quod intra dies proximos prodigatur. l. plebiscito. D. de officio præsi. Diu. Seuerus & Antoninus Xeniola proconsuli permiserunt. verba epistolæ sunt. Quātum ad xenia pertinet, audi quid sentimus. Vetus prouerbiũ est, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. Nā valde inhumanũ est, à nemine accipere: sed passim, vilissimũ: & omnia, auarissimum. Et quod mandatis continetur, Ne donum vel munus ipse procōsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematve quid, nisi victus cottidiani causa: ad xeniola non pertinet, sed ad ea quæ edulium excedant vsum. Sed nec xenia producenda sunt ad munerum quātitatem. De qua re paulo aliter Lamprid. in vita Alexādri scribit: Iudices cùm promoueret exemplo veterum, vt & Cicero docet, argento & necessariis instruebat, ita vt præsides prouinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulas binas, equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos cētenos, cocos singulos: & si vxores non haberent, cōcubinas singulas, ꝙ sine his esse non possent: reddituri deposita administratione mulos, mulas, equos, muliones & cocos: cætera sibi habituri, si bene egissent: in quadruplũ reddituri, si malè. Præterea eadem lex venditiones omnes, locationes eius rei cā pluris minorisve factas, irritas facit: impeditq; vsucapionem, priusquā in potestatem eius, à quo profecta res sit, hæredeve eius, veniat. l. pen. D. de repetund. Et Martianus: Non licet ex officio, quod administrat quis vel per se, vel per aliam personam, emere qd: alioquin non tm̃ rem amittit, sed & in quadruplum conuenitur, s̃m constitutionem Seueri & Antonini. Et hoc ad procuratorē Cæsari quoque pertinet. Id quoque à maioribus sancitum fuisse, Cicero in Verr. sexta scribit.

Præterea eadē lex venditiones omnes, locationes, eius rei cā pluris minorisve factas, irritas facit: impeditq; vsucapionē, priusq̃ in ptātem eius, à quo profecta res sit, hæredeve eius, veniat. l. pen. D. de repetund. Quod à maioribus quoq; sancitum fuisse, Cicero refert in Verrina 6. Videte, inquit, dum maiorum diligētiam, qui nihildum etiam istiusmodi suspicabantur, veruntñ ea quæ paruis in rebus fieri poterant, prouidebant: nemine qui cum potestate, aut legatione in prouinciam esset profectus, tam amentem fore putarunt, vt emeret argētum, dabatur enim de publico: vt vestē, præbebatur enim legibus. Mancipium putauerũt, quo & omnes vtimur, & non præbetur à populo. Sanxerunt, ne quis emeret mancipium, nisi in demortui locum. Et Act. 7. Vbi muli, inquit, vbi tabernacula, vbi tot tantaq; ornamenta magistratibus, & legatis à Senatu populoq; Romano data & permissa? Adeo veteres neminem in prouincia domum suam instruere volebant, tātaq; diligentia magistratus ab emptionibus remouebant, ꝙ putabant ereptionem esse, non emptionem, cum venditori pro arbitratu vēdere nō liceret. Neq; solũ venditiones, donationesve irritæ reddebantur: sed principalib. quoq; constitutionib. vt Modestinus scribit, cauetur, ne hi, qui prouinciā regunt, quive circa eos sunt, negocientur, mutuamve pecuniā dent, fœnusve exerceant: l. principalibus. D. si certum petatur.

Qđ plus est, si quis officiũ in aliqua prouincia administrat, inde oriundā, vel ibi domicilium hñtem, vxorem ducere non pōt, quamuis sponsare non prohibeatur: ita scilicet, vt si post officiũ depositum noluerit mulier nuptias ꝯhere, liceat ei hoc facere artis tm̃modo redditis, quas acceperat. l. si quis officium. D. de ritu nup. Item: Si quis contra mandata duxerit vxorem ex ea prouincia, in qua officium aliquod gerit, qđ ei ex testō vxoris adquisitũ est: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, retinere eũ non posset, tanquam si tutori pupillam ꝯ decretum amplissimi ordinis in domum suam duxisset. l. 2. D. de his quib. vt indig.

Lege Iulia peculiariter circa magistratus prouinciarum sancitum erat, Ne ijs in liberos populos de pecuniis creditis ius dicere liceret. Item: Ne quis de prouincia exiret, aut exercitum inde sua authoritate duceret: bellum sua sponte gereret: in regnũ alienum iniussũ Senatus, ac populi accederet. Modus præterea diplomatum, nauium, frumentumq; exigendi constitutus erat. Cautũ etiam, vt libertas sociis, ac præmia ob merita in Rempub. data, integra essent. Cic. in Pison. & de Prouinc. consul.

Lege Iulia repetund. intercedebatur, Ne cuiquam aurum coronarium aut imperare, aut accipere liceret, nisi cui decretus a Senatu esset triumphus: vt inquit idem Cicero in orat. in Pisonem. Quid autem sit aurum coronarium, declarat Gell. li. 5. cap. 6. Cām huic rei præbuit vel superbia, & gloriæ quædam cupiditas, cui præ cæteris gentibus Romani dediti addictiq; fuerunt: vel auaritia, vt quasi triumphaturi aurum coronarium à prouinciis peterent, & eo omisso, in priuatos vsus conuerterent.

De referendis rationibus cautum fuit: Primum, vt prouinciarum rectores, rationes, priusquam decederent, apud duas in prouincia ciuitates deponerent. Cic. lib. 5. epist. 20. & li. 6. Epist. ad Attic. Deinde, ne quis Procos, aut prætor legatum suum ante se, de prouincia dimittat. l. meminisse. D. de offi. procons.

Quartum

Quartum caput legis Iuliæ de repetundis, versatur circa eos q nulla præditi sunt potestate, sed curationem tantum sustinēt, vel legationem: vel quod aliud officium, munus, ministeriumve publicum habent, vel qui ex cohorte eorum sunt. l 1. D. hoc tit.

Quintum caput ad priuatos pertinuit, qui ob negociũ faciendum, aut non faciendum, per calumniam pecuniam accepit: siue ante iudicium, siue post iudicium cœptum. l. 1. D. de calumniantibus. Item, eadem lege tenentur, qui ob denunciandum, vel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperint.

LEGES AB ANTONIO LATAE.

Antonij ortum & res gestas latè refert Plutarchus in vita eius; tulit verò leges aliquot: Primò de re iudiciaria, qua lege in tertiā decuriam, quæ Tribunorum ærariorum fuerat, centuriones atq; alaudas coniecit. Cic. in Phil. 1. & 5.

Secundò, tulit legem de Dictatura, ne quis vllā ob causam de Dictatore creando referret, neve dictaturam oblatam acciperet. Qui secus faxit, eũ vt necare iusq; fasq; sit. Appian. de Bel. ciuil.

Tertiò tulit legem de noīe mensis Iulij, vt qui mensis Quintilis antea vocabatur, ꝙ à Martio, qui priscis temporibus primus fuerat, quintus esset: is à C. Iulij Cęsaris nomine Iulius deinceps diceretur, quòd in hoc mense ad quartum idus Quintilis Iulius natus esset. Macrob. lib. Saturnal. 2. cap. 12.

Quartò tulit legem de sacerdotiis, vt ius cooptandorũ sacerdotũ à pp̃lo ad illorum collegiũ iterum transferret. Dion lib. 37.

Circa tp̃a Iulij Cęsaris, Antonij & Ciceronis latæ sunt multæ aliæ leges, inter quas pręcipua est lex Aquilia. Tulit hanc legē C. Aquilius Gallus tribunus plebis, & iurisperitissimus. Eius laudes refert Cicero in Oratore, & in Topicis ad Trebatium. Tulit autem de damno iniuria dato: quæ lex, vt Vlpianus ait, omnibus legibus quæ ante se de damno iniuria loquutæ sunt, derogauit, siue duodecim tabulis, siue alia quæ fuit.

Huius legis tria fuerũt capita. Primum & tertium ab Vlpiano referuntur. Lege Aquilia primo capite cauetur, vt qui seruũ seruamve, alienum alienamve, quadrupedē vel pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum æs domino dare damnas esto. Tertio autem capite ait: Cæterarum rerum pręter hominem & pecudem occisos, si quis alteri damnum faxit, quidve vsserit, fregerit, ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum æs domino dare damnas est. Exempla vtriusq; capitis plurima recensentur ab Vlpiano & Paulo in tit. Pandectarum ad l. Aquiliam.

Secundò formulam instituendi posthumos tradidit L. Gallus Aquilius. D. de lib. & posthum. hæred instit.

Extat quoq; lex Cassia, quam tulit C. Cassius prætor, dictatore Iulio Cæsare, de Senatu supplendo, & patricijs allegendis: de Prętorum, Aedilium, Quæstorũ, minorum ēt magistratuum numero ampliando. Suet. in Iulio Cæsare. Fertur & lex Fabia, de ambitu. tulit, vt certus numerus sectatorum esset: idest, eorum qui candidatos in campum deducerent. Cic. in Muræniana.

A. Hircius quoque tulit, vt Pompeiani ad dignitates non admitterentur. Philip. 13.

Legitur quoq; lex Lætoria de minoribus, vt ijs qui furiosi vel prodigi essent, curatores darentur: & vt ij qui adolescētem furiosum, quiq; suę autoritatis non esset, circũscripsissent, fraude dolove malo, iudicio publico teneretur. Cic. lib. 3. de Off. de Natura deorũ. Inde, tot iudicia de fide mala, tutelę, mādati, ꝓ socio fiducię, nec nō cętera quę ex empto, vēdito, cōducto, aut locato ꝯ fidem fiunt: inde iudicium publicum rei priuatę lege Lectoria.

Aliud caput legis Lectoriæ fuit: Ne à minoribus xxv. annis stipulari liceret. De hac lege, vide Alciat. lib. Parerg. 6. cap. 16.

LEGES AB OCTAVIO CAESARE LATAE.

C. Octauius pr̃em habuit C. Octauium, virum prætorium: matrem Atiā, quæ ex Iulia Cæsaris dictatoris sorore, & M. Atio Balbo genita fuerat. Itaq; ipse Cæsaris neptis filius, Cæsar ipse maior eius auunculus fuit, vt Suet. & Vell. tradunt: adoptatus à Cęsare, & hæres relictus, Octauianus dictus est. Nat⁹ est aũt 9. Cal. Octob. consule Cicerone. Anno ætatis 20. vel, vt alij scribunt, pridie q̃ viginti annos impleret, 10. cal. Octob. Consulatum inijt. Bellũ gessit cum Antonio: quo fugato, Senatũ grauissimè offendit, ꝙ supplicationē sexaginta dierum, ac triumphum, & bellum ꝯ Antonium Bruto, qui pugnam è męnibus ociosè spectauerat, decerni: se aũt, qui Rempublicā liberasset, primùm oīno præteriri, deinde verò Consularibus ornamentis affici, & vt prætor fieret ac cōsul, ante decem annos, quàm per leges liceret, sibi tantum permitti videret. Itaq; cum à Senatu vt in locum Consulum occisorum sufficeretur, impetrare non potuisset: quod precibus nequiret, id sibi armis tentandum putauit. Reconciliata enim cum M. Antonio, & M. Lepido, qui iam Antonium fugientem receperat, gratia, exercitu Romā adducto, Consul annos tm̃ viginti natus creatus, Q. Pędium sibi collegam subrogauit. Hæc Dio, & App. Suetonius sic scribit: Cæsar cōsulatum xx ætatis anno inuasit, admotis hostiliter ad vrbem legionibus, missisq; qui sibi exercitus noīe deposcerent. cùm quidem, cunctante Senatu, Cornelius cēturio princeps legationis, reiecto sagulo, ostendens gladij capulum, nō dubitasset in curia dicere: Hic faciet, si vos non feceritis. Et Velleius sic: Omnia, antequam fugaretur Antonius, honorificè à Senatu in Cæsarem exercitumq; eius decreta sunt, maximè autore Cicerone: sed vt recessit metus, erupit voluntas: protinusq; Pompeianis partibus redijt animus. D. Bruto, ꝙ alieno beneficio viueret, decretus triumphus. Pansæ atq; Hircij corpora, publica sepultura honorata. Cæsaris adeò nulla habita mentio, vt legati qui ad exercitum eius missi erant, iuberentur summoto eo milites alloqui: negauere milites, sine Imperatore suo, vlla se audituros mandata. Hoc tempore Cicero Cæsarem laudandũ, & tollendũ censebat: cùm aliud diceret, aliud intelligeret. Pòst inter Antoniũ & Cæsarem concordia composita est, & affinitas cōtracta, desponsa priuigna Antonij, Clodia Cæsari: consulatumq; inijt Cęsar pridie quàm xx. annos implerat 10. cal. Octob. cũ collega Q. Pędio. Hæc Velleius. Præcipua deinde bella in Pannonia & Norico gessit per Tyberium: in Rhetia & Vindelicis per Drusum Germanicum. Iudæam in prouinciā redegit, & Coponem rectorē dedit: cōcessa tñ genti αὐτονομία in religione, & iurisdictione inferiori. Anno Imperij Augusti 42. natus est ex virgine Maria filius Dei, Dñs noster IESVS CHRISTVS. Non tm̃ aũt hic D. Augustus qualēcunq; pacem restituit, sed multas salutares quoq; leges tulit.

PRIMO, de maritandis ordinibus: cuius legis varia fuerunt capita. Cum enim pleriq; diuites, ob euitanda matrimonij onera, vxores non ducerēt, cumq; nullos liberos suosq; hæredes haberent, in magno propter diuitias atq; opes honore habebantur ab ijs qui ad successionem eorũ adspirabant: captabanturq; nō solum à propinquis, sed etiam alienis. Quæ res multipliciter Reip. damnosa fuit. Nā & crimini ambitus facile locũ aperiebat, & legitima sobole ciuitas destituebat̃, & multa testamēta improba fiebant. Diuus itaq; Augustus, vnus ex bonis, sapientib. & salutarib. principibus generi humano cōcessis, multiplicibus præmiis, immunitatibus atq; honoribus eos ad m̃rimoniũ inuitauit. Cęlibatum aũt & orbitatem vicissim pęnis subiecit, quæ oēs ad locupletandum ærarium institutæ & excogitatæ erant. Cumq; noui vectigalis magnam ad populũ inuidiam esse cerneret, se excusauit, ꝙ ex diui Iulii (quem populus vehementer & viuum dilexerat, & mortuum vindicauerat) commentariis edoctus esset.

Capita huius legis de maritandis ordinibus, hæc ferè sparsim reperiuntur. Primùm, vt priori ex Coss. fasces sumendi potestas sit, qui plures liberos quàm collega, aut in sua potestate hēt, aut bello amisit: sed si par vtriq; numerus liberorũ esset, maritus, aut qui in numero maritorum est, præferatur: si verò ambo & mariti & pr̃es totidem liberorum sunt, tũ ille pristinus honos instauretur: & qui maior natu est, prior fasces sumat. Gell. lib 2. cap. 15.

Secundum caput erat de libertis: Si libertus duos filios, vel diuerso tempore in potestate habuisset, obligatione operarum liberabatur lege Iulia, de maritandis ordinibus: vt rescripsit Alexander Seuerus sub l. nec patronis. 6. C. de operis libertorum.

Tertium caput refertur à Paulo in lib. 2. ad l. Aeliam Sentiam: Lege Iulia, inquit, de maritandis ordinibus remittitur iusiurandum, quod liberto in hoc impositum est, ne vxorem duceret, libertæve ne nuberet, si modo nuptias contrahere rectè velint. l. adigere. in fin. D. de Iure patronatus.

Quartum caput erat, de vicesima parte fisco relinquenda: vt quę hęreditates, legata & donationes mortis causa ad alienos, aut locupletes peruenirent, earum pars vicesima ad fiscum ꝑtineret. de qua re vide Alciat. lib. Dispunct. suarum 3. cap. 6.

Quintum caput erat, vt fœminæ à morte viri anni spacium, à diuortio sex mensium, liberũ à cęlibatus pęna obtinerent. Quēadmodum lex Papia à morte viri biennii, à repudio anni & sex mensium. Vlpianus in Instit. tit. 14. Quam legem denuò repetiit Theodosius in l. si qua mulier. C. de secundis nuptiis.

Sextum caput refert Paulus I. consultus in l. 44. D. de ritu nuptiarum: Lege Iulia, inquit, ita cauetur: Qui senator est, quive filius, nepos, pronepos ve ex filio, vel ex filia natus, cuius eorũ est, eritve, ne quis eorum sponsam, vxoremve sciens dolo malo habeto libertinam: aut eam, quæ ipsa, cuiusve pater, materve artē ludicram facit, fecerit: neve senatoris filia, neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filio natæ nato, libertino, eive qui ipse, cuiusve pr̃ materve artē ludicrā facit, fecerit, sponsa, nuptave sciens dolo malo esto: neve quis eorũ dolo malo sciens, spōsam, vxoremve eā habeto. Et in fin. Eas quas ingenui cæteri prohibent̃ ducere vxores, Senatores nō ducēt: cęteri autem ingenui prohibētur ducere lenā, à lenone lenave manumissam, & in adulterio deꝑhensam, & iudicio publico damnatam, & quæ artē ludicram fecerit.

Septimum caput refert Martianus in l. 19. D. eod. tit. Qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibuerint ducere vxores, vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, coguntur in matrimonium collocare, & dotare.

SECVNDA lex ꝑtinet ad testamenta. Eius multa fuerunt capita. Primũ, vt testamēta in coloniis, municipiis, oppidis, præfectura, vico, castello, cōciliabulo facta, ī foro vel basilica, pręsentibus testibus vel honestis viris, inter horam secundam & decimam diei recitentur: exemploq; sublato, ab iisdem rursus magistratibus obsignato, quorum præsentia constat apertum.

2. Caput: Vt testamētum statim post mortem testatoris aperiatur:

riatur: hoc est, à præsentibus intra triduum, vel quinque dies: ab absentibus quoq; intra eos dies, cum superuenerint.

3. Caput: Vt testes, vel maxima pars eorum, adhibeantur, qui signauerunt testamentum, ita vt agnitis signis rupto lino aperiatur, & recitetur: atq; ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico obsignatum in archiuum redigatur, vt si quando exemplum eius intercideret, sit vnde peti possit. Dion lib. 38. Paul. lib. Sententiarum 4. tit. 6.

4. Capite continetur, vt coniugi superstiti legatum sibi à demortuo ea lege, ne matrimonium aliud contraheret, ita capere ius esset, si intra annum iuraret, se liberorum quærendorum causa nubere. Iustinian. in tit. de indicta viduitate tollenda, lib. C. 6. tit. 40. & Nouella constit. 22.

TERTIA lex ad Bonorum possessiones pertinet, si nemo sit ad quem bonorum possessio pertinere possit: aut sit quidem, sed ius suum amiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria. Vlpian. in tit. 28 de possessionibus dandis. & in l. 4. §. eodem. D. de fideicommissar. libertatibus. Et meminit eiusdem legis Iulianus, l. 96. §. j. D de leg. lib. 1.

QVARTA lex de iudicijs est, quæ videlicet in iudicijs tum priuatis tum publicis forma obseruari debeat. Cuius hæc feruntur capita.

1. Vt qui nomen alicuius deferrent, locum, annum & mēsem, quo crimen admissum est, designent. l. 3. D. de accusat.

2. Caput: Ne eodem tēpore de duobus reis quæratur, nisi suarum iniuriarum causa. l. 12. D. eod.

3. Caput: Ne inuito denuncietur, vt testimonium dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum, sobrinum, sobrinā, sobrino natum, eosve qui priore gradu sint. Item, ne liberto ipsius, liberorum eius, parentum, viri, vxoris: item patroni, patronæ aduersus libertos: neq; liberti aduersus patronum, cogantur dicere testimonium l. 4. D. de testibus.

4. Caput: Vt inter priuatos, qui in iudicium consensissent, iuris dicendi ei iudici potestas esset. l. 2. §. 1. D. de iudicijs.

5. Caput: Ne qui iudex sit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex est, neve se promitti iubeat. l. 9. D. de arbitris.

6. Caput: Ne minor annis vigintiquinq; iudicare cogatur. l. cū lege 41. D. de arbitris.

QVINTA lex fuit de sumptibus: Vt profestis dieb. ducentos nummos in conuiuijs consumere liceret: Calendis, Idibus, Nonis, & alijs quibusdam festiuis, trecentos: Nuptiis autem & repotijs, HS millies. Gell. lib. 2. cap. 28.

SEXTA lex fuit de sessionibus: Vt equitibus Romanis, quibus ipsis, parentibusve, equester census vnquā fuisset, in quatuordecim ordinibus, lege Roscia theatrali constitutis, considere liceret. Suetonius in Augusto, Plin. lib. 33. cap. 2.

SEPTIMA lex fuit de manumissionibus: Vt Imperator, cū seruum manumittit, non vindictā imponat, sed simpliciter liberū esse iubeat. Paulus in l. apud eum. 14. D. de manumissionibus.

OCTAVA lex fuit de cessione bonorum: Vt qui sine dolo malo suo æri alieno satisfacere non posset, bonis suis cedendo liberaretur. l. 4. C. qui bonis cedere possint. & in C. Theodosiano lib. 4. tit. qui bonis ex lege Iulia cedere possint.

NONA lex fuit de limitibus: Vt per actuarios limites pp fo eūdi ius esset, sicut p viā publicā Higinius in libello de Limitibus.

DECIMA: Ne maritus dotale prædiū inuita vxore alienet, neve id ēt eius voluntate oppignoret. Paulus libro secundo Sententiarum, cap. 21. Instit. sub tit. Quibus alienare licet.

DEINDE de maleficijs plurimas quoq; leges tulit. Et primò quidem legem de adulterijs & stupro, de qua lege extat totus tit. in Pandectis lib. 48. ad l. Iuliam, de adulterio & stupro.

LEGIS IVLIAE DE ADVLTERIIS CAPITA, vt Brissonius tradit.

1. Ne quis posthac stuprū, adulterium facito sciēs dolo malo.

2. Qui stuprum, adulterium sciens dolo malo fecerit, in insulam relegator.

3. Patri qui in potestate habet adulterum quemlibet, quem in filia deprehenderit domi suę, generive sui, occidere ius esto, dum vnà cum eo incontinenti filiam occidat.

4. Viro deprehensum domi suæ in vxore sua adulterium, qui lęno fuerit, quive artem ludicram fecerit, vel in scęnam saltandi cantandive causa prodierit, iudiciove publico damnatus, neq; in integrum restitutus erit, quive libertus eius mariti, vxorisve, patris, matris, filij, filiæ, vtriusq; eorum fuerit, propriusve eorum, vel cum alio communis, quive seruus erit, occidere liceto. Qui corū aliquem occiderit, vxorem sine mora dimittito.

5. Viro adulterum cum vxore sua deprehensum, quem aut nolit, aut non liceat occidere, retinere per horas diurnas nocturnasq; non plus quàm viginti, testandæ eius rei gratia, vt vti sine fraude, iure suo possit, liceto.

6. Viro, patriq;, qui in potestate hēt, sexaginta dies vtiles ad accusandum dantor, intraq; eos dies cuilibet præferuntor. Post eos dies patri maritoq; lapsos extranei quilibet admittuntor.

7. Ne quis inter reos, cum qui tunc sine detrectatione Reipub. causa aberit, referto.

8. Minoribus xxv. annis adulterii accusare ne liceto.

9. Si seruus adulterij accusetur, & qōnem in eo haberi accusator postulet, iudices seruum æstimanto: & quantū æstimauerint, tantam pecuniam, & alterum tantum eum qui nomen eius detulerit, ei ad quem ea re pertinet, dare iubento.

10. Qui post maritum & patrem accusare possint, si ad accusandum plures simul prosiluerint, is cuius de ea re notio est, de iusto accusatore constituito.

11. Reos adulterii marē & fœminam ex eadem causa ne facito.

12. Si mulier ante denunciationem nupserit, qui accusare volet, ab adulterio incipito. Nec antè ad mulierem quisquam perueniat, quàm adulterum reum peregerit.

13. Adultero absoluto, quæ nupsit, quamdiu nupta erit, aduersus omnes secura esto.

14. Si vir, qui vxori adulteræ repudium misit, vel extraneus quis mulieri, antequam nuberet, adulterij se acturos denunciauerint, eaque post denunciationem nupserit, ab ea incipere accusare volenti, ius esto.

15. Si vidua sit, de cuius adulterio agit, accusator. Liberū arbitriū, adulterū vel adulterā, vtrum prius velit, postulandi habeto.

16. Qui domū suā præbuerit, vt stuprū, adulteriūve cū aliena matrefamilias, vel cum masculo fieret sciens, hac lege tenetor.

17. Qui pro comperto stupro precium acceperit, quæstumve ex adulterio vxoris suæ fecerit, hac lege tenetor.

18. Damnatam adulterij, si quis sciens vxorem duxerit, hac lege tenetor.

19. Qui deprehēsum in domo sua adulterum dimiserit, vxoremve in adulterio deprehensam retinuerit, hac lege tenetor.

20. Mulieri accusandæ sex menses vtiles dantor, postea accusare ne liceto.

21. Adulterum, adulteramve post quinquennium continuum quàm commissum esse adulterium dicetur, accusare ne liceto: eaq; præscriptio adultero, adulteræq; vtilis esto.

22. De seruis ancillisve eius, de quo vel de qua quæretur, parentisve vtriusq; eorum qui eis ad usum à parentibus dati sint, si accusator postulet, quæstionem habeto.

23. Quæstioni reus, reave, patronive eorum, & is qui crimen detulit, intersunto. Patronis interrogandi facultas esto.

24. Seruus, de quo quæstio habita fuerit, publicus esto.

25. Si reus vel rea absoluti fuerint, seruorū damnū iudices æstimanto: siue mortui fuerint, quātę pecuniē ante qōnē fuerint, siue salui, quātæ pecuniē in his damnum datū fuerit, factumve erit.

26. Serui qui quæstioni postulari possunt, intra sexaginta dies, ex die diuortij ne manumittuntor, neve alienantor.

27. Adulterij dānato, damnatæve, testimonii dictio ne esto.

28. Diuortia septem ciuibus Romanis puberibus, testibus adhibitis, præter libertum eius, qui diuortium faciet, posthac faciūto. Aliter facta pro infectis habentor.

29. Dotale prædium Italicum, maritus inuita vxore ne alienato, neq; consentiente ea obligato.

SECVNDO tulit legem de ambitu, vt qui petiturus magistratum, vel prouinciam, vel sacerdotium, turbam suffragiorum causa conduxerit, seruos aduocauerit, aliamve quam multitudinem conduxerit, conuictus, vt vis publicæ reus in insulam deportetur. Suet. in Augusto. Item: Et si quis reus, vel accusator domum iudicis ingrediatur, per legem Iuliam iudiciariam in legem ambitus committit: id est, aureos centum fisco inferre iubetur. Ita Modestinus in l. vnica. D. ad l. Iuliā, de ambitu, vbi ait: Hæc lex in vrbe hodie cessat, quia ad curam principis magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem. Quod si in municipio contra hanc legem magistratum, aut sacerdotium quis petierit, per Senatusconsultum centum aureis cum infamia punitur. Qua lege damnatus, si alium conuicerit, in integrum restituitur: non tamen pecuniam recipit. Item, si qui nouum vectigal instituerit, ex Senatusconsulto hac pœna plectitur.

TERTIO, tulit legem de peculatu, sacrilegis, & de residuis. Lege Iulia peculatus cauetur, ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave auferat, neve intercipiat, neve in rem suā vertat: neve faciat quò quis auferat, intercipiat, uel i rem suam uertat, nisi cui utiq; lege licebit: neve quis in aurum, argentum, ęs publicū, quid indat, neve immisceat: neve quo quid indatur, immisceat faciat sciēs dolo malo, quo id peius fiat. Labeo uerò peculatum definit, pecuniæ publicæ, aut sacræ furtum, nō ab eo factum, cuius periculum fuit. Et ideo æditum in his, quæ ei tradita sunt, peculatū non admittere. Eodem capite scribit, non solum pecuniam publicam, sed etiam priuatam, crimen peculatus facere, si quis, quod fisco debetur, simulans se fisci creditorem, accepit, quamuis priuatam pecuniam abstulerit. Eum quoq; qui pecuniam publicam in vsus aliquos retinuerit, nec erogauerit, hac lege teneri, idem Labeo scripsit. Hac quoq; lege tenetur, qui in tabulis publicis minorem pecuniam, quàm quid uenierit, aut locauerit, scripserit, aliudve qd sic commiserit. Ita Martianus: Similiter is qui prædā ab hostib. captam surripuit, lege peculatus tenetur, & in quadruplum damnat. Ita Modestinus. Item: Qui perforauerit muros, vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenet. Ita Vlpianus.

Item:

Item: Qui tabulam æneam, leges formamve agrorū, aut qd aliud cōtinentem refixerit, vel quid inde mutauerit, lege Iulia peculatus tenetur. Eadem lege tenet, qui quid in tabulis publicis deleuerit, vel induxerit. Ita Venuleius sub l. 8. Peculatus pœna varia est. Qui enim prædam ab hostibus captam surripuit, in quadruplum damnatur: cęteris aqua & igni interdicitur. Quam pœnam deinde deportatio sequuta est, in quem statum deducti, sicut omnia pristina iura (inquit Vlpianus) ita etiam bona amittunt. l. 3. l. 6. D. ad l. Iuliam de peculatu.

Accesserunt & constitutiones & mandata principum, quibus extraordinariæ pœnæ sancitæ sunt, & pecuniæ fiscalis peculatus introductus, & quadrupli pęna cōstituta est. l. 9. §. 1. l. penult. Paul. lib. 5. Senten. Iudices aūt, hoc est, præsides, rectores prouinciarū, si tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali animaduersione tam ipsi, quàm ministri eorum, & cōscij puniuntur: idq; ex constitutione Theodosij, l. 6. & l. 9. C. de crimine sacrilegii. Et Iustinianus in §. item lex Iulia peculatus. Institu. de public. iud. & l. vnica. C. quando ciuilis actio criminali pręiudicet. Alexāder Seuerus fertur iudices hoc crimine aspersos prosequutus adeò, vt quoties talis ei occurreret, paratum haberet digitū, vt illi oculum erueret. Lampridius in Alexandro.

Secundum crimen est, de residuis. Pecuniæ verò residuæ dn̄r, quæ delegatæ in vsum publicum, nec in eum vsum consumptæ, apud aliquem resederūt. Qui igitur talem pecuniam in vsum publicum delegatam retinuit, neq; in eum vsum cōsumpsit, l. Iulia tenetur. l. 2. D. ad l. Iuliā, de residuis. Martianus exempla adfert: Lege Iulia, inquit, de residuis tenetur is, apud quē ex locatione, emptione, alimētaria rōne, ex pecunia, quam accepit, aliave qua ex causa, pecunia publica resedit. l. 4. D. eod. tit. Pœna est, vt præter pecuniam quam debet, tertiam partem eius pecuniæ dependat. d. l. 4. Exempla de residuis, recensentur apud Liuium lib. 33. apud Ciceronē pro Cluentio, pro Rullo, Ascon. in Corneliana.

Tertium caput huius legis fuit de sacrilegio. Sacrilegium autē furti species est, & est furtū sacræ rei. l. 4. l. 6. D. eo. Sacrę aūt res intelliguntur publicæ, non priuatæ. l. 9. D. eod. tit. Itaq; ad hanc legē non pertinet furtū rei priuatæ, quæ in æde sacra deposita erat: sed furti actio dabitur. l. 5. D. eod. tit. Quāuis negari non possit, sacrilegium rectè dici, qui ex loco sacro quid subtrahit. Ita Cicero lib. 2. de Legibus. Quintil. lib. 7. cap. 4. Exempla insigniū sacrilegorum apud Romanos, extant in Pleminio Scipionis legato, C. Verre Siciliæ prætore. Pœna sacrilegij ex sententia Vlpiani, pro modo & qualitate aliquando seuerius, nonnunquam remissius adhibetur. Quare iudicis est cognoscere, inspecta conditione rei, temporis, ætatis, sexus. Ideo se meminisse ait, aliquando aliquos ad bestias damnatos, aliquando viuos exustos, aliquos in furca suspensos. l. 6. D. eod. Paulus verò ait, vniuersaliter sacrilegos capite puniri. l. 9. D. eod.

Quartò, tulit legem de repetundis pecunijs. Lex hæc in primis necessaria est in Repub. vt magistratus qui semp ad auaritiā procliues sunt, coerceantur. De pecunijs repetundis primam legem tulit L. Calphurnius Piso, L. Martio Censorino & M. Manlio Coss. Triennio post eadem lex denuò reuocata est. Hanc subsequuta est lex Seruilia: deinde Acilia, anno Vrbis 612. Lucius ēt Sylla legem de repetundis tulit. Ita Cicero in lib. 1. Episto. fam. ad Lentulum. Et in lib. 3. ad Appium, & in oratione pro Rabirio. Postremò C. Iulius Cæsar in cōsulatu quem cum M. Bibulo gessit, legem de repetundis, quæ quidem multò seuerior antiquis legibus erat, tulit. Cic. in lib. 2. Offic. in lib. de Diuinatione, in Bruto, in 2. Verr. in epist. 5. lib. 10. Epist.

Leges Iuliæ capita recēsentur à Iuris autoribus. Martianus ait: Lex Iulia repetūdarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in magistratu, ptāte, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriove publico cępit, vel cū ex cohorte, cuius eorū est. l. 1. Macer sic: Lege Iulia repetundarum tenetur, qui cū aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum, vel non iudicandū, decernendumve acceperit. l. 3. Et deinde: In comites quoq; iudicum ex hac lege iudicium datur. l. 5. Et iterum: Lex Iulia de repetundis pręcipit, ne quis ob iudicem, arbitrumve dandum, vel mutandum, iubendumve vt iudicet, neve ob non dandum, non mutandum, nonve iubendum vt iudicet: neve ob hoīem in vincula publica coniiciendum, vinciendū, vincirive iubēdum, exve uinculis dimittendum: neve quis ob hoīem condemnandum, iudicium capitis pecuniæve faciendum, vel non faciēdum aliquid accipiat, &c. l. 7. Excipiuntur tamen ex hac lege sobrini, propiorеve gradu coniuncti. l. 1. in fin.

Præterea lege Iulia repetundarum conueniri possunt magistratus, cum de prouincia decedunt, vt rationes in duabus ciuitatibus prouinciæ, quæ ipsis maximè videbantur, relinquant, & totidem verbis ad ærarium referant. Cicero pro Posthumo, & in libro 5. Epist. 20. & in oratione pro Flacco.

Pœna huius iudicij extraordinaria est, siue arbitraria: hoc est; vel exilio puniuntur, vel etiam durius, prout admiserunt. Iudex enim, qui pecuniam acceperit, vt innocentem, vel quem punire non debuerat, capite puniret, capite plecti debet, vel certè in insulam deportari. l. 7. Accedit & pœna pecuniaria quadrupli. l. 1. C. eod. l. 3. C. de assessoribus.

Singularia huius iudicij sunt, vt lite ante mortem non cōtestata, nihilominus ꝯ hæredem agatur, nec morte rei accusatio finiatur. l. ex iudiciorum. D. de accusationibus. l. 2. C. eod. Præterea suscipitur iusiurandum ab ijs qui munera publica capessunt. l. vlt. C. eod. Deinde, quod contra legem repetundarum datum est proconsuli, vel prætori donatum est, vsucapi non potest. Eadem lex venditiones omnes, locationes eius rei causa pluris minorisve factas, irritas facit, impeditq; vsucapionem. l. 10. D. eod. Referenda hæc sunt ad legem Iulij Cæsaris, de Repetundis.

QVINTO, tulit legem Iudiciariam, ut iudicia ad duo genera iudicum redigerentur, Equestris ordinis & Senatorii: Tribuni ærarij, quod erat tertium, tollerentur. Gell. lib. 14. cap. 2. Dion lib. 43. Suet. in Cæs.

SEXTO, tulit legem de ui. Quia verò duplex est vis, priuata & publica: duplicem quoq;, unam de ui publica, alteram de ui priuata. Vis publica dicitur, quæ armis fit. Lege igitur Iulia de ui publica tenetur, qui arma, tela, domi suæ, in agrove, in uillave, præter usum venationis, uel itineris, uel nauigationis coegerit. In eadem causa sunt, qui turbæ, seditionisve faciendæ consilium inierint, seruosq; aut liberos homines in armis habuerint: In eadem causa sunt, qui pessimo exemplo, cōuocata seditione, uillas expugnauerint, & cum telis & armis bona rapuerint. Item tenetur, qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam. Præterea punit huius legis pœna, qui puerum, uel fœminam, uel quenquam p uim stuprauerit: sed & qui in incendio, cū gladio aut telo rapiēdi causa fuerit, uel prohibendi dn̄m res suas seruare, eadem pœna tenet. Eadem lege tenetur, qui hominib. armatis possessorem domo, agrove suo, aut naui sua deiecerit, concusserit, expugnauerit. Lege Iulia de ui publica tenetur, qui cum Imperium potestatemve haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem necauerit, verberauerit, iusseritve quid fieri, aut quid in collum coniecerit, vt torqueatur. Item, quod ad legatos, oratores, comitesve attinebit, si quis eorum quem pulsasse, siue iniuriam fecisse arguetur. Item lege Iulia de ui publica cauetur, Ne quis reūm vinciat, impediatve quo minus Romæ intra certum tempus adsit. Item, qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tutò exerceantur: aut iudices, ut oportet, iudicent: uel is qui potestatem imperiumve habebit, aliter quàm ei ius erit, decernat, imperet, faciat. Item, qui ludos, pecuniamve ab aliquo inuito polliceri publicè priuatimve per iniuriā exegerit. Coercentur eadem lege, qui noua uectigalia imponunt. l. fin. D. ad l. Iul. de ui publica. Sic P. Festus & M. Fontanus de ui publica rei facti sunt, quòd portorium per uim instituissent. Hoc crimen Cicero Viuarium uocat.

Lege autem Iulia de ui priuata tenetur, si quis ui cōuocatis hominib. uim fecisse dicetur, neq; is homo occisus erit, pręter infamiam publicatio tertię partis bonorum pœna est. Eadem pœna tenetur, qui ex naufragio aliquid dolo malo rapuerit: quive sine iudice res debitoris occupauerit: quive cętū, concursumve fecerit, quo minus quis in ius produceretur: quive quæstionem de alieno seruo habuerit, tit. D. & C. ad l. Iuliam, de ui priuata.

SEPTIMO, tulit legē de crimine maiestatis. Ante hanc legem multę de eodem crimine, quod sacrilegio proximum est, latæ sunt. Primam tulit L. Apuleius in C. Norbanum, ciuē improbum, ac seditiosum. Secundam tulit Q. Varius Sucronensis, Tribunus plebis & orator sui temporis non uulgaris. Iubebatur hac lege, ut quæreretur de ijs, quorum ope consiliove socij arma contra Rempublicam Romanam sumpsissent. Tertiam tulit L. Cornelius Sylla dictator. Cicero in Pisonem, & Ascon. in Corneliana. Quartam tulit Octauius Cæsar.

Maiestas aūt, ut Victorinus Ciceronis interpres ait, amplitudo & magnificētia est, in qua ius totius ciuitatis consistit. Hæc olim in populo Romano erat, quemadmodum autoritas in Senatu. Inde Cicero ait: Minuere maiestatem est, de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Et deinde in lib. 3. de Oratore: Populi maiestatem minuit, si quis exercitū populi Romani tradidit, aut si legionem, uel exercitum iniussu populi, aut Senatus sollicitauerit, delectumve habuerit. Vlpianus crimen læsę maiestatis sic definit: Maiestatis autem crimen illud est, quod aduersus populum Romanum, uel aduersus securitatē eius committitur: quo tenetur is, cuius opera dolo malo cōsilium initum erit, quo obsides iniussu Principis interciderent: quo armati homines cum telis, lapidibusve in vrbe sint, conueniantq; aduersus Rempub. locave occupentur, uel templa, quove cœtus conuentusve fiat: homines ve ad seditionem conuocentur: cuiusve opera & consilio, dolo malo consilium initum erit, quo quis magistratus populi Romani, quive imperium potestatemve habet, occidat: quove quis contra Rempub. arma ferat: quive hostibus populi Romani nuncium literasve miserit, signūve dederit, feceritve dolo malo, quo hostes populi Romani cōsilio iuuentur aduersus Rempub. quive milites sollicitauerit concitaueritve, quo seditio tumultusve aduersus Rempublicam fiat. l. 1. D. ad legem Iuliam maiestatis.

OCTAVO, tulit legem: Ne prouinciæ Pretorię plus quàm

annum,

annum, neu plus quàm biennium Consulares obtinerētur. Cic. in Philip. 1. & in Pisonem: Dion lib. 43.

NONO, tulit legem de coloniis, ut ager Campanus viginti millibus ciuium extra sortem diuideretur, eoq; colonia deduceretur Suet. in Iulio & Augusto.

Fertur & alia quædam lex de infamibus, quæ quidem Augusti tempore lata est, ab eone, an à Senatu, aut a Tribunis plebis, ignoratur. Cum poetæ abuti licentius stylo, & passim lædere ex libidine cœpissent plures bonos, ne quisquam in alterum carmen infame proponeret: lege lata siluere.

— Lex est accepta, chorusq;
Turpiter obticuit sublato iure nocendi.

Hæc Donatus in Terentium, ex Horatij libro de arte Poetica. Et meminit Horatius eiusdem legis, ad Augustum:

— Quin etiam lex
Pœnaq; lata, malo quæ nollet carmine quenquam
Describi: vertere modum, formidine fustis,
Ad bene dicendum delectandumq; redacti.

CONFIRMATIO MONARCHIAE,
& ordinatio & tituli.

C. Octauius Aug. latis multis legibus, & pacato ferè toto terrarū orbe, ita vt propterea Ianum tertiò clauderet, atq; salutis auguriū faceret, quæ nisi quieto prorsus tranquillove imperio fieri assueuerāt: consiliū de Repub. reddenda & imperio deponendo habuit. Mœcenatis tñ sentētia reuocatus, animum ad imperium lege firmandū adiecit. Egit itaq; censum: edixit, ne qs Senator extra Italiam esset: & ne in ciues, qui Antonio adheserāt, tāquam sibi suspectos, aliquid moliri vidētur, oēs literas ad Antoniū scriptas cremauit: pro more veteri collegæ fasces dedit, Senatus principem legit, populum muneribus & ludis delinitum, Senatores pecunia iuuit, ærarium publicum pecunia priuata sustentauit: noīa eorū, qui in ærario deberent, publicis incensis tabulis deleuit. Quæcunq; 9 ius à Lepido & Antonio constituta erāt, ea oīa vno edicto sustulit. Quibus rebus cùm maximā gratiā apud populum sibi conciliasset, aliam animi magnitudinē addere voluit. Conuocatis enim Senatoribus, & habita oratione, se imperio abdicare, idque Senatui & pplo tradere dixit. Tum Senatores, alij, ꝙ parum fidei dictis eius haberent: alij, ꝙ damna ex populari statu extimescerent: alij, ꝙ eius animi offensionē, si aliter facerēt, metuerent: precibus petentes coegerunt, vt imperium ipse vnus retineret, ac S. consulto satellitibus & custodibus eius stipēdium duplicarunt, vt diligentiorem custodiam corpori eius adhiberēt. Stabilitis hoc modo opibus, vt popularis videretur, totius Imperij gubernationem ipse solus depoposcit: prouinciarum administrationem cum Senatu & populo cōicauit. Nam Senatui populoq; Aphricam, Numidiam, Asiam, Græciā, Epirum, Dalmatiā, Macedoniam, Siciliā, Cretam cū Cyrene, Bithyniam, Pontum, Sardiniā & Beticam, quæ pacatiores erant, tradidit. Sibi verò sumpsit reliquam Hispaniam & Tarraconensem, & Lusitaniā: & Galliam omnem, Narbonensem, Lugdunensem, Aquitanicam, Celticam, & eorū colonias, ut Germaniā, Cœlem Syriam, Phœnicē, Ciliciam, Cyprum & Aegyptum. Pòst aūt Cyprum & Galliā Narbonensem populo dedit, ab eo verò Dalmatiam accepit. His rebus actis, vt ab omni monarchiæ suspicione alienus esset, ī decennium potestatem oīum rerum sibi sumpsit. Transacto decennio in quinquēnium, ac deinde in alterum quinquennium, post iterū in decēnium, eo lapso in tertium decēnium & petijt, & obtinuit. Multi honores ipsi à Senatu decreti sunt, & habiti. Laur⁹ ante regiam eius, cum corona querna, ꝙ hostes vicisset, & ciues conseruasset, posita: regiæ eius palatij nomen datum: Augustus noīatus, quasi qui maior esset homine. Omnia enim quæ maximo honore digna & sacra sunt, Augusta dicuntur. Dio, Suetonius, Eutropius. Potestate itaq; omni, quam & Senatus & populus obtinuerat, ad Augustū delata, ab eo certissimæ monarchiæ initia ducta sunt. Quia verò Monarche, Regis, & Dictatoris nomē populi auribus graue: & illud Brutij hoc Antonii lege è Republica sublatū erat, Cæsaris, Augustiq; nomen adsumpsit: quibus nulla ipsi potestas addebatur: Illo enim generis successio, hoc dignitatis splendor & amplitudo indicatur: quæ deinde nomina Imperatorum Romanorum propria facta sunt.

LEX REGIA.

Anno Vrbis 729. C. Cæsare Augusto 10. & C. Norbano Coss. lata est lex Regia, attestante Dione lib. 53. & Tacito in Annalib⁹. Lege hac summa & regia potestas, quam sibi populus Rom. ab eiectis regibus sumpserat, in vnum principē translata est: vt is quidem ipse nulla legis necessitate teneretur, omniq; scripto iure solutus esset: ei verò parerent oēs. Quod igitur, vt Arcadius I.C. ait, principi placuit, legis habet uigorē. Ab eo itaq; tempore Imperatores constitutiones edere, & rescribere ad propositas facti qōnes cœperunt: idq; nō sine Senatus, vel iurisperitissimorum uirorum consilio. Augustus enim Antistium Labeonem, celeberrimū tum Iureconsultū, sibi adhibuit: Adrianus, Senatū: insequuti, alios. Alexander nullā constitutionem sacrauit sine viginti Iurisperitis, & doctissimis ac sapientissimis viris: ijs deniq; disertissimis non minus quinquaginta, vt non pauciores in consilio essēt sententiæ, quàm quot Senatusconsultum conficerent. Et id quidem ita, vt iretur per sententias singulorum, ac scriberetur, quid quisque dixisset. Dato tamen spacio ad disquirendum, cogitandumque. Sic reliqui Principes, alios semper sibi adiunxerunt doctissimos consultissimosq; viros, quorum autoritate iudicioque leges facerent: petentibusq; de Iure responderi, rescriberēt. Quæ deinde Principum constitutiones, nec non rescripta, ab Adriani temporibus ad Iustinianum vsque, eius mandato in vnum codicem congesta sunt. A Cæsaris enim Augusti temporibus vsq; ad Adrianum nullæ fermè constitutiones extant, nisi vel ab historicis, vel ab Iureconsultis referantur.

Anno Vrbis 714. P. Falcidius tribunus plebis legem Falcidiam tulit, cuius capita referuntur sub tit. Pandectarum, ad legem Falcidiam: & ab Iustiniano in Instit. tit. eodem.

Anno Vrbis 752. P. Furius Camillus, C. Caninius Gallus legē de manumissione tulerunt. Extant huius legis capita apud Vlpia. in Instit. & Paul. lib. 4. Senten. & Caium in Instit. & apud Iustinianum in Institut. Quam legem præcessit Furia, de testamentis: Ne cui, nisi manumissoris cognato, certisq; aliis personis supra mille asses legare, mortisve causa donare liceret. Quòd si quis maiorem summam sibi legatam accepisset, quadruplum eius, quo plus quàm licebat accepisset, redderet. Cicero pro Balbo, & in Verr. Iustinianus in Instit. de lege Falcidia: Vlp. Insti. cap. 1. & 28. Hanc subsequuta est Aelia Sentia.

Anno Vrbis 756. S. Aelius & C. Sentius legē tulerunt: vt qui serui pœnæ causa vincti à domino, quibusve iniustæ notæ fuerāt, quive propter noxam torti, nocentesve inuenti, quive traditi vt ferro, aut cum bestijs depugnarent, quive in custodia fuissent, ij si manumitterentur, nō ciues Romani, sed dedititiorum numero essent: idest, vt neq; connubium, neq; commercium, neque testamenti factionem haberēt: vt minorem triginta annorū seruum vindicta aut testamēto, nisi causa apud consiliū probata, manumittere non liceret. Nec dñs xx. annis minor, seruum, nisi causa apud consilium probata, manumitteret: vt seruus ab eo dño qui soluendo nō est, testamento liber esse iussus, & hæres institutus, & si minor sit xx. annis, vel in ea causa sit vt dedititi⁹ fieri debeat, ciuis Romanus & hæres sit, si tñ alius ex eo testamento heres nō sit. Quòd si duo, pluresve liberi heredesve esse iussi sunt, primo loco scriptus liber & hæres sit. Vt si patronus libertum inopem nō aluerit, primum libertatis causa impositis tā ipse, quàm is ad quē ea res pertinebit, mulctetur: deinde ipsius hereditate tum ipse, tū ipsius liberi priuentur, nisi hæres institutus sit. postremò à bonorum possessione remoueatur, præterquā secundum tabulas. Ne dominus in manumittendo seruo, seruave, legē ei de contrahendo matrimonio, quæ ciuis Romani libertatem imminuat, imponat. si secus faxit, ad eius legitimam hæreditatem ne admittatur. Vlp. & Iustin. in Institu. Iulian. in l. 42. & Paulus in l. 55. 57. 60. 83. D. de hæred. instit. & l. 70. D. de verb. obl.

Anno Vrbis 771. M. Iunius Silanus L. Norbanus Balbus legē de statu libertinorum tulerunt. Capita sunt: Vt ij serui, qui neq; censu, neque vindicta, neq; testamento, sed aut per epistolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione liberi fierent, nō ciues Romani, sed eodem iure quo Latini coloni essent. Vt si Latinus ciuē Romanā vel Latinam vxorē duxerit, testatione interposita, ꝙ liberorum quærendorum causa vxorem duxerit: postea filio filiave nato, natave, & anniculo facto, possit apud prætorē vel præsidem prouinciæ causam probare, & fieri ciuis Romanus, tam ipse quàm filius, filiave eius, & vxor, scilicet si & ipsa Latina sit. Vt Latinorū legitime successiones nullæ prorsus essent: sed eorū bona manumissores, tanquā seruorū peculia sibi haberēt. Vt liberti ius ciuitatis Rom. non antè hērent, quàm ius aureorū annulorū, aut nataliū restitutionē à principe impetrassent. Vlp. in fragm. & Iustin. in tit. de succes. libert. & Nouella 78. Hæc autē lex, primùm S. consulto Largiano, deinde D. Traiano edicto sublata est. postremò Iustiniani constitutione tota abrogata: qua constituitur, ut omnes libertini, sublatis antiquis differentijs, ciues Rom. sint. §. sed hęc de libertinis. Inst. de successione libertorum.

Feruntur & aliæ incertis autoribus leges: Vt neq; libera, neq; serua biberet vinum, neq; verò clarorum virorum quispiam à pube vsq; ad 35. annum. Aelian.

Item: Ne duo ex eadem gēte idem sacerdotiū haberēt. Dion

Item: Ne Dictatori equū conscēdere liceret. Plutarc. in Fabio.

Item: Vt ciues Rom. annos x. cum vsus Reip. postularet, militarent. Plutarch. in Gracchis.

Item: Vt is qui ciuem ab hoste liberasset, querna corona damnaretur. Plutar. in Coriol.

Item lex de triumpho: Ne quis triumpharet, nisi qui hostium quinque millia vna acie cecidisset. Val. Max. lib. 2. cap. 3. Vt solis Consulibus & Ducibus triumphare liceret. Plutarc. in Pomp. & Catone Vtic. Ne qui triumphaturus erat, ante triumphū vrbem ingrederetur. Plut. in Pomp.

Item lex, quæ sumptum sepulchrorum definiebat: Vt qui eum modum sperasset, tanta pecunia, quātam preter modum impendisset, mulctaretur. Cicero ad Att. lib. 12. epist. 33.

Itē lex: Vt ijs magistratibus, qui à Dictatore creati essēt, lictoribus

ribus, curuli sella, & prætexta toga vtendi ius esset. Dion lib. 43.

Item lex castrensis: quæ pro desertore habet, si quis vlterius secedat quàm vnde signa videri possint. App in Libyco.

Item lex de comitijs: Ne is qui comitiis præesset, sui rationem in magistratu petēdo haberet. Liu. lib. 10. Ne quis inspiciat tabellam, ne roget, ne appellet. Cic. de Leg. lib. 3.

Item lex de liberis: Vt numerus liberorum in candidatis præpolleret. Tacit. lib. 2. Quæ lex pars legis Iuliæ Popeæ fuit.

Item lex de trigeminis: Vt quibus trigemini liberi nati erant, ijs ad alendos pueros sumptus de publico suppeditetur. Dion libro 3.

Hæ ferè sunt leges, tam ad publicum, quàm priuatum Reipub. Rom. statum pertinentes: quæ passim apud Romanæ historiæ scriptores extant. Videndum iam erat, qui legum ferendarum potestatem habuerint: quo in loco, quo tempore, quib. de caussis: quæ omnia cùm diligentissimè doctiss. vir Paulus Manutius in lib. Antiquitatum tradiderit, volui Lectorem eò potius remittere, quàm doctissimum virum hac in re, si meum Opus eius labore augerem, offendere. Quamuis non dubitem, publici eum commodi hac quoq; in re rationem habiturum esse.

HISTORIAE IVRIS CIVILIS
LIBER SECVNDVS.

DE PRVDENTVM RESPONSIS,
De Senatusconsultis, De pretorum edictis.

QVEMADMODVM Romanum Imperium à regibus cœpit: ita eorūdem legibus gubernatum initiò, & administratum fuit. Pulsis deinde eiectisq; regibus, leges quoq; eorum in desuetudinem abiere. Tota itaq; gubernatio ad Consules delata est, à Cōsulibus ad Tribunos peruenit. Inde orta contentione inter Patres & Tribunos pro legibus ferēdis, leges extraneas habere placuit. Anno itaq; Vrbis 302. quàm condita erat, Decemuiri creati: qui ingenti hominum expectatione, propositis decem Tabulis, omnibus summis infimisq; iura equarunt. Verùm leta eius Magistratus initia nimiū luxuriauere: & eo citius lapsa res est, repetitumq; duobus vti mandaretur Consulum nomen, Imperiumque. Decemuiratus igitur biennio tñ durauit. Tādem itaq; explicatio legum ad prudentes delata est, & peruenit. Iuris ciuilis autem scientiam plurimi & maximi viri professi sunt, quos, Pomponium I. consultum sequutus, ordine referam: & quantum in compendioso scripto fieri potest, vitas eorum perstringam. Fuit verò primus Iuris ciuilis peritus Papyrius: ab eo itaque tanquam fonte ordiar.

PAPYRIVS.

PApyrius, vel (vt veteres Romani loquebantur) Papysius, ex gēte patricia oriūdus, honesto ocio & quieti deditus, primus rex sacrificiorum creatus est. Hic in primis Iuris peritus fuit, & leges oēs regias in vnum contulit. Nam cum antea Ancus Martius rex Rom. leges sacras à Numa latas, in desuetudinem iam abeuntes, reduxisset in ciuitatem: easq; ex commentarijs Pontificū exscriptas, in foro tabulis quernis sculptas proposuisset: eiectis inde regibus, Papyrius hic sacras omnes profanasq; leges, à regibus latas, in vsum publicum deduxit, conscripto codice, quem postea ius ciuile Papyrianum appellarunt: nō ꝙ ibi quidquam Papyrius de suo adiecerit, sed ꝙ leges varijs temporibus latas, & sine ordine apud Pontificum commentarios delitescēs, in vnum corpus compositas inuulgauerit. Eæ paulò pòst, cum duodecim Tabulæ ferrētur, Tributa lege abrogatæ sunt. Vrbe inde à Gallis Senonibus capta, atq; incensa, simul cum ceteris ex illo incendio cōquisite, & in vulgus editę, nisi si quę ad sacra pertinerent. Illę enim à Pontificibus maximè, vt religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressę sunt. Hunc aūt Papyrij librum ad ętatem Pomponij peruenisse, facilè ex eo constat. Vixit hic Papyrius sub Tarquinio Superbo. Ex quo apertè Zasij error detegitur, qui Papyrium putat eum esse, quem Prętexatū vocant. Nam vt Dion scribit, primus rex sacrificulus creatus fuit, quē Maniū appellat.

APPIVS CLAVDIVS DECEMVIR.

CLaudiorū familia ex Sabinis originē traxit. Cùm enim Sabini bellū in Romanos molirent, Claudius quidā huius Appij auus, & inter suos honorato loco natus, pacis autor fuit. Quę res effecit, vt à turbatorib. premeretur. Cūq; factioni par non esset, collecta magna clientū manu, Romā sexto anno post exactos reges, Regillo fugit, vbi receptus est. Huius filius Cōsul factus, reliqt hunc Appiū Claudium, hoīem acri quidē ingenio, verùm plebi infesto: & qui familiā deinde magis afflixit, quàm honestauit. Primùm igitur cū plebē Patrum decretis nimiū premi videret (Patres. n. plebiscitis teneri minimè volebāt) ipse autor fuit populo Rom. vt à Græcis leges peterent. Ceperat. n. Appiū cupido extraordinarij magr̄atus, quò leges pr̄iæ daret, quæ essent ciuilis cōcordiæ ac pacis, iā primùm inter ordines labefactatę, ꝑpetuū stabilimentū. Præclaro sanè cōsilio, si non mox p̄tātis magnitudine nimiū delectatus, aīum ad tyrannidē conuertisset. Dictis itaque in vtramq; partē snījs, cùm alij peregrinas leges respuerēt, & patriis institutis manendū esse cēserent, vicit tñ Appii snīa. Placuit igit̄ statim Decēuiros creari, sine prouocatione, qui cōfestim magr̄atū inirent: & ne quis eo anno alius magr̄atus esset: vtq; ij ex p̄riis institutis, Græcisq; legibus optima quæq; diligenter interpretantes, Reip. futuræ cōmoda iura cōderent. Qua aūt rōne allatę sint leges duodecim Tabularum, & publicè pro rostris propositæ, suprà lib. 1. dictum est. Tandem hic Appius Claudius ob attentatā Virginii filiam, nec non vindicatā filiam à patre per necem, sibi manu laqueoq; mortem consciuit: quemadmodū longa narratione Liuius recitat. In causa fuit, vt Decemuiri abdicarētur. Reliquit filium, qui pòst aliquot annis præfectus vrbis fuit: & eodē pręnomine nepotem, cognomine Crassum, vel patrem, uel auū Cæci. Pomponius hunc Appium decemuirum scripsisse librū de vsurpationibus refert, qui ad sua tamen tempora non peruenit.

HERMODORVS.

HIc Ephesius Iurecōsultus fuit. Interpretatus est leges xii. Tabularum, quas legati ex Græcia attulerant, ob eamque caussam statua ei in comitio dicata est. Plin. lib. 34. cap. 5. Strabo li. 14. & Pompon. in l. 2. de origine iuris.

APPIVS CLAVDIVS CAECVS.

HIc Appius Claudius Cęcus, pronepos Appii Claudij decēuiri fuisse existimatur. Functus est censura anno Vrbis 441. M. Valerio Maximo & P. Decio Coss. Liuius, Eutrop. Cassiod. Frontinus, Cicero in Catone. Quo in numero quidā vir doctus errat, qui censorem eum ponit, Sempronio & Sulpitio Coss. anno Vrbis 449. Eius quidē cēsura celebris maximè & clara ad hodiernū diē est. Viā enim Capenam, Roma Capuā vsque, centū trigintaquinq; millib. passuum muniuit: eiusq; partē plurimam, lucis qui eminerent excisis, vallibus cauisque per opportuna explementa cōplanatis, solido lapide ac silicib. longè cōuectis, quadratisq; ac leuigatis, atq; inter se coagmentatis cōstrauit. In quo ope prouētus oēs publicos insumpsit, æternum ea sui publici cōmodi curatione monumentum relicturus. Siquidem ea deinde via Brundusium vsq; strata, itinere in Græciā atq; Oriētem maximè frequentata est: ab Appio tamē vltra Capuam non perfecta. Diod. Sicul. Viæ latitudo patuit, ut plaustra duo sibi occurrentia latè peruaderent. Ab Appio via Appia dicta est, & ad hodiernū vsq; diem durat. Præterea, cùm populus Romanus ꝑ annos quadringentos quadraginta amplius, Tyberinis aquis, aut puteorū, aut fontium vsus fuisset, Appius similiter populo rem gratam facturus, aquā Appiam in vrbem inuexit ea aqua, decem millib. amplius, procul vrbe petita est. Deinde hic Appius nobilitati, auito exēplo, infensus, in legendo Senatu plebeios libertosque, vel (vt Sueton. tradit) libertinos ingenuos ex manumissis ortos, multos immiscuit nobilibus honestisq; ciuibus: infamem nullum Senatu mouit, quod facere Censores solebant. Cuius inuidiæ uerecundia uictus collega, magistratu sese abdicauit.

Consules itaq; insecuti, initio anni, questi sunt apud populum deformatum ordinē praua lectione Senatus esse, qua potiores aliquot lectis præteriti essent. Negauerunt eā lectionē se, quę sine recti prauiq; discrimine ad gr̄am ac libidinem facta esset, obseruaturos: & Senatū extemplò citauerunt. Verùm Appius, cum eam lectionem à nemine ratam haberi videret, nec in curia adeptus esset, quas petiuerat opes vrbanas, nouo exēplo, humilib. per oēs tribus diuisis, forum & campum corrupit: potestatemq; omnibus, in qua quisq; tribu poni, & vbi censeri vellet, effecit. Quæ comitia tantum indignitatis habuerunt, vt pleriq; nobiliū annulos aureos deponerent, & phaleras. Ea forēsi factione, quinto anno pòst, C. Flauium, Cnei filium, scribam, ædilem curulem creauit.

His igitur rebus, conflatā sibi apud clarissimos viros inuidiam sentiēs Appius, cauit ne quem aliorū ciuium offenderet. Voluit enim sibi propugnaculum aduersus odia nobilium, in vulgariū beneuolentia collocare. Recensendis itaque equitibus, nemini equum ademit. Tibicines tñ prohibuit in æde Iouis vesci: quod traditum antiquitùs erat. Illi ægrè passi, Tibur vno agmine abierūt: vixq; per somnum in plaustris reuecti, restituto iure, auctaq; licentia retenti sunt. Extat quoq; in eius censura insigne exeplū pœnæ diuinæ ob mutatam religionē. Appio enim authore, corrupta precio quinquaginta millium grauis æris Potitia gēs (cuius ad aram maximam, Herculis familiare sacerdotium, iam inde ab Euandro, dono Herculis ipsius, multis ante vrbē cōditam annis fuerat) seruos publicos, ministerii delegandi causa, solēnia eius sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem adferre facilè possit.

Cum duodecim familiæ ea tēpestate Potitiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annū, trigesimumq; adeò intra diem cum stirpe extinctos: nec nomen tantū Potitiorum interiisse, sed cēsorem etiam Appium, memori Deùm ira post aliquot annos luminibus

luminibus captum. Liuius lib. 9. Quamuis quidam cum expleto magistratu, vt Senatus inuidiam declinaret, cæcitatem simulasse, ac se domi continuisse, authores sint.

Permulti quoq; anni erant, cum inter patricios magistratus, Tribunosq; nulla certamina fuerant. ex ea tñ familia, quæ velut fatalis Tribunis, ac plebi erat, certamen ortum. Nam Appius Claudius censor, circumactis decem & octo mensibus, quod Aemilia lege finitum censuræ spacium tpis erat, nulla vi ad deponendum eum magistratum compelli potuit. Quæ res effecit, vt P. Sempronius Sophus, qui tum tribunatum gerebat, longa oratione habita, minimè parentē Appium prehendi, ac in vincula duci iuberet. Approbantibus tñ tribus tribunis Sempronij actionem, reliqui collegæ tribuni Appio auxilio fuerunt. Summa itaq; inuidia omnium ordinum solus censuram quinquennio (quod initio spatiū eius honoris fuerat) gessit. Vt igitur tandem censura dimoueretur, cùm L. Volumnio anno Vrbis 446. consul est factus. Liuius, & Cicero in Catone. Verùm in eo magistratu memoria dignum ab eo gestum nihil traditur.

Sexto anno post, cum Tribuni legem ferrent de communicādis sacerdotiis, plebeiis hominibus, quæ sacerdotia ad eam diem propria nobilium manserant: Appius acerrimè se opposuit, ad extremum verò Decius Mus obtinuit, vt plebs quoq; in partē sacerdotiorum admitteretur: sicuti antea consulatus, censurę, dictaturæ ius impetratum fuerat.

Proximo anno Appius comitiorum gratia interregnū gessit. Sic Cicero in Bruto ait: Interrege Appio Cæco, diserto homine, comitia ꝯ leges habente, cùm de plebe Consulem non accipiebat, M. Curium tribunum Patres ante autores fieri coegisse.

Triennio iterum post, hoc est, anno Vrbis 457. nouæ factionis author extitit. Cum enim Q. Fabius, vir nobilis summo studio a cunctis centuriis Consul crearetur. Appius quoq; vir acer & ambitiosus, non sui magis honoris cā, q̃ vt patricij recuperarent duo consularia loca, cùm suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, vt se cum Q. Fabio consulem dicerent. Cum autem Fabius consulatum recusaret, L. Volumnius de plebe cum Appio Claudio Consul est factus, priore item consulatu inter se comparati. Q. Fabius pro ea modestia hoc reportauit, vt nobilitas diceret, fugisse eum, ne Appium collegam haberet: cum eloquentia ciuilibusq; artibus haud dubiè Appius eum superaret.

Hoc igitur cōsulatu concitati sunt quatuor maximi ea tempestate per Italiam populi, Samnites, Hetrusci, Galli & Vmbri. Huic bello præfectus est Appius Claudius. Secutæ sunt eum duæ legiones Romanæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia. Ipse Appius nihil satis scitè, aut fortunatè gessit. Accersitus igitur est ex Samnio L. Volumnius: Appio abnuente literas missas, Volūnio affirmante Appij se literis accitum. Appius enim si nihil scripserat, haud dubiè iratum animum habebat: si verò eguerat ope, illiberali & ingrato animo dissimulabat: vix enim salute mutua reddita, cùm obuiam egressus esset. Satin saluæ, inquit, Luci Volūni? vt sese in Samnio res habent? quæ te cā, vt prouincia tua excederes, induxit? Volumnius, in Samnio res prosperas esse ait, literis eius accitum venisse: quæ si falsæ fuerint, nec vsus sui sit in Etruria, extemplò conuersis signis abiturū. Tu verò abeas, inquit, neq; te quisquam moratur. Etenim minimè consentaneum est, cùm bello tuo forsitan vix sufficias, hic te ad opem ferendam aliis gloriari venisse. Bene Hercules verteret, dicere Volumnius: malle frustra operam insumptam, q̃ quicquam incidisse, cur nō satis esset Hetruriæ vnus Consularis exercitus.

Digredientes iā Coss. legati tribuniq; ex Appiano exercitu circumsistūt: pars Imperatorem suum rogare, ne collegæ auxilium, quod vltrò accipiendum fuerit, sua spōte oblatum sperneret. Plures abeūti Volumnio obsistere, atq; obtestari, ne prauo cum collega certamine Rempublicam perderet. Si qua clades incidisset, desertori magis, q̃ deserto noxę fore: eò rem adductam, vt omnis rei benè, ac secus gestæ in Hetruria decus dedecusq; ad L. Volumnium sit delegatum: neminem quæsiturum, quæ verba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit: Dimitti ab Appio eum, sed a Republi. & exercitu retineri: experiretur modò voluntatem militum. Hæc monendo obtestandoq; prope restitantes Coss. in concionē pertraxerunt. Ibi orationes longiores habitæ, in eandē fermè sñiam, in quam inter paucos certatum verbis fuerat. Et cū Volūnius cā superior, ne infacūdus quidem aduersus eximiam eloquētiam collegæ visus esset: cauillansq; Appius sibi acceptum referri diceret debere, ꝙ ex muto, atque elingui facundum ēt Coss. haberent: priore ꝯsulatu, primis vtiq; mensibus hiscere eum nequisse, nunc iā populares orones serere. Quā mallē (inquit Volumnius) tu à me strenuè facere, q̃ ego abs te scitè loqui didicissem. Postremò conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator (neq; id desiderare Rempub.) sed Imperator vter sit melior. Hetruriam & Samnium prouincias esse: vtram mallet, eligeret: suo exercitu se, vel in Hetruria, vel in Samnio rem gesturum. Tum militum clamor ortus, vt simul ambo bellum Hetruscum susciperent. Quo animaduerso consensu, Volumnius: Qm̄ in collegæ voluntate interpretanda, inquit, errauí, non cōmittam, vt quid vos velitis obscurum sit: manere an abire me velitis, clamore significatæ. Tum verò tantus clamor est exortus, vt hostes ex castris exciret. Armis ereptis in aciem descendunt: & Volumnius signa canere, & vexilla efferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt, cernentē, seu pugnante seu quieto se, fore collegæ victoriam. deinde veritū, ne suæ quoq; legiones Volumnium sequerentur: & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis commodè instructi fuerunt. Samnitium enim dux Gellius Egnatius, pabulatum cum paucis cohortibus ierat, & milites suo impetu magis, q̃ cuiusquā ductu, aut imperio pugnam capessebant. Romani quoq; exercitus, nec pariter ambo ducti, nec satis tpis ad instruendum fuit. Pugnatum tamen est, fusi fugatiq; hostes, septem millia, ac trecenti occisi, duo millia & centum viginti capti. In medio pugnę discrimine Appius, Bellonæ, si sibi victoriam daret, templum vouit. Ea parta, Bellonam victricem celebrauit.

Ex Consule factus est prætor anno Vrbis 458. Videbatur enim ad verborum linguæq;, quàm armorum certamina, paratior: cū esset callidus solersq; iuris, atq; eloquentiæ consultus. ideoq; iuri ac foro magis idoneus, quàm ad bella gerenda aptus Bello itaq; præfectus est Fabius.

Eodem tñ anno, mortuo Fabio Cos. & reintegrato bello cum Samnitibus, aduersus eos Appius Claudius prætor cum exercitu mortui consulis missus est, & pugnauit in agro Stellati infestissimis animis: hinc ira stimulante aduersus rebellantes toties, illinc ab vltima iam dimicantibus spe: Cæsa ergo Samnitum sedecim millia trecenti: capta duo millia septingenti. Ex Romano exercitu cecidere duo millia septingēti. Victoriam Fabianam describit Oros. Flor. Cic. in 2. de Fin. & in Catone maiore.

Post sex deinde annos, nempe 464. M. Valerio Coruino & Q. Seditio Noctua Coss. Pyrrhus Epiri rex, Alexādri Magni successorum opibus adiutus, per speciem ferendi Tarentinis auxilij bellū in Romanos gerens, cum eos ita profligasset, vt Præneste vsque milliario fermè ab vrbe vigesimo processisset, admiratus Fabricij cæterorumq;, vt ferunt, constantiam, legatum Cyneam nomine misit, qui pacem ita peteret atq; offerret, vt partem Italiæ, q̃ iā armis occupauerat, retineret. Senatus clade perterritus, & grauiora metuens, ad pacem societatemq; iam propemodum inclinabat. Appius itaq; vir amplissimus quidem, cæterùm senectute & orbitate oculorum a Reipub. muneribus vacans, auditis iis quę a rege nunciabantur, ac rumore obtinente, Senatum pacem esse decreturum, tolerare non potuit, sed in curiam se deferri iussit. Latus igitur in lectica per forum, vbi ad ianuā curiæ peruenit, filij simul & gener suscipiētes ipsum, stipantesq; in Senatum duxerunt. Cū patres ad conspectum tanti senatoris obmutuissent, ille, vbi suo loco constitit, ita dicere est orsus: Equidem antea P. C. meam hāc oculorum fortunam permolestè ferebam: nunc autē doleo, atq; angor, ꝙ non vltra cæcitatem ipsam, surdus etiam sim, ne turpes consultationes ac sentētias vestras, quæ huius vrbis gloriam subuertunt, audire compellerer. Vbi enim illa est ferocia, quā crebro verbis vsurpare soletis, affirmantes: Si Magnus Alexander in Italiam profectus, nobiscum adolescentibus, aut cum patrib. nostris tum florentibus, gessisset bellum, nequaquam eum tunc, vt inuictum, gloriam relaturū: sed aut fuga, aut morte sua, maiorē huic vrbi gloriam, nomenq; relicturum fuisse? Hanc igitur verborum insolentiam, nunc rebus ostendite. Chaones & Molossos, q semper Macedonum præda fuere, & Pyrrhum regem eorum formidatis: qui vnum ex Alexādri satellitibus semper secutus est, ac coluit. Et nunc, non tm̄ Tarentinis auxilium ferens, q̃ hostes domi fugiens, in Italia versatur, ausus profiteri principatum in Italia: cū potentia, quæ ad exiguam Macedoniæ partem conseruandā sufficere non valuit. Itaq; nō hunc remouebitis, si amicum feceritis: sed alios cōtemptu nostri inuitabitis, quasi superare nos facilè sit, si Pyrrhus abeat, nō modò pœna non data eorum quæ ꝯ nos gessit: verùm etiam mercede accepta fœderis eo authore cum Tarētinis Samnitibusq; recipiendi.

Itaq; acerba in Patres oratione inuectus, pacem vt insalubrem diremit, & ad belli studium animos traduxit. Neq; id modo: sed ēt admitti in vrbem Pyrrhum, inspiciendi amicè gratia id orantē vetuit. Renunciatum est igitur Pyrrho a Romanis, eum cum Romanis, nisi ex Italia decederet, pacem hr̄e non posse. Et quod in armis esset, populum Romanum in eum gesturū bella, vel si mille Cos. vicisset. Itaq; Cyneas legatus admiratione plenus, reuersus quærenti Pyrrho respondit: Regum se patriam & consessum vidisse: talesq; Romæ esse oēs sigillatim, qualis vnus Pyrrhus apud Epirum & reliquam Græciam putaretur: & aduersus Lernæam quandam hydram pugnari, tm̄ esse & militum & populi numerum. Salubre Appij consilium euentus comprobauit: nam paulo post Pyrrhus vi victus, atq; Italia expulsus est. Eius orationis initium Ennius in Annalibus ita expresserat:

> Quò vobis mentes, rectæ quæ stare solebant
> Antehac, dementi sese flexère ruina?

Hæc de rebus eius gestis tam bello, q̃ pacem. Non minorē aūt in Iuris ciuilis peritia, & eloquentiæ studio celebritatem cōsequutus est. Nonnullæ enim mortuorum laudationes vsq; ad Ciceronis extremam ętatem peruenere: quæ ita probatę sunt, vt inuenti sint qui Appium, q̃ Catonem, magis imitarentur. Legitur & carmen

men quoddam ab eo relictum, a Pythagoreorum institutis non abhorrens: quod Panętius Stoicus philosophus in quadam ad Q. Tuberonem epistola valde laudauit. Pomponius verò refert, eū actiones scripsisse: & affirmat, Appium vsum R literæ, ad multa nomina quæ prius per S enunciabantur, traduxisse, vt pro Valesiis Valerii, pro Fusiis Furij dicerentur.

Fertur eius dicterium: Negocium populo Romano melius esse, quàm ocium.

Vita functus est decrepita prorsus ætate, cùm multos antea annos sine luminibus exegisset. Reliquit quatuor filios, & quinq; filias. Ita vixit, vt nec priuato commodo, nec publico muneri defuerit. Exemplum de insolentia filię refert Gel. lib. 10. cap. 6. Quæ ob verba improba ac inciuilia mulctam dedit ęris grauis xxv. millia. Ab Appio originem ducunt, Tiberius, C. Caligula, Claudius Drusus Germanicus.

CN. FLAVIVS.

ORtus est patre libertino, & humilis fortunę homine. Appij Claudii Cęci scriba factus, clam Ius ciuile, in pontificū penetralibus repositum, furatus est, & euulgauit. Vnde apud plebem eam gratiam consequutus est, vt Aedilem curulem eligeretur.

P. SEMPRONIVS SOPHVS.

SEmproniorū familia inter patricias familias antiquas nō incelebris fuit. Ex hac originē habuit Sēpronius: cui populus Romanus ob insignem sapientię laudē, Sapientis cognomē indidit.

Primùm factus est Tribunus plebis: In Tribunatu dixit contra Appium Claudium, qui circumactis decem & octo mensib. censuram deponere recusauit. Quæ actio nō popularis magis quàm iusta, nec ī vulgus quàm optimo cuiq; gratior fuit. Nitebatur Sophus lege Aemilia, cuius author fuit Aemilius Mamercus dictator, qui quinquennalē ante cēsuram, & longinquitate potestatis dominantem, intra sex mēsium & anni coegerat spaciū. Contrà Appius negabat, interrogationē Tribuni magnopere ad causam pertinere suam. Nam etsi tenuerit lex Aemilia eos censores, quorum in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legē ppl's iussisset, quodq; postremū iussisset, id ius ratumq; esset: non tñ aut se, aut eorū quenquam qui post eam legem latā creati censores essent, teneri ea lege potuisse. Cui r̄ndit Sempronius Sophus ī hęc verba: En, inquit, Quirites, illius Appii progenies, qui Decemuir in annum creatus, altero anno se ipse creauit: tertiò, nec ab se, nec ab vllo creatus, priuatus fasces & imperium obtinuit: nec ante continuando abstitit magistratu, quàm obruerēt eum male parta, male gesta, male retenta imperia. Hęc est tādem familia, Quirites, cuius vi atq; iniuriis cōpulsi, extorres p̄ria Sacrū montem cępistis. hęc, aduersus quam Tribunitiū auxilium vobis comparastis. hęc, propter quam duo exercitus Auentinum insedistis. hęc quę fœnebres leges, hęc quę Agrarias semp impugnauit: hęc, connubia patrum, & plebis interrupit: hęc, plebi ad curules magistratus iter obsepsit. Hoc est nomē multo quàm Tarquiniorū infestius vestræ libertati. Itane tandem, App. Claudi, cum centesimus iam annus sit a Mamerco Aemilio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi fortissimiq; viri, nemo eorū duodecim Tabulas legit? nemo id ius esse, qđ postremò ppl's iussisset, sciuit? Immo verò oēs sciuerunt: ideò Aemilię potius legi paruerunt, q̃ illi antiquę, quia primùm censores creati erant: quia hanc postremùm iusserat populus: & quia ubi duę ꝯrię leges sunt, semp antiquam abrogat noua. An hoc dicis Appi, nō teneri Aemilia lege populum? An populum teneri, te vnum extra legē esse? Tenuit Aemilia lex violentos illos censores, C. Furium & M. Meganiū: qui, quid iste magistratus in Repub. male facere posset, indicarūt: cū ira finitę ptātis Mamercum Aemilium, principem ętatis suę belli, domique, ęrariū fecerunt: tenuit deinceps oēs cēsores intra centū annorū spacium. tenet C. Plautium collegam tuum, iisdē auspiciis, eodē iure creatū. Ad hunc non, vt qui optimo iure censor creatus esset, ppl's creauit? Tu vnus eximius es, in quo hoc pręcipuū ac singulare valeat? quem tu regē sacrificiorum crees? amplexus Regni nomen, vt qui optimo iure rex Romę creatus sit, creatum se dicet: quem semestri dictatura, quē interregno quinq; diebus contentū fore putes? quē claui figendi aut ludorū causa dictatorem audacter crees? q̃ isti stolidos ac socordes videri creditis eos, qui intra vicesimū diē, ingentib. rebus gestis, dictatura se abdicauerunt? aut qui vitio creati, abierunt magr̄atu? Quid ego antiqua repetā? Nuper intra decē annos C. Męuius dictator, quia cum qōnes seuerius quàm quibusdā potētibus tutum erat, exerceret, contagio eius quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est: vt priuatus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiā, ne degeneraueris a familia imperiosissima & superbissima: non die, nō hora citius quàm necesse est, magistratu abieris: modò ne excedas finitum tp̄s, satis est aut diē aut mensem cēsuræ adijcere. Trienniū, inquit, & sex menses, vltra q̃ licet Aemilia lege, censurā geram, & solus geram. Hoc quidē iam regno simile est. An collegā subrogabis: quē ne in demortui quidem locum subrogari fas est. Pœnitet enim, quod antiquissimū, solenne, & solum ab ipso cui sit institutum Deo, ab nobilissimis antistibus eius sacri, ad seruorū ministeriū, religiosus censor deduxisti. Gens antiquior originibus vrbis huius, hospitio deorum immortaliū sancta, pp te ac tuā censurā, intra annū ab stirpe extincta est: nisi vniuersam Rempub. eo nefario obstrinxeris, quod ominari ēt reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est, quo demortuo collega C. Iulio censore, L. Papyrius Cursor, ne abiret magr̄atu, M. Cornelium Maluginensem collegā subrogauit: & quanto modestior illius cupiditas fuit, q̃ tua, Appi? nec solus, nec vltra finitum lege tp̄s, L. Papyrius censurā gessit: tñ neminē inuenit, qui se postea authorem sequeret. oēs deinceps censores, post mortem collegę, se magistratu abdicarūt. Te, nec ꝙ dies exiit censurę, nec ꝙ collega magr̄atu abijt, nec lex, nec pudor coercet: virtutem in superbia, in audacia, in contemptu deorum hoīumque ponis. Ego te Appi Claudi, pro istius magistratus maiestate ac verecūdia, quem gessisti, non modò manu violatum, sed ne verbo quidē inclemētiori a me appellatum vellem. Sed & hæc quę adhuc egi, peruicacia tua & superbia coegit me loqui. Et nisi Aemiliæ legis parueris, in vincula duci iubebo. Nec, cum ita comparatum a maiorib. sit, vt comitiis censoriis, nisi duo cōfecerint legitima suffragia, nō renūciato altero, comitia differant: ego te, qui solus cēsor creari nō possis, solū censurā gerere patiar? Hęc, taliaque cùm dixisset, prehendi censorem, & in vincula duci iussit.

Anno Vrbis 449. in Consulem creatus est hic Sēpronius Sophus. Collegam habuit P. Sulpitium Auerrionem. His Coss. fœdus antiquum, post annorum circiter xx. bellum Samnitib. redditum. Pugnatum est quoque cum Aequis: quam pugnam Liuius describit.

Anno Vrbis 451. cùm post magnam cōtentionem obtinuisset plebs, vt sui ordinis hominibus sacerdotia quoq; cōicarētur. Sempronius pontifex creatus est: & proximo anno censor, cum eo quem in Consulatu collegam habuerat. Post pontificatū duobus annis, præturam adeptus est. Nā, nec post maiores magistratus his honos, tum spernebatur. In prætura cum nunciatū esset, Etruscos, Vmbros, Samnites, Gallos ēt in armis esse, & iam vrbi minitari, summæ rerum a Senatu præpositus iustitiū indixit. Delectum oīs generis hominum habuit: nec ingenui modò, aut iuniores sacramēto adacti sunt, sed seniorum etiā cohortes factæ.

P. SEMPRONIVS TVDITANVS.

FIliusne prioris Sēpronij fuerit, ignoratur: ex posteris tñ fuisse, verisimile est. Hic Sēpronius Tuditanus, initiò Tribunus militū factus est. Liuius lib. 2. Decade 3. Refert Liuius eius orationem ad milites, in bello Punico secundo, Cannensi acie afflictis Romanis. Capi ergò mauultis, inquit, ab auarissimo & crudelissimo hoste? æstimariq; capita vestra precio? & exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis sis. an Latinus socius? Vt ex tua cōtumelia & miseria alteri honos quęrat, nō tibi? Nō vos quidē L. Aemilij, qui se bene mori, q̃ turpiter viuere maluit, & tot fortissimorū virorum qui circa eū tumulati iacent, similes estis? Sed antequā opprimat lux, maioraq; hostiū agmina obsepiant: inter, per hos qui inordinati atq; incompositi obstrepunt, portis erumpamus. Ferro atq; audacia iter fiat, quāuis per cōfertos hostes. Cuneo quidem hoc laxum atq; solutū agmen, ac si nihil obstet, trāsibimus. Itaq; ite mecum, qui & vosmetipsos & Rēp. saluā vultis. Hæc vbi dicta dedit, stringit gladiū: cuneoq; facto, p medios vadit hostes.

Quarto inde anno Curulis ædilis factus est: & in sequentem annum Prætor designatus. Obuenit ei Ariminū prouincia, nunc Cisalpina Gallia.

Biennio pòst censuram obtinuit, cum M. Cornelio Cethego, anno Vrbis 544. De his sic Liuius: Hoc etiā anno inquit, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus, censores creati ambo, qui nondum consules fuerant, Senatum, & Senatus principē Q. Fabium Maximum legerunt, quæq; locanda erant locarūt. Cęterùm anno sequenti lustrum cōdiderūt, censa sunt ciuium capita 127. millia, 107. De his Ennius in Bruto Ciceronis:

> Additur orator Cornelius suauiloquenti
> Ore Cethegus, Marcus Tuditanus collega,
> Marci filius.

Quadriennio iterùm pòst absens, cùm prouinciam Græciam haberet, creatus est in insequentem annum Cōsul. Liuius, Cassiodorus, Fasti Capitolini. In consulatu hæc gessit: Primò conditiones pacis inter Epirotas & Romanos dixit. Deinde per ęstatem in agro Crotoniensi cū Hannibale, in ipso itinere, tumultuario pręlio conflixit, quo conflictu agminibus magis q̃ acie pugnatum est. Tandem verò Pęnos fudit, fugauitq;: supra quatuor millia armatorum cæsa, paulò minus trecenti viui capti, & equi quadraginta, & vndecim militaria signa. Liuius, App. alij. Quæ victoria in causa fuit, vt in insequētem annū ei Imperium prorogaretur, ita vt in locum P. Licinij succederet. Reuocatus ex Brutijs, aut Calabria (vt nunc vulgò vocatur) Romam, biennio pòst cum duobus collegis ad Ptolemæum regē Aegypti missus est, vt annunciarent victum Hannibalē, Pœnosq; fusos: & gratias agerent regi, ꝙ in rebus dubijs, cùm finitimi etiam socij Romanos desererent, in fide mansisset: & peterent, vt si coacti iniurijs bellū aduersus Philippum Macedoniæ regem suscepissent (quod futurum videbat) pristinum animum erga populum Romanū conseruaret. Sēpronius itaq; bello quoq; bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnib. humanis

nis à natura fortunaq; bonis, nobilis idem ac diues erat, forma viribusq; corporis excellebat: facundiſſimus habebatur, ſed cã orandа, ſeu in Senatu & ad populũ ſuadendi ac diſſuadẽdi locus eſſet: Iuris pontificii peritiſſimus: ſuper hæc bellicæ quoq; laudis conſulatus compotem fecerat. Liuius lib. 30.

Fertur de eo inſigne exemplum ſeueritatis. Coniugem enim repudii nota affecit: quæ nihil aliud egerat, quàm φ ſe ignorante ludos ſpectare auſa fuerat.

T. CORVNCANVS.

FVit oriundus ex antiqua Coruncanorũ familia, q̃ Camerii celebris olim erat. Hic omniũ primus ius profeſſus eſt, cũ ſuperiores veluti in latenti id retinuiſſent: ſolumq; ꝯſultoribus vacantes, haud diſcere volentibus ſui copiã feciſſent. Põpo. in l. 2. D. de orig. iur. Fuit autem vnus, qui ſapientiã cũ eloquentia, quantum illa ferebant tp̃a, coniunxit. Dedit ſe ad Rempubl. gerendam: & vt ad eum de omnibus diuinis, atq; humanis rebus referretur, cõceſſit. Idemq; & in Senatu, & apud populum, & in cauſis amicorum & domi & militiæ, conſilium ſuum fidemq; præſtabat. Quotidie tranſuerſo deambulabat foro: quod erat inſigne, eum qui id faceret, facere ciuibus omnibus liberaliter conſilij ſui copiam.

Factus eſt Coſſ. anno Vrbis 473. collegã habuit P. Valer. Leuinũ. Florus, Oroſius, Eutropius, Epitome, oẽs demũ præter Plutarchũ. Valerio Tarẽtini, Coruncanó Etruſci, quæ duæ hoc tp̃e ꝯſulares prouinciæ erunt, obtigerunt. Hoc anno ineunte Pyrrhus in Italiam venit, & primus viginti elephantis (quæ animalia non ante in Italia cõſpecta erant) admirationem ac terrorẽ hominibus attulit. Plin. li. 8. Pauſan. in Attic. De Lyrrhi porrò aduentu & bello loquũtur, Plutarchus, Iuſtinus, Eutropius, & præ cæteris Zonaras, Flor. Et Ennius apud Cicer. lib. 1. de Officiis. Triumphauit T. Coruncanus de Vulſiniẽſibus & Vulcientibus: vt tradũt Capitolini ſcriptores, & Velleius lib. 2. Factus eſt cenſus, & cenſa ſunt cclxxvij millia, ccxxij. Huius verò Coruncani ſcripta nulla ad ſuam ætatem perueniſſe, tradit Pomponius. Deinde pontificatum adeptus eſt, quingenteſimo circiter ab Vrbe condita anno.

Q. FABIVS PAMPHILVS.

FAbia gẽs, ab ipſo Hercule originẽ ſuã repetit: & multa multorum Fabiorum præclara, atq; egregia in Rempublicam merita extant. Fuitq; familia frequentiſſima. vna enim acie trecẽti Fabij cæſi. Ea hac ſtirpe genus duxit Q. Fabius, quẽ Põponius Q. Mutiũ falsò vocat. Q. Fabius igitur omniũ primò functus eſt legatione ad Hannibalem, qui Saguntur, Hiſpaniæ vrbem, contra fœdera Romanorum & Carthaginẽſium, violaturus videbatur. Quę quidem legatio vana & irrita fuit. Expugnauit. n. Hannibal Saguntũ, neglecto fœderum iure. Polyb. Anno deinde poſt miſſus eſt in Aphricam, tanquã dux legationis, ad percunctãdos Carthaginẽſes, publicone ꝯſilio factũ: & vt peteret, vt vel Hannibal in pœnã rupti fœderis dederetur Romanis, vel indiceret populo Carthaginenſi bellum. Fertur inſigne exemplũ magnitudinis animi de illo. Cùm. n. legatis, poſtquam Carthaginem veniſſent, Senatus datus eſſet: & Q. Fab. nihil vltra quàm vnum, quod mandatum erat, nõ ſine Carthaginẽſiũ indignatione percontatus eſſet: Anno aũt factionis Barſinæ princeps, Hannibalis fautor, longa oratione de iure fœderũ diſſeruiſſet, ad extremũq; ita ꝑoraſſet: Proinde omittite Romani mẽtionẽ Sagunti, atq; Iberi facere, & qđ diu parturit animus veſter, aliqñ pariat: tũ Fabius, legatorũ natu maximus, cũ cã de iure fœderũ diſceptationẽ, vt alienã dignitate populi Romani, atroci oratione reſpuiſſet, eã ita tolerari poſſe inquiens, ſi res Saguntinorũ integra eſſet: nũc verò exciſo Sagunto, violatisque iniqſſimè fœderibus, vel patratorẽ ſceleris dedẽdũ Romanis, vt appareret Saguntũ publico Carthaginẽſiũ ꝯſilio minimè oppugnatum: vel ſi id nollent, ac ſuo ꝯſilio expugnatã vrbẽ faterentur, vt ſe ad bellũ pararent. Vbi tergiuerſantes Pœnos animaduertit, verbũ non addidit: ſed ſinum è toga factum, Senatui oſtendens: Hic (inquit) vobis bellũ pacemq; portamus, vtrum & eligitis, vtrum placet ſumite. Sub hãc vocem, haud minus ferociter, Daret vtrũ vellet: vel (vt alij tradunt) Bellum, ſucclamatũ eſt. Fabius interim effuſo in media curia ſinu, Bellum dare ſe dixit: nõ ſine horrore, quaſi planè id in ſinu ferret. Accipere ſe illi omnes, alacri vultu reſpõderunt: & quibus acciperent animis, iiſdem eſſe geſturos. Ab Carthagine in Hiſpaniam traiecit, & ad Volſianos legationis munus ſubijt: ab iis tñ ęquè ferox rñſum retulit. Cum. n. a Q. Fabio in ſocietatem ſollicitati & pellecti eſſent, maximus natu è Volſianis in conſilio rñdit: Quæ verecundia eſt, Romani, vos poſtulare, vti veſtram Carthaginenſium præponamus amicitiæ? cũ qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius, q̃ Pœnus hoſtis perdidit, vos ſocij ꝑdideritis? Ibi quæratis ſocios, cenſeo, vbi Saguntina clades ignota eſt. Hiſpanis populis ſicuti lugubre, ita inſigne documentum, Sagunti ruinæ erunt, ne quis fidei Romanæ, aut ſocietati confidat. Inde extemplo abire finibus Volſianorum iuſsit. ab nullo deinde conſilio Hiſpanię benigniora verba tulere.

Quidam exiſtimant, hũc Fabium eum eſſe, cuius vitam Plutarchus deſcribit, nempe Q. Fabium Maximum, quinquies conſulẽ, qui Verrucoſus & Ouicula eſt dictus, Horum opinionem ſi qui ſequi velint, poterunt apud Plutarchum ſplendidè vitam eius deſcriptam legere.

P. AELIVS PAETVS.

GEns Aeliorum plebeia fuit: & Conſulem in familia ſua nõ prius vidit, niſi cẽteſimo & trigeſimo ab exactis regibus anno. Nomen autem familia cœpit a petulantia, & oculorum laſciuia. Fuit gens magna. inde Feſtus ait: Gentem Aeliam appellari, quæ ex multis familijs conficiatur.

Pætus itaq; noſter patrem habuit Pontificem Maximum, qui in Cãnenſi pugna cecidit. Factus eſt initio Aedilis, deinde Prętor, anno Vrbis 550. Cn. Seruilio Cepione & Gemino Coſſ.

Eo anno Scipio, qui poſt Aphricanus Maior dictus eſt, ĩ Aphrica Syphacis regis caſtra incendit, eaq; vna cum caſtris Aſdrubalis deleuit: cęſa aut flammis hauſta ad xl. millia hominum ſunt: capti ſupra vj. millia. neq; haud ita multo poſt, in magnis campis, cum iiſdem qui exercitu reparato bellum redintegrabant congreſſus, eos fugauit, atq; ciuitates circũ oẽs partim vi partim metu ſubegit. Quo terrore compulſi Carthaginenſes, legatos qui Hannibalem cum exercitu eius in Aphricã ex Italia ad patriæ defenſionẽ reuocarent, miſerunt. Lælius Maſiniſſam ſibi cõiungit, ac acie cũ Syphace cõgreſſus, eum in prælio viuum cæpit, atq; Maſiniſſæ paternum regnum reſtituit. Maſiniſſa Sophonisbam, vxorẽ Syphacis, filiam Aſdrubalis, poſtq̃ adamare cœpiſſet, ac matrimonio ſibi eam copulaſſet, à Scipione caſtigatus, venenum ad eam miſit, quo hauſto extincta eſt. His rebus perculſi Chartaginẽſes, oratores ad pacem petendam mittunt, triginta ſeniorum principes. Pacis conditionibus à Scipione latis, induciæ, dum ad Senatum Romam legati mitterentur, factæ ſunt. Miſſus eſt interea Romam à Scipione Lęlius, cum captiuo rege Syphace: cui ſe adiunxerũt legati Maſiniſſę. P. Aelius Pętus prętor tum, coactu Senatu Lęlium quæ in Aphrica geſta eſſent, patribus exponere iubet. Et aduocata concione, pro roſtris multitudini publicum hoc gaudiũ ſignificat. Deinde extemplò edixit, vti ęditui ędes ſacras omnes tota vrbe aperirent: circumeundi ſalutandiq; Deos, agendiq; gratias ꝑ totum diem populo poteſtas vt fieret. Poſtero die legatos Maſiniſſę in Senatum produxit: qui & gratulati ſunt Senatui de rebus proſperè à Scipione geſtis: & gratias egerunt, φ Maſiniſſam non modo regem nominaſſet, ſed feciſſet: petieruntq; vt Senatus regium nomen & reliqua in Maſiniſſam a Scipione collata beneficia confirmarent. Quibus rñdit Senatus, rerum in Aphrica ꝓſperè geſtarum communem ſibi cum regem gratulationem eſſe: ea quæ Scipio cõtuliſſet beneficia, Senatui placere, eiq; probari plurimum. Per prætorem munera mittunt, dolensq; in Aphricã legatorũ iuſſu reuertitur. Hannibal de ſuorum clade certior factus, in Italiam diſcedit. Refert itaq; P. Aelius prætor, de gratijs dijs habendis, decretum eſt, vt quinq; dies circum omnia puluinaria ſupplicaretur, victimæq; maiores imolarentur. Centum viginti legati Carthaginenſes poſtquam Romã veniſſent, pace infecta, ac prope ſine reſponſo dimiſſi ſunt: φ ſpeculatores, non legati veniſſe arguerentur. Polybius, Liuius, Appianus, Florus, alij.

Anno ſequenti Rutilius Aelium magiſtrum equitum fuiſſe cõmemorat, dictatore Gn. Seruilio. Verũ errat: nam Pub. Sulpitius dictator Gn. Seruilium magiſtrum equitum creauit. Liu. lib. 45.

Anno Vrbis 552. Cõſul creatus eſt cũ Cornelio Lẽtulo. Huic claſſis, illi Italia ꝓuincia obuenit. Eo anno finitũ eſt bellũ Punicũ ſcḋm cum Carthaginẽſibus his ꝯdõnibus, vt liberis ſuis legibus viuerent: quas vrbes, quosq; agros, quibusq; finibus ante bellum tenuiſſent, tenerent: perfugas & fugitiuos & captiuos oẽs, & naues roſtratas, ꝑter viginti triremes, traderent: elephantosq; quos haberent domitos, neq; domarent alios: bellum neq; in Aphrica, neq; extra Aphricam iniuſſu pop. Roma. gererent: Maſiniſſæ res redderent, fœdusq; cum eo facerent: decẽ millia talẽtũ argenti deſcripta penſionib. ęquis, in anno quinquaginta ſoluerẽt: obſides centũ arbitratu Scipionis darent. Liuius, Appianus, alij. Ipſe P. Aelius Pętus ꝯ Boios, qui incurſiones in agros ſociorũ in Gallia faciebant, profectus eſt. Verum infeliciter pugnauit. Improuiſo enim impetu C. Appius præfectus cum frumentatorib. eſt circumuentus, & ad ſeptẽ millia hominũ palata per ſegetes, ſunt cęſa: inter quos ipſe C. Appius præfectus. Sub exitum anni, cũ crearẽtur Decemuiri, qui agrum Samnitem, atq; Apulum, qui publicus populi Romani erat, metirentur, & militibus qui cũ Scipione bellum Punicum fecerant, diuiderent: inter hos & P. Aelius creatus eſt. Decretumq;, vt quot quiſq; miles in Hiſpania, vel Aphrica militaſſet annos, ĩ ſingulos annos bina iugera acciperet.

Poſt præturam cenſor factus eſt. Deinde vnà cum decem legatis miſſus in Macedoniam, ad dirimendas controuerſias inter Antiochum Syriæ & Ptolemæum Aegypti regẽ, vndeuigeſimo deinde anno ad Triumuiratum peruenit: & ſequenti anno cum augur eſſet, peſtilentia obiit.

SEX. AELIVS.

FVit hic Publij frater, & ędilis curulis cũ M. Claudio Marcello, Anno ab Vrbe ꝯdita 541. In ędilitate frumenti vim magnã ex Aphricam aduectã, binis ęris in modios populo diuiſit: & ludos Romanos cũ magno apparatu fecit. Diem vnũ inſtaurauit, ſigna ęnea quinq; ex multaticio argento in ęrario poſuit.

Proximo anno poſt Cõſulem creatum Rutilius ſcribit: qua in re errat, vt Faſti omnes comprobãt. Factus eſt autem Conſul anno 555. cum T. Quinctio Flaminio. Liuius, Caſſiodorus, Capitolinæ tabulæ, Plutar. in Quinctio. Aelio Italia, Quinctio Macedonia obuenit. In bello memorabile nihil geſſit. Quincti⁹ aduerſus Philippum in faucibus Epiri proſperè pugnauit, fugatumq; coegit in regnum reuerti. Anno Vrbis 559. cum Cornelio Cethego cenſor factus eſt: cenſa ſunt ciuium capita cxliij. millia, ſeptingenta quatuor. Liuius. Pedian. in Cornel. Capitol tabulæ.

In cenſura hoc egit. Ludis Romanis imperauit Aedilibus curulibus, authore Aphricano Coſ. vt loca Senatoria ſecernerẽt à populo: nam antea in promiſcuo ſpectabant. Itaq; Senatus tum primùm ſecretus à populo ludos ſpectauit, cũ magna plebis indignatione, nec ſine Aphricani authoris pœnitentia.

Hic Aelius vnus ex illis fuit, qui more veteri tranſuerſo foro ambulantes, ciuibus omnibus conſilij ſui copiam faciebant. Habitus eſt nõ modò omnium æqualium ſuorum iuris peritiſs. ſed etiam ad dicendum paratus. Eum Ennius ita laudat,

Egregiè cordatus homo catus Aelius Sextus.

Huius Aelij Cic. ſæpiſſimè facit mentionem in lib. de Orat. in Topicis, & in lib. ad Trebatium. Pomponij tp̃ibus extabat liber eius, qui Tripartita inſcriptus erat: φ legibus xij. Tabul. propoſita iungebatur interpretatio, dehinc ſubtexebatur legis actio. Hic liber quaſi cunabula iuris continebat, & ius Aelianum appellabat: ex quo non difficulter apparet, Aelii ſcripta vehementer à vetuſtate approbata fuiſſe. Anno antequã cenſor fieret, prætores duo additi ſunt, vt eſſent ſex. Plin.

AELIVS PAETVS FILIVS.

PVblijne, an Sexti hic filius fuerit, dubitatur. Pomponius eñ, ſolummodò filium fuiſſe Aelij refert. Inueniunt enim in Liuij annalib. duo iuniores, C. Aelius, & M. Aelius. Caius quidẽ Aelius ædilitatem cõſequutus eſt P. Cornelio Lẽtulo & P. Iulio Apulo Coſs. Deinde Prætor factus Galliã, Inſubrium prouinciam, ſortitus eſt. M. verò Aelius anno pòſt Aedilis plebis cũ fuiſſet, in inſequẽtem annũ creatus eſt prætor. Eoq; anno primùm ſex prætores creari cœpti, creſcẽtibus iam prouincijs, & pateſcẽte Imperio. Ego exiſtimo Pomponium loqui de Q. Aelio Pęto, cuius cõſulatus incidit in annum ab Vrbe 586. & qui collegam habuit M. Iunium Pennam: cuius temperantiam Plinius celebrat li. 33. cap. 11. Liuius, Eutropius, alij.

Anno ante Pęti conſulatũ, Gentius rex Illyrici ſeſe dedidit: & triumphi decreti L. Aemilio Paulo proconſuli & Cn. Octauio, de rege Perſe ex Macedonia: L. Anicio Gallo, de Gontio.

Facta quoq; eſt inſignis eclipſis Lunæ, cuius meminit Plutar. in vita Aemilij. Hãc Sulpitius Gallus tribunus militum, poſtea conſul factus, reddita cauſa, prædixit.

ATTILIVS SAPIENS.

TRaxit hic originem ex familia quidẽ plebeia, præſtantiũ tñ virorum feraci. Habuit enim M. Attilium Regulũ, L. Attiliũ I. conſultum, & Regulum Serranum bis Coſ. cuius ſingularẽ conſtantiam & fidei obſeruantiam refert Cic. lib. 1. Offi. Regulus eñ Serranus primo Punico bello captus à Pœnis, cũ de captiuis cõmutandis Romam miſſus eſſet, iuraſſetq; ſe rediturũ: primùm vt venit, captiuos reddendos in Senatu non cenſuit. Deinde cùm retineretur à ꝓpinquis & amicis, ad ſuppliciũ redire maluit, quàm fidem hoſti datam fallere. Et in oratione in Piſonem: M. Regulus, inquit, quem Carthaginẽſes reſectis palpebris ligatum in machina, vigilãdo necauerunt, ſupplicio videtur affectus. Ex hac itaque familia & noſter Attilius celebris euaſit. De eo ſic ſcribit Cicero in Cęlio: Scimus L. Attilium apud Patres noſtros appellatum eſſe Sapientem, quia prudens eſſe in Iure ciuili putabatur.

P. CORNELIVS SCIPIO NASICA.

COrneliorũ familia inter patricias cẽlebris fuit, & multos clariſs. viros ꝓtulit: veluti Scipiones, Scapulas, Barbatos, Lentulos, Dolabellas, Ruffinos, Merendas, Bleſos, Cethegos, Merulas, Cinnã, Syllã. Ex Scipionũ itaq; progenie noſter Naſica ortus eſt. P̃rẽm habuit Gn. Corneliũ Scipionẽ Caluũ, qui in Hiſpania occiſus eſt, prope Tarraconã, & fuit frater patruelis Africano maiori.

Adoleſcens in ſumma fuit apud Romanos exiſtimatione, ob probitatis & cõtinentiæ laudem. Cùm enim Idæa mater magna deùm Cybele, è Phrygię oppido Peſſinunte Romã aduceretur, ac iam Tarracinam aduenIſſet, & recipi eam hoſpitio optimi in ciuitate viri, conſecrariq; ex oraculo Pythio oporteret, haud paruæ rei iudicium Senatu tenebat, qui vir optimus in ciuitate eſſet. Verùm certè victoriã eius rei ſibi quiſque malebat, quàm vlla imperia, honoresve ſuffragio ſeu plebis, ſeu patrum delatos. Patres Conſcripti igitur iurati, P. Scipionem Naſicam adoleſcentem nondum Quęſtorium, iudicauerunt in tota ciuitate optimũ eſſe. Quæ laus vnico huic à condito æuo contigit.

Cum oĩbus igitur matronis Hoſtiã ire obuiam deæ, isq; eam de naue accipere, & in terram delatam tradere referendam matronis, iuſſus eſt. Poſtquam nauis ad oſtiũ amnis Tyberini acceſſit, ſicut erat iuſſus, in ſalum naue euectus, ab ſacerdotibus deã accepit, extulitq; in terram. Lapis erat, quem Matrem deùm incolę dicebãt ab Attalo rege Aſię Romanis traditus. Matronæ primores ciuitatis, inter quas vnius Claudiæ Quintiæ inſigne eſt nomẽ, accepere: cui dubia, vt traditur antea fama, inducta Romã deorũ matre, cum nauem aũt qua vehebatur aduerſo Tyberi, repentè in vado remoratã, & nullis viribus mobilem, zona pertraxiſſet, precata deam, vt ſi pudicam ſe ſciret, ſequeretur: clariorem ad poſteros tam religioſo miniſterio pudicitiam fecit. Eæ per manus ſuccedẽtes deinde aliæ alijs, omni effuſa ciuitate obuiã, thuribulis ante ianuas poſitis, quà præferebatur: atq; accenſo thure precantibus, vt volẽs propitiaq; vrbem Romam iniret, in ędem Victoriæ, quæ eſt in palatio, pertulere deam, prid. id. April.

Decennio pòſt, hoc eſt Anno 559. Scipio Naſica ꝑtor factus vlteriorem Hiſpaniam ſorte obtinuit, ibiq; trans Iberum multa ſecunda pręlia fecit. Quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt.

Poſtero anno proprætor pugnauit cũ Luſitanis, incerto euentu. In hoc itaq; diſcrimine ludos Ioui, ſi vi funderet, excideretq; hoſtes, vouit. Vicit deinde, duodecim millibus hoſtium cæſis, captis quingentis quadraginta, & ſignis militarib. cẽtũ triginta quatuor. De exercitu Romano ſeptuaginta & tres amiſſi & deſiderati ſunt. Romam deinde reuerſus, cõpetitores habuit L. Quintiũ Flaminiũ, & C. Manliũ Volſonem. Verùm Quintius ipſi prelatus eſt, & antepoſitus, & cũ Gn. Domitio Aenobarbo conſul factus. Sequentis tñ anni conſulatũ in magna rurſus cõpetitorũ contentione accepit: vt delatũ priore anno tali viro, nõ negatũ honorẽ appareret. Cõſul itaq; factus eſt anno Vrbis 562. cum Acilio Glabrione: non 559. vt Hotomanus putat, qđ ꝯſtat ex Liuio, Caſſiodoro, Capitolinis faſtis, Plutar. ĩ Quinctio, Appiano in Syriaca hiſtoria. In eius conſulatu duo grauiſſima bella a Senatu decreta ſunt: vnũ ꝯ Antiochũ Syrię regẽ: alterum ꝯ Boios. Et adeò in apparatũ curamq; eius belli ciuitas intẽta fuit, vt P. Cornelius Coſ. ediceret, Qui Senatores eſſent, quibusq; ĩ Senatu ſñiam dicere liceret, quiq; minores magĩratus eſsẽt, ne quis eorũ ab vrbe Roma abiret, quàm vnde eo die redire poſſet: neve vno tp̃e quinque Senatores ab vrbe Roma abeſſent. Ipſe ĩ agrum Boiorũ legiones induxit: ac duob. ferè menſibus pòſt cum Boiorũ exercitu ſignis collatis, egregiè pugnauit. Duodetrigĩta millia hoſtiũ cæſa, capta tria millia & quadringenti. Signa militaria 123. equi mille ducẽti triginta, carpenta ducenta quadragintaſeptem. Ex victoribus mille quadringenti octoginta quatuor ceciderunt. Eius victoriæ cauſa ſupplicatio decreta eſt ab Senatu, victimęq; maiores cæſę. Inde primo obſidibus à Boiorum gente acceptis, agri parte ferè dimidia eos mulctauit: quò, ſi vellet, P. Rom. coloniã mittere poſſet. Romã reuerſus, de Boiis triumphauit. In eo triumpho Gallicis carpentis, arma ſignaq; & ſpolia oĩs generis tranſuexit, & vaſa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus, equorum quoq; captorũ gregem traduxit, aureos torques tranſtulit 1470 ad hæc auri pondo 245. argenti infecti factiq; in Gallicis vaſis nõ infabrè ſuo more factis, duo millia & 340 pondo. Bigatorum nummum 234. Militibus qui currum ſequuti ſunt, centenos, vicenos quinos aſſes diuiſit: duplex centurioni, triplex equiti. Liuius, Appianus.

Biennio inde cenſuram cum multis magnæ dignitatis viris cũ petijſſet, repulſam tulit: iterumq; quinquẽnio pòſt, petitam cum octo competitoribus, haud obtinuit.

Anno proximo triumuir ad Aquileiam coloniam Latinã deducendam creatus eſt. Antequam verò deduceret coloniam, cũ T. Quintio Flaminio, ac L. Scipione Aſiatico, ad Pruſiã Bithyniæ regem eſt miſſus: apud quem contendente legatione effectũ eſt, vt Hannibal Pœnus Imperator, qui apud eũ fortè tum erat, obſeptis præſidio militum omnibus cubili exitibus, ſumpto veneno occumberet.

Biennio pòſt, Naſica cum collegis coloniam Aquileiam deduxit, tria millia peditum. Quibus data quinquagena iugera, centurionibusque centena: centena quadragena equites acceperunt.

Demum cum M. Portio Catone citerioris Hiſpanię patronus factus eſt, aduerſus Romanos magiſtratus, qui Hiſpanos ſpoliarant, & miſerè vexarant.

Hæ ferè ſunt res ab eo bello geſtæ. Domi ob iuris prudentiam præcipuè clarus fuit, ita vt ipſis publicè domus in Sacra via data ſit, quo facilius conſuli poſſet.

Celebratur dictum eius facetum. Cum enim ad Enniũ ueniſſet, eiq; ab oſtio Ennium quærenti, ancilla dixiſſet, domi non eſſe: Naſica ſenſit illam domini iuſſu dixiſſe, & illum intus eſſe. Paucis poſt diebus cum ad Naſicam veniſſet Ennius, & eum à ianua quæreret: exclamat Naſica, ſe domi non eſſe. tum Ennius: Quid? ego non cognoſco, inquit, vocem tuam? Hic Naſica: Homo es, inquit, impudens. Ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non eſſe: tu mihi non credis ipſi.

Fert̃ inſigne parſimoniæ ac frugalitatis veteris Romanę exemplum. Habuit ſororem, cuius iam adultæ virginis dotem, cùm pater Hiſpaniæ præfectus Senatui ſcripſiſſet, ſine ſe expediri nõ poſſe: ac proinde peteret vt ſibi ſucceſſor mitteret, Senatus, ne Reſpublica bono duce careret, patris ſui partes deſumpſit: cõſilioq; vxoris ac propinquorum Scipionis conſtituta dote, ſummam eius ex ærario erogauit, ac puellã nuptui dedit: dotis modus, quadraginta millia æris, hoc eſt quadraginta coronati Romani fuere. Sic Valer. Maximus.

L. CORNELIVS SCIPIO APHRICANVS.

Fvit hic L.Cornelius, P.Cornelij Scipionis Nasicæ filius, vt rectè monet Bernardus Rutilius: qui Plinium, Pomponium, itemq; Valerium, non sine causa, errasse ostendit. Nam hi oēs, P. Cornelio Scipioni oīa attribuunt, quæ posterioribus temporib. gesta & acta sunt. Quorum opinio ex temporum serie reuelli facilè ac euerti potest. Nā P.Scipio Nasica, qui optimus à Senatu iudicatus est, & qui Boios deuicit, ad Cōsulatum peruenit anno Vrbis 562. Ea verò quæ de Scipione refert Plinius & Valerius, gesta sunt anno Vrbis 608. Hic itaq; L. Cornelius Scipio cōsul creatus est Anno Vrbis 607. Insignis eius consulatus fuit, ob captam Carthaginem. Occasio aūt captæ & deletæ Carthaginis hęc fuit. Cùm in finib. Carthaginensiū maximus Numidarum exercitus Archobazane duce Syphacis nepote, diceretur esse, & M.Cato suaderet, vt Carthaginensibus, qui exercitum, specie ꝯ Masinissam regem, sed reuera ꝯ Romanos accitū, in finibus hērent, bellum indiceretur: cōtradixit Nasica, tantumq; effecit, vt legati mitterēt Carthaginem, qui specularent, quid agereт. Quibus missis, neque satis benignè acceptis, cum Gulussa Masinissæ filius denunciasset Carthagine delectus agi, classem cōparari, & haud dubiū bellū strui: Catone suadente vt ijs bellum indiceretur, Nasica dixit, Nihil temerè faciūdum. Itaq; rursum legati exploratū missi: qui cùm reuersi legationem retulissent, Catone & alijs principibus Senatus suadentibus, vt in Aphricā confestim trāsportarēt exercitus, Nasica sn̄iam dixit: Nōdū sibi iustā causam belli videri, quamuis exercitus & classis Carthagine deprehensa esset. Itaq; placuit, vt bello abstinerēt, si Carthaginenses classem exussissent, & exercitum dimisissent: sin minus, proximi Coss. de bello referrent. Deinde, cū Cato non desisteret, quacunq; de re ageret in Senatu, ad extremū sn̄iæ exclamare, delendā esse Carthaginē: Nasica dissentiens, institit in hunc modū ꝯtriam tueri sn̄iam: è Repub. sibi videri, Carthaginem non euerti, potissimùm, qm̄ populus Romanus secundis rebus elatus & insolens, à multis iam sceleribus contineri nō possit: qui prosperitate rerū adeo luxuriaret, ut quò impetus animorum ferret, eò per vim atq; impotentiam grassaretur. Hunc ergo metum moderatorem & salutarem, quasi frēnum quoddam temeritati multitudinis, retinendum censebat.

Carthaginenses enim, quemadmodū Romanos superare non possent: sic satis esse, ad populum Romanum, intra moderationis terminos continendum.

Quamuis hæc & moderatè ac sapienter à Scipione Nasica dicerentur, peruicit tamen Catonis sn̄ia. Placuit igitur, vt Carthago caperetur, incenderetur, ac loco moueretur. Scipio igitur, qui ad interitum Carthaginis natus erat, vt Cicero ait, eam cepit, spoliauit, & incendit.

Dicitur deinde Scipionem Nasicā incendium spectantem, illachrymasse, ac dixisse: Nihil esse in rebus humanis ꝯstans & firmū: se non tm̄ Carthaginis vicem dolere, ꝙ opib. ac imperio florēs, spoliata igne consumatur: sed ēt de Romanæ vrbis fato cogitare, & vereri ne & hæc simili calamitate aliqn̄ periret. Romæ gaudium ingens ortum, hac Scipionis victoria cognita: supplicationes, sacrificia dijs immortalibus facta sunt: ludi & certamina edita. Decem legati ex more in Aphricam missi, qui cum Scipione Aphricam prouinciam constituerent. his mandatū est, vt si quid superesset vrbis, disturbarent: quæ ciuitates Pœnorum rebus studuissent, earum oppida diruerēt: quæ pro Romanis stetissent, prę mijs agrisq; donarent. Quibus rebus perfectis, transportato exercitu Romā, permissu Senatus de Carthagine & Asdrubale triumphum egit, auro, statuis, omnibusq; monumentorum generibus ornatissimum: argenti quater millia, quadringenta & septuaginta millia pondo præ se eum tulisse, scribit Plin. lib. 33. Carthagine & Aphrica in ptātem redacta, Aphricani nomen sibi vendicauit.

Fuit huius Scipionis tanta sapientia & integritas, vt Masinissa moriens, filiorū curam ei commiserit. Nec minor fuit religionis in eo obseruatio. Scipio enim & Figulus Coss. ꝙ Augures iudicassent eos vitio creatos esse, magistratu se abdicauerunt.

Docuit libris sex optimam Reip. rationem: & perpaucis antę mortem diebus, triduum disseruit de Republica. Reliquit filium P.Scipionem Nasicam Serapionem, qui consul creatus est anno Vrbis 616. Factus deinde est Pontifex maximus.

Fertur de eo exemplum ꝯ lasciuiam & luxuriam. Cum enim censores theatrum lapideum in vrbe, ad Floraliū cęterorumq; ludorum spectacula locassent, id ne fieret, grauissima ōrone obstitit: persuasitq;, ne Græcam luxuriam humilibus patriæ moribus paterentur obrepere: inimicissimum hoc fore inquiēs bellatori populi ad nutriendā desidiam lasciuiamq; commentum. adeoq; authoritate sua mouit Senatum, vt nō solum vendi oīa theatro comparata iusserit, sed etiam subsellia, quibus ad breue horę spacium cōgestis in ludorum spectaculo iam vti ciuitas cęperat, poni intra vrbem, propiusve mille passus prohibuerit.

Q. FABIVS LABEO.

Fabiorū familia, vt suprà dixi, ampla & illustris fuit: multosq; insignes viros, qui summis in magr̃atu officiis prēfuerūt, produxit: veluti C.Fabium interregē, magistrū equitum, trib. mil. Cn. Fabium Buteonem prætorem, L.Fabium duumuirū, M.Fabium interregem, dictatorem, quæstorē, tribunum, triumuirum, M.Fabium Ambustum, interregem, cōsulem, magistrū equitum, trib. milit. M.Fabium Buteonē, ædilem cur. & prætorem, Q.Fabiū censorem, consulem, dictatorem, principem decemuirorum, Q.Fabium Ambustū, consulem, magistrum equitum, trib. milit. Q.Fabium Buteonem prætorem, triumuirū, quinqueuirū, Q.Fabium Cunctatorem augurem, pontificem maximū, Q.Fabiū Maximū augurem, pontificem, prętorem, Romanę ciuitatis principem, & nostrum Q.Fabium, qui primus Labeonis nomen in familiā intulit. Factus est primùm quæstor, cū L. Aurelio, anno Vrbis 558. Fuit ipsi eo anno magnum cum omnibus sacerdotibus certamē de pecunia in bellum collata, persoluenda. Liuius lib. 33.

Anno Vrbis 564. denuò prætor, classis præfectus in Cretā nauigauit, & cū Cydoniatę bellū aduersus Gortinios & Gnosios gererent, & captiuorum Romanorū atq; Italici gn̄is magnus numerus in seruitute esse diceret, imperauit: vt armis abstinerent, & captiuos reducerēt. Soli Gortinij ad quatuor millia reddiderūt: reliquos nihil mouit Fabij mādatum. Fuit hæc sola causa, vt Senatus triumphū naualē ei decerneret. Liuius lib. 37. & 38. Triumphatū est eo anno ter: bis de Antiocho rege a L. Aemilio Regillo, & L. Scipione Asiatico, & à Q.Fabio Labeone de Creta.

Anno Vrbis 569. cōsulatum petijt. verùm ab Appio Claudio, quantumuis oīum opinione destinatus esset, deiectus est. Liuius lib. 49. In insequentem tm̄ annum creatus Consul est, cū M.Claudio Marcello, & vterq; Ligures sortitus est. Marcellus tamen in Galliam aduersus Gallos Transalpinos, qui in Italiam transgressi, oppidum in agro Aquileiensi ædificabāt, Gallis ex prouincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit, literis ad Senatum missis, vt sibi liceret in Istriam legiones ducere. Id Senatui placuit. In Liguribus nihil memorabile à Q.Fabio gestum. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum causa redijt. Liuius lib. 49. Zonaras.

Anno Vrbis 571. triumuir factus, Saturniam coloniā ciuium Romanorum in agrum Caletianum deduxit. iugera in singulos data decem. Liuius lib. 39. in fine. Prorogatum est ei imperium in Liguribus, & M.Marcello in Gallia. Ligures sine prēlio in deditionem accepti.

Anno Vrbis 574. cùm pestilentia eius anni multos sacerdotes absumpsisset, & inter alios L.Valerius Flaccus pont. mortuus esset, in eius locum suffectus est Q.Fabius Labeo. Actus est eo pontifice census quinquagesimus: censa sunt ciuium capita CCLXXII. millia, CCXLIII.

Traditur de hoc Fabio: Cùm à Senatu arbiter datus esset Nolanis & Neapolitanis, qui de finibus certabant, & ad locum venissent, separatim cum vtrisq; loquutū, ne quid cupidè agerent, nec appeterent, atq; vt regredi quam progredi mallent. Id cùm vtriq; viri autoritate moti fecissent, aliquantum agri in medio relictū est. Itaq; illorum fines, sicuti ipsi dixerant, terminauit: in medio quod relictum erat, pop. Rom. adiudicauit. Cic. lib. 1. Offic.

Q. FABIVS PICTOR.

Fvit & hic ex Fabiorum familia. Duo verò cognomen Pictoris consequuti sunt, M.Fabius Pictor, qui flamen Quirinalis fuit, & mortuus est Anno Vrbis 587. & Q.Fabi⁹ Pictor sic dictus, ꝙ primus Romæ ædem Salutis pinxit. Plinius lib. 35. cap. 4. Cicero in Tuscul. 1.

Anno Vrbis 538. Delphos ad oraculum missus est. Præter cęteras clades quæ pp̄lo Romano illatæ erant, prodigium accessit. Duæ Vestales eo anno, Opimia atq; Floronia, stupri compertę, & altera sub terram, vt mos est, ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimetipsa mortē consciuerat. L.Cantilius scriba pontificum, qui cum Floronia stuprum fecerat, à Pont. Max. eousq; uirgis in comitio cęsus erat, ut inter verbera expiraret. Hoc nefas cū inter tot clades in prodigium versum esset, Decēuiri libros adire iussi sunt. Et Q.Fabius Pictor Delphos ad oraculū missus est, sciscitatum quib. precibus supplicationibusq; deos possent placare, & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalib. libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: īter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca, in foro Boario viui sub terra demissi sunt, in locum saxo cōseptum, ibi antè hostiis humanis minimè Romano sacro imbutū. Legatus à Delphis Romā rediēs, rn̄sum ex scripto recitauit (Diui quoq; in eo erāt, quibus quoq; modo supplicaretur) Tum si ita faxitis Romani, vestræ res meliores, facilioresq; erunt: magis ex sn̄ia Resp. vestra vobis procedet, victoriaq; duelli populi Romani erit. Pythio Apollini R. P. vestra bene gesta, seruataque, lucris meritis donum mittitote, deq; præda, manubiis, spolijsq; honorem habetote. Liuius lib. 33.

Anno Vrbis 565. flamen Quirinalis inauguratus est: & Prætor factus Sardiniam prouinciam nactus est. Prius quàm in prouinciam iret, certamen cū P.Licinio Pont. Max. habuit. Nam P.Licinius ne in Sardiniam proficisceretur, tenuit. & ī Senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum est, & imperia inhibita vltro citroque, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. Religio ad postremum vicit, & dicto audiens esse flamē Pontifici iussus, & mulctæ ex iussu populi remissæ: ira prouinciæ ereptæ prætorē magistratu abdicare se

re se conantem, patres autoritate sua deterruerunt, & vt ius inter peregrinos diceret, decreuerunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neq; enim multi milites legendi erant) perfectis, Coss. prętoresq; in prouincias proficiscuntur. Liuius lib. 37. Conscripsit Annales, in quibus cętera breuiter, sui verò temporis res gestas latius narrauit. Nunc circumferuntur eius fragmenta.

M. PORTIVS CATO.

Genus traxit Cato ex Tusculano. Antequā ad mlitiā & Rempub. se conferret, in agro paterno circa Gabinos vixit. Fuit specie subruffus, & glaucus, vt Poeta quidam de eo scribit:

> Portius hic mordax, glaucis subruffus ocellis,
> Plutonia moriens exulat arce miser.

Iuuenis statim se contulit ad ea exercitia, quibus maximū vitæ prēsidium, maximamq; sibi laudē & gloriā parari posse arbitrabatur. Orationem itaq; tāquam alteram personam, magno studio, magna cura cōponebat: quasi omnibus qui grauibus in reb. non per socordiam, sed cum dignitate versarētur, necessariū id instrumentum esset. Quare passim per vicos & castella se dicendo exercebat: quiq; sua indigebant opera, deerat nemini. Qua in re tantū valuit, vt primùm promptissimus disceptator, postea eloquentissimus orator iudicatus sit. Oēs præterea quibus cum viuebat, tantam in eo morum grauitatem & animi magnitudinem animaduertebant, vt magnis operibus magnificentissima quadā Rep. dignum arbitrarentur. Non solum. n. forensibus in causis ab opera mercenaria se liberauit: sed nec eā gloriā magnifacere visus est, quam ex huiusmodi contentionibus consequi posset. Longè verò magis cum adhuc esset adolescens, ex pugnis, quibus cū hoste magnū consereret, & bellicis artibus laudē sibi conciliare cupiēs, multis aduersis vulneribus cōfossum corpus habuit. Ipse enim se septem & decem annos natum, prima tum meruisse stipendia dicit, cùm Hannibal secundis prælijs vsus incendebat Italiam. Inter dimicandū aūt talem se prēstitit, vt manu quidem pugnator egregius, in stataria verò pugna immobilis ac cōstans: oculis, fronte, vultu terribilis, verbis minax esset, asperitate propterea vocis vtebatur, cum & sibi rectè suasisset, & cæteros admoneret: plerumq; huiusmodi res hostibus maiorem terrorē inferre, q̃ enses. Cùm iter faceret, ipsemet arma, vno subsequente ministro, ferebat, qui secum ea quæ vitæ necessaria erant comportaret. Huic vel prandium vel cœnam ministranti, nunquam Catonem succensuisse, aut maledixisse, quin eū plurimū iuuisse, & vnà minima quoq; parasse, si quando a militia vacatio illi libera esset data, proditū est. In exercitu ferè semper aqua vtebatur. Quòd si quando vehemēti calore percitus sitiret, aceto frequenter hausto sitim sedare: vel si quando vires pristinas desiderasset, vegetandi corporis causa leuiusculi nonnihil vini delibare consueuerat.

Penes agrum suum, ciuis M.'Curtij villa fuit, qui tertiùm triūphauit. Hanc cùm sæpenumero peteret, & tenuitatē agelli & domicilij frugalitatem contemplaretur, cœpit eum illius viri cogitatio: qui tametsi princeps inter Romanos esset, & ferocissimas gentes subegisset, Pyrrhumq; de possessione Italiæ eiecisset, agellū tm̄ hunc foderet, & post tres honestissimos triumphos ædiculā hanc incoleret. Et ꝙ is, cum eum ad focum sedentem, & rapas coquentem legati Samnitium offendissent, ac magnū auri pondus obtulissent: id quamprimùm repudiasset, inquiens illis auro minimè opus esse, quibus cœna huiuscemodi satis esset, quiq; aurū habentes vincere longè pulchrius q̃ aurum habere iudicarent. Hęc secum animo versans Cato, discedebat domum suam, vbi agros, seruos, & vitæ formulam diligenter intuens, in opere faciundo studiosior erat, & luxum etiam atq; etiam omni ex parte circumcidebat, veteris disciplinæ recordans. Cùm enim adhuc admodū adolescens, sub Fab. Max. qui Tarētū recepit, militaret: Nearcho Pythagoreo philosopho & hospite familiariter vsus est, a quo & cōplura accepit quæ a Platone vsurpabantur: qui voluptatē maximam malorū escā appellabat: & primariā aīo nostro calamitatē accedere, cū corpori cōiungitur: deputationem aūt, & dissolutionem assequi, cùm cogitationes eam a corporis cupiditatibus separant atq; disiungunt. His ab ipso planè perceptis, Cato longè magis frugalitatem ac continentiam animo complexus est.

Eum serò Græcas literas perdidicisse, pleriq; authores sunt. In summa enim senectute Græcos libros in manū sumēs, breues ex Thucydide cōmentariolos, plures autem ex Demosthene confecit: quos in causis orandis magno eo vsui fuisse ꝯstat. Scripta quoque sua Græcis & sententiis & historiis distincta frequenter exornauit, ac pleraq; grauiter & sapiēter ad verbū è Græco in Latinū traduxit. Et quia eloquentia plurimùm poterat, vulgò Romanus Demosthenes dicebatur. In victu ac vestitu fuit frugalissimus nūquā veste maiore centū drachmarū sumptu, vsum se fuisse refert. Consul & Imperator eodē vino, quo & operarii vtebantur, ꝯtentus fuit. Pulmentum ad cenā assibus triginta comparare solebat.

Cum Babylonia supellex hæreditatis iure fortunatis suis accessisset, vt quamprimùm venūdaretur curauit. Nullam eius villā tectorium habuisse, nec vllum mancipium vltra mille quingentas drachmas emisse dicit: quasi nō delicatis & formosis, sed colonis & robustis, & stabularijs & bubulcis sibi opus esset: quos deinde senectute confectos, non pasci, sed inutiles vēdi debere iudicauit.

Præterea nihil benè constare, quod superfluum esset: adeoque quocunque non esset opus, id etiam minimo si redimi posset, nimium esse adseuerabat. Pascuum & seminarium agrum, quàm floreum & irriguum, maluit.

In oratione verò Cato grauis & sapiens habebatur: qui si exterius in congressu spectaretur, nullius dignitatis imaginē, sed Satyricum carpendi studium præ se ferebat: sin interius, seriis & dignitate rerū refertus erat, vt iis quibus cum loquerēt, lachrymas mouere, & animum trahere quò vellet, posset. Referuntur aliquot eius sermones, ex quibus cognosci hæc facilè possunt. Solet eīm oratio mentis esse character: & apertius ex sermonibus, q̃ lineamentis, animi cognoscuntur. Cùm populum Romanum importunè tumultuantem, à partiendo ac diuidēdo frumento auertere statuisset, hunc in modum orsus est: Difficile quidem est, Quirites, ad carentem auribus ventrē verba facere. Ciuitatis rursus mores increpans, dixit: Laboriosum est illam Rempub. saluam fore, vbi pisciculus pluris q̃ bos venit. Romanos etiam multis pecudibus conferre solebat: nam & illæ singulę nemini obtemperant, vniuersæ autem gregis principem sequūtur. Sic & vos, inquit, ab iis quos priuatim nequaquam consiliarios habere velletis, hic frequentes coacti, agi æquo animo permittitis.

De vxoria potestate sic loquutus dicit: Omnes homines vxoribus imperant, nos omnibus hominibus, nobis autem vxores. Quod a Themistocle desumpsit: nam cum sibi filius matris intercessione pleraq; iuberet: O vxor, inquit, Athenienses Græcis imperant, ego Atheniēsibus, tu mihi, tibi filius. Populum Romanū Cato non modò purpuræ, sed studijs atq; exercitationibus magistratus contulit. Quemadmodum enim tinctores, eū maxime inducunt colorem, quo maxime delectari mortales intuentur: sic adolescentes ea magno studio discunt, & consequi cupiūt, q̃ vos honore & laude digna iudicatis. Exhortabatur eos, vt si quidē virtute & moderatione magni facti essent, ne ad deteriora se cōuerterent: sin incontinentia ac improbitate amplitudinem essent ꝯsequuti, ad meliora se conferrent. Qui summa cura ac diligentia magistratus sæpe ambirent, eos velut ignaros viæ, dicere solebat: Ne errarent, lictores quibus cū incederent, semper quæritare. Ciues grauiter increpabat, qui eosdem frequenter publicis muneribus præficerent. Sic enim, ait, vel non multi principatum facere videmini: vel non multos, qui principatu digni sunt, existimatis. Ex inimicis, cùm quispiā turpiter ac ignominiose viueret: Huius mater, inquit, cum deos immortales precatur, vt hic sibi vita functæ superstes sit, execrari, nō orare se putat. Paternum quidā fundum maritimum venundederat, quo facto, Cato magis atq; magis se mirari simulauit, ꝙ longè amplius ipse, q̃ mare, potuisset. Nam quæ vix pontus alluebat, iste facile absorbuit. Cùm Eumenes rex Romam venisset, ac a Senatu comiter & honorificētissime susceptus esset, & clarissimorum circa eum ciuium frequētia certatim versarēt: Cato non obscure tm̄ erga regem studium suspectum habens, eum declinabat. Dehinc cum ipsi diceretur, Eumenem frugi virum amicissimo animo in Rempub. Romanam esse: Esto, inquit, cæterùm hæc ipsa belua, Rex & carniuora est. Neminem ex regibus qui beati reputantur, inuenies, quē Epaminondæ, Pericli, Themistocli, M. Curtio, & Hamilcari cognomēto Barchæ, optimo iure conferre possis. Inimicos inuidia sibi effectos dictitabat, quia quotidie noctu exurgens, rei suæ familiaris rationes negligeret, vt reipub. dignitati ac commodis, omni cura violentiaq; consuleret. Dicere quoq; solebat, se gratia q̃ ex bene factis expectaret, priuari malle, q̃ pœnam non dare, quę ex malefactis sibi deberetur. Omnibus qui ex beneficio destitissent, se dūtaxat excepto, facile ignoscendum esse iudicabat.

Posteaquam tres in Bithyniā legati Romæ delecti erant, quorū vnus podagra, alter capite vulneribus confosso, tertius vecordia laborare videbatur, ridens Cato: Populus Romanus, inquit, legationem emittit, quæ nec pedes, nec caput, nec cor habet.

Scipio Polybii gratia, super iis qui ex Achaia relegati fuerant, cūm Catone collocutus est. Postea cum multus sermo de illorū reditu in Senatu haberetur, & alii quidem reditum in patriā ipsis decernerent, alii verò accuratius q̃ par erat contradicerent, hunc in modum Cato disseruit: Quasi nil habeamus quod dignū factu sit, vniuersum diem de Græculis senibus altercando cōsumimus: ac si multū intersit, vtrū penes nos, an in Achaia sepeliātur. Quibus simulac ex Senatusconsulto domū reuerti cōcessum est, Polybius in Senatum introduci moliebatur, vt exulibus illis qui grauissimi ordinis decreto in patriam redibant, pristinos honores & magistratus restitueret. Qua de re cum Catonis sententiam rogaret, subridens Cato respōdit: Polybium, quemadmodū Vlyssem in spelūcā Cyclopis, redire velle, vt pileū & cingulū quæ illic oblitus erat, repeteret. Affirmabat præterea, stultos prudentibus viris maiori emolumento esse, quàm prudentes stultis: nam qui prudentia valent, illorum errata facile deprehēdere, ac vitare: stultos verò quæ a prudentibus recte facta sunt, imitari non posse. Se quoq; longe plus adolescentibus delectari, quorum vultus rubore prius quàm pallore perfunderetur. Eo milite sibi opus nō esse, qui inter eundum manus, inter confligendū pedes agitaret: quiq; stertendo, quàm hostibus inclamando, longius sentiretur. Cum

in pinguem aliquem acerbè maledictis inueheretur, Quibus in rebus huiuscemodi corpus ciuitati fructuosum ac cōmodū esset, rogabat, cuius inter guttur & inguen cuncta sub ventris ditione posita forent. Libidinoso cuidā, inter familiares suos esse cupienti, concessurum se negauit: qm̄ cum eo viuere non posset, qui melius ac subtilius palato, quàm corde sentiret. Animum eius qui amoribus teneretur, in alieno corpore viuere dicebat.

Tribus item in rebus, per oēs vitæ suæ partes, pnīam egisse se dicebat. Primū, si mulieri quicquā arcanum aliqn̄ credidisset. Secundo, si aliquo naui trāsisset, quò pedestri itinere sibi proficisci licuisset. Tertium, si qua dies ei per incuriam inanis effluxisset.

Deprauatum quoq; qn̄q; senem conspicatus: Te magnopere, inquit, rogo, vt cum pleraq; turpia senectutem circumueniāt, des operam, ne te autore malignitatis accessio fiat.

Ad Tribunum plebis, qui in suspicionem veneficij venerat, iniquam legem ferentem: Adolescens, ait, nondum scio vtrum haurire quod misces, an approbare quod scribis, deterius sit.

Cato cuiuspiā, q multis intēperantiæ, ac impotentiæ notis iniustus erat, probris vexatus: Impar mihi tecū, ait, certandi conditio est. Nā vt & male audire, & maledicere tibi facillimū simul, ac prōptissimū ē: sic mihi maledicere insuaue, & male audire insuetū est.

Res eius bello gestæ, multæ præclarè recensentur a Plutarcho in vita eius. Postquam enim sub M. Cornelio Cethego & P. Sempronio quæstor fuisset, anno Vrbis 550. Consul deinde designatus est cum Valerio Flacco, & citeriorem Hispaniam sortitus est. Quid in consulatu gesserit, recitat Liuius lib. 4. Dec. 4. & Plutarch. in vita eius, vbi singulare moderationis, ac abstinentiæ exemplū de Catone recenset. Ex captiuis enim hostium rebus, præter cibū & potum nihil retinuit. Neq; seipsum modò, sed etiam ministros suos ab omni prædæ noxa liberos seruabat.

Deinde cum Mālio Attilio tribunus militum, aduersus Antiochū Græciæ regē, factus est. Domum reuersus, censurā petiuit: verū in petitione cēsuræ, nobilissimi & primores patrū Catoni obstiterunt. Patricij quidē inuidia stimulati, cū hoc pacto nobilitati maximè detractum iri putarēt, si ignobili loco nati quamprimū summū honoris gradum obtinerent, tum ēt vehementer cōmouebantur: quib. ex multorum malefactorum cōscientia, & prisci moris transgressione, viri austeritas terrori erat: quam difficilem & inexorabilem fore sibi persuadebāt, si cēsorij muneris ius & authoritas ipsi accederet. Idcirco studiis partiū ex composito paratis, septem candidati in campū deducti, cū Catone magna contētione petierunt: hi quidē bona spe multitudinē colere, vt q mollē & voluptuosum iam magistratum expeteret: ꝯ Cato aliam petēdi rōnem ingredi, nullam facilitatis, aut comitatis significationē præ se ferre: verùm potius ex suggestu in improbos minitabundus, apertè & palam testari, ciuitati maxima expiatione opus esse. Hunc in modū populum rogare, vt si prudentes essent, non blandissimum, ac asperrimum medicum deligerent. se quidē illū esse: alterū verò ex patriciis Valeriū Flaccū, quo vno collega delicias, atq; molliciem velut hydrā exscindens, atq; ꝯcremana, vt opinio sua ferebat, operæpreciũ quid facturus erat. Cum cæteris verò sibi minimè liberum fore, pro dignitate Reipu. administrare: qm̄ optimos præceptores formidarent. Qua quidē in re populus Romanus, magnis sanè principibus dignus, sic excelso animo fuit, vt nec rigidos, nec elatos Catonis mores eximesceret: verùm cæteris omnibus popularibus, & qui cuncta ad gratiam facturi videbātur, repulsis, cum Catone Flaccum censorem designarit: cui non velut candidato, sed iam principi & imperitanti paruit.

Reliquit filios duos: quorum priorē Pomponius in numerum iurisprudentiū refert. Hunc Cato ipse pater instituit, ipse leges docuit: ipse exercēdi corporis magister, non modò iaculandi, tractādi arma, equitandi, sed ēt pugna dimicandi, & calorē & frigus tolerandi, ac rabidos gurgites & asperrimos fluuios transeundi, artes edocuit. Ipse ēt propria manu historias maiusculis literis exarasse testatur, vt domi maiorum virtutis exemplo filiolo vsui & adiumento forēt. A verborū turpitudine, præsente puero, sic temperauit, quasi Vestalibus virginibus arbitris loquuturus esset. nec cū eo vnquam latuit: id quod a priscis Romanis factitari est solitum. Generos. n. cum soceris balneum ingredi, vitio dabant: qm̄ membrorum nudationem inspectantibus illis, cum decore fieri non posse iudicarent. Postea cū à Græcis Romani nudari didicissent: ipsi subinde Græcos, vt id cum vxoribus vsurparent, docuerunt. Omnia igitur quæ ad ingenium & insolertiam pertinerēt, Cato, qui filium perinde ac pulcherrimū quoddam opus ad virtutē formabat & effingebat, ex snīa perfecit. Cū verò corpus natura mollius q̄ vt laboribus sufficere posset, appareret, strictè ac castigatè leges viuendi ei remisit. Filius itaq; etsi natura talis esset, studio tn̄, & industria adeò in re militari strenuus fuit, vt in ea pugna qua P. Aemilij auspiciis aduersus Persea dimicatum est, maxima cū laude certauerit: vbi, cum ictu pugio reiectus ob sudorem manu excidisset, mœrore adfectus, ad familiares & contubernales conuersus, atq; inclamitans, cum eis in cōfertissimos hostes se coniecit. Tum magna dimicatione, magna vi nudato loco, inter armorū & cadauerum, quę vtrinq; ceciderant aceruum, gladium vix inuenit, non sine magna P. Aemilij admiratione.

Illud ꝑterea qđ ad rē militarē attinet, de eo tradiť. Cū in exercitu Popilij Imp. hic filius Catonis tyro militaret, visumq; Popilio esset, legionē, ī qua Cato militabat, dimittere, eū inter alios exaurorauit. Sed cū is amore pugnandi in exercitu remāsisset, scripsit ad Popilium Cato pater, vt si filium suum pateretur in exercitu remanere, secundo obligaret eū militiæ sacro: quia priore remisso, cū hostibus iure pugnare non posset. Scripsit præterea ad filiū, se audisse eum missum factum esse a Coss. cū in Macedonia bello Persico miles esset: monebat igitur, vt caueret, ne præliū iniret. Negabat enim ius esse, qui miles non sit, pugnare cū hoste. Adeò summa erat populi Romani obseruatio in bello mouendo.

Post aliquot annos filius designatus est Prætor. Reliquit & hic filium, qui non leuis orator fuit, multasq; orationes ad exemplū aui scripsit. Qui quoq; clariss. ac potentiss. Coss. cum Q. Martio rege in Africam profectus, & ibi extinctus est.

Scripsit filius Catonis senioris multos egregios libros de Iuris sciētia, vt refert Cic. in Orat. & extat hodie in lib. Pandectarū Regula Catoniana, ad legata pertinens, & de Diuidendis stipulationibus subtilis doctrina, aliæq; aliquot eius sententiæ. Traditur de hoc filio insigne exemplum reuerētiæ in patre. Cum enim Cato senior vxorem primā amisisset, & filio vxorem tradidisset Pauli Aemilij filiam, Scipionis sororem: ipse cuiusdam coloni sui cliētisq; filiæ coitu, q̄ ad eum ventitabat, vtebatur, id facilè per angustias domus pceptum est. Filius cum mulierculam impudentius, ac tumultuosius ad patris thalamum pròfectam intellexisset, verbum nullū fecit: sed quasi rei turpitudine affectus, grauius in eam oculos coniecit. Qđ simulac cognouit pater, nulla ex parte questus, vultu ac fronte nullum vestigium doloris expressit. Cæterū cùm ex amore, grege amicorum stipatus in forum descenderet, à Salonio scriba, qui cùm cæteris cum domo deducabat, magna voce accito, sciscitatus est, vtrum filiolā marito collocasset? Quo, nihil adhuc actum esse, nec se nisi ex consilio ipsius facturum, respōdente: Videor, inquit, idoneū tibi generū inuenisse: cuius nisi grandiorē ętatem repudies, cætera, vt spero, facilè probabis. Tum Salonius Catonem cohortatus est, quo puellæ cogitationē susciperet, & arbitratu suo collocaret: quæ in clientelā ipsius recepta, gratia, fide, opera ipsius indigebat. Nihil tardius Cato, se eam sibi cōiugē expetere indicauit. Quocirca Salonius non minus primū obstupuit, q̄ postea lætatus est. Catonis. n. ętas annis iam grauis, & familiæ dignitas, quæ consulares ac triumphales imagines præferret, à puellæ suæ nuptiis aliena videbātur. Verùm Catonem seriò locutum perspiciens, libenter ei filiam despondit. Deinde in forum procedentes, mox sponsalia ritè fecerunt. Hæc res vbi ad Catonem filium perlata est, accersitis socijs patrem conuenit: rogauitq;, num qua in re offensus, indignabundus sibi nouercam induxisset? Cui Cato: Meliora dic, inqt, fili carissime. Omnia sane tua, iucunditate me quadam afficiunt: & quod tibi succenseam nihil est: sed huius rei consilium cępi, cum multos mihi quidem natos, patriæ verò tibi persimiles ciues relinquere cuperem.

De Catone Liuius lib. 39. sic loqtur. In hoc viro tāta vis animi ingenijq; fuit, vt quocūq; loco natus esset, fortunā sibi ipse facturus fuisse videreť. nulla ars neq; priuatæ, neq; publicę rei gerendæ ei defuit. Vrbanas, rusticasq; res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquētia, alios gloria militaris euexit: huic versatile īgeniū sic pariter ad oīa fuit, vt natū ad id vnū diceres, quodcūq; ageret. in bello manu fortissimus, multisq; insignib. clarus pugnis: idē posteaq̄ ad magnos honores peruenit, summus Imperator. idē in pace, si ius cōsuleres, peritissimus: si cā orāda esset, eloquētissimus. nec is tn̄, cuius lingua viuo eo viguerit, monumentū eloquētiæ nullū extet: viuit imò, vigetq; eloquētia eius, sacrata scriptis oīs gn̄is. Orationes & pro se multæ, & pro aliis, & in alios. Nā non solū accusando, sed ēt cām dicendo fatigauit inimicos. Simultates nimio plures & exercuerūt eum, & ipse exercuit eas. nec facile dixeris, vtrū magis pręsserit eū nobilitas, an ille agitauerit nobilitatē. Asperi proculdubio animi, & linguæ acerbæ & immodice liberę fuit: sed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocētiæ, contemptor gratiæ, diuitiarum: in parsimonia, in patientia laboris periculiq; ferrei prope corporis animiq;, quē ne senectus quidem, quæ soluit omnia, fregerit: qui sextū & octogesimum annum agens, cām dixerit, ipse pro se orauerit, scripseritq;: octogesimo anno S. Galbam adduxerit in iudiciū. Reliqua, quæ ad eius familiam pertinent, tradit Gell. lib. 13. cap. 18.

M. PORTIVS CATO. M. F.

CAto senior duos reliqt filios, ex duab. nuptiis. Primus ꝑtor designatus, viuo pr̄e mortuus ē: & Iuris peritissimus habitus, scripsit multos ad ius ciuile libros. Gel. lib. 13. c. 18. ex quib. senior Cato multa sibi vindicauit, attestante Pomponio. Creditur eius esse regula Catoniana, vt legatum quod non valeret, si testi facti tpe testator decessisset, qn̄cunq; is decedat, non valeat. Extat præterea eius de diuiduis & indiuiduis stipulationibus disputatio. l. 4. D. de verb. oblig. Citatur à Iustiniano lib. 1. Instit. tit. de adopt. & à Paulo. l. 44. D. sol. mat. Vlp. l. 10. D. de ædil. edicto. Celso. 18. D. de verbor. sign. Posterior Stoicæ sectæ addictus fuit, & Vticæ periit, vnde Vticensis dictus. Multa de vtroq; vide apud Plutarchum, in vita vtriusque Catonis.

M. MANILIVS.

MAnliorum familia īter patricias oēs vna eminuit, extititq; in primis, tum pp magratus, quos decimo inde ab eiectis regibus anno gesserūt: tum quoq; pp multa præclara erga Rēpub. bello paceq; præstita studia. Primus in hac familia consulatū gessit M. Manlius Tullius, Anno Vrbis 254. Hūc insequuti sunt multi alij: Cn. Manlius, cū M. Fabio consul Anno Vrbis 274. C. Manlius, cum L. Furio consul Anno Vrbis 280. & prætor: M. Manlius interrex, & qui plebem in pr̄es concitauit, ac ob seditionem de saxo Tarpeio deiectus est, Anno Vrbis 371. A. & T. Manlius, M. fratres, quorum ille Cōsul fuit, decemuir, Romanorum ad Apollinem legatus, tribunus militum, triūuir: P. Manlius dictator: T. Mālius, cui torquis hosti Gallo detractus, Torquati nomē dedit, Anno Vrbis 394. qui dein. le cōsulatum gessit, dictator, ciuitatis princeps, Pont. Max. factus est: & qui de filio, ꝙ ꝯ imperium consulare, & maiestatem p̄riam, aduersus edictum extra ordinē pugnasset, capitale supplicium sumpsit, Anno Vrbis 415. L. Mālius, Torquatus, legatus, pontifex, & ludorū faciendorum causa dictator: L. Manlius Volso, prætor, & consul: P. Manlius Volso, prætor & dictator: L. Manlius Acidinus, consul, prętor, triumuir, Scipionis in Hispania successor: L. Manlius Capitolinus: Cn. Manlius Volso, ædilis, tribunus, consul: & noster M. Manlius, qui à Torquato originem duxit, vnde M. Manlius Torquatus dicitur.

Factus est Cōsul Anno Vrbis 604. Cassiodorus, Cicero in Lucullo. olle gam habuit L. Marcium: Appianus in Libyco, Cēsorinus de die Natali. Vtriq; Aphrica prouincia decreta est. His Cōsulibus, Prusias rex Bithyniæ à Nicomede filio, adiuuāte Attalo rege Pergami, occisus est. Cùm legatos ad pacē faciendā, inter Nicomedem & pr̄em Prusiā, Romani misissent, & vnus ex ijs caput multis cicatricib. fartum haberet, alter pedibus æger esset, tertius socors habebať: Cato dixit, eam legationē nec caput, nec pedes, nec cor habere. Appianus. Sub hoc M. Manilio cōsule ortum est bellum Punicum tertium, quod paulo pòst Carthagini excidiū attulit. Quia verò in hac ipsa Carthaginis euersione insigne exēplum inconstantiæ rerum humanarum cōspiciť, & initia quoq; huius belli a M. Manlio posita sunt, & collocata, breuiter historiam huius tertij Punici belli & excidii Carthaginensis referam.

RES EIVS BELLO GESTAE, ET CAVsa ac euentus tertij Punici belli.

Anno Vrbis 600. Q. Fuluio & T. Annio Cōsulibus, legati Carthaginem, ad disceptandum de agro inter Masinisā & Carthaginenses ꝯtrouerso missi, inter quos fuit M. Cato, Carthagine vim ingentem naualis materiæ se deprehendisse renūciarunt, quę vniuersum Senatum valde cōmouerunt. Sequenti itaq; anno, cùm in finibus Carthaginensium maximus Numidarū exercitus, Archobarzane duce, Syphacis nepote, dicereť esse: M. Cato suasit, ut Carthaginēsibus, qui exercitum specie ꝯ Massanisam regem, sed reuera ꝯ Romanos accitum, in finibus haberent, bellum indiceret. Contradicente P. Cornelio Nasica, placuit legatos mitti Carthaginē, qui specularenť quid agerent. Castigato Senatu Carthaginensium, ꝙ ꝯ fœdus exercitum & nauales materias hērent, pacem inter eos & Massanisam facere voluerūt: Massanisa agro, de quo lis erat, cedēte. Sed Gisgo Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magr̄atu erat, cùm Senatus pariturum se iudicio legatorum dixisset, ita bellum aduersus Romanos suadendo concitauit, vt legatos quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nūciantes, infestum iā Senatum Carthaginensibus, infestiorem fecerūt. Lucullo aūt & Albino cōsulibus, Gulussa Massanisæ filius denunciauit Carthagine delectus agi, classem cōparari, & haud dubium bellum strui. Cum Cato suaderet, vt ijs bellum indiceretur: Nasica dicente, nihil temerè faciūdum: placuit decē mitti legatos exploratum. Acilio aūt & Quinctio consulibus, cū legati ex Aphrica cum Carthaginensium oratoribus & Gulussa rediissent, dicerentq; se & exercitum & classem Carthagine deprehēdisse: perrogari sn̄ias placuit, Catone & aliis principib. Senatus suadētibus, vt in Aphricā confestim transportareť exercitus: ꝙ Nasica dicebat nondum iustam sibi cām bellandi videri, placuit ut bello abstinerent, si Carthaginēses classem exussissent, & exercitum dimisissent. Sin minus, ꝓximi Cōsules de bello Punico referrēt. Quo factum est, vt Cato sic loquať apud Ciceronē, illo anno: Ego Senatui quæ sunt gerenda ꝑscribo, & qūo Carthagini malè iamdiu cogitanti bellū inferať, multò ante denuncio. Martio autē & Manilio cōsulibus, inter Catonem & Nasicā variis certatum est sententijs: Catone suadēte bellum, vt tollereť Carthago: Nasica dissuadente. placuit tn̄, & ꝙ ꝯ fœdus naues haberent, & extra fines exercitū eduxissent: quodq; socio Massanisę arma intulissent: & ꝙ filium eius Gulussam, qui cū legatis Romanis erat, in oppidum non recepissent, bellū ijs indici. Consulib. ambobus Aphrica prouincia decreta, & vt bellū cum Carthaginensibus gererent, atque Carthaginem excinderēt: quorum Manilius pedestribus copijs, Cēsorinus classi præfectus est. Prius quàm vllæ copiæ in naues imponerenť. Vticenses legati Romā venerunt, se suaq; oīa dedētes. Ea legatio velut maximū belli omen, grata patribus, acerba Carthaginensibus fuit. Legati triginta Romā venerūt, per quos Carthaginenses se debebant. Catonis sententia peruicit, vt decreto perstareť, & vt Cōsules quàm primùm proficiscerenť ad bellum. Peractis itaq; vsitatis sacris, è Sicilia soluentes, Vticam versus nauigant, quinq; remes quinquaginta, sexquiremes centum vna. Has onerariæ & rostratæ naues quàm plurimæ sequebanť, quæ octoginta millia peditum, equitū quatuor millia, ex habitis vndecunque delectib. secum uehebāt, cùm oēs fermè ciues, oēs socii, veluti ad insignem quandā militiā & speratā victoriam vltro accederent. Quibus reb. territi Carthaginenses, ad Cōsules legatos mittunt. Consules in edito quodā loco consedere, ducibus ac tribunis eos circumstantibus. quos vniuersus deinde exercitus longo ordine insignibus obibat armis: vexilla recta stetere, vt coram legati multitudinē copiarum intuerenť. Postremò Consules indicto ꝑ tubas silentio, accedere legatos ꝑ tubicinē iussere. Illi ꝑ ingentia profecti agmina, neutiquā ad Cōsulū tribunal admissi sūt: sed eo tabernaculo, qđ ī medio sitū erat, perstitere, inde si qd vellent, iussi fari. Miserabili & lōga id fecere oĩone. Consules primū arma tradere, classemq; cōburere: mox eos iussa diligentissimè facientes, procul à mari passuum decē millib. cōsidere vrbe relicta iubent. Iis imperatis, quippe quę crudelissima essent, Carthaginēses incensi, cū oīno aut vrbē defendere, aut vnà cū ea pugnādo cadere statuissent, apparanť ad bellū. Itaq; protinus & Asdrubalē toti bello, imperioq; præficiunt: & nō ferrea solū & ænea arma, sed ēt ea deficiente materia, aurea atq; argentea faciunt. Cùm ergo Carthaginēsiū hoc loco res essent, magnaq; in ipsa vrbe trepidatio versareť, tum Consules, vrbem ipsam, ꝙ infirmis adhuc Pœnorum opibus ea se facilius potituros esse sperarent, oī conatu extēplò oppugnare aggressi sunt. Verùm cum re sæpius tētata, nihil adhuc efficere potuissent, tandē cōmodissimū rati futurum, si ꝑ quandā murorum partē, quæ paulò antè deiecta, nondū probè fuerat restituta, inuaderet, ea oīno ex improuiso irrūpere constituerāt. At verò Scipio Aemilianus, qui tribunus militum M. Manilio ad quartā legionē venerat, cùm Pœnos cognito Cōsulū cōsilio, suos ita disposuisse audissent, ut alii armati Romanorū impetum sustinerēt, alii inermes ligna & lapides in eos ingrediētes ex loco superiore conijcerent: maximū, qđ Romanis militib. imminere periculū prouidebat, sibi esse propulsandum cēsuit. Itaq; cum cohortes suas in plures partes distribuisset, easq; non procul à muris ex interuallo cōstituisset, datis mādatis effecit, vt non eos solùm qui in vrbem irrumpere, sed illos ēt qui lacessentibus instare hostib. cuperēt, à certamine cohiberet. Ad hæc verò, cū Censorini discessū, qui Romā comitiorum causa decesserat, maioribus animis Pœni sumptis, summa vi ex vrbe silētio noctis egressi, castra Romanorū infesta redderent; Scipio è portis castrorū egressus, iis quæ longius à prelio aberāt, cùm impetum in Carthaginēses fecisset, eos tum repētina eruptione adeò exterruit, vt extemplò castra Romanorum reliquerint, & ītra mœnia se receperint. Paucis ēt pòst diebus, cum Carthaginēses Romanarum nauium præsidium inuasissent, simulq; ciues in vrbe ad arma ꝯclamauissent: Scipio, Manilio se, ꝙ clamoris cām ignoraret, castris tenēte, magno aīo trepidātes cohortes suas educit: tum quosdā eum accensis, facibus pręire iubet, nō vt ꝑ noctē acie dimicaret, sed vt illis tumultuosius oīa peruagantib. maioris spēm multitudinis offerret, atq; terrorē hostib. incuteret. Quo facto hostes perterriti, statim nauiū oppugnatione omissa, in vrbē refugerūt. Interea M. Manilius castra ꝯ Asdrubalē mouere cùm statuisset (is tū ad Nepherim vrbē cum exercitu erat) peregrè id Scipio patiebať. Videbať eīn Imperatori, ꝑ angusta ac difficilia quædā loca exercitum esse ducendum. Cùm autē promotis copiis, ad ipsa Asdrubalis castra ꝑ tria ferè stadia ꝑuenissent, ac flumē quoddā traiiciēdum esset, de receptu suorum cogitās, se anxio esse aīo dixit. Ea verò res sollicitū Scipionē habebat, ꝙ alio tpe atq; alio ordine in Asdrubalē mouēdum fuisse cēsebat. tribunis aūt reliquis repugnātibus, minimeq; vicino iā hosti cedēdum arbitrantibus, ne si pedē referrent, ab hostib. quasi metu fugientes, à tergo inuaderenť: monuit Cōsulē Scipio, vt se saltē ante fluuiū ualli ꝑsidio cōmuniret: quo se, si fortè pellereť, recipere statim ac sine periculo posset. Quod ꝯsiliū ita ab illis irrisum est, vt quidā ēt ex iis gladiū se abiecturū esse diceret, si Scipio, non Manilius imperaret. Eorū ergo auctoritatē sequutus Manilius, fluuiū traijcere statuit. Quo facto, repētè cum occurrente sibi Asdrubale ad manus venit. Asdrubal aūt, postquā vario vtrinq; prelio dimicatum est, suas in castra copias, vbi a Romanis legionibus nihil accipere detrimenti poterat, sibi reducendas, nullamq; Romanis copiā dandam esse pugnæ putauit: ratus, id quod res monebat, Romanos inopia cōmeatus ex ijs locis mouere se coactos, sibi in ipso flumine traiiciendo occasionē ad eos adoriendos vel maximam daturos. Itaq; obseruato diligenter eo tpe, quo ipsi pedem referentes in ipso tranādo flumine impediti essent, atq; ordines propter angustias vadorū interrupissent, eductis copiis, vndiq; eos incautos inuadit, eosdemque secū dimicare vel iniquissimo loco compellit. Scipio aūt, cū rem Romanā in summo discrimine versari videret, haud sibi moram interponendā, ad suos quoquo modo posset subleuandos, ratus, satis, vt in re trepida potuit, salutare consilium cępit: ad trecentos equites, quos secum habebat, aliis quos maximè potuit conuocatis, omnes in duas partes distribuit, mādauitq; vt alii iacula, sagit-

tasq; in hostes conijcerent: alii interim iis qui defessi iaculādo essent, recētes integriq; succederēt: ita orbe quasi quodam mutua pugnantiū cōmutatione prçlio certaretur: ipse ad eos cū adequitans, oēm pugnā fortitudine atq; cōsilio sustinebat. Cùm iussa diligentissimè fortissimeq; ab oibus fierent, grauiusq; premi iā Asdrubal videret, eos qui flumē transibant, relinquere coactus, se totū in Scipionē cōuertit. Ita illis cōmodè fluminis traijciendi spaciū datū est. Scipio pòst, se fortissimè ab Asdrubalis impetu liberauit. In ea pugna multi Romani desiderati sunt: inter quos tres potissimùm tribuni, ex iis quib. prçliū maximè committi placuerat, ceciderunt. Interea Romanis, postquàm in castra peruētū est, cohortes octo, quæ se à flumine prçlii eius initio, in editū collem quendā subduxerant, ab Asdrubale obsideri, magnoq; in periculo positas esse renunciatū est. Oibus eo nuncio grauissimè perturbatis, cùm quidnā opus facto esset cōsultaret, ceteri quidē deserēdos eos, nec paucorū cōseruandorū grā plurimos tantis periculis obiiciēdos cēsebant. At Scipio monens, in suscipiēdis prudentia, in adeundis periculis animi magnitudine opus esse: se quidē nunquam passurū esse dixit, viros fortes subsidii inopia in manus hostiū peruenire: sed semetipsum ad eos eximendos obsidione, si posset, aduolaturū. quare paucis equitib. delectis, & cōmeatu paucorū dierū sumpto, pollicitus se aut victorē in castra reuersurū, aut pugnādo vnà cū ceteris periturū, ad hostes cōtendit. Cùm autē in collem eū in quo cohortes obsidebantur, peruenisset, eliui summa cōtento cursu superat: sic, vt tantùmodo vallis inter se & hostes intercederet. Inde oïa cōtēplatus, in Pœnos, qui iā acritus Romanos obsidione vrgebant, diuersis è partib. impetu facit. Ij cùm se repentè vndiq; circūuentos viderent, fuga salutē petere pçtenderunt. Eos fugientes Scipio, suos lōgius psequi vetuit: & qp se equitū numero inferiorē esse non ignorabat: & qp satis sibi esse putabat, suos se è maximis obsidionis periculis spem oïum facilè eripuisse. Angebat interim ea cura plerosq;, qp occisorū tribunorū corpora sine sepultura iacerēt: eiusq; rei procuratio requiri à Scipione, tacitis ferè vocibus oïum videbat. Id sentiēs Scipio, quendam ex captiuis Carthaginensiū dimissum ad Asdrubalem misit, sepulturāq; petijt. Asdrubal, qp humanitatis id esse putaret, & Scipionē metuens, ei quoq; obsequi vellet, Tribunorū ex aureis annulis, cū reliqui ferreos gestarent, cognita, diligentissimè sepelien adueniffet, M. Manilius totusq; exercitus de Scipionis fortitudine retulerūt: vt incredibile videret, virtutem cuiusquā, aut maioribus, aut grauiorib. posse laudibus celebrari. Quæ eadem cum legati Romæ referrent, factum est, vt proximis comitijs consul à complurib. tribubus diceretur. Hæc ex Appiani Libyca historia, Epitomis, Orosio, Eutropio, Strabone, aliis.

Anno deinde Vrbis 605. M. Manilio in Aphrica Imperiū prorogatū est. Val. Max. li. 5. & Epit. 49. & Appian. Nōnullas tum vrbes circūpositas Carthagini expugnauit. Audiēs deinde Pisonem sibi successorē venire, Scipionem cū Phamea Romā dimisit: q incredibili dolore militū profectus in vrbē, honorib. muneribusq; à Senatu, vt Phameas exciperet, effecit. Manilius paulo pòst & ipse tradito Pisoni imperio, cum præter res superius expositas, Tezagā vrbem cæsis duodecim millibus Aphrorum, sex millibus captis expugnasset, atq; diripuisset, Romam prouincia decessit.

Excidium Carthaginis.

Reuerso M. Manilio Iurecōsulto & consule, qui bellum Punicum tertiū inchoauit, Romam: cùm ppls Rom. bellum in Pœnos ignauia Pisonis & Mancini longius protrahi, & Pœnos ex aduersis eorū prçliis animos recipere, & acrius se ad bellum instruere animaduerteret, oēm in unum Scipionē cogitationem suā conieccit: faciles bellum hoc p eum cōfici posse existimauit, tum pp res quas in Hispania legatus præclarè gesserat: tum quoq; pp insignem animi magnitudinē & fortitudinem, quam Tribunus plebis in initio belli huius satis ostenderat. Petituras itaq; ædilitatem curulem, ppli fauore, aduersantibus et patribus, qui longius eum à consulari ætate abesse ostendebant, Consul declaratus est: clamante pplo, ex lege Romuli & Tullij penes se comitiorū ius esse, ita vt cui vellet, mandare: cui nollet, abrogare magistratum suo iure posset. Collega ei additus est C. Liuius Drusus. Appian. Epitomæ, Velleius, Plutarchus, Val. Max. lib. 8. Cassiodorus, Fasti Siculi, Fasti Capitolini. Inito magistratu, de prouincijs relatum est. Drusus Scipionem post se debere sortiri prouincia cōtendebat. Ppls reclamans tum quoq;, & mandandarum prouinciarum ius sibi esse dicens, Scipioni Aphricā ac totū bellum sine sorte cōmisit: atq; exercitum ei tū, quantus ante superiores clades fuerat, habendi: itemq; à sociis & à regibus & à ciuitatibus, quot vellet, & quos ipse probaret, educendi facultatem dedit. Comparatis ergo oibus rebus ad bellum necessariis, in Aphricam proficiscitur, & Vticam aduehitur. Piso, qui M. Manilio Iureconsulto successerat in Imperio, educto ex Hybernis exercitu, Carthaginis partē eam quæ continentem spectat, oppugnabat. Mancinus ex altera parte, quæ rupibus aspris & inuijs continebatur, vrbem ingredi conabatur. Iamq; pterritos Pœnos insequens, portam vrbis intrauerat. Contemplatus deinde rerum inopiam, & imminens periculum, nuncios ad Vticensium principes mittit, quantaq; commeatuum penuria cōflictet docet. eosq; vt quàm celerrimè subsidio sibi sint rogat. Scipio forte vespere tum Vticā applicuerat, nunciant illi hæc. Quibus cognitis, milites tuba vocat, & adolescentes Vticensiū cōmeatum ad naues cōportare iubet. Dimittit cōfestim captiuos quosdā Carthaginenses, ac mādat vt suis significent, Scipionē mox affore inde equitib. aliis super alios missis, q Pisonē ad opem Mancino ferendā excitent: ipse militib. in naues impositis Vtica soluit. Mancinus prima luce Carthaginēsibus ex omni parte vrgētibus, quingētos, quos solos ī armis habuit, duobus hostiū millib. a frōte opposuit, iamq; vulnere accepto a muris pulsus, profligari videbatur: cùm subitò Scipionis naues citato cursu in Pœnos cōtendentes apparuere. Quibus cōspectis Carthaginenses, qui a captiuis de Scipionis aduētu edocti erant, substitere. Exercitū statim Scipio exponit, & nō procul Carthagine castra metat. Pœni ex muris p stadia quinq; progressi, vallum iaciunt: in eoq; spacio Asdrubalē & Bythiā collocant, quorū vnus sex millia peditū hēbat, alter mille equitib. instructus erat. Scipio aūt cum exercitū a Pisone acceptū, luxui, auariciæ ac desidiæ deditum videret: ante, eum sibi emendandū cōstituit, q̄ cum hostibus ad pugnā aliqua rōne descenderet. Post aūt insidijs p noctē positis, Megara qui locus vrbis est amplissimus, aggressus est, & cæpit. Postridie eius diei Asdrubal Megarā captā indigne ferens, captiuos oēs Romanorum in muris statuit, eo maxime in loco, quo à suis facile videri possent: eosq; ibi crudeliter p contumeliam Romanorū varijs gñibus tormentorum excruciatos interfecit. Quibus cōfectis, Scipio ratus Carthaginem, nisi obsidione expugnari non posse, eā quoad potuit circūuallauit: & Isthmū oēm complectens a mari vsq; ad mare, per iactum teli fossa muniuit. ea perfecta, alterā eregione cōtinentē versus eduxit, duas alias siñes a lateribus addidit, in medio turrim excitauit, vt inde quæ in vrbe fierent, prospiceret. Quibus cōparatis, Scipio intra spacium illud copias deduxit, ita vt vno tpe & castra metaret, & hostes obsidēs oī cōmeatu terra mariq; intercluderet: atq; hinc malorū oīum fons in Carthaginēses manauit. Nā cùm maxima ex agris in vrbē multitudo refugisset, neq; cōmeatus quidquā, aut terra pp munitiones, aut mari pp classem Romanorū supportaretur, res eos frumētaria deficere cœpit. In has necessitates coniecti, mari omnino interclusi & prohibiti suis rebus diffidere cœperunt. Haud tñ his casibus fracti animum abiecerūt, sed portum alterum ex contraria parte magno mulierum & puerorum vnà perpetuò laborantium studio suffoderunt: ac triremes, quinqueremes, aliaque cōplura paratissima nauigia, atq; oī gñe armorū instructissima in mare eduxerunt, nō sine magno Romanorū terrore. Ab vtraq; itaq; parte cōcursum est: eaq; pugna, cùm remigū vtrinq; ac gubernatorū, militumq; virtus atq; audacia eniteret, ad Solis vsque occasum magna cōtentione perducta est. Eo prçlio ad noctem dirempto, Carthaginensiū naues, quotquot incolumes fuere, vrbem petierunt. Lembi verò regredientes, cùm nauigandi se velocitate interclusissent, a maioribus Romanis nauibus occupati, cū progredi non possent, aggerem petiere. Is locus ante mœnia vrbis fuit amplissimus, in quo pacatis rebus negociatores onera sua exponere cōsueuerāt. Verùm imminente bello in angustiorem formā redactus fuerat, ne hostes patenti in loco sub muris aliqñ versarent. Huc ergo ob portus inopiā delati, cōuerso impetu prçlium instaurarūt, cùm alii ab aggere, alii e nauibus pugnarent, ac Carthaginensib. quidē cōsistētibus & leuis nauigatio, & facilis pugna Romanis erat. Cùm aūt regrederent, difficili grauiorum nauium suarū agitatione magna sçpe incōmoda a circūcursantib. Pœnis accipiebāt. Scipio itaq; postridie aggerē aggressus, & adhibitis machinis partem muri deturbauit. Pœni & multis malis defessi, & in summam inopiā rei frumētariæ adducti ac coniecti, extrema quæq; tentāda sibi esse putantes, è muris ad ipsas munitiones Romanorū incendendas erūpunt. Re a Romanis pcepta, fit atrox prçliū, cū ab vtraq; parte multi & vulnerarent & caderent. Pœnorū aūt virtus incredibilis, atq; animi magnitudo excellētissima fuit, quorū cū in ora pectoraq; aduersa gladii essent, telaque multa cōiecta, non ante tñ p ugnare destiterunt, q̄ aut opa succensa, aut pulsos loco Romanos cōspexerūt. Turbatis igit ex hoc tumultu rebus, & orta tali in castris trepidatione, qualis nūquā antea extitisset: Scipio equo accurrēs, ac terrorē mortis terga vertētibus iniiciēs, plurimos cōseruauit. Pœni incēsis operib. in vrbē se recipiunt: postridie murū, q labefactatus erat, instaurāt, turresque plurimas sup ipsum ædificant. Romani ēt alias machinas comparant, aggerē validissimum ꝯ turres extruunt. Aggere Pœnorum potitus Scipio, eum fossa & muro lapideo sepsit: in eoq; quatuor millia hominum statuit, qui hostium incursiones reprimerent, quorum multa cum ijs e muris dimicantib. prçlia extiterunt. Atque hoc modo æstas ab vtrisque traducta est. App. Florus.

Anno Vrbis 607. ineūte hyeme, cùm plurimi in Aphrica Pœnos cōmeatu cçterisq; rebus iuuarēt, Scipio eos e medio tollendos statuit. Dimissis itaq; in hyberna militibus, ipse in Diogenē, q Asdrubali fauebat, Nepherim versus per stagnum contendit: & positis ab eo castris, ad stadia duo Gulussam ijs præfecit, qui cum Diogene dimicaret, ipse interea modò Carthaginē, modò Nepherim petēs, bellū summa sapiētia administrabat. Pugnat paulo pòst

lo pòst ad Nepherim, Diogenemq; castris exuit, & Pœnos in fugam pellit: eo prælio ad septuaginta millia hominum cum inutilibus cæsa dñr, decem millia capta, quatuor euaserunt. capta inde Nepheris est, post duos & viginti dies, postq̄ obsideri a Scipione cœpta esset. Qua victoria cum complures Libycæ ciuitates ad eū deficerent, ad Carthaginem expugnandam accensus est: quæ iam viribus attenuata, & media ferè consumpta erat. Cothonē portum, ex quo totā expugnationē institui posse putabat, aggressus, Asdrubale quātumuis se opponente, occupat: & pœnos partim cædit, partim capit. Pauci in vrbem se conijcientes, vix mortis periculum euitarunt. Cothone occupato, oēm prorsus commeatum intercipit. Post hæc, qp nox suberat, & milites ex superioris diei labore fatigati erāt, sub armis tota nocte quieuit. Vbi illuxit, facta in muros vrbis qua parte ceciderant, impressione, vrbē frustra remittentibus Pçnis ingreditur, cum grauioris armaturç militū quatuor millibus. Irruptione eius in vrbem, magna Carthaginensium pars in Byrsam arcē confugit, & pugnare incipit. Scipio tribus partibus illato incēdio vrbem vastat. Vrbis autem interea deflagrātis, cùm per se satis miser, tùm verò miserior ac terribilior aspectus erat, qp igne oïa peruagante, ædes sæpè finitimæ incendium præuertentes, sua sponte corruebant, suaq; ruina ingentem fragorem edebant: cumq; ijs senes, pueri, mulieres, cæteraq; turba eorum qui pauore se intra tecta coniecerāt, aut semianimes, aut saucij, aut afflati incendio procumbebāt. Rem multo acerbiorem effecit, qp fossæ reliquaq; depressa vrbis loca mortuis viuentibusq; sine discrimine summa crudelitate replebant. Atq; hæc sex quidem dierū spatio gesta sunt. Interea qui in arce erant, & ira deùm & direptione vrbis perculsi, legatos ad Scipionē de deditione mittūt: & ad pedes eius se abiicientes, fidē & misericordiam implorant. Scipio habitu & precibus supplicātium motus, omnibus præterquam fugitiuis ac trāsfugis copiam exeūdi fecit. Egressa sunt ad quinquaginta millia hominū. primum agmē mulierum in primis miserabile fuit, ad xx. millia: alterum virorū, ad xxx. millia Orosius 11. Transfugæ Aesculapij templum occupāt, & salute desperata incendunt, ac se in ignem cōijciunt. Asdrubal confugiens, Scipioni, supplex factus & ꝯseruatus, paulò pòst mortem sibi consciuit. Vxor eius prius interfectis tribus liberis, & in ignem coniectis, se flamma quoq; cōsumpsit. A multis traditum est, decem & septem dies arsisse. His rebus gestis Scipio nauē spoliis ornatam Romam, nunciatum victoriam misit: post hæc sacrificia ludosq; fecit, ac fugitiuos oēs, quos capere potuit, bestijs dilaniādos obiecit. Romæ hac victoria audita, ingens gaudiū ortū: supplicationes, sacrificia dijs immortalibus facta sunt: ludi & certamina edita. Missi decem legati, qui cum Scipione Aphricā prouinciam constituerent: & si quid esset vrbis, disturbarent. Quibus rebus perfectis, Scipio Romam transportato exercitu, triumphū egit, auro, statuis, omnibusq; monumentorū generibus ornatissimum: argenti quater millia quadringenta & septuaginta millia pondo præ se tulit. Plin. lib. 13. Et Aphricani nomen, vt auus eius fecerat, sibi vindicauit: haud dubiè ad interitū Carthaginis natus. Hæc oïa ex Appiano, Orosio, Floro, Eutropio, Epitomis, aliis. Quartodecimo anno post deletam Carthaginem, vrbem Numātiam in Celtiberia sitam, ad quā Romani exercitus aliquoties trucidati fuerant, excidit: nō minori terrore, q̄ Carthaginem. Ciues enim, inopia rei frumentariæ consumpti ferè ne superstites vrbe rebusq; omnibus perditis & amissis manerent, incendio se cum vrbe perdiderunt: vtraq; insigne inconstantiæ fortunæ, rerumq; humanarum mutationis exemplum relinquens. Deleta est autē Carthago septingētesimo anno, q̄ erat cōdita. Liuius lib. 51. Solinus dicit anno 737. Euseb. anno 668. Condita verò fuit 72. annis antè q̄ Roma. Iustin. lib. 9. De hoc excidio Carthaginis refert Valerius dixisse Q. Metellū, illā victoriā, qua Carthago deleta est, nescire, bonìne plus an mali attulisset. Val. cap. 2. lib. 7. Vide Ciceronem lib. 1. Offic. Plin. ca. 9. lib. 7. & c. 18. li. 15. Plutarch. in Catone: & August. cap. 30. lib. 1. de ciuitate Dei. Hoc bellum Punicū tertium describunt Florus, ca. 48. & 49. Appian. in Lybic. August. cap. 21. lib. 3. de ciuitate Dei. Plutarchus in vita Catonis Censorii. Eutrop. 3. 4. Orosius ca. 21. & 23. Plin. c. 58. de Viris illustrib. Iustin. lib. 18. & 19. De bello Numantino, vide Flor. 55. & seq. Oros. ca. 6. lib. 5. Eutrop. cap. 3. libri 4. Val. cap. 2. lib. 2. c. 2. lib. 3. ca. 6. lib. 7. August. cap. 21. lib. 3. de ciuitate Dei. Front. in cap. 1. libri quarti.

De rebus gestis domi.

Domi habitus fuit iuris peritissimus. Fuit enim ex his qui transuerso foro ambulabant, & consilii sui copiā omnibus faciebant. Scripsit libros tres de Iure ciuili, ex quibus multa, præsertim de venalium vendendorum legib. & actionibus, ac veterū verborū proprietatibus, a Cicerone & Varrone citantur. Præterea orator prudens est habitus. Deniq; prçter egregia multa, raræ dignitatis, sacrorum etiam Pontificalium peritissimus fuit.

Refert Valerius Maximus insigne seueritatis paternæ exemplum de eo. Nam cum ad Senatum Macedonia de filio eius detulisset, qp pecunias cæpisset a P. conscriptis pater Manlius rogauit, ne quid statuerent, antequam & Macedonum & filii causam audiuisset. Summo deinde tum amplissimi, tum etiam eorum qui questum venerant consensu, cognitione suscepta, domi cōsedit: solusq; vtriq; parti per totum biduum vacauit. Tertio die plenissimè diligentissimeq; auditis testibus, ita pronūciauit: Syllanum filium meum, pecunias a sociis accepisse, mihi probatum cū sit: neq; talē fuisse ī Imperio, quales maiores mei fuerint: & Rep. eū, & domo mea indignū iudico, ptinusq; a ꝯspectu meo abire, nec redire vltrà iubeo. Tam tristi patris snïa perculsus filius, lucē vlterius intueri non sustinuit, suspendioq; se pxima nocte ꝯsumpsit.

M. BRVTVS.

INter Romanas familias, antiquitate, Iunia nullis cedit. Iliò enim oriundi Iunii, cū Aenea profugo Italiā petiere: ab eoq; semper tpe in magna fuisse auctoritate, dubium nō est. Nā L. Iunius Tarquinia, Tarquinij Prisci regis filia, natus est: primusq; cōsulatu familiam illustrauit. Hic sumpto de suis filijs supplicio, finē familiæ dedisse existimatur. Iuniosq; & Brutos, qui postea extiterint, plebeios fuisse, sunt qui tradunt. Post primum consulē Brutum, vsq; ad annum Vrbis 414. nulli huius nominis, vel ob rei militaris peritiam, vel magistratus initos clari fuere. Primus D. Iun. Brut. celebritatē genti denuò attulit: nam & magister equitū fuit Q. Publilio Philone dictatore: & Cōsul fact9 est anno Vrbis 427. Hunc insequuti sunt plurimi: Iunius Brutus Bubulcus, Libones, Peræ, Pulli, Syllani: & noster M. Brutus Iureconsultus. Gessit hic præturam solummodò, & ideo nihil celebre aut insigne de eius gestis fertur. Scripsit de Iure ciuili libros tres, vt testatur Cicer. in lib. 2. de Orat. De his sic ait Cicero: Verū hoc, vt dixi, nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpiti, quomodo nunc se istorum artes hñt, pertimescenda est multitudo causarū: est enim infinita. Si in personis ponit, quot hoïes, tot causæ: sin ad generū vniuersas quæstiones referuntur, ita modicæ & paucæ sunt, vt oēs eas diligentes & memores & sobrij oratores, percursas animo, & propè decantatas hr̄e debeant: nisi fortè existimatis a M. Curio cām didicisse L. Crassum, & ea re multa attulisse, quamobrem posthumo nō nato, Curium tñ hæredem Coponij esse oporteret. Nihil ad copiā argumētorū, neq; ad causæ vim ac naturā nomen Coponij ac Curij pertinuit: in genere erat vniuerso rei negociiq;, non in tpe ac nominibus oïs quæstio, cùm scriptū ita sit: Si mihi filius gignit, isq; prius moritur, & cætera, tum vt mihi ille sit hæres. Si natus filius nō sit, videaturne is qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse? Perpetui iuris & vniuersi generis quæstio, non hoïum nomina, sed rōnem dicēdi, & argumentorū formas desiderat. In quo ēt isti nos Iurisconsulti impediunt, a discendoq; deterrēt. Video. n. in Catonis & Bruti libris noïatim ferè referri, quid alicui de iure viro, aut mulieri rñderint: Credo, vt putaremus, in hoïbus, non in re, cōsultationis aut dubitationis cām aliquā fuisse: vt qp hoïes essent innumerabiles, debilitari a iure cognoscendo, voluntatem discendi simul cū spe perdiscendi abijceremus. Hæc Cicero.

Præterea sedulitatem adhibuit, vt multa verba quæ iam maioribus fugitiua obliuione prærepta fuerant, retraheret. Filium habuit qui magistratus non petiuit, sed accusator fuit vehemens & molestus: vt facilè cerneres, naturale quoddam stirpis bonū degenerauisse vitio deprauatæ voluntatis. Hunc filium mirificè vexauit Crassus, vt Cicero refert in lib. 2. de Orat. Nam cum Brutus duos lectores excitasset, & alteri orationem Crassi de colonia Narbonensi legendam dedisset, alteri de lege Seruilia: & cùm contraria inter sese de Repub. capita contulisset, Crassumque qp primus peregrini marmoris columnas ad Palatinas ædes suas instruendas aduexerat, Venerem Palatinam appellasset: Crassus facetissimè tres patris Bruti de iure ciuili libello, tribus lectoribus legendos dedit.

In libro primo ita erat: Fortè euenit, vt in Priuernati essemus. tum Crassus: Brute, testificatur pater se tibi Priuernatem fundū relinquisse. Deinde ex li. 2. In Albano eramus ego & M. filius. hic Crassus: Sapiens videlicet homo cùm primis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitem: metuebat, ne cum is nihil haberet, nihil ei esse relictum putaretur. Tum ex libro tertio: In Tiburti fortè assedimus, ego & M. filius. Crassus hoc loco: Vbi sunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis cōmentariis consignatos reliquit: Quod nisi puberem te inquit, iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio, scriptum reliquisset. Nam fortè nuper Brutus filius balneas paternas vendiderat: vnde ille etiam eiusdem Crassi iocus. Cùm enim se Brutus sine causa sudare, in facili & aperta causa diceret: Minimè mirum, inquit Crassus, modò enim existi de balneis.

M. BRVTVS, M. BRVTI, QVI Cçsarem interemit, pater.

CIcero non modò hunc acutum oratorem fuisse narrat, sed etiam Iuris publici & priuati peritissimum: Marianus sequutus est partes, & cum Pompeio adolescēte conflixit. Deinde prætor factus: & Marianas adhuc partes sectatus, a Pompeio cōprehensus, ad Rhegium interfectus est. Vide res gestas & historiā huius belli apud Flor. lib. 77. & seq. Eutrop. lib. 5. per totū. Oros. c. 19. lib. 5. Appian. lib. 1. Belli ciuilis. Solin. cap. 40. Val. lib. 1. cap. 3. & 5. Plutarc inuitis Marij & Syllæ. August. cap. 27. & 28. lib. 3. de ciuitate Dei. Lucan. lib. 2. Plinium ca. 67. & duob. seq. de Viris illust. Cicer. lib. 2. Officiorum.

P. MVTIVS SCAEVOLA.

Apud Romanos moris fuit, vt se noiarent, vel a nominibus Aboriginum, vel Troianorū, vel aliorum eiusmodi populorum: veluti Fabij, a Fabio Herculis filio: Pomponij, a Pōpone, Numę regis filio. Aliàs a prænominibus, nominibus & cognominibus: veluti Lucilii, a Lucio. Aliàs a locis, vrbibus, populus; aliàs a re alia. Sic Mutiorum familię, Scęuolæ cognomen inditū, a Mutio quodā, qui Porsennā regem interfecturus, occiso scriba, quē regem esse putabat, comprehēsus, impositam altaribus manū, in quib. sacrificatū erat, exuri passus, & ob id Scæuola dictus est. Scęua enim sinistrā manū significat. Liuius lib.2. Dionys. lib.6. Plin. cap.11. & 12. de viris illustribus. Eutrop. ca.11. lib.1. Plutarch. ca.4. Paral. Augustin. cap.18. lib.2. & cap.20. lib.4. de ciuit. Dei. Lactan. cap.5. lib.5. Valer. lib.3. cap.3. Martial. lib.1. Sil. in 8.

Ex hac itaq; familia non tm̄ multi prętantissimi viri, quorum vsus in administratione Reipub. fuit, prodierunt: verùm celeberrimi quoq; in ciuilis iuris peritia extiterunt, quam sibi quasi eius gētis propriam singularemq; vindicauere. Ptimus autem ex hac gente P. Mutius Scæuola gloriam in Iuris scientia cōsequutus est. Fuit verò filius P. Scæuolæ consulis, Anno 577. Cicero in Bruto. Ipse consulatum iniit Anno Vrbis 620. Collegam habuit L. Calpurnium Cassiod. Fasti Sicul, Velleius. His Consulibus Resp. Romana, seditione a Tito Graccho tribuno pleb. excitata, vehemētissimè perturbata est. Tit. Sempronius Gracchus, clarissima familia, atq; optimis maiorum exemplis tribunus pleb. ad aucupandā popularem aurā legem tulit inuitis Senatoribus atque equitibus: Ne quis ex agro publico plus q̃ 500. iugera possideret. Cui cū M. Octauius collega, cām diuersæ partis defendenti intercederet, in eum furorē exarsit, vt ei ptātem lege lata abrogaret: seq; & Caiū fratrem, & App. Claudium socerum, triumuiros ad diuidundum agrum crearet. Promulgauit & alteram legem, si quis latius agrū patefaceret, vt iidem triumuiri iudicarent, quà publicus ager, quà priuatus esset: deinde cùm minus agri esset, q̃ quod diuidi posset sine offensa ēt plebis, qm̄ eos in summam spem opum erexerat, legē se promulgaturum ostendit, vt iis qui Sempronia lege agrū accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuisset, diuideret. Hæredem aūt populū Rom. reliquerat Attalus rex Pergami, Eumenis filius. Tot igitur indignitatibus cōmotus grauiter est Senatus, & ante oīa P. Mutius Scæuola, qui cū ī Senatu Gracchū perorasset, raptus ab eo ad populū, rursus in eum pro rostris cōcionatus est. Cùm aūt iterum creari Tribunus plebis vellet, quod cū summo Reip. exitio futurū optimates arbitrabātur: auctore P. Cornelio Nasica in Capitolio ab optimatibus occisus est, ictus fragmentis subselliorū: & inter alios, qui in eadē seditione occisi sunt, insepultus est in flumē proiectus. De P. Mutio Cicero sic loquit̄ pro Domo: P. Scipionis factū statim P. Mutius consul, qui in gerenda Rep. putabatur fuisse segnior, multis Senatusconsultis nō modò defendit, sed ēt ornauit. Et pro Plancio: P. Mutius arma, quæ priuatus P. Scipio sumpserat, ea Ti. Graccho interēpto, iure optimo sumpta esse defendit. De rebus huius ꝯsulatus vide Liuiū li.60. & 61. App. lib.1. belli ciuilis. Et Velleium, Plutarc. in vita Gracchor. Oros. cap.12. lib.5. Flor. 58. Val. Max. lib.1. cap. de somniis, & multis aliis cap. Gell. cap.13. lib.11. Plin. lib.33. cap.2. & Plin. iun. ca.65. de viris illustrib. August. cap.24. lib.3. de ciuitate Dei.

Post Consulatum Pontifex Maximus factus est. Huius negligētiam tacite incusare videtur Cicero in lib.2. de Orat. Erat enim historia nihil aliud, nisi Annalium confectio: cuius rei memorięque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum, vsq; ad P. Mutium Pōtificem Maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. efferebatq; in album: & proponebat tabulam domi, potestas vt esset populo cognoscendi, qui etiam nunc Annales maximi nominantur.

Traditur aliud quoq; exemplum, ex quo, qua in auctoritate apud Senatum fuerit, facilè colligi potest. Licinia virgo Vestalis, summo loco nata, & sanctissimo sacerdotio credita, aram & ędiculam & puluinar sub loco sacro iniussu populi dedicauerat. Hic itaq; P. Scæuola pontifex maximus respondit: Quod in loco publico Licinia dedicasset, sacrum non videri.

Recitat Cicero ad Herennium de eo, ꝙ iudex iniuriarum condemnauerit eum qui L. Ausum poetam lędēdi gratia in scena nominauerat: cum C. Cęlius absoluisset eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim læserat. Deinde hūc P. Scęuolam memoria plurimū valuisse, in lib.1. de Oratore refert. Pila quoq; & duodecim scruptis atq; alea optime lusisse scribit: ita vt illo duodecim calculorum lusu tanta diligentia fuerit, vt cùm aliquādo calculū promouisset, essetq; victus: dū rus tenderet, repetito totius certaminis ordine, quoq; loco errasset recordatus, redierit ad eum qui cum luserat. Hæc Valer. Maximus falsò Q. Mutio attribuit.

Scripsit libros x. de Iure ciuili. Præter iuris scientiam, nonnullum quoq; locū inter Oratores habuit. Dicebat enim valde prudenter, & acutè: & paulò etiam, q̃ multi æquales sui, copiosius. P. Crassum Mutianum oratorem, & fratrem adoptiuum, in Iuris scientia instituit ita, quantum necessarium esse putabat oratorio muneri, nihil vt in eo desideraretur. Eam autem iuris peritiā habuit, vt Cicero Iureconsultum definiens, sic scribat: Sin autē quęreretur, quisnam Iurisconsultus vere nominaretur, cum dicerē: qui legum, & consuetudinis eius qua priuati in ciuitate vterētur, & ad rñdendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset. Et ex eo genere S. Aelium, M. Manlium, P. Mutium nominarē, &c.

P. LICINIVS CRASSVS MVTIANVS.

Licinia familia plebeia quidē, amplissima tamen ob magistratus perfunctos extitit. Primus in ea P. Licinius Caluus, tribunus militum, nō petens, a patribus creatus fuit, Anno Vrbis 359. Hunc insequuti sunt, C. Licinius Stolo consul, Anno Vrbis 392. qui primus de plebe magister equitum factus est: Licinius Menenius, Licinius Caluus cōsul, L. Licinius prætor, trib. milit. M. Licinius trib. milit. P. Licinius, qui in Brutios profectus est, & cōtra Hannibalē missus, & Pont. Max. fuit. P. Licinius censor, magister equitum, prætor, & tribun. milit. P. Licinius Varus, ædilis curulis, prætor: & noster P. Licinius Crassus Diues Mutianus, sic dictus, q adoptione in Mutiam familiam transierat. Vnde Scæuolæ frater dr̄ a Cicerone, in lib. de Oratore, & in Bruto: & Velleius li.2. Mutianum eū vocat. Factus est initio quæstor, deinde functus est ædilitio munere, primus argento auroq; folia imitatus, coronas dedit. accesserunt lemnisci quoq;, quos adijci, ipsarū coronarū honos erat, pp Hetruscas, quibus iungi nisi aurei debebant. Tiberio Graccho, quem affinitate contigebat (nā C. Gracchus, T. frater, Crassi filiam in matrimonio hēbat) dr̄ in consilio fuisse. Cōsulatū inde cū L. Valerio Flacco adeptus est, Anno Vrbis, cum idē Pōtifex Max. esset, 620. His Consulibus ortū est cum Aristonico, Eumenis filio ex pellice, bellum: qui Aristonicus post mortē Attali, velut paternū regnum inuasit Asiam, cum testō Attali regis legata populo Romano, libera esse deberet. Aduersus eū P. Licinius Crassus cōsul, cum idem Pontifex maxim. esset, qd̄ nunquā antea factum erat, extra Italiā profectus, prælio victus & interemptus est. Epit. 59. & Strabo lib.14. Iustinus verò lib.37. paulo aliter, obitum eius describit. Asia Licinio Crasso cōsuli decernitur, qui intentior Attalicæ prædæ, cùm extremo anni tpe inordinata acie prælium cōmisisset, victus, pœnas incōsultæ auaritiæ sanguine dedit. Eutropius tradit Crassum interfectum, caput eius Aristonico oblatū, corpus Smyrnæ sepultum. Hunc aūt nō in consulatu interfectū esse, sed sequenti anno, tradit Obsequens, & Vell. qui scribūt, Crassum ex Asia decedentē pro consule interemptū. Multa de eius nece & fortitudine, vide apud Val. lib.8. cap.6. Plin. ca.28. lib.5. Et de bello Asiatico hoc, vide Flor. 59. Iustin. li.36. Strabon. lib.14. Plin. cap.11. lib.33. Val. cap.2. lib.5. Eutrop. c.3. lib.4. Oros. cap.7. lib.5. App. in Mithrid. August. cap.11. lib.13. de ciuitate Dei. Acronē Ode 18. li.2. carmin. Ciceron. in Philip. 9. Vell. & Obseq. Euentus belli fuit, vt Andronicus a Crassi successore Perpēna captus, & Romam deductus, in carcere strangulatus sit.

Fuit autē hic P. Licinius Crassus iuris peritissimus. didicit iuris scientiam a P. Mutio fratre: ad cuius libros, cū differendo par esse summo oratori Galbæ non posset, semper cōfugit. Tradit de eo Gellius lib.1. cap.13. q multis ac præcipuis bonis ornatus fuerit, quinq; præsertim: q esset ditissimus, q eloquentissimus, q nobilissimus, q Iurisconsultiss. q Pont. Max. Facit ius mentionem sæpissimè Cicero in lib.1. de Oratore, in Bruto, in Academicis quæstionibus. In Bruto præcipuè ait: P. Crassum valde probatum oratorem, isdem ferè temporibus accipimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit et domesticas quasdā disciplinas. Et in Oratore: P. Crassus idē eloquens & Iureconsultus. & deinde. P. Crassus Diues, P. Scæuolæ frater, orator & Iureconsultus. Maximi tū animi vir suapte manu interfectus est: in li.3. de Oratore. Reliqua quæ ad eius vitam, eruditionem & eloquentiam pertinent, vide apud Ciceronē passim in libris de Oratore, & in Bruto. Pomponius scribit, a Cicerone dici hunc Iureconsultorum disertissimum. qua in re labitur. Nam Cicero in Bruto loquitur de L. Crasso M. Antonij æquali, Celebrat præterea huius P. Licinij Crassi memoria.

C. LIVIVS DRVSVS.

Oriundus fuit ex Liuiorum familia, quæ quidem plebeia, ob magistratus tū tam consulares, q̃ censorios, sæpissimè administratos, satis illustris extitit. Ciceronis tēporibus tres præcipuè oratores in hac familia floruerunt: M. Drusus, C.F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam, iterum tribunum fecit (fuit autem vir & oratione grauis, & auctoritate) C. Drusus frater, & M. Drusus auunculus magnus M. Bruti, eius qui Cæsarem occidit.

Ex his hic igitur tribus, ob iuris peritiā præcipuè celebratur C. Drusus, quamuis Pomponius eū inter Iurisconf. minimè referat. Celebrat aūt iuris scientiā eius Valer. Max. Ea namq; industria & studio fuisse hoiem tradit, vt & ætatis viribus & acie oculorū defectus, ius ciuile populo benignissimè interpretatus sit, vtilissimaq; discere id cupientibus monumenta cōposuerit. Nā vt senē illū natura, & cæcū fortuna facere potuit: ita neutra interpellare valuit, ne nō animo & videret, & vigeret. Et Cicero in Bruto ait: Domū eius, vt acceperit, compleri cōsultoribus solitam: & cùm quorum res esset, sua ipsi non viderent, cęcum adhibebant ducē.

P. RVTILIVS RVFVS.

Repetunt Rutilij originem suam ex Nautia familia, quæ euersa Troia Aeneæ profugo se adiunxit. In Catalogo consulū Romanorum & cēsorum plurimi inueniunt Rutilij, quorū no-

mina & res gestæ, in eo, quem de Familiis Romanis instituimus libro, copiose enumerabuntur. Adolescens audiuit P. Mutiū Scæuolam, ab eoq; & iuris scientiam, & morum innocētiæq; opinionem hausit. Prouectiore ętate Tribunus plebis factus est. In tribunatu C. Mancinum procos. qui cum Numantinis proditoriè fœdus inierat, domum reuersum, & in Senatum ire ausum, extrahi iussit. Negabat enim eum ciuem esse, cùm memoriæ proditū esset: ei, quem populi Romani iussu pater patratus dedidisset, nullū esse ius postliminij. Deinde consulatum cum M. Aemilio Scauro, acri homine, & vehementi, petiit: verū repulsus, Scaurum ambitus accusauit. Sed a Scauro absoluto vocatus est ipse in iudiciū. Paulo tamen post, cùm C. Mallio cōsulatum obtinuit, Anno Vrbis 652. Cicero in Bruto, & pro Plancio. vbi repulsa in tribunatu accepta, consulatum se ait esse adeptum. In eo consulatu armorum tractādorum rōnem militibus tradidit: ac nullius ante se Imperatorum exemplo secutus, ex ludo C. Aurelij Scauri doctorib. gladiatorum accersitis, vitandi atq; inferēdi ictus subtilitatem, ac rationem legionibus ingenerauit: virtutēq; arti, & artem rursus virtuti miscuit: vt illa impetu huius fortior, hæc illius sciētia cautior fieret. Hisce Coss. tumultus Cimbricus ortus est. Cimbri.n. Teutones, Tigurini, & Ambrones, ad Romanum Imperiū extinguendum conspirauerant: quibus se opposuit M. Aurelius Scaurus legatus consulis. pugnatum est, victi sunt Romani. M. Aurelius consularis captus, & interfectus est: duo filij consulis Mallij cæsi. lxxx. millia Romanorum, sociorumq; trucidata: lx. millia calonum, atq; lixarum interfecta: decem ex omni penitus exercitu perfuerunt. hostes binis castris, atq; ingēti præda potiti, omnia pessundederunt: maximus non solum luctus, sed metus etiā fuit, ne confestim Cimbri Alpes transgrederētur, Italiamq; delerent. Pugnatum est non. Octob. Plutarchus in Lucullo, in Camillo, in Apophtheg. De hoc bello Flor. 67. & 68. Plutarc. in Mario: & ca. 37. Paral. App. in Celtico. Eutrop. cap.1. lib.5. Oros. capit.16. lib.5. Euseb. Frontin. cap.5. lib.1. & cap.2. lib.2. Valerius Maximus ca.8. libri 5. Plin. de vir. illust. cap.67. Plin. de hist. multis in locis. Salust. in Iugurt. Tacitus, alij.

Præter iurisperitiam, nō obscurum quoq; locum inter Oratores tenuit: sed in quodam tristi, ac seuero dicendi genere versatus est, & natura acer & vehemens. De eo sic ait Cicero in Bruto: De Scauro & P. Rutilio breuiter licet dicere. quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & vterq; in multis causis versatus erat. Ex quo facilè colligi potest, maiorem eius industriam in iure rñdendo, q̃ in oratione & dicendo fuisse. Præterea Stoicæ doctrinę in primis addictus fuit. Præceptorem habuit Panætium, qui & ipse disputādo plus, q̃ dicendo valuit. Omnes enim ferè Stoici prudentissimi in dicendo erant, & id arte faciebāt vt architecti pene verborum essent. Inde factum est, vt a disputando ad dicendum traducti, inopes prorsus reperti sint: vt testatur Cicero in libro de Claris oratoribus. Extant duo insignia exempla innocētiæ & constantiæ in eo. Cùm enim in iudicium, magis ordinum dissensione, q̃ sua culpa reus à M. Scauro repetundarum noīe vocatus essent, conspirantibus in eum publicanis, ppea ꝙ legatus C. Marij proconsulis, ab eorum iniuriis Asiam defenderat: tum nō modò supplex iudicibus esse noluit, sed nec ornatius, ac liberius causam dici suā passus est, q̃ simplex ratio veritatis ferebat. Qua in re imitatus est homo Romanus & Consularis, veterem illum Socratem, qui cùm omnium sapientissimus esset, sanctissimeq; vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, vt non supplex aut reus, sed vt magister, aut dñs videretur esse iudicum: quin etiam cū ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, q̃ si ei videretur ediſceret, vt ea pro se in iudicio vteretur, non inuitus legit, & commodè esse scriptam dixit: sed, inquit, vt si mihi calcios Sicyonios attulisses, non vterer, quamuis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ideoq; Cicero appellabat hunc Rutilium Iureconſ. exemplum innocentiæ: eoq; neminem, neq; integriorem in ciuitate, neq; sanctiorē fuisse dicit. Idem Rutilius Q. Seruium Galbam, quem hominem probe nosse & commeminisse se aiebat, pergrauiter reprehendere solebat: ꝙ is L. Scribonio, quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset: cùm M. Cato Galbæ grauis, atq; acer inimicus, asperè apud populū Romanum, & vehemēter esset locutus. Quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, ꝙ is C. Sulpitij Galli, propinqui sui, Q. Pupillum filium ipse penè in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione & miseria fletū populo moueret, & duos filios suos paruos tutelæ populi commendasset, ac se, tanq̃ in procinctu testm̄ faceret, sine libra atq; tabulis, pop. Rom. tutorē instituere dixisset illorum orbitati. Itaq; cùm & inuidia & odio populi tum Galba præmeretur, his quoq; eum tragediis liberatum ferebat. Quod item apud Catonem scriptum esse video: Nisi pueris & lachrymis vsus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat, vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neq; verò hoc solum dixit: sed ipse & sensit, & fecit. Deinde admirabile quoq; exemplum sinceritatis & candoris præbuit. Cùm enim aliqñ amici cuiusdam iniustæ rogationi resisteret, isq; indignatus dixisset. Quid ergo mihi amicitia tua, si nihil abs te impetro, opus est? Respōdit Rutilius: Imò quid mihi tua, si pp te inhonesti aliquid facturus sum? Tandē hic Rutilius cū multa, tametsi falso, de se audire cogeretur, vir totius æui, non modò sui seculi, sanctissimus, innocentissimus & temperatissimus, ab ingrata ciuitate, magno & forti animo in exilium secessit. Ita enim damnationem suam tulit, tanquam illi nihil molestum esset aliud, quàm quòd falso de eo iudicatum esset. Verū exilium minimè ipsi graue euenit. Multæ enim in Asia ciuitates legatos ei obuiam miserunt, orantes pro se quæque, vt tanti viri hospitio, atque exilio ornarentur. Smyrnam igitur concessit. A Sylla deinde reuocatus, Romam redire recusauit. Literarum igitur studiis vacans, Smyrnæ consenuit: ibiq; ciuitatis dono affectus, ciuis Romanus esse desiit.

Q. AELIVS TVBERO.

Tuberorum familia ab Aeliis originem traxit: & ita tenui fuit patrimonio, vt sex & decem viri ex hac familia, simul vnis ædibus, & quidem modicis, cum coniugibus & liberis habitarēt. Erat iis vnus in agro Veiente fundus, multo pauciores cultores desiderans, q̃ haberet dominos. Ex hac familia oriundus fuit hic Aelius Tubero. Habuit patrem C. Aelium Tuberonem, cuius paupertatem recenset Valer. lib.4. in loco de Paupertate. Eadem enim gēs nullum antea scrupulum argenti habuit, quàm Paulus Perse rege Macedonico deuicto, Q. Aelio Tuberoni, genero suo quinque pondo argenti phialam ex præda donaret. Quamuis P. Aemilius ciuitatis princeps, filiā ei nuptui collocauerit: ipse quoque gloria, quàm pecunia ditior.

Refert idem Valerius exemplum fragilitatis, & continentiæ. Cùm enim in expeditione contra Persem comitatus esset socerum suum P. Aemilium, dedenti se Perseo, & in castra Romana proficiscenti, obuiam missus est à Paulo: Tuberoniq; custodiendus traditus est rex. Eidem deinde consulatum gerenti, in quem socero successerat, cùm Aetolorum rex, omnis vsus vasa argētea magno pondere; exquisita arte fabricata, per legatos misisset, qui superiori tempore gratulandi causa ad eum profecti, retulerant fictilia se in eius mensa vasa vidisse, monitos ne cōtinentiæ quasi paupertati succurrendum putarent, cùm suis sarcinis abire iussit. Hoc itaq; patre genitus est hic Q. Aelius Tubero: qui à patris moribus minime recessit. Fuit enim & ipse seuerus & durus, congruāq; vitam cum Stoica doctrina, quam profitebatur, gessit. Visus est iuuenis Panętio præceptore. Eloquentiæ laudem prorsus nullam inter suos homines assecutus est. Oratio enim eius vitæ nō absimilis fuit, præsertim cùm & asperitas & ariditas Stoica accederet. Fuit itaq; in dicendo durus, incultus, horridus, in disputādo verò doctissimus: qđ omnibus Stoicis in arguta & arida Dialectica commune erat. Quantum verò eloquentia impar erat maioribus, tantum iuris peritia pręcellebat.

Cōsul factus est, ex opinione Pomponij: quamuis in Catalogo Coss. minimè reperiatur. Recitat Valerius Maximus lib.7. cap.5. insigne ēt exemplum frugalitatis. & Cic. in oratione ꝑ Murena: Cum epulum Q. Maximus Africani patrui sui nomine populo Romano daret, rogatus est a Maximo Q. Tubero, vt tricliniū sterneret, cùm esset eiusdem Africani sororis filius. Strauit itaq; homo eruditissimus quidem, & Stoicus, hœdinis pelliculis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honestaretur. Quem cùm supremo eius die Màximus laudaret, gratias egit dijs immortalibus, ꝙ ille vir ī hac Repub. potissimum natus esset. Huius igitur in morte celebranda grauiter tulit populus Romanus hanc peruersam sapientiam Tuberonis.

Tuberonis scripta nulla extant, quamuis historias scripserit: vnde multa citāt Liuius, Dionysius, Gellius. Ob insignem autem eruditionem & vitæ integritatem, multi ad eum scripserunt: nēpe Hecaton Rhodius libros de Officijs: item Panætius pręceptor librum de dolore patiendo.

PAVLVS VIRGINIVS.

Pomponius hunc inter Iureconſ. recenset. Verùm neq; de vita, neq; de libris eius aliquid legitur, aut constat.

SEX. POMPEIVS.

Fuit hic Cn. Pompeij Strabonis consulis, & patris Pōpeij magni frater. Cōtulit ingenium pręstantissimum ad Iuris ciuilis scientiam, & ad perfectam Geometriæ ac rerum Stoicarum sciētiam. Cicero in Bruto. Hunc Cicero adolescens vidit. Narratur ab eo remedium ꝯ podagram tentatum. Cùm enim in horreis suis ventilandis præsideret, & dolore podagræ corriperetur, mersit sese in triticum, supra genua: leuatusq;, siccatis pedibus mirabili modo, hoc postea remedio vsus est.

L. CAELIVS ANTIPATER.

Vixit hic tpe Ciceronis, & Crasso familiariter vsus est. Maiorem ex eloquentia, q̃ Iuris ciuilis peritia, laudem meruit, & assecutus est. De hoc sic ait Cic. in Bruto: L. Cælius Antipater, scriptor (quemadmodum videtis) fuit, vt tpibus illis, luculentus, Iuris valde peritus: multorum etiā, vt L. Crassi, magister. Et Quintilianus lib.10. de eo sic ait: Multum ingenij in Cęlio, & pręcipuè in accusando, multa vrbanitas: dignusq; vir, cui & mēs melior, &

vita longior contigiſſet. Inueni qui Cælium præferrēt omnibus: inueni qui Ciceroni crederent, cum nimia ꝯ ſe calumnia, verum ſanguinem perdidiſſe. Sed eſt & grauis & ſancta oratio, & caſtigata, & frequenter vehemens quoque. Imitator autem eſt Atticorum: fecitq; illi properata mors iniuriam, ſi quid adiecturus, non ſi quid detracturus fuit. Hæc Quintilianus..

Q. MVTIVS SCAEVOLA AVGVR.

QVamuis Val. Max. & alij ſcriptores, hunc Sceuolam augurē, & Scæuolam Pont. Max. confundant: officio tñ, ac dignitate, & rebus geſtis diſtinguit, diuerſosq; eſſe, haud difficulter patet. Fuit autem filius C. Scæuolę conſulis, anno 579. Ipſe Cōſul factus eſt anno vrbis 636. cum Lucio Cæcilio. Scæuola itaq; Augur, familiaris fuit Ciceroni. Docuit enim eum & L. Craſſum ius ciuile. Vnde in lib. de Orat. facit eum L. Craſſo differentem. vbi Scæuola eloquentiā ciuitatibus pernicioſam eſſe contendit, & plurima detrimenta rebus publicis per homines eloquentiſſimos importata oſtendit. Et in Dialogo de Amicitia facit eum diſputantem.

Iuuenis Panętium audiuit, à quo Stoicam philoſophiā hauſit. Deinde Iuris prudentiæ ſe dedidit: in qua præ cęteris ſuis hominibus laudem eſt cōſequutus. Domus enim eius quotidie maxima conſulentium frequentia, & maximorum hominum ſplendore celebrabatur. Ita, vt propè habita ſit totius ciuitatis oraculum.

Deinde in collegium Augurū cooptatus eſt à Lelio ſocero, C. Vannio altero genero prærerito. Conſulatum geſſit anno Vrbis 636. Collegam habuit C. Cęcilium, Cōſulatus eius celebris eſt, ob natalem M. Terentij Varronis, & triumphum ex Dalmatis.

Laudatur in eo grauitas, ſapientia, & animi magnitudo. Cùm enim Sylla Rempub. occupaſſet, Senatumq; armatus coegiſſet, vt Marium hoſtē patriæ iudicaret, nec quisq̃ Senatorum voluntati eius reſiſtere auderet: ſolus Scæuola interrogatus, rñdere noluit. cumq; truculentius minitaretur Sylla, in hæc verba prorupit: Licet, inquit, agmina militum, quibus curiam circumſediſti, mihi oſtentes: licet mortem identidem miniteris, nunquam tñ efficies, vt ꝑꝑ exiguum ſenilemq; meum ſanguinem, Reipub. hoſtem Marium iudicem, à quo vrbs & Italia conſeruata eſt.

Bello etiam Marſico, cùm eſſet ſumma ſenectute, & perdita valetudine, quotidie ſimulatq; lucebat, faciebat omnibus conueniē di ſui ꝑtātem: neq; eum quiſquam illo bello vidit in lecto, ſenexque & debilis primus veniebat in curiam. Idem confectus ſenectute, & morbo præpeditus, mācus, & membris omnibus captus ac debilis, cùm ꝑꝑ Saturnini tumultum Senatus capienda eſſe arma decreuiſſet: haſtili nixus, & animi vim ac infirmitatem corporis oſtentauit, nec patriæ ne extremo quidem in ſpiritu defuit. In hunc Mutium ſæpiſſimè luſit Lucilius poeta Satyricus:

> Quàm lepidè lexeis compoſtæ, vt teſſerulæ omnes,
> Arte, pauimento atq; emblèmate vermiculato:
> Craſſum habeo generum, ne Rhetoricoteros tu ſis.

Q. MVTIVS SCAEVOLA
Pontifex Maximus.

HIc Mutius patrem habuit P. Mutium Pontif. Max. Cuius vitam ſuperius recitauimus. Tribunatum initio geſſit: deinde Coſſ. factus eſt cum Craſſo, viro illo eloquentiſſimo, anno Vrbis 658. His Coſſ. natus ē Lucretius poeta. Deinde lex lata eſt Mutia Licinia, de regendis in ſua ciuitate ſociis. Cum. n. ſumma cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerētur, & ob id magna pars eorū pro ciuibus Romanis ſe gereret, neceſſaria lex viſa eſt, vt in ſuę quiſq; ciuitatis ius redigeretur. Verùm ea lege ita alienati ſunt animi principū Italicorum populorum, vt ea vel maxima cā belli Italici fuerit, qđ poſt trienniū exortum eſt. Pędian. in Cornelianam, & Cic. de Officiis. Eſſe pro ciue, qui nō ſit ciuis, rectum eſt non licere: quam tulerunt legem ſapientiſſimi Conſules, Craſſus & Scæuola. Licinio Gallia, Mutio Aſia obuenit. Anno in ſequenti L. Craſſus proconſul in Galllia res quaſdam geſſit: triumphum poſtulans, non impetrauit. Cic. lib. 1. de Inuentione. Pędia. ita in Piſonianam: Craſſo collega fuit Q. Scæuola Pont. Max. qui cum animaduerteret Craſſo, ꝑꝑ ſummam eius in Repub. potentiam ac dignitatem, Senatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitauit Reip. magis q̃ collegæ hr̃e rōnem: ac ne fieret S. C. interceſſit & apud Val. lib. 3. L. Craſſus cum ex conſulatu prouinciam Galliam obtineret, atq; in eam Cn. Carbo, cuius patrem damnauerat, ad ſpeculāda acta ſua veniſſet, non ſolum inde eum non ſummouit, ſed inſuper locum ei in tribunali aſſignauit, nec vlla de re niſi eo in ꝯſilium adhibito cognouit. Aſiam porrò conſul Scæuola rexit. Eius adminiſtrationis illuſtria extant monumēta. Val. lib. 8. ſic ſcribit: Q. Scæuola, quem L. Craſſus collegā in cōſulatu habuit, Aſiam tam ſanctè & tam fortiter obtinuit, vt Senatus deinceps in eam prouinciam ituris magiſtratibus exemplum, atq; formam officij Scæuolæ, decreto ſuo proponeret. Pædianus autē in Piſonianam ait: Scæuolam Aſiam prouinciam depoſuiſſe, ne ſumptui eſſet erario. & in Verrinas: Q. Mutij Scæuolæ q̃ſtor Rutilius Rufus damnatus, ꝙ cum prætore conſenſerit ſuo, ne publicani aliquid agerent in prouincia ſua. quo cognito equites Roma. (nam tum ante Syllana tpa iudicabant) damnauerunt eum. Hic eſt Mutius, in honore cuius Aſiani feſtum Mutia noīabant. Et in Epit. 70. P. Rutilius vir ſummæ innocētię, qui legatus Q. Mutij procon. à publicanorum iniurijs Aſiā defenderat, inuiſus equeſtri ordini, penes quem iudicia erāt, repetundarum damnatus in exilium abiit. Senatuſconſultum præterea factum, ne homo immolaretur: quod antea religioſiſſimum erat. Plin. lib. 30.

Iuris aūt peritiſſimus habitus eſt: nec in minore exiſtimatione & laude fuit, ob inſignem eloquentiam. De eo ſic inquit Cicero in Bruto: Ita enim multa tum ꝯ ſcriptū pro ęquo & bono dixit, vt hoīem eloquētiſſimū Q. Scęuolā, & in iure, in quo illa cā vertebatur, peritiſſimū, obrueret argumentorū exēplorūq; copia, atq; ita tū ab his patronis ęqualib. ēt ꝯſularibus, cā illa dicta eſt, cū vterque ex ꝯria parte Ius ciuile defenderet: vt eloquentiū iuris peritiſſimus Craſſus, iuris peritorū eloquentiſſimus Scæuola putaretur. Qui quidem cū peracutus eſſet, ad excogitādū quid in iure, aut in ęquo verū eſſet, aut nō eſſet: tū verbis erat ad rem, cū ſumma breuitate mirabiliter aptus. Quare ſit nobis Orator in hoc interpretandi, explanandiq; & differendi genere mirabilis, ſic, vt ſimile nihil viderim: in augendo, in ornando, in refellēdo, magis exiſtimator metuendus, q̃ admirandus orator. Et dicebat ipſe Scæuola, vt ex patre audiuiſſet: Pontificem neminē bonū eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſceret: Dixit ꝯ Albutiū de pecuniis repetundis. In dicēdo habitus ē percomis & facetus. Cū. n. Albutius ad ineptias vſq; affectaret Græcū ſermonē, ait: Græcū te, Albuti, q̃ Romanū, atq; Sabinum, municipem Ponti, Titi, Anni, centurionum, præclarorum hominum ac primorū, ſigniferumq; maluiſti dici. Græcè ergo prætor Athenis, ꝙ id maluiſti, te, cùm ad me accedas, ſaluto. χαῖρε inquam Tite: lictores, turba oīs, cohorsq́; χαῖρε. Clariſſima eius oratio fuit in iudicio M. Curij, & Coponij apud cētū viros. cum enim ita ſubſtitutus eſſet Curius poſthumo, ſi is antea moreretur, q̃ in ſuam tutelam perueniſſet, Scæuola Coponium ab inteſtato hæreditatē petentem defendit: negauitq́; ſi poſthumus natus non eſſet, locum ſubſtituto factum. Ita enim ſcriptum eſſe, vt & naſci eum oporteret, & pupillum decedere. Cōtra collega eius L. Craſſus, ex bono & ęquo ſubſtitutum eſſe admittendum contendit, etiam non nato poſthumo: ꝙ id ſenſiſſe teſtator videret, vt ēt ſi non natus eſſet poſthumus, admitti tñ ſubſtitutum vellet. Vterq; verò in ea cā ita ſe iactauit, vt omnium iudicio laudatiſſimi diſceſſerint. Multa in ea Oratione de teſtamentorum iure dixit, de antiquis formulis quemadmodum ſcribi oportuiſſent. Si ēt non nato poſthumo ſubſtituere teſtator Curium voluiſſet, qđ ſcriptum eſſet, negligi, & opinione quæri voluntates, & diſertorū interpretatione ſcripta ſimplicium hominum euerti. Multa etiā de authoritate patris, qui ſemper id iuris eſſe defenderat: Multa quoq; de conſeruando iure ciuili. Quæ quidem omnia tam peritè, ſcienter, breuiter, preſſe, ornatè explicuit, vt nemo in populo fuerit, qui aut expectaret, aut dici poſſe melius putaret.

Præterea quoq; formulā iuriſiurandi ꝯdidit, quo iureiurando in arrogationibus vteretur. Et dicere ſolitum ferunt, nō eſſe vſurpatam mulierem, quę cum cal. Ianuarij apud virum matrimonij cā eſſe cępiſſet, ad diem quartum cal. Ianuarij ſequentis anni vſurpatam eſſe. Non enim poſſe impleri trinoctium, quo abeſſe à viro vſurpandi cauſa ex 12. Tabulis deberet: qm̃ tertiæ noctis poſteriores ſex horæ alterius anni eſſent, qui inciperet ex cal.

Fidei bonæ nomē arbitrabatur patere latiſſimè: idq́; verſari debere in tutelis, ſocietatibus, fiducijs, mandatis, rebus emptis, vēditis, conductis, locatis, quibus vitæ ſocietas cōtinetur: in his magni eſſe iudicis ſtatuere, præſertim cum in pleriſq; eſſent iudicia ꝯria, quid quemq; cuiq; præſtare oporteret.

Refertur de eo: cum aliquādo poſtulaſſet, vt ſibi fundus, cuius emptor erat, ſemel indicaretur: idq́; venditor ita feciſſet, dixit ſe pluris ęſtimare, addidit igitur centum millia, adeò à viri boni officio non diſcedebat.

Hic igitur vir ſapientiſſimus & iuriſperitiſſimus & optimus, ante ſimulachrum Veſtæ, Marij iuſſu, quem ſeruauerat, trucidatus eſt: & caput eius in Tyberim proiectum, vt ſcribit Cicer. in li. 3. de Nat. deorum. De hoc ſic Lucanus:

> Te quoq; neglectum violatæ Scæuola dextræ,
> Ante ipſum penetrale deę, ſemperq; calentes
> Mactauere focos: patrum ſed feſſa ſenectus
> Sanguinis effudit iugulo, flammiſq́; pepercit.
> Septimus exequitur repetitis faſcibus annus,
> Ille fuit vitæ Mario modus.

Idemq́; Appianus ſcribit lib. 1. Velleius lib. 2. Florus lib. 3. ca. 23. Valer. lib. 8. & 9. Cic. in lib. 3. de Natura deorum.

Nunc in Iure ciuili aliqua ex eius libris extant. Ex libro ſingulari ὅρων deſumpta eſt l. 64. ff. de acquirēdo rerum domi. l. 8. de aqua quot. & æſti. l. 241. ff. de verborum ſignific. l. 73. ff. de reg. iur. Et citatur Q. Mutius in l. 3. ff. de pœn. legat. l. 27. ff. de auro argent. lega. l. 55. ff. de legat. 3. l. 30. ff. pro ſocio. & l. 2. ff. de origi. iuris. l. 4. ff. de vſu & habitatio. l. 1. ff. ſi quadrupedes pauperiem feciſſe dicatur. l. 31. ff. ad l. Aquil. l. 5. ff. commodati. l. 48. ff. mandati l. 1. ff. pro ſocio. l. 59. de contrahen emptio. & in l. 66. eod. tit. l. 3. ff. de in diem addictio. l. 75. ff. de euictio. l. 3. ff. de tutelis. l. 35. ff. de hæred. inſtituendis. l. 25. ff. de legatis 3. l. 7. ff. de annuis lega. l. 9. ff. de optio. legat. l. 1. ff. de auro argento leg. l. 34. ff. eod. l. 1. ff. de aqua pluuiali arcenda. l. 23. ff. de liberali cauſa. l. 30. ff. de acquirē. poſſeſſ. l. 1. ff. quod vi, aut

aut clam. l. 5. eo. l. 115. ff. de verb. obl. l. 76. ff. de furtis. l. 17. ff. de obl. l. 25. ff. de verb. ſignif. l. 98. ff. eod.

C. AQVILIVS GALLVS.

ORiundus fuit ex nobili Aquiliorū apud Romanos familia. prim⁹ C. Aquilius ꝯſulatū in hac familia iniit, Anno Vrbis 266. Et qa Hernici deuicti, cū Volſcis ęquo marte diſceſſum erat, cū collega triumphauit, Sicinius: quia maiore periculo vrbē liberauerat, laureatus: Aquilius, quia leuius prælium fecerat, ouās ingreſſus: hūc ſubſequutus eſt L. Aquilius Caruus trib. militum, L. Aquilius Pat⁹ augur, Anno Vrbis 547. L. Aquilius Gallus prætor in Siciliā miſſus, 558. Hoc haud dubiè vel auo, vel patre natus eſt C. Aquilius Gallus. Prætura functus eſt cum Cicerone, vt Cicero in oratione pro Cluentio teſtatur. Didicit ius a Q. Mutio Scæuola. Docuit verò Seruium Sulpitium. Fuit homo acutus & exercitatus, prompta in agendo & rñdendo celeritate præditus. Qua in authoritate ob inſignes virtutes fuerit, facilè cōſtat ex Cicerone, qui C. Aquilio familiariſſimus fuit. Ait Cicero in oratione ꝓ Cecinna: Hoc loco percōmodè accidit, ꝙ non adeſt is qui paulo antè adfuit, & adeſſe nobis frequenter in hac cauſa ſolet, vir ornatiſſimus C. Aquilius: nam ipſo præſente, de virtute eius & prudētia timidius dicerem: ꝙ & ipſe pudore quodā adficeretur ex ſua laude, & me ſimilis ratio pudoris a pręſentis laude tardaret: cuius autoritati dictum eſt, ab illa cauſa cōcedi nimium nō oportere. Vereor de tali viro ne plus dicā, q̃ vos aut ſentiatis, aut apud vos cōmemorari velitis. Quapropter hoc dicam, nunquam eius authoritatem nimium valere, cuius prudentiam populus Romanus in cauendo, non in decipiendo perſpexerit. Qui iuris ciuilis rationē nunquam ab æquitate ſeiunxerit: qui tot annos ingeniū, laborē, fidē ſuam populo Romano promptam expoſitamq; præbuerit: qui ita iuſtus & bonus vir eſt, vt natura, non diſciplina conſultus eſſe videatur: ita peritus ac prudens, vt ex iure ciuili, nō ſcientia ſolùm quędam, verùm ēt bonitas nata videatur. Cuius tantum eſt ingenium, ita prompta fides, vt quidquid inde hauriàs, purum liquidumq́; te haurire ſentias. Eiuſdem iudicij & æquitatis ſingularis exemplū celebre fertur C. Viſellius Varro. graui morbo correptus, trecenta millia nummum ab Octacilia Lateranenſi, cum qua cōmercium libidinis habuerat, expēſa ferri ſibi paſſus eſt: eo cōſilio, vt ſi deceſſiſſet, ab hæredibus eam ſummam peteret, quā legati genus eſſe voluit: libidinoſam liberalitatem debiti noīe colorādo. Euaſit deinde ex ea tempeſtate, aduerſus vota Octaciliæ: quę offenſa, ꝙ ſpem prædæ ſuæ morte non maturaſſet, ex amica obſequenti ſubitò diſtrictam fęneratricem agere cępit, nummos petendo, quos vt fronte inuerecūda, ita inani ſtipulatione captauerat. De qua re C. Aquilius, vir magnæ authoritatis, & ſciētia iuris ciuilis excellens, iudex adductus, & adhibitis in conſilium principibus ciuitatis, prudentia & religione ſua mulierē repulit. Quòd ſi eadē formula & Varro dānari, & aduerſaria abſolui potuiſſet, eius quoq; non dubito quin turpem & incōceſſum errorem libēter caſtigaturus fuerit: hanc priuatæ actionis calumniam ipſe cōpeſcuit, adulterij crimen publicæ quæſtioni iudicandum reliquit.

De dolo quoq; malo formulas protulit, euerriculum omniū malorum, vt Cicero ait in lib. 3. de Natura deorum: & in lib. 3. de Officijs. Et extat nunc eius formula de poſthumis hæredibus inſtituendis, ſub l. Gallus Aquilius. ff. de lib. & poſt. De eo hoc quoq; Cicero in Topicis tradit: Si quis ad eum qui tale retulerat, vt de facto quæreretur, ad Ciceronem inquibat: ſignificans, Iureconſultos non de facto, ſed de iure conſuli oportere.

Et refert idem Cic. Cū Gallus Aquilius interrogaretur ab eo, quid eſſet dolus malus? reſpondit: cùm aliud eſt ſimulatum, aliud actum. Præter ſingularem igitur in iure peritiam, prudentiā, laborem & fidem, hoc quoq; ipſi acceſſit, ꝙ inter ſuæ ætatis iureconſultos locupletiſſimus fuerit. Inhabitauit enim ædes, quæ ducentis circiter millibus Venetorum ducatorum æſtimabantur.

L. LVCILIVS BALBVS.

PRodijt & hic ex Q. Mutij Scæuolę Pontificis max. ſchola. Deditus in primis fuit Stoicæ phyloſophiæ: in qua tātos progreſſus fecit, vt cùm excellētib. in eo genere Græcis cōpararetur. Scripſit ad eum Antiochus Græcus opus ſuum, ex quo Cicero Balbū partes Stoicorum in ſuis libris defendētem fecit. In Bruto, vocat eum hominem doctum & eruditum: & tum in agendo, tum in reſpondendo, conſiderata tarditate præditum. Facit quoq; eius mentionem in Epiſtolis ad Atticum, & in libro de Natura deorum. Huius Lucilij ſcripta ad nos nulla peruenerūt. Solius Seruij auditoris excellentia illuſtratus eſt. Huius nominis quoq; fuit Lucilius poeta, ętate ſuperior: cuius Cicero facit mentionem in 2. & 3. de Orat. & in 1. & 2. ad Herennium.

P. OCTAVIVS BALBVS.

POmponius inter multos hunc quoq; omittit. Cicero tamen in oratione pro Cluentio, iuris peritiſſimum, ingenio prudētiſſimum, fide, religione, officio diligentiſſimum nominat.

MVLTI ALII A CICERONE
relati, a Pomponio neglecti.

CIcero ſparſim multos enumerat iuris ſcientia ꝓſtantes, quos Pomponius omiſit. Scripta, quæ nulla extāt, eorum memoriam fortaſſis minuere. Recenſetur itaq; C. Aculeo, Craſſo familiaris: & filius eius: Viſellius Varro, cōſobrinus Ciceronis: C. Fimbria: Q. Lucretius Viſpillo: C. Bilienus, P. Quintilius, M. Marcellus: L. Valerius, vir facetus, & Ciceroni familiaris: P. Conſa, quem Cicero irriſit. Interrogatus de re quadā teſtis, negauit ſe quidquā ſcire. reſpondit Cicero: Fortaſſe de iure interrogari te putas. Præter iuris ciuilis peritiam, clari in augurali ſcientia habiti ſunt multi: Appius Claudius, L. Poſthumius, alij, quos omitto.

CN. AVFIDIVS.

POmponius hunc omiſit, Cicero verò eū inter Iureconſultos refert. Quamuis cęcus eſſet, in Senatu tñ ſententiam dicebat, cùm eſſet prætorius. Nec amicis deliberātibus deerat. Facit huius mentionem Cicero in oratione pro Domo, itemq́; pro Flacco.

C. IVVENTIVS.

VSus eſt hic quoq; Q. Mutio Scęuola Pont. max. pręceptore. Deinde Seruius Sulpitius ſub hoc Iuri operam dedit. Facit eius mentionem Cicero, & ait: multum nimis eum fuiſſe lētum in dicendo, & penè frigidum: ſed & callidum, & in capiēdo aduerſario verſutum. & pręterea nec indoctum, & magna cū iuris ciuilis intelligentia. Familiæ Iuuentianæ res geſtas omitto.

C. ORBIVS.

IVuentij, auditor in dicendo non nimis exercitatus: in iure autem ciuili non inferior, quàm magiſter fuit.

SEX. PAPYRIVS.

ORiginem habuit ex Papyrorum familia, celebri quidē & antiqua, verùm quæ tandem paulatim cōſenuit. Quod in omnibus etiam florentiſſimis rebus euenire ſolet. Quo. n. maiore initio cęperunt, eò ferè minore deſinunt. Habuit Q. Mutium Scæuolam in iure diſcendo præceptorem. Scriptis celebritatem nullam conſecutus eſt, ſolius Seruilii auditoris citatione illuſtratus.

P. SERVIVS SVLPITIVS RVFFVS.

SVlpitiorum familia vetuſtate nulli ceſſit Romæ. Camerio. n. primò oriunda fuit, vnde & Camerini dicuntur. Originē ſuā a Ioue & Minoe referunt. Horum facta in familiarum Romanarum commentario extabūt. Habuit noſter Sulpitius patrem Q. Seruium, equeſtri loco natū. Ipſe adoleſcēs cum Cicerone Rhodūm profectus eſt, & ibi eloquentiæ exercitationibus ac phyloſophiæ tempus impendit. Deinde cùm ſe videret eſſe imparem Ciceroni in eloquētia, & facilè ab eo vinci ac ſuperari poſſe, maluit in iure ciuili primū potius locum q̃ in eloquentię laudibus ſecundum obtinere. Quamuis enim, qui eum pręcedebant magni nominis viri, Scæuolæ, & alii multi, magnū iuris ciuilis vſum haberent: Seruius tñ diſciplinę iuris oīum primus artem adhibuit. Dialectica enim ratione ius pertractabat, ac rem vniuerſam in partes diſtribuebat: latentem eefiniendo explicabat, obſcuram interpretādo explanabat: ambiguā primùm videbat, deinde diſtinguebat: poſtremò adhibebat regulā, qua vera & falſa iudicaret, & quę quibus propoſitis eſſent, quibus non eſſent conſequentia. Hic igitur attulit Dialecticam, oīum artium maximam, quaſi lucē, ad ea quę confusè ab aliis aūt reſpondebantur, aut agebantur. Adiunxit ꝓterea literarum ſc̄iam, & loquendi elegantiā: quæ ex ſcriptis eius, quorum ſimilia nulla ſunt, facilè perſpici pōt. Cumq́; dicendi cā duobus peritiſſimis operā dediſſet, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli hoīs acuti & exercitati prōptam & paratā in agendo & rñdendo celeritatē ſubtilitate diligentiaq́; ſuperauit: Balbi, docti & eruditi hoīs, in vtraq; re conſideratam tarditatē vicit, expediendis ꝯficiendisq́; rebus: ſic & habuit qđ vterq; eorū habuit, & expleuit qđ vtriq; defuit. Itaq; vt Craſſus vr̃ ſapiētius feciſſe, q̃ Scęuola, (hic. n. cauſas ſtudioſè recipiebat, in quib. a Craſſo ſuperabatur: ille ſe cōſuli patiebatur, ne qua in re inferior eſſet q̃ Scęuola) ſic Seruius ſapientiſſimè. Cùm enim duę ciuiles artes, ac forenſes, plurimū & laudis hr̄ent, & gratiæ, ꝓfecit, vt altera pręſtaret oībus: ex altera tm̃ aſſumeret, quātum eſſet & ad tuendū ius ciuile, & ad obtinendā conſularem dignitatē ſatis. Quamuis aūt facilè principē locū in iuris diſciplina inter ſuæ ætatis hoīes obtinuit, ad ſummas inſuper dignitates euectus eſt: ita quidem, vt dubitare poſſis, iurisne ſcientia maiorē laudem, an ex honoribus & Reip. adminiſtratione dignitatem conſequutus ſit. Quæſturā itaq; cū L. Murena petiit, priorq́; renūciatus eſt, & ſortitus prouinciā Hoſtiēſem, quę quidem ipſi non tā gratioſa quàm moleſta & negocioſa fuit.

Deinde præturam longo interuallo pòſt, cùm eodem Murena petiit: quam & obtinuit.

In inſequentem annum Cōſulatum petiit: quem cùm obtinere non poſſet, & Murenam ſibi anteponi & pręferri videret, accuſationem ambitus in Murenā per filiū inſtituit. Murenę verò defenſionem Cicero ſuſcepit: neq; rationē ea in re habuit hominis amiciſſimi, Seruii Sulpitii. Ita tamē defendit, vt Seruius plus gloriæ ex repulſa, quàm corruptores ex adepto conſulatu, retulerit.

Octennio pòſt turbata prorſus Repub. & nullis Coſs. creatis, interrex factus eſt, authore Senatu: tumultus ſedādi cauſa operā dedit, vt Cn. Pompeius Magnus ſolus Coſ crearetur: ipſumq́; ad 5. cal. Mart. menſe intercalario conſulem renunciauit.

Anno Vrbis 702. Coſ. factus eſt cum M. Marcello. Caſſiodorus, Appian. Faſti Siculi. In conſulatum eius inciderunt initia belli ciuilis: quod deinde cauſam præbuit, vt Romana monachia laberetur indies, & attenuaret. M. Marcellus collega eius, & Cęſaris ini-

ris inimicus, Iulio Cæsari adimere prouinciā Galliā ante tempus volebat, cōtra legem Pompeij & Crassi. idq; ad Senatū referebat: neve absentis in petendo cōsulatu ratio haberetur, rogabat: & vt is exercitū dimitteret, & vt colonis, quos ille rogatione Vatinia Nouocomum deduxisset, ciuitas adimeretur. Seruius, qui bellū ciuile hac Marcelli acerbitate cōmoueri intelligebat, obstitit: Senatumq; accuratissimè monuit, collectis omnib. bellis ciuilibus, vt & illa timerent, quę ab alijs inflicta Reip. vulnera intestinis seditionibus meminissent: scirentq;, cùm superiores nullo tali exēplo antea in Rep. cognito, tam crudeles fuissent, quicunq; postea Rempub. oppressisset, armis multo intolerabiliorem futurū: qđ enim exemplo fieret, id etiam iure fieri existimari. Addi pręterea, afferriq; a nouis, multa de suo. Nihil tñ huius viri sapiētia profuit: verùm vel fatum Reipub. Rom. vel dignitas vicit. Factumque est Senatuscons. pridie cal. Octobris, vt proximo anno circiter cal. Martias, de prouinciis ageretur. Item Senatuscōsultum factū est, ne quis eorum qui potestatem habent intercedendi, impediendi moram afferret, quo minus de Rep. q̄ primùm ad Senatum referretur, & Senatuscōs. fieri posset: qui impedisset, eum Senatum existimare contra Rempub. fecisse. In his itaq; motibus & bellis ciuilibus eam moderationē sequutus est, vt quoad licuerit, a bello abesset. Interea tamen pacis & cōciliationis autor semper fuit, & quantum potuit Rempub. defendit.

Postquam verò Pharsalico prælio Cæsar Pompeium vicisset, & rerum potitus esset, Seruius in Græciam se cōtulit. Ibi se initiò Athenis, deinde Sami, aliisq; Græciæ locis continuit, solatia mali a studiis petens, cùm ibi in scholis Grecis de Iure pontificio dispu taret. Cæsare reuerso in Italiam, Seruius non modò restitutus est ab eo, sed Græciæ quoq; præfectus est: quā administrauit summa moderatione, summa iusticia, ac prudētia singulari. M. Marcello, qui collega eius in cōsulatu fuerat, & author belli intestini, interfecto a Magio Chilone cliente, funus nobilissimum, monumentumq; Athenis in Academię gymnasio fieri curauit.

Deinde Cæsare interfecto in Italiā reuersus est: & autor Senatui fuit, ne qua tabula post idus Martias, quo die cęsus Cæsar fuerat, vllius decreti Cæsaris, aut beneficij figeretur.

Tādem cum M. Antonius triumvir in Rempub. bellum renouaret, creatus est a Senatu Seruius legatus, cum Lucio Phylippo, & L. Pisone Coss. vt Marcum Antonium, si fieri posset, a perditis cōsilijs ad sanitatē pacemq; reducerent. Legationis eius curā, quo ad potuit, valetudinis excusatione vehementer deprecatus est. Quod cùm non impetrasset, itinere iam, sed nondum legationis munere cōfecto, ingrauescente morbo extinctus est. Mortuo Cicero pedestrem statuam faciendam curauit. Extat oratio Ciceronis de laudibus Seruij, in Philip. 9. vbi inter cætera ait: Reddite igitur P. C. ei vitam, cui ademistis. Vita enim mortuorum in memoria viuorum est posita. Perficite, vt is quē vos ad mortē inscij misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuā in rostris decreto vestro statueritis, nullam eius legationem posteritatis obscurabit obliuio. Nā reliqua Seruii Sulpitij vita, multis erit præclarisq; monumentis ad oēm memoriam cōmendata. Semper illius grauitatē constantiam, fidem, præstantiam, in Rep. tuenda curam atque prudentiam, oīum mortalium fama celebrabit. Nec verò silebitur admirabilis quædā, & incredibilis, & penè diuina eius in legibus interpretandis, æquitate explicanda, scientia. Oēs ex omni ætate, qui in hac ciuitate intelligentiam iuris habuerunt, si vnum in locum conferatur, cum Seruio Sulpitio non sunt comparādi. Neq; enim ille magis iuris consultus, q̄ iustitiæ fuit. Itaq; quę proficiscebantur a legibus & a iure ciuili, semper ad facilitatem ęquitatemq; referebat: neq; cōstituere litiū actiones malebat, q̄ ꝯtrouersias tollere. Ergo hoc statuæ monumento nō eget: habet alia maiora &c. Reliquit filiū S. Sulpitium, studijs deditissimū, & effigiem ac exemplū virtutis paternæ, constantiæ, pietatis, & ingenij.

Scripsit Ser. Sulpitius pater de iure ciuili libros centū & octuaginta. De Seruio Sulpitio sic loquitur Pomponius: Seruius autē, cùm in causis orandis primum locum, aut certè post M. Tullium obtineret, traditur ad ꝯsulendū Q. Mutium de re amici sui peruenisse. Cumq; eum de iure rñdentem parum intellexisset, & iterū Quintium interrogasset: & a Quintio respōsum esset, nec tñ percepisset: ita obiurgatum a Q. Mutio. Namq; eū dixisse: Turpe esse patricio & nobili viro, causas exorāti, ius in quo versaretur ignorare. Ea velut contumelia Seruius tractus, operam dedit iuri ciuili. & plurimum eos de quibus loquuti sumus audiuit: instructus a Balbo Lucilio: instructus aūt maximè a Gallo Aquilio, qui fuit Cercinnæ. Itaq; libri eius cōplures extant Cercinnæ confecti. Hic cùm in legatione periisset, statuā ei populus Romanus ꝓ rostris posuit: & Hostiæ extat ꝓ rostris Augusti. Huius volumina cōplura extant. Reliquit autem propè centum & octuaginta libros.

C. TREBATIVS TESTA.

HIc ad celebritatē nominis ex natalibus nihil attulit: verùm eruditio eū eò prouexit, & singularis memoria, & summa in iure scientia. Adolescēs in familiaritatem Ciceronis peruenit, eoq; dum vixit patrono & fortunarum & honoris vsus est. Ciceronis commendatione, vt in familiaritatem intimā Cæsaris perueniret, effectum est. Orto deinde bello ciuili, autor fuit Ciceroni, vt partes Cæsarianas sequeretur: aut si nec id vellet, propter senium se in Gręciam, longè a bellis, & ad ocium conferret. Interea Cæsar cum Cicerone per Trebatij literas egit.

Fertur exemplum candoris de Trebatio. Cùm Senatus Romanus Cæsarē semel adiret, noluit Cæsar Senatui adsurgere. Admonitus a Trebatio, vt id faceret: toruo vultu, subiratus, eū aspexit. Quæ quidem conspecti Senatus cōtumelia in causa fuisse dicitur, vt de Cæsare tollendo conspirarent. Fuit Trebatius familiaris & iocosus, vt ex multis epistolis Ciceronis ad eum constat, quē prę cæteris familiarem habuit: a quo etiam impetrauit, vt Aristotelis Topica in Latinum verteret, & sibi dicaret.

Peruenit Trebatius ad tempora Octauij, vt Horatius testatur. Eius suasu codicillorū vsus primùm ab Octauio introductus est: ꝙ diceret vtilissimum & necessarium hoc ciuibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres erant: vbi si quis testamentum facere non posset, tamē codicillos posset. Habitus est iuris peritior, quàm eloquentior. Scripsit libros plurimos de iure ciuili, de religione verò libros nouem. Reliquit celebrem discipulum, Antistium Labeonem.

A. OSSILIVS.

AVdiuit Seruium Sulpitiū, & sub Octauio maximè floruit. Antea Cęsari perfamiliaris fuit. Traxit originē ex equestri ordine. Facit eius mentionem Cicero in lib. 7. & 16. Epist. Fam. & 13. ad Atticum. Floruit tēporibus Trebatij: habitus est eo & Cassel io doctior. Scripsit libros de iure ciuili plurimos. Præ cæteris celebrabatur tempore Pomponij, liber de Legibus vicesimæ, & liber de Iurisdictione. Prętere a, hic omnium primus edictum prętoris diligenter composuit. Hunc fortassis deinde imitatus est Saluius Iulianus, Mediolanensis.

A. CASSELIVS.

HIc ex equestri familia genitus est, & æqualis Trebatio atq; Offilio fuit: a quibus iurisperitia superabatur, ipse verò eloquentia antecedebat. Quintilianus venustum eum appellat. nam consultus a mercatore, qui nauē cum socio diuidere volebat, rñdit: Perdes. ex ambiguitate iocatus, ꝙ diuisæ nauis perdatur vsus. Extat alius eius iocus. Lapidatus eñ Vatinius a populo, cùm gladiatorium munus ederet, impetrarat, vt ædiles edicerent, ne quis in arenā aliud q̄ poma mitteret. Cōsultus itaq; Cassellius, an nux pinea pomum esset? respondit: Si in Vatinium missurus esset, pomum esse. Facit huius mentionem Horatius:

> O maior iuuenum, quamuis & voce paterna
> Fingeris ad rectum, & per te sapis, hoc tibi dictum
> Tolle memor, certis medium & tolerabile rebus
> Recte concedi: consultus iuris & actor
> Causarum mediocris abest virtute diserti.
> Messalæ, nescit quantum Cassellius Aulus,
> Sed tamen in precio est: mediocribus esse poetis,
> Non dij, non homines, non concessere columnæ.

In Reipublicæ administratione solùm quæstorio munere perfunctus est. Cùm multa liberius de temporibus Cæsaris loqueretur, & ne id faceret, ab amicis admoneretur, ait: Duas res, quæ hominibus amarissimę viderentur, magnam sibi licētiam prębere, senectutem, & orbitatem. Eius nominis etiam fuerunt Furius & Cassellius Prędiatores: quorū Cicero pro Balbo meminit, & Valerius lib. 8. ca. 13. Verùm longè superiores hoc fuerunt: Ciceronis enim tempore floruerunt.

Q. AELIVS TVBERO.

HIc Tubero alius est a Q. Aelio Tuberone, vitā cuius suprà retulimus. Natus est hic ex illustri patricia familia. Patrē habuit virum doctum ac ingeniosum, qui bello Cęsariano pene inuitus Pōpeio adhęsit. In Aphricam igitur profectus, cùm prohiberetur a Q. Ligario, filius cōtra Ligarium dixit, eumq; accusauit, ꝙ patrem suum cū Imperio proficiscētem in Aphricā repulisset. Quę quidem accusatio Ligario ideo magis nocebat, ꝙ cum Rep. contra Cęsarem senserat. Ligarii defensionem suscepit Cicero: tantumq; effecit, vt ipsius facundia & preces apud Cęsarem plus valerent, quàm crimen Ligarii, aut oratio Tuberonis.

A causis dicendis ad ius ciuile se trāstulit. Pręceptorem habuit A. Offilium, tum temporis iuris publici priuatique doctissimum. Prętere a Stoicę quoq; doctrinę in primis deditus fuit. Vnde vita seuerus, & congruēs cum ea disciplina quam colebat, paulò etiā durior fuit: & vt vita, sic oratione durus, incultus, horridus. Fuit autem constans ciuis, & fortis. Ita Cicero in Bruto. Pomponius verò sic de eo scribit: Tubero doctiss. quidem est habitus iuris publici & priuati, & complures vtriusque operis libros reliquit. Sermone etiam antiquo vsus affectauit scribere, & ideo parum libri eius grati habentur.

P. ALPHENVS VARVS.

ORiginem traxit Cremona, vbi sutrinam diu exercuit: tandē abiecto instrumento artis, clausaq; taberna, Romam se cōtulit, & Seruio operam dedit. Tantū itaq; sub eo profecit, vt propter iuris cognitionem ad Cōsulatum eueheretur, Anno tertio post natum Christum. Scripsit libros Digestorū triginta & quatuor: item Collectaneorum.

CAIVS

CAIVS.

PRodiit ex Sulpitij schola, vt Pomponius refert. Citatur a Boetio in Topicis, Præter nomen, nihil de eius vita & genere scitur. Quidam sub Caracalla eum floruisse asserunt. Scripsit quidā Caius, quisquis is fuerit, ad Edictum prouinciale libros duos & triginta: ad leges quindecim, ad Edictum publicum quindecim, Aureorum septem: δώδεκα δελτῶν, hoc est duodecim tabularum sex, Institutionum tres, Fideicommissorum duos, De casibus vnum, Regularum vnum, Dotalitiorum vnum, Hypothecariæ vnum. Nunc libri duo Institutionū, Caij nomine circūferuntur. Plures Caios in iuris ciuilis peritia claros fuisse, dubium non est: temporum verò iniuria non dinoscuntur.

TITIVS CAESIVS.

ENumeratur hic ēt inter Seruij Sulpitij auditores. Referuntur à Cicerone Titij duo, S. & C. & ab eo in Oratorum numero collocantur. Verùm ad hunc Titiū non pertinent. Caium Titiū ait Cicero eo peruenisse, quo potuit ferè Latinus orator sine Gręcis literis, & sine multo vsu peruenire. Eius orationes tñ argutiarum, tñ exemplorum, tñ vrbanitatis habebant, vt pene Attico stylo scriptæ viderentur. Sext. verò Titium loquacem facit, satis tñ acutum: sed tam solutum & mollem in gestu, vt saltatio quædam, nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Reliqua de Titiis, accuratius in commentario Familiarum.

AVFIDII DVO.

FVerunt Seruij auditores, vt refert Pomponius. Cicero cuiusdam T. Aufidij mentionem facit, & eum ad summā senectutem peruenisse scribit. Præterea fuisse virum bonum, & innocentem, sed parum dixisse. In iuris autem intelligentia callidum extitisse, refert. Familiam eius omitto.

C. ATTEIVS PACCVVIVS.

DE eo, præter quàm quòd Seruij auditor fuerit, nihil extat.

FLAVIVS PRISCVS.

PRęceptoris Seruij fama hunc quoq; notum ac celebrem reddidit. De huius natalibus nihil prorsus extat. Non enim existimaudum est, Flauium hunc ea familia oriundum esse, quæ Vespasiano, Tito, Domitiano illustrata est.

CINNA.

FVit hic quoque auditor Seruij Sulpitij, & familia Cornelia oriundus. Cinnæ verò multi fuerunt: vnus poeta, quem celebrant Catullus & Vergilius: alter Lucretius Cinna, qui fuit Coss. anno Vrbis 725. C. Cinna, qui septimo anno post natum Christum ad consulatum euectus est.

P. CAECILIVS.

DEdit hic quoque Seruio operam. Natalibus ortus est illustribus. Multi enim Cæcilij, qui consulatum gesserunt, reperiūtur, De hoc Cæcilio refert Macrobius iocum. Nam cum C. Cæsar cæteris collusionibus suis pilæ centena sestertia dari iussisset, soli Cælio quinquaginta: Quid ego, inquit, vna manu ludo, vt nequeam tantundem capere? Fuit deinde & alius Cæcilius, qui vixit in Traiani & Hadriani principatu, & in disciplina iuris ac legibus. P. R. noscendis, interpretandisq; scientia vsu atque authoritate illustris habitus est. Cuius disputatio de duricie legis xij. Tab. extat apud Gell. lib. 20. cap. 1.

ANTISTIVS LABEO, PATER ET FILIVS.

ANtistiorum familia ex Antio oriunda fuit. Legitur Petron. Antistius, tpibus S. Tarquinij regis. Deinde L. Antistius tribunus militum, M. Antistius ad Flaminium legatus: Sextus Antistius: & Labeo Antistius Cinna, qui Sylla & Pomp. Coss. tribunus plebis fuit, ob iuris prudentiam celebratur. De eo sic Cicero in Bruto: Rabula, inquit, sanè probabilis, qui multos cum tacuisset annos, neq; contemni solùm, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primùm, ꝯ C. Iulij illam consulatus petitionem extraordinariam. veram causam agens est probatus. Itaq; post tribunatū primò multæ ad eum causæ, deinde omnes maximæ quæcunque erant, deferebantur. Hæc Cicero. Sequutus deinde semper est partes Pompeianas: tandē interfectoribus Cæsaris se adiunxit, eiusdemq; facinoris se reum fecit. M. Bruto itaq; ab Octauio, & Antonio superato, morte a seruo impetrata, obiit. De eo sic Appian. lib. 1. Belli ciuilis: Labeo verò doctrina & prudentia clarus, pater Labeonis, qui ꝑꝑ iuris ciuilis peritiam hodieq; celebratur, cū fossam in tabernaculo suo pro corporis sui magnitudine fodisset, mandataq; suis seruis cæteris de rebus dedisset, vxori ac liberis, vt voluit, prospexit, literasq; seruis ad eos dedit. Tum eorum fidelissimum dextra prehēsum circumegit, vt mos est Romanis manumittere, conuersoq; gladium tradidit, & iugulum præbuit, & ita tabernaculum pro sepulchro habuit.

Reliquit filium Labeonem, qui patris gloriam adauxit. Is philosophiæ in primis operā dedit. Deinde ad iuris scientiam se transtulit, quam à Trebatio hausit.

Eo erga studia animo fuit, vt Consulatū quē ipsi Augustus obtulerat, studiorum gratia recusarit. Dr̄ ita operam dedisse studiis, vt totum annum diuideret, ac Romæ sex mensibus cum studiosis esset: & secederet sex mensibus, & conscribendis libris operam daret. Itaq; quadraginta volumina teliquit, ex quibus plurima in manibus posterorum versata sunt. Is primus veluti sectam quandam iuris cum Atteio Capitone exercuit. Nam hoc in veteribus præceptis permanente, Labeo doctrina atq; ingenio fretus, multa innouare conatus est. De Labeone filio sic ait Gell. lib. 13. c. 12. In quadam epistola Attei Capitonis legimus, Labeonem Antistium legum, atq; morum populi Romani, iurisq; doctum apprimè fuisse. Sed agitabat, inquit, hominem libertas quædam nimia atq; vecors, vsq; eo, vt D. Augusto iam principe, & Rempub. obtinente, ratum tamē pensumq; nihil haberet, nihil quod iustū sanctumq; esse in Romanibus antiquitatibus legisset. Et Suetonius in Augusto: Antistius Labeo Senatus lectione, cum triumuirum legeret M. Lepidum, hostem olim eius, & tunc exultātem, interrogatus ab eo, An non essent alij digniores? Suum quemque iudicium habere, respondit. Nec ideo libertas, aut contumacia cuiquam fraudi fuit.

Obseruandum autem est, plurimos eius nominis fuisse. Apud Senecam inter Oratores refertur quidam Labeo: & Macrobius Cornelium Labeonem citat.

C. ATTEIVS CAPITO.

PAtrem habuit Tribunum. Dion. lib. 39. Gellius priuati & publici iuris peritissimum eum fuisse dicit. Audiuit Offilium, in cuius præceptis atque sententiis perseuerabat: diffidebatq; à Labeone non modò disciplinæ exercitatione, sed moribus etiam & toto vitæ genere. Labeo enim contumacia certabat: hic obsequiosus dominantibus, in adulatione vsque erat. Tacitus libr. 3. refert, Capitonem principem locum studiis ciuilibus assequutū. Adulationis eius exemplum fertur. Cum Tiberius edicto quodam verbum parum apud Latinos vsurpatum, ac vetus, inscripsisset, eiusq; recordatio noctu principi subisset, cōuocatis postridie quotquot Romæ grammaticam aut verborum interpretandorum scientia profiterentur, Pomponio grammatico verbum reprehendente: Capito affirmauit, & esse illud antiquum: & si nō esset, futurum certè iam inde, & ciuitatem in gratiam Cæsaris id verbum inter antiqua relaturam. Quòd adeo tacitum non tulit, vt Pomponius grammaticus ad Tiberium conuersus, Mentitur Capito, responderit. Tu enim Cæsar ciuitatem Romanā dare potes hominibus, verba & linguæ Latinæ vsum non potes. Reliquit libros nō paucos, quorum testimonio sæpe Gellius, interdum & Macrobius & Frontinus, vtuntur: nempe cōmentaria ad xij. Tab. libros: ducentos sexaginta Collectaneorum: septem de Pontificio iure, & librum singularem de officio Senatorio: de Iure sacrificiorū decem. In Reipub. administratione nihil dignum gessit, quamuis Consul fuerit cum Germanico Cæsare. Mortuus est sub Tiberio, post natum Christum anno 23. Quo anno mortuus est Arminius, Germanicorum Cheruscorumq; Imperator, cum explesset annos 37. Vide de Atteio Gellium, Frontinum, Dionem, Macrobium, Festum, Nonium.

COCCEIVS NERVA, PATER ET FILIVS.

COcceius Nerua Labeonis sectam excepit, & dissensiones Capitonis adauxit. Is omnis diuini atq; humani iuris sciēs, eaq; cognitione illustris, familiarissimus atq; adsiduus Tiberio Cæsari fuit. In curatione aquarum, ꝙ munus principibus in ciuitate viris dari consueuerat, Satrio Ruffo successit. Cùm Tiberius omnia cædibus ac libidine repleuisset, vir priscæ probitatis Nerua, eius consuetudinis impatiens, integro statu, illæso corpore, moriendi cōsilium cæpit. Quod vt Tiberio cognitum est, adsidere Neruæ, & causas requirere, addere preces: fateri postremò cœpit, graue conscientiæ, graue famæ suæ, si proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret: auersatus sermonem Nerua, cū diu nullis precibus elici ab eo responsum potuisset, abstinentiam cibi continuauit, atq; ita vitam finiuit. Causæ mortis pręcipuę ferebantur à gnaris cogitationum eius, ꝙ quāto propius mala Reipub. intueretur, prę metu & ira, dum integer, dum intētatus esset, honestum finem voluerit. Alij, præter alias hanc addunt: ꝙ leges à Cæsare positas de condemnationibus reperiret, vnde infidelitatis plurimum ac tumultus prouenire oporteret.

Cæterùm àdeò exacerbatus est tacito mortis eius cōuicio Tyberius, vt confestim ad mitigandas vsuras xxv. sestertiorum millia in publicum protulerit, vnde gratuito indigentibus in triennium mutuò daretur: & celeberrimos ac notissimos quosq; accusatores iusserit vno die interfici. Reliquit filium Neruam, eadē iuris cognitione celebrem, qui libros de Vsucapionibus scripsit. Ex hoc deinde natus est Nerua, qui Romanum Imperium omnium optimè gessit.

MASVRIVS SABINVS.

QVemadmodū Nerua Labeonis tradita sequebatur, ita Masfurius Sabinus Capitoni successit. Fuit igitur hic Massurius Sabinus ęmulus Neruæ: quia verò facultatibus perexiguis erat instructus, sustentabatur ab auditoribus. Cùm autem ante tpa Augusti, publicè rñdendi ius non à principibus daretur, sed qui fiduciam suorum studiorum habebant, de iure rñderēt: primus Octauius Augustus, vt maior haberetur iuris authoritas, constituit, vt ex authoritate eius responderent. Elegit igitur inter cæteros, & hunc Masurium Sabinum. Qui mos sub C. Caligula esse desiit. is enim inter cætera liuoris ac malignitatis in omnes claros viros

scelera,

scelera, de Iuris quoq; consultis, quasi scientiæ eorum oēm vsum abolliturus, iactauit, se effecturum, ne quid respondere possent præter eccuum. Persius de Masurio sic scribit:

> Vindicta postquam meus a prætore recessi,
> Cur mihi non liceat, iussit quodcunq; voluntas,
> Excepto si quid Masuri Rubrica notauit?

Scripsit libros Memorabilium XII: iurisq; ciuilis tres cēturias, de Indigenis, & librum cui titulus est, De furtis.

CASSIVS LONGINVS.

DVo recensentur a Pomponio Cassij Longini, iuris consulti: vnus, qui ex equestri ordine ad Præturam peruenit: alter, qui Consulatum gessit anno Vrbis 782. Christi 32. anno Imperij Tiberij Cæsaris 17. Biennio post eius consulatum, IESVS CHRISTVS pro peccatis nostris mortuus est.

Hic Cassius Longinus natus est ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis S. Sulpitij. Pomponius plurimum eum in ciuitate authoritatis habuisse scribit, eò vsq;, vt Cęsar eum ciuitate pelleret. Fuit pręfectus in Syria, breui ante Hierosolymam captam. Primus stolā sacerdotalem pontificis Iudęorum, magno sumptu elaboratam, in custodiam Romanorum redegit. Ea enim cùm vsq; ad Tyberij tēpora in turri seruaretur, quam Barin Iudæi vocabant, ita vt pridie sacrificiorum adhibito pontificis Iudæi sigillo, & ducis pręsidij Romani promeretur, & peractis sacris eodem inspiciēte cōderetur: eam deinde stolam Tyberius in gratiam Agrippæ regis, potestati Iudæorum commisit. Hanc igitur Cassius, cum Cuspio Fado procuratore Iudææ, in Antonianam (sic enim turrim, quæ prius Baris dicebatur, in Antonij gratiam Herodes rex vocari iusserat) turrim deponi iussit. Romanos enim, vt prius, principes esse oportere: neq; de veteri iure quidquam detrahi. Id enim petiturus de Iudæis Cuspius, veritus ne non obtemperaret gens religionis & sacrorum tenacissima, cui tum ipse præerat, Cassium cū magnis copijs acciuerat. Roganti igitur populo vt pręsides spatiū indulgerent, legatos ad Claudium Cæsarem super ea re mittēdi, concessum est, acceptis filijs obsidibus: tandemq; res a Cæsare impetrata. Præeminebat igitur Cassius ea tēpestate & peritia legū, & militaribus artibus: vt scribit Tacitus. li. 12. & li. 14. insignē eius orationem refert. A Nerone luminibus orbatus est, ꝙ inter imagines maiorum etiam C. Cassij effigiem coluerit, cum inscriptione, Duci partium. Deportatus est ex Senatusconsulto in Sardiniam. Induxerat enim aliquos Nero, qui in Lepidam Cassij vxorem, amitam Syllani, incestum cum fratris filio, & diros sacrorū ritus confingerent. Syllanus quoq; relegatus paulò pòst, iussu Neronis interficitur: tandem a Vespasiano reuocatus, vitam Romæ finijt. Reliqua de Cassij familia, seorsim in Familiarum Romanarum commentario extabunt.

Romę repertum est epitaphiū libertorum Longini: C. Cassius verecundus fecit sibi & Cassiæ Damalidi libertæ carissimæ & benemeritæ. idem coniugi, & C. Cassio Cotino, & Cassiæ Moschidi parentibus suis, ijsdem patron. libertis C. Cassij Longini, & libertis suis, libertabusq;, posterisq; eorum.

AMINIVS REBIVS.

A Tacito inter Iur. cons. numeratur: verùm nihil de eius scriptis extat. Ditissimus fuit, luxui ac libidinib. ad infamiam deditus. Interfectus est a Nerone anno Imperij tertio, misso per venas sanguine.

PROCVLVS.

PRoculi plures celebrantur. Proculus Spiculator, cuius mētionem Tacitus facit. Apud Plinium recēsetur etiam Proculus quidā inter poetas. Proculus verò noster sub Othone præfectus prætorio, & intima illi familiaritate iunctus fuit, tali quidem, vt in eū plurimū spei & fiduciæ Otho collocaret, ac peditū equitumq; copiis præficeret. Eius tamen imprudētia & temeritate exercitus profligatus: ipse deinde Vitellio supplex factus, proditionē vltrò sibi imputauit, & in fidē Vitellij receptus est. Tacitus lib. 18. In iuris sciētia plurimùm potuit. nam Vlp. in l. diui. ff. de iure patronatus, non leuem iuris auctorem hunc appellat. Fuit accerrimus defensor acceptòrum a Labeone, & Nerua patre. Et quia præ cæteris authoritate supra omnes sui temporis Iureconsultos valuit, Cassio defendēti Capitonis tradita se opposuit: vnde partim Cassiani, partim Proculiani appellati sunt.

COELIVS SABINVS.

HIc Cassio Longino, qui Capitonē defendebat, successit. Cōsul fuit cū Flauio Sabino. Floruit maximè sub Vespasiano, apud quem plurimum potuit: fortassis, quia Vespasianus initium Imperij primo eius consulatus die, cal. ipsis Sextil. fœliciter occœperat. Librum de Edicto ædilium curulium conscripsit. Tacitus lib. 17. Gell. lib. 7. cap. 4.

SEX. PEDIVS.

QVis fuerit, ignoratur. Libri eius referuntur, de Stipulationibus: item, ad Edictū quinq; & viginti. Facit eius Pedij mētionem Persius, & Horatius.

PEGASVS.

HIc Proculum sequutus est. Cōsul fuit sub Vespasiano, cū Pusione. Factum est eo autore S. cōs. vt ei qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, sicut per legem Falcidiam ex legatis retinere pridē licuerat. Ex singulis quoq; rebus per fideicōmissum relictis, eadem permissa retentio est. Illud quoq; eodem S. consulto cauebatur, vt si recusasset scriptus hæres adire hæreditatem, quasi suspectam atq; dānosam, desiderante fideicommissario, iussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem. Cuius decreti multa abrogauit Iustinianus, multa in Senatusconsultum Trebellianum trāstulit. Deinde Præfectus vrbis factus est, quod Iuuenalis scribit:

> — Rapta properabat abolla
> Pegasus, attonitæ positus modo villicus vrbi:
> An ne aliud tum præfecti, quorum optimus atq;
> Interpres legum sanctissimus, omnia quanquam
> Temporibus diris tractanda putabat, inermi
> Iustitia. —

IVRECONSVLTI, QVI SVB Adriano, Antonino, ac sequentibus floruerunt.

ADriani & Antonini tēpora, vt pacata & iusta fuerūt, ita multos iuris consultos protulerunt. Adrianus enim ipse oīum disciplinarum capax fuit, & plus q̃ bonum erat, suapte natura deditus: ita vt inuidia concitatus magis, q̃ æmulatione, quosdam celebres & excellētes artifices, quibus eruditione & ingenio par esse non poterat, interfecerit: ea contentione in studia incumbēs, vt reliquos omnes vincere & superare contenderet: quemadmodum refert Dion exempla de Fauorino Gallo, & Dionysio Mylesio sophista, ac Apollodoro architecto.

Quantum itaq; ad administrationem, quātum ad eruditionē, quantum ad ædificiorum extructionem, quātum deniq; ad omnia pacis belliq; studia attinet, post Augustum, Romano Imperio æquè vtilis Imperator non contigit. Initio grauiter persecutus est Christianos: deinde a viris doctis mitigatus est, vt neminē deinde religionis causa comprehendi, aut supplicio affici iusserit.

Adrianum subsecutus est M. Antonius Pius: qui, vt Iulius Capitolinus ait, fuit vir forma conspicuus, ingenio clarus, moribus clemens, nobilis vultu, & placidus ingenio, singularis eloquentię, nitidæ literaturæ, præcipuè sobrius, diligens agri cultor, mitis, largus, alieni abstinens: & hęc omnia cum mensura, & sine iactantia: in cunctis præterea laudabilis, & qui meritò Numæ Pompilio ex bonorum sententia comparatus sit. Sub his igitur Imperatoribus plurimi floruerunt.

IVVENTIVS CELSVS, PAter & filius.

VTerq; Pegasianam sectam sequutus est. Pater apud Traianum in magno honore habitus est: deinde Adriano inter iudicandum præcipuè in consilio fuit. Filius Iuuentius Celsus, Iuris scientia patri non inferior extitit. Consulatum bis gessit: nempe anno Vrbis 865. quo anno Iudæi, qui Cyrenen incolebant, Romanos, & Græcos sine discrimine obtruncarunt: vt testatur Dion: & Anno Vrbis 881. Sub eius consulatum Barcochabas, Iudaicæ factionis princeps, Christianos, nisi negarent Christum, ad supplicia traxit. Reliquit hic libros Digestorum 39. Institutionum 20. Epist. 13.

NERATIVS PRISCVS.

ERat & hic quoq; Pegasianæ doctrinæ addictus. Traiano optimo Imperatori tam probatus fuit, vt frequens opinio fuerit, eum in animo habuisse Neratium, non Adrianum successorem Imperij relinquere, multis id ei amicis adsentientibus: vsq; adeò, vt Prisco aliquando dixerit: Commendo tibi prouincias, si quid fatale mihi contigerit. Sed tamen Hadriano, seu fauore Plotinę, propter suspicionem a Palma & Celso inimicis eius, contra Traianum, tyrannidis, in adoptione atque Imperij successione promoto, Neratius inter pręcipuos in iudiciario consilio adfuit. Consul quoque fuisse fertur: quod tamen in Chronologia non reperio: nisi Neratium Priscum putes esse Neratium Marcellinum, cuius consulatus incidit in annum Vrbis 881. Libros reliquit Membranarum septem, Quæstionum tres, Responsorum quinque, è Plautio decem, quatuor Epistolarum, Regularum quindecim: vnum de Nuptijs, vnde Gellius morem sponsaliorū Latinorum annotat. Obseruandum autem est, fuisse & quendā Neratium Nequam, qui pro oblectamento habebat os hominis liberi sua manu verberare, sequente seruo cum loculis plenis assium: & quemcunque depalmauerat, numerari statim ex XII. Tabulis asses 25. iubebat. Propterea Prætores edixerunt, se iniuriis ęstimandis Recuperatores daturos: atque ita lex paulatim desuetudine abolita est. Non igitur hoc de Neratio Prisco, viro integerrimo & probatissimo, intelligendum est.

DOMITIVS LABEO.

FLoruit & hic Adriani temporibus. Longe verò alius est ab Antistio Labeone, cum ille ab hoc citetur: ex quo error Politiani deprehenditur. Scripsit libros Epitomatum, Epistolarum complures.

T. ARISTO.

POmponius hunc inter iureconsultos nō recenset. Gellius verò ait, fuisse eum Iureconsultum & doctū, & priuati iuris ac publici peritissimum: in cuius libro, furta oīa apud veteres Aegyptios fuisse licita & impunita, se legisse scribit. Facit eius quoque mentionē Plinius Cęcilius in quadam epistola. Cōsulit. n. hominē de obscuro quodam iure senatorio: An sentētias diuidi, an iri in singulas oportuerit. aitq;, Aristoni in omniū penè negligētia, & temporū Domitiani iniquitate semper fuisse curæ, sic iura publica vt priuata, sic antiqua vt recentia, sic rara, ut assidua tractare. Scripsit volumina de Decretis Fronianis.

PRISCVS IABOLENVS.

ATtigit hic Antonini tempora: fuit enim ei a consiliis. Prętereà pubicè de Iure respōdit. Reliquit e Cassio quindecim libros: Epistolarum quatuordecim, quinq; ad Plautium.

PLAVTIVS.

DE vita huius nihil constat: citatur tamen sæpe, multiq; iuris peritissimi scripta eius commentariis illustrarunt.

EX SCHOLA IABOLENI prodierunt multi.

ALBVRNIVS VALENS, Antonino Pio a cōsiliis, reliquit libros Fideicommissorum septem: Scripsit ad eum aliquoties Plinius Cæcilius.

VINDIVS VERVS: Capitolinus hunc quoq; inter consiliarios Antonini recenset.

VLPIVS MARCELLVS, fortassis ex Marcellorum antiqua Romana familia oriundus. Floruit sub Seuero. Scripsit libros Digestorū vnū, vel (vt alii tradūt) octo & triginta: Rńsorū vnū, sex ad Leges, Qōnū 29. de Iure militari duos, qnq; de Officio ꝯsulis.

ARRIANVS, fuit initiò Senator: deinde studiorū amore ad ocium se contulit. Scripsit librū de re militari. Extant aliquot ad eū Plinii Cæcilii epistolæ, in quibus ipsi nō iuris peritiā modò attribuit, verùm in oratoria Demostheni & Caluo parē facit. Versatur in manibus historia Arriani: huiusne sit, an aliū huius nominis autorem habeat, in incerto est.

TERTVLLIANVS, Consul Romanus, & scriptor Ecclesiasticus, cuius opera in Theologia edita extāt. Vitā eius vide apud D. Hierooymū, Trithemium, alios. In iure reliquit libros Quæstionum quatuor, de Castrensi peculio vnum. Factū est sub hoc S. C. Tertyllianum, de quo in Pandectis & Instit.

SALVIVS IVLIANVS.

SAluius Iulianus, ex nobili apud Mediolanos familia oriūdus, Iuris peritissimus fuit, quam cognitionē a Iaboleno inter cæteros quoq; hausit. Romæ vrbis pręfecturam consequutum esse, & ꝯsulatum bis gessisse, Riuallius, Spartianū sequutus, refert: cùm tñ minime in catalogo Coss. reperiatur. Sub Adriano præcipue claruit, anno pòst natū Christum 134. Perpetuum edictū composuit. Prætorum omnia edicta vage dispersa collegit, & in ordinē certosq; titulos digessit: ex quibus Edictum perpetuum composuit, quod cētum & nonaginta libris est interpretatus, quos Digestorum nomine appellauit, in quibus nihil esset suū præter digestionem. Scribit hæc Eutropius: & meminit Iustinianus in l. 2. C. de veter iur. enuc. Fuit verò huius Edicti tāta autoritas, vt si ex eo aliquid decerneret, quo minus id fieret, appellare nō liceret. l. fin. ff. de appella. recipiend. De ambiguitatibus vnum, ad Minutium sex, ad Vrseium quatuor. Sub Commodo Imperatore, cū aliis viris clariss. cæsus, & sepultus est in via Labicana, miliari ab vrbe quinto. Fertur huius viri memorabilis vox: Etsi vnum pedem in sepulchro haberem, adhuc tamen addiscere vellem.

L. VOLVSIVS METIANVS.

IVlius Capitolinus scribit, Antoninū Pium Volusio cōsiliario vsum esse, & magistro. Lampridius in vita Alexādri, Metianū quendam recenset, qui discipulus fuit Papiniani, & Alexandri familiaris, & in consilio socius. Fuit fortassis Volusii Metiani filius. Metiani hæc ferūtur: Liber quæstionum, Fideicommissorū sedecim: Publicorum quatuordecim, ex L. Rhodia.

SERVIDIVS SCAEVOLA.

SEruidio Scæuola iuris perito & inånciendis legibus, & in cōsilio vsus est M. Antoninus. Docuit Septimium Seuerū, qui post Pertinacem magna virtute Imperiū sibi parauit. Docuit & Papinianum. Huius hoc dictū fertur: Vigilantib. iura subueniunt. Scripsit viginti libros Quæstionum, Respōsorum sex, quadraginta Digestorū, & Regularum quatuor, de Quæstione familiæ vnū, & vnum librum Quæstionum publice tractatarum. In responsis eam semper cautionem adhibuit, vt ius ad facti conditionē qualitatemq; accōmodaret. itaq; semper ea clausula vtitur, Secundū ea quæ proponerentur.

AEMILIVS PAPINIANVS.

EX Seruidii schola prodiit Papinianus. Hic sub Seuero tanq̃ stella quædam iuris clara & insignis nitere ac effulgere cępit. Natus est Hostilio Papiniano & Eugenia Gracili, parentibus: vir excelsi & iusti iudicii, ac omnium iureconsultorum acutissimus. Ideò Aelius Spartianus in Seuero, eū iuris asylum vocat, doctrinæq; legalis thesaurū: sic, vt ab illo legū studiosi qui profecissent, Papinianistæ appellati fuerint: quemadmodū ipse Iustinianus in præfatione Digestorum testatur. Fuit amicus Seueri summus, tùm propter communia studia, & ꝙ eodem vsi erant præceptore: tū quoque, ꝙ per secundam vxorem Seuerus eum affinitate attingebat. Factus est Septimio Seuero in administratione Fisci successor: deinde Præfectus prætorio. Deniq; in ea apud eum existimatione integritatis, prudentiæ & sapiētiæ fuit, vt moriturus nulli alij magis filios suos, q̃ Papiniano, cōmendarit. Tandē verò ab Antonino Bassiano, Seueri filio, Imperatore crudelissimo, incestuoso & parricida, militum gladiis obiectus, & securi percussus est: cum parricidium ob interfectum fratrem Getam defendere noluisset, & antea quoq; Getæ fratris partes fouisset. Scripsit vndeuiginti libros Responsorū, Quæstionū sex & triginta, duos Definitionum libros, & de Adulterijs: Aedilium quoq; curuliū singularem librum, & viginti Digestorum.

Fertur hominis epitaphiū duplex. nam Socinus filius scribit, ætate sua (vt ex patre audierit) vrnam argenteam a quodam rustico Romæ inuētam, ossaq; inde in Tyberim proiecta, vbi hic titulus fuerit: Aemilii Papiniani, & præfecti prætorio, requiescūt hic ossa: cui infœlix pater & mater sacrum fecerunt, mortuo anno suæ ætatis 38. Alterum ex marmoribus:

D. M.

Aemilio Paulo Papiniano, præfecto prætorio, iurisconsulto, qui vixit annis XXXVI. diebus X. Menses IIII. Papinianus Hostilius, Eugenia Gracilis, turbato ordine, in senio, heu parentes fecerunt, filio adoptiuo.

Quanta autem ingenii vis, quanta iudicij dexteritas, quanta in Iure peritia, quātus deniq; iusticię amor in Papiniano fuerint: facilè ex summis dignitatibus, immēsa negociorū mole, ac ex libris ab eo conscriptis colligi pōt. Quæ ideo etiam eo diligentius considerada sunt, vt de incōstātia fortunæ, & ignauorū principum ingratitudine, & tyrannide admoneamur, &c. Eius autem authoritatis in Iure est, vt si discrepantes sententiæ iureconsultorū inueniantur, ea verior existimetur, in quam Papinianus inclinat: vt Theodosius sanciuit, quæ sanctio extat in Codice Theodosiano.

Impp. Theodosius & Valentinianus, A A. ad Senatum vrbis Romæ. Post alia:

Papiniani, Pauli, Caii, Vlpiani atq; Modestini scripta vniuersa firmamus: ita vt Caium atq; Paulum, Vlpianum & cæteros comitetur authoritas lectionis, quæ ex omni eius opere recitentur. Eorum quoq; scientiam, quorū tractatus atq; sentētias prædicti omnes suis operibus miscuerūt, ratam esse censemus: vt Scæuolæ, Sabini, Iuliani atq; Marcelli, omniumq; quos illi celebrarunt: si tñ eorum libri propter antiquitatis incertū, Codicū collatione firmentur. Vbi autem diuersæ sñiæ proferūtur, potius numerus vincat autorum: vel si numerus æqualis sit, eius partis præcedat authoritas, in qua excellētis ingenij vir Papinianus emineat: qui vt singulos vincit, ita cedit duobus. Notas etiam Pauli atq; Vlpiani in Papiniani corpus factas, sicut dudum statutum est, pręcipimus infirmari. Vbi autem pares eorum sententiæ recitantur, quorum par censetur authoritas, qđ sequi debeat, eligat moderatio iudicātis. Pauli quoq; sententias semper valere præcipimus, &c. Dat. 6. idus Nouembris, Theod. Aug. 7. & Valentiniano 2. Coss.

DOMITIVS VLPIANVS.

ORiundus fuit ex Phœnice vrbe Syriæ, & vnà cū Iulio Paulo Papinianum docentē audiuit: a quo edoctus, eidem Pręfecto prætorio assedit, & in cōsilio fuit. Sacrorum deinde scriniorū Alexandri principis magister factus, mortuo Papiniano in locū eius successit. Fuit quoq; præfectus annonæ. l. 4. C. de contrah. stipulat. Cùm autem Alexander causas omnes, negociaq; a scriniorum principibus & doctissimis Iureconsultis, quibus plurimùm fidebat, tractari, ordinari, atq; ad se referri præciperet, leges deinde plurimas de iure populi & fisci sanciret, neq; vllam cōstitutionem sacraret sine viginti iurisperitis doctissimis, ac sapiētissimis, iis denique disertissimis non minus quinquaginta: vt non minus essent in consilio sententiæ, quàm quot Senatusconsultum conficerent: & id quidem ita, vt iretur per sententias singulorum, ac scriberetur quid quisque dixisset: dato tamen spacio ad disquirendum cogitandumque prius, quàm dicerent, ne de rebus maximis improuisi, minusque considerati dicere cogerentur. Inter omnes itaque hos principem semper præcipuumq; Vlpianus obtinuit locum: inq; ea apud omnes erat autoritate, vt familiaris ac socius Imperatoris diceretur.

Idem Alexander Seuerus cū in animo haberet omnib. officiis genus proprium vestiū dare, & omnibus dignitatibus, vt a vestitu dignoscerent: & omnib. seruis, vt in populo possent agnosci, ne quis seditiosus esset, simulq; ne serui ingenuis miscerent: id Vlpiano Pauloq; displicuit, dicentibus, plurimarum rixarū causam fore, si abiecti homines iniuriis exponerētur. Refert idem Lāpridius, Alexandrū, cum post epistolas simul omnes amicos soleret admittere, cum omnibus pariter loqui, nec vnquam solum quēquam excipere: Vlpianum modò præfectum, & adsessores suos, remotis arbitris se accedere passum esse: & si quis cū illis adhibēdus esset, Vlpianum semper rogasse: neq; vllum vnquam aliū, ne ex domesticis quidem, solū in palatio, q̃ Vlpianum, vidisse. Præterea cum Alexander inter suos conuiuaretur, Vlpianum frequenter accersebat: cum quo lireratos aliquos sermones, quibus se recreari & pasci dicebat, habebat. Deniq; cum pro tutore habuit, primùm repugnante Mammea matre, deinde gratias agente: eūdem sæpe a militū ira, obiectu purpuræ summe defendit. Ideoq; summus Imperator extitit, ꝙ Vlpiani, aliorumq; doctissimorū

virorum conſilio Rempublicam adminiſtraret: cum ante eū Caligulæ, Claudii, Nerones, Galbæ, Othones, Vitellii, Commodi, Iuliani Imperatorium nomen, dignitatemq; fœdaſſent. Hæc Lāpridius. Xiphilinus è Dione ſcribit, Vlpiano ab Alexandro præfecturam Prætorianorum datam: cæteraq; quæ ad Imperij adminiſtrationem pertinent, ei permiſſa fuiſſe. cum autem Vlpianus multa quæ non rectè a Sardonapalo facta erant, emendaſſet: ipſum nō multo pòſt a Prætorianis, qui de nocte eum inuaſerūt, interfectū eſſe: quanquam ad Imperatorem, eiuſq; matrem confugeret. Eūdem ob iuſtitię amorem cum Papiniano exitum ſortitus, relinquens inſigne integritatis exemplum.

Summam in Iuris ſcientia poſt Papinianum laudem cōſequutus eſt. Modeſtinus eum in libro de Excuſationibus, præſtantiſſimum, & cum Scæuola & Paulo iureconſultorum Coryphęū vocat, & principem. Diocletianus autē in l. Diuo Marco. C. de quęſtionibus, prudentiſſimum: Iuſtinianus in l. vlt. C. de Inſti. vel ſubſtit. diſertiſſimum: in l. vnica. §. ne autem. C. de caducis tollendis, ſummi ingenii virum.

Libros quamplurimos reliquit. Decem libros pro Tribunali, totidem de Officio procoſ. ad Edictum tres & octoginta, viginti ad Leges, ſeptem Regularum, Fideicommiſſorum ſex. Eius pręterea libri quinq; de Adulteriis ferūtur, de Appellationibus quatuor, ad Sabinum vnus & quinquaginta, Opinionum ſex, de Officio conſulis tres, Reſponſorū duo, ſex de Cenſibus, Inſtitutionūque duo. Septem etiam libros Singulares cōpoſuit, quos ſcripſit de Sponſalibus, de Officio præfecti vigilium, de Officio prætoris tutelaris, de officio quæſtoris, Regularū rurſus: de Officio pręfecti vrbis, de Officio curatoris Reipub. Libros publicarū ſuſceptationum, ad perennem ſciētiam & memoriam pariter cōpoſuit.

IVLIVS PAVLVS.

PAtauio oriundus fuit, vbi & hodierna die ſtatua eius viſitur. Fuit vnà cum Vlpiano aſſeſſor Papiniani. l. lecta. D. ſi certum petatur. deinde Pręturam & Conſulatum ɔſequutus eſt. demùm Vlpiano vita functo, in eius locū ſubrogatus, & præfectus prætorio factus eſt: autoritate quidem Vlpiano par, librorum multitudine ſuperior. Scripſit tres & viginti Reſponſorum libros, cōſcripſit Quæſtionum ſex ſupra viginti, ad Edictum octoginta tres, & viginti Breuium, ad Plautiū duodeuiginti, ad Sabinum ſexdecim, decem ad Leges, Regularum ſeptem, Sentētiarum vel factorum ſex, Sententiarum rurſus quinq;, ad Vitelliū quatuor, ad Neratiū quatuor, Fideicommiſſorum tres, de Adulteriis tres, Decretorū tres, Manualium tres, de Officio procos. duos, ad l. Iuliā duos, Inſtitutorum duos, de Iure fiſci duos, ad l. Aeliam Sentiam tres. Libros pręterea Singulares reliquit, Regularum rurſus tres, de Officio prefecti vigilum, de Pœnis paganorum, de Officio pręfecti vrbi, de Pœnis militum, de Vſuris, de Iure codicillorum, de Officio prætoris tutelaris, de Pœnis omnium legum, de Gradibus & affinitatibus, de Excuſationibus tutelarum, ad S.C. Orficianū. ad S.C. Tertulianum, ad S. conſ. Velleianum, ad S. conſ. Libonianū, ſeu Claudianum, ad S. cōſ. Syllanianum, ad Regulam Colonianā, de Extraordinariis criminibus, de Hypothecaria, ad Municipalē de publicis iudiciis, ad Orationem D. Seuerini, de Inofficioſo teſta. de Secundis tabulis, ad Orationem D. Marci, de Tacito fideicommiſſo, de Septemuiralibus iudiciis, de Iuris & facti ignorantia, de Iure ſingulari, ad l. Facidiam, ad l. Velleiam, ad l. Cinciam, de Portionibus quæ liberis damnatorum concedūtur, de Adulteriis, de Iure bellorū, de Iure patronatus, de Teſtamentis, de Inſtructo & inſtrumento, de Appellationibus: de Iure patronatus, quod ex l. Iulia & Papia venit: de Actionibus, de Interceſſionibus fœminarū, de Concurrētibus actionibus, de Legibus, de Libertatibus dādis, de Donationibus inter virum & vxorem, de Legitimis hęreditatibus, & de S.C. Librum etiam ſingularem, cui eſt titulus, de Variis cognitionibus, & octo Digeſtorum libros.

POMPONIVS.

FVit hic quoq; vnus ex Alexandri conſiliariis: prodiitq; cū Vlpiano, Paulo & aliis, ex ſchola Papiniani. Exiſtimabat is, vnā optimam viuendi rationem conſiſtere in ſtudio, quam quidē rationem in octauum ſupra ſeptuageſimum ætatis annū perduxit. Libros plurimos reliquit: nempe viginti Epiſtolarum, ad Aedē octoginta, ad Edictū quatuor & octoginta: inſuper vndequadraginta libros Lectionum ad Q. Mutium ſcripſit, ad Sabinū quinq; ſupra triginta, Variarum lectionum quindecim: librum ſingularem Regularum etiam reliquit, quadraginta Digeſtorum, de Stipulationibus decem & ſeptē, ſenatuſconſultorū quinq;, ad Plautium ſeptem, Enchiridii duos, & quinq; Fideicommiſſorum.

HERENNIVS MODESTINVS.

RVtilius auditorem eū Papiniani fuiſſe ſcribit, eiſdemq; honoribus cū Vlpiano & Paulo vſum. exiſtimarē ego Vlpiani diſcipulū fuiſſe. l. ſi quis. D. de furtis. Conſulatum Alexandri tēporibus geſſit cum Probo, Anno Vrbis 980. His Cōſulibus Alexander Imperator de Perſarū rege triumphum egit. Docuit Modeſtinus iuniorem Maximum, qui ad Imperiū poſt Alexādrum cū patre euectus eſt, Anno Chriſti 238. Vocatur a Gordiano, non contemnendę autoritatis iureconſultus, l. 5. C. ad exhibendum. Tranſtulit librum de Excuſation. tutorum, è Gręco in Latinum. Cōſcripſit libros Regularum, deinde Excuſationum ſex, duodecim Pandectarum, Differentiarum nouem. Eius præterea eſſe vndeuiginti Reſponſorum libri dīr. De pœnis quatuor ſingulares, de Præſcriptionibus, de Legatis, de Fideicommiſſis, de Teſtamentis, de Ritu nuptiarū, de Enucleatis caſibus, de Differentia dotis, de Manumiſſionib⁹, de Inofficioſo teſtamēto, & de Enematicis.

Alexandri, & ſuperiorū Seueri & Antonini temporibus, multi alii floruerunt, q oēs operā dederūt Papiniano: Hermogenes, Alphenus iunior, Metianus iunior, Proculus, & Iunius Frotinus. Preter hos recenſent alii. Tarruntius Paternus, qui ſcripſit libros Militariū quatuor: Macer, Militariū publicorū, de Officio pſidis, Eicaſton, de Appellationibus binos. Terētius Clemēs, ad Leges 20. Menander, Militariū quatuor. Archadius, vnum de Teſtibus. Ruffinus, Regularum 12. Papyrius Fronto, quatuor Reſorū. Anthius, vel Publius Furius Anthianus, partis edicti quinque. Maximus, ad legē Falcidiā. Hermogenianus, Epitomatū ſex. Aphricanus, Quæſtionū nouē. Florētinus, Inſtitutorū duodecim. Triphonianus, Diſputationū 21. Iuſtus, Cōſtitutionū 20. Calliſtratus, de Cognitionibus 6. de Iure fiſci 4. Inſtitutorū tres. Qōnum 3. Edictorū monitoriorū 6. Venuleius, Stipulationū 19. Actionū 10. vnū de Pœnis paganorū 3. Publicorum, de Interdictis 6. quatuor de Officio procoſ. Celſus, cariſſ. Alexandro, viginti tres ad Sabinū Digeſtorū libros, Quæſtionum viginti vnum. Hos ſubſequūtur alii incertæ ætatis: Saturnius, qui decem libros ad Edictū reliquit: Adrianus totidē de Interdictis ſcripſit: Puteolanus Adſeſſorum aliquot. Horum memoria ſolis libris, ab ipſis conſcriptis, conſeruata eſt, de vita eorum nihil ferè extat.

DE IVRECONSVLTORVM VETERVM munere & officio.

IVRECONSVLTORVM veterum munus in quatuor præcipuè rebus poſitū, collocatumq; fuit. Primo, n. iudiciorū, id eſt, omn actionū, quæ & Legis dicebant, formulis præerant. Barbarius Philippus. D. de officio prætoris. Præſcribebat quoq; & exprimebant extraordinariarum & priuatarū actionū formulas. Hinc formula Aquiliana a Gallo Aquilio Iureconſ. expreſſa. l. Gallus Aquilius. D. de liberis & poſthumis hæred. inſtit. Hinc formula fiduciæ, vt inter bonos bene agier oporteret. ita Cicero in Trebatio. Hinc etiam formula ſponſionis, de qua Cicero pro Roſcio. Omnibus enim de rebus formulæ ferè a Iureconſultis conſtitutæ ſunt: vt Cicero ait lib. 3. Epiſtolarum, epiſt. 46.

SECVNDO cauebant, hoc eſt, conſilium clientibus ſuis fidele dabant: vt in contractibus eo ſecuriores, coq; tutiores eſſent. Et amicū conſilio ſuo indemnem ſeruabant. Sic Scæuola ipſe cautè ſemper loquens, cautionem interpretatur. l. 3. D. de tranſactionib. l. 53. §. 1. D. de action. emp. Hinc ſtipulationes cautionales Vlpianus vocat, qd ſtipulatione agat, vt cautior quis & ſecurior reddatur. l. 1. D. de prætoriis ſtipulat. Inde quoq; tam variæ cautiones a Iureconſultis introductæ ſunt: veluti cautio moratoria. l. 5. §. vlt. D. de cenſib. Cautio indemnitatis. l. 32. §. 1. D. de negociis geſtis. Cautio fœneraticia. l. 11. C. de pactis dotalib. l. 25. C. de adminiſt. tutelę. Cautio dotalis. l. vlt. §. fi. D. de legatis 2. Cautio pollicitationis. l. 9. §. ſed ex facto. D. de eo quod metus cauſa. Cautio ſolutæ pecuniæ. l. 2. C. qui accuſare non poſſunt. Et multæ aliæ.

TERTIO, ſi lex legi obſtabat, hoc eſt, quando caſu & euentu inter ſe confligebant & collidebātur, vt Quintilianus ait: vel ſcripta lex nimis dura erat, & æquitati aduerſabatur: vel cū more maiorum & conſuetudine ɔtendebat, ipſi interpretabantur & conciliabant. Teſtamētorū etiam ſententias, ſi obſcuræ eſſent, vel ambiguæ, eas interpretabantur, & explicabant.

POSTREMO, ſi neq; lex extabat, neq; teſtamenta, vel pactiones eſſent, ipſi de iure, quid æquum bonumq; eſſet interrogati, reſpondebant. Hinc Cicero Iureconſultum definit: Iureconſultus eſt (inquit) qui & legū & ɔſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate vtuntur, & ad reſpondendum, & ad agendū, & ad cauēdum peritus eſt. In hoc autem poſtremo reſpondendi munere primi iureconſulti verſati ſunt: veluti, Papyrius, Appius Claudius, Scipio Naſica, Q. Fabius, & alii. Hi ſui adeundi copiam faciebant, vel publicè tranſeūtes foro deambulādo: vel priuatim in ædibus, & de iure interrogati reſpondebant. Reſpondebant verò non de facti quæſtione, id eſt de ea, cuius ſtatus coniecturalis eſt, & vbi coniectura verum quęritur: ſed de iuris quęſtione, id eſt negociali. Ita Cicero in libro ſecundo de Inuētione: Negocialis ſtatus eſt, in quo quid iuris, ex ciuili more & equitate ɔſideratur, cui diligentiæ pſe apud nos Iureconſulti exiſtimant. Et in Topic. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquibat Gallus noſter: ſi quis ad eū quid tale retulerat, vti de facto rideret. Probat idem ex Vlpiano, in l. ſtipulatio iſta. 38. §. hi qui ſunt. D. de verb. obl. & in l. nec ſeruus 41. D. de peculio. Itemq; ex Paulo in l. ſi tibi decem millia. §. ſi pactus. D. de pactis.

Hinc de voluntatis quęſtione quæ facti eſt, Iureconſulti non reſpondent. l. 3. D. de auro & argent. legato. l. 8. D. quibus mod. pignus vel hypotheca ſol. l. 44. & 94. D. de verbor. obli. l. 122. D. de verborum ſignificationibus.

Profeſſio

Profeſſio verò iuris a Tito Coruncano cępit: eius tamen ſcriptum nullum extat, vt Pomponius ait.

IVRISCONSVLTI QVI SCRIPSERUNT, in quotuplici ratione vel Iuris genere verſati ſint.

IVreconſulti in triplici ratione Iuris tradendi verſati ſunt. Aliqui. n. in eo iuris genere excelluerunt, qđ pragmaticū, vel practicum dr̄: videlicet in Epiſtolis perſcribēdis, in Quęſtionibus tractandis, in Reſponſis dandis. Tali ratione vſi ſunt Papinianus, qui Quæſtionum libros ſeptem. Reſponſorum libros nouem compoſuit. Sabinus libros Reſpōſorum duos edidit, Proculus libros Epiſtolarum octo, Neratius Reſponſorum tręs, Pomponius Epiſtolarum libros viginti. Alij animum adplicarunt, vt ius in artem redigerent, & in vnum corpus colligerent. Hi libros Pandectarum, vel ſpeciales, vel vniuerſales ediderunt. veluti Iulianus, Digeſtorum libros nonaginta, de Ambiguitatib. librum ſingularem, Alphenus libros quadraginta, & alij. Tertij, explicationem vel ad leges duodecim Tabularum, vel ad Prætorū edicta addiderunt: vel breuiaria, vel notas conſcripſerunt. Eo in genere excelluerūt Vlpianus, Paulus, Modeſtinus, Caius, Marcellus, Florentinus, Marcianus: & alij: quemadmodum, quid quiſq; ad ius attulit, ex ſuperioribus facilè cognoſci poteſt.

CONCLVSIO.

Vitas Iureconſultorum, qua potui breuitate, perſtrinxi. Quia verò ex clariſſimis ferè sūt orti familijs, neq; tm̄ iuris cognitione, ſed bellorū magis ſtudio clari fuere: iō ſingulari de Familiis cōmētario, copioſior huius rei tractatio (Deo auxiliāte) breui extabit.

DE SENATVSCONSVLTIS.

PRIVSQVAM dicam quid & quotuplex Senatuſconſultum fuerit, paucis præmonebo, qua ratione Senatus lectus ſit: quis Senatorum numerus fuerit: quamdiu ipſorum munus durauerit: & qui poteſtatem conuocandi Senatum habuerint: & quas ceremonias, quosve ritus obſeruauerint.

Quis inſtituerit Senatum Romanum, & penes quos legendi munus fuerit.

Primus omniū Senatum inſtituit Romulus. Dionyſ. lib. 2. Initiò quoq; arbitrium legendorum Senatorū penes reges erat: deinde huius ordinis & totius ciuitatis Romanæ diſciplina Cenſoribus commiſſa eſt, lege Ouini. Feſtus. Paulo pòſt extra ordinem a Conſulibus quoq; adlegi cęperūt. Appian. Deniq; Principes ſibi hanc legendi poteſtatem ſumpſerunt.

Quomodo legebantur, & quę in legendis perſonis obſeruabantur.

Dionyſ. lib. 2. hac ratione & hoc modo Senatum lectum a Romulo tradit: Centum, inquit, viros ex patricijs ita ſecreuit. Vnum ex omnibus præſtantiſſimis ipſe declarauit, quē voluit præeſſe rebus vrbanis, ſi quādo ad bellum proficiſceretur. Deinde iuſſit ſingulas tribus tres viros, ętate, prudentia & genere pręcipuos ſeligere. Poſt hos nouem ſingulas curias iuſſit denuò tres viros è patricijs maximè idoneos deligere. Adiectis ad illos nouem his x c. quos curiæ crearant, & illo pręfecto quem ipſe antea decreuerat, centum Senatorum numerum expleuit. De aliis regibus & conſulibus tradit Feſtus, eos legiſſe: ſublegiſſeq; ſibi, quos maximè dignos cenſebant, vel amabant, Senatores.

In lectione autem conſiderabatur, Primo, vt CIVIS ESSET. Ciuis verò is eſſe poterat, qui aut Romæ natus eſſet: aut in eo municipio, ꝙ nō modo munere honorario cum populo Romano vteretur, ſed & ciuitate & ſuffragij latione. Qui mos ad annū 662. durauit. Sociali enim bello, quod cū Italicis geſtum eſt, propter denegatam ciuitatem, cuius ipſi ſumma cupiditate flagrabāt, maximæ parti Italiæ ciuitas data eſt. Tandem innumerabiles peregrini Senatores facti ſunt: nam C. Cæſar quoſdā è Semibarbaris Gallorum recepit in curiam: de qua re vide Suetonium. De bello ſociali vide Flor. lib. 71. & ſeq. Appian. lib. 1. de Bello ciuili. Plin. cap. 63. 75. de Viris illuſt. Val. cap. 6. lib. 8. Auguſt. cap. 17. & 26. lib. 3. de ciuitate Dei. Plin. ca. 1. lib. 33. Natural. hiſt. Eutrop. ca. j. lib. 5. Oroſ. cap. 18. lib. 5. Strab. lib. 5. Solin. cap. 2. Plutarch. in Sylla.

2. FAMA: Quia hominibus turpi iudicio damnatis, in perpetuum neq; vllum ad honorem, neq; in curiā aditus erat. Cicero pro Cluentio. Qui autem turpi iudicio dānentur, traditur in Pandectis, de his qui notantur infamia.

3. GENVS: Idq; tribus modis ſpectabatur. Vno, vt ſolum patricii. Sex. Pomp. Dionyſ. Liuius, Suetonius, Zonaras, a reliquis diſcrepās. Altero, vt quādo iam patebat curia plebeiis, ingenuo ſaltem non libertino ſanguine procreati legerentur. Tertio, ꝙ a Syllæ dominatione ad Cæſaris dictaturam cuſtoditum eſt, Ne proſcriptorum filii cooptarentur.

4. ORDO: Quia oportebat eum equitem fuiſſe. Equeſter enim ordo quaſi gradus ad Senatoriū erat: &, vt Liuius lib. 42. ait, ſeminarium Senatus. Ad hunc autem ordinem admittebantur, qui erant ex infimo ordine, & è plebe: ſed rarius, & ægrius. Feſtus, & Lamprid. in vita Alexandri Seueri.

5. AETAS: Non enim quauis ætate in Senatū cooptari poterant. Cicero pro lege Manilia, Plutarchus in Pompeio. Dionyſ. lib. 6. Nam Priſci Romani ſenes eligebāt, vnde & Senatui nomē inditū, & ipſi Patres vocati ſunt. Sic Saluſtius in Catilina: Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia validū erat. Reipub. conſultabant. Cicero in Catone, Ouid. in Faſtis. Quintil. cap. 6. lib. 1. Florus, Plutarchus, Eutrop. Dionyſius, qui eos γέροντες appellat. Deinde iunioribus quoq; aditus patere cępit. Putat igitur Sigonius, vir doctiſſimus, annum ſenarium eum qui ſequeretur quæſturā, idoneum fuiſſe ad Senatoris lectionē. Quæſtura autem geri potuit anno ætatis 27. Quod nō multū diſcrepat a lege quam de Senatu cooptādo Haleſinis C. Claudius, & Bithynijs Cn. Pompeius dedit: Ne quis 30. annis minor in Senatu eſſet.

6. MAGISTRATVS: Per gradus enim magiſtratuum, ad ampliſſimum ac ſummum in vrbe locum perueniebatur. Liuius, Dion lib. 54. Gell. lib. 3. Sueton. in Auguſto.

7. CENSVS: Nam ante Auguſtū cenſus Senatorius fuit octoginta millia HS. hoc eſt. 24. millia coronatorum. & poſt Auguſtū duo decies. Sueton. in vita Auguſti, Dion lib. 45. Aſcon. in Verr. Seneca in lib. de Beneficiis, Arnob. lib. 4.

8. QVAESTVS: Non enim cooptabātur in Senatorium ordinem, qui quæſtum turpem & ſordidū exercuerant. Sic Cicero in Verrinis dixit, Claudium Pulchrum prætorem ex S. C. Haleſinis de Senatu cooptando conſcripſiſſe: in quibus alia multa, tum de quæſtu ſanxiſſe, quem qui feciſſet, ne legeretur.

Cenſores itaq; penes quos quandoq; lectio Senatorum erat, ſingulis luſtris totum Senatorium ordinem diligenter examinabant: & in demortuorum locum, vel eorum quos mouerant, nouos ſublegebant. Liuius lib. 40. Expleto aūt Senatorum legitimo numero, & omniū nominibus in tabulas relatis, ſuo quemq; loco iubebant recitare. Liuius lib. 39. Et qui primus legebatur (legebatur autem ex cenſorio gradu) princeps erat Senatus. Poſt principem vero Senatus, diſcrimine graduum, ætatum ſeruato, cæteri Senatores & ſcribebantur, & recitabantur. Cic. pro Domo.

De numero Senatorum.

Senatorum numerus non ſemper vnus & idem fuit, ſed pro tēporum ratione interdum auctior, interdum rarior. Romulus. n. condita Vrbe, centum creauit ex Albanis Senatores: deinde centum, vel (vt alii tradunt) quinquaginta ex Sabinis. Sic Dionyſius. diuerſum Liuius ſcribit. Regnante Tarquinio Priſco, ducentos tantum fuiſſe: centum ab illo lectos, & priores Romuli centum.

Brutus, liberata Rep. ex equeſtri gradu patrum numerum ad trecentorum ſummā expleuit: vel, vt Feſtus ait, regibus vrbe pulſis, P. Valerius conſul, propter inopiam patriciorū, ex plebe adlegit in numerū Senatorum, centū ſexaginta & quatuor, vt expleret numerum Senatorum trecētorum. Hi veteres priſcis tēporibus Patres, in nouum conſcripti, lecti appellabantur. Plutarchi ſeculo Senatores a Romanis Patres cōſcripti, ab exteris Principes vocabantur. Liu. App. Dion, Flor. Cic. Et hic numerus perdurauit vſq; ad annū Vrbis 692. Nam M. Valerio Meſſala, & L. Puppio Piſone Coſs. omnes ij qui magiſtratus geſſerant, a Cēſoribus ſupra legitimum numerum, in Senatū lecti ſunt. Sic Dion. Numeri autem mētionē facit Cicero, itemq; Appianus. Cicero in epiſtolis ad Atticum: Homines ad xv. Curioni nullū S.C. facienti adſenſerunt, facile ex altera parte C.D. adfuerunt & in oratione ad Senatū: Quo quidē die cum CDX. Senatores eſſetis, & Appianus: Cum retuliſſet Curio, ecquid cenſerentne patres & Cæſarem & Pompeium Imperium deponere, XXII. in alia omnia, trecenti autem & ſeptuaginta in Curionis ſententiam pedibus iuerunt.

Paucos poſt annos C. Iul. Cęſar dictator 900. legit. Dion lib. 43. poſt mortem Cæſaris, Antonius & triumuiri 1000. Sueton. Quē numerum, quia promiſcua turba eo confluebat, Auguſtus diminuit, & ad DC. redegit. Dion lib. 45.

Quotuplex fuerit Senatus.

Senatus aut legitimus erat, aut erat indictus. Senatus legitimus ſtatis dieb. agebatur. Capitol. in Gord. Nō legitimo, inquit, ſed indicto Senatus die, conſul domi conuentus, cū prætorib. tribunis & ædilib. in curiā venit. Et Suet. in Auguſt. Sanxit, inquit, ne plus q̃ bis in menſe Senatus legitimus ageretur: ſcilicet cal. & idib. Neve Septembri Octobrive menſe vllos adeſſe alios neceſſe eſſet, q̃ ſorte ductos, per quorū numerum decreta confici poſſent. Et Spart. in Adrian. Senatui legitimo, cū in vrbe, vel iuxta vrbē eſſet, ſemper interfuit. Edictus aūt vel indictus erat, qui ob negocia incidentia repentè indicebat. Sueton. in Cæſ. Sic apud Atheniēſes: νόμιμος ἐκκλησία dicebat, ἡ κυρία καὶ ὡρισμένη τρὶς τὸν μηνός. σύγκλητος δ', ἡ ἐξαίφνης γενομένη διά τι κατεπεῖγον: Legitima concio dicebatur, fixa ſtataq; concio, quæ ter in mēſe habebatur: cōuocata aūt & indicta, quę repentè noua quadā de cauſa fiebat. Suidas, & interpretes Demoſthenis in oratione περὶ παραπρεσβείας. Et App. lib. 1. de Bell. ciuili. Conſulum alter Opimius nomine, vt in trepidatione mos eſt, nonnullos cum armis in Capitolium feſtinare iubet, Senatumq; per pręconem conuocari.

Quamdiu Sedatorium munus durauerit.

Qui ſemel in Senatū lectus erat, per omnē ætatē in eo ordine permanebat, niſi aut Senatus remouēdū cēſuiſſet: aut qui turpi de crimine, aliquo aut de ambitu conuictus, aut a populo dānatus, aut cenſoria aīaduerſione notatus eſſet. Sic Cic. in orat. pro Flacco:

Lyſanias adeptus eſt ordinē Senatorū, ſed cū Rēp. nimiū cōplecteret, peculatus dānatus & bona & nomen Senatoriū amiſit. Et Zonaras: Poſt ɔſtitutū eſt, ut qui ſemel in Senatū lectus eſſet, per oēm ętatē in eo ordine permaneret, niſi aut turpi iudicio damnaret, aut ob uitæ dedecora pelleret. Et extat lex Caſſia, q̄ C. Mario, & C. Flauio Coſs. Caſſius Lōginus tulit: ut quē populus damnaſſet, cuiue imperiū abrogaſſet, in Senatu ne eſſet. Et Plutarchus in Paulo Aemilio: Habent cenſores poteſtatē mouendi Senatu, q impurè ac flagitioſe uiuunt: Senatus principem legendi, iuuenes immoderatos & intēperātes adēpto equo notādi. Et Liu. lib. 39. Patrum memoria inſtitutū erat, ut cenſores motis è Senatu adſcriberent notas. Notam aūt adſcribere nihil aliud fuit, q̄ cauſam infamē & ignominioſam in aliquē edere. Et differebant inter ſe, notare, ac ordine mouere: quia ob leuiores cauſas mouebant tm̄ cenſores, grauioribus aūt pollutos ſceleribus notabāt. De his notis ſcribit Vlpian. in l. 1. D. de his qui notant infam. Verùm licet Senatu mouerentur, nihilominus tn̄ iudices eſſe poterāt: itemq; ærarij. Liuius lib. 42. & Cicero in orone pro Cluentio: Prætores urbis qui iurati debēt optimum quemq; in ſelectos iudices referre, nunquā ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe duxerunt. Et in eadem Oratione: Atq; etiam ipſi inter ſe cenſores iudicia tanti eſſe arbitrantur, ut alter alterius iudicium non modò reprehendat, ſed ēt reſcindat: ut alter de Senatu moueri uelit, alter retineat, & ordine ampliſſimo dignum exiſtimet. Sic Mamercus, qp cenſuram annuā ac ſemeſtrā feciſſet, quæ quinquennalis fuerat, tribu motus eſt: cauſa ignominiæ addita, qp magiſtratū P. R. imminuiſſet. Liuius lib. 5. Sic Antonius Senatu motus eſt, qp quam virginem in matrimonium duxerat, repudiaſſet, nullo amicorū in conſilio adhibito. Val. lib. 2. Et multa alia apud Ciceronem & Liuium, & Senecam & Plinium ac Velleium Paterculum inueniuntur exempla. Inſigne fertur exēplum de Manilio: qui ideo motus eſt, qp is præſente filia interdum uxorē eſſet oſculatus: cum Cato cenſor diceret, Nunquam mulierem in ſuū complexum ueniſſe, niſi cum uehemens tonitru extitiſſet: ſeq; ioco ſolitum dicere, Ioue tonante ſe fœlicem eſſe. Plutarchus in præceptis connubialibus, & in uita Catonis.

Quibus in Senatum uenire licuerit.

Quia Senatores ſenatum conficiebant, ideò præter Senatores eò venire poterant omnes magiſtratus, ad quæſtorem uſque. Plutar. in uita Catonis: Cato quæſtor in Senatum, quoties haberetur, ſemper uenit, & omnes qui honores geſſerant. Tribunis tamen plebis priſcis temporibus curiam ingredi non licuiſſe, ſed ante ualuas poſitis ſubſelliis decreta patrum attentiſſima cura examinaſſe, autor eſt Valerius lib. 2.

Zonaras aūt, poſt & in curiā, & in Senatoriā dignitatē admiſſos eſſe, ſcribit. Præterea urbis præfectum nec ſentētiæ ius habuiſſe, Mutius apud Gellium ait. Itemq; Pontifices, Augures, & alij quouis ſacerdotio publico præditi ciues, niſi quē habuiſſent magiſtratum, aut à cenſoribus lecti eſſent, in Senatū non ueniebāt.

Qui habuerint poteſtatem conuocandi Senatum.

Gellius lib. 13. ex libro quodam Varronis enumerat eos magiſtratus, per quos more maiorē Senatus olim haberi ſolitus eſt: & fuerunt hi, Dictator, Conſul, Prætor, Tribunus pleb. Interrex, Pręfectus urbis: neq; alius pręter hos. Quoties autem uſuueniſſet, ut oēs iſti magiſtratus Romæ eſſent, tum quo ſuprà ordine ſcripti eſſent, qui eorū prior aliis eſſet, ei potiſſimum Senatum cōſulendi ius fuiſſe. Addit, deinde extraordinario iure tribunos quoq; militares, qui pro conſulibus fuiſſent: item Decemuiros, quib. imperium conſulare tum eſſet: item triumuiros Reipub. conſtituendę cauſa creatos, ius conſulendi Senatum habuiſſe.

Obſeruandum autem eſt, conuocare Senatum adeò ad conſulum munus pertinuiſſe, ut abſentibus ijs, non ita ſæpè ſupremum conſiliū iniretur. Cic. lib. 12. Epiſt. Et quia Conſulum æqualis erat & par planè poteſtas, facilèq; alter intercedere poterat, ſi eo inuito collega aliquid ageret: ideò non difficulter concluditur, Senatum nunquam, niſi utriuſq; cōſenſu habitū. Eodemq; modo credibile eſt, Tribunos militares & triumuiros, ſi oēs adeſſent, cōi edicto patres citare ſolitos. Minores autem magiſtratus, & priuati, ac quoties opus erat, Conſules, aut eos quos enumeraui adire ſolebant, & ab iis Senatus cognitionē petere, ipſi per ſe nūquam conuocabant. Liuius lib. 3. Senatum in diē poſterū indicunt, qui aliqn̄ ſpe ipſorum frequenter conuenit. quo facto, proditam à patribus plebs libertatem rata, qp iis qui iam magiſtratu abiiſſent, priuatisq; ius abeſſet, tāquam iure cogentibus Senatus paruiſſet.

Primus uerò oīum C. Iulius Cæſar, poſt decennalem dictaturam, & perpetuā tribunitiam poteſtatem adeptam, Senatū ſolus conuocauit, qui honos Auguſto M. Aemilij Lepidi & L. Aruncij conſulatu decretus eſt, nouo modo: hoc eſt, ut etiāſi nullū magiſtratum haberet, Senatum tamen legere poſſet. Quo exemplo inſequentes Imperatores id iuris ſibi uſurparunt.

Quæ fuerit ratio conuocandi.

Conuocabantur Senatores aut edicto à Coſſ. aut ab alio magiſtratu propoſito: aut Præconis uoce. Edicto, quoties de re graui deliberandū erat: Præconis uoce, cū aliquid incidiſſet, de quo properè & ſine mora cōſulendi eſſent Patres, neq; operæ uideret id in aliud tempus differre negociū. Liuius, de Decemuiris. Appian. lib. 1. de Opimio. Cicero in 6. ad Brutū epiſtola, & li. 19. ad Attic. & in 3. Philipp. Edicti verò clauſula hæc fuit: Senatores, quibuſq; in Senatum ſniam dicere licet. Priſcis autem temporibus, cum in agris adhuc habitarent Senatores, ad eos accerſendos viatores mittebantur. Cicero in Catone Maiore, Columel. lib. 1.

Senatoris conuocati, adeſſe cogebantur.

Quomodo autem Senatores in Senatum ire cogebantur, Cicero Philipp. 1. docet. Quid autem, inquit, erat cauſæ, cur in Senatum heſterno die tam acerbè cogerer? ſolusne aberam? an nō ſæpe minus frequentes fuiſtis? an ea res agebatur, vt etiam ægrotos deferri oporteret? Hannibal credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur? ad quam cauſam etiam Appium illum, & cæcum, & ſenem, delatū eſſe, memoriæ proditū eſt. De ſupplicationibus referebatur? quo in genere Senatores deeſſe nō ſolent. Coguntur enim non pignoribus: ſed eorū, quorum de honore agitur, gratia. Quod idem fit, cum de triumpho refertur: ita ſine cura Cōſules ſunt, vt penè liberum ſit Senatori, non adeſſe. Et paulo pòſt: Quis autem vnquam Senatorem tanto dāno coegit? aut quid eſt vltra pignus & mulctam? Verba ſunt Ciceronis, conquerētis iniuriam Antonij conſulis, qui nō cōtentus pignoribus captis, aut mulctā dicta cogere in Senatum venire Ciceronem: minatus eſt ēt frequentiſſimo Senatu, cum Fabris ſe venturum ad diſturbandam ſubuertēdamq; domum eius. Idem lib. 3. de Oratore, de iurgio Philippi Cōſulis in Senatu, & L. Craſſi, magni illius oratoris, loquens: Hic, cū homini & vehementi, & diſerto, & in primis forti, ad reſiſtēdum Philippo, quaſi quaſdam verborū faces Craſſus admouiſſet, non tulit ille, & grauiter exarſit: pignoribusq; ablatis, Craſſum inſtituit coercere.

Pignora autem capere, vel auferre, eſt, quod nunc dicimus captionem bonorū. Coercere igitur pignoribus captis, Cicero dixit: qđ nos, cogere per bonorū captionē dicimus. Demoſt. [illegible] τῆς κλημάτων dicit, quaſi manū facultatib. iniicere: quod ēt Græcè τὸ ἐνεχύρων λαμβάνειν dr, hoc eſt, pignora capere. Gell. lib. 7. pignoris capionem hinc eſſe dictā ab antiquis affirmat, vt uſucapionem. Prehendere verò eſt apud eos, id qđ nos corpore prehendere dicimus: cuius exemplum ſtatim ſubiiciemus. Quibus autem modis venire in Senatum, iiſdem ēt cenſere cogebantur, niſi Tribuni intercederent. Liuius lib. 8. ſecundi belli Punici: Itaq; Q. Fuluius poſtulauit a Conſule, vt palàm in Senatu diceret, Permitteretne patribus, vt in prouinciis decernerent ſtaturusq; eo poſſet, qđ cenſuerint? an ad populum laturus? Cum Scipio reſpondiſſet, Se qp è Repub. eſſet, eſſe facturū: tum Fuluius, Non ego inquit ignarus quid reſponſurus facturusve eſſes, quæſiui: quippe cum præ te feras tentare magis qp conſulere Senatū. Itaq; a vobis Tribuni pleb. poſtulo, vt ſententiam mihi ideo non dicenti, qp ſi in meam ſententiam diſcedatur, non ſit ratū habiturus conſul, auxilio ſitis. Inde altercatio orta, cum Conſul negaret æquū eſſe, quo minus ſuo quiſq; loco Senator rogatus ſententiam diceret: Tribuni decreuerunt, Si Cōſul Senatū de prouinciis permittit, ſtari eo qđ Senatus cenſuerit, nec de ea re ferri ad populum patiemur: ſi non permittit, qui de ea ſniam recuſabit dicere, auxilio erimus. Conſul diem ad colloquendū cum collega petiit. poſtero die permiſſum Senatui eſt, prouinciæ ita decretæ. Prehendi verò Senatores iuſſu Conſulis poterant. ita Valer. lib. 2. L. verò Philippus conſul, aduerſus eundem ordinem libertatem exercere non dubitauit: nam ſegnitiem pro Roſtris exprobrās, alio ſibi Senatu opus eſſe dixit. Tantumq; a pœnitentia dicti abfuit, vt ēt L. Craſſo, ſummæ dignitatis & eloquentiæ viro, id in curia grauiter ferenti, manum iniici iuberet. Ille reiecto lictore: Non es, inquit, mihi Philippe conſul, quia nec ego tibi Senator ſum: id eſt, quia dixiſti te alium Senatum quærere. Et Gell. lib. 4. Capito Atteius, in lib. quē de officio Senatorio cōpoſuit, ſcriptū hoc reliquit: C. Cæſar, inquit, Cōſul M. Catonem ſententiam rogauit. Cato rē quam conſulebatur, qm̄ non è Repub. videbatur, perfici nolebat. Eius rei gratia ducēdæ longa oratione vtebatur, eximebatq; dicendo diem. Erat enim ius Senatori, vt ſententiam rogatus, diceret antè quidquid vellet alius rei, & quoad vellet. Cæſar conſul viatorem vocauit, eumq;, cum finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem duci iuſſit. Senatus conſurrexit, & proſequebatur Catonem in carcerem. Hac, inquit, inuidia facta, Cæſar deſtitit, & mitti Catonem iuſſit. Hactenus ille. Quid ſit autem prehendere, & qui magiſtratus prehenſionem, quiq; vocationē habuerint, aut qui vtrumq;, aut etiam neutrum, Gellius lib. 13. docet. Vocationem, inquit, habent Conſules, & cæteri qui habent Imperium. Prehenſionē, Tribun. pleb. & alii qui habēt viatorem, neq; vocationē, neq; prehēſionem, vt Quæſtores, & cæteri, qui neq; lictorem habent, neque viatorem. Qui vocationem, iidem prehendere, tenere, abducere poſſunt. Qui autem iure prehēdi, is etiam in vincula duci poteſt. Sed quærentibus nobis, inquit, quā ob cauſam Tribuni, qui haberent ſummā coercendi poteſtatem, ius vocandi nō habuerint: illud occurrit, qp Tribuni plebis antiquitus creati videntur, non iuri dicendo, nec cauſis querelisq; de abſentibus noſcendis, ſed interceſſionibus faciendis, quibus præſentes fuiſſent, vt iniuria, quæ coram fieret, arceretur, ac propterea ius ad ſe vocandi ademptū:

quoniam vt vim fieri vetarent, aſſiduitate eorum & præſentium oculis opus erat. Labeo igiť Antiſtius, legū morumq; populi Romani peritiſſimus, per viatorem Tribunorū pleb. vocatus, eodē Gellio autore, rn̄dit: Ius eos non habere, neq; ſe, neq; aliū quemquam in cauſa vocandi: cum moribus maiorū Tribuni pleb. prehenſionem haberent, vocationem non haberēt. Poſſe igitur eos venire, & pręhendi ſe iubere: ſed vocandi abſentē, ius nō habere.

Qui excuſentur, ne adſint.

Superius dixi, ſexagenarios excuſari. Præterea datur quoq; excuſationis venia illis, qui iudicijs operā nauant. Dion lib. 55. Propterea Auguſtus, cum certos dies, quibus Senatus haberetur, cōſtituiſſet: cauit, ne ijs diebus ius dicere, vel aliud id genus publicū negocium, qđ Senatores impedire poſſet quo minus in Senatū venirent, attingere fas eſſet. Tertiò excuſabantur, qui familiaris funeris procuratione abeſſent. Sic Cicero pro Rabirio. Quartò, qui morbo laborarent. Cicero in Philipp. vt ſupra. An ea, inquit, res agebatur, vt etiam ægrotos deferri oporteret?

De loco, quo habebatur Senatus.

Locus, in quem Senatus conueniebat, Curia appellabatur: Feſtus Senaculum vocat. Liuius autem lib. 45. & Varro lib. 4. & Valerius lib. 2. Senaculum dicunt fuiſſe locum quēdam ante curiā, in quo Senatus aut ſeniores ɔſiſterēt, dictū vt γηρουσίαν apud Gręcos. Hic autem locus publicus erat, & per Augures conſecratus. Iuſtū enim S. C. vt autor eſt Gell. eſſe non poterat, niſi quod in loco per Augures cōſtituto, quod templū appellaretur, factū eſſet.

Propterea & in curia Hoſtilia, & in Pompeia, & pòſt in Iulia, cum prophana ea loca fuiſſent, tēpla eſſe per Augures conſtituta refert, vt in ijs iuſta Senatus cōſulta fieri poſſent. Scriptumq; Varronem reliquiſſe, non omnes ædes ſacras templa eſſe. Et Seruius in illud Aeneid. lib. 11. Alta infra limina cogit: Quæritur, inquit, cur ad priuatam domū vocetur Senatus, qui non niſi ad publica & auguratò condita loca conuenire cōſueuit. Sed ſcimus domū Latini auguratò conditam: & eandem tam templum fuiſſe, q̄ curiam. Namq; in ſuperioribus legimus, tectum auguſtum, ideſt, augurio conditum: Et paulo pòſt:

> Hinc ſceptra accipere, & primos attollere faſces.
> Regibus omen erat: hoc illis curia templum.

Meritò ergo ad domum regis, quaſi ad locum publicum conuocatur Senatus. nam, vt ait in 7.

> Tale intus templo diuum, patriaq; Latinus
> Sede ſedens. —

Idcirco etiam in Palatij atrio, quod auguratò cōditū eſt, apud maiores conſulebatur Senatus: vbi ēt arietes imolabantur, quod (vt in ſeptimo dicimus) Virgilius ad Latini tranſtulit domū. Multi dicunt, peritè Virgilium nec templi nec curiæ hoc loco feciſſe commemorationem: ſed tm̄ dixiſſe, Intra tecta regia: vt oſtenderet cōſilium, qđ initur, non eſſe cōpręhendendū: quia nec rectè non eſt inchoatum. Ea enim quæ dicet Latinus, effectu carebūt. Hæc Seruius. Et Nicoſtratus in libro qui inſcribitur, De Senatu habendo, de Senaculo loquens, inquit: Vbi nunc eſt ędes Cōcordiæ, inter Capitolium & focum: alterum ad portam Capenā: tertium infra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legatis, quos in vrbem admitti nolebant, Senatus dabatur.

Templi autem appellatio non tm̄ ædes dijs conſecratas ſignificat, ſed & oēm locum, modò per Augures conſtitutus ſit, licet campus ſit. Liuius: Propterea bello Hannibalis cum Flaccus caſtra intra portam Eſquilinam Collinamq; compoſuiſſet, Conſules eò Senatusq; ɔuenerūt, & ibi de Rep. ɔſultarūt. Et Properti⁹.

> Buccina cogebat priſcos ad verba Quirites,
> Centum illi in prato ſæpè Senatus erat.

QVO TEMPORE SENATVS AGERETVR.

Senatum duplicem fuiſſe, dixi: Legitimum & indictū. Legitimus erat, q vel lege, vel more, ſtatis ſemper ac certis diebus habebatur, cal. nonis, idib. maximè aūt inſignes, cal. Ian. Et antea idib. Martij fuerunt. Bis deinde D. Auguſtus ſanxit, ne plus in mēſe legitimus Senatus haberet, ſcilicet cal. & id. neve Septēbri, Octobrive menſe vllos adeſſe alios neceſſe eſſet, quàm ſorte ductos.

Indictus, qui reliquis diebus, modo Comitiales nō erāt, vocatu magiſtratus cogebatur. Comitiales aūt definit Feſtus, cum in Comitio conueniebant. Si igiť indicta erant Comitia, ad 3. non. Mart. quo die legē ferre, aut magiſtratus creare licuit, non potuit ad eam diem, vt Senatus adeſſet, Cōſul edicere, ne Senatores vel a petitione, vel a ſuffragiis auocarentur. Ferebant enim ſuffragia etiam tributis Comitijs. Si tn̄ res incidiſſet grauior, quæ Senatus deſideraret cognitionem, Comitia ex S. C. dilata ſunt. Cic. pro Murena: His reb. auditis, meminiſtis fieri S. C. referēte me, ne poſtero die Comitia haberent, vt de his rebus in Senatu agere poſſemus. Et Liuius lib. 48. Conſul dimiſſis comitijs, Senatum vocauit. Cenſuerunt frequentes ad populum, cum Flacco agendum. Præterea, vt Gellius inquit, Senatuſconſultum nec antè exortū, nec poſt occaſum ſolis factum, ratum fuit. Opus etiam Cēſoriū fuiſſe exiſtimatos, per quos eo tempore S. C. factum eſſet: quin & menſem totum Februariū, legationibus exterarū gentiū audiendis attributum fuiſſe, multis ex locis conſtat. Cicero ad Lentulū: Senatus haberi Februario toto non poteſt, niſi perfectis aut reiectis legationibus. Et ad Quintum Fratrem lib. 2. epiſt. 11. Et qp Gabinia lege ſanctum ſit, ex cal. Feb. vſque ad cal. Martias, legatis Senatum quotidie dari.

De ritibus & ceremonijs in habendo Senatu.

Magiſtratus, qui Senatum habiturus erat, primùm oīum imolabat hoſtiā, auſpicabaturq; ſic lex XII. Tab. Omnes magiſtratus iudicium, auſpiciumq; habēto. inde Appianus ſcribit: Eſt autem mos, inquit, in curiā ingreſſuris, prius vti haruſpicina. ac rurſum: In Cæſaris victima cor, vel (vt alii dicunt) caput extorum non eſt inuentum. Octauius Imperator decreuit, vt Senatores thure ac mero ſupplicarent illi Deo, in cuius templo Senatus habebatur. Dion lib. 54. Poſt hæc Auguſtus in aliud quinquenniū præfectus morū factus, ſanxit, vt Senatores, quoties in curiam ɔuenire, aut ad ſe accedere vellent, ſuffimentum adolerent. Eo & religionis ſtudium inculcabatur, & ſignum conueniendi facilius dabatur. Et Sueton. in vita Auguſti: Quo aūt lecti probatiq; & religioſius, & minori moleſtia Senatorio munere fungerent, ſanxit, vt priuſquam conſideret, quiſquam thure ac mero ſupplicaret apud arā eius Dei, in cuius templo coiretur. Poſtquam iam de rebus diuinis actum eſſet, tum Patres conſulebant, non ſolum ij qui habebant Senatum, verùm & alii magiſtratus: vt ex multis locis apud Ciceronem, Liuium, Dionem colligitur.

De rogandis ſententijs.

Senatuſconſulta duobus modis fiebant, inquit Gellius lib. 14. Aut per diſceſſionē, ſi conſentiretur: aut ſi res dubia eſſet, per ſingulorum ſententias exquiſitas. Vide Gellium. In Senatuſconſulto autem per diſceſſionem, Preco dicebat: Qui hoc cēſetis, illuc tranſite: qui alia omnia, in hāc partem. Ominis aūt cauſa ſic preibat, ne diceret, Qui non cenſetis. De hoc Senatuſcōſulto, per diſceſſionem, ſic ſcribit Sueton. in Tyberio: Cum Senatuſconſultū per diſceſſionē fortè fieret, trāſeuntem eum in alteram partē, in qua pauciores erāt, ſequutus eſt nemo. Cic. Philip. 3. Cum de Repub. relaturus fuiſſet, allato nuncio de Legione quarta, mente cōcidit. Effugere feſtinās, Senatuſcōſ. de ſupplicatione per diſceſſionem fecit, cum id factum eſſet antea nunq̄. Gel. lib. 3. cap. 18. Non pauci ſunt, inquit, qui opinanť pedarios Senatores appellatos, q ſententiam in Senatu non verbis dicerent, ſed in alienam ſn̄iam pedibus irent. Quid igitur, cum Senatuſconſultū per diſceſſionē fiebat? nonne vniuerſi Senatores ſn̄iam pedibus ferebant? Atqui hæc etiam vocabuli iſtius ratio dicitur, quam C. Baſſus in cōmentariis ſuis ſcriptam reliquit. Senatores enim dicit in veteri ætate qui curulem magiſtratū geſſiſſent, curru ſolitos in curiā honoris gratia vehi: in quo curru ſella eſſet, ſupra quam deſiderēt, quæ ob eam cauſam Curulis appellareť. Sed eos Senatores qui magiſtratum curulem nondum cęperant, pedibus itauiſſe in curiam. Propterea Senatores nondū maioribus honoribus functos, pedarios nominatos. M. autem Varro in Satyra Menippea, quæ ἱπποκύων inſcripta eſt, Equites quoſdam dicit pedarios appellatos: videturque eos ſignificare, qui nondum a Conſulib. in Senatū lecti, Senatores quidem non erant: ſed quia honoribus populi vſi quidem erant, in Senatum veniebant, & ſententiæ ius habebant. Nam vt ciuilibus magiſtratibus functi, qui nondum a Cēſoribus in Senatū lecti erāt, Senatores nō erant: & quia in poſtremis ſcripti erāt, non rogabantur ſententias: ſed quas principes dixerāt, in eas deſcendebant. Hoc ſignificabat edictum, quo nunc quoque Coſs. cum Senatores in curiam vocant, ſeruandę conſuetudinis cauſa trāſlatitio vtuntur. Verba edicti hæc ſunt: Senatores, quibuſque in Senatu ſententiam dicere licet. Verſum quoque Laberij, in quo id vocabulum poſitum eſt, notari iuſſimus, quem legimus in Mimo, qui Scriptor inſcriptus eſt:

Caput ſine lingua, pedaria ſententia eſt.

Hoc vocabulum a pleriſq; barbarè dici animaduertimus: nā pro pedariis, pedaneos appellant. Hæc Gellius. Ex quibus Gellij verbis facilè intelligimus, non fruſtra ab Vlpiano in lege vltima. D. de Senatorib. præfinitam, circumſcriptamque Senatorum appellationem eſſe. Senatores autem, inquit, accipiendum eſt eos, qui a Patriciis & Conſulibus, vſque ad omnes illuſtres viros deſcendunt: quia & hi ſoli ſententiam dicere poſſunt. Et Cicero ad Atticum libro primo, epiſtola 15. Et raptim in eam ſententiā pedarij cucurrerūt. Et eodem libro: Et illud Senat. conſ. ſumma pedariorum voluntate, nullius noſtrum autoritate factum. Liuius libro quinto: Primores patrum cenſuere, non expectandum iuſtum tempus comitiorum, ſed exemplo nouos tribunos militū creandos eſſe, qui a calendis Octobribus magiſtratum acciperēt: in quam ſententiam cum pedibus iretur, cęteri tribuni militū nihil contradicere. At enimuero Sergius, Virginiuſque, propter quos pęnitere magiſtratuum eius anni Senatum adparebat, primo deprecari ignominiam: deinde intercedere Senatus cōſulto. Idem libro nono: Cum omnes laudibus modo proſequentes virum, in ſententiā eius pedibus irent, tentata pauliſper interceſſio eſt a L. Liuio, & Q. Melio trib. Plin. lib. 2. Epiſt. Sed cum fieret diſceſſio, qui ſellis Curulibus adſtiterant, in Cornuti ſententiam ire cœperunt. Tum illi qui ſe collegæ adnumerari patiebantur, in diuerſum tranſierunt.

Secunda Senatuſconſulti ſpecies fuit, quādo ſingulorum ſen-

tentiæ exquirebantur. Hoc casu post comitia consularia Cōsules designati, primi sententias rogabātur: & eorum is prior, qui priori loco declaratus esset. Ante comitia verò, is q è censoribus princeps Senatus lectus erat, ij deinde quos Consulibus videbatur: ita tñ, vt ne prætorium consulari, ædilitium prætorio, tribunitiū ędilitio anteferrent. Gellius libro quarto: Ante legem quæ nunc de Senatu habendo obseruatur, ordo rogandi sentētias varius fuit. Aliàs primus rogabatur, qui a censoribus princeps in Senatū lectus erat. Aliàs, qui designati Consules erant. Quidam è Consulibus studio aut necessitudine aliqua adducti, quem iis visum erat, honoris gratia extraordinem sniam primùm rogabāt. Obseruatum tamen, cum extraordinem fieret, ne quis quenquam ex alio q̃ consulari loco sentētiam primùm rogaret. Et Dionys. Halicarnass. Deinde C. Iulij Cæsaris temporibus moris esse cepit, vt quē ordinem rogandarum sniarum Cōsul cal. Ianuarijs tenuisset, eādem toto anno vsurparet. Suetonius in vita Cęsaris: Post nouam affinitatem, inquit, Pompeium primum rogare sniam cępisse, cū Crassum soleret: essetq; consuetudo, vt quem ordinem interrogandi snias Consul cal. Ianuarijs instituisset, eum toto anno conseruaret. Octauius verò Augustus sententias de maiore negocio, non more atq; ordine, sed prout libuisset perrogabat, vt perinde quisq; animum intenderet, ac si censendum magis q̃ adsentiendum esset. Domitiani autem temporibus, in Imperatoris sniam omnes ire, violentia tyrrannica cogebantur. Plinius in Panegyr. At quis, inquit, antea loqui, quis hiscere audebat, præter miseros illos, qui primi interrogabantur? Cæteri quidem defixi & attoniti, ipsam illam naturam ac sedentariam adsentiēdi necessitatem, quo cum dolore animi, quo cum totius corporis horrore perpetiebantur? vnus solusq; censebat, quod sequerētur omnes, & omnes improbarent, in primis ipse qui censuerat.

Nullum aūt Senatusconsultū fiebat, vt Gellius testatur, in quo non discedebatur, quod & Dionys. tradit. Præponebantur Cōsulares, & Senatores in primis rogabātur sentētias. Qui verò iuniores erant, aut nō rogabātur: aut rogati nō dicebāt, sed discedebāt in Seniorū quā vellent sniam. Arrogantis eñ esse videbat, illorū sniæ quidquā addere velle, aut detrahere iuuenib. præsertim, aut rerum imperitis. Quod omnib. etiam licuit facere, qui secūdo loco rogabantur, vt nihil censerent ipsi, sed aut verbo assentirētur, aut pedibus irēt in sniam aliorum. Exemplum est apud Liuium. M. Liuius erat multis antè annis ex Consulatu, populi iudicio dānatus. Quam ignominiā adeò ægrè, tulerat, vt & rus migraret, & per multos annos & vrbe & omni cętu caruerit hominum. Octauo fermè post damnationē anno, M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Leuinus consules, reduxerāt eum in vrbem: sed erat veste obsoleta, capilloq; & barba promissa, præferens in vultu habituq; insignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius & P. Licinius censores eum tondere, & squalorem deponere, & in Senatum venire, fungiq; aliis publicis muneribus coegerunt. Sed tū quoq; aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sniam ibat, donec cognati hominis eum causa, M. Liuij Macati cum de fama eius ageretur, stantem coegit in Senatu sententiam dicere.

Fiebat quoq; Senatusconsultum aliquādo, quod Tacitum vocabatur. Quod quale fuerit, & quare sic dictum sit, ostendit Capit. in Gord. Et si fortè aliqua vis ab hostibus immineret, quæ vel cogeret humilia suscipere consilia, vel aliqua ꝯstituere quę nō prius dici q̃ effici oporteret, Senatusconsultum tacitum fieret: ita vt nō scribæ aut serui publici, non censuales illis actibus interessent, sed Senatores exciperent, & omnium censualium scribarumq; officia complerent, ne quid forte proderetur.

Fuit & aliud Senatuscōsulti genus, ꝙ vltimæ necessitatis appellabatur: cū quid incidisset eiusmodi, vt pro re nata capiendum esset præsens consilium, nec imminens periculum daret de omnibus ad Senatum referendi spatium. Tum enim alteri Consulum, aut Dictatori, dabatur liberè administrandæ rei potestas, vt quidquid fecisset, autoritate factum Senatus videretur. Liu. lib. 3. Tacitum Hernici terrorem incussere Patribus, vt quę forma Senatuscōsulti vltimę semper necessitatis habita est, Posthumo alteri Cōsulum negociū daretur, videret ne quid detrimenti Resp. caperet.

Senator itaq; sniam rogatus, modicè respondebat. Sic in lege XII. Tab. Quæcunq; in populo, quæcunq; in patribus agētur, modica sunto. Quod Cicero lib. 3. de Legibus explicat: Senatori, inquit, iussa tria sunt: Vt adsit, nam grauitatem res habet, cum frequens ordo est: Vt loco dicat, idest rogatus: Vt modo, ne sit infinitus: nā breuitas non modò Senatoris, sed ēt oratoris magna laus est in snia. Nec vnquam longa oratione vtendum, nisi aut spectāte Senatu, quod fit ambitione sæpissimè, cum nullo magistratu adiuuante tolli diem vtile est: aut cum tanta causa est, vt opus sit oratoris copia vel ad hortandum, vel ad docendum. Quorum generū in vtroq; magnus noster Cato est. Quodq; addit, Causas populi teneto: est Senatori necessariū, nosse Remp. idq; latè patet: quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios Respub. habeat, quos amicos, quos stipendiarios: qua quisque sit lege, conditione fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. Videtis iam genus hoc oē scientiæ, diligentiæ memoriam esse, sine quo paratus esse Senator nullo modo potest. Hęc Cicero. Senatori igit modicè dicendū esse, ait: nisi si fortè è Rep. esse putarit, vt longiore oratione vtatur. Quod tum demum erit, cùm res in Senatu, decernēda orationis copia, aut suadētis, aut docentis indiget. Aut cum ita tempus tulerit, vt mora decernendæ rei quærenda sit. id quod tum visuenit, cum perniciosæ alicui relationi nullus intercessor magistratus inueniri pt. Tunc enim tolli diem dicendo necesse est: quod & eximi diē, frequentius dr. Sic Gellius libro quarto. Capito Atteius in libro quē de officio Senatorio composuit, scriptum hoc reliquit: Caius Cæsar, inquit, Consul Marcum Catonem sniam rogauit. Cato rem, quam consulebatur, qm non e Republica videbatur, perfici nollebat. Eius rei gratia ducēdæ, longa oratione vtebatur, eximebatq; dicendo diem. Erat enim ius Senatori, vt sniam rogatus, diceret ante, quidquid vellet aliæ rei, & quoad vellet. Cæsar consultatorē vocauit, eumq; cum finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem duci iussit. Senatus cōsurrexit, & prosequebatur Catonem in carcerē. Hac, inquit, inuidia facta, Cæsar destitit, & mitti Catonē iussit. Meminit huius historiæ Plutarchus in Cæsare. Pompeius enim referebat de prouincia Galliarum & Illirici in quinquennium Cæsari decernenda. Quam relationem Reipub. perniciosam, vt discuteret Cato, diem dicendo eximebat: ideo, per longa oratione censendi tempus consumebat de industria.

Si sententiæ controuersæ erant, aut tres vel quatuor inueniebantur qua ratione tum S.C. fiebat.

Senatusconsultum hoc casu in eam fiebant partem, quam plures laudassent. Sic Liuius lib. 37. & Gell. lib. 5.

DE PRAETORVM EDICTIS.

Quando Pretura cœperit, & quot prætores fuerint.

ANNVS Vrbis 389. insignis fuit duobus magistratibus: Pretura, & Curuli ædilitate. Liuius lib. 7. Decadis primæ. Occasio autem horum magistratuū instituendorum hæc fuit. Cum ex veteri instituto soli patricii ī maiorū magistratuū possessione essent, quę quidem res plebis potētiā vehementer debilitabat: Canuleius trib. pleb. Anno Vrbis 309. legem tulit, vt alter Consul ex plebe crearetur. Patricij itaq; post hāc Canuleii legem, annis octaginta duobus, sibi denuò quæsiuere honores, pro concesso plebi altero cōsulatu: Præturam nempe, & ædilitatem curulem. Prætura autem ea fuit amplitudo & dignitas, vt euocatis belli causa Coss. penes Prætorem vrbanum, summum in iure dicundo esset Imperium: nisi cum ob Latinas ferias exibant singulis annis Consules, relinquebant enim tum præfectum Latinarum causa.

Initio aūt duo creati sunt Prætores: vrbanus: qui cùm nō sufficeret, additus est peregrinus. Hi duo Prętores iudiciis priuatis pręerāt. Ille ciuibus inter se ius dicebat: hic inter ciues & peregrinos. Ac si actio priuata huiusmodi esset, vt de iure potius, q de facto quæreretur, Prętor ad centum viros, veluti ad suum cōsilium, remittebat. Honoratior aūt semper fuit prętura vrbana, q peregrina: quod ex Appiano & Dione non obscure apparet. Nā Appianus in lib. 2. de Bellis ciuilibus scribit, Brutum & Cassium prætores designatos, inter se contendisse, vter iuris dicundi inter ciues prouinciam obtineret. Et Dion lib. 42. narrat, prętorem Cęcilium indigne tulisse, q Cęsar eam prouinciam collegæ Trebonio dedisset. Differebāt autem primo, q soli ciues Romani agere apud vrbanum poterant, peregrini non poterant. Deinde q apud illū lege agebatur, apud hunc autem nequaquam. Itaq; vt est in oratione pro Flacco, cùm Grœcus homo Heraclides a C. Plotio Senatore mancipia quędam petiisset, & fore videret, vt iudex sumptus sniam secundum reum diceret: & ab eo iudice abiit: & quia iudicium lege non erat, causam totam reliquit. Postremo, prętor quoq; vrbanus edictū in Albo proponebat, quibus de rebus ius anno suo dicturus esset: cùm alterum fecisse, nusquam reperiatur. Duo autem prętores tantum Romę fuerunt, per annos 139.

Anno deinde Vrbis 519. cùm in prouinciæ formam redactę essent Sicilia, Sardinia, Gallia Narbonensis, & Hispania, totidem prętores creati sunt, partim qui vrbani essent, partim qui prouincialibus pręessent. Solin. cap. 21. & Liuius lib. 20. Pompon. in l. 2. ff. de origine Iuris.

Deinde Cornelius Sylla dictator, cùm eū prętorū numerum non satis esse videret, aucto a se Quęstionum perpetuarū numero, quatuor alios adiecit: atq; ita cęperunt decem prætores esse.

Iulius Cęsar iterū duos addidit, vt testatur Cornel. in lib. 1. Annalium, de Tyberio: Cādidatos præturæ, inquit, duodecim nominauit, numerum ab Augusto traditum. Et hortante Senatu vt augeret, iureiurando astrinxit, se non excessurum. Ex quo Cornelij loco, error Pomponij, qui octodecim constituit, detegitur.

Deinde Claudius Imperator duos, qui de fideicōmissis ius dicerent, adiecit. E quibus vnum Titus detraxit: & vnum, qui inter fiscum & priuatos ius diceret, Nerua addidit. De fideicommissario Vlpian. in ca. 25. Inst. Fideicōmissaria, inquit, nō p formulā petitur, vt legata: sed cognitiō est Romæ quidē cōsulū, aut prætoris, qui Fideicommissarius vocatur: in prouincijs verò presidū prouinciarum. Facit eius mentionem alibi sub l. sicuti legatum. 92. D. de cōdit. & demon. & Pau. in l. quæsitum. 78. §. pen. D. de legatis lib. 3. & l. 4. in fi. D. quib. ad libertat. proclamare.

Tandem M. Antoninus Philosophus tutelarem prætorē creauit, quemadmodū Iulius Capitolinus scribit: cùm antea tutores a Consulib. postularētur. Officium eorū erat, cogere tutores, & satisdare rem pupilli saluam fore, & delatam tutelam recipere.

De Prætorum munere, & officio.

Distinguendus est prætor Vrbanus a reliquis prætorib. Vrbanus enim iudicijs priuatis præerat. Primum eius & præcipuum officium fuit, vt ius diceret. Vt autem cuiq; notū esset, de qua re in anno suo dicturus esset, in albo proponebat: quod deinde a præcedente denunciatione, Edictum dici cępit. Secundò, dabat bonorum possessionem ex legibus, ex edicto suo, ex Senatusconsultis. Tertiò, dabat iudicium recuperatorium: itemq; arbitros, cum priuati postulabant. Quartò, dabat viam in formulis: Istam viam dico. Quintò, dabat tutores ex lege Attilia. Sextò restituebat in integrum. l. 1. §. de qua autem. ff. de postulando. l. 1. & 3. ff. de in integ. restit. Septimò, iubebat cauere, & mittebat in bonorum possessionem. Tit. vt legatorum vel fideicōmissorum nomine caueatur. & tit. vt in possessione legatorum & fideicōmiss. & tit. de Carboniano edicto. & tit. de ventre in possessionem mittendo. Octauò, imponebat decreta super alienationibus bonorum immobilium minorum: tit. de rebus eorum, qui sub tutela vel cura sunt. l. cum hi. §. si prætor. ff. de transactionibus. Nonò, dabat quoq; iudices, quos pro suo Imperio cogebat iudicare. l. eum qui. 13. ff. de iurisdictione omnium iud. l. munerum. §. iudicandi. ff. de munerib. Idq; in causis quæ versabantur in iure actionis: vt depositi, locati, & similibus. Decimò, interdicebat cum de possessione, interdum etiam cum de proprietate ageretur. Vndecimò, ad prætorē quoque pertinebat indicere ferias. Gell. lib. 10. ca. 24. & Macrobius li. Saturnalium primo. Sueton. in Claudio: Obseruauitq; sedulò, vt quoties terra in vrbe mouisset, ferias aduocata concione prætor indiceret. Duodecimò, addicebat cùm in Iure cessio fiebat. Cicero de Legib. lib. 3. Iuris disceptator, q priuata iudicet, iudicariue iubeat, Prætor esto. Is Iuris ciuilis custos esto. Inde Polyb. & Plutarchus ei sex lictores datos tradūt, vnde ἀρχὴν ἑξαπέλεκυν appellant. Prætoris itaq; vrbani summa erat in iure dicundo authoritas: & ea quidem, vt id quod ipse edicebat, ob eius honorem Honorarium vocaretur. Inde Papinianus Ius prætoriū definit, quod prætores introduxerunt adiuuandi, vel supplendi, vel corrigendi Iuris ciuilis gratia, propter vtilitatem publicam.

Reliqui, quotquot erant, præter Vrbanum & Peregrinum, publicis iudicijs præerant, itemq; quæstionibus perpetuis. Quæstiones verò perpetuæ dicebantur, ꝙ lege certa quædam forma perpetua erat pręscripta iudiciis, vt noua semper lege nō opus esset. Exercebant itaq; initio ex veteri instituto quatuor prætores iudicia publica: vt Repetūdarū, Ambitus, Maiestatis, Peculatus. Si verò aliquid accidisset, de quo extraordinem, primo quoq; tempore, pp criminis grauitatem aut nouitatem quęrendum videretur, ad populum ferebatur, vt quem vellet, ea de re primo quoq; tempore quęrere iuberet: cumq; veteri mori constitueretur quæstor (quemadmodum factum est lege Varia, vt quæreretur aduersus eos quorum ope socii aduersus Rempub. arma sumpsissent: & lege Manilia, vt quæreretur in eos quorū opera Iugurtha Senatus decreta neglexisset) tres quæstores creati sunt.

Quia autem L. Cornelius Sylla Quęstiones perpetuas adauxit, & quatuor quoq; prætores adiecit, inde octo publicis iudiciis pręesse cœperunt: idq; hac ratione. Duo inter sicarios ius dicebant: vnus de repetundis quærebat, alius de peculatu, alius de ambitu, alius de falso, alius de maiestate, alius de vi. Ita Cicero in Oratione pro Cluentio: vbi se vocat prætorem repetundarum, C. Aquilium Gallum ambitus, C. Orchium peculatus, Q. Nasonem de falso, aut de veneno, M. Pletorium & C. Flaminum inter sicarios.

Præterea hi prætores ad publicas quæstiones destinati, iudices cogebant: eorumq; sortitionem & subsortitionem faciebant ex iis decurijs, quibus tum iudicandi munus incumbebat. Reliqua, quę ad causæ cognitionem pertinebant, iudex quæstionis absoluebat. Nam præter eum prætorē, cuius iurisdictio erat, forte creabatur ex numero iudicum vnus, qui & Quæstor, & Iudex quęstionis a Cicerone, & Princeps iudicum ab Asconio vocatur: vt in iudicio Oppianici, prætor erat C. Verres: quæsitor autem siue iudex quæstionis, C. Iunius. In iudicio Cluentii, prætor erat Q. Naso: iudex quæstionis, Q. Voconius. In iudicio Verris de repetundis, prætor erat M. Glabrio, iudex quęstionis fuit Q. Curtius: vt ex tertia Verrina constat.

Hoc autem casu Prætor ipse pro tribunali sedebat, ac pro Imperio iudices cogebat: vt colligitur ex oratione pro Cluentio, & pro Roscio Amerino. Iudex verò quęstionis in subsellijs cum cęteris iudicibus erat.

De potestate Prætorum: hoc est simplicemne iurisdictionem, an mixti & meri Imperij potestatem habuerint.

Quæstio hęc difficilis, & ab interpretibus valde agitata, vt intelligatur, præmittendum est, quid sit iurisdictio simplex: item merum & mixtum Imperium. Omnia iudicia inuenta sunt & comparata, vel distrahendarum ꝯtrouersiarum gratia, vel maleficiorum puniendorum causa. Qui dirimendis controuersiis præest magistratus, duplici præditus est potestate: iurisdictione, & Imperio mixto. Qui verò facinoribus coercendis præficitur, merum Imperium habere dicitur. Qui verò & delictis puniendis, & litibus componēdis destinatus est authoritate publica, is summum Imperium habere creditur. l. si in aliquam. §. pen. ff. de officio procons. Hoc est, iurisdictio nomē est generis & speciei. Generaliter & specialiter accipitur: vt adoptio quoq;, quod nomen quidem est generale, in duas autem species diuiditur. l. 1. ff. de adoptionib. & multa alia. Iurisdictio itaq; cum generaliter sumitur, omnis est cognitio, & omne decretum, in quacunq; causa, siue ea sit ciuilis, siue criminalis: vt ius dicere magistratus dicatur tum, cū de re sibi exposita statuit, iusq; postulantibus reddit: siue iudicium distrahē dę controuersię, siue puniendi maleficii causa instituatur. Inde Accursiani, iurisdictionem hoc modo sumptam definiunt, vt sit potestas de publico introducta, cum necessitate iuris dicendi, & ęquitatis statuendę. Quę quamuis intellecta a multis nō sit, defendi tamē potest: vt intelligamus, iurisdictionem, cùm generaliter accipitur, potestatem esse, quę ab Imperio non distinguatur. l. potestatis. ff. de verb. significatione: & vt potestas sit publica iuris dicendi, & ęquitatis statuendę.

Iurisdictio verò specialiter accepta, ab Imperio distinguitur. Apertissima est hęc distinctio apud Vlpianum, cùm ait: Mixtum Imperium esse, cui iurisdictio inest l. Imperium. ff. de iurisdi. omnium iud. Quibus verbis ostendit, mero Imperio nullam iurisdictionem inesse, & ob id a mixto quoq; differre. Idem quoq; rursus tradit in l. iubere. ff. eodem tit. & Paul. in l. 26. D. ad municipales. & in l. vlt. ff. de officio eius cui mandat. & Papinianus in l. 1. §. qui mandatam. ff. eodem tit. Hoc est, hęc iurisdictio potestas quędam est publica, dirimendi lites ciuiles, iuxta legum pręscripta, siue cognoscendo, siue iudicem dando: & exequendi, etiam litigatorem proteruum coercendi. Exequendi verò ideo, ut iurisdictio secernatur a notione, magistratus a iudice pedaneo & speciali: qui notionem tantum habet, non autem coactionem. Apparet igitur, iurisdictionem specialiter sumptam, ad ciuiles tantum causas pertinere. Qua in re a mero Imperio differt, quod ad causas criminales pertinet: cùm sit, habere gladij potestatem, ad animaduertendum in facinorosos homines: quemadmodum quoque Asconius Pedianus tradit in oratione Ciceronis de pretura vrbana: vbi de Siciliensibus loquens, diuidit orationes Ciceronis in Verrem, in quatuor capita. & ait, vnum librū scriptum esse de iurisdictione, quam exercuit in Sicilia Verres: secundum, de frumentis: tertium, de signis: quartum, de suppliciis.

Ergo animaduersio aliena prorsus, diuersaque est a iurisdictione, quę tantum in iure dicendo consistit. In vrbe enim Roma magistratus alii capitalibus quęstionibus pręerant, alii iuri dicundo destinati. Illi aut ex legis pręscripto, aut ex Senatusconsulto, de capitalibus cognoscebant: iurisdictio verò specialis ad ciuiles tantùm causas pertinebat. Quod ex Cicerone manifestum ac cōspicuum est. Das, inquit, bonorum possessionem ei, qui non iurauit. Concedo, pretorium est. Adimis ei, qui iurauit? quo exemplo? Pręscriptum iuuat, lex est, pœna est. Quid ad eum, qui ius dicit? Pretorium esse ait, dare possessionem, quia pretoris officio insit, ac inhereat.

Animaduertere autem in eum, qui in legem Corneliam commiserat, proscriptum iuuando: id non ius dicentis esse, sed meri Imperii, ait. Significat igitur, mero Imperio nihil esse cum iurisdictione commune: contra verò, mixto Imperio magna est cū iurisdictione affinitas, cùm ad eius qui ius dicit officiū curamq; pertineat. Cum. n. in ciuilibus negociis hoc quoq; versetur Imperiū: magis tamē ad ius potestatis, & iussus naturam, quàm iurisdictionis accedat: mixtum Imperium meritò appellatur.

Imperium quoq; generaliter & specialiter sumitur, quemadmodum & iurisdictio. Quę quidē homonymia diligenter obseruanda est. Generaliter Imperium acceptum, non distinguitur a iurisdictione: quinimò, quę iurisdictionis sunt, dicuntur Imperio expediri. Scribit. n. Paulus Iureconsultus, eos iudicem dare posse, quibus id more cōcessum est propter vim Imperii. l. cum pretor. 12. ff. de iudiciis. At propriè iurisdictio est, iudicis dandi licentia. l. Imperium. ad fi. D. de iurisdi. Et Iulianus: Etsi pretor sit is, qui alienam iurisdictionem exequitur, non tamē pro suo Imperio agit. l. 3. ff. de officio eius cui mandata est iurisdictio. Et Caius: Generalis adoptio fit magistratus Imperio. l. 2. ff. de adoptio. Cum tamē adoptio actus legitimus sit: quem ad iurisdictionem volūtariam pertinere, Martianus ait.

Huc pertinet id quod Celsus ait, Quod iussit vetuitve pretor, contrario Imperio tollere & remittere potest. l. quod iussit. 14. ff. de re iudicata. Et Paulus Iurisconsultus inquit: Is qui aduersus edictum Pretoris edificauerit, tollere edificium debet: alioquin lusorium & inane pretoris Imperium erit. l. vltima. ff. ne quid in loco publico. & rursus in l. 4. ff. de receptis arbitris.

Huc pertinet quoque id quod Martianus tradit in l. munus, 214. ff. de verborum significationibus. Munus, inquit Martianus, propriè est, quod necessariò obimus, lege, more, Imperioue eius qui iubendi habet potestatem. Specialius aliquando accipitur Im-

tur Imperium, & distinguitur a iurisdictione, vt apparet ex l. Imperium. & l. iubere. ff. de iurisdictione omnium iudicum. & l. ea quæ. 26. ff. ad municipales. Ea quæ magis Imperij sunt quàm iurisdictionis, magistratus municipalis facere non potest. l. 2. & vlt. ff. de officio eius cui mandata est iurisdictio.

Hoc igitur Imperium speciale reliqua omnis potestas est, præter veram illam ac propriam iurisdictionem magistratus, faciendi ea quæ priuatus non potest. veluti in prætore Imperium est illud ius quod exercet prætor, præter iudicis dandi licentiam. Licet enim prętor Vrbanus iudicis dandi facultatem habeat, quę facultas iurisdictio est: non tamen his finibus conclusa fuit, & coangustata vsquequaque prætoris potestas, vt nihil aliud quàm iudicibus a se datis, ius æquitatemque præscribere posset. Præter hanc enim facultatem alia facere potuit, quæ non sunt iurisdictionis. Poterat enim animaduertere in sicarium, poterat mulctam dicere in contumacem: poterat bonorum possessionem dare, vel secundùm tabulas, vel contra tabulas: poterat in possessionem mittere, poterat in integrum restituere, poterat in vincula duci iubere, & alia quædam exequi, quæ in Imperio quodam consistere dicuntur, neque iurisdictionis sunt: modò iurisdictionem intelligamus, iudicis dandi licentiam.

Imperij autem duplicem constituit Vlpianus speciem. Nam si potestas illa a lege est, aut adeò si legis est, neq; ad ius dicētem pertinet, merum Imperium, quasi purum & solum est, absq; illa speciali iurisdictione. Sin ipsi per se inest magistratui, & vt Papinianus scribit. l. 1. D. de officio eius cui mandata est iurisd. iure magistratus mixtum appellatur, propter eam quam diximus iurisdictionis, & huiusce potestatis coniunctionē. Quia iurisdictioni Imperium hoc mixtum & coniunctum est, pertinetq; ad officiū ius dicentis, adeò vt, quisquis habet iurisdictionem, idem hoc quoq; Imperium habeat: & qui hoc Imperio vtitur, ius dicentis officio fungatur. Qua ratione dicitur transferri mandata iurisdictio. l. 5. ff. de officio eius cui mandata est iurisdictio.

Meri autem Imperij exemplum Vlpianus adfert, habere potestatem animaduertēdi in facinorosos homines. Illa potestas animaduertendi in facinorosos vel ex lege, vel ex cōstitutione principis, vel ex S. C. meri est Imperii, prorsusq; a iurisdictione, atq; ab officio ius dicentis seiuncta, atq; separata.

Cum igitur magistratus qui publicum iudicium exercet, verbi causa, lege Cornelia de sicariis reum aliquem pronunciat, aut in legem videri commisisse, vel non commisisse ius iudicat, ipse nō dicit. Quod enim est ius, ꝙ constituit? aut inter quos verò constituit? Quid si ex lege capite plectendum pronunciat? neq; tum quidem ius dicet. nihil. n. ad ius dicentem quæstiones pertinent capitales: vt ex Cicerone de prętura vrbana constat. Verùm quicquid id est quod pronunciat, lege id antea constitutū est. Neq; pro sua id facit potestate: sed potius ex legis præscripto. Vnde non mandatur illud merum Imperiū ab eo, cui lex id dederit. Cum enim Imperium hoc legis magis sit, q̃ magistratus, quomodo a magistratu mandari potest? Lex enim iudicem fecit capitalis quæstionis. alium ipse facere non potest: cùm iudex datus, iudicem dare non possit. Cum autem vrbis prætor bonorum dat possessionē, quod prętorium est, facit: facit, quod iure magistratus, non legis cōcessione potest. ex edicto enim facit suo. Cum creatus fuit prætor vrbanus Romę, permissum est ei bonorum possessionem dare. Vnde dicitur ex vi Imperii id facere, iure magistratus: idest, Cōpetit ei magistratui qui iurisdictionē habet, qui iurisdictioni præest. Nam consistit in Imperio quodam, dare bonorum possessionem. Sed dicitur mixtum, quia competit iure magistratus, nec legi specialiter defertur. Ex quo apparet, merum & mixtum Imperium nihil habere commune, sed cōtraria esse. Ita enim merum ius gētium Triphoninus dicit, l. bona fides. ff. depositi: merum iudicis officium, Pomponius. l. 5. ff. de verb. obl. & merum factum Paulus, l. qui res. 98. §. mihi Romæ. ff. de solutionibus. & meram conditionem, l. cum seruus. 82. ff. de condit. & demonstr. Cum autem iudex a prętore datus, Titium Mæuio in 10. aureos condemnat, ius non dicit: sed iudicat ex eo iure quod prætor dixerat, cum iudiciū daret. Priuati enim, vt sępius diximus, ius non constituūt: hoc enim prætoris honori & dignitati conceditur. Vnde eius edicta, Ius honorarium appellantur.

Merum igitur Imperium Vlpianus ait esse, habere gladii potestatem, animaduertendi in facinorosos homines: quod exempli causa solummodo dicit. Omnes. n. facinorosi gladio non puniūtur: sed penæ vel exasperantur, vel leniuntur, pro modo & qualitate delicti. hoc est, Merum Imperium publica est potestas, animaduertēdi in facinorosos, nullam suapte natura cū iurisdictione communionem habens. Publica autem potestas ideò, vt patria & herilis excludatur. Olim namq; pater in filium ius vitę necisq; habebat. l. in suis. ff. de liberis & posth. l. vlt. C. de patria potestate. Exemplum refert Liuius de Horatio, in lib. j. decad. 1. & Valer. Max. lib. 5. cap. 8. Item dominus seruum suum supplicio afficere poterat. §. 1. Inst. de iis qui sunt sui vel alieni iuris. & l. 1. ff. eodem tit. & Suetonius in Octauiano.

Animaduersio autem in facinorosos duplex est: Capitalis, & non capitalis: vnde diuisio Imperij meri, in summum & nō summum emegit. Summum merum Imperiū nihil aliud est, q̃ quod capitalem pœnam adscribit & irrogat. Et hoc Imperium olim a populo Romano, summam potestatem habente, duntaxat tenebatur, & exercebatur. Non summum, quod non capitalem pęnā infert, verùm leuiorem. Pena verò capitalis est, per quam caput è ciuitate eximitur: hoc est, ciuis è ciuium numero exturbatur. l. 2. ff. de publicis iudicijs. l. 4. ff. si quis cautionibus. l. capitalium. ff. de penis. l. 2. ff. eo. l. eum. ff. de iure patronatus. l. qui, cum. ff. de bonis libertorum. §. capitalia. Instit. de pub. iud. Quod fit nō solùm morte naturali, sed etiā ciuili: idest, maxima & media capitis diminutione. l. verū. §. societas. ff. pro socio. l. capitaliū. ff. de pęnis.

Mixtum Imperium definit Vlpianus, vt sit, cui etiā iurisdictio inest. Affert exemplum de bonorū possessione, vt ostendat mixtum Imperiū cohærere iurisdictioni. Et quia dixerat, iurisdictionem Imperio inesse, docet, quid sit iurisdictio, quæ mixto Imperio inest, & subijcit: Iurisdicto est ēt iudicis dandi licentia. quasi diceret: Qui mixtum habet Imperium, bonorum possessionem dare potest: nec id tantùm, sed & iudicem dare potest: quia iurisdictionē habet, quæ est iudicis dandi licētia. vnde hæc particula ēt aliò referri debet, q̃ referri consueuit: quasi iurisdictionis sit, & in possessionem mittere, & etiam iudicē dare. Hoc enim falsum est, nisi generaliter accepto iurisdictionis vocabulo. Nam si simpliciter iurisdictionem definire velimus, particulam, Etiam, minimè addi necesse est. Sed quia iurisdictionem mixto inesse Imperio dixerat, & cohęrere cum mixto Imperio, ne illa indefinita maneret, subijcit, Iurisdictionem etiam esse, &c.

His præmissis, rectè ad potestatem prætoris responderi potest. Primùm prætoris officium, quod in iudicibus dandis consistit, simplicis est iurisdictionis. Iudicem enim dabat, qui accepta formula & prescripto quodam iuris, de facto tantùm cognosceret: præscribebat ius iudicibus, quod in iudicando sequerentur. Ostendunt id omnia ferè Prætorum edicta, quæ in libris Pandectarum reperiuntur: in quibus iudicem se, aut actionem daturū, non autem iudicaturum, pollicetur. Huc pertinet quod Vlpianus (vt iam dixi) de officio ius dicentis, idest prætoris, aut similis magistratus differens, adfert. Qua etiam ratione prætoris officiū ab officio iudicis, & stipulatio prætoria a iudiciali distinguitur. Hinc Cicero ad Quintum fratrem: Quid? prætor solet iudicare deberi? prætorem vrbanum legimus ius dixisse, decreuisse: iudicasse inter priuatos, non legimus. In causaq; Quintij sedit C. Aquilius, non prætor: in causa Roscij, M. Perpenna, non prætor: in causa Cecinnæ, recuperatores tres: qui ideo Recuperatores dicebantur, ꝙ per eos vnuquisq; debitum recipiebat. tot enim dari solebant: ꝙ ex oratione Ciceronis in Verrem apertè intelligitur. Ius igitur in vrbe dicebat prætor vrbis, a quo iudices dabantur, qui de facto cognoscebant tantùm: ius enim, ex quo iudicarent, iam habebant. Dabantur autem iudices homines priuati, in quos maximè consenserant ligatores: iubebanturq; intra certa tempora litē controuersiamq; dirimere, vt scribit Vlpianus l. 2. §. 1. ff. de iudiciis. Hic iudex a prætore datus, aliquando arbiter. l. fundum. ff. familię ercis cun. aliquando recuperator, χαμαιδικάσης. itē pędanius, iudex datus, iudex delegatus, iudex priuatus, iudex specialis, simpliciter ēt iudex dicebatur. Hi iudices priuati erant: nullamq; iurisdictionem, ne mandatam quidē, habebant, sed notionem tm̄. l. ait prætor. ff. de iudiciis. Iudex enim ita a prętore datus, Titium Mæuio in aureos 10. condemnato, ius non dicit: sed iudicat ex eo iure quod prætor dixerat, cum iudicium daret. Nā priuati ius nō cōstituunt: hoc. n. prętoris honori & dignitati cōceditur. Hinc prætorum edicta, Ius honorarium appellamus. Is igitur solus, qui ius dicit, iudices dat. Qui em̄ de capitali fraude quærunt, iudices ipsi sunt, & præsides quæstionis: neq; alium iudicio exercendo præponere eis licet, nisi fortè lege ea qua quærunt id nominatim cautum sit. l. j. de officio eius cui. Cum igitur in priuatorum negociis, quæ prætor decreto expedire nō potest, iudices dare possit: qui verò merum habet Imperium, non possit: rectè hęc licentia iurisdictionis esse dicitur: hoc est, eius qui ius dicit, non eorum qui legibus animaduertūt in facinorosos homines.

Iurisdictio igitur nihil aliud est, q̃ iudicis dandi, & iudicii constituendi licentia: hoc est, nihil aliud est, quàm æquitatis quędam præceptio & præscriptio, ad quam qui de præuatorum cōtrouersiis dantur a prætore iudices, suam dirigere & accommodare debent sentētiam. Cuius quidem æquitatis magister & sacerdos est prætor. Nam ꝙ ipse quoque Prætor dicit, ꝙ ipse in dicendo sit sequuturus, ad mixtum id Imperium, non ad propriam iurisdictionem pertinet. Quale illud est, quo ostendit, quemadmodum bonorum possessionem sit decreturus, in quam rem propriè dicitur decernere, vt ostendit Cicero: Possum, inquit, sexcenta decreta proferre, quibus vt ego pecuniam nō dicā intercessisse, ipsa decretorū nouitas iniquitasq; declarat, &c. Præterea & Aediles curules ius dicebant, iurisdictionem de certis causis habebant, vt & pretores. Edicta etiam proponebant de quibusdam causis, quę & ipsa iuris honorarii portio sunt, vt inquit Iustinianus. §. prætorū. Inst. de iur. nat. gēt. veluti de Aedilitio edicto. Huc pertinet, ꝙ Papinianus ait, in prætoriis stipulationib. cōtineri ædilitias. Nam & hæ a iurisdictione veniunt. l. 5. de verb. obligat. idest, a iurisdictione Aedi-

ne Aedilium, qui iurisdictionem quoq; hēbant, ab Aedilitio edicto: idest, iussu eiusdem, vel imperio, vt interpretatur Duarenus. Theophili interpres addit verbum Prætoris, & ita legit: Nam & tæ à iurisdictione prætoris. Quem sequutus est Aemilius, quasi Aediles prætores fuerint. Sed fallūtur, & expungenda est vox Prętoris. Hoc enim vult Pomponius, quod diximus de Prætoriis stipulationib. idem de Aedilitijs dicēdū esse: quia & hę à iurisdictione Aedilium veniunt, sicut & illæ à iurisdictione Prætorum. Prætor igitur Romæ creatus fuit, vt ius diceret in Vrbe, de causis negotijsq; priuatis: vnde ius dicere prætor appellatur. l. si filius q pātri. 12. ff. de vul. & pup. l. 2. ff. de iure deliberandi. l. 1. ff. de iurisd. omnium iudic. Non vt animaduerteret in facinorosos homines, ꝙ ne consuli quidem licuit. Populus enim, cuius summa potestas erat, quoties animaduersio necessaria videbatur, Quæsitores, siue contracto vocabulo Quæstores instituebat, qui aduersus facinorosos inquirerent: idq; extra ordinem, cùm nulli magistratu fungerentur. Quod alijs refragantibus existimat Duarenus, cap. 53. Disputationum.

Præterea prętor Vrbanus mixtum quoq; imperium habebat, qn̄ videlicet decreto dabat bonorum possessionem, decreto iubebat possidere, & ea deniq; decreto exequebatur, quę mixti sunt imperij: & quæ, quanquam sine causæ cognitione expediri non possint, sine iudicis tamen sententia possunt. Inde decretum prętoris nō malè sententia prætoris dici potest. ait enim Vlpianus, Ex eo decreto actionē in factum nasci, sicuti ex re iudicata, l. miles. §. vlt. ff. de re iud. l. 4. §. si intra. ff. de damno infecto. Iudicis quoque officium describens Vlpianus, id latissimum esse dicit.

Nam & bonorum possessionem, inquit, dare potest, & in possessionē mittere. l. 1. l. iubere. ff. de iurisdictione omnium iud. Secundò: in decernendis quoq; cautionibus mixto vtitur imperio. Quæ cautiones prætoriæ a Pomponio dicuntur: & nō ad iudicij cōfirmationē fiunt, sed ad hoc tātùm, vt quis cautior & securior reddatur. Dicuntur cautionales stipulationes, ꝙ tantùm cautionales sint, non ēt iudiciales, detracto vocabulo, quod alioqui latè patet. Huius generis sunt, damni infecti stipulatio, rem pupilli saluam fore, legatorum nomine, tit. vt legatorum nomine. Ac nonnunquam de rato cautio, quæ & iudicialis esse potest. Duarenus in l. 5. ff. de verb. obli. Tertiò, aliquando etiam ipse prętor & præses cognoscebat ob certarum causarum, aut personarum fauorem: quæ cognitio extraordinaria dicebatur, ꝙ hunc solennē ordinem iudiciorum non seruaret. Et pertinet hæc extraordinaria cognitio ad mixtum Imperium. Exempla autem multa sunt in tit. de extraordinarijs cognitionib. Vt cùm professores salaria petunt, fauor causæ: & personæ postulat talem extraordinariam cognitionem.

Aliud exemplum huius extraordinariæ cognitionis est apud Vlpianum, sub l. 1. §. per hāc. ff. de rei vend. Petuntur liberę personæ, & liberi nostri, nō per rei vendicationem: sed aut pręiudicijs, aut interdictis, aut cognitione prætoria: idest, extraordinaria cognitione iudiciorum dandorum, non seruato ordine, quo prætor iudices dabat, prætor ipse cognoscit.

Aliud exemplum est apud Iulianum, cum prætor in absentes pronunciat, ordine edictorū peracto. l. si prator. 75. ff. de iudiciis. De quib. Vlpian. fusè tractat in l. ad peremptorium 68. cum seqq. ff. de iudicijs. Iudex datus de hac re cognoscere non potest: nondum enim cum illis iudicium acceptum fuit. At ante iudicium acceptum nullæ sunt iudicis partes, sed prætoris tantum.

Aliud exemplum huius cognitionis prætoriæ, est in restitutione minorum. Ex edicto prætoris nulla propriè actio vel cautio proficiscitur. l. quod si minor. 24. §. vlt. ff. de minoribus. Totū em̄ hoc, inquit Paulus, proficiscitur ex prætoris cognitione. Prætor enim in edicto de minorib. non ait, Iudicium dabo, vt in alijs ferè edictis: sed ait, Animaduertam. l. 1. ff. de minorib. Ex quo ostendit, se ea omnia cognitioni suæ reseruare.

Idem de fideicommissario prætore dicēdum est: nam & hic ipse cognoscit de fideicommissis. Fideicommissa, inquit Vlpia. non per formulam petūtur vt legata: sed cognitio est Romę quidem cōsulum, aut prætoris, qui fideicommissarius vocatur: in prouinciis verò præsidum prouinciarum.

Quòd verò attinet ad reliquos prætores, præter Vrbanū & Peregrinū, hoc est, eos qui qōnibus publicis præerant: sciēdū est, eos merum habuisse Imperiū: hoc est, ptātem animaduertendi in facinorosos. Hoc. n. hn̄t nō iure magr̃atus, nec rōne iurisdōnis, sed lege spāli, vel S. cōsulto, vel cōstitutionib. principū. Qđ quidē imperium diu post creationē huius magr̃atus lege delatum est prætori. l. 2. ff. de ori. iur. l. 1. §. qui mādatam, ff. de officio eius cui manda. est iurisd. Nam non cuilibet magr̃atui cōcessum est ius gladij, imò ne cōsuli quidē, verùm illi solūmodo cui lex spāliter cōcessit. Quare hęc quæ spāliter lege deferunt, distinguenda sunt à iure magr̃atus. Veluti, prætor initio iurisdōnis gr̃a creatus est Romæ: & de more maiorū cōparatū est, vt iudices daret, interdū & ipse cognosceret. Deinde subacta Asia, & redacta in prouinciam, lata est lex, vt proconsul ea faceret, quæcunq; magistratus Romæ exequebatur. Lex igitur eam potestatem transfert in proconsulem, non tantum ei specialiter tribuit.

HISTORIAE IVRIS CIVILIS LIBER TERTIVS.

QVO TRADITVR, IVS CIVILE, QVOD Nunc Pandectarum, Codicis, Institutionum, & Nouellarum nomine continetur, quando & à quibus compositum, ac ex tam immensa librorum multitudine collectum sit: & qui in Iuris ciuilis peritia celebres præcipuè, & clari vsque ad nostra tempora fuerint.

IVS Ciuile ante tēpora Iustiniani constabat lege xij. Tabul. Plebiscitis, Senatusconsultis, Prætorum edictis, Prudentum respōsis & libris, Principum constitutionib. ac rescriptis. Quæ oīa cùm vix possibile, nec homini datum esset perlegere, tantū abest plenè exacteq; cognoscere, ac qualemcunq; Iuris ciuilis ideam menti imprimere: Iustinianus huic difficultati remedium positurus, & summos labores alleuaturus, cogitauit, qua ratione Iuris doctrinam, quæ propria sua mole laborare cœperat, & quæ multis anfractib. ac perplexis disputationib. inuoluta erat, & obscuritate tecta, quàm posset optima ratione in certos locos, certaq; capita digereret. Quod & olim Pompeius Magnus, & Iulius Cæsar, vterque, nisi bellis impeditus fuisset, præstitissent.

Anno igitur Imperij secundo, qui in annum Christi 528. incidit, priorem Codicē, ex tribus codicib. Gregoriano, Theodosiano, & Hermogeniano colligi mandauit. Hi aūt tres codices continebant Imperatorū cōstitutiones: eorum verò maximè, qui ab Adriano & Antonino Pio, vsq; ad Iustiniani ætatem, summā gubernationis tenuerunt. A Iulij enim Cæsaris temporib. vsque ad Adrianum, nullę fermè cōstitutiones supersunt, nisi vel ab historicis, vel à Iureconsultis, in libris Pandectarum referantur.

Has igitur constitutiones Principum, vsq; ad Iustinianū, quia maxima dissimilitudine inter se pugnabant, & indifferenter sine iudicio consarcinatæ fuerant, diuus Iustinianus in vnum corpus redigi & digeri iussit. Demandata autem fuit hæc opera uiris tum in Iure peritissimis, Tribuniano Quęstori, Dorotheo, Theophilo, & alijs. Postquam igitur annum in eo opere perficiendo cōsumpsissent, anno Imperii tertio, Christi 529. idib. Aprilis, priorē codicem iussu Iustiniani ediderūt. l. 1. C. de Iustinianeo codice cōfirmando. Anno Imperii quarto, anno Christi 530. Lampadio & Oreste vv. cc. Coss. indictione octaua, mense Decēbri, ex omni veteri iure Romano, quod legibus xii. Tab. Prętorum edictis, Senatusconsultis, Plebiscitis, Prudentum responsis, & libris continebatur, Pandectas colligi mandauit.

Deinde ne rudes & infirmi discentium animi multitudine ac varietate rerū onerati, aut studiū iuris desererent initio: aut incōparabili labore, & quotidiana diffidentia in eo versarentur: breues Institutiones, quæ totius iuris præcipua & summa capita continerent, conscribi iussit. Cùm enim ius ipsum in artem redigi & comprehendi mandasset, sequutus ipsam docendi & vtilissimā & vsitatissimam rōnem, Institutiones deinde iuuentuti proponi voluit, vt ex iis totius deinde artis iuris breuia & summa capita haurirent, ac præ oculis tanquam ducem quendam & mōstratorem eas Institutiones, in tam amplissimo & latè patenti ac vaganti studio haberent. In compositione itaq; Pandectarum ac Institutionum quatuor anni insumpti sunt. Anno igitur Imperii vii. Christi 533. mēse Nouembri, primò omnium institutiones edidit: & eodem anno, mense sequenti pòst, Digesta promulgauit.

Anno deinde Imperii 8. Christi 534. mense Nouembri, nouū Codicem, priore antiquato, edidit. l. 1. C. de emendatione Codicis Iustiniani. Annis sequentibus & præcedentibus quoq; Nouellas promulgauit, quę continentur in Authenticis, vel iure Iustiniani nouissimo. Quo autem anno quęlibet constitutio Iustiniani noua edita promulgataque sit, facile ex subscriptione colligi, cognosciq; potest.

Etsi verò nostra nunc, patrumq; memoria multi fuerunt, qui Iustinianum, ꝙ huic Operi conficiendo manum admouerit, reprehenderunt: ꝙ pulcherrimam illam, & tot librorum admirabilem Bibliothecam abrogari & supprimi iusserit: & quod coangustatis libris, occasionem nunc perpetuę obscuritatis ac variarū & inexplicatarum disputationum causam præbuerit: arbitror tamē audacter magis id, & temere, quàm prudēter & modeste dici. Verum quidem est, mutilos tm̄ nobis, & imperfectos Iureconsultorum libros obtrusos, ac ex iis solummodò sententias excerptas & desumptas, ac Pandectis insertas esse. Dubium tamen non est, maximā in illis colligendis, digerendisq; diligentiam & dexteritatem adhibitam fuisse: quod ex ipsa Pandectarū compositione, & ordinis rōne, vel (vt vulgò dicitur) continuatione facile apparet.

Deinde impossibile, & vni homini datum non fuit, tantam librorum multitudinem, sine certo ordine dispersam, cū iudicio percurrere: & quod, plus est, discrepātes diuersasq; iuris authorū opiniones

opiniones conciliare: & quę prior, potior, ac rationi magis conſentanea ſit opinio, animaduertere. id quod nunc mediocri ſtudio ac iudicio fieri poteſt.

Putandum magis eſt, ſingulari Dei beneficio ac inſtinctu Iuſtinianum, ad hoc opus conficiēdum, impulſum & deductū fuiſſe. Cùm enim maximę deinde vaſtationes in Imperio Romano Iuſtinianū ſequutæ ſint, & omnes ferè boni libri vel diſperditi, vel ſaltem mutili ac imperfecti à barbaris redditi: agēdæ potius Deo ſunt gratiæ, ꝙ Iuſtinianum ad horum librorum diligentem Digeſtionem excitarit & impulerit: ac qualiſcunq; Iuſtiniani voluntas agnoſcenda, & accipienda eſt. Melius enim eſt optima quæq; & ſcelectiſſima ex tot prudentum voluminibus habere, quàm vnà cum his minora quoque deperdidiſſe.

Hucuſq; de ortu & incremento Iuris ciuilis, necnō Pandectarum quoque, Codicis & Inſtitutionum cōpoſitione, quàm breuiſſimè dixi. Nunc videndum eſt, quomodo horum librorū interpretationem iuuentuti proponi & tradi voluerit: deinde, per quos: tertiò, in quibus locis: poſtremò, quas ipſe Iuris ſtudioſis immunitates, & quæ priuilegia conceſſerit.

De diuiſione Pandectarum.

PAndectę, quę vniuerſum veteris prudentię ius complectunt̄, in 50. libros diſtributę ſunt. Libri in certos titulos digeſti ſunt Tituli verò leges continent. Pro ſubiecta tamen materia in ſeptem partes à compoſitoribus diuiſę ſunt, & diſtributę, generali minusq; accurata diuiſione.

Prima pars τὰ πρῶτα inſcribitur: quę in quatuor libris ſepoſita eſt prioribus, & prolegomena quędam ac pręparatoria iudiciorum continet.

Secunda pars, à lib. 5. Pandect. incipit, & ſeptem ſequentibus libris abſoluitur: continet autem ipſam iudiciorum tractationem.

Tertiam partem à libro duodecimo orditur: eamq; rebus creditis, hoc eſt, iis in quibus fidem alienam ſequimur, attribuit, & octo libris abſoluit.

Quarta pars, in lib. 20. de pignorib. & hypothecis incipit, & ſimiliter octo libris perficitur.

Quinta pars tractationem ultimarum uoluntatum complectitur: & a libro 28. vſque ad librum 38. extenditur.

In ſextam partem omnes bonorū poſſeſſiones poſuit: & alia vt in Pandect. patet. incipit a libro 38. & finitur lib. 44.

Libro 45. ſeptimam & vltimam partem exorditur, quę eſt de verborum obligationib. de delictis tam priuatis quàm publicis, de verb. ſig. Accurationem Pandectarum diuiſionem oīumque titulorum cohęrentiam vide apud Hopperum.

Quæ docendi Iuris ratio ante Iuſtinianum in vſu fuerit, & quam Iuſtinianus docendi diſcendiq́; Iuris rationem obſeruari voluerit.

Ante tempora Iuſtiniani, omnium primò proponebantur diſcētibus libri Inſtitutionū Caii duo: & libri Singulares quatuor: primus, de veteri re vxoria: ſecundus, de tutelis: tertius, necnon quartus, de teſtamentis & legatis. Quos libros integros nō explicabant, ſed multas eorū partes quaſi ſuperuacuas pręteribāt: neq; in ea explicatione ordinē Edicti perpetui obſeruabant. Secundò anno prima legum pars, quę τὰ πρῶτα cōtinebat, eis tradebatur, quibuſdam titulis exceptis. Poſt eorum verò lectionem, neq; illā cōtinuam, ſed particularem, aliqui tituli ex illa legum parte, quę de Iudicijs nuncupatur: aliqui deinde ex illa, quę de Rebus appellatur, neglectis ferè iis, quę & maximè earum rerum propria & vtiliſſima erant. Tertio anno reliqua, quę ſecundo anno de iudiciis, itemq́; rebus propoſita non erant, adiungebant: quibus traditis, iter quaſi pręmonſtrabant ad Papiniani, viri excellentiſſimi, ſcripta. His igitur tantum à profeſſoribus traditis, accedebāt deinde per ſemetipſos ad Pauliana reſponſa. Eratq; is omnis Iuriſprudentię percipiendę in quartum annum finis: quo tempore vix quinquageſima iuris pars ipſis proponebatur. Totum enim Ius ante Iuſtiniani tempora continebatur duob. millibus librorum, verſibus autem trecies centenis. Ea autem lectione ex tam immēſa legum multitudine vix verſuum ſexaginta millia, eosq; vacuę notionis perlegebant.

Hanc veterum Iureconſultorum docendi rationem, Iuſtinianus minus ſufficientem, minusq; commodam, aut facilem cùm vidiſſet: prudentum & in iure peritiſſimorum virorum conſilio aliam docendi profitendiq; iuris rationem tradidit, & obſeruari mandauit.

Primo enim anno Inſtitutiones, & quatuor priores Pandectarum libros, qui τὰ πρῶτα inſcribuntur, proponi iuuentuti & explicari iuſſit: ita quidem, vt ab inſtitutionib. initium ſumeret̄: quidquid deinde temporis ſupereſſet, id vt priorum quatuor librorū explicationi tribueretur omne. Et hanc decreuit eſſe traditionem primi anni integri.

Cumq; dupondij, ridiculo cognomine, hi qui uno anno iuri operam nauaſſent, olim appellarētur: eos non dupondios, vt olim, verùm Iuſtineaneos nouos appellauit. Voluit eñ eos qui rudes ad iuris ſcientiā adſpirare, & ſcita prioris anni accipere maluerunt, Iuſtiniani nomen mereri: & ꝙ Inſtitutionum volumen, Iuſtiniano authore emanarit: & ꝙ leges clarè & dilucidè eo iubēte propoſitæ, cognomine quoq; mutato hoſce fulgere deceat.

In ſecundo anno, vel de iudicijs libros ſeptem, vel de rebus creditis libros octo, integros abſolui iubet. §. in ſecundo autem. in proœmio Digeſtorum. Quibus in finem anni ſingulares quatuor addi vult: nempe librum 28. de Dotibus: librum 27. de Tutelis: librum 29. de Teſtamentis: librum 30. de Legatis lib. 1. Vocabantur autem hi qui ſecundo anno in Iuris ſcientia verſati erant, olim Edictales.

In tertio anno lectioni de iudicijs, vel rebus creditis denuò repetitis tres alios ſingulares libros adhiberi mandat: nempè librū 20. 21. & 22. Et tertio anno auditores Papinianiſtas appellat: ꝙ in, iſtis libris reſponſa Papiniani plurima contineantur. §. tertij inſuper anni.

Quarto anno veteri & inuſitato vocabulo λύτας vocat, ꝙ leges intelligere, & obſcuritates per ſe explicare poſſint. De quibus vide Politianum Miſcellaneorum cap. 93. Triennium enim, exēplo Pythagorici īſtituti, iuris auditores, coercere voluit, ne temerè & audacter, re nondū bene cognita & pcepta proſilirent. Hodie λύται, Baccalaurei appellant̄. Legebant hi nihilominus libros ſingulares, à tit. de Pignoribus, vſque ad tit. de Bonorū poſſeſſionibus. Hoc igitur quadriennio, ſingulis Iuris profeſſoribus quadragenos libros ſcholaſtica prælectione interpretandos conſtituit. Quatuor libros Inſtitutionum, & 36. Pandectarum, vſq; ad tit. de Bonorum poſſeſſionibus. Hæc verò ſcholaſtica interpretatio in quatuor ferè conſiſtebat. Primò, in indicib. vel in inuentariis colligendis, & verborum ſimplici explicatione. Deinde, quidam paratitla, hoc eſt, breuiſſimas ad ſingulos titulos annotationes ſcribebant. Tertij, παραφραστικῶς explicabāt. Quarti, commentarios vberiores addebant.

Quinti anni auditores, προλύται vocabantur: ideſt, qui ſolutorib. eruditione præſtabant, quaſi anteceſſores τῶν λυτῶν. Hi conſtitutionum codicem tam legere quàm ſubtiliter intelligere cogebantur. §. quibus ſi bene ſeſe imbuerint. Hi hodię à licentia docendi, Licentiati appellantur.

Tempus itaque, quo iuris ſtudio operam auditores nauare debent, antequàm vel ad docendum admittantur, uel cauſas forenſes tractent, quinquennium à Iuſtiniano conſtitutum eſt. Quod & Romanus pontifex in reliquis diſciplinis probauit, c. fin. extrà, de magiſtris.

Vbi Iura tradi voluerit, & à quibus.

Iuſtinianus octo iuris profeſſores conſtituit: quorū duos Conſtantinopoli, duos Berinthi, ſiue in ciuitate Berinthenſium, quatuor Romæ Iura docere & profiteri voluit. Cōſtat autem, tpe Iuſtiniani Theophilum & Cratinum Cōſtantinopoli docuiſſe: Dotheū vero & Anatoliū Berinthi. l. 1. C. de veteri iur. enucleādo. Tria igitur tantum loca iuris ſtudio aſſignat, Conſtantinopolin, Berinthum & Romam: octo autem profeſſores. Ante Iuſtinianum verò Theodoſius huic docendi muneri tam Romæ quàm Cōſtantinopoli duos ſolum præfecit, l. vnica. C. de ſtudiis liberalibus lib. 11. Habent igitur adiutorium ſpecialiter noſtrum, in his primùm quos Romanæ eloquentiæ doctrina cōmendat, Oratores quidē tres numero, Grāmatici verò decem. In his etiam qui facundia grauitatis pollere noſcuntur, quinque numero ſunt Sophiſtæ, & Grāmatici æquè decem. Et quoniam non his artibus tñ adoleſcentiā glorioſam, aptamve inſtitui, profundoris quoq; ſcientiæ atq; doctrinæ memoratis magiſtris ſimus auctores: vnū igitur adiungi cæteris volumus, qui Philoſophiæ arcana rimetur: duos quoque, qui Iuris ac legum voluntates pandant: ita vt vnicuique loco ſpecialiter deputata adſignari faciat tua ſublimitas, ne diſcipuli ſibi inuicem poſſint obſtrepere, vel magiſtri: neve linguarum confuſio permixta, vel vocum, aures quorundam, aut mentes à ſtudio literarum auertat.

Doctores autem tempore Iuſtiniani in triplici erant ratione conſtituti: aliqui enim Regentes erāt, hoc eſt, in cingulo & actu docendi conſtituti: alij vacantes, qui docēdi munere functi erat. tertii honorarij, qui codicillos doctrinæ ſine adminiſtratione acceperāt, exemplo aliorum honorum. Omnes, inquit Valentinianus, priuilegia dignitatum hoc ordine ſeruanda cognoſcant, vt primo loco habeantur hi, qui in actu poſiti, illuſtres peregerint adminiſtrationes. Secundò, veniam vocantes, qui præſentes in comitatu illuſtris dignitatis cingulum meruerint. Tertium vero ordinem eorum proſpicimus, quibus abſentibus cingulum illuſtris mittitur dignitatis. Quartum, honorariorum: qui præſentes à noſtro numine, ſine cingulo, codicillos tantum honorariæ dignitatis adepti ſunt. Quintum, eorum quibus abſentibus ſimiliter ſine cingulo mittuntur illuſtris cingula dignitatis. l. 2. C. vt dignitatum ordo ſeruetur, lib. 12.

Hodie ex priuilegio Pontificis Romani, & Auguſtiſſimi Imperatoris, Academiæ vel Gymnaſia cōfirmant̄, & terni quaternive in ſingulis Academiis in vtroque iure doctores cingulo donant̄: atque exemplo magiſtratuum, niſi remoueantur, perpetui ſunt.

Apud quos conueniri poſſint Iuris ſtudioſi.

Compoſitis Pandectis & Inſtitutionib. & collecto Codice, rationem docendi propoſuit: deinde ibi, & à quibus iura tradi debeant: poſtremo magiſtratum certū Iuris ſtudioſis adſignat, corā quo conueniri aut accuſari poſſint. Conſtantinopoli igitur, pręfectum vrbis iuris ſtudioſis adſignat magr̄atum: Berinthi, & præſidem Phœniciæ maritimæ, & epiſcopum, & legum profeſſores. Ex noua verò Friderici cōſtitutione, ſiue criminaliter, ſiue ciuiliter pulſentur, recuſato magiſtratu ſeculari, Epiſcopum habent iudicem, aut magiſtratum ſuum. Authen. habita. C. ne filius pro patre Hodie, quia Gymnaſia vel Academiæ magiſtratum hn̄t proprium, quod in alijs quoq; profeſſionib. & negotiationibus Anaſtaſius Imper. conceſſit, l. fin. C de iuriſd. om. iud. animaduerſio in ſtudioſos ad Rectorem pertinet. Quamuis multi nunc hæc ipſa ſcholarium priuilegia, gratiæ captādæ & maioris authoritatis cōparandæ cauſa, ita attenuent, vt longè iniquior ſtudioſorum ferè ſit conditio, quàm viliſſimorum hoīum. Quorum tñ, vt Fridericus ait, nemo non miſereatur, qui amore ſcientiæ exules facti, de diuitibus pauperes, ſemetipſos exinaniunt, vitam ſuam multis periculis exponunt, & à viliſſimis ſæpè hominibus (quod grauiter ferendum eſt) corporales iniurias ſine cauſa perferunt.

De priuilegijs Scholaſticorum, tpe Imperatorum, extant plurimi tituli. Titulus 30. li. 12. C. de priuilegijs ſcholarium. Et tit. 52. lib. 10. C. de profeſſoribus & medicis. & tit. 15. lib. 12 C. de profeſſoribus vrbis Conſtant. Et noua conſtitutio Friderici Imperatoris, edita anno Chriſti 1158. menſe Nouembri. Hodie plerę́q; vniuerſitates Scholaſticæ & celebres, multis alijs Romanorum Pontificum, Imperatorū & Principum priuilegijs Auguſtæ ſunt. Quibus etiam vetus conſuetudo multū iuris tribuit: hēt enim & hæc priuilegij vim. c. ſuper. extrà, de verborum ſign. Congeſſit multa priuilegia Ludouicus Bologninus in d. auth. habita. ac alij: quæ priuilegia ſummo labore, ſummoq; ſtudio à nobis hincinde collecta, breui (Deo auxiliante) extabunt.

IVRIS PROFESSIO, QVAE GOTHICIS, Vandalicis & Hunnicis irruptionibus in Italia extincta fuit, & deleta: quando, & à quibus reſtaurata, & qui in ea Iuris ciuilis Romani interpretatione celebres præcipuè, & inſignes, vſq; ad noſtra tempora fuerint.

IVſtiniani temporibus Italia miſerè à Gothis, Hunnis & Vandalis afflicta eſt. In quibus motibus, vt ferè fieri ſolet, omnia ſtudia ſuppreſſa ſunt: Iuris autem profeſſio, præ cęteris diſciplinis, ceſſauit omnino, & obmutuit. Voluerūt enim Barbari, vnà cū Imperij Romani amplitudine & nomine, leges quoq; Romanas delere, ſuasq́; interim ſupplantare ac ingerere. Poſtquam igitur ad quingentos ferè annos Iuris profeſſio in Italia delituiſſet, ſingulari Dei conſilio iterum reuocata, ac in lucem educta eſt.

IRNERIVS.

Primus itaq; Vuernerus, homo Germanus, & qui apud Mechtildam reginam in Italia, gratia plurimùm & autoritate tum pollebat, de hoc Iure ciuili, in quo ampliſſima ſapiētia cōtinetur, pręcęteris bene meritus eſt. Libros enim Iuris ciuilis, qui ignoti nūc prorſus erant facti, è bibliotheca eduxit: vtq́; in ſcholis proponerent̄, Lothario Saxoni author fuit, & ſuaſor. Deinde ipſe primus Iuris profeſſionem, in Italia collapſam & extinctā, aperuit, & in lucē produxit. Incidit hęc reuocatio & reſtitutio Iuris ciuilis, in annum Chriſti 1150. Vſus eſt gn̄e docendi auditoribus quidem vtiliſſimo, ipſi verò difficillimo. Diſperſas enim hinc inde leges, & diſcrepantes inter ſe Iureconſultorum ſententias, acri iudicio conciliauit. Quantum igitur vtilitatis & commodi ea reſtitutione iuris ciuilis hic Vvernerus attulerit, facilè apparet. Hoc enim theſauro iuris ciuilis, certum quoddā & humanę rationi conſentaneum maximè, conueniensq; ius vniuerſæ Europę reſtitutum eſt. Quo iure tanquam amuſſi quadam, quę æquitati & honeſtati publicæ accōmoda eſt, oēs regiones Europæ nunc vtuntur. Deinde hæ ipſæ Romanorum leges multa & infinita de communib. officijs huius vitæ, & optimis moribus præcepta tradunt. Poſtremò, puritas Latinæ linguæ, reſtituto iure iterum emergere, renaſci & florere cœpit. Laudandū eſt igitur vtriuſq; Imperatoris ſtudium: Iuſtiniani quidem, ꝙ colligi & componi mandauerit: Lotharij, ꝙ deperditum iterum in ſcholis proponi & tradi voluerit. Et maximæ Deo gratiæ agendæ ſunt, ꝙ in tanta barbarie, in tātis concurſionibus, & Imperij Romani ruinis, hanc ipſam immenſam legum ſapientiam conſeruauit, & ad hęc tempora nr̄a propagauit. Laudanda quoq; eſt voluntas Vuerneri, qui non tantum è Bibliothecis hoc ius eduxit, & quaſi poſtliminio reuocauit: ſed primus præterea interpretationem addidit. Quanta autem eruditione, quanto iudicio, quantaq; memoriæ promptitudine inſtructus fuerit, non difficulter ex eo colligi poteſt, ꝙ Reſponſa prudētum, ſingulari breuitate & grauitate ſcripta, dextrè explicauit. Quæ omnia præſtari ſanè non potuerunt, niſi à viro Latinæ linguæ peritiſſimo, prudenti, & vſu rerum publicarum exercitatiſſimo. Sine exercitatione enim forenſi, ne poſſibile quidem fuiſſet leges Romanas cognoſcere. Exceſſit è viuis hic Vuernerus, circiter annum Chriſti 1190. ac Bononiæ ſepultus eſt.

GRATIANVS.

Dum Iuris ciuilis Romani profeſſio iterū reuocat̄ Bononiæ, GRATIANVS, patria Hetruſcus, & S. Proculi apud Bononienſes monachus, circa idē ferè tēpus Decretorum volumē, ex libris Conciliorū, & ſanctorū Patrum ſcriptis collegit, qua in re imitari voluit Iuſtinianum. Volumen tribus præcipuè membris diſtinguitur: quorum primum diſtinctiones centum & vnā continet: ſecundum, cauſas 36. tertium, de Conſecratione inſcribitur. Recitantur de hoc volumine vulgati verſiculi:

Vna cum centum, diſtinctio ſit tibi prima,
Ac triginta cauſæ, ſunt parte ſecunda.
Hunc finit, & complet, dictio quinta.

Edidit aūt hoc opus anno Chriſti 1150. quemadmodum ipſe teſtatur c. 27. §. ego æditus. 2. q. 6. Idq́; tradit etiam Calderinus, in proœmio Decretaliū: & Cardinalis Alexāder in pręfatione Decreti. Hoc opus Eugenius pōtifex & approbauit, & in Academijs publicè proponi mandauit. Huius cōpoſitionis memoria ꝯſeruatur Bononiæ apud D. Petronium, ad ſacellum D. Sebaſtiani.

D. O. M.

Gratiani Cluſini Cæſarei Iur. & Pont. enucleatoris propè diuini, qui monachus in martyrum Felicis & Naboris æde, abſolutiſ. ibidem opus Deeretorum anno Gratiæ M. C. L I. compilauit, monumentum: quod illic carie ruderibusq́; obſorduerat, hic magnificentius renouatum, Ioannes Franciſcus Aldobrandus Bononienſis IIII. Dictator ære publico inſtaurauit: Anno ſalutis M. CCCC. XCVIII. Idib. Iunij: Ioanne Bentiuolo II. P. P. Rempub. fœliciter gubernante.

Et in æde S. Fœlicis, vbi Gratianus edidit opus Decretorum, in ſaxo vetuſtiſſimo, quòd nunc in ſacrario reconditur:

Hanc aue partem Lector reuerenter adito:
Namq; loci monachus Decretum hic condidit huius,
Diuinum Gratianus opus, quantumlibet arcto
Contentus ſepto: quòd, reparando caducum
Et vetus hoc clauſtrum, tolli fuit inde neceſſe,
Id tamen Abbate conſtructum eſt Bartholomęo,
Mille trecentenis decies ſeptem atq; quaternis
Annis à Chriſto, pura de Virgine nato.

PLACENTINVS.

Ex ſchola Irnerij multi doctiſſimi viri prodiere: Iuriſq; ſtudiū non tam auditorum frequētia, quàm docentiū multitudine creſcere, ac ſeſe efferre cępit: vt ferè nouæ res ſemp ad ſe animos trahunt, alliciuntq́;. Præ cęteris verò claritudinem ijs temporib adſequutus eſt Placētinus, qui primus Iuris profeſſionē in Galliam propagauit. Scripſit Summam in Codicem & Inſtitutiones. Floruit in monte Peſſulo, vbi eius Epitaphium mutilum extat:

Iura Pontificia ac Cæſarea Placentinus præclarè docuit: lites placauit etiam dubias: & ſecundum eadem iura iuſtè vixit.

Cætera legi nequeunt.

BAGAROTTVS, docuit Bononię. Scripſit Summam notabilem, quam Cauillationum opus nominauit.

ROFREDVS.

Beneuento ortus, audiuit Kilianum & Azonem. Ob ingenij ſubtilitatem, & in ſoluendis Iurium quæſtionibus dexteritatem laudatur: quas quidem res longa exercitatione ſibi comparauit. Verſatus eſt in methodica docendi ratione. Scripſit enim Summam ad Ius ciuile: edidit pręterea volumen, continens Quęſtiones iuris Ciuilis & Canonici. Extat etiā libellus Rofredi de Libellis, & allegantur paſſim eius Diſputationes.

IOANNES Baſianus: Vixit eodem tempore: ſequutus coætaneos, Summam ad Ius ciuile edidit. Hanc Odofredus ventoſam nominat: & ſcribit hunc Baſianum Summam ſuā eo ſtudio ſcripſiſſe, vt Placentinum excitaret. Fuit pręceptor Azonis. Vita functus eſt Bononię, & ſepultus in templo S. Antonij, vbi Epitaphium eius conſpicitur:

Hoc tumulata iacent Baſiani membra lapillo,
Quis ſit metra docent quæ ſubſcribuntur in illo.
Huic legum patuit victoria caſtris,
Nunc cedens fatis ſocialibus inſidet aſtris.
Canonicę coluit Scripturæ plenius ortum,
Qua duce promeruit cœleſtem cernere portum.
Hic erat Italiæ fidus, reuerentia fratrum:
Flos roſeus patrię, decus orbis, gloria patrum.
Obſequiis promptus, & in omni dogmate certus,
Conſiliis cautus, humilis, iocundus, apertus.
Si tres excipias annos de mille ducentis,
Terminus occurrit, quo mortis iura ſubiuit.
Inuidus è medio Baſianum finis ademit:
Cuius membra breuis hic ſita petra premit.

Summus in alterutro Doctoris iure peregit
Hactenus officium, quem lapis iste tegit:
Iura duo potuit naturæ ius superare,
Hæc duo de proprio mors fugat ima dare:
Istius meruere sinu duo iura locari,
Solus in Italia qui fuit absque pari.
Non sibi, sed vitæ moritur, fons Iuris & artis:
Non is ea, sed eo vita moderna caret.
Quisquis in istius cathedram succedere quærit,
Fontis respectu riuus ineptus erit.
Hunc sociat summis Paulica conuersio turmis.

Subscriptum:

Magnę igitur virtutis est, & sublimioris ingenij, sub sensu animum retrahere: duce ratione generosam erigere mentem, & diuinam sublimare naturam, vt ad superos inuisibilis animus aduolare contendat. Nemo diuitiis, nemo fascibus confidat: quia immortalem ista non faciunt. Verùm illa est felicissima hominum hęreditas, iusticiam, fidem & caritatem obseruasse.

ANTONIVS LYVS.

Floruit Patauij. Scripta eius nulla extant: Epitaphio memoria solūmodò eius conseruata. Conspicit Epitaph. in æde D. Steph.

Iuris prudentum vertici Antonio Lyo, Patauinorum virorum opt. Obijt Anno Sal. M.CC.VIII.

BVLGARVS Pisis oriundus, Bononiæ iura docuit initio: deinde ibidem ab Imperatore Pręfectus factus est. Induxit & defendit cōsuetudinem, qua vxori, cui vsusfructus omnium bonorum relictus est, sola eminentia in domo & alimenta conceduntur. Bart. in l. Titia §. Titia, D. de leg. 3. Scripsit glossas ad Ius ciuile. De morte eius nihil certi constat.

VGELINVS floruit tum quoq; Bononiæ. Commētarios nullos reliquit. Dicitur solūmodo Collationis decimę, & librorum de Feudis collector esse. Epitaphium eius extat Bononiæ apud S. Victorem, vbi Bartolus magnam partem librorum suorū emendauit, vt in prooemio Pandectarum testatur:

Transijt, vt viuat, mundanæ legis alumnus:
Mors sit ei requies, vltima vita Deus.
Vrbis honor, mundi speculum, iacet hic Vgolinus:
Spiritus astra tenet, corpora signat humus.
Cui fortuna manum reuocans concessa tetendit,
Cui lex vberius vbera plena dedit.
Mens legum cecidit, reliqui latitant Farisei:
Christus, qui venit parcere, parcat ei.
Mens respondebat veraci consona linguę,
Et par effectus cordis & oris erat.
Fraudis, nequitiæ, liuoris & ambitionis
Inter conciues vnicus hostis erat.
Mors voluit mundum sub certa lege teneri:
Nam cinis est hodie, qui fuit ignis heri.

MARTINVS, eodē tpe celebris fuit. Scripsit glossas, quæ à posteris in controuersiam semper fuere reuocatæ, ac repudiatæ. Cinus in l. vnica. §. taceant. C. de rei vxor. act.

AZO.

Bononia originem traxit. Auditor fuit Ioannis Basiani. Florere cœpit Anno Christi 1200. In patria primùm iura docuit. Inuidia deinde aliorum pressus, in montē Pessulum ꝯcessit, & ibi Placentino in professione iuris successit. Cùm autem in dies claresceret, & celebritatem nominis maiorem consequeretur, in patriam reuocatus, & in summa authoritate habitus est. Sequutus est in docendi genere Placentinum, scripsit Summam ad omnes titulos Codicis. Baldus vocat eum fontem legum & vas electionis. Cōfectus senio, rei diuinæ vacare cœpit: & Canonicus factus, Pontificium ius interpretatus est: Auditorem tum inter cęteros habuit Ioannem Andreæ. In patria è viuis excessit: quo genere mortis, in incerto est. Sepultus verò est in templo S. Seruatij, vbi extat eius Epitaphium.

TRINITATI.

Azoni Iureconsultorum, numini, Anno Grat. M.CC. hic tumulato: in sepulchro vetustate collapso, ac inter rudera vix agnito, Ioan. Franciscus Aldobrandus Dictator & Cons. Bonon. P. impensa, conciui suo B. M. memoriam posuerunt. Anno Salut. M.CCCC.XVI. V. id. Octob.

ACCVRSIVS.

Florentia oriundus, fuit Azonis & Ioānis auditor, cum ageret annum 37. Tantam autem Iuris peritiam in ea ætate matura adsequutus est, vt reliqui oēs interpretes plus laboris & operæ in glossis eius explicandis, quàm in ipsis legibus interpretandis consumpserint. Præceptoris Azonis docendi rōnem reliquit, & Irnerium sequutus est. Scripsit igitur ad singulas leges explicationes. Dubiū autem nō est, quin Accursius ab Irnerio, Bulgaro, Placentino, Ioanne, Azone, & alijs pleraq; mutuatus sit. Floruit sub Friderico secundo, circiter annum Christi 1227. vt ipse testat̄ in l. penult. C. de accusationibus. Septēnium antè cōsumpsit in interpretatione Pandectarum & Authēticorum, vt constat ex his quæ dicit in Auth. vt præponatur nomen Imperatoris. circa principiū, in verb. Indictionis. Absoluta interpretatione Codicis, vitam cum morte commutauit, annum agens septuagesimū octauum: anno Salut. 1229. vt quidam volunt. Sepultus est Bononię in monasterio Minorum. Tanta autem eius fuit autoritas, vt cùm Bononiæ tum duæ eius artis factiones essent (quidam enim Bulgarum, quidam Martinum Geziam, dudum vita functos, sequebantur) ipse fama scientiæ vtramq; factionem ad suam scholam pertraheret. Ad hoc verò eruditionis culmen & fastigium peruenit, ꝙ acri præditus erat ingenio: & ꝙ omnibus aliis disciplinis antequàm iuris cognitioni se dederet, instructus accesserat: tum denique, quòd in Reipub. gubernatione lōgo tempore versatus erat. Reliquit duos filios, Franciscum Iureconsultum, & Ceruottum, referente M. Mantua. Epitaphium simplicissima inscriptione cum filio commune habet:

Sepulchrum Accursij Glossatoris legum, & eius filij.

IACOBVS Balduini, successit Accursio in professione, vir haud dubiè longè doctissimus, cùm Ioanni Blanasco aliisq; celeberrimis Bononiæ uiris anteponeretur. Tanta dr̄ assiduitate, tantoq; studio docuisse, vt ruri existens, à lectionibus nō vacaret. Relicta professione Genuam euocatus, prætorē ibidē egit. In ea administratione, cùm seuerius in nobilē (qui patrio statuto strangulationis ignominia eximūtur) animaduerteret, prætura iussus est abire, addito statuto: Ne in posterum præturæ is, qui doctoratus dignitate cohonestatus esset, præficeretur. Alber. in l. 1. C. vbi Senatores. In iure nihil edidit: Odofredi auditoris citatione claret.

IOANNES de Blanasco, natione Burgundus, non modò laudem claritatemq; in iuris peritia consequutus, verùm philosophus peracutus simul est habitus. Fuit collega Balduini, Bononię. Edidit cōmentarium in titulum de Actionibus, in quo Balduini sæpissimè mentionem facit: nec nō Placentini, Rofredi, Azonis, Accursij. Multa in libellis Rofredi notauit. Extat prætereа liber eius de Ordine iudiciorum, & Variarum quæstionum vnus.

GREGORIVS IX.

Paulò ante Accursii obitum, hoc est, anno Christi 1217. Heinricus natione Anagninus, & nepos Innocentij tertij, Pontifex max. factus est, & Gregorius Nonus appellatus. Hic Decretales epistolas collegit, & in quinque libros digessit, vsus opera Raymundi Barcinonensis, viri doctissimi.

BERNARDVS, prouincialis ordinis Minorum, cognominatus Dorna, Azonis auditor, varia scripsit quondam opuscula: è quibus extat volumen insigne de Libellorum conceptionibus.

INNOCENTIVS IIII.

Synibaldus ex celebri Fliscarum apud Genuēses familia oriundus, ob insignem eruditionem & iuris peritiam, quàm sub Azone, sene, Accursio, & Iacobo Balduino didicerat, Cardinalitia dignitate cohonestatus, & tandem Pōtifex max. factus est, ac Innocentius Quartus appellatus. Hic exemplo Accursij & superiorū, primus Annotationes ad ius Pōtificium scripsit: quas dicitur confecisse post synodum Lugdunensem, in qua Fridericū Secundum Imperio abdicauit, cum ibidem longius moraretur.

Scripsit præterea librum de Iurisdictione Imperij, & authoritate Pontificis ꝯ quendā Petrū Vineam, qui Imperij & oīum aliarū rerum arbitrium Imperatori attribuebat, pontificiq; autoritatē, quam ante vsurpauerat, adimebat. Scripta huius Innocentij in quanta habita fuerint autoritate, venerationeq;, inde facilè constat, quòd pater & organum veritatis a multis iuris vtriusque peritissimis viris appelletur. Quāuis autem pro ea qua pollebat potestate scriptis suis facilè autoritatem addere potuerit, eius tamē modestiæ fuit, vt veritatem autoritate non prægrauare, verùm liberum iudicium lectori relinquere voluerit. Primus Cardinalib. roseum galerum, dignitatis insigne & ornamentum addidit. Natalem Beatæ virginis Mariæ octonis diebus Ecclesiam celebrare iussit. Bononiam studio priuauit, & Patauium trāstulit. Mortuus est Neapoli, & ad S. Laurentium sepultus, Anno Christi 1254. anno 12. Pontificatus.

ODOFREDVS.

Patria Beneuentanus, præceptorem habuit Iacobū Balduini. Docuit Bononiæ, & commentarios ad Codicem & Pandectas scripsit: pręterea de Formulis actionum lib. 1. de Ordine iudic. lib. 1. de Arte notariatus li. 1. Mortuus est Bononiæ, anno 1265. hoc Epitaphio cohonestatus:

DEO TRI. VNI.

Pyramidē & sepulchrū vetustate corruptā, quę Albertus genitori suo Odofredo legum parenti, Anno Dn̄i MCCLXVIII. nonas Decembris posuerat, Laurentius Odofredus, Dominici Odofredi posterioris filius, Alberti trinepos, sua impensa in meliorem faciem opere & cultu splendidiore restituit.
Anno Salutis M.CCCCXCVII. Cal. Septemb.

BERNARDVS.

Innocentii studio prouocatus Bernardus Cōpostellanus presbyter, & eiusdem Innocentij capellanus, casus Decretalium, & librum super Decretalibus confecit: anno Christi 1245.

HOSTIENSIS.

HEINRICVS, Segusiæ natus, archiepiscopus Ebredunensis, atq; inde Cardinalis Hostiensis factus, præstantissimę in vtroq; iure

iure scientiæ vir habitus est. Scripsit super Decretales: & Summā edidit, q̄ vulgo Sūma Hostiēsis vocat̄. Floruit anno Christi 1255. Hoc ꝑpriū sibi sumpsit, vt Innocentij opiniones duras reprobet.

SPECVLATOR.

GVILHELMVS Duranti, Prouincialis ordinis Pręedicatorum, audiuit Hostiensem. Conscripsit deinde Speculum iuris, quod edidit anno 1261. Fuit vir exercitationis forensis peritissimus, & ideo Pater practicæ vocatur. Pręter iuris cognitionem, maximam in Theologia celebritatem adsequutus est. Scripsit p̄terea librum de Concilio ab omnibus laudatum. Hoc solo notatur, quòd multa veterum sibi adscripserit. Mortuus est iuuenis, annum trigesimum non ita multum egressus. Huius de re Sacramentaria fertur sententia hæc:

VERBVM AVDIMVS,
MOTVM SENTIMVS:
MODVM NESCIMVS,
PRAESENTIAM CREDIMVS.

BARTHOLOMAEVS Brixiensis: Vixit hic quoque eodem tempore. Scripsit Additiones ad decreti Glossas eo ordine, quo nunc habentur. Scripsit disputationes quasdam in Decretalibus, & Chronicon de rebus Italiæ.

ALBERTVS Galeotti Parmensis, sacrorum Canonum & legum professor, in consiliis plurimum valuit. Scripsit aliqua in Iure. Extat eius Summa, quę Margarita quæstionum nuncupatur: & liber vnus Declarationum.

IOANNES de Deo: Vtriusq; iuris professor, & doctor eximius, ac philosophus eruditus, docuit Bononię. Edidit Summam cauillationum, quæ continetur libris 7. Scripsit Tabulam Decreti, Tabulam Decretalium, Concordantiam Decreti & Decretalium, & Varias quęstiones.

IACOBVS de Bellouisu Bononiensis, circa hęc tpa in Iuris ciuilis, in primis verò in Feudorum interpretatione floruit. Scripsit Commentarios ad Nouellas constitutiones Iustiniani: & postq̄ septies Feudorum libros prælegisset, Commentarium quoq; ad eos edidit. Scripsit pręterea Practicam iudiciariam in criminalibus, & librum Quæstionum.

IPHO.

Ex Britannia claris & opulentis parentibus ortus est. Lutetiam primùm literarum gratia missus, cōfirmatiore ętate Iuris cognoscendi causa Aureliam se contulit. Absoluto studiorum cursu in patriam reuocatus, ob excellentē eruditionem, & morum vitęq; sanctimoniam, ab episcopo Trecorensi accersitus, & causis audiēdis prefectus est.

Prefecturam eam tam sanctè, tam innocenter, tam clementer administrauit, vt nullius rei præter virtutem appetens fuisse videretur. Addidit ingenij dotibus, & virtutibus multis, miserationē erga pauperes, quos qua poterat ratione subleuabat, & iuuabat. Floruit sub Philippo Pulchro, Galliarum rege, cuius gubernatio incidit in annum 1285. Vita functus est, cum annum quinquagesimum expleuisset: Et non tm̄ vulgi iudicio, sed Pontificis quoq; authoritate inter duos relatus: & ipsius memorię festus dies vj. calend. Septemb. decretus est.

BONIFACIVS OCTAVVS.

Fuit natione Campanus, patria Anagninus, Benedictus antea vocatus: vir callido, malicioso q; ingenio. Pontifex creatus est anno 1295. Ad pontificatum autem hoc astu peruenit. Subornauit quendam, qui in cōclaue Cęlestini noctu se conferret: & ibi ficta angelica voce, Cęlestino insusurraret, vt si saluus esse vellet, pontificatu se abdicaret, cui voci Cęlestinus obtemperauit. Abdicatū carceri mancipauit. Pontifex deinde vnicè in id incubuit, ne Italia in ocio & pace maneret. idq; vt faceret, dissidia Guelphorum, & Gibellinorum, q̄ posset studiosè aluit. Præterea Philippū Pulchrum, Gallorum regem, excōmunicauit: & titulum regni Galliæ Alberto Imperatori concessit: vt his initiis Gallos & Germanos in mutua odia, & ad mutuas cędes incitaret, & compelleret. Verùm, malum consilium consultori pessimum fuit. periit enim eo malo, ꝙ alteri intentauerat. Nam iussu Philippi regis, & opera Sarræ cuiusdā Columnensis, adiuuantibus Gibellinis, Anagnię in domo paterna captus, & Romam perductus, carceri mācipatur: vbi vigesimaquarta die, ex captiuitate, vel veneno, vel dolore animi extinctus est. Nunc fertur de eo hoc: Intrauit vt vulpes, vixit vt leo, mortuus est vt canis. Res tm̄ aliquas bonas in pontificatu gessit. Sextum enim librum Decretalium, suo iussu à viris doctiss. in Italia collectum, publicauit, ad quam rem vsus est opera Ricardi de Petronibus S. Romanæ Ecclesiæ Cardinalis: & Dyni.

DYNVS MVGELLANVS.

Oriundus fuit Mugello, agri Florentini oppido. Bononię in Iure docendo primas inter suos collegas partes obtinuit, ac præ cęteris celebris & insignis habitus est. Simplicitate enim in docēdo delectabatur: & instructus erat dicendi facultate, & promptitudine non vulgari. Postquam autem Bonifacius Octauus libri sexti collectionem instituisset, euocauit eum Bononia, vt labore & industria eius vteretur: non obscuram spem Dyno faciens de Cardinalatu consequendo, si pontifici Romano operam suam nauaret. Profectus igitur eò, vnà cùm Ricardo de Petronibus, Sextū Decretaliū confecit. Verùm absoluto perfectoq; opere, spe inani sustētatus, iisdem quibus venerat honoribus domum reuersus est. In mętrorem itaq; animi incidit, nō quidem adhuc sine veneni suspicione: ex quo animi dolore vita functus est Bononię, Anno 1303. & sepultus in S. Dominici templo: sepulchro humili quidem, ob viri tamen memoriam notissimo: Proximè quidem iuxta ipsum Cynus: vt quos eruditio coniunxerat, idē quoq; solum complecteretur & haberet. Scripsit in Pandectas, in tit. de Actionib. in Instit. & super lib. 6. Decretalium.

IVRIS INTERPRETES, QVI FLORVERVNT ab anno 1300. vsque ad annum 1400.

HIc centenarius clarissimos & Iuris peritissimos viros, quam plurimos produxit: qui non modo pręcedentib. pares fuerunt, verum longo eos interuallo superarunt & antecesserūt. Vt enim iuris professio à pręcedentibus incępit, ac paulatim creuit: ita sub his ad summum fastigium euecta est, & peruenit.

Anno igitur 1300. floruit GVIDO de Baypho, archidiaconus Bononiensis. Commentarios scripsit ad Decretum Gratiani.

GANFREDVS de Trano Apulię subdiaconus. Scripsit breues Notas ad singulos titulos Decretalium, in quibus Glossarum diuersitates indicauit: pręterea Quęstiones varias.

Anno 1 05. maximè clarescere cępit IACOBVS de Rauano, Lotharingus. Omnium primus hic, vt testis est Cynus, ea q̄ à maioribus perspicuè & simpliciter tradita erant, ad Dialecticum arguendi disputandive modum deduxit. Cum itaq; ante Romanū duplici vsi essent docendi ratione (aut enim Glossas legibus addebant, quibus vel concordantes leges, vel discrepātes indicabāt, quo genere docēdi vsi sunt Irnerius & Accursius: aut leges in certos locos certaq; capita cōtrahebant & digerebant, quod fecerūt Azo, Placētinus, & multi alij supra enumerati) hic Rauanus vtrāque docendi rationem reliquit: & prout ingenio erat acri & contentioso, ad argutias & disputationes se contulit. Quam sophisticam & argutam docendi rationem ita reliqui ferè omnes sequuti sunt, & imitati, vt pleraque in Iure nostro disputationibus in dubium vocata sint, ac interpretatio Iuris in immensos Commentarios excreuerit.

PETRVS DE BELLA PERTICA.

Iacobum de Rauano statim subsequutus est Pętrus de Bellapertica, origine Burgundus, & illustris Iurecons. singulari etiam ingenij vi preditus: iō subtilē cū Interpretes vocare solēt. Docuit Aureliis, vbi & ædes eius extant. Plurimas scripsit Repetitiones.

In Digesto veteri.

Super l. 1. & l. argentarius. §. cum autem. ff. de edendo. l. beneficium. ff. de constitutionibus princ. l. si iudex. ff. de his qui sunt sui, vel alieni iuris. l. iurisgentium. ff. de pact. l. post mortem. ff. de officio eius cui mandata est iurisdictio. l. more. ff. de iurisdictio. omnium iudic. l. ex quacunq;. ff. si quis in ius voca. non ierit. l. etsi post tres ff. si quis cautionibus. & l. si defunctus. ff. de procur. l. si hostib. ff. ex quibus causis.

Super Codice.

L. 1. C. de summa Trin. l. siue apud acta. C. de transact. l. 1. l. exigēdi. l. inutilis. C. de procuratoribus l. 1. C. de iurisdict. omnium iud. l. cum quo. C. de legib. l. qui tempore. C. de restitu. milit. l. etsi seuerior. C. ex quib. caus. infam. irrogetur. l. 1. C. ex delicto def. l. generaliter. C. de non numerata pecunia. l. acceptam. C. de vsur l. donationes. C. de donationibus inter vir. & vxor. l. ex placito. C. de rer. permutationib. l. certi iuris. C. loca. l. si emancipati C. de collat. l. quis in tantam. C. vnde vi. l. vti possidetis. C. vti possidetis. l. qm̄. C. de euictionibus. l. si non conuicij. C. de iniur l. falsus C. de furtis. l. vnica. C. de senten. quæ pro eo. l. fin. C. de edicto D. Adr. tollē. l. cū quidam. C. de collatio. Scripsit & Singularia, & Comment. super Feudis, & Disputat. 547.

ROLANDVS PLACIOLA.

Docuit Patauij, extat eius Summa. Scripsit præterea Commē. in Feuda. Patauij vita functus est, & sepultus in templo D. Antonij, cum tali Epitaphio:

Rolandus de Placiola Patauino vico, pater Guidoni filio
carissimo, iuueni, mauseolum & sibi & suis.
Inde:
Hunc statuit poni tumulum mors atra Guidoni:
Cui stans sede throni, superi det gaudia boni.
In basi:
Rolando & Aycardę indolis optimæ
Rolandinus Placiola filijs sarcophagum.
Supra sepulchri pinnaculum:
Pręter amare Deum, cùm cętera deleat ętas:
Hic fere, quod plena postmodò falce metas.

Floruit eodem tempore F. MAXIMVS, alias de S. Vrbano. Epitaphio solo memoria eius conseruata.

Fabij Maximi, aliàs de S. Vrbano.
Fama, fides, grauitas, celebres in honore labores,
Archetypos post hunc sollicitate viros.
Blandus is orator, vates, Doctor quoq; Legum,
In cunctis Fabius Maximus actor erat.
Virgo parens capias animam Deus optime parce.

Patauij,

Pataui, in porticibus D. Antonij.

NICOLAVS Malumbra, ſepultus eſt Pataui apud D. Auguſtinum ante portam Eccleſiæ occiduam, marmoreo tumulo:

Edite nobilibus celſa Nicolae Malumbris,
Vrbe Cremonenſi, ſolers vtriuſque profeſſor
Iuris, cauſidicum doctiſſime, ſtrenuè fautor
Iuſticiæ, viuas oro per ſecula fœlix.

IACOBVS DE ARENA PARMENSIS.

Floruit hoc quoq; tpe. Laudatur in eo ſingularis iudicij dexteritas. Eius enim opiniones in explanandis Legibus, ſemp de mente Iuris extiterunt: vt Bart. ait. Scripſit ſuper Codice, & libris Pandectarum. Edidit præterea librum Diſputationũ: & allegatur ab alijs Repetitio. l. 1. ff. ſi quis cautionibus. vbi dilationum materiã tradidit. Et tractatus de Exceptionibus, de Poſitionib. & interrogationibus, de Excuſſ. de Sequeſt. de Ceſſione.

NICOLAVS de Neapoli, ſcripſit ſuper Codice, Infortiato, & Inſtitutionibus.

FRANCISCVS, Accurſij filius, patris docendi genus ſequutus eſt, & paternis Annotationibus aliquid addidit.

MARTINVS Syluanus, ob vtriuſq; Iuris peritiam in magna authoritate fuit. Docuit Bononiæ. ab eo ius didicit Ioannes Andreæ. Scripta nulla extant.

MARTINVS de Sulmannis, docuit Bononię. Nihil ex huius ſcriptis, præterquam tractatus Feudalis, extat.

RICHARDVS MALVMBRA Cremonenſis.

Vſus eſt præceptore Iacobo Arena. Docuit Pataui tẽpore regis Roberti. Habitus eſt inter ſuæ ętatis Iurecõſultos doctiſſimus, atteſtãte Baldo, Bartolo, Alberico, Ancharano. Tandẽ incidit in crimen hæreſeos: de quo condẽnatus fuit, intercedente fruſtra apud Pontificem collegio Bononiẽſi. Cynus attribuit ei in docendo ſimplicitatis & facilitatis laudem, neglectis argutiis & diſputationib. Scripſit multa, pauca in lucẽ prodiere. Pręterea cõpoſuit, vel auxit, vel in ordinẽ digeſſit Reipub. Venetę leges. Quo genere mortis perierit, ignoratur. Sepultus verò eſt Venetijs in SS. Ioannis & Pauli cœmiterio, iuxta portam merid. inferiorem, tumba marmorea eleuata, ĩ qua Doctor octo diſcipulis prælegit, in margine inferiori hæc ſcripta tribus lineis, ſit. Barb. ma.

Vas iuris, legumq; iubar, ſine compare doctor,
Militis & Comitis merita ratione cathedræ
Dotatus titulis, Ricardus prole Malubra.
Malus eris Vmber, patræis decus atq; Cremonæ.
Quàm gratus Venetis iacet hic? Sed nuncia laudis
Viuet fama viri, nullum moritura per æuum.

Obiit Anno Domini M.CCC.XXXIIII. die 4. Iunii.

Supra tumbam in pariete, lit. Lat.

Bartholomæi Malumbra nati pientiſs. inſtaurarunt.

M. D. XXVIII.

LAMBERTINVS de Ramponibus, eodem tẽpore illuſtris fuit. Scripſit ſuper ff. & C. Vſus eſt genere docendi breui: potius Notas quàm Commentarios ſcripſit. Bar. & Ioan. Andreæ valde eum extollunt.

GVILELMVS de Cumo, vel Cumenſis: non de Cuneo, vt vulgariter nominatur: origine Gallus, Ciuilis & Pontificii iuris cõſultiſſimus, ingenio ſubtilis, & eloquio clarus, docuit Aureliis. Scripſit ſuper ff. veteri, ſuper Codice. Citatur tractatus de Exemptionibus, de Muneribus, de Securitate.

GVILELMVS Abbas de Monte Landino, philoſophus, & iuris Canonici peritiſſimus: ſcripſit de Sacramentis librum vnũ, Summã de Caſibus, Declarationes varias, & iuri Canonico gloſſas plurimas addidit.

IOANNES Andreæ, præ cęteris ſuis coętaneis eruditione inſignis & clarus euaſit pr̃e Ioãne Andreæ, ciue initio, deinde preſbytero Mugulano, natus eſt. Domi primùm apud patrem, literarum rudimenta percepit: deinde præceptorem habuit Bonifaciũ Pergamenſem. Abſoluto eo ſtudiorũ curſu, qui maiora appeteni ſatis fuit, Bononiam admodum adoleſcens venit. vbi ob paupertatem pædagogum egit, ac Scarpectam Maynardini Vbaldini filium inſtituit. Cuius viri auxilio & beneuolentia adiutus, iuri Pontificio ocioſè vacauit: breuiq; effecit, vt in ea facultate facilè princeps haberetur. In iuris Ciuilis ſcientia audiuit Martinũ de Sulmannis. Docuit annos 45. Bononiæ, tanta quidem laude, vt à præſtantiſſimis in Iure viris ſcripta eius non modò probentur, ſed prædicentur euehanturq; plurimum. Tãta dicitur fuiſſe abſtinẽtia, vt annos 20. pelle vrſina tectus, citra lecti delicias noctu cubaret. Baldus iuris Canonici fontem & tubam eũ appellat. Et Ludouicus Romanus, oĩum hominum præſtãtiſſimi laudem ei attribuit. Non enim Iuris tãtum peritia excelluit: verum & in aliorum bonorum authorum lectione apprimè verſatus fuit. In hoc ſolummodo à multis notatus & reprehenſus eſt, ꝙ ex conſiliis Oldradi Laudenſis, autore diſſimulato, multa ſibi adſcripſerit. vnde idem Bald inſignem furem alienorum librorum eum appellare ſolitus eſt. Filium habuit Bonicontum nomine, cuius tractatus de Appellationibus extat: & filiam Bitinam, quam collocauit in matrimoniũ Ioanni de S. Georgio, celebri tum apud Bononięnſes Iuris profeſſori: Senex ex peſte vita functus eſt, anno Salutis 1348. ſepultus Bononiæ in templo ſancti Dominici, & Epitaphio magnifico cohoneſtatus:

Hic iacet Andreæ notiſſimus orbe Ioannes,
Primò qui Sextum Clementis, atq; Nouellas,
Hieronymi laudes, Speculi quoque iura peregit:
Rabi doctorum, lux, cenſor normaq; morum.

Occubuit anno prædiræ peſtis, M.CCC.XLVIII. die VII. Iulij.

Inferius:

Deo trino & vni.

Sepulc. vetuſtate corruptum Ioanni Andreæ Iureconſultiſs. Principi, atauo, ac Ioanni abauo, & Gaſpari auo: Calderinus Iureconſultis & rariſſimis viris.

B. M. poſitum.

Calderinus Iaco. F. Iuriſconſultus inſtaurari iuſſit.

Anno gratiæ M. D. I.

Ex Ioannis Andreæ, & Cyni ſchola multi pariter clariſſimi viri prodierunt, qui magnam ingenij & doctrinæ laudem, ac nominis celebritatem apud poſteros conſequuti ſunt. Extiterunt autem clari hi:

CYNVS, ex nobili Sygiſbaldorum apud Piſtorienſes familia: vir ingenioſus fuit, & diligens: audiuit in iure Dynum Muxellanum. Scripſit ſuper prima parte Digeſti veteris, vſque ad tit. Si ex noxali cauſa agatur. Et in 2. parte in tit. de Rebus creditis. Edidit Commentarios in Codicem, quos abſoluit anno 1313. in die Barnabæ. Inſcribendo breuis eſt, & accuratus. Prouectioribus igitur cogitandi materiam relinquit. Iuris Põtificij interpretes exoſos habuit, quare ſæpiſſimè in eos inuehitur, qua de cauſa Panormitanus eum reprehendit in c. 1. de foro compe. ca. ſuper literis. de reſcriptis. Non tantum autem in iure celebritatem conſequutus eſt, ſed & in poeſi valuit, imitatus Frãciſcum Petrarcham coætaneum. Floruit anno M. CCC. XXXV. Mortuus eſt Bononiæ: & iuxta Dynum pari, hoc eſt, ignobili & vulgari ſepulchro terræ conditus.

ODOARDVS de Põte, patria Laudenſis, floruit anno 1320. Fuit primum aduocatus conſiſtorialis Romæ, deinde auditor factus eſt: fuit in magna exiſtimatione apud Ioannem XXII. pontificem. Conſilia eius plena eruditionis extãt: alia eius opera interciderunt. Ab hoc multa mutuatus eſſe & tranſcripſiſſe Ioan. Andreę incuſatur: quo vitio ſolo ſe notandum prebuit.

IOANNES Monachi Cardinalis, ſcripſit Gloſſas ad librum ſextum Decretalium.

IOANNES Calderini, Bononienſis, eruditionem inſignẽ vitę integritate & probitate ornauit: ideo magnę ſcientię, & ſanctę vitæ doctor appellatur. Quæ quidem res effecit, vt Ioannes Andreę eum in filium, mortuo Boniconto, adoptarit. Bal. conſ. 226. vol. 1. Panor. conſ. 58. Scripſit repertorium Iuris, ſuper Decretalibus, de interdictio eccleſiaſtico, & Conſilia multa.

Mortuus eſt Bononię, & apud S. Dominicum ſepultus:
Præclaris equeſtris ordinis Comitibus ac legum interpretib. optimis, Calderini patri, Gaſpari ac Balthaſari filijs, patricijs Bonon. B.M.D. Calder. D. Gaſpari, D. Ioan. And. Nep. V. poſ. V. Idus Martias. M. CCCC. LXXXVI.

IACOBVS de Butrigarijs, bis Codicem repetijt: ſcripſit ad titulum de Actionib. Diſputationes inſuper plurimas edidit, & tractatum de Oppoſitione compromiſſi, & alium de Renunciationibus Iuris ciuilis. Floruit anno 1320. Celebritatem maximam ex diſcipulo Bartolo conſequutus eſt.

FEDERICVS Petrucius Senenſis, docuit in patria, & Peruſij. Scripſit de Pluralitate beneficiorũ, cum additionibus. Lapi à Caſtellione: item de Permutatione beneficiorum, & Cõſilia. Extat vtiliſſimus eius tractatus de Interpretatione legum.

REINERVS Foroliuienſis, omnes ſuæ ætatis I. coſs. doctrina anteceſſit. Hunc Bartolus præceptorem habuit præcipuũ. Extãt Commentarii eius in aliquot Digeſti veteris & noui libros. Pataui vitam cũ morte commutauit. Sepultus eſt in æde S. Antonij, vbi in circuitu vetus illius monumentum conſpicitur:

Liuia quem genuit Rainerius alma, quieſcit
Hoc ſaxo, legalis apex, venerabile lumen
Legibus in mundo, iuris ſummiſq; monarcha,
Fidum conſilium dubijs, rationjs amicus.
Hoc pereunte, perit legum veneranda poteſtas,
Virtus ſtrata iacet, cœlo viduata paterno.
Huc huc verte oculos lacrymans, hic ſponte queraris
Plebs ſtudioſa patrem: quia vix hanc paſſa ruinam;
Heu tantum ſeclo damnum releuare futuro
Compos eris, natumq; fleas Arſenda propago.

IOANNES Fabri, vltramontanus, magni & acuti ingenij vir. Extant eius Commentarij ad Inſtitutiones, & Codicem. Baldus vocat eum fundamentalem, Iaſon ſubtilem: vtrumque forenſi exercitatione, in qua tredecim annis verſatus eſt, parauit.

SIMON de Burſiano, Cardinalis Mediolanenſis.

PAVLVS de Eleazaris, Ioannis Andreę auditor, & Calderini condiſcipulus: ſcripſit ſuper Clementinis: & ſuper cap. Etſi vnanimiter, de poſtulat. prælat. & ſuper cap. nullus. de elect. ſuper cap. 1. & cap. paſtoralis. de cauſa poſſeſſ. & propriet. Super cap. finem litibus. de dolo. Super cap. 1. cap. Iuris, de reſtitutione ſpoliato. ſuper cap. nuncius. cap. teſtimonium. de teſtibus. Floruit autem circa annum Chriſti 1340.

LAPVS de Caſtellione, origine Florentinus. abbas S. Miniati, ordinis D. Benedicti. Extat opus Allegationum, Commentarij ſuper Clementinis. Additiones quoq; fecit ad Petrucij librum, de Pluralitate beneficiorum. Citantur ſcripta quædam de Hoſpitalariis, de Canonica poteſtate, Conſilium circa inquiſitores & nuncios Apoſtolicos, ꝙ ſint exempti à iuriſdictione ordinaria. Floruit anno 1354. temporibus Calderini, Butrigarij, Richardi Salyceti. vide Rom. ſing. 39.

IOANNES Palatenſis Senenſis, in patria Ius profeſſus eſt. Fuit Baldi præceptor. Nihil ex eius ſcriptis extat. optimè tamen eum in textu verſatum fuiſſe, Alexand. refert in l. ſi fundus. D. ſoluto matrimonio.

ANDREAS de Iſernia, Feudorum interpres ſummus, atteſtãte Iaſone. Fuit Neapoli aduocatus conſiſtorij Regij. Interfectus eſt à Gallo, cuius cãm ipſe impugnauerat. Capil. deciſ. 130. Scripſit ſuper Feudis: item de iure protomyſeos, & iure congrui. item ſup Auth. habita. C. ne filius pro patre.

BARTOLVS.

Poſt plurimos vtriuſque iuris peritiſsimos viros, Bartolus tanquam ſtella quædam effulgere cœpit. Natus eſt autem in Saxoferrato, Anno 1303. Iuuenis Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam à Petro Aſſiſio, viro tum in humanoribus literis celebri, didicit. Tanta autem ingenij vi præditus fuit, vt anno 14. animũ ad Iuris ciuilis ſtudium in vrbe Peruſina applicuerit. Audiuit Cynũ, Iacobum Butrigarium, Raynerium Foroliuienſem, Petrum de Bellapertica. Poſtquàm verò ſeptennium Iuri operam nauaſſet, Bononiæ ſumma cum laude de iure reſpondit, ac inſignia doctoratus annum agens vnum & vigeſimum conſequutus eſt. Deinde cùm intelligeret, iuris ſtudium non philoſophico modo pertractandum, ſed ad communem vſum & vitæ vtilitatem applicãdum & transferendum eſſe, ad forum ſe contulit. Tudertum igitur conceſſit, vbi Adſeſſoris officio in criminalibus cauſis functus eſt. In eo officio res ipſi peracerba, & Iuris auditoribus deinde in primis ſalutaris accidit. Cùm enim duriorem ſententiam aduerſus reum, ad furcas immeritò condemnatum tuliſſet, & inde malè audiret: vel conſcientia ſua perturbatus, vel calumnia aliorum commotus, functionem hãc deſeruit, & ſtudiis totum ſe dedidit. Seceſſit itaq; in locum S. Victoris, non procul à Bononia, vbi integrum quadriennium Iuri vacauit: ſummaq; contentione operam dedit, vt diligentia ac ſedulitate conceptam labem & maculam elueret ac deleret. Anno itaq; ętatis 25. Piſas, vt ius profiteretur, accerſitus eſt: vbi ſumma cum laude reſpõſum Pauli I.C. ſub l. ſi is qui pro emptore. ff. de vſucap. interpretatus eſt.

Relictis Piſis, Peruſium ſe contulit: & vxore ibidem ducta, ac portu vitæ conſtituto, reliquum tempus docendo peregit. Tanta verò cum celebritate & admiratione Ius ciuile docuit, vt ad eum ob ſummam eruditionis & ingenij famam ac gloriam, vndequaque ſtudioſorum turba confluerer. Quæ quidem res effecit, vt inuidia multorum præmeretur, calumniiſq; inceſſeretur falſis. Solet enim inuidia doctrinam & virtutem non aliter, atque vmbra corpus, ſequi: πρὸς γὰρ τὸ ἔχοντα ὁ φθόντος ἕρπει. Deſiderata igitur ab aliquibus firmitas memoriæ fuit, alij occultatorem eum fuiſſe alienæ laudis obiecerunt: propterea ꝙ Franciſci Tigrini opera ſæpe vti ſolebat, eiuſq; ſibi induſtriam accommodaret. nõnulli veterum nomina eum tacuiſſe, & eorum inuenta ſibi attribuiſſe, & vendicaſſe exprobrant. Verene ab his, & merito Bartoli, an verò calumniandi cauſa id dicatur, dubium eſt. Facile tñ excuſari põt, cùm impoſſibile ferè ſit, vt is qui multa ſcribit, in tanta ſcribentiũ multitudine ab aliquibus non aliquando aliquid mutuetur, & antea inuentis addat, adimatve. In declinante deinde ętate, ſumma adhuc fuit diſcendi in eo auiditas. Recordabatur enim illud Iuliani, qui ſe etiamſi alterum pedem in ſepulchro haberet, addiſcere velle dixit. Didicit igitur paulo ante obitum Hebræam linguam, & Mathemata, quorum vſum ad Iuris ciuilis interpretationẽ trãſtulit. Poſtremò, non in Scholis tm̃ clarus, ſed & in admiratione apud ſummos Principes fuit. Imperatoris enim Caroli IIII. conſiliarius factus eſt: ac inſigniis non modò pro eruditione, ſed etiã virtute donatus. Nam illi, & toti eius poſteritati, pro inſigniis dedit leonem rubeum, cum duplici cauda, in campo aureo. Ad hãc autem eruditionem peruenit ſummo & ardenti ſtudio: nã ad põdus comedit, & bibit, vt ingenium pariter diſpoſitum, & nunquã alteratum haberet.

Refert de eo Baldus, ſemper eum opiniones quæ laicis conſentaneæ maximè videbantur, amplexum eſſe, quòd ad intellectum communem & ęquitatem propius accedere intelligeret: & exiſtimaret, in obſcuris iudicium potius rectæ rationis & ęquitatis ſequendum eſſe, q̃ nimiæ ſubtilitati ſtudendum, aut inhærendum: cùm in quæſtionibus de bono & ęquo plerunq; ſub authoritate ſcientiæ iuris periculosè erretur. Confecto tandem, abſolutoque fœliciter vitæ curſu, mortuus eſt Peruſij, anno Domini 1355. anno ętatis 46. Sepultus eſt ad aram maximam, in templo D. Franciſci, humi in marmore ita inſcripto:

Bartolus hic iacet.

Hic eſt Bartolus, ille iuris ingens
Lux, & commodus explicator hic eſt:
Quem mors ante diem abſtulit maligna,
Heu mors inuida, & ęuo iniqua noſtro,
Quæ leges iterum iacere cogis.

FRANCISCVS Tigrini, Piſanus, eodem tempore cum Bartolo in patria ius docuit: rerum & verborũ copia inſtructus fuit tanta, quanta eius ętatis nullus. Bartolus multa, quæ huius fuerunt, ſcriptis ſuis inſeruit.

NICOLAVS Alexandrinus, Bartoli gener. Extat eius Repetitio in l. ſi quis ex argentariis. ff. de eden. quæ inter Bartoli ſcripta relata eſt, atteſtante Caccialupo, in tractatu de Modo ſtudendi: & Alex. in l. iuriſgentium. §. quod verò. ff. de pact.

NICOLAVS Spinellus Neapolitanus, in patria profeſſionis munus initio ſuſtinuit: factus deinde eſt cõſiliarius Ioannæ, Regis Roberti filiæ, Anno 1342. Scripſit in tres libros Cod. & Inſtit.

FRANCISCVS de Albergotis, Aretinus, Bartolo perfamiliaris fuit.

ALBERICVS Roſatus Bergomenſis, in vſu forenſi exercitatiſſimus, & aliàs quoq; inſigniter doctus, vt Iaſon ſcribit, cui pluſquam alteri Doctori deferunt aduocati Mediolanenſes. Scripſit ſuper Pandectis & Codice, item de Statutis volumẽ vnum: item Dictionarium in iure Ciuili, pręterea Commẽtarium ad Comœdias Auguſtini Dantis.

SIGNOROLVS de Homodeis, Mediolanenſis, eodem tempore celebris fuit: in primis verò ob inſignem memoriã celebratur, vt Bald. ait in cap. clerici. circa medium, extra de iud. & in conſi. 264. lib. 1. Iacobus Aluarottus appellat eum profundum famoſumq;, in tit. quis dicatur dux, marchio: in vſib. feud. Scripſit in l. ſi arrogator. ff. de adop. l. princeps ff. de legib. & in l. vbi ita donat. ff. de donat. cau. mort. & in l. ſi ego. ff. de iniuſto rupto & irrito facto teſtam. & in l. ſi ęſtimatis. ff. ſolu. matrim. & in l. peto. ff. de legat. 2. & in l. nemo. C. de ſum. Trinita. & in Auth. ingreſſi. C. de ſacroſanctis eccleſ. & in l. cùm quis. C. de iuris & facti ignorã. & in l. 1. C. de inſtit. & ſubſtit. & in l. poſt mortem. C. de fiedicommiſſ. & in l. qui ſe patris. C. vnde liberi. Præterea ſcripſit de Præcellentia Doctoris & militis.

BALDVS.

BARTOLI nomẽ & famã excepit Baldus de Vbaldis, Peruſirusinus. Patrem habuit Petrum de Vbaldis, nobilem Peruſinum, Doctorem. Adoleſcens audiuit Ioannem Polagnenſem, & Franciſcum Tigrinum Piſanum, virum ob memoriam, & vitæ ſanctimoniam celebrem. Tandem Bartoli auditor factus eſt, quem præ reliquis tanquam præceptorem ſuum extollit. Quanta autem in eo ingenij vis fuerit, inde facilè colligi poteſt, quòd annum decimum & ſeptimum agens, reſponſum Pauli ſub l. centum Capuæ. ff. de eo quod certo loco, interpretatus eſt. Abſoluto deinde legitimo ſtudiorũ tpe, Doctoratus inſignia recepit: quibus cũ ornatus eſſet, Bononiã docendi gratia conceſſit, anno 1344. Vbi indies ob inſignẽ doctrinã, non tm̃ in iure Ciuili, verũ & Põtificio clareſcere, ac maiorẽ famam & gloriã ꝯſequi cœpit. Quæ res efficit, vt Ioannes Galeacius Mediolanenſiũ dux, Ticinũ eum vocaret: vbi multis annis ſumma cum admiratione, & non minore laude tã ciuile, q̃ Pontificiũ ius docuit. De Baldo ſolebat dicere Iaſon, Nihil vnq̃ eum ignoraſſe. & Cattellianus Cotta ait, ſe audere ſub religionis iur̃o affirmare, eũ qui Baldi ſcripta diligẽter præ manib. habuerit, q̃uis difficilem q̃onem facilè diiudicaturum. Eruditionem ſanè in Baldo nemo unquã deſiderauit: conſtantiam aũt quamplures. Perſæpe. n. priorum oblitus, ꝯtria proꝛſusq; pugnãtia tradidit: qua in re & humana fragilitas (nihil enim facilius eſt, q̃ memoria labi) & tpum circunſtantiæ eum excuſare pñt. Extant eius Commentarij ampliſſimi ad Ius ciuile, & allegantur quedã, quæ in impreſſis operibus non inueniuntur: nempe Liber quem Peculium inſcripſit, & tractatus de Commemorationib. famoſiſſimorum doctorũ in vtroq; iure. Qui liber ſi extaret, facilè hunc noſtrum compenſaret laborem. Ad extremam verò ſenectam docuit, nũquam pertæſus laborũ. Scribit in p̃fationib. Feudorũ: Quòd ſi ex parte, inquit, aliquid didicerim, tñ in comparatione latitudinis intellectus profectò nihil me intellexiſſe intelligo. Decrepita prorſus ętate diem obiit Ticini, anno 1420. 4. cal. Maij. Sepultus in ęde Franciſci, vbi hoc Epitaphium extat:

Vita, labor, ſtudium, diuini cultus amoris,
Artes naturæ, regis fulgentia dicta,
Legales normæ, paſtorum cœlica iura,
Ornaut Baldi animum, quem pandit dogmate claro
Quiſquis: Nunc liquit mortalis pondera carnis,
Dulcia iam guſtans auctoris paſcua ſummi:
Clauditur hic Baldus Franciſci tegmine fultus,
Doctorum princeps, Peruſinaq; editus arce.

Et in alio ſaxo:

Baldus editiorem locum ſortitus,
Hic octo & decem ſupra centum annis obdormiuit.

Ver-

Verſatus eſt in profeſſione per annos quinquaginta & ſex. Reliquit duos filios, Zenobium equitem auratum, & Legum doctorem: & Franciſcum vtriuſq; Iuris doctorem inſignem.

ANGELVS DE VBALDIS.

ANGELVS de Vbaldis, Peruſinus, frater Baldi: vterque eodem tempore floruit, & iiſdem vſus eſt præceptoribus. Hic Angelus anno ętatis 23, Doctoratus inſigniis ornatus, Iura profiteri cœpit. Non minorem laudem aſſequutus eſt, quàm frater: ingenio tamen inferior fuit, eruditione par, acri & ſolido iudicio ferè ſuperior. Vnus idemq; annus vtriq; fratri finem vitæ attulit, diuerſis in locis. Baldus enim Ticini vita functus eſt: Angelus Florētiæ diem obiit. Reliquit filium Alexandrum, Legum profeſſorē: ex quo Angelus ſecundus, nepos Angeli Peruſini, natus eſt. Hic à maiorum virtute minimè degenerans, in celebrem iuris profeſſorem euaſit, & longo tempore Pataui docuit. Demum ob probitatis & doctrinæ laudem, à Sixto pontifice Romam vocatus eſt, & inter aduocatos conſiſtorij Rom. adſcitus. Scripſit ſup Codice, ſuper Inſtitutis, Digeſto nouo, Digeſto veteri, Infortiato. Edidit quoq; tractatum de Sequeſtro, & Repetitionem ſuper l.q ſe patris. C. vnde liberi.

PETRVS de Vbaldis, tertius Baldi frater, Iuris vtriuſque Doctor factus eſt, Pontificio tamen iuri addictior, quàm ciuili.

IOANNES Ludouicus Lambertatius, Patauio ortus, ibidem ſumma cum laude docuit. Scripta nulla extant. Epitaphium eius legitur Pononiæ ante eccleſiam D. Blaſij, tumulo marmoreo:

> Ecce Ludouici lapis hic tegit oſſa Ioannis,
> Protulit inſignis quem Lambertatia proles,
> Quiq; vtriuſq; tulit doctor diademata Iuris;
> Orator mirus, facundo Tullius ore,
> Occubuit prima Geminos qua luce ſubintrat
> Sol decies octo poſt annos luſtra ducenta.

BONIACOBVS, valde celebris iiſdem tpibus fuit. Scripta verò eius interciderūt. Statua eius, ex cathedra in qua prælegit, marmorea conſpicitur, inſcriptione addita:

> Hic diadema tulit legum vir ſtrennuus, ortum
> Cui ſanctus Vitus ſtirps generoſa dedit.
> Boniacobus dignè meruit re & nomine dici:
> Nam bonitas totum propulit omne malum.
> Iuſtitiam, rectumq; pius dilexit honeſtum,
> Inq; foro cunctis arbiter ęquus erat.
> Sed quia fatali ſunt omnia dedita legi,
> Priuaris tanto plebs Patauina viro.
> Immortale polo, ceſſit mortale ſepulchro:
> Vnde emanarunt, cuncta relata manent.

VICTOR Feltrenſis: Nihil ex eius ſcriptis ad noſtra tpa peruenit, Epitaphium eius legitur Pataui, apud S. Franciſcum.

> Victor ex dulci familia Feltrenſi natus, Iuris Pontificij accuratiſs. interpres, hoc marmore clauditur. Qui vt ſapiētia noſtra claruit ętate: ita exutus vita, fama nunc perbeatè luſtrat.
> Obijt M. CCC. LIII.

BARTHOLOMAEVS DE SAliceto, Bononienſis.

Fuit coætaneus Baldi & Ancharani. Iura tñ aliquanto tardius profiteri cępit. Primū enim Pataui docuit, anno 1378. Quadriennio poſt, relicto pp peſtem Patauio, in patriam reuerſus eſt, & ibi Codicis interpretationem anno 1382. menſe Maio exorſus eſt: quām deinde publice abſoluit. Hoc præ cæteris habet ſingulare, ꝙ ab aliorum opinionibus facilè ſecedit. Alexan. conſ. 134. vol. 1. Huic Saliceto plurimum debet ſchola Ferrarienſis. Fuit enim Alberto Eſtenſi Ferrariæ Marchioni primus autor & ſuaſor, vt à Bonifacio priuilegium impetraret Scholæ publicæ erigendæ. Anno 1398. conſtituta Schola, profeſſioni iuris primus fęlix auſpicium dedit. Mortuus eſt Bononiæ, decrepita ętate: & ſepultus ad S. Dominicum, vbi eius Epitaphium conſpicitur:

> Hoc tumulo legalis apex, dulciſſimus ore,
> Et patria lux alma ſuæ, pietatis amator,
> Iuſtitiæq; ſacræ clypeus, baculuſq; cadentis:
> Qui iuuenis, multoq; etiam venerabilis ęuo,
> Edocuit, ſuperauit eum nec pœna laboris
> Scribendo, & pariter Iuris nucleando tenebras,
> De Salyceto requieſcit Bartholomæus.
> Obijt M CCCC. XII. die XXVIII. menſis Decembris.

IOANNES de Lignano, Mediolanenſis: docuit eodem tpe Bononiæ ius Pontificium. Scripſit ſuper Clementinis, de Cenſura eccleſiaſtica, de Interdicto eccleſiaſtico, & Diſputationem de Decreto: Super ſecundo Decretalium, de pluralitate beneficiorum, de Horis canonicis, de Repreſſaliis, de Permutatione. Hunç Ioannem de Lignano, Andreas Siculus Canonum & legum, & philoſophię ſummum & illuſtrem capitaneum appellat. Claruit Bononiæ, anno 1383 Sepultus eſt ibidem, in ſacello D. Dominici, ſupra portam ad dextram, tali inſcriptione:

L. B.

> Frigida mirifici tenet hic lapis oſſa Iohannis,
> Iuit in aſtriferas mens generoſa domos:
> Gloria Lignani titulo decoratus vtroque,
> Legibus, & ſacro Canone diues erat,
> Alter Ariſtoteles, Hipocras erat, & Ptolemæi
> Singifer, ętherei nouerat aſtra poli:
> Abſtulit hunc nobis inopinæ ſyncopa mortis:
> Heu dolor, hic mundi portus & aura iacet.
> An. M. CCC. LXXXIII. die XVI. mēſis Februarij.

FRANCISCVS de Platea, Ordinis minorum, & inſignis Canonum doctor: ſcripſit de Reſtitutionibus.

GASPAR Calderinus, Decretorum doctor, ſcripſit in ti. de pœnit. & remiſſ. in 5. Decr.

LAVRENTIVS de Rodulphis Florentinus, citatur in Sūma Angelica. Scripſit de Vſuris, de Contractib. mercatorum, & in c. Sine exceptione, 12. q. 2. & in c. Monachi. 16. q. 1.

AB ANNO M.CCCC. VSQVE AD annum M. D.

EX Baldi, Saliceti, Ioannis de Lignano, & aliorū coætaneorum Schola, plurimi doctiſſimi viri prodierunt: qui quàm proximè ad pręceptorum eruditionē, famam, & gloriam acceſſerunt. Præ cæteris verò poſt Baldum clarere cępit.

PETRVS de Ancharano, patria Bononienſis, & Baldi auditor, vir vtriuſq; iuris peritiſſimus. Docuit Pataui, deinde in patria: ſummo ingenio, eruditioniq;, vitæ ac morum ſanctimoniā adiunxit. Floruit anno 1408. Multa in vtroque Iure edidit. Super Decretales. Super 6. Decret. Super Clementinis. Super Reg. Iuris. Super ff. veteri. Super Digeſto nouo. Scripſit etiam Conſilia: & citantur quędam Repetitiones, nempe in c. 1. & c. Canonum ſtatuta, de Conſtit. Et in tit. de Confeſſis, & in c. Ex parte. Tertio loco. c. in Preſentia. de Probat. & in c. Poſtulaſti, extra de Fo. competē. Mortuus eſt Bononię, & in templo S. Dominici ſepultus, vbi Epitaphium tale legitur:

> Canoni hic ſpeculum, Ciuilis & ancora Iuris,
> Heu iacet: ęternas mens tenet alma domos.
> Nomen erat Petrus, genuit Farneſia pallens
> Nunc Ancharanum, det ſibi laudis opis:
> Quis ſuperauit eum virtute micante? quis iſto
> Conſiliis hominum clarior antè fuit?
> Pro meritis nunc aſtra dedit ſibi *
> Et voluit gelido membra iacere ſolo.

ANTONIVS de Butrio, Bononienſis, coætaneus Ancharani, doctrina & ſanctitate inſignis extitit. Caccialupus appellat eum Doctorem omni veneratione dignum. Docuit Bononiæ & Ferrariæ. Ex eius ſchola prodiit Ioannes Imola, & Geminianus, vt infra dicetur. Scripſit in Decretales & Clementinas. itē Conſilia: & duo Repertoria: vnum in iure Canonico, alterum in iure Ciuili. Fertur quoque eius liber de Notario. Mortuus eſt in patria, anno 1408. nonis Octob. Sepultus ibidem ad S. Michaelem in Monte.

BENEDICTVS Plumbinus: nulla eius ſcripta ad nos peruenerunt. Epitaphium extat Pataui apud Eremitanos, in dextra parte templi, prope portam:

> Corpus humo, cęlis animam, famamq; dediſti
> Laudibus & legum Benedicte monarcha fuiſti,
> Nominis effectu radians virtutis imago:
> Piſanus ciuis, Plumbini clara propago.
> Omnibus Italiæ ſtudiis tua lectio fulſit
> Publica, dum legis tibi, te Libitina reuulſit:
> Martia tunc orbi lux bis ſeptena nitebat,
> Mille quater centum bis quinq; annoſq; mouebat.

Eadem ętas tulit FRANCISCVM de Zabarellis, Patauinum. Bononiæ, ſub Ioāne de Lignano, Baldo, & Saliceto, Iuri operam dedit. deinde ob inſignem eruditionem, nec non parem vitæ integritatē, ad Cardinalatum euectus, & præſul quoq; Florentinus factus eſt. Obiit in patria. Scripſit in Decretalibus, in Clementinis, De horis Canonicis, Repetitiones varias. Eius laudem erudita Oratione proſequutus eſt Poggius Florentinus.

FRANCISCVS Ramponius, Bononienſis, docuit in patria & Piſis. Floruit anno 1404. Scriptorum eius nihil extat pręter pauca Conſilia, inter volumina conſiliorum Baldi.

IOANNES Petrus Ferrarius, Papienſis, floruit circa an. 1410. Scripſit practicam iudicialem.

CHRISTOPHORVS Caſtellioneus Mediolanenſis, ſubtilitatum princeps habitus eſt. Fertur ſub nomine eius Diſputatio, de alienatione rerum mulieris prohibita: & Conſilium, an præſumatur fœnus, quando vendens poſtea capit in emphiteuſim. Iaſon Caſtellioneum vocat alterum Scæuolam: Fulgoſius Legiſtarum principem, Archidoctorem, Legum comitem illuſtrem, & Dominum ſuum præcipuum appellat. Papiæ ſepulchrum eius ęxtat cum inſcriptione:

> Hic iacet clariſſimus Iureconſult. ætatis ſuæ princeps, D. Chriſtophorus de generoſa progenie, Caſtolionenſis Comes, atque I. V. D. ſecundi Duci conſiliarius: qui Papiæ, Parmæ, & Senis primam cathedram tenens, legum monarcha ſcribebatur: Cuius anima die XVI. Maij, anno M. CCCC. XXV. in feſto Dominicæ Aſcenſionis, hic dimiſſa carne, çum Chriſto in cœlum aſcendit.

RA-

RAPHAEL COMENSIS, ET RAPHAEL Fulgoſius Placentinus.

Fuerūt auditores Caſtellionei, acri præditi ingenio: dñr præceptoris ſcripta furto ſubtracta inter ſe diuiſiſſe, & ſub ſuis nominibus publicaſſe: verene hoc ipſis an falſo obiiciatur, in incerto eſt. Floruerunt anno Chriſti 1430. Vterq; mortuus eſt Pataui. Raphelis Cumani epitaphium extat apud D. Iuſtinum:

> Raphael hic ſitus eſt, antiqua ab origine patrum,
> Qui quondam gemini gloria iuris erat.
> Hunc Raimonda domus, hunc Comus patria lugent,
> Hunc ſibi præreptum flet ſtudioſa cohors.
> Flete ſuper, quoniam talem vix priſca tulerunt
> Secula, nec ſimilem fortè futura dabunt.

Raphael Fulgoſius ſepultus eſt apud D. Antonium. Epitaphiū eius legitur in ſuperiore ſarchophagi loco:

> Fulgoſius Raphael, virtutum Iaſpis, vtroq;
> Iure ſtupor tantus, & fama, quantus & orbis.
> Scriptis morte vacat, tam paruo clauditur antro.
> Inferiori loco:
> Emeritæ prædigna gerens cognomina laudis,
> Fulgoſus Raphael conditur hoc tumulo.
> Conſuluit nemo melius, fulſitq; docendo
> Cæſareas leges, iuraq; Pontificum.
> Claruit eloquio: quem blanda Placentia, forma
> Et genere inſignem, mente piumq;, tulit.
> Corpus hic in pace quieſcit.

PETRVS Maurocenus, Venetus, S. R. eccleſiæ Cardinalis, floruit anno 1424.

IOANNES de Imola, Bononienſis, Baldum ſenem audiuit. Tantum autem in vtriuſq; Iuris cognitione profecit, vt inter primarios interpretes referatur. Obijt in patria, Anno Chriſti 1435. 18. die Februarii. Sepultus eſt in templo diui Dominici. Scripta eius incendio conſumpta ſunt. Extant tñ Commentarii ad tres Decretalium libros. Ad ſextum Decretalium, ad Clemētinas, ſuper Digeſto nouo, ſuper Infortiato. Scripſit præterea Conſilia. Et extant eius Repetitiones in c. cùm contingat. extr. de Iureiurādo. & in c. quoniam omne. & in c. ſi. extr. de Re iudicata. & c. tuæ. extr. de Sponſalibus. Bononiæ, apud S. Dominicum, in chori parte Orientali, eius Epitaphium conſpicitur.

L. L.

D. M. S.

> Ioānis de Imola Pont. Cæſarijq; Iuris conſul. oſſa. in ſuppoſito Gariſendorum ſepulchro requieſcunt. Minus Gariſendus LL. qui ipſe interpres amitæ ſuæ coniugi fecit.

PAVLVS de Caſtro, docuit tempore Imolenſis, Pataui, Florentiæ & Bononiæ: eumq; docendi laborē annos quinquaginta & ſeptem ſuſtinuit. Vtitur autem docendo magna perſpicuitate. Inde vulgò fertur: Si Bartolus non eſſet, eſſet Paulus. Mortuus eſt Pataui Anno Chriſti 1437. Scripſit Commentaria in libros Pandectarum, & Codicē. Epitaphiū eius extat in templo Seruitarū:

> Paulus de Caſtro Iureconſultus diſertiſſimus, maximę autoritatis apud omnes habitus, quod Florentia teſtatur, cuius ius municipale innouauit: & in ea coniugatus Petrę vxori, vicariatus officium in ſpiritualibus Ro. Pont. decreto exercuit. Vbi etiam in Bononienſi & Patauino Gymnaſio publicè profitendo floruit, æternamq; ſibi gloriam comparauit, relinquens & Conſiliorum & in Iure volumina plurima edita, quæ intra manus verſantur. & ipſius Angelus filius, clarus ingenio, amborum Iurium tenens faſtigia, XL. annos Pataui Iura docuit: eoq; Nicolaus Canonicus Padua, qui ab his proceſſit, vtramq; & ipſe parentum virtutem adeptus, hoc immortalitatis opus illis conſecrauit. M. CCCC. XCII.

Dum Paulus Caſtrenſis Pataui docet, in Imolæ fama & celebritate ſuccedunt apud Bononienſes:

DOMINICVS de Sancto Geminiano, iurecōſultus prēſtātiſſ. Claruit pręcipuè in iuris Pontificii interpretatione. Scripſit ſuper ſecundo & tertio Decretalium, ſuper Sexto. Item ſcripſit Repertorium in iure: & feruntur eius Conſilia.

MATHAEVS Matheſilanus, Bononienſis, eodē tēpore Ius ciuile docuit. Scripſit ad Infortiatum: tractatū de Interpretatione legum: item de Electione verioris opinionis, de Contrarietatib. Bartoli, de Extenſione, Singularia quædam, de Succeſſionibus.

LVDOVICVS PONTANVS.

Eadem ætate clareſcere cępit Ludouicus Pōtanus, patria Spoletanus: Romanus tñ appellatus, ꝙ maximam ætatis ſuæ partem Romæ contriuiſſet. Auditor fuit Ioannis de Imola. Laudatur in primis ob patiētiam laboris & ſtudii: tum quoq;, ꝙ memoria ſingulari præditus fuit. Quidam ineptum eum in dicendo fuiſſe obiiciunt: ꝙ fortaſſis ob nimiam breuitatem verè ipſi obiici potuit: quemadmodum de Stoicis etiam Cicero in Bruto adſerit. Scripſit Commentarios ad Ius ciuile: item Conſilia, Singularia, Repetitionis. Suſpectæ autem ſolet eſſe fidei in allegationibus, vt refert Alexāder in l. ſi cum dotem. §. eo autem tempore. D. ſoluto matrimonio. Mortuus eſt Baſileę, in Cōcilio, Anno Chriſti, 1439.

De eo ſic ſcribit Aeneas Syluius: Finitis, inquit, Panormitani verbis, Ludouicus Romanus ꝓtonotarius, totius humani iuris gnarus, ſurrexit. Cuius tanta memoria fuit, vt nulli veterū cedere putaretur, ſiue Simonidem, ſiue Theodectem, ſiue illū qui a Pyrrho miſſus ad Senatum venit Cyneam, ſiue Carneadem Seriphiū, Metrodorum, Hortenſium, ſiue qui horum vltimus fuit L. Senecā, de diuinitate memorię cōmendemus. Erat enim memor omniū quæ ipſe vnquam, aut legiſſet, aut audiuiſſet: nec oblitus erat eorum aliquid, quæ ipſe vidiſſet. Nec, vt cæteri Iureconſulti, principia legum in diſputando allegabat: ſed quaſi codicem legeret, ſic textum memoriter referebat. Vir non Roma tantum, ſed cœlo dignus & cui nemo mortalium comparandus videtur: non admirationi, ſed ſtupori futurus omnibus populis, ſi, vt æquum videbatur, ętatis tempora duplicaſſet. Sed inuidit fortuna Italię, nec tantum ſcientiæ lumen creſcere paſſa eſt. Immiſit peſtiferum morbum, virumque vix XXX. egreſſum ætatis annum abſtulit, nec plus horis ſex & triginta ſiuit ægrotare: viſuſque non tranſitus ille hominis, ſed furtum. Quis enim virum adeò iuuenem, adeò robuſtum, tam breui morula expirare putaſſet? Sed fuit mors damnoſior morte cuiuſuis regis: quippe regi hæres ſuccedit in regno, viro autem adeò docto nullus ſupereſt in literis hæres. Sed dum cardinalari vir bene meritus manet, apud Carthuſiam ſepelitur. Hæc Syluius. Extat Baſileæ apud Cartuſianos Epitaphium, attritum ferè:

> Anno Domini M. CCCC. XXXIX. Reuerendus in Chriſto pater Dn. Ludouicus Pontanus de Roma, vtriuſque iuris Doctor egregius, S. Sedis Apoſtolicæ Protonotarius.

Aliud Epitaphium:

> Si mille aut totidem rapuiſſes vſq; virorum
> Peſtis, adhuc poteram parcere ſæua tibi.
> Viuens quo nuſquam fuerat præſtantior alter,
> Extinctum potius reddis iniqua lues:
> Quem fletis Leges, quem fletis Iura, ſacriq;
> Nunc Canones: obijt, quem coluiſtis, herus.
> Hic vos ornarat, veſtras vbicunq; fuerunt
> Soluerat ambages: nunc ſine voce iacet.
> Heu voces, heu verba viri diuina, memorq;
> Ingenium, quo vis nunc tua multa loco eſt?
> Heu Romane iaces, quo nec Romanior vllus
> Antè fuit, quo nec fortè futurus erit.
> Te pater, & charus retur modò viuere frater,
> Heu quantos gemitus ille vel ille dabit?
> Te Roma atq; omnis plorabit Etruria, teq;
> Tota petet lachrymis Itala terra piis.
> Te nunc Concilium, te nunc vlulatibus vnum,
> Ipſa quoq; extinctum quæritat Eccleſia
> Heu vanas hominum mentes, heu pectora cæca:
> Cuiq; dies certum eſt fata dediſſe ſuos.
> Et nos, cùm ſuperi ſtatuent, veniemus ad illos:
> Nemo parum vixit, cui bona vita fuit.

PANORMITANVS.

Ludouico Pontano coætaneus fuit Nicolaus Siculus, Cathania Siciliæ vrbe, familia Tudeſchorum oriūdus. Præceptorem habuit Franciſcum Zabarellā. Ob ſingularem eloquentiam, prudētiam, & inſignem Iuris vtriuſq; peritiam, omnibus ſuæ ætatis admirationi fuit. Docuit initiò ius Canonicum in ſchola Senenſi, anno Chriſti 1425. Parmę quoq; ꝓfeſſus eſt: atq; inde euocatus, factus eſt cauſarum in Rota vel conſiſtorio Romano auditor. Poſtea in abbatem Monacēſem ordinis ſancti Benedicti electus: ex abbate factus eſt archiepiſcopus Panormitanus. ac tandem Cardinalitia dignitate cohoneſtatus, cū Ludouico Pontano ad cōcilium Baſilieſe iuſſu Romani Pont. profectus eſt: reuerſus in Italiam, paulo pòſt naturæ cōceſſit. Attulit vnum idemq; Conciliū ſummis duobus Iureconſultis finem. Scripſit Commentarios ad ius Canonicum. Extat quoq; eius liber de poteſtate Pōtificis, Imperatoris, & Concilij. Singulari præterea libro Concilium Baſilienſe defendit.

IACOBVS Zochus Ferrariēſis, Iuris pontificij profeſſor, multa auditoribus ſuis ſcripta communicauit: quæ temporum iniuria, vel hominum malicia, quo minus extent, auerſa ſunt. Extat Repetitio c. omnis vtriuſq; ſexus. de pęnit. & remiſſ. Floruit anno 1440. vſq; ad annum 1460. Vita functus, & ſepultus eſt Pataui, in templo D. Iuſtin.

CHRISTOPHORVS Porcus, fuit auditor Raphaelis Cumani: ſcripſit ad Inſtitutiones.

GVIDO Papa, Gallus, conſiliarius in Parlamento Delphinatus: floruit anno Chriſti 1442. Scripſit Cōſilia, Deciſiones, & Singularia.

BENEDICTVS Sala, Patauinus, floruit in patria Anno 1445. memoriam nominis ſolummodò reliquit.

IOANNES de Anania, Bononienſis, fuit in patria archidiaconus, & iuris Pōtificij ꝓfeſſor. Scripſit in Decretales: reliquit ēt Cōſiliorum volumen vnum. eruditioni, vitæ ſanctimoniā, & pietatē addidit. Floruit anno 1450. Mortuus eſt in patria, anno 1455.

IACOBVS Aluarottus senior, natus ex celebri Aluarottorū apud Patauinos familia, audiuit Bartholomæū Salycetum in iure ciuili: in iure verò canonico Franciscum Zabarellā. Docuit in patria annos 30. Extant Commentarii eius ad libros Feudorum. Mortuus est in patria, Anno 1453. ætatis 60. Epitaphium eius extat in templo D. Antonij:

Amice, qui istac transis, etsi properas, lapis hic te rogat, vt paulisper inhæreas, ac hæc scripta legas. Hac in basilica beati Ioan. Baptistæ, sunt Iacobi Aluaroti Patauini sita ossa: qui dum vixit, suo studio & doctrina, post susceptas Doctorales infulas, Commentarios vtiles, cum Repertorio, in Ius Feudale formauit: eosque venerandæ vniuersitati Iuristarum donauit. Volui vt ista non ignores, & pro anima ipsius ores. Obijt autem die Lunæ, XVIII. Iunij anno M. CCCC. LIII. V. F.

PETRVS Mathesilanus, Bononiensis: docuit in patria.

FLORIANVS de S. Petro, Bonon. vir doctissimus, scripsit ad Ius ciuile Commentarios, in quibus breuitate summa vtitur.

PETRVS Besutius, Mediolanensis, scripsit Repetitionem in l. Re coniuncti. D. de legatis lib. 3.

ANGELVS de Periglis, scripsit Cōmentarios ad Digestū nouum, & Infortiatum. Extat præterea tractatus eius de Syndicatu, de Suitate, de Liberis & posthumis, de Statutis.

ANGELVS Aretinus, quem aliàs Angelū Gambollienum, vel de Gambellionibus vocant, docuit Ferrarię. Scripsit Commētarium ad Institutiones, tractatum de Testa. de Maleficiis, Repertorium iuris, & Consilia.

IOANNES de Platea, Bononiēsis, docuit in patria. Scripsit in Institutiones, & tres posteriores Codicis libros. Sepultus est Bononiæ apud S. Petrum, tali inscriptione addita:

D. O. M. Q.

Viator, si cupis scire qui sim: Ioannes Plateus, Pontificij Ciuilisq; iuris cultor & scriptor. Monumentum vetustate corruptum, destructum, renouatur decreto Cardinalis Iuliani Reuer. Bonon. Episcopi ac Principis, virtutum bonorumq; virorum fautoris, cui Bononia patria per maxima debet. Cōciues mei rogatos vos volo, vt pacem habeatis: Deum timete, dateq; illi honorem, iustitiam colentes per aduersa prospera, & bene erit. Procurante Francisco Guidezona Card. Famil. Anno Salut. M. D. II. cal. Feb.

IOANNES Baptista Caccialupus, Bononiēsis, quem quidam falsò generū esse Bartoli putant: scripsit plurimas Repetitiones: nempe ad l. omnes populi. D. de iustitia & iure. l. diem functo. D. de officio adsessorum. l. Imperium. l. iubere cauere. D. de iurisd. omnium iudicum. l. de ætate. D. quod quisq; iurisd. l. more. D. de minoribus. l. in hac. D. de cond. tritic. l. si vt certò. §. si duobus vehiculum. D. commodati. l. admonēdi. D. de iureiur. l. frater à fratre. D. de condict. indeb. In Codice, ad l. 1. C. de Summa Trinit. l. precibus. C. de impuber. & aliis substitut. l. si qua illustris. C. ad S. C. Orphitianum. Scripsit tractatus de Debitore suspecto, fugitiuo, de Pactis & constituto, de Transactionib. de Modo studendi, Defensorium Iuris, & alia quædam.

ALEXANDER TARTAGNVS de Imola.

Audiuit Ioannem de Imola, & Ioannē de Anania. Docuit Papię, Pataui, Ferrarię, postremò Bononię. Floruit circa annū Christi 1460. Scripsit Commentarios ad Ius ciuile. Eam autem consequutus est laudem, vt Felynus eius interpretationem ita adhibendam Iuri censeat, tanquam lucernam quandam ardentē. Peracto docendi munere, in quo versatus fuit annis 30. vitam hanc miseram & caducam cum cœlesti commutauit. Sepultus est Bononiæ apud S. Dominicum, in tumulo marmoreo candido & sumptuoso, cum imagine & subscriptione:

Alexandro Tartagno Imolensi, Legum verissimo ac fidissimo interpreti. Q. V. an. LIII. filij pientiss. P. Opt. B. M. pos. Obiit Anno. M. CCCC. LXXVII.

BARTHOLOMEVS Cæpolla Veronensis, docuit Patauij vnà cùm Alexandro, cuius concurrens fuit; cum quo etiam non paruam contentionē habuit. Cępolla enim ætate superior, Alexandrum præcedere volebat: hic annis inferior, eruditione tamē Bartholomæo superior, minimè sibi cedendum putabat. Scripta Cepollæ nota sunt. Mortuus est anno 1477.

MARIANVS Socinus Senensis, Bartholomei pater, vir summæ eruditionis. Alexander vocat eum doctorem immortalem: multa in Iure edidit.

PETRVS Philippus Corneus, ex nobili apud Perusinos familia ortus, audiuit Ioānem Petrucium Perusinum, cuius deinde filiam in vxorem duxit. Perusij primùm Ius profiteri cœpit. Cumque celebritatem consequeretur maximam, Ferrariam euocatus est: deinde Pisas concessit. vltimò in patriam rediit, vbi non modò docendo, sed consulendo & patrocinando maximus factus & habitus est. Docuit annos quinquaginta, reliquit Comment. in Codicem, & quatuor volumina Consiliorum. Mortuus est anno ætatis 77. vir per omnem ætatem laboriosissimus & studiosissimus.

MARTINVS Laudensis, sapiens & prudens vir habitus, docuit Papiæ & Senis: scripsit Commētarium ad Feuda, tractatū de Bello & duello, de Cardinalib. de Dignitate, de Moneta, de Priuilegio fisci, de priuilegio Rescripti, de Principibus, de Consiliariis & legatis principum, de Officialib. dominorum, de Legitimatione spuriorum, de Præscriptionibus.

IACOBVS de Puteo, scripsit Disputationem in materia monetæ.

BENEDICTVS Capra Perusinus, scripsit super Decretalib. & extant eius Consilia.

LANFRANCVS de Oriano, scripsit Repetitiones plurimas, nēpe in c. quoniam contra, ext. de probat. & in Clem. dispendiosam, de iudiciis. & in c. Raynutius. ext. de testamentis. & in l. admonendi. D. de iureiurando. & in l. centurio. D. de vulgari & pupillari. item tractatum de Interpretatione statutorum, de Caussa possessionis & proprietatis.

LAVRENTIVS Calcaneus Brixiensis: circumferuntur eius Consilia.

FRANCISCVS DE ACCOLTIS, ARETINVS.

Edidit Commentarios ad Ius Ciuile & Canonicum. Scripsit seorsim de Differentia inter sententiam interlocutoriā & definitiuam: item Consilia. Habitus est Iurecōsultorum princeps, attestante Iasone in l. 2. D. de Iurisd. om. iud. Alexandro superiorem eum fuisse ingenio, tradit Iason in l. ad diem. D. de verb. obliga. Præter iuris cognitionem, Græci Latiniq; sermonis peritissimus fuit. Vertit in Plutarcho vitas aliquot. Scripsit de thermis Puteolis a se repertis. Eruditioni insigni castitatē adiunxit: quæ res effecit, vt in admiratione apud omnes esset, in primisq; coleretur. Nimia parsimonia laborasse dicitur.

IOANNES Maria Riminaldus, Ferrariensis, auditor Alexandri, docuit magna cum laude in patria. Appellat eum Alexander discipulum acutissimum, & clarissimum doctorem, Cons. 127. libro primo.

NICOLAVS Boerius, ex Monte Pessulo oriundus, floruit tempore Ludouici 12. regis Gallorum. Vita eius luculenta oratione descripta extat.

ANDREAS Siculus, vulgò Barbatia, audiuit Ioānē de Imola. Senex Bononiæ iura profiteri cœpit. Nimio disputādi studio cōmunē receptamq; opinionē cōuellere semper, & euertere conatus est: verùm ꝓ ingenij acumine, deliri senis nomen sibi attraxit. Sepultus est Bononiæ apud S. Petronium, cum inscriptione:

Andreæ Barbatiæ Siculo, maximo vtriusq; Iuris monarchæ, Equiti aurato, hic molliter agenti, suau. coniunx D. Margaritha de Pepulis, & pia in parentem proles, hoc S. opus, B. M. F.

Floruerunt circa hæc tēpora multi alii: nempe Anno Christi

1480 Antonius Rosellus, & Iacobus Ardizonus.	Ioānes Baptista Rosellus.
1482 Franciscus Curtius senior.	1489 Ioannes Campegius.
Iacobinus de S. Georgio	1490 Comes Aluarottus.
Claudius ab Aquis.	1492 Ioannes Sadoletus, pater Iac. Sadoleti theologi.
1485 Hieronymus Tortus.	1493 Bulgarus Bulgarini N.
1487 Claudius Seisellus.	M. Antonius Bauerius.
Antonius Corsettus.	1494 Ioan. Georg. Branditius.

LANCELLOTVS Decius, Philippi frater, vir ob integritatē laudatus. Obiit Papiæ. Epitaphium eius legitur tale:

Hic iacet Lancellotus
Decius, in Ticinensi gymnasio interpres.

1498 BARTHOLOMAEVS Socinus.

1499 LVDOVICVS Bologninus, sepultus est Bononiæ apud S. Dominicum, cum inscriptione tali:

Omnia mea mecum porto, vix sola fama remanet.
Ibidem:
Reliquum Ludouici Bolognini.
Ibidem supra portam sacrarii: L. L.
Soli Deo honor & gloria.

D. O. M.

Ludouico Bolognino Iurisconsac Eq. qui cum Bononiæ Ferrariæq; Iura interpretatus, & ab Innocentio VIII. Pōt. Carolo Gal. VIII. Reg. Ludouico Mar. S. Fort. Insubr. Duce ad respondendum sibi de Iure ascitus, Florentięq; litibus iudicandis V. vir & pract. fuisset, ab Alexandro VI. Pont. Senat. Roman. des. & à Iulio Pont. XL. viratum adeptus, ab eoq. legatus ad Ludouicum Franc. XII. Reg. Romam legationem retulisset, Bonon. rediens Anno LXI. æt. M. DVIII. Florentiæ obiit:

Bartholomæus Eq. & Senat. Bonon. F. patri Ioan. Mar. Eq. patruo F. C C. M. D. LIII.

AB ANNO M. D. VSQVE AD nostra tempora.

Hoc seculo nostro multi prętantes viri, prioribus iuris quidē peritia pares, in reliquarū verò disciplinarū & linguarū cognitione lōgè superiores fuere. Etsi aūt is eorū est numerus, vt integrū ferè volumen enumeratione horū expleri possit: volui tñ breuitati studere, & è plurimis pręcipuos maximè & celebres referre.

FELI

FELINVS SANDAEVS.

Oriundus fuit ex nobilissima Sandæorum apud Ferrarienses familia. Docuit initio Pisis, vbi cōcurrentem habuit Philippum Decium: deinde ob insignē iuris vtriusq; peritiam ab Sixto IIII. Pont. max. Romā accitus, & Rotę iudicio pręfectus, demum Episcopus Lucensis factus est. Scripta eius extant.

PHILIPPVS DECIVS.

Patria Mediolanensis: patrem habuit Tristanum de Dexio. Agens annum decimum & septimum, missus est Ticinum ad fratrem Lancellottum, vt sub eo iura disceret. Audiuit igitur tum Iasonem, qui Institutiones profitebatur: & Ioānem Puteum ordinarium. Tanta autem in iuuenili ætate ingenij vis in eo effulsit, vt disputando dubios sæpissimè pręceptores redderet. deinde fratrem Lancellottum, qui a Florentinis Pisas euocabatur, sequutus est: vbi audiuit Baldum Nouellum, Philippum Corneū, Bartholomęum Socinum, Hieronymum Zanetinum, Puccium de Puccis. Quinto sui studii anno, ętatis verò 22. Doctoratus insignia accepit: tum quoq; Institutionum prælectio ei demandata est. Cōcurrentem habuit Franciscum Soderinum, qui postea episcopus Volaterranus, & demum Cardinalis effectus est. Quia verò in Decio singulare erat ingenii acumen, insignis in dicēdo & promptitudo & suauitas, facilè reliquos superabat: aderat enim illi singularis quędam energia, & in vultu decor, vt eadem illa alio dicēte minus lepida viderentur: eò vsq; etiam, vt idiotas homines ad sui spectaculum, quoties disputaturus esset cum concurrētib. prouocaret. Præterea tātam in dicteriis habuit gratiam, vt a studiosis excipi & circumferri sint solita. Quæ quidem res effecit, vt apud auditores existimatione cresceret, doctorum verò aliorum in se cōcitaret animos. Nam Bartholomęus Socinus, cum videret Decij authoritatem in dies augeri, non solùm concurrentem Philippū habere recusauit: sed vt vel se, vel Philippum dimitterent, postulauit. Inde factum est, vt dum vtrumq; dimittere nollent, Decio Pontificii iuris professionem iniungerent, Socino verò priorem relinquerent. Denuò in Pontificij iuris interpretatione cùm Felynū concurrentē haberet, noua simultas inter vtrumq; orta est. Felynus enim iuris Pontificii peritissimus, Decium ea in re superabat. Decius verò in iure Ciuili exercitatior, Felyno quoq; longè superior erat. Certabant igitur indies pro retinenda authoritate, & frequentia auditorum. Verum Decius, qui Felynum eloquentia, ingenii acumine & humanitate antecedebat, breui effecit, vt Felynus ipsi posterior haberetur. Qua in re Socini consiliū euertit, qui existimabat Deciū nō ita bene in iure Canonico versatum, opprimi posse, si cum Felyno in eodem docendi munere cōstitueretur. Felynus itaq; ægrè ferens sibi Deciū anteponi, Romam se contulit: deq; Decii acrimonia conquestus, tantum effecit, vt Decius docēdi munere se abdicare cogeretur. Obtulit itaque operā suā Senēsibus: a quibus libentissimè exceptus est, ęgrè ferentibus id plerisq; Pisanis. Paulò pòst, re Senensi perturbata, Pisas reuocatus, ius Pōtificium professus est. Verebātur enim Pisani, ne Decius, si cum Iasone in iuris Ciuilis interpretatione cōcurreret, nouas in Schola ꝑturbationes excitaret: & euitabat quoq; vterq; eam concurrentiam, ꝙ candē patria oriundi, & amicitia haud vulgari inter se deuincti erant. Deinde cùm in celeberrimis Italiæ Academiis ad triginta annos Iuris professionem sustinuisset, in Galliā exul profugere coactus est, non modo a crimine, sed suspicione quoq; vacuus: quemadmodū ipse conqueritur in Cōsiliorum suorum dedicatione, se egenū, inopem, a patria eiectū, fortunis omnibus absq; sua culpa spoliatum, præter spem (vnicū miserorum solatiū) nihil habere. Hæc autem perpessus est anno 1498. Inde multum iactatus, meliori vti fortuna cœpit. Reuocatus itaq; a Florētinis Pisas, pristinam autoritatem splendoremq; consequutus est. Postremò Senis docuit. Professionem autē Iuris vtriusq; ad sexagintaquinq; annos sustinuit. Vita functus est anno Christi 1535. 12. die mensis Octobris: & Pisis mortuus, ad monumentum, quod sibi viuus ad solatium vtriusq; fortunæ fieri fecerat, translatus, vbi Epitaphium eius legitur:

Philippus Decius, siue de Dexio, Mediolanensis, Iurisconsultus, celebri fama notissimus: cùm primum locum studii in iure Canonico vel Ciuili tenuisset Pisis, Senis, Florentię, Padueę, Papiæ, demum vltra montes in Gallia, reuocatus in Italiam ab excelsa Florētinorum Rep. posteaq̄ stipendium mille quingentorum aureorum in auro pro lectura consequutus fuisset, de morte cogitans, hoc sepulchrum sibi fabricari curauit: ne posteris suis crederet.

IASON.

IASON, ex celebri Maynorum familia apud Mediolanēses oriundus, in iuuentute dissolutius vixit. Refert Iouius, cum Iuris ciuilis libros in ꝑgameno elegāter descriptos, ludo in taberna ꝑdidisse. Deinde priores mores relinquens, tanta diligentia & sedulitate Iuri operā dedit, vt omnes coętaneos suos superaret lōgè, & antecederet. Peruenit enim ad eam Iuris peritiam, ad quātum pauci, aut nulli. Pręceptorem habuit Alexandrū, & Hieronymū de Tortis, a quo multa mutuatus esse dicitur. Docuit Pisis, dein Ticini. Vsus autem est docendi genere facili & perspicuo. Textū & glossas diligenter explicat. Conclusiones colligit: eas vel extēdit ac producit, vel restringit & declarat. Mortuus est Ticini, anno 1519. 12. cal. Maij. Vitam eius eleganti oratione descripsit quidam Genuensis. Epitaphium eius legitur tale:

Hic requiescit Iason Maynus, quisquis ille fuit.

Et aliud Epitaphium:

Quis iacet hoc hospes tumulo? Quis? Sumus Iason.
Illene Pryxeæ vellere diues ouis?
Clarior hic illo longè est. Quisnam oro? Maynus,
Excellens Iuris gloria Cæsarei.
Non fuit hoc quisquam Iuris consultior alter,
Qui extinctum posset reddere ius melius.
Sed tamen hoc summi vetuit mens dia Parentis,
Cæsaribus cudiens vsq; fauere suis.
Te audijt, ò nimium fœlix, qui Iura legentem,
Damnantemq; acri plurima iudicio.
Nec tamen infœlix, tua qui monumenta reuoluit,
Et memori condit lecta, tenetq; sinu.
Et quanquam obloqueris plebs inuida, solus Iason
Hic legum modos difficiles soluit.
Amborum sic fama omnem vulgata per orbem:
Ille nitens belli laude, sed iste togæ.

SALAMONIVS.

Marius Salamonius, eques Romanus, eodē tempore floruit: administrauit initiò Campaniā. Deinde Romam reuersus, ius nō sine summa ingenii eruditionisq; laude ꝓfiteri cœpit: inde in collegium aduocatorum consistorii Pontificialis ascitus fuit. tandē senio confectus, ad ociū se contulit. Et instituto ad Pandectas cōmentario, vix primum librum, morte præuentus, absoluit.

LANCELLOTVS Politus, Senensis, docuit in patria. Floruit anno 1512.

IOANNES Crottus Monteferratensis, docuit Bononiæ & Pisis. Iuuenis mortuus est. Floruit anno Christi 1513. Sepultus est Bononiæ. Epitaphium apud S. Dominicum extat:

D. O. M.

Ioanni Crotto Monferrato, Pont. Cæs. q. iuris monarchæ, qui diu Bononię floruit, in vtraq; palæstra. inde Pisas euocatus, deserti iampridē gymnasij instaurator, fato concessit. Magdalena Landa viri B. M. ossa referens, ære proprio hoc monumentum faciundum curauit.

ROCHVS Curtius Papiensis, in patria iuris Pontificii professionem sustinuit. floruit Anno 1515.

PETRVS Paulus Parisius, Cosentinus, docuit initiò Romæ, Patauij & Bononiæ: deinde Romā vocatus, auditor camerę Apostolicę factus est. Extāt eius scripta & Cōsilia. Floruit anno 1518.

LVDOVICVS Gomesius Hispanus, docuit Patauii. Romam profectus, auditor Cameræ declaratus est, anno 1518. dignitateq; Archiepiscopatus Sarnensis auctus, decessis non ita multo post, iuuenis adhuc, è viuis.

FERDINANDVS Loazes Hispanus, docuit Papiæ. Floruit eodem tempore.

IOANNES Franciscus de Ripa, Papiensis, docuit in patria, Valētię in Delphinatu, & Auenioni: multa in vtroq; iure scripsit. Floruit anno 1519. Papiæ mortuꝰ est, & sepulchro addita inscriptio:

Io. Franc. de Sancto Nazario, a Ripa, Iureconsul. primi nominis, Senatori Ducis, Com. Pal. Helena Gentilis vxor, & sex liberi P.

ROBERTVS Marāta, docuit Salerni in Sicilia. floruit an. 1519.

LANCELLOTTVS Galliaula Papiensis, docuit in patria, & Valentiæ in Delphinatu. Floruit 1519.

CAROLVS Ruinus, Regiēsis, docuit Patauii & Bononiæ. Floruit anno 1525. Mortuus est anno 1530.

HIPPOLYTVS de Marsiliis, Bononiēsi, docuit in patria. Eam aūt Iuris partē tractauit, quę circa crimina versatur. Floruit 1524.

FRANCISCVS Niconitius, Nigrocorcyręus, primùm Referēdarius Apostolicus, deinde Secretarius regis Polonię factus est. Postea Romā se ꝯtulit, & scriptioni vacauit. Floruit anno 1526.

LVDOVICVS Gozadinus, Bononiensis, docuit in patria. Floruit 1530.

FRANCISCINVS Curtius, Papiensis, fuit consiliarius Francisci Galliarū regis. Post relicta aula, ad docendū se contulit: professus est itaq; ius primum in patria, deinde Patauii. Floruit 1531.

GVILELMVS Budæus, Parisiensis, apud Frāciscum Gall. regē magister libellorum supplicū fuit: vir in Gręco Latinoq; sermone cum veteribus Gręcis Latinisq; conferendus. Scripsit Cōmentarios ad Pandectas, & librum de Asse: item Cōmentarios linguę Gręcæ, & alia. Mortuus est Parisiis febre, & ignobili sepulchro conditus.

Epitaphium:

Gulielmi Budęi, qui LXXIII. anno ex febre periit, quū longinquum & æstuosum iter ad Armoricum Oceanum concepisset, non multo post quàm Carolus V. per mediā Galliam ex Hispania in Belgas profectus est: Testamento omnes funeris honores abdicauit.

Budęus columen decusq; Graium:
Budæus Latiæ corona linguę:
Budęus dubij lucerna iuris:

Budęus

Budęus pater elegantiarum,
Et fons totius eruditionis:
Budęus patrię iubar coruscum:
Regis delicium sui, suęq;
Tempestatis honos,lepor, voluptas,
Hic terræ exuuias reliquit,orbi
Famam,astris animam. Viator ito.

Vita eius eleganter descripta extat.

IOANNES Antonius Rubeus, Alexandrinus, Comes ac supremi consilij Ducis Sabaudiæ Senator, Franciscini exemplo aulam reliquit,& ad docendum se contulit.Profiteri itaq; cœpit Ticini,deinde Valentiæ,tum Taurini, postremò Patauij multa scripsit: functus est vita Anno 1544. Epitaphiũ & imago videtur Patauij apud S.Ioan.

Io.Antonio Rubeo, patricio Alexandrino,supremi Senatus Sabaudiæ Senatori,Equiti, Comitiq; Cæsareo, optimo & viro & Iureconf & in profitendo iure Ticini primũ deinde Valentiæ,tum Taurini, postremò Patauij primum locum summa cum gloria consecuto: Margarita vxor, & mœstiss.filij posuere.Vix.an lu.men.III.dies XVI.obijt anno M.D.XLIIII. XVII. Cal.Aprilis.

MARCVS Blancus Patauinus, floruit anno 1545. Extãt eius criminalia. in patria vita functus, & apud Eremitanos sepulturæ traditus recubat, cum inscriptione:

Marco Antonio Blanco I.V.D.Patauino.vixit annos L.
obiit die VIII.Octob. M.D.XLVIII.

AEMILIVS Ferretrus,Anconitanus,eloquẽtia ne plus an iure potuerit,dubitatur. insignẽ tñ in Iuris prudẽtia eruditionis laudem consequutus est. Scripta eius, quæ extant, quid prestiterit ostendunt. Forcatulus hoc Epitaphio eum celebrat.

Aemilius multis è milibus interit vnus,
Quem superesse suo fata vident cineri.
Flent Musæ & leges. Diuis si flere liceret,
Sidera iam lachrimis permaduisse putem.

ANDREAS Alciatus Mediolanẽsis, docuit primũ Biturigib. deinde Ticinum vocatus est.Hic omnium primus iuris prudẽtiã, nimiis disputationib.& barbaro dicendi gñe inuolutam,pristino nitori restituere, & ad veros fontes reuocare conatus est. Quod quidẽ facere haud difficulter potuit, cũ Græci & Latini sermonis ad admirationem peritissimus esset.fuit solus inter interpretes Iuris doctissimus,& inter doctissimos iureconsultissimus. Mortuus est Papiæ,anno 1548.& in D.Epiphanij templo sepultus.

AVGVSTINVS Berous,Bononiensis,iuris Pontificij (quod in patria, dum vixit, professus est) peritissimus nostra ętate, scripta eius in apertos sunt. floruit 1550.

LVDOVICVS Catus,Ferrariẽsis:si a addas cognomini,& a ĩ u mutes, rectè de viro iudicabis. Opposuit se Alcia.floruit an.1550.

FRANCISCVS Duarenus, præceptor meus, præterquam ꝙ eloquentia, dicendiq; genere suaui & facili omnes sui tpis Iureconsultos superauit, docendi ratione maximè antecessit.Primus enim diu ante methodicam docẽdi rationem non obseruatam, iterum reuocauit,restituitque. Vita ei prærepta est immaturè,iis causam mortis dantibus quos seruarat. Mortuus est anno 1559. & prope Baronem sepultus.

AEGVINARIVS Baro,ex Britannia Galliæ oriundus,nõ tantum iuris,verùm linguarum totiusq; philosophiæ cognitione & peritia excelluit.Docuit Andegaui,Pictauij,postremò Biturigib. vbi vita functus est,& sepultus in ęde D.Hippolyti.

Euinario Baroni Leonensi Iureconf.clariss.Doctori iuris ciuilis in schola Biturig.& Iurisprudentię veteris instauratori,qui superstite vxore & liberis obiit, XI. Cal.Septẽb. an.M.D.L.cũ vixisset annos circiter LV.Franciscus Duarenus collega, pietatis & officij causa posuit.

HIERONYMVS Cagnolus,Vercellensis,Ducis Sabaudię Senator,eques & Iureconsultus:docuit primùm Taurini,dein Patauij:vbi vitam quoq; finiit,nondum egressus annum quinquagesimum nonum. Terræ corpus eius mandatum in ęde D.Francisci, cum inscriptione:

Hieronymo Cagnolo Vercellensi, viro opt. & in Iuris ciuilis scientia inter nostræ ętatis Doct.eminentiss & propterea Taurini primùm, deinde Patauij, maiori stipendio, quàm quisquam alius ius Ciuile magna cũ laude, atq; omnium admiratione professo,nobil.genere,Illustriss.Ducis Sabaudiæ munere, Senatoria & equestri dignitate perfuncto, filij summa erga talem patrẽ pietate, hoc monumẽtũ posuerunt.Vix.anno LIX. Obiit Cal.Feb. M.D.LI.

In Germania multi quoq; pstantes viri in Iuris cognitione extitere:qui non tm scriptis memoriam desideriumq; sui nobis reliquerunt,verũ de administratione Reipub.benemeriti sunt:qua re ex omnibus rebus humanis nihil est preclarus, aut prestantius. Ex multis autem hi precipue celebritatem adsequuti sunt.

HENNINGVS Goeden Havelspurgensis,canonicus Viteber gensis.Docuit Viteberge.Floruit sub initium repurgatę doctrinę cœlestis. Extant eius Consilia.

EVERHARDVS de Midelburgo,vir nõ modò multifariæ lectionis,sed magni insuper iudicij:q; eius Topica cõprobant.

IOANNES Appellus,in humaniorib.literis apprimè versatus.

VDALRICHVS Zasius, natus est Constantię,parentibus honestis. Prouectiori ętate iuri operam nauare cœpit: eosque progressus fecit,vt primas inter Iureconsultos Germanos partes obtinuerit. Commentaria eius ad Ius ciuile doctissimis quibusq; Iureconsultis in manu versantur. Mortuus est Friburgi Brisgoię,& ibi sepultus. Reliqua ex Epitaphio constant.

Huldricho Zasio Iureconf. suorũ tpum toto orbe celeberr. huius Academię ornamẽto singulari,& Reip.Friburgensi in restaurãdo Iure municipali iam olim strenuã operam nauanti, aliisq; multis nominibus de se bene merito, Magistratus officij memor fieri iussit. Concessit naturę anno Salutis M. D. XXXV. VIII. Cal. Decembris.

Scripsit Erasmus ad tumulum illius,tale Epitaphium:

Siccine mors crudelis & inuida, pręcipis orbi
Vlrichum Zasium,decus admirabile Iuris,
Cæsarei simul & sacri? (paucissima dixi)
Imò doctrinæ totius,& artis honestæ
Thesaurum,ac mundum locupletem? cuius ab ore
Manabat sermo vel melle suauior omni
Quid nunc collaudem summum pietatis amorem,
Et mente in cœlo dignam? quo iam illa soluta
Corporis inuolucris fruitur sine fine beata?
Quod superest,te compello studiosa iuuentus,
Tandem pone modum lachrymis, iustoq; dolori.
Vocis adempta tibi Zasianæ copia,verùm
Extant ingenij monumenta perennia. Quæ si
Assidue manibus; teras,oculisq; frequentes,
Spirat in his loquiturq; viri pars optima semper.

ANDREAS ab Exea Valentinus,scripsit de Pact.in ti.de Constit.extra & in tit.de Iurisdict.in Pandect.

HIER. Schurfius de S.Gallo,docuit Vitebergæ. Exorto bello Germanico Frãcofurtum concessit. postquàm ibi aliquot annis legisset,vita functus est. Lecturæ eius non extant, Consilia verò typis mandata sunt.

GABRIEL Mudeus, ante paucos annos Louanij primarius professor,vir exquisitæ doctrinæ,acrisq; iudicij.

AYMON Crauetta à Sauiliano,scripsit Consilia, & vtilissimũ tractatum de Antiquitate temporis.

FRANCISCVS Connanus,magister libellorum supplicium, incœpit Commentarios ad ius Ciuile scribere:& morte pręuentus,opus imperfectum reliquit.

ANNAS Burgius,ordinarius Aurelianẽsis,deinde Cõsiliarius regius factus,ob religionẽ, quam constantissime ad mortem cõfessus est,Parisijs in pfesto natiuitatis Christi anno 1559.exuritur.

ANDREAS Tyraquellus,vir tantæ & tã varię lectionis,quantæ ęuo superiori, nec nostra ætate vllus. Si ipsi soli multiplicem hanc, variamq; lectionem in omnium disciplinarum autoribus tribuas,impossibile fere fuisse homini, tantum legisse, dixeris. Si aliorum auxilio,iudicium miraberis.

CONCLVSIO.

Hi fere ab initio restituti Iuris Ciuilis per Lothariũ Saxonem, celebres clariq; extitere:nostra verò ętate multi non iuris tñ,sed ẽt linguarum, omniumq; disciplinarum peritissimi, doctissimiq; viri clarent. Habet Gallia Frãciscum Balduinum,Hugonem Perrerium,Fernãdum Berengarium, Mattheum Grybaldum, Petrũ Loriottum,Carolum Sapientem,Antonium Goueanum,viros ętate graues: Iacobum Cuiacium Hugonem Donnellum,Franciscũ Hotomanum, Antonium Brissonium, Stephanum Forcatulum, Hugonem Saportan, Roaldesium, Ruellium Pictauiens. Ioannem Robertum,Antonium Vsillum,Anton.Contium,Renardum,Ludouicum Charondam,Adrianum Pulueum,Ioannẽ Ramum,Foquelinum, Fournerium, Ioannem Tauardum.

Habet & Hispania Didacum Couarruuias,Arium Pinellũ,Petrum Duennas,Antonium Augustinum,Fernandum L.Pincianũ. Ex Italis nostra ętate, vel paulo ante, si qui fortassis breui excesserunt viuis, clarent: Patauij, M. Mantua, Tiberius Decianus, Guidus Pancirola: Ferrariæ Ronchigallus,Hippolytus Riminaldus:Florentię,Taurellus pater & filius: Papiæ,Hieronymus Tornellus:Brixiæ,Gabriel Catianus:Bononiæ,Nicolaus Armius,Gabriel Paleotus,Marianus Socinus iunior,Bouius, Vezius, Angelelus,Sãcto Georgius,Ianus Pappius:Romæ,Gallesius Massa, Syluester Aldobrandinus, Hieronymus de Monte Brabantia Ioannem Beckium,Petrum Ramum,celebres habet.

Florent in Germania, Hopperus, Viglius Zuichemius, Vdal. Mordysi⁹, Cracouius,Melchior Kling,Minsingerus,Vuuesenbecius,Amerpachius,Ludouicus Grempius, Ioan.Fichardus, Ioan. Oldẽdorpius,Nicol.Vigelius,Nicol.Cisnerus, Leopold.Dickius, Hieronym.Duacenus,Schraderus, ac multi alij: quorum nomina,dum à bibliotecha mea absum,mihi non occurrunt: quos rogatos volo,ne id ęgrè ferant. Oro aũt Deũ ęternũ patrẽ Dñi nostri IESV CHRISTI, vt oĩa honestarum artiũ studia conseruet: neq; barbariem aliquam,qualis nunc in Asia (q̃ olim opibus,eruditione,potentia floruit) est,inter nos exoriri patiatur.

IOAN.

IOANNIS CORASII IVRISCONSVLTI, REGIIQVE SENATORIS TOLOSAE, DE Iuris arte liber, quatuor partibus conclusus.

DE IVRE CIVILI, IN ARTEM REDIGENDO. Caput I.

IVS vniuersum populi Romani, in artis rationem, formamque redacturi, (quod se aliquando cogitasse M.Cicero, in L. Crassi persona scripsit: Cicero 1.de orator.) magnam profectò, & arduam rem molimur: dignam tamẽ, in qua elaboremus,vt hac fortasse via, Iuris studiosis melius consulatur, qui vel opinionum multitudine exterriti, vel pręceptorum difficultate consternati,à Iurisprudentia, omnium artium maxima, ac veluti regina, vel à limine nonnunquam facilè deterrentur, aut in ea constantes,parum promouent,immensorum multipliciumq; commentariorum, euolutione onerati, quorum hodie magno nostro malo, tanta est copia, vt eorum duntaxat nomenclaturam facere penè sit infinitum. Institutum meum scio, in deteriorem partem rapient inepti quidam,& leuissimi homines,nec literarũ, nec nandi periti: qui ex suo ingenio alios diiudicantes, id nulla ratione fieri posse putant, adeoq; impudenter contendunt. Sed fremant omnes licet,à cœpto cursu non reuocabor ego. Fuerũt quondam omnia (vt M.Cicero scribit. 1. de orator.) diuulsa, dispersa,& dissipata,quæ nunc artibus conclusa sunt,in Musicis,numeri,voces, & modi: in Geometria, lineamenta, formæ, & magnitudines: in Astrologia,cœli conuersio,ortus,obitus,motusq; syderum: in Grammaticis, historiarum cognitio, verborum interpretatio, & pronunciandi quidam sonus. Plin. libr. 29.nat.histor.cap.1.Hæc itaque cum arte diffusa, & omnibus ignota, adhibita extrinsecus arte conglutinata postea fuerint, & ratione quadam constricta: non impossibile factu, censeri debet, Ius ipsum ciuile, diuulsum, sparsum, & dissolutum, in artis rationem, formamque reducere: quãdo nihil sit tam arduum,ac difficile,quod non studio,ac industria perstringi,explicarique possit. Medicam olim artem, ab Aesculapio vtcunque adinuentam, aut vt alij malunt ab Apolline, Plin.lib.30.capit.1.Hypocrates inchoatam, & voce traditam expoliuit, ac in artem redegit. Mundi principia, cæli,syderumque motus, magicasque vanitates, Zoroastres Bactrianorum rex ordine descripsit: philosophiam, tum naturalẽ, tum moralem (vnde suam nostra Iurisprudentia traxit originẽ, immo verò eius est potissima pars) Anaximander,Socrates, Plato,ac demum Aristoteles, aliique Philosophi, artificiosè compactam posteris tradiderunt. Denique nulla est ars, nullave disciplina,tam vilis,tamque sordida,quę non certa quadam serie,via,methodoque doceatur. Et si somniorum artem, (quibus nihil futilius) Antiphon, & Astyampsicus conscripserunt: si coquinandi iuris artem, (quo nihil fœdius) Panthaleõ Mytheus composuit: alijq; post eum multi: Atheneus lib.Dipnosoph.24.cap.21.nonne putare turpe foret,solam iuris scientiam,omnium artium nobilissimam,arte carere? per quam cęteræ omnes disciplinæ augẽtur,fouentur,& defenduntur? Et de qua Quintum Scęuolam dixisse ferũt,nullius artis faciliorem sibi videri cognitionem,quàm iuris. Cicero 1.de orator.Quòd si nostræ ętatis homines, in pulcherrimo, facillimoq; iuris studio, tam incomptè infeliciterque versentur, minime mirum videri debet, cùm erudite quondam & ornate,ab antiquis Iureconsultis tradita iurisprudentia, in obscuram,confusam, inconditam ac penè ridiculam barbariem inciderit. Opponent illi, maiores nostros, qui tametsi summo ingenio, singularique doctrina, & experientia rerum incomparabili pręditi fuerint: nullus tamen eorum tentauit arte concludere, quę in iure nostro ciuili dispersa, dissectaque leguntur, quod equidem ipse non negauerim,quorum saltem scripta publicum acceperint. nam & Scæuolam Iureconsultum sui temporis celeberrimum M.Cicero refert, eam artem non calluisse:alioque loco, Trebatium iuris ciuilis scientia pręcellentem, Topica, id est, maximam Dialectices partem ignorasse testatur,licèt eam artem in vno Seruio Sulpitio fuisse, idem Cicero auctor sit, in Top.eãque Q.Mutium Scęuolam primoribus labris degustasse ex Pomponio colligamus. l.secunda. §.post chos. ff.de origi.iur. At causam fuisse puto, quòd vel rationem ordinis, & Methodi, artisq; ipsius capita, non probè cognita perspectaque habentes,quò plura scire viderentur, quod in vno genere positum erat, in infinita plus ęquo ambitiosi, minutatim dispertiebantur, vel foro obruti, maximisque occupationibus semper distenti sint, ne otiũ perpoliendis inuentis suis haberent. Hac cura, nos Deus Opt. Maximus liberauit: methodo verò, & docendi facilitate, non omnino caremus (iuuat enim & certè decet aduersus ignorantes, liberè loqui, quantum cuique tribuendum sit.) Quare non diffido,dum propicietur Christus,à quo velut auctore bonorum omnium,& totius perfectionis fonte, quicquid in nobis est veræ cognitionis, proficiscitur. Iacob. 1. Iuris prudentiã, genuina quadam simplicitate præstantem, nunc verò sordidis opinionum rixis fœdatam, & obscuratam,suo nitori restituere, ac quadam artis forma vestire, in disciplinæque rationem constringere: quod si non omnino assequar, minimè tamẽ dubito, quin certiorem, expeditioremque discendi viam, omnibus legum studiosis præstem, atque adeo artis non vulgare aliquod simulacrum constituam. Magno profectò labore leuaremur, si vel Cæsar dictator, ex immensa, diffusaque legum copia, optima quæque & necessaria, in paucissimos, (vti destinarat,) contulisset libros. Sueton.in Cæsare. vel in hominum manibus, versaretur libellus, *De iure ciuili in artem redigendo*, quem à M. Cicerone editum Aulus Gellius testis est. lib.noct. Attica.1. cap.22. Sed posteaquam hoc tanto bono, nos priuauit temporis calamitas & iniuria:illius verò propositum, mors intempestiua pręuenit, conabimur ipsi studiosæ iuuentuti opem ferre,cœptoque munere vtcunque defungi,eam deligendo viam,qua nobis visum est, Iuris compendium artificiosè tradi, componique posse.

An Ius ciuile in artem redigi possit? Caput II.

AT vero sunt, qui Ius ciuile, neque arte, neque certa methodo doceri, sed fortunæ potius temeritate inter homines versari, ac experientia quadam tantummodo cognosci, comprehendique posse contendant. illa primùm ratione fulti, quòd Methodus, pręceptorum sit vniuersalium: Iurisprudentia verò circa particularia tantum, & indiuidua versetur: quæ cùm sint numero infinita, iusto aliquo ordine, aut certa ratione claudi non possunt. Rursus quia nullus est methodi certus ordo, qui non à definitionibus, & diuisionibus ducat initium: atqui diffinitionem omnem in iure ciuili periculosam, vixque vllam esse, quæ non subuertatur, Vlpianus auctor est. l.omnis definitio. ff.de regulis iuris. Denique Ius ipsum, quo de agimus, non natura constare, sed sola opinione, & legislatorum auctoritate, vel ex eo liquere dicunt, quòd non idem sit apud omnes, sed alius alio populus, & ferè quisque suo vtatur, vt nõ iniuria Iulianus scriptum reliquerit: Omnium quæ à maioribus constituta sunt, rationem reddi non posse. l. non omnium. ff. de legibus. Cui consentire satis alicubi Plato videtur, cùm ait, Nullum vnquam hominem, lege quicquam sancire, sed fortunam ipsam, variosque rerum casus, iura condere, eademque condita flectere, & variare. Plato 1. de Republ. Quod autem non semper vnum est & idem, aut perpetuò sibi constans, sed pro alterius captu, diuersum, & variabile, certo ordine doceri, circunscribique minime potest. Verùm hæc omnia valde prima fronte speciosa, longe aliter se habent, siquidem vt primùm diluamus, iurisprudentiam verius est, vniuersalium quoque præceptionum, curam, & eam quidem maximam, habere ac de ijs quæ tractanda proponuntur, generatim aliquid primum dicere, & constituere, l.prima. ff. de origine iuris.l.prima. ff.si certum petatur. deinde hunc esse ordinem cuicunque scientiæ præscriptum, non ignara, vt ab iis quæ vniuersaliter tradita sunt, ad singularia progressus fiat. §. his igitur.de iustit. & iure. suas illas præceptiones vniuersales, (vt exemplis rem propositam illustret) ad casus indiuiduos, & particularia hominum negocia, dicta, factaque, sapienter accommodat. Cùm autem illi obiiciunt, definitionem omnem in iure ciuili plenam esse periculi, cùm omnis ordo doctrinæ, à definitionibus ad diuisiones proficiscatur, egregie profectò sibi ipsi imponunt, ambiguitate nominis decepti: cùm apud citatum Vlpiani locum, dicta leg. omnis diffinitio. definitionis verbo, non designetur oratio illa, qua propria rei substantia, per genus, & differentias explicatur: sed breuis, & circumscripta quædam iuris sententia, quam Iureconsulti regulam, Dialectici seu Thesem, seu positionem, & Medici Aphorismum nuncupant: vt titulus de diuersis iuris regulis, cui Vlpiani lex subiicitur, ostendit. l.Imperator. ff.de in diem addictione, & quod in simili Pomponius apud Marcellum ait, quando mora fieri intelligatur, diffinitionem esse difficilem. l.mora. ff.de vsuris. Neque putandum denique, opinione, aut sola potentiorum auctoritate, (quod tamen nonnulli falsò contendunt) Ius ciuile constitutum: sed potius à solidis, verisque naturæ principiis deductum, vt sequenti capite pluribus euincam.

Naturane, an opinione Ius constet. Caput III.

EPicureorum vetus fuit sententia,Ius ipsum, hoc est quid bonum, quid ęquum quid iustum sit,& honestum, non ab ipsa natura,sed ab hominum opinione,& vtilitate profectò, Cicer.1. de legib.à quibus nõ abhorrens apud Platonem Thrasymachus, nihil aliud ius esse dixit, q̃ quod potentiori placuit, aut populo

vtile est: Plato.lib.1.de Repub. ac proinde quodcunq; is qui plus posset, lege sua iuberet, aut vetaret, ius esse, & quidem solum ius repugnante pleruuq; natura. Vnde noster Vlpianus, de lege qua dam manumissionem seruorum prohibente, verba faciens, *quod quidem, inquit, perquàm durum est, sed ita lex scripta est*. l.prospexit.ff. qui & à quibus. Illud quoque addunt, apud omnes non idem ius esse, non idem bonum, & æquum, sed alios aliud, & ferè quisque suum probare. Veluti Garamantes, nuptiarum exortes, passim cum fœminis degunt. Plin.lib.5.cap.8. nos legitimam maris & fœminæ coniunctionem, (quæ matrimonium dicitur) l.2.§.Ius naturale ff.de iustit.& iure. duntaxat probamus. l.1. ff. de ritu nupt. §.1. de nupt. Derbicibus, & Massagetis, parentes, cognatos, propinquos, & quoscunq; senio confectos enecare, ac trucidatos, inmaniter, prodigioseque deuorare fas est, existimantibus, rectius à se potius, quàm à vermibus absumi. Strab.lib.Geograph.Alex. Neapol.li.Genial.die 3.cap.2. nos execrandam, eiusmodi impietatē, exquisito supplicij genere coercemus. §.alia. de publ.iud. Lacedæmoniis furta, præsertim eduliorum, quo magis acuerentur ingenia, impunita fuere, nisi deprehensis, qui tum verberibus tum fame multabantur, quasi nimis negligenter furati essent, Strab.libro 15. nos dignis eos afficimus pœnis, atque adeo nōnunquam furca, laqueoq; vlciscimur. l.capitalium. §.famosus. ff. de pœnis. Et Athenienses, ex lege Draconis, tam seuerè quondam in fures animaduerterunt, vt eum qui olera, aut etiam bubulum. Exemplar Græcum legit ἢ ἀπώραν Plutarcho stercus, causa stercorandi surripuisset, capitis pœnam subiret. Cuiusmodi quoque pœna: in eum erat constituta, qui tantulam ex Plutarch. in Solone. alieno ficum sustulisset, vnde Sycophantæ appellati, qui fures istiusmodi obseruarent, aut deferrent, & natum inde prouerbiale conuiciū, *Sycophanta*, in calumniatores, & de quacūque, vel minima causa, litem mouentes. Denique apud Persas, ex rapto quondam vixere Cilices, Alexan.Neapol.lib.4.cap.1. quibus præterea ius fasque fuit, (si Laertio credimus,) matribus, filiabusque misceri, res sanè non horrenda modo, sed & odio, crudelique digna supplicio. Nomades olim communes habuerunt vxores, & filios. Cicer.libro 1. de legibus. Sunt & sexcenta alia istiusmodi rerum exēpla, quæ percensere, & otiosum, & infinitum esset. Adhæc (inquiunt) videmus, in eadem Republica, aut ciuitates, leges ipsas frequēter, ac perbreui tempore mutari, corrigi, & abrogari, cùm tamen cōstans sit, & æternum, semperque idem, & vbique idem, quod ab ipsa natura proficiscitur. August.lib.19.de Ciuit.Dei.cap.21. exemplo, ignis est: qui apud omnes peræquè populos, & omni tempore, calidus est, & vrit, rerumque bene olentium odor, qui ab omni æquo gratus fuit cunctis mortalibus. Cæterùm hæc qualemqualem fucum habeant, non adeò tamen plausibilia videri debent, vt à Stoicorum sententia, dimoueamur, qui non ab hominū opinione, sed à naturæ decreto, ius constitutum esse, rectissimè cēsuerunt, Cicer.1.de legibus. August. vbi supra. quorum iudicio, pluribus subscribit M.Cicero. illud adiiciens, omnium quæ in hominum doctorum disputatione versantur, nihil esse præstabilius, q̄ plane intelligi, nos ad iustitiam esse natos, neq; ab opinione, sed à natura ius defluxisse, Cicer.1 de legibus cui rei satis argumenti præstat, q̄ homines nullis artibus edocti, sed solo instinctu quem eis indidit natura, rationis sunt participes (qua vna re maximè belluis præstare dicimur) cui autem rationem natura dedit, eidem inquit M.Cicero, & rectam rationem contulit, ergo & legem, cū lex nihil aliud sit, quàm recta, & à numine Deorum tracta ratio præcipiens honesta, & vetās contraria, omnibus igitur ratio, omnibus lex, & omnibus ius à natura datum est, Cice.1.Philipp.& 2. de legibus. Iam verò stultissimum est, vt ille idem M. Cicero scribit, illud existimare, omnia esse iusta, quæ sita sunt in populorum institutis, aut etiam legibus. An si quæ leges essent Tyrannorum, si triginta illi, Athenis leges imponere voluissent, aut si omnes Athenienses delectarentur Tyrannicis legibus, num idcirco, hæ leges iustæ haberentur? Quorum sanè iudicio, Opilius Macrinus Imperator, ac Iurisconsultissimus, rectissime proposuisse videretur Cum omnes veterum principum constitutiones, ac placita abolere statuerat: vt vero iure, non scriptura viueretur: nefas esse dictitans, quorumuis principium, ac plerūque imperitorum, aut etiam improborum hominum voluntates, pro legibus haberi, easdemque, vnius causæ gratia (quæ Traiani quoque Cæsaris, querela fuit) nonnunquam compositas, ad alia facta, nunquam non dissimilia traducere. Quod autem ex variis, & incertis populorū institutis, aduersarij proponunt, honestum, bonū, & iustum, aliis aliud, & quandoque contrarium videri, facile tollitur, si consideremus, legislatores omnes, tametsi non idem statuant, eodem tamen omnes spectare, nimirum vt Reipublicæ commodis consulant, æquitatem inter ciues suos constituant eosdemq; contineāt in honesto officio societatis humanæ, quod ipsum M.Cicero sapienter ostendit, cum docet omnes leges ad commodum Reipublicæ referendas. Ea enim virtute, & sapientia, inquit, maiores nostri fuerunt, vt in legibus scribendis, nihil aliud sibi, quàm ciuium salutem, & vtilitatem Reipublicæ proponerent. Cicero.1. de Inuentio. Vt autem prudentes, & eruditi medici, non eadem omnibus ægrotis, sed aliis aliud, atque adeo contraria plerunque pharmaca applicant, sic sapientes legum conditores, debent leges ipsas, ad vsus, & mores hominum, (qui varij sunt & incerti) adaptare, & accommodare, personarum, causæ, loci, temporisq; semper habita ratione, l.Pomponius.2.ff.de nego.gest. l.nonnunquam.ff.de iudic.leg.Pedius.ff.de incendio.leg.aut facta.ff.de pœnis. quarum rerum necessitas perspe iustam mutandæ legis occasionem præbet. l.iusiurandum & ad pecunias.ff.de Iureiuran. nam si nullo iudicio, nulloque rerum, personarum, locorum, & temporum habito delectu, actiones humanæ, cum publicæ, tum priuatæ, à nobis suscipiantur, acri certè, dignaque reprehensione carere non possunt. Ius ergo, & id quod iustum est per se quidem, & suapte natura constans, perpetuum, atque vnum est, neq; propterea quòd diuersum, diuersis populis, aut temporibus statuatur Ius opinione constitutum censeri debet: cùm vna eademque sit legislatorum omnium mens: quorum tamen præcepta, pro varietate locorum, aut rerum circumstantiis, mutari varieque instituti conuenit. cap.non debet. de consangui.& affin. Neque enim Cleonis, apud Thucydidem, probamus sententiam, qui melius agi cum Republica, aut ciuitate dicebat, quæ malis legibus, dummodo constanter vtatur: quam cum ea, quæ bonis, sed inconstanter. Præterea non satis est signi, Ius sola hominum opinione constitutum, quod Iulianus dixerat, rationem omnium proferri non posse, quæ maiores nostri constituerunt. l.non omnium.ff.de legibus. Neque enim negat Iureconsultus, quin omnia rationem habeant: aliòqui non modo legis nomine indigna essent, sed velut inepta, & ridicula reiici Plutoniæ familiæ adscribi deberent, l.Domitius.ff.de testam. cùm extirpari oporteat, quæ ratione carent, cap.cor episcopi 63.distin. sed illud docet, non esse cuiusuis, de vnaquaq; legis sententia, arcanam & latentem rationem afferre, quo intelligamus, nos in perscrutandis legum causis, nō plus æquo solicitos anxiosque esse oportere, alioqui inquit Neratius, multa ex his, quæ certa sunt, subuertentur. l.& idem. ff.de legibus. sed legis præscriptum, quasi sacrosanctam Dei vocem & præceptum, (inquit diuinus ille Plato) religiosè obseruare: Plato in Gorgia. vnde lucem quoque accipiunt Vlpiani verba, cum ait, *quod quidem per quàm durum est, sed ita lex est scripta*, l.prospexit.ff. Qui & à qui. Neque enim ratione, illa lex carebat, sed quoniam non omnibus perspecta, cognitaque erat, perquàm dura constitutio, plerisque videbatur. Cuiusmodi disceptatio, velut à nostro proposito qui breuitatem affectamus aliena, in commodiorem locum excutienda reiicitur. (Dicam infra hoc eodem libello. parte 4.cap.6.) Statuimus igitur Ius ciuile in artem redigi posse, sed qua via, quaque methodo, id fieri queat, operosum profectò, & difficile esset, nisi ex aliis disciplinis, quæ magna arte cōscripta, traditæque leguntur, bonam ingenii, industriæq; nostræ partem mutuaremur. Quod ipse me effecturum spondeo, vel potius in me recipio, dum & aliqua de ratione studii præfari liceat, in eorum gratiam, qui ad perfectum eruditionis gradum, in ciuili sapientia, quam ocissime peruenire contendunt.

Quòd vera religione instructum esse oporteat Iuris candidatum. Cap. IIII.

QVoniam igitur, lex omnis, vt Demosthenes contra Aristogitonem dicebat, l.secunda. ff.de legibus inuentum est, ac quoddam Dei munus, estque Iuris prudentia, non humanarum modo rerum, sed etiam diuinarum notitia, l.iustitia. §.fina. ff.de iustit.& iur. §.iurisprudentia. eodem tit. in Instit. Optauerim cum primis, cum qui iuri operam nauaturus est, Dei Opt. Maxi. (per quem omnia facta sunt, Gene.1. Ioan.1. & vniuersi orbis structura moderatur: cuiusque bonitati, & sapientiæ, quicquid boni & salutis, in nobis est, acceptum ferre debemus: Iacob.1. Io.3.) opem implorare eiusdemque cultum, religiosè sanctèque suscipere, ac puram, perfectamque diuinæ legis cognitionem habere, tum quæ maxime hominum vita instituatur, & mores nostri informentur. capit.fin.23.quæstio.4. tum quod absque diuina regula, nihil vnquam priuatim, aut publicè possit rectè probeque demonstrari, cap.qui sine.26.quæstio.2. quod vnum fuit, ex Indorum institutis, quemadmodum Aristoxenus Tarentinus prodidit. Totius autem pietatis, & religionis summa est, vt Deum trinum, & vnum esse credamus, omnium rerum dominum, & moderatorem, l.1. vbi dixi. C.de summa Trinita. eundemque pura, integra, & incorrupta mente, vocèque suspiciamus, & veneremur, Cicero.2.de nat Deo. ex toto corde, ex tota anima, & totis viribus nostris diligamus (hoc maximum est, & primum mandatum,) deinde proximum, sicut nosipsos. In hac enim Dei, & hominum charitate, vniuersa continetur Iustitia: Matth.22. Marc.12. ad Galath.5. nam qui Deum, toto pectore diligit, & reliquos homines, non minore quàm sese complectitur beneuolentia, nihil vnquam profectò aget, à boni, iustique officio, alienum, aut communem societatem vitæ oppugnans. cap.fin.§.fin. de pœniten.distinct. 2. Is quoq; primum omnium credet Deum esse, & essentiam vnum: illi soli confidet, & seruiet, alienos Deos abiiciens, Gene.25 Deuter.5. non assumet sanctum eius nomen in vanum, nec abutetur tanto nomine, ad testificanda dicta sua. Exo.20. Immo verò, nec omnino

omnino iurabit, siue per nomen Dei, siue per terram Matth. 5. Venerabilius est enim Dei nomen, quàm vt priuata hominum temeritate vsurpari, prophanarique debeat: sed magis nomen eius glorificabit, & inuocabit in omnibus rebus. Deinde Sabbatum, hoc est septimum diem, obseruabit, vt intermissis ciuilibus curis, tractando, legendo, audiendoque verbo Dei, intendat, Exo.20. Parentes item omni honore afficiet. Matthæ.15. Marc.7. Exod.20. Deuteron.5. Ecclesiast.3. Sed & qui proximum, sicut seipsum amat, Non occidet, Nō mœchabitur, Non furtum faciet, Non loquetur falsum testimonium, contra proximum, nec eius domum concupiscet, Exod. 20. Quæ maxima & præcipua Dei mandata, si sanctè tenere, seruareque possemus, nihil profectò esset opus, aut non multum quidem, iuris ciuilis scientia: quippe bona opera, vel cogniturus, vel facturus, non eget nisi notitia præceptorum Dei, Matthæ.16. & 19. dum & illud intelligat, Primum summum, & nobilissimum omnium bonorum operum, esse fidem in Christum, hoc enim est opus quod efflagitat, à nobis Deus Opt.Max. vt credamus in filium suum, quem ille misit Iesum Christum, Ioan.6. hoc est certam de bonitate Dei persuasionem habeamus: confidentesque, salutem nostram ab ipso expectemus, quandoquidem, credere in Christum non est Dei cognitionem habere, aut mente reuoluere, Christum filium Dei natum esse, & passum, resurrexisse item, in cœlos ascendisse. (Sic enim Dæmones credunt, & contremiscunt. Iacob.2.) Sed credere illum nostræ salutis auctorem, ei toto pectore, totisque viribus, adhærere, & omnem omnino in illo vno, iustitiæ & æternæ vitæ, fiduciam collocare, quod nemo certè, facturus est, qui non legendo, aut audiendi Deo verbo, diligenter intenderit. Fides enim ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Ad Romanos 10. Ideo certæ nobis horæ deligendæ sunt, quibus omni humanarum cura seposita, diuino cultui, sacrisq; libris vacemus.

Quibus artibus, literisque, tinctus esse debeat Iuris studiosus. Cap. V.

COgnita religione, videamus, quæ scientiæ, artesque nobis cōparandæ sint, vt facilius nobilissimam hanc omnium disciplinam, adipiscamur. Et cū primis oportet eum qui ad iuris prudentiæ studium properat, latinè scire: quò leges summa elegantia conscriptas, & magna arte elaboratas, planè, perfecteque intelligere possit, & ornatè, dilucidè, congruenterque dicere, id de quo tractatur tum earum quæ ad humanitatem pertinent artiū, aliquam cognitionem habere, sine quarum profectò adminiculis, iurisprudentia reliquarum omnium disciplinarum regina, princeps, & architectonica, nullo modo disci, neque rectè doceri, neque perfectè cognosci potest, sed præsertim in Dialectica, & philosophia, multum operæ iuri destinatum posuisse opto. Illa enim differendi, discendi, docendique rationem præscribit, docetque vt ait, M.Cicero, rem vniuersam in partes distribuere: latentem explicare diffiniendo: obscuram explanare interpretādo: ambigua primum videre, deinde distinguere, postremò habere regulam qua vera, & falsa diiudicentur, & quæ quibus propositi sint, quæque non sint consequentia. Cicero de clar.orato. Ex intima verò philosophia, laudatarum artium omnium (inquit idem auctor) procreatrice quadam, & quasi parente: Iuris initia repetenda esse, atque eos qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iustitiæ, quàm litigandi præbere vias, M.Cicero probat.1.de orator. vt non immeritò noster Vlpianus dixerit, Iuris, iustitiæque cultores, veram philosophiam affectari, l.1.ff.de iustit.& iur. quam ideò fortè M.Cicero, gloriosam, & præpotentem nuncupat, de orator. & in Crassi persona, Moralem philosophiam eosdem habere: fontes omnium disputationum suarum scribit, qui iure ciuili, & legibus continentur. Et cùm in legibus duodecim tabularum (vnde tanquam ex limpidissimis fontibus, nostri Pandectarum libri dimanarunt) omnes philosophiæ partes repositæ, reconditæque sint: immo verò omnes omnium philosophorum bibliothecas, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate, veteres illæ tabulæ superasse credantur, Cicero.1.de legibus. satis signi est, sine vera, plenaque philosophiæ cognitione ius nostrū ciuile, nullo modo tractari posse. Huiusmodi autem disciplinarum bona pars, cùm è Græcis fontibus, hausta sit & accepta: ac præter Iustiniani nouellas, pleraque iurisconsultorum responsa, aliaque multa in iure ciuili, Græco sermone edita legantur: nisi cum Græcis Latina Iuris candidatus coniunxerit, vix vnquam scientiæ nostræ poterit adita penetrare. Equidem dici non potest, quanta sit in iure ciuili Græcarum literarum vtilitas, contraque quantum adferat detrimenti, (experta prodo) earum ignorantia: quod ego graue malum, magna studiorum meorum iactura dudum deprehendi, atque etiamnum sentio. Antiquitatis Romanæ præterea, originem & processum, atque vim; exemplorum, Iuris candidatus, tenere debet, cuius ignoratione, in iure nostro grauiter plerunque peccatur. Veluti in cognitione iurisdictionis, & Imperij, quam nisi eruamus, ex historiarum & antiquitatum latebris, faciemus certe cum Accursianis, vt intelligendo nihil intelligamus, vt meritò philosophus dicat Rempublicam moderaturo, nunquam de manu deponēdam esse historiam: Aristot. in Rhetor. quæ testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, varios hominum mores, diuersasque rerum publicarum formas nobis insinuat. Ex quibus, annotatis aliis, atque aliis, dictorum fauorumque exemplis, solerter obseruare possimus, quæ vel Reipublicæ damnosa, vel ad eiusdem ornamentum vtilia, necessariave existant. Cicero.2. de orator. eademque ad vitæ nostræ vsum, & legum interpretationem applicare prudenter, & accommodare, alioqui facile continget, vt Iureconsultorum responsis, fœde turpiterque impingamus, & hallucinemur. Enimuerò cùm Iureconsulti ipsi, Ciceronis, Demosthenis, & aliorum oratorum: l.2.§.Seruius. ff.de origin.iur. l.2.ff.de legibus. l.aut facta.§.qualitate.ff.de pœnis. Homeri, Virgilijque poetarum: l.intantum.§.fin. ff. de rerum diuisio. l.1.ff.de contrahend emptio. Platonis, & Aristotelis, philosophorum. l.1.ff.de nund. l.si pater. ff.de solutionibus. Hypocratis denique, medicorum celeberrimi, l.Septimo.ff.de statu hominum. l.intestato.§.fin.ff.de suis & legit. auctoritate nitantur, Iurisconsultus omni laude cumulatus, dici non poterit, qui non sit rerum omnium magnarum, atque artium scientiam vtcunque consecutus. Inaniter verò, frustraque laborabunt, qui harum disciplinarum expertes, prorsus fuerint, & ignari. Omnibus ergo persuasum sit oportet, non aliter Ius ciuile recte, & magno cum fructu disci, doceri, tradique posse, quàm si priores ille disciplinæ, iurisprudentiæ nostræ similes, & cognatæ, veluti Dialectices, & philosophia, tanquam legum nostrarum principia, & elementa, præcedant. Reliquæ enim artes, vt Medicina, Astrologia, Geometria, Poesis, & aliæ id genus, quamquam laudabiles sunt: quia tamen nec huic affines existunt, nec ita necessariæ iudicantur, sine periculo certe præteriri possunt, nisi forte circularem illam doctrinarum orbem, (quem Encyclopædiam vocant) absoluere quispiam in animum induceret.

Qua ratione disci, docerique, Ius Ciuile debeat. Cap. VI.

TRia porrò sunt, quæ hominem doctum, & peritum alicuius disciplinæ artificem reddere posse iudicantur, natura videlicet, Ars, & exercitatio, quæ sese perpetuò comitari, ac consequi ita necesse est, vt vno ipsorum subducto, cætera frustra quæsita, datamve esse existimentur. Itaque non satis erit, iuris candidatum, sacris, bonisque literis tinctum, & eruditum esse: nisi natura primùm valeat, sine qua nihil certè, aut minimum iuris ciuilis studium profuerit, valet siquidem plurimum natura, sine doctrina: at doctrina sine natura, nihil aut perparum. Cicero pro Archia poeta. Quintilia. lib.2. Ideòq; Hora. in arte.

Tu nihil inuita, dices, faciesve Minerua.

Vixque dici potest, inquit Seneca, quàm malè respondeant coacta ingenia. Deinde nihil fortuitò tentare, aut temere quærere iuris studiosus debet: sed certa cognoscēdi via vti, ordinemque tenere, qui sanè (vti Plato dicebat) anima est cuiusque rei: in Gorgia. & maximum, inquit M. Cicero. memoriæ cum primis lumen adfert.2.de orator. de quo præterea illud Ambrosij iactatur. Scire quid facias, & nescire quo ordine, non est perfectæ cognitionis. Is autem legitimus capessandæ huius doctrinæ ordo, mihi videtur, vt qui huic operi se accingit, primum omnium Iuris vniuersi titulos, moxque tractatum de verborum, & rerum significatione, semel atque iterum, summatim percurrat, ita tamen vt nihil effluat verborum, cuius ipse non capiat propriam secundum leges significationem. vix enim dici potest, quantæ sit vtilitatis, inculcata hæc titulorum expositio: rerumque, & verborum significatio, ac demum pari cura, diuersas tum ciuilis, tum Pontificij iuris regulas legat, relegatque. Et quoad eius fieri poterit, memoriæ mandet, ab ijs enim auspicari, quia iuris elementa, & initia sunt, non commodum modò, sed etiam apprimè necessarium arbitror. Denique quatuor Institutionum libros euoluet, satis interim habens, Iustiniani mentem, leuiter attingere, & primoribus, (quod aiunt) labiis degustare, nullius Commentariis addictus, sed solius præceptoris, aut amici (si alicuius idonei copia est) opem sicubi habeat, requirens.

Hac autem re vno plus minus anno perfecta, iam paratior ad grauiora factus, vniuersos Pandectarum, moxque Codicis Iustiniani contextus, perleget, consideratius ratione cùm decisionis, tum dubitationis, (si qui præsertim loci obscuriores videbuntur) studiosè inuestigando: facta etiam aliarum, & similium, & discrepantium inter se legum, collatione, molem interim & aceruum librorum, ceu multas & funestas pestes, deuirans, quando nihil sit, quo magis studiosorum ingenia perturbentur, & confundantur.

Post hæc tractatus singulos, & simul omnes, in compendium, & Breuiarium aliquod artificiosè contrahet, ab vniuersalib. semper, ad singularia progrediendo, cunctaq; ad certas Theses, & regulas reducet: ad easdēq;, ad boni & æqui normā ꝑpetuò reuocabit. Sed hic quoque exerceri memoriam cupio ediscendis ad verbum, quàm plurimis legum sententiis, ijs præsertim, quæ singu-

lorum tractatuum veluti principia, & elementa videbuntur, quo Iuris studiosus ingenio factus præstantissimo, eas ad manum, & in promptu habeat. Naturam, & ordinem, sequitur exercitatio, neque enim Iurisconsulti, vt nec item medici, nec oratores, quãtus artis præcepta sint edocti, sine vsu & exercitio, quicquam possunt. Cicero.1.officio. In omni enim disciplina, dicebat M. Cic. infirma est artis præceptio, sine summa assiduitate exercitationis. lib.3.Rhetor.ad Herenn. Properanti ergo ad Iuris ciuilis studium, crebra, frequensq; cum æqualibus suis disputatio, & de iure concertatio, maximè commoda erit, adeoque necessaria videtur, & alitur memoria: Quintil.lib.1.cap.2. lingua expeditior fit: & ingenium acuitur. Denique, quòd in propinqua parte ponendum est, veritas splendescit, & illustratur. Est enim disputatio, vt ille dicebat, cribrum veritatis, suauissimus animi cibus, nihil habens ingrati. Antonius Citadinus aduersus Picum Mirandula de ente & vno in fine. Et M.Cice. hoc agunt, inquit, nostræ disputationes, vt in vtranque partem dicendo, & audiendo, eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quòd aut verum sit, aut ad id, quam proximè accedat. Cicer.lib.4. Acade.quæstio. Vt non abs re, in legibus nostris scriptum sit, quotidiano vsu, & exercitio, omne artificium, recipere plurimum incrementi, l.legatis. §.ornatricibus. ff.de legat.3.l.milites. C.de re milit.lib.12. quod si non accesserit vsus, quæcunque ingenii nostri vires, rubiginem contrahunt, & veluti torpore quodam hebetantur: vbi verò naturam, & ordinem, exercitatio comitatur, de hac perdiscendi Iuris facultate dicam ingenuè, cum M.Cicerone, omnia esse posita ante oculos, collocata in vsu quotidiano, in congressione hominum, atque foro, & quò facilius percipi, cognoscique possit Ius ciuile (quod minimè plerique arbitrantur) mira quædam accidit in cognoscendo suauitas, & delectatio. Cicer.1.de orator. Hanc autem discendæ Iuris prudentiæ methodum, si legum candidatus studiosè sequatur, spondere ausim ego, vel in me recipere potius, eum breui in secretiora iuris arcana, & adita, magno cum fructu, penetraturum.

De triplici methodo, Resolutiua, Compositiua, & Definitiua. Cap. VII.

SEd quoniam in Methodi rationem incidimus, non ignorandum, tres duntaxat esse vias, modosque, quibus certo, iustoque ordine, ars aliqua disci docerique potest. Aristot.1.& 2. Analyt. Galenus in principio artis paruæ. Resolutionis, Compositionis, & Diffinitionis. *Resolutiua* doctrina, quam Græci ἀνάλυσιν vocant, ad inuentionem partium disciplinæ excogitata, ex finis notione ducit initium, quo fine artis perspecto, cognitoque, ac eiusdem, subiecto, (nam ex iis duobus veluti basibus & fundamentis, ars ipsa constituitur) singula quæque ad artem spectantia resoluendo, tantisper gradatim percurrimus, donec ab vniuersali fine, & subiecto, ad vltima principia, & extrema artis elementa, quæ vlteriorem sectionem non admittant, peruentum sit, ita à compositis, & confusis, ad simplicia progrediendo. Quo ferè modo, resoluere dicuntur Grammatici, cùm orationem in dictiones has, in syllabas: dein syllabas in elementa, literasque, reducunt: neque enim datur vltra progredi resoluendo. Sic Dialectici, syllogismum, in propositiones, & propositiones in nomina, ac verba resoluunt. Resolutiuæ contraria est *Compositiua*, quæ non à compositis, ad simplicia progreditur, sed per contrarium, à simplicibus ad composita fertur, ab elementisque, & principiis artis, ad eiusdem finem, per eadem media solo mutato ordine graditur, & decurrit, quem ordinem in dialecticis Aristoteles sequutus, à simplicibus, ad complexa: à prius complexis, ad magis complexa: idest syllogismos, tendit, itidemque in naturalibus in quibus a causis, & primis rerum principiis exorsus, ab iis deinde, ad elementa: à quibus, ad mixta imperfecta: ab imperfectis, ad perfecta: & à perfectis, ad hominum partes, & membra progreditur. Vt autem Resolutio, ad inueniendum valde commoda est, ita hic ordo Compositiuus, Resolutione tutior, ad res tractandas, atque docendas, magis est idoneus, & aptus. *Definitiua* doctrina, ex definitionis dissolutione constans, valde memoriæ seruit, sic appellata, quod sub vno substantiali, perfecta, ac compendiosa definitione, omnes artis partes spectandas exhibeat, definitionem ipsam, in plura membra diducendo, quæ mox definitione quoque explicet, explicataque iterum partiatur, ac sic per summa quædam artis capita semper decurrat, donec ad minima quęque, & indiuidua, quæ non amplius in alia resolui queunt, vetum fit: quam docendi viam, quòd totius comprehensionem, particulariumque memoriam locupletius conducat, aliis duabus dimissis, & nos sequi instituimus generalem quandam artis, quam doctori sumus definitionem, omnes eiusdem disciplinæ partes, ambientem, proponendo quibusdam veluti capitibus adiectis, omnes artis partes complectentibus, quibus diuisis, subdiuisisque, tota scientia percurratur: eadem namque capita in partes dissoluemus hasque demum partes, in alia quædam membra: neque ab huiusmodi diuisione, & singulorum membrorum diuisione, acdeclaratione quiescemus, donec omnia ad iurisprudentiam spectãtia, explicuerimus, & ad indiuidua illa deuentum sit, quæ nullam vlterius partitionem patiantur: in qua methodica partium explanatione, non modò diuidimus, & subdiuidimus, sed etiam causas, in effectus, & vicissim effectus in suas causas resoluimus. Sic enim verbi gratia Grammaticam artem expositurus, definire primùm habet, Grammaticam esse scientiam literarum, syllabarũ, dictionum, & orationum: deinde singulas definitionis partes persequi, & in alias dissecare, vt in literas, in vocales, semiuocales, & mutas. Syllabas, in longas, & breues. Dictiones in nomina, verba, participia, & reliquas orationis partes: Orationes, in cõgruas & incongruas, nec ab huiuscemodi definitionibus, diuisionibusque cessare, donec omnia ad artem spectantia, plenè absoluerit. Cuiusmodi specie doctrinæ, quam definitiuam dicimus, licèt nõ admodum frequenter scriptores vsi sint, negari tamen non potest, quin ea ad omnes scientias docendas, & scribendas, valde sit apta, & idonea: nec me clam est, hanc doctrinæ viam, à plerisq; Diuisionem dici: quoniam Definitionem, in partes veluti totum quoddam diuidit. Ab aliis verò explanationem, & à nonnullis expositionem, quòd nihil aliud facere videatur, quàm propositã dispositionem explanare, & exponere. Qua in re liberum cuiq; iudicium facio. Nos ad quæstionum genera, & instrumenta cognoscendarum rerum transgrediamur.

Quæstionum genera, & instrumenta cognoscendarum rerum. Cap. VIII.

VNum restare video, quot sint quæstionum rerumq; cognoscendarum genere, & palam est, neque plura esse, neq; pauciora, cognoscendi res instrumenta, quàm quatuor, definitionẽ nimirum, demonstrationem, diuisionem, & resolutionem, totidemque constitui quærendarum rerum genera. Quamquam enim M.Cicero, Quintilianus, & Hermogenes, tria tantùm fecerunt genera quæstionum, An sit, quid sit, & quale sit. Cicero in Top.Quintil.lib.1. Orat.Instit.Hermogen. εὑρεσέων. Aristoteles tamen quartum non ineleganter, adiecit genus, nimirum *propter quid*, Aristot.lib.2.Analy.posterior.vt sit ordo quæstionum: verbi gratia. *An sit*, antea enim quam esse detur, nihil est quod vlterius possit queri, & insulsum est quęrere (inquit Arist.) quid sit res, nisi sciamus rem esse. 2. analyticorum posteriorum libro. hmõi verò questio, Resolutione percommodè dissoluitur, quę à particulari aliquo composito initium sumens, idem in suas causas proximas, & has rursus, in alias tantisper reducit, donec ad vltimum aliquod principium, illudque primum quod in alia resolui minimè queat, peruentum sit, quod tamen Medici, & Philosophi, aliter quàm Iurisconsulti faciunt. illi enim resoluunt fines, & effectus in suas causas, hi contra causas, in suos effectus: illi (propterea, quòd causę, hoc est, principia, & elementa rerum, obscuræ sunt: effectus autem ante oculos positi, & omnibus conspicui) inuestigant, & perquirunt causas per effectus: nostri verò iurisconsulti contra, (quia causas habent politicas, morales, & in communi hominum vsu positas, ac proinde omnibus penè cognitas,) causas in suos fines effectus, reducunt. Vbi verò, rem esse persuasum est, proximum est quærere, de substantia eius, hoc est, *Quid res sit?* quod definitione ostenditur quæ breuiter, & absolutè, rei substantiam explicat, ac illa, quæ rei insunt, in vnum paucis colligit. Demum, vbi constiterit, Quid res sit, & ita substantia rei fuerit patefacta, de ijs disceptandum venit, quę circa, vel extra substantiam rei sunt, ideoq; tum emergit quęstio, *Qualis res sit*, quòd ipsum diuisio perspicuum facit, quæ rem vnam, aut quæ vna esse videtur, in plures partes, diuersaque membra dissecat & diducit: contrario tamen progressu, quàm resolutio: quæ (vt supra dixi) à particulari aliquo composito, exordium ducens, illud in suas causas reducit, cùm tamen diuisio, per contrarium vniuersale, in suas subiectas species, & indiuidua per oppositas differentias, distribuat. Hæc autem, vbi accepta sunt, postremò quæritur, *propter quid res sit?* quod demonstratione palàm fit, quæ ratiocinatio quædam est, ex præmissis causis veris, & necessariis, obscuræ rei veritatem colligens, & illustrans. Idque in mathematicis, veluti Arithmetica, Musica, Geometria, & Astronomia, perpetuò verum est: quòd eorum tam certa sit, & ocularis demonstratio, vt vel sensu ipso, plerunque percipiatur: in quibus ideo dici solet, Demonstrationes semper veras, necessarias, & æternas. In aliis disciplinis, non ita futurum, quæ magis præceptis in fide positis, quàm demonstratione comprehenduntur, sed præsertim in morali philosophia, & iurisprudentia, cùm ciuilis ratio nõ perpetuò vna, eademque sit: sed pro rerum circunstantiis varietur. Vnde non possunt Demonstrationes significanter appellari, sed probabiles (vt Aristoteles ait) potius ratiocinationes dici debẽt, quę tamen demonstrationum exemplo, dupliciter quoque fiũt, & constituuntur: Vel enim effectum, ex causa, vt calorẽ, ex igne: vel causam, ex effectu, vt ignem, ex calore colligimus & demonstramus. Hæc verò otiosè à nobis scripta, non uidebuntur iis, q̃ Pandectarum, Iustinianique libros non negligenter euoluerint, in quibus iuris auctores passim Definitionibus, Iuris tractatum explicant. Diuisione, & Resolutione, membra, partes, ac species rerum, solerter percontantur: tum verò singula, si non necessariò, saltem probabiliter demonstrant: à notioribus ad ignotiora semper progrediendo.

Qua methodo Ius artis ratione concludatur. Cap. IX.

POst institutam discendi Iuris ciuilis rationem, ac plane cognitam, triplicem illam docendi viam, nunc proximum est, ac tempestiuum, vt oppigneratam fidem liberemus: & qua via, quaue methodo, Ius in artem cõmodè redigi possit, doceamus: qua in re vereor, ne prouinciam nimis durã suscipisse, & plusq̃ fortasse par sit, arrogasse mihi videar, si quidẽ nihil est (inquit M. Cic.) quod ad artem reduci possit, nisi prius, qui illa tenet, quorũ artẽ instituere vult, illam habeat sciẽtiam, vt ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere queat. Cic.1.de orator. Sed quum quęcunq; disciplinæ, quondam ignotæ, diffusæ, & dissipatę, latæ viderent, q̃ nunc artibus sunt cõclusæ: cur nos animũ despõdebimus, vt nos in iuris ciuilis scientia, q̃ vna Scæuolæ oĩum facillima semper visa est, non idẽ efficiamus? si præsertim Ciceronis sequamur cõsilium, qui rem ipsam, qua de agimus, sic breui complexus est.

Si aut mihi (inquit) facere licuerit, quod iãdiu cogito, aut alius quispiã, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, vt primùm omne Ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt: dein de eorum generum, quasi quædã membra dispertiat, tũ propriã cuiusq; vim, definitione declaret, perfectam artẽ Iuris ciuilis habebitis, magis magnã, atq; vberem, q̃ difficilẽ, & obscurã: Cic.1.de orator. Itaq; spem bonã habeo (cęptis modo nostris faueat Deus Optimus Maximus) Ius ciuile, quod nunc dispersum est, & diffusum, me in certa genera coacturum, & in artem facilè redacturũ, aut certè tam euidentia signa, talesq; notas ostensurum vt cuiuis facile sit (quod ille de auro defosso dicebat) quod superesse videbit, paruo labore, nulloq; errore, inuenire. Dũ illud primũ scim⁹.

Methodum aliud esse nihil, q̃ breuẽ quandam, & compendiosam cum rõne docendi viam, qua oẽs artis partes subtiliter inueniuntur, & inuentæ, recto iudicio distinguunt, & docentur. Quintil.lib.Instit.orat. Cuius duas esse partes cõstat, nempe ordinem, & viam, seu modum. Ordinem definimus esse rectam, & conuenientem partium totius alicuius scientiæ, vel artis dispositionẽ. Ex quo (inquit Aristoteles) tum in artificiosis, tũ in naturalibus, omne bonum pendet. Vt.n.animal sine anima esse non p̃t: neq; etiam viuere: sic cognitio rerum, sine ordine, neq; constare, neq; rectè doceri p̃t. Aristoteles lib.2.Physicor. Modus aũt, seu via, est recta ratio progrediendi in doctrina, atq; etiam indicandi. Arist. lib.3.Rhetor. Posteaq̃ igitur, Iuris obiectũ cognouerimus, oportet nos in docendo primùm rõnem disponendi partes Iurisprudentiæ, seu sui obiecti cognoscere: deinde viam secundũ eas progrediendi, & Iudicandi modũ. At verò qm̃ omnis ars, & disciplina, ex genere quodã subiecto, seu materia, in qua versatur, & proprio fine, ad quem oĩs eius sciẽtiæ tractatio dirigitur, maxime cõflari putatur, & constitui, qui Ius nostrum scire cupit, quadam artis forma vestire, in disciplinæq; rõnem constringere, Primum oĩum, Iuris obiectum (Materiam, circa quam, aut genus subiectũ philisophi dñt) hoc est id, circa quod versatur oĩs ciuilis sapientię cura, & consideratio: ac deinde finem, pp quem leges nostrę scriptæ sunt, sibi proponere debet, quò per materiã, quid in hac quã profitemur, doctrina, contineatur, quidq; illa doceat, tractet, aut contempletur: per finem verò, pp quid Iuris cognitio suscipiat, & ad quem scopũ omnis legislatorum dirigatur deliberatio, planè, & apertè cognoscat. vtriusq; autem, & subiecti, & finis, quã sit necessaria pręuia cognitio, vel ex eo, apparet, ꝙ ad subiectum genus, velut quoddam primum principium, quæcũq; in disciplina traduntur, referri debeant. Finis verò sit bonum artis: Aristote.1. Ethicor. & scopus ad quem oĩs studiorum ratio dirigitur. Ex cuius item deductione, ac resolutione, in suas causas, ac principia, omnes disciplinæ partes, omniaque artis præcepta inueniuntur, & inuenta firmantur, ac stabiliuntur.

Subiecto porrò, & fine cognitis, ad ipsius partes, & species, secundum naturalẽ rerum seriem, qua a superioribus, ad inferiora fit descensus, artificiosè progrediẽdũ est, propositis quibusdam, veluti capitibus, oẽs scientiæ nostræ partes continentibus, quæ capita rursus, in certa genera dissolui debent. Et horum subinde generum, dispartienda membra sunt, & in suas quæq; classes, vti Cicero monet, releganda: tum propria cuiusq; vis, definitione cõprehendi, ac demum diuidi debet. Nec ab hmõi sectione, & mẽbrorum declaratione cessandum est, donec oĩa ad ius ciuile spectãtia, saltem in genere, exposita sint, Postremò, quia Iurisprudẽtia, vt cæteræ artes, diffinitione, diuisione, cã, & effectu legum cõtinetur, singula per suas cãs, & effectus explicanda veniũ, ab vniuersalibus, vti notioribus, ad singularia, Aristot.1.Physicor. hoc est a generibus, ad species, a specieb. ad indiuidua semper ꝓceden do. L.1.ff.de orig.iur.l.1.ff.si cer.pet.§.his igitur. de iust. & iur. Cuius methodi flosculos, carpsit tm̃ & delibauit Scæuola, Ius ciuile in aliquot libros generatim distribuẽdo: l.2.§.post hos. ff. de ori. iur. neq;.n. generũ partes, & definitiones expressit. Ideoq; M. Cicero, Seruium Sulpitium, in quo vno hanc artẽ fuisse scribit: nõ modò hoc nomine, Scæuolæ anteponit, sed ẽt omnes qui ex oĩ ætate intelligentiam Iuris habuerunt, si vnum in locum conferãtur. cum Seruio Sulpitio comparandos negat. Cicero in Bruto, & Philipp.9. Ergo vt rem illustremus exemplo, genus subiectũ, seu materiam Iuris statuamus esse tractationem actuũ humanorum, circa res tum diuinas, tum humanas, secundum æqui, & boni, Iusti atq; Iniusti, scientiam. l.iustitia. §.fin.ff.de iust.& iur. §. iurisprudentia, cod.tit.in instit. Iurisprudentiæ verò finis sit Iustitię protectio, seu (vt M.Cicero loquit̃) legitimæ, & vsitatæ in rebus, causisq; ciuium, æqualitatis conseruatio. Cicer.de orator. Tũ ab actionibus humanis, quod Iuris obiectũ proposuimus, ad genera descendamus, eademq; ad certum numerum, paucitatemq; reuocemus: Veluti cũ Iurisconsultis: ad personas, ad res, & ad actiones, seu Iudicia, nam ad hæc vel harũ singula, oẽ Ius pertinet, & quæcunq; in iure nostro scripta legimus, haud dubiè referuntur. L.1.ff.de statu.ho.§.fi.de iur.nat. Deinde genera, in partes illi subiectas diducamus, easdemq; sic dissectas, singulatim definiamus, veluti personas, hoc est hoĩes (nam priorem partem, quo res popularius explicetur, exempli gratia persequi placet) primũ ita partiemur, vt hoĩes aut liberi sint, aut serui, L.3.ff.de sta.hom.§. 1.de iur.perso.& liberorum, quidam ingenui, quidam libertini. Seruorum aũt vnam esse cõditionem: L.& seruorum.ff. de statu homi. definiemus aũt ita, vt liberi dicãtur qui nullius Imperio subiecti, facultatem liberam hñt, quodlibet faciendi, lege non prohibitũ: Serui autem qui dño alieno contra naturam subiiciuntur, l.libertas.ff.de stat.homin.§.2.de iur.perso. Ingenui qui simul cum sole, libertatẽ nacti sunt, velut ex matre libera nati, tametsi pater seruus fuerit.§.j.& 2.de ingen.d.l.& seruorum. Liberti, quicunq; manumissi, hoc est, libertate donati sunt, & qui ex ijs descendunt, libertini.l.fi.ff.si lib.ingẽ.eẽ dica.l.libertini.ff.de sta.ho.§.j.de libert.

Hęc autem sic diuisa, & definita, ĩ suos locos reponantur, suisque præceptionibus, postmodum per causas, & effectus adornentur, & explicentur, & concludantur. Idemq; efficiẽdum, in altera personarum diuisione, qua dicimus alias esse sui iuris, quasdã alieno Iuri subiectas, vt seruos, & filiosfamiliàs. l.1. ff. de ijs q̃ sunt sui. Filiosfamiliàs aũt dici (nam seruos diffiniuimus) qui in ditione, & p̃tãte parentis sunt, l.nam ciuium ff.illo tit. quod vel adoptione, vel natura cõtingit, l.1.ff.de adoptio. natura, cùm ex iustis nuptijs procreantur: §.1.de par.pot.l.filium ff.de ijs qui sunt sui. Adoptione, cum aliquem in filium eligimus, vel principis, vel magistratus auctoritate.l.2.ff.de adoptio. hic quoq; ex nostra methodo, singulę partes definitę, in suas classes reiici debẽt, vt de seruis separatim dicatur, nempè q̃uo efficiantur, vnde traxerit seruitus originem, quis sit seruitutis effectus? & sic de alijs. Idemq; de filijs familiàs, q̃ propriè filii familiàs, qui vtroq; nomine contineantur? q̃uo natura fiãt, ex viro & vxore, vnde nuptiarum tractatus emergit. Q̃uo itẽ filios adoptio faciat, eoq; loci, de adoptionibus, & arrogationibus, earum vi, p̃tãte, & effectu, differendũ. Eadem postremò docendi via, tractanda erit tertia diuisio, quę personarum alias publicas facit vt magistratus, Iudices, & alias Reipublicæ administratores, l.2.§.ꝙ ad magistratus.ff.de origin.iur. alias priuatas, quę dignitate carent, aut publico aliquo munere non funguntur: licet fortè priuatam habeant administrationem, vt tutores, & curatores. l.1.ff.de mun.& honor. Rursus magistratuum, (quos a magistrando sic dictos constat, ꝙ cæteris magistrent, & moderentur, l. cui præcipua.ff.de verb.signifi.) alii maiores, alii minores dñr. Gel.lib. 13.c.14. Maiores qui in p̃tãte cum Imperio sunt constituti, l. eũ q̃ ff.ad munici. vt fuerunt olim Romæ Dictatores, Consules, Censores, Prætores, præfecti vrbi, & in prouinciis, proconsules, præfecti prætorio, aliiq; p̃sides prouinciarũ.l.2.ff. de in ius voc. Et apud nos supremæ Curiæ Senatores, ac fortasse Iuridici (quos Balliuos & Senescallos in Gallia Budæus dici putat Bud.l.solent.ff. de offi. procons.) apud quos legis est actio.l.1.ff.de off.iurid. Alexand. Minores verò Magistratus sunt, qui nec Imperium, nec p̃tãtẽ hñt. l.nec magistratib.ff.de iniur. vt Romæ quondam Aediles, & Quæstores.l.2.ff.de in ius voc.d.l.nec magistratib.& in prouinciis municipiorũ Magistratus l.ea quæ.ff. ad munici. Est & alia Magistratuum quoq; diuisio, nam alii Consiliis, alii Imperiis, alii Iudiciis pręsunt. Aristotel.4.Pol.cap.14. De publicis consiliis consultabãt olim Romæ Senatores, & in prouinciis Decuriones.l.pupillus.§. decuriones.ff.de verbo.signi. Imperia quondam exercuerũt. Romæ, Consules, prætores, & vrbi præfecti: l.2.§.exactis. ff.de origin. iur.l sed & si.§ hæc clausula.ff. Ex qui.cau.mai. In prouincijs, Proconsules, Præfectiq; prætorio ac cæteri rectores prouinciarum. l.4.ff.de off.proconsl.l.& ideo.ff.eo. tit. Iudicia tractabant in vrbe Roma, Cẽtumviri.l.2.§.deinde cum esset.ff.de orig.iur.l. Titia. ff. de inoff.test.l.fi.C.de petit.hære. In prouinciis, legati proconsulũ, l.obseruare. §.fin. ff.de off.procons. & Iuridici.l. Thais.§.Lucia ff. de fid.lib.l.1.ff.de off.iurid. Alex. Hæc aũt sic per suas partes, generatim digesta, definitionibus postmodum explicanda sunt, veluti qui sint Dictatores, Consules, Senatores, Censores, Prætores, præfecti vrbi, Quæstores, Cẽtumviri, & alii Romani Magistratus: demum qui sint Procõsules, Prætorio præfecti, legati Cæsaris, Iuridici, Decuriones, cęteriq; Municipiorum magistratus: Deinde quod oĩum, quodq; singulorum sit munus, & officiũ. Sunt & priuatarum rerũ administratores, vt tutores & curatores. Tutores quasi tuitores, hoc est, defensores dicũtur, ꝙ illis pupillorum defensio credita sit.l.1.ff.de testa.tut §.1.eo.tit.insti. Quorum alii testamento parentis, qui pupillum habet in p̃tãte, dantur, Testamẽtarii, ideò nuncupati.l.j.ff.de test. tutel. Alii si nulli testõ dati sunt

legibus constituuntur, vt agnati, & cognati, idcirco legitimi dñr. l. legitimos. ff. de legit. tut. §. j. de leg. ag. tut. Tertii, si nec pupilli testamentarios, nec a lege tutores datos habeant, a magistratu, cui lex id nominatim concessit, præscribuntur. l. 2. ff. Qui pet. tuto. l. j. §. sciendum. ff. de magist. conue. Curatores verò tum constituuntur adultis, cùm tutela per pubertatis annos euanuit, l. de creatio nib. C. de ep. aud. l. fi. C. Quando tuto. quo scilicet firma maneant quæ per adultos intra xxv. annum geruntur, quæ alioqui auxilio restitutionis, facilè corruerent. l. 1. in fi. ff. de mino. Hæreditati prę terea, interim cùm hæredes deliberãt, an adire velint, Curatores dantur. l. 3. ff. de cur. furios. Vẽtri item in possessionem misso atq; etiã bonis, quæ nomine ventris obuenerunt, rectè datur curator. l. j. §. quoties. ff. de ventre in poss. mit. Deniq; furiosi, prodigi, mente capti, surdi & muti, qui velamini, vel corporis morbo impediũtur, ne rebus suis cõmodè præsint tametsi, xxv. annum egrediantur, iure curatores accipiũt. l. 2. ff. de cur. furios. §. furios. de curato. Hæc aũt omnia, administratorum tam publicorũ, q̃ priuatorum genera, quæ p suas species dilucidè distincteq; diduximus in suos locos vt dictum est, ablegari debent, vt illic cũ fuerint, definitionibus ac diuisionibus declarentur, per causasq;, & effectus, tã planè, tamq; apertè explicentur, vt non valdè sit difficile, necessaria ex iis præcepta, & vniuersalia theoremata colligere, & excerpta, ad vitæ nostræ vsum accommodare. Quæ verò de personis, exẽpli gratia prodidimus, in cęteris duobus capitibus, nempè rerum, & iudiciorum, repetita intelligi debent, qđ & nos pinguiore Minerua, suis locis exponemus: neq; eñ hoc priore libro, in animũ induxi, pręter generalia, (nisi qñ rei necessitas, aut vtilitas, nos alia infarcire coget) quicquam tractare, hoc est Ius ipsum, in vniuerso in quo tñ capite, nec transuersum quidem vnguẽ, a nostra docendi via deflectemus, nã paucis quibusdam super rerum definitionibus, & diuisionibus, per modum præuiæ cuiusdam inspectionis, præpositis, Primùm quid sit Ius ipsum, ac eiusdem principia, materiam, & finẽ, ostendemus. Altera parte, Iuris nomen in sua mẽbra partiemur, eademq; in proprias sedes redacta, per definitiones, ac necessarias diuisiones explanabimus.

Tertia parte, causas, & effectus, ac in singulis cõgrua præcepta, & generales regulas, docebimus. Postrema, de Iuris interpretandi ratione & locis legum communibus, quædam ad exercitationem Iudiciorum, nõ mediocriter vtilia, cõnectemus. Quibus expositis, vel ad vnguem, perfectam teneas iuris artẽ, magis magna sanè atq; vberem, q̃ difficilem, & obscuram. Qui verò ea, quę hoc priore libro, compendiosè & per capita tantùm docentur, distinctiùs cognoscere volet, ad sequentes libros recurrat, vbi singularia quæq; latiùs, & profusius explicantur. Sed iam vela ventis permittenda sunt, oramq; soluentibus benè precandum.

De rerum, & verborum definitionibus. Cap. x.

IVs ipsum, ac singulas eius partes, pro instituta methodo definiturus, & diuisurus, operæ precium facturus videbor, si pauca quædam, de definitionum, & diuisionum natura prẽmisero, neq; enim fieri, vlla ratione pt, vt intelligamus an probæ rectæq; sint, quę nobis occurrẽt definitiones, aut diuisiones, si non earũ essentiam, & naturam, priùs perspectã cognitamq; habuerimus. Qua in re, primùm monendi sumus, anteq̃ rei definitionem aggrediamur, perscrutandum cum primis esse, q̃ latè vox ipsa pateat, & an ea generatim vtamur, an in specie, an in indiuiduo, vt vni tñ rei conuenit, debet quippe finitio vocis, & nominis, rei definitionẽ præcedere, veluti de cane dicturus, primum docere debet, an de animali latrabili, an de pisce marino, an de sydere celesti, an ẽt de signo ludi talaris, (quod vnum duntaxat cõtinebat punctum) sit ei propositum disserere. Cùm enim hęc oĩa, canis nomine demõstrentur: imprimis constituendum est, de quo verba facturus sit. Accursi. l. quoties in stipulationibus. ff. de verb. obl. At, intellecta vocis significatione, ad rei definitionẽ, decurri tutò pt, quæ quasi inuolutum euoluit, id de quo quæritur, Cice. in Top. ea verò quę substantiam, & naturam rei explicat, propriè definitio dr̃. Si verò proprietates tñ & accidentia, quibus probabilis & rudis ingeratur nobis rei cognitio, magis notionis, & descriptionis nomen meretur, q̃ definitionis: quę M. Cicerone auctore, est earum rerũ quæ sunt, eius rei propriæ, quam definire volumus, breuis, & circũscripta quędam, explicatio, Cicero 1. de orator. in qua pręcipit doctrina, atq; ratio, (vt idem auctor docet) vim rei definitæ sic exprimi, vt neq; absit quicq̃, neq; redundet. Cicero 2. de orator. qđ cùm per commodè fiat per genus & differentias, ab aliis plerisq; dici solet, definitionem esse rationem, qua rei substantia, hoc est, quid sit res ipsa, per genus, & differentias, q̃ breuissime explicatur. Indeq; vulgò receptum, optimam illam esse definitionẽ, quæ ex proprio suo genere, propriisq; differentiis coalescit, & constituitur. Bar. l. j. ff. de testa, ꝙ non aliud videatur esse definire, q̃ ex genere per differentias diuisio, in speciem progredi, & descendere. Rodol. Agricola. lib. j, c. 7. vt in Hominis definitione apparet. *Homo est animal rationale*. namq; *animal* genus est, hominem & brutum continens, Rationale verò, differentia Et quàmuis in plerisq; Iurisconsultorum definitionibus, qñq; non exprimatur genus, sed velut per se satis notum, pretereatur: ex verbis tñ satis abundeq; colligitur, & subaudiendum est, vt cùm Vlpianus procuratorem esse definiuit, qui aliena negotia, mandato dñi administrat, l. j. ff. de procur. par est ac si dixisset, procuratorem esse administratorẽ alienorum negociorum, de mandato dñi, quo casu *Administratoris* verbum velut genus positum est. Idem cùm Iustinianus legẽ finiuit esse, quod populus Romanus, Consule interrogante constituebat. §. lex. de iur. natur. instit. exauditur enim *Iuris* nomẽ generis loco, vt lex sit, Ius quod populus &c. Genus aũt, id voco, qđ de pluribus specie differentibus, prędicatur. Aristot. 1. Topico. l. si quid. §. j. ff. de lega. 3. l. interdum. ff. de verb. sig. hoc est ꝙ ad plures species, natura differentes pertinet, vt *Animal*, quod de homine, de equo, de hyrundine, & de Elephanto, peræq; dr̃. Speciem autẽ appello, quę natura sua generi subiicit̃, seu de plurib. numero diferẽtibus, prędicatur: vt homo, de Vlpiano, de Papiniano, de Scęuola: iis addunt indiuiduum, quod de vno solo dr̃, vt Vlpianus, de solo Vlpiano: hęc quandoq; tñ Iurisconsulti cõfundunt, Speciẽ, appellantes genus, & indiuiduum, speciem. l. 2. in princ. & §. j. ff. si cert. pet. l. non videtur. ff. de iudi. l. fi. ff. de cond. ca. da. l. cum certũ. ff. de aur. & arg. leg. l. ostentum. ff. de verb. sig. Differentia verò est certum, propriumq; signum, quo res ipsa ab aliis distinguitur, vt in definitione hoĩs, *rationale*, est vera, propriaq; rei definitę nota: quãdoquidem nulli animali, prętereq̃ homini, Ratio insit. l. j. §. cũ arietes. ff. si quadru. pauper. §. j. Si quadru. instit. Qñ autem de propriis rei notis magna quandoq; (inquit M. Cicero) nascitur dissensio, multa enim sunt, quę differẽtias essentiales non hñt, vel si habeant, non noscuntur. Definiendum tñ sępe est, non ab essentia rei, sed a rerum qualitatibus, & accidentibus ex dissimilibus sępe, & ꝯtrariis, sępe ẽt ex parib. Cicero in partitionibus. Quamobrẽ descriptiones quoq; sunt in hoc genere sępe aptę, quę crassiùs, rudiùs, & verbosiùs rem exprimunt, neq; in id adhibentur, vt quid sit res, indicent, aut propriam ipsius rei substãtiam prẽmonstrẽt, sed vt probabilem quãdam & qualemqualem rei cognitionem nobis ingerant: Bal. l. maximum. C. de libe. pręter. vt cùm Vlpianus, purum locũ eum definiuit esse, qui neq; sacer neq; sanctus, neq; religiosus est. l. 2. § purus. ff. de religios. Et Pomponius, supellectilem esse, domesticum patrisfamiliàs instrm, quod neq; argẽto, aurove facto, vel vesti adnumeratur, l. j. ff. de sup. leg. & mortis causa donationem Marcianus, cũ quis habere se mauult, q̃ eũ cui donat, magisq; eũ cui donat, q̃ heredem suum. l. j. ff. de dona. cau. mor. Porrò duę sunt pręcipuę definiendi leges. Prior vt substantiam explicet. Vnde receptum, solam substãtiam, non ẽt proprietates rerum, aut accidentia, definiri posse. Aristotel. 7. Metaphys. Nec item per effectus rei, quę definitur, concipiendam definitionem. Bar. l. j. ff. de appellatio. vide Alcia. lib. 4. de verb. sig. Nec huic sententię aduersatur, ꝙ Vlpianus, *Bonorum possessionem*, definierit, esse Ius persequendi, retinẽdiq; patrimonii, l. j. §. dolum. ff. de dol. Arist. 6. Topico. cuiusmodi Ius, verus est bonorum possessionis effectus. *Definiendi* enim verbũ, illic, vt & alibi sępe, pro descriptione accipi proditum scio. neq; enim res tum propriè definiri, sed describi dr̃, cũ per accidentales rerum proprietates, & effectus demonstratur. Quanquam hac in re fortassis ampliùs deliberandũ est: neq; enim cum definitione dicimus rei substantiam explicari, tam superstitiosè substantię verbum contrahi debet, vt eã rem (sicuti apud philosophos) dũtaxat designet, quę suapte vi nititur, & per se in natura subsistit, vt homo, lapis, lignũ, sed latiùs patet, vt naturam quoq;, vim, & essentiam rei, siue accidens illa sit, siue substantia, significet: quę cùm per accidentia quoq; (quę suam & ipsa naturam, & essentiam hñt) itidem, & perspicue demonstrẽt: non video, cur proprietates rerum, & accidentia nequeant definiri, quippe satis est definitione, vim, ac naturã rei definitę explicari, quoquomodo id contingat. Altera definiẽdi lex est, vt definitę rei tñ, & semper conueniat definitio, & conuertatur perpetuò, cũ eo quod definitur, vt videlicet neque plura, neq; pauciora complectatur definitio q̃ definitum, & de quocunq; dr̃ vnum, dicatur & alterum. Qua maxime ratione, pleriq; putant ab Vlpiano scriptum, oẽm definitionem in iure ciuili periculosam, ꝙ facile quęcunq; subuertatur. l. omnis definitio. ff. de reg. iur. sed titulus de *Regulis Iuris*, sub quo sententia illa inserta est satis indicat, Vlpianum non illic agere de vera definitione, qua quid sit res, explicatur, sed de regulari quadam traditione, hoc est, breui quadã sententia, qua plurium rerum sub regula fit traditio, nos regulas vocamus l. j. ff de reg. iur. quarum proprie nullam in Iure ciuili legere est, quę propter varios exceptionum modos, non facile ruat. Quo pariter sensu, apud Marcellum dixit Pomponius, quãdo mora fieri intelligatur, difficilem esse definitionem: l. mora. ff. de vsur. ꝙ non multò ante prẽmonuimus. Sup. ea. parte. c. 2.

De diuisione & partitione, Cap. xi.

DEfinitionem, iusto ordine, sequitur diuisio. Definitione. n. quid sit res explicatur. Diuisione aũt, qualis sit ostẽditur, rẽ ipsam quę vna esse vr̃, in multa mẽbra, & capita dispertiendo, vt meritò credatur, ad discendum, & docendum, accõmodatissimam, & eum hoĩem, Plato Dei loco habet, qui artem probe calleat diuidendi. Plato in Phędro. Id autem quod vnum est, in plura tripliciter diduci põt, Diuisione, partitione, & enumeratione, Diuisio est vnius generis in plures species distributio. Vt animalium, aliud homo, aliud brutum. Obligationum, alię Ciuiles, alię Prętorię.

Pretorię. §. omnium de obligatio. Actionum, quędã in rem, quędam in personam. l. actionum. ff. de actio. & oblig. §. omnium de actio. Partitio, est totius, in suas partes diductio, vt si fundũ in proprietatẽ, & vsumfructum diuidamus. l. si alii. ff. de vsuf. leg. Nauẽ, in Malum, Proram, Puppim, & Sentinam. l. malum. ff. de verb. signific. monetq; nos M. Cicero, ne temerè partes cum speciebus confundamus. Cicero in Top. quę tñ religio, non perpetuò Iurisconsultis nostris probata est, hæc persæpe confundentibus: quod enim partes, & totum dicere debent: plerũq; genus, & species appellant. l. j. in princ. ff. de lib. agnosc. §. plebiscitum. de iur. nat. Enumeratio, est multorũ, quæ vni alicui insunt distinctio, & recensio. Vt Vlpianus, prudens fuit, & Iurisconsultus, & Christianæ religionis persecutor. Est igit̃ diuisio, qua de agimus, generis in species, p differẽtias facta distributio: quam receptum est, per species oppositas, & contrarias fieri oportere, Fa. & Ias. §. actionũ. de actio. hoc est ex duabus inter se pugnantibus differẽtiis, absolui, vt in idem conuenire nequeant: veluti homines, aut liberi sunt, aut serui l. 3. ff. de sta. hom. §. j. de iur. perso. quidam sui iuris, quidam alieno iuri subiecti. l. 3. ff. de iis, qui sunt sui. Possessionũ aliæ bonæ fidei, alię malæ fidei: l. 3. § genera. ff. de acquir. poss. nam si quis, verbi gratia diceret, omnes hoĩes, aut liberi sunt, aut masculi: inepta dubio p cul esset diuisio, cùm masculini sexus qualitas, sub conditionem liberorum recidat. Sed (vt Rodolphus ait) speciosiùs hæc multò dñr q̃ vt rectè, religioseq; obseruari possint. Rodolp. Agrico. li. 1. de inuentio. c. 7. siquidem nullius penè generis, vtraq; differentia sit nobis planè cognita, ac proinde alteram per negationem, plerunq; exprimamus, l. alienatũ. §. fin. ff. de verb. signifi. exemplo est *Animal*, cuius vna species nimirum irrationale, non nisi rationalis negatione declaratur. quamobrẽ (inquit) vera differentia esse non põt: cùm omnis species ex differentia conflari debeat. Et nihil ex negatione cõstituatur. Porrò aũt conficitur diuisio, vel a cã efficiẽte, vel a materia & forma, vel ab effectu, vel ab accidentib. Ab efficiente, vt Ius aliud est naturale, aliud gẽtile, aliud ciuile. l. 1. §. 1. ff. de iust. & iur. conuentionum, quædam ex publica, quædam ex priuata cã fiunt. & priuatæ aliæ a lege, aliæ a Iuregentium. l. cõuentionum. ff. de pac. Dos, alia profectitia, alia aduentitia. l. profectitia. ff. de iure dot. & sic de aliis. A materia, & forma diuiditur Ius in publicum, & priuatum. In scriptũ, & non scriptũ. d. l. 1. §. 1. seruitutes, in personales, & reales. l. j. ff. de seruituti. Donationem, in eã quæ simpliciter fit, & in eam quæ causa mortis dr̃. l. senat. §. 1. ff. de don. ca. mor. l. alienatum. §. fi. ff. de verb. sig. Impensam, in necessariam, vtilem, & voluptuariam. l. j. ff. de impens. l. impensæ. ff. de verb. sig. Ab effectu veluti capitis diminutio, in maximã, mediã, & minimam, l. fi. ff. de ca. dimin. interdictorum, alia sunt prohibitoria, alia restitutoria, alia exhibitoria, l. j. §. interdictorũ. ff. de interdi. §. summa. eod. tit. & quæ Rei familiaris, continent persecutionem, quædam adipiscendæ possessionis sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. l. 2. §. hęc autem. ff. de interd. §. sequens. eo. tit. Et hæ tres diuisionis species, diuisionis nomen hr̃e propriè merentur. In quibus illud prætereà notandum, eas nõnunquam commisceri: nam eadẽ Diuisio, ex causa efficiente, & forma, aut ex causa, & effectu, simul vim suam mutuari potest: vt ecce, generalis adoptio, duobus modis fit, aut principis auctoritate, aut magistratus Imperio, hæc adoptionis nomen retinet: Illa arrogatio dicitur, quia adoptantur filii familiàs. Arrogant̃ qui sui Iuris sunt. l. 2. ff. de adoptio. Sic actionum, duo genera sunt, in rem, aut in p sonam, harum causa efficiens, est persona: & effectus, personæ p secutio. Illarum causa efficiens est res & effectus, persecutio rei, l. actionum. ff. de actio. & obl. §. omnium, de actio. neq; nouum videri debet, eandem rem, emergente causarum diuersitate, diuersis pariter officiis fungi. l. tutorẽ. ff. de iis qui vt indig. ab accidentibus deniq; cõstituitur diuisio: vt alia est pro emptore, alia pro donato, alia pro hærede, &c. l. 3. § genera. ff. de acqui. poss. Harum autem diuisionum, accurata obseruatio, plurimum quidem ad cuiuscunq; artis, sed nostrę pręsertim Iurisprudentiæ cognitionem conducunt, & vtilissimæ sunt, atq; ad discendum faciles: cæterùm (inquit Plato) ad vsum difficillimæ, vt minimè mirum debeat videri, si eum loco Dei habiturum se dicat, qui ea probè, beneq; vti norit. Plato in Phædro. Sed iam satis Diuisioni datum, nunc ad iuris tractatum, propius accedamus.

An sit Ius, & ius quot modis dicatur. Cap. xii.

EOrum quæ in quæstionem venire solent, M. Cicero, Fabius Quintilianus, & Hermogenes, tria tantùm genera fecerunt, *An res sit, Quid sit, & Qualis sit?* Cice. in Topi. Fab. Quint. lib. 1. Hermog. j. de inuentio. Aristoteles verò, vti supra dictum est, magno iudicio, quartum adiecit, nimirum *propter quid res sit?* Aristote. 2. Analyt. poster. Ergo de Iure dicturus, sit ius, an non sit, hoc est an Ius reuera sit, & a natura profectum, an hominum opinionibus tantummodo constitutum, disceptare primum, docereq; debet, ne frustrà alioqui suscipiatur a nobis labor, si in eius rei quæ non est, disputatione cõteratur. Id autem a nobis, cùm supra copiosè tractatum sit. Supra eadem part. c. 3. Iam hoc quæstionis tędio in pręsentiarum leuati videmur & ad alteram vocati, qua definitione res explicanda est. At verò monẽt, vbiq; Philosophi, in omni disputatione, quæ cũ iudicio suscipitur, si forte ambigua vox occurrat, multiplicem eius significationem exponere, quò certiùs intelligatur, qua de re, & quomodò vnum quodq; dicatur: tum ẽt ne nominis ambiguitate distracti, in cognoscenda aut tradenda doctrina, hęreamus, exemploq; est (inquit Accursius) canis nomen, Accurs. l. quoties, in stipulationibus. ff. de verb. oblig. quo scimus, quatuor significari, terrestre nimirum animal, piscem marinum, celeste, sydus, & ludi talaris (quod vnius puncti erat) signum. Idemq; in Arietis verbo quo designat̃ animal in terris sydus in cęlo, & machinamentum, quo muri expugnantur. Ergo de Cane, aut Ariete dicturus, nisi primùm explicet, in quã significationem, hoc vel illud tractet, nihil aut certè parũ profuerit. Nos inuestigaturi itaq; quid sit Ius, multiplicem eius significationẽ hoc pręceptum secuti cum primis distinguemus, & varias eius notiones aperiemus paucis, neq; enim vno tantummodo, Iuris nomẽ, Latinis appellatur, nam quandoq; pro cõiunctione sanguinis, & necessitudine ponemus, veluti est mihi cum eo Ius cognationis, affinitatis, aut amicitię. l. fi. ff. de iust. & iur. l. ius autem. ff. de pac. l. iura sanguinis. ff. de reg. iur. Locus item, in quo Ius redditur, & Iuridiciarię causę tractantur (crebrius Forum Iudiciale dicitur) aut iudicandi gratia. Iudices consistere solent, Ius nonnunquam appellatur, l. 1. l. voluit. §. fi. ff. de interro. act. appellatione collata (inquit Iulius Paulus,) ab eo quod fit in eo vbi fit. l. pen. ff. de iust. & iur. Vnde illud Demiphonis, apud Terentium, *In Ius ambula*. in Phormio. & nos eodem sensu dicimus, in Ius vocare l. 1. & tot. tit. ff. & C. de in ius voc. in Iure interrogari, l. 1. l. voluit. §. 1. ff. de interro. act. & confessos in Iure, pro iudicatis haberi. l. vnica. C. de confes. Aliquando prętereà Ius, pro facultate, licentia, & auctoritate aliquid faciendi, vsurpatur. l. 1. ff. de vsusf. l. 1. ff. de seruit. rusti. prędio. quomodo seruitutes prędiorum, actiones, obligationes, hęreditates, iura appellantur, idest potestates aliquid faciendi, atq; in Iure consistere dñr quod Ius eam faciat ptãtem. l. 1. ff. de rerum diui. Deniq; pro Iurisprudentia, & arte iuris & iustitia seu pro eo ponitur ꝙ aut ratio naturę, aut lex principis, aut populi consensus iubet, a iussu, per Apocopen sic dictum, ꝙ proprie nihil aliud sit, quam ꝙ natura ipsa, vel lex scripta, sequi, aut vetari iubet, & pręcipit. Vnde Ius naturale, gentium, & ciuile, l. 1. § 1. ff. de iust. & iur. & contractius Iuris nomen Vlpianus vsurpat pro eius Iuris scientia, cum ait *Ius est ars boni & æqui*. d. l. 1. de iust. & iur. Est autem (inquit eodem loco idem auctor) *Ius a Iustitia appellatum*, quo edocemur, Iustitiam iure fuisse priorem, aduersus grãmaticos, Ius, simplex & primum nomen esse, tradentes, a quo Iustum, & a Iusto Iustitiam dictam. Sed certè non ideò mihi vr̃, repudianda Vlpiani sñia, q Iuris nomen accipit non pro Iure ipso, hoc est eo ꝙ nobis ratio naturę suggerit, & insinuat, aut lex ciuilis pręscribit, sed pro Iuris scientia, hoc est peritia, & cognitione pręceptorũ Iuris. l. 2. §. iuris ciuilis. ff. de orig. iur. vnde cùm dixisset Vlpianus *Iuri*, id est Iurisprudentię, & scientię Iuris, operam daturum, priùs nosse oportet, vnde nomen Iuris descendat, idest, quanam ratione, hęc scientia Ius appelletur, mox subiũgit, *hoc Ius, a Iustitia* venire propterea ꝙ huius sapientiæ studiosi non aliò spectare debeant, q̃ vt Iustitię viam parent, ac cuiq; curent ius suũ pręstari & tribui, l. bona fides. ff. depos. vbi Accur. Fluit ergo Ius a Iustitia, tanq̃ (inquit Accursius) filius a matre. d. l. j. ff. de iusti. & iur. Nec obstat ꝙ Ius simul enasci cum Iustitia, Vlpiani verba significent. l. Iustitia ibi, ius suum illo tit. nam Ius illic pro hominis merito, hic pro arte, seu collatione pręceptorũ boni & equi accipitur, quem Aristotelis sententia, hac in parte satis iuuerit virtutem dicentis, sua cuique tribuere merita. Aristote, Ethico. Nos verò, illud quoq; Ius, quod hominis meritum vocant, tanquam in Sole lucem: & in igne calorem: in Iustitia semper fuisse putamus. Est eñ Ius, veluti Lumẽ, effectus, & executio Iustitię. d. l. 1. in prin. Accu. §. 1. de iust. & iur. institutio. Vnde nec propterea, ꝙ a Iustitia, Ius descẽdat: Iustitia, prior Iure censeri debet, nã & ab obligatione, actio ita enascitur, vt ambę simul, & eodem tempore producantur. l. licet. §. ea obligatio. ff. de procur. Sed iam & locus, tempus postulant, vt quid sit Ius declaremus.

De Iuris definitione. Cap. xiii.

IVuentius Celsus, grauiter, & paucis, ius, in hęc verba descripsit, *Ius est ars æqui & boni*. l. 1. ff. de iusti. & iur. Idest, disciplina quędam, boni & ęqui regulis cõclusa. Quę definitio, vel ex eo p ba apparet, ꝙ rei definitę naturam, & substantiã, per genus & differentias explicet, Bar. l. 1. ff. de testa. quippe vox *Ars*, in definitione genus est. Differentiæ verò iis verbis *boni & æqui*, continentur, cùm bono & ęquo Ius a cęteris disciplinis distinguatur: nec nos mouere debet, ꝙ copula & vtriusq; concursum requirat, l. si hęredi. ff. de conditio. institutio. & Ius, super bono, non etiam ęquo, nonnunquã disponat, vt in vsucapionibus, l. 1. ff. de vsucapio. Bar. d. l. j. de iusti. & iur. vt vt eñ verũ sit, pleraq; bona esse quę tñ ęqua non sunt, bonumq; latius q̃ ęquũ patere, quod oẽ ęquum, bonũ fit: at non oẽ bonum, illud ęquũ esse, cùm ęquitas sit propria ipsius legis, & iustitię, qđ tñ ad vsucapiones attinet, nostrates, neq; iniuria receperunt, Vsucapiones, nõ ciuili modò lege, sed ẽt ęquitate, ob publici commodi prerogatiuam niti. Glos. c. ius naturale. 1. distin. Alciat. lib. de quinq; pedum pręscrip. Cùm autem bonum, & ęquum agere, nõ a cuiusq; captu, & ingenio pendeat: sed

a recta na-

a recta naturę ratione, rerū circunstantias ęstimante. Ius aūt esse, Vlpianus scripsit, quasi dicat scientiam, §. sed quia solitum ad fi. in procemio digestorum. bonum & ęquum agendi, sicuti Veteres philosophiam rectè viuendi artem dixerunt. Cic. li. 3. de finib. Iuris enim, & Iustitiæ cultores, boni & æqui, notitiam profitentur. l. 1. §. 1. ff. de iust. & iur. Vt minimè dubitādum sit, quin Celsi rñso, l. 1. ff. de iust. & iur. Iuris scientia, (vti non multò antè monui) non ēt Ius ipsum, definiatur. Ius enim significanter acceptum, non est ars æqui & boni, sed potiùs æquū & bonū, hoc est ipsissima ęquitas: atqui oīs ars, omnisq; scientia aliud quid est, ab eo, ꝙ tractandum proponitur, idq; tum præcedentia, tum ēt sequentia Vlpiani verba, perspicuū faciunt. d. l. 1. dixit enim Vlpianus Iurisconsultus, *Iuri* hoc est Iuris sciētiæ, *operam daturum, prius nosse oportet*, &c. Nec multò pòst studium vocat, quam iuris artem dixerat. *Huius studij*, dicens, *duas esse positiones*. d. l. j. §. huius studii. & paulò inferius *Iurisprudentiam ait esse diuinarum humanarumq, rerum notitiam, Iusti atq, iniusti scientiam*. l. Iustit. §. 1. ff. de iust. & iur. Neq; verò ex iis cuiquam persuasum iri cupio, Iuris scientiam illam esse, in cuius cognitione, nullum præter assiduā lectionem, desideratur artificiū, quam nos *Iuris scientiam*, simpliciter dicimus: l. si seruum. §. sequit. ff. de verb. obl. l. 2. §. Iuris ciuilis. ff. de orig. iur. ea enim verbis legū clauditur, sed illam, quæ in æquitatis, & Iustitiæ cultu consistens, nullo legis præscripto satis comprehensa l. de accessionibus. ff. de diuer. præscrip. solam rectam rationem ducem habet, & per quā boni viri iudicium, ad constituendum pro rerum circumstantiis, informatur. l. nonnunquā. ff. de iud. l. aut facta. ff. de pœ. Superiorē Iuris scientiam, calluisse mihi probè vr̄ Scæuola, quem M. Cicero Iurisperitissimum & præconem habitum fuisse scribit, Cic. de clar. orat. & 1. de ora. at tam amarè, & superstitiosè, verbis scriptæ legis hæsisse, vt æquitatem interdum oppugnare videretur. Cice. pro Cecinna. Artem verò boni, & æqui, peroptime nouerūt, Seruius Sulpitius, & C. Aquilius, qui iuris ciuilis rationem nunquam ab æquitate se iunxerunt, Cice. declar. orat. ad æquitatis rectitudinem, oīa referentes, vt non tam Iuris q̄ Iustitię, boni æquiq; consultos, se videri, & esse peroptarent. Cic. Philip. 9. nam & inde Iureconsulti nomen a consulendo tractum accepimus, quod ęquitatem, & Iustitiā in Rep. rectis & honestis cōsilijs tueatur, quāquā alibi M. Cicero Iureconsultos eos esse dicat, qui cōsuluntur & de iure rñdent, & Ius interpretari populo, ac respondere solent Cice. 2. de legib. & alibi Iureconsultum illum esse ait, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati, in ciuitate vtuntur, & ad respondendum, & agendum, & cauendum peritus sit. Cic. 1. de orator.

An Ius sit ars, vel scientia. Cap. XIIII.

QVoniam verò Celsus, & Vlpianus Iuriscōsulti, Ius artē esse dixerimus, l. 1. ff. de iust. & iur. hinc scientiæ nostrę oblatratores, ansam arripiunt, qua suam hæresim confirment, cū imprudenter negant iurisprudentiam, esse scientiam: hoc enim interesse sciunt, inter artem & scientiam, ꝙ hæc semper vera sit, ęterna, atq; perpetua, & de rebus necessariis, quę non possunt aliter euenire, q̄ nunc sint. Ideoq; definitur esse rei per causas cognitionem, quæ aliter se hr̄e nequeūt: Aristote. 1. Analyt. posterior. Ars verò sit earum rerum, quæ aliter atq; aliter possunt contingere, vt non idcirco male Artem philosophi fortunæ assimilent, ꝙ vti fortuna varia est, nec sibi constat: ita ars, nihil in se permanentis habeat, neq; alio nomine differre iudicari possint, q̄ ꝙ Fortuna de ijs esse dicatur, quæ raro cōtingunt: Ars vero, de iis, quæ frequenter. Aristotel. lib. 3. Ethico. cap. 4. Adde si (si placet) sciētiam esse habitum aliquid cognoscendi, totamq;, in cognitione, & cōtemplatione positam esse, nihil autem efficere: contra vero, ars animi habitus est, recta ratione quippiam efficiendi: imò verò ipsa formarum effectrix est. Ergo Iurisprudentia, non scientia, sed ars dici debet: tum ꝙ particularium sit, & contingentium rerum, mutationiq; obnoxiarum: tum quod tota in actione posita sit, qua Respublica, per moderatores, & iurisperitos conseruat̄. Sciētia verò, nihil efficiat: sed facta duntaxat contempletur, vniuersaliumq; sit, & necessariorum. Qua ratione philosophus, prudentiā probat scientiam non esse. Aristotel. lib. 6. Ethico. cap. 8. Nec diuersum, ex illorum sententia dicendum, in Iurisprudentia, cuius leges, qm̄ (vt aiunt) ratione plerunq; carent: l. non omnium. ff. de legib. per q̄ duræ sunt. l. ꝓspexit. ff. qui & a qui. solaq; principis auctoritate nituntur, l. 1. ff. de consti. prin. §. sed & quod principi. de iure natu. flectuntur sępe, mutantur, & variantur, c. non debet. de consang. & aff. qui igitur (inquiunt) fieri potest, vt cùm dubia, cæca, incertaq; sint: quæ a Iurisconsultis tractantur: in artem ipsa recludi valeant? quæ nō nisi cognitis & nunquam falentibus rebus continetur? Amplius, sunt qui existiment, Iurisprudentiam neq; ad artem, neq; ad scientiam referri posse, sed potius virtutē quandam esse, & Prudentię partem: quam sententiam eleganter, & copiose defendit Christophorus Ehemius, in iis libris, quos de Iuris principiis valde eruditos, nuper conscripsit. Huius verò, & illorū opinionem, non minimum iuuerit, ꝙ nostri legū auctores, parū sibi consistere videantur, nam Ius ipsum, modo artem: l. j. ff. de iusti. & iur. modò scientiam: l. 2. §. iuris ciuilis. ff. de origi. iur. l. si seruum. §. sequitur. ff. de verb. oblig. l. iustitia. §. j. ff. de iustit. & iur. modò ciuilem sapientiam. l. 1. §. est enim. ff. de var. cogni. dixerūt. Sed hæc omnia cohęrere, Iurisq; ciuilis cognitionē, & artem, & scientiam, & sapientiā esse manifeste patere ostendemus. Ars cum primis est, cùm ex collectis quibusdam pręceptionibus, ad cōem vitæ vtilitatem cōstet. l. 1. l. Iustitia. §. Iuris præcepta. ff. de iust. & iur. Est item scientia, cùm certam rei per causas cognitionem contineat. d. l. 2. §. iur. ciuilis. Deniq; est sapientia, d. l. j. §. est enim. quæ vt a veteribus philosophis probe definita est, Diuinarū, est & humanarum, causarumq; quibus hęres continentur, scientia, Cicero 2. officio. & 4. Tuscula. atqui Iurisprudentia istiusmodi est. l. Iustitia. §. fi. ff. de iust. & iur. §. 2. eo. tit. in Institutio. Ne verò, quæ aduersarii obiiciunt, pugnare videantur, in primis considerādum est: Iuris nostri auctores, diuinam illam, & naturalem æquitatem (quā qui iugiter sequitur nunquam aberrare pōt, Cicero 1. de legibus.) ducem semper habuisse, l. j. ff. iusti. & iur. vnam tn̄ esse atq; eandē mentem Legislatorum oīum, quia nimirum ad eundem finem, eandemq; quasi metam, licet non eadem via, oēs tendant: ciues nempe suos ad primam naturę Iustitiam, & ęquitatem reuocare finemq; legis, & scopum esse constat publicam ciuium tranquillitatem, & bonum cōe. l. j. ff. de legibus. *Salus populi*, dicebant veteres, *suprema lex esto*. Cicer. 3. de legib. Vnde Aristoteles salutē Reipublicæ, in constituendis legibus positam esse docet. Aristot. 1. Rhetor. Leges itaq; dici non pn̄t, quę ad vtilitatem publicam nō referuntur. Cicero 2. Rhetor. Aequitas aūt illa naturæ, constans est, perennis, & sempiterna, cui neq; prorogari, neq; derogari fas est. Cice. li. de Repub. Communisq; populi salus, perpetuò viget, quamuis eius tractatio, non vno in statu consistat, sed aliis, atq; aliis emergentibus causis, pro necessitate publica, moderationē accipiat, atq; pro variis personarum, temporum, locorumq; moribus meritissimò varietur c. non debet. de consang. & aff. Solent enim diuersi euentus, diuersa gignere consilia, & noua remedia suggerere, l. j. ff. de vent. insp. Ius enim natura, nō opinione cōstare, cum Chrysippo cæteri sapientes rectissime censuerunt, Plato li. 1. de Rep. Augusti. li. 19. de ciuitate Dei. & leges conuenit, vt Liuius scribit, mortales esse ac temporibus ipsis mutabiles, vt quæ in bello latæ sunt, pax: quæ in pace, bellum plerunq; abroget. Liuius. li. 34. nauis exemplo, in cuius administratione, alia in secunda, alia in aduersa tempestate, vsui esse videamus, & experimur. At verò non ideo, de incertis Iurisprudentia dici poterit. Nā qd queso magis sibi ꝯstans, Deo Optimo Maximo? q̄ nō vt filius hominis mutatur. Nume. 23. Ego enim Dominus (ait) & nō mutor, Malachiæ. 3. qui tn̄ aliter olim, q̄ nūc coli voluit, ac permulta quę in lege veteri præceperat, in noua abrogauit. c. 1. de purifica. post par. Ad Colossen. 2. ad Galat. 5. Sed nec aduersas fluctuantesq; Iuriscōsultorum sn̄ias hic mihi iure sunt obiecturi aduersarii. siquidem vbiq; impingant ipsi quoq; philosophi, fereq; semper inter se adeo dissideant opinionibus, vt eorum præceptis nihil incertius, meritò dicere possimus: veluti cùm de rerum principiis, de Diis, de mundo, de Idæis, & sexcētis aliis disputāt, quæ apud alios, otiose legēda relinquimus. Plutarc. libro de placitis philosopho. Sed neq; pugnant hæc prorsus inter se, quod aliqua disciplina, Artis, & Scientiæ nomen, simul habeat, quanquā enim hæc nihil efficiat, sed rerum naturam per causas comprehendat, & contempletur: rerumq; sit æternarum, & necessariarum, seu quę aliter euenire non possunt. Artis verò propriū sit efficere aliquod opus, non item contēplari, sitq; ars, de rebus, quæ aliter euenire nō possunt. Iurisprudentia tn̄, & in cognitione, & in operatione posita est: nā quid ęquum sit, & iniquum, quid iustum, & iniustum, per suas cās primum comprehendit, & cōtemplatur. *Boni enim, & æqui* (ait Vlpianus) *notitiam profitemur*. l. 1. ff. de iust. & iur. Deinde efficiēdo, Iustitiam operatur, & conseruat, rempublicam tuetur, ac defendit, secūdum id quod iustum & honestum esse, certa ratione cognoueris, æquum ab iniquo separans, licitū ab illicito discernens, præmiis bonos, & suppliciis improbos afficiens. d. l. 1. Deinde quia Iurisprudētia tota in æqui, & boni rōne, hoc est in æquitate naturæ ꝯsistit, circa res æternas, atq; perpetuas versari dr̄: constans eīn est, firma, sibiq; semper similis, recta naturæ rō, vt nec amore, nec inuidia, patiatur se ab honestate, & iustitia vnquā abduci, nec vllo tp̄is decursu, aut potētioris auctoritate variari. l. 2. ff. de vsufr. ear. rer. Neq; præterea recta naturæ ratio, aliud, quicquā est, q̄ ipsa lex. Quemadmodū enim anima, & mens est forma corporis: ita ratio ipsius legis forma, & essentia. Bal. l. si quis seruo. C. de fur. Lex illa inquit M. Cic. quam Dii humano generi dederunt, est ratio mensq; sapientis ad iubendum, & ad deterrendum idonea, Cice. j. de legib. suntq; principia illa & summa Iuris pręcepta, velut diuinitus promulgata, perennia & sempiterna. Cicer. 1. de legib. quo nomine, Scientiæ nomen, Iurisprudentia sibi suo iure vendicat: qm̄ verò certis theorematibus, & præceptionibus clauditur: quorum vsus, & obseruantia pro vtilitatum præsentium rationibus: & variis rerum humanarum circunstantiis, flecti sæpe, & mutari solet, Ars quoque nec immeritò dicitur, atque hanc arbitror ego esse veram, in quæstione proposita sententiam non modò rerū veritati, sed etiam omnium rectè sentientium Iureconsultorum scriptis, iudicioq; conformem, & consentaneam.

De Bono

De Bono & Aequo. Cap. XV.

POsteriora verò, in definitione iuris verba sunt, *Boni & Aequi*, hoc est iustitiæ, & æquitatis, non verbis, aut literis legum cōclusæ, sed in mente ac ratione legis positæ. l. si & me. ff. si cert. pet. l. si quid venditor. ff. de ædil. ed. l. in iis. ff. de conditio. & demonstr. l. consensu. ff. de actio. & oblig. Gręci vno verbo dicunt ἐπιείκειαν, idest conuenientiam, & æqualitatem (ἐπὶ idem est, quod iuxta, & εἰκὸς, conueniens, adsimulatum) quasi quæ legem ipsam, ad æquitatis normam reuocet, eiusdemq; legis verba, ex pręscripto rationis, ad iustam rerum omniū proportionem, moderetur, & corrigat, hoc est, ex eorum, qui legem tulerunt sententia, & cōsilio. Et hæc est benigna iuris interpretatio, quam Iuriscōsulti fieri iubēt, quò legum voluntas conseruetur. l. benignius. ff. de legib. ꝙ leges non in verbis positas sciant, sed in mente, ac radice rationis. c. intelligentia. de verb. sig. c. Marchion. 1. q. 1. l. scire. ff. de legib. Huic bono, & æquo, opponitur sophistica illa, & calumniæ plena verborum, literarum, ac syllabarum interpretatio: cùm legum verbis superstitiosè hæretur, nō spectato, quid senseritis, qui scripsit: sed quid duntaxat superficie, & angustiis verborum inclusum sit. Nos *strictum Ius* dicimus, l. pen. ff. de const. pecu. l. placuit. C. de iu. sub cuius auctoritate, Celsus adolescens dicebat, plerunq; periculosè errari. l. si seruum. §. sequitur. ff. de verb. obl. Veteres, *Summum Ius, summam malitiam & summam crucem*, dixerunt, ex quo illud (inquit M. Cicero.) Cic. 1. officio. *Summum Ius Summa iniuria*: factum, iam tritum sermone prouerbium, Græcis ἀκριβοδίκαιον dicitur, quique hoc vtuntur, ἀκριβοδίκαιοι, quasi præduri, seueriq; Iuris interpretes, qualis est ille, quem in hæc verba M. Cicero, alicubi taxat: Istum locum fugis (inquit) & reformidas, & me ex hoc (vt ita dicam) æquitatis campo, ad istas verborum angustias, & ad oēs literarū angulos reuocas. In his ipsis intercludere vis insidiis. quas mihi conaris opponere? *non deieci*, inquis, sed *eieci*, peracutū hoc videtur tibi, hic est mucro defensionis tuæ, in eū ipsum causa tua incurrat, necesse est. Cicero pro Cecinna. Itaq; bonum & æquū, apud Vlpianum Ius definientem, l. 1. ff. de iust. & iu. rectam animi constitutionem (quam Græci apud Budæum εὐνομίαν appellant) absolutamq; bonitatem, & æquitatem significat, qua, ratione legis cum iudicio perpensę, & singulis rerum circunstantiis obseruatis, rectè discernimus, quid fieri, aut non fieri oporteat, l. nō solū. ff. de iniur. l. at si quis. §. hæc actio. & §. generaliter. ff. de religios. d. l. si & me. cum concord. inde ęquitatis nomen nacta, ꝙ summū Ius, omnia recta, (vt ait Aelius) atq; inflexibilia exigens, ad ęquabilitatē, & parilitatem reuocet. Gręci vt diximus ἐπιείκειαν appellant: quasi quæ pro rerum, negociorumq; natura, personę, loci, & temporis qualitate cuncta, ex iusta & æquabili rerum proportione, moderetur, & temperet, ex naturaliq; bonitatis præscripto, legis voluntates, & hominum cogitationes, ad rationē naturę traducat, & accommodet, quod propriū esse munus Iudicis, M. Cicero perbellè docet, Sulpitium laudans, ꝙ nō magis Iuris q̄ iustitiæ consultus fuisset. Et quæ proficiscerentur a legibus, & Iure ciuili, ad æquitatem semper referret. Cicero Philipp. 9. quam bonitatem, velut a perfectis naturæ principiis profectam, Modestinus alicubi vocat *naturalem Iustitiam*. l. scire oportet. §. sufficit. ff. de excus. tuto. & M. Cic. Aequitas est (inquit) quod naturalis ratio persuasit, Cic. in Top. de qua Paulus Apostolus, fortassis ēt loquitur, cùm ait, quosdam esse qui cum legem non habeant, naturaliter tamen, quæ sunt legis, faciunt, & ipsi (inquit,) sibi sunt lex. Ad Romanos 2. neq; verò cuiusuis est Iurisperiti, hanc naturalē Iustitiā, censendo assequi, vnde & in eo genere, quotidie peccari multa videmus, ab iis, qui verborum aucupiis vsi, literarumq; vocū, & syllabarum angustiis hærētes, scripti sensum, aliò, q̄ quò oporteat deflectunt. l. nulla. ff. de legib. d. l. si seruum. § sequitur. Vt enim legis virtus est, imperare, vetare, permittere, & punire: l. legis virtu. ff. de legib. c. fi. 3. distin. Ita æquitatis partes sunt, non callidè, aut Sophisticè, verba contorquere: sed ea ex præscripto rationis, Iustitię, & bonitatis, benigniùs interpretari, coarctare, & extendere: l. aut facta. ff. de pę. & si euidens causæ poscit vtilitas, corrigere, & emendare. l. diuus. ff. de restit. in integ. Quod pluribus Aristoteles in moribus pertractat. Aristo. 5. Ethico. Non male igitur, *Ius* finituri sumus, si dixerimus, esse ciuilem æquitatem, vel scriptis legibus sancitā, vel institutis, aut moribus receptam. Sallustius in bello Catilinario. *Bonum* verò, *& æquum*, aut si mauis *Aequum bonum*, sine copula, esse ipsius iuris originem, & temperationem, ex prudentia Iudicis procedentem, qui pro negocij circunstantia legis, scriptum ad causæ rationem flectere, & accommodare debet, nō etiam legem, ad cām ac proinde Alphenus Iurisconsultus, Ius in causa positum esse dixit. l. si ex plagis. §. in cliuo. ff. ad l. Aquil. quippè leges vniuersales esse oportet, quæ id constituant, quod plerūque faciundū est, neq; possunt de singulis, in vniuersum rectè decernere, l. neq; leges. ff. de legib. §. j. de iis qui ingre. ad ap. colla. 5. cum plura sint negoca, q̄ vocabula. l. natur. ff. de præsc. verb. quin pleraq; consultò legislatores prętereunt, ne nimii esse videantur, Aristo. 1. Rhetor. at æquitatis natura hæc est, vt legem interpretetur & suppleat, quatenus aliquid omisit, propterea ꝙ vniuersaliter loqueretur. Aristot. 5. Ethico. Veluti si ex lege, quæ peregrinū muros conscendentem, capite plectit, ad supplicium petatur peregrinus, qui in extremo ciuitatis periculo, transcēdēs murū, hostes fugauit, & strenue depulit, Rhodig. lib. 7. lectio. antiqua. c. 21. callida profectò, calumniæ plena, maligna, ac iniqua nimis esset, hæc legis interpretatio. Cice. pro Murena: & 1. officio. hoc esset, Ius angustijs verborum concludere, & nullis causę circunstantiis temperare, ideoq; *strictum* nuncupatum, quasi strictim, & exactè compressum, ac plus æquo durum. l. pen. ff. de cōst. pec. l. placuit. C. de iud. l. 2. §. quanquam tamen Varus. ff. de aqua plu. Contraq; pro æquo & bono, Crassum dixisse M. Cicero auctor est. Cic. pro Cecinna. Illud itaq; cuicunq; propositū sit, non tantùm Iuri operā daturo, sed etiam iudicaturo, quæ legibus continentur, nō ad quandam subtilitatis artem, sed ad naturæ bonitatem, & æquitatem dirigere: leges enim dicebat Menander, optimæ sunt: sed si quis duriter nimis eas intelligat, fit Sycophanta, hoc est calumniator, & deminutula licèt causa, lites fouens, & excitans. Ex his aūt, nostrates perspicuum faciunt se non intelligere, quid sit Bonum & Aequū, dum supremis tantùm iudicibus, in Gallia, hoc est parlamenteis curiis, fas esse ex bono, & æquo iudicare, confirmant, prorsus negātes, id licere iis, qui in inferioribus subselliis ius dn̄t: cùm enim Iudices quicunq;, secundum præscripta legum iudicare teneantur. C. 1. de of. ordina. legesq; non in verbis, sed in sensu, & ratione resideant. l. scire. ff. de legib. c. intelligentia. de ver. sig. c. Marchion. 1. q. 1. Iusq; sit ars boni & æqui, L. 1. ff. de iust. & iur. vel potius ipsissima ęquitas, legi ita coniuncta, vt ab ea nunquam diuellatur. dicendum, Iudices quoscūq;, infimos etiam, ex bono & æquo, non modò posse, sed etiam debere, teneriq; iudicare, vbi, si voluntas legis certa est, neq; vlla ambiguitate eiusdē ratio distrahitur: alioqui nullius esset iudicis, q̄libet maximi, sed solius principis, (cui soli iura condere, & interpretari peculiariter concessum est.) l. fi. C. de legib. obscuram, & incertam legis voluntatem declarare. l. & ideo. ff. de leg. dixi. l. benignius eo. tit. Vnde sententiā nostram non oppugnauerit, quod inter ęquitatem, Iusq;, interpositam interpretationem nobis solis dicat Imperator, & oportet & licet inspicere. l. j. C. de legibus. Nā hęc verba, ad legum ambiguitatem, referenda sunt, quę sanè, si adeò sunt perplexa, & obscura, vt vix intelligi possint: aut eius sententia, ad speciem propositam induci, princeps ipse consulendus est, qui legem aperiat, & interpretetur: certiusq; aliquid statuat. d. l. & id. Nam ei soli, interpretatio legum reseruata est, datumq;, vt inter Ius, & ęquitatem, arbitrium suum possit interponere. l. 1. l. fi. C. de legib. At vbi lex aperte scripta est, aut non tanta est verborum ambiguitas, quin ad factum quo de agitur, commode possit legis induci sententia: eam inconsulto etiam principe, iudex quicūq; sequetur. l. in ambigua. ff. de legib. Verumenimuero, ęquitas illa, de qua tractamus, versatur potissimum, in equalitatis legitimę cōseruatione, inter ciues, & subditos, Cice. 1. de orator. inter ea scilicet, quę paria esse aliqua ratione deprehenduntur, veluti inter litigatores, l. fi. C. de fruct. & li. exp. l. in sacris. C. de proxi. sacro. scrinio. lib. 2. coniuges, l. non tātum. ff. de re iud. & filios, l. si ita legatum. ff. de conditio. & demon. licet diuersi sexus, l. fi. C. de liber. pręter. si non ab ea tamen bonū publicum recedere iubeat, cuius causa haud dubie, priuatorū cōmoditatib. antefert. l. actio. §. Labeo. ff pro soc. aut. res quę. C. eo. de leg. Verbi gratia, si vt stemmata, & familię cōseruentur, (quod pulice expedit. l. 1. §. pe. ff. de vent. inspi.) Lege municipii, filię, masculis superstitibus, successionis ęqualitate excludantur. Accur. & DD. l. pen. ff. de iust. & iur. cùm enim de duobus ęquis disputatur. ꝙ ęquius est sequimur l. bonafides. ff. depos. l. si seruus cōmunis. §. quod verò. ff. de furt. Sed nos, qui huiusce iuris, & æquitatis, quique legum primi auctores fuerunt, videamus.

De Legum Inuentoribus. Cap. XVI.

MAgnum putauerunt veteres esse vinculum, ad continēdos ciuium animos, credere, Leges diuina prouidentia constitutas, quamobrem adiuncta semper fuit antiquis legibus, alicuius religionis opinio. Namq; leges mortalibus omnium primā Cererem, Siculorum Deam dedisse, ob idq; legiferam appellatā, & eius sacra θεσμοφόρια, Ethnici pleriq; fabulati sunt. Diodorus Sicurus. lib. 6. bibliothecę hystorię. Herodot. lib. 6. qui Erato inscribitur. Vnde Ouid. l. 5. Metamorph.

> Prima Ceres vnco glebas dimouit aratro,
> Prima dedit fruges, alimentaq; mitia terris:
> Prima dedit leges, Cereris sunt omnia munus.

Et Virgilius. 4. Aeneidos.

> Principio delubra adeunt, pacemq; per aras
> Exquirunt, mactant lectas de more bidentes
> Legiferę Cereri.

Alii Legumlatorem primum, fuisse Radamanthum putant, Plinius lib. 7. c. 56. ac demum alios aliis leges tulisse. c. Moyses. 7. dist. Persis Bactrianisq;, Zoroastrem: Thebis, Mercurium: Aegyptiis, Trismegistum: Celtis, Herculē: Cretensibus, Minoem: Carthaginiensibus, Charondam: Heniochis apud Colchos, Amphytū: Lacedęmoniis, Lycurgum: Atheniēsibus, Draconem primum, deinde Solonem: Romanis, Romulum, ac demum Numam Pompilium, Argiuis, Phoroneum: Italis, Pythagorā: Scythis, Zamolxim: Locris, Zaleucum: Magnesiis, & Siculis, Platonem: id ipsum Arcadibus, Thebanis, & Ciraneicis, enixè postulantibus, denegātem.

te,n.Sed hi omnes instituta sua,alicui Deo,aut Deę,accepta retu lerūt,veluti Minos Ioui:Lycurgus Soli, seu Apollini Delphico: Solon,Mineruę.quod non temerè,sapientes hi Græcorum legislatores,fecisse mihi vr̄,cùm enim Iupiter,clementiam:Sol (quia planetarum dn̄s est) potentiam:& Minerua, sapiētiam significet, inde perspicuè docuerūt,legibus hæc tria, (quarum descriptione ciuilis omnis societatis moderatio continetur) inesse debere.Zamolxis quoq;,in Vestę deæ numē,leges suas retulit:pariterq; Numa Pōpilius,quò grauiùs leges, religionisq; ceremonias, Romanis stabiliret, Aegeriæ nymphę congressum simulauit.Nos verò, hanc rectè,beateq; viuendi normā,vero Deo,qui trinus,& vnus est,acceptam referimus,Isaiæ 33.Iacob 4.ab eo Mosi primum, in monte Sinai traditam,Ioseph.li.3.antiq. Iudaica.c.6. Exod.19.& 20.& per eūdem Mosem, antiquissimum omnium hoīum legislatorem,Hebræis promulgatā,d.c.Moyses.nisi malis, Deū Abrahamo, legem circuncidendi præputii, oīum vetustissimam, primum sanciuisse.Gen.17. Nam Ius hoc circuncidendorum pudēdorum,apud Aegyptios,& Aethiopes, perantiquum fuisse, Herodotus historiæ pater scribit.lib.2.qui Euterpe inscribitur. Vt vt sit,Deum fontem bonorum,& legum auctorē agnoscimus, quē ideo propheta,legiferum nuncupat,Isaiæ 33.Demosthenesq;, in oratione illa quam grauiter habuit,contra Aristogitonem, legē inuentum esse,atq; munus diuinum,dicebat,l.2.ff.de legibus.quo intelligimus,eas duntaxat constitutiones, quæ sunt sanctę,& honestæ,legis nomen habere,c. erit autem.4. dist. Vnus enim est legislator,inquit Diuus Iacobus,nempe Deus.Iacob.4.quem iniustitię,turpitudinis,& iniquitatis auctorem facere,blasphemiæ plenum esset,c.quanto.de iureiur.c.inter.22.q.4.& lex est ratio summi Iouis,seu (alibi M.Cicero loquitur) a numine Deorum tracta ratio,honesta præcipiens,& vetans contraria.Cice.lib.2.de legib. & 2.Philippica.quæ nō tum incipit lex esse,cum scripta est,sed tū, cùm orta est:orta est autem simul cum mēte diuina,vt perspicuū esse possit,leges perniciosas,turpes,& iniustas.Iussa quidē esse potentiorum:at leges non esse, quod pluribus M. Cicero probat.2. de legib.Moyses itaq; descriptas primùm Hebræis dedit leges, c. Moyses.dist.7.ad cuius exemplar,cęteri deinceps hoīes,in suis ciuitatibus,auctoritate pollentes,cōi populi suffragio, Leges cōdiderunt, ad quoddam cœlitum numen, legislationes suas perpetuò referentes : quò ciuium animos grauiore vinculo cōtinerēt. Inter eos vero , qui suas ciuitates,optimis institutis, ac saluberrimis legibus stabilierunt,præ cæteris Romani celebrantur, quorū ideo leges,aliis omnibus,meritissimò Polybius anteposuit,lib.1. histor.& poeta cùm peculiares cuiq; genti laudes attribuisset,solos Romanos Reipublicę ꝑ legēdæ sciētia,in hęc verba donauit:

> Tu regere Imperio populos Romane memento:
> Hæ tibi erunt artes,paciq; imponere nomen.

Vt interim prætercam execrādum,& oīum nomothetarum nequissimum,spurcissimum,& inquinatissimum Mahumetem,qui Scenitis,& Mauris,nouas de religione, consilio Sergii monachi, leges conscribens,columbam in aurem ad se venire,coram omni populo edocuerat: vt Spiritum sanctum sibi leges insufflātem insigni commento persuaderet,q & tandē assecutus est. Sed nos ad fontem,vnde Ius nostrum scaturiit,descendamus.

De Iuris ciuilis origine. Cap. XVII.

ORiginem,& progressum Iuris ciuilis,copiosè iuxtà,ac eruditè,Pomponius noster descripsit,l.2.ff. de orig. iur.initio rerum testatus,nullis certis legibus,populum Romanum institutū fuisse, q tum omnia, sub arbitrio manu , & potestate regum essent,quorum iussu, cuncta regebantur. Nec ante Ius xij. Tabularum,(inquit Halicarnassęus) vllæ certæ leges Romæ fuerunt , sed moribus tantùm populus regebantur,Halicar.1.antiq. Roma & vt Ouidius ait:lib.Fast.

> Proq; metu populum,sine vi,pudor ipse regebat.
> Nullus erat iustis reddere iura labor.

Principio ergo rerum,oēs antiquę gentes, regibus paruerūt:nullisq; scriptis legib.populus tenebatur, sed arbitria principum pro legibus erant.Aristote.1.Politico.c.1.Cice.3.de legib. in princip. Iustinus.in prin.j.li.At verò cùm Romulus,obtrūcato fratre Remo,regnum arripuisset,Sabinosq; recepisset,in vrbem, iuuentute Romana in classes militares,& legiones diuisa,centumq; senatoribus,ex optimatibus creatis,populum Romanum,in tres partes diuisit,quas tribus appellauit:Et eorum duces,Tribunos,vnāquamq; verò trium partium, in denas partes ęquales partitus est, quas Curias nuncupauit,q per earum sn̄īam Reipub. cura tractaretur,vnde & primæ leges Romuli, q populi cōsensu, per Curias congregato,seu per lictores curiatim collecto , receptæ fuerunt, & approbatę,Curiatę dictę sunt.l.2,§.postea aucta.ff.orig.iur. Veluti illæ de auspiciis, & sacris: quorū administrationem, Romulus penes solos esse Patricios voluit,statuens præterea,ne Rex posthac,aut vllus omnino magistratus,nisi auspicato crearetur,ne itē in colendis Dijs,fierent nocturnæ virorum,cum mulieribus peruigilationes:in matrimoniis etiam hoc sanciuit,vt vxor sacrorū, omnisq; pecunię socia esset , cui tn̄ nulla de causa, liceret maritū relinquere,viro autem impunè concederetur,eam occidere, vel si mallet abiicere , in veneficio filiorum compertam, vel adulteram,vel si vinum bibisset,aut partum vel claues subiecisset. Aliis de causis qui reliquisset vxorem, publicatione bonorum mulctaretur,quæ partim Cereri,partim relictę vxori,tribueretur. Statuit ēt vt viro mortuo, vxor cum liberis ex semisse:si non essent liberi,ex asse succederet. Patri quoq; pōtatem fecit, ter filios vēdendi,atq; adeò occidendi. Sed & alia multa Romulus sanxit legibus suis,quæ apud alios legenda relinquimus. Pluta.in Romulo. Halicarn.libro 1. Verùm Romulo post xxvij. regni sui annos, è viuis sublato,cùm de creando nouo rege,plebs cum patribus,non cōuenirent,in eam tādem itum est sn̄iam,vt populus regem iuberet, Patres auctores fierent,indeq; multis postea seculis obseruatum, vt populi potestas esset,Senatus esset auctoritas, hoc est, vt quod de legibus,aut magistratibus, plebs iussisset, nō priùs ratum esset, q̄ patres auctores fuissent, qua lege Numa Pōpilius Sabinus, auspicato Rex creatur,in cuius legibus,hæ maximè laudantur, quibus statuit vniuscuiusq; agrū,limitibus distingui: eisq; lapides apponi,qui sacrati essent Ioui Terminali,vt eas qui mouisset,aut ꝓtulisset, Ioui sacer factus, impunè necaretur, inde Terminus Deus, Terminalia sacra,& lapis terminalis,de qb.alibi. Dixi l. ex hoc iure.ff.de iust.& iur. Filiū q patris volūtate nuptias ꝯtraxisset, vendi vetuit: ne vxori fieret,iniuria. Tps luctus,vxori decē mēsibus coclusit,si qua intra id tempus nupsisset, vaccam pregnantem Ioui immolare. Halicarnass. lib. 2. Moritur Numa anno Imperii quadragesimo tertio,cui successit, Tullus Hostilius, & Hostilio Ancus Martius. Martio, L. Tarquinius. Tarquinio, Seruius Tullius,& Tullio, L. Tarquinius,qui a moribus,superbi cognomen meruit. Tarquinio aūt Superbo,& aliis per eum Roma rebus exturbatis: cùm Romæ CCXLIIII. regnatum esset annis,duo Consules creati sunt,qui oīa regiæ ptātis iura,& insignia tenerēt,preter q̄,quod ne Tyrannidi via pateret, & vt cęteris ciuibus, aliqua regnandi spes relinqueretur,annum Imperium,ex perpetuo factum est, legeq; a Iunio Bruto, Celerum tribuno perlata (quam ideo tribunitiam dixerunt. l.2.§.exactis.1.ff.de ori.iur. non modo Reges, sed & eorum quæcunq; leges,abolitę sunt,& exolete,ne vlla prorsus Regum maneret memoria,Cice.pro Rabirio. Liuius.lib.2. quo circa populus Romanus,incerto magis q̄ antea iure,vti cœpit,q. ne diutius fieret, tres constituti sunt legati, & Athenas missi, qui Grecię leges a se descriptas, Romam deferrent. Liui.li.3. Halicar. lib.8.d.§.exactis. Ij aūt tertio redeūtes anno Grecanicas leges pertulerunt,moxq; ad eas promulgandas,Decemuiri creati sunt, ea vlt.7. dist.sine prouocatione, patritii oēs, cautumq;, ne quis alius magistratus eo anno fieret,ij decimo die, singuli ius populo reddebant,quo tpe penes Iuris pręfectum,duodecim fasces erāt,reliquis collegis singuli. Accensi apparebāt in fine anni, Leges suas Decemuiri,in decē tabulis æneis incisas ante rostra (vnde ad populum loqui mos erat) quò oībus essent conspicue,posuerunt d. §.exactis.j.exeūtiq; anno, cùm al'quid deesse persuasissent,creati iterum fuere in eam rem Decēuiri, noui oēs præter vnum A. Appium Claudium,hiq; duas legum tabulas adiecerunt. Vnde & Leges xij.tabularum,appellatę, Liuii.lib.3.d.§.exactis.que philosophorum oīum bibliothecas,& auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate, (dicebat apud M.Ciceronem Crassus) longe lateq; superarunt.li.j.de orat. At cum paulo obscuriores viderent, ab vnoquoque in vnam,ab alio in aliam partē,frequenter raperentur: Prudentū virorum auctoritate, re etiam in foro disputata, lucidius expositę fuerūt,cuiusmodi interpretatio,que sine scripto cœpit,memorię causa nō multò post scripta,ac demum in corpus legum redacta est,non quidem vt speciale nomen,quemadmodum lex,plebiscitum,senatusconsultum,& cetere Iuris partes haberet:sed generali,& coī nomine, *Ius ciuile*, est appellata. l.2.§. his legib. ff. de orig.iur. Tum a summis illis,& prudentibus viris, actiones cōpositæ sunt,& formulæ solennes descriptæ: quemodo in iudiciis certandum,quomodoq;,& qn agēdum esset,& ne facilis res esset vi- dereturnotulis,& interpunctionibus quibusdam legum formularumq; syllabas,voces,ac literas occuparunt, ac præterea occultarunt,ne populo nisi per illos innotesceret, pœnam item adiicientes,vt qui vel syllaba cecidisset,causa caderet:quo factum, vt vix quisquam sine causę periculo,experiretur, & quo tantæ calliditati daretur auctoritas,religionis metum iniecerunt, omnium hominum (inquit Pomponius,) & interpretādi scientia, & actiones, apud collegium Pontificum erant.d.l.2.§.deinde ex his. Qua consuetudine,populus annis propè cētū,vsus est, donec Cn. Flauius, Appii Claudii Pontificis scriba,fastos,quos eius Iussu scripto exceperat,diuulgauit,& singulis diebus ediscendos, populo proposuit,d.l.2.§.postea cum Appius. & ab ipsis Iurecōsultis, inquit M. Cicero,eorum sapientiam cōpilauit. Nam & cùm multa, inquit idem auctor,preclare legibus essent constituta, ea Iurisconsultorum ingeniis pleraq; corrupta,ac deprauata sunt. Cice. pro Murena. Sed cognita Iuris ciuilis Romanorū origine,singulę eius causę nobis contemplandę veniunt.

De quatuor Iuris ciuilis causis. Cap. XVIII.

QVi de rerum causis scripserunt, quatuor fecere:duas internas,Materiam,& formam:& totidem externas,Efficientem,nempe,& finem. Aristo.2.Physi.Cice.in Top. Materia dr̄, ex qua aliquid fit,Forma,per quam aliquid tale fit. Efficiēs, à qua

à qua aliquid fit:& finis,cuius gratia,seu propter quam,aliquid fit, indeq; ex Aristotele celebratū vulgò , Deū Optimum Maximū, omnium rerum opificem , esse causam causarum. Ergo subiectū illud, ex quo aliquid primū generatur, Materia est. Forma verò, est modus quidam , materiæ adhibitus , vi cuius res ipsa subsistit: atq; habet,vt sit id quod est,& non aliud. Id aūt quod huic formę efficiēdæ prębet operam , Efficiēs ideò dicitur,q rem ipsam producat, & efficiat. neq; verò quicquam est, pręter vnū Deū, quod non habeat auctorem,a quo factum sit. & id cuius gratia,res talis efficitur,Finem vocamus, qui cùm aliarum omnium causarum, causa sit,eiusq; gratia,oīa fiant:& cæteræ oēs,ad hanc dirigantur, omnium causarū potissima , maxima, & perfectissima dr̄: namq; materia rudis,& indigesta,formam appetit ꝑꝑ finem & cùm formam induit,hoc desiderio finis agit.Quiq; materiæ formam inducit,hoc ꝑꝑ finem, initio iam a se contemplatum efficit,& operatur.Finis præterea oīum causarum prima habetur,eademq; vltima prima quidem, quia cùm omne agens ꝑꝑ finem agat; Aristote.1.Ethico.in omni actione & contemplatione ante omnia agēti occurrit,& proponitur. Vltima,quia finis est terminus quidam,& extremum ad quod omnis actio,seu contemplatio dirigitur,quo posteaquam ventū est, artifex quiescit agereq; & operari desinit.Indeq; iactatum,finem esse primum in intentione,at in executione postremum,licet aūt iuris auctores,& quicūq; reipublicæ moderatores,Finē præcipuè contemplentur,& considerent, interea tn̄ cæteras causas non negligunt. Ideoq; non malè dicemus,Ius nostrū versari circa quatuor causas, Materiam, formam,efficientem,& finem,quarū cùm duæ priores internæ sint, de illis priore loco dicēdum occurrit. Est autem materia duplex, propria,& vera,ex qua (vt dictum est) aliquid fit,quam naturales, & rerum artifices,non item Iurisconsulti præcipuè tractant. Altera impropria,& apparens:circa quam aliquid fit,per similitudinē duntaxat sic appellata, vt est genus subiectum , cuiuscunq; artis, hoc est,id,circa quod ars,eiusq; cura,& consideratio versatur. Vt Medicinæ subiectum dicimus,corpus humanum: Arithmeticæ, numerum: Geometriæ,quantitatem,sic de aliis. Quibus breuiter expositis,Fōtes & iuris principia,summatim exponemus,ne alioqui,infeliciter cadant Iouis taxilli,si non cōstitutis priùs materia, & fine:non cognitis principiis: nec inuentis præterea mediis , in tam nobilem sciētiam irrumpamus , postpositis multarum rerū cognitionibus,sine quibus fieri profectò nequit,vt perfectè, feliciterq; nonnihil discamus,doceamus,aut cogitemus.

De materia,& proprio Iuris subiecto. Cap. XIX.

QVoniam igitur omnis ars,ac disciplina,ex genere quodam subiecto,seu materia circa quam scientia illa versatur, & ad quam velut primum quoddam principium quæcunque in disciplina traduntur referri conuenit:ac etiam ex fine,veluti ex partibus quibusdam,præcipuè conflatur,coalescit & constituitur:quod sit Iurisprudentiæ nostræ subiectum,vt recta docēdi ratio seruetur, principe loco explicandum occurrit: nam (vt Aristoteles docet lib.1.Analy.posterior.) in omni scientia,ac disciplina, genus subiectum priùs cognoscendum est,non tantum quod in rerum natura sit,sed ēt quid sit, quemadmodū & prima demonstrationis,ac artis principia,antequam ac pręcepta sequētia progrediamur.Hoc aūt ipsum,quod quærimus, Caius attigisse vr̄ , cùm omne Ius quo vtimur vel ad personas, vel ad res, vel ad actiones , pertinere dixit.l.j.ff.de sta.hom. Rei generali verbo, dicta,factaq; hominum & negotia,ex quibus Iura nascuntur,l.fi. ex plagis.§.in cliuo.ff.ad l.Aquil.breuissimè cōplexus, l.1.ff.si cer. pet.& actionum nomine, iudicia : cuius ordinem sequutus Iustinianus,posteaquam principio ciuilium Institutionū, Ius,Iurisq; diuisiones tractauit: mox de personis, ac demū de Rebus , sub iis vltimas voluntates,contractus,& hominum commercia,cōprehendens,disseruit,postremoq; actiones,& iudicia, subiecit. Itaq; cùm id oē,de quo leges scriptæ sunt,& circa quod Ius nostrū versatur,proprium Iuris sit obiectum,& materia:neq; aliud quicquā Ius ciuile tractet,q̄ statū,& actus hoīum , Iure , vel iniuria gestos: nō dubium,quin actiones,seu dicta, factaq; hoīum, tam circa res diuinas,q̄ humanas,sint propria Iuris materia,& genus subiectū, l.iustiti.§.fi.ff.de iust.& iur.§.Iurisprudētia. eodem tit. quod legislatores,& Iureconsulti,contemplantur,& considerant. Idq; perpensa subtiliter Vlpiani verba significant,cùm *Ius* artem boni & æqui,esse dixit,quia Iustitię cultores,æquum ab iniquo,& iustum ab iniusto segregāt.l.j.ff.de iust.& iur.Bonum enim , & iniquum, licitum,& illicitum, Iustum,& iniustum,non in aliis q̄ in dictis,factisve hoīum,deprehendi possunt. Vt si bona,& honesta sint,laudentur,& præmiis decorentur,sin mala,& turpia,coerceantur,vituperentur,& secundum facinoris qualitatem puniātur. Legislatores ergo & Iurisconsulti actiones, seu facta hominū,quatenus lege vel permittuntur,vel iubentur,vel vetantur, perpetuò considerant,quidq; in iis iustum sit,legitimum,vel illegitimum,solerter,& studiosè inuestigant,& perquirunt . Hoc aūt proprium Iuris subiectum , in tres partes,& species diffunditur,nempe in personas,res & actiones, hoc est iudicia, quæcunq; enim hominum actiones, & controuersiæ,super quibus leges nostræ diuinitùs cōditæ,& promulgatæ sunt:vel de personarum statu,& conditione tractant,vel de commerciis hominum voluntariis,& inuoluntariis,(quæ Rei verbo contineri diximus l.j.ff.si certum peta.) vel de iudiciariis exercitationibus,qua ratione putamus, & Caiū, & Iustinianum dixisse,omne Ius quo vtimur , vel ad personas, vel ad res,vel ad actiones pertinere.l.j.ff.de sta.hom §.fi.de iur.natu.quā diuisionem nos quoq; sequemur , & ad eam nostrum scribendi ordinē,toto hoc opere accōmodabimus. Posteaquam enim Ius ipsum, eius partes, causas & effectus , hac priore parte tractauerimus, Altera de personis. Tertia de rebus , hoc est hoīum cōmerciis, Postrema de iudiciis, a proposita methodo nunquam aberrantes,disseremus . Qm̄ verò commerciorum obiter incidit sermo:eorumq; nomine delicta quoq; cōtineri , significauimus nō ignorandum,commercii verbo mutuā quancunq; hoīum actionem,& conuentionem,designari,quam dupliciter Philosophus considerat:lib.5.Ethic.cap.2.vel enim a simultaneo duorum,pluriumve consensu procedit:tumq; cōmercium spontaneū,& voluntarium dr̄, q a volūtate nostra proficiscatur eius principium: cuiusmodi est venditio,locatio,conductio,societas, cæteriq; cōtractus.l.Iurisgentium.in prin. ff.de pac. Vel sine consensu partiū conficitur,tùmq; inuoluntarium appellatur: veluti maleficium, & delictum.Id autem vel clàm patratur,& clandestinum dicitur, vt adulterium,furtum, veneficium, & alia id genus : vel vi quadā infertur,& violētum appellatur,vt rapina,verbera,mors, & conuicium. Aristote.vbi supra.

De causa Iuris formali,& efficiente. Cap. XX.

NE quem porrò falleret vocis ambiguitas, admonuimus supra,materiam hic nō appellari , sub trita illa significatione, prout vna ex causis est,nempe ex qua aliquid fit,& generatur primum:& in quam,(vt Aristoteles ait) corrumpitur vltimum,li.1. Physic.nam nec eam solam, aut admodum Iurisconsulti tractāt, sed materiam hic dicimus,subiectū artis,hoc est id quod arte potissimùm docetur, & circa quod ars ipsa maximè versatur . Verū vt materiæ,ex qua aliquid fit, forma superinducit , sine qua rudis ipsa,indigestaq; moles,certum vllius rei nomen accipere nequit, ita & materiæ , circa q̄ tota scientiæ cura versatur & cōsideratio: hoc est,subiecto artis,præbetur aliqua forma,quam in eius tractatione seruari cōuenit . Veluti quia Iuris subiectum diximus esse, statum,res,dicta,factaq; hoīum,quatenus iustè,vel iniuste geruntur.Forma,quę huic subiecto superinducitur,erit modus,ex legis præscripto adhibitus,quo secundum boni & æqui,iusti,atq; iniusti scientiam,actiones humanæ,circa personas,res & iudicia,regi, tractariq; debent,eoq; spectasse mihi Vlpianus videtur , cùm ait, Totum Ius consistit,aut in acquirendo, aut in conseruando, aut in minuendo, aut enim hoc agitur, quemadmodum quid,cuiusque fiat:aut quemadmodum quis rem suam, vel ius suum cōseruet,aut quomodo alienet,aut amittat.l.fi.ff.de legib. Equidem oē Ius nostrum,vel modum adhibet qua ratione honores,dignitates,magistratus,rerū dominia, possessiones, aut etiam obligationes quæramus,vel hæc omnia,aut eorū singula , quæ iam quæsijmus,aut a maiorib. nostris accepimus,conseruemus:vel quomodo minuamus & amittamus. Efficiens verò causa dupliciter considerari pōt,vel principaliter,& per se:vel per accidens. Præcipua, & primaria iuris ciuilis causa,est natura,& ratio ciuilis, ex quibus potissimùm,leges emanant,& veluti scaturiunt : deinde populi, Senatus,& principis,hoc est eorū qui vel nūc hn̄t,vel quondā habuerunt,ferendę condendæq; legis ptātem cuius causæ tractatū, subodoratus Modestinus,Omne Ius (inquit) aut consensus fecit, aut necessitas constituit,aut firmauit consuetudo l.pen.ff.de legibus.Scriptæ namq; leges vel natura,vel ciuili aliqua ratione monente,a populo constitutę,receptęq; sunt,§.lex est.de iur.nat.l.de quib.ff.de legib.vel necessitate quadam conditæ fuerunt,a Senatu puta (in quem cùm populus in vnum non posset cōmodè cōuenire,necessitas ipsa curam Reipublicæ deduxit,l.2.§. deinde qa difficile.ff.de orig.iur.) aut etiam a principe postea (nā & per vnū reipublicæ consuli, succedente tpe magis necessarium visum est l.j.ff.de const.prin.d.l.2.§.nouissimè.) vel deniq; moribus , & tacito ciuium consensu,cui non minoris, q̄ scripto Iuri auctoritatis, datum est,introductæ sunt.l.de quibus.ff.de legib. Efficiens causa per accidens,& secundaria,est hoīum nequities,siue corrupti hominū mores . Vnde ex malis hoīum moribus bonas leges ortas esse,vulgò dicitur. Vetus verbum est,inquit Macrobius,leges bonæ,ex malis moribus procreantur.lib.3. Sat. Vnde apud Aeginetas,olim pecuniaria pęna is mulctabatur,qui condendæ legis occasionem dedisset. Aristo.lib.2.Rheto.Etenim quemadmodum si morbi non essent,nihil opus foret pharmacis medicorum: ita nec legibus,si non perperam,& nequiter viueretur,cui consentaneum satis est,quod Paulus scribit , legem iusto nō esse positam, sed iniustis,impiis,& peccatoribus.j.ad Timoth.1.Lex enim,quę pęnarum formidine malas mentes,& malos animos,a vitiorum sordibus deterret, & auocat: non his vtiq; condita est, qui suapte natura arcentur a flagitiis , & ad bonitatem impelluntur, sed his, qui ad naturæ iustitiā obsurduerunt,& ad oē facinus ꝓpensi, cupiditatibus suis feruntur. Ideoq; Pontifex, ex Isidori sn̄ia factæ sunt leges (inquit) vt earum metu,humana coerceatur audacia, tutaq; sit inter improbos innocētia, & in ipsis improbis,formidato supplicio

plicio

plicio refrenetur audacia,& nocendi facultas.c.factæ.4.dist.Neq; verò prætereundum causam omnem, quia omnis ad efficiendū aliquid conferat, a M. Cicerone, quandoque efficientem appellatam.Cicer.in Top.

Quis sit Iurisprudentiæ finis. Cap. XXI.

EXpositis materia, forma & efficiente ad finem Iuris trāsgrediamur. Nam & ea causarum omniū nobilissima terminus est vltimus,ad quem omnis actio,& contemplatio dirigitur,quo non perspecto,cognitoq;,nunquam ars aliqua,sed ius ciuile pręsertim,doceri,aut intelligi perfectè potest.Finis enim (vt Aristoteles docet) necessitatem imponit iis,quę sunt ad finem.Et est veluti regula,atq; iudicium eorum oīum,quæ in artibus pertractantur,quem qui ignorat,cæco profectò similis est,nescienti quò feratur. Finalem Iuris ciuilis causam tripliciter quidam distinguūt. Bal.in Rubric.ff.de iusti.& iur.versic.causa finalis. Nam vel in homine est,vt bonus sit,hoc est bene honesteq; viuat:quæ ad moralem philosophiam pertinet,vel ad hoīem,vt quis prudenter,rem familiarem administret:quę Oeconomica dicitur,vel ad rempublicam vt sapienter regatur,quæ ad Politiā spectat.§.fin.in prooe. Digestorum.At verò mihi vr̄,Iuris finem,non tam anxia,aut exquisita diuisione, a legislatore tractatum, qui satis habuit admonere,iustitiam ipsam,ad quam oīa legum iussa diriguntur, & oēs studiorum nostrorum rationes,referri debēt:verum esse finē, & proprium Iuris ciuilis scopum.l.1.in princip.l.iustitia.ff.de iustit. & iur.quo per iusti,& iniusti,æqui, atque iniqui cognitionem Ius suum cuiq; tribuamus,& legitimā in rebus causisq; ciuium,ęqualitatem conseruemus,ac tueamur.Cice.1. de orator. Ideoq; M. Cicero Ius ciuile,inquit,est æquitas constituta ijs,qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Cicero in Topic. Neq; sanè, aliò leges nostræ spectant, q̄ vt hac via,suū cuiq; tribuatur:ciuiūque vtilitati,ac Reipublicę saluti cōsulatur,Cic.j. de inuētio. vtq; Iuris ciuilis cognitione parata,Reipublicę pręesse,eandemq; prudenter, & iustè moderari, recteq; gubernare possimus.§. pen. in prooe.digest.§.fi.in prooe.inst.Suum cuiq; tribuendo:subditos in pace,& officio continendo.l.2.§.postea ne diutius.ff.de orig.iur. viduis,oppressis,pupillisq;,& aliis miserabilibus personis,multifariam,multisq; modis afflictis, & diuexatis subueniēdos. Isaię j.l.j. C.quand.Imper.int.pup.Denique pauperes,tenuesq; homines,à potentiorum iniurijs arcendo,& defendendo.l.illicitas.§. ne potentiores.ff.de offi.præs.c. fact. 4. distinct. vnde Cælestis illa vox: Cicero 3.de legibus.

Salus populi, suprema lex esto.

Et Deus Opt.Max.per os prophetæ,Veh (inquit) qui condunt leges iniquas,& iniusta decreta decernunt,vt opprimant in iudicio pauperes & vim faciant causæ humilium populi mei, vt viduas spolient,& pupillos deprędētur.Esaiæ 10.Equidē constat, quemadmodum M.Cicero scribit,ad salutem ciuium, ciuitatumq; incolumitatem,vitamq; hominum,& quietam, & beatam, inuentas esse leges, eosq; qui primùm eiusmodi scita sanxerint, populis ostendisse,se ea scripturos,atq; laturos,quibus illi adscriptis,susceptisq;,homines honestè beateq; viuerent, quæ cùm ita composita sancitaq; essent,eas leges videlicet nominarent, Cice.2.de legib.ad quem finem velut ad scopum, quicunq; Rempublicam regunt & moderātur,actiones suas oēs dirigere,ac collineare debent,alioqui non magis Reipublicæ proderunt, quam ad portū ille peruenire,qui clauum nauis regens,dirigendæ obliquandæq; nauis, neq; vsum,neq; scientiam habet:sic Paulus Apostolus, Finis,inquit,pręcepti,est charitas:de corde puro,& conscientia bona, & fide non ficta, 1. ad Timoth.1.hæc enim est præcipua legis intentio,imo verò non aliò lex spectat,quam ad perfectam Dei, & proximi dilectionem, hęc est Euāgelica charitas,quæ gloriam Christi Dei quęrit,nec vnquam ab officio religionis erga Deum, & pietatis erga proximum quiescit,aut cessat.Matt.22.Mar.12.ad Gala.5.Nec absimiliter valdè,idē ille auctor,& diuinus vates scripsit,finem legis esse Christum,ad iustitiam omni credēti,Ad Romanos 10. quod vltimum legis sit Christus iustificans in se credētes:nec alius sit aditus, ad consequendam veram Iustitiam per fidem,q̄ ipse Christus,qui cùm pro omnibus credituris,legem impleuerit:iam nulli ad iustificationem lege deinceps opus est.

Verumenimuerò quia philosophi duplicem statuunt Finem. Cuius gratia aliquid fit,& cui quippiam fit,veluti (exempli causa) in nauis extructione,finis cuius gratia nauis fabricatur,est tutus p̄ vndas maris accessus. Finis verò eius, cui nauis extruitur, est lucrum,quod ex nauigandi mercede spectat: & proprius studiorū finis est doctrina,& eruditio, eius verò qui studijs operam nauat, vtilitas Reipublicę plerisq;: item gloria, aut lucrum. Iuris quoq; ciuilis finem, dupliciter considerare possumus. finis cuius gratia leges scriptæ sunt,est iustitię protectio,seu legitimæ,in rebus causisq; ciuium æqualitatis conseruatio. Cic. 1.de orator. Finis verò eius cui bono cedit,hęc adeptio Iustitiæ,est res ipsa publica,& ciuilis hominum societas,ad quorum salutem, & incolumitatem, omnis legum disciplina dirigitur.Cic.2.de legib.& j.de inuentio. Sed quid sit illa Iustitia,propter quam tot populorum iussa,constituta:tot conditæ leges,& promulgatæ sunt: videamus.

De Iusto & Iustitia. Cap. XXII.

IVstitiam Isidorus,& sequiores, quasi Iuris statum dictam putant,c.forus de verbo.signific.sed perperam:sic enim non Ius à Iustitia,sed Iustitia,à Iure,contra Vlpiani etymum,diceretur: q Ius,à Iustitia appellatum censet.l.j.ff.de iust.& iur. Alij verò,sicuti à mœsto,mœstitiam:& à stulto, stultitiam: à Iusto, Iustitiam deducunt,Alciat.lib.1.Parergon.c. 29. Iustumq; propriè dici volūt, à quo violētia oīs submota est,vt ita per literarum trāspositionē, à vi,sit iustitia,quasi ἀβιστία:q vim sistat,cuiusmodi literarū inuersiones,Festus Pōpeius docet, Romanis familiares fuisse, cum de Græcis,latina facerent,sic enim ἄναρες: nares: μορφή, forma: dixerūt. Adde si placet, Iustitium dictum,quasi interstitionē, & Iuris quādā cessationem.Aul.Gelli.li. 20.noct. Attica.c.1. Vnde in XII. Tabularum legis verbis, AERIS CONFESSI, REBVSQVE IVRE IVDICATIS, TRIGINTA DIES IVSTI SVNTO. Iusti dies, à Decemuiris dicti sunt, qui confessi æris, ac debiti, iudicatis dati sunt,conquirende interim pecuniæ causa,quam dissoluerent, q intereà nihil agi iure posset: & vis oīs sententiæ quiesceret. Ego verò à Iusto,quidem Iustitiam deduci fateor, at neutrū arbitror, à sistenda violentia venire, tum q latino auctore, careat hæc interpretatio, tum q parū, vel omnino, nihil affinitatis,dictiones, *Vis & iustum*, inter se habeant. Dicendum itaq;, Iustum id esse, qd rectum est,& honestum,rationi, æquitatiq; innixum, nec vllo satis scripto comprehensum. Aristo. in Rhetor. à quo Iustitia deduci autumo,quasi Iusti stationem,firmamq;,& immutabilem mā sionem. Est enim *Iustitia* quemadmodum Vlpianus definit, *constans,& perpetua voluntas, Ius suum cuiq, tribuendi.* l. iustiti. ff. de iust. & iur.§.1.eo.tit.in inst.hoc est, vt Plato, Aristoteles, & M.Cicero exposuisse mihi videntur, firma quedam affectio animi, suū cuiq; reddendi, certo rationis iudicio formata. Plato.li.6.de legib. Aristo.2.& 5.Ethicor.Cice.2.de inuentio.5.de finib.& 3.de nat.Deo. Quo primùm intelligimus, opinionē boni viri, & si quid minùs ex sinistra succedat, Iustitiam nihilominus dici quemadmodum & Tyrannis, in animo siue noceat, siue non, Iniustitia nominatur. Plato li 9.de legib. Cur autem Vlpianus Iustitiam dixerit esse voluntatem in promptu causa est:qm non alia, preter Iustitiam virtus est, quæ mera, puraq; voluntate feratur, Aristo.5.Ethicor.reliquę siquidem vitutes aliunde mouentur,& quodam veluti calcar extrinsecorum affectuum habent:nam vt quis fortis sit,ad perferendos labores:Tēperatus,ad reiiciendas voluptates, prudens, ad bona vel mala deligenda:vel amore,vel odio, vel timore vel gloria impellitur,vt verò quis Iustus sit, nullis eiusmodi affectib. mouetur,sed sola voluntate fertur,ad res iustas peragendas exercendasq; Iustitiam. Qm verò non omnis voluntas, Iustitia est: addit Vlpianus,*Constans,& perpetua*.d.l.iusti.hoc est,immutabilis, inexorabilis,incorruptibilis,nullis adfectibus vanis polluta.Vera namq; Iustitię voluntas,neq; pecunia corrumpi, neq; potentia frangi,neq; odio,gratiave inflecti potest,Cice.pro Cecinna.neq; vt Cassiodorus dicebat,patrem aut matrem agnoscit, sed veritatem solā,vnde a vetustioribus Iustitię pictoribus,& Rhetoribus, ad hunc penè modum imago Iustitię depingebatur. Forma atq; filio virginali,aspectu vehementi,& formidabili:luminibus oculorum acribus,neq; humilis,neq; atrocis, sed reuerendæ cuiusdā tristitiæ dignitate,quo vt (ex Chrysippo, Gellius grauiter differit) significarent,oportere Iudicem esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum,inadulabilem,contraq; facinorosos homines, immisericordem, atque inexorabilem. Aul.Gell.14.noct. Attic.c.4. Thebis quoq; Plutarchus refert, Iudicum imagines, absq; manibus: & supremi Iudicis oculos, coniuentes videri,quo iustitiam, nec manibus nec hoium vultu flecti significet: ex quo perspicuū fit,oportere magistratum,auro inexpugnabilem esse,eundemq; syncerum,atq; incorruptum,ab omni vitio,omniq; perturbatione solutum,ac liberum:qui neq; amore,neq; odio,vel indulgentia nimia,neq; vtilitatis spe,aut alia occasione vlla,à Iustitię semita deflectat.Neq; porrò desunt, qui Iustitię definitionem, hac in parte rideant,Rodo.Agricola.li.2.de inuentio c.5.sed quid illi definitionem non sat aperiūt. Sunt & alij, quibus visum est priora definitionis verba, de diuina tantùm Iustitia accipi posse. Accur.& sequaces d.l.iustitia.cum enim,inquiunt,status hominis fluctuet, mutationiq; & variationi expositus,in perpetuo motu consistat: §.vt autem.de non alie.reb.eccles.coll. 2. nihilq; sub sole, nisi per subrogationem,perpetuum sit:l.eum,qui.ff.de ser.vr. pręd.quando,vt poeta dicebat,

Nihil est quod toto perstet in orbe.

nec semper,continuoq;,iustus recta agat,& iusta:sed quandoque labatur:imò verò septies in die cadat:Prou.24.haudquaquam dici potest, Iustitia, constans & perpetua voluntas. Cęterum in ea re,vehementer illi peccare mihi videntur,cum nō finiatur ab Vlpiano Iustitia,vt homini eam exerceti particulariter inhęret: sed in se ipsa,& propria, perfectaq; specie, vt homini iustitiam profitenti,inesse debet.Din.Bal.Alb.d.l.Iustitia.Sic enim Christus, verum perfectissimamq; virtutem describit,cum ait: *Vade,& vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Matt.19.Marc.10.Luc.12.& 18. & alibi, *Percutienti te in maxillam, præbe ei & alteram.* Luce c.6.& Platonem dicimus,talem Rempublicā finxisse, aut laudasse, quæ hactenus nunquam visa sit existere.matrimonium quoque,Iurisconsulti tradunt,legitimam esse viri,& mulieris coniunctionem,qua indiuidua vitæ consuetudo retinetur.§.1. de pa. potest.can.j.37.q.2.licèt interdum,nuptias varijs ex causis,dissolui contingat.l.2.& 3.ff.de diuor.l.consensu.C.de repu.§.distrahuntur. de nupt. coll.4. Et prætor reddere Ius dicitur, cùm iniquè decernit, facta ad illud quod agere oportet Prætorem, relatione.l.pen.ff.de iust.& iur. Nec ideò minùs rectè dicemus, oratorem à Quintiliano definitum,vt sit Vir bonus,dicendi peritus: q talis adhuc extiterit fortasse nemo.Itaque *constans,& perpetua voluntas*,hic accipienda est,nō ea quæ nunquam ab æquo, & recto deficit: sed per quàm raró labitur.Et vt plurimum id quod iustum,& honestum est, expetit. Et si quandoque virum bonū & iustum,ab æquo deficere cōtingat: non tamen ideo tollitur volūtas,& habitùs animi,qui cùm vel errore, vel ignoratione, vel inconstantia rerum,labi, decipiq; potuerit:affectionem tamen bene recteq; agendi nunquā amisit: paratus semper,& vbique,erratum suum corrigere,& emendare. Vt enim nunquam errare,aut falli solius Dei:ita perquam raró, hominis sapientis, & iusti,munus est.Quę Galeni quoq; fuit sententia,de arte medica loquētis:Ille melior,inquit,qui minùs errat. Horatius itē, neminem sine vitiis nasci ostendens,ait: lib.1.Sermo.

Nam vitijs nemo sine nascitur:optimus ille est,
Qui minimis vrgetur.

Quę verò de Iustitia diuina cōminiscūtur Accursiani,nugamēta sunt aliena à ꝓposito,& à friuola, gerris Siculis vaniora. Addidit autē Vlpianus postremò definitioni, *Ius suum cuiq, tribuens.* d.l.iustit.quia proprium Iustitiæ munus, in suo cuiq; distribuēdo cernitur.Cic.lib.5.de finib.August.li.19.de ciui. Dei.debetq; quicunq; iustitiæ cultor, societatem huius ciuilis vitæ ita tueri, ac diligere,vt suum cuiq; semper largiatur, legitimamq; in hominum negociis æqualitatem constanter conseruet, & defendat.Præ cæterisq; virtutibus,hoc habet Iustitia,vt alienis cōmodis,sola prospiciat, vndè & alienum bonum dr̄, & virtus oīum perfectissima.§.1.vt om.obe iud.ꝓ col.Hespero, Luciferoq; admirabilior habetur: Arist.5. Ethic. quod ad aliud relata existat, atq; perficiatur,& cum reliquis in se, hac in aliū vir bonus vtatur.Eæ autē virtutum maximè censeri debent, quæ quampluri mis sunt emolumēto,Arist.1.Rhetoric. quibusq; mundus ipse, omni vitiorum labe,& scelerum colluuię purgatur,atque liberatur,nam vt ait Hesiodus:

Iustitiæ sacra Iura domant,genus omne malorum.

De qua sapienter Salomon,Iustitia exaltat gentem.miseros autem facit populos, peccatum. Prouerb. 14. Ideo Gregorius,ad Constantiam Reginam Galliæ,Summum,inquit, in rebus bonum est,iustitiā colere:ac sua cuiq; iura seruare, & in subiectos nō sinere q potestatis est fieri,sed q ęquū est, custodiri.c.si seculi.12.q.2.Est enim hæc vna virtus,qua ciuilis societatis cultus retinetur,Charitasque suum cuique tribuendo conseruatur.

De Multiplici Iustitia. Cap. XXIII.

INtellecta iustitiæ definitione,qualis sit Iustitia, per suas partes,& species,nunc tractemus.Plotini autem Aegyptij sophisticam diuisionem missam facio,qui Iustitię quatuor genera facit:Exemplarem,Politicam,Purgatoriam,& Formatam.Plotinus libro.de virtutib.nam hic de politica dūtaxat, disputamus, qua ciues suum cuiq; tribuendo,& sontes coercendo, societatem humanam fouent,ac tuentur.Prouer.14.quod in rebus huius seculi,summum bonum est,c.cum deuotissimā.§.fi.& c.seq. 12.q.2.sed neq; huc admodum spectare potest philosophorū diuisio, qui aliam esse dicūt vniuersalem Iustitiam, aliam particularem.Arist.5.Ethic.cùm enī vniuersalis oēs virtutes cōplectatur:imò verò ipsa omnis virtus sit,velut sola oīum dn̄a,& regina virtutem,Cic.1.officio.Arist.6.Ethic.& 2. Politico.de qua Theognis, poeta Siculus, ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετὴ 'στί.

Iustitia,in sese,virtutes continet omnes.

De hac tractare munus est philosophi magis quàm Iuriscōsulti. Quanquàm enim plurimùm cōfert, ad legum explicationē, absolutæ,vniuersalisq; Iustitię contemplatio:non tamen ad eā Iureconsulti spectare solent, sed hi tantùm,qui vel Rempublicam constituunt,vel quibus instituēdi principis prouincia, demādata est.Illi enim bonis,& vtilibus legibus fundaturi ciuitatem,non eam ad militaris rei gloriam,aut vitæ modestiam,dūtaxat dirigent,sed ad oēm omnino virtutem,depingent, & collineabunt.Plato lib. 1. de legib.Itidem qui regem, aut principē instituere in animum inducit, non eidem bellicę tātummodo laudis,verumetiam legum,Iustitiæ,prudentiæ,& omnis deniq; virtutis gloriam ob oculos ponere debet.§.1.in prooem.institutio.Sic enim Reges Persarum,filios suos primogenitos,qui succedebant in regno,instituendos curabant, quatuor pædagogis adhibitis,quorum primus Deorum cultum doceret, instituta que regia traderet: Secundus regium adolescentem admoneret,vt iustus,& in omni vita verax esset: Tertius,vt temperatus, neve vlla cupidine superaretur:Quartus denique,impauidum, fortem, & intrepidum reddebat illum, ne quando quidpiam metuens, seruus fieret, Plato in lib. qui Alcibiades primus, vel de natura hominis inscribitur,non malè igitur hæc iustitia,Politicæ,legitimæ,& vniuersalis nomen meruit.Politicæ,q ciuilē administrationem,sua actione foueat, tueatur, & cōseruet. Legitimæ,q legibus pareat.Imo verò legis anima (sicuti Aristoteles non vno in loco scribit,) & mens, & principium, & finis sit. Denique vniuersalis q omnia honestarum actionum,& virtutum officia comprehendat,& complectatur.Quam ideò Zeno definiuit,esse prudentiam,in suum cuique tribuendo: temperātiam in accipiendo:& in perpetiendo,fortitudinem : Laertius lib.7.c.1.qua definitione, omnes vni iustitiæ virtutes adscribit. Ea enim iubet, vt legibus obtemperemus: Leges autem viro prudenti,modesto,forti,& liberali præscribunt (inquit Aristoteles) quid facere dēat: neq; vlla virtutis, aut honestatis spēs est, quæ legum vi & pręceptis, non contineatur.Aristotel.5.Ethic.

De particulari igitur iustitia, duntaxat disceptamus, hoc est de recta,& immutabili voluntate,ius suum vnicuique tribuendi,l.iustit.ff.de iustit.& iur.quam Iustitiæ speciem,Plato popularem nominat, Plato. lib. 8. de republic.eo solo contentam, ne vel pecuniarum cupiditate,vel honorum ambitione,cuiquam noceat, nam ijs duntaxat negocijs, ad eam respicimus, quę vel in rerum,& pecuniarum commerciis,vel in honorum & dignitatum distinctionibus,versantur.Vnde & dupliciter dici,distinguique solet.Vbi enim in pręmijs,& honoribus, pro dignitate, & merito cuiusque distribuendis versatur,Distributiua dicitur, q in ea, distributione quadam opus sit, vt populi tranquillitas conseruetur,atque ei qui plus in rempublicam contulerit, plus etiam dignitatis, honoris, & præmij: ei verò qui minus, minus etiam earum rerum tribuatur.Quod si in commerciis, æquabiliumque rerum permutationibus, Commutatiua appellatur, Aristo.5.Ethico.ea quippe videtur esse, commerciorum ratio, vt res,cum re simpliciter commutetur,atque ita contractus,hominumque commercia, inter se dirigantur, & ad æqualitatis normam reuocentur. Vtriusque porrò iustitiæ, medium,& finis,idem est,nempe æqualitatis legitimæ,inter ciues,conseruatio.Cice.1.de orator.

At in Distributiua,analogia & proportio, ex Geometrica disciplina,æqualitatem facit, vt videlicet neglectis numeris, sola dignitatis,& meritorum collatione facta, suum cuique tribuamus,l.semper.ff.de iur.immunit Aristot.5.Ethicor.Geometrica siquidem proportio dicitur, cùm terminorum qui se inuicem excedunt,differētia est qualitate eadem, quantitate verò diuersa, quę propriè in eo spectatur, vt ęqualibus ęqualia, inęqualib. secundum comparationem,inęqualia tribuantur,Arist.5.Ethic. plus doctis scilicet, q̄ indoctis, bonis q̄ malis strenuis militibus, quàm ignauis,conferendo.c.Ius militare.1.dist.c. vulteranæ. vbi glo.12.q.2.hanc autem Distributiuam iustitiam, commendans Plato,felicissimum, & optimum Reipublicæ statū esse dixit, qui Geometrica proportione cōstituitur,hoc est, vbi certi sunt gradus officiorum,& personarum, idoneisque aptę functiones tribuuntur,l.vt gradatim.ff.de mune.& honor. Plato lib. 4. & 5. de Republica.quod ipsum in Gallia non vsurpari, Guilliel. Budęus meritò conqueritur,in qua honores,& virtutis pręmia,non tam distribuuntur,quàm dilapidantur, atq; etiam interdum (inquit) turpi dinundinatione,in dignis deferuntur.Guilliel.Bud.l. ius ciuile.ff.de iust.& iur.In cōmutatiua verò iustitia,æqualitatem,Arithmetica proportione,seruari conuenit, rē rei simpliciter cōferendo, nulla dignitatis, personarū, aut meriti cōparatione facta. Nā Arithmetica proportio,vt in quātitate, æqualitatē seruat: sic in qualitate,inęqualitatē habet,& dissimilitudinē:tunc enim esse dr̄,cùm excessuū ratio,seu quantitas,nō qualitas eadē est. Aristo. 5.Ethic.Vtimur ergo distributiua iustitia,in honoribus,c.de multa in fi.de pręb.c.clerici.j.q.2.c.qui resistit.11.q.3.in pęnis, l.moris. §.fin. cum l. sequen. ff. de pę.l.fi.ff.de muner.& aliis id genus,quorum distributio,in cōparatione quadam cōsistit, tum personarū tū rerū,inter se,quæ personis tribuunt̄. Cōmutatiuā adhibemus, in contrahendis,vltro,citroq; negociis,l.j.ff.de cōt.emp.in dānis sarciēdis,l.si seruus.§.3.ff.ad l.Aquil.in Iudiciis,l.fi. C. de fructib. c. in iudiciis.de reg.iur.in 6.& cæteris eiusmodi, quę per se,nulla ꝑsonarū adhibita rōne,diiudicari,& examinari,cōmodè pn̄t. Aristo.5.Ethic.Sunt qui præterea iustitiā,in naturalē,& ciuilē,ita partiantur:vt Naturalis,solis naturę radicibus defixa,sit cōstans affectio,cuiq; tribuēdi,quod secundum naturam ei debetur, l. scire. §.sufficit.ff de excus. tut. veluti Deo religionē,parentib. & patrię obedientiā,l.veluti.ff.de iust.& iur. liberis victū,& alimoniā,l.j.C. de alēd.li.l.j.§ ius nat.ff.de iust.& iur.& iis similia.Ciuilis iustitia,q̄ sola legis volūtate continet̄,est cōstans affectio,tribuendi cuiq;, qđ ei sola nudaq; legis auctoritate,debitū est,veluti ne p̄stare cogat̄ heres quicquā ex testō,quod septē testium numerū non hēt, l.fi. C.de fideic.vel ex quo adita nō est hr̄ditas,l.si nemo.ff.de test. tute.l.eā quā.C.de fideic.& ꝓmissor ex stipulatione nō obliget̄,q̄ p̄cędentē interrogationē nō hēt.Iustitia ergo est, inquit M. Cic. habitus animi,cōi vtilitate conseruatus,suam cuiq; tribuēs dignitatem,cuius partes,sunt religio,pietas,gratia,vindicatio,obseruātia,veritas.Cic.2.Rhetor.Sed qm̄ hęc magis vn̄r Iuri,q̄ iustitiæ genera,exponēda,in cōmodiorē locū reiicim⁹.In Scd̄a pte huius li.

De principijs Iurisprudentiæ. Cap. 24.

POst tractatas Iuris ciuilis causas, ad principia, & elementa Iuris decurrendum est, quando non satis sit finem, & scopum disciplinæ ad quam contendis, cognouisse, nisi simul ẽt viam & rationem teneas, qua rectà possis eò peruenire: nam & res, tum cognoscere arbitramur, (inquit Philosophus) cum earum causas, principia, & elementa cognoscimus. Aristo. 1. Physico. Ad quæ cùm omnia, quæ in ciuili disciplina traduntur, præcepta referenda sint: ex ijsq; demonstrationes, conclusiones, & axiomata sua, scientiæ quæcunque mutuentur, confirmet, & stabiliant: negari certè non potest, quin principia, in quauis arte, cognitu valde necessaria semper existant: neque enim vlla est ars, quæ commodè tradi, aut explicatè doceri possit, nisi subiecta disciplinæ materies, certis principijs distributa, breuiter cognoscenda proponatur, de quibus principijs, fuere qui perquam eruditè scripserint, nominatim etiã ea de re edito tractatu. Christophorus Ehemius lib. de principijs iuris ad quorum lucubrationes, non inuitus lectorem relegassem, nisi instituti operis ratio me cogeret, pauca quædam perstringere, quibus fontes, & principia Iuris, vnde tot populi Iussa, tot consulta Senatus, tantæque principum constitutiones emanant, & scaturiunt, summatim aperirem, & velut ob oculos inspicienda proponerem: nam si quis ampliorem de principijs iuris tractatum desyderat, is legat, quæ ab illis grauiter, & copiosè sunt disputata, neque enim instituti nostri est, ea diligentiùs persequi, sed necessaria tantum subijcere.

Qua in re sciendum, prima Iuris fundamenta, iecisse naturam, tum per multa moribus hominum accessisse, quæ vtilitatis ratione, vel in consuetudinem venerunt, vel quia magis necessaria, & vitæ degendæ commoda videbantur: legibus conscripta sunt. Considerant aũt in iure ciuili, vt in cæteris disciplinis, Principia dupliciter, vel.n. Primaria sunt, vel secũdaria.

Primaria principia, dicuntur vniuersalia quædam Iuris pronuntiata, quæ omnibus hominibus, ita sunt impressa naturaliter, & infixa, vt velut indubitata, & notissima nõ alia egeunt demonstratione, aut certè leui aliqua probatione confirmentur, vnde & communes animi conceptiones, & notitiæ, appellantur, quod suapte vi, perspicua sit, & euidens, horum principiorum veritas, & natura, quasique sine aliqua dubitatione, aut contradictione, velut ab omnibus concessa, in disceptationem sumantur. Arist. lib. 1. Analyt. posterio. Græci ἔννοιας nuncupant. Qualia sunt tria illa Iuris præcepta. *Honestè uiuere*, *Alterum non lædere*, *Ius suum cuique tribuere*. L. iustitia. §. j. ff. de iust. & iur. §. iuris præcepta eod. titu. in inst. nulla quippe lex ciuilis est quæ non eò spectet, vt vel honestè viuatur, vel alter non lædatur, vel Ius suum vnicuique tribuatur: de ijs autem rationem anxiè perscrutari, & inquirere, non modò stultum, sed turpe quoque, & nefas haberetur, quis enim non nisi nimis stolidè rationem percuntaturus sit, cur honestè viuendum? cur proximus non lædendus? ius suum singulis reddendum? neque verò ignoramus alia esse quædam, & multò grauiora naturæ præcepta, veluti de Deo, & Religione: L. ij. ff. de iusti. & iur. quæ non genuit opinio, sed innata quædam vis inseruit, & quasi in animo insculpsit: Cic. 2. de inuentio. & 2. de nat. Deo. nec enim vlla gens est tam fera, aut immanis, cuius mentem, non imbuerit Deorum opinio. C. 1. Tus. Verùm quia Iurisconsultis, & legum auctoribus, non ita visa sunt, ad ciuilem vitæ societatem, & politicum Reipublicæ statum pertinere, ea tantum veluti fundamenta iecerunt, quæ vi rationis humanæ, facilè deprehendi possent, qua in re mihi grauiter peccasse videntur, ꝙ affectus humanos sequuti, & scientia legis tumidi, perfectum de Deo præceptum, & à quo vno cætera pendent, neglexerint. Sed animalis homo, inquit Apostolus, non percipit ea, quæ sunt spiritus. 1. Cor. 2. Ex superioribus autem illis tribus Iuris pręceptis, illud quoq; promanat: Math. 7. l. j. ff. quod quisq; iur. c. 1. 1. dist. can ponderet. l. dist. *Quod tibi fieri non uis alteri non feceris* ab Alexandro Seuero imperatore, tantopere dilectum, & veneratum, vt & in palatio, & publicis operibus, illud perscribi iusserit. Lamprid. in Alexand. Indeq; etiã pleræq; Iuris nostri regulæ conflatæ, quales illæ. Turpes hominum dispositiones, nullius esse momenti. L. iurisgentium. §. si paciscar. ff. de pact. l. cõditiones 1. & 2. ff. de condi. inde. l. generaliter. cum l. seq. ff. de verb. obli. Natura periniquum esse cum alterius iactura lucrum facere. L. nam hoc natura. ff. de condit. inde. l. si quis mancipijs. §. si impubes. ff. de institor. l. iure naturę. ff. de re iur. l. itaq;. §. j. ff. de dol. Alteri ꝑ alterũ, nõ esse iniquã cõdõnẽ afferẽdã l. trãsac. C. de trãsa. l. nõ dẽt. ff. de re. iur. alterũ, alterius odio nõ ꝑgrauãdũ, l. si qs in suo. §. legis. C. de inof. test. & iis ꝑmultæ similes, q̃ loco principij manifesti traduntur, nec cur ita sint ꝓmulgatæ, inqrimus, sed statim ipsa monẽte natura, iis auditis cõquiescimus. Ex iis itẽ, vl'e principiũ facio, *ꝓmiũ, & pœnam* qñ nihil sit, quo Iuris & legũ auctoritas, ac vniuersus Reipublicæ status magis vallet, & circũdet, ac veluti munimẽto quodã obsepiat, q̃ si ꝓmijs ꝓpositis, hoĩes ad benefaciẽdum excitent, & pęnarũ terrore, à malo arceant, l. j. ff. de iust. & iur. c. non vos. 23. q. 5. nec aliter posse Rempub. cõsistere Demosthenes eleganter probat, quàm si rectè factis, præmia, & peccatis supplicia decernantur. Demosthenes in oratione contra Leptinem, quæ fuit vetus Solonis sententia, dicentis, duabus rebus potissimum, præmio nimirum, & pœna, Rempublicam contineri. Cicer. ad Brutum. quibus planè consentiunt, Homerus, & Hesiodus, cum Deos inter homines, ignota specie versari scribunt, & hominum facta accuratè obseruare, vt quæ bene, rectæq; geruntur, digna mercede compensent: & malefacta puniant. Hom. in Odyssea, & Hesiodus in Ergis, & Petrus Apostolus, iubet nos esse subiectos omni humanę creaturæ, propter Deum: Regi, quasi præcellenti, & ducibus, tanquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum 1. Pet. 2. c. solitæ, de maio. & obed. contraque Antisthenes, exitium ciuitatibus tum portendi dicebat, quando in ijs non est bonorũ, neq; malorum discrimen. Itaque ex primarijs Iurisprudentiæ principijs, hoc vnum erit, virtutibus & egregiè gestis, proposita esse à legibus præmia, pœnam verò vitijs, & sceleribus statutam l. j. ff. de iust. & iur. l. 3. C. de offi. recto. pro. l. fi. C. de sta. & imagi. quod & M. Cicero, perbellè docet, & nõ vno in loco tractat. Cic. 2. de nat. Deor. de orator. & 2. de inuentione Rhetoric. Sed nos tria illa Iuris præcepta, quæ velut primaria Iuris principia, considerauimus, aliquanto crassiùs declaremus.

De tribus Iuris Ciuilis præceptis. Cap. 25.

TRes ergo sunt Iuris præceptiones, Honestè viuere, Alterũ nõ lędere, & Ius suũ vnicuiq; tribuere, l. iust. § j. ff. de iust. & iur. §. iuris ꝑcepta eo. tit. quib. tota ciuilis philosophia claudit, Respublica sapiẽter regit, & cõis hominũ vsus, sanctissimè cõseruat, ijs. n. ꝑceptis, tres affectus mortalibus à natura tributi, & gñis humani, vt ille dicebat, Vale. Max. li. 4. pestes certissimæ, coercent, libido videlicet, ira, & cupiditas, docemur (inquit M. Cicero) auctoritate, nutuq; legũ, domitas hẽre libidines, coercere oẽs cupiditates, nostra tueri, ab alienis, mẽtes, oculos, manus, abstinere. Cicer. 1. de orator. Fugat nanq; libido & omnis voluptatũ illecebra, ac titillatio, si viuit honestè, l. fœdissimã. l. & si libidine. C. de adul. extinguntur cõtentiones & irarũ flãmæ, si nemo lædit, & refrenat cupiditas, si suum cuiq; tribuat: nec proximi vtilitates, & commoda, emolumenti nostri gratia, ad nos traducamus, *viuere* cum primis *honestè* iubemur. i. tẽperatè verecundè, & quemadmodum M. Cicero, interpretat, cum virtute, 3. de finib. vt ne quid libidinosè, incontinenter, vitiosè, indecoreq; faciamus, 1. officio, sed omni omnino virtuti, quoad eius fieri poterit, congruenter morẽ geramus, non tã qd nobis fortasse summo Iure licet, q̃ quod ex vsu, moribusq; patrijs, honestum est, respicientes. l. semp. ff. de rit. nup. l. nõ omne. ff. de reg. iur. Deinde, *alterum non lædere*, cùm. n. cognationem quandam, natura inter homines piè constituerit, hominẽ homini insidiari, & quod Plautus dicebat, *lupum esse*, Plaut. in Asinaria non tantùm, nefas, l. vt vim. ff. de iusti. & iur. sed ẽt contra naturam, & feritatis plenũ, quodammodo vr̃. Cicer. 2. officio. hominis quippe proprium est, hominem beneficio afficere, l. seruus ea lege. ff. de seruis export. & ita quasi Dei vice fungi. nã qui proximũ afficit beneficio, ei cui prodest (inquit M. Cice.) Deus dr̃ extitisse, 1. de nat. Deo. nec quicquam aliud, Deum esse putauit antiquitas, quàm prodesse mortalibus. Vnde & eos pro Dijs habuit, & venerata est, qui ad vitæ cõmoditatẽ, nonnihil attulissent, adeo qdẽ, vt belluas quasdã vetustas ꝓ Dijs coluerit, quemadmodũ Aegyptij ciconiã, & Romani anserem: hi ꝙ Capitolinã arcẽ, à Gallis obsessam, anserum clãgore, & cursu, Romani custodes expergefacti, ab hostiũ irruptione seruarint: Plutar. in Camillo. Liuius li. 5. Illi, ꝙ serpẽtes, ex Arabicis paludibus subuolantes, ciconia obuiam profecta, arcere, necareq; putaretur. Quin & olim corpora quædã inanima, vt Sol, Luna, Terra, Aqua, pro Dijs habita sunt, ꝙ ad vitam hominũ prodesse, & maximè conducere viderent, eorumq; commoditate, mortales maiorem in modum recrearentur. Et quàmuis hanc Dei appellationem, nulli creaturarum, nec per iocum qdem, pius Christianus cõicare debeat, nihil tamen æquè diuinũ mortales habent, ac beneficientiam. Gregorius Nazianz. in ora. de cura pauperũ. Postremũ, ex Iuris ꝑceptis, *Suum cuiq; tribuere*, monet d. l. iustitia. §. j. d. §. iuris ꝑcepta. ita tñ vt si duob. aliqd ꝑstandũ sit, ei potius reddi oporteat, cuius rõ æq or est, & iustior petitio, veluti dño, potiùs q̃ latroni l. bona fides. ff. de pos. nã ex duob. ęqs, qđ ęqus est, nos seq conuenit. l. si seruus cõis. §. qđ vero. ff. de fur. Hæc sunt tria Iurisprudẽtię ꝑcepta, principia, & fundamẽta, qb. oẽs virtutis partes, & vniuersa iustitiæ, vitæq; Politicę natura cõtinent, & ad q̃ oẽs populi leges, oẽs gentiũ mores, & instituta, ac deniq; vniuersa principiũ placita dirigũtur, & collineantur. Sed hactenus satis, de primarijs scientię nostrę principijs, nunc ad secundaria pergamus.

Secundaria Iuris principia. Cap. 26.

IVris principia secũdaria, sunt certa q̃dã axiõmata, & definitiones, seu regulæ, q̃ nõ tam natura, quàm ciuili aliqua ratione & auctoritate, aut communi mortalium vsu, per hominum animos diffunduntur, quæ etsi plerunque vera sunt nec valde egeant

demonstratione: non tamen ita priusquam pressiùs considerentur, ab illis cognoscuntur, qui nostræ scientiæ dant operam: quapropter leui aliqua, vt verisimili ratione, vt iis assentiantur, opus est, quod principiorum genus, *Theses* Græci dicunt, hoc est regulas quasdam generales, nullis circunstantiis limitates, quæ sunt propriè scientiarum principia, quorum alia *Vniuersalia* sunt, alia *Generalia*, & reliqua *Particularia*. *Vniuersalia* dico, quæ quibusuis Iuris partibus, & quæstionibus, accommodari possunt. Et horum alia à natura ducunt initium, veluti vt is commodum quoque sentiat, quem incommoda sequuntur. l. secundum naturam. ff. de regul. iur. Vt quod nobis non nocet, & alteri prodest, concedamus. l. in creditore. ff. de euictio. l. 2. §. item Varus. ff. de aq. pluu. Vt nemo ex dolo proprio, releuetur, aut auxilium capiat, l. verũ. §. tempus. ff. pro soc. cap. sedes. de rescrip. sed dolis, ac fraudibus, omnino occurratur, l. 1. ff. de dol. l. in fundo. ff. de rei vendic. Eodem genere quidpiam dissolui, quo fuit colligatum. l. nihil tam. ff. de regul. iur. Ab eodem debitore, non esse bis debitum exigendum. l. bona fides. ff. de regul. iur. & iis permulta similia.

Alia sunt, quæ ciuilis legis auctoritate nituntur potissimum, quorum bonam partem reperire est, sub titulo Pandectarum, Gregorii, & Bonifacij, *de Regulis Iuris*, & reliquam sparse decerpere, ex Iurisconsultorum responsis, & Cæsarum placitis, nos quædam exempli gratia, referemus.

Vtilitatem publicam, priuatorum commodis anteferendam. l. 1. §. fina C. de cadu. tol. Omnem actum ab intentione iudicari. l. verum. ff. de fur. Quod principaliter agitur, spectandum. l. si quis nec causam. ff. si cer. pet. Accessorium, principalis sequi naturam. l. cum principalis. ff. de regu. iur. Quæ contra leges fiunt, pro infectis haberi. l. non dubium. C. de legibus. Aequitatem rigori præferendam. l. placuit. C. d. iud. In toto, & partem contineri. l. in toto. ff. de regu. iur. Res magis intuendas, quàm verba. l. promitten. ff. de iur. do. Generi, per speciem derogari. l. in toto iure. ff. de regu. iur. De similibus, idem constitui Iudicium. l. fin. C. de consti. pec. vbi est eadem ratio, idem Ius statuendum. l. illud. ff. ad L. Aquil. Separatorum, rationem esse separatam. l. fin. ff. de calumniator. Ideoque ex separatis, de vno ad aliud non inferri. l. Papi. exuli. ff. de mino. Quod omnes tangit, ab omnibus approbandum, cap. quod omnes. de regul. iur. in 6. Actus agentium non operari vltra eorum intentionem. l. non omnis. ff. si certum petat. Inducta ad vnum finem, non operari contrarium. l. legata. ff. de adi. lega. l. si mancipia. ff. de fund. instruct. ac proinde ad augmentum producta, non operari diminutionem, nec econtra. l. non debet. ff. de reg. iur. Generalibus, specialia semper inesse. l. semper in gener. Propter quod vnum quodque tale est, id magis esse tale est, necessum. Aut. multomagis. C. de episcop. & cleric. Et alia id genus, plus quàm sexcenta, quæ omnia, hoc loco congerere, & coaceruare, in animum non induximus.

Generalia Iuris principia, sunt quæ ad generales, & præcipuas ciuilis disciplinæ partes, generaliter referuntur, & applicantur, veluti *in contractibus*, Fidem non fallere, sed quæ contrahentibus placuerunt, custodiri. l. 1. ff. de pact. l. 1. ff. de const. pec. Contractus, ex conuentione legem suscipere. l. 1. §. si conueniat. ff. depos. Bonam fidem in cõtractibus desiderari. l. bonam fidem. C. de actio. & obliga. Contractus ab initio voluntatis esse, officii, postquam autem initi sunt necessitatis. l. in commodato. §. sicut. ff. cõmod.

In vltimis voluntatibus. Vti de rebus suis quispiam disposuerit, ita ius esse, l. verbis legis. ff. de verbor. signific. quòd & lege decemuirali à Græcis accepta sancitum scio. Disponat vnusquisque in suis, vt dignum est, & sit lex, eius voluntas. §. dispon. de nupt coll. 4. Publicæ expedit, suprema hominum iudicia, exitum habere. l. vel negare. ff. quemad. test. ap. Nihil est quòd magis hominibus debeatur, quàm vt postremæ voluntates liberum habeant arbitrium. l. 1. C. de sacrosanct. ecclesi.

In Delictis, voluntatem spectari, non exitum. l. diuus. ff. de sicar. Voluntatem, & propositum, distinguere crimina. l. verum. ff. de furt. pœnas molliendas potius, quàm exasperandas esse. l. interpretation. ff. de pœn. Cauendum, ne propter nocentem, innocentes puniantur. l. 2. in fin. C. de iis qui lat. occult. Sine culpa, pœnam non infligi. l. sancimus. C. de pœn. Sanctius esse impunitum relinqui facinus nocentis, quàm innocentem damnari. l. absentem. ff. de pœn. Lubricum linguæ, non esse facilè trahendum ad pœnam. l. famosi. ff. ad l. Iuli. maiest. Quod legitimè factum est, pœnã non mereri. l. Gracchus. C. de adul. In iudiciis, Prætoris Imperio, & iudicis auctoritati parendum. l. si quis ex aliena. ff. de iudi. Iniuriamq; Prætori facere, qui eius auctoritatem contemnit. l. 1. ff. qđ vi aut clam. l. de vnoquoque. ff. de re iudic. De vnoquoque negocio accersendos, & citandos eos, quos causa contingit. l. non debet actori. ff. de regul. iur. Nihil licere actori, quod reo non concedatur.

Res inter alios iudicatas, aliis non obesse. l. sępe. ff. de re iudic. Latam contra solitum ordinem iudiciorum sententiam, vim rei iudicatæ non habere. l. prolatam. C. de sentent. Interlocutoriam reuocari posse, non item definitiuam. l. quod iussit. ff. de re iudic. Semel enim siue bene, siue malè, functus est iudex suo officio. l. iudex. illo titul. Ea, quæ fiunt à iudice, si ad ipsius officium non pertineant, rata non esse. l. factum à iudice. ff. de reg. iur. Prócliuiores nos esse oportere ad liberationem. l. Arrianus. ff. de act. & obligat. Ideoque in dubiis, reo magis quàm actori fauendum. l. fauorabiliores. ff. de reg. iur.

Particularia Iuris principia dicuntur, quæ in certis, & singularibus Iurisprudentiæ partibus, specialiter à lege tradita, constitutaque sunt: nam & habent singuli, in iure ciuili tractatus, peculiaria quedam, & singularia præcepta. l. singularia. ff. si cert. peta. quorum alia, rei de qua agitur substantiam respiciunt, hoc est, eam essentiam, sine qua res ipsa subsistere nequit, veluti *In emptione* sine re, & precio, nullam esse venditionem. l. in venditionibus. ff. de contrah. empt. oportereque precium illud, in pecunia numerata consistere. § precium. & seq. de empt. & vend.

In Mutuo, Mutui dationem non contrahi, nisi in rebus quæ põdere numero mensurave constant. l. 2. § mut. ff. si cert. peta. *In verborum obligatione*, stipulationem non confici, nisi vtroq; loquente. l. 1. ff. de verbo. obliga. atque ita, vt pręcedat interrogatio, & responsio subsequatur. l. 1. C. de vsur. *In testamento*, Non consistere testamentum, nisi qui disponit, testamenti factionem habeat, & secundum Iuris ciuilis regulas sit testatus. l. si quæramus. ff. de testam. hoc est coram septem testibus, masculis, puberibus, & rogatis. l. hac consultissima. C. de testa. sine hæredis institutione, testamentum nullas vires habere. l. 1. in fin. ff. de vulg. Et alia istiusmodi multa: *Alia* ad naturam pertinent, hoc est, ad vim, & ingenitã rei de qua tractatur virtutem, & potentiam: veluti *in emptione*, vt rem distractam venditor præstare, idest tradere teneatur. l. ex empto. ff. de actio. empt. & siue tota res euincatur, siue eius pars, regressum habeat emptor in venditorem. l. 1. ff. de euictio. atque adeo, vt si res aliqua preciosa vendita sit, cauere teneatur de dupla venditor. l. pacta conuenta. ff. de contrah. emptio. *In mutuo*, vt non eandem speciem, sed idem genus recipiamus. l. 2. in princip. ff. si cert. petat. Vt de meo tuum fiat. d. l. 2. §. appellata. Vt non in plus contrahatur, quàm datum sit. l. si tibi. ff. de pact. l. rogasti. § si tibi. ff. si cert. pet. Et vt ęquè bonum reddatur. l. cum quid. ff. si cer. petat. *In verborum obligatione*, vt statim, aut modico interuallo, respondeatur. l. 1. §. 1. ff. de verbo. obligat. Et responsum, cum interrogatione cõueniat. §. pręterea inst. de inutili stipul. Et vt sibi, non alteri, quis stipuletur. l. stipulatio. § alteri. ff. de verbo. obliga. *In testamento*, vt vno contextu fiat. l. hęredes. §. fina. ff. de testam. mutationique & reuocationi, obnoxium sit, cùm liberum videbitur testanti, cuius volũtatem vsque ad supremum vitæ exitum, leges deambulatoriam fecerunt l. 4. ff. de adi. lega. Rursus horum principiorum particularium, alia *causam efficientem* respiciunt, vt in quibuscunque actibus, personarum idoneitas. l. si quęramus. ff. de testa. Neque enim verbi gratia contrahere, testari, aut aliter quoquo modo disponere, quispiam potest, nisi qui mentis compos, & legitimæ sit valetudinis, & ætatis. l. vt gradatim. ff. de muneribus.

Rursus omnis conuentio, quæ consensum non habet, nulla est. l. 1. §. 1. ff. de pact.

In testamentis, voluntas primum locum obtinet, & dominatur. l. in conditionibus. ff. de condi. & demonstr. In matrimoniis nuptiæ, non concubitu, sed consensu perficiuntur. l. nuptias. ff. de regul. iur.

Alia sunt principia, quę *finem* spectant, vt cùm stipulationes ad hoc inuentas Vlpianus scribit, vt quis acquirat, quod sua interest. d. § alteri. Et cùm dicimus, vsum testamentorum introductum, & probatum, quo possimus omni tempore, erga eos qui de nobis bene meriti sunt nos præbere gratos. l. nec adiecit. ff. pro soc. c. cum in officiis. de testa. Alia *materiam*, vt quod res, in mutuo, Res & precium, in emptione. Verba in Stipulatione, vti dictum est interueniant. Et in testamentis, hęreditas, quæ codicillis, neq; adimi. l. Scęuola. ff. ad Trebell. Alia denique *formam*, vt in *stipulatione*, præcedens interrogatio, & sequens responsio, l. 1. C. de vsur. in *testamentis*, quod vno contextu concipiantur, l. heredes palam. §. fin. ff. de testa. & coram septem testibus, modo à lege pręscripto. l. hac consultissima. C. de testa. d. l. hęredes palam. Et alia plura eiusdem generis: nam hęc exempli gratia profuisse, satis mihi videtur, ꝙ iis perfacilè sit studioso lectori, cętera inuestigare, & sic methodica ratione, in pauca contrahere. Vt de omnibus ex tempore dicere, & modico negocio respondere possit. Denique iam mihi satis quoque dixisse videor, de Iure ipso generatim, adde eius causis & principiis, quò prior hæc libelli nostri pars, ad vmbilicum (ni fallor ego.) non incommodè peruenit.

IOANNIS CORASII, TOLOSATIS IVRISCONSVLTI,

Regijq; Senatori Tolosæ, de Iuris Arte, pars Secunda.

De Iure Diuino, & eius præceptis. Cap. I.

QVONIAM superiore parte, breuiter à nobis expositū est, an sit, & quid sit Ius, quomodo item illud, in artem contrahi possit: Denique quæ sint eius causæ, præcepta, & principia: Ratio deinceps postulare videtur, vt pro instituta methodo, Iuris diuisiones explicemus: nam & iustus rerū ordo desiderat, vt definitionem diuisio sequatur. Planè Ius generale nomen est, quod aptè (vt mea fert opinio) in diuinum, & humanum, principe loco diuidetur. c. omnes. j. dist. Diuinum appellamus, cælestem illam disciplinam, veteris & noui testamēti constitutionibus conclusam, ca. quo iure. 8. dist. c. 1. 1. dist. quę tametsi comprehendat Ius naturale, hominibus innatum: hoc est rationabilem naturæ instinctum, à Deo Optimo Maximo, velut stimulum virtutis, hominibus inditum, quo alijs facere iubemur, quæ nobis fieri volumus, l. 1. ff. ꝙ quisq; iur. Matth. 7. c. 1. 1. dist. non tamen quæcunq; diuinis oraculis continentur, legi naturæ cohærent, sed ex moralibus præceptis, (sic voco mandata ad informandos fidelium mores conscripta) ea duntaxat, quæ humana ratione, confirmari possunt. c. fin. §. ita. 6. dist. ca. 1. & 2. 1. dist. c. 1. 5. dist. vt dilectio Dei, & proximi, Deutero. 6. & 10. c. fi. 3. dist. l. 2. & 3. ff. de iust. & iur. sub quibus duobus mandatis, cum omnia quæ à lege & Prophetis scripta sunt contineantur: Matth. 22. Galat. 5. Vniuersa quoque primæ, & secundæ tabulæ Mosis præcepta, claudi dubium non est, Glo. c. quid in omnib. 32. q. 7. quin & illis, omnes etiam virtutis, quas Philosophi ad conseruationem humanæ societatis, exigunt, contineri suprà probauimus. Parte 1. c. At sunt alia quædam moralia mandata, quæ humani ingenij captum transcendunt, in quibus ideo solam fidem sequi conuenit, Panor. rubri. de summa Trinit. à nonnullis, *Super naturalia* nuncupata, veluti quod Deus, (aduersus Sabellium, & Arrium ca. quidam. 24. q. 3.) sit trinus, & vnus, hoc est, sint tres in Deo personæ, & vna diuinitatis essentia. l. 1. C. de summa trini. ca. 1. eo. titu. in decretal. Christi discipulo, idipsum in hæc verba testante: *Tres sunt qui testimonium dant in cælo, pater, verbum, & spiritus sanctus, Et hi tres, vnum sunt.* j. Ioan. 5. Vt item, mortui resurgant, j. Corint. 15. 1. Thessal. magnum profectò, ac difficile sacramentū, fidei tamen nostræ, caput, & principium, Theophilac. in ca. 1. Ioānis. quod puri philosophi neq; potuerunt, neque voluerunt vnquam agnoscere. Plin. lib. 2. cap. 7. puerilis deliramenti commentum, falsò, impieque, existimantes, vitam iterari morte. Plin. lib. 7. cap. 55. Illorum autem persuasam, ac execrandam hæresim, cū Cerinthij, Saduceos, Actorum. 23. sequuti, suaque philosophia ad summam impudentiam elati, pertinaciter confirmarent, Paulus Apostolus, magno studio euertit. 1. Corinth. 15. Sunt & qui ex moralibus preceptis, quædam propterea quòd necessario obligent. Necessitatis appellent. Vt non occides, Non furtum facies, Honora parentes, & ijs similia. Exod. 20. Leuit. 19. Matth. 19. Quędam perfectionis tantum, & consilii, esse dicant, quod videlicet ad salutem, pręcisè necessaria non sunt, sed impio Christiano, euangelicæ virtutis perfectionem demonstrent, Veluti *Vende omnia quæ habes, da pauperibus*, Matth. 19. Marc. 10. Lucæ 18. *Percutienti in vnam maxillam præbe & alteram.* Matth. 5. Lucę. 6. Alii quidam, moralia Dei pręcepta, in negatiua, & affirmatiua distribuunt, ineptè satis, vt mihi quidem videtur, cùm quoduis Dei mandatum, siue externa sua voce, neget, siue adfirmet, tam iubeat facienda, quàm non facienda vetet. Porrò autem, præter moralia præcepta, sunt & alia quæ Mystica dicuntur, hoc est figuralia, quę ritus & cęremoniarum mādata continent, veluti signa, & testimonia professionis seu fidei, erga Deum, sub quibus, præter literæ sonum, aliquid arcani, & mysterii latet. cap. fin. §. his ita 6. distin. vbi gloss. quorum non pauca sunt, de quibus ad literam, ratio nulla reddi potest, Gloss. dicto §. his ita. vt: *Non arabis simul, in boue & asino. Non indues vestem, lana linoq; contextam.* Deuter. 22. quæ tamen hunc sensum habent, vt disparis professionis homines, in vno officio sociari prohibeant. cap. in noua. 16. q. 7. Quædam, verò, rationem etiam ad literam habere putantur: Gloss. d. cap. fin. §. his ita. vt Circuncisionis, Sabbati, Purificationis, & alia id genus pręcepta. Genes. 7. Exod. 20. cap. Leuitic. 12. & 16. cap. 1. 5. distinct. Circuncisio enim, signum pacti fœderis, inter Deum, & populum suum, Genes. 7. hoc est signaculum fidei, iustitiæ Dei præsefert. cap. æquo. de consecra. distin. 3. Roman. 4. Sabbati verò sanctificatio, memoriam eius requiei renouat, qua Dominus die septima non lassitudine fatigatus, sed admirabilium operum completione lætatus requieuit, Exod. 20. Genes. 2. simulque nos omnes instituit, eum qui verè in Christum crediderit, (hoc est certò sibi persuaserit per Christum iustititiam ęternam hominibus cōtingere) & in finem perseuerauerit, in sempiternam requiem, & verum sabbatismum introiturum, Hębre. 4. quippè Sabbatum, Hebræa vox est, quæ festum vel quietem significat. quia verò Deus septimo die quieuit, & cessauit ab omnibus operibus suis creatis: Genes. 2. pręcepit Dominus, septimum quoque diem sanctificandum, per cessationem à nostris operibus, quę sex diebus conficimus, & operamur. Leuitic. 12. & 15. cap. 1. 5. distinct. Lex verò purgandæ mulieris, post partum, aut quæ menstrua patiebatur: quemcunque fidelem, ad munditiem, tum mentis, tum corporis hortabatur, & ne in sordibus volutaremur, admonebat, dicente Domino, Recede à me, nō appropinques mihi, quia immundus es. Isaiæ 65. & alibi, Abiicientes omnem immunditiam. Iacobi j. &c. At omnis veteris cęremonię necessitas, in Christianismo sublata est, cùm enim illuxit veritas, hoc est Christus, vmbram & imaginem futurorum, id est cęremonias, cessare delitescereque oportuit. Colossen. 2. Ioann. 14. Itaque abrogata est Circuncisio. Galat. 5. cui tamen, successit Baptismus. cap. maiores de baptism. Marc. 16. Ioann. 3. sublatum quoque sabbatum. cap. peruenit, de consecr. distin. 3. Colossen. j. (Nam & sabbati, vt Christus dicebat, filius hominis, dominus est.) Matt. 12. & in diem Dominicam mutatum, quę nunc dies quietis, & otii, seu dies sanctus, dicitur, reliqui vero dies profesti, hoc est ab omni festiuitate, otioque vacui, & vulgo operarii, nūcupantur. Potest item mulier quę menstrua patitur, aut post partum, statim ecclesiam ingredi: sacręque communionis mysteria, percipere. cap. j. de purifica. post par. cap. 1. & fi. 5. distin. Translato namque sacerdotio, legis oportuit translationem induci. cap. 3. de constitutio. Hæc autem satis demonstrant mystica, seu figuralia pręcepta, quæ ad cęremonias, & politicam tantum Mosaicam pertinebant, hodie non ligare, nisi quatenus per Christi legem, confirmata reperiuntur. ca. fin. §. his ita. 6. distin. euanuit siquidem vmbra, & splenduit, illuxitque veritas. cap. 7. de pur. post par. Moralia vero, cum naturali Iure nitantur: etiamnum vigent d. §. his ita. Gloss. & DD. cap. fin. de consue. perennis quippe, cōstans est, & ęterna, recta naturę ratio, quæ neque tempore flectitur, neque vlla legis auctoritate variatur. l. 2. §. fin. ff. de vsufr. ear. rer. § fin. de iure nat. cap. 1. 5. distin. Vnde cognoscimus, nō valere contra diuinum mandatum, hominis quamlibet eximia auctoritate pollentis. constitutiones. cap. fi. dominus. si is qui. 11. q. 3. quando nihil possit inferior, in legem superioris. cap. cum inferior. de maio. & obed. Ideoque iniquitatis plenissimas, Italicorum Municipiorum leges, quę proscriptum impunè necari permittunt, semper iudicaui, Hostien. cap. fin. de consue. cùm pręceperit Dominus, non occidere, Exod. 20. cap. 1. cum sequen. 23. q. 5. nec tantum prohibuerit, externum homicidium, quo priuatim, hoc est citra ciuilis magistratus auctoritatem, externa vita, homini aufertur sed etiam iras, maledicta, conuitia, ludibria, & cętera istiusmodi, Audistis inquit, quia dictum est antiquis, *Non occides*. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, obnoxius erit iudicio. Qui autem dicit fratri suo *Racha* (hoc est aliquo signo, animi maleuolētiam declarabit) obnoxius erit concilio. Qui autem dixerit fatue, (id est animi impotentior certo conuitio fratrem suum percutiet, eum fatuum, aut aliud simile appellans) reus erit gehennę ignis. Matth. 5. Vbi verò manēt impunita homicidia, si iræ, cogitationes, & verba, tam grauiter damnantur? vno sane casu, eiuscemodi statuta, probari possent, cùm scilicet ex ea causa, quispiam proscriptus esset, quæ mortem infligeret. Decius & alii. cap. quæ in ecclesiarum. de constitutio. tùm quę vtilitatis publicæ gratia, ut omni modo, omnique via, malefactores, pœnas luant, l. Ita vulnerat. ff. ad l. Aquil. l. si à reo. §. illud. ff. de fideius. cap. vt famæ. de senten. excommun. non prorsus absurdum erit, tantum potestatis, circa vindictam publicam, priuato concedere, quantum legis ministro. Accursi. l. nullius. C. de ludę. DD. l. non est. singulis. ff. de regul. iur. neque nouum, diuinæ legis pręcepta, ex recta naturæ ratione, interpretationem recipere, quod pluribus exemplis, pontificii ostendunt DD. capit. fina. de consuetu. & in d. cap. quę in ecclesiarum. & nos loco magis idoneo paulo infrà extensius dicemus, Ead. parte. q. 2. quæst. 17. luceq; meridiana clarùs apparere ostendemus, nostram de non occidendis exulibus, sententiam omni legi, atque adeo rerum veritati conformem esse, & consentaneam. Verùm hactenus de iure Diuino.

Ius in publicum, & priuatum. Caput. II.

HVmani Iuris, de quo dicere paramus, duas fecit Vlpianus positiones, idest species. l. 1. §. 1. ff. de iust. & iur. Publicum, & Priuatum. Publicum Ius appellans, quod principaliter spectat, ad statum Reipublicę, vt quod in sacris, sacerdotibus, & magistratibus consistit, etiam si isthinc, plurimum emolumenti, ad priuatos deriuetur. l. vn. §. fi. C. de cad. tol. Priuatum verò, quod principali causa inspecta, ad singulorum vtilitatem refertur, licèt eius quoque rei, commodum in consequens, Respublica sentiat. d. l. j. §. 1. Hoc autem, vel ex naturalibus, vel ex gentium, vel ciuilibus præceptis, collectum, idest conflatum, & compositum est. §. fi. de iust. & iur. d. l. 1. §. 1. Quę sanè verba, relatę ab interpretibus diuisioni, haudquaquam consentiunt, perperam existimantibus, ab Vlpiano, Ius priuatum, in naturale, gentium, & ciuile, diduci: quam ideo partitionem, velut commentitiam, non iniuria sunt qui rideant: quasi verò inquiunt, Ius publicum, neque naturale, neque gentium, neque ciuile sit Rodulp. Agricola. lib. 2. de inuentio. ca. 5. Paul. Castren. d. l. 1. §. 1. à qua oppugnatione, non satis mihi videtur Alciatus, eiusce diuisionis auctores, vindicasse. Alciat. 1. Parer. cap. 31. Ergo publicum Ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat. d. l. 1. § 1. quasi populum, olim siquidem propter Imperij Romani Ius, quod ante Rhemniam legem, ad populum pertinebat: l. 1. ff. de consti. princip. publica tantùm dicta sunt, quæ populi Romani erant. l. bona ciuitatis. & l. sequen. ff. de verbor. signifi. At verò quia Romanorum exemplo, quæ in aliis ciuitatibus cōmunia erant vniuersorum, publica dici cœpta sunt: l. 1. §. 1. ff. de rer. diuis. Ius quoque publicum, hodie appellari potest, quod ad cuiusuis, aut Reipublicæ statum pertinet. l. fin. in princip. C. de sacrosan. eccles. d. l. bona ciuitatis. Eam porrò Iuris publici partem, quæ ad sacra, ceremoniasque Deorum spectabat, *Ad Diuos, adeunto castè, Pietatem adhibento, Opes amouento.* & ijs similia, aut quæ sacerdotibus præscripta sunt, non valde curarunt Iurisconsulti nostri, sed pontificum libris reliquerunt, quorum apud alios extant fragmenta quædam. Cicer. 2. de legib. Val. Max. lib. 1. ca. 1. 2. 3 & 4. De magistratibus, vltima publici Iuris parte, necessaria nobis scripta prodiderunt. Cęterùm eam Iuris speciem, diligētissimè sunt persecuti, quam priuatum nuncupamus, hoc est, quæ ad singulorum vtilitatem, refertur, l. 1. §. 1. ff. de iusti. & iur. principali scilicet vti diximus in vtroque Iure, causa inspecta. l. si quis nec causam. ff. si cert. peta. l. 1. ff. de autho. tuto. in consequens enim, & (vt aiunt) secundario, quod publicè vtile est, singulorum commoda respicit: l. vn. §. fi. C. de cad. tol. & per contrarium, quod ad priuatorum vtilitatem, principaliter spectat, in consequens Reipublicæ vtile est, veluti, quod absens defendatur. l. seruum quoque. §. publice. ff. de procur. ꝙ subditi, referti sint, & locupletes. §. cōsiderauimus. vt iud. sine quoquo. coll. 2. ne quis re sua malè vtatur. Porrò autē, Ius, priuatum, quod in vsu quotidiano versatur, & de quo maximè se dicturum legislator proponit: ex pręceptionibus, vt iam dictum est, vel naturæ, vel gentium, vel ciuilibus, componitur. §. fi. de iis qui sunt sui. Vnde de naturali, gentili, & ciuili lege, dicenda quædam: nam & ius omne, vel à natura, vel ab hominum more, vel à legibus fluxit. §. fi. de iust. & iur. d. l. 1. §. 1. vbi Castrens.

De Iure naturali. Cap. III.

IVs naturale, est quod per omne animantium genus, etiā brutorum, solo instinctu naturæ, diffunditur, hoc est Vlpiano finitore, quod natura, omnia animalia docuit. l. 1. §. ius naturale. ff. de iust. & iur. §. 1. de iur. natu. veluti (vt multa paucis concludam) sui ipsius ac propriæ speciei amor, & conseruatio. Aristot. 9. Ethi. c. 8. & 2. Politico. c. 4. Cic. 4. de finib. & 1. officio. quæ maximè versatur in depulsione eorum quæ nocere possunt, comparationeque illorum, quæ ad vitam sunt necessaria. c. ius naturali. 1. dist. vt victus, vestitus, & habitationis. l. legatis. ff. de ali. leg. l. victus. l. quos nos. §. fi. ff. de verb. signif. nam primus, qui omni animali simul ac ortum est, datur à natura appetitus, est ad vitam degendam, tuendam, & perpetuò quantum fieri potest cōseruandam: Principio generi animantium omni (inquit M. Cicero) est à natura tributū, vt se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea quæ nocitura videantur, omniaque ad vitam necessaria inquirat, & paret, vt pastum, latibula, & alia eiusdem generis, Cicero 1. officio. commune autem animantium omnium est, cōiunctionis appetitus, procreandi causa, & cura quędam eorum, quæ procreata sunt, & paulò post: Quid loquar (inquit) quanta ratio in bestiis, ad perpetuam conseruationem generis earum appareat: nam primum alię mares, aliæ feminę sunt, quod perpetuitatis causa, natura machinata est, & reliqua, Cicero. 1. officio. Hinc quoque maris, & femine cōiunctio, procreandi causa, l. liberorum. §. fi. ff. de verb. sign. d. §. ius naturale. & prolis susceptę custodia, ac educatio, l. vn. §. taceat. C. de rei vxo. act. Cice. 1. de natu. Deo. per quam memoriam nostri, in omne ęuum relinquimus. d. l. liberorum. §. fi. Etenim videmus inquit Vlpianus, feras etiam bestias, istius Iuris peritia censeri, d. §. ius naturale. hoc est Budæo expositore, laudari, æstimari, & admirationi nobis prę cęteris esse, vt Elephas, proximū humanis sensibus animal, Plin. lib. 8. nat. hist. in prin. & Ciconia auis quæ parentes senio confectas, humeris in volatu gestare fertur, eisdemq; alimenta conquirere, non satis valentibus necessaria subministrare Aristot. de natur. animal. Plin. lib. 10. cap. 23. nos verò Gręcum interpretem sequuti, Theoph. §. 1. de iur. natur. Vlpiani verba d. §. ius naturale. aliter accipimus, nimirum vt significent, bruta quoque inter ea animantia adscribi, ac in eum quasi censum referri, quæ similibus naturæ affectibus, & propensionibus, ad sui nempe, & eius quod ex se natum est tuitionem, similisque productionem & confirmationem rapiuntur, & impelluntur. Cicero 1. officio. quanquam de ijs censuram facere, & iudicare, solis tributum sit hominib. Hinc quoque sacrosancti Matrimonij principia, & primæ illæ viri, atque vxoris consociationes, prolis suscipiendę, non etiam libidinis explendæ causa. Nec illos audio, qui iuris vocabulo, Iurisconsultos abuti propterea dicunt. Laur. Valla. l. 4. ca. 48. ꝙ in brutis nulla sit ratio. l. 1. §. 1. ff. si quadru. Et ius sit recta perceptio naturæ, quæ ideo inter homines tantummodo cadat. Ciceroque, Ius naturale tractans, eiusdemque species constituens nihil ad feras, omnia ad homines, retulerit. Cice. 1. Rhetor. fœdius enim illi labuntur, siquidem Iuris verbum, vt fusum & latè patēs, naturales quascunque propensiones, ratione etiam non moderatas, contineat. l. 1. §. Ius naturale. ff. de iust. & iur. à verbo quippè iubeo tractum, designat iussum, & pręceptionē quancunque superioris. Rodolph. Agricola lib. 1. c. 5. Vnde quod natura, hoc est naturalis instinctus iubet, naturale Ius non tam ineptè quàm illi putant, appellabitur. d. §. ius naturale. Feræ item bestiæ, quia huic legi naturæ parent, & obtemperant instinctu naturali perculsæ, Iuris quoque naturalis participes non iniuria dicuntur, licet intelligere, dijudicare, & de eo ratiocinari, soli homines possint. Nec refragatur, quod diximus, Ius à Iustitia appellatum. l. 1. in princip. ff. de iusti. & iur. nam hoc verum prout Ius, eiusque significatio, ad artem boni & æqui, hoc est Iuris scientiam, coarctatur, d. l. 1. in princip. non vt superioris vim, & iussum notat: à quo tūc Iustitia omnis, tam vniuersalis, quàm particularis, descendit, cùm recta naturæ ratio, omnium virtutum honestarumq; actionum studia pręcipiat. Aristote. 5. Ethicor. Nec nos oppugnat Ciceronis locus. Cicer. 2. Rhetor. tractat enim de Iure gentium, quod quoniam, à natura duxit initium, Ius naturale quandoq; dicitur. §. singulorum. de rer. diuis. quemadmodum, non multò pòst dicemus. Itaque fatemur, coeundi appetitum, Ius non esse, vt nec bibendi, edendi, dormiendi, sed legitimam maris coniunctionē, liberorum procreationem, & educationem, cum Vlpiano dicimus, Iuris esse naturalis, nam & vt in nuptiis castè versemur, columbarum, cornicum, ac omnium penè volucrum exēplo monemur: quæ fermè omnes, inquit Firmianus, faciunt matrimonia, & paria iungunt, & nidos suos, tanquam genitales thoros, cōcordi mente defendunt. Lactant. lib. 3. de fals. sap. & in lib. de opificio Dei. Itidemque, vt fœtus nostros omnes amemus: educemus, & tueamur, bestiarum etiam natura nos incitat, quæ sicuti idem Firmianus de volucribus scripsit, frigus, & famem patiuntur, & pro suo partu, ita propugnāt, vt nulla vulnera, nullos ictus reformident, fœtus qui certi sunt, amant, si alienos adieceris, abigunt. Vnde quòd bestias, solus naturę instinctus inuitet ad castitatem, & iustitiam, dici potest ab eis, initia Iuris naturalis, & in eis, nonnulla esse ipsius Iuris signa, ac vestigia, quibus etiam in brutis animantibus, declaret natura, quid iis in rebus velit, aut permittat nos facere, & vnde aliqua præcepta & exempla rectè viuendi, homines in hac parte sumere possint. Si enim bruta, generationis causa commiscentur: & coniunctionem magna fide seruant: si quod procreatum est peramant, nutriunt, fouent, & tuentur: quātò magis natura moueri debet homo, vxori coniungi, & coniunctionem hanc pudicè, casteque seruare: inde susceptos liberos, diligere, educare, & omni cura ad subsidium generis humani tueri, & defendere: nam parentes, qui brutis ipsis inhumaniores, propriam sobolem negligunt: aut truculentiores, in eam sine causa sęuiunt, inter feras potiùs bestias, quàm inter homines censeri, referrique debent, quos appositè Dominus, in libro Iob, Struthioni aui comparat: quæ derelinquit oua sua in terra, & obliuiscitur ꝙ pes conculcet ea, & bestia agri conterat. Duratur (inquit) ad filios suos, quasi non sint sui, priuauit enim eam Deus sapiētia, nec dedit illi intelligentiam. Iob 39.

De liberorum, & parentum educatione, & de matrimonio. Cap. IIII.

SVperiora autem satis ostendunt, Alimenta filiis, Iure naturæ præstanda, l. 1. §. ius naturale. ff. de iust. & iur. c. ius nat. j. dist. naturalique quadam propensione, & stimulo excitari parentes, ad liberorum educationem, l. vn. §. taceat. C. de rei vxo. quam pietatem, cum ferini quidam, & belluini homines, imò verò feris ipsis bestiis ferociore (vt ita dicam) & immaniores, l. amicissimos. §. Lucius. ff. de excus. tuto. inhumanè contemnerent, rectè veteres cōstituerunt, parentes, qui liberis naturalem educandi affectum, vltro non pręstent, a iudice cogendos esse, l. si quis à liberis. ff. de libe. agn. l. fi. C. de alend. lib. nisi fortè liberos repellat ingratitudo, d. l. si quis. §. idem iudex. d. l. final. aut aliunde facultates habeant, vnde se commodè alere possint. d. l. si quis. §. sed si filius. Quin & nonnullis viris doctissimis visum, vbi ea ętate sunt liberi, & iis viribus, vt ad vitam necessaria sibi parare possint, licere parentibus natura ēt non repugnāte, eos negligere. Frāc. Cōnan. li. j. cōmēta-

riorum iuris ciuilis. nam quod instinctu naturę feramur, ad educationem liberorū, facit eorū imbecillitas, quod & Romuli lex, declarauit, quæ per triennium alendos liberos præcepit, nec ante eam ætatem licere eos, vel necare, vel exponere. In eamque sententiam, Gratiam verba perpendunt, qui liberorum successionem, Iuris quidem naturalis esse dixit, item puerorum educationem, c. ius natural. 1. dist. hoc est liberorum, quandiu sunt pueri, non autem simpliciter dixit educationem liberorum, esse iuris naturalis. Cui satis conuenit, quod Aristoteles scriptum reliquit, Parentes, qui adhuc animo, & corpore valent, debere suo labore atque industria, imbecilles filios fouere, tueri, & educare, vt mox imbecilles per senium facti, ætateque, ac laboribus fracti, eadem a filijs, iustè expectare possint. Verùm hæc distinctio, leges omnes Pandectarum, & Codicis euertit, quæ passim agnosci, alique liberos iubent, nisi aliquam artem exerceant liberi, vnde se alere commodè queant, d. §. sed si filius. adeò quidem, vt onus alēdi quoque vxorem filij, nedum filium ipsum, ad patrem spectet. l. si filia. §. 1. ff. fam. ercisc. cùm tamen constet, nuptias non nisi à puberibus contrahi. §. 1. de nupti. Nec Romuli lex contradicit, & vbi pugnaret, non probaretur, velut inhumana, quemadmodum etiam in ea parte, qua Ius parentibus fecit filios iugulare. Plutar. in Romulo. per contrarium verò, non mera natura, sed ratione naturali, quam Ius gentium dicimus, l. omnes. ff. de iusti. & iur. à liberis parentes alendi sunt, l. si quis. §. si vel parens. ff. de libe. agn. nam quod Ciconia auis parentes alat, vnicum extat inter animantia bruta, exemplum, Plin. lib. 10. c. 23. ver autem nec vna hyrundo facit, nec vnus dies. Aristo. 1. Ethicor. Alimenta autem maximè parentibus, quibus nemo vnquam iustè rependit, suggerenda, philosophus multis demonstrat, 9. Ethicor. eiusque pietatis, memorandum præbuit exemplum puella quædam Romana, quæ matrem carcere inclusam, ne quid inferret cibi prohibita, propriis vberibus aluit. Plin. lib. 7. c. 36. Valer. Max. li. 5. c. 4. Vno casu Solon constituerat, filios alimenta parentibus non debere, quo patris incuria, nullam artem essent edocti, vel ex meretricis coitu nati essent. Plutar. in Solone. naturæ similiter ratio, (quam ideo Ius naturale dicit Gratianus, ꝙ omnium vbique nationum communis sit) c. ius naturale. 1. dist. parentum hæreditatem, liberis defert, l. cum ratio. ff. de bon. damnato. tametsi parentes ad bona liberorum, ratio tantum pietatis, & miserationis admittat. l. nam & si ff. de inoff. testa. L. scripto. ff. vnd. lib. Educationem itaque, & institutionem, cæteraq; necessaria vitæ præsidia, parentes liberis debēt, ad quos solos, velut ad asylum, & portum vnicum, illis à natura paratum, liberi confugiunt. Parique propemodum vinculo, liberi, parentibus, officium, animique gratitudinem, & omne obsequium debent. De maris, & fœminæ coniunctione, ad quam animantia quæcunque, instinctu naturæ feruntur: constat eam Iuris esse naturalis, d. l. 1. §. ius naturale. si non matrimonij nomen induat, tunc enim cùm sit viri, & mulieris mutuus consensus: §. 1. de pa. potest. qui, non item cōcubitus, nuptias perficit, l. nuptias. ff. de reg. iur. quique cùm sit actus electiuus, ac proinde ratione, & consilio, explicandus: in brutis cadere non potest. l. 1. §. j. ff. si quadru. Iuris gētium, procul dubio dici debet, cùm eo solo, gentes humanę vtantur. l. j. §. ius gentium. ff. de iust. & iur. Et quoniam non propagationis, aut explendi desiderii tantùm causa, vir & mulier cōiunguntur: sed etiam vt mutua ope sese adiuuent, & tueantur, atque minori cum molestia, commodiusq;, miseram hanc vitam transigant, vel etiam Iuris ciuilis, respectu formę, quæ in valentibus loqui, verborum expressionem postulat, c. tua. c. cum apud. de spon. Accur. l. cum notissimi. C. de præscrip. 30. & quarundam persorum coniunctionem, prohibet. l. 3. §. videamus. ff. de don. int. vir. Respectu verò institutionis quæ primum in paradiso terrestri, facta est: c. sicut. §. 1. 32. q. 2. de Iure diuino. Genes. 1. 2. & 9. Idemque respectu vinculi, & sacramenti. c. vn. de vot. & vot. reden. in 6. Sic enim institutum est à Deo optimo coniugium, vt vnus vni, indissolubili copula iungeretur, & quod tam arcto vinculo, semel connexuisset, ne separaret homo. Mat. 19. Marc. 10. Sed de ipso Iuregentium paucula quædam paulò specialiùs adnectamus.

De Iure gentium. Cap. v.

Ex prædictis, non valde obscurum arbitror, intelligere Ius Gentium, a natura duxisse principium. Cice. 2. Rhetor. Dum naturam, duplicem a Deo Opt. Max. nobis inditam cognoscamus. Alteram bestiis quoque communem: nam & illæ pariter sunt animæ, nobiscum participes, in qua natura Ius illud naturale, de quo iam diximus, relucet, & consistit. quo primi homines, rudes illi quidem, & agrestes, vsi videntur. quibus nulla cupiditatis, aut regnandi libido, nulla seruorum adiumenta, nulli ciues, aut populares, quibus possent imperare, & vt Lucret. ait: lib. 5. de natur. rer.

> Nec commune bonum poterant spectare, neque vllis
> Moribus, inter se sciebant, nec legibus vti.
> Quod cuiq; cunq; obtulerat prædę fortuna ferebat.
> Sponte sua sibi quisq; valere, & viuere doctus.

Alteram naturam, quæ ratione regitur: soli homini propriam, facit, in qua ius gentium perspicitur, id autem definimus esse, ꝙ naturalis ratio, inter omnes homines, pariter constituit, l. omnes. in fi. ff. de iust. & iur. sic dictum, ꝙ eo vniuersę gentes vtantur. §. qđ verò de iur nat. d. l. omnes. vnde & *Ius commune* appellatum. l. ius autem. l. omnes. ff. de iust. & iur. Et à Liuio, *Ius humanum*. quasi lex sit, & constitutio totius humani generis, Liuius libro 5. à naturali, iure eo nomine discretum, ꝙ omnibus illud animantibus cōmune sit: hoc solis hominibus. l. 1. §. fin. ff. de iust. & iur. hominib. inquam, ratione, & humanitate vestitis, qui legibus, aut moribus reguntur. d. l. omnes. in pri. Teophi. §. 2. de iur. natur. vt interim noscamus illos populos, qui belluarum more viuunt, communionis parum aut ferè nihil, cum hoc iure gentium habere. Porrò autem, vt Ius naturale fecerunt interpretes duplex: In l. manumissiones. ff. de iust. & iur. primarium, instinctu constans & inclinatione naturali: ꝙ non hominibus modò, sed cæteris quoque animantibus commune est, d. l. 1. §. Ius natur. & secuadarium, restrictius, quod solis hominibus conuenit. §. singulorum. de rer. diuis. Cuiusmodi sunt omnia, quæ recensuit Vlpianus exempla, d. §. ius naturale. Ita ius quoque gentium in duas similes species diduxerunt, Bar. l. si id quod. ff. de cond. indeb. DD. §. singulorum. de rer. diuis. primarium appellantes, quod non impetum illo naturali, sed vltroneo vigintis in homine rationis iudicio, eo ipso quo gentis esse cęperunt, hominibus innatum est: quasi in animo insculptum: §. ꝙ verò. de iur. nat. d. § singul. vt Deum colere: Cic. 2. de natu. deo. parentes honorare, patriæ magistratibusq; obedire, l. veluti. ff. de iust. & iur. Pacta seruare, l. 1. ff. de pact. l. 1. ff. de consti. pec. & id genus alia cuiusmodi gentium Ius, primarium, ob id naturale dicitur, ꝙ sola naturę ratione, excitetur in homine. § ius gētium. de iur. natur. d. l. omnes. d. §. ꝙ verò. Gentium verò ideò, ꝗ solæ gentes, vti dictum est, non etiam bruta vtantur. Quod verò secundarium, nominari volunt non statim ab initio, simul atq; rationem Deus insenit animis hominum, ita fuit, sed vsu exigente, & ex humani conuictus necessitate, postea introductū est natura etiam quodammodo repugnante, vt bella, seruitutes, & cōtractus, naturali si quidem iure. omnia communiam erant, omnes homines æquales liberique nascebantur. neque verò putandum, hoc Ius gentile secundarium, à primario specie differre, sed qualitate, aut potiùs ætate, & tempore, quàmuis vtranq;, à primo naturali Iure, & qualitate, & specie distinguatur, cùm omnibus illud animantibus, hoc solis inter se hominibus, commune sit: l. j. §. ius naturale. & §. fi. ff. de iust. & iur. vt verè vnum sit Ius naturale, vnumq; Ius gentium, sicuti pluribus, alibi probaui, lib. 6. Miscella. c. 15. omneq; Ius gentium, ab eodem naturę fonte procedere: neque aliud quicquam esse, quàm quod naturalis, & recta ratio, faciendum, aut non faciendum, cuique præscribit. l. omnes. ff. de iusti. & iur. in fine. Amplius videtur, veteribus nō aliud fuisse Ius naturale, à gentili, quod M. Cicero, disertè significat, cum ait: *Neque verò hoc solùm natura, id est Iure gentium, sed etiam legibus populorum, quibus in singulis ciuitatibus, Respub. continetur: eodem modo constitutū est, vt non liceat in commodi causa, nocere alteri.* Cic. 3. officio. vt ita tutius sit, cum veteribus, Aristotel. 5. Ethicor. duas tantùm Iuris species constituere: Naturalem videlicet, & ciuilem: quibus & nostri Iurisconsulti præter vnum Vlpianum, disertè consentiunt. l. omnes. l. pen. ff. de iust. & iur. Naturale Ius appellantes, quod naturalis ratio, inter omnes homines constituit, ideoq; Ius gentium nuncupatum, quasi quo iure gentes omnes vtātur. in quo bonum & ęquum, semper esse Iulius Paulus ait. d. l. pen. Ius verò ciuile, quod quisq; populus, in quaq; ciuitate, velut omnibus, aut pluribus vtile sibi constituit: Ciuile vocatum, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Qua in re, & illud notandum, positam à Iureconsultis in Iure ciuili vtilitatem: vt in naturali, ęquitatem: nā Ius naturale, seu gentium, eò maximè spectat, vt piè, sanctè, Iustè honestè, & moderatè viuamus. Ius vrò ciuile, vt commodè, & idoneè, ad communē vitæ societatem, & vtilitatem.

De religione, pietate, & obseruantia. Cap. vi.

Hoc Ius gentium, quod non opinio genuit, sed innata quædam vis inseruit mentibus nostris: sex partes habet: Religionem, Pietatem, Obseruantiam, Gratiam, Vindicationem, & Veritatem. Cic. 2. de inuentione. Religio, est quæ diuinæ naturæ curā, ceremoniamque adsert, Cic. 1. de nat. Deo. hoc est pius deorum cultus, & tacita quędam cogitatio, qua in animo suo, quisq; Deū colit, & veneratur, quæq; ab ipsa natura, animis nostris infixa est: ac proinde, ex Iure gentium descendere fertur. l. 2. ff. de iust. & iur. Vt enim nullum est animal, præter hominem, quod habeat aliquam Dei notitiam: Cicero 1. de legibus. & 1. de diuinatio. ita cūctis hominibus, inseuit natura, & in animis quasi insculpsit, Deos esse, Cicero 2. & 3. de natur. Deo. nec vlla gens tam effera, aut immanis est, cuius mentem (inquit M. Cicero) non imbuerit Deorum opinio. Cicero 1. Tuscul. quæstio. Natura ergo monemur, credere Deum esse, eum colere, & venerari. d. l. 2. Vnde Poeta, 6. Aened.

> Discite Iustitiam moniti, & non temnere Diuos.

Cultus

Cultus autem Dei, optimus, idemque castissimus, atque sanctissimus, pietatique plenissimus esse debet, vt eum semper pura, integra, & incorrupta mēte voceque veneremur. Cic. 2. de nat. Deo. Quoniam verò eadem lege sicuti M. Cicero scribit, natura nos Deo, parentibus, ac patriæ conciliat, nam eodem tempore, in lucem suscipimur, hoc cęlesti spiritu augemur, & certam in sedem ciuitatis, & libertatis adscribimur, proxima religioni pietas est, ea demque Iurisgentium, l. 2. ff. de iust. & iur. per quam sanguine cōiunctis, præcipuè parētibus, officium & diligens cultus tribuitur: Cicer. in Partitio. & 2. de inuentio. vt parentibus videlicet pareamus. l. veluti. ff. de iust. & iur. Parentum autem verbo, cum mater veniat, l. appellatione. ff. de verbo. signifi. dubium non est, matri quoque reuerentiam, & obedientiam deberi. l. congruentius. C. de pat. potest. c. Ebron. 13. q. 2. Ecclesiastic. 7. quàmuis enim non æqualis sit parentum potestas, eis tamen, par debetur pietas. l. furios. ff. de cur. furios. vnde Dominus *honora*, inquit, *patrem & matrem tuam*. Exod. 1. Deut. 2. Ecclesia. 3. *hoc enim ait* Paulus Apostolus, *iustum est*, Ephes. 6. idest ipsa naturæ æquitas, hoc poscit, & iustitia, eodemq; loco, hoc mandatum primum in promissione scribit, quia additur, *vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram*. Exod. 20. Consanguineis item, & affinibus, necessaria præ cęteris, debentur officia. l. fi. ff. de iusti. & iur. in patriam quoq; (cui, nedum parentibus, nascimur l. j. §. & generaliter. ff. de vent. in poss. mitt.) piętas ex Iure gentium descendit. d. l. velu. Vtri autem, parenti, an patriæ potius, parendum sit? Disputant plena manu DD. in d. l. veluti. Nos breuiter existimamus, vbi parentes, hostes essent patriæ, vel impenderet graue patrię periculum, patrię magis, quàm patri succurrendum. l. minimè. ff. de reli. antiquior namque fuit semper, maioribus nostris, patriæ, quàm parentum auctoritas: aut charitas liberorū. l. postlimin. §. filius. ff. de capt. quod si de pecuniario tantùm, aut non ita graui commodo, tractatur parētum causam, cum plerisque potiorem facerem. l. pen. vbi Ang. ff. de postul. Secundum patriam, & parentes, proximum in pietate locum tenēt coniuges: cùm duo in carne vna sint. Genes. 2. sociique diuinæ, & humanæ domus dicantur, l. j. ff. de ritu nup. l. aduersus. C. de cri. pupil. hęred. vel ex Romuli lege, qui societatem, & communionem bonorum omnium, atque sacrorum, inter eos esse voluit, Halicarnas. lib. 2. Insigne certè prębuit pietatis exemplum, puella illa Romana: quæ matrem supplicii causa carcere inclusam, multos dies suis vberibus aluit. Plin. li. 7. c. 36. Quartum pietatis membrū, est in pupillos: quorum tutela nobis credita est, & quam qui fraudasset, iudicium existimationis, & pęnę capitis, olim subibat. Cic. 3. officiorum, pro Roscio Comœdo, & pro Cecinna. nec dissimili pietatis vinculo, patroni, clientes, libertiq;, naturali ratione inter se deuincti sunt: nam (si M. Catoni credimus) proximum post patrem patronus, nomen habebat: qui clientibus, non vt seruis, sed vt pater filiis, ꝓspeciebat, eos tuebatur, in iudiciis defendebat, iis iura explicabat, & vsum commerciorum. Clientes contrà, patrono parebāt, eumq;, omni obseruantia, atq; obsequio colebāt, & venerabantur, illiq; suas opes vbi postulabat necessitas, cōmunicabant. Halicarnass. lib. 4. à pietate autem non multū abest Obseruātia, per quam ætate, sapientia, aut dignitate aliqua præcellentes homines, innata quadam nostræ naturæ vi, suspicimus, reueremur, & colimus. Cic. 2 de Inuentio. vnde & ea, Iuris gentiū existimatur, quoniam apud omnes ferè gentes, semperque maiores ætate, aut virtute aliqua pollentes, venerationi sunt habiti. Equidem Romani, senibus eundem penè honorem, quem magistratibus detulerūt. l. semper. ff. de iur. immunita. qui (vt Satyricus ait, Iuuenal. satyr. 3.)

> Credebant hoc grande nephas, & morte piandum,
> Si iuuenis, vetulo non assurrexerat.

Quod ex Lycurgi legib. promanasse videtur, qui iuniores seniorib. assurgere, & vel de sedibus, vel de via decedere, ac quiescere transeuntibus, lege lata constituit. Plutar. in Lacon. institut. & in Lycurgo. In eandem quoque rem legem tulit Solon in hæc verba: ΤΟΙΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΙΣ ΥΠΑΝΙΣΑΣΘΑΙ. Idem quoq; iussit summus, & æternus nomotheta Deus Optimus Maximus, Leuitic. cap. 19. Lacedęmonibus quoque, mos fuit, vt à senioribus, iuniores interrogarentur, quò irent & ad quid: & qui non responderent aut excusationibus vterentur obiurgari. Plutarc. in Lacon. instit. Eiusce naturalis in senes reuerentiæ, magnū profectò nobis elephanti præbent testimonium, qui, si Aeliano credimus, elephantos senes, tanta reuerentia colunt, vt eis de legitimo cibo cedant, & à periculis seruent, in fossamque delapsos, iniectis fruticum fascibus attrahant, quibus, tanquam scalis, ascēdant ætate confecti, & liberentur. Aelianus libro 6. de animalib. c. 61. Qui præterea insigni aliqua virtute præfulserunt, tantæ dignationis semper habiti sunt, vt ad perpetuum virtutis testimonium, aut inuitamentum, nouis hominibus, ad laudem incumbendi, maiores nostri statuas decernere, erigereq; solerent, nam (vt cæteros prætercam) Hermodoro Ephesio, in Italia exulanti, ꝙ ferēdarum legum, Decemuiris auctor fuisset easdemq; è transmarina legatione descriptas, interpretaretur, Romæ statua publicè dicata fuit. Plin. lib. 34. c. 5. Strabo. li. 14. Geograp. dixi l. 2. §. exactis, j. ff. de orig. iur.

De gratia & Ingratitudine. Cap. vii.

Deinde *gratia*, quæ amicitiarum, & officiorum memoriam remunerandique voluntatem continet, ex ipso quoq; Iure gentium proficiscitur. Cice. 2. de inuentio. quippe naturali ratione monemur, collatum nobis officium, alio officio pensare, & retribuere, l. sed & si lege. §. consuluit. ff. de petitio. hæred. l. si non sortem. vbi Accur. ff. de condic. indeb. cuiusmodi obligatio, ad ἀντίδωρα dicta est, quæ vox, remunerationem significat, ꝙ ad promerendum, naturæ lex eum obliget, qui beneficium accepit, nec tantum eadem mensura, sed cumulatiore si potest, acceptum beneficium remetiri. Nam qui bene de se meritum, alio officio nō demeretur, mali hominis notam, velut naturæ violator non effugit, vt non iniuria Athenienses, in ingratos, actionē ingrati cōstituerint, & Quintil. lib. 7. c. 5. & Persæ, eos grauissimis pęnis sunt. persecuti, adeo quidem, vt cum cętera crimina grauiter: ingratitudinis tamen vitium, grauissimè omnium, vlciscerentur, quod ab ingratis animaduerterent, diuina, humanaq;, violari. Sic. n. Deus ipse negligitur, patria, parentes, & amici deserūtur, ac infamis quędam impudentia comparatur, quæ ad omnia vitia, hoīes promptos paratosq; efficit. Philippi Macedonis iussu, frontem militis cuiusdam, in hospitē suum ingrati, stigmate inustū fuisse legimus, quo neminem clam esset, tanta hominis in hospitem ingratitudo. Ex qua causa, legibus etiam nostris, ꝗ maximè exosa, permiserunt Iuris auctores, parenti, ingratis liberis alimēta denegare, l. si quis à liberis. §. idem iudex. ff. de libe. agnos. & eos ab hereditate repellere. l. si quis in suo. §. legis. C. de in off. testa. §. aliud & §. causas. vt cum de app. coll. 8. atq; adeò, iure primigenii, in regni successione, priuare, c. licet. de vot. & vot. red. in antiq. ac filios iam emancipatos, in potestatem suam retrudere. l. vn. C. de ingrat. lib. dominorum exemplo, qui libertos suos ingratos, retrahunt, & reponunt in seruitutem. l. vn. C. de libert. & eo. lib. c. octaua. 12. q. 2. quibus in veterum more positum erat, vt dicerent, *Esto seruus, quia liber esse nescisti.* Ex hac item causa, donatio inter uiuos, reuocatur. l. pen. & fi. C. de reu. dona. c. fi. de donati. Vassallus feudum amittit. c. 1. §. porro. quę fuit pri. causa in feud. c. de forma 22. q. ulti. Sunt qui deniq; adiiciāt, filium, qui patrem plus ęquo durum, & impiū interimit, luere quidem homicidij pęnam, cæterùm à pęna parricidij excusari, ꝙ iam per suam impietatem, & inhumanam ingratitudinem, parentis & nomē, & naturam deposuerit. Bart. l. diuus. per illum tex. ff. ad l. Pomp. de parric. Ripar. l. generaliter. in prin. C. de reuo. dona. Ergo ad referendā gratiam, natura ipsa impellimur. d. §. Cōsuluit. Vnde, cum per furtum, sacrosancta illa cognatio, quam inter hoīes natura constituit: & officia societatis humanæ, uiolentur: rectè, Iulius Paulus scripsit, Furtum admittere lege naturali prohibitum. l. j. §. fi. ff. de fur. & alibi, furtum, nedum adulterium, natura turpe esse. l. probrum. ff. de uerb. sig. Sunt autē qui putant, Iuriscōsultum nolle, furtum natura turpi dicere, propterea, ꝙ non omnium gētium legibus, furta coercita sint: And. Alciatus in di. l. probrum. nam Lacedęmoniis furem esse, nec deprehendi, laudi, uirtutiq; dabatur, & Aegyptij, furta omnino impunita reliquerunt, Plutar. in Lycurgo. Sed hi grauiter, mihi falli uidētur: si quidem sceleratæ aliquorum mentes, nihil prorsus possint, ex diuina illa omnium hoīum consensione, peruertere. alioqui, cùm apud Persas, matribus commisceri fas sit: & in Indorū, Massagetarumq; more positum, vt patres, senio confectos, enecent: quodq; belluinam transcendit feritatem, eorum carnibus vescātur, Strab. li. Geogra. 2. Rhodigi. l. 11. c. 18. ridiculè nimis dicendū foret, matri commisceri, aut patrem iugulare, natura turpe non esse. Quo autem veteres Græcorum grauius nobis infulcirent, & insinuarēt, gratiam, hoc est memoriā accepti beneficij, eiusdemque referendi voluntatem: tres Gratias, (vt Pyndarus memorat) Iouis, Eunesque filias: aut quemadmodum alii malunt, è libero patre, & Venere prognatas, effinxerunt. quarum prima, Aglaia dicta est: quæ Latinè interpretatur lætitia, ꝙ hilarè, & iocundè, pręstari beneficium conueniat. Altera Talia, id est virens nuncupata quòd beneficii memoria florere, viuereq; perpetuò, & nunquam senescere debeat. Tertia Euphrosine dicta est, ab oblectatione sic appellata, quòd in dando, non minus quàm in accipiendo, beneficio recreari, oblectarique nos oporteat. Has tres pręterea, geminas esse, fabulati sunt, Athenisque sic propositæ feruntur, vt mutuis brachiis complexæ, sese respicerent, quo figmento, necessitudo quædam in primis, par pari referendi, contrahendique perpetuò, beneuolentiæ fœderis, designaretur. simulque geminatam gratiam, & cumulatiorem, ad nos redire debere. Ad quæ Demosthenes, beneficii memoriam (dicebat ille) qui recipit, habere debet, qui verò dedit, statim, obliuisci. Vnde cecinit poeta. χάριν λαβὼν μέμνησο καὶ δοὺς ἐπιλάθου.

De vindicatione, & defensione. Cap. viii.

Finitima est gratiæ, vindicatio: nam quod in officio referendo, gratia dicitur, in iniuria vlciscenda, vindicationis nomen habet: vnde & hæc vindicatio, per quam vim & iniuriam, defendendo, aut vlciscendo, propulsamus: ex iure gentium descendit. l. 3. ff. de iustit. & iur. Cicero pro Milone & 2. de inuentio. nec

obſtat, quod hac inſtantis vis depulſione, animantia quæcunque bruta, ferri plerunque videamus, l. 1. §. cum arietes. ff. ſi quadru. paup. quando nullum ſit tam puſillum animal, (dicebat Braſidas apud Plutarchum) quod laceſſitum, ſeſe non cupiat vlciſci. Ideoque vim vi propulſare, natura camparatum, Vlpianus dicat, l. j §. vim vi. ff. de vi arma. & Pontifex Romanus, proinde neget, defenſionis facultatem, quæ à natura fluit, principem adimere poſſe, cle. fin. §. cæterum. de re iudí. quod principi non liceat tollere, aut immutare, ea quæ naturalis Iuris exiſtunt. l. 2. ff. de vſuf. ea. rer. nã fateor, vim ſolam arcere, atque propulſare, ſeque, vitam, corpus, quoquomodo tueri, natura inditum cuicunq; animali, Cic. j. off. d. §. vim vi. nulla quippe eſt fera, inquit Plin. cui nõ ſit ira, non ſit animus, iniuriæ impatiens, & prompta ſi noceas, ad ſe defendendum alacritas. ineſt quoq;, vt eſt in diuerbio, Formicę ſua bilis. At non oĩa animalia, acceptam iniuriam vlciſcuntur: aut vlciſci curant. etenim non naturalis ſenſus ideſt, ſed maioris cuiuſdam rationis. ideoq; nõ ſimpliciter dixit Iuriſcõſultus, vim vi repellere, iurisgentium eſſe: ſed vim ſimul, & iniuriam repellere, à naturali ratione, l. itaq;. ff. ad l. Aquil. hoc eſt, ex ſolo iure gentium, proficiſci. l. omnes. §. fi. l. vt vim. ff. de iuſt. & iur. nam & iniuria (qua omne id quod non iure fit ſignificamus, §. j. de in.) hominibus tantũ conuenit, neq; animal quod ſenſu caret, ſignificanter dici poteſt, aut pati, aut iniuriam feciſſe. l. j. in prin. ff. ſi quadrup. vnde & illud, quod viris bene doctis placuiſſe video, cõfirmatur, Inſtantis violentiæ depulſionem, Iuris eſſe naturalis, quo animantia cuncta feruntur, ad ſeſe tuendum: l. 1. §. vim vi. ff. de vi arm. Cic. 1. offi. at iniuriam non imminentem modò propulſare, ſed acceptam lõgo etiã pòſt interuallo vindicare, iuris eſſe gentium. Vlciſci enim ſeſe homines, principio rerum fas eſſe putauerũt, tum ne qui iniuriam intulit, impunitate propoſita audacior factus, ſimilia tentaret in poſterum, ne hac arrepta anſa, cæteri ad delinquendum alliciantur. Ideoq; M. Cic. poſt relatam vindicationẽ, inter iura naturæ quæ nos gentium dicimus: Vindicatio eſt (inquit) per quam vis, & iniuria, & oẽ omnino quod obfuturum eſt, defendẽdo, aut vlciſcendo, propulſatur, Cic. 2. de Inuentio. Verùm cum non ſeruaretur modus, ad leges itum eſt, quæ defenſionem quidẽ imminentis iniurię permiſerunt: l. ſciẽtiam. §. qui cũ aliter. ff. ad l. Aquil. d. l. vt vim. d. l. 1. §. vim vi. at vltionem, & vindictam ſuſtulerunt. l. 3. §. eũ igiť. ff. de vi arm. c. ſignificaſti. 2 de hom. l. ſcĩam. §. qui cũ aliter. Itaq; hanc vis, atq; iniurię depulſionem ciuilis lex, honeſtiſſimè temperauit: vt cum inculpatæ tutelæ moderatione fiat, hoc eſt, vt nõ atrocior ſit defenſio, q̃ inſultus, l. j. C. vnde vi vbi DD. d. §. qui cùm aliter. ne vlciſci vis, & iniuria, magis, quã depelli, & propulſari videatur. d. c. ſignificaſti in fi. Inculpatæ autem defenſionis partes, pleriq; oẽs putant, vt pari armorum genere, arma, d. §. vim vi. ad defenſionem, non ad vindictam: d. l. ſcientiam. §. pen. d. c. ſignificaſti. & confeſtim, nõ ex interuallo, l. 2. §. cum igitur. ff. de vi arm. repellantur, vnde qui inermem, armis, aut telo potentẽ, arcu repellit, vel ex interuallo congreditur, tutelæ, defenſioniſq; (ex illorum ſnĩa) modũ excedit. DD. l. j. C. vnde vi. Ego vero vt non ex interuallo, nec ad vltionem quicquam fiat, tam proprium defenſionis eſſe ſcio, vt ſine ipſis nullatenus ſit defenſio: d. l. ſcĩam. §. q cum aliter. d. §. eum igitur. d. c. ſignificaſti. ita quod pari telorum genere, & æquo marte, reſiſti debeat, nuſquam in iure noſtro ſcriptum legi, quin potius, contra defenſionis proprium, & naturæ rationem arbitror, eum culpari, qui inſtantis periculi metu perculſus, oblata quacunq; ſalutis conſeruandæ occaſione, vſus eſt. l. 1. C. qñ. lic. ſe ſine iud. nam & generaliter dixit Florẽtinus, quod qſq; ob tutelã ſui corporis fecerit, id iure factũ videri. l. vt vim. ff. de iuſt. & iur. non præſcribens quo armorum genere fiat. nimirũ exiſtimans, qđ alibi M. Cic. ꝓ Milone ſcriptũ reliquit, inter arma, ſilere leges, & gladium quemcũq; interim nobis ab ipſis porrigi legibus: dũ defenſionis modus, nõ excedatur, d. l. j. C. vnde vi. d. c. ſignificaſti. qđ cũ certa regula, definiri nõ poſſit arbitrio Iudicis, relictũ intelligi debet. l. 1. ff. de iur. delib. quem prudẽter, & omnibus appenſis, ęſtimare oportebit, an aggreſſus, ſteterit in meris finibus defenſionis. Ba. d. l. 3. §. eũ igitur Panor. c. olim de reſti. ſpoi. Quod autem dicebat Vlpianus, vim armis illatam, armis depelli poſſe. d. §. vim vi. d. §. eum igitur. à contrario non infert inermes armis ab iis potiſſimùm quibus capiundi cõſilii tempus non ſupereſt, propulſari non poſſe. l. 2. C. de condi. inſer. l. conuenticula. C. de epiſ. & cler. Sed nec ex prędictis, credendum licere vim quãcunq; repellere, ſed eam duntaxat, quę iure nõ infertur. l. fi. C. qñ lic. ſe ſine iud. l. 2. ff. de iis qui ſunt ſui. l. præceptoris. ff. ad l. Aquil. Vnde patri filius, Domino ſeruus. Seniori ꝓpinquo iunior, Marito vxor, pręceptori diſcipulus (dum non ſit in ijs durior, truculẽtiorq; ſęuitia) neq; iure, neq; prudẽter reſiſtit, l. 3. C. de pat. poteſt. l. vnica. C. de emend. propinquo. l. vnica. C. de emẽd. ſeruo. c. duo. 23. q. 4. d. l. 2. d. l. pręceptoris. ſed magis debet, leuiter caſtigatus, gratias referre, & maiorem exhibere reuerentiam caſtigenti: c. cum beatus. 45. diſt. interim tñ qui càſtigationis ius habet, modum (vt dixi) ſemper teneat. nanq; in eo, qui ptãtem in alios habet, modica non improbatur ſeueritas, at aſperitas, & auſteritas, nunquam probatur. Vnde nec patri, (qui tñ ex Romuli lege ius vitæ, neciſque, in filium ꝑhabuit l. in ſuis. ff. de lib. & poſth. licet hodie in filiũ plus ęquo ſęuire, eumq; contra pietatem, malè afficere. l. fi. ff. ſi qs à paren. poteſtas quippè patria, non in atrocitate, ſed pietate cõſiſtit, l. Diuus. ff. de parri. & eum patrem, Seneca peſſimum appellauit, qui virgis aſſiduè, filios ex leuiſſimis ẽt cauſis cõpeſcit. Aſperitatem quoq; Dñorum, in ſeruos, leges noſtræ fortiter repreſſerunt, adeo vt Vmbriciam matronam, Hadrianus in quinquẽniũ relegauerit ꝙ ancillas ſuas, ex leuiſſimis cauſis atrociter nimis tractaret. l. 2. ff. de iis qui ſunt ſui. Mulieri verò, aduerſus maritũ, à quo ſe verberibus cęſam probaſſet conſulebatur olim, diuortio, l. cõſenſu. C. de repud. cùm tñ viro, nulla lex leuem caſtigationem denegarit. c. duo. 23. q. 4. Verbera deniq;, à magiſtro emẽdationis cauſa, lex impunita eſſe vult, d. l. aut facta. §. cauſa. ff. de pœn. at nimiam pręceptoris ſæuitiam, culpæ aſſignat. l. pręceptoris. ff. ad l. Aquil. Quod verò pertinet, ad magiſtratus, & Iudices, conſtat eis extra Iuriſdictionis ſuæ exercitium vim inferentibus, impunè reſiſti poſſe, l. deuotũ. C. de meta. & epid. li. 12. c. dilecto. de ſen. exc. in 6. cum ei perſonarum generi, iniurioſè quicquam agere, maximè vetitum ſit l. nec magiſtratibus. ff. de iniur. Exercẽti aũt iuſtè, munus ſuum, (quod in dubio credendum eſt l. Herẽnius. §. Caia. ff. de euictio. l. 2. C. de offi. diuer. iud.) pareri omnino oportet, l. nõ vĩ. §. qui iuſſu. ff. de reg. iur. nec enim vllam habet iniuriam, iuris executio. l. iniuriarum. §. 1. ff. de iniur. Quod ſi iniuſtè, non temere cenſeo reſiſtendum, ſi grauamen, à ſuperiore, nullo aut minimo incommodo, reparari poſſit, c. ſi qñ. de offi. deleg. ſed vel ad prouocationis remediũ confugere debemus, l. j. ff. de appellatio. vel (ſi talis ſit magiſtratus, à quo prouocare nõ liceat) ſupplicationis auxilium implorandum erit, l. vnica. C. de ſent. pręf. pręt. & ſi ceruicoſus ille iudex, propoſitæ appellationi non deferat, (cum prouocatione extinctum ſit, aut ſaltem ſuſpenſum eius pronunciatum, l. furti. §. j. ff. de infa. l. 1. §. fi. ff. ad Turpilia.) tanquam priuatus eſt. l. 3. ff. de offi. præf. Vnde ei de facto (vt loquuntur) reſiſti ꝑt. l. prohibitum C. de iur. fiſ. Idemq; ſi prouocatum non fuerit, inhibita eo forte caſu appellatione, l. j. C. quo app. non recip. & grauamen illatum manifeſtè iniuſtum ſit: quia ſnĩam euidenter nullã exequatur, Gloſ. c. ex literis. de off. deleg. aut modũ, & notiſſimos ſuæ poteſtatis terminos excedat, d. l. prohibitũ. præſertim vbi facto magiſtratus, adeò pars grauaretur, vt acceptum inde detrimẽtum, nulla poſſit ſuperioris auctoritate ſarciri, aut reparari, DD. l. vt vim. ff. de iuſt. & iur. & in d. c. ſi quando. veluti quia dictam de morte, aut de tormẽtis, ſnĩam exequi tẽtarit. l. oẽs. C. de decurio. lib. 10. c. non inferenda 23. q. 3. Ergo ex hoc Iuregentium, vis atq; iniurię propulſatio, inuẽta eſt, d. l. vt vim. indeq; bella, neceſſario introducta, l. ex hoc iure. ff. de iuſt. & iur. quo nequiſſimorum, & iniurioſorum hoĩum, humana diuinaq; turbantium, effrenis libido, coerceretur, viueretur q; in pace, ſine iniuria. Cic. 1. officio. Ex bellis, ſequutę captiuitates, tandemq; captiuorũ ſeruitutes, §. Ius autem. de iur. nat. d l. ex hoc iure. non tam iure certo, aut publica exigente neceſſitate, q̃ Romanorum Imperatorum clemẽtia, atque humanitate: qui, cum ſolerẽt olim exteri exercituum duces occidere captiuos, maluerunt ipſi, eoſdem ſeruare, vt venderentur: vnde ſeruorũ defluxit, appellatio. l. libertas. § fi. ff. de ſta. hom. l. pupillus. §. ſeruorum. ff. de ver. ſig. Prodierũt deniq;, ex illo iure manumiſſiones, ſeruitutibus contrarię. l. manumiſſiones. ff. de iuſti. & iur. Sed nec his nec illis, hodie Chriſtiani vtũtur, apud quos captiui nequaquam ſerui fiunt, Bar. l. hoſtes. ff. de ca. niſi quatenus aliquos ex nobis, immaniſſimi Turcarum mores cogũt, vt cum illi, noſtros cum capiunt, in ſeruitutem redigant, nos quoque in eos captiuos, idem iuris ſtatuamus. Alciat. l. hoſtes. ff. de verb. ſig.

De veritate, & fide. Cap. IX

Ex multis Iuriſgentium generibus, *veritas* ſupereſt, quę vt exponit M. Cicero, eſt per quam immutata ea quæ ſunt, aut fuerunt, aut futura ſunt, dñr. Cice. 2. de inuentio. Cum itaq; per eam demus operam, ne quid aliter fiat, factum, aut futurum ſit, quam confirmauerimus: & hoc ipſum, ex ipſa ęquitate, & recta naturę ratione, proficiſcatur: l. 1. ff. de pac. l. 1. ff. de conſt. pe. non dubium, quin ea Iuriſgentium ſit, l. oẽs. ff. de iuſt. & iur. §. quod verò. de iur. natur. nihil enim magis proprium eſt humanę fidei, q̃ conuenta ſeruare. d. l. j. ff. de pac. Et graue eſt inquit Vlpianus, adeoq; cum ęquitate naturali pugnat, fidem fallere, d. l. 1. ff. de conſt. pecu. nec ſanè vlla res eſt quę vehementius contineat Rempublicam, q̃ *Fides*, officio. quę fundamentum eſt Iuſtitiæ, ideſt, vt M. Cicero deſcribit, 1. offic. dictorum, conuentorumque conſtantia, & veritas, quia fiat, quod dictum eſt, ſic appellata, atque hinc conuentiones, ex iiſq; obligationes dimanarunt, cùm earum omnium fundamentum, & vinculum, ſit ipſa fides. l. 1. ff. de pac. l. 1. ff. de conſt. pec. Indeque celebratum illud, contractus ex conuentione, legem accipere, l. 1. §. ſi conueniat. ff. depoſ. non ꝙ oẽs, ad neceſſitatem, lex ciuilis poſtmodum reuocauerit: ſed eas duntaxat, in quibus pręter verba, contractus, συνάλλαγμα, hoc eſt, mutuum vtriuſq; contrahentis factum aliquod, interuenit, l. labeo. §. contractum. ff. de uerb. ſig. aut quæ in propriũ, & ſpeciale contractus nomen, migraſſent. l. iuriſgentium in prin. ff. de pac. Has autem, & alias quaſcunq;, ex Iuregentium fluxiſſe cõſtat. l. ex hoc iur. ff. de iuſt. & iur. §. Ius autem. de iur. nat. quatenus ſcilicet, ad ciuilis, & humanę ſocietatis cõſeruationem, idonee neceſſarieq; uiſę ſunt, l. 1. ff.

l. j. ff. de contra. emp. d. l. iuriſgentium. quibuſdam, inquit Hermogenianus, exceptis, d. l. ex hoc iur. ſtipulationem cum primis ſignificãs, quam ob præſcriptam verborum formulã, l. 5. §. ſtipulatio. ff. de verbo. oblig. dubium non eſt, iure ciuili introductam. l. ea q̃ ciuiliter. ff. de acq. re. do. §. de cõſtituta. de actio. Rurſus, donationem ꝑꝑ nuptias veteribus Iuriſprudẽtibus prorſus incognitam: §. eſt & aliud de donationi. & obligationem, deniq; literarũ. §. 1. de literar. oblig. Addunt cæteri, contractum Emphyteuticũ: quẽ ideo Iuris ciuilis exiſtimant, ꝙ ante Zenonis cõſtitutionem, nec certam habuerit naturam, nec proprium nomen. l. 1. C. de iure emphy. §. adeo de locat. At verò mihi iuriſgentium hic quoque contractus perpetuò viſus eſt: non enim nouum genus conuentionis induxit Zeno, ſed ab illis ſecreuit, diſtinxitq; contractibus, quibuſcum omnino par, vel potius idem, pleriq; videri potuiſſet. d. §. adeo. Sic ab eo, qui ſpicas excutit, nõ conflari nouã ſpeciẽ, ſed eam quæ iam eſt detegi dicimus. l. adeo. §. cum quis. ff. de acq. rer. domi. Sed de ijs alibi pluribus. lib. miſcella. 1. cap. 21. & in rubric. C. de iur. emphy.

De Iure ciuili. Cap. X.

Quoniam verò Ius omne à natura proficiſcitur, aut à cõſuetudine, aut à legibns: Ius ipſum naturæ, per ſe, ſine conſuetudine, & legibus, ſatis erat profectò, ad honeſtè, bene beateq; viuendum. Naturam enim ducem, qui ſequitur, dicebat M. Cicero, aberrare nunquam põt. Verùm quia quod iuſtum, æquũ eſt, & honeſtum, multi vel per ignorantiam non intelligunt, vel per imprudentiam diſſimulant, ne peccantibus veniæ locus daretur, in vnaquaq; Republica, ſinguliſq; ciuitatibus, leges pręſcriptę ſunt, quæ quid ſequendum, fugiendùmve eſſet perpetuis literarũ notis, præſenti populo, ac omni poſteritati teſtatum, atq; expreſſum ob oculos ponerent, hoc autem Ius, quod tanquã præco iuſtitiam ſuggerente natura, ciuibus enunciat: Ius ciuile, appellatũ eſt, de quo Iuregentium relicto, neceſſaria dicamus. Et ius ciuile appellatum ideo conſtet, ꝙ ciuium conſenſu conſtituatur, quaſi proprium Ius, ipſius ciuitatis l. omnes. ff. de iuſti. & iur. l. 1. ff. de acqui. re. do. §. ius autem, de iur. natur. ciuitatem aũt hic dictam volumus, quemcunq; populum, iiſdem legibus, moribuſve gubernatum, nam & concilia quæcunq;, cœtuſq; hominum, iure ſociati, Ciuitates appellãtur, Cic. in ſom. Scip. cuiuſq; ergo ciuitatis proprium ius, rectè Ius ciuile dicemus, d. l. om. d. §. ius autem. & quãquam cum nuncius ciuile ſimpliciter enunciamus, intelligimus Ius populi Romani, §. ſed ius. ff. de iu. na. cuiq; tñ populo, facta fuit ſemper poteſtas conſtituendarum legum, quibus ſuis neceſſitatibus ſuccurrerent, l. j. §. 1. ff. de muner. & honor. quas municipiorũ leges dixerunt, hoc eſt ciuitatum. l. item eorum. in prin. ff. ꝙ cuiuſque. l. 1. C. de emanc. li. Vniuerſæ nanq; ciuitates, præter vrbẽ Romam, hodiè municipia dicuntur. l. 1. ff. ad munic. dixi 3. Miſcella. c. 6. Soletq; ideo Ius ciuile ita diſtingui, vt aliud ſit vniuerſale totius Reipublicæ, aliud locale, ſeu municipale certarum ciuitatũ. Addunt nõnulli, Ius ſingulare certarum perſonarum. l. Ius ſin. ff. de legib. Vniuerſale Ius, per vniuerſa Reipublicæ loca diffundiť, quale noſtrum eſt, quod in Pandectis, & Iuſtinianeis lucubrationibus, ſcriptum habemus, quoq; vtimur: id autẽ vel expreſſo populo cõſenſu inducitur, l. pen. ff. de legib. (quomodo leges olim, & plebiſcita, ferri, promulgariq; ſolebant,) aut principis, in quem lege regia populus omnem tranſtulit ptãtem, l. 1. ff. de cõſtitutione prin. vel ex conſuetudine venit, qm̃ diuturnis vtentium moribus firmatum eſt, & approbatum, l. de quibus. cum ſeq. ff. de legib. §. ea conſuetudine de iur. natur. vel neceſſitas conſtituit, rebus nimirum & temporibus ſic exigentibus, d. l. pen. veluti cùm ob impendentem aliquem belli tumultum, perſonis quibuſcunq; ẽt eccleſiaſticis indicuntur vectigalia, l. neminem. C. de ſac. ſanc. eccle. aut pœnæ, multis graſſantibus exacerbantur. l. aut facta. §. fin. ff. de pœn. Municipale ius eſt, quod certis municipiis, & ciuitatibus, peculiariter conſtitutum eſt propria lege, aut conſuetudine, & nõnunquam principis auctoritate. l. 1. C. de emancip. lib. Itaq; Ius ciuile eſt, quod vnaquaq; ciuitas, ſibi cõſtituit, d. l. omnes. ſeu vt explicatius M. Cicero docet, æquitas iis conſtituta, qui eiuſdem ciuitatis ſunt, ad res ſuas obtinẽdas, Cic. in Top. in quo ciuili iure, maximè deſideratur, vt non prorſus a naturæ iudicio recedat, à quo Iuſtitiam, & rectitudinem mutuatur, neq; etiam per omnia ei ſeruiat, Ius ciuil. ff. de iuſt. & iur. itaq; cum addimus, vel detrahimus, inquit Vlpianus Iuri cõi, ideſt gentium, Ius proprium ideſt ciuile efficimus: d. l. Ius ciuile. rectè quidem. nam ſi à recta natura ratione aliena ſit ciuilis conſtitutio, non lex, ſed ſæua tyrannis, cenſenda eſt. l. fi. C. de inceſt. nup. Ex diuerſo, ſi naturę iudicio, per oĩa ſeruiat, non Ius ciuile, ſed Gentium dici debet. l. 1. §. ſi quis ſimpliciter. ff. de verb. oblig. Hincq; vulgò traditum, nouam ſpeciẽ gigni, & ſpecificam (vt aiunt) differentiam conſtitui, vbi generi qualitas adiicitur, vel detrahitur, d. l. Ius ciuile. quod alibi diligenter excuſſimus. d. §. ſi quis ſimpliciter. Sanè põt ius illud ciuile, quod locale appellatur quaſi receptum conſenſu, & vſu quodam, aut neceſſitate, Theoph. §. 2. de iur. natur. à ſua quaq; ciuitate, nomen ſortiri, §. ſed ius ciuile. vt ſi quis Draconis ſanguinolentas leges, ac Solonis, Ius ciuile Athenienſium, aut Lycurgi ſanctiſſimas conſtitutiones, Ius ciuile Lacedęmoniorum, appellare voluerit, Ariſtot. 2. politi. c. 10. d. §. ſed ius ciuile. atroces enim Draconis leges, quæ magis ſanguine vt Demades dicebat, q̃ atramento, ſcriptę videbãtur: & Solonis, qui abrogatis ꝑꝑ aſperitatem, magnitudinemque pęnarum, Draconis legibus, Areopagum inſtituit: Athenienſiũ, propriæ fuerunt. Plutar. in Solone. Lycurgiq; regis, honeſtiſſima iuſſa, Lacedęmoniorum. Cicer. 1. Tuſcula. Si qñ verò Iuris ciuilis appellatio, ſimpliciter proferatur, non addito nomine ciuitatis, Ius populi Romani vti dictum eſt, per quãdam veluti antenomaſiam intelligimus d. §. ſed ius ciuile. quemadmodum vrbis nomine, Romam. Et cum poetam, Græci, aut Latini exprimunt, Homerum illi, Cice. in Top. Virgilium hi, ꝑꝑ excellẽtiam ſignificãt. d. §. ſed ius ciuile. Neq; verò defendi põt, illorum error, qui ex iure ſingulari, tertiam Iuris ciuilis ſpeciem, faciunt, ſiquidem Ius ciuile proprium ſit alicuius ciuitatis, nõ item ſingularum perſonarum, l. omnes. ff. de iuſt. iur. l. 1. ff. de acq. re. do. §. Ius autem. de iur. nat. ac proinde, à M. Cicerone finiatur, ęquitatem eſſe iis conſtitutam, qui ſunt eiuſdem ciuitatis, ad res ſuas obtinẽdas, Cic. in Top. neq; præterea, de certis perſonis ſingulariter, ſed de omnibus generaliter conſtituatur, l. iura. ff. de legib. nec item legis nomen habere, quæ eſt cõe, ideſt generale pręceptum, inter omnes, l. 1. ff. de legibus. & vt Arteius Capito dicebat, generale iuſſum populi, aut plebis rogante magiſtratu: Gell. li. 10. c. 20. Ius illud ergo, qđ vnã, aut plures certæ conditionis perſonas, à cõi hominum obſeruatione eximit, Ius ciuile dici non poteſt, ſed ſingulare, l. Ius ſingulare. ff. de legib. & frequentis Priuilegium, quaſi priuata lex, c. priuilegium 3. diſt. c. ſanè & toto. tit. de priuile. quod cõſtitui lex 12. tabul. diſtrictim, in hæc verba vetabat, *priuilegia niſi centuriatis comitijs ne irroganto.* Cic. pro domo ſua. Maiores noſtri (inquit M. Cicero) in priuatos homines, ferri leges noluerunt, id eſt enim priuilegiũ, quo quid iniuſtius? cùm legis hæc vis ſit, ſcitum, & iuſſum in oẽs? Cic. 3. de legib. nec ignotũ ſingulares eiuſmodi leges ideo vocatas veteribus priuilegia, qđ quæ nos ſingula, illi priua dixerint. Gell. l. 1. 10. c. 20. Suaſit tñ olim publica vtilitas, atq; etiamnũ qñque expedit, ob inſigne aliquod facinus, aut excellens meritũ, in ſingulas perſonas, aut in paucorum, vel odium, vel gratiam, nonnihil conſtituere, l. 1. ff. de conſti. prin. §. ſed quod de iur. nat. vt cũ de reuocando in vrbem Furio Camillo, lex lata eſt, Liuius lib. 5. Plutarc. in Camil. aut de Menãdro interprete vt miſſus ad hoſtes, ciuis Romanus nihilominꝰ maneret, l. poſtliminii. §. fi. ff. de capt. de Imperio Cn. Pompeii, de reditu M. Ciceronis & alijs id genus.

De Legibus, & plebiſcitis. Cap. XI.

Sed nos naturę ordinem ſequuti, quæ à latiſſimè patẽtibus, ad particularia, & indiuidua progreditur: videamus, in quot ſpecies, ius ciuile diducatur, & primùm id eſſe conſtat, aut ex ſcripto, aut ex non ſcripto, l. ius ciui. ff. de iuſt. & iur. §. conſtat. de iur. natu. neq; enim Romani, ſcriptis tantùm legibus, vt Athenieẽſes quõdam, vſi ſunt, nec duntaxat nõ ſcriptis, vt Lacedæmones, ſed ſcriptis ſimul, & non ſcriptis. §. & non ineleganter. de iur. nat. Scriptũ ius, ſex partes habet, Legem, Plebiſcitum, Senatuſconſultũ, principum placita, prætorum edicta, & Reſponſa prudentum, ex quibus, Ius noſtrum ciuile, conflatur. Vnde cùm Papinianus ait, Ius ciuile eſſe, quod ex legibus plebiſcitis, Senatuſconſultis, decretis principum, & auctoritate prudentum venit: d. l. Ius autem. nõ ſat probè & integrè, ius ciuile definiſſe vĩ, tum ꝙ de iure nõ ſcripto, nihil agat, cùm tamen pars illud ſit iuris ciuilis, §. ex nõ ſcripto de iure natur. tum etiam, ꝙ ius Prætorium nõ complectatur, quod & ipſum, iuris ciuilis, viua vox eſt. l. nam & ipſum. ff. de iuſt. & iur. Rectiùs itaq; M. Cicero, Ius ciuile id eſſe dixit, quod ex legibus, Senatuſconſultis, rebus iudicatis, Iuris peritorũ auctoritate, edictis magiſtratuum more ęquitate conſiſtat: Cic. in Top. neq; obiurgãdus eſt M. Cicero, ꝙ de principum decretis nihil dicat, cùm nondum principes, Romæ rerum potirentur. Hęc autem omnia (præter populi morem, & æquitatem) vno legis verbo contineri palàm eſt. l. 1. & 2. ff. de legi. Gell. lib. 10. cap. 20. ſolemus enim legem appellare, quę ſcripto ſancit, quod vult, aut iubendo, aut vetãdo, Cice. 1. de legib. c. lex. 1. diſt. à delectu ſic appellatum, ꝙ in ea deligamus quæcunq; credimus iuſta, ſancta, honeſta, & iis quib. imperamus utilia. Ideoq; M. Cicero lex, inquit, à deligendo Latinis dicta, quę Gręcis νόμος uocatur, à tribuendo cuiq; ſuũ. Hi enim æquitatis, Latini delectus uim, in lege poſuerunt, utrunq; conuenienter. Eſt enim lex recti præceptio, prauiq; depulſio, iuſtorum, in iuſtorumq; diſtinctio, & regula, ut detur ſuum cuiq;, quod ipſum facere non poteſt, niſi quę recta ſunt deligat, reiiciat contraria. Cic. 1. de legibus. Singulari tamen, & ſpeciali acceptione, lex non niſi unam ſcripti Iuris ſpeciem notat, nempe quam populus Romanus, Conſule interrogante conſtituit. §. lex eſt. de iur. nat. Ideoq; Capito apud Gellium, legem definit, eſſe generale iuſſum populi, rogante magiſtratu: Gel. li. 10. c. 20. agebat namq; Conſul, uelu ti legiſlator quidam, cẽturiatis comitijs, cum pop. Rom. quem in hęc uerba, legem ipſe ferens rogabat. *Velitis, Iubeatis, Quirites, vt hoc aut illud fiat.* Vnde & rogationes dictæ ſunt. c. lex cum ſeq. 2. diſtin. d. §. lex eſt. Lex uerò ad eum modũ rogata, promulgabatur, ideſt ſcripta, populo edebať, tribus nundinis, ut legem cognoſceret, & deliberaret, an eam centuriatis poſtea comitijs recipere: an ut inutilem, uel pernicioſam, reijcere deberet. Et id quod populus

populus

pulus Romanus, eo more sanciebat, Lex propriè dicebatur. d. §. lex est, d. c. lex. Oportebat tamē, ne quid perniciosè rogaretur, à Consule, aut alio Magistratu rogante Senatum adiri, eidemq; rogationis suæ explicare sniam, vt auctore Senatu rogatio procederet, nec id in legibus modò seruari mos erat, vt Senatus videlicet consuleretur: sed in omnibus quoq; negociis, quę momentū aliquod, & pondus hēbant in Republica. Cic. 1. Phil. Liu. lib. 5. *Plebiscitum* verò erat, quod plebs (hoc est reliqua omnis multitudo, pter Senatum l. plebs. ff. de verb. sig. Gell. lib. 10. c. 20.) sacrosancto magistratu suo, hoc est, Tribuno interrogante, statuebat. §. plebiscitum. de iur. natu. Sic enim de concepto, & antè narrato negocio, plebem Tribunus rogabat: *De hoc quid fieri velitis, vos Quirites rogo,* moxq; plebs vt decreuerat, rndebat: *Sic volumus, iubemusq;,* Liui. lib. 26. quod licèt à plebe duntaxat scitum, hoc est comprobatum, & statutum esset: (Sciscere enim, est suffragio aliquid confirmare l. qui res. §. fi. ff. de solutio.) vim tn, & ptātē legis habebat l. 2. §. deinde cum esset. ff. de orig. iur. ex Q. Hortensij lege (aut M. Horatii Barbati: nam eam legem, L. Valerius, & M. Horatius, centuriatis comitiis, vt Annales produnt, antea tulerant, Liui. li. 3.) q facta plebis in Ianiculum secessione, in esculeto legem tulit, vt eo iure quod plebs statuisset, oēs Quirites, idest Romani ciues tenerentur: Plin. lib. 16. c. 10. Liui. lib. 3. Gell. lib. 15. c. 27. vt minimè mirum debeat videri, si plebiscita, plerunq; legis nomine donētur, d. §. deinde cum esset. ab iis frequentius nomen accipientia. qui in Tribunitio magistratu constituti, illa rogauerant: vt lex Oppia, Liui. lib. 34. Aquilia, l. 1. ff. ad l. Aquil. Falcidia, c. quædam. 2. dist. Attinia, l. sequitur. §. ꝙ autem. ff. de vsucapio. & alia id genus.

De Senatusconsultis, & constitutionibus principum. Caput. XII.

Verumenimuero adaucto populo Romano, vt non facilè posset in vnum locum Iuris constituendi causa, populus cōuenire, necessitas ipsa (inquit Pomponius) curam Reipublicę, ad Senatum deduxit. l. 2. §. deinde quia difficile. ff. de orig. iur. ipseque populus moderandi, & regēdi sui potestatem, quasi quasdam habenas, (inquit M. Cicero) Senatui tradidit. Cic. 1. de orator. vt totius populi Romani vice, solus Senatus, iura conderet, d. §. deinde quia. idq; Ius, Senatusconsultum, appellabatur. §. senatuscōsultum. de iur. natu. d. §. deinde. quod duobus modis fiebat, aut per discessionem, cùm nihil Senatores censebant, sed ne dies frustrà contereretur, in snias pedibus ibant: vt in leuibus negociis, nec magni momenti, quæ tn pondus in Republica, non videbantur habere, vt grauioris egerent deliberationis. Halicarnass. lib. 2. cuius hæc lex fuit. Qui hæc sentitis, in hanc partem: qui alia, in illam partem ite. Plin. iunior lib. 8. epistolar. Quòd si res erat tanti ponderis, vt ad Rempublicam maximè pertinere videretur: non licebat sic tumultuariè, Senatuscōsultum facere, per Discessionem, sed singulorum Snię, singulatim exquirebātur, eorum videlicet, qui Senatores erant, & ius habebant dicēdæ in Senatu sententię: nam qui verbi gratia, iuniores erant, non rogabantur, aut rogati, nō dicebant sniam, sed in eam, pedibus ibant. Vnde Pedarii Senatores, appellati: & pedaria snia dicta est. Gell. li. 3. c. 18. Senatuscōsultis, Consules subscribebant, item principes Senatus, hoc est, qui primus rogaretur, (à Trebellio Pollione ideò primę sententiæ Senator appellatus) neq; em̄ alius fuit princeps Senatus, q̄ Senator. Cęterum auctoritate dicendę sniæ primus, necessum quoque erat Tribunos, sui suffragii notam, hoc est literam T. subscribere: nam si intercedebant, ratum nō erat S. C. quemadmodum etiam si non adfuisset legitimus Senatorū numerus, qui erat quinquaginta, tot enim adesse oportebat, ad conficiendum Senatusconsultum: vt non pauciores inquit Lampridius, in Senatorum conuentu essent sententiæ. Pedianus tn̄ scribit, non fuisse certò definitum eundem omnibus negociis numerum, sed pro rei grauitate. plures, aut pauciores, fuisse necessarios, Ascon. Pædia. in orati. pro Cornelio Balbo. Senatum autem, duplicē constat fuisse: Legitimum, & indictum. Legitimus, statis diebus, bis terve ad summum, singulis mensibus habebatur: quin & Augustus constituit, ne plus q̄ bis in mense, Calendis nimirum & idibus, Senatus legitimus ageretur, neve Septembri, Octobrive mēse, vllos adesse alios necesse esset, q̄ sorte eductos, per quorum numerum, eo tempore decreta confici possent, quò cæteri, à rebus domesticis, & colendo agro, non auocarentur. Sueto. in Augusto. Vnde, & hic mos in Gallia, parlamenteis curiis, irrepsisse videtur, vt quotānis circa Idus Septembris, indicatur Iustitium, designatis certis ex ordine, qui crimina & alia quę celeritatem requirunt, tractent, & definiant. Indictus autem Senatus erat, qui extra ordinem, secundum quod res incidebat, per præconem indicebatur. Cùm itaq; legis vigorem, haberent Senatusconsulta, d. §. deinde quia, d. §. senatusconsultum. rectè dixit Vlpianus Senatum Ius facere posse. l. non ambigitur. ff. de legib. Et q̄uis sub Cęsaribus mirum in modum imminuta fuerit Senatus auctoritas: summæ tamē illius potestatis, reliquias quasdam retinuit, vt adhuc vim legis haberent, Senatus decreta, l. vnica. C. de senatuscōsul. nec ab iis, sicuti nec a principe, prouocaretur. l. 1. §. j. ff. à quib. ap. non lic. Sed de iis alibi, largiore manu scripsimus. In rub. ff. de sentor. & in §. deinde cùm esse. Sanè verò cum status ciuitatis Romanæ, variis seditionibus, & intestinis odiis agitatus, optimatum factione collapsurus timeretur (neq; enim pōt vt Homerus dicebat, res benè feliciterq; geri, multorum imperiis) vnde nec Senatus perinde posset omnes prouincias prouidè accurateq; regere, l. 2. §. nouissime. ff. de ori iu. visum est nutanti Reipublicę, per vnum melius consultum iri, l. vnica ff. de off. præf. prætor. d §. nouissime. non Tarquinium quidem, aut tyrannum, sed principem, hoc est virum bonum, ac veluti ciuium parentem, Plin. in Panegyr. Traiani. cui potiùs q̄ multis ptātem tribuendam, sapientes quique viri, non iniuria censuerunt. Arist. 3. Politic. c. 11. & 12. Itaq; Ius vniuersum Imperij (obserua quæso lector fucum, & callidum velamētum, quo nitimur obducere Iulii Cæsaris tyrannidem, quem cōstat Reipublicæ statu euerso, Ius ipsum cum rerum summa per vim occupasse Plutar. & Tranquillus in Cæs.) populus Romanus, vltrò, volensq;, in principem transtulit, vt quod ei placuisset, etiam sine populi cōcilio, ratum esset, d. §. nouissime. Legisq; vim, nomē, & effectum haberet. l. 1. ff. constitu. princip. §. sed & quod. de iur. nat. Fuerūtq; appellata, hæc principum placita, peculiari nomine Constitutiones. d. l. 1. §. d. §. sed & q. Neq; verò re ipsa, & auctoritate, lex, & cōstitutio differunt: nam vtriusq; vis, & dignitas eadem est, sed nomine, & origine: lex namq; à populo nascebatur, ꝯstitutio à principe. Ex iis autem principum constitionibus, aliæ quidem generales sunt, omnesq; ligant: aliæ verò personales, quę continent Ius singulare: hoc est ad singulares, certasq; personas, non etiā ad vniuersas pertinent. l. ius singulare. ff. de legib. l. 1. Vnde non trahuntur ad exemplum, seu consequentiam. l. quod verò. ff. de legib. d. l. 1. d. §. sed & quod. Neque enim sunt cunctis ciuibus placita concepta, sed de singulis: quocirca rectiùs priuilegia vocata. Veteres enim quæ nos singula dicimus, priua dixerunt. Gell. li. 10. c. 20.

De Prætorum edictis, & responsis prudentum. Caput. XIII.

Solebant itē prætores, statim inito magistratu, edicta de multis proponere, secundum quæ toto anno Ius redderent, quibusq; si quid in iure nostro, non satis cautum esset supplerent, q̄dam mutarent, abrogarent, nouarent, emēdarent. Vnde Iuris ciuilis custos, in 12. tabulis prætor appellatus est. Sed verba ipsa recitemus: ne nobis, ꝙ aiunt, sine pignore credatur. *Iuris disceptator qui priuata iudicet, iudicarive iubeat, Prætor esto. Is Iuris ciuilis custos esto.* Cic. 3. de legib. Prætorum autem edicta, (quæ in albo, hoc est, in tabella quadam dealbata, l. si quis id quod. ff. de iurisd. ciuilis Iuris declarandi, interpretandi, supplendive causa, à Prætore proponebantur, Et vt interim se pręmunirent ciues, scientes de qua re Prætores dicturi essent, l. 2. §. eodem tpe. ff. de ori. iur.) legis vicem, & auctoritatem habuere: §. prætorum. de iur. natur. non quidem perpetuæ, sed annalis legis, quippe finiebātur cum ipso magistratu, pręturum edicta. Cic. 3. Verrina. Vt enim populi, & Senatus leges erāt ęternæ, ꝙ eorum æterna, esset ptās, & auctoritas: ita quia Pretorum magistratus, erāt annui, edicta similiter eorum fuerūt annua. §. 1. de perpet. & temp. actio. Qui plurimū, ait M. Cicero, tribuūt, edicto Prætoris, edictum legem annuam esse dn̄t. Cic. 3. Verrina. quod cùm ambitiosis Prætoribus iniquitatis materiam præstaret, ac licentiam arbitratu suo quiduis decernendi, & statuēdi (nam vt & aliquid ipsi in Rempublicā de suo contulisse viderētur, superiorum edicta prætorum, non sequebātur: sed de iisdem negociis, nouo edicto cauebant). Cornelius, plebis tribunus, legē tulit, vt prætores ex edictis perpetuis, Ius dicerent. Ascon. Prędia. in oratio. pro Corn. de maiest. De in Offilius, ac post eum Saluius Iulianus, edicta omnia, quæ descriptu digna aīaduerterent, diligenter à se collecta, in ordinem digesserunt, ex quibus, edictū perpetuum, cōflatum, & compositum est, l. 2. §. ex his auditorib. ff. de orig. iur. l. 2. §. sed quia diuinę. C. de veter. iur. enucl cuius in iure nostro, frequēs mentio. l. 2. ff. de stat. homi. l. cum ad eas. ff. ad Velleia. l. edita. C. de edend. l. fi. emancipati. C. de collatio. ac deinde Cornelius, legem tulit, vt ex edictis perpetuis, Ius dicerent. Alciat. l. Dispunctio. 2. cap. 20. & ita cœpit in vnam consonantiā Ius ciuile, & pręt orium iungi. §. sed cum paulatim. de testa. Iusq; Pręt orium dici, viua vox iuris ciuilis, l. nam & ipsum. ff. de iust. & iur. & ab honore, ꝙ regiis insignibus, & apparatu ferme consulari supra cęteros iudices, fungerentur: Fenestel lib. de magistra Roma. cap. 19. velut per Antonomasiam, Ius Honorariū appellari, l. ius autem. §. fi. ff. de iust. & iur. l. §. eodē tpe. cui Ius illud, ꝙ ex Aediliū Curulium propositis edictis, colligitur, l. j. ff. de ædil. meritò annumerandum est. §. pretorię. de inutil. stipula. d. § pręt orum. Porrò verò, superiores Iuris scripti species, nempe Leges, Plebiscita, Senatusconsulta, Cōstitutiones, & Pręt orum edicta, quodq; dubiū super iis emergebat, Iurisprudentes interpretabantur, in publicū quotidie prodeuntes, vt se consulendos vnicuiq; præberēt, ideò Iurisconsulti appellati, Lau. Valla lib. 4. c. 48. pro quorum responsis, in iudicio, & foro, sæpe Ius dictum est, & leges nonnunquā editæ, tandemq;, quò maior eorum responsis accederet auctoritas: & vt quod vulgò permittebatē, selectis tn̄ hominibus liceret, quorum princeps ipse, perspectam haberet fidem, & doctrinā, diuus Augustus Iurisconsultis velut legum ministris, de Iure respondēdi super ijs, quæ in dubium disceptationemq; veniebant, primus ꝯstituit, vt ex ei⁹ auctoritate rn̄derēt. l. 2. §. & vt obiter. ff. de ori. iu. hoc est,

hoc est, vt nemini fas esset de iure consulentibus respōdere, nisi quibus Cæsar ipse, hoc facultatis specialiter tribuisset, quo factū est, vt cùm nisi optimi quique, & doctissimi à principe probati, consulentibus litigatoribus, responderent: tanta fuerit data illorum responsis auctoritas, vt ab illorum placitis, magno studio curaque elaboratis, recedere iudici non liceret, §. responsa. de iur. nat. ex quo tempore facultas hæc respondendi, interpretandiq; iura, peti pro beneficio cœpit, d. l. 2. §. fi. ab Augustoque, ad Adrianum, plus centum annis peti consueuit: vt Adrianus, princeps optimus, & eruditus, viris peritis, vt de Iure respondere liceret, pro beneficio petentibus, sapienter dixisse fertur, *Hoc non peti à principe, sed præstari solere*: significans, non ad alterius postulationem, id muneris concedendum: sed ei tantum, qui præclarum, & insigne aliquod suæ peritiæ testimonium exhibuisset, & ita facto comprobasset, se dignum esse qui tanto munere donaretur, ad l. 2. §. fi. vbi Vdalric. Zas. Qua semel aperta fenestra, exilijt ingens Iurisconsultorum turba, qui per multa tempora munus suum perbellè, probeq; exornarunt, & auctoritatem de Iure respondēdi, honestissimè conseruarunt. At nescio quomodo postea factum est, vt suis otiosis disputationibus, & uanis nescio quibus digladiationibus, hanc ipsi sibi gloriam, eripuisse videantur.

Qui Iura condere, legesq; ferre possint. Cap. XIIII.

Ex his celebris illa quæstio, qui constituendæque legis Ius habeant, fermè discerni, ac enucleari posse videtur. Siquidem superiora satis superq; demonstrant, facultatem condendę legis, ac Iuris constituendi, primùm apud populum Romanum fuisse, per Consulis, aut Tribuni rogationem: § lex §. plebiscitū. de iur. nat. deinde ad Senatum translatam, L. 2. §. deinde, quia difficile. ff. de origin. iur. & posteaquam rerum Cæsar potitus est, soli Imperatori legem condere permissum: l. fi. C. de legib. § de rap. mulieribus. col. 9. qua tamen lege non intellexit Iustinianus, hāc condendi Iuris auctoritatem, Senatui prorsus eripere: nam Domitius Vlpianus, qui Alexandri Seueri seculo floruit, Non ambigitur, ait, Senatum Ius facere posse: l non ambigitur. ff. de legib. & Iustinianus ipse posteaquam edixit, soli Cæsari leges condere permissum, mox testatur, ea constitutione, se nihil velle derogatum, veteris Iuris conditoribus, quibus hoc maiestas imperialis permisit. l. fi. C. de legib. Sed cùm nihil tam graue, tamq; sit excelsum, quàm legem ferre: noluit idipsum se inconsulto, Senatui liberum esse, sed alterum, alterius opera vti. Ideoq; testatus est, Imperator, se in consilium ferendæ legis, Senatores adhibiturum, nullamq; legem se promulgaturum, inconsulto Senatu, l. humanum, C. de legib. tanquam ex illorum ordine, ipse quoq; sit. l. ius senatorum. C. de dignita. li. 12. Vnde per contrarium decens quoque & perquàm iustum est, à senatu, nigil tam sublime constitui, nisi prius voluntate principis exquisita. Vt itaque Senatus olim, vice populi Romani Ius constituebat: d. §. deinde quia difficile. ita postquam Cæsar, rerum potitus est, Senatui permissum leges ferre, & iura condere. d. l. non ambigitur. Nec ideo minus, lex à principe lata, promulgatave dicetur, l. vnica. ff. de offic. præf. prætor. l. cum hic. in prin. ff. de dona. int. vir. cùm omnia sua faciat Imperator, quibus suam auctoritatem accommodat. l. 1. §. omnia. C. de veter. iur. Verùm hodie immutata est, vel potius absurpta Senatus auctoritas, & nescio quomodo factum, vt tota ferendæ legis, adeoq; cunctarum legum potestas, & licentia, penes vnum sit principem, vt quod ille statuit, decreuitque, legis vigorem habeat, vel potius lex sit. l. 1. ff. de constit. princi.

De Iure municipali. Cap. XV.

Porrò sex illæ superiores Iuris scripti partes, ad illud Ciuile Ius propriè pertinent, quod generale est, omnes in vniuersum ligans, in sacris Pandectarum, & Iustiniani constitutionibus insertum. l. 3. l. leges sacratiss. C. de legib. At aliud est, proprium cuiusq; ciuitatis, l. omnes. ff. de iust. & iur. quod municipale ideo dicitur, l. item eorum in princ. ff. Quod cuiusq; vniuer. l. vt gradatim. §. 1. ff. de mun. & hon. l. j. C. de emancip. lib. quia municipiorum verbo, vrbes quæcunque, & oppida, siue in Italia sint, siue in prouincijs, designantur. l. j. ff. ad municipa. Statutum autem, vsitatissimo vocabulo, nūcupatur, quasi statutum, & decretum ciuitatis. Aut. cassa. C. de sac. sanct. eccles. c 2. & 3. de stat. cont. lib. eccles. in feud. Quale olim fuit, Ius ciuile Romanorum, licèt post imperij Romani fines propagatos, cœperit esse commune, inter omnes orbis Romani populos. In ijs verò municipiorum legibus primū illud volunt interpretes obseruari, facultatem condendi statuta, iurisditionis esse, ac proinde populo, iurisditionem habenti duntaxat competere, Accursi. l. j. ff. de iurisd. Bar. l. omnes. j. q. ff. de iustit. & iur. veluti Romano, aut Antiochensi, l. Antiochensiū. ff. de priui. credit. § 2. de iur. nat. d. l. omnes. & hodie, Veneto, ac Genuensi. Populum verò Iurisditione cārentem, non aliter statuere posse, quàm si vel superioris intercedat auctoritas, l. penult. C. de legatio. li. 10. c. cum accessissent. de constitutio. (in quem pariter modum infirma consuetudo defenditur.) l. fina. C. de testam. vel de priuatis tantummodo rebus, non ambitiosè constituat. l. j. l. ambitiosa. ff. de decret. Quàmuis collegia approbata quatenus iurisditionem habēt, & respectu eorum quæ ad collegij causam spectant statuta condere possint. l. j. l. 3. ff. de colleg. illic. l. fin. C. de iurisd. l. 2 § fi. C. de consti pec. Quæ omnia pluribus Dd cōfirmant, nec vllo in loco prolixius rhetoricantur. Sed hæc quidē sententia, mihi non satis probatur, multas sanè ob causas, ac imprimis, quòd verum non putem statuendi potestatem, in municipijs, esse iurisditionis, aut imperij, cùm nec iurisditionem nec imperium habentes ea vtantur: Gl. c. 2. de ver. sig. in 6. sed ex permissione, indulgentia, & auctoritate legis competere. d. l. omnes popul. quemadmodum etiam facultas condendarum, sanciendarumq; legum. l. humanum. C. de legib. permisit autem lex cuicunque populo, ciuitati, & vniuersitati, l. item eorum. ff. quod cuiusque. c. ius ciuile. j. dist. d. l. omnes. vt proprios mores, propriasque leges haberent, l. de quibus. ff. de legibus. l. j. § j ff. de muner. etiam in concernentibus iurisditionem, l. j. C. de emancip. liber. dūmodò statuentes, excommunicationis vinculo innodati non sint, c. aduersus. §. penult. de immunit. eccles. aut alterius, præsertim superioris, non offendatur Iurisditio. l. vacuatis. C. de decuri. lib. 10. l. si constat. ff. de appel. c. venientes. de iureiur. Atque eodē modo, quibuscunque est aliqua rerum, vel negotiorum non improbata societas, l. j. ff. ꝙ cuiusque. l. j. l. 3. ff. de col. leg. illic. inter se tamen, & super ijs, quæ ad eorum munus, & artem pertinent, l. fi. C. de iurisd. om. iudi. licet statuta cōdere, l. 2. §. fi. C. de consti. pec. §. fin. de fideiuss. coll. j. dum ex publica lege, nihil corrumpatur. l. fin. ff. de colle. illic. l. vni. C. de monopol. Sicuti verbi causa, Lugdunensium mercatorum legitima congregatio, statuere certè potuit, Mercatores, ex nudo pacto, & naturaliter, & ciuiliter obligari: aut eorum priuatam scripturam, planè probare, d. l. 2. §. fin. vbi Accur. Bal. & Salic. §. fi. de fideiusso. coll. j. & quoniam istiusmodi statuta, ad litis decisionem pertinent: non modò coram mercatorum consulibus, (sic appellant eorum collegio prefectos) verumetiam coram alio quocunque iudice, licèt ecclesiastico. Accur. l. ex. ea. ff. de postul. effectum habebūt. l. si fundus. ff. de euictio. Dd. l. fin. C. de iurisd. quàmuis in ijs quæ iudiciorum ordinem respiciunt, eius fori mores, in quo disceptatur, & agitur iudicium, obseruari perpetuò debeant. l. 3. § fin. ff. de testib. Atque ita mihi videtur, quanquàm nonnulli sunt tam malè initiati, vt propriæ adhuc hæresi, obstinatè hæreant, in sole, & aperta luce, in dies magis, atque magis caligantes. Sed an iudices, statuta condere possint, anceps est Dd. quæstio: mihi crebrior placet sententia, vt maiores magistratus, liberè statuere possint. l. j. §. j. ff. quod quisq; apertissimi. iur. Veluti Senatores, l. non ambigitur. ff. de legib. Prætorio præfecti, l. normā ff. de offic. præf. prætor. C. de iudic. & sedis apostolicæ legati. c. fina. de offic. legat. Minores verò magistratus, siquidem temporariam habeant iurisditionē, statuta non condant, l. programma. C. comminatio. vel epist. nisi ex alterius legis municipalis concessione, l. 3. §. planè. ff quod vi aut clam. aut de subditorum consensu, l. j. § j ff. ꝙ cuiusq; vniuer. vel pro tempore, quo ipsi præsunt administrationi. l. j. §. fin. ff. de offic. præf. vrb. At si perpetui magistratus sunt, vt Comites, Marchiones, & Episcopi, municipalis constituendæ legis, facultatem habent, c. 2. de ma. & obed c. fin. de constit. in 6. dum nihil constituant, (citra tamē euidentem, & necessariam causam.) l. si hominem. ff. mand. Glo. c. tempora 26. q. 7. quod Iuri communi repugnet. c. quod super, de ma & obed. c. vestra, de loca. Nec diuersum censeo, in muliere, Glo l. fi. C. de arb. Comitissa, Angel. l. princeps. ff. de legib. aut alia ratione, Iure putà successionis vel ex consuetudine. l. j. C. de emanc lib. iurisditionem habente, quæ dubio procul statuta, in districtu suo facere poterit. cap. dilect. de arbit.

Quomodo statuta conficiantur. Cap. XVI.

Expositio, qui municipijs legem statuere possint, videamus, quomodo condantur leges, statutaq; municipiorum. Et cōstat, aliter à magistratibus, aliter à populo condi. Magistratus nāque, suo sensu, neque populo neque sapientum consilio conuocato, statuit, l. 3. c. de legib. quàmuis humaniùs sit, & modestiùs, Iurisprudentes in consilium adhibere, l. humanum. C. de legibus. vel ex eo, quòd maiore videantur firmitate niti, & plausibiliora sint, quæ plurimorum consilio geruntur. l. 5. C. de repud. Cùm verò populus statuere vult solenniter id eum agere oportet, vt scilicet ipse, aut cōcilium ciuitatis, quod populum repræsentat, Accur. rub. C. quæ sit long. consue. auctoritate consulum, rectorum, aut aliorum qui præsunt, conuocetur. l. municipibus. ff. de cond. & dem. l. 2. C. de decurio. lib. 10. per nuncium, cui id oneris sit demandatum, c. cum inter, de election. Bar. d. l. 2. vel aliter, pro more ciuitatum. Accur. l. alius. § j. ff. de reg. iur. l. omnes. 2. q. ff. de iust. & iur. per Cornicines puta, Tubicines, aut campanæ sonū: l. pen. C. de legatio. idq; in curia, aut alio publico loco. 10. d. l. 2. cumq; cōuenerit populus, siquidem appareat totum consilium, aut duas saltem partes, l. nulli. ff. quod cuiusque vniuer. l. 3. ff. de decr. quæ totius instar exhibent: l. nominationum. C. de decurio. li. 10. adesse, (neq; enim satis foret, vocatos esse, nisi interessent,) l. fi. ibi neq; ex tabella. C. de præd. curia. lib. 10. proponet Consul, aut alius id auctoritatis habens, *Velint ne ciues vt hoc, aut illud fiat*, l. 2. ff. ad Velleia. §. lex §. plebiscitum. de iur. nat. tumq; quod vniuersi cēsuerint, aut præsentium maior pars, ratum erit, & firmū. l. quod maior. ff. ad municipal. d. l. aliud. § j. Populi autem consensum,

ſum, verbis exprimendum non eſſe, ſed ſigna ſufficere, præter interpretum auctoritatem, DD. l. omnes populi. ff. de iuſt. & iur. coniecti olim in vrnas calculi, per quos ſuffragia ferebantur; Tabellaria lex qua populus Romanus ſuffragia, non voce, ſed per tabulam tulit, quò ea liberius daret. Ci. 1. contra Rullū. pro Planc. & 3. de leg. Senatuſconſulta per diſceſsionem, & vetus Pedariorum Senatorum mos, in dicendis ſententijs, apertè confirmant. Conſenſum tamen, vel voce, vel ſignis in communi prodendū eſſe, neminem clam eſſe puto, l. 2. C. de decurio. lib. 10. quod dici vulgò ſoleat, in ijs quæ ſunt communia pluribus, vt vniuerſis, nō ſatis eſſe ſingulos ſeparatim conſentire. c. in Geneſi. de electio.

Statuta contra naturam, aut legem. Caput XVII.

IAm verò ſuccurrit proculcata illa quæſtio, de quibus reb. populus legitimè congregatus, ſtatuere poſſit? Et per manus traditum eſt, ſuper omnibus, etiam quę naturę, aut diuini Iuris ſunt, populum ex cauſa ſtatuere poſſe, DD. l. omn. ff. de iuſt. & iur. nō quidem, vt naturalem, aut Dei legem tollat, quòd naturale Ius immutabile ſit l. 2. ff. de vſu. ea. rer. nec ſuperioris conſtitutiones, inferior labefactet, aut euertat, c. cum inferior. de ma. & obe. ſed vt publica vtilitate ſuadente, vtrunque Ius interpretatione declaret, adiuuet, & diſtinguat. l. ius ciuile. l. manumiſsiones. ff. de iuſti & iur. Accur. l. j. ff. de conſtit. princ. Gloſ. c. à nobis. de deci. Vnde licèt & naturæ ratio, & lege ſua, Deus Optimus Maximus, occidere vetuerint: Exod. 20. Deu. 5. l. vt vim. ff. de iuſti. & iur. c. j. 23. q. 5. vtilitatis tamen publicæ gratia, poteſt exul, quàmuis pater, lege municipij, impunè enecari, & interimi cenſetur: Bar. l. ſi adulterium. § fin. ff. de adul. quippè proſcriptus, transfuga, & hoſtis, vt aiunt, ciuitatis. l. Amiſsione. § 1. de ca. dimi. Transfugas autem, & hoſtes, licèt parentes, aut liberos, fas eſt interficere. l. minimè. ff. de religioſ. nam & eo modo, patriæ poteſtatis, & filiationis Ius, amitti conſtat. l. poſtliminium. § filius. ff. de ca. Indeque, tot veteres Ethnicorum leges, de occidendis hoſtibus dimanarunt, veluti Macedonum, qui ſua lege eum qui nullum hoſtem interemiſſet, capiſtro cingebant. Scytharum item, apud quos nō licebat ſolemnibus epulis, pateram circumlatam accipere, ei qui nondum enecaſſet hoſtem. Hiberi, quoque tot obeliſcos erigere, circa ſepulchrum ſolebant, quot hoſtes defunctus iugulaſſet. Verùm hæc omnia, quod equidem bona interpretum venia dictum ſit, impietatis, atque iniquitatis pleniſſima, ab ineunte ætate iudicaui, cùm non tantùm homicidia, ſed probroſa quæcunque in proximum verba, Deus prohibuerit, Matth. 5. & hominem, homini inſidiari pugnet cum ratione naturæ: l. vt vim. ff. de iuſt. & iur. quæ cùm hominum ingenijs excogitata, non ſit, ſed diuinitus & æternæ ſapientiæ beneficio, in mentibus hominū inſculpta. Cicer. 2. de legib. humanis certè conſtitutionibus, neque variari, neque mutari poteſt, § ſi. de iur. nat. d. l. 2. de vſuf. ea. rer. & huic meræ, ac puræ, vi naturalis Iudicij, moralia Dei præcepta, inſeparabiliter cohærere dicuntur, ac proinde vt Gratianus dicebat, nullam variationem, recipiunt, c. ſi. § his ita. 6. diſt. c. j. 5. diſt. nullius ergo momenti ſunt ſtatuta, quæ proſcriptos necari permittunt, velut cum naturæ ratione, & Dei lege, pugnantia, c. quo iure. § fin. & c. quæ contra. 8. diſt. niſi fortè (vt paulò antè dixi) Eadem parte c. 1. ſupra. reſpectu eorum, qui ob capitalia crimina, mortis pœnam ingerentia, exilium patiuntur, Rayner. l. omnes. ff. de iuſt. & iu. tunc enim ſtatuentes, non cenſentur occidere, ſed criminis duntaxat vindictam, cuicunque committere, quod ex cauſa fieri poſſe, neminem clam eſſe puto, Accurſi. l. nullus. C. de Iudæ. Gl. c. Ius gentium. j. diſt. cui præſertim interpretum commētarij, in manu ſint. Bar. l. generali. C. de decur. lib. 10. Iuſta autem cauſa, duplex erit, vt à maleficijs deterreantur homines, l. capitalium. §. famoſos. ff. de pen. & ne delicta impunita maneant, quod valde Reipub. expedit. l. ita vulneratus. ff. ad l. Aqui. c. vt famæ, de ſent. excom. Neque putandum, præcepto illo generali, NON OCCIDES, ciuilis magiſtratus prerogatiuæ, Deum Optimū Maximum derogare voluiſſe, cùm Dei miniſter, ſit magiſtratus, vindex in iram, ei qui malè agit, Rom. 13. pro crimine verò non capitali, iniquum nimis eſſet, priuato circa delictorum vindictā plus quàm iudici, legis miniſtro, concedere. l. extat. ff. quod me. ca. l. non eſt ſingulis. ff. de regul. iur. d. l. nullus. nec me mouerit, bonum illud publicum: propter quod, malum faciendum non eſſe diuus Auguſtinus paſſim admonet. c. fortè. 14. q. 5. c. ſic non ſunt. 32. q. 4. Et quod DD. inducunt, Exulem transfugam, & hoſtem eſſe planè falſum eſt, ne puerile dicam, & ridiculum. Transfuga enim, ſignificanter is dicitur, qui ad hoſtes defecit. l. poſtliminium. ff. de capt. Hoſtis autem, cum quo bellum publicè decretum eſt. l. hoſtes. l. quos nos. ff. de verb. ſigni. Exul verò, qui loco patriæ ſuæ eſt depulſus, quaſi extra ſolum eiectus, ipſumq; nomen, inquit M. Cicero, calamitatis eſt, non turpitudinis. Cic. pro Do. ſua, & pro Cecinna. Nec obſtat Iulij Pauli reſponſum, qui cùm dicat deportatos, eoſque, qui ab ijs, quorum ſunt ſub imperio, deſciſcūt, aut quos Senatus hoſtes iudicauit, ciuitatem amittere, l. amiſſione. §. j. ff. de ca. diminu. magis. probat, exules, quos ab hoſtibus ſeparat, hoſtes non eſſe. Ad hæc illud fateor, quatenus rectę rationi ſeruit hominum conſtitutio, aduerſus decalogi verba, ſtatui poſſe, vt quod in diſcrimine vitæ conſtitutus, quique aliter, ſe tueri non poteſt, aggreſſorē impunè trucidet l. ſcientiam. §. qui cum aliter. ff. ad l. Aqui. aut ob famis neceſſitatem, furetur. c. ſi quis propter. de fur. hoc enim principio, cuique naturæ tributum eſt, vt ſe, vitamque tueatur, nocitura declinet, comparetque ad vitam neceſſaria. Cic. 1. offi. l. j. §. vim ui ff. de vi ar. l. vt vim. ff. de iuſt. & iur. Pariter quædam, in diuina lege ſcripta leguntur, quæ cùm de præcepto non ſint, nec Iuri naturali cohæreāt: ſed ad politiam, & ciuilem duntaxat inſtitutionem pertineant: ob vtilitatem publicam, facilè mutationem recipiunt. c. vnico. de pur. poſt par. c. j. & fin. 5. diſt. c. fin. §. his ita. 6. diſtin. Vnde Illud: *In ore duorum, uel trium, conſiſtit omne verbum*, Deut. 19. Matth. 18. & 2. Corint. 3. quàmuis ciuili, & l. vbi numerus ff. de teſt. pontificia lege c. nouit. de iud. roboratum, non tamen in Cardinalium Iudicijs, præſ. 2. q. 4. obtinet, non item in teſtamentis, l. hac conſil. in princip. C. de teſt. §. fin. eod. tit. in inſt. codicillis, l. fin. §. fina. C. de codic. atque adeò alia qualibet vltima voluntate, in qua, lex maiorem teſtium numerum expoſtulauit, ne falsò fabricando, inſtruatur, materia, l. 4. §. diem. ff. quemadmo. teſt. aper. quod in teſtamentarijs præſertim diſpoſitionibus, lex vult à Rep. exulare, l. iubemus. verſi. C. de teſta. & vt per ampliores homines, perfectiſſima veritas proferatur in lucem. l. fi. §. pen. C. de fideicom.

De Iure non ſcripto, ſeu longa conſuetudine. Cap. XVIII.

HActenus de Iure ſcripto, nunc ad morem, hoc eſt longam conſuetudinem veniamus. Et de quibus cauſis ſcriptis legibus non vtimur, id cuſtodiri oportet, inquit Iulianus, quod moribus, & conſuetudine inductum eſt. l. de quibus. ff. de legib. Ab Athenienſibus autem multa ad ius conſtituendum deriuata, nemo neſcit, à quibus Romani quondam, ſcriptas leges, mutuati ſunt, miſſis ad Gręcos, tribus legatis, qui Solonis (de cuius inſtitutis, quæcunque ferè, in 12. tabul. Decemuiri conſcripſerunt, translata ſunt) aliasque Græciæ leges, deſcriberent. l. 2. §. exactis. ff. de orig. iur. Liuius lib. 3. A Lacedæmonijs verò, qui non legibus ſcriptis, ſed maiorum duntaxat moribus vtebantur, alterā Iuris ſpeciem, quæ Ius nō ſcriptum, §. ex non ſcripto. de iur. nat. & à Pomponio Ius incertum, d. l. 2. §. exactis j. appellatur: populus Romanus, ita tranſtulit, vt Athenæus ſcribat, Romanos melius tutatos politiam Lacedæmoniorum, quàm Lacedæmonios ipſos: Athenæus lib. 6. Dipnoſophyſtæ, quibus à Lycurgo traditum idcirco ferunt, ne deſcriptis vnquam legibus vterentur, quòd benè morati homines, pro re nata, & occaſionum, temporisq; varietate, mutare conſilium, nonnunquam debeant, atque cogantur, cùm interim ſcriptura, ſemper vna, eademque maneat: neque mutetur. Equidem pleraque moribus Romanorum, recepta legimus, quæ nullo antè ſcripto comprehenſa erant, l. j. ff. de cura. furi. vt Ius patriæ poteſtatis, patre. ff. de ijs, qui ſunt ſui. Donationis coniugalis prohibitæ, l. j. ff. de dona. int. vir. Subſtitutionis pupillaris, l. 2. in prin. ff. de vulg. Interdictionis ciuilium officiorum in mulieribus: l. cū prætor. §. pen. ff. de iud. l. 1. ff. ad Velleia. Et bonorum in prodigis. l. j. ff. de cur. furioſ. Et ijs ſexcenta ſimilia, quę tamen non in morum appellatione apud Romanos ſteterunt, ſed à Decemuiris, in 12. tabulas translata ſunt, d. l. ff. de cur. furioſ. vt inde, non obſcurum ſit cognoſcere, mores legibus antiquiores, cùm moribus homines, priuſquam legibus, vſi fuerint. Ideoque Pomponius noſter, populum Romanum, initio ciuitatis, ſine certa lege, ſine certo Iure, hoc eſt moribus, primùm agere inſtituiſſe ſcribit. l. 2. in princ. ff. de orig. iur. Veteres autem voluerunt, diuturnos, & inueteratos mores, pro lege ſeruari, Cice. 2. de inuentio. nec iniuria, cùm enim (inquit Iulianus) non alia ex cauſa leges nos teneant, quàm quòd iudicio populi ſunt receptæ: pariter ea, quæ ſine vllo ſcripto, populus comprobauit, omnes tenere debent. l. de quibus. ff. de legibus. Quippe nihil intereſt, an ſuffragio expreſſo, voluntatem ſuam populus declaret, an tacito, rebus ſcilicet, & factis. l. ſi tamen. § ei qui. ff. de ædil. ædict. d. l. de quibus. Quin ſanctius videtur, quod moribus receptum eſt, quàm quod lege præſcribitur: ſiquidem quod mores hominum inuexerunt, tacito ciuium conſenſu, ac longo vſu probatum ſit, magnoque omnium fauore exceptum, & quaſi, vltrò euocatum, leges verò, plerunque recuſantibus, & inuitis, à potentiore ferūtur: vel potius obtruduntur. Et hoc eſt quod lex ciuilis, Pontificiaq; paſſim, *conſuetudinem* vocant, quam non malè definiemus, *Ius eſſe non ſcriptum, diuturnis vtentium moribus conſtitutum, quod pro lege ſuſcipitur, cum deficit lex.* c. conſuetudo. j. diſtin. d. l. de quibus. d. §. ex non ſcrip. Quæ verba, ab alijs craſſa (quod aiunt) Minerua explicata, Bar. d. l. de quibus. j. q. cum primùm oſtendūt conſuetudinem, in ſcriptis nequaquam redigi. d. c. conſuetudo. § fin. Nam ſi ſcripto comprehendantur, vt certa ſit, & perpetua ab ijs qui ferendæ legis poteſtatem habent, legis nomen, vim. & naturam aſſumet, & amittet ſuam. Nec obſtat, quòd conſuetudines aliquæ ſcriptæ legantur. c. 2. de præben. in 6. Vt Feudales, In vſibus feudorum. & illæ, quarum ſuprà meminimus, d. l. patr. ff. de ijs qui ſunt ſui. d. l. j. ff. de cur. furioſ. d. l. 2. ff. de vulg. cum ſimilibus. nam hoc, ex pòſt facto contigit, ab initio enim, ex tacito populi conſenſu manarunt. d. l. de quibus. Poſtmodùm autem, in ſcriptis rediguntur plerunque, ne pereat eorum memoria. l. iubemus. §. ſed ne aliqua. C. de teſta. Et vt certiores, cognitioresq;

deinceps

deinceps omnibus ſint, non etiam eo animo vt leges exiſtant: cum nec illis Feudorum libris, vlla ſit præpoſita imperatoris ſanctio, (vt in Pandectarum & Iuſtiniani Codicib.) qua legis auctoritas, ipſis adiuncta dici poſſit. Ergo, non ideo, quòd conſuetudines in ſcriptis redactæ ſint cōſuetudinis nomen amittunt. l. imò. ff. de legib. Cùm ſcriptura nihil inducat, ſed probationis duntaxat operetur effectum, l. contrahitur. ff. de pigno. l. cum res. C. de probatio. niſi fortè ſcriptura, moribus aliquid adderet, vel detraheret, l. j. ff. de vulga. aut conſtaret, ſcribentes condere legem voluiſſe. c. 2. de præbend. in 6. (quod ex verbo *ſtatuimus*, noui Iuris promulgatorio, colligitur Gl. c. vt litigantes. de offic. ordin. in 6. & in cle. ſi. de reſcript.) vel in alio loco, quàm vbi conſuetudo primum eſt introducta, deſcriberetur. cap. fina. in princip. de cland. deſponſati.

Quæ ſit longa conſuetudo, & quomodo inducatur. Cap. XIX.

CVm verò quæritur, quomodo, quantove temporis interuallo, hoc conſuetudinis ius, inualeſcat, & inducatur: per manus traditum eſt, conſuetudinem, vt ſuis conſtet partibus, diuturnam, longam, & inueteratam eſſe oportere, l. de quibus. l. diuturna. l. ſed ea. ff. de legib. cumque diuturnum, & longum tempus, decennio concludatur, l. ſi cum fideicommiſſ. §. Ariſt. ff. qui & à qui. §. j. de vſucapio. decem annos à primo actu, qui veriſimiliter in notitiam populi venit, ſumentes initium, ad conſuetudinem præter, vel etiam contra legem inducēdam, ſufficere. Dd. paſſim crediderunt, Accurſ. & alij d. l. de quib. Glo. c. fina. de conſu. in 6. argumento præſcriptionis vſi, quæ decem annis inter præſentes, perficitur: l. fi. C. de præſc. long. temp. populus autem, cuius tacita conuentione, mores conſtituuntur, nunquam abeſt, ſed perpetuò præſens eſt, l. proponebatur. ff. de iudic. niſi tamen, detraheret Iuri eccleſiæ conſuetudo, quo caſu quadraginta anni, deſiderantur. c. de quarta. de præſ. Innoc. c. cum dilectus. de conſue. aut contra reſeruata peculiariter principi, (quæ aliūde petenda ſunt. c. vnico. quæ ſint. rega. Glo. c. quod translationem. de offic. lega.) aliquid induceret, tunc enim vetuſtiſſima eſſe debet, hominum excedens memoriam, c. ſuper quibuſdam. de verbo ſigni. neque verò me fugit, pontificios hac in parte, conſuetudinem præter legem, ab ea, quæ contra legem inducitur, diſtinguere, in hac quadraginta annos requiri, in illa decem ſufficere exiſtimantes, Glo. c. fin. de conſuet. in 6. ſed vix eſt, vt hæc ſententia, Iure fundetur, quandoquidem pontificia lex, nuſquam ad conſuetudinem quadraginta annos expoſtulet. Nam Alexandri III. conſtitutio, d. c. de quarta. de præſcriptione, & eccleſiarum fauore loquitur, & tametſi paſſim conſuetudinem, legitimè præſcriptam Canones requirant, c. fi. de conſue. c. Cumana de elect. c. cum eccleſi. de cauſ. poſſ. hoc tamen ad quadragenarium tempus, referendum non eſt, ſed ad decennium, vt Pontificia lex, cum ciuili concordet. c. j. de no. oper. nunt. Itaque verius eſt, decenne ſpacium, ad conſuetudinem inducendam non ſatis auctoritatis habere, ſed vel vetuſtius deſiderari, nempe quod memoriam noſtram egreditur, velut cētū plus minus annorū, qui finis vitæ longęui hominis eſt. l. an vſufruct. ff. de ann. lega. vel id totū iudicantis arbitrio cōmittere, qui pro rei qualitate, circunſpectè poterit æſtimare, num ſatis habeat exēplorum & temporis, qui in rebus leuibus, nec magni momenti, ſtatuere poterit, conſuetudinem decennio ab omnibus vſurpatā, virium ſatis habere, in grauioribus verò negotijs, conſuetudinem non ſufficere, quæ memoria noſtra, ſit non antiquior. c. ſuper quibuſdam. §. præterea. de verbor. ſingifi. Nec nos mouerit, quòd diuturnitas temporis, decennio claudenda ſit: l. ſi cum fideicommiſſa. §. Ariſt. ff. qui & à qui. nam reſpondeo, id certò definiri nō poſſe, ſed pro rei, cui dictio *diuturnum* iungitur qualitate, modò longius, modò breuius tempus, ſignificari. Quod & in propoſito, Iuriſconſultus indicat, qui inueteratam eſſe cōſuetudinem requirit, l. de quibus. ff. de legibus. & Inueteratum dici nequeat, quod ab hinc decem annis factum eſt: ſed id duntaxat, quod eſt à memoria noſtra remotum, ſaltem per xl. annos. l. fin. C. de fund. repri. lib. XI. Sed & quo caſu recipimus, decem annis iure canonum, diuturnos mores conſtitui, Bar. d. c. fina. de conſue. maximè obtinet, ſi contradicto aliquando iudicio, confirmati fuerint. l. cum. de conſue. ff. de legib. quàmuis hoc ipſum prorſus neceſſarium non ſit, obtentam videlicet in cōtradictorio iudicio conſuetudinem, c. abbate. vbi Panor. de verbo. ſignifi. d. l. cùm, de conſuetudi. dum perpetuò ſic fuerit obſeruatum: l. nam imperator. ff. de legib. nam ſi aliquando, non completo decenni tempore, & ita priuſquam firmata ſit decennij conſuetudo, populus aliter vſus ſit, conſuetudinis præſcriptionem vnicus etiam actus interpellabit, Accurſ. & alij. l. nemo. §. fin. ff. de regu. iur. licet conſummata ſemel, & perfecta conſuetudo, nō ideo innouetur, quòd ſemel, atque iterum ſecùs ſit obſeruatum. d. l. nemo. §. fina. vbi Dd. Cæterùm, cùm mores, & conſuetudinem, Iuriſprudentes nominauerint: actuumque frequentiam requirant, l. 4. C. de ædif. priua. l. j. C. quæ ſit lon. conſue. receptum eſt, ex vnica actione, conſuetudinem, ſeu morem, non induci. l. 3. in fin. C. de epiſc. aud. (neque enim vna hyrundo, vt eſt in diuerbio, ver facit.) Sed duo, triave ad eum modum obſeruata eſſe negotia, hoc eſt tres, aut duos ſaltem actus exigi, cum tranſcurſu decēnij, Accurſ. §. ex non ſcripto. de iur. nat. & in d. l. de quibus. notorios tamen, & qui in populi notitiam, veriſimiliter perueniant. Vt pontes conſtruere, per viam publicam, aut aliud non nihil, in loco publico facere. l. j. l. 2. §. tractatum. ff. ne quid in lo. public. alioqui cum deſideret lex, vti diximus, actuum frequentiam: tot actus eſſent neceſſarij, quot in notitiam populi hanc conſuetudinem deducere poſſunt. Bar. l. de quibus. j. q. cuius rei indicium, lege non expreſſum, iudicis arbitrio relinquimus. l. j. in fin. ff. de iur. delibe. Neq; enim probare poſſum, quod cæteri citra controuerſiam recipiunt, vt quod ſemel atque iterum, palàm factum eſt, populo totum decennium tacente, tantæ debeat eſſe auctoritatis, vt vim conſuetudinis habeat, quandoquidem valde iniquum eſſet, duorum, aut trium ciuium factum, morē cæteris afferre, vt quod illi fecerint, reliqui ciues facere teneantur, & frequenter aliquid fieri, vt conſuetudo inducatur, in eodem controuerſiarum genere, lex deſiderat: l. j. C. quæ ſit long. conſ. l. 3. C. de ædif. priua. frequenter autē fieri dicuntur, quòd ſæpe, non quòd bis, aut ter. l. item apud Labeonem. §. appellare. ff. de iniur. Malo itaque hoc ipſum, arbitrio iudicis æſtimandum relinquere, qui pro rei qualitate, animaduertet, quot actus, & quot exempla neceſſaria ſint, vt ex eo quod frequenter factum eſt, conſuetudo confirmata dici poſſit, quæ ſanè nihil aliud eſt, inquit M. Cicero, quàm quod in ciuitate ſolitum eſt fieri: Sed an eos actus, iudiciarios eſſe oporteat, quæſtionis eſt? Receptius tamē, & verius, aduerſus Accurſium, quod cùm vim, poteſtatem, & robur, conſuetudo, & tacito populi conſenſu capiat: l. de quib. l. ſed ea. ff. de legib. & ex actu extra iudicium. ſatis, abundeque populi voluntas declaretur: per actus quoque extra iudiciales, inducatur conſuetudo: Dd. §. ex non ſcripto. de iure nat. & in d. l. de quibus. nam & in ijs, quæ ſolo conſenſu inducuntur, nihil operatur iudicis præſentia. l. ſiue apud acta. C. de tranſa. Huc pertinet, quòd contractus, numorum æſtimationem, & ſignificationem verborum, ex communi hominum vſu, contrahendi, l. quod ſi nolit. §. quia aſſidua. ff. de ædil. ędict. l. ſi prius. § j. ff. de aqua pluu. expendendi, l. numis. ff. de lega. 3. loquendique, l. cū de lanionis. §. aſinam. ff. de fund. inſtruct. l. vt Alphenus. l. anniculus. ff. de verbo. ſigni. conſuetudine, iudicamus. Amplius putauerim, ex actibus extraiudiciarijs, licèt inutilibus, conſuetudinē induci: cùm ex populi conſenſu deſcendat, d. l. de quibus. & conſenſum, quiuis actus, etiam nullus inferat. l. final. ff. de reb. eo. Ex his manifeſtè patere arbitror, quid ſit conſuetudo, & per quos actus inducatur, vnde etiam, quid à municipiorum legibus differat & inuentu, & iudicatu, difficile non eſt.

Quomodo probetur conſuetudo. Cap. XX.

POrrò vt effectum habeat conſuetudo, probari debet, l. j. C. quæ ſit long. conſ. l. 3. C. de æd. pri. cùm per actus inducta, l. de quibus. verſi. nam quod. ff. de legi. facti iudicetur, c. j. de conſtitutio. in 6. Et facta, quæ plerunque etiam prudentiſſimos fallunt, l. 2. ff. de iur. & fact. ignor. non præſumantur niſi probentur. l. in bello. §. factæ. ff. de capt. nec obſtat, quod conſuetudo, ius ſit, d. l. 2. ff. de iur. & fact. & ius probari non oporteat. c. conſuetud. j. diſtinct. Nam id in iure ſcripto obtinet, quod cum in publica, & notoria monumēta redactum ſit, finitum eſt, & certum, l. ab ea. ff. de prob. d. l. 2. nec eget probatione. c. manifeſta. 2. q. j. Nos de iure non ſcripto agimus, quod prorſus incertum eſt. Velut ex facto, omnino dependēs, l. 2. §. exactis. j. ff. de origine iuri. Accurſi. l. j. C. quæ ſit long. conſue. ideoque probandum. d. l. in bello. §. factæ. Poteſt autem probari conſuetudo, vel ſcriptura, vel teſtibus. Scriptura, ſi ſuperioris auctoritate, in ſcriptis conſuetudo redacta ſit. l. 3. C. de legi. vt vſus Feudorum, & apud nos, Toloſanæ conſuetudines, vel in actis publicis, per iudicem, qui talem, inter litigatores, conſuetudinem eſſe pronuntiauit. Bar. d. l. de quibus 4. q. Facietque Ius inter omnes, hæc ſententia, cùm ſuper ijs, quæ publici iuris ſunt, lata ſit, l. eum qui. §. in popularibus. ff. de iureiur. licèt in ijs, quę priuatorum ius reſpiciunt, res inter alios actæ, aut iudicatę, alijs non noceant: l. j. & tot ti. C. res inter alios. Addunt interpretes, alium modum ſcripto probandi conſuetudinem: Bart. d. l. de quibus. ſi doctor celebris, in ſuis cōmentarijs atteſtetur, vt cùm refert Accurſius, vſu ſeruari vxorem, quæ à marito relicta eſt domina, & fructuaria bonorum, inſtitutis filijs, alimenta tantùm conſequi. Acc. Aut. hoc locum. C. ſi ſecun. nup. mul. Et alibi, Miſſum in poſſeſſionem ex primo decreto, lucrari fructus, Acc. §. ſi verò de exhiben. re. coll. 5. dotemque à patre profectam. mortua filia ſuperſtitibus liberis, ad patrem non redire. Accurſi. l. dos à patre. C. ſol. mat. Si enim inquiunt, Argentariorum, l. quædam. §. nummularios. ff. de eden. Philoſophorum, l. ſi pater. ff. de ſolutio. Medicorum, l. ſeptimo. ff. de ſtat. ho. Poetarum, l. j. ff. de contrahen. empt. aliorumque peritorum, l. j. ff. de vent. inſp. l. ſemel. c. de re milit. lib. 12. libris, & iudicijs, in arte, ſua ſtatur: cur nō Iuriſperito quoq; celebri, de conſuetudine aſſerenti, credemus? qui multo maiore ſolennitate, & pleniore tum perſonæ, tum eruditionis inquiſitione, in doctorum ordinem coaptatur. Bart. d. l. de quibus. Sed pleriſque nec immeritò, diſplicuit hæc ſententia, cùm de Iure non de facto Iuriſconſultum reſpondere oporteat. l. eum quem, §. fi. de iudi. Et ſæpe videamus, quæ certis locis, & temporibus, vſu populi ſunt recepta, in alijs abolita eſſe. c. nō debet. de conſan. & af.

inſtabilis

instabilis namque est,& incerta consuetudo, quam vsu contrario mutari plerunque contingit. Et nonnunquam quod Lutetiæ abolitum est, Tolosæ manet. Probatur quoque testibus consuetudo, quæ si ordinem tantū iudicij respiciat, modici præiudicij existimatur,Bar.d.l.de quibus.4.q. vnde etiam sine scriptis, & summatim,Auth.nisi breues. C.de sentē. ex breui. recitat. aduocatis & procuratoribus Curiæ turmatim conuocatis,satis est per iudicem explorari. l.3.§.fi.ff.de testib. Si verò ad litis decisionem spectet, facta diligēti inquisitione, & causa plenè cognita, de consuetudine constare debet.l.Iudices.C.de iud.Versatur autem hæc exacta rei disquisitio potissimum, in testium numero: neque enim duos, aut tres testes, sufficere crediderim, sed cùm opinione omnium, negotia huiusmodi confirmari debeant, l.si arbiter.in fin.ff.de proba.maior saltem populi pars,exigi videtur.l.quod maior.ff.ad munic.Verùm, ne hoc prætextu, probationis angustetur facultas, l.quoniam in fin. C. de hæret.recipit vsus, vt satis sit consuetudinem, decem testibus probari, eamq; probationem, per turbam fieri nostrates non ineptè dicunt, siue ꝙ decem homines, turbam constituant, l.prætor. §. turba.ff. vi bo.rap. siue quòd non (vt reliquis casibus c. venerabil.c.fi. de testib. Glo.c. quia propterea, de electio.) secretò testes hac in re audiantur:sed palàm,in turba illa & multitudine,examinentur. Debent autem hi testes,de vsu populi,d.l.de quibus.actuum frequentia,l.3.C.de ædif.priu.l.j.C.quæ sit long.consue.& temporis diuturnitate,l.diuturna.l.sed ea, cum similib. ff. de legib. secundum ea,quæ superiùs dicta sunt, ferre testimonium,ijs autem latis,abundeque, (quantùm quidem per institutam breuitatem licet) nobis ea pars tractata videtur, qua Iuris scripti, & non scripti partes,ac species,complecti,explicareq;,in animo erat. Nūc reliquum est,vt vtriusque Iuris vim,potestatem, & effectum,disquiramus.

IOANNIS CORASII,

TOLOSATIS IVRISCONSVLTI,

Regijque Senatoris Tolosæ, de Iuris Arte,

Pars Tertia.

De legis scriptæ vi, potestate, & effectu. Cap. I.

QVONIAM de Iure scripto, & non scripto,iam satis multa dixisse videmur, nonnulla de vi, & potestate legis adijciamus. Constat autem,leges ad disciplinam & honestæ vitæ institutionem,ac reipublicę incolumitatem inuentas quibus vtilitas hominum,conseruatur, & retinetur. Cice. 2. officio.Itaque prima legis virtus est,vt homines ad faustam, felicemque vitæ conditionem, conducat: Nam per legem, cognitio peccati, & concupiscentiam nesciebam,ait Paulus,nisi lex dixisset,non concupisces. Rom.7.Et Solomon,Mandatum ait lucerna est,& lex,lux & via uitæ,increpatio disciplinæ. Prouer.6.Deinde quandam vitæ securitatem,lex confert,& mentis cupiditates frænat:dum recta imperat,& iniusta, indecoraque prohibet, Cic.1. Philip.1.de legib.& 2.de nat. Deo l.2.ff.de leg. virtutibus præmia,& vitijs,pœnas proponens. Cic.1.de orator. Omnis enim lex (inquit M. Cicero,) aut iubet aliquid, aut permittit,aut vetat: Cic. 1.de inuentio. Et Modestinus legis virtus,inquit,est imperare,vetare, permittere, & punire.l.legis.ff. de legib. Imperat lex,quæ fieri vult,veluti vt Deum, & proximum diligamus,c.fin.3.dist.vt honestè viuamus, alterū non lædamus,& cuique ius suum tribuamus,l.iust.§.j. ff.de iusti. & iur.§.iuris.de iur.nat.cui præcepto quicunque parere debent, non priuati modò, verùm etiam magistratus,& principes. c. iustum.9.distin.Acc.l.pen.ff.de hære. insti. Cum ob alia multa, inquit Martianus,tum vel maximè,quòd omnis lex inuentum sit, ac munus Deorum .l.2.ff.de legib. Nam quod Paulus Apostolus ait legem iusto non esse positam, 1.ad Timoth.1. hunc sensum habet,vt sicuti Medicus, non bene valenti, sed ægrotanti, ad medelam paratus est: & magistratus,non benè, sed malè agētibus,constituti: Rom.13.1.Pet.2. Ita lex, quæ pedagogus est ad Christum, Galat.3 non est posita iusto, hoc est ei, qui nulla legis formidine, virtutem assecutus est, quique à vitijs, suapte natura abhorrens,per se recta faceret,tametsi lex non esset: sicuti enim pueris pedagogus assignatur,vt lasciuiens refrænetur ætas impletoque legitimæ ætatis tempore, ab illis discedit, ita lex populo lasciuienti, instar pædagogi apposita est,vt postquàm bene agere cœperit, ab eo discedat pædagogus, neque enim equo bene currenti calcaribus opus est, & fræna equo lasciuienti, & effrænato,non ductu facili, imponuntur. Obseruat legem iustus,Ezechie.18. licèt ei non sit lex instituta.1.ad Timoth.1. Virtus quoque legis est,vetare,quæ fieri non vult,hoc est,non facienda.l.2. in fin.l.legis ff.de legib.Sicuti,cùm prohibet alterum lædere, d.l. iustitia.d.§.iur.Martyrum reliquias atque adeò res omnes ecclesiæ,l.3.l.iubemus nulli. C.de sac.sanct.eccles. nec non minorum prædia,sine decreto.l.j.ff.de re eod. l.j.& tot.tit.C.de præd.mino. alienare & presbyteris, aut Vestalibus, nuptias contrahere.c.fin. 3.distinct. Verumtamen, non nisi quibusdam casibus, certa pœna indicitur,ijs, qui legis præceptis non obtemperant: l.sancti.ff. de pœn. ideoque extra ordinem, arbitrio iudicis puniendi ueniunt.l.j.§.expilatores.ff.de effract. Accur.d.l.3. Aliquando lex, etiam contra strictas Iuris regulas, nonnihil permittit.l.legis ff. de legib. Veluti militibus, post sententiam, peremptorias exceptiones opponere, quas iuris errore lapsi antè non obiecerunt. l.j.C.de iur.& fac.& cuicunque vim illatam, vi propulsare,l.scientiam.§.qui cum aliter.ff.ad leg.Aquil. generaliterque minus malum facere,vt maius arceatur. c.considera.22.q.j.Gloss.c.hi qui. 26.q.2.quod non in concubinatu modo,sed etiam in lupanaribus videre est,quæ raptas,& adulterij vitandi gratia,lex dissimulat.l.3.ff.de concub.Gl.c.inter opera. de sponsal. Punit denique lex malesicia,quòd Reipublicæ expedit.l.ita vulneratus.ff.ad leg. Aquil.non ergo iudex,qui veluti minister legis est, propriè punire dicitur,sed lex ipsa.c.de occidendis.c.miles.23.q.5.vel potius delictum: iuxta illud, *Delictum tuum te punit non ego.* Accur.l. cum probat.ff.de probat. Addunt Accursius,& cæteri,aliam legis vim,quam Consultiuam vocant,cum scilicet lex,aliquid faciendum consulit. Accursi.& Dd.d.l.legis. Veluti,ne nos inanibus sumptibus diuexemus. l.j.ff.de inoffi. test. Vt possessionem, non nostra,sed magistratus auctoritate apprehendamus,& nanciscamur.l.3.C.de pig. eiusdemque possessionis causam,ante petitorium intendamus.l.is,qui.ff.de rei vend. Verùm hæc nobis videtur, propria legis virtus, cùm prudentis,& priuati cuiusque hominis sit,nedum legis, alterum consilium dare. Vnde meliùs, quadruplici legis potestati à Modestino enarratæ, d.l.leg. adiecerim ipsæ Fictionem, quæ nō ab homine, sed à sola lege induci potest.l.si forte.ff.de cast.pecul.Accurs.l.sed hæc solennia. de verbo. obliga. Cuius tractatus tam latè patet, vt omnes penè Iuris partes,in eum,& præsumptionis locum illi finitimū,oporteat frequenter recipere: de quo ideo, scribere necessaria hoc loco operæpretium duxi.

De Fictione, & præsumptione. Cap. II.

SVnt qui existiment,nullam fictionem, in iure reperiri, quorum ego sententiam, veluti apertissimis textibus.l.si is qui.ff.de vsucapio.l.filius.ff.de coll.dot.l.si fortè.ff.de cast.pecul.l.fi. de cap.§.si ab hostib.qui.mod. ius pat.pot. repugnantem plurib. confutare supervacaneum putaui. Sed nec eos audiendos censeo,qui duas tantum contendunt in iure ciuili fictiones,Corneliæ nempe legis, & Postliminij. Est autem fictio, falsi pro vero, æquitate suadente facta assumptio l.si ita stipulatio ff.de oper. liberto. Veluti, cùm postliminium fingit, captum ab hostibus, semper in ciuitate mansisse.l.retrò.ff.de capt.d.§.si ab hostibus. & Cornelia lex, eum qui apud hostes defunctus est, mortuum tunc cùm caperetur l.in omnibus ff.de ca.non etiam præambula hora captiuitatis,& communi scriptorum errore vsurpatum video: Accursi.§.fin.Qui.non est permiss.Dd.d.l.si is qui.cùm dicat Vlpianus, eum qui non est ab hostibus reuersus, quasi tunc decessisse videri,cùm captus est.d.l.in omnib. Ergo eodem momento quo capitur.l.4.§.fin.ff.de con.& demonst. idque euidenter Imperatoris verba significant.l.j.in fin.C.de capt. Addunt diffinitioni vulgò interpretes hæc verba, *De eo quod est possibile:* nimirum existimantes, legem naturæ imitatricem,§.minorem. de adoptio non fingere, quæ vel per rerum naturam, l.qui ad certum.ff.loca l.certè.ff.de precar. vel Romano Iure, Accursi.l. talis.§.fina.ff.de leg.j. impossibilia sunt:ne alioqui,nimis absurdè dicamus,fictionem plus veritate operari.l.filio.ff.de lib.& posthum. cùm constet, verè legem non nisi super eo,quod est possibile, disponere.c.ert.4.distinct.ac proinde receptum,aduersus fictionem facilè nihil à lege confingi l.3.§.ex contrario vbi Dd. ff.de acquiren.poss. Quæ tamen si paulò subtilius,ad veritatem, exactumque iudicium, reuocare velis,recentiorum etiam iudicio,falsa deprehenduntur. Cùm passim compertum sit,impossibilia, tam de iure, quàm de facto, per leges fingi, si tamen æquitas subsit, Alciat.l.3.Paradoxo.cap.6.veluti publicæ vtilitatis gratia (ne, scilicet impunita malesicia relinquantur) quem à duobus, ex diuersa causa, & diuersis temporibus occisum, l.ita vulneratus.§.æstimatio.ff.ad leg. Aqui.& fœtum in vtero existentem, antè illud etiam tempus, quo anima corpori infunditur, quod est 40. dierum in maribus, & 80.in fœminis, Glos.cap.j. quinta distinctio.) quoties de commodis ipsius partus, quæritur, pro nato,& viuo haberi.l.qui in vte.ff.de statu hominum. Præterea furiosum, consentire, l. patre. ff.de ijs qui sunt sui. cuius alioqui, nulla est voluntas. l.in negotijs.ff.de reg.iur. Denique infanti, quæsitam hæreditatem. L.si infanti.C.de iu.de libe.cùm tamen constet,infantem qui non habet animum,iure ciuili,hæreditatem acquirere non posse. L.pupillus.ff.de acq.hæredi. Nec obstant Vlpiani responsa,quæ non de fictione,sed præsumptione verba faciunt. L.pupillus.ff.de acq.hæredi. Inter quæ hoc interest,quòd super dubio,& incerto, fundetur præsumptio. Fictio uerò super eo, quod planè constat falsum esse. Accur.l.fi. ff.quod

ff.quod met.cau.eoq; fit,vt aduersus legis fictionem, nūquam recipiatur probatio. Accu.l.si duo.ff.de acq.hęredi.ex quo, scilicet, fictio,contra ueritatem,ex proposito,& consulto, à lege inducitur.c.3.de regular. cùm tamen contra iuris præsumptionem,probatio passim admittatur. l.sine possidetis.C. de prob. Ergo considerandum non est,an fieri potuerit,ꝙ lex fingit,sed an iusta causa subsistat nempe æquitas naturalis,uera,& germana introducēdæ fictionis ratio.l.postliminiū.ff.de capt.qua uigente,falsum pro uero, iuris auctores passim accipiunt:ea uerò cessante, conquiescunt Bar.l.si is qui pro.ff. de usucapio. Vt ecce: qui in utero est, vbi partus fauor uersatur, natus creditur, l. vel si viuo. ff. de suis & leg.l.qui in utero.1.& 2.ff.de sta.homin. nō item, ubi de fœtus incommodo, aut de alterius commodis, tractaretur. l. excusantur §.remittit.ff.de exc. tut. Quę uerò nouissimi huic fictionis rationi,opponunt,Ias.& Crot.d.l.si is q, adeò puerilia sunt & leuia, vt illa me prosequi pudeat,quę prętera,vel minimo negotio retundet,qui nostrum iuris,& æquitatis tractatum, Supra part.1.c. 13.& 15.probè nouerit.Neque uerò putandum, cuiusuis esse hac æquitate, & iusta causa perpensa,fingere, seu aliquid constituere, contra ueritatem,cùm non sit in potestate priuatorum, figmentis veritatem obumbrare,& subuertere. l. assumptio. ff. ad municip. Sed solius legis,a qua non item ab homine, fictio inducitur, l.si forte.ff.de ca.pecul. neq; enim introducitur otiosè, & in uanū fictio,sed ad aliquem iuris effectum, l. 1.§ si uir.ff.de acquirē.poss. iuris autem effectus,in legis solius sunt potestate, l. si quis in fundi.ff.de leg.1. Inde traditum,non posse patrem, ad vnum duntaxat actum, ueluti testandi,filium emancipare. d.l.1. §. in filij. ff.ad Treb.qđ.n.qs partim paterfamilias,partim filiusf.habebat,nō nisi per fictionem,induci potest l.2.ff.ad Macedon. quæ(vti diximus,) à sola legis auctoritate pendet, d.l. si forte.& quoniā sicuti ad tēpus:neque libertas dari, l. ideoq; ff.de man. testa.neque adoptio fieri potest: l.si tibi.ff.de adop.ita nec ad certum actum, emancipatio.ducto de tempore, ad rem argumento,l.miles ita. ff.de testa.milit.nisi quatenus lex,aut princeps(qui est lex animata in terris.) l.fi.C.de cons.lib.12.id permittit.l.si ab eo.vbi Ang. C.de leg. hęred.Sed nos commodioris doctrinę causa, uarias fictionū species distinguamus.

Fictionis varij modi, variæq; species. Caput. III.

OMnes fictiones, Azo sub decem prædicamentis recludit, Azo in proœmio summæ.§ interpretant similiter.breuiùs cęteri triplicem fictionem constituunt:inductiuam, Priuatiuam: & Translatiuam:quos ego si sequar, fatebor ingenuè, me illorū magis auctoritate niti quàm uerbis Iurisconsultorū, quos ad hāc patitionem,nusquam attendisse scio,per priorem, fingitur id esse,quod non est,ut Mortuum pro salute Reipublicæ,uiuere: §.filij. de excus.tut. odio morosi,rem peremptam extare,l.si seruum §.fi.ff.de uerb.oblig.in utero existentem, quoties de partus commodis disceptatur,natū esse,l.qui in utero.1.& 2. ff. de stat. homi. & ijs similia.Ideoq; Inductiua appellata, cui contraria est, quàm priuatiuam uocant:sic dicta,quod priuet,rē uidelicet, quę est fingens non esse,ut cum Deportatos l.1.§.fi.ff.de contratab.& Monachos,l.fi. C.de episc. & cler.c.placuit.16.q.1. naturalem licet uitam agentes,lex interpretatur,mortuos esse.Eosque, qui iam cōcepti sunt & nati,necdū natos,nec conceptos.l.Titius. §. Lucius. ff.de lib.& posthum.Nec obstat,ꝙ facta,pro infectis,nulla constitutione haberi possint:l.in bello.§.factæ.ff.de capt. nam hoc secūdum ueritatem obtinet, per fictionem enim ubi subest æquitas, lex plerunq; factum habet pro non facto Accurs. l. uerum est.ff. de reg.iur.Translatiua uerò fictio,nec nouè quicquā inducit, nec inductum destruit, sed rem ipsam commutat, hoc est de vno in aliud transfert: idq; quadrupliciter:uel de tempore, ad tēpus, vt cùm fingit lex,defunctum apud hostes,retrò mortuum, l. in omnibus.ff.de capti.ab hostibus reuersum, semper in ciuitate fuisse, §.si ab hostib.quib.mod.ius pat.pot.sol.pecuniam retrò solutam: l.sub conditione.ff.de solutio.retrò occisum, qui hodie moritur, l.huic scripturę.§.pen. & l.ait lex ff. ad l. Aquil. & retrò damnum datum,quod hodie verè infertur:l.damni.§.Sabini.ff.de dam.infe.uel de persona ad personam, ut eum facere, qui per alium facit,l.1.§.deiecisse.ff.de ui.& ui arm.vel *de re ad rem*, veluti ꝙ clauibus traditis,eorum quoque possessio,quæ sub clauibus, sunt, tradita intelligatur.l.clauib.vt ff.de cō. emp.Donatisq;, & traditis instrumentis,aut uendito,legatòve chirographo, donatum, l.1.C. de don.remissum.l.2.ff.de pac.uenditum, & legatum, l.seruum filij.§ eum qui ff.de leg.1. nomen censeatur. Vel deniq;, *de loco ad locum*, sicuti quod absens studiorum gratia, pręsens esse intelligatur,l.quæsitum. in princip. ff. de leg.3.aut è contra, eum qui pręsens est,quia mente,aut iudicio caret, absentem esse. Sunt autem faciliores,tres posteriores modi,neque tam sępe occurrunt: Ille igitur nobis pręcipuus erit & potissimus, qui fingit de tempore, ad tempus,tantò diligentius tractandus, quantò cęteris uberior est,& difficilior.

De commentitijs fictionum extremis. Caput. IIII.

IN quo tamen articulo: atque adeo circa omnem, fictionis translatiuæ (ut uocant) speciem,nō ignorandum Dd. in primis magnas tenebras offudisse,cùm in ea putant,duorum extremorum, *Ad quod*, uidelicet,& *A quo* idoneitatem desiderari DD. l.si is qui ff.de usucapio. Veluti in trāslatiua temporis, de qua potissimum, dicere paramus,duo illa tempora habilia esse debent, tempus,scilicet,ad quod refertur fictio,& tempus à quo fictio incipit. Veluti in postliminio,quod reuersum ab hostibus, semper fuisse liberum fingit, l.postliminium.l.retro.ff.de cap.§ si ab hostibus.quib.mod.ius pat.quia tempore quo captus est liber erat, & à quo tempore redijt,liber reperitur, atque ita extremum utrunque dispositum,ad fictionem intermedij temporis,recipiendam. vbi uerò marcesceret,ex extremis alterum,cessaret fictio.l.bonorum.ff.rem.ra.hab. De extremo *Ad quod*, promptum est exemplum,in donatione coniugali,quæ licet principio inutilis, donatoris tamen morte posteà confirmata,retrotrahitur, ad tempus donationis conscriptę,l.donationes quas.C.de donat. int.uir. nō quidem (uti vulgo creditum est) respectu dominii, propter defectum temporis *Ad quod* nempe constantis matrimonij (quo coniunx dominiū rerū coniugis,ex donatione habere non pōt) l.1.123.ff.de don.int.uir.sed respectu duntaxat fructuū.Accurs.l.1. §.si pater.ff.pro do & in d.l donationes.quas. De extremo *A quo* passim obuia sunt exēpla. Veluti postliminiū, qđ tametsi rē suā, cuiq; restitui æquissimū sit.l. si & me.ff.de reb.cre. l. bonafides. ff. depos. & fictio tota innitatur æquitati,d.l. postliminium. in princip.reuerso tamen ab hostibus,sine noua apprehensione, possessionem non restituit.l.cum heredes.§.1.ff.de acq.poss.defectu extremi *A quo*, hoc est temporis reuersionis, quo penes captiuum, non erat possessio.l homo liber.§ fi.ff. de acq.re.do.d §.1.Rursus ratihabitio bonorum possessionis, quæ si eo tempore fiat, quo non poterat agnosci,ipsa bonorum possessio. Veluti post centū dies, l.1.in princi.l & § largius.ff.de suc.edic.quia deficit extremū *A quo*, non retrotrahitur. d.l bonorum. Possunt & aliunde, plura peti exempla, l.huic scripturę.in princip. ff.ad l.Aquil.l. necessario.§.quod si pendente.ff.de pericu.re.quę hic aggregare otiosum duxi,quod pręsertim sciam,à iunioribus, extensissimè enarrata alibi,& disputata, Dd.d.l.si is qui.Addunt interpretes,sufficere extremum *Ad quod*, in potentia habile esse licet extremum *A quo*, in essentia aptum esse oporteat. Veluti in lege Cornelia, quę fingit mortuum apud hostes,cùm caperetur mortem obiisse,l.lex Cornelia.ff.de vulg.l.in omnibus.ff.de capt. quoniam naturaliter ante captiuitatem,mori poterat,& uerè postea in captiuitate mortuus est,sic & in ea fictione, qua lex constituit, adita quandocunque hęreditate, censeri hęredem à tempore mortis defuncti successisse,l.hęres quandocunque.ff.de acq.hęred.l.omnia fere.ff.de reg.iur.quia,scilicet,poterat hęres,à defuncti morte existere, & posteà re ipsa, adeundo, hęres factus est, atque ita perbellè suam deliniant chimęram interpretes, ex uariis rebus fabulosè confictam,vt non malè dixisse mihi semper uidear,hęc omnia mera esse deliramenta,& (ut ille dicebat) Alciat.li. Paradoxo.3.c.16.in parietibus pictas nebulas. Ne uerò quis ambigat, vndenam cum paucis,nos in hanc sententiam uenerimus, ut lōgissima pręscriptione quasi iam tutas opiniones,tā facilè, de antiqua possessione deturbemus:aperiam ingenuè rem, & à Iuris studioso,cum primis obseruari rogabo, de iis extremis *Ad quod & à quo*,nusquam in iure uerbum,sed solam ęquitatem, leges cōsiderare,cui tantum subseruientes, fictionem inducunt, l.denique.ff.ex quib.cau.mai.d.l postliminium. in princ. extrema licèt inhabilia sint.l.si is qui uersi.quod seruus. ubi Iason. de usucapio. l.sed & si quis.§.fin.ubi Bal.ff de usufruc.Extremum *Ad quod*, cūprimis non attendi,uel ex eo fit euidens, quòd in lege Cornelia, perpetuò deficiat:siquidem captiuus, qui apud hostes decessit, tum mortuus fingatur,cùm captus fuit, l.bona.in princi.l. in omnibus.ff.de captiuis.quo tamen tempore,constat eum uixisse.Sic & à Iulio Paulo responsum est,Si mortuo filio,Titius adoptetur, fingi eum defuncti fratrem fuisse,l.si filium.ff.de gradib.quo casu tamen,extremum illud est omnino inhabile: quia mortuus erat filius.Deinde quia si seruus captiui,ex re peculiari,nonnihil emit, fingit̄ dominus reuersus, retrò possedisse,& vsucepisse.l.iusto.§. fi.ff.de usucapio.aut mortuo apud hostes domino,eius hęres,l.in bello.§.factę.ff.de capt.& tamen utroque casu,extremū *Ad quod*, prorsus est inhabile,cùm non possint captiui,uideri aliquid possidere,qui ab hostibus possideantur,l.homo liber.§ fin.ff.de acq. re.do.l.cum heredes.§.1.ff.de acq.pos.nec etiam eorum hęredes, ex quo apud hostes,captiui adhuc naturaliter uiuebāt.l.nec nos C.de capti.Denique,quia alienus seruus institutus, si postea manumissus adeat hęreditatem, (ut pro suo arbitrio potest) §.alienus quoque,de hęred.institu.retrò fingitur,à morte defuncti hęres fuisse,l.hęres quandocunque.ff.de acq.hęred.l.omnia ferè.ff. de reg.iur.quod tamen fieri non potuisset, ex quo eo tempore, seruus erat, & ita extremum *Ad quod*, funditus inhabile. Quod item pertinet,ad extremum *A quo*, complusculi Iuris loci demōstrant,Iason.octo profert d.l.si is qui. eius idoneitatem minimè necessariam,sed tres potissimum,quorum prior docet, filio exhęredato occiso priusquam adiretur patris hęreditas, si postea contingat ab hęrede scripto,repudiari hęreditatem,seruos hęreditarios,quorum retrò fingitur filius Dominus fuisse, ex edicto illo torquendos,l.si exhęredatus. ff. ad Sillania. quo tamen casu

nemo

nemo non videt extremum *A quo*, mortuo videlicet filio inhabile esse. Alter, de pecunia hæreditaria legata loquitur, quam si crediderit hęres,& posteà legatarium repudiare contingat,suam pecuniam hæres credidisse intelligitur: quàmuis ea consumpta fuerit,l.quædam.§.fi.ff.de reb.dub. tunc autem deficit extremum *A quo*,quia pecunia non extat.Posterior,si filiusfamiliàs,sub conditione stipulatus,emancipatus fuerit, existatq; deinde conditio, patri nihilominus actio cōpetit,retrotracto, conditionis implemento,ad tempus contractus,l.si filiusfamil.in princip.ff.de verbo.obligat.cùm tamen tempus *A quo*, fit inhabile. filio namque sui Iuris existente,nihil patri per filium quæri potest. l. quod dicitur.2.ff.de verbo.oblig.Neque verò me fugit interpretes hæc aliter atq; aliter diluere:Dd.d.l.si is,qui,ff.de vsuc.sed profectò quantò magis se extricare pergunt,tanto magis impediuntur: me verò pudet anilium fabularum, quibus præcipuos Iuris locos fœdari,conspurcarique,videmus.

Retrotractionis, & ratihabitionis effectus.

Caput V.

QVæ autem pro communi sententia,Dd.proposuerunt, falsò inducuntur.nam imprimis verius est,donationē coniugalem,morte confirmatam, etiā respectu domini retrò trahi:Accur.l.sub conditione.ff.de solutio.cùm de fructibus, non loquatur Iustinianus,sed generaliter dicat,donationē silentio donatoris confirmatā, ad illud tempus referri, quo donatio cōscripta est,l.donationes quas.c.de do.int.vir.ratihabitionis adductus exemplo,quam omnino retrotrahi,quantū etiam ad dominiū,neminem clam esse puto,l.si ego.ff. de neg. gest. sed de ijs, extentiùs alibi dixi.lib.miscella.5.c.17. Quod præterea obiiciebatur,de postliminio, vt per illud possessio non restituatur, l. cum hæredes.§.1.ff.de acq.poss. rationem eā non habet, quia deficiat extremum *à quo*: sed quia habet plurimum facti possessio. Causa verò facti,postliminio non cōtinetur.l.deniq;.ff.ex qui.cau.ma.l. in bello.§.factæ.ff.de cap.Neq; dixeris, postliminium (vt cæteras fictiones omnes) super facto fingere,reuersum videlicet ab hostibus,nunquam captū,& semper inciuitate fuisse:l.retrò.ff de capt. §.si ab hostib.Qui mod.ius pat.pot.sol.hoc enim est,innecessariū antecedens, vt expositione facti Iuris effectus colligantur.l. si ex plagis.§.in diuo.ff.ad l.Aquil.Nam finis legis est, omni casu circa Ius disponere,l.eum quem.§.fi ff de iud.neq; facta, lex fingit,nisi pp aliquem Iuris effectum,l.1.§.si vir.ff. de acq. pos.qui ideo non etiam causa facti,postliminio, aut alia fictione contineri dicitur. d.l.deniq;. Deniq;, quod ad bonorum possessionis ratihabitionē spectat,considerandum est, non pp inhabilitatem extremi *à quo* (vt illi comminiscuntur) post centum dies,impediri,l bonorū.ff. rem ra. hab.sed quia non prælucet æquitas, ob tacitam iuris renūciationem,ex lapsu centum dierum resultantē, Accur. d.l.si ego. ne præsertim,ei fiat pręiudiciū,cui per prioris negligentiam, bonorum possessio delata fuit,l.j.§.quibus.ff. de success.edict.qn̄ certum sit,fictionem(quę ibi tantùm locum habet vbi suadet æquitas l.postliminium.ff.de capt.)in pręiudicium iuris tertio quæsiti, nunquam operari.§.Liceat.Qui.mo.leg.coll.5 §.si quis ergo qui. mod.sui.coll.7.

Fictionum plurium concursus. Cap. VI.

HIc quando tam ampla,de fictionibus incidit mentio, non alienum esset,de earū concursu,necessaria copiosè subijcere:nisi nos,ea in re plurimū operæ alibi posuissemus.Quocirca satis in p̄sentiarū erit,summatim rē ipsam attingere. Itaq; nō ignorandum,q̄ in multis partibus Iuris,Dd.inculcant,duas fictiones, circa idē,nō incurrere,Dd.l.si is qui.5.q.ff. de vsuc. sicuti nec duo specialia,l.1.de do.promiss. nisi fortè ex diuersis fontibus, procedant,l.singularia.ff.si cer.pet.aut vna ex altera enascatur,seu in alterius,(vt dicunt)consequentiam veniat l.cum duæ. ff. de capt.§. si ab hostibus.qui.mod.ius pet.Sed hoc ipsum quoq;, quia nō planè firmis nitebatur argumētis, inter dubia iā diu retuli. atq; etiānū probabilius puto subsistēte æquitate, aut alia iusta causa, duo singularia,l.fi.C.ad Velleia.pluresq; etiam ęquè principales fictiones respectu eiusdem admitti,l.licet.§.quoties.vbi Accu.ff.de iur. dot.licèt in dubio,earum, & quorumcunq; specialium multiplicatio,reijci debeat.l.vni.C.de inoff.dot. Quod autem nugantur, ex Alexandri rescripto,d.l.1.C. de dot.promiss. vanum est:siquidem non illic ideo traditū sit, ex promissione dotis incertæ,agi non posse,q̄ duorum specialium cōcursus, vetitus sit: nimirum ex pacto nudo,& de incerto agere, quippe non pacto nudo, sed per stipulationem, facta erat promissio, vt indicant illa verba, *nuptiali instrumento scriptum*, nam verbum promisit, in scriptura stipulationem designat.§ si scriptum.de inutili.stipula.Qua de re alibi plenius,nam tempestiuum est,vt de præsumptione,fictioni finitima, aliqua dicamus. Dixi l.qui liberos. nume. 89. cum sequen.de ritu nup.

Quid,& quotuplex sit præsumptio. Cap. VII.

DE coniecturis, & præsumptionibus dicturi, illud in primis monebimus.Vbi id de quo quæritur,certam habet, ac manifestam,vel probationem,vel decisionem iuris, nullaque est in verbis ambiguitas, nullū pariter esse, coniecturę locum:ac omnem cessare quæstionem voluntatis,l.ille,aut ille.§.fin.ff.de lega. 3.l.continuus.§.cum ita.ff.de verbo.oblig.q̄ si non planè, de voluntate constet:duplicem esse viam,qua veritatem indagare,& eruere probabiliter possimus:ex verbis nimirū,& rebus, hoc est factis ipsis.Ex verbis primum,voluntatem colligere non obscurum est, quatenus propria verborum significatio, patitur.l.Labeo.ff.de sup.leg.Id enim credibile est,quod propria verborum significatio demonstrat,l.1.§.si is,qui nauem.ff.de exercitor.quā iugiter sequi monemur,nisi manifestum sit, aliud agētem sensisse.l.non aliter.ff.de leg.3. Contra verò, de iis disponentem egisse verisimile non est, quæ sub verbis impropriè tantùm continentur,l.1.ff.de suis.& legit.Bart.l.Lucius.§.quæsitū.ff.de leg.4.si non aliò nos vrgeat, communis loquentium vsus,l. cum delanionis. §.asinam.ff.de fund.instruc.vel alia coniectura,quæ ex circunstātia negocii colligitur.l.obliga.substan.§.fin.ff.de actio & obliga. Veluti quia daturus,vel etiam facturus,vt vicissim factum reciperet,venditionis verbo vsus est,l.insulam.ff.de præscrip verb.neque enim verba sequimur, sed mentem, vbi de ea quoquo modo constat.l.pen.ff.ad exhib.Qua de re paulò latiùs infra. Ex rebus quoque & factis ipsis, quæ non minus, quàm verba quandoque voluntatem exprimunt,l.de quibus.ff.de legib. c.solicit.de app. probabilis coniectura sumi potest.Veluti cùm diximus, eum qui subsignat singrapham, approbare, quæ in ea scripta leguntur, l. Caius.ff.de pig.actio fideiussorem,qui nomen suum in acta referri passus est,perinde teneri,atque si Iure legitimo,interposita esset stipulatio.l.cum ossedimus.§.si.ff.de fideiuss. tuto. Eum qui tacet,consentire.l.qui tacet.ff.de reg.iu.Quod si neque verbis,neque factis,abunde possit voluntas disponētis deprehendi:ad circunstātias personarum,locorum,temporis,& negocii, tum etiā præcedentium,& sequentium, recurrendum est.l.si seruus plurium.§.fin.ff.de lega.1.l.Titia.§.idem respondit.ff.de verbo. obligar.hac enim acuto Iurisconsulto,& prudenti iudici, obscuram voluntatem patefaciunt, & legitimas præbebunt coniecturas, quas nos præsumptiones dicimus, vt interim coarguamus illos temeritatis, qui præsumptionis verbum, pro coniectura, apud Iureconsultos non legi,audenter nimis affirmant.l.cum de indebito.ff.de proba.l.cum delanionis.vers.optimum.ff.de fund.instruc.l.Aurelius.§.Titius.ff.de libe.leg.l.si fuerit.§.fin.ff.de rebus dub.l.fin.in fi.C.ad Maced. *Est autem præsumptio*, vti superiora demonstrāt, *verisimilis quædā opinio, quæ vel ex scriptura legis, vel ex gestio ab vno,pluribus ve negocio,probabiliter colligitur*, magno quidem, vt mihi videtur, Reipublicę bono inducta: quandoquidem sine præsumptionibus, neque vlla certa lex, aut hominis dispositio, probè sibi constare potest. Differt autem Præsumptio,à Fictione (de qua iam diximus) q̄ præsumptio de re dubia, fictio de re certa inducatur, Accu.l.fin.ff.quæ me cau.& in l.1.§.acc.C. de rei vxo. atque ideo contra fictionem receptum sit, probationem non admitti, Accu.l.duo.ff.de acq.hær.ex quo scilicet,lex fingendo sciens prudens contra veritatem statuit cap.3.de reg.Cum tamē aduersus præsumptiones,passim probationem recipiamus,l.fuer possid.C.de proba.etiam si firmissima sit præsumptio,quam *iuris & de iure*,vocant,certis tamen casibus,quos interpretes,alibi cō gerunt Felin.cap.quanto.de præsumptio.Potest & aliter, diffiniri *Præsumptio,vt sit rei dubia coniectura, verisimilis, quæ ex naturali causa,circunstantiis negociorum,aut personarum proficiscitur*.cap.sciendū.29.distinct.c.occid.23.q.8.Quæ verba cum primis demonstrant, legem nō temerè alicuius rei coniecturam facere, sed per signū aliquod probabile,quod animum boni viri moueat, aut ad credendum impellat.l.non omnes.§.a barbaris.ff.de re milit. Sunt autem hec,signa quædam necessaria,veluti anniculum in domo mariti,inuentum,non esse mariti, qui per decennium absuerat, l.filium.ff.de iis,qui sunt sui. & eam quæ perperit cum viro concubuisse.§.fin.de testi.& ca.quæ ad præsentem tractatum nō pertinent, cùm, vt admonet finitio, de verisimilibus tantùm agamus,c.quia verisimile,de præsump.neque solent nisi super verisimili coniecturę legum aptari.l.fin.in fi.vbi Bald.C.de hæred.inst. Quędam autem signa sunt verisimilia tantùm, necessario nihil inferentia,vt malum esse,qui malè conuersatur.l.si plures.§.1.ff. de admi.tut.Et parum pudicam, quæ cum iuuenibus clàm vagatur,c.tertio loco.de præsump.iisque similia,quæ ex præscripto tradi non possunt.Bar.l.si. in principio. ff. quod met.cau. Quocirca inaniter laborare mihi videntur,qui hanc materiam,certis regulis illigare tentant: neque enim definiri potest modus aliquis, quem in explicandis coniecturis, vbi sequamur. Præsumptio ab interpretibus variè diuiditur, Gloss.cap. is qui.de sponsā.& in cap.ferrum.l.distin. Accu.d.l.final. sed frequentiùs in eam partitionem itum,vt Alia *Iuris sit*, quam lex in negocio dubio facit, nihil super ea statuendo,Gloss.& Panor d.cap.is qui.ideoque aduersus eam,recipitur probatio.l.siue possidetis. C.de proba.cap. proposuisti.illo titul.Alia *Iuris,& Iure*,(sic placuit interpretibus has præsumptiones nuncupare) Panor.d.capit.is qui.quam lex, qualibet dubia ita inducit,vt præsumptum, pro vero sibi constituat. Clem. literis.de proba. dicto cap.is qui, vbi gloss.& Panor. Iuris dicta, quia à lege creatur, & de Iure, quia talem coniecturā lex habet pro iure,& ueritate.l. prima in prin. C.de rei vxo.ac.

Vnde

Vnde nec aduersus eam recipi probatio solet.l.fin.C.ad Maced. l.fi.C.arb.tut. nisi per confessionem partis. Accursi. §.aliud.de æqual.do.col.7.tumque si de ijs negocijs tractetur,quę partium voluntate conuelli destruique possunt,alioqui non.c.super eo. de eo qui cogno.consang Alias quosdam casus Dd.aggregant. Felyn. c. quanto. de præsumpt. quos Iuris auctoritate non satis fundatos, hic infercire, otiosum duxi. Est & alia præsumptio, quam *hominis* dicunt, quæ à iudice fit in casibus à lege, ad speciē non præsumptis. Panor. d. c.is qui.quos cùm non potuerit,certa doctrina, lex comprehendere: arbitrio iudicis reliquit. l.j. ff. de iur.delib. tantam hac in re concedens ei potestatem,vt ex iusta, & vehementi coniectura (in ijs præsertim factorum speciebus quę probatu difficiles sunt) id sententiam procedere possit. l.fin. C.de proba.c.afferte.de præsumpt. exemploque est sapientissimum Salomonis iudicium,qui cùm iussisset afferri sibi gladium, vt infantem nudum diuideret, neque consentiret vera mater vt secaretur infans:hac graui coniectura impulsus, ei filium adiudicauit. 3.Regum.3.d.c.affer.

Naturæ variæ præsumptiones. Cap. VIII.

NVnc tractemus fontes,ex quibus coniecturæ, tanquam riuuli fluunt, vt noscamus pariter, quas præsumptiones ratio comprobet,quas verò vti falsas reijciat, qua in re tria considerari volo:Naturam,Legem,& Accidens. Ex natura coniecturæ maximè fluunt. Nam quę naturaliter nobis insunt,perpetuò adesse creduntur. Acc.l.fin.ff.quod met. caus. Veluti quòd quis mentis compos sit. l.iij.C.qui test. fac. po. Deorum cultor. l.veluti.ff.de iustit.& iur. Patriæ, parentum, liberorum, propinquorūque amator. Liberorum.in fi.ff.de verbo. sign. ad generandum habilis. l.si quis posthumos.ff.de lib. & posth. & alia id genus. Vnde cùm habeant parentes naturalem erga filios charitatem. l.nam & si.ff de inoff.test.& eam quidem tantam,vt plus ferè filios,quàm ipsi sese diligāt. l.isti quidem.in fi. ff. quod met. caus.nec vllus amor paternum vincat.l.final.in princ. C.de cur. furios.pręsumitur paterni nominis pietas,consilium pro liberis semper capere,tametsi actus prima fronte, non admodum vtilis filio videatur.l.nec ea.in fin.ff.de adult.nam præterquàm qđ filio exhęredato pupillariter substituit.l. cùm quidam. C. de legat. cùm filium verberat,correctionis causa (si non pœnę atrocitas aliud suadeat) percutere præsumitur. l.j.C.de emend.propinquo.& cum filium alicuius criminis reum iudici offert,non videtur eum ad supplicium obtulisse. l.milites agrum.§. fi.ff. de re milit.ideo mitiùs cum sonte filio iudex agere debet. Castrēs. l.propter.C.qui acc.non pos. Facit pręterea, hæc naturalis parētum in liberis affectio, vt omnia parentes intelligantur, ex voto liberis parare. l.nihil.ff.de bon.libert.ad successionem veluti debitam,eos vocando. l. scripto. ff. vnd. lib.l. cum ratione.ff.de portio.quæ libro damna. posteritati item suæ magis, quàm extraneis fauere. l.cum acutissimi. C. de fideicom. Vnde facta ab eo donatio,qui liberos non habet, sub illa cōditione facta pręsumitur,vt susceptis liberis reuocetur. l.si vnquam.C.de reuoc. donat. Indeque & illa coniectura nascitur, quia non præsumit lex voluisse patrem, legatis filium onerare, de quo testamenti tempore non cogitauit.l. is qui. ff. de iur.codicillo. atque ideo, celeberrimè traditum,rupto testamento ex causa pręteritionis filij, de quo testator nihil sperabat, non conseruari legata. Dd. aut.ex causa C.de libe.præter. quæ defunctus vti verisimile est, non fecisset, si filium sibi successurum putasset. d. l. is qui. Fluit quoque hinc alia coniectura quia pater stipulando, vel paciscendo filio, præsumitur stipulatus vt hæredi,non vt filio. Accur.l.si tibi.§.si pactus.ff.de pac.quoniam verisimile est, patrem cùm contraxit,cogitasse filium sibi hęredem futurum.d.l.scrip. Dd.l quod dicitur.ff.de verbo.obliga.nec dissimili ratione dicimus,patrem de proprijs facultatibus,censeri filiam dotasse, nō etiam de bonis ipsius filiæ,tametsi pater de bonis suis & filiæ,se dare dotem,nominatim dixerit. l.fin. C.de dot. promiss. & matrem ab hostibus filium redimentem,non repetere pretium qđ pietatis gratia,& animo donandi,persoluisse præsumitur.l.li.captus.C.de capt Sicuti nec expensas alimentorum. l.Nesennius. ff.de nego.gest. Vicissim quoque, filij in parentes bene affecti p̄sumuntur.l.veluti.ff.de iust.& iur. quare si patrem quondam tutorem,filius ab actione tutelæ liberarit, à reliquorum etiā præstatione,propter naturalem affectionem, liberasse eum intelligitur.l. Aureli.§.Titius.ff.de lib.leg licèt in extraneis cōtra.l.Aurelio.§ Caius.eod.tit. Inter cæteros item coniunctos, peculiarē quandam affectionem,natura constituit. l.cum seruus.ff. manda.c.literas.de præsump.quæ per assiduam conuersationem mirum in modum augetur.l.eum allegas.C.de castrēs. pecul. li.12. facitq; actum ambiguum,in gratiam,& commodum cognationis,referri.l. Procula.ff.de probatio. Vnde & relictum à cognatis,Episcopo,aut rectori alicuius ecclesiæ,lex illius, non etiā ecclesiæ contemplatione,relictum interpretatur. Auth. licentiā. C.de episc.& cler.tametsi solū dignitatis nomen,expressum sit, cùm ad demonstrationem personæ, magis adiectum videatur. c.requisisti.de test. Et res donatæ per mariti cognatos, aut amicos,vxori,contemplatione viri,donatę censentur, ideoq; viro quæri,receptum est.l.sed si plures. §. in arrogato. ff. de vulg.quatamen in re subsisto. l.si mat. C.de do.ant.nupt. Cùm enim neq; promissio,neq; traditio fiat marito, dici non potest viro quæsitum,quod vxori donatum, & traditum est.l. traditionibus. C. de pactis. cessat nanque hic suspicio turpis quęstus, quę alioqui mouit Pomponium. l.Quintus.ff.de donat.inter vir.& vxo. Esto igitur,quęsitum ab vxore,viri contemplatione,non tamē sequitur,ergò viro restituendū est. nam & dari legatis munera principis contemplatione constat;quę tamē ad legatos, pleno iure pertinent. l.cum multa.C.de bon.quæ lib.Bar.l.si vero. §. j. ff.sol.mat. Quo in loco, quispiā fortasse ijs filiosfamilias obiecerit,in quib.fateor,quādoq; nos vti contrario iure d.§.in arrogato.sed alia ratione,quia,scilicet,quicquid acquirunt,patri cōparant.l.placet.ff.de acq hæred.neque verò putandum, solā cognationis rationem sufficere,ad pręsumendam donationē, sed ita demum, si aliç coniecturę concurrant.l.procula.ff. de prob. l.si seruus communis.ff.de dona.int.vir.de quibus alibi Dd plenissimè.Dd.l.quę dotis.ff.solu.mat.Fluit quoque à natura illa p̄sumptio, quòd minores,& mulieres, fragiles sint. l.j. ff. de min. l.ij. ff. ad Velleia. atque ideo, facilè circunscripti pręsumantur. §.& ijs. consequens de ęqual. do collat.7.d.l.j. pręsertim mulier propter viri seductiones.§.j.vt immobil.ante nup.do.colla. 5.& minor fideiubendo. l.ait prętor.§ non solum.ff.de minor. l.j. C. de filiofa.mino. Rursum quod robustior debiliori superuiuat. Vnde pręsumitur senex, citiùs mori, quàm iuuenis.l.hereditatū.ff.ad l.Fal.l.is qui.ff.de fide liberta.& si secùs contingat, ordo naturę turbari dicitur.l.nā & si ff.de inoff. testa. & vbi ex duob. vter prior mortuus sit,non apparet,imbecilliorem prędecessisse,coniectamus.Veluti patrem,& matrem, ante filium puberē, licèt si filius infans sit,aut etiam impubes, tanquā tenerior propter ętatem,pręmortuus ipse credatur.l.qui duos.§. cū in bello. l.cum pubere.l.si mulier.ff.de reb.dub.l.inter.in princ.ff.de pact. uot.Sic & fęmina ante masculū. Accur. si possessor. ff. de relig. Sicuti è cōtrario,priusquàm fęmina,masculus velut robustior, in eodē puerperio pręsumitur natus.l si fuerit.§ fi.ff.de reb.dub. & hęc vera,vbi illi duo mortui separatim decesserunt, veluti in bello.d.§.cùm in bello. nam si pariter perijssent, vnus simul cū altero, incendio putà, ruina, aut naufragio, neque constet quis ante spiritum emiserit,non videtur alter alteri superuixisse. l.ex facto.c.si quis autem.ff.ad Trebellia.l.qui duos.§. si maritus.l.qđ de pariter.cum duabus sequ.q.ff.de reb.dub.pręterquàm,ad sustinendam liberalitatem coniugalem. l. si inter. ff. de reb. dubijs. Idque (inq̄t Vlpianus) ex verbis orationis defendimus,quę hęc sunt: *Si prior vita decesserit,qui donatum accepit,nullius momenti sit donatio: non videtur enim mors ei antè contigisse, cui donatū est, cùm simul ambo decesserint*. l.cùm hic status. §.si ambo.ff. de donat.inter vir. Ex ijs autem,quoniam probauimus quę naturaliter homini adsunt,pręsumi perpetuò adesse:per contrarium cognoscimus, q̄ vel contra naturam est, vel contra cōmunē vitę cursum adesse nobis nō censeri,veluti nemo pręsumitur iactare suum. l. cùm de indeb.ff.de probat. nemo creditur suæ salutis immemor. l. 3. C.qui test.face.poss.nemo mente captus intelligitur. Et iis similia, quę longum nimis esset,omnia enumerare.

Legis pręsumptiones. Caput IX.

NAturam, in coniectādo,Lex proximè sequitur, quę in dubiis rebus, benigniorē sententiā sequi solet. l. proximè. ff. de iis,quę intest.del.l.si fuerit.§ fi.ff.de reb.dub. omniaque in meliorem partem rapit.& interpretatur.c.2.de reg.iur.gl.c.1.de seruitu.Vnde quemlibet bonum,dignum,& moribus idoneū pręsumit.l.cùm pater.§.rogo.ff.de leg.2.si non pręcedentis vitę cursus,aliud indicet.l.si cui.§.iisdem.ff.de accu.c.semel.de reg.iur.in 6.adeo quidem,vt clericum in complexu mulieris repertū,plerique pręsumant,religionis causa id facere. Glos. c. absit. 11.q.3. nisi fortè in loco suspecto deprehensus ita fuisset.c. literis. de p̄sump. neque pręsumit lex dolum,aut delictum. l. meritò.ff. pro soc.pręterquàm in iis,quę sunt de genere prohibitorum. l. 1. C. de sicar.Quocirca verum est,quod vulgò dici solet, in quolibet possidente,bonam fidem pręsumi.l.penul.C. de euictio. nam & ignorantia,in dubio pręsumitur. l.verius.ff. de proba. cum autē in bona fide dicimus esse, qui rem alienam ignorat.l. bonęfidei. ff.de verbo sig.eadem ratione,qui profert instrumentum,is esse pręsumitur,de quo instrumento fit mētio,si hoc asserat. l. si qua per calumniam.vbi Dd.C.de episc. & cler. neque enim mendacium pręsumi debet. l.Labeo.ff.de sup.leg.Sed maximè hęc pręsumptio doli,& delicti exclusiua,recipi debet,in eo,qui publico defungitur munere. l. iniuriarum. in prin.ff.de iniur.cùm officium publicum,bonę fidei pręsumptionem inducat. l. cum precibus.C.de prob. Veluti (vt à dignioribus ordiamur) in principe, qui semper ex iusta causa,moueri pręsumitur.cle.vni. de proba. Accur.l.relegati. ff. de pęn. pręterquàm vbi ad partis postulationem,& contra ius,aliqd cōcedit,quo casu litigatoris importunitate,magis credit adductus.l.j.C.de petit.bo.subla.li.10. An autē pro principe p̄sumatur,nō tātū in iis,quę sunt iuris positiui (quo ipse nō ligat) l.digna vox.C.de legib.verūetiā ī iis q̄ naturalis Iuris existunt,vel diuini,tractant Dd. alibi latissimè. Dd.capitu. quæ

in ecclesiarum.de constituti. Sic etiam, non præsumitur princeps in præiudicium alterius rescribere, aut aliquid constituere.l.secū-da.§.merito.& §.si quis.ff.ne quid in loco publico. Vnde principum beneficia, quæ alioqui debemus quàm plenissimè interpretari:lege pen.ff.de constitu. pri. quatenus tamen tertio damnum itrogant, strictissimè sunt accipienda:capitu.quamuis. de rescrip.in 6.semper enim literis principis, clausula *alterius iure saluo*, subintelligitur.lege ex facto.ff.de vulga.in princip.etiam si motu proprio, aut ex certa scientia emanerint, lege finali.vbi Barto. C. de loca.præ.fis.libro xj.quando per tales clausulas, non censeatur iuri tertij derogatum, Panormi.capitu.causam.quæstio. secunda. de testibus.quinetiam, vbi de mente principis contraria constaret, quia scriptum esset, in literis, *non obstante præiudicio tertij*, de lege, ui tamen, & modico damno, id accipiendum esset. Accur. lege, sed cum ab hærede.ff.ad Trebellia.Gloss.capit.cum olim.de consuetu. Rursus, iudicem qui iure publico vtitur, præsumimus bonum esse, recteque facere ea, quæ officio suo incumbunt, lege 2. C.de officio ciuil.iud.capitu.in præsentia.de renuntia. etiam (inquit Baldus) si iudex esset vnus ribaldus, Baldus capitu.sicut.de re iudi. Vnde qui iudicis sententia damnatus est, malam fouisse causam præsumitur, capitu.cum inter.de re iud. Gloss. lege. Herenn. §.finali.ff.de euictio.non tam ratione iuramenti, capitu. ad audiētiam.de præscrip.quod ab ijs præstatur, qui administrationem recipiunt, lege finali.C.ad legē Iuliam repe und.§. primo. instrum. quòd præst.col.5.quodque violare, neminem velle credendum est, d.lege finali, quam ideo, quia non solet, aut (vt magis appositè loquar) non debet id muneris demandari, nisi uiris doctis, probis, & honestis, pro quibus, semper præsumitur, capitulo in nostra. de procurato. capitulo nisi essent.de præbend. Quod si iudex notoriè imperitus esset, & indoctus, non assessorum iudicio, sed suo sensu, plerunque lites definiens, secùs dicendum, §.primo.de iudicio.col.6. Idemque, si flagitiosus esset homo, aut inquinatæ vitæ, Innocen & Hostien.capitu.accedens.j.vt lit.non contes.vt enim fidem eius lex exploratam habet, qui bonus antè existimatus fuit: lege non omnes.§. à barbaris. ff. de re milit.ita ualde suspectam eius, qui turpis est & contaminatæ vitæ. lege iij.in principio.ff.de testibus.nec illis qui mentis aliquid sensi habent, citata Baldi probari poterit sententia: nam & hanc legis præsumptionem, pro iudice, in uerisimili literaturæ, & probitatis qualitate maximè fundatam docuimus. dicto capitu. in nostra.dicto capitu.nisi.quam tunc cessare manifestum est, vnde locus illi coniecturæ non relinquitur.lege continuus.§.cùm quis.ff. de verborum obligatio Rursus cùm per appellationem, extinguatur, aut suspendatur saltem virtus sententię: lege prima.in fin. ff.ad Turpilia. lege furti.§.primo. ff. de infam. creditum est, non præsumi pro iudicis sententia: quoad prouocatio pendet, Dd.capitu.quoniam contra.per illum textum. de probatio. quod ipse stricto iure, verum non puto, capitu.bonæ.j. de electio. capitu. in præsentia.de renuntia.capitu. in nostra. de procurato. cum lex ob inhærē em verisimiliter integritatis, & doctrinæ qualitatem, in iudice, bonam hanc vti diximus coniecturam capiat. capitu. nisi essent.de præb.dicto capitu.in nostra.quæ qualitas, per appellationis propositionem, nullatenus euellitur, lege si inst.tut.§.de in of.vbi Bal.& Cast.ff.de inofficio.testam.nec obstat, quòd pronunciatum extinguat, uel suspendat appellatio, quia id obtinet, respectu executionis, vt nihil interim innouetur, non etiam vt emittam pro sententia pręsumptionem, tollat. lege prima ff.nil nou. appella penden. quod iuniores, diffusiùs prosequuntur. Dd.dicto capitu. quoniam contra. Porrò sicuti pro iudice, ita pro notario, lex præsumit, quòd officium suum, fideliter exequatur, capitu.ad audientiam.de præscrip. veraque sint, & solennia, illius instrumenta.lege capi precibus.C.de probat.adeo quidem, vt si aliud scriptum, quàm dictum, reperiatur, errasse potiùs eum, quàm falsum commisisse fiat interpretatio.Barto.lege quoties.§. primo.ff.de hæred.institu. Idemque pro nuntio publico iurato præsumitur, eum, videlicet, probè, & integrè munus suum exerceret: dicto capit.ad audientiam.in ijs tamen, quæ officium suum concernunt, in quibus, ei plena fides adhibetur. capitu. cum parati.vbi gloss.& Dd.de appella. Nec obstat, quod iudici aliquid asserenti, non credatur nisi quatenus ex actis appareat: dicto capitu.quoniam contra.nam in hoc ideo, ne iudex sit, & testis: at nuntius, testis est duntaxat, actus sibi commissi.Bald. dicto capit. quoniam, columna 8. Hinc traditum, viatori iniuriam sibi illatam asserenti, minimè credendum, cùm non de ijs attestetur, quę ad officium suum spectant. Panormi.dicto capitu.cum parati.Pap.quæst.Dlvij. Et quoniam, sese iniuria affectum contendens, suspectus redditur, lege j.§.j.ff.de quęstio.eo maximè casu, quo emolumentum aliquod, ex vindicta iniurię speraret, lege finali.ff.de custod.reo.quod tunc, propriam causam agere videatur, lege finali.ff. de custod. reo. in qua facultatem dicendi testimonium omnibus iura submouerunt.l.1.§. in propria. ff. quando appell.sit. Verùm quia hęc disceptatio, à nostro proposito (qui breuitatem affectamus) aliena est, in locum commodiorē, excutienda reiicitur. Denique, quoniam lex delicti præsumptionem fugit: l.nullus.ff.de test.l.omnib.C.illo tit. cōstitutum respō-

sumque est quæsita per vxorem, constante matrimonio euitandi turpis quæstus gratia, de bonis viri intelligi acquisita.l. Quintus.ff. de dona. int.vir.l.etiam. C.illo titu. Quod tamen ipsum non sic accipi volo, quasi perpetuum illud esse dicā: non ita insanio: nā interdum aliud longe dicendum, veluti si constet, mulierē alia bona præter dotem habere, ex quibus eam acquisitionem facere potuerit, sicuti in plato dicimus.c.j.ubi Dd.de pecul.cleric. Idē, si mulier, negotiatrix fuisset.Bal.l.si vxorē. C.de condi.inser. Nā quod dicitur, mulierem operari debere ad utilitatem viri, à quo recepit alimēta, l.sicut.ff.de oper.libert.l.sed si vir.in prin.ff.de donat.inter uirum.procedit, respectu operarum obsequi alium, & familiarium.d.l.sicut.glo.cap.quod dic.xxxiij.quęst.5. non etiam respectu fabrilium, & artificialiū (putà negotiationis) quas mulier patrem habens, parenti quęrit, & si patre careat, sibi non etiā marito, Bald.d.l.si uxorem. quod recētiores fusiore tractatu excutiunt, & nos alibi quędam adnotauimus. Alex. consi. cxxxiij. vol.iij Ripa iij.respon.c.iiij.dixi.iij.Miscell.capitu.5. Illud imprę sententiam addentes, cessare hanc præsumptionem, si in instrumento dicatur, acquisitionem de propria uxoris pecunia factā, marito præsente, & consentiente, lege cum propria. ubi Salic. in fin. C. si quis alt.uel sibi.in præiudicium tamen mariti.l.si mat. ubi Sali.C.de contrah.emp.nam respectu tertij, purà creditoris mariti, nihil operaretur viri consensus, & præsentia: §. aliud quoque. in fin.de aqui.do.col.vij. Salic.l.si mat. quemadmodum nuper Senatus censuit, maritum non posse ad vtilitatem secundę vxoris, & liberorum primi matrimonij detrimentum, talem accommodare consensum, ne aus legi fiat, veranti plus conferri secundę vxori, quàm vni ex filiis priorum nuptiarum minus habenti. l.hac edictali.C.de secund.nup. Sed de ijs satis, superq;: tēpestiuū, nāq; vt, et natura, & lege, ad accidētia paulisper demigremus.

Præsumptiones accidentium. Caput x.

Itaque cum iam satis legi, & naturę dederimus, ad accidentia veniamus, quę comprimis constat attendenda esse, tametsi naturę contradicant, lege j.§.bestias.ff.de posses.l.§. patronum. de rerum diui.l.quanquam facilè præsumi non debeant, cum qualitas naturaliter inhęrens, semper adesse credatur, Gloss. capitu. si fortè.de elect.in vj.neque facta præsumuntur, sed ea liquido probari oporteat, lege verius.ff.de proba.l.in bello.§.facte.ff.de cap. in quam rem, ingenuè fateor Triphonij responsum, falso induci, cùm illud non de præsumptione agat, sed de fictione, docens illic, ad causam facti, fictionem non protendi, d.§.facte quod & apertius alibi, Papinianus tradidit.lege denique.ff.ex quibus cau. maio. Verum tamē est pronuntiatum Vnde primum illud colligitur presumendum esse paruulum baptizatum: capitu. paruulos.de conse distinc.iiij.clericum ordinatum: capitu. presbyteri. vbi gloss. lxviij.distinc.aut ecclesiam consecratam, capitu.solennitates.de consec.distinc.j.nisi ex earum rerum possessione, capitu.si iudex.§ finali.de senten.excom.in vj. aut vbi de mortuorum baptismo dubitatur.cap.ij.de presb, t.non baptism. c. si eos. de consec.dist.iiij. Eadem que ratione, nec filium emancipatum, l.si filius.ff.de prob.l.si emancipati.C.de collatio. nisi fit in quasi possessione, existentię sui Iuris. Accur.l.Titia.ff.solu.ma. quia putā decem annis seorsum à patre habitauerit, l.iij.in princip.ff.ad Maced.l.j.C.de pat.potest.aut tanquam paterfamilias egerit, contraxerit ve.d.l.iij.ff.ad Macedo.& ita vulgò creditum est, præsumi filium esse in potestate Sed cùm esse in potestate, ex nuptiis dependeat.§.j.de patr.potesta.nuptię autem cùm facti sint, præsumi non debeant, l.in bello.§.facte.ff.de capt. verius uidetur, nec patriam potestatem, nec emancipationem, præsumi, sed eius rei exigendam ab eo probationem, qui in hac, vel illa se esse dixerit lege Titia.ff.solut.matrimo.l.si uxorem. C.de condi.inser. d.l.si emancipati.nisi fortè consistat quem ex legitimis nuptiis natum esse, quo casu communi sententię subscribo.lege si filius. ff.de proba.d.l.si emancipati. Rursus quoniam accidentia, (sicuti dictū est) nō præsumuntur, Accursl.si uero.§.q.p rei.ff.qui satisda.cog.& nō posse prædiū, qd suapte natura liberū est.l.altius.C. de seruit.& aqua.nisi p accidēs, seruū fieri, consequēs est, vt dicamus, rem quancunque, in dubio præsumi liberam, & allodialē, non etiam feudalem, vel emphyteuticam, cap.1.§.interim. Si de feudo cōtent.sit int.do & agna. præterquā certis casib. quos alibi diffusè aggregatos, videre est. Ale.cōsi.15. vol. 5. vnde comes, sub Regis dñio existēs, iure proprio, non etiā in feudum, (si nō aliud appareat) comitatū habere præsumit, Host & Io.And.e.fi. de iud.tametsi Regi seruitia frequēter pstiterit, (tanquā suo superiori, nō velut domino feudi, credendus est exhibuisse: Dd.c nimis.de iureiuran.nisi tamē tales actus fecisset, qui pertinerent ad naturā feudi, veluti petendo inuestiturā c.1.§ si uero qd sit inuestit. Insert ptera, solennitatē, quā extrinsecā vocāt, non præsumi, l.scunq;.§.si.ff.de publicia.nisi eiusdē, forte instrumētū meminerit, l.1.de fid.instr.l.10.C.p quo, semper præsumit.l.cū pcib. C.de pba Qua in re meritò qs ambigat, cur diuersum in intrinsecā? l.sciēdum.ff.de ve b.obli.cū illa quoq; in facto cōsistat, & facti præsumptionē lex respuat.l.in bello.§ facte.ff.de capt. Cui respōsum uelim, quia verba prolata, eam includunt necessariò, vt in uerbo *fideiubere*, l.blanditus.C.de fideiusso. vel salte à cōiter accidentib,

cidentib.vt in verbo, *promisit*.§.si scriptū.de inuti.stip. Deinde sequitur, actuum pluralitatem, non pręsumi.c.cū Ioānes de fi.inst. c.in psentia.§.j.ver.ij.de pb. veluti testamētorū, aut sententiarū, l.omnium.C.de test.lege finali.C.de rebus creditoribus.præterquàm certis casibus, quos interpretes alibi diffusè pertractant. Dd.lege secunda.C.de contratabu. & in dicto capit. cum Ioan. Denique consequitur, neminem in dubio præsumi, alicuius rei scientiam habere.l.verius.ff.de probat. nisi actus fortè notorius esset, quia publicè factus, lege sed & si.§.proscribere.ff.de instit. capit.finali.qui ma.acc.poss.aut alioqui verisimiliter cognitus, Accur.lege si tutor.C.de peric.l.tut. quòd ex qualitate personarum, loci, & rei gestæ, colligi potest. Etenim coniunctorum, vicinorum, domesticorum, & sociorum, inter se conuersantium coniuncti, lege Octaui.ff.vnde cog.l.de tut.C.de in integr. testi. vicini, lege domini horreorum.ff.loca.domestici, lege consensu.§.super seruis.C de repud.socijque, Bald.consil. 295. volumi. tertio.facta scire præsumuntur. Nam & acta, in eo loco, quem frequentare solitus sum, me scire verisimile est, lege finali. ff.de decret.lege secunda.vbi.Accu.C.vbi de crimi. & actum cui interfui, aut qui mihi denunciatus est, non est credibile me ignorare.Accur.dicta l.si tutor. Sicuti nec proprij mei patrimonij, aut rerum mearum valorem, lege quisquis. C. de rescin.vendi. nec item actum quem ego scire, aut facere obstrictus sum, lege prima.C. de fal. monet. nam par est scire, & scire debere. lege qđ te.ff.si cert.peta. Vnde qui eū actū omittit, in dolo præsumitur.l.si procuratorē.§.fi.ff.mand.l.Iulia.§.si tibi x.ff.ad exhi. Porrò qualia fuerint olim accidentia, (quib.de agimus) talia hodie esse creduntur. Neque enim mutatio, cùm facti sit, præsumi debet, lege eum, qui.ff.de probat.sed potiùs ex præterito, (præterquàm in ijs, quæ cursu temporis variantur) lege spadonem. §. qui absolutus.ff.de excusa.tutor.in præsens tempus, coniectura ducitur, lege siue possidetis.C de probatio.vnde cùm voluntas, re, vel uerbo, declarata, præsumatur durare: lege non ad ea.ff. de conditio & demonstratio.qui semel malus fuit, etiam nunc malus creditur esse, capitu.semel. de regul. iur. in 6. in eodem tamen genere mali vel illi simili, lege si cui.§.primo.ff. de accus. & nisi ab eodem genere delicti, per triennium, aut lōgius tempus, melioris vitæ factus, abstinuerit.§.hinc autem demon.col. j. Sic qui excommunicatus olim fuit, hodie quoque excommunicatus præsumitur, capitu.sicut nobis. de sententia excommu. qui inimicus olim, nunc pariter inimicus.lege in ipsius vbi Bal. C.famil.ercisc. Qui semel periurus, adhuc facturus periurium. capitu.literas de præsumpt. capitu. paruuli. 22. quæstio.5. Qui quondam subditus, nunc quoque subditus.capit.præt.ij.vbi Dd. de transactio. Qui olim diues, etiam hodie diues. lege siue possidetis, C.de probatio. Qui olim pauper, nunc quoque pauper. Cuma.& Soci.lege ij.ff.de excep. Licèt in futurum (quia liberi hominis furtuna semper melior sperari debet,) lege inter. §. sacram.ff.de verborum obligatio. quilibet ditari, & lucrum facere præsumatur. lege cura.ff.deficientium.ff.de muneribus lege si defunctus.C.arb.tut. Et vbi olim ueteres termini fuere, ibi etiam hodie esse creduntur. lege in finalibus. ff. finium regundo. Qui olim furiosus, & hodie parum compos mentis existimatur. capitu.finali.de succes.ab intesta. Qui olim dominus, hodie dominus.hodie dominus, dicta lege siue posside. dicto c. præter.ij. Qui quondam possessor, nunc quoque possessor, Accur.d.lege siue possidetis.& ex titulo præambulo, lege j.§.j.ff. de excep.rei vendicatio. eum possessionis causam nemo sibi mutare possit, lege cum nemo. C. de acquirenda possessione. Cùm itaque voluntatis, & rei gestæ mutatio non præsumatur: lege eum qui.ff.de probat.rationem habet, quod ab Vlpiano traditum est, dominum qui patitur colonum, aut eum qui precario rogauit, finito locationis, aut præcarij tempore, in fundo esse, ex integro locare, aut rursus precario cōcedere videri. lege qui ad certum.ff.loca.l.in rebus.§.finali. ff. de precar. Et quod dici solet vulgò, probatis extremis, media præsumi. capitu. inter dilectos, de fide instrument. Sanè verò, sicuti ex præterito præsumimus in præsens: uicissim quoque ex præsenti, in præteritum, Doctores, præsumi volunt, vt scilicet, quod hodie est, & olim fuisse credatur.lege non est necesse.ff de probatio. In ijs tamen, quæ alicuius præteriti temporis, contra se necessariam veritatem non habent, veluti quòd nunc pauper, retrò pauper fuisse existimetur.lege ex persona.vbi Bald.C. de probat. Alioqui de præsenti in præteritum non præsumeretur. Vnde non sequitur, sum nunc doctor, ergo in præteritum fui, capitu. si eo tempore. vbi Dd.de rescri.in 6.cum aliqđ tempus præterierit, nempe pueritiæ, quo doctor esse non potui, nisi tamen aliàs, actus præsentis temporis, elusorius redderetur.lege liberis.§.finali.ff. de libe. cau. lege circa. ff.de probat. Cæterùm hac in re tota, cum alijs nonnullis, reor amplius deliberandum, Eulgo. d. lege non est necesse. neque enim videtur, ex præsenti in præteritum præsumi, nisi quando vltra actum præsentem, fortior adesset coniectura, quæ retro inferret, veluti delictum, & mendacium. lege si qui adulterij. C. de adulte. Vnde cum intentionem non habeat ex præsenti, qui dicit aliquid de præterito, probare debet:

lege secunda. lege uerius. ff. de probatio. atque ita iura, quæ in hanc rem citantur, accipienda ueniunt. lege prima.§.sed & si satis.ff.de magi.conue.d.l.non est.d.lege ex perso. Et hæ quidem sunt præsumptiones, quas methodica ratione, placuit nobis attingere: ex quibus ad alias plures discernendas, via vudiosis, patere potest. Nam omnium collectio, homini laborioso, potiùs quàm acuto conuenit, in quo tamen argumento, plurimū operæ contulerunt, Guido Papa, & Andreas Alciatus, Guido. Papa, & Alciat.in tracta. de præsump.ad quorum lucubrationes, lectorem ablegare malui.in libello de præsumpt.

De vi, & effectu Iuris Municipalis. A quo tempore Statuta ligent. Caput XI.

Sed nunc ad vim, potestatem, & effectum iuris Municipalis, transgrediamur, illudque primùm inquiramus, Ex quo tempore statuta effectum habeant, & constat generales, post duos menses ligare, §.primo. vt fac.no. consti coll. 5. si non priùs habita sit legis notitia.capitu.primo.de postul.præla. Præscriptum enim est à lege duorum mensium tempus, ad verisimilem sciētiā, & propositæ sanctionis cognitionem, dicto §.primo. vt fac. no.constitu.quod in eo, qui iam certus est, frustra expectaretur. lege aliquando.§.finali.ff.ad Velleia. Constitutiones item municipiorum, de quibus agimus, à tempore scientiæ ligant. lege finali.ff.de decret.ab ordin.quæ à die publicati solēniter, & more maiorū, statuti præsumitur, lege penult C.de decuti.libro decimo cùm edicta, ex solito ritu, & solennitate proposita, omnibus verisimiliter innotescant. lege j. §. finali. C de cad. tollen. Hinc apparet, leges ciuitatis, præterita, aut præsentia non excitare negotia, sed ad futura tantùm protendi, capitu. secundo. de consti.d.l.pen.nisi fortè, ad antiqui iuris declarationem emanassent, (§.primo.de fil.ant dot.instr.cùm declaratio, nihil inducat noui.) lege hæred.§.si quid post.ff.de test. aut ad eiusdem Iuris confirmationem, lege finali.C.de pac.lege fina.C.de transactio.quando nec ipsa quidem Iuris confirmatio, nouum ius tribuat.lege adoptio.ff.de adoptio. Vel etiam annulationem, ex causa tamen de præterito, lege pen. & fin. C. de incest. nupt. eiusmodi quippe annulatio, per legem antiquam, fieri intelligitur, §.& hoc quidem, de incest.nup. colla 2. Idemq; dicendum, si de præteritis, aut pendentibus adhuc negotiis, nominatim lex caueat, lege leges.secunda.C.de legibus.capitu finali. de constitutio.quo tamen casu, cùm ita leges interpretandæ sint, ne ius alteri quæsitum auferant: lege ij.§.merito.ff.ne quid in loco publico.nec de præteritis actum censebitur, quæ iam iudicata, trāsactione decisa, vel aliter omnino finita sunt. lege j. §. finali. vbi Bar.ff.ad Terti.nec de pendentib.per appellationem, §.j.vt cū de appel.cog.col.8.aut in iudicio, cāæ principalis, §.j.in med.lit.col. 8.sed de ijs tantūmodò, quæ in iudicium nōdū sunt deducta: §. j.ut cum de app.coll.8.licèt enim lex generalis constituere possit, vt ad præterita in iudicium etiam deducta, vires suas habeat: lege ij.§.pen.& fin.C.de veter.iur.enucl.specialis tamen lex ciuitatis, sicuti nec principis sacra forma, hoc statuere nequit.dicto §.j.& sequen.in med.lit.in ijs scilicet, quæ ad causæ decisionem tendunt, quam ex præterito dimetiri solemus, §. alienationis ius de non alie.coll.j. Nam in ijs quæ ordinem iudicij respiciunt, statuta super lite pendente fieri possunt. lege finali. §. fin. C.de iur.calum.

Ius ciuile, an statuto tollatur. Caput. XII.

Neque verò dubium, quin in ea quæ lege ciuili decisa sunt, Iura municipiorum tollere possint, lege item eorum. ff. quòd cuiusque. cùm ius ciuile, contraria lege ciuili tollatur, §. finali.de iure natu.tantumque abest, ius ciuile immutabile esse, vt pro temporum moribus, vtilitatum præsentium rationibus, & Rerumpublicarum generibus, frequenter obliterari debeat, lege ij.C.de uet.iur. capitu.non debet.de consangui. neque fieri potest vt eædem leges, uariis ac pugnantibus Rerumpublicarū formis utiles sint, ac respondeant. Arist.4.Politic.capitu.primo. Quo tamen casu ciuile ius naturali rationi innixum foret, statuto contrario non tolleretur, lege ij.§.finali.ff.de vsufru.earum rerum. Vnde nec contra bonos mores, statuta reciperentur, lege pacta, quæ contra.C.de pact. cùm oporteat legem sanctam, iustam, & honestam esse. capitu erit.iiij. distinctio. Idemque si statuentes, notissimos suæ potestatis terminos excederent, lege finali.C.de iurisdictio.quia ueluti, laici, de rebus ecclesiæ, quàmuis ex iusta causa, aut in ecclesiarum commodum, & fauorem statuerent.capitu.quæ in ecclesia.capitu.ecclesia.san.Mar.de cōstit. Circa ea preterea, quæ lege ciuili nominatim interdicta sunt, Statuentes nihil possunt, lege finali.in fin.ff.de coll.illicit. putà aduersus libertatem ecclesiæ, (Aut. cass. C. de sacrosan. ecclesi. hoc est contra priuilegia, ecclesijs & personis ecclesiasticis concessa,) Innocen. capitu. nouerit. de sententia excommunicatio. præscriptum à lege modum vsurarum.lege eos, versicu.cæteros. de usur. Naufragorum tutelam, Aut nauiga. C. de furt. & peregrinorum securitatem. Aut omnes.C.com. de successio. Deniq; his casib.q principi peculiariter reseruant. Vt arrogationi auctoritatē interponere.l.2.ff.de adop. Veniā ætatis concedere,

l.2.C.de ijs qui ven.æta.& alijs,id genus,populus non statuit: cap. 1.de ma.& obed neque enim per inferiorum leges,superioris dignitati derogari potest.capitu. venientes. de iureiurand. Vnde plerisque visum,statui non posse,ne à sententijs liceat. prouocare:cùm id soli principi proprium sit,& peculiare:lege 1.§. final.ff. à qui.app.non lic.quod iure pontificio,sine distinctione receptū est.Dd.l.omnes.3 q. ff. de iust.& iur. Nam ea lege ad Papam appellatur,omisso medio,capitu. si duobus,capit.solicitudinem,de app.supremæ cuius auctoritari,statutum sicuti diximus, nulla ex parte derogare valet.dicto capitu.venientes. At lege ciuili,si cōditum sit statutum à populo, qui primæ & secundæ appellationis,iurisdictionem habet, constitutio haud dubie, effectum haberet,l.2.§.exactis.ff.de ori.iur.quandoquidem tunc disponat populus de ijs,quæ ad se pleno iure spectant. Dd. d.l. omnes. exemploque est populus Romanus,qui post reges deturbatos, Decemuiris ius dedit, ne ab eis sicut à reliquis magistratibus, esset prouocatio:Liuius.lib.1.d.§.ex act.neque multo pòst idem auctoritatis Dictatoribus concessit.lege 2.§.populo.ff.de orig.iur. A populo verò nullam habente, respectu saltem secundæ appellationis,iurisdictionem,inutiliter fieret statutum, ea quam attigimus ratione,ne offendatur superioris,ad quem prouocare posset auctoritas:dicto capit.venientes tametsi enim in prima appellatione,populus habeat Iurisdictionem,quia tamen remouendo primam,in consequens posterior tollitur,superioris causa fieret deterior,l.pen.vbi Dd.ff. de aqua plu. l. veteres. ff. de itine. actuque pri.quod non licet.dicto cap.venientes.

An statuta ligent forenses. Caput XIII.

SEd hoc loco ambigi solet,an leges municipiorum, exteros, & aduenas comprehendant:quem tractatum, in tria membra scriptores dispertiuntur:in contractus,delicta,& testamenta. Dd.l.1.C.de summa Trinit. Nos breuiùs rem concludentes pro regula constituemus:Legibus ciuitatis,exteros non obligari, l.1. ff.de tuto.& curato.nisi se subiecerint iuridictioni, saltem tacitè, quod quatuor præcipuè casibus contingit. Primus, si in loco legi supposito contrahunt, lege si fundus.ff.de euictio. vel quasi adeundo putà hęreditatem,lege 2.C.quemadmo.test.aper.idque tam respectu solennium contractus, quàm eorum, quæ ex conuentionis natura descendunt. d.l.si fundus.d.l.2. Vnde cùm Lutetiæ Parisiorum,contractum coram duobus notariis fieri oporteat:exteri illic contrahentes,ciuitatis legibus parere compelluntur.Dd.l.1.C.de summa Trinit.Si enim respectu causæ principalis contrahens sortitur forum loci contractus: l.hæres absens ff. de iudic.in solennibus quoque, & consecutiuis eiusdem, idem censeri debet.l.magis.§.illud.ff.de reb.eod.in solius dotis exactione,singulare est,vt non locus instrumenti conscripti, sed domicilij mariti,spectetur.l.exigere dotem. ff. de iud. Cùm enim mulier,virum suum iugiter sequi teneatur, capit.vnaqueque.13.q.2. licèt leprosum,capitu.1.de coniug.leproso & vagabundum. cap. si quis necessitat.34.quæ.1.egisse videtur,vt leges domicilij, quod vtrique commune futurum erat,in eo contractu seruarentur. d. l.exigere. Quare si Tolosas,Valentinam vxorem duceret, quæ transducta ad domum mariti,diem illic suum obiret,ex lege municipij Tolosani (si non aliter conuentum sit) maritus dotem lucraretur, Dd.d.l.1.C.de summa Trinita. Alter casus, quo se iurisdictioni loci quis videtur subijcere,est si litigat,respectu eorum videlicet,quæ iudiciorum ordinem,& instructionem respiciunt, lege 3.§.finali.ff.de test.l cum clericis.C.de episcop.& cleri. etiam in ijs,quæ uoluntariæ sunt iurisdictionis.l.1. C. de emancipat. lib. Nam cùm in iudicio quasi contrahatur,l.3.§. idē scribit. ff. de pecul.sicuti contrahendo,se ipse iurisdictioni submittit, ita litigando.capitu.quod cleric. de foro compe.d.l.3.§.finali. Tertius, si aduena,intra territorium statuti,delinquat, Aut qua in prouincia.C.ubi de crimin.cum delinquens,tacito consensu obligetur, lege imperatores,ff.de iure fis. Er quoniam de contractibus ad delicta argumenta duci possunt.lege omnem ff.de iudic. Vnde si exterus Tolosæ hominem occidisset,Tolosanorum lege plectēdus esset,lege saccularij.§.sunt quædam ff. de extra ordi.crim. nisi verisimiliter ignoraret quòd à se gestum est, habitum pro delicto,quia iure communi,crimen non erat.lege finali.ff.de decret. crassa ergo ignorantia,non excusat,capitu.2.de constitu.in 6.quę præsumitur,si reus in illo loco diu commoratus esset, lege sed & si.§.pro scrib.ff.de institu.aut solitus conuersari,lege 2,ubi de decri.aut si facinus, in vniuersa prouincia, nedum in illa ciuitatę frequentiùs prohibitum erat. Vt in Italia,portare arma,& extrahere frumentum de territorio.lege finali.§.licet ubi Dd. ff.de publica. Qua tamen in re, sunt qui censeant,amplius deliberandū. Imo.dicto.§.licet.per dicto capitu.secundo. Vltimus casus, qui testatur,respectu,formæ, & solennium, eique prærogatiua loci proderit:lege 2.C.quemadmod.test.aper. nam testamentum cōdere voluntariæ iurisdictionis est, cùm reluctantes,& inuitos,nō obliget, lege 2.ff.de officio.proconsul.ea autem quæ de voluntaria sunt iurisdictione,forenses comprehendunt, l. 1.C. de emancipa.lib.cùmque in contractibus,id iam receperimus,lege si fundus.ff.de euictio.in testamentis idem censendum lege seruum.§. eum qui.ff.de legat.2. Vnde exterus,qui Venetiis, aut Tolosæ testatur,earum vrbium lege iuuabitur, vt coram duobus, aut tribus testibus testamentum,iure conficiat.Dd.lege 1.C.de summa Trinita. In quo exemplo,cæterisque similibus,quibus,de testamentorum solennibus,Municipalis lex constituit, non potest hic casus,non verus esse, cùm perpetuum sit,actum solennia ad eorum spectare iurisdictionem, in quorum territorio celebrantur. lege 3.§.finali.ff.de test.l.2.C.quemadmod.test.ape. Quòd si circa personas testantium disponat statutum putà faciendo idoneos,qui communi lege inhabiles erant,aut è conuerso,reddendo inhabiles,qui iure communi erant idonei:legibus ciuitatis, exteri non comprehenduntur, Dd.d.lege 1.cùm in non subditorum personas,statuta nihil possint.lege 1. vbi Barto.ff.de tutotibus. Quocirca,si municipij lex permittat, filiofamilias testamenti factionem aduena nondum sacris paternis solutus, eo loci testari nequibat, Dd.lege 1.C.de summa Trinita. & si alicubi sit constitutum,ne possit maritus vxori quicquam testamento relinquere, (vt Ianuæ & Papiæ) non tamen ideo exterus arcebitur,vxorem illic instituere,aut eidem legare. Specu.titu. de testam.§.qualiter. Doct.d.lege j. Hæc autem quæ de statutis dicta sunt, ad consuetudines,meritò sunt producenda.Barto.lege, de quibus quinta. quæstione.ff.de legibus.

Statuta, an extra territorium effectum habeant. Caput XIIII.

AN autem statuti effectus,ad subditos extra territoriū agētes,protendatur,constitutionis verba diligenter appendenda sunt:an in rem sint,vel in personam. lege iurisgentium.§. pactorum.ff.de pact. Nam si in personam sunt concepta, diffinit. est ex superioribus quæstio: Cùm enim pro regula traditum sit,aduenas statutis locorum non subijci,lege j.ff.de tuto.& cur. eos propriæ patriæ,legi teneri constat.lege j.§.si hæres.ff. ad Trebellia.iis uero casibus,quibus exteros, Municipiorum constitutionibus,velut ijs se subiicientes, obstringi probauimus, patriæ suæ lege,absentes subditi non tenebuntur.Vnde si Tolosæ lex diceret,ne testari quis possit, nisi tribus notariis præsentibus, possem nihilominus hic Ferrariæ, ego Tolosas seruata Iuris communis forma,testari. Cæterùm vbi municipalis legis verba in rem concepta sunt,qui rerum dominus est, qualiscunque fuerit, siue præsens,siue absens,lege rescripto. §.finali. ff. de muneri. & honor.siue ciuis,siue exterus,lege an in totum.C.de ædif.pri.siue laicus,siue clericus,lege 3.C.de episcop.& cleric. ciuitatis constitutionibus dubio procul obligabitur.d.l.rescripto.§.finali. Dd.l. j.C.de summa Trinita. Cùm enim possint in rebus sui districtus, & territorij pro arbitrio ciues statuere lege in rebus. C.mandat. capitu.verum.de condi.app.& dispositionem, in rem conceperint,haud dubiè rem ipsam affecisse videntur. Vt apud quemcunque res ipsa sit,patriæ legibus obstringatur. lege actionum genera in principio.ff.de actio. & obliga. Quamobrem, si bona defuncti, lex municipij primogenito deferat,consequetur ea primogenitus,tametsi filius ipsi exteri,& si veter statutum, parietes ædium altius tollere,nec extraneus nec subditus absens, altius erigere ædificium poterit.Dd.d.lege j.C.de summa Trinita. Hancque arbitror ego,veram esse huiusmodi disceptationis sententiam, eamque non modò rerum veritati, sed etiam omnium rectè sentientium iudicio consentaneam.

De vi, & effectu consuetudinis. Caput XV.

EXcussa legis scriptæ municipalisque virtute, & effectu, percunctanda nunc est, consuetudinis vis & potestas, Qua in re constat,Consuetudinem legis vice fungi, nec minùs, quàm quæ scripta sunt iura,seruari, lege de quibus.cum 4.seq.ff.de legibus. Vnde & alibi lex, consuetudinis contemptorem perinde puniri vult,atque transgressorem legis. capitu.in his. 11. distinct. Quinetiam, eo iure nos uti vulgò traditur, vt legem scriptam abroget consuetudo, dicta lege de quib.in fin.generaliter etiam. siquidem consuetudo generalis est.Accu.lege 2.C. quæ sit long. consue.nam si specialis sit puta alicuius municipij, aut prouinciæ, intra suos tantum limites,legem, aut (vt significantius loquar) legis obseruationem, infirmat, lege venditor.§.si constat.ff.ca. prædio. & ita non obstat, quod scripsit Antoninus.lege prima. C.quæ sit long.consue. *consuetudinis auctoritatem, non vsque adeo sui valituram momento, vt rationem vincat, aut legem.* Verum siquidem est,per speciales certæ ciuitatis,aut prouinciæ mores, non eneruari funditùs legem. Cæterùm legis virtus & obseruantia, desuescit,& refecit,& tollitur. lege si sine hæredita.§.Lucius.ff. de administratio. dicto. §. si constat, nos uerò, Doctores, ineptè loqui putamus,cùm aiunt legē, contraria consuetudine tolli, tū q apertū sit,Constantini responsū,negantis,vllū esse cōsuetudinis momentum,aduersus rationem,aut legem, lege 2. C. quæ sit long. consue.tum quòd lex, non nisi contrario suffragio, propriè tolli

dicatur,sed quo casu, longa negligentia, & quasi non vtendo euanescit, per desuetudinem dicitur abrogari. lege de quibus. ff.de legibus. Desuescere autem nihil aliud est,quàm ab obseruantia legis abstrahi,seu legem ipsam non seruare,& non vtendo negligere. Quæ contumacia,consuetudini quidem similima est:at consuetudo propriè dici nequit,cùm ea res, & facta perpetuò desideret. Desuetudo verò,sola negligentia, vel patientia inducatur, d.l.de quibus. nisi talis desuetudo in scriptis redacta esset,quo casu lex municipij, (nos statutum vocamus) diceretur: lege 1.C.de emancip.lib. nam siue consuetudo, siue desuetudo sit,scripta esse non potest, quippe si mandetur scriptis,iam lex esse incipit. Consuetudinis ius est (inquit M. Cicero) quod voluntate omnium,sine lege vetustas comprobauit. Cicero 2.de inuentio. Cùm itaque de consuetudinis vi, & potestate quærimus,ante omnia spectare conuenit, an ea legi sit conformis;quo casu legem firmat consuetudo, atque in vsu retinet:quia diuersum plerunque reciperetur, si hoc robur non accederet, lege finali.C.quæ sit long consue. nisi fortè lex scripta,dubia foret,aut obscura,quam tunc consuetudo, optimè interpretatur.lege si de interpretatione. ff. de legibus,capit. cum dilectus,de consue. Quòd si præter legem,hoc est,vbi lex non disponit,consuetudo inducta sit,legem ipsam imitatur, §. ex non scripto.de iur.natur. vt tantū valeat in casu à lege omisso, quantum lex in casu permisso, dicta lege de quibus. & hoc est.quod dici solet, Consuetudinem pro lege suscipi, cùm deficit lex.capitu,consuetud.1.distinc. Inueteratamq; consuetudinem,pro lege nō immeritò custodiri, dicta lege de quibus, nec minùs quàm ea,quæ scripta sunt, iura seruari.l. diuturna. l. sed ea.ff.de legibus. Si verò lex, desuefacta sit, & neglectui longo tempore habita, quam defectionem, Cæsares consuetudinem vocant.Vbi præsertim facta intercesserunt.Auth.nauigia.C.de fur. aut. omn.C. com. de succes. siquidem talis sit desuetudo, quam lex scripta,nominatim improbet. Vt aduersus ecclesiæ libertatem, Aut.cass.C. de sacrosan. ecclesi. nulla est ipso iure. d. aut. nauigia.d.aut.omnes.alioquin dubio procul, desuetudine abrogabitur lex, dicta lege de quibus,in fi.nisi tamen ea sit lex naturæ. c.fin.8.distin. Naturalis quippe ratio,nullius auctoritate,inuerti,aut commutari potest,lege 2.§.finali.ff.de vsu fru.ear.rer.& naturæ iura,diuina quadam prouidentia constituta,mutabilitatem (vt ita dicam) non recipiunt.§.finali. de iur. natur. Vnde dicendum, cùm aer,mare, & per hoc littora maris,naturali iure communia sint omnium,lege 2.ff. de rer. diuisio.nulla consuetudine introduci posse, vt quis prohiberi possit piscari,aut aucupari: quinimo si contrà vsurpatum sit, hoc est,inquit Accursius,consuetudine obtentum,qui tamen vetabitur,iniuriarum agere potest,lege iniur.§.fina. ff. de iniur.lege 3.ff.de rer.diui. cùm nulla sit consuetudinis auctoritas contra Ius naturæ. Statuendum præterea, eadem ratione, Dei legem naturali iuri innixam,populi moribus,quàmlibet diuturnis,abrogari non posse.capitu.pen.de consue.capitu.finali.§. his ita.6. distin. Verum enimuerò, hoc in loco, meritò quis ambigat, quanam ratione id fieri possit: siquidem potiùs videatur nullo casu scriptam legem, à consuetudine,vel per desuetudinem tolli:quandoquidem ratione, hoc est bono, & æquo,quod vtentium moribus,occasionem dederit, consuetudinem munitam esse oporteat,lege 1.C.quæ sit long.consue.capitu.frustra. capit. consue.8.dist.capitu.consuetu.dist.11.alioqui, quantumuis frequentibus receptam moribus,nec tempore firmari,§.primo,vt nulli iudi. coll 9.nec consuetudines, sed corruptelæ homen habere.capitu.cum venerabilis.capitu. finali. de consue. capit. ex tuarum.de auctorita pall. Cùm itaque lex scripta,rationi innitatur,l.leges.C.de legibus,canoni.erit.4. distin. fieri non potest, vt mores legi contrarij,ratione suffulti sint,capit. hospitiolum. 32.distin.atque ideo,vt iuri positiuo,quod vocant, derogēt capitu.fina.in fin.de consue. Quibus responsum velim duo contraria,perpensis loci,temporis,personarum, & similibus circūstantijs, capitu.finali.in fin.de transactio.capit.sciendum.39.distin.& ratione niti, & simul,vera esse posse, Panormi.dicto capitu.finali.numero 6.vt nubere, & non nubere. capitu. nuptiarum,27.quæ.j. Cùm & ipse Deus, ex constitutis in veteri lege, pleraque in noua mutauerit.capit. non debet, de consangui.& affin. Vnde nec mirum videri debet,si aduersus legem scriptā, ratione subnixam,pro causæ,personæ,loci, aut temporis qualitate,consuetudo rationabilis, inducatur capitul. super eo. de sentent.excommuni.dicto capitu.fina.de transact.Panorm. dicto capitu.fina.de consue.Sed cùm iam satis, de vtriusque legis scriptæ nimirum,& non scriptæ, vi, potestate,& effectu, nobis dixisse videamus: Superest vt Iuris interpretationem, hoc est, maximā iuris nostri partem,exponamus. Quam qui probè cognouerit,facilè profectò assequetur,vt de quibusuis negotijs, si modò vsus accedat,& exercitatio,vel minimo negotio rectè respondere ac indicare sapienter possit.

IOANNIS CORASII TOLOSATIS IVRISCONSVLTI, Regijq; Senatoris Tolosæ, de Iuris Arte, Pars quarta,quæ locos communes continet.

De Iuris interpretatione. Caput I.

IVRI operam daturum, cognitis rerum principijs, ita progredi cōuenit, vt quoddam sibi Iurisprudentiæ veluti breuiarium faciat:deinde quosdam sibi constituat locos, in quos cuncta, quæ legibus scripta sunt, quæque in quotidianum vsum incurrere solent, commodè reijcere, & ad manum habere possit. Quoniam verò iuris omnis quæstio, vel significatione verborum,vel æqui disputatione,vel coniectura voluntatis continetur:qui de locis communibus scripserunt, duo potissimùm fecere genera, Alterum significationis rerum, & verborum: Alterum coniecturæ voluntatis,quæ ex boni,& æqui ratione,maxime colligitur. Hæc nos singulatim,& diligenter exequemur: & circa verborum significationem,illud primùm nouisse oportet,legē duab.constare partib.scripto,videlicet,& sniā: l.scire.ff. de legi.c.pręterea.de ver.sig.cùmq; inuenta sint verba,vt loquētis mentē exprimant.l.Labeo.ff.de supe.leg.Cice.ꝓ Cecinna. ea præsumit esse legis voluntas,quā verba significant. l. ꝓspexit. ff. q.& à q.neq; temerè putandū,aliud quē sensisse, q̃ qđ verbis expressit.l.ille aut ille.§.fi.ff.de le. 3. Vnde & verb.sig.in dubijs seruiendū,l.1.§.si is q nauē.ff.de exercito. nec aliter ab ea recedendū, quā si manifestū sit, aliud sensisse cōditorē.l. nō aliter.ff.de le.3.alioq multa sequerent incōmoda,vt M.Cice.ꝓbat,Cicer.2. de ĩuētio.si institueret,vt à scripto fas esset recedere.Ferēdus ergo nō est,q mentē scribentis,aut proferētis,ex ver. sig. aucupari temere tētat c.ad audiētiā.de dec.Qđ.n.inqt M.Cic.tertius,legis scriptor, volūtatis suæ testimoniū relinquere potuit, q̃ qđ ipse magna cū cura,& diligētia scripsit?Cice.li.de Ora.qđ si de mēte cōstet,haudquaquā dubiū est,qn ea verbis ꝑpōderet,l.3.C.đ li.ꝑter.d.l.Labeo.in fi.tametsi verba legis,aliū habeāt sensum: l.scire.§.aliud.ff.de excus.tut.iniuriamq; legi facit, qui verba legis cōplexus,eiusdem voluntatem oppugnat,lege non dubium. C. de legibus.cumque non in verbis,sed in sensu leges consistunt: capit. Marchion.1.quæst.id scire.ex legis sententia legis restrictio fiet,& si res ipsa sua,det,extensio,lege milites agrum.ff.de re mili.l.his solis.C.de reuo.dona. cæterum quandoque difficile est, vel propter orationis ambiguitatem, vel variam verborum significationem,ex legis contextu sententiam eruere, indeq; frequentissima illa,inter Iurisconsultos, scripti & voluntatis quæstio,è qua bona nostri Iuris,pars (inquit Fabius) dependere videtur. Fa.Quintil.libro 7.orat.Institutio capitu.7.Melius tamen est,in eo cōflictu,non protinus scrutari,(sicuti Paulus ait) propriam verborum significationem,sed vsum moremque regionis. lege cum de lanionis.§.primo.ff.de fund. instru. Consuetudo enim dicebat Sulpitius Apollinaris, cùm omnium domina rerum,tum maximè verborum. *Quam penes arbitrium est, & vis & norma loquendi*, vt Flaccus ait. Nec tam ex verbi proprietate, aut ex opinionibus singulorum,quam ex cōmuni vsu (inquit Celsus) & ciuitatis cōsuetudine,nomina exaudiri, intelligique debent,lege Labeo.§.pen.ff.de sup.leg.eiusceque rei lepidum profert Gellius exemplum ex legis Atiniæ verbis: *Quod surreptum erit,eius rei æterna auctoritas est.* Gell.li.noc.Atti.17.c.7.qb.furtiuarū rerū inhibebat vsucap.l.sequit.§.qđ autē.ff.de vsucapi. At cū verbū erit,nō solùm præsens,ac futurū, sed etiā ꝑteritum tēpus demonstret,l.verbū erit.ff.de verb.sig.Gellius vbi sup.Q.Scæuola,Brutus,& Manilius,viri apprimè docti, valdè dubitarunt, an ad ꝑterita quoq; furta,nedū futura,lex valeret:verū cū in more positū ꝑpetuò fuisset, leges futuris duntaxat ꝓspicere,nec ad prę terita referri:l leges.C.de le.c.2.& fi.de const. In l. quoq; Atinia verisimile est,furta postmodū facta in iudiciū tantūmodo vocari,hoc.n.iure retro ciuitas in alijs legib.vsa fuit.l. si de interpretatione.ff.de legib.Vbi verò dictū legis obscurū, ex cōi loquēdi vsu,aut ciuitatis consuetudine colligi nequit tutius est,vti diximus,ꝓprietati verborū ĩseruire.l.j..§.si is q nauē.ff.de exercitor. Propriā autē verb.sign.trib.mod.discerni receptū est, Dd.l.oēs populi.6.q.ff.de iust.& iur.auctoritate,l.ꝓpriè.l.ferri.ff.de ver.sig. diffinitione,l.1.cū vulg.ff.de test.& etymologia.l.2. §. appellata. ff.si cert.pet.l.pupil.§.territoriū, & l. tugurij.ff.de ver.sig. Apud veteres imprimis,vim oēm,& normā loquēdi fuisse, nemo nescit.Vnde & eorū auctoritati tributū, vt quo dicēdi mō ipsi sua ætate vsi sunt,nos quoq; nūc vti possumus ꝓpriéq;, ac significāter loq censeamur.Quare tametsi q̃dā sint,in iure nr̃o vocabula,quæ purioribus barbarissimum subolere videantur, vt cum liberum, pro filio,l.ius autem.ff.de pacto.iterato, pro iterum, l. q bonis.ff.de ces.bo.ĩcōtinēti,& excōtinēti,ꝓ statim,& ꝯtinuò, l.iurisgē.§.qnimò.ff.de pac.l.3.§.cū igit.ff.de vi.& vi ar. vnà decē,

l. eum qui ita. ff. de verb. obli. quasi vna nomen sit, non aduerbium, Lau. Val. l. ij. c. xxxij. & exorcisare, pro incātare, carminibusq; mederi, L. j. §. j. ff. de var. cognitio. Iuriscōsulti dixerunt: Ciuiles tamen legum professores, tantorum fulti auctoritate virorum, poterunt eo loquendi modo inculpatè vti. Vnde superstitiosi nimis videri debent, qui dictionibus *possibile, & impossibile*, vti reformidant. Licèt enim ab ijs Mar. Cicero, lib. 9. epist. fami. & Saluius Iulianus, L. ab omnib. §. j. ff. de leg. j. abstinentes, Græca voce ἀδύνατος vti maluerint. Me (inquit M. Tullius,) περὶ δυνατῶν scito κατὰ Διόδωρον κρίνειν, & Iulianus libro primo ad Vrseium: Ferocem, quod, ait, ἀδυνάτου, conditio pro non scripta habetur, cæterorum tamen Iurisconsultorum, qui & ipsi purissimi fuerunt auctoritate, Latinæ ciuitati, voces eiusmodi donatæ intelliguntur. Ex diffinitione quoque, & quidem maximè, sumendam verborum proprietatem, liquet, l. j. vbi Dd. ff. de testa. Dd. l. oīs. ff. de iust. & iur. ea autem oratio est, qua quid sit res, breuiter explicatur, quod cùm genere, & differentijs, propriè fiat, Bart. d. l. j. ff. de test. crassiùs dicere possumus, diffinire aliud esse nihil, quàm breuem substantiæ rei, per genus, & differentias explicationem proponere: qualis illa hominis finitio, Homo est animal rationale: Animal, illic genus est, hoc est verbum, alijs speciebus commune. *Rationale* verò, differentia quòd in nullam aliam speciem rationalis conceptio, transferri possit. Equidem definitionis illud peculiare est, vt neque plura, neque pauciora, quam definitum complectatur. Sed de quocunque dicitur vnum, dicatur & alterum l. j. §. dolum vbi Bar. ff. de dolo. Quo satis intelligimus, diffinitioni furti, à Iulio Paulo traditæ, verba illa *inuito domino*, Accursianos otiosè subdidisse. L. j. §. fi. ff. de furt. vbi Accu. & in §. furtū de oblig. quæ ex delicto. Licèt enim volente domino, quid surripiam, si tamen dominum nolle putem, me furem esse constat, L. inter omnes. §. fi. de fur. cùm non ex alterius, quàm delinquentis animo, pensentur delicta. Porrò si veterum desit auctoritas, & definitio, ad veram nominis interpretationem, quam Græci Etymologiam vocant, recurrimus, L. ij. §. appellata. ff. de reb. cred. Dd. d. l. omnes. hoc est, vt M. Cicero, verbum ex verbo reddens, exposuit, *Veriloquium*. Cicer. in Topi. ἔτυμον enim Græcè, verum: & λόγος loquutionem notant, vt non malè sentiant, qui tradunt etymologiam esse, resolutionem vocis, in verum, & proprium significatum, Bald. l. non fine C. de bo. quæ li. & in c. j. §. si quis de manso. col. fi. de controuer. inuest. quatenus tamen fidei fundamento nititur: alioqui (sicuti Valla dicebat) parum attinet, de etymologia disputare, quæ plerunque fallax est, & imprimis friuola. Laur. Vall. li. 4. c. 20. Falluntur autem plerique omnes Iuris interpretes, dum etymologiam, & allusionem pro eodem accipiunt, Accur. & alij. l. j. ff. de acqui. poss. & alibi sæpe. cùm Allusio, ex consonantia tantum verbi, & plerunque syllabæ, ad solius vocis similitudinem relata, proueniat vt bona à beando, quia homines beatos faciant l. bonorum. j. §. j. ff. de verb. sig. & Taberna, à tabulis, quibus non clauduntur modò, verum etiam conficiuntur, l. tabernę ff. illo tit. & cum M. Cicero in Verris nomē multa cauillatus, quòd omnia verreret, dictū verrem scribit. Cice. 1. actio in Verrem. Et Accursius, tale sibi nomen inditum gloriatur quòd aduersus Iuris ciuilis tenebras accurrat, & succurrat, Accurs. l. facta. §. fi. in danda. ff. ad Trebel. ijsque similia sexcenta quæ commonstrant appellatā Allusionem, quia ad vocis similitudinem alluderetur. Vnde constat, nec directò, nec cōuersim necessarium argumentū colligi posse, cùm & variam Allusionem, nomina quædam habeant, vt in furto videre est. L. j. ff. de furt. Quatenus tamen Allusionem propriè sumimus, vt ab etymologia secernitur, nā ab etymologia ipsa, hoc est, vera noīs interpretatione, ad rem interpretatam, tanquam de genere, ad speciem, efficax argumentatio negatiuè ducitur, Fulg. l. ij. §. appellata. ff. si cer. peta. Cuma. l. j. ff. de acqu. poss. ob idque, peculiaris sedes etymologiæ, inter cæteros argumentorum locos, ab Aristotele, Cicerone, & Quintiliano data est: veluti non fit de meo tuum ergo non est mutuum d. §. appellata. non est testatio mentis, igitur nec testamentum §. j. de testamen. à quo enim remouetur genus, ab eo & quæcunque species subtrahitur. Accursi. l. j. §. final. in fin. ff. de suis. & legit. Affirmatiuè verò, licet ab interpretato, ad interpretationem, seu nomine deducto, ad etymologiam rectè inferatur. vt est mutuū, ergo de meo tuū: d. §. app. testamentum, ergo testatio mentis: d. §. j. de test. ab interpretatione tamen, ad nomen ipsum deriuatum, sicuti est de genere, ad speciē, desumpta argumentatio inanis est. Fulgos. & Cuma. vbi supra. Quare, qui dicit fit de meo tuū, aut, est testatio mentis, non ideo tamen mutuum, aut testamētum, esse concludit: cùm enim etymologia, quasi genus sit, latiusq; se eius vis protendat, quàm nomen ipsum, quod deducitur, posito genere, non sequitur eam speciem qua de agimus, poni. l. si quid earum. § j. ff. de leg. iij. Nam vt Fabius eleganter scripsit, quemadmodum ad refellēdam speciem, genus plurimum valet, ita ad probādam minimum contra verò, infirmam habet species refutationem generis, & probationē eiusdem firmissimam. Quintil. lib. 5. orat. instit. c. x. Ex his igitur, quæ Doctores alibi fusissimè disputant. Dd. d. §. appel. in d. l. j. ff. de acqui. pos. in §. j de testa. & in c. j de iudi. liquidò constat, etymologiam, vocabuli proprietatem designare: si tamen inquam diffinitioni non aduersetur, Bar. & cæteri l. omnes popu. vj. q. ff. de iust. & iur. quod ex prædictis discernere, non valde obscurum arbitror. Postremò si nec ex cōmuni loquendi vsu, nec ex auctoritate nec finitione, nec etymologia, dictum legis obscurum queat explicari, verisimiliū adhibenda est ratio, cum ex præcedentibus, ac sequentibus. l. si seruus plurium. §. fi. ff. de leg. j. l. Titia. §. idem respondit. ff. de verbo. oblig. tum ex ipso materiei scopo, & fine, ex quo cuiuscunque legis verba reguntur, & interpretationem maximè recipiunt. l. milites agrū. ff. de re mil. l. adigere. §. quamuis. ff. de iur. patro. Vnde etiam legis rationem comprehendimus, quæ sicuti iurisconsultus ait, tacita quædam lex est. l. cùm ratio. ff. de bon. damnat. indeq; ἔμψυχος νόμος lex dicitur, ὁ νοῦς rationalis sensus sit, vt Plato docet.

Verborum figuræ. Cap. 2.

AD verborum quoque proprietatem pertinere videntur verborum figuræ, quæ orationis ornatum respiciunt. Solent enim, (vt Quintilianus scribit.) etiam ea ꝓpria dici, quę bene translata sunt. Quintil. li. 8. orat. institutio. Earum autem omnium μεταφορὰ hoc est verborum quæ cōcinna translatio, longè pulcherrima est orationem inquit M. Cice. quasi stella quædam illustrans. Cicer. in orator. vt cùm Iurisconsulti, nudam conuentionem pro simplici. Iurisg. & igitur. ff. de pact. Ambulatoriam voluntatem. l. iij. ff. de adi. leg. potestatem, L. crit. ff. de fundo dota. & conditionem. l. seruus si her. ff. de cond. inst. pro mutabili, & quæ ad cuiusque arbitriū flecti, variari, reuocarique potest, concinnatorem litium, pro eo, qui cauillis improbis lites producit, l. nec quicquā. §. circa. ff. de off. proconf. Vespertilionem, pro eo qui creditorum metu, luce domi se continet, & vespere tantum exit, l. ita quis ff. de euictio. Vacantem mulierem, pro vidua, l. qui cetu. §. si ff. de vi pub. Cunabula, pro initijs. l. vnica ff. de offi. præptor Calcē, ꝓ fine, l. palatinos. C. de pala. sac. largitio. lib. 12. C. Prima facie, pro eo quod menti primum occurrit. L. aliquando. ff. ad Velleia. Iactum retis pro re dubia, & mera spe, quę plerunque falluntur homines, l. si iactum. ff. de actio. empt. Dotē, & donationem propter nuptias, æquis passibus ambulare. l. fi. C. de don. ant. nup. Alterum pedem in fouea habere, pro senē mortuū esse, & iā ꝓpè sepultū, l. apud. Iul. ff. de fid. lib. iisq; sexcenta similia, quæ nusquam in iure nostro non occurrunt. Ironię quoque figura, Iurisconsultis frequens est, aliud pronuntiatione significantibus, quàm verba ipsa sonare videantur. l. sicuti. ff. si ser. uen. vt cùm Vlpianus dixit, eos notam non euadere, qui cum bestiis depugnant virtutis ostendēdę causa & in Arena, honorari se passi sunt L. j. §. denique. ff. de postul. c. Denique sunt aliæ multæ, in ciuili disciplina, frequentatæ figuræ, quas à viris doctissimis locupletissimè collectas Alcia. lib. 4. de verb. signi. describere fastidiosum putaui. Vt interim omittam infinitas quæ communes nuncupantur dictiones, aliam, atque aliam, ac interdum contrariam significationem habētes cuiusmodi sunt dolus. L. j. §. j. ff. de dol. venenum. L. qui venenum. ff. de verb. sig. valetudo & similes. Neque enim vagari longiùs, in ea tractatione dignum existimauimus, quæ nostri argumenti propria non est: quia tamen distincta non omnino videtur, hæc velut per transennam attigimus.

Impropria verborum significatio. Cap. 3.

COgnita verborum proprietate, quid nam sit improprium intelligere cognitu non admodum difficile videtur. L. j. ff. de ijs qui sunt sui. Id enim improprium dicitur, cùm res nō proprio nomine appellatur, aut dictio alieno loco ponitur. L. j. ff. de suis & leg. Veluti cum Tiro, ad M. Ciceronem scribens se valetudini fideliter inseruire, insolenti nimis translatione dixerat. Cùm enim hominibus tantùm conueniat fidelitas: de aduerbij, *fideliter* improprietate, Cicero meritissimè questus est libro 16. epistol. Minùs propriam locutionem duobus modis deprehendi, in iure nostro vulgò traditur: primùm si larga quadam significatione, quippiam denotemus, genuina, & peculiari relicta: vt cùm Martianus apud proconsules, tam liberos, quàm seruos manumitti posse dixit. L. j. ff. de offi. proconf. Quod enim ad seruos attinet, Manumissio propriè dicitur: l. j. §. j. ff. quand. act. de pecul. abusiuè verò, ad filios refertur. L. liberum. ff. de adop. d. §. j. Et cùm lex Iulia de Adulterijs, Stuprum, & Adulterium, promiscuè appellat. l. inter liberas. ff. ad leg. Iul. de adul. quippe cōstat, in nupta Adulterium propriè committi: Stuprum verò in virginem, viduamve, seu quamlibet aliam mulierem, quæ corpore quæstum non faciat. l. inter. ff. de verb. sig. d. l. inter liberas. Deinde receptū est,

est, illud improprium censeri, quod cum adiuncto profertur. Barto. lege Lucius. §. quæsitum. ff. de lega. 3. Vnde qui ex fratribus nostris nati sunt, quoniam non simpliciter fratres, sed cum adiectione *patrueles* dicuntur, l. Iurisconsul. §. quarto. ff. de grad. appellatione fratrum, non continentur. Bart. dicto §. quæsitum. Et si lex municipij, patruum matri defuncti præferat, patruus magnus, id est, frater aui, dicto § quarto gradu. matrem non excludet. Dd. lege 1. C. de succ. edi. Statutorum nanque uerba, propriè accipi debent. lege 3. § hæc verb. ff. de nego. gest. Atqui propter adiectionem *magnus* constat hunc propriè patruum non esse. Barto. dicto §. quæsitum. Quod præterea, ex communi vsu loquendi dicitur, ex figurato, non etiam ex proprio sermone dici, rectè traditum est: l. cum de lanionis. §. asinam. ff. de fund. instruct. quia scilicet, populi auctoritate, naturalis rei significatio, immutari nequeat. lege secūda ff. de vsufruct. ea. re. Quod & iunioribus placet, vbi vsus ille communis, ex opinione imperitæ multitudinis, processisset. Alciat. libro secundo, de verborum significatio. Nam & vulgi iudiciū passim lex improbat l. si dictum ff. de euictio. lege ita vulneratus. ff. ad l. Aquilia. l. item prætor. ff. de suis & legibus. vbi verò à peritis, atque excellentibus auctoribus, loquendi communis vsus sumpsisset originem, secùs existimant, quoniam ex auctoritate doctorum virorum, propriam duci significationem, iure sit receptum. Barto. l. omnes populi. 6. quæstione. ff. de iustitia & iur. Et quia vis, & potestas vsus magna est, *quem penes arbitrium est, & vis, & norma loquendi*. Horatius in arte poetica. Mihi verò, sine distinctione placet, à communi vsu loquendi, impropriam duci significationem, quanquam enim non ignoro, ab eruditis vsurpatum vulgarem loquendi modum: lege si chorus. §. primo. ff. de legat. 3. l. Massurius. ff. de verborum significatio. Gell. libro primo, ca. 6. & 10. Ca. 21. vix tamen adduci possum, vt credam, cōmunem vsum loquendi, cum uerborum proprietate pugnantem, ex eruditorum auctoritate originem trahere, sed magis ex consuetudine, & inscitia temere loquentium, quòd & Gellius, non vno in loco indicat. lib. 2. cap. 6. & 13. capitu. 28.

Verba legis, quando propriè, vel impropriè, accipi debeant. Caput. IIII.

NVnc videndum, quādo legis verba propriè vel impropriè, accipi debeant: tractatus sanè perplexus, cæterum ad respōsa iurisprudentiæ cognoscenda, pernecessarius. & regulare est, vt ea secundum propriam significationem, assumantur, lege 1. § si is qui. ff. de exercit. lege. Plautius. ff. de aur. & ar. leg. à qua nos non aliter recedere oportet, quàm si euidens sit auctorem aliud sensisse. lege non aliter. ff. de lega. 3. vbi verò mens repugnat, neglecta proprietate verborum, sententiam sequimur, lege pen. ff. ad exhiben. legemque, non ex verbis interpretamur, sed ex eorū qui ipsam tulerunt sententia, & consilio, quæ sola vera est, & certa, interpretandæ legis ratio, quod multis modis potest contingere.

I Et imprimis, Si communis loquendi vsus, id exposcat, lege librorum. §. quod tamen. ff. de lega. 3. capitu. ex literis. de sponsalibus. is enim est quacunque vocabuli proprietate, potentior. l. cum de lanionis. §. asinam. ff. de fund. instruct. l. Alphenus. lege Anniculus. 1. de verborum significatio. In materia etiam (vt dicunt) exorbitanti, correctoria, & pœnali, Mathesilla nota. 96. siue tractetur de Iuriscommunis, siue alterius dispositionis interpretatione, capitu. 2. vbi Panorm. de verborum significatio. quod ipsum fusiore sermone superius à nobis tractatum, satis erit per transennam, impræsentiarum attigisse. Deinde, si subiecta materia suadet, verba impropriè accipiuntur, lege si vno. ff. loca. l. insul. ff. de præf. verb. vt commodatum, pro mutuo, lege finali. C. de ijs qui ex publ. ratio. ciuita. libro decimo. Tutor, pro curatore, lege pater. §. condit. ff. de conditio. & demonstratio. è contraque curator, pro tutore, capitu. vnico. de obliga. ad ratiocin. & procurator, pro actore, vel syndico. capitu. petitio. de procurato. Quoties enim idem sermo, duas pluresve sententias exprimit, ea potissimùm capiunda est, quæ rei gerendæ aptior iudicatur. lege quoties idem. ff. de regulis iuris. Vnde qui procuratorem constituere vult, si se Titium syndicum suum facere dicat, erit Titius nihilominus procurator. dicto capitu. petiti. Et si princeps, accepto pretio, se rem in feudum mihi concedere dicat, erit venditio, lege Bald. l. qui se patris. C. vnde lib. pretij quippè mentio, venditionem coarguit. lege finali C. de prod. decurio. libro decimo. Eodem modo, si monachus (qui proprium habere vetitus est) capitu. cum ad monaster. in fin. de statu. monach. in professione regulæ, bona sua sibi reseruet, non de proprietate, sed de rerum vsu, accipiendum erit. Barto. aut. ingressi. C. de sacrosanct. ecclesi. Panor. capitu. secundo, de statu monach.

Addi possent, & alia multa his similia, Fely. capitu. in tantum de simon. quibus edocemur, perpendendum esse diligenter, quid materiæ semper subiectæ ratio ferat. lege insulam. ff. de præscrip. verb.

II Præterea ne quippiam absurdi sequatur, impropria poterit accipi significatio. lege vxorem. §. concubinæ. ff. de legat. 3. Etenim verba legis ita semper interpretanda sunt, ne ad absurdum trahantur, lege nam absurdum. ff. de bo. liberto. neve iniustum aliquid, inhonestum, aut rationi contrarium inducant. lege in ambigua. ff. de legibus l. furti. §. pactus vbi Castr. ff. de infam. Vnde in edicto quo parentes, sine permissu prætoris in ius vocari prohibentur, parentes appellantur superiores omnes in infinitum, etiam qui supra tritauum sunt, hoc enim (inquit Vlpianus,) honestius est, & meritò obtinuit. lege quique. §. primo. ff. de in ius vocand. cùm tamen proprio vocabulo, parentes ad tritauum vsque duntaxat nominentur, & qui suprà, speciali nominatione, dicantur maiores. lege iurisconsult. §. parentes. ff. de grad. affin. Eadem ratione dico, vt à contrarietate eximatur dispositio, eius verba, impropriè accipienda, capitu. cùm tu, de testibus. quod in iure nostro, in quo nihil esse contrarij, Iustinianus profitetur, lege j. §. quibus. C. de no. co. fac. præsertim recipiendum est, vt concordantiæ legum, modis omnibus obseruentur, lege vnic. C. de inoffi. dot. vt item sustineatur actus, qui secundum verborum proprietatem, nullus reddi posset, licebit impropriè verba accipere, lege si tibi pecuniam. ff. si certum petatur. idque ex communi regula qua passim traditum est, in dubijs commodissimum esse id accipi, quo res de qua agitur sit in tuto. lege quoties. ff. de rebus dubijs. Vnde ne iusiurandum, lege sed & si. §. item si iurauero. ff. de iureiur. sententia, Accurt. l. & puto. ff. famil. ercisc. legatum, lege quibus. § dominus. ff. de conditio. & demonstratio. dictum testis, capitu. cum tut. de testibus. & reliqua id genus, effectu careant, à proprietate verborum recedimus. lege pater. §. conditionum. ff. de conditio. & demonstratio. Ob idque responderunt nonnulli, relictum filio iure restitutionis, censeri iure institutionis relictum, ne alioqui irritum fiat testamentum, Bald. l. si cum ante. C. de donat. ante nupt. ad cuius effectum vulgò receptum desiderari, vt institutionis titulo, parentes filijs aliquid relinquant. §. aliud. vt cum de appell. coll. 8. Huc quoque pertinet, quòd ne illusoria reddatur dispositio, verbis impropriè acceptis, interpretationem fieri oporteat. lege diuus. ff. de vsu. & hab. Quare tametsi ciuitatis verbo mœnium ambitus tātùm contineatur: si tamen Papa, sacris ciuitate interdixerit, de suburbijs quoque actum censebitur, ne deludatur interdictio. capitu. si ciuitas. de sentent. excom. in 6.

III Est & alius casus, quo verborum proprietatem non sequimur, si persona videlicet, proferentis, aut ad quem diriguntur, suadeat: lege stipulatio. §. hæc quoque. ff. de verborum obligatio. Nam & dici vulgò solet, verba secundum personæ qualitatem accipienda. lege plenum. §. equitij. ff. de vsu, & hab. Vnde conditio, si intestatus moriatur, relata ad pupillum: qui cùm testare nequeat, intestatus propriè dici non potest, lege prima. ff. de suis, & leg. in pupillo verificabitur. lege credendum. versicu. si verò. ff. qui pet. tut. Et si lex municipij, iubeat filiam pro falcidia debita, in bonis patris dote contentam esse, non poterit vltra dotem legitimam petere filia, ex cuius qualitate, satis dignoscitur, verbo falcidiæ, Statutum legitimam comprehendisse. Barto. l. j. in principio. ff. ad l. Falcid. Et generaliter quoties aliqua ratio suadet, aut capi potest diuersa voluntatis coniectura, non in legibus modò, verumetiam in actionibus hominum, lege semper in stipul. ff. de regulis iuris ex loquentis, putà consuetudine, regionis in qua quis versatur, ex ijs quæ præcedunt, vel sequuntur, aut alijs circunstantijs, lege si seruus plurium. §. finali. ff. de lega. 1. quas ob emergentes quotidie factorum varietates, scripto satis complecti non possumus: verborum proprietate relicta, amplectimur impròpriam, lege si tibi. ff. si certum petatur. neque enim oportet captari verba, sed qua men dictum sit, animaduertere. l. pen. ff. ad exhib.

Ratio legis vigens, vel cessans, quando legis decisionem coarctet, minuat, aut amplict. Caput. V.

IDem in verbis generalibus dicimus, vt licèt generaliter accipi debeant, lege de pretio. ff. de publicia. in odiosis etiam & pœnalibus, quatenus tamen sermonis proprietas ferre potest. lege cum lege. ff. de testament. Odiosa nanque & pœnalia suapte natura restringuntur. lege cum quidam. ff. de liber. & posth. Si tamen aliam esse legis mentem auguremur, coarctabitur dispositio, lege milit. agrum. ff. de re milit. (nam & quædam in sermone generali, tacitè excipiuntur.) lege obligatio. ff. de pignoribus. vel si opus est extendetur, verborum proprietate neglecta. lege his solis. in finali. C. de reuo. donat. Et id est, quod apud Plutarchum, monebat Chrysippus, vt quæ legeremus in vna re, ad ceteras omnes quæ parem rōnem haberent, traducere mus. Sic. n. fore, vt vberiores studiorum nostrorū fructus, referamus, si qđ vni ꝓpriū esse videremus, interpretatione cōicaremus quamplurimis: medicorum exemplo, qui pharmacū, cuius vim in vno morbo probarunt, ad finitimas huic ualetudines adhi-

bent, neque ignotum, rationem, quandam esse mormam, & regulam diiudicandi res omnes, qua qui caret, in infinitos errores eum incidere necesse est. Quod extra omnem est controuersiam vbi ratio in lege expressa reperitur, lege finali. ff. de hæredit. institu. ex qua nemini dubium est, constringi, protendi, & vniuersum moderari totam decisionem, l. liberum. §. primo. ff. de rit. nupt. quando non in uerborum superficie, sed in radice rationis, leges ipsę consistant, l. scire. ff. de leg. c. Marchion. 1. q. 1. Ideo; dicendum, ubi ratio expressa non est, si vna tantum probabiliter reddi potest: l. 2. ff. de lib. & posth. habetur enim pro expressa, quæ sola potest assignari, Accurs. l. quamuis. C. de fideicom. etiam in correctorijs, & cæteris quæ à iure communi remota sunt. Alex. l. si constan. ff. sol. matr. Vnde si municipij lex fœminas, extantibus masculis, repellat, quia solo agnationis fauore constitutum id dici potest: cùm per solos masculos, dignitatum ordines, & familiæ conseruantur: §. cæterum. de lega. agn. succ. Dd. l. 1. C. de adult. ab huiusmodi conseruandæ agnationis ratione, minuetur, & augebitur legis cõstitutio. Docto. d. l. quamuis. Nec illos audio, qui putant, in dubio præsumi uariis rationibus motum legislatorem, Salicet. l. si serui. C. de noxal. vbi vna probabilis occurrit, cui adhæsisse legislatorem, uerisimilimum est, cùm regulare sit, in actionibus hominum, non præsumi pluralitatem. c. in præsentia. §. uerò. 2. de probat. Hinc præterea dicimus, ratione legis correcta, ipsam quoque legem correctam censeri. c. à multis. de æta. & qualit. cap. miramur. de ser. ordi. Veluti cùm ueterem legem, quæ legitimã tutelam solis deferebat agnatis: propterea, quòd ij non etiam cognati, ad legitimam hæreditatem admitterentur: l. 1. ff. & C. de legi. hæred. per recẽtiores leges Accursius corrigi docuit, quæ agnatos, ad intestati successionem, cum agnatis uocat. §. ex his. de hære di. ab intest. colla. 9. Accursi. l. 1. ff. de leg. tut. Cæterum, si duabus ra tionibus aliquid introductum sit, altera sublata, per manus traditum est, uigere nihilominùs dispositionem. l. si non lex. ubi Bald. ff. de hære. insti. quod nec improbauerim ipse, ubi duæ illæ causæ, æquè principales essent, singulæque, per se sufficerent: §. affinit. de nup. alioqui, cùm duo uincula arctiùs ligent, Aut. itaque. C. co. de success. uerius uidetur, altera ratione cessante, legis quoque decisionem euanescere: c. quoniam. §. porrò. cum §. si autem, ut lit. non conte. ut ecce, si serui alicuius album prætoris corruperint, iniuriam prætori fecerint, uel damnũ dederint, & à domino defendantur, pro singulis tenetur dominus aureos quinquaginta conferre, idque duplici ratione, & quia prætoris hic contempta maiestas uindicatur, & plura facta censentur: l. si familia. ff. de iuris. harum rationum, si altera cesset, putà de priuata duntaxat vindicta tractetur: uel vnicum factum sit. Veluti furtum, aut homicidium, satis est domino, pro tota familia ueram litis æstimationem offerre. l. illud. ff. ad l. Aquil. l. 1. §. 1. ff. si famil. fur.

Ratio legis cessans, quando faciat legem euanescere. Caput VI.

HInc illud generale colligimus, legem generaliter loquentem, coarctandam esse, ut cessante ratione, & ipsa cesset. l. adigere. § quàmuis. ff. de iur. patr. Vnde Leo Papa, sciendum est, inquit, ecclesiasticas prohibitiones, proprias habere causas, quibus cessantibus, cessent & ipsæ. c. statuimus. §. fin. 61. dist. Etenim ratio finalis, est causa legis, & ueluti anima, uigorque eiusdem: l. scire leges. ff. de legib. c. Marchion. 1. q. 1. causa autem finali cessante, legem ipsam cessare constat. c. cum cessante. de ap. Sicuti exhalata anima, mox omnes corporis uires deficiunt, & deijciũtur. Quod igitur propter odium, vel fauorem constitutum est, finita causa vel fauoris vel odij, tollitur. l. Titia Seio. §. usuras. ff. de leg. 2. l. fin. C. qui ad libe. perue. Quod periculi metu, concessum, timore sublato, extinguetur. l. 1. ubi Baldus. C. de nau. fœn. Et pro necessitate tẽporis inductum, cessante necessitate, euanescet. c. quod per necessitatem. 1. q. 1. c. quod pro remedio. 1. q. 7. Hæc autem in ratione quam finalem uocant, hoc est, cui ita lex ipsa innititur, ut ab illa tota decisio legis proximè pendeat, meritò obtinent. d. § quãuis. Non etiam in ratione remota, & (ut dicunt) impulsiua, l. 2. §. fin. ff. de don. ut ecce, fœminæ postulare prohibentur, l. 1. §. sexũ. ff. de post. dante causam huic edicto C. Afrania Licinij Bructionis uxore, quæ (vt est apud Valerium,) inusitatis per forũ latratibus, & contra sexus pudicitiam, impudentissimè postulans, ad muliebris calumniæ notissimum exemplum euasit, adeò, ut pro crimine improbis fœminarũ moribus. C. Affraniæ nomen, obijceretur. Valer. Maxi. li. 8. cap. 3. Hæc fuit causa quæ prætorem impulit, qua cessante, oblata nempe bona, probaque fœmina, (rara auis in terris) uigeret nihilominùs prohibitio: cùm finalis ratio prohibitioni proximè coniuncta, alia sit, ne uidelicet contra pudicitiam, sexui congruentem, alienis causis se immisceant, nève uirilibus officiis fungatur. d. l. 1. §. sexum. Cùm itaque tota uis, & potestas legis in ratione consistat: l. scire. ff. de leg. can. Marchion. 1. q. 1. perpetua mihi uidetur, & cõstans regula, qua traditum est, ratione legis cessante, ipsam quoque legem extingui, l. adigere. §. quàmuis. ff. de iur. patro. l. milite agrum. ff. de re milit. adeò quidẽ, vt nullum fermè casum excipiendum putem. Quanquam non me fugit, quosdam ab interpretibus exceptos, Dd. l. omnes popu. ff. de iust. & iur. qualis ille primus, ubi de lucri amissione ageretur. l. prospexit. ff. qui & à qui. Vnde constitutum putant, Mulierem (quę lege Iulia de Adulteriis, postquam à marito ob adulterium diuertit, seruos ne quæstioni subducantur, intra 60. diem prohibetur manumittere) nec ea quidem mancipia, quæ extra ministerium mulieris fuerunt, uel in agro, uel in prouincia, manumittere, aut alienare posse. d. l. proxit. Quo tamẽ casu, cessare regis ratio videbatur, cùm nihil de adulterio scire possit, qui uel absens fuit, uel extta mulieris ministerium, Et ideo Vlpianus, *Quod quidem*, inquit, *perquàm durum est, sed ita lex est scripta*. d. l. prospexit. at solet vulgò dici, Dd. d. l. omnes populi. ubi de damno vitando tractatur, cessante ratione, legem ipsam cessare, l. quàmuis. ff. de in ius uoc. d. § quàmuis. non etiam si de lucro captando, ut in Vlpiani responso, d. l. prospexit. in quo certabant serui, de acquirenda libertate: magis enim committendum est, quem arceri lucro, quàm generalia legis uerba restringi, Barto. d. l. omnes populi. & ut ne quis lucretur, quàm ut damnum faciat, l. fin. §. licentia. C. de iur. delib. l. fin. C. de codicil. ob idque frequentiore calculo receptum, si lex ciuitatis, eum qui in palatio sanguinem fecerit, lucro priuet, in eam pœnam incidere chirurgum, qui secta uena, ęgrũ in palatio iuuit, quoniam, inquiunt, non de damno uitando, sed de amissione lucri tractatur. Dd. d. l. omnes populi. Ridicula planè sententia, medicam manum quæ de præmiis quibuscunque allicienda, honestandaque fuit, arcere lucro, & ita pœna mulctare. Sed nec uerum est, quem sine causa, lucro potiùs arceri, quàm coarctari generalia legis uerba: l. pen. §. de vno. ff. de rit. nupt. nec profectò cõuenit Vlpianæ constitutioni, d. l. prospexit. hæc interpretatio, cùm nõ tantùm legislator seruos manumitti uetet, sed etiam alienari, quo casu nõ tractat seruus de lucro libertatis. Sed nec illic duntaxat de amissione lucri nempe libertatis agitur, uerumetiam de incursione damni grauissimi, uidelicet torturæ, cui seruos manumitti prohibitos, subiicere oportebit. Eorũ itaque opinioni, hærere malo, qui in proposita Vlpiani specie, non omnino legis rationem cessare docent. Oldrad. & Plumbi. d. l. prospexit. Fulgo. l. non dubium. C. de legib. Potuit siquidem seruus, qui uel absens, vel extra mulieris ministerium, adulterij tempore fuit, ex domina ipsa, uel ex conseruis, postea aliquid intelligere, aut de antiquis dominæ moribus attestari, quæ poterunt animum iudicis informare, eidemque viam, ad certius iudicium, præstruere. Quod nisi presiùs rem ipsam pręp endamus, *perquã durum est*, ex ijs uidelicet argumentis, à certæ rei cognitione remotis id constituere, sed temperat scriptum, qualitas imprimis seruorum, quorum mores, ueteribus suspectissimi fuere: l. 1. & tot. titu. ff. ad Silania. deinde leue præiudicium, respectu libertatis, quod in mora modici temporis uersatur. l. si debitori. ff. de iudi. Neque enim serui eiusmodi libertatis spem prorsus amittunt, sed per 60. dies duntaxat: quibus elapsis, manumitti liberè possunt. l. uerba. C. ad l. Iulia. de adulte. dicta l. prospexit. Adde, quòd publico fauore, ad terrorem criminis, duram eius legis constitutionem emersisse dicere possumus. Sic enim cùm Prædianus, pręfectus urbi à seruo fuisset occisus, & dubitaretur, an omnes serui (erant autem quadringenti, in domo Pædiani) supplicio afficiendi essent, Caius Cassius, Senator, & Iurisconsultus, luculenta oratione obtinuit, ut omnes supplicio afficerentur. Cornel. Tacit. l. 14. Quod sanè durum erat, sed ratione non caruit: omne enim magnum exemplum, dicebat Cassius, quod propter utilitatem publicam contra singulos statuitur, habet quiddam iniqui, id est duri.

Sed videndum num alter casus, ab interpretibus exceptus, verior sit: intelligunt autem illi regulam, quæ dicit, ratione legis cessante, legem ipsam cessare, l. milites agrum. ff. de re milit. lege adigere. §. quàmuis. ff. de iur. pat. vt non in ijs obtineat, quæ pro forma sunt introducta. Cùm enim res omnes, ex forma, vim & robur accipiant: l. mulieris. §. primo. ff. verborum significatiõ. forma adeò ad vnguem obseruari debet, vt eam per æquipollens impleri, satis non sit: lege qui per salutem. ff. de iureiurand. sed ea mutata, rei substantiam prorsus interire contingat. lege Iulianus. § si quis. ff. ad exhib. Quocirca nec fundum sterilem, saxosum, uel pestilentem, spreta legis forma, id est Pretoris auctoritate, minor uendere poterit: lege si fundus. ff. de rebus eorcumque ecclesia, iure minoris fungatur, capit. primo, de re. in integ. idem in ecclesia dicendum, vt nisi forma data, à lege seruetur, alienare non possit, quàmuis utiliter contrahat. capitu. primo, de rebus ecclesi. non alie. in 6. Quæ uera esse ita nonnulli interpretantur, si forma publico fauore, sit introducta: nam si priuato tantùm, secùs dicendum autumant. Alcia. libro primo, de verborum significatio. Vnde licet alimentorum in ultima voluntate relictorum, transactio non aliter rata sit, quàm sit auctore prætore fiat: lege cùm secundo, in principio. ff. de transactio. eam tamen transactionem lex non improbat, quæ alimentarij conditionem meliorem facit. Veluti, vt quod in annos singulos relictum est, singulis mensibus præstetur. in l. cum ij. §.

ij. §. eam transactionem. Quæ declaratio etsi speciosa, mihi non satis probatur, cùm de alimentis transactio fauore publico sit prohibita, & eo quidem duplici, tum quòd ab alimentis pẽdeat hominum vita, quam saluam esse Reip. interest, l. 2. C. de indic. vidui. & vltimæ voluntatis gratia, in cuius pariter effectu, publica versatur vtilitas. l. vel negare. ff. quemadmo. test. aper. Ampliùs puto, etiam in ijs quæ pro forma constituta sunt, si planè cõstet rationem legis cessare, extingui quoq; legis dispositionem. d. §. eam transactionem. Indelebiliter enim (vt ita loquar) cohæret legi ratio, Acc. l. cum tale. §. falsam. j. ff. de cond. & dem. nec diuersa admodum, à legis mente videtur, cùm ex ratione proficiscatᷓ sententia: quinimo, creberrimè traditum, Mentem, & rationem legis, eandem videri, DD. l. non dubium C. de legi. mentem autẽ perpetuò sequendam docuimus, l. Labeo. in fi. ff. de sup. lega. l. 3. C. de li. præter. quàmuis verba, alium sensum habere videantur. l. scire. §. aliud. ff. de excus. tuto. Vnde solus pupillus, ex stipulationis contractu, sibi acquirit: tametsi generali forma, sit inductum, pupillum sine tutoris auctoritate, nihil agere posse. l. obliga. aut de tut. Nec me mouerint, quæ de minore, & ecclesia diximus: l. si fundus. ff. de reb. eo. c. j. de restit. in integ. nam ijs casibus, non erat euidens, rationem legis cessare, quę ideo, ad rerum minoris, ecclesiæve distractiones, solennia quædam adhiberi voluit, vt non facilè circunscribantur ecclesiæ, vel adolescentes, l. j. ff. de min. d. c. j. cùm autem quicunque fundus, quàmlibet saxosus, & sterilis, pro modo fructuum, pretium inuenturus sit, d. l. si fundus. posset in quantitate pretij, eo quoque casu minor, vel ecclesia decipi. Vnde nec prædiorum, quàmuis inutilium alienationem, solennibus non seruatis, lex eis permisit. Aut. item prædium. C. de sac. sanc. eccle. d. l. si fundus. Sicuti nec pupillo, hæreditatis etiam lucrosæ aditionem, l. obligari. §. j. ff. de auctor. tut. quia lex alienationis, aut aditionis tempore, non planè certa est, pretium iustum esse, aut hæreditatem, nullum habere damnum. Verita pręterea, si quicquam permisisset, ne modus non adhiberetur: l. officium. §. pen. ff. de re milit. atque ita, ne grauius aliquid, in minoris, aut ecclesiæ detrimentum emergeret, l. 3. §. liberti. ff. de susp. tuto. in hoc dubio maluit tutiorem prohibitionis viã eligere. l. ad optiuus. §. j. in fi. ff. de rit. nup.

Ex quibus causis, generalia legis verba, restringantur, aut amplientur. Cap. 7.

PRædicta satis ostendunt, verissimum esse, quod effertur vulgò, verba legis quantumuis generalia, ad id quod æquitatis, & rationis est restringi. l. quamuis. ff. de in ius voc. Vnde lex generaliter loquens, de idoneitate coarctatur. l. vt gradatim. ff. de mun. & honor. Veluti cùm promittendo dotẽ omnes omninò obligari ait, cuiuscunque sexus, conditionisque sint, ad idoneos ætate restringitur. l. promittendo. ff. de iur. do. l. fi. C. ad Velleian. Et cùm vnumquenque testari posse, constituit: de ijs accipi debet, qui naturæ vitio, vt impuberes, & furiosi, non impediuntur, l. j. vbi Acc. C. de sac. sanc. eccles. nec enim aduersus tales naturæ defectus, censetur vnquam dispensatũ. l. fi. C. de test. milit. d. l. prom. est igitur, huic regulę maximè locus, vbi seruata ad vnguem effusione generalis sermonis aliquid absurdi sequeretur. leg. quidam ignauiæ. C. de decurio. libro x. putà, quia fieret contra manifestã, aut saltem verisimilem loquentis mentem. l. Lucius. 2. §. Lucius. 2. ff. de l. 2. Tribus porrò casibus, existimatum est, non fieri hanc de habilitate restrictionem. DD. l. j. §. nuntiatio. ff. de nou. oper.

1 Primus, vbi de publico fauore tractaretur. l. 3. §. vtrũ. ff. ad Syllan. Veluti, cùm ab Vlpiano responsum est, seruum (qui liber fieri non poterat, ea lege fortè distractus, ne manumitteretur) acqrere nihilominus libertatem ex S. C. quo seruus necem domini vltus, libertatem promeretur: propter hoc, inquit, quia in commune vtile est. d. §. vtrum. Indeque traditum, si lex muncipij pręmium capienti, vel occidenti bannitum, deferat: bannitum, qui alterum capit, aut enecat, præmium consequuturum. DD. d. §. nuntiatio. & d. §. vtrum. cùm, & Iure communi, transfuga, qui facti pœnitens, alios transfugas apprehendit, veniam mereatur, restituique debeat, vt præmia & emeritum consequatur. l. nõ omnes. §. fi. ff. de re milit. Neq; mihi casus hic displicet, vbi fauor publicus principaliter spectaretur, non etiam, si in cõsequens: l. j. §. inde quæritur, l. 3. §. fi. l. 4. ff. de nou. oper. l. iurisgen. §. si paciscar. ff. de pac. placet quoq; generaliter hic casus, vbi publici fauoris extensio, alteri commoda, & nemini damnosa esse potest, d. l. 3. §. vtrum. cùm verisimile non sit, legem constituere quicquam, qđ alterius detrimento verti possit. l. j. §. si quis à princi. ff. ne quid in lo. pub. Nam & alibi Iurisconsultus, si in publico aliquid fiat, ciues omnes nouum opus nuntiare posse ait. l. 3. §. fi. ff. de no. ope. Quoniam (inquit Iulius Paulus) Reipublicæ interest, quamplurimos ad suam causam defendendam, admitti, l. 3. § ff. illo. tit. & tamen inhabiles personas, non contineri vel ex eo palam fit, ꝙ pupillo, eiusmodi nuntiandi potestas denegetur. l. de pup. ff. de no. oper. Sic moribundis, liberam esse rerum suarum dispositionem, publicè vtile est, l. vel negare. ff. quẽad. test. ap. & tamen lex, quę vnicuique testamẽti factionem permittit, ad idoneos coarctatur. l. j. vbi Accu. C. de sac. sanct. eccl. Posset quippe hic actus, si personis minùs idoneis, & iudicio carentibus, permitteretur, vel ædificantibus, vel propinquis in successione, graue damnum irrogare.

2 Alter casus, cùm lex verbis geminatis, præter generalem, aut vniuersalem dictionem, vtitur: Ias. l. j. §. nuntiatio. ff. de no. oper. neque enim salua ratione recti sermonis, potest fieri restrictio. l. plurib. ff. de acceptila. Bar. l. si de certa. C. de trans. Ideoque, sunt q censent, si statutum dicat, Quicunq; hominem quoquomodo occiderit, moriatur, eum quoq; mortis pœna plectendum, qui casu aut etiam in sui tutelam, alterũ necauerit. Syl. l. 2. C. de nox. Quod ego non facilè probauerim, cùm vim vi repellere natura comparatũ sit, l. j. §. vim vi ff. de vi. & vi arm. l. 4. ff. ad l. Aquil. omnesque leges omniaque iura dicant, iuri fecisse videri, ꝙ qsque ob tutelam sui corporis facit. l. vt vim. ff. de iust. & iur. nec ad legis pœnam satis sit, hominem occisum esse, nisi iniuria factũ sit. l. 3. ff. ad l. Aquil. Amplius videtur, hunc casum, verum non esse. l. si mihi Mæuia. §. fi. ff. de leg. 2. l. promittendo. ff. de iur. do. Nã licèt, multum operetur geminatio. l. Balista. ff. ad Treb. congruã tamen, vt ipsa, de idoneitate, recipit restrictionem, Accu. l. is qui hæres. vbi Iaso. ff. de acq. hæred. si eam fieri, diuersitas rationis suadeat, vt meritò censeam vim totam huius disputationis, ad paritatem rationis referendam. l. illud. ff. ad l. Aquil.

3 Tertius casus, vbi lex non noui Iuris concessionem continet, sed super actu iam concesso disponit, non coarctatur vniuersalis dictio, ad idoneos, ne superflua reddatur aliàs dispositio. Bar. l. j. ff. de eo ꝙ certo lo. & in l. j. C. de sacr. sanct. eccle. Veluti, cũ lex dicit, nuntiationem omnib. diebus fieri posse, l. j. §. nuntiatio. ff. de nou. ope. de feriatis quoque verba legis sunt accipienda, cum iam prætoris edicto, permitteretur nuntiatio. Qua in re doctores mihi rectè sentire videntur, sed perperam eloqui, vt non temerè improbarint hoc nonnulli, Saly. l. 2. C. de nox. argumentis non leuibus adducti. l. si quand. C. de inof. tes. aut omnes. C. com. de succ. Dicendum igitur, sermonem generalem, aut vniuersalem, tum nnn coarctari, cum facta restrictione, nihil noui induceretur, sed superflueret dispositio. d. §. nuntiatio. vbi dixi d. l. si quando d. aut. omn. Verba quippe, ita semper accipiẽda veniũt, vt aliquid operentur. l. si quando. ff. de leg. j.

Quemadmodum in legibus, extensio fieri possit. Cap. 8.

QVoniam verò ostendimus, quemadmodum rationis defectu, lex coarctetur, nunc dispiciamus, quomodo lex per rationis paritatem produci debeat. Et constat, ducto ab oppositis argumento, l. fi. § fi. ff. de le. 3. sicuti diximus ob rationis defectũ generalem dispositionem restringi: ita per contrarium, ex rationis paritate, ad similes casus protendi. l. non solum. §. qui primipilum. ff. de excus. tuto. Cum enim videret legislator, se non posse singulos suis legibus articulos comprehẽdere, potestatem iudici fecit, ad similia procedendi. l. non possunt. ff. de legib. Inde vulgò iactatum illud, vbi est eadem ratio, ibi idem ius statuendũ. l. illud. ff. ad l. Aquil. Qua in re tamen oportet, prudentem esse iudicẽ, & Iurisconsultissimum, quando nullum sit in inre nostro, periculosius argumentum, quam similitudinis, in quo ratiocinandi genere, celeberrimi etiam Iurisconsulti, fœdè nonnunq̃ errarunt. Aristonem, namq; & Pedium, ab Vlpiano. l. inter. §. si Stichum. & §. sacram, ff. de verb. ob. Iulianum à Paulo. l. Iulianus. ff. de iur. do. ob malè ductam similitudinem reprehensos, legimus. Iudex itaq;, legis rationem, sedulò, perspicueq; consideret, ex ea, vbi suberit rationis similitudo, tametsi verba dissentiant facturus extensionem. d. l. illud. d. §. qui primipilũ. Sic enim Galli Aquilij lex, quæ de morte loquebatur, ad emancipationẽ deportationemve, protracta fuit. l. Gallus. §. & quid si tantum. ff. de libe. & post. & Macedonianum, de filio verba faciens, ad nepotem est pro tensum. l. filium. ff. ad Maced. l. si filius. C. illo tit. licèt alibi scripsisset Vlpianus, filiorum verbo, nepotes non contineri. l. quod si nepotes. ff. de test. tut. nihil profectò magis inuicem repugnat, quam testatum & intestatum: & tamen ex paritate rationis, hæc similia Papinianus crediderit, de vno casu ad alium inferens. l. causa cognita. ff. de vulg. Similia enim sunt in quibus eadem ratio reperitur. d. §. qui primipilum. sufficitque, similitudinẽ, in eo quo de agitur, esse. Gui. Cug. l. j. C. de interd. Iurisprudentiam nostram sæpe diximus, non in verborum superficie, sed in radice rationis consistere. l. scire. ff. de legib. c. Marchion. j. q. j. Vnde ex similitudine rationis legum, leges extendendas esse, ambigendum non est. l. Illud. ff. ad l. Aq. d. §. qui primipilum, vt si casus accidat, de quo legislatorem si cogitasset, idem statuisse verisimile sit, pro dicto, statutoq; habeatur. l. Titius. §. Lucius. ff. de lib. & posthum. Quod etiam in limitatorijs, & (vt vulgò loquuntur) exorbitantibus, à Iure communi, obtinet. l. his solis. C. de reuo. donati. cuius rei, non pauca exempla nouissimi referũt, DD. l. si constante. ff. solu. mat. Alcia. li. 2. de verb. signifi. quamuis alioqui contra receptas Iuris regulas inducta non sint, ad cõsequentiam producenda. l. si verò. §. de viro. ff. sol. mat. l. ꝗ verò. ff. de

ff.de leg.In correctorijs verò,crebrò putatum, nō nisi certis casibus extensionem fieri:etiam si longè maior subsit ratio.Auth. quas act.C.de sacr.sanct. eccl. cùm veterem legis formam, Iustinianus seruari præcipiat,vbi nihil innouatum apparet.§.fi. de admin.in fac.app.col.3.Quod enim non mutatur, cur stare prohibetur? l.sancimus.C.de test.l.præcipimus.C.de app.Soletque dici vulgò,per subauditos intellectus,legum correctionem minimè inducendam.Gl.c.cupientes.§.quod si per xx.de elect.in vj. Mihi verò,longè alia semper fuit opinio,nonnullis etiā probata, Ful. l.de quib.ff.de leg.ac(vt puto) satis certa.cùm Imperator, natura li ratione,Iulianiq; Iurisconsulti,fretus auctoritate, Theodosianam constitutionem,de viro & vxore loquētem.l. j. C. de bon. quæ li.per quamuis vetus (omnia per filiū quæsita patri deferēs) corrigebatur,ad sponsum,& sponsam produxerit.l. placet. ff. de acq.hæred.l.non sine.C.de bon.quæ lib. Pariterq; Iustinianus cū legem Iuliam Miscellam abrogasset, mulierum duntaxat commemoratione facta:ne indicta viduitate,adstringerentur,ex sententia suæ constitutionis,in viris quoq; sublatam censeri rescripsit.l.fi.C.de ind.viduit.Præterea si consuetudo specialis loci, recipit extensionem,ex rationis paritate,contra ius commune, ad similes casus:l.de quibus.in prin.ff. de legib. multò magis rationē legis posterioris,ad similia,contra ius antiquū producemus. Leges fateor,non temerè nouandas: sed (vt Sextus Cecilius dicebat,) pro temporum moribus,Rerumpublicarum generibus,vtilitatum præsentium rationibus,& vitiorum quibus medendum est,feruoribus.Gell.lib.20.c.1.In reb.enim nouis constituendis, euidens vtilitas esse debet.l.2.ff. de const. princ. Verùm vbi pro Reipublicæ,morum,& temporum opportunitate mutantur, fauorabiles sunt eiusmodi correctiones,ideoq; producendæ, & dilatandæ,quatenus eadem vtilitas exigit.l.hoc modo.ff. de condi. & demonstra.Cæterùm in pœnalibus receptum est,non fieri extensionem,l.interpret.ff.de pœn.l.factu.§.fi.ff.de reg.iur. cùm pęnæ,velut odiosæ,restringendæ sint,l.cum quidā.ff. de lib. & post. facta semper in benigniorem partem interpretatione:c. in pęn. de reg. iur. in vj. nec vnquam eis locus sit, nisi in casibus lege expressis.l.at si quis.§.diuus. ff. de religi.§.optimū.de non eli.coll.3. Ego verò,passim contrariū lego.l.si quis id quod.ff.de iuris.l.3.ff. de incend.l.3.ff.ad l.Cor.de parricid.Quare, nec hoc quidem casu,legis decisionem coarctandam puto, vbi par ratio,vel maior subest:l.cum mulier.vbi Alexand.5.not.ff.sol.matr. sed magis ex sententia,ad similes casus porrigendam.d.l.si quis id quod. Nam & feudum adimitur vassallo,non solùm ex causis ab Oberto relatis,sed etiam ex alijs æquè grauibus,aut maioribus.§.porrò.quę fuit j.caus.indeque proculcatissimum,non modò filium,ex quatuordecim causis,quas Iustinianus memorat. §. aliud vt cum. de ap.col.8.verumetiam ex similibus aut grauioribus exhæredem fieri posse.Dd.aut.non licet.C. de liber. præter. Huc pertinet, ꝙ mulier, quæ ob non petitum pupillo filio tutorem, pupilli successione priuatur,eadem afficietur pęna,si furioso, aut cùm pręgnans esset,curatorem bonis dari non petijt,quàmuis,inquit Vlpianus,rescripti verba deficiant.l.2.§.quid si curator.ff. ad Tertu. & alibi Modestinus,nec lubricum (ait) linguæ,ad pœnam facilè trahendum est:quanquam enim temerarij poena digni sunt, vt insanis tamen parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendit, vel ad exemplum legis vindicandū est.l.famosi,ff.ad l.Iuliam maiest.Si maior sit ratio, cur dubitetur non video.l.illud.ff.ad l.Aquil.vt ecce quia patri concessum est, mulierem,& omnem adulterum occidere : multò magis inquit Papinianus,contumelia afficerę.l.nec in ea.§.penult.ff.ad l.Iulia. de adult.

Quomodo legum municipij, seu statutorum extensio fiat. Cap. 9.

QVæ autem de interpretatione legū diximus,in statutis quoque obtinent:vt ea,videlicet,ad casus similem rationē habentes,producātur.l.de quibus,in pri.ff.de leg.l.j.C.quæ sit long. consue.cùm & iuri ciuili municipiorum,leges annumerentur.l. omnes.ff.de iust.& iur. Neq; me latet, quorundam hac de re aliter loquentium,ac scribētium opinio,illa ratione munita,ꝙ statuta stricti Iuris censeantur.l. constitutionib. ff. ad municipal.& actio,ex ijs procedens,eiusdem sit naturæ.§.actionum. de actio. in eiusmodi quę iudicijs,dici soleat,casum omissum non suppleri,sed haberi pro omisso.l.si cum dotem.ff.solu.matr.l.quicquid. ff.de verb.obli.Sed hæc quidem obiectio, quamuis valde sit speciosa,diligentius tamen excussa,nihil continet in se veritatis.d.§. actionum.Etenim quamuis ab omnibus receptum, non facilè mihi persuaserim,statuta plus cæteris positiuis legibus, stricti iuris esse,nulla quippe lege,hæc traditio fundatur. Quod enim de actione ex statuto inducunt,nihil est: siquidem & conditio ex lege,stricti iuris sit,& tamen leges generales,stricti iuris nemo dixerit,nec quispiam hic,ex eo tumultuetur,quod iactari solet, legem ampliare,& extendere,nostrum nō esse.l.si verò.§.de viro. ff.solu.mat.l.quę constitutū ff.de mil.test.Hoc enim verū, nisi quatenus legis ratio suadet.l.illud.ff.ad l.Aquil. Ratione nanq; dictante,cùm illa eadem cum legis sententia plerisque omnibus videatur.Bal.& alij l.non dubium.C.de legi.non dicitur homo,legem extendere:sed quod in lege tacitè cautum erat,declarare.l.his solis.C.de reuo.dona.Quod ipsum adeò firmum,verumque videri debet,vt nullis sophisticarum cauillis,à quoquam, ne probabiliter quidem euerti possit.

Contractus,& vltimæ voluntates,quemadmodum ad casum omissum producantur. Cap. 10.

QVemadmodum leges,per interpretationē, ad casum omissum producantur, differuimus nunc quomodo, in actionibus hominum,extensio fieri debeat, videamus, Perobscurus sanè tractatus,in quo communiter dici solet.Dd.l. Gallus.§.& quid si tantum.ff.de li.& posth. Prouisionem purè conceptam, ad casum omissum non protendi,sed eum casum relinqui dispositioni iuris cōis,l.si extraneus.ff.de cond.ca.da.l.si cū dotē. ff.sol.mat. cùm in dubio,verbis standū sit,l.j.§.si is,q nauē.ff.de exercit.nec aliud quis sensisse videatur, q̄ quod verbis expressit.l. nō aliter.ff. de leg.3.Eoq; factū volūt,vt qui filijs tutores dedit,ei dedisse nō intelligatur,quem se habere ignorabat.l.si ita.§.pen.ff.de testut. Excipitur casus ille, vbi verisimiliter appareret,disponentem casum omissum voluisse comprehendere,l. Titius. §. Lucius.ff.de lib.& posthu.de quo satis constare dicitur,si id, qd omissum est, vel ex natura actus.§.illud de societa.vel ex antecedente necessario.l.illud.ff.de acq.hæred.aliavè ratione,virtute expressi,intelligi potest.l.quicunq; §.pen.ff.de institu.Veluti quia verbis, improprìè saltem acceptis,comprehenderetur.l.diuus ff.de vsu.& hab. Idemq;,si casus omissus expresso similis esset, eiusdemque effectus.l.fi.§.fi.ff.mand.Similis autem casus ille existimatur, qui vel similes habet facti qualitates, aut circunstantias: vel eadem, aut maiore ratione nititur.l.non solum.§.qui primipilum. ff. de excu.tut.Vbi verò,protisio conditionalis esset, ad casum expresso dissimilem nunquam protrahitur.l.commodissimè.ff. de libe.& posth.d.l.si cùm dot.cùm de eo casu,verisimile non sit, disponētem cogitasse.l.si ita quis.§.fi.ff.de leg.2.l.fi.C. de ijs qui ven.æta. sed nec ad similem si conditio spontanea sit, & voluntaria, Dd. d.§.& quid si tantum cùm præcisè,& ad vnguem seruari debeat, l.Meuius.l.qui hær.ff.de cond.& demo.atq; ideo per æquipollēs, eam non satis sit impleri, nisi forte non posset eo modo conditio impleri,quo testator disposuit.l.legatum.ff.de vsuf.le.l. legat. ff.de admin.rer.ad ciuit.tunc enim etiam de facto, eam impleri sufficiet.l.mulier.§.j.ff.de cond.instit.Veluti, si testator, sacerdotem grauet restituere,si sine filijs decesserit: cùm enim pontificia lege,aduersus Pannutij suasionem,c.Nicena. xxxi. dist. sacerdos vxorē ducere prohibeatur,de filijs naturalibus, & legitimis fideicommissum intelligi non poterit, & ideo de adoptiuis. l.si quis posthu.ff.de lib.& post.l.hęred.§.fi.ff.ad Trebel.vel si monachus sit, de ipsa ecclesia.§.sed & hoc præsenti de sanct. epis.col.9. intelligetur.Alio item casu,fatentur,cōditionem spontaneam, ad similem casum extendi,quādo talis scilicet, exæquaretur à lege,subrogareturq; per omnia illi,quem testator expressit.Dd.d. §.& quid si tantum.Vnde conditio de hærede,in bonorum possessore,qui hæredis loco est.l.2.ff.de bono.poss.§. quos autem illo tit.in instit.imò verè hæres interpretatione legis intelligitur. l.j.§.bonorum.ff.ad Trebel.l.j.ff.de bon.poss.hære.petitio.(& hęrede hæredis,qui & ipse censetur hęres.l.paterfamilias.ff.de vul.) locum habebit.Sic conditionem,si pupillo,vel furioso,pecuniā dederim,expressè videor,tutori,vel curatori dando. l.si fundus. ff.de cond.& dem.hisq; similia,quæ apud alios,legenda relinquimus:Atque hanc interpretationem recipiunt, nisi in diuersum nos vrgeat coniectura,quia inter casum à lege subrogatū, & eū qui expressus est,insignis aliqua sit differentia,quę disponentem verisimiliter retrahat:vt in illa quęstione, *Si hæres meus decesserit sine filijs, ex se legitimè natis,vel ex legitimo matrimonio procreatis, Titium substituo*, tunc enim constat,non modò per rescriptum principis,sed etiam per subsequēs matrimonium,legitimatos excludi.Bal.cons.368.vol.v.Alex. cons.v.vol.7.Quàmuis enim interpretatione legis,filij eiusmodi legitimi sint:c.tanta.qui fil. sint legit.quia tamen testator,naturam non accidens spectauit, l. si ita quis.§.fi.ff.de legat.2.& ex qualitate adiecta verbo, quæ secundū verbi tēpus regi debet.l.in delictis.§.si extraneus. ff. de noxa. lib. acti.palàm fiat,voluisse testantem originis tempore,filios legitimos nasci,verius videtur,legitimatos etiā per sequētes nuptias, defectum conditionis nō inducere.Bal.l. & Alexander in dictis consilijs.Nam & idem à Iustiniano rescriptum est, in ea conditione,*si legitimæ ætatis erit*:vt qui veniam ætatis impetrauerit, nō censeatur ei paruisse.l.fin.C.de ijs qui ven.æta.Deniq;,vbi aliqua coniectura deprehendi potest,voluisse disponentem, ad casum omissum progredi.neq; tam modum quàm finem ipsum considerasse: voluntariam, conditionem producemus, vt in eo qui posthumum instituit,*si se mortuo nasceretur*,quod crederet se, illa ægritudine periturum, non eo quoque casu, instituisse censebitur, quo, se viuo, nascetur.l.fin.C.de posthu.hæred.instit.Verisimilis quippe mens testatoris est, vt idem sit, in casu omisso l. Titius.

Titius.§.Lucius.ff.de lib.& posth.l.clemens.ff.de hæred.insti.Cæterùm,in conditione necessaria,siue actum ipsum,siue effectū respiciat,generaliter traditum est,non referre quid ex ęquipollentibus fiat: ac proinde ad similem casum,eandē porrigi.l Gallus.§. & quid si tantum.vbi Dd.ff.de liber.& posthu. Vnde relictum filijs à matre fideicommissum, *Si morte patris,sui iuris fuissent effecti*: sequuta emancipatione,ex verisimili volūtate matris, debetur: l.mulier. §. j. ff. ad Trebell.erat quippe effectui actus ea conditio necessaria,nempe,vt filijs,totum quæreretur, nihilque ad patrē spectaret:l.si mater.C.de institutio.effectum autem, (quem solū matrem respexisse credibile est.l.fi.C.de dona.q̄ sub mod.) quoquomodo contigisse sufficit.l.cum seruus.ff.de verb.ob idq; nōnulli interpretantur,vbi cōditio illa, *Si morte patris*, à matre, aut alio ascendente,adiecta esset,d.l.mulier.§.j d.l.si mater.secùs,si ab extraneo.l.fideicommissa.§ si cui.ff.de legat.3.hic enim odio patris,ne ad eum quicquam perueniret, conditionem adiecisse videtur, ideoq; mors eius expectanda. d.§.si cui.matrem verò,aut alium ascendentem,magis creditur sub ea conditione legasse,vt liberis cōsuleret,quàm quòd odio patrem habuerat.d.l. mulier. §.j.d.l.si mater. Et hæc est summa eorum, quæ in hac quæstione commentatores nostri,diffusiore apparatu docent.Dd.l.Gallus. §.& quid si tantum.ff.de lib.& posth.quę certè penitus introspecta,parum cohęrere videntur,in quorum tamen confutatione, haudquaquam lectorem censui remorandum, sed ea in re,meū breuiter exponere iudicium.

Actionum humanarum interpretatio,& extensio, ex auctoris sententia. Cap. xi.

EGo igitur,salebrosum hunc articulum,aliter quandoque finiui.l.post aditam.C.de impuber.vt pro regula constituendum sit, Prouisionem in vno casu quoquomodo conceptam, siue purè.l.si ita §.pen.ff de test.tut.siuè sub conditione.l. cōmodissimè.ff.de libe.& posth.& siue voluntaria sit conditio.l.qui hęred.§.j.ff.de cond.& demonstr.siue necessaria.l.si pater filium.ff. de vulg.ad alium non expressum, non produci,c.susceptum, de rescrip.in 6.sed casum omissum, ad iuris dispositionem referendum.l.si extraneus.ff.de condi.cau.da.l.si cum dotem.ff.sol. mat. quādoquidem alterum exprimens,alterum exclusisse videatur, l.cum prætor.ff.de iud.nec alia mens disponentis fuisse præsumatur,quàm quę verbis significata.l.Labeo.ff.de sup.l à quibus ideo recedendum temerè non est,l.non aliter.ff.de lega.3. sed eorum significationi,in dubio seruiendum.l.j.§ si is qui. ff de exercitor. Hinc patet,ad casum omissum toties extensionem fieri,quoties in eam sententiam nos vrget grauis aliqua coniectura,à qua totus hic tractatus, vim & potestatem, accipere mihi videtur. l.in cond.ff.de cond.& demonst.Et quo vno modo, pugnantia quę prima fronte iura videntur,possunt, & debent conciliari, veluti si casum certum quis expressisset,ꝙ eum tantum euēturum putaret,idem in omisso verisimiliter dispositurus, si de eo cogitasset.l.Titi.§.Lucius.ff.de lib.& post.l.clemens.ff.de hęre.insti. Qua ratione,concepta in casum *si posthumus non nascatur*, substitutio, eum quoq; casum complectitur,(si nō sit impedimento mater) quo natus sit posthumus,& in pupillari ętate decedat.l. fin.C.de instit.Et posthumus à matre,quę in puerperio decessit,censetur institutus,de quo tamen nulla prorsus mentio facta est.l.3.C.de inof.test.Sic & relictum à matre filijs fidei commissum, *Si morte patris sui iuris efficerentur*, ad casum quo emancipatio ne sui iuris facti sint,ex Vlpiani sententia,protenditur,l.mulier.§.j.ff.ad Trebell.& per contrarium,filij ex conditione emancipationis,hæreditatem,aut rem donatam capiunt,morte patris,sui iuris effecti. l.si mat.C.de inst.fi.C.de dona.quę sub mod.Nec eiusdem Vlpiani verba repugnant.l.fideicommissa.§.si cui.ff.de lega.3.quæ alij, aliter atque aliter,interpretantur,sed omnes ni fallor ego, perperam,& vt cętera missa faciam,cùm hic in extraneo, d. §. sic ui. (qui odio patris sic creditur disposuisse)illic d.l.mulier.§.j.in matre,(quæ non mariti inimicitia adiecisse eam conditionem intelligitur)doctores interpretantur,Cu.d.§.si cui.Dec.d.l.si mat. Alcia lib.4.de verbo.sign.Arridet equidem verbis vtriusq; legis declaratio,si probabilem differentiæ rationem haberet, nec idem Vlpianus,alibi generaliùs tradidisset,cedere diem emancipatione,qui morte patris cederet.l.si ita.ff.quādo dies le.ced.Qd enim de odio comminiscuntur, alteri constitutioni planè contradicit,in qua mulier post factum diuortiū,ita testata est.d.l. mulier. §.j.quo fit euidens,odio mariti,eam sic disposuisse. Quænam igitur,est huius explicandæ quæstionis ratio? hæc fortasse, vt dicamus illis verbis, *non uidebitur defecisse conditio,sed & cùm mors patri contingat,quasi existente conditione, fideicommissum admittetur*.d. l. fideicommissa.§. si cui. Vlpianum idē quod alibi constituisse, d. l. mulier.§.j.d.l.si ita.emancipatione, videlicet, extitisse conditionem,cùm hæc verba,*non deficere*,idem quod existere, significēt, l.ex facto.§.si quis autem.ff.ad Trebel.sed impropriè,cùm verè, mors patri nō ꝯtigerit, vnde dixit,*non uidebitur*,l.j.§. deiecisse. ff. de ui ar. & adiecit. *Sed & cum mors patri contingat,quasi extante*, &c. vt obiectionem tollat:dixisse nanque quispiam potuit, quo pacto conditionem extitisse dicemus,si pater mortuus non sit, cū conditionum verba precisè,& ad vnguē implenda sint:l.Meui[9]. l.qui hæredi.ff.de condi.& demo.respondet Vlpianus, hoc quoque casu, cum emancipatio sequuta est, mortem patri contigisse censeri,d.l.si ita.propter eundem effectum, qui ex vtroque actu sequitur:l.huiusmodi.§.cùm ita.ff.de leg.j.quòd tn̄ cum propriè contigisse dici non posit,mox subijcit, *quasi extante conditione filium ad fideicommissum admitti*. Et hic est verus huius responsi sensus.d.l fideicommissa. §. si cui.In cuius expositione, longior consultò fui, quàm instituti mei ratio fortasse patiatur: quòd sciā doctos etiam viros, in eius interpretatione passim dubios, ancipitesque reddi.Sed in viam redeūdum:diximus prouisionē in vnum casum conceptam,ad omissum extendi,si disponentis mens verisimilis subest: vt in eo responsum est, qui id quod in vtero neptis habebat, hæredem fecit, cum interim illa eodem die,albescente cœlo ruri enixa esset,l. Titi. §. Lucius. ff.de lib.& posth. & in vulgari substitutione proditum, eam in vnū casum expressam,ad omissum trahi, l.Gallus. § & quid si tantum.ff.de liber.& posth.casumq; nolentiæ, vt vocant, in casum impotentię diffundi.l.fi.C.de institutio.l.cum proponas.C. de hæred.inst. Sic & in eo,qui ęgritudine illa se moriturum existimans,posthumum (quem credebat in lucem se mortuo venturum) instituit, *si se mortuo nasceretur*:hoc eñ nihil oberit, quo minus & qui se viuo nasceretur hæres sit.l.fi.C.de posth.hęr.instit.Quæ interpretatio,plerisq; omnib.placet,Dd.d.l. fi. nec ego verā in se diffiteor: d.l. Titi. §. Lucius .cæterùm eam ad Iustiniani constitutionem, d.l.final. Insolenter nimis diuinare,cuicunque appendenti verba perspicuum puto.Quocirca placet nunc nostra vetus sententia,vt proditæ iam regulæ,locus nō sit:cùm casus omnino omissus non est, vtpote qui sub verbis expressis comprehēdi potest. l.Illud.ff.de acq hæred.§.illud.de societa.Veluti in proposita specie,à Iustiniano,detestante,qui his verbis vsus erat. *Si filius, intra decem mensium spatium, post mortem meam fuerit editus, hæres esto*, d.l. final.cùm enim dictio *vsq;* pro *intra*,accipiatur:à dispositionis tēpore,sumens initium:l.si ita fuerit.§.fi.ff.de man.test.l.si sic.ff.de verb.signi.par est atque si dixisset testator, *Si vsq; ad decem menses*, quo posito, dubium non est, quin natus viuo testanto, dicatur editus ante decem menses, post mortem testatoris. Huic autē interpretationi, si qs paulò obstinatior,ceruicosè repugnat adhuc,nec facile manus dat: ipsis saltem Raphaelibus cedat,qui iādiu concesserunt ambo, in hanc sententiam, vnde hanc meam dissolutionem,eò libentius refero, ꝙ à me adolescentulo excogitatam,& octo antè annis,quàm alterius Raphaelis vel Cumani,vel Fulgosij commentaria,publicum accepissent, scriptam,l. post aditam.num.1[illegible]. C. de impub.offenderim postea ab vtroq; Raphaele traditam,& à Fulgosio laudatam,vt verissimam Fulg. l.fi.C.de posth.Cuman.l.commodissimè.ff. de liber. & post. Nec ab ea abhorrere mihi videntur, Accursius,Albericus, & veteres, dictionem *intra* pro *citra*,exponentes,Accur.& Alber.d.l.fina.vt omne tempus antecedens,contineatur.Sed de extensione ad casum omissum quantum ad præsens institutum attinet, satis sint hæc disputata: quibus explicandis, de industria prolixior fui, ꝙ scirem hoc vno iuris articulo perspecto,alios permultos intelligi.Hæc autem habui,quæ de Iure,& eius partibus,nec non de vi iuris,& potestate,ac demum iuris, actionumque humanarū interpretatione dicerem:quibus si qui legum studiosi fuerint adiuti,eorum erit Deo Optimo Maximo,summam habere gratiā.

De Syllogismo, & alijs argumentorum formulis. Cap. 12.

SEd iam locus postulas, vt pauca quædam de formulis argumentorum dicamus.Et quoniam arguere, idem est propriè quod ostendere,& demonstrare.l.desiderium.C.de pos.vt locus ille quoque Virgilij probat,Virg.li.4.Aenei.

Degeneres animos timor arguit :

Euidens est Argumentum, vt in proposito cōsideratur, esse rei obscuræ,per conquisitas rationes,demonstrationem:l.j §. huius rei.ff.de offi.eius.l.qui testamento.§.mulier.ff de test. l. fina. ff de Pub.aut (si Ciceronis verba sequi malis) rationem,quæ rei dubię fidem facit,Cicer.in Topi.seu probabile inuentum, ad faciendā fidem,Cicer.in Partitio.sic dictum,quasi argutè inuētum, quod scilicet subtili artificio,& acuta inuestigatione,rei veritatem patefaciat,c.forus.de verb.sig.A quo tamen receptum est,argumētationem,velut totum,à sua parte differre: siquidem argumentatio,totam orationem significet,qua inuentum iam argumentum,rei propositæ accommodamus,atq; ita rem, de qua tractatur,probandam,& argumentum,quo eam cupimus probare,cōplectitur.Argumentationis porrò formæ,quatuor à veterib. ꝓditæ sunt:duæ perfectę,& imperfectę totidem.Perfectæ sunt, Syllogismus,& Inductio,aut vt alij loquuntur enumeratio. Imperfectæ,Enthymema,& Exemplum Syllogismus aūt gręca dictio est,quā M.Ci.ad verbū ꝓpè, Ratiocinationē dixit, παρὰ τὸ συλλογίζεσθαι i.colligere,& ratiocinari,tribusq; ꝓpositionib. constat, quarū prima, ꝙ potētior sit ad rē ipsam ꝯficiēdā ab eaq; vis tota ratio-

ratiocinationis dimanet, Maior dicitur. Altera minor, & posterior Conclusio, seu vt alij loquuntur, intentio, quę (vti dialecticis placet) positio quædam necessaria est, ex propositionibus primis, necessarijs, & vniuersalibus per demonstrationem collecta: Rodol. Agricola lib. 2. de inuent. ca. 13. aut M. Cicerone diffinitore, ratio est, quæ ex reb. perceptis, ad id quod non percipiebat, adducit, Cicer. j. Academica. quęst. vt ita non obscurum sit, Syllogismum probè diffinire, Argumenti genus esse, ex duobus pronunciatis præmissis, conclusionem necessariò inferens. Aut si mauis, ex Aristotele Syllogismus est oratio, in qua positis quibusdam, & concessis, præter ea quæ posita sunt, & concessa, aliud quiddam confici, & contingere solet. Aristo. 1. Analyt. & 1. Topico. Gel. lib. 15. c. 26. veluti, ex contractu nascitur actio: Societas est contractus: ergo ex Societate actio nascitur. Inductio verò, genus est argumentationis, quo à singularibus sufficienter enumeratis, ad vniuersale progredimur. Aristo. 1. Topico. ac proinde, cùm plurium vel partium, vel specierum, in ea fiat enumeratio: sunt qui malint, enumerationem dicere. Cic. 1. Rhetoric. Enumeratio quippe multorum est, quæ ad vnum aliquid rediguntur: in quem modum M. Cicero pro lege Manilia probat, cuncta Pompeium habere, quæ in summo Imperatore exigũtur, quod in eo insit rei militaris peritia, virtus, auctoritas, & felicitas. Et hoc est argumentum, quod à partium enumeratione, vulgo dicimus. Bal. l. conuenticula. C. de epis. & cler. Veluti probaturus ego, vltimã quamq; volũtatem reuocari posse, sic inducam. Testamentum, est vltima voluntas, & reuocari potest. Codicillus, est vltima voluntas, & reuocari potest, & sic de cæteris, nempe delegato, fideicommisso, & donatione causa mortis, l. 4. ff. adim. leg. rectè ergo inferam: igitur vltima voluntas, pro arbitrio variari, mutarique potest. Porrò autem, dinumerationem hanc plane, & integrè fieri oportet: nam si nonnihil prætermittatur in ea, nullatenus argumentum concludit. l. cum hi. §. si pretor. ff. de trans. Veluti si dixero, Emptio est bonę fidei, Locatio est bonę fidei, Societas est bonæ fidei: fallax est profectò hic ratiocinandi modus, quo non integrè, perfecteq; partes recensitæ, dinumeratævè sunt.

De Enthymemate, & Exemplo. Cap. 13.

PRæter Syllogismum, & Inductionem, quæ duæ sunt perfectæ argumentandi formæ, totidem reperiuntur, imperfectæ argumentandi species. Enthymema videlicet, & Exemplum. Quod pertinet, ad Enthymema, sciendum, eo verbo Grammaticis, cogitationem & commentum, seu commentationem significari: Dialecticis verò, imperfectum Syllogismum, in quo, ex vna, simplicique propositione, subinfertur cõclusio. Arist. lib. j. & 2. Rhe. Ideoq; definitur Enthymema, vt sit Syllogismus, cui altera propositionũ deest. Veluti Catilina, patriæ struxit insidias: ergo morte dignus est. Nanq; deficit maior hic propositio, nempe: omnis qui patriæ insidiatus est, morte plectẽdus venit. Ideoq; Satyricus curtum dixit Enthymema, & torqueri sermone rotato, hoc est celeri, & breuibus comprehenso, quòd totum non sit explicatum, sed pars duntaxat, & ea quidem breuiter, altera in mente relicta. Iuuenal. satyr. 6.

> Non habeat matrona, tibi quæ iuncta recumbit,
> Dicendi genus, aut curtum sermone rotato,
> Torqueat Enthymema.

Cuiusmodi genus argumentationis, ex vno tantùm desumpto concludens, Vlpiano valde est familiare. Nam ita alicubi ratiocinatur: Credendi, creditiq; nomen generale est: ergo, de cõtractibus dicturi Iurisconsulti, de rebus creditis titulum, meritissimò præmiserunt, l. j. ff. de reb. cred. omissa propositione (quam maiorem dicimus) velut per se nota, nimirum ea, ad speciei cognitionem, generis nomen præcognoscendum est. l. j. ff. de iustit. & iur. Accur. rub. C. de pact. Et alibi, Debitor plures habens creditores vniuersa bona alienauit, ergo consilium habuit eos circumueniẽdi. l. omnes. §. Lucius. ff. quæ in fraud. cred. Nam & hic quoq; subtexit propositionem, vti per se satis cognitam, nempe illam, ex alienatione omnium bonorum, vel maioris partis, fraudem presumi. l. nomen. §. filio. vbi Accur. ff. de leg. 3. d. §. Lucius. Dd. §. itẽ si quis in fraudem de actio. Exemplum verò, argumenti genus est, quo particulari aliquo, vel maiori, vel pari, vel minori, in similitudinem ab identitate (vt sic dicam) rationis assumpto, idipsum de quo disceptatur probamus. Agricol. lib. 1. capit. 25. Estque penè eadem hæc argumentatio, cum loco, à simili, à quo eo duntaxat nomine differt, quod exemplum, sit argumentatio: at ratiocinatio à simili, locus argumentationis, sed vtrunque genus (quod hic confundere placet) Iurisconsultis tam est frequẽs, vt nulla crebrior in iure sit argumentatio. l. nõ solum. §. qui primipilum. ff. de excus. tuto. l. argumento. ff. de aur. leg. l. si pater. in fi. ff. de solutio. l. his solis. C. de reuo. don. cùm enim non possint casus omnes, qui quandoque inciderint, certis constitutionibus comprehendi: ex similibus, hoc est, parem rationem habentibus, decisionem peti conueniens fuit. l. neque leges. l. & ideo. leg. non possunt. ff. de legibus cap. inter corporalia, de transan. epis. vt quòd de vno responsum est, de cæteris similibus capitulis, expressum intelligatur. l. fina. C. de const. pecu. d. l. his solis. d. §. qui primipilum. Et ita lex suppleatur, plenioremque recipiat interpretationem. l. oratio. ff. de sponsal. l. lex Iulia. ff. de fund. dotal. modo tamen par sit causa, eademque ratio. l. illud. ff. ad l. Aquil. l. à Titio. ff. de verb. oblig.

De æquiuoco, & alijs argumentorum vitijs. Cap. 14.

QVemadmodum verò argumentorum vsum, sedulò probamus, dum in eis vera proponuntur: ita cauillationes sophisticas, & fallaces tendiculas, magno conatu respuimus, veluti cùm ab euidenter veris per callidas terminorum mutationes, veritas obnubilatur, & ad falsa perducitur disputatio, l. natur. ff. de verbo. signi. l. ea est natura. ff. de reg. iur. l. j. vbi Accurs. ff. de reg. Cato. quod tribus modis contingere, philosophus docet. Aristo. 1. Elench. quia videlicet peccat argumentum vel in materia, vel in forma, vel in vtroque. Nostrates vitiosæ argumentationis technas, pari numero, sed alijs verbis faciunt: nempe ex Aequiuoco, ex Accidente, & per secundum quid ad simpliciter, quibus etiam modis omnia ferè argumenta, in ciuili nostra disciplina dilui, dissoluique putant Specula. titul. de allega. & disputa. §. j. Odofre. & Bald. in proœ. digestorum. A quibus non abhorrent Dialectici, qui breuiter docent argumentationem oẽm verè dissolui, vel negando id quod ab aduersario propositum est, (uulgus antecedens vocat) multoque magis probando id falsum esse, vel multipliciter distinguendo, dictionem putà, vel orationem, quæ non eadem fortè significatione, vtrobique in argumentatione ponitur. Sic enim perspicuè docemus, ex antecedente non probè conclusionem colligi, quod æquiuoci, & Antecedentis, (vt loquuntur) vitia, palàm faciunt. Aequiuocum dicimus, quodcunque verbum quamcunque verò orationem, vnde multiplex sensus elici potest, Accurs. l. j. in princ. ff. de nou. oper. vt ita amphybologiam, & reliquas eius generis figuras, quæ vel ex singulis vocibus, vel ex coniunctis ambiguitatem pariunt, contineri intelligemus. l. ita fidei. ff. de iur. fisc. Accur. l. quoties, in stipul. ff. de verbor. oblig. Hinc Aequiuoco datum quoque nomen, Pluriuoci, quòd pluribus verbis, aut orationibus, eadem sit appellatio, licèt non idem sensus: veluti dictio *Aries*, qua Sydus in cœlo, animal in terris, & machinamentum ad muros expugnãdos, significatur. Item *Canis* dictio, quæ cœleste Sydus, animal latrabile, piscem marinum, & talaris ludi signum denotat. Accursi. d. l. quoties. De orationibus hæc, *Aio te Aeacida, Romanos uincere posse*. Accur. leg. veteribus. ff. de pact. in ciuili verò iure nostro, passim obuia sunt exempla, quale inter cætera, *exhibere* verbum, quod interdum est hominem, aut rem aliam qua de agitur, in publicum producere. l. 2. ff. ad exhib. leg. locum. §. hoc interdictum. ff. de tab. exhib. l. 3. §. ait prætor, de lib. ho. exhi. l. fin. ff. de verbo. signifi. quandoque verò idem est quod l. fina. C. de ædil. actio. probare: vnde implacabilis enascitur Antinomia, nisi acutè detegatur æquiuocum: Ait enim lex, emptorem mancipij morbosi, seu vitiosi, seu intra sex menses mortuo, redhibitoria posse, aduersus venditorem experiri. l. j. l. redhibere. §. l. quòd si nolit. §. si mancipium. ff. de ædil. edic. Alibi verò Cæsares, ita demum aiunt emptori redhibitoriam competere, si seruum fugitiuum, aut vitiosum, emptionis tempore fuisse, petierit emptor exhibere. d. l. final. Constat autem seruum mortuum exhiberi nõ posse. l. si homo mortuus. ff. de verbor. obligat. quod in prima significatione, verum est, quatenus scilicet diximus, exhibere esse, rei præsentiam facere. l. ij. cum similibus. ff. ad exhiben. Quatenus enim significat, probare, seruum putà vitiosum fuisse, tempore emptionis, seruus etiam mortuus exhiberi potest. l. fina. C. de ædilit. actio. Ad hanc argumenti fallaciam spectat quoq; Labeonis responsum, quo de eo dubitat, qui quatuor oleagina pocula paria legauit: incertum nanque prima fronte videtur, an duo tantùm, an etiam quatuor, legata censeantur, ob vnam atque alteram dictionis, paria, significationem, quæ vel ad parilitatem, & æqualitatem, vel ad dualem numerum referri potest: sed tandem ex Trebatij sententia, à Labeone responsum est, vnum par duntaxat legatum esse, quia non ita legatum esset, *Bina paria*, neque ita, *poculorum paria duo*. l. qui concubinam, §. qui quatuor. ff. de lega. 3. d. §. disponat, de nupt. coll. 3. Sed huius tendiculæ, placet familiarius exemplum proponere: Testamentum est lex. leg. fina C. de legibus, Solus princeps potest condere legem. Ergo princeps solus potest condere testamentum. Nanque relucet hic euidens in ambiguitate dictionis lex, vitium, quæ aliud in assumptione, aliud in minore propositione, significat, sic. Quod in nullius bonis est, fit occupantis; l. ij. ff. de acq. re. do. §. feræ. de rer. diu. Res sacræ, & personæ liberæ, in nullius bonis sunt: ergo res sacræ, & liberæ, personæ occupanti conceduntur, quo nihil absurdius. l. j. ff. de interd. leg. j. ff. de rer. diui. Vitium siquidem est, inquit Accursius, in dictione *Nullius*, quod aliter in assumptione, ne, quàm in maiore propositione, vsurpatur. Accur. l. ea est natura ff. de reg. iur. & in l. nat. ff. de ver. sig.

De vitio accidentis, & secundum quid. Cap. 15.

ACcidentis prætereà mutatione in argumentis vitium committitur, cùm accidentia videlicet, & qualitates, in propositionum discursu variãtur. Accur. l. vendicat. ff. de rei vendi. & l. debitor. §. fi. ff. de le. ij. Veluti si dixero, iniquum est quem fieri locupletem, cum alterius detrimento: l. nam hoc natura. ff. de cond. ind. l. iure nat. ff. de reg. iur. in vsucapionibus locupletior fit vsucapiens, cum illius contra quem vsucapit, iactura: l. iij. ff. de vsucapio. ergò vsucapiones, iniquæ sunt. Fallacia quippe hic ex accidentis, seu qualitatis mutatione, cõflatur. Quod enim iniquum sit, ex alterius damno, lucrum facere: mero iure naturæ, verum est: d. l. nam hoc d. l. iure. at lex ciuilis, per vsucapionem, aliorum bona nobis adijcens, boni publici rationem habet, l. j. l. iij. ff. de vsuc. vt aliquis scilicet finis litiũ existat, l. fin. ff. pro suo. nè vererum dominia, tandiu sub incerto manerent. §. j. de vsucapio. Ideoque iuris ciuilis ratio, (cuius auctoritate quemadmodum & M. Cic. scribit, vsucapio tota nititur Cic. pro Cecinna & de Respons. arusp.) à pura simpliciq; naturæ bonitate, subtiliter secernenda est. Similiter, si dicam, pars incerta vẽdicatur: l. q̃ de tota. §. incertæ. ff. de rei vend. quicquid vendicatur, possidetur: l. j. C. de alie. iud. c. examinata, de Iud. Ergo incerta pars possidetur: inijcitur auditori laqueus, per accidens, l. iij. §. incertam vbi Accur. ff. de acq. poss. Verum quippe est, possideri quicquid vendicatur, per eum scilicet, in quem intenditur rei vendicatio: at non ea qualitate, perpetuò possidetur, qua vendicatur: siquidẽ agens, partem incertam vendicare possit, at ille, qui conuenitur certum totumque fundum possidere: Accursi. l. vendicatio. & l. quæ de tota. §. incertæ. ff. de rei vẽd. pari modo deluditur illud sophisma. Quicquid emisti, comedisti: carnes crudas emisti: ergo carnes crudas comedisti. Vtvt enim duæ priores propositiones, veræ sint: consequentia falsa est, ob mutationem accidentis & qualitatis. Nec enim carnes crudas, ea qualitate comedisti, qua emisti. Bart. l. debitor. §. fin. ff. de leg. ij. Nec dissimili quoque vitio laborat, horrenda, & monstrosa illa, Ioannis Pici Mirãdulani, viri alioqui probi, & Christiani, conclusio, *Deus non est Deus*: quam ille tamen (postquam pluribus subtiliter euicit, Deum esse, & Deum esse vnum,) hoc sophistico cauillo contegere tentat. Ioan. Pic. Mirãdula. li. de ente & vno. Quero à te, inquit, quid concipias, per hanc dictionem *Deus*, quam de Deo enuntias? si nihil concipis, nihil erras, quia nihil dicis, nihilq; sentis. Si aliquid concepis dico Deũ aliud esse, ab eo quod tu concipis, & conceptũ per hãc dictionẽ *Deus*, explicas, cùm in infinitum, ipse Deus maior sit omni eo quod potes cõcipere: Cuiusce rei pleniore disquisitione, si quis, fortasse delectetur, legat libellum de ente & vno, in calce eius operis, insertas Antoniorum Citadini, & Fauentini, summorũ philosophorum, de ea re, aduersus Mirandulanum, eiusce libelli auctorem, doctas, & peracutas concertationes. A superioribus cauillis, non multum abest, fallacia sensus diuisi, & compositi: cùm videlicet, ex plurib. diuisim assumptis, coniunctim aliquid infertur: l. vim passam. §. pręscriptione. ff. de adulter. neque, enim sequitur (verbi gratia) crimen adulterij, silentio quinquennij, tollitur: l. j. C. de quæstio. l. adulter. C. de adult. ergo, adulterium cum incestu iunctum, tanti temporis præscriptione conquiescit: d. §. præscriptione. Pari modo refellitur argumentum quo ex pluribus coniunctis diuisim aliquid colligitur, quando scilicet hoc, aut illo casu, accidentia sunt diuersa. Arist li. 2. de Interpretatione. Quędã enim fas est prædicare disiunctim, q̃ non licet coniungere & nonnulla coniunctim enuntiare, quæ separare fas non est. Dd. l. possidere. §. j. ff. de acq. poss. Veluti si cum asinam, & pullum ex ea possideres, dixero, hæc asina, quia pullũ habet, mater est: hæc asina, est tua: ergo hæc asina, est mater tua. Io. Andr. c. sine culpa. de reg. iur. in Mercuria. Huc quoque spectat faceta illius tendicula, qui probaturus in tribus ouis, contineri quinque, pręfabatur, ternario numero dualẽ inesse: atqui, inquiebat, duo, & tria, sunt quinque. Accur. l. quoties. in stipu. ff. de verb. obli. Et enim verum est, duo, & tria separatim considerata, esse quinque, non item duo & tria, quæ tribus insunt. Bar. l. si is. qui in prin. ff. de reb. dub. Nec ab similiter valde Accursius habebas heri (inquit) tres liberos, hodie quartum suscepisti, non tamen ideo sequitur, te septem habere: quia tres illi primi, quos heri habebas, cum illo qui tibi hodie natus est, coniunguntur, & insequenti numero, computantur. Acc. l. manumissones. ff. de iust. & iur.

Postremum argumentationis vitium, ex Secundum quid ad simpliciter, colligitur: cum videlicet, ex eo, quod particulari, & certo aliquo respectu, tale est simpliciter, & absolute, nonnihil ponimus: veluti, Quod commune est, meum est: l. illud de ritu nup. l. serui electione. §. Labeo. ff. de leg. j. hic fundus, est inter me & Titium communis: ergo mens est. Equidem euidens est hic fallacia: nam quod commune est, meum, generatim & simpliciter, dici non potest, l. Quint. ff. de aur. & arg. leg. vt de parte, videlicet. Socij, nedũ mea disponere possim, l. Sabinus. ff. co. diuid. l. pupillus. ff. de ver. sig. sed quadamtenus, & vt ita aiunt, secundũ quid, est meum, respectu, scilicet, partis meæ. l. ij. ff. de condi. institut. d. §. Labeo. Simile, libertus qui se patrono præbuit arrogandum, in eius familia, iura consequitur ingenuitatis, vt scilicet, neque patronus, neque filius eius, liberto, patronatus iure succedant, & si patronum, in ius vocare velit, veniam libertus non petat, l. sciendũ. ij. ff. de rit. nup. non tñ ideo sequitur, eũ absolutè ingenuũ: neq; n. libertum, patronus adoptando, ingenuum facit, l. fin. ff. de sta. hom. nec alius, à principe ingenuitatem seruis, aut libertis concedit. l. j. C. de iur. aureo. annulo. l. vni. C. ad l. Viscell. Vnde libertus à patrono. adoptatus, Senatoris filiam, vxorem non ideo ducet, neque Senator, libertinam, à patrono adoptatam, vxorem habere poterit. d. l. sciendum. ij.

De tribus argumenta elabendi modis. Cap. 16.

ET his modis, argumenta verè dilui, soluique dicuntur: præter quos, sunt & alij, quibus vim argumentorum, magis euadere, & elabi, quàm tollere, aut soluere dicimur, propterea scilicet, quòd non rei satisfaciant: sed tantùm eludere, & decipere conentur. Vnde *solutiones ad hominem*, à dialecticis appellatæ, ad quas tum confugimus, cùm vi argumentorum pressi, in angustias redacti, & penè victi, parum ex re alioquin speramus auxilij.

1 Quod ipsum tripliciter, in vsum venire solet: vel quia aduersario rem aut personam, regerimus: vel quia obiectum, ab illo eleuamus, & verbis deprimimus: vel quia digressu à re facto, auditoris animum, à propositę argumentationis cura, abducimus & auocamus: Regerimus, in rem, quoties parem aut etiam grauiorem, ea quæ nobis obijciebatur, aduersario reponimus, vt quantum ille suis telis, nos premere videbatur, tantùm nos eò quod in illum recudimus vrgere videamur. Sic ad ænigma, à Damœta propositum:

> Dic quib. in terris (et eris mihi magnus Apollo)
> Treis pateat cœli spatium, non amplius ulnas.

Menalcas cùm respondere nesciret, aliud par obijcit. Virgilius eclog. iij.

> Dic quibus in terris, inscripti nomina regum,
> Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.

Regerimus in personam cùm ostendimus, non decere aduersarium, quæ obiecta sunt effari, aut dicere, etiam si fortè vera essent, quia fortè simili culpa, prematur: veluti, cùm M. Cicero Tuberonem, Ligarij accusatorem, ostẽdit in eadem causa fuisse, cuius Ligariũ impetebat. Cice. in oratione pro Q. Ligario. Simile est quod in iure nostro tractatur:

> Turpe est doctori, cùm culpa redarguit ipsum.

2 Eleuando, rursus argumenti vim euadimus, cùm rem, quæ nobis obijcitur, irridemus, & velut nullius momenti aspernamur, contendentes id tale esse, quod magis risu, & ludo, quàm responso dignum existat: Qualem totam Cælij accusationem M. Cicero facit, ostẽdens aduersus accusatores pro Clodia multos, eam accusationem, magis amantium iras, & iurgia, quàm vera crimina continere. Cice. pro M. Cælio.

3 Elabimur postremò, digrediendo, cùm alicuius alterius rei mentionem inijcimus, quo auditoris animus, in digressu occupatus, à propositi argumenti cura abstrahatur. Suntque tres isti modi, rationesque elabendi, quibus inter disputandum, cùm in foro, tum in scholis frequenter vtimur.

Quibus ex causis, à communibus Iuris regulis recedere liceat. Cap. 17.

SEd cùm nulla probabilis sit disciplinæ interpretatio, quæ si nullo iudicio, nulloq; rerum, personarum, locorum, & temporum, habito delectu à nobis suspiciatur reprehensione carere possit, commodissimum (ni fallor) erit, vt post exposita iuris principia, ac non pauca, quæ ad legum pertinent decisionem, præcipuas circunstantias attingamus, quæ iuris regulas variant, interdum relaxant, ac remittunt: l. aut facta. §. j. ff. de pœn. c. occidit. xxiij. q. 8. vt ecce restituere depositum non perpetuò equum est, putà furenti, aut prædoni, vero domino apparente l. bona fides. ff. depos. Incidunt namq; tempora, inquit M. Cicero, vt nõ sint reddenda deposita. velut si gladiũ quis, apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens, aut si is qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ, reddere peccatum sit, iustum autẽ nõ reddere. Cic. 1. officio. Violare item fidem atq; adeo iussiurandum quandoq; conceditur: imo verò, præcipitur, vt si aliquid turpe flagitiosumve promissum sit. l. generaliter. l. veluti. l. si plagij. ff. de verb. obli. c. Quintauallis de iureiur. c. cum iuramento. de homicid. homines trucidare, nonnunquã gloriosum, & laudabile, veluti hostes, & proditores patriæ l. minime. ff. de religiosa. ijsq; similia sexcenta, quæ secundum personæ, loci, temporis, & rei, qualitatem, variari, mutarique solent l. Pomp. 2. ff. de neg. gest. leg. nonnunquam. ff. de iud. l. Pedius. in fin. ff. de incend. quibusdam, inquit

quit Vlpianus, emergentibus, quæ varietatem inducunt. l. Iusiur. & ad pecunias. ff. de iureiur. quę per ius nostrum sparsim posita in vnum aggregare supra vires humanas videretur, nisi partim nos hoc labore leuasset Pontanus, Ludo. Roma. l. si verò. §. de viro. ff. sol. mat. cuius dicta, recentiores ad verbum fermè descripserunt, And. Alciat. libr. j. de verb. signifi. nusquam Pontani, (quod admirari satis nequeo) mentione facta. Causæ autem quibus, à generalibus iuris regulis recedere fas est, vt plurimum ex huiusmodi prædicamentis consistere videntur, Persona, re, loco, & tempore (reliquas enim attingere mihi in animo non est) quæ singulæ breuiter tractandæ veniunt.

Personæ dignitas, eruditio, virtus, & integritas. Cap. XVIII.

ET imprimis persona, cuius multiplex qualitas, regulas iuris infringit: nam in contractibus sunt, personæ, quę nec naturaliter quidem obligentur, vt pupillus. l. pupillus. ff. de action. & ob. l. quod pupillus. ff. de cond. ind. aliæ quæ naturaliter, non etiam ciuiliter, veluti duo fratres, & pater, & filius. l. frater. ff. de condition. indebi. reliquæ solent, vtroque modo. Rursus, qui munere aliquo fungitur, si adscripto muneris nomine contrahat, non proprio, sed officij nomine, contraxisse intelligendus est. l. fi. ff. de inst. l. post mortem. §. fi. ff. quand. ex fac. tut. l. cum quædam. C. de adm. tut. Et in criminibus, pro qualitate personarũ, pœnæ, vel minuuntur, vel exacerbantur. l. moris. §. sed enim. cum l. seq. ff. de pœn. Violantur quoque iuris traditiones ex personæ dignitate, virtute, & doctrina. Illustribus imprimis, & graui aliqua dignitate pollentibus, q̃dã peculiariter legimus concessa, q̃ inferioris gradus viris, nõ tribuunt̃. Et imprimis, vt non nisi ex scripto, in ius vocent̃. l. quoties. C. de dignita. li. 12. tametsi p nũtiũ, absq; literis, citatio regulariter iure fiat. l. sed interpellat̃. §. j. ff. de arb. Vt p procuratorem, in grauibus etiã criminibus litigent: l. fi. C. de iniur. cùm alioqui in causa criminali, frustrà interueniat procurator. l. pen. §. j. ff. de pub. iud. Vt non ex scripto sicut alij iudices, sententiam pronuntiare cogantur. l. ij. C. de sent. ex breuicu. Vt filijs donare posint, l. donationes quas. C. de dona. int. vir. licèt soleant à parentibus donatione filijs inutiliter fieri. l. j. §. si pater. ff. pro dona. Vt quæstioni, non subijciantur. l. milites. ff. de quæstio. nec pœna mortis digni, suspendantur, aut cruci affigantur, cùm plebeijs duntaxat, istiusmodi supplicia conueniant. l. desertorem. §. j. vbi Accursi. ff. de re milit. Vt in mulierem, illustri splendẽtem dignitate, compromitti possit. c. dilecti. de arb. Vt præterea generali sententia, mandatòve, non contineantur: speciali enim propter amplam eorum dignitatem, nota digni sunt: quare nisi de ijs expressa mentio facta sit, neglecti videntur. l. itẽ apud Labe. §. ait præt. ff. de iniu. Vnde Quæsitores. quibus hæresis negotium generaliter commissum est, contra episcopos non inquirunt, c. inquisitores. de hær. in 6. nec in generali excommunicationis, suspensionisve sententia, qui pontificiæ dignitatis sunt, continentur. c. quia periculosum, de sent. excom. in 6. Nec generali mandato, censetur Archiepiscopus, suo Officiali mandasse, vt suffraganeos excommunicet. c. j. in fi. de offici. ord. in 6. Huc pertinent, quæ de concedentis prærogatiua, leguntur: vt is, in honoribus præferatur, iureque potior sit, qui à digniori electus est. l. fi. ff. de alb. scri. c. per tuas. de maio. & obe. Vnde receptus in canonicum, auctoritate Papæ, cæteris anteponitur. c. hi qui. de præben. in vj. Et is cui collatum est à Summo Pontifice, aut eius legato, sacerdotium, illi qui ab Episcopo collationem habet, (si non aliter de proprietate collationis appareat) propter ampliorem conferentis prærogatiuam, est præferendus. c. si à sede. eo. tit. Sic creatus doctor à principe, (dum legitimum eruditionis suę periculũ fecerit,) l. nemini. C. de aduo. di. iud. iis qui ab Academiis quotidie creantur, anteponi debet. l. restituendæ. C. illo tit. c. dominus. vbi gl. xciij. dist. *Ob insignem quoque personæ eruditionem*, contra iuris regulas, pleraq; recepta legimus. l. sed & reprobari. §. amplius. ff. de excus. tut. Vnde facit alicuius excellens doctrina, vt ad preces populi id petentis, principi pro pœnæ, criminisq; abolitione, supplicandum sit, interimque iudicis sententia suspendatur. l. ad bestias. ff. de pœn. Quin & olim creditum, ex Iulij Pauli lege, propter summam peritiam artis, sontibus quàmuis iam damnatis, pœnam relaxari. d. l. ad bestias. Glos. §. sint viri. de num. & qual. card. in prog. Ob idque etiamnum Bononiæ constans fama durat, Azonem magnum iuris nostri interpretem, capitalis criminis damnatum, *Ad bestias, Ad bestias*, sæpius exclamasse, ex capitis Iulij Pauli principio, significans, propter excellentem iuris peritiam, se venia dignum: cæterùm iudices, credẽtes se belluarum nomine, ab Azone insimulari, non destiterunt irati, donec vltimo supplicio afficeretur. Sed si verum amamus, in constitutione Pauli, d. l. ad bestias. nihil omnino de alleuatione pœnæ tractatur, sed de rei damnati transductione: cùm enim ab bestias ex delicto damnati, sine premissu principis ex prouincia, in prouinciam traduci non possent: in ipsisimet prouincijs, vbi iudicati erant, bestijs objiciebantur, & dilaniabantur: nec ad preces populi, executionem Præses prouincię morari debebat, nisi tamen eius roboris essent, atque artificij, vt in spectaculis quæ Romæ fiebant, digni essent, qui exhiberentur, quo casu principem Præses consulere debet, An velit eos damnatos Romam mitti, vt in populi Romani muneribus, bestijs objiciantur. Facit preterea, excellens scientia, vt qui summæ peritiæ est, in aliena patria docens, ab onere tutelæ sit immunis. d. l. sed & reprobari. §. amplius. Facitque literatura, vt eruditos homines, facilè Romanus Pontifex legibus soluat, quò duplex sacerdotium obtineant, c. de multa. in fin. de præb. aut quamuis il legitimi in Episcopos elegi possint. c. innotuit. de elect. Ab hijs nõ multum abest, egregia animi indoles, q̃ efficit, vt ad doctureę gradum, admittatur, qui nondum admodum profecit, si spes sit futuræ peritiæ: Inno. c. cum in cunctis. de ele. Feli. rubr. de magist. quamuis alioqui, ijs ornamentis insigniri non debeant, nisi quorum factum est eruditionis suę, tanquàm auri in fornace periculum. l. nemini. C. de aduoc. diuer. iudic. l. magistros. C. de profess. & med. li. 10. Sic & scholaris optimi ingenij, imperito doctori, in honoribus præferri debet. l. j. vbi Accurs. C. de anno. ciui. lib. 11. Denique ob probitatem animi singularem, eximiamque vitæ sanctimoniam, contra iuris regulas, multa sunt constituta: Iason. l. Iubemus. C. de iudic. nam & legitimi tutores satisdare coguntur: at si persona magna splendeat honestate, remittitur satisdatio, l. legitimos. ff. de legit. tuto. sufficit nanque virtus hominis pro satisdatione, Accurs. l. j ff. de ripa muniend. & tametsi in causa sua, vel suorum, nemo iudex esse posit: l. qui iurisdictio. ff. de iurisd. qui tamen integerrimæ vitæ est, vt non cadat in eum verisimiliter suspicio, in ijs etiam negotijs, ius dicit, Specul. tit. de iud. de legat. §. superest. & quàmuis victus victori, in expensis damnari debeat: l. eum quem. ff. de iud. l. properandum. §. siue autem. illo tit. si tamen eius, qui succubuit: nota est probitas, ab impendiorum condemnatione, excusatur. Hostiens. c. finem. de dol. & contu. Quandoquidem non præsumatur calumniose mouisse litem, qui probus antea æstimatus fuit, nec agere quicquam, quod iustum non sit, & honestũ. Quocirca rectè probat Angelus, Guelfum de Prato potestatem Bononiensem absolutum, qui sibi datum in custodiam militem, magni nominis, & probatæ existimationis, non vinctum, nec in compedibus custodiuit, sed vrbem ei pro carcere etiam absque vadibus asignauit, licèt miles ille postmodum, arrepta fuga, sibi consuluerit. l. si res pupillaris. ff. de administr. tut. Angel. l. si à bonæfidei. ff. de re. vend. Neque enim qui integræ opinionis est, in ea causa videtur, vt tam arcte debeat custodiri. l. si à bonæ fidei. ff. de re. vend. Huc pertinet, ꝙ licèt non soleant subornationis metu, post publicata testimonia, recipi testes: Aut. at qui semel. C. de proba. cle. fi. de testib. in causa tamen hominis inculpatæ vitæ, & perspectæ integritatis, testes recipi possunt. d. §. à barbaris. d. §. super eo. quòd nulla illic propter notam probitatem, testium subornatio timeatur. Bal. c. pręterea. de testib. cog. Mirabilius est profectò, quod Pontificij tradunt, tametsi non nisi sacris initiato, sacerdotium conferri possit: c. cum adeo. de rescrip. cùm Laicus, spiritalis iuris prorsus sit incapax. c. decernimus, de iudi. multoque minùs Episcopatum, cùm diu antè sacra tractasse quem oporteat, quàm in Antistitem eligatur, propter insignem tamen vitæ sanctimoniam, ad Episcopatum, nedum ad inferius ministerium Laicus prouehitur: c. statuimus. §. his omnibus lxj. dist. Ambrosio enim nondum aqua baptismi renato, Nicolao autem & Seuero ex Lanificio assumptis Episcopatus munus delatum est, atque oblatum. d. §. his omnibus. quod miraculosè contigit: vnde ad consequentiam producendum non est. l. quod vero. ff. de legibus. Sed nec superiora satis iure fundantur, cap. si quis triginta lxxviij. distin. quatenus præsertim alteri res verti damno posset. Quapropter in foro, vix obtinerent. Ad hæc non incommodè spectat, quod passim leges iubent: ad æstimanda facta, dicta ve hominum anteactæ vitæ rationem, considerari: l. diui fratres. ff. de lib. ea. l. iij. §. sed. si ex improuiso. ff. de re milit. l. j. C. si. quis imp. maled. neque enim (verbi gratia) facilè credendum est, eum qui in florenti ætate continenter, & honestè vixit, probusque diu æstimatus est, se vitijs in senectute, turpiter contaminasse. l. non omnes. §. à barbaris. ff. de re milit. c. pen. de pręsump. Dixerit quispiam, rem periculi esse plenam, iudicare probus quispiam sit, an improbus. Quod equidem non negauerim ipse. Multis enim, inquit M. Cicero, simulationem inuolucris, tegitur, & quasi velis quibusdam obtenditur, vniuscuiusque natura: frons, oculi, vultus, persæpe mentiuntur: oratio verò sæpissimè, Cicer. j. epist. ad Q. fratrem. Et plerosque esse Satyricus ostendit, Iuuenalis. satyr. nosque experientia comprobamus,

> Qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt:

Quique ex verbo Christi, similes sunt sepulchris dealbatis, quę foris patẽt hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurictia, hoc est hipocrisi, & iniquitate. Matt. 23. At non diuturna potest esse, vt M. Cicero scribit, hæc obstructio, nec dissimulatio multo tempore latere. Cicero pro Sextio. Ideoque cùm Christus attendere iussisset à falsis prophetis, qui veniunt ad nos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: subijcit, à fructibus eorum, cognoscetis eos. Matt. 7. Et

Et sanè difficile est, ex Platonis sententia, vt malus quis semper lateat. Plato l. 2. de Republica.

Personæ vilitas, & paupertas. Cap. 19.

OB personæ quoque vilitatem à generali legis traditione, recedimus nonnunquam. l. si patrona. ff. de ritu nupt. Nam & pater, qui illatam filio iniuriam condonare potest, si persona vilis, abiectaque sit, & filij honesta, iniuriarum actionem non remittit. l. sed si vnius. § filiofa. ff. de iniur. & filia Senatoris, quæ ludicrã artem exercuit, aut corpore quæstum fecit, libertino contra senatoriæ dignitatis prærogatiuam nubit, neque enim (inquit Iulius Paulus) honor ei seruandus est, qui se in tantum scelus deduxit. l. senatoris filia. ff. de rit. nup. Hincque illud generale circunfertur, indultum liberis beneficium, ob patris honorem, ad eum filium non extendi, qui vilem, fœdamq; vitam egit. Sic nec lex, q̃ mulierem, in carcerem conijci vetat, l. j. C. de offic. diuerso iudic. ad eam producitur, quæ meretriciam, turpemque vitam ducit, Bald. l. consentaneum. C. qũo, & quando iudex. vt non æquipolleat castitati luxuria, §. fin. de restitut. & ea. col. 3. nisi tamẽ mulier illa, libidinibus infamis, maritum habeat, cui priuilegiũ illud propter matrimonij dignitatem, conseruatur. l. si vxor. §. j. ff. de adult. Ad hæc, denegatur actio de dote patri, si turpis & vilioris existat vitæ. l. si cum dotem. § eo autem. ff. solut. matrim. Facit, *Inopia*, vt violentur interdum regulæ iuris, in paupertatis q̃nque fauorẽ: nõnunq̃ in odiũ, fauet in eo paupertati, vt mulcta, vel etiã collecta, tributumve, pauperi remittatur. l. illicitas. §. fi. ff. de offi. præs. l. fi. C. de mod. mulcta. Accursi. l. omnes. C. de anno & trib. lib. 10. Alimenta decernantur quandoque, appellatione pendente, l. si instituta. §. pen. ff de inoffi. test. ac eorum alimoniæ, qui egestate pressi, in carcere detinentur, iudex prouideat. l. Iudices. C. de episc. aud. Executio sententiæ impediatur. c. olim ij. de restit. spolia. Qui non prouocauit. l. si procur. §. pen. ff. mand. aut post appellationem, fatalia labi permisit. §. Alijs verò. de ijs qui ingred. ad appe. coll. 5. excusetur: ne possessori impensas dominus reddere teneatur. l. in fundo. ff. de rei vend. Vt in multitudine negotiorum, præ cæteris, pauperum causę per iudicem diffiniantur. c. imprimis vbi gloss. 2. q. j. Denique nec mercedẽ iudici, aut notario, de actis causæ pauper exoluere teneatur. l. tam dementis. in fi. C. de episc. aud. At vero, præterquàm quòd inopia, non minimum est per se malum, ipsa plerunque nocet. Etenim testem, l. 3. ff. de test. debitoremque suspectum reddit, l. si creditores. ff. de priuil. cred. vnde & maritum, constante matrimonio, ad dotis restitutionem cogit, l. si constante. ff. sol. mat. & vbi desideratur satisdatio de iudicio sisti, rem apud officium deponi facit, quod sequestrare dicunt. l. si fideiussor. §. fi. ff. qui satisd. cog. Quàmuis pleriq; omnes, exploratum habeant, paupertatem neque malum esse, neque de genere malorum. c. illa, in fin. 15. q. j. Neque verò, ad superiora prætereundum, quanquam in delictis, non omninò præbeat paupertas excusationem. c. quoniam. de simon. ac proinde, non sit ignoscendum mulieri, quæ paupertatis velamento, se turpem vitam egisse profitetur. l. palàm. §. j. ff. de ritu nupt. Mitiùs tamen cum illo agitur, qui vrgente fame, aut alia necessitate, nonnihil alioqui ꝓhibitum, admisit: ca. si quis propter. de furt. & sustinet lex venditionem filij, in patre, nimia egestate presso, l. vlti. C. de patrib. qui filios distrax. vt sic liceat cum poeta, ad Charidemum exclamare. Martial. l. 11. epigram.

> O quantum cogit egestas?

Et cum mimographo,

> Hominem experiri multa, paupertas iubet.

A quibus non abhorrens Plato, pauperum peccata, ob huius vitæ incommoda, leniùs apud inferos puniri scribit: Diuitum verò grauiùs. Plato lib. 10. de Rep.

Seueritas, & negligentia. Cap. 20.

IVbet item nimia personæ sæuitia pleraque in iure nostro ciuili, innouari. Dominus sæuiens in seruos, duriùs quàm ęquũ sit, eos vendere cogitur, l. 2. ff. de. ijs, qui sunt sui. vti & pater filium emancipare, quem malè contra pietatem affecit. l. fin. ff. si à parente vir nimium morosus, sæuusque, ab vxore separatur. cap. literas de restit. spoliat. culpęque assignatur, nimia præceptoris sæuitia. l. præceptoris. ff. ad l. Aquil. Et coita à lege societas, ne ab ea intra certum tempus abeatur, ante tempus nihilominus dirimi potest, si tam iniuriosus rixosusque sit socius, (vt cum eo durũ sit conuersari. l. si conuenerit. ff. pro socio. Propter desidiam præterea & malam hominis versationem, legis generalis plerunque fit derogatio. Rex, Dux, aut alius princeps, iners, & ignauus, principatu priuari potest, aut ei saltem coadiutor dari debet. c. grãdi. de supp. neg. præla. in vj. presbyter exautorari, seu, vt Pontificij loquuntur degradari. c. dictum. lxxxj. dist. Prælatus, prælatura deponi. c. cum ad monasterium. §. fin de sta. monach. Iudex administratione remoueri. l. si quos. C. de offi. præ. præt. ori. Idemque in tutore, l. 3. §. fin. ff. de sup. tutor. & procuratore, l. eum qui. C. de procur. vt ob grauem aliquam inertiam, aut ignauiam, tãquam suspecti reuocentur. Et quamuis nemo valetudinis licèt deploratæ, proprio cedere cogatur sacerdotio. c. pen. de cler. ægrot. c. quamuis. 7. q. j. poterit tamen Episcopus, iniuncti sibi muneris prorsus negliges, in hoc adigi, vt sacerdotio illi renuntiet. c. nisi vbi Imo. de renuntia. Hac etiam ratione, conductor ante finitum locationis tempus, expleri potest: si malè negligenterque nimis in re locata versetur. l. 3. C. de locat. c. propter. eo titu. Idemque in Emphyteuta, Authen. qui rem. C. de sacrosanct. eccle. & cliente, c. j. §. penul. de pec. tenen. (seu vt dicunt Vasallo) proditum est. Et generaliter obseruandum, eum qui leniter, & oscitãter. demandatã sibi prouinciã tractat, ea remoueri posse. l. si remunerãdi. §. Maurus. ff. mãd.

Magna personarum affectio, vt affinitatis, aut alterius coniunctionis. Cap. 21.

SVnt deinde peculiariter quædam indulta, ob magnam personarum affectionem, l. si seruum. §. fin. ff. de legat. j. quæ ex consanguinitatis, aut alio naturæ vinculo, descendit. Itaque lex, quæ receptatores latronum, perinde punit, atque latrones. l. j. ff. de receptator. eos excipit, apud quos, vel cognatus, vel affinis latro, conseruatus est, l. fin. ff. de recepta. quòd ignoscendum sit ei, qui sanguinem suum quoquomodo, voluerit redemptum. l. j. ff. de bon. eor. qui ant. senten. Et licèt, qui fisci causas agunt, aduersus fiscum postulare prohibeantur, l. 2. C. de aduo. di. iud. l. j. & ij. C. de aduoca. fis. causam tamen suam, vel suorum, agere poterunt. l. pen. C. de postul. Quo exemplo docet Angelus, clientem non teneri iuuare dominum, aduersus parentes, & liberos. Angel. d. l. penul. Et lex hæredem, qui non vltus est necem defuncti, hæreditate priuans, non censebitur imponere necessitatem patri, vt filium deferat: aut filio, vt patrem accuset. l. si adulterium. §. liberto. ff. de adulter. Sic emansori, hoc est militi, qui diu vagatus ad castra tandem reuersus est. l. 3. § emansor. ff. de re militar. venia datur, si valetudini aut affectioni parentum, & affinium interim inseruiuit. l. qui cum vno. §. fin. eod. titu. Et quemadmodum ægritudo propria citatum non comparantem excusat à contumacia, l. quęsitum. ff. de re iudic. ita suorum infirmitas, c. communis filius. vbi gl. 13. dist. & iniuria consanguineis illata, mihi quoque irrogata intelligitur. l. lex Cornel. l. item apud. §. conuicium. ff. de iniur. Idemque in metu illis incusso, vt mihi quoque videatur illatus. cap. sciant cuncti. de elect. in 6. Vnde minæ consanguineis protestantis, vel appellantis, incussæ per iudicem ipsi quoque protestãti, vel appellanti, illatæ censentur. Cle. j. de excess. præla. Et qui cõiunctas personas, in ius vocant, qualemcunque fideiussorem de iudicio sisti accipere tenetur. l. 2. §. Prętor. ff. Qui satisd. Et relictum sacerdoti, affinitate aliqua testatori iuncto non ecclesię contemplatione, sed cognationis factum intelligitur: Aut licentiam. C. de epis. & cler. tametsi appellatiuo nomine testator sit vsus, c. requisisti. de testa. quippe generaliter receptũ, quod propinquo datur, sanguinis contemplatione datum censeri. l. tutor. §. quæ tutoribus. ff. de excut. tuto. Hæc autem maximè obtinerent, inter patrem, & filium, cum nulla excogitari possit arctior coniunctio. Vnde quamuis administratorem quemcunq; redditioni rationum lex obstringat: §. œconomos. de sanct. epis. coll. 9, patrem tamen eximit. l. fi. §. hoc proculdubio. C. de bo. quę lib. Et quo casu, hęres fideicommissario cauere cogitur, si pater filio hęreditatem restituere sit grauatus: cautionem non tenebitur pręstare. l. Imperator. ff. ad Trebell. Sic doctoris, Aduocati, aut officialis filius cęteris paribus, in patris demortui officio, pręfertur, l. nemini. C de aduo. di iudicio. & qui pręcia comparare in prouincia pretextu officij quod administrat, prohibetur, potest tamen paterna quę à fisco detrahuntur emere. l. qui officij. ff. de cont. empt.

Amicitia, & inimicitia. Cap. 22.

SAnè quę de consanguinitate, affinitateve tradita sunt, in magna quoque amicitia locum habent. Magna etenim amicitia, idem quod cõiunctio sanguinis operatur, gl. c. requisisti, de test. & in c. ij. eo. tit. in 6. & amicos cognatis, & affinibus lex non vno in loco æquiparat. l. ergo. ff. ex qut. caus. ma. l. ij. ff. qui pet. tut. l. hæc autem. §. j. ff. ex qui. cau in poss. ea. Vnde à plerisque omnibus traditum, amoris ardorem, vim habere clausulæ codicillaris. l. in testamento. ff. de fideicom. liber. Bal. l. si iure. C. de test. manumis. vt scilicet, legata relicta, amico non leui amicitia coniuncto, in testamento imperfecto debeantur, velut, ab intestato repetitia. d. l. intestamento. Addunt alij, eodem argumento, amicitiam illam non vulgarem inducere reuocationem clausulæ derogatoriæ, quæ priore testamento, adiecta fuit. Ias. l. non dubium. C. de legib. Sunt & qui amicum arctissima familiaritate iunctum, sicut coniunctum, ad agendum admittant sine mandato. l. sed & hę. vbi Guliel. ff. de procur. Ias. l. exigendi. C. de procur. quod vtcunque ab interpretibus sit controuersum, in eo defendi potest, cuius gesta solebat amicus absens habere rata. Bart. l. non solum. §. qui alieno. ff. eod. Et amici solent suorum nomine contineri. Accur. l. 2. C. in qui. cau. colo. li. 11. Et quemadmodum legatum, consanguineo sacerdoti factum: ipsi quæritur, non etiam ecclesiæ, cùm

se: cùm consanguinitatis gratia, magis quàm ecclesiæ, factum intelligitur. l. tuto. §. quæ tutorib. ff. de excus. tut. c. requisisti. de test. sic & legatum sacerdoti, summo amico relictum. Glo. d. c. requisisti. Maxima quippe amicitia copulatus, propinquo similis est. leg. ij. ff. de pet. tut. cap. Petrus de homicid. Vnde & illud emergit, quia volens probare se non animo occidendi percussisse, satis docet, si ostendat se, vel cognatum, vel affinem, vel amicum. l. j. C. de sicar. Et licèt alioqui receptor, vt delinquens puniatur: l. eos. C. de furt. sicut tamen receptans coniunctum, aliquam meretur excusationem, vt saltem mitius puniri debeat. l. j. & ii. ff. de receptatorib. ita receptans intimum aliquem amicum. l. cùm allegas. C. de cast. pec. li. 10. Denique licèt Aduocatus, officium suum præstare petenti teneatur: l. j. §. ait prætor. ff. de postul. sicut notarius, § j. de tabell. coll. iiij. & Caupo hospitari, nautaque nauigare, l. j. ff. naut. caupo. nullus tamen istorum, ex officio cogitur, aduersus amicum, operas suas præbere, aut iuuare inimicum. Accur. d. l. j. Per contrarium autē propter hostilitatem, & inimicitiam nōnullis specieb. regulas iuris deserimus: nam extra legis pœnam est, qui patrem, aut filium, publicum patriæ hostem interemit, præmio etiam afficiendus: l. minimè. ff. de religios. cum alioqui in sutus culeo, cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia, in mare proximum deijciendus esset, §. alia deinde. de publ. iud. & in criminibus grauissimis, vt hæresis, & simoniæ probationes, licèt illegitimæ, admittantur, 2. in fidei de hæreti. in vj. inimici tamen, dicere testimonium nequeunt, c. per tuas. de simon. & ab inimico, fas est vsuras exigere, cui arma iure inferūtur. Vbi enim ius belli est, dicebat Ambrosius, ibi ius vsuræ. c. fin. xiiij. quæst. iiij. Hosti quoque, & inimico fidē violari posse, receptū est, vt aduersus quem, machinari sit permissum, l. j. §. non fuit. ff. de sol. quod in priuato obtinere volunt, Bart. d. §. non fuit. Si enim dux belli, cū hoste pactus sit, fidem suam liberare debet. l. conuentionum. ff. de pact. Sed ego ab homine quoque priuato, fidem hosti seruandam esse, iamdudum ex Augustino, Ciceroneque didici. c. noli. xxiiij. q. i. Cic. 3. offic. Nec obstat, quòd pro solertia habeat, si quis machinetur aliquid aduersus hostem: d. l. §. non fuit. hoc enim de astutijs Rei militaris, accipiendum est, quibus non minus, quàm aperto marte pugnare, permittitur: c. dominus. xxiij. q. ij. nam & Iesum Naue, hostibus suis struxisse insidias, vel ipso Deo auctore, sacri libri peribent. Iosue 8.

Dolus enim, an uirtus, quis in hoste requirat?

Equidem Mysander, Aristocleti filius, idemque strenuùs, optimusque Imperator, dicere solebat, in rebus bellicis, quo Leonis pellis non attingeret, insuendam esse Vulpinam. Plutar. in Lysandro.

Sexus qualitas. Cap. XXIII.

FEcit non sexus odium, non iudicij defectus, l. cum pretor. versi. pe ff. de iud. sed muliebris naturę fragilitas, l. deferre. ff. de iur. fisc. c. ex parte. j. de priuil. c. forus. de ver. sig. vt in plerisque iuris partibus, melior esset masculorum, quàm fœminarum conditio. l. in multis. ff. de statu hom. præsertim vbi decus, splendor, & ornamentum Reipublicę versatur, vt in officijs ciuilib. vel publicis, quæ cum non satis decorè viderentur veteribus, per mulieres administrari, ab ijs, eas submouerunt, l. j. ff. ad Vellcian. l. ij. ff. de reg. iur. tractarique voluerunt per solos viros, in quibus maior est grauitas, & dignitas, l. j. ff. de senator. quique præstantiores sunt, inquit Philosophus, & deteriores fœminę. Arist. 1. Politic. c. 3. Ciuilia autem, & publica officia, pro eodem apud Vlpianum accipi non dubito, l. ij. ff. de reg. iur. cùm & hoc ipsum alibi tractans, ciuilium officiorum verbo publica comprehendat: l. j. ff. ad Velleia. tametsi, re ad subtilius iudicium reuocata, Ciuile officium dicere possumus, quod ad curam, & regimen ciuitatis pertinet. nam ciuile dicitur, quod ciuium est: vnde ius ciuile, quasi proprium ipsius ciuitatis, l. omnes. ff. de iust. & iur. publicum officium verò, quod ad statum Reipublicæ vniuersæ, spectat: l. athletæ. §. j. ff. de excus. tut. vt quod in sacris, alijsque magistratibus, quàm ciuitatis, veluti prouinciarum, consistit: l. j. §. j. ff. de iu. & iur. neminemque ignorare arbitror publica dici, quæ pertinent ad statum vniuersorum, quasi populica. l. j. §. pen. ff. de susp. tutor. & ideo q̄ ciuitatis statum respiciunt, ab ijs subtiliter distingui, quàmuis latissima significatione inter publica habeantur. l. sed Celsus. ff. de contrah. emp. inter publi. ff. de verb. sign. Cùm itaque moribus, ciuilia, publicaque officia, fœminis sit adempta: rectè subinfert Vlpianus, l. ii. ff. de reg. iur. eas cum primis, iudices esse non posse: l. cum prætor. ff. de iud. quinimo, nec arbitrium suscipere, l. fin. C. de arbi. & cùm ab omni agmine iudiciali arceantur, nec postulare, l. j. §. sexum. ff. de postul. nec procuratrices l. neque fœmina. ff. de procur. esse possunt. Rursus nec deferre, nec accusare, l. i. & ii. ff. de accusa. multoque minus magistratum gerere, inquit Vlpianus, l. ii. ff. de reg. iur. subtiliter indicans, aliud esse munus magistratus, ab officio iudicantis. l. ii. C. de decurio. li. 10. Denique cùm ciuilibus non funguntur officijs mulieres, ob sexus infirmitatem, cautum est Senatusconsulto, ne pro vllo intercederent, hoc est, fideiuberent. Et si interuenissent, exceptione Velleiani iuuarentur. l. j. ff. ad Velleia. Plerunque enim fragilitate sexus deuictæ, contra propria commoda laborant, l. penul. C. de spons. & quàmuis mulierum genus, in largiendo auarissimum sit, facilè tamen allicitur, ad sese obligandum. l. sed ego in fin. ff. ad Velleia. Neque verò perpetua hæc sunt: siquidem quandoque par sit vtriusque sexus conditio. Veluti in iis, quæ ab ipsa natura proficiscuntur, l. maximum. C. de li. pręter. & aliquando masculorum conditio deterior est. Nam tardiùs testamenti factionem quærunt, l. qua ętate. ff. de testa. & veniam ætatis impetrant. l. ii C. de iis qui ven. æta. Pœnæ quoque criminum, propter sexum molliuntur: mitiusque cum mulieribus agitur. l. si adulterium cū incestu. §. i. ff. de adul. l. sacrilegij. in prin. ff. ad l. Iul. pecul. c. sicut dignum. de homic. mitior enim, dicebat Honorius, circa mulieres debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus, minus ausuras esse confidimus. l. quisquis, §. ad filias. C. ad l. Iuli. maiesta. Et Augustinus, de adulterinis coniugiis verba faciens, tanto grauiùs viros puniri oportere scribit, quantò magis ad eos pertineat, & virtute vincere, & exemplo regere fœminas, c. indignantur. xxxij. q. vj. Rectè itaque Virgilius, lib. 2. Aeneid.

—Nullum memorabile nomen,
Fœminea in pœna est.

Et Aurelianus Imperator, cùm Zenobiam reginam Orientis potentissimam, tandem vicisset, milites que omnes ad mortem eam poscerent, Cæsarem respondisse, indignum esse, mulierem interimi. Fla. Vopiscus in Aurelian. Et hæc quidē, quod ad personas attinet, dixisse sufficiat. Nunc rei prædicamentum attingamus.

R E S.

Rei paruitas, & sterilitas. Cap. XXIIII.

EX rei quoque de qua agitur qualitate, multa aliter, atque aliter interpretamur, Iurisconsultorumque regulas negligimus, & imprimis propter rei tenuitatem: vt ecce, iudex qui à muneribus abstinere debet, c. sunt nonnulli. j. q. l. j. (excæcāt enim oculos iudicantium, munera, iustorumque mentes peruertunt. Exo. 23. Deutero. xvi.) xeniola tamen, & parua quędam munuscula, veluti esculentum, poculentùmve, quòd intra dies paucos prodigatur, l. solent. ff. de offic. procons. (si interpretibus credimus) non prohibetur accipere, l. plebiscito. ff. de offic. præs. sed tamen ab iis quoq; iudicem temperare debere & verius, & honestius est. §. penult. vt iud. sine quoque. col. ii. d. c. sunt nonnuli. Quod alibi fusiùs ostendi. Dixi d. l. solet. d. l. plebiscito. Sic perexigua quantitas muneris, simoniam non inducit. c. etsi questiones. de simon. Sic nec pro leui offensa, reuocatur filius in potestatē, l. j. C. de ingrat. lib. nec donatio rescinditur, l fin. C. de reuo. dona. modicumque detrimentum, facilè toleratur. l. si merces. §. vis maior. ff. locat. vnde nec pro minimo damno, (vti solet dici) minor restituitur. l. scio. ff. de in integr. resti. Et prælatus, res ecclesiæ alienare prohibitus, res nihilominus modici præiudicii alienare, c. terrulas. xij. quæstio. ii. imo verò donare potest, si præsertim ea sit consuetudo. cap. cęterum. de dona. Et quamuis tria tutelarum onera præbeant excusationē l. iii. ff. de excu. tu. si tamē tutela quarta tenuis sit, nec admodum negotiosa, non excusatur, qui tres iam subiit. l. si is, qui tres. ff. illo ti. Sic mater, quæ ob non petitos tutores filiis suis, successionem intestatorum filiorum amittit: l. ii. §. si mater. ff. ad Tertylia. excusatur, si tenuissimę fuerint pupilli facultates. d. l. ii. §. penult. Decuriones item, qui propter senectutem habent vocationem: si de re leui agatur, quę citò diffiniri possit, Curiam deserere non debeant. l. decurio fortunam. C. de decur. li. 10. Sic & qui ob morbum excusationem meretur, leuissima febri correptus non excusatur l. quæsitum. ff de re iudi. Et licèt creditor, pupilli, tutor dari non debeat: Aut. minoris. C. Qui dat. tuto. qui tamen modicam pupillo quantitatem credidit, à tutela non excusatur. Accursi. d. Aut. minoris: Ad hæc passim legimus, vbi de rebus modicis, nec magni momenti, ciuiliter agitur, Authē. nisi breuiores. C. de sentē. ex breuicul. aut de leuibus criminibus, accusatio instituitur, l. leuia. ff. de accus. amputari in iudicijs, dilationes, summarieq;, & (vt dicunt) de plano cognosci, nec omissione modicæ solennitatis, actum corrumpi. l. i. §. fin. ff. de vent. insp. Ob *rei* quoque *Sterilitatem*, regulæ iuris, nonnunquam relaxantur: nam prælatus, cui rerum ecclesiæ, alienatio, sine solennitate, pęnitus est interdicta, c. i. de rebus eccle. non alie. sterilia prædia, & tenues agrorum plagas, neglectis solēnibus: distrahere poterit, c. terrulas xii. q. ii. vel etiam donare, si maximè suffragatur cōsuetudo. c. cæterum. de dona. Is autem fundus sterilis dicitur, ex quo deducto culturæ impendio, nihil superest. l. mediterraneę. C. de anno. & trib. lib. 10. Propter sterilitatē præterea, colono, mercedis remissio, nisi præcedentium, vel subsequentium annorum vbertate, valeat sterilitas compensari: l. si vno. ff. locat. l. licet. C. illo. titu. cap. iii. eod. titu. tuncque dici putant, sterilitatem contingere, cùm tam modici fructus percepti sunt, vt soluta pensione, colonus in dimidia iusti pretii, reperiatur lęsus. Bar. d. l. licet. Pand. c. iii. Contractus etenim locationes bonę fidei est. §. actionum. de actio. Bona fides aūt non patitur, quem tā enormiter decipi. l. ii. C. de rescind. vend. Denique colonus, qui culturam agri promisit non deserere: potest tamen fide salua recedere, si prædium sterile fuerit effectum. Accur. l. ii. C. de agricol. li. 11.

Rei euidentia, & geminatio. Cap. XXV.

IVris regulis item, ob perspicuam *rei*, de qua agitur, *euidentiam*, quādoque derogatur. Primùm quippe iactari solet manifesta non

non egere probatione. c. euidentia. de accusa. c. eo. manifes. 2. q. j. Et licèt doctoræ insignibus ornari, aut ad profitendi munus promoueri non possit, nisi cuius eruditio, moresque diligenter probati sunt: l. magistros. C. de professor. & med. lib 10. in eo tamen qui notissima fama peritus, & idoneus habetur, non est aliud examen necessarium. c. constitutus. vbi Dd. de ap. Cùm enim rei demonstratæ, frustra adijciatur demonstratio, l. 1. ff. de dot. pręleg. de personis tantùm ignotis, fit hæc doctrinæ, morumque inquisitio: c. de Pet. 47. dict. glos. qui episcop. 24. dist. non etiam de notis, in quibus populare testimonium sufficit. c. nullus. 24. dist. Sic licèt in maioribus, & minoribus causis appellatio concessa sit: l. & in maioribus. C. de app. si tamen euidentissimè constet de delicto, Reus, per appellationem, sententiæ executionem non moratur, c. consuluit. j. de app. vt per contrarium, vbi prouocationis causa manifesta est, alia probatione non est opus. l. ciues. C. de appell. Et si apertissimè constet, locum ad quem vocatus est, parùm tutum esse citato, neque ipse coràm venire, neque excusatorem mittere tenetur: Cle. pastoralis. de re iu. denique traditum in manifestis iudiciarium ordinem minimè obseruandum esse. ca. ad nostram 3. de iureiur. Iteratio, quoque seu *geminatio actus*, rem vtcunque facit, manifestam, & enixam animi deliberationem, ostēdit. c. si quis. iratus. 2. q. 3. Mulieris namque iterata intercessio, Velleiani beneficium excludit. l. si mulier. 2. ca. ad Velleia. Iterata cōfessio extra iudicium, vim habet iudicialis, l. eū scimus. C. de agrico. lib. 11. licèt simplex etiam cum causa facta non obsit. Accur. l. j. §. fin. ff. de interrog. actio. Naturalis obligatio geminata producit actionem, l. fin. C. ad l. Falcid. quæ alioqui inefficax est, ad agendum, l. fideiussor. §. fideiussor. ff. de fideiussor. ac proinde crebrò traditum, ex iterato pacto actionem dari. l. j. §. fi. ff. de consti. pec. Solet quoque dici, iterata interpellatione, moræ purgationem impediri, l. traiectitiæ. §. de illo. ff. de actio. & oblig. & confessionē iteratam, (si non tam euidens, probabilisque erroris causa proferatur l. j. C de error. cal.) prætextu erroris, non reuocari. l. j. C. de plus petitio. Denique iussio principis iterata, submouet ea, quæ alioqui non nisi ex certa scietia, vel proprio motu principis, abolerentur: l. j. C de petitio. subla. lib. 10. Aggregarem hic alia plura, de geminationis vi, & potestate, nisi scirem à recētioribus quàm copiosissimè disputata, nominatim ea de re edito tractatu. Anto. Cors. in tract. Geminatio. Sed hęc de rebus dixisse satis erit, nunc de loco tractemus.

L O C V S.

Loci vicinitas, & distantia. Cap. XXVI.

EX loco deinde, pleraque in iure nostro peculiariter, introducta leguntur, sed maximè, ob vicinitatem. Nam si in ciuitate, ex qua pupillus oriundus est, desint, qui idonei videantur, ex vicinis ciuitatibus, accersendi sunt: l. Diuus. ff. de tuto. & curator. & si certæ regionis incolis, aliquid iniunctum sit, neque idonei reperiantur, ex proximis locis euocari debent: l. cum nauarchorum. C. de naucul. lib. 11. & Tributum, quod principi penditur, quæstori (quem Thesaurarium vocant) eius prouinciæ aut proximæ, præstandum est. l. j. C. de cano. lar. tit. lib. 10. Et quod pauperibus relictum est, egenis eius loci, prius dari debet. l. si quis. ad declinandum. C. de episc. & cler. Et si quis queratur, de facinoroso homine, qui in vicina habitat, ab eo factum esse damnum verisimile est, l. dominus horreorum. ff. locat. diuque probatum est vetus illud diuerbium, cuius Plautus meminit: l. 1. in Mercator.

Aliquid mali esse, propter vicinum malum.

Vnde Caius, si quis (inquit) in vendendo prædio, confinem celauerit, quem emptor si audisset, empturus non esset, teneri venditorem dicimus. l. quod sæpe. §. fin. ff. de contr. empt. Eius præterea quod in loco vicino factum est, scientiam, quis habere præsumitur. c. quosdam. c. quanto. de præs. Sicuti autem loci vicinitas, ita ab ipso loco absentia, non pauca singulariter inducit. Absens n. à loco, quæ in loco aguntur, ignorare pręsumitur, c. tua. Qui matri. accus. poss. Gloss. c. qui in humanis. 12. q. 2. & filiusfamilias, qui sine patris consensu, in iudicio esse non potest: l. fi. §. necessitate. C. de quæ libe. absente patre agere non prohibetur. l. si longius. §. fin. ff. de iud. Idemque, qui vxorem ducere spreta voluntate patris, nequit: l. 2. ff. de ritu nupt. Si pater tribus annis, ab hostibus captus, vel alia ratione abfuerit, legitimas contrahit nuptias. l. si ne pos. §. fin. cum l. sequent. & seq. eo. titu. Quin & potest iudex, filiā viro maturam, nuptui dare eidemque de bonis absentis patris, congruam dotem constituere. l. profectitia §. fi. ff. de iur. dot. Sic pupillus solus tutore absente, & iudice tutoris defectum supplēte, hæreditatem adit, l. bonorum. C. qui admitti. & Abbas, qui res ecclesiæ quoquomodo concedere prohibetur sine monachorum assensu: si deficiant monachi, poterit superioris accedente consensu disponere. Clem. j. de rebus Ecclesi. Et si moribus inductum sit, vt ab aliquo de Episcopi consensu, conferatur sacerdotium, Episcopo absente, cum ab eo consilium peti non possit, libera erit collatio. c. j. §. fin. ne sed. vac. in 6. Sicuti si Titiæ centum relicta fuerint, si arbitratu Seij nupsisset, Seiusque decesserit, aut ita absit, vt eius arbitrium requiri non possit, legatum tamen Titiæ nubenti debebitur. l. turpia. §. j. ff. de leg. j. Quo argumento, à nonnullis extitit responsum, si lex municipii vetet, mulierem absque consanguineorum consensu contrahere, nullis existentibus in loco propinquis, posse mulierem contrahere arbitratu suo. Bald. d. l. turpia. §. j.

Loci origo, moresque. Cap. XXVII.

TRibuit quoque specialiter origo loci nonnulla, domiciliumque. Ad curam enim ecclesiæ, qui ex eo loco sunt, potius quam aliunde nati, promoueri debent. l. in ecclesijs. C. de episco. & cler. Rectoris namque proprium munus est, gregem suum in verbo Dei instituere, ad quod plurimum confert, idiomatis similitudo, cap. quoniam. vbi Dd. de offic. ordi. tum etiam, vt dulcedine patrię illectus, non grauatè in ecclesia resideat. l. qui habebat. ff. de leg. 3. Vnde tametsi electionem liberam esse oporteat, quādiu tamen incolæ idonei reperiuntur, alienigenæ accersendi nō sunt. cap. nec emeritis. cap. nullus. 61. distinct. Ideoque data impetrationum paritate, præfertur oriundus extero: Reg. cancellariæ. 15. obrepsisse Rom. Pont. videtur extraneus, qui in impetratione sacerdotij, originis suæ mentionem non fecit: Glos. & Panor. cap. si proponente. de rescrip. hoc enim expressum, potuisset remorari Papam, quem verisimile non est peregrinos egenis anteponere voluisse. cap. bonæ. 2. ad fin. de post. præl. cap. hortamur. 71. distinct. d. cap. nec emeri. Illud denique non prætereundum, quod à plerisque omnibus traditum est: eum, qui mediocris est in celeberrima vrbe dignitatis, ei multis nominibus anteferendum, qui sit ignobilis alicuius loci, primarius. Dd. l. vni. C. de Alexand. prima. lib. 11. In quorum sententiam, non concessisset Iulius Cæsar, qui se malle in frigido oppidulo primum esse, quàm Romæ secundum, dicere solebat. Mores tamen locorum, in omnibus ferè iuris partibus, lex spectari iubet. Nam & cum de sententia legis ambigitur, iubet cumprimis Iulius Paulus inspici, quo iure ciuitas, in eiusmodi casibus vsa fuerit: Optima enim (inquit) est, legum interpres consuetudo. l. si de interpretatione. ff. de legi. Et cùm testantis voluntas est obscura, ante omnia patrisfamiliàs consuetudinem exquirimus: dein regionis, in qua versatus est, & commoratur. l. si seruus plurium. §. fin. ff. de lega. j. l. cum de lanionis. §. asina. ff. de fun. instruct. Et in contractibus, si non appareat quid actum sit, regionis morem sequimur, ex qua contractus interpretationem recipit. l. quod si nolit. §. quia assidua. ff. de ædil. edic. l. si fundus. ff. de euictio. l. si prius. §. placuit. ff. de aqua pluu. l. semper in stipul. ff. de regul. iur. cap. cęterum. de dona. Mores itaque locorum, religiosè seruandi sunt, capit. quæ contra 8. dist. vt non malè iactetur, Catonianus ille versiculus:

Cùm Romæ fueris, Romano viuito more.

Vnde cùm Augustini mater, inuenisset, Mediolani ecclesiam, sabbato non ieiunantem: fluctuare cępit: cui Augustinus, ex Ambrosij sententia: Cùm Romam venio, sabbatum ieiuno: cùm Mediolani sum, non ieiuno. Sic tu ad quamcunque ecclesiam veneris, eius morem serua, si cuiquam non vis esse scandalum, nec quemquam tibi. Augusti. ad Ianuarium capitu. illa. 12. distinct. Sic qui iure militari testari non possunt, si in hostili loco deprehendantur, illicque decedant, quomodo voluerint potuerintque, disponere poterunt. l. fi. ff. de testamen. milit. Et qui in iure testatur, citra subtilia legis solennia, testamentum faciet. l. fin. C. de testam. Et Patriarchæ, qui vexillum crucis ante se faciunt vbique deferri, quoties tamen Romæ sunt, aut in loco vbi Papa est, eiusve legatus, insigniis apostolicæ dignitatis vtens, Ius illud non habent. c. antiqua. de priuileg.

T E M P V S.

Diuturnitas temporis. Cap. XXVIII.

POstremò, ex ipso quoque tempore, iussa legum plerunque temperantur: sed præcipuè ex eius diuturnitate: ex qua causa totus vsucapionumque, præscriptionumque tractatus vim, & robur accipit, l. 3. ff. de vsucapio. tot. tit. C. de præscri. longi temp. & 30. annorum. efficitq; præterea, vt quamuis solennia, quæ extrinseca vocant, regulariter præsumantur: l. quęcunque. § fi. ff. de publicia. ex diuturnitate tamen temporis, præsumi debeant, l. qui in aliena. ff de acq. hæred. eademque causa, filium, iussu patris hęreditatem adijsse, verisimile est. l. si filius. C. de pet. hære. Et si longo tempore, fratres, pro diuiso bona paterna possederint, præsumitur inter eos iam diu facta diuisio hęreditatis. Accursi. l. pe. C. co. diuid. Pęnam denique eius subleuandam, qui diutino tempore fuit in reatu, dixit Modestinus, l. si quis diutino. ff. de pęn. quod ita nostrates interpretantur, vt qui in commisso delicto, diu impunè egit, mitiùs puniatur, quàm qui recens, crimen patrauit, sed ut & alibi ostendi, hæc expositio ridicula est, d. l. si quis diutino dixi. li. 2. Miscel. c. 20. neque aliud quicquam vult Modestinus, quàm pęnam eius temperari, qui diu fuit in reatu, hoc est in cultu solito reorum, & miseranda calamitate, in qua rei olim erant capillo videlicet submisso, promissa barba, habitu pannoso, sordibus & illuuie confecti, donec vel absoluerentur, vel condemnarentur.

l. fin. ff. de fid. instr. Veteribus enim, nec iniuria, visum est, conspicuam hanc, & diuturnam calamitatem, debere criminis pœnam minuere. Hęc etiam afferri possunt, quæ propter senium, & vetustatem hominum, singulariter in iure constituta leguntur. Veluti vt apud seniorem potiùs q̃ iuniorem, tabulæ testamēti deponantur. l. cum pater. §. pater pluribus. ff. de lega. 2. Acq; proinde licèt omnes fratres ex æquo sint hęredes, clauium tamen custodia, apud antiquiorem esse debet, l. 2. de off. pręf. præter. Barto. l. j. ff. de albo scrib. & principe Senatus aut collegij, absente eius vicem tenebit, qui in ordine vetustior est: l. nemo. C de off. mag. off. vt is gradu, cęteros antecedat, quem labor prolixior fecerit anteire. Detulerunt plurimùm antiquitati Maiores nostri, ꝗ scirent senes non ita rerum affectibus moueri, & ob diuturniorem rerum vsum, maiore prudētia, solidioreq; iudicio esse. Nihil est profectò, inquit M. Cicero, hominis prudentia dulcius, q̃ vt cętera auferat, adfert certè Senectus. j. Tuscula. quæstio. Et alibi temeritatem esse florentis ætatis, prudentiam senectutis, in Catone Maiore. in dignitatibus tamen, & honoribus deferendis, ingrauescentis ętatis non tam habetur ratio, q̃ virtutum. Vnde pręferendus est licèt iunior, qui maiore meritorum copia refulget. l. vnicuiq;. vbi Bar. C. de prox. sacr. scrinio. lib. 12. Cęteris tamen paribus, prædicta satis ostendunt, senioris causam, potiorem esse debere: c. episc. 24. dist. præstat præterea senectus plerisque in rebus excusationem, pœnę relaxationem, maiorem fidem, obseruantiam, & auctoritatem, quæ omnia hic infarcire, in animum non induxi, ꝗ pręsertim sciam Ludouicum Pontanum, l. si verò de viro. ff. soluto matr. & Andream Alciatum, lib. 1. de verb. sig. hæc & alia multa non pęnitenda, quæ iustam præbent à iure scripto recedendi occasionem, diligenter & accuratè congessisse: ad quos tanquam ad immensas Mydę diuitias, lectorem, qui his nostris non satiabitur, relegandum duxi. Neque enim prolixior, q̃ par sit videri cupio, aut tanquam pictor ille Callimachus, diligentiæ, industriæque suæ nunquam finem habens, reprehendi: curiositateque omnem operis mei gratiam auferre. Et hæc hactenus habui, quę de iure, & eius partibus, necnon de iuris vi, & potestate, ac demum de iuris, humanarumque actionum interpretatione, generatim dicerem: quibus absolutum perfectè puto, primum, præcipuumque de nostra iuris ciuilis arte libellum. Quo si qui legum studiosi, aliquantisper se adiutores fateantur, eorum erit Christo Optimo Max. summam habere gratiā, quo duce, & auspice, publicum accepit: breuique futurum spero, vt reliqui tres edantur, quos iamdudum summa cura parturio. Neque verò interim recuso, quin tantum de existimatione, quantum de iudicio hoc meo detrahatur. Tu interim cādide lector istis vtere, ac fruere feliciter.

IOACHIMI HOPPERI
PHRISII IVRECONSVLTI, DE IVRIS ARTE, LIBRI TRES.

Liber Primus.

DEVS Optimus Maximus duo nobis adiungens artium disciplinarumque genera, quibus nos, vitamq; nostram tueri, & in omnes partes confirmare possimus: vnum quidem genus contulit, quod ad vitę nostrę cultum, & earum rerū quibus quotidie vtimur, facultatem & copiam pertinet: alterum verò, quod in ijs indagandis exquirendisque versat̄, quæ rectè iusteq; viuendi vias continent, quæque hominem conciliant homini, & ad religionis, & ad cōmunis vitæ societatem. Et quidem cùm tota humana natura partim corpore constet, partim animo: admirabili quadam ratione comparatum est, vt illud genus è mortali & caduca natura desumptum, cum beluis nobis & feris animantibus sit commune: hoc verò, è perpetuis illis & sempiternis ignibus delibatum, & cum ipso animo à Deo ingeneratum, efficiat, vt cum diis immortalibus putandi simus, & eorum agnatione & gente, siue stirpe teneamur. Sed sunt huius rursum duæ facultates, regales planè & prope diuinæ, vt quæ in rebus omnibus dominatum teneant, & sine quibus reliquę scientiæ soliuagę sint ac ieiunæ. Prior est, quę Ciuilis appellatur, quęque dissipatos homines ratione quadam in vnum locum compulit, & ex feris ac immanibus, mites ac mansuetos reddidit. Posterior Legalis dicitur, & constitutis vrbibus fidem colere, iustitiam retinere, aliis sua sponte parere docuit: præscripsitque normam quandam ac regulam, qua & diuinę religionis, & humani officii ratio coli possit: imitata proculdubiò principem illam Dei mentem & vltimam, quę vniuersum mundum regit, imperandi prohibendiq; sapientia. Ac de Ciuili quidem facultatę tractabimus, approbante Deo, in iis commentariis, quos de antiqua Fresionum Republica, & de Philosophia Platonis, in manibus habemus. Hoc verò tempore in animo est, de scientia Legali, & perfecta Iuris condendarumque Legū arte, quæ nullis veterum monumentis prodita exstat, conscribere. Oroque Deum Optimum Maximum, cui hasce studiorum meorum primitias libenter offero, vt cæteris mandare possim, quæ & cum vera religione, & cum totius Reipublicæ, ac studiosorum omnium vtilitate, quibus me totū deuoueo, sint coniuncta. Facturus autem mihi videor operæpretium, si priusquam ad Ius ciuile veniam, vniuersam illam Iurisprudentiam, quæ in animis nostris collocata, per omnes vbique Respublicas, æquabiliter est distributa, comprehendam: & deinde ad Ius ciuile Romanorum quod ex illa vniuersa prudētia decerptum, in angustum angulum naturę conclusum est, me conuertam. Si enim, quemadmodum est apud Platonē, oculis non rectè medemur, nisi ipsi prius capiti medicinam adhibeamus: quomodo tādem obtinebimus, vt singularum nationum leges perceptas & cognitas habeamus: nisi de vniuersa priùs illa lege, quæ cunctum mundū amplexa gubernat, æstimare possimus? Certè non potest vllo modo fieri, vt de singulis rerū speciebus aptè ac conuenienter iudicemus, nisi ab ipsis generibus, & summis capitibus proficiscamur. Primùm igitur vt diximus, tribus libris illam Iuris viam & rationem persequemur, quę nullis temporum & locorum spatiis circunscripta, quascunque in oras regionesve delata sit, eodem semper instructu, ornatuque comitata, incedit. Deinceps verò aliis duodecim, de illa breuiter & strictim disseremus, volente Deo, Iurisprudentia, quæ propria est ciuium Romanorum, quęque ex priore collecta, certis libris comprehensa, & diuina quadam ratione in ordinem inclusa est. Scio equidē quam difficilis quamque scopulosa & ardua res sit quam aggredior: & rursum quàm tenues vel potius nullæ vires ad eam mihi suppetant: sed facit (mehercule) temporum nostrorum summa necessitas, & totius veteris disciplinę perturbatio, vt non morandum amplius, donec fortè exsistat aliquis vir perfectus & diuinus, qui totam rem restituat: sed vt omnibus potius & omnium opibus, quantulæcunque ille sint, quemadmodum in extremis naufragiorum periculis fieri solet, succurrendum & opitulandū esse videatur. Et si fortasse non omnia ea facultate assequar, quæ voluntate præcepi & animo: tamen primis saltis verè germanæque disciplinæ fundamentis, satis mihi superque fecisse videbor, si aliorum quoque studia commouero, & post adumbrationem lineamentaque à nobis allata, ad articulationem & colorum iniectionem perpolitionem faciendam incitaro. Nunc igitur ad id quod instituimus aggrediamur.

De iuris definitione.

AIt Vlpianus, IVS EST ARS BONI ET AEQVI, CVIVS MERITO QVIS NOS SACERDOTES APPELLENT. l. 1. ff. de Iustit. & Iure. Ideo autem vocat ARTEM, quia neque scientia tantùm est, quæ circa res diuinas solùm & æternas versatur: neque contrà peritia quædam, quæ fragilia & in opinione tantùm herentia consectatur: neque denique prudentia solùm, quæ licèt diuina cum humanis coniungat, nudè tamen actione finitur, nullum relinquens opus perfectum post se: sed est facultas quædam & ratio ex omnibus illis simul confecta: quippe quæ supera cum inferis, diuina cum humanis, publica cum priuatis connectat: & hoc insuper prę illis suprascriptis tribus eximium habeat, vt opus aliquod perfectum bene constitutę fundatęque Reipublicę post se relinquat. arg. l. 1. ff. de Iustit. & Iure. §. 1. in procem. Instit. At hoc illud est, cur propriè ars vocetur, cùrque illi, qui in ea ceteris mortalibus præstant, sapientes nominentur, l. 2. §. Iuris ciuil. ff. de origi. Iuris. quamuis tamen alioqui à Iuris scientiæ peritiæq; & prudentiæ vocabulis non abstineatur. l. 1. ff. de var. & extraord. cogn. §. Iurisprudentia. Inst. de Iust. & Iure.

Quod deinde subijcitur BONI ET AEQVI, tantum valet, quantum pium, sanctum, iustum, rectum, honestum, pulchrum, aut si quod est aliud vocabulum, quo planius res possit significari. Pertinet enim ad explicationem eius quod proprium est huius artis, quoque tanquam propria sua nota à reliquis omnibus disciplinis, & facultatibus seiungitur. Nam cùm tria sint in tota rerum vniuersitate quę dicuntur prima: Natura, intelligentia, bonum: de Natura per res diducta, tractant Physici: de ratione & intelligentia, Dialectici: de iusto ac bono, Iureconsulti, quibus nihil planè aliud est propositum, quàm vt inquirant, quo modo virtus & iustitia Dei per omnia pertineat, & cùm diuinas tum humanas res, prout cuiusque natura patitur, moderetur ac informet. l. bona fides. ff. depos. d. l. 1. ff. de Iust. & iur. §. Iurisprudentia. Inst. de Iust. & iure. Nec est verò distinguendum, vtrum ciuilisne an pontificalis, publici an priuati iuris scientia, nunc à nobis definiatur: vna enim est ac simplex Iuris ars, ad quoscunque tandem rerum & disputationum tractus accommodetur. Nam quod nonnulli sunt qui huius, nonnulli qui illius Iuris peritiam profitentur: non ipsarum rerum natura, sed hominum vitiis accidit.

Homines

Homines enim oppressi opinionibus non modò vulgi, verùm etiam leuiter eruditorum, quæ complecti tota nequeunt, ea facilius diuulsa, & quasi discerpta, contrectant. Per rerum naturā, omnia hæc quæ suprà & subter sunt, vnum sunt, & vna vi, vnaq; cōsensione naturæ cōstringuntur: nec est vllum genus rerum, qđ aut auulsum à cęteris per seipsum constare, aut quo cętera si careant, vim suam atq; æternitatem conseruare possit. Illa demū vera perfectaq; Iurisprudentia est, quæ oīum diuinarum & humanarum rerum, idest actionum & negociorū aduersus Deū & hoīes, (sic enim interpretamur res) cognitionem possidet. §. Iurisprudentia Inst. de Iustit. & iure arg. l. 1. ff. de interdictis. l. 1. ff. de rerum di. c. duo. 12. q. 1. Ille perfectus Iureconsultus, qui non in iis modò quid iustum, quid iniustum sit, dijudicat, quæ popularia sunt, & manibus tractari ac teneri pn̄t, cuiusmodi sunt testamenta, ꝯtractus, tutelæ, cæremoniæ, officia, & si qua sunt alia externa: verū etiam qui in his quæ ipsius mentis sunt & animi, l. quisquis in prin. C. ad l. Iul maiest l. si quis nō C. de epis. & cler. l. Diuus. ff. ad l. Cor. vide notata in l. cogitationis. ff. de pœ. quæq; intimam illam, & cum Deo proximè coniunctam hoīs naturā respiciunt, quid æquum, quid iniquum sit, cū perfectissimo Legumlatore Mose videre possit & intelligere. Atq; hoc illud est, cur sacrosancta dicatur hæc scientia, & vt Vlpianus ait CVIVS MERITO QVIS NOS SACERDOTES APPELLET. Nā cùm in reliquis ferme omibus artibus, nihil aliud q̃ ingenij sagacitas & celeres quidam motus animorum requirantur: in hac & illud prætereà necessarium est, vt cū ingenij celeritate ac luce virtute etiam & pietas eaq; non vulgaris, coniunguntur. l. 2. §. Iuris ciuilis. ff. de orig. Iuris, arg l. continuus. §. cū ita. ff. de ver. obl. l. 1 ff. de va. & extraord. cog. l. solent. ff. de off. proconsl. illicitas. § ne potentiores. ff. de off. præsid. Et quidem ea re, nisi fallor, apud Romanos factum est cur actionum oīum & formularum potestas apud collegium Pontificum resideret. l. 2. post principium. ff. de orig. Iur. Et prætereà cùm duplex sit officium sacerdotum, vnum vt cęremonijs pręsint & sacris, alterum vt vatum prædicta & effata incognita interpretētur: vtrumq; sustinet Iureconsultus. Sacrificat, cùm vel Ius reddens litigantibus, vel sontes suppliciis, benemeritos præmijs afficiens gratissimum æquitatis & iustitiæ sacrificium Deo exhibet. cap. quali. in fin 23. q. 2. Oracula edit, cùm vel consultoribus se præbens, vel obscuriores legum nodos & intelligentias enudans, diuinos illos & abditos, Iuris & iniuriæ fontes, populo recludit: Cicero, lib. j. de oratore arg. §. respōsa. Inst. de Iure naturali. vide. l. cum quidam. §. Scæuola. ff. de lib. & posth. l. munerum. §. mixta. ff. de mu. & honor. Ius igitur nihil est aliud quàm ars boni & æqui.

De diuisione iuris.

HVius boni & æqui ratio tractatioq; tripartito distribuitur: Primum enim simpliciter & per se cōsideratur ipsum bonum & æquum tit. ff. de Iust. & Iur. de orig. Iuris. de ll. Deinde verò tractatur, quomodo rebus diuinis & humanis, publicis & priuatis accommodari, & in leges includi debeat. tit. ff. de stat. hominum de rer. diu. & qualit. Vltimo deniq; quæritur, qūo actionibus iudiciisq; muniri, & ad effectum suum perduci possit. Reliqua parte Pandect. vbi de iudiciis tractatur. Primum aūt est sapientum, Secundum principum, Tertium pontificum secundū Romanos, l. 2. de orig. Iuris siuè iudicū. Vltra hæc tria si quis plura fortè requirat, nihil profectò reperiet: Nam quemadmodū rerum oīum, ita etiam iuris & legum tractatio, causa legum, substantia, & effectu legum continet̄. Profectò si ea est diuinæ mētis & ęternę ratio, vt ante omnia res consideret ac exploret, quę vis prouidentia Calcidio nominatur: post deinde iubeat aut ꝓhibeat, quod legis proprium est ac fati: & postremo deniq; custodem asseruatoremq; legis faciat, quod quidem vim illi & effectum tribuit: cur non & nos idē in hac nostra humana, & cōiqui boniq; descriptione probauimus? quam cōstat à nulla alia, ꝗ prima illa & principe sapientia laudari, & quemadmodum ea mens est oīa rōne aut cogentis aut vetātis Dei, ita mentē quoq; & rōnem esse sapientis, ad iubendum & deterrēdum idoneam. Prætereà si diuinus ille Legumlator Moses, sic partitus est leges Domini, vt vnam partem mādatorum, alteram cęremoniarū, tertiam iudiciorum appellarit: si Philosophorum princeps Plato, tum singulas leges in proęmium, constitutionem, & sanctionem tribuit, tū duodecim dialogos de legibus sic diuisit, vt quatuor cedant principiis, quatuor ipsis legibus, quatuor foro & iudiciis, cur nō & nos probare eadem, & ijsdem insistere vestigijs audebimus? Maximè cùm vel ipsum ēt Imperatorē Iustinianū habęamus authorem, vide l. j. in prin. ff. de Iust. & iur. qui ciuiliū Institutionum parte prima, de Iustitia tractat & Iure. tit. Inst. de Iust. & iur. altera, de personarum & rerum qualitatibus, diuisionibus, & commerciis. lib. j. de personis, secūdo, tertio, quarto, de rerū dominiis & cōmerciis. Tertia, de actionibus & iudiciis. li. 4. de actionibus. Cui & illud porrò addi p̄t, ꝗ cùm hoīum alii sint boni, alij mali, alij medij: bonis rectè adhibeant̄ quæ diximus p̄mia, c. non vos. 23. q. 5. arg. l. digna vox. C. de legi. medijs iussa legū & vetita, l. j. & 2. ff. de legibus. malis deniq; accusationes & iudicia. l. si quis maior. C. de transac. C. ad l. Iul. reg. Qm̄ igitur vniuersa iuris siue iusti & iniusti rō, hisce tribus cōtinetur, bono & æquo, legibus ipsis & iudiciis, è re, vt videmur, facturi sumus, si de singularum partiū rōne ac modo, singulis quoq; libris explicuerimus. Ac quantū quidē ad primā attinet, ex qua leges oēs ortus sui principatū ducunt, quæq; potissimùm in mente ac rōne sapientis ponitur tria sunt in totū, qbus oīs eius rō explicat̄.

Vnū est, vt, quid sit ipsum bonū & æquū, quid iustitia quæ in volūtate collocata, oīum actionum humanarū finis est & dn̄a, quas species habeat, quos ordines, quas partes intelligamus: Alterū, vt principia boni & ęqui qbus in rōne ac mente sedes est, teneamus: sunt. n. antecœptæ quędā rerum informationes & p̄scriptiones in nobis, quæ ductu & admonitu suo demonstrant, quid faciendum sit, quid non sit. l. 1. §. vlt. l. 2. §. item Varus in fi. ff. de aqua pluu. arc. l. seruus. ff. de seru. export. l. 2. & 3. ff. de Iust. & iur. Tertium deniq; ut quid ipsa lex, & quotuplex sit, quasve partes hēat, quā formā, & materiam, exponat: nam cùm lex ex principiis decerpta, & ad bonum & æquum directa, sit quasi sepimētum eorū oīum quæ indè conficiuntur: æquum est, vt postq̃ de Iustitia & iure, deq; eius origine tractatū est, de illa quoq; tanq̃ utriusq; fundamento, sicut & in Pandectis uidere licet, explicetur. tit. de Iust. & iur. tit. de orig. iuris. & 3. tit. de legib. Et est hūc ordinem tanq̃ aptum & ab ipsa natura præscriptū, secutus Plato. Is eñ in altera suorum operū parte, (nā prior tm̄ locos cōes, ad mortem & uitam Socratis accommodatos continet) moribus & legibus informans ciuitatē initium facit à iustitia, cuius vim & naturam totis decē libris perpurgat: Deinde uerò in Timæò & Atlantico, partim diuina principia cum naturæ obscuritate, partim humana, cum antiquitatis & rerum gestarum replicatione prosecutus, pergit tandem ad ipsam legis descriptionē, vim, & effectum, de quibus explicat in quatuor primis libris de legibus. Sed ordine singula uideamus.

Quid Iustitia.

AIt Imperat. § 1. Inst. de iust. & iu. IVSTITIA EST CONSTANS ET PERPETVA VOLVNTAS IVS SVVM CVIQVE TRIBVENDI. Quod dr̄ cōnstans & perpetua volūtas: genus illud demonstrat, sub quo iustitia continet̄. nam cùm duæ sint principes animi partes, rō, in qua insidet uis uidendi ueri ac falsi & uoluntas, quæ in prosequendo bono fugiēdoq; malo cernitur euenit, ut ex illis duabus partibus tanq̃ fontibus, uirtutes oēs emanent ac oriantur. Et ex ea quidē parte, quæ consulit & iudicat, primū nascitur una maxima & præclarissima uirtus sapientia, quę in arce collocata, dn̄a est & regina totius Reipublicæ. Eam sequitur fortitudo, quæ in excelsi & infracti animi magnitudine posita, & in corde locum suum obtinens, nihil est aliud, q̃ scientia ꝯseruandarū & confirmandarū opinionum, vt inquit Plato, quanq̃ Aristoteles, qui magis ad cōem usum & popularem, q̃ ad limandam subtiliter ueritatem, in oībus his in quibus à Platone discedit, accōmodat orationem, paulò aliter sentiat. Postremo loco exoritur tēperantia, quæ in inferioribus partibus constituta, & per totum animum leniter diffusa, est scientia temperationis & modestiæ, quæ quidē hoc efficit, vt & subditi sine querela iussa facere, & principes sine insolētia pesse sciāt & imperare. Ex illa uerò parte, q̃ expetendi & fugiēdi naturā habet, quęq; uoluntas dicit̄, vnica tm̄ ducit̄ uirtus, quę iustitia nōminatur, sed cuius tamen tanta dignitas est & maiestas, ut cùm nullo certo loco circūscripta sit, sed per oēs animi partes æquabiliter distributa, sola cum tribus reliquis conferri & comparari possit. Nam rationi, nisi adsit uoluntas, quæ ad rerum obscuriorum inquisitionem impellat: animositati, motus quidam ac impetus, qui ad rem strenuè fortiterq; gerendam cohortetur: appetitioni, propensio quædam & inclinatio, quæ ad continenter ac modicè uiuendū sit procliuis: totum porrò id quod superest, nihil est aliud, q̃ nuda quædam, quā uocāt, potentia, q̃ oībus suis uiribus & actibus destituta, nihil sua sponte nec moliri pōt, nec agere. Quemadmodū igitur ut ad rē redeam, tres illæ primæ uirtutes, in eam animi partem genus suum reiiciunt, in qua lumen rationis inest & intelligentiæ: ita iustitia, in eam se refert, quæ liberæ uoluntatis & arbitrii particeps est. Atq; hoc est quod dr̄: Iustitia est uoluntas. Et quod additur CONSTANS ET PERPETVA. illo porrò spectat, ut non aliter pro uera perfectaq; uolūtate accipiatur, q̃ si ad habitum, & stabilitatem absolutam perfectionēq; sit deducta. Nā quemadmodū ea quæ calore quodā, & impetu animi peccantur, l. quod calore. ff. de reg. iur. nō ponunt̄ in uitiis: ita nec ea per cōtrarium in uirtute haberi oportet, quæ adolescētulorum more, repentino quodam ardore animi, quasi uento rectè fiunt: non enim, ut uulgò dicitur, una hirundo facit uer, nec dicendus est reuera temperans, qui se in una aliqua libidine contineat, cùm in aliis interim plerisque omnibus sę effundat. Atque hoc quidem de genere. Quod porrò sequitur: IVS SVVM CVIQVE TRIBVENDI: propriam uim ac naturam iustitiæ continet. Nam quemadmodū animus intelligentia, uolūtate & memoria constat: itemq; ratione, animositate, & cupiditate: deniq; naturali facultate, uitali, ac animali: ita Respublica quoque, quæ ad dominis imitationem est expressa, ad gubernandum habet principes, pōtifices, sapientes: §. vlt. Inst. de

Iust.

Iuſt. & Iur. l. 1. §. rectores, milites, agricolas: huius ſtudij. ff. de Iuſt. & Iur. ad tuendum ſe, l. ex hoc Iure. ff. de Iuſt. & Iur. ad conſeruandum matrimonia, dominiorum diſtinctiones, & cõmercia: eſtq́; in iis proprium cuiuſque ius, l. 1. ff. de vſuca. c. hoc Iure. 8. diſtin. proprium cuiuſq; munus & officium in Repub. collocatum. In hoc autem iure tribuendo digerendoq́;, ideo dicitur conſiſtere propria facultas iuſtitiæ: quoniam eius ſolius beneficio fit, tum, vt omni confuſione ſublata, ad eas quiſq; res tenendas ac moderandas velit accedere, ad quas à natura compoſitus eſt & formatus: tū vt poſtq̃ diſtinctio ac diſtributio facta eſt, intra ſuos quiſq; limites manere, l. bona fides. ff. depoſ. §. vlt. Inſt. de his qui ſui vel al. Iur. ſunt. & ab ijs quę ad aliorum territorium & iuriſdictionē pertinent, nõ grauatè abſtinere velit. Atq; hęc quidem cùm aſſequitur ciuitas, rectè dicitur in vera perfectaq; ſanitate conſtituta: quemadmodum & corpus illud, in quo vnumquodq; membrū ſuo fungitur officio, & ab ijs quæ aliorum ſunt ad ſe deriuãdis ac traducendis abſtinet. Nec velim nunc à me quęri, diuinamne an humanam iuſtitiam deſcribam: deſcribo enim perpetuam illam & ſempiternam ſpeciem formamq; iuſtitiæ, quæ vnius tantummodo eſt modi, quæq; licèt aliàs per res diuinas, aliàs per res humanas transfundatur, eadem tamen ſemper & vbiq; perſeuerat. Pręterea cuius tantus ſplendor eſt maieſtatis ac decoris: vt ad eã ſolam, omnes vitę actiones, omnes leges ac iudicia, tanquàm ad vltimum ſuum finem & terminum, referãtur: cuiusq; ſolius obtinendæ gratia, omnes vbiq; Reſpublicę, omnes populorum & gẽtium ſocietates coadunatę ſunt & conſtitutæ. ca. ſi ſeculi 12. q. 2. Et ſi enim rudes & agreſtes homines, ſubſidio vitę quęrẽdorum gratia magis q̃ virtutis, arg §. ius autem gen. Inſt. de Iure natu. primùm omnium in vnum conuenerint: tamen procedente tempore, & docente vſu, animaduerſum eſt, ſine virtute & iuſtitia, ſine certis & deſcriptis legibus, nullam omnino Rempublicã fundari, nec ſi fundata ſit, vllo modo retineri & in ſuo ſtatu conſeruari, poſſe. c. quo Iure. 8. diſt. Ex quo quidem porrò intellectū eſt, non ad viuendum modò fabricatos & in lucem editos eſſe homines, verùm & ad piè, honeſtè, & rectè viuendū. imò nec optandam penitus eam vitam, quæ non ſit cum ſanctitate & iuſtitia cõiuncta: quibus quidem rebus effectum eſt, vt licèt parandæ quærẽdæq; vitæ, prima hominis cura fuerit: tamen poſt deinde multi, non ſolùm ſinguli homines, verumetiam integræ nationes & populi extiterint, qui ſpreta illa communi vita, in voluntariam ſeſe mortem, & exitium dederint, religionis, fidei, & iuſtitiæ tuendæ, tanquam vltimi finis cauſa.

De ſpeciebus iuſtitiæ.

DIuiditur autem Iuſtitia, quinq; ferè modis: Primò diſtribuitur in duo genera: aut enim eſt generalis & abſoluta, quę & vniuerſalis dicitur: aut ſpecialis, quã particularẽ nominant. VNIVERSALIS eſt ea, quam in ſuperioribus definiuimus, omnium virtutum rectricem & moderatricem. Nam illum demū iuſtum ſimpliciter appellare ſolemus, qui oĩbus de quacunq; re, legibus obtemperans, virtutū oĩum pręſidio munitus & tectus eſt. PARTICVLARIS eſt, quam Plato popularẽ vocat & vulgarem, quę ſolo eo contenta eſt, q̃ nemini vel in cõi vita, vel honorum ambitione, vel amplificatione pecunię noceat, cenſeturq́; cum reliquis tanquam pars quędam & membrū virtutis. Et intuemur quidem in vniuerſalem, in totius ſemper Reipublicę deſcriptione: nam qui ſalutaribus legibus fundaturus eſt ciuitatem, nõ ad vnū aliquod bonum collineare debet, quo ſcilicet vel bellicis ſolum laudibus excellat, vel modeſtiam tantum & ſobrietatem vitę colat, vel diuitiis & rerum oĩum copia & vbertate affluat Reſpublica: ſed illam animo virtutem ac iuſtitiam concipere, & ante oculos ſibi ponere debet, quæ totum chorum virtutum comprehẽdens, quicquid in vita diſſonum eſt auferat, & pulcherrimū quẽdã ac diuiniſſimū totius ciuitatis concentum, d. l. bona fides. c. cū deuotiſſimã. 12. q. 2. Plato in 1. de ll. inducat. Pręterea vtimur vniuerſali iuſtitia in Regum & Principum inſtitutione, qui quidem non ſolùm armorum & rerum militiarum ſcientia decorari, ſed virtutis etiam & iuſti ac iniuſti cognitione muniri debent. §. 1. in proœmio Inſt. l. in prin. de Iuſt. C. confirmand. Eaq; pp Perſarum regibus, poſt percepta prima iuuẽtutis rudimenta, quatuor ſolẽt adhiberi, qui pędagogi regii vocarent: quorū vnus ꝑcepta prudẽtiæ, alter iuſtitiæ, tertius fortitudinis, vltimus tẽperantiæ traderet. Iam verò in ipſarū legum enodatione, dictu mirū, quãtū momẽti hẽat, abſolutæ vniuerſaliſq; iuſtitiæ contẽplatio. Nã cùm multa ſint in oĩ legū latione, q̃ ſi ſola per ſe poſita nudaq; cõſiderent, iniqua penitus vñr & abſona: ea tñ, ſi ad vniuerſæ Reipublicę formã & imaginẽ reuocent, facilè ꝓ iuſtis & ęquis ꝓbari pñt. Ad popularẽ, ꝑticulareq; iuſtitiã reſpicimus in iis rebus, in q̃bus de negocijs & rõnibus priuatim publiceve cõtrahendis agit: cuiuſmodi ſunt rerū & pecuniarū cõmercia, honorū & dignitatum diſtinctiones, quotidiani cõuictus, & ſi qua ſunt ſimilia, à q̃bus fraudẽ, l. Iuriſgẽtiū. §. pacta. ff. de pact. l. j. ff. de dol. mal. §. 1. Inſt. vi bon. rap. toto tit. de eo qđ vi met. cã. vim, raptionẽ, cędẽ, & alia eiuſmodi ſemꝑ abeſſe oportet. Verū hoc intelligẽt meliùs, ſi ſubſequẽs diuiſio, q̃ ex iſthac efflorēſcit, explicẽt. Eſt ãt hmõi. Iuſtitia particularis vel eſt Cõmutatiua, (vt cõi & vſitato verbo loquar, nomen trahẽs à cõmutationibus rerū & cõmerciis, vel Diſtributiua, cui nomen ab honoribus & dignitatibus diſtribuẽdis eſt collatum. COMMVTATIVA eſt, vt rẽ planè & apertè ẽm Platonẽ explicẽ q̃ ad ęqualitatẽ Arithmeticã reducit. Nã in emptione ac venditione nihil ſpectat aliud, q̃ precii & mercis inter ſe collatio. In homicidio nihil intereſt, ſeruū ne an hoĩem liberū occideris: quantū. n. ad l. Corneliã de ſicariis attinet, l. j. ff. ad l. Corn. de ſicar. oẽs hoĩes ſunt æquales. DISTRIBVTIVA eſt, quę ad parilitatẽ ſiue proportionẽ Geometricã reuocat: ſi eñ honores ꝯferendi, alię dignitates conferunt ſenioribus, l. ſemper. ff. de Iur. immunit. alię iunioribus, alię doctis, aliæ indoctis: ſi pęna exigenda, non oẽs inquit Arrianus, deſertores ſimiliter puniendi ſunt, l. nõ oẽs. ff. de re milit. ſed hr̃ ratio & ordinis, & ſtipendiorū, & gradus militiæ. Vtimur aũt Cõmutatiua in contrahendis vltro citroq; negocijs, l. j. ff de cõtrah. emp. arg. l. 2. C. de reſcinden. vend. in damnis reſarciẽdis, l. ſi ſeruus. §. tertio. ff. ad l. Aquil. in iudiciis, c. in iudiciis de reg. Iur. in 6. & in oĩbus iis quę ſimpliciter & abſolutè per ſe diiudicari & examinari pñt. Diſtributiuã adhibemus ad honores, c. ecce. 39. diſt. c. qui reſiſtit. 11. q. 3. pęnas, l. nulli. C. de ſumma Trin. & fid. cath. munera, l. munerū. & l. 2. ff. de mun. & honor. & vt vno verbo dicã, ad illa oĩa, q̃ natura ſui ex ipſis vel perſonis vel rebus apta ſunt & dependentia: q̃ quidẽ in ſingulis magis intellectu percipi, q̃ locutione in vniuerſum exprimi, & in generales regulas includi pñt. Iam verò iuſtitia alia eſt Politica, alia verò OEconomica. Politica, generalis eſt, & ad totam ciuilem cõitatem pertinẽs: OEconomica, propria cuiuſq; familię: nam quia vnaquęq; ciuitas, ex pluribus in vnum pedetentim confluentibus familiis iungitur, & alia ratio eſt ſingularū partiū, alia totius: ꝯñr neceſſariū eſt, vt alia ſint per quę in cõe cõſulatur, alia verò, quę ſingulis domibus & familiis proſint, inter quę, illa potiſſimum eſt differẽtia, vt ciuilia magis in æqualitate, domeſtica in dñatione ſint poſita. Vſus verò vtriuſq; ſic diſcernitur, vt regulariter quidem cõem ciuilemq; iuſtitiam ſequamur, ſed in nõnullis tñ ſpeciebus, domeſticam magis q̃ ciuilẽ probemus, idq; ſiue res ſpectemus, ſiue perſonas. Circa res eſt traditū vnumquemq; rei ſuę moderatorẽ eſſe ac arbitrum, l. in re C. mandat. domū ſuam cuiq; tutiſſimum eſſe refugiū. l. pleriq;. ff. de in ius voc. Circa perſonas extat Ius, qđ vocatur maritale, item quod paternū, & tertio quod herile. Maritale eſt, qđ inter coniuges exercetur, veluti cùm quęrit de nuptiis, de dotibus, de donationib' inter virū & vxorẽ, de iure mariti, de diuortiis & repudiis, deq; aliis ꝑmultis, quę paſſim ſeſe offerūt in Repub. Paternū eſt, qđ habemus in liberos noſtros, q̄ vel in ſua ꝑtãte ſunt ꝯſtituti, §. 1. Inſt. de his q̄ ſui vel al iu. ſunt. vel manui ſacriſq; noſtris ſuppoſiti, quos olim vendere atq; ẽt occidere licebat, l. in ſuis. ff. de lib. & poſth. quiq; adeò vna & eadẽ nobiſcū cẽſent perſona: l. vlt. C. de impub. & al. ſubſt. vt nec in lite cõtra nos ꝯſiſtere, l. lis nulla. ff. de iud. nec quicquam bonorū, à rõnibus noſtris ſeparatorū poſſidere intelligant. Herile eſt, qđ aduerſus eos cõpetit, q̄ operã nobis & miniſteriū ſuū exhibẽt: q̄ ſunt vel mercenarii, l. idonei. ff. de teſtib. vel proprii ſerui, §. ſerui. inſt. de Iur. ꝑſo. tum ordinarii, tū vicarii: de quibus tam frequens incidit vbiq; mentio, vt nihil ſit neceſſe, exemplis eam rem facere lõgiorem. Tñ illud opus eſt, vt exquiſito iudicio diſcernamus, q̄bus locis hac, quibus ꝯtra illa negociū dirigi oporteat: nã ex eius rei ignoratione, tantus error ꝯſequitur imperitorū, & ẽt leuiter eruditorū hoĩum, vt quẽ in portū ſe recipiãt, ſcire nõ poſſint. Quarta diuiſio iuſtitię eſt, in naturalẽ, & ciuilẽ iuſtitiã, ex qua ꝓficiſcit differentia, inter poſſeſſionẽ, l. j. §. deiicitur. ff. de vi & vi armat. obligationẽ, arg l. pupillus. ff. de act. & obl. acquiſitionẽ, §. ſingulorū, Inſt. de rerū di. rõnẽ, §. 2. Inſt. de nup. cognationẽ, §. vlt. Inſt. de legit. agn tut. naturalẽ & ciuilẽ. eſt aũt naturalis iuſtitia, volūtas tribuendi, qđ cuiq; ẽm naturam debẽt: veluti cùm parentibus honorẽ, liberis noſtris victū & alimoniã ꝓbemus. Dico aũt ẽm naturam, duobus modis: Vno, cùm id quod debẽt, & naturale eſt, & conſtat naturali rõne, vt partum noſtrū & fętum educare. Altero, cùm id quod debẽt, conſtat quidem naturali rõne, ſed non eſt tñ naturale, veluti manumittere: nam vti liberalitatẽ eã exerceamus, ſuadet quidem naturalis rõ: verùm illud ipſum qđ facimus, non eſt ſua ſponte naturale, quia iure naturali non eſt nota manumiſſio, cùm ſeruitus ſit incognita. §. 1. Inſt. de libert. Pręterea, ipſa quoq; natura duplex eſt: Alia proficiſcit ex neceſſitatibus corporis, & eſt cõis cum beluis: vt maris & fęminę coniunctio: §. 1. Inſt. de Iur nat. Alia oritur ex mente ac rõne diuina: veluti Deū colere: parẽtibus & patrię obedire: l. veluti. ff. de Iuſt. & Iu. ꝯtingitq; ſępenumero, vt vna ab alia diſſidere, & ĩferior aliò, ſuperior aliò ducere videat, quemadmodū fit & in iis quę priori modo differunt, qđ & valde notandū eſt. Ciuilis iuſtitia eſt, volūtas tribuendi, qđ cuiq; ẽm ciuilem authoritatem, & merã principis voluntatẽ debetur. Nam quemadmodum naturalis, boni & ęqui radicibus defigitur, ita ciuilis ſolo legiſlatoris placito ꝯtinetur. Si enim quęras, cur ſeptem potiùs quàm octo teſtes requirantur in vltimis morientium voluntatibus, §. 2. Inſt. de teſtament. cur duo magis quàm ſex anni propoſiti ſint in exceptione non numeratæ pecunię, l. vlti. C. de non numer. pecun. vix eſt, vt aliud q̃ nudam legiſlatoris volūtatem & placitum adferre poſ-

re poſſumus. Sed cur tam variè? inquies, cur nõ eodem vtimur in omnibus iure? Certè rerum varietas & diuerſitas, diuerſas iuris formas peperit. Quędam ſunt in humanis negociis, quę via quadam & ratione cõmodè ducuntur à principiis naturæ: quędam nihil minùs, ſed pertinẽt ad ſolius principis & legiſlatoris iudiciū: quędam media ſunt & ex vtriuſq; mixta, quę & ſuū nomen mutuanẽ ab eo, ad qđ magis inclinare & propendere vñr: atq; hoc eſt quod ab initio propoſuimus, Ius eſſe artẽ diiudicandi, quid in quaq; re bonum, quid æquū ſit, quatenus cuiuſq; natura patitur. In ijs ſpectatur ſolius naturę vis ac bonitas, quę directò pertinent ad naturę vel cõſeruationem vel diſſolutionẽ: quęq; manifeſtam habent iuſti & iniuſti rationem, vt vim vi repellere: l. vt vim. ff. de Iuſt. & iur. id pati fieri, quod aliis prodeſſe põt, nobis autem non nocere: l. 2. §. idem Varus. ff. de aq. pluu. arcen hoc enim ſuggerit ęquitas, inquit Paulus, etiam ſi iure ſcripto deficiamur. Et ſi autem in hoc genere inter ipſos quoq; Iureconſultos ſępe, vt dixi, exſiſtat quęſtio, ad inferioremne naturam referenda res ſit, an verò ad ſuperiorem: l. in rẽ, ff. de rei vẽdi. tamẽ vſus & exercitatio facilè docet, quid in quaq; re ſequẽdum ſit, quid non ſit. In illis autem ad ciuilem authoritatem & legem confugimus, quę indifferẽtia dñr Philoſophis: veluti cū de teſtium numero quęritur, in mancipationibus, ſtipulationibus, teſtĩs: de certa quantitate pecuniarū in pęnis & multis: de annis vſucapionis, & nõ numeratę pecunię, in dominiis, & cõmerciis, deq; aliis cõſimilibus infinitis, quę ſeipſa facilè prodūt. Medii generis ſunt, quę hñt quidem naturalem quandam ęquitatem in ſe relucentem, ſed eam non tam momentoſam, vt per ſe ſine adminiculo legiſlatoris ſufficiat ad neceſſitatem obſeruationis imponendam. Nam, exempli gratia, facere promiſſa iuſtum quidem eſt & naturę conſentaneum: l. 1. ff. de conſtit. pec. ſed tñ ſi nudum eſt pactum conuentum, nulla naſcitur actio, l. iuriſg. §. ſed cum nulla. ff. de pact. niſi per legem adiuuetur, l. legitima. ff. de pact. & in vnum coeant naturalia pariter & ciuilia Iura. Quo caſu ſi quidem plus proficiſcitur à voluntate legiſlatoris q̃ à natura, totum negocium dicitur legitimum, veluti in ſtipulatione. Si per cõtrarium plus à natura, minus à lege, naturale: veluti in actione conſtitutoria, in emptione & vẽditione, in locato & conducto. Illud hoc loco obiter annotandum, quo tãdem. ſ. modo fiat, vt cùm omnium ciuitatum & populorum leges in tanta diſſenſione & varietate videantur conſtitutę, reipſa tñ conueniant inter ſeſe & quaſi conſpirent. Nam ſi in iis conſentiant, quę ex primis naturę ſeminariis & cęptibus delibantur, nihil prohibet quo minùs omnes iuſtę recteq; dici poſſint, licèt diſcrepent in aliis, quę volūtatibus hoĩum & affectionibus gubernantur. Nam etiam in hoĩe, ſi adſpicias ad veram & interiorem eius naturam, nihil vnum vni tam eſt ſimile, q̃ homo eſt hominis: ſed ſi ad externos mores, & externa corporis lineamenta reſpicias: tanta eſt varietas, vt ne vnum quidẽ ex oĩbus ſeculis par hoĩum memoretur, quod nõ aliqua nota diſtingui & dignoſci potuerit. RESTAT vt de iure & ęquitate nonnihil diſſeramus: Nam quinta & vltima in hoc ordine deſcriptio eſt, vt aliud ſtrictum ius dicatur, aliud bonum & æquum. STRICTVM illud vocamus, quod directò, ſine vlla circuitione, & ad lineam (vt ita dicam) oſtendit, quid in quaq; re amplectendum ſit, quid repudiandum, ſolam veritatem & cognitionem ob oculos habẽs. Quemadmodum enim Mathematicus, montiū, vrbium, & regionum interualla demonſtrans, rectam duntaxat ducit lineam, nihil admodum curans, viarū ac itinerum ambitus ac anfractus: ita etiam reſtricti & ſummi iuris ratio, prętermiſſa commoditate agendi & exercẽdi, in id ſolū intuetur, ad quod à rõne & intelligẽtia deducit. BONI & æqui diuerſa natura eſt: nã nimia illa ſcrupuloſitate iuris & ſubtilitate diſſimulata, id ſolū ſequitur, & ad id ſe accõmodat, quod in medio verſatur, quodq́; actus hoĩum & vitã ac mores inſtruit, non aliter atq; nautę ſolent, qui cùm intelligunt recta via nauigari non poſſe, explorant, quibus circuitionibus factis, quibusq; ſcopulis, arenis, & breuibus vitatis, ad deſtinatum locū queant peruenire. Atq; ita quidẽ manifeſtò quoq; intelligitur, non ad aliū quidem finem in iuſto exquirendo, ad alium in bono & ęquo ſpectari: ſed hoc tantùm intereſſe, quod illud natura ſui ad veritatem limandã ſit directius, hoc ad res aptè gerendas accõmodatius: ita tñ vt vtrūq; vtriuſq; ſit particeps. Nã regulariter certè tanta tenentur inter ſeſe coniunctione, Vid. no. in l. 1. ff. de Iuſti. & iu. Ariſt. li. 5. Eth. vt alterū ab altero ne nomine quidẽ ſeiūgatur, & oẽ quod iuſtū eſt, idem quoq; ſimul ęquum: & ecõtrario quod ęquum idem quoq; iuſtum dicatur. Sed exiſtunt nõnunq̃ cauſę, quę faciunt, vt aliud in iure eſſe videat, aliud in benignitate: q̃ q̃dẽ in vniuerſum ſunt duę. Vna eſt, cùm res ſubiecta tam obſcuros & difficiles habet explicatus, vt ẽm cões iuris regulas nihil poſſit cõſtitui, quod non falſum confeſtim reperiat. l. qui quadraginta. ff. ad l. Falc. tunc. n. ad exitū inueniẽdū neceſſariū eſt, vt ęqui & boni ratio ineatur: quemadmodū vſu venit in iis, quę inſolubilia, in ſe redeuntia, ꝑpoſtera, aſyſtata, intricata vulgo dñr: veluti in hac ſtipulatione duobus ſeparatim facta: Si fundum Tuſculanū illi non dederis, l. Titius. ff. de verb. obl. mihi dare ſpondes? Altera cã eſt, cùm negociū Iure quidẽ cõſiſtit, & definiri põt: ſed ob cãm aliquã id fit ponderoſius qđ equū bonū eſt, q̃ quod iuſtū, veluti in Publiciana, §. namq;. Inſt. de act. Seruiana, §. itẽ Seruiana Inſt. de act. & aliis eiuſdẽ exẽpli. Nã in iis ſi merum Ius ſequare, nõ facis quidẽ alienū à recta rõne: ſed tñ ſi cū benigni Iuris momẽtis põderes, tot partibus inuenit ab eo ſuperari, vt res ipſa ſtatim doceat, doc potiùs, q̃ illud eligi oportere. Pręterea quoque ſi ſubtilior & ſcrupuloſior eſt Iuris rõ, q̃ cõis vitę vſus deſiderat, regulariter ꝓbatū eſt, ſimplicitatẽ magis q̃ difficultatẽ ſequi: § cęterū verſ. & hęc, Inſt. de legit. agnat. ſucceſſ. & hoc eſt qđ ſępe admonẽt Cõſulti noſtri, ἐν πλάτει, l. in hac. ff. de cõd. triticar. & παχυμερέστερον ſiue craſſa Minerua negocium eſſe diiudicandū. l. quã tuberonis ff. de pecul. Quemadmodū & in illis ſpeciebus, in quib. ex nimis ſtricta iuris obſeruatione, leges oĩ vi, effectu, & ꝑtãte ſua ſpoliant: tunc. n. id potiùs dẽt valere, qđ aptius cõmodius, & vt ſępe ponit ĩ legibus, vtilius eſt. l. 1. §. pen. ff. de act. & obl. l. 4. §. ſi is q̄. ff. de ver. obl. Idẽq; obſeruat, ſi durior ac inhumanior euadat Iuris interpretatio, q̃ ſatis eſt, quamq́; legūlationis liberalitas patit: nã in his caſibus, hoc potius ducimus, qđ humanitate quadã & benignitate tẽperatū & quaſi ꝯditū eſt. l. ſi tibi. ff. ſi cer. pet. l. placuit. C. de iud. Nec. n. oĩa ſunt ad viuū reſecanda, ſed ad cõem hoĩum vtilitatem, quantum fieri ꝑt, referenda. adhibita tñ ſemper diligẽti cautione, ne per inanem ęquitatis ſpeciem decipiamur: nam ſępe fit, vt nonnulli, dum nimis lenes, l. ſi ſeruū, §. ſequitur. ff. de verb. obl. mites, & benigni videri cupiūt, laxi potiùs & remiſſi, q̃ iuſti & boni euadant. Illud ẽt atq; ẽt reſpiciendū eſt, vt ne qd aut durius, aut remiſſius conſtituat, q̃ cã depoſcit: quia non aut ſeueritatis, aut clementię gloria affectanda eſt, ſed perpẽſo iudicio, prout quęq; res expoſtulat, ſtatuendum. l. reſpiciendum, ff. de pęn. Hęc ergo de variis iuſtitię ſpeciebus.

De gradibus Iuſtitię.

SVNT nonnullę alię differentię, quę mediocritate magis & ordine ſiue gradu, q̃ ſpecie diſtinguunẽ. Sic. n. dicimus iuſtitiam aliam diuinam eſſe, aliã humanã. Et eſt quidẽ DIVINA, quę virtutes perfectas, & oĩbus numeris abſolutas requirit, & vitia nõ ſolùm ipſa tollit, verùmẽt illicebras oẽs & occaſiones vitiorū: veluti cùm pręcipiẽ, ne reſiſtere quidem malo, nõ iurare, Vid. c. etſi Chriſtus ext. de iureiur. nullam hr̃e curã futurorū, cū nonnullis aliis. HVMANA verò, quę ſolis honeſtis actibus contenta, id exiſtimat cumulatè perfectū, in quo media quędã officia cõparent, quodq́; eſt ſine manifeſtario ac aperto ſcelere, licèt ipſarū radicū particulę quędã & quaſi fibrę in animis remaneãt. Atq; vtimur hac humana, in cõi vita, quę circa rerū dñia, circa contractus, circa iudicia, circa honores verſatur. Nam q̄a non viuitur cum perfectis hoĩbus, ſed cum imperfectis, non ꝑt fieri, vt id apud populum, & circa res populares obtineas, quod rectū, perfectū, & plenū eſt. ca. deniq; 4. diſt. Sic namq; dicimus cogitationes pęnã non mereri, l. cogitationis. ff. de pę. non nocere conatum, ſi eū nullus ſit ſequutus effectus. l. j. in fi. ff. qđ quiſq; Iur. DIVINAM iuſtitiã adhibemus ad ea, q̃ ad verū Dei cultū, & ad ipſas religionum ſanctitates pertinent. Quanq̃ eñ M. Varroni ſit q̃dam Theologia q̃ Ciuils dr̃: hoc nõ tam de ipſis elemẽtis & principiis diuini officii, q̃ de aliis quibuſdã, cū eo cohęrentibus, eſt accipiendū. Si de Dei, vt ita dicã, natura: ſi de Fide, ſi de Sacramentis tractẽt: nihil conniueri oportet, nihil, ne apex quidẽ vnus, immutari. Cęterùm ſi de iureiurando, d. c. etſi Chriſti. de diuortiis, de fęnore, de caſtitate, de ꝯcubinatu, alia res eſt: Nã in ijs & ſimilibus videndū, non ſolùm q̄d rectū & iuſtū, verùm ẽt quid in populis probari, & obtineri poſſit: Item quid temporū, c. vt conſtitueretur, 50. diſt. quid locorū diuerſitates, quę vtique in iis dominantur, quibusq́; adducti, multa pòſt mutãda facimus, ſuadeant. Nam alioqui qui intempeſtiuè, & in idoneo loco, exactiſſimã illam vitę rationem inducere ſtudẽt: plus nocere plerunq; Reipublicę, q̃ commodare & prodeſſe creduntur. d. c. deniq;. DIVIDITVR ẽt iuſtitia in Internam, & Externam. INTERNA eſt, quę iubet, vt ne quis in aliū minùs, q̃ ſeipſum, ſit animatus. EXTERNA permittit propriis commodis ſeruire, l. in cauſę. 2. §. idẽ Pomp. ff. de minor. modò id fiat ſine alterius damno & iniuria. Quantum ad vſum vtriuſq; attinet, Philoſophus eam pręcipuè colit, & ad vſus ſuos adiungit, quę animum informat ac mentem. Ciuilis verò legumlator vtplurimum iudicat ſecundum ea, quę foris apparent, & quę manibus teneri ac prehendi poſſunt. Dico autem vtplurimùm: quoniã in multis ſpeciebus nõ ſatis eſt abſtinere ab iniuria, verùmetiam oportet prodeſſe ſi poſſis: veluti ſi de publica ſalute ac incolumitate tractetur: l. ſi quis forte, ff. de pœn. ſi in extrema neceſſitate ſocius ꝯſtitutus & collocatus ſit. l. 2. §. inde agitatum. ff. ad l. Rhod. de iact. ſi ſine vllo tuo detrimento ac moleſtia, vale alii prodeſſe & commodare poſſis. l. 2. §. item Varus, ff. de aqua pluuia arcend. Iam verò & iuſtitia alia Inchoata eſt, alia Perfecta. PERFECTA eſt, quę recta ſiue plena dicitur, & nihil requirens. INCHOATA, quę rudis adhuc & impolita, contenta eſt mediocritate officiorum, in quibus elucent principia quędam & adumbrationes virtutum. In pleriſque ſufficit eum vitę curſum

ſum tenere, qui mediocris ſit, & igniculos quoſdã & ſignificationes virtutũ hẽat, licet ꝑgreſſiones nõ ita magnę adhuc factę ſint. In nonnullis ea requirunt, q̃ abſoluta ſunt, & planè cumulateq; perfecta. Extat apud Plotinũ & reliquos q à Platonis familia manarũt, & alia diuiſio, q̃ quadripartita eſt, & oẽs tres ſupraſcriptas amplectit̃: Statũt.n. virtutes, alias Politicas, alias Purgatorias, alias Purgati animi, alias Exẽplares. Et ſanè quẽadmodũ totus huius mundi complexus, ſiue ſit adſpectabilis, ſiue inadſpectabilis, ſic eſt diuiſus, vt infima eius regio cedat primis corporibus & rerũ oĩum elemẽtis: Scđa diuinis ignibus, & illi, quã quotidie tuemur cęleſti deſcriptioni: Tertia diis & dęmonibus, q ꝑpetua ſupremi numinis luce circunfuſi, humanarũ rerum curã & ꝓcurationem ſuſtinent: Quarta deniq; ipſi architecto, & ſupremo rerum oĩum opifici, & gubernatori Deo: ita ẽt virtutes, quæ ex ipſis mũdi plagis & ordinibus deſumuntur, partim cões ſunt & populares, quæ illã ſapientiã pariunt, q̃ carnalis Diuo Paulo dr̃, & huius mundi: partim naturales ac Philoſophicæ, & nonnihil ſupra vulgi captũ poſitæ, ex quibus naſcitur ſapientia animalis, q̃ & principũ huius mundi vocat̃: partim diuinæ & cęleſtes, quæ ſupra naturã collocatæ, gignũt eam ſapientiã, q̃ ſpiritalis dr̃: partim deniq; primæ ac ſummæ, cum quibus coniuncta eſt ea ſapientia, q̃ totum hoc vniuerſum perpetuo ſuo nutu ac numine moderatur, cuiusq; ſolius participatione, oĩa illa, q̃ vel ſenſu accipiunt̃, vel prouiſione mentis & permotione prehendunt̃, bona ſiũt & iuſta. Si quæras, in q̃bus caſibus hæc, in quibus illa præponderare debeat: id partim è ſupradictis intelligi põt, partim longo vſu & ꝯſuetudine arripiendum. Nam quemadmodũ generalem formulam conſtituere ꝑfacile eſt: ita oĩa quę vel in ſenſum vel intelligẽtiam noſtram cadunt comprehẽdere, longè difficillimum. Verùm vt boni ratiocinatores negociorũ eſſe poſſimus, & addendo deducendoq; videre, in quam ſpeciem partem ve iuſtitiæ quæq; res cadat: capienda & conſuetudo & exercitatio, quę quidẽ non ſolùm agendarũ in Republica, verumetiã intelligendarũ rerũ magiſtra eſt & dña.

De partibus Iuſtitię.

Partes iuſtitiæ ſunt in vniuerſum duæ: Vna quę auocat nos & detrahit à malo: Altera quæ hortat̃ & exſuſcitat ad bonũ. Et mali quidem, vt de eo priùs dicã, duplex via eſt. Vel enim ea pars animi laborat, in qua ineſt vis rõnis & intelligentię: vel ea, in qua inſunt motus & iactationes appetitionũ. Prius genus, vitium animi appellat̃: Poſterius, morbus. Tunc aũt grauiter lęſam, & valde vitioſam dicimus ciuitatẽ, cùm errore, & earũ rerũ ignoratione vagatur, q̃ ad bene beateq; viuendũ pertinet. Quod quidem vitiũ vt euitetur, ꝯſtituti ſunt in ciuitate, qui authoritate publica, c.j. de magiſt. in clem. populũ, & in quo maximũ eſt momentũ, iuuẽtutẽ doceant, & rõnem ad veritatẽ reuocantes, errores illi oẽs, quo ad eius fieri p̃t, eripiãt. Illi verò capitales ſunt, & maximã partem ſceleris aggrediunt̃, maximoq; digni ſunt odio, c. cum ſcdm ll. §. bona. de hæret. in 6. qui cùm nullam verę recteq; ſcientię partẽ attigerunt, ſpretis legibus, ſe ſolos veritatis & ſcientię magiſtros ꝓfitentur. Plato inſcitiã eorum, duplicẽ vocare ſolet, q̃ quidẽ ſi verbis & diſputatione Philoſophorum curari nequit, vinculis. l. Manichęos. C. de hęret. l. 2. C. ne ſac. bapt. reit. & carcere fatigari, & publicorũ iudiciorũ ſeueritate coerceri debet. Quãtũ attinet ad ea peccata, quę in ꝯſuetudinum prauitate ꝯſiſtũt, triplex eſt rõ. Quędam ſpontè contrahunt̃, & vocant̃ volũtaria: Quædã inuitè, quæ nec voluntaria dici pñt: Quędam tertio quodam modo, quę media, & inter vtrunq; genus interiecta licet appellare. Voluntaria ſunt in quibus fraus ineſt & dolus, cuius tñ eſt vbiq; odium, l. Iuris gẽt. § dolo. ff. de pa. vt ne vnus quidẽ toto iure ciuili caſus reperiatur, in quo fraudulosa machinatio, q̃ quidem ad rem pertinet, maneat impunita. Nec voluntaria vel externam hñt cãm, vel internã. Externa, ſemꝑ & indiſtinctè merẽtur excuſationẽ: nam ſi vętorũ fortè vi quis raptus, damnũ dederit, nullo dr̃ nec ſcelere, nec facinore obſtringi. l. in lege. ff. ad l. Cor. de ſic. Interna, non eãdem hñt rõnem: nam ignorãtia facti, etſi vt plurimùm vacat culpa, nonnunq̃ tñ euenit, vt in reprehenſionẽ & crimen incurrat: veluti ſi res atrocior ſit: ſi exẽplo noceat: l. ſi quis aliq̃d. ff. de pęn. ſi is qui deliquit, ipſe ſibi accerſiuit malũ, vt ebrius. l. oẽ delictũ. §. ꝑ vinũ ff. de re milit. Plerunq; tñ vt dixi, qđ per errorem facti cõmittitur, fortunę magis & fato, q̃ ipſis hoĩbus imputat̃. l. j. C. ad l. Cornel. de ſicar. Qui medio quodã modo peccant, partim affectu & inconſiderato quodã impetu, veluti ira, metu, miſericordia turbati & extra ſe poſiti, delinquũt: partim culpa & negligẽtia. Quæ priori modo ſiũt, leuiora & venia ſubinde digna: l. q̃ calore. ff. de reg. Iur. q̃ poſteriori, grauiora, quaſi cogitatò magis & ꝯſultò cõmiſſa iudicant̃. l. aut facta ff. de pœ. Atq; hæc de illa parte iuſtitię, quę abducit nos & auellit à malo. IAM illa verò pars, q̃ ad bonũ aliquod allicit & inuitat, tribus membris diſtribuit̃: Vnum, mẽtis eſt & animi, cùm ſcilicet aduerſus Deum ſanctitas, erga hoĩes liberalitas, in defunctos pietas, in toto animo prudẽtia, fortitudo, tẽperantia, & iuſtitia exercetur. Secundũ, corporis, cum publicis certaminibus & exercitiis propoſitis, l. quæ actione. § ſi quis. ff. ad l. Aquil. id curant legumlatores, vt robuſtã, integrã, ſanam, bene formatã, & in oĩ genere exagitatã habeant iuuentutẽ. Tertiũ deniq;, formæ, cum de pecunia populi & poſſeſſionibus tractatur: cùm honores, dignitates, munera, triumphi decernuntur iis, qui pręclara & nobilia virtutũ exẽpla, in Republica cõſtituerunt. Sed iam mihi ſatis videor dixiſſe, quantũ quidem inſtituta breuitas patitur, de fine iuriſprudẽtię, iuſtitia. Illud tñ arctè teneamus, & iterũ atq; iterũ vt meminerimus, oportet: in oĩ deliberatione, ſemꝑ ad aliquam horum partem circumſpiciendum, & quaſi collineãdum eſſe. Niſi enim quis iuſtitiam & omnium virtutum chorũ ante oculos habeat, l. quod ſi Eph. § in ſumma. ff. de eo quod cert. loc. non põt fieri, vt non eum æſtus appetitionum abſorbeat, & nunc his, nũc illis opinionum fluctibus obruat & impellat. Hoc ſolo ſcopo propoſito, põt demum obtineri perfectiſſimũ illud ciuitatis genus, quod ſapientia, concordia, & rerum neceſſariarũ copia conſtat. Idq; ita ſcriptum reliquit Deus ille Philoſophorũ Plato, quem & Ariſtoteles & Cic. ſunt ſequuti, ex quibus alter ſtudiis doctrinæ, alter regenda ciuitate princeps fuit. Quorum porrò veſtigiis inſiſtentes, noſtri Iuriſconſulti ſua illa præclara nobis monumenta, tum rñſorum, l. eum quidã. ff. de lib. & poſth. l. munerũ §. mixta. ff. de mu. & hon. tum diſputationũ, reliquerunt, q̃ quidem ſine aliorũ lectione, habent quidem ad incitãdum ſatis, verum ad exactam Iuris artem conſtituendam, non omnino ſatis. Sed nos ſubinde ad Philoſophos, ſubinde ad Iurecõſultos reſpectantes, damus operam, vt ſi nõ plenam & perfectam, ſaltem adumbratam quandam & extremis lineamentis circunſcriptam Iuris artem, approbante Deo proferamus.

De principiis Iuris, & eorum Diuiſione.

DEinceps veniendum eſt ad eam partem inſtituti ſermonis, quæ fontes & principia Iuris cõtinet. Nam haud ſatis eſt finem & ſcopum, ad quem contẽdas, cernere, niſi ſimul etiam viã & rationem teneas, qua eò poſſes peruenire. Certè quemadmodum ſupraſcriptum de iuſtitia caput, pulcherrimos habet explicatus de natura volũtatis humanæ: ita præſens, in quod nunc ingredimur, luculenter aperiet nobis, vberrimos illis mentis & intelligẽtiæ fontes, quorum curſus & ſcaturigo tam latè manat, vt omnes Iuris & iudiciorum campos irriget. Nihil eſt, non dico in Iure Ciuili, ſed nec in tota humanitate, quod ita nobis enudat, quãtam vim rerum maximarum humana mens poſſideat, cuius muneris colendi & efficiendi cauſa nati & in lucem editi ſumus; vt hæc de principiis & origine Iuris tractatio, cuius tãta dignitas eſt, tantaq; ſententia, vt præter hoc quod ſummam adfert liberalib. ingeniis voluptatem, vel ſola ſine aliis perfectum Iurecõſultum efficere poſſit. Sed venio ad ipſam expoſitionem principiorum, de quibus priuſquam dicere aggrediar, patefaciam paucis, fontes illos & ſcaturigines, è quibus hauriri & deriuari debent. Primum de illo nemo dubitat, quin homo, & tota humana natura, ciuilis ſapientiæ ſit ſubiectum. Nam quo modo ouium, boum, caprarũ rectores: eodem etiam ciuitatum & rerum publicarum gubernatores, apud Homerum, paſtores appellantur. Quemadmodũ itaque is qui pecori pręfuturus eſt, paſtionem, nutricatum, fęturam, briuiter totam eius indolem cognitam habere debet: ita etiã eũ qui populos temperaturus eſt, tum animi ſui complicatam notionem euoluere, tum quæ totius humani ingenii conditio ſit, ante oĩa inq̃rere & tentare oportet, & ex ea totius vitæ quaſi cęptus & ſemina inuitamentaq; colligere. Verum vt ad eã vſq; cognitionem peruenias, neceſſarium porrò eſt, vt aliarum quoque maximarum rerum & artiũ ſcientia, tinctus ſis & imbutus. Quia enim homo, ad totius vniuerſi formam fictus & expreſſus dicit̃: opus eſt, vt ad eius naturam exquirendam, in vniuerſum mũdũ, qui omnia continet & coercet, intueare. Et ea propter ſummus ille legũlator Moſes, & vt Panætius dicere ſolet, Homerus Philoſophorum Plato, quos ambos ſequutus & interpretatus eſt Iudæus Philo, ſuam legumlationem orſi ſunt ab ipſius orbis & naturæ principatu. Quin & altiùs attollenda eſt cogitatio. Nam cũ Dei optimi Maximi effigiem, dedicatam in nobis, & quaſi conſecratam habeamus: cui dubium eſſe poteſt, quin, ſiquidem & nos, & mundum hunc intelligere velimus, ad ipſum fabricatorẽ & rerum oĩum opificem Deum adſcendere debeamus: quem quidẽ ſi tota mente prehenderimus, inueniemus profectò, nõ vmbras rerũ & ſimulachra, ſed ipſas primas formas & ſpecies, q̃ Ideæ nominantur: quæq; impreſſę ac cõſignatæ in animis noſtris, efficiũt illas perpetuas commendationes ac præſcriptiones naturæ, quæ anticipationes & cões notiones vocari ſolẽt. Atq; hęc eſt cauſa, cur Moſes, Plato, Zaleucus, Charondas & alii ab iis Theologi, & veri rerum publicarum fundatores, libros ſuos ordiantur, ab ipſius boni, & diuinæ mentis explicatione: cui deinde ſubiiciunt, tum mundi totius originem & proceſſum, tũ hominis, qui quaſi nodus eſt oĩum, vitã & mores: nam his tribus, ut iam dictum eſt, perceptis, nihil eſt facilius, q̃ porrò de reliqua legũlationis parte, ſi modò vſus aliq̃s accedat & exercitatio, iudicare. Sed de primordiis, vt redeat, vñ deflexa eſt, oratio, & incunabulis principiorũ, ſatis. Nunc autem ipſa, quæ ex iis fluunt, principia, tripartitò diuiduntur, idq; ad ſimilitudinem rerum naturalium: vel enim ſunt vniuerſalia, vel generalia, vel particularia. VNIVERSALIA voco, quę per oẽm omnino naturã ſunt diffuſa, ſiue ea ſit animata, ſiue inanima. GENERALIA, quæ propria ſunt animaliũ, & ad eorum naturas accommodata: ſiue ea ſint mẽte ac ratione prædita,

dita, ſiue bruta. PARTICVLARIA deniq;, quę ſingulis rebus & actionibus, veluti nuptiis, tutelis, teſtamentis adhibentur: nam totidem ferme ſunt principiorum particularium, quot ſunt negociorum & actionum humanarum, genera. Sed hæc de vniuerſis, nunc de ſingulis.

De vniuerſalibus Principijs.

VNiuerſalia principia, vel primaria ſunt, vel ſecundaria. PRIMARIA ſunt duo: Vnũ, arg. c. nõ ſatis. 85. diſt. vt ea, quę mala ſunt & noxia, fugiamus: Alterũ, vt quę bona ſunt & ſalutaria, proſequamur. Nã oẽs res ac naturæ ſic à primordio ſibi ipſę ſunt commendatæ, vt ea, quæ diſſolutionem minantur, reformident: quæ conſeruationem pollicentur, amplectantur & ambiãt. Atq; eſt id ita quidem cõparatum, ex ipſa totius vniuerſi cõſtitutione, quæ partim mentẽ boni oĩs inuentricẽ: partim neceſſitatẽ, depulſtricẽ mali, habet authorem. Et ideo, ſi quis non inſubtiliter, tũ in totius Iuris, tum in ſingularũ legum vim & rõnem inſpiciat, repe riet nihil extare qđ non, vel mali alicuius declinandi, vel boni ꝯſtituendi cã, ſit introductum. SECVNDARIA præcepta ſunt. §. Iuris. Inſt. de Iuſt. & Iure. tria. Honeſtè viuere: Alterũ nõ lædere: Ius ſuum cuiq; tribuere. Ideo aũt illo noĩe fungũtur: quia quemadmodũ primaria feruntur ex primis totius naturæ fontibus, mẽte. ſ. & neceſſitate: ita iſta ſecundaria, naſcũtur à ſecundis, voluptate nimirum & dolore. Ex illis inter ſe miſtis & ꝯfuſis, exorit̃ cupiditas & amor, vt eſt apud Platonẽ, qui duplex eſt. Si ęquabilis & tẽperata eſt cõmiſtio, progeneratur diuinus ille & cęleſtis amor, l. vt vim. §. & cum. ff. de Iu. & Iu. l. ſeruus. ff. de ſer. export. qui ad liberalitatẽ, beneficẽtiã, pietatem, charitatem patrię, benemerẽdi referendæq; gratiæ ſtudiũ, & ad participandũ alium cũ alio, nos inuitat: quiq; oĩum communitatum & conſociationũ inter homines, cã eſt, & quaſi vinculũ. Si contrà ſine iuſta proportione & modo, fiat cõmiſtio: procreatur ille amor, qui terrenus dr̃, quiq; homines, in ſui ipſius admirationem rapiens, oẽm cõfeſtim amicitiam diſrũpit, & humana pariter ac diuina peruertit. Etenim inferiorem animi partem, illecebris voluptatum, & libidinum titillatione pertentat, & à virtute detorquet. Superiorem, irarum flãmis, & contentionibus ac ambitionibus honorũ accendit. Vtrãque ſimul, ita opum & pecuniarum cupiditate contrahit & inflãmat: vt homines, nullius amplius coniunctionis & amicitiæ memores, eos, quos tutari debent, deſertos eſſe patiãtur, & nihil amplius ſtudii, operæ, facultatum, in medium afferentes, in illo ſe ſolùm collocent, vt cuiq; ſuum detrahere, ſui emolumenti gratia, & omnes oĩum vtilitates ad ſe traducere, & ad vſus ſuos adiungere, poſſint. Vt ne igitur hæc & huiuſmodi eueniãt, & tota hoĩum cõitas inter ipſos euertatur: ſapientiſſimè collatæ ſunt nobis, tres illæ ſupraſcriptæ præceptiones, quæ in animis noſtris incluſæ, fœditatem oẽm turpificatę mentis & ladem auferunt, & in rationis ac doctrinæ tanquam gyrum dedunt. PRIMVM præceptum, eã animi partem contrahit & coercet, quæ alacritate nimia geſtire, & in oẽ genus cupiditatum effuſior eſſe ſolet, curatq; ne quid in ciuitate, l. fœdiſſimam. l. etſi libidine. C. ad l. Iul. de adult. libidinoſius aut dicatur, aut fiat. SECVNDVM ad eam refertur, quæ ſupra modum excandeſcere, & inſolentiùs ſeſe iactare cõſueuit, per quod ẽt fit, vt iniuria, dolus, l. eleganter. ff. de dol. mal. fraus, rapina, vis omnis ac. l. extat & tot. tit. ff. de eo quod met. cauſ. violentia cohibeatur. TERTIVM deniq;, caput ipſum malorũ omnium auaritiam aggreditur, prohibetq; ne aut pactionum. l. 1. ff. de conſt. pec. c. 1. extr. de pact. fidem quis deſerat, aut falſa. toto ti. ff. & C. ad l. Cornel. de falſ. inſtrumenta, teſtamentave ſupponat, aut dominiorum proprietates ſubuertat, aut alio tãdem quouis modo, in res & poſſeſſiones alienas inuolet, & aliorũ ſpoliis, ſuas facultates, copias, opes augere & amplificare contendat. Et ſanè cùm primaria illa duo pręcepta, rationis compotem animi partẽ, in qua prudentia & perſpicientia veri, ſolertiaq; ineſt, inſtruãt: hæc tria ſecundaria, ſic videntur conſtituta, vt ad tres reliquas virtutes inducendas, comparatæ videri poſſint. Quod enim dicitur: Honeſtè viuendum eſſe: nihil aliud, q̃ temperantiam, modeſtiã, verecundiam, continentiamq; ſignificat. Quod Alterum non lędendum: excelſi ac inuicti animi magnitudinem, & humanarum rerum contemptionem, requirit. Quod Suum cuiq; tribuẽdum: iuſtitiam ipſam deſiderat: cuius vis & poteſtas in hominũ ſocietate tuenda, tribuendoq; ſuum cuiq;, & rerum cõtractarũ fide, cernitur. Præter hæc aũt duo genera principiorũ, nulla alia reperiũtur, quãtum quidẽ ego iudicio, quæ vniuerſalia rectè dici poſſint.

De principijs generalibus diuinis.

GEneralia pręcepta tripliciter diuidunt̃: vel enim diuina ſunt, vel naturalia vel externa. DIVINA dico, quæ principẽ animi partem, quę mens vocatur, obtinent: ſuntq; homini, cum dijs immortalibus cõia. NATVRALIA, quæ ex inferioris animi & corporis temperatura emergunt, & tam beluis quodammodo, q̃ hominibus inſunt. EXTERNA tandem, quæ foris & ex accidenti adueniunt, & ſubinde cęleſtem, ſubinde terrenam hominis partem afficiunt. Nam ſi ipſe homo, mente conſtat, vita, & rebus externis: item mundus, alius eſt diuinus & inaſpectabilis, alius cęleſtis, alius terrenus & corruptioni obnoxius: cui dubium eſſe põt, quin & ipſa principia, quæ ex illis arripiuntur, & excipiuntur extrinſecùs, totidem quoq; numero eſſe debeant? Primùm autẽ videndum eſt de diuinis, quibus vitam & mores formamus, quæq; duo habent prima ſummaq; rerum agendarum capita. Prius eſt, c. quę contra. 8. diſt. c. ſi is qui. 2. q. 3. vt Deum Optimum Maximũ amemus, ex toto corde noſtro, tota anima noſtra, tota mẽte noſtra, totis viribus noſtris. Poſterius, c. debet homo. 23. q. 4. §. charitas, de pœn. diſt. 2. vt alios vbiq; homines, non minore beneuolentia, q̃ noſipſos, comprehendamus. Ad hæc duo principia, redeunt omnia, quę vel Moſaicis tabulis, vel gentium & populorũ legibus, vel Philoſophorum & ſapientum placitis, continentur. Qui puram perfectamq; religionem ſuſcepit, non poteſt, §. charitas. de pen. diſt. 2. non à coporis obſequio indulgentiaq; diſcedere: & voluptatem, ac dolorem, ſicut labẽ aliquam dedecoris, vnà cum tota carnis ſocietate, eijcere. Qui ſic eſt affectus aduerſus totum genus humanum, vt non alios cõiunctos & populares, alios peregrinos & ignotos ducat, ſed omnes æqualiter pro fratribus ac germanis colat: is nunquam committet, vt vel ſuperbiùs ſe gerat, vel aliis pręponat, vel aliud deniq; quid agat, quod ꝯtra boni viri officiũ, & cõem vitæ tranquillitatẽ & conuictũ eſſe. d. §. charitas. videat̃. Quid multis? non peccabit vnquã in vllam partẽ, nec in vllo officio claudicabit, qui hiſce duobus muneribus ſubornatus, in vita deget: non indigebit aliis virtutũ & vitiorũ præceptis, quibus ad oẽs vitę vſus & partes ſibi proſpiciat. Hiſce eñ duobus, oĩa incluſa & inſcripta ſunt, quæ tota paſſim natura, vel inueniri, vel ẽt excogitari poſſunt. Sed qm̃ tñ, tãta eſt humani iudicii corruptio & caligo, vt oĩa quę rebus inſunt, ingenii ſui acie peruadere, & in lucem eruere ſua ſponte nõ ꝓpſſit: facturus mihi videor operępretium, ſi ipſius Dei pręſcriptionẽ in c. meretrices. 32. q. 4. Decalogo ſequutus, paucis expoſuero quinq; illa præcepta, q̃ ex primo à nobis ꝓpoſito principio, & itẽ altera quinq;; q̃ ex ſcđo proficiſcãtur. Ad Dei amorẽ in animis noſtris ꝯciliandũ, primũ opus eſt, vt eũ agnoſcamus: deinde, vt verũ eius cultũ teneamus: tertiò, vt eos, quos diuinis honorib. affici voluit, quoſq; tanq̃ vicarios ſibi cõſtituit, nõ ignoremus. Quãtum ad primũ attinet, illud oĩum mentibus, qui modò nõ immanes ſunt, & hoĩem ex hoĩe exuerũt, infixum, & quaſi inſcriptum, l. vt erga. ff. de Iuſt. & Iur. eſt eſſe aliquẽ cęli & terrę Regẽ, qui ſuo nutu ſolus cuncta ratis ordinibus torqueat, cuiusq; vi, natura, rõne, p̃tãte, numine, bona oĩa procurent ac fiãt: Atq; hæc pręſcriptio tã eſt illuſtris, tamq; clarè micat in animis noſtris, vt nulla vnquã gens, neq; tam fera, neq; tam barbara fuerit, quæ non eius admonitu, ad religionẽ, ſi nõ ꝑfectã, ſaltem aliquã, ſemper ſit cõmota. Et ſanè ſi ueri rerũ ponderatores ac æſtimatores eſſe uelimus, legum oĩum & rerum publicarum fundamentum, in eo ſolùm. l. inter claras. C. de ſum. Trin. & fid. cathol. cõſiſtit, ut putemus ſemper nobis pręſentem Deũ, qui omnium noſtrarum non ſolùm actionum, uerumetiam cogitationum, teſtis ſit, & arbiter. Nam ſi quis fortè talis reperiatur, qui uel propter immanitatem, Cyclopum more, uel ſua ſapiẽtia cõfiſus, Gygantęa quadam audacia, religionẽ oẽm reſpuat, & nõ ipſius numinis arbitratu, ſed cæco & fortuito caſu, omnia uolui & ferri exiſtimet: nõ p̃t fieri, ut nõ is, impunitate propoſita, & ſublato ſuppliciorum metu, ſi modò id fructuoſum ſibi fore putabit, leges oẽs negligat, ac perrũpat, & ſui cõpendii lucriq; gratia, totã cõitatem & cõiunctionem hoĩum peruertat. Præterea, etiã ſi quis Deum aliquem eſſe quidem arbitretur, ſed errore lapſus, eum pro Deo colat, qui non eſt: non poterit tñ euitare, quin in ſummũ rerum oĩum periculũ & diſcrimen, deducatur. Nã ſi, quẽadmodum à ſole, lumẽ oculorũ haurimus, ſic ab uno ſolo Deo, ueri uidẽdi cognoſcẽdiq; facultatẽ accipimus: quo tandẽ pacto, ad uerã inſtituẽdę capeſſendęq; Reipublicę rõnem ac normã ꝑueniet ille, qui ingenii & mẽtis aciem, diuinis illis & ęternis radiis non hẽt illuſtratam? Imò uèrò per cõtrariũ, neceſſariũ eſt, ut altiſſimis inſcitię tenebris circũfuſus, nunc his, nũc illis opinionũ uanitatibus impleat̃, & qđ ei ꝯñs eſt, ad oẽ genus flagitii, turpitudinis, ſceleris, libidinis, ut author eſt Diuus Paulus, & ad miſerrimũ tandẽ & cerciſſimũ interitũ, detrudatur. Vt ne igitur hmõi quid accidat, & animi noſtri, certis ꝓpoſitis notis, & indiciis, liberari errore poſſint, & diiudicare q̃s reuera Deus ſit, q̃s nõ ſit, pulchrè dr̃ initio decalogi: EGO SVM IEHOVAH DEVS TVVS, QVI EDVXI TE DE TERRA AEGYPTI, DE DOMO SERVITVTIS. NON HABEBIS DEOS ALIENOS CORAM FACIE MEA. Ille quippe ſolus Deus eſt, qui contra omnem ordinem & progreſſum naturę, aquas in ſanguinem conuertere: fructus terrę, inductis ranis, uermibus, inſectis & locuſtis, cõſumere; acrẽ fulguribus, tonitru, & grãdine turbare: ipſum ſolis lumẽ inuectis tenebris, eripere: oĩa paſſim animalia, cum hoĩbus ipſis, uel ulceribus affligere, uel morte multare p̃t. Ille ſe dñm & rerũ omnium principem oſtendit, qui undas maris ad tranſitum prębendum ſiſtere, & in ſpeciem murorum deducere, qui aquę amorẽ iniecto ligno mitigare, qui panem & coturnices de cęlo mittere, qui de petra fontium ſcaturigines, & aquarum perẽnitates elicere, qui hoſtẽ numeroſum exiguis, vel potius nullis copiis, fundere & fugare põt. Hęc igitur ſunt euidentiſſima, & ipſa meridiana luce clarioriora ſigna, quibus ipſum Deũ, & primũ rerũ architectũ, agnoſcere poſſimus, qđ primo loco diximus neceſſariũ. Iam

 autem,

autem, quātum pertinet ad verum syncerumq; cultum, tres sunt in vniuersum gradus, quibus totus continetur. Vnus est, animi & mentis: Alter, oris & orationis: Vltimus, vitæ & morum, de quib. singulis, singula sunt prodita præcepta. Mentis & cogitationis ꝑprium est, diuinam substantiā & maiestatem suspicere, admirarique in ea, primas illas rerum adspectabilium species, quæ Ideæ siue formæ dicuntur, quæq; longissimè absunt ab oī contagio corporis, quemadmodū & ipse Deus, quem oēs instinctu naturæ scimus, non corporis, sed mentis tm̄ oculis cerni & coli posse. Atq; hinc quidem ex contrario licet ęstimare, q̃ longè lateq; aberrent à vero Dei cultu, quamque grauiter aduersus eum delinquāt illi, qui numen illud ineffabile, & quod ne mēte quidem capi potest, in rebus hisce fragilibus, & solos sensus commouentibus, c. Idololatriæ. 28. q. 1. quærunt. Vt igitur ab illo nobis caueamus, & ad puram perfectamq; diuinæ maiestatis contemplationem erigamur, rectè dicit in decalogo: NON FACIES TIBI SCVLPTILE, NEQVE SIMILITVDINEM EORVM, QVAE SVNT IN COELO SVRSVM, NEC QVAECVNQVE IN TERRA DEORSVM, NEC QVAECVNQVE SVNT IN AQVIS SVB TERRA, NON ADORABIS ILLA, NEQVE COLES. Si eñ tres sunt cuiusq; rei formæ: Diuina, qualis est in homine animus, qui perpetuus & essentię reuera particeps est: Humana, quale corpus, quod diuturnum, & ab omni essentia non omnino alienū: assimulata, qualis vmbra siue imago, quę momētanea est, & nullam, ne minimam quidem diuinæ essentiæ particulam possidet: si inquam hæ tres sunt cuiusq; rei figuræ: quæ potest quæso maior, d. c. idololatria. iniuria offerri, q̃ si neglecto & vltro repudiato animo, inanem vmbram quis arripiat, &, vt est in fabulis, nebulam pro Iunone colat. Non potest perfectò fieri, vt nō statim omnis religio in contemptum abeat, maleq; pactionum & iurisiurandi fides conseruetur, apud eos, apud quos huiusmodi portenta, vel potiùs monstra deorum recipiūtur. Ergo primum diuini cultus pręceptum est, vt in veram Dei substātiam inspicientes, toto eū, quod dr̄, pectore amplectamur, & ad intima diuina diuinę maiestatis & essentiæ penetralia contendamus. Iam autem secundum est, vt cuius mente sumus contemplati substantiā, eius ore & oratione sapientiam, nomenq; sanctum celebremus, & in vulgus ꝓfiteamur. Nam cùm sermo nihil sit aliud, q̃ imago quædam, & vt ita dicam, soboles mentis: nō potest fieri, vt qui animum habeat, diuinarum cogitationum nectare, inebriatum: nō gestiat & exultet subinde gaudio, & in carmē aliquod diuinum, diuinumq; sermonem prorumpat: qua re, non dico in terris, sed nec in omni cœlo, florentius quidquàm aut pręstabilius, aut etiam magnificētius inueniri potest. In hoc tam diuinum pręceptum, directò peccant illi, qui sanctissimum Dei nomen, vel ore scelerato execrantur, vel periuriis suis ac mendaciis aliisq; impiis, falsis, ac futilibus profanant. Nam tantum inest rei, sua spōte scelus, vt animus vel sola talium hominum mentione cohorreat, & natura, non tantum prolationem, verumetiam auditionem reformidet. Ne igitˉ tale quid committatur, sed omni potiùs laudum genere, nomen Dei cumuletur, ordine ponitur in decalogo: NON ASSVMES NOMEN DOMINI DEI TVI IN VANVM, quod quidē pręceptum sequuti nostri legumlatores, sanctissimè, & ad Rēpublicam stabiliendam saluberrimè sanciuerunt: pœnis omnibus, & suppliciis obligari eos, q vel Vid. not. in l. j. C de reb. cred l. si duo. §. vlt. ff. de iureiur. periuriis, vel magicis. l. nullus. l. eorum. l. multi. C. de malef. & math. susurris, vel ludicris, vel fabulosis, vel aliis deniq; vanis & inanibus rebus, mentionem Dei Optimi Maximi, adiungunt. Atq; hæc secunda lex, de diuini officii cultusq; ratione. Nunc verò tertia porrò est, vt cuius substantiam mente venerati sumus, cuiusq; sapientiam verbis collaudauimus: eius virtutē insuper & bonitatē, admiremur, & quod verè amantis est, quoad eius fieri potest, re ac factis imitemur. Hoc enim illud ipsum est, quod absolutum perfectumq; cultum efficit, quodq; cōsummato ferè operi, apicem & extremam manum imponit. Illum autē reuera dicimus diuinarum rerum admiratione commoueri, qui ab aliis omnibus feriatus, in earum tm̄modo cōtemplatione defigitur. Illum verò imitatorē diuinæ virtutis & bonitatis, qui subinde in actione & negocio, tum diuino, tum humano versatur, subinde in vmbra & otio diuinæ tranqlitatis & quietis delitescit. Nam quemadmodū Deus, cęlum ac terras fabricatus, postmodū interquieuit: ita ēt nos, certo laborū dimēso ac munere peracto, otiū capessere, & ad diuinę machinę considerationē, cum gratiarū actione, nos conuertere, debemus. Ad eā vtiq; rem, datæ sunt à natura, requietis & laboris, somni & vigiliarū, vicissitudines: indeq; profectum est, vt certis festis ac feriis constitutis, intermissiones laborū & quasi pausę quędā, siue respirationes sint inductæ, hocq; ipsū tādē est, quod ꝓscribit decalogus. MEMENTO VT DIEM SABBATI SANTIFICES, SEX DIEBVS OPERABERIS, ET FACIES OMNIA OPERA TVA, SEPTIMO AVTEM DIE, SABBATVM DOMINI DEI TVI EST. Violant aūt grauissimè pręceptum istud, qui oīno se remouēt à negociis, & ad otium perfugiunt, nihil curātes nec diuini nec humani, nihilq; in cōe conferentes, nec studii, nec operæ, nec facultatū. Prętereà, qui non otiū persequūtur quidē, sed turpibus, auaris, & ambitiosis studiis inuoluunt, quiq; adeo multis occupātur, vt nullas à rebus suis ferias, aut intermissiones facere possint: cū eadē iniustitia conflictantur. Nā illa res vsq; eò progreditur, vt suis assiduo sordidisq; laboribus inhærescentes, nec somni quidem tēps, quod naturaliter ad refectionē animi est indultum, liberum & tranquillum habeant, nihilq; vnquam, quod diuinum, magnificum, & amplum sit, admirentur ac agant. Quibus rebus fit, vt vel ad pastum & voluptates corporis abiecti, feri & immanes euadāt: vel sua falsa futiliq; sapientia elati, diuinorum operum & munerum fiant contemptores. Quod quidem peccatum, cùm in apertam & manifestam Dei virtutem committatur: extremum est in malis, & tam altè in omni sensu, & tāquam venis medullisq; animi implicatū insidet, vt nec ignibus vnquam exuri, nec vlla temporis diuturnitate expurgari, aut elui possit: adfertq; tantam cladem Rebuspublicis, vt oēm earum statum & firmitudinem ab ipsis fundamentis consistim euertat: & leges oēs ac sanctiones, sua contumacia demergat. Hæc de agnitione & vero Dei cultu. Vt autem quod tertium est, non ignoremus eos, ad quos diuinos honores adhiberi Deus voluit, quosq; sibi quasi vicarios in rebus humanis cōstituit: scire oportet, hominem partim æterna & immortali quadā natura, partim verò fragili & incassu posita præditū esse. Priorem autē ab illo hausit & arripuit, qui summa & princeps causa est oīum. Posteriorem ab eodem quidem, sed administris minoribus, vt loquit Plato, diis ac dæmonibus, tāquam naturalibus & mediis intercessit causis. Hi sunt pater & mater, qui nos in hāc lucem ediderunt: sunt patria & patriæ leges, quę nos exceperunt: sunt magistri & doctores, qui nos erudierunt: suntq; alii permulti, qui vno communi nomine parentes appellantur. Hos autem omnes coli & obseruari, ideo Deus voluit: quia cū ortus nostri aliquam sibi partem vendicent, cumq; malis depellendis, & bonis adiiciendis, suum nobis officium exhibeant: conueniens est, & ad grati animi officium pertinens, vt pro beneficiis acceptis, aliquid recipiant, & in minorum, & tanquam corporatorū deorum numerum à nobis reponantur. Nam quemadmodum summo illi Principi, qui sempiterna & immortalia nobis cōfert, immortales: ita istis, qui caduca & mortalia largiuntur, mortales illæ quidem, sed magnæ tamen gratię §. si verò exspectet. Auth. de nupt. §. 2. Inst. de nupt. debentur. Atq; hoc est, quod in extremo prioris tabulæ decalogi pcipit: HONORA PATREM TVVM ET MATREM TVAM, VT SIS LONGAEVVS SVPER TERRAM: Nam etsi primi parentis, hoc est Dei respectu, oēs inter nos æquales & fratres sumus, attamen intuitu ortus & occasus, alii aliis sunt superiores: & necessarium est, vt ad eos si non diuinos, saltem quasi diuinos honores adhibeamus. l. semper. ff. de Iur. immun. Nec potest fieri, vt vel ad ipsius Dei, qui videri nō pōt, religionem excitentur: vel in vllo vitę officio diu permaneant: qui eos, quos oculorum sensu quotidiē comprehendunt, quosque oīum actionū suarum & negociorū rectores habent, aspernātur. Plato è Titanum genere statuit eos, qui quemadmodum illi Ioui: ita maioribus suis, quales sunt parentes, dñi, magistri, seniores, nobiliores, potentiores, & forte in magistratus electi, arma mouere ac contrà ferre non verentur. Verùm de iis quinq; preceptis, quę ab illo principio, quod de Deo est, oriuntur, hactenus. Nunc quātum ad illa, quę ab eo, quod de rebus humanis est, profluunt, & altera apud Mosem tabula cōtinentur, ante oia pręmonendum est, tanta homines coniunctione seu potius cognatione l. vt vim. ff. de Iust. & Iur. inter se teneri: vt nihil tota natura exstet copulatius: & adeò quidem, vt non solùm alterū alteri insidiari sit nefas, verumetiam vt vnus aliquis per se saluus esse non possit, nisi oēs simul sint salui, qui mutuis vltro citroq; beneficiis dandis & accipiendis innectuntur. Atq; id quidē cū ita sit, consequitˉ porrò, nihil opus esse, separatim de officiis aduersus alios, & separatim de iis, quę quis apud se præstare debet, præcepta proponere. Nā vna & eadem planè est vtilitas vniuscuiusq;, & vniuersorum: vnum & idem debemus aliis, & nobis ipsis. Cæterùm, cùm in eam partem magis, quæ aliū, q̃ quæ nosipsos attingit, peccare videamur: commodius & vtilius est, ad illa officia, quę aliis, quę nobis exhibere debemus, sermonem dirigere. Constat ergo tota horum officium ratio, tribus in vniuersum ordinibus. Vno, rerum externarum & actionis in vita, quātum quidem ad coēm & popularem vitam attinet: Altero, rationis & orationis, quantum ad ciuilem: Tertio deniq; mentis & cogitationis, quantum ad diuinam & perfectam. Nam quemadmodū in supradictis pręceptis paulatim fit progressio à diuinis ad humana: ita per cōtrarium, in his adscenditur pedetentim ab humanis ad diuina: vt scilicet sic fiat mutua vltro citroq; connexio, & diuinorum cū humanis, & humanorum cum diuinis colligatio. In vita cōi & populari summum & maximū est, vt nos incolumes, nostramq; vitam tuere ac superesse velimus: ad eamq; rem, oēm operam ac laborem nostrum, referamus. Nam qui sic se instituūt, vt pestem aliquam Reipublicę adferant, patriamq; suam oī scelere lacerent: legem oēm humani generis produt, suntq; ad eorum coercitionem, ea legis Iulię, ff. ad l. Iul. ma. Pōpeię, ff. ad l. Pomp. de parr. Corneliç, ff. ad l. Corn. de sic. & aliarum infinitum legū iudicia excogitata: hocq; est, quod in secundę tabulę principio edicitur: NON OCCIDES.

CIDES. quasi scilicet osores sint tum ipsius Dei, tum naturę, qui vel se, vel alios perditos volunt: quiq; non potiùs omnibus semper curis & cogitationibus in hoc incumbunt, vt quemadmodū prima naturæ data præcipiunt, viam inueniant, qua seruare mortales, & omnibus vitæ præsidiis augere possint. Hoc ergo primū. Secundum autem, in eodem ordine est, vt non solū nos velimus esse, verumetiam in perpetuum superesse: estq; ea appetitio, naturaliter coniuncta cum superiore. Nam id reapse vix esse dicitur, quod aliquē sui finem & terminū exspectat. Sed quoniam hisce rebus inferioribus denegatum est, in eodem semper statu & loco perdurare: procuratum est à summo Deo, vt maris & fęminæ coniunctione c. Ius naturale. i. distinct. constituta, & propagandæ sobolis cupiditate iniecta, per liberorum successionem, quędam quasi æternitatis species adumbretur. Vt igitur hæc ipsa procreatio & educatio prolis, rectè & ordine procedat, neve totū genus humanum, vna cum ipsis hominibus intercidat, propositum est præceptum: NON MECHABERIS: Et meritò quidem: quia nisi vagus concubitus refrænetur, & certa nuptiarum matrimoniorumq; iura describantur, non pōt fieri, vt vllus omnino fętus aut partus, propter confusionem proferatur: videnturq; præsentem tum sibi, tū Reipub. occasum machinari, qui in huiusmodi tā fœdas, tamq; spurcas libidines proni ruentes, à nullis porrò generibus turpitudinū se reuocant. Atq; hoc de secundo præcepto. Tertium autem & vltimum est, vt qm̄ nos, nostramq; sobolem conseruari, natura iubet & imperat, ea insuper paremus & conquiramus nobis, quę ad eam rem destinata sunt à natura, & hoīum generi tributa. Nisi enim pastum, cultum, latibula, supellectilem, & alia similia habeamus, eaq; sic posideamus, vt ab aliorum iniuriis & rapinis tuta sint: non pōt fieri, vt non in dubio sit, vel societatis nostræ cōitas, vel etiam ipsa vita. Et hoc est, ad quod tendit præceptum: NON FVRTVM FACIES: Nam qui ad eum vitæ modū se componunt, vt ex aliorum spoliis suum lucrum & compēdiū quærant, vtq; alienas facultates & copias, quæ ad hoīum vsus, terræ fœtu profunduntur, ad se per dolum malum deriuent: nō minori odio digni sunt, q̃ qui suprascriptis duob. modis delinquūt: Si enim cōis vitæ ratio, partim cōiunctione maris & fęminę, partim concordi & amico conuictu, partim rerū distinctione & cōmercio, continetur: cui dubium esse potest, quin rerum & commerciorum perturbatio, non in minorē reprehensionem, q̃ cōuictus, & matrimoniorum, incurrere debeat? Huc pertinet. ff. de furt. vi bonor. rapt. ad l. Aquil. cum simil. Sed hæc sufficiat dixisse de illis tribus principiis humanis quæ popularem hāc, & inferiorem vitam instruunt, quæq; irarum, libidinum, & auaritiæ indomitas cupiditates & flammas restinguunt. Nunc sequitur de illo consortii humani vinculo, quod propiùs naturā attingit humanam, quodq; consistit in orationis & sermonis diuina facultate. Hanc constat ad nullam aliam rem, mortalium generi collatam esse, q̃ ad ciuilis societatis, & cōem omnium hominum. l. laudabile. C. de aduocat. diuers. iud. salutem, idq; siue sensum & cōceptū animi nostri simpliciter explicemus, quemadmodum in cōi conuictu fieri assolet: siue via quadam & ratione doceamus, veluti cū vel veras opiniones in animos auditorum infundimus, vel contrà, prauas, interrogationum quasi facibus admotis exurimus: siue deniq; in permouendis & flectendis in oēm partē animis versemur, vtputa cùm fusa latiùs perpetua oratione, vel totum aliquem populum regimus, vel leges stabilimus, vel castigamus improbos, vel tuemur bonos vel adhortamur ad decus, vel reuocamus à flagitio, vel facta deniq; ac consulta fortium, & sapientum hominum, cum improborum ignominia, sempiternis (vt inquit ille) monumentis prodimus. Mirū profectò dictu est, quanta orationis vis sit & potestas, quantumq; in regenda ciuitate, honoris illi, & dignitatis tribuatur. Sed quanto melior & præstantior est integra, tanto perniciosior & detestabilior est corrupta, estq; nihil in omni vita pestilentius, q̃ si sermo hoīum, & maximè quidē in iudiciis, in quibus potissimum veritas exquiritur, C. plus valere quod agi. vid. not. in § tam diuus. Insti. de testam. cum vanitate ac mendacio sit coniuncta. Et eo quidem pertinet pręceptum illud: NON LOQVERIS CONTRA PROXIMVM TVVM FALSVM TESTIMONIVM. Nam si fides, id est dictorum cōuentorumq; constantia & veritas, fundamentum est naturaliter omnis Iuris Vid. l. 1. l. Iurisgent. §. pact. ff de pact. l. 1. ff. de loc. pub. fruend. c. peruenit extr. de Iureiu. & iudiciorum, nec quicquam est quod vehementiùs ciuitatem contineat: necessarium est, vt eo subtracto, omnis statim iustitia concidat, & totam deinceps totius Reipublicæ ruinam secum trahat. Superest ea pars, quæ intima & in abditissimo recessu mentis collocata est. Nam parum est populares virtutes & ciuiles obtinuisse, nisi Philosophicæ quoque accedant, quæ ad arcem ipsam rationis ac intelligentiæ peruadūt. Sūmum igitur & absolutissimum, & ad Rempublicam moderādā, ante omnia, vt probat Plato, necessarium præceptū est: vt ad sui ipsius cognitionem quisq; accedat, nihil omnino appetēs eorū, quæ aliorum vel naturis, vel facultatibus sunt apposita. Nam qui sic se componunt, vt se suamq; naturam penitus explorent, necessaria quadam rerum serie, qua alia ex aliis nectuntur, eò tandē perueniunt, vt videant nos eodem patre prognatos, oēs pares & similes esse, & non tam rebus ipsis, q̃ stationum quibusdam interuallis, in hoc vitæ quasi præsidio differre: qbus perspectis, & illud porrò attendit, non solum contra officium, verumetiam cōtra naturam facere eum, qui maiore seipsum charitate, q̃ fratrē suū, cum quo vnus & idem est, comprehēdat: quiq; propria statione, quam cōis Pater & Imperator assignauit, derelicta, in eas quę aliorum sunt inuadat, & nunquam suo se pede, quod dici solet, metiatur. Atq; hoc est quod vult decalogus dum dicit: NON CONCVPISCES DOMVM PROXIMI TVI, NON DESIDERABIS VXOREM EIVS, NON SERVVM, NON ANCILLAM, NON BOVEM, NON ASINVM, NON OMNIA QVAE ILLIVS SVNT. Quasi scilicet signum sit intemperantis animi, & non satis nec totam hominis naturam, nec se suumq; ingenium intelligentis, affectare ea, quę aliis sunt attributa, & a propria tum natura, tum facultate seiuncta. Nam per cōtrarium, qui primùm vniuersam hominis, deinde suam naturam pertētauit, ad omnia vitæ genera idoneus est & accommodus. Quia enim totam hoīs naturā cognouit, vtiq; intelligit, qua ratione hoīes priuatim publiceve tractari, & pari semper pietate coli, debeāt. Quia id, quod sibi & aliis specialiter collatum est, animaduertit: nō appetit, nec errore, nec cupiditate, aliena: sed suis contentus, & totus aptus ex se, suam (vt aiunt) Spartā colere & ornare nititur. Atq; his rebus, cum non dico potissimùm, sed solum constet Respublica: §. Iuris precepta, in verbis suum cuiq; tribuere. Inst. de iust. & iur. §. vlt. Inst de his q sūt sui vel al. Iur. efficitur, vt hoc pręceptū, quo nos ipsos noscere iubemur, non solùm intimum in hoīe, sed & in oī Republica perfectissimum euadat. Vnde factum est, vt non hoī alicui, sed Apollini Pythio sit adscriptum. Prætereà, cùm noscere seipsum nemo possit, nisi qui ad ipsius Dei, cuius homo circunfert imaginem, agnitionem adscendat: rectè quoq; possumus dicere, præceptum istud, tum conclusionem, tum nodum omniū pręceptorum esse: vtpote quod perpetuo quodam & indissolubili vinculo, humana cum diuinis, & rursum diuina cum humanis connectat, & cunctarum virtutum, quibus Reipublicæ rectio continetur, quasi carmen efficiat. De diuinis igitur, siue moralibus præceptis, hactenus.

De generalibus principiis naturalibus.

NAturalium siue humanorum principiorum ratio latissimè quoq; patet: nam quemadmodū ex superioribus diiudicamus, qd in quaq; re bonū, quid malū, quid vtile qd inutile sit: ita ex istis intelligimus, qd in rebus possibile, qd impossibile, quid facile, quid difficile sit. Non esse alteri per alterum iniquam conditionem offerendam, l. non debet. ff. de regu. iur. non esse arma in acie abiicienda, l. omne delictum. §. qui in acie. l. qui commeatus. §. 1. ff. de re mili. non esse libidinose & incontinenter uiuendum, per moralis quidem philosophiæ principia probatur: Cæterùm, ꝙ duo eādem rem in solidum possidere non possunt, l. 3. §. ex cōtrario. ff. de acquir. poss. ꝙ uini, olei, tritici non est usus fructus, l. 1. ff. de us. earum rerum quæ us. cōs. ꝙ illa res eadem permanet, quæ antiqua seruata specie, minimas suas particulas tantūmodo mutat, l. proponebatur. ff. de Iud. ꝙ incorporalium nō est possessio; nulla alia, q̃ naturæ norma ac regula dignosci potest. Estq; horū principiorum tam magnus & frequens in iure usus, ut nullo modo perfecti iureconsulti nomen sustinere possit, qui eorū cognitione non sit instructus. Nam quid ego nūc de Pericle dicam? q quantum ex hisce studiis ad regendam tenendamq; rempublicā in forum attulerit, uulgò notius est, q̃ ut hic pluribus cōmemorari debeat? Pleriq; quidem omnes ab iis deterentur, partim quia spinosa, partim quia longiusculè à cōmuni iuris & rerum forensium usu recedere uidentur: sed nos pluribus exemplis ex omni passim iure ciuili petitis, partim id quod abscōditum in ijs est & obscurum, illustrabimus: partim id quod remotum & longè positum uidetur, propius adducemus, & quod præcipuè quęrimus, ad iuris apices & subtilitates ualde pertinere docebimus, interiorem de rebus naturalibus tractationē, ipsis ut oportet Physicis, maiore ex parte relinquentes. Diuidam aūt principia naturalia, si priùs aliquid dixero, tum de ipsa natura, tum de principiis rerum naturalium, & causis. Est autē natura nihil aliud, q̃ ordinarius rerū cursus, qui à primo motore Deo, ratis & certis ordinibus cietur, cuique omnes parere & obedire necessariò debemus. Veluti cum dicimus, Secundum l. secūdum naturam. ff. de condi. indeb. naturam esse, commoda cuiusq; rei sequi eum, quem sequuntur incommoda: Naturalem rationem, authoritate senatus mutari non posse. l. 2. ff. de usuf. earum rerum. Naturam nō pati, ut tu stare uideare in eo loco, in quo ego sto. d. l. 3. ff. de acq. poss. Per rerū naturā fieri non posse, vt filius patrem ætate antecedat, & si qua sunt similia, quę cōi rerum progressu incedunt. §. minorē, Insti. de adopt. Cęterùm si qua sunt, quę præter illum ordinem & cōmunem seriem accidunt: ea inter naturalia censeri non debent: sunt enim uel diuina, l. si merces. §. uis maior. ff. loc. uel monstra, uel ostenta, ostentum. ff. de uerb. sig. uel portēta, uel fortuita, uel miracula, uel necessaria, uel fatalia, l. 1. C. ad l. Corn. de sic. uel uoluntaria, uel artificialia, uel alia deniq; de genere eodem, in quibus longè alia habetur iuris ratio q̃ in naturalibus. Aliud enim est ui maiore, uel casmate rem amittere: aliud naturali interitu:

l. cum

l. cùm res. §. ult. ff. de leg. 1. l. si plures. §. ult. ff. depos. Aliud mōstrū edere: aliud integrum partum. Alia est cōditio casualis: alia potestatiua: Aliud fortuito casu d. l. j. vel compulsu l. 1. C. vnde vi. necessitatis occidere: aliud dolo malo: Aliud ius patrię potestatis in naturali filio: aliud in adoptiuo: Aliud deniq; in omnib. non naturalibus: aliud in ijs, quæ secundum certum naturæ ordinem & progressum accidunt, quod & diligenter annotandū est. Principia rerum naturalia, in duas res diuidūtur: Altera efficiens dr̄, nostri formam vocant: Altera quasi huic se præbēs, ex qua efficitur aliquid, quæ vulgò materia vocat. Illi, qm̄ vis quædam inest mouendi & efficiendi: patris nomen est impositum à Platone: huic, qm̄ materia, quæ accipiēdi & quasi patiendi naturam habet, matris. Atq; ex his duobus initiis, cōstituūtur oīa, quæ vel corpora, vel qualitates quædam nominantur. Nā neq; materia sua sponte cohærere, aut in certam figuram coalescere potest, nisi vi aliqua contineatur, à qua formam accipiat: neque etiam vis ipsa esse potest, nisi in materia sit, in qua tanquàm in subiecto hęreat. Enimuerò ab his oriuntur multæ & variæ in iure disputationes, quæ sunt tum de forma & solennitate, in testamentis condendis, in nuptiis contrahendis, in actionū & stipulationum formulis, C. de formul. sub. concipiendis, in sacris: tum de materia & re subiecta, in mutuis l. 2. §. 1. ff. si cer. pet. pecunijs, in vsufructu, §. cōstituitur Inst. de vsuf. in acquisitionibus dominiorum, in iudiciis: tum de substātia, & ijs quæ adminiculantia sunt, in emptionibus & venditionibus, l. pacta. ff. de contrah. empt. in nudis pactis, in vltimis voluntatibus, in acceptilationibus: l. an inutilis. ff. de acceptil. tum deniq; de ortu & occasu, & vnius speciei in aliam trāsfusione, in stipulationibus perperā conceptis, l. si vnus. §. vlt. ff. de pact. in codicillis, in negociis contrahendis, in pactis de non petendo, & aliis similibus. Nam tota hæc ratio tam latè patet per vniuersum ius ciuile, vt nulla sit eius pars, quæ illa vacare, & sine eius cognitione perspici possit. Causæ rerū naturalium varias hn̄t differentias & figuras. Primùm: Alię rem efficiunt, quemadmodum testator, & lex, §. permissum, Inst. de tutel. tutores: Aliæ finem continent, vt persecutio eius quod interest, obligationis verborum: l. stipulatio. §. alibi. ff. de verb. obl. Aliæ materiam prębent, vt in mutuo res fungibiles: § 1. Inst. quibus mod. re. Alię formam circumijciunt, vt cōceptiones verborum stipulationibus. §. in hac. Inst. de verb. obl. Prætereà, Aliæ sunt generales, quæ multis speciebus accommodari possunt: Alię speciales, quę vni tantum. Nam φ mulier nullum officium publicum gerere potest, excludit illam non solū à magistratu, verumetiam à iudiciis, intercessionibus, & aliis similibus. l. 1. ff. de reg. Iur. Verùm φ sine fraude filiofamilias mutuum dari non potest, nihil aliud quàm Macedonianum beneficium sub se, l. 1. ff. ad Maced. cludit. Quin etiam, Aliæ sunt, quę remotiores & longius positæ dn̄r: Aliæ propinquæ. Nam actionis ex empto, propinqua cā est obligatio, remotior, contractus, Prætereà, Alię proprię sunt & ad suum effectum destinatæ: Alię impropriæ & ad aliud destinatæ. Condictio certi in mutuo, propriam & ad hoc directam habet cām: Condictio indebiti, non propriam: nam qui dissoluendi debiti gratia dat, ex accidenti & præter opinionem acquirit sibi obligationem. l. si is qui. §. vlt. ff. commod. Iam verò, Aliæ sunt quæ opere perfecto cessant: Alię perpetuò ad hęrent rei quam efficiunt. Commodato semel cōtracto, nihil mutat contraria voluntas: l. in cōmodato. § sicut. ff. commodat. in precario & societate, mutat: l. j. ff. de precar. §. manet. Inst. de soc. Nam commodatum dans architecto, precariū Musico secundum analogiam est similis: Porrò, aliæ causę sunt quæ suadent & impellunt: Alię, quæ cogunt & necessitatem ingerunt. Prioris generis est improbitas Carfaniæ, quæ cām dedit Edicto de sublatis postulationibus mulierum. l. 1. ff. de postul. simile in l. j. ff. ad Maced. Posterioris, imbecillitas sexus muliebris, ex qua natum est, l. si sine. C. ad senatusconsul. Velleian. SC. Velleianum. Ad hęc, Aliæ sunt principales, quæ proprie vereq; rem efficiunt, vt de precio conuentio emptionem & venditionem. §. 1. Inst. de empt. & vend. Alię, quæ naturam quidem efficiendi non habent, sed sine quibus tn̄ effici non potest, quę adminiculantes dn̄r, vt res, sine qua nulla est emptio: l. nec emptio. ff. de cōtrah empt. Deniq;, Aliæ sunt vltimæ, siue summæ, vltra quas nihil amplius quęri potest, vt cùm dicimus: salus populi, suprema lex esto: Aliæ Secūdariæ, quæ ad alias supra se positas referri possunt, cuiusmodi sunt oēs, quæ non sunt vltimæ. Nūc abeo ad ipsam distinctionem principiorum naturalium. Nam eorum quędam ab ipso trahuntur vniuerso, quędam verò ab homine, qui imago quædam est, & quasi compendium vniuersi. Triplex ferme est ille vsus, (exponam enim rem obscuram, populariter & illuminatè,) quem totius mundi cōtemplatio suggerit. Primus est, vt quo consilio & ordine, seminator, sator, & parēs, &, vt ita dicam, educator, & altor ille mundi Deus, ex sua mente ac diuinitate mūdum genuit: eodem quoq; modo & exemplo nos putemus, has societates nostras & vrbes, à sapientibus viris, tanquā minoribus quibusdam diis, cōstitutas ac fundatas esse. Nā quis, quęso, est omnium hominum, qui, si tam certos cœli motus, tā ratos astrorū ordines & traiectiones, tamq; omnia inter se connexa & apta videat, nō intelligat diuinitus omnia regi & gubernari? Quis est, qui si aeris vim & naturam adspiciat, quo modo vel terram imbribus augeat, vel annuas frigorum & calorū varietates faciat, si maris pulchritudinem & speciem, amœnitates orarum & littorum genera animalium, partim fluitantiū, partim submersorum, partim ad saxa natiuis testis inhærentiū, animaduertat: non videat omnia ista quæ supra sunt & subter, formam quandam bene cōstitutæ Reipublicæ præ se ferre? Quis deniq; est, qui, si terram ipsam in media mundi sede locatā, & vndiq; in sese suis nutibus conglobatam, vestitam floribus, herbis, arboribus, frugibus, intueatur, si fontium gelidas perennitates, perlucidos amnium liquores, riparū vestitus viridissimos, speluncarum concauas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitates camporum, recōditas auri & argenti venas, si varia genera bestiarum, vel cicurū, vel ferarū, volucrum lapsus atq; cantus, pecudū pastus attendat, quis, inquam, est hominum tam stupidus & iners, qui, si in tantā rerum oīum magnificentiam, constantiam & ordinē inspiciat, non existimet ipsorum quoq; hoīum, quorum causa oīa sunt facta, Respublicas, & ciuitatum ac populorū societates, certa quadam ratione coniunctas & cōstatas esse? Enimuerò quemadmodum vniuersum hoc, partim à diuina mente, partim à necessitate profectum est: ita Resp. quoq; partim pietatis ac iustitiæ colēdæ gratia, partim vsu & humanis necessitatibus exigētibus, coaluit. Vid. notata in c. ius naturale ad verbum coniunctio. 1. dist. Ac ad iustitiam quidem tuendam pertinent principes, sacerdotes, sapientes, qui totam ciuitatem suis imperiis tēperant ac moderantur, non aliter atq; mundi animus, qui ex ipsius Dei substātia decertus, vitam ac motum, quibus cuncta reguntur, à diuina mēte accepit. Ad necessitates verò & ius aīt gentiū. Vt iure natur. referuntur matrimonia, rerum acquisitiones, & earundem vltrò citroq; commutationes. Nam quemadmodum per ortus & interitus vicissitudines, conseruatur hæc vniuersitas, & in eodem quasi statu perseuerat: ita in Republica per honorum, rerū, & personarum mutationes, dando & accipiendo factas, quoddam quasi simulachrum æternitatis inducitur. Vt interim illud omittamus, φ ab ipsis brutis animalibus, medendi, venandi, nauigandi, belli gerendi, colēde deniq; Reipublicæ artes & eas plures, quęq; ad oēs vitę partes vsui nobis esse possunt, arripuimus. Atque hic primus est rerum naturalium vsus, quem in Mosaicis & Platonicis libris de Republica sępe licet animaduertere. Secūdus est, vt ipsas res naturales, ad commoditates nostras & ciuilē aliquem vsum adiungamus: nam preter hoc φ ex animali spirabili q; mundi natura, vitam nostram haurimus, quodq; ex ijs quę terræ fœtu quotidie profunduntur, victum, cultum, & habitationem, quę fundamenta sunt Reipublicę, nobis paramus: quis nō intelligit anniuersarias istas, & menstruas, aliasq; siderum conuersiones hoc nobis prębere, vt certa & stata tempora conuentiorum, iudiciorum, festorum, comitiorum, & aliarum rerum oīum habeamus, sine quibus quidem temporibus, certo certius est, nihil in tota vita ciuili, nihil in omnibus negociis hoīum cōstitui & designati esse posse. Qua causa factum est, vt Hesiodus, horis & diebus, primam Reipublicę cōformationem, & iustitię, pacis, ac concordię progenerationem attribuerit. Tertiū & vltimum, quod à rerum naturalium cognitione, ad vitam ciuilem permanat, in eo consistit, vt principia quędam ex iis ducātur, quibus res ciuiles dirigi possint. Nam φ primum Physici de eodem & altero, ex quibus mundi animus fabricatus est, disputāt: quodque cū iis finiti & infiniti tpis & æternitatis, vnius & plurimi mentionem coniungunt: cui dubium est, quin id nobis definiendi & diuidendi vias tradat? quin modum & rationem contineat, quā inter substantiam & adminiculantia in contractibus, l. pacta. ff. de contrah. empt. inter similia & dissimilia in cognatis, l. 1. ff. de precar. §. 1. Inst. de dona. §. item precium. Inst. de empt. & vend. §. adeo. Inst. de loca. & conduct. inter perpetua & tēporalia in obligationibus, l. obligationū fere. ff. de act. & obli. inter vnū & plura in stipulōnibus, l. circ. ff. de verb. obl. inter possibilia & impossibilia in rebus l. non solū. ff. de act. & obl. inter vera & ficta in oībus negociis, distingui possit? Prętereà, φ in altera parte Philosophię traditur, de ortu & interitu, de variis cœli & aeris tempestatibus, de fructiū & animalium naturis, de agri colendi ferendiq; ratione: quis non videt in iis maximarum rerum ciuilium principia quędam & seminaria, quę prima naturę dicūtur, latere? Nam quis tandem sanę mentis potest negare, quin tractatus de ancillarum & animalium fœtu, §. in pecudum. Insti. de rerum diuis. de cōiunctione maris & fœminę, §. j. Inst. de pa. po. de frigidis & maleficiatis, extra illo tit. de iis qui in vterodegunt, l. qui in vtero. ff. de reg. iur. de agnoscendo & exhibendo partu, ff. illo titu. de posthumis, de morbis rerū & vitiis, de alluuionibus, toto tit. de rerū diuis. de mistionibus, de implantationibus, de inędificationibus, de ui maiore & cœli tempestatibus, deq; aliis infinitis & cōsimilibus rebus, ab ipsa natura trahi & peti debeat? Cui & illud insup adde, φ feras animantes à cicuribus in occupatione, § feræ igitur Inst. de rerum diuis. pecudes à bestiis in lege Aquil. l. 2. ff. ad leg. Aquil. feroces quadrupes, à mansuetis, in pauperie, l. 1. ff. si quadrup.

drup. pauper. sanas ab insanis, in ędilitio ędicto, l. 1. & toto ti. ff. de ædilit. ædict. mancupi à nec mancupi, Vlp. in Insti. sub tit. de domin. rer. in commerciis, maiores à minoribus, Exod c. 22. in furtis separari oportet. Quid dicam prætereà de rerum distinctionibus & differentiis: nam φ earum aliæ sunt corporales, aliæ incorporales, §. 1. Inst. de reb. copor. & incorpor. Item aliæ generales, aliæ speciales: l. Meuius. ff. de legat. 2. l. legato. ff. de leg. 1. Aliæ quātitatum, aliæ corporum l. inter stipulantem. §. si stipulante. ff. de verb. oblig. Aliæ rerum aliæ factorum: Aliæ fungibiles, aliæ non fungibiles: l. 2. ff. si cert. pet. Aliæ diuiduæ, aliæ indiuiduæ: l. stipulationes. ff. de verb. obli. Aliæ Physicæ, aliæ Technicę: l. rerum. ff. de vsuca. Aliæ ἡνωμέναι, aliæ συνημμέναι: Aliæ mobiles, aliæ soli: quomodo aliter est animaduersum, q̄ ex ijs, quæ modò commemorauimus, naturalibus principiis? Ex quibus etiam desumptū est, φ inter ferruminatum & applumbatū, l. in rem. §. item. ff. de rei vendi. inter inauratum & aureis laminis tectum, l. quid tamen. ff. de contrah. empt. inter pictum & scriptum in iure nostro distinguatur. § literæ, cum §. sequent. Institu. de rerum diuis. Quoniam verò ex istis satis superque intelligi potest, arcana vniuersæ naturæ sic ad Iureconsultum pertinere, vt ab eo remoueri nō possint: videamus an & idem in homine, de quo secūdo loco dicere proposuimus, quiq; animo, corpore, & rebus externis continetur, obtineri possit. Atq; animi quidem partem alteram, rationis & intelligentiæ participem statuūt, in qua tranquillitas inest, & placida quietaq; constantia: alterā vero expertem, in qua insunt turbidi motus & inconstantes appetitionum, quę nunc huc nūc illuc feruntur. Prioris partis tria pręcipua sunt munera: Vnum cogitationis & indagationis, quod & intelligentiæ dr̄, ex qua exsistit notitia, scientia, prudentia, sapientia, opinio, iudiciū, ars, sagacitas, ingenium: quibus opponuntur imperitia, ignorantia, furor, insania, stupiditas, error, & similia, quæ multis iuris locis diligenter attenduntur. l. imperititia. ff. de reg. iur. l. ignorātia. ff. de Iur. & fact. ignorant. l. illicitas. § sicuti. ff. de off. præsi. cū simil. Alterum, voluntatis & appetitus rationalis, ex quo nascuntur cōsensus, authoritas, ratihabitio, consilium, dolus, fraus, machinatio, iussus, mandatum, imperium, prohibitio, taciturnitas & alia infinita. l. consilii. ff. de reg. iur. §. 1. Insti. de nup. l. eius. ff. de reg. iur. toto titu. de dol. mal c. ratihabitionem, de regu. iur. in 6. Tertium deniq; memoriæ, in qua cernitur diligentia, negligentia, vigor, celeritas, mora, præmeditatio, incogitantia, cum nonnullis aliis, de quibus passim multa occurrunt: l. contractus. ff. de reg. iur. l. si vt certo. §. nunc videndum. ff. commodat. cum similibus, ad illū tractatum pertinētibus. quæq; ideò bene cogitata, & in promptu debet habere legumlator, qm̄ pertinent per omnia ferè Iuris capita. Et præter alia multa, conficiunt ēt nobilissimum illū de dolo, culpa, & casu fortuito, tractatum. Nam quæ voluntatis vitio fiunt, propriè cadunt in doli & fraudis rationem: l. si filiusfa. ff. de Iud. quæ vel intellectus vel memoriæ, in culpam subinde latam, subinde leuem & leuissimam incidunt: argu. l. quod nerua, & ibi not. ff. depos. quæ neq; dolo neq; culpa contrahūtur, partim fortuito casui, partim fato adscribi solent. d. l. 1. C. de sic. Illud ēt ad hanc animi partem referendum, φ omnes actiones hoīum, vel in dando vel faciendo consistunt l. 2. ff. de verb. obl. Item φ orationis & sermonis non minima est habenda ratio. c. in alternatiuis de reg. iur. in 6. Nam pręter hoc, φ de alternatiuis, de cōditionalibus, l. 4. ff. de hæred. Inst. de ijs quæ sub modo concipiūtur, C. de donat. quæ sub modo. de cauillationibus, l. ea est. ff. de reg. iur. deq; aliis permultis, quorum frequentissima incurrit mentio, in iure tractatur: quis est qui ignoret, verborum & rerum significationes, tā latè in oī iure patere, vt meritò illis tertia ciuilis sapientię pars, à Fabio Quintiliano sit attributa? Nego quemquam exactè de rebus differere, & earum obscuras intelligentias enudare posse, nisi ipsorum quoq; verborum rationes, significationes, vires deniq;, & vsus omnes teneat. vid. l. labeo. ff. de supp. leg. tot. tit. de verb. sig. Nego quemquam verum & falsum diiudicare posse, item quid quamq; rem sequatur, quid cuiq; contrarium sit, videre: nisi qui Dialecticorum, l. qui quadrigenta. ff. ad l. Falci. (vt ita dicam) officinas frequentarit, & in eorum spatiis multo tempore fuerit exagitatus. Nego deniq; quemquam oratione perpetua tenere populum, & in oēs partes flectere posse, nisi qui motus oēs animorum perdidicerit, & quibus verborum flexibus, nunc huc nunc illuc detorqueri possint, cognorit. Hoc ergo de rationali animæ parte, cui adiuncta est, tum actionis, tum orationis facultas. Illa pars animi, quæ rationis & orationis est expers, bifariam diuiditur. Primo modo in eam partem, in qua existit iracundia, l. quod calore. ff. de reg. iur. quæ secundum Peripateticos fortitudinis quasi cos dicitur, quæq; ardore quodam elata, quibusdam nos quasi stimulis ad virtutem arripiēdā impellit: & eam, in qua cupiditas inest & appetitus, tum procreandę & educādę sobolis, tum earum rerum quibus vita fouetur & sustentatur. c. ius naturale. 1. dist. Plato has duas facultates subinde alis comparat, inter quas anima ęqualibus vtrinq; ponderibus librata, pendeat: subinde bigis, quibus tanq̄ vehiculo quodam, ad oēs vitę functiones & munera, prouehatur. Aristoteles autem rationem pastori, iracundiam cani, cupiditatem ouibus comparat. Altero modo fit diuisio, secundum numerum perturbationum, quę in hac parte animi, partim voluptatum illecebris, partim dolorum morsib. & quasi facibus accenduntur. Sunt verò in vniuersum quatuor: Nam ex duobus opinatis bonis, duo nascūtur: & ex duobus opinatis malis, alia duo. Ex bonis, libido & lętitia, vt sit lętitia pręsentium bonorum, libido futurorum. Ex malis, metus & ęgritudo: vt metus sit futurorum malorum, ęgritudo pręsentium. Iam ęgritudini subiicitur inuidentia, ęmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, męror, ęrumna, lamentatio, dolor, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. Sub metum subiecta sunt, pigritia, pudor, terror, timor, pauor, examinatio, conturbatio, formido. Voluptati, amor, cupiditas, maleuolentia, delectatio, iactatio, petulantia, proteruitas, & similia: Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, spes, desiderium, & alia huiusmodi. Atq; his quidem omnibus tā quam morbis quibusdam & ęgrotationibus, adhibent remedia legumlatores, cùm de vi & metu, toto ti. de eo quod vi met. cau. de petulātia, de proteruitate, l. omne delictum. §. per vnum. ff. de re milit. de libidinibus & volutatibus edicunt, estq; in ijs rēgēdis & compescendis, summa eius laus & uirtus, vt est apud Platonē, constituta, c. factę. 4. dist. Nam quemadmodum medicus corporis, ita politicus animi vitiis adhibet medicinam. Verum hęc de hominis animo. In corpore, subinde spectamus ętatem, vt in nuptiis, §. 1. Inst. de nupti. § j. Inst. de curat. & tot. tit. quibus mod. tut. fin. tot. tit. ff. de vacat. mun. cum simil. tutelis, curationibus & vacationibus munerum, sacerdotiis, testimoniis dicūdis, & aliis infinitis: subinde sexum, l. fœminę. ff. de reg. iur. l. qui hęredes. §. cum qui. ff. de test. & c. vt in intercessionibus, in testibus vltimarum voluntatum, in gerendo magistratu, in ptāte patria, in successionibus, in exhęredationibus, in accusationibus, in postulando subinde membrorum robur & integritatem, vt in militiis, in sacerdotiis in matrimoniis, in mancipiis seruorum, l. 1. ff. de ędilit. ad l. hac consultissima. l. discretis. C. qui test. facer. poss. l. 1. ff. de verbo. oblig. in cęcorum testamentis, in surdorum & mutorum stipulationibus: subinde valetudinem, vel secundam, vel aduersam, § j. item propter. Inst. de excusat. tut. l. si pręter in fi. ff de Iudi. l. contuma. § pęnam. ff. de re iudi. vt in excusationibus tutorum & curatorum, in vocationibus in Ius, in emptionibus mancipiorum, & aliis innumerabilibus. Externa bona posita sunt, vel in personę dignitate, vel rerum vbertate ac copia, vel in amicorum & familiarium vsu. Dignitatis vel contra sunt, ęstimatio, authoritas, fama, fides, fauor populi, ignominia, infamia cum similibus, quorū diligēs vbiq; habetur ratio, l. 3. ff. de test. l. j l. is cui §. si quis. ff. đ test. vel in publicis muneribus subeūdis, vel in ferēdis testimoniis, vel in postulando, uel in conscribendis vltimis voluntatibus. Diuitiarum vel contrà, sunt abundantia, splēdor, vsus, census, paupertas, inopia, solitudo, de quibus soluendo, de quibus tractatur in accusatione suspecti tutoris vel curatoris, §. vlt. Insti. de susp. tut. & curat. l. 3. ff. de testi. § 2. Inst. quibus ex caus. ma. in seruo testō in fraudem creditorum manumisso, in excusationibus munerum. In amicitiis & contrà, spectantur familiares, clientes, patroni, serui, liberti, amici, socii, ciues, hostes, inimici, aduersarii, cū aliis eiusmodi, de quibus, § non esse. Inst. de excusat. l. ex maleficio. §. 1. ff. de act. & obli. l. videamus. ff. de in lit. Iur. tum in negociis alienis gerendis, tum in alienatione iudicii mutandi causa facta, tum in excusationibus tutorū & curatorum, dicitur. Sed iam puto satis planū factum est, quomodo (quod mihi tantùm fuit propositū) multa passim in iure occurrunt, quę sola rerum naturalium norma dirigi, & vel ex totius vniuersi, vel ipsius hominis natura peti debent. Quantum verò ad ipsarum rerum, tum naturalium, tum rationalium tractationem: nihil opus fuit nobis hoc loco ijs immorari: nam principiis eorum leuiter degustatis, & vsu bene perfecteq; percepto, nihil est facilius, q̄ totām porrò rem, ex ipsis, qui ex professo eam tractarunt, authoribus, desumere. Illud antequā alio abeamus, omnino admonendum est: formas & figuras rerum publicarum, ad humanę naturę imitationem comparatas & exactas esse. Nam quemadmodum homo ex animo constat, corpore, ac rebus externis: ita ciuitas, hoībus, ędificiis, & agris cōtinetur. Et rursum, quemadmodum animus rationem, animositatem, & cupiditatem in se continet: ita Respublica partim principes habet & magistratus in quibus sunt & sapientes & sacerdotes: partim milites & defensores, qui nobiles ferè vocari solent: partim opifices & agricolas, qui victum & cultum suppeditant toti Reipublicę. Chrysippus fertur integros commentarios, de Reipublicę ad hominem collatione conscripsisse: sed nobis ista nunc sufficiunt.

De principiis generalibus externis.

PRoxima sunt principia externa, quę non exiguam quoq; iuris partem occupant, quęque propriè prudentem & expertum hominem, & quem politicum vocamus, efficiunt. Nam cùm dicimus, Neminem presumi suum iactare: l. cum de indebito. ff. de probation. Vnumquemq; sibi esse proximum: l. pręsens. C. de seruit. & aqu. Communionem lites excitare: l. cum pater. §. dulcissimis. ff. de legat. 2. Semel malum, semper pręsumi malum: capitulo semel, de regulis iuris. in sexto, id non tam ex ipsā

hominis natura, quàm foris aduenit: debetque non ex mente hominis aut animo, sed ex communibus vitæ moribus, longo vsu & tractatione colligi. Quoniam autem horum principiorū non est certus & descriptus numerus: nihil admodum necessarium habemus, in ijs compilandis, & in vnum locum congerēdis, multum operæ, studijque ponere. Illud tantum operæpretium videtur, vt viam quandam & rationem ostendamus, qua & colligi notarique ac ad vsus ciuiles adiungi & accommodari possint. Et ideo qui in hisce rectè ac ordine versari velit: primum opus habet, vt originem, progressionem, & decursum teneat, tum totius antiquitatis, & humanæ vitæ, tum suæ in qua viuit, ciuitatis ac Reipublicæ. Deinde verò, vt ijs cognitis ac perceptis, vsum quoque capiat, & annotatis varijs dictorum factorumq; exemplis, solerter obseruet ac perquirat, quęnam ea sint, quæ communiter in vita accidant, quęque insint rebus & hominibus contagia, è mortali genere sumpta, tum per educationem, nutritionemue; tum per institutionem aut consuetudinē. Nam sanè ijs probè intellectis, non est in difficili dijudicare, quid in populis obtineri possit, quid non: quibus in rebus conniuendum prudenti, & à summis illis & perfectis naturæ legibus nonnihil declinandum sit, necessitatis causa, in quibus non sit. Nam ad perfectam illam, & primam tantùm naturam respicere, & ad illius præscriptum leges omnes conformare velle, monstri simile est, & vt nunc sunt homines, obtineri nullo pacto potest. Et plane quātum ad totius generis humani historiam attinet (vt id breui admoneamus) ea, sic describi potest, vt vno à primo ortu, ad communem omnium hominum interitum, sub Noah: & altero à Noah, rursum vsque ad Christum, tractu ac flexu comprehendatur: nam tot fermè post Noah annorum spatijs, & curriculis, restitutum est genus humanum, per quatuor quasi gradus, in Abrahamo, Mose, Dauide, ac Pontificibus, quibus respondent admirabiliter quatuor monarchię Assyriorum, Persarum, Græcorum, ac Romanorum: quot ante Noah corruerat, p quatuor quoq; gradus ac ordines, primi scilicet peccati in Adamo, secundi in Caino, tertij in filijs Seth, qui tandem & ipsi ceperūt, relicta puriore religione, à qua & filij Dei appellabantur, cum posteritate Caini se miscere: quarti denique, in Gigantibus, ex filijs Dei & hominū procreatis. De Romana historia (eam enim nunc pro nostra propria recipimus) constat apud Romanos, primum vnius dominatu imperium constitisse: post deinde paucorum, id est, patrum: tertiò, totius populi: quartò, iterū sub Christo, vnius. Cuius quidem imperium post quingentos annos trāslatum Bysantium, post alteros quingentos, ad Germanos, apud quos etiamnū residet, peruenit. De vsu antiquitatis, & historiæ, primum illud certum est, quemadmodum in foro causas dicentibus, l. j. ff. de orig. iur. nefas est, nulla præfatione facta, iudici rem exponere: ita etiam inconueniens esse, leges populo ferentibus, omissis initijs, atque origine non repetita, illotis manibus protinus ad leges ipsas accedere. Nam id demum allicit, & reddit faciles ad parendum subditos, si videant ea quæ proponuntur, apud patres suos obseruata, §. vlt. Inst. qbus ex caus. ma. nō lic. §. sed hæ. Inst. de exhær. lib. & à veteribus & Heroicis vsque tēporibus ducta esse. Præterea, ipsi conditores & interpretes legum, mirū est, quantum per annorum, & temporum replicationem addiuentur. Si verba legum obsoletiora enodanda, §. ij. Inst. de oblig. ex del. §. appellamus. Inst. de act. §. serui. Inst. de iur. pers. si causa, & origo explicanda, l. j. ff. ad maced. l. j. ff. de post. si mutationis, & emendationis ratio ineunda, l. vnic. C. de cad. tol. § j. Inst. de testa. §. vnic. Inst. de lit. obligat. si conciliatio legum inter se faciunda, nonne manifestum est, pleraque omnia ex historiarum, & antiquitatum latebris eruenda esse? Nam quis est qui ignoret, quòd de imperio, & iurisdictione tanta varietate disputatur: quod de Posthumorum institutione nihil intelligitur: quòd stipulationū diuisiones latent: quòd literarum obligatio, quæ sit, ignoretur: quod in toto denique ordine iudiciario, ne minimum quidem caput, satis percipitur: quis est inquam, qui ignoret, id nulla alia ex causa, quàm ex antiquitatis ignoratione proficisci? Non est pfectò de nihilo, quod Aristotiles in Rhetoricis, post Herodotum admonet: ei, qui Rempublicam moderaturus, & tractaturus sit, nunquam de manu historiam esse deponendam. Nam si hominum mores, & naturam spectes, quibus leges proculdubio accommodari debent: historia docet, quæ sit communis hominum inclinatio, qui mores barbararum, qui cultarum gentium, quid conueniat senibus, quid adolescētibus, quid pauperibus, qd diuitibus, quid nobilibus, quid ignobilibus, quid victoribus, quid victis, quid felicibus, quid desolatis, quid ecclesiasticis, quid profanis, quid filijsfamilias, quid ijs, qui sui iuris sunt, quid masculis, quid fœminis, quid alijs deniq; omnibus hominibus, cuiuscunq; tandem loci, ordinis, & conditionis sint. Præterea, si videre velis, quot & quæ formæ sint rerum publicarum, quibus rebus crescere soleant ciuitates, quibus contrà labi & corruere, quę res bene soleant succedere, quæ res contrà malè, quid inficere & inquinare soleat populum, quid contrà in officio retinere: si inquā, hæc & similia videre velis, sine quibus clarum est, nullas planè leges aut conscribi, aut conscriptas intelligi posse: sola historia est, quę te docere, & ad omnes vitæ vsus, cautum & prouidum efficere possit. Ipsa res quotidie docet, quā misere in interpretando iure ciuili cęcutiant illi, qui rerum humanarum historias nunquam in manus sumpserunt: quàm turpiter in Pontificum constitutionibus hallucinentur, qui veterum Theologorum, & sanctorum conciliorum decreta, nunquam euoluerunt. Hęc sunt igitur illa, quæ dico, externa principia, quæ ex communibus vitæ vsibus, & moribus diligenter in historia obseruatis decerpuntur, quæque non tam ordine describi, & literis mandari, quàm longa tractatione colligi, & per manus tradi possunt. Nam quod dicimus in emptione ac venditione alterum naturaliter alterum circumuenire. l. in causæ. ij. ff. de mi. Eum qui tacet videri consentire ca. qui tacet. de reg. iur. in vi. Qui supellectilem in domum cōductam infert, intelligi eam tacitè obligare. l. iij. iiij. ff. de pact. Hominem ad malum procliuem, & pronum esse: quid? an non omnes percipimus, hæc non à natura, sed à communi vsu & consuetudine fluxisse? Quod dicimus fines mandati diligenter custodiendos esse: communionem lites excitare: naturalem esse hominū ad dissentiendum facilitatem: quid? an non hoc & imperia Mania na, & tot fratrum ac coniunctissimorum hominum bella, & alia infinita exempla, quæ ab vltima rerum memoria repeti possunt, satis euidenter docent? Ergo principia externa, propriè vocamus ea, quæ in communi hominum vita versantur, & ab experientibus ac prudentibus animaduertuntur. Ponūtur autem in his principijs, nonnunquam etiam ea, quæ præualentiam significāt, l. in rem. §. in omnibus. ff. de rei vend. & non ordinaria aliqua iuris ratione, sed extraordinaria, & diuina potius, q̃ humana, procedunt. Sic enim pictura non cedit tabulæ. §. si quis. Inst. de rer. diuis. cum tamen scriptura cedat: sic in publicatione bonorū non sustinet periculum emptor ante rē traditam, cum tñ reliqua oia pericula sustineat. l. Lucius. ff. de euict. l. si fundus. ff. locat. sic q nobiliores artes exercent, non dicuntur mercedem aut manus pretium accipere, quemadmodū alij, sed honorarium. l. j. ff. de var. & extraord. cog. sic denique ea tempestas, quæ [illegible] l. si merces. §. vis maior. ff. locat. Græcis dicitur, aliam habet iuris definitionē, quàm quæ cōis est. Et ideo si capita quædam facere velimus horum principiorum: externa principia omnia, vel sunt humana, vel diuina. Humana, quæ foris quidem accedunt, sed ex causis indifferentibus, nonnunq̃ etiā ex nuda voluntate: l. ij. §. eiusdē, in fi. ff. de test. l. capienda. §. j. ff. de reg. iur. vel affectione legislatoris. Diuina, quæ extrinsecus etiam adueniunt, sed ex causis supra naturam positis. Potestq; dici, quædā etiam Christianæ religionis precepta, inter externa principia numerari: exempla sunt in cessēs ext. de test. c. consuluit, extr. de vsur. cum simi. quasi. l. omni id externum sit, quod non conueniat, vel cū rationis ac mentis, vel cum ipsis naturæ cursu ac ordine. Iam autem q̃ iurisconsultus nonnunquā aliquid mutuatur à Medicis, l. septimo. ff. de stat. ho. Mēsoribus, l. j. & toto tit. ff. si mēs. fals. mod. dix. Oratoribus, l. Cicero. l. aut facta. ff. de pœn. Poetis. §. itē preciū. Inst. de emp. & vend. Philosophis. l. j. ff. de nund. l. si potest. §. nam & Aristoteles. ff. de solut. non tam pro externis principijs debet reputari, quàm quod omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, quoddam habeant commune vinculum, & quasi cognatione quadā, inter sese contineantur. Nunc ad particularia principia.

De Principijs particularibus.

SVnt autem principia particularia, quæ apud rei rusticæ scriptores Oracula, apud medicos Aphorismi, apud rei militaris authores, quemadmodum apud nos, l. j. ff. de reg. iur. Regulæ vocantur. Et sunt eorū tot fermè genera quot oīno rerum agendarum. De his, qū iustus exstat in Pādectis tractatus, cui titulus est, de Regulis Iuris antiqui: nihil opus est, vt nos prolixius agamus: maximè cū in vnaquaq; Iuris parte vltro se offerant, & ex ijs, de quibus hactenus dictū est principijs, deducantur & pendeant. Illud tātum vñ præsentis instituti ratio postulare, vt videamus, primū, quo ad certa, distinctaq; capita reuocari, deinde quo pacto ex ipsis legibus elici possint. Capita in vniuersum possunt statui duo. Vnum, ipsius Iuris: Alterum, rerum ad quas ius pertinet. Iuris quidem, veluti cùm vel de iustitia, & eius partibus: vel de iudicijs, & eius processu regulæ fiunt. Rerum vero, veluti cùm vel de obiectis Iuris, personis scilicet, rebus & commercijs, vel de locis communibus, quæ per omnia Iuris membra dispargantur, cuiusmodi est tractatus de dolo & culpa, de accessorijs, de natura cōditionum, de impossibili, de iteratis, deque similibus, agitur. Iuris & Iustitiæ regulæ quædam, exempli gratia, sunt huiusmodi: IN OMNIBVS QVIDEM, MAXIME TAMEN IN IVRE, AEQVITAS SPECTANDA EST: QVAE RERVM NATVRA PROHIBENTVR, NVLLA LEGE CONFIRMATA SVNT: NON OMNE QVOD LICET, HONESTVM EST. Et possunt ad hoc idē caput reuocari oia, quæ de fortitudine, tēperantia, prudētia, modestia, & reliquis virtutibus passim se offerunt. Iudiciorū, & rerū forēsium, tales quędā sunt regulæ. RES IVDICATA PRO VERITATE ACCIPITVR: FACTVM A IVDICE, QVOD AD EIVS OFFICIVM NON PERTINET, RATVM NON EST: NON DEBET ACTORI LICERE, QVOD REO NON PER-

MITTITVR: BONA FIDES NON PATITVR: VT IDEM BIS EXICATVR: FAVORABILIORES REI POTIVS QVAM ACTORES HABENTVR. Et spectant huc oīa etiā illa, quæ de magistratibus, imperio ac Iurisdictione dici possunt. De partibus & membris Iuris hæ sunt: LIBERTAS INAESTIMABILIS RES EST: SERVITVTEM MORTALITATI COMPARAMVS: NVPTIAS, NON CONCVBITVS, SED CONSENSVS FACIT: IN TESTAMENTIS PLENIVS VOLVNTATES TESTANTIVM INTERPRETANTVR: QVAMDIV POSSIT VALERE TESTAMENTVM, TAM DIV LEGITIMVS NON ADMITTITVR: IN OMNIBVS OBLIGATIONIBVS, IN QVIBVS DIES NON PONITVR, PRAESENTI DIE DEBETVR: CVI IVS EST DONANDI, EIDEM ET VENDENDI ET CONCEDENDI IVS EST: NEMO EX SVO DELICTO MELIOREM SVAM CONDITIONEM FACERE POTEST. Locorum cōium tria sunt summa genera. Vnū, significationis verborū, cuius maximus, & pernecessarius est vsus, in toto Iure ciuili: Alterū coniecturæ voluntatis, q̃ licet dñetur in vltimis testātium elogijs, pertinet tñ etiā ad ꝯctus, iudicia, & reliquas vitę actiones: Tertiū, rerum naturaliū, rationalium, & moraliū, quarū vis porrigitur, & dilatatur per oīa. Exempla primi generis sunt hæc: FILII APPELLATIONE OMNES LIBEROS INTELLIGIMVS: ETIAM AVREOS NVMMOS AES DICIMVS: HAEREDITATIS NOMINE ETIAM BONORVM POSSESSIO CONTINETVR: PECVNIAE NOMINE, NON SOLVM NVMERATA PECVNIA, SED OMNES RES TAM SOLI QVAM MOBILES, ET TAM CORPORA QVAM IVRA, CONTINENTVR. Secundi hæc: SEMPER IN DVBIIS BENIGNIORA PRAEFERENDA SVNT: QVI TACET NON VTIQVE FATETVR, SED TAMEN VERVM EST EVM NON NEGARE: IN AMBIGVIS ORATIONIBVS MAXIME SENTENTIA SPECTANDA EIVS, QVI EAS PROTVLISSET. Tertij hæc: IMPOSSIBILIVM NVLLA OBLIGATIO: TEMPVS NON EST MODVS INDVCENDAE VEL TOLLENDAE OBLIGATIONIS. FVRIOSVS ABSENTIS LOCO EST: EIVS EST NOLLE QVI POTEST ET VELLE: INVITO BENEFICIVM NON DATVR: RATIHABITIO MANDATO COMPARATVR. Ratio eliciendarum regularū siue principiorū particulariū ex ipsis legibus, duas habet vias. Altera est, cū ex ipsis apertè verbis legis, desumimus regulā, vel quia hoc nominatim agit legislator, vt regulā tradat, veluti cū dicit. NAM HOC NATVRA AEQVVM EST, NEMINEM CVM ALTERIVS IACTVRA LOCVPLETARI: Vel quia alicuius speciei adstruendæ gratia, ea vtitur: vt in multis iuris locis licet annotare. Altera est, cū ex mēte legis arripimus aliquid, quod necessariò ꝯñs est ijs, quæ verbis exprimuntur, idque vel directò, vel à ꝯrio sensu. Directò, vt cū ex his verbis: NON CODICILLVM, l. non codicillū, & ibi no. C. de test. TE FACERE VOLVISSE, SED TESTAMENTVM, SIGNIFICAT HAEREDIS INSTITVTIO, excipimus regulā, Rei qualitatē agētis intentionē demonstrare. A ꝯrio sensu, veluti cùm probamus regulariter, extra causam testamenti, mulierē testimoniū dicere posse, eo argumento, qđ lex Iulia de Adulterijs, adulterij damnatam testem produci, vel dicere testimonium vetat. l. qui testamento. §. cū. ff. de test. Atque hoc quidem colligendarum regularū studiū, non solū mentē & iudicium exacuit in ipsa indagatione: verum etiā modū & rōnē præbet, qua de oībus rebus statim & ex tpe rñderi possit. Sed adhibenda est diligens cautio, ne ad vnam aliquam tantūmodo regulā respicientes, & aliā, quæ ferè diuersum suadeat, prætermittētes, in errorē aliquē deducamur, quod quidē in hoc genere valde procliue est. Cui & illud insuper accedit, ꝙ oīum regularum, quæ in Iure passim exstant, nō sit eadem rō. Quędam. n. sunt principia, & possunt quibusuis Iuris partibus & quæstionibus accōmodari: vt, NON DEBET ALTERI PER ALTERVM INIQVA CONDITIO OFFERRI: SECVNDVM NATVRAM EST, COMMODA CVIVSQVE REI SEQVI EVM, QVEM SEQVVNTVR INCOMMODA. Quædā sunt coniectiones tñ, & breuiaria, ex pluribus speciebus, in vnū, per cōe aliquid collecta: cuiusmodi ferè sunt oēs Iuris antiqui regulæ, ſm ipsam Pauli definitionē. d. l. 1. Et ex huiusmodi non possunt trahi argumenta, ad quasuis Iuris qōnes, sed valent tñ ad breuē aliquā collectionē (quam forensi vocabulo, coniectionē vocat Paulus) eorū casum, ex quibus constitutæ sunt, & ad quos tantūmodo respiciunt. Et ideo, si quis regulam, NON DEBET ALTERI PER ALTERVM INIQVA CONDITIO OFFERRI ad nouas aliquas species producat, rectè faciet: si verò eam qua dr̃: FOEMINAE AB OMNI OFFICIO PVBLICO DEBENT ABSTINERE, vltra casus enumeratos porrigat: non rectè, propter rationem suprascriptam. Etsi igitur magnus, & frequens est vsus horum principiorū particularium: tamen diligenter etiam atque etiam circunspiciendum est, vt ne in fraudem aliquam nos illiciant.

DE LEGE.

DEmōstrato fine iuris & principijs: ꝯñs est, vt de forma quoque eius, qua id, quod iustum & rationi consentaneū apparuit, comprehendatur, nonnihil disseramus. Est autem ea forma nihil aliud, quā ipsa lex, cuius officiū in eo consistit, vt quæ iusta & fini cōuenientia visa sunt, & cum rōnis principijs cōgruētia, vel contra: ea redigat ad certū aliquod præceptū & iussum, tum imperando aut vetando, tum verò permittendo aut puniendo. l. legis virtutis. ff. de Iust. & Iur. Et sanè quemadmodū finis ad eā potissimū animi partē refertur, in qua inest appetitus & voluntas: itē principia ad eā, in qua vis rationis hæret & intelligentiæ: ita lex, quæ est virtus & ratio iam confirmata & confecta in aīo, præcipuè locatur in mente ac memoria, in qua imperiū residet ac authoritas. Describit autē princeps illa lex & vltima, vt nihil sit aliud, q̃ mens, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei, habens vim ad rectè facta vocandi, & à peccatis auocandi. Quæ vis nō modo senior est, q̃ ætas populorū & ciuitatum: sed ęqualis illius, cœlū atque terras tuentis, atq; regentis Dei. Et ab hac lege rectè laudatur illa lex, quā dii humano generi dederunt, l. ij. ff de ll. quæq; nihil est aliud, q̃ ratio ac mens sapientis, ad iubendū, & deterrendū idonea. Nec verò ad rem pertinet, ꝙ Papin. l. j. ff. de legib. Legē dicit esse cōe præceptū, virorū, prudentū cōsultū, delictorū, quæ spōte vel ignorantia ꝯhuntur, coertionē cōis Reipublicę sponsionē: quasi s. ad legē faciendā, non sufficiat solius sapientis snīa: non pertinet ad rē inquam: qm̄ is in populari ratione versatur, quemadmodū & Aristoteles in tertio de Republica rectè dicens. Non aliter legis vim habere, qđ præcipit sapiens, nisi pactione quadā & spōsione accipiatur & approbetur à populo: sed nos ipsam per se legē spectamus, quæ sua spōte cōsistere, & nomē suū rectè tueri pōt, etiamsi à nullo, vt inquit Plato, recipiatur. Et est quidē nomen legis collatū à deligendo, videlicet, quod delectū rerū faciat, quemadmodum iuris à iubendo, ꝙ imperandi vim & potestatē habeat. Qm̄ autem omnes homines, qui quidem legibus, & moribus reguntur, vel vt animalia considerantur vt inquit Aristoteles: vel vt homines, vel vt ciues: lex omnis siue Ius quo vtimur, in tres in vniuersum species vel gradus diuiditur. Aliud. n. est Ius naturale: aliud gentiū: aliud ciuile. §. vlt. Inst. de Iust. & Iur. NATVRALE est, quod natura omnia animalia docuit, erumpens ex ijs principijs, quæ naturalia in superioribus à nobis dicta sunt. Et est non solum humani generis proprium, verūetiā omniū animalium, quæ cœlo, terra, & mari nascuntur: docens maris & fęminæ coniugationem, quam nos matrimoniū appellamus: itē liberorum procreationē, & educationem, quarū peritia, cætera quoque bruta animalia, censentur: §. j. Inst. de Iur. nat. Nec debet verò cuiquā mirum videri, quod cū rationis, & orationis sint expertes beluę, tñ legis & iuris participes à nobis dicantur: hactenus enim iuris sunt cōpotes, & legis habent cōionem, vt ei parere possint & obtemperare, quantum autem ad intelligendū & diiudicandum de iure attinet, longè secus est: id enim solis hominibus est tributum. GENTIVM ius est, quod solis & omnibus hominibus conuenit, l. j. in fi. ff. de Iust. & Iur. originem suam ducens à principijs diuinis, & à recta naturaliq; ratione: cuius respectu à Philosophis, naturale hominis quoq; Ius dr̃: veluti, Deum colere, parētibus & patriæ obedire: nam ea à nullo alio proficiscuntur, q̃ mente ac ratione diuina. Planè quoddam est etiam ius gētiū, quod ab externis principijs oritur, quodq; à Philosophis Ciuile dr̃, quia scilicet arte, non natura consistit: verum à Iureconsultis ideo Gētium appellatur, quia omnibus vt plurimū gentibus cōe est: vt dominiorum distinctio, l. ex hoc Iure. ff. de Iust. & Iur. cōmerciorum & bellorū ratio, cōstitutiones ciuitatū: nā ea & similia, vsu vbiq; exigente, & humanis necessitatibus requirentibus, introducta sunt. §. ius autē. Inst. de Iur. nat. Et quemadmodū illud superius, antiquum l. j. ff. de acq. rer. do. Ius gentium appellatur à consultis, ita istud, rectè nouū (nisi fallor) dici pōt. Quod quidē cùm primum oritur, rude est & impolitum, sed longo tandem vsu & tractatione, limatur nōnihil, & excolitur politius. Et pōt fieri, vt quod primo suo ortu priuatū est, & vnius tñ populi, pcedētibus temporibus, publicum fiat & cōe, & ad omnes vbiq; gentes transferatur: Nam acceptilatio, origine quidem ciuilis est, & populi Romani: sed vsu tñ & tpe effectū est: vt omnium. l. an inutilis. ff. de accept. vbiq; gentium & cōis esse cœperit. CIVILE ius est, quod vni tñ ciuitati, vel Reipublicæ conuenit, §. ij. Inst. de Iur. nat. trahens vt plurimùm originem à principijs externis videlicet cùm vel natura loci & ratio sic exigit, vel affectio legislatoris, & voluntas: vnde etiam commentitium Ius dicitur. l. si pœna. ff. de pęn. Et cùm superiores duæ species quasi diuina prouidētia cōstitutæ, perpetuę sint & immutabiles, hoc ius quod ciuile vocamus, emendari, corrigi, & mutari pōt, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata. § penul. Inst. de Iur. nat. Ac ratio quidem diuersitatis est, qm̄ id quod humano fragiliq; cōsilio constitutū est, hominum iterum iudicio infirmari & tolli potest: cęterū quod vel in natura positum est, vel mente, vel tacita Dei voluntate, per omnes vbique nationes dispersum est, id tanquam diuinum & ęternum, nullis hominum

scitis

scitis & legibus abrogari aut in aliam speciem formamq; transfundi põt. Nec mutat verò, ꝙ libertas hominum, quæ naturalis est, c. ius naturale. 1. dist. in seruitutẽ, in pluribus hominibus, quotidie mutetur: qm̃ aliud est in actionibus, aliud in iuribus naturalibus. Multæ sunt actiones naturales, quæ vel impediri, vel immutari possunt. Iura verò, & principia naturalia, nulla penitus nec vi coerceri, nec tẽpestate obrui queunt. Sunt. n. quasi semina quędam, & igniculi in natura collocati, qui nõ nisi cum ipsa natura deleri possunt, & ideo seruus occidi quidem & vendi potest, cogi autem vt adeat hæreditatẽ, non potest. Nunc videamus in quot species Ius Ciuile deducatur: nam aliud vniuersale est totius Reipublicæ: aliud municipale: aliud personale: idq; secundum progressum naturæ, quæ à latissimè patentibus, paulatim progreditur ad indiuidua. Et vniuersale rursum, vel aperto cõsensu fit manifesta hominum voluntate & ratione, l. pen. ff. de legib. vel consuetudine, quæ tacita quadam & abdita populi, quasi conspiratione cõstat, vel necessitate, quæ vtriusque compos est & particeps, de quibus singulis est explicandũ. Quod ꝯsensu fit, §. cõstat. Inst. de Iur. nat. vel inducitur per cõstitutionẽ ab exordio, vel ꝑ interpretationẽ ex postfacto. Per constitutionẽ quidẽ, cũ vel à toto eoq; libero populo fiunt, tũ leges, tum plebiscita in Democratia: §. lex. §. plebiscitum Inst. de Iur. nat. vel à paucis, & ijs pręstantioribus senatusconsulta, in Aristocratia, §. senatusconf. Inst. de Iur. nat. vel ab vno aliquo, penes quẽ summa rerũ sit, placita, in Monarchia. §. sed & ꝙ Inst. de Iur. nat. Per interpretationem vero fit Ius, cum vel iudicãtiũ religioni res cõmittitur, ex quo manauit Ius prætorium, §. prætorũ. Inst. de Iur. nat. & Aedilitiũ apud Romanos, vel prudentũ & doctorũ hominum opinionibus, & sententijs statur, ex quo natũ est Ius, qđ proprio nomine Ciuile dr̃: §. responsa. Inst. de Iur. nat. l. ij. ff. de orig. Iur. nam ipsa planè res & vsus quotidianus, docet, esse oportere in ciuitate aliquos, q iura publicè interpretari, & legũ nodos & ęnigmata, vt inquit ille, cõsultoribus dissoluere sciant. Ex consuetudine Ius venit, §. ex consuetudine. Inst. de Iur. nat. qđ vsus approbauit: nã diuturni mores consensu vtentiũ approbati, legẽ imitantur: vtpote, qui in tantũ placeãt, vt nõ necesse sit scripto eos cõprehẽdere. l. de quib. ff. de leg. l. immo. eodẽ. Qđ tñ sic accipe, si nõ sine ratione introducti sint: nã alioqui, qđ errore primũ, deinde consuetudine obtẽtum est, in alijs similibus non obtinet. l. qđ non. ff. de legib. Dr̃ autẽ id maximè consuetudine vtentiũ approbatum, qđ ꝯdicto aliqñ iudicio firmatũ est, l. cũ de. ff. de legib. id verò diuturnis moribus inductum, qđ per plurimos annos est obseruatum. l. sed ea. ff. de leg. Estq; ea vis consuetudinis, vt si de interpretatione legis quæratur imprimis ad eam recurratur, l. si de interpretatione. ff. de legib. nam optima legum interpres cõsuetudo: d. l. si de. & in ambiguitatibus quæ ex legibus proficiscuntur, consuetudo, aut rerũ perpetuò similiter iudicatarũ authoritas, vim legis obtinet. l. nõ imperator. ff. de legib. Præterea de quibus causis scriptis legibus nõ vtimur, id custoditur. qđ moribus & cõsuetudine introductum est. d. l. de q bus. Ad hęc licèt manifestũ sit, principẽ cõstitutionẽ condendo posteriorẽ, priorẽ, (quamuis de illa mentionẽ non faciat) tollere, quia tñ locorũ specialiũ & personarũ singulariũ cõsuetudines & statuta, cum sint facti, & in facto consistant, potest probabiliter ignorare, ipsis, dum tñ rationabilia sint, per cõstitutionem nouè à se editam, (inquit summus pontifex) nisi expresse caueatur in ipsa, non intelligitur in aliquo derogare. c. licet. de cõst. in vj. Per necessitatem ius illud constituitur, quod rebus & tẽporibus sic exigentibus, inducitur: veluti cum ꝑꝑ multitudinẽ grassantium pœnæ intenduntur, l. aut facta. ff. de pœn. cũ ob grauem aliquem belli metũ, etiam ecclesiasticis vectigalia imperantur. l. neminẽ. C. de sacrosan. eccl. Nã sępe fit, vt ea, quæ primũ ꝑꝑ necessitatem aliquã repentinam, momenti causa, instituta sunt, post deinde, si fortè cõmoda repereãtur, vt in Macedoniano Senatusconsulto perpetuam authoritatem adipiscãtur. l. j. ff. ad mace. Atque hæc de legibus vniuersalibus. Municipales sunt, q̃ certis municipijs, & ciuitatibus permittuntur vel à principe, vel cõsuetudine, vel constitutione propria. Atque est harum ea vis & potestas, vt in suis locis & territorijs, derogẽt vniuersalibus post inductis, & non habentibus clausulam derogationis: quod tamẽ secus est in ijs municipalibus legibus, quæ post imperialia statuta nec principis voluntate, nec longę cõsuetudinis obtentu, sed solo municipum arbitrio fiunt: eas enim communi iuri nihil detrahere manifestũ est, ne scilicet in potestate subditorũ sit, leges vniuersales, irritas & elusorias efficere. l. 3. §. diuus. ff. de sepulch. violat. Et hæc etiam obseruãtur in ijs statutis, quæ certis corporibus, curijs, collegijs, prouincijs, auditorijs, familiis & alijs eiusmodi irrogantur. Personales leges sunt, quæ certis personis accõmodantur, veluti Augustę, l. princeps. ff. de legib. id est, coniugi, principis: item amicis, vti in quibusdam fideicommissarijs fiebat sub Augusto. §. 1. Inst. de fid. hæred. Estque harũ ea natura, vt personam non transgrediantur, quoniam non hoc princeps vult. §. sed & Inst. de Iur. nat. Cæterum fit tamẽ nonnunquam, vt quod primùm vnius tantùm in persona obtinet, post deinde ad communem omnium hominum vsum transferatur. d. §. 1. de fid. hæred. Sed hæc hactenus de iuris & legũ definitione, ac varijs earũ speciebus. Iam partes verò secundum Platonem sunt Proœmiũ, ad inuitandum: Constitutio, ad iubendum vel vetandum: Sanctio, ad deterrendum vel puniendum. §. vlt. Inst. de his. qui sui vel al. Iur. Et ex his quidem partibus, licet, sæpe omittantur, vel proœmia, vel sanctiones, tamen nonnunquàm & quidem maximè in constitutionibus principum, licet oĩa tria reperire. Quantum ad prudentum responsa pertinet, etsi pleraque omnia, constant nuda interrogatione & responsione: tamẽ in plenioribus. vid. l. lecta. ff. si cert. pet. Primò, speciem facti proponunt. Secundò, quæstionem cum ratione dubitandi. Tertiò rursum. Quartò, rationem. Quintò, ꝯtriorum dissolutionẽ. Sextò, quæstiones cognatas. Septimò, legis actionem, qua fit experiundum. Vsus oĩs iuris consistit, l. vlt. ff. de legib. vel in acquirendo, vel in cõseruando, vel in minuendo: nam aut hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quẽadmodum quis rẽ suã vel ius suũ cõseruet, aut quõ alienet aut amittat. Præterea, etsi oẽs, quicunque sunt in Republica, homines legis dicuntur participes: tñ eorũ alij, dicuntur Augustino, uiuere sine legibus, vt immanes & furiosi: alij sub lege, vt mali & improbi, qui pœnis magis & præmiis legum parent, q ipsis legibus: alii in lege, vt mediocres, & qui se suamq; voluntatem accommodãt legibus, alij denique supra legem, vt principes, & viri boni ac sapientes, quibus ipsa ratio pro lege est. Virtus legis est, imperare, vetare, permittere, punire. l. legis virtus. ff. de legib. Quæ necessaria sunt vt fiant, imperãtur: q vt non fiat, vetantur: quæ media sunt, permittuntur: vel hoc, vel illo modo. Si quid autẽ secus fiat, q lex vult, punitur, idq; siue fiat ꝯ legẽ, veluti cũ quis id facit quod lex prohibet: siue in fraudem legis, cum videlicet saluis verbis legis, sententiã eius quis circumuenit. l. contra, cum l. sequen. ff. de legib.

Derogatione, interpretatione, materia, & arrogatione legum.

ILud breuiter videndum est, quibus legum sit ortus, & quo conscribantur: quæ interpretatio, quæ materia: quis occasus & interitus earum. In recta iuris scribendi ratione, prima Regula est, vt in iis iura constituantur, quæ vt plurimum accidunt, nõ in ijs quæ fortuitò aliquo casu: nã ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter & facilè, q quæ perraro eueniunt. l. iura, cum 3. seq. ff. de legib. Secunda, vt ea quæ generalia sunt, legibus comprehendantur: nam neque Leges, neque Senatusconsulta, ita scribi possunt, vt oẽs casus, qui quandoque inciderint, in sese cõtineant nominatim: sed quoties vnum vel alterum introductũ est, bona occasio est, hoc trãsferre per alia, & cætera, quæ tendunt ad eandem vtilitatem, uel interpretatione, uel iurisdictione suppleri. l. iura. l. neque leges. l. non possunt. ff. de legib. Tertia, vt nõ in singulas personas, sed generaliter iura constituantur: nã etsi nonnunquam aliquod ius cõstituatur, quod singulare dicatur, l. ius singulare. ff. de legib. tñ in eo non sequimur cõem iuris regulam, nec potest in vllo casu produci ad consequentiam. l. qđ uero cum seq. ff. de ll. Quarta denique, ut nõ præteritis rebus, sed futuris modum ponant: nam & cõ spectat regula, Cũ lex in præteritum quid indulget, in futurum verat. l. cum lex. ff. de legib. INTERPRETATIO iuris est duplex: Vna, ad intelligendum, altera, ad supplendum. Ad intelligendum, ante omnia requirit uerborum interpretatio, quæ historica Varroni dicitur, quæq; in omnibus primas obtinet: Deinde, mentis & rationis, quæ etymologica nominatur. Nam scire leges, non est verba earum tenere, sed uim ac potestatem. l. scire. ff. de legib. Vltimo, locorũ uel aduersantium, uel correspondentium collatio, quæ Analogica dicitur: nam non est nouum, ut priores leges ad posteriores & contra, posteriores ad priores trahantur. l. non est noui. ff. de legib. Ad supplendũ, subinde est necessaria principis authoritas, si res, qua de agitur, latè pateat, & maximi momenti sit: Nã eius est propriè, quod deest, supplere, cuius est ab initio cõdere. l. pen. & ult. C. de leg. & cõst princip. Subinde iudicis, si res expedita sit & facilis: nam ius prætorium, ad nullum alium usum introductum est, quàm adiuuandi, supplendi, corrigendi, iuris ciuilis gratia, cuius etiam quasi uiua quædam uox esse censetur. l. ius autẽ, cum l. seq. ff. de Iust. & Iur. Subinde iurisconsulti, si res spinosior & intricatior fortè sit: nam hoc euenit naturaliter, ut authoritas prudentium desideretur & disputatio fori. l. 2. ff. de orig. iur. Sed de eo plusculũ idoneo loco. In omni autem interpretatione oportet meminisse: Minimè mutanda esse ea, quæ interpretationem certam semper habuerunt. l. minime ff. de legib. Item inciuile est, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula eius proposita, iudicare uel respondere. l. in ciuile. ff. de legib. Ad hæc benignius leges iterpretãdas in ambiguis, quo uoluntas earum conseruetur. l. benignius. ff. de legib. Præterea nullam iuris rationem pati, vt quæ salubriter pro hominum utilitate introducuntur, ea nos duriore interpretatione, contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem. l. nulla. ff. de legib. Denique non omnium, quæ à maioribus uel abscõdita aliqua ratione, uel pro ratione temporis constituta sunt, rationẽ reddi posse, l. non omnium, cum l. sequen. ff. de legib. Materies iuris partim diuinis & humanis rebus, partim publicis & priuatis, partim personis & rebus finitur, Diuinas res uoco, quæ ad religionis & diuini cultus officium pertinent: Humanas, quę ad commodum & vtilitatem hominum: Publicas, quæ ad statum totius Reipublicæ: Priuatas, quę ad singulorum vtilitatem, & rationem referuntur: Personas, veluti cùm de statu & dignitate, & coniunctione personarum quæritur: Res, vt cũ de dominiorum distinctione, & commercijs. Extra hæc tria nihil puto temere inueniri, quòd ad Iuris materiam pertineat. de quib. §. Iurisprudẽtia. § vlt. Inst. de Iust. & Iur. §. vlt. Inst. de Iur. nat. Siue enim te conuertas ad rerum distinctiones, siue ad interdicta, siue ad actiones, siue ad nuptias & matrimonia, siue ad crimina & delicta, siue ad quemcunque denique alium iuris tractatum, semper inuenies præcipuas quasque distinctiones, ex hisce tribus efflorescere. Interitus & occasus legum contingit, vel desuetudine, cùm non vtendo finiuntur & antiquantur, quemadmodum in seruis dedititijs & latinis: §. ult. Inst. de libert. Item testamentis calatis comitijs, procinctis, & per æs & libram contigit §. j. Inst. de testam. Vel constitutione aliqua, cum uel abrogantur, uel derogantur, uel subrogantur, uel obrogantur. uid. Vlp. in Inst. sub tit. de libert. Abrogantur autem, quę penitus tolluntur, ut lex Fusia Caninia. §. unic. Inst. de l. Fus. Ca. toll. Derogantur, quorum pars aufertur, ut lex Aquilia, cuius secundum caput in usu non est. §. liberum. Inst. de leg. Aquil. Subrogantur, quibus aliquid adijcitur, ut in testamentis paulatim cõtigit, §. sed cum paulatim. Inst. de testam. Obrogantur, quæ in aliam formam & speciem mutãtur, ut usucapio. C. de vsucap. transformando. Nunc reliquũ est, ut conclusa sit nobis ea pars instituti operis, quæ est de bono & æquo, siue de principijs iusti & iniusti: quę quidem, cùm sit totius sapientię ciuilis, ut author est Plato, proœmium, tam habet fœcũdum ac locupletem tractatum, vt uel sola, uniuersam Iurisprudentiam in se complecti, quodammodo uideri possit.

IOACHIMI HOPPERI PHRISII IVRECONSVLTI, DE IVRIS ARTE,

LIBER SECVNDVS.

DEINCEPS sequitur, vt tractandum sit de legum condendarum arte ac facultate: nam de ea secundo loco dicere, statim initio cõstituimus, estque in ea, pręcipua legislatoris commendatio, quæ quidem foris apparet, collocata. Qui ergo bonis & vtilibus legibus fundaturus est ciuitatem: Primùm omnium sibi paret, necesse est, cognitionem earũ rerum, quibus cõmunitas hominum, & societas inter ipsos continetur: deinde verò viam & rationem, qua boni & æqui principia, de quibus hactenus est expositum, per eas res diffundi ac deduci debeant. Nã quemadmodum Medicus, primùm simpliciter inquirit, de humani corporis fabrica & compositione, de intraneis, de ossibus, de neruis, arterijs, venis, ligamentis, musculis, post deinde verò, de ijs quæ corpori vel salubria sunt, vel insalubria, vel neutra: ita etiam vniuersa iurisprudentia, partim consistit in diuinarum & humanarum rerum notitia: partim in iusti & iniusti per eas distributi scientia. §. j. Inst. de Iust. & Iur. Et quotidie tractaturi de nostris negotiis, in ipso statim ingressu quęrimus, quæ materies, quæve facti species sit: ea cognita, quã iuris quàmve iniurię formam habeat. l. vt responsum. C. de transact. Atque haud scio, an liberalibus & heroicis ingenijs quicquam possit accidere iucundius, quàm tum totius Reipublicæ formã ac speciem, partesque ac membra, sub vnum conspectum posita videre: tum autem vitam & mores contueri, quibus tanquam spiritu quodam & animo, totum illud Reipublicæ corpus, viuit ac mouetur. His ergo duobus explicatis, satis mihi videbitur perpurgatus totus iste locus nunc propositus, de legum condendarum ratione ac facultate. Nam ipsas leges in summa quædam capita siue genera digerere, eaque rursum in species, tum superiores, tum inferiores diducere, magis pertinet ad eos, qui iam leges condunt, vel cõditas in ordinem includũt, quàm ad præsens institutum, in quo scientiam & ipsam artem instituimus, qua vel cõscribere leges, vel de conscriptis æstimare possimus. Earum igitur rerum omnium, quæ ad Rempublicam tuendam & regendam pertinent, vel potiùs, ex quibus tanquam partibus, Respublica cõflata est, tres sunt omnino species: aliæ sunt Diuinæ, aliæ Humanæ, aliæ Mixtæ. c. omnes. ll. 1. de l. li. ff. de rerum diuis. l. j. ff. de interdict. Diuinæ appellantur, quæ in altiore animi nostri sede collocatæ, tũ Deũ ipsum, tũ quæ aduersus Deũ est, religionem respiciunt. Humanę, quę in inferiori parte positæ, ad naturę societatisq; nostrę conseruationẽ, dirigũtur. Medię, inter vtramq; partẽ interiectæ, vtrique pariter inseruiunt. Et constituitur quidẽ hæc diuisio, ex ipsius hominis, cuius imaginẽ Respublica refert, partitione. Nã cum homo mẽte constet, corpore, & animo: Mens est, qua Deũ contẽplamur: Corpus, in quo quidẽ anima inest, (nam alioqui cadauer vocatur) qua, viuimus: Animus, quo tam diuina, q̃ humana sapimus, & dijudicamus. Hinc porrò fit, vt cũ tria sint hominum genera in quaque ciuitate, penes quos rerũ summa sit: Sacerdotes, Princeps, & Sapientes: triplex etiam sit ius, quo oĩa passim administrentur ac gubernentur: Põtificale scilicet in diuinis, Ciuile in humanis, & quod apud veteres in maximo precio esse solet, Augurum in mediis. De his igitur & horum diuisionibus, si articulatius paulo ac distributius, idque maximè ꝯm formam Reipublicæ nostrę (nam qui vnius Reipublicæ, quẽadmodum hominis, descriptionẽ ac mẽbra norit, omnes norit) tractauerimus, aptè & conuenienter, vt puto, quantũ ad rẽ propositam attinet, facere videbimur. Maximè cũ Ciceronẽ habeamus ducẽ ac authorẽ, qui cũ alijs locis sępius, tum in libello de Senectute, bis diuidit omne ius, in Põtificale, Ciuile & Augurũ.

De rebus diuinis, siue iure pontificio.

DIuinorum omnium alia sunt, quæ sola mentis agitatione constant, alia quæ oculis cerni, & quasi manibus tractari possunt. Priora, etsi præcipua sunt, & imprimis necessaria, vtpote ex quibus efflorescunt & emanant alia, & sine quibus reliqua omnia simulata sunt & imaginaria: tñ quia intus latent in aĩo, non possunt sic legibus comprehendi, vt pœnarũ & suppliciorum seueritate sanciantur l. cogitationes ff de pęn. Et iõ legumlatoris quidem est, de ijs quid sentiri velit, publicè pariter & priuatim docere, argum. Cod. & extr. de summa trin. & fid. cathol. & ab ineunte statim ętate, in rudes adolescentiũ animos infundere, qđ munus hodie demandatũ est sacerdotibus: sed quãtum ad instituta legesq; attinet, breuiter strictimq; rẽ proponet, & in eos qui secus faxint, ipsum Deũ vindicẽ, qui solus cogitationũ nostrarũ iudex est & arbiter, quemadmodũ est in Duodecim tabulis, constituet. arg. l. 2. C. de reb. cred. Posteriora: paulò aliter se habent: Nam non solũ legibus mãdari & prohiberi, verũ etiam pœnarum & præmiorũ spe ac metu proposito, ad effectũ suum, & plenũ exitum, perduci possunt. Atq; omnis quidẽ religionis primũ ea est vtilitas. vt si persuasum sit ciuibus, dñm esse omniũ rerũ ac moderatorẽ Deum, eumq; optimè de genere hominũ mereri: vt inquàm non abhorreant, ab vtili, & à vera sñia, iudicantes sacrosanctã esse hominũ societatẽ inter ipsos, Deo Optimo Maximo interposito, tum iudice, tum teste. Scđò, vt intelligamus, quæ viribus humanis & artibus nequeũt peragi, ea verò Dei cultu & religione sanctitateq; explicari: veluti cũ scelerum & impietatum fit expiatio per sacrificia: cũ morbi corporis vel diuinitus immissi, vel ęgrotatione aliqua mentis ꝯcti, eluũtur: cũ deniq; in omni magno negotio ac discrimine, ad solius Dei opem & auxilium confugitur. Et in hoc quidem toto negotio. Primũ quæritur, quinam illi sint, quibus diuini cultus & honores adhibeãtur: Deinde, quotnam & qualia ea sint, quæ ad verũ synceruniq; cultum requirantur: Tertiò deniq;, quęnã accessoria sint, & tanq̃ de appẽdicibus rerũ sacrarũ. Quãtum ad primũ attinet: ille solus reuera colendus, & omni bonorũ genere afficiẽdus est: c. 1. extr. de summa Trin. & fid. Cathol. qui semꝑ vnus & idẽ permanet, quiq; nullũ habens, nec ortũ, nec interitum, solus omniũ eorũ, quę vel ratione & intelligentia cõtinentur, vel quæ opinionẽ sensus adferentia, opinabilia dicuntur & caduca, pater est, & fabricator: ꝑ cuius sapientiã, mẽtẽ ac rõnem, omnia illa, quæ immoderatè agitata & fluctuãtia essent, ex inordinatis in ordinẽ primũ sunt adducta: cuius denique solius, & cœlum simul ac terras, camposq; liquentes, lucentemq; globũ lunæ, Titaniaq; astra, Spiritus intus alit, cuiusq; infusa per artus, mẽs agitat molẽ hanc, & magno se corpore miscet. Vnde hominũ pecudumq; genus, vitęq; volantum. Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus. Secundũ eum sunt, quibus illius voluntate, vel ꝑꝑ naturæ pręstantiã, vel suã, quam nobis pręstant operã, vel ob benefactorum laudabilẽ gratamq; memoriã, honor aliquis inferior & cultus attribuitur, quibusq; vel testamẽto dari olim, vel bona dãnatorũ addici solent §. deos. de hære. Inst. in Insti. Vlpian. Atq; hi oẽs sunt, aut superi, aut medioximi, aut inferi, pro quorũ ẽt numero, res oẽs, aut sunt sacræ, aut sanctę, aut religiosę. §. nullius. Inst. de rerũ diuis. Superorũ autẽ primi sunt dij, author est Plato, à quibus scilicet religionem, iusticiam, prudentiam, fidẽ, temperantiã, fortitudinẽ, cõstantiam, & omnem deniq; virtutẽ, qua nihil est hominum generi, à Deo collatum diuinius, accipimus: quiq; principium viarum Dñi, & signaculum similitudinis eius, in sacris literis, & apud Orpheũ appellantur. c. principium. de pœnit. dist. 2. Secundi verò sunt, à scientia nomen accipiẽtes, dęmones, qui nouem ordinibus, & gradibus distincti, Angeli in sacris literis nominantur, eo ꝙ diuinæ volũtatis precones nobis sint, ac nuncij. d. c. principiũ. §. nouẽ. Tertij deniq; heroes, qui suis meritis in cœlũ vocati, & Diuorũ numerum, propter virtutis pręstãtiam, relati sunt: quorum quidẽ nomina, ob id potissimum consecramus apud homines, vt ad eorum imitationem accendamur, & intelligamus, hominũ quidẽ animos immortales esse, sed fortium bonorumq; diuinos. c. venerabili. ext. de test. c. j. extr. de reliqui. & ven. san. Medioximorũ

non-

nõnulli sunt corporati, cuiusmodi parentes, principes, magistri,
domini, seniores: nonnulli sine corpore, cuiusmodi sunt tutela
res illi dij, qui totas ciuitates ac nationes tuendas ac gubernãdas
habent: item familiares, qui certis familijs sunt addicti, & tũ pe-
nates, tum lares cognominantur. denique singulorum, tam lo-
corum, quàm hominũ genij, quos Angelos sacræ literæ vocant.
Matth. 18. Psa. 33. Inferorum quidam sunt mali & noxij, quidam
boni & salutares. Prioribus non præces & sacrificia, sed execra-
tiones adhibemus. c. cleros. §. exorcistæ. 21. dist. Nam quòd con-
tumeliæ, impudẽtiæ, febris, malæ fortunæ fana, manu subinde cõ
secrata reperiuntur: non vitiorum honorandorum, sed detestã-
dorum gratia factum est: qm̃ scilicet officium iustitiæ, nõ minus
consistit in vlciscendis delictis, quàm rectè factis collaudãdis. Po
steriores sunt, quibus exequias, parentalia, viscerationes, & alias
funerales pompas adhibemus. toto tit. extr. de sepult. Nã homo
simul ac moritur, statim dissoluitur secundũ veteres in cadauer,
vmbram, manes, & spiritum, quò quidem pertinet illud apud
Virgilium Aeneæ: Salue sancte parens, iterum saluete recepti
Nequicquam cineres, animæque vmbræque paternæ. Sed hęc
de his, quibus cultus diuinus & honor debetur.

De ijs quæ diuinis exhibentur.

IAm ea verò, quæ exhibẽtur illis, quatuor modis, vt author est
Varro, computantur. Pro loco, Pro tempore, Pro p̃sona, Pro
re. Et si enim in absoluta perfectaque religione scimus, neq; pa-
rietibus includi Deum, cui omnia patentia sunt & libera: neque
etiam certis vllis, aut temporibus, aut personis, aut sacrificijs alli-
gari: qui nullo alio, quàm casto, puroque animo delectatur: ta-
men plus quàm manifestum est, vt inquit Iamblychus, in com-
muni populari que vita, modis omnibus excitandos, & admonẽ
dos esse homines, vt qui nec semper, nec vbique, nec in omni vi-
tæ functione, rebus diuinis vacare possunt, saltem locorũ & tem
porum, & aliarum rerum descriptionibus commoneantur. Lo-
ca ergo sacra sunt, quæ vel rebus diuinis destinãtur, quæ proprio
nomine dicuntur sacra: vel necessitatibus hominum, defensio-
nis & misericordiæ causa, quæ sancta: vel mortuis & sepultis, quę
religiosa. §. sacræ cum 2. seq. Inst. de rerum diuis. Diuinis destinan
tur illa, quæ ritè per pontifices consecrantur, qualia sunt templa,
sacella, delubra, luci, tesqua, fana, quæ tum ciuilia sunt & milita-
ria, tum publica & priuata, tum mobilia & fixa, tum subterranea
& exstantia, tum his, tum illis Diuis dedicata. extr. De relig. do. &
capell. De eccles. ædif. De immun. eccles. Quorum partes sunt,
Antica, Postica, Dextra, Sinistra, Sacrarium, Donarium, Fauissa,
Crypta, Vestibulum, Adytum. Instrumenta verò, siue suppel-
lectilia, Aræ, Foci, Scrobes, Mensæ, Vasa, & alia similia, de qui-
bus pleni sunt libri pontificales, ne aut violenter, aut neglectius
habeantur, aut præter Ius & fas distrahantur, aut vllo deniq; mo
do prophanentur. §. extra de reb. eccles. non al. per totum. Quæ
humanis vsibus seruiunt, partim sunt publica, vt muri, portæ, p-
pugnacula, fossæ, partim priuata, vt Alysa, Xenodochia, Orpha-
notrophia, Brephotrophia, Ptochotrophia, Nosocomia, Gerõ-
tocomia, §. sanctæ. Inst. de rerum diuis. quæ omnia ijs recipiẽdis,
& tuendis parantur, qui hominum ope & auxilio sunt destituti.
Vid. C. de sacros. eccles. in rub. & per tot. Vocantur ideo sancta,
quia pœna ferè capitis animaduertitur in eos, qui aliquid in ea
delinquunt. Nam sanctum id propriè est, quod ab iniuria homi
num defensum atque munitum est, sic dictum à sagminibus, id
est herbis, quas legati populi Romani ferre solebant, ne quis eos
violaret. l. sanctum. ff. de rerum diuis. Atque hinc etiam legum il-
le partes, quibus pœnæ constituuntur, Sanctiones vocãtur, quasi
Sanctione quadam subnixæ. Ea loca, in quibus mortui permiste
sepeliuntur, vocantur Cœmiteria, siue Cænotaphia, non aliter,
atque si sepulchreta dicas. Verùm id quod humationi particula
tim vnius aut duorũ triumue destinatur, generaliter monumen
tum, quasi memoriæ causa in posterum proditum, nuncupatur.
l. monumentum. ff. de relig. & sumpt. fun. Sed si corpus vel reli-
quię inferantur, fit sepulchrum, à sepeliendo deductum, quo no
mine, omni sepulturæ pars & species cõtinetur, & omne etiam
supra cœlum. Et sunt partes eius, Tumulus, Tumba, Sarcopha-
gus, Vrna, Cippus, Conditorium, Munimentum, quod muni-
menti, id est causa muniendi eius loci factum sit, in quo corpus
impositum sit. Species verò, suggrundaria, hoc est infantium se-
pulchra: Tymbia, pauperum: Mausolea, principum: Corragea,
virginum: Familiaria, certæ gentis alicuius: Hæreditaria, quæ hæ
redes sequuntur: de quibus passim, tam Ciuili, quàm Pontificio
iure cauetur. Sequitur de temporum diuisione: Nã omnes dies,
vel sunt festi, vel profesti, vel intercisi. Festos dicimus, qui Dijs im
mortalibus dicati sunt. Profestos, qui hominibus, ob procuran-
dam rem domesticam publicamq;, concessi. Intercisos, q Deorũ
hominumque communes. Et sunt quidem festorum sex fermè
genera. Alia videlicet ad requiem iurgiorum & litium. Alia
ad vitæ castimoniam & sobrietatem: Alia ad sacrificia Dijs of-
ferenda: Alia ad diuinas epulationes celebrandas: Alia ad lu-
dos agendos: Alia ad feriandum, quibus à victimis feriendis no-
men est impositum, vt feriæ nominentur. Et sunt illæ rursum,
vel statiuæ, vel conceptiuæ, vel imperatiuæ, vel nundinę. Statiuæ
quidem, quæ vniuersi populi communes, certis & constitutis
diebus, ac mensibus, & in fastis, statis obseruationibus sunt anno
tatæ. Conceptiuæ, quæ quotannis à Magistratibus, vel Sacerdo-
tibus concipiuntur, in dies certos, vel incertos. Imperatiuæ, quas
Consules, Prætores, vel Pontifices pro arbitrio potestatis indi-
cunt. Nundinæ sunt, paganorum & rusticorũ, quibus conueniũt
negotijs suis vel mercibus prouisuri, sic appellatæ, ꝙ nono quo-
quo die soleant haberi. Iam verò, ꝙ feriarum: Aliæ cões totius
populi: Aliæ certorum locorum, corporum & sodalitatũ: Aliæ
singularum, vel familiarum, vel hominũ: item ꝙ aliæ sunt septi-
manariæ, aliæ mẽstruę, alię annales, alię lustrales, alię septẽnales,
alię quinquagesimo quoq; anno recurrentes, alię seculares: non
est opus, multis hoc loci tractari. Queãdmodũ nec illud, ꝙ profe
storum dierum, vt dicetur idoneo loco, nonnulli sunt comitia-
les, nonnulli fasti, nonnulli comperendini, nonnulli stati, non-
nulli præliares. Nam de intercisis, nihil restat amplius dicẽdum,
cum omnes sint eiusdem modi. Qui ad placandos Diuos con-
stituuntur, & sacris præsunt solennibus, vno cõi nomine Sacer-
dotes appellantur: de quibus multa passim qũo instituí, quomo
do initiari, quamve vitę rationẽ & modũ tenere debeant: idque
siue morum temperantiã & sobrietatẽ spectet, siue cultum exte
riorem & habitũ. extr. de uita & hon. cler. de cohab. cler. & mul.
Nam ꝙ inter sacrificandum certo vestitus genere vti debeãt, vt
pallio, sandalijs, casula, cingulo & similibus, notius est, q̃ vt mul-
tis debeat explicari. vid. dist. 21. 22. 23. Prima eorum distinctio est,
secundũ dignitatum & honorum, siue ministrationis verbi diui
ni gradus. Nam supremo maximoq; loco est summus Põtifex,
qui à ponte sublicio faciendo, nomen ab initio traxisse dicitur,
quem nos Papam appellamus, sumpto nimirum à Græcis voca-
bulo, apud quos pueri parentibus suis, & omnibus natu grandio
ribus, ista voce blandiuntur: sic enim loquitur apud Homerum
Nausicaa. πάππα φίλ᾽ οὐκ ἂν δή μοι ἐφοπλίσσειας ἀπήνην. Et sunt cir-
ca eum, qui vocantur Cardinales, qui ꝙ in ijs Reipu. Christia-
næ cardo vertatur, nomen acceperunt, idq; ad imitationẽ Car-
dinaliũ, qui in exercitu versantur. Secũdum summũ Pontificẽ
sunt episcopi, qui hodie distincti sunt in Patriarchas, Archiepi-
scopos, Episcopos, & Protonotarios, quibus munus scribendo-
rum annalium rerum Ecclesiasticarum incumbit, quemadmo
dũ apud ueteres Romanos, minoribus Põtificibus, de rebus Ro-
manis. Sũt autẽ appellati Episcopi, ab illis olim apud Romanos
Episcopis, qui personali munere fungentes, præerãt pani & alijs
venalibus rebus, quæ ciuitatum populis quotidianum victũ sug
gerunt. l. munerum. ff. de mu. & hon. Et sunt quidem Episcopis
cõiuncti, qui dicũtur Canonici, qui quasi Magistratũ & Senatũ
ecclesiasticũ sustinent, qui tum scholæ Christianæ, tũ cerimonia
rum sunt custodes: Vt interim transeam, ꝙ quidam etiam repe-
riuntur archipresbyteri, tum vicani, tum vrbici, qui ipsius Epi vi
ces in quibusdam supplent, suffecti, vt vr̃, in locum chorepisco-
porum. Post eos sequuntur Parochi, ex quibus nõnulli abbates,
pręposit, decani, pastores appellantur: & vocantur parochi, ab
antiquis illis parochis, qui peregrinis, vt est apud Sudam, salem
& ligna præbebant. Atque his subsunt, tum monachi, qui à suis
Archymandritis, vt plebem Christianam aliquando instituant,
erudiuntur: tum canonici, qui quasi consiliarij habentur: tum
denique vicarij, qui quasi vicarias operas subeunt. Vltimo loco
sunt, qui simplici nomine presbyteri vocantur, in quibus sunt &
qui sacellani dicuntur, dicti presbyteri ab ætate grandiorę: ꝙ in
eum ordinem non soleãt adlegi alij, quàm viri graues, honesti,
ac docti, & ipsa canitie senectuteque venerandi. Differũt etiam
inter se sacerdotes secundum locum & ordinem, quem tum in
ter sacrificandum, tum in pauperum procuratione sustinent. c.
cleros. 21. dist. Nam primus gradus defertur sacrificulo, qui præ-
cipuas partes obit in re diuina facienda. Posterior ei, qui sacorus
& hypereta dr̃ in antiquis Ethnicorum sacris, quos nos archidia
conos, diaconos, & hypodiaconos appellamus: Postremus Aco
lythis, quales sunt Pyrphori, Catharte, Neocori, Lectores, Cãto-
res, Lybitinarij, Ostiarij, de quibus apud Rabanum, & Iuliũ Pol-
lucem. Et Acolythi nominantur ab eo, ꝙ licèt expresse ad sacra
non admittantur: non arcentur tñ à sacris cum reliquo vulgo,
quod prophanum est. Nunc autem, ꝙ secũdum ueteres, sacerdo
tũ nonnulli sacra sustinent, nonnulli prædictorum à uatibus in
terpretationẽ, nonnulli sacras epulas, nonnulli pompas, ludos,
supplicationes, funera, partim ex ijs quæ dicta sunt, partim ex ijs
quę sequentur, licebit intelligere. Rerũ sacrarũ alię referũtur ad
Diuos, alię ad homines, alię ad mortuos. Ad Diuos adhibentur,
primũ supplicationes, quales sunt Lustrationũ, Ambarualium,
Amburbiorũ, Lectisterniorũ: deinde vota, ueluti cum deuotio-
nes fiunt, euocationes, oblationes donariorũ, primitiarum, deci
marum cũ alijs eiusmodi. Tertiò sacrificia, quibus uel expiatur
malũ susceptũ, uel aguntur gratię pro acceptis beneficijs, uel ro
gatur ac petitur aliquid. extra de uot. & uot. redempti. Itẽ de de-
cim. cũ similib. Et rõ quidẽ sacrificãdi: partim cõstat ex præcida-
neis hostijs, lustrationib⁹, ieiunijs, hymnis, eleemosynis, partim
ex succidaneis, tũ conuiuijs, tũ uictimis: partim deniq; ex sacrifi-
cijs ipsis, quę tũ uoce peraguntur & carmine, tũ corporũ uario
cultu,

cultu, statu, motu & flexu: tum rebus ipsis & hostijs vel anima-
lium, vel aliarum rerum. Nam haud parum interest, quibus re-
bus vel animalibus, nunc his, nunc illis sacrifices. Taurum (in-
quit ille) Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo. Nigram Hye-
mi pecudem, Zephyris felicibus albam. Quæ hominibus exhibẽ
tur, sunt spectacula, ludi, pompæ, cõsecrationes, leges, & fœdera.
In spectaculis sunt Naumachiæ, Venationes, Pugnę gladiatorũ,
athletarum, mirmillonum, leonum, elephantorum, pardorum,
hominum. In ludis sunt, qui vocantur apud Romanos, Troiani,
Capitolini, Seculares, Romani, Plebęi, Circenses, Scenici, Comi
ci & Tragici. Pompæ constant, subinde puerorum, virginum, &
adolescentum ordinibus: subinde ridiculis quibusdam & for-
midolosis oscillis, manducis, cicerijs: subinde denique thensis
& vehiculis Deorum. Consecrationes sunt, quæ per Pontifices
& Sacerdotes ritè fiũt, cùm vel ipsi homines, vel res aliquę Dijs
immortalibus offeruntur ac destinantur. Leges sacratę sunt,
(authore Liuio) in quibus eius caput, qui contra eas fecerit, Io-
ui Opt. Max. fit sacrum: quo quidem pertinet illud Virgilij, Fas
mihi Graiorum sacrata resoluere iura. Fœdera sunt conuentio-
nes, quę fiunt per pacem, l. conuentionum. ff. de pact. quoties du
ces belli inter se paciscuntur, admotis sacris, & iurisiurandi reli
gione, exstantque eorum exempla, apud Homerum in Iliade, &
Maronẽ in duodecimo Aeneidos. Quæ ad funeralia sacra per-
tinent, sunt conclamationes, euerricationes, nęniæ, exequiæ, pa-
rentalia, ludi, viscerationes, anniuersaria, cum nonnullis alijs, de
quibus longum esset pluribus hoc loco tractare.

De Appendicibus Sacrorum.

QVæ de appendicibus sunt rerum sacrarum, vel pertinent
ad personas, vel ad res. Personas distinguit Diuus Hierony-
mus, his verbis: c. duo: 12. q. j. Duo sunt genera Christianorum:
Est autem vnum genus quod mancipatum diuino officio, & de
ditum contemplationi & orationi, ab omni strepitu tempora-
lium cessare conuenit, vt sunt clerici, & Deo deuoti, videlicet
conuersi: Cleros enim Græcè, Latinè sors. Inde huiusmodi ho-
mines vocantur Clerici, id est sorte electi: omnes enim Deus in
suos elegit. Hi nanque sunt reges, id est, se & alios in virtutibus
regentes, & ita in Deo regnum habent, & hoc designat corona
in capite. Hanc coronam habent ab institutione Romanæ Ec-
clesiæ, in signum regni, quod in Christo expectatur. Rasio verò
capitis, est temporalium omnium depositio: illi enim victu &
vestitu contenti, nullam inter se proprietatem habentes, debẽt
habere omnia communia. Aliud verò genus est Christianorũ,
vt sunt laici: λαὸς enim Gręcè est populus Latinè: his licet tem-
poralia possidere, sed non nisi ad vsum. Nihil enim miserius est,
quàm propter nummum, Deum contemnere: his concessum
est vxorem ducere, terram colere, inter virum & virum iudica-
re, causas agere, oblationes super altaria apponere, decimas red-
dere, & ita saluari poterunt, si vitia tamen benefaciendo euita-
uerint. Hactenus Hieronymus. Cohærent autem cum personis,
sponsalia, matrimonia, diuortia, quæ etsi inter laicos celebran-
tur: tamen sunt eius conditionis & naturæ, vt inauspicato fieri
non debeant, habeturque in illis non solum ratio cõsanguinita
tis & affinitatis: verùmetiam cognationis, quam vocant, spirita
lis toto tit. extr. de cognat. spiri. Res omnes, vel sunt prophanæ,
vel sacræ: Prophanas voco, in quibus nulla, nec religionis, nec
diuini officij ratio habetur. Sacras vero, quę vel sunt in vsu sa-
crorum, vel in pecunia eorum qui sacra tractant, vel mediæ. Pri
mi generis sunt, quæ ad ministerium sacrificiorum consecran-
tur, vt vestes, calices, vrceoli, & si qua sunt alia ministratoria. Se-
cundi, possessiones, fundi, reditus, & similia, ex quibus victus &
cultus quotidianus reficitur ijs, qui templo & altari seruiunt.
Tertij denique, decimæ, oblationes, primitiæ, præbendæ, benefi-
cia, quæ vel cum dignitate sunt coniuncta, extr. de præ. & dig.
vt Episcoporum, Præpositorum, Decanorum, & similium: vel
cum animorum curatione, vt Pastorum, Parochorum vel me-
dia, quæ simpliciter beneficia vocantur siue præbendæ: cuius-
modi sunt canonicorum, vicariorum, & aliorum: de quibus pas
sim nimis multa. Nam nos nunc eò rerum redacti sumus, vt vix
leuiter degustatis primis illis & præcipuis iuris pontificij parti-
bus, in his adiectitijs & parergis cognoscendis, præcipuam lau-
dem & operam ponamus: quod quidem, quàm rectè fiat, relin-
quo aliis cogitandum. Illud rectius ex istis annotari potest, eam
esse sacrorum vim & naturam, vt homo, non solum se ipse diui
nis contemplandis & colendis dedere possit: verùmetiam om-
nia, quæ cœlo & mari terraque continentur, quæque suprà sunt
& subter, ad diuini numinis cultum & ministerium traducere.

De rebus humanis, siue de iure Ciuili.

REum humanarum & Ciuilium distinctio, proximè ad na-
turam accedit humanam: estque, vt sæpe diximus, ad illius
imitationem, præclara quadam & propè diuina ratione consti-
tuta. Quemadmodum enim alia sunt in corpore humano mẽ-
bra, quæ ad totius sustentationem pertinent, vt caput, cor, iecur:
alia, quę certum quendam & definitũ speciatim præbent vsum,
vt brachia, manus, & pedes: ita etiam rerum ciuilium, quædam
publicæ sunt, & ad totius Reipublicæ statum pertinentes. §. hu-
ius. inst. de Iust. & Iur. quędam verò priuatę, quę ad singulorum
vtilitatem referuntur. Et rursum, quemadmodum animus, tum
ratione continetur, tum animositate, tum cupiditate: ita etiam
in ciuitate, alij sunt principes, penes quos est dominatus: alij mi-
lites, quibus defendendę ac tuendę rei cura committitur: alij
denique quęstores, qui pecuniam populi quęrunt, & admini-
strant. Estque ex his duabus diuisionibus natum, vt aliud sit Ius
Ciuile, aliud Fœciale, aliud Quęstorium, aliud Priuatum, de qui
bus singulis est explicandum. In Iure Ciuili, cùm partim homi-
num, partim locorum, partim temporum, partim rerum habea-
tur ratio: primum diuiduntur homines quinque fermè modis:
pro loco: pro facultatibus: p̃ ordine: pro iure: pro dignitate. Pro
loco quidem, veluti cùm totam vrbem, certis quibusdam regio
nibus distinguimus, & in tribus aliquot ac curias partimur. Nam
ea diuisio, tum ad populi conuocationem est necessaria, tum ad
suffragiorum collectionem, tum verò ad stationũ designatio-
nem. Pro facultatibus, alij sunt qui vocantur classici, vt qui ali-
quem in census professione locum obtinent: alij proletarij, siue
capite censi, qui vel liberis operam dando, prosunt Reipublicę,
vel numerum & multitudinem ciuium auctiorem faciunt. Est-
que eius distinctionis vsus in illo positus, vt constet, quę ratio
tributorum, exactionumque haberi possit, quę non. Ordines in
Romana Republica fuere tres. Senatorius, Equestris, & Plebe-
ius. Senatorius est, Patriciorum, qui à primoribus centum patri
bus, quos Romulus elegerat, & ab ętate Senatores vocauerat,
profecti sunt. Equestris, equitum, quem ordinem primum stabi-
liuit, in Consulatu suo M. Cicero, ex eo se natum & prouectum
dicens. Et distinguimus Equites in Tribunos ęris, Selectos, & Iu
dices. Plebeius, agricolarum est, opificum, & mercatorum, & eo
rum, qui publicis sumendis operam nauant. Nam quemadmo-
dum Senatores & Patricios tunica separat ab Equitibus: ita rur-
sum Equites à plebeis, annulus, q primò ferreus erat, mox aure⁹,
vnde ius aureorum annulorum descendit. toto. titu. ff. de Iur.
aur. ann. Et sanè, quemadmodum inter eiusdem generis anima-
lia contingit, vt alia generosa sint, & alto animo pręditã: alia cõ
trà, humilia & abiecta. Ita etiam inter homines naturaliter eue-
nit, vt alij heroicum, nobilem, & omnibus virtutum generibus
exaggeratum animum habeant: alij contrà, demissum, ignobi-
lem & humi semper repẽtem: estque valde necessarium in om-
ni Republica, eorum inter ipsos distinctionẽ haberi, & eximia-
rum pręstantiumque virtutum pręmia quędam & honores cõ
stitui. Pro Iuris ratione ac diuersitate, quidam sunt domestici,
quidam externi. l. quidam. ff. de pœn. Nam vt distinguatur, qui
quorum munerum sint capaces, qui non, qui legitimas nuptias,
conuentiones, actiones, instituere possint, qui non. §. 1. Inst. de
nup. apprime vtile est, vt videamus: quomodo ciues à peregri-
nis, hostes ab amicis: fœderati à socijs: discernantur. Et quantũ
quidem ad domesticos attinet, eorum nonnulli sunt, qui vocã-
tur incolę: nonnulli, qui municipes & ciues: nonnulli denique,
qui eximij. Incolę sunt, l. pupillus. §. incola. ff. de uerb. sing. qui
nullum ciuitatis ius habentes, domicilium solùm in eam contu
lerunt, quique intantum debent iis magistratibus parere, apud
quos incolę sunt, vt cum per se, capescendorum munerum ius
non habeant: necessitate tamen, si imponantur, ea debeant subi
re, l. incola. ff. ad muni. Nec tantùm qui in oppido morantur, in-
colę sunt, sed & qui in alicuius oppidi finibus ita agrum habent,
vt in eum se, quasi in aliquam sedem recipiant. Municipes
proprio nomine sunt, qui munerum & honorum sunt partici-
pes, ẽt si alibi degant: sed p̃ abusionẽ, ciues oẽs, vocãtur munici-
pes, & fiunt vel natiuitate, vel manumissione, vel adoptione, vel
priuilegio. l. j. ff. ad mun. Eximios vocamus eos, qui legib. muni-
cipalibus hactenus sunt soluti, vt munera sui municipii sufferre
non cogantur, licèt ibi domicilium habeant. Atque hoc est, l.
municeps. ff. municipal. quod dicitur, eum, qui senatoriam digni
tatem adeptus est, municipem desinere esse, quantum ad mune-
ra, licèt quantum ad honorem pertinere creditur, originem re-
tineat. Externorum populorum: alii sunt coloni: alii bello victi:
alii clientes: alii peregrini: alii hostes. Coloni sunt, qui ex maiori
bus vrbibus, in minores vrbes, quasi quędam examina populo-
rum, mittuntur: à quibus & Colonicę leges, ut author est Varro,
nomen habent. Et sunt ex ijs nonnulli, quantum quidem ad Ro
manorũ attinet colonos, quibus Ius Italicum est collatum. l. j. ff.
de censi. ut Phœnices, Veronenses, Heliopolitani, Pacẽses, Lug-
dunenses, Agrippinenses, in Germania, ut inquit Paulus, infe-
riori. Estque eius Iuris illa uis ac potestas, ut immunes eos tribu-
tis faciat, cũ relinqui omnes, tã pro capitibus suis, q̃ pro possessio
nibus, certas pẽsiones annuas pręstare compellãtur. Qui bello vi
cti, in potestatẽ Romanorũ & ditionẽ cõcedunt, vel sunt serui,
vel dedititii, §. ult. Inst. de liber. vel Latini, uel ciues Romani. Ser
ui sunt, q iuregẽtiũ dñio alieno ꝯ naturã subiiciunt: appellati ex
eo, ꝙ Imperatores captiuos vẽdere, ac p̃ hoc seruare, nec occide
re solent, qui etiam mancipia dicti sunt ab eo, quòd ab hosti-
bus manu capiantur. §. serui. Inst. de Iur. pers. Nec absunt ab ijs

longè, qui adſcriptitij, coloni, inquilini, addicti glebæ nominan tur, quamuis eorum paulò melior ſit conditio. Dedititi, dicun tur, quibus propter deditionem, poſtquàm ſemel victi rebellarunt, vita ſeruatur, ſi armis poſitis, ad Imperatorum fidem con fugiant: & relinquitur quidem illis imaginaria quædam libertas, ſed tamen infamiæ labe aſperſa, lege lata, vt ad veram libertatem propter perfidiam nunquam poſſint peruenire, eſtque deditionis forma huiuſmodi: Eſtiſne vos legati oratoreſque miſſi à populo Collatino, vt vos populumque Collatinum dederetis? Sumus: Eſtne populus Collatinus in ſua poteſtate? Eſt. Deditiſne vos populum Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtenſilia, diuina, humanaque omnia in meam populi Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio. Atque huiuſmodi deditis, imponit victor leges, quas uult. Latini ſunt, qui tributis imperatis, ſuis legibus relinquuntur, & reuerà liberi manent, ſed Iura ciuium Romanorum non adipiſcuntur: ſic dicti, quia Romani primùm omnium exercuerunt hāc liberalitatem in Latinos, quia ſcilicet ipſa Roma pars eſt Latij, quos poſt deinde ciuitate quoque donauerunt, ſeruata differentia inter prouinciales & Latinos tantùm. §. 1. Inſti. de uſucap. Ciues Romani ſunt, quibus Ius ciuitatis conceditur, vt eſt patriæ poteſtatis, teſtamenti factionis, adoptionis, gentilitatis, agnationis, Legionariæ militiæ, adipiſcendorum Romæ honorum, Togæ ferendæ, & ſimilium. Clientes ſunt, qui ſua ſponte, vel nunquam captis, vel vltro poſitis armis, ad fidem Romanorum confugiunt, qui & liberi populi vocantur. Nam quemadmodum clientes noſtros intelligimus, liberos eſſe. leg. non dubito. ff. de capt. & poſtli. reuerſ. etiam ſi neque authoritate, neque dignitate, neque iure nobis pares ſunt: ſic & eos, qui maieſtatem noſtram communiter conſeruare debent, liberos eſſe intelligendum eſt. Et ſunt horum, alij fœderati, alij ſocii, alii amici, alii municipes, alij ciues Romani, qui & fundi populi, (vt ego quidem interpretor) dicuntur. Peregrini ſunt, quibus nulla cum Romanis iura ciuilia ſunt communia, ſed gentium ſolummodo: & ideo qui deportantur, ad peregrinitatem redigi dicūtur. l. ſed & ſi hac. ff. de in ius voc. d. leg. quędam. ff. de pœn. vt ſcilicet ea quidem, quæ Iuris Ciuilis ſunt, non habeant: quæ verò Iuriſgentium, habeant. Hoſtes definiuntur, leg. hoſtes. ff. de capt. & poſtli. reu. quibus bellum publicè populus Romanus decreuit, vel qui ipſi populo Romano. quamuis tamen recentiore Iure, omnes, qui Romano imperio ſubditi non ſunt, Barbari, pro legitimis hoſtibus habeantur: ita vt non ſolùm prohibitum ſit aurum illis præbere, verum etiam, ſi apud eos fortè inuentum fuerit, ſubtili ingenio auferre, præcipiatur. leg. non ſolum C. de commerc. Quæ ad dignitatem populi maieſtatemque defendendam fit diuiſio, facit, vt partim ſint principes, partim magiſtratus, partim ciues & ſubditi. Ac principum quidem & ſubditorum cùm nulla ſit differentia, niſi quod ſubinde vnius arbitrio rebus conſulatur, ſubinde optimatum, ſubinde omnium, in quibus cunctis diligenter eſt prouidendum, vt cuique formæ Reipublicæ, ſuæ quæque leges accommodentur: tantùm opus eſt, vt magiſtratuum deſcriptionem paucis faciamus. Nam ex eorum pręcipuè compoſitione, quod cuiuſque in Republica genus ſit, intelligitur. Primus igitur ordo magiſtratuum eſt eorum, qui in aula principis militiam aliquam obtinent. de his vide tres poſt. lib. Cod. Nam vt eos omittam, qui vel hanc, vel illam profeſſionem ſuſtinent, cuiuſmodi ſunt Medici, Grammatici, Tabularii, Scribæ, logographi, Fabricenſes, Nauicularij, Metallarii, reliqui omnes, tum publica obeunt, tam malitiæ, quàm domi, vt magiſtri ſcriniorum, Legati, Comites conſiſtoriani, Silentiarii, Primicerii, Comites qui prouincias regunt, Magiſtri equitum, Comites in militia: tum rei priuatæ curam gerunt, tam intus quàm foris, vt prępoſiti ſacri cubiculi, Comites largitionum, Metatæ, Curſores, Stratores, cum ſimilibus. Secundus ordo magiſtratuum eſt eorum, qui populi plebiſve tuitionem & quaſi curationem ſuſcipiunt, quique principis vehementiam & ardorem, ſuis interceſſionibus temperant ac reſtinguunt. Hi ſunt qui apud Lacedæmonios Ephori, apud Romanos, tum magiſtri celerum, tum tribuni plebis olim ſunt vocati. De his hēt Plato in hæc verba.

Θεὸς οἶμαι κηδόμενος ὑμῶν τις, ὃς τὰ μέλλοντα προορῶν, δίδυμον ὑμῖν φυτεύσας τὴν τῶν βασιλέων γένεσιν, ἐκ μονογενοῦς εἰς τὸ μέτριον μᾶλλον συνέστειλε. καὶ μετὰ τοῦτο ἔτι, φύσις τις ἀνθρωπίνη μεμιγμένη θείᾳ τινὶ δυνάμει κατιδοῦσα ὑμῶν τὴν ἀρχὴν φλεγμαίνουσαν, ἔτι μιγνῦσι τὴν κατὰ γῆρας σώφρονα δύναμιν, τῇ κατὰ γένος αὐθάδει ῥώμῃ τὴν τῶν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι γερόντων ἰσόψηφον εἰς τὰ μέγιστα τῇ τῶν βασιλέων ποιήσασα δύναμιν, ὁ δὴ τρίτος σωτὴρ ὑμῖν, ἔτι σπαργῶσαν καὶ θυμουμένην τὴν ἀρχὴν ὁρῶν, οἷον ψάλιον ἐνέβαλεν αὐτῇ τὴν τῶν Ἐφόρων δύναμιν, ἐγγὺς τῆς κληρωτῆς ἀγαγὼν δυνάμεως, καὶ κατὰ δὴ τοῦτον τὸν λόγον, ἡ βασιλεία, παρ' ὑμῖν, ἐξ ὧν ἔδει σύμμικτος γενομένη, καὶ μέτρον ἔχουσα, σωθεῖσα, αὐτὴ, σωτηρίας τοῖς ἄλλοις γέγονεν αἰτία.

Cōſtituit eius pulcherrimum exemplum, optimus princeps Traianus: nam cùm tribunatum militum Scirę traderet, parazonium, quo pro dignitate cingendus erat, nudum ei porrexit: At talem, inquit, enſem accipe, quem pro me ita demum ſtrinxeris, ſi iuſtè imperauero: quòd ſi perperàm quicquam per me fieri cognoueris, eo in perniciem meam vtaris, velim. Tertius ordo magiſtratuum eſt eorum, qui in ipſa Republica moderanda ac gubernanda verſantur, idque, vel domi, vel in prouincia, de his li. prim. digeſt. & Cod. Domi ſunt, Conſules, Senatores, Præfecti vrbi, Nomothetæ, Nomophylaces, Viri Reipublicæ cōſtituendæ, Iureconſulti, & omnes qui totius ciuitatis curam gerunt: item Centumuiri, Duumuiri rerum capitalium, Aediles, Latrunculatores, Prætores, tum peregrini, tum vrbani, tum fideicommiſſarii, & alii, qui rebus iudicandis præſunt: Adhęc, Præfecti vigilum, annonæ, viarum, Cenſores, Aediles, Monetarii, Gynęconomi, Aenoptæ, Curatores fori, Epiſcopi, Deductores coloniarum: & reliqui, qui particulam aliquam Ciuilis adminiſtrationis obtinent. In prouincijs ſunt, Pręfecti prætorio, Proconſules, Legati, Præſides prouinciarum, cum ſuis officialibus & miniſtris. Pręter hæc tria genera magiſtratuum, vix eſt vt vllum aliud (quantum quidem ego iudico) reperiri poſſit, quod non ad vnum ex iſtis, accommodari queat. Cęterùm, quia multi ſunt in ciuitate præter magiſtratus, qui publicis commodis & vtilitatibus proſpiciunt: prodita eſt, & alia quædam publicarum perſonarum diſtinctio, quæ omnes omnino complectatur. Alii enim ſunt, qui honores dicuntur gerere: alii qui onera: alii qui munera. Honores ſunt, l. honor. ff. de mun. & hon. in quibus plus eſt dignitatis, quàm vexationis corporis, aut animi: quales ſunt Illuſtrium, Venerabilium, Superilluſtrium, Spectabilium, Clariſſimorum, Perfectiſſimorum, Honoratiſſimorum hominum, ſic enim diſtinguuntur. Onera autem, leg. 1. ff. de mun. & hon. ſolam curam & diligentiam continent ſine vlla dignitate: qualia ſunt Tabulariorum, Logographorū, Maſtigophororū, & ſimilium. Munus ex vtroque ſimul cōſtat. l. munerū. l. honor. §. 1. ff. de mun. & hon. & eſt officium priuati hominis, ex quo commodum ad ſingulos vniuerſoſque ciues, remque eorum imperio Magiſtratus extraordinario peruenit. Et eſt quidem ſubinde publicum, ſubinde priuatum, item ſubinde perſonale, quod animi prouiſione, & corporali laboris intentione, ſine aliquo gerentis detrimento exiſtit: vt tutela, cura, defenſio ciuitatis, Calendarij curatio, quæſtura in aliqua ciuitate, Legatio ad cenſus accipiendos, Angariarum præbitio: ſubinde patrimonii, in quo ſumptus maximè poſtulatur, quodque cum damno adminiſtrantis expeditur, vt rei vehicularis munus, Nauicularis, & Decemprimatus: ſubinde denique mixtum, quod partim animo laboreque, partim ſumptu, conficitur: vt Decaprotiæ, & Icoſaprotiæ: nam illi tributa exigentes, & corporale miniſterium gerunt, & pro muneribus defunctorū, fiſcalia detrimenta reſarciunt. Verùm hæc hactenus de perſonis, & earum diuiſionibus in Republica. Nam quòd per ætates etiam ſubinde diſtinguitur populus, nihil attinet hic pluribus commemorare. Iam loca publica ſunt, theatra, porticus, forum, baſilicæ, pomeria, templa, viæ, flumina, de quibus interdicitur ſub titulo. DE LOCIS ET ITINEBRIVS PVBLICIS: Item. NE QVID IN LOCO PVBLICO VEL ITINPRE FIAT. Tu autem, DE LOCO PVBLICO FRVENDO: DE RIVIS: DE FONTE: DE CLOACIS: DE FLVMINIBVS. Nam publici loci appellatio, quemadmodum Labeo definit, d. l. prætor. §. ſi quis nemine. ſic accipitur, vt & ad areas, & ad inſulas, & ad agros, & ad vias publicas, itineraque publica pertineat. Cæterum viarum, l. prætor. § publico. ff. ne quid in loc. quædā ſunt publicæ, quædam priuatæ, quædam vicinales. Publicas dicimus, quas Græci Baſilicas, noſtri Prætorias, alii Conſulares & Militares appellant. Priuatas, quas agrarias quidam dicunt. Vicinales, quæ in vicis ſunt, vel quæ in vicos ducunt, quę quidem ita publicæ ſunt, ſi non ex collatione priuatorum conſtituantur. Temporum ciuilium & publicorum, ea eſt ratio, vt dies omnes profeſti, (nam de feſtis ſuprà eſt expoſitum), vel ſint comitiales, vel faſti, vel cōperendini, vel ſtati, vel pręliares, vel iuſti. Comitiales ſunt, quibus fas eſt cum populo agere, & calata comitia celebrare, ſiue ea ſint tributa, ſiue curiata, ſiue centuriata. Solentq; iſtis potiſſimum diebus, teſtamenta conſcribi, & ea quæ vocantur publica iudicia, exerceri. Faſti ſunt, quibus fas eſt lege agere, quibuſque certa verba legitima: DO, DICO, ADDICO, quæ maximè conueniunt actionibus in perſonam, prætoribus ſine piaculo licet fari. Et contra, nefaſti ſunt, quibus ea fari ius nō eſt, & ſi fata ſunt piaculum faciunt. Cōperendini dicuntur, in quos vel vadimoniū iubetur, vel ſtipulatio, ſiue iudicio ſiſti, ſiue de iudicato ſoluendo, concipit. Nam comperendinare propriè eſt, in diē tertiū iudiciū differre, quemadmodū diffindere vel diffundere diē, in poſtridianū vel pomeridianū tp̄s reijcere. Stati ſunt, q iudicij cā peregrino ɔdicunt, à q bus illæ actiones, q̄ cōdictiones dicuntur, nomen accipiunt. Nā eò ꝑtinet, quod dr̄ in legib. Duodecim tabularum: SI STATVS DIES SIT, CVM HOSTE VENITO. Præliares appellantur, quibus fas eſt res ablatas repetere per vindicationem, vel hoſtes bello laceſſere. Iuſti denique ſunt, qui dantur iudicatis, ad ſoluendum iudicatum, ſic appellati ab eo, quòd ius tantiſper ſtet, nec procedatur ad exe-

ad executionem. Rerum ciuilium, nonnullę pertinent ad vtilitatem ciuitatis, nonnullę ad voluptatem. Ad vtilitatem pertinet, primò res annonaria, canonq; frumentarius, cum omnibus iis quę exportantur & importantur. Secundò, res nummaria, cū ponderum & menſurarum tam ſiccorum, quàm liquidorum ratione, cumq; agrorum & finium, & omnium rerum quę in longū & latum patent, dimenſionibus. Tertiò, res aquatica, cū qua tractat̄, de cloacis, de fontib. de riuis, de aquęductib. & aliis ſimilib. Ad voluptatē referunt̄, ludi, pancratię, pentatlę, maiumę, certamina, porticus, ambulationes, & ſi quæ ſunt alia illius generis. Nunc verò ad rem militarem.

De re militari.

QVemadmodum ad domeſticas rationes rectè ſtabiliendas, inteſtinumque bellum prohibendum, comparata eſt ciuilium rerum ſcientia: ita iuris fœcialis, & rerum militarium tractatio, ad hoc inuenta, & excogitata eſt, vt libertas defendi, & externus hoſtis à ceruicibus noſtris arceri ac ſubmoueri poſſit. Et quidem, licèt veræ ſolidæque laudis & gloriæ, plus proficiſcatur ex vrbanis domeſticiſque rationibus: tamen bellicæ illæ virtutes & triumphi, neſcio quo pacto, plus videntur habere ſplendoris & applauſus popularis. An hoc ſic ideo fieri dicemus, quia capitaliora præſentioraq; videntur illa pericula, quæ diſciplina rei militaris amouet? illa verò, quæ ciuilis, tacita magis & occulta, & in ipſis Reipublicæ viſceribus & medullis hærentia? vtut res eſt, illud clarum & apertum eſt, antiquiſſimam eſſe rem bellicā, & cum ipſis ciuitatibus & Rebuſpublicis, exortam. Nam vt à feris animantibus & beluis tuti eſſent homines, non dubium eſt, quin ſtatim ab initio, ſe muris & foſſis includere, arma expedire, venationum varia genera excogitare, ſint coacti. Idque ſatis & maiorum inſignia ſignificant, in quibus aut leonem, aut vrſum, aut elephantem, aut draconem occiſum ferè videas: & ipſum quoque belli nomen, præ ſe fert, quod à beluis ductum eſſe, & Varro teſtatur, & ſuis quiſque ſenſibus comprehendere poteſt. Verùm ipſi homines, ad bellum inter ſe faciendum, tūc primùm ſunt commoti, cùm ſecundum Prouerbium, Homo homini lupus eſſe cœpit, cumque tam præfracti & obſtinati ſunt effecti, vt non verbis amplius & iuſtis rationibus acquieſcerent, ſed ſola vi ac minis, in officio retineri poſſent. Et eſt quidem omne bellum, vel nauale, vel terreſtre, pro numero eorum, in quibus hominum commercia celebrantur. Et terreſtre rurſum, vel oppidanum, vel campeſtre, pro vitæ ruſticæ & vrbanæ differentia. Nam partes eius, quibus explicatur, ſunt partim homines, vt inquit Vegetius, qui bellum gerunt: partim res, quibus vel oppugnando, vel propulſando geritur. Idque aiunt ſignificare Maronem, cùm ſtatim in exordio ſui operis, ſe arma ſimul & virum cantaturum pollicetur. Et quantum quidem ad homines attinet, exercitus omnis, cui ab exercendo nomen eſt impoſitum, tum auxiliarias fęderatorum ac ſociorum copias complectitur, tum legionarias, id eſt, proprias ac domeſticas. Auxiliariorum quidem, qui extraordinarij dicuntur, circa Imperatoris miniſterium verſantur: qui verò ordinarij, in dextro cornu, & ſiniſtro conſtituuntur. Legionariorum autem, alios beneficiarios, & principes ponunt, alios munifices. Principum tres fermè ſunt ordines, Vnus eſt ipſius Imperatoris vel Conſulis: item Legati, Præfecti caſtrorum, Magiſtri legionis, Iudicum, quibus adſunt, ſcribæ, primicerij, ſpiculatores & curioſi. Alter Tribunorum & præpoſitorum, chiliarchorum, primipilorum, ducenarionum, centurionum, primorum haſtatorum, ſiue decanorum, quaternionum, in quorum comitatu ſunt, accenſi ſiue ſupernumerarij, qui ſe illis præbent, donec locus fiat. Vltimus tandem, reliquorum omnium beneficiariorum, cuiuſmodi ſunt Auguſtales, Aquiliferi, Imaginarij, Signiferi, Draconarii, Optiones Teſſerarij, Campigeni, Metatores, Menſores, Stratores, Hippocomi, Tubicines, Cornicines, Buccinatores, Duplares, Torquati, Candidati, Liminarchæ, Librarij, de quibus pluſcula apud rerum militarium ſcriptores. Munifices ſunt, leg. munus. ff. de verbor. ſignifica. qui munera militaria obire coguntur: cuiuſmodi ſunt excubiæ, angariæ, geſtationes in vſum belli, decurſio campi, erectio valli, atque id genus ſimilia. Eſtque horum non vna & eadem conditio: nam præter hoc, quod alij ſunt equites, alij pedites, diuiduntur etiam in anteſignarios, haſtarios, principes & triarios. Et ſunt anteſignarij, leuis armaturæ adoleſcentes, quales ſunt ſagittarij, baliſtarij, funditores, pilani, ferentarii, proletarii, expediti, deſultores, velites, velones, rorarij, gregarii, & omnes qui vno nomine præcurſores appellantur & tumultuarij. Haſtati verò, illi, qui marciobarbuli nominantur, quique verutis ac plumbatis armiti, ſtant ſcutati ante ipſum agmen. Principes autem, qui primum hoſtium impetum excipiunt, quique cataphracti, & quantum fieri poteſt, vndiquaque muniti ſunt, in quibus ferè omnes citrati, dupliciarii, & veterani. Triariorum verò ordo vltimus eſt, & pro muro ſiue vallo poſitus, quia nec cedere illi, nec inſequi fas eſt. Illud breuiter admonendum, exceptis fabris, lixis, calonibus, & aliis qui gratia militum ſunt, reliquos omnes, qui in expeditione verſantur, quique ſacramentum militare præſtiterunt, ſiue auxiliarii ſint, ſiue legionarii, ſiue beneficiarii, ſiue munifices, vno communi nomine milites appellari, quibus id nominis eſt collatum, aut à mollitia, id eſt duritia, quam pro nobis ſuſtinent: aut à multitudine: aut à malo, quod arcere ſolent: aut à numero mille hominum. leg. 1. ff. de teſt. milit. Et ſunt nonnulli tyrones, qui in prima militiæ rudimenta ſingrediuntur, qualia ſunt greſſus, curſus natatio, lucta, cum ſimilibus. Nonnulli, veterani, qui non ſunt tyrones, & primos annos militiæ iam egreſſi. leg. 1. ff. de priuil. veteran. Quanquam & eorum, alij ſunt voluntarii, alii dati, alii caligati, alii electi, alii ordinarii, alii ſuccenturiati. Rerum ad militiam pertinentium nonnullæ ſunt hominum, nonnullę rerum, nonnullæ ipſius quaſi militiæ de his. ff. de re milit. Hominum ſunt, quibus homines, tum aluntur & exhibentur, vt annona militaris, & comeatus: tum veſtiuntur & teguntur, vt paludamenta, ſaga, ſupellectilia, quæ à pellibus dicuntur, tentoria, papiliones: leg. labeo. ff. de ſupell. leg. tum conducuntur, vt ſtipendia, quæ à ſtipe nomen inuenerunt: tum denique armantur, tam ad protectionem, vt galea, ſcutum, thorax, armillæ, lorica, balteus, ocreæ, perones, quàm ad nocendum, vt enſis, gladius, ſpatha, dolon, ſica, pugio, verutum, pilum, haſta, funda, telum. Rerum ſunt quibus loca muniuntur: vt mœnia, muri, portę, arces, turres, cataractæ, quæ ad ciuitates pertinent. Item vineæ, aggeres, foſſæ, portæ, quæ ad caſtra. Denique remi, ſchaphę, vela, bipennis, aſſer, falx, quæ ad naues. In his quæ ad ipſam militiam pertinēt, ſunt, tum arma, vt cataractæ turres ambulatoriæ, ſcorpiones, arietes, plutei, telones, ſambucæ, exoſtra, pontes, muſculi, ſcalæ, cum ſimilibus: tum ſigna, ex quibus vocalia dicuntur, quæ voce humana pronunciantur, ſicut in vigiliis, vel in prælio, pro ſigno dicitur: ſemiuocalia, quæ per tubam, aut cornua, aut buccinam, dantur: muta, quæ ad oculos referuntur, cuiuſmodi ſunt Aquilę, Dracones, Vexilla, Flammulæ, Rufæ, Pennæ. Sed de his iam ſatis. Nam de Sacramentis militum de iure triumphandi, de commeatu, & miſſionum variis generibus: item de caſtrenſibus & quaſi caſtrenſibus peculiis: de iis qui militare poſſunt, vel non: de delictis: de iudiciis: de toto denique iure militari, hoc loco tractare: non eſt præſentis inſtituti. Nam id ſolum eſt nobis hic propoſitum, vt capita quædam cuiuſque rei, quæ in Republica verſetur, annotemus. Et ipſa iura militaria, tam ſunt libera, & à communibus iuris regulis, propter fauorem ſoluta, vt uix in artem cadere, & generali cognitione comprehendi poſſint. Enimuerò, ſi de beneficiis & feudis aliquid dixerimus, nihil videbimur, vt puto, præter propoſitum noſtrum facere. Nā tota ratio beneficiorum, quæ ſcilicet fidelis obſequii gratia dantur, nullas alias habet opportunitates, nec ad vllum p̄terea vſum eſt excogitata: quàm vt ſint generoſi homines & præſtantes in Republica, qui ad belli & armorum tractationem, totiusq; adeò Reipublicæ defenſionem, inſtituantur. Horum ergo quoniam plures & inſignes ſunt differentiæ, de his paſſim in uſibus feud. & iis quæ ibi tractantur. Primùm alia ſunt Regalia, alia Nec regalia. Regalia, quæ cum regali aliqua dignitate, vt Marchiæ, Ducatus, Comitatus, ſunt coniuncta: quæque à regia manu & liberalitate proficiſcuntur. Nec regalia, quæ vel ab alio quàm ipſo Principe conferuntur, vel à Principe quidem, ſed ſine vllo dignitatis & ſplendoris decore. Prætereà quædam ſunt, quę vocantur nobilia, quædam quæ plebeia. Nobilia, quę poſſeſſorem ſuum, in numerum & ordinem nobilium reponunt, vel ſi aliàs eſt nobilis, tum ſine vlla dubitatione, talem ſignificant. Plebeia, quę à paganis conceduntur, & pręter munus, & onus militare quod adferunt, nullam alioqui nominis claritatem pariunt. Quod autem nonnulli, ea quę nobilia ſunt, propter varios nobilitatis gradus, in totidem quoque ſpecies diſtribuunt, reprehenditur à quibuſdam, & nec ego id probandum cenſeo: quoniam aliud eſt mediocritate differre, aliud ſpecie. leg. vltim. ff. de fund. inſt. & inſt. leg. Iam verò, & alia ſunt beneficia ordinaria, ſiue recta: alia extraordinaria, ſiue imperfecta. In rectis requiritur, vt pura ſint, & in curia poſſeſſa, ſine poteſtate reuocandi. Reliqua omnia, quę uel tempore, vel certo ſeruitij genere finiuntur, quęve pecunia data impetrantur, aut aliquo denique alio modo recedunt à vera & genuina natura beneficiorum, degenerantia dicuntur & imperfecta. Sunt pręterea quędam, quę perſonalia nominantur, quę ſcilicet cum perſona intereunt. Nam cum ob bene merita, ueterano alicui certa quędam penſio, in ſingulos annos apponitur, eam, planum eſt, cum ipſo homine extingui, & eum qui obnoxius eſt, ad illationem eius non ampliùs cuiquam mortalium teneri. Quòd nonnulla ſunt beneficia, quę eccleſiaſtica vocantur, nouam etiam eorum ſpeciem efficit: nam ſunt vel eius conditionis & naturę, vt à nullo alio, quàm clerico poſſideri poſſint: vel eius, vt à nullo alio conferri & concedi: vel denique, vt nec obtineri à profanis, nec dari aut irrogari poſſint. Planè ꝙ ſubinde fœmininorum beneficiorū fit mentio, id ſatis ſignificat regulariter ſolos maſculos

eorum esse compotes: nec ad fœminas vllo alio modo deuolui, quàm si id nominatim in lege, siue in conuentione prima, sit comprehensum. Nouum beneficium, non alio nomine differt ab antiquo siue paterno, quàm quòd hoc à maioribus profectum, & per manus traditum, ad nostram tandem peruenit possessionem: illud in nostra primum persona constituatur, & à nobis, ortus sui principatum, ducat.

De re Quæstoria.

NVnc ab eo ad rei quæstoriæ explicationem, quæ quidem licèt suprascriptis duabus partibus, nobilitate cedat & præstantia: tamen communi vitæ vsu & commoditate, nulla ei parte est inferior, facitque copiosam & locupletem ciuitatem, & rerum omnium, quibus vita paratur, abundantia circunfluentem. Equidem, quemadmodum humana vita constare nequit, nisi ventriculi, intestinorum, iecoris, venarum & aliarum partium beneficio, cibus & potus per totum corpus deuehatur: ita nec illa ciuitas incolumis esse potest, quæ rei frumentariæ, pecuariæ, sagariæ, & aliarum similium copia destituitur. Idque siue fiscum Principis spectemus, siue ærarium populi. Et ideo, quamuis nonnulli ex ijs, qui rem quæstoriam tractant, sine publica sint dignitate ac honore, vt mancipes, publicani, cohortales, discussores, arcarii, sygostatæ, decaprori, cartularii, tractores & alij: tamen plerique omnes eorum magistratum & honorem gerere dicuntur, vt tribuni, ærarij, procuratores Cæsaris, fisci, patrimonij, tit. de offic. procurator. Cæsar. & rat. rationis priuatæ, tamiaci, rationales, antigrapharij receptores, magistri rationum, cum similibus. Omnia verò illa, circa quæ versatur res quæstoria, sunt duum generum: res scilicet, & pecuniæ. Res quidem ad vsum, vt frumentum, vinum, oleum, triticum, lignum, lana: Pecunia verò, ad commodam permutationem. Nã quia non semper nec facilè concurrit, l. j. ff. de contrahend. emp. & vend. vt cùm tu habeas quod ego desiderem, inuicem ego habeam quod tu accipere velis: electa materia est, cuius publica ac perpetua æstimatio, difficultatibus permutationum, ęqualitate quantitatis, subueniret: eaq; materia, forma publica percussa, vsum dominiumque non tam ex substantia præbet, quàm ex quantitate, nec vltrà merx vtrumq; est, sed alterum pretium vocatur. Planè si quis in his rebus cum laude versari velit: scire debet, inquit Aristoteles, quantus sufficiat ciuitati sumptus, quantum copiarum sit, quod ex agro redeat, quantum quod aliunde inuehatur. Præterea quænam sint res, quæ importari exportarique debeant, vt de iis pacta conuenta & quasi fœdera, cum finitimis & cæteris populis constituantur. Qui de pecuniis conciliandis est dicturus, primum nosse debet, quales & quot sint redditus ciuitatis atque prouentus: deinde qua ratione vectigal, si quod non videatur constitutum, addi præstarique possit: & si quod parum reddere dicatur, quo pacto reformari augeriq; debeat. Et sunt ad eam rem perdiscendæ atque indagandę omnes impensæ ciuitatis, vt quæ superuacuæ erunt, tollantur, & quæ superfluæ videbuntur, amputentur: neque enim vna tantum ratione crescit opulentia ciuitatum, si nouus quæstus accedat: sed etiam illa, si minuantur impendia. Et ad videnda hæc atque cognoscenda, non modò requiritur ea prudentia atque is vsus rerum, quem de moribus nostræ ciuitatis, nostro ingenio, studioque comparauimus: sed vt quàm instructissimi, paratissimique ad hanc partem deliberationis videamur accedere: necessariũ est, rationes quoque alias tenere, atque cõsilia, quę ab alijs aliàs ad huiusmodi causam inuenta & excogitata fuere. Ratio autẽ tam rerum, quàm pecuniarum conficiendarum in Republica est triplex: vel ex patrimonialibus sacræ domus, vel ex vectigalibus & tributis, vel ex causis priuatis. Patrimonialia sacrę domus sunt, quæ ita sunt Principis, vel Reipublicæ, quemadmodum patrimonia singulorum, siue per veterem occupationem, siue per traditionem ac mancipium. Verùm ea, quæ ex his proueniunt, non sunt in vna & eadem causa. Subinde dat ita sua colenda Princeps, quemadmodum prædia nostra vulgò dare solemus colonis nostris, & ea dicuntur merè patrimonialia. Subinde sic, vt tamdiu is qui accipit fundum, habeat eum, quàmdiu annuũ vectigal soluat, & ea bona appellantur vectigalia, siue emphiteuticaria. l. j. ff. si ag. vecti. vel emphyt. pet. Subinde sic, vt is qui suscipit, officium aliquod & ministerium exhibeat tam ipse, quàm hæres eius, tum in genere, tum in specie, veluti vt limites custodiat, quo casu prædia limitropha dicuntur, & generali nomine beneficiaria. C. de fund. limitroph. Subinde denique ita, vt in totum quodammodo abscedat res à Principe, vel Republica, paucis quibusdam exceptis: veluti cum agri bello capti assignantur militibus, qui quòd certis finibus & limitibus diriguntur, limitati vocantur, vide l. in agris. ff. de acquir. rerum dom. Item cum ea, quæ post illam assignationem supersunt, quæ cum subcisiua tum extraclusa dicuntur, vt est apud Agennium Vrbicum, vel per auctionem sub hasta fiscali distrahuntur, vel in publicum addicuntur, vel certis negotijs aut collegiis destinantur. Atque in istis hoc manet adhuc publicum, vt neq; vsucapi, neque per alluuionem crescere possint. Vectigalia, sunt omnia illa, quæ Princeps pcipit ex alia causa, quàm sui patrimonij, vt annona, canon, pensio, functio, vectigal, collecta, largitio, tributum, emphiteusis, locarium, solarium, capitatio, portorium, officium, cẽsus, munus, commissum, exactio, pecunia, stipendium, collatio, salarium, indictum. Quia enim Princeps non potest terra omnia & mari pacata reddere, aggeres munire, pontes extruere, vias reficere, portus aperire, pilas in mare iacere, hostes amouere sine sumptu & impensis: conueniens est, & rationi consentaneum, vt in eos vsus aliqua illi à subditis conferantur. Horum quędam petuntur extra ordinem, propter repentinas aliquas & magnas necessitates, quæ postulata dicuntur veteribus: quædã ordinariè, quę vel personis imponuntur, vel rebus, vel negotiis. Personarum fiunt, capitationes, cùm in singula hominum capita, quæ à Principe defenduntur, aliquid exsoluitur: quibus accedunt ea quæ commissa dicuntur. ff. de public. uectig. & commiss. cùm ob delicta, vel alias causas, bona in fiscum rediguntur, vel in publicum addicuntur. Rerum propriè sunt, tributa, solaria, census, decumæ, munera: nam omnia bona siue ea sint mobilia, & se mouentia, siue soli, in censum & professionem venire debent, l. forma. ff. de censibus, nisi immunitatem fortè habeant quo casu nihil planè penditur ex ijs, nisi ꝙ subinde certo pretio constituto, fructus eorum vendi iubeant Reipublicæ. Cæterùm alia, quæ tributaria dñr & stipendiaria, ff. per traditionem. Inst. de rerum diuis. vel certam inferunt pẽsionẽ pecuniariam quotannis, vel decumas, quæ censoria locatione in singulos annos elocantũ. Sunt tamen nonnulli agri secundum Frontinum, qui tutelati vocantũ, qui nec immunes sunt, qñ ius Italicum non habent: nec tributarij quia non sunt bello deuicti: sed qñ se ultro dederunt in clientelam, & tuitionẽ Reipublicę Romanę, ęquũ est, vt aliquid pro defensione inferant. Negotiorũ obuentiones sunt, portoria, vectigalia, collectę, locaria, quæ pendunt ob mercatus, l. cotem. l. vlt. §. diui. ff. de pub. & uectig. nauigationes, euectiones, inuectiones, transuectiones, commutationes, & alia de genere eodem. Quæ priuatim ciuitati necessaria suggerũt, sunt agricultura, coniuncta cum reliquis artibus manuarijs, & mercatura. Artiũ & agriculturæ est ea, prębere ciuitati, quæ domesticum solum profert, siue frumentariam rem, siue pecuariam, siue hortensem respicias, illaq; sic parare, ut non solùm necessitatibus nostris & vsibus, ad cultum, victũ & habitationẽ inseruiant: verùm etiã, vt si modo luxuries absit & lautities, voluptatem & iucunditatem adferant: suntq; ad eã rẽ promouendã cõstituta iura, quæ Georgica dñr: vide ll. Georg. Iust. & collegia siue corpora pistorũ, fabrorũ, piscatorũ, & aliorũ porrò artificũ, quorũ vsus necessarius est in Repub. Mercaturæ primũ & maximum munus est, vt illa, q̃ superflua sunt, exportẽtur iisq; permutatis, rursum inuehãtur, & per propolas & venalitiarios diuẽdãtur ac distribuanẽ ea, quibus nos caremus. Nam sic per rerũ naturam comparatum est, ut nõ solùm singuli homines, sine aliorum ope ac præsidio sibi non sufficiant: verùm etiam, vt ne vna quidem toto orbe regio, gens, aut natio reperiatũ, quæ ita rebus & artibus abundet, vt ab oĩ parte per se beata sit, & aliarum regionum opem & auxilium non desideret. Quæ quidem res manifestè argumento est, non ad feram illam & immanẽ vitã nos fabricatos, & in lucem proditos esse, sed ad participationẽ vltro citroq; faciendam, & ad cõem tranquillamq; societatẽ colendam. Atq; hinc adeò factum est, vt tota res nautica sit excogitata, vt nundinæ foraq; constituta, vtq; certa quędã sint condita, & descripta iura, quę mercatus vocãtur, l. ex hoc iure. ff. de Iust. & Iure. & apud omnes vbiq; nationes valent, quemadmodum illę olim Rhodię leges, q̃ nauticè dicebanẽ, vide. ff. ad l. Rhod. de iactu. in quarum hodie locum successerũt. Visbeię, ex nobilissimo Gothorum emporio Visbu, quod à Danis, Vãdalis, Russis, Saxonibus, Fresiis, Prussis, Estonibus, maximo confluxu frequentari solebat, profectę. Et sanè si iusto res humanas iudicio ponderare velimus, reperiemus negotiationem, non solum nõ repudiandam, aut exterminandam, sed omnibus potiùs modis, tanquam apprimè necessariam colendam & exercendam esse, argu. l. quod priuilegium. ff. depositi, maximè cum multos summos viros, in quibus est Solon, Lycurgus, Plato, Aristoteles, mercatum exercuisse memoriæ proditum sit. Verùm quòd tanta laborat vt plurimum inuidia, & quadam quasi nota infamię aspergitur: ex eo accidit, quod si modum egrediatur, luxum ferè pariat & infundat in Rempub. & eos qui mercatum exercent, in inexplebilem ferè auri & opum cupiditatem deducat. Atque ex ea quidem parte, quæ merces tractat, exsistunt sæpe Monopolia, & alii illiciti cõuentus mercatorum, qui magnam pestem & cladem adferunt ciuitatibus. uide. C. de monopol. Ex ea verò, quæ in pecuniarum permutatione consistit, (nam has duas partes habet tota negotiatio) nascitur vtplurimum fœnus, quo nihil neque fœdius, neque turpius excogitari potest, vide l. in lege censoria. ff. de verbor. significat. His duobus vitiis sublatis, nihil video, cur non mercatus in rebuspublicis, in precio haberi & coli debeat, præcipuè cùm summæ prudentiæ, & authoritatis apud Græcos Plato, vt inquit. l. 2. ff. de nund. Callistratus, cum institueret, quemadmodum ciuitas bene & beatè habitari

habitari possit, imprimis negotiatores necessarios esse dixerit, cuius verba hæc sunt;

Δεῖ γὰρ πλειόνων ἄρα γεωργῶν τε καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν, καὶ δὴ γεῖν τῶν ἄλλων διακονούντων τῶν τε εἰσαξόντων ἕκαστα καὶ ἐξαξόντων, οὗτοι δέ εἰσιν ἔμποροι. Κἂν μὲν ἄρα δὲ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγοράν τι, ὧν ποιεῖ ἤ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν ἐὰν μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἥκῃ τοῖς δεομένοις τὰ παρ' αὐτοῦ ἀνταλλάξασθαι ἀργήσει τῆς αὑτοῦ δημιουργίας καθήμενος ἐν τῇ ἀγορᾷ; οὐδαμῶς. ἀλλ' εἰσὶν οἱ τοῦτο ὁρῶντες, ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάττουσι ταύτην.

DE RE PRIVATA.

REstat vt de iure priuato transigamus. Pertinet autẽ omne ius priuatum, vel ad personas, ex quibus cõstat Respublica: l. j. ff. de statu ho. vel ad res, quibus homines exhibentur: vel ad obligationes, quę tum personarum sunt, tũ rerum. Ac personæ quidẽ affectæ sunt inter se, & respiciunt se mutuò, quinque fermè modis: Vel enim considerantur vt vir & vxor, vel vt pater & filius, vel vt dominus & seruus, vel vt tutor curatorve, & pupillus adultusve, vel vt cognatus & cognata. Prima & arctissima secundum naturã cõiunctio, est maris & fœminę, quę sobolis pcreandæ, & communis conuictus causa, coalescit. Nã nuptię nihil sunt aliud quàm viri & mulieris cõiũctio, cõsortiũ omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. l. j. ff. de ritu nupt. Verùm nõ omniũ vxorũ eadẽ est forma. Quedã sunt, quæ cõmunes in iure dicũtur, l. si uxor. ff. de adulter. eò quòd non iustis nuptijs, ſm nr̃æ ciuitatis iura, copulatæ sunt, sed iure gentiũ solũmodo: quedã verò legitimæ, quę ſm obseruationẽ iuris Romani dicũtur, queq; aut matresfamiliarũ sunt, aut tãtũmodò vxores. Matresfamiliarũ quidẽ, si in manũ cõuenerint, ac mãcipiũ viri, p coẽptionẽ, quæ coẽptio certis solẽnitatibus peragiẽ. Nã in coemẽdo interrogãt se inuicẽ: Vir ita: An sibi mulier materfamilias esse velit: Illa respõdet, velle. Itẽ mulier: An vir sibi paterfamilias cẽ velit: cui ille respõdet, velle. Itaq; ꝯuenit mulier in manũ, & fit viro loco filię. Quę verò vxores tãtũmodo sunt, aut fiũt p cõfarreationẽ, quæ solis Pontificibus cõuenit, & initur certis verbis, & testibus decẽ præsentibus, & solẽni sacrificio facto, in quo panis quoq; farreus adhibeẽ: aut p vsum & vsucapionẽ, ad certũ tẽpus, quę omnibus cõpetit. Et est generaliter iustũ matrimoniũ, si inter eos qui nuptias cõtrahũt, cõnubiũ sit, & tã masculus pubes, q̃ fœmina potẽs sit, & vtriq; cõsentiãt si sui iuris sunt, aut etiã parẽtes eorũ si in potestate sunt. Nec debet mirũ videri, quòd in nuptijs cõtrahẽdis, quædã quasi emptionis & vẽditionis species intercedit: quia & apud Noruagos antiquos, Danos, & Fresiões, & passim apud oẽs Barbaros, solẽt nobiles raptione, plebei mercatu, sibi vxores cõparare. Planè concubinatus, ff. de concub. etsi apud patres nr̃os tolerat' est, nõ fert tamẽ verecũdia nostrorũ tẽporũ, nec religionis ratio, vt ampliùs sufferaẽ. Sũt autẽ de appẽdicib' nuptiarum, spõsalia, dotes, repudia, diuortia, exhibitiones liberorũ, q fruct' sunt matrimonij. Sed sunt liberorũ, nã de ijs secũdo dicere ppo-suim', alij legitimi, alij illegitimi. Legitimi, qui ex iure ꝯcto matrimonio nascũtur, quod quidẽ si cõmuni omniũ gẽtiũ iure cõstitutũ est, facit tãtũmodò filios, si etiã Romanorũ, filiosfamiliarũ qui in potestate nostra mãcipioque & sacris nostris sunt cõstituti. Nã ius patriæ potestatis, propriũ est ciuiũ Romanorũ: nec vlli alij sunt homines, q talẽ in liberos habẽt potestatẽ, qualẽ nos habemus. Excepto, ꝙ in potestate parẽtum sunt etiã ij liberi, quorũ causa pbata est, p errorẽ cõtracto matrimonio, inter dispares cõdignis psonas. Nã seu ciuis Romanus Latinã, aut peregrinã, vel eã q̃ Dedititiorũ numero est, quasi p ignorãtiã vxorẽ duxerit, siue ciuis Romana p errorẽ, peregrino, vel ei qui Dedititiorũ numero est, aut etiã si Latino ex lege Aelia Sẽtia nupta fuerit: causa pbata, ciuitas redditur, tã liberis, quã parẽtibus, preter eos qui Dedititiorũ numero sunt, & ex eo fiũt in potestate parẽtũ liberi. Nec sunt tãtũ in potestate naturales, sed etiã adoptiui, §. j. Inst. de Adopt. idq; siue per populũ sint arrogati, siue p prætorẽ, siue per psidẽ. Illegitimi liberi sunt, qui sine parẽtũ matrimonio nascũtur, quorũ tã est diuersa cõditio, vt alij naturales tãtũ sint, qui ex cõsuetudine duorũ liberorũ, & quorũ inter se matrimoniũ nõ est legibus phibitũ, eduntur: alij spurij, qui ex nefario & scelerato coitu pcreãtur. l. ex cõplexu. C. de incest. nupt. Seruorũ, quorũ tertius est locus, ſm Hesiodũ, in familia, quidã sunt manui & potestati nostræ suppositi, quidã liberi. Eorũ, q dominij nostri sunt, etsi alij primi sunt actus, alij medij, alij infimi: Item alij ordinarii, alij vicarij: Denique alij vrbani: alij rustici: alij Topiarii, Dietarij, Aquarii, Supellecticarii, Hostiarii, Balneatores, Cellarii, Muliones, Venatores, Vestigatores, Monitores, Villici, Atrienses, Scoparii, Saltuarii: tamen quantum ad ius attinet, vna est omnium atque eadem conditio. Eorum verò qui liberi sunt, nonnulli ingenui, qui statim vt nati sunt, liberi sunt, & vel operam suam mercede locant, vel in clientelam alicuius se dedunt: nonnulli libertini, qui ex iusta seruitute manumissi, tum ad dedititiorum, tum ad Latinorum, tum ciuis Romani statum perueniunt: nonnulli denique statuliberi, qui sub conditione testamẽto liberi esse iussi sunt. Tutores dicti sunt, quasi tuitores, & dantur tam masculis q̃ fœminis. Sed masculis quidem impuberibus duntaxat, iure veteri, pp ætatis infirmitatẽ: fœminis aũt, tã impuberibus, q̃ puberib. & pp sexus infirmitatem, & pp forensium rerum ignorationẽ. Sunt verò tutores aut legitimi, aut Senatisconsultis constituti, aut moribus introducti, authore Vlpiano. Legitimi imprimis & per eminentiam sunt, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu propalam, quales sunt agnati: seu per cõsequentiam, quales sunt patroni. Deinde fiduciarij: nam qui liberum caput mancipatum sibi, vel à parente, vel à coemptore, manumisit, per similitudinem patroni, tutor efficitur, qui fiduciarius appellatur. Adhæc cessici, quib. in iure tutela cessa est à legitimo tutore. Denique testamento nominatim dati: nam & illi, lege duodecim tabularum confirmantur his verbis: Vti legassit super pecunia tutelave suę rei, ita ius esto, qui tutores, datiui appellantur. Senatusconsultis dantur tutores, vt cum ex lege Attilia, Iunia, Iulia de maritandis ordinibus, pupillis, mulieribusve non habentibus, dantur tutores, de quibus latiùs apud Vlpianum. Moribus tutor datur, mulieri, pupillove, qui cum tutore suo lege, aut legitimo iudicio agere vult, vt authore eo agat, (ipse enim tutor in rem suam author fieri non potest) qui Prętorianus tutor dicitur, quia à Prætore vrbis dari consueuit. Curatores, inquit Vlpianus, aut legitimi sunt, id est, qui ex lege duodecim tabularum dãtur, aut honorarii, id est, qui à Prætore cõstituuntur. Lex duodecim tabularum, furiosum, itemque prodigum, cui bonis interdictũ est, in curatione iubet esse agnatorum. A Prætore cõstituitur curator, quem ipse Prætor voluerit, libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex testamento parentis hæredes fact, malè dissipant bona: his enim ex lege curator dari non poterat, cum ingenuus quidem, non ab intestato, sed ex testamẽto hęres factus sit patri: libertinus autem nullo modo patri hęres fieri possit, qui nec patrem habuisse videtur, cum seruilis cognatio nulla sit. Præterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus, idoneè negotia sua tueri non pt. Coniũcti oẽs aut sunt affines, aut cognati. Affines sunt viri & vxoris cognati, dicti ab eo, ꝙ duę cognationes, q̃ diuersæ inter se sunt, p nuptias copulãtur & altera ad alterius cognationis finẽ accedit. l. non facile. l. seruus. l. Iureconsultus. ff. de gradib. aff. Nanq; cõiungẽdæ affinitatis causa, fit ex nuptiis, quod etiam fit ex sponsalibus: nam Seruius rectè dicebat, Soceri & socrus, & generi & nurus appellationem, etiam ex sponsalibus acquiri. Nomina eorum hæc sunt: socer, socrus, gener, nurus, nouerca, vitricus, priuignus, priuigna. Cognati ab eo dici putantur, quòd quasi vnà communiterve nati, vel ab eodem orti, progenitiue sint, vnde & consanguinei appellantur, Græcis συγγενεῖς. l. j. ff. de suis & legit. Et cognationis substantia bifariàm intelligitur: nam quędam cognationes iure constituto, quędam naturali cõnectuntur. Iure constituto, veluti cùm Iure Ciuili per adoptionem consistit, & copulatur cognatio. Item cùm iure pontificali per baptismum. Iure naturali, cùm per liberorum procreationẽ, augentur capita familię. Sed hoc habet differentiam: nam alia est cognatio naturalis per se sine ciuili, qualis est, quę vel per seruos, vel per fœminam descendit, quę vulgò liberos peperit: alia coniuncta cum ciuili, quę iustis nuptiis cõtractis copulatur. Gradus autem cognationis sunt, vel superioris ordinis, vel inferioris, vel à transuerso siue à latere. Superioris ordinis sunt parentes quę vsque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo nominantur, sed vlteriores qui non habent speciale nomen, maiores appellantur. Inferioris, liberi, qui vsque ad trinepotem quidem suis nominibus vocãtur, sed vltra semper posteriores. Ex transuerso, siue à latere fratres, siue sorores, liberique eorum, qui variis vsque ad septimum gradum nominibus notantur. Primo gradu sunt, pater, mater, filius, filia: l. 1. 2. & 3. ff. de gradib. aff. Secũdo suprà auus auia, infrà nepos neptis, ex transuerso (nam in primo gradu nulli sunt à latere coniuncti) frater soror. Tertio, suprà proauus, infrà pronepos, ex transuerso fratris filius, & conuenienter patruus. Quarto, suprà abauus, infrà abnepos, ex transuerso fratris nepos, & conuenienter illi, qui eandem (vt dictum est) cum illis habent rationem. Quinto, suprà atauus, infrà atnepos, ex transuerso fratris pronepos. Sexto suprà tritauus, infrà trinepos, ex trãsuerso fratris adnepos. Septimo, suprà tritaui pater, infrà trinepotis filius, ex transuerso fratris atnepos. Vltra hos septem gradus, vix est, vt quantum ad ius nostrum attinet, quicquã tractetur, quoniam, vltra septimum ferè gradum, qui perfectus & expletus est, rerum natura, cognatorum iura consistere non patitur. Illud non est ignorandum, ex cognatis eos, qui per fœminas coniunguntur: cognatos tantùm vocari, eos verò qui per marem: agnatos, quòd quidem nomen Iuris Ciuilis est, & tollitur per capitis diminutionem, id est prioris status commutationem, quę pro numero capitum, quę quis habet, vt est libertas, ciuitas, & familia, est triplex: Maxima, cùm & ciuitas & libertas amittitur. Media, cùm ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur: Minima, cùm status hominis tãtùm immutatur. Atque hęc de personis. Rerum, quę priuatim in Republica versantur: Prima diuisio est, secundum partes: nam in his vel adspicitur substãtia, quantùm ad earum dominium: vel superficies, quantùm ad possessionẽ: vel vtilitas, quãtũ ad vsumfructũ, vsum, & habitationẽ attinet. Sd̃a verò, ſm species, quę variis modis pcedit: nã imprimis rerum: alię sunt corporales, vt domus, fundus, seruus:

aliæ incorporales.§.1.Inst.de reb. corpo. & incorp. vt seruitutes, quæ vel sunt personales, vt vsusfructus, vsus, habitatio: vel prędiales, vt iter, actus, via, aquæductus, & similes, tam vrbanorum prædiorum, quàm rusticorum. Nam quantum ad corporales res attinet.l.rerum.ff.de vsucap. tria sunt genera corporum, vnū quod continetur vno spiritu, & Græcè ἡνωμένον vocatur, vt homo, lignum, lapis, & similia: Alterum, quod ex continentibus, hoc est ex pluribus inter se cohærentibus constat, quod συνημμένον appellatur, vt ædificium, nauis, armarium: Tertium, quod ex distātibus constat, vt corpora plura non soluta, sed vni nomini subiecta, veluti populus, grex, legio. Prætereà, rerum aliæ sunt mancupi, aliæ nec mancupi: Mancupi res sunt, prædia in Italico solo, tam rustica, qualis est fundus, quàm vrbana, qualis domus: item iura prædiorum rusticorum, veluti via, iter, actus, & aquęductus. Item serui & quadrupedes, quæ dorso collove domantur, veluti boues, muli, equi, asini. Cæteræ res, nec mācupi sunt. Elephanti, & cameli, quāuis collo dorsove domētur, nec mancupi sunt, quoniā bestiarum numero sunt. Adhæc aliæ res sunt vniuersales, vt hæreditas siue successio in alicuius ius: aliæ generales, vt tutela: alię speciales, vt Stichus, fundus, domus. Porrò, aliæ sunt in patrimonio, vt quæ singulorum esse possunt: aliæ extra patrimonium, vt quæ communes sunt, vel publicæ, vel nullius: aliæ neque in patrimonio, neque extra patrimoniū, vt seruitutes: nam hactenus sunt in patrimonio, quatenus sunt personarum, vel prædiorū: hactenus extra, quatenus propriè possideri non possunt, & ideo quasi possideri dicuntur. Iam verò rerum, aliæ sunt iure naturali cōes, aliæ publicæ, aliæ vniuersitatis, aliæ nullius, aliæ singulorum. Cōmunia sunt, aer, aqua profluens, mare, & per hoc littora maris: Publica, flumina, portus: Vniuersitatis, quæ in ciuitatibus theatra, stadia: Nullius, sacræ res, sanctæ, religiosæ, de quibus pluribus est expositum. Singulorum, quæ cuiusque dominio subijciuntur: Nam tanta est hodie naturæ humanæ peruersitas, vt sine discordia rerum communio seruari non possit. Verùm pleni perfectiq; dominij tres sunt omnino partes, possessio, proprietas, & fructus, idq; pro numero eorū, quæ in quaq; re inueniri suprà diximus. Possessio appellata est vt & Labeo ait, à pedibus, & est quasi pedū positio. Et est possessio vna naturalis tantùm.l. stipulatio. §. hac. ff.de verb obl.l.1.§.deijcere.ff.de vi, & vi.arma l. si eum qui. ff. de donat inter vir.& vx. qualis est apud colonum, & cōmodatariū, quæ subinde nuda detentio vocatur, & nunquam adspirat ad dominium: Altera ciuilis tantùm, quæ cōmentitia magis est, quàm reuerà constans. Nam quòd seruus qui in fuga est.l.1.§. per seruum 1 & 2. ff. de acqui. poss. quòd pignus apud debitorem possideri dicitur, propter vtilitatem receptum est, vt procedat vsucapio. Tertia Ciuilis, & naturalis simul, cùm quis rei insistit, tāquam dominus, vel saltem dominij acquirendi animo, & ea demum vera perfectaque possessio dicitur, longè differens ab ea, quam quis obtinet causæ rei seruandæ, cùm in bonorum possessionē à prætore mittitur.l.3 in fin.ff.de acquirend.posses. Proprietas siue dominium subinde plenum est, & omnibus suis partibus absolutū: subinde verò minùs plenum. Plenum est, in quo nihil desideratur: minùs plenum, quod non est perfectum, veluti directū: quale est apud dominum rei emphiteuticariæ, vel beneficiariæ: Vtile, quale apud eum qui beneficium, vel emphiteusim possidet: Quasi dominium, quale est apud eum, qui agit Publiciana: Commutabile, quale apud maritum, qui dotem tenet: Superficiariū, quale apud eum, qui in alieno solo, volente domino ædificauit: Prædiale, quale eius, qui certos redditus ex aliquo agro percipit: Nam ager, prēs, siue prædium est, qui oppignoratus est: Ager fundus, qui liber est, & cuius dominium plenum haberi potest. Fructus rerum consistit, tum in vsu earum, cuiusmodi est calcei, vt induatur: domus, vt inhabitetur. Tū in perceptione alicuius ex ijs, veluti cùm ex fundo frumentum, ex horto poma percipimus. Sed non omnium fructuum qui percipi solent, vna & eadem est natura. Quidam enim sunt Ciuiles, quidam naturales. Ciuiles sunt, qui ex mercatu, & commercio rei proueniunt, cuiusmodi est pretium, vsura, fœnus, locarium, id quod interest, pœna.l.vsura.ff.de vsur. Naturales trifariàm æstimanī: aut enim suapte spōte constant, aut industria hominis, aut vtroque simul. Sua sponte proueniunt poma, salicta, syluæ: sola hominis industria, omnia quæ arte constant, veluti cùm ex ligno fit statua: ex materia, domus: ex auro, annulus. Natura simul & industria, quæ curam & culturam requirunt, licèt terræ fœtu, vel animaliū proueniāt, vt triticum, oleum, vinum, mel. Acquisitio, vel est singularū rerum, vel alicuius vniuersitatis. Singulæ res acquiruntur, adiectione, occupatione, donatione, mancipatione, traditione, vsucapione, in iure cessione, adiudicatione, lege. Adijci dicuntur ea quæ, vel ex animalibus nostris nascuntur, vel per alluuionē accedunt, vel per inædificationem, implantationem, inscriptionē, immistionem, cum rebus nostris coalescunt. Occupationis species sunt, venatio, inuentio, & captiuitas hostilis. Donatio; est doni datio, & cernitur in liberalitatibus inter viuos, in donationibus causa mortis, dotibus, donationibus propter nuptias, legatis, fideicommissis & precario. Mācipatio est propria species alienationis rerum mancupi, & fit certis verbis, libripende & quinque testibus præsentibus. Traditio propriè est alienatio rerum: nam nec mancupi rerum dominia ipsa traditione apprehendimus, scilicet si ex iusta causa traditæ sunt nobis. Et per nudam traditionem in eo casu videtur transire dominium, in quo nascitur vsucapio pro suo. vide tit. pro suo.ff. Vsucapio autē est, dominij adeptio per continuationem possessionem anni, vel biennij: rerum mobilium anni: immobilium biennij. In iure cessio quoq; communis alienatio est, & mancupi rerum, & nec mancupi, quę fit per tres personas: in iure cedentes, vindicantes, addicentes. in iure cedit dominus, vindicat is cui ceditur, addicit prætor. Adiudicatione dominia nanciscimur per formulā Familiæ herciscūdæ, quæ locum habet inter cohæredes: & per formulam Communi diuidundo, cui locus est inter socios, & per formulam Finium regundorum, quæ est inter vicinos. Nam si iudex vni ex hæredibus, aut socijs, aut vicinis rem aliquā adiudicauerit, statim illi acquiritur, siue mancupi, siue nec mancupi sit. Lege nobis acquiritur, veluti caducum, vel ereptitium ex lege Papia Poppeia. item legatum ex lege duodecim tabularum, siue mācupi res sint, siue nec mancupi. Per vniuersitatem acquirimus. Primò, si alicuius hęredes facti sumus, aut ab intestato, aut testamento: siue per scripturam, siue per nuncupationem facto, nam quantum ad codicillos attinet, non potest illis hæreditas, nec dari, nec adimi, sicut nec per aliam minùs solennem voluntatem. Secundo, si alicuius bonorum possessionem à Pretore petierimus, siue contra tabulas, siue secūdum tabulas, siue ab intestato, idq; vel vt liberi, vel vt agnati, vel vt cognati, vel vt ex familia, vel vt patroni, vel vt vir & vxor. Tertiò, si quem arrogauerimus: nā cum is in leges, & potestatem nostram transit, simul etiā transfundit in nos suarum rerum omnium dominium. Quartò si alicuius bona, libertatum conseruandarū causa, nobis addicta fuerint, eo scilicet casu, quo alius non inuenitur hæres. Quintò deniq;, si succedamus per bonorum venditionem ex Senatusconsulto Claudiano, qđ nunc sublatum est. Dictum est de rebus, sequitur de obligationibus. Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ, secundū nostræ ciuitatis iura.§ j. Inst. de oblig. Nascitur autē omnis obligatio, aut ex contractu, vel quasi, qđ propter rerū vltro citroq; cōmercia cōstitutū est: aut ex delicto, vel quasi, quod propter hominum securitatem, & facilem conuictum introductum est. Contractus omnes, vel re contrahūtur, vel voluntate, vel vtroque simul. Re cōtrahuntur, cùm res intercedens, parit ex se obligationem, vt in mutuo, commodato, deposito, pignore. Voluntate, cum negotium animo peragitur, & consensu, idq; tum tacitè, vt cum res inuectę, & illatę in prędium conductum pignori opponi intelligūtur ipso facto.l.4. ff. de pact. tum propalam & expresse, quod fit subinde, nullo tractatu habito, per pollicitationē.l.pactum. ff. de pollicitat. quæ est solius offerentis promissio: subinde intercedente pacto, siue conuētione, quæ est duorum pluriumve in idem placitum, & consensus.l. j.ff.de pact. Sed pactorum, alia sunt nuda, alia stipulatione siue iureiurando constitutove confirmata, alia literis comprehensa. Nuda sunt, quæ vel solo nutu, vel nuda narratione sine vlla solennitate concipiuntur, & non pariunt obligationem; litium vitādarum causa, nisi nominatim sint approbata, vel in certum aliquod & speciale nomen trāseant, vt emptio, locatio, mādatum, societas.l. Iurisgent. ff. de pact. Stipulatio est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturumve se id, quod interrogatus est, respondet. l. 5. ff. de verb. oblig. Ideo procul dubio inuenta, vt ne temere vagetur populus in negotijs contrahendis: sed habeat aliquid, in quo acquiescere, & pedem suū figere possit. Et habet quoque locum in obligatione debitoris, si aliquis fideiussor accedat: nam ille, qui personam fideiussoris tradit, interrogatur: istum fidem tuam esse iubes? & ille respondet: fidem meam esse iubeo. Literarum obligatio habet locum in translationibus debitorum: nam si quis nobis pecuniam debeat, possumus debitorem nostrum compellere, vt pecuniam, quam nobis redditurus erat, alteri se caueat redditurum. Neque potest ei, cui pro nostro debito cauet, de cauto & nō numerato, sicut fieri solet, aliqd disputationis adferre, cùm id quod à nobis accepit, alter cauerit redditurum: nec potest ei, nisi literis obligatio fiat, aut à re in personam, aut à persona in personam, dari. A re in personam, veluti si id, quod ex emptione aut conductione, aut societate debes, alij reddas. A persona in personam, veluti si id, quod mihi alter debet, alteri personę delegem, ut mihi reddere debeat: & hoc illud est, quod apud Terentium dicit Phormioni Demipho. Sed transi sodes ad forum, atque illud mihi argentum iube rursum rescribi Phormio. Cui ille respondet, Quod? Næ ego perscripsi porrò illis quibus debui. Tunc re simul & uoluntate dicitur contrahi, quando nec rei interuentus per se sufficit, neque etiam sola uoluntas: quod quidem fit, cùm neque stipulatione, uel literis, res est confirmata, neque proprium aliquod nomen conuentionis, & contractus habet. Nam tunc nascitur extraordinarius contractus: l. naturalis. ff. de præscriptio. uerb. do ut des: facio ut facias: do ut facias: facio ut des. Iam uerò, quod ex nonnullis contractibus res transit, ut ex empto uendito: Ex nonnullis tantùm usus eius conceditur,

conceditur, vt in commodato, locato conducto. Ex nonnullis, rei custodia committiī, vt in deposito: Ex nōnullis, procuratio, vt in mandato: non est opus multis verbis prosequi. Quēadmodū nec illud, quod quidā sunt cōtractus principales, vt emptio, depositum: quidam accessorii, vt pignus, fideiussio. Item ꝙ in qbusdam, ambo cōtrahentes æquè principales sunt, tam re, quàm nomine, vt in societate: in quibusdam re quidem, sed non nomine: vt in empto vendito, locato conducto: in quibusdā nomine quidem, sed non re, vt in mādato, deposito, commodato, pignore: in quibusdam neq; re, neq; nomine, vt in stipulatione, literarū obligatione, mutuo. Quasi contractus sunt, in quibus neq; versaī delictum, neq; propriè contractus: sed subest tn̄ causa quædam obligationis: vt in negotijs gestis: in tutela: in ijs, quæ impēsa sunt circa rē vel hereditatē cōem, in indebito soluto.l.ex maleficijs.ff. de act.& obl. Maleficia omnia sunt vnius generis, & ex re consistunt, id est ipso maleficio: versantur verò vel circa res, vel circa personas, vel circa res & personas simul. Circa res quidem si auferantur, vt in furto: vel si lędantur, aut corrumpātur, vt in damno iniuria dato, quod vindicatur per legē Aquiliam: Circa personas, in iniurijs & conuitijs, quæ tū verbis, tū rebus contrahuntur: Circa res, & personas simul, cùm per vim aliquid rapitur: vnde nascitur actio, quæ vocatur, vi bonorum raptorum. Quasi delictū intelligitur, in iudice qui litem suam fecit: in eo qui effudit vel deiecit aliquid: & in domino deniq;, in cuius naui vel taberna dānū datum est. Præter istos constituendæ obligationis modos, obligamur adhuc lege, iure honorario, necessitate, facto, de quib. apud Modestinum latius. l. obligamur. ff. de act.& obl. Nam lege obligamur, cùm obtemperantes legibus, aliquid secundū præceptū legis aut cōtrà, facimus. Iure honorario obligamur, ex his q̄ edicto perpetuo, vel à magistratu fieri præcipiuntur, vel fieri prohibentur. Necessitate obligantur, quibus non licet aliud facere, q̄ quod p̄ceptū est, quod euenit iu necessario hærede. Ex facto obligamur, cùm in facto summa quęstionis consistit. Sed de rebus diuinis & humanis & earum summis capitibus hactenus: Restat vt de medijs dicamus.

De rebus mixtis, siue de Iure augurum.

IVs augurum, medium est inter diuinas & humanas res interiectum. Nam quemadmodum ius Pontificale à sacerdotibus, Ciuile à magistratibus, ita istud à sapientibus, prudentibus, & diuinis hominibus sustinetur. Cicero putat omnium, quæ in Republica versantur, esse maximum ac præstantissimum, si modò authoritati sit coniunctum. Et quidem non immeritò: nam si (vt inquit ipse) de iure quærimus, quid maius, quàm posse à summis imperijs, & summis potestatibus comitia tollere? concilia vel instituta dimittere, vel habita rescindere? quid grauius, quàm rem susceptam dirimi, si vnus augur aliter dixerit? quid magnificentius, quàm posse decernere, vt magistratu se abdicent consules? quid religiosius, quàm cum populo, cū plebe agendi ius aut dare aut non dare? quid legem, si non iure rogata est, tollere? Prætereà nulla est gens, nullus toto orbe populus, apud quem non floruerit semper & in magno pretio sit habitum istud ius, cuiq; non & maximè saluti aliquando fuerit, vt ex omni vbiq; memoria, tam sacra, quàm profana licet colligere. Partes verò eius sunt tres. Vna politica, Altera sancta, Tertia diuina. Politica est, à qua graues & prudentes viri siue politici dicuntur, qui de rebus in ciuitate gerēdis, & tota Reipublicę forma constituenda deliberant: qualis fingitur apud Homerum Nestor, & quales reuerà fuerunt septē illi Grecię toto orbe celebres sapientes: qualesq; philosophi vbique omnes, qui cogitationes & curas suas ad cōmune aliquod Reipublicæ bonum retulerunt. Nam omnes illi ob præstantē & insignem sapientiam, diuini vulgò vocari solent. Et si verū fateri volumus, certè rectissimè: nā aut me fallit animus, aut nihil est in humanis rebus, quod ad Deorum vim natura mortali propriùs accedat: q̄ talis quædam presensio, & scientia rerū futurarum, quæ cum mente ac sapientia sit coniuncta. An potest quicquam mōstrari diuinius, quàm in magnis Reipublicę tēporibus, aptè ac cōuenienter de bello & pace in senatu sententiā dicere? de custodia & munimentis regionis consulere? de comeatus importatione, exportationeq;, deq; pecuniarū conciliatione rationē expedire? de omnibus deniq; negotijs, quæ in Republica versantur, tū adductis causis & rationib. tum propositis antiquitatis & externorū populorū exemplis, quid in ijs metuendū, quid sperandū sit, cogitatione pręcipere, & fusa latius oratione perpetua, explicare posse? Quid? an nō hoc reuerà diuinare est? & non solùm quę ante pedes sunt, verùm etiam quæ longè absunt, prospicere? & reb. præsentibus adiungere atque annectere futuras? Pulchrè me hercule Cicero sic probauit illā diuinatricem iuris augurū partē, de qua mox dicemus, vt hanc, quæ ad agendi consiliū pertinet, certiorē, & in vsu frequentiorē esse, arbitretur. Et est quidem ab hac parte profectum, ꝙ in ciuitatibus, magistros, Doctores, oratores, senatores, & alios, qui Rempublicam re & consilio iuuant, habemus. Sancta huius iuris pars est, De consecrat. in Decretal. de sacramen. vnct. extre. in consecrationibus, precationibus, & sacrificijs. Nam ꝙ certæ leges & ritus præscribuntur, quibus Reges, & Principes inaugurantur: quibus sacerdotes, pontifices, & magistratus creantur: quibus ciuitatum & templorum fundamenta iaciuntur: quibus nuptiæ, fœdera populorum, & Regum icuntur: quorum euidentissima passim exstāt in sacris literis exempla: cui dubium, quin ab hoc augurum iure proficiscatur? Prętereà, quòd liberis nostris morituri bene precamur: quòd rem aliquā arduā, & difficilem accessuris, felicem processum & exitum optamus: ꝙ hostibus nostris, & malè merentibus dira omnia, & aduersa imprecamur, quæ & ipsa multis sacrarum historiarum testimonijs conuinci possunt: nonne ex eodem quoque fonte oritur & emanat? Quemadmodum & illud quoque, quòd pro minis deprecandis, proque tristibus omnibus auertendis, sacrificia nonnunquam & supplicationes, ac lectisternia celebramus. Diuina huius Iuris pars, tota consistit in rerum futurarū præscientia, quæ apud prophetas, Iudæis: apud collegium augurum, Romanis semper fuit. Nam hoc à prima natura nobis est insitum, vt ea aueamus cognoscere, quæ à communi cuiusque sensu remotiora, & paulò longius posita videntur. Nec est vlla omnino gens, neque tam humana atque docta, neque tam immanis atque barbara, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi prædicique posse, sentiat. Sed sunt in vniuersum, prædictionum tres species siue gradus, Diuina, Naturalis, & quæ est contra naturam. Diuinitus fiunt rerum futurarum significationes, subinde per somnum & quietem, subinde vigilantibus. Per somnum quidem, veluti cùm afflatu diuini numinis, vel sine vllis integumentis, tum narratione rei facta, tum re ipsa, vti accidet repręsentata: vel contrà, sub inuolucro quodam & ambiguo, quasi ænigmate, quid futurum sit, accipimus. Vigilantibus verò, veluti cùm vel sensibus se offerunt diuinæ voces aut species, tum dubię, tum manifestæ: vel animo à corporis obsequio abducto, idque per furorem, vt loquitur Plato, & alienationem mentis, quæ quatuor, vt ipse tractat in Phædro, constat gradibus, Dionysii, Musarum, Apollinis, & Veneris. Naturales prædictionum rationes, quædam ab homine ducuntur, quædam ab ipso vniuerso, quædam ab vtroque simul. Ab hominis natura proficiscitur, naturalium somniorum interpretatio, lineamentorum corporis & habitus oris inspectio, cum alijs eiusdem modi. Ex vniuerso adnotantur, syderum in res inferiores contagia, quatuor primorum corporum Ignis, Aeris, Aquæ, Terræ, variæ significationes, animalium, & præcipuè auium, incessus, volatus, garritus: Ab vtroque simul manant, sortes & sortilegia. Quæ contra naturam mouentut, malo aliquo dęmone impellente procurantur: qualis est falsa prophetia, peruersorum somniorum iniectio, Goitia, Pharmacia, Necromantia, Schyomantia, Magia, cum similibus, quæ omnia damnata sunt, non solùm in hac nostra Christianorum Republica, verùm etiam in illa Platonis, quæ secunda Socratis dicitur, & partim etiam in antiquis, sed plenius tamen in nouis Romanorum legibus, in quibus Mathematici, & plerique omnes, qui etiam naturalibus prædictionibus operam nauant, grauibus iudiciorum supplicijs subiiciuntur. vide. C. de mathe. & ext. de sortil. Licèt enim fortasse, quod non abnuo, pertineant quædam à rebus cœlestibus ad humanas, quæ futurorum significationem præ se ferant, tamen tanta est propter varietatem in illis difficultas, vt vix quicquam veri & explorari, quodque certò affirmari queat, elici, aut vllis temporum, & euentuum obseruationibus reperiri possit. Ne igitur ad illas artes, tanquàm ad Sirenum scopulos, affixa sese frustra torqueant & consumant bona ingenia, neve ciuitates integras & populos, falsis sæpe vanisque rumoribus impleant: salubriter constitutum & cautum est, tam sacris quàm prophanis legibus, pœnis omnibus & supplicijs obligari eos, qui in huiusmodi sese inanibus & inutilibus studijs collocant & acquiescunt. Maximè cùm ipsi etiam genethliaci fateantur, nullas è syderum cursibus & traiectionibus, tam ratas haberi posse vel in hanc vel in illam partem notiones, quæ non sapientis mente, rationeque, tanquàm supra stellas posita, & ex præstantiori quadam natura decerpta, reprimi, & apertè refelli possint. Cui & illud porrò accedit, quòd cum diuitiæ, bella, honores, artes, de quibus quotidie pręsagiunt, pręter naturam sint, à syderum motibus, qui naturales sunt, fluere & originem trahere, dici non possint, quæ quidem res omnem eorum disciplinam peruertere videtur. Vt iam illud interim subticeam, quòd facilimus sit in iis lapsus ad superstitionem & curiositatem, quodque nunquam animum liberum ac tranquillum relinquant, & ad rerum diuinarum contemplationem assurgere patiantur: quod quidem vel solum debet tanti apud Christianos esse, vt etiam si alioqui magnum adferrent rebus nostris adiumentum (quod sanè tantùm abest, vt etiam summum detrimentum importent) nihilominus reijci & exterminari deberent, idque vide licet propter periculum. Nam quòd iusiurandum priuatum, quòd vindicta priuata, prohibentur, propter solam hominum imbecillitatem comparatum est, ne scilicet facilè in periurium incidant, & in vindicando, cùm se tenere non possunt, iustum modum & rationem egrediantur. Exceptis igitur prædictionibus medicis, & aliis nōnullis, quæ à rerum naturalium cursu certa qua-

ta quadam ratione colliguntur: nullas profectò video, quæ in populo Chriſtiano probari debeant. Sed ſi quid eſt, quod diuinitus oſtenditur aut ſignificatur, id ſolùm animos noſtros cōmouere, & fidem apud nos inuenire debet. Atque hac quidem re, vt puto, factum eſt, vt ius iſtud augurum, apud omnes olim populos honoratum, minùs hodie ſit in celebri, & non tam in prædictionibus amplius, quàm in magiſtris, Doctoribus, ſapientibus, conſecrationibus, & alijs, quæ ſunt de eodem genere, conſiſtat. Verùm hæc de diuinis, humanis, & medijs rebus, totaq; adeò iuris materia, ſummatim dixiſſe ſufficiat: nā q̄ circa vnumquodq; caput, certæ aliquot quæſtiones tractari pn̄t, veluti quid ſit, quotuplex ſit, qualis ſit, quas cauſas habeat, quos effectus, quod principium, quem finem, quæ contraria, quæ coniūcta, non pertinet ad noſtrum inſtitutum latiùs proſequi, ſed ſufficit obiter admonuiſſe.

De Iuſtitia per res diffuſa.

NVnc porrò ſequitur vt videamus, quomodo ius & iuſtitia, per res ſupraſcriptas diffundi, & eas tanquam animus regere ac moderari debeat. Nam ſi de hominis natura diſputaturi, non ſatis habent de oſſibus, neruis, arterijs, venis, deque tota corporis figura, dicere, niſi ſimul etiam animi vires & officia perſequant̄: non ſufficit quoq; ei, qui ciuilē ſapientiā profeſſurus eſt, rerum diuinarū, & humanarum genera, parteſq; conſectari, niſi iuſti etiam & iniuſti vias ac rationes teneat. Quæcunq; igit̄ verſantur in Republica, & ad boni æquiq; normam exigunt: aliàs inſolubilia ſunt & aſyſtata: veluti cùm is. l. qui quadringenta. ff. ad l. Fal. qui quadringenta habet, poſtq̄ trecenta legauit, fundū centū aureorū legat, ſub ea conditione, ſi leg. Falcid. in ſuo teſtamento locus non ſit: aliàs & quidē regulariter, eiuſmodi, vt certis iuris & iniuriæ regulis, includantur. Verùm ex his iterum, q̄dam ſunt finita, quę propriè ſuis temporibus, locis, rebus, perſonis accommodantur: vt cùm tractatur, an præſes in ſua prouincia fœnus exercere poſſit: l. præſes. ff. ſi cert. pet. quędam infinita, quæ generalia ſunt & abſoluta, & nec vllis omnino circunſtantibus rebus alligata. Quorū rurſum ea eſt differentia, vt alia excogitentur, & vt ita dicam, cōdantur ac fabricentur à legumlatore: cuiuſmodi eſt adoptio, vſucapio, teſtm̄, ſtipl̄o, actio: alia, vel natura, vel hominū ſolertia iam cōſtituta explicentur, idq; partim an ſint, partim quæ ſint, partim qualia ſint: Nam cū agit, an omni argento legato, etiam pecunia numerata cenſeatur legata: Si pater & filius in eadem naui perierint, vter eorum priùs putandus ſit expiraſſe: totum negotium eſt coniecturale. l. qui duos. §. 1. & 2. ff. de reb. dub. Cùm verò quæritur, quid tutela, qd teſtamentū, quid adoptio, quotuplex obligatio, quotuplex capitis diminutio, quotuplex rerū diuiſio & acquiſitio, qd quodq; ſit, in quæſtionem venire dicitur. Cùm tandem ambigitur, concubinatus bonumne an malū ſit: fœnus iuſtumne, an iniuſtum: honeſtū, an inhoneſtū: licitum, an illicitum: de illo ſolo tractat̄, quale aliquid ſit. Atque ex eo fit, vt quædam legibus imperent̄, l. legis. ff. de ll. quæ videlicet factu neceſſaria ſunt, vt parentibus & patriæ obedire: quędam prohibeantur, q̄ omnino pernicioſa, vt violentas manus adferre ſocijs: quædam permittant̄, vt q̄ ſui natura media ſunt, & proprio cuiuſq; iudicio relinquenda, veluti habere vel nō habere ꝯctū: l. ſicut, C. de act. quędam deniq; ſuadeant̄, diſſuadeantur, aut conniuentibus oculis tolerentur, l. 4. ff. de manumiſſ. quæ neque hoc, neque illo modo conſtitui, niſi ex affectione iudicis, rectè poſſunt. l. 3. ff. de teſtib licet vel in hanc, vel in illam partem magis propendeant: veluti, vt ne patris ſponſam ducas: vt ne vinum venditum cum iure poſſis. l. 1. ff. de peric. & cōmodo rei vend. effundas: vt ne fœnus exerceas: vt ne in concubinatū te dedas. Sed è re eſt, vt videamus ordine de ſingulis, & reiectis ad calcem circunſtantijs, & aſyſtatis, diſpiciamus, tum de ijs q̄ à legiſlatore fiunt, tum q̄ ille interpretatur, an ſit, quid ſint, & qualia ſint, & quomodo in ijs verſetur. His. n. bene cognitis & perſpectis, puto niſi fallor futurū, vt ipſam veram germanamque legum condendarū artem & rationem, cuius gratia omnia hactenus dicta ſunt, cognoſcamus: & quomodo ſupraſcripta principia, rebus omnibus accōmodari poſſint, ſi non plenè, perfectè, ac cumulatè, ſaltē aliquo rudi & inchoato modo videamus.

De fictione Iuris, & ijs, quæ legumlator ipſe de integro facit.

QVantum ad primum attinet, duo ſunt in legibus & Republica, quorum nō interpres, ſed author eſt legiſlator. Vnū eſt, cùm fingit aliquid, & ponit eſſe id, quod reuera non eſt: veluti cùm vita functus ſupereſſe creditur. §. 1. Inſt. de excuſat. tut. & curat. cùm is qui in vtero eſt, pro iam nato habetur. Alterum, cùm facit & quaſi condit aliquid, quod ad cōmunem vitę forive vſum pertineat, cuiuſmodi eſt tutela, literarū obligatio, acceptilatio, cęremonia. AC FICTIO QVIDEM, vt de ea priùs dicam, NIHIL EST ALIVD, QVAM CONSTITVTIO IVRIS, QVA ID QVOD NON EST, NEC ESSE POTEST IN SPECIE, LICET IN GENERE POSSIT, HABETVR PRO EO AC SI ESSET, IDQVE ALICVIVS MAIORIS ABSVRDI VITANDI, VEL BONI CONSTITVENDI CAVSA. Et quod primo dicitur CONSTITVTIO: ſignificat, non à naturali, ſed à commentitio iure proficiſci fictionem. Et verbum IVRIS eam habet vim, vt excludat priuatos homines, quibus non eſt permiſſum fingere, niſi legis authoritate fulciantur. Quòd verò id tantùm verſari dicimus in fictione, QVOD NON EST: ad præſumptionem iuris remouendam pertinet, quę ex iis ſolùm, argum. §. 2. Inſt. quib. ex cauſ. ma. non licet. l. ſiue poſſidetis. C. de probat. cum ſimilibus quæ reapſe conſiſtunt, enaſcitur: cùm fictio ex iis, quæ apertè falſa ſunt, conſtet: veluti cùm eum pro hærede furis conuenimus, qui ipſe contraxit furtum. l. ſi duo. § idem. ff. de iureiu. Quamuis tamen in nonnullis ſpeciebus, tam anceps & ambigua eſt ſupputatio, vt non facilè diſcernas fictionem à pręſumptione: veluti cùm dicimus, illata & inuecta in fundum conductum tacitè obligari: l. item. ff. de pact. reſtituto chyrographo, tacitè remitti debitum: data vel numerata dote, ſemper præſumi, interceſſiſſe ſtipulationem de dote reſtituenda. l. vnica. C. de cad. toll. Iā verò quod additur, illud demum rectè fingi, QVOD NEC EST, NEC ESSE POTEST IN SPECIE, LICET IN GENERE POSSIT: continet propriam fictionis naturam: nam vti ſurdus & mutus ſtipuletur, vt plures quis mortes obeat, vt is qui in vtero eſt, iam natus ſit, neque verum eſt in ſua ſpecie, neque per rerum naturam poteſt obtineri. Ideo tamen in fictionem rectè cadit, quoniam in genere non eſt ἀδύνατον: & poteſt fieri, vt is qui nunc in vtero eſt, in lucem aliquando edatur. Sed vt filius, quàm pater, natu ſit grandior. §. minorem. Inſti. de adop. vt operas quis exhibeat poſt mortem: vt duos patres vel matres quis habeat, neque eſſe poteſt, neque expectari: & ideo nec in fictionem vllo modo deduci. Oportet enim artem non peruertere naturam ac corrumpere, ſed veſtigiis eius inſiſtendo, ſolerter eam imitari. Nam quod ſubijcitur in definitione, HABETVR PRO EO AC SI ESSET, ſatis oſtendit, fictionem quidem nunquam tantùm poſſe, vt aliquid reuerà producat: ſed tamen vt pro eo etiam atque etiam habeatur ac ſi eſſet, efficere: quæ res ad hoc proficit, vt idem in ficto iuris ſit, quod iis quæ reuerà conſiſtunt. Planè quod tandem adiicimus definitioni, ALICVIVS MAIORIS ABSVRDI VITANDI, VEL BONI CONSTITVENDI CAVSA, complectitur cauſam & originem fictionum: non enim poteſt legumlator pro ſua voluntate ac libidine fictiones conſtituere: ſed ita demum, ſi cum inſigni aliqua vtilitate ſint coniunctæ. Sic Publiciana in rem actio, quæ fingit eum vſucepiſſe, qui nō vſucepit, introducta eſt à Prætore iuuandi primi poſſeſſoris gratia contra ſecundum: licèt enim nullum ſit Iure Ciuili proditum remedium, quo ei ſubueniatur: tamen æquitas ſuadet, vt ex duobus poſſeſſoribus præferatur ille, qui prærogatiua temporis eſt ſubnixus. l. potiora. ff qui pot. in pig. hab. Sic etiam, ſi is quem conſtat furtum commiſiſſe, iurauerit deferente actore, ſe furem non eſſe: ceſſat quidem propter religionem iuriſiurandi directa in eum actio: ſed ne tamen dominus re ſua temere priuetur, & fur ex ſua perfidia periurioque lucrum ſentiat. le. 1. ff. de dolo malo. effectum eſt, vt tanquam hæres furis, fingi & conueniri debeat. Sic denique, quod creditoris mei creditori adnumero, reuerà non poſſum dici creditori meo adnumerare: ſed tn̄ ne in fraudem & damnum incidam, fingor, breui manu creditori meo pecuniam dediſſe, & ille rurſum ſuo creditori numeraſſe: fitque ita, vt celeritate coniungendarum inter ſe actionum, vna actio occultetur. l. certi condictio. §. vltim. ff. ſi certum petatur l. 3. §. vltim. ff. de don. inter vir. & vxor. Diuiditur autem omnis fictio in ciuilem, & prętoriam. Ciuilis eſt, quę ipſo iure competit, qualis eſt in iure Poſtliminii, per quod fingitur, ſemper in ciuitate fuiſſe, qui captus ab hoſtibus rediit. §. ſi ab hoſtibus. Inſt. quibus mod. ius pat. pot. ſol. in ſtipulatione de dote. §. fuerat, Inſtit. de act. quæ ſemper putatur interceſſiſſe contracto matrimonio, licèt de ea neque cogitatū, neq; dictum ſit, in contractu habito cum eccleſia, cui ſemper fingitur acceſſiſſe traditio: in lege Cornelia, per quam fingitur ab initio mortuus ille, qui hoſtium potitus, nunquam rediit. Prætoria eſt, quæ ab æquitate naſcitur, & in iure tantummodò exercetur, veluti cum quis ſe dicit vſucepiſſe, quod non vſucepit. l. 1. & toto tit. ff. de public. in rem actio. cùm is qui abfuit, contendit contra ſe vſucaptum non eſſe, cùm tamen vſucaptum ſit. §. item ſi quis. Inſtit. de actio. Verſatur verò fictio ſubinde circa ipſas ſubſtantias, ſubinde circa ea quæ inhærent & adiiciuntur ſubſtantiæ. Circa ſubſtantias, veluti cùm fingimus eſſe, quod non eſt: vt cū is qui in vtero eſt, iā natus ſit. l. qui in vtero, ff. de ſta. hom. aut miles qui in acie occubuit, per gloriā viuere creditur: vel ꝯ, nō eſſe quod eſt, vt cum eū in mortuis reputamus, qui tamen ſm̄ rei veritatem ſupereſt, qualis eſt ſeruus, l. ſeruitutem, ff. de regu. Iur. deportatus, & pęnæ addictus. Circa ea, quę accidunt ſubſtantiæ, verſatur fictio, veluti cùm minus ſoluere dicitur, qui nihil ſoluit: cū pro puro habetur id quod impoſſibili cōditione ſuſpenſum eſt. l. facta § ſi ſub conditione. ff. ad Trebell. cùm propter neceſſitatem exhibitionis agnoſcitur ad tempus pro filio, qui non eſt: cū abſens Reipublicæ cauſa fingitur præſens compendij ſui, & commodi gratia: cùm ex ſtante conditione negotium retrotrahitur: cùm quis id ipſe intelligitur facere, quod facit per procuratorem ſuum; cum pater putatur contumeliam accipere ex iniuria inflicta filio: cùm aduerſum impuberē nulla fingitur procedere vſucapio: cùm deniq; illam rem habere videor, ad quam tantūmodo habeo actionē. Caput autem in omni fictione eſt, vt ne quid fingamus ſine vtili ac neceſſaria cauſa. Deinde, vt ne impoſſibilia & à natura abhorrētia introducamus. Denique, vt ne duas fictiones ex vna & eadem re eliciamus. Nam quemadmodum nulla ſeruitus ſeruitutis: ita nec fictio fictionis eſſe poteſt. l. ſi verò non remunerandi. §. 1. ff. manda. niſi fortè ſui natura vna fluat ex alia: vel ex vna cauſa duæ ſimul & æqualiter emergant: nam alioqui & ipſa natura recuſat, ex ijs plantis & animalibus ſemen prębere, quæ arte humana, non natura propagata ſunt. De illo fortè addubitari poteſt, cur in Publiciana, & alijs omnibus fictionibus, quoniam æquitas exigit, vt is præponatur, qui tēpore potior eſt: cur inquam circuitio fiat, & non potiùs recta via detur illi actio ſine vlla fictione, quæ quidem fictio ſuſpicionem quandam turpitudinis præ ſe fert. Verius eſt, id ſemper operā dare legumlatores, vt ne quicquam contra legum ſuarum maieſtatem, & authoritatem faciant, & vt priùs quàm veteres leges tollant, nouum aliqđ remedium adinueniant, quo ius vetus vel ſuppleatur, vel corrigatur, vel emendetur, vt in bonorum poſſeſſione, quę hæreditati opponitur, eſt manifeſtum. Quando igitur aliqua ſe offert ſpecies, in qua ius aliquod ſingulare, præter communes legum regulas, verſatur, eam non ſimpliciter definiunt, quippe ne ſibiipſi aduerſari & ſua propria edicta eluſoria reddere videātur, ſed fictione facta conciliant eam cum ijs, quæ ſub regula continentur, vt ſic non nouum aliquod ius conſtituere, ſed in veteri permanere, ſublato tamen vitio, dici poſſint. arg. d. l. facta, ff. ad Trebell. §. 1. Inſt. de except. §. cōſtituitur. Inſt. de vſufructu. Nec eſt, q̄ turpis & improba videatur eiuſmodi fictio, quoniam in ea non agitur aliud, & aliud ſimulatur, decipiendi alicuius gratia, ſed formandi conſtituēdiq; iuris ac legis cauſa: nam id rectè iuſteq; fieri poſſe, non ſolùm Chryſoſtomi, & Platonis authoritate, verumetiam ipſius rationis, & permultis ac propè infinitis ſacrarum literarū exemplis conuincitur. Illud quæſitum ſcio, an omnium rerum rectè ſit fictio. Et eſt verum eorū quę iuris ſunt, eſſe quidem: ſed quæ facti, minimè. Nam & indè quoque fit, vt reuerſus poſtliminio poſſeſſionem non recuperet. l. in bello. §. factæ. §. medio. ff. de capt. & poſt. reu. quemadmodum nec matrimonium, quod animorum potiùs libero conſenſu, quàm ſtricti iuris vinculo contineri, & poſſeſſionis magis eſſe, quemadmodum eſt in Andria Terentij, quàm iuris, apud veteres probatum eſt. Hæc ergo de fictione. Iam illa verò quæ conduntur à legumlatoribus, varijs ex cauſis, & neceſſitatibus cōſtituuntur. Stipulationes inuētę ſunt, vt id quiſq; ſtipuletur, quod ſua intereſt. l. ſtipulatio. §. alteri. ff. de verbor. obligat. Vſucapiones, vt ne rerum dominia ſint in incerto: Adoptiones, ad ſolatium eorum, qui liberos non habent: Teſtamentorum factiones, in fauorem morientium, quorum arbitrium non eſt reuerſurum. l. 1. C. de ſacroſanct. Eccleſ. Chyrographorum ac ſignaculorum vſus, propter hominum in fraudes p̱cliuitatem: & ſic porrò de alijs omnibus, quæ in Republica verſantur. Quæ quidem ſunt trium generum: nam aut ſunt certę res ciuiles, vt pecunię, pondera, menſuræ: aut facta hominū, vt mercatus, emptiones, ſocietates, emphiteuticarij contractus: aut deniq; ex vtriſque mixta, vt teſtamenta, codicilli, actiones, chyrographa. Ipſe autem modus, & ratio, qua quæq; res conficitur, tripartita eſt. Vel enim cogitur ex ſolis naturalibus in vnum confluentibus rationibus, vel ex ciuilibus, & legitimis tantùm, vel ex vtriſque ſimul iunctis, & copulatis. Primi generis eſt, Tutela, quæ tuendorum pupillorum gratia, qui parentibus orbi ſunt, & per ætatem ſe defendere nequeunt, qui appetitus naturalis eſt, publicè primum eſt conſtituta, §. tutela, Inſt. de tutel. Item rerum permutatio, per quam vltrò, & citrò communicantur ea, quæ ad naturam conſeruandam, & propagandam pertinent. Dominiorū quoq; diſtinctio, quæ propter lites, & diſcordias euitandas, quas communionis materia ſolet excitare, naturaliter primum eſt inuenta. Secundi autem generis eſt, Adoptio, cuius origo non tam à naturalibus neceſſitatibus, quàm indulgētia quadam ciuili manauit. Patria poteſtas illa vetus, quæ imperij potiùs, & authoritatis, quàm rationis, & naturæ principijs eſt fulta. Vſucapio, & lōgi temporis præſcriptio, cuius ille propriè finis eſt, vt negligentes dāno, & multa, diligētes pręmio & honore afficiat. Tertij tādē. Stipulatio, quę hactenus naturalis eſt, quatenus pactū & conuentionem in ſe continet. l. j. ff. de pact. hactenus ciuilis, quatenus verborum proprietatibus, & figuris eſt incluſa. Præterea, Literarum obligatio, quæ ab illa parte naturalis eſt, qua conſenſu & voluntate peragitur: ab illa verò ciuilis, qua certis verborum cōceptionibus continetur. Item teſtamentum, quod eo uſque merito naturale dicitur, quò mentis & voluntatis teſtationem in ſe habet: eouſque contrà ciuile, quò certas obſeruationes ac ſolennitates requirit. Eorum, quæ his tribus rationibus conficiuntur, alia antecedunt ipſam rem principalem, alia verò ſequūtur, alia coniunguntur cum ea, alia deniq; illā ipſam propriè vereque continent. Antecedunt nuptias ſponſalia. l. j. ff. de ſponſ. donationes, dotes: Litem, admonitiones, citationes, editiones: Vſucapionem, iuſti tituli, poſſeſſiones, bona fides: Acceptilationem, Aquiliana ſtipulatio. Sequuntur obligationem, nouatio, delegatio, cōſtitutum. ſub. tit. quib. mod. toll. oblig. Matrimonium, diuortium, repudiū, repetitio dotis: Stipulationem, conteſtationes, chyrographa, epiſtolæ. Coniungitur cum cōtractu pupilli authoritas tutoris. Inſt. de. auth. tut. Cum filijfamilias matrimonio conſenſus patris, cuius in poteſtate manet. Cum alienatione dotalis prædii voluntas mulieris, à qua profectum, & doti datum eſt prędium. Quę ipſius rei naturam & qualitatem continent, nunc ad ſubſtantiam eius pertinent, nunc ad adminiculantia, nunc ad externa, nunc ad nomen, nunc ad effectum. Subſtantiam ſtipulationis inducit Imperator, cùm iubet eam per interrogationem, & reſponſionem celebrari. §. 1. de verb. oblig. Acceptilationis, cum præcipit interrogari hoc modo: Quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum? Et reſponderi hoc modo, Habeo. Nuptiarum, cùm dicit, Nuptias non concubitum facere, ſed conſenſum. Adminiculantium quędam. l. pacta. ff. de contrah. empt. & vend tam arctè copulateque cohærent cum ipſa ſubſtantia, vt ſine ijs nec eſſe, nec omnino ſubſiſtere poſſint: quædam verò ſunt huiuſmodi, vt ſine vllo vitio demi, & ſeparari poſſint. In emptione ac venditione: etſi eius ſubſtantia exiſtit è pretio, tamen ſine re quę vęneat, nec emptio, nec vēditio poteſt intelligi: quia res eſt ex iis adminiculantibus, quæ inſeparabilia ſunt. l. nec emptio. ff. de contrah. empt. Cæterùm, ſi cōueniat, ne cautio dupli pręſtetur, nihil eſt impedimento contractui. d. l. pacta. In contrahendis, & conſeruandis matrimonijs nihil pertinet ad rem, dotata ne mulier in manum viri conueniat, necne: ſed ſi alter coniugū ſit frigidus, probatū eſt, non ſolū impediri contrahendum, verùmetiam diſſolui cōtractū matrimonium. extra de frig. & mal. Externa ſunt, quę ad ritus, ſolēnitates, cęremonias tam diuinarū, quàm humanarum rerum pertinent. Et ſunt eorum pleraq; talia, vt ſine ijs res quidem conſiſtant, ſed non aptè, commodè, concinnè conſiſtāt. Nam quis eſt, qui ignorat, licèt per ſe teneat clandeſtinum matrimoniū, multo tamen id eſſe honeſtius, quod propalā, & apertè ſecundū pręſcripta eccleſię ſit copulatum. vide ext. de cland. deſpon. Idem accidit & in teſtamentis condendis, in votis & pollicitationibus faciendis, in iudiciis & actionibus exercendis. Planè nonnullæ ſunt ſolennitates, quæ non ſolùm ad ornatū, & elegantiā ſunt quæſitæ, verùm etiam ad ſubſtantiam, & propriam rei naturam adinuentæ: exēpla habes in ſtipulat. & teſtament. ſed illę non poſſunt à ſubſtantia ſeparari, & ſunt propriè ad formam cuiq; rei dādam comparatę. Nomina rerum variè ſe habent, vt latiùs dicetur in inferioribus: nam haud parum intereſt, receptitiamne actionem an cōſtitutoriam. vide l. 2. C. de cōſt. pec. donationem ante nuptias, an propter nuptias: rei vxorię actionem, an ex ſtipulatu: furtum, an amotionem. toto tit. ff. rerum amot. coniugium, an cōtuberniū dicas. Quantùm ad effectū attinet, ſępe fit, vt manente re, vis eius & effectus immutetur, vt in patria & dominica poteſtate, de cuius effectu multùm hodie detractum eſt §. penult. Inſt. de his quæ ſui vel al. Iur. l. in ſuis, ff. de lib. & poſth. Item per contrarium, vt permanente vi & effectu res ipſa in aliam quandam formam, & ſpeciem transformetur. vt in tractatu vſucapionis transformatę. vide l. 1. C. de vſuc. transforma. in effectu receptitiæ actionis, quæ transfuſa nunc eſt, & tranſlata in conſtitoriam. Deniq;, vt vtriq;, tam rei, quàm illius effectui noui aliquid inijciatur: nam nouiſſimo iure legatorum, non modò ſpecies, & figura mutata eſt, verùmetiam virtus, & effectus. § ſed olim. Inſt. de legat. Cùm autē legiſlator ad huiuſmodi aliquid conficiendum, & introducēdū accedit, vna cautio eſt, vt diligenter in finem iuris & principia inſpiciat, & ex iis, quod rebus ſuis commodū, & idoneum viderit, decerpat. Illud, antequam aliò proficiſcamur, minimè negligendum eſt: eſſe quædā in iure, quę vocātur imaginaria, qualia ſunt, quæ in emancipationibus, teſtamentis, & alijs intercedūt. Sed ea cùm partim ad fictionē, partim ad ea quę ius fabricat, referātur: non eſt operępretium, vt ſpecialem habeant tractatum.

De iuris coniectura, & an aliquid ſit.

NVnc videndum, quomodo in coniecturis, & interpretationibus, in quibus præcipuè quęritur, an aliquid ſit, oporteat verſari. Nam ſubinde obſcuritas voluntatis, tum contrahentiū, tum teſtantium facit, vt animus ambiguitate diſtrahatur, ut cum nummis legatis oritur quæſtio, de quibus nam teſtator cogitarit. l. nummis. ff. de leg. 3. ſubinde facti, cùm de eius qualitate ambigit̄. Sed ſiue fuerit quæſtio uolūtatis, ſiue facti, utrobiq; p̱dita eſt duplex rō, qua ueritas p̱babiliter indagari, & erui poſſit. Vna eſt, q̄ inartificialis dr̄, ueluti cùm ex prę iudiciis, rumoribus, tormentis, tabulis, iureiurando, teſtibus diſcimus, quid quis aut fecerit, aut dixerit. Altera, q̄ artificialis vocat̄, quęq; via quadā & rōne ſe quaſi

inſinuat

insinuat in animos hominum,& solerter indagat, quid factum sit,quid non sit. Huius prior pars est (nam de inartificialibus nihil opus est tractare) interpretatio, de qua priùs explicabimus. Posterior,pręsumptio,de qua secundo loco dicemus. Interpretationem,siue coniecturam,tam factorum, quàm cogitationū partim facimus ex rebus ipsis,partim ex uerbis. Ex rebus, veluti cùm ex taciturnitate consensum colligimus:l.qui tacet.ff.de regul.iur.ex vultus & coloris mutatione facinoris conscientiam. Sed sunt rerum quædam directę,puta cùm ex nutu, pręsentia, scriptione,subscriptione,subsignatione,silentio,mentem ac uoluntatem cuiusque colligimus:l.obligamur.ff.de actio.l.Caius.ff. de pigno.actio. Quædam obliquę, vt cùm ex antegressis quibusdam,vel subsequutis signis, vel etiam connexis, facta pariter ac cogitata dijudicamus:l.Titia.§.j.ff.de verbo. oblig. Quędam denique medię,quę ex re subiecta,& eius circunstantiis emergunt. Nam si scriptum est fideiussisse aliquem,omnia pręsumuntur solenniter acta:l.sciendum.ff.de uerb.oblig. si quis concedat iurisdictionem,intelligitur etiam ea concedere, sine quibus iurisdictio exerceri non potest:l. 2.ff.de iurisd.omn.iud. si quis legat insciens rem alienam personę coniunctę, putatur etiam si scisset alienam,legaturus fuisse:§.non solum.Inst.de leg.si legatum est vinum in genere,ad exquirendum,quale vinum voluerit legato cedere testator,inspicimus locum tempus,personam,consuetudinem,cum aliis eiusmodi.uide no. in l. cùm certum. ff. de vi. triti.& ol.leg. Ex uerbis sumitur interpretatio, veluti cùm dicimus,supellectili legata, de illis sensisse testatorem, quę supellectilis nomine ueniunt.l.labeo.ff.de supell. leg. Sed hic tum verba intuemur,tum mentem,tum verba simul & mentem. Verborum significatio,alia est propria,quę communi loquentium vsu est frequentata:alia impropria,q̄ vel noua est,vel vetus,vel translatatitia: alia lata,vt cum omnes res & possessiones, pecunię appellatione significamus: l.2.§.vlt.ff.si cert.peta.alia stricta,vt cum actionem eam definimus,quę in personam infertur.l.actio.ff.de actio. Mentem & sententiam loquentis demōstrat materia subiecta,cum suis antecedentibus,consequentibus,coniunctis, relatiuis:vt cùm dandi verbum in emptione ac uenditione pro præstatione accipimus.l.datio.Lex empto.ff.de act.emp. Item ex personis,locis,temporibus,negotiis, vt cùm is, qui demonstrandi intellectus gratia stipulatur, intelligitur non velle obligationē contrahere.l. obligationum substantia,iuncta l.non solum. ff. de actio.vide.§.planè.Inst.de milit.test. Item ex ipsorum verborum positu,flexu,connexione,transpositione, distinctione cum nōnullis aliis. Tam verborū, quàm mentis est,totùm ipsius orationis quasi corpus:exemplo potest esse tractatus de legatis & legationibus. Nam quemadmodum in homine necessarium est, vt membrorum quędam conuenientia sit & comparatio inter sese:ita etiam orationis partes omnes communi quodam vinculo contineri,& ad idem respicere debent:fitque sępenumerò, vt quod per se solum inspectum,obscurum est, & intricatum:id, si cum aliis partibus orationis,testamenti,legis,componatur, clarum euadat & facile. Et est inciuile,vt inquit Celsus,l. inciuile. ff. de ll. nisi tota lege perspecta,vna aliqua eius particula proposita, iudicare vel respondere velle. Iam autem ad faciendam coniecturam ex verbis,caput & summa est,vt in hęc tria simul verba scilicet,sententiam,& totam orationem inspicias. Nam si conueniūt,idest,si neque sententia refragatur,neque contextus orationis,quò minus proprietas verborum obseruetur regulariter probandum est,id velle eum qui loquitur, quod propria verborum significatio demonstrat.l.labeo.ff.de supell.leg. Cæterùm,si vel sententia diuersum suadet, vel sermonis continuitas, propriùs est,vt rerum gratia à propria verbi significatione recedamus:& sumptis,vel impropriis,vel latis vel strictis significationibus,verba cum rebus conciliemus.l.si seruus legatus.§.qui quinque.ff.de leg.j. Sic enim cum dicitur in lege, mutuum constare in pecunia,facile videmus,non esse sententiā legislatoris,vt propriè capiatur verbum pecunię,pro nūmis, propter naturam cōtractus:nec etiam vt latè,pro omni possessione,propter eandem rationem. Sic in emptione,cùm dicitur, uenditorem ad dandū teneri,res subiecta facit,vt uerbum dandi, non pro translatione dominij,sed pro pręstatione accipiatur. Planè si tanta est vel verborum,& sententiarum,vel partium orationis inter se pugna,vt neque per diuersas significationes vocabulorum, neque per vllas circunstantias rerum conciliatio fieri posit: magis probatū est,vt totum cadat. Nam in ambiguo sermone nō utrunque dicimus,sed id duntaxat quod volumus:itaque qui aliud dicit,quā vult,neque id dicit,quod vox significat,quia non vult,neque id quod vult,quia id non loquitur.l.j.ff.de rebus dub. Scio de interpretatione verborum multa passim in vnum congeri: sed nisi me fallit opinio,hęc nostra paucula, cuiusmodi tādem illa sint, facile sufficiunt ei,qui ex arte facturus sit interpretationem. Nihil enim aliud opus est,quā vt imprimis diligenter explicemus, quę sit propria verbi functio: deinde, quæ uerisimiliter sententia,& an cum iis reliqua omnia,quę toto testamento, iure, lege dicuntur,conueniant:nam si nulla est eorum dissensio,prompta est interpretatio ac facilis. Si prima facie nonnihil discrepent, tā diu inquirendum est,vel in rei circunstantias, vel verborum significationes donec aptè inter se quadrent ac cōueniant. Quod enim alibi dicit Iureconsultus, pupillum naturaliter obligari,l. j.ff.de nouat.non est simpliciter uerū: tum quoniam id rectè ratio non patitur,tum quia sunt multæ passim leges, quibus contra respondetur.l.pupillum.ff.de actio. Restat igitur,rem ita temperandam esse,vt alia atque alia obligatio naturalis esse dicatur, & hęc quidem huic,illa uerò illi legi accommodetur. Hucusque ergo de iuris coniectura:siue interpretatione. Præsumptio definitur in hunc modum:Præsumptio est probabilis suspicio iuris, vel iudicis,qua creditur id alicui adesse vel abesse,quod naturaliter,vel vt plurimum adesse,vel abesse solet. Verbū SVSPICIO, loco generis est,significans præsumptionem ex eorum esse numero,quę coniectura magis quàm certa scientia constāt. Et qđ adijcitur: PROBABILIS, significat, nec necessarijs eam, nec temerè collectis,sed medijs quibusdam niti argumentis, ipsique publicè lege lata,uel iurisdictione probatis ac receptis. Nam qđ post deinde sequitur: QVA CREDIMVS ALICVI, vel personę scilicet,vel rei ADESSE VEL ABESSE, duplex eius officium ostendit. Vnum,vt cum dicimus: Cui iurisdictio data est, ea quoque concessa esse videntur,sine quibus iurisdictio explicari non potest. Alterum,vt cum in generali concessione non credimus venire ea, quę quis specialiter non esset concessurus. l.obligatione.ff.de pignoribus. Et quod vltimo loco ponitur, QVOD NATVRALITER VEL VTPLVRIMVM ADESSE VEL ABESSE SOLET, principium ac originem præsumptionis continet,quæ hominis fit,non modò ea,quę sensu pręcipiuntur,attendere: verùm etiam, quid quamque rem sequatur,quid antecedat,videre: & ex iis,quæ præsentia, sunt pręterita pariter,& futura colligere. Quia enim suę posteritati quisq; potiùs fauere solet,quàm extraneis: cur non in omnium bonorum donatione facta ab eo,qui liberos non habet, presumimus sub illa conditione donari,vt si liberi nascantur, reuocetur donatio? l.si vnquam.C.de reuocand.do. Quia stipulationes non aliter fieri possunt,quàm per interrogationem & responsionem: cur,si scriptum est spopondisse aliquem, non præsumemus omnia solenniter acta? Quia nemo facilè amittit rem suam à se sine causa:cur,si quis non heres ea teneat, quę alium constat possedisse,non presumimus,tamdiu in bonis prioris possessoris manere,donec alius iustum titulum, & causam suę possessionis attulerit? l. cum de possessione.C.de probat. Certè magno Reipublicæ bono constituuntur huiusmodi presumptiones. Nec potest fieri,vt sine præsumptionibus vlla certa iura, aut ullę certæ leges describantur. Species uerò earum sunt duæ. Vna,quę legitimis probationibus regulariter refutari potest, quam communem licebit appellare: Nam si quis chirographo scripto, confessus est mutuam pecuniam,hactenus statur scripturę,si non contràprobetur. lege generaliter.C.de non nume.pecu. Altera, quæ reprobari non potest,quę & specialis rectè fortassè dicetur: vt si quis seruum suum heredem instituerit, adeò videtur & libertatem simul illi reliquisse,ne,quod absurdum est,testando intestatus decedere voluisse videri possit, vt si quis contradicere velit, non audiatur. §.ij.Institu.quibus ex caus.ma.non lic. Nisi fortè tam sint claræ & manifestæ attestationes, vt nulla iis ratione resisti aut contradici posit. Nam in huiusmodi specie,ne veritas rerum occultetur,& plus valeat quod simulatur,C.plus valere quod agitur quā quod &c. quàm quod agitur: receptius est, probationes magis, quàm præsumptiones etiam vehementissimas,sequi. Regularum uero, quibus omnis præsumptio dirigitur,prior est,vt quod naturaliter, vel vtplurimum, vel adest vel abest,semper præsumamus vel adesse vel abesse. Sic enim parentes semper præsumuntur liberos suos amare: coniuncti gratiores esse,quàm extranei,vel alieni:communis cōiunctus amorem parere:propria quemque negotia, quàm aliena magis curare.lege præses.C.de ser.& aq. Posterior,vt id qđ vel contra naturā est, vel cōtra communem vitę cursum, neq; adesse,neq; abesse, intelligatur. Nā sic nemo intelligitur salutis suæ immemor,nemo suum iactare:l.cū de indebito.ff.de probat. nemo sanæ mentis in solennibus & arduis ludere. Etsi autem multæ speciales leges possunt adduci,quibus præsumptionum ratio continetur: tamen nihil est in omnibus specialibus regulis, quod nō ad illas duas generales reuocari posit. Illud, antequàm aliò proficiscamur,explicandum,quo tandem modo fiat interpretatio, ab ijs quæ expressa sunt, ad ea,quę neque dicta, neque cogitata sunt. Nam cum neque leges, neq; Senatusconsulta ita scribi possint, vt omnes casus,qui quandoque inciderint, comprehendantur: necessarium est,vt quę desunt,interpretatione suppleantur l.neque leges.ff.de legib. Fit autē hæc interpretatio trib.modis. Vno, cū ex generalib.regul.de certa aliqua specie,pposita iudicamus, Altero,cūm ex vna aliqua specie,vel plurib.generales quasdam regulas elicimus. Tertio,cum regulam cum regula,vel speciem cum specie componimus. Primi modi exemplū est huiusmodi. Pupillus sine tutoris authoritate mutuū accepit, & locupletior factus est:pubes effectus soluit,quęrit,an repetat? Respōdet non repetere:ratio gñalis est: Nā hoc natura æquum est, neminē cū alterius detrimento locupletari.l.nā hoc natura.ff.de cōdi.indeb. Atq; hæc quidem interpretatio,princeps,est oīum interpretationum,vtpote q̄ proficiscatur à primis naturæ datis, & principiis gñalibus,& progrediatur ad ea,q̄ inferiora sunt,& ad speciē directa. Scđi exemplum est hmōi. Video vno loco mulierem à postulando prohiberi: alio, à cura tutelave arceri: itē alio, ne ꝓ quoquā interueniat,vetari, & sic porrò de magistratu de iudicijs,de muneribus. Ex illis pluribus in vnū cōiectis, facio rłam: mulierem nullū officiū rectè gerere posse.l. 2.ff.de regu.Iur. Ad hæc video apud Imperatorem tractari non fuisse à primordio naturę manumissionē;quia seruitus esset incognita:elicio ex eo qđ uulgo tradit̄: priuationē ꝑsupponere habitū. Atq; hoc gñe interpretationis indigemus in his rebus,q̄ naturaliter insitæ nō sunt,sed ex diuturna obseruatione tractationeq; deprehēdunt̄. Estq; rła nihil aliud, quā pluriū rerū ac specierū in vnam quasi summam coniectio.l.1.ff.de reg.Iur. Tertij modi exemplum est hmōi. Patronus fit tutor impuberis serui manumissi,inde colligo,& patrem oportere filij impuberis emancipati tutorē fieri. Dat̄ curator furioso,ex eo concludo:debere & ei dari curatorē, cui suorū bonorum administratio est interdicta: rō verò est,q̄ eadē est natura manumissionis & emācipationis: parū interest furiosus quis sit,an bona sua dilapidādo, furiosum rerū suarum faciat exitum.l.1.ff.de curat fur. Atq; hæc interpretatio cōis est, l.non pōt ff de ll. & in vsu frequens: versat̄ enim circa duorum pluriumve inter sese collationem. Et si quidē ea,vel similia reperiat,vel paria,vel eadem:definit eodē ēt iure teneri ꝑꝑ regulam:vbi eadem est ratio,ibi & idem ius esse debet.l.illud. ff ad l. Aquil. Si verò per ꝯtrium,vel diuersa,vel dissimilia,vel repugnātia inueniat: definit dissimiliū,dissimilia,ꝯtriorum, ꝯtria esse obseruāda iura: estq; frequens,& vsitatissimum argm̄,quod à ꝯtrio sensu aut specie ducit̄.l.qui testō §.eū qui.ff.de testamēt. Sed adhibenda est diligens cautio,ne erremus: nam in similibus & oībus,quæ inter se componūtur,facillimus est vt plurimū lapsus, & non est eadem rō eorum oīum, quæ vel similitudine quadā, vel dissimilitudine componunt̄. Quæ enim eadem sunt,aut sunt eadem re,idest vel genere,vel specie, vt legatum & fideicōmissum: aut effectu,vt actio directa & vtilis: aut causa,vt pupillus, furiosus: aut similitudine quadam,vt commodatum,ꝑcarium: refertq; multū in oī iure,vtrū hoc,an illo modo res inter se conueniant:& est aliud per ꝯnam facere:§.1.Inst.de legit.pat.tutela. aliud ꝑꝑ similitudinem:§.1.Inst.de legit.parent.tutela. aliud ad exemplū. Quæ dissimilia sunt,vel sunt diuersa,vel disparia, vel opposita,vel repugnātia,vel alijs atq; alijs modis dr̄ia debetq; diligenter circunspicere, tū iudex,tum consultus, vt horū oīum rationem habeat,& pro causarum inter ipsas diuersitate, diuersas quoque iuris collationes faciat.

De iuris definitione,& quid quidque sit.

Iam in substantijs rerū & proprijs cuiusq; naturis tradendis tria sunt potissimum proposita. Primum,vt res definiat̄;deinde,vt in species suas & partes tribuat̄,prostremo, vt suo proprio certoq; noīe designet̄. Definitio est oīo, quæ id quod dr̄,explicat,quid sit:vt cùm dicimus,Libertas est naturalis facultas eius, quod cuiq; facere libet, nisi quod vi aut iure prohibet̄.§.2.Inst. de Iure pers. Seruitus est constō iurisgētium, qua quis dñio alieno ꝯ naturam subijcit̄. Sed hic non oportet ignorare, vniuscuiusq; rei quædam interna esse, quæ scilicet substātiam illius,vel constituunt,vt dr̄ia,proprium,totum,& partes,vel attingunt,vt actus,adiacentia,subiecta.quædā externa, quæ vel cognata sunt, vt causę & effectus:vel applicita,ut locus,tp̄s:uel accidētia,vt similia,paria: vel repugnantia, ut opposita, ꝯtria. Nam in hoīe ꝙ ratione præditus est,quodq; ad ridēdum aptus, & certa forma figuraq; circunscriptus,item quod sermonis & orationis facultatem,& diuinarum, humanarumq; rerum cognitionē possidet, propriè debet ad internam eius naturam referri: ꝙ verò cōem societatem & Rempublicam colere,ꝙ non in terris, sed in cœlo propriam suam patriam ac sedē habere, ꝙ cum Dijs immortalibus cognatione iunctus esse, ꝙ deniq; ab immani ac solitaria uita naturaliter abhorrere dr̄: exteriora quædam, & quæ ab eo separata sunt respicit. Atq; pro horum quoque dr̄ia factū est, ut uaria sint definitionum & descriptionum genera. Nam illa demum plena,& oībus suis numeris absoluta est definitio, quæ omnia illa simul complectit̄,uel si id longum fortè uideat̄,saltē ueram ipsam & propriā rei substantiam exprimit. Reliquæ omnes,cùm imperfectæ sint, & minus plenæ descriptiones potius, q̄ definitione uulgo appellant̄. Ea quæ à propria rei nota sumitur,hoc fermè fit modo. Dolus est machinatio fraudulosa, cum aliud agit̄,aliud simulat̄. Stipulatio est uerborū conceptio, q̄bus is qui interrogat̄,daturum facturumve se id quod interrogatus est,rñdet. Vsucapio,est adiectio dominij, per cōtinuationē possessionis,temporis lege definiti.l.3.ff.de Vsucap. Quæ à proprio, hoc modo:mutuū est,in quo res ita dat̄,ut de meo tuū fiat. Quę à toto & partibus,ita: Ius scriptum est,quod constat, Lege. Plebiscito,Senatuscōsulto,Principium placitis,prætorum edictis, Responsis prudentum. Quæ ab ijs quæ circa rei substantiā sunt, isthac forma. Iurisprudentia est, quæ uersat̄ circa diuinas & humanas res,priuatas & publicas. Bonorum possessio est ius persequendi retinēdiq; patrimonij,siue rei,quę cuiusq; cum is moritur,fuit. Quæ à cognatis,hoc modo: Ius naturale est,qđ natura omnia animalia docuit: Senatusconsultum,quod Senatus constituit: Depositum,quod custodiendum alicui datū est. Quę ab applicitis,ita: Littus est, quò maximus fluctus hybernus excurrit. Vsucapio,triennalis possessio. Quę ab accidentibus,sic: Substitutio est scđa institutio. Precarium est commodatū,pro arbitratu concedentis reuocabile. Quę à repugnātibus deniq;, hoc modo: Argentum factum est,qđ neq; in massa,neq; in lamina, neq; in signata,neq; in suppellectili,neq; in mundo,neq; in ornamentis est. Mutuum est,cum non eadē species redditur,quēadmodū in cōmodato & deposito: sed idē genus. Iā uerò illud sciēdū est, definitionū in iure,alias esse solēnes, alias simplices, alias medias. Solennes sunt,quę tum rei naturam & substantiā explicant, tum usum eius & effectum, tum deniq; ciuilem authoritatem,qua publicè probatę, & in urbē quasi receptę sunt. Sic cū dr̄:tutela est uis ac potestas in capite libero.§.tutela, Inst. de tutel. explicat̄ eius natura: cū subiicitur: ad tuendum eū q ꝑ ætatem se defendere nequit, declarat̄ usus & utilitas: cū tandē addit̄:iure ciuili data ac permissa: significat̄ approbatio ciuilis. Totidem partes sunt in definitione obligationis, quę est Iuris uinculum,quo quis necessitate adstringit̄,alicuius rei soluendę sm̄ nostrę ciuitatis iura. Contingit uerò nonnunquam,ut non apertè, sed absconditè omnes illę partes ponantur. Simplices definitiones sunt,quę nudam tm̄ rei naturam exponunt: ueluti:Ingenuus est,q statim ut natus est,liber est: Libertini sunt; q ex iusta seruitute manumissi sunt. Manumissio est datio libertatis. Medię deniq; q̄ ex vtraq; simul iūctæ sunt ac cōpositæ, vt, testm̄ est voluntatis nostræ iusta snīa,de eo qđ quis post mortē fieri velit. Nuptiæ sunt maris & fœminæ coniunctio, consortiū oīs vitæ,diuini & humani iuris cōicatio. Actiò nihil aliud est,q̄ ius persequendi in iudicio,quod sibi debet̄. Hęc ergo de definitione. Diuisio nihil est aliud,q̄ vnius in plura deductio: vt cum adoptionem aliam dicimus iussu principis fieri,aliam permissu magistratus. Libertinorū alios esse dedititios,alios latinos,alios ciues Romanos. Fit aūt diuisio tribus fermè modis. Vno,cū genus in species tribuitur. Nam ꝙ tutela diuidit̄ in testamentariā legitimam,& datiuam:Stipulatio in Iudicialem, Prętoriam, Cōmunem,& Cōuentionalē: Testm̄ in scriptum & nuncupatiuū: non pertinet aliò,q̄ ad illū modū,cui diuisionis nomen peculiariter est collatū. Altero,cū totū in partes dissecat̄,quæ partitio dr̄. Nam dñij partes sunt,proprietas,vsusfructus,superficies: Stipulationis,interrogatio,rn̄sio: Legis,procœmium,cōstitutio,sanctio. Tertiò,quum id quod vnum est,distinguitur in gradus. Sic enim,capitis diminutio alia est maxima,alia media, alia minima. Sic seruorum,alij sunt primi actus,alij infimi,alij medij. Sic munerū publicorum,alia sunt cū dignitate,alia sine dignitate, alia media. Loci diuisionū planè sunt iidem cū locis definitionū. Nā quēadmodū earū,alię ducunt̄ ab internis, alię ab externis locis: ita ēt diuisionū,quędā petunt̄ ab ijs, quę in substantia rei hęrent,aut circa eam versant̄,q̄dā ab ijs,quæ cognata sunt,& applicita. Sanè cùm nōnunquā vsu veniat,vt vna facta diuisione,alterum membrū in alia iterū duo insignia membra abeat: sæpe fit,vt breuitatis gratia,ex duabus diuisionibus vna fiat. Ita enim accipiendū est,quod Iureconsultus Vlpianus dicit.l.conuentionū.ff.de pact. Conuentionum tres sunt species: aut enim
» ex publica causa fiunt: aut ex priuata. Priuata,aut legitima,aut
» iurisgentium. Nec est quòd imperitiæ Consulti hoc adscribas,
» quemadmodum nonnulli faciūt.qm̄ idem & apud Ciceronē,
» M. Varronem,Platonem,Aristotelem,ac alios idoneos autores
licet inuenire. De nominibus multum quæritur apud veteres, ex arbitrio ne nostro pendeant,quod Aristoteles censuit:an verò ex cuiusque rei natura,quod Plato. Et certè Iustinianus existimauit decere,vt nomina sint conuenientia rebus,§ pen. Inst. de test. quod & uerū est. Nam naturaliter in cōdendis nominibus ad hoc propensi sumus, vt rei naturam q̄ proximè, quoad eius fieri pōt,exprimamus. Sic.n.testm̄ dr̄,quasi testatio mentis. l.1.ff.de acqui.poss. Possessio, quasi pedum positio. Tutor, quasi tuitor,cum aliis similibus. Et si quæras, Cur igit̄ alię atq; aliæ gētes,easdē res diuersis nominibus notēt ac designent? Rñdebo, id partim ex eo fieri, ꝙ ab integritate pristina, ac vero germanoq; iudicio sit recessum:partim ex eo,ꝙ in vna & eadē re, alij hoc,alii illud intueant̄,sm̄ qđ nomen ei affingāt. Idē fundus,& vectigalis dr̄,ab eo quod pēdit̄:& emphyteuticarius,à causa ꝑꝑ q̄ in perpetuum elocat̄. Eadē res,& pignus dr̄,a pugno,quo traditur:& hypotheca,respectu principalis debiti, cuius loco ponitur. Planè,quemadmodū definitiones & diuisiones ducunt̄,vel ab interioribus locis,vel exterioribus:ita ēt noīa induunt̄,vel eorum intuitu,quæ ꝓpiora sunt cuiusq; naturæ,vel eorū q̄ absunt longiusculè. oblīo inuenit nomē suū à vinculo, in quo substantiā hēt.l obligationū substātia.ff.de act. Mutuū vero ab eo,ꝙ de meo tuū fiat: qđ q̄dē nō illi solū cōuenit,verū aliis ēt ꝯtctibus, ex q̄bus dñiū trasfert̄. Atq; ex his quoq; ꝑfacile ē ęstimare,qđ tm̄ multos

multos multū torquet, qualia tandē, & cuius pōderis argumēta duci possint à notatione nominis. Nam si propè accedit nomen ad substantiam, planum est, multum momenti & ponderis habere: Si contrà recedit longiùs, parum. Verum de definitione, diuisione, & nomine rei, deq; locis, p quos indagantur, hactenus.

De Iuris Decisionibus, quale quid sit.

CVm autem quęrimus, quale quid sit, nihil aliud videtur venire in quæstionem, quàm bonumne sit, an malum, an neutrum id, de quo agitur: præter illa tria, nihil uideo, quod circa rerum qualitates à Iureconsulto tractari possit. Sed quoniam horum ratio & supputatio initur, nunc simpliciter & per se, nūc verò comparatæ: operæpretium nihil facturus videor, si breuiter & strictim prius exposuero, quæ bona, quæ mala, quæ neutra sint per se, & quomodo legislator in iis uersari debeat: deinde quomodo inter sese, & cum aliis componantur. Bona dicimus nonnunquam ea, quæ ipsa rebus humanis conferunt, & vtilitatem ex sese pariunt: nonnunquam verò tantum illa, quæ malis depellendis & auertendis noxiis, suum nobis ministerium & officium exhibent. Quę ipsa per se prosunt, aut vtilia sunt, aut honesta, aut ex vtrisque coniuncta, pulchra. Vtilia vocamus ea, quæ ad uitæ conseruandæ degendæque rationem, & ad opes, copias, ac facultates pertinent. Nam quod pupillus sibi potest stipulari, ꝙ acceptū petere, ꝙ donatum acquirere, ꝙ possessiones suas augere, non diminuere: id omne, propter vtilitatem, vel ipso Iureconsulto authore, comparatum est: l. j in fin. ff. de actio. & obli. cuius etiam gratia constitutum, ne ad Barbaros aurum deportetur: vt certus artificum & medicorum numerus in ciuitate habeatur: vt ab iis, qui suis rebus superesse non possunt, procuratores dentur: vt, alia denique atque alia, quorum euidēs sit vtilitas, in Rempublicam infundātur. Horum primò quædam sunt necessaria, quædam verò commoda. Necessaria dicuntur, sine quibus res, vel omnino salua esse non potest, vel admodum difficulter. Nam quod argētarij, numularij, trapezitæ, & si quæ sunt alia genera fœneratorum, tolerentur in ciuitate, l. quod priuilegium. ff. deposi. ꝙ concubinatus non aufertur, ꝙ in summa rerum indigentia omnia in cōmune rediguntur: l. 2. ff. ad l. Rhod. de iact. cui tandem alij oportet imputare quàm necessitati? cui ne Deus quidem resistere posse, vulgò creditur. Commoda sunt, quæ rem augent, & meliorē sua præsentia faciunt. Nam quòd dotis causa semper & ubique præcipua est, l. j. ff. soluto matrimo. ideo receptum est, quia Reipublicæ interest, dotes mulieribus conseruari: cùm dotatas esse fœminas, ad sobolem procreandum, replendamque liberis ciuitatem, maximè sit necessarium. Quòd numus primū publicè percussus est, ideo est introductum, quia cum non semper, nec facilè concurrebat, vt cū tu haberes, quod ego desiderarem, inuicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua æstimatio, difficultatibus permutationum, æqualitate quantitatis subueniret, eaque materia forma publica percussa, vsum dominiumque non tam ex substantia prębet, quàm ex quantitate. nec vltra merx vtrunque est, sed alterum pretium vocatur. Sunt etiam utilium alia externa, vt nobilitas, amicitiæ, facultates, liberi, clientelæ, honores, quarum subinde habetur ratio in tutelis, & honoribus deferendis, inque ineundis vectigalib. in alienationibus iudicij mutandi causa factis, in satisdationibus. l. 2. ff. qui satis. cog. Alia corporis, vt ætas, robur, forma, ualetudo, quæ quidem spectantur in tutorum & curatorum excusationib. in seruorum emptionibus & venditionibus, in sacerdotibus, in vacationibus munerum. l. semper. ff. de uacat. mun. Alia denique animi, vt artes, scientiæ, doctrinæ, mores, virtutes, eloquentia, dexteritas, quæ & ipsa quotidie ueniunt in considerationem, l. inter artifices, ff. de solu. vt cùm de testium fide quæritur, l. 3. ff. de testibus. de legendis magistratibus, de artificibus, & aliis consimilibus. Quod autem præterea quędam publicè vtilia sunt, quędam priuatim, quædam simpliciter, quædam comparatè, quædam directè, quædam per consequentiam: nihil attinet hoc loci prolixiùs disputare. Honesta sunt, quæ ad bene beateque viuendū pertinent, idque tam populariter, & ciuiliter, quàm diuiniore quadā & præcellentiore ratione. Quòd Senator eam vxorem habere non potest, quæ libertinæ cōditionis est, l. lege Iul. ff. de ritu nup. aut artem ludicram exercuit: ꝙ nuptiæ propalam & publicè cōtrahi debent: ꝙ sponsam patris ducere dissuadetur: ꝙ nemo testamento suo cauere potest, vt cineres in mare spargantur propter solam publicam & popularem quandam honestatem tuendam, est quęsitum. Quòd uigilantibus & non dormientibus iura subueniunt: l. pupillus. in fin. ff. de his, qui in frau. cred. quòd is qui in acie mortuus est, per gloriam viuere creditur: ꝙ pœnę sontib. & bene merentibus præmia proponuntur: ꝙ ea quę dolo malo, vel metu administrantur, certis suppliciorum & tormentorum generibus adhibitis vindicantur, à nullo alio proficiscitur, quàm ciuilis honestatis ratione. Quòd religionem & pietatem colere: ꝙ non solùm manus & oculos, verumetiam cogitationes domitas hēre iubemur: ꝙ extra ordinē ius reddimus iis, q liberales & ingenuas artes exercēt: l. j. ff. si mēs. fals. mod. dix. ꝙ diuinos honores adhibemus ad eos, q vel rerū gestarū gloria, vel uitæ morūq; sanctimonia, vel diuinarum & humanarū rerū scientia, cæteros antecedunt: quam quæso aliam habet causam & originē quàm excellentis cuiusdam, & eximiæ naturæ rationem? Sed est honestum, aliud in ratione positum & intellectu: aliud in moribus. In intellectu est scientia, prudentia, sapientia, solertia, calliditas, de quibus etiam alias meminimus. In moribus vero fortitudo, temperantia, iustitia, cum quibus coniuncta sunt, magnitudo animi, liberalitas, magnificentia, obedientia, pudor, verecundia, cum nonnullis aliis. Et ꝙ tot ac tanta sunt priuilegia militum, toto tit. ff. de re milit. ꝙ in desertores, emansores, transfugas grauissimè animaduertitur: à præceptis proculdubio fortitudinis manauit. Quemadmodum & illud: ꝙ adulteria, stupra, luxus, pœnis legum coercentur: quodq; vitæ sobrietas & modestia laudatur, à temperantia: ꝙ fures, raptores, prædones, falsarij vltimis suppliciis afficiuntur: quodq; certi modi cōtrahēdi, cōmutandi & negotiandi pscribuntur: à iustitia. Pulchrū est, quod ad decus rerū ac ornamentum pertinet, proficiscens nonnunquam ex vtili, nonnunquam ex honesto, nonnunquam ex vtroque simul. Ex vtili nascitur id, quod ornatum quidem suum habet, sed cum eo cautiones suas & opportunitates. Ex honesto, quod simulachra quædā & adumbrationes virtutum continet, licet decoris magis & solennitatis sit quàm virtutis. Ex vtroque simul emergit, quod vtile pariter est, & honestum. Primi generis exempla sunt, in cōdendis testamentis, quæ vno contextu, septem præcisè testib. adhibitis, & ad hoc rogatis celebrantur. Nam etsi solennitatis & cæremoniæ causa præcipuè inueniuntur: tamen possunt ad confirmationem etiam & securitatem aliquo modo comparata videri: & sunt eiusdem exempli omnes actus publici, qui neque diē, neque conditionem recipere possunt: item actiones ordinariæ, quę suis formulis, & verborum proprietatibus includi solēt. Posterioris generis exempla sunt, quod mulier postulare nō potest, ꝙ per vicos discurrere, & infamorum more deridenda loqui, turpe ducitur & leue: l. ob quę vitia. ff. de ædilit. edicto. ꝙ sacerdotibus nec venari, nec militariter vestiri, nec ludicras artes tractare cōceditur, cuius etiam generis sunt omnia illa, quæ dicis causa, vel à magistratibus, vel à pontificibus, nonnunquam fieri consueuerunt. Ad tertium genus pertinet: ꝙ nuptias certis ceremonijs celebrari: ꝙ iudicem pro tribunali sententiam ferentem sedere, nō stare: l. 2. C. de sentent. ex breuic. recit. ꝙ leges certis ritibus sanciri oportet: quo pertinent etiam omnes illæ ceremoniæ, quæ sub exteriorum rerum inuolucris, mysteria quædam condita tenēt, & abscondita. Quæ ob id in bonis numerantur, ꝙ malum arcēt & depellent, vel conseruant nos à noxiis, vel præmuniunt, vel repellunt ea. Conseruare dicuntur illa, quæ bene constitutæ fundatęque rei, vt firmior sit & munitior, prospiciūt. Sic n. stipulationes sunt repertę, vt ea, quę alias legitimè firmeque debentur, arctiori quodam & firmiori vinculo contrahantur, sic chirographorum, pactorum, fideiussorum obligationes sunt introductę: sic furem pluribus alligamus actionibus: sic ei, cui res aliqua legata est, tres damus actiones, quo scilicet vltima voluntas promptiùs, & faciliùs ad exitum perducatur. l. vlt. C. de sacrosan. eccles. Premuniunt illa, quę impendentibus malis, vt ne noceant, vel saltem minus officiant, obijciuntur. Ad illum enim vsum sunt repertę substitutiones, fideicommissa, inuentaria, cōtestationes, cùm similibus. Donatio etiam causa mortis ideo fieri consueuit, ꝙ quis magis se vult habere, quàm eum, cui donat: magisque eū cui donat, quàm heredem suum. §. 1. Inst. de donat. Repellendi & amouendi mali naturam habent, quæ malum quod iā adest, quodque præsens est, auferunt. Nam ꝙ actiones & iudicia sunt constituta: ꝙ nocturnū furem occidere l. ed est. ff. ad leg. Aquil. ꝙ vi repellere licet: quis tandem nescit à nullo alio profectum esse, q̄ à naturali depellēdi, arcendiq; mali cupiditate? Hactenus de bonis. De malis vero nihil est opus, vt pluribus verbis & fusius agamus. Nā ꝙ rerū alia sūt inutilia, alia inhonesta, alia turpia: & ꝙ nonnulla vitio rōnis cōtrahunt, nōnulla morū. Præterea, ꝙ quędā aduersus Deū cōmittunt, q̄dā aduersus cōem hominum societatē. Ad hæc, ꝙ alia, vel sola ppetratur attētatione, vt cōiunctationes virginū l. vni. C. de rap. vir. alia factis ipsis, vt furta, rapinę: alia verbis, vt iniurię. Porrò, ꝙ nōnulla dicunt atrocia, vt parricidia, crimina læsæ maiestatis: nōnulla cōia, vt homicidia, plagia, peculatus: itē, ꝙ alia cogitata & pmeditata ferunt, alia repētino quodā motu & calore: l. qdqd calore. ff. de reg. iur. denique, ꝙ subinde verūtā, subinde vi, subinde negligētia, subinde cōsilio admittunt: ꝙ in quā, hæc oīa sic se habēt: partim ex iis luculēter pcipi pōt, q̄ de bonorū differētiis & naturis explicuimus: nā cōtrariorū eadē est, vt vulgò dici solet, sciētia: partim vero ex iis, q̄ de iustorū & iniustorū distinctionib. latius à nobis in superiorib. & vberius sunt exposita. Illud fortè nō est alienū adijcere, reperiri q̄dā, ꝙ mala quidē rectè, ppriecq; dici nō possunt, sed q̄ dānum tamen adferāt, tāquā nō bona. Sic n. cōitatē hostium deserere, & ad solitariā vitā bratilē; vitā cōfugere, tā est in vitio, q̄ violentas manus adferre. Sic intēpestiuā misericordiā exercere, tā cadit in reprehensionē, q̄ crudelitas. l. si hominē. ff. depos. Sic multa sunt & ppè innumerabilia in Republica, q̄ nō tā ex eo, ꝙ mala sunt, q̄ ꝙ nō bona pestē adferūt. Eorū, q̄ nec bona sunt, nec mala, sed neutra, multæ sunt & variæ qualitates. Sed illę fluūt, vel ex reb. ipsis, vel imponuntur ab hominib. Ex reb. ipsis effluūt, q̄ ab earū natura emergūt. Nam quod digito cęlum attingere impossibile est. l. Impossibilis. ff. de ver. oblig. quòd rerum fungibilium, vt vini & olei, non est vsus, salua manente substantia. §. cōstituitur. Inst. de vsufru. quòd Stichum aut Pamphilum promittere, alternatiuum est. l. j. § si Stichum ff. de verb. obligat. quòd in rebus, & negotijs, alia diuidua, alia indiuidua: alia continua, alia interrupta: alia plura, alia vnum quid: alia perpetua, alia tēporalia: alia corporea, alia incorporea: alia conditionalia, alia pura: alia simplicia, alia mixta: alia principalia, alia accessoria: alia obscura, alia plana: alia deniq; alijs qualitatibus ac formis distincta: non proficiscitur aliunde, quàm ex diuersis naturæ dotibus, quibus ad vnguem legislator inseruire debet. Ab hominibus imponuntur illæ qualitates, quæ vel moribus introducuntur, vel legibus. Nā quòd stipulationis ea est natura, vt certis & conceptis verbis fieri debeat: quòd testamentorum tot sunt, & tam anxiæ obseruationes: quòd vsucapio suis legibus adstringitur: quòd actiones suis formulis, & ꝓprietatibus ac figuris alligantur: solis hominum, & legislatorum voluntatibus, iustis quidem illis, & à natura tractis, sed voluntatibus tamē, & iudicijs est imputandum. Et quidem, cum illa quæ bona sunt, & salutaria, imperentur, contra quę mala sunt, & pestifera, vetentur: hæc tamen neutra, nec in hanc, nec in illam rationem cadūt. Hoc tantum est, quod in ijs agitur, vt quomodo secundum alias atque alias qualitates affecta sint, quasi cum authoritate exponatur. Ita genus dicimus non interire. l. incendiū. C. si cert. pet. In alternatiuis sufficere alterum adimpleri. c. in alternatiuis. de reg. iu. in 6. debitorē speciei, interitu eius liberari. c. impossibiliū. de reg. iur. in 6. Impossibilium nullam esse obligationem: In stipulationibus, in quibus dies nō ponitur, præsenti die deberi. l. cum qui. §. vlt. ff. de verb. oblig. Nihil enim in huiusmodi apparet, nec vetiti, nec iussi: sed sola est & nuda, cùm authoritate coniuncta, expositio. In bonis verò ac malis, lōgè aliter se habet. Quædam enim tam arctè præcipiunt, vt omissa, pęnis omnibus & supplicijs vindicētur: Quædam sic imperantur, vt nulla quidē in eos, qui secùs fecerint, aperta pęna, sed tacita tamē in honestorum hominum conscientijs statuatur: quædam nec iubentur quidem, sed cohortationibus, tam publicè, quàm priuatim factis, suadentur. l. vlt. ff. de ri. nupt. quædam denique liberæ cuiusq; voluntati, & iudicio relinquunt. Atq; hæc non est difficile æstimare, ex bonorū & vtilium differentijs, quemadmodum contrà, quæ prohibēda sunt, ex malorum & inutilium gradibus. Nam illorum, quædam maximis propositis multis, & pęnis prohibentur: quędā fieri quidē vetantur, sed tamen facta tenent, nec vindicantur. l. vlt. ff. de diuort. & rep. quædam, vti ne fiant, dissuadentur. §. mariti. Inst. de nupt. quædam, etsi non optima sint, tamen propter vitiosos hominū mores, proprio cuiusq; studio permittuntur. l. quod priuilegiū. ff. depos. In omnibus autem, siue ea bona sint, siue mala, siue neutra, id potissimùm est spectandum, quod tum recta iustaq; ratio demonstrat, tum communis vsus, & tractatio, quæ magistra est actionum humanarū, expostulat. Quoniam verò dictum est de qualitatibus simpliciter, & per se inspectis: videndum, quomodo inter se componi, & comparari debeant. Et quidem, subinde fit, vt ipsorum inter se generum sit contentio: vt cum tractatur, vtilitatemne potiùs, an honestatem, naturamve sequi oporteat: subinde verò, vt illorum, quæ sub vno eodemque genere continentur: veluti cum ex duobus aut pluribus vtilibus, quæritur, vtrū vtilius: ex duobus honestis, vtrum honestiùs: ex duobus naturalibus: vtrum magis secundùm naturam. Prioris collationis exemplum est huiusmodi. Si vino vendito, certus ad mensuram faciēdam dies præstitutus sit, & per emptorem fiat, quo minùs ad diē mensura peragatur: an permittendum sit venditori, vinum sine fraude effundere. l. 1. ff. de peric. & commo. rei vend. Ab vna parte vrget damnum venditoris ex mora, & est regula: Non debere alteri per alterum, iniquam conditionem inferri. l. non debet. ff. de reg. iur. Ab altera versatur honestas, quia scilicet inhumanum videtur, tam euidenti emptorem damno multare. Posterioris generis exemplum est huiusmodi: vtile est Reipublicæ, vnumquēque rei suæ moderatorem esse ac arbitrum. l. in re, C. manda. vtile quoque, ne quis re sua malè vtatur. §. vlt. Inst. de his qui sui, vel alie. iur. Iam dominus parat sine causa seruum suum occidere, dubitatur, vtrùm ne huic potiùs, an illi regulæ sit acquiescendum. Ad electionem in generibus faciendam, certum est, primas partes honestati: secundas naturæ: tertias vtilitati: quartas pulchro cedere. Si in eum quis fortè deductus sit locum, vt vel religio prodenda sit, vel capitis periculum subeundum, nemo est qui ambigit, quin religionum sanctitas potiùs conseruari debeat quàm vita. Si vita pariter & pecunia sic in dubium veniāt, vt vnius amissione facta, altera salua esse possit: quis non videt, malle quempiā omnibus fortunis suis exui, quàm vita spoliari? Sic etiam si in mari, aut eorum sit iactura facienda, quæ ad ornatum, & delectationem sunt quæsita: aut eorum, quæ ad vitam sustinendam cōseruandamq; sunt necessaria: nullus non intelligit, illa potiùs, quàm ista eijci oportere. Potest planè fieri nonnunquam, vt vel natura honestatem, vel vtilitas honestatem pariter, & naturam, vel pulchrum omnia tria simul ad se rapiat. Quid enim si agatur de re summè necessaria, & popularis alicuius honesti ratio amittenda: quid? nonne satius est, eo loci, vtilitati potiùs inseruire, quàm honestati. vide exempl. in l. bona fides. ff. deposi. insolentius per vicos discursare, inhonestum: si hominis tuendi, & conseruādi causa id facias, an erit qui id probro ducet? Omnes homines secundùm naturam sunt liberi. §. 1. Inst. de libert. improbandane igitur seruitus, quæ maximo totius humani generis bono est constituta? Vnusquisq; rerum suarū liber est administrator, & dominus: estne igitur damnanda illa lex, quę propter publicum ornatum, neve ruinis deformetur ciuitas, prohibet, vt ne quis ædificia sua sponte non restituturus diruat. vide l. j. ff de tig. iniun. nullo modo. Sequitur enim pulchrum honestas, & vtilitas nonnūquàm, & natura, licèt alioqui regulariter, tanta sunt pondera & momēta honestatis, vt omnia ex altera parte collocata, ne minimi quidem momenti instar habeant. Iam quantum attinet ad electionem ex ijs, quæ sub eodem genere contenta dissidere inter se, & contendere videntur: vna cautio est, vt ex pluribus honestis illud, quod magis diuturnum est, ac sua sponte constans, reliquis anteponatur. Nā cùm omnis boni, & honesti caput Deus sit, consentaneum est, vt in deliberādo vincat illud, quod ei maximè sit cognatum & affine, quodq; proximè ad naturā accedit diuinā. l. sunt personę, in fi. ff. de relig. & sumpt fu. Post deinde verò sequūtur res humanæ, primò quidem publicæ: secundò priuatæ, ex quibus summum sibi locum vendicant parentes, quibus postea succedunt amici, ciues, socii, & sic deinceps. Si vtilium inter se cōflictus est, illud maximè sumendū, & probandū est, quod causam habet maximè necessariam. uide exēpl. l. 2. ff. ad l. Rhod. de iact. l. si quis. ff. de lib. ag. Nam fons omnium eorum, quæ requirimus, quibusque utimur in uita, est necessitas naturæ, ad cuius expletionē pergunt, & diriguntur omnia. Cùm de rebus naturalibus est disceptatio, quanto quid ad substantiam eius, quo de agitur, accedit propiùs, tanto magis secundùm naturā esse dicitur. Nō enim tam ex ijs, quæ foris apparēt, metiēda res est, quàm ex ijs, quæ in abditissimis, & intimis cuiusq; recessibus sunt collocata. Sed in hoc argumento diligenter est circunspiciendum, ut ea, quæ facti sunt natura, distinguantur ab ijs, quæ sunt iuris: nam ea res tantas habet oportunitates, ut nihil credam toto iure ciuili ex stare, qđ maiorem usum, & utilitatem de se prębeat. Eorum, quę uoluptatis & ornatus gratia parantur, non ea maximè probāda sunt, quę sensus feriunt, & eos iucūditate aliqua perfundūt: sed quę animū præcipuè pascunt, & ipsam mentē uoluptate simul, & utilitate deliniūt. Atq; ex his regulis pendēt, quę uulgò in iure dicunt: Sēper in obscuris, quod minimū est, sequēdum esse: Quoties dubia est interpretatio libertatis, secundùm libertatē esse respondendum: Semper in dubijs benigniora præferenda: In ambiguis pro dotibus respōdere melius esse: In omnibus quidem, maximè tñ in iure, esse spectandam ęquitatē: Fauorabiliores esse reos, quàm actores: Proniores nos esse ad absoluendum, quàm ad condemnandū: In obscuris inspici solere, quod uerisimilius est, aut quod plerumque fieri solet.

De circunstantijs.

DEmonstratis ijs, quæ ad fictiones, coniecturas, definitiones, & decisiones iuris pertinent: reliquum est, ut de circunstātiis nonnihil secundū propositū ordinem disseramus. Est autem earum tanta uis ac potestas, ut subindè totam rei qualitatem immutent, subindè intendant, uel remittant. Immutant autē, cū de bono malum faciunt, uel contra, de malo bonum. Vt hominē occidere, simpliciter nefas est. l. j. ff. de sicar. tyrānū, latronē, hostē necare, fas. l. minime. ff. de relig. & sumpt. fun. Liberalitatē exercere pulchrum: Dare uerò cùm non oportet, ubi non oportet, cui non oportet, turpe. l. j. ff. de cura fur. Intendūt uero uel remittūt, cùm id quod bonū malumue est, uel maius, uel minus faciunt. Depositum abnegare, malum: peius uerò, si ex incendij, ruinæ, naufragij causa depositum abnegetur. l. j. § merito. ff. depos. Legata relinquere pium: magis piū, si sacrosanctis ecclesijs, & religiosis locis relinquantur. Sunt autē circunstantiæ, numero septem, Causa, Persona, Locus, Tempus, Qualitas, Quantitas, Euentus. l. aut facta. ff. de pęn. Causa, vt in uerberibus, quę impunita sunt, à magistro illata, vel parente, quoniā emēdationis, nō iniuriæ gratia uidentur adhiberi: puniuntur, cùm quis per iram ab extraneo pulsatus est. Sed sunt quædam causę, quæ impellendi tantùm habent naturam, ut ira, odium, uoluntas castigandi: quędam, quę instrumenti loco sunt, ut gladius, fustis, telum, lapis: quædā, ad quas tanquam ad finem respicitur, ut lucrum, libido, affectus. Et in his est regula: Malo fine proposito, reliqua omnia, cęteraque etiam laudata infici. Bono fine proposito, non confestim omnia fieri bona, quę ad illum finem tendunt: nam non est faciendum malum, ut eueniat bonum. Persona spectatur, & eius qui fecit, & eius qui passus est. Aliter enim puniuntur ex ijsdem facinoribus serui, quàm liberi: & aliter qui aliquid in dominum parētemve ausus est, quàm qui in extraneum: in magistratum, quàm in priuatum. In huius rei consideratione ętatis quoque, & sexus ratio habetur. Locus facit, ut idem, uel furtum, uel sacrilegium sit: & capite luendum, uel minore supplicio: Nam alius priuatus est, alius publicus, alius sacer, alius prophanus,

nus,alius huic,alius illi rei deſtinatus. Tempus diſcernit emanſorem à fugitiuo: & effractorem vel furem diurnum à nocturno. Nam ſm quãtitatẽ,aliud eſt longũ,aliud breue,aliud ſemel factum,aliud ſæpius repetitum. Secũdùm qualitatem,aliud nocturnum,aliud diurnum,aliud feſtum, aliud profeſtũ. Qualitas eſt, cùm factum uel atrocius,uel leuius eſt: vt furta manifeſta à non manifeſtis diſcerni ſolent:rixę à graſſaturis: expilationes à furtis:à violentia petulantia. Quãtitas diſcernit furem ab abigeis:nam qui vnum ſuẽ ſurripuerit,vt fur coercebitur: qui gregem,ut abigeus. Præterea de minimis ſępe etiam profitetur ſe nõ curare Prętor,l.ſcio.ff.de in integ.reſti.cũ alioqui maioribus diligentẽ curã adhibeat:idq; ſiue in ꝯctibus, ſiue in delictis,ſiue in iudicijs loquamur. Euentus ſpectat̃, ut à clementiſſimo quoque facta: quanquam non minus lex, eum qui occidendi hominis cauſa cum telo fuerit,q̃ eum qui occiderit, puniat. Si filius patrem in ius uocauerit,uel iniquum quis ius aduerſus aliũ impetrauerit,non aliter multatur pœna quinquaginta ſolidorum quàm ſi res euẽtũ habeat.l.1.ff.qđ quiſq; Iur. Contingit autem ſubindè,vt eadem ſcelera in quibuſdam prouinciis grauius plectantur:ut in Africa,meſſiũ incenſores:in Miſia,vitiũ:in Aegypto,aggerum perfoſſores:vbi metalla ſunt,adulteratores monetę. Nonnunquam euenit, ut aliquorum maleficiorum ſupplicia exacerbentur, quoties nimirum multis perſonis graſſantibus exemplo opus eſt. Reſtant aſyſtata ſiue perplexa, cũ quibus cõiuncta ſunt,quę dicuntur indifferentia, quęque reconditiorem iuris rationem habent & abditam.

De aſyſtatis, indifferentibus, & iis quę abditam habent Iuris rationem.

ASyſtata,ſiue inſolubilia ſunt,in quibus quicquid cõſtituitur,uerum eſſe,ſtatim reperitur falſum l.qui quadraginta. ff.ad l.Falcid. Et ſunt eorum imprimis,alia deficientia, alia ęquiualẽtia,alia mutila,alia apora ſiue ambigua. Deficientia ſunt in quibus aliquid deeſt,ueluti ſi quis ſcribat in teſtõ, Titius filius, omittẽs uerba,hęres eſto.l.1.ff.de hęred.inſt. Aequiualẽtia,in q-bus ęqua cã duorũ eſt,l.cũ enim.ff.de ſtip.ſer.ut fit in pari turpitudine,& in duobus agentibus,Vti poſſidetis. Mutila,in quibus ab altera tm̃ parte cã cõſtat aut cognoſcit̃,veluti cũ abeſt vel latitat aduerſarius.l.ſi duo.§.idẽ Iul.ff.de iureiurã. Apora, in qbus nullus inuenit̃ exitus, ueluti ſi tibi dem fundũ Tuſculanũ, niſi eũ Caio dedero,& Caio rurſum,niſi eũ tibi dedero l.ſi Titius.ff. de verb.obl. Sunt ṗtereà aſyſtatorum ſpecies hę, Antiſtrephuſa, Achromos, Adynatos, Aprepes, Anæſchyntos, Apythanos, Alogos, In circulũ rediens, Prępoſtera. Antiſtrephuſa eſt cũ actionẽ ſuã ꝯuertũt litigãtes,& neuter vtit̃ ſua ſñia,ſed aduerſarii ſui: vt cũ ſocius de ſocii dolo conquerit̃, & ꝯ.l.ſi duo. ff.de dolo malo. Achromos, qñ color facti non inuenit̃, vt ſi quis pannũ credat filiofamilias incertis noĩbus, ut inde pecuniã cõficiat: nõ enim minus officit ei Macedonianum,q̃ ſi pecuniam dediſſet, ṗṗ colorẽ q̃ſitum.l.ſed Iul.§.mutui. ff.ad Vel. Adynatos, cũ id proponit̃,quod ſit contra rerum naturę fidẽ, à qua quidem ſpecie nõ lõgè abeſt. Apythanos,cùm id tractat̃, quod minus ſit veriſimile. Aprepes,vt cum ſuam quis allegat turpitudinem.l.mercalẽ. C.de condict.ob turp.cau. Anęſchyntos, vt cum res aliqua legibus eſt improbata cuiuſmodi eſt aleę luſus, l.1.ff.de aleę luſu. & res meretricia in iudicium deducitur. Alogos,vt cùm eo iure, quod quis in alium ſtatuit,vel impetrauit,vti non vult. ff.quod quiſque Iur. In circulum rediens, veluti cum quęrit̃ inter fiſcũ mulierem, & primum creditorem, quis in pignore pręferri debeat. Prępoſtera,vt ſi quis ita dicat: Si nauis ex Aſia venerit, hodie dare ſpondes? §.item ſi quis.Inſt.de inutilibus ſtip. Ad hęc & ſimilia aſyſtata diſſoluenda prima via eſt,vt pro nullis habeant̃, quaſi nihil penitus ſit actum, veluti cum hippocentaurum quis dari ſibi ſtipulatus eſt. §.1.Inſti. de inutili.ſtip. Altera, vt in ſuo ſtatu & loco relinquant̃:veluti cum iudex cedit tribunali: cum pronunciat, non liquere: cum poſt centum annos,ſic enim ab Areopagitis ſemel factũ legimus,litigatores reuerti iubet. Tertia,vt reiectis inutilibus,vtilia reſeruent̃. Sic enim obſeruatur in conditionibus impoſſibilibus, iniectis legatis aut inſtitutionibus hęredum,cũ pro nõ ſcriptis habentur.§.impoſſibilis.Inſt.de hęred.inſt. Alia, vt ex motu & affectione iudicis negotiũ definiat̃:nam quod factum eſt,cùm in obſcuro ſit, ex affectione cuiuſq; capit interpretationem. l.capienda. ff.de regul. iur. Alia, vt media via eligatur. Nam & Iuſtinianus ipſe, in manumiſſionibus à minoribus faciendis,decimumſeptimum annũ tanquã mediũ,inter decimũquartũ ac viceſimũ,elegit.§.vlt.Inſt.quib. ex cauſ.ma.non lic.l.Neſennius,in fin.ff.de neg.geſt. Alia, vt vel diſſimulatione,vel alio quouis modo finis & exitus reperiatur, l.exigendi C.de procurat. quod quidem non tam poteſt locutione exprimi,quam intellectu pro re nata perſpici. Alia denique, vt ſorte res dirimatur:l.vlt.in princip.C.communia de leg. & fideicommiſſ.nam & eius exſtant non pauca in toto paſſim iure Ciuili exempla. Sed hucuſque de aſyſtatis & perplexis. Iam autem ſunt alia quædam, quæ non intricata quidem ſunt & inſolubilia:ſed indifferentia, vtpote,quę natura ſui nec in hanc,nec in illam iuris partem ſunt propenſa,ſed media: ita vt nihil omnino interſit hoc ne,an illo modo conſtituantur. Quid enim,ſi naturam conſulas, refert? Vtrum ſeptem,an quinq;,an decem teſtes in teſtamentis adhibeas? Vtrum duos,an tres annos in vſucapionibus præſcribas? Vtrum in quæſtione de non numerata pecunia quinque potius annos,quàm quatuor,eligas? Certè in his caſibus omnibus nihil aliud opus eſt ſpectare,quàm nudam & meram principis ſiue legumlatoris voluntatem & affectionem.d.l.capienda. Is enim in his rebus ſolus dominatur, vt inquit Ariſtoteles,& imperat. Quanquam eam ipſam poteſtatem non infrequenter iis concedere ſolet,qui rebus iudicandis præſident.l.3.ff.de teſtibus.l.continuus. §.2.ff.de verb.obl.cum in iis quæ explicari poſſunt,religionem ſuam:quæ non poſſunt, affectionem,iubet interponere. Quod quidem etiam atque etiam nota. Nam non omnia legibus comprehẽdi & includi poſſunt: ſed in quibuſdam,mores ſerere oportet: in quibuſdam ad boni alicuius viri,ideſt,iudicis arbitrium,rem reiicere. Præter aſyſtata & indifferentia ſunt nonnulla alia, quæ occulta potius & abſcõdita,quàm vel intricata vel neutra dici poſſunt. Nam quod ſolennitatum in teſtamentis & emancipationibus, nullam adhuc modum cauſam & rationem tenemus:quid:an hoc ad id quod ἀσύστατον vel ἀδιάφορον appellat,referemus magis? an ad id,quod abſtruſum & incognitum dicitur? Planè non eſt dubium,quin nonnulla ſint in iure noſtro pontificali, tum ciuili, quę obſcuras quaſdam intelligentias habeant,& ex ipſis vel naturę, vel morum,vel antiquitatis latebris erui debeant. Sed ſunt ea duũ omnino generum. Quędam ſunt, quæ nullo penitus humano ingenio vel omnino indagari, vel etiam ſi indagata ſint, explicari, & in vulgus prodi poſſunt. Atque in his nihil reſtat aliud, quàm vt Dei oraculum conſulatur,& ad eum ſolum, tanquam ad verum & perfectum legumlatorem recurratur. Et ſic in omni memoria,tum à Iudæis & Chriſtianis,tum à Græcis, Romanis, & Barbaris,ſæpe factum legimus. Quædam ſunt, quæ ab hominibus cognoſci quidem & perſpici poſſunt,ſed non alijs quàm diuinis,vel ſecretioribus quibuſdam, & à communi ſenſu remotioribus doctrinis eruditis. Horum ratio tractatioq; tribus conſtat in vniuerſum rebus. Vna eſt,vt abditę rerũ naturę cognoſcantur. Altera,vt quid mores tacitè ſtabilire poſſit, & conſeruare,intelligatur. Tertia, vt cuiuſque gentis myſteria quædam & ſecreta,quæ vel fuerunt,vel ſunt,vel futura ſunt, perſpiciantur. His enim tribus probè cognitis & comprehenſis, nihil eſt facilius,quàm aut de abditis legum cauſis iudicare, aut ea primùm lege lata introducere, quæ non aperta quadam & manifeſta, quemadmodum nuptię,teſtamenta, contractus; ſed latenti & obſcura ratione,quemadmodum ſacrificia, conſecrationes, & diuinationum iura conſtant. Eſt enim ſic à ſummo rerum omnium opifice Deo procuratum, vt rerum omniũ duplex ſit affectio: vna naturalis,& ex his quatuor primis corporibus deſumpta,proficiens ad res & vſus naturales: altera diuina & à ſempiternis illis ignibus profecta,cuius vis ad ea tantùm, quæ diuina ſunt,porrigitur:idque ita,ſiue de rebus loquamur, ſiue de moribus,ſiue de externis myſteriis antiquitatis & ſecretis. Cur adhibemus ad ſacrificia (loquor autem de ſacrificiis veteris legis) tũ vina,tum aquæ oleive adſperſiones,tum ſuffitus & odores? an, quia vinum non modò corpus,vt eſt apud Platonem, calefacit, quod eſt naturale: verùmetiam animum inflammat,& ad diuinarum rerum contemplationem erigit & accendit, quod diuinum? Cur interueniunt in ſacrificijs hymni, ſtatus, motus, flexus? an,quia mira quædam & latens vis ineſt, ad componendũ ac regendum animum & mores, in Muſicorum cantibus, quibus mutatis,putat Plato,mutari ciuitatum ſtatus? Cur denique nauem,anſerem,cicadam, circunferimus in pompis & ſacrificijs? an, quia conſeruanda eſt memoria antiquitatis alicuius & rei geſtę? quemadmodum apud Romanos & Athenienſes fieri ſolet,& Iudæos, apud quos plurima conſtat adumbrata fuiſſe, non modò præteritarum rerum & præſentium, verumetiam futuri Chriſti, quem à multis ſeculis promiſſum expectabant? Ergo ex his tribus,naturis rerũ ſcilicet,moribus hominũ, & ſecretioribus gentis bene cognitis & perſpectis, pendet omnium ſecretiorum rerum tam humanarum,vt emancipationum,adoptionum,& ſimilium,quàm diuinarum, vt ſacrificiorum conſecrationumq; definitio,non aliter atq; communium,ex naturalibus,diuinis,& externis,de quibus ſuprà diximus, principiis. Planè quędam ſunt,vt author eſt Plato in Republica, quę non tam aperto vel Dei vel hominũ iudicio conſtituũtur q̃ vel fortuitu,vel tacito quodã aſtrorũ & naturę curſu. Nam ꝙ iſta gens ad illa,iſta contrà ad illa, propenſa eſt naturaliter & procliuis, quod tam eſt manifeſtum, vt exemplorum lumine non egeat: cui tandem oportet alii imputare, quàm naturę loci & aſtris? ex quibus in genere rectè poſſumus dicere,magnam ingeniorũ & morum partem dependere. Et ſi illi naturales motus animorum per longam deinde conſuetudinem confirmentur, & in leges abeant:non eſt dubium,quin illę leges, non tam hominũ placitis & ſcitis,quàm ex latentibus naturę ductibus, & ſyderũ traiectionibus introductæ dici debeant. Sed de aſyſtatis,indifferentibus,& ijs quę obſcuram cauſam habent,iam ſatis.

De

De directione legum ad vltimum finem.

VNum adhuc reſtare videtur, quod in gubernanda regendaque legibus ciuitate,non modò non exiguum, ſed reuerà ſummum & maximum dignitatis locum obtinet, cuiusque tanta vis eſt & authoritas,vt eius ſolius intuitu & reſpectu leges omnes formam ſuam & modum accipiant,vtque perpetua quadã & conſtanti ratione iuſticia per res diuinas & humanas tranſfundatur. Hoc autem in nullo alio conſiſtit, quàm in finis vltimi,& rerum agendarum in Republica termini cognitione. Finis enim cùm primùm omnium ſit in mnte ac ratione legumlatoris,tantam vim habet & poteſtatem, vt omnia paſſim ad ſe rapiat,& cuncta,quæ in ciuitate ſanciuntur, ad ſe referri, & ſibi parere cõpellat. Quæ hactenus ſunt expoſita de ratione qua fingere debeat legumlator,qua de queſtione,an ſit, quid ſit, quale ſit,reſpondere,qua in circunſtantiis & aſyſtatis bene recteq; verſari:magna quidem ſunt,& haud ſcio an maxima: ſed ſunt tamẽ huiuſmodi, vt per ſe conſiderari non poſſint, ſed ad ſuum finẽ, tanquam ad ſcopum,reſpicere ac collineare debeant. Finis verò,vt iã cœpi dicere,eius eſt naturę,vt nullo alio reſpiciẽs,in ſe;tã tùm acquieſcat,& in omnib.porrò alijs, q̃ tota extãt Republica, dñatum & imperiũ teneat:ita vt in eũ ſolum oĩa,tanquam ex diuerſis itinerib.cõuenire,& muſica quadã rõne conſpirare oporteat. Planè ſi quid reperitur in legib. quod cum vltimo fine non ſit aptum & congruens,id tanquam alienum & ſpuriũ, ſiue potiùs ſuppoſititiũ repudiari & penitus extirpari dẽt. Tãtũdẽ obtinet etiã ſi ad propoſitũ finem pergat quidẽ, ſed non iuſto legitimoq; modo ac rõne. Quid.n.ſi per ſcelus & flagitiũ ſtabilire velis populum & Rempublicam? Quid ſi per nefas rem quærere, quam in munitionem tuę ciuitatis, & amplificationẽ colloces? Oportet igitur in omnibus, tum ad expetendarum rerum finẽ contendere,tũ iuſto legitimoq; modo ac ratione. Nam ſi quis eſt fortè legũ vel lator,uel interpres, qui nullũ omnino ſibi ſcopum prẹfixerit,ad quẽ cogitationum ſuarũ curſum dirigat, non magis ſibi in condendis ſcribendiſq; legibus conſtare,ac Reipublicę ṗdeſſe poteſt,q̃ in rectione gubernationeq; nauis ille, qui in medio ſemper mari iactatus,nullũ ſibi vnquam finem & portum,ad quem contendat,& in quẽ ſe recipiat,ṗponit. Si quis verò eſt,qui finem quidem & terminum apud animum ſuũ meditatum habeat, ſed nullis artibus & diſciplinis ſit paratus, quibus ea,quæ ad eã rem neceſſaria ſunt,conficiat & fingat, quibuſque in obſcuris artificioſè cõiicere,in rebus ipſis, quęnã ſint & quales,diiudicare, & earũ obſcuras intelligentias enudare ſciat: nõ magis aptè leges & iuſſa populorum cõdere poteſt, quàm ſi nauis clauum regat ille,qui nomen quidem portus teneat, ſed nec vſum dirigendę obliquandęque nauis habeat, nec vllam viam & rationem cognoſcat,qua ad illum portũ poſſit perueniri. Sed eſt diligenter etiam atq; etiam adlaborandum, vt verus rerum finis & terminus inueniatur. Nam in hac quidem re,quantũ verſetur periculi, uel maximæ paſſim ciuitates & florentiſſimæ demonſtrant,quę ob hoc ſolum corruerunt, quòd aliud in condẽdis legibus ſignum,quàm oporteat,ſibi habuerint præſtitutum. Quantis olim viribus Lacedęmoniorum conſtiterit Reſpublica,nemo eſt qui ignorat: cęterum, quòd nunc à multis retrò ſeculis deleta,& penitus extincta ſit, non accidit ex alia prorſus cauſa,quàm quòd in belli magis & armorum gloria,quàm in vera perſpectaque virtute,ſalutis ſuæ ſummam collocarit: quodq; bellicas potiùs artes & diſciplinas, quàm tranquilitatis & quietis,colere maluerit. Quid dicam de Corinthiorum, Carthaginenſium,& Romanorum Rebuſpublicis: quæ ad ſummum vſq; gradum adauctę,ſuis tandem viribus,propter ſummi boni ignorationem, ceciderunt? Summa igitur ope adnitendum eſt, vt non ſolùm finis aliquis generalis proponatur, & quemadmodum eò perueniri poſſit demonſtretur: verùm etiam, vt ipſe verus omnium finis,ad quem cuncta toto orbe confluunt,reperiatur: & repertus, primo ſtatim legum ueſtibulo & ingreſſu proponatur. Atque hoc quidem eſt,quod noſtri legumlatores, vel à Iuſtitia in libris ſuis principium faciunt,vide.ff. & Inſt. de Iuſt. & Iure,l. quod ſi Epheſi.ff.de eo quod cer.lo.l. bona fides. ff. depoſ. quæ quidem nihil eſt aliud,quàm modus quidam & menſura rerum omnium, vel ab ipſo totius vniuerſi fabricatore Deo, vide Cod.& extra de ſumma Trinit.& fide cathol. qui & conditor eſt, & cuſtos iuris vniuerſi ac legum, quique ſummum nobis & extremum in rebus bonum exhibet,& in quo ſolo, tanquam vero & perfecto bono,acquieſcere poſſimus. Nam quòd non, nulla ſunt bona,quę humana dicuntur, cuiuſmodi ſunt ſanitas forma,vires, diuitię:nonnulla quæ diuina, cuiuſmodi Prudentia, Temperãtia, Iuſtitia particularis, Fortitudo: nihil eſt ſi ṗ ſe ſolũ adſpiciat̃. Nam ſic ad humana aſſequenda debet adniti legũlator,vt inde tranſitum faciat ad diuina. Sic iterum ad diuina, vt ex iis ad ipſum Deum,& perfectam iuſtitiam, ac mentem, ipſumque bonum,quaſi per gradus aſcendat: & ab iis,quę corporis ſunt incipiens, & indè ad animum perueniens, in eo tandem,quod ipſius mentis eſt,deſinat,& conſiſtat. Atque hoc eſt, quod tradit Plato, in primo de legibus, his ferè verbis,

Ὦ ξένε ἐχρῆν εἰπεῖν, οἱ Κρητῶν νόμοι οὐκ εἰσὶ μάτην διαφερόντως ἐν πᾶσιν εὐδόκιμοι τοῖς Ἕλλησιν. ἔχουσι γὰρ ὀρθῶς τοὺς αὐτοῖς χρωμένους εὐδαίμονας ἀποτελοῦντας. ἅπαντα γὰρ τὰ ἀγαθὰ πορίζουσι. διπλᾶ ἀγαθά ἐστι, τὰ μὲν ἀνθρώπινα, τὰ δὲ θεῖα. ἤρτηται δ' ἐκ τῶν θείων θάτερα. καὶ ἐὰν μὲν δέχηταί τις τὰ μείζονα πόλις κτᾶται καὶ τὰ ἐλάττονα. εἰ δὲ μή, στέρεται ἀμφοῖν. ἔστι δὲ τὰ μὲν ἐλάττονα, ὧν ἡγεῖται μὲν ὑγεία. κάλλος δὲ, δεύτερον. τὸ δὲ τρίτον, ἰσχὺς εἴς τε δρόμον καὶ εἰς τὰς ἄλλας πάσας κινήσεις τῷ σώματι. τέταρτον δὲ δὴ πλοῦτος, οὐ τυφλός, ἀλλ' ὀξὺ βλέπων, ἄνπερ ἅμ' ἕπηται φρονήσει. ὃ δὴ πρῶτον αὖ τῶν θείων ἡγεμονοῦν ἐστιν ἀγαθῶν, ἡ φρόνησις. δεύτερον δὲ μετὰ νοῦν, σώφρων ψυχῆς ἕξις. ἐκ δὲ τούτων μετ' ἀνδρείας κραθέντων τρίτον ἂν εἴη δικαιοσύνη, τέταρτον δὲ ἀνδρεία. ταῦτα δὲ πάντα ἐκείνων ἔμπροσθεν τέτακται φύσει. καὶ δὴ καὶ τῷ νομοθέτῃ τακτέον οὕτω. Sed iam illud non oportet ignorare,duplicem eſſe ſummi primique boni inſpectionem. Vnam quidem,ſimplicem, puram, ſynceram,& ab omni aliarum rerum admiſtione ſe iunctam: qualis aſpectus ſolis & ſyderum claro ſerenoque cœlo eſſe ſolet. Alteram verò,nec puram,nec apertam, ſed quibuſdam quaſi fumis & nubeculis adſperſam. Fitque ſępenumerò, vt quę vnius intuitu conſtituuntur,cum iis,quę alterius reſpectu,fiunt, pugnare ac diſſidere videantur,licèt reipſa tamen nullo modo diſcrepent, quemadmodum ex Moſaicis & Euangelicis legibus licet intelligere. Et ſanè quòd tanta videtur Iuris Pontificalis & Ciuilis hodie differentia,ex nullo penitus alio proficiſcitur,quàm ex diuerſa ſummi boni conſideratione. Nam quòd aliter circa Vſuras,capitu.j.& toto titu.ext de vſur. Iuſiurandum,capit. etſi Chriſtus.ext.de iureiurand. Concubinatum, Tempus luctus, Diuortium, Matrimonium teſtes in teſtamento,capitu.cum eſſet, ext. de teſt.legibus pontificiis ſtatuitur, aliter ciuilibus: propter ſolã ſacrarum literarum authoritatem eſt receptum: quòd de nudis pactis,capitu.1.& 3.extra,de pact.ſtipulationibus alteri factis, ſeruorum coniugiis,extra,de coniug.ſer. liberis ſpuriis exhibendis cum ſimilibus,aliud Iure Canonico ſtatuitur,aliud Romano,ex eo ſolo accidit, quòd naturã ſimpliciter intuẽtur Pontificales: corruptam & deprauatam ciuiles Principes & Legumlatores. Atque ex his duobus diligenter conſideratis & perpenſis, nihil eſt facilius, quàm omnes omnium differentiarum cauſas inter iùs pontificium ac ciuile colligere. Sed iam mihi ſatis videor dixiſſe,quantùm quidem inſtituta breuitas patitur, primùm, quo pacto in iis,quę referuntur ad finem, verſari debeat legum conditor,cuiuſmodi ſunt fictiones,coniecturæ,definitiones, deciſiones,circunſtantiæ,aſyſtata: deindè,quomodo ad ipſum finem: & id,quod in rebus eſt extremũ,debeat reſpicere, cuiuſmodi ſunt ea,quæ modo ſunt expoſita. Nam his duobus bene perceptis & cognitis,nihil puto deſiderari, quò minus quis,de iuſtitia per res diffuſa,ſi modò vſus accedat & exercitatio, rectè ac aptè poſſit dijudicare.

IOACHIMI HOPPERI PHRISII IVRECONSVLTI, DE IVRIS ARTE.

Liber Tertius.

SVpereſt, vt ad eam partẽ inſtituti operis accedamus, quę legũ & principiorum authoritatem, quodam quaſi ſepimento, vallat & circundat. Nam ſi verum dicere volumus, nihil eſt omnino,quod pręſtare nobis poſſit in Republica vel iuris & iuſtitiæ cognitio, de qua primò, vel ipſarum etiam legũ & conſtitutionum præſcriptio,de qua ſecundò diximus, ſi non & premiorũ quædam exhortationes,ac iudiciorum terriculamenta præponantur,quibus tum allici & inuitari homines ad rectè facta,tum à malo deterreri,& in officio retineri poſſunt.l.j.ff.de Iuſt.& Iur. Enimuerò rectè placuit maioribus noſtris,eas legum partes, quibus pœnæ conſtituuntur aduerſus eos, qui contra leges delinquunt, vocari ſanctiones: videlicet: quia non ſolùm ſanctione aliqua ſunt ſubnixæ vel munitę: uerùm etiam, quia debent prę aliis duabus partibus,ipſius quoque nominis & tituli prerogatiua,gaudere. Planè ſic eſt in rebus à natura comparatum, vt quędam ſint,quę non tam certis & deſcriptis legib. quàm procœmiis legum,hoc eſt, prima iuuentutis inſtitutione,concionib. ad populum,& ſcriptis Philoſophorum, debeant comprehendi: cuiuſmodi ſunt, quę de Deo,de uirtutibus, de charitate patrię, de magnificentia,de liberalitate, deque aliis ſimilibus, quotidie in vulgus eduntur. Quędam verò ſunt eiuſmodi, quę niſi moribus aut legibus definiantur,incertum & ambiguum relinquunt populum: cuius generis ſunt Dominiorum, Contractuum, Teſtamentorum, Tutelarum,& aliarum rerum iura,quę non in natura qdem,ſed in caſu & neceſſitate ſunt collocata. Quędã deniq; illius naturę,quę nõ tam procœmiis aut legib. debeãt, vt inqt Cic.

vetari,

vetari, quàm iudicijs: qualia ſunt furta, rapinæ, adulteria, homicidia, plagia, & alia infinita, quæ ſua ſpōte, ac ipſo iure naturali ſunt prohibita: ita, vt in iis nihil aliud reſtet legislatori cogitandum, quàm quibus pœnis ac ſupplicijs affici ac emendari debeant. Exoriunturque hinc illę queſtiones, quæ dicuntur iudiciales, l. Lucius. ff. māda. cùm alię, uel boni & æqui, vel iuris quæſtiones nominentur. De hac igitur vltima legumlationis parte, quę tanquā vinculum eſt duarum ſupraſcriptarum, nunc eſt exponendum: idque nimirum vt intelligatur, quomodo id quòd æquum bonū eſt, & legibus iuſſum ac vetitum, ad exitum ſuum & effectū perduci poſſit. Huius duplex eſt in totū ratio: Vna, vt actiones quædam & formulę prodantur aduerſum eos, qui vel fidem pactorū deſerunt: vel vltimis morientium iudicijs non ſatisfaciunt: vel poſſeſſiones aliorum interuertunt: vel furtis, raptionibus, homicidijs & alijs denique modis graſſantur in Republica. Altera, vt via quædam & ordo ex ipſa natura conficiatur, ſecundum quem in iure conſiſti, & in omnibus actionibus ac iudicijs procedi ac litigari poſſit. Atque his duobus bene firmeque conſtitutis, nihil eſt facilius, quàm dignitatem legum, & authoritatem conſeruare. Nam quòd in fine legum ſic fermè ſubijcitur. Et ex hoc cōtractu competit actio, quę certi cōdictio vocatur: Si quis huic meę conſtitutioni fraudem fecerit, ſciat me hoc aduerſum ſe ſeueriùs executurum. Item qđ de adulterijs, iniurijs, criminibus læſę maieſtatis, & alijs edicitur: priorem partem, quæ in actionibus dandis, & pęnis deſcribendis verſatur, ſignificat. Qđ verò toto ſparſim iure Ciuili tractatur, De iuriſdictione, De in ius vocando, De litis conteſtatione, De probationibus, De re iudicata, De appellationibus: ſecundam partem, quæ litigandi vias tradit, amplectitur. Prius autem eſt, vt dicendum ſit de varijs, & diuerſis actionibus: pòſt deinde verò de curſu, & ordine Iudiciorum. Et actiones quidem, quantum complector animo. l. cognitionum. ff. de var. & extraord. cog. vel ſunt ciuiles, vel criminales, vel communes. Ciuiles ſunt, in quibus pecuniariter in rē, vel perſonā agitur: quęq; per iuriſdictionem potiſſimùm expediuntur. Criminales, quibus aut exiſtimationis, aut corporis & capitis aliqua pœna poſtulat̄, quęque per merum imperium explicantur. Communes deniq;, quibus aut de perſonarū ſtatu & tuitione, aut de tranquilla pacificaq; poſſeſſione quæritur, & per mixtum imperium tractātur. Et ſanè quemadmodum in ciuilibus hoc agitur, vt dominiorū, rerum creditarum, dotium, tutelarū, teſtamentorum, & obligationum iura, ſarcta tecta conſeruentur. Item in criminalibus, vt boni defendantur, & in facinoroſos homines animaduertatur: ita in mixtis hoc ſpectatur, vt poſſeſſiones rarę firmęq; maneāt, & perſonis tum tuitoribus datis, tùm adoptionibus, & emācipationibus, manumiſſionibusq; permiſſis proſpiciatur. Quæ res, cū nec ad hanc, nec ad illam ſpeciem referri poſſit, rectè dicta eſt à veteribus mixti imperij: quippe quòd nec ſola pronuntiatione ſententiæ finiatur, quemadmodum lis & cauſa ciuilis, licèt in ea ſubindè fiat executio, quæ vſui quodammodo ſumitur ab imperio: nec in ſola coercitione conſiſtat, quemadmodum criminale iudicium, quod tamen à Ciuili nonnunquam mutuatur iuriſdictionem: ſed media quadam ratione contineatur, cuiuſmodi eſt manumiſſio, emācipatio, miſſio in poſſeſſionē, cū ſimilibus: quæ non tā legum ſcriptarum ſiue mutarū, quàm loquentiū, vt loqtur Cicero, ideſt, magiſtratuū authoritate expediuntur. Atque id adeò eſt, quod Plautus, aut ad populum negotium eſſe dicit, in capitalibus, quæ ſunt meri imperij: aut in iure, in prętorijs, ad decreta interponenda, quę mixti: aut ad iudicē in ciuilibus, quæ iuriſdictionis. Nam merum imperium nihil eſt aliud, quàm habere gladij poteſtatem, ad animaduertendum in facinoroſos homines, qđ etiam poteſtas appellatur. d. l. imperium. ff. de iuriſd. omn. Iud. Mixtum poteſtas quædam ex mero imperio, & iuriſdictione tēperata. l. imperium. cum ſeq. d. tit. qualis quæ in danda bonorum poſſeſſione conſiſtit. Iuriſdictio deniq;, iudicandi & iudicis dādi licentia, cui & modica coercitio, ſine qua explicari nō poteſt, eſt coniuncta. l. 1. & 2. d. l. imperium. d. tit. l. vlt. ff. de off. eius cui man. eſt Iur. Scio ſanè, quanta varietate Doctorum, & diſſenſione iſta ſemper fuerint diſputata: ſed hiſce noſtris pauculis bene intellectis, & ad rectę rationis, & antiquitatis normam reuocatis: nihil puto reliquū futurum, quod quemquam meritò torquere, & ancipitem ambiguumq; retinere debeat. Sed videamus, quomodo ſingula de tribus iſtis ſeſe habeant, & quo tandem pacto iterum in ſuas ſpecies diſtinguantur.

De ciuilibus actionibus, quæ per iuriſdictionem expediuntur, quomodo diuidantur ſecundum gradus.

Ciuilia iudicia tum gradu differunt inter ſe ac ordine, tum ſecundùm ſpecierum ac naturarum diuerſitates, tum verò ſecundùm res ſubiectas, de quibus ſingulis exponendum eſt. Quantum ad gradus attinet, qui tres ſunt, Primus eſt earum rerū, quas naturali tantummodo vinculo debitas, naturali quoque ſolùm modo ac ratione perſequimur: Sic enim vtiles, & voluptuarias impenſas abradimus. l. pro voluptuarijs. ff. de impenſ. in reb. dotalib. fact. Sic ex nudo pacto exceptionē acquirimus. l. iuriſgentium. §. ſed cum nulla. ff. de pact. Sic vſuras non ſtipulatione, ſed ſimpliciter promiſſas, per retentionem pignoris ſeruamus. l. per retentionem. C. de vſur. Sic omne deniq; debitum naturale per compenſationem, nouationem, aut conſtitutum, interpoſitum exigimus. l. quæcunq;. ff. de compenſat. Alter gradus eſt eorum, quæ plenè perfecteque ſecundùm cuiuſque ciuitatis iura debentur, & quæ ob id legitimis, & ſolennibus actionibus in iure peti poſſunt: veluti ex empto vendito, locato conducto, mandato, depoſito, pignore, cum ſimilibus. Sed in his contingit nonnunquā, vt non aperto iure niti poſſis, ſed officium iudicis implorare debeas. Nam ſi petēda reſtitutio integri. l. quod ſi minor. §. vlt. ff. de minor. ſi exigenda cautio: non futurū per aduerſariū, quò minùs tignum in parietem immiſſum habere liceat. l. ſi priuſquam. ff. de op. no. nunc. ſi exigendæ vſuræ in bonæfidei contractibus. l. quæro. ff. loc. neceſſarium eſt, vt ad officium, & benignitatem iudicis decurratur. Nam in illis, quæ directò debētur, legitimas actiones, quæ ex bono ſolùm & æquo, officium ſuum Iudex impartiri ſolet. Quanquàm generaliter, & ea dicūtur ex illius officio dependere, quæ ex certis, & deſcriptis actionibus oriuntur. toto tit. Inſt. de off. iud. Vltimus gradus pertinet ad ea, in quibus etiam ſine iudice quis ſe licitè vindicat. Cod. quando cui. ſe lic. ſine Iud. vind. & ſua propria authoritate rem ſuā, vel ſibi debitā cōſequitur. Ita debitorem noſtrum arripimus, qui in fuga eſt, vel fugā meditat̄: ita furem nocturnū, qui cum telo ambulat, occidimus. l. itaq;. ff. ad l. Aquil. ita poſſeſſiones noſtras ab alijs, abſentibus nobis, occupatas, primo impetu, ſine fraude inuadimus. l. clā. §. qui ad nundinas. ff. de acquir. poſſeſ. ita filiæ adulterum, in ipſo facinore deprehenſum, licitè interficimus: ita poſtremò vim omnem nobis illatam vi contraria repellimus. Nam quia periculum eſt in mora, & iuſti doloris magnus vbiq; fauor & excuſatio: rectè cōparatum eſt, vt quædam proprijs auſpicijs, ſine iudice, & per vim, adminiſtrare liceat: cùm tamen in alijs regulariter nefas ſit, id, quod nobis debetur, nō per iudicem repoſcere. l. exſtat. ff. quod met. cau. Planè boni legiſlatoris eſt, tres huiuſmodi perſequendorum debitorum ordines, & gradus propter negotiorum varias, & cauſarum figuras inſtituere: ſed prudentis iudicis, & prætoris officium eſt, vt quæ res, quibus ordinibus accommodari debeant, ſolerter ac diligenter dijudicet.

De differentijs actionum ciuilium ſecundùm ſpecies.

Species verò actionum, quas legiſlator ſibi comparatas habere debet, variæ ſunt & multæ, ſuntq; ſuis nominibus apud Romanos notatæ, apud quos ciuiles, prætoriæ, bonæ fidei, ſtricti iuris, cōdictitiæ, vindiciarū, arbitrariæ, tēporales, famoſæ, cōtrariæ, & aliæ cōſimiles actiones reperiuntur: de quibus ordine, tū ſecūdùm antiquitatis, tùm verò ſecundùm ipſius rationis veritatem explicabimus, vnà demōſtrantes, qūo bonus legumlator in conſtituendis, inueniendis ac diſtinguēdis actionibus verſari debeat. Primùm igitur ita debet ſeſe collocare, vt quaſdam actiones ſcriptis comprehendat, & formulis ſuis circunſcribat, nominibusq; deſignet, quo videlicet certi aliquid ſit in Republica, quod & cūctus populus, & is qui iuriſdictioni præeſt, ſequatur. Sed ſi eſt, vt per experientes homines, qui magiſtratus & iudicia ſuſtinent, intelligatur, aliquas actione deſiderari, eas reliquis adijci, & in numerum per eos quoque reponi, iubebit. Nam quemadmodū his moribus, omnia manu ſolū & imperio Principis, ſine ſcriptis legibus adminiſtrari, periculoſum eſt: ita in illis tantū, quæ mutis tabulis continentur, acquieſcere, abſurdum. Et hoc illud eſt, qđ iure Ciuili duo ſtatuuntur actionū ſiue cognitionū ſumma genera: §. ſed iſtę. Inſt. de act. Vnū Ciuile, qđ à Legibus, Senatuſcōſultis, Plebiſcitis, & alijs partibus iuris Ciuilis proficiſcatur: Alterum prætorium, quod à prætoris iuriſdictione capiat originem. Hoc ergo primum, quod in actionibus obſeruare debet legum conditor. Secundum eſt, vt regulariter quidē in actionibus ſecundū ea iudicetur, quę lingua nuncupata ſunt, & quę nominatim, & expreſſe negotijs inſerta manu teneri poſſunt: ſed ſubindè tamen ad ea reſpiciatur, quæ foris adueniant, & ex ęquo bono rebus applicētur. Nam ne facilis, & pronus ſit error in iudicijs, neve iudex benignitatem prætendens, odijs fortè ſuis, & affectionibus indulgeat: regulariter probatum eſt, id ſequendum eſſe, quod apertè conuentum, & pactionibus ſtipulationibusq; teſtatum reperitur. Verùm quia nonnulla ſunt negotia, quæ vel natura ſui, vel propter inſignem fauorem, vel ob frequentem, & neceſſarium vſum, tā ſunt laxa, & libera, vt in certam definitamque rationē cadere aut non poſſint, aut certè non debeant: vtiq; docet vſus, neceſſariū eſſe, vt quædam quoq; iudicia proponantur, quæ benignitatem quandam, & ex bona fide æſtimationem in ſe cōtineant. Et hinc quidem eſt, quòd actionum, aliæ ſint ſtricti Iuris, aliæ bonę fidei. §. actionum autem. Inſt. de act. Quis enim in negotijs geſtis, tutelis, in familijs erciſcundis, & communibus rebus diuidundis, in petitionibus hæreditatum, quę per ſe natura ſui largę ſunt & vniuerſales, certam aliquam & reſtrictam rationem preſcribat? Quis in mandatis, depoſitis, pignoribus, negotijs, tutdlis, commodatis, in quibus fidem amicorum vel imploramus, vel ſequimur,

id tantum velit ſtrictè apprehendere, quod actum, & conuētum eſt: Non eſt profectò id amici alicuius, ſed duri & rigidi hominis. Quis tandem in emptionibus, locationibus, permutationibus, rebus æſtimatis non admittat ea, quæ extrinſecus ex bona fide accedunt, de quibus neque dictum, neque cogitatum eſt, ęſtimare? cùm contractus illi ad hoc ſint comparati, vt cōſociationem humanam quotidie conſeruent, & propter frequentiā nō patiantur, vt ſingulis eiuſmodi actibus, vel teſtium pręſentia, vel ſcripturæ ſolennitas intercedat. Ergo his tribus concurrentibus, vel certè non pugnantibus natura rei, fauore, ac frequētia: rectè traditum eſt à veteribus, non ſtricto quidem, vt regulariter fit, iudicio, ſed ex bona fide contendendum eſſe. Cæterùm, ſi frequēs quidem ſit negotium, & non odioſum, ſed tamen arctæ ſtrictęq; naturæ, cuiuſmodi eſt mutuum, quod numero, pondere, menſura conſtat: ſtipulatio, quæ certa verborum conceptione: propius eſt, vt ſtrictum quoque maneat iudicium, quod quidem diligenter eſt notandum. Nam quòd multa de his rebus, ſurſum & deorſum, vltro & citro diſputant, nihil ad rem pertinet. In naturis enim rerum indagandis non oportet ab ijs, quę ex accidēti fortè, ſed propriè, ſuaque ſponte, ijs adſunt, rationem accerſere. Verùm hoc ſecundum. Iam tertium, quod in actionibus pcurare debet legumlator, eſt, vt in quibuſdā cauſis priùs, quàm ad condemnationem ipſam ſecundùm legem procedatur, permittatur iudici ex æquo & bono, ſecundùm cuiusque rei, de qua agitur, naturam arbitrari, quemadmodum actori ſatisfieri oporteat: & niſi is, cum quo agitur, arbitrio iudicis actori ſatisfaciat, veluti rem reſtituat, vel exhibeat, vel ſoluat, vel ex noxali cauſa ſeruum dedat, vt tunc demum ad ipſam ſententiam, ſecundum leges veniatur. §. præterea Inſt. de act. Sed cur ita? inquies, quid id opus eſt? Certè in nonnullis caſibus, quoniam in ſpeciem videtur iniqua petitio, & contrà, iuſta æquaque defenſio: nimis durum eſt, nulla præcedente amicabili monitione, ſtatim ad ipſam condemnationem procedere, & eum in magnam moleſtiam, ſumptum, & infamiam conijcere, qui ſi vel ſemel à bono aliquo viro, ideſt, iudice fuiſſet admonitus, ne vnum quidem fortaſſe verbum ampliùs cùm aduerſario ſuo commutaſſet. Qui Publiciana in rem actione impetitur, nonne ipſius iuris Ciuilis authoritate munitus, & tectus eſt? Qui Seruiana, vel Hypothecaria: nonne nullum ſe vnquam pactum inijſſe, & ne nuda quidem cōuentione rem obſtrinxiſſe, rectè poteſt prima fronte allegare? Quid ille? aduerſus quem ad exhibendum agitur, an non rectè dicit aduerſario? quid tibi rei meæ inſpectio eſt? Aduerſus quem noxali, quid mihi cum ijs, quæ ſeruus meus deliquit? Aduerſus quem alio loco agitur, quàm quo dari promiſſum eſt, quid me hic interpellas? Epheſi dare ſpoſpondi, Epheſi pete. Si ergo probabilis eſt eiuſmodi defenſio, quam reus conuentus prætendit: nonne per contrarium æquum eſt & rationi conſentaneum, vt niſi præmonitus à iudice, non condemnetur? Sed quid hoc eſt: inquies, quòd ei, qui de eo conuenitur, quod vi metusve cauſa, aut dolo malo factum eſt, iſte quoque fauor accommodatur? is enim nihil habere videtur, quod fraudi culpæq; ſuæ prætexat, Ecce rem. Illud certum eſt, ipſo iure tutum eſſe eum, qui vel dolo, vel metu quid expreſſit ab aliquo, nec vllas antiquitus extitiſſe formulas, quibus vrgeri, vt eſt apud Ciceronem, & conueniri poſſit. Quoniam igitur non fauore debitoris, ſed propter ipſius iuris grauitatem, indignum videtur, illi confeſtim pœnam irrogare, qui ipſius antiqui ciuilis iuris patrocinio ſit ſuffultus: rectè comparatum eſt, vt priùs à iudice admoneatur, & deindè ſi monitioni non pareat, propter contumaciam de vi & dolo conuictus, plena perfectaque ſententia puniatur. Illud quartò etiam atque etiam debet curare legumlator, vt in nonnullis negotiis, non ſtatim permittat iudex in ius duci, trahi, vel rapi eum, cū quo actio eſt: ſed iubeat diem ei dici, & denunciari, qua actor reo debitum condicat, ideſt, amicabilem debiti petitionem proponat, antequam ad competentes actiones deſcendatur. l. debitores. C. de pig. Et eſt quidem æquiſſimum, hoc obſeruari in ijs omnibus, in quibus debiti & crediti ratio, vel quaſi verſatur: cuiuſmodi eſt mutuum, ſtipulatum, & expēſolatum, vt inquit Cicero. Nā cùm in ijs, vel ſolis tabulis prolatis res poſſit expediri, confeſtimq; iudicari, & communiter vertarur tum odium creditoris, tum pudor & verecundia debitoris: quæ nō temerè publico iudicio proſtitui ac lędi debet: cùmque vt plurimum hoc tantum agatur, vt aliquæ induciæ ſolutionis impetrentur: conueniens & æquitati conſentaneum eſt, vt non apertis forenſibus ſtatim propalam actionibus, ſed denunciationibus priùs, & cōditionibus debitor pulſetur. Quæ quidem res maiorem olim & vberiorem habebat vſum, cùm ab ipſis petitoribus in ius rei ducerentur, quod in cōditionibus non licebat, quàm hoc tempore habeat. Quanquam & hodie in ijs hoc cuſtodiri debeat, vt nec manifeſtè pleno foro, nec citatione expoſita, ſed ſecretè ac ſeorſim monitione facta, conditiones proponantur. Cui & hoc accedit, quòd in omni conditione ceſſat ignominia. l. ceſſat. ff. de act. & oblig. quamuis ex famoſa cauſa pendeat, quod in cōmunibus actionibus longè ſecus eſt. Quintū munus legiſlatoris in actionibus eſt, vt certas quaſdam vias, & rationes inueniat, quibus ſuum quiſque repetere, & in libertatem aſſerere queat. Nam cùm magna communis tranquillitatis, & ſalutis pars depēdeat ex rerum, & dominiorum diſtinctione: diligenter etiam atque etiam prouidendū eſt, vt ne vlla in ijs perturbatio & confuſio exiſtat. Et ideo ſi rem aliquam poſſideat quis, quam Titius ſuam eſſe affirmat: poſſeſſor autem dominum eius ſe eſſe dicat: rectè comparatum eſt apud Romanos, vt in rem actio Titio detur, quæ vindicatio nominatur. §. omnium. Inſt. de act. Et apud veteres quidem Romanos, vt author eſt Gellius, ſic exercebatur vindicatio. De qua re (inquit) diſceptabatur in iure præſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſt, cùm aduerſario ſimul manu prenderet, in ea re, omnibus verbis vindicare, ideſt vindicia, correptio manus, in re atq; in loco pręſenti apud Prætorem, ex duodecim tabulis fiebat, in quibus ita ſcriptum eſt: Si qui in iure manum conferunt. Sed poſtquā Pretores propagatis Italiæ finibus, datis iuriſdictionibus, negotijs occupati, paciſci vinditiarum dicendarum cauſa lōginquas res grauabantur: inſtitutum eſt contra duodecim tabulas, tacito conſenſu, vt litigantes, non ex iure apud Prætorem manum conſererent, ſed ex iure, manu conſertum vocarent, ideſt, alter alterum ex iure ad conſerendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret. Atque pfofecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, vti vnam glebam, in ius in vrbem ad prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquàm in toto agro, vindicarent. Hactenus Gellius. Pertinent verò eodem & illæ veteris iuris leges. SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS, VINDICIAE SVMVNTOR AB IIS, INTER QVOS CONTROVERSIA EST: VINDICIAE SECVNDVM LIBERTATEM DANTOR. Scribit eadem de re Aſconius Pedianus in hęc verba. Lis vindiciarum eſt, cùm litigatur de ea re apud prætorem, cuius incertum eſt, quis debeat eſſe poſſeſſor: & ideo, qui eā tenet, ſatiſdat pro pręde, litis vindiciarum, aduerſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deteriùs in poſſeſſione facturum, de qua iurgium eſſet. Rurſus ſponſione ipſe prouocatur ab aduerſario, certæ pecuniæ, aut æſtimationis, quam amittat, ni ſua ſit hæreditas, de qua contendit. Hæc ille. Sextò debet ad curam ſuam reuocare legum conditor, vt nonnullas actiones diuturnitate temporis euaneſcere, & certis annorum curriculis interire patiatur. toto tit. de perpet. & temp. act. Nam iniuriæ illatæ memoria, vti obliuione quàm citiſſimè obruatur potiùs, quàm diu conſeruetur, procurādum eſt. Quaſdam ſeptimò querelas cum ipſis perſonis intercidere iubebit. l. ex contractibus. ff. de act. prohibens, ne aut hæredibus, aut in hæredes permittantur. Præterea octauò, nec ſemper, nec in omnibus negotiis in ſolidum reum conuentum damnari ſinet, ſed in nonnullis in tantum, quantū facere poteſt. §. item. Inſt. de act. Quid enim ſi cum patre patronove actio eſt? ſi quis ex liberalitate ſua conueniatur? ſi de dote agat mulier? nōne æquum eſt, vt hactenus eum condemnatum faciat, quatenus facultates eius ferre poſſint? Quis enim patiatur, vel patrem à filio: vel maritum ab vxore, bonis ſuis vniuerſis & fortunis exui? Iam nonò & infamiam nonnunquam victum ſequi iubebit Iudex, & aduerſario dabit facultatem in litem iurandi contra eum. Nam ſi dolus eius arguatur, an ne merito ſuo adſpergitur ignominia? & intantum, quantū ex affectione pars diuerſa petit, condemnatur. l. in actionibus. ff. de in lit. Iur. Præterea cum ſubindè fiat, vt ab vna tantum parte contrahatur obligatio, vt in mutuo: ſubindè ab vtraq; parte, vel ęquè principaliter, & re & nomine, vt in ſocietate: vel ęquè principaliter re tantum, non nomine, vt in empto vendito, locato conducto: ſubindè deniq; ab vna parte principaliter, ab altera ex accidenti, ex poſt facto, vt in cōmodato, depoſito, mandato, pignore: Meminiſſe denique decimò debet legiſlator, vt in primis vnam tantū ab vna parte det actionem, vt in mutuo: in ſecundis, duas directas, vt in ſocietate, empto vendito: in tertijs, vnam directam, alteram contrariam, vt in commodato pignore. Sed de decem diuerſis actionum ſpeciebus iam ſatis. Nam quòd actionum, aliæ ſunt præiudiciales, vt per quas quæritur, aliquis liber ſit, an ſeruus: aliæ præparatorię, vt ad exhibendum: aliæ duplices, vt familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, finium regundorum: aliæ denique non noſtro, ſed alieno nomine ſuſceptæ, vt exercitoria, inſtitoria: non tam ſpecie differētes actiones facit, quàm qualitate quadā. Planè ſupereſt quædam quaſi per gradus diſtinctio actionum, quæ nullo modo ſilentio tranſigenda eſt. Nam actionum aliæ ſunt directæ, alię vtiles, aliæ præſcriptis verbis in factū, aliæ ſubſidiariæ. Directæ ſunt, quæ uel ciuiles, vel prætorię, certum ſuum nomen habent, ſuasq; certas formulas, quibus concipiuntur, & à quibus qui cadit, tota cauſa cadit. Vtiles ſunt, quæ nomen quidem idem retinent, cùm aliqua directa, & item effectum eundem, ſed nullis ſunt aſtrictæ formularum ſolennitatibus. Præſcriptis verbis ſunt, quæ neque nomen habent, neque formulam directarum, neque effectum quoque, ſed tantum ſimilitudinem quandam. Nam quemadmodum utilis tum competit, cùm negotium cadit quidem in ſpeciem, exempli gratia, negotiorum geſtorum: ſed tamen non omnino conuenit cum illa obligatione, quæ iure ciuili præſcripta eſt: ita tum locus ſit præſcriptis uerbis actioni, cùm res manifeſtè excedit fines, uerbi gratia, empti uenditi, ſed tamen aliquā habet

eius assimilationem:quo casu actio pręscriptis verbis in factum vocatur,quia res non per certas cõceptiones, sed planis verbis, quemadmodum facta est, proponitur, habito tamẽ semper respectu ad eam actionem,vel ciuilem,vel prætoriam,cum qua similitudine quadam coniungitur.Subsidiariæ actiones sunt,veluti de dolo,quæ tum proponuntur,cùm neque nomen res habet,neque formulam, neque similitudinem etiam negotij alicuius ciuilis. Et ideo conuentio facio,vt des, cum nõ gerat speciem vllius ciuilis contractus: meritò parit actionem de dolo, cùm in alijs conuentionibus,do vt des,do vt facias, facio vt facias,quæ aliquam habent similitudinem ordinariarũ actionũ, aliter obseruetur. Nunc verò videamus quomodo diuidantur actiones secundùm res subiectas.

De diuisione actionum ciuilium secundùm res subiectas.

EST autem summa earum diuisio,in rei persecutorias,& persecutorias pęnę. Nam vel hoc agitur, quemadmodũ quisque suum,aut sibi debitum, consequatur: vel quemadmodum iniuriam, sibi aut Reipublicæ sine facinore factam, vindicare possit. §. sequens. de act. Et illæ quidem, quæ rei persecutoriæ sunt: aliàs intenduntur in rem: aliàs verò in personam.l.actionum.ff.de act. & oblig. In rem, vt cùm id quod nostrum est, à possessore vendicamus:Idque nonnunquam vniuersaliter, puta cùm corpus aliquod iuris, cuiusmodi est hęreditas, persequimur:nonnunquam generaliter,veluti cùm tutelæ,negotiorum gestorum,agimus:nonnunquam denique specialiter,vt cũ vnã aliquam rem singularem petimus. Et est quidem ea res, aut corporalis,quæ nunc pleno proprietatis iure vindicatur: nunc minùs pleno, vt cùm ager vectigalis, vel emphyteuticarius petit: aut incorporalis,quæ nonnunquam in confessorię, nonnũquã in negatoriæ actionis rationem incidit: idq; siue sit personę seruitus,vt vsusfructus, vsus, habitatio: siue prædii, tum vrbani, vt prospectus luminum,stillicidij,altiùs non tollendi:tum rustici, vt arenæ fodiendę,calcis coquẽdę,pecoris ad aquam appulsus. In personam actiones sunt, vel rerum creditarum,vel personarum,vel successionum,vel liberalitatum, quantum ad præsens ius attinet, vel obligationum. Rerum creditarum sunt pleraq; ad contractus varios pertinentia iura:nam vt libro decimo quęstionum Celsus ait: credendi generalis appellatio est, & cuicũque rei assentiamur,alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, credere dicimur.Fit verò id vel re, vel cõsensu. Re, veluti in mutuo vel quasi, commodato,pignore, deposito. Consensu, vt in emptione venditione, locatione, conductione, societate,mandato. Et cohærent cùm his illæ actiones, quæ de constituta pecunia competunt, de eo quod certo loco dari,vel fieri promissum est.Item,quæ alieno nomine cõpetũt, vt exercitoria,institoria, de peculio, quod iussu,de in rẽ verso. Denique quæ accessoriæ sunt,vt Hypothecaria, Redhibitoria, De euictionibus, De vsuris, De mora,cum similibus. Personarum sunt,matrimonium & tutela. In matrimonijs quæritur de sponsalibus, nuptijs,dotibus, donationibus inter virum & vxorem, diuortijs, & repudijs, impensis in rebus dotalibus factis,de rebus amotis,de agnoscendis, alendis,& exhibendis liberis, de ventre inspiciendo. In tutelis de administratione tutorum,vel curatorum,de suspectis tutoribus,vel curatoribus,de confirmãdo tutore,vel curatore,de authoritate & cõsensu tutorum, vel curatorum. Vbi pupillus educari, vel morari debeat:De tutelis & rationibus distrahendis:De magistratibus conueniendis: De rebus eorum, qui sub tutela,vel cura sunt. Successio aliàs defertur ex vltima testantis voluntate:aliàs ab intestato. Vltimarum voluntatum species sunt,testamentum solenne, nuncupatiuũ, militare,codicilli,fideicommissa, deferunturque ex iis, partim vniuersitates, tam simpliciter & directè, quàm per substitutionem: partim res singulares, per legata & fideicommissa.Et exoriuntur indè quæstiones de iniusto, rupto, & irrito facto testamento:de conditionibus institutionum:de lege falcidia:de trebelliano Senatusconsulto,quando dies legati,vel fideicommissi cedat, cùm nonnullis alijs. Ab intestato solet locus fieri: primùm descendentibus,deindè adscendentibus,tertiò collateralibus,vltra fratres: fitque sæpe,vt de gradibus cognationis dissensio suboriatur. Liberalitatum quædam cõferuntur inter viuos, quædam causa mortis. Earum,quæ inter viuos cõferuntur, species,vt inquit Iureconsultus.l 1.ff.de dona.sunt complures. Dat aliquis ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti, & propter nullam aliam causam facit,quàm vt liberalitatem & munificentiã exerceat: hęc propriè donatio appellatur. Dat aliquis, vt tunc demum accipientis fiat, cùm aliquid secutum fuerit:hęc non propriè donatio appellatur, sed totum hoc donatio sub conditione est. Item cùm ipse ea mente dat,vt statim quidem fiat accipientis: si tamen aliquid factum fuerit,aut non fuerit, id velit ad se reuerti: hęc non propriè dicitur donatio, sed totum hoc donatio dicitur, quæ sub conditione resoluitur. Mortis causa donatio est, cùm quis habere se mauult, quàm eum cui donat:magisq; eũ cui donat, quàm hæredem suum.l.1.& 2.ff.de mort.caus. donat. Iulianus libro decimoseptimo Digestorum, tres esse species mortis causa donationum,ait. Vnam,cùm quis nullo præsentis periculi metu conterritus,sed sola cogitatione mortalitatis donat. Aliam, cum quis imminente periculo commotus ita donat,vt statim fiat accipientis. Tertiam,si quis periculo mortis non sic det,vt statim fiat accipientis:sed tunc demum,cùm mors fuerit insecuta.Obligationum nonnullę sunt ex nudo meroq; cõtractu, nõnullę ex maleficio: Ex mero contractu sunt,quę verbis contrahuntur, aut literis,veluti ex Stipulatione. Fideiussione,Cautione, Iudicatũ solui,Rem pupilli saluam fore,Rem ratam haberi, Nouatione, Delegatione, Acceptilatione, Literis, Epistolis, Chirographis, & alijs quę sunt eiusdem generis. Ex maleficio, veluti ex furto, ex damno,ex rapina, ex iniuria,quę omnia vnius modi sunt:nã hę obligationes tantùm ex re cõsistunt,idest,ex ipso maleficio, cùm alioquin ex contractu obligationes,non tantũ re cõsistãt, sed etiam verbis & consensu. Hactenus de actionibus rei persecutorijs. Quę pœne persecutorię sunt, vel sunt in simplum cõceptę,vel in duplum, uel in triplum, uel in quadruplum.In simplum agitur, cùm ad id tantùm quod abest,dirigitur actio, sed noua aliqua intẽtione, quę pęne loco sit:ueluti cùm condictio instituitur contra furem:nam cùm alioqui nemo rem suam cõdicere possit odio furum,quo magis pluribus actionibus teneãtur,effectum est,ut extra pœnã dupli aut quadrupli, rei recipiẽdę nomine, fures et hac actione teneantur, SI APPAREAT EOS DARE OPORTERE, quanuis sit aduersus eos etiam hęc in rem actio, per quam quis rem suam esse petit.§. sic itaq;. Inst.de act. In duplum agitur, ueluti furti nec manifesti,damni iniurię ex l.Aquilia,depositi ex quibusdam causis.§.in duplum. Inst.de act. Itẽ serui corrupti. Et ex legato, quod uenerabilibus locis relictum est. Tripli tunc agitur, cùm quis maiorem uera ęstimatione quantitatem in libello conuentionis inserit, ut ex illa causa uiatores ampliorem summam sportularum nomine exigant §.tripli. Inst.de act. Quadrupli tandem,ueluti furti manifesti:item de eo quod metus causa factum est: deque ea pecunia,quę in hoc data est, ut is cui datur, calumnię causa negotiũ alicui faciat, uel non faciat. §. quadrupli. Inst. de act. Verùm in nonnullis causis duplum illud,uel quadruplum,merum purãq; pœnam continet,quę res facit, ut sola res sine pœna peti possit, & ut ex pluribus obligatis alter alterius solutione liberetur, ut in furto:in nonnullis rem simul & pœnam,quod quidem cum odiosius sit,efficit,ut ne res repetatur sine pœna, nec alter per alterius solutionem liberetur,ut in actione ui bonorum raptorũ. l.item tutela.§.1 ff.ad l. Aqu. Item in nonnullis omnimodo est penalis actio, ut in furto & iniuria: In nonnullis ita demum, si reus inficietur, ut in lege Aquilia. Nam ea in confitentẽ est simpli,in inficiantem uero dupli. Deniq; in nonnullis priuata causa uertitur,ut in iniurijs, furtis,damnis: in nonnullis popularis, ut in albo pretoris corrupto,in sepulchro uiolato. Nam in huiusmodi uindicandis uersatur communis, & publici iuris defensio.l.1.& to.tit.ff.de pop.act. Et ratio quidem,cur nulla pœna ultra quadruplum in omnibus ferè Rebuspu.extendatur,ea,quoniam cùm duæ tãtùm personę, & item res & factum, quę simul quatuor in delictis statuunt,ueniant in reputationem, & noxę pœna debeat esse par:equum est, ut ultra illa quatuor nullę Ciuiles pęnę,quę quidem merę pœnę sint,porrigatur. Nam quod in nonnullis,nõ nisi per inficiationẽ pęna debetur: in nonnullis cum re,in nõnullis etiam sine re fiat pœnę supputatio:pro uarijs rerũ causis & figuris est comparatũ. Et quod delictorũ alia sint alijs capitaliora,& maiore odio digna: tam est manifestum, ut suis id facilè sensibus,unusquisque apprehendere possit.

De iudicijs criminalibus, quę mero imperio expediuntur.

SEquitur de criminalibus, & capitalibus iudicijs, quibus ad Rempublicam fundandam, ac stabiliendam ad communẽ societatis humanæ concordiam retinendam, nihil potest esse magis salutare. Horum tanta est in ciuitate dignitas, & authoritas: ut non ad priuatum singulorum commodum, sed ad totius ciuitatis publicam salutem ac defensionem comparata esse credantur. §.j.de publ.iud. Atque ea re factum est, ut neque fęminę,neque impuberes,neque serui, ad accusandum admittantur.l.qui accusare.ff.de accusat. quasi scilicet eorum tandummodo sit hęc negotia tractare, qui publicarum functionum & munerum sunt participes.Contrahuntur autem delicta,uel ex causa priuata,uel ex causa publica.Ex priuata causa sunt, furtum,rapina, iniuria, interpellatio matrimoniorum, illicitorum collegiorum coactio, stellionatus, uexatio annonæ, scopelismus, sacculariorum & circulatorum ars,uiolatio sepulchrorum, cõcussio,abigeatus, preuaricatio, receptatio,expilatio, terminorũ amotio. Nam in his magis læditur priuata singulorum, quàm publica omnium utilitas. Nec ad rem pertinet, quod quorundam etiam in superioribus mentionem fecerimus:quoniam sępe accidit, ut idem crimen & ciuiliter pariter, & criminaliter uindicetur.

vindicetur. Quæ ex publica causa oriuntur, vel violant caput & fundamentum totius vitæ ciuilis,religionem: vel ipsum publicũ statum & politicum: vel rerum militarium disciplinam, & ordinem. Primi generis sunt, Hæresis, Simonia, Scisma, Apostasia, Sacrilegium,Fęneratio, Sortilegium, Goitia,Magia,Posterioris, Crimen lęsæ maiestatis, Adulterium, Homicidium, Veneficiũ, Vis publica & priuata,Crimen falsi,Crimen repetundarum,Crimen peculatus,& De residuis,Crimen ambitus, Plagij, Annonæ vexatæ, cùm innumeris alijs. Tertij tandem, hostibus se dedere, arma abijcere vel alienare,emansorem esse,desertorem, transfugam,seditiosum,proditorem, dicto non audiẽtem, stationis desertorem,falsarium ordinis sui vel signorum, furem rerum militarium,cum alijs eiusdem modi. Atque hæc ideo dicũtur publica,quoniam virus eorum & venenum pertinet ad totum Reipublicæ corpus, & inficit ea præcipuè membra, quæ principem in ciuitate locum obtinent: ita vt nisi remedia legitima, & iusta in tempore adhibeantur periculum sit, ne totius Reipublicæ ruinã & interitum moliantur.Est autem eorum sanatio posita,non in actionibus quidem & formulis,sed in exquisitis quibusdam pœnarum & suppliciorum generibus: debetque diligenter operam dare legum conditor,vt singulis facinoribus, & delictis singulas castigationes,& pęnas adhibeat:estque in eo tota iustitiæ laus, & virtus collocata,vt suum cuique pro meritis attribuatur. Quanquam tamen non negarim, præmia quoque subindè populo proponenda esse, quibus duri ac præfracti homines à sceleribus suis & vitijs ad meliorem frugem, & vitæ sobrietatem inuitentur. l. vt virtutum.C.de stat.& imag. permissa quoque nonnunquàm, vel remittendi vel abolendi criminis potestate,vt pro grassantiũ tum multitudine, tùm paucitate, nunc relaxentur, nunc intendantur crimina. Nam quòd triumphi,ouationes, coronę nauales,murales,vallares,castrenses, ciuicæ benemerentibus publicè decernuntur:quid tandem aliud sibi vult, quàm vt honestũ virtuti præmium,& quoddam ad rectè facta inuitamentum constituatur? Quoniam igitur, vt dictum est,criminũ, alia sunt sacra, alia ciuilia,alia militaria:æquum est, vt totidem quoque, suppliciorum potissimum genera statuantur. Et Pontificiæ quidem pęnæ sunt,purgatio canonica, priuatio beneficij, carcer cũ inedia, excommunicatio, siue redactio ad peregrinitatem, degradatio, siue ad ciuilem pœnam traditio. Ciuiles,aut sunt patrimonij,aut status,aut corporis.l.si quis forte.§.vlt.ff.de pęn.l. exilium. l. relegatorum.ff.de interdict.& releg.Patrimonij sunt,indictio multarum, & prohibitio certę alicuius negotiationis aut artis, ex qua viuere solet is,qui damnatur. Status & conditionis, veluti cũ honores quis & dignitates amittit,cumq; infamia notatur, & in calcarium, vel sulfurarium opus ad tempus mittitur. Item cùm in exilium proficisci, & solum vertere iubetur, interdictione facta, vel vnius loci,vel omnium excepto vno,vel lata fuga: deniq; cũ libertas amittitur, & seruus pœnę quis efficitur,aut deportatur, aut aqua illi & igni interdicitur. Corporis pœnę sunt,veluti cùm fustium aliquis admonitione,vel flagellorũ vinculorumve verberatione, vel membrorũ mutilatione, ac impositione stigmatum castigatur. Item cum vita, vel gladio, vel ignibus, vel cruce, vel inedia, vel alio denique modo adimitur.Denique,quod omnium grauissimum est,cùm adempta vita, & bonis fisco addictis, memoria insuper hominis, & posteritas in perpetuum damnatur.l.quisquis.C.ad l.Iul.maiest. Militares pęnæ sunt, ignominiosa missio, gradus deiectio, militiæ mutatio,multa pecuniaria, castigatio per vitam,purgatio militaris,cum similibus.l.2.& 3.ff de re milit. Atque in his omnibus sic debet prudens Legislator ac iudex versari,vt neq; seueritatis,neque clementiæ laudẽ affectet, sed perpenso iudicio,prout quęq; res expostulat,sententiã dicat.

De iudicijs pertinentibus ad mixtum imperium.

EOrum, quæ neque sola iurisdictione, neque mero imperio, sed ex vtroque mixto explicãtur, triplex est imprimis ratio: Quædam enim voluntariæ, spontaneæque sunt iurisdictionis, quædam contentiosæ,quædam mediæ. l.2. ff.de off.procons. At spontaneæ quidem sunt ea, quæ sine vlla necessitate suscipiunt, cuiusmodi est emancipatio,manumissio,adoptio,cum quibusdã alijs non dissimilibus. Nam cùm donatio quantum ad ius antiquum, non tam ciuilis iuris, quàm prętorij sit.l.interdictũ.ff.de præcar.puto & eam ad hunc locum non immeritò referri posse: eaq; propter,vt latiùs dicetur idoneo loco, inter prætoria in Pãdectis donationis tractatum collocari. Contentiosæ iurisdictionis sunt,quæ redduntur etiam in inuitũ, veluti cùm De noui operis nunciatione: De damno infecto: De missione in bona: De possessione vel retinenda,vel adipiscenda,vel recuperanda:Deq; exceptionibus,& stipulationibus prætorijs interponendis,disceptatur. Nam in his omnibus id agitur, quemadmodum cuique suum ius,contra aduersarium reddi ac conseruari debeat. Mediã quandam naturam & conditionem obtinent,tutoris datio, bonorum possessio,& restitutio integri.Nam subinde fit, vt sine cuiusquam reluctatione impetrentur:subindè, vt non nisi contradictorio iudicio queant expediri.Sed est harum omnium,& alia quædam eaque quadripartita diuisio:nam nonnulla sunt authore Cicerone, quæ ad iuris dicendi officium pertinent:Nonnulla, quæ ad sartorum tectorum exigendorum munus: Nõnulla,quę ad neutrum:Nonnulla,quę ad vtrunq;.Primi generis est bonorũ possessio,quæ extantibus tabulis,vel secundum, vel contra tabulas datur. Non extantibus vel liberis,vel legitimis, vel decẽ personis,vel cognatis, vel ijs qui sunt ex familia,vel patrono, patronęve,vel viro & vxori, vel cognatis manumissoris confertur. Et Cicero quidem in tertia Verrina, proponens de ijs dicturum se, quæ ad iuris dicendi rationem in Prætore pertinent, nihil aliud attingit, quàm quòd est de bonorum possessionibus.Alterius generis sunt,noui operis nunciatio,cautio de damno infecto, & de aqua pluuia arcenda,quibus accedunt & ea,quæ ad publicanorũ & vectigalium iura pertinent,& eorum, quæ in commissum cadunt. Nam quemadmodum in alijs priuatę,ita in illis,publicę rei prospicitur.Estque id prætorium maximè, vt decumarum, exactionum,vectigalium,& aliarum similium rerũ,cura & ratio habeatur. Tertij generis sunt,Adoptio,Emancipatio,Manumissio, Donatio, cum quibus aliquo modo coniungi possunt, Tutoris datio,& In integrum restitutio. Namquod querelas seruorum contra dominos subindè audit,ne prostituantur,aut incdiãm patiantur, aut infami iniuria afficiantur, quòd curat, ne patroni à libertis contemnantur, neve carnes iniusto pretio in foro præbeantur,& vt quies popularium in spectaculis & pompis conseruetur:non est dubium,quin ad hoc caput referri debeat. l.j. ff. de pręf.vrb. Vltimi generis sunt,missiones in bona,interdicta,exceptiones & stipulationes,quæ dicuntur prætoriæ: nam in his partim ius dicitur,partim,ut sua quisque sarcta tecta habeat, præcauetur. Sed sunt tres ferè causæ, ex quibus in possessionem mitti solet: Rei seruandæ causa:Item legatorum seruandorum gratia: Et uẽtris nomine. l.j.ff.ex qb. caus. in poss.eat.Rei seruandæ causa,ut cùm in bona eius,qui iudicio sistendi causa fideiussores dederit,si neque potestatem sui faciat, neq; defendatur,iri iubetur, quo casu Prętor,non possessionem, sed custodiam rerum & obseruationem concedit,in primo ædicto.l. 3.§.ult.ff.de acquir. uel amit.poss. sed si id longo tempore duret,etiam possidere, & per longam possessionem capere,causa cognita permittit.Legatorũ seruandorum gratia.l.is cui.ff.ut leg.uel fideicommiss.nom.ut cũ is,cui legatorum uel fideicommissorum nomine non cauetur, mittitur in possessionem: non quidem ut pro domino esse incipiat, sed ut simul cum hærede custodiat,ut saltem tędio perpetuę custodiæ, extorqueat hęredi cautionem. Ventris nomine.l.1.ff.de uent.in possess.mitt.ut cùm pręgnans mulier,nomine eius qui in utero est,& inter suos hęredes futurus erit,possessionem arripit. Planè damni infecti nomine si non caueatur,non uniuersorum nomine fit missio,sed rei tantùm,de qua damnum timetur. l.j. ff. quib.ex caus.in possess.eat.Interdicta sunt formæ quædam atque conceptiones uerborum, quibus Prętor aut iubet aliquid fieri, aut prohibet:maximè, cùm de possessione,aut quasi possessione inter aliquos contẽditur.Et sunt eorum uerò, alia prohibitoria, alia restitutoria,alia exhibitoria. Item quædam adipiscendę possessionis, quędam retinendę,quędam recuperandę.Adhęc nonnulla simplicia,nonnulla duplicia: Pręterea, subinde in pręsens tempus relata,subindè in pręteritum. Item,aliàs annalia,alias uerò perpetua. Denique, nonnunquam hominum causa comparata, nonnunquam religionis & rerum diuinarum.Nam cũ agitur,ut ne quid in loco sacro fiat, uel quod factum est,restituatur: item de mortuo inferendo,uel sepulchro ędificando:totum negotium diuini iuris est. Quę hominum uerò causa competunt, uel sunt ad publicam utilitatem pertinẽtia, uel sui iuris tuẽdi causa,uel officij,uel rei familiaris. Publicę autem utilitatis causa cõpetit interdictum,ut uia publica uti liceat,& flumine publico, & ne quid fiat in uia publica. Iuris sui tuendi causa, de liberis exhibendis, item de liberto exhibendo. Officij causa,de homine libero exhibendo. Reliqua uerò interdicta rei familiaris causa dantur, ut Quorum bonorum,Quorum legatorum, De ui & ui armata, uti possidetis: De superficiebus: De itinere actuque priuato: De aqua quotidiana & ęstiua: De riuis: De fonte: De cloacis. Exceptio dicta est, quasi q̃dam exclusio. l. j. ff. de except. q̃ interponi actioni cuiusque rei solet,ad excludendum id,quod in intentionem condemnationemve deductum est. Et sunt exceptiones aut perpetuę & peremptorię, aut temporales & dilatorię l.exceptiones.ff.de except. Perpetuę atque peremptorię sunt,quę semper locum habent, nec euitari possunt, qualis est, doli mali, rei iudicatę, & si quid contra leges senatusve consulta factum esse dicitur, item pacti conuenti perpetui, idest,ne omnino pecunia petatur. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent,sed quæ euitari possunt,qualis est pacti conuenti tẽporalis,idest,ne fortè intra quinquennium agatur.Procuratorię quoque exceptiones,dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent,sed interdum euitari possunt. Ideo verò cum prętorijs numerantur exceptiones, quoniam comparatę sunt,defendendorum reorum gratia in iudicio:sępe enim accidit,vt licèt ipsa persecutio,qua actor expetitur,iusta sit:tamẽ iniqua sit aduersus eũ, cum quo agitur,quibus casibus datur à Prætore exceptio ad impugnan-

pugnandam actionē. Prætoriç stipulationes siue obligationes, instar actionum obtinent l. actiones ff. de act. & oblig. Et sunt earum tres species, iudiciales, cautionales, cōmunes. Iudiciales eas dicimus, quæ propter iudicium interponuntur, vt ratum fiat, iudicatum solui, & ex operis noui nunciatione. Cautionales autē sunt, quæ instar actionis habent, &, vt fiat nouatio, intercedūt, vt de legato stipulatio, & de tutela, & ratam rem haberi, & dāni infecti. Communes sunt stipulationes, quæ fiunt iudicio sistēdi causa. Præterea, stipulationum istarum, quædam sunt, quæ satisdationem exigunt: quædam, quæ nudā promissionē. Adhęc, Pretoriæ stipulationes, aut rei restitutionem continent, aut incertam quantitatem. Restitutionem rei, sicut stipulatio ex operis noui nunciatione, qua cauetur, vt opus restituatur: ideoque siue actor, siue reus decesserit, pluribus hæredibus relictis, vno vincente, vel victo, totum restitui debebit. Quamdiu enim aliquid superest, tamdiu non potest videri opus restitutum. Incertam quantitatem cōtinet stipulatio, iudicatum solui, & rem ratam dominum habiturum, & damni infecti, & his similes. Verùm de ciuilibus actionibus, criminalibus, & prætorijs, quæ ordinariæ dicuntur: partim, quia certis formulis, & figuris concipiuntur in iudicio: partim: quia ordinariè, vel in iure, vel coram Prętore, vel ad populum tractantur: hęc nunc dicta sufficiant.

De varijs, & extraordinarijs actionibus.

IAm autē sunt nonnullæ actiones, quę natura sui liberæ sunt, & in formularum rationem, & anxietatem non cadūt, quęque extraordinarię vocantur. Idque siue loquaris de rebus ciuilibus & prætorijs: siue de criminalibus: siue de priuatis: siue de publicis: siue de domesticis: siue militaribus: siue cōmunibus: siue fiscalibus. Quoniam enim tanta est naturę in pariendis, profundendisque rebus varietas & vbertas, tanta humani ingenii exilitas & angustia, vt omnia suis generibus describi & comprehendi non possint: necessarium est, vt communis aliquis, &, vt agrimensorum modo loquar, extraclusus locus relinquatur, in quo ea, quæ ad certum genus referri non possunt, reponant. Sic enim obligationes omnes, vel ex contractu, vel ex delicto, vel ex varijs causarū figuris nasci dicimus. Sic in actionibus in personam, vel ad dandum, vel ad faciēdum, vel alijs quibusdā modis agimus: Sic res nostras, vel testamēto, vel codicillis, vel alia aliqua vltima voluntate relinquimus. Sic agrorum, in quibus auguriū agitur, alius Romanus, alius gabinus, alius peregrinus, alius hosticus, alius incertus dicitur. Sed non est omnium eorū, quæ extraordinaria sunt, vna & eadem ratio. Quædā enim quò ad formam agendi tantùm extraordinaria sunt, non verò toto iudicio, idest, non vt nec ciuilia dicantur, nec prætoria, nec criminalia: quædam agendi forma pariter, & toto iudicio: quędam ancipiti quodam, & inter vtrumque genus ambiguo modo. Primi ordinis sunt omnes actiones vtiles. l. actio. ff. de neg. gest. quę nomen quidem directarum actionum, & effectū obtinent, sed ab earum formulis in proponēdo quæ olim certę ac descriptæ esse solent, nonnihil recedunt. Quemadmodum & illæ, quę contrarię dicuntur, quæ competunt, quoties negotium non ab initio habet vltrò citrò obligationem, sed ex postfacto. l. in cōmodato. §. sicut. ff. commod. Item honorarię, quę à Prætore, & eo qui rebus iudicandis præsidet, introducuntur, & officio iudicis magis, quàm cogente necessitate, administrari dicuntur. l. cū filiusfa. ff. si cert. pet. Denique illę quoque, quę nullum certū nomen contractus, sed συνάλλαγμα tantùm in se continent. Quorū nomine, vel de dolo, si dolus argui possit: vel pręscriptis verbis in factum: subindè ciuili, si res negotij ciuilis habet speciem: subindè prętoria, si prętorij, sine vlla obseruatione formularū, agitur. Nam cùm deficiūt vulgaria atque vsitata actionum nomina: præscriptis verbis agendum est: in quam necesse est cōfugere, quoties contractus existunt, quorum appellationes nullo iure ciuili proditę sunt: natura enim rerum inductum est, vt plura sint negotia quàm vocabula. l. 1. 2. 3. l. naturalis. l. solēt. ff. de pręs. verb. Sic etiam in criminibus, quoties deficiūt ordinaria nomina, & item certa extraordinaria, confugitur ad crimen stellionatus l. vlt. ff. de crim. stel. Secundi ordinis sunt, quorū nomine nec actio competit, nec iudicium: sed auxilio quodā & beneficio, propter æquitatem, adiuuantur. Ita dicimus, de aduocatorum, professorum, obstetricum, medicorum, agrimensorum salarijs, extra ordinem cognosci: quia scilicet nobilior est eorum opera, quàm vt eius ratione actio aliqua mercenaria tribui debeat. l. 1. ff. de var. & extr. cog. l. 1. ff. si mens. fals. mod. Ex quo fit, vt Philosophis ne extrā ordinem quidē ius dici debeat, non quia non religiosa res est Philosophia: sed quia hoc primū profiteri Philosophos oportet, mercenariam se operam sperne re. Cui porrò consequens est, nec iuris quidē professoribus ius esse dicendum. Est enim quidem res sanctissima ciuilis sapientia, sed quæ pretio numario non sit æstimanda, nec dehonestāda, dum in iudicio honor petitur, qui ingressu sacramenti offerri debuit: Quędam enim honestè accipiuntur, quę inhonestè tamen petuntur: Planè nonnulla sunt, quæ viliora sunt & exiguiora, quàm vt in iudicio tractari, & disceptari debeant. Nam quòd proxenetica, & hermeneutica, inter extraordinaria reponuntur. tit. de proxenet. nulla alia causa, quàm quia abiectiora sunt, est comparatum. Nam de minimis, vix est, vt vllam curā suscipere velit Prætor. l. scio. ff. de in integ. restit. Tertij ordinis sunt, quę nec solennibus iudiciis, nec omnino extra ordinem tractantur. Nam cùm summatim & de plano, de alendo & exhibendo partu cognoscitur: nec ordinarium plenè, nec extraordinarium iudicium dicitur institui, sed summarium. l. si quis. ff. de liber. exhib. Nunc sequitur, vt, quoniam de actionibus dictum & explicatum est, de ipso porrò iudiciario processu explicetur.

De processu iudiciorum, & primo de personis pertinentibus ad iudicium.

TRia sunt in vniuersum, quorum in iure ac iudicio rationē habere oportet. Primę partes sunt personarum, quę in iudicio versantur & consistunt. Posteriores, rerum iudicialium, quę ad tractandam & peragendam litem requiruntur. Vltimæ denique, ipsius cursus & progressus, cuius certa quędam est & naturalis series. Prius est, vt de personis transigamus, quarum, præter præcipuas & principales, sunt nonnullæ quoque adminiculantes, de quibus post pręcipuas dicemus. Quantum ad priores attinet, quoniam omne iudicium constituitur inter duos, litis & controuersiæ per tertium aliquem dirimendę causa: tres sunt in totum personæ principales, ita vt nec plures per rerum naturam, nec pauciores esse possint. Ab vna parte sunt actor & reus, qui litigant inter se, & contendunt. Ab altera iudex, qui arbiter est & disceptator litis. Sed non omnibus, qui volunt, agendi & accusandi potestas conceditur. Ciuiliter agendi facultatem adimit ætas, vt si pupillus fortè vel impubes, vel qui adhuc in infantium numero est, agere velit. Mores, vt si prodigus, infamis, hæreticus, periurus, apostata diem alicui dicant. Iudicium animi, vt si amens quis, furiosus, demens, simplex veniat in ius. Status, veluti si seruus, filiusfamilias, statuliber, libertus, excommunicatus, monachus agat. Accusare prohibentur. l. qui accusare. ff. de accusat. nonnulli propter sexum vel ætatem, vt mulier vel pupillus: alij propter magistratum potestatēve, in qua agentes, sine fraude in ius vocare nō possunt: alij propter delictum proprium, vt infames: alii propter turpem quęstū, vt qui duo iudicia aduersus duos reos subscripta habēt, nūmosve ob accusandum, vel non accusandum acceperūt: alij propter conditionem suam, vt filij contra parentes, & liberti cōtra patronos: alij propter suspicionem calumniæ, vt illi qui falsum testimonium subornati dixerunt: nōnulli propter paupertatem, vt sunt, qui minùs quàm quinquaginta aureos habent. Hi tamen omnes, si suam iniuriam exequātur, mortemve propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur. Planè licèt cuilibet de populo libera sit potestas accusandi: tamen cōmunis vtilitatis gratia comparatū est, vt sit publicus aliquis accusator capitalium criminum, cui hoc ex necessitate incumbat. l. Lucius. §. idem respondit. ff. ad municip. Et solet olim certum genus esse accusatorum, qui quadruplatores & item sectores appellarentur, quibus subscriptores, & stipulatores, & actores aderant. Et erant quidem quadruplatores, delatores criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequebantur: vel vt alij malunt, accusatores eorum reorum, qui conuicti quadrupli damnari soleant, vt aleæ, aut pecunię grauioribus vsuris fœnerate. Sectores verò accusatores erant, qui ex dānatione accusati dimidium bonorum expectabant, aut certam aliquam partem. Et solet esse moris, authore Asconio Pediano, vt accusator obsignaret domū, & clausa omnia eius, quem accusarurus erat haberet, ne qua furtorum indicia, aut in vasis, aut in signis, aut in literis constituta ab eo remouerentur. Et si fortè contingeret, vt plures ad accusandum parati accederent: contēdebatur inter eos, quis ex omnibus, cęteris anteferri & pręponi deberet: quod quidem genus contentionis diuinatio vocabatur. Rei nomē, à re de qua disceptatio est deducitur, idque siue criminaliter, siue ciuiliter agat. Sed qui criminis alicuius rei sunt, in sordibus & reatu, promissis capillis agere dicuntur. Et est reum fieri, nihil aliud, quàm apud Prætorem legibus interrogari. Cùm enim in ius ventum esset, inquit Pedianus, dicebat accusator apud Prętorem reo: Aio te Siculos spoliasse: si tacuisset, lis ei æstimabatur, ut uicto: si negasset, petebatur à magistratu dies inquirendorum eius criminum, & instituebatur accusatio. Et contrà, eximi à reis dicebantur illi, quibus, non pręsente ad diem accusatore, gratia fieret. Sed nō solet omnium reorum vna & eadem esse conditio. Nonnulli enim è vinculis causam dicere coguntur, quorum scilicet fides suspectior, aut causa grauior est: nōnulli vadimonio obstringūtur, qui videlicet, prędijs prędibusve datis, dimittuntur ea lege, vt in diem certum, aut quandocunque iudici visum fuerit, ad iudicium sistantur. Nonnulli denique suę promissioni relinquūtur, vel ita in iudicium vocantur, vt voluntario exilio pœnam & condemnationem euitare possint. Etsi autem regulariter nemo sit, quin inter reos recipi & accusari possit: tamen reperiuntur nonnulli, quibus nec semper, nec ab omnibus dica rectè scribi potest: nōnulli quibus penitus à nullo. Nec à quouis, nec semper reus fieri potest, miles, Ecclesiasticus, professor, magistratus, episcopus, legatus, pupillus, vidua, morbo sontico laborans, orphanus, infans, furiosus, Respublica quæ est sine capite, seruus, monachus. Accusare pęnitus non licet hos. l. hos accusare. ff. de accusat. legatum imperatoris, idest, præsidem prouinciæ, ex sententia Lentuli dicta, Sylla & Tyrone consulibus: item legatū prouincialem, eius duntaxat criminis, quod antè commiserit quàm in legationem veniret: item magistratum populi Romani, eūve qui Reipublicæ causa abfuerit, dum non retractandi leges, causa abest. Hoc beneficio inter reos recepti vti possunt, si abolitione interueniente, repeti se non debere, contendant. Omnibus autē legibus serui rei fiunt, excepta lege Iulia de vi priuata, quia ea lege damnati partis tertiæ bonorum publicatione puniuntur, quæ pęna in seruum non cadit. Idemq; dicendum est in cæteris legibus, quibus pecuniaria pœna irrogatur, vel etiam capitis, quę seruorum pœnis non conuenit, sicuti relegatio: sed durior eis pęna extra ordinem imminebit. Iudex, secundùm Marcum Varronē, appellatus est, quasi qui ius inter duos dicat, & certis quibusdam verbis, quid legibus conueniens sit, quid non sit, pronunciet. Et quidem, is ex eo, iuris quoque disceptator nominatur. Nam antiqui iudices, vt verbis vtar Iustiniani. l. rem non nouā, cum auct. seq. C. de Iud. non aliter iudicialem calculum poterant accipere, nisi priùs sacramentum præstitissent, omnimodo sese cum veritate & legum obseruatione iudicium esse dispositurros. Et hodie iurant se facturos, secundum quod eis visum fuerit iustius & melius, exceptis defensoribus ciuitatum, qui iurant omnia secundū leges & iura se facturos. Planè, apud equestremne ordinem, an senatorium, res iudicialis esset, magnas sæpenumero cōtentiones ciuiles Romæ excitauit. Iam indè ab vrbe condita in iudicijs dominabantur patres, apud eos causę agebātur, & ij soli aderant in consilio consulibus prætoribusq;. Reliquis autē ordinibus nulla ad iudicandum facultas dabatur. Procedentibus deinde temporibus extitit Sempronius Gracchus, qui primus infensus senatui, equestrem ordinem ab eo disiungere meditatus, legem de iudicijs ad equites transferendis tulit. Cuius legis sensus erat, vt trecētis Senatoribus sexcenti equites admiscerentur. Cæterùm anno decimoquinto post Gracchi mortem Senatum in possessionē iudiciorum restituere conatus est Quintus Seruilius Cæpio, qui hoc agebat, vt paribus auspicijs in iudicijs senatores & equites versarentur. Quæ quidem lex, nunc Glaucia, nunc Plotia, nunc Cornelia, Aurelia, & Pompeia lege, variè iactata, tandem sub Iulio dictatore obtinuit: ita vt iudiciorum omniū potestas quidem esset apud prætorem, sed iudices tamen, vel perpetui, vel singularium causarum, tum ex senatu, tum ex ordine equestri legerentur. Sed non omnibus licet esse iudices. l. cū prætor. ff. de Iud. Quidam enim prohibentur lege: quidam moribus: quidam natura. Natura, vt surdus, mutus, & pperpetuò furiosus, & impubes, quia iudicio carent: Lege, qui senatu motus est: Moribus, fœminæ, & serui, non quia non habeant iudicium: sed quia receptum est, vt ciuilibus officijs non fungantur. Differunt autem iudices varijs & multis inter se modis. Eorum, alij sunt, qui arbitri dicūtur: alij, qui proprio specialiq; nomine iudices. Arbitri sunt, quibus amicabili quadam ratione res inter partes definienda ac disceptāda mandatur. Nam bonorū virorū est (vt inquit Plato) ciues priùs & amicos ac familiares experiri, quàm ad solennes & legitimas actiones perueniatur. Vnde pulchrè Seneca in tertio de beneficijs: » Hoc interesse dicitur inter iudicem & arbitrū, quòd ille formula includatur, & ad certos, quos non excedat, terminos reuocetur: huius verò libera sit & nullis adstricta vinculis religio: ita vt detrahere aliquid possit & addere, & sentētiam suam, nō prout lex & iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impellit, regere. Sed sunt arbitrorum duo genera l. si societatem. §. arbitrorum ff. pro soc. Vnum, vt ad boni viri arbitratum redigi debeat, etiamsi nominatim sit persona comprehensa, cuius arbitratu fiat: veluti cùm lege locationis comprehēsum est, vt opus arbitrio locatoris fiat. Alterum, vt siue æquum sit, siue iniquum, parere debeamus: quod obseruatur, cùm ex cōpromisso ad arbitrum itum est. Verùm id fit duobus rursum modis: alij enim arbitri dantur à iudice, quibus hoc committitur, & demādatur negotij, vt rem, si fieri possit, componāt: vti fit in ijs ferè actionibus, quæ arbitrariæ dicuntur, item in ercifcundis familijs, communi diuidundo, & aqua pluuia arcenda, cum similibus. l. in iudicio. ff. famil. ercisc. in quibus de incerta, vt inquit Cicero, pecunia agitur: Alij assumuntur ab ipsis litigatoribus, & ijs ad quos res ea pertinet. Quod quidem vel fit simpliciter, nulla iniecta pœna compromisso: vel certa pœna proposita ei, qui placitis non steterit: vel interueniente stipulatione: vel denique iurisiurandi religione. Prima specie, siquidem sententiæ latę vel subscripserint: vel taciturnitate assensum ei suum accommodauerint litigātes: tam actio nascitur ab actoris parte, quàm exceptio à parte rei. Aliàs autem, si neutrum factum est, neque actionis, neque exceptionis vllum ius exorietur. l. cum antea. C. de recept. arbit. Secūdò casu, neque prouocatio datur. l. j. C. de recept. arbit. neque rei iudicatę actio: sed solius pęnę metu fit, vt arbitrio eius stetur, qui receptus est. l. diē proferre. §. vlt. ff. de arb. Tertiò, licèt pœna non fuerit adiecta compromisso, si tamen simpliciter sententiæ stare quis promiserit, incerti aduersus eum actio competit. l. ne in arbit. cum auct. seq. C. de recept. arb. Quartò denique, etsi prohibitum est hodie cum iurisiurandi solennitate arbitrū constituere: tamen solet esse receptum, vt omnimodo conseruaretur. Quantum ad ipsum arbitrium attinet, quāuis neminem prætor cogit arbitrium recipere (quoniam hæc res libera & soluta est, & extra necessitatem iurisdictionis posita) attamen vbi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam & solicitudinem suam hanc rem pertinere prætor putat. l. 3. §. tametsi. ff. de arbit. nō tantùm quòd studeat lites finiri, verùm etiam quoniam nō debeāt decipi, qui eum quasi virum bonum, disceptatorem inter se elegerunt. Ipsorum iudicū duæ sunt in vniuersum descriptiones: Quarum prior est secundùm res subiectas: posterior secundùm qualitatum diuersitates. Quātum ad res attinet, alii sunt, quibus generaliter iuris dicundi officium incumbit: alii, quibus specialiter circa rē certam. Primi generis sunt, princeps ipse, prętor tā peregrinus, quàm vrbicus, Pręses prouinciæ, pręfectus prætorio, proconsul, cum similibus: quibus tum animaduertēdi in facinorosos homines, tum decreta interponendi, iudicandiq; potestas est concessa. Eorum, qui secundi sunt ordinis, nonnulli sunt, quibus merum imperium, vel vniuersè, vel particulatim committitur, cuiusmodi est præfectus vrbi. l. j. ff. de off. præf. vrb. qui non solùm ea crimina, quæ domi, verùmetiam, quæ foris perpetrantur, vindicat. Præfectus vigilum. l. nam salutem ff. de off. præf. uig. qui de incendiarijs, effractoribus, furibus, raptoribus, & receptatoribus cognoscit. Quæsitor, cui criminum inquirendorum negotium dari solet. Latrunculator. l. solemus. §. 1. ff. de Iud. qui de grassationibus & latrociniis cognoscit. Nonnulli verò, quibus iurisdictio, vel in totum, vel ex parte permittitur. Cuius generis est prætor, qui à præeundo, in concipiendis pretorijs stipulationibus, manumissionibus, adoptionibus, iudicijs, nomen traxisse dicitur. Iudex fideicommissorū, cuius nulla alia de re, quàm de fideicommissis notio est l. quæsitum. §. cum vir. ff. de legat 3. Rationalis siue quæstor Cæsaris, qui rerum ad principem pertinentium curam solum gerit l. j. & to. tit. ff. de off. procurat. cęs. & rat. quibus addi potest, quòd curialibus, cohortalibus, & similibus sui sint positi & constituti iudices. Nonnulli deniq;, quibus ea, quæ mixti sunt imperii, committuntur: nam quòd consules manumittere volentibus consilium præbent. l. j. ff. de off. consul. l. j. ff. de ædil. ed. l. munerum. ff. de mun. & hon. quòd episcopi panis & aliarum rerum venalium curam gerant, quòd Aediles, vti ne vitiosa morbosave vlla res vęneat, procurāt, nullam aliam Reipublicæ partem, quàm quæ mixti imperii sit, attingit. Vt interim illud pręteream, quòd quædam tantæ habentur dignationis, vt non ab alio, quàm ipso Principe, diiudicari possint. l. quoties. C. vbi senator. quædam contrà, tam vilia, vt ad pedarios iudices, & eos, qui recuperatores disceptatoresve dicuntur, reiiciantur. l. 2. C. de ped. Iud. Iam autem, pro diuersis iudicum qualitatibus, variæ sunt eorum differentiæ. Primùm, alii sunt, à quibus tanquam à minoribus ad maiores prouocatio est: quales sunt omnes inferiores, quorum vltimi sunt qui pedanei dicuntur, alii, à quibus nulla cadit appellatio, cuiusmodi sunt præfecti prætorio: credidit enim princeps, eos, qui ob singularem industriam, explorata eorum fide & grauitate, ad huius officii magnitudinem adhiberentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quàm ipse foret iudicaturus. l. vn. C. de off. præt. pręs. atq; hæc distinctio est secundum ordinis prærogatiuam. Secundum dignitatem, alii sunt superillustres siue maximi, vt Imperator, Consul, Senator, Papa, Legati, Patriarchæ: alii illustres, siue magni, vt præfectus prætorio, Orientis, Italiæ, Africæ, Primates, Archiepiscopi: alii spectabiles, siue medii, vt Magistri militum, Prętores, Episcopi: alii clarissimi, vt Præsides prouinciarum, Archidiaconi, Archipresbyteri: alii denique infimi, vt defensores ciuitatum & municipiorum, presbyteri, & ecclesiarū rectores. Pro graduum diuersitate nonnulli sunt, qui ordinarii dicuntur: nōnulli, qui legati: nonnulli, qui delegati: nonnulli, qui dati: nonnulli denique, qui medii, siue communes. Ordinarij sunt, qui iure magistratus iuris dicendi officium & munus sustinent. l. more maiorū. ff. de Iurisd. omn. iud. quales sunt præsides, pretores, pręfecti, proconsules, & alii, quorum multę sunt & varię, tam secundùm res, quàm secundùm qualitates, differētię. Legati sunt, qui ordinarijs quibusdam magistratibus adiunguntur, vt illis vicariam subindè pręstent operam: adeò quidem, vt & mandata iurisdictione, iudices dandi habeant potestatem. l. legatus. l. solent. ff. de off. proconsul. & leg. Nam proconsules, cùm non omnia possint per se obire, solent custodiarum cognitionem mandare legatis suis, scilicet vt præauditas custodias ad se remittāt, & vt innocentem ipse liberet: nam si quid est quoque, quod maiorem animaduersionem exigat, remittere legatus ad proconsulem debet: vtpote cùm neq; animaduertendi, neque coercendi, ne-

que atrociter verberandi ius legatus habeat. Summi pontificis legati hodie,vel sunt laterani (vtar enim verbo Plautino) vt Cardinales:vel certorum locorum,vt nonnulli de Archiepiscopis: vel denique datiui, qui alicuius negotij obeundi gratia in prouinciam mittuntur. Delegati iudices sunt, qui mandatam iurisdictionem obtinent. l.j.to.tit.ff.de off.eius cui manda. est iurisd. idque siue à principe, siue ab alio quouis ordinario iudice fuerit demandata : more enim maiorum comparatum est, vt is iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure, non alieno beneficio possidet.d.l.more maiorum. Quanuis tamen sint & subdelegati, quibus scilicet à delegatis causæ disceptatio committitur. Dati sunt,qui ad vnam aliquam causam, vel definiendā, vel cognoscendam à prætore constituuntur:qui subindè cognitores,subinde simplici nomine iudices,subindè recuperatores, subindè disceptatotes, subindè etiam pedanei (quanquam eorū nomen ad alios quoque pertinet,vt suprà dictum est) nominātur. Et ad eos præcipuè pertinet,quod dicitur,iurisdictionē esse iudicis dandi licentiam.l.1.ff.de iurisd. omn. Iud. soletq; prętor alijs occupatus, non tam ipse quotidie iudicare, nisi res maioris fortè esset momenti ac pretij,quàm iudices inter litigatores dare ac constituere. Et possunt quidem, vt inquit Paulus l.cū prętor.ff.de Iud. iudicem dare,quibus lege, vel cōstitutione,vel Senatusconsulto conceditur. Lege,sicut proconsul:is quoque cui mandata est iurisdictio, iudicem dare potest, vt sunt legati proconsulum:item hi quibus id concessum est ,propter vim imperij,sicuti præfectus vrbi cæterique Romæ magistratus. Non autem omnes iudices dari possunt ab his, qui iudices dandi ius habent. Quidam enim lege impediuntur,ne iudices sint, quidam moribus, quidam natura. Natura,vt surdus,mutus, & perpetuò furiosus,& impubes, quia iudicio carent. Lege, qui senatu motus est Moribus,fœminæ & serui,non quia nō habeant iudiciū: sed quia receptum est,vt ciuilibus officijs non fungantur. Medii siue communes iudices sunt,quibus specialiter lege,vel senatusconsulto,vel constitutione principum aliquid demandatur. l. j.in princ.ff.de off.eius cui mand.est iurisd. Illi enim cùm nec ordinarij, nec legati, nec recuperatores reuerà dici possunt: rectè medij siue communes, siue denique generali nomine extraordinarij appellantur. Illud valde quæsitum scio quænam res mādari possint,quę non:& quibus magistratibus mandandi competat licentia,quibus non Et primùm quidem verum est,imperiū merum, mandata iurisdictione,non transire. d.l.j.in fi.videlicet quoniam nunquam obuenit iure magistratus : sed vel lege, vel senatusconsulto, vel per principem. Imperium mixtum,vt scilicet bonorum possessio detur,vt damni infecti nomine caueatur, vt in possessionem mittatur legatorum seruandorū nomine, vt de suspectis tutoribus cognoscatur,mandari potest. l. cognitio.ff.de off.eius cui mand.est Iur. Vt autem mandata iurisdictione à præside consilium exerceat is cui mandatur : vt à prætore mandata iurisdictione,ea quæstio transferatur,qua, vtrum causa,propter quam tutores vel curatores pdia pupilli, vel adolescentis alienare volunt,idonea sit,necne,cognoscitur,mandari non potest.l.mandata,illo tit. Nam quemadmodum ea, quæ in mixto imperio,iurisdictioni sunt confinia,rectè transeūt: ita ea, quæ cum mero imperio sunt cognata,transire non possunt. Planè iurisdictio, quę iure magistratus competit, sine controuersia mandari potest. d.l. more maiorum. Et ideo imperium, quod iurisdictioni cohæret,idest,modica coercitio, sine qua iurisdictio explicari non potest,simul etiam transire solet.l.j.in fi.l. vlt.ff.de off.eius cui mandat.est iurisd. Quantum ad magistratus attinet,illis demum permissum est mādare iurisdictionem, qui eam suo iure,idest,sui magistratus beneficio obtinent d.l more ma. Cæterùm qui mandatā iurisdictionē habēt,vt delegati: vel datam, vt recuperatores : vel extraordinariam, vt medij illi, de quibus dictum est, non possunt:quia scilicet proprium nihil habent, sed eius,qui concessit,iurisdictione vtuntur. Si omnes iudicum differentias & qualitates in vnum quasi conspectum positas,videre quis cupiat, est in manibus pulcherrimum. Domitij Vlpiani,ex libro quinto oppositorum respōsum.l.pen.ff.de Iud. eius enim verba hæc sunt : Qui neque iurisdictioni præest: neq; à principe potestate aliqua præditus: neque ab eo, qui ius dandorum iudicum habet,datus est:nec ex compromisso sumptus: vel ex aliqua lege confirmatus est,iudex esse non potuit. Sed de tribus principalibus iudiciorum personis, Actore, Reo, ac Iudice hactenus. Personę adminiculantes (nam de iis secundo loco dicere proposuimus) vel sunt iudicis,vel litigatorum, vel ipsius fori & iudicij. Ad iudicem instruendum pertinet, Assessor, Auditor, Iureconsultus. Officium assessoris ferè cōstat,in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis,decretis,epistolis l.1.de off.assess. Auditoris,in causę cognitione accipiēda, & ad iudicē referenda. Iureconsulti, in iure suggerendo : quod quidem ius nonnunquam ab ipso principe petitur,quoties de re ardua,eaq; valde intricata nascit quæstio. Litigatoribus, præter subscriptores, Adstipulatores, Actores & alios, de quibus supra est expositū,adsunt Procuratores, qui Pragmatici ac vindices apud veteres vocari solebāt (nam procuratorū ad negotia alia est causa.)

Item Aduocati, quos Leguleios vocabat antiquitas: nam aliquin amici propriè solent appellari aduocati: Denique Postulatores siue patroni, qui oratores apud veteres dicebantur. Et hoc est, quod ait Asconius Pedianus,his ferè verbis:Qui defendit alterum in iudicio:aut patronus dicitur,si orator est: aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut præsentiam suam commodat amico : aut procurator, si negotium suscipit:aut cognitor,si præsentis causam nouit,& sic tuetur, vt suam. Præter istas personas litigatorum sunt præterea procuratores ad negotia, œconomi, tutores,curatores,orphanotrophi,vicedomini, actores vniuersitatis,vicecomites,qui omnes ad hoc tenentur ratione muneris & officij : Item defensores, cognitores, coniunctæ personæ, excusatores,testes,qui solam affectionem præstāt,vel ei qui agit, vel cum quo agitur. Procurator ad negotia est, qui ipsius rei & negotij, nō verò litis & processus in iure curam gerit. Oeconomus,cui ecclesiastica res mandatur. Tutor, qui pupillum suscepit tuendum,vel ex vltima voluntate,vel ex lege,vel iussu magistratus. Curator,qui adolescentis res & negotia administrat. Orphanotrophus,qui orphanorum & pupillorum exhibitione suscepit. Vicedominus, qui rebus episcopalibus præest. Actor vniuersitatis siue syndicus,qui vel ad vnā causam, vel in perpetuū præpositus est communibus negotijs alicuius collegij,corporis, vel vniuersitatis.vid.ff.quod cuiusq; vniu.nom. Vicecomes,cui dominus executionem iurisdictionis suæ committit. Defensor, qui absque vllo mandato, se vltrò sua sponte ad defensionē alicuius offert. Cognitor, qui vel vt amicus, vel vt cognitionē habens negotij adsistit illi, qui litigat. Solent enim veteres magno amicorum numero stipati causam dicere,cuius extat memorabile exemplum apud Cæsarem, in primo commentario. Coniuncta persona est,quę propter sanguinis propinquitatem alieno nomine vel agit,vel defendit. Excusator,qui venit, vt proponat causas absentiæ alicuius,qui nec ipse per se, nec per aliū comparere potest. Testes denique,qui antiquis superstites vocabantur,eò quòd rebus, quę in iudicium deducerentur, superessent. Personę ad ipsum forum & iudicium pertinentes sunt,tabelliones,executores,viatores,serui publici,apparitores,lictores,commentarienses. Tabellio est, qui publicum munus habet conficiendorum instrumentorum ad fidem faciēdam. Executor, per quem lis ad effectum perducitur, & executioni demandatur. Viator, qui senatum in vnum conuocat, tracto nomine ab eo, quòd senatores olim Romani ruri agentes à viatoribus in vrbē accerserentur. Seruus publicus, qui ipsi iudicio adstat paratus, si fortè quid opus est.vide l.j.ff.rempubl. sal. Apparitor, per quem præparatoria iudiciorum, vt in iure compareatur, expediuntur. Lictor, qui criminalibus iudiciis adest. Commentariensis, qui carceri est præpositus. Quoniam verò satis dictum est de personis iudicialibus,videamus porrò paucis ac summatim de rebus.

De rebus pertinentibus ad iudicium, tum hodie, tum secundùm veteres.

RES omnes vel sunt ordinariæ, vel voluntariæ. In ordinariis, tam à iudicis, quàm à litigantium parte, sunt loca, tempora, sportulæ, dilationes, citationes, cautiones, iuramenta, editiones, impetrationes, postulationes, probationes,exceptiones, recusationes,positiones,interlocutiones, appellationes. In voluntariis sunt pacta, transactiones, cùm quibus cohærent, quæ sępe incurrunt, calumniæ,restitutiones in integrum,cessiones, alienationes mutandi iudicii causa. Sed tractemus breuiter de singulis. Loci differentia facit,vt alia dicantur ordinaria,alia extraordinaria. Ordinaria expediuntur pro tribunali, vel aliis locis,vbi prætor,salua maiestate imperii sui,saluoq; more maiorū, ius dicere potest.l. vlt.ff. de iustit. & iur. Extraordinaria cognoscuntur obiter & de plano, sine vlla figura, & strepitu iudicii.l. nec quicquam.§.de plano.ff.de off.proconf.& leg. Nam quę nō sunt contentiosæ iurisdictionis,sed voluntariæ,qualis est manumissio:quouis loco,immo etiā in trāsitu,veluti cum prætor,aut præses in balneum,vel theatrum procedit,rectè exercentur. Temporum ratio efficit, vt dies vtiles ab inutilibus & feriatis distinguantur. Nam messium vindemiarumque tempore, exempli gratia,aduersarium ad iudicium venire, nemo cogere potest: quia scilicet occupati homines circa rem rusticam in forum venire compellendi non sunt. Sportulæ sunt pecuniæ, quę pro iudicio viatoribus numerantur: sic dictæ à sportulis,quibus recipi solēt quemadmodum fiscus,ærarium principis à fiscellis. Dilationes sunt induciæ siue prorogationes temporis,ad dandum aliquid vel faciendum concessæ,vel à lege,vel à iudice,vel à parte aduersa. A lege, veluti dilatio triginta dierum, qui iusti dicuntur,& æris confessi dari solent. A iudice, veluti cum secundùm eius arbitrium aliquid temporis, vel huic,vel illi irrogatur. A parte, veluti cum vel in iudicio,vel extra iudicium sic conuenitur. Citationes sunt vocationes in ius, cùm videlicet,vel ius experiundi,de quo paulò post: vel alicuius expediendi causa quis vocatur. Et quidem per legitimas citationes peruenitur ad peremptorium edictum,hoc ordine. l. ad peremptorium cum seq.ff.de Iud. vt primo

primò quis petat post absentiam aduersarii edictum primum: mox alterum per interuallum non minùs decem dierum: & tertium,quibus propositis.tunc peremptorium impetret,quod indè hoc nomen sumpsit, quòd perimeret disceptationē, hoc est, vltrà non pateretur aduersarium tergiuersari. Cautionis verbū generale est: porrigitur enim ad omnem securitatem, quā quis præstat in iudicio per satisdationem, quæ nihil est aliud, quàm adimpletio desiderij eius,qui nobiscum litigat, vt eum securum faciamus, vel prędijs & prędibus(vt antiquo more loquar)idest, pignoribus & sponsoribus,siue vadibus datis, vel iuramēto prę- stito, vel nuda promissione. Idque siue quæratur de iudicio sistendo, siue de iudicato soluendo, siue de alijs consimilibus prę- stationibus, tam à parte actoris & rei,quàm eorum,qui illorum nomine vel agunt,vel defendunt. Nam est & quoddam genus actionis, quod ex sponso dicitur: quod quidem fiebat interposita stipulatione certæ pecuniæ, quàm perderet is, qui sponsione coram iudice vinceretur. Cuius quidem iudicij & Homerus ipse meminit:ex quo constat,antiquissimum esse, & apud veteres Græcos non minùs, quàm Romanos vsurpatum. Iusiurandum nihil est aliud, quàm affirmatio religiosa, introductum litium expediendarum causa: & est vel voluntarium, vel iudiciale, vel necessarium. Voluntarium, quod pars parti extra iudicium defert. Iudiciale, quod pars parti in iudicio. Necessarium, quod iudex parti propter legitimæ probationis penuriam imponit. Et quidem initio litis solet iuramentum prętari, quod calumniæ dicitur quo iuratur à partibus, se non vexandi aduersarij,sed ipsius veritatis defendendæ causa in iudicio experiri. Atq; est quidē vetustissimum quoddam actionis genus, quo iusto sacramēto inter se contendere partes dicebantur. Nam is qui petebat,inquit Varro,& qui inficiebatur de aliis rebus,vtrique quingentos ęris ad pontem deponebāt:de alijs item rebus certum alium legitimum numerum assum. Qui iudicio vicerat,suum sacramentum à sacro,idest,ponte auferebat,victi ad ærariū redibant. Edere,est copiam eius,quod exhibendum est, facere:vt cùm ante ingressum litis rationes aduersario nostro, vel alia instrumēta edimus,vt videlicet apud se deliberare possit,vtrum cedere velit,an contendere. Et fiunt fermè editiones sine die & cōsule, ne quid fortè,ijs editis,fraudis excogitetur. Nam quòd rationes cum die & consule edi debent,indè contingit, quòd accepta & data non aliter possunt apparere,nisi dies & consul fuerit editus. Impetrationes actionum fiebant olim à collegio pōtificum, penes quos potestas erat,vel concedendæ vel abnuendæ actionis: ne videlicet quis ad litigādum temere prosiliret. l.2.ff.de orig.iur. Et quoties quidem potestatem experiundi concedebant, prȩscribebāt simul & formulas quasdam, quibus actio contineretur, & secūdū quas iudicium agitaretur:quę quidem ratio litigandi propter captiones hodie sublata est. l. vnic. C. de formul. & impet. subl. Planè quod aliarum quarundam rerum,quæ in iudicio occurrere possunt, fiunt impetrationes.& hodie frequētatur, & obtinet in ijs,quòd dicitur: Quod quisque iuris in alium statuerit,vel obtinuerit,ipse eodem iure vtatur. Quod quidem edictum summā habet æquitatem, cùm nemo meritò possit aspernari, idem ius sibi dici,quod ipse alijs dixit, vel dici effecit. Postulare,est desiderium suum, vel amici sui in iure apud eum,qui iurisdictioni prę- est,exponere, vel alterius desiderio contradicere. Et sunt tres ordines eorum,qui postulare non possunt. Quidam in totum prohibentur:quidam pro se permittuntur,sed nō pro aliis : quidam pro se & pro certis duntaxat personis, non pro omnibus,de quibus non est opus hic latiùs exponere. Probatio nihil est aliud, q̃ rei dubię per argumenta demonstratio, incumbens semper ei, qui ait,non qui negat. Diuiditur verò,in plenam siue perfectā,& minùs plenam, siue imperfectā. Plena fit per testes fide dignos, ad minùs duos. Item per eius,cum quo agitur cōfessionem,quę ipsius rei iudicatæ instar obtinet. Item per legitima instrumēta, tum publica,tum priuata. Nam in exercendis litibus eadem uis est instrumentorum & testium. Præterea per ipsius rei euidētiā, cùm videlicet vulgò notū & manifestarium est id, quo de quæritur. Adhæc, per præsumptionem,famam,iusiurādum,antiqua signa,sigilla,communem opinionē,tormēta,subtiles interrogationes,& alijs quibusdam modis, quæ accuratè quidem describi non possunt,sed religioni plerumq; & prudentiæ iudicis cōmittuntur. Imperfecta probatio plerūq; solet ex attestatione vnius, & collocatione literarū,exq; fuga rei conuenti, & signis aliquot oriri. Exceptio dicta est,quasi quædam exclusio, quæ interponi solet actioni cuiusq; rei, ad excludendū id, quod in intētionem condemnationemq; deductum est. Sed est earum,alia dilatoria, alia declinatoria,alia peremptoria. Dilatoria,quæ contra personam actoris, vel procuratoris eius proponitur. Declinatoria,per quā iudex repudiatur. Peremptoria, quæ rē ipsam & intentionē omnem perimit. Positio,qua nunc vtimur,est breuis quædā verborum formula,mentē proponentis continens, ad veritatē eliciendā,& eum qui ponit,ab onere probādi liberādū, proposita. Nā quę sua spōte cōfitetur reus,ea nihil est opus, vt vel testibus amplius, vel instrumentis adstruant. Interlocutio est rei alicuius incidentis,antequam ad ipsam causam perueniatur,definitio. Et differt quidē hactenus à decreto, vt interlocutio magis ad iurisdictionē,decretū verò ad imperiū referat.vide l. decreta.ff. de re iud. Appellatio est à minori iudice ad superiorē prouocatio,excogitata ad errorē iudicantiū corrigēdū, & ad veritatem & rem bene iudicatā confirmandā. Pactum est duorū pluriumve in idē placitū & consensus,dictum à pactione,vnde & pacis nomē appellatū est. Transactio est quasi de re dubia,& lite incerta,neq; finita,aliquo dato & retento cōuentio. Nā qui paciscitur nō petere,donationis causa rē certā & indubitatā liberalitate remittit. Trāsactio nō est natura sui liberalis. Restitutio integri est omissę causæ rescisso eo, per quod læsi sumus, in antiquū statū redintegratio ac repositio. Et irrogatur quidē iis,qui in captionē inciderunt,vel metu,vel calliditate,vel ætate, vel absentia, vel per status mutationem, vel deniq; per iustum errorem. Cessio est, cùm quis actiones sibi competentes mandat alij: quæ quidem res, secundùm Anastasij constitutionem sua sponte suspecta est,& improbata. l.ab Anastasio.C.mandat. In omni autem cessione directa actio manet apud cedētē, licèt utilis ad eum,in quē fit cessio, transferatur. Alienatio iudicij mutandi causa tunc fieri dicitur, cùm quis alienādo rem,alium nobis aduersarium suo loco data opera,& in fraudem nostram substituit. Nam tāti nobis in factū actione tenentur, quanti nostra intersit,alium nos aduersarium non habuisse. Itaque si alterius prouincię hominem,aut potentiorem nobis aduersarium opposuerit,tenebitur,quoniā potentioribus pares esse non possumus.

De processu iudicij ciuilis.

NVnc reliquum est, vt de ipso pcessu iudiciali paucula quedam referamus:solet enim apud veteres Romanos nō certus aliquis & descriptus,sed incertus & liber eius esse cursus: idq; cùm prætores, non ex perpetuis edictis, sed ex annalibus, & pro cuiusq; voluntate ac iudicio constitutis in iure versarentur. Sed cùm ea res non boni plerunq; exēpli videretur, extitit Cornelius, vt inquit Asconius qui etsi non apertè repugnantibus,multis tamē inuitis legē ferret, vt prætores ex ppetuis suis edictis ius dicerent:quæ res gratiam ambitiosis prętoribus, qui variè ius dicere solebant, sustulit. Solet aūt alia atq; alia esse ratio ciuilium causarum,alia criminaliū,alia prętoriarum & extraordinariarū, de quibus singulis expediēdum est. Ciuilis iudicii,duę sunt in totum partes.l.amplius.ff.rem rat.hab.iūcta.l.iudex.ff.de re iud, litis contestatio, quātū ad litigantes:& sententia,quantū ad ipsum iudicē,pertinet. Quę prętereà sunt in iudiciis alia,uel sunt præparatoria siue priora,vel posteriora,vel media,de quibus etiam videbimus,si de principibus duabus partibus priùs explicuerimus. Litis ergo cōtestatio, quomodo his nostris tēporibus fieri debeat, satis disertè relatum est,ex Iustiniano. Auct.offeratur.C. de lit.cōtest.his fermè verbis. Offeratur ei, qui vocatur ad iudicium,libellus,& exindè præbitis sportulis,data fideiussione, viginti dierum gaudeat inducijs,quibus deliberet, cedatne,an contendat:atque iudicine alium adsociari petat,an recuset eum:nisi sit is,quem ipse,alio recusato,iam petierit. Deniq;, præsens interrogetur, an hoc tempus litis transierit, quod non mox ex ipsius responsione, sed etiam libelli subscriptione manifestatur, quam in initio facere debet. Litis ergo contestatio contra hoc priuilegium habita, pro nihilo ducenda est. Planè apud antiquos triplex fermè reperitur ratio,qua in litem veteres consentire, ac cōi consensu descendere solebant. Subindè enim sponsione facta,subindè sacramento deposito, subindè nuda testatione habita, iudicem sibi vel disceptatorem eligebant. In sponsionibus, & sacramētis fiebant pignorum & pecuniarum depositiones, quæ partim uictori,partim ipsi iudici & ęrario applicarētur. De his scribit Homerus in scuto Achillis:vt apud eū legendi cōmodū est volenti.

Quę per testationem fiebat,nullis intercedētibus pecunijs,sed testibus tantū ad hoc conuocatis & rogatis cōstituebatur, vnde contestationis nomen ab initio collatum fuisse certū est. Et quidem quantum ad nostrorum temporum vsum attinet,nō est in obscuro,nostram hodie contestationē ex illis apud antiquos tribus modis & rationibus coaluisse. Nam in sacramenti locum successit iuramentum, quod calumniæ vocamus. In sponsionis ipsa nominatim conuentio,quæ contractus instar obtinet.l.3.§. idē scribit.ff.de pecul. In depositionis denique hoc, quòd uictus victori condemnatur in expensas. Festus Pompeius contestari dicit esse, cùm uterq; reus dicit,testes estote. Et contestari litem, cū duo aut plures aduersarij,ordinato iudicio dicunt,testes estote. In sententiis proferendis ueterum mos erat, ut missis iudicibus in consilium ad sententiam dicendam, quando scilicet allegatis argumentis omnibus orator dixisset, dixi:ut inquam unusquisq; iudicum,ceratam tabellam, cera legitima haberet,& siquidē maiores essent causæ,uniuersi iudices in cistam tabulas, easq; insculptas literas habentes,uel absolutionis, uel condemnationis, uel ampliationis simul conijcerent: si uerò leuiores essent causę, ut singuli suam sententiam de tabula pronuntiarent. Nam si absoluendus esset reus, moris erat,ut statim absolueretur: si dānādus, statim damnaretur. Si causa non esset idonea ad damnationem, absolui tamen non posset,vt ampliùs nūtiaretur. Et est quidem absoluere (quemadmodum refert Asconius) quod per quali-

tatem licitum esse monstratur:cui simile est,expedire, quod definitione soluatur:& transigere,quod quidem est, quod aut confiteri non timeat,aut negationem concludat.Condēnare,est pęnam pro delicto imponere.Nam diuidere sententiam, est, cum aliquis in dicenda sententia, duas pluresve partes complectitur, etsi non omnes eæ exhibentur,postulat vt diuidātur, idest de singulis referatur. Ampliare,est sententiam differre,aut quia res nōdum satis liquet, aut quia coram sistendi testes sunt, & cum illis cōmittendi, aut quia de crimine ipso vel de pęnę modo deliberaretur. Et nō abest lōgè ab ampliatione, cōperēdinatio, nisi q ampliatio sit in incertam: cōperendinatio, in certā aliquam diē iudicij prorogatio . Quoniam tamē ea res satis obscura est & inuoluta,subijciā de ampliationis & cōperendinationis differentia verba ipsius Asconij Pediani,quæ quia pręter id quod propositū est,insuper alia quędā,nō abhorrētia ab hoc proposito,cōtinēt: nō est alienū,vt à nobis hoc loco recitentur. Ante legem Glauciā de cōperendinatione(inquit)aut statim sentētia dicebat,si absoluendus esset reus,aut ampliùs pronūciabatur,si videretur esse dānandus,cū dixissent iudices nō liquet , hoc est, obscura causa est.Itaq; ea pars,interposita dilatione,dicebat,in cuius peroratione videbatur obscuritas. Comperendinatio verò vtriusq; partis recitatio est.Alij sic adnotant: Cōperendinatio est secūda actio. Itē comperendinatio est ab vtrisq; litigatoribus inuicem sibi denunciatio in perendinum diem. Namq; cùm in rem aliquā agerent litigatores,& pęna se sacramenti peterēt, poscebant iudicē, qui dabatur post trigesimum diem:quo dato , deindè inter se in perendinum diem,ne ad iudicium venirent,denunciabant, quo cùm esset ventum,antequā causa ageretur, quasi per indicem rē exponebant,quod ipsum dicebatur causæ coniectio,quasi causę suæ in breue coactio. Alij sic:inter comperendinationē , & ampliationem hoc interest, quòd comperendinatio ex vna tantum re dabatur,cùm causam iudex non intelligeret . Et omniuo si videbatur iudicibus bona causa,absoluebāt reū:si mala , nō statim dānabant,sed hac excusatione parcebāt:nam cùm condemnandi nota esset C.litera absoluēdi A. ampliandi signum N. L. dabāt quo significabant,non liquere:vndè ampliatio nascebatur. Hęc ergo veterum in ferendis sententijs ratio.Quid autem hodie obseruandū sit,satis elegāter ac breuiter explicat Imperator in hæc verba. l.2.C.de sent.ex breuic recit. Hac lege perpetua credimus ordinandum,vt iudices,quos cognoscēdi & pronūtiandi necessitas tenet,nō subitas,sed deliberatione habita post negotiū sententias ponderatas sibi antè forment, & emendatas statim in libellum secuta fidelitate conferant: scriptasq; ex libello partibus legant. Sed nec sit eis posthac copia corrigend , vel mutandi, exceptis tam viris eminentissimis præfectis prætorio,quàm alijs illustrem administrationem gerentibus, cæterisq; illustribus iudicibus, quibus licentia conceditur etiam per officium suum , & eos qui ministerium suum ijs accommodant, sentētias definitiuas recitare. Sed hæc de duabus præcipuis partibus iudiciorum, litis contestatione scilicet, & sententia . Iam ea quæ vocauimus priora,siue τὰ πρῶτα: in citatione, siue in vocatione in ius,potissimum consistunt. Eius hodie ratio simplex est & plana , vt quæ vel per ipsum iudicem, vel per alteram partem litigantium, vel per viatorem aliquem,tum literis scriptis, tum viua voce expediatur.Sed si est, vt primo edicto citatus non veniat, comparatū est,vt alio secundo,quod monitorium dicitur,euocetur , quod quidem iterum si spernat,subijcitur tertium,quod peremptoriū nominant,in quo cōminatur is qui edictum edit, etiam absente diuersa parte,cogniturum se ac pronunciaturum.l.in peremptorio ff.de iud. Apud veteres duplex est via prodita, qua in ius à litigatoribus veniri solet. Subindè cōueniebat inter partes de die, quo vel ad prætorem,aut iudicium , in actionibus in personam, & comperendinationibus vel in rem præsentem, in vindicationibus veniretur Extatq; ad eam rem lex duodecim tabularum: SI STATVS DIES SIT CVM HOSTE, VENITO. Subinde uerò,& quidem vt plurimū,deducebat aduersariū suū in ius actor ipse,sed id fiebat duobus fermè modis.Si enim vilis esset & humilis ac sordidę conditionis ille,cum quo res esset,rapiebatur obtorto collo,si se sponte duci non pateretur,idq; nulla facta antestatione . Sic enim respondet apud Plautum in Persa, Saturio parasitus Dorpalo lenoni : Tuane ego causa carnifex , cuiquam mortali libero aures atteram, qui hic commercaris ciues homines liberos?quasi uerò eos,qui intestabiles sunt , nō oporteat antestari,idest,vocatis testibus,& auricula tacta,hoc memoria tenere iussis,in ius ducere. Si uerò cū alio aliquo res esset, qui nec improbus,nec intestabilis haberetur,is si reluctaretur,manu prehēsus ducebatur:sin minùs , sequi actorem suū ad forū iubebatur, facta tamen priùs antestatione,si eam fortè reus peteret. Nam si antestatus reus non esset,& manū ei actor iniecisset inuito , iniurię reus constitui poterat.Et ideo priusquam eū abduceret,rogabat eum actor,ecquid antestari uellet (sic enim uerbum LICET apud Plautū & Horatiū interpretamur) & siquidem respōderet, uelle se,antestatione facta,ducebatur,uel sequi cogebatur.Si uerò nihil opus esse diceret,sponte sua in ius ambulabat . Si deniq; pęnitus recusaret,etiam inuitus rapiebatur,nisi fortè uel prędem locupletem siue uadem ac spōsorem daret.tot.tit.ff.in ius uocat. vt eant.vel sat.aut caut.d. vel legibus solutus priuilegio ve munitus esset. Nam apud Caium libro 1. ad edictum prætoris vrbani, extat etiamnum hodie titulus: DE IIS QVI NEQVE SEQVANTVR, NEQVE DVCANTVR. l. solutū. ff. de verb. sig. Et hoc quidem priuilegio vti videtur miles ille apud Plautum in Curculione,qui in ius vocatus & an antestari velit interrogatus,respondet nolle se,nec in ius ambulare,nec antestationem vllam admittere. Sic igitur fit præparatio iudicii,antequā ad litis contestationem peruenitur. Cui præterea accedit editio instrumentorum, impetratio formularum, exhibitio actionis, qua quis experiri velit, cum nonnullis alijs. Lite cōtestata, priusquam iudex pronuntiet:partim hoc agūt litigatores, quēadmodum suum quisque ius disceptatori,adductis prudentum consultis & decretis, comprobet:partim, vt ea quæ in facto versantur, tum legitimorum instrumentorum, tum verò testium fide ac constantia conuincat. Nam in his eleuandis subleuandisq; , magna pars eorum, quæ media sunt, ac inter litis contestationem ac sententiam interiecta ponitur. Et solent olim, vt inquit Asconius, iurati testes produci, & non solùm ne falsa dicerent,verum etiam,ne,quę vera essent,tacerēt, adigi. Præterea dum diceret accusans orator, & pariter postea dum respōderet defendens, testes à prætore qui prius examinati erant, suo iterū loco singuli à prætore interrogabantur:qui palam & alta voce, vt à cunctis exaudirentur, suum aperiebant confirmabantque testimonium,quod quidem paulò secus hodie obseruatur. Cæterùm,quòd olim antequam sententia ferretur,laudatores pariter & supplicatores pro reis audirentur,nō minus hodierno die, quàm tum temporis frequentatur. Post sententiam latam, nisi fortè prouocatio interueniat , quæ quidē omnia integra seruat & illęsa,sequitur executio rei iudicatæ aduersus eum,qui iudicēti non obtemperat.Is,si factum debet,pignoribus captis coercetur,quemadmodum tutores & curatores.§.pen.Inst.de satisd. tut. qui non cauent:mulieres, quæ partu edito, in iudicium de agnoscendis liberis vocatæ non comparent. Si verò certam & definitam aliquam rem & speciem reus debeat, siquidem rem habeat manu militari, officio iudicis ab eo possessio transfertur. l. qui restituere. ff. de rei vendic. & fructuum duntaxat omnisque causæ nomine condemnatio fit. Si verò non potest restituere,& dolo fecit,quò minus possit: in quātum aduersarius in litem sine vlla taxatione in infinitum iurauerit,damnandus est. Si verò nec potest restituere, nec dolo fecit, quò minus possit, non pluris quàm res est,id est,quanti ad uersarij interfuit,condenandus est. Si id quod in obligatione versatur genus est,primū possidentur & distrahuntur pignora : deinde is non sufficientibus,peruenitur ad ipsius personæ addictionem. Ac in venditone quidem (vt inquit Vlpianus.l.à Diuo.§.in vend. ff de re iud.) pignorum captorum facienda . Primò quidem res mobiles & animalia capi pignori iubētur,mox distrahi:quarū pretiū si suffecerit,bene est:si nō suffecerit, etiā soli pignora capi iubētur & distrahi:q si nulla mouētia sint,à pignoribus soli initiū faciunt. Sic deniq; inter iudices interloqui solēt,si mouētia nō sint,vt soli quoq; capiantur:nā à pignoribus soli initiū faciendū nō est:q si nec ea,quę soli sint,sufficiant,vel nulla sint pignora solui,tunc peruenietur etiā ad iura . Exequunt itaq; rē iudicatā pñdes isto modo. Si pignora,quæ capta sunt, emptorē nō inueniāt,rescriptū est ab Imperatore nostro,& Diuo patre eius, vt addicantur ipsi,cui q̃ quis condemnatus est:Et addicuntur vtiq; ea quātitate, quæ debetur.Nā si creditor maluerit pignora in creditū possidēre,hisq; esse cōtentus:rescriptū est,non posse eū , quod amplius sibi debet,petere:quia velut pacto transegisse decęrero videtur, qui contentus fuit pignora possidere: nec posse eum in quantitatē certā pignora tenere,& superfluū petere: Immò sic quoq; iudices exequentur iudicatū,vt nomina iure pignoris capiant, si nihil aliud fit,quod capi possit,hæc Vlpianus.In addicēdis personis debitorū hmōi apud veteres prodita lex est. Aeris cōfessi,rebusq; iure iudicatis triginta dies iusti sunto , post deinde manus iniectio esto.In ius ducito,ni iudicatū facit,aut qui pseudo eo in iure vim dicit,secū ducito,aut neruo,aut cōpedibus quindecim pōdo,ne minore,aut si volet,maiore vīcito:si volet,suo viuito: ni suo viuit,qui eū vinctū habebit,libras farris in dies dato: si volet,plus dato. Tertijs nūdinis partes secāto:si plus minusve secuerint,sine fraude esto.Sed hęc qdē lex,qm durior & inhumanior ē visa,mitigata ē nōnihil à posteriorib; legislatoribus : nā ęris alieni causa hodie nemo potest in seruitutē rapi,licet in neruum coniici debitor,& donec satisfaciat, retineri lege possit.

De processu criminalium iudiciorum.

DE capitalibus olim causis nō solet , nisi cēturiatis comitiis quæri:quibus liberum erat cuiuis de populo dicam ei scribere,quē accusare vellet , modò pœnā talionis sustinere paratus esset,si succubuerit.Is verò qui accersitur alicuius criminis , nonnunquā è vinculis causam dicere,nonnunquā verò pro rei,quę imponitur & personæ qualitate,vel prædibus datis , siue promissioni commissus respondere compellitur. Nam reum fieri, est apud prætorem legibus interrogari:cumque in ius ventum esset,

dicebat

dicebat accusator apud prætorem reo: Aio te Siculos spoliassę: si tacuisset,lis ei æstimabatur,vt victo :si negasset,petebat accusator à magistratu dies inquirēdorum eius criminum,& instituebatur accusatio:eratque moris, vt accusator obsignaret domū , & clausa omnia eius,quem accusaturus erat,haberet , ne furtorum indicia,aut in vasis,aut in signis, aut literis constituta ab eo remouerentur,Ciceronemq; dicit Asconius, accusatione à pręetore ad se delata , tempus inquisitionis Siciliam , dies 110.sumpsisse,colligendis literis à populis,& denuntiandis testimonijs . Ipsius verò accusationis formula quædā est huiusmodi.l.libellorum.ff.de accusat.Apud illum prætorem,vel procōsulem Lucius Titius professus est , se Meuiam lege Iulia adulterii reā deferre,quòd dicat eam cū Caio Seio in ciuitate illa, domo illius, mense illa,Consulibus illis,adulterium cōmisisse . Vt autem tota veterum ratio in huiusmodi iudicijs peragendis planè ac dilucidè intelligatur,subijciam duo loca ex Asconio Pædiano , q̄ totam nobis rem ostendere ac declarare possint.Perlata deinde lege(inquit) Pompei,in qua id quoque scriptum erat , vt Quæsitor suffragio populi ex ijs,qui consules fuerant,crearetur,statim comitia habuit,creatusq; erat L.Domitius Aenobarbus Quęsitor.Aliorum quoque iudicium,qui de ea re iudicarent, Pompeius tales proposuit,vt nunquam neque clariores viros, neq; sanctiores propositos esse cōstaret,post quod statim noua lege Milo postulatus,à duobus Appijs Clodijs adolentibus ijsdem, à q-bus antea familia eius fuerat postulata . Itemq; de ambitu ab ijsdem Appijs,& præterea de vi à Q.Petulcio , & L.Cornificio , de sodalitijs,à P.Fuluio Nerato.Postulatus autem erat & de sodalitijs,& de ambitu ea spe, quòd primum iudicium de vi futurū apparebat,quò eum damnatum iri confidebant,nec postea respōsurum . Diuinatio de ambitu accusatorum facta est , Quæsitore A.Torquato , atque ambo Quæsitores Torquatus & Domitius pridie Nonis Apr.reum adesse iusserunt, quotidie Milo ad Domitij tribunal venit,ad Torquati amicos misit,ibi postulante p eo M. Marcello obtinuit , ne prius causam de ambitu diceret , quàm de vi iudicium esset perfectum : apud Domitium autem Quæsitorem maior Appius postulauit à Milone, seruos exhiberi numero quatuor & quinquaginta:& cùm ille negaret eos qui nominabantur,in sua potestate esse,Domitius ex sñia iudicum pronuntiauit, vt ex seruorum eorum numero accusator , quod vellet,ederet . Citati deinde testes,secundùm legem,quæ (vt suprà diximus) iubebat,vt priusquam causa ageretur,testes per triduum audirentur,dicta eorum iudices consignarent , quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur,ac coram accusatore ac reo,pilæ,in quibus nomina iudicum inscripta essent,ęquarentur : dein rursus postera die sortitio iudicum fieret, vnius & septuaginta,qui numerus cùm sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent,tum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet,reusq; eodem die illo iudicaretur. Prius autem quàm sententiæ ferrentur,quinos ex singulis ordinibus accusator , totidē reus reijceret:ita vt numerus iudicum relinqueretur,qui sententias ferrent quinquaginta & vnus.Hæc Asconius vno loco.Alio sic ait.Moris erat, celebrata iudicum reiectione,& haberi in officio prætoris , & in arca reponi nomina iudicum selectorum . Reiectio autem idcirco dicitur,quia cùm multi iudices, in cōsilio cum prætore suo iudicaturi essent,qui Quæsitor fuisset,in publica causa,verbi gratia repetundarum,ambitus , maiestatis,necesse fuerat,eos primùm de curia senatoria conscribi, cùm senatus iudicaret , deinde in vrnam sortitò mitti , vt de pluribus necessarius numerus confici posset . Tertiò,idest,post vrnam permitti accusatori ac reo,vt ex illo numero reijciant, quos putauerint sibi aut iniquos,aut ex aliqua re incōmodos fore . Solet autem ex moribus ac fama iudicum illorum quos aut reijciebant, aut retinebant voluntatis coniecturam facere populus,quis causæ suæ confidere, quis corrumpere iudices vellet,reiectione celebrata,in eorum locum, qui reiecti fuerant,subsortiebatur pręetor,alios, quibus ille iudicum legitimus numerus compleretur. Prima enim sortitio dicebatur: his perfectis iurabant in leges iudices, vt obstricti religione iudicarent , cùm iurassent,omnes , præter ipsum prætorem , nomina eorum libellis , vt suprà diximus , continebantur , & vbique habebantur , ne pro selectis iudicibus , vt fit in multitudine , aliqui suppositi corruptissime , iudicarent . Itaque ad prætoris tribunal , considerent , vt iudicaturi cum prætore suo.Hucusq; Pedianus. His si vnum adhuc è Liuio locum addiderimus,nihil video , quod in toto hoc tractatu porrò amplius desiderari possit.Is enim de Horatio qui sororē occidisset, loquens(nota enim est Historia)sic ait: Atrox visum id facinus patribus plebique , sed recens meritum facto obstabat : tamen raptus in Ius ad regem . Rex ne ipse tam tristis ingratique ad vulgus iudicij , aut secundum iudicium supplicij author esset,concilio populi aduocato,duumuiros, inquit , qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio . Lex horrendi carminis erat , duumuiri perduellionem iudicent, si à duumuiris prouocarit,prouocationem certato . Si vincent , caput obnubito, infelici arbori reste suspendito,verberato, vel intra pomerium,vel extra pomerium. Hac lege duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur , ea lege , ne innoxium quidem posse : cùm condemnassent , tum alter ex his : Publi Horati tibi perduellionem iudico inquit.Lictor colliga manus.Accesserat lictor,inijciebatque laqueum:tum Horatius authore Tullo,clemente legis interprete,prouoco inquit.Ita de prouocatione certatum ad populum est,moti homines sunt in eo iudicio, maximè Publio Horatio patre proclamante , se filiam iure cęsam iudicare : ni ita esset,se proprio iure in filium animaduersurū fuisse.Qua causa factum est,vt absolutus sit à populo,magis admiratione virtutis,quàm iure causæ.

De processu prætoriorum & extraordinariorum iudiciorum .

PRætoriorum iudiciorum ratio non est vnius vbique modi: aliud enim ī adoptionibus, & manumissionibus, quę variè, tam secundùm ordinem , quàm extrà fiunt : aliud in bonorum possessionibus,missionibus in bona,& stipulationibus,quæ prætoriæ dicuntur,obseruatur. Nam quòd interdicta ferè soleant p actiones è spōso,de quibus supra est tractatum,expediri , notius est ex Fab. Quintiliano , quàm vt hic prolixioribus tractari debeat , sufficitque ad locum eum probè intelligendum , oratio Ciceronis pro Cecinna,cum tertia in Verrem actione,cumque aliis nonnullis orationibus , in quibus tum sarctorum tectorū , tum etiam interdictorum tractatio pulchrè explicatur . Nam quid de bonorum possessionibus,quæ causa rei seruandæ impetrantur?quarum omnis via & ratio in latioribus Digestorum siue Pandectarum libris fusius est exposita . Illud tātum breuiter admonendum est,præter ordinaria , tam ciuilium & criminalium,quàm prætoriarum rerum iudicia, esse quædam alia , quæ extraordinaria, & item quæ summaria vocantur . Nam in quibusdam casibus contingit,vt propter rerum & personarū qualitatem, celeritatem res expostulet , & sine magnis reorum sumptibus debeat expediri. Sic dicimus,leuia coràm audire & discutere de plano proconsulem oportere . Item de plano expediri , vt obsequium parentibus & patronis , liberisque patronorum exhibeatur.l.nec quicquam.§.de plano ff.de offi.proconsul. Formam verò horum summariorum iudiciorum describit summus Pontifex his ferè verbis.clem.sæpe.de verb.signi.Sæpe contingit,quòd causas committimus,& in earum aliquibus, simpliciter & de plano,ac sine strepitu ac figura iudicii, procedi mandamus . De quorum significatione verborum à multis contenditur,& qualiter procedi debeat,dubitatur : nos autem dubitationem huiusmodi , quantum nobis possibile est , decidere cupientes , hac in perpetuum valitura constitutione sancimus , vt iudex,cui taliter causam committimus,necessariò libellum nō exigat:litis contestationem non postulet: in tempore etiam feriarum,ob necessitates hominum indultarum à iure, procedere valeat:amputet dilationum materiam: litem,quantum poterit, faciat breuiorem,exceptiones , appellationes dilatorias , & frustratorias repellendo:partium , aduocatorum, & procuratorū contentiones,ac iurgia , testiumque superfluam multitudinem refrenando.Non sic tamen iudex litem abbreuiet , quin probationes necessariæ,& defensiones legitimæ admittantur:citationem verò ac præstationem iuramenti de calumnia,vel malitia, siue de veritate dicenda,ne veritas occultetur , per commissionem huiusmodi intelligimus non excludi . Verùm quia iuxta petitionis formam pronuntiatio sequi debet , pro parte agentis & etiam rei,si quid petere voluerit,est in ipso litis exordio petitio facienda,siue scriptis,siue verbo actis,tamen continuò,(vt super quibus positiones ac articuli formari debeant , possit haberi plenior certitudo , & vt fiat definitio clarior) inserendo, & quia positiones ad faciliorē expeditionē litium pp partium cōfessiones,& articulos , ad clariorē probationem vsus lōgęuus in causis admisit:nos vsum hmōi obseruari volentes,statuimus,vt Iudex sic deputatus à nobis(nisi aliud de partiū voluntate procedat) ad dādū simul vtrisq; terminum dare possit, & ad exhibēdum oīa acta & munimenta, quibus partes vti volunt , in causa post dationem articulorū,diem certam,qñcūq; sibi videbit, valeat assignare : eo saluo, q vbi remissionem fieri contingeret, p testibus producēdis,pñt etiā instrā produci , assignatione hmōi non obstāte.Interrogabit etiam partes siue ad earū instantiam, siue ex officio,qñcūq; hoc æquitas suadebit: sñiam verò definitiuā,citatis ad id, licet nō perēptoriè,partibus in scriptis , & put magis sibi placuerit,stans vel sedens pferat,ēt si ei videbit, conclusione nō facta, put ex petitione & pbatione & aliis actitatis actitatis in eā fuerit faciendū.Hactenus summus Pontifex.Iam aūt exēplum huius rei proditum est pulcherrimū a Marcello iureconsulto,q sub titulo,De ijs quæ in testō delent,scribit in hac verba:Sñia Imperatoris Antonini Augusti , Pudente & Pollione cōsulibus.Cū Valerius Nepos, mutata volūtate , inciderit testamētum suū,& hæredum noīa induxerit:hæreditas eius fm diui patris mei constitutionē ad eos,qui scripti fuerunt, pertinere non vr:& aduocatus fisci dixit.Vos habetis iudices vestros . Viuius Zeno dixit:Rogo domine Imperator,audias me patienter : de legatis quid statues? Antoninus Cæsar dixit : Videtur tibi voluisse testamentum valere, qui nomina hæredum induxerit ?

Cornelius

Cornelius Priſcianus aduocatus Leonis dixit: Nomina hæredũ tantùm induxit. Calpurnius Longinus aduocatus Fiſci dixit: Nõ poteſt vllum teſtamentum valere, quod hæredem non habet. Priſcianus dixit: Manumiſit quoſdam, & legata dedit. Antonin⁹ Cęſar, remotis omnibus, cùm deliberaſſet, & admitti rurſus eoſdem iuſſiſſet: dixit. Cauſa pręſens admittere videtur humaniorẽ interpretationem: vt ea duntaxat exiſtimemus, Nepotem irrita eſſe voluiſſe, quæ induxit, Hucuſque Marcellus. Quoniam autẽ de ipſa iuris condendarumque legum arte hactenus breuiter eſt expoſitum: non abs re fortaſſis erit, ſi tum de vſu eius ac vtilitate nonnihil attulerimus, tum de inſtitutione conformationeque illius, qui ad iuriſprudentiæ ſtudium ſit acceſſurus: nam in omnibus quidem diſciplinis ſic eſt comparatum, vt & natura conſtẽt, & arte ac exercitio. In legibus hoc vſu venit, vt earum vis ac virtus non minus in his, qui eas ſuſtineant, quàm in illis ipſis, quæ tabulis inſcriptæ ſunt, legibus, cernantur.

De vſu Huius artis.

AC quantum quidem ad vſum huius artis attinet, is, meo quidem iudicio, in hiſce potiſſimum tribus ſpectatur: in condẽdis legibus: in interpretandis: & in diſponendis. In condendo quidem, quoniam omnis lex, vt ſupra commemorauimus, partim proęmium habet, partim conſtitutionem, partim ſanctionem: primum illud ſciendum eſt, proęmia legum pleraque omnia, nõ aliunde, quàm ex prima totius artis parte repeti ſolere. Nã quod in Pandectis, ſubinde ab æquitate fit legis commẽdatio, ſubinde ab vtilitate ac frequenti vſu, ſubinde denique à ratione naturali: enimuero omne id vel à fine iuris iuſtitia, vel ab aliqua principiorum ſpecie deſumitur ac delibatur. Tantundem videre eſt & in illa Metelli Numidici grauis ac diſerti viri oratione, quam in cenſura dixit ad populum, de ducendis vxoribus, in qua, principijs naturalibus altius repetitis, demonſtrat, quoniam ita natura tradidit, vt nec cum mulieribus ſatis commode, nec ſine illis vllo modo viui poſſit: ſaluti perpetuę potius, quàm breui voluptati conſulendum eſſe. Idem & apud M. Portium Catonẽ, in oratione pro lege Oppia, & apud Ciceronẽ, de lege Agraria, & alijs infinitis fermè locis animaduertimus. Et quidem, licèt in ſcribendis & memorię commendandis legibus non ſemper, nec vbiq; hiſce proęmijs vtamur: attamen quoties maioris alicuius tractatus exordium ſumendum eſt, perſępè fit, vt proemiũ ſine vitio pręteermitti nõ poſſit. Adhęc in roganda ſuadendaque lege, ac dicunda in ſenatu ſententia: nihil eſt quod maiorem laudem ac vſum, opportunitatemq; habeat, quàm poſſe ſentẽtiæ ſuæ rationem à primis illis naturæ fontibus repetere: quanquam tamen non ignorẽ propter omnium membrorum huius artis inter ſe connexionem, ſubinde fieri, vt ipſa legum proęmia, non tã à prima parte, quàm vel à ſecunda, vel à tertia ducantur. Conſtitutionum ſedes in parte ferè ſecunda collocatur, & propoſita quidẽ aliqua quæſtione, primum hoc exquiritur, cuius ea potiſſimum loci ſit & ordinis, hoc eſt, vtrum ne ad fictionem potius an ad q̃ſtionem, an ſit, quid ſit, aut quale ſit, referri debeat, vtrùm ve abſolutè magis, an ſecundùm circunſtantias expẽdi: quo inuẽto, hoc poſt deinde ſequitur, vt ſecundùm loci ſui naturam & rationem ſupputetur, & quòd amplius eſt, propter ſummam poſteriorum ex prioribus aptitudinem, ad prima principia iuris, & finẽ vſque reuocetur. Hinc ſi de maris ac fœminæ coniunctione in Republica conſtituenda quæratur, primum ſatis intelligimus, eam quæſtionem, neque fictionis eſſe, neque coniecturæ, neque definitionis, item neque circunſtantiarum, neque aſyſtatorum, neque eorum omnium, quę abditam quandam habeant iuris rationem, ſed ad eum propriè locũ referri, in quo de qualitate agitur: vtrũ ſcilicet bonum ſit in Republica matrimonium habere, nec ne. Atque in ea re explicanda, mox illud occurrit, nihil hãc rem admodum pertinere, ad eam huius loci partem, quę de honeſtate diſputat, & ad eam, quæ de pulchro, multo minus, ex quibus ſtatim conſequitur, totam quęſtionem vtilitatis ac neceſſitatis eſſe, videlicet, vtrũ neceſſitati potius propagãdæ ſobolis, an caſtitati cœlibatuique ſit ſeruiẽdum in repub. I. in cuius quidem quæſtionis enudatione, iam ipſa res loquitur, tum principia iuris, & maximè quidem naturalia, conſului oportere, tum verò finẽ ipſum iuſtitiam, quæ pro rei ſubiectę natura, ſubinde perfectã & expletam virtutem requirit, ſubinde mediocritate quadam officiorũ eſt contenta. Sanctiones legum ad partem huius artis tertiam referuntur, quę quidem, non tam per regulas, quam exemplo (ſic enim hoc viſum eſt commodius) docet, quomodo id ꝙ vel natura, vel lege iuſſum ac vetitũ eſt, ad effectũ ſuum perduci poſſit, idque ſiue ordinem ipſum ſpectes, quo procedatur in iudicio, ſiue actiones legis & pœnas, quibus maleficia vindicantur. Sed quẽadmodum de conſtitutionibus ſupra dictum eſt, eas principiorum vſu & cognitione indigere: ita etiam hoc loco vſu venit, vt ſine ſecunda parte ac prima ſanctiones commodè fieri non poſſint. Et quidem quantum ad iuſtitiam, ſiue finem iuris attinet, vtique certũ eſt, in pœnis nihil magis curandum ad reſpiciendum eſſe, quàm vt ſecundùm veram iuſtamq; proportionem, pœnæ noxæ par conſtituatur. Atque hæc quidem de vſu huius artis in condendis legibus. Interpretatio legum quemadmodũ fieri debeat, partim ſuis locis eſt expoſitũ, partim ex ipſa vniuerſa iuris arte depromi poteſt. Nam cùm eius tres ſint omnino partes, Hiſtorica, Etymologica, & Analogica. Hiſtorica, nulla alia re magis continetur, quàm ſi oſtendas, cuius tandem iuris ſit ea lex, quæ proponitur, põtificalis an ciuilis, publici an priuati, militaris an quæſtorij, de quibus idoneo loco tractatũ eſt. Ad Etymologicã pertinet, cauſas legũ & rationes conſectari, quę quidem tũ finis ſunt, & principiorum iuris, tum aliarum etiam duarum partim ex illis dependentium: nam quemadmodũ in reliquis oĩbus artibus, ita etiam hic cõtingit, vt vna pars ſine alia nõ ſatis percipi & cognoſci poſſit. Analogicę partis eſt, antinomias cõciliare, quod quidem quẽadmodum rectè fiat, ſatis eſt in ſuperioribus à nobis traditum. Diſpoſitio legum, vel ſecundùm ordinem ipſius artis conſtituitur, vel ſecundùm res ſubiectas, vel ſecũdùm actiones, vel permiſtè. Secundùm ordinem ipſius artis compoſitus eſt liber Inſtitutionũ ciuiliũ, q primo loco tractat, de iuſtitia & iure. ſecundò, de perſonis & rebus, ac earum legibus. tertiò, de actionibus & iudicijs. Ad rerum ipſarum ordinem, magna pars Codicis Iuſtinianei eſt conformata: nam in eo ſeparatim agitur de reb⁹ diuinis, publicis, priuatis, militaribus & q̃ſtorijs. Ad Actionũ capita præcipue redacta eſt maior pars Pandectarum, ſiue Digeſtorum iuris ciuilis: quãquàm tamen, non malè dici poſſit, librum illum, tanquàm perfectum & plenum, generum omnium participem eſſe, quemadmodum opportuno loco demonſtrabitur.

De iis qui leges ſuſtinent & eorum diuiſione.

NVnc illud ſequitur, vt videamus, quẽadmodũ illi porrò, qui iura ſuſtinẽt, & eorũ doctrinæ ac rationes, cũ hac quoque iuris arte ac facultate congruant. Nam ſi, quemadmodum eſt apud Philonem, non vno in loco, ad moderandam gubernãdãque Rempublicam, non ſolùm ſcriptis, aut in more poſitis legibus, quæ præceptis cogant & prohibeant: verùmetiam viuis & ſpirantibus, ideſt principibus & magiſtratibus, qui exemplo regant ciuitatem, indigemus: non abs re, vt opinor, facturi ſumus, ſi poſt demonſtratum vſum huius artis in legibus ſcriptis: ſimul etiam operam demus, vt & non ſcriptas ſeu loquentes leges ad eandem quoque regulam accommodemus, & quibus doctrinis artibuſque parati & expoliti, tũ perfecti iureconſulti, tum principes, magiſtratus eſſe debeant, edoceamus. Certè nemo eſt, qui nõ intelligat, ſi modo memoriam temporũ replicare velit, mores principium pro regula quadam & lege ſemper habitos eſſe, & qualeſcunque ſummi ciuitatis viri fuerint, talem cũctam quoq; ciuitatẽ fuiſſe, & quæcunq; mutatio vitę, victus, & morũ in principibus extiterit, eandem in populo ferè ſequutam. Item plusq̃ manifeſtũ eſt, per eos qui iuriſdictioni præſunt, effectum rei accipi, & parũ eſſe in ciuitate ius reperiri, niſi ſint q iura reddere poſſint: nec conſtare etiam poſſe ipſa iura, niſi ſint aliqui iuriſperiti, per quos quotidie in melius producãtur. Ergo, quemadmodum in multis legibus faciẽdũ cẽſuimus, ſic etiã periclitemur in loquẽtibus, ecquid ad huius artis rationẽ traduci & accõmodari poſſint? Tria diximus verſari in Republica, quibus vniuerſa iuris & legum condendarum ars cõtineatur: Ipſius per ſe boni & æqui cognitionem diuinarum humanarumq; rerum, & iuſti ac iniuſti, per eas diſtributi, ſcientiam: fori deniq; ac iudiciorum vſum & exercitationem. Ad hæc tria, tria quoq; adhiberi hominum diuerſa genera certum eſt. Alij.n. ſunt, qui ſapientia, caliditateq; præſtantes & ſolertia, tũ conſulti & ſapientes, tum verò iuriſperiti nominantur. Alij verò, qui dominatu & authoritate potẽtes, partim principes, partim magiſtratus appellantur. Alij denique, qui vitæ ſobrietate, ac morum actuumq; omnium cõſtantia inſignes, aliàs Pontifices & ſacerdotes, aliàs Prætores & iudices dicuntur. Ab his tribus hominum generibus, nõ ſolùm omnium iuris partium, verùmetiam totius ciuitatis ac Reipublicæ rectio ſubſtinetur. Hi ſunt qui apud Romanos, σόφοι, magiſtratus, & põtifices: apud Iudæos, Prophetæ, Reges, & Sacerdotes, apud nos hodie, Doctores, Principes & iudices appellantur. Nã quod Poetę de Minoè Cretenſium rege fabulantur, quòd videlicet nouẽ annis à Ioue inſtitutus leges tulerit, & Radamanthum cauſis diſceptandis iudicandiſque præfecerit: quid tãdẽ aliud ſignificat, q̃ leges omnes non ſcriptas, quas viuentes appellauimus, in ijs qui ſapientia, authoritate ac iuſtitia præcellunt, conſiſtere? Et certè initio cuiuſq; ciuitatis nõ ſunt olim apud maiores noſtros leges conſtitutæ: ſed iuſtitiæ fruendæ gratia, prudentes ac bene morati Reges electi, qui prohiberent iniuria tenuiores contra eos, qui maiores opes haberent, & à quibus premerentur, quique ęquitate conſtituenda, ſummos cum infimis, & infimos cum ſummis, non deſcriptis quidem legibus, ſed manu ſua regia, vt inquit Pomponius, retinerent. Tum verò demum ad ipſam legum ſcriptionem deuentum eſt, poſtquàm poſteriores principes, à patrijs virtutibus deficere, & pro libidine ſua magis, quàm pro æquitate, rem gerere cœperunt. De his ergo tribus

hominum generibus, prudentibus ſcilicet, legumlatoribus, & iudicibus, ſic tractabimus, vt primum aperiamus, & quomodo corrigi poſſint, oſtendamus, vitia, quæ non ſolum concipere ipſi ſolent, verumetiam in totam porrò Rempublicam & ciuitatem infundere. Deinde autem demonſtrabimus, quod cuiuſq; eorum ſit officium, tum in vita communi ac moribus, tum in fundanda regendaque legibus ciuitate: vna pertractantes quibuſnam tandem artibus doctriniſque perfectos ac tinctos oporteat eſſe eos, qui ad exactam diuinarum ac humanarum rerum cognitionem, & totius adeò Reipublicæ moderationem ſint peruenturi.

De vitijs, Quę ab ijs qui leges ſuſtinent, vitari debent.

PRimum autem & maximum vitium, quod omnes vbique Reſpublicas peruertit, in eo conſiſtit, quòd eos rerum publicarum, & legum tractationem adiungimus, qui vel à natura non ſatis ad eam rem formati, vel morum & conſuetudinum prauitate corrupti, & quaſi contorti ſunt. Quis non intelligit, ciuitates omnes à nullis penitus aliis, quàm qui plenam perfectamque ipſius iuſti cognitionem habeant, contineri? Quis non videt, ad ipſam ſpeciem ideamque iuſticiæ, non alium pertingere, ac ingenii ſui acie peruadere poſſe, niſi cui aurum Deus, primo ſtatim ortu, vt inquit Plato, infuderit? & diuinam quandam ingenij celeritatem & lucem circundederit? Si ergo ad eos rerum ſumma deferatur, quibus vel æs tantum, vel ferrum à natura datum eſt, quique tum propter ingenii tarditatem ad ea nunquam oculos attollunt, quæ ſola mente ac ſcientia præhendi, ſed in ſenſum tantum oculorum cadẽtia, probabilitate quadam animum pulſare poſſunt: tum verò propter naturalem auri & argenti indigentiam, non tam ad ſalutem popularium ſuorum, quàm opum & honorum amplificationem reſpiciunt: ſi inquam ad eos Reſpublica & legis adminiſtratio deuoluatur, cui dubium eſſe poteſt, quin eã, partim ipſius ſummi boni ignoratione, partim pecuniarum & honorum cupiditate, confeſtim concuſſuri, & ſtirpitus euerſuri ſint? Qualia putas eos opinionũ monſtra, quales peregrinitates in Rempublicam infundere, qui in vmbras tantùm ac imagines intueri, & nunquam, niſi conniuentibus & caligantibus oculis in ipſum veritatis ſolem inſpicere poſſunt? Quantas eos ciuitatum & populorum ſtrages edere, qui cuncta non virtute, vt oportet, & honeſtate, ſed diuitiarum tantùm abundantia, & honorum ambitione metiuntur, quique leges ſacroſanctas, quarum publicè profeſſionem ſuſtinent, non à virtute, iuſticia, honeſtate, prudentia, quemadmodum decet: ſed à munuſculis, quæ percipiunt, & ſordibus, & deteſtandis pecuniæ membris, in publica exedra iuuenibus laudare non verentur? Hoc ergo primum & maximum vitium eſt in Republica, quod ad myſteriorum boni & æqui tractationem, admittuntur ij, qui neque ingenii qualitate ad ipſum vnquam bonum intelligendum, nec voluntate ad id quod iuſtum eſt, faciendum, peruenire queunt. Iam autem ſecundò, quòd etiam illi quos natura habiles finxit & idoneos, partim doctorum negligentia, partim praua inſtitutione corrumpuntur, & quò minus ad maturam frugem aſſurgere poſſint, impediuntur: non in minorem reprehenſionem, immo, ſi verũ dicere volumus, multis partibus maiorem, incurrere debet. An eſt, ꝙ ab inerti & lãguẽti ingenio reipubl. magnopere metuamus? An eſt ꝙ ab ijs magnas procellas ac tempeſtates rerumpubl. expectemus, qui neq; ſolertes natura ſunt, neque dociles? nullo modo. Quos natura callidos, verſutos, ſagaces, acutos, effecit: quos multiplices, prouidos, memores, plenos rationis & conſilii finxit: ad eos, ſi non recta, vt oportet, & legitima diſciplina adhibeatur, ſi doctorum vel ſocordia ſylueſcant, vel peruerſitate à virtute ad auri & honorum cupiditatem detorqueantur: illi demum ſunt, inquam, illi ſunt, à quibus omnia curatum naufragia exiſtunt, quiq; ſui commodi cauſa cunctas nationes & populos commouere, leges oẽs tam publicas, q̃ priuatas perrumpere, & diuina pariter & humana miſcere, non extimeſcunt. Quid quæſo poteſt excogitari indignius, q̃ præclara illa ingenia, quæ ad rerum diuinarum perceptionem Deus erexit, & ad ipſius cœli, quaſi cognationis domiciliiq; priſtini conſpectum excitauit, cum beluis & brutis animantibus ad paſtum abiici, & nõ vtilitatibus & commodis publicis, ſed ſuis tantummodo ambitionibus inſeruire ac honoribus, edoceri? Quid tandem in Republica pernicioſius, q̃ illos, quibus tum inſtituendæ, tum gubernandæ ciuitatis cura commiſſa eſt, nõ ad ipſius iuſti & virtutis diſcipulos ſuos & liberos, ſed ad pecuniarum & honorum deteſtanda ſtudia traducere? Ergo hoc ſecundum eſt in ciuitate vitium, quod quidem quouis hoſte ac tyrãno, multò ſæuius ac atrocius graſſatur. Sed emanat ab iſto ſecundo tertium, quod certè non minus capitale eſt, ac pernitioſum. Ex iis, quæ in ſuperioribus ſunt tradita, ſatis intelligitur, neminem ad legum tractationem rectè accedere, & ad ſummam illam, q̃ quærimus, perfectionem peruenire poſſe, niſi qui prius multis, & iis magnis artibus ſit imbutus. Sine plena pfectaq; vniuerſæ philoſophię cognitione, neq; de diuinis, neq; de naturalibus principiis, neq; de perfecta, neq; de imperfecta Republica põt iudicari. Sine antiquitatis cognitione, & rerũ geſtarũ memoria, neq; de externis principiis, neq; de particularibus, neq; de his, neq; de illis hominũ moribus & negotiis põt tractari. Sine linguarum deniq;, ac oĩum, quæ ad humanitatem pertinẽt artium, cognitione, neq; legi, neq; intelligi, neq; tradi, neq; ad vſum deduci leges noſtræ, quibus vtimur, quęq; ſumma elegantia conſcriptæ, ac politiſſima arte perfectæ ſunt, vllo modo poſſunt. Qui iam ſunt (quæſo) omnium eorum, qui ſe ad diuina iuris ſtudia applicare cogitantes, prius ad eas, quas commemorauimus diſciplinas, adiungunt? Qui ſunt, qui eas vel primis ſaltem labris attigere ac deliberare conantur? Profectò metuentes, ne per philoſophiam, ab opum & ambitionum ſtudijs retrahantur, non paucis quidem philoſophantur, vt ille, ſed nihil penitus. Multorũ populorũ mores, leges, & iura diſcere volẽtes, cũ id tp̃s requirere videãt & diligentiã, nihil prorſus attingunt eiuſmodi, videlicet, ne cum prima ſtatim ætate ad Rempublicam accedere in animo habeant (quod peſſimi certè exempli eſt) quicquam inferatur obſtaculi, quod liberum eorũ curſum, & ſecundam nauigationem impediat. Qm̃ deniq; cũcta illa, quæ apud interpretes iuris reperiuntur, ex quibus magis, q̃ ex legibus ius dr̃, non eleganter, ornatè, propriè, purè, & illuminatè: ſed potius ꝫ, horridè, incultè, confusè, perturbatè, impropriè, & vt ſemel dicam, indoctè tractata, & denſiſſimis ab omni parte barbarię tenebris obſita vident: facilè adducũtur, vt ſui compendii gratia, eas artes contemnant & negligant, ex quibus nullum lucrum ſperare poſſunt. Pro philoſophia cauillatricẽ quãdam, non artem, ſed peritiam addiſcunt, vt loquantur, habeant. Pro politicis diſciplinis adulationem, qua hominum ſtudia ſe complecti & tenere poſſe arbitrantur. Pro puriore ac politiore doctrina nihil aliud, q̃ obſcuram quandam ac fœdam barbariem ſequuntur. Atq; his quidem rebus fit, vt nec diuinas res cõmodè tractare ſciant, vtpote quorum oculi ad eas, quemadmodum veſpertilionum ad ſolem, caligant ac obſcurãtur: nec humanas, vt qui eas nunquã propius inſpicere didicerint, nec denique ipſum quod profitentur ius ciuile, vt qui iis artibus ac facultatibus infecti ac tincti non ſint, ſine quibus ius ciuile nec intelligi, nec explicari poteſt. Verũ omne id quod in eorũ ſciẽtia verſatur, nihil eſt profectò aliud, q̃ vel ſophiſmatũ pro veris rationibus, vel inanium pro legibus authoritatum, ex ſe inuicem infinitè dependentium connexio quædam & colligatio. Sed hæc quidem tria vitia ſunt eorum, quæ ipſum iuris ſtudium antecedunt. Iam ex hiſce tribus vitiis emergunt tria alia, quæ ipſam ſtudiorũ rationẽ penitus peruertũt. Vnũ eſt, ꝙ ipſum vniuerſum legũ quaſi corpus nunq̃ cognoſcunt pleriq; oẽs, ſed circa particulas tantũ quaſdã verſantes, & neſcio quã diſputandi facultatẽ, ſibi parãtes, in medium ſtatim prorumpunt. Quid, an nõ hac rõne neceſſum eſt, vt multa legibus propalam expreſſa reperiãtur, quæ ijs nec audita ſunt, nec cognita? An non manifeſtũ eſt, nunq̃ eos poſſe, totã aliquã, & perfectã formã ac ſpeciẽ legũlationis, aĩo cõcipere? Pulchrè me hercule ſtatuit Philo Iudęus, ita demũ ad magiſtratũ & iuris dicũdi officiũ admitti debere aliquẽ ſi prius leges, non modo vniuerſas perlegerit, verum in cõpendium etiam & breuiarium aliquod contraxerit. Et certe in hiſce noſtris ciuilibus & Romanis legibus nihil eſt facilius, q̃ totius libri Pãdectarum ſiue Digeſtorum primum ordinem quẽadmodum idoneo loco periclitati ſumus, comprehendere, & deinde ipſas vniuſcuiuſque tituli leges, ad certa quędam capita, idque nulla penitus facta mutatione (in quo multi grauiter peccant) reuocare. Alterũ vitiũ eſt, quod in enudandis explicãdiſq; ſingulis legibus, plerunq; ſine arte ac methodo procedit. Si verba ſpectes, nihil interpretibus noſtris, nec nudius, nec ſpinoſius, nec confragoſius, excogitari poteſt. Si viam ac rationem docendi, præter ſcopas diſſolutas nihil reperies. Si deniq; rem ipſam q̃ tractandam ſuſcipiũt, hoc pleriſq; omnibus ſolẽne eſt, nihil ſuo loco dicere, omnia tractare, præter propoſitum. Tertium vitiũ eſt, quod propter antiquitatis & primæ iuriſprudentiæ, hoc eſt, philoſophiæ ignorationem, in mille peregrinitates interpretationum & abſurditates deducuntur. Nam quid opus eſt, nunc ea in medium proferre, quæ vel ab ijs qui leuiter eas literas deguſtarunt, a quibus docti appellantur, animaduerti poſſunt? totus ordo iudiciorũ, oẽs ſpecies actionũ, plurima genera contractuum & commerciorũ, infinita deniq; in nuptijs, tutelis, vſucapionibus, teſtamentis, & alijs conſimilibus demonſtrant, non ſolũ ipſas leges malè à Barbaris accipi ac enarrari, ſed vniuerſam adeo rempublicam ad eorum interpretationem ita mutatam & transformatam eſſe, vt veteris illius Romanæ reipublicæ vix vlla amplius apud nos veſtigia ſuperſint. Qua quidem re fit, vt tũ in ſumma rerum oĩum obſcuritate, quæ, ſi veterem haberemus rempublicam, nulla eſſet, verſemur: tũ verò, vt Romanæ leges, nõ tam reipſam nobis proſint & directò, quàm argumentatione tantùm & ſententia per obliquum. Tractatus imperij & iuriſdictionis, quantas apud omnes interpretes turbas vbique det nemo eſt qui ignorat. Id verò nulla alia cauſa contingere, quàm ob mutatam officiorum & iudiciorum rationem, vel il-

lud

lud solum argumento esse potest, quòd inter veteres iureconsultos ne vnum quidem ea de re fermè verbum commutetur. Et quòd ea quæ de iudice dato, de mixto imperio, de sarctis tectis, de interdictis, legibus passim nostris adspergūtur, nullum nobis directum vsum prębere possunt, vel ex eo solo licet intelligere, quòd ordo ille magistratuum, ad quem illa referuntur, totus interciderit. Atque ita consequenter indè conficitur, non ad aliud proficere nobis in ijs leges Romanas, idq; primùm vitio barbarorum interpretum, quàm vt ex ijs argumenta quædam duci, & similia tātùm componi possint. Verùm hæc de illis tribus vitijs, quæ totam rationem studiorum & scholarum inficiunt. Supersunt totidem, & in ipso quoq; foro, ac gubernatione ciuitatis vitia. Nam pręter hoc, quòd magno totius Reipublicę detrimēto, non experientes homines, sed rudes: non docti, sed indocti: non graues, sed leues: non senes, sed pueri, frequenter accedunt ad Rempub. quid? an hoc primùm tolerandum est, ꝙ ineruditi alicuius barbari interpretis assertioni, plus momenti & ponderis in iudiciis, quàm vel manifestę legum authoritati; vel rationum cum legibus coniunctarum grauitati nonnunquam tribuitur? Quid sit legum sacrosanctam voluntatem prodere ac perrumpere, non satis scio, si hoc non est. Idem puto iudicandum, & de illo altero, quòd tanta interpretantiū multitudo, cōtra manifestam Iustiniani voluntatem, toleratur, quodque illorum opiniones & sententiæ non rationum & legum pondere, sed solo numero æstimantur. Cui & hoc accedit tertiùm, quod ipsarum legum ciuilium custodiam, & publicis literis consignatam memoriam publicam nullam habemus. Nam ita fit, vt cùm non à nomophylacibus, quemadmodum apud Gręcos, sed à librarijs tantùm leges petere possimus: nunquam satis de ipsa lege conuenire queat, & non tā certis & descriptis legibus degere, quàm pragmaticorum, & leguleiorum hominum commentis viuere, dici debeamus. Sed de iis vitiis, quę tum incœpta eorum qui leges sustinent, tum verò studia & iudicia perturbant, iam satis, vt puto, dictum est. Nam ꝙ ex iis omnia porrò scelera, sicæ, venena, falsa testamenta nascuntur, quòd inde furta, peculatus, expilationes sociorum & ciuium, opum nimiarum potentiæ non ferendæ, postremò etiam in liberis ciuitatibus regnandi cupiditates, & legum contortiones existunt, quibus nihil nec tetrius, nec fœdius excogitari potest: quid est opus pluribus hoc loci commemorare? Ipsa enim quotidie res & vsus docet, etiam eos qui mediocres sunt, & non omnino hisce vitijs infecti, à vera perfectaque Reipublicæ rectione, longissimè abesse, nec posse populos reuera sanare, sed tanquam imperitos medicos, in suis imperfectis moribus, tāquam ægrotantium quibusdam lectulis, vt inquit Plato, languentes conseruare. Nam si quis est ferè de decem milibus, qui summo Dei munere (nā humanis studiis id fieri nō potest) purus & syncerus euaserit, & ex hisce vitiorum, tanquam tempestatibus quibusdam & naufragiis elapsus, ad perfectam boni & æqui cognitionem peruenerit: si quis inquam talis reperiatur: is vel confestim, cùm nullam nefariam cum aliis societatem vult inire, non aliter atque homo qui in feras incidit, dilaniatur & perit: vel nullum studio sapientiaq; sua, dignum reportat fructum, ob id, quòd pura synceraque philosophiæ præcepta, in communes hasce Respublicas incidentia, non aliter atque peregrina semina, in alienum solum iniecta, degenerant, & amissa propria virtute, in aliam quandam speciem formamq; transmutantur. Atque hæc videns ille, nihil putat esse satius, quàm ab harum rerum inferiorum tractatione, se abducere, & ad vmbratilem ac tranquillam vitam perfugere, atque alios porrò omnes, vtì idē imitentur, etiam atque etiam admonere. Quasi scilicet, cùm ea, quæ perfecta expletaque sunt, obtineri in populo non possint, satis sit, tanquam in procella, dum turbine cælū ac ventis, & pulueribus agitatur, intra parietas domi tuto se continere, & dum alii nunc his nunc illis scelerum fluctibus obruuntur, & sursum ac deorsum iactantur, ita se collocare, vt intrò se recipiat, & purus ac integer permanens in summa mentis trāquillitate, sedataque constantia degat, & decursis vitæ suę spatiis cum bona tandem spe hilaris ac pius decedat.

De Officio eorum qui leges sustinent, & de artibus quibus instructi esse debent.

NVnc sequitur, vt videndum sit de officio tum Iureconsulti & legumlatoris, tum verò iudicis: & quibus disciplinis ac artibus formati, expolitiq; esse debeant. Perfectum Iureconsultum vocamus non eum, qui vel pragmaticus, vel leguleius, vel preco aliquis actionū, vel cautor formularum, vel auceps syllabarum sit, vel in huius aut illius ciuitatis regionisve moribus & legibus versatus: sed qui omnium diuinarum & humanarum rerum notitiam, & iusti & iniusti per eas distributi scientiam possidet: idque siue apud hos, siue apud illos populos degat, siue de rebus diuinis & humanis exterioribus, siue etiam de interioribus tractetur. Officium verò eius ac munus longè sanè ac latè porrigitur, & per omnes omnino Reipublicæ partes ac mębra dispargitur. Diuisam constat esse totam ciuitatis informationem, tum in eam partem, quæ in doctrina institutioneq; quemadmodum author est cum Platone Xenophon, versatur, tum in eam, quæ regendæ gubernandæque ciuitati prælidet, quæ quidem vel ad principes pertinet, vel ad subditos, vel ad medios, inter principes & populares, magistratus, siue iudices. Ad has omnes partes, sic vocatur Iureconsultus, siue sapiēs, vt nulla sit omnino pars, quæ illius beneficio, vacare vel carere possit. Primùm in institutione sic debet versari, vt ea quæ procœmia legum à Platone vocari diximus, qualia sunt, quæ ad temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, & omnem denique virtutem pertinent, non iis tantùm qui ad Rempublicam accessuri sint, sed toti sæpe populo proponat. In iis, quibus hodie viuimus, legibus tradendis, sic progredietur, vt primo loco libros Institutionū tradat, qui præexercitamentorum loco sunt. Secundo, Digestorum siue Pandectarum, qui vniuersam, & omnibus suis numeris absolutam legum traditionem cōtinent. Tertio, Iustinianæi codicis & nouellarū, qui multa supplent, corrigunt, & emendāt de prioribus. Sed hìc sunt obseruandi quatuor ipsius lectionis quasi gradus. Prima lectione satis sit, voluntatem & sententiam legislatoris in plerisque assequi: quod quidem ita poterit obtineri, si tum verba diligenter explicentur, tum verò à generalibus ad specialia pedetētim fiat profectio, & principiò quidem omnium titulorum, tum connexio, tum explicatio in vnum quasi conspectum proponatur: pòst deinde verò, eorum quæ sub titulis traduntur, partim secūdum quæ suprà memorauimus, diuisio, partim enarratio quędam facilis & expedita exhibeatur. Secunda lectione, paulò altiùs est assurgendum, & non solùm in id quod vult legumlator, sed cur ita velit, & quam causam ac rationem in singulis habeat, inquirendum. Ad quam quidem rem mirificè conducit, subindè legum ipsarum inter se collatio, subindè præceptionum philosophicarum, & ipsius antiquitatis cognitio. Estque nō tantùm in nonnullis quærēdum, cur hoc vel illo modo sit aliquid cōstitutū, sed etiā quæ dubitandi & ambigēdi ratio esse possit. Tertia lectio, ad legum prima specie discrepantium conciliationē nititur, quæ quidē conciliatio, nō solum hoc efficit, vt ipsa iuris quasi harmonia intelligatur, verùm etiā, vt quid quaque lege dicatur, & quā rationem habeat, plenè tandē ac perfectè sine vlla hæsitatione cognoscatur. Sed est ad illam rem necessaria summa in distinguendis separandisque speciebus subtilitas, quæ plerumque quidem ex verbis ipsis, quæ diligenter intuenda sunt, nonnūquā verò ex positu legū & ipsis titulis, sub quibus leges continentur, capi debet: adferūtque ei rei multum lucis, partim disputationes scholasticæ, partim interpretationes nostrorum prudentū, quas quidem hactenus puto recipiendas, vt ne ipsius veritatis indagationi quidquam adferant præiudicii. Quarta denique lectio, ad ipsum fori vsum, & ipsum puluerem ac solem se præparat. Intellectis enim probè legibus, è re fuerit, vt sua sponte qs exspaciari, & suo marte pedem proferre incipiat. Nam cùm notissimū sit, non ita leges scribi posse, vt omnes casus, qui quandoque incidere queant, comprehendātur: huius quartæ lectionis munus est, eas species, quę inter manus quotidie versantur, cum iis, quæ legibus propalam expressæ sunt, cōponere: & quomodo ab iis quæ scripta nō sunt, ad ea quę scripta nō sunt, argumēta duci possint, indagare. Atque in hac quidem re sic poterit progredi, vt aliàs quoddam sibi iurisprudentiæ breuiarium faciat, quemadmodū Philo præcipit, aliàs verò, locos quosdam communes, in quos cuncta negotia coniicere possit, conscribat. Nam hac ratione consequetur, vt & ea quæ legibus descripta sunt, & ea, quæ in res quotidianas incurrere solent, ad manum habeat. Verùm hæc hactenus de illo iurisperiti officio, quod ad erudiendam informandamq; ciuitatem pertinet. Nunc autem, quid principi ac populo iudicibusque pręstare debeat, non est in obscuro. Si enim legibus munienda fundandaque est ciuitas, quid? an alium adhibebimus principi ciuitatis, quàm q sciat, vt inquit ille, Publica priuatis secernere, sacra prophanis, Concubitu prohibere vago, dare iura maritis, Oppida moliri, leges incidere ligno? Si leges conditę, vel in ordinem includendæ, vel corrigendæ, vel amputandæ, vel explicandæ, vel aliquo denique modo interpretandę sunt, nònne illum adsciscet sibi princeps, qui iuris nodos, & legum ænigmata callet? Quantum autem populo exhibeat consultus, vel sola, vt inquit Cicero, Quinti Mutii ianua testis esse potest, quę etiam in infirmissima eius valetudine affectaque iam tum ætate maxima quotidie frequentia ciuium, & summorum hominum splēdore celebrari solebat. Sed est diligenter ab iis, qui se consultoribus prębent, cauendum, ne ad gratiam eius, qui consultationem proponitur, respondeant, nève eum quem adiuuare debent, decipiant, & in sumptū inanem coniiciant. Quod quidem multò religiosiùs custodiendum est in iis responsis, quibus ad ea, de quibus iudex ambigit, respondetur: quæ quidem responsa, quoniā ipsius rei iudicatæ instar obtinent, non debent solis interpretum opinionibus & sententiis, sed vel ipsis apertè legibus, vel manifestissimis secundùm leges rationibus, esse subnixa. Nunc trāseam' ad ipsius legūlatoris officia. Nā eius primū, & haud scio an maximū, munus est, vt omnib. q in ciuitate sunt, specimē sit, vt inquit Cicero. Nam quemadmodum cupiditatibus principū & vitijs infici solet tota ciuitas: sic ꝯ, emēdari, & corrigi ꝯtinentia. Et certè in ijs, quos Philo leges nō scriptas vocat, hominib⁹, ī qbus est Abrahā, Iacob, Ioseph, cū nōnullis alijs, hoc licèt passim in sacris literis obseruare, ꝙ ad eorū vitam & rōnē, oēs post deinde posterorū mores, tanq̄ ad certā legē, & regulā exigunt. Atq; id adeo est, qđ nos ex Diuo Paulo ferè dicimus: Oēm Chr̄i actionē nostram esse institutionem. Alterū legumlatoris officiū est, vt in conscribendis legibus & moribus serendis prudenter ac prouidè versetur. Nam quemadmodū pictores tabulā prius, q̄ pingant, abluunt, expurgant, abradunt, ita & oportet eum, qui leges populo laturus sit, ante oīa præcidere, auerruncare, & stirpitus euellere id, quod prauum in eo est & vitiosum.

Videturq; non alio consilio populū suum Moses iussu Dn̄i ab oībus gentibus segregasse, ac in vastas solitudines abduxisse, q̄ vt eam integrā, purā, synceram, & ab oībus aliorum hoīum vitijs, alienā haberet, priusq̄ ad leges ferendas, & Rempublicā conformandā accederet. Quantum aūt ad ipsas leges attinet, sic statuet, vt se, non pro ipso legum authore, sed authoris Dei interprete ac instrumento habeat: cogitans, cor regis in manu Dn̄i esse, & Mosen, non ipsum per se, sed dictante Dn̄o, leges suas cōscripsisse. Nā hoc illud ipsum est, qđ vult Homerus, cū sceptrū Agamemnonis, non ab hominibus, sed à Dijs immortalibus fabricatū, & ab ipso Ioue ꝑ multas manus ei traditū fabulat̄. Iā verò legū ordinē sic disponet, vt primò certa q̄dā, & ea pauca capita cōstituat, ex qbus oēs porrò leges inferiores, tanq̄ ex suis fontibus emergāt, & effluāt, & ad q̄, tanq̄ ad sua capita, certo quodā ductu ac serie reduci ac reuocari possint. Sic n. in iure Romano, qđ duodecim tm̄ tabulis initio contineri solet, factū esse, nemo dubitat. Sic Mosaicas leges vniuersas ad prima decē p̄cepta reuocari posse, & Philo scriptum reliquit, & oēs intelligimus. Sic deniq; cunctā legem & prophetas, duobus Christi p̄ceptis comprehēdi, ipse Christus author est. Nunc aūt post leges conditas, si videat aliquid desiderari prudens legislator, id pro rerū & tēporū rōne ac necessitate, tum supplebit, tum corriget, tum mutabit: sciens ꝑꝑ rerum humanarum instabilitatē, fieri nō posse, vt oēs sp leges inferiores firmæ ac fixæ maneant, sed opus esse, vt is, qui artem regendæ gubernādæve nauis hēt in Republica, & leges tenet, mutatis personis, locis, & tēporibus, quasi ventis, & tēpestatibus, & deficientibus scriptis legibus ad artē suam cōfugiat, & scriptas prius leges, quatenus in iis desiderari aliqd vr̄, in melius producat. Atq; ita quidē decedens, nō solū leges publicè latas populo relinquet, sed ipsam artem ēt condendarū legū, quibusdam quasi per manus tradet, vt videlicet ꝑ eos, tū ea quæ redūdant, detrahi: tum verò quæ desunt, adijci: tum deniq; quæ collapsa sunt, quēadmodū in picturis, reformari, & in integrum restitui possint. Sequit̄ officiū iudicis, quod quidē partim in eius persona spectat̄, partim in custodia legū, partim in cārum tractatione. Si de moribus eorū quæras, qui rebus iudicandis præsidēt, regula Philonis Iudæi est, vt ab oī animorum perturbatione, q̄ à ratione sit auersa, & ab oī genere vitiositatis, quo vulgus implicari & infici solet, sint liberi: vtq; non serendis litibus & producendis, sed amputādis potius & ꝑ arbitros cōponēdis operā nauent, non solum abnuentes ea munera, quę pro rebus malè iudicandis, verum ēt quæ pro bene iusteq; definiēdis offerunt̄. Si de studijs eorū & disciplinis præcepit ex Mose idē Philo, vt primo magistratus sui anno breuiarium sibi vniuersę legis cōficiant, & propria sua manu describant, idq; eo potissimum cōsilio, vt oīa sp legis capita ante oculos cōstituant, & in ijs probè percipiēdis & iudiciis accommodandis oēs suas cogitationes curasque ponant. Porrò autem, quantum ad ipsas leges attinet, illud ēt atq; ēt ad curam suam reuocare debet legū custos, siue iudex: vt eas sarctas tectas, & integras conseruet, nihil eorum permittens, vel mala consuetudine deleri, vel obliuione obrui, vel negligentia intercidere, vel malitia corrumpi, vel alio deniq; atq; alio modo peruerti. Nam ꝙ Talus per omnes vbiq; pagos proficisci solet, & leges æneis tabulis insculptas circunferre lustrans, ecquid alicubi mutatum, vel corruptum, vel minus obseruatum in legibus esset, manifestè argumēto est, id vnicè iudici curæ esse debere, vt ne quid à lege detrahatur, neue quid secus, quàm illa velit, perpetretur. Nam ꝙ ex bono & æquo subindè quid statuere conceditur, longè alia res est, nec debet hoc sibi iudex, nisi extrema vrgēte necessitate assumere. Circa causarum tractationem duplex prodita est regula. Vna est, vt nulla personarum ratio habeatur, nec pro paupere, nec pro diuite, nec pro nobili, nec pro ignobili, nec pro amico, nec pro inimico, nec pro coniuncto, nec pro alieno: sed pro ipsius causæ tantum & negotii iusta ratione ac merito iudicetur. Altera, vt si qua sit grandior causa, ea per ipsum iudicem expediatur: si qua verò leuior, vt ad inferiores & pedaneos iudices reiiciatur. Et vocantur quidem grauiores causæ non illæ quidem, quæ de magna aliqua pecuniarum quantitate inferuntur, vel quæ ad potentiores, honoratioresque, aut locupletiores pertinent: sed quæ viduas, pupillos, aduenas, & alios miseros & oppressos attingunt, quique hominū auxilio destituti, ad solum iudicem, tanquam ad ipsum Deum, confugiunt. Sed hæc quidem breuiter sufficiat perstrinxisse de muneribus ac officiis eorum, qui pro legibus non scriptis habētur, quiq; vel prudentis in Republica, vel legumlatoris, vel iudicis locū obtinent. Iam aūt quantum ad artes & disciplinas attinet, quibus, perfecti & instructi esse debent: tria sunt oīno doctrinā gn̄a, quæ in perfecto, vel Iureconsulto, vel Principe, ac iudice requirunt̄. Vnum quidē genus est humanū: alterū diuinū: vltimum ex vtroq; genere mixtum. In humanis primum est, vt quis se ipse, quemadmodum Apollo præcepit Pythius, cognoscat, & nec in fortunæ, nec corporis bona, sed ea tm̄, q̄ ipsius animi sunt intuēs, sp diuinum se aliquid habere sentiat, & ingeniū in se suum, sicut simulachrum aliquod, ad oē genus virtutū, publicarum pariter ac priuatarū, fabricatū ac dedicatū existimet. Scđm verò, vt vniuersa rerum natura, & oīa ea, quæ occulta, & ab ipsa natura inuoluta sunt, percipiantur. Nam qui sic est informatus, vt iam cœlum, terras, maria, rerumq; oīum naturā perspexerit, eaq;, vnde generata, quo reditura, qn̄ qūo obitura, quid in iis mortale & caducum, quid diuinum æternumq; sit, viderit: is demum aptus & idoneus est, qui de variis rerum naturis, q̄ in cōi vita euenire solent, existimet: quēadmodum is, qui se tentatum & exploratum habet, de ijs quæ politica sunt, & ad mores ꝑtinentia, diiudicare pōt. Tertium deniq; est, vt oī liberali ac eleganti doctrina, & oī parte sermonis humanitatisq; sit expolitus. Nam qui de vectigalibus, commeatu, bello, pace, ac alijs similibus dicturus est, vel in senatu, vel cùm populo deliberaturus: eū partim antiquitatis, & rerū gestarū cognitione instructum esse oportet, partim orōnē habere cōpositam & ornatā, & artificio quodā & expolitione distinctam. Sed hæc de humanis artibus. In diuinis aūt vnum illud spectatur, vt a corporis obsequiis indulgentiaq; quis decedēs, & voluptatē oēm sicut labem aliquā decoris opprimens, omnemq; mortis dolorisq; timorē fugiens, verum Dei cultum, & puram religionem suscipiat, & in ipsum summum bonum, quod perfectū & expletū, & ab oī parte beatū sit, intueat̄. Nam quemadmodū per artes humanas, ea discimus, quæ fragilia sunt, & in casu posita, quæq; in sensum oculorum cadentia, nihil aliud nobis, q̄ opinionem adferunt: ita per artes diuinas, & per summi boni contēplationē ad ea cognoscēda deducimur, quæ stabilia, perpetua, æterna, & sine vllo tēporis principatu & occasu sunt, queq; in mentem tm̄ & rationē cadētia, veram nobis & absolutā scientiā pariunt. Nā quod solis fulgor, & radii præstāt oculis, ita vt cernēdi prospiciēdiq; facultatē acquirāt: hoc summi, quod dico, boni lux & splēdor, tribuit mēti ac aīo: ita vt ab eo, veri falsiq; diiudicādi, & quæ bona sunt deligendi, quæ ꝯtria reiiciēdi, facultatem accipiat. Profectò, quēadmodum ea, quæ in cōi hoīum vsu & tractatione versant̄, & item ipsi homines cum cæteris animantibus à pictoribus exprimuntur, & omnibus suis, tum coloribus & figuris, tum verò mēbris, articulis, & lineamentis depinguntur, ita tamen vt multum inter res ipsas & pictas sit discriminis: sic etiam hæc omnia, quæ artibus humanis continentur, collata cum ijs, quæ diuinis, vmbrarum tantùm & imaginum instar obtinent, ita vt in iis ipsæ verę, perfectæ, & omnibus suis numeris absolutę res sint, apud nos verò inania tantum simulachra, & vmbræ vagentur, quæ ad eorū, quę in intellectu cōsistunt, imitationem sunt effectę. Iam autē tertium genus artium, quod tum diuinę naturę, tū humanę particeps est, & vtriusq; quasi vinculum propriè naturam attingit humanam. Nam homo, partim mortale corpus circunferens & caducum, quod quidem illi cum beluis & brutis animātibus est commune: partim vero ratione vtens ac intelligentia, quod eū Diis immortalibus, parem & ęqualem effecit: illam sortem ac conditionem nactus est, vt pręclara quadam ratione diuina cū humanis, & contra, humana cum diuinis coniungere sciat & connectere. Et certe quoniam animus noster, partim ex substātia cōpactus & conglutinatus est, partim ex altero & eodem, idque secundum varias & diuersas proportiones: non est vllo modo dubium, quin ad diuinorum & humanorum connexionem faciendam data sit nobis Dialectica, quę administris vtens mathematicijs ꝓportionibus, hoc solum sibi habet propositum, vt in quaq; rei inueniat, quę cuiusq; rei sit substātia, quid cū aliis habeat commune, quid tandem sibi proprium, & ab omnibus segregatum. Si ergo talis aliquis reperiatur, qui primum omnibus inferioribus & humanis artibus, quæ quidem ad Rempublicam regēdam faciunt, sit instructus & paratus: deinde qui diuinas & eternas res omnes, cognitas ac perceptas habeat: tertiò deniq; q ijs disciplinis sit imbutus, quę ad diuinarum hac humanarū rerum colligationem sunt cōcessę: is est, qui pro vero ac perfecto iurecōsulto, legumlatore, ac iudice probari potest: cuiq; vni votis & suffragijs omnium tota ciuitas & Respublica cōmitti debeat. Nam is ille est, qui à rebus sensum commouētibus ad mores & officia, & à moribus & officijs ad scientias & doctrinas, & à scientijs & doctrinis tandem ad ipsum summum rerum omniū fabricatorem & architectū Deū adscendere, & rursum per totidem gradus luce ac splendore rerum diuinarum, ad caliginem & tenebras rerum humanarum illęsus descendere sciat. Et sanè si talis aliquis nanciscat̄ Rēpublicam, is primò quidē oīum quem-

quemadmodum boni pictores facere solent , expurgat suis sordibus,ac eluit ciuitatē tanquā tabulam. Post deinde verò, subindè ad Deum ipsum,& quod reuera iustum,honestum,decēs est, subindè ad homines & eorum naturam respiciēs , atq; id pſæpè vltro citroq; faciēs,non antè cōquiescit,quàm nūc delineando, nunc articulando,nunc colores iniiciēdo,nunc iterum expūgēdo,nunc corrigēdo deniq; hoc effecerit: vt humani mores diuinę respondeāt voluntati,& tota adeò Respublica nihil sit aliud quàm viua quædam & exp̄ssa,quēadmodū oportet, imago Dei.

CONFVTATIO EORVM QVI IVS CIVILE ARTIS AVT scientiæ titulo non esse donandum asseruere, cui subiungitur expositio differentiarum descriptionis iuris ab Vlpiano traditę.

LVDOVICO PELLEO CARNVTENSI AVTHORE.

PRIMVM ADVERSARIORVM *iuris argumentum.*

QVemadmodum salui & incolumis corporis verum argumentum est κράσις , hoc est qualitatum conuenientia & harmonia : sic indicium est certissimum verę alicuius artis aut scientiæ constans præceptorum concordia,& summa consensio. Quamobrem ab artium scientiarumve numero secernenda est omnis illa facultas , quæ præceptis constat sibi inuicem repugnantibus & contrarijs , siquidem ex illa doctrina nihil certi & determinati colligi posset , nec verè vnquam sciret lectoris animus , quibusnam assentiri deberet , incertusque omnino finis esset . Eiusmodi autem est ius ciuile; quia omnes penè leges (etiamsi nullam admittat antinomiam Imperator.l, 2. cod. de veteri iure enucl.) ex diametro sibi repugnant & aduersantur , vt liquet iurisconsultorum ipsorum authoritate. Constet enim ex prœmio digestorum & sententia Pomponij , in l.2. ff.de origine iur. corpus iuris ciuilis esse conflatum & compositum ex legibus duodecim tabularū, digestorum,codicis,institutionibus,& ,ipsis authenticis,sedomnes fermè duodecim tabularum leges,ac subinde veteres nouis renascentibus fuerunt sublatæ,quinetiā ius omne Iustinianeūà consequentibus imperatoribus & regibus est abrogatum,manifestum etiam est,tot tantasque antinomias esse siue veteres inuicem,siue nouas,siue has cum authenticis conferas : vt si iurisperiti earum legum authores cælo reuocarentur , soluere nunquam possent, quod cum sole sit clarius , probatione non eget, sed vt omnibus innotescat,nonnulla proponemus exēpla, primumque leges digestorum cum legibus codicis , deinde leges Codicis cum authenticis , tum digestorum inuicem & codicis leges comparabimus . Iam inter l.placet.ff.de acquir.hæred.& l. 1.2.3 .de bonis maternis.l.1 . 2. l. cum oportet.Cod.de bonis quæ liberis,aperta est contrarietas : vult enim lex digestorum idipsum , quod per eum,qui in nostra potestate est , acquiritur , totum nobis parari,nulloque modo.§.igitur.ins. per quas person. aut momento , vt ibi Bartolus penes filium vel seruum residere,quod tamen negant prædictæ leges codicis cum iure nouo : licèt enim filius quidpiam acquirat , non patri (excipio vsumfructum) sed totum sibi comparat,totum autem dico , quia teste Paulo in l.rectè dicimus.ff.de verb.& rer.sig totum quid nostrum esse recte dicimus,cuius vsusfructus alienus est.

Si doctissimis quibusdam iuris interpretibus credere velimus,ex collatione l. de quibus. ff. de legibus.& l. 2. Cod. quæ sit longa cons.resultat nodus intricatus & indissolubilis,totq; sunt differentes solutiones,quot interpretes,qui leges illas exposuere,vt videre est in glosa dictæ legis 2.cod eod.tit. Cum doctoribus etiam dicam l.quamuis vsuræ.cod.de vsuris,tantum distare à l.lite contestata.ff.eod.quantum ab albo distat nigrum , non obstante communi solutione & glosa dictę legis,lite contestata,quia vtraque lex de iudicijs & contractibus stricti iuris intelligenda est:nam in l.mora.§.in bonæfidei.ff.eod.dictum est,vsuras venire à tempore moræ in contractibus bonæfidei,ergo l.lite contestata de stricto iure loquitur , quum à mora non expectata contestatione veniant vsuræ. Dominus Corrasius me docuit,pedeque fixo tenuit,eos omnes maximè errare , qui l. lite. de bona fide loqui putarunt:& vsuras venire à contestata lite in strictis iudiciis,fultus Papiniani sententia in l.in fideicommissi. §.in iis.ff.eod.qui hoc ipsum multis aliis rationibus confirmauit. Præterea omnes ad vnum volunt,& ita se res habet,authentica penè omnia legibus codicis reluctari. Sunt enim 215.per Codicem sparsa authentica, quæ legibus præcedentibus derogant , nobis exemplo sunt Auth.decernit,& l.ne in arbitris, de recept.arb.quia legis dispositione cum iuramento in arbitrum compromitti poterat,id autem negat auth.Tollitur.l.est in arbitrio.per sequens authenticum,sed nouo iure.de actio. & obliga. Innumeras eiusmodi antinomias producerem,vt inter authen. quod hodie.& l.si constante.de repudijs authe. sed hodie & l.in causis.cod.auth.sed nouo iure,& l. senatores,de natural. lib. auth.nunc soli liberi,& l.matre.Cod. eod. titu. sed mihi nunquam deesset oratio. Accursiani poterunt obiicere. l. non est nouum. ff.de leg.vbi priores leges ad posteriores trahuntur , & vt sentiūt per posteriores tolluntur,nec mirum esse, si codex digestis , aut si Codici obstent authentica. Quæ solutio mihi videtur ineptissima(pace illorum dixerim) quia si fateatur Codicem ita vincere digestorum leges & authentica Codicem,vt abrogare valeat iacto nostro fundamento , proculdubio concedent in iure antinomias esse,cum sit impium,leges digestorum, quæ sunt prima & præcipua iuris præcepta,aut leges ipsas Codicis,quæ sunt vera imperatorum decreta,à corpore iuris ciuilis seiungere,ideoque iurisprudentiam artem aut scientiam non esse saltem nobis admittent,nec ista modo dicta solutio , etiamsi veritati congrueret,argumento nostro potest satisfacere. Cùm , vt mox docebimus,& in digestis repugnantes leges,& in Codice, passim insertę fuerint. Quisnam quæso posset conciliare l. quod si Ephesi.ff. de eo quod certo loco.l.in omnibus.l.semper in dubiis ff.de reg.iur.cum iis quæ tradit Vlpianus in l.prospexit.ff. qui & à quibus manumissi.lib.non fiant hic enim non vult Iurisconsultus à scripto iure quantumuis duro recedendum esse, præpositæ vero leges semper ob oculos æquitatē esse ponēdam volunt. Aliam legibus digestorum mihi occurrit pspicuā contradictio inter l. si rē alienam.§.propriè ff.de pignor.l.plebs.§.pignus ff.de verbo. sig.& l.res hypothecæ §.inter pignus ff.de pignor. nec obest eorū interp̄tum solutio , quòd videlicet. l.si rē alienā de propre duodecim tabularum,hoc est de prima pignorum origine, & l.res hypothecæ de posteriori tpe sit capienda,admitterēt enim hac rōne legum repugnantias,& idcirco quod volumus efficeremus.

Denique ne lectoribus tædium afferam , producam in mediū vnicā Codicis antinomiam,quæ promanat ex collatione l.hac edictali.§ si verò & legis q̄m præteritæ.Cod.de secūd.nupt. Accursius & Baldus idē mecū sentiūt,imo rursus d.l.q̄m.quæ l.hac edictali,corrigit,p sequēs authēticum ad eos . vt emēdari, quod illā hac edictali neru cōfirmat: nec Canonistæ mirātur in c.nō dēt.de cōsan & affini.statuta humana & leges varientur atq; mutētur, quinimo p̄bat exēplis, & rōnibus sępissimè sibi inuicē obstare. Igitur cùm nō solū Iustiniani codex digestis, verū Codex sibi ipsi & digesta sibi plerunq; opponant, nō caret antinomiis ciuilis facultas. Ex quo licēt inferre artis nōe dignā nō e.

Solutio primi argumenti.

Hoc sanè argūm me plurimū exercuit,estq; validissimū, facile tñ soluetur,si adamussim cōsiderare velimus,q̄ à Cicerone, tertio de republica,scripta sunt,leg definiēte rectā rōnē , diffusam in omnes constantem & sempiternam , quæ vt præclarè D. Arodius post Lactantium, in præfatione tractatus rerum iudicatorum non alia Romæ,non alia Athenis, alia nūc, alia posthac, sed omnes gentes omni tempore vna & immutabilis tenet ac continet,quo probe posito nullam in iure ciuili discrepantiam esse colligemus,si rationem,quæ ex legibus elicitur, non verba tantum inspiciamus habita ratione temporum,locorum, cæterarumque circunstantiarum, & quamuis leges sibi inuicem aduersari videantur, vna tamen perpetua eademque ratio ex illis eruitur : Veluti cum Caius Cęlius iudex absoluit iniuriarum eū qui Lucilium poetam in scęna nominatim lęserat, & dum Publius Mæuius eum,qui Lucium Accium poetam nominauerat, condemnauit,non sunt contraria iudicia, quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatę proferri,habito respectu temporum,vt quicquid Romæ,Athenis,Lutetiæ,Tholosæ, Rothomagi imperator,rex,iudex,arbiter,in hac illius causa pronuntiauit, dissimile fortasse videbitur, sed quia eisdem mentis rationibus, & ad singula quæque iure vtili,honesto,æquo,& bono, pro temporum,locorum,rerum,personarum,circunstantiis accomodato,finitum ac decisum est, planè pro certo ac perpetuo iure habetur : Idem esto iudicium de omnibus iuris partibus , quamuis enim Digestis Codex & Codicis authenticorum liber aduersetur,non ideo sunt in iure antinomiæ,quoniam vt vera sit antinomia omnino omnium ratio eadem esse debet,hoc est, oportet vt repugnantes leges sint constitutæ eodem tempore , & loco,eodemq; sint prorsus circunstantiæ,quod de nostris legibus dici negant,& ita cap.non det.de consang. & affinita. explicandū puto , sicq; satisfactum omnibus illis , qui antinomias obiiciūt.

Porro illud argūm necessario nō p̄bat iurisprudentiā artē non esse, propterea q̄ nulla ideo esset scientia in rerū natura, quū in omni

omni scientia quantumuis certa & demonstrationibus terminata,contrarietates inserantur. Et opposita pleraque præcepta: non enim vnius disciplinæ authores , vnum idemque semper asserunt & statuunt , vt videre est in omni scientiarum genere. Nam primò in theologia scholastica(diuinam alteram immutabilem & ab ecclesia catholica probatam excipio) nonnullæ sunt dissensiones,salua tamen fide. Quidem enim theologi voluerunt euangelium per vniuersum orbem fuisse prædicatum , alii negauerunt,nonnullis placuit angelum esse in loco circunscriptiuè,aliis displicuit definitiuè tantum inesse contendentibus. Multis visum est licere sibi manus violentas inferre , vbi castitas periclitatur. Can.non est nostram.23.caus.quæst.5. In contraria sententia meritò fuit Augustinus,si enim peccatum non sit committendum , vt eueniat bonum , Can.quod ait,distinct. cap. nec licebit sibi manus iniicere, vt periculum istud vitetur: quia sibi manus iniicere grauissimum est peccatum , Can.tu dixisti . Can.placuit.dicta 23 .quæst.5.non autem peccare uidetur mulier , cuius castitas & pudicitia periclitatur , dummodo eius animus nulla consensionis turpitudine commaculetur , Can. ad Deum.Can non potest 32.quæst.5.nec à violento stupratore potest eripi castitas , Can.quod autem . Can.reuera Can.proposito.tota fermè quæst.5.causa dicta , quia peccatum omne est voluntarium,Can.quod autem.Can.merito.15.quæst 1. Can.sicut enim 32.q.5.

Secundo in Mathematicis disciplinis, quibus nihil certius & constantius esse volunt repugnantes & diffidentes mihi occurrunt sententiæ opiniones,si quidem Plato & Aristoteles , veteresque Philosophi,octo tantum orbes cœlestes constituerunt, septem videlicet orbes planetarum , & vnam spheram stellarū fixarum. Qui verò illos secuti sunt, vt Thebilius , Alphraganus ratione & experientia moti : quoniam sphæram octauam duobus motibus cieri,& motum ab occidente ab alio superiori necessario procedere viderent , vnum orbem octo aliis adiunxerunt,recētiores autem, vt Alphonsus rex Hyspanię , Gregorius Pubarchus perpendentes in firmamento alium motum trepidationis nempe, siue,(vt vocant) accessus & recessus , duosque diuersos motus ab vno non pendere,decimum addiderunt: quos nostri emendauere , vndecimum statuentes locum beatorum angelorum & intelligentiarum. Quis nescit varias & discrepantes astrologorum sectas: quidam enim venerari & admirari maximè solent Aegyptios,Persas,Indos,Babilonios quasi antistites cœlestium misteriorum , eorumque nomina quasi numina inflantibus buccis(vt loquitur doctissimus ille Picus Mirandula. flos Italiæ) imperitorum quotidie auribus insonant. Ptolemeus tamen eorum astrologiam vbique conuellit tanquam rationi parum cōsonam,nec verò solùm ab illis Ptolemeus, sed illi etiā inter se dissentiunt,vt Iudæi a Chaldæis,& ab illis Persæ, quæ verè Ptolomeus reiicit,Dorotheus amplectitur , & quemadmodū illam antequam Ptolomeus,ita Ptolomei astrologiam destruit Albumazar.

Recentiores omnes geographi (excepto nullo) antiquos improbant & sæpius refutant:docuit enim experiētia veteres geographos multa absurda & falsa nobis reliquisse , vt cū duas tm̄ partes terræ habitabiles tradiderunt,verum quidem est duas solum esse regiones,seu terrę partes maximè temperatas,eas videlicet quæ inter quadragesimum & quinquagesimum gradum ab æquinoctiali versus vtrumque polum considerantur , sed tamen omnes aliæ regiones sunt habitabiles,si enim nullæ conterentur maximè sub duobus polis,& duobus tropicis, sed illa loca etiam hodie habitantur,nam sub arctico coluntur insulę hyperboreæ,sub tropico Cancri Barbaria,Lybia , Aethiopia superior,Arabiæ particula:sub æquinoctiali regiones Cinamomi ferę,insulæ diui Thomę Aethiopia inferior,sub tropico Capricorni portio Americæ Aphricæ,sub antarctico terra Australis nuper a nostris inuenta:denique nulla est terræ portio , quæ si non colatur,saltem coli & habitari non possit. Et veteres illi nihil vltra fretum Gaditanum esse scriptis reliquerunt,nostri Hispaniolam & Americam vlteriores inuenerūt:sub antarctico polo nihil esse putauerunt antiqui , sub eo tamen multas terras nostri lustrauere.

Quid de naturali scientia? solane caret eiusmodi dissidiis? minimè verò,nemini enim dubium est, Platonē & Aristotelē sibi inuicem obstare,quinimo Physica multis est odio & contemptui,propter illorum grauissimorum virorum discrepantes opiniones,cuiq; potius fidem adhibere debeamus,non satis cōstat, & si vni assentiri velimus,alterū nolemus audire,ille enim Deū in numerum principiorum retulit priuatione relicta , hic verò priuationem tanq̄ principiū statuit,meritò negās Deū esse principiū,hoc est compositorū essentialē partē . Si de natura animi physicos legas,ne duos quidē cōuenire reperies,ipsemet Aristoteles p̄ceptorē suum Platonē refellit . Vt est apud Macrobium scđo somnii,c.13.nec illa duo philosophiæ lumina tm̄ dissidēt, sed oēs penè alii philosophi,vt Democritus,Hypparchus , Hyppocrates,Hyppo Critias,Bias,Parmenides,Epicurus , Xenocrates , Aristoxenus , Eupedocles , Possidonius,Pythagoras,physici denique penès omnes.

De fluxu atq; refluxu maris physicorum oīum differētes sunt opiniones,nec vnquam huiusce rei vera causa tradi potuit.

Sola ne medicina constans erit,& istis purgata maculis? In ea sane sunt longe perniciosiora dissidia,& quemadmodū in phisica duo præcipui authores Plato & Aristoteles , ita sæpenumero Hyppocrates & Galenus in medicina dissidēt,vt in hac elegantissima quæstione: An pueri infantes vinū bibere debeant? Hyppocrati in libro de victus ratione priuatorum,bonum vt , vt dilutum vinum bibant,ne tententur conuulsionibus, & vt maiores coloratioresq; euadant: q̄ verò Galenus lib.1.de sanitate tuēda,puerum ne gustare quidē vinū debere suadet , quippe quod vinū haustum humidum nimiū calidùmq; corpus efficit , tum caput replet halitu iis qui sunt calido & humido temperamēto vt sunt pueri,quibus(inquit)nec repleri caput est vtile , nec ipsos supra quā par est humidos calidosq; fieri:quia eo iam caloris & humidi peruenerunt,vt si paululum vtramvis qualitatem auxeris,iam modum excesserint,cum autē omnis excessus sit fugiēdus,maximè id expedit fugere,ex quo nō corpori,modo,verumetiam animo damnum accedit,nemo igitur(inquit) rationis compos pueros ea vti potione sinet. In hac etiam satis vulgata quæstione,an prandio cœna debeat esse copiosior, repugnantes medicos video,affirmat Galenus 7.artis curatiuæ c.6 .is duabus rationibus,prior est,quia inter cœnam & prandiū longius est spatium,quàm inter prandium & cœnam : longiori autem tempori cibus debetur copiosior: Posterior, somnus cœnæ succedit,qui authoritate Hyppocratis aph. 15.& 16. maximè iuuat concoctionē,idipsum negauit Auicēna,vnde antiquitus athletę in prandio carne & in cœna solo pane vtebantur, in qua sententia fuit Mesue initio de cura catharri,qui etiam cœnam,si fieri possit , prohibet , quos duos melius Galeno sentire arbitror , plus enim est spiritus in homine hora prandij,quàm cœnæ, quę igitur in prandio sumentur, citius & melius concoquentur , tū detrimentum,quod cœnam sequitur, copiosam emendari facile nō potest , & postremo iunctis matrimonio cęna copiosa est perniciosissima ob coitum nocturnum.

Nunc veniamus ad logicā : sophistæ iurisprudentiā nostram artis titulo spoliantes:quia superiorū sciētiarum metas nōdum attigerunt,dicere coguntur , Aristotelē sibiipsi in logica q̄dicere,nā in c.de quantitate,nō malè sentit,in quantitate non inesse magis & minus,ac paria & imparia p̄priè esse quantitatis, sed in c.relatorū,paria & imparia ad relationē reducit,vnumq; magis par aut impar dici posse cōfirmat. Pręterea si doctrinā Aristotelis cū Porphiriana cōferre velimus, dissimilē esse facile docebimus . Non ignorant dialectici Aristotelis sentena, animal rationale de solo homine prædicari , Porphirii vero iudicio sub animali etiam angelum comprehendi . in rhetorica dissidentes multos reperi , volunt omnes rhetores (solo excepto Aristotele) inter rhetoricam & dialecticam hoc esse discriminis,quòd illa ornatum . hæc vero probabile consideret . Aristoteles tamen 1.ad Theodectem cap.2.rhetoricam appellat vim,qua quid in vno quoque sit probabile perspicitur.

Grammaticam eiusmodi labe coinquinatam videbis, si quid de gerundits grammatici suis monumentis reliquerunt, diligenter inspicias nonnulli enim gerundia verba esse volūt audacter alii defendunt esse nomina casus illis attribuentes. En igitur primum nostrum argumentum dissolutum,concedant oportet in omnibus scientijs repugnātia esse præcepta. Ergo licèt in nostra ciuili facultate sint antinomiæ) quod admittere nolumus) non inferendum est,eam ab artium numero esse seiungendam.

Secundum Argumentum.

EX sententia philosophi cap.5.& 6.libri 6.æthicorum, scientiæ debent esse æternorum,necessariorum & immutabiliū at si iurisperitis credere velimus , non est eiusmodi ius ciuile lege de quibus.in fine l.non est nouum ff.de legibus §. sed naturalia inst.de iure naturali gentium & ciuili vbi iura quidem naturalia sunt immutabilia, ciuilia vero mutationi obnoxia: quare dixit Aristoteles c.3.primi Ethy. maximā esse varietatem & inconstantiā in iis , circa quę versatur ciuilis scientia .

Solutio.

Huic secundo argumento videtur satisfacere, quod de ratione legis in prima solutione diximus,quę testimonio Ciceronis, est perpetua & æterna,ac licèt perpetuò fuisse non videatur legum scientia , quia in Can.Moyses,distin.7.primus legum duodecim tabularum inuentor Solon,vel Romanorū Numa Pompilius dicitur , leges tamen ciuiles ex se perpetuæ sunt , vt supra considerauimus,& quamuis non omnibus ab initio notę:idem de aliis scientiis est statuendum, quas æternas esse docuit Aristoteles,earum tamē inuētores legimus, ex quo colligeremus perpetuas non fuisse,ipsimet philosophi tradunt, artem siue scientiam nihil aliud esse , quàm quod vsus frequens & crebra peperit exercitatio,cùm igitur ab experientia promanauerint,posteriores ea fuerint necesse est,verum hoc ita intelligendum, omnes nimirum artes legesve respectu nostri ęternas non esse , hoc est omnibus ab initio notas , sed ratione naturæ & respectu sui

reuera

reuera perpetuas: quia nunquam à mente diuina ſeparatæ ſunt, nec qui primus cognouit, earum inuentor dicendus eſt, ſoli enim Deo debetur inuentio l. 2. ff. de legibus.

Tertium argumentum.

OMnis ars ſeu ſcientia, præceptis vniuerſalibus non particularibus conſtare debet, ſed iuris præcepta ſunt particularia & in quibuſdam locis ſolum ob eruata, præſertim in Romano imperio, ſiquidem alias leges Turcæ, alias Tartari, alias Abiſſini, alias Americi, alias habēt auſtrales omneſque qui nunquã à Romanis ſubacti, & domiti fuerunt.

Solutio.

Soluitur huius argumenti nodus generali noſtra prima ſolutione: quia legis ratio vniuerſalis eſt, & teſte Cicerone primo de legibus, in natura inſita, vel vt Chryſippo placet iuſtorũ ac iniuſtorũ regula, cui decet omnes homines obedire (ait Demoſthenes) igitur non tantum illa Romanos, Gallos, Germanos, Hiſpanos, ſed etiam Turcas (qui tam iuſtas & æquas ciuiles leges habere dicuntur) omneſque alios populos tenet ac continet.

Quartum argumentum.

NVlla facultas artis titulo debet donari, quæ naturæ aduerſatur, eſt enim regula ſępiſſime in ſcholis decantata, artem imitari naturam, ius autē ciuile naturali iuri repugnat, vt videre licet in ſeruitutibus, quæ naturæ maximè reluctantur. §. ius autē gentium, verſ. bella, inſtit. de iure nat. gent. & ciuili, §. ſeruitus autem eſt. inſt. de iure perſonarum, à iure tamen gentium introductę ſunt lex hoc iure ff. de iuſt. & iure. & à ciuili confirmatę. l. & ſeruorum ff. de ſtatu hominum. §. ſerui autem naſcuntur. inſtit. de iure perſonarum.

Idem in vſucapione à iure ciuili introducta §. fi. de vſu & habitat. §. 1. de vſucapio. in inſti. quę eſt contra naturam, cuius iure omnia ſunt cõmunia, can. differt. diſt. 8. can. dilectiſſimis 12. q. 1. vbi omnium quę ſunt in hoc ſeculo, etiam fœminarum cõmunis omnibus vſus eſſe debet, ſed iure gentium & ciuili ſunt diſtincta rerum dominia, lex hoc iure, ff. de iuſt. & iure, §. fi. inſt. de vſu & habitatione, omneſque ciuilis iuris authores communionem pernicioſam putant tanquam lites procreantem, quæ opinio mihi videtur ineptiſſima, quia illa dominiorum diſtinctio multo pernicioſior eſt, eo. can. dilectiſſimis 12. q. 1. dulciſſimaq; eſt authore Tullio communis rerum poſſeſſio, tumq; viueremus in pace, ait philoſophus, ſi verba illa duo meum tuum è medio tollerentur, quibus manifeſtum eſt ius naturę non cõuenire, contra can. erit autem lex, diſt. 4. nec artem dici debere.

Solutio.

Perpendenti mihi vim huiuſce quarti argumenti nullũ profecto validius & potentius videtur, dubium tamen ſolum pendere arbitror à falſa iuris naturalis acceptione & iuſtitia, ius enim naturale eſt æquiuocum: quia nonnunquam idem quod ius diuinum ſonat, can. 1. diſt. 1. Secũdò naturalem inſtinctũ ſignificat & impropriè, Decius in l. iura ſanguinis. ff. de reg. iu. eo tñ mõ ſumit in l. 1. § ius naturale ff. de iuſt. & iu. §. ius naturale, inſt. eodē. Can. ius naturale, diſt. 1. Tertiò deſcribunt & prudenter ſanè ius naturale dictamen rectę rationis inditum naturaliter, cui nunquam ſicut nec diuino reluctatˀ ius noſtrum ciuile: fateor equidem ius naturale ante ciuilem non introduxiſſe vſucapionem, tum enim illa non opus erat, cùm omnia eſſent cõia, ſed diſtinctis rebus ius ciuile eam introduxit. Hunc optimum finem ſibi proponens, ne in incerto eſſent rerum dñia, qui finis rationi rectè congruit, vt ſtatim docebimus. Cùm igitur ius ciuile ratione ſuadente vſucapionem introduxerit, iure etiam naturale eã probant, cùm (vt ſæpe diximus) nihil ſit aliud quàm ipſa recta ratio.

Idem habeto de ſeruitutibus quæ à iure gentium cõſtitutę, & à ciuili confirmatæ ſunt, ob ſummam, quam afferebant vtilitatem, vt in bello capti potius ſeruarentur q̃ interficerentur l. libertas §. ſerui ex eo. ff. de ſtatu. hom. §. ſerui autem ex eo. inſt. de iure perſo. nonne etiam, quæſo, id factũ eſt rationis præſcripto? Ergo & naturali iure ſuadente inuentæ ſunt ſeruitutes, at Imperator dicto §. ſeruitus autē eſt. inſt. de iure perſonarũ, ſeruitutes ꝯ naturam eſſe voluit: non ideo naturæ aduerſari putandum eſt: quia verba Imperatoris ſunt impropriè accipienda, & ita vt arbitror exponenda, ſeruitutes quidem ſunt ꝯ naturam, hoc eſt, nõ ſunt impoſitę iure naturali, ſed ſolum interueniente iure gentiũ & ciuili, nec ante neceſſarię erant ſeruitutes, cùm nulla eſſent bella & diſſidia, ſed videntes ſapientiſſimi maximam hominũ partem bellis trucidari, huic incommodo voluerunt occurrere, ideoq; ſeruitutes inſtituerunt, quod aũt ſine ratione inſtitutum non eſt, iuri naturali non debet cenſeri ꝯrium. Quis iterum noſtrę ſolutioni poterit obiicere? §. ſed naturalia, inſt. de iure naturali, vbi ius naturale mutari non poteſt, quod planè negauimus, diximus enim aliquando mutari pro ratione temporum, cęterarũq; circunſtantiarum, veluti in probãda vel improbanda cõmunione: ſed dicta noſtra ſolutio iam ſatisfecit, bonũ enim aliquando viſum eſt & quaſi neceſſarium, vt oĩa eſſent cõmunia, vt ante ſocietatem illam humanam, id eſt, antequam regna conderentur, domus ædificarent̄, atq; coniũgerent̄, ſi quid enim tũ proprii habuiſſes, vbinam rogo cõdidiſſes? poſtquam aũt regna cõdita, domus conſtructę, ędificia collata ſunt, meritò & dictate ratione ſunt diſtincta rerum dominia, quę diſtinctio à lege Moſaica, q̃ naturalem vocitat. Cano. humanum, diſt. 1. cõfirmatur, vt tribus iſti pręceptis patet, Nõ furtũ facies, non concupiſces rem proximi tui, non retinebis mercedem tui mercenarii vſq; ad mane. Canoniſtę aliter exponunt verbum, cõia, hoc eſt tempore neceſſitatis communicãda, gloſa in Cano. ſicut 47. diſt. quę ſolutio eſt ridicula, cũ idem ius ciuile doceat, Decius in l. q̃ pp neceſſitatem. ff. de reg. iur. nullumq; foret dubium. Tertia eſt communis doctorũ ſolutio, nimirũ, quòd ratione ſui ac totius ſubſtantię non mutetur ius ciuile, ſed tñ ratione effectuum, circunſtantiarum & accidentium, vt nec leges noſtras ciuiles, quę licèt non ęedem omnino ſint apud omnes populos, immutabilis tñ eſt ipſa ratio, quę ſubſtantia legis nõ malè dr̃, quemadmodum aer in multis regionibus ſubtilis & temperatus eſt, vt inter quadrageſimum & quinquageſimũ gradum ab ęquinoctiali ad polos, in aliis frigidior, vt à quinquageſimo gradu, in aliis calidior, vt inter quadrageſimũ & ęquinoctialē, nec inter quadrageſimũ & quinquageſimũ eadē & ſimilis eſt omnino tēperatura aeris, eſt. n. tēperatior in Gallia, q̃ in Germania, aut Hiſpania, nec in ipſamet Gallia, propterea quod eſt tēperatior in Francia, q̃ in Vaſconia, nec in vno eodemq; loco, vnus tamē & idem eſt aer, licet eius qualitates & accidentia mutentur.

Simile in homine apparet, q nũc eſt infans, nunc adoleſcēs, nunc vir, nũc ſenex, nũc calidiſſimus, nũc frigidiſſimus, nũc fortis, nunc debilis, non idcirco mutatur eius ſubſtãtia: ſic iuris natur. ſeu ciuilis accidētia plerunq; mutantur, integra tamē, & incorrupta manet ſubſtantia, naturalis nimirũ aut ciuilis rõ. Rurſus ſi philoſophi dictam noſtram ſolutionem improbare velint hac ratione, ꝙ naturale nullo modo tolli poſſit abſq; totius interitu, reſpondebimus, illam propoſitionē de partibus eſſentialibus verè intelligendam eſſe, vel de eo quod ab illis immediate profluit: naturale enim duobus modis ſolet accipi largè ſeu generaliter, & ſtrictè, priori modo tã ea quę verè eſſentialia ſunt, & ab eſſentialibus procedunt, q̃ quę à natura, hoc eſt, ab initio inſunt. Poſteriori verò ea tñ quę ſunt de eſſentia vel ab eſſentialibus immediatè proueniunt, comprehēdunt̄, illo modo naturale tolli poteſt & immutari, hoc non item, remanēte ſubiecto integro. Cuius vocabuli acceptio multos fefellit etiam doctiſſimos, qui virum & fœminam differre ſpecie putarunt, ꝙ naturaliter diſcrepant: non ideo ſpecie differunt, cùm ſit vtriuſq; eadem eſſentia, licèt naturaliter, accidentibus quę ab initio inſunt diſtinguant̄: quocirca non erit alienum à noſtra materia, quod de Socrate ſcriptum eſt, qui interrogatus, quidnam de propoſito homine ſentiret, rñdit eũ improbum, qui reuera probus erat, ſed inquit naturam emendauit, & ita rhetores à multis correctam eſſe naturam ſolent dicere.

Quintum argumentum.

DOctrina illa non eſt artis noĩe donanda, quę definitiones aſpernat̄ & reſpuit, quia definitio eſt cã ſcientię, ex Ariſt. c. 4. primi, c. 1. ſexti Topicorũ: & ſcire eſt rē p cãs cognoſcere paſſim 1. & 2. lib. de demonſt. ſiue per genus & dñã maximè ꝓpriã, q̃ ſunt definitionis partes pręcipuę, ſed iuriſprudentia definitiones reiicit, imo pericoloſas eſſe docet. l. oĩs definitio. ff. de reg. iu.

Solutio.

Efficerēt iſti, qđ volũt, ſi vera eſſet huiˀ argumēti aſſumptio, verò qdē eſt verius doctrinã illã nõ eſſe decorãdã aris noĩe, quę definitiones reiicit, ſed eas maximè ꝓbat iuriſprudētia, & q̃uis hēat iuris rña definitionē oēm in iure piculoſam, nõ inde licet colligere definitionem à iure reprobari, nec vere percipiũt. Vlpiani mentē, q vt oſtenderet definiēdi difficultatē, periculoſam eſſe definitionē dixit, & merito qa quēadmodũ noctua radiis & lumine ſolis occecat̄, ita quãdiu nr̃ aĩus, ait Ariſt. 2. metaph. iſtis corporeis vĩculis detinet̄ tot tãq; obſcuris tenebris circũcludit, vt rerũ cãs cognoſcere & proinde definire vix poſſit: cũ oĩs definitio debeat cõſtare dña maxime ꝓpria, q̃ nobis eſt ſępius ignota. Quis q̃ſo veram magnetis aliorumque precioſorum lapidũ formas ac differentias tradere poſſet? Cuinam eſt perſpecta maxime propria ligni differentia? Quis non ignorat format elemētorum? concedunt quidē phyſici qualitatibus propriis deſcribi ſed negant eas eſſe ſpecificas differentias, ne quidem hominis certa eſt & ab omnibus probata naturalis forma, ſeu differētia, nolunt Platonici rationale ſoli homini conuenire audacterq; defendunt angelos eſſe rationis participes in qua hereſi Porphirium fuiſſe conſtat, ex tractatu vocum prędicabilium qui etiã eo dementię & audacię prorupit vt tertio de animo rationem brutis animantibus tribuerit, quod impium eſt ſi de diſcurrente intelligatur: ſi verò de apprehendente ratione quodammodo deffendi poterit. igitur vt ad rem noſtrã redeamus cùm philoſopho non male dixerunt iuriſconſulti periculoſas eſſe definitiones id eſt perdifficiles eas tamen maxime probarunt, quia cum de materia alicuius tituli voluerunt agere definitionem ferè ſemper prępoſuerũt vt dum de iuſtitia, initio tituli illam definierunt, cum de legibus definitionem legis non omiſerunt, idēque fecerunt in principio tituli de his qui ſunt ſui vel alieni iuris.

ris titu. de officio conſulis, titu. de officio pręſidis, titu. de officio aſſeſſorum, titu. de in ius vocando, titu. de edendo, titu. de pactis, titu. de tranſactio. titu. de poſtulando, titul. de his qui notantur infamia, titul. de procurat. titul. de dolo, omnibus denique fermè titulis definitionem rei de qua in illis agitur præmiſerunt, quinimmo præcipiunt definitionem cum definito conuerti debere in lege prima, de dolo. ff. differentiiſque conſtare, vt omnes comprobant in lege prima. ff. de teſtamen.

Sextum argumentum.

OMnis ſcientia ex 2. primi de demonſtratione apud Ariſtotelem gignitur ac concluditur demonſtratione, quia definitio, quæ ſcientiam producere dicitur, vel eſt demonſtrationis principium, vel cõcluſio vel ipſamet demonſtratio ſeptimi capituli eiuſdem: iuriſprudentia vero ita conſiderari non poteſt cum non conſtet primis veris immediatis cauſis concluſionis, ſed tantum probabilibus, & iis quæ mutari quotidie ſolent.

Solutio.

Sextum hoc argumentum facile ſoluetur diſtincto ſcientiæ vocabulo, aliquãdo enim late ſumitur quamlibet facultatem, ſiue doctrinam comprehendens, etiam noſtram iuriſprudentiam apud Ariſto. primo, & ſecundo, de demonſtrat. nonnunquam ſtrictius conſideratur capitul. 3. 6. & 7. libri ſexti æthicorum, in quam ſcientiam ſola propriè cadunt æterna & quæ aliter ſe habere non poſſunt quam demonſtratiuam vocitant, nec volumus ius noſtrum huiuſmodi exactæ ſcientiæ titulo donare, non minus tamen iuri ciuili conueniret hoc nomen quã metaphyſicæ, aut Theologiæ, quarum ſubiecta nempe Deus & eis demonſtratiuo modo ſciri non poſſunt, cum nullæ cauſæ illis ſuperiores inueniantur, & licet per effectus cognoſcantur, non ſequitur duas modo dictas diſciplinas vere ſcientias eſſe cuius ſolutionis author videtur Ariſtotel. in tertio cap. primi, & octauo capitul. ſexti æthicorum, dictiſque modo à nobis capitibus.

Septimum argumentum.

ARs nihil aliud eſt quam colllectio certorum præceptorum quæ certitudo vel de materia præceptorum, vel de eorundem numero poteſt intelligi: de materia ſupra diximus in ſecũdo argumento, in hoc vero ſeptimo de numeri incertitudine agendum eſt, igitur admiſſa noſtra artis deſcriptione infertur ius ciuile artem non eſſe, quia infinita ſunt iuris præcepta & leges.

Solutio.

Qui hoc argumentum confinxerunt non ſatis iuriſprudentię inuigilarunt, nec capita legum diligenter inſpexerunt, quæ numerum certum pręferunt, immo nulla eſt ſcientia cuius pręceptorum certior ſit numerus, ſcio equidem ante Iuſtiniani tempus (vt ipſemet teſtatur) infinitum penè fuiſſe legum numerum certus tamen & determinatus erat, duo enim exſtabant voluminum millia quę tricies centena legum ſeu reſponſorum millia continebant, verum hodie certiſſimus eſt & maximè finitus numerus. Sunt enim in veteri digeſto 2928. In ſecundo volumine, ſeu Infortiato 2234. In Nouo 2983. In Nouē priorioribus libris Codicis 3608. In tribus poſtremis 954. In ſumma totum corpus iuris Ciuilis abſoluitur 1270. 7. legibus & 215. authenticis.

Octauum argumentum.

MAximè deſideratur in omnibus diſciplinis ordo debitus & legitima quędam pręceptorum diſpoſitio, ſi philoſophum in primo phyſicon audire velimus, at, ordo in iure ciuili obſeruatus ita permiſtus & confuſus etiam doctiſſimis videtur vt ad nullum ordinum caput referri poſſit, idem igitur quod ſuperius concludimus.

Solutio.

Demiror eorum audaciam qui argumenta ſine vlla probationis ſpecie non verentur proponere, dicunt quidem nullo ordine aut methodo fuiſſe traditum ius ciuile, qua autem ratione id probent non video. Ergo non ſolutione ſed mera tantum negatione opus eſt, vt autem iuris noſtri ordo ac methodus nõ ignoretur hanc ordinis diuiſionem prémittemus, vt in diſciplinis vel à generalibus & notioribus natura, vel a minus generalibus ſeu notioribus nobis, hoc eſt ſenſibus noſtris procedendum: quod ſi perfectè de aliqua re velimus agere priori, ſi verò auditorum captum reſpiciamus, poſteriori ordine progrediemur. Quamobrem iuriſperiti, huius artis non ignari, priorem illam exactam diſpoſitionem obſeruarunt, quia à definitione iuris ad eiuſdem diuiſionem, à diuiſione ad materiam, circa quam ius verſatur, ad perſonas videlicet res, & actiones fit progreſſus: nonne igitur legitimo, & conuenienti tractatur ordine? ſi obiiciant naturalem illũ ordinem nonnunquam inuerti, dicemus aliquãdo licere nobis inuertere, idque fieri in omnib. ferè diſciplinis, & artibus, etiam in Ariſtotelis logica veluti cùm prępoſuit relata quę coniunctam qualitati, quę ſimplicem habet naturam abſolutamque conſiderationem, quoniam in capite de quantitate multa iam de relatis dixerat, ſic in omnibus ſcientiis, quotiens duo capita titulè maximè coniunctam habens materiam, ordinem licet inuertere. Dicant igitur quicquid voluerint plus apud me vera valebit ratio, quam eorum opinio, & non obſtantibus illis octo propoſitis argumentis concludere debemus ciuilem facultatem artis, & ſcientiæ titulo donandam.

Expoſitio differentiarum deſcriptionis iuris.

EXquiſita iam prima definitionis particula, nempe genere, ad differentias accedamus, quæ ſunt boni & æqui, non inde volo colligere duas eſſe differentias in hac iuris deſcriptione, cùm vnius rei vna ſit præcipua forma & differentia, vt quando definiunt hominem, ſubſtantiam corpoream, animatam, ſenſibilem, rationalem, non male credunt dialectici vnicam adhiberi differentiam, licet ſit multum diſcriminis inter iſtos terminos ſeparatim ſumptos, ita verò in definitione iuris (bonum & æquum) vnicam efficiunt differentiam: ſed ſi ſeorſum conſiderentur, bonum ab æquo diſtinguetur imperatoris teſtimonio elegantiſſimò. l. hac lege Codicis de pactis conuentis tam ſuper dote quàm ſuper donatione ante nuptiis vbi bonum erat mulieri quæ ſe marito commiſerat, res paraphernales arbitrio viri gubernari, non tamen æquum, in qua lege bonum idem quod vtile ſonare puto.

Aliis placet diſtingui bonum ab æquo, vt ius ſcriptum, & ſummum à benigno. lege placuit Codicis de iudiciis, quàm diſtinctionem probarunt, Accurſius, Alciatus, noſter Budæus, & antiqui penè omnes dicta lege prima. de iuſtitia & iure. lege prima ff. de vſucapio. moti. Ex quo reſultat ambigua, & difficilis quæſtio. An ſit in iure noſtro quidpiam non æquum, hoc viſum affirmare videntur leges ſupradictæ, Ego tamen cum doctoribus puto in iure nihil eſſe non æquum, omneſque leges æquitate niti, quia Vlpiano authore in lege iuſtitia. ff. de iuſtitia & iure, præcepta iuris hæc ſunt: honeſtè viuere, alterum non lædere, vnicuique ſuum tribuere, quæ tria præcepta leges omnes ad rationem, & æquitatem dirigunt. præterea Martianus, lege ſecunda. ff. de legibus, appellat legem iuſtorum regulam, & Vlpianus in lege prima. ff. de iuſtitia & iure, effectum iuſtitiæ, nihil eſt ergo in iure ab ęquitate diſtinctum; pręterea bonum & ęquum apud iuriſconſultos confunduntur, vt in lege ſi & me. ff. ſi certum petatur, nec ius duram admittit interpretationem. lege nulla iuris ratio. lege in omnibus. ff. de regulis iuris.

Duplex AEquitas.

SI contentionem illam velimus componere, duplex æquitas nobis eſt conſtituenda, vna naturalis, ciuilis altera, lege prima ff. de pact. lege prima §. hęc autem actio. ff. ſi quis teſtam. liber: Et quando legimus ęquitatem à iure ſecerni, non omnem ęquitatem, ſed naturalem ſolum debemus intelligere: non dicam igitur cum Accurſio, Alciato, & Budæo bonum eſſe ius ſummum, ſed ęquum ciuile, quod quidem aliquando ius ſcriptum, & durum. lege proſpexit. ff. §. qui & à quibus. capitulo finali, de tranſactio. aliquando bonum, vt in hac definitione ex ſententia modo dictorum authorum nuncupatur: naturalis verò ęquitas generale nomen retinet, quia benignior ac mitior eſt, propterea quod autem ciuile ius non tantum ęquitate ciuili conſtat, ſed etiam naturali. Vlpianus dicta lege prima addidit ęqui, cuius particulę declaratio alteram mouet ſingularem quęſtionem, vtrum ius noſtrum ſibi ſemper ęquitatem proponat, nam vbicunque eſt ęquitas rerum omnium ęqualitas ſiue ęquatio eſſe debet: dicta enim eſt ęquitas ab ęqualitate, vnde Academici à Platone profecti, ſocietatem concordia, concordiam verò iuris ęqualitate ſeruari crediderunt, quoniam eſt maior ſimpathia, & conuenientia inter ęqualia, quàm inęqualia atque diſſimilia, tum etiam authore philoſopho ſecundo, & quinto politicon, fons, & origo ſeditionum eſt inęqualitas: at ius ciuile, & bonorum titulo de rerum diuiſione. ff. de de inſtitu. & bonorum titulo de ſe-

de ſenator. cum ſequentibus, & imperiorum titulo de iuriſdictio. omnium iudicum, & perſonarum titulo de ſtatu hominum inęqualitatem ſtatuit. Qua ratione igitur Vlpianus (æquum) adiunxit? Hac nimirum, quia etſi plus vni quàm alteri tribuat, ſemper eſt ęqualitas proportione Geometrica: ſiquidem eſt duplex proportio, Arithmetica, & Geometrica, illa nullam habet rationem perſonarum, & ęqua dicitur ſi par omnino ſit numerus, hęc verò perſonas tantum reſpicit, nō habita ratione numerorum, rerumque diuiſarum, quæ æqualis dicitur, etiamſi numeri ſint impares, veluti ſi quis receptor diſtribuens quidpiā militib. plus duci quam eius præfecto, plus pfecto q̃ ſignifero, & ſignifero quā alteri militi ſit elargitus, cēſebitur æqualiter diuiſiſſe, inæqualis tamen erat numerus, ſed habita ratione perſonarum erat æqualis iſta proportio, quam quidem Geometricam æqualitatem ſæpius conſiderat ius ciuile, & quemadmodum, vt eleganter ab eruditiſſimo viro Bodino, in methodo ad facilem hiſtoriarum cognitionem dictum eſt capitu. ſexto in fidibus, & cantu ipſo concentum æqualem, quē vniſonum vocant, aures eruditæ ferre non poſſunt, cōtra verò diſſimilibus inter ſe vocibus tum grauibus, tum acutis moderatione quadam inter ſe confuſis harmonia concors efficitur, ita quoque omnium æqualitatem in republica ius tolerare nō poteſt, ſed ex ſummis, & infimis, interiectis inter vtroſque mediis ordinibus, moderata ratione ciuitas mirabiliter ſibi congruit diſſimiliū cōſenſu: poteſt ne quęſo prętantior eſſe regni ſeu imperij forma cæleſti? minimè verò: tanta tamen eſt inæqualitas, vt maior eſſe nō poſſit, totus etiam hic mūdus partibus inæqualibus, & maximè ſibi repugnantibus elementis orbiumque contrariis agitationibus conſtat, adeo, vt ſublata illa congruenti diſcordia ſequatur interitus. Prudenter ille quidem Romanus humano corpori rempublicam comparabat, quod diſſimilibus, & inæqualibus conflatur partibus, in quo ſunt quædam aliis longe prętantiores, & nobiliores, nonnullis copioſius debetur alimentum, in eo etiam qualitates inſunt contrariæ. Denique natura nos docet in imperio, regno, republica, ciuitate, imperiorum, honorum, bonorum, perſonarum, omniumque inæqualitatem eſſe debere, quæ inæqualitas vnita Geometricam efficit æqualitatem, eſt igitur ius ciuile ars boni & æqui.

QVAESTIONES non inutiles hac noſtra diſputatione agitatæ.

AN ſint in iure ciuili antimoniæ.
An contraria pręcepta in omni ſciētiarum genere.
An liceat ſibi manus violentas inferre, vbi caſtitas periclitatur.
An octo ſint tantum orbes cæleſtes.
An veteri noua repugnet Aſtrologia.
An duę ſint tantum partes terrę temperatæ.
An omnes habitabiles.
An Deus ſit principium eſſentiale compoſitorum.
An pueri infantes vinum bibere debeant.
An cœna prandio debeat eſſe copioſior.
An leges iuris ciuilis certę, & conſtantię ſint.
An vniuerſales.
An ius ciuile naturę aduerſetur.
An ſeruitutes, & vſucapiones ſunt contra ius naturale.
An rerum diſtinctio ſit iuri naturali conueniens, & à iure diuino probata.
An ex iure Canonico omnium rerum etiam fœminarum communis vſus eſſe debeat.
An poſſit mutari ius naturalè.
An vir & fœmina natura diſcrepent.
An probet definitiones iuriſprudentia.
An facile poſſint omnia definiri.
An ſit in brutis ratio.
An ſit ſcientia demonſtratiua.
An finitus, & certus legum numerus.
An ſit inepta, & confuſa iuris ciuilis diſpoſitio.
An poſſit aliquando inuerti naturalis ordo.
An definitio conſtare poſſit pluribus differentiis.
An ſit bonum quid diuerſum ab æquo.
An ſit in iure quid non æquum.
An æqua proportio à iure obſeruetur in rebus diſtribuendis.

DE VLTIMO fine iuris Canonici, & Ciuilis.

De primo principio, & ſubſequentibus præceptis, de deriuatione, & differentijs vtriuſque iuris, & quid ſit tenendum ipſa iuſtitia.

FORTVNII GARCIAE HISPANI.

SVMMARIVM.

1 Iuſtitiæ nullam effigiem tenemus, ſed vmbra, & imaginibus viuimur.
2 Finem præponere oportet, vt curſum rectum dirigamus.
Fine cognito principia determinantur, quæ ad ipſum tendunt.
Finis in omnibus agendis principium eſt.
3 Finis iuris canonici eſt humanæ fœlicitas.
4 Leges quare factæ ſint.
5 Finis medicinæ eſt ſanitas, & finis legis eſt mentes conſeruare ſanas.
Regula vnde dicta ſit.
6 Finis legis ciuilis eſt humanæ vitæ fœlicitas.
7 Lex eſt bonorum, & malorum princeps, & iuſtorum, & iniuſtorum regula.
8 Finis iuris canonici, & ciuilis idem eſt.
Motus primus principium primum eſt.
9 Principium primum eſt ratio, per quam apparet bonum ſequendum, & malum fugiendum eſſe.
Iuris præcepta quæ ſint.
10 Iuſtitiæ primum munus eſt, ne quæ quis alicui noceat.
11 Lex canonica à lege naturæ, vel diuina oritur.
12 Teſtamentum nouum, & vetus à lege naturali non differt.
13 Leges ab euangelica lege pendere dicuntur.
Ratio ſi in lege non inſit, potius legis corruptio dicitur.
14 Lex ciuilis à lege diuina, vel naturali deriuatur.
15 Papa eſt pater patrum, & concurrit in poteſtate, & iuriſdictione cum omni prælato.
16 Regis cor in manu Dei eſt.
17 Legumlatores qui primi fuerint.
Ius conſuetudinis, & ciuile originem ab eo tempore habuit, quo Caym ciuitatem ædificauit.
18 Ius canonicum cui parti philoſophiæ ſubijciatur.
19 Ius canonicum, & ciuile ſe habent inter ſe, vt corpus, & anima.
20 Canones an Methaphiſicæ aliter ac leges ſubijciantur.
21 De lege naturæ ea ſunt, quæ recta ratio naturalis homini facienda oſtendit.
22 Ius canonicum, & ciuile habent finem, vt humanum genus rectè viuat.
23 Lex ciuilis, ſicut canonica peccato obuiat, & infra num. ſeq.
24 Lex vel conſuetudo peccati nutritiua non valet.
25 Saluus quis eſſe ſine fide non poteſt.
Hæretici vindicta diuina, & pœnis imperialibus puniuntur.

26 Chriſtianus licèt iure compellatur veros fidei articulos tenere, tamen articuli iure non diſcernuntur.
Fide tenemus, quod humana ratione comprehendere non poſſumus.
27 Diſputationes ſubtiles quomodo in decretis inſertæ ſint.
28 Papa quomodo de fidei dubijs cognoſcat.
Ius canonicum animæ ſalutem æternam conſiderat.
Papæ omnia quò ad animam ſubijciuntur.
29 Chriſtus ſalutis æternæ eſt auctor, et ad redemptionem humani generis carnem humanam aſſumpſit.
Eccleſia corpus non ligat, ſed animam.
30 Bonum ſummum Ariſtoteles conſtituit in virtute cum honeſtate.
31 Virtus nulla inhoneſta eſſe poteſt. Deo veritas non abſconditur.
32 Felicitas vera ſecundùm Ariſtotelem, in quo conſtituta ſit.
33 Natura cum veritate pugnare non poteſt.
34 Natura & leges diuinæ non diſcordant, ſed ſibi conſtant.
35 Ius canonicū diſponit, ne modo aliquo in piculū ſalutis æternæ incidamus.
36 Lex canonica, vel ciuilis nutriens peccatum legis vigorem non habet.
37 Præſcriptio de iure ciuili etiam ex malæfidei poſſeſſione valet, vide infra nu. 39. & infra ſub. nu. 48.
38 Præſcriptio eſt de iure poſitiuo.
40 Lex nulla eſt, quæ de lege æterna non participet.
41 Præſcriptio in malefidei poſſeſſore quo iure inducta ſit.
42 Iniuſtum permitti non debet, vt bonum ſequatur.
Ius an poſſit diſpenſare, vt malæfidei poſſeſſor præſeruetur.
43 Lex illa optima eſt, quę in finem legum, ideſt humani generis fęlicitatem recto tramite tendit.
44 Poſſeſſio malæfidei eſt contra ius naturæ.
Alienæ rei conſcientiam habens mortaliter peccat.
45 Finis vniuerſalis legum eſt peccata corrigere.
46 Malęfidei poſſeſſoris peccatum eſt contra proxima principia legis naturæ.
47 Conſuetudo contra præcepta naturalia non valet.
Lex omnis ex præceptis naturalibus infertur.
48 Rationi peccatum ineſſe non poteſt.
49 Lex ad verum finem non tendens, non eſt conſtitutio, ſed deſtitutio.
50 Ius canonicum, in quo circa præſcriptionem a iure ciuili diſcrepet.
51 Regula vniuerſalis iuris ciuilis.
Permittere non poteſt ea, quæ ſpeciali cauſa a iure diuino prohibita ſunt.
52 Præſcriptio malæfidei an de iure canonico prohibita ſit.
53 Ea quæ ſunt iuris, iure ceſſante eſſentialiter nihil ſunt.
54 Præſcriptio eſt quid iuris ciuilis.
55 Iuri ciuili pertinet prouidere, ne quid mala fide poſſideatur.
56 Ius ciuile, & canonicum an inter ſe in præſcriptione mutuò conueniant.
57 Lex euangelica quomodo a iure ciuili diſcordet, & quomodo actus iudicent.
58 Ius naturale in lege & euangelio continetur.
Leges omnes ex l. naturæ deſcendunt.
59 Ius canonicum a ciuili, vel ciuile a canonico, in iudicialibus diſcordare nō debet.
60 Ius canonicum a iure ciuili in foro conſcientiæ diſcrepat.
61 Iuſtitia ſemper vna eſt, & eſt immutabilis.
62 Ius gentium quid ſit.
63 Forus conſcientiæ in quo a ciuili diſcrepet.
Eccleſia militans de occultis non iudicat.
64 Capi. vigilanti. & capitu. fina. de præſcrip. ſolum in foro conſcientiæ procedunt.
65 Ius canonicum & ciuile quid conſeruare intendant.
66 Iuris ciuilis particularis effectus eſt lites determinare.
67 Iuſtitiæ executio eſt lites determinare, & nu. ſeq.
69 Remiſſio etiam de iure canonico de vno foro ad alium, locum non habet.
70 Canones an contineant metaphiſicales ſpeculationes.
71 Doctor decretorum quomodo de fide catholica diſputare poſſit.
Fidei de veritate diſputare non licet, ſed quod determinatum eſt, tènere.
Dubium ad articulos fidei pertinens Papæ referendum eſt.
72 Canones legibus præferendi ſunt, & quare.
73 Papa maiorem iuriſdictionem habet, quam imperator.
74 Leges ſuperiorum legibus inferiorum digniores ſunt.
Lex naturæ a Deo procedit.
75 Bonum & malum a voluntate procedit.
76 Audacia per leges coercetur, & delinquēdi licētia, & nocendi facultas.
77 Ius ciuile animum ad politicum bonum inſtruit.
Papa ex poteſtate ſibi a Deo data ligare & ſoluere ſpiritum ſecundum iuſtitiam poteſt.
78 Papa eſt ſupra ius canonicum.
79 Virtus potiſſima, ad quam ius canonicum & ciuile conatur, quæ ſit.
80 Ratio naturalis quid bonum, & malum ſit, diſcernit.
81 Charitas ad veram humanorum ſocietatem neceſſaria eſt.
82 Iuris amicitia naturalis eſt, & a principiis naturalibus oritur.
83 Ius canonicū an poſſit iuri ciuili in vſuris obuiare, & infra, nu. 90. & 92.
84 Ius canonicum & ciuile multa impunita reliquit, quæ per Deum vendicantur, & nu. ſeq.
86 Dei iudicium, & non humanum in foro conſcientiæ conſideratur.
Papa quomodo ſuper omni peccato iuriſdictionem habeat.
87 Caſtigatio boni paſtoris ad emendam tendere debet.
88 Honeſtas virtutis ſocia cum vitijs ſemper pugnat.
89 Ius canonicū, vel ciuile quare particulariter quodlibet delictū non punit.
91 Approbantis, & approbati eadem eſt ſententia.
93 Leges vſuras permittentes nullæ ſunt.
94 Vſuræ natura prohibitæ ſunt.
95 Philoſophiæ præcepta diſcenda ſunt, ſed an ciuiliter viuendum ſit, an ſecundùm eius præcepta.
96 Imperator legem euangelicam profitetur, & ei ſe ſubijcit.
97 Vſurarum crimen eccleſiaſticum eſt.
98 Actio ex ſtipulatu ad vſuras hodie non datur.
99 Vſura rapina eſt.
100 Ius ciuile, peccata in præiudicium proximi tendentia, punit.
101 Vſurarum vorago animas deuorat, & facultates exhaurit.
Vſurarijs poteſt imperator pœnam imponere.
102 Iudex ſecularis ſuper vſuris pronuntiare, & punire poteſt.
103 Vſura nullo caſu permiſſibilis eſt, etiā in cauſa dotis, niſi tanquā intereſſe.
104 Intellectus ad c. ſalubriter. de uſur. & infra num. 107.
Dos iure naturali à patre filiæ debetur.
105 Pignus vt plurimum debitæ quantitatis valorem excedit.
106 Fructus an in ſortem computentur per generum, quando ſocer ei fundum in pignus pro dote dedit.
108 Quid quando dos per extraneum datur.
109 Filius inceſtuoſus de iure canonico, vel ciuili an alibi debeat, & infra nu. ſequentibus, & nu. 116.
110 Capitu. cum non haberet. de eo qui dux. in mat. quam pol. per adulte. declaratur.
111 Canones ſeruandi ſunt, vbi ciuilis iuſtitia ceſſat.
112 Canones legibus in vtroque foro præferuntur, quando in ratione naturali fundantur.
114 Spurij de canonica æquitate ſunt alendi.
115 Filius inceſtuoſus an patrem alere teneatur.
116 Filius patri ſpurio legari poteſt.
117 Filius inceſtuoſus an patrem ſine venia in iudicio vocare poſſit.
118 Filius inceſtuoſus patri reuerentiam debet.
119 Patris appellatione in materia naturali pater inceſtuoſus venit.
120 Reuerentia filij erga patrem à natura eſt.
121 Intellectus ad l. parentes. ff. de in ius voc.
Filius inceſtuoſus an lege pompeia de parricidijs teneatur.
122 Pater inceſtuoſus quomodo probetur.
123 Filius naturalis, vel vulgò conceptus an matri ſuccedat, vt infra in proceſſu.
124 Coitus omnis illicitus de iure ciuili hodie dānatus eſt, vide infra nu. 127.
125 Hæreditatis filiorum ratio à iure naturali dependentiam habet.
Matrimonium eſt de iure naturæ.
126 Concubinatus de iure ciuili permiſſus erat.
Fornicatio iure naturæ prohibita eſt.
128 Meretricium genus, & ſcenicum deteſtabile eſt, & de iure ciuili reprobatum.
Concubinatus eſt deteſtabilior, quàm fornicatio ſimplex.
129 Succeſſionis ratio eadem eſt filij ad matrem naturalem, quæ eſt ad patrem naturalem.
130 Filij naturales an in duabus vncijs iuſtè ſuccedant, & nu. ſeq.
131 Matrimonium ciuitatis, & humani generis ſeminarium eſt.
132 Matrimonium quando inſtitutum fuit, & per quæ verba.
133 Filij ex vnica etiam concubina nati, iniuſti ſunt.
134 Succeſſionis filiorum ex concubina, & non ex concubina differentia non eſt.
135 Filius ex furtiuo acceſſu genitus per ſubſequēs matrimoniū legitimatur.
136 Filij naturales, vt per ſequens matrimonium legitimentur, an dotalia inſtrumenta requirantur.
137 Legitimus, vt quis dicatur quæ requirantur.
138 Concubinas plures habere deteſtabilius eſt, quàm vnam habere.
139 Filij nati non ex concubinis, an naturales ſint.
140 Spurij in duabus vncijs, ſicut naturales non ſuccedunt.
141 Pater naturalis an filiam dotare teneatur, & infra nu. 143. & num. ſeq.
142 Argumentum de alimentis ad dotem ualet.
144 L. fi. C. de dot. promiſ. an in filia naturali locum habeat.
145 Arbitratoris dictum an homologari poſſit.
146 Arbitrium arbitri, & arbitratoris eandem iuſtitiam habet.
147 Actio & exceptio an ex compromiſſo oriatur, & infra in diſcurſu, & (nu. 153.
148 Fides eſt fundamentum iuſtitiæ.
Ius canonicum, & ciuile in compromiſſo an ſibi ſint contraria.
149 Actio an ex compromiſſo nudo oriatur.
150 Canones in foro canonico ſeruandi ſunt, & ſi communis opi. de iure ciuili ſit in contrarium.
151 Leges in materia peccati canonibus ſubijciuntur.
152 Ius ciuile ſi à canonico diſcrepet, an vnum quodque in ſuo foro ſeruandum ſit.
254 Homologatio ſententiæ arbitri an de iure canonico, & ciuili ſine ſubſcriptione fiat.
155 Ius ciuile confirmatum à iure canonico in foro eccleſiaſtico ſeruari debet.
156 Compromiſſum quando ſit cum pœna, vel iuramento, vel ſtipulatione an homologatio locum habeat.
157 Homologatio de iure canonico an locum habeat, etiam ſi ſine ea compromiſſum efficax eſſet.

158 Sententia fundamentum non habens difficilius roboratur, quàm quæ est solennitate debita celebrata.
159 Sententia si lata sit per arbitrum, quomodo executioni mittatur.
160 Causa impulsiua l. fi. C. de arbit. quæ fuerit.
161 Sententia an homologari possit, quando pœna addita compromissum fit.
162 Homologationis ius an subsidiarium sit.
163 L. diem proferre. § fi. ff. de arbit. an de iure canonico correcta sit.
164 Actiones de iure canonico ex nudis promissionibus competentes an actiones de iure ciuili competentes tollant.
165 Pater occidens filiam, vel maritus vxorem adulteram an peccent, & num. seq. & num. 174.
166 Potestas omnis à Deo est.
167 Lex quem finem habere debeat.
168 Mortis pœna an per leges iustas ponatur.
Homicidium quando permitti possit.
169 Legum correctio ad salutem non ad æternam mortem esse debet.
170 Leges quare dederunt patri licentiam occidendi filiam adulteram, & nō marito occidendi vxorem adulteram.
171 Lex licèt det patri facultatem occidendi adulteram filiam, ei tamen necessitatem non imponit.
172 Iustitia vera compassionem habet, falsa uerò dedignationem.
173 Eleemosinæ modus est delinquentes corrigere, & errantes in viam veritatis deducere.
Pœna qualis esse debeat.
175 Adulterum ex interuallo occidere an licitum sit.
176 Lex nō solum occidētes adulteros tolerat, sed etiam eis facultatē præstat.
177 Adulterij dolor in patre quàm in marito maior est.
Maritus occidens adulterum non punitur de homicidio, sed mitius.
178 Ecclesia non gladio, sed disciplina ad salutem vtitur.
179 Adulterium ad occidendum causa non est, sed ira.
180 Vxorem adulterantem forti viro occidere non conuenit.
181 Peccare an dicatur, qui legis auctoritate peccat.
182 Lex non potest auctoritatem peccandi prestare.
183 Leges quomodo diuinitus promulgatæ sint.
Legum diuinitas in vera iustitia consistit.
184 Leges occidendi facultatem præstantes an nullæ sint.
L. qui iurasse in prin. ff. de iureiur. quomodo intelligatur.
185 Maritus, vel pater, vel frater inijcientes manus violentas in clericum quare excommunicati non sint.
186 Pater filiam, vel adulterum, & maritus adulterum occidens qua pœna puniantur.
187 Matrimonium metu contractum non valet.
188 Matrimonium omnimodam libertatem requirit.
189 Matrimoniū per metū cum sponsa post sponsalia contractum nullum est.
190 Adulter iustè se potest defendere contra eum occidere volentem.
191 Pater an alij committere possit, vt filiam adulteram occidat.
192 Pater an possit occidere filiam adulteram prægnantem.
193 Opinio crudelis est, quod pater filiam prægnantem adulteram occidere possit.
194 Vxor corporis mariti pars est.
195 Vxor prægnās si ad mortem damnata est, supplicium post partū differtur.
196 Excusatio in his, quæ fieri possunt, locum non habet.
197 Legatum rei alienæ an de iure canonico valeat, & infra num. 207.
Quid de iure ciuili.
198 Voluntates rationabiles defunctorum sub mortali peccato obseruari debent, & infra nu. 236.
Leges peccatum non nutrientes in foro animæ, & iudicio canonico seruandæ sunt.
199 Dicere nemo præsumitur, quod mente non cogitauit.
200 Mendacium quid sit.
201 Verba sunt instrumenta ex quibus mens probatur.
202 Cap. filius. de testamen. quomodo procedat, & infra nu. 205.
203 Aliena res legata ab ipso legatario an domino restituenda sit.
204 Aliena res domino inuito detineri non potest.
206 Cap. filius. de testa. an in foro seculari locum habeat.
208 Ius ciuile fouens lucrum odiosum proximo an in foro canonico seruandum sit.
209 Alienam rem legatam soluere æquitati naturali conuenit.
210 Alienæ rei legatum non valere interpretari, iniquum est.
211 Legatum factum de rebus ecclesiæ an valeat, & nu. seq. & nu. 218.
213 Aliena res alienari prohibita legari non potest.
214 Ius ex regula non ex exceptione sumendum est.
215 Legari an possint res ecclesiæ Romanæ, sicut nec Cæsaris.
216 Legatum de re Cæsaris quare non valeat.
217 Alienatio fundi dotalis facilior est, quàm rei ecclesiæ.
219 Leges imperatorum an clericos comprehendant.
220 Lex non comprehendit aliquos nisi subditos, & infra nu. 222. & 223.
221 Maritus secundùm legem mundanam vxorem adulteram sine pœna occidere non potest.
224 Leges humanas Deus humano generi per principes distribuit.
225 Lex ciuilis canonica comprobatione clericos comprehendit.
226 Lex ciuilis quare, vt clericos cōprehendat, per Papā confirmari debeat.
227 Lex ciuilis super ecclesiis, vel rebus, vel personis ecclesiasticis an validæ sint.
228 Imperatores in primitiua ecclesia leges de clericis edebant.
229 Imperator in spiritualibus ecclesiam superiorem profitetur.
230 Ius ciuile etiam in casu iuramenti obseruatur.
231 Lex ciuilis de matrimonio loquēs obseruatur, si canonib. non cōtrariatur.
232 Lex ciuilis in causa hæresis, quæ est ecclesiastica, seruanda est.
233 Lex ciuilis crimen ecclesiasticum prohibere, & pœnam imponere potest.
234 Leges à Gratiano in decretis insertæ, si iustæ sunt, valent.
235 Testamentum sine septem testibus an vtroque iure valeat.
237 Lex ciuilis quare testamentorum solennitatem introduxerit.
238 Lex ad bonum commune tendere debet.
239 Testamentorum solennitas per ius prætorium introducta fuit.
240 Lex humana omnibus prouidere non potest, sed sola diuina prouidentia hoc potest.
241 Lex canonica in omnibus legem diuinam duorum testium non obseruat.
242 Testes quot requirantur ad depositionem episcopi cardinalis &c.
243 Laici duo contra clericum in criminalibus non probatur, in criminib. tamen exceptis probatur.
244 Testium qualitates quæ sint.
245 Finis præceptorum diuinorū, & moralium in humana fœlicitate situs est.
246 Lex ciuilis, & canonica licèt diuersam viam in obseruatione testamentorum instituant, tamen ad eundem finem tendunt.
247 Peccata omnia an æqualia sint.
Regula testium iuris diuini certam determinationem non habet.
248 A legibus in foro canonico recedendum non est, nisi in canonibus contrarium reperiatur.
Hæredes iniustè bona testatoris vsurpantes sine restitutione absolui non possunt.
249 Peccata ex iustis institutis oriri non possunt.
250 Consuetudo contra l. diuinam, vel vniuersalem ecclesiæ statum non valet.
251 Excommunicatio in c. cum esses. de testamen. contra quemcunque Christianum imposita non est.
252 Ecclesia Romana apud vniuersos leges diuinas obseruare debet.
253 Consuetudo superfluas probationes exigens reprobanda an sit.
254 Testes septem, vt in testamentis interueniant ad publicam vtilitatem introductum est.
255 Rationabile minus an sit, vt vnius testimonio credatur, quàm vt plures testes requirantur.
Causa nulla est, quæ vnius testimonio terminetur.
256 Testamentum de iure ciuili si septem testes non habet, sufficienter non est probatum.
257 Bonus quilibet secundùm naturam præsumitur.
258 Verbum, sic, sic, & non, non, quomodo intelligatur.
259 Consuetudo an valeat, quod minus sufficienti probationi credatur.
260 Lex ciuilis, & canonica an in foro conscientiæ ligent.
261 Obligatio naturalis in legibus ciuilibus inest.
262 Legis natura quæ sit.
263 Peccatum non habet, quod lege permittente fit.
264 Lex naturæ quotuplex sit.
265 Lex naturæ innocentiam, patientiam, paupertatem, & humilitatem.
Donatio ecclesiæ facta per superuenientiam liberorum an reuocetur, & infra nu. 267.
266 Episcopus & ecclesia perfectionis legem sequi deberent.
268 Affectio inordinata præsumi non debet, nisi probetur.
269 Monasterium cui donantur bona filijs superuenientibus loco filiorum non habetur.
Donatio nulla maior est, quàm quando donator se ipsum donat.
270 Bona donatoris filijs superuenientibus ratione naturali restituenda sunt.
271 Filius donatori superueniens monasterio fauorabilior est.
272 Ementes, & vendentes an de iure canonico se decipere possint intra dimidiam iusti pretij.
273 Quid in foro conscientiæ.
274 Deceptio est iustitiæ inimica.
Mendacium sine peccato esse non potest.
275 Deceptio vltra dimidiam iusti pretij an subueniatur.
276 L. in causæ. in §. Pomponius. ff. de minor. hic declaratur.
277 Mercator an possit pluris vendere, quàm ipse emerit.
278 Deceptio duplex est.
279 Dolus duplex, scilicet bonus & malus.
Deus an decipere possit.
280 Dolus bonus & malus est ex persona decipiente, vel decepta.
281 Dolus inductus ad religionem ingrediendum si quis fuerit, an ingressus vitietur.
282 Dolo bono deceptus an deceptus propriè dicatur.
283 Dolus bonus est contra hostem machinari.
284 Carneades dicebat, nullam esse iustitiam.
285 Iuris ignari stulti appellantur.
286 Viro bono alterum decipere non licet.
287 Ecclesia furtum puniens an damnum cum quadruplo sibi restitui faciat.
288 Pœna tam à laicis, quàm à clericis de iure canonico an exigi possit.
289 Ius canonicum ea quæ sunt contra conscientiam non permittit, nec quæ peccatum pariant.
290 Cap. fraternitas. 12. q. 2. hic declaratur.
291 Fur in foro conscientiæ quadruplum restituere non tenetur.
292 Pœna pro furto licèt de iure naturali determinata non sit, lex tamen ciuilis eam determinat.

L. 1. C. de furt. quomodo intelligatur.
294 Ecclesia intentionem habere debet, ne ex alicuius delicto lucrum captet.
295 Pœna quare in c. suam. de pœn. peti non possit.
296 Pactum de non succedendo firmatum an valeat de iure ciuili.
297 Iuramentum licèt contra mores bonos naturales non valeat, valet tamen contra bonos mores ciuiles.
298 Iuramentum de iure ciuili an valeat, vt filia dote contenta nullum ad bona patris regressum habeat.
299 Ius ciuile an contra iuramentum statuere possit.
300 Lex ciuilis obligationem Deo quæsitam dissoluere non potest.
301 Ius ciuile licèt contractui ex causa ciuili resistat, iuramento tamen non resistit.
302 L. pactum. C. de collat. an de iure canonico procedat.
303 Cap. cum contingat. de iureiur. declaratur.
304 Capitu. quamuis. de pactis libro sexto iuris ciuilis correctorium nec limitatorium est.
Sed potius addit, & declarat.
305 L. non dubium. C. de leg. declaratur, & infra num. 309.
306 Leges pœnales correctoriæ quando de æquitate naturali disponunt, earū restrictio consideranda non est.
307 Æquitas generalis obseruandi contractus à speciali vincitur.
308 Lex ciuilis si contractum prohibeat, si iureiur. contractus, an obliget.
310 Contractus à iure ciuili improbatus iuramento an validetur.
311 Cap. quamuis. de pactis declaratur.
312 Verbum, firmare, vel firmari, ad factum non ad ius refertur.
313 Alienare aliud est, & aliud est iurare de non contraueniendo alienationi.
314 Prohibitio alienationis fundi dotalis licèt sit in fauorem partis, tamen consensu eius, qui prohibetur, conualidari non potest.
315 Iuramentum per se à contractu separatum obligationis introductorium esse non potest.
316 Iuramentum confirmatorium ab assertorio differt.
317 Pacta cōtra bonos mores quæ sint de iure ciuili, & quæ de iure canonico.
318 Pactum filiæ per quod successioni paternæ renuntiatur secundùm ius ciuile non est contra bonos mores.
319 Pactum de quo in l. pactum quod dotali. C. de collat. an valeat, & numero sequenti.
321 Pater an peccet, si dote constituta cum filia paciscatur, ne ei succedat.
322 Pactum de futura successione an sit contra bonos mores naturales, canonicos, & ciuiles.
323 Testandi libera facultas iuris gentium est.
324 Mores boni ciuiles an à moribus canonicis differant.
Donatio inter virum & vxorem licèt prohibita sit, iuramento tamen confirmatur.
325 Statutum vel lex ciuilis an possit iuramentum annullare.
326 Leges & statuta viam periurijs aperire non debent.
327 Iuramentum est quid ecclesiasticum & spirituale.
328 Leges editæ ab imperatoribus super iuramentis non seruandis sunt nullæ, nisi iuramentum sit contra bonos mores, & peccatum nutriat.
329 Statuta laicorum etiam in fauorem clericorum statuere non possunt.
330 Leges periuria punientes iustæ sunt.
331 Sacrilegium quod est mixti fori, in vtroque foro punitur.
332 Leges præcipientes iuramentum seruari validæ sunt.
333 Iudex secularis cum ecclesiastico crimina ecclesiastica à seculari commissa punire potest.
334 Ius ciuile si quid secundùm diuinam legem disponit, & præcipit, contraueniens dupliciter peccat.
335 Lex declarans iuramentum non valere an valida sit.
336 Iuramentum intelligi debet secundùm naturam actus, super quo ponitur.
337 Iuramentum non obseruās legis auctoritate licèt sit periurus fingitur non periurus.
338 Promittens iudicio sisti die feriata sistere non tenetur.
Iuramentum simplex secundùm Iustitiam interpretatur.
339 Lex ciuilis vbi consensit, an à periurio excusare possit.
Auctoritas superioris, quod in iuramento sit excepta, quomodo intelligatur, & infra 383.
340 Lex ciuilis an possit præstare auctoritatem non obseruandi iuramentum.
341 L. fin. ff. ad municip. quomodo intelligatur, & infra num. 344.
342 Iurare hodie per imperatorem non licet.
343 Iurare per creaturam an liceat.
345 Periurus ad dignitates admitti non debet.
346 Iuramentum non obligat, si quis iuret, quòd non erit episcopus.
347 Iuramentum & promissio impediens liberum consensum ad matrimoniū non valet.
348 Leges canones tollere non possunt.
349 Iuramentum eius, qui iurat non reuocare testamentum, nullius est momenti.
350 Clausula derogatoria vlterioris voluntatis nullam habet turpitudinem.
351 Matrimonia libera esse debent, sicut etiam testandi facultas.
352 Sponsus si sponsam in vxorem ducere compellatur, contractus nullus est.
353 L. stipulatio hoc modo concepta quomodo intelligatur.
354 Iuramentum adiectum stipulationi, vel pacto, per quod aufertur libera testandi facultas an valeat.
355 Statutum valet, quòd mulier testari non valeat sine consensu consanguineorum, vel mariti.
356 Iurans non reuocare testamentum si reuocat, periurus est.
357 Morum appellatione quid veniat.
358 Stipulatio pœnalis de matrimonio contrahendo est contra bonos mores.
359 Regula, non est obligatorium. de reg. iur. in 6. quomodo intelligatur.
360 Mores boni qui sint.
Moralia sunt, quæ ad mores bonos pertinent.
362 Ius commune apud iurisconsultos pro iuregentium sumitur.
363 Iuri publico iuramento renuntiari non potest.
Iuramentum in alterius præiudicium obseruari non potest.
364 Iuramentum est obseruandum, si in detrimentum salutis non vergat.
365 Statutum, vel l. ciuilis habens in se æquitatem, & rationem naturalem an iuramentum annullare possit.
366 Edictum de minoribus restituendis æquitate naturali introductum est.
367 Dolus bona fide contrahi non potest.
368 Deus vbique præsens est.
369 Minor iuramento non obstante an restituatur.
370 Minor post iuramentum adimpletum an restituendus sit.
371 Statutum an valeat, quòd iuramentum in contractibus, & alienationib. minorum non valeat.
Henricus Imperator volebat reuocare auct. sacramenta puberum, sed morte præuentus nequiuit.
372 Ius ciuile an impedire possit iuramenti obligationem.
373 Minor in spiritualib. habēs consensum natura, & iure canonico obligatur.
374 Statuta, quòd iuramenta puberum non valeant, an sint valida.
375 Ius ciuile iuramentum præstandum remittere potest, sed præstatum non.
376 Ecclesia de dependentibus à spiritualibus cognoscit.
377 Ius canonicum an præcipere possit, ne iuramentum licitum obseruetur.
378 Quid in illicito.
379 Iuramentum contra leges an valeat.
380 Ius ciuile & canonicum iudicat iuramentum nullum.
381 Episcopus an declarare possit, an iuramentum sit licitum, vel non.
382 Legum generalis interpretatio Papæ vel Imperatori pertinet.
584 Ius ciuile super laicos quò ad spiritualia nullam iurisdictionem habet.
Princeps omnes in spiritualibus pontifici subijciuntur.
385 Ius ciuile quomodo de spiritualibus disponere possit.
386 Matrimonium licèt spirituale sit, tamen in eius materia ad leges canonibus non contrarias recurrere possumus.
387 Metu facta de iure canonico an valida sint.
388 Metu facta de iure prætorio non valent.
389 Ius canonicum iuris prætorij æquitatem quàm iuris ciuilis rigorē potius imitari debet.
390 L. 1. ff. de dol. excepti. quomodo intelligatur.
391 Iuris vinculum ex alicuius ratihabitione oritur.
392 Metu renuntians an restituendus sit.
393 Capi. secundùm, de his quæ vi met. ve ca. fi. quomodo intelligatur.
394 Iuramentum vi præstitum ad res non expressas trahendum non est.
395 Leges vt corrigantur, subauditiones fingendæ non sunt.
396 Metu vel vi facta roborē firmitatis carere debent.
Verbum, careat, est latæ sententiæ.
397 Capi. vnicum. de his quæ vi metusve caus. fi. declaratur, & nume. seq.
399 Lex loquens per verba præsentis temporis semper loquitur.
400 Clemen. 2. de pœn. declaratur.
401 Verbum, caret, priuatiuum est, & significationem negatiuam habet.
402 Verbum, decernimus, an sit noui iuris promulgatorium.
403 Metu facta de iure ciuili an valeant.
404 Metu facta in acquisitionibus prætorijs, vel obligationibus non valent.
405 Matrimonium metu contractum nullum est.
406 Metus actum nullum reddit, vbi consensus requiritur.
407 Cap. inter cæteras 23. q. 4. quomodo intelligatur.
408 Firmum id dicitur, quod exceptione elidi non potest, & num. seq.
410 Iuramentum consensum substantialem non firmat.
411 Iuramentum ad matrimonium vi præstitum an obliget, & infra nu. 415.
412 Metus in omni contractu contra bonos mores infertur.
413 Iuramentum libertatem non supplet.
414 Iuramentum an valeat, si quis coactus sit iurare, se talē in vxorē ducere.
416 Dos metu promissa an nulla sit.
417 Pacta metu facta non valent.
Dotis promissio ex bono & æquo constat.
Dolus bonæfidei est contrarius.
418 Votum metu factum an valeat.
419 Iudicium nostrum à vultu Dei pendere debet.
420 Obligatio et actio nascitur ex promissione tacita et stipulatione roborata.
421 Iuramentum metu factum mero iure validum est.
422 Voluntas coacta de iure canonico an sit voluntas.
423 Prorogatio iurisdictionis metu facta an valida sit.
424 L. 2. ff. de iudi. quomodo intelligatur.
425 Electio episcopi metu facta an valeat.
426 Electio metu facta de certo genere personarum an valeat, & nu. seq.
428 Argumentum de electione ad matrimonium valet.
429 Matrimonium metu contractum quare non valeat.
430 Metus non cadens in constantem virum matrimonium non impedit.
431 Libertas plena dicitur, quæ metu impedita non est.
Voluntas cogi non potest, & infra sub num. 434.
432 Matrimonium olim de præcepto erat.

433 *Tutor si metu auctoritatem præstat, actus nullus est.*
Episcopus tutori æquiparatur.
434 *Vis si interueniat in his, in quib. volūtas requiritur, consentire nō dicitur.*
Consensus non est in his, quæ consensu perficiuntur, si vis interuenit.
435 *L. 1 §. si ff. de auct. tut. declaratur.*
Corporis præsentia non probat animi vel consensus assistentiam.
436 *Vis dupliciter sumitur.*
Actio in violentijs non est ex parte passi.
Nullus peccat in eo, quod vitare non potest.
437 *Vis quando non habeat necessitatem absolutam, sed compulsiuam.*
438 *Præsentia alicuius si requiratur ex forma statuti, si ligatus sit præsens, nil (agit.*
439 *Prælatus si ob metum auctoritatem præstat, an valeat.*
440 *Testes inuiti si præsentes sint testamento, an valeat.*
Actus omnino violentus de iure non valet.
441 *Sententia metu lata an valeat.*
442 *Constitutum metu factum de iure ciuili non valet.*
443 *Iniuriarum actionem metu remittens nil agit, & remissio non valet.*
444 *Fideiussor quare ciuili obligationi sine naturali accedere potest, sed sola ciuili constitui non potest.*
445 *Contractus pignoris metu factus an valeat.*
446 *Ius canonicum magis interpretandum est ex prætoris æquitate, quàm ex iuris ciuilis rigore.*
447 *Dominium secundùm ius ciuile licèt ex traditione metu facta transferatur, non tamen secundùm ius naturale transfertur.*
448 *Intellectus ad l. ex hoc iure. ff. de iusti. & iure. & ad §. singulorum. instit. de rerum diuisio.*
449 *Dominium de iure canonico ex traditione metu facta ipso iure secundum Ioan. opi. transfertur.*
450 *Renuntiatio beneficij spontanea esse debet.*
451 *Voluntas coacta in delictis voluntas est.*
452 *Renuntiatio iurata metu facta an valeat.*
453 *Dominium quid sit.*
454 *Metu rem suam tradens eam vendicare poterit.*
Aequitas particularis generalem vincit.
455 *Alienatio rei ecclesiæ metu facta an valeat.*
456 *Baptismus metu susceptus an valeat.*
457 *Iuramentum de iure canonico metu factum an valeat, & infra. nu. 459.*
458 *Dolo malo facta nec iure naturali, nec prætorio, nec canonico valent.*
460 *Ius canonicum in iuramento seruandum est.*
461 *Auct. sacramenta pub. fuit summa religione formata.*
462 *Iuramentū q sit nullius momenti, vel quòd non possit constringere, idē est.*
463 *Iuramentum duplicem obligationem habet.*
464 *Iuramenta Deo reddere veteris testamenti pręceptum fuit.*
465 *Iuramentum obligat promittentem ipsi, cui promittitur, quando turpitudo versatur ex parte recipientis promissionem.*
466 *Vota metu facta quare nulla sint.*
467 *Ratio naturalis est lex diuina.*
468 *Bonum nullum nisi voluntarium, quomodo intelligatur.*
469 *Pollicitatio metu facta de iure ciuili nulla est, & quare.*
470 *Actionem ex improbitate sua nemo consequi debet.*
471 *Metus in virū cōstantem cadens quis sit, & quo vir constans timere possit.*
472 *Metus mortis quando sit metus, qui in constantem virum cadere possit.*
Intellectus ad l. metum, la prima. ff. quod met. caus.
473 *Iuramentum a iure ciuili inualidari non potest.*
474 *Iuramentum metu extortum si contractui reprobato adijciatur ipso iure (non valet.*
475 *Metus an impediat iuramenti obligationem.*
476 *Metu iurans præsumitur animum obligandi non habere.*
477 *Mendacium præsumendum non est.*
Verba consensum probant.
478 *Periurium ex specie sua est mortale peccatum.*
479 *Homo a mendaci peccato non excusatur.*
480 *Mendax an venialiter, vel mortaliter peccet.*
481 *Mendacium quid sit.*
Peccatum sine dolo non est.
482 *Iuramētū in his, in quib. actus ex metu est ipso iure nullus, est etiam nullū.*

IVstitiæ, Ac iuris limina interpretaturum, per quā vtile foret, de iustitiæ fine, & eius principiis in primis disserere. Sed qm ab eo incipit iustitia, & in eo quoq; concluditur, qui omnia in se continet, qq; solus iustus & incomprehensibilis est, ignoro qs humanus cā apprehendat, minusq; scio, qs ipsa vtat: nam vt Cic. quis alius prudentior, hanc ipsam certè ignorans, ingenuè fatetur, nullā iustitię effigiē tenemus, vmbra & imaginibus vtimur, eas ipsas vtinam cōsequeremur, pauca igit de re sublimi & incognita loquar. Sed humanos oculos ferè caligatos à diuinis inferius retrahens, de fine iuris canonici & ciuilis ppōnere dignū duxi, fine naq; cognito, rectè formabimus principia vera, ex quib. ad ipsum finē puehamur, finē sanè uoluti sagittarij signū habētes, quo dirigi ptendiue oporteat, facilius cognoscemus, ac demum hic finis, alium, & sin beatitudinis finem preparat & conciliat. Sed à sūmo patre exordiri oportet, vt eum ipso, & in ipso finiamus, q scipsū principiū, & finē optimū cōstituit, si igit de more pius, & infirmā dirigat p vada nubila puppim.

2 ¶†Itaq; vt rectū cursum dirigamus, finē ppōnere oportet. Velut tuti nautę, q antēq nauē soluāt, ac expeditam velis, & vento cōmittant, constituunt portū, ad quē sit nauigandū: deinde ad cursum necessaria, & conuenientia parant: cognito.n. fine determinantur principia, quę tēdant ad ipsum: & hoc est qd philosophi dicunt, in omnib. agendis finē esse principium, exordiumq; a fine, qui principiorū dr exordium. Verum quia adhuc sub dubio pendet, an ius canonicum, & ciuile ad eundē portum tendant, prius canonici iuris finē constituendum decreui. Finis itaque iuris canonici situs est in humanę vitæ fœlicitate: hoc.n. intēdit ius canonicū, vt humanum genus in humana & politica fœlicitate constituat, qd ex doctrina Aristo. j. Ethicorum. c. j. nobis constat: nā Ethica, quę commensurat mores humanos, habet finem ipsā

3 fœlicitatem humanam. † Ideo ius canonicum ex vera iustitia cōmensuratur, & regulat humanum genus, ad rectè beateq; viuendum, vt ostendam, ergo eius finis est fœlicitas humana: & hoc idē comprobat S. doctor prima secundæ. q. xc. arti. 2. vbi simpliciter legis finem cōstituit, & dicit, fœlicitatē esse humanam, & idē tenet q. xcv. arti. j. ubi omnium legum positiuarum finē intelligit fœlicitatem eadem, qd iurib. canonicis est comprobatur. Primò ex procemio decretalium, ibi. Rex pacificus. i. Deus verus pia miseratione disposuit sibi subditos fore pudicos, pacificos, & modestos. Sed quā effrenata cupiditas oīa subuertit, nisi iustitia conatus eius reprimeret, ius humani fœderis ac inter homines concordia, extra mūdi terminos exularet. igitur ideo lex prodijt, vt talis appetitus noxius sub iuris regula limitetur, per quam genus humanum, vt honestè viuat alterum nō lędat, ius suum vnicuique tribuat, informetur: ita tex. ecce, q leges canonicæ ad cōseruationem fœderis humani, & ad eius informationē tendunt, nec certè in hoc differt à legibus ciuilibus, qa ad idē tendunt, vt

4 j. † facit, quod docet noster Isidorus in lib. 5. Ethi. factę sunt leges, vt humana coerceretur audacia: tutaq; sit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis formidato supplicio, refrenetur audacia, & nocendi facultas: quod et transcribitur in c. factæ. iiij. dist. & in summa eadem distin. & vt dicit Augustinus in c. vt constitueretur. l. dist. varia experimenta morborum cogūt nos mul-

5 tas inuenire medicinas: † sicut igitur finis medicinæ est corporis sanitas, ita finis legis humanæ est mentes hominum efficere, & conseruare sanas: vt Aristo. in principio Ethicorum, facit cęterum. de iura. calum. vnde Gregorius in c. si seculi. alias incipit. cū deuotissimam. xij. q. j. quod summum bonum in rebus est iustitiam colere, ac sua cuique iura seruare, & subditos coercere, & quodcunque igitur legibus ecclesiasticis traditur, hunc debet habere finem, vt omnes benè beateque viuamus: summo itaq; studio inuentum est, ne canonica instituta obliquētur ab hoc signo, ad ea vt ad sagittā posito: cū maximè canones grecè, latinè regulas dicimus, & regula dicta est: qa rectè ducit, nec aliqn aliorsum trahat: vt idē Isidorus in c. canō. & in c. regula 2. dist. exposuit

6 finem iuris canonici. ¶† Quid autem de fine iuris ciuilis? Idē eūdem esse: vt Arist. j. Ethicorum, & S. doctor in d. q. xc. articu. 2. qui adducit Arist. ix. Ethicorum, vbi dicit legalia iusta esse factiua & conseruatiua fœlicitatis humanæ: iustæ igitur leges reddūt, & conseruāt humanā fœlicitatem, idē sentit Sanctus doctor in quæst. xcv. arti. j. & q. lxiij. arti. 2. & in eadem sententia fuit Marcus Tullius in libro 2. offi. c. de diuisione eorum quę ad vitam agendam pertinent: inquit enim, per leges benè beateque viuitur, itē hoc probatur ex auctēn. vt non luxurietur cōtra natu. col. vj. vbi his verbis præfatur legislator. omnibus hominib. q rectè sapiunt, manifestum esse putamus, qd omne nobis est studiū, & oratio, vt crediti nobis à domino Deo, ideō nobis subiecti benè viuant idem cōcipies in auct. quomodo oportet episcopos, in principio eleganter prosequitur conseruationem generis humani, & idē colligitur in l. 2. de legib. vbi ex Demosthene summo grecorum

7 oratore, & ex Crisippo sectæ stoicæ sapientissimo, † lex est princeps malorū & bonorū, & regula iustorum & iniustorum, pceptrix faciendorū, prohibitrix non faciendorū. itaq; tendit ad iustitiā vniuersorū: & io dicebat legislator in l. lege. C. de leg. hę. q lege xij. tabularū bene erat humano generi prospectū, & hoc in emendationib. codicis satis præfat legislator: cū ostendat se legibus suis oibus subditos pspicere, rursus dicit in l. j. de vete. iure enucle. q nihil tā studiosum in oibus rebus inuenit, q legis auctoritas, q & diuinas, & humanas res benè disponit, & qd medicamenta morbis, hoc exhibēt leges negotiis humanis, in aucte. hec constitutio innouat. in princ. col. 8. hoc igit exploratū est, leges ciuiles ad humanā tendere fœlicitatē. vnde cōstat eundē finē esse iu-

8 ris canonici, & ciuilis. ¶† Superest, vt eliciamus prima principia, q cū ad eundē finē tendat, oportet, vt eadē sint. Primū igit principiū ad consequēdā fœlicitatē humanā est ipsa rō, qua bonum sequimur, & malum abiicimus, & ratio regitur ad vltimo fine, idest ab humana fœlicitate, vnde quodcunque agendum est, debet mensurari, & regulari à ratione, qua bonū sequimur, & ad hoc nē quo fœlices euadamus. Nam in quocunque genere id qd est principium

principium est mensura & regula, quę rectè tendit ad finem destinatum, & (vt phisici dicunt) primū motū esse primū principium, à quo oēs alij motus reguntur, ita à ratione morali oīa agēda regulari debent, hęc nihil differunt à philosophis, q ista tradunt: legib. tñ ea cōprobabo, primò ex l. j. infra eo. ius est æquum & bonum, & ratio iuris cōsistit, in separando ęquum ab iniquo, licitū ab illicito, & tendit ad efficiēdos hoīes, nō solū metu pœnarū, verùm pręmiorū exhortatione virtutis studiosos: ita tex. ecce vides principium legū esse bonū & æquum: & est ratio, quę bonum à malo discernit, quæ quidem ratio, quæ est mensura, & regula humanorum actuum, tendit ad humani generis fœlicitatem, hoc ipsum probatur ex lege ij. de legib. infra & in c. consue-

9 tudo iiij. di. ¶† At cum constet primum principium esse rationē, qua apparet bonum esse sequendum, & à malo fugiendū ex isto principio, inferuntur tres proximæ conclusiones. qd vnusquisq; honestè viuat, alterum non lædat, ius suum cuique tribuat: nā ad finem fœlicitatis generis humani ratio satis euidenter demonstrat, honestè viuendum, alterum non lędendum, ius suum cuiq; tribuendum, quis enim ignorat, q si ab omnibus humanis hęc pcepta obseruarentur, plurimum conferant ad generis humani fœlicitatē, hoc ipsum probat ex lege diuina, Deus enim verus in euangelio inquit. omnia quęcunque vultis, vt faciāt vobis hoīes, eadem facite illis, & dr in c. j. di. j. q ex hoc pręcepto pendent leges & prophetæ: hęc eadem comprobantur à procemio Gregoriano, vbi pręsupponit, hęc esse præcepta iuris, super quib. ius canonicum est fundatum, & eadem sunt iuris ciuilis: vt in l. iustitia. de insti. & iure. & in §. iuris pręcepta. de iusti. & iure institu. in hac

10 eadem sententia fuit Marc. Tul. lib. j. offic. capitu. de iusti. † inquit enim, iustitiæ primum munus esse, ne cui quis noceat, nisi lacessitus iniuria, & pręceptum est decalogi, diliges proximum ac teipsum in c. dilecti. de maio. & obed. hęc itaque sunt principia, ex quibus omnes leges trahunt genus humanum ad veram fœlicitatem. vnde ex superioribus dilucidè elicitur, omniū legū ecclesię, & ciuilium finē esse humani generis fœlicitatē, primū principium esse ipsam rationem, qua distinguendo malum à bono, bonū prosequimur, præcepta esse inferiora & proxima illa tria, de quib. supra vt honestè, innocēter, & sine iniuria viuamus, quę omnia ad summam tetigi, & inferius de his latius.

11 ¶† Superest videre originem, & deriuationē legis canonicę deinde ciuilis. Lex igitur canonica deriuatur à lege naturę, vel diuina, quæ nihil à natura differt, vt in c. qualiter. de accus. el grande. vbi dr, qualiter prelatus debeat procedere ad inquirendum subditorum excessus, apparet ex auctoritatibus veteris, & noui testa-

12 menti, ex quibus postea processerunt canonicę sanctiones. † ecce, q ex nouo, & veteri testō processerunt canonicę sanctiones, quod testm non differt à lege naturali: vt in c. ij. j. dist. & in c. non est peccatum §. his itaque. vi. di. & in c. sanè. §. fin. ix. dist. cū enim in naturali iure nihil aliud pręcipiatur, quā quod Deus vult fieri, & nihil aliud vetet, quā qd Deus non vult fieri. Denique cum in canonica scriptura nihil aliud, quā quod in diuinis scripturis, & legibus inueniatur, diuinæ verò leges natura consistant patet, q quæcunque naturali iuri reperiuntur aduersa diuinæ voluntati, probantur contraria, & quæcunque canonicę scripturę probantur contraria eadem etiam videntur aduersari legi diuinę & naturę, ex qua canonicæ leges constant: ita colligitur ex sentent. il-

13 lius c. facit tex. in c. j. dist. j. † q à lege euangelica dicuntur pendere leges, & in c. vt nostrum. vt ecclesia bñ. sine dimi. confe. vt nostrum pendeat de vultu Dei iudicium, ista eadem confirmantur à theologis, vt sanctus doctor. j. ij. q. xciij. artic. iij. & q. xcv. artic. ij. hoc autē nō solum intelligas respectu causę formalis, vel materialis. i. rōnis, q dēt esse in qualibet canonica lege, q si non insit in l. dr potius legis corruptio, vt inquit S. doctor. Sed etiam respectu causæ efficientis. i. Petri, & successorū in ecclesia Dei, quibus super oēm aīam est data ptās: vt in c. significasti. de elect. in c. nouit. de iudi. in c. venerabilē. de elect. & in ca. per venerabilē, q filij sunt leg. & in extraua. Bonifacij VIII. de maio. & obe. cū mille si-

14 milib. ¶† De legib. uerò ciuilib. idē dicēdū est. nā omnes pendēt à lege naturę. & in tm habent de ratione legis, in quantū participant de lege ęterna. cū. n. lex nō sit nisi recta rō, & mensura quędam nisi rectitudinē habeat non dr lex. & ideo Isidorus eam, vt essentialem inseruit legi. vt in c. erit autē. iiij. dist. quod exemplo naturali oculis tuis subiicio, in omnib. enim quę ordinatè mouentur, necesse est, vt virtus mouentis secundi deriuet, & pēdeat à virtute primi motoris. nam motor secūdus non mouet, nisi vt mouet à primo, quod in his inferioribus facile colligimus. certè à rege vel imperatore, inferiores rectores prouinciarum suscipiunt vim ptātis. & omnia quę ab eis aguntur, nisi illa facultate fiant, nō habēt uim superiorē. ex quo intelliges, quod dicit Cal-

15 derinus in c. j. qui feu. da. po. j. col. † q Papa est pater patrum. & cōcurrit cum omni prelato, in ptāte, & iurisdictione. & idem Ioā. Mona. in c. si eo tēpore. de resp. lib. vj. Bald. in c. j. colum. j. quis dicatur dux vel march. in vsi. feu. quod ēt in materiali artificio clare ostenditur. nam omnis res agenda per inferiores artifices pēdet ab architectore ipso. igit cum lex ęterna sit ratio, quia supremus gubernator oīa diuina, & humana regit. vt ī c. gloriosus. de reli. & vene. sancto. li. vj. necesse est, q oīs rō ex qua ista inferiora gubernant, à l. æterna deriuet, à l. igit ęterna deriuat naturalis, & à naturali canonica, & ciuilis. vñ ab ęterna l. nullo mō possunt discrepare. tunc. n. nec vim legis, nec rōnē haberēt. vt in c. q contra mores. viij. dist. & dicit August. in li. j. de libero arb. q in tēporali l. nihil est iustū ac legitimū, qd nō ex ęterna l. hoīes sibi deriuauerūt, qd in cā materiali, & efficiente hēt locū, & hoc est, q dr sapientię libro, per me reges regnant, & potentes descernunt iustitiā, & fatet Imperator, q Deo auctore, & eo gubernante Imperiū, qd ab eodē est sibi traditum, est regendū, & oēm sibi spē esse in prouidentia summæ trinitatis leg. j. de vete. iure enucleando,

16 & scriptū est in l. labiis regit rex. † & cor regis in manu Dei, & vbi voluerit inclinabit illud, vt in epis. inter claras, de summa trinitate, & fide catholica. & Demosthenes apud grecos oratorū princeps, dicebat, lex est inuētio qdā, & donū Dei, & legislator in pdicta l. j. §. neq; de vete. iure enucle. quòd à nostro diuino fuerūt ore professa, & idē in l. 2. eo. tit. quasi ad principiū ibi nostra quoque Imperatoria maiestas, si quid incertū inueniebat cū numine cælesti rectè emēdabat, & ait Augu. super Ioan. quòd iura humana per Imperatores, & rectores seculi Deus distribuit humano generi, idē in l. bene à Zenone in fine. C. de qua. ps. & in auct. quomodo opor. epi. in princi. leges igit humanæ, & ipsa eadē humana potestas ab æterna lege habet deriuationem, qd æque est in canonicis legibus, quā in ciuilib. vt idē sanctus doctor vbi supra, an autē Imperator imperiū habeat mediatè vel immediatè à diuina prouidētia, vide per dictū extrauagans Bonifacij octaui, & in c. venerabilē. de elect. ¶ Sat sit conclusisse finē legū omnium humani gñis, & earū originē, & deriuationē, & principia

17 prima ex quib. recta uia, ad verum finem tendimus. ¶† Nec hic curandum censeo, de origine prima legum materialiter nisi per rationem, nam quāuis aliqui antiqui auctores tradiderint, onomacritū fuisse primū legū feredanrū peritū, Aristoteles tñ hoc negat: fuit. n. Licurgus Lacedemoniis legū lator, & Solon atheniēsibus. Zelencus uerò apud sacros, & carundas apud Catinenses, & cęteras ciuitates calcidicas, & de his vide Aristotelem 2. li. Politicorum in fine, vbi reliqua, at Isidorus noster lib. 1. senten. credit, ius consuetudinis, & ciuile, habuisse originem ab eo tempore, quo dicitur Caym ciuitatem ædificasse, vt in ca. j. di. iuncto.

18 cap. fin. §. fin. vj. dist ¶† Ex superiorib. primo infero ad dicta Calde. & Domi. Abb. in proœ. Grego. qui docent scientiam iuris canonici, partim subiici morali philosophię, quia de moribus tradatur, partim metaphisicæ & theologiæ. Quę scientia est de Deo & cęlestibus: nam ius canonicum, de Deo, & cælestibus, & de ipsa beatitudine tractare uidetur, quod secundum ipsos maximè patet in decreto, & per multa iura decreta sexti, & clementinarū, vt in c. 1. in fine de summa Tri. & fide catho. in c. cū cōtingat, de iureiuran. & in c. licet mulieres eo. ti. li. vj. & in c. quāuis pactū de pactis. li. 6. itē tenet Do. Ab. in c. j. de iura. cal. & in c. inter alia. de immu. ec. & in notabi. & in c. filius. de test. & alibi sępę, cū igit partē capiat ab ipsa methaphisica, plura inferūt, primum, quod sciētia iuris canonici nō est mera pratica, put sciētia iuris ciuilis cū partim habeat speculationis, ab ipsa methaphisica, & Theo-

19 logia. † Scdo inferunt rōnē excellētiæ iuris canonici, ad ius ciuile, dicunt. n. quòd habēt se, vt aia, & corpus, cū ius ciuile intēdat in cōe bonum, fm quòd cōuenit humanę societati, ius verò canonicū, nō solū fm, q cōuenit humanæ societati ciuiliter, sed ēt fm finē, in Deū intēdendo, & uitā aliā expectādo, & bonum cōe sic sumptū, vt in canonib. sumit, nō pt cōseruari p solam legalē iustitiā. Sed ultra hoc reqrit qdā cælestis amicitia, sine qua impossibile est hominē in Deū tēdere. Sicut ergo potissima virtus ad quā conat ius ciuile est legalis iustitia, ciuilisq; amicitia, ita potissima virtus ad quā conat ius canonicū est cælestis quędā amicitia, quā charitatē appellamus, ita dicebat Do. Abb. secutus Calderinū, q oīa referunt translata à Io. An. in reg. peccatum ix. col. de re. iuris. & fuerūt uerba cuiusdā theologi senēsis, quem refert de uerbo ad verbū ipse Io. An. & idē tenet Abbas in c. j. vj. nota. de iura. cal. & alibi sępę, & vltimo infert, quid sit finis iuris canonici, & in quo differat à legibus, quę omnia ueniunt al-

20 tius exaranda. ¶† De primo itaque dubitandum est, an canones methaphisicę aliter subiiciantur, ac leges, dubitationis hanc causam habeo, quòd quāuis canones subiiciant iuri naturali, & diuino, & de utroque testamēto habeāt pcessum, & originē, vt in d. c. qualiter. de accu. tñ talis processus nō aliter pendet nisi quo ad moralia, idest in his, in quibus ius in moribus versatur qui cætera non sunt iuris, & in his quę iuris non sunt, ius ab alio nec pcedi, nec pendere potest, hoc à se ipso patet, & probatur in capi. non est peccatum, in dicto §. his itaque. vj. di. vbi nō omnia quę in lege, & euangelio sunt scripta, pertinent ad ius naturale, sed ea tantum quę moralia sunt, vel ēt mistica, dum tamen, ad moralem intelligentiam conuertantur, igitur, vt ad ius naturale per-

21 tineant, necesse est, quòd in moribus uersentur. † ea enim sunt de lege naturę, quæ recta ratio naturalis homini ostendit faciēda. vt in c. ius naturale. i. di. & dicam latius in l. j. §. ius naturale. infra eod. ius igitur naturę, in ratione pratica consistit, & ira tenet sæpę S. doctor, maximè prima secundę quæstio. ix. articu. ij. per

totum, nec obstat si tu dicas aliqua esse iuris canonici, quæ non sunt iuris naturæ, nam virtualiter & propter dependentiam esse non potest, nisi quod omnia quę sunt iuris canonici, sint legis naturæ, vt in capitulo filius noster. de testa. & in cap. sane. §. fina. viij. di. & Ioan. And. in reg. possessor. de reg. iu. in iij. colum. versi. sciēdum ergo. & sanctus Doctor in 2. quæstio. xcij. artic. j. versicu. respondeō dicendum. & quæst. xc. arti. j. vbi cōcludit, quod semper lex est aliquid pertinens ad rationem praticam, idest moralem. nec credas, quòd ibi non loquatur de lege canonica. nam ipse non facit differētiā in his, inter leges canonicas, & ciuiles: prout facere nō debet, sed loquitur de lege positiua. ¶ Rursus hoc probatur qa superius ostendi, eundē esse finē iuris canonici, & ciuilis eadem esse principia, & ab eodē iure naturali & lege æterna deriuata. male igit̄ ꝓsupponitur ius canonicū aliter supponi methaphisicè, q̄ ius ciuile. ¶ Nec obstat liber decretorū, in quo plura de beatitudine. nā quāuis, & in decretis, & in decretalibus de beatitudine aliqd dicat̄, hic intētus nō est proximus, sed est posterior. ad quē ex fine legū tendimus. nullus. n. fideliū quib. iam veritas est nota, negabit summū bonū in beatitudine cęlesti consistere. ideo. n. mortales nascunt̄, vt bene viuāt. ac ex hoc, cęlestem, 22 & perpetuam beatitudinem mereantur. † Sed ius canonicum & ciuile, habēt finē, vt genus humanū rectè viuat. & hic finis est medium, ex quo consequimur summum bonū, ex legibus. n. particulares oēs conseruant̄, & ex conseruatione particulariū conseruat̄ genus humanū. & ex uera conseruatione, & fœlicitate humana, cōsequit̄ deinde vitā æternā. proximus itaq; legū positiuarum finis hic est, vt spūs noxius, sub iuris regulis arceat̄. Quod satis clare ostendunt prooemiū, & principia iuris canonici. Nā in decretalibus incipit ab institutione Dei. rex pacificus pia miseratione cōstituit, & reliqua. & tñ ipse ēt Deus, qui est æternę beatitudinis largitor, hūc exposuit legibus finē, vt genus humanū in pace, & iustitia cōseruet̄, vt testat̄ ibi Gregorius, & idē ostēdit prooemiū sexti, & prooemiū clementinarū, & vt in principio dixi, qui bene exordiūtur, quāprimū exponūt finē quo tendāt, & cū principia, & prooemia iuris canonici, nuntient nobis finem gubernandi subditos recta ratione, & iustitia, vt quiete, & pacifice uiuant, cōstat dilucidè hunc esse finem, nec alium inueniet ille Theologus Ioannes Andreas Calderinus, aut Do. Abbas rursus hic finis ponitur etiam in libro decretorū. qui his verbis exorditur. Humanum genus duobus regitur, naturali videlicet iure, & morib. &c. 23 regimen igitur humanum est legum finis. ¶ † Nec obstat ca. cum contingat. & c. licet mulieres, cum similibus, vbi à iure canonico cauetur, ne animæ peccato pereant, vt in capitu. fina. de prę̄scrip. & in c. fi. de consue. nam consideratur ibi, aliter conseruandas esse animas, quā constet ex principiis iuris naturalis, quę quidem principia euitant peccatum. vt in eo. c. fin. & patet, quia peccatū est, quodcunq; cōmissū cōtra dictamē rectè rōnis, ꝙ ꝓuenit à l. naturę, Vt tenēt Theologi, ꝙ satis ꝓbat̄ ex eod. c. fi. de consuetu- 24 dine. Et ex eodē. c. fi. † vbi nec consuetudo, nec lex valet, si sit nutritiua peccati, igitur de natura legis est ne hēat peccatum. Imo oīno obuiat peccatis, ꝙ ꝓbat̄, eo ꝙ descēdit, & hēt vires à l. naturali, & diuina, vt in c. q̄ cōtra mores in fine. viij. di. & de eius essentia est, vt habeat rōnē. at cū rō, & peccatū pugnēt, ut supra, necesse est, vt lex sit cōtra peccatū, & mirādū est, ꝙ in hoc doctores nr̄i velint facere differētiā inter ius canonicū, & ciuile, ꝙ ius canonicū obuiet peccato, nā eodē modo obuiat ius ciuile, cū lex sit correctio peccatorū, vt dicebat iureconsultus in l. ij. de leg. & legislator idē asserit in auct. vt hi q obligatas. col. vj. vbi legislatori magna cura est ne peccādi vlla occasio relinquatur, & satis luculenter ostēdit̄ in l. j. in prin de ueteri iure enucleādo, vbi fatet̄ à summæ Trinitatis ꝓuidētia, legib. cōponere, & gubernare Imperiū, in nihilo igit̄ in hac gn̄ali mētione, differunt leges à canonibus. 25 ¶ † Nec obstat c. j. de summa Trinitate, & fide Catho. in fine, nā fateor, ꝙ ꝑ fidē rectā, & bonorū operū actionē, meremur ad ęternā beatitudinē peruenire. Nec sine fide pōt q̄s saluus fieri, Tñ ex hoc nō sequit̄, ius canonicū subiici Methaphysicæ, aliter quāuis ciuile. Nā iure determinata fidei ꝑcipiunt̄, nō tñ determinantur, & idē cauetur in l. j. in fine de summa Trini. & fide Catholi. C. vbi diuina vindicta plectūtur hæretici, ēt pœnis imperialib. Et sicut in iure canonico habemus titulū de summa Trinitate ad præceptū, ita ēt in legib. Sicut igit̄ iure canonico cogimur tenere fidē Catholicā, vt per totū titulū de hære. maximè in capitulo vergētes. & in c. cum ſm leges. eod. titu. libro vj. ita iure ciuili, vt in l. j. & in epistola inter claras. C. de su. Tri. & fid. Cath. in l. veluti. de iusticia & iure. infra & ꝑ totū titulū. de hęre. C. aduerte tñ ne decipia- 26 ris † ꝙ quāuis iure credamus, idest quāuis Christianus iure compellatur tenere ueros fidei articulos, tñ iure non credimus, idest iure non discernuntur articuli, & quæ pertinent ad fidem, nec ius versatur in ipsa, vt etiam ipsa nominis significatio demonstrat. Nam fide tenemus quod humana ratione comprehendere non possumus, & in hoc versatur fallatia doctorum.

27 ¶ † Item si quis opponat, plures subtiles disputationes esse insertas in decretis, maximè de consecratione. d. j. & ij. & reliqua. Responde, ꝙ inferuntur talia iura, vt determinationes iam ab ecclesia approbatę, non tamen, quod iure determinentur. Et eod. mō respondetur ad cap. maiores. de Bap. in prin. vbi Papa cognoscit de dubiis fidei, Quod intellige, ex sacra scriptura, & sciētia supernaturali, quæ ex cælo nobis fuit immissa, vt inferius ostendam. non tamen iure, quod ratione naturali constat, & intellectui nostro, naturaliter subiici potest.

28 ¶ † Rursus ego considerabam, ꝙ ius canoni. maximè considerat salutē animę æternā, vt in d. c. quāuis, & in c. cū cōtingat. de iureiurā. cū similib. ibi, sine periculo salutis æternæ, & in c. fi. de cōsue. ibi quāto diutius infœlicē animā detinet alligatā. Et in ca. vt animarū. de cōsti. ibi, vt animarū periculis obuiet̄. itē patet, qa Papa habet iurisdictionē spūalē, idest sup cōcernentib. animā & spiritū, cui quo ad ista, oīs aīa subiicit̄, vt in ca. solitę, de maio. & obed. & no. maximè ꝑ Inn. in c. j. de cōsti. & in c. ꝙ sup his. de voto, & voti redē. fiet. n. vnū ouile, & vnus pastor. Io. x. c. & refertur in c. fi. de baptis. & alibi: ego non veni nisi ad oues quæ perierūt de do- 29 mo Israel. cū igitur verus legislator noster Christus, sit † salutis æternæ auctor, & ad redēptionē humani generis, humanā carnē assumpserit, vt in cle. si dn̄m, de reli. & vene. sancto. & eā curam quā ad salutē ęternam generis humani habuit, Petro eius vicario cōmiserit, necesse est, ꝙ leges Petri, & successorū, ad eādē salutē tendāt, ad quā fuit sibi cōcessa potestas, & dicebat. s. doctor in li. de errorib. gręcorū. c. lxxij. ꝙ de necessitate salutis æternę est subesse Romano pontifici, Nec ecclesia corpus ligat, sed animā, vt in c. cū nō ab hoīe, de iudi. & reliqua. ¶ At ego video, ꝙ nec Cicero, nec Aristo. cognouit beatitudinem, & æternā salutē, in qua cōsistit finis verus, Cū sit summū bonū, Vt infra igit̄, non rectè cōcludebamus ex Cicerone, & ex Ari. quē sequebat̄ Beatus Thomas, ꝙ verus finis legū humanarū sit humana fœlicitas, Cū eum 30 finē quē canones cognouerūt, ipsi ignorassent. † De Aristotele patet q summū bonū cōstituit in virtute cū honestate, Et Cicero aūt cū Stoicis in sola virtute, Sed vtriusq; est errata opi. Cum ipsa virtus nō sit id ad qđ peruenit̄ ꝑ ipsam, Absonum enim est, vt per eandem ad eandē deueniamus, media quippe non sunt fines, Sed sunt causę ex quibus ad fines prouehimur. nam secundum Beatum Dionisium, lex diuinitatis est infima per mediam suprema reduci, & vt dicitur in extrauag. Boni. octaui, de maioritate, & obedientia, Secundum ordinem vniuersi, non sunt omnia immediatè, sed per media, reducūtur ad ordinem, & finem, Virtute igitur, & labore, ad summum bonū, quod in arduo positū est, est innitendum, & perueniendum, ipse tamē labor, & virtus, non est summum bonum, quod facilè intelligi pōt, cùm virtute, adhuc aliud appetamus, Sed cùm nec Stoici, nec alij sectatores, nec Marcus Tul. nec Aristoteles, ęternam vitam, & verū, & summum bonum naturaliter cognouissent, ignoto fine. medię virtuti, quæ per se bona est, finis, idest summi boni nomē substituerunt. Nec certè in ipsa veritatis adumbratę ignoratione alteri quàm virtuti tale nomē congruentius substituere potuerūt. ¶ Rursus aduertas, quod honestas ab Aristo. virtuti addita, nihil 31 facit ad veram fœlicitatē: † nulla enim virtus potest esse inhonesta, Vt Marcus Tullius in paradoxis, nec ab honestate, quę populi extimatione constat potest pendere vera fœlicitas, quid enim error, & nequitia hominum, vir bonus malus extimatur? Vel ecōtra, malus bonus, Deus enim in quo ęternum bonum & summū consistit, nostris erroribus nōn inuoluitur, nec ei absconditur veritas. vt in capitu. à nobis de sentent. excommunicatio. & in c. nouit. de iudi. vnde constat honestatem quam proponit Aristoteles, nec ad finem, idest ad summum bonum facere, nec ad media, ex quibus consequitur pertinere.

32 ¶ † Sed Aristotel. de humana fœlicitate, & politica loquebatur. Tamen ferè ad imaginem veritatis traductus. x. politicorum veram fœlicitatem constituit in contemplatione, & cognitione substantiarum separatarū, & in ipsa Metaphisica, quia verò ęternam vitā ignorabat, eā nō rectè cōstituit in vita humana, in qua nos certum habemus, humanū hominē naturaliter beatitudine frui nō posse. Et ita dicebāt Entisber, & Scotus in prohemio sententiarū, q̄stione prima. qđ homo naturaliter nō pōt scire finem suū distinctè, sed est necessarium sibi tradi aliquā cognitionē spiritualē, ex qua christicolæ sumus illuminati clemētia, & pietate æterna. ¶ Nec obstat, qđ vulgares phisici improbè sunt dicere soliti, Aristotelis opinionē esse verā, ex naturalib. principiis quasi natura ostendat falsum esse, qđ verum est. Si enim vitam æternā, & beatitudinem Deus constituit, iustè & religiosè viuentibus, quod iam nos verum tenemus, quomodo ex veris naturæ principiis, hæc ipsa veritas subuerti poterit, certè error est maximus. 33 non in ipsa natura. † quę cùm à Deo constet, non potest cum ipsa veritate pugnare, vt in capitulo sana §. fina. non a distinctione, sed in docentibus naturalia, qui hęc ipsa, vt sibi abscondita, sine lumine spirituali comprehendere nequiuerunt, vt ipse idē Aristoteles fateri videtur primo Ethicorum. capit. xiiij. cum dubitare videatur, an mortuo quoque homini est malum, & bonū. & ideo dicebat, qđ cū ei possint contingere quandoque filios malos, quādoq; bonos, in mortuis non est danda fœlicitas, ne sit hoc absurdum, vt modo sit fœlix: modo infœlix: vnde in virtute hominis, quæ vitā, non ex casu, sed ex seipsa metitur, posuit fœlicitatem. Sed si ipse Aristoteles ex virtute cognouisset constitu-

tam

tam esse vitam ęternam, nōn his disputationibus se inuoluisset, hac enim veritate cognita, nulla est de vero fine disputatio.

¶ Eodem modo semel respondebam cuidam theologo, qui se philosophum profitebatur, & ex philosophię naturalibus principijs, dicebat mundum ab æterno: ego inquam quid tu tenes, aut qua ratione, ipse Respondebat se tenere mundum non esse ab ęterno, quia ita constat ex diuinis institutis. Rursus inquio, quid est hoc, quòd philosophiam appellas, dicebat rerum esse cognitionem, à veris naturæ principiis, ego mirabar, & miror, quàm parum hi rerum veri cognitores sibi constent, si enim ex his quę diuina lege nobis tradita sunt, mundum creatum fateri oportet, vt Genesis Capitulo primo. principia ex quibus infertur mundū 34 non esse creatum, non possunt esse vera. † quia natura, & leges diuinę non discordant, sed sibi constant, vt in d. c. sana. 9. di. Cordatius itaq; dicitur non a philosophiæ veris principijs, sed ex principiis ab Aristo. traditis mundum non esse creatum, quia verū nō est, ꝙ ex veris naturę principijs mundus probetur ab ęterno creatus, Physici tum cum alia ignorent, videntur astricti Arist. principijs. Sed prudentior fuit Socrates, qui post Physicam per multos annos elaboratā, fertur dixisse, quæ supra nos, nihil ad nos, at cū nullam veram cognitionē, nec laboris fructum vidisset, ad ęthycem idest moralem philosophiā totus se trāstulit, & nos qui forsan nimis euagati sumus, idē faciamus, videtur igitur ex superioribus, ꝙ iuris Canonici imperium, & finis sese ad æternam vitam contendat. Nam hic situs est verus spiritualis fidelium finis.

¶ Respondeo, ꝙ cū lex canonica pendeat a vera eccle. quæ ex institutis diuinis cognoscit verum finē, ad quem homo est creatus. s. ipsam beatitudinem, quę quidē beatitudo nobis est parata clementia diuina, si rectè vixerimus, ecclesia igitur constituit ius canonicum hoc fine, vt genus humanum rectè viuat, vt ēt ex hoc fine consequamur veram felicitatem eternæ vitæ: finis igitur primus est, vt humanum genus ꝗetè, iustè, & pacificè viuat, vt in dictis prohemiis s̄. satis, hunc tñ finem desideramus, vt consequamur beatitudinem, vnde aduerte, ꝙ cū hic primus finis cōtēdat ad ſm, oīa quę pertinēt ad finem rectè viuendi, necesse est, ne ꝯ- 35 tingant periculū ęternę vitę, † & hic est, ꝙ ius canonicū cauet, nè quoquomodo in periculū salutis ęternę incidamus, vt in d. c. vt animarū, & in d. c. cum ꝯtingat, cum similib. Deus enim æterna sapientia, homini ad imaginem suā formato, cōstituit vitā æternā, sed his medijs cōstituit, vt hō cui ad imaginē suā iustitiā dederat iustè, pacificè, & modestè viueret: dū vero iustitia arbitrio hominis cōcessa, humana cupiditate est euersa legibus humanis appetitui noxio ꝓuisum est, vt humanū genus ad iustā vitā reducatur, & hic est finis legū, vt colligit̄ ex prohemio Gregoriano. itaque cū hic finis sit mediū ad ęternā vitā, media debēt recta via ꝑtendere ad ipsū finē. Regenda sunt igit̄ p̄cepta moralia, vt semꝑ 36 cōforment cū cōuenientib. saluti ęternę, † vnde si qua lex canonica, vel ciuilis nutriret peccatū, non hēt legis vigorē, vt in c. fin. de p̄scripti. nec lex dici p̄t, de cuius essentia est ratio ipsa, vt in d. c. erit aūt, at rō peccatū inducere non pōt, vt in d. c. fi. de consue. & de his. s̄. Constat itaq; ꝙ lex naturalis, & canonica vrget hoīes ad vitā rectè ducēdā, nec aliter vrget, q̄ conueniat fini ęternę salutis, vt etiam constat in Auc. vt hi qui obligatas. col. 6. vbi lator legis ciuilis summā habet curā, ne subditi in peccatū incidāt. idem in Auct. quomodo opor. epis. iuncto. Auct. vt clerici apud pro. epis. vbi eo modo considerat summo studio conseruationem generis humani, quo conueniat felicitati ęternę, & saluti animarum.

37 ¶ † Scđo principaliter infero cōtra ea quę dicit Io. An. in reg. possessor. de reg. iu. in mercur. in 6. col. vbi ex eodem fratre Gerardo Theologo Senēse ordinis Hæremitarū refert, ꝙ iure ciuili, valet p̄scriptio, ēt ex possessione malæ fidei. in qua re plura concludit. primū est, ꝙ ius ciuile habuit in inducēda præscriptione duplicē finē. s. negligentia puniendi, & finem litibus imponēdi, qui quidē fines maxime conueniunt ad humanam societatem, ideo talis præscriptio est permissa, ita ipse in versi. sciendum est.

38 ¶ † Ego vero tali sensui cōsentire non possum, & primo considerabā p̄scriptionē esse iuris positiui, vt idē doctores fatentur in dicta reg. possessor. 3. col. vers. p̄scriptio est. Definit̄. n. p̄scriptio ſm ipsos, esse ius quoddā ex tēpore cōgruens, legū auctoritate vim capiens, & reliqua nec disputo diffinitionē, sat est iuris esse, qa a iure capit substātiam. Nam ius introducit, vt longo tempore rē possessam acq̄rere possem, vt not. in l. j. ff. de ac. rer. do. & per totū eo. ti. in decretalibus, & in plurib. titulis. C. si igitur hēt substantia à legis auctoritate, lex non hēt auctoritatē, vt eā in malęfidei possessore introducere possit, qa ex hoc ipso oritur pctm̄, & dum ex lege sequitur aliqđ peccatū, non est lex, nec hēt suā auctoritatē, 39 q̄ ex iustitia sibi concedit̄, vt s̄. ꝙ in eodē casu ꝓbatur in c. fin. de p̄s. vbi in Synodo diffinitum est, † vt nulla valeat absq; bona fidæ p̄scriptio, tā canonica, q̄ ciuilis, cùm generaliter sit oī cōstitutioni ac cōsuetudini derogādū, q̄ absq; mortali peccato nō p̄t obseruari, ita text. ecce, ꝙ lex inducens p̄scriptionem malæfidei possessoris, nō p̄t obseruari sine peccato mortali, an aūt ad talia inducendū lex habeat auctoritatē, certe Bar. sn̄ia nō hēt, qa a Deo habet potestatē, quā Deus non largit̄ ad peccandū. ita Bar. in l. oēs. C. si ꝯ ius, vel vti. publicā, & in l. oēs populi. ſ. de iust. & iure, & talis legislator potius dicetur errare q̄ legē cōdere, vt in c. sunt quidam. xxv. q. j. nā cū data sit sibi auctoritas a lege ęterna, talis potestas est ordināda ad euitanda ea quę sunt ꝯ eandē legē, nō ad statuēdū ea q̄ sunt ęterne legi aduersa, vt in c. q̄ ꝯ mores. 8. dist. & in c. Iulia, & in c. qui resistit. 11. q. 3. & ita tenet do. Anto. & do. Abb. in d. c. fi. 4. notabili. Constat igitur legis auctoritatem deficere, vnde nulla est præscriptio etiam ciuilis, vt dicebat tex. ibi.

¶ Nec obstant fines puniendi negligentiā, & dirimēdi lites, nam hi fines ita sunt adaptandi, ꝙ ex illationi, earū non inducat̄ pcm̄, nā tunc degenerāt à principijs primis, ex q b. oriuntur tales fines, cū. n. a lege æterna, oīs finis iustitię habeat deriuationē, non pōt 40 rectè deduci, nisi eo mō quo semper ęternę legi ꝯueniat, † & hoc est ꝙ dicebat S. Tho. j. scđę. q. 93. ar. 3. ꝙ nulla est lex q̄ non participet de lege ęterna, vel ēt nulla est illa lex q̄ aliquo mō peccet in ipsam, vt in d. c. q̄ contra mores, cū simi. Rursus cum Io. An. cum fratre Gerardo subiungit, ꝙ q̄uis ius ciuile, vel quodlibet aliud iꝰ nō possit aliqd iniustū, & iniquū inducere, illud tñ q̄sq; ꝑmittit ꝑꝑ aliqđ bonū, & iustū, ꝙ inde p̄t elicere, sicut in ꝓposito ꝑmittit, ꝙ p̄scrip. ex malafide, & iniq̄tate procedat, vt ꝑ eā duplicē finē eliciat, hoc aūt ideo facit, qa ius ciuile cū intēdat pro vltimo fine conseruare ciuilē societatē, huic fini maxime deseruit negligētiū punitio, & litiū determinatio, iccircò magis dēt itēdere, vt negligentiā puniat, & lites dirimat, q̄ vt iniquitatē p̄scribētis corrigat, vel remoueat. Nā magis ad ius ciuile spectat illius duplicis finis æquitas prosequenda, quàm istius pręscribentis iniquitas corrigenda hucusq; pręfati clarissimi uiri.

¶ In primis ex hoc collige, q̄ obsoporati hęc scripserint, nā ipsi fatent̄, ꝙ nullū ius p̄t inducere aliqd iniustū, & iniquū, & certe ve- 41 ritatē in hoc ipso ꝓfitent̄, vt s̄. † Queramus igit̄ ab ipsis quo iure sit inducta p̄scriptio in malęfidei possesso. si dicāt iure naturę, falsum dicerent manifestè, si iure canonico, æquè falsum, vt vtrūq; ꝓbat̄ in d. c. fi. igit̄ inducit̄ à lege Ciuili, at si ex sensu eorū dicas, ꝙ non est inducta sed ꝑmissa, falsum ēt diceres, nā acq̄sitio ꝑ p̄s. vel vsucapionē est inducta iure ciui. vt insti. de vsuca. in prin. & no. in l. j. de ac. rer. do. ff. & ipsi idē fatent̄ cū in diffinitione dicāt, ꝙ p̄sc. legū auctoritate vim capit. Ecce ꝙ p̄scr. lex ciuilis inducit, sed malæfidei possessio est iniqua ex ꝯfessione eorū, igit̄ eā nō p̄t lex inducere, vt ēt fatent̄, & q̄uis sua ꝯfessione videant̄ ꝯuicti, sed ēt ex mente c. fi. de p̄scr. satis ꝯstat, quā facile argui possunt, vbi improbat̄ possessio malæfidei, & dr̄ non valere ēt ciuilē p̄scriptionē ex malafide, & ex hoc infert non valere leges ciuiles, q̄ sine peccato obseruari nō p̄nt, igit̄ illa ciuilis p̄scr. aliàs hēbat valorē a lege, qa non derogaret̄ lex nisi fomentū vellet præstare p̄scr. vnde fateri oportet p̄scri. esse inductam a l. & iniquam esse, & ideo nullam.

¶ Itē peccare vn̄r dū docent, ꝙ iniustū, & iniquum pōt permitti, propterea ꝙ ex permissione sequat̄ bonum. Nam naturalis, & iu- 42 stitiæ regula aduersatur, † quia qđ in se naturaliter improbū est, non potest iure permitti, ꝑꝑ aliquod bonum, vt in c. super eo. de vsu. & ibi glo. & no. in c. non magno, ne cler. vel mona. & ibi Hostien. & idem Ioā. And. & Abbas, nam q̄uis malum minus tolerari possit, propter maius malum euitandum, vt in c. si ꝙ verius. 33. q. 2. vbi Augu. cōsuluit, minus peccatum, vt euitetur maius, tamē qđ in se malum est ipsa natura, non potest maxime iure permitti, vt in d. c. super eodē, & in c. non magno, ubi cū his Doctoribus do. Abbas concludit, ꝙ ēt ex dispensatione permitti non pōt, si dispensator in re quā permittit, auctoritatē nō habeat, sed in nostro casu ad talē præscriptionē malæfidei, nō habet legislator auctoritatem, cùm mala fide possidens rem iure naturali alienam, eod. iure naturæ hēat conscientiam læsam, & eam teneatur restituere, vt in d. c. fi. ergo seq̄t, ꝙ talis p̄scriptio non potest ꝑmitti.

¶ Item quod fini legis ciuilis magis conueniat punitio negligentię, & litium determinatio, quæ prouenit ex pręscriptione malęfidei, q̄ correctio iniquitatis possidentis, videtur certè falsum ex quo eadem lex est nulla vera iustitia, vt in d. c. fi. ergo non erat re- 43 cte adaptata fini legum. † nam illa est optima lex, quæ in finem legum, idest humani generis felicitatem, recto tramite tēdat, vt in dicto prohe. Grego. cum igitur ex hoc ipso, ꝙ talem præscriptionē admittat, dicatur nulla: ergo in hoc ipso non se habet conuenienter ad finem legum: quod ea ratione est, quia prout de essentia legis est, vt participet, & habeat deriuationem a lege æterna, vt S. Doct. in d. 93. quęs. & supra satis expressi, ita necesse est, quòd finis legum conueniat cum pertinentibus ad vitam æternam, qa ex lege æterna ideo iustitia hōi constituta est, ut per eā adipiscatur ęternam beatitudinem, leges igitur quę coercent, ne ab audacia & appetitu improbo iustitia impediatur, debent conuenire cū his, quæ pertinent ad vitā ęternam, ut etiā superius dicebā.

44 ¶ † Item iniquitas malafide possidentis, est adeo detestabilis ut possessor sit in peccato mortali, & possessio malæfidei habet rationem furti, quia rem alienam scienter inuito domino tractat. unde talis possessio est ꝯ ius naturę, ut in l. j. ff. de fur. in prin. inst. de obli. quę ex deli. at negligens rem suam non peccat, quātum res alienas usurpans, probatur, quia nō peccat mortaliter, finge ꝙ ignorabat rē suam esse, ut quia successit testatori, cuius bona ab alio possidebātur, quia sciebat ea esse hæredis, certe possessor peccat mortaliter, cùm habeat conscientiam rei alienę, ut in d. c.

fi. &

fi.& in reg.pctñ,de reg.iu.li.vi.hæres vero eſt ſine pctō.vt in c. cū voluntate.de ſen.ex l.qui iniurię. ff. de furtis in c.cōtra animum. l.di. cum ſequenti, & generaliter negligens rem ſuam non facit equalem iniuriam,ac ſi alienam vſurparet,vt poteſt videri in ſol uente vſuras ex promiſſione, ex qua ſoluere non tenebatur.& patet ī hac ipſa pręſcriptione in ca. vigilanti, de pręſcriptio.& in d. c. fi. conuenit igiť fini legū corrigere pctñ poſſeſſoris, potius q̃ negligentis. 45 † Quia finis vniuerſalis legum eſt corrigere peccata,vt dicebat Demoſthenes,& refert iuriſconſultus in l.ij.ff.de le. ij.& in cap.factę ſunt,octaua diſt. Nec obſtat finis puniendi negligentes res ſuas ne lites oriantur,ſed terminētur, nec debent lites terminari iuſte, non iniuria ſubditorum, nec iuſtitia patitur vt eo modo terminentur,vt ex determinatione oriatur peccatum, quia talis determinatio non eſſet iuſta,vt in c.fi. & in c.cum contingat.de iureiuran.& in c.licet.eo titu.lib.vj.

46 ¶ † Rurſus id conſidera, ꝙ peccatum malęfidei poſſeſſoris, eſt contra proxima principia legis naturę. Nam ferè in primis præcipitur nobis, ne alteri faciamus,quod nobis fieri nolumus, & vt alteri faciamus, quod nobis fieri volumus, ita pręcipit Chriſtus ipſius naturę auctor,& dicitur in c.fi. j. diſtin. ꝙ hinc pendent leges & prophetę,ſed ego video ꝙ deteſtabiliora ſunt peccata cōtra prima legis naturę precepta, q̃ peccata, quę ſunt contra concluſiones,quę ex his deriuātur,& ita dicebat ſanctus doctor quarto ſen.diſt.xxxiij.q.j.ar.j. 47 † vbi dicebat conſuetudinem non valere contra prima pręcepta naturalia, quia illa inuiolabilia ſunt.vt in §.ſed naturalia.inſti.de iure na.gent. & ciui.& l. has obligationes.de cap.dimi.in c. fi. de conſue.valere tamen conſuetudinem contra concluſiones quæ ex pręceptis inferuntur,quod ex eo cōſtat,ꝙ omnis lex infertur a præceptis naturalibus, vt in d.c.j.diſt. j. & tamen cōtra legem ciuilem vel canonicam valet ꝯſuetudo, vt l.ij.C.quæ ſit long.con. & in d. c. fi. de conſue. igitur ne peccetur contra prima præcepta,attentius prouidendum eſt & diligētius, quam ne peccetur contra concluſiones,quia prima præcepta,rectius & patēter tendunt ad verum & deſtinatum finem:cōcluſiones tamen quandoque deuiare poſſunt, vt ſanctus doctor iiij.ſenten.diſt.xxxiii. arti.ii. quod late videmus in aliquibus legibus, q̃ q̃uis videantur hēre deriuationem a primis principijs naturalibus,qñq; tñ fallūtur & tēdūt aliorſum,vt ē videre ī legibus, q̃ ꝑbent actionē vſurariā, & ī hac eadē ꝑſcriptiōe malęfidei poſſeſſoris & in pluribus aliis, quæ vt inualide qñq; nō tenentur, ꝙ etiam exemplo materiali oſtenditur. Nam ſi ad hoſtia tiberina nauem deducas, traiiciendam in Carthaginem nouam, principio iuſtius rectam viam proſequeris, deinde cum a portu longe ſecedis, forſan aliquantulum obliquaris. ſic igitur prima principia dilucidius & conſtantius tendunt ad finem q̃ concluſiones quę longe a principiis deducuntur. Cum igitur poſſeſſor malęfidei peccet contra primum principium, quia alienū iniuſte poſſidet,& ſuū cuique non tribuit,dicendum eſt magis, & diligētius prouidendū ne malafide pręſcribat, q̃ ne quis non poſſideat,negligatve rerum ſuarum inquiſitionē, quia iſta negligentia remota conſideratione venit corrigenda. Quod totum ſatis clare colliges ex. c. vigilanti,de pręſcrip. vbi vigilantius cauendum eſt,ne quis alienas res malafide poſſideat quam ne quis ſuarum inquiſitionem negligat, & idem patet in d. c. fina. vbi quia lex ciuilis econuerſo proſpexit,dicitur nullam eſſe.

48 ¶ † At ſi dicas non eſſe nullam, quia ibi derogať, dicas derogari prout eſt facti,& male obſeruabať nō prout eſt iuris, ius enim ratio eſt, & rationi nō ꝑt ineſſe peccatū, & ita exponebat do. Abbas. ibi ex his apparet, ꝙ lex ciuilis admittens præſcriptionem malęfidei, vel eam inducēs, non valet,& ita communiter teneť 49 ꝑ doctores in d. c. fi. & tenere oportet per ſuperiora. † Rurſus ſi dicas,ꝙ ſm ea lex ipſa ciuilis male proceſſit, fateor, nam degenerauit a veris iuſtitiæ principiis,nec recte tendit ad verum finem, ideo non eſt conſtitutio, ſed deſtitutio, vel deſtructio verius appellari poteſt, vt in c. fi. de rebus eccle. non alie. & de his latius inferius.contingit igitur domino Io.And.& illi clariſſimo theologię magiſtro, vt illis euenire ſolet, qui iniuſtis legibus, iuſta principia tribuere volunt.

50 ¶ † Addunt idem rurſus quatuor rationes, ex q̃bus in hoc caſu ius canonicum a ciuili diſcordat. Dicunt enim in præſcriptione rei malafide poſſeſſę,eſt aliquod iuſtum & proſequēdū,& aliq̃d iniuſtum,& prohibendū,eſt enim iuſtū, vt vnuſquiſque res ſuas cognoſcat, & recuperet, ne ſint in incerto, & detur materia litiū, eſt iniuſtum ex parte pręſcribentis malafide: cum igitur iſta duo non poſſint fieri per idem ius ſcilicet, vt proſequatur præſcriptionē,& eā ꝓhibeat, & cū ius canonicū & ciuile ſe adiuuēt, cū ſint fundata ſuꝑ eodē iure naturali id q̃d omiſit ius ciuile, ſ. prohibere ꝑſcriptionem, ſuppleť per ius canonicū. vnde dicunt ꝙ nō eſt cōtradictio cū ius ciuile dicat talē pręſcriptionē ęquā & iuſtā eſſe, ac ꝑ ꝯñs ꝯſtituēdā,ius vero canonicū dicat eādē ꝑſcriptionem eſſe iniquā & iniuſtam, ac ꝑ ꝯñs ꝓhibendā. q̃a iſta iura nō tendunt ad eundē finē, nec ad eādē cauſam. cōtradictio aūt oportet ꝙ accipiatur, ſecūdum idē, & reſpectu eiuſdem hucuſque & latius ille theolog⁹.& d. Io. An. ¶ Quippe cum hi clariſſimi p̄res dicant ſe reddere quatuor rōnes, quare ius ciuile a canonico diſcordare debeat ignoro, qua arte eas iuſte reddant, cum verum ſit ius ciuile & canonicum ſibi cōſentire debere,vt ſuperius expoſui & q̃ vrgentia ſint eorū argumenta ſtatim videbis.¶ In hoc argumento dum primum pręſupponūt in pręſcriptione malęfidei eſſe iuſtum & iniuſtū, & quod vtrūque per idē ius fieri non poteſt. Vnde oportet ꝙ per diuerſum fiat.

¶ Diligentius primo aduertendum, ꝙ in tali pręſcriptione nulla eſt iuſtitia probatur, quia vt iniuſta & iniqua inducit peccatū mortale,& ideo prohibetur malęfidei poſſeſſio. igitur iuſtitiam habere non poteſt. At ſi dicas,ꝙ eſt iuſta ſuo fine. Reſpondeo ꝙ iuſtitia vniuerſalis pręſcriptionis, qua caſtigatur negligentia, ceſſat in malęfidei poſſeſſore, quia is poſſidet contra ius diuinū, & ex tali improba poſſeſſione nō ꝑōt induci iuſta pręſcriptio: 51 † nam vniuerſalis regula iuris ciuilis non poteſt permittere ea quę ſpeciali cauſa a iure diuino ſunt prohibita, vt in c. quid culpať. xxiij. q. i. & ideo dr̃ in d. c. fi. ꝙ nulla eſt ꝑſcriptio malęfidei tam canonica q̃ ciuilis. Non ergo ꝯcurrunt in iſta pręſcriptione iuſtitia ciuilis & naturalis,īmo ciuilis ceſſat,& vniuerſalis regula non protenditur ad prohibita naturaliter. vt in §. fina. inſti. de leg.ag.tute.& in d.l. has obligationes. de cap. dimi. infra. hinc eſt falſum ꝙ per idem ius de tali pręſcriptione non poſſit ſtatui, immo per idem ius ciuile debuiſſet ſtatui, vt malafide nullus poſſideret, nec ꝑſcriberet, q̃a hoc eſt iuſtū, iuſtitia naturali, & diuina, & ab ea deriuať ius ciuile, & ideo eſt etiā falſum, ꝙ illud iuſtū de quo ipſi loquunť ſit ꝓſequendū in ꝑſcriptione cū malafide poſſideť. ¶ Rurſus cū eodē argumēto dicunt, ꝙ ius canonicum,& ciuile ſe debent ſubuenire, cū ſint fundata ſuꝑ eodē iure naturali,fatentur hoc iuris pręſidium. Quęramus tñ ab ipſis, ꝙ cum ius ciuile fundetur ſuper iure naturali, q̃ñ cōtra primū principium iuris naturalis, quo ſuū cuiq; tribuit, poterit approbare pręſcriptionē malęfidei.cū igitur fundamētū, ꝙ eſt ius naturale, deſit, nō poteſt ſuper ędificari, vt dicebat Paulus in propoſito noſtro, & ſcribitur in c.cum Paulus.i.q.i.

52 ¶ † Tertio cū dicunt,ꝙ a iure canonico ꝑſcriptio eſt prohibenda,aduerte q̃tū pugnantia loquunť,& certè in primis non eſt apta oratio, ꝙ ea quæ iuris ſunt prohibeantur. pręſcriptio. n. cum ſit iuris acquiſitio,iure nō eſt ꝓhibēdi,probať, q̃a aut eſt iuſta,& male ꝓhibereť, ꝙ iuſtū eſt,aut iniuſta,& tūc nō eſt iuris, nec iure pręſcribitur,vt expreſſe diciť in c.iuſ.de verbo.ſig.igitur inanis eſt ꝓhibitio, q̃a ꝑſcriptio, quæ nō eſt, cū iure non ſit, prohiberi nō poteſt,vt in l.x.de verbo.obli.& in c.ad diſſoluendum.de ſpō. impu. item ea quæ iure ſubſtantiam capiunt non recte prohibētur,probatur,quia cum ab eodem legiſlatore diſpoſitio conſtet ſeipſum,vel ſucceſſorem prohibere nō poteſt,vt in c. innotuit, de electione.mutabit igitur,vel tollet legem, & tūc ceſſat diſpo53 ſitio, quæ non capit ſubſtantiam a lege ſublata † facit doctrina Bar. in l. ſi quis pro emptore in fictione inductiua,de vſucap. vbi naturaliter probat, ꝙ ea quę iuris ſunt iure ceſſante nihil ſunt eſſentialiter:in his ergo non cadit prohibitio,at ſi de eo quod eſt iuris ciuilis a iure canonico aliquid diſponitur, nec tunc recte, prohibitio iuris vt in exemplo noſtro,quia declaratur nō iuſtū, & ideo non eſſe iuris, vnde falſum eſt, ꝙ etiam ante. c. fina. de pręſ.malęfidei poſſeſſor pręſcriberet iure ciuili, & ita colligiť de mente abbatis.ibi fateor tamen aliquando factum ipſum prohiberi,vt fit in contractibus,vt in l.non dubium. C. de leg. non tamē prohibetur pręſcriptio,vel obligatio, quę iuris eſt, vt ſupra. ¶ Verum ſi fateremur prohiberi pręſcriptionem, neceſſe eſſet 54 fateri prohiberi legem ciuilem † quia pręſcriptio eſt quid iuris ciuilis,vt in princip.inſtitu.de vſuca. & ipſi fatentur in diffinitione. Sed cum ipſi etiam fateantur iuſte prohiberi pręſcriptionē malęfidei, ſequitur leges eam inducentes iniuſtas eſſe: & ita eſt in veritate,quia vt iniuſte deteſtantur.in d.cap. fin. vbi eadem ratione dicit non valere leges,quia nō valet pręſcriptio,& ecōtra. ¶ Quarto cum dicant legem ciuilem ceſſare infringēdo pręſcriptionem ex malafide,quod non pertinet ad ius ciuile, & ꝙ hoc ꝓuidet ius canonicū,quod omiſit ius ciuile. Dic ꝙ ius ciuile nō ceſſat in pręſcribendo,quia iure medio pręſcribebatur,quamuis illa pręſcriptio non erat vera, ſed obſeruabatur facto. nec erat neceſſe,ꝙ ius canonicum infringeret,ſi ius ciuile,vt debuit,omiſiſſet pręſcriptionem in malęfidei poſſeſſore,quæ, vt dixi,vere 55 ꝑſcriptio nō eſt, nec vere infringitur. † Nec verum eſt, ꝙ ad ius ciuile non pertineat prouidere,ne malafide poſſideatur,quia ex primis pręceptis naturalibus ꝯſtat, vt ſuum cuique tribuas, & ne alteri noceas, quòd pręceptum vt totius iuris ciuilis primū pręceptū eſt ꝓpoſitū in l.i. inſti.de iuſti.& iur.& in §. iuris pręcepta. inſti.eo.ius ergo ciuile debuiſſet hoc curare, ne poſſideretur diutius malafide, nec debuiſſet prouidere, vt malafides frangeret pręſcriptionem,ſed ceſſare in inducenda pręſcriptione.

56 ¶ † Item cum dicunt ꝙ ius ciuile & canonicum in hoc nō ſibi contradicunt,ſed mutuo ſubueniunt,hoc ꝓfecto apprehendere non poſſum, cum ab vno iure introducatur pręſcriptio, & ab alio denuntietur iniqua, & improbetur,immo declarantur, leges eam fouentes eſſe nullas,vt in d.ca.fin.& in cap. uigilanti. at cum ſubiiciant,ꝙ ubi eſt contradictio, oportet ꝙ accipiatur ſecundum idem,& reſpectu eiuſdem. Reſpondeo, ꝙ eſt contradictio

ctio in eadem pręſcriptione, quia eam ut iuſtā inducit ius ciuile,& ius canonicum dicit nullam:quia eſt iniuſta,ergo contrariātur,vt in l.non dubium. C.de legibus, & quamuis cauſa ſit diuerſa,cum tamen ſententia ſit circa eandem præſcriptionem, & cauſa iuris ciuilis ceſſet,vel vincatur,non eſt dicendum non ſibi pugnare,vt ſi tu contra me ſentias diuerſa ratione, quam ad candē ſententiam ego probaui inualidam.

¶ Secundùm prędictorum doctorum argu.eſt tale.Illud,quod ſequitur legem euangelicam,debet diſcordare ab omni, a quo diſcordat lex euangelica,ſed ius canonicum ſequitur legem euangelicam,& deriuať ab ea,ergo debet diſcordare a lege ciuili. Con57 ſequentia probatur,† quia lex euangelica diſcordat a iure ciuili, cum illa iudicet actus interiores,vt Matthęi 5. omnis qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mæchatus eſt in corde ſuo,iſta verò iudicat actus interiores ad humanam ſocietatem, vnde ſequitur, quod etiam ius canonicum debet iudicare actus interiores,vt præſcriptionem malæfidei, in quo caſu oportet eſſe diuerſum vel ſuperabundare a iure ciuili, hæc ipſi.

58 ¶ † Conuertere certè poſſes argumentum,quia in lege & euangelio naturale ius continetur, vt in capitulo, non eſt peccatum. 6.diſt.& ius naturale eſt, quod in lege & euangelio continetur, in c.j.diſt.j.& in c.2.eadem diſtin.& ex lege naturæ deſcendūt omnes leges:vt in d.c.j.ibi,hinc deſcendunt leges,& prophetæ,igitur diſcordare non poſſunt,adeo ꝙ ſi diſcordarent a lege euangelica,non eſſent leges,vt ſupra ſatis expoſui.

59 ¶ † Sed ita reſoluas, ꝙ aut loquimur de iure iudiciali, & fori, & tunc non debet diſcordare ius canonicum a ciuili,quando iuſtitia exhibenda eſt iure naturæ,vel euangelico, exemplo ſubijcio in caſu noſtro. Fingamus aliquem malafide poſſidere, dominus conuenit ipſum in iudicio,poſſeſſor præſcriptione ſe tueri conatur,probatur tamen malafides,certè & in iure canonico,& in ciuili iudicandum eſt contra malafide poſſidentem, cum ius naturale & euangelicum eum condemnent,aliàs iudicium eſt nullū: quia iniuſtum,vt in d.c.vigilanti, & in dicto c. fina.& in regula, peccatum.de regu.iuris,& in regu.poſſeſſor eodem titu.quinimmo ad tale iudicium negatur iuriſdictio cuiuſlibet iudicis, & ēt imperatoris. Cum enim a lege ſuperiori habeat iudicandi poteſtatem,contra eam legem iudicare non poteſt, vt in c. Iulianus. & c.qui reſiſtit.xi.q.3.& Bar.in l.fi.C.ſi contra ius vel vti.pub.& ſuperius dixi.

60 ¶ † Aut loquimur in foro conſcientię,& tunc fatendum eſt,ꝙ eccleſia ſuccedit in locum Dei,& forus ille conſcientię eſt forus q̃dam diuinus,cui omnia patēt,& omnia ex animo iudicanť, hoc igitur iudicium eſt ſolius eccleſię,in quo non vt ab homine, ſed vt a Deo iudicatur,vt in c.ſi ſacerdos,de offi. ordi. vñ fatebimur, ꝙ in hoc foro diuerſitatem habet ius eccleſię a iure ciuili, nō ꝙ diuerſitas conſiſtat in iuſtitia,maximè quando procedit a princi61 piis naturalibus, † quia illa ſemper eſt vna,& tota ſibi conſtat,ac conſentit,vt in principio inſti.eodem, & vt dicit Marcus Tul.in lib de rep.eſt immutabilis,& eius eſt ſator Deus, nec eſt alia Romæ, alia Athenis, alia tunc,alia poſthac,nec per populum,vel ſenatum ab hac ſolui poſſumus,iccirco malæfidei poſſeſſor etiam in foro iudiciali,& ſeculari nunq̃ debet vi improba præſcriptionis obtinere:quia iuſtitia naturalis & gentium hoc iniquum de62 monſtrat † cum ius gentium ſit, quod ratio naturalis apud gētes conſtituit,vt in l.omnes populi infra eodem,vnde dicebat idem Cicero 3.lib.offi quod enim ciuile eſt, non idem continuo gentium,quod autem gentium idem ciuile eſſe debet.iſta ergo, quæ ratio naturalis demonſtrat,neceſſariò ſunt obſeruāda in foro ciuili prout in foro conſcientiæ,vt ſupra expoſui.

63 ¶ † Forus tamen cōſcientiæ in hoc a iure ciuili diſcrepat; quia eſt animi iudicium,quod Deo ſoli pertinet, & aliis eſt abſconditū, vt in c.in ciuitate de vſur.& hoc prout a iure ciuili, ita a canonico poteſt diſcrepare non iuſtitia ipſa naturali,vt dixi,ſed quia eccleſia iſta militans non poteſt de animo occulto iudicare: vt in c.a nobis,de ſen.excommu. ſolo igitur Deo veritas & infallibile iudicium relinquitur,vt ibi,& in c.cum æterni tribunal, de re iudi.fateor tñ,ꝙ qñq; etiam iudiciū cōſcientiæ pōt diſcrepare a foro ciuili,ſed hoc euenit cū iure ciuili iudicatur,nō aūt cū iure na64 turali debet iudicari,vt in caſu noſtro † & ita intellige c. vigilanti.& c.fi.de præſcriptio.nam ſecundùm prædicti doctoris ſententiam non procedunt niſi in foro conſcientiæ:ſed idem erit in foro ciuili & iudiciario,quod ſatis conſtat ex eiſdem capitulis,quæ leges in foro ſuo diſponentes denunciant non validas. cogita.

¶ Tertia ratio,quam formant prædicti theologi,& Io. An. ita ſe habet.Illa iura debent in præſcriptione malęfidei neceſſariò diſcordare,quorum vnum intendit conſeruare iuſtitiam propter terminanda litigia,alterum verò econuerſo intendit terminare 65 litigia propter iuſtitiam ſeruandam† ſed ius ciuile intendit cōſeruare iuſtitiam propter terminanda litigia, nam ſuus finis principalis eſt conſeruare ciuilem ſocietatem,ius autem canonicū ecōuerſo intendit terminare litigia ad conſeruandam iuſtitiam; q̃a finis ſuus principalis eſt ordinare in Deum,& in legem euangelicam,vt homo gloriam conſequatur,qui ordo in Deum non habetur,niſi iuſtitia conſeruetur,hæc ipſe & reliqua.

66 ¶ † Aduerte,quòd argumentum quam primum peccat in eo,q̃d in ſcda vel minori propoſitione dicitur, ius ciuile intendere ad conſeruandā iuſtitiā ꝑꝑ terminanda litigia,quippe in hoc dicerē dormitaſſe Homerum. Quid enim eſt dicere, ius ciuile proſequi iuſtitiam ad finem terminandarum litium,& nō ꝑꝑ ſeipſam, vel propter alium finem,quinimmo terminatio litium eſt effectus particularis,qui prouenit a iuſtitia ciuili. Nam finis eſt, vt genus humanum iuſtitię regulis fęliciter viuat, nam per eas vt honeſtè viuat,alterum non lędat,ius ſuum vnicuiq; tribuat, informatur: vt docetur in prin.decretalium,& in c.factæ ſunt leges.4. di. & in l.nam & Demoſthenes,de legi.& in l.iuſtitia infra de iuſt. & iure. plura igitur continet fœlicitas,& iuſtitia generis humani, quàm finem terminandarum litium, vt patet in illis iuribus, & docet Ariſto.in j.ethicorum li.in prin.& in c.2.ibi,prætcrea leges ferat, quibus quid agere quiſquam, ac à quo abſtinere ipſa conſtituat, eius profecto finis aliarum artium fines continebit, ita ipſe,nam legibus & ethicæ ſubeſt diſciplina militaris, legibus medicina, legibus Rethorica, & cæteræ ſcientiæ, & artes, quibus vti oporteat: hic igitur finis fœlicitatis humanæ continet cæteros fines: nec tantum continetur in determinatione litium, quam ego nō paruipendo, cum ſit cauſa & effectus magnus ipſius iuſtitiæ ciuilis.

67 ¶ † Præterea oſtendit hæc concluſio, ꝙ ius ciuile conſtituat finē iuſtitiæ propter lites terminare:iuſtitia enim propter ſe eſt expetenda,cuius executio finem litium terminandarum, & cæteros fines continet,vt idem Ariſtoteles in d.c.j.& 2. docere videtur, quod a ſeipſo patet. Nam vt Ariſto.dicit,quod minus eſt, eſt propter aliud:& cum humani generis fœlicitas contineat litium determinationem,non poteſt eſſe,vt litium determinatio ſit finis propter ſe,immo & ecōuerſo litium determinatio eſt ad finem humanæ fęlicitatis,quæ quidem fęlicitas eſt ſummum bonū ſecundùm Ariſtotelem. Sed ego de hoc ſ.

68 ¶ † Item illius argumenti conſequentia eſt fallax:quamuis enim ius ciuile habeat finem terminādarum litium,tamē neceſſe eſt, quòd lites iuſtitia terminentur, illa enim terminatio non eſt intelligenda Barbarè,& Tyrannicè, ſed ſecundùm iuſtitiam: vt in c.factæ ſunt.4.di.& cap. ſequenti.vbi ponitur finis legum deinde ſubiungit hæc verba. Præterea in iſta conſtitutione legum maximè eſt obſeruandum,vt contineant honeſtatem,iuſtitiam, poſſibilitatem,cōuenientiam,& reliqua. Ecce quàm expreſsè vides finem legum etiam ad lites terminādas,vt ibi text.loquitur,ſemper adiungendam cum honeſtate iuſtitiam, & conuenientiam. Igitur quamuis ius ciuile velit terminare lites,non debet eo modo terminare,vt iniuſtus,& iniquus poſſeſſor lęſa conſcientia ꝑſcribat. Vnde deberet concordare in hoc cum iure canonico,igitur minus diſcordare oportet,cum maximè ſecundùm talē conſequentiam,vbicunq; iuſtitia naturalis aduerſaretur determinationi litium,eſſet ſecundus finis legis ciuilis:abſit tamen tale cōſilium iniquum & etiam inane quod leges redderet nullas.

¶ Quartum & vltimum argumentum eſt, ꝙ ius ciuile ſiſtit ſolū in foro litigij,ius verò canonicum ita intendit de foro litigij, q̃d finaliter ſe remittit ad forum conſcientiæ,vt in c. omnes, de pęni.& remiſ.igitur neceſſe eſt,ꝙ diſcordent in præſcriptione malæfidei & cætera. 69 † primò diſtinctius intelligas, ꝙ de vno foro ad alium non habet locum remiſſio,etiam de iure canonico: vt in c.cum vos,de offi.ordi. Sed hæc eſt vera concluſio,quòd vbicunque de iuſtitia principijs naturalibus conſtat, ita iudicandum eſt in foro iudiciali,prout in foro conſcientiæ:vt in c.fin.de conſue. iuncto.c.nouit,de iudi.& hoc non patet ex remiſſione ad forum conſcientiæ,ſed ex vera iuſtitia:vt in c.quæ contra mores. 8. diſt. & idem eſt in foro iudiciali ſeculari,vt. ſ. dixi, & patet in eadem præſcrip,vt in c.fina.de præſcrip.& in d.c.quæ contra mores,quāuis fateor in hoc diſtinguendum,vt in c.filius noſter, de teſtamētis. vides igitur quomodo concludant argumenta illius Theologi,& Ioan.And.nam iniuſta concluſio iuſtis argumentis probari non poteſt.

70 ¶ † Ex ſuperioribus infertur tertiò, quòd non rectè infert dom. Abb.ex prædictis docto. in d. prohemio Gregoriano ſcientiam canonum non eſſe meram practicam,prout eſt ſcientia legū, q̃a canones habent partim ſpeculationes metaphyſicas.

¶ Ego potius crederem,in canonibus omni agi ratione practica prout in legibus,quia ius nihil eſt niſi rō practica, quę eſt moralis & circa mores verſať,vt in c.non eſt peccatum §. his itaque. 6. diſt.& ego nunq̃ vidi diſputationes de Deo & ſupercęleſtes iure determinari,nec credo,ꝙ do.Abb.& reliqui eas egerint. Nec obſtat,ꝙ plures habeamus cōſtitutiones,quæ de his tractent. Nam eodem modo tractatur etiam in legibus de ſum. trini. & fide catho.tamen tam in legibus quàm in canonibus tradūtur vt determinationes tenēde,non vt a nobis diſputandæ: vt in l. nemo. C. 71 de ſum.trini.& fide catho.& in c.nos ad fidem 96. di. † & eodem modo intelligas,quod dicit Io.And.in c.quicunque.in §.inhibemus,de hære.lib.6.in glo.vbi dicebat, doctorem decretorū poſſe diſputare de fide catholica, quod intellige non vt de veritate inquiratur,ſed vt veritas iam inquiſita & inuenta teneatur,vt dr̃ in d.c.nos ad fidē,& in l.nemo ſ.al. & ex hoc eſt diſputatio fidei prohi-

prohibita:vt in d.c.quicunq;.§.inhibemus,& in l.nemo. nec certè decet de veritate fidei diſputare, ſed eam iam determinatam tenere, vt notatur in c.nos ad fidem, fatendum tamen eſt, ꝙ dũ aliquod dubium eſt.quod tangat articulos fidei, ad ſummũ Pontificem eſt recurrendum: vt in c.maiores, de bap.quem determinare conſulerem cum uiris metaphyſicę peritiſſimis: vt in c.ſanctis 96.di.vbi epiſcopi de ea re diſputare debẽt, qui eligendi ſunt eminentis ſcientię:vt in c.cum in cunctis, de electio, vt igitũ orationem ad gyrum reducamus, iuriſperitos moralis philoſophię oportet eſſe inſtructos, nec ad rationem legis pertinet diſputare de eſſentia diuina, ſed tantum conſiderare rationem practicam, q̃ eſt menſura ad ipſam legem, & in hac ſenten. eſt ſanctus doct. prima ſecundæ quæſtio.9.artic.2.& idem tenet gl. in proœ. Grego.in gl.j.cogita tamen.

¶Quartò infero, ꝙ non eſt certa ratio, quam reddunt p̃dicti doctores, quare ius canonicum & eius periti excellant ius ciuile, & iuris ciuilis peritos: nam dicũt ius canonicũ ſubijci theologiæ.

¶Sed ſi dictũ non eſt certum, vel forſan non verũ, illatio nõ poteſt eſſe certa: ego enim, qui canoniſta ſum iure certiori pręferri cupio, ſubiungit tamen do.Abbas, quòd excellit tantum, quãtũ 72 aĩa corpori.†Quod vr̃ euidenter probari ex c.ſolitę, de maior.& obe.& ex c.ſuſcepiſtis x.di, vbi dr̃, canones pręferendos legibus, nam ſpiritus non eſt poſtponendus carni. Ergo eam ſentit excellentiam, quæ eſt inter ſpiritum & carnem.

¶Aduerte; quia quiſq; facile erraret in dubio noſtro. Et quæro de vera ratione, quare canones pręferantur legibus. Reſpondeo, quòd non eſt deriuatione, vt credunt prędicti doctores, quia eadem eſt iuſtitiæ deriuatio, vt ipſe oſtendit. Sed duæ poſſunt eſſe cauſæ, quæ ſeſe adiuuant, prima eſt excellentia cauſæ efficientis 73 †nam ſummus Pontifex maiorem habet iuriſdictionẽ & excellentiorem, q̃ ipſe Imperator, vt planè conſtat ex ca.ſolitæ.de maio.& obe.vbi eam tex.docet differentiam, quę eſt inter ſolem & lunam, inter diem & noctem, & inter corpus & animam, & eandem excellentiam eſſe inter Pontificem & Imperatorem, idem in c.per venerabilem, qui filij ſunt l.cum ſimi.itaque dignitas ſuprema Pontificis eſt multo clarior & eminentior dignitate Imperatoris: quia a Deo ſuper omnem animam conſtitutus eſt. Vnde idem etiam Imperator ei ſubijcitur, vt in epiſtola inter claras, de ſum.tri.& fid.ca.in d.c.ſolitæ, & in c.nouit. de iudi. notatur in c.j.de conſti. Item alia etiam ratione eſt maior: quia ſubditi digniori cauſa ſubijciuntur, nam Papa pręeſt ſpũalibus, Imperator verò temporalibus, & quanto dignioribus pręeſt, tanto clarius excellit, vt argumentatur tex.in d.c.ſolitę.& ibi no.Abbas. 7.no-74 tabili†at conſtat, ꝙ leges ſuperiorum digniores ſunt legibus inferiorum, vt in c.cum inferior, de mai.& obe.& in l.ille a quo. §.tempeſtiuum.ff.ad trebe.ergo leges canonicę excellunt leges imperatorias, hanc rõnem tradit tex.in c.lege.x.diſt.vbi colligit, iõ leges ciuiles poſtponendas canonibus; quia canonũ lator eſt ſuperior:& ꝯ naturã eſt, vt leges inferioris pręualeant legibus ſuperiorũ: vt in d.c.cum inferior, quod etiam confirmatur in l. naturę, quę a Deo procedit: vt in c.j.& 2.j. diſt. ideo ſemper præfertur legibus inferiorum, vt in c.quę contra mores.8.diſt.

¶Sed contra ſuperiora videtur probare tex.in c.ſuſcepiſtis.x.diſt. vbi ea aſſignatur ratio; quia iuriſdictio Pontificis eſt ſpiritualis, vnde tanta eſt differentia, quanta inter ſpiritum & carnem. Reſpondeo, & fateor hac eadem cauſa iuriſdictionem Pontificis eſſe clariorem, & quòd canones eo etiã excellant, ꝙ ſpiritualem exercẽt iuriſdictionem, leges verò temporalem. Tamen in hoc conſiſtit deceptio, ꝙ eodem modo mores inſtruit vnũ ius, ſicut aliud; quia ex eiſdem principijs, & ad eundem finem, & tota eſt moralis philoſophia, quæ inſtituitur, & docetur, differunt tamẽ in doctoribus, vel legumlatoribus, & etiam in iuriſdictione, nõ in doctrinę cauſis, & principijs, niſi eo modo quo ſ.

75 ¶†Item obſtat, ꝙ etiam ius ciuile vr̃ ad ipſam mentem & ſpiritum leges inſtituere; cum.n.iuſtitia ſit voluntatis, vt patet in diffinitione, leges, quę iuſtitia pendent, neceſſe eſt, vt de voluntate diſponant, vnde etiam voluntate malum vel bonũ legibus iudicatur, vt in l.qui iniurię.in princ.ff.de furtis, & in l.quod reipublicę. ff.de iniurijs, & in l.4.§.ſi qus.ff.de tab.exhi.& in l.j, C. de ſicc.ꝙ ẽt conſtat ex Ariſt.doctrina.j.poli.vbi dicebat, ꝙ qui ius ciuile inſtituere debet, de aĩa quoq; exire oportet, prout qui oculos, & totũ corpus curaturus eſt, de ipſis ſciat neceſſe eſt: huius rõ manifeſtè patet. Nam legibus bonum humanũ & fœlicitatem humani generis quęrimus: at hoc bonũ in operatione per virtutẽ conſiſtit: virtus aũt eſt operatio animi nõ corporis, igitur neceſſe eſt, vt qui ciues velit facere bonos & legibus obtẽperantes, vt in l.j. §.j.infra eod.eorum animos inſtruat, atque inſtituat, & ita dicebat Ariſt. Ius ergo ciuile de animis & de ſpiritu diſponit: vt di-76 ſponere dẽt † per leges enim coercetur audacia, refrenatur appetitus noxius, caſtigat delinquendi licentia, & nocendi facultas, & reliqua, vt in d.c.factę.quę oĩa magis pertinent ad habitũ animi, quàm pertineant ad corpus materiale, vt a ſeipſo patet.

77 ¶† Sed his ita poteſt reſponderi, ꝙ ius ciuile inſtruit animũ ad bonũ politicum, quod quidem bonũ habet adhuc vltiorẽ finẽ animę ſm ꝙ iam a Iuſtiniano & cæteris Imperatoribus fuit cognitum, vt per totũ titulũ de ſumma trinitate; & fide cath. & per leges oẽs, in qbus noſtrã perpetuam & veram fidem fatent̃. Sed Imperatores nõ habent iuriſdictionẽ ſpiritualẽ in ipſa aĩa, prout hẽt ſummus Pontifex, q cũ ſit in loco Dei, q̃uis genus humanũ inſtruat legibus ad fęlicitatẽ humanã, vt ex hoc conſequamur illam verã, quę diuina & ęterna eſt, tñ poteſtate a Deo immediate data, põt ligare & abſoluere ſpiritũ ſm iuſtitiam: vt in d.c.ſignificaſti, de electi.& in c.ſolitę cũ ſimilibus. Aduerte tñ, ꝙ ſi ſoluerit iniuſtè nõ erit erit ſolutus: q̃uis ſolutus ab humanis cẽſeat̃: vt notat̃ in c.nõ eſt.de voto & voti redem. Nec iniuſtè ligatus erit verè ligatus, q̃uis legatum eſſe teneat̃: cũ ęterni tribunal iudicis illũ reũ nõ habeat, quẽ iniuſtè iudex cõdemnat: vt in c.cũ ęterni. de reg.iu.li 6.iſta itaq; poteſtas clauibus regni cœlorũ tradita ad iuſtitiã eſt tradita: vt in d.c.cũ ęterni, & dixi latè in repe.§.& quid ſi tantùm, legis Gallus, in fina.verbis. Item eſt tradita ad medicinam, vel ipſius qui corrigitur, vel generis humani, vt in ca.cum medicinalis.de ſen.exc.in c.inter hæc. 33.q.2.cum ſimili.

¶ Ex his quoq; videtur formari argumentum, ꝙ finis iuris canonici ſe protendat vlterius, q̃ ad fęlicitatem humanam: quia iuriſdictio ſummi Pontificis, ex qua ius canonicum conſiſtit, extenditur ad dandã vel auferendam ęternam beatitudinem, & illam vltimam & veram fœlicitatem, vt vides.

78 ¶†Pro nunc ita reſpõderẽ, ꝙ ſummus Pontifex eſt ſupra ius canonicum, & in hoc habet plenitudinem poteſtatis: vt in d.cap.ſignificaſti; item ſibi eſt conceſſum, ꝙ non ſolum in terris, ſed ẽt in cęlis habeat claues & poteſtatem: hanc tamen cœlorum poteſtatẽ habet ab ipſo Deo nõ meritam, nec regulatã humano iure, ſed volũtate Dei, vnde iſta poteſtas eſt extra finem, & intentũ proximũ iuris canonici & fęlicitatis humanę: ex iſta igit̃ nõ poſſumus arguere ad finem canonici iuris, qđ eſt humanum, cogita.

¶Quintò infero ad id, qđ ſubiungit do.Io.An.in d.regula, pecca-79 tũ.9.col.& do.Abb.in d.proœ.Grego.†vbi potiſſima virtus, ad q̃ conatur ius ciuile, eſt ciuilis amicitia. Sed potiſſima virtus, ad q̃ conatur ius canonicũ, eſt cęleſtis amicitia, quam charitatem appellãt, ſine qua eſt impoſſibile hominẽ in Deũ tẽdere, & reliqua.

¶Aduerte, ꝙ amicitia ciuilis eſt cęleſtis & a cęlo pendet, qa pendet a rõe ęterna, & deinde a naturali: lex. n. naturalis ſubijcit legi ęternę & participat ex ea; qa ex impreſſione eius hẽt inclinationes in proprios actus & fines: nã rõnalis creatura diuinę ꝓuidẽtiæ ſubiacet & eſt eius particeps, cũ ſibi & alijs ipſa rõne ꝓuideat, vnde in ipſa rõnali creatura participat̃ ęterna rõ, ex qua mouet̃ ad debitũ finẽ: talis igit̃ participatio dr̃ lex naturalis, hoc ipſum auctoritate pſal.probat̃, cum pręcepiſſet in hęc verba; Sacrificate 80 ſacrificiũ iuſtitiæ.†Sed quæret forſan aliquis, quis nobis oſtẽdet iuſtitiam, vel docebit ipſam? Huic igitur tacitę qõni rñdet pſalmiſta, Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine: ita ipſe. Hoc igitur lumen, quod eſt nobis ſignatum, eſt ipſa ratio naturalis, qua diſcernimus, quid ſit bonum, & quid malũ, & hoc lumen eſt lex naturæ, quæ eſt impreſſio diuini luminis in rationali creatura: ita dicebat S.Tho.j.2.q.j.ar.2. ex iſta ergo lege naturali deriuantur omnes leges, vt in c.conſuetudo.j.diſt.& ſ.latè, & ab ęterno naturales & ciuiles, vt Aug.in primo de li.arbi.& dicebat Ariſtote.j.ethi.quòd cum natura homo ſit animal ſociabile, ciuitas eſt vera communitas ſm naturam, & ideo leges ciuiles cum deriuentur a lege naturæ, quæ cũ ſit quædam participatio legis ęternę, vt ſupra, rectè dicitur diuina: vt in c.2.j.diſt.& c.1.in fi.9.diſt.vt ergo reuertamur vnde ſumus egreſſi, hæc participatio communis eſt ad legem canonicam & ciuilem, a lege enim naturæ, & a lumine vultus Dei vtraq; procedit, vt ſupra dicebam. ¶Vnde dicere, ꝙ requirit̃ quędã cęleſtis amicitia diſtincta ab amicitia ciuili, quam oſtendit natura ex lege ęterna, certè vr̃ mihi dubitabile quò ad ea, quę iuri pertinent: nã de amicitia naturali iura tradita ſunt, & ea eſt neceſſaria ad commune bonũ, quæ ciuilis, diuina, & naturalis eſt, nam inter homines iuſtè, & cum ſumma charitate viuet, qui honeſtè viuet, alterum non lędet, iuſq; ſuũ vnicuiq; tribuet, & cum iſta charitate quò ad humanam ſocietatẽ, & quò ad ea, quæ iuris ſunt, conſequitur beatitudinem; qa hãc eandem inter humanos conſtituit omnipotens pater ſuo iure naturę, & ęterna ratione: vt in c.j.di.j.& in eius ſucceſſione ſunt editę leges vt in proę.Grego.& in hac ſententia eſt Sanctus Doc. in d.q. 90. ar.2.vbi legis etiam naturę, immo omnium legum finem poſuit humani generis fęlicitatem humanam. Nec obſtat arg.illius domini fratris Gerardi, quem refert & ſequitur Ioan.An.vbi ſuprà, quòd ius canonicum ſit quędam explicatio iuris diuini, oportet quòd idem finis ſit vtriuſque, quod quamuis fateamur, nihil tamen cõcludit; quia eodem modo deriuatur a lege diuina ipſum ius ciuile, vt ſupra: & quamuis nõ eodem modo, in aliquo tamẽ etiam finis iuris diuini & naturalis, quò ad moralia eſt idẽ, vt in 81 d.c.fi.6.di.¶†Fateor tñ, ꝙ cognito fine ęterno charitas quædam ſupernaturalis eſt neceſſaria: cum enim homo cognoſcat Deũ omnium cauſam, & motorem, ac ſe creatum ab eo ad æternam beatitudinem, Deum ſuper omnia amet oportet, vt apud Matthęum, diliges dñm Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota aĩa tua, vnde, vt ait Apoſtolus, q adhæret Deo, vnus ſpiritus cum eo eſt, & eſt charitas cõiunctio q̃dã, quę cõſiſtit in ſpiritu inter Deũ & animam noſtrã, vt in c.debitũ de big.in prin. ex iſto igit̃ amore, qui conflatur per gratiam: vt dr̃ Rom.5.charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritumſanctum, qui datus eſt nobis, cauſatur quædam cœleſtis amicitia, vt ſancto ardore ſpiritus proximos tuos ames. Nã cum teipſum ames inclinatione naturæ ꝑꝑ bonum totius vniuerſi, quod eſt Deus, Deũ amas, tanq̃ te, & vniuerſa continentẽ, & neceſſe eſt, vt humanos quoſcunq; ames tãquam fratres ab eodẽ opifice & patre, hoc eſt qđ dicebat Dyo.in lib.de diui.no. ꝙ Deus conuertit oĩa ad amorem ſui ipſius.

¶Hęc igitur charitas, quę eſt verus amor Dei, ſi eam ad ſocios humanos referas, certè eſt ex cognitione ſupernaturali: tamen cre-82 do†Iuris amicitiam naturalem eſſe, ſiue ſit canonica, ſiue ciuilis; qa a naturalibus principijs exoritur: vt in d. proę. Greg. quamuis fateri oportet, oĩa a Deo procedere tanquã a prima cã & motore primo. Vnde ẽt apud iuriſconſultos veritatis ignaros natura ipſa oſtendebat Dei veri operum vniuerſorum opificis religionem, vt in l.veluti, de iuſt.& iure, & in l.2.ff.de pol.& in l.vt iuriſiurandi.de op.li.& in l.qui per ſalutem.ff.de iureiuran.cum ſimilibus cogita, & in his metaphyſicos quæras, ſat eſt quò ad propoſi-83 tum noſtrũ quid iuris ſit tetigiſſe. ¶† Quintò principaliter infert̃ ex his ad illam dubitationem, an ius canonicum poſſit iuri ciuili in vſuris obuiare? Hanc quæſtionẽ poſuit Io.An.in regula, peccatum 9.col.de regu. iur. & ex præfato fratre Gerardo propoſuit tria arg.quæ tribus verbis expono. Primum eſt, quòd ius canonicum & ciuile habent fundamentum ius naturale: ſed vſurę ſunt contra ius naturale: vt in c.ſuper eo.& cap.in omnibus, de vſuris. Item ſubalternantur iuri diuino, ergo nihil poſſunt cõtra ius diuinum. Tertiò, quia Imperator præcipit obſeruari conciliũ Nice.quod imponit pœnam vſurariorum: vt in c.quoniam.47.diſt. His tamen non obſtantibus ille frater Gerardus tenuit, ꝙ ius ciuile ſe habet in caſu vſurarũ tanq̃ indulgens pœnam, & non puniens, vnde non eſt inconueniens, ꝙ lex ciuilis non puniat; cùm plura ſint prohibita a iure naturali, & diuino, quibus non eſt addita pœna a iure poſitiuo; per hoc tamẽ nulla eſt de vno iure ad aliud contraria ratio, itaq; ius naturale, & ciuile, nec ius canonicum & ciuile aduerſantur: & ratio eſt: quia cũ ius ciuile maximè tendat ad ciuilem amicitiam, vbi per prohibitionem aliquorum vitiorum ciuilis ſocietas & amicitia lædere, ius ciuile a tali prohibitione ſe p̃ſeruat, & ea relinquit diuino iudicio punienda, te-84 ſtante beato Auguſtino lib.j.de lib.arbi.†vbi inquit. Lex iſta, quę regendis ciuitatibus fertur, multa concedit, ac impunita relinqt, q̃ per diuinam prouidentiam vindicantur. Ita igitur in propoſito, contractus vſurarius non eſt neceſſariò prohibitus a iure ciuili, quia ius ciuile non debet ciuilem amicitiam impedire, ita ipſe theologus, quem ſequit̃ Io.An.ibi, q̃uis in cõtractu vſurarum diſcordet: vt ĩ.& idẽ eſt ẽt de ſenſu Abbatis in dicto proęmio, vbi retulit ea q̃ dñr in eadẽ reg.poſſeſſor.9.col.ex qb. hęc inferunt̃.

85 ¶†Ego in primis fateor, ꝙ oĩa peccata nõ ſunt punita ꝑ ius ciuile, immo aliqua omittunt̃ diuinę vindictæ: vt in l.iuſiurandi.C.de rebus credi.vbi iuriſiurandi cõtẽpta religio ſolũ Deum hẽt vltorem. Et ita dicit Auguſtinus in loco pręallegato, & idẽ tenet & ferè eadẽ verba dicit S.Doctor, a quo ea ſumpſit ille frater Gerardus prima 2.q.96.ar.2.in fi.nam, vt ibi dicit S.doctor, non põt oĩa punire, quia ſi puniret oĩa, forſan ꝯtemneret̃ in oĩbus: ſicut dr̃ ꝓuerborũ. c.xxx.qui nimis emungit, elicit ſanguinẽ, qđ refert̃ in c. niſi cum pridem de renun.& in c.deniq; 4. diſt. nõ igit̃ oĩa vicia ſunt punienda, ſed maiora & pręcipuè quę ſunt in nocumentũ 86 aliorũ, ita dicit Sanctus doctor. ¶†Sed aduerte in primis, ꝙ iſta ratio ſancti doctoris & eius ſnĩa ita loquit̃ in iure canonico, ꝓut in iure ciuili, niſi loquamur in foro conſcientię, in quo ſolũ cõſideramus iudiciũ Dei & non humanũ: vt in c.ſi ſacerdos, de offi. ordi.& hoc latè patet: nam q̃uis in foro cõſcientiæ pro quolibet peccato mortali imponat̃ penitentia, nõ tñ videmus iudicialiter ex quolibet cõdẽnari. Nec obſtat, ꝙ Pontifex habeat iuriſdictionem ſuper omni peccato: vt in c.nouit, de iudicijs, quia id intelligitur ad obuiandum, ne peccet̃, nõ tñ ad puniendũ: nam q̃uis habeat iuriſdictionẽ vniuerſaliter, tñ exercere non dẽt eam ſuper 87 omni peccato, non ꝙ per ſe bonum nõ ſit caſtigare quodcunq; malũ†, ſed qa caſtigatio boni paſtoris dẽt tendere ad emendam; vt in c.Deus q eccleſiam, & in c.omnis vtriuſq;.de pœni.& re.& in c.cũ medicinalis, de ſent.exc.& oĩa caſtigando, minor ſperaretur emenda, nã in multitudine hominũ maior pars eſt imperfectorũ, quæ facile oĩa rumperet. iuxta illud Matthęi 9. qđ ſi vinũ nouum, ideſt pręcepta ꝑfectæ vitæ mittant̃ in vtres veteres, ideſt in homines imperfectos, rumpent̃ vtres & vinum effundet̃, ideſt pręcepta cõtemnent̃ & homines ex contemptu ad maiora mala prorumpent: ſit igitur cautus legumlator. ¶Sed ꝯ hęc vr̃ ſenten. Ariſt.lib.5.ethi.c.5. Oĩa ferè (inquit) iura ab vniuerſa virtute ordinata ſunt: nam lex pręcepit viuere ſm oẽm virtutẽ, & vnũquodque vicium prohibet: ecce ꝙ vniuerſa virtus, ex qua leges cõſtãt, oĩa prohibet vicia: qđ ẽt patet a primis præceptis iuris, qb. primò præcipit̃ bonum & licitũ ſemꝑ ſequẽdũ: vt in l.j.ĩ.de iuſti.& iure. itẽ iuris p̃cepta ſunt, honeſtè viuere, alterũ non lędere, &c. vt in l.iuſticia.ĩ.eo.tit.pręceptum igit̃ vitę honeſtę prohibet vicia oĩa, 88 †qa honeſtas, quæ ſocia eſt virtutis, vt Tul.lib.3.offi. ſemꝑ cũ vicijs pugnat, & ex hoc idem Tul. Diomachiũ ac Caliphonem reprehendit, qui voluptatem honeſtati dixerunt eſſe coniunctam tanq̃ cum homine pecudem copularẽt: & idem Cicero paradoxum nobis tradidit, quod honeſtum ſit id ſolum bonum eſſe, in qua re ſtoicorum ſectam ſequi vr̃, q̃uis ſumma ratione id docuerit, ſed honeſtas hoc modo ſtrictior eſt, q̃ ea, de qua ego ſ. in prima illatione.§.rurſus aduertas. Sat eſt hanc honeſtatem cũ vicijs pugnare, quod etiam Ariſtoteles edocet in ethico.dum ſummũ bonum virtutem cum honeſtate eſſe dixerit, quamuis honeſtatem ibi latius aſſumpſerit, hanc eandem ſententiam ſequuntur gloſatores noſtri in d.l.iuſtitia, & in §.iuris.inſtitu.de iure nat.vbi honeſtam vitam reducunt ad mores: honeſtè igitur viuere, ideſt 89 ſine peccato, eſt legibus præceptũ. ¶†Reſpondeo, ꝙ ſicut leges ciuiles deriuantur a lege naturæ: vt in c.j.di.j.& ſ.ſatis ita neceſſe eſt, ꝙ præcepta prima & vniuerſalia ſumant ab eadem lege naturæ, quibus pręceptis vniuerſaliter pręcipitur, quemcunq; viuere ſm naturam, & ita loquitur Ariſto.& iura ſuperiora, ſed particulariter non debet lex ciuilis, vel etiam canonica punire & corrigere quodlibet uitium, vel peccatum, ne omnes leges reddantur fruſtratoriæ, vt ſupra, & ita intelligas iſta, q̃uis ille Theologus & do.Io.An.velint facere differentiam inter ius canonicum & ciuile. Nam ad prima præcepta omnia vicia prohibentia, nulla eſt differentia: quia in hoc imitantur legem diuinam & naturalem: nam ad particularem etiam caſtigationem eadem ratio verſat̃ 90 in iure canonico, quę in ciuili, vt ſupra, cogita. ¶†Secundum eſt, in quo non placet ſententia prædicti theologi, quòd leges ciuiles valent circa vſuras, quia eas reliquunt impunitas, & hæc talis permiſſio non eſt improba, cùm nec permittant vſuras tollẽdo impedimentum volentium eas impedire, nec vſuris dent iuuamẽtum. Io.An.ibidem dicit, hoc non eſſe verum; quia certũ eſt, leges ſtatuere modum vſurarium, vt in l.eos.C.eo. & patet hoc, quia vſuræ appellantur legitimę item datur actio ex ſtipulatu, & cenſentur debitę: vt in l.ſi non ſortem, in princ. de cond. inde.& in l.q̃uis.C.de vſu.quinimmo etiam ex pacto nudo qñque datur ius agendi ad vſuras promiſſas: vt in l.etiam.ff. de vſu. & in l. frumenti C.eo.& in d.l.eos.§ j.igitur a lege habent fomentum, & lex eas approbat: vt in l.legitima.ff.de pactis, & faciunt notata in l.j. de teſta.ĩ.quod neceſſariò probatur, quia cum obligatio ſit iuris vinculum, vt inſti.eod.in princ. & iure ciuili obligemur ad vſuras ſoluendas, ſequitur, ius ciuile vinculare ex tali promiſſione, vnde error eſt nimis patens, dum docet, quòd ius ciuile ſe habet vt per ſimplicem permiſſionem, quia dimittit vſuras impunitas, non tñ præbet fomentum, quod planè falſum eſt. Subiungit tñ do.Io.An.ꝙ dictũ fratris Gerardi põt defendi ꝯſiderando, quòd leges veteres ſunt correctę per leges auctenticorum. ¶Aduerte, ꝙ q̃uis leges eſſent correctæ, quam diſputationẽ ad inferiora ſuſpendo, tamen ex hoc non poteſt ſaluari ſententia illius theologi: quia aut leges diſponendo permittunt vſuras, & non valent, quia ſunt correctę, aut conſiſtunt in iure & validitate auctẽticorum, quibus eſt comprobatum cõciliũ Nicen.ut in auc. de eccle. titu.in prin. & certum eſt, ꝙ cõcilium Nicenenſe non permittit vſuras negligendo earum punitionem, quinimmo deteſtat̃ eas: 91 ut in d.c.qm̃.47.di.idem igitur de iure aucten.† quia approbantis & approbati eadem eſt ſententia, ut in l.j.de uete.iure enu.C.unde gloſæ tenent, ꝙ uſuræ hodie de iur.ciuili ſunt prohibitæ: ut in c.quid dicam.14.q.4.in c.quia in omnibus, de uſu.in auc. ad hæc. C.eo.tit.in dicta auc.de eccle.titu.in principio.

¶Item aduerte, ꝙ dom.Ioan. And.non reſpondet fundamento theologi, qui ita arguit. Illud ius, qđ nõ ꝯminat̃, nec imponit penã ꝑꝑ uſuras, ur̃ permittere indulgẽdo pœnã, non aũt coadiuuãdo, ſed ius ciuile nõ imponit pęnã, nec cõminat̃ uſuras. ergo &c. ita ipſe, ego miror ꝙ hic phyſi.& metaphyſicus talem cõflauerit conſequentiã, nã q̃uis uerum ſit, ꝙ qui non imponit pęnam, ex hoc ipſo non approbet, tamen ſi aliàs approbauerit, & ſi uerum ſit, ꝙ non imponit pœnam, falſum tamen eſt ꝙ non approbet, & ſequeret̃ ex ſuo argumento, ꝙ oẽs leges aliqd inducentes, uel approbantes non inducerent, uel approbarẽt, qa uerũ eſt, eas nõ imponere pęnas, ſed ex hoc nõ ſeqt, nõ inducere, uel approbare. Et ita eſt in uſuris, qbus legibus ciuilibus non imponitur pœna, & legibus ciuilibus approbant̃, & recipiunt fomentum, quod 92 intellige intentionaliter non uerè, de quo ĩ.¶†Quid tñ dicẽdũ, an uerè & realiter legibus approbant̃. Rñ.ꝙ ex auctoritate gloſarum cõſtat, nõ approbari, quæ hanc habent rõnẽ; qa ab autẽticis approbant̃ quatuor cõcilia, & inter illa Nicen. qđ punit uſuras, ut in d.c.qm̃. Sed ſi animaduertas illum tex. loquitur in clericis, in quibus deteſtat̃, & punit uſuras, nõ in laicis. Item in eadẽ auct. de eccle.ti.§.ſi autẽ diſtulerunt. p̃cipit ſolui uſuras in certo caſu, idẽ in auct.de uſu.nau.qđ eſt ſequens ad illud. Nec dicas caſus eſſe ſpeciales, ut dicebant gl. nam generaliter & ſpecialiter peccatum eandẽ hẽt prohibendi rõnem, nec hẽt excuſationem ex fauore pię cãę, ut in c.ſuꝑ eo.tit.& ita docet dñs Abbas in c.cùm ſit gñale, de fo.cõpe.7.col.ubi concludit, ꝙ de intẽtione Imperato-93 ris nõ eſt expreſsè prohibere uſuras. ¶†Leges igit̃ uſuras ꝑmittẽtes dicendũ eſt non ualere, qcqd dicat ille theologus, rõ eſt: qa non rñdent principiis iuris naturalis & diuini, a qbus leges deriuantur:

uantur: nam naturā ſunt prohibitę: vt pluribus rōnib. probaṫ in dicto mercuriali 5. col. in fi. & vtraq; pagina deteſtanṫ, vt in d. c. ſuper eo & ſunt ꝑ ſe ſimoniacę, vt notaṫ in c. ex parte, de of. dele. non igiṫ pñt cōprobari iure ciuili: vt in c. quæ ꝯ mores 8. di. in c. Imperatores 9. di. & in c. fi. ea. di. & patet ex his q̄ dixi ſ̄. in qōe de ꝑſcriptione malęfidei. Et hoc idē ꝓbaṫ a defectu iuriſdictionis legiſlatoris, q non pt cōprobare, q̄ de ſe improba ſunt: vt in c. ſi. de ꝯſu. in c. fi. de ꝑſcri. itē in materia peccati ſtatuere nō poterat, vt in c. nouit. de iudi. & in c. venerabilem. de elec. igitur ſunt nullæ, vt in c. vt animarū, de conſti. lib. 6. & in iſta ſnīa fuit Do. Abbas in d. c. cum ſit gñale, & alibi, quæ ſententia ſatis plana eſt.

94 ¶† At ſi dicas, ꝙ leges illę ꝑſupponunt in vſuris naturalē obligationē, vt in d. l. ſi non ſortē. in prin. & in l. q̄uis. C. eo. ergo natura nō ſunt ꝓhibitæ: Rñde & negari nō pt natura eſſe ꝓhibitas: vt in d. c. ſup eo iuncto c. j. & 2. j. di. & ideo falſum eſt, ꝙ naſcaṫ naturalis obligatio, nec eſt mirū, ꝙ leges errauerint: qa oīa nō ſunt ꝑfecta iuſtitia cognita, niſi poſt Xp̄i nr̄i redēptoris aduētū, vt in c. j. 15. q. 3. & eccleſia in eius doctrina ſucceſſit: vt in c. ſignificaſti, de elect. & in c. filius, de teſt. ꝙ docet S. doc. 4. ſen. di. 33. vbi tractat de mr̄imonio & cōcubinatu, & nos dicemus in l. j. §. ius naturale. ſ̄. eo.

95 † facit ſenten. Mar. Tul. qui dicebat philoſophiæ eſſe noſcēda ꝑcepta, viuendū aūt eſſe ciuiliter: ſatis igiṫ cōſtat ius ciuile nō ꝓſequi ꝑfectam ſemper philoſophiā: cū ab ea q̄n̄q; differat, ꝙ videtur timere iuriſconſultus, cū dicat, veram (niſi fallor) philoſophiā ꝓſequentes, vt in l. j. ff. de iuſ. & iu. & iō dicebat alibi Cicero, nos vmbra, & imaginibus iuſtitię vti, vtinā (inquit) eas ipſas ꝯſequeremur, nec eius ſnīam teneas, dū dicit, ꝙ ciuiliter eſt viuēdū, & nō ꝑceptis verę philoſophię: nā ſi philoſophia cōtinet veram iuſtitiā, ex ea viuēdū eſt, nō ꝯ eā. Sed hęc ipſe, vt fateṫ in libro de re publica, obumbratus dicebat: nos verò iā a cęlo habuimus veræ iuſtitiæ lumē, vi. Lactā. li. de falſa ſapientia c. 34.

96 ¶† Fatebimur ex his, ꝙ cū Imperator legē euangelicam profiteaṫ, & ſe ei ſubijciat, vt in l. cunctos populos. C. de ſum. trin. & fi. cat. & ſanctas eccleſiaſticas regulas, quę a quatuor cōcilijs editę ſunt, vicem legū ſuarū obtinere ſanciuit: quæcunq; igiṫ dogmata expoſita ibidē, vel firmata ſunt tanq̄ ſcripturas ſanctas & ſicut leges dicit ſe obſeruare, in dicto auten. de eccle. tit. in prin. idem fateṫ, in auct. vt cleri. apud proprios epōs, & in auct. quomo. opor. epōs, in princ. cū igiṫ vſuræ ſint prohibitæ veteri teſtamento, & nouo, & eadē ꝓhibitio ſit cōfirmata iure canonū, & in eiſdē concilijs. ſ. in concilio Nicenenſi, vt in c. qm̄. 47. di. dicendū eſt, eadē regulā eſſe approbatam lege ciuili: qa illa eſt legis euāgelicæ, & diuinæ, qua ſe ſubiectū, & qua ſe & oēs ſubditos viuere debere profiteṫ; itē illa eſt firmata in cōcilio Nicenenſi. Itē illa eſt regula ſacra, & ſacras regulas, ideſt ſacrę ſcripturæ, oībus dicit eſſe leges. Itē ſup vſuris, & rebus ſpūalibus, fatetur leges canonicas in oībus validas eiſq; ſubijciṫ: vt in dictis auct.

97 † & vſurarū crimen eſſe eccleſiaſticū, planè conſtat in c. diſpendioſam. de hære. & notatu, in d. ca. cum ſit generale. cum ſimili. vnde veram credo opinionem gloſarū iuris cano. & ciuilis, & fuit Ioannis, & Azonis in dicta auc. ad hæc, & Azo. in d. aucten. de eccleſia. titulis in principio. ¶ Nec obſtat reſponſio Abbatis, ꝙ dictum c. quoniam loquitur in clericis, qđ negare nō poſſum. Sed nec do. Abb. negare poterit, ibi turpe lucrum vſurarū appellari. Itē dr̄, qui exercent eas oblitos eſſe diuinæ ſcripturæ, quæ ſcriptura vſura deteſtatur: igitur hoc ipſum ab Imperatore approbatum negari non poterit; quia concilium ex diuina ſcriptura pręcipit, & exponit, vnde leges antiquæ, & hæc cōprobatio nō pñt ſimul ſtare; qa antiquis legibus cōprobātur,

98 hac lege vt turpes deteſtanṫ, † antiquitus enim dabatur ex ſtipulatu actio, vt in l. eos. C. eo. hodie verò dari non poſſet, ēt Imperatoris intentione, quia turpem cām ꝯtinet ſtipulatio, in c. debitores, de iureiu. & in l. generaliter, de verb. obli. ¶ Nec obſtat argu. Abbatis, ꝙ ab eodem auct. vſura permittatur: vt in §. ſi autem hęres, nam ibi eſt vſura, ideſt intereſſe rei legatę, quod verè non eſt vſura, q̄uis ſit lucri ceſſantis, vt latè nota. in c. conqueſtus, de vſu. & ibi doctores, & idem Abbas. ¶ Nec obſtat, qđ de nautico fœnore dicitur, de quo inferius, vel poteſt etiam euenire, ꝙ generali intentione Imperatoris ſe ſubijciat legibus diuinis & canonicis, & ꝙ iuſtitiam ignorauerit in vſuris, quam ſi ſciuiſſet, non edidiſſet tam inutiles leges, & a vera iuſtitia abhorrentes, vnde tenēda eſt eius vniuerſalis intentio, quæ approbauit legem euangelicam & eius præcepta, & concilia prædicta, & quicquid eccleſia in rebus ſpiritualibus ſtatuerit. ¶ Rurſus cum ille theologus, quē in hoc ſequitur Ioan. And. ſubiungebat rationem, ꝙ cum lex ciuilis tendat in ciuilem amicitiam, & ſocietatē ciuilem maximè curet, ſi per prohibitionem aliquorum vitiorum ciuilis ſocietas lęderetur, à tali prohibitione ſe præſeruat, & ita eſt in contractu vſurarum, cuius prohibitione non debet ciuilem amicitiam impedire. Ego certè hanc rationem vt iniquam ferre non poſſum.

99 ¶† Quid enim eſt dicere, ꝙ caſtigando & puniendo vſuras impeditur ciuilis amicitia, quaſi dicere velint, ꝙ caſtigando rapinas, impediatur ciuilis amicitia: vſura enim rapina eſt, quia vſus rapiatur, vt in capitulo, ſi quis vſuram. 14. quæſt. 4. igitur apud ipſos ciuilis amicitia, & ſocietas rapinis conſeruatur. Præterea ſecundùm Ariſto. fœlicitas humani generis in virtute conſiſtit, & virtus ſemper cum vicio pugnat. Rurſus finis legum tendit ad fœlicitatem humanam, vt omnia hec patēt eius auctoritate in libris ethico. & nos ſ̄. docuimus, & oſtendimus legibus: at cùm hoc ſit vicium, vt etiam ipſi fatentur, aduerſatur virtuti, ergo vſura non conuenit fini legum. i. ſocietati humanæ, & per conſequens eius caſtigatio conuenit cum fine: vt in l. j. ſ̄. eo. ibi, non ſolum metú pœnarum, &c. & in c. factæ. 4. di. ¶ Item omnipotens pater, q omnia perpetua & ęterna ratione gubernat: vt in c. glorioſus Deus, de reli. & vene. ſan. li. 6. ſi vidiſſet exercitium ipſarum vſurarū eſſe vtile & neceſſarium ad humanam ſocietatem non tantum deteſtatus fuiſſet tale exercitium; quia ius & ratio naturalis, quæ aduerſatur vſuris, tendit ad finem conſeruationis generis humani: ut ſanctus doctor in d. q. 60. arti. 2. ¶ Item dum ipſi adducūt Auguſtinū, in lib. j. de lib. arb. ꝙ lex ciuilis multa concedit & impunita relinquit, quæ per diuinam prouidentiam vindicantur. Aduerte, ꝙ ipſe idem Auguſti. ſubiungit hęc verba, nec enim qa lex ciuilis non omnia facit, ideo quæ facit improbanda ſunt, ita ipſe: ſed hoc eſt improbandum, quia vſura eſt deteſtabilis, & lex ciuilis iniuſtè eam iuſtam credidit. Igitur auctoritas Auguſtini non habet locum in vſurarum legali diſpoſitione, quia Auguſti. loquitur in caſibus, quibus ius ciuile ceſſat, quæ ceſſatio quodammodo dr̄ cōceſſio, hoc probaṫ, vt dixi, quia Auguſtinus ſubiungit, ꝙ ea quæ lex ciuilis facit, non ſunt improbanda, quamuis oīa nō facit.

100 ¶† Præterea q̄uis lex ciuilis non puniat, nec punire dēat oīa peccata, ea autem, quæ in pręiudicium proximi fiunt, punire dēt, qa hoc maximè tendit ad ciuilem ſocietatem, ita dicebat ſanctus doctor in d. q. 96. arti. 2. & hoc modo intelligit auctoritatem Auguſtini: quod etiam lege euangelica & canonica cōprobamus; nam in euangelio dicitur, ſi peccauerit in te frater tuus, corrige eum inter te & ipſum ſolum &c. demum dr̄, ſi te, nec illos audierit, dic eccleſię, & ex iſta igiṫ lege euangelica ſumitur modus procedendi per viam denuntiationis: vt in c. nouit. de iudicijs, vnde non eſt iſte caſus talis, ꝙ lex poſitiua debeat ſuperſedere a caſtigatione, & relinquere diuinæ prouidentiæ: cùm igitur ex rapina vſurarum peccet vſurarius in tertium, rectè dr̄ legem ciuilē non debere ſuperſedere in punitione talis criminis, cuius punitio q̄

101 maximè pertinet ad humanam ſocietatem † vſurarum quippe vorago animas deuorat, & facultates exhaurit: vt in cap. j. de vſu. lib. 6. hinc eſt, ꝙ quamuis eccleſia cognoſcit, an ſit vſura, vel non ſit vſura, tamen vſuris poteſt etiam ab Imperatore pœna imponi, quia talis caſtigatio pertinet ad ciuilem ſocietatem & humani generis fœlicitatem, vt dicimus etiam de hęreſi: vt in c. cū ſm̄ leges, de hære. inquiſitionis §. prohibemus eo. titu. lib. 6. vbi prohibetur, ne iudices ſeculares cognoſcant de hæreſi: tamen poſtq̄ cognitum eſt, pœnis legum ſubijciuntur: & tunc traduntur executioni, quando cōtractus eſt a iudice eccleſiaſtico uſurarius declaratus: ut in d. c. cum ſm̄ leges. & c. poſt miſerabilem, de uſuris, & ita intellige opinionē Hug. & Lauren. & no. in cle. diſpendio-

102 ſam, de iudi. in uer. uſuris, quę eſt in iſta ſenten. † & uide doctores in c. poſt miſerabilem, de uſuris, & Cardi. & Anto. & Abbatē in d. c. cum ſit generale, qui cōiter tenent in caſu claro poſſe iudicē ſecularem pronuntiare & punire uſuras, ut Bar. in l. 2. de iuri. om. iudi. & in l. Titia ſolu. matri. quia diſcernere de uſura pertinet ad eccleſiam, unde uſurę iudicium eccleſiaſticū eſt, ſed caſtigatio uſuræ uel ex uſura iudicium bene poteſt ad iudicem ſecularem

103 pertinere, de quò alias differendum. ¶† Sextò principaliter infero, quòd in nullo caſu uſura eſt permiſſibilis uera iuſtitia: nā cū de ſe ſit turpis & inhoneſta, ius ciuile, uel canonicum nō poteſt eam reddere non turpem, naturalia quippe a iure inferiori non mutantur, ut in §. ſed naturalia inſtit. eo. & in l. has obligationes. ff. de cap. dimi. cum mille ſimi. a ſuperiore autem. i. a Deo mutari poſſunt, ut in c. gaudemus, de diuor. hinc inferas ꝯtra aliquos, qui dicunt, in caſibus ſpecialibus permitti uſuras: ut in gl. in auc. ad hęc. in ulti. uerbis. C. de uſuris, & Bar. in l. at qui natura. §. non tantum. ff. de neg. geſt. ubi dicebat, caſum eſſe ſpālem, quo maritus uſuras dotis percipiebat etiam de canonico iure: ut in c. ſalubriter, de uſuris idem dicebat Bal. in auc. & qui. C. de bo. auct. iu. poſſi. in ulti. car. uer. quęro mulier miſſa, ubi dicebat non ſolum marito deberi uſuras dotis, ut in c. ſalubriter, ſed etiam uxori ſoluto matr. a fortiori ratione, idem Bal. in l. fi. §. præterea. C. de iure dotium, & plures doctores in l. Titia, & in l. diuortio ſolut. mat. Nam tu clarius dices, ſi in nullo caſu uſurā eſſe ꝑmiſſam aſſeras: quia (ut dicit Cicero l. 3. officiorū,) nunq̄ eſt utile peccare, qa ſemper eſt turpe, idē ēt in c. ſup eo. de uſuris, nec in c. ſalubriter, ꝑmittiṫ uſura, ſed fructus rei pignoratę habentur loco intereſſe, & ita no. gl. in d. c. cōqueſtus, & hoc idē ponderabat domi. Ioan. And. in regula, peccatū, de reg. iur. & eo modo ſeipſum uṙ intellexiſſe Bar. in l. in inſulā. §. uſuras, ſol. matri. dicit enim non eſſe uſuram propriè: ſed marito id permitti tanq̄ ꝓpriū intereſſe: & ita tenēt oēs canoniſtę in d. c. ſalubriter. ¶ Ego uerò diligētius credo aduertendū ad intellectū tex. illius, & de eius rōne in tex. expreſſa: quid enim facit talis rō, ꝙ frequenter dotis fructus non ſufficiāt ad onera matrimonij ſupportanda? Nā ꝙ ſufficiant, uel nō ſufficiāt nō facit ad rōnē, ꝙ fructus uel fructuū intereſſe dēri ceſſeaṫ,

104 igiṫ intereſſe dotis nō uṙ cōſiderādū. † Aduerte, & nūc intelliges medullam illius capituli, de qua Bononiæ vidi plures doctores voces effudiſſe, ego verò qui tunc ſcholaris erā in circulis diſputādo, ita cōſiderabā, & in primis ꝑſupponebam, ꝙ tex. ille loquiṫ in fundo a patre generi in pignus dato: vt ex literis patet. Rurſus dicebam, ꝙ dos iure naturali debebaṫ filiæ a patre: vt in c. cū haberet, de eo qui dux. in ma. quā po. ꝑ adul. l. j. §. ius naturale. ſ̄. de iuſti. & iu. in c. ius naturale. j. di. pro. i l. fi. C. de do. & in l. qui liberos. de ritu nup. nam dos datur loco alimentorū, quæ debentur iure naturali, vt in c. per veſtras, de do. inter vi. & vxorem. & latè Bart. in l. Meuius §. duobus, de lega. 2. in 3. q. dos igitur eſt conſtituēda ad ſufficientiam alimentorū, ad quæ pater oīno teneṫ, vt in l. ſi quis a liberis. §. non tm̄ alimenta, de libe. agno. ff. vbi non tantū ad alimenta teneṫ pater, ſed ēt ad alia neceſſaria, vt ibi, & in l. ſi filia. §. j. fami. er. ¶ Tertium conſiderabam, ꝙ aliquando euenit, ꝙ dotis fructus non ſufficiunt ad onera matrimonij, vt in d. l. ſi filia. §. j. & in dicto c. ſalubriter.

105 ¶† Quartum conſiderandum erat, qđ ferè ſemper hoc eſt contingibile, & euenit in facto, quòd pignus excedit valorem debitę quantitatis, aliàs in tam tuto non eſſet creditor, vt in §. fi. inſti. quib. mo. re contr. obli. l. q̄uis ff. de pig. ac. at conſiderabam etiam, quòd legiſlator ſemper conſiderat & circumpenſat qualitatem, naturam, & conſuetudinem, quæ ſolet haberi in re, de qua agitur, vt in l. j. § fin. ſi menſor fal. mo. dixe. & ad ea iure adaptamus, quæ cōtingibiliora ſunt, vt in l. nam ad ea. de leg.

106 ¶† His igitur prępoſitis fingebam caſum, quid ſi pater fundum genero pro dote in pignus dederit, an ſit gener compellendus, vt fructus in ſortem computentur. Reſpondetur non eſſe cōpellendum. ¶ Sed ego oppono. Certe eſſe pōt, & contingibilius eſt, vt fructus fundi pignori obligati excedant vſurā, ideſt intereſſe dotis, vnde ex pignore magis haberet gener, quàm haberet ex re promiſſa, hæc eſt vera dubitatio, & hucuſq; quò ad illum text. inconſiderata, ad quam reſpondet ratio tex. quam nunc adaptabis verę dubitationi, ꝙ non eſt mirum, generum non computare fructus dotis. ſed ſimpliciter eos ſibi habere, quia frequēter dotis fructus non ſufficiunt ad onera matrimonij ſuſtentanda: nā vt pater filiæ alimenta tenetur præſtare, & alia ſibi neceſſaria, ita dotem his ſufficientem: & ſicut maritus eam alimentaretur, q̄uis dos non ſufficeret, vt in dicta l. ſi filia. fam. er. ita quamuis aliquid excedat intereſſe dotis, æquum eſt marito id applicari, vt no. Bar. in l. diuortio in prin. ſol. matri. 5. q. & id eſt, qđ dicitur in ratione huius c. igitur habes verum & ſalubrem ſenſum ad ca. ſalubriter

107 † ex quo infero, ꝙ in caſu illius c. non cōſideratur ſimpliciter intereſſe dotis. patet; quia euenire poteſt & frequentius accidit, vt fructus rei pignoratę excedant intereſſe quantitatis. & tm̄ quāuis excedant, gener habebit eos, ergo ita ſimpliciter non conſideraṫ intereſſe ſolum, ſed hoc etiā conſideratur, vt habeat eos fructus, quamuis excedant intereſſe: quia frequēter dos non eſt ſufficiēs

108 ad onera, ad quæ pater iure naturæ teneṫ. ¶† Vnde infertur, ꝙ ſi extraneus daret dotem, poſſet petere, vt fructus compenſarētur, ſi excederent intereſſe dotis: quia tunc ceſſat ratio text. nam extraneus nulla tenebatur obligatione, niſi ex promiſſione, quam nuper ad dotem fecit, non igitur tenetur vltra intereſſe dotis. vñ ſi non compenſarentur fructus intereſſe excedentes, videtur vſura. & nota iſta, quia ſunt noua & habent ſubtilem & ęquam interpretationem, & ex his multa inferre poteris in materia. Vides itaq;, vt eo vnde egreſſi ſumus, redeamus, in d. c. ſalubriter nō cōtingit caſum uſurarium, nec eſſet poſſibile, vt ius canonicum aliquam vſuram permitteret; quia tunc non eſſet ius, & degeneraret a lege ęterna & naturali, a qua deriuatur. Sed intelligendo, vt doctores, reduci poſſent ad caſum in quo ſit uſura, ideo aſſumas interpretationem, quam inueni. Nec obſtat argu. quod ſumitur ex domino Antonio, quòd cùm intereſſe dotis ſit incertum, cōpenſatio dēt eſſe incerta: vt in c. ſalubriter. Nā quāuis ſit vtrūq; incertum, tamen de conſuetudine pignoris eſt, vt fructus excedant intereſſe, quia pignus præſtat valorem: vt ſ̄. expoſui, & text. rectè ſentit exceſſum ad intereſſe dotis, cùm dicat, ꝙ aliqñ dotis fructus non ſufficiant ad onera matrimonij. Et vr̄ Bal. idem ſenſiſſe q̄uis in hoc ipſo nō ſatis aduertat, quod in caſu c. ſalubriter vſuræ ſunt reducibiles ad intereſſe quantitatis debitæ, & ideo nō eſſe vſuras improbādas: & ita dicit in l. fi. § prętereа. C. de iure do. 2. col. ver. adhuc. tu dic non eſſe vſuras, q̄uis excedant quantitatem, vt ſ̄. ſed hęc diſputationis gratia dixi, ſit nobis ſatis conſtans illa applicatio, quam ad rationem tex. ſum interpretatus.

109 ¶† Septimo infero ad differentiam, quæ per omnes traditur in alimentis filijs ex inceſtis nuptijs nati, nam de iure canonico pater tenetur ei alimenta præſtare, vt in cap. cum haberet, de eo qui dux. in ma. quam pol. per adul. ſed ius ciuile dicebat, nec eum eſſe alendum, vt in auc. ex complexu. C. de inceſtis nup. & in corpore vnde ſumitur, & in auc. licet. in fi. C. de natu. lib. vnde Io. de Imo. in l. ex facto. §. ſi quis rogatus. el. j. 5. col. in uerſi. item prędicta, tenet, ꝙ in prouincijs ſubiectis eccleſiæ obſeruabiṫ ius canonicū, in prouincijs vel ciuitatibus imperio ſubiectis obſeruaretur ius ciuile: vt per glo. in c. fi. de arbi. lib. 6. & idem tenet Fely. in c. eccleſia S. Marię. de conſti. col. 18. ver. primus erit, faciūt notata in cle. diſpen. de iudi. & in reg. poſſeſſor, de reg. iu. libro 6. vbi iuribus diſcordantibus quodcunq; in proprio foro obſeruatur.

¶ Tu perpenſius animaduerte, & in primis id cōſidera, quòd pręſtare alimenta habet ęquitatem & cauſam naturalē, vnde in quocunque foro habet iuſtitiam. Nam quamuis inceſtuoſus ſit, non ex hoc creaturę cuicunq; ſunt neganda alimenta; quia verū eſt eum creatum, & creatus eſt a cauſis naturalibus & a lege ęterna dependentibus, igitur decet hominem creatum conſeruare, nec conſeruaret forſan alius, quàm pater, quia pater genitor eſt, & cā amoris neceſſaria in eo manet, hęc eſt igiṫ ratio, quare pater eū alere teneṫ, maximè ꝙ eſt creatura ad imaginem Dei a cauſis naturalibus producta, nam vt dicit Aug. in li. de bono coniu. quod trāſcribitur in c. ſicut ſatius. 32. q. 4. ſemen hominis ex qualicunq; homine ſit, Dei creatura eſt, nec ipſe habet vitium ex ſe, nec peccauit, igitur non eſt necandus alimētis prohibitis: vt in l. necare. ff. de al. le. itaq; iſta cauſa habet naturalem ęquitatē, quia ab ęterna ratione procedit, vnde vbicunq; eſſet ſeruanda.

¶ Item hoc idem patenter oſtēdit tex. in c. cum haberet. vbi tex. ille non diſponit, quaſi de nouo diſponat, ſed quaſi iuſtitiam naturalem oſtēdat: cùm enim matrimonium reprobaſſet & filios declaraſſet illegitimos eos his verbis epiſcopo loci cōmēdat. ſolicitudinis tuæ intererit, vt vterq; liberis ſuis, ſm̄ ꝙ ſibi ſuppetūt facultates, neceſſaria ſubminiſtret. ecce ꝙ ſolicitudinem excitat ad iuſtitiam, vt neceſſaria liberis etiam ex damnato matrimonio ſubminiſtrenṫ, non ergo eſt ius nouum, ſed ad ęquitatem naturalem ferè per ſe ſine lege notan. exhortatur & inducit epiſcopū.

¶ Quid igitur dicendum de lege ciuili, an erit nulla?

110 ¶† Rñde dupliciter. primo mō, ꝙ ius ciuile ſe habuit non tanq̄ prohibens alimenta præſtari, ſed tanq̄ omittens iuris robur & fomentum exhibere, ex quo alimenta præſtanṫ, qa iure ciuili non teneṫ præſtare, non ꝙ prohibuerit, ſed ꝙ omiſerit ingerere ciuilem obligationem ad pręſtanda: huic ſenſui ſatis adaptanṫ verba auc. ex complexu. ibi, indigni beneficio, vt nec alanṫ a patre: itaq; ius ciuile excludit eos a bñficio iuris ciuilis, non tm̄ negat alimēta eis pręſtari iuſtè poſſe, eadē verba inſerunṫ in dicta auc. licet in fine, & idem videtur ſenſus auct. vbi ſumiṫ, ius itaq; ciuile ceſſauit in beneficio alimentorum ob deteſtationem criminis. ¶ Vel aliter, ſi hoc tibi diſpliceat, dicas, ꝙ ius ciuile iudicat alimēta nō præſtanda ex criminis deteſtatione, qđ videṫ probabilius, cū dicat, ꝙ omni prorſus bñficio ſecludanṫ, & cū dicat in auct. vñ ſumiṫ, ꝙ nec alendus eſt a patre, & in auc. ex complexu. ibi, indigni bñficio, vt nec alanṫ a patre, ius ergo ciuile iudicat eos indignos alimentorum, & non alendos: ius verò canonicum exortat ſolicitudinē, vt alanṫ: itaq; iudicium diuerſum eſt, vñ ſi primo mo-

111 do intelligis, quòd ius ciuile ceſſat, † certè canones erunt ſeruandi eo caſu, quò iuſtitia ciuilis ceſſat: vt in c. licet ex ſuſcepto, & c. ex tenore, de fo. com. & prout in caſibus, in quibus a canone nō eſt determinatum, ſequimur determinationem ciuile. vt in c. j. de noui ope. nun. & in c. j. de re iudi. & in c. 2. de ſpon. impu. ita dum lex ciuilis omittit aliquem caſum, cuius iuſtitia a iure canonico determinaṫ, determinatio canonica eſt tenenda etiam in foro ſeculari: vt argumentaṫ tex. in d. c. j. de noui oper. nuncia. & in c. clerici, de iudi. cum ſimilibus. Si verò teneas, ꝙ ius ciuile iudicet liberos nō eſſe alendos, ius verò canonicū iudicat eſſe alendos, quod iudicium erit ꝑferendū? Quippe ego crederē, iudiciū canonicū eſſe ꝑferendū, qa hēt & proſequiṫ iuſtitiā naturalē, vt. ſ̄. eſt demonſtratū, & rō naturalis nō recipit mutationē: vt in §.

112 ſed naturalia, inſti. de iure nat. gen. & ciuili: † & qñ canones fundanṫ ratione naturali, ꝑferunṫ legib⁹ in vtroq; foro, vt in c. legere. x. di. & conſtat, ꝙ iudicium iuris ciuilis, q̄uis habuerit rōnē deteſtationis criminis, tm̄ non dēt talis rō adeo extēdi, vt neceſſaria alimenta hōi ad imaginē Dei creato denegari debeant: nam in tali alimentorū negatione, nō verſaṫ vera iuſtitia. vt in d. c. ſicut, & ideo exhortaṫ officium & ſolicitudo epi, vt ea præſtari faciat.

¶ Vnde dubito, an leges ciuiles, quæ neganda cenſent alimenta, habeant rectum iudicium, & pendeant a lege ęterna & naturali, quòd ſi non pendent, non eſt dubitandum, non ualere, nec eſſe

113 leges, vt expoſui latè ſu. in deriuatione legum. † facit auctoritas domini Abbatis in d. capi. cum haberet, vbi tenet, quòd hodie ēt in foro ciuili eſt ſtandum determinationi eccleſiæ; quia ratione naturali diſpoſuit liberos eſſe alendos, & idem eſt ex ſen. Bart. in d. auc. ex complexu. vbi ex diſpoſitione canonum inferebat, ꝙ pater filio inceſtuoſo poterat legare quantitatē ad alimenta ſufficientē. itē dotare fi iam, uel legare pro dote: quia ſine dote non poſſet nubere, dos ſuccedet loco alimentorum. idem tenet latè Bar. in l. fi. 2. col. ver. quæro vtrum. ff. de his qui. vt indi. & in l. Meuius. §. duobus, de lega. 2. & in l. fi. §. ſi a ſocero. de his quæ in frau. credi. & cum Bar. loquatur ſimpliciter inter laicos, non ſentit differentiam inter forum canonicum & ciuilem. Quod idem probatur ex d. c. cum hēret, qui inter laicos loquitur, & tm̄ epſ hanc iuſtitiam exhibere dēt: at habemus regulam, ꝙ qñ inter laicos iudex eccleſiaſticus iuſtitiam exhibet, eā dēt exhibere ſecularis in foro ſeculari, patet: quia in defectum ſecularis exhibere teneṫ eccleſiaſticus: igitur teneṫ nō deficere, arg. c. licet, de iureiu. lib. 6. vñ non poſſum aſſiſtere domino Ioanni de Imo. & domino Fely.

114 ¶† Ex his infero contra intellectum & ſententiam Bal. in d. auc. ex complexu qui dicit, quòd ſpurij ſunt alendi de ęquitate canonica,

nica:vt in c.cũ haberet , sed hoc non putat verum in nepharijs incestuosis:vt in d. auten. ex complexu. ita quòd concordat ius canonicum,& ciuile,& ista concordia a pluribus tenetur . Ego sanè libenter acceptarem concordiam,si ratio consentiret : sed certè discordat,nam quæ ratio alimentorum est in spurio, eadẽ est in nato ex damnatis& incestis nuptijs,ad alimenta enim nõ est æquum,vt odium & pęna procedat, vt supra satis, quocunq; igitur modo creatura nascatur,alenda est,& non necanda : hoc enim sibi pugnaret,vt ei natura nasceretur, & ei negarentur alimenta,de quo supra.Quod etiam strictius probatur:nam in cap. cum haberet,damnatus erat coitus,adeo quòd perpetuò coeuntes subijciunt pœnę:attamen aluntur filij. item in auct. ex complexu disiunctiuè dicitur,quòd filij ex incesto complexu, aut nephario,seu damnato:sed hic complexus est damnatus,ergo seq̃t damnato etiam succurrendum alimẽtis:vt in d. c. cum haberet. & eodem modo in aucten. licet , ꝙ ex condemnato coitu natis non sunt præstanda alimenta : attamen contrarium cauetur in d.c.cum haberet.item eodem modo dicit imperator in auct. de incest.nup.in fine , qđ aduersatur copulationes legibus contrarias,& ob hoc excludit ab alimentorum beneficio : vt in dictis auct.& in auct.vnde sumitur tamen ex odio legis non sunt excludendi filij ab alimentis paternis: vt constat in di.c.cum haberet,vbi textus magna detestatione & odio prosequit̃ talem cõplexum:tamen iustè declarat odij rationem non esse trahendã ad alimenta,vnde satis constat,ꝙ ratio quare ius ciuile secludit incestuosum ab alimentis , non est sufficiens ad excludendum, item ratio,qua ius canonicum declarat alimenta esse conceden da,habet locum etiam in incestuosis,cogita .

115 ¶†Secundò infero contra determina.Io.de Imo. in dicta l.ex facto.§.si quis rogatus,in dicta 5.col.vbi dicebat , quòd sicut pater non tenebatur alere filium,quamuis eundẽ videret ex hoc necare,ita nec filius egentem patrem alere teneretur , argumentum est optimum in dicta auct. licèt , quia eadem est ratio de filio ad patrem,quæ est de patre ad filium:vt etiam dicebat Azo in summa.C.de natura lib.quinimmo maior ratio vr̃ de filio ad patrẽ : q̃a filius sine culpa est,pater autem magno se miscuit crimini:vt in auct.de incest.nup.in princi vnde minus esset patri a filio subueniendum,idem tenuit Salic.in d.auct.ex complexu .

¶Sed ego crederem,quòd de iure canonico in vtroq; foro pater sit alẽdus etiam a filio incestuoso , quia vinculum paternum ad alimenta non decet impediri ex incestu,& mirandum est, ꝙ Io. de Imo.considerauerit necare eum,qui alimenta negat,& quod a filio patrem,vel a patre filium,necari consentiat , hoc.n. cõtra legem esset,cùm lex ipsa nec incestuosum patrẽ , nec filium occidendum pręcipiat,& cùm occidendus esset quippe ab alio esset occidẽdus pater,non a filio,nec filius a patre , vnde nec filius potest negare alimenta patri,nec pater filio:vt in dicta l. necare, de al.lib.& in l.si quis a liberis.§.si uel parens,eo.titu.

116 ¶†Nec obstat,ꝙ pater peccauerit,nam nõ peccauit in filiũ nec tale peccatum (vt dixi) aufert alimenta:vnde dicẽdum , ꝙ rõ tex. in d.l.si quis a liberis.§.si vel parẽs,hẽt locũ in vtroq; foro, & in vtroq; foro compelletur filius incestuosus alere patrem per rationem c.cum haberet.q̃uis do.Io.de Imo.cõtra teneat,& do.Fely.in hoc nõ cõsentiat,& hæc nostra sen. vr̃ cõfirmari ab Azone in summa.C.de leg.hęre.circa fi.& a Bar.in l.j.ff.de his quib.vt indig.vbi dicunt,ꝙ eodem mõdo,quo succedunt filij spurij parentibus,eodem modo parentes succedunt ipsis,& ut dixi , ibi tenet simpliciter dispositionem canonicam,vnde ex sensu Bar.ibi infero contra Io.de Imo.ꝙ si filius patri spurio legaret pro alimẽtis,valeret tale legatũ,ẽt in foro seculari,sicut valeret,si pater fi-

117 lio legaret.†Tertiò infero ad notata in l.q̃a semper,de in ius vo. j̃.vbi not.gl.ꝙ incestuosus p̃t patrẽ vocare sine venia in iudiciũ, idem tenet ibi Iac.Bu.idẽ Odof.in l.parentes.eo.tit.Io.de Imo.in d.l.ex facto.§. si quis rogatus fundamentum sumunt , quia patri potest negare alimenta,qđ est necare,multo igitur minus debebit veniam petere,& dicit Alc.in d.l.ex facto.§.si quis rogatus,ꝙ est cõis opi.quæ q̃uis cõis sit mihi certè ratione non constat: immo cùm fundamentum non sit iustum,vt iure canonico , & ratione naturali dilucidè patet,non potest iustũ esse,quod supędificatur:vt in c.Paulus.j.q.j.& in c.maiores.de baptismo .

¶Quinimmo contrarium satis suadetur:quia reuerentia, ex qua venia petitur,prouenit a causa etiam naturali , nam generaliter quibus debetur reuerentia , non possumus sine iussu prætoris in

118 ius vocare:vt in l.generaliter eodem titulo:† sed quis dubitat ẽt filium incestuosum,genitori debere reuerentiam , quod natura ipsa absq; constitutione ostendit? Vidimus enim adulterinos & incestuosos amare & reuereri patrem,igitur petenda erit venia, quod etiam ratione probatur;nam illa reuerentia & amor filiorum est a natura communi,in qua & nos & cęteri animantes cõ uenimus: vt in l.j.§. ius naturale.j̃.co. vnde illa natura non distinguit inter patrem spuriũ,& legitimum;quia genitorem natura verum est patrẽ esse,& ob hoc ipsum amamus , & reueremur eũ igit̃ petenda erit venia,q̃ ex reuerẽtia naturali hẽt fundm̃ .

119 ¶†Hoc idem cõfirmatur:quia in materia naturali certè nomine patris etiam pater incestuosus veniet , nec in hoc habet locũ distinctio de legitimis ad spurios,quia est natura communis, vt in l.hos accusare.§.in omnibus.de accusa.& ibi Bart.idem infert ex textu;facit tex.in l.tutelas.ff.de cap.dimi.vbi quãdo verbo naturali parentum leges disponunt , non attendimus legis ciuilis dispositionem,sed ipsam naturam.Quod etiam probatur in his quæ pertinent ad matrimonium;nam sanguinis coniunctio nõ potest negari,ideo affinitas etiam inter spurios vim suam habet: vt in l non facile.§.affines ff de gradibus.& ibi nota. Reuerentia itaq; quæ patri vt genitori debetur,nõ est neganda spurio, & qđ patri vt genitori,& non vt legitimo debeatur patet : q̃a naturali debetur,quamuis non sit legitimus,vt in l.parentes.co.titu.de in ius vocan.vbi naturalem in ius vocare nõ licet; quia vna est omnibus parentibus debita reuerentia,ita tex.sed pater incestuosus

120 vel spurius parens est,igit̃ ei reuerẽtia debetur; † reuerẽtia enim a natura est,non a lege : vt ibi tex. Item argumentum & fundamentum doctorum non obstat,cui non uideo rñsum per dom. Alexa.in d.§.si quis rogatus, ꝙ alere non tenetur pater, ergo filius reuereri eum,conuertẽ argumentum, alere tenetur pater, ergo filius debebit hanc naturalem reuerentiam,quam rectè cognouit text.in d.c.cum haberet.

¶Nec consonat ratio domini Alc. in dicto §.si quis rogatus. vbi dicebat,hãc opinionem posse defendi ratione; quia alias in actu punitiuo & qui meretur pœnam , mitius puniretur spurius quã naturalis & legitimus,& plus valeret castitate luxuria, contra ea quę traduntur in c.ad de resti.& ca.quæ.xj.men.§.fin.ita do.Alc. eo certè alterrem ipsam considero.

¶Et primo cum dicitur,ꝙ loquimur in actu,qui meretur pęnã, hoc facile negari potest:quia de hoc ipso dubitamus, an mereatur pœnam ex eo,ꝙ debitam non præstitit reuerentiam : quia de se non est verum , ꝙ in ius vocare sit actus punibilis : dubitatio igit̃ est,an debeat reuerentiam:q̃a ex hoc infertur ad pœnam, si indebite eum vocauerit,& ita Bar.in dict.l. quia,semper intelligit titulum illum vt fauorabilem patribus,non vt filijs odiosum . Item si ex peccato debemus luxuriam condemnare potius, q̃ castitatem,certe conuertitur argumentum cõtra dñm Alc. quia pater est peccator non filius:igitur conuenientius vt,vt patri reuerentia non debeatur,q̃ vt filius ex hoc ipso puniatur. Sed vtroq; modo argu.non habet locum;quia consideratur reuerentia , vt causa prima,ex qua in edicto cauetur,ne sine venia debeat vocari vt per totum titulum,ꝙ si sine venia fuerit vocatus , tunc punit : vt in l.penul.ff.eo.nos igitur de pœna non dubitamus , sed de reuerentia,quę cùm a natura proueniat, & verum sit eum esse patrẽ, necesse est, vt debeatur : vt in d. l. parẽtes. ex his dabis illi textui pulchram interpretationem , vt in omnibus parentibus loquatur,istam nostram opinionem tenet Azo. in summa. C.de in ius vocan.Barto.in d.l. hos accusare.§. in omnibus. post. j.col.versi. oppono quòd seruus.& in l. ij. versi. quero cum dicatur. eo.titu. de accu.& sepius.Bal.de quo vi. Alexan.in d. §. si quis rogatus.v. folio.versi.per prędicta.

¶Nec vltimo obstat,si quis Alexand. opponat, quòd iure ciuili non debentur alimenta, ergo eodem iure ciuili nec venia erit petenda . Aduerte,quòd si dispositio legis ciuilis in negandis alimentis iustitiam habuisset, tunc posset forsan argumentum valere : tñ cũ iã ostendimus iustitia ipsa alimenta esse prestanda,imque sit argumentum ab eo,quod sint prestanda, nec ex tacitis argumentis sunt inferende ↄclusiones iniustę, & quę deuienda debito fine,nec rectè deriuentur a lege ęterna & naturę.

121 ¶ † Ex his quartò infertur ad id , quod dicit Speculator in titulo de accusa.in prima parte circa principiũ,quem sequitur Ioan.de Imo.in l.Lucius.§. si de leg.ij.& idem sentit in dicto §. si quis rogatus.quę etiam refert Alex.quod qui ex damnato coitu nascuntur, non tenentur pęna legis pompeię de parricidijs. ego vero cõtrariũ credo,& argumẽtũ ꝙ se patet,q̃a hic patrẽ occidit,ergo patrem occidentis pęna punitur: vt in l.j. ad.l. põ. de par. ff.& in §.alia deinde lex.instit.de publi.iu.hoc idẽ iterũ patet, q̃a pęna illa psequitur eos,q̃ omnino affinitatis eius nũcupatiõe parricidij cõtinentur:vt in d. §. alia deinde , sed affinitas naturalis paterna contrahitur inter patrẽ & filiũ incestuosũ:vt in l. .& nihil.ff.de ritu nup.& in c.discretionẽ.de eo q̃ cog.con.vxo.fue,igitur cõtinẽtur in l.pompeia,itaque cũ filius incestuosus,vel spurius occidit patrem , quem pro patre habebat , dicendum est incurrisse pęnam parricidij.

122 ¶ † Quomodo aũt probetur pater incestuosus, vide notata per glosam in c. Michael.de filijs presb.& ibi do. Anto. & in hac nostra sñia habemus Ioan. An. in c. statutum. el secundo.de hęre. lib. vi. in verbo volumus. per rationem , ne plus habeat luxuria q̃ castitas:nõ enim sunt plus puniendi legitimi , quam spurij. idẽ tenuit Cy.& Bal. in l.q̃ sçs.C.ad legem iuliam maie. idem Bald. in c. nonnulli.§. sunt & alij. de rescrip. idem sentit Bart. in d.l. ij.de accu.& in d.§.in omnibus.& hoc ostẽditur:q̃a corruit eorũ fundamentum,nam ipsi dicebant,quod pater non tenetur alere , ergo cum necare videatur , qui negat alimenta , sequebatur non esse puniendum ex parricidio:vt in d.auc.ex complexu.vbi amittit nomen patris &c. Rñde,quòd amittit,vel non habet nomen patris illa consideratione ciuili. eodem modo Aug. dicit eum

eum nõ esse filiũ,vt in c.sic non sunt.32.q.4. sed hoc dr̃ ad quandã detestationẽ:nam s̃m eundẽ August. alendus est,vt in c.cum h̃ret,quia quò ad naturam pr̃ est:vt in d.§.in omnibus.cũ similibus.nec rectè rñdet do. Io.de Im.ꝙ in d. §.in omnibus. loquitur de naturalibus in seruitute conceptis. Nam natura generationis cõis,de qua ibi non rectè restringitur ad casum particularem,cũ iureconsultus cõem naturã appellet, & eã esse cõem a seipso patet,q̃a ita põt generari incestuosus ꝑut legitimus, & reliqua. Itẽ s̃m eorũ argm̃ cùm alendus non sit,ergo necandus est: sed absit a iuris & iustitiæ perito tale consiliũ,sequẽdũ igitur est ius cano-

123 nicũ,qđ verã declarat iustitiam.¶†Octauò principaliter infero, an vera iustitia filius naturalis tñ,vel vulgo conceptus succedat matri simul cũ legitimis,de qua successione hẽmus legẽ expressam in l.si qua illustris.C.ad sena.cõ.orfi.gl.in c.nisi cũ pridem.in verbo mãzeres,tenet succedere simul cũ legitimis.idẽ tenet do. Abb.in c.cũ haberet.in fine.de eo qui dux.ĩ ma. quã pol. ꝑ adult. & in c.tãta.q̃ filij sunt legitimi.vbi tam de canonico iure q̃ de ciuili id fatetur verũ ex ꝑdicta glo. & in eadem sñia est Host. in c. lator.eo.titu.& glo.ubique,cùm nullam faciant differentiam de iure ciuili ad canonicum.Fundamentum do. Abbatis , & Host.

124 est † ꝙ cum hodie de iure ciuili etiam omnis illicitus coitus sit damnatus,vt in auth.de lenonibus,col.3.& in authen.sceni.mulieres.col.5.& in authenti.vt nõ luxurietur.colum 6. vnde legislator dicit sępius se castitatis amatorem. item in istis ecclesiasticis se subijcit ecclesię,vt in auth.vt clerici apud pro.epis.sed imperator prout põt legitimare per rescriptũ,ut in auth.quib.mo.na. effi.leg.ita per legem gñalẽ põt habilitare naturales ad successionẽ.itaq; q̃uis coitus sit reprobatus ꝑ suas leges,tñ voluit,vt rema-

125 nerẽt leges de naturaliũ successione disponẽtes, ita ipsi.¶ † Ego accuratius cogitandũ credebã,nã hæreditatis filiorũ rõ a iure naturali & a lege ęterna hẽt dependẽtiã , vt in c.ius naturale.j. dist. in l.cũ rõ.ff.de bo.damna.sed filij naturales tñ nõ sunt successores iuris naturæ:q̃a matrimoniũ est de iure naturæ, vt in l.j.§. ius naturale.j̃.eo.& in c.gaudemus.de diuor. & in c.j. de voto & vo. redẽ.li.vj.igitur filij qui nõ sunt s̃m legẽ naturæ,non debent esse successores ex principijs eiusdẽ legis , maximè cũ legitimi & naturales tñ ↄcurrunt,qđ rõ ipsa & natura tibi ostẽdit: fingas filiũ in matrimonio s̃m ius naturæ genitũ, deinde patre mortuo vidua mater meretricia turpitudine inuoluitur , & coinquinatur, ac filium genuit ex coitu a lege ęterna & naturali prohibito,vel anteq̃ matrimoniũ ↄheret,meretrix genuit filiũ, deinde in matrimonio aliũ filiũ habuit,certè iniquũ est, vt vterq; filius par sit in successione,quæ iure naturæ cõpetit hoc idẽ nobis constat ex scriptura veteris testamẽti,vbi dr̃ ad Abrahã,eijce ancillã & filiũ eius,non enim erit hæres filius ancillæ cũ filio liberæ,vnde dr̃ in c.dicat aliquis.32.q.4.ꝙ filius concubinæ nõ est hęres,ideo susceptus filius nec successionis põt esse hæres,nec sanguinis,vt dicebat Ambro.in sermone de sancto Ioanne, q̃ sic incipit.diximus in superiori dñica.qđ trãscribitur in d.c.dicat aliquis. vides iccirco,ꝙ filius vulgò natus non põt matri esse hæres cũ ipsis ltĩmis.

¶Nec obstat fundm̃ glo.& doct.nam l.si qua illustris. dũ dicit, ꝙ cum legitimis succedit, hoc hẽt fundm̃ , quia cõcubina ex licita cõsuetudine filiũ genuit,vt patet ibi ex verbis finalibus,sed constat hoc successionis fundm̃ esse iniustum , vt ẽt ipse Host.& do.

126 Abbas fatẽtur,ergo nõ est iusta successio:† concubinatus enim permissus erat a iure ciuili,vt in l.fina.de concubinis.ff.& in hoc ipso ius ciuile a vera iustitia discedebat : q̃a a iure naturæ est matrimonium,vt s̃.& iure naturę prohibita est fornicatio,vt tenet sanctus doctor,& ego latè expono in d.l.j. §. ius naturale.j̃. cod. & patet in l.veteri,cũ dr̃ Abraam, eijce ancillã & filiũ eius, at (ut sepè dixi) qđcunq; in lege veteri, vel noua circa mores ꝑcipitur , id est ex iure naturæ,ut in §.fi.c.nõ est pctm̃.vj.dist.& in l.etiã noua fornicatio est ꝓhibita, cũ igitur lex ciuilis approbasset cõcubinatũ , in hoc ipso discedit a principijs suis & a lege ęterna , vñ non est lex,vt in c.consuetudo,& in c.erit.4.dist. nam nec fundamentũ hẽt,nec legis ptãtem, quia lex inferioris non põt ualere ↄ legem superioris,a quo inferiora ordinantur, vt in l.nam magistratus.de arbi.ff.& in c.oẽs principes.de maio.& ob.Cũ igitur Iustinianus hoc iniusto fundamento licitę fornicationis dicat, ex ↄcubina genitum admittendũ cum legitimis ad succedendũ in bonis fornicariæ mulieris,vt in d.l.si qua illustris.dicendũ est,

127 nec talẽ successionẽ esse iustã ¶†Nec ob.ꝙ dñs Host.& do.Abbas dicebãt, a lege imperatoria ↄcubinatũ esse prohibitum per auth.de lenonibus,& scenicis mulieribus &c.nam falsum est,ꝙ Iustinianus probauerit cõcubinatum, & ꝙ permiserit successionem:q̃a qua lege dicit naturales succedere, eadem dicit consuetudinem ↄcubinariã esse licitã,vt in d.l.si qua illustris.Itaq; Iustinianus licitũ credidit concubinatum.¶Nec obst. ꝙ sit castitatis amator:nam qua lege commendat,& colit pudicitiam,& castitatem,eadem permittit concubinatum.& censet licitum esse,vt vides in dic.l.si qua illustris. ubi dicit, hanc legem ipsi pudicitiæ, quam semper colendam censemus,meritò dedicamus.& paulò inferius subdit filios genitos ex licita concubinaria consuetudi-

128 ne succedere in bonis maternis simul cũ ipsis ltĩmis.¶ † Quid autem est dicẽdũ de auth.Rñdeo ꝙ meretriciũ genus , & scenicum est detestabile,& reprobatum de iure ciuili, quo iure ciuili summa cõmendatione fertur castitas , & pudicitia, vt in d.auth. ex hoc ipso non improbatur concubinatus,vt patet in d.l.si qua illustris.in j.rñso & secũdo,& in hoc cõsistit deceptio. Fateor tñ ↄcubinatũ vera iustitia improbũ,nec credas,ꝙ eo ꝙ sit ↄcubinaria consuetudo sit licentior, quasi cõsuetudine minuatur pctm̃, nam verè detestabilior est,q̃ simplex fornicatio, vt in c. cũ tanto.de ↄsue.& in d.c.cum haberet.de eo qui duxit in ma.quã pol. per dulte.& no.in c.ex parte Adę.de testibus. in hoc igitur deceptum fuit ius ciuile,qđ iniustum iustitia naturali crediderit ciuiliter.Nec ob.ꝙ ecclesiasticis constitutionibus subijcitur , & eas imitari dignum ducit, ut in auth. apud pro. episcopos. in princ. & in c.clerici de iudi. quinimmo euitat omne pctm̃, & cauet saluti animarum,vt in authen.ut non luxurietur.s̃. al.quod ego fateor intentione & fine uniuersali,quia idem est finis, quo ius canonicum & ciuile tendunt , vt supra in prin. huius tractatus : in particularibus tñ aliq̃n,licèt rarissimè,ius ciuile defecit in salutari suo,& deuiat a lege ęterna & naturali,a qua vim legis & originem sumit. & in hoc certè fateri cogimur verã Dei ecclesiam, pro cuius fide auctor nostrę salutis Christus summa miseratione rogauit,ut in capit.maiores.de baptismo , perfectius statuere plerunq; & mitius discedere a recta via iustitię,quę a primo principio,qđ est bonum,tendit ad veram fęlicitatem,vt latè patet in aliquibus casibus ciuilibus a iure canonico iustius emendatis .

129 ¶ † Nec obst. ꝙ si quis in proposito dicat, ꝙ supradicta loquuntur in successione paterna:secus est in materna successione , q̃a summa est differẽtia de vna successione ad reliquam, vt in auth. licet.C de natu.li.& in l.si qua illustris supra allega.& in §.vulgò. institu.de successio.agna.& in §.nouissimè.institu.ad orfi.

¶Respondeo,quòd eadem est ratio iustitiæ,tam in ipsa fœmina quàm in masculo , quia eisdem præceptis & eadem iustitia prohibetur concubinatus , & successio illegitimorum cum legitimis, vt in dicto capitulo,dicat aliquis.& in capitulo,meretrices. & in capitulo nemo.eadem causa & quæstione .

¶Verum aliquis ex dictis nostris inferret,ꝙ naturalis non possit succedere matri,etiam si non habeat legitimos.Rñdeo,ꝙ in veteri testamento est prohibitus succedere cum legitimo .

¶ An autem cùm cęteris cognatis sit prohibitus succedere secundùm veram iustitiam , sententiam pro nunc suspendo : sat est conclusisse , quòd cum legitimis fratribus non succedit : de iure verò ciuili cautum est eos succedere, vt in l.hac parte.& in l.spurios.ff.vnde cogna. vbi iure & ęquitate cognationis succedunt in bonis maternis,de quo satis dubito .

130 ¶ † Ex his etiam infertur,an in duabus vncijs, in quibus naturales non existentibus legitimis succedunt,vt in auth.quibus modis natu.effi sui.§.si vero filios,iustè succedant. glo.in d.cap. nisi cum pridem.& in c.tanta.qui filij sunt leg. & dom. Abb.ibi & in d.cap.cum haberet.& Hostiensis in d. c. lator, sunt in sententia , quòd iustè succedant,& fundamenta sunt eadem , de quibus supra.Goffredus in d.c.lator. tenuit contra, quia omnis cõcubitus præter vxorius est prohibitus de iure,vt in c.meretrices.& in ca. nemo.32.q.4. & huius auctoritate confirmantur omnia quæ superius dixi. Ego ita distinguerem , aut in illis duabus vncijs succedunt loco alimentorum,& rectè possunt, quia quãuis ius succedendi non habeant, habent tamen ius alimẽtorum, quod eis conceditur ęquitate naturali,vt in d.c.cum haberet. & q̃uis tota hæreditas non succedat loco alimẽtorum,sexta tñ pars vr̃ ęquabilis,vt patet ex senten.Bal.in l.id quod pauperibus.pen.col.uer. aduerte.de episcopis & cle.& facit in argu.lex fi. in principio,de exer.actio.ff.aut consideramus fundamẽtum iuris ciuilis, quod honestum credidit concubinatum:& tunc certè ex eo, ꝙ ex cõcubina sit genitus,non debet habere ius succedendi,& ita habet locum ratio Gof.facit,quod tenet Bart.in l.fina.de his quibus ut indig.& in d.authen. ex complexu. quòd vbi non competit ius succedendi,potest legari ad alimenta.idem do.Abbas in d.capit. cum haberet.& est doctrina,quę passim sumitur ex.d.c.cum haberet.fadit tex.in d.auth.licet.C.de na.libe.& dic.§.si uerò. vnde sumitur ubi dum filij legitimi succedunt,uel etiam alij hæredes, tenentur naturalibus alimenta præstare eo casu,quo nõ habent prædictas duas vncias:itaque illę duę vnciæ videntur sibi esse loco alimentorum.& isto modo rectè ius ciuile potuit eos facere successores. Nec generaliter placeret ratio ipsius Hostiensis , & do. Abbatis , ꝙ ꝑut rescripto potest naturales facere legitimos ita lege,rescriptum enim debet habere causam specialem , quare legitimet , & quamuis valeat legitimatio consentiente patre & eo qui legitimatur,quia de nullius præiudicio agitur,cũ pater quemcunque velit possit hæredẽ instituere,vt in §.illud.in auth. qui.mod.na.effi.sui.& Bar.in l. Gallus.§. & quid si tãtùm.in fine, vbi latè disserui. Tamẽ si lex ipsa generaliter legitimaret omnes naturales,esset iniqua & contra bonum matrimonij, qđ tendit ad fęlicitatem generis humani & eius conseruationem,vt in l.j.

131 sol.ma.† matrimoniũ enim, vt inquit Tullius,seminariũ est ciuitatis & generis humani. At si dicas,ꝙ lex ciuilis facit istam legitimationem, qñ est concubina vnica & retenta in domo, ex qua proles ęodem modo conseruatur , ac si esset matrimonio con-

iuncta: ut dicit imperator ibidē: secus si plures haberet ꝯcubinas ꝓp cōfusionē: qa in tali casu non cōcedit successionē, & dicit se castitati legē dare non luxuriæ, vñ castū censet eū, q vnicam hēt cōcubinā, & qñ plures hēt concubinas dicit cū oībus fornicari. ¶ Rñdeo, ꝙ non sufficit, ꝙ sit vnica concubina: quia a lege natu ræ non dēt esse cōiunctio libera, sed indissolubilis, & hæc est cō-

132 uenientior ad finem cōseruationis generis humani † vnde matrimonium indissolubiliter fuit institutū ab initio, cū primus hō oīum parens dixit in paradiso: hoc est os de ossibus meis, & caro de carne mea, & ꝓp hoc homo relinquet patrē & matrē, & adhę rebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna, qđ latè scribit in c.j. de voto. li. vj. in c. debitū. de biga. & cū matrimoniū sit de iure naturæ, vt in d. §. ius naturale, & sit ꝯiunctio indiuiduā ꝯsuetudinem

133 vitæ ꝯtinens, vt insti de pat. pote. in prin. † Dicendū est ēt, ex concubina vnica iniustos, & extra legē naturalē esse filios, vñ nec ꝓpriè castè viuunt, nec lege legitimari possunt: maximè vt succedant cum legitimis ēt maternis, qa per rescriptū se abstinet imperator a tali legitimatione, vt in d. §. illud. facit, qđ dicebat Bal. ꝙ imperator legitimans naturalē, extantibus legitimis, erat una bestia, in c. fi. si de feu. fue. contro. inter do. & agna. sed nunq̃ ego potui fingere, aut imaginari bestiā legitimantem, dixi in vltimis

134 uerbis in § & qđ si tñ s̄. alleg. ¶ † Ex his vr̄ tollenda dr̄ia inter filios natos ex cōcubina, & natos ex alia, quæ nō sit cōcubina, dū ꝓbet̄ filius, de qua ꝓbōne vide in c. ꝑ tuas. de ꝓb. & in c. ꝑ tuas, q filij sunt le. & in d. c. Michael. de fil. pręs. nā si duæ vncię pñt relinqui, hoc non prouenit iure legitimo successionis, sed vi rationis alimentorū: at alimenta ēt spurijs debent̄, igit̄ ēt si nō sit ex ꝯcubina, debebuntur, & hoc est de mente canonistarū, vt Abbas in c. tanta, ferè ad finē, vbi dicebat, ex concubinatu augeri pctm̄, vñ nō esse fauendū magis natis ex cōcubina, q̃ ex simplici fornicatione: qa diuturnitas pctm̄ aggrauat, vt in c. cum haberet. s̄. al. & ita dicit hæc esse intelligenda de iure canonico, & ego addo ita intelligendum s̄m veram iustitiam. Vnde illa differentia iuris ci-

135 uilis non est tenenda. † facit glo. in ca. innotuit. de elec. in verbo cōiugata, in fine, vbi ꝓbat̄ iuncto text. ꝙ filius naturalis natus ex soluto & soluta legitimat̄ ꝑ subsequēs mr̄imoniū, ēt si fuerit genitus furtiuo accessu, sic̄s est in c. qualis. 30. q. 5. idē tenet Io. An. do. An. & D. Abb. in d. c. innotuit. Nec ob. ꝙ iura ciuilia reqrant ex cōcubina esse genitū, vt latè no. in l. ꝯcubinā. ff. de ꝯcubinis. ex qbus Bar. tenuit ibi requiri, vt esset ꝯcubina retēta ī domo, ad hoc vt legitimarent̄ ꝑ subsequens matri. & seq̄t eū Pet. de Anch. & consuluit Oldr. tñ verius est, vt matrimoniū efficiat eos legitimos: qa rō concubinatus non facit nisi ad probationē, nā detestabilior est, q̃ simplex fornicatio, vt s̄. at nos loqmur in casibus, in quibus ꝓbatur eorū esse filiū, ut notatur in d. ca. Michael. & in d. c. nihil. ita dum cōstat, vt ꝯstare pōt, ꝯhentiū filium fuisse reputatum & creatū, nulla rō impedit legitimationē, vnde in hoc nō tenerē ꝯsiderationē authēticorū, quæ reqrūt ex ꝯcubina esse genitos, ut in auth. qui. mod. effi. sui. §. tribus. & §. si qs autē. nā hoc nullā hēt cām iustiorē nisi ꝓbationis, sed probatur sufficienter s̄m rei naturā, ut not. in d. c. Michael. igitur non requirit̄ cōcubi-

136 natus. ¶ † Hinc etiā inferrur, an requirātur instrumenta dotalia, & de iure ciuili requirebantur, sed canon non requirit talia instrumenta, sat est, ꝙ matrimoniū interueniat, qđ ꝯsensu cōstat: vt in c. cū locū. de spon. & in c. tanta. qui fil. sint legi. ita notatur in regula, sine culpa. de re. iur. lib. vj. ubi Io. An. in mercurialibus, & not. in d. c. tanta. D. Abbas ibi & in c. innotuit. qđ non hēt dubitationem. eodē igitur modo dicendū est de successione duarum vnciarum: quia eadem ratio. nā concubinatus nihil facit ad iustitiam successionis. Aduertendum tñ, ꝙ do. Io. Andr. in addi. ad Spe. in tit. qui filij sunt legit. circa princ. tenet, ꝙ si non sit natus ex cōcubina retenta in domo, non succedit, per auth. licet. C. de natu. lib. cum lege pręcedenti, & in auth. quib. mod. effi. sui. §. si quis autem. glo. ēt tenet hoc in d. c. nisi cū pridem. & in c. per venerabilem. qui filij sunt legi. in verbo naturalibus, idem sentit Spe. in tit. de succes. ab intest. ver. nunc de naturaliū. & do. Abbas

137 in d. c innotuit. † nam s̄m Spec. tria requiruntur, vt quis dicatur legitimus. primum, ꝙ sit natus ex soluto & soluta, inter quos potuit esse matrimonium. s̄m, ꝙ sit natus ex concubina retenta in domo. tertium, ꝙ sit ex concubina vnica, quæ tria sumūtur a legibus, vt in d. auth. licet. & in auth. ubi sumitur. & eo. titu. §. illud. ¶ Ego verò q̃uis ista tria video considerata: tñ solum unum uideo iustitia considerandum, s. ꝙ sit natus ex soluto & soluta, inter quos potuit esse matrimonium, reliqua enim nō habent iustitiæ fundamentum, nec ratione constat, s. ꝙ sit ex retenta concubina. Quid enim, si ex furtiuo coitu, vt in c. innotuit s̄. allegat. minorem enim habet turpitudinem, q̃ si furore continuo diuturnum sit pctm̄, vt in d. ca. cum haberet. nec id requiritur, ꝙ sit vnica concubina, quia quāuis cū pluribus se immisceat, tñ eadē est rō succedēdi, dū nō cū eadem semper, sed cum diuersis coit.

138 ¶ † Fatendū forsan esset, detestabilius esse plures habere concubinas, q̃ unam solam, vt in d. auth. licet. & in §. si verò. vnde sumitur, tñ ad succedendi rationem dum constat eorum filios esse, credendum foret, idem ius esse, quia illud, in quo succedit, est loco alimentorum, vt supra, & his pariter debētur alimenta. Prę-terea ratio, quare ius ciuile considerauit, ꝙ esset natus ex concubina, est, quia licitum credidit concubinatum, vt in d. l. si qua illustris, sed hoc fundm̄ est vera iustitia correctum, vt in c. nemo. 33. q. 4. s̄. alleg. ergo leges illę remanēt exangues, & sine iuris virtute, & hoc argm̄ sentit Abbas in c. per venerabilem. super glo. in d. versi: non naturalibus. pen. col. & cum argumēto remanet. ¶ Nec obstat, quod dicebat dominus Abbas in dicto capitulo innotuit. ubi tenuit contrarium casum esse de hoc apertum in capitulo liberi. quod est capitu. fina. trigesimasecunda. quæst. 4.

139 ¶ † Nam ibi dr̄, naturales esse nati ex ingenuis concubinis filij: sed ex hoc non sequitur, ꝙ reliqui, qui non sunt ex concubinis, non sint naturales: quia ideo dicuntur naturales tātum, quia sola natura eos genuit, & non honestas coniugij, vt ibi dicebat Isidorus. hoc igitur nomen rectè cadit in ipsos: ius verò ciuile appellauit spurios eos, qui non sunt ex concubina, quamuis sint ex soluto & soluta: vt puta vulgò genitos, ut in d. l. si qua illustris: quia hi extra puritatem sunt geniti: sed nec quia concubina gignuntur, purissimi sunt: sed ius ciuile habuit consideratione licitī concubinatus. ideo strictè solum nomen naturalium adegit natis ex concubina, sed iuris canonici veriori declaratione nos aliter sentimus. vñ nō teneo qđ do. Abbas in dict. c. innotuit. referebat, statutum de naturalibus disponens debere intelligi de natis ex concubinis & non de natis ex furtiuo casu, vel aliter ex soluta: nam quò ad natiuitatem & gignendi pctm̄, minus peccāt taliter coeuntes. vñ talis differentiæ interpretatio nō hēt discretionem iusti ab iniusto, & ideo non est tenenda: vt in l. j. in prin. j̄. eo. Nec obstat intentio iuris ciuilis distinguentis: quia iā a iure canonico declarata est iniusta: vt fatebatur idem Abbas in d. ca.

140 ꝑ venerabilē. & ego supra ostendo. ¶ † Ex his etiam inferri pōt, ꝙ cum in duabus vncijs non sit legitima successio in naturalibus ex concubinis natis, nisi ꝑ rōnem alimentorū & cū alimēta debeātur spurijs: vt in d. c. cum haberet. (cuius rōnē latè superius ostendo) ad talia alimenta ēt spurios in duabus vncijs succedere. Sed verius est, ꝙ nullo iure patet successio duarum vnciarum nisi natis ex concubinis: vt in d. auth. licet. q̃uis per eandē rōnē succedere debeant ēt reliqui naturales, in quibus & in oībus reliquis spurijs patet ius alimentorum, vt in d. auth. licet. & in d. c. cū

141 haberet. cogita. ¶ † Nonò infero ad qōnem, an pater naturalis filiam teneatur dotare. Bar. in l. si quis a liberis. §. vtrum. tenet nō teneri, & dicit esse casum in l. vxorem §. pater naturalis. de leg. 3. idem tenet ibi Bar. cum gl. in l. fi. C. de dotis pro. post. j. col. versi. sed nunquid. ubi etiam dicit casum esse expressum in d. §. pater naturalis. idem tenuit Bar. in l. j. sol. mat. 3. col. uersi. item contra. Sed ꝯ istam conclusionem patet arg. tam de iure ciuili, q̃ de iure canonico: quia videmus ꝙ filijs naturalibus sunt debita alimenta de iure ciuili non solum a patre, sed etiam ab hæredibus: ut in auth. licet. C. de na. li. & in auth. quibus mo. na. effi. sui. § si uerò filios & §. fi. item de iure canonico non solum debentur alimen-

142 ta naturalibus, uerumetiam spurijs: vt in d. c cum haberet. † Sed constat, ꝙ de alimentis ad dotem valet argm̄, vt in isto eodē ꝓposito infert Iac. But. Petr. & Cyn. in l. nec mater. C. de iure doti. idem Bar. in l. Meuius. §. duobus. de leg. ij. ubi dicebat, ꝙ hęredes patris non possunt repetere dotem filiæ restitutam, & a patre datam: quia de iure canonico pater tenebatur eā alere, & dos ipsa fuit data loco alimentorum. ratione igitur magis naturali filiæ erit dos debita, etiam iure ciuili alimenta debentur, facit, qđ tenet Cyn. in l. non omni. C. de adm. tu. ubi concludit, ꝙ cū frater teneatur alere sororem, teneatur eā dotare, idē tenet Bal in l. fi. de his quibus ut indig. & in auth. ex complexu. C. de incest. nup. vbi infert ipse, ꝙ cum iure canonico teneatur alere spuriam, tenetur eā dotare, idē tenet de filia sacerdotis in l. fina. §. si socer. de his quæ in frau. credi. ubi dotem datam filiæ sacerdotis excusabilem dicit, cùm eam alere teneretur, & ideo dotare: videmus tñ, ꝙ filia naturalis, quæ alenda est, non est dotanda: vt in d. §. pater naturalis. ¶ Dñs Io. de Imo. in d. l. Meuius. §. duobus. 3. col. uersi. extra gl. adde. soluere uult, & fatetur, ꝙ in illo. §. pater naturalis. probatur, patrem non teneri ad dotandam filiam, & ideo non acquiritur mulieri dos: qa pater fuerat sibi stipulatus reddi dotem, secus tamen est, si pater simpliciter dotem dedisset, per ea quæ habentur in l. finali. de dotis pro. quæ lex vr̄ posse intelligi de patre naturali, hucusque Imol. ¶ Tu in primis annotabis do. Io. de Imo. non sibi satis constare, cùm dicat, ꝙ pater naturalis non teneatur dotare, & ꝙ lex fi. habet locum in patre naturali, nam lex fi. dicit patrem teneri ad dotandā filiam, & in hac rōne fundatur: ergo pater naturalis tenebitur dotare. Rursus cū dicit, ꝙ pater fuerat stipulatꝰ sibi reddi dotē post mortē mulieris, hoc certè magis arguit, ꝙ pater eā dederit liberaliter, q̃ ad compensationē fideicō. qđ filiæ debebat: qa si dedisset ad cōpensationē, nō licebat stipulari sibi reddi dotem, quā dederat ex bonis alienis, & ita Bar. ibi sentit, ꝙ ex eo ꝙ sibi reddi fuit stipulatus, vr̄ de suo dedisse, sed quia dedit nomine filię, ideo non censetur, ꝙ eo aīo dedit, ut donaret: ita Bart. Ego rñderem, ꝙ obligatio alimētorū tendit ad necessitatem naturæ, vt exposui sup. in princ. septimæ illationis, & satis patet in d. capit. cum haberet, & in d. auth. licet.

143 ¶ † Sed si filia habet ex bonis proprijs, vnde dotari, & ali possit, certè

certè cessat necessitas alimentorū, & ꝑ ꝯñs dotis obligatio, quę ī locū eius succedit, & ita loq̄t tex. in d. §. pater. vbi ex casu patet, patrē hr̄e fideicōmissa filiæ debita, & cū dubitat̄, an dos sit promissa ex bonis paternis, vel ex bonis filiæ, ꝯstat filiā nō egere dote paterna ad alimenta necessaria, cū ipsa habeat, vnde alatur, & ita dicebat Bal. in l. nec mater. C. de iure do. ꝙ ille §. debebat intelligi, qñ filia nō erat inops, vel habebat aliqđ exercitiū, vñ posset sustentari, & tu vides, ꝙ casus expresè loquitur, qñ filia habebat bona ad dotē sufficientia, facit, qđ tenent ꝑ tex. ibi Petrus & Cyn. quos ēt sequitur Bal. ꝙ mater tenetur dotare filiā inopē, si

144 ipsa bonis abundat. ¶ † Remanet tñ dubium, ꝙ ratio tex. in l. fin. C. de do. ꝓmis. hēt locū ēt in filia naturali, cuius verba subijcio. Nec enim leges incognitę sunt, quibus cautū est, dotē pro sua dare progenie, paternū esse officiū, vnde ēt si ipsa habeat, vnde dotari possit, nihilominus pater de ꝓprio tenetur eā dotare, qđ vr̄ ęquū ēt in patre naturali, cùm ipse sit pater, & teneatur eā alere, vt in dictis authen. & certè vr̄ paternū esse officiū præbere alimēta, ēt si aliunde ali possit: qa hæc est obligatio naturalis, quæ non cessat ex eo, ꝙ aliūde possit ali, cogita. Nā ēt s̄m hoc rñderi posset ad d. l. Meuius. §. pater naturalis. ꝙ ibi pater ex suo non censet̄ dotasse: quia noīe filię dedit ex bonis eius pater: qa si filia ratū habuerit eius noīe data remanet, & qđ noīe filiæ factū non erat, nō poterat ratū habere: vt in l. si pupilli. §. sed & ego. ff. de neg. gest. & ita soluebat Bart. in d. §. pater. q̃uis in alio ꝓposito. dū tenet, ꝙ ēt extraneus debitor simpl'r dotādo vr̄ ex ꝓprijs bonis promittere dotē, vt in l. cū his. §. j. de ꝯdi. indebi. ff. & idē tenebat Iac. de Are. & Cyn quos ipse seq̄t, quanto igitur magis in patre naturali, vñ tex. ille non probat, ꝙ pater naturalis nō teneatur dotare filiā ēt aliunde habētē, & certè nisi pater inops vr̄ eius obligationē naturalē instare, nec tolli ea rōne, ꝙ ipsa habeat, nisi tollatur ea rōne, ꝙ ipse non habeat vnde dotare possit. Sed super his, (vt dixi) cogita. Sat est, ꝙ pater alimentare tenetur tam naturalē, q̃ etiam spuriā, vnde tenetur eā dotare, vt in d. c. cū haberet, quāuis aliter alibi Bar. sentiat. Sed ita est interpretandum, vt dixi, quia ista necessariò reducuntur ad principia iuris naturalis, quibus alimēta non sunt neganda creaturis quocunq; modo natis, vt in c. sicut

145 satis. 32. q. 4. & in d. c. cum haberet. ¶ † Decima principalis illatio est, quia de iure canonico dictū arbitratoris pōt homologari, ꝑ tex. in c. per tuas. de arbi. sed secus de iure ciuili: qa quamuis tacitè per taciturnitatē x. dierum, vel expresè ꝑ subscriptionē possit arbitrium homologari, non tñ dictū arbitratoris, vt in l. pen. de arbi. C. vnde ius canonicum seruetur tm̄ in terris ecclesię subiectis, ius verò ciuile in terris subiectis imperio, ita dicebat Io. de Imo in repe. c. quintauallis. de iureiur. in 8. car. versic. vndecima differentia, quē refert & sequitur Fely. Sandeus in c. ecclesia sanctæ Marię. de consti. post car. 4. ver. secūdus effectus. & eadem est sn̄ia Alex. in l. ait pretor. in 2. col. de re iud. ff. ¶ Hæc verò aliter intelligenda ego credebam, & primò considerabā fundm̄ iuris canonici, deinde ciuilis, subsequenter quid vtroq; iure sit diuersum, vel ꝯrium. ¶ Fundamētum igitur iuris canonici est, ꝙ sn̄ia arbitri, in quem est cōpromissum, valet: qa ēt si nuda cōuētione sit cōpromissum, tñ cōuētiones habēt effectū de iure canonico, vt in c. j. & in ca. studiose. de pac. ita tenebat Host. & do. Anto. & Abb. in d. c. ꝑ tuas. Nec tñ assentio dicto Host. qui dicebat, idem esse de iure ciuili, ex l. diē proferre. §. fi. ff. de arbi. & ex l. j. in prin. ff. de pac. nam nō est verū de intentione illorū iuriū: vt annotaui in repeti. c. j. de pac. in pen. car. in 16. declara. at si sn̄ia (vt ita dicam) homologetur, tunc ex illa approbatione secūda hēt ēt valorē de iure canonico, vt in d. c. per tuas. vbi ea rōne requirebat̄ approbatio, qa ad cōsentiendū in cōpromisso nō habebat man-

146 datū. † Hoc igitur, ꝙ dispositum est in arbitro, eandē hēt rationem in arbitratore, & amicabili compositore: qa si ex cōsensu & conuentione hēt efficaciā cōpromissum arbitri, habebit etiā efficaciā cōpromissum arbitratoris, in quo partibus cōiter ꝯsentitur: & eodē modo ꝯfirmari pōt eius arbitramētū: qa in vtroq; eadē versatur ratio. Fundm̄ verò iuris ciuilis est, ꝙ nudę conuentiones actionem nō habebant, sed exceptionē, ut in l. iurisgentium. §. sed cū nulla. ff. de pactis, & ideo cōpromissum, nisi fuisset stipulatione, vel iur̄o firmatū, non habebat efficaciā iuris, nisi ad excipiendū, sed legislator deinde cōsiderauit ęqualitatem inter cōpromittentes obseruandā, & sicut actori nō competebat ius agendi, noluit etiam vt reo cōpeteret ius excipiendi. Itē induxit modum, quo arbitratorū sn̄ia confirmaretur, & iure valeret, & qñ subscripta a partibus, vel taciturnitate. x. dierū corroborata, vt tunc iuris plenam efficaciā haberet, & executioni traderetur, vt in d. l. cum antea. C. de ar. & ita declarat ibi tex. & latius Bal. &

147 isto eodē modo intelligunt canonistæ in d. c. per tuas. ¶ † Vides igitur diuersitatē inter ius canonicum & ciuile, quia illo iure ex compromisso oritur actio & exceptio, etiam si cōpromissum sit nuda conuentione firmatum. Isto verò nec oritur actio, nec exceptio & reliqua, vt in d. l. cum antea. Io. de Imo. Alex. & do. Fely. dicebāt vtrunq; suo foro nec alterum in alio seruari, & habent fundamenta, quibus ego inferius rñdeo. ¶ Aduerte tu diligentius, ꝙ id quod in iure canonico traditū est, debet obseruari in foro ēt seculari, & q̃uis hoc dissonet a vulgi opinione, certè rōne constare vr̄. ¶ Considero igitur, ꝙ dispositio iuris canonici habet naturalem & eminentem ęquitatem. Nam si inter nos pacti sumus per compromissum, naturali iure tenemur cōuenta obseruare, vt in l. j. ff. de pac. & in l. Stichus. §. naturalis. de solutio. vnde constat, ꝙ lex canonica habet fundm̄ veræ iustitię: qa in hoc ipso deriuatur à iure naturali, prout deriuari necesse est, vt ostēdi s̄. in prin. huius Tractatus. Item ius canonicum in hoc ipso auertit peccatum, vt in cap. iuramenti. 25. q. 2. & in cap. fi. de

148 consue. † Et cùm fides sit fundamentum iustitiæ, ut inquit Tullius li. j. de officijs, ad humani generis conseruationē maximè ꝑtinet: vt in d. l. j. in prin. ff. de pactis. quo fit, vt lex canonica in cōfirmando compromisso rectè tendat a vero principio ad debitum iuris finem, id est ad humani gñis fęlicitatem. At si dixeris, ꝙ cum ius canonicū deuiet a iure ciuili, vel ius ciuile a iure canonico, necesse est, ꝙ alterū nō iustè procedat. Attende, ꝙ non se habent vt aduersa, nec vt ad diuersum finē tendētia: sed ꝙ ius ciuile disponit, iustè disponit, aliqua tñ omittit, quæ sunt ꝓuisa demū per ius canonicum: itaq; habent se in his, non vt ꝯria, sed vt se coadiuuantia. Nā ex compromisso, siue stipl'one, uel iur̄o ius ciuile nō tribuebat iustitiā: non tñ ex hoc determinabat nō esse tribuendā, sed prætermisit, & non prohibuit. vnde iure canonico prouidetur iustitiā esse tribuendā, qđ ꝓbatur ex authoritate illius magni theologi fratris Gerardi Senensis, quem seq̄t D. Io. An. in re. possessor. & in re. pctm̄. de re. iu. q̃uis in ꝑscriptione sn̄iam suam malè adaptauerint: vt s̄. in ij. illa. tñ in cōuentione & in casu nostro rectè adaptatur: qa conuentiones nudę præter leges sunt: vt notat̄ in l. legitima. & in l. iurisgen. §. si paciscar. in ult. gl. cum similibus. ff. de pac. qđ etiā probatur ex uero sensu eiusdē legis. cū antea. vbi legislator emendat antiquam legū dispositionem addendo tñ & generalius & plenius diffiniēdo: vt patet in his verbis finalibus plenius tñ & gñalius diffinimus &c.

149 ¶ † Vnde si ex nudo cōpromisso nō tribuitur ius s̄m ius ciuile, dicendū est, ꝙ s̄m ius canonicū est additum, vt tribuatur, nec ꝑ hoc ꝯdicitur: patet qa si iur̄m addatur, vel si stipulatione cōpromittatur, valet cōpromissum: igitur ex hoc, ꝙ iure canonico ēt sine stipl'one valeat, nō ꝯdicit, sed hēt se vt additamētū, vt dicebat do. Io. And. qui certè in hoc hēt bonū & rectū sensum, Rursus ꝯsiderandū, ꝙ eadē rōne, qua leges sunt seruādæ in foro ecclesiastico, in casibus a iure canonico nō ꝓuisis, sunt seruādi canones in foro seculari, dum ius ipsius cāę, de qua agitur, est commissum de iure ciuili: vt patet in c. j. de no. op. nun. vbi in vtroq;

150 casu idē est argm̄ & rō. † Quinīmo ēt si cōis opinio interpretū legis ciuilis teneat ꝯriū, nihilominus ex canone est determinādū: ita tenet do. An. in c. j. in prin. de iur. cal. ex tex. illo. & in c. fraternitatis. de testibus. in rep. in 21. col. & in c. si necesse. de dona. inter vi. & vxo. idem Io. de Imo. in c. relatū. in 2. col. de offi. dele. do. Abbas in c. cū tpe. de arbi. in fi. col. igitur ex hoc seq̄t, ꝙ canones cōualidātes cōpromissum debēt obseruari ēt in foro secula-

151 ri. ¶ † Præterea hoc ꝓbat̄: qa in materia peccati, qñ ius canonicū aliqd disponit, vt euitetur pctm̄, leges ipsę se subijciūt iuri canonico: vt notat Bar. in l. priuilegia. C. de sacrosan. eccl. notatur in reg. possessor. de reg. iu. & Io. An. Cal. & Abb in c. j. de no. ope. nun. su. al. sed cōpromissi obseruatio ꝓuenit ex ꝑcepto naturali, & ne ꝯ peccetur, vt supra ꝓbaui, & tenēt oēs canonistę in c. j. de pac. igitur in hoc est seruandū ius canonicū, vt in c. licet mulieres. de iureiu. lib. vj. & ita idē Io de Imo. in c. cū cōtingat. in 5. notabili in 3. col. notat ex mēte legū & canonū & ex mēte doctorū, ꝙ in materia pacti dēt seruari ius canonicū ēt in foro ciuili, ne incurrat̄ pctm̄, vt in c. fi. de pręs. vide ipsum. Cū igitur ex compromisso ēt ante homologationē cōstet ius cōuentionis obseruādę, seq̄t ēt in foro seculari tale ius hr̄e locū, q̃uis idē Io. de Im. & do. Fely. teneant ꝯ. Nec primò id obstat, ꝙ iure ciuili tale cōpromissum nō valet: vt in d. l. cū antea. ferè ante finē ibi. nec parari ex eo, vel exceptionē reo, vel actori actionē. Quia rñdeo, ꝙ iō nō datur actio, vel exceptio: qa ius ciuile non ꝑstat ꝑsidiū, uel fomētū, nō qa ꝓhibeat, qđ satis ꝓbat̄ iterū ex eo. text. in prin. ibi. nihil ꝑsidij ei ꝓcedere ex cōpromisso, ita ꝙ nō dat ꝑsidiū uel fomentū ius ciuile, qđ sese hēt omissiuè, cū ergo a iure canonico det̄ præsidiū, necesse est id obseruari, ēt in foro seculari, qđ ēt ꝯ dñm Ang. ostendo in repe. c. j. de pac. in car. 12. uer. 4. principalis declaratio. & hoc idē conclūditur ex sn̄ia Abbatis in d. c. j. 2. col. & in fine ubi dicit præceptum illius capituli, cum sit sub ratione peccati, inter laicos & clericos habere locum, qđ ex principijs spiritualis iurisdōnis fateri oportet, igit̄ idē erit dicendū in ꝯpromisso: qa ꝑ regulam illius capituli ꝓcedimus, ut patet ex d. l. pe. de ar. & ibi glo. Bal. & Paulus & oēs canonistæ in d. cap. per tuas.

152 ¶ † Non obst. qđ notatur in cle. dispendiosam. de iudi. & in c. fi. de arbi. libr. 6. ubi discordantibus legibus ciuilibus & canonicis qđcunque proprius forus obseruat, maximè ꝙ gl. in d. c. fi. loquitur in arbitro, idem ꝓbatur in c. si duobus. de app. ubi illum text. ponderāt doctores. Rñdeo, ꝙ est uerū, qñ canones ad aliquam utilitatem particularē iure naturali non consideratam id disponunt, qđ est diuersum a legibus, & eodē mō leges, ut puta, ꝙ de cā cognoscatur simpliciter & de plano, itē ꝙ duo ex tribus arbitris reliquo absente possint procedere, & similia. Secus si cano-

nes rōne naturali,ne pctm̄ subditi incurrāt,quidq̃ disposuerint tunc.n.oēs cōprehendit,vt in d.c.j.nec forus est diuersus in iusti tiꝗ administranda,quinīmò leges se subijciunt canonibus,vt ha bes casum in ista materia semper menti tenendū,quem ego pō derabā in c.fi.de secun.nup.vbi eo casu, in quo leges disponunt ꝯrium:si tñ materia est pertinēs ad ius canonicum,dr̄ leges submitti canonicis institutis,nec dedignari leges imitari sacros canones:in nostro igitur casu cùm præcipiatur obseruari conuentionem compromissariam,ne nō obseruando peccetur,qđ maximè pertinet ad ecclesiam,vt in c.nouit.de iudi. dicendū est,leges imitari hanc nostri casus sacrā constitutionē. Et aduerte, ꝙ idē Io.de Imo.in d.c.cùm contingat.in dicta 3.col.rñdet,hoc argumentum fori diuersi nō habere locum in peccatis, in quibus ius canonicū sup peccato euitando hēt fundm̄,itaq; ipse sibi nō 153 constat.¶†Ex his primò infero , ꝙ non solū ius canonicū compromissi obseruandi est tenendum in foro seculari: sed ēt posset forsan dici , ꝙ cū ius canonicum approbetur a iure ciuili : vt in auth.apud pro epis.in prin.& qūo op.epos, in prin. & in auth.de manda.prin.§.si verò.col.3.& in d.c.j.de secun. nup. & ex approbatione iuris oriatur iuris approbantis obl. vt in l.legitima.ff.de pac.nascetur certè ēt obligatio ciuilis,& isto mō defendere poteris sñiam Host.in d.c.p tuas,vbi dixit,ēt de iu.ciuili oriri actionem,ꝙ intellige hac via quam ostendi, de qua dixi latius. in c.ij. & cogita.¶Secundò infero, ꝙ idem erit dicendum in dicto,vel sñia arbitratoris,itaq; ꝓut sñia arbitri ēt non homologata valet de iure cano.ita ēt sñia,vel dictum arbitratoris & amicabilis cō positoris:quia eadē ratio consensus versatur in vtroq;, vt in l.si societatem.§.arbitrorū.ff.pro socio.ergo in vtroq; foro erit obseruandum arbitratoris arbitriū,quicquid dicat Fely.cū Ioan.de 154 Imo.¶†Tertiò infero,ꝙ q̃uis de iure ciuili expressa homologatio fiebat p subscriptionē sñiæ , vt sępe dr̄ in d. l.cū antea.de iure tñ canoni.sufficit receptū eē arbitrium ēt sine subscriptione, vt vr̄ probari in d.c.p tuas.& ita tenere vr̄ ibi Host.Ant. & Abba.ꝙ intelligo non solū in foro ecclesiastico , sed ēt in foro seculari, q̃uis do.Io.de Imo.& do.Fely.ꝯrium sentiāt,rō est:quia ꝓut subscriptione pōt probari cōprobatio,eo.mō testibus, vel alia probatione:dum igitur cōstiterit arbitriū esse receptū, dicendū est, validā esse receptionē,& hoc certè iustitię fundamēto constat: quia qualitas probationis nō mutat veritatē. ¶Sed ꝯ hæc obstare vr̄:quia forma data est in arbitrio,vt ista debeant fieri in scriptis,adeo ꝙ non valent testibus probari,vt in l.ne arbitris. C.eod. & ibi glo.in verbo sermones.idē tenet Ia.Bu.Bar.Bal. & Pan.ista igitur forma cū ad eā valeat ius ciui.obseruanda erit in foro suo, vt no.in d.cap.ij.de arbi.lib.vj.& in cle.dispendiosam,& reliqua.

155 ¶†Quinīmò in ista forma, quæ a iure canonico nō est tradita, vr̄ ēt in foro ecclesiastico obseruādū ius ciuile,qđ quidem cēsetur confirmatū a iure canonico,vt in c.j.de no.ope.nun.& in c.j. de sen.excom.& re iudi.Ne ob ꝙ ius canonicū ꝓcedat rōne pec cati euitandi,nam ēt in materia spirituali , & matrimoniali legū introductiones & formas conuenit a canonibus obseruari, nisi tales formæ essent ꝯ rectā ipsius rei iustitiā, vt in ca.ij. de despon. impu.quē tex.semp teneas menti.Cū igitur ista forma sit ad euitandas cauillationes introducta, ꝙ oīa.s.scribantur : vt in d.l.ne in arbitris,in fi.vr̄ ꝙ sit obseruanda , cū non tollat iustitiā obseruandi cōpromissi,sed det formā,qūo sit fides adhibenda,vt constet obseruandum.¶At ex alia parte vr̄ in oppositū vrgere,ꝙ arbitriū,vel cōpromissum factū sine illa cōprobatione scripta,de qua in d. l. ne in arbitris.& in d.l.cū antea. est præter approbationem iuris ciuilis,vt apparet ex supra dictis. & ex.l. ne in arbitris. in fi.ibi,nō aliqđ vigoris robur rebus iudicatis inferat,sed hēant locum leges antiquę,itaq; sensus est,ꝙ si cōpromissum fuerit factū illa solēnitate,valebit, aliàs non habebit robur iuris ciuilis , prout dicimus in stipulatione,& pacto,vt in l.stipulatio ista.§.alteri.de verbo.obl.& ibi not.cū igitur a iure cano. sine illa forma ex cōprobatione corā testibus facta habeat executionem, vt in c.p tuas.s̄m ꝓdictos patres, dicēdū est,idē ius canonicum non se habere vt correctoriū, sed per modū additionis, vnde in vtroq; foro vr̄ obseruandū,vt s̄.dicebā, sed cogitandū esset perpensius.

156 ¶†Quarta sit illatio ad ea,quæ dicit Bart.in d. l.cum antea.ꝙ qñ compromissum fit cū pęna,vel stipulatione, vel iuramento nō hēt locum lex illa,quæ inducit homologationē expressam, & tacitam,rō est,qa cōpromissum p se est validū , nā si pęnā adijcias, aliàs stipulationē,vel iurm̄,hēt effectum plenū de iure ciui.vt in l.ne in arbitris.su.al.& in l.diem proferre.§.fi.e. ti.vn̄ cessat remediū homologationis.i.confirmationis, quā introduxit ꝓdicta l. cū antea.D.Abb.in d.c.p tuas.3.col.dissentit a Bart. tā de iure cano.q̃ ciuili,de iu.cano.p tex.ibi, quia cōpromissum est p se validū,ēt sine stipulatione:nā de iu.cano.non requiritur stipulatio, attamē hēt locū cōfirmatio,igitur nō obstante ꝙ cōpromissum valeat,dicendū est cōfirmari, vel homologari posse, & ita tenet do.Anto.ibi,& est ex sñia reliquorū.de iu.ciui. ēt probat ex text. in d.l.cū antea.in prin. qa illa lex hēt fundm̄, qñ pœna nō est apposita.¶Aduerte,nā si more doctorū ex casibus loquimur,fundamentum D.Abb.non obstaret.D.Bar.nā q̃uis in c.p tuas.arbitriū recipiatur, vel homologetur,& de iure cano.ex nuda cōuentione valeat,tñ ibi non valuit quò ad partem principalem: quia procurator sine mandato compromisit,ideo necesse est, vt sñia arbitri sit recepta,& homologata, vt possit exequi ꝯ partē principalem,& ita loquitur tex.ille,non igitur ex eo probatur,ꝙ cō promissum alias efficax possit homologari, adeo ꝙ habet locū prædicta l.penult.¶Nec obst.ead.l.cum antea, quia quamuis loquatur in compromisso sine pęna,tñ homologationis rō habet originem ex eo,quod aliàs cōpromissum erat inefficax, vt patet ex ead.l.penult.Sed quando fit stipulatione,est efficax.ergo non 157 habet locum,& ita loquitur Bart.¶†Ego rursus considerabam Abbatis & canonistarum sñiam iustam esse. Nam iustitia & ratio l.penul.quæ introduxit homologationē,non restringitur ad casum,sed mēs iuris & ratio est vlis, ex casu igitur vel exemplo, nō est iusta argumentatio,nisi rationi cōueniat:vt l.j.§. ꝙ vulgò. ff.de vi & vi armata,in l.iij.ff.ad legem Pompe.de Pari. expono itaq; rationem,quę talis est,ius ciuile,cum qñ que compromissa fierēt sine stipulatione,vel pęna, & ideo inefficaces remanerēt, considerauit modum,quo sñia arbitrorum & compromissum, in quo partes vnanimiter consenserant , remaneret validum.s. qñ partes subscriberent sñiam , vel decem dierum taciturnitate confirmarent.Qñ igitur sñia arbitri a partibus est recepta,tūc ex illa approbatione efficitur valida,& certè hæc est iustitia naturalis,vt sñia arbitri,cuius iudicio teipsum subiecisti, a te demū cōfirmata per te obseruetur , ꝙ probatur ex l. j. de consti. ff. ex hac igitur ratione & fundamento naturali deriuatur prædicta l.pen. C.de arbi.vt ex lege patenter tibi cōstat. Sed hæc iustitia & ratio habet locum,etiam si stipulatione promittas stare sñiæ, si eandē sñiam denuo confirmaueris,patet:quia in compromisso cōsensisti,nam stipulatio habet in se consensum,vt in l.j.§.adeò,de pactis.in l.obligationum substantia. de ac. & obli.item sñiam subscripsisti,vel silentio confirmasti , ergo sñia habet firmamētum 158 ex tua confirmatione per prædictam l.penult.¶†Præterea difficilius roboratur a lege sñia,quæ aliàs non habet firmamentum, q̃ ea,quæ est debita solennitate celebrata , vt per totum titulum de confirmatione vtili vel inutili.item quō potest id esse, vt stipulatio,quę fit ad validitatem compromissi,& ad hunc finē tendit,ut executioni sñia tradatur sit impedimēto , ne sñia homologetur.i.confirmetur,vt tradatur executioni,ꝯ regu.l.non tñ. §.j.de ꝯtabu. & facit regula.l.qđ fauore. de leg. & l.nulla.eo.titu. & qñ duę causę ad eundem effectum tendunt, vna nō impedit p aliā,vt arg.in l.legata inutiliter. de leg.j. & ita dicebat Bal.quis 159 in alio proposito in d.l.cum antea.j.col.¶† Vnde cogitabā cōsulendū,ꝙ dum aliqua sñia est ab arbitro lata, ad eius executionem id in primis cōsiderēt.s.si est recepta & homologata a partibus,nā si est recepta,ex hac cōfirmatione tradetur executioni, & hæc est cā potior,& proximior ad executionē,vt patiaris eandem sñiam,quā iam latā tu ipse ꝯfirmasti.dum verò nō est confirmata,tūc recurrimus ad ꝓmissiones, an sint ualide, uel efficaces,ut ex ipsis agatur,ita sumes hoc meum cōsiliū a ꝓdicto c.per tuas,ubi consultus Romanus Pōtifex in primis dicit inquirēdū, an sñia sit a partibus recepta, qa si recepta est, traditur executioni.Si verò non cōstat receptā, tunc venimus ad qualitatē ꝓmissionis primeuę,an sit promissa pęna,vel non promissa,ita tex.& quippè quicunq; soluat,qui rectè sentiat, hāc primū cōsiderarēt faciliorē uiam,ut sñia quæ a partibus recepta est,tradatur statim executioni,qa ab eis est recepta, hic est.n.ultima, & ad executionē proxima cā,q nō impedit,nec impedire dēt ex efficacia prioris ꝓmissionis,vt dixi maximè, ꝙ iustitia ipsa manifestè ostēdit, vt q̃ sñiam tibi iustā firmasti eādem feras equo aio firmā,iustitia igitur ꝓdictę.l.pen.& c. p tuas est stricta ad casum nude ꝓmissionis.s.vlis,qui p ꝙ procedit est vlis.nā potius debemus aduertere iuris sñiam,q̃ casum,ut in d.l.iij.ad l.Pompe.& in l.cum mulier.sol.ma.¶Quinta sit illatio ad sñiam gl.in d.l.cū antea.vbi dicebat,ꝙ si pœna adiecta cōpromisso nō habet locū homologatio,quia pœna exequi pōt,& timore pęnę ipsa sñia,ꝯidē tenet gl. in l.ij.ff.de arbi.Bar.in c. cum antea.Gof.& Bal.ibi, & Bart.in l.ait prætor.de re iu.ff.& ibi Alex.& ita cōiter sępius hæc doctrina traditur,ut dicit d.Alex.& patet in l.a diuo pio. per glo. & doctō.& hanc eandem opin.confirmat d.Abbas, & eam indubitabilē tenet in d.ca. per tuas allegans text.qui ita loquitur in l.cum antea. ¶Ego uero non uideo rōnem,quare si ego recepi sñiam arbitri, & eam consensu confirmaui, non debeat executioni tradi quia a principio habuerit pœnam , qa verū est sñiam mihi placuisse, vnde roborata est sñia consensu partiū , & legis approbatione, ut in l.cū antea,qa lex illa roborat sñiam ex cōsensu cōfirmationis,sed hic fuit cōsensus confirmationis, quia sñiæ se subscripsit 160 igitur ualebit sententia.¶†Nec obstat,ꝙ casus loquatur,qñ pœna non est imposita,quia quamuis uerū sit hāc fuisse cām impulsiuam illius legis.ne arbitraria remanerent inania,tñ iustitia ꝯfirmationis sñiæ ulis est quod ab eod.tex. iterū probatur. Nam casus excepti debeant esse a regula.ut in c. qñ frequenter in princ. ut lite non contest.sed cum ferè ad finem dicatur, ꝙ si sententia non fuerit confirmata ex consensu partium , remanet inutilis, excipit casū,in quo cōpromissum erat iuratū, sed si iuratū est,ualet ēt sine homologatione,ut ī l.ne arbitris.ergo ēt cōpromissū

validum

validum homologari pōt, alias non pertineret exceptio ab illa lege.Et ꝙ cōpromissum alias validum possit homologari tenet Bart.ipse & cōiter reliqui, vt videbis ī.ꝓxima illatione.Et certè quāuis nostrę ponderationi rñderi possit , tñ iusta est opinio,ꝙ si sñia est subscripta a partibus , sit executioni mandāda, nam ex regulis naturalibus cōuentionis non pōt negari sñię validitas, & iō iu.cano.valebit,vt in c.j.de pac.in ca.j.de iudi. vn̄ ego interpretarer.l.pen.vt gn̄alis sit eius sñia, ꝓut vera iustitia esse debet. ¶Nec obst.dicere,ꝙ qñ fuit cōpromissus sub pęna,consensus se habeat alternatiuè, vt patet in d.c.per tuas.in fi. & l.ita stipulatus la grāde de verb.obl.¶Quia rñde,ꝙ q̃uis in prin.promiserit, vel stari arbitrio,vel pęnam soluere,tñ cū sñiam subscripsit,sñię stare promisit,& ideo ei est standū,vt in d. l. ita stipulatus.in fi.& in l.duo societatem. ff.pro socio.itē ad nostrā opin.habemus gl. in l.ait prętor.in prin.de re iud.su.al.quę q̃uis a Bar.& reliquis repro 161 betur,tñ videri meo iustius sentit.¶†Sextò inferri pōt,qđ qñ nuda conuentione cōpromittitur,addita tñ pęna,q̃uis pęna exigat tñ sñia pōt homologari,ita dicebat Bar.hoc menti semp tenendum in d.l.cū antea,& est in l.ij.de ar.su. al.cū qua tenet Imo.in l. ait prætor,& Alex.ibi.& hæc est cōis opi. s̄m Alex. ¶Sed Martinus de Fano,& Iac.de Bel.quos refert Cy.in d.l.cum antea,& Io. And.in c.cum dilecti. de arbit. tenuerunt ꝯ,cū quibus vr̄ sentire do.Areti.& Alex.& Ioan.de Imol. in l.nemo potest 2. col.versi. item adde.de leg.j.& do.Raph.& Alex.latius in l.ait prætor.j.col. Imol.in ca.per tuas.& in c.dilecti.de arbi. ¶Considera ꝙ fundamentum cōis opinionis facit pro sententia nostra,q̃ tenui in superioribus,ꝙ etiam de iure ciuili validitas compromissi non impediebat homologationem sñiæ arbitrariæ patet,quia qñ pęna adiicitur,etiam si promittatur rato manente pacto nudo,tñ validum est compromissum pro pęnę impositione, sed nihilominus dr̄ compromissum conualidari,quod ego latiùs in superio- 162 ribus roboraui.¶†Nec obstat scrupulum, & argu.horum patrū ꝙ solum vr̄ homologari,qñ sine pęna compromittitur, nam in subsidium fuit inuenta prouisio dictę l. penul. & dum pęna est promissa satis est consultum parti. ergo non est opus homologatione, nec habet locum,ita ipsi. Certe si doctorum sententia esset vera,ꝙ ille tex.ita ponat remedium subsidiarium, & ꝙ non habeat locum,qñ compromissum habet de se effectū , ratio ista stringit.Tñ,vt dixi superius,omnes in hoc vn̄r ex casu interpretari non ex iuris sñia quæ vl̄is est, quia est iustitia vniuersalis,siue enim adijcias pęnam,siue non adijcias,conueniens est, vt sentētia,quam firmasti iam latam teneas pro iusta , & executioni tradenda,& quamuis ius ciuile, & sentētia, & verbis cessaret in tali executione, cum tñ ius canonicum hoc prouideat. idē erit seruandum in foro seculari,vt in c.j.de noui ope. nuncia. & dixi latius su.in ista 10.principali illatione, quamuis ꝯ teneat do.Ioan. de Imo.& Alex.& dñs Felyn. ¶Nec placet quod dñs Alex.dicebat in d.l.ait prætor. quem sequitur do.Iaso. in d. l.nemo. vndecima col.versic. item quia illa,ꝙ quando sub pœna promittitur stari arbitrio, cum clausula rato manente pacto vnum est compromissum , & non duo.vt considerat Bartol. nam illa clausula dr̄ esse pars compromissi, vt in l.fundi partem.de ꝯhen.emptione.ff.& in l.lecta.si certum petatur. versicu.dicebam. ¶Aduerte quod Barto.loquitur quando pęna est promissa pacto nudo,vt idem Alexander, & Iason fatentur , & patet expresse in d.l.cum antea,quia alias si stipulatione esset compromissum, non habet locum homologatio,vt ipsa dicit. Si igitur pęna est promissa stipulatione,& adijcitùr conuentio quod ratum maneat pactum, certe,secundùm dñm Alex. & do.Iasonem pactum est vestitum cohęrētia stipulationis,vt in d.l.licet.§.dicebam.& ex hoc sequitur pactum non esse nudum, cum censeatur pars stipulationis. Vnde aut Bart. considerat male, aut ipsi non loquuntur in casu Bartoli.¶Item & ex alio satis dubito an rectè dicant,quia secundum ipsos,illud pactum vestitur cohęrentia stipulationis pęnalis,vt in d.l.lecta.& in l.fundi partem , sed falsum vr̄ ꝙ stipulatio pęnalis vestiat pactum principale compromissi. contra. l.nuda. C.de contra.& commi.stipu.& ibi Barto.glo.Bart.& reliqui in l. petens.C.de pactis.Bar.in l.si pacto quo pœnam.C.eo. & omnes in l.lecta.vbi Alexander,& dñs Iason.indecens enim visum est, quòd a promissione pœna accessoria vestiatur conuentio principalis,& ita loquitur Bartol.in pacto nudo non vestito cogita.

163 ¶†Vltimò id notes in ista materia, ꝙ dicit notandum Ioan. de Imo.in c.quintauallis de iureiur. in vndecima differre,& ab alijs (vt ipse testatur) non inuenitur scriptum scilicet, ꝙ lex diem ꝓferre.§.fi.sit correcta de iure cano. ideo obseruatur in foro suo , non in foro ecclesiastico,vt notatur in d.c.ij.de arbi.& idem refert & sequitur Alex.in l. ait prætor. col.2. versi.ex quo infertur. ¶Tu subtilius dicere posses,ꝙ cum l. diem proferre nō loquat̄, nisi quo ad forum seculare, quia quo ad ecclesiastica non habet imperiū,vt in c.ecclesia S.Mariæ.de consti.non rectè dr̄ corrigi in eo in quo nihil disponit.itaque nō corrigitur. sed a iure canonico aliter foro suo est prouisum.At si dicas, ꝙ ille textus habebat locum de iure canonico anteq̃ de alio remedio prouideretur fateor,sed id est intelligendū nō ex authoritate legū,sed cōfirmatione gn̄ali canonū,quæ extendit dispositiones legales.vt in d.c.j.de noui op.nun.in c.2.de spon.duorum.in c.1.de re iudi. illa igitur confirmatio cessat cum diuerso modo a iure canonico prouidetur. nec ex hoc dr̄ ius ciuile corrigi. ¶Præterea si lege ciuili ex stipulatione cōpromissi det̄ incerti actio, & ex nuda cōuentione nō detur, nulla est in hoc ipsa correctio,q̃uis a iure canonico ex nuda conuentione detur actio.quia ex eo ꝙ ex nuda cōuentione detur actio, nō corrigitur ius ciuile, vt late ostē- 164 do in c.j.de pac.9.col.ver.scđm.¶†Nec ex eo tollitur actio,quæ ex stipulatu oritur,quia non datur actio de iure canonico ex cōuentione nuda.vt tollatur ea quæ de iure ciuili ex solemni competit, arg. l.legata inutiliter.de leg.j.hoc dixi in vltimis verbis repet.c.j.de pactis.Vnde nō est tenēda opin.Ioan.de Imo.in c.quę in ecclesiarū de cōsti.vbi ipse gn̄al̄r tenebat.in 12.col.ꝙ ex nuda cōuentione nō ministrabat̄ iustitia in foro seculari, secus in foro eccl̄iastico,& idē tenebat Bar.in auth.ad hæc. C.de vsu.& do. Fe.in c.eccl̄ia Sanctæ Mariæ.de cōsti.in carta 4.versi. tertius effectus,sed cū iustitia pacti obseruandi sit vl̄is, & tendat ad felicitatem humanā,vt in l.j.in prin.ff.eo. & ius canonicū ad euitādum pctm̄ præcipiat pacta obseruari,vt oēs fatētur, in c. j. sequitur ab omnibus,& in quocunq; foro seruanda,vt in c.licet. de iureiur. 165 lib.6.& de hoc satis disserui in d.c.j.¶†Vndecima pulchra,& vtilis illatio sit ad iustitiam adulterij mulierum . Et primo constat lege ciuili patri licere occidere adulterum,& filiam in adulterio deprehensam,vt in l.quod ait. ff.ad l.Iu.de adul. item etiam marito licet in aliquibus casibus occidere adulterū, vt in l. marito. ff.eo.l.nec in ea.eo.tit.l.Gracchus.C.eo.s.qñ adulter est leno, vel damnatus publico iudicio,vel libertus mariti, vel patris, & reliqua. ¶At ex alia parte videmus maritum adulteram occidentē vxoricidiū cōmittere,& grauiter peccare,vt in c.admonere.33. q.2.& notatur in c.inter hæc ea causa & q.quod indubitanter tenetur a canonistis in c.si vero.el primo.de sen.ex.vbi do.Abbas. idem Abbas in c.veniens.el secundo.de spon.& Io. de Imo.in l. si cui seruo.§.si hæres.de leg.j.nec de hoc est hęsitandum.Nā idē tenet sanctus doctor in 4.sen.dist.33.q.2. vbi etiam ex sanctis doctoribus docet diuortium,& repudium esse per se non bonum, sed a Deo dispensari ne vxoricidium sequatur:idē tenet dist.35. q.3.& fungit̄ auto. Chriso. qui dicebat, ꝙ a peccato abstulit culpam legislator,qñ permisit repudiū.His igitur præsuppositis dubitatur an leges ciuiles permittentes patri, quinimmo facultatē dantes,vt possit occidere filiā,valeant vera iustitia.Profecto ex superioribus visum est nullam esse legē positiuā,ex qua inducat̄ pctm̄,ut in c.fi.de præs.in c.quæ ꝯ mores.8.dist.& talis lex nec habet principium vnde deriuetur , nec finem quo tendat.i.veram felicitatem,vt dixi in præsuppositis huius tractatus,vnde nec ha- 166 bet potestatem,quā vane concedit marito,† quia ꝯ legem Dei , a qua sumitur oīs ptās,vt in c.si quis de maio.& ob. in c.quo iur. 8.dist.in episto.inter claras.C.de sum. tri.ptātem habere nō pōt, nec hēt honestatē,& iustitiam,quia iustitia nō pōt habere pctm̄, nam hæc sibi pugnant , vt in c.fi.de consue. vnde nō est lex,vt in c.consuetudo.4.dist.pater igitur qui filiā adulteram occidit, nō hēt legis ptātē,qa q̃ non habuit lex ipsa, concedere non potuit , peccat itaq; pater nō obstante lege. verū si dicas peccare maritū,forsan tñ non peccare patrē filiā occidentē,credo certe ēt in patre versari rationem peccati , nā ferè eadem ratione peccati iudicatur pater filiam occidens,qua maritus occidens vxorem, vt in §:inde.& alia lex insti.de pub.iudi.& in l.j. & l.sed sciēdum. 167 ff.ad l.Pom.de parri.¶† Præterea omnis lex hunc finem habere debet,ut tēdat ad humani generis felicitatem, quæ felicitas nos ducit ad ęternam vitam,quę est vltimus nostræ creationis finis, ut in auth.vt non luxu.in prin.col.vj.& in auth.vt hi qui obligatas in prin.ea.col.& s̄.satis demonstratum est in prin.huius opusculi.At cum conseruatis partibus totum conseruetur, quia totū ex partibus cōstat,vt in c.pastoralis.in prin.de offi. leg. & in l. quæ de tota.de rei ven.ff.sequitur,ꝙ lex præcauere dēt, ne homines occidantur, & hoc est ꝙ legibus traditū est,animā hominis cunctis rebus præferendā. in l.sancimus. C. de sac.san. eccl.& in præceptis naturalibus,& diuinis nobis pręceptū est,nec occida- 168 mus.† Verum si dicas,ꝙ legibus ēt iustis ponitur pœna mortis . vt in l.Cornelia.de sicca.Fateor necessariā esse hāc pęnā,vel vtilē,sed tunc est vtilis qñ vtilitas accōmodat̄ cōuenienter ad conseruationē oīum,sed qđ uxores adulterę occidentur a patribus, uel maritis,non est cōueniens,ad cōseruationē, & felicitatē humanā,cū alię pęnę ꝯgruētes inferri possint,ut in d. c.admonere igit̄ talis pęna iniustè infertur, ꝙ rursus ex eo ꝓbat̄ , qa peccat,q occidit, ut oēs fatentur, sed si cōueniens esset pęna ad uerū finē legum.i.ad beatā generis humani cōseruationē,nō peccaret,qa ad finem nō peccandi,peccare nō possumus, & hoc est, ꝙ leges peccatū punientes peccata inferre non debent,ut in c.nonnulli de rescri.in l.j.C.de his qui ue.ęta.impe.in l.meminerint. C.unde ui. ¶Item acerbius , & crudelius hoc mihi ur̄ ut in ipsa turpitudine adulterij a patre possit occidi,quia leges uelint,ut anima simul cum corpore in ęternum pereat, ac hoc furoris homicidiū ab ipso patre & genitore cōmittatur.¶Hoc quippè ab honesta- 169 te & legum iustitia est alienū† quarū correctio debet esse ad salutē non ad ęternā mortem, qa alias nō conueniret fini debito.

Nam quòd filia in adulterio inuēta occidatur a patre in ipsa fęditate inuoluta, quid aliud est quã ꝙ illa imemor suę salutis inter ipsam turpitudinem, & patris timorem, in ęternum pereat, & pater furibundus furiosam vindictam socia lege, immo eius fauore consequatur? at quod hoc ita sit, a teipso vides, sed leges 170 ēt viderunt. † Nã Papinianus ĩ l. hęc in ea.ff.de adul. dubitat quare leges dederint potestatem patri, & non marito. Respondet quia plerũq; pietas paterni nominis cõsiliũ pro liberis accipit, cæterũ mariti & calor & impetus facile seuientis fuit refrenandus. hęc ipse consultus. cuius sñiam si consideras, certe maritus qui occidit calore, & impetu & sęuitia id facit, & idem in patre qui procliuior est ad pietatẽ. nam occidendo ipsum non est sequutus cõsiliũ pietatis, sed furorẽ & sęuitiã plusq̃ maritalem. vt 171 ibi patet. ¶ † Verum dices, ꝙ lex dat hanc potestatem vnde legitime facit. Respondeo ꝙ lex non imponit necessitatem occidẽdi, sed dat facultatem si velit, & cum vult occidere, vel cũ occidit, sæuus est, & impius, quia consilio pietatis quo a morte abstinere deberet, non est vsus, sed victus a furore crudeliter filiam, & adulterũ occidit, maximè si sit Christi fidelis, qui cognoscat filiam suam, & adulterũ anima & corpore perire inter ipsa peccata, & qđ hoc legitimè fiat, mihi durum vr̃ cum leges quamuis puniant eo mõ punire debeant, quo animę saluę fiant & saluti consulatur ęternę, vt in auth. de leno. & in auth. vt non luxu. in prin. vbi dr̃ ꝙ Dei materia nõ pditionẽ, sed conuersionẽ, & salutem vult, & delinquentes q corriguntur, suscipit Deus, p.p quod nos oẽs nitamur Dei timorem in sensibus accipere, & reliqua. ecce ꝙ Imperator leges ẽt pęnales nõ debet dirigere eo modo vt anima pereat, q̃uis corpus patiatur, qa nõ dẽt velle mortem maximè ęternam peccantis, vt in epis. inter clar. de sum. trini. & fide cath. & in eodẽ proposito idem dicit tex in d.c. admonere.

172 ¶ † Item nec debet permittere furiosam peccati vindictam, quę cùm non sit iusta, non potest esse legitima. nam vt dicit Greg. in mora. lib. 19 quod transcribitur in c. vera. 45. dist. vera iustitia cõpassionem habet, falsa verò dedignationem. & quàmuis iusti soleant rectè peccatoribus indignari, aliud tamen est, quod agitur typo superbię, aliud quod zelo disciplinę, & improbum est nulla infirmantibus misericordia condescendere: ita ipse. zelus igitur disciplinę non debet tendere ad periculum mortis ęternæ ipsius filiæ, & adulteri, & patris eam occidentis, qui etiam grauiter peccat. vt in c. admonere. & dicitur in c. disciplina. ea. dist. inter alia eleganter, quod Dauid dicebat. virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Virga enim percutimur, & baculo sustẽtamur. sit ergo districtio iustitiæ, quæ feriat, sit & consolatio baculi, qui sustentet. Sit itaque amor, sed non emolliens. sit rigor, sed non exasperans. sit zelus, sed non immoderate sęuiens. Ita Gregorius in moralibus. Et rursus dicitur in c. & qui emendat. eadem distinctione ꝙ qui corrigit & pœnam imponit, eleemo- 173 synam facit, quia consulitur vtilitati. † Et quidam modus est eleemosynæ corrigere delinquentes, & errantes in viam reducere veritatis. ut dicebat August. in enchiridion. Pœnę igitur non debent procedere eo modo, quo delinquens perdat animam, & corpus. & debet esse moderata & iusta, non sęuiens, tẽdensque ad salutem, vel delinquentis, vel aliorum. vt in ca. fraternitas. 12. q. 2. at, ꝙ adulteri pereant in ipso actu potius pertinet ad iram & sęuitiam immoderatam patris q̃ ad vllius salutem. Et sat erit castigare eos cõuenienter, vel etiam pœna mortis, dũ imponatur vero zelo, & eo modo quo peccatores in Deum conuersi ipsa pœna salutem animarum Dei misericordia consequantur.

174 ¶ † Ex his primo apparet, ꝙ maritus, qui occidit adulterum, in casibus positis in d.l. marito, peccat, & ita tenet glo. approbata in d.c. inter hæc. & idem in patre occidẽte filiam, & adulterum flagranti delicto. ex quo sequitur tales leges non valere per superiora. Aliqui patres præsertim moderni in ea sunt sñia, ꝙ in terris subiectis imperio tale homicidiũ impune cõmittitur. ex quo lex pmittit, ita sentit Io. de Ana. in cap. significasti. de homicid. Nec obstat ꝙ lex pmittẽs adulterum occidere hoc videatur inducere causa vindictę, quia hoc nõ vr̃ lex cõsiderasse, sed potius tolerasse illud homicidium tanq̃ excusabile pp magnitudinem doloris, quem tẽperare difficillimũ est l. si adulteriũ. §. Imperato- 175 res. ff. de adul. & hoc patet manifeste. † Quia nullo casu licitũ est adulterũ occidere ex interuallo, sed solum toleratur qñ fit eo. impetu. l. qđ ait §. qđ ait. ff. de adult. si enim fieret ad vindictam, non fieret differentia an ex interuallo, an ex continenti, ita docet do. Felinus Sandeus in c. ecclesia Sanctæ Ma. de constitu. car. 4. ver. item posset, & dicit hanc esse tutiorem sñiam, idem tenet in c. si verò. de sen. ex. sequutus. Archi. in d.c. inter hæc. & idem tenet ibi Lau. de Pi. ¶ Ego verò timeo ne tuta sit. nam theologi, vt sanctus doctor vbi supra, dicunt peccare. idem tenet Ricar. quẽ ipse ẽt Feli. citat. quarto sententiarũ d. 33. q. 2 & glo. est communiter approbata in d.c. inter hæc su. al. & probatur in eo. c. admonere. vbi dicitur, ꝙ nullatenus debuisset occidere. & supra satis exposui. Vnde in terris subiectis imperio, canones sunt obseruãdi, non leges, quæ occidenti dant licentiam, & non solũ in foro ecclesiastico, sed etiam in seculari, quia canones prohibẽtes peccatũ ꝙ vr̃ a legibus cõcedi, vtriusq; fori hñt obseruantiã. vt in c. licet mulieres. de iure iustan. lib. vj. ¶ Nec obstant quæ prædicti patres considerant, dum dicũt, ꝙ leges tolerant homicidium pp magnitudinem doloris, quem temperare difficillimum est.

176 ¶ † Aduerte, ꝙ non solum tolerantur, sed & dant potestatẽ & licentiam, vt expresse dr̃ in d.l. qđ ait. ibi volui enim lex Iulia ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam deprehendat, idem probatur in §. quare. & in §. qđ ait. & in l. nec in ea. §. ibi ius occidendi patri cõceditur domui suę, & reliqua. plura enim sunt iura quæ quo ad patrem hoc pbant. ¶ At quo ad maritum, aut loquuntur in casibus in quibus marito conceditur, vel ei liceat impune occidere, & tunc dico codẽ modo lege permittente dari facultatem, vt in l. marito. ff. eo. tit. cuius verba transcribo. Marito quoq; adulterum vxoris suæ occidere permittitur, sed nõ quẽlibet vt patri, nam lege cauetur, vt liceat viro occidere lenonem &c. Ecce ꝙ lege licet & lege permittitur, & competit ius & facultas in aliquo casu ipsi marito, prout in omni casu competit patri, vt ibi & in l. Gracchus. C. eo. tit. ubi non licet adulterum occidi lege permittente assistente, & fauente: igitur in his casibus malè loquuntur prædicti patres. ¶ Aut loquuntur in casibus, in quibus nõ licet occidere, & tunc non rectè dicunt tolerari, & impune committi, quia ꝯtrium censetur in l. si adulterium. §. Imperatores. vbi vel in ppetuum, vel in insulam relegatur, vides itaq; ꝙ leges aut permittunt, aut nõ tolerant, vt impune occidat maritus, itaq; in nullo casu possumus asserere prædictorũ sententię. ¶ Rursus ex Felyni ratione ostendo eius sententiam esse iniustam, dicit leges tolerare tale homicidium tanq̃ excusabile propter magnitudinem doloris, 177 quem excusare difficillimum est. ¶ † Certè si rectè cõsideretur, in marito equalis, vel forsan maior dolor & impetus contingit quam in patre, quod in se ipso patet, & confirmatur ẽt authoritate iurisconsulti in l. nec in casu alibi mariti calor, & impetus maior est q̃ ipsius parentis, sed marito nullo modo licet, nec toleratur, ut in d.l. si adulteriũ. §. Imperatores. igitur ex impetu doloris non est tolerabile. Nec remanet impunitus, qđ plane probatur in d. §. Imperatores, vt dicitur. difficillimum fore marito iustum temperare dolorem, & ex hoc non punitur pęna homicidę. Sed quia excessit in vindicta punitur mitius, non igitur ex eo ꝙ sit difficillimum temperare dolorem, remanet sine pęna, nec ex eo toleratur, idẽ probatur ex eadem l. nec in ead. vbi mariti calor & impetus doloris maior est. tñ hæc licentia quam tolerantiam Felyn. appellat, non conceditur marito, sed patri, igit̃ ex maximo dolore non est maior licẽtia, vel tolerantia, immo quia pater temperatior, & consultior pietate paterna speratur, ideo ei datur licentia occidendi, vt in d. l. nec in ea, itaq; dñs Fely. cum his, quos sequitur dissonat, a mẽte iuris ciuilis. Demum cũ do. Fely. vult probare ea ratione non esse datam licentiã ad vindictam, quia solum in ipso flagranti delicto potest occidere, ego miror, qđ cùm ius ciuile dederit licentiam occidendi in ipsa turpitudine, & impetu furoris, non considerauerit vindictã. Nam si vindictã nõ considerasset, temperatius & consultius agerẽt post impetum & furorẽ iniurię ac doloris. Et vr̃ hoc probari ex ead. l. nec in ea. vbi maritus non est puniendus, quia se vindicare voluerit, sed quia modũ vindictę excessit, in casibus igitur in qbus permissum est occidere adulterantem in ipsa turpitudine, vindictã facere põt ex sensu illius legis. Quod vt dixi satis suadet hoc ꝙ impetu doloris tñ sit licitũ, & permissum cũ in instãti possit. Nec obstat, ꝙ postea non licet. nam non licet, qa cessat impetus vindictę & doloris, vel saltẽ remittitur, cogita. ¶ Contra superiora videntur obstare. primo tex. in ca. interfectores. 33. q. 2. vbi dr̃ interfectores suarũ cõiugum sine iudicio, cũ non addit adulterarũ, vel aliud hmõi, quid aliud habendi sunt q̃ homicidę: ac p hoc ad pœnitẽtiam redigendi. hucusque tex. ex sensu igitur iuris adulterarum mulierum interfectores, nec homicidę sunt habẽdi, nec ad pęnitentiã redigendi. Quia tunc dr̃ maritũ homicidã esse, & ad pęnitentiã redigendũ, si mulier non sit adultera: igitur dum adultera est, nec homicida est, nec pc̃tm̃ habet, qa non imponitur pęnitentia. Rñde ꝙ ille casus a sensu ꝯrio nõ est sumen- 178 dus, q̃uis id concludere videatur, † quia ecclesia nunq̃ permittit vt gladio, sed disciplina, quæ tendat ad salutẽ, vt ibidẽ Gratianus exponit, & probatur ex textu sequenti, quem ẽt subiũgam. ¶ Secundo ꝯ superiora ponderatur text. in d. c. inter hæc eadem cau. & quæstio, vbi quęritur a legislatore, an liceat marito interficere mulierem adulteram secundum legem, & respondetur, ꝙ sancta Dei ecclesia mundanis nunquam constringitur legibus, & gladium nõ habet. &c. Ecce ꝙ mundana lege ſm interpretationem illius c. permittit vxorem adulteram occidere. idem probatur in c. quicunq; ea. cau. & quæst. ibi quicunq; propriam vxorẽ absq; lege, & sine cã, & certa probatione interfecerit, & reliqua lege igitur põt occidi ea causa est adulteriũ. idem probari videtur in d.c. admonere ibi super eam vis inducere mortis causam, idest adulteriũ, at causa est iustum fundamẽtum, ex quo aliquid rectè agitur. vt in c. solitè. de maio. & obed. & ibi Hostien. & Abba. ergo ex adulterio iuste occiditur. ¶ His ita responde, & primo id teneo, ꝙ ſm leges non licet marito, vt in d.l. nec in ead. & in d. §. Imperatores, & notatur in l. si quis in graui §. j. de senato. con.

con. sil. vnde c. in hæc voluit respondere, non ꝙ legibus liceret, sed ꝙ q̃uis liceret, leges tñ ecclesiam non constringunt, quæ gladium non habet nisi spiritualem quo non occidit, sed viuificat, 179 hic est igitur sensus. ¶ † Nec obstat, ꝙ præbeat causam, nam verè nõ est causa, idest rationabilis, sed est occasio, vel causa ad irã, sed dum eam occidit immoderate agit, ac ira impetus proprios improbe exequitur, vt dr̃ in eod. c. admonere. ibi occidere eam nullatenus debuisses, non ergo erat causa iuris, & rationabilis ad occidendum hæc quãuis in diuersam sententiam mouerent 180 aliquem, ita tñ sunt intelligenda. ¶ † Hinc q̃ primũ infero non forti viro pertinere vxorẽ ex adulterio trucidare, non enim fortitudo irę cedit, nec furoris impetu trahitur, sed constans semp, & ob hoc ęqualis manet, nec vulgi barbara, & errata opinione ducaris, qui furiosos, & iracundos fortes appellat, in hac eadẽ re maxime, in qua qñ gens hebrea, & mosaica ex irascibili inclinatione nimis ducebatur ad occidendas vxores fuit permissum à Deo ex adulterio diuortium, vt ex eorum iracundus animus acquiesceret, vt ẽt quia concupiscentia nimis trahebantur, fuit expresse eis improbata vsura. ita dicebat san. doctor. iiij. sent. dist. 33. ar. 3. Ne quis igitur ignoranter credat hebręorum ita occidẽdas vxores, quãuis nõ est dubiũ eas acerrima disciplina compescendas parcẽdũ est. n. aĩę pcendũ corpori, vt pęnitere, & cõuerti possint, sed nõ sępe, de quo latè vide magis. sen. in 4. in d. dis. 33. 181 q. iij. ¶ † Secundò infero ad id qđ dr̃ in l. Gracchus. su. al. ꝙ q permittente lege adulterũ occidit, nullã pęnã meretur, vt est etiam gñale, ꝙ q legis authoritate peccat, non peccat. Bal. in c. in oĩ negotio. de test. Sed dicebat, ꝙ hæc regula fallit, vbi lex est nutritiua peccati, sed si opponas, ex quo sunt diuinitus pmulgatę, non pñt dare cãm pc̃õ, vt in c. fi. 16. q. 3. dicit. d. Fel. vbi. s̃. ꝙ illud intelligitur de legibus priuilegian. eccl. ad quas leges vñr prin. diuinitus moti. ¶ Tu dicas, ꝙ in his quæ de se improba sunt aut lex permittit authoritatẽ præstando, & nihil facit, qa leges non possunt præstare authoritatẽ peccandi, vt inferius, & supra vidimus, aut pmittit, idest tolerat, & tunc nullam ex illa lege incurrit pœnã, tñ pęnã merẽt ex lege, ex qua, idest peccatũ: vnde patri occidenti filiam imponitur pñia ex canone, & ex lege, ex qua id peccatũ est, vt in d.c. inter hæc, & ita intellige quæ notat Abbas in c. si vero. & in c. veniens. su. al. & Ioan. de Imol. in l. quid ergo. §. si hæres alias in l. si cui seruo. ff. de leg. j. vbi dicitur grauiter peccare, & iõ imponetur pęnitentia, & etiam pęna in terris ecclesiæ subiectis.

182 ¶ † Sed cũ dr̃, ꝙ qui legis authoritate peccat, non peccat. hoc vr̃ sibi pugnãs: nam si peccat, falsum est nõ peccari, rursus si nõ peccat, nõ est verũ peccare. itẽ si peccat, lex ipsa nõ põt authoritatẽ præstare, nec peccat, qa si pc̃tm̃ est ab alia lege est, & lex inferior non potest authoritatem præstare his, quæ a lege superiori phibentur, vt in ca. quæ contra mores. 8. dist. & in cap. Iulianus. & in c. qui resistit. 11. q. 3. maximè ꝙ a superiori ordinatur. & deriuatur inferior, & ideo vt supra sępe vidimus leges, nullæ sunt si per eas peccata inducãtur, vt in c. fi. de præs. Sed oppones de eo quod dicit, ꝙ a peccato abstulit culpam legislator, qñ permisit repudium quod sequitur san. doctor. 4. sen. dist. 23. q. 2. sup. al. Non ille legislator ptãtem habet permittendi quia Deus est a cuius præceptis omnia sunt iusta, vel iniusta, vt in c. gaudemus. de diuor. secus est de lege inferiori ad prohibita per superiorem.

183 ¶ † Nec placet qđ præterea dicit do. Felinus, ꝙ id qđ dr̃, diuinitus leges promulgatas, intelligitur de legibus ecclesiam priuilegiantibus, vt loquitur tex. in d.c. fi. Nam diuinitas legũ nõ est referẽda ad sola priuilegia ecclesiastica, hoc. n. ambitiosum nimis fuit dño Felino, q̃uis certe optimus erat ecclesiasticus. Nã diuinitas legum consistit in vera iustitia, ex qua genus humanum p ciuitates & leges a Deo regitur, & ita dicebat Augustinus super Ioannem. vt in c. quo iure. 8. distinct. & patet in epistola inter claras de summa Trinit. & fide catho. & in l. bene a Zenone, de qua præs. & dixi late supra in prin. vbi tractaui de origine, & deriuatione legum. regimen igitur per leges nobis diuinitus traditum vniuersale est, & quanto vniuersalius, tanto diuinius, quia tanto hẽt magis de rõne ęterna, & de ratione legis. quæ debet esse cõmunis, vt in c. consuetudo cum seq. 4. distin. & in l. ij. de legibus, & ita tenet sanctus doctor prima secundę quæst. 90. artic. 2. ratio igitur diuinitatis non est particularis, ex priuilegijs ecclesiæ concessis, quamuis in tali recognitione sint diuinę, sed est vniuersalis iustitia, a qua pẽdent. vnde cum aliquid, ꝙ peccatum est per- 184 mittitur a legibus, non sunt leges, vt s̃. ¶ † Nunc pulchrè dubitatur, cùm leges ciuiles præstantes authoritatem, vt pater, vel maritus possit occidere adulterum, & filiam in adulterio iuuentam sint nullæ, nec præstẽt authoritatem, nec sint leges, an ius ecclesiasticũ sit obseruandũ in foro seculari, & q̃uis do. Ioan. de Ana. & do. Fely. ꝯ teneat, vr̃ obseruãdum, primo quia ius ciuile pmittens obseruari non põt, qa nõ est ius, ergo obseruabit̃ ius canonicũ, prout ẽt iure canonico tenent̃ leges qñ a canone nihil est dispositum, vt in c. j. de noui oper. nunc. Item quia ius canonicum id cognoscit, ꝙ non sit licitum occidere, & quod est peccatum, sed in his in quibus versantur peccata ius canonicum est obseruandũ in vtroque foro, vt tenent omnes legistę in l. priuilegia. C. de sac. san. eccl. & cano. in d. c. j. & probatur in c. licet. de iure iu. lib. vj. & ita determinabat Abba. in simili casu. in pscriptione malęfidei in c. fi. de præscr. ij. col. vbi ex sensu Inno. & Io. An. tenet ꝙ legibus reprobatis, est sequendũ ius canonicũ in detestanda malęfidei pscriptione, & canon est in hoc approbatus a lege ciuili, vide latè, & pulchrè Io. An. in regu. sine culpa in mer. de reg. iur. 185 vbi idẽ in pluribus sentit. ¶ † Verum ꝯ superiora vr̃ vrgere text. in c. si verò de sent. excom. el primo. vbi si maritus, vel pater, vel etiam frater manus iniecerit violẽtas in clericũ in adulterio deprehensum, non est excõicatus, vnde vr̃ ꝙ parcendum est iusto dolori, & ita notat ibi gl. ¶ Responde, ꝙ impetus iusti doloris habet excusationem, non tñ si adeo processerit, vt occidat adulteros, vt in d.l. nec in ea. & in l. si adulterium. §. imperatores. & hoc est ꝙ iure canonico excusantur a canone, si quis suadente p.p iniectionem manuũ. crederem tñ ꝙ si occideret, non esset excusatus cũ etiam de iure ciuili maritus, vel frater puniatur q̃uis nõ or- 186 dinariè, vt in d.l. Gracchus. & in §. imperatores. ¶ † Sed dubitãdũ videtur ꝙ cum leges dantes licentiam, & facultatem patri generaliter, & marito, quãdoque sint nullæ, qua pęna puniatur pater qui filiam, vel adulterum occidat, & maritus adulterũ occidens? Cogitabam ꝙ cum illę leges non valeant, recurrendum esset generaliter ad pęnas, quæ marito sunt inferendę in casibus, in quibus occidere non licet, quia verum est nullo casu licere, & tunc grauissimus ille dolor, q̃uis non excusat a pęna, excusat certè ab ordinaria, & vel datur exiliũ sine die, vel regulatur, vt in d. § im- 187 peratores, & in d. l. Gracchus. ¶ † Tertiò infero ad intellectum textus in c. veniens. el secundo. de sponsa. vbi iustus metus non est is, quæ pater puellę infert stupranti, adeo ꝙ matrimoniũ metu contractum non valet. ratio potest esse secũdum Gof. & do. Abbatem, quia iuste non posset occidi quamuis leges hoc permittant. nam si iustè occidi potest nõ excusat metus, quia iustè sibi infertur, & ipse dedit causam metui, vt in l. si mulier. in prin. ff. quod metus causa, & ibi glo. & Bar. in li. 3. ff. eo. iniustus est igit̃ metus, cùm iure occidi non possit, ideo rectè redditur matrimo- 188 nium nullum. ¶ † Vel in hoc placet etiã intellectus, ꝙ matrimonium cum requirat omnimodã libertatẽ, vt in c. cum locum. ẽt si metus habet causam ab eo qui infertur, tñ nullum est, & ita dicebat idem Gof. & do. Abbas, ꝙ ratione tibi suadeo, nam metus est facti, & ideo siue iustè, siue iniustè inferatur, animus mortem timet, ꝙ est naturale. at cum in matrimonio requiratur animus liber, vt in c. cum locum. & ibi do. Abbas latè sequitur, qđ etiam 189 in metu iustè illato animus non est liber † qđ ẽt suadetur a capi. requisisti eo. ti. vbi & si alias ego tenear ꝯhere matrimoniũ quia ꝯxit sponsalia, si tñ metu cogor ad matrimonium cum propria sponsa, matrimoniũ est nullum, qa verum est non esse liberũ, & ita notat ibi Abbas, idem not. gl. in c. gemma. eo. tit. & ibi Abbas in 3. not. qđ semper censui menti tenendum. quãuis igitur pater habeat occasionem inferendi metum, cuius causam dedit is, cui infertur tñ cum verũ sit metu ꝯhere verũ est quoq; liberum nõ 190 esse. & ideo non valere, cogita. ¶ † Quartò vr̃ inferri, ꝙ cum iniustè offensus se iustè defendere possit, vt in l. vt vim, de iu. & iu. & econuerso, qui iustè offenditur, non possit iustè defendi, vt in l. si seruus. C. de his qui ad eccle. confug. & ibi Bart. & in l. j. & ij. C. qñ liceat sine iu. se vindicare, sequitur ꝙ si maritus, vel pater instanter ad mortem adulterum offendere conaretur, iustè se defenderet, quia ad mortẽ non iustè offenditur, secus si eum velint ligare, vel detinere, vt caperetur a iudice, quia hoc iustè fit, vt in d. l. si adulterium. § imperatores & ita posset intelligi tex. in ca. si 191 verò. de sen. excom. ¶ † Quintò infertur indistinctè esse verũ, ꝙ pater nec per se poterit filiam adulteram occidere, nec alteri cõmittere, ut dicebat Bald. in l. accusationis. C. quod metus causa, & Paulus de Cast. in l. si cum dotem. §. transgrediamur. ff. solut. p notata ibi. & idem Bal. in l. ut uim. 3. col. ff. de iusti. & iure. unde non est iusta limitatio, quam tradit Barto. in l. non solum. § si mandato. ff. de iniurijs. quam sequitur Salyc. in dict. l. Gracchus. C. de adulte. per tex. ibi ꝙ filijs cõmittere potest. nam cũ ipse nõ possit, ut s̃. nec filijs poterit committere, fateor tñ filios ex dolore paterno, uel proprio excusandos a pœna ordinaria, ut in d. l. 192 Gracchus. & in c. si uerò. su. al. ¶ † Sextò infero cõtra id quod notat Bart. in l. Imperator Adrianus. de sta. ho. ꝙ pater potest occidere filiam etiam prægnantem, & ante eum fuit opinio Guil. quem sequitur ibi Bal. in apostillis, ubi idẽ dicebat de uxore si ex statuto liceret occidere uxorẽ, ut audio apud nostos hispanos legem esse hispaniarum uniuersalem. itaq; in casibus, in quibus licet occidere, occidi põt etiam pręgnans, idẽ tenet do. Felyn. in 193 c. si uerò. su. al. & ibi Barba. ¶ † Mihi certe durissima est hæc sentẽtia qua & duo corpora, & animę pereant, & qua pater filiam, & nepotem occidat, alteram tanto supplicio indignam, alterum omnino innocentem, & idem in marito, cuius filius cẽsetur nascendus, ut in l. miles. §. defuncto. ad l. iu. de adulte. ff. qd sentiret maximè apud christicolas uerę iustitię cultores, ut maritus possit in flagranti delicto occidere adulterũ, & adulterã, & infantẽ filium forsan proprium innocentem, quorũ animas cũ corporibus satis teneri potest, omnes perire, ius enim talia cũ non sint iusta, disponere non potest. & quod iustum non sit occidere maritum, peccatum occisoris ostendit, ꝙ omnes fatentur, ut s̃. ex-

194 posuit† quanto minus vxorem, quæ pars est corporis sui, vt in li. Genesis & in capi. admonere. su. al. & in cap. debitum de biga. & in c. gaudemus de diuor. & multo minus filium innocentem. ¶Quinimmo ego crederem, ꝙ quãuis vxorem, vel filiam occidere cõcederetur, tñ prægnãtẽ occidere posse crudeliter & barbarè interpretatum. Nam regula est iusta, ꝙ in explicabili pęna sanctius est nocentem impunitum relinquere quam innocentẽ damnare, vt in l. absentem, de pęnis. ff. in c. sacris. de sepul. quan-

195 to magis quod pęna dilatione discerni potest? † & ideo cautissimè est traditum, ꝙ mulier vltimo supplicio dãnata, si est prægnans vsque ad partum non est morti tradenda, vt in eadem. l. imperator Adrianus, quanto igitur minus pater occidere poterit ventrem nepote plenum, & idem de marito. vnde crudelis vŧ talis facultatis interpretatio. ¶Nec obstãt Guiller. & Bar. fundamenta, & dicunt, ꝙ potest occidere, quia impetus seu dolor acerrimus eum excusat, vnde quãuis sit prægnans, factum, nõ iu-

196 ris ordo attenditur, ita ipsi. ¶† Profectò hæc uerba videntur inconsulte scripta, dicunt in primis eum posse occidere, qa dolor excusat. & de potentia iuris loquãtur oportet, vt in l. ait prętor, & in d. l. nec in ea. quia pater ius habet potest iure occidere ſm iuris ciuilis intentionẽ, & idẽ de marito, qui statuto municipali põt. si igitur põt, ad quid ponderatur excusatio, ad id ꝙ iuste sit? dolor ergo nõ excusat, qa non est excusationi locus in his quæ iuste aguntur. ¶Rursus dum dicunt, ꝙ hic factũ attenditur, dicerem, ꝙ aut consideramus iuris facultatem, & certè ius habẽt occidendi, vt in l. marito. in fine ibi & rectius dicetur eos ius occidendi habere. ergo quãuis iure filiam vel vxorem occidere possent, prægnantem certe non possunt, vt in d. l. Imperator. & per regulam superiorem. Aut consideramus dolorem, & fateor, ꝙ dolor non cessat, ꝗuis sit prægnans. dolor tñ non est iusta causa ad occidendum prægnantem, & absit ꝙ iure hoc permittatur. Si verò loquimur, ꝙ de facto occidere potest, etiã ego possum improbe imperatorem occidere, & hoc nihil ad casum, fatendum tñ est in tali miseria, patrem, vel maritum non vltimo supplicio tradendum, quia dolor excusaret a pęna parricidii ordinaria de qua in l. j. & fi. ad leg. Pompe. & ẽt a pęna homicidij, arg. l. si adulterium. §. imperatores. & c. si vero. su. al. sed imponetur alia pęna, quæ erit maior, ꝗ si non prægnantẽ occidisset cum occidẽdi nõ sit iusta causa, ꝗuis a lege approbata, quia tales leges non habẽt veram iustitiã, licet sint Romanorũ, & Atheniensium solonis. s. & draconis, quia non conueniunt legũ vero fini quem finẽ regularẽ ad vitam ęternam ipsi ignorarunt, nos verò Christi no-

197 ua luce, & vero testamento cognouimus. ¶† Duodecima principalis illatio sit, ad id de quo quęritur. An legatum rei alienę de iure canonico valeat, de quo habemus text. in c. filius noster. de testa. vbi secundum vnam expositionem glosę, quam sequitur do. Abbas tam in notabilibus ꝗ etiam in glosis, & in rep. ca cum esses. eo. titu. Planè verum est, ꝙ ꝗuis legatum rei alienę scienter factum valeat de iure ciuili, siue quo ad rem, siue quo ad extimationem, vt in l. cũ alienã. C. de legatis cũ simi. De iure tñ canonico non valet, vt in d. ca. filius. vbi tex. hanc assignat differentiam inter ius canonicum & ciuile, cũ dicat, ꝙ lege Dei nõ lege seculi viuiŧ, & reliqua. Et hunc intellectũ inter sex intellectus quos ibi exarat dñs abbas, tanꝗ aptiorẽ & veriorẽ amplectitur, & ceteros abijcit, & idẽ tenet ibi Io. de Imol. quẽ eundẽ sequitur glo. in d. l. cũ alienã. Lud. Ro. in rep. auth. similiter in x. speciali pie causę. C. ad l. Fal. Alex. & do. Ias. in d. l. cum alienam. Felinus in c. ecclesia sanctæ Mariæ de consti. char. v. versi. quarta declaratio.

¶Verum si conclusio est vera, necesse est, ꝙ leges ciuiles in ista materia loquentes nullę sint, vt ostẽdã inferius, quia tñ leges illę habẽt iustam causam, ideo aliter intelligendum considerabam. ¶Primo igitur videndum est: an illę leges habeant iustum fundamentum. Et certum est, ꝙ habent, nã si testator sciens rẽ esse alienã eã tibi legauerit, interpretatur ius testatorẽ ipsum voluisse, vt hæres redimeret rem, aut tibi daret extimationẽ, vt in l. cũ rem. & in l. proprias. C. de fidei. & in l. vnum familia. §. si rem. de leg. ij. & in §. si cui fundus. de leg. insti. hoc ergo nullam hẽt iniustitiã, quinimmo voluntas testatoris adimpletur, ad quam adimplendã tenemur omni lege. vt in l. j. de sacrosanctis eccle. & eam præcepit apostolus adimpleri, in c. vltima voluntas. xiij. quæst. ij.

198 & in c. iudicante de test. † adeo ꝙ dicebant dñs Anto. & dñs Abbas in c. cùm esses. de testa. sub peccato mortali obseruari debere voluntates rationabiles defuncti. per cap. vltima voluntas. su. al. vnde ecclesia debet se intromittere ad executionem voluntatis vltimę. vt in. cap. si hæredes de testa. At ꝙ res sit aliena, nihil impedit, nec obstat huic iuris interpretationi, quia aut vult distrahere eam ille, cuius res est, & nulla fit ei iniuria, vt in reg. volenti. ff. de reg. iur. aut non vult, & soluitur extimatio, & per eam adimpletur testatoris volũtas, q ita creditur voluisse, prout iure interpretatur, vt in l. fi. ff. de hæred. insti. item quod iuris ciuilis interpretatio vera iustitia non sit improbanda, fatetur idem dominus Abbas in d. c. filius. in vlti. notabili, & idem fateri cogitur in expositione glo. & in d. c. cùm esses, & Felinus vbi supra, cùm dicunt, ꝙ leges illę non continent peccatum, sed interpretantur testatoris voluntatem, quę interpretatio (vt exposui) iustã habet rationem. igitur canon non potest dicere aliam esse legem Dei a lege seculari, quia tunc necessario lex ipsa secularis non esset omnino sine peccato, quod inferius clarius exponã. ¶Item est regula vndiq; patens, ꝙ q̃ leges non nutriunt peccatum, debẽt obseruari in foro animę, & in iudicio canonico, ergo leges prædictę tenende sunt a lege canonica, vt in c. j. de noui op. nunc. in c. si in adiutorium. & in c. qñ cum alis. x. dist. & ẽt in c. super specula, de priui. ꝙ sancta romana ecclesia legum secularium nõ respuit famulatum. ¶Item huius opinionis dubitationem ex eo habere poteris, ꝙ eius ratio non est iusta nec constans, nã dicunt esse differentiam quia tex. eam asserit, & differentia rationis reddunt, quia illa lex ciuilis fouet quodammodo lucrum odiosum hæredi, & ideo non videtur ꝙ sit fundata super ratione naturali, quia illud lucrum extorquetur ab ipso hærede non cõstito de voluntate testatoris, ita dicit sępius do. Abbas. ¶Primo quod dicunt leges fauere hæredi odioso hoc nihil est, quia secundũ hoc nullum legatum valeret tanquã odiosum, sed consideratur non dammum hæredis, vel lucrũ legatarij, sed voluntas testatoris, quę est exequenda, quia ab eadem voluntate est hæres & legatarius, vnde nec hæres habet lucrum, vel damnum, nec legatarius, nisi a voluntate testatoris, quæ est regula & mensura in testamentis, vt in auth. quo. op. ep. §. disponat. vnde cum verum sit a testatore rem alienam scienter legatam, eadem res vel eius extimatio pertinet ad legatarium ex voluntate testatoris & in hoc versatur iu-

199 stitia ciuilis. ¶† Cum autem dicit dominus Abbas non constare de voluntate ego non possum ei assentire, ratio quia rem alienam scienter legari, ergo voluit legare, quia dicebat iureconsultus tubero, ego quidem non arbitror quemq̃ dicere qd non sentit, & nemo existimandus est id dixisse, qd non mente agitauerit, vt in l. labeo. §. idem tubero. ff. de sup. leg. & secũdum iustitię diuinę regulam, non est credendum aliquem mentitum esse, vt in regula estote misericordes de reg. iur. & in reg. nemo præsumitur de

200 reg. iu. † & mendacium est secundum August. aliud dicere ꝙ sentiat cum voluntate fallendi, ita enim diffinitur mendacium est falsa significatio vocis cum voluntate fallendi, vt in cap. beatus, xxij. q. ij. vnde testatorem voluisse legare dicẽdum est, & hoc est, ꝙ lex requirit scientiam legantis, vt valeat legatum, quia tunc verum est eum voluisse legare rem alienam, nec aliud elici potest à voluntate, quæ ex verbis declaratur, vt in dict. §. idem tubero. Igitur in hoc non est diuersum ius canonicum, vel diuinum a lege ciuili. ¶Præterea ille tex in cap. filius non sentit hanc ratio-

201 nem, sed aliam de qua inferius. ¶† Item cum dicant, quod non constat de volũtate testatoris, scilicet voluisse legare, quærãmus ab eis an constat de voluntate contraria, vt contrarium sit lege Dei, quàm lege ciuili. Nam si non constat de voluntate contraria, mala discedit a dispositione legum hoc fundamento & ratione, qua lege diuina sit contrarium iudicandum. Hoc enim iuris iudicium est non Dei, cui mentiri non potest iudicandũ igitur est ex probationibus, vt in c. a nobis de sententia ex commu. at ius ciuile iudicat ex verbis mentem, quia verba sunt instrumenta naturaliter approbata, ex quibus iuste mens ipsa probatur, vt in dicto §. idem tubero. igitur ad hanc probationem mentis delendam necesse erat probare voluntatem contrariam, alias lex diuina male discederet a lege humana, vel econuerso humana

202 a diuina. ¶† Idcircò, vt leges humanę quæ iuste sunt in suo vigore maneant, ego ita cogitabam, & fingo casum, in d. cap. filius. quidam gratia sepulturæ suę ecclesię reliquit legata quę nõ erant iuris sui, sed erant de bonis & proprietate cuiusdam ecclesię, quę quidem legata siue de nouo, siue forsan antiquitus peruenerunt ad ecclesiam legatariam quo ad possessionem. agebatur forte ꝯ ecclesiam possidentem ab ecclesia, quæ erat domina. Episcopus tamen ecclesię possessoris hac occasione conabatur tenere res alterius ecclesiæ, quia sibi erant legatę, & quia lege ciuili, res aliena legari potest. hæres forsan molestabatur ab ecclesia domina, vt saltem extimationem sibi solueret, cum ab illo episcopo possessore rem suam recuperare non posset hæres. ex hoc cõqueritur apud Romanum Pontificem, qui respondet contra episcopum possessorẽ, ꝙ ecclesia lege Dei constringitur, & nõ lege huius seculi. At lege Dei cõstat, ꝙ iniustè detinet rem alienam, quam ante omnia restituere tenetur, ideo discernit ante omnia talia bona restituenda ecclesię, cuius erant, hic est casus, quem probabo ex text. & certe casus iste omni iure canonico, & ciuili & etiã naturali, & diuino habet iustitiam manifestam. Primo, ꝙ ecclesia legataria possideret rem ecclesiæ sibi legatam, probatur ex decisione text. cuius verba hæc sunt, valde mihi videtur iniustũ, vt res tibi legatę, quæ cuiusdam ecclesiæ esse perhibẽtur, a te teneantur, qui aliena restituere debuisti. Ecce ꝙ ille episcopus tenebat res alterius ecclesię, vt sibi legatas, hoc igitur constat ex text. in quo stat vis tota. Item ꝙ hæres super extimatione etiam molestaretur, coniecturatur, quia ipse est conquestus, vt dicitur in tex. & hoc etiã cõfirmatur, qa ipse nõ possidebat rem, & possidebat eam legatarius, igitur ab eo non molestabatur, qui habebat qd quærebat, vt in l. j. §. interdictum, vti possidens, vnde coniecturãdum potius est, ꝙ molestaretur ab ecclesia quæ erat do-

203 mina, & ita verificabis casum, quem supra exposui. † cuius deci-

sio hęc

sio hęc est, ꝙ res aliena legata ab ipso legatario possessa, restituẽda est domino. Nam summus Pontifex in casu nostro ita respõdet, valde mihi videtur iniustum, vt res tibi legatę, quę cuiusdã ecclesiæ esse perhibentur, à te teneãtur, qui aliena restituere debuisti. Hæc igitur decisio videamus an iusta sit omni iure, & certe valet iure diuino & naturali. Quia non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum, item ius suum cuiq; est tribuendum, vt

204 in l. iustitia. de ius. & iure quod idem est iure ciuili. † Nam quamuis res aliena legari possit, vt redimatur, vel soluatur extimatio, res tamen aliena inuito domino detineri non potest, vt in d. l. iustitia. hoc enim est ex primis pręceptis iuris, vt dicebam in princ. huius tractatus, quod etiam ab eisdem legibus in hac ipsa materia dilucidę patet, quia quando res aliena legatur, redimenda est peccato, & redempta datur legatario, ergo cum à legatario possidetur, non est aliena, vt in l. inciuile. C. de rei vend. & in l. nũquam, de ac. re. do. ff. in §. venditę. insti. de rerum diuis. sed qa redempta non erat, dicebat summus Pontifex ꝙ videbatur sibi valde iniustum, vt episcopus detineret ea quæ erant alterius ecclesiæ. ¶Obstat tamen põderatio cõmunis opinionis, quia tex. in d. c. filius, vult aliud sentire de iure ciuili ꝗ disponatur in illa decisione. Respondeo, quod ibi non deciditur contra legem ciuilem, immo idem esset dicẽdum de iure ciuili. ut supra, & etiã inferius ostendam. Nec obstant verba illa, sed quia lege Dei, nõ lege huius seculi viuimus. & reliqua. Nam respondet fundamento episcopi, qui detinebat res alterius ecclesię hac occasione, qa ꝗuis alienę essent, sibi poterant legari. Et huic obiecto respondet, ꝙ leges seculi nihil faciant ad ipsum episcopum, quia habet legem Dei, qua restituere tenetur res alienas. itaq; summus Pontifex voluit ibi discutere, an lege ciuili valeret legatum, vel teneretur restituere. Sed cum audiuit allegari legem ciuilem ad detentionem rei alienę, statim facili responsione excludit allegationem, quia constat lege dei episcopum teneri ad restitutionẽ rei alienę. Nec in hoc sunt admittẽdę leges ciuiles, quia lege dei viuimus, ita dicit tex. & hic est verus sensus. similis responsio Romani Pontificis habetur in c. inter hæc. 23. q. 2. vbi fuit consultus, an maritus vxorem adulteram, possit secundum mundanas leges interficere, & respondet summus Pontifex, ꝙ sancta Dei ecclesia mundanis non constringitur legibus, & non habet gladium nisi spiritualem, & reliqua. Ecce, ꝙ quærebatᷓ an liceat vxorem occidere, & falsum est, ꝙ licet, vt in l. nec in ea, & in l. marito, & in l. si adulteriũ. §. Imperatores. ff. ad l. Iuliam. de adul. hoc tamen Romanus Pontifex discutere noluit, & ꝗuis in hoc non discordabat à lege canonica, vt in c. si vero. de sent. excom. & dixi supra in illatione 11. principali. dicit. tñ ꝙ Romana ecclesia non curat de legibus, quia lege dei videt non esse occidendam, nec habet gladium, quo occidat. sed quo viuificat. ita igitur in ꝓposito nostro, leges à consultantibus adducebantur, quibus videbatur probari rem alienam non esse restituendam, & ꝗuis ꝓbatur, non bene tñ curauit summus Põtifex discutere, & examinare allegationem, qa videbat legem dei cõtrariã conclusioni, & refellit allegationes, non ꝙ allegationibus recte probaretur. Facit qđ dicitur non discutiendã nec admittẽdam probationẽ, qñ quod proponitur, non iuste cõcludit, vt in c. per tuas. ver. qñ. de simo. in c. cum contingat. de offi. deleg. in l. ad probationem.

205 C. de probatio. ¶† Denuo hunc intellectum ratione necessaria probo. nam decisio illius c. filius. habet auctoritatem & rõnem omni iure concludentem. de rõne primo ꝯstat, qa dicit res alienas detinere episcopum non posse, sed ad eas dño restituendas teneri, ꝗuis sint sibi legatę. Hoc quippe est præceptũ naturale & diuinum, ex quo pendent leges & prophetę, vt in c. j. ibi. i. in d. l. iustitia. & est ex propria iustitiæ descriptione, vt inst. de iust. & iu. in prin. & ĩ l. iustitia. ff. eo. tit. Vnde lex ciuilis deuiaret, immo aberraret à suis principiis, & à vero tramite qñ aliquid disponeret contra prima principia. Nam quodcũq; bene ordinatum, debet esse reducibile ad principium, ex quo originem ducit. Lex igiẗ ꝗ regula est, si dissentit à principijs, ex quibus ducitur, potius dr̃ errare ꝗ regulare, vt in c. sunt quidã. 25. q. 1. vnde constat, quod illa lex ciuilis, quæ disponit rem alienam legatam deberi legatario, non debet trahi, vt aliena res eidem detur inuito domino. tunc enim lex illa peccaret in principium, vnde deriuatur, nam aliena res redimenda est, vel eius extimatio reddenda est legatario, quia sibi debetur ex voluntate testatoris, & iustitia reddit cuicũque ius quod sibi debetur. Non tñ debetur eo modo, vt auferatᷓ domino eo inuito, ne lex peccet in suis principijs, & hoc est qđ dicitur. in c. filius quod hoc videretur valde iniustum. ¶ Præterea authoritate probatur. Quia summus Pontifex in c. filius, prosequitur legem dei, vt constat ibi, quia lege dei viuimus, ergo sequitur quod lege ciuili non potest disponi contrarium, vt in c. q resistit. & c. Iulianus. 11. q. 3. & in c. quæ contra mores. 8. dist. & in c. si 9. dist. & ita in proposito tenet Bart. in l. fi. C. si contra ius vel vtili. publi. Nam seruus non potest quicquam facere contra legẽ dñi. vt dicebat glo. in auc. ad hæc. C. de vsu. & in superioribus, maxime in princ. late disserui. Vnde non est dicendum, ꝙ canones disponant in isto casu contra leges ciuiles, vel econuerso. Nam nullus in mũdo probabit, quod decisio tex. in c. filius, sit contra leges, nec obstant verba tex. in medio prolata, ex quibus doctores sumunt fundamentum ad ruinam legum, nam his ita respõ-

206 detur vt dixi. ¶ † Hinc primo infero cõtra ea quę dicit do. Abb. in calce in d. c. filius. vbi dicit quod dispositio c. filius non habet locum in foro seculari, sed solum in foro ecclesiastico. argu. c. si duobus. de appel. Aduerte quia si tex. in c. duobus, determinat rõne naturali, qua vnicuiq; quod suum est, est tribuẽdum, & qui rẽ alienam non restituit, peccat mortaliter, nec aliter absolui põt. vt in c. peccatum. de reg. iur. lib. 6. itẽ quia id disponitur lege dei, igitur debet obseruari in omni foro. quia super his quę fundantᷓ in præceptis naturalibus & diuinis, & super euitãdo peccato, qđcunq; determinatur per ecclesiam, tenetur per omnes, & apud omnes debet obseruari, vt fatẽtur omnes canonistę in c. j. de noui ope nunc & legistę in l. priuilegia. C. de sacrosanctis eccles. & supra sępius exposui. vnde cum in c. filius habeamus determinationem, qua ecclesia iudicat, quod valde iniustũ videtur, vt Episcopus vel alius, res alienas quamuis sibi legatas retineat, eadem est determinatio sequenda, quia hoc est verum iudicium dependens à iudicio & lege dei, quo iudicio oẽs astringimur, vt in ca. j. de consti. & ibi notat Innocen. & Abbas. Nec obstat tex. in d. c. si duobus, quia illud non procedit, quando ecclesia discedit à lege ciuili auctoritate legis diuinæ, vel ex principiis primis naturalib. vel etiam si euitandum peccatum procedant, vt tenent docto-

207 res in d. c. j. & in l. priuilegia. ¶ † Secundo contra cõmunem opinionem infertur quod legatum rei alienæ valet de iure canonico, scilicet, vt redimatur res voluntate domini, vel soluatur extimatio. nec in hoc corrigitur ius ciuile. quia iustũ est, & procedit ęquitate adimplendę volũtatis testatoris, nec obstat decisio tex. in c. filius quæ aliorsum tendit, vt ibi vides, & ego superius exposui casum. ¶Tertio infero contra tertium notabile domini Abbatis in d. c. filius. vbi est tex. notat ꝙ lex canonica appellatur lex dei, quæ in hoc differt à lege ciuili, quia hæc tractat de deo, & intendit semper pręcidere peccata, & dirigere homines in Deum, ita ipse. ¶Certe quamuis ecclesia diligentius circa conseruationem veram generis humani iustitiam prosequatur, tñ idem est finis legum, & etiam tractatus vt ego disserui in prin. nostri operis. Nec obstat tex. iste qui non adducit legem dei, vt diuersam à lege seculi, sed eam adducit ad refutandum ineptam defensionẽ ex lege ciuili, cum patenter constet res alienas esse restituendas. ¶Item si velis permanere tenax legem dei, vt diuersam, idest ferè contrariam esse adductã. ¶Aduerte quod hic conquestus fuit hæres, & non dominus rei, & non est facienda restitutio hæredi, sed domino, cuius res legatę erant. & quamuis de iure ciuili non petenti, non sit restitutio facienda, quinimmo præscribitur contra negligentes, vt in l. j. & 2. & per totum. de vsucap. ff. & C. de præs. longi temp. & 30. vel 40. annorum, tñ quia possessio rei alienę non est sine peccato. vt in c. peccatum. de reg. iu. lib. 6. ideo ex lege dei dicit tex. valde sibi iniustum videri, ut episcopus possideat res alterius ecclesiæ, quas restituere debuisset, & hic erit etiã pulcher intellectus. ¶Ex his quarto inferas, ꝙ ille tex non habet fundamentum in hoc quod esset legata res ecclesiæ, quamuis gl. in c. si episcopus. 12. q. 5. in hoc cõsideret ius versari & idem Inn. in d. c. filius. sed certe tex. rõnem habet generalem rei alienę ibi à te teneatur, qui aliena restiture debuisti. Hæc est igitur ratio, & in hoc versatur tota dispositio. ideo non placet intellectus Cardinalis. ¶At inconsideranter dicebant moderni, vt domi. Iason in 4. col. in d. l. qui alienam, vbi cum eis tenet, ꝙ Cardinalis diuinabat in d. c. filius rem alienam legatam fuisse ecclesiæ, quia secundum textum non constat an fuisset ecclesiæ vel alterius, Quippe dñs Cardinalis non diuinat, sed ipsi eius diuinationem somniarunt. Nam ex tex. euidenter constat res alterius ecclesiæ fuisse legatas, vt ibi res tibi legatę, quæ cuiusdam ecclesiæ esse perhibẽtur. Sed quamuis do. Card. verum dixerit in casu, in iure in hoc nihil est, quia vniuersaliter ius versatur in ratione rei alienę. vt dixi, & pa-

208 tet in tex. ¶ † Quinto infertur contra doctrinam Abbatis. in d. c. filius. vlt. nota. quod vbicunq; ius ciuile fouet lucrum odiosum proximo vel rigorem quendam, tunc non sit seruanda talis lex in foro canonico. licet expresse nõ reprobetur. & Fely. in d. c. ecclesia Sanctæ Mariæ. cha. 5. in decla. 4. dicebat hoc perpetuo notandum ad multa. maxime ad limitationem eorum quæ notantur in d. c. j. de noui ope. nunc. ¶Aduerte quod ista regula sumiẗ à falso fundamento, scilicet à tex. in c. filius. vbi credunt legatum rei alienę non ualere de iure canonico, quamuis ualeat de iure ciuili: nam eo modo quo ualet iure ciuili, ualet canonico ut supra, nec in ualiditate legati fundatur illa decretalis, sed in restitutio-

209 ne rei alienę. ¶ † Item dum dicant lucrũ odiosum proximo ego uellẽ quærere ab his patribus, quo iure inuenerint legata, qa sint ab hærede præstanda, sint odiosa proximo. Nam legatum est donatio de re à testatore relicta ab hęrede pręstanda, vt in l. legatũ. de leg. ij. ff. & donatio de sua natura cum a liberalitate ducat originem, non habet odium, ut in c. j. de dona nec est odiosum uoluntatem testatoris in legatis manere ualidam, quinimmo etiã si testamentum rumpatur per contratabulas bonorum possessionẽ, tamẽ legata pręstari ex uoluntate testatoris naturali ęquitate cautũ est, ut in tit. de leg. præs. & patet expresse in l. j. in prin-

cipio

cipio, eo. tit. ibi hic titulus de legatis pręstandis naturalem habet æquitatem, idem in authen. ex causa, cum auct. vnde sumitur. C. de lib. præte. & voluntatem testatoris in legatis obseruare bonū est & æquum, vt in l. filio preterito. de iniusl. rup. test. ff. vbi quamuis subtilitate iuris ciuilis rupto testamento legata nō valeāt, tamen voluntatem seruare testatoris æquum est & iustū, vnde nō debent notare doctores, quod lucrum sit odiosum proximo idest hæredi soluere legata. Et quod ideo leges non sint seruandæ tanquam odiosę, hinc & male negant, quod tales leges nō hēant rōnem naturalem, quinimmo rōne naturali fundantur, vt in d. l. j. de leg. præs. ¶ Denuum vt verius rem ipsam apprehendamus quæramus causas certè hoc est ius vniuersale, non odiosum, sed naturalem hñs æquitatem. vt hæres legata soluat, quod iam pro-210 baui. † quæro igitur cām quare impediatur hæc iustitia vniuersalis in legato rei alienæ. Si respondebis quia est aliena, ego considerabam ex causa non impediri iustè; quia tunc valet legatum, qñ testator sciebat rem esse alienam: vt in d. l. rem alienam. igitur mens ipsa non fallitur, quia iniquum est interpretari, vt ipse velit rem alienam auferri inuito dño, sed ꝑm iustitiam debet interpretari, vt interpretatur ius ciuile, scilicet vt res à dño redempta tradatur legatario, vel si dñs nolit eam distrahere, detur extimatio. hæc est interpretatio veræ iustitiæ & euangelica; quia non debemus interpretari mentem testatoris, vt mentiatur, vel vt velit rapere rem alienam, vt in c. estote misericordes, de verbo. signifi. Præterea ꝙ legatum rei alienæ non habeat in se aliquid iniustū probatur; quia ego possum promittere rem alienam & valet ꝓmissio: quia dum scio eam esse alienam, habeo redimendi mentem, si iusto precio, & cōmodè redimi possit: vt in l. sed Celsus. & in l. pacta. §. fina. de contrahen. empt. Si tñ redimi non possit extimationem soluendi mentem habere interpretatur: vt in l. non dubium. de leg. 3. in l. apud Iulianum. §. fin. de leg. j. in §. non solū. insti. de leg. Adeo ꝙ hominem mortuū, quem ego mortuū scio promittere possum: quia dum scio eum mortuū de extimatione cogito. l. seruum eius. §. fi. de ver. obl. & ibi Bar. in l. promissor. la 2. de cōsti. pec. ff. itaq; nihil habet iniusti talis promissio, ꝙ res sit aliena, si tñ talis est, quę in cōmercio esse possit: vt in l. inter stipulantem. §. sacram. de verb. obl. cum igitur in legato rei alienæ in causa agente non insit vitium, nec inesse possit, pōt iustè interpretari: at cum nec ex parte rei, quæ in cōmercio esse pōt impediatur legatū, sequitur valere tale legatum, quia habet causas naturales ratione non impeditas, scilicet legantē rem legatam, & eum cui legatur. vnde satis constat tale legatum non esse contra legem Dei, nec valde iniustum. ¶ Iccirco necesse est, ꝙ decisio. c. filius. aliorsum tendat, & ꝙ iure canonico legatum valeat, nec sit odiosum, nec rigorosum & sine ratione naturali: nam est æquū, & iustum, & æquitatem habet naturalem: vt in d. l. j. de leg. præs.

211 ¶ † Sextò infertur ad dubium, an verum sit, ꝙ legatū factum de rebus ecclesiæ valeat, & Abb. sententia fuit in d. c. filius. in tertia lectura, ꝙ si verum esset, ꝙ legatum rei alienę valebat, valeret ēt legatum rerum ecclesiasticarū. Ratio: quia in multis casibus possunt res ecclesiasticæ alienari: vt in summa. 12. q. 2. vnde dicebat ipse, ꝙ legatum rei ecclesiasticæ valeret, q̃uis rei sacræ non valeret, & ideo impugnat intellectum Inno. & do. An. qui intelligebant tex. in c. filius. in rebus ecclesiæ specialiter, & idē tenuit Bal. in d. l. cum alienā. & Bal. Paul. & Ioan. de Imo. & Alex. in d. l. apud 212 Iulianū. & Host. in c. cū filius. ¶ † Aduerte, ꝙ q̃uis iustitia illius c. fili⁹, sit vniuersalis & nō spālis, nō vt Abbas & cōiter alij credūt, sed vt nos exposuimus, tñ dñs Innocen. & do. Ant. rectam (vt mi hi vr̃) hñt sñiam. s. ꝙ de iure ciuili non valeat legatū rei ecclesiasticæ, & Innocentij fundamenta sunt tria: quia res ecclesiæ cū magna difficultate alienantur. Itē res ecclesiæ sunt vsui publico destinatæ: vt in c. videntes. 12. q. 2. ergo non valet legatum ex qualibet istarum causarum: vt in d. l. apud Iulianum. §. fi. de lega. j. Item quia de ecclesiastica non est cōmercium inter laicos: vt in c. non 213 liceat Papę. 12. q. 2. ¶ † Tu strictus formes argumentum, qñcunq; res aliena est prohibita distrahi, vel alienari, nō pōt ea legari, nec pōt in contractum deduci: ita dicit iureconsultus in l. sed Celsus in prin. de contrahenda emp. & idem sentit tex. in d. l. apud Iulianum. in fine ibi, quæ distrahi non solet, legari non pōt. sed res ecclesiæ prohibentur alienari: vt in tit. de rebus eccle. non alienandis. in c. nulli licet. eo. tit. & in c. sine exceptione. 12. q. 2. vbi sine exceptione est prohibitum, ne ecclesię res alienētur. igitur cū sint prohibitæ alienari, nec legari poterunt. ¶ Vnde coherendo etiā intellectui do. Inno. in una parte, tex. erit singularis in d. ca. filius, ꝙ cum ille filius & hęres molestaretur forsan ab ecclesia, cuius erant res, vt solueret interesse, vel extimationē, ipse fuit conquestus apud summum Pontificem, & summus Pontifex q̃ primum lege Dei pręcipit episcopo, vt restituat res alienas: quia ad hoc tenebatur, quasi hoc solum remaneret in causa: nam restitutione facta nihil remanebat iure expediēdum: quia legatarius nihil habebat. Si tamē deinde legati extiminationem petere velit, obstabit sibi legatas esse res publicas, & quarū alienatio est interdicta: 214 vt in d. l. sed Celsus. & in l. apud Iulianum. ¶ † Non obstat primò fundamentum Abbatis, ꝙ res alienæ in aliquo casu alienari soleant. Quia tñdeo, edictum alienationis esse prohibitorum, & ex regula est sumendum ius non ex exceptione: vt notatur in regula prima, de regu. iu. lib. 6. in gl. magna. ferè ad finem. & in l. nam ad ea. ff. de legibus. maximè ꝙ sine exceptione prohibetē, ne alienentur, & dum alienantur, magna solennitas est adhibēda: vt in c. hoc ius porrectum. 11. q. 2. in c. j. de rebus ecclesi. non alienan. li. 6. & in vulg. authen. hoc ius porrectum. & requiritur euidens vtilitas vt ibi. ad quam vtilitatem vltra extimationem præstādam, non est æquum teneri hæredem: vt in d. l. non dubium de leg. 3. vnde ne his inuolucris inuoluamur, iustum vr̃, ne res ecclesie le-215 gari possint. ¶ † Nō obstat, quod dicebat Paulus, quem sequitur domi. Alex. in d. l. apud Iulianum, ꝙ res ecclesiæ Romanę nō possunt legari, prout non possunt legari res Cęsaris; quia hęc est bona æquiparatio: vt notatur in summa. 12. q. 2. secus est de rebus aliarum ecclesiarum; quia qua rōne dicimus valere legatum fun-216 di dotalis, eadem dicemus valere legatum rei ecclesię. ¶ † Attende, ꝙ illa ęquiparatio de rebus ecclesię ad res Cæsaris in ista materia est facienda ad oēm ecclesiam: quia ea ratio est, quare legatum de re Cæsaris factum non valet: quia non solet alienari, nō quia sit Cæsaris: ita perpendes mentem iurisconsulti in d. l. apud Iulianum. in fine: nam cum dicat, ꝙ legatum rerum Cæsaris nō valet, hanc subiungit rationem, cum sine consensu Cęsaris distrahi non soleant: ita tex. ratio igitur est non ex iure singulari Cæsaris, sed quia quæ sunt patrimonij eius distrahi nō solent: at ista rō vniuersalis est ad omnes res ecclesiasticas, quæ distrahi prohibentur: vt in d. c. sine exceptione. Item si animaduertas glosam in dicta summa illa facit æquiparationem ad omnem ecclesiā, & tex. ille expresè generalem exponi rōnem prohibitionis tā in summo Pontifice, q̃ in alijs inferioribus episcopis in c. non liceat Papæ. su. al. itaq; illa differentia non mihi placet.

217 ¶ † Arg. uerò de fundo dotali non concludit; quia talis fundus faciliorem habet alienationem: vt in l. ita constāte. de iure do. & in l. si mulier dotis. in princ. & in l. cum maritus. de pactis do. non enim illa solennitas nec vtilitatis euidentia exigitur adeo manifesta: de utilitate tamen non disputo, sat est plura requiri: ut in c. 1. de rebus eccle. non alie. lib. 6. & ibi notatur, & hanc sent. Inno. ꝙ de iure ciuili & canonico nō ualeat legatum rei ecclesiasticæ, tenet Pet. & Bar. & Nicolās de Neapo. in d. l. apud Iulianum, quæ 218 mihi magis placet. ¶ † Septimò infertur ad id, quod dicit do. Anto. & Io. de Imo. ibi, ꝙ non ualet legatum rei alienæ, licèt fiat ecclesiæ, quæ uidetur æquiparari coniunctę personæ, & secundùm eos tex. est in c. filius. & inter domi. Anto. & Io. de Imo. satis dubitatur, an id sit uerum de iure ciuili, an de iure canonico tñ, & pōderabat do. Io. quod potest intelligi tex. ille, ꝙ loquatur in terris subiectis Imperio. ¶ Ego planè ista intelligo per superiora, ex q̄bus constat, nullam esse differētiam inter ius canonicum & ciuile, nec potest esse differentia cōtrariæ dispositionis: quia sequeretur, ꝙ lex ciuilis nō tenderet cōuenienter ad finem debitum: nā si lex diuina est cōtraria, lex ciuilis tendit nō ad conseruationē, sed ad perditionē, quod esse non pōt: quia debet ordinari ad vnā fęlicitatem conuenientem tñ cum æterna, ut in authen. ut non luxu. in prin. & dixi su. in prin. at ęternæ conuenire non pōt, si legi Dei est contraria: ut in c. Imperatores. 9. dist. & in c. fi. ea. di. igiť non est sumenda interpretatio eo modo, ꝙ in c. filius. lex canonica contradicat legi ciuili ex auctoritate & ratione diuina: nam si quid est, ꝙ in c. filius: vltra dicatur, idest per modum additionis non contradictionis, aliàs necesse esset dicere, nec leges obseruādas in foro seculari, quinimmo non esse leges, quæ nec proprio principio, nec fini conuenientia habent. Ego uerò ostendi superius earum iustam & necessariā esse sñiam ex quo innumera po-219 teris inferre ī ista materia. ¶ † Decimatertia principalis illatio referenda est ad quæstionem, ꝙ cum leges Imperatorum sint diuinitus per ora principū promulgatæ: ut in c. fi. 16. q. 3. & in c. quo iure. 8. dist. non comprehendant clericos, & dom. Felinus, qui de hoc latissimè desserit in d. c. ecclesia Sanctæ Mariæ. fol. 4. uer. quęritur primò, concludit ex sñia oīum doctorum clericos comprehendi, & rationem dicit esse sumendam a d. c. fi. quia diuinitus ꝑ ora principum promulgantur: & quia Sancta Romana ecclesia legum secularium non respuit famulatum: ut in c. super specula. de priuil. & legibus secularibus clericos comprehendi probatur per totum, 10. dist. maximè in c. si adiutorium. & in c. qm̄. & in ca. 220 de capitulis. ¶ † Tu hæc ueriori ratione intelligas: nam illam propositionem & eius rōnem non ita pręferendam ex eo probatur: quia clerici, qui non sunt inferiores legibus eis comprehendi nō possunt. Cum lex nulla comprehendat, nisi subditos, ut notatur in c. j. de consti. & in c. 2. de consti. lib. 6. in l. cum quædam puella. ff. de iuris. om. iud. & ꝙ clerici non sint sub Imperio legūm satis constat ex d. c. ecclesia Sanctæ Mariæ. & in c. fina. de rebus eccle. non alie. cum laicis nulla sit attributa facultas super ecclesiasticis personis, quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi, cùm igitur legi non insit Imperium, sine Imperio eos comprehendere non pōt, facit tex. in c. inter hæc. 34. quæstione secunda, ubi dicitur, ꝙ Romana Ecclesia mūdanis nunq̃ cōstringitur legibus. Nec obstat supplementum & ratio Archi. ibi, quē refert & sequitur do. Felynus non constringitur legibus, scilicet talib⁹, qualis erat illa, de qua ibi fit mētio, scilicet ut maritus uxorem

rem adulteram occidere posset, aliàs ecclesia tenetur exequi le-221 ges humanas: vt in c. ideo 37. dist. & reliqua. ¶ † Aduerte, ꝙ in tali expositione primò peccant, dum præsupponunt, ꝙ mundana lege vxorem adulteram maritus occidat, nam nō occidit eam sine pęna: vt in l. si adulterium. §. Imperatores. ff. ad l. Iul. de adul. & in l. nec in ea. eo. tit. & dixi latè suprà in 11. illatione. ¶ Secundò peccant, dum illum tex. volunt exponere, ne dicat, quod expressè dicit, scilicet legibus mundanis ecclesiam non constringi. Nā ibi ea est intentio, ꝙ cum de legibus humanis fuisset consultus, respondet, humanis legibus ecclesiam nō constringi, & ratio est, quia ad legis vinculum necessarium est Imperium, vt in d. c. 2. de consti. & mirādum est, ꝙ idem Fely. statim refert sanctum doctorem, qui tria ad legis essentiam necessaria demonstrat, & eorum est auctoritas, vt in j. 2. q. 96. at legumlatores seculares nullam habent in ecclesiasticis auctoritatem, maximè in ecclesia Romana, immo cum ea sit multo superior, vt in c. solitę. de ma. & obe. in c. per venerabilem. qui filij sunt leg. in c. nouit. eo. tit. & in extrauag. Bo. VIII. de maio. & obe. contra naturam esset, vt maior lege minoris constringeretur, vt in c. omnes principes. de ma. & obed. & in c. cum inferior. eo. titu. ¶ Nec obstat ratio, ex qua probant, scilicet, ꝙ diuinitus leges sunt promulgatæ, quod planè fateri cogi-222 mur. † Sed non congrue sequitur, ꝙ ex hoc clericos comprehēdas; quia q̃uis ipsa ratione & potestate leges comprehendāt & cōstringant subditos prouidentia, vt ipse idem sanctus doctor docet, & nos in principio tractatus ostendimus tñ non cōstringūt nisi eos, quos eadem prouidētia sibi subiecit, & hoc ꝙ in l. necesse est Imperium in d. ca. 2. de consti. cum simi. & ita dicebat idem Sanctus Thomas tria requiri, vt lex ipsa constringat, primum finem boni communis, ꝑm auctoritatem, scilicet ꝙ lex lata nō excedat potestatem ferentis, tertium ęqualitatem oneris impositi 223 secundum proportionem ad bonum cōmune. ¶ † Vnde si legislator non habeat potestatem, lex nō cōstringit eos, qui non subijciuntur, nec bona est cōsequentia, lex est æqua & honesta, ergo meipsum cōstringit, nisi esset superior, & cui ego subijciar. At si ita arguas, leges humanæ diuinitus promulgātur, sed diuinis omnes subiicimur, ergo legibus humanis omnes constringimur, & ita erit dicendum de ecclesia inferiore, quæ subijcitur superiori & triumphāti. ¶ Respōdeo, ꝙ quāquam leges diuinitus sint pro-224 mulgatæ, tñ sunt promulgatæ ꝑm Imperium promulgātis. † Nā iura & leges humanas distribuit Deus generi humano per principes, vt in libro Regum, & in c. quo iure. 8. dist. sed nō debent mittere falcem in messem alienam, vt in c. venerabilem. de electi. & in c. nouit de iudi. & Deus ipse distinxit Imperium seculare ab ecclesiastico. vt in c. solitæ. de ma. & obe. & in c. quoniam. 10. dist.

225 ¶ † Rursus nō obstāt iura in cōtrarium allegata; quia ita sunt intelligenda, vt leges cōfirmatæ à canonibus comprehendant clericos nō Imperio legum, sed quia canones volūt leges obseruari ab omnibus tāquam iustæ. Nam qñ leges nō sunt cōtra legem naturę, vel diuinam, nec cōtra ecclesiæ institutiones, tunc ab ecclesia approbantur, & Imperio & comprobatione ecclesiastica habēt quò ad clericos necessitatem, vt in c. j. de reg. iur. in ca. j. de noui ope. nunc. in c. 2. de spon. impu. & bonus est tex. in c. vt inq̄sitionis. de hære. lib. 6. ea enim nostra facimus, quibus auctoritatē impartimur, vt in l. j. de ve. iu. enu. C. auctoritate igitur canonum habēt locum in foro ecclesiastico, & ita intellige capitula allegata, in quibus satis commēdantur leges seculares obseruari debere a summo scilicet Pontifice, vt ipse cōfirmatione obseruari ꝓbetur, ab inferioribus verò vt cōfirmata obseruari probetur, ab inferioribus verò vt confirmata obseruari oportet, aliàs vi propria leges humanę nō cōstringunt ecclesiam sibi superiorem, vt 226 supra dicebam. † Sed quæro, quæ est ratio, quare summus Pontifex eas debeat cōfirmare. Respōdeo propter iustitiam eis insitā; quia verè sunt institu. diuino promulgatæ, & optimè prouidēt humanis negociis ad cōseruationem generis humani, vt in d. c. quo iure, & à seipso patet, & ostēdi su. in prin. vnde decet vt summus Pōtifex eas accommodet, atq; aptet ne negocijs ecclesiasticis, & ita intellige omnia iura canonica, in quibus à legibus ciuilibus sumitur, & refertur fundamentum, vt in c. ex antiquis. 54. distin. in c. accusatores. & in c. cuius in agendo. 3. q. 8. in c. legibus. & in c. cum deuotissimam. 12. q. 2. in c. 2. de cōcess. præbē. in c. ex diligenti. de simonia. & in c. cum ꝑm. de hęre. lib. 6. cum mille simili. 227 de quibus latè vi. Fely. vbi supra. ¶ † Decimaquarta principalis illatio adaptanda est ad illā pulchram dubitationem, an leges ciuiles super ecclesiis & ecclesiasticis rebus ver personis disponentes sint validæ & cōfirmatæ de iure canonico, & profectò operę precium erit hoc ipsum cognoscere; quia ex hac dubitatione pēdent leges & tituli de summa Trini. & fide catho. leges de sacrosanctis ecclesijs editę, & de episcopis & clericis, cum reliquis titulis authen. ¶ In ista dubitatione dñs Abbas in ca. ecclesia sanctæ Mariæ, in 4. col. in ver. ad primū. tenet, tales leges esse nullas, nec esse obseruandas de honestate, idem tenet in repe. in eodem c. & sequitur eum do. Fely. ibi cha. 4. ver. recipit autem. sñia do. Abbatis has habet rationes. ¶ Prima est, ꝙ Imperator nullū habet Imperium in ecclesia, rebus, vel personis ecclesiasticis, at lex sine Imperio nulla est, igitur tales leges cūm sint nullę, nullibi valent.

¶ Secunda; quia ex obseruātia illarum legum denotaretur quędam superioritas Imperij ad ecclesiam vnde contra oēm honestatem est, vt Imperator ingerat falcem in messem alienā, vt in c. venerabilē. de elect. & confundit ordo totius monarchiæ &c. ¶ Hęc ego accuratius animaduertēda ex rei grauitate cogitabā, non enim ita absolutè audēdum est, tot leges pulcherrimas vno 228 verbo delere. † Aduertēdū igitur, ꝙ in primitiua ecclesia Imperatores christianissimi leges edebant etiam de clericis. In his igiť legibus cognoscebant personas ecclesiasticas ac ecclesiam non sibi subesse, quinimmo esse sibi superiorem, vt in l. omni. de sacr. san. eccl. vbi Theodosius ille noster optimus Imperator ab alio optimo Traiano originem & imaginem ducens, fatetur ecclesiasticam iurisdictionem non sibi subiectam quinimmo idē christianissimus, qui fuit anno ab incarna. 388. ecclesiam prædicat sibi superiorem, cùm ad eam appellandum à iudicio suo decreuisset, vt in c. quicūq; litē. & in c. omnes. 11. q. j. & refert in c. 229 nouit. de iudi. & † idem de Valentiniano inclito Imperatore, vt ibi dr̃, quorum plurimas leges inuenies per totum titulum de sacrosan. eccle. & de episcopis. & cle. qui non constituunt eas, vt denotantes Imperium, sed summam religionem profitētes: qđ eo manifestè ꝯstat, ꝙ Imperator in rebus ecclesiasticis & pertinētibus ad spiritualem iurisdictionem profitetur ecclesiam superiorem, vt in auth. qūo opor. epis. in prin. vbi si quid in his statuit sacros prosequitur canones, in auth. de monachis, in fine, & in auth. vt clerici apud proprios episcopos § fin. & in auth. de eccle. titu. §. j. Præterea constat, ꝙ ecclesia illas leges comprobauit, ergo ex comprobatione faciūt ius, quod & rōnibus & auctoritatibus ostendo: si enim leges iusta decernūt, nō ea imperādo, sed canonicis institutis inhęrendo, ac id iustum ad debitū gñis humani gubernationem iudicādo, vt in auth. qūo oporteat, in prin. & in auth. vt cleri. apud proprios epos, in fine, igitur iustum est, id vt iustū comprobari, vt videmus in cęteris alijs legibus, q̄ obseruantur, & comprobantur à iure cano. vt in c. j. de noui op. nūc. & in c. certum. & in c. fi. 10. dist. nam quæ rō est comprobādi alias leges quò ad forum ecclesiasticum, eadem est istas comprobandi; quia ex iustitia comprobātur, & prout in illis nō obstat Imperij defectus, ita etiam istis obstare nō debet, cùm Imperatores fatentur se non posse spiritualibus imperare. Item hoc sępissime auctoritate probatur.

230 ¶ † Primò per tex. in c. j. de iuramēto cal. vbi ipse summus Pontifex disponit, clericū per se nō debere iurare de calumnia, & fundatur ex auctoritate legū ciuilium, nam cum Marcus Augustus Imperator disposuisset, eos pp reuerētiam nō debere iurare, vt in l. cum clericis. versi. si lis. C. de epis & cle. & dicit se sequi decisionem filij sui Marci quōdam Imperatoris, subiūgit hanc rōnē: cùm eñ Iustinianus Imperator decreuerit, ꝙ canones vim legū hr̃e oportebat, & ēt idem canonibus caueatur, dignum est, ꝙ diuina & humana lex obseruetur, & quod Imperator decreuit, id à canonibus cōfirmetur. Ecce ꝙ in materia iuramēti, cuius licētia ad solā ecclesiam pertinet, vt in c. venerabilem. de elec. & in c. nouit. de iudi. item in casibus in quibus de clericis discernitur, ius Imperatorum obseruatur, nō ꝙ Imperium habeat, sed quia iustè descernit, & idem do Abb. in secūdo notabi. dicit argumētum esse optimum in illo tex. vbi seruatur lex ciuilis de clericis disponēs. ¶ At si dicas, ꝙ lex illa disposuit in clericorum fauorē, vt Abb. ibi sentit & in d. c. ecclesia Sanctæ Mariæ. Dicerē talē interpretationē nō esse iustam, & primò ostendit in eadē l. cū clericis. versi. si lis, de qua fit mētio in d. c. j. vbi Imperator dicit, clericos nō debere iurare; quia in antiquis canonibus iurm clericis prohibebatur. si igiť decernitur eis prohibitū, hoc nō est indultū priuilegiatiuè, nec fauorē, quod rursus probatur in eodē c. 1. vbi dñr ista verba. Legibus itaq; comperimus esse cautū, vt nullus clericus iurare ꝓsumat, ecce, ꝙ legibus est cautū, ne ꝓsumāt, nec hoc tribuitur in fauorē, quod ēt ex eo apparet; quia nō habet fundamētum in fauore. Itaq; do. Abb. fatetur optimum esse argm̄ contra suam opinionē, quia interpretatio de fauore nihil est, vt dixi. ¶ Nec obstat, si quis diceret, ꝙ idē esset statutum de lege canonica antiqua, nam quamuis hoc verum sit, nihil tñ iuris mutat; quia summus Pontifex ibi tam leges canonicas, q̃ ēt ciui-231 les, immo ciuiles præcipuè ꝯfirmat. ¶ † Pręterea hoc idem optimè probatur in c. 2. de sponsa. impu. vbi in mr̃ia ecclesiastica. s. in causa mr̃imoniali, in qua Imperator nō habet Imperium, vt in c. cum ꝑm apostolum. de secun. nup. dr̃ terminū à legibus statutum obseruari debere ad cōtrahēdū matrimoniū, & ita not. do. Abb. in j. no. ꝙ in materia matrimoniali possumus recurrere ad leges canonibus non cōtrarias, eadē ergo est ratio in ista cā, quia diceremus, ꝙ cùm nō hēat Imperium, nō pōt leges cōdere, & ꝑ ꝯñs nō essent obseruandę, sed hoc nō obstāte, summus Pōtifex prosequitur leges. ¶ Quartò hoc probať ex c. veniētes. de iureiuran. vbi ēt in materia iuramēti leges afferuntur ad interpretationem iuramēti. Item in causa matrimoniali in eodē casu, in quo leges, quia cōtrariæ canonibus reprobanť, tanq̃ nō habentes legis potestatē, in eo tamen in quo conformare possunt, commēdatur imitatio, vt in c. fi. de secun. nupt. supra alleg.

232 ¶ † Quintò adduco tibi singularem tex. in c. vt inquisitionis. de hære.

here.lib. 6. vbi ipse summus Pontifex protestatur se velle obseruare leges à Federico olim Imperatore Romano de puniendis hæreticis editas, quatenus Dei & ecclesiæ Sanctę suæ honorē pmouent,& hæreticorum exterminium prosequūtur. Ecce φ in causa hæresis,quę est ecclesiastica,leges seculares sunt obseruandæ,& imitādę,dum iustę sunt,nec dicas casum ibi specialem,nā illa specialitas honoris Dei & ecclesiæ, quæ tēdit ad castigationē hæreticæ prauitatis,non habet cām iuris specialem: quia eodem modo in quolibet crimine etiā Simoniæ leges obseruādæ sunt, dum iustæ sint,& canonibus nō obuiēt,vt in c.ex diligenti. de simonia.& ibi glo.& ita sentit gl.in d.c.inquisitionis.ver.leges,vbi ex sñia Io.An.auctēticæ Federici:vt C.de epi. aud.auc.statuimus. & auc.credētes.auc.si verò dñs. & aut.gazaros comprobātur. facit tex.in c.cum ₰m leges.eo.tit lib.6.facit ēt tex.in c.inter alia.de immu. eccle. vbi immunitas ecclesiastica ₰m leges distinguitur, nec dicas ibi & ēt leges esse priuilegiatiuas,nā ēt iure cōmu. sunt leges prosequendæ,vt in d.c.2.de spon.impu.& in d.c.j.de iura.calum.¶Nec obstant fundamenta do Abb.primo dum dicit,φ leges sine imperio sunt nullæ, certè nullas esse fateri oportet, si ad Imperiū Imperatoris animū vertamus, sed iustum est eas comprobari ab ecclesia,vt iusta decernētes,vt in d. c. certū.& in c.fi.10. dist.& hoc ab eodē Abb.& Feli.ꝯstat,qui fatentur,vt fateri oportet, alias leges ciuiles canonibus non obuiantes, à iure canonico approbatas obseruari debere,vt in d.c.j.de no.ope.nun. & ibi Canonistę,legistę in l.priuilegia.C.de epi. & cler.adeo φ dicebāt legibus comprehendi clericos, vt in supra proxima illatione dicebam, & tñ constat leges in clericis non hr̄e Imperium:igitur non poterant comprehendere nec valebāt sine Imperio. ¶Sed dicebamus valere cōprobatione, & eodē modo dicēdū est istas leges cōprobatione valere,quòd ēt à ratione probatur; quia ea rōne illæ valent: quia iustæ,& quia ab ore diuino protusæ, vt in epi.inter claras.C.de sum. Trin. & ita dicebat idem Fely. & vidimus in superiori illatione,sed hæc eadem ratio est in legibus positis in tit.de sac.san.eccle.& de episc.& clè.& in auth. quo oporteat. in prin. nam dum legi diuinæ vel canonicę non aduersant, & tendant ad ꝯseruationem generis humani,& totius ecclesiæ, & salutem aīarum, necesse hn̄t deriuari à lege ęterna, vt ostēdo in præsuppositis huius tractatus,& hæc est ratio, quare decet eas obseruare quæ cōis est in vtrisq;, at si dicas leges ex eo iniustas; quia Imperator mittit falcē in messem alienam,vt in d c.venerabilis.6.q.3.c.j.& in c.nullus de parrochiis. Rñdeo, φ verū esset, si eam immitteret,vt imperans,sed cum ipse fateatur se subiectum canonibus & inferiorem summo Pontifi.vt in c. cleri. de iud. & in d.auth.quo opo.& ego superius exposui,non est arguēda iniquitas, maximè φ illo tpe erat necesse, cùm Imperator oīa gubernaret, & ita statueret,comprobatione tñ ecclesiastica, & ita

233 rñdetur scđo argumento.¶†Itē considera,ēt φ Imperator pōt in causis ecclesiasticis procedere prohibendo suos subditos, ne sint hæretici,ne sint simoniaci, ne cōmittant periurium, ne sint vsurarij,ne violent ecclesias,&c.huius gñis, nam quamuis ex spirituali iurisdictione crimina sint ecclesiastica, tñ ex seculari pn̄t seculariter puniri, quia ad bene beatęq; viuēdum sunt institutæ leges,in c.factæ sunt.4.dist.& ad fęlicitatē humanam cōuenit delicta puniri.c.vt famę.de sen.excom.in l.ita vulneratus.ff.ad l.aq. princeps igitur ad finē debitum talia delicta punire pōt. Item à veris principiis iuris naturæ,qa natura hęc improba sunt,& ideo punienda.l.j.ff.de furtis.at sicut spiritualis iurisdictio pōt & debet versari ad ꝯseruationem gñis humani, ₰m quod cōuenit ęternę saluti,vt in c.q̃uis pactum.de pac.lib 6.in c.cum contingat.de iureiur.in c.vt animarum.de cōsti. lib. 6. ita iurisdictio tpalis debet in eadem cōseruatione versari,& quamuis seculares leges genus humanum quò ad seculum conseruent, debet tñ ista cōseruatio tēdere ad veram alterius seculi ꝯseruationem, vt in d.auth.quo. opor.in prin.& dixi supra,& maximè in prin.huius libri,quæ igit̄ ad istam conseruationem tendunt, p̄t iustitia exequi princeps secularis,dum non obuiet, nec impediat executionem ecclesiasticā,vt in c.qm̄.10.dist.ex his defendes leges positas in tit.de hære. C.& plures leges in titulo de sac.san.eccle.& de epis & cle. & plures leges puniētes vel prohibētes periuria, de quibus ēt inferius.

234 ¶†Deinde ex superioribus poteris inferre ad extensionem,quā dedit do.Fely.vbi supra,φ etiam si leges loquentes de clericis essent insertæ in decretis, tñ cū ipse Gratianus legis condendæ auctoritatē nō habet,nulla erant & reliqua.¶Certè si lex rōnabilis est,nec obuiet iuri canonico,vt præsupponit do.Fely.ego tenerē eam ab ecclesia approbatam,& ex approbatione valere,vnde rectè inserit ipse Gratianus prędictas leges per superiora, & sat est, φ habeamus eū,& do.Io.Cald.in c.j.de noui ope. nun. auctores huius opinionis, eo maximè φ expediret certè non legem, sed leges,nō leges,sed titulos ab improbatione defendere,tu tñ dili

235 genter cogita.¶†Quintodecimò infero ad pulchram dubitationem, an testamentum sine septem testibus valeat tam iure canonico q̃ ciui.cùm verum sit,φ iuregentiū & naturali & lege diuina valeat,vt in c.cùm esses.de test & quorundam nō leuium auctorum sñia est,φ testm̄ sit oī iure validū, quamq̃ desit illa solennitas septem testium,de qua in l.si vnus, & in l.hac cōsultissima. C. de test.quia lege canonica ex auctoritate diuina derogatū est legibus ciuilibus,ita tenebant Alanus Vicen. Goffre. Lau.antiqui doctores,& Host.in d.c.cum esses.quos do.Anto.& do.Abb.demum magna disputatione sequuntur ita in lectura, quam et in sua solēni repe.2.& 4. col. quorum rōnes satis vrgentes subijciā.

236 ¶†Prima rō est,quia peccatum mortale cōmittitur, si voluntas rōnabilis testatoris duobus probata testimonijs non habeat executionem,nam vltima voluntas est,& sub peccato est obseruanda, vt in c. vltima voluntas.13.q.2.ergo leges non valent,vt in c.fi.de præs.Sedō,quia tales leges sunt cōtra legem diuinam, vt in c.cum esses. Tertiò, quia sunt contra vniuersalem statum ecclesiasticum,vt ibidem,item quia ead.l.diuina vniuersaliter dr, φ in ore duorū vel trium stat oē verbū, & qui oē dicit, nihil excludit. c.si Romanorum.19.dist.& cum lex diuina non distinxerit, nec nos distinguere debemus,item adducunt inconuenientia,deq;bus latius in responsionibus.Quamuis enim antiquorum & modernorum magna sit auctoritas,plus tñ valet apud me legū auctoritas & interpretum,maximè quia tot leges de solennibus testamentis loquentes putet reddere inanes, quam ista excusatione vti liceat.

237 ¶†Ego itaq; non solum leges ab his quę contra opponuntur defeudo, sed eorum & iustū fundamentum ostēdam; nam leges ciuiles ad euitādas falsas suppositiones testamētorū, quia facile est de bonis hoīs mortui fingere testamēta ac falsa fabricare,introduxit testōrum solēnitatem, qua reipublicę quieti subuenire & consulere,vt in l.iubemus.C.de test.& in prin.instit. eo.vnde dr talem solēnitatē testium ob publicam vtilitatem esse introductam,cui nec partes renunciare possunt, vt in l.nemo

238 pōt,de leg.j.Bar in l.j.§.si filius.de leg.3. †at cum leges tendere debeant ad cōe bonū, vt sanctus doctor prima.2.q.96. quinimmo cum de rōne legis sit,vt cōis tēdat & ad bonum cōe, vt in l.2.ff. de legi in auth.quomo. opor. in prin. quanto tēdit ad publicam vtilitatem,tāto est accōmodatior suæ naturæ,& ideo amplior in interpretatione,vt in l.j.sol.ma & quāto tēdit ad particulare bonum, tāto minus habet de legis natura,& ideo restringenda est, ac illiberaliter interpretāda,vt in l.quod vero.& l.ius singulare. de leg. q̃uis igitur cōi regula duorum testimonio sit assistēdum, tñ cum hęc eadem regula tendat ad cōe bonum, & in casu testamentorum humana prauitate iam deceat introducere maiorē testium solennitatem,& hoc cōueniat bono cōi, certè in limitatione illius regulæ, non contradicimus ei, cùm ad eundem finē tēdamus,oīs eñ lex hunc finem debet habere, vt tendat ad cōe bonum,& generis humani felicitatem,vt in c.factæ.4.dist.& dixi

239 in prin.huius libelli. ¶†Item harum legum bonitas ēt ab auctore nobis constat,nam inter primos introductores solēnitatis testamentarię fuit ius prætorium,ut insti.eo.post princ.quod quidem ius prætorium ex facto & negociorum experientia cōes iuris regulas limitabat,vt in l.ius ciuile.de iust.& iur.& semper fuit prætor equitatis preceptor,& magister,vt in l quod si Epheli.de eo quod certo loco,& patet ferè in omnibus edictorum principijs,ab auctore igitur rei equitatem sumamus,vt in c.scribam,& in c.mandata.de præsum. ¶Superest ad argumēta rñdere, primò dicebatur,voluntatem testatoris sub peccato obseruandam, qd fateor,φ legitime est probata: At si dicas,duobus testibus est legitima probatio secundum legem euangelicam:Rñdeo, φ illa lex non est simplex in omni casu,vt patet in eodem c.cum esses. vbi non creditur duobus tñ secundum intellectum prædictorū doctorum,itaq; arg.concluderet contra do. Abb. qui tenet, φ requiruntur tres saltim,& φ inter eos sit presbyter parochialis,vt dicitur ibi.ergo voluntas non est necessariò obseruanda ex simplici duorum probatione,& vt rursus rectoreques argūt,cōsideres, φ solēnitas introducta ad probationem testōrum non est contra voluntatē, idest ne uoluntas adimpleatur, quinimmo ut uoluntas adimpleat, & sciamus,qd voluit, ut notat iurecōsul. in l.diuus Traianus. de test. mil. solennes igit leges tendunt ad sui ēvoluntatis adimplēdæ.

240 †Nec obstat, φ aliqua ex cā non adimpleatur:quia lex est regula,quæ rectè cōia ducit,& cum oībus prouidere non possit, id agit,vt pluribus prouideat,vt docet san.doc.j.2.q 96.ar. 2.& quæ semel aut bis,vt ait Theophrastus,accidunt, nō curant legislatores,vt in l.ex his.& in l. nam ad ea. de lega.j. ff. lex enim humana quanto cōmunius pōt prouidet, nec omnibus prouidere pt, qd diuinę prouidentię tñ tribuendum est.¶Non obstat secundum arg qd certè speciem hēt satis aduersam,quia in c.cum esses. dilucidè vt probari, leges,ex quibus non valent testā,nisi septem testibus cōfirmata esse contra legem diuinam, quia in l. veteri erat scriptū, φ duorum testimonium esset sufficiens,sicut testatur auctor nostræ salutis in euangelio Ioannis contra Iudæos. In l. nostra scriptum est,quĩ duorum hoīum testimonium verū est, & ōnis iudebat contra eos,si duorum hoīum testimonium uerū est, quare testimonium meum & patris mei nō accipitis? Idemq; testat Paulus in epistola ad Hebræos,& in epi. ad Corinthios. Præuaricans legem Mosis duobus uel tribus conuictus sine miseratione lapidatur,& reliqua,unde apparet, φ leges huic legi cōtrariæ nō sunt leges,nec sunt obseruādæ,ut in c.Imperatores.& in c.fi.9.di. & in c. sunt quidam.25.q.1. & ita argumentat in nostro casu tex. in c.cum esses.ubi dicit,cōsuetudine ecclesiæ Hosti.conformem illis

illis legibus esse à diuina lege & sanctorum patrum institutis & à gñali consuetudine alienam, & ideo eam improbat. ¶Aduerte primò,φ leges ciuiles non sunt contra legem diuinam.probabam superius;quia leges ciuiles tendunt ad finem boni cōis,quo fine sunt constitutæ oēs leges morales, itaq; tam reg. iur. diuini, q̃ ēt reg. vel limitatio legum humanarum tendunt ad eundē finem,igitur non sunt sibi aduersa:quod ēt ex eo probatur,quia si aduersa essent,regula esset vniuersalis,φ duorū testimonio nunquam sit credendum,tunc enim esset lex nulla, & improbanda,

241 quia esset contra sensum iuris diuini.¶†At quia ad eundem finē (ad quem regula tendit) lex humana disponat ex necessitate rectæ gubernationis in aliquo casu plures esse testes adhibēdos, nō ex hoc est diuinæ legis contraria,quod sæpissime in nostro eodē casu probabo.Primò ex c.licet vniuersis.de testibus,vbi summus Pontifex refert eandem regulam iuris diuini, φ in ore duorum vel trium stat oē verbum, tñ dicit aliquas fore causas, in quibus duorum testimonio non statur,ecce igitur, φ etiam de iure canonico ab illa regula subducuntur aliqui casus,nec ex hoc dr̄ legi diuinæ contraueniri, aliàs nec ius canonicum id posset, vt in d.c.Imperatores.& in c.quę contra mores.8.dist.& aduerte,φ idē do.Abb. in d.ca.licet in vlt.nota.ita asserit, nota optimum tex.φ iura ciuilia requirentia in certis causis testes plures duobus, non sunt irrationabilia,ita ipse se tñ referens ad ea quæ dixit in c. cum esses.at si rōnabilia sunt, contra legem diuinam esse nō possunt, vt in c.non est peccatum.§ his ita.dist.6.item si rōnabilia sunt,nō possunt esse nulla,nec contra ius canonicum; nec contra vniuersalem ecclesiam constituta, cùm à iure canonico approbentur, vt eodem c.licet.& ibi est testis D.Abb.nec obstat, φ ipse intelli-

242 git in c. cum esses. vt videbis infra. ¶†Secundò hoc latè probat̄ in c.nullam.& in c.præsul.2.q.4.vbi ad condemnationem epi requiruntur 72.testes,ad Cardinalium sacerdotum verò depositionem 64.ad diaconi Cardinalis depositionē 27. ad subdiaconum & reliquos,7.requiruntur testes, ex his igitur apparet illam regulam diuinam nō habere locum in casibus, in quibus plurimum testium vtilitas ex iusta causa versatur. ¶Tertiò φ eadem regula à lege positiua sumat interpretationes ex eo constat; quia duo, vel tres testes suspecti nō sufficiunt,nec esset iustum sufficere, vt

243 in c.licet causam.de proba.¶†Quartò:quia duo laici contra clericum non probant in criminalibus,& tñ in criminibus exceptis probant,vt latè in c.cum P.Manconela.de accus.in c.sacerdotes. 2.q.7.& in c. tanta. de simo. Ecce igitur, φ illa regula legis diuinæ distinguitur à lege positiua, vt in aliquibus casibus habeat locū, in alijs non habeat. Nam illam Deus de laicis ēt intellexit, vt in d.c.cū esses.vbi regula adaptatur ad laicos,& in c. in oī negocio, de testibus,& alibi sæpe.¶Quintò aut tu vis,φ illa regula iuris diuini,quæ dicit,in ore duorum stare omne verbum, intelligatur de testibus masculis, & fęminæ nō debēt in testimonium admitti,& tñ quandoq; admittuntur,vt in causa matrimoniali,in c.vr̄. qui matrimonium accusare possunt,& plenè per Host. in titu.de testi.§.quis possit esse testis:aut vis φ intelligatur de masculis & fęminis:& fęminæ non admittuntur in criminalibus, vt in §. 23.q. vlt.c.fi.& 25.q. 3. de crimine. Nam fęmina varium semper est & mutabile,vt apud Virg.& in c.forus ad finem.de verbo.sign.

244 ¶†Idem argumentum est de persona paupere; nam ista sunt requisita ad testimoniū,vt dr̄ conditio,sexus,ætas, discretio,fama, fortuna,fides in testibus ista requires,vt notatur latè in c. j. eo.tit. & Host.in d. §. quis possit esse testis:vides igit̄,quas distinctiones recipiat à iure positiuo illa regula,quæ sumitur à lege diuina,vnde non rectè dicit do.Abb.nos non debere distinguere,cùm illa non distinguat. Nam eadem regula diuina est comprobata à iure ciuili & cano.vt in d.c.in omni negocio.& c.licèt vniuersis.de testibus,& in l.vbi numerus,de testibus.ff.& tñ eadem distinguit̄, vt vides, & innumeris argumentis comprobari p̄t. ¶Nec obstat tex in c.cum esses. quem si rectè ponderes, non improbat leges positiuas,& nihil dicit, nisi φ leges humanæ ita decernunt, hoc idem,& clarius dr̄ in c.relatum.el j.eo.tit.vbi dicitur,iudicibus ecclesiasticę iurisdictioni subiectis,ne ₰m leges,sed ₰m canones debeant duorum testimonio legata ad pias causas iudicare, itaq; leges non improbantur,ex quo sequitur, eas non esse contra legē diuinam:quia tunc ad ecclesiam pertinet decernere nullas, cùm legem diuinam debeat obseruare & obseruari facere vsq; ad animam & sanguinem,vt in c.sunt quidam.25.q.j.& in c.si dñs.& in c.qui omnipotētem.& c.Iulianus.& c.qui resistit.11.q.3.& cum non obstantibus legibus peccaretur,vt in c.fi.de consue. tenebat leges decernere nullas, vt in c.fi.de præscrip.At cum non fecerit, certè coniecturari potest eas non fore nullas, maximè φ si sunt contra legem diuinam non sunt leges,quia omnes leges habent dependentiā & rationem à lege æterna,vt dicebat Augusti. in li. de lib.arb.& ego ostendi in princ.huius lib.& cum sint contra legem Dei non possunt esse leges:nam lex nihil est,nisi ratio, vt in d.c. qui resistit.¶Verum subtiliter quisquam argumentabitur, φ cum in c.cum esses.dicatur, φ à diuina lege est alienum, vt testamentum non valeat, nisi habeat septem testium comprobationem, sed omnis lex non solum non debet esse contraria legi diuinæ,sed vt ab ea deriuetur oportet,vt idē August.& sanctus doctor prima secundæ.q.93.ar. 3.& ego latè ostendi in prin.libri in deriuatione legum,nam à lege diuina deriuantur ratione & potestate,vt in epis.inter claras.de sum.Trin.& fide catho,in l.bene à Zenone.C.de quadri.præs.in l.j.de vete.iu.enu.igitur si à lege di

245 uina sunt alienæ,constat non habere firmamentum.¶†Quippe hoc argumentum contra leges vrgenter concludere vr̄, sed ne contra leges & canones concludat,cogitabam, φ ita respondere oporteat,& considero,φ plura sunt præcepta diuina & moralia,omnium tñ finis situs est in fęlicitate humana, quæ ad diuinā conducit fęlicitatem,at quoniam ad bene beateq; viuendum inter alia moralia necesse est vt voluntates defunctorum obseruētur,vt in d.c.vltima voluntas.14.q.2.quia ad eas obseruandas necessaria erat testōrum fides,quę quia ex duobus testibus facile tergiuersabatur,falseq; supponebantur plerunq; voluntates,decuit ad utilitatem & bonum cōe introducere solennia testōrum, vt indubitata fide constarent,vt in d.l.iubemus. C. eo & in prin.insti.eo.istæ igitur leges non sunt alienæ à princ.legis diuinæ,sed pcedunt à morali decentia,& tendunt ad cōe bonum,quod (vt signum ad sagittam) legibus est propositum.

¶Nec obstat tex.in c.cum esses.quia uerū est, φ ab illa regula diuina duorum testium sunt leges testamentorum alienę,sed non sequitur ex hoc,φ ab omni lege diuina sunt alienæ,idest φ ab aliquo præcepto morali non deriuentur,quod necessaria rōne nobis constat.Nam in c.licet vniuersis.su.al.dicitur,in aliquibus casibus duos testes non sufficere.ergo illud ca.est à iure diuino alienum,& per ꝯn̄s nullum. Item in d.c.cum esses. ₰m communem intellectum requiruntur duo testes & clericus Parochianus,& si sunt duo testes tm̄ non valet testamētum, sed lege diuina & euāgelica valet,ergo ille tex.non est secundùm legem diuinam,attamen hoc est falsum,vt ibi vult summus Pōtifex, igitur nec leges sunt contra legem diuinam,sed secundum legem diuinam.

¶Verum contra hęc rursus patet: quia consuetudo cōformis legibus improbatur in d.c.cum esses. Respondeo,φ ius canonicū deuiat in hoc a via iuris ciuilis, vtrunq; tamen tēdit ad debitum finem.De fine legis ciuilis patet ex superioribus.

246 ¶†Ius verò canonicum cohęret huic præcepto morali, quo in ore duorum vel trium stat omne verbum, nec quò ad formam canonicam vrget necessitas & causa iuris ciuilis; quia cum duob. testibus & præsbytero parochiali,in quo summa fides est reposita, testamētum habet fidei constans firmamentum,conformat igitur ius canonicum cum pręcepto & Euangelio,quamuis non vniformiter;quia duo testes non sufficiunt,& cōformat cum fine boni cōis,ad quem decet testamenta solenni & constanti fide seruari,& hæc lex canonica inuasit iam per consuetudinē in omnem ecclesiam,& hoc est,quod Romanus Pontifex dicebat, cōsuetudinem particularem Hostien.ciuitatis improbandam;quia non conformabat cum lege diuina,quam ecclesia vniuersalis psequebatur,quod certè indecens erat; quia Hostia tiberina, quæ subiecta ecclesiæ Romanæ & proxima ciuitas est, debet Romanas obseruare leges, & non debet dissentire à consuetudine vniuersalis ecclesiæ,quia turpis est pars,quæ suo non cōgruit vniuerso,vt in c.fi.de spon.duorum & multum conuenit,ut totum corpus ecclesiæ in hac sibi obseruatione concordet, ut in c.nolite. 11.dist.nec licet à capite membra recedere, vt in c. cum non liceat.de præscrip.Hæc est igitur causa,quare in cap.cum esses.& in capi.relatum.non improbantur leges ciuiles, sed improbatur cōsuetudo ecclesiarum subiectarum Romanæ ecclesiæ; quia leges suas hn̄t rationes & suo tramite tendunt ad debitum finem, ecclesia uerò propriam cognoscit uiā, a qua discedere subditos ecclesiasticos non conuenit, & ita defenduntur leges ciuiles & canonicæ,& certè non pōt negari,leges suo foro non valere,maximè ex consensu tex. in c. licet uniuersis.de testibus.

¶Nec obstat,quod dicit D.Abbas in intellectu.c.cum esses.ubi dicit,φ quamuis ius canonicum moderetur legem diuinam, addendo duobus testibus præsbyterum parochialem, tñ ius ciuile nō uidetur moderare,sed tollere legem diuinam;quia cum duo sufficiant,addit alios quinq;,nam sanguinē elicit qui nimis emūgit.c.deniq;.4.dist.& in c.nisi cum pridem.de renun.& subiungit do.Abb. φ illa regula diuina non est ita strictè intelligenda, sed moderanda,ut non habeat locum in aliquibus casibus,ut in c.licet uniuersis supra all.& in c.præsul. 2.q. 4. ita igitur moderanda est de iure cano.ut in materia testatorum non habeat locum,ita ipse. ¶Ego miror q̃ malè dñs Abb. sibi consentiat: dicit enim φ ius ciuile sanguinem elicit,& tollit ius diuinū, quia uoluit quinque addere testes, & ius canonicum moderatur qn̄q;, ut in casu nostro,& in casu.c.licet.& c.præsul:at in c.præsul & in c.nullam. requiruntur in pluribus casibus plusquam 20. igitur ius canonicum elicit sanguinem,& tollit ius diuinum, quod tñ ipse negat, igitur cogetur negare idem de iure ciuili.Item in c. licèt uniuersis, dicitur, φ plures q̃ duo requiruntur in quibusdam casibus, & ponuntur per gl.exempla iuris ciuilis & canonici,in quibus plusquam tres & quatuor requirūtur,& certè rectè, quia 20.sunt plures duobus,& septem sunt plures duobus, & tres sunt plures duobus,& ita in omnibus istis casibus uerificatur tex.ille, non φ necessariò intelligat de tribus, nam non intendit terminare testes,

sed di-

ſed dicere aliquos fore caſus, in quibus regula diuina nō habeat locum præſertim, ꝙ ibi. D. Abb. fatebatur leges ciuiles eſſe rōnabiles, per tex. ibi. vt ſupra expoſui. ¶ Item cum do. Abb. dicat, ꝙ regula diuina non habet locum in teſtamentis, & ꝙ lex poſitiua poteſt moderare illam regulam. Ego quæro ab eo, ſi hoc verum eſt, vt in teſtamentis non habeat locum, an lex ciuilis in teſtamētis contradicat legi diuinæ, at ſi contradicere concedat, ignoro ego quō in his, in quibus locum nō habet, eidem contradici poterit, contra l. decem. de verbo. oblig. ff. c. ad diſſoluendū. de deſ. impu. vides quàm parum ſibi conſtat. Domi. Abb.

247 ¶ † Præterea obſtat ratio maximè ſtoicorum, qui veritati nimis ſtrictè inherentes, oīa peccata, eo ipſo ꝙ peccata ſint, æqualia iudicabāt, de quo diſputat Cicero in paradoxis, & in hoc fateri cogor, oīa peccata ea rōne, ꝙ peccata ſunt, æqualia eſſe, ſed nō credo verum, oīa peccata eſſe æqualia; nam ſtuprum maius eſt fornicatione l. j. C. de rap. virgi. & aliqua ſunt delicta adulterio leuiora & alia grauiora, vt in c. at ſi clerici. §. de adulterijs, de iud. & crimen hæreſis deteſtabilius eſt crimine læſæ maieſtatis, vt in c. vergentis. de hære. & C. eodem l. manicheos. ¶ At vera concluſio, ꝙ ſi terminus eſt à lege diuina duorum teſtium aſſignatus, eo ipſo ꝙ plures à lege ciuili requiruntur, tranſgreditur numerus, & verum eſt, legem diuinam non obſeruari; nam ſi lineam tranſgrediaris ad duos paſſus, ita verum eſt te tranſgreſſum eā, ſicut aliū, qui ad mille tranſgrediatur, vt in l. Celſus. ff. de arbi. in l. traiectitiæ. §. de illo. de ac. & obl. ff. & Cicero vbi ſupra credo igitur, ꝙ illa regula iuris diuini non neceſſariò terminet, & ideo ſubiungit alternatiuè in ore duorum vel trium, nec terminauit duos ſolū, nec tres ſolum, vnde ex humana neceſſitate vel vtilitate ſubducitur aliquis caſus, in quo plures teſtes requirātur, nec intelligas, ꝙ contra legem diuinam fiat, ſed lex humana eam ex eius intentione moderatur, & ita intellige tex. in c. fi. de diuortijs, & notata in c. ex publico. de conuer. coniugatorū & in c. & ſi quæſtiones de ſimonia. & ita ſolitus eſt intelligere Sanctus doctor: nam cū in aliquo caſu à iure diuino (vt vr̄) prouiſo diſpenſatur per eccleſiam, talis diſpenſatio non eſt cōtra ius diuinum, nec eſſe poteſt, vt in c. qui reſiſtit. 11. q. 3. cum ſimilibus: ſed eſt ſubductio quędā & declaratio, qua conſtat caſum illum ex rōne ſua non comprehendi in regula diuina, quod maximè pertinet ad ſummum Pōtificē, vt notatur in c. inter hæc. 23. q. 5. hoc verum eſt in diſpenſatione prohibitorum, ſed in ſimili moderatione iuris diuini, qualis erat in caſu noſtro, ſępius iure ciuili reperiī prouiſum, vt idē Abbas ſubiungit plura exempla in d. c. cum eſſes. & Bar. latè in l. oēs populi. ff. de iuſti. & iure.

248 ¶ † Hinc non mihi placet, quod dicebat do Abb. ibidem contra D. Anto. ꝙ non eſt recedendum à legibus, niſi quatenus in canonibus reperitur contrarium, vt in c. j. de no. ope. nun. igitur ſecundum Abb. cum non reperiatur receſſum à legibus ciuilib. niſi qn̄ teſtm̄ ſit coram præsbytero parochiali & duobus teſtib. ſtandum eſt præciſè d. c. cum eſſes. ita dicebat D. Abb. Qui rectè (vt opinor) concludit, niſi ſibi contradiceret. Nam ſi (vt ipſe tenet) leges ciuiles ſunt nullæ, ſequitur, eas non obſeruandas, nec ad earum obſeruantiam eſſe conſiderandum, ne recedamus à legibus, cum pręſertim ſunt nullæ ſm ipſum: quia ſunt contra legem diuinam. ¶ Rurſus eſto ꝙ eſſent contra legem diuinam. Cōuenietius dicetur, ꝙ valeret teſtm̄ factum cum duobus teſtibus. Quia valet ſm ius diuinum, q̄ ſi diceremus non valere; quia ſi valeret, ex hoc recederemus à iure ciuili: cum verum eſſet, ꝙ fugimus, ne in legem ciuilem incidamus, obruimur in ſcillam, ideſt in legem diuinam, melius eīn & conſultius diceretur, valeat, ne diſcedamus à lege diuina, q̄ ſi diceremus non valeat, ne diſcedamus à lege ciuili, quia ſn̄iæ canonicæ dn̄t ſemper deriuari à lege diuina, vt in c. qualiter el grande, in prin. de accu. & ſemper & potius debent cum ea conformari q̄ cum lege ciuili, vt in c. fi. 9. di. & in c. lege. & c. 2. & c. certum. 10. diſt.

¶ Ex ſuperioribus ēt coincidunt ferè oīa notabilia. D. Abb. in d. cum eſſes. Nam dicit in nono notabili, ꝙ impugnans teſtamētum prętextu defectus ſolennitatis commiſſæ in numero ſeptē teſtium peccat mortaliter. ¶ Quippe hæc doctrina terret: cū maximè hodie vbicunq; iura Imperij obſeruantur, videamus ſolennitatem ſeptem teſtium in teſtō obſeruari, adeo ꝙ teſtamēta nō ſunt valida, niſi obſeruentur, quod ſm Abbatem nō fit ſine peccato, quinimmo ego addo ex eius ſn̄iam, ꝙ hæredes, qui ab inteſtato, vel ex alio teſtō ſuccedūt, iniuſtè bona teſtatoris vſurpāt, nec pn̄t abſolui ſine reſtōne, vt in reg. peccatū. de reg. iur. lib. 6.

249 ¶ † Hæc ego ita plana non habeo, & rōnem ſupra latius oñdi, ſi enim leges ciuiles iuſtè mouentur, nō pn̄t ex iuſtis inſtitutis oriri peccata, vt in c. ius. de verbo. ſign. & in c. quid dicam. 14. q. 4. ꝙ ex eo ēt coniecturari pōt; quia cum in ciuitatibus Imperialibus leges illæ ſeruentur, quę ſine magno peccato ſeruari non pn̄t, certè Romanus Pontifex negligenter ſe haberet; quia non denunciat tales leges eſſe improbas, nec aliquo modo obſeruādas, nam non debet permittere in ſubditos, quod ptātis eſt fieri, ſed quod ęquum eſt fieri, vt Gre. in c. ſi ſeculi. 12. q. 2. & ad Pontificē Romanum pertinet tali animarum morbo prouidere, vt in ca. nouit. de iudiciis, & in c. vt animarum. de conſti. nam facit contra officium & veram ſollicitudinem, ad quam vt bonus paſtor eſt electus, & in qua ſe prædicat die noctuq; circunuerſari, vt in proęmio ſexti Bonifaciano ſatis luculenter oſtenditur, præſertim ꝙ eaſdem ipſas leges ſm Abbatē criminoſas, citat ſummus Pōtifex in d. c. cum eſſes. & in c. relatum. el j. eo. titu. tm̄ non videmus improbatas, nec eas deteſtatur, ſed tm̄ dicit, ex eis non iudicandum in ciuitatibus eccleſiæ ſubiectis. Vel qn̄ aliquid ad pias cauſas relinquitur, & videmus, ꝙ leges iniquas & peccatum inducētes, qn̄ de his loquitur, improbat, denunciatq; nullas, vt improbare & denunciare tenetur, vt in c. fi. de pręſ. maximè qn̄ nullitas eſt talis, ꝙ vergat ad peccatum, vel quia eſt contra leges diuinas, vt in c. j. 10. diſt. & in c. quæ contra mores. 8. diſt. & c. ſi dn̄s. & c. Iulianus. 11. q. 3. cū ſimili. Ego igitur nolo leges credere improbas, quæ improbatæ non ſunt, nec ſummum Pontificem deſidioſum eiuſque leges improuidas arguere.

250 ¶ † Ex his ēt non teneo bene notaſſe Abbatem in ca. cum eſſes. quarto notabili; ꝙ conſuetudo contra legem diuinam vel vniuerſum ſtatum eccleſiæ non valet, nam ſi talis conſuetudo eſſet contra legem diuinam, non eſſet conſuetudo, ſed corruptela, vt in c. fi. de conſue. & quāto eſſet aſſuetior, tanto turpior; quia infęlices animas diutius detineret alligatas, vt in c. cum in eccleſię. de ſimo. & c. cū haberet. de eo qui dux. in ma. quā pol. per adul. Vnde leges etiam conformes conſuetudini eſſent nullæ, vt in c. fi. de præſ. ideo non eſt verum, ꝙ conſuetudo, ex qua teſtes ſeptē in teſtō requiruntur, ſit contra legem diuinam. Nec obſtat tex. in c. cum eſſes, cui ſupra reſpondi, nec fundamentū ex quo Do. Abb. probat eſſe peccatum. Quia non obſeruantes talia teſtamēta prætextu defectus ſolennitatis teſtium anathemate feriūtur, quod anathema non imponitur niſi pro mortali peccato, vt in

251 c. nemo. & in c. nullus. 11. q. 3. ¶ † Aduerte, ꝙ in hoc decipitur d. Abb. nam excōicatio non eſt impoſita in c. cum eſſes. generaliter contra quemcunq;, ſed contra eccleſiæ ciuitatem, in qua niſi obſeruetur conſuetudo eccleſiæ vniuerſalis, cui ſubiicitur, certè malè agitur: quia non cōgruit ſuo vniuerſo, vt in c. nolite. 11. di. & cum iure canonico & conſuetudine vniuerſali eccleſiæ valet teſtamentum factum coram duobus teſtibus & præsbytero parochiali, congruit, vt in Hoſtia valeat, quæ eſt pars ſtatus eccleſiaſtici, vnde qui impugnaret teſtā taliter condita, peccaret, & ob hoc ſub anathemate talis impugnatio prohibetur, ideo tam in his quę pertinent ad ſpiritualem iuriſdictionem, q̄ etiam in ciuitatibus & locis eccleſiæ ſubiectis, tale anathema habebit locum, vniuerſaliter tm̄ falſum eſt: quia ſi in ciuitatibus, vel locis eccleſiæ non ſubiectis talis conſuetudo, vel lex vigeret, qui ex lege vel cōſuetudine impugnat teſtamenta, non incurrit anathema.

252 ¶ † Quod ab eodem Abbate tibi comprobabo. Nam do. Abba. hoc peccatum intelligit; quia teſtm̄ valet iure diuino, & conſuetudine vniuerſali eccleſiæ: at conſuetudo eccleſiæ in his non cōſtringit, niſi eccleſiaſticos, ſecularis ergo nō peccat contra eam, quia hęc teſtōrum conſuetudo nō eſt de vniuerſo ſtatu chriſtianorum, peccat igitur ſm Abbatē, quia lege diuina valet. Sed certè ſi uera eſſet hæc legis diuinæ neceſſitas, neceſſe eſſet dicere ad vniuerſum ſtatum eccleſiæ pertinere, ne teſtā haberent ſolennitates; quia eccleſia Romana diuinas leges debet apud uniuerſos obſeruare. Nam Pontifex ipſe habet auctoritatem ſuper hoc, q̄ fuit ſibi tradita, vt eam in oībus exerceret, vt latè notatur in regula, poſſeſſor. de reg. iur. & in c. ſunt quidam. 25. q. 1. at cum ēt ipſe Abbas dicat, ꝙ teſtamentum duobus teſtibus factum nō valeat; quia de ſolennitate iuris canonici eſt, vt ſaltem fiat coram præſbytero parochiali, ergo ſequitur, ꝙ ſm bonam conſcientiam pt̄ impugnari teſtm̄ ex defectu ſolennitatis. ¶ Item ſequitur, ꝙ illud peccatum non eſt ex eo, ꝙ iuri diuino contradicatur; quia aliàs etiam ius canonicū contradiceret. Rurſus ſequitur, ꝙ illud anathema non imponitur ex peccato, quod ineſt ex eo, ꝙ impugnetur teſtm̄ ex defectu ſolēnitatis iuris ciuilis, ſed iniungitur, quia cum eccleſia id ſtatuerit, & conſuetudo uniuerſalis uigeat, ut in rebus eccleſiaſticis teſtamenta ualeant, conueniens eſt, ut omnes eccleſiæ & ciuitates Romanæ eccleſiæ ſubiectę eandem inſtitutionem obſeruent, ut in c. finali, de ſpon. duorum, & in dicto cap. nolite. 11. diſtin. & in cap. cum eſſes.

253 ¶ † Hinc etiam infertur contra quintum notabile Abbatis, in c. cum eſſes. qui notabat, conſuetudinem exigentem ſuperfluas probationes eſſe reprobandam. Secus dicit, ſi induceret conſuetudo, ꝙ minus ſufficienti probationi adhiberetur fides, ut in ca. cum dilectus. de fide inſtru. rationem ſubiungit dn̄s Abbas, quia Deus & natura nihil faciunt fruſtra, igitur conſuetudo eſſet irrationabilis, ut in c. conſuetudinis. 11. diſt. at ꝙ minus ſufficienti ꝓbationi adhibeatur fides, eſt ſm naturam, & conformat iuri naturali, ſm quod quilibet præſumitur bonus, ut in c. fi. de pręſum. & in cap. uno de Scrutinio, & ideo rationabile eſt, ꝙ uni credatur, quia Chriſtus ait in Euangelio, ſit ſermo ueſter, ſic, ſic, non, non, ut in cap. & ſi Chriſtus. de iureiuran. & eſt textus in ſumma uigeſimaſecunda quæſtio. prima. hęc Abbas.

¶ Primùm dubito de ſn̄ia Abbatis, cum ex textu elicit hanc Hoſtienſis ciuitatis conſuetudinem ideo reprobatam, quia exi-

254 gebat ſuperfluas probationes. † Nam ſi ſeptem teſtiū probationes ſu-

nes ſuperfluæ non ſunt, ſequitur, non eſſe ex hoc reprobatā conſuetudinem, & ꝙ ſuperfluæ non ſint probatur; quia vt ſeptem teſtes interueniant ad vtilitatem publicam eſt id introductum, vt in l. iubemus. C. de teſta & Bart. in l. j. §. ſi filius. de leg. j. ſupra ſatis

255 conſtat. ¶ † Secundum, in quo non placet domini Abbatis ſn̄ia, eſt. Quia maiorem cenſet rationem, vt minus ſufficienti probationi fides adhibeatur, q̄ vt ſeptem teſtes in aliquo caſu requirantur. Sed hoc eſt contra ſn̄iam tex. in cap. licèt vniuerſis. de teſti. in fine. vbi minus rationabile eſt, vt vnius teſtimonio cauſa terminetur, q̄ ſi plures, quę duo teſtes exigantur, quia plures ſunt cauſæ, in quibus plures requiruntur, nulla tamē cauſa eſt, quæ vnius teſtimonio terminetur, & ita dicit D. Abbas ibidem, ꝙ leges requirentes plures teſtes in teſtamentis rōnabiles ſunt, ꝙ tamen vnius teſtimonio cauſa terminetur, non licet, vt tex. ibi dicit.

256 ¶ † Tertiò non placet ratio D Abba. quia cùm dictum non ſibi conſtet, nec ratio poteſt iuſtè concludere: ſed aduerte, ꝙ quamuis iure canonico duo teſtes cū præsbytero parochiali ſufficiant ad teſtamentum, tm̄ ſi iure ciuili requirantur ſeptem, non ex hoc dicitur hęc ſuperflua probatio: quia conſideratione iuris ciuilis niſi habeat ſeptem teſtes, non eſt ſufficienter probatum, vt in l. ſi vnus. de teſt. & in l. ſi veritas. C. de fideicom. vnde cōſuetudo nō eſſet contra naturam, ſed ſecundùm naturam.

257 ¶ † Quartò non placet, cùm dicit, ꝙ dicto vnius creditur ſm naturam; quia ſm eā quilibet p̄ſumitur bonus, & dixit Chriſtus &c. Nam verum eſt, ꝙ ſm naturam quilibet pręſumitur bonus, vt in d. c. fina. ſed ex hoc malè ſequitur, ꝙ vni ſoli ſit credendum in iudicio, & cùm de præiudicio alterius agitur, probatur ex d. c. licet. vbi ex auctoritate diuina, quæ eſt ſm naturam, requiruntur duo, & nō ſufficit vnus; quia dixit noſter redemptor, in ore duorum vel trium, & non dixit in ore vnius, idē in c. in oī negocio. eo. ti,

258 ¶ † Nec obſtat illud, quod idem Chriſtus do. noſter dicit, verbū veſtrum ſit, ſic, ſic, nam hoc refertur dicenti, vt vera dicat, & q̄uis audiens credere debeat, non tamen ad iudicium in pręiudicium alterius proferēdum, vt notatur in d c. licèt. & ibi omnes doctores, & ita intelligitur illa auctoritas, qua in ore duorum vel triū ſtat omne verbum. Et ita intendit tex. in d. c. & ſi Chriſtus ꝙ illa auctoritas noſtri redemptoris, qua præcipitur, ꝙ verbum noſtrū ſit ſic, ſic, & reliqua, non intelligitur de iuramēto iudiciali: idem probatur in pręddicta ſumma 22. quæſtio. j.

259 ¶ † Nec obſtat tex. in c. cum dilectus, de fide inſtrumen. quia ibi non probatur, ꝙ valeat conſuetudo, vt credatur minus ſufficiēti probationi, ſed conſuetudo reddit probationem ſufficientem, & hęc eſt melior dicendi ratio, nec ille tex. probat, ꝙ dicto vnius probetur in iudicio contentioſo, cuius conſuetudinis valorem non diſputo, quamuis ex ſuperioribus appareat minus licitam, quàm conſuetudinem ſeptem teſtium, quinimmo non licitam, nec validam. De quo ſuo loco diſputabitur.

260 ¶ † Decimaſexta principalis illatio adaptanda eſt ad quæſtionē ſingularem, an leges & canones obligent in foro conſcientię? Et ſn̄ia eſt cōis, obligationem oriri etiam quò ad forum conſciētiæ, quæ eſt naturalis ratio; quia ad regimem orbis & rectum ordinem neceſſe eſt, vt inferiora per ſuperiora regantur, vt in extrauag. Bo. octaui, de maio. & obedi. & regi ſine ptāte non poſſunt: & prout omnia cęleſtia à primo motore reguntur, & ſumūt ordinem, ac ptātem, ita omnes principes à Deo ſumunt Imperiū, ad regimen enim humani generis decet principibus obedire, vt dicitur in c. ſi quis. de maiori. & obedien. per me enim reges regnant, & principes decernunt iuſtitiam, vt in l. ſapien. & ideo vt patrię ac principibus pareamus, iure gentium inſitum eſt, vt in l. veluti. ff. de iuſtia & iure, quod iuſgentium eſt, quod ratio naturalis apud oēs gentes impreſſit ac conſtituit, vt in l. omnes populi. eodem titu. & in §. quod verò. inſtit. de iure na. gentium & ciuili.

261 † & ideo dicebat Bar. in l. Iulianus verum debitorem ff. de cōdi. indeb. 8. col. ꝙ in legibus ciuilib. ineſt naturalis obligatio, & hoc oēs planè fatentur, hinc dicebat gloſa in c. q̄ in eccleſiarū. de cōſti. & in ca. vt animarum. eodem tit. libro. 6. ꝙ conſtitutiones laicorum obligant tam iure fori, q̄ iure poli: ſiue igitur Romanus Pontifex leges ſtatuat ſecundùm traditam ſibi poteſtatem, ſiue Imperator, vel alius princeps, qui iure regnet, dicendum eſt, natura valere leges, ſi iuſtè & ad gn̄is humani fęlicitatem diſponāt, & ita tenet ſanctus doctor. j. 2. q. 96. arti. 4. & Inno. & Abb. in c. qa plerią; de immu. eccle. & latè do. Abb. in c. j. de conſti. cum reliquis. ¶ Sed contra iſta oppono de auctoritate Aug. quæ refertur in c. fi. 17. q. 6. vbi Aug. laudat & commendat, quod fecit Aurelianus eps̄, qui reſtituit omnia bona cuidam laico, qui cum non haberet filios, ea donauerat eccleſiæ, deinde filij fuerunt ſibi nati. Dicit enim Augu. epiſcopum ptātem habuiſſe retinere illa bona, ſed hoc iure fori non iure poli: ideo optimè feciſſe in reſtituēdo. Ecce igitur, ꝙ ius fori diuerſum eſt à iure poli, ergo ius fori non obligat, ſed agit iure poli. do. Abb. in c. fi. de do. 3. col. exponebat iure fori. i. ſm conſtitutiones humanas, ſm verò conſtitutiones diuinas & ex quadā æquitate naturali ſecus eſt, & ita exponebat gl. in d. c. fi. 17. q. 6. & idem in d. ca. fi. de do. quod modernos (vt vocē audiui) memini expoſuiſſe diſtinctius, ꝙ ſm leges intelligebatur ius fori. ius verò poli ſm cano. quia nos lege Dei viuimus, non lege ſeculi: vt in c. filius noſter. de teſt. & in ca. inter hæc. 23. q. 5. & in c. qualiter el 2. de ac. in prin. ¶ Sed attēde, ꝙ ſm has expoſitiones non poſſūmus negare, ꝙ ſaltim lex ciuilis non differat a l. diuina, & etiam a cano. cum cano. ſit eadem cum diuina, adeo, ꝙ lege conſcientiæ aliud obſeruatur, q̄ lege fori, quod

262 eſt contra ſuperiora. ¶ † Cōſiderabam ego, ꝙ lex humana eſt regula, quæ regit & regulat oēs ad omnium vtilitem, itaq; de natura legis eſt, vt tendat per oēs ad vtilitatem tm̄ totius vniuerſi, & hoc eſt, quod dicitur, ꝙ lex debet eſſe vtilis cōis, nullo priuato cōmodo, ſed pro cōi ciuium vtilitate cōſcripta, vt in ca. erit autem. 4. diſt. Item cogitabam, ꝙ non poteſt eſſe, quin illa regula cōis, q̄ tendat ad omnium conſeruationem, non lędat magis aliquem particularem, q̄ alium, vel tribuat magis vni ex particularibus, q̄ alteri. Sed cùm hoc contingat ad finem conſeruationis omniū, dicendum eſt, iuſtum eſſe, quia ēt ipſa natura lædit qn̄q; partem, vt cōſeruet totū, vel non curat de conſeruatione alicuius partis ſubueniēs & accurrens toti: hoc idem reperio tenuiſſe ſanctum doctorem. j. 2. q. 96. ar. 4. conſiderata igitur intentione legis humanæ quilibet ex regula rectè agit, vel patitur: quia eſt regulatus

263 ad bonum cōe, & hoc eſt † quod dicitur, ꝙ l. permittente fit, nō habere peccatum, vt in l. nemo damnum. de re. iu. lib. 6. & in l. Graccus. C. de adult. nam lex ipſa ab æterna. l. habet hanc regulādi poteſtatem, & iuſtè fit ad vniuerſum, q̄uis particularis aliquis damnum patiatur. ¶ Verùm alia eſt lex naturæ, quam homini ſuperna prouidentia naturaliter inſeruit: vt in §. ſed naturalia. inſti. eo. & in l. j. de acqui. re. do. ff. & iſta q̄uis & alia faciat, tm̄ cum cuilibet homini inſit (vt dicebat pſalmiſta: Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine) prouidet ſm particularem cuiuſq; rei iuſtitiā, ex quo euenire pōt, ꝙ qui iuſtè agit ſm leges humanas, læſam habeat conſcientiam, quæ aliter iudicare poteſt in re particulari: vt in c. fi. de præſ. in princ. ibi, quoniam oē quod non eſt ex conſcientia, peccatum eſt. idem in c. literas. de reſtit. ſpo. in §. ex his. 28. q. j. in c. inquiſitioni. de ſent. excom.

264 ¶ † Rurſus conſiderabam ēt in l. naturę duas eſſe leges, vnā neceſſariam, & ex qua ſub peccato conſtringimur neceſſitate quadam iuſtitiæ manifeſtæ: & ex hac lege procedunt decem diuina præcepta: vt Deum honoremus, & parentes, quos noſtros auctore natura cognoſcimus. Alia eſt naturę ſimplex & puriſſima lex, quæ perfectiſſimum habet ſtatum, & ſibi innocentia eſt coniuncta & ſocia. hac certè utebatur ille humani gn̄is pater ſocius noſter ſalutis redemptor Ieſus Chriſtus, qui moribus & vita vſq; ad ipſam mortem perfectiſſimum, & innocentiſſimum ſtatum nobis exemplo tradidit, hac eadem lege credo Deum ipſum a ſeipſo conſtringi: quia dum ipſe perfectiſſimus, & ſimpliciſſimus ſit, perfectiſſimè & ſumma ſimplicitate oīa agat, neceſſe eſt hāc ēt legem ſancti verę eccleſiæ patres diuinitatem ardētes (vt potuerūt) ſunt proſequuti: & quāuis plures philoſophi errabundi hāc ipſam verbis iactarent, nullus tm̄ humanus, vt Chriſti fideles, fuit

265 eā opere complexus. † Ex hac igitur perfectiſſima lege oriuntur inſtitutiones ſummę iuſtitiæ, & innocentiæ, patientiæ, paupertatis, & humilitatis. Nā & ſi iure naturę quiſq; ſeipſum defendere poſſit, & iniuriā vi cōtraria repellere, vt in l. vt vim. de iuſti. & iu. in l. 2. §. cum igitur. de vi & vi ar. in c. olim. de reſ. ſpo. in c. ſignificaſti. de homi. tm̄ ex perfectiſſimo ſtatu innocentiæ hoc ſumitur, vt ſi ꝓximus tibi iniuria alapā dederit, inſinues ſibi aliā maxillā, vt dr̄ in euangelio, quā inſtitutionē innocentiæ & patientię ſanctiſſimi Chriſtiani obſeruarunt, qui mortē innocenter nō ſolū manu, ſed animo iniuriā ſunt perpeſſi: glorient̄ Romani de Mucio, & Regulo, quorum alter ſe tradidit hoſtibus necandū, qd̄ ꝑfidum puduit viuere, alter ab hoſtibus deprehenſus manu foco iniecit, ut erroris ſui pęna ſibi ſatisfaceret: inter chriſtianos verò nō ſolū viri, ſed fęminę, & pueri ardore diuinitatis, ac imagine quadā diuinæ ſimplicitatis mortes, cruciatus, & ignē maxima patientia & innocēti & ſtabili aīo tolerarūt, teſtis eſt eadē maxima Roma, cuius ſolū ſanguine innocentū, & gentis ſanctæ ebriū totus orbis q̄uis colat, non ſatis veneratur, hic erant iuſti, qui iuſtitiæ diuinæ imagine tracti, veram (in quātū poterāt) ꝓſequebant̄ iuſtitiā: nā, vt docet ſanctus doctor ſcd̄a 2. q. 38. art. j. iuſtitia monet oēs alias virtutes morales per Imperium ad debitum finem. ¶ Præterea ex iſta lege diuina exorit̄ illud redemptoris paupertatis inſtitutū, ſi quis abſtulerit tibi tunicam &c. & illud, ſi uis eſſe pfectus, uade, & uēde oīa q̄ hēs, & da pauperibus, de qbus in c. eps̄. 14. q. j. & c. fi. eo. tit. & no. in c. ad aures. de æta. & quali. ¶ Item ex iſta lege procedit illa inſtitutio diuina, ex qua qui ſe humiliat, dicitur exaltandū, ad quā inſtitutionem immenſum & incōprehēſibile exēplum habemus (cuius nec ſimile datum, nec dari poterit) in glorioſiſſima ſcilicet noſtra parthenice Maria: eius. n. ineffabilem humilitatem incōprehenſibilis ſublimitas oſtēdit, ſed quis negabit, ꝙ sūma pfectionis iuſtitia glorioſiſſima virgo humilitatē fuiſſet cōplexa? hæc igitur & alię perfectiores iuſtitię le-

266 ges ab ęterna l. & ex eius gratia procedūt. ¶ † His itaq; præſuppſitis, venio in primis ad rn̄ſionem tex. in d. c. fi. 17. q. 7. & dico, ꝙ ille epiſcopus reſtituit bona iure poli, ideſt ratione & iuſtitia naturali, quæ cuilibet homini ineſt. Nā hac iuſtitia cognoſcitur, ꝙ ſi ille, qui non habet filios, decēs eſt, ut eccleſia reſtitual bona heredi natu-

di naturali relinquenda; quia iustitia naturalis constituit filium hæredem potius, q̃ monasterium, vt dicebat ibi Augusti. & patet in l. ius naturale. j. dist. & in l. cum ratio. de bon. damna.

¶Nec obstat, ꝙ l. ciuili permissum erat episcopo, & ecclesię retinere bona excepta legitima, vt in l. si totas. C. de inoffi. do. quia ecclesia habetur loco filiorum, vt in auth. si qua mulier. C. de sac. sanc. eccle. & in c. si qua mulier. 19. q. vltima, sed donatio facta filijs per superuenientiam filiorum non reuocatur, nisi ad legitimam: vt in d. l. si tota. ergo episcopus restituere non tenebatur: & ita dicit do. Abb. in d. c. fi. 3. col. de do. Bart. quem cæteri sequuntur in l. Titia. la 2. §. Imperator. de lega. 2. & tex. est in d. c. vbi dr̃, ꝙ iure fori non tenebatur restituere. Rñdeo igitur primò, ꝙ q̃uis lege ciuili excusare se poterat. l. tñ ciuilis episcopũ & ecclesiam non constringit: vt in c. ecclesia San. Mariæ. de consti. & supra latè in 13. principali illatione. maximè qñ ratio & ęquitas naturalis ostendit iustitiam, quam potius debet sequi, q̃ legem ciuilem, & eius strictam illationem: vt in d. c. filius. de testa.

¶Vel secundò rñde melius, ꝙ episcopum & ecclesiam excusabat lex ciuilis omissiuè: quia non dabat donatori, vel hæredi ius ad repetendum: lex tñ naturæ, quæ sine cõstitutione constringit, obligabat epm ad restituendum, & ideo dicitur, ꝙ iure poli restituere tenebatur, intellige igit̃, ꝙ episcopus potestatẽ habebat. s. non restituere iure fori; quia iure fori non constringebatur: iure tamen poli, quod est nobis insitũ à natura, restituere vrgebatur, & hic est verus & optimus sensus, ex quo satis constat, ibi nõ probari, quòd lex fori non habeat potestatem à cęlo.

266 ¶† Vel tertiò rñdetur, ꝙ cùm episcopus debeat esse perfectus: vt in c. episcopus. 14. q. j. ex perfectionis cęlestis lege, quod dici potest ius poli, vt supra exposui, tenebatur restituere, & perfectius egit in restituendo, non tamen sequitur ex hoc, ꝙ retinere non poterat secundùm ius ciuile. facit tex. in l. si quis in hoc genus. de sac. sanc. eccle. vbi episcopo sanctitas dignitatis ignoscendi gloriam relinquit, sed secundus intellectus placet, hæ tamen tres so-

267 lutiones pulchræ sunt. ¶† Verum ego quamuis communiter videam, ꝙ secũdum leges possint teneri bona deducta legitima, vt patet ex d. c. fi. tñ contra hoc arguebam. Certum est, ꝙ pater, qui habet filios, & bona omnia, vel ferè oĩa monasterio relinquit, inordinatè agit, probatur ex intentione, & snĩa Aug. quia nec Augustinum, nec aliũ bonũ epm inueniet, qui talia bona suscipiat, finge igitur, ꝙ filios non hñs, oĩa bona sua monasterio donarit, certè in isto donatore hanc præsumimus intentionẽ, vt si filios haberet, non donaret, probatur ista præsumptio ex voto naturali: vt no. in l. tale pactum. in fi. ff. de pac. & in l. cũ acutissimi. C. de fideic. in l. scripto. ff. vnde lib. cum similibus.

268 ¶ † Item probatur ex affectione ordinata, quam inordinatam non debemus præsumere, nisi probetur: vt in c. estote. de reg. iur. & ita docebat Bal. in l. si vnquam. C. de reuocan. do. & clarè Pau. de Cast. in l. Titia. §. Imperator. de lega. 2. ꝙ ratio, quare ipso iure per superuenientiam filiorũ reuocabatur donatio, erat propter defectum intentionis; quia ius præsumit, ꝙ nõ donasset, si habuisset filios: vt in l. fi. ff. de hered. insti. eadem igitur ratio defectus intẽtionis est in eo, qui donat omnia bona sua monasterio; quia si filium habuisset, quem hæredem facere potuisset, nõ fecisset illã donationem, vt dicebat idem Aug. vnde necesse est dicere, ꝙ do natio reuocatur ex superuenientia filiorum.

269 ¶† Nec est bonum fundamentum Bar. Abba. & cęterorum, ꝙ monasterium habetur loco liorum, vt in authen. si qua mulier. Nam ibi est ratio, ꝙ in casu nostro; quia qui ingressus est monasterium, se & sua obtulit bona, vt in auth. ingressi. eo. tit. nimirum si monasterium ita diligat, prout filium, cũ seipsum monasterio tradidit: nulla enim est maior dilectio, nec maior charitas, nec donatio, q̃ quando donator venit in domum, & datum est idem penitus cum donatore, q̃ larga, & prodiga largitas, cũ tribuit quis seipsum, vt in cle. si domum. §. singularis. de reli. & vene. sancto. & de conse. distin. 2. §. nec Moses, & de sum. Trin. & fi. catho. c. j. §. vna. in prin. non est igitur mirum, ꝙ seipsum monasterio tribuẽs habeat monasterium loco filiorũ, & ei succedat cum filijs. Sed in casu nostro dũ non habet filios, nec sit ingressus monasteriũ, nõ est probatio patẽs, qua cõstet monasteriũ velle hæredẽ & successorẽ ęqua affectione ac filium, quinimmo filiũ potius debet successorem constituere auctore Augustino, & hoc ex debito & affectione naturali: vt in l. cum auus. ff. de condi. & dem. in d. l. cum

270 acutissimi. ¶† Præterea considera, ꝙ ius poli, & ratio ipsa naturalis nõ se restringit ad legitimã, qnimmo ipsa rõne sine tali distinctione decet filium potius habere successorem, q̃ monasterium. & ita loquit̃ Aug. qui loquit̃ iure poli, & non iure fori, q̃uis enim legitima sit à lege ciuili ad interpretationem iuris naturę conterminata, tñ Aug. simpliciter loquitur de iure poli, quo iure, si instinctum naturæ & affectionem parentũ animaduertamus, certè pater poti⁹ vult, vt & velle dẽt, filios relinquere successores, q̃ monasterium, igitur cùm non habet filios, & donauerit, deinde superuenerint, deest intentio donatoris simpliciter, & ideo ipso iure reuocatur donatio, vt in d. l. si vnquam.

271 ¶† Ex his videtur teneri posse, ꝙ filius superueniens tam in legitima, q̃ etiam in reliquis est fauorabilior monasterio, & omnia sunt sibi restituenda, q̃uis Barto. in d. §. Imperator, & Abb. in d. c. fi. & moderni in l. j. de sac. sanc. eccle. aliter teneant, & certè intentio Augusti. in d. ca. fi. est, omnia restituenda iure poli, ex quo sequitur idem fore de iurę canoni. quam consequentiam fatetur do. Inno. & Abb. in c. quia pleriq;. de immu. eccle. 7. quæstio. quia ius canonicum necesse est, vt vias iuris poli sequatur: vt in c. filius. & in c. cum esses. de testa. & in c. fi. 9. dist. Vnde q̃uis cõmunis opinio legistarum teneret contrarium, dũ tñ l. non probetur, sequẽda est determinatio canonica ẽt in foro seculari, vt dixi in superioribus, maximè ꝙ fundamentis doctorũ rñdetur vt supra nec negari potest hanc opi. iustam esse, cùm sit confirmata iure poli, & auctoritate diui Augustini. ¶Restat solum rñdere ad d. c. fi. vbi Augustinus dicit, iure fori potestatem habere nõ restituendi bona donata. Forsan dici posset, credẽdum esse diuo Augustino in iure poli. & ita tenendum esse cum eo in vera iustitia, vt supra dicebam. Sed cũ dicit, ꝙ iure fori retinere poterat, nescimus qũo probaret diuus Augusti. ex legibus hanc conclusionẽ: nam Bar. nescit probare, nec do. Abb. quorũ probationẽ s̃. ostendi nõ cõcludentem, cogita: nã quid sit iustitiæ, iam tibi constat, & quippe

272 ex superioribus plura inferre poteris. ¶† Decimaseptima illatio est, an iure canonico ementes, & vendentes se decipere possint, dum intra dimidiam iusti precij se decipiant. Et constat iure ciuili se decipere posse: vt in l. in causæ, la 2. §. Põponij. de mino. ff. & in l. item si precio. §. fi. de locat. & conduc. ff. & ꝙ iure canonico liceat, tenet gl. in c. cũ dilecti. de em. & vend. & in ca. in ciuitate. de vsur. & alibi, & ibi do. Abb. & in c. per tuas. de dona. Sed do. Ant. in c. in ciuitate. & do. Abb. ibi tenent, ꝙ non licet ecclesiæ decipere, etiam intra dimidiam: idem tenet gl. in § hoc ius porrectũ. in prin. 10. q. 2. & idem do. Abb. in c. per tuas. adeo ꝙ nulli licebat in foro conscientiæ: vt tenent ipsi in d. c. in ciuitate. & do. Ant. in c. pen. de empt. & vendi. sanctus doctor secunda. 2. q. 77. ar. j.

¶Item Cald. in c. nauiganti. quem etiam sequitur Abb. in c. in ciuitate. dicebat, ꝙ iura permittentia deceptionem vsq; ad dimidiam iusti precij, debebant intelligi de deceptione reipsa, secus si dolus dedit causam cõtractui, vel interuenit ex proposito: quia non est verisimile, ꝙ ius canonicum conditum instinctu spiritus sancti: vt in c. si quis diaconus. 50. distin. approbauerit deceptio-

273 nem dolosam: ita ipsi. ¶† Ego in his video quasdam difficultates irresolutas. & primò cùm dicunt, ꝙ in foro conscientiæ nõ licet decipere, video eos rectè dicere, sed contrariũ, videntur leges asserere, quæ docẽt, naturaliter emptores & locatores se decipere licere, vt in d. l. in causæ. §. Pomponij. & in d. l. itẽ si precio. §. quẽadmodum. at si naturaliter licet, certè licet ẽt in foro conscientiæ: quia à lege Dei lex naturæ non differt: vt in c. 2. j. dist. in c. fi. §. his ita. 6. dist. & in c. sana. 9. dist. ¶Item si legibus ciuilibus licet; qa natura liceat, licebit etiam legibus canonicis, quæ naturæ subijciuntur, in d. c. sana. & supra satis disserui in prin. huius lib. Rursus cum Cal. & do. Abb. dicãt, ꝙ id, quod dicitur, licere decipere, debet intelligi reipsa, non ex proposito; quia canones sunt conditi instinctu spiritussancti, certè ꝓm ius canonicum, si quid est, nihil est de nouo dispositum, sed tm̃ cõprobatũ, vnde necesse est fateri, ꝙ prout iure ciuili permittitur & licet, ita & canonico, quia canon in hoc solum confirmat, de quo inferius verius loquebar. Pręterea, prout ius canonicum instinctu Dei censetur institutũ, ita ẽt ius ciuile, vt in epistola inter claras. de sum. Tri. & in l. bene a Zenone. C. de qua. prę. itaq; in hoc non vr̃ do. Calde. rectè probare differentiam iuris canonici & ciuilis, quia eadem est origo,

274 & participatio legis ęternæ, vt dicebã in prin. ¶ † Ego ad resolutionẽ cõsiderabã deceptionẽ ipsam natura improbã, & iniustã, q̃d enim tam cõtrariũ est cõstanti & perpetuæ voluntati, q̃ fallere, item simplicitas, cuius cõtrarius est dolus, est amica iustitiæ & veritatis, vt in c. veritatis. de iureiu. & ideo deceptionem & dolũ inimicum esse iustitiæ oportet: vt in c. si cupis. 16. q. j. quinimmo etiam legibus ciuilibus est amica simplicitas, vt instit. de leg. agn. succes. §. & hoc quidem. & ex concessione principis non debet oriri materia ad decipiendum, vel circumueniendum alterum, vt in l. j. C. de his qui veniam æta. quantominus ex iure, item regula canonica & ciuilis est, decipientibus non esse ius reddendũ, vt in c. cum vniuersorum, de re. permut. & in l. 2. ff. ad sena. con. vel. vnde fallere proximum peccatũ est, vt in c. beatus. 22. q. 2. & ibi gloss. at l. canonica uel ciuili peccare non potest licere, vt in c. fi. de pręscr. igitur nec l. canonica, nec ciuili licet decipere siue intra dimidiam, siue ultra dimidiam, facit gloss. in l. semper in conuentionibus. de regu. iur. ff. ubi bono uiro non licet decipere alterum. ergo iustè non potest decipi, quia ius æquum & bonum est, ut in l. 1. de iust. & iur. hinc etiam dicebat Tul. lib. de offi. ꝙ tollẽdum est in rebus contrahendis omne mendatium; quia mendacium non potest esse sine peccato, ut in c. super eo. de usu. & in d. c. beatus. deceptionem igitur improbatam, iustitia ipsa negari nõ

275 potest. ¶† Sed differentia stat in hoc, ꝙ si deceptio excedat dimidiam iusti valoris, iure prouidetur contra talem deceptionem, vt in l. 2. C. de rescinden. uend. in c. cũ dilecti. & in c. pen. de emp. & uend. si uerò est intra dimidiam iure nõn est prouisum contra deceptionem, non tamen ex hoc sequitur, deceptionem esse iustã, nec iure decipere posse: quia alud est aliquid iustè fieri, aliud

impunę

impunè fieri, vt in c. verbi. 13. di. in fine, & nota. in c. 2. de spon. & in c. cum iamdudum. de præben. itaq; quamuis glos. & doctores dicant, lege ciuili & canonica licere contrahentibus se inuicem decipere, hoc tñ ego iniustum video, nisi intelligas, vt s̃. intelligo, & ita reperio intellexisse sanctum do. secunda 2. q. 77 artic. 1.

276 ¶† Nec obstant iura, ex quibus sumunt fundamẽtum, & primò ex l. in causæ. §. Pomponii, de minoribus, quæ etiam naturaliter dicebat, licere decipere, sed quamuis tex. ille faciem habeat omnino aduersam: ita tamen responde, ꝙ cõtrahentes naturaliter se decipere possunt, idest ꝙ deceptio sit naturaliter non fraudulenta, sed bonęfidei, itaq; sensus sit, ꝙ fraudare precio, idest maiori precio vendere, sit licitum; quia hoc est naturale, & apud oẽs gentes est in vsu: sed fraudulenter & dolo decipere, vt maiori p̃cio emas, hoc est improbum & natura ipsa detestabile, hæc fuit expositio Azonis, quem sequitur Hosti. in sum. de emp. & vend. & in §. qualiter rescindantur. ver. sed si deceptio. Quam ego lati⁹ expono, & considera cõmerciũ, & iõ iuris gentiũ esse, vt latè patet in l. 1. ff. de contra. emp. vnde artem mercatorum & negociationes mercatorias Cicero in li. de offi. dicebat ad humanam so-

277 cietatem valde vtiles. † Mercator igitur non mendacio, sed commendatione honesta, nec fraudulenta poterit pluris vendere, q̃ ipse emerit: quia ad hoc artem illam exercet, vt ex lucro viuere possit, quod iustum est iure gentium & naturaliter, vt in d. l. item si precio. x. quemadmodum, deceptio igitur referenda est ad precium non ad animi fallaciam, & ita intellige verba iurisconsulti ibi. Quemadmodum in emendo, & vendendo naturaliter cõcessum est, quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, ita inuicem circunscribere &c. itaq; circunscriptio debet esse ꝓm licentiam naturalem, q̃ est, vt pluris vendatur, nõ vt dolosè pluris vendatur, facit tex. in l. quod vendito. ff. de dolo. facit sententia Mar. Tu. li. 3. offi. c. nihil vtile. illud intelligas, non placuisse maioribus nostris astus: ita ipse & longa disputatione concludit, ꝙ q̃uis iure ciuili omnes deceptiones comprehendi non possunt, tamen nec iure, nec natura alterum decipere licere, immo quoniam iuris natura fons sit hoc secundùm naturam esse neminem id agere, vt ex alterius prędatur inscitia, hoc enim contra humanam societatem est, nam omnium gentium inter se communis est societas, quę interior est eorum, quæ eiusdem generis sunt proprior eorum, qui eiusdem ciuitatis. ergo contra finem legum & naturę legem est, alterum decipere, maximè tuũ ciuem, vnde quod dicitur in legibus, natura licere, intelligendũ est secundùm superiora.

¶Nec obstat, quod sentit sanctus Doctor secunda secundæ, q. 77. articulo primo, vbi dicit, quòd iustè pluris vẽditur, quod ego intelligerem, quando excedet vtilitatem ementis & moderatum vendentis lucrum.

¶Patet igitur, quòd sicut in foro conscientiæ non licet decipere intra medietatẽ, ita nec iure canonico, nec ciuili, & quod licet iure ciuili, vel canonico, hoc licet secundum naturam & in foro conscientiæ, vt supra vidimus.

¶Sed cõtra superiora potest argui; quia videmus omnem deceptionem esse dolum.

¶Item omnem circunuentionem dolum appellari, & censeri, vt in l. 1. §. dolum. de dolo. ff. at videmus venditorem, vel emptorem circunuenire, vel decipere posse, vt in d. l. in causę, & in lege, item si precio. ergo dolo potest fraudare.

278 ¶† Respondeo, quòd decipere sumitur duobus modis, vno modo pro dolo, & tunc necesse est, quòd sit voluntas ad fallẽdum, vt in d. c. beatus. 2. q. 2. alio modo potest sumi pro damno & incommodo: & tunc nõ omnis deceptio est dolus, quod idem dicimus in fraude, fraus enim quandoq; dolum, quandoq; damnum sine dolo significat, vt in l. iurisgentium. §. sed si fraudandi. ff. de pactis. in l. fraudis. ff. de regulis iuris. in l. inter eos. ff. ex quibus causis maio.

279 ¶† Item considera, quòd etiam dolus ipse est duplex: nã malus est, aut bonus, vt in l. 1. §. nõ fuit. ff. de dolo. decipere enim hostẽ, vel latronem, dolus bonus est, quem solertiam veteres appellabant, ex quo sequitur, deceptionem non esse per se malam, & ita do. Bar. sumit ibi argumentum, Deum posse decipere, quia cum dolus sit bonus, & Deus possit omne bonum, Deum posse decipere constat.

280 ¶† Considerabam dolum esse bonum, vel malum ex ipsa persona decipiente, vt patet in d. §. non fuit. nam contra hostem machinari possumus, vt ibi, & in c. dñs. 23. q. 3. quia hostis est, nõ qa contra amicos, uel humana societate coniunctos machinari liceat, sed quia quos occidere licet, licet & decipere, vnde nescio si in Deo cadat rectè deceptio, qui simplicissimus est, & qui omnia nutu & potenter potest, qui constans est, & nihil in odio habet, quam disputationem methaphysicis relinquo.

281 ¶† Ex his primò infero ad no. in c. dudũ. de conuersione cõiugatorũ, vbi gl. dicit, ꝙ cum dolus sit bonus, si quis dolo fuerit ad ingressum monasterii inductus non viciatur contractus, quia dolus est bonus, vt in c. veniens. & in c. ex parte. & in eodem c. dudum. eo. tit. & quia per talem dolum nõ decipitur: ita dicebat gl.

¶Certè decipitur, & tamẽ bene decipitur, idest ad bonum finẽ. Nam etiam bonus dolus est deceptio: ut in d. §. non fuit, quia sicut dolus dicitur bonus, uel malus ex re ipsa, uel ex parte decipientis & decepti, ita deceptio ipsa bona est, uel mala ex parte decipientis & decepti, uel ex materia subiecta: ut in d. c. dudum. & in d. c. do. noster. & in §. non fuit.

¶Vnde impropriè loquitur gl. in reg. scięti. de re. iu. lib. 6. & in c. constituitur. xx. q. 3. ꝙ inductus ad clericatũ deceptus dici non

282 possit. † Nã rectè dicitur deceptus, q̃uis ad bonũ finem decipiat̃, & propriè dicitur deceptus: nam homo malus & bonus vere & propriè sunt homines. Quia illud accidens non mutat substantiam, & ita dolus propriè & deceptio propriè appellatur: ut in c. cũ dilectus, quod met. cau. q̃uis do. Abb. in c. cũ dilecti. in ij. col. de emp. & uen. non ꝓpriè dolum appellauerit. ¶† In his stat sub-

283 tile argumentum: nam contra hostem machinari, & ipsum decipere dolus est bonus. Item latronem circũuenire dolus est bonus. Sed dolus malus est omnis fallacia, uel machinatio ad decipiendum alterum adhibita, ut in §. dolum. in ea. l. 1. de dolo. ergo dolus malus est dolus bonus; quia uerũ est me adhibuisse machinationẽ ad decipiendum, & fallendũ latronẽ, uel etiam hostẽ.

¶In his aduerte, ꝙ Labeo iurisconsultus Seruium dolum malũ diffinientem reprehendat: at Seruius authorem habet Gallum Aquilium, qui dum cum Cicerone esset prætor, edictum, quod de dolo malo habemus, proposuit, & dolũ malũ, ut Seruius diffiniuit, eandẽq; diffinitionẽ Cicero. 3. lib. offi. luculentam & ut ab homine diffiniendi perito editã laudat & extollit. Labeo tamen hanc ipsam reprehendit, ut patet in d. l. 1. §. dolum. & demum ipse nouã edidit doli mali diffinitionẽ, sed ex argumento superiori uidetur in eadem diffinitione doli mali etiam dolũ bonũ cõprehensum. Rñde, ꝙ dolus sit simpliciter diffinitus: sed ideo de dolo malo fit uerbũ, qa edictũ de dolo malo loquebat̃, ut si uir

284 bonus, uel malus essentialiter diffiniret̃, uel meliuscogita. ¶† Ex his referenda est nostra disputatio ad illam Carneadis disputationem, qui quibusdam argumentis fontẽ iustitiæ ignorans ostẽdere conabat̃, nullã esse iustitiã, aut si quæ esset, summã esse stultitiam, & inter alia exempla hoc afferebat. Bonus uir si habeat seruum fugitiuum, uel pestilentem domum & uendere uelit, ꝓfitebitur, uel celabit emptorem: si profitebit̃, etenim bonus erit; qa non fallet, sed stultus iudicabit̃, qa uel paruo precio uendet, uel oĩno nõ uendet: sed si celauerit, erit quidem sapiens, quia rei consulet, sed idem malus, qa fallet, unde hoc afferebat inconueniens, bonum uirum stultum esse, ac sapientẽ malũ, & reliqua. Hanc ipsam disputationem elegantissimè tradidit Tullius: cum finxit Lelium Furio in ea respondens, & diuinius loquit̃ Lactan. Firmianus in lib. de iustitia, ideo pauca dicã: sat nobis sit, ꝙ nullus sapiens dici rectè poterit, nisi qui rectum discernat a prauo: ut in l. j. de iusti. & iur. l. iustitia. eod. tit. igitur iustus idemq; bonus & prudens esse põt, nã qui nescit, quid iustum sit, iustè viuere nõ potest, & prudẽs, qui iustè uiuit, nocere q̃d est malum, nõ debet: nam malum nunq̃ potest esse iustum, ut in c. ius naturale. 1. dist. & in l. pen. de iusti. & iu. cõstat itaq;, ꝙ stultus nõ est, qui suo cõmodo parcit, ne alteri noceat, q̃d est malum, & hoc certè natura demonstrat: cętera nãq; animalia, qa ratione carent, nocẽt aliis, ut sibi ꝓsint, qa nesciunt, ꝙ nocere sit malũ, homo uero qui sciẽtiam boni ac mali hẽt, se abstinet a nocendo, ut in l. iustitia. de iu-

285 sti. & iu. ¶† Econtra stultus est, qui in factis & dictis per ignorantiam a recto, & bono aberrat; nam stultos iuris, æquitatis & iniquitatis ignaros appellamus, ut in l. regula. in §. si q̃s ius ignorãs, in fine de iuris & facti ig. ff. & in l. Seruius. ff q̃d ui aut clam. stultus igit̃ iustus esse non poterit, cũ q̃d iustum sit ignoret, & stultitia nullam iustitiæ cõitatẽ, sed Charneades cũ secta sua nihil scire profitebatur, ex qua re omnia ut ignota inuoluebat. At nobis Christi fidelibus cœlesti beneficio iustitiæ cognitio est tradita, idem ipse, qui tradidit, uelit, ne sit sublata ab oculis hominum, & in cœlum ascenderit, sed de his alibi opportunius.

286 ¶† Non igitur decet uiro bono & legibus uiuenti alterum decipere, uel mendacia proferendo, uel uitia occultando, ut in l. 1. & per totum de edi. ędicto. in l. Iulia. de actio. emp. in c. per tuas. de dona. & not. in l. semper in conuentionibus. de regu. iur. de quo idẽ Tul. in lib. 3. de officijs, pulcherrimè etiã dispu tat: apud Tullium enim Antipatris est innocentissima sentẽtia, qua bono uiro nihil uicii in re uendẽda celare licet, sed Diogenes stoicã doctrinã non adeo strictè cẽset interpretãdã, sed argutior est Antipatris ratio, cùm homo hominibus consulere debeat, & seruire humanę societati, eaq; lege natus sis, ut ea habeas principia naturæ, quibus parere, & quæ semper sequi debeat, ut utilitas tua cõis utilitas sit uicissimq; cõis utilitas tua sit: celabis ne homines quid his adsit, & cõmoditatis, & copiæ? hucusq; Cicero, & sanè non iniuste: nihil enim aberrat a iuris fine, q̃d semp ꝯsiderat bonũ cõe omnium, & bonũ particulare cuiuslibet ad rõnẽ boni cõis: ut in l. 1. ff. sol. mat. in l. lege. C. de suis & legit. & ostendi s̃.

287 in princip. huius libri. ¶† Decimãoctauam illationem refero ad no. in c. fraternitas. xij. q. ij. ubi cum in c. in legibus. & in cap. si seculi dicatur, leges punientes furtum ad unguem obseruandas, & ecclesiæ damnũ cum quadruplo restituendũ, Grego. contra dicebat, ecclesiam nihil debere lucrari ex damnis: & demũ dicit

 compi-

cōpilator, ꝙ aliud est de ecclesiastica mansuetudine,aliud de legum seueritate, & ita notat ibi gl. ꝙ pęna quadrupli , & similes in foro conscientię,nec exigendę,nec recipiendę sunt.Idem tenent doctores in c. suam.de pęnis , vbi Abb.colligit argumentum ex tex. & idē in c.dilecti.de arbi.vbi do.Abb. post.3.colum. latè prosequitur hāc cōmunem opinionem, & approbat glos.
288 in d.c.fraternitas.¶†Ego verò habeo dubitationes. Quia video, vt ipsi etiam fatentur, quòd pœna possit exigi iure canonico tam a clericis,q̄ a laicis,vt in dicto c. dilecti. qđ oēs notant,& in ca.si quis deincep. xvij. q.iiij. & in ca.sacrilegū.ea. causa, & quæs. sed ꝙ iure canonico exigatur pęna,quę sine peccato recipi non possit, videtur sibi pugnans , nam si iure & iustè petitur sine peccato recipi poterit, qđ enim iure possidetur, id iustè possidetur, vt in c.ius.de verb. sig. at in possessione iusta non inest in possidendo peccatum , nisi velis iustitiam dicere peccatricem. ¶ Et miror, ꝙ do.Abb.cum profiteatur communem conclusionem, qua tenetur , pęnas non exigi in foro conscientię, statim in eadē colūna subiūgit,easdē pęnas exigi licitè in foro ꝯtētioso tā a laicis,q̄ clericis,q a talē exactionē lex ꝑmittit, & qđ fit.l. ꝑmittente nō est pecatū,vt in c.q peccat.xxiij. q.iiii.ita ipse.si igitur nō peccat in exigendo,quęramus a do.Abba.quare in foro conscientię exigere nō possit. Nā talis exactio, vt Abb. ipse fatet̄, iusta est , &
289 sine peccato. ¶† Pręterea ipse idem Abb. absonum censet , ꝙ aliqua ꝑmittant̄ de iure canonico,q̄ sint ꝯ cōscientię legē,& quę pariant peccatum , ita dicebat in c. quia plerique. de immu. eccle. in vij.q.& probat̄ ex c.fin.de pręs. vbi generaliter derogat̄ omni ꝯstitutioni, quę sine peccato seruari nō pōt:& facit.c. Matthęus. de simo.vbi adducit̄ illud euange.quā cōmutationem dabit homo ꝓ anima sua? Itē quid ꝓdest homini,si totū mundū lucret̄, aīę verò eius detrimētū patiat̄? Vnde ꝯcludit do. Ab. ꝙ nunquā ius canonicū, qđ̄ sumit fundamentum a veritate, ꝑmittit aliqd, qđ sit pctm̄,& qđ lędat ꝯscientiā,secus si sup p̄sumptione &c.cū igitur in exactione pęnę nō ꝓcedat p̄sumptiuè,sed verè , sequit̄ in foro ꝯsciētię nō aliter iudicari,qđ ab eodē Abbate,& Io.An. & mod.satis apparet;q a ipsi finē iuris cano. ꝯstituūt in aīarū cōseruatione, & q̄uis in hoc aliquātulū ab eis dissidio,in eo tñ iustè ꝯcordam⁹,ius canonicū finē ꝯseruationis subditorū eo mō ꝯstituisse,vt ꝯueniat saluti ęternę,q̄ est vltimus & ꝑfect⁹ finis,vt in c. vt aīarū. de ꝯst.ī 6.in c.q̄uis pactū.de pactis.li.6. ī c.cū ꝯtingat,de iureiu. cū si.& lati⁹ expono s̄.i. prin.huius lib. Nimis igitur absurdū est,vt impiū spūale,qđ ī canonib.exercet̄,eo mō disponat.ll. quo nō ꝯseruet spiritus , sibi a Deo ad ꝯseruationē creditos : nō n. bñ gereret officiū pastoris. ¶ Itē vt s̄. dicebā in xvj. illatione. l.ciuiles in vtroq; foro ligāt, vt no. in c. q̄ in ecclesiarū.de ꝯst. & in c.vt aīarū.est ti. li. vj. ꝙ in casu nr̄o ligēt satis apparet ex c. si seculi.al's incipit,cū diuotissimā.xij.q.ij. vbi Greg. ita dicit. si seculi.ll. talē iustitiā hr̄e voluerūt. l.diuina cur inferior esse debebit: cū sibi in ipsis veritatis præsentia a Zacheo collaudatum sit,si aliquid defraudaret in quadruplū restitueret?& quia summū in rebus bonum est iustitiam colere , ac sua cuiq; iura seruare , & in subditos non sinere, quod potestatis est fieri &c. Ecce, ꝙ Gregorius exhortat̄ reginā Gallię Constantiam,vt in malefactores,& depredatores ecclesię leges seculi exequeret̄ , & hanc iustitiam appellat non solùm humanam,sed diuinā, & a Dei voluntate ꝓcedentem,maximè in restitutione quadrupli,ac dicit summum in rebus bonum iustitiam esse & hoc ipsum iustitiam appellat. Ego igitur ignoro, quomodo ex iustitia, & ex summo bono, & ex. l. diuina vel diuinitus approbata oriatur peccatum. ¶ Rursus video,idem expresè caueri in d.c.in legibus. eadem causa,& qōne , vbi summus Pontifex quadrupli restitutionem non solū legibus humanis,sed ēt diuinis ꝓbat ꝯformē: & ideo dicit,damnum ecclesię illatū in quadruplum restituendū. Idcirco ego nō video, quare hę Institutiones nō sint iustę omni iure naturali. s. & ciuili , cum maximè furti castigatio q̄uis a iure ciuili determinet̄,ducit tamen causam a iure naturę,vt in l.j.de furti. ff.in princip.insti.de ob. quę ex delicto.& eadem est rō in cęteris delictis, vt ibi his etiam adde plura iura, quę allegat gl.in d. c. fraternitas.
290 qualia nescit soluere.¶† Nec nobis obstaret tex. in d.cap.fraternitas,ex quo sumitur fundamentū: nā glo. ibi , quę forsan millies a doctoribus nostris est commendata , vt poteris videre per Abbatem,modernos & apostillatores in c.j.de ꝯst. habet fundamentum,casum.s.illius capi. vt cum tex. ille dicat, absit, ꝙ ecclesia recipiat cū augumēto , qđ de terrenis rebus videtur amittere & lucra damnis quęrere, intelligendum est, ꝙ coram sacerdote aliquis furtum confessus non debet restituere res cum quadruplo .ita glo. quę vt vera sępissime vulgò traditur , quinimmo ad aliud trahitur, quam dicat.¶ Primò considera, ꝙ ille intellectus textui nullo modo est aptus , nam ibi Gregori. Papa ab epō Anglorū fuit consultus,quō corrigeret fures rerum ecclesiasticarū: & respondet,necesse esse,vt quidam illorū damnis,quidam verberibus corrigantur,hęc igitur verba non conueniunt foro pęnitentiali. Item subiungit , cum paulò districtius agitur , ex charitate agendum est , non ex furore ; quia ipsi hoc pręstatur , qui corrigitur,ne gehennę ignibus tradatur:ista etiā verba magis cōueniunt foro iudiciali,q̄ foro cōscientię , & ita intelligit Gratianus cum in fide dicat, ꝙ canones contrarij loquuntur de legum seueritate,ille verò tex. de ecclesiastica mansuetudine: differentia ergo stat ex seueritate ad mansuetudinem,non de foro iudiciario ad pœnitentiale , quinimmo cum illę leges loquantur in iudiciali, ꝙ iste loquatur in iudiciali, necesse est, aliàs nulla esset
291 diuersitas rigoris ad mansuetudinem. ¶† Item nec de rigore, nec de mansuetudine fur tenetur restituere quadruplum in foro pœnitentię,vt inferius explanabo,ergo verba illa foro pœnitentiali aptari non possunt,itaque conclusioni nihil videtur obsta-
292 re tex.¶† Sed quoniam videt suadere,ne ecclesia augmenta suscipiat,ideo eius mentem,& ius,quo versatur,patenter exprimā. attende idcirco, ꝙ est quędam regula naturalis , qua furtum debeat puniri,& quamuis iure naturę nō sit pęna determinata,lex tñ ciuilis,vt decuit,eā in duplo, & quadruplo ꝯterminauit, q ꝯterminatio ad reprimendum vicium furti naturalem habet egtatē,vt in l.j & per sequētes.ff.de furtis,& in prin.insti.eo.hęc igit regula naturalis a.l.ciuili terminata,necesse est, vt omnes regulet.vnde in ecclesiastico furto habeat locum iustitia,regulę,& ita loquitur tex.in d.c.si seculi & c.cum deuotissimam , & c.in legibus. xij. q.ij. vbi commendatur hęc legis ciuilis iustitia,vbi cum lege ciuili & canonica possit agi ad quadruplū , nō est dicēdū in hoc ipso versari peccatum.¶ Sed si nos consideramus iustitiam puram naturalem,quam quisque in se habet naturaliter,si mihi fiat furtum, ad me attinet agere, & curare,vt restituas, ꝙ abstulisti,& ratio mea,quę me ipsum regulat,nihil vltra exigit,nisi vt ego restituam, quamuis et ad conseruationem vniuersi ego curare debeam,vt furtum puniatur,tamen vt in vtilitatem quadrupli mihi puniatur natura ipsa non constat, & ita intelligi furtū natura esse puniendum,vt in d.l.j.& in l. respiciendum, de iniuriis. vnde aut aliquis vult sequi regulas ciuiles, & canonicas, quę terminant furti castigationem in vtilitatem agentis, & iustè legibus (quibus viuere licet) poterit conscientiam adaptare, vt xxiii.q.iiii. qui peccat , & tenet dominus Abb. in d. c. quia plerique.de immunitate.eccle.& superius dixi.
¶ Aut vult conscientiam suam formare ex iustitia sibi a natura insita,& ēt rectè formabit,ac petet rem suam sibi restitui,& hoc ē, ꝙ ius ciuile vtrumq; iustitiam considerans dedit furti actionem & conditionem furtiuam, actionē scilicet ad pęnā, conditionē
293 ad satisfactionem,vt in l.pro fure. §. furti. ff. de furtis, & nunc a suis principiis intelliges notabilem legem in l. j. C. de fur.quam ibi commendabat Bald. vbi actio furti competit contra plures eandem rem furantes, adeo ꝙ solutio vnius non liberat alium, vt ibi,& in l.vulgaris.§ penul.ff.eod. sed in conditione, quę sequitur iustitiam cuicunque particulariter insitam , solutione vnius liberantur cęteri , quia agit ad satisfactionem sui damni, & verum est satisfactum esse.¶ Attende itaque, quod ista l.propria cuiq; naturalis perfectior videtur. Ratio est; q ista manet in meris terminis naturę vnde cum ius naturale sit perfectius legibus positiuis.vt in c. lege.x. di. & in cap. quę contra mores viii. di.& in l.has obligationes de c.dimi: dicendum est perfectius agere,q sola sua lege naturę non quęrit commoda ex delictis aliorū , & hoc est ꝙ dicitur in d.c.fraternitas,ꝙ ecclesia,quę debet,inquantū poterit,summā perfectionem prosequi, sit mansueta ad recuperandū,q suū est, nec curet lucrū facere ex delicto, & hic est bonus intellectus,qui in se verus est, & a principiis iustis videtur cōstare,& rectè adaptat,cui satis consonat, qd dicit legislator in l.si quis in hoc genus.de epis.& cle.quòd episcopo sanctitas ignoscendi gloriam dereliquit.¶ Vel si illam perfectissimam viam iustitię considerare velis,quam Saluator noster nobis tradidit,ille enim mansuetus,simplicissimus,& innocentissimus erat,sicque exemplo nos viuere docuit , vt in c.significasti.de elect. & in c.vt nostrum.vt ecclesiastica bene.sine dimi.confer.maximè ecclesiam ipsam,quam sponsam sibi constituit, quę summam habet cum Christo conformitatem,vt in c.debitum.de bigamis. vnde ecclesia debet esse semper sanans,vt erat ipse,non exulcerans capi. inter hęc. xxxii.quęstio.ii.& de hac via iustitię latius loquor §.in xvi.illatione.in §. rursus considerabam. ecclesia igitur cùm viam pfectissimam mansuetudinis sequi debeat , fatet, ꝙ petat res suas sibi restituendas, nec exigere debet quadruplum, vt in c.fraternitas,& ita potest intelligi tex. ille,quem auctor cō-
294 pillationis isto modo interpretatur. ¶† Item aduerte , ꝙ maximè ecclesia debet habere eam intentionem, ne ex delicto alicuius lucrum captet, vel expectet, sed dum velit actione furti agere ad quadruplum,hanc habeat intentionem , vt ille castigetur, qui furatur , non vt ipsa acquirat ex furto ; quia tunc deuiaret ab intentione rectę castigationis , & a fine , quo legibus punitur. At cum ille episcopus interrogasset Gregorium,quo augumēto fures restituere tenerentur res ecclesię furto subtractas , videbatur in hac consultatione sua cōsiderare augumētū, & ideo dicit,ꝙ ecclesia cum augumēto non debet recipere , quę ab ea fuerūt sub
295 tracta,qđ (vt dixi) intellige ecclesiastica mansuetudine.¶† Nec obstat tex. in c. suā. de pœnis. vbi pęna non pōt peti,sed io ibi est, q a ferè totū, qđ sub pęna debebat, erat solutū , & ita referunt communiter doctores, vt ibi,& in c. dilecti. de arbi. vide Abbatem vbique. ¶ Quod autem dicit gl. in d.c. fraternitas. furem non

non teneri in foro conscientiæ soluere quadruplum , fateor, ꝙ fur non teneatur;q a lege diuina non tenet̄ nisi restituere: vt in reg iu.& ibi latè:ad pęnā autem quadrupli venit actione cōdēnandus,& non est condēnatus : vnde ex nulla cōdēnatione tenetur,& ita intellige prædictā gl.& q̄ latè dicit do.Abb.in d.c.dilecti.& in c.1.de consti.Nos verò loquimur nō in fure, sed in ꝑsona,a quo furatur,cùm ergo illa lege petat,nō peccat,& in hoc
296 stat fallacia.¶†Ad decimamnonā dubitationē referenda est disputatio,quæ exorit̄ ex c.q̄uis pactum.de pac.libr.6.vbi pactum de non succedendo iuramendo confirmatum valet de iure canonico:q a pōt obseruari sine interitu salutis æternæ,& non valet de iure ciuili,vt notatur in l si quando.§.1.C.de inoffi.test.& in l.pactum. C.de col.& ibi Bar.& Bal.idē Bart.l.fi.C.de pactis.2. col.& in l.pactum.C.de pactis.& in l.omnes populi. C.de iust.& iure in 8.col.ecce igitur,ꝙ aliud consideratur de iure canonico. s. periculum salutis æternæ , quod non consideratur de iure ciuili,ex quo constat,ꝙ de iure ciui.non præcipitur obseruari, hinc vulgò dr̄,talem legem non valere tanq̄ nutitiuam pacti:ita docebat Bar.in d.l.oēs populi.7.col.Pau.in auth.sacramenta.secunda col.Ias.ibidem in pe.col. Alex.in l.fin.qui satisda.cog.vbi latè. Ad quod ego induco tex.in c.cum contingat. de iureiu.in vers. cum talis consensus nō videatur obligatorius ſm legitimas sanctiones.vbi satis clarè probatur, iuramentum etiam non valere in talibus secūdùm legitimas sanctiones, sed cum ex hoc sequatur pactum , vt in d.c.cum contingat.in his verbis sequentibus , ne tali tamen prætextu viam contingat periurijs aperiri , sequitur talem legem nullam.vt in c.fi.de rescrip.
297 ¶†Itē aliud docebat ipse Bal.ꝙ licet iuramentum cōtra bonos mores naturales non valeret,vt in regula non est obligatorium de reg.iur.lib.6.tamen valebat contra bonos mores ciuiles , qđ probatur; quia pactum de futura successione est contra bonos mores ciuiles,vt in l.stipulatio hoc modo concepta . de verbor. obli.& in l.fi.C.de pac.Sed confirmatur iuramento , vt in d.c.q̄uis pactum.vnde mores canonici vel naturales differunt a moribus ciuilibus,& in eadem est sententia Panormitanus in ca.si
298 verò.4.col.de iureiur. ¶†Quantum ad primum de prima conclusione ego affirmare non auderem,ꝙ de iure ciuili non valet iuramentum,vt filia dote contenta nullum ad bona paterna habeat regressum,immo potius tenerem de iure ciuili valere tale sacramentum,& si doctores aliter teneant,& primò ex præsupposito nostro;q a hoc competit fini,& principiis iuris ciuilis , nā finis est humani generis conseruatio. Sed non obseruando iuramentum,quod in se non est turpe,peccatur , & ex legibus daret̄ materia peccandi : vt in d.c.quamuis pactum . Item in peccatis non potest conseruari genus humanum , cum animæ pereant , & anima ad generis humani conseruationem cunctis sit præferenda rebus,vt in l.sancimus.C.de sac.san.eccle.& quidem si daretur licentia peccandi genus humanum, non fęliciter valeret , vt a seipso patet,igitur non congruit talis conclusio fini legum, cum maximè ad legis finem coerceantur peccata : vt in auth.vt hi qui obliga.in prin.& in auth.vt non luxu.& in l.1.& 2.ff.de legibus,in d.proœ.Gregoria.Pręterea constat,ꝙ difformat talis sententia a primis principiis legum , in quibus præcipitur , vt quis honestè & sine peccato viuat,ius suum cuiq; tribuat, nam cum peccet,non honestè viuit,qui ei promisit iuramento, & deinde peierat,vt in c.debitores.de iureiu.ibi, cogēdus est Deo reddere iuramentum.igitur non est bona talis interpretatio , cum ex ea sequitur legem deuiare a suis principiis,nec tendat ad debitum finem,idest ad generis humani fœlicitatem , quod est medium ad æternam salutem,vt s̄.ostendi.
299 ¶†Præterea hæc nostra sententia alia ratione constat.Ridiculū enim esset,vt ll.se intromitterēt in his, in quibus earum dispositio nihil posset,esset enim fatuitas & non iuris prudentia , a qua leges procedunt,qui enim ius dicere non potest ſm leges , a iuredicendo prohibetur , vt latè in l.2.de orig.iur. & nemo debet intromittere,nec immittere falcem in messem alienam:vt in c. venerabilem.de elec.& in c.1.6.q.3.in c.nullus.de parro.nec hoc debemus credere,vel interpretari de ipso Imperatore , vel legibus,quæ iustitiam obseruant,vt in c.solitæ.de maio. & obe.& in c.nouit.de iudi.cum simi.cum igitur iuramento Deo promittatur,vt in c.debitores.s̄.alle.secundùm verum intellectum, & ibi Hostiensis & Abb.obligatio, quæ in Deum tendit , non subijcit̄ iuri humano,nec legibus potest dissolui:quia Deus non subijcit̄ legibus,vt leges possint disponere de tali obligatione sibi quæsita,hoc enim pugnaret naturæ, vt in l.ille a quo intempestiuam. ad Trebel.in c.cum inferior.de maio.& obe.cum simi.hanc eandem rationem tenuit do. Abb.in c.cum contingat.3.col.in fi.de
300 iureiur. † vbi dicebat, ꝙ l.ciuilis non pōt dissoluere obligationē Deo quæsitam,arg.tex.in c.Iulianus,& in c.si duobus. & in c .qui resistit.11.q.3.vbi legi imperatoris non subiicior contra legem Dei,nec legi consulis contra legē Imperatoris,ita ergo ista obligatio Deo quæsita nō potest tolli a lege ciuili, & ita intelligebat tex.in d.c.cum contingat.& c.licet mulieres.eo.ti.vbi similis est casus,& eodem argumēto vtitur glosa in auth.ad hæc. C.de vsu. seruus enim in his,quæ domini sunt,legem ponere non potest.

l.seruus.C.de pac.& in l.nam magistratus . ff.de arbi.cū igitur ius ciuile non possit tollere , nec impedire obligationē Deo quęsitam.Dicendum est,nec tollere velle, cùm maximè idem ius cognoscat talem obligationem & iuramentum tendere in Deū , vt in l.iurisiurandi.C.de rebus credi.vbi iurisiurandi contempta
301 religio Deum habet vltorem,& reliqua .¶†Tertiò hæc opinio confirmatur ex auth.sacramenta.C.si aduersus vendi.vbi etiam si contractui.l.resistat,nihilominus ualet iuramentum eodē iure ciuili.licet igitur in l.pactum.C.de col. ꝯctus sit improbatus , de iure ciuili tamen non ex hoc negatur,quin ualeat,si iuretur , & hoc arg. confirmat D.Abb.in c.cum contingat.3.col.uer.alij dn̄t,ubi ex eo tenet,ꝙ iur̄m de non reuocando alienationē fundi dotalis contractus iure ciuili sit improbatus per dictā auth.sacramenta,ubi ualet iur̄m ꝯ legem,ita dicit do.Abb.q̄uis melius diceret,ꝙ ualet iur̄m in actu a iure ciuili reprobato præstitū, nā iuramentum non est contra legem,quæ ei ut non potest resistit. ¶ Præterea ego probo alia satis colorata rōne:si enim iuramēto lex ciuilis resistet,& iur̄m nō ualeret dispositione ciuili, talis lex non esset lex,quia iam a lege naturæ,& a.l.Dei deuiat , a qua sumit essentiam & nomen legis in c.erit autem . & san.Tho.clarè in d.q.90.arg.j.unde Isidorus lib.ethi.si rōne lex constat.l.erit oē quod ratione cōstiterit,ut in c.cōsuetudo.1.dist.sed sic est,ꝙ tex. in d.c.cū cōtingat.& text.in c.q̄uis pactum.appellat leges eas,de quibus disputamus , igitur nō sunt contra legem naturæ & Dei , quinimmo cum hæ.ll.sanctiones legitimę appellent̄, ut in c.cū contingat,seq̄t,nihil iniustum continere:nam si in se cōtineret peccatum,nō essent sanctiones legitimæ, ut in c.fi.de rebus ecclesiæ,igitur intelligendum est , eas leges non continere pecca-
302 tum.¶†Præterea ego habeo,ꝙ illæ leges obseruant̄ etiam in foro ecclesiastico,nam dicunt, ꝙ pactum factum a filia , dum nuptui tradebatur,ut dote contenta nullum haberet regressum ad bona paterna,non ualet,& uerum est , ꝙ ēt de iure canonico id obseruatur,ut fatentur oēs docto.& ꝓbat̄ ex c.significante. de pigno.& in c.peruenit.de emp.& uen.igitur non est dicēdū, leges illas non ualere,& hoc est expresè cōtra Bart.in d.l.omnes populi.¶ At si dicas,ꝙ ēt si.l.illa non disponat de iur̄o , tamē ex interpretatione l.non dubiū.C.de legibus.includit̄ iur̄m,tunc qdē respondebo non ualere interpretationē , q̄ iur̄m concludit,sed valere legem illam,quæ nihil disponit de iuramento,sed adhuc interpretationem ipsam, & legem interpretantem inferius de-
303 fensabo.¶†Non obstat tex.in d.c. cum contingat.ſm nostrā pōderationem,nā non est obligatorius cōsensus ſm legitimas sanctiones,intellige consensum,idest cōtractum inter partes, vt in l.1.de pac.ff.nam consensus, idest iur̄m non debet interpretari ; q a cū Deo non cōsentimus,nō enim dicitur Deus eo modo cōsentire,quo humani consentimus , vt ostendi in repe. c.1.de pactis,cum de pollicitatione loquebar,& ꝙ ista sit vera interpretatio,ego manifestè ostendo ex eodē c.cum cōtingat, ubi in casus cōsultatione dicitur,ꝙ mulieres alienationibus dotium consentiunt non contrauenire proprio iuramento firmantes.Respondetur postea,ꝙ licèt talis consensus non sit obligatorius ſm legitimas sanctiones,tamen iur̄m est seruandū , ecce ꝙ de cōsensu alienationis loquit̄, & docet nō ualere ſm legitimas sanctiones,& hoc idem est de iure canonico,vt in c.peruenit. de empt. & ven.ſm doctorū omnium sn̄iam: de iuramēto igitur nihil statuit̄ de iure ciuili in hoc casu,sed casus iuramenti fuit additus de iure canoni.alias ius cano.ꝯ ius ciuile statuisset, maximè cū contineret peccatū,id expresè improbasset , vt fecit in c.fi.de præs. & in c.fi.de cōsue.& casum esset additū , bñ patet ēt in eo.c.q̄uis pactū.in uerbo.si tñ iur̄o fuerit firmatū,& in d.c.cū cōtingat.in verbo.ne tali tñ prætextu addūt enim nouū casum. s.ꝙ si iuratū
304 fuerit tale iur̄m debeat obseruari . ¶†Hinc refello ponderationē D.Ias.in quo facit vim magnā,in l.stipulatio hoc modo cōcepta.de ver.obl.5.col.vbi ꝯ Raph.Ful.& ꝯ.Raph. Cuma. tenet. c.q̄uis pactū.nō esse correctoriū,vt ipsi dicebāt, sed limitatoriū. Nā vt ex superioribus vides , nō est correctoriū iuris ciuilis, nec est limitatoriū,vt ipse credit,cū tale iur̄m nō esset inualidū iure canonico,uel ēt ciuili,q nimmo dr̄ iure canonico ualere,qđ adhuc nō erat dispositū de iure ciui.q a nō dedignat̄ in hoc sacros canones imitari:ut in auth.qūo opor.epis.in princ.& in auth.ut cle.apud ꝓ.epis.& in c.1.de no.ope.nū.si igit̄ addit̄ iuri ciuili , nō corrigit̄,nec limitat̄.facit,qđ docet do.Io.And.in regula , possessor.de regu.iur.in mercu.& aduerte ꝙ incōstāter D. Ias.in auth. sacramēta.9.col.uer.quid tenēdū,tenet auth.sacr̄a. esse correctorium,sed nec bñ dicit ꝑ supiora.¶ Noto tñ,& in hoc tacitę obiectioni rn̄deo,ꝙ aliqui ita interpretantes,ꝑut Bart.Bal. Rapha.& Ias.credebant ex iure ciuili iur̄m nō esse seruandum, cū lex ciuilis ꝯctum prohiberet:ut in l.nō dubiū.ideo ꝯ talem interpretationē uenit declaratiuè tex.in c.cū contingat.& hoc est,quod dicit,ne tali tñ prætextu viam cōtingat periuriis aperiri, iur̄m esse seruandū.& ideo dicebat text.in c.licet mulieres.eo.tit.ꝙ quidā iudices seculares improbè faciebant taliter interpretantes,quade re præcipit tale ius canonicū,in quo pręcipitur iuramentum additū obseruandū: etiam in foro seculari obseruari debere , &
305 ita intelligo,& intelligēda sunt hęc ipsa.¶†Ad tex.uerò in l.n

dubiū.difficilis est rñsio,q̄(vt opinor) duplex esse pt. Prima est, φ ibi nō disponit aliud,nisi φ iurm̄ non admittit ad ꝯualidatio nē ꝯctus.dū ꝯctꝰ est a iure improbatus,& cōsidero,φ ibi lex illa voluit,quę ꝯ legē fiūt nō tenere,& ideo nec ꝯctū valere,q fuit factus ꝯ legē,nec talē ꝯctū ꝯualidari voluit,ēt si interponat̄ stipulatio,nec valere mādatum , nec admitti iuramentū , ita dicit tex.itaq; nō admittit̄ iurm̄ ad cōualidationē contractus,& hoc verum est tam secundùm canones,q̄ etiam secundùm leges: quia contractus non conualidatur,sed tantùm obseruatur iuramentum secundùm veriorem opinionem,quā infra tenebo,& hoc conformat cū intellectu Abbatis & eius ratione,in d. c. cū contingat,& cum rationibus superioribus : nam lex ciuilis habet potestatem , & exercet iurisdictionem inter partes : & ideo ex ciuili cōmodo pōt prohibere contractum, nec ꝯtractus conualidatur iuramento inter ipsas partes, sed qa est Deus sup oēm legē,nec.l.potest tolli obligatio Deo quęsita, ideo iurm̄ vt deo factum obseruat̄,vt in d.c.debitores.& in d.c.cum ꝯtingat.cum si.bene faciunt ad hanc sniam verba tex. in d. l. non dubium.nā cū loquitur de stipulatione,& de mandato,dicit nullius esse momenti:cū verò loquitur de sacramento,dicit,nec sacramentum esse nullum;qa hoc non potuit, sed dicit sacrm̄ nō admitti.s. ad confirmationem ꝯctus reprobati de iure ciuili : nō igit̄ ibi dicit̄ iuramentum nō esse obseruādū de p se; qa hoc iustè dici nō potuit:sed dicit̄ cōtractū inter ptes nō ꝯualidari, φ.l. ipsa facere potuit,& iste est nouus,subtilis, & singularis intellectus. Ex his nō teneo intellectū glos.in d.l.j.C.si aduer.ven.φ l.nō dubiū.loquitur in perpetuò ꝓhibitis, in quibus iuramentū non firmat contractum : secus in alijs contractibus , in quibus non sit perpetua prohibitionis cā.¶ Hęc solutio non tenet̄;qa ille tex. clarè loq tur in prohibitis a iure ciuili,& nō in his solū,quę de se sunt prohibita.ideo non insisto,alij intelligunt:vt Bal.in d.l.j.su. eo.& Saly.in auc. sacramenta. quos etiam sequuntur reliqui & moderni papienses ibi.in viij. col. quasi ad fi. Dicunt hanc esse veram sol. φ lex,non dubiū.loquit̄ in ꝯctu ꝓhibito de iure cōi:secus si ꝯctꝰ sit prohibitus de iure speciali : vt est ꝯctus minoris , qui iure speciali est nullus non interueniente auctoritate.¶ Profectò quamuis exq̄situs sit talis intellectus,& vt verus, & singularis tradatur a prędictis patribus , plus tamen apud me valet vera ratio qualibet auctoritate: & primò ꝯsiderādum, φ ista solo non ꝯuenit rōni,nec verbis.l.nō dubiū,nā ratio illius.l.incipit.non dubium esse eum ꝯ legem agere,q verba legis amplexus, ꝯ legis nitit̄ volūtatem, hac igit̄ ratione nō vult, φ cōtractus , q ꝯ leges sunt vno mō,alio mō valere possint,& ideo nec sacramentū, nec stipulatio admittit̄ ad eorū validitatē, igitur in ista ratione bene cōprehendit̄ contractus ꝓhibitus, ipsi minori. Nam cùm legis voluntate prohibeat̄ sacramentū,nō debet admitti , itaq; malè distinguit̄ in solutione,cùm ratio legis nō recipiat distinctionem,& a ratione,& mente legis est inferendum , vt dicitur in eadem.l. nō dubium,quare Bal.Sali.& Iaſ.in eandem l.committūt. Item nec verbis cōgruit talis intellectus , cū sępissime sub noīe vniuersali negatiuo oēs ꝯctus a iure ꝓhibitos ꝯprehendat,vt ibi, nullū pactū , nullā ꝯuētionē, nullū ꝯctū. Itē aduerte qd subiungit, qđ ad oēs ēt legum interptationes tā veteres q̄ nouellas trahi gn̄aliter imperamus. Ecce quātū planè ꝯstat de oībus loqui : nam gn̄aliter ad oēs casus ꝑcipit trahēdā illius legis dispositionem , qđ satis euidenter ostēdit̄ ex verbis tā geminatis, itē & iterū dū subiūgit , sed in prędicta itaq; regula , qua vbiq; nō seruari pactū lege ꝓhibēte,cēsuimus,nec iuramētū admitti, attēde φ illā vniuersalē regulā,vbiq; vult obseruari, ēt si interueniat iuramētū , malè igit̄ distinguit̄ inter ꝯctus maiorū, & minorū maximè vt statim videbis , nō enim credēdū (vt vulgò passim credit̄) φ ex eo , φ lex singulariter disponat ī personā, id sit ius singulare, & ob hoc

306 ipsum restringibilē , † nā habemus q̄dā verā & iustā ꝯsideratio nē , φ qñ leges pęnales correctorię vel singulares disponūt de ęquitate naturali,tūc nō ē ꝯsiderāda eorū restrictio tāq̄ hēat maius odiū,sed aliarū legū interpretationes hn̄t locū , ita pt colligi ex sensu & snīa iuriscōsulti in l.bona fides.ff.depositi,& ibi elegā ter notauit Pau.de Ca. arguēs aliquorū importunā citationē huius regulę iuris restringēdi: nā dicit , φ dum leges habeant naturalē rōnē , talis restrictio est inepta , sed φ ꝯctus & alienationes minorū no sint ratę,ęq̄tate disponit̄ naturali,vt in l.j.de minori-

307 bus.& ibi Bar.ī prī.vbi ipse cogit̄ fateri,† φ q̄uis ęquitas ipsa naturalis sit gn̄alis ad pacta obseruanda,& ꝯctus sint iuris gentium, vt in l.ex hoc iure.ff.de iusti.& iure.& in l.j.de pactis. ff. tñ ęq̄tate naturali speciali, q̄ versat̄ ī minorū ꝯctibus,vincit̄ gn̄alis ęq̄tas. vt ibi & in.c.j.de rescrip.& c.pastoralis.eo. ti.& c.studuisti.de offi. deleg. ecce igitur , φ mera iustitia ꝯctus minoris non habentur rati : vñ huius iuris restrictio non ē iusta, nec iustè possumꝰ dicere.l.nō dubiū,q̄ iuris voluntatē declarat, nō hēre locū in nr̄o casu.¶ Pręterea vt vi sua valet veritas, ita eorum q̄ vera non sunt, hęc ē nā,vt cohęrere nō possint,repio. n. eūdem Bal. nō asētire huic suo ītellectui ī eadē l.nō dubiū.xvij. op.p tex.ī.l. antiquę. §.fi.ad Vel.C.vbi tex.loq̄t in iure singulari & bn̄ficiali mulierū, & tñ iuramētū nō valet ꝯm Bal. itē hoc idē ꝯfirmat̄ necessariò ex snīa Bar.& Pauli,pen. col. vbi opponunt de Macedoniano,φ est ius singulare,& tñ dñt,φ iō nō hēt locū.l.nō dubiū,qa Macedonianū nō ꝓhibet ꝯctū:fatentꝰ tñ,φ si ꝓhiberet,hēret locū,sed nos videmꝰ i Velleiano,& Macedoniano iꝰ verē singulare,vt de se patet,& notat l.laus singulare.ff.de legibus idē confirmant reliqui doctores ibi viq; ad Iaso. in pen.col. ad mediū, quinimmo idē Bar.Bal.Alex.& Iason in eadē.l.nō dubiū.sup gl.in verbo ob id, fatent, φ titulus de ꝑdijs minorū cōprehēdit in regula legis nō dubiū,& nō īpedit hoc,φ sit ius singulare,ita patet expressè dū gl.& ipsi soluūt. l.si ad resoluēdā. C. de ꝑdijs minorū. itaq; iste ītellectꝰ stare nō pōt, sed verius ē, φ iuramētū non admittit ad ꝯctus validitatē, sed ex hoc nō tollit obligatio, q̄ ex iuramento deo(vt ita dicā) est quęsita, quia hęc non subijcitur legi ciuili.

308 ¶† Vnde singulariter secūdò infero ꝯ opinionē Bar.quā passim tenet Bar.φ cū lex ꝓhibet, ne aliq̄ ꝯtrahāt, si ꝯtractꝰ iuret, non obligat,rōnē subiūgēs,q̄a ꝓhibitio legis inducit pctū.c. si qs de maio & ob. cū igit iuramētū ꝓhibeat,seq̄ iuramētū esse vinculū pctī,φ esse nō pōt:vt in c.si verò.eo.ti.ergo iuramētū nō valet, dū ꝯctꝰ ꝓhibet,ita ipse,vt in l.si qs pro eo.de fideiuß.iij. col. & in l.cum lex.eod.tit.& in l.is cui bonis.de verb.obligatio.

309 ¶† Sed talis ratio fallax est, nā & si cōtractū ꝓhibeat, non prohibet iuramētū, ergo iurādo nō peccat, nec obstat tex. in l.non dubiū.vbi dicitur sacramētū non admitti,qđ fatēdū ē, φ nō admittit ad validitatē ꝯtractus,sed ex hoc nō sequit ꝓhiberi,cū lege ciuili sacramēta ꝓhiberi nō possunt,vt supra. Hinc non distinctè soluūt Canonistę i.c.cū ꝯtingat,vt ibi Panormi. Pau.de Castro & moderniores i.l.si quis ꝓ eo.do. Iason in auc. sacramēta. xiij.col.ver.& p hoc clarè,vbi reprehēdit hāc Bar. opinionē:qa nō valet ꝯsequentia, φ qñ lex aliqua pręcipit aliquid , φ ꝯtraciēs peccet mortaliter,nā & in suo commodo ꝑcipiat,nō peccat iurādo.l.cū pater. §.mādo.de leg.ij.secus si aliās pręcipiat;quia tunc fatentur peccare. ¶ Quinimmo rectius dices,φ ex eo φ ius ciuile,siue ciuile cā,siue priuata vtilitate regulariter aliquid ꝓhibeat,ꝓhibet iurare,hoc enim ex cā ciuili nō pōt,tollēdo maximè obligationē iuramenti. ideo non peccat iurando, q iurare

310 non sit prohibitus.¶† Tertiò ex his infero,φ contractus a iure ciuili improbatus non validat iuramento , nec obstat, φ Ioan. An.teneat ꝯtrariū in gl.c.ij.de pactis,& gl.in d.auct. sacramenta. C.si aduersus ven.& Bar.ibi. & in l. si quis pro eo.su.al.lo. Cal. & Io.de Imo.in c.cū ꝯtingat.xiij. col. Abbas ibidem cum pluribus alijs,quorū primū fūdamētū est text.in d.c.ij. & cętera quę infra subiūciā,quibus respondebo. Primò igit ꝓbatur,nō conualidari ꝯtractū ; qa ꝯtractus est ꝓhibitus a iure ciuili , & prohiberi pōt,ergo nullus:vt in l. nō dubiū , nec iuramentum ad validationē ꝯtractus admittit,vt tex.ibi dicit, cui fundamento nō respondēt doctores,nec est bona respōsio, φ l.non dubiū. nulla sit, de quo s.¶ Secundò facit: qa iuramētū si prohiberi potest a iure ciuili, certè est prohibitū : qa nec per iuramentū vult. l. ciuilis validari ꝯtractū:vt in l.nō dubium. sed qa aliud est contractus inter partes,aliud iuramētū,qđ tēdit in Deū,ideo a lege ciuili non impeditur , & hanc rationem vt necessariam fatetur idem Abbas in d.c.cum contingat.iij.colum. & ideo dicebat aliud esse in illo casu,cum iuramentum interponitur. ergo ex hoc constat,distinctum esse iuramentum a contractu , & distincta ratione valere, vt etiam fatetur Hostien.& idem Panor.in c.debitores.igitur nō infertur de vno in alium , nec debemus interpretari eo modo quo.l.non dubium.non remaneat in suo vigore.

¶ Tertiò probatur ex intētione omniū iuriū loquētium in materia,vbi consideratur, vt iuramentum obseruetur , ne periuriū incurratur, & ne Imperator det materiam periurij. vt in l. C.si aduersus venditionem,& in auctēn.ibi posita.& in d.c.cum contingat.in c.licet mulieres.& in c.significante.de pig. cum similibus. igitur ista ratio non intendit ad contractum , qa de contractu Imperator disponere pt , & disponit,sed nō de sacramento: & ideo sacramētum obseruari pręcipitur , vt etiam in responsionibus latius ostendam.

311 ¶† Non obstat tex.in c. quamuis pactum. cui , quamuis aliqui nostram sententiam teneant vt domi.Christoforus Porc. & domi. Rapha.& demum domi. Iaſ. in d. auctēn. sacramenta. x. colum.nesciunt respondere,quare do.Iaſ. quamuis videat, subtile, & iustam conclusionem dicit se remanere dubium.¶ Tu tamē dilucidè habeas a me hunc intellectum, φ ibi nō dicitur pactum omnino obseruandum,qa id fuit a legitima sanctione improbatum,sed loquitur de iuramento & ad iuramentum refertur,vt patent hęc verba.Si tamen iuramento non vi,nec dolo prestito firmatum fuerit,ab eadem omnino seruari debebit.fiuramentum non autem pactum , & hoc patet in his verbis sequentibus: cum non vergat in ęternę salutis dispendium , nec redundet in alterius detrimentum , quę verba congruunt magis ad iuramentū, vt in auctē.sacramenta.& in c.cum contingat.de iureiuran. & in c.licet mulieres.eo.titu.lib.vi.cum similibus.

312 ¶† Sed quisquā opponet,φ tex expresse dicit.firmatum esse pactum, Aduerte, & nunc intelliges pulchrè , φ verbum , firmari, vel firmū, refert ad factū, vel ad effectum, non ad ius, vt no.gl.in l.si id qđ pauperibus. C. de epis. & cle.& ibi Bar. & Bal.in l.metum.§.volenti.ff.quod me. cau.itaque illud. c. vult significare talem

lem ꝯctum facto ipso esse seruandum metu piurij,vt ēt.j̃.declarabo,nō tñ sequitur ꝯctum iure validum esse ; qa id verbum ad factum refert̄,vt s̃.ꝑbaui.facit,qđ dr̄ de stipulatione alteri facta, cui adijcitur pęna : vt in l.stipulatio ista.§.alteri.de verb.oblig.& in §.alteri.insti.eo.Item idem de compromisso, cui de iure ciuili adiicitur pęna:vt in l.1.& in auth.decerni.C.de arbi.nam compromissum de se est inefficax,metu tñ pœnæ obseruandum est, & dr̄ compromissum vallatum,i,dest firmatū,vt in l.cum antea. C.de arbi.ita contractus,cui iurm̄ adijcit̄,dr̄ firmatus periurij pęna,cum iurm̄ debeat obseruari , non tñ φ cōtractus valeat,cū a

313 iure improbetur.¶† Nō ob.tex.in auth.sacra.& tex. in c.cū contingat.& præsuppono,φ aliud est alienare,& aliud est iurare de nō ꝯueniendo alienationi,immo aliud est iurare de alienando, aliud alienare cum iuramento , vel aliud est promittere tibi cū iuro,& aliud est iurare non ꝯtrauenire tali ꝓmissioni , vel alienationi,vt no.in c.ad aures,qđ me.cā.& ibi do.Abbas in vlt.col. nā ex iuramento promissorio non infert̄ ad iurm̄ de ꝯueniendo,vt probatur in c.ad audientiam.eo.titu.& ibi do.Abb.1.& 2. not.& idem tenet in c.1.3.col.ver venio ad fm̄, de iureiur.& ꝓbatur ex.c.tuas.de vsu.iuncto.c.primo.& c.debitores. de iureiur. Vñ cū in c.cū cōtingat.& in auth.sacra. sit iuratum non ꝯuenire,non sequitur,ꝯctum iure validari , qđ exemplo manifestè ꝓbat̄.finge,φ ego ꝓmisi vsuras,vel φ mulier ꝓmisit alienare fundū dotalē,& fuit additum iurm̄ de non contraueniendo alienationi,vel de nō repetendo vsuras, nonne valet promissio, certè nō:quia altera est illicita, vt in c.debitores.altera ꝓhibita,vt per totū de fundo dota.& in l.vbi adhuc C.de iure do.& in c.peruenit.de emp.& vendi.At si opponas de iuro respōdet̄ , φ nec ego iuraui soluere vsuras , nec mulier iurauit alienare , vnde ex iuro de nō reuocando alienationem non confirmatur alienationis ꝯtractus,sed alienatio iam facta non iure:sed facto ipso necessitate iuramēti validatur,vt in d.c.cum cōtingat, & in auth.sacra, vnde malè ibi gl.notabat ex text.ꝯctum esse validū ex iuro,alienatio enim nō contrauenire vr̄ diuersum ab alienatione , vt dixi,& ideo malè vñr notare omnes doctores , qui q̄cūq; opinionem teneant,intelligunt ꝯtractum esse iuratum,eādemq; obligationem continere iurm̄ in his casibus, quā continet ꝯtractus. Noto tñ,φ & si iurm̄ in re ipsa non contineret diuersum, nō ex hoc sequitur contractum valere,qui impedit̄, & impediri pōt a iure ciuili,sed iurm̄ valet,qđ non subijcit̄ legi ciuili , ꝯctus verò firmat̄ facto ipso,qa iurm̄ est obseruandum . ¶ Ad id autem qđ dicitur,ibi pactum seruari,vt ponderāt doctores , vt do.Ioan.de Imo.& cæteri, potest id negari,vt s̃.tñ & si concedat̄, dēt intelligi in effectu: qa contraueniri nō pōt ratione iuramenti , vt etiā dicit prætor,omnia pacta se seruare, sed ex hoc non intendit dare actionem ex pactis nudis,sed exceptionē, vt in l.iurisgen.§.ptor.& §.igitur nuda.& §.quinimmo.de pactis. & facit.d.Bar.in l. metum.§.volenti.su.al.vbi prætor dicit , firmum se non habiturum,quod metu factum erit,& intelligitur obstāte exceptione. ¶ Item vrget ratio do.Abb.cum dicat, φ cū in fauorem ptis sint editæ leges illæ de non alienādo fundo dotali, & de nō paciscēdo,ne succedatur,& vt contractus minoris nō valeat , sequitur, φ non habet vim legis prohibitoriæ,sed cōsultoriæ,vt in l.cum pater.§.mando.de leg.3.igitur si iuratum fuerit,lex nō prohibet nec ꝓhibere potest vt s̃.& ideo casu,quo iuratur , iuramentum , & contractus sunt exempti a nullitate,quia in hoc casu.l.non se tromittit,ita dominus Abbas.

314 ¶† Aduerte,φ licet.l.sit in fauorē partis , consensus tñ eiusdem partis talem contractum in casibus superioribus conualidare non potest,vt patet in l.pactum & in c.q̄uis pactum , & in auth. siue a me. C.ad Vel.Quinimmo consensus partium in hoc casu est improbatus,& ideo non obligat,vt in d.c.q̄uis pactum, & in c.cum contingat,nec curo de regula,ex qua dicitur , φ cū actus annullatur , excluditur consensus partium , vt notatur in c.1.de rescrip.lib.6.& in c.dispendia.& text.est in c. dilecto. de præben. de quo vide Iaſ.in l.pacta quæ contra.C.de pa in prin.

¶ Vnde eadem ipsa ratio destruit cōclusionem Abbatis, & omnium,qui eum sequuntur,nam quò ad partes.l.prohibet,& prohibere potest,sed quò ad iuramentum, inquantum in Deū tendit,prohibere non potest:quia obligatio , quæ intendit in Deū , non potest impediri ab inferiore, quæ verò inter partes,ista eadem ratione poterit,igit̄ contractus inter partes impeditur , iuramentum tamen distincta ratione remanet in suo vigore,vt dicebam,& dicere,φ.l.non se intromittit in casu,quo iuratum est quò ad ciuilem obligationem ipsius contractus , est contra ca-

315 sum expressum in l.non dubium.¶† Nec obstat ratio, quam cuidentem,& necessariam speculatur do.Abb.φ sequeretur , vt de iure ciuili iuramentum introduceret obligationem , vt in auth. sacramenta,nam separato contractu iuramentum stat per se,& iuramentū per se non potest esse introductorium obligationis, vt in l.si quis pro eo,& quod ibi notat̄ de fideiuſ.& ibi latè Bart. certè hoc inconueniens & si sit contra vulgi opinionem,nō est tamen inconueniens ad ipsam iustitiam , quinimmo opinionē nostram,qua ex iuramēto etiam simplici obligari tenemus , rectè confirmat , quod dilucidè & latè ostendo in c.1.de pactis in rep.& ideo arg.non valet,sed & si argu.valeret , tamen certū est ex eorundem Doctorum opinione ex iuramento confirmato-

316 rio oriri actionē,licet nō ex simplici assertorio,† qa cōfirmatorium ꝯm ipsos differt ab assertorio,vt Bar.in d.l.si quis ꝓ eo,q̄uis vera iustitia non differat, vt ostendo vbi.s̃.Nec obstat , φ ꝯctus non confirmetur iure,dum iuramentum in facto sit factum ad confirmandum,quod actum est,idest ne ei ꝯ fiat,vt in d.auth.sacramenta.¶ Ex superioribus pōt defendi gloss.in d.l.pactum. de col.& in l.si quādo.§.1.de inoffi.testa.vbi dicitur,etiam iuramēto non valere tale pactum,ne succedatur , qđ verum est ex.l.nō dubium,sed falsum est contra.c.q̄uis pactum . vt Bart.& Bald.& Alex.& Iaſ.intelligunt,qa ibi præcipitur iuramentum obseruari &c.alijs autem oppositionibus, vel potius in conuenientibus rñ.satis luculenter do.Ant.in d.c.cum cōtingat,& ibi latè etiam refert Io.de Imo.quibus assentitur.D. Abb. ¶ Ex his etiā infero, malè dixisse Bart.in d.l.oēs populi.l.pactū. de colla. C.nō valere tanq̄ nutritiuā peccati.& idē de.l.nō dubiū.& de l.ꝓhibēte alienationē rei dotalis &c.nā nullū nutriūt peccatum,ideo valent

317 nec in hoc discordant leges a canonibus,vt s̃.¶† Vigesimò infero ad aliam dr̄iam inter ius canonicū , & ciuile, scilicet φ de iu. ciui.ea pacta censent̄ ꝯ bonos mores , q̄ sunt improba vel inhonesta,sed de iure canonico id solum est ꝯ bonos mores,qđ inducit pctm̄,hic ꝓbatur ex d c.2.de pac.nā pctm̄ de futura successio ne est ꝯ bonos mores ꝯm ius ciui.vt in l.stipulatio hoc mō cōcepta.de ver.obl.sed de iure canoni.ualet iurm̄ adiectū tali pacto, ergo non est ꝯ bonos mores, quia non est obligatoriū ꝯ bonos mores præstitum iuramentū,ut in c.non est obligatoriū.de reg. iur.lib.6.ita docet Bal.in l.pacta quæ ꝯ.in prin.C.de pac.& idem in l.pactū quod dotali. C.de col.19.q.Paulus in d.l.pacta quæ ꝯ. & do.Iaſ.ibi secundo no.& domi.Abb.in c.si uerò.de iureiuran.

318 ¶† Sed aduerte,φ cum iuris canonici & ciuilis eadem sint principia,& prima præcepta iustitiæ,vt in proœ.Gregoriano,& in l.iustitia.de iusti.& iu.& idem sit finis ex eisdem principiis, & ad eūdē finem,non rectè datur ꝯriū , maximè φ vtrobiq; est præceptum honestè uiuendi,ut s̃.item ego ex fundamento ostēdo fallaciā,nā falsum est , quod præsupponunt p.2.c.pacta ex quo renuntiatur successioni esse ꝯ bonos mores , ēt de iure ciui.igitur ex hoc nō ꝓbat̄,q iurm̄ ualeat ꝯ bonos mores inductos uel cōsideratos de iure ciuili.ꝑsuppositum probo: qa bonorū morū ratio constat,ne paciscat̄ de futura successione , ne detur materia captandæ mortis,ut l.fi.C.de pac.sed ꝯria est ratio,qñ renunciat̄ successioni,& fit pactū de nō succedēdo:nā tunc tollit̄ occasio captādæ mortis. igitur non dicetur esse contra bonos mores, & ita Bar.immemor sui tenet in l.fi.C.de pac.2.col.& Bald. eum secutus,& idem Bar.in l.si quis pro eo.de fideiuſ.fi.col. & idem tenuit Bal.consſ.427.1.uol.incipit. quædam puella fuit dotata.1.& ij.col.quem referunt & sequuntur Raphael Cuma.l.stipulatio hoc modo concepta,& Rapha.Ful.in d.l.fi.& Moderni Papienses latè licet in alio proposito in l.stipulatio.5.col & ibi etiā Bar. aliàs enim esset impossibile firmari iuramento,dum datur occasio captandæ mortis alienæ:qa tale iurm̄ pareret materiam peccandi,& ita soluunt prædicti doctores & bene . ¶ Item dato , φ esset uerum,φ tex.in d.c.q̄uis pactum. loqueretur de pacto futuræ successionis,tale iurm̄ non est ꝯ bonos mores,ratio:quia tale pactum quando fit cum eo , de cuius successione agitur non est contra bonos mores:nam cum ipse consentiat, non est suspitio captandæ mortis : creditur enim , φ aliàs non deuenisset ad paciscendum , & ita probatur in d.l.fin.& ibi Bald.hoc declarat in prin.ubi per illum text.dicit,quòd tunc non suspicatur de uoto captandæ mortis.igitur bene ego infero,licet contrarium uideatur sentire Bart.in d.l.fi.quòd text.in c.quamuis pactum, habeat locum etiam in pacto de succedendo: quia factum fuit cum patre,de cuius successione agebatur.

319 ¶† Patet igitur non differre ius canonicum a ciuili , licet aliter cōiter teneatur . ¶ Itē ex hoc primo infero,φ malè dicit Barto. in d.l.pactum. in utraq; lectura, φ ideo non ualet pactū ēt iuratum,de quo in d.l.pactum quod dotali,quia est cōtra bonos mores,sed hoc falsum est,quia constat roborari iuramento, ut in c. quamuis.¶ Item in illo casu nulla est turpitudo,ut in l.fi.j̃.de pactis,unde non est contra bonos mores,sed credo Barto. id dixisse opponendo , & non firmiter asseuerando,aliàs non rectè dixisset,& contra seipsum,ut in d.l.si quis pro eo. & in l.fi.ubi probatur non esse cōtra bonos mores: cùm pactum sit cum ipso pa-

320 tre.¶† Ex his etiam noto,φ non rectè dicit Riminaldus subtilis modernus Ferrariensis,tale pactum non esse a iure improbatū , quia loquitur contra c.quamuis pactum.

321 ¶† Itē inferri tertiò potest ad resolutionem eius,quod dicit Bal. in l.pacta quæ contra.in princip.dum dubitat , & dicit mirabile esse,quòd cum pater peccet filiam priuando legitima debita iure naturæ,ualeat iuramentum de nō succedendo.Responde primò quòd tale iuramētum nō habet in se turpitudinem , & quāuis pater peccaret,in iuramēto tamē nulla est turpitudo:quia fit Deo:ut in c.debitores.de iu.iu.nā licitum est ex pte filiæ,quę debito ēt naturæ potest licitè proprio cōsensu renūciare,uel aliter ēt potest respōderi,φ filiū inuitū priuare, esset pctm̄, sed eo uo-

lēte nullū poteſt ꝓbari pc̄tm̄, niſi dolo vel fraude induceret: vt in d. c. q̄uis. nā licet legitima ſibi ſit debita iure naturę, vt in c. ius naturale. j. di. & l. j. §. ius naturale. de iuſ. & iur. tn̄ nō debetur inuito, quinimmo repudiare vel abſtinere poteſt, vt ꝑ totū. C. de repu. here. & in l. j. § largius. ff. de ſucceſ. edic. igitur patri nullum cōtingit peccatū. ¶ Item & aliter poteſt reſponderi, ꝙ legitima debita iure naturę eſt terminata a iure ciuili ea conſideratione, ꝙ naturaliter filij patri ſuccedere debēt, vt in d. c. ius naturale. 1. di. & in l. cum ratio. ff. de bonis dam. & in auc. nouiſſima. C. de inof. teſta. cum auct. vnde ſumitur. Ideo quarta, vel tertia pars in partem naturę debitam aſſignatur a iure ciuili: igitur eodem modo in. c. quamuis pactum. & in l pactum, & in l. ſi quādo. §. j. de inof. teſta. C. dos ipſa vel certa pars conſtituta poteſt aſſignari in locū debiti naturalis, prout a iure ciuili aſſignatur quarta vel tertia: quia prout lege, ita conſenſu poteſt terminari talis pars, cùm conſenſus, vt dixi, inſpecto iure naturę poſſit diſſoluere talem obligationem: maximè conſtituta dote, quæ ad alimenta datur, vt in c. ſalubriter, de vſuris. & in l. ſi cū dotem. §. ſinaūt in ſæuiſſimo. ff. ſolu. matri. & quarta vel tertia eſt debita reſpectu iuris nature, quę habet conſiderationem ad alendos liberos, & ideo tex. in d. l. ſi qn̄ §. j. aliam aſſignat rationem, q̄ debitum naturę.

322 ¶ † Item ꝙ ipſi dicūt, ēt dubito, an in ſe verum ſit, nā pactū de futura ſucceſſione eſt ꝯ bonos mores naturali cā, & nō ciuili: ex eo enim dicitur eſſe contra bonos mores, ne demus votum captande mortis in l. fi. C. de pactis, & in l. ex eo. C. de inuti. ſtipu. Nam iſta cā naturalis eſt; igitur non eſt dicēdū cōtra bonos mores ciuiles, & non canonicos, vel naturales id pactum interponi: nam naturalia nō differūt, & ſp & vbiq; ſunt eadē, in §. ſed naturalia. inſti. eo. & vt dicebat Cicero in lib. de legibus, & ego alſ in c. j. de pactis, & etiam in ſuperioribus, rurſus canones non poſſunt differre a iure naturę: vt in c fi. ix di. item ſi conſideratur pactum de ſuccedēdo, ex quo tollatur libera teſtandi facultas, etiā eſt contra bonos mores, vt in l. ſtipulatio hoc modo concepta. de verbo. obligatio. & iſti mores naturales ſunt non ciuiles tantùm:

323 † nam libera teſtandi facultas iuris gentiū eſt, & prouenit a ratione naturali: vt in l. j. C. de ſac. ſanc. eccle. in c. maiores. de baptiſmo, ea namq; facultate ita vtunt̄ Athenienſes, ꝓut Lacedemonij, nō aliter Indi, atq; Arabes. igit̄ non eſt facienda differentia iuris canonici ad ius ciuile. Pręterea dicere, ꝙ ſecūdum canones, id ſolum eſt contra bonos mores, quod inducit peccatum, eſt quędam doctri. ꝯuerſa, & quodāmō impꝫinēs, non enim eſt aliquid cōtra bonos mores; q̄a pc̄tm̄, ſed eſt pc̄tm̄, quia ſit cōtra bonos mores, & iō valuit iuramentum in his caſibus; quia nō fit contra bonos mores, ex quo ſequit̄, ꝙ iuratū eſt, nō habere in

324 ſe pc̄tm̄. ¶ † Si tamen aliquis opponeret, bonos mores ciuiles differre a moribus canonicis, vnde dicebat Pau. de Ca. in l. pacta q̄ contra. C. de pac. ꝙ regula, non eſt obligatorium. de reg. iu. lib. vj. debet intelligi de bonis moribus canonicis, ſecus de bonis moribus ciuilibus, ꝙ ēt cōprobatur ex ſupioribus, q̄bus aſſentire nō potui, & vltra ex donatione inter vir. & vxo. q̄ ꝓhibita eſt bonis moribus, vt in l. j. ff. eo. & tn̄ iuramēto ꝯfirmatur, & ſi Bar. ibi teneat ꝯ, q̄a Bar. non aduertens intellectū illius regulę, infert iuramentum non valere & malè: vt ipſe & plures cū eo: nā melius tenet idē Bar. in l. Seius & Augerius. ff. ad Treb. & ī l. ſi q̄s pro eo. ff. de fideiuſ. in fi. & iſta eſt cōis opinio, prout latè poteris videre numeroſa auctorū nomina, quę a ꝯſiliis alle. colligit do. Iaſ. in l. pacta quę ꝯ. dico igitur, ꝙ iſta donationis int. virum & vxo. rō non ob. nā nō ꝓbatur, donationē inter vi. & vxo. ſimpliciter eſſe ꝯ bonos mores: q̄a nullū in ſe viciū habet, & iō firmatur iuramento. nec ob. tex. in d. l. i. q̄a dr̄ moribus eſt receptum, ideſt ita in noſtra ciuitate vtimur iure iſto, vt ēt intelligitur text. in l. more maiorū, & in l. eſt receptū. eoq; iure vtimur, de iuriſd. om. iudi. & in l. moribus. de vul. & pupil. vbi moribus receptum eſt, vt pater pro filio impubere teſtari poſſit, & in l. more. de ac. here. ibi more noſtrę ciuitatis introductum eſt, vt pupillus ſiue tutoris auctoritate obligari non poſſit: ꝙ tn̄ moribus naturalibus aliter eſt, q̄a naturaliter obligat̄. l. i. de nouatio. ff. & in l. fi. ff. de iureiur. habes intellectum tex. in d. l. i. de do. int. vi. & vxo. & ſimilem interpreta. facit Bal. & Alex. in d. l. moribus, & Ange. & Imo. in l. captatorias. de here. inſti. & Alex. in l. captatorias. C. de teſta. mili. vbi mores intelligunt ciuiles, ita igitur. l. i. de do. int. vir. & vxo. ꝙ ita ſentiunt prędicti doctores, & do. Iaſ. in l. pacta quę contra. itaque cū de bonis moribus loquimur. l. ipſa, & canon intelligit de moribus in ſe bonis. ſ. naturalibus, & hoc ſimpliciter intelligitur per excellētiam, vt in §. ſingulorū: inſti. de rerum diui. vnde clarè elicit̄, nō differre in his ius canonicū a ci-

325 uili. ¶ † Subſequenter dubitari poteſt, an ſtatutum uel l. ciuilis poſſit annullare iuramentum, & prohibere, & ego ſimpliciter reſpondeo tenere, nec prohiberi, nec annullari poſſe: niſi ut inferius explanabo. Primò per rationem ſuperiorem confirmatam per Panormita in c. cum contingat. ubi oſtendit rationem, quare ex prohibitione iuris ciuilis non impeditur iuramenti obligatio, quia ex iuramento deo obligatur, & ob id ius ciuile, qđ eſt infimum, circa talem obligationem non poteſt diſponere, ꝙ ſi verum eſt, id etiam uerum erit, ꝙ ius ciuile ſtatuere nō poſſit, ne iuramentū ualeat, uel ne ſit obſeruandum: ex eo enim Deo naturaliter quis obligaretur.

¶ Secundò probatur legibus, profectò negari non poteſt tex. in l. non dubium. C. de leg. ꝙ eo ipſo ꝙ contractus improbetur nō eſt de intētione legū admittere iurm̄ ad ꝯtus ꝯfirmationē, ſed ſi non obſeruaret̄, nō ꝑpea excuſaret̄ periurus, ut in d. c. cū contingat. in uerbo. ne tali tamen pretextu uiam contingat per iuriis aperiri: igitur. l. non pōt ualidè ſtatuere, ne iuramentū obſeruet̄, & ſi pręciperet, eſſe nulla tāquā nutritiua peccati: ut in. c. fina. de preſcrip. ¶ Facit ēt tex. in l. i. C. ſi aduerſus uenditionem. ubi Imperator dicit, ſe nolle eſſe auctorem periurii. ideo dicit iuramētum obſeruandum, ex cuius mente ſatis conſtat, ꝙ dum ꝓhiberet, auctor eſſet ꝑiurii. Nec excuſare alium a periurio poſſet, aliàs non eſſe periurium, nec ſe accuſare eius auctorem.

¶ Verū ſi quis reſpōdeat, ꝙ ideo dicit ſe, aliàs auctorē ꝑiurii futurū, q̄a nō habet iuſtā materiā, uel cām ad ꝓhibēdum, ne iuret̄. Rn̄. ꝙ immo ſuadebat ęq̄tas naturalis, ex qua minores læſi reſtituūtur: ut in l. i. de minoribus ff. ubi p̄tor ſecutus naturalē ęquitatē eos reſtituit, tn̄ ſi iuretur, dicit Impator ſe nolle auctorē ꝑiurii exhiberi, ꝙ arg. eſt notabile, & ad plura in iſta materia.

326 ¶ † Facit ēt tex. in l. ij. C. de indi. uidui. ubi tex. dicit, ꝙ leges uel ſtatuta non dicunt uiam periuriis aperire, ne dent occaſionem delinquendi, infertur ſm̄ Bal. ibi, ꝙ leges ꝓhibentes, ne iurm̄ obſeruetur, non habent uigorē legū; q̄a prębēt occaſionem delinquendi, & eadē l. ii. in fi. dicit, ꝙ impium uidet̄ ꝑ leges. quę periuria puniunt, uiam ꝑiuriis aperiri, igitur cum. l. impia tantum legis uocem habeat, & deſint ſubſtantialia legis, ut in c. erit autē. l. iiii. di. & ſ. ſatis. Dicendum eſt, tales non eſſe leges &c.

327 ¶ † Pręterea iuramentum eſt quid eccleſiaſticum & ſpirituale, cuius cognitio ad ſedem apoſtolicam, & iudices eccleſiaſticos ſpectat, vt in c. nouit. ii. col. poſt med. de iudi. & in c. venerabilē. de elec. & no. in c. cum ſit generale. de fo. compe. ſed ſtatuta laicorū ſuper ſpūalibus ſunt nulla: vt in c. eccleſia. ſ. Marię. de cōſtitu. & in c. fi. de reb. eccleſię. igitur tale ſtatutū, cum ſit de re non ſubiecta imperio laicorum, erit nullum. Hęc ſunt, quę pro iſta ꝑte dilucidius q̄ alibi adduci poſſunt, & in hanc ſn̄iam fuit Pau. de Caſt. in d. auct. ſacramenta. penul. col. & in l. ſi quis pro eo. de fideiuſ. adeo ꝙ q̄uis ſtatutum, vel l. ciuilis ſtatueret de iuramento, ēt iuſta & rationabili cauſa, non propterea valeat, quia iuramentum eſt quid ſpirituale, ſuper quo facultas diſponendi deficit, licet contrarium dicat gl. in l. adigere. §. fi. de iure patronatus, & Bald. in l. ii. C. de indicta vidui & in d. auc. ſacramenta. & in l. pactum. C. de colum. quem etiam ſequitur Petrus de Ancha. in repe. c. canonum. de conſti. verſi. quid dices in materia iuramenti, quem etiam ſequitur Salycet. in d. auc. ſacramenta. in penul. col. dicens ſuper hoc eſſe cogitandum. & idem tenet Cyn. Saly. & Paulus in l. fin. in fi. C. ſi contra ius vel vti. publi. ſed iſta opinio ipſius Pauli confirmatur etiam per auctoritatem Hoſtien. in. c. quanto. de iureiu. & ibi Io. de Imola in tertio membro. Io. An. & do. Abb. in c. tua. el primo. de decimis, vbi dicunt, iuramentum

328 eſſe quid ſpirituale. † & ideo leges omnes editas ab imperatoribus de iuramentis non ſeruandis fore nullas: niſi ſit iuramentū contra bonos mores, vel nutriat peccatum, de quo ſatis latè vide Alex. & moderniores in l. fi qui ſatiſdare cogantur. & moderniores Papienſes in auc. ſacr̄a pe. col. qui relatis plurium ſententiis, ſatis confusè concludunt cum ipſo Paulo: & idem tenent in d. l. fi. qui ſatiſ. cog. quinimmo (qđ magis eſt) dom. Abbas ſecutus Io. An. in d. c. tua. in fin. 1. col. tenet ꝙ oēs leges de iuramento diſponentes ſunt nullę tam ex diſpoſitione iuris canonici, q̄ ēt ex mente iuris ciuilis: vt in auct. vt clerici apud proprium ep̄m. §. ſi verò, & in c. ſi duo. & in c. ſi imperator. 96. diſ. itaq; generaliter leges in hoc dānant̄, quod vr̄ habere rationem, q̄a eſt iuramētum

329 quid ſpirituale † vn̄ cōſtō laicorum vel imperatoris ēt in fauorē diſponere non p̄t: vt in c. tua. ſu. al. & in d. c. eccleſia ſanctę Marię. & in c. quę in eccleſiarum, de conſti. & ita confirmat hęc ipſa Iaſ. in d. l. fi. qui ſatiſ. cog. qui addidit quinq; fundamenta.

¶ Placet mihi cōcluſio, ꝙ ius ciuile in caſu quo ex ſe licitū eſt iuramentum, nō p̄t pręcipere, ne obſeruetur, nec dare licentiam, quod ſi fecerit, non habet vim legis per rationes ſuperiores.

330 ¶ † Sed diſplicet talis conclusio gn̄alis, ꝙ leges diſponentes de iuramento ſint nullæ: vt igitur more ſolito leges ipſas defendere videar, primo dicendū cenſeo, leges punientes periuria iuſtas eſſe, & in hoc hēre iuriſdictionē, nō ꝙ iurm̄ nō ſit ſpūale, & ꝙ eius diſcuſſio nō ꝑtineat ad eccleſiā, ſed q̄a q iurm̄ nō obſeruat, peccat. vt in d. c. q̄uis pactū, & in l. 1. ſi ad uerſus ven. C. & pc̄tō pōt apponi pœna legibus ipſis: vt in l. 1. & 2. de legibus. quamuis de peccato diſcernere pertineat ad ſummum Pōtificem, & ex pc̄tō ſortiatur iuriſdictionem: vt in c. nouit, & in c. venerabilem. ſu. al. facit tex. in c. cum ſit generale, de foro competenti, vbi ſacrilegiū vtroque foro punitur, & q̄uis illud crimen mixti ſit fori; tamen mixti fori ratio in hoc uerſatur, quòd ius ciuile ſuo fine ſubditos contra eccleſiam delinquentes iuſtè punit: & ita intelligitur tex. in l. 1. C. de indicta uiduitate, ubi dicitur, ꝙ ꝑ leges, q̄ periuria puniunt, non debet occaſio periurandi preberi: puniunt igitur, & rectè: & in hoc non diſſentiunt, ſed conſentiunt cum iure natu-

ræ, & canonico, & prout eccleſia pōt punire ex ſpirituali iuriſdictione, ita imperator ad rectum regimen, & finē politicum ta-

331 lia punire pōt. † facit, quod docet Bal. in l. Titia. ſolu. matri. & in l. 2. de iuriſ. omni. iudi. ꝙ quamuis vſurarum crimen ſit eccleſiaſticum, tamen iudex ſecularis poteſt iudicare, vſuras eſſe reſtituendas, & vſurarios punire, eadem eſt ſententia Pauli de Leaza in cle. 1. de vſu. Archidia. in c. quid dicam. 14. q. 4. Abbas & ante eum Antonius & Card. in d. c. cum ſit generale. de foro compe. igitur hoc eodem modo poſſumus dicere de periurio, leges ciuiles diſponere poſſe, quod expreſsè cauetur in capitu. 23. q. 5. vbi non ſolum dicitur poſſe, ſed & debere. Nam ad conſeruationem ciuilem neceſſarium eſt, vt periuria, homicidia, furta, & adulteria compeſcantur: vt in l. 1. in princip. de iuſtitia, & iure. & ideo eleganter ibi dicitur, regem debere cohibere, adulteria punire & periuros non ſinere viuere & reliqua. idem in c. ſunt

332 quidam, eadem cauſa & quæſtione. † ex his etiam patet, quòd leges, quæ præcipiunt obſeruari iuramentum, ſunt validæ: vt in l. 1. & in authen. ſacramenta. C. ſi aduerſus vendi. & in l. ſi quis pro eo. de fideiuſ. ff & in l. vt iuſiurandi. de op. liber. ff. in l. ſi quis maior. C. de tranſa. cum ſimilibus, ſicut enim ius canonicum ad ſalutem animarum præcipit obſeruare iuramentum: vt in c. ſi verò & in c. debitores. & in c. cum cōtingat. & per totum titulum, ita Imperator poteſt præcipere ad conſeruationem ſubditorū, cum maximè humanę fidei nihil tam conueniens, quàm obſeruatio promiſſorum: vt in l. 1 de pactis. ff. & conformat hoc cum lege æterna & naturali: vt in c. & ſi Chriſtus. de iureiuran. igitur nihil impedit, quin tales leges valeant.

333 ¶ † Nec obſtat text. quem allegat Abb. in §. ſi verò eccleſiaſticū. in authen. vt clerici coram proprio epiſcopo. col. 6. vbi dicitur, quòd cum crimen eſt eccleſiaſticum, ſolus prælatus & non pręſes debet cognoſcere & animaduertere, nam ille text. loquitur de delictis commiſſis ab ipſis clericis, vt etiam ſonat titulus & rubrica: ſecus autem ſi delictum committatur a laico; nam & ſi ſit crimen eccleſiaſticum, non propterea puniri non poterit a iudice ſeculari ſicut ab epiſcopo: ita tenet gl. ibi. & gl. in auth. de mandatis principum. §. nec occaſione. col. 3 vbi ex text. colligitur, ꝙ iudex ſecularis ſimul cum eccleſiaſtico punit talia crimina eccleſiaſtica & ſpiritualia a laico commiſſa, & ita ſumat Bar. ibi, quod vr̄ habere ſummam rationem: nam ex eo ꝙ ſubijciat̄ iuriſdictioni eccleſiaſticæ, non eſt æquuū, vt eximatur a iuriſdictione ſeculari, ne ex delicto ſuo cōmodum reportet, nec fiat præiudicium iuriſdictioni ſeculari: in hoc enim ius verſatur: vt ſubijciat̄ ſeculari: q̄a laicus, & eccleſiæ, q̄a delictū eccleſiaſticū.

334 ¶ † Facit etiā, quod docet Bal. in l. cum quis. 7. col. C. de iuris & facti ig. vbi ex mente & doctrina theologorum refert, ꝙ qn̄ ius ciuile diſponit aliquid ſecundum legem diuinam & præcipit, dupliciter ex ꝯrio actu peccatur. ſ. ex præcepto diuino & naturali, & ex p̄cepto iuſti principis, arg. l. ſi cum dies. §. fin. de arbi. & quia duplex funiculus fortius vinculat, igitur & ſi iure canonico, qđ ius diuinum ſequitur, iurm̄ præcipiatur obſeruari, ſi tn̄ idem iure ciuili in ipſa ciuitate præcipiatur obſeruari, tale præceptum ſub peccato obligat, & iſto modo defende, & intellige totum titulum. ff. & C. de iureiurand. & de in litem iurando, & leges loquentes de iuramento calumniæ.

335 ¶ † Secundò conſidera, ꝙ qn̄q; lex dicit iuramentum de ſe non valere, non ex hoc introducit iuramenti nullitatem, ſed declarat: vt in c. nouit. de appel. vnde dicerē talem legem excuſandā, quinimmo efficacē, iſto modo intelligo. l. fi. ff. qui ſatiſdare cog. vbi iurm̄ de comparendo declarat̄, non debere intelligi in diebus feriatis: q̄a tales dies non ſunt apti ad comparendum, & de his non intelligitur iuraſſe, idem in l. fi. C. de non nume. pec. vbi non obſtante iuramento pōt excipere de non nu. pecu. quia nō conſentit, qui iurauit de non opponendo, ſi non fuiſſet ſolutū: ſed iurauit de ſoluendo credens ſibi pecuniam numerandā, de qua lege pulchra dixi in repetitio. l. ſi vnus. §. pactus. ff. de pac.

336 ¶ † Quod iſta ſit vera cōſideratio patet: q̄a ab eiſdē doctoribus canoniſtis & legiſtis p̄dicta cōprobant̄ ex dictis legibus: vt Bald. in c. quæ in eccleſiarū. de cōſti. & Io. de Imo. in c. per tuas. de arbi. & Inn. & do. Ant. ibi, vbi hęc iura ab eis ad hoc ſæpe citantur, quod iurm̄ debet intelligi ſm̄ naturam actus, ſuper quo ponit̄: vt in illis legibus, & iſto eodē modo intelligitur. l. qui iuraſſet in prin. ff. de iureiu. vbi qui iurat, iurm̄ obſeruare debet: pupillus tn̄ non tenet̄: q̄a ſciens fallere non vr̄, illa igitur lex & ſimiles, q̄ declarant iurm̄ ex defectu cōſenſus non valere, tenendæ ſunt tanquam iuſtæ interpretantes: eodem modo intelligendæ ſunt oēs leges, & interpretationes legiſtarum, cū ipſi declarent iuramentum non valere in pluribus caſibus: vt cum deficit conſenſus.

337 ¶ † Ex his infero malè interpretaſſe ipſum Bal. in l. non dubiū. pe. col. C. de legi. dū de iurō loquit̄, bi dicit, ꝙ qn̄q; legis authoritate q̄s non obſeruat iurm̄: & tunc eſt periurus verè. ſed fingit̄ non periurus: vt in caſu. l. fi. q ſatiſ. cog. & in caſu. l fi. ad muni. ita dicebat Bal. & hoc ſumpſit ex glo. in d. l. fi.

338 ¶ † Quippe in l. fi. qui ſatiſ. cog. nec verè eſt periurus, nec fingit̄ eſſe periurus. ratio eſt; quia ſimplex iurm̄ cū ſit uinculum ueritatis, ut in c. & ſi Chriſtus, intelligit̄ iuſtè: nā ſi ſiſti in iudicio promiſi & iuraui, certè in die feriata non teneor ſiſtere: q̄a iudicio dies non eſt aptus, & non promiſi niſi ſm̄ ꝙ in iudicio experiri eſt ſolitū, nec mens mea refert̄ ad dies feriatos: & iō rectè dr̄, ꝙ iurm̄ ſumit interpretationē a lege, qđ dupliciter eſſe pōt. primò ꝙ lex interpretat̄ voluntatē iurantis. ſcđò ꝙ iurans cenſet̄ velle ſm̄ ius, & vtroq; modo pōt intelligi tex. ille. & hoc eſt de mente Bar. ibi cū allegat ſimilem. c. Quintauallis. de iureiu. vbi iurm̄ ſimplex interpretat̄ ſm̄ iuſtitiā, & idem eſt in l. ſi libertus. ff. de op. liber. vbi ſi q̄s alterius arbitrio iurō ſe cōmittit, intentio committentis ad æquum ſe refert hoīem & arbitriū, hoc ipſum confirmat̄ ex c. ad noſtram. el 2. de iureiu. & ex c. ex parte. & ex. c. ad audientiam. de cle. non reſiden. vnde non ſubtiliter ſumat dom. Ale. in d. l. fin. dum dicit, ꝙ non dr̄ periurus, qui iurm̄ non ſeruat ex cā a iure permiſſa: nam in caſu ab eodē Alex. poſito de die feriata non pōt dici non obſeruare promiſſa. niſi dicat Ale. ꝙ promiſit ſiſti in iudicio diebus feriatis, qđ eſt falſum: q̄a de tp̄e habili promiſit, & non de diebus feriatis, quibus iudicium eſt nullū: vt in c. 1. de feriis, & hoc non eſt de mente Bar. vt dixi.

¶ Nec etiam placet ſecundus caſus, quem poſuit Alex. quòd ibi notetur ex tex. in iuramento exceptam authoritatem ſuperioris quamuis idipſum notet ibi Bar.

¶ Primò, quia ſi legis ciuilis authoritate excuſat̄ a periurio, ſequitur, ꝙ venit ꝯ promiſſa: aliàs. n. non poſſumus dicere excipi, qđ incluſum non erat: vt in c. qm̄ frequenter. in prin. vt lite non cōte. & dum non cōſenſit nihil efficit authoritas, vbi nō eſt iuratū.

339 ¶ † Præterea ſatis dubitatur, an lex ciuilis vbi conſenſit, a periurio excuſare poſſit: vt in l. 1. C. ſi aduerſus ven. & auth. ſacr̄a & patet per ſuperiora, præſertim, quòd illa regula, qua dicitur, in iuramento exceptā eſſe authoritatē ſuperioris, intelligit̄ quò ad ea, q̄ ad ius ſuperioris pertinent, cùm illi præiudicare non poſſit, ſecus quò ad alia, nam tunc maximè ius ciuile non pōt abſoluere ab obligatione, q̄ Deo fit, vt notat Hoſti. in ſumma. c. quanto. de iureiur. & Panor. ibi. 3. col. & idem in c. uenientes. eo. tit. ubi tex. hoc modo per ipſos intelligitur, itaq; caſu ab Ale. poſito nō poteſt adaptari, quod ipſe & Bar. ex eo notat, & dubitari poteſt, an in ſe ſit verum.

¶ Fateor tn̄, ꝙ lex illa cum uideatur generalibus uerbis ſcripta, poteſt adaptari ad legis authoritatē, ſed periculoſum eſt, ut lex ciuilis poſsit præſtare authoritatem non obſeruandi iuramentum, niſi eſſet eo modo, quo dicebat Hoſtienſis & Abbas, at de l. fi. ad municipales inferius ſtatim uidebimus.

340 ¶ † Item cū materia non eſt habilis, ut in alienatione rei ſacræ uel religioſæ, ut in l. inter ſtipulantē. §. ſacrā. de uerb. obl. de quo Bar. in l. ſi quis ꝑ eo. de fideiuſ in nono mēbro. Item cū iurat̄ aliquid ꝓhibitū ex fauore publico, ut notatur in l. 2. C. de agri. & cēſitis lib. 11. & Bar. in d. l. ſi quis ꝑ eo. 2. mēbro, nā tales interpretationes ualidæ ſunt, q̄a iuſtæ, & q̄a conformant cū iure canonico: ut in c. cum contingat, & in c. quēadmodum, & in c. clericus. de iureiu. cum ſimi. & iō doctores legiſtæ, qui habent facultatē ius ciuile interpretanei, talia ex legibus interpretari poſſunt, aliàs ſecundùm canoniſtarum intentionem in d. c. tua. de decimis bene ſequitur, quòd non poterant.

341 ¶ † Item eodē modo intellige. l. finalē, in princi. ad municipales immo ꝙ hoc modo intelligi non poſſit, ego tibi probo: nā dicit̄ ibi, ꝙ imperatores gratiam facere reſcripſerunt iuſiurandi præſtiti ſe ordini non inter futurum. ecce igitur, quòd imperator remittit, & gratiam facit iuriſiurandi.

342 ¶ † Rn̄deo dupliciter, & nunc excuſabis legē illā, quæ dupliciter pōt intelligi. Primo modo, ꝙ per ſalutē imperatoris & ꝑ imperatorē ipſum fuiſſet iuratū: ut in l. 2. C. ad legē iuliā maie. & in l. iuſiurandi. C. de rebus creditis, ſi igit̄ ꝑ ſalutē principis, aut per principem iuratū eſt, ab eo iuriſiurandi gr̄a fieri pōt, hodie uerò quia non licet ꝑ principē iurare, ut in auth. ut non luxurientur hoīes ꝯ naturam, in medio, & in c. & ſi Chriſtus. de iureiu. hunc intellectū nō teneo, maximè ſi tacitè opponas, ꝙ cum recta rōne naturæ & iure naturali non poſſit iurari, niſi per creatorem, ut in c. & ſi Chriſtus. qūo leges, quæ a natura uim habent, quarū fons natura eſt, ut in prin. huius libri oſtendo, poterunt diſponere, ut per imperatorem uel per genium eius iuretur.

343 ¶ † Rn̄deo, ꝙ quāuis non liceat iurare ꝑ creaturam, ut in c. & ſi Chriſtus, tn̄ ſi iuret̄ per creaturā reſpectu Creatoris, & dum per eā Creatorē honorare intendit̄, tunc licet iurare, & ita interpretatur iureconſultus in l. qui ꝑ ſalutē, de iureiu. ff. ubi qui per ſalutem ſuā iurat, ꝑ Deū iurare ur̄, nā ut dicit iurecōſultus reſpectu diuinis numinis ita iurat, & ita intellige. l. non erit. in prin. eo. tit. & ca. quotiens cordis 1. q. 7. & ita ibi notatur, & idem ſentit Pānor. in c. & ſi Chriſtus. 1. col. ſ. al.

344 ¶ † Vel aliter, & ſecurius, & melius, & hunc teneo intellectū, ꝙ in d. l. fi. ad muni. imperator nō facit gratiam iuramēti, quaſi ipſe poſſit abſoluere a iurō tanq̄ hn̄s iuriſdictionē ſuper iurō, ſed tanquam pars & noīe partis, nā reipublicæ iuratū eſt, ſe nō interfuturū ordini magiſtratuū, unde ſi poſtea ab eadē republica eligit̄ duumuir, gr̄a fit ei iuriſiurandi. i. imperator noīe reipublicæ abſoluit a iurō, ꝓut dicimus partē abſoluere, ut in c. 1. de iureiur. & in c. 2. de ſponſa. ubi notat̄ & Bar. in l. Labeo. ff. de iureiuran.

¶ Vnde nec teneo intellectum Io An.& Abbatis in d.c.tua nos. de decimis. vbi dicebant, legem illam nullius esse momenti,nec alium teneo intellectum, quem ibi dedit do. Abb. quòd lex illa non disponit de iuramento:sed quòd periurus admittatur ad dignitatem: nam ibi non cōstat,eum esse periurum: quia qui iurat se non interfuturum ordini, quamuis postea creetur duumuir, non ex hoc est periurus:nam alij eum crearunt & elegerunt.

345 ¶ † Prętera cùm periurus sit infamis:vt in l.si quis maior. C.de transac. & infamibus portę dignitatis aperiri non debeant, vt in c.omnipotens.de accusa.& in l.reus. ff.de munc. & hono.sequitur,periurum non debere admitti ad dignitatem: cùm maximè ab ea sit remouendus:vt in c.querelam.de iureiur.vnde videtur dum legem illam defendere conatur aliam iuris regulam corrumpere. Sed dominus Abbas voluit dicere, ꝙ illa lex continet gratiam Cęsaris,quod prima facile literis consonat, sed gratia illa,de qua in illa lege,iusta est;quia non facit gratiam periuro,sed ei qui iuramento astringi videbatur, fit gratia propter publicā vtilitatem,ne astringatur,sed ꝙ periuro fiat gratia dignitatis,hoc de se non est iustum, vt in d. c. omnipotens.nisi gratię iustitiam alia causa nobis ostenderet.

¶ Sed si tenere velis aliam canonistarum sententiam,ille tex. ēt ex alio capite stare poterit.

346 ¶ † Quia qñ eo modo iuratur aliquid, ꝙ excludat & abijciat op⁹ de genere bonorū, vt si iuro, ꝙ non ero eps, vel pręsul,tale iuramentū non obligat; qa sicut non obligat iurm ad malum,ita nō obligat ad declinandū a bono,& cùm dñs consulat opera perfectionis, vt notat in c. ad aures. de æta. & qualita. & hoc est opus perfectionis:vt in c.qui episcopatū.viij. q.j. maximeque in his ius publicum versatur:vt in c.bonę.de postu.pręla.in l.j.§. huius studij.de ius.& iure.proinde iuramentum non obligat,vt in c.si diligenti.de foro compe.& ita dicebat Archi. in c.innocens, & in c. si aliquid.xxij.q.4. & do. Abbas in c. si verò.de iureiu.patet igitur quòd iuramentum, quòd non pręerit ordini, non debet obseruari,hoc est ꝙ dicitur in d.l. fi. quòd imperator. i. lex gratiā facit hmōi iuramenti,quod idem est dicere,ac si diceret quòd nō obligat,facit ratio tex. in c. ex parte. de cle. non resi. itaque ille tex. in suo vigore manet,non obstante prędictorum sententia.

347 ¶ † Eodem modo intelligo.l.adigere.§.fi. de iure pat. vbi remittit imperator iusiurandum quod est pręstitum a liberto de non nubendo, hoc enim iusiurandū est cōtra rem publicam, in quo nuptias renuntiare libertus a patrono impellit sine aliqua religione,vel pietate,& quòd sit contra rempublicā, probatur ex lege ij.C. de indicta viduitate tol. nam iurm, vel promissio in qua impedit liber consensus ad matrimoniū,non valet, nec habet firmitatē;qa cōtra rēpublicā, & qa ꝯ bonos mores, vt in l. Titia de verborū obliga. in prin. vnde iurm non obligat, vt in reg.nō est obligatorium.de reg. iur. lib. vi. ex quo debemus intelligere. l.adigere,quòd remittit.i.remissum interpretatur, vel remittit iuramentum.s.non obligat ciuiliter, cùm aliàs iusiurandum inter patronum & libertum habeat ciuilem obligationem, vt in l.vt iusiurandi.de op.libertorum,& in l.si quis pro eo. de fideius. Nā remissio nō debet intelligi ab alia obligatione,quā à ciuili, cùm aliam remittere non possit, vnde male intelligunt doctores, qui credunt, quòd ita lex remittit iuramentum, prout apostolus, vt glo. ibi,quā sępissime allegant; nam nec apostolus remittit tale iuramentū,nec lex remittere potest, sed remissum declarare.At ęquè malè interpretantur ēt doctores,qui credunt text.illū nullum;qa remittit iuramentum,nam non remittit obligationē naturalem,vel canonicam;qa in illo casu illa nō oritur, sed remittit ciuilem obligationem.i. non obligat. Nam dum lex remittit, idem est ac si non obligaret.

348 ¶ † Facit ad superiorum confirmationē; qa qui legem tollere non potest, potest eā adiuuare,& idem disponere, lege enim canones tollere non possunt,vt in c.fi.ix.distin.tū leges possunt canones iuuare,& idem disponere,vt in c.j. de noui ope.nun. & in c.ij.de priui.facit, quod tenet Hosti. quem sequitur Anto. in c.fi. de offi.archipresby. quòd licet legatus non possit tollere ius cōmune,vt notatur amplissimè in c. statuta,de here. lib. vj. tamen iuuare & declarare potest.Nā qui nō habet iurisdictionē ad iudicandum,potest declarare inter subditos suos,vt in cle.j.de priui. & notatur in c.si papa.xl.dist.& in cle.j.de seques.fru.& pos. in gl. cecidisse. licet igitur ius ciuile de iuramento discernere non possit,vt in d. c. venerabilem.poterit tū declarare inter subditos,cū maximè talis declaratio ꝯueniat cum iure cano. & ei assentiat.

349 ¶ † Tertius casus est, in quo ius ciuile iuramentum nullius esse momenti dicit,vt in l.si quis inquilinos,de lega.j. & in l.iurisgentium §.generaliter. de pactis. ff. & licet ex doctrina Io. An. & Abb.& Bar.in d.l.omnes populi,tales leges nullę sint,tamen ego eas labore nostro sustinebo,& primò dici potest, quòd iuramentum est nullius momenti;qa contra bonos mores,vtputa si libera testamenti factio tollatur,nam si quis iurauit non reuocare testamentum, tale iuramentum est contra leges, quę liberam denuntiant testandi facultatem vsque ad mortem, & iuramētū ex quo tollitur libera testandi facultas est contra bonos mores, vt in l.stipulatio hoc modo concepta, vt. ff. de verbo. obliga. Sed iuramentum non est obligatorium,dum sit cōtra bonos mores, vt in regu. non est obligatorium. de regu. iur. lib. vj. igitur tale iuramentum est nullius momenti, & ita interpretatur Bart.in d.l.si quis inquilinos.§.fi.& in d.l.stipulatio. cùm igitur tale iuramentum sit nullius momenti ipso iure naturę tanquam sit prestitum ꝯ bonos mores, & idē postea fuit declaratū de iure canonico, si idē iure ciuili declaret, non ex hoc dicetur tale ius ciuile esse nullum. Ita sm Bar. intellectū poteris excusare tex.illum omisso intellectu veriori ad illum tex de quo inferius. In primis ego dubito, quis indubitanter aliter video passim teneri, quinimmo potius teneo, ꝙ iurm de non reuocando testm̄ non est ꝯ bonos mores, quod primò ratione, deinde legibus cōprobabo; nam si esset ꝯ bonos mores,induceret peccatū, cū peccatū nihil sit,nisi quid cōmissum ꝯ rationē practicam & moralem,vt tenēt theologi,vt si quis renuntiat voluntati suę, & iurat de non reuocando,ex hoc non peccat, nec hoc est in se turpe. Patet:quia omnino voluntati suę pōt renuntiare. vt in c. si religiosus. de elect. lib. vj. & in c. fi. de testamen. At si dicas id esse ad religionis fauorem, quippe nullus fauor efficit, vt quod in se sit improbum,probetur, vt in c. super eo.& in c.in omnibus.de vsuris, item licitē iure naturę quis potest oīa bona sua donare, vt in l. eo nobis. C. de epis.& cleri.& in auctē. ingressi. C. de sacrosanc.ecclesijs, ista igitur talis donatio irreuocabilis non est ꝯ bonos mores, nec obstat,quòd sit ꝯ leges ciuiles:de hoc enim non disputamus,qui ergo iurat non reuocare testamētū,non ex hoc iurat aliquid cōtra bonos mores,nec quia sibi intendat auferre liberam testamēti factionem,sequitur aliquid peccati.

350 ¶ † Item lege et vt hoc probari; quia si fecerit testm̄,& velit, ꝙ possit reuocari, non propterea tale testm̄ est contra bonos mores, immo valet, si non reuocetur,vt in l. si mihi & tibi.§. fin. de leg.j.& in l.si quis in princi de leg.3.& vbiq; omnes,igitur tale testamentū nullam habet turpitudinē,alias nō valeret illa cōditio & clausula derogatoria vlterioris volūtatis, vt in l.conditiones, de condi. insti. videmus enim, ꝙ si ita in testamento dicatur ne liceat sibi reuocare talem voluntatem,nec alia voluntas contraria valeat,talis clausula adeo valida est, ꝙ nisi expresse tollatur, illud prius testm̄ valebit, & nō sm̄. ut in d.l. si quis in prin.igitur tale iuramentum confirmatorium testamenti,per ꝙ iuratur nō reuocare priorē voluntatem,non habet turpitudinē. At si dicas,ꝙ ideo valet talis clausula derogatoria,qa non censetur velle eam tollere,nō tū qa nō possit eā tollere,fateor,vt in eadē l. si quis in prin. aduerte tū, quod ex hoc nō sequitur, talem clausulam in se turpē vel inualidā,immo validā,qa si non reuocat,valet,& dum reuocat,non est inualida;qa turpis,sed qa nō est vltima volūtas, vt in d.l.si mihi & tibi.in fi.dū enim de alia constat vlteriori voluntate, illa prior non est vltima,vt in l. qui duos. de rebus dub. ff.& ob hoc vltima valet & non prior;qa testmētū est vltima volūtas.in l.j.ff.eo.& vt expresse vides l. si quis in principio, clausulas derogatorias,& cōfirmatorias priores volūtatis, nō reprobat vt iniquas, & cōtra bonos mores cōfectas, sed qa sibi nemo voluntatis legem imponere potest.

¶ Item considera, ꝙ in similibus pactis duplex esse pōt vitium vnum captandę mortis,vt in l.fi. C.de pactis, & aliud quod ex eo auferat libera testandi facultas, vt in l. stipulatio hoc modo concepta. de verb. ob. in quo vltimo casu vtrūq; vitium concurrit, ideo non valet stipulatio vel pactum, sed in casu nostro vitium captandę mortis abest,ideo nō habet locū ratio tex.in l.fi.& in c. detestande,& in c.ne captā.de concess.preben.lib.vj. item vitium sm in casu nostro non est cōtra bonos mores,qa si ego volo mihi auferre ius mutandi testm̄,ex hoc nihil turpe committo,vt superius expositui,quod exemplo tibi ostendo.

¶ Fingas me maritandas virgines heredes instituisse, vel pauperum hospitale, nec habeam filios, nec agnatos, & appono iurm de non reuocando voluntatē. Deinde amicū non probū virū, vel forsan ditissimum heredē scripsi, quippe non rectè sentit,qui iuratum ꝯ bonos mores credit primū iurm, & tū vltima valebit voluntas,qa verum est primū vltimum nō fuisse,vt in d. l.qui duos, & testm̄ est voluntas vltima,ut in d. l.j. ex quo sequitur,nec iurm addidisse substantiā primę voluntati,nec substulisse vltimę,vt notatur in c.fi.de procuratoribus lib.vj.

351 ¶ † Hęc eadē consideratio nra expresse & alio satis urgenti argumēto cōprobat, nā sicut debet esse libera facultas testādi, codē mō libera debent esse matrimonia,ut in c.cū locū.cū simi.de sponsa. & sicut ego non possum stipulari a te penā, vel aliud,nisi me heredē scripseris, ut in d. l.stipulatio, eodem mō nisi matrimonium cū tali femina contraxeris, immo talis stipulatio vtroque casu est ꝯ bonos mores,ut in l. Titia ff.de verbo.obliga. igitur ex superioribus constat eandē esse rationē in vtroq; casu, ꝙ ēt approbat ex auctoritate domi. Alex.in d.l. stipulatio. in prin. iij.col.ubi eadem ratione infert ex uno casu ad alium. Hoc igitur presupposito,arguo satis urgenter, ꝙ eo ꝙ sit illicitum stipulari a te,nisi me heredem scripseris, non sit licitum iurare, ne testamētū reuocet,nec tale iuramētū est ꝯ bonos mores,qa ego possum iurare nō cōtrauenire sponsalibus, ut in c.sicut ex literis.de sponsa.cū simi.& tale iuramētū est licitū,& tū si promitto decē, nisi

nisi contraxero,talis promissio, qa impedit libertatē matrimonij,est illicita,vt in c.Gēma.de spon.& in d.l. Titia. igit̄ ex illicita stipulatione,ex qua impeditur libertas,non potest iuramentum illicitum iudicari:vnde in hoc videntur doctores esse decepti.

¶ Verùm si quis subtili rōne discernat sponsum ad contrahendum matrimonium teneri ex sponsione, & ideo iuramentū valere de non reuocando sponsalia, in testamēto vero nullam in esse testantis obligationem,& omnia pendere à testantis volūtate,ideo non valere iuramentum.

352 ¶ † Respondeo,quòd ēt in spōsalibus nulla subest necessitas præcisa, immo non obstante obligatione sponsaliorum requiritur omnimoda libertas matrimonij, adeò ꝙ si sponsam accipere vi vel metu compelleret,esset nullū matrimoniū, vt est casus certè singularis.in c.requisisti.de sponsal. quem ponderat dom.Abbas ibidem,& facit.c.Gemma.& quod ibi notat do.Abbas, cùm igitur eodem modo in sponso requiratur libera voluntas, & tū valet iuramentum de non reuocando, eadem ratione in testō valebit iuramentum de non reuocando talem voluntatem, nā colligitur in his in quibus requiritur libera voluntas non impediri iuramenti obligationem.

353 ¶ † Nec obstat tex.in d.l.stipulatio.ex qua doctores sumunt fundamentū,& aduerte,qa verū est, ꝙ si ego paciscor, vel stipulor à te pęnā, nisi me hęredē scripseris, hoc est contra bonos mores. Turpe.n.est,vt tu exigas necessitatē testamēti & voluntatis meę, & ī hoc versat̄ turpitudo,& iō nō valet stipulatio, & isto modo loquit̄ lex prędicta,& tex.l.ex eo.de inut. stip.C. secus verò est in casu nostro, vbi à seipso mouet̄ voluntas,& vult eē perpetua,in quo nulla versat̄ turpitudo,& sic loquunt̄ iura supiora,& rōnes.

354 ¶ † Vnde ēt singulariter extra vulgi opinionē potest inferri, ꝙ valet iuramentū adiectū stipulationi,vel pacto, per quod aufertur libera testandi facultas;quia licèt sit turpis stipulatio,non tū iuramentum,ratio subtilis est, quia turpitudo versatur ex parte stipulantis,& non ex parte promittentis.Vnde cum Deo iuret̄, inter iurantem & Deum nulla est turpitudo, & iō iuramentum est obseruandum, vt dicimus in vsuris. in c.debitores.de iureiur. secundùm verū intellectum Host.& Abbatis ibi,& Bal. in l.non dubium,ferè ad finē.C.de legi. quod est hucusq; incognitum, si verum esset,& quidem videtur habere speciem veritatis.

355 ¶ † Hinc ēt infero, ꝙ valebit statutū, ne mulier possit facere testamentū sine cōsensu consanguineorū,vel mariti, nā si ex alia rōne valet, ex eo ꝙ sit cōtra bonos mores,non potest improbari,hic.n.cessat rō,ex qua censet̄ iniqua stipulatio, quod est cōtra Paul.de Cast.in l.ex facto in prin.ff.de vulg.& pup.& Alex.ibi,de quo vide magnam disputationē Iasonis.Item in superiori qōne credo ꝙ iurās nō reuocare testamentō est periurus,licèt Bar. teneant cōtra in l.stipulatio.in prin.quia non obseruat iuramētū, qđ obseruare poterat,nec est verùm esse nullum, vt Bart. credit in d.l.stipulatio & in l.si quis inquilinos.de lega.j.§.fi.quinimmo à principio dici pōt iurando peccare,quia forsan non turpe, sed inane iurat,& quod reuocare pōt,sed hoc nihil vr̄ ad instar eius, qui iurat sponsalia de futuro,de quo alibi est disputandum.

356 ¶ † At do.Io.An.in regula,qđ semel.de reg.iu.tenet eū esse periurū,qui non reuocare iurauit,idem tenet ibi Dy.& eum secutus Io.de Imola,& plures alij, quos accumulat Alex. in l. stipulatio. sup. all. 2.col.ver. 2.non obstat,qui itidem confirmat.

¶ Respondent tamen ad fundamentum Barto. qui tenebat cōtra in l.si quis inquilinos.s̄.alleg.& in l.stipulatio.quòd tale iuramentum est contra bonos mores inductos artificio l.ciuilis, secus si fuisset contra bonos mores naturales,ita ipsi, quod probāt arg c.cum contingat.cum simi.

¶ Profecto tali sententiæ quò ad l.stipulatio ista.assentire nō possum,nā verū est, ꝙ iuramentū non est ꝯ bonos mores, vt s̄. ego ostendi,tū stipulationē illā pęnalem nō esse ꝯ bonos mores naturales non rectè intelligunt qđ ita probat̄,video enim, ꝙ cum in iure bonū & ęquum dicimus, id de bono in vniuerso iure & ęquo dēt intelligi,ratio: quia ius est bonū & ęquum, vt in l.j.de iusti & iure.ff.qđ igitur in se bonū est, id iustum est apud Ethiopes,& Scithas,vel ēt apud Indos.Ratio, qa id bonū est iuris vniuersi,& naturalis,vt in l.j.s̄ alleg.& in l.penul.eo.tit.& in c.ius naturale.j.di.ab isto itaq; bono vl̄i differt bonū ciuile, boni igitur mores apud oēs rationales constant,ciuiles verò apud ciues, vnde boni mores dicuntur à iure vniuerso, ciuiles verò à iure ciu.

357 ¶ † Et dum de bonis moribus loquimur,de naturalibus intelligimus,& dum de moribus ciuitatis,de ciuilibus,vt in l.moribus. de vulg.& pup.& in l.more.de ac.hære. cum similibus, quod vltra probatur per omnes leges de bonis moribus loquentes,vt in l.pacta. C. de pactis, vbi ius ciuile à bonis moribus, vt ius distinctum ponitur,& tamen mores ciuiles sunt ius ciuile, vt in §.scriptum.de iure naturali gen.& ciui.idem in l.iurisgentium §.generaliter.de pactis,& in d.l.si quis inquilinos.§. fi. vbi satis euidēter hoc sentit iureςōsultus in his verbis. Si quis scripserit testō fieri, quod cōtra ius est,vel bonos mores, nō valet, veluti si quis scripserit contra legem aliquid,vel cōtra edictum prætoris, vel etiā turpe aliquid,ita tex.ecce, quòd contra mores bonos intelligit, quod turpe est in se,nec dicitur contra bonos mores, etiam si sit contra edictum, quod ęquitate semper fundatur.

¶ Nec obstat ratio tex.in §.sed quoties.insti.de iure nat.gen.& ciui.quia eadē rō vrget,nā appellatione bonorū morū mores potius naturales intelligi debēt,vt in §.singulorum. de rerū diui.insti.& ideo intellige tex.illum,prout nuper eū pulchrè exposui.

358 ¶ † Dico ergo verius intelligendo, quòd ibi iudicatur talem stipulationem esse contra bonos mores naturales, qđ etiā duplici suadeo argumento.Primò per tex.in d.l. Titia, vbi dicitur cōtra bonos mores,vt impediatur matrimonij libertas, cùm libera debeant esse matrimonia,quare id inhonestū visum est,ecce quòd ideo contra bonos mores iudicatur,quia est inhonestū, quę honestas ad mores naturæ refertur. Honestè enim viuere est principiū vniuersi iuris,vt in l.iustitia.de iusti.& iu.& ego sępius ostēdi superius;nam libera esse matrimonia & libera testandi facultas à iure naturæ competit,etsi quidam legulei aliter sentiāt, qđ ostendo.in l.j.§.ius naturale.j̄ eo. Item suadetur,nam idem & ex eadem ratione improbū iudicatur.in c.Gēma de sponsa. vbi ius canonicum expresè discernit stipulationem, ex qua impedit̄ libertas matrimonii,quia libera debeāt esse matrimonia improbandū,quę improbatio nō refert̄ ad leges ciuiles,prout in c. quāuis pactū,& in c.licèt mulieres,& in c. cum contingat, sed de se iudicatur improbāda,& ideo ex ea nullo modo teneri. Vnde & si secundùm doctores iuramentum in casu.l.stipulatio hoc modo concepta,& in casu l.Titia.& c.Gēma.valeat,tamen secundū superiora nō valet,quia contra bonos mores naturales, & sic rectè videtur Bart.intellexisse.

359 ¶ † Sed forsan nec rectè Bar.cùm talis turpitudo, & mali mores consistant ex parte stipulantis tm̄,vt in c.debitores. de iureiu. & superius exaraui, ex quo daretur mirabilis intellectus, & declaratio ad tex.in reg.non est obligatorium. de reg.iur.li.6.vt intelligatur,qñ iuramentū ex parte iurātis, & ex parte recipientis est contra bonos mores, secus si ex parte recipientis tantum,qa tūc inter iurantem,& Deum,per quem iuratur, nulla est turpitudo.

¶ Quinimmo,vt attentius intelligamus,rectè dici potest, ꝙ dū est turpitudo ex parte tantum eius,qui recipit iuramentum, nō dicitur iuramentum esse præstitum contra bonos mores: vtputa iuraui vsuras soluere. Ratio,quia iuramentum nullam turpitudinem continet,hęc vt subtilia,& vera menti conscribas.

¶ Ex his collige, ꝙ non rectè sentit gl. in regula non est obligatorium.de reg.iu.lib.6. Vbi dicit, ꝙ id qđ dr̄, ꝙ illa regula, qua traditur,iuramentum esse seruandū, nisi vergat ad interitum salutis æternæ:vt in c.si verò.de iureiu. nō est vsquequaq; vera, qa non habet locū,qñ iuramentum est contra bonos mores pręsertim, vt in reg.non est obligatorium,idem tenet d. Abb.in d.c. si verò. primo nota.& in 4.col.versi.nunc habes. Hæc certè non vident̄ sape iuris discretionē,quasi id qđ fit ꝯ bonos mores nō sit petm̄.

360 ¶ † Et vt sciamus,qui sint boni mores, scire debes,bonos mores esse, qui congruunt rōni naturali, mali verò,q à ratione dissentiunt,quod idem doctores planè vident̄ fateri, qa bonos mores intelligunt naturales,vt Abb.ibi fatet̄,& probatur. in d.l.si qs inquilinos.§.fi.de leg.j.quem allegat gl prædicta,quod ego s̄. latius ostendi:at mos est cōsuetudo,vt in c.tuos.j. di. & consuetudo est ius, vt in l.de quibus.ff. de legi. in c. consuetudo. j. di. ergo boni mores naturales sunt iuris naturalis. Et ideo dicitur bonos mores esse, qui congruunt rationi naturæ, & ita intelligitur quod dicit Apostolus Rom. ij. gentes, quæ legem non habent, naturaliter,quæ legis sunt,faciunt. Vnde moralia dicimus ea,quæ ad bonos mores pertinent; & quia humani mores dicunt̄ ratione esse regendos, nam ratio est primum principium humanorum actuū,qua bonum sequimur,vt in principio huius operis ostendo,illi igitur mores dicuntur boni,qui rationi congruūt, ita dicunt theologi,vt sanctus Doctor. 1.2.q.c.arti. 1.Cùm igitur boni mores sunt sm naturæ rationem,necesse est, vt iuramentum, qđ ꝯ bonos mores fit,habeat peccatum, qđ sit contra rationē.

361 ¶ † Nam peccatum est dictū,vel factū,vel concupitum cōtra legē æternam,vt dicit Aug.22.ꝯtra Faustum.Vnde dicunt theologi, ꝙ peccatum quodcunq; deuiat ab ordine debiti finis ꝯ regulā naturæ rōnis,vel legis æternæ,vt sanctus Doctor.2.2.q.162.ar.1.& 198.art.4.& 1.2.q.21.art.j. & alibi sæpe,quod etiam cōfirmatur ex c fi.de consuetudine, nam quodcunq; contra ius naturale fit,inducit periculum salutis æternæ,& ideo iuramētum, qđ fit contra bonos mores naturales, periculū inducit salutis ęternæ.Vnde conformat regula.c.si verò de iureiur.& regula,nō est obligatorium.de regu.iur.quamuis glos.Io.An.& do. Panor.aliter docuerint,cogita.

¶ Reducendo igitur rationem ad girum.Bar.non rectè interpretatur text.in l.si quis inquilinos.§.fi.vbi dum iurat̄, ne testamentū reuocet̄,dicitur esse contra bonos mores.Præterea & si verū esset,qđ esset ꝯ bonos mores,tū tex.ille dicit, ꝙ omne iuramentum ꝯ vim legis,& eius authoritatem est nullius momenti, quē tex.dupliciter intelligo,& primò præsuppono, ꝙ iurm ex ciuili cā non pōt esse ꝯ ius ciuile; qa ex ciuili cā non pōt prohiberi, vt s̄.satis latè ostensum est,per tex.in c.cū cōtingat,& ibi Abb.& in c.q̄uis pactum.de pactis lib.6.cū igitur prohiberi non possit,nec prohibetur,vt superius exaratum est; qa ius ciuile non se intro-

mittit

mittit in his, in qbus efficere nō potest, cōstat itaq;, quòd si iuramētū sit super aliquo ciuiliter ꝓhibito, nihilominus valet iurm, nec ex hoc censet nullū, vel à iure ciuili reprobatū: sed qñq; à iure ciuili reprobatur iurm, vel quia turpe, vt quia de re impossibili, vel inhonesta, vel ꝯ bonos mores. Dicitur igit, ꝙ si tale iurm ꝯ vim & auctoritatē legum fuerit insertum in ipso testō, nullius erit momenti, & ꝓm hoc ēt si dicat lex illa, nullius esse momenti, non ex hoc malè dicit: quia intelligit nullius esse momēti, ex eo quia est nullum etiam ipsa natura, à qua constat omnis vis legum, vt dicebam in prin. huius operis.

¶Cum igitur talia iuramenta sint contra vim legū, & cōtra auctoritatem earum; quia ex eisdē prohibentur, ac prohiberi possunt, ideo nullius sunt momenti. i. nec naturaliter valent, nec ciuiliter, ita intelligi potest tex. ille, vt eum defendas.

¶Vel aliter, si vt vulgò traditur, velis intelligere, quòd quando actus est prohibitus de iure ciuili, sit ēt prohibitum iuramentū, quod ego non teneo, ita potest interpretari, ꝙ iurm ꝯ vim. i. sensum legum & eius rationem, vt in l. scire leges. ff. de legibus, vel contra auctoritatem earum. s. qñ iuratur aliquid, quod iure reprobatur, nullius est momenti. s. ciuiliter. itaq; ex tali iuramento nulla ciuilis obligatio, vel exceptio oritur; quia cum sit cōtra vim, & auctoritatem legum, non assumit vim, nec legum auctoritatem, ex quo fit, vt remaneat nullius momenti quò ad leges, & auctoritatem iuris ciuilis.

¶Nec ex hoc credas, naturalē obligationem, vel canonicā tolli, cū neutra earū tolli possit, vt in d. c. cum contingat, & in c. licèt mulieres. eo. ti. lib. 6. de momento igiť ciuili id intelligas, nec ex hoc turberis, nam similis est necessaria expositio. in §. si quis alij. insti. de inuti. stipu. vbi ex stipulatione alteri facta oritur obligatio naturalis, tamen dicitur nihil agere, & nullius esse momēti, vt etiam in l. j. §. si quis seruum. de stipu. seruorum. dixi & declaraui latè in l. j. de pactis super gl. & isto modo etiam posset intelligi l. non dubium, quod non satis placet.

¶Nec placet intellectus Bal. & Saly. & Iaso. in auct. sacramenta puberum, vbi ipse plura antepe. col. in fine. & inter alia dicunt, quòd tex. in d. §. fi. nihil obstat, quia ibi iuramentum est præstitū contra publicam vtilitatem, sed hoc nihil est, quia tex. generaliter loquitur, & nostræ defensiones sunt generales, vt quod scribitur, vt scriptum est, defendatur.

362 ¶†Ad l. iuregentium in §. generaliter, vbi dicitur, ꝙ vbi pactū à iure remotū est, seruari hoc non oportet, nec iurm super hoc præstitum seruādū, gl. duplicē pręstat intellectū remotum idest contrarium, vel remotum à iure cōi singulorū priuatè principaliter, secundariò ad rempublicam pertinente, vt quod homines sunt diuites, vt in §. expedit. de his q sunt sui vel alie. iu. Attēde, quòd & si gl. ius cōe pręsupponat ius ciuile, tñ in eo. iu. ciuili ius cōe non sumitur pro iure ciuili, sed sumitur pro iuregentium, quod est cōe omnibus gentibus, vt in l. omnes populi, de iusti. & iure. & in l. ius ciuile. la j. ff. eo. ibi, itaq; cum aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi, ius proprium. i. ciuile efficimus, idē & clarè probatur in §. quod verò. insti. de iure nat gen. & ciui. nā ius ciuile à qualibet ciuitate dicitur, ius verò gentiū est ius cōe. i. omnium gentiū. Si igitur iurm est remotum à iure gentium. i. à ratione naturali, vt in §. quod verò, sup. alleg. & in §. singulorū. insti. de rerum diui. sequitur iuramentum etiā non seruandum, nam prętor ad seruanda pacta naturali æquitate fungitur, vt in l. j. in prin. ff. eo. sed dū à iure gentium sunt remota, non possunt habere ęquitatem naturalem. Et ideo nec pactum, nec iuramētum debet obseruari, quia & pactum & iuramentum obseruādū iurisgentium fundamento pręcipitur. item hoc idem probatur in tex. dum dicitur, quòd dum pacisci non licet, nec stipulatio valebit, nam verbum, licèt, refertur ad æquitatē, vt in c. magnæ. de voto. vnde iuramentum si est contra æquitatem naturalem non est obseruandum, & hoc dicit tex. ille.

363 ¶†Vel pōt ēt intelligi, quòd si iuramentum non est remotum à iure communi. i. à iure introducto ad cōem vtilitatem & publicam, tunc non est seruandum, quia iuri publico non pōt ēt iuramēto renuntiari, vt in c. si diligēti. de foro compet. & hoc est, qđ dicit, ꝙ si pactum à iure cōi remotum est, si pacto renuntietur iuri publico, vel aliquid deuieť à iure publico, nec pactum, nec iuramentū valet, & hoc forsan voluit dicere gl. quæ corruptè est impressa. s. ꝙ ius esset cōe & non singulorū vtilitatē principaliter intēdens, & satis placere pōt talis intellectus, qui conformat ēt cum iure canonico & naturali. Iuramentum enim in alterius pręiudicium non pōt obseruari, vt in c. quamuis pactum. de pactis, cum simi. aliàs si, vt iacet gl. intelligit, sustineri nō pōt, & probatur in c. cum contingat, & in aucten. sacramēta, & in c. quāuis pactum, & ibi notatur.

¶Sed Paulus de Castro, & do. Ia. in §. si paciscar, in eadem. l. dicebant, ꝙ tex. ille hodie non videbatur, ꝙ posset procedere. Primò: quia de iure canonico oē iuramentū, qđ pōt obseruari sine interitu salutis æternæ, est seruandū, vt in d. c. cum contingat. Itē, quia cum iuramētum sit res spiritualis, leges se intromittere nō possunt. Hæc ipsi se ad materiam remittentes.

364 ¶†Sed vtraq; ratio est fallax, nam iuramentū est obseruandū, si non vergat in interitum salutis æternæ, tamē si vergat in alterius detrimentum principaliter, tunc non valet, vt in d. c. quāuis pactum, & ideo si iuretur ꝯ ius ad vtilitatem publicam principaliter introductū, non valet, vt in d. c. si diligenti. Item ex eo ꝙ iuramentum sit res spiritualis, ius ciuile non amittit pǽtem suā sub ditos cōpellendi ad obseruanda iuramēta; quia in hoc iuuat ius canonicū, & iuri naturali seruit atq; astipulat, nec ex eo ꝙ apud subditos declaret iuramentū non tenere eo casu, quo etiam iure canonico non tenet, dicetur talis declaratio nulla, vt notatur in d. cle. j. de sequestra. fructuum & pos. in verbo cecidisse. & sup. latè. Cùm igitur pacta maximè iurata sint seruāda de iure ciuili, vt in auc. sacra. C. si aduersus vendi. & in l. j. eo. titu. & in l. si qs maior. C. de transa. declaratur pacta etiam iurata, quæ non habeant fundamentū iuris naturæ, vel sint cōtra ius publicum, non esse seruanda. s. ꝯ leges & forum ciuile, facit optimè text. in c. ij. de sponsa. impube. & in c. fi. de secundis nuptiis, vbi etiam in materia spirituali non solum sequimur regulas iuris ciuilis, sed commendatur legum interpretatio, que in his ꝓsequitur, ac imitatur ius canonicum.

365 ¶†Vnde ex his elicitur, ꝙ non est vera sententia Bal. in d. aucten. sacramenta, ꝙ si statutū, vel lex ciuilis hēt in se equitatem & rationem naturalem, possit annullare & remittere iuramentum, & idem tenuit Petrus de Ancha. in rep. c. canonum. de cōst. verbi. quid dicis in materia iuramenti. & Bal. in d. l. ij. & in dicta viduitate. in l. non dubium. C. de leg. & in l. pactum. de col. & vbiq; qui tamen cōiter reprehenditur. s. à Paulo in auc. sacramēta, & in l. si quis pro eo. de fideiuss. ab Alex. in l. si qui satis cog. & à Iasone in auct. sacra. penul. col. à canonistis in c. tua de decimis, & hoc ratione videtur cōstare, quia & si tale statutum habeat rationem, deficit tamen auctoritas causæ efficientis, qua deficiente nihil agi pōt, & hoc est, quod dicunt, iuramentum esse quid spirituale, & spectans ad iurisd. ecclesiasticam, vt in c. nouit, de iud.

366 ¶†Hanc eandem sententiam confirmo cōtra ipsum Bal. & Ancha. Certum est, ꝙ edictū de minoribus restituendis est introductū naturali æquitate, nec ex imbecillitate ætatis decepti remaneant, vt in l. j. ff. de minoribus, sed dicit tex. in l. j. C. si aduersus vēdi. ꝙ venditio facta à minore, si sit iuramēto firmata, non habet restitutionem, & hoc dicit imperator, ne sit auctor periurii, in l. igitur. etiam si in l. illa causa, & æquitate naturali disponeret imperator, vt contra iuramentum restitueretur, sequeretur periurium committi ex restitutione.

¶Sed dubium exoritur ex tali ratione. Certum est, ꝙ iuramentum non est vinculum iniquitatis, vt in c. quanto. cū simi. de iureiuran. sed quæ à minore facta sunt, rata non debent haberi, qñ est læsus, & hoc secundùm æquitatē naturalem, vt in d. l. j. in prin. de minoribus, & ibi Bart. igitur nec iuramentum contra equitatem habet obseruari, ne sit iniquitatis vinculum, nec talis æquitas est iuris ciuilis, sed naturalis: vt ibi docet iureconsultus, cuius æquitatis contrarium est iniquum: vt in prin. insti. de exceptio. & in §. primo. insti. de replicationibus, & in l. j. de doli exceptio ff. Hec est noua oppositio nō resoluta, & in simili casu dicebat Bal. in l. pactum. de col. ꝙ mirandum erat, ꝙ iuramētum contra ius naturale filiam obligaret ad non succedendum, vt in c. quamuis pactum. de pactis. lib. 6.

¶Ego cuiuscunque iuris principia & causas semper pensandas censui: ex hoc enim iustitia, in quo versetur, facilè cognoscitur. Edictum igitur de minoribus prouidet minoribus læsis, quia censet eos deceptos: sed deceptis subuenire naturaliter equum est, vt in l. j. de do. excep. vnde sequitur in edicto de minoribus restituendis naturalem versari æquitatem.

367 ¶†Verū si perpensius cogitamus, illud tale edictum procedit iuris præsumptione, quę præsupponit minorem læsum deceptum esse. Nam in veritate non sequitur necessario, minor est læsus, igitur deceptus, quod à re ipsa constat, finge te cum minore contraxisse, eumq; in aliquo læsum, non tamen dolo tuo, quod esse pōt te. s. bona fide cum eo contrahente, igitur hic nullus dolus, quia dolus bona fide contrahi nō pōt, vt in l. bona fides. ff. pro socio, apparet ex hoc, quòd aliquando minor restituitur sine deceptione, & sic sine naturalis æquitatis fundamēto. Naturalis enim æquitas non procedit ex præsumptione, cum naturæ sint vera & cognita, quæ in rerum natura sunt, vt in l. cum quidam. §. quod suum. de hære. & ibi Bar. & in l. ventre. & ibi Bar. de ac. here. notatur in §. conditiones. insti. de verb. oblig. & in l. cum ad præsens. si cer. peta.

368 ¶†At cum ex iuramento Deo quis obligetur, ut in c. & si Christus. de iureiu. in c. debitores. eo. tit. & Deus non solum non ignoret, q cognita sunt in natura, sed & futura agnoscat, vbiq; enim & omnibus & semper ipse est præsens, vt notatur in d. §. cōditiones, & in c. i. de eo qui mittitur in pos. causa rei seruandæ, & in l. properandum. C. de iud. & hęc est ratio, quare edictum de minoribus non habet locum in iuramento, quia per iuramētum Deo queritur obligatio.

369 ¶†Dum igitur probetur deceptio, cui ratione & æquitate naturali est subueniendum, tunc dabitur doli exceptio, uel ex dolo restituetur minor non obstante iuramento, quia iuramētū non est

est vinculum iniquitatis, ex his habes veram solutionem ad argumentum, & veram declarationem ad text. in auct. sacramēta. & ad edictum de minoribus. item ex his resoluo illā profundam difficultatem, de qua per Bar. in l. si quis pro eo. de fideiuss.

370 ¶†An postquam minor adimpleuit iuramētum est restituendus, de qua etiā Bal. & Imo. in l. ex hac scriptura. in prin. de cōdi. indebiti. Raphael in d. l. si quis pro eo. Ioā. de Imo. latè in repe. c. cum contingat. Petrus de Ancha in repe. c. canonum statuta. in xi. arti. prin. Paulus & Alex. & demum Iaso. in d. aucten. sacramēta. per duas col. & tu facile ita resolue, ꝙ probata deceptione ex perspicuis argumentis, vt in l. dolum. C. de dolo. absoluetur etiam à iuramento ante adimplementum, & ita est tex. ibi cum dicit, ꝙ per vim, vel per iustum metum sacramentum factum nullius est momenti, nā qui metum infert, & de dolo tenetur. l. si cum executione §. eum qui, quod metus causa, & hoc idem probatur in l. si ex falsis. C. de transactio. & est ex mente Bartol. in l. j. C. si aduer. trans. sed ex sola læsione non restituitur, sed tenetur efficaciter adimplere obligationem sacramenti, & ita intelligitur tex. in aucten. sacramēta. in verbo, inuiolabiliter, nec credas, ꝙ eoipso, ꝙ sit læsus, probetur dolus: quia ex hoc sequeretur, ex læsione non solùm minori, sed maiori dandam esse doli exceptionem, quod est falsum. An autē si læsio sit vltra dimidiam, probetur dolus, non est nostræ speculationis, videatur l. ij. de resc. ve. & in c. cùm dilecti. de emp. & vend.

371 ¶†Ex his etiam infertur ad pulcherrimam quæstionem, an valeret statutum, vt iuramentum in contractibus, & alienationib. minorum non valeat, & Cynus in aucten. sacramenta. C. si aduersus vendi. quem referendo moderni etiam assentiunt, dicebat illā aucten. qđ disponit iuramentum valere, deduxisse animas plurium ad inferos, qa præbet facilem materiam captandi puberes inbecilles intellectu, & subiungebat Albericus de Rosatis, Fulgosius, & Pau. de Cast. quos etiam sequendo idem referunt moderni, ꝙ Henricus imperator Romanorum septimus propter multas querelas, quas audierat de ista aucten. decreuerat eam tollere: sed morte præuentus non potuit, & ideo est statutum Paduæ, Papiæ, & Parmæ, quòd aucten. sacramenta puberum non habeat locum, hæc ita in præfatione illius auctenti. referuntur à doctoribus.

¶Apud me verò ista non videntur accuratè cogitata, nam cum illa aucten. veram & summam iustitiam contineat ex præcepto iusto, & ipsa iustitia, necessariò nō possunt animæ deduci ad inferos. Nam quod tex. ille rectè & secundùm iustitiam disponat, statim videbimus, quod uerò ex præcepto iusto non detur materia ad peccandum, vel decipiendum constat ex lege prima. C. de his qui veniam æta. impe. vbi etiam ex concessione principis non debet oriri materia circunueniendi, vel decipiendi alterū, quanto ergo minus ex dispositione iuris, & ob id dicitur in capitulo, nonnulli, de rescriptis, ꝙ ex iudicio, vel ex iure aditus iniuriæ non debet aperiri, quas iuris obseruantia interdicit, itaque nec iniuria, nec aditus iniuriæ potest dari à iure. Ratio est: quia ius sibi pugnaret, cùm enim deceptiones, & iniuriæ interdicantur à iure, vt ibi, & in l. j. ff. de dolo. ab eodem iure interdicente non debet materia ad eas præstari, facit id, quod vulgo dicitur, quòd iniuriæ non debent nasci, nec earum occasio, vnde iura nascuntur, vt in lege meminerint. C. vnde vi. in capitu. qualiter, el primo. de accus. iniuria quippe cōtra ius est, ius igitur non potest esse materia ad decipiendum dolo malo: cum deceptio sit quid iniustum, & malum, & ideo iniuria, vt in lege prima. ff. de iniuriis & institu. eodem in princip. & de his latè supra in xvij. & xviij. illatione principali.

¶Ex his igitur rectè sequitur, quòd aucten. illa non sit materia ad decipiendum, & per consequens, quòd plures non deduxerit ad inferos, licet Cyn. & sequaces ita asserant.

372 ¶†Verùm si quis dicat, quòd de facto ita euenit, quod plures videntes prouisionem illius auctenticæ minores decipiunt. Responde, quòd illa continet iustitiam: quia necesse est, vt minor seruet iuramentum, nec ex dispositione iuris ciuilis, quæ inhabilitat minorem ad contrahendum, potest impediri iuramenti obligationem, quæ in Deum tendit, vt in capitu. debitores. de iureiurando, prout nec impedit obligatio naturalis, vt in lege prima de noua. in fi. & in lege cùm illud. §. hæredes quādo dies vsufru. le. ce. cum similibus. Ratio est: quia nec natura, nec Deus ciuitati obediunt, sed sunt supra omnes, igitur ius ciuile non potest eorum obligationem impedire, & in hoc versatur huius tex. iustitia: id autem quod euenit de facto, ex malitia hominis prouenit, non ex occasione iuris, vt dicitur in capitu. primo, de summa trinitate, & fide catholica, quòd diabolus, & alij dęmones a Deo creati natura sunt boni, sed ipsi per se facti sunt mali: homo verò diaboli suggestione peccauit, & reliqua, facit cap. & si Christus. de iureiurando.

¶Item quòd imperator non potuisset id facere, constat ratione; quia iuramentum est quid ecclesiasticum, vnde non subest eius iurisdictioni, vt in cap. nouit. de iudi. & in cap. venerabilem. de electio. & ita tenet Abbas in cap. cum tua. el primo, de decimis. secutus Ioan. Andr. & de his supra latè disserui.

373 ¶†Item videmus, quòd in spiritualibus dum minor habeat cōsensum natura & iure canonico obligatur, ut in cap. si annum. 14. de iudi. libro sexto. in cap. indecorum. de ætate, & qualitate. Hostien. & Innocen. in cap accedens. de procurat. ergo minoris ætas non est iusta causa ad impediendam obligationē iuramenti. Fateor tamen, quòd si statutum diceret, contractum minoris etiam iuratum non valere, rectè defenderetur, quia obligationem contractus impedire potest, quamuis iuramenti non posset, ut supra.

374 ¶†Ex his constat, quòd statuta Parmæ, Papiæ, & Paduæ iure nō constant, nec imperator me consultore præcepisset, ne tale iuramentum obseruaretur, cum id foret iniustum, nec ipse fecisse potuit. Vnde consultius edita est lex hispana in regno Castellæ, quòd notarij non debeant interponere sacramentum, quia illa interdicit, ne interponatur, non autem ne obseruetur, an autem illa ualeat indirecto modo de iuramento disponens non disputo.

375 ¶†Quartus casus est, in quo ius ciuile aliquid potest in materia iuramenti, quod & si præstitum non possit uel remittere, uel annullare, præstandum, tamen dicitur remittere posse, ita Ioan. de Imol. in cap. quamuis pactum. de pactis. libro sexto. quem refert & sequitur Domi. ibi in ultima columna, uersicu. sed quæritur, & eundem sequitur dominus Iaso. in dicta auctentica sacramenta penultima columna, uersic. Sed ego aliter, ubi ita defendit glosam in lege adigere. §. quamuis. per tex. quem ad hoc ponderat. in l. quæ sub conditione. §. si quis sub iusiurandi. de con. insti. & moderni prædicti addunt rationem diuersitatis: quia facilius tolluntur concedenda quàm concessa, argu. l. patre furioso. de his qui sunt sui, &c.

¶Placet conclusio: sed in duobus peccatur, & quidem pulcher est casus in dicta lege, quæ sub conditione, vbi dicitur, quòd hæres non tenetur iurare, si sub conditione iuramenti sit institutus, tenetur tamen adimplere id, ad quod iurandū iussus erat, ex quo colligitur, quòd lex ciuilis potest quem absoluere a iuramenti obligatione, item eodem modo intelligitur tex. l. 2. C. de indi. viduitate, domi. tamen Ia. subiungit rationem, quia facilius tolluntur concedenda, profectò nec ratio bona, & comparatio non melior, sed rationem veram ego declaro; quia illa conditio adiecta in testamento habet vim & obligationem a testamēto, quam quidem conditionem potest ius ciuile tollere & remittere; quia in hoc cum non sit spirituale, non impeditur ciuilis iurisdictio, tamen in iuramento iam præstito est secus, cum illud ius ciuile remittere non possit, cum sit spirituale, & ita habes verum intellectum, & defensionem illius text. Verum dum intelligunt gloss. in dicta lege, adigere. §. fina. scilicet, quòd iuramentum præstandum remittere possit, attende, quòd cum text. ille & gloss. loquantur in iuramento præstito, malè interpretantur in præstando, & mala esset comparatio, quòd sicut Apostolus potest remittere iurm, ita ipsa lex ciuilis, Apostolus enim remittit iam præstita, & de his ibi loquitur. Nam l. iulia de maritādis ordinibus remittitur iusiuran. quod liberto oppositum est, ne vxorem duceret, iuramētum igitur pręstitum opponebatur & ab eo absoluit lex iulia. & de eo loquitur glo. dum dicit, nota legem vim apostoli obtinere.

376 ¶†Sed contra superiora oppono, nam non solum de spiritualibus cognoscit ecclesia, sed de dependentibus, & annexis, & consecutiuis; quia cum matrimonium sit quid spirituale, de sponsalibus ad matrimonium cognoscit: vt per totum titulum, de sponsalibus. Itē etiam de exteris promissionibus: vt de penali stipulatione ad matrimonium facta, quam ius canonicum dicit non esse obseruandam, & ita dicebat Panormi. in cap. Gemma. quod super consequentibus & antecedentibus ad matrimoniū iudex ecclesiasticus adiri potest, per text. ibi. item de dote aditur & cognoscit, vt in ca. de prudentia. de dona. inter virum & vxo. in cle. dispendiosam. de iudiciis, & facit tex. in capi. tuam. de ordi. cogni. cum simi.

¶Respondeo, quòd adiri potest iudex ecclesiasticus, non tamē ex hoc legibus est sublata facultas disponendi, ne laici iusta causa iurare compellantur, vt in d. l. si quis sub conditione. Item ne valeat stipulatio pœnalis ad matrimonium, vt in l. Titia. de verb. obli. Item ne super dotem valeant leges ciuiles & reliqua, de quibus alibi dicendum est.

377 ¶†An verò ius canonicum præcipere possit, ne iuramentum obseruetur, quidē eadem videtur ratio, quę in iure ciuili: si enim ideo ius ciuile non possit: quia ex iuramento Deo queritur obligatio, quam ius ciuile tollere nō potest, nec ius canonicum poterit; quia obligationem Deo quęsitam tollere non potest, vt in c. manet. 24. q. 1. & in c. si is qui. 23. q. 3. item iuramētum est obseruandum iure diuino, vt in c. & si Christus. eo. tit. sed ius canonicum non potest disponere contra ius diuinum, & non esset ius, vt in c. fi. 9. di. in c. fi. de consue.

¶Et quòd ius canonicum non possit disponere, vt iuramentum in casu licito non obseruetur, tenet Innocen. in capitu. cum inter de renun. & Archidiaco. in capitu. authoritatem 22. quæstione quarta, vbi gloss. de hoc satis dubitat, & Specu. titu. de legato.

§. nunc

§.nunc ostendendum. versic. vigesimoquarto,& glo.melior de iure in capitulo quanto.de iureiurando,& ibi domi.Abbas optimè tertia columna,& satis apertè probatur in c.si verò . de iureiurando,vbi etiam ex iusta causa metus dicit summus Pontifex,se nolle esse auctorem periurij , iusta igitur causa non debet præcipi iuramentum non esse seruandum , dum aliàs sit licitū , sed iusta causa absoluitur à iuramento, vtputa quia vi & metu iuratum est. Nam tunc ius canonicum dat licentiam absoluendi,vt in dicto capitulo si verò,& in c.cum quidam.eo.tit.& in d. c.auctoritatem.

378 ¶†Sed in illicito iuramēto ita distingue , aut enim est illicitum ipsa natura, vt iuramentum de occidendo aliquem, vt in capit. cum iuramento.de homicidio. item contra bonos mores , vel inhonestum , & tunc prout ius naturale ostendit iuramentum , non est obseruandum , ita idem ius naturale ostendit tale iuramentum non esse seruandum , nec Deum rebus illicitis assistere,ideo à iure ciuili & canonico non annullantur,nec sunt nulla talia sacramenta:sed declarantur nulla esse ipsa natura : vt in cap.quemadmodum.de iureiuran. in regula , non est obligatorium. de reg.iur.cum ibi notatis,in l.si quis inquilinos. §.fi. cum similibus.ff.de leg.j.aut iuramentum est tale,de cuius licentia dubitetur,itaq; subtili quadam ratione necesse est declarare, an valeat,vel non valeat,& eius declaratio pertinet ad Ecclesiam Romanam:vt in capitu.venerabilem. de electio. ista igitur declaratio non potest pertinere ad ius ciuile,vt in dicto capitu.venerabilem. si tamen ius ciuile idem confirmet , quod ius canonicū , bene valet, siue id fuerit antiquitus dispositum,eo scilicet tempore , quo iurisconsulti habebant facultatem iuris interpretandi,& hodie compilatione iuris cōfirmatum , siue sit dispositum ab imperatoribus ecclesiam cognoscentibus:& ita intellige , & defende omnes leges loquentes de iuramento,nam à iure canonico deuiare ego ostendi, & si quæ deuiant,quomodo intelligātur,vt superius.

379 ¶†Ex his etiam infero, quòd malè videtur notare gl. in c. quēadmodum.de iureiuran.versicu.oculos,quòd iuramentum contra leges non valet , sed possumus defendere eam,dum est præstitum contra leges canonicas : vt in capitu. si diligenti . de foro competen.& in capitu.sicut.el ij.de iureiuran.ita intelligūt Hostien.& domi. Abbas ibi post.3.colum versicu.secundò glosa:tu tamen diligentius intelligas , quòd iuramentum ex eo quòd sit contra prohibitionem iuris canonici , vel ciuilis , non dicitur non valere , nec ex hoc quod prohibeatur , intenditur , vt non valeat : prohibetur enim, vt non iuretur : non vt non obseruetur iuramentum,vt probatur in capitu.& si Christus,& supra satis vidimus.

380 ¶†Sed si lex canonica,vel ciuilis adeo ꝓhibeat , quòd disponat iuramentum non valere,crederem ita non valere, vt lex ipsa dicit, quia causam debet habere , qua iudicat iuramentum nullū , nam quamuis ius canonicum annullare iuramenti obligationem non possit,iudicare tamen potest:vt in d.c. venerabilem.& idem est de iure ciuili,quando conformat cum iure canonico, vel causa naturali,ostendit iuramētum nullum , vt probatur in d.c.ij.de spon.impub.& in c.fi.de secun.nup.

¶ Nec credas , quòd ex eo quòd lex ciuilis , vel canonica prohibeat cōtractū,velit dicere nullū esse iuramētū , si cōtractui adijciatur,vt in dicto c.cum contingat , & in capitulo significante. de pigno. fatendum tamen forsan esset , quòd si prohiberet lex canonica aliquem contractum , intendit etiam prohibere iuramentum,argu.l.non dubium,quia qui iurat, contra legis nititur voluntatem, sed non sequitur , quòd ex hoc non sit seruandum iuramētum:vt in c.& si Christus.de lege verò ciuili dubitari potest,an possit prohibere,ne iuretur ex causa ciuili , nisi talis causa esset confirmata à iure canoni.& ita possunt procedere , quę superius dixi,in quibus diu cogita.

381 ¶†Item quod domi. Abbas subiungit in cap. venerabilem. ad finem.4.col.secutus Specula.in d.§.sed nunc ostendendum. versicu. 24. quòd non solùm summus Pontifex potest declarare,an iuramentum sit licitum,vel illicitum,sed etiā pręlatus,puta episcopus,per tex.in c significante.de pig & idem tenet domi. Abbas in d.capitu. quanto. 4. col.in prin. ex c.si verò.eodem titulo, ego etiā intensius declaro,quòd si in casibus, in quibus iure scripto , & argumentis iuris canonici potest constare iuramentum esse licitum,potest pertinere ad episcopum eius declaratio & obseruantia,vel eius absolutio,& ita loquuntur prædicta capitula. Dum verò dubitatur,an sit licitum vel illicitum,maximè si talis dubitatio est supra ius , tale dubium pertinet ad declarationem summi Pontificis, & patet in eisdem capitulis,vbi cōsulitur Romanus Pontifex,qui committit absolutionem episcopis . facit , quod dicit Innocen. quem sequitur Panor. in c. cum speciali. 2. col.de app.

382 ¶†Quòd generalis interpretatio legum spectat ad imperatorē , vel summum Pontificem:vt in l.fi.C.de leg.& in capitu.inter.de senten.excommunicatio. & in capitu. cum venissent.de iud.sed specialis ex iure spectat ad iudicem in causis,quę coram ipso vertuntur,& ita notat domi. Anto. in d.capit. cum venissent.& notatur per glos.in capitu.iudicent. 3.quæstio.7. & in capit.j.de postulatione prælatorum . Nec rectè intelligunt (parcam tanti auctores) dum volunt intelligere text. in capitulo venerabilem. de iuramento inter magnas personas , nam ibi non distinguitur magnitudo personarum, nec negotij qualitas, sed iurisdictio liciti vel illiciti iuramenti , quod ad summum Pontificem pertinet,argumen.l.j.ff.de iust.& iure,fateor tamen , quòd si iuramētum est præstitum inter personas solum summo Pontifici subiectas,vt ibi,tunc ad solum summum Pontificem pertinet eius iudicium , & ita loquitur textus ille , & intelligitur dictum Speculatoris .

383 ¶†Sed superioribus considerationibus obstat argumen. ex capitulo venientes.de iureiurā.vbi auctoritas legis canonicę semper in iuramento intelligitur excepta.igitur lex canonica habet auctoritatem super iuramento. Responde,ꝙ id quod dicitur , ꝙ ius superioris est semper exceptum,fateor,si enim iuratur in materia pertinente ad superiorē, eius auctoritas & obedientia semper excepta erit , nec contra ius ei debitum ego possum iurare, vnde si postea aliud præcipiat, non intelligetur iuratum contra eius præceptum, non tamen ex hoc debes intelligere, quòd ius canonicum in omni iuramento possit disponere, vt in capitulo si verò, & supra ostensum est,& ita interpretatur Hostien. in capitu. quanto. & in dicto capit.venientes. vl. no. & in dicto capi. quanto.4.col.

¶Item superioribus defensionibus legum obstat tex.in c.Ecclesia sanctæ Mariæ.de consti. vbi in rebus ecclesiasticis nulla est attributa facultas etiam in fauorem ecclesiarum constituendi,igitur leges de iuramento disponentes etiam secundùm ius canonicum non valent:item cùm iuramentum sit quid spirituale, leges deficiunt in causa efficiente.

384 ¶†Nam super laicos etiam quo ad spiritualia nullam habent iurisdictionem:vt in c.nouit.de iudi.& notatur in d. c.j.de constit. & ex hoc reddebar dubius:& si velis videre Abbatem in dicto c. Ecclesia sanctæ Mariæ.post secundam col. versic. extra glos. oppo.Dicit,quòd omnes leges ciuiles disponentes super rebus,vel personis ecclesiasticis sunt nullæ,quia deest iurisdictio, licèt valeant aliquæ tāquam priuilegia, si essent priuilegiatiua,vide ibi, eadem igitur ratio est in iuramento, quod est quid spirituale:vt in c.quanto.de iud.vt dicebat Ioan.And. & idem Abba.in c.tua nos.de decimis,facit,quod tenent doct.in c.j.de no.oper. nunt.ꝙ in spiritualibus,vel concernentibus animam solus Pontifex habet iurisdictionem,& omnes principes subijciuntur Pōtifici , vt in c.si imperator.96.dist.& in capitu.duo. ea.dist.& in capit. omnes principes,de maior.& obed.idem Bar.& reliqui in l. priuilegia.C.de sacrosan.eccle.

385 ¶†Aduerte,quòd & si iurisdictio Pontificis sit solius circa omnia in spiritualibus,& concernentibus ad animam,etiam imperator de spiritualibus disponere potest circa subditos suos , non ex spiritualium iurisdictione,sed ex iurisdictione, quam secularem habet in subditos,quia ad rectum regimen huius seculi necesse est cohibere seculares,& regere conuenienter ad finem salutis æternæ,ad finem igitur legum in rebus etiam spiritualibus leges subditos ligare possunt , dum non sunt contrariæ canonibus,& iuri diuino:quia à lege canonica in hoc tacitè sunt approbatæ,& ita intelligerem & defenderem totum titulum de sponsa.& de matrimonijs.ff.& de sacrosa. eccl. & de episcopis & cler. cùm similibus,quamuis do. Ioan. And.Abb. & moderni aliter videantur tenere,& videri meo, do tibi tex.expressum in cap. 2. de sponsi impuberum.vbi quamuis matrimonium sit quid spirituale,vnde lex secularis nihil potest ex causa statuere:vt dicebat do.Abb.in c.fi de secun.nup.in fi.tamen ad matrimonium exigitur ętas legibus,& canonibus diffinita.

386 ¶ † Et ita ibi notat idem Panor. j. nota. quòd etiam in materia matrimoniali possumus recurrere ad leges canonibus non cōtrarias,quamuis matrimonium sit quid spirituale,prout iuramē tum , cuius cognitio spectat ad solum Romanum Pontificem , cum sit quid spirituale:vt in c.cùm secundùm.de secun.nup.hic dicebat idem summus Pontifex ibidem, quòd in illis maximè. s. spiritualibus,leges non dedignantur sacros canones imitari.vnde constat,ꝙ si imitantur,valet & approbatur imitatio, valebūt itaq; leges non contrariæ,sed imitantes,& idem probatur in c.j. de iura.calumniæ.Dixi etiam in superioribus.

387 ¶ † Vigesimamprimam illationē adaptare decreui ad q̄onem omnibus notā mihi tamen dubiam,an ea quę metu fiāt iure canonico sint valida,prout sunt valida de iure ciuili:Gl.magistr.in c.Abbas,quod metus causa,& in c.super eo.de renuntiatione, & in c.inter cætera.22.q.4.& in c.j.quod metus causa. lib. 6. & alibi sæpius tenent valere mero iure:& ita Innoc. Host. & Abbas , & reliqui omnes.Ego verò satis dubito de ista sententia , quę quāuis hucusq; adoleuerit,& sit inueterata , radicē sanæ rationis habere non videtur,vt inferius ostendam.

¶In primis igitur ratione contendam,deinde iuribus. Videmus enim , quòd tria iura considerari possunt in causa , primum ius naturale, secundùm ius ciuile . 12.tabularum,tertium ius prætorium,quod est pars iuris ciuilis : quamuis igitur mero iure ciuili ea

ea quæ metu fiunt,valeant, vt in l.metum. §. sed quod pretor.ff. quod metus causa,tamen æquitate, & iure naturali non valent , probatur,quia eadem æquitate dissoluūtur, quāuis enim iure ciuili ex stipulatione metu facta oriatur obligatio & actio,tamē ex æquitate naturali,quia non est æquum talem contractum obseruari,datur exceptio , quæ elidit ipsam actionem iuris ciuilis rigorosam, vt in l.j.de doli excep.& in prin.insti.de excep.

388 ¶†Item quamuis iure ciuili quę metu fiunt valeant,iure tamen prætorio non valent,quia prætor æquitatem naturalem secutus dicit,se ratam non habiturum, vt in l.j. ff. eo.his igitur vt verissimis præsuppositis habemus concludere, nec iure canonico valere ea, quæ metu fiunt , quia quando ius ciuile discedit à regulis naturalibus , potius est imitanda & sequenda à iure canonico ęquitas, & ratio naturalis , quàm ciuilis, in capit. quia nos , & in c.cum esses. de test.& in cap.i.10.dist.in c.Imperatores, & in c.fi. 9.distinct.

389 ¶†Item ius canonicum potius debet imitari iuris prætorij ęquitatem,quàm rigorem iuris ciuilis,nam prout prętor ab æquitate sumit fundamentum,vt in l quod si Ephesi. & patet per omnia ferè prætoria edicta,ita ius canonicum,vt in c. dilecti. de iudi. in c.j.& in c.studiosè.de pactis,in c.sæpe.de restit. spolia. cùm igitur ęquitate prętoria ea,quę vi,vel metu fiant,non valeant,nec vale re dicunt iure canonico.

¶Sed in fronte stat arg. quia iure prætorio non sunt nulla , sed valida. quamuis veniant retractanda,& ideo dicebat prętor, ratum non habebo,se referens ad effectum futurum, vt ponderat Hostiensis in summa eo.ti.§. qualiter rescindatur,in princ.ita igitur iure canonico venient retractanda,valebunt tamen.

390 ¶†Aduerte,ne decipiaris, quòd non valēt iure prætorio,sed valent iure ciuili distincto à prætorio,& ita intellige tex.in l.j.de doli exceptio.ibi. ideo autem hāc exceptionem prætor proposuit , ne cui dolus suus per occasionem iuris ciuilis conrra naturalem æquitatem prosit,ita dicit text.itaq; iure prętorio non valent,nā esset hoc sibi pugnans rationi iuris prætorij, vt rata haberentur , & rata non haberentur,quod etiam in alijs tibi probo , & considera, quòd in his, quæ non sunt iuris ciuilis,sed tantum iuris prętorij,vt sunt bonorum possessiones,vt in l.j.2. & 3. de bonorum possessio.si quid metu fiat,dicitur nullum esse,nec aliquo modo valet.finge,quòd ego agnosco metu bonorum possessionē,certè nulla est agnitio,vt in l.tertia §.inuito.ff. eo. Ratio est, quia agnitio bonorū possessionis est iuris prætorii , & iure prætorio ea quę metu fiunt,rata non habentur,ergo non possunt eodem iure valere. secus tamen est in aditione, nam aditio hæreditatis cū sit iuris ciuilis, quamuis metu fiat,dicitur valere,vt in l.si metus. de acquiren.hæredi.& in l.si mulier.§.si metu coactus,quod metus causa , vbi glosa notat hanc differentiam bonorum possessionis & iuris prætorij ad hæreditatem , & ad ius ciuile , facit textus , de quo inferius latius , in l. 3. §. si quis autem . de constit. pecu.

391 ¶†Rursus & secundò vrget ratio,quia ex ratihabitione alicuius iuris oritur vinculum eiusdem,vt probatur ex §.per traditionē , insti. de rerum diuisio.probatur transferri dominium iure naturæ , quia æquitate naturali habetur rata rei traditio , idem patet in lege legitima.ff.de pactis.in §.omnium.institu.de obli.sed nec iure naturæ,idest æquitate naturali,nec prætorio, nec iure canonico habentur rata,quæ metu fiunt , vt in l.j. quod metus causa. ff.& in cap.Abbas,& in c.ad audientiam,eodē titulo, igitur nec iure naturali,nec iure prætorio,nec canonico habent robur,vel obligationem.

¶Tertiò cogitabam consideranda omnia capitula, & text.in titulo.de his quę vi,metusve causa fiūt,tam in decretalibus,quàm in sexto.& exordium sumendum esset à capit.primo, eodem titulo,vbi votum metu factum iure canonico est nullum,sed omnes glosæ & doctores dicunt casum specialem,quod videtur absurdum,vt scilicet à casibus specialibus exordiatur titulus,maximè quòd ratio specialitatis nec assignatur,nec eam tex. assignat, de quo casu inferius latius.

392 ¶†Item casus in capitu.secundo,quod incipit, Abbas, eodem titulo,vbi renuntiatione metu militum facta & collato alteri beneficio,dicit legislator restituendum renunciantem , & assignat rationem,& regulam generalem,quia quę metu, & vi fiūt,de iure debent in irritum reuocari,ita text.hęc est igitur regula canonica,quam omnes commentatores exponunt, vt metu facta valida sint iure,veniant tamen reuocanda,& hoc est præcipuū fundamentum. Aduerte tamen,quòd non debet intelligi,vt valida sit renuntiatio iure canonico:sed quòd veniat reuocanda, probatur primò;quia est iuris ratio , vt vbicunq; spontaneus cōsensus,vel libera voluntas exigitur,si metus, qui cadat in virum cōstantem,interueniat,actus est nullus ipso iure,vt probatur ex capitu.cum locum.de spon.iuncto capitu.significauit.de eo qui duxit in ma.quam pol.per adul.& notat glo.in capit.notificasti.33. quæstio.5. & Abbas in capitulo,cum locum.2. columna , & dominus Antonius in capitulo, super hoc. de renuntia.Sed cōstat, quòd in renuntiatione beneficiorum requiritur , quòd sponte fiat,vt in dicto capitulo,super hoc . igitur renuntiatio est nulla , ex quo euidenter sequitur , ꝙ in capit. Abbas , renuntiatio non erat valida,nec regula,ex qua dicitur non valere renuntiationē, probat ipso iure valere.

¶Præterea si dicitur,ꝙ in irritū quę metu fiunt reuocari debēt, sequitur,ꝙ ea ius canonicum approbare non debet , nam si valent iure canonico, ex eo valent , quia ius canonicum ea approbat,vt in lege legitima.de pactis,sed approbare nō debet, immo reuocare,igitur aut iure canonico non constant,aut ius canonicum id facit , quod docet non faciendum contra rationem.l.j. quod quisq; iuris.ff.& c.cum omnes.de consti.

393 ¶†Vnde vt rectius intelligas, dic, quòd illa verba , quæ sonant reuocationem eorum,quæ metu facta sunt , non debent referri ad reuocationem iuris,quia iure non valent , sed vt facta metu reuocentur,nam ille abiurans fuerat beneficio spoliatus,& alteri erat collatum,vnde necesse erat,quæ facto gesta erant, reuocare,& ita intellige illa verba, quorum intellectum dilucidè percipere poteris ex eodem textu,dum eius verba subijcio . Vnde qa quæ metu fiunt,de iure debent in irritum reuocari , mandamus quatenus prædicto abiuranti cum integritate restituas vniuersa. vides igitur,ꝙ regula illa,qua in irritum debēt reuocari, refertur ad restitutionem iniustè ablatorum,non ad ea,quæ iure valent, nam illa eadem regula , qua reuocanda sunt,quippe valere non possunt , nam hoc est quid iniustum , vt eadem regula valeant , & reuocanda censeantur contra.l.non tantum.§.si emācipatus . ff.de bonorum possessio. contratab. & l.legata.de adi.lega.& capitulo maiores.de bap.doctores igitur nostri non rectè adducūt illam regulam ad probandum ea valida esse , cùm ex eadem reuocentur,nec ex illa probatur (vt ipsi volunt) alio iure valere , nam (vt vides) reuocatio non ad ius, sed ad factum refertur , nec opponas de iure ciuili,cuius causa inferius exarabo.

¶ Tertium capitulū & casus in ordine est in capitulo ad aures , eodem titulo,vbi renuntiatio metu facta nihil impedit, quo minus is qui renuntiauit non obstante renuntiatione possit præfici. ergo cùm nihil impediat,iure ipso non valet,quod planè sentiunt doctores:sed respondent supplentes,nihil impedit,scilicet absolutione prius facta & anullata abiuratione per restitutionē, vt Abbas antiquus & Petrus ibi, & idem Abbas modernus in capitulo,Abbas,& in eodem capitulo, ad aures, vbi Innocen. soluebat,quòd erat præficiendus,scilicet noua electione, quia aliàs antiqua non valebat, cui erat renūciatum, & hanc eandem sol. confirmat Panormit. ibidem , sed dominus Antonius necessitate textus coactus dicebat non valere renuntiationem ipso iure , sed Abbas eum reprehendit,maximè per tex.in cle.2. de pœnis,quem ipse (parcat tanta viri auctoritas) non intellexit,vt infra videbis.

¶Itaque tex.nisi hæc commentaria & figmenta addantur, rectè probat ea quæ metu fiunt nō valere , & hoc necessariò sequitur ex confessione domini Antonij cōtra seipsum,quia ipse fatetur, renunciationem metu factam non valere, at ista renūciatio nō valet per regulam generalem iuris canonici:vt in c Abbas.& in cap. ad audientiam . igitur regula iuris canonici est , ne valeant , quæ metu fiunt.

¶Præterea quòd intellectus Petri & Abbatis antiqui & modernioris,nec ipsius Innocentij, quem etiam confirmat Abbas,stare non possit,ecce manifestè ostendo: ipsi enim dicunt,quòd debet intelligi petita restitutione , & noua electione : at si petatur restitutio , non obstante etiam iuramento, potest contrauenire renunciationi : quia absoluitur à iuramento : vt in capitulo , si verò . & in capitulo, verum. de iureiurando , sed textus in dicto capitulo, ad aures, dicit , quòd non possit contrauenire renunciationi . igitur loquitur sine restitutione & absolutione , aliàs post restitutionem & absolutionem idem esset , etiam si renunciatio fuit iurata.

394 ¶† Pręterea ad nouam electionem nihil obstabat iuramētum : quia abiurata fuit electio præterita non futura , & iuramentum vi præstitum non est trahendum ad res non expressas , vt notatur in eodem capitulo, ad aures . & in capitulo , ad audientiam . dixi in illatione principali supra proxima.vnde text.non debuisset facere differentiam inter renunciationem iuratam & nō iuratam:qui tamen cùm faciat,facilè colligitur intellectum Inno. non esse iustum.

395 ¶† Præsertim quòd si ita intelligeretur : prout ipsi intelligunt , certè textus ille esset correctus, vt statim ostendam:pudet igitur vti tali commentatione & longa expositione : vt maximè reddantur iura correcta contra legem vnam.C.de inoffic. donat.& capitulo,cū expediat.de electione,libro sexto , & subauditiones non sunt fingendæ , vt leges corrigantur , vt notatur vulgariter in capitulo, cupientes.§.quòd si per 20. de electione libro sexto, intelligamus igitur textum in capitulo , ad aures . vt contexitur , & vt iacet , ex quo clarè elicitur nostram conclusionem veram .

396 ¶†Quartus casus in ordine est in capitulo, ad audientiam , eodem titulo,quòd quę vi,metusve causa fiunt,carere debeant robore firmitatis : at robur iuris in hoc consistit,vt iure confirmētur, & valeant : vt in lege, legitima. de pactis . & ibi Bartolus , & reliqui,

reliqui, dum maximè loquitur in exemplo donationis: igitur ius canonicum non robarat. Præterea si ius canon. roboraret, faceret,quod non deberet,cum robore carere debeant: quo igitur fomento, vel quo robore iuris canonici valebunt, si eodem iure robore carere debent? Præterea ego sentire non possum, quid differat,nullius esse firmitatis,ab eo quod caret robore firmitatis: indefinita enim dum ratione regulari & morali disputamus æquiualet vniuersali: vt in capitulo, si Romanorum 19. distinct.& in capitulo,solitę. de maio.& obed.maximè quòd dictio,carere,& dictio,debet,sunt præsentis temporis. facit, quod dicitur verbum,careat,inducere canonem latæ sententiæ:vt notatur in l.prouidendum.C.de postu.in capit.nihil.de electio.in capit.sedes.& in capi. super literis. de rescrip. & quamuis de verbo, careat, dubitari possit; quia ad futurum referatur,de quo disputo, cùm tamen est in præsenti tempore inducit canonis sententiam.nam si tempore legis caret, verum est ante sententiam iudicis & ante restitutionem carere.vnde ea quæ metu fiunt, dum fiunt, & à principio robore carent. Item à principio nulla fore de iure canonico ego ostendam:nisi dicamus,etiam capitulum, ad audientiam, esse correctum. vides igitur, quòd quatuor iura, quæ sola ferè in isto proposito inseruntur in toto titulo, quod metus causa,in decretalibus probant,iure canonico non esse valida ea quæ metu fiunt.

397 ¶ † Videamus nunc, an in sexto libro decretalium inueniatur ea valere. At in capitulo vno, eodem titulo dicitur, sententiam absolutionis ab excommunicatione esse nullam: dicit enim textus, quòd eam omnino viribus vacuamus. igitur ea quæ metu fiunt,non valent: sed si dicas,vt omnes,ibi casum esse specialem, non possum sanè percipere talem responsionem: quia titulus est generalis de omnibus his, quæ vi,vel metu fiunt, & ille textus est solus in toto titulo, incongruenter igitur poneretur casus solus, & specialis, non assignata maximè specialitatis ratione.

398 ¶ † Præterea summus Pontifex dicit ibi, quòd absolutionem viribus vacuat,& omnes doctores fatentur(vt fateri debent)nullam esse absolutionem ipso iure,quod ex eo planè constat; quia si omnino viribus vacuatur, iuris vim non habet. At cuique rectè intelligenti idem significatur,ꝙ aliquid careat robore firmitatis, ac si vires non habeat. igitur ex regula posita in cap. ad audientiam,quæ est vniuersalis ad omnia,quæ metu fiunt ad id qđ dicitur in c.vno.nulla est differentia,& quidem aptè:nam cùm titulus sit generalis, nec habeat alium sub se textum, debet verificari in textu subiecto: itaq; vniuersalis est dispositio illius tex. & conformat cum regula.c. ad audientiam.

399 ¶ † Nec obstant verba,quæ in contrarium ponderari possunt ibi, præsentis constitutionis auctoritate viribus euacuamus. Nam cùm in præsenti tempore loquatur,semper loquitur legislator:euacuat enim quodcunque metu factum fuerit tunc,cum factum fuerit;quia lex semper loquitur: vt in lege vna. ff. de condictione ex lege, & ibi Bartolus, & cùm ab ipsius summi Pontificis auctoritate omnes leges constent: vt in capitulo significasti. de electione, in lege prima. de constitution. princip. verum est,ipsum euacuare etiā confirmatione illius capituli, prout dispositione aliorum iurium,quæ sua auctoritate constant:maximè quòd ibi ratione generali specialiter absolutionem metu factam euacuat, & ob hoc non potest dici superfluus: vt notatur in capitulo,licet canon.in glosa prima,de electione libro sexto. in capitulo,cum in singula.in verbo,intelligi.de præben. eodem libro. de hoc latius loquor in lege Gallus. §. idem credendum. de liber.& posthum.& dicam inferius de intellectu cap.vnici, in nona illatione.

¶Rursus ostendo fallaciam argumenti: nam ibi dicitur, viribus sententiam vacuamus. ergo vires habebat, aliàs eis euacuari non poterat: vt in lege decem. de verbo. obligat. in capitulo ad dissoluendum. de sponsa. impub. Respondeo, & fingamus hodie vicarium Bononiensem vi absoluere compulsum, quæro,an illa absolutio viribus euacuetur? Certè fateri cogitamur euacuari per textum nostrum, sed quomodo hoc est possibile, cùm vires non habeat? Aut si id neges, ostendas, quo iure vires habeat:& profectò non possumus dicere vires habere, quia nullo iure canonico habet firmitatis robur: vt in capitulo ad audientiam. & omnes doctores fatentur hodie nullam esse absolutionem: & tamen viribus euacuatur, quod intellige, vt eas vires non habeat, quas aliàs haberet, si iustè & liberè fuisset lata, non quas alias habet iure antiquo, quia nullas habet. nec hic adducas ius ciuile ad absolutionem excommunicatorum, de quo inferius dicam.

400 ¶ † Item ad istam partem vrget text.in cle.2.de pœni.vbi resignato metu laicæ potestatis facta nullius decernitur esse potestatis:Doctores & do.Abbas.in c.Abbas.dicunt, ibi casum esse specialem:quinimmo ipse in pe.col. dicit, ꝙ ex casu speciali probat regulam in contrarium.

¶Aduerte,& nunc intelliges,quantum aberrent.Nam rationem adducunt specialitatis; quia metu laicorum fuit resignatū. Sed ego video,quòd in cap.ad audientiam & in cap.ad aures. & in cap.Abbas.& maximè in cap. ad aures. ad terrorem laicorum renunciauit,& in capitu.ad audientiam. ibi, grauissimo tandem metu regis eam renúciare est coactus: & tamen iidem doctores dicunt valere ipso iure renunciationem: ita quòd ratio specialitatis stare non potest, cùm eadem insit in casibus, qui determinantur ex regula generali: vt in d.c.ad audientiam.& in c.a.ad aures.Vnde pulchrè probatur antiquorum fallacia, & ego ostendo planè veritatem. Nam ratio casus & verba quæ traduntur in dicta clemētina,secunda,conueniunt dispositioni c.ad audientiam,& ratio est eadem:quia idem casus: nam in vero casu renunciatione metu potestatis secularis facta loquit & verba sunt eadem in effectu:nam si carent robore firmitatis nullum omnino habent firmitatis robur.

401 ¶ † Quia verbum, caret, priuatiuum est, & significationem habet negatiuam: vt supra latius. Præterea si velis illum textum facere casum specialem, necesse est, quod textus in capitulo, ad aures.& in capit.ad audientiam, hodierno iure non procedant: quia ibi secundùm doctores valet renunciatio, hodie vero non valet.

¶Rursus videas, quamuis dissona sint inuolucra doctorum, quòd text.in capi.ad aures.probat nullam esse renunciationem: quia non obstate ea ante aliquam restitutionem potest administrari,& Hosti.Petrus,Innoc.& Abbas volunt subaudire restitutionem.quam nunquam textus considerauit: vt ex illa subauditione reddatur antiquatus.

¶Ego sanè restitutam postliminio iura illa, quæ conformiter tenent nulla esse,nec robur habere,quæ metu fiunt: nam textus in ca.ad aures. probat nullam esse renunciationem metu laicorum factam,textus verò in c. ad audientiam. dicit, non habere robur firmitatis sicut omnia alia, quæ metu fiunt: vnde eadem regula obseruatur in isto casu,& textus in clemētina secūda nullius omnino decernit esse firmitatis: itaque omnia conformant & sunt consona veritati.

402 ¶ † Nec obstat, si dicamus, ius esse nouum in dicta clementina prima: vt Abba.& Bald.& facit pro eis verbum, decernimus, quòd videtur noui iuris introductorium. Nam respondeo, quòd decernit in facto, nullas esse renunciationes, quamuis sint receptæ à prælato, & illud decernere est declarare, quia dicit,nullius esse firmitatis: vt est simile in capitu. fin. de præ.& ibi Panormi.& non semper verbum, decernimus, inducit nouum ius, nec verbum inducimus: vt dixi in lege Gallus. in princip.

¶ Sed quamuis ex superioribus videatur constare, ea quæ metu fiunt non valere iure canonico, tamen obstat ratio satis subtilis.

403 ¶†Quia lege ciuili non poterit negari,quin valeant,& insit ciuilis obligatio:vt in d.l.metum.§.sed quod prætor.ergo illa ciuilis obligatio manet etiam in his,quę sunt iuris canonici, vt in c.1.de noui ope.nunc.in c.j.de re.iu.vnde necesse est,ꝙ ciuilis obligatio rescindatur.

¶Respondemus subtilius, ac distinctius hæc intuentes, quòd si ciuilis inest obligatio in his, quæ sunt iuris canonici, ea inest ratione:quia à lege canonica lex ciuilis approbatur, alias lex ciuilis nullum in his habet Imperium: vt in capit. solitæ de maio. & obed.in capitu.suscipitis & in capitu.certum.10.distinct.& in cap.j.ead.distinct. sed in casu nostro lex canonica non comprobat metu facta, et lex ciuilis, immo dicit se non præstare robur firmitatis,certè approbatione canonica valere non possunt.Nā verum est leges, quæ non deuiant à canonibus tacitè & expressè approbatas:sed quando dissidet via canonica à ciuili, non valet argumentum approbationis:vt in ca.si duobus de app.& notatur in capitulo secundo,de arbi.libro sexto, quod planè omnes doctores fatentur.

¶Verùm si opponas,ꝙ etiam iure ciuili rata non habentur,si quæ metu fiant:vt in l.j.ff.eo.& tamen valent, vnde non discordat ius canonicum à ciuili.

¶Aduerte:quia in hoc stat fallacia vulgi:nā falsum est, quod iure ciuili rata non habeantur, sed habentur non rata non iure prætorio,& quo iure rata non habentur,eodem iure valent.

404 ¶†Nam in omnibus acquisitionibus prætorijs,vel obligationibus ea quæ metu fiunt, non valent eodem prætorio: vt in l.si mulier.§.si metu coactus.& ibi notatur,& patet in l.j.§.iuuito. de bon.poss.in l.3.si quis autem constituerit. de constit. pec.ff. Si enim ius ciuile rata non haberet,quæ metu fiunt,impossibile esset,quod iure ciuili valerent,cum eo valeant: quia rata habētur: vt in d.l.legitima.& in §.per traditionem.insti. de rerum diui.& in l.obligamur.de acti.& oblig. & in l.si quis argentum.§. fin. de dona.& in §.perficiuntur.insti.de dona.

¶ Facit doctrina Barto. in l. metu. §. nolenti. in fina.uerbis, quod metus causa.ff.ubi ipse fatetur,quòd si illa uerba, quæ sunt in edicto prætorio,scilicet rata non habebo,fuissent legis ciuilis, haberent efficaciam plenam,& ipso iure ualerent: sed quia sunt prætoria. ideo non operantur ipso iure, sed per restitutionem. At eadem uerba & fortiora sunt tradita de iure canonico: ut in capitulo,Abbas,& in capitulo, ad audientiam.& in capitu. uno. eodem

eodem titul. lib. 6. ergo operantur ipso iure, ex quo euidenter concluditur,quòd iure canonico non valent,immo sunt nulla ipso iure.Sed aduerte,quòd dum Bartolus dat rationem, quare non sint nulla, & quare non detur de directo actio,scilicet,qu a prætor non potest, hoc non est verum: vt latè ostendo in lege, iurisgentium § prætor.ff.de pactis.& ratio est; quia prætor ad iudicium se refert, dicit enim, rata non habebo, & ita Hostiensis ponderat in summa eodem titulo. §. qualiter rescindantur. in princip.sed & ipse malè infert,cùm idem credat de iure canonico:ius enim canonicum per se rata non habet,ex quo sequitur, ꝙ nihil valet obligatio ciuilis in his,quæ sunt ecclesiasticæ iurisdictionis. item ius canonicum non se refert ad iudicium, vt prætor, cuius officium erat ius in iudicio reddere: sed per verba de præsenti decernit firmitatem non habere:vt in dicto capitulo,ad audientiam. Præterea, vt dixi, in his quæ sunt prætoria ex intentione prætoris, qui ea rata non habet, ipso iure prætorio non valent, eodem ergo modo de iure canonico,vide quæ dixi in dicto §. prætor. quod latius etiam ex inferioribus casibus ostendam.

405 ¶ † Ex his primò infero,quòd non est speciale,vt in causa matrimoniali metus reddat nullum matrimonium. Nam secundùm glosas matrimonium est nullum specialiter: vt notatur in l.si mulier.§.si metu coactus.& in capitu,Abbas. vbi communiter omnes,& adducunt text.in capitu.significauit.de eo qui duxit in matrim.quam pol.per adulte. vbi non obstante matrimonio metu contracto potuit aliam in vxorem liberè accipere.idē in capitu. veniens. de sponsa.ergo matrimonium erat nullum, quod planè fatendum est. Sed quæramus ab his patribus,not.in capitu. significauit. vel in capitu. veniens. inueniant rationem iuris specialis,quam text assignet,vt matrimonium iure vel causa speciali sit nullum. Verùm si dicas, quòd plures sunt rationes, quare matrimonium metu contractum non valeat, de quibus per doctores maximè per Calde. & Panormi. in capitu. cum locum.de spon.fateor, quòd pluribus rationibus valeat, nego tamen,quòd ex hoc cętera valeant,& quòd in matrimonio sit speciale.Et idem dicendum est de his,quæ notantur in capit.bonæ. el secundo.de electione,in verbo metuebant. & in ca. quisquis. eod.titulo, & vtrobiq; doctores, vbi dicitur, idem esse in matrimonio spirituali,& in electione,vt electio metu facta censeatur nulla,quod intellige iure regulari, nō ex aliquo speciali iure, vt patet ex superioribus.

¶Sed contra superiora opponitur de capi. inter hæc.23. quæstione quarta,vbi matrimonium metu cōtractum valet,ex quo sequitur,nec in matrimonio speciale esse,vt nullum sit, nec generale esse, vt quæ metu fiant,non valeant de iure canonico,& ita do.Card.in capitu.Abbas.tenebat per illum text. quòd matrimonium erat validum,prout reliqua: quia solutiones, quas dedit glosa in capitu. Abbas. & in dicto capitu. inter cętera. facile eliduntur omnes, quamuis plures teneant, de quibus ibi per Cardina. & dominum Abbatem, matrimonium esse nullum, quòd negari non potest. Ratio quia requiritur matrimonium esse liberum:vt in capitulo, cū locum. & in capitulo, requisiuit, de sponsa.

406 ¶ † Et vbi requiritur liber consensus, ibi metus reddit actum nullum, vt notatur in capitulo, notificasti. trigesimatertia quæstione quinta, & libertas requiritur ad fidem & prolē: & ita docebat sanctus doctor in tertia,distinctione trigesimanona, articulo tertio, quæstione secunda, de quo eleganter loquitur Abbas in capitulo, cum locum. itaque tam propria ratione matrimonij quàm etiam regula generali, verum est, matrimonium esse nullum.

¶Dominus Abbas respondet illi c. inter cæteras. quod ibi est supplendum,vt consonet alijs iuribus.

407 ¶ † At tu planè habeas intellectum Augustini,& eius sententiam, quam glosæ & doctores penitus non aduertunt, & præsupponas,quòd in capitulo,inter cęteras.nec in tota illa quęstione tractatur,an quæ metu fiant,valeant, vel ne,sed hoc tantum, quę iuramenta sint licita,vel quæ illicita: vt patet in summa eadem quæstione.item præsupponas,quòd Seuerus episcopus, de quo in dicto capitulo, inter cæteras. consulebat Augustinum de quodam Vbaldo, qui consanguineis suæ concubinæ timore mortis iurauerat se illam ducturum in vxorem, nec matri suæ, vel fratribus necessaria ministraturum.Vnde Augustinus simul cum Ambrosio respondet, quòd matrimonium sit firmum & stabile; quia non est peccatum contrahere matrimonium cum ea, quam prius habuerat, sed cętera, quæ promisit, iniqua sunt, & iuramentum non debet esse iniquitatis vinculum, vel matricidij, vel fratricidij,vel cuiuscunque criminis, ita dicebat Augustinus.Aduerte itaque, quòd ibi non dubitatur, an matrimonium sit nullum,vel validum;quia metu contractum,sed an iuramentum sit licitum, & possit obseruari, vel sit illicitum, & non possit obseruari: dicitur iuramentum matrimonij fuisse de se licitum,& ideo sit firmum & stabile,reliqua verò, quia turpia erant,nullo modo obseruari possunt,& hoc est quod voluit ibi Augustinus: nec ibi voluit decidere matrimonium vi contractum tenere. Sed quòd si iuratum fuerit obseruari poterat: secus est in alijs,quæ iurauit, quæ turpia erant: & ita in illa insigni, & laboriosa disputatione, quæ per Italiæ gymnasia me assistente celebrata est cōcludebam,quòd ex sensu Gratiani & eius sententia satis firmatur,cùm in textu inferius ita dicat. Sed cum his omnibus illicita iuramenta non seruanda probentur &c. itaq; consultatio & sententia ipsius Augustini & Ambrosij refertur ad dubium,an possit iuramentum obseruari,non an debeat obseruari. Maximè quòd secundùm hūc sensum sequeretur,quòd matrimoniū valet,& quod iuramētū adeo obliget: vt nō possit peti restitutio, nec absolutio, quod est contra textum in capitulo,significauit. de eo qui dux.in ma quam pol. per adulte. supra alle.& contra textum in capitulo, si verò. & in capitulo, verum. de iureiurand.& in capitu.cum contingat.eodem titulo, & in c. quamuis pactum,de pactis.lib.6.Nam ibi verba Augustini excludunt absolutionem Dum dicit,ꝙ matrimonium sit in Deo firmum & stabile:quia de iure canonico non habet firmitatem:vt in c.ad audientium.quod metus causa.

408 ¶† Et etiam secundùm omnium sententiam,tunc dicitur firmum,quando exceptione elidi non potest, & tunc dicitur non habere firmitatem, quando exceptione elidi potest: vt in dicto c.ad audientiam.ergo nō potest dici, ꝙ matrimonium sit firmū & stabile,cum exceptione & absolutione possit infirmari:itaq; intentio Augustini non est dicere, ꝙ matrimonium metu contractum sit firmum, & stabile: & ita audio modernos dignissimos præceptores hoc idem voce sensisse.

¶Sed in contraria sententia fuit sanctus doctor. in 3.distinct. 39.arti.3. quæstione secunda, vbi intelligit eandem sententiam Augustini, & Ambrosij, ꝙ ex matrimonio metu iurato teneatur:& ita firmiter tenet,quòd iuramentum obligat ex sententia Augustini,& Ambrosij.item Panormitanus in c.Abbas.in solutione illius tex. dicit, quòd quamuis ibi iuramentum nō firmet contractum matrimonij,obligat saltim ad contrahendum matrimonium,itaq; non potest venire contra iuramentum,nisi petita absolitione.

¶ Quid igitur dicendum? Durum est ab interpretatione sancti doctoris discedere.Sed contra eam videtur textus iuris canonici in dicto capitulo, significauit. vbi matrimonium fuit iuratum,& non obstante iuramento;quia metu contraxit,potest liberè cum alia contrahere, & ita notat ibi dominus Abbas sibi non constans, quod etiam iuramētum erat nullum, & glosa est ibi ordinaria.

409 ¶† Rursus ego video, quòd si verba Augustini referantur ad necessitatem matrimonij, stare non possunt: dicit enim, quòd sit stabile & firmum,igitur excluditur exceptio, & absolutio iuramenti, vt supra dicebam. Nam firmum dicitur, quod in facto remanet firmum, & stabile, quod elidi non potest, & cum in facto remanet firmum, exceptio non habet locum: vt colligitur ex edicto,quod metus causa.ff.& Bartolus in lege metum. §.voluit. eodem titulo, & facit textus in capitulo secundo. de iureiurand. nam quamuis requiratur absolutio, tamen dicitur in effectu non posse constringi: vt in capitulo secundo. igitur non est stabile,nec firmū.Item aduertas,& in hoc stat deceptio: quia in capit.inter cæteras, aut vis,ꝙ matrimonium metu contractum sit validum, & certè nec validum est, nec matrimoniū esse potest:quia deficit liber consensus, quod est substantiale: vt in capitulo,cum locum.& ibi communiter doctores & in lege, si patre.de ritu nup

410 ¶.† At iuramentum non supplet consensum substantialem: vt notatur in capitulo finali, de procurato. libro sexto.ergo nō est matrimonium; quia libertas non habet locum, vbi metus, vel coactio intercedit. Aut vis, quòd in dicto capitulo, inter cæteras.iuramentum obliget ad matrimonium: vt ex eo infert sanctus doctor & domi Abbas,vbi supra,& profectò ille text. nihil probat. Nam ibi dicitur, quòd matrimonium sit in Deo firmū & stabile: itaq; non dubitatur de obligatione ad matrimonium contrahendum:sed de ipso matrimonio iam contracto, an licitè maneat in ipso,vel illicitè:& ideo dicitur, quòd matrimoniū stabile maneat & firmum: quia non fuit peccatum suscipere cōcubinam in vxorem, itaque de obligatione iuramenti nihil ibi probatur,& cum præsupponatur matrimonium, necesse est fateri, ꝙ ibi ille concubinarius post coactionem habebat eam secum, ex quo fuit firmatum matrimonium: vt in capitulo,ad id. de spon. & in capitulo, de illis.el secundo, de spon. impube. & ideo dicebat Augustinus, quòd firmū remaneat & stabile: quia licitum fuit, cętera verò fuerunt inhonesta & illicita: vt puta nō subuenire matri & fratri. Habes igitur Augustini & Ambrosij expositionem.

411 ¶.† An aūt iuramentum ad matrimonium vi præstitum obliget,certè ex sententia san.doctoris, & do.Abbatis obligat, quāuis non videantur probare ex textu Augustini.

¶Et idem dominus Abbas in dicto capitulo, significauit, dicit etiam iuramentum esse nullum,adiungit rationem; quia cōtra bonos mores.

¶Aduerte,& declaro eius rationem;quia matrimonia debēt esse li-

eſſe libera,& obuiare libertati matrimonij etiam adiectione pę-
nę, eſt contra bonos mores: vt in capitu. Gemma. de ſponſa.in
lege Titia. de verborum obligationi. ergo metus, & iuramen-
tum præſtitum contra libertatem matrimonij eſt contra bonos
mores: hæc eſt mens Abbatis, quamuis per verbum forte lo-
quatur.

412 ¶†Diligentius aduertendum eſſet:quia nō ſolùm in matrimo-
nio metus infertur contra bonos mores, ſed etiam in quolibet
alio contractu:vt in lege tertia.ff.quod metus cauſa,videmus ta
men iuramentum metu contractum ipſo iure eſſe validum: vt
in capitulo ſecundo,& in c.ſi verò.& in capitulo, verum. de iu-
reiuran.ergo hoc quod fit contra bonos mores, non impedit iu
ramenti obligationem. Sed ſtat in fronte argumentum,quo nō
eſt obligatorium contra bonos mores præſtitum iuramētum:
vt in regula.non eſt obligatorium,de regu.iu.lib.6.in lege ſi quis
inquilinos.§.fi.de leg.2.

413 ¶ †Ego ita ſentiebam,aut iuramentum præſtatur ſimul cum ip
ſo actu præſentis conſenſus: & tūc non eſt matrimonium:quia
verum eſt,conſenſum non eſſe liberum, nec iuramentū ſupplet
libertatem: quia aliàs iuramentum eſſet ſine remiſſione obſer-
uandum, cum eſſet liberum,quod tamen eſt falſum: vt in dicto
capitulo, verum. & in capitulo, ſi verò. & ita eſt etiam eiuſdem
ſancti doctoris, qui appellat iuramentum coactum, & dicit iu-
rantem abſoluendum:& idem dominus Abbas. ergo iuramen-
tum non ſupplet libertatem,ex quo ſequitur, non eſſe validum
matrimonium.

¶ Credo autem, ꝙ quamuis ille conſenſus metu coactus nō effi
ciat matrimonium,nec eum ſuppleat iuramentū, tamen rema-
net obligatio ex iuramento ad contrahendum, quia iuramentū
ex parte Dei nullam continet turpitudinem,

414 ¶†Aut per metum ante matrimonij verba fuit aliquis coactus
iurare ſe ducturum talem in vxorem, & tunc etiam credo iura-
mentùm valere, quamuis abſolui poſſit ab eodem: vt in dicto
capitulo,verum.& in c.ſi verò.

¶Nec obſtat ratio Abbatis & argumentum ex c. Gemma. quia
quamuis iuramentum ſit turpe,& contra bonos mores ex parte
recipientis:quia metu impellit iurare matrimonim, ex parte ta-
men iurantis nulla eſt turpitudo,quia ipſe cōtrahere matrimo-
nium iurauit, vt dicebat Auguſtinus, de quo in dicto capitulo,
inter cæteras. cum igitur iuramentum tendat in Deum, & inter
Deum, & iurantem non ſit turpitudo, credo iuramentum ob-
ligare ex ratione,capituli,debitores. de iureiuran. & ita reſolues
argumenta.

¶Ex his etiam conſtat pulcherrima limitatio ad regu. nō eſt ob-
ligatorium.de regulis iuris.

415 ¶†Rurſus conſtat valere iuramentum in contractu matrimo-
nij metu præſtitum, quamuis aliter ſępiſſimè vulgo tradatur ex
dicto cap.ſignificauit.cui reſpondeo, quòd non probatur in di-
cto c.ſignificauit.iuramentum fuiſſe nullum. Nec obſtat, quòd
ibi ſine abſolutione aliam duxit in vxorem, & dicitur cū ea ma-
nendum:nam aduertendum, quòd iuramentum metu extortū
quamuis valeat & ſit neceſſaria abſolutio, tamen ſi non fuerit
obſeruatum,non peccatur mortaliter:vt in c. verum. de iureiu-
ran.ita igitur in d.c.ſignificauit,duxit ſecundam in vxorem non
obſtante iuramento primo, & ex hoc non ſequitur iuramentū
non valuiſſe,quia quamuis ipſo iure teneat,potuit de facto con-
traxiſſe,& valet matrimonium,licèt contraueniendo malè fece
rit,ſed non adeo malè fecit,vt ſit puniendus tanquam pro mor-
tali peccato,vt in cap.verum.

416 ¶†Secundus caſus,ad quem inferre poſſumus,eſt promiſſio vo
ti,vt in l.ſi mulier.§.ſi metu coactus.quod metus cauſa.ff.vbi Bar.
ex eo no.ꝙ vbicunq; pactū cōfirmatur à lege, & producit actio
nem ex confirmatione pactum metu redditur nullum. Vn̄ mo-
derni in l.iuris gentium.§.ſed cum nulla.ff.de pactis inferebant,
ꝙ de iure canonico omne pactum nudum,quod aliàs producit
actionem,ſi fiat metu,vel dolo,eſt nullum,maximè attenta intē
tione iuris canonici,quia ſi dolus,vel metus interueniat iuramē
tum redditur nullum:vt in c.cum contingat.de iureiuran. & re-
liqua.ita dicit do.Iaſon in §.ſed cum nulla.3.col. verſi. tertiò no-
uiter limita. do.Abb.in c.Abb.3.col.tenet ꝙ illa regula ad omnē
comprobationem legis non eſt generalis: ſed ꝙ in dote ſit ſpe-
ciale:vt tanquam acceſſoria matrimonio metu promiſſa, vel da
ta non teneat.

¶Ego de dictis Iaſonis & Bar.differui latè in rep.c.j.de pactis.car.
88.col.j.ver.decima ſit declaratio. Sat eſt, quòd ratio domini Ia-

417 ſonis concludit noſtram ſententiam,†nam cum pacta confirmē
tur æquitate canonica,neceſſe eſt, vt non valeant, ſi metu fiant,
quia quæ metu,vel dolo fiunt, ęquitate ſtare non poſſunt: vt in
l.j.ff.eo.& in l.j.ff.de dolo,& l.j.ff.de doli excepti. at quòd ſpecia-
le ſit in dote, hoc non probatur ex acceſſione matrimonii, ſed
ex ratione generali,quia dotis promiſſio ex æquo & bono con-
ſtat:vt l.has obligationes de capi.dimi. ff. item eſt bonęfidei ma-
ximè hodie:vt in l.j.§.ſed & ſi. C.de rei vx.acti.in §.fuerat.inſti.de
act.ergo ſi dolo vel metu fiat,ſtare non poteſt:vt in l.3.ff. pro ſo-
cio.& in l.bonafides. in fine.ff.depoſ.nam bonęfidei,& bono, &
æquo contrarius eſt dolus,vel metus,& hoc de iure ciuili: de iu-
re verò canonico ſtat ratio vniuerſalis, quòd quæ metu fiunt,
rata non habentur, ergo non ſubſiſtunt ex confirmatione ca-
nonica,& ita credo, quòd vbicunque de iure ciuili pactum rei
ęquitate confirmatur,ſi dolo,vel metu fiat,ſubſiſtere nō poteſt,
quia deeſt fundamētum:vt in l.j.de doli excep. & in d.l.ſi mulier.
§.ſi metu coactus, & arg. in l. ſticum. §.naturalis.de ſol. nam vbi
ineſt dolus vel metus, qui eſt contrarius ęquitati, deeſt ęquitas,
qua ſublata nihil eſt,quod confirmetur, quinimmo ad non ſer-
uandum adeſt ęquitas contraria,vt in c.ad audientiam.ſępius al.
& in l.j.quod metus cauſa.s̃.al.& in l.j.de doli excep.& inſti.de ex
cep.poſt princip.

418 ¶†Quartus caſus, ad quem inferimus, eſt in voto metu facto,
quod dicitur nullum:vt not.gl.in c.Abb. & in c. auctoritate. 15.
q j.& do.Abb.in d.c.Abb.& cōmunis eſt ſententia, quæ his fun-
damentis confirmatur.Primò pro tex. in c. j. quod metus cauſa.
2.ex c.præſens.20. q. iij. tertiò, quia Deus non recipit niſi ſincerā
& ſpontaneam voluntatē:vt 15.q.j.c.non eſt. Ego fateor nō va-
lere votum metu factum,quòd clarè probatur ex. c. præſens. &
ex c.j.s̃.al.ſed non probatur votum eſſe nullū iure ſpeciali, quin-
immo ſi attentius conſideramus rationes illius.c.j.ille tex.deter-
minat ſub ratione tituli vniuerſalis de his quæ vi metusve cauſa
fiunt, non autem ratione ſpeciali, de qua nihil conſtat in illo
text.

¶ Item nec c.præſens habet fundamentum iuris ſpecialis,cū di-
cat, quòd pſalmiſta voluntariè ſe ſacrificare teſtatur,quod enim
quis non eligit,nec optat,profecto non diligit,quod autem non
diligit,facile contemnit, nullum ergo bonum niſi volūtarium,
iccirco dominus non ferendam in via virgam,per quam vis ali-
cui inferatur,præcipit, hucuſque tex. nam ſi bonum non eſt niſi
voluntarium,ergo ſi metu fiat,non eſt bonum,quod & in voto,
& in omnibus bonis verum eſt,igitur quod bonum non eſt,ratū
à iure maximè canonico haberi non debet, quia quod bonum
non eſt,iuſtum eſſe non poteſt:vt in l.j.de iuſt.& iure. in prin.ius
enim æquum & bonum eſt,vt ibi,ergo bonum, quod voluntas
metu agit,nihil iuris habet.

¶Rurſus dicit,quòd Dominus præcipit non ferendam virgam,
per quam in via violentia alicui inferatur, ſi igitur non eſt feren
da virga, quomodo volumus, vt ius canonicum non ſolum nō
ferat: ſed quòd ex actu & facto tribuat obligationem violento?

419 †Nam à vultu Dei debet pendere noſtrum iudicium: vt in cap.
vt noſtrum.vt eccl.bene. & in c. ſignificaſti. de elect. vides itaq;,
quod quæ metu fiunt, non poſſunt habere iuſtitiam cano-
nicam.

¶Sed oppones forſan de iuſtitia ciuili, quæ neceſſe eſt bonū cō-
firmet, quod verò non bonum, ratum habere non debet, quia
primum omnium legum principium eſt, bonum eſſe ſequēdū,
malum verò ęuitandum,& finis earum eſt fęlicitas humana,igi-
tur leges approbantes ea quæ metu fiunt,nec habent principiū,
nec finem debitum.

¶Reſpōdeo, quòd ex regulis vniuerſalibus legis ciuilis ſequitur
quædam approbatio,quæ iniqua eſt,& ideo ius prętorium cōtra
talem iniquam illationem prouidet æquitate, quod expreſſius

420 declaro†nam regula eſt iuris ciuilis:vt ex quacunque promiſſio-
ne licita & ſtipulatione roborata oriatur obligatio & ius agen-
di,quæ eſt actio,vt in l.5.§.ſtipula.de verb.oblig.in princ.inſtit.de
verb.oblig.finge igitur,quòd te metu impuli,vt mihi cētum ſti-
pulatione promitteres,certè mihi teneris ex eadem regula:nam
hic eſt conſenſus duorum, quia qui metu agit, verum eſt agere,
vt in d.l.ſi mulier, §. metu coactus, item eſt forma ſtipulationis
de qua in d. §. ſtipulatio. item eſt res apta ſtipulari, igitur oritur
obligatio. idem (quamuis in alio propoſito) dicebat Bart. in l.
ſi quis pro emptore. de vſucap. in 15.col.in fictione priuata ver-
ſic. contra prædicta. hæc eſt igitur cauſa, quare ex regulis iuris
ciuilis tenetur ex tali contractu, quod tamen erat iniquum, in-
ſpecta qualitate rei: vt in d.l.j.de doli exceptio. quia ea conſide-
ratione, quòd metu promiſit, iniquum & contra naturalem
æquitatem eſt, vt ex promiſſione teneatur, ſed æquitas natura-
lis non erat confirmata à iure ciuili, nec regula illa vniuerſalis
promiſſorum erat limitata, nec diſtincta ratione naturalis hu-
ius caſus, & ideo ius prætorium emiſit edictum conforme, &
conſonans iuri naturæ, quo dicebat, ſe ratum non habiturum,
quod metu geſtum eſſet, vt in l.j. eod. tit. vnde non valent iure
prætorio, nec naturali, nec etiam canonico: vt in d.c.ad audiē-
tiam, quod verò Bar.dicit ubi s̃. exceptionem metu dari à iure,
& in hoc ipſo fingi,certè mera eſt fictio, nec iuris veritatem ha-
bet ſententia Bar.quia cum exceptio detur contra actionem, nō
fingitur actionem non eſſe natam: vt in l.j.de exceptio. & patet
in principio inſti.de excep.& recordor dixiſſe latius in l. ſi vnus.
§.pactus.ff. de pactis.

¶Sed diceres forſan, quòd mero iure & vera iuſtitia contractus
metu uel dolo factus non habet iuris obligationem, quia inſpe-
cta æquitate naturali non poteſt ſubeſſe ius agendi, & dum in il-
lo ɔ̃ctu ceſſat æquitas naturalis, ceſſat etiā obligatio ciuilis, quæ
obligat uinculo ſuperiori.ſ.ipſius naturæ, ut in c.quo iure.s. diſt.
& in

& in c.qualiter.de accuſ.c.ſolitæ.de maio.& obe.& dixi ſuperius
in prin.§.de deriuatione. Reſponde, quòd talis obligatio ciuilis
eſt introducta ex cauſis tantùm intrinſecis;quia habita conſide-
ratione ad cauſas vniuerſales obligationem producētes iuſta eſt
obligatio: nam adeſt materia & forma obligationis & reliqua
requiſita,vt ſupra, ideo ergo iuris ciuilis introductio habet locū
ſecundùm naturā:quia ius ciuile in materia apta introducit ſuas
obligationes poteſtate legis naturæ. Vnde l.veluti.ff.de iuſt.& iu.
& in c.ſi quis.de maio.& obed.& ita Bar.in l. Iulianus verum de-
bitorem.8. & 9.colum.de condi. indeb. Hac igitur via talis obli-
gatio dicitur iuſta: vt inſti.de except.in princip. & in l.j. de doli
except. ſed conſiderata cauſa extrinſeca ipſius rei, quæ fuit me-
tus,certè iniquum eſt,quòd talis cōtractus metu vel dolo factus
habeat iuris neceſſitatem, & ideo in tali contractu cùm non in-
ſit naturalis æquitas:vt in d.l.j. de doli except. neceſſe eſt dicere,
ꝙ non inſit obligatio naturalis,quæ ex æquitate naſcitur:vt in l.
ſtichum.§.naturali ſupra alle.& ita dicebat Bal.in l. cum quis.C.
de iuris & facti ign.vbi negat,ꝙ contractus dolo,vel metu factus
habeat naturalem obligationem.

¶Ex his primò intelligas,quomodo obligationes ciuiles ſine
naturali poſſunt conſiderari iuſtæ.Secundò intelligas,ꝙ contra
ctus dolo, vel metu factus non habet iuſtitiam naturalem, & ꝙ
ęquitas naturalis non ſuadet,immo impedit, ne debeant obſer-
uari.Vnde eſt concludendum de iure canonico.

¶Ex quo etiam ſequitur, quòd votum Deo emiſſum nullam
habet iuſtam obligationem,ſcilicet nec naturalem,nec gentiū,
nec canonicam, nec curandum eſt de ciuili:quia in his ſe intro-
mittere non poteſt.

421 ¶† Sed ſtat argumentum, quòd iuramentum metu factum
validum eſt mero iure:vt in capit.2.& in capit.ſi verò.& in capit.
verum.de iureiurand.cum ſimilibus, & tamen iuramētum Deo
fit, qui non recipit niſi ſinceram & liberam voluntatem: vt in
capit.j.15.q.6.

¶Quippe argumentum eſt vrgens. Nam doctores cum red-
dunt rationem, quare votum metu factum non valeat, hanc
oſtendunt.& idem comprobatur ex c.pręſens.ſupra alle.ſed hęc
ipſa ratio habet locum in iuramento,quod Deo fit:vt in cap.de
bitores.in fin.eodem titulo,& in ca. & ſi Chriſtus.ergo nec iura-
mentum valebit.Reſoluam in illatione ſequenti, quod in voto
vis principaliter infertur vt Deo obligetur, & ei (vt ita dixerim)
quæratur ex iuramento,tamen pars ipſa,cui quærendum eſt, in-
fert metum, ideo iuramentum, ex quo Deo obligatur,valet,vi-
de latius ibi.

422 ¶†Rurſus arguitur contra ſuperiora;quia videmus,quòd iure
ēt canonico voluntas coactametu habet pro voluntate,& ex ea
procedit;quia verū eſt ita voluiſſe,quāuis metu velit,vt infra ca.
ſacris.de ſepul.in c.merito.15.q.j.Reſpondeo, ꝙ in malis & pec-
catis,qui metu vult, pœnam meretur; quia malum vult,& ideo
peccat,nec obſtat metus, cùm potius debeat mortē pati, quàm
malo conſentire,voluntas enim cogi non poteſt, ſed metu im-
pelli. At metu malum velle non debet, & ob hoc ipſum ꝙ vult,
peccat,vt in d.cap.ſacris. Sed ex hoc non ſequitur, ꝙ in his quæ
mala non ſunt, ex eo ꝙ velit, & metu velit, id debeat ratum ha-
beri in fauorem maximè vim inferētis,& ita procedit regula iu-
ris canonici,qua non habentur rata.

423 ¶ † Quintus caſus eſt in prorogatione iuriſdictionis metu fa-
cta:vt in l.2.in prin.ff.de iudi.& ibi glo.& Bar.eſt etiam tex.ſecun
dùm Bald.in l.ſi quis ex conſenſu. C.de epiſcopali audi.no.etiam
glo.in c.Abbas.vbi generaliter intelligit in quacunq; iuriſdictio
ne per metum occupata,idem tenet Bar.in tract.de tyranno.Vn
de infertur per Abbatem ad ea quæ ibi tractat Bar.& Bal.in l.de-
cernimus.C.de ſac.ſan.eccl. ꝙ ſi ciuitas elegit officialem per me-
tum exercitus vel tyranni,electio eſt nulla,& ipſe non habet iu-
riſdictionem & reliqua.

¶Animaduerte primò ꝙ iſte caſus ſpecialis ex d. l.2.procedit
tam de iure canonico q̃ etiam ciuili: ſed caſus illius rationē ego
aliter tibi oſtendo:non eſt enim ius ſpeciale, vt creditur: ſed ha-
bet rationem ex his,quæ ſuperius dixi, & conſidera, ꝙ lex illa in
l.2. loquitur, quando vis à prætore infertur: vt patet in illis ver-
bis,viribus præturæ compulſus, eſt ita text. Sed nos hoc certum
habemus, ꝙ iure prætorio ea quæ metu fiunt rata non haben-
tur,nec valent:vt in l.j.eo.tit in l.3.§.inuito. de bonorum poſſ. in
l.3.§.ſi quis autem.de conſtituta.ergo ſi idem pręt or vim intule-
rit ex ſuo edicto,non valet iuriſdictio,& ideo dicebatur nullam
in eo transferri iuriſdictionem.

¶Verùm ex hoc forſan dices, ꝙ ſi prętor vim non intuliſſet,
iuriſdictionē validā fuiſſe,cū actus metu factus iure ciuili valeat.

424 ¶†Aduerte tamē, & nunc intelliges ſententiam iuris prætorij
ſimul cum illa l.2.& in primis id teneas, ꝙ ius prætorium adiudi
cium ſe refert,prout eſt ſolitum ſe referre: vt in l. 2.3.col.§.eo.tē
pore.de orig. iu.& declarat Paulus de Caſtro in rubri. C. qui ad-
mitti, & patet in hoc ipſo edicto, quo dicit prætor,quæ metu fa-
cta erunt,rata non habebo,& ita ponderat Hoſtienſis in ſumma
eo.tit.§.qualiter reſcindantur. ſenſus itaq; eſt,quæcunq; inuene-
rit prætor, vel iudex metu eſſe facta, ea nō obſeruabit, nec ex his
tribuet iudicium. Hoc idem conſtat ex ſententia legſlatoris in
§.j.inſti.de excep.vbi quamuis iure ciuili efficax ſit actio non ob
ſtante metu, tamen iniquum eſt ita iudicari. Vnde iudicium nō
redditur ex cōtractu metu facto,nimirum igitur, ꝙ actus nō va-
leat, ſi metus adhibeatur in eiſdem iudicialibus, cùm ius præto-
rium actus reſciſſionem ad iudicium referat, itaq; ſi in eodem iu
dicio,vel in his,quæ ad iudicia pertinēt, metus adhibeatur,actus
erunt nulli,maximè ſi prætor,vel iudex metu intulerit, qui rata,
quæ metu fiant,habere non debet,& ita intellige prædictam l.2.
de iud. in princ. & etiam tex.in l. ſi qui ex conſenſu.C.de epiſco-
pali audien.¶Ex his etiam confirmatur,quod dicimus in princi
pali concluſione:nam ſicut ea, quæ metu apud prætorem fiunt,
nō valent iure ciuili in vniuerſo ſumpto, ita ea q̃ fiunt apud per-
ſonas eccleſiaſticas;quia ſicut ius prętorium rata non habet, ita
etiam ius canonicum.

¶Ex his infertur ad diſtinctionem,quam tradidit Panor. in c.

425 Abbas ſuper 5.caſu. † vbi dicebat, ꝙ ſi epiſcopus eligebatur me-
tu per capitulum, electio erat nulla, ſed Inno. videbatur tenere
contra in c.quod ſicut.de electione.immo ꝙ valeret mero iure,
quamuis veniret reſcindenda,per tex. in ca.Abb.Panormitanus
tamē diſtinguit,& concordat,aut tenētur electores eligere cer-
tum & tunc electio eſt nulla; quia eſt contra ſubſtātialia electio
nis;quia electio eſt inter plures,& ita intelligitur tex.in c.vbi pe-
riculum.§.cæterum.de elect. lib. 6. vbi dicitur,ꝙ ceſſat electio,ſi
adimatur libertas eligendi, aut compelluntur eligere vnum de
certo genere perſonarum, & tunc metus non vitiat actum ipſo
iure:quia non tollitur poteſtas eligendi,quod pulchro argumē-
to probatur.nam non valet cōſuetudo,per quam aufertur liber-
tas eligendi,vt in c.cum terra.de elect.ſed valet, vt electio fiat de
certo genere perſonarum:vt in c.Abbate.de verb.ſig.& in c. cū
dilectus.de conſue.& ita notabat Io. An. in d.c.cū terra,hæc ſunt
dicta Abbatis in c.Abba.ſupra alle.& in c.licet.7.col.& in c.cum
terra.3.col.de elect.& alibi.

426 ¶† Sed aduertendum eſt,ꝙ quamuis electio fiat metu de cer
to genere perſonarum, non valet ipſo iure, aut ſi dicant valere,
quæras ab eis quo iure valeat.dicunt ipſi: quia conſuetudo valet
de certo genere eligendo, fateor, ſed conſuetudo eſt ius,& inci-
pit à conſenſu libero,vt in l.de quibus. ff. de leg. ſed metus nullā
habet iuſtitiam, nec infertur conſenſu partis, immo contra bo-
nos mores: vt in l. metum. ff. quod metus cauſa, itaque non iu-
ſtè concluditur ex conſuetudine ad ipſum metum. Præterea
etiam ſi ſit illatus metus: vt eligatur aliquis ex certo genere,cer-
tum eſt, electionem non eſſe liberam, ſed metu electum, igi-
tur non valebit,vt in d.c.vbi periculum.in §.cęterùm,cuius ſen-
tentia ea eſt,vt electio debeat habere libertatem, nulla re impe-
ditam:nam arbitrium debet eſſe liberum,adeo ꝙ ſi affectus inor
dinatus adfuerit, vel aliqua cuiuſcunque obligationis neceſſi-
tas, ceſſat electio, dum libertas adimitur eligendi, ita dicit text.
Nec ponderes verbum,ad certum aliquid, iuncta gloſa quæ ex-
ponit, puta talem eligendum, quæ interpretatio videtur aſſen-
tire ſententiæ Abbatis.

¶Tamen aduerte, ꝙ quando metus infertur: vt de certo ge-
nere eligatur,ad aliquid certum, infertur, aliàs non eſſet metus,
nec vis:id autem certum hoc eſt: vt electio fiat de certo genere.
Ac cum de iure poſſit,immo inter omnia dignitatum habilium
genera debeat fieri de ſummo Pontifice electio certè contra ar-
bitrium eligētium fit,quando eo modo quo poſſunt & debent
non eſt permiſſum eligere.

¶Præterea ratio domini Abb.hæc eſt:vt quando eſt de certo
genere electio,iam inſunt ſubſtantialia electionis: quia de pluri-
bus elegit,quem vult:ſed ꝙ vnum præciſe eligat, hoc eſt contra
ſubſtantiam.& ideo eſt nulla:ita ipſe.

¶Aduerte diligentius, quia hæc ratio alioſum tendit, ꝙ tibi

427 patenter oſtendo, nam inter duos poteſt eſſe electio † quia de
duobus vnum eligere poſſum:itaq; in hoc ipſo adeſt requiſitum
ipſius electionis:vt notatur in l.ſerui elect. de lega.j. ſed ſi metus
intercedat,vt vnus de duobus eligat, non valet,quinimmo etiā
ipſa conſuetudo non valet.Vt in d.c.cum terra, vbi eſt caſus ex-
preſſus,ergo nec conſuetudo illa dicitur non valere;quia ſit cō-
tra hoc ſubſtantiale,nec ideo cenſetur valere electionē de certo
genere metu factam: quia habeat ſubſtantialia. Et ita diligenter
attende, ꝙ non ex defectu ſubſtantialium: ſed propter metum
ad electionem illatum, non valet electio, item ex eo ꝙ habeat
locum electio inter duos vel plures,non dicitur libera,ſi ad ele-
ctionem metu impellantur electores: nam verum eſt, non eſſe
liberam,& ideo non valere,vt in d.cap.cum terra.& in cap.quiſ-
quis.eod.tit.& in cap.meſlana,quod generaliter loquitur in qua-
libet electione præſumpta, ideſt præſumptione temeraria cele-
brata. Facit, quod docebat Bart. in l.ſi quis pro empt.in fictione
priuatiua. de quo ſupra dixi,quòd uitium ipſius metus eſt extrin
ſecum, nec aliquid deeſt ſubſtantiale, quod à ſe ipſo patet, nam
aliàs nec ſtipulatio ualeret:qđ tn̄ eſt falſum,ut in l.ex eo.de inuti.
ſtip.& in l.j.de doli excep. ff. ſi igitur ex metu dicit̄ nulla electio,
dicendum eſt,ꝙ iſta nullitas eſt ex cauſa extrinſeca,quæ ita eſt in
metu electionis unius,ſicut in metu electionis ex uno genere.

428 ¶ † Præterea in hoc ipso valet argumentum de electione ad matrimonium: vt expressè probatur in d. capit. vbi periculum. §.cæterum. vbi in calce sponsus datur ecclesiæ, & notatur in capitulo dudum. el grāde. & in cap. quisquis. & in d. §. cæterum. At secundum hoc sequeretur, quòd valeret matrimonium metu contractum, quando infertur, vt contrahatur cum vna ex pluribus. & ita do. Abb. dicebat posse attentari in d. c. cum terra.

¶ Quippe a iurisconsultis nihil debet attentari, quia attentata in irritum reuocantur, vt in cap. non solum. de app. lib. 6. At potius probatur matrimonium non valere, siue habeat locum regula generalis, quia ea quæ metu fiunt, non valent, vt in ca. ad audientiam. siue habeant locum plures rationes, ex quibus matrimonium censetur nullum, dum metu contrahitur. Nam ꝙ habeat locum ratio generalis, patet, quia non est ęquum, vt metu aliqs compellatur ad eligendum, vel matrimonium ꝯhendum. Nec ęquum est id ratum haberi, vt in l. j. ff. eo. Nec hoc ꝙ sit ex certo genere tollit metum. ergo nec tollit ipsius rei ęquitatem.

429 ¶ † Præterea rationes, quæ in matrimonio adducuntur habent locum etiam in isto casu. & prima est ex tribus, quas tradit Gaspar de Calde. quem refert Abb. in d. c. cum locum. quæ fuerunt sumptæ a theologis. Nam cum in matrimonio adest sacramentum, quod significat coniunctionem inter Deum & ecclesiam; vt in c. debitum. de big. sicut Christus voluntariè assumpsit carnem humanam, ita voluntarium dēt esse carnale matrimoniū: sed hæc rō hēt locum, qn̄ metu impellitur ad ꝯhēdum cū aliqua ex pluribus, siue sint quatuor, vel sex. igitur non valet si metu cō trahatur. ¶ Secunda ratio est, quia metus impedit procreationē sobolis, quæ est secundum bonum matrimonij. ¶ Tertia est, qa est contra fidem, nam ex inuitis nuptijs mali solent exitus prouenire. vt in c. requisisti. & quod quis nō diligit, facile contēnit, vt in supra allegato capit. præsens. At cum istę rationes habeant locum, quamuis metus inferatur ad matrimoniū vnius ex pluribus, sequitur, quòd non valeat. Facit text. in capit. cum locum. ibi, plena debet libertate gaudere. Nā doctores tam theologi, quàm etiam canonistæ ponderant illam rationem, quòd cum liber requiratur consensus, necesse est, quòd si metu cōsentiat, actus non valeat, & ita ponderant textū in capitulo cum locū. sed ista libertas concludit nostrum casum, cum debeat esse plena. ergo non valet matrimonium.

430 ¶ † Verum obstat in primis, quòd si metus sit talis, qui non cadat in constantem virum, non impedit matrimonium, vt in capitulo de muliere. de spon. & in capit. de illis. de sponsa. impub. attamen videmus, quòd non est plena libertas, vbi qualiscunq; metus intercedit, igitur non requiritur plena, aut verum erit, quòd qualiscunque metus reddit matrimonium nullum, quòd est falsum, vt in capit. consultationis. de spon. & in capitulo cum dilecti. quod metus causa.

¶ Respondeo, ꝙ a iure est determinatus metus & libertas· vt ille censeatur metus, qui cadat in virum constantem, vt in d. cap. 431 de illis † & illa censeatur libertas plena, quæ nō est impedita metu sufficienti, vt in capi. consultationi. & in c. de muliere. iuncto capit. cum locum. ¶ Nec obstat argumen. quod formari potest, quòd inter plura est consensus electiuus, vt dicta l. serui elec. de. l. prima, ideo cum eligat vnam potius, quàm alteram, habetur libertas ad ipsam, & est electio, ex quo sequitur, quòd nō obstāt rationes superiores.

¶ Respondeo, ꝙ iste consensus & libertas est respectiuus qui nō sufficit ad matrimonium: quia omnis consensus metu coactus est etiam liber respectiuè, nam consensus cogi non potest, vt in c. sacris. eodem tit. & planè fatentur theologi. Sed metu potius elegit matrimonium, quàm pati velit id, qđ timetur, itaq; etiam in matrimonio qn̄ metus ad vnam tantum infertur, est electio & libertas, vt potius velit eam in vxorem, quàm pati: & in hoc ipso quòd matrimonium voluntas elegit, liberè vult, quia voluntas cogi non potest, vt in c. sacris. & tenet san. doct. 3. dist. 39. artic. 3. quæstiuncula 2. & 4. dist. 29. quæst. 4.

432 ¶ † Nec obstat id, quod dicit do. Abbas in d. capitu. cum terra, quòd olim matrimoniū erat de præcepto. iuxta illud Genesis capitulo secundo. Crescite & multiplicamini, & notatur in cap. nuptiarum. 27. quæst. prima. Quod ego nō disputo: dato tamen quòd verum sit, non sequitur, quòd metu possit cōpelli ad matrimonium maximè vt contrahat cum aliqua ex certis: & maximè cū requirat libertatem, nec hodie sit in præcepto, sed stat in sola libera voluntate, vt in cap. cum locum.

433 ¶ † Sextus casus dicitur esse, quando authoritatem præstitit tutor metu: nam tunc actus est nullus, nec est opus rescissione, vt l. prima, §. fin. ff. de auth. tuto. & ita per illum text. notatur in dict. capit. Abbas. & in capit. inter hæc. & in dict. l. prima. §. fin. cum similibus. Vnde infert dominus Abbas, quòd cū episcopus ęquiparetur tutori, vt in capit. omnibus. 6. quæst. prima, & notatur in cap. auditis. de in integrum resti. si ipse præstet auctoritatem per metum in rebus ecclesiæ sibi subditæ, non valet auctoritas ipso iure, ita not. in d. cap. Abbas. in 6. casu.

434 ¶ † Ego verò aliter considero intentionē iurisconsulti. in d. l. j. §. fina. & præsuppono aliud esse metum, aliud vim, vt no. Barto. in l. prima. ff. eod. nam quamuis metus inferatur consensui, vis tamen inferri non potest, & ideo in his, in quibus voluntas, uel consensus requiritur, si vis interueniat, non possumus dicere cō sentire, quia voluntas cogi non potest. finge quòd ego ligatus vi trahor ad iudicium, quippè quamuis sim in iudicio, si tñ nihil expressi, ex quo probaretur consensus, non potest dici me consentire, vt in dict. capitulo sacris. quod metus cau. in cap. maiores. in fine, de bap. in capit. præsbyteros. l. dist. Vnde dicendū est, quòd in his, quæ consensu aguntur, non est consensus, vbi vis interuenit, & ideo actus nullus est. Sed secus est, quando metu probatur inductus ad consentiendum: nam tunc verum est cōsentire, quamuis metu consentiat, ut in dict. capit. meritò. & in l. si mulier. §. si metu coactus.

435 † Vnde si animaduertimus casum in d. l. j. §. fin. de au. tu. non fuit tutor metu coactus, sed vi adfuit, nec authoritatem præstitit, qđ planè constat ex verbis, quæ subijcio. Tutor si inuitus retentus sit per vim, non valet, quod agitur, nec enim præsentia corporis sufficit ad auctoritatem, vt si somno, aut morbo comitiali occupatus tacuisset: ita text. ecce quòd inuitus retentus erat per vim, nec aliquid aliud adhibuit nisi præsentiam, in qua cadit vis, quia corpori tantum adhibetur non animo. item patet in exemplo dormientis & morbo comitiali occupati, & ita notat ibi Barto. quòd pręsentia corporis non probat animi assistentiam vel consensum: itaque ibi probatur, quòd vbi interuenit vis, nō probatur animus, nisi per alia signa animi ostēdatur, quàm corporis præsentia, in qua violentia habet locum, non tamē ex hoc sequitur, ꝙ si metu præstet authoritatem, non sit præstita auctoritas, & per hoc actus valeat, nisi alio iure probetur: & ita melius intelligit illam legem glo. in dict. c. sacris. in glo. prima, vbi interpretatur in vi & non in metu.

¶ Sed contra ista opponitur. Nam in iure nostro vis pro metu, & metus pro vi assumitur: vt in l. prima, in fin. ff. eodem. & ideo prætor dicebat, quodcunque vi vel metu fieret, ratum se non habiturum. vnde constat, quòd non est facienda differentia. Rursus constat, quòd etiam ea quæ vi fiunt, non sunt nulla, sed veniunt rescindenda.

436 ¶ † Aduerte, quòd vis sumitur dupliciter. vno modo quando vis habet necessitatem absolutam, & eo modo diffinitur, in l. 2. ff. eod. vbi dicitur, vim esse maioris rei impetum, qui euitari nō potest. & isto eodem modo loquitur etiam Cicero, dum dicit, vim esse impetum dominantem, retinentemque rem intra terminos alienos. & hoc modo intelligunt phisici violentū. In violēto enim non est actio ex parte passi. Et ideo dicunt ipsi, ꝙ violentum est, cuius principium est extra nihil conferre ante vim passo. Vnde in his, quæ vi absoluta fiunt, non adest consensus ipsius patientis, & ideo non potest esse peccatum, quia nō agit, sed patitur, vt in capitulo sacris. & in capitulo presbyteros. versi. qui autem. l. di. supra al. & dicebat Augustinus, nullus peccat in eo, quod vitare non potest: & ita intelligitur text. in dict. l. prima. §. fin. de auth. tut.

437 ¶ † Quandoque tamen vis non habet necessitatem absolutam, sed impulsiuam, adeo ꝙ non est necessaria, nisi respectiuè & cōditionaliter. Nā si qui minantur mihi mortem, nisi tecum contraxero, hic non vis contrahendi necessaria: quia possum non contrahere submittēdo me periculo. Vnde si contraxero, ago, & non est violentum, & hoc est, quod dicit iureconsultus, voluntatem metu coactam, esse voluntatem. Hic igitur metus in iure nostro sępius assumitur ꝓ vi, scilicet respectiuè, vt in titulo qđ metus causa, & in cap. constat. 1. quæst. prima, & ita loquitur iureconsultus ibi. Vnde intelliges verba edicti, ꝙ ea quæ vi facta erunt, rescinduntur per exceptionem, scilicet quando nō fiunt vi absoluta. Nam si fiant violenter absolutè, nihil sunt, vt in capitulo maiores. ferè ad finem in versi. ille verò. qui nunquam cō sentit, sed penitus contradicit, nec rem, nec caracterem suscipit: quia vi absoluta cōpellitur. Vnde restitutio quod metus causa 438 non habet locum in isto casu. † Finge, ꝙ a iure ciuili, vel statuto ciuitatis requiratur pręsentia alicuius, qui inuitus & ligatus adest, certè actus nihil est: quia præsentia cogi potuit, sed cōsensus non: & cùm consensus non affuisset, verum est, actum ipso iure non stare, vt in d. l. j. §. j. de cura. furi. nec in hoc casu habet locum titulus, quod metus causa: vt rescindātur, quæ aliàs iure valida erant: quia hęc essentialia non adsunt, vt in d. ca. maiores. & in c. sacris, & ita nullum speciale est in illo casu. vnde pulchrè intellige & interpretare edictum, quod metus causa, ꝙ nō habeat locum rescissio etiam de iure ciuili in his, quæ vi absoluta fiunt. Nam actus iure non potest valere, quia facto non cōsistit, deest igitur substantia, vt in l. obligationum substantia. de actionibus & obligationibus, quod intellige ex superioribus.

439 ¶ † Ad id autem quod dominus Abb. infert de prælato auctoritatem per metum pręstante, nihil probatur, vt vides. Nam in tutore nihil est probatum in l. prima. §. fina. At non iure speciali, vt Abbas credit, sed regula generali canonica censetur nulla auctoritas per superiora.

440 ¶ † Septimus casus est, quando testes inuiti sunt pręsentes, ut in l. qui testamento. de testa. ff. & ita dicit Hostiensis in summa eod. titu. vbi enumerat hos casus, & dominus Abbas in d. c. Abbas. & allegat glosam in c. sacris.

¶ Aduerte, ꝙ hoc dupliciter potest intelligi. Primo modo quando inuiti detinentur vi præcisa: & tunc nullum est speciale ad regulam rescissionis; quia cùm repugnent, non sunt testes: & verum est, quòd actus omnino violentus etiā de iure ciuili non valet, vt in d. l. j. §. fi. de cura. furiosi. & in isto modo intelligit gl. in c. sacris. Et no. ꝙ secundùm glosam non est aliquod ius speciale, quamuis do. Abba. aliter eam citet.

¶ Secundo modo possumus intelligere, ꝙ inuiti detinentur testes scilicet metu instantis periculi: & tunc bene videretur casus specialis. Sed adhuc considera, quòd nulla est ratio iuris singularis in hoc ipso. Sed ex eo quòd in testamentis requiruntur testes rogati: vt in l. hæredes palam. §. in testamentis. ff. eo. titu. si inuiti detinentur, verum est non detineri rogatos, & ideo non valet testamentum. Ex hoc ergo iure & solennitate, ex qua requiritur, vt testes sint rogati, vt testamentum valeat, sequitur, ꝙ si sint inuiti, non valeat, cogita.

441 ¶ † Octauus casus est in sententia: ita Hostiensis in summa, & Ioan. Andr. in ca. Abb. eum referendo sequi videtur, & allegant tex. in c. iniustum. 11. q. 3. sed sola. ibi & Archid. tenent contra. & do. Ant. & do. Abbas eam approbant, & similis est in cap. j. quod metus causa. lib. 6. vbi dicitur sententia absolutoria excom. id esse speciale, & ponderat Abbas tex. ibi tāquam casum specialem; quia principes seculares vi compellebant absoluere à sententia excommunicationis, & reliqua.

¶ Ex his tamen, quæ superius dixi in quinta illatione, & casu colliges sententiam non valere metu latam: quia iudicialia non valent, vt in l. 2. in princip. de iudic. & iudicium non debet reddi: vt institu. de excep. in prin. facit tex. in dicto ca. iniustum. & in c. omne. 25. quæstione j.

¶ Nec obstat, ꝙ exceptione proposita ea, quæ metu fiunt, elidantur, & antequam proponatur exceptio ius reddatur, quod fateor: quia necesse est, vt iudex sciat metum intercessisse, & sine oppositione scire nō potest; quia scit, vt homo. Postquam tamē sciuerit, ipse tenetur nō seruare ex æquitate: vt in l. quod si Ephesi. de eo quod cer. loco. iuncta. l. j. quod metus causa. ff. & l. j. de doli excep. quod intellige in actibus extraiudicialibus; quia in iudicialibus nec credo iure ciuili valere, quinimmo sine oppositione & sine sententia superioris esset nullum, quicquid metu fiat. Sed cogita. ¶ Nec obstaret tex. in l. interdum. quod cum falso tuture. ff. Quia non constat, ꝙ à prætore violenter sit compulsus; sed præsumēdum est iudicialiter compulsum. Nec obstat, quod sciebat pars ipsa falsum esse tutorem: quia ex hoc non sequitur, ꝙ iudex sciret. Nec obstat tex. in d. c. vno, quem pōderat Abbas, reddendo rationem metus potestatis laicorum. Nam hæc ratio generalis est, vt patet in c. ad aures. & in c. ad audientiam. eo. tit. & dixi latius in prin. Constat itaq;, ꝙ de iure canonico, vel etiā prætorio, quæ metu fiunt, non valent ipso iure.

442 ¶ † Ex quo nonò infero, ꝙ si quis constitueret per metū, quod aliàs debebat ex tali constituto, non oritur actio constituti. Probatur: quia hæc actio est prætoria, cùm prætor æquitate naturali introducit: vt in l. j. ff. de consti. ergo si cōstitutum fiat metu, nec valebit ęquitate, qua constat: vt in l. j. de doli excep. nec iure quo introducitur, vt in d. l. j. quod metus causa, facit, quod notat Bar. in l. si mulier. §. si metu coactus. ff. eo. vbi dicebat, ꝙ quādo pactū nudum æquitate confirmatur à iure ciuili, si metus intercedat, dicitur nullum, per illum tex. & quod dicebāt moderni in §. sed cum nulla. l. iurisgētium. 3. limi. facit etiam tex. in l. 3. §. inuito. de bonorum pos. & ita singulare exemplum præstare poteris casui in l. 3. §. si quis constituerit. de consti. pecunia, nam ibi quādo per exceptionem non debetur, idest qn̄ debitum eliditur exceptione, non debetur iure prætorio. Vnde satis euidēter apparet, ꝙ ea quæ metu fiunt, nō valent iure prætorio: quia obstāte exceptione nō debentur, in actibus ergo prętorijs, si quid metu fiat, nō habet fomentum à iure pręrorio. Vnde dicimus, ꝙ nec valet constitutū metu factum, nec debitum aliàs metu factum poterit cōstitui: quia illud debitū nec æquitate, nec iure prætorio debetur: ita intellige & declara illum tex. vbi casus est singularis.

443 ¶ † Ex his etiam pulchrè declara, ꝙ si quis iniuriarum actionē metu remitteret, remissio esset nulla ipso iure, & actio maneret in suo statu. Ratio; quia iniuriarum actio ex ęquo & bono à prætore cōstituta est, vt in l. non solū. §. j. de iniu. ff. vbi iuriscōsultus ferè omnia quæ dicimus, sua sententia cōfirmat, cùm dicit ꝙ cū iniuriarū actio ex ęquo & bono sit cōstituta, eā metiri debemus ſm ęquitatem: itaq; ęquitate aboletur & ęquitate manet. Regit ergo ęquitas ea quæ ex ęquitate constituta sunt. Et cum remissio iniuriarum actionis attentaretur per metū, & nō sit ęquū, ꝙ valeret, certè nō valet, & remanet actio: vt dicit ibi iurisconsultus.

444 ¶ † Ex his etiam facile resoluebam illam difficultatem Petri de Bellaper. de qua dicebat consulendum Apollinem in l. j. C. de fideiu. Quare soli ciuili obligationi sine naturali poterat accedere fideiuss. vt in l. j. ff. eo. sed sola ciuilis non poterat constitui: vt in d. l. 3. §. si quis autem, quia constitutum habet fundamentum ęquitatem naturalem, & est cōtractus prætorius, qui sine obligatione & æquitate naturali consistere non potest. Secus est in fideiussione, quæ fit per stipulationem: vt Bar. in l. j. C. de fideius. & dixi, si rectè memini, in l. si vnus. §. pactus ne peteret. ff. de pactis.

445 ¶ † Hinc etiam infertur ad contractum pignoris, qui fit sola cōuentione, & habet obligationem pręrotiam: vt in l. si tibi. §. de pignore. de pactis. ff. & in l. j. ff. de pig. actione. Nam de pignore iure honorario ex pacto oritur actio, ergo si dolo vel metu fiat, non oritur; quia prætorio iure non roborantur, quæ dolo vel metu fiunt, nec habent æquitatem naturalem. Sed si opponas de text. ibi dum dicitur, ꝙ tollitur per exceptionem. Responde, vt intellexi in l. legitima. de pactis. Finaliter (vt breui concludam) potest inferri ad omnes obligationes & actiones prætorias, de quibus in §. omnium. insti. de obligationibus. & in §. sed istæ quidem. insti. de act. quod videtur rursus confirmari ex l. in conuentionalibus. ff. de verbo. obli. vbi docebat Vlpianus, ꝙ cōuentionales stipulationes formā accipiunt à conuentione, pretoriæ verò à mēte pręroris: cùm igitur mens & sententia prætoris non habeat rata dolosa, vel metu facta, sequitur nec prætoriam stipulationem valere, quod certè esset pulcherrima limitatio ad regulā iuris ciuilis, & videtur ratione constare. facit tex. in l. quotiens quis. de verb. obli. vbi licèt aliàs stipulatio facti alieni non valeat, vt in l. stipulatio ista. in prin. & in l. inter stipulationem. in prin. ff. eo. tit. tamē stipulatio prætoria æquitate sortitur interpretationem me facturum, scilicet, & curaturum, vt alius faciat: æquitate igitur sumenda est interpretatio. Vnde si diligenter animaduertas, videbis in l. j. de doli excep. & insti. de except. ꝙ contra rigorem iuris ciuilis ex prætorio iure datur exceptio, ergo non contra rigorē iuris pretorijs ex iure prætorio, hoc enim non cōsonat, & super his cogita; qa innumera sunt, & à nouo homine (si dicere liceat) lustrata, nec esset mirum, vt emendatione egerent. Sed operepreciūm erit alijs occasionem veritatis inquirendæ præbuisse.

¶ Si igitur iura pretoria non comprobant, nec fouent ea, quæ metu & dolo fiunt: vt supra latissimè, & cōstat ex l. iuris gentiū. §. pretor. de pactis. ff. ergo idem est de iure canonico in his, quæ ad ius prætorium pertinent, quia hoc etiam conformat iuri ciui-446 li. item ēt idem erit in omnibus actibus canonicis, † quia ex prætoris ęquitate & iure prætorio magis est interpretandum ius canonicum, quàm ex rigore iuris ciuilis: vt in c. sępe. de resti. spo. & in c. dilecti. de iudi. maximè in hoc eodem casu, in quo ex rigore ciuili sequitur iniquum & contra ęquitatem naturæ, & verum iudicium: vt fatetur iurisconsultus in d. l. j. de doli excep. & idem legislator insti. de excep. in prin.

447 ¶ † Decima sit, & pulchra illatio, ꝙ quamuis ex traditione metu facta transferatur dominiū ſm ius ciuile, vt in l. si metus. ff. de ac. hære. & in d. l. si mulier. §. si metu, non tamen transfertur ſm ius naturale, quod patenter oculis tuis subiicio. Nā iure naturali dominium ex traditione transfertur: quia cōuenit æquitati naturali, vt rata habeatur volūtas ipsius, qui vult rem suā in alium trāsferre: ita docet legislator instit. de rerū diui. §. per tradionem. sed qn̄ metu vult transferre, non conuenit ęquitati naturali ratā habere voluntatem coactam, vt in l. j. ff. quod metus causa. & in l. j. de doli excep. vbi constat, ꝙ contra naturalem ęquitatem habetur rata à iure ciuili. igitur constat etiam, ꝙ iure naturæ non trāsfertur dñium, quod satis etiam probatur ex §. inuito. l. 3. de bonorū pos. ff. iuncto. §. emancipati. insti. de hęr. quę ab intest. nam iure prætorio, quod ęquitate regitur naturali non transfertur.

448 ¶ † Vnde mirabilis traderetur intellectus ad l. j. de ac. rerum do. & ad l ex hoc iure. infra eo. & ad §. singulorum. insti. de rerum diui. ꝙ dominia quæ sunt à iure comprobata, metu non transferātur. & ita etiam intellige. l. nunquam. de ac. rerum do. ff. Nec certè obstaret tex. in l. si metus. de ac. hære. & in l si mulier. §. si metu supra alle. vbi transfertur hæreditas ex aditione metu facta: illa enim traslatio est merè ciuilis, & non per traditionem: vt in l. cū hæredes. de ac. poss. ff. nimirum ergo si ex rigore iuris ciuilis trāsferatur dominium ciuile, contra quam translationem æquitate naturali datur remedium, & abstinendi facultas, vt patet in eadem l. si metus, & notatur in d. l. si mulier. quanto igitur minus iure naturali transferri non debet: cum translata ex eodem iure rescindantur, arg. l. patre furioso. ff. de his qui sunt sui vel al. iu. & in c. quemadmodum. de iureiur.

449 ¶ † Vndecimò ex superioribus infero, ꝙ glosa communiter approbata in c. super hoc. de renun. in gl. magna in medio, vbi dicitur, ꝙ de iure canonico dominium transfertur ipso iure ex traditione metu facta, & idem censetur in eo, qui renūciat per metum beneficio: vt gl. ibi, & idem sentit Innocen. in c. ad audientiam. & in c. ad aures. de renun. vbi idem tenent Petrus & Abbas antiquus & modernus: ita tenēt etiā domini de Rota decis. 362.

¶ Sed ego ex superioribus video dominium nō transferri: nā non transfertur iure naturali, nec gentium, nec iure pretorio, igitur nec iure canonico transfertur; quia in hoc ipso ius gentiū naturale, & pretorium est confirmatum à iure canonico: vt in c. ad audientiam. quod metus causa, & in c. j. eo. tit. lib. 6. Nam si iure canonico talis translatio per vim facta rata non habetur, impossibile est, ꝙ ex eode iure transferatur: quia ex ratihabitione iuris eodem iure transfertur, vt in §. per traditionem.

450 ¶† Item in renunciatione beneficij expreſſum eſt arg.in d.c.ſu per hoc.vbi ſpontanea requiritur renũciatio: idem in c. ſolicitæ. de reſti.ſpo.Sed ijdem doctores,qui tenent contrarium, formãt hanc conſequentiam , ꝙ vbi ſpontaneus conſenſus requiritur, ibi actus viciatur ipſo iure ita do.Abbas in c. cum locum, & idẽ in c.ſignificauit.de eo qui dux.in ma.quam pol. per adul. & in c. maiores.in §.fi.de bap.& in d.c.Abb.2.col.& notatur in c.notificaſti.33.q.5.& eandem conſequentiam faciunt theologi,vt ſanctus doc.4.diſt.29.ar.j. & ſepius dum de matrimonio metu contracto loquitur. Conſtat igitur, ꝙ cum renunciatio debeat eſſe libera & ſpontanea,ſi metu fiat,non valet. At non valet, regula vniuerſali canonica:vt in c.ad aures.& in c.audiẽtiam. quod metus cauſa.Ergo verum eſt dicere vniuerſaliter,quæ metu fiũt nõ tenere,& de hoc latè ſupra in prin.principalis quæſtionis.Sat eſt, ꝙ do.Panormitanus in cap.Abb.in fine neſcit reſpondere argumento,quod ipſe ſepius fatetur.

451 ¶† Nec obſtant fundamenta gloſæ in cap.ſuper hoc, quæ allegat.l. ſi mulier.§. metu coactus. cui ſupra proximo reſpondi, & text.in c.merito.15.q.j.in delictis loquitur,in quibus, vt ſupra dicebam,verum eſt voluntatem eſſe volũtatem, quamuis coactã, & ex hoc ſubeſt peccatum . Hæc enim voluntas facti eſt , & nihil iuſtitiæ habet. Nos tamen loquimur in voluntate,quæ iuſta poteſt eſſe,quę ſi inuita fuerit,à iure non roboratur , nec eſt iuſtum

452 roborari, de his ſuperius.¶ † Sed ſi quæras,quid ſi renunciatum ſit beneficio cum iuramento , vel traditio rei corporalis ſit facta cum iuramento,videtur,ꝙ valeat, quia iuramentum metu extortum valet:vt in c.2.& in c.ſi verò.de iureiuran. Adhuc forſan dici poſſet,ꝙ nec valeat renunciatio ipſo iure, nec transferatur dominium:quia quamuis iuramenti obligatio valeat;quia Deo fit iuramentum,parti,tamen non obligor, quæ turpiter intulit metum:vt in l.3.quod metus cauſa,igitur non transfertur dominiũ. At dices,ꝙ renunciatio non eſt tranſlatio:ſed cõſiſtit in ſola voluntate renunciantis,& debet fieri in manibus ſuperioris,vt in c. admonet.de renun. & in c.cum vniuerſorũ de rer. permu. vnde cũ verum ſit,ꝙ ego renuntio,certè amitto beneficiũ,qđ amittere volo.¶Rñdeo, quod cum coactè volo,non amitto:quia iure amittiť,& ius meam voluntatẽ ratã non hẽt , niſi ſit ſpõtanea,vt in d.c.ſuper hoc.& in c.ſolicitæ.ſu.al.& in d.c.ad audientiam.

¶Item ſi arguas eodem modo , ꝙ qui metu tradit rem ſuam, verũ eſt tradere velle, & ſe nolle dominari : ergo amittit dominium,quia nolens retinere amittit dñium:vt in l.j.& 2.pro derelicto.ff.& ita arguit iuriſconſultus in l.j.§.ſi vir vxori. de ac.hære.

453 ¶ † Reſpondeo , ꝙ dominium eſt iuris , vt patet per diffinitionem à Bar. expoſitam in l.ſi quis.§.differentia.de ac.poſ.ff.& notatur in Rubri.ff.de ac.rer.dñio.Eſt enim ius in re corporali liberè diſponendi. & reliqua.vnde nec amitti,nec acquiri põt niſi iure:ſed non eſt æquum,vt inuitus amittat, vt in l.j. qđ metus cauſa,& in c.ad audientiam.eo.tit.ergo nec iure naturali,nec prætorio,nec canonico amittit.¶Non obſtat tex.in l.j.& 2.pro derelicto.Nam voluntate amittit libera & hoc verũ eſt oĩ iure.Nos verò loquimur in voluntate coacta, qua nec acquirit , nec amittit ęquitate naturali & iure prętorio,vt notatur d.l.ſi mulier.§.ſi metu.& in l.3.§.inuito.de bono poſ.& per ꝯñs iure canonico,quod illis(vt debet)aſtipulatur,& cõſentit.¶Nec obſtat.l.j.§.ſi vir vxori.quia ibi in poſſeſſione facti loquitur iuriſconſultus:vt idẽ ponderauit.Nec obſtat deciſio Rotæ,quæ cõem eſt ſñiam ſecuta. Nã adeo hoc principium apud doctores hucuſq; inueterauit,ꝙ nullus dubitauerit , ſed in parentũ fide oẽs id firmũ tenuerunt . Ego verò quæ iuris ſunt,niſi ratione percepero,fide certa non teneo.

454 ¶ † Cùm igitur dominium iure canonico ex traditione metu facta non transferatur,ſequitur,quò tradens poterit agere actione reali,quia dominiũ non amiſit,aut ſi dicas amiſiſſe,dicas quo iure.Nam nec naturali,nec prætorio,nec canonico amiſit, vt ſupra . Sed ſi dicas ciuili amiſiſſe , ego non loquor de iure rigoroſo ciuili,quo fateri oportet amiſiſſe:vt in l.j.de doli exce.& in prin. inſti.de ac.ſed loquor de iure canonico , & in rebus quæ à canonibus iudicantur . Nec obſtat, ſi dicas , ꝙ ius ciuile cenſeatur approbatum à iure canonico. Nam approbatio illa vniuerſalis eſt: particulariter tamen in iſto caſu non approbat ius canonicum metu facta . Et particularis æquitas vincit generalem : vt dicebat Bar.in l j.per illum tex.ff.de mino. & diuerſa eſt via iuris canonici à iure ciuili, ex quo dabis egregiam & pulchram declarationẽ ad tex.in l.metum.§.volenti.quod metus cauſa.ff.

455 ¶†Hinc etiam decidere poteris illam dubitationem,an alienatio rei eccleſiæ valeat,ſi metu fiat, de qua per glo.in c.Abb.& ibi Ioan.And.D.An.& do.Abb.

456 ¶† Sed in his duo reſident dubia.Primũ eſt de baptiſmo , quod ſi metu ſuſcipiať, valet:vt in c.maiores.§.fi.de bap. ergo quæ metu fiunt,iure canonico valida ſunt.Reſpondeo,ꝙ ea ratione valet baptiſmus;quia in baptiſmo non requiritur conſenſus neceſſariò ipſius baptizati,cũ qñq; præſumptus ſufficiat:vt in dormiẽte & in furioſo,& qñq; parentum & alterius perſonæ ſufficiat,vt in infante . Quod ſatis expreſsè ibi nobis traditur , quod rurſum alia rõne tibi demonſtro.Nã ſi baptiſmus metu ſuſceptus regularetur rõne vniuerſali eorũ, q̃ metu fiunt , certè q̃uis ipſo iure valeret, veniret retractãdus ẽt ſm doctorum opinionem, ſed hoc eſt falſum : quia efficaciter imprimitur character, q̃ euelli nõ pt: vt ibi dicitur. igit ille caſus aliam hẽt rõnem, q̃ hanc vniuerſalẽ.

457 ¶†Secunda dubitatio eſt iuramẽti, q̃ ſi metu fiat , de iure canonico valet: nam requiritur abſolutio: vt in c.ſi verò. & in c. verũ. eod. tit. ergo conſtat iuramentum eſſe obligatum: vt in l.decem.de verbo.obliga.& in ca.ad diſſoluendum.de ſponſa.impub. Huius dubitationis reſolutionem videbis in 22. illatione,quæ erit infra

458 proxima.¶† Item quodcunq; dixi metu idem intelligas de dolo:nam eadem rõ eſt:vt in l.ſi cum exceptione.§.cum qui. quod metus cauſa,& in d.l.j. de doli except. itaq; quæ dolo malo fiunt, nec iure naturali,nec prætorio,nec canonico valẽt. vbi verò in cauſa aliqua reperiuntur valida, quæ dolo facta ſunt:vt in c. ex parte. & in c.dudum.de conuer.coniuga.ibi dolus nõ eſt malus, ſed bonus:vt in l.j.§. non fuit. ff. de dolo.& ideo nec inuenies in his caſibus reſtitutionem locum habuiſſe.

459 ¶†Vigeſimaſecunda principalis illatio ſit ad illam ſubtilem dubitationem : nam de iure canonico iuramentum metu extortũ valet:vt in c.2.& in c.ſi verò.& in c.verum.de iureiur.in c.auctoritate.15.q.6.vbi dicitur à tali iuramento abſoluendum ipſum iurantem,ex quo probatur eum obligatum,qui enim ligatus non eſt,abſolui non poteſt:vt in l.decem.de verborum oblig.in c.ad diſſoluendum.de ſpon. impub. & ita tenent cõmuniter canoniſtæ in c.2.& in c.ſi verò.ſu.al.poſt Innoc.in c. Abbas. de quo nullum eſt dubium,quia habemus iura expreſſa, ex quibus & theologi id fatentur: vt infra videbis.Sed habemus de iure ciuili legẽ expreſſam contra: ẽ in authen. ſacramenta. C.ſi aduer. vend. & ita fatentur doctores, ꝙ aliud ſit de iure canonico, aliud de iure ciuili: vt in c.2.de iureiur.lib.6. In his enim cedit ius ciuile iuri canonico:vt notatur plenè per Bar.in l.priuilegia.C.de ſac.ſan.eccle.& per Io.Cald.in c.de noui ope.nun.& ibi Panormitanum. Ita Io. de Imola latè in repeti. c.cum contingat.de iureiur.2.col.

460 ¶† Aliqui tamen perpenſis hæc cogitantes dicebãt, ꝙ quamuis differentia ſit vera inter ius canonicum & ciuile,tamẽ ius canonicum eſſet obſeruandum in iuramento,quod eſt ſpirituale:

461 ¶†Ego verò nec credo differentiam inter ius canonicũ & ciuile: nec dicere auderem, ꝙ tex.in d.authen.ſacra. non procedat mero iure,& vera iuſtitia:cũ maximè ille tex. ſit nouiſſimus,& ſumma religione formatus,& ſit ex authẽticis, quæ vera religionem & iuſtitiam eccleſiaſticam profitebantur:vt in auth.vt clerici apud proprios epiſ.& in auth.quomodo opor.epiſ.in prin.

462 ¶†Conſiderabam igitur primò, ꝙ ſi eadem verba, quæ ſunt contexta in d authen.ſacra. ſunt etiam inſerta in iure canonico , neceſſe eſt dicere nullam eſſe differentiam iuris canonici ad ciuile: dicitur enim in auth.ſacra.ꝙ iuramẽtum , quod per vim,vel metum extortum eſt,eſt nullius momenti:at in c.2.de iureiurando. dicitur,nullius iuramenti vinculis poſſe conſtringi,igitur ita iura conformant:nam nullius eſſe momenti interpretatur per doctores,idest non obligat:vt in noſtra eadẽ dubitatione videmus: ſed ſi vinculis iuramenti non poteſt conſtringi, ſequitur, ꝙ non poteſt obligari:quia obligatio eſt iuris vinculum:vt patet per diffinitionem. conſtat igitur, ꝙ ius canonicum à ciuili non deuiat, quod etiam dilucidè probatur in c.cum contingat. de iureiur. & in c.quãuis pactũ de pactis.lib.6.vbi in caſibus ſimilibus ill auth. ex qua præcipitur iuramentum à minore præſtitum eſſe ſeruandum,excipitur caſus,niſi metu,vel dolo fiat:nam tũc non eſt ſeruandum.Sed in fronte patet argumentum, nam de iure canonico obligat:vt ſupra probatum eſt, ergo falſum eſt,ꝙ non obliget iure canonico,prout non obligat iure ciuili.¶Reſpondeo,ꝙ contex.ex quo patet non conſtringi, idest non obligari,cõſtat etiam abſoluendum:vt in c.2.vnde hoc eſt mirabile,vt qui vinculo iuramenti aſtringi non põt,abſoluatur:itaq; aliquid latet, quod nõ cognoſcimus.Præterea adduco rõnẽ ſatis cõcludentem, q̃ iuramentum ſit nullum: quia cõtra bonos mores dĩ vis inferri: vt in l.3.ff.qđ metus cã:ſed iuramentũ cõtra bonos mores nõ obligat: vt in l.ſi quis inquilinos.§.fi. de leg.j.in c.non eſt obligatorium. de reg.iur.lib.6.ergo iuramentum vi extortum non obligat.

¶Facit, quod dicit Panor. in c. ſignificauit.de eo qui duxit in ma.quam pol. per adul. ꝙ ideo matrimoniũ erat nullum,ſi metu fuiſſet contractum;quia erat contra bonos mores,ergo idem dicendum eſt de iuramento.

¶Quid dicendum? Attende,& nunc uidebis iuris lineamenta & cauſas in materia hucuſq; non expreſſas.

463 ¶† Primò itaque reſolue, ꝙ in iuramento duplex ſubeſt obligatio,una ex promiſſione expreſſa , alia ex tacita , quæ in Deum reſultat, & hanc duplicem obligationem fatentur omnes doctores in cap.j.de iureiurando.& in cap.debitores.per text.ibi de iureiurando.hoc igitur præſuppoſito,quod omnibus eſt notum, præſuppono aliud,quod quando uis infertur,ut inferunt,qui metum infert,turpiter facit,& contra bonos mores,ut in l.3.ſu.alle. unde non eſt æquum, ut ei iure ſim aſtrictus, qui mihi uim intulit; quia quando turpitudo uerſatur ex parte ſuſcipientis promiſſionem , non eſt obligatio homini, qui turpiter agit, in hoc ipſo in quo turpitudo verſatur,iure obligari: vt patet in eodem cap.debitores.& hoc eſt,quod dicitur in c.2.nullius iuramenti vinculis ſuper hoc poſſe conſtringi.& ita intelligitur tex.in dicta authen. ſacramenta,vbi nullius decernitur eſſe momenti.ſ.quò ad partis obligationem, cui quæri non poterat. Nam quò ad Dei obligationem ius ciuile non potuit decernere iuramentum nullum,ſi iuri canonico in hac nullitate non conſonaret,vt in c.venerabilem.de ele.& dixi latè in 20.principali illatione , eodẽ modo intellige.c.cùm contingat.& c.quamuis pactum ſupra alle.

464 ¶†At alia eſt tacita promiſſio,quæ ex iuramento in Deum reſultat . Nam cum Deum ipſum per iuramentum adhibeam veritatis teſtem & aſſertorem (vt dicit Marcus Tul. in li.de offi.) ſequitꝰ me ei teneri ad veritatem eorũ,quæ promiſi , & hoc eſt quod dr̃ in c.& ſi Chriſtus.& in c.debitores. eo.tit. redde Deo iuramenta ſua,& fuit præceptũ veteris teſtamẽti. Hæc igitur promiſſio q̃uis metu fiat nullam habet metus turpitudinem;quia Deus non intulit metum,nec ipſe perterritus turpiter fecit,dum metu,qui in conſtantem virum cadat , quicquam iurauit, vnde obligatus eſt Deo,per quem iurat,& hoc eſt,quod dicitur, eum abſoluẽdum. Nam nullis obligationis vinculis tenetur parti,ſed Deo eſt obligatus,& ideo abſoluẽdus , vnde clara intelliges verba ad faciem pugnantia in c.2.eo.tit.& reſolues argumenta ſuperiora,hãc eãdem ſentẽtiam , per quam ego iuſtè iura intelligo,tenet ſanctus doctor ſecunda ſecundæ quæſtione 89.arti.7.ad 3.& ſuper 3. diſ. 39.art.3.vbi ipſe fatetur non obligari parti iure canonico, nec ciuili,ſed Deo obligari,& ideo abſolutionem eſſe petendam.

465 ¶†Nec ob.ſent.Abbatis in c.j.col.j.& pen.col.& in c.debitores. & aliorum de quibus ibi, ꝙ quando turpitudo verſatur ex parte recipientis promiſſionem iuramentum obligat promittentem ipſi, cui promittitur . Nam hoc ego nunquam percipere potui, quia ſi obligatio ſimplicis promiſſionis non eſt, dum recipiens turpiter recipiat:quia cum turpiter faciat,ius non vinculat ei,eo dem modo,& eadem rõne in iuramento,cuius obligatio nõ debet tendere ad extremum turpe, ſed tendit in Deũ,qui vt in nullo peccare põt,nec in hoc peccauit.¶Nec obſtat fundamẽtum, in quo ſtat fallacia,ꝙ pars abſoluat,vt in c.j.cum ſim.Nam abſoluit cauſatiuè , quia ſi ſibi eſt ſatiſfactum, iam ſoluta eſt obligatio Dei,vt idem Abbas fatetur in d.c.j.in notabilibus,& in c.5.eo.ti. ratio,quia promiſſioni,quæ parti fiebat, fuit adiectum iuramentum,vnde voluntate partis cauſatur abſolutio , vt in l.ſolutionis verbo.de verbo.ſig.& in l.ſolutionis verba.de ſol. ff. hæc alibi latius expreſsè memini.¶Verum quamuis ſuperior cõcordia ſpecioſa videatur , profecto dubia ſatis vrgentia reſident.& primò, vt etiam in illatione ſupra proxima dicebam , Deus non recipit

466 niſi ſinceram & ſimplicem voluntatem,vt in c.j.15.q.5.† ex quo dicebat dñs Abbas cum cæteris concludens , ꝙ vota , quæ metu fiunt,erant nulla;quia Deo fiebant, qui ſincerã & puram tãtum voluntatem acceptat, vt in c.j.quod metus cauſa.& Panormita. in c.Abbas.dum loquitur de voto, eodem ergo modo iuramentum,quod in Deum tendit,niſi ſit purum & ſincerum, Deus nõ debet recipere.Nam obligatur quis ex iuramento : quia reddenda ſunt Deo iuramẽta ſua:vt in c.& ſi Chriſtus.& in c. debitores. & obligatur quis ex voto,quia reddẽda ſunt Deo vota ſua, vt ait Dauid.Vouete & reddite domino Deo noſtro,vt in c.magnę.de voto,& voti redemptio.itaq; par eſt vtriuſq; ratio.¶Præterea vidẽmus,ꝙ talem promiſſionem metu factam ius canonicum ratam non habet vt in c.ad euidentiam. quod metus cã.Nec ratione ipſa naturali ratã haberi probatur,vt in l.j.ff.quod metus cau-

467 ſa,& in l.j.de doli exceptio.ff.at ratio naturalis lex eſt diuina: † vt colligitur ex ſentẽtia Auguſti.in c.fi.17.q.vlt.& in c.fi.9.diſt.quare igitur Deus ipſe habebit ratam contra legem diuinam & humanam?Vel quare potius lex humana & etiam diuina ratam nõ habet promiſſionem,quam Deus ſuſcipit,& ratam habet,cùm à vultu eius pẽdere debeat omne noſtrum iudicium,vt in c.vt noſtrũ.vt eccleſia bene. ſine dimi. ¶Itẽ de eo metu nos loquimur, qui poſſit cadere in ꝯſtantẽ virũ:vt in l.metũ in utraq;.& in l.nec timorem. ff.quod met.cauſa. & conſtantia eſt virtus , quæ comitatur iuſtitiam,nec conſtans iniuſtus eſſe poteſt ut in l.iuſtitia.ff. de iuſti.& iure.igitur qua ratione violenta nihil ſunt,quia voluntas non agit:vt in c.ſacris cum ſimilibus, eadem ratione vir conſtans,qui metu agit,cũ iuſte eligat.& fugiat metum,deberet non obligari,& ſecundùm iuſtitiam nihil eſſet, quo argumento concluditur regula vniuerſalis eorum , quæ metu fiunt , & etiam ꝙ Deus non ſuſcipiat,quę metu conſtantis viri iurantur,quod etiã probatur exemplo ipſius Abraam & Iſaac, qui metu mortis dixerunt,vxores ſuas ſibi eſſe ſorores,qui tamen erant conſtantes.

468 ¶†His tamen non obſtantibus ſuperior concordia ſtare poteſt, & primò reſpondeo, ꝙ Deus non ſuſcipit niſi ſinceram voluntatem,quando illa volũtas ſibi offertur: nam qui vouet, vult Deo in hoc ipſo miniſtrare,vt apud ipſum mereatur , ſed nec obligatio habet ſua requiſita,quando eſt coacta , nec meritum eſt in illo bono,quod fit metu:vt in c.præſens.20.q.3.& ita intellige , qđ ibi dicitur, nullum bonum niſi voluntarium:aliud verò eſt,quãdo iuratur parti ad aliquam vtilitatem : quia tunc non ad meritum,vel ad oblationẽ Deo factam ſtringitur, ſed ad negocia humana,ad cuius rei teſtimoniũ Deus ipſe in medium aſſertur.Vnde quia ita voluit,vt promiſit , ne mentiantur per Deum & ipſi Deo,decet ut obſeruet,quod promittit,nec turpitudo uim inferentis conſideratur in hoc caſu:quia Deus nihil turpiter facit. ut

469 ſupra.¶ † Hinc infero ſingulariter, ꝙ pollicitatio etiam de iure ciuili metu fiat, nulla eſt ratio ; quia eſt ſolius offerentis promiſſio:ut in l.pactum.de pol.ff.& uidetur,ꝙ cum pollicitatio dicať, quando quis ſua ſponte promittit reipublicę,uel Deo: ut loquitur totus titulus de polli.ſi metu,& interpellãte terrore polliceatur,talis pollicitatio eſt nulla:nam oblatio debet eſſe uolũtaria, & quæ ratio eſt in uoto,eadem uidetur in pollicitatione: ut in l. 2.de pol.unde ex his datur pulchra extenſio ad ea,quæ notantur in d.c.Abbas.cum ſimi.ꝙ ſicut uotum eſt nullum ex c.j. eo.tit.& ex c.præſens ſupra alle.ita etiam pollicitatio,& hoc dũ iſta in terminis doctorum intelligimus,ſed in terminis noſtris in ſupra ꝓxima illatione concluſimus omnia,quæ metu fiunt iure canonico non ualere.¶Nõ obſtat,ꝙ ratione naturali & canonica , quę metu fiunt , non ſint rata;nam ſi attendimus turpitudinem uim

470 inferentis,& eius utilitatem certè rata nõ debent haberi: † quia nemo ex improbitate ſua debet actionem conſequi l. non fraudantur.§.nemo.de reg.iu.& in l itaq; fullo.ff.de fur.& ita intelligitur, quod dicit pſalmiſta. Odiſti omnes , qui operantur iniquitatem.Si uerò oſtendimus promiſſionem, quę licita eſt, & nullum peccatum habet ex parte promittentis , item religionem , quæ Deo debetur, certè cum iuramentum poſſit obſeruari ſine interitu ſalutis æternæ,obſeruandum eſt, & hæc eſt ſententia legiſlatoris in c.ſi uerò.eo.tit.& ita in ſimili ſoluunt Canoniſtę in c.j.de iureiur.ubi Panor.in j.col.in fin.& idẽ eſt ex ſenſu ſancti Thomæ ubi ſupra , dum parti ad utilitatem ſuam negat obligationẽ , ſed tamen dicit iuramentum obſeruandum , æquitas ergo naturalis & canonica dum metu facta rata non habet,reſpicit turpitudinẽ inferentis & eius utilitatem , uerum ſi nemo ex improbitate ſua debet actionem conſequi ex d.l.itaq; fullo.ſequitur,ꝙ iure ciuili inferens metum non debeat conſequi actionem, ſolue ut ibi.

¶Nec id obſtat,ꝙ conſtans uir metum ſuſpiciat,& ꝙ in hoc ipſo iuſtè agat,quod ego fateor,& ideo iniuſtum eſt,ut ipſe debeat teneri ex his,quæ metu fecit:cùm iuſtè fugerit metum. Inſpecta tñ religione,quę Deo debetur,debet iuramẽtũ obſeruari , quia obſeruari poteſt ſine interitu ſalutis, ſed ex iſta æquitate datur abſolutio etiam à iuramento:ut in d.c.ſi uerò.cum ſimilibus.

471 ¶†Ex his intelliges,quid ſit metus, qui cadat in cõſtantem uirũ, & quomodo uir conſtans timere poteſt. Nam debet librare periculum cum ipſa re,cuius cauſa timor infertur,& ſi uiderit periculum eſſe maius malum,q̃ res ipſa,iuſtè agit,dum euitãs maius malum,minus eligit. finge,ꝙ periculum infertur mortis : ut matrimonium cum Titia contraham : certè minus malum eſt matrimonium cõtrahere, q̃ mori: ideo uir iuſtus poterit iuſtè eligere, & hic metus qui cadit in conſtantem uirum: ut in c. cõſuluit. de ſponſalibus & in l.metum.la ſecũda,quod metus cauſa.ff.at ſi minantur mihi mortem conditione alicuius peccati , q̃uis ſit mors inſtans,metus iſte non cadit in conſtantem uirum, & potius debet eligere mortem , q̃ malo conſentire, unde metu non debet

472 eligere malum,ut in c.ſacris. cum ſimilibus. † Nam,ut dicit Philoſophus 3.Ethi.peccata ſunt maxima malorum, & eligere maius malum timore minoris, nec iuſti uiri eſt,nec cõſtantis : & ita debes intelligere & declarare, quod vulgò dicitur, metum mortis eſſe metum,qui cadat in conſtantem virum; tũc enim hoc verum eſt , dum mors eſt maius malum, q̃ id, in cuius cõditionem metus infertur,aliàs ſecus,vt ſupra vides,hinc etiam pulchè intelliges text.in l.metum,la prima.ff.quod metus cau. vbi metum accipiendum,Labeo aiebat,non quidem minoris, ſed maioris mali:itaq; metus nec eſt iuſtus,nec cadit in conſtantem virum,quãdo periculum eſt minus malum,q̃ ipſa conditio, ſecus ſi periculum eſt maius malum;tunc enim Labeo dicebat,iuſtum eſſe metum,vt ſuperius declaro:& hæc adhibeas menti,nam iſta ſunt vera & ad veram intelligentiam neceſſatia.

473 ¶†Sed ad ſuperiora reſidet dubium ſatis ſubtile; quia vidimus ſupra in illatione ſupra proxima principali , ꝙ in authentica ſacramenta , contractus erat nullus , nec iuramentum confirmabat contractum,ſed iuramentum: quia in Deum tendebat , erat validum: cùm à iure ciuili etiam inualidari non poſſet : ſed ſi ita eſt,fieri oportet,ꝙ iuramenti obligatio,quę tendit in Deum,nulla eſt,quando metu iuratur ; quia cum authenti.ſacramenta. loquatur de tali obligatione , dicit nullus eſſe momenti.Reſpondeo,& fateor,quòd in authen.ſacramenta.contractus non ſit cõfirmatus,vt oſtendi in ſuperioribus.Sed conſidero, ꝙ iuramẽto de non retractan.contractum duplex ex promiſſio,vt præſuppoſui ſupra & oſtendo latè, & ſubtilius in repetitione.c.j.de conſti. cum diſſero de iuramenti obligatione , illa igitur, quæ in Deum tẽdit,valida eſt,nec de hac poſſet dicere nullius eſſe momẽti quò ad Deum:ſed illa,quæ tẽdit in partem, nullius eſt momenti , vel ẽt ea quæ tẽdit in Deum quò ad effectus ciuiles:quia quò ad partem,nullum eſt,cui nec actio,nec exceptio oritur , & ita intelli-

474 ge illam authẽ.¶ † Ex his nec teneo illam ſpecioſam & exquiſitam declarationem , quam tradit dominus Abbas in c. cum cõtingat. 2.colum.de iureiuran. quæ originaliter fuit cuiuſdã Vin-

centij Mediolanēsis in c.quamuis pactum. de pactis. libro sexto, ꝙ quamuis iuramentum metu extortum valeat,tamē si adijcia-tur contractui à iure reprobato,non valet ipso iure;quia requiri tur,vt sponte iuret,vt in d.c.cum contingat.& in d.c.quamuis.& casum dicit dominus Abbas in aucten.sacramenta.quem etiam sequitur Fely.in c.2.j.col.& in c.si verò.de iureiur.3.col.j.decla.

475 ¶† Aduerte tñ & verba à causis ponderes, non causas ex verbis: vt in c.intelligentia. de verborum significatio. & quæro,an im-probatio contractus,quæ fit à iure ciuili,impediat iuramenti vin culum,& fateri conuenit,non impedire: vt in eisdem iuribus pa tet,vbi contractus sunt improbati, & tamen iuramentum valet,

476 † item quæro,an metus impediat iuramēti obligationē,& quip pe certum est non impedire,vt in d.c.2.& in c.verum.& in c.si ve ro.quare igitur vis,ꝙ impediatur,nam vides, ꝙ nulla harum cau sarum sufficit:verum si dicas, ꝙ simul iunctæ poterunt impedi-re.Aduerte, ꝙ qua ratione separatæ impedire non possunt,eadē manet cum simul sunt iunctæ.Nam ratio erat, quia ex iuramen-to quis obligabatur Deo quam obligationem ius ciuile impedi-re non poterat,vt dicebat Dominus Abbas in c.cum contingat. 3.col. & iuramentum est quid spirituale, vt in c.venerabilem. de electione. vnde prohibitio iuris ciuilis nihil impediebat, at ista eadem ratio manet,item metus non impedit,quia iuramentum potest obseruari sine periculo salutis ęternæ, & nec iurans pec-cat,nec Deus,per quem iuratur, vt supra exposui. ergo sequitur, ꝙ etiam si contractus sit prohibitus, & metu sit iuratum, est ob-seruandum;quia eadem ratio in vtraq; causa manet.

¶Nec obstat,quòd text.in authen. sacramenta.ponderat ver-bum sponte,ꝙ fateor ad inuiolabilem obseruationem:vt tex.lo quitur:quia si metu fiat inuiolabiliter non obseruatur;quia peti tur absolutio,vt in c.si verò.Nec obstat tex.in c.quamuis. & in c. cùm contingat,quæ iura intellige,vt supra dixi.

477 ¶† Ex his etiam quartò inferri potest ad id, quod dicunt Host. & Io.An.in d.c.verum & in c.ad audientiam.quod metus causa. & do.Abba.in c.si verò.in fina.verbis,& ibi Fely.in 3. declaratio ne,ꝙ in dubio præsumendum est,qui metu iurat nō habere ani-mum se obligandi: ita ipsi. Tu verò considera, ꝙ qui non habet animum obligandi, verè non consentit, quamuis se consentire dicat,nō obligatur quò ad Deum,vt in c.in tua.de spon.& ita te-net gl.in c.si verò.quam ita intelligit Ioan.An.& Abbas,vbi id fa tetur,& do.Fely.& Card. ibi. At si ius præsumit eum non habere animum obligandi,certè habet pro nō obligato;quia iuris præ-sumptio suas partes præsupponit veras nisi contrarium probet, vt in c.cum tacitum.& in l.si pactum ff. de probatio Si igitur ius habet pro non obligato, sequitur non esse absoluendum, ꝙ ta-men est falsum,vt in dictis iuri.Hæc enim videntur sibi non co-hęrere,vt iure pręsumatur non obligatum,& quod iure absolua

478 tur.† Pręterea si verum esset,ꝙ iure pręsumeretur iurantem no luisse obligari,sequeretur præsumi mendacium, quod tamē nō est præsumendum,vt inquit iurisconsultus in l.Labeo. in §.item Tubero.de sup.leg. Nam cum verba sint organum mentis, non aliter præsumendum est dixisse,quàm mente agitauerit, & dicit Grego.moralium.28.humanę aures talia uerba nostra iudicant, qualia foris sonant: ut in c. humanæ aures.22.q.5. Hinc iure uer-ba probant consensum,quod clarè probatur in c.maiores.ad fi-nem.de bap.& probatur in omnibus casibus, ubi coacta uolun-tas iudicatur uolūtas:ut in c.meritò. 15.q.j. & in l.si metus.de ac. hær.ff.& in l.si mulier.§.si metu coactus.quod me cau. Itaq; ego nescio assistere huic sententiæ, qua hi patres dicunt,metu iuran-tem præsumptione iuris non habuisse animum se obligandi, & in hac nostra sententia quamuis in alio proposito fuit sanctus doc.4.sen.dist.29.arti.3.ubi ipse expresse reprehendit eos,qui di cunt, iure præsumi metu asserentem non consentire:non enim est elicienda talis præsumptio, cum ecclesia de nullo præsumat peccatum.¶Nec obstat tex.quem sumunt pro fundamento, sci-licet in cap. super hoc. de renunciatione, cum simili.Nam bene præsumitur,ꝙ sponte non renunciat.Falsum tamen est,quod re nunciat,nec præsumitur non renunciasse, cum maximè secun-dùm communem opinionem ualeat renunciatio ipso iure, & uerum est non renunciasse absoluta, & pura uoluntate, sed im-pulsa uoluntate renunciauit,& iure præsumitur,& probatur re-nunciare.¶Verum si fingamus,ꝙ qui metu iurauit, non obser-uauit iuramentum:tunc forsan haberet locum ista præsumptio, ut credamus eum potius noluisse se obligari,& sic mentitum es-se,ꝙ peierasse,& hoc posset coniecturari ex cap. uerum.non pec-cat mortaliter, ut periurus, sed uniuersaliter censetur peccasse: & ita potest saluari sententia prædictorum patrum, nec referas præsumptionem iuris ad tempus,quo nihil actum est contra iu-ramentum:ut refert Abbas,quia tunc præsumeremus peccatum, idest mendacium, quod est improbum: postquam tamen uide-mus ipsum peccasse,& non obseruando quod dixit,uel periurus est,uel mendax,præsumimus eum mendacem potius,ꝙ periurū: & ideo pro ueniali est penitentia imponenda,& ita suadere de-beat,ex hoc etiam uidetur confirmari; quia postꝙ constat,ꝙ nō obseruauit,nulla requiritur absolutio, sed penitentia pro uenia-li,ut in c.uerum.quo ad Deum,uero,si intentionē habuit se obli-gandi:quia ueritas apud ipsum semper nota est: ut in c. humanæ

479 aures.22.q.5.supra alle. peccat mortaliter,si non obseruat † quia periurium ex specie sua est peccatū mortale, & ita loquitur san-ctus Doctor,quem refert & sequitur Archidia. in cap. habemus. vigesimasecunda. qō.j. ¶Ex his etiam infero ad declarationem eorum,quæ dicunt Ioan.An.Card.Abbas & Fely.in d.c.si verò,ꝙ qui non habet animum se obligandi, non tenetur obseruare iu-ramentum, nec est obligatus, nec peccat non obseruando. Ad-uerte tamen,ꝙ in hoc ipso peccauit venialiter;quia aliud dixit,ꝙ in mente concepit.mendacium ergo cum peccatum sit: vt in c. super eo.de vsuris,in c.iuramenti.22.q.5.peccauit certè,& non so lum peccauit ex mendacio,sed etiam eo ꝙ nomē Dei vanè adie-cit.Vnde infero contra id,quod dicit D.Abbas in c.si verò.2.col. ver. ego completendo, vbi dicebat, ꝙ homo non perfectus nec venialiter,nec mortaliter peccabat,sed excusabatur propter me tum ab omni peccato,arg.in c.ne quis.22.q.2.ita dicebat do. Ab-

480 bas.¶† Ego credo nec perfectum hominem, nec imperfectum à mendaci peccato excusari : quia naturalis iustitia, quæ veritati coniuncta est,ostendit non esse mentiendum:nam veritas, vt in quit Tul. comitatur iustitiam, & nec ea, quæ natura ostendit, egent promulgatione : quia teste psalmista. Signatum est super nos lumen vultus Dei, idest ipsa ratio, qua iustitiam sacrificare tenemur:hac igitur lege omnes homines,non quia perfecti, vel imperfecti,sed quia rationales tenemur. & hoc est, quod dicitur ius naturale pereque apud omnes gentes custodiri:vt in §.sed na turalia.insti.eo.& generis est humani non particulariter aliquo-rum,in l.j.§.ius naturale.de iust.& iure.& in c.ius naturale.j.dist. ¶Eodem modo potest etiam subesse peccatum : quia vanè & si-ne effectu adiecit mendacio sacramentum, quod idem domi-nus Abbas fatetur & probatur in decalogo præceptorum, vbi vana iuramenta improbantur,& in c.& si Christus.eo.tit.

481 ¶† An autem peccet mortaliter,vel venialiter,dominus Abbas dicit venialiter peccare,de quo non disputo : sed etiam dum ip-se in hoc cōtemptu religionis vult distinguere inter hominem perfectum, & imperfectum, & vt perfectus nullum committat peccatum,certè religio naturalis est & communis omnium gē-tium:vt in l.veluti. de iusti. & iure, & non solùm apud nos,qui-bus religionis veritas reuelata est,sed etiam apud Platonicos,qui iustitiam ipsam & fęlicitatem humanam in Dei vnici cultura cō stituunt:nam & Platonem in hoc ipso iureconsulti ferè sunt imi tati,qui religionem iurisgentium esse dixerunt. Rursus illud de-calogi præceptum est diuinum & naturale:vt in c.2.dist.j. & in §. in lege 6.dist. ergo apud omnes homines perequè custodiendū:

482 sed in his cogita † nam mendacium est (vt ait Augustinus) falsa significatio vocis cum voluntate fallendi, & non est peccatum sine dolo,& in c.beatus.22.q.2.at cum ipsum, qui dolo facit, do-lo decipere liceat,nec ei fidem obseruare teneamur:vt in c. 3.de iureiuran.& in l.si conuenerit.ff pro socio.sequitur,ꝙ si quis vim mihi inferat,potero ei mentiri, nec hic erit malus dolus, cū vim inferens in hoc ipso dolo faciat.l.si cum exceptione.§. eum qui. ff.quod metus causa.ex quo videtur, ꝙ ex mendacio non tenea-tur ad peccatum,quod est contra superiora: hæc soluas ex nota-tis in dicto cap.3.

483 ¶† Sextò infero contra quandam nouam declarationem, quæ resultat ex glosa in ca.significauit. & ex text. ibi secundùm quod intelligit glosa & Abbas, quòd iuramentum in his, in quibus actus ex metu ex ipso iure nullus est etiam nullum, vt ibi patet in matrimonio.Nam tam matrimonium,quàm etiam iuramen tum dicitur nullum,si metu fiat,& ita dicebat domi.Felyn.in ca. si verò. 5. declaratione, se dare nouam declarationem ad illum text. & reliqua. verum cùm ego ostenderim in illatione princi-pali supra proxima,quòd de iure canonico regulariter actus,qui per metum fiunt,non valent,& eodem iure canonico valeat iu-ramentum talibus actibus adiectum, necesse est concludere, ta-lem declarationem glosæ Abbatis & Felyn.non valere, maximè quòd ratio,qua valet iuramētum metu extortum,manet,etiam si actus sit nullus,quinimmo diuersa est ratio iuramenti, & ipsius actus: nam actus nullus est ex defectu inter vtrumq; contrahen-tem : sed iurm valet, quia inter Deum & contrahentem nullus est defectus ex metu,quod superius latius ostēdi. Nec obstat tex. in cap.significauit.nam ibi non probatur, quòd iuramentum sit nullum,vt latè ostēdo in illatione supra proxima principali, vbi inuenies expositum tex.illum, & vt ibi dixi,ita est ex mente san-cti doctoris. Sed ita distingue,ꝙ aut verba sunt præsentis tpis : vt si dico,ego te in vxorem accipio,& iuro te in vxorē accipere, & credo,ꝙ vt matrimonium est nullum, ita & iuramentū: quia iu-ramentum non facit,ꝙ liber sit consensus,cùm verum sit, metu esse contractum,& ita intelligi,quod ipsi dicunt. Sed si iuramen tum refertur ad futuram promissionem,tunc certè obligat ēt ad matrimonium,& ita sunt intelligenda,quæ dixi, vnde non est su menda regula generalis ad omnes casus, in quibus actus est nul-lus, vt etiam iuramentum sit nullum, nisi ex rei natura vel quali-tate eadem ostendatur ratio, vt in isto casu. Nec id teneas, quòd illud iuramentum,de quo in c.significauit,sit contra bonos mo-res,& ideo nullū,vt Abb.& Fely.vbi suprà vide latè in supra ꝓxi-ma illa-

ma illatione principali. hæc ex principijs iur. canonici & ciuilis deducens ad templum Dei non Iouis cum ipso Platone con-tendebam, ab hoc enim templo omnia exordiūtur,& in ipsum sunt reducenda,hæc enim est vera humanorum fęlicitas, sed dū per leges tranquilla animorum ciuilium puritate ad nostrum principium,in quo beatitudo consistit,longo itinere contende bam,ecce reuocant aliqui iuris studiosi, qui commentaria iusti-tiæ à me desiderantes interrumpunt.

DE VERITATE AC EXCELLENT. LEGA. SCIENTIAE.

PET. AND. GAMMA.

SVMMARIVM.

1 *Iurissapientia an sit scientia.*
Scientia de certis esse debet.
2 *Nihil est in intellectu,quin prius in sensu fuerit.*
3 *Scientia quid sit.*
4 *Leges cùm institutæ sunt,secundum eas iudicare debemus,& non de ipsis.*
5 *Leges pro temporum qualitate,& principis voto immutantur.*
6 *Falsi crimen incurrit legem aliquam post nouam latam allegans.*
7 *Iurisconsultorum doctrina principis animo tolli potest.*
Lex per statutum,& consuetudinem tolli potest.
8 *Scientia vera & propria secundùm Aristotelem quæ sit.*
Iuris sapientia quid sit.
Consuetudo & lex à pari procedunt.
9 *Lex quid sit,& infra nume.12.& 29.& 32.*
10 *Iurisperitorum positio an in auctoritate consistat.*
11 *Legum farrago quæ sit.*
13 *Leges quare factæ sint.*
14 *Ratio omnium à maioribus traditorum reddi non potest.*
15 *Iura spiritussancti instinctu diuinitus constituta sunt.*
16 *Philosophus rerum causas scrutatur.*
17 *Leges particulares Regum,& Imperatorum,licèt varientur, iuris tamen dictamen,& æquitatis ratio naturalis non variatur.*
18 *Philosophia an scientiarum princeps sit.*
19 *Deus omnium causarum immobilis est causa.*
20 *Scientia in humanis,sapientia in ęternis tantum rebus secundùm Augustinum consistit.*
21 *Legis subiectum quale sit.*
22 *Deus naturæ creatæ legem statim sociauit.*
23 *Gentes legem non habentes,si ea quæ sunt legis faciunt,ipsi sibi sunt lex.*
24 *Lex naturalis quid sit.*
25 *Leges diuino afflatu hominibus demonstratæ sunt.*
26 *Philosophia ex admiratione sola processit.*
27 *Consuetudo in quo à lege scripta differat.*
28 *Lex vnde dicatur,& infra sub nume.30.*
30 *Lex simul cum mente diuina acta est.*
31 *Lex dicitur constitutio scripta.*
33 *Iurisprudentia quid sit.*
34 *Legalis scientia priori legi naturali subalternatur.*
35 *Lex nulla reperitur,quæ veram causam non assignet.*
36 *Iuris auctoritas nulla est,quæ maxima non sit ratione fundata.*
Auctoritas virorum magnorum rationis loco esse debet.
37 *Legislatorum constitutiones veram statuendi causam demonstrant.*
38 *Fides est scientiæ fundamentum.*
39 *Iurisconsulti antiquitus qui floruere.*
40 *Seruius Sulpitius in orando post Ciceronem locum primum obtinuit.*
41 *Leges an sint nobiliores,quàm sit medicina,& infra nu.48.& 57.*
42 *Medicinæ finis quis sit.*
Legum finis quis sit.
43 *Pacem inducere est hominum mortalitati consulere.*
44 *Sanus medico non indiget.*
45 *Medicina philosophiæ naturali subalternatur.*
46 *Argumentum ob gradus disparitatem non procedit.*
47 *Medicus in stercore speculationem habet.*
49 *Leges in paupertate viuere non sinunt.*
50 *Ars longa,vita breuis,experimentum fallax.*
Medicus carnifici similis est.
51 *Medicam artem exercens ad ordines sacros promoueri non potest.*
52 *Deus Legum auctor fuit,Esculapius verò medicinæ.*
53 *Leges inter arma silent.*
54 *Legis sensum,& non verba,spectare debemus.*
55 *Verbum dubium interpretatione indiget.*
56 *Medicum ob necessitatem honora.*
58 *Medici obstetricibus æquiparantur.*
Imperator iurisconsultos suos antecessores,& parentes vocat.

1 IVRIS sapientiam † nō esse scientiā, vt propria sciām finitione metimur, omni sermonis periodo quidā se bo-norum artiū cultores,solosq; scienti-ficos appellantes prędicare non desi-nūt, audētq; inductiones ac enthime mata nouo subsannationis genere co rā imperitis vulgi auribus, ac dialecti-carum positionum studiosis in sacro-sanctā legum maiestatē intorquere, qui nunꝗ prima legum rudimenta,vel leuiter attigerūt, antiqui adagionis immemores, ne sutor supra crepidā iudicaret. Quo-circa minimus ipse inter huiusce studij professores omnipotētis suffragio Christi fretus,opusculū pn̄s,quo verā inesse legib.scien tiā demōstrabit elucubrauī. In eius calce de medici ac legistæ ꝑ-cellentia qōnē breuiter discutiendo.Nec ideo velim huius quē-quā fastidio affici,ꝙ nullæ verborū phalerę,nulla dicendi lepidi-tas auidiorē possit lectorē efficere, qm̄ ornari(vt inquit Manil.) res ipsa negat cōtenta doceri. At priusꝗ ad huius discussionē ve-ritatis accedamus,haud incōgruū erit nōnulla præmittere,ex q-bus quid ipsa,pro qua certamen offert,scientia sit,luculenter ap pareat. Hanc in primis nullā in rebus esse pp variationē ac conti nuos rerū fluxus, Heraclitū dixisse cōperio, cui Socrates acade-miciq; alij auctoritatis nō modicè suffragant: scientia namq; de certis ac aliter se hr̄e non valentibus esse debet, qūo autem se ha beāt cęlum,ac cętera,quæ superiora nobis existunt,tanquā si qd in vrbe remotissima cūctisq; inaccessa fieret, esset incognitum, nullam mortalibus scientiam dari posse.Plato verò ille diuinus, qui cæteris religiosior,catholiceq;, vt plurimū veritati inhęrens apparuit,sciētiam in hominibus aliquam esse dicebat,sed rectio ri eam vocabulo reminiscentiam appellandam, imitatus Ana-xagoram,qui dixit,nō contingere aliquid de nouo generari, sed tantū apparere. Auicenna in suo methaphisices libro aliquid de nouo sciri posse non per receptionem à sensibus, sed à formarū datore, quam decimam aiebat esse intelligentiam demonstra-uit.Aristoteles aūt Peripatheticorum princeps,cuius suffulti au-ctoritate,quos supra dixi, patres à legibus nostris scientiæ nomē abdicare nituntur,mediam inter antedictos, vt creber est etiam Imperatoris nostri vsus,viā eligēs, sciām in nobis de nouo gn̄a-ri voluit,nec ab ipsa intelligentia tm̄, sed ab ipsis speciebus existē tibus in fantasia defluxis à sensibilibus : oportet eīn, vt ipse dixit

2 in tertio de anima,intelligentē fantasmata speculari,& alibi.† ni hil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu. Hūc igit̄ sequētes, qūo ipsam ꝓpriè sciētiā finiat,videamus. Hęc sunt eius verba in primo analeticorū posteriorū. Scire simpliciter vnūquodq; opi namur, cùm cām cognoscimus pp quā res est, & qm̄ illius est cā

3 & nō est ꝯtingere,vt aliter se habeat,qđ nihil aliud est,nisi † scie-tia est rei per cām cognitio, quæ aliter se hr̄e non potest. Primò itaq; vr̄ præmissam finitionem ipsi legis peritiæ nequaquā cōue-nire,cū sola cōdētis volūtas attēdat̄, & quod principi placuit,le-gis habeat vigorē:vt dixit Imperator in primo institutionū titu lo de iustitia & iure.Et qđ à patribus ꝑ legē decernit̄, & si intole-rabile videat̄,est ferēdū, vt legit̄ in concilio Caroli Imperatoris trāsumpto in decretis in c.in memoriam.19.dist.& Iuriscons.in l.

4 ꝓspexit.ff.qui & à quib.† Et cùm leges institutę sunt,non est libe rum iudicare de ipsis,sed oportet iudicare sm̄ ipsas:vt inquit Isi-dorus in c.erit aūt lex.4.dist.Multas ad hoc possem iuris vtriusq; auctoritates adducere, quibus & in hoc & in aliis supersedebo: tum ne dum ingenio rei veritatis exquirit̄ memoriæ videar de-licatis periculū lectoribus facere,tū quia à stilo rethorico id alie nū esse solet,tū ꝙ iuris cā agit̄, cuius testimonia suspicione non carerēt. Addit̄ insup finitioni huic,sciām esse de his quę se aliter

5 hr̄e non possunt † At videmus,leges ipsas pro temporum quali-tate, ac principis voto iugiter immutati : vn̄ elegāter dixit Clau.

Priscamq; resumunt canitiem leges, emendanturq; vetustę.
Acceduntq; nouæ.

Et apud Gelliū Sex.Cecilius.Nec ideo cōtēnas legū istarū antiq-tates,ꝙ plerisq; ipsis iā Po.Ro.deseruerit.Nō.n.ꝑfecto ignoras le gū opportunitates & medelas ꝑ tēporū morib⁹,& ꝑ rerū publi carū gn̄ibus,& ꝑ vtilitatū pn̄tiū rōnibus, proq; vitiorū qbus me dēdū est mutari,atq; flecti, neq; vno statu ꝯsistere, quin vt facies cęli & maris, ita rerū atq; fortunę tēpestatibus varient̄,qđ ēt do-ctè cōplexus est Innocētius Pōtifex in Decretalibus titulo de cō

6 sang.& affi.† hocq; adeo verū est, vt antiꝗ traditionē licet equā, & meliori suffultā rōne post nouas(vt legali vtar verbo) sanctio nes,ne dicā sectari,sed allegare maximum nephas habeatur, fal-siq; crimē hoc faciens incurrat. Omnia institutionum, Codicis, auctenticorum volumina, sexti & clementinarū decisiones ma iorē in antiquorū traditionibus corrigendis partē exposuerunt.

7 † Vnde constat breui tēporis hora dato alio principis animo iu-riscōsultorū doctrinā posse tolli:vt dixit Cyn.in l.humanum.C. de legibus. Nihil deniq; tam varium fluxū,ac mutabile, vt ipsa lex,q̄ singulari ciuitatis statuto,vel consuetudine tolli pōt,vt tri ta ac vulgata est canonistarū & legistarū oīum positio. Inspicia-mus cūctas orbis ciuitates,nullā Draconis,Lygurgi,Solonis,Pō-

pilij, Cæſaris legum memoriam apud eas extare uidebimus, ſed huiuſmodi populos diuerſis penitus ac plerunq; contrariis regi apparebit. Nunc tanta eſt climatū, populorū, ciuitatū diuerſitas, vt in nullo ferè cōueniant. 8 † Cōſueuerunt inſuper talibus partē hāc argumētis cōprobare, ſola eternorū cognitio eſt ſciētia vera & propria, vt ſenſit Ariſtoteles in ſexto Ethicorū: at iuris ſapiētia eſt tēporaliū cōſtitutionū cognitio: igiť iuris ſapientia nō eſt ſciētia vera & propria. Minor hęc manifeſta eſt, ſi ciuilis canoniciq; iuris primordia repetamus. Item ɔſuetudo, & lex pari auctoritate iudicanť. Et abſurdum erit, ſi dixerimus ſcientem cōſuetudinis, quæ ſolo hoīum vſu cōprobatur, ſcientiam, de qua loquimur, habere, igitur nec qui leges nouerit, ſciētiam dicemus aſſecutum. Ariſtoteles præterea ad Alexandrū in principio rethoricorum ita inquit. 9 † Etenim lex oratio quædā eſt, quæ cōi ciuitatis cōſenſu definita iubet, quo pacto vnūquodq; agendū ſit, cui ſuccinere vř Papinianus in l. j. de legi. in ff. ſi ergo eſt oratio definita, nō eſt ſcīa, q̄ nullo hoīum cōſenſu, ſed ſola rōne; quia ita eſt, cōprehēdiť. Oīs item ſcīa eſt habitus demonſtratiuus ex primis & euidentibus principijs, ſed doctores legis nō procedunt ex talibus, cū vbi Imperator vel Pōtifex aliquid concluſerunt ex eo veritate aliter nō diſcuſſa argumētanť, ſoluunt qōnes & dubia, igiť nullā hñt ipſi ſcīam: dñt poſtremò nullū diſcurſum primo auctoritati innitentē gñare ſcīam, cū tunc ex credulitate nō rōne procedat, iuxta dictū Auguſtini inquientis. Qđ intelligimus 10 demus rōni, quod credimus auctoritati. † Verū oīs iuriſperitorū poſitio auctoritati maximè innitiť: iccirco nullā tenēt ſcīam.

¶ Pro iſtis hactenus in iuriſprudētes ſatis argumētati ſumus. Verū ſi diſcuſſa mētis caligine, & oculis nequaquā lippientibus veritas inſpecta fuerit, præcedentia nihil obſtare videbimus. 11 † Ipſarū namq; legū diuina & naturalis æquitas bonū publicū & cōe ſunt farrago: ex his legūlatores ſtatuendi cām q̄runt & aſſumūt, iuris interpretes demū equitatis huius cām ſciunt, pp quā lex eſt 12 facta, † & quemadmodū legis nomē amitteret, ſi nulla æquitatis eſſet rōne ſuffulta, qđ oſtendit Iſidorus dicens. Erit aūt lex honeſta, iuſta, poſſibilis, & in ſacris literis, veh qui leges ɔditis iniquas. Apertius Cicero in Retoricis; Oēs leges iudices ad cōmodum R. P. referri oportet, & eas ex vtilitate cōi nō ex ſcriptione, q̄ in literis eſt interpretari: ea. n. virtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribēdis nihil ſibi aliud niſi ſalutē & Reip. vtilitatē proponerent; neq;. n. ipſi, qđ obeſſet, ſcribere volebāt, & ſi ſcripſiſſent, cū eſſet intellectū repudiatū in legem intelligebāt. 13 † Nemo eñ leges legū cā factas eſſe vult: ſed R. Pub. ꝙ ex legibꝰ oēm. R. Pub. optimè adminiſtrari putāt, hęc ille. & plura ſup his. Et Papinianus eam appellat cōem reip. ſpōſionē: vt igiť obiectis rñſio apteť, ſi q̄ vñr leges, ne in ipſis cā requirať ꝓhibere, id optima factū rōne ſciāt, nō vt legi cā deſit factæ, vel vt hmōi ſcīæ ſtudioſis interdicať, quin eā ſpeculari valeāt, ſed ne dū noxius delinquētis aīus punientis cām legis exquireret, mora, & cauillationibus criminis impunitatē adipiſcereť cōtra cōem vrbis ęquitatē, ipſiuſq; iuris intētū. At dices, repoſitionē hāc iuriſcōſulti verbis 14 refragari: inquit. n. ille. † nō oīum q̄ à maioribus tradita ſunt, rō reddi pōt. Rō (ait ille) reddi nō pōt: nō aūt dixit nō debet, nec ea diuiſione vſus eſt, hocq; euidenter apparet. Quis clariſſimus iuris interpres certā in hoc mihi cām aſſignabit. Cur poſt 14. annū cōpletū nō aūt citra, ſi ſit idem ſenſus, ac animi vigor, teſtī factio ɔcedať? Cur in 25. ętatis anno conſtitutus ſacris valeat ordinibus initiari, & nō citra? & cur nō 26. annus requirať? Rñſum tandem erit, ſic ſcriptū eſt, ſic placuit magno, q nos diſtinxit, Othoni, vt dixit gloſator ſexti Decreta. in j. cap. tit. de ęta. & quali. ordi. Verū 15 nec iſtis vrgeor, † nā patres maioreſq; nŕi inſtinctu ſpūſſancti diuinitus oīa nobis iura ꝓmulgarūt, quorū ſi à nobis rō ex iuriſcōſulti ſnīa cōprehendi nō pōt, id debilioribus ingenij noſtri viri- 16 bus aſcribēdū puto. † Si qs à philoſopho, q rerū oīum cauſas ſcrutať & ardet, nunqd oēs rimatus fuerit naturæ cauſas, & oīa, quæ in ipſa ſunt, nouerit, quærat, niſi temerarius audaxq; exiſtat, rñdebit, maximā partem eorum, quæ ab oībus ſciuntur, eſſe minimā eorum, quæ ignorantur. Dicat phiſicus, cur Magnes ferrum contiguam, ambra paleam attrahant? Cur Reubarbaro ad coleram purgandam vtuntur medici? Cur in fontibus qbuſdā ferrū ſupernatet, lignū aūt immergať? Hæc & pleraq; alia ex vi cuiuſdā potētiæ nobis ignotæ ꝓficiſci dicēt. Subiungit philoſophus, & nō eſt cōtingere vt aliter ſe hēat, ſed leges mutanť &c. futile ſatis ac friuolū eſt hoc (q̄uis longè aliter ipſi credant) ad vanā iſtorū opi. ɔ- 17 probandā. † Licèt eñ particulares hoīum Regum Imperatorū, Pontificū ſanctiones varienť: ipſum tñ iuris (vt ita loquar) dictamen, æquitatiſq; ratio naturalis & diuinę, quibus oēs legumlatores inſeruiūt, à quibus omnis legum dependet auctoritas, è quorum ſacratiſſimo viridario legalis ſilua pullulat, creſcit, & augeť, firma ſemper atq; immutabilia permanent, qui ab his legi cām nouerit attribuere factæ, vel nouā ex his vbi facto opus erit, condere, verā legis ſciētiā retinebit. Et ſi aliud Moſis, aliud Lycurgi, aliud aliorum videanť dogmata, & traditiones iniungere, hoc factū eſt, nō ex ſcientiæ huius defectu, ſed ex diuerſis legiſlatorum opinionibus, q hoc naturali diuinæq; æquitati cōgruū magis arbitrati ſunt, q̄ illud, qđ per anteceſſores fuerat inſtitutū, nō eo inficias, ꝙ multi in multa, vt Numa & Maumetes cęteriq;, Chriſto ac Moſe exceptis, q eqtatis ac naturæ patrē auctorē legis habuerunt, deliramēta inciderint, pluraq; iniquitatē redolētia introdu- 18 xerint. † At dicāt rogo, ſi philoſophia ſciētiarum princeps & anteſignana, ſicut iſti glorianť, & ego aſſentirer, vel ſi noſtram hāc excepiſſent, vel ſi de ea loquerenť, cùm ſit philoſophia vera nō ſimulata, ſcientiæ meritò fraudabitur, ceu varia ac mutabilis, cū huius ſtudioſi dū abſtruſa quæq; naturæ ſcrutari cōtendunt, tot cōtrarias inter ſe excitāt lites, explicitaſq; nōdū ɔcertationes, vt nulli adhuc certa eorū, quæ tradūt, veritatis via pateſiat, vt de cęteris ſileā, in ipſis rerum principijs, vnde oīs elemētariū effectuū cā depēdet, adeo varij aduerſiq; fuere: vt nulla adhuc cōcludenti veritatē ratione ſubſiſtāt. A quam rebus cunctis principium extitiſſe diſputauit Thales Mileſius, q primus lunę ſoliſq; defectū gentibus prædixit. Anaximander huius auditor infinitis quodāmodo rebus infinita eſſe principia demonſtrauit. Anaximenes, qui ſapientiæ ſuæ riuulos ab Anaximandreo fonte deduxit, infinito iſtud aeri aſſignat. Huic ſucceſſit Anaxagoras, qui rerū omnium, quas videmus, effectorem diuinum animum ſenſit. Diogenes Anaxagoræ commilito aerem ipſum, ſed diuinæ compotem rationis omnium materiam eſſe cōtendit: elementari hoc quaternitati attribuit Empedocles: vnde Lucre.

> Ex imbri terra atq; anima naſcuntur & igne.

Epicureus verò quem Democritus Leucippus ſecuti ſunt, atomos, ideſt minutiſſimas quaſdam particulas, quæ tomin, ideſt ſectionem non recipiunt, per inane, ſeu vacuum volitantes omnibus principia rebus extitiſſe opinatus eſt, de quo Lucretius.

> Omnis vt eſt igitur per ſe natura duabus
> Conſtitit in rebus, nam corpora ſunt & inane,
> Hæc in quo ſita ſunt, & quo diuerſa mouentur.

Quod ēt eleganter complexus eſt Virgilius in Sileno. Ariſtote- 19 les ac omnis peripateticorum ſchola, ſolā † vnā immobilem eſſe cauſarum omnium cām, tradunt, quam primum motorē, & Deum vocabulo magis pio recentiores appellāt, verū mūdum iſtum ac naturā ipſam principij oīs expertes nullumq; in tpe finem habituros, quē ēt errorem ſecutus eſt Pli. in primo rerū naturaliū. Pręterea de eo quæ inter illos concordia. Platonici vnū mortalia curantem eſſe volunt, Epicurei verò ocioſum ac inexercitum credunt.

> Non deſunt qui in fortunæ iam lapſibus omnia ponant,
> Et nullo credant mundum rectore moueri:
> Natura volente vices, & lucis, & anni.

De anima, vt dixit Lactan. inter philoſophos nondum conuenit, vnde Lucre.

> Ignoratur enim quæ ſit natura animæ.

De ipſius cęli ſubſtantia quod corporeis ſubeſt oculis, nulla eſt adhuc firma concordia, Plato quem Anaximander, Anaxagoraſq; defendūt, igne per quē videri, & terra per quā tangi poſſet illud factū eſſe, ratus ęſt. Empedocles verò criſtalli ſpeciem dixit obtinere. Pythagoreorū ſnīa fuit illud eſſe ex natura eorū, q̄ ſub cęlo ſunt. Ariſto. ſubſtātiā oīum iſtorū elementorū puriorē diuinioreq; eſſe demōſtrauit. Quā diuerſi fuerint Phiolaus, Xenophanes, Anaximander, Ariſt. cæteriq; in demonſtranda ſolis natura ſilentio inuoluam. Vnde tremor terris, & qua vi maria alta tumeſcant obicibus ruptis, inter Philoſophos adhuc non conſtat: circa fines bonorū & malorū, quā diſcrepantiſſimi ſint non recenſeo: & vt infinita paucis expediam, ita concludi pt vniuerſa philoſophorū dogmata certi ferè nihil ɔtinere, aduerſis hinc inde ſentētijs fluctuantibus ac remittētibus. Ex quo facile, quod de academicis, qui incōprehēſibilitatem poſuerunt σκεπτικοὶ καὶ ἀπποριτικοὶ: ideſt ɔſideratores & ambigentes dictū eſt, dę reliqs dici poſſe cōſtat. Si igiť tā varij ac mutabiles ſm ſectarum ac magiſtrorū diuerſitates in ipſis ſcīæ ſuæ cardinibus extitere philoſophi, eā tñ ſcīam velint, qd eſt, ꝙ legum ſplēdorem pp varias mutationes ad tēporū, locorum & hoīum qualitatem factas ſciētię nomen ſubtrahētes, obnubilare molianť? cū eidē naturali diuinęq; inhęreant cōditores ęquitati, credantq; hoc ipſam magis, q̄ aliud expetere? Inſtāt adhuc curioſi legū obſtrigilatores de ęternitate veræ ſcientiæ, quāuis argumentum iſtud de ſapientia magis, quā de ſcīa concludat ſm beatū Auguſtinum in libro de tri- 20 nitate, † qui voluit ſcientiam in humanis, ſapientiam in ęternis tm̄ rebus cōſiſtere: hoc tñ vtpote validiſſimū in me iaculū intorſit religioſus quidā venerabilis, cū in famigerata Bñdicti bibliotheca, Ioannes Monferratus iuris vtriuſq; doctor non aſpernendus, quidā alij profeſſionis huius eruditiſſimi ſcholaſtici, & ego pulcherrimè ſtaremus. in ſermonem; namq; hunc obiter incideramus; cùm enim idem doctor nobis audientibus ac annuentibus de legalis ſcientiæ difficultate conquereretur, audax religioſus pace, inquit, veſtra dictū velim: ſciētiā habetis nullā penitus, ſed tñ ſermonis cuiuſdā notitiā, qd igitur ſcientię difficultatem incuſatis? tūc ego vltra quā deceret audax, vt q ſanctiſſimæ matris iurgia moleſtè grauiterq; ferrem, non expectato eruditiorū, qui aſtabāt, reſponſo, heu tm̄ inquā pater excidit ore nephas? ne phas inquit ille uocas, ꝙ Scotus, Auerrois, ac oīs philoſophorū ſchola cōſtanter aſſeuerat? ſtatimq; de æternitate ſyllogiſmum formauit: tunc ego pater inquam optime, Scotum, Auerroim non vidi. Imperatores, iuriſconſultos, Tullium, doctoreſque noſtros omnes inſpexi, qui ſcientiam hanc eſſe velint, qua totus illuſtretur orbis, ſed dicat quęſo, volumina Platonis, Ariſt. & aliorum, a quibus omnem hauritis philoſophiæ doctrinā, ſunt ęterna? Non inquit ille, ſed ſubiectum, & id, quod in eis tractatur, eſt ęternum. quid in ipſis tractetur interrogo. cœli ait elementorū ac rerum omnium natura, cauſęque diſcutiuntur. Cęlum igitur, elementa, & hmōi per te ſunt ęterna: tunc ille oſcitans pallidus ceu Lugdunenſem Rhetor dicturus ad aram, ſentiens laqueum hincinde paratum, ſunt ait ſm philoſophum. Ecquid ſm veritatem, cuius te hodie obſeruantiſſimum demonſtraſti? veritas inquit aliud habet: ergo ſm veritatē, vel nec philoſophia erit ſciētia, uel & iuris doctrina erit. Ad hæc ille, vrgent me nunc cōuentus inquit pampla negotia, vt nequeā ſuperſedere: & ſi illuc acceſſeris, tibi poſtea vni dicam. qui tanto huius ſtudio teneris: & ita omnes in diſcuſſa quæſtione conſurreximus, ſi quis tñ uoluerit pertinaciter aſſerere philoſophi ſnīam de mundi, elementorum, cœli, hominum ęternitate veram, nulla propoſiti noſtri iactura ſequetur, quin & maior approbatio: ita ergo dicemus, 21 † legis ſubiectum ſunt cōis hominum vtilitas naturalis, ac diuina ęquitas, & iſta ſemper fuerunt, ex quo ſemper hoīes, ſemper natura, ſemper Deus extitere: legis igitur ſcientia erit ęterna. verum vt clarius catholicèq; magis ſcientiæ principia vtriuſq; de- 22 monſtrentur, ſciendum eſt † ꝙ diuinus ille rerum opifex, mūdi melioris origo, creatæ ſtatim natutæ legē aſſociauit, qua cūcta norunt elementa proprios fines non excedere, & (vt ſapienter inquit Solomon) legem ponebat aquis, ne tranſirēt fines ſuos, & hæc omni animantium generi, quę in cœlo, quæ in terra, quę in mari naſcuntur, communis erat: appellaturq; a legum conditoribus ius naturale primęuū. Alia verò eſt lex rationali tātum creaturę rationabiliter inſita, hanc primi orbis hoīes inſcriptā cordibus retinebant: eaque nullo imperante regebantur, guber- 23 nabanturq;. vnde Apoſto. † Cùm enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt, ipſi ſibi ſunt lex, q oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis. Hæc enim iubebat honeſtè viuere, alterum non lędere, ius ſuum vnicuiq; tribuere: vt luculēter inſinuauit imperator in primo inſtitutionū. Hæc per Alexandrum de Ales cæteroſq; doctores Theologos 24 ita finiri ſolet. † Lex naturalis eſt quoddam lumen intellectus inſitum nobis a Deo in creatione ad directionem actuum humanorum ordinatum, pp qđ ad bonum inclinamur. Hinc conſtitit pacta ſeruari debere: nullum cum alterius iactura locupletari, nulli denique faciendum, qđ tibi fieri nolles At quum operante illo, qui primę hoīs morti cām dedit ſpiritu, mortales a recto viuendi tramite declinarent, diuina lex cęlum remeās mortales facinoribus obrutos malis dereliquit, viuebāt hi paſſim, ferarum more, potentiam ęquitati, appetitū rōni præferentes, qđ cōe natura fecerat, potentior armis vendicabat: hinc bella, hinc cędes exoriuntur, adulteria, inceſtus, rapinæ, furta pullularunt. 25 † Humanæ tandē ſortis miſertus oīpotens, diuino plures ſpiritu afflauit, qui eam quæ cordibus aufugerat legem ſcriptis hominibus litteris demonſtrarent, populoſq;, vt naturalis ſuadebat ęquitas, præceptis ac ſalubribus monitis inſtruerent: inde ſcripti iuris 26 proceſſit exordium. † Philoſophia verò ex admiratione ſola, vt inquit Philoſophus in primo Methaphiſices originē traxit: cùm enim hoīes tot mundi pulcherrima cœlum, ſolem, & clariſſima etheris lumina conſpicerent, admirati ſunt, ex admiratione rerum illarū cauſas naturamq; dignoſcendi natū eſt deſiderium, qđ vt adimplerent philoſophari cęperunt: hinc opiniones & ſententię diuerſę, hinc volumina excreuere multiſcia. Ex his itaq; breuiter ac ſtrictim prēlibatis vtriuſq; diſciplinę origo eſt manifeſta. Reliquum eſt, vt cętera aduerſariorū obiecta ſuc- 27 cidantur. † Ad illud qđ de conſuetudine obijcitur reſpondeo, ſi quis eam, vt eſt naturali rōne introducta nouerit, partem legalis ſcientiæ dicetur aſſecutus: cùm tunc in nullo alio differat a lege ſcripta, niſi in ipſa ſcriptione, quæ ad legis eſſentiam in nullo deſideratur, vt placuit Ioan. And. Cal. iuris vtriuſq; interpreti celeberrimo, & pleriſque alijs doctoribus eruditiſſimis: licet cōtrarium, & quidem perperam (vt mea fert opinio) nōnulli nitantur aſtruere. Illud ēt quod adducitur ex dictis philoſophi nihil obſtat, cùm ea non ſit iuris vera diffinitio, ſed mage particularis ſtatuti deſcriptio, aliter eſſet opus dicere id, qđ per reges ac Imperatores ſtatuitur non eſſe legem. Sed ne vel in hoc, vel in p̄cedentibus aliquid dubij ſuperſit pp termini huius ęquiuocatio- 28 nem diſtinguendum cēſeo: † lex enim qñque a ligando dici volunt, ſignificantque quicquid Deus ac natura hoībus & elementis præceperunt, idemq; tunc eſt, ꝙ naturalis ęquitas, ac diuina, quibus oīa aſtringuntur & obligantur: ita accepit Solomon dicens, Deum elementis legem impoſuiſſe, de hac ſuperius habita eſt mentio, dum legis originem percenſeremus, de hac elegāter Cicero in libro de repub. his verbis, eſt quidē vera lex recta rō, naturæ congruens, diffuſa in oēs, conſtans, ſempiterna, quæ vocet ad officium iubendo, vetando, a fraude deterreat, quæ tamē neque probos fruſtra iubet, aut vetat, nec improbos iubēdo, aut vetando mouet. Huic legi nec propagari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari poteſt. Nec verò aut per ſenatum, aut per populum ſolui hac lege poſſumus. neq; eſt quærendus explanator, aut interpres eius alius, nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia poſt hanc: ſed & oēs gentes, & omni tpe vna lex & ſempiterna & immutabilis continebit, vnuſque erit cōis, & quaſi magiſter & imperator oīum Deus, ille legis inuentor, ille diſceptator ſator. Hæc ibi, qui alibi non minus venuſtè in Milone locutus eſt, inquiens. Eſt igitur hæc iudices non ſcripta, ſed lata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quam non docti ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus. & 29 in libro de legibus. † Lex eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ iubet ea quæ faciēda ſunt, prohibet ea quæ ɔ̄ria, eadem ratio eſt in hoīs mente confirmata, & confecta eſt lex, & dř a ligando, cuius ea vis eſt, vt rectè facere iubeat, vetet delinquere, quæ non 30 tum deniq; incipit eſſe lex cum ſcripta, ſed cum orta eſt, † orta eſt autem ſimul cum mente diuina, quamobrem lex vera atque princeps apta ad iubendum, & ad vetandum eſt ratio ſummi Iouis. Hæc eſt lex illa, quæ in principio decretorum canonicorū ius naturale appellatur. Lex qñq; a legēdo deduci manifeſtum eſt: qñ legumlatores eas tabulis inciſas ęneis parieti affigebant, vt a populo legerentur, ad quod Maro alluſi dicens.

> Fixit leges pretio atque refixit. Et apertè Ouid.

31 Nec verba minantia fixo, Aere legebantur. † Ita namq; accipiēdo lex dicetur tantum conſtitutio ſcripta, vt ait Iſidorus, nā lectio vtique ſcripturam ſupp[...], eritque illius de qua ſuperius memini ſpecies, ita appellata, [...] ab ipſa lege non ſcripta ideſt cōſuetudine differat: at cum talis condendæ legis vſus aboleuerit, nec amplius populi lectio requ[...]tur, legem abſq; ſcriptis dici poſſe non vereor, & erit quicquid vel a principe, vel a populo condendi legem voluntate determinabitur, diceturq; non a legendo ſed a ligando. Lex igiť iſta ab illa priori ac ęterna, ſi ęternum dici poteſt, quod cum mundo creatum eſt, cauſam quęrit, ſolidatur, approbaturque: nec hanc rectè noſcet, qui vtranq; nō nouerit, ab illa hæc requiritur, interpretatur, & alitur. Nec credāt iſti legum oblatratores, vt illum credamus iuris ſcientia hr̄e, qui nouerit quicquid oīa patrū decreta, pontificum cōſtitutiones, ac decretales epiſtolę, Cęſarum ſanctiones, ſenatus cōſulta, prudētum rñſa, plebiſcita, decreuerint, niſi earū cām rōnemq; edoctus fuerit, & cur ita ęquum aliter iniquū exiſtat, qđ graphicè in- 32 ſinuat Celſus Iuriſcōſultus dicēs. † Ius eſt ars boni & ęqui, cuius meritò quis nos ſacerdotes appellat: iuſtitiam namq; colimus, & boni ac ęqui notitiam profitemur, ęquum ab iniquo ſeparantes, licitum ab illicito diſcernētes: & imperator in primo inſtitu- 33 tionū vbi ait. † Iuriſprudentia eſt diuinarū atq; humanarum rerum notitia, iuſti atq; iniuſti ſcientia. Ad illud, qđ de primorum ptincipiorum euidētia obijcitur, formaliter rñdendo, dicimus minorē argumenti partem eſſe falſam, ac nulla penitus veritate ſubſiſtente: cū (vt ſupra oſtenſum eſt) omnis conſtitutio, quæ a nobis pro firmo diſputandi, ac iudicādi principio tenetur, ſumma rōne ſit fundata, ex qua illam eſſe verā ac rectā demonſtrari poſſit. Præterea & ſi hoc verū eſſet, ꝙ talis principij veritatē nequiret legiſperitus oſtēdere, nec qcq̄ obſtaret, cū principia ſcientiæ prima & proxima ſępius tribuantur, de primis ſemper eſt co- 34 gnitio requirēda † in proximis autē plerunq; differtur, prȩſertim in ſcientijs ſubalternatis, qualis eſt noſtra legū doctrina, quę ſub alternatur illi naturali legi priori, de qua pauloante meminimus: tunc. n. hmōi ſcientiæ fidem adhibent talibus principijs, qđ oſtendit Beatus Thomas ſup Boetium de trinitate inquiens in ſcientijs humanitus traditis ſunt quędam principia in qbuſdam eorū, quæ non ſunt oībus nota, ſed oportet ea ſupponere a ſuperioribus ſcientijs, ſicut in ſcientijs ſub alternatis ſupponuntur & traduntur aliqua a ſuperioribus ſcientijs ſubalternantibus. hæc ille. maiores igitur noſtri hæc ex illa nobis doctrinæ principia conſtituerunt, quæ tanq̄ vera ſupponimus, ex illis oēm ɔcluſionum noſtrarū diſcurſum traducētes, quemadmodū medicina phiſicā ſupponit, illi in quatuor elementorū ac ſimiliū aſſertione credens: ſed abſit, vt longas peritorū noſtrorum vigilias ita 35 reſtringamus: † cum nulla neque Imperatorum, neque Pontificū, aut ſenatuſconſulti in toto iuris corpore determinatio reperiatur, cuius non verā aſſignet cām, vrgentēq; determinandi rōnē. Prima illa iuris principia, quale eſt alteri ne feceris, qđ tibi fieri nō vis, vel illud. Nullus cū alterius iactura locupletetur, uel illud. Vim vi repellere licet, & ſimilia p̄ oculis ſemp hñt, adeoq;, vt ſupra oñſum eſt, eruditus iuris interpres nō ex ſola ſcriptæ legis cognitione cōtentus ſtudio interiunget, ſed dicti cuiuſlibet cām, rōnemq; indagabit & inueniet: ita vt ɔcludi poſſit, optimū iuris peritū poſſe & ad prima & ad proxima legis principia oēm diſputationē referre, nec erit diuerſa primę & vltimę eruditionis ſciētia, vt vnus alterā ſine altera ſcire valeat. Quod autem poſtremò de doctorū noſtrorū credulitate adducitur, ſatis poſſet 36 ex ſuperioribus ɔfutari: illud tñ non omitto, ꝙ hoc iō eſt: † quia nulla eſt iuris authoritas, q̄ non maxima ſit rōne fundata, vnde illas abnegare imperiti, ac impuri hoīs eſſet officiū. Nā, vt inquit

Quint.

Quint. Summorũ virorũ authoritas rõnis loco eſſe dẽt.& Pytha goricorũ mos fuit, vt ſi qd diſſerẽdo affirmare voluiſſent αὐτὸς ἔφα, ipſe dixit, crebro ſermone ꝓferrẽt. dicant iſti, qs eorum tãto ferat doctrinæ vẽto, vt Ariſtotelẽ diſputãdo ſi peripateticè, vel Platonẽ ſi academicè profiteãtur, inficiari velit: oẽs deniq; Philoſophi & Theologi, qui maximè hac tempeſtate noſtra florẽt, adeo magiſtrorũ ſuorũ poſitionibus inhærent, vt ꝯ̃rium ſentire nephas credant, ex illis argumẽtantur, diſtinguunt, rñdent, multaq; (ꝙ peius) ꝯ̃ ſanctorũ decreta patrũ ſpiritusſancti afflatu edita, dũ eorũ, vt ita dicã, hæreſes ꝯfouẽt, in pulpitis ac publico ſermone proferunt. Quis ex prædicatoribus angelicũ Thomã, ex minoribus ſubtilẽ Scotũ, ex heremitanis Egidiũ abnegabit? Dicent ſcio Ariſtotelis iſtorũq; oĩum doctrinam diuinis penè rõnibus comprobatam non poſſe negari, cum euidẽter appareat

37 eius veritas. † Dicam ipſe legiſlatorum conſtitutiones ſanctiori ratione vallatas negari nec poſſe, nec licere, cũ verã ac religioſam vt plurimũ ſtatuendi cãm demonſtrent. Quin, & ſi multa eſſent, quæ euidenter probari non poſſent, non minus attamen ſcientificus diceretur iſte legis peritorum diſcurſus, cum eis credant pp ſummam eorum æquitatem, longamq; bene viuendi experientiam cum multa legum ſcientia. Multi enim temporibus iſtis aſtrorum ſcientiam profitentur, qui multas noſcũt concluſiones, quarum aſſenſus dependet ex aſſenſu voluntario aliquorũ principiorũ aſtrologiæ ab eis creditorum. plura namque ſunt in ea principia, quæ nullus viuens nunc expertus eſt, nec aliquam ad ea demonſtrationem tenet, nec ex aliquibus terminis ſunt euidentia. Exemplum in eo quod dicunt, ſphæram centum annis vno tantum gradu moueri, vel Saturni planetam tantæ quantitatis exiſtere. His tamen fidem adhibent pp antiquorum

38 authoritatem, quos talia expertos fuiſſe credunt. † Immo fides ipſa eſt ſcientiæ fundamentum, vt voluit Ariſto. & iuſtitiæ, vt inquit Tullius. At quid amplius? nonne meritò exſibilandi ſunt huius ſcientiæ circitores moleſti, vel eo ſolo ꝙ tot diuina virorum ingenia, ſummo nobilitatis gradu, miro eruditionis torrẽte ſcatentia, oẽm huic aſſequendæ laborem, curam, diligentiam impenderunt, conſiderantes nullam eſſe virtutem quæ non præ

39 ſtituta a legibus actione finiretur? † In iure etenim ciuili Romanorum, vt de Athenienſibus & Lacedemonijs ſileatur, claruere non pauci, Sex. Papirius, qui Pomponio auctore Tarquini tẽporibus regias in vnum leges contulit. Appius Claudius decemuir & alter eiuſdem generis Appius, qui Centimanus cognomẽto dictus eſt, hic viam Appiam ſtrauit, & Claudiam aquã induxit: floruerunt. C. Sempronius. C. Scipio Naſica, cui pp exuberãtem eius ſapiẽtiam, & ciuilis doctrinæ cumulum, domus in ſacra via publicè aſſignatur, quo facilius conſulenti cuique fores paterẽt. Q. Mutius, Tiberius eorum qui primus leges publicè interpretatus eſt. Sex. Cecilius. P. Helius, Attilius q primus a populo ſapiẽs appellatus eſt. Marcus Cato. P. Mutius princeps Portiæ familiæ. Brutus Manilius, Rutilius, Ruffus, Paulus Vir. Q. Tubero ſtoicus Panſæ auditor, Sex. Pompeus Gn. Pompei patruus. Celſus antipater hiſtoriarum ſcriptor non ignobilis amplo ciuilis ſapientiæ campo decertarunt. Lucius Craſſus frater P. Mutij, quæ iuriſcõſultorum diſertiſſimum Cicero prædicauit. Qu. Mutius. P. filius Ponti. max. Aquilius gallus Mutij auditor, Balbus Lucilius. C. Vi

40 uentius. † Seruius Sulpitius, qui in cauſis orandis poſt Ciceronẽ ſm locum obtinuit. Alphenus Varus. A. Offilius. Titus Celſus, Aufidius Labeo. P. Cecilius, Trebatius facundia inſignis, Caſellius. Q. Tubero ciuilem iugiter ſapientiam profeſſi ſunt. M. T. Cicero dicendi lex ac norma quantum ſcientiæ huic præ cæteris tribuerit, nulla non eius opera teſtãtur. Ateium Capitonẽ, Antiſtium Labeonem. Maſſurium Sabinum, Caſſium Longinũ, Pegaſum, qui Veſpaſiani, ac Domitiani temporibus floruere, cæteroſq; vſque ad Iuſtinianum ſilentio præterimus, ne verboſa videamur cõmentaria moliri. A Iuſtiniano autem ad ætatem vſq; noſtram, quot eminentiſſimi profeſſores ingenij, quot ſolidæ hanc mentes illuſtrarint, non mihi ſi linguæ centum, ſint oraq; centũ, & vt Chriſti tuba ꝓſonat, ſi linguis loquar hominum & angelorũ, diſertè ſatis & cumulanter explicare poſſem. At quid ſi diuini ſacros iuris interpretes, & quot in reſerando duplicis archana tabulæ diuinitus, infuſæ mẽtes inſudarint humano vellem ſermone complecti? Parcant igitur, parcant deinceps blaterones impudici decorum ſcientiæ nomen legalem ſectantibus philoſophiam detrahere, ſi non veritatis, quam odioſè proſe-

41 quuntur ſtudio, tantorũ ſaltẽ virorũ maieſtate pterriti. † Hic iã receptui canebamus in ſinum vela complicantes, cum neſcio cuiuſdã ſcripta lego maſtigis contumelias vndecunq; eructantis ad manus puenerunt. Is enim quantis, bone Deus, ineptijs, ꝗ̃ affectato maledicendi ſtudio, dum ſe artis nobilitatem medicæ tutari gloriatur, in iuriſprudẽtes noſtros perorauit, in cuius maledicentiam niloticum breui calamum ſermone ꝓſtringemus, & contenti ſola iuris defenſione medicinalis ignobilitas artis ſilentio conuoluetur. Rationes igitur, quibus homo ille effrenis, & ex lex, ad infirmandam legalis ſapientiæ nobilitatem, medicinaliſque obſcuritatem illuſtrandam vtitur ſunt hmõi. Primò, ꝙ ex continua iuris lectione habitus nuſquam ſciẽtificus gene-retur, obijciens ea, quibus ſupra abunde ſatis rñſum eſt. Adducit

42 ſcđò medicinam ideo nobiliorem: † qm̃ eius finis eſt hoĩem in eſſe conſeruare, legis autem pacem in ciuitate inducere: at hoĩs eſſe ſubſtantia dicitur, pax verò accidens, & omni accidente ſubſtantia eſt nobilior, finis igitur ſciẽtiæ medicinalis erit dignior. Huic obiectioni rñdeo, ꝙ medicinæ eſt hominem in eſſe cõſeruare, ſed corporaliter tm̃. Iuris autem officium eſt corporaliter, & cum rõne, qua recedente ex hoĩbus bruta efficimur, & in va-

43 riarũ monſtra ferarũ Circeo more tranſmutamur. † Quid enim aliud eſt pacẽ inducere, ꝗ̃ mortalitati hominũ, quæ a bello proficiſcitur conſulere? de annona de reliquo populi cõmeatu legalis affatim ſapientia diſponit, medicinam cæteraſq; in vrbe ſciẽtias, ex innata ſibi benignitate, ceu illarum tutrix ac patrona cõuocat, tutatur, & alit. Vel dicemus, quòd legum finis eſt reſpu. & omnium hominum congregationes ſeruare, medicinæ verò

44 ægrotos tantum † ſanis enim medico non eſt opus, vt inquit veritas. Vnde meritò apparet legem medicina cæteriſq; liberalib' excellẽtiorem diſciplinis exiſtere. Inſtat præterea, hanc iõ ignobiliorem: quia minus nobilẽ hẽt procedendi modũ, cũ multotiens medicina vtatur proceſſu dialectico ſciẽs ſe demonſtrare, qđ lõgè ſecus euenit in legũ peritis, qui doctorũ authoritatibus innituntur. Obiectũ iſtud ita repercutio, ꝙ licet interpretes noſtri dialecticis Pauli ac Ariſtotelis formaliter non vtantur, vtuntur tm̃ diſcurſu demonſtratiuo ſyllogizantes & ſcientes ſe ſyllogizare, dum concluſiones ſuas ex rõnabilibus legum principijs deducunt: hñt nanq; illi logicã, ideſt ſermocinãdi modũ ex medio naturalis æquitatis fonte deductam, qua & falſam & veram iuris poſitionem dignoſcere valeant, vnde nihil eſt, vt hac par-

45 te legem uelit medicinæ ſuccumbere. † Adducitur inſuper illã ſcientiam dignitate ꝑcellere, quæ digniori ſubalternatur, verũ medicina ſubalternatur philoſophiæ naturali, q̃ eſt dignior politica, cui leges ſubalternantur, ergo ſequitur medicina iure nobiliorem. At huic rñdendo dico, præmiſſum poſſe dici uerũ, qñ ſubalternatæ ſcientiæ tantundem a ſubalternantibus acciperẽt, ſed non tm̃ participat medicina de naturali philoſophia, quãtũ lex de politica, quia hæc totam politicã comprehendit, ample-

46 ctitur, & docet. † Vnde pp gradus diſparitatem non procedit argumentatio. Præterea, vt in ſuperioribus dictum eſt, lex hæc noſtra priori illi legi ac æquitati, qua cuncta norunt elementa proprios fines non excedere, & homines ratione vti ſubalternabitur. Sic nulla ex ſubalternãtis calore legem dignitate medicina præcellet, quin illius vt ſemꝑ famulitio aſtricta inferiorem ac pediſſequã ſe fore confitebitur. Garrit idẽ ſcientiam hanc ſuã nobiliorem ex fælicitate, quæ in ſpeculando acquiritur exiſtere, cuius obiectis non rñdeo pp eorũ leuitatem, conatur n. aliunde ſumptis alas ſibi plumis conſtruere ritu Dedaleo, ſed medij non

47 gnarus humectante pluma gurgite raptus obruitur. † Quid eñ cœleſtis hẽt ſpeculationis medicus, qui lucro ex lotij ac ſtercoris inſpectione prouenienti ſemper intentus exiſtit, a tabo ac ſanie ſpiritus odoramenta ſuſcipiens? Vide igitur quanta medicus fælicitate cenſeatur, & quo ſe ſpeculandi genere beatum faciat, ꝙ ſi miſer iſte ueram fælicitatis ſemitam tenuiſſet, & ſi in cæteris leges dedignaretur, hac ſaltem fuiſſet rõne ueneratus, cum ſine

48 illis vera mortales fælicitate frui nequeant. † Vnum poſtremò adducit friuolum ſatis & tenue ꝯ̃ ipſum directè concludens, ꝙ ſcilicet ideo nobilior eſt ſcientia medicinæ, quia homines facit honorabiliores. Verũ ſi in te ſenſus aliquid fuit, quõ hæc temere adeo protuleris miror, niſi quod inuidiæ furijs agitatus dictãte ſtultitia uirus indigeſtũ turpiter euomiſti: qui. n. honores, qui magiſtratus, qui dignitates conſequuntur, niſi legum periti, qui-

49 bus remp. ſuam vt regeretur credenda eſſe duxit Imperator, † & pluries acclamatum ſit, leges non ſinunt aliquẽ in paupertate viuere. Negant diuini Moſis volumina, negant ſanctorum decreta patrum hoĩem epiſcopatu ac ſacerdotalibus infulis decorari, qui non legalis ſapientiæ fontẽ deguſtarit & hauſerit. Nulla deniq; non dignitas, quæ iuris notitia in adminiſtrando nõ egeat, ſolum ab ægrotante magnificandus eſt medicus, ꝗ̃ꝗ̃ & crebro dici poſſet, quod Adrianus Imperator, Dione teſte, protulit, medicorum turba principem perdidit, & græcum ſatis decantatum πολλῶν ἰητρῶν εἴσοδός με ἀπώλεσε: ideſt multorũ medicorũ ĩtroitus me perdidit. Celebratum eſt illud Plinianum dictũ, ꝙ nullam aſſerit artem medicina incõſtantiorem fuiſſe, nec dubium eſſe medicos oĩs ſcientiæ famam nouitate aliqua aucupãtes animas noſtras ſtatim negociari diſcunt periculis noſtris, & experimenta per mortes agũt, medicoque tm̃ hoĩem occidiſſe ſumma impunitas, quinimmo tranſit in conuitium, & intemperantia culpatur, cui ſententiæ vr̃ aſtipulari illud Hyppocratis, dum inquit.

50 † Ars longa, vita breuis, experimentum verò fallax. Nugaces deinde ac verborum venditores temporis noſtri leguleos præconibus ſimiles duobus poſſe ſolidis æſtimari, clamitat hic ſicophanta: ſed dicamus ipſi medicum carnifici ſimilem, uel carnificem magis, vnius tm̃ ſacci ac ſolidi mercede cenſeri, non. n. ipſe verba ſed mortes ac venena mortalibus affert: vt enim eſt in ꝓuerbio. Tituli medicorum remedia habent pixides & venena. Tacco feſtiuum Laconis dictum, qui medico dicẽti, nihil habes mali. οὐκ ἀρωταί ἰατρῷ χρῶνται: ideſt te medico non vtor, rñdet.

51 † Hinc apud pontificalis ſcientiæ libros decretum eſt, non facile ordinibus poſſe ſacris initiari, qui medicandi artem exercuerit, at cum, vt ſupra pollicitus ſum, non hæc medicinalem ſcientiam vituperandi, ſed legis defendendæ gratia exorſus ſim, maledictis deſinam, & quæcunque defenſionis metam verba trãſgrediunt, nõ ĩ illos, quorum ſæpius ope ac conſilio vtimur, ad atræ bilis expulſionem & exuberanti pituitæ reſiſtendum, in medicos dicta eſſem velim, ſed in eos tantum, qui acuminatas liuoris cote linguas in iuris prudentes noſtros exarmarunt. Non enim me præterit diuinum eſſe Appollinis medicina inuentum. Hinc illud. Inuẽtum medicina meum eſt, opiferq; per orbem Dicor. ſed diuinius eſt lex. † Poetæ Apollinem & Eſculapiũ medicæ artis auctores comminiſcuntur, legis autem omnipotentẽ ac ſummum deorum Iouem. At nunc nec legis, nec medicinæ laudes narrandi eſt locus. Multa poſtremò garrulitate in ſtultiloqui exordio Ciceronis in Sulpitium verba citat fanaticus hic diſputator, quæ nullo ſunt digna reſponſo: nam ſi quid ſtomacoſè ibi dixit orator inſignis, fecit non vt ciuilem ſapientiam, quam tanto aliàs ſtudio proſequitur, tantiſque laudibus effert, vitio daret,

52 ſed vt Sulpitium, contra quem aduocabat, in iudicialis odium confeſſus induceret, faciliuſq; à L. Murena, cuius partes tutabatur, impugnatione deſiſteret. O quam grauiora in eum dixiſſet, ſi mechanicis medicinæ artibus fuiſſet imbutus, area profecto negligendi Sulpitij tunc lata patuiſſet. Sed vix reperit propter quod iureconſultum à ſenatu remouẽdum ſuaderet oratorum

53 princeps, niſi ꝙ locus ille militari magis dignitate cẽſeretur, † & leges inter arma ſilerent. Sed quid amplius? nonne & hic inconſtantiam facile ſuam maledicens medicaſter oſtendit, cui nõ leges pœnam, ſed curatorem dandum iudicarent? ſuperius namq; dixit iuriſconſultos, qui ante Iuſtinianum claruerunt, omni veneratione dignos, poſtea oratoris in eoſdem verba letanter adducit, vitio dati exibilat. Nos præterea circa literas tantum ac ſyllabas iugiter occupatos clamat: & qua id ratione fiat, noſcet qui

54 cunque prima legum rudimenta pertigerit, † cum omnes penè leges ſenſum non verba ſpectari commoueant. Facetam illam Accurſij expoſitionem, quæ eſt, olfecit. i. naſum ad culũ poſuit, & fænum. i. herba ſicca, glorianter obiecit ceu magnum aliquid. Mira certè fuit tua Accurſi eruditio, cui ex tanta ſcriptorum cõgerie tam modica quæ obijceret habuit inimicus, idq; ex ſenten

55 tia noſtra perperam factum cenſeo hac ſaltem ratione. † Omne verbum dubium eget interpretatione, ſed per verbum Olfecit, dubium erat, an caput an culũ olfeciſſet, ergo &c. Idem põt de fæno dici: cum illud qñq; pro viridi herba poni manifeſtũ ſit: vt in Euangelio Ioannis, qñ dr̃, fænum multum fuiſſe in loco, vbi Dominus quinq; hoĩum millia ſaturauit. Accurſij errores ſubtiliter indagauit doctiſſimus iſte, at multa medicatarum rerum nomina apud Galenum, Auicennam, cæteroſq; artis huius celeberrimos malè intellecta, peius tradita, peſſime vſurpata neglexit, & ignorauit, in qbus cũ diſpendio vitæ mortaliũ errãt: dicat ergo.

> Cum ſua præuideat oculis mala lippus inunctis,
> Cur in amicorum vitijs tam cernat acutum.

In perorationis calce ideo cõcludit medicum debere magis ho-

56 norari, ꝙ medicina à ſacris literis approbatur. † iuxta illud Eccl. honora medicum propter inſtãtem neceſſitatem, ſed hoc nihil eſt. Ius ciuile itidem in eccleſia milies approbatur: at videamus quantum ex illo eccl. medico tribuatur, ea enim quæ propter neceſſitatem cõcedũtur à iure, ſublata neceſſitate tollitur & cõceſſio. At pp neceſſitatẽ medicũ iubemur honorare, ergo ſi neceſſitas non fuerit, fruſtra petit honorari. At qd amplius verbis opus eſt? Quũ quæſtio hæc ad aliud non tẽdat, niſi vt ſciamus, quis ho

57 noratiorem in ſtãdo ac ſedendo locum tenere debeat, † hac vnica poſſumus veritatem ratione concludere, aut ius primæuum naturale & tempus, in quo ciuitatum leges non extabant, conſideramus, & fruſtra petit medicus antecellere, cũ tunc nulla gradus præcellentia nulla maior dignitas eſſet, ſed oĩum locorũ & rerum cõis vſus, non faſces, non purpura conſulẽ deſignabant. Neceſſe igitur erit, vt ſi dignitatẽ ac ꝑcellendi locũ nobis polli-

58 ceri voluerimus, iſta a ciuilis legis diſpoſitione requirere: † verũ ipſa lex aperte medicos vilipendit, notarijs poſtponens, & paris cũ obſtetrice valoris dijudicãs, vt in l. ſi duobus. C. com. de legat. Iuriſconſultos autẽ illuſtres anteceſſores, parenteſq; ſuos, dixit Imperator in inſcriptione pãdectarũ & pluries alibi, ergo ineuitabiliter ſeqt̃, legiſperitũ debere medicũ ꝑcellere. Supereſt tãtũ, vt nos, qui legalis ſtudij notitiã ꝓfitemur, litẽ hanc æquo iuris libramine dirimamus, ius ſuũ cuiq; tribuẽtes. concl. igitur ſit hæc. Medicos medicinã ſciẽter callẽtes, & philoſophicis ꝑditos diſciplinis, quales in noſtra hac Bononienſis vt hæc plures cõſpiciuntur, ſumma dignos veneratione. Iuriſconſultum tamen quem omnifaria legalis ſapientiæ doctrina exornat maiori, propter eius quam exercet iuſtitiæ dignitatem. Legulei verò qui leges irrationabiliter tanquam picæ proferũt propter doctoratus gradum, in plebe ſunt aliquantiſper honorandi, apud eruditos autẽ & non vulgares viros irridẽdi. Empiricis verò ciuitatem ipſam penitus interdici conſulimus ex medicorum ſententia.

PLACENTINI DE SENATUSCONSULTIS TRACTATUS.

SVMMARIVM.

1 *Macedonianum a quid ſeu pro quibus fuerit introductum.*
2 *Filiusfamilias in peculio caſtrenſi vice patrisfamilias fungitur.*

¶ Ad ſenatuſconſultum Macedonianum Titu. 1.

1 MAcedonianum. Quòd † parẽti proſpicit & creditoris odio inducitur, filiofamilias matuam pecuniam, vel aliqd, aliud diſtrahenti non in neceſſarios vſus, quos patris pietas non recuſaret, accipiẽti ſubuenit, ſiue crediderit eũ filiũfamilias, ſiue ſcire potuit, & ſiue ea quantitas eſſet in peculio, ſiue non. & ſiue pater familias efficiatur, ſiue filiusfamilias remaneat, ſiue alicuius dignitatis, ſiue

2 non. † Niſi forte caſtrenſe, vel quaſi caſtrenſe peculium habeat tunc vſque ad eam quantitatẽ ceſſabit ſenatuſconſultum, cũ filijfa. in caſtrenſi peculio vice patrumfamilias fungantur. Sed & ſi in rem patris uerſa ſit, licet alio conſilio acceperit, vel paterfa. factus dederit, quatenus in rem verſum eſt, vel pignus valet, ceſſabit ſenatuſcõſultum, vel inſolidum, ſi pater ratum habuit, vel filius creditorem deceperit, vel paterfami. factus partem ſoluit, vel non errore facti nouandi animo promiſit, vel alio modo debitum agnouit: vt ff. eodem l. ſed Iulianus. §. vltimo. & l. ſed ſi paterfami. & C. eodem l. 2. & l. vlti.

SVMMARIVM.

1 *Velleianum ad quid & pro quibus fuerit inductum.*
2 *Mulier non poteſt ſe obligare ad debitum ſiue priuatum, ſiue publicum.*

¶ Ad ſenatuſconſultum Velleianum. Titu. 2.

1 Velleiani. Senatuſconſulti dogma † infirmitati mulieris, facile ſe vel ſua pro alio obligari, vel ſe delegari, cum ſua interſit: patienti proſpicitur, cum id ſciuit, vel ſcire potuit, alioquin cum mulieribus nemo contraheret: quia quid acturæ ſint, ignorari poteſt. Vnde per Iuſtinianum non aliter obligantur, niſi inſtrumento publicè cõfecto etiam a tribus teſtibus ſubſignato, accipiant homines a muliere pro alijs confeſſionem, deinde ea tractauerit, quæ a veteribus legibus, vel ab imperiali authoritate introducuntur. Sed in donatione propter nuptias, etiam in eo quod ex ea immobile eſt, non aliter læditur, niſi, & ſecundò per biennium confiteatur, & aliæ res ſint in eo,

2 ex quibus ei conſuli poteſt. † Sed quoniam Iuſtinianum ſuas leges emendare non piguit, id omne conſtitutione proſpexit, vt ſi qua mulier crediti inſtrumento conſentiat proprio viro, aut ſcribat & propriam ſubſtantiam, aut ſeipſam obligatam faciat, nullatenus teneatur, ſiue ſit publicum debitum, ſiue priuatum, ſiue ſemel, ſiue ſæpius conſentiat, niſi pecunia in rem mulieris expenſa manifeſtè probetur, vt C. eodem l. antiquæ. §. ne autem. & l. ſi qua mulier.

SVMMARIVM.

1 *Senatuſconſultum Plautianum ad quid & pro quibus fuerit inuentum.*
2 *Maritus quando poſt diuortium cogatur agnoſcere partum.*

¶ Ad ſenatuſconſultum Plautianum. Titu. 3.

1 Senatuſconſultum. † Plautianum, quod eſt de liberis agnoſcendis, q poſt diuortium edantur, duas ſpecies complectitur, vnã eorum, qui agnoſcere debent, alteram eorum, qui falſum partum ſubijciunt, permittit ergo mulieri parentive eius, in cuius poteſtate eſt, vel ei cui mandatum ab eis eſt, ſi putet prægnantem denuntiare intra trigima dies poſt diuortium cõnumerandos, ipſi marito vel parenti, in cuius eſt poteſtate, aut domum denuntiare, ſi

2 nullius eorum copiam habeat. † Sed poſt triginta dies denuntiari idem ſenatuſconſultum cauſa cognita permittit: pœna aũt mariti eſt, vt niſi cuſtodes præmiſerit, aut contra denuntiauit non eſſe ex ſe prægnantem, cogatur maritus partum agnoſcere, & ſi non agnouit extra ordinem coercebitur. Cæterum etiã ſatis erit ei, qui longo tempore adfuit, ſi aliquo modo agnouit ſuum partum effici. Cogendum ergo apparet, ſi alterum ex his, quæ ex ſenatuſconſulto fieri debent, omiſerit, nulli parti præiudicium generari: vt ff. de libe. agno. l. j. §. ſi mulier.

SVMMARIVM.

1 *Syllanianum & Claudianum ſenatuſconſultum ſeruos punit qui dominis in neceſſitate poſitis opem non tulerunt.*
2 *Maritus vxorem in adulterio deprehenſum occidere poteſt.*

¶Ad senatusconsultum Syllanianum, & Claudianum. Tit. 4.

1 Senatusconsultum Syllanianũ, † & Claudianum capite punit seruos, qui dominis eo tempore, quo punirentur, vel occiderentur, opē non tulerunt, & cũ id audirent, vel viderent, & opem ferre possent, salutem suam præposuerunt, cuius conditionis sunt serui & mulieres & socij. Cùm alter alterum noctu intra cubiculum sine causa interfecit, serui pœna senatusconsulti liberabuntur, sed si exaudissent & opem non tulissent, plectendi erunt, nō tātum si proprij essent mulieris, sed etiam si mariti. 2 † Si tñ maritus in adulterio deprehensam occidat: quia ignoscit ei, dicendũ est, non tantum mariti, sed etiam vxoris seruos liberādos, si iustum dolorem exequenti domino non restiterunt. Prædictis quoq; senatusconsultis præcipitur, ne antequam quæstio habeatur, tabulæ testamenti aperiantur, hæreditas testamento, vel ab intesta to adeatur, bonorum possessio petatur, nec hæres propter compendiosum seruum facinus occultet, pœna centum aureorum ex bonis damnati ei qui agere volet constituta, contra eum qui aduersus edictũ quid fecisse dicetur, dimidiā partem eius cuius opera fuerit conuentus, præmij nomine se daturum prætor pollicetur, partem in publicum delaturum, vt ff. eo. l. si quis in graui. §. si maritus. & l. lege Cornelia. §. ex hoc edicto. & C. eo. l. 3.

SVMMARIVM.

1 *Pisonianum senatusconsultum ad quid fuerit inductum.*

¶Ad senatusconsultum Pisonianum. Titu. 5.

1 Senatusconsulto Pisoniano cauetur † vt si pęnę seruus obnoxius venisset, quādocunque animaduersum in eum esset, vt venditor pretiũ præstaret, ne emptori fecisse iniuriam videatur.

SVMMARIVM.

1 *Trebellianum senatusconsultum quando dicatur habere locum.*
2 *Restitutio quando fieri debeat ex trebelliano.*
3 *Actiones quando transferātur, & in quem per hæreditatis restitutionem.*
4 *Testatori nolenti hæredem retinere falcidiam parendum est.*

¶Ad senatusconsultum Trebellianum. Tit. 6.

1 Senatusconsultum † Trebellianum locũ habet, cum quis ex testamēto hęreditatem, vel dodrātem restituere rogatur, quo casu quarta remanet tam ex fructibus, q̃ rebus principalibus. Exceptis liberis primi gradus, quibus fructus non computari in quarta, sed 2 pro cōpetenti portione indubitati iuris est. † Si verò qs re vna aliqua deducta siue minima, siue quæ quartam faciat, veluti fundo, vel alia re rogatus sit restituere hæreditatem simili modo ex Trebelliano senatusconsulto restitutio fiat, perinde ac si quarta 3 parte retenta rogatus esset reliquam hæreditatē restituere. † Sed illud interest, quod altero casu, idest, cum deducta siue percepta aliqua re restituitur hæreditas insolidũ ex eo senatusconsulto actiones transferuntur, & res quæ remanet apud hæredem sine vllo onere hæreditario apud eũ manet, quasi ex legato ei acquisita. altero verũ casu, idest, cum quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem & restituit, scinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licèt vna re aliqua deducta aut percepta restituere aliquis hęreditatem rogatus est, in qua maxima pars hæreditatis contineatur, ęquè insolidum transferũtur actiones, & secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt & si duabus pluribusve deductis perceptisve rebus, restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta perceptave, quæ quartam vel maximam etiam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere, idem iuris est. Quę autem diximus de eo, qui ex asse institutus est, eadē 4 transferimus, & ad eum qui ex parte hæres scriptus est. † Si verò expresse designauerit non velle hæredem retinere falcidiam, necessarium est testatoris voluntati parere, cum testatori forsitan quædam etiam iniustè ac impiè relinquenti tamen sit obtemperandum, aut si non valuerit morem gerere testatori, cum quidem recedere ab huiusmodi institutione locũ verò fieri primò substitutis hæredibus, vel generali fideicommissario, vel ex pluribus vel parte potiori, vel spāli fideicommissario, siue legatario maioris emolumēti, vel oībus volentibus, vel libertate in testamēto donatis, prout quisq; eorum prior nominatur exhr̄datis, nec hic quidē respectis. postremò defertur extraneo vel fisco: vt ff. & C. eo. & in institu. de fideicom. hær. §. restituta. & §. si quis.

SVMMARIVM.

1 *Pegasianum senatusconsultum concedit hæreditatem restituere rogato, vt quartam partem tenere possit.*
2 *Pegasianum explosum est trebelliano seruato.*
3 *Actiones hæreditariæ fideicommissario competunt hæreditate tota sponte restituta.*

¶Ad senatusconsultum Pegasianum. Tit. 7.

1 Senatusconsultum † Pegasianum censuit, vt ei qui rogatus esset restituere totam hæreditatē, vel penè totā, aut res singulas, perinde liceret quartam partem tenere, atque lege falcidia ex legatis retinere conceditur. Post quod senatusconsultum ipse hæres onera hæreditaria sustinebit: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, idest, eius legatarij, cuius pars bonorum legabatur, quæ species legati partitio vocabatur: quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebant stipulationes inter hæredem & partiarum legatarium interponi, eadem interponebantur inter eũ qui ex fideicommisso recipit hæreditatem, & hæredem, idest, vt lucrum & damnum hæreditarium pro rata parte commune sit 2 inter eos. † Sed quia stipulationes ex senatuscōsulto Pegasiano descendentes & ipsi antiquitati displicuerunt, & nobis in legibus magis simplicitas, q̃ difficultas placet, exploso senatuscōsulto Pegasiano placuit omnem authoritatē senatusconsulto Trebelliano pręstare, vt ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur, siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, siue plus, siue minus, siue penitus nihil, vt tunc quando vel nihil, vel minus quarta remaneat, liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra constitutione retinere, vel solutum per errorem repetere quasi ex Trebelliano senatuscōsulto, pro rata portione actionibus tam in hæredem quam in fideicommissarium competē3 tibus. † Si verò totam hæreditatem restituerit sponte, omnes hæreditariæ actiones fideicommissario & aduersus eum cōpetunt. Sed etiam id quod præcipuum Pegasiani senatuscōsulti fuerat, vt quando recusabat hæres scriptus sibi datam hęreditatem, adire, necessitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum & contra eum trāsire actiones, & hoc transposuit Iustinianus ad senatusconsultũ trebellianum, vt ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire fideicommissarius desiderat restitui sibi hæreditatem nullo nec damno, nec commodo apud hæredem remanente, vt institu. de fideicom. hære. §. sed quia.

SVMMARIVM.

1 *Senatusconsultum Apronianum ad quid fuerit introductum.*

¶Ad senatusconsultum Apronianum. Tit. 8.

1 Senatusconsultum † Apronianum omnibus ciuitatibus, quæ sunt sub imperio populi Romani, restitui debere & posse hæreditatē in fideicommissarium Apronianum senatusconsultum iubet, sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano senatusconsulto transferri, sed etiam municipes ad eas admittuntur, ita tamen vt hi quibus restitueretur hæreditas autorem eligant, & ad agendum & ad excipiendas actiones. vt ff. ad senatusconsultum Trebellia. l. omnibus. & l. ita.

SVMMARIVM.

1 *Senatusconsultum Tertullianum ad quid inductum fuerit.*
2 *Liberi superstites defuncti matribus sunt præferendi.*

¶Ad senatusconsultum Tertullianum. Tit. 9.

1 Ex Senatuscōsulto † Tertulliano de tristi successione matri & non auiæ deferenda cautum est, vt mater ingenua triũ liberorum ius habens, libertina quatuor, ad bona filiorum intestatorum mortuorum admittatur, siue sit legitima, siue nō, & siue sit in potestate, siue non, vt scilicet cum alieno iuri subiecta 2 est, eius iussu cuius in potestate est adeat. † Præferuntur autem matribus liberi defuncti, qui supersunt, qui suorum loco, idest, emancipati, siue sint primi gradus, siue vlterioris. Sed & filię suæ mortuæ filius uel filia præponitur ex constitutionibus matri defuncti, idest, auiæ suæ, porrò hodie impium creditum est casum fortuitum in eius admitti detrimentum. Et ideo siue ingenua, siue libertina, vnum pluresve pepererit ordine mortalitatis cōuerso, & cum solis fratribus, & cum solis sororibus vocatur. Itē cum permixtim vocatur pater & mater in virilem portionem, sexus & patriæ potestatis differentia exclusa. Defuncto quoque sine liberis parente, si soli sunt, succedunt salua gradus pręrogatiua: si pares sunt pariter succedunt, parentibus quidem dimidia delata, licèt par sit eorum numerus: vt institu. eodem.

SVMMARIVM.

1 *Hæreditas mulieris intestatæ ad solum filium & filiam spectat per senatusconsultum Orficianum.*

¶Ad senatusconsultum Orficianum. Tit. 10.

1 Ex senatusconsulto † Orficiano intestatæ mulieris hęreditas ad solum filium & filiam pertinet, siue sint legitimi, siue vulgò quæsiti, & siue sint soli, siue cum legitimis nisi mater sit illustris, cuius filios spurios nominari satis impium satisque acerbum videatur. vt insti. eo. & auth. qui. mo. natu. effi. sui. §. vlt.

SVM-

MARIVM.

1 *Senatusconsultum rubrianum quare & pro quibus fuerit introductum.*

¶Ad senatusconsultum Rubrianum. Tit. 11.

1 Ex Rubriano senatusconsulto † si hi a quibus libertatem pręstari oportet, legitimè a p̄tore euocati adesse noluissent, si causa cognita prætor pronuntiasset, libertatem his deberi, & eo iure statutum seruari, ac si decreto manumissi essent manifestò declaratur. Hoc senatusconsultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicommissi libertas debetur: vt ff. de fideicom. liber. l. cum verò. §. subuentum.

SVMMARIVM.

1 *Senatusconsultum Trasianum qaando censeatur habere locum.*
2 *Partus seruorum quibus libertas per fideicommissum data est, iusto debent æstimari pretio.*

¶Ad senatusconsultum Trasianum. Tit. 12.

1 Trasianum † senatusconsultum si plures sunt hæredes instituti, & inter eos is qui fari nō potest, sed non ipse rogatus sit seruum manumittere, non oportet intercedere libertatem ob hoc, quòd cohæredibus suis vēdere eum infans non possit & extat senatusconsultum Trasianum, 2 quo ita commodissimè rem posse explicari ostenditur: † vt partus seruorum, quibus per fideicōmissum libertas data est, iusto pretio ęstimentur, atque ita serui ab his qui rogati sunt, manumittantur. Hi autem qui eos manumiserunt, perinde fratribus infantibus & cohæredibus obligati erunt, atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit, vt ff. de fideicommis. liberta. l. si plures. §. si plures.

SVMMARIVM.

1 *Damasiano senatusconsulto quid caueatur.*

¶Ad senatusconsultum Damasianum. Tit. 13.

1 Senatusconsulto † Damasiano cautum est, vt si ex iusta causa absit, qui fideicommissariam libertatem debet, & hoc pronuntiatum fuerit, perinde libertas competit, atque si ita vt oportet ex causa fideicommissi manumissus esset. Adiectum est eo senatusconsul. vt quicunque fideicommissariam libertatem qualicũque ex causa debere pronũtiatus fuerit, etiam eum eosve ex iusta causa abesse contigerit, perinde habeantur, atque si ita vt oportet ex fideicommissi causa manumissi essent, vt ff. de fideicom. liber. l. non tantum. §. senatusconsulto.

SVMMARIVM.

1 *Præsides prouinciarum de libertate possunt cognoscere, quamuis hæres non sit eiusdem prouinciæ.*

¶Ad senatusconsultum Artificulianum. Tit. 14.

1 Senatusconsulto † Artificuliano cauetur: vt in prouincijs præsides prouinciarum de libertate cognoscāt, licet hæres non sit eius prouincię: vt ff. de fideicommis. liber. l. non tantum. §. sed &.

SVMMARIVM.

1 *Vincianum senatusconsultum quid operetur.*

¶Ad senatusconsultum Vincianum. Tit. 15.

1 Senatusconsultum † Vincianum post pronũciationem ad libertatē p̱ducit hęredis seruum, vel emptum, siue ex iusta causa dominus abest, siue latitet, siue præsens non vult manumittere: vt ff. de fideicom. liber. l. non tantum. §. & si.

SVMMARIVM.

1 *Senatusconsultum Emilianum quid decernat.*

¶Ad senatusconsultum Emilianum. Tit. 16.

1 Si quis seruum suum non hæreditarium † manumittere rogatus latitet, factum est senatusconsultum Emilio Vineo, & Iulio Seuero cōsulibus in hæc verba. Placere si quis ex his qui fideicommissariam libertatem ex quacunque causa deberent seruo, qui mortis tempore eius qui rogauit nō fuerit, isque adesse negabatur, prætor cognoscat, & si in ea causa esse videbitur, vt si pręsens esset, manumittere cogi deberet, ita esse pronũtiet. Cumque ita pronuntiasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, vt ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset, vt ff. de fideicom. liber. l. si eum seruum. §. si quis.

SVMMARIVM.

1 *Senatusconsulto Viuiano cauetur, ne liceat pactis priuatis immutare conditionem.*

¶Ad senatusconsultum Viuianum. Tit. 17.

1 Senatusconsulto Viuiano † manifestè declaratur libertinę, vel seruilis cōditionis constitutum non licere priuatis pactis conditionem immutare, pœna cōtra collusorem promissa etiam pręmio talem detegentem adficiendo, vt siquidem iste sit seruus, qui per collusionem detexisset libertatem, si verò foret libertus ius patronatus nancisceretur, vt ff. de collu. dete. l. 1. & C. de collu. dete. l. 2. & ff. de in ius vocan. l. adoptiuum. §. patronum.

SVMMARIVM.

1 *Senatusconsultum Libonianum ad quos coercendos fuerit inductum.*
2 *Hæredes nominatim exhæredationem filij adscribentes tenentur senatusconsulto.*
3 *Testamentum imperfectum impunè supprimi potest.*

¶Ad senatusconsultum Libonianum. Tit. 18.

1 Senatusconsulto Liboniano † coercetur is, qui ob instruendam aduocationē testimoniave falsa pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit ad obligationem innocentum. Sed qui ex testamento perfecto sibi legatũ, vel ei quē in potestate habeat adscripsit, eodem senatusconsulto tenetur. Qui legatum seruo adscripsit relictum, cùm liber erit, senatusconsulto excusatur: quia suo 2 compendio nullo modo prospexit. † Sed & hæredes, qui nominatim exhæredationem filij, vel aliarum personarum, siue adēptionem legato libertatis adscripserunt, senatusconsulto tenentur. Quod verum est, vt dixi, si testamentum perfectum fuerit, cęterum si non fuerit signatum, senatusconsul. locus non erit, sicut nec interdictum de tabulis exhibendis locum habet: prius enim oportet esse aliquod testamentum iure, vel non iure factum: nam etiam falsum testamentum illud rectè dicitur, quod 3 si adulterinum non esset, verum rectè diceretur. † Imperfectum etenim testamentum etiam impunè supprimi potest, & testamenti nomen non assumit. Sunt tamen quædam personæ, quibus venia datur, vt filius qui in potestate est eius, & seruus, quibus sanè si contra domini, vel patris arbitrium volentis sibi adscribere libertatem, vel legatum venierint, imputatur. Cornelia verò latius prospicitur, vt si quis etiam ex testamento falsa significasset, deleuisset, celasset, hæreditas tota auferatur, etiam si intestato fuerat successurus, omnibus quoque publicatis deportatur, & si seruus vltimo supplicio adfici iubetur, vt ff. ad l. Corne. de fal.

SVMMARIVM.

1 *Senatusconsulto Turpilliano punitur crimen publici iudicij intendens.*

¶Ad senatusconsultum Turpillianum. Tit. 19.

1 Is † demum in senatusconsultum incidisse videtur, qui crimē publici iudicij intendens inscriptione deposita, & fideiussore de exercenda lite dato, eoque qui accusatur sub custodia officij facto non impetrata abolitione ab executione criminis destitit, puniendus si per calumniam intendisse, vel tergiuersatus esse, vel præuaricatus fuerit declaratus, vt ff. ad senatuscons. Turpillia. & C. eodem l. prima,

SVMMARIVM.

1 *Largiano senatusconsulto quid sanciebatur.*

¶Ad senatusconsultum Largianum. Tit. 20.

1 Senatusconsultum Largianum † quod de latinis loquitur, talem circa eos libertatem inducens, ex qua in ipso tempore mortis in eadem persona simul & libertas & seruitium concurrebat, etiam quasi liber moriebatur, non tantum in mortem, sed etiā in seruitutem eripiebatur, iustissimè abrogatum est, vno tātum tramite omni libertate procedente, vt omnes hodie, & ciues Romani fiant, & ingenui saluo iure patronatus, vt C. de lat. lib. toll. per totum, & instit. de success. liber. §. fin.

SVMMARIVM.

1 *Sabiniano senatusconsulto sublata est superflua quædam conseruatio.*

¶Ad senatusconsultum Sabinianum. Tit. 21.

1 Senatusconsulto Sabiniano † superflua conseruatio, quæ tres mares adoptantes, & tres emancipationes, necnon personas manumissores adhibebat, sublata est. Meritò autē puta solius adoptantis, & adoptati, & eius, cuius est in potestate consensus, apud competentem iudicem interueniens nunc desideratur. Huius senatusconsulti fit mentio in institu. de hæredi. quæ ab intesta. deferun. §. sed ea omnia. & in C. de adoptio. l. penult. §. quæ autem. & C. de decurio. l. fina. in fin.

PYRRHI

PYRRHI ANGLEBERMEI

De Magistratibus Romanis libri tres.

DE TOGATIS SEV PALATINIS. LIBER PRIMVS.

CONSVLES quo pacto regibus exactis Romæ duo creati sint, satis cōstat ex Liuio & Pomp. iureconf. in l.2. de origi. iur. ubi & interdū plures posteriore seculo fuisse traduntur ex literę corruptione transposito cōmate. sic enim restitue. cōsules duo, decem & octo prętores. Calendis Ianuarijs inibant consulatum, nonnunquam & alio mense. In eburnea sella sedebāt, Iouis templum adibant, dum in capitolium ad vota nuncupanda proficiscebantur. De his & procōsulibus proconsularibusq; Budeus ex antiquis doctè ac eleganter. Cæterum quod huc pertinet pecunia largitioneque in magistratus petitione sibi suffragatorum studia conciliasse leguntur, quod non ab omnibus receptum est. ineūtes magistratū munera, quæ missilia dicta sunt, spargebant. Hæc sparsio Iustiniani lege prorsus abrogata est, in tit. de consuli, & nō sparg. pecu. lib.11. Qui mos quoque a Flauio Vospico in Aureliano damnatur, & Sueto. scribit de ꝓdiga largitione Caligulę, qui congiarium populo dedit cōsul trecenos sextertios. Cicero Murenæ magnificentiam describit, qui sumptuosissimos in prætura ludos fecit, qui mox in petitione consulatus admodum profecerint vtpote apud populum ludis spectaculisq; atque muneribus magnopere captum. Habent consules in signa magistratus lictores præcedentes & securim fascesq; gestantes. Illam qua cōtumaces obduratosque excidant, hos verò quibus nondum assiduos castigēt. Nā & de fascibus in his quoq; libris agitur: & Ply. lib.19. ex betulla gallica arbore terrigiles magistratibus virgas fieri scribit. Habebant & illi accensum, de quo idem in septimo Accenso consulum id pronūciante qui tanq̃ præco erat. Accensum vero militare quoque esse munus alio loco in his libris ostendi, vbi de cornicularijs & optione, de proconsulibus & eorum legatis & legatorum numero dixi in titu. de apparit. procon. Quibus verò bailliui ac senescalli apud nos comparētur, nolo Budeo aliquid addere, præsertim cum huius temporis ac patriæ magistratus haud vsquequaque cum illis cōferri possint: fuit autē proconsul primus Publius Philo, cui primo prorogatum est imperium. Nam Liuius libro ab urbe octauo, proconsules ait esse, quibus finito consulatu prorogabatur imperium. Fenestella de procōsulibus a Tito Quintio auspicatā atque alia scribit. Consulibus cura maioris prouinciæ ac minoris dabatur. In minore erant res minoris rei, vt siluarum cura, de qua Maro. Siluæ sunt consule dignæ, ne materia fabricandis nauibus deesset. Hæc de his supra quam pro re suscepta opus. Præfectus ꝑtorio authore Alciato ex vetustis annalibus a magistro militum discrepabat, ꝙ hic contra hostes imperium tueretur. Ille ad tuendam salutem principis excubias ageret. Hunc ego præfectum non video planè cancellario nostro comparari posse, præsertim cum olim fuisse præfectos prætorio per Galliam legamus, qui & palatij præfecti dicebantur, cuiusmodi Conestabilem vox appellat gallica. Erat enim proxima a rege dignitas, ad quam potentissimi quique Francorum proceres summa cōtentione nitebantur. Qua functi sunt Ebroynus, Marcellus, Pipinus & plerique. Danielem quoque sacerdotem primò prætorianis imposuere, idest palatinis (nam prætorium principis tabernaculum atque palatium erat) donec ꝓmissiore capillo & barba esset. unde tonsu (vt Ricius inquit) habituq; mutato e præfectura prætorij ad regale fastigium est euectus, quod alij dicunt Cancellarij instar habuisse. In Frācia primus senatores instituit Pipinus eorumque consilia non ea quæ nunc est forma. Semel namq; quotannis principes proceresq; in locum quendam cōueniebant, partim iudicandis litibus, partim regno constituēdo magnos dies, tresque status vulgò appellant: principes etiam senatus elegit qui curiæ præerant, qui semper ipsum regem comitabantur. Denique domicilio Parrhisii locum accepere. De senatus institutione ac mutatione doctè ac diligenter Budeus ex antiquis monumentis Galliæ chartisque vetustissimis in pandectas fusius scribit. Sed vt ad Præfectos prætorio redeam, hi posteriore seculo dicti sunt quicunque ad prouincias regendas mittebantur. Inde Præfecti prætorio Africę, Oriētis, ac Illirici, a quorum sententia non prouocabatur. Scribunt olim Præfectū prętorio talem fuisse apud principem, qualis fuit Magister militum apud Dictatorem. Suetonius nunquam nisi ab equite Ro administratam fuisse eam dignitatem scribit. Ita (vt Plyn. inquit) ordinem illum Titus honorauit. Libet recensere quid a Paulo Emilio in eam rem scriptum extet Gallicæ hystoriæ describēdæ stipendiario dignissimo. Is namque eum quem Ricius Præfectū prætorio vocat, magistrum equitum appellat, quòd equitatu nobilitas gloriaque ac vires nostræ constiterint. Duces ait initio comitesque a regibus præfectos ac pro nutu reuocandos tandē nisi sceleris conuicti essent perpetuos. Eundem inquit Stabuli Comitem voce etiam a Iustiniano Cæsare vsurpata dicunt. Procopius Protospatarium appellari dixit. Budeus Cōstabularium magistrum militum uocat. Audies Plyn. verba in panagyrico: Traianus cum Præfectum prætorii cingulo donaret dignitatis eius insigni ita dixisse ad eum fertur. Accipito hunc ensem, ut si quidem rectè atque a repub. imperauero, ꝓ me: sin secus in me vtaris. Huius instar quam similem magis esse Cancellariū magnum Budeus scribit. Illic urbi Cācellarii munus ac originem tradit, quem permulti quæstori candidato, quæ summa erat inter togatos dignitas, comparandum autumant: nunquā eadem omnino huius temporis magistratuum cum illis comparatio fiet. Cæterum ad posteriores Codicis libros interpretandos satis fuerit describere, quod Præfecti prætorio atque reliquorum munus fuerit. Itaque haud ab re erit si iureconsulti Aurelii verba de officio Præfecti prætorio huic loco subiecerim, qui ad vicem Magistri equitum Præfectos prætorio antiquitus institutos esse ait: qui dictatoribus assotiati principali curæ militię gratia secundam post eos potestatem gerebant. Inde regimentis reip. ad imperatores perpetuò translatis ad similitudinem Magistrorum equitum Præfecti prætorio a principibus electi sunt: data eis pleniore potestate ad disciplinę publicæ emendationē. His cunabulis eorum authoritas initiata intantum meruit augeri, vt ab eis appellari non possit. Sub hæc Iustinianus in tit. de offi. præfec. Africæ prætorii, præfecturam in Africa maximam esse dignitatem scribit. Pompo. Lętus de Ro. magistratibus ait, Præfectum prætorio sub Cæsaribus disciplinę militari præfuisse. Eius prætereà auctoritas aucta est erga forēses causas, vbi imperium inclinare cępit nomen mutauit: Magister stabuli dictus, q antea Tribunus celerum dictus est, & sub dictatore Magistro equitū. In hanc sententiam Fenestella venit. Ego per hæc Præfectum prætorio magis esse Cōnestabilem, seu Constabularium, quam alium quemlibet crediderim, cuius est insigne gladius (vt conueniat Plyniano loco) quem districtum gestat, Regem præcedens: militiæ ac equitum præcipuus Magister. Est autem præfectura generis vox, vnde præfectura vrbica, militaris, castrorum, operum, fabrorum, laborum, atque idgenus alia. Sicut Præsidis nomen non solum prouincias regentes, a quibus prouocatio est: cuiusmodi sunt Gubernatores ciuitatum ferè: sed & qui cuilibet rei ac ordini præsunt complectitur, auctor est Ruff. Prouinciarum alias esse consulares, alias proconsulares, alias præsidales. Sueto. in Augusto de ordine prouinciarum multa. Sed vt redeam ad nostrum ordinem, cum bellis consules a dicendo iure auocarentur, creati sunt Prætores Pomponio iureconsul. authore, quorum officium erat ius dicere, atque alia illic descripta curare, quod ius prætorium atque honorarium dictum fuit, sicut honorarij ludi quos exhibebant. Prætorius quoque dicebatur is, qui prætura functus est. In his verò libris id quod ad Prætorem spectat prætorium dicitur, ceu prætoria cohors, quæ qualis fuerit satis notum. Patricius olim senatoris progeniem significauit: quia senatores a Romulo creati patres dicebantur. Liuius libro decimo, ab vrbe scribit, patricios etiam dici, qui patrem auumque ciere possent, idest ingenuos: vt Patricij plebeijs opponantur: Galli nobiles a roturarijs distinguunt. Cornelius Tacitus author est, familias patricias fuisse, quę maiorum gentium dicebantur. Budeus nonnihil de dijs maiorū gentium minorumque. Patriciatus autem a Iustiniano summus honor dictus, quo patria potestate filii liberabantur. Hos apud nos esse pares Franciæ Budeus ex Suida scribit, quasi patriæ patres. Ducatus est principatus quidam a ducendo. Nam & belli duces hi denique imperatores dicuntur. Suetoni. in Nerone priuignum Ruffium pretea natum impuberem adhuc (quia ferebatur ducatus & imperia ludere) mergendum mari demandauit. Iulius Capito & Vopiscus non semel hac voce vsi, de Ducibus & Comitibus in Francia quondam temporariis nunc perpetuis plenius a me dictum. Comitem Labeo definit eum, qui frequentandi cuiusque causa vt frequentet destinatus fuit. Nunc verò dignitatis nomē est, vel quod ipse Regem comitetur, vel quod eum multi comitentur. Est autem in hisce libris Comitatus ipsa principis aula, & Comitatenses curiales & aulici: & vt Marcellinus inquit, largitionum Comes, qui largitiones principis in comitatu faciebat. Item qui largitionibus, quas populus imperatori donabat ob necessitatem belli, vel triumphi pompam, vt fusius dixi in titulo de auro Coronario, & de canone largitionalium titu. Nonnulli a comitate Comitem appellatum volunt, quod benignus & comis debeat esse, vt ne quis ethymum vocabuli desyderet. Comes domorum is a Iustin. dicitur, qui in domesticos principis præfecturam habebat. Comes laborum qui & præpositus laborum, cui mediastini omnes, aliique domus imperatoriæ artifices, atq; opifices subditi erant. Præfectos fabrorū ita Pomp. Lętus describit, vt sint artifices, qui castra sequebantur, vt fabris lignarijs, ferrarijsque præsint. Is verò magistratus eligebatur idoneus, & qui castris sciret bene prouidere,

dere, præsertim quæ in vrbium expugnatione cuniculos subterraneos facere, atq; idgenus alia. Comes horreorum pistrini principis curator fuit in his libris, habuitque mancipia quædam purgandis horreis ascripta, coquendoq; pani principis. Sed & annonę præfectus horreorum comes quādoque dictus est. is & Sitocomus a frumenti cura, seu frumentatione dictus. Præfectus annonæ anno ab exactis regibus decimooctauo Tito Geganio & P. Minutio consulibus creatus est Romæ ob ingentem annonę caritatem, missique tum in Siciliam fuere P. Valerius & L. Geganius pro frumento aduehendo, alij huius magistratus institutionem in aliud tempus referunt. De re annonaria plura dixi in titu. de anno. & tributis. Comites consistoriani sunt, qui principis consistorium & tribunal comitantur, hique sunt illustres: cuiusmodi sacri consistorij regij conciliarij, qui regem, aut ipm consistorium, cui pręest cancellarius, sequitur. Comites scholarum, qui & tribuni scholarum dicti a scholis palatinis atq; militaribus dicti, quorum munus in his libris describitur, vt sint, qui ꝑsint epulis imperatorijs & bello & pace, & obsonia currēt, qđ mihi absurdum uisum est, ut hi scholarum præfecti dicantur: nam schola exercitium est, omnisq; (vt dicitur) vacatio. Istos a veteribus elegantius epulones dictos reperio, cuiusmodi erāt in sacrificijs quinque viri, deinde Circēsium ludorum ambitione septem. Perfectissimatus erat dignitas quædam non mediocris: quia non omnes præsides (vt Alciatus inquit) clarissimi fuere, sed & perfectissimi quidam, prout prouinciæ dignitas exigebat. Ait verò ex vetustissimis monumentis Tarraconēsis Hispanię ac Norici fuisse perfectissimos tātum, qđ duabus litteris designabant. V. P. Sicut clarissimos viros. V. C. Ammianus Marcellinus libr.21. de Constantino Imperatore loquitur in hæc verba. Nec sub eo dux quisquam cum clarissimus prouectus est. Erāt enim Perfectissimi. Ex his conijcio Perfectissimos clarissimis inferiores fuisse, q̃uis alij maximæ dignitatis nomen fuisse interpretētur. Ducenarii erāt equites legitimi, idest iuridici, quorum ordo ius dicebat, & in censu habebant quadringenta sextertia ab Augusto creati, vt apud Sueto. legimus, qui de leuioribus causis cognoscebant, inde dicti, quòd ducenti essent, vt Centenarij a centum: alij dictos rentur a ducentum solidorum quantitate vltra quam non cognoscebant. De his etiam in Tyberio Sue. & in Claudio. Ornamenta (inquit) consularia etiam procuratoribus suis Ducenarijs indulsit. Ducenarij nonnunquam, qui ducentis militibus præsunt, quandoque & quoddam exactorum genus significat in tit. de exacto. Ply. scribit diuo Augusto de curias ordinante partem maiorem equitum in ferreo anulo, qui nō equites, sed iudices dicebantur. Sunt autem decuriæ classes, seu cameræ iudicum, & curia locus, in quo senatus habebatur. Decuriones in municipijs qui sint & duumuiri, vel mediocriter eruditi non ignorant, dixi in tit. de decurio. Sed & ducenarij in quibuscunque formis, idest ordinibus erant, ut inter notarios & libellarios, qui a libellis sunt, dixi de hac re in l. scrinijs. ubi formæ ordines erant & decuriæ quædam: illic ego multa. Cubicularij sunt (ita enim ut queq; occurrunt tradenda sunt) qui cubiculo principis assistunt, quos nostri cubiculi ministros appellant. Sueto. in Cęsare dictatore, mansit apud eos non sine summa indignatione prope quadraginta dies cum uno medico & cubicularijs duobus. Famulitium aulicum Spartianus appellat famulos oēs imperatorios, quos Iustinianus ministeriales domus & hospitij & palatij vocat. Augustales sunt oēs Cæsarei ministri ad palatium principis, Nam Augustale est ipsum principis prætorium, & Augustales prætoriani custodes. Palatini sunt qui & Comitatēses dicti & Cæsariani & curiales, idem aulici, quos curtisanos vulgus nominat. Augustales olim sacerdotes erant Augusto defuncto decreti, sicut Antonio Pio quibusdamque alijs imperatoribus in eorum honorem, alio significatu erant sacerdotes lalarium. Item in militia principales erant milites, qui (quod Vegetius ait libro secundo de re militari) ab Augusto ordinarijs iuncti sunt, qui & Flauiales a Flauio Vespasiano legionibus additi sunt. Silentiarij (vt inquit Procopius) ministri sunt ad ea, quę silentij quietisque sunt: interiores in principis domo arcanorum principis conscij quique silendis & arcanis principis consilijs interesse solent. quidam eos auricularios appellant, dixi suo loco. Erant autem numero triginta, quibus tres decuriones præfuere Fenestella de triumuiris reip. constituendæ scribit nescio quid, quod huic tamen loco nō admodum conuenit. Scribarum ordinem honestum Cicero appellat, qui tamen apud Græcos (vt Emilius Probus tradit) honoratiores fuere, quàm apud Ro. Nā apud illos nemo ad id muneris admittebatur, nisi honesto loco, fide ac prudentia conspicuus, quod consiliorum participem scribam esse oporteat, Græci grammateum uocant: latini scribam a scribendo, atque notarium a notis: & nostri, secretarium a secretis appellant. Eorum principem Archigrammateum dicunt, quem Flauius Vospicus Cancellarium appellat, qui plures fuisse Cancellarios tradit, vel a cancellando, quod plerique, vel a cācellis, quibus occludebantur, quòd machaneos quidāq; alij, dictos. Idem scribit a Carino Imperatore factum præfectū vrbis vnū ex cancellarijs. Erant scribarum decuriæ, vt ex Sueto. collegi, dum in Claudio scribit. Corpus eius per municipiorum scribarumque primores suscipientibus obuijs scribarum decurijs ad vrbem deuectum, quod Iustiniani leges explicant, vbi varię scribarum & libellariorum formę sunt, quod Erasmus olim, Budeus nuper litteris asseruerunt, mihi super hac re consulti. Vnde primicerius & secundicerius & tertiocerius dicti a pugillaribus cæreis, quas habebant & varias decurias sortiebant. Formularij quoque a formulis dicti. Tabularij a tabulis. Sueto. in Domitiano: pari arrogantia cum procuratorum suorum formalem dictaret epistolam sic cępit. Dominus & Deus noster sic fieri iubet. Erant autem & principis scribæ & iudicum & centurionum & quæstorij scribæ, quos finantiarum clericos Galli vocant. Sueto. de quæstorijs scribis in Claudio. Et decurio scribarum sicut equitum, cubiculariorum, & palatij decurio: inquit Marcellinus, præfectus palatio erat. Flauius liberalis domicellæ pater: vt in Vespasiano Sueto. ait, non altioris dignitatis gradū ascendit, quam ut scriba quęstoris esset. Olim Cato quum esset quæstor, primusque veniret, vltimus discederet in ordinem quęstorios scribas redegit. Isti sunt ordines atque decurię, quas Iustinianus passim formas appellat, notariorum primum vestigium Romæ fuit tunc: cum Catonis Vticensis orationem contra Cęsaris sententiam solam in senatu exceptam fuisse tradunt Cicerone consule velocissimos actuarios scriptoresque adhibente, qui per notas quasdam plurium litterarum uim habentes eam colligerent, ab actis publicis & concionibus cōtrouersijs ac sententijs describendis: actuarij dicti, quos iudicum graphiarios dicimus actuarij excepta recitabant. Sueto. in Cæsare. Quatternas litteras excipien tibus dictabat. Actuarij verò commentariū, idest breuiarium faciebant, quod registrum vulgò appellant. Sed de Primicerio, qui in prima notariorum decuria prœerat, & Secundicerio adde huc: vt apud bonos authores extat: primam cęram fuisse tabulam, in qua testatoris nomen: secundam, in qua hæredis scriptum erat, alij aliter hoc explicant, nec huc pertinet ea res. Lege commentarios in Horatium. Quid prima secundo Cæra uelit versu: solus multi sine cohæres. vbi prima etiam cęra nomen hęredis secundo versu scriptum erat. Ego de tabularijs, logographis, actuariis, notariis eorumque discrimine satis superq; dixisse videor in tit. de tabula. Proximi sacrorum scriniorū sunt, qui seruant libellos principis, quos Cādidatus quęstor legebat, de scrinio ac libellis Budeus ita doctè scribit ac copiosè, vt nihil addēdum putem, qui proximos sacrorum scriniorum magistris requestarum bene recteq; comparauit. Scriniarij verò erāt, qui cuiuscunque pręsidis ac iudicis acta seruabant, ac etiam quęstoris ęrarii. Lampridius. Relegentibus cuncta librarijs & his q scrinium gerebant. Est & Meloproximus in Iustiniani libris, qui se cum proximo scrinii exercebat, curamq; cum eo gerebat uelut subadiuua. Antiquarii sunt, qui rerum antiquarum memoriam principi suggerebant. Iuuenalis.

Ignotosque mihi tenet antiquaria versus.

Hi memoriales quoque dici videntur: quamuis & aliud quoque in his libris significent. Agentes in rebus qui sint, non adeo satis constat, nisi quòd generis vocabulum est in eos relatum, q res principis agūt, aut procuratores principis ac commissarios, quos vocant, per diuersas prouincias ad legatos auctoq; imperio per turmas dispersos. Vnde hic ducenarii, quidam alii centenarii: quid autem sibi velit agentium in rebus nomen, clarius intelliget, qui titulum ipsum de agentibus, ipsumque de ea re Iustiniani sermonem simul & commentarios nostros illic legerit: nam alio loco dicta rursus in hoc rerum commentario piget inculcare. Archiatri sunt principis medici Iustiniano, aliis medicorū principes, omnes quoque, qui Romę profitebātur medicinam. Est enim Sueto. author Cęsarem dictatorē omnes medicinam Romę professor & liberalium artium doctores ciuitate donasse: quos etiam Iustinianus & iureconsulti faciunt immunes. Sed Iustinianus Archiatros appellat medicos sui corporis. Cassius Emina vetustissimus author scribit primū venisse Romā ex medicis Archagatum peloponnensem, cui ius quiritum datū. Vbi quidam Archiatrum legunt. Archos principem: Iatros medicū significat. Irenarchę sunt pacis principes & custodes, vt est in ti. de irenarchis optimè definitū. Dyo. Irenodicos appellat, quasi pacis iudices, ego illic plura ex bonis authoribus scripsi. Admissionales sunt, quos hostiarios Galli vocant, alii archiatrios dicunt ab atrio custodiendo: nonnulli atrienses. Hi sunt atrii custodes: illi quorum munus est volentes regium cubiculum ingredi vel admittere: vel repellere: neque enim cuiuis principis purpuram sacram salutare ipsumque adire principem licebat: dum excutiebantur salutatori a limine, ne lateret sica: vt in Seuero Lampridius: inde ius adorandę purpurę non oībus a Iustiniano datum. Inter primas quoque Traiani laudes a Plynio, Theodosii a Pacato, Seueri ab Helio admissionum facilitas & salutandi patefactio commendatur. Erat & amissionis magister quidā authore Marcellino. Apparitores ab apparendo dicti: qa prę sto sint & appareāt obsequiosi iudicibus, authore Seruio grammatico, & apparitura ipsum ministerium ac offiñ, vnde appariturā facere magistratibus; vt Tranquillus scribit in libro de grāmaticis.

maticis. Optiones quasi cooptatos dici arbitror, quorum & meminit Laurẽtius Valla in Elegantijs: hi magistratui tanquã adiutores & q̃ ęgrotos supplebãt, militi accensi atq; succenturiones erant: nã & a Tribunis collegę cooptabantur apud Liuiũ in tertio. in bello accẽsus & Cornicularius dicebatur, vt ego suo loco dixi. Erant tñ in ti. de iure fisci. li. 10. C. optiones quæstorij, quos quæstorijs ærarij adiuuas fuisse, seu adiutores interpretor. Optionatus id munus est. Opinatores sunt, vt in l. missi. de exac. trib. lib. 10. C. describuntur militaris annonæ coactores. vbi ego non opinatores legẽdo crediderim, sed opimatores, q ꝑsunt annonę opimãdæ, ne desit aliqd exercitui. cuiusmodi viuẽdiarios forte appellamus. Est & in his libris Biarchi vocabulũ, qđ eum significat, qui pręest vitæ curandæ, aut victui, a bios, quod vitam significat deductum, quam expositionem Halciatus non improbat.

De Quæstorijs Magistratibus.

LIBER SECVNDVS.

QVid sit fiscus, Cũ pleriq; recentiores, tũ Asconius Pędianus in secundã Ciceronis Verrinã & Nonius Marcellus in lib. de verborũ proprietate plenissimè dixere: frequẽtius verò significat grauioris ęris recepta culũ sportulasue, qbus æs fisci, idest principis defertur, quo ẽt nostri quęstores vtuntur, equis clitellarijs fiscos calatosue nummis onustos euehentes. Cuius rei clarũ est apud Ciceronẽ exemplũ ĩ Verrina prima. Reperiebã fiscos cõplures cũ pecunia Siciliẽsi a quodã Senatore ad eqtem Ro. esse trãslatos. Ex his quasi decẽ fiscos apud senatorẽ relictos esse comitiorũ noĩe. In eam rem Budęus copiosè. In hoc significatu est apud Sueto. in Claudio, vbi pulcher locus de annonę caritate. Vnde fiscus per metaphorã publica principis pecunia ipsumq; eius patrimoniũ dr̃. Inde confiscare, qđ cõmittere fisco ẽt iurecõsulti dicunt in l. ij. ne qd in loco pub. fiat. Scriptũ extat ab Vlpiano, res fiscales priuatas ꝑpriasq; principis esse, atq; inibi fisci patrimoniũ appellat ea quęcunq; principis ipsius sunt, & fiscalia tributa, ac vectigalia dicta, ex quibus vectigal fiscus capit vt portus, salinarum, rerũ venaliũ, metallorũ, piscariorum, vt iurecons. in l. inter pu. §. vectigalia. de verb. sig. Hæc altius repeto: qa res est frequens quæstoria, & Plauto auctore belli neruus est pecunia. Fiscus igit ita principis est, vt qñq; princeps fiscus appelletur, vt d. l. ij. §. hoc inter. vnde pōt inter tẽp. fiscũq; discrimẽ colligi atq; ex Iuue. versu.

Res fisci est vbicunque natat.

Cũ prius Cæsaris dixerat, intelligẽs fiscũ Cæsaris esse. Illud verò non leuis ꝯtrouersiæ est, qd intersit ab ęrario fiscus. In quo mihi visus est Asconius lapsus, dũ ærariũ priuatã principis, fiscum publicã esse pecuniã dicit: atq; nõ possum non cõiectare corruptũ esse Asconij Codicẽ. Aerariũ nãq; reipu. est, fiscus principis. Erat autẽ in Saturnię de publicũ ęrariũ Budeo, Beroaldo reliquisque auctoribus. Macrobiũ & Plutarchũ sequutis, cuius instar habes in l. ait prætor. §. j. ff. depositi. Vnde sacrũ ęrarium a Iustiniano dictũ in tit. de magi. offi. l. unica. ubi tñ imperatoris pecunia ęrariũ dr̃, vtpote rebus in eũ trãsla. In pandectis quoq; fiscus & ęrariũ crebro cõuertuntur. At vetustiores ita ęrariũ a fisco distinguebant: ut reipu. ab imperatoris pecunia distincta erat. Sic & ærarij quæstores tribuniq; a fisci ꝑfectis distabãt. Nimis vulgatũ est illud optimi Imperatoris uerbum. Lieni similẽ esse fiscũ, quo tumescente reliqua reip. mẽbra marcescant & cõtabescant. Est & alia vox principe digna ab Imperatore Seuero prolata de magistratibus. necesse ut qui emit vẽdat. Ea verò differentia apud Ciceronẽ, Plyniũ probatissimosq; auctores crebra est. Solet imprimis citari locus ille Ply. nepotis in panegyrico. Quã iuuat cernere ærariũ silens & quietũ (nec enim quas sibi pecunias suo usui cõparauerant ciuitates extorquebat ille) & quale ante delatores erat nunc tẽplũ illud (alludit ad Saturni ędem) nunc verè Deus non spoliariũ ciuiũ cruentarũq; prædarũ sæuum receptaculum: ac toto in orbe terrarũ adhuc locus unus, in quo optimo principe boni malis imperatores essent. At fortasse (inquit) nõ eadẽ seueritate fiscũ, qua ęrarium cohibes? Immo tanto maiore, quãto plus licere de tuo quam de publico credis. Et paulopost. Quę tua est gloria, sæpius uincitur fiscus, cuius mala cã nunq̃ est, nisi sub principe bono. Ad hęc Spartianus ĩ Adriano. Vetuit Adrianus bona dãnatorũ in fiscũ priuatũ redigi omni summa in ęrariũ publicũ recepta: Quid plura? Hinc Eruscare veteres, idest æs publicũ colligere dixere. Vlpianus in titu. qui poti. in pig. hab. Si pignus (inquit) ſpãle respu. acceperit, dicẽdũ est, ꝑferri eam fisco debere, si postea fisco debitor est obligatus: quia & priuati præferuntur. Illic Albericus conatur hoc explicare. Haud absimile exemplum habes in tit. de ędil. edic. l. j. Sciendum est hoc edictũ non pertinere ad vẽditiones fiscales. Si tñ respu. aliquam faciat venditionem locus edicto erit. Idem Vlp. in tit. de manumis. ait. nihil interesse a fisco, an a ciuitate, an a priuato libertatem redemeris: alibi tñ plerunque hæc confundi reperies in pandectis: vt occurrit passim in tit. de iure fisci. ff. cuius rei quoque notum est argumentum ex Claudiani uersu.

Non tua priuatis crescunt æraria damnis.

Sic & Cæsaris procurator pro fisci procuratore & hic ꝑ illo frequenter occurrit. Quæstor ergo quid sit & quæsturæ munus dicendum Pompo. iurecõsultus scribit. Cum ærarium Pop. Rom. esset opulentius, vt essent, qui illi præessent, quæstores institutos fuisse a quærenda conseruandaq; pecunia dictos. Et quia de capite ciuis Ro. non esset permissum consulibus iniussu populi ius dicere, quæstores alij a pop. creati sunt, qui capitalibus causis præponerentur. Hi appellabantur parricidij quæstores, quorum meminit lex duodecim tabularum ab inquirendis maleficijs, quasi quæsitores dicti maleficiorum iudices. Alij insuper quæstores fuere cãdidati libros imperatorios ac litteras legebãt summoq; in honore erant candida veste integritatis insigni conspicui, de quibus Sueto. in Augusto scribit. Cui magistratui cancellarium similem penè esse contenderim, quo functus est apud Iustinianum Tribunianus inter togatos primus, vt est apud Suidam. Lego Neronem voluisse recitari per consulem missas ad senatum orationes tanquam id foret splendidius omisso candidati quæstoris officio. Sueto. in Tito. docet, quæstoris officium esse principis orationes in senatu præfacere atque recitare. Sic & Cornelius describit dum inquit. Ingressi curiã senatores & oratio principis ꝑ quæstorem eius audita est. Sueto. in Tito. Rursus recepta ad se prope omnium officiorum cura cũ patris nomine & epistolas & edicta conscriberet, orationesque in senatu recitaret quæstoris vice. De quæstoribus quoque maleficiorum Sueto. in Tiberio meminit, & Vergilius ĩ Aeneide. Quæsitor minor vrnã mouet. De quæstoribus pecuniæ, de quibus præsertim dicendum, dubium est, Romulus ne, a Tullius Hostilius eos Romæ primus creauerit. Ex his tamen nonnulli prouincias sortiebantur creabanturq; tam ex plebeis quã ex patricijs & magni honoris gradus erat, vt Cic. pro Plautio, vbi ait, quæstori suo prætorem patris loco esse oportere. Auctor est Tacitus li. 20. Quæstores olim creatos fuisse, cum stipendiaria iam esset Italia. Non recenseo, quid Fenestella, quid Pomp. Letus, quid Vindes quoque Rhodiginus, quid Cataneus, Beroaldus, reliquique de hoc magistratu collegerint. Cæterum quæstores aurum ac pecuniam a subditis pendendam quærebant, cogebantque tributa. Liuius de auro collato scribit: cum in publico deesset aurum ex quo pacta merces Gallis arcem oppugnantibus conficeretur, id fuisse a matronis ex monilibus collatum, proptereaque institutum: vt eorum quoque sicut virorum post mortẽ solennis esset laudatio. Erarij cura eiusq; forma variè est habita & sæpe mutata, quam Augustus ad prætores prætoriosque transmisit a quæstoribus, vt Cornelius Tacitus auctor est. Claudius quæstorem rursum imposuit atque restituit. Tertiò Nero curam tabularum publicarum, quę in ęrario seruabantur a quæstoribus transtulit ad præfectos. Erat & comparaticius statuæ & comparaticia pecunia, quæ ex honoribus in ęrarijs ex inopia venditis (quod non secus licebat atque noua vectigalia indicere) comparata erat, quæ vox comparaticię a Iustiniano non semel vsurpata est: sed alio significatu. Nã hisce legibus magistratuum emptores plectebantur. Sueto. ait, Vespasianum candidatis honores venditasse, quod & Xersem fecisse ferunt. Redeo ad fisci magistratus. Procurator fisci a Cęsaris procuratore longo distat interuallo, quamuis & nonnunquam confundantur. Sed procuratorem alium a fiscali cæsareo fuisse constat, qui curandis rebus ad Cæsarem vt priuatum hominem pertinentibus præerat, deque controuersijs inter principem & priuatos homines iudicabat: huius gesta non aliter eum probabantur atque si ab ipso Cęsare gesta essent. Nam Claudius a senatu impetrauit, vt quæ sui ꝑcuratores statuissent, eam vim haberent, quam sua edicta. Si tamen venditionis, donationis, transactionis causa quid egerint, quasi rem propriam tradentes nihil agunt: quandoquidem eorum munus est, rationes omnium redditum quicunque ad Cęsarem pertinent, diligenter procurare cum potestate defendendi & acquirendi non distrahẽdi, vt in l. prima, de offic. procu. Cęsa. ff. quod si Cęsar hæres sit misceri do se opulentæ hæreditati procurator hæredem Cæsarem facit. Interpretes nostri legum, præsertimque Cyn. in l. procurator. C. de edendo, inter fisci ac Cæsaris procuratorem hoc faciunt discrimen. Cæsar duplex patrimonium habebat. Vnum imperij causa, quod fiscus dicitur, Galli domanium vocant, huius ꝑcurator erat ille. Aliud suum quod ante imperiũ adeptus erat, aut aliunde consequutus, quam ab imperio, in hoc procuratorem habebat, qui Cæsaris dicebatur, quem id circo iudicem habebat aduersus priuatos: quia superiorem non habet. Vlpi. in tit. de acquirend. hæredi. scribit. Si seruus fisci fuerit institutus iussu procuratoris Cæsaris adibit hæreditatem. Item de iure fisci. Si procurator Cæsaris rem fisci vendiderit. Adrianus fisci procuratorem adiecit, quem actorem fisci Plyni. appellat in panegyrico: Lampridius in Seuero procuratores ait esse Rationales, in quorum similitudinẽ qui rem priuatorũ curãt procuratores appellari, scribit Columella. Accursius rõnales interpretatur Cęsaris procuratores vt ille. Iulius verò Capitolinus in Maximino rõnalem pro fisci procuratore dixit. Erat (inquit) fisci ꝑcurator in Libya, qui omnes Maximi studio spoliauerat, hic per rusticanam plebem interemptus. Sed per eos qui rationalem in honorem Maximini defendebant, viderunt auctores cædis, quibus verbis eundem esse rationalem qui & fisci procurator apparet: nisi quod improbat Alciatus: rationalem dixeris generis vocabulum esse à rationibus dictum, quod tam huic, quàm illi conueniat, nec absurdum mihi videtur. Est locus alius in l. senatus, de iure fisci, in pandectis, vbi iureconsul inquit; Præfectus ærarii rationum cognitionem habere. Item is qui de causis fisci, vbi aduersus priuatos cognoscit rationalis appellatur in l. ad fiscũ. C. vbi causæ fisca. vbi Accursius reliquique nostri interpretes Cæsaris procuratorem exponunt. Mira in his rebus confusio. Nam procuratorem fisci & rationalem non alium faciunt & Capitolinus & Lampridius. Variè quoque tum in pandectis, tum in codice traduntur. De rationibus ad ærarium referendis & scriba cui traduntur referendæ, Budæus ex Tullio satis dixit, vbi antigrapheos vocat, contra rotulatores, quos vulgò dicimus ex Demosthene & Aristotele, loco illorum rationalium, qui rationes audiebant & ratiociniorum iudices erant, præsides computorum habemus, quos Iustinianus sacris ærariis præsidẽtes appellat, in titu. de aduoca. fisci. l. vltim. Idem in titu. de modo muctarum, procuratores appellat rationales, eosdemque logistas, vt in titu. de tabu. logographis. Logistas à Logographis ita distinguũt, quòd logographi libros rationum scribebant logistæ curabant. Succurrit nunc quod Iason Maynus vir clari nominis in Cæsarea (quod dicũt) professione duos rerum priuatarum Comites fuisse tradit, vnum in prouincia, cuius munus est bona vacantia fiscoque delata capere & in fiscum referre, qđ vulgus incorporare dicit, alium propositorem (inquiunt) in consilio & consistorio Cæsaris illustrem virum. Illud cõstat ex l. si quando. C. de bon. vac. lib. decimo. hoc ex l. ij. de petitio. bono. subl. libro decimo. Quæstores ærarii docti viri similes his esse dicunt, quos mulctarum, quas emendas vocamus receptores appellant, & referre ad ærarium rationes est computum reddere apud eos qui ratiociniis sunt præfecti, qui & vrbani quæstores erant. Dicunturque computorum magistri. Præfecti ærarii sunt generales finantiarum apud nos Budęo iudice. Tribuni ærarii receptores generales. Coactores sunt receptores particulares, & coactio munus est argentarium cogendi pecunias. Quidam sunt qui ad ratiocinia non obligantur, quos iure con. nescio quo pacto analogistas vocat in l. quidam decedens. de administr. tuto. Præfectorum fisci instar habent Thesaurarii Franciæ. Canon est domanium ex portoriis uectigalibusque, oblatio est auxiliũ, vt octaua vini & datia mercium diuenditarum. Indictio est tallia, quæ & collatio & collecta dicitur. Superindictio est eius augmentum, earum rerum collectores canonarii. oblationes Indictionales dici latinè possunt: nos domanii auxiliorum talliarum præceptores ordinarios ac extraordinarios dicimus. Cohortales sunt, qui per cohortes exigunt tributa, quos alii coarctales à coarctando & cogendo vocant. Susceptores sunt receptores. Arcarii ab arca dicti, qui pecunias publicas seruant. Discussores, qui tributarios discutiunt, eorumque censum descriptum habent, qui collectores dicuntur, qui tributum viritimq; aut capitatim soluenda discutiunt. Peræquatores sunt taxatores tributi, qui constituunt tributum, & si non iustè constituerint, puniantur. Reliquatores, qui reliqui nonnihil debent, vnde iureconsul. reliquatores (inquit) vectigalium ad instaurandum conductionem admittendi non sunt, donec superiori debito satisfecerint, quorum & Crinitus quoque & recentiores meminere. Mancipes sunt, qui à publico conducunt emũtve aliquid, quos publicanorum principes appellat Pedianus. Zygostasia est ponderandi ac mensurandi nonnunquam munus: alii sitostasiam legunt frumentandi præfecturam, quæ & sitocomia dicitur, vbi vulgò sitonia, vel siconia corruptè legitur. Perissochoregia est magistratus annonæ auctæ seu augmenti distributor. Vnde hæc sint deriuata nomina suis est locis dictum. Decaprothi vectigalium ac publicæ pecuniæ coactores eam fisco numerantes sunt, & Decaprothia id munus est. Cicero latina voce decẽprimos dixit in oratione pro Roscio Amerino. Et penthaprothiæ munus est, quinque primorum, quos etiam quinque summates, atque quintumuiros dixere: quorum munus erat illis nõ dissimile, vt tributum à subditis exigerent, quod postea fisco numerabant, & si quid deerat supplebant, de suo, Erarium militare, quos soli militiæ præparentur, Cæsar Augustus instituit, auctore Sue. hinc bellici quæstores, qui Consulem bellive quęstorem sequebantur. Erant autem cum quæstoribus tabularii grammatei, qui tabulis nomina recepta & impensa describebant: vnde tabulariũ dictum. Hi & Cartularii & tractores à Iustiniano dicti, qui & tractores alibi appellat eos quibus tractus mercium ad finitimas erat concessus. Sunt & Cartopatri chartæ publicę seruatores bigenum vocabulũ. Sunt & Scrinii publici magistri, quorum meminit Seneca libro controuersiarum vltimo, & Sueto. in Nerone De Tamiacis fundis: idest dispensatoriis, vt ita dicã, & Salgamo atque salgamariis & salsamentariis, vt Ply. vocat & quibusdam aliis satis suo loco dixi.

DE MILITARIBVS OFFICIIS.

Liber Tertius.

MIlitiæ genera post Seruiũ recentiores tria cõmemorãt. Erat enim sacr̃m, q̃ legitima & ordinaria diceba tur Militia repentino motu coacta, q̃ & cõiuratio dicebat: qa non sigillatim, sed simul iurabãt. Euocatio cũ ad diuersa loca diuersi cogebant̃ exercitus, & euocatores, q ad conuocãdos milites mittebant̃, nostri bannũ & subannũ proclamare dicũt, Præfecti castrorũ munus est apud Vegetiũ lib. 2. positio valli, fossæ æstimatio, tabernaculorũ & tẽtoriorũ cura, egrorũq; vehiculorũ & instrumẽtorũ belli instructio, ac reparatio. Sueto in Vespasiano. Tribunũ Pollionẽ prefectũq; castrorũ fuisse tradit. Erant & ꝑtores militares, q b nõ sec⁹ ab vrbanis populus Ro. initio magistratus munera q̃dam dabat follem, glebã, claui, q̃ potestatis erant signa, de qbus alio loco dixi in his libris. Tribunorũ verò tres Ro. species fuere. Erant. n. Tribuni plebis, de qbus iurecons. in ti. de origine iuris. l. 2. & sæpe apud Liuium. Tribuni ærarij, qui & bellici quæstores sunt, qui ante Cæsaris sæculum iudicijs ferendis intererant, vt Asconius auctor est. Tribuni militum, de quibus Liuius in quarto & quinto, & Vegetius in secundo. Tribuni celerum regum tempore erant, quibus successere equitum magistri: fuerunt autem militũ Tribuni rogatione Camilli creati in cõtẽtione plebis cũ senatu tã ex plebe q̃ ex patribus ꝑmiscuè: primũ tres postea plures, quos Fenestella cõsularẽ in bello ꝑtãtẽ habuisse tradit. Erat Decanus militaris magistratus, de quo hic habes titulũ: is erat cõtubernij caput in re militari, vt in alia re hodie decanus est translatitię. Nã decẽ milites sub vno papilione degentes cõtuberniũ faciebant, cui q ꝑerat decanus appellabat̃. Decurio ẽt in militia dr̃ q turmæ ꝑest, cui duo & triginta eqtes insunt. Varro & Vegeti⁹ auctores. Plura de decanis in eo titulo dixi. Primipilus, vt qdã tradũt, erat legionis caput in re militari: sed decimæ, q̃ nobilissima erat & ꝑcipua. Alii verò primæ illũ ascribunt, qđ ipsi vocabulo magis alludit. Erat aũt legio in cẽturias sexaginta diuisa, manipulos triginta, cohortes decẽ. prima cohors auctore Vegetio reliquas & militũ numero & dignitate ꝑcedebat. Ego sñias in eã rẽ varias recensui in titulo de primipilo præsertim ad leges illius tit. declarandas, qbus obligatur reipublicæ ob recepta militum stipendia: nam hi stipendia & æs militare apud se habebãt. vnde eorum vxores & liberi quamuis non hæredes erant reipu. obnoxij, quod ego illic ex Suetonii loco confirmaui. Præterea verò, q̃ illic dixit, ne videar eandẽ cantilenã repetere apud Cęsarẽ in commentariis hæc scripta extant. Erat Crastinus euocatus in exercitu Cæsaris, qui superiore anno apud eum primum pilum dixerat in legione decima. Ad hæc Liuius in septimo ab vrbe scribit, primum centurionem esse, quem nunc primipilum dicunt. Item Sueto. in Caligula. Testamenta primipilarium, qui ab initio principatus Tyberii neque illum, neque se hæredem reliquissent, ut ingrata recidit. Et de gestis per Caligulam in castris ait. In exercitu recensendo plerisque centurionum maturis iam & nonnullis ante paucissimos quam consummaturi essent stipendia dies primos pilos ademit causatus senium cuiusque, & imbecillitatem. Principia verò dicebantur quæ in prima acie militabant, & principes illi milites, qui primi hostibus proponebantur. Teren. in Eunucho. Hic ego post principia inde omnibus signum dabo. Eorum tamen post hastatos pugnam fuisse. Liuius in octauo tradit: quamuis Vegetius eos esse dixerit, qui in prima militabant acie, quod & Cornelius Tacitus sentit. Vegetius libro secundo scribit, ab antiquis institutũ fuisse: vt ex donatiuo, quod milites haberent, dimidia pars sequestraretur apud signa, vbi militibus ad seruarentur. Hinc fieri, vt miles, qui sumptus suos atque stipendia apud primipilum deposita sciret, de deserendo nihil cogitaret. Eorum autem ratio erat apud illos, qui & exploratæ fidei & rationis ineundæ periti essent, qui locus vnus optimè leges illas explicat, quæ de primipilis loquũtur. Agonothetæ certaminum præfecti erant. De quinque Græciæ certaminibus suo loco dixi. Erant agonothetici fundi, vel qui certaminum præfectis ob meritum assignantur, vel qui ab ipsis agonothetis præmii causa bene certantibus distribui solent, vt prædia bonis militibus assignata dicuntur his legibus. Limenarchæ sunt, qui portus, quæ limena Græci vocant custodiunt: nam qui limites limitanei stationariiq; & præsidia dñr a Cæsare, Galli custodias stationarias, garnisons dicunt. Istorum verò, qui portus seruabant, meminit in politicis Aristoteles: ita Budęus in titulũ de seruis fugitiuis. l. limenarchæ. Hi sunt (inquit) qui locis maritimis præsunt, vnde traiectus est ad exteras nationes. Prostates modo præsidem adiutoremve in bello aut vicarium aut defensorem significat in his libris, modo ex Suida sacrificulum altaribus præsidentem. Nam & prostasia: non vt vulgò legitur protestasia: & sacerdotia eadem in lege apud Iustinianum coniunguntur. Fuit etiam prostates magi-

magistratus, qui præerat inquilinis Athenarum, vt Suidas scribit. Spiculatores à Spiculis quæ gestant dicti sunt. Cornelius Tacitus. Dilapsis Spiculatoribus cætera cohors fusa. Sunt autē Spicula tela, & spiculatores qui telo dimicant, quo eminus: idest à longè hostem feriant aut qui sagitarii dicuntur: aut etiā qui picas ab acutiore rostro dictas gestant in bello quod genus armorum exercent optimè Suitenses. Sunt etiam extra militiam Spiculatores in l. diuus. ff. de bonis dānatorum, qui sunt iudicum satellites, qui damnatos cum spiculis ad supplicium ducunt. Spiculatores quoq; principis laterones antiqtas dixit. Sueto. in Othone. quinque Spiculatoribus commissa est res, vbi Beroaldus ex bonis auctoribus multa: illic autem dixit, optiones esse, quos Cēturiones, aut decuriones sibi optant ministros eos collegas, seu cooptatos, atque vicarios ducum esse docui in his libris. Circitores sunt, qui in militia noctu castra circumibant & speculabātur, auctore Vegetio, qui passim à Tribunis, qui capitanei maiores sunt, eligebantur: quos etiam circuitores ptius vocabāt, postea factus est militiæ gradus, atque circitores dicti. Sunt etiā hoc nomine in Roma. vrbe, qui noctu circuibant vrbem ad extinguenda, aut cauenda incendia: vt secundæ quædam excubiæ, quos subuigiles appellamus. In pandectis de institoria actione Circitores sunt, qui res venales proponentes vrbem circumeūt. Curiosi erant, qui passim delicta in re militari commissa nunciabant. Scotus ad Theodosium scribit in officio magistri officiorum esse Curiosum vnum, cursus publici quales sunt magistri cursorum (quos postas Galli dicunt) vt eo loco dixi, vbi de angariis & perangariis. Itē curiosos (inquit ille) habebāt per omnes prouincias à magistro illo emissos. Erant fortasse hi, cuiusmodi sunt præpositi Marescallorum, qui & latrūculatores sunt, alia in his libris amplius à me de Curiosis & Curionibus descripta. Hypocomi equorum curatores. Stratores in militia sunt, qui castra præibant, vt loca sternerent, & facerent accommodatiora, aggeres tumulosve æquando, pontes struēdo, quos etiam Vegetius instructores appellat. Statores autem Marcus Cicero tabellarios vocat, quos princeps varia necessitate ad prouincias mitti, equitantes principis dicuntur: plura huc attuli in titulo de statoribus. Mensores sunt Vegetio ac Modesto authoribus, qui in castris loca dimetiuntur, in quibus tentoria figi sit commodum, qui & metatores dicti. Item & qui hospitia in vrbibus & pagis decernunt atque distribuunt. Epidemetici dicuntur, à Gallis forriarii: ego de Metatis & epidemeticis suo loco satis dixisse videor, & de locis quæ metata dicuntur, vbi sunt, qui putāt, metatis pro officio dici. Riparenses sunt, qui in Danubii, Euphratis, aliorumque fluuiorum ripis custodiendis erant stationarii aduersus barbaros. Ego de hac re latius ex Herodiano in titu. de re militari. Sicut in titu. de erogatione milit. annonæ dixi de pane & buccellato & cibis militaribus & minutioribus castrorū ministris, & parthicariis qui parthicas pelles negociantur & vestiariis & linteonibus & pistoribus atque episcopis, quas interpretantur varii scribentes in l. ij. C. de episcop. audientia, & ydraulis, & id genus reliquis. Pro mea virili à me hæc vtcunque tumultuariè collecta boni, æquique consuletis, & his meliora vestro labore tentabitis.

DE IVRISPERITIS DOMINI CATELLIANI COTTAE IVRISCONSVL. Mediolanen. Clarissimi.

IVris Ciuilis scientiam plurimi & magni viri professi sunt, inter quos, eorū, qui maximè auctoritatis apud Popul. Romanum fuerunt, mētio habet per Pompo. in l. ij. §. iurisciuilis. ff. de origi. iur. & retulimus in aliis memorabilib. in dictione iuris. Verū quoniam ipse nobis solum referre potuit illos, q ad eius vsque tēpora claruerunt. Reliquū est, vt nos quoq; sigillatim referamus, qui post eum vsque ad ætatem nostram in eodem iure, & etiam in Pōtificio nomen meruerunt, nō tamen quoscunq;, nam dies hic nobis satis nō faceret, si tñ prius ex archetypis Florētinis, & ex Iustiniani in pandectis præfatione, Pollicianoq; recensuimus aliquos Iureconsultos, & numerus librorū, quib. quinquaginta digestorū volumina consarcinantur. Inter quos antiquissimus omnium traditur Q. MVTIVS SCAEVOLA, P. F. Pontifex maximus, qui vt in viij. scribit Valer. maxi. Clarissimus legum vates, & certissimus extitit, hic quotiescunque de iure prætorio consulebatur ad FVRIVM, ET CASELLIVM, quia huic scientiæ dediti erāt, consultores se recipiebat: quo qdem facto, moderationem suam magis cōmendabat, q̄ auctoritatē minuebat, ab his negociū aptius explicari posse confitendo, qui quotidiano eius vsu callebant. Sapientissimi igit artis sue professores sunt, a quibus & propria studia verecūdè, & alia callidè æstimantur. De Sceuola meminit etiā Cicer. epist. familiar. lib. vij. ad Trebat. & Gel. noct. Atti. lib. vij. cap. xv. cuius extant infinita responsa memoriæ digna, Furij autem pauciora. De Casellio grata habetur mētio per Pompo & Valer. Maxi. in vi. lib. de quo Horat. Rectè concedi consultus iuris, & actor causarū mediocris abest virtute differti Messalle nescit quarū Casellius Aulus. Sceuolę meminit, & Pomp. eiusque in Pandectis vnus tñ liber diffinitionum. GALLVS deinde AQVILIVS, qui Ciceronē oratorē iudex audiuit, & quē familiarē suū Cicero idem in Topicis appellat, huius prudentiā Popu Roma. in cauendo, nō in decipiendo perspexit, qui iuris ciuilis rationem nunq ab æquitate se iunxerit, quiq; ita iustus & bonus vir fuerit, vt natura, nō disciplina cōsultus fuisse videatur. SERVIVS quoq; SVLPITIVS, cuius grata mentio per Pōp. multa scripsit, de quo etiā Tullius Philippica ix. Nec verò silebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & penè diuina eius in legib. īterpretādis æquitatis, explicandis sciētia. Omnes qui ex omni ætate hac in ciuitate intelligentiam iuris habuerunt, si vnum in locum conferantur, cū Seruio Sulpitio non sunt comparandi. Neq; n. ille magis iurisconsultus, q iustitiæ fuit, eaq; quæ proficiscebant à legibus, & à iure ciuili, semper ad facilitatē, æquitatemq; referebat, neq; cōstituere litiū actiones malebat, q cōtrouersias tollere, cui si ætatis nostræ Iurisconsulti similes se pstarent, melius nobiscū actū esset, neque numerosa hæc librorū bibliotheca adeo expetenda videret. Postea LABEONIS ANTISTII huc ascīscunt libri octo pithanō, idest credibiliū, seu verisimiliū, & idē posteriorū decē, hos æquiparat Petronius arbiter illo carmine, atque ello quicquid Seruius & Labeo. Fuit autem Labeo, quem vocat Horatius insanū hic, vt in noctib. Atti. scribit Gellius, iuris ciuilis disciplinā principali studio exercuit, & consulētib. de iure publicè responsitauit. Cæterarum quoq; bonarū artium non expers fuit, & in Grāmaticā sese, atque dialecticā, literasq; antiquiores, altioresq; penetrauit, latinarumq; vocū origines, rōnesq; pealluerat, atq; ea pcipuè sciētia ad enucleandos plerosque iuris laqueos vtebat: sunt adeo libri post mortē eius editi, q posteriores inscribunt, quorū tres cōtinui trigesimus octauus, trigesimus nonus, & quadragesimus, pleni id genus rerū ad enarrandā, & illustrādā latinā linguā conducētiū. Post hos TREBATIVS, cuius in pādectis plurima mētio, hic TESTA appellatus est, Ciceronis, Iulii Cæsaris, & Augusti familiarissimus, ad quē sæpiuscule. idē Cice. in vii. lib. epistolarū scribit, qui Tribunatus officiū sibi à Cæsare oblatū spreuit. MASSVRIVS verò SABINVS, q primº publicè scripsit, de quo meminit Athenerius, & apud nos Persius Saty. quinta, illo versu, Excepto si qd Masturi rubrica vetauit. SALVII quoque IVLIANI digestorum nonaginta libri, de ambiguitatibus vnus, ad Minutiū sex, ad Versenum quatuor, floruit hic Adriani temporibus, & iudicāti fuit in consilio magnę vir auctoritatis, bis Consul, & præfectus Vrbi, que amicū & virū clarissimum appellabant diui fratres, vt refert à Iureconsulto in l. diui fratres. ff. de iure patron. Auus etiā Didii Iuliani, deinde principis, & Mediolanēsis fuit, vt scribit Spartianus. Refert etiā à scriptorib. alius eiusdē nominis Didii auūculus, vir nobilis, & verè peritissimus, quē quidā cum superiori confundūt. Aduocātur etiam NERATII PRISCI, regularum quindecim, membranarum septem, responsionum tres, hunc sibi putat Traianus amicorū consensu successorē destinasse, sicut ei dixerit aliquādo, cōmendo tibi prouincias, si qd mihi fatale contigerit, vt apud Dionē & alios legimus, eundemque mox Adrianus habuit in consilio. VOLVSIVS quoq; METIANVS Iurisconsultus est habitus celeberrimus, quo multū est vsus Adrianus idē, quiq; docuit M. Antoniū Principē cognomēto Philosophū, veniunt eodē igitur illius quoq; libri fideicōmissorū sexdecim, publicorū quatuordecim. Sed Metiani nomen in Martianū deprauatū à librariis. Fuit. n. AELIVS MARTIANVS ipse quoque iuris auctor, à Didio Iuliano principe occidi iussus, qui libros huc contulit institutorum sexdecim, regularum quinq;, de appellationibus duos, publicorum duos. Item singularem, quos Græci monobiblos his titulis, de delatorib. hypothecariæ, ad senatuscō. Turpil. IVLIVS quoq; CELSVS Adriano fuit in cōsilio, q digestorū libros vnde quadraginta composuit. Sed & VALENS, q fideicōmissorum septē, MARCELLVS quoq; qui digestorū scripsit vnum & triginta, responsorū vnū, sex ad leges. Itē IABOLENVS, cuius acciti huc libri sunt ex Cassio quinq;, epistolarū quatuordecim, ad Plautiū quinq;, his duobus vsus est Antonius Pius. Claruit his temporibus etiam SERBIDIVS SCAEVOLA, cui Marcus Antonius philosophus operam dedit, ac deinde factus Imperator multū illo vsus est, hic & Seuerū docuit, illū qui sibi post Pertinacē magna virtute Imperium parauit. Docuit & Papinianū, de quo mox dicemus. Sed Sceuolæ huius libri deducūtur in Iustiniani pandectas digestorum quadraginta, quæstionū viginti, responsorū sex, regularū quatuor, de q̄stione familiæ vnus, q̄stionū publicarū tractarum vnus. Huius auditor, vt diximus, PAPINIANVS libros ad

ad pandectas affert, quæstionum trigintaseptem, responsionū vnde vigiti, diffinitionū duos, de adulteriis vnū, ędilitiū vnū, hic habitus est omnium acutissimum, eumq; iuris asilū vocat AElius Spartianus in Seuero, doctrinæq; legalis thesaurū, sic vt ab illo studiosi legum, q profecissent, appellati Papinianistæ qūq; fuerint, vt etiam testis est Iustinianus princeps ī præfatione digestorum, amicus & Seuero principi, sed à condiscipulatu neq; non affinis p secundā vxorem, successor eidē quoq; in administratione fisci. Deniq; moriēs Seuerº filios suos nō alii magis q̄ Papiniano cōmendauit: erat aūt præfectus vrbi Papinianus, ac plus potēs in aula q̄ volebat. Itaq; deponere sæpe nociturā potentiā frustra conatus. Tandē ab Antonio Caracalla, Seueri filio, militū gladiis obiectº, & securi percussus est, q excusare parricidiū noluisset, eiusq; vera ætate Mariani Socini argētea Romæ reperta est à quodā rustico, in qua verba hæc legebant, Emilij Papiniani Iurisconsulti, & Præfecti ptorio quiescūt hic ossa, cui infœlix pater & mater sacrū fecerūt, mortuo anno suæ ætatis 38. vel aliter, vt in antiqs marmorib. legit, Emilio Paulo Papiniano Præfecto ptorio, Iurisconsulto, q vixit annis 36. diebus x. mensib. 3. Papinianus Hostilius, Eugenia Gracilis turbato ordine in senio, heu, parentes fecerunt filio optimo. Huius assessores in præfectura IVLIVS PAVLVS, ET DOMITIVS VLPIANVS, quos nōnulli greco vocabulo Corypheos appellāt, quoniā quasi verticē legitimæ disciplinæ cum Papiniano tenuerūt. Ferunt & Vlpiani libri ad edictum tres, & octoginta, ad Sabinū verò vnus & qnquaginta, ad leges viginti, p tribunali decē, de officio procōsulis decē, regularū septē, fideicōmissorū sex, opinionum sex, de adulteriis quinq;, de appellationibus quatuor, de officio consulis tres, institutionū duo, de censib. sex, responsorū duo, tñ singulares hi regularum rursus, de sponsalib. de officio præfecti vrbi, de officio præfecti vigilū, de officio curatoris reipublicæ, de officio ptoris tutelaris, de officio quæstoris. Eloquentissimū etiā Iustiniano teste, natus Phenices, q̄ vrbs Syriæ est, & nobilis appellat à Iureconsu. in l. ij. ad finē. de excusa. tutorū. & sapientissimus ab Imperatore, in §. vlti. in auctenti. de æqualita. dot. Præfectus ptorio Alexandri Antonij Caracallæ filii, vt testat Alexandri lex, cuius est initium, ex diui Pii C. locati. vbi eū parentē suū appellat. Sed quāuis tā multa scripserit Vlpianus, tñ PAVLVS multoplura edidit, eius. n. numerant hi libri, ad edictum octoginta, quæstionū vigintisex, responsorū vigintitres, breuiū vigintitres, ad Plautiū duodeuiginti, ad Sabinū sexdecim, ad leges decē, regularum septē, snīarum vel factorum sex, sententiarū iterū quinq;, ad Vitelliū quatuor, ad Neratiū quatuor, fideicōmissorū tres, decretorū tres, de adulteriis tres, manualium tres, Institutorum duo, de officio proconsulis duo, ad legē Iuliā, vel (vt aliter lego) ad legē Eliā duo. Item ad legē eliasentiā tres, de iure fisci duo, regularum autē vnicus. Rursus regularum secūdo, mox tertio, de pœnis paganorū, de pœnis militū, de pœnis omniū legum, de vsuris, de gradibus & affinibus, de iure codicillorum, de excusatione tutelarum, ad regulā catonianā, ad sen. cōsul. Orficianū. ad sena. cōsul. Tertullianū, ad senat. consul. Syllanianum, ad senatusconsul. Velleianum, ad senatusconsultū Libonianū, seu Claudianū, de officio præfecti vigilū, de officio præfecti vrbi, de officio prætoris tutelaris, de extraordinariis criminib. hypothecaria, ad municipalē, de publicis iudiciis, de inofficioso testamento, de septēuiralib. iudiciis, de iure singulari, de secundis tabulis, ad orationē diui Seueri, ad orationē diui Marci, ad legē Velleia. ad legem Cinciā, ad legē falcidiā, de tacito fideicōmisso, de portionib. quę liberis dānatorum conceduntur, de iuris & facti ignorantia, de adulteriis, de instructo & instrumento, de appellationib. de iure libellorū, de testamentis, de iure patronatus qđ ex lege Iulia & Papia venit, de actionib. de concurrentib. actionib. de intercessionibus fœminarū, de donationibus inter virū & vxorē, de legibus, de legitimis hæreditatib. de libertatib. dandis; de senatusconsultis. Hic Patauinus fuit, eiusq; statua etiam hodie in patria videri potest. Fuere autē Paulus & Vlpianus præfecti ambo, sed quidā factos ab Alexandro dicunt, quidā verò ab Heliogabalo, qui tñ Vlpianū remouit vt virum bonum. Cæterùm Alexāder vtrunq; magno in honore habuit: maximè autē Vlpianum, qui cōsiliarius ei quoq; fuit, & scrinii magister, nec vnq̄ ad eū solus quisquā admissus est, nisi præfectus, atq; Vlpianus, tñ si quando alter adhibitus, semper tamē Vlpianus rogari iubebat. Proinde non immerito vertices legum appellati sunt à Modestino in l. scire oportet. §. aliud autē. ff. de excusatio. tut. & etiam iure optimo dicat Bal. in l. omnes populi. de iustitia & iure. Iureconsultos habuisse intellectum trāscendentem, vt de ingenio adepto Aristotelis scribit Auerrois. PAVLVS autē ille, ad quē libros Vlpianus scribit, puto etiam ad quē Paulus & Pomponius, vir fuit insignis & consularis, ab Heliogabalo iussus occidi, cuius filius etiam FABIVS SABINVS Alexandro fuit gratissimus, & Cato sui tēporis dictus est, illud dubium est, an hic filius, idē sit Sabinus, qui consularis, ac præfectus vrbi per tumultū fusti pcussus in populo & occisus, atq; ī publico derelictus fuerit, de illo quoque ambigit, vter ne de iure scripserit, filius an pater. Scripsit verò iuris ciuilis tres, & Proculi singularē, sed & epistolarū libros viij. POMPONII quoq; collati sunt eodem, libri. s. ad quintū Mutium lectionum vnde quadraginta, ad Sabinū quinq; & triginta, epistolarum viginti, variarum lectionum quindecim, ad Plautiū septē. Fideicōmissorū quinque, senatusconsultorū qnq;, regularū vnus, enchiridii duo. CAIVM verò citat & Boetius in Ciceronis Topicon commētarijs, huius huc adhibiti sunt ad edictum puinciale libri duo & triginta, ad leges quindecim, ad edictum publicum quindecim, qui soli tamē reperti fuerunt, aureorum septem, dodecadelti, hoc est duodecim tabularum sex, institutionum tres, de manumissionibus tres, fideicommissorū duo, de casibus vnus, regularum vnus, dotalitiorum vnus, hypothecariæ vnus. Sumpserunt haustus qui Tribunianum iuuerunt, ex VENVLEI quoq; stipulationum libris vndeuiginti, actionū decem, de offi. procon. quatuor, de pęnis paganorū vno, publicorū tribus, de interdictis sex. Item ex MAVRITANI ad leges sex. ex TERENTII CLEMENTIS ad leges viginti, ex APHRICANI quæstionum nouem: ex FLORENTINI institutorū duodecim: ex TERTVLLIANI de castrensi peculio vno. ex IVSTI constitutionū viginti. ex TRIPHONIANI disputationum libris vno & viginti. ex CALISTRATI de cognitionibus sex, edictorū monitoriorum sex, de iure fisci quatuor, institutorum tribus, quæstionum tribus. ex MENANDRI militarium quatuor. ex MODESTINI responsorum vndeuiginti, pādectæ duodecim, regularum decem, differentiarum nouē, excusationum sex, de pœnis quatuor. Itē ex eiusdem vnicū, de pscriptionibus, de inoffi. test. de manumissionibus, de legatis & fideicommissis, de testamentis, de eurematicis, de enucleatis casibus, de dñia dotis, de ritu nuptiarum. ex TARRVNTII paterni, militarium quatuor, ex MARCI militariū duobus, publicorū duobus, de officio pręsi. duobus, icoston, seu verius icaston duobus, de appellationibus duobus. ex ARCADII de testibus vno ex RVFINI regularum duodecim. ex ANTI, siue PVBLII FVRII ANTIANI edicti quinq; libris. ex MAXIMI ad legē Falci. ex HERMOGENIANI epithomarum. sex libris. Hæc est deniq; tam iuris cōditorum, qui symbolam dederunt, q̄ librorū quoq; & titulorum, quibus nostrę pandectæ se habent exactior nomenclatura: nā cęteri non intexuntur, sed tantum citantur: qdam tamen in codicib. deprauatis, q̄uis omnino immunes munificibus tñ adnumerantur. Tituli pręterea nōnulli, sicuti de excus. tut. penè integri grecè sunt edicti, quos indoctus aliqs (vt apparet) in latinum transtulit. Post hos iurecōsultorū nomina monumentaq; desiderātur pp barbarorum aduentum in Italiam, qui fana profanis miscentes, totum Latiū igne ferroq; deuastarunt, vtq; Romanum nomen deleretur in perpetuū, librarias ēt bibliothecas diripuere: ppea ius nostrum (vt alia liberalia studia) iacuit per aliquod tps, paulatimq; antiquę leges vetustate atque incuria aboluerunt, quarum & si iam nullius est vsus, notitia tñ necessaria videtur. Nouę autem leges a CONSTANTINO Cesare cęperunt, & reliquis succedentibus, erantq; permixtę, & informatę. Postea verò THEODOSIVS minor Augustus, ad similitudinem Gregoriani & Hermogeniani codicem factū constitutionum à Constantini temporibus sub proprio cuiuscunque Imperatoris titulo disposuit, quē à suo nomine Theodosianum vocauit. Demum successit IVSTINIANVS Iustini filius adoptiuus, & nepos ex sorore xvij. Cōstantinopolitanus Imperator: hic (vt scribit Suidas) in primis orthodoxus, idest rectæ fidei, literarū verò omniū expers fuit, atq; etiā (qđ aiunt) Analphabetus, idest q ne elemēta quidē literarū nouit, & tamen se tanquā legē quandam animatam à Deo missum hominib. testatur in §. vltimo. in aucten. de consul. is itaq; gloriæ cupidus, operā dedit, vt Iureconsultorum non responsa, sed oracula in quinquaginta digestorū libros digerent, quib. Epigrāma hoc adscripsit Grecū.

Βίβλον Ἰουςινιάνος ἄναξ τυχνήσατο τὴνδὲ
Τὴν ῥα τριβωνίανος μεγάλω κάμε παμβασιλῆϊ
Οἷα τις ἠρακλῆϊ παναίολον ἀσπίδα τεύξας
Ἣν μαρμαίρουσιν ἀγάλματα πάντα θεμίςων
Ἄνθρωποι δ' ἀσίης τε δορύκτυτοί τε λιβύσης
Εὐρώπης τε πίπτονται ὅλου σημάντορι κόσμου.

Quod in latinum sic sonat.

Iustinianus opus princeps hoc edidit, omnis
Quod Tribonianus Rectori condidit orbis,
Tanquàm aliquis varium componens aspida magno
Alcipe, nempe hic splendent mira omnia legum.
Ast Asiæ, Europæq; homines, libycique subacti,
Omnis signifero mundi haud parere recusant.

Codicem etiam edidit, nouellasq; cōstitutiones, & institutionū libros quatuor, vsus doctrina Theophili, Dorothei, & aliorum maximeq; TRIBONIANI, q teste Suida, natiōe Grecus, quālibet religionē contempsit, & maximè Christianā, assentator, & fraudulētus extitit, persuasit Iustiniano, ne mortē timeret, qppe q in cœlū cū carne assūpturus esset. Quęstor fuit Iustiniani, ingenio doctrinaq; nemini ætatis suæ secundus, sed auaritiam in tātū coluit, vt lucri gratia ius semp venale habuerit, legesq;, put amici res postulabant, & latas reuocauit, & nouas tulit. Fuit sermone bladus & suauis, auaritiæq; morbum doctrinæ præstantia fa-

eile obumbrare potuisset. Persuasit itaque Iustiniano vt legum prolixitatem amputaret, & ob id multorum Iurisconsultorum nomen deletum est,edictumque nouum proposuit,ne quis nouas leges interpretaretur,quod etiam hodie legitur in l.j. §. nostram autem.C.de veter.iur. enucle. Huius exēplo GRATIANVS Sancti Proculi monachus,patria Ethruscus,regnante Cōrano Sueno X.Romanorum Imperatore, decretorum volumē accuratissimè collegit,anno Domini Mcv. vt ipse innuit in c.appellatione interposita §. forma ij. quæ. vj.licet glosator ibi dicat cōpilatum anno Mcl. de quo latè Calde. in procemio decretal. in iij.colum. Huius tamen opiniones non semper recipiuntur, & reprobantur in multis,vt latè retulit Dom.Fely.in c.ij col.24. de rescrip. de auctoritate decreti etiam tractans, Bononiæ floruit. Post quem non multo tempore medio OBERTVS de Orto Mediolanensis magni nominis Iureconsultus feudales cōsuetudines disserit.Deinde PALEA Gratiani discipulus, quædam ad præceptoris monumenta addere studuit, hic etiā rubricas,immo potius summaria (vt ita dicam) ad eundem librū cōposuit, præter primū,quæ cōpilatori totius decreti adscribitur, vt etiam testis est Io.And.in sua ad Spec.paraphrasi,in titulo de disput.& allega.ad fin.& latè reassumit Io.de Imo.post Salyce.in rub.ff.de verb.oblig.in ij.& iij.colu. Primus autem, qui Iustiniani edictum cōtempserit, traditur HIRNERIVS, quem aliqui Guarnerium vocant,iste omnium primus leges ciuiles aperuit, glosasq; composuit,& propterea lucerna iuris appellatus est,sed falsò,cum ab eo legum tenebræ potius initium sumpserint, huius.n. auctoritatem eo tempore maximam secuti alii,nobis vsq; ad trecenta librorum volumina relicta sunt. Sed tamen hoc potius Iustiniano adscribēdū est, qui cū nullam sibi nominis comparandi viā videret ppositā,ad alienas vigilias animū cōuertit, qđ profectò dolendū est,pulcherrimā illam, & tot librorū admirabilē bibliothecā, quot à sanctissimis legū cōditorib. scripti erant deperiisse,opera illius,qui ne elemēta quidē nouerit. Putasti ne (te Iustinianum alloquor) posteritati succurrere, dū perdidisti tot Illustrium scriptorum congestos labores,tot libros pe diuinos, & tātam elegantiam doctrinamq;, quā quanti nunc emeremus exprimere nequeo. Existimasti fortassis plurimū cōducere vtilitati studentiū (vt in tua in pandectis præfatione asseueras) si qđ antea multitudine tractatuum tardius efficerēt, coangustatis postea libris citius assequi possent? Sed non animaduertebas,ꝙ dū ducē tenebris adtulisse te putas, luci tenebras iniecisti. Videamus.n.ineptos sępissime, variosq; intellectus, contrariasq; sn̄ias, quotq; legētiū articuli (vt ita dicā) tot penè interpretationū volumina,quib.ēt in dies magis, magisq; oneramur. Et ꝓpterea in tāta scribēdi licētia,ne vnus inter tot operi intētissimos desidiosus videar. Doliū exēplo Diogenis ego quoq; voluere institui. Sed ad Hirnerium,vnde digressi sumus, redeamus,q Iustiniani etiā nouellas cōstitutiones in breuiariū redegit,& post leges Imperatorum digessit, nō tn̄ p hoc legis condēdæ potestatē est assequutus,immo in multis reprehenditur,vt ēt testis est Do. Alexā.in l.secunda.§.primo.in septima colum.ff.soluto matrimo. Deinde Bononiæ etiam claruerunt BVLGARVS, PILEVS, HVGO, patria Pisanus, regnante Federico XI.Romanorum Imperatore, qui cognomento Barbarossa dictus est, quorū duo primi glosas in feudorum librum conscripserunt,licèt eorū opus postea consumauerit IACOBVS Colūbi de Regio,cuius glosis hodie vtimur, eodem tēpore extitit ROGERIVS Odofredi Beneuentani pceptor,q primus paratitla cōscripsit,id est rerum summas titulatim appositas, qđ à Iustiniano permissum fuerat,vt legit in præallegata. l. j. §. vltimo. C.de.vete.iur.enuclean.vbi mendosè in piratitia,p paratitia scriptum est.Hic in opere riualem habuit PLACENTINVM IO. BOSIANVM Cremonensem, & Bosiani discipulum AZONEM Bononiensem,qui electionis vas,velut alter Paulus,& legū fons à Baldo appellatus est,claruerunt regnāte Henrico Germanorū Imperatore XII.anno Mcc.quo tēpore ēt nomen meruit MARTIANVS Bosianus Cremonensis, LOTARIVS, ET ODOFREDVS Beneuētanus.Per huius tēporis curricula GREGORIVS IX.qui Tibaldus antea dicebat, decretales epistolas in quinq; libros digessit, vsus opera RAIMVNDI Barchion.viri doctissimi. His successit ACCVRSIVS Florētinus, qui quadragenarius cæpit Bononiæ huic sciētiæ operam dare, adeoq; profecit,vt Odofredū pcellētē tunc doctorē lōgè superaret,fuit Azonis auditor,hic pādectarū volumina & Cæsarū cōstitutiones interpretari ꝯ Iustiniani edictum veritus non est: & ipsemet dicit in præallegato §.vltimo,in verbo commentarios. Florebat anno Mccxxvij.Imperii Federici sexto, & ipse testis est in l.pen C.de accusa.quo anno Bononiæ codicem Iustiniani interpretatus est,licèt iā per annos septē ante scripsisset sup auctēticorū libro,vt colligit ex his, q̄ dicit in auctētico vt ppon.nom. imper.circa prin.in verbo,indictionis, & cū post Ciprianū antiquū enarratorē eēnt Bononie due tūc eius artis factiōes,q Bulgarū,& q Martinū Gesiani sequerent,eos oīs ipsius sciētiæ fama ad suā scholā cōuertit. Decessit anno vitæ 78.salutis MCCXXIX. sepultus Bononiæ apud ædem minorum,loco celebri. Post Accursium duabus olympiadibus mediis claruerunt IACOBVS BALDVINI, INNOCENTIVS quartus patria Genuensis, familia Flisca,qui Synebaldus antea vocabatur, Pontifex Romanus creatus,viuente etiam Federico XI. Hic maximam in iure pontificio authoritatem assecutus est,& fuit pater, & organum veritatis secundum Archidiaconum in c.pia.de exceptio. in sexto:vt refert dominus Felynus,vbi cum multum laudat in c.secūdo.columna vigesimaquinta.de rescriptis.& inter cætera doctrinæ suæ monumenta commentarios super decretali celeberrimos conscripsit, vita functus Neapoli, ibique requiescit in æde diui Laurentii. Huius exemplo & diligentia excitatus BERNARDVS Compostellanus eius familiaris & sacerdos anno MCCXLV librum in primo decretalium confecit. Post hunc indictione vna media leges nostras illustrauit ODOFREDVS alter a superiore,qui super ff.& C.libros interpretationes publicauit. Hos subsequuti sunt HENRICVS Cardinalis Hostiensis,& eius discipulus GVILIELMVS Durandi. harum prior vir humani diuinique iuris peritissimus Alexandro Pontifice suadente scripsit super decretalibus, & summam etiam composuit. Alter verò, qui magister practicæ appellatur, prouincialis,& ordinis prædicatorum, iuris Speculum composuit anno MCCLXX. Non multo post vixerunt IACOBVS de Beluisio, qui inter cętera super authenticorum libro & feudis diligentissimè scripsit, licet fortè inferiori ætate rectius attribuere tur vnà cum IACOBO BVTRIGARIO, qui (si Bald.credimus consilio 140.cuius est initium, hæc quæstio fuit. in quarto libro,& consilio nono.quod incipit,ad euidentiam. in tertio libro) Floruerunt anno MCCC. BARTHOLOMÆVS Brixiensis iuris canonici Doctor clarissimus, qui decreti glosas auxit,& digessit, hic VINCENTIVM audiuit,vt ipse refert in capit.iurauit.de probatio. qui Mediolanen. fuit ex antiqua Castellionum familia (vt quidam referunt) optimus canonista, vt Panormit.testatur in capit.si quis contra.in quinta.columna. de foro competenti.& in capitulo cum contingat.in secunda columna,de iureiur. GVIDO de Baisi Bononien. Archidiaconus, vt refert Bartolus in l.semper §.quibusdam. ff. de iure immunitat. & GARSIAS Hispanus decretaliū interpretes anno Mcclxxxv. Qua etiam tempestate,duobus tamen lustris mediis, BONIFACIVS octauus,patria Anagninus,qui Benedictus Gaietanus antea uocabatur,sextum decretalium librum publicauit,suo iussu, a tribus doctissimis viris compilatum, & maximè opera RICARDI de Petronibus Senen. SS.Roma.Eccle. Cardinalis, & Vicecancellarii,cuius authoritas eo tempore fuit maxima. Quibus duabus olympiadibus intermediis,successerunt IACOBVS de Rauani,hic (vt etiam testis est Cynus) ea quæ simplici sensu maiores nobis tradiderunt ad dialecticum arguendi modum deduxit. PETRVS de Bellapertica Aureliensis Doctor consummatissimus,qui tam super pandectis, quàm super C.& institu. interpretationes edidit, composuit etiam centum disputationes,huius domus etiam hodie ostenditur in patria, ibiq; sepultus quiescit,& DINVS Mugelanus,qui cum Bonon.plures annos docuisset, vocatus a Bonifacio octauo componendo sexto decretaliū libro,præcipuam impendit operam: deinde muneribus tantum quibusdam donatus,Bononiam rediēs, mestus animo,se spe honoris maximi,ac Cardinalatus,qua venerat,frustratum se vidisset,in itinere subitum incidit in morbū, quo perit. Huic contemporanei fuerunt NICOLAVS de Neapoli magnus textualis,MARTINVS Silimani,IOAN.ANDREAS præceptor in legibus,IACOBVS de Arena Parmēsis,cuius opiniones,vt etiā testatur Barto.semper de mente iuris veniūt. FRANCISCVS Accursii filius,qui paternis glosis aliquid addere studuit,& ALBERTVS Odofredi discipulus.Post hos claruit GVILIELMVS de Cuneo Gallus, RICARDVS Malumbræ, Cremonen.ætatis suæ doctissimus, qui hæreticus iudicatus fuit, & hoc tempore Ioannes xxii.qui Iacobus Cartucensis ante vocabat,Clemētis quinti constitutiones, quas ipse auctor in Vienēsi cōcilio ediderat,iterū publicauit anno 1314. His successit LABERTINVS de Ramponibus,BARTHOLOMÆVS Burrigarij.Tēpora vero sua illustrauit IOANNES ANDREAE, patre Andrea presbytero,natus apud Mugelliū agri Florentini oppidum,iuris scientia virtutibusq; aliis natalium pudorē contexit: nā domi apud patrē primo eductus literarū rudimenta, Bononiā admodū adolescens venit,vbi ob paupertatē pedagogū gesit,Scarpectā filiū Mainardi Vbaldini erudiendo, cuius sanè fretus ope atq; amicitia,iuri pōtificio ociosè vacauit, breuiq; effecit,vt in ea facultate facilè princeps haberet atq; in eodem loco annos prope 45.excerptum,tanta aliquoin vitæ abstinētia,vt per annos 20.pelle tectus vrsina citra lectī delitias noctibus cubitaret,& frequētibus ieiuniis supplicisq; inuigilās ætatis suæ extitit consumatissimus. Proinde a Baldo iure optimo canonici iuris fons,& tuba appellat in cōsi.226.cuius est initiū,reperitur in primo libro. Nouellas super decretali edidit celeberrimas, & in sextum librum iuuenis adhuc commentarios composuit, quos postea retractauit,deinde Clementis constitutiones accuratè glosauit:cōscripsit etiam opus suum Mercuriale, & ad Speculum

culū paraphrasim eorum, quæ ad eius operis perfectionē deesse videbant. Senex vita functus est Bononiæ ex peste anno M.ccc-xlviii.sepultus in æde diui Dñici.Hac ēt tēpestate floruerūt CINVS Pistoriēsis ex nobili Synibaldorū familia, OLDRADVS Laudēsis cōcistorialis aduocatꝰ,ambo Dyni auditores,& Io.Andreæ familiarissimi, NICOLAVS Mutinensis nulli ex coetaneis inferior, IOANNES Monachi Cardinalis sexti libri glosator, IOANNES Calderini, Io. Andreæ pcipuus filius & discipulus,vir magnæ virtutis & sciētiæ,vt testat Bal.consi. 226. cuius initiū est,reperit in primo lib.cuius vigiliæ in iure diuino extāt. Florebat etiā anno M.cccl. FEDERICVS Petrucius Senensis, RAINERIVS Floroliuiēsis nomine, insignis Bartoli pceptor IOANNES Fabri. Vltramōtanus Doctor magni ingenij, q cōpositissima breuitate Codicis libros institutionesq; venustauit, & IAC. Butrigarii alius Bartoli pceptor, SIMON de Bursiano Card. Mediolanēsis,& PAVLVS de Eleazariis Io. Andreæ auditor decretorū eximius,q scripserūt sup Clemē. Hi oēs simul claruere vsq; ad annū Mccclv. Raynerius vita functus est anno M. ccclviii. Post hos LVCAS de Pēna Tholosanus,q scripsit super tribus libris Codicis. LAPVS sancti Miniati Abbas, q scripsit sup sexto & clemētinis. IOANNES Palatēsis de Senis Baldi pceptor,& magnus textualis,à quo Bal.multa mutuatus est, ANDREAS de Isernia, quē iure optimo summū feudistā appellat domi. Ias.in l.Gallus.§.ēt si parēte.in 6.col.de libe. & posthu. hūc legimus interfectū fuisse à quodā Barone Gallico;qa ꝯ eū sn̄iam tulisset. & BARTOLVS Sextoferratensis, q meritò magister & princeps academiæ lægalis nuncupat, huius auctoritas quāta sit,nemo est q nesciat,audiuit Petrū de Bellapertica, Cynū, Rayneriū,& Iacobū Butrigarij,vita functus est anno M.ccclv. ætatis suę xlvi.de cuius studiis ipsemet dixit in l.quidā cum filium.ff. de verb.obliga.q (si Roma credimus in sing.Dccxxiiii.cuius est initium,quæro à te.) comedebat ad pondus, vt haberet ingeniū pariter dispositum, & nunq̄ alteratū,vt eius verbis vtar, eadē tempestate cū Bartolo claruit FRANCISCVS Tigrini Pisanus,cuius vita,ac mors doctrinam eius maximè ornauerunt. NICOLAVS Alexādrinus Bartoli gener, q inter alia repetiit. §. si initiū.in l.si quis ex Argētariis.ff.de edendo.licèt illa repetitio falsò Bartolo ascribat,vt etiam testat And.Barb.post Ioā. de Platea in repetitio.rubri.de fide instru.col.pen.& Alex. licèt non clarè exprimat,in l.iurisgen.§.quod ferè.ff.de pactis. & idē sentit, si rectè eius verba corrigantur,in d.§. si initiū. in j. col. FRANCISCVS Albergotus Aretinus, Bartoli familiarissimus, ALBERICVS Rosatius Bergomensis,doctor magnæ practicæ,cuius scripta extant, SIGNOROLVS Homodeus Mediolanēsis,quem laudabilis & egregiæ memoriæ virum vocat Bal.in c.clerici. circa medium.de iudiciis.& in consi.cclxiiij.cuius est initium, statuto cauetur.in j.col.in j.lib.& profundum famosumq; dicit Iaco. Alua. in c.j.in princip.in 5.col.quis dica.dux,vel march.commendat ēt domi Ias.in commentario.l.si is qui pro emptore.col.26.de vsucapio. Bartoli nomen excepit BALDVS de Vbaldis Perusinus eius discipulus,qui vnà cum ANGELO, ET PETRO fratribus tempora sua illustrauit. Horum momenta extant laudatissima. Baldus præter ingenij monumenta, quæ de se prædicant, & Bartolo pares ferunt gressus. In vita etiam tantus fuit, vt facile omnes alios,iuuenis adhuc superauerit,ideo iure optimo præceptor meus Do. Iason (de quo etiam infra dicemus) sępissime admiratione quadam motus dicat,Baldum nihil vnquam ignorasse:hocque ego ausim etiam sub religionis iuramento affirmare, eum, qui Baldi scripta diligenter præ manibus habuerit quamlibet difficilem quæstionem facilem adiudicaturū. Præceptor fuit Gregorii XI. ante eius pontificatum, obq; famam postea à Ioā. Galeacio Mediolani Duce & virtutum Comite Papiā ascitus, hic diē obiit,anno Domini M. ccc. quarto cal. Maij. Requiescit in Basilica diui Francisci hoc epitaphio honestatus.

> Vita,labor,studium, diuini cultus amoris,
> Artes maturæ, Regis fulgentia dicta,
> Legales normæ, pactorum cælica iura,
> Ornant Baldi animum, quem pandit dognate claro
> Quisquis, nunc liquit mortalis pondera carnis,
> Dulcia iam gustans auctoris pascua summi.
> Clauditur hic Baldus Francisci tegmine fultus.
> Doctorum princeps, Perusinaq; editus arce.

Eodem etiam anno Florentiæ decessit Ang.quem venerandum & excellē.fratrē suū appellat Bal.cōsi.264.cuius est initium, statuto,cauetur.ad finem,in j.lib. Petrus iuri diuino operam dedit & auxilium,eiusq; plurima mentio inter Bal. Ang. & aliorum ætatis suæ consilia. Eodem tempore claruerunt RICARDVS, ET BARTHOLOMEVS de Salyceto, cuius cōmentarii perutiles circunferuntur. BENEDICTVS de Plumbino, qui scripsit super aliquibus titulis.ff.noui,& fecit nonnullas repetitiones,quæ extant,& FRANCISCVS Baldi filius, cuius inter patris consilia plurima mentio. Non multo post in lucem venerūt IOAN. de Lignagno,quē canonū,& legū, & philosophiæ summū & illustrē Capitaneū appellat And.Sicul.in tracta.de præstan. Cardinal.in j.quæstio,primæ partis,in 8.col.hic bigamus fuit, & ideo in Cardinalem eligi non potuit,vt dixit Bal.in c.at si clerici.in pen. col.extra de iudiciis. & propterea sunt qui putent eū potius superiorib.adnumerandum. LAPVS de Castello Florētinus, alter à superiore,cuius auctoritas est magna,fuit aduocatus consistorialis,vt etiā refert à Ludo.Rom.in sing.xlj.conscripsit allegationes memoria dignas,& hunc quidā cum priori confunditur, & quidem imprudenter,vt colligi licet ex his,quæ ipse scripsit allegatione ci.cuius est initiū,in ciuitate Florētiæ. Floruerunt etiā cū istis IOANNES de Fātucijs, GASPAR Calderini, PETRVS de Ancharano,qui audiuit Baldum, ANTONIVS de Butrio Ancharani discipulus, oēs Bononienses:hic legatus est à Gregorio XII.ad Regē Franciæ pp scisma Benedicti, eoque anno mortuus,optatum finem illius scismatis non vidit,vt dicunt Domi.& Domi.Felyn in procemio Gregoria. FRANCISCVS Zabarella Patauinus,Cardinalis,ac præsul Florētinus,in cuius funere Poggius orauit,quāuis sint q hunc putent floruisse superiori ætate circa annos Dom.M.ccclxx. audiuit Laurentiū de Pinu, & Ioānē de Lignano,vt ipse testis est in præfatione clem.& IOAN. PETRVS Ferrarius Papiensis, q iudicialē practicā cōposuit vsq; ad annū Mccccx. His successerunt CHRISTOPHORVS Castellioneus Mediolanen. subtilitatum princeps,& duo fulmina iuris RAPHAEL Comensis videlicet & FVLGOSIVS Placentini,qui castellionei pceptoris scripta furto subtracta inter se diuiserunt, & Pataui publicauerunt anno Mccccxx. vt etiā innuit Do.Ias.in l.j.in iij.col.ff. de pactis. Deinde FRANCISCVS de Ramponib.Imolæ præceptor, PETRVS Maurocenus Venetus Sacrosan.Rom.ec. Cardinalis, IOAN. Imolēsis,qui vita functus est Mccccxxxvj. xij. calen. Martij. PAVLVS de Cast.Doctor aureus,qui Paduæ decessit, vbi profitebat anno lvij.vt aliqui volunt. DOMINICVS de sancto Geminiano, & MATTHEVS Mathesilanus Bonon.ambo Antonii de Butrio auditores. Matth. scripsit super aliquib.libris digestorū,maximè de appellationib.notabilia etiam quædā dicta collegit, composuit & aliquos tractatus,alii integra ediderunt commentaria. Eadē ætas tulit LVDOVICVM Romanum, ingenio & memoria illustrem,quē tamen aliqui scribunt admodum ineptum extitisse. CHRISTOPHORVM Portium Raphaelis Comen.auditorem NICOLAVM de Tudischo Cataniensem, Siculum Abbatē,& Archiepiscopum Panormitanum, ordine & claritudine laudatissimum. Florebat Senis anno Mccccxxx. IACOBVM Aluarotum feudistā PETRVM Mathesilanum, FLORIANVM de sancto Petro eius discipulum, & IOANNEM de Anania Bononiē. Archidiaconum diuini iuris interpretem eximium,& Theologū eruditum,hic obiit anno Mccccly. Hoc tēpore floruerunt PETRVS Besutius Mediolanen.doctor insignis, ANGELVS de Periglis, IOANNES Petrutii, ANGELVS de Aretinis, IOANNES de Platea, IOAN. BAPTISTA Cacialupus, aduocatus consistorialis, ANTONIVS de Alexādro, MARTINVS Laudensis, ET IACOBVS Puteus: hi interpretationes conscripserunt. Quib.successit ALEXANDER de Imola,à quo (vt de Tibullo cecinit Ouid.) ceu fonte perenni, Vatū Pieriis ora rigant aquis. Hic quasi canō fuit posteriorib.legū pcepta petentib.ab eo,velut à lege quadā, vt cū iure optimo vnà cū Bar.& Bal.aliis pponamꝰ,legit Bononiæ, Padue, & Ferrarię. Florebat aūt anno Mccccl x.& Mcccclxx.audiuit Florianū,& verè dicit Do Fely.in c.2.col.16. de rescri. ꝙ est lucerna ardēs cathedris iuris ciuil. MARIANVS quoque Socinus Senensis,quē celeberrimum Iureconsultum fuisse testat Alex. cōsil.4.cuius est initium,circa primum quæsitum.in vlti. col.j.libr. & Doctorem immortalē appellat Dom.Fely. in procemio Gregori.in 8.col. BARTHOLOMEVS Cepola Veronensis Alex. concurrens in gymnasio Patauino, q obiit anno Mcccclxxvij. BENEDICTVS Capra, IOANNES Bertachinus Firmanus aduocatus cōsistorialis,qui ob copiā auctoritatū laudē sibi cōparauit, LAVRENTIVS Calcaneus, BALDVS Bertolinus alter à superiore,itidem Perusinus iure consultissimus, & FRANCISCVS Aretinus, de quo id dici iure optimo potest, quod de Epicuro dicit Lucretius,verbis tamen paululum immutatis,hic genus humanum ingenio superauit, & omnes restrinxit stellas exortus,vt ethereus sol. Nam præter iura cæteras ēt liberales artes est adeptus, & Princeps seculi sui habitus: huic enim legum anguli clarius patuere,vixit in celibatu,opibus tamē inhiās,quas cumulatissimas cognatis demum coactus reliquit,cùm tn̄ maximè cuperet collegium fundare,eumq; celeberrimum Iureconsultum dicit Dom. Alexād.in consilio quarto, cuius est initium, circa primum quæsitum. in vltima column. in primo libro. Eadem etiam tempestate Bononiæ claruit ANDREAS Siculus, quem vulgus Barbatiam appellat, audiuit Ioann. Imol. vt ipse testatur in repetione rubric.de fide instrumentorum, colum. trigesimaquarta,multa scripsit,q̄ tn̄ non sunt in cōi omniū vsu, studio.n.impugnandi cōes opiniones sępissime deliberauit, vt dicit dn̄s Felynus in c.cæterùm.col.viij.de rescrip. Hic riualē habuit BARTHOLOMEVM Mutinensem, quem postea audiuit Fely.eumq; mirificè commendat in c.ij.col.decimasexta, de rescriptis. Floruerunt nō multo post PETRVS Philippus Corneus

neus Perusinus, qui Florentiæ, Ferrariæ, & in patria annos ꝓpe quinquaginta professus decessit, ætatis tertium supra septuagesimum agens annum. BARTHOLOMEVS Socinus Senē. doctor celebratissimus Mariani filius, q Prati, Paduæ, & Bononiæ docens iam fessus viuendo, linguæ instrumento priuatus ꝑ triēnium, demum mortuus est anno in partu virginis M.D.vij. IOAN. MARIA Riminaldus Ferrariensis, FRANCISCVS de Curte, q vita functus est iij. Calen. Aug. Mccccxcv. LANCELLOTVS Dec. Mediola. vir integerrimus, Alex. discipulus, obijt Papię pridie nō. Februarij. M.D. Hi omnes in iure ces. scriptitiarunt. In pontificio verò domi. FELINVS Sandeus Lucensis episcopus, & Rotæ Romanæ auditor, cuius scripta hodie post Abb. sicul. multum frequentant, audiuit Aret. licet scribendi genus diuersum à p̄ceptoris stilo affectauerit, Floruit Pisis, & IOAN. ANTONIVS de sancto Georgio Mediola. diui Ambrosij in vrbe nostra p̄positus, sanctissi. Alexādriæ Episcopus, & S.S. R.E. Cardinalis dignissimus, obiit Romæ vj. calen. Apri. M.D.ix. annum lxx. agens, cū ingēti totius Italiæ desiderio, & præsertim inclitę patriæ, cui se ciuē optimū p̄stiterat. Seculū verò nostrū, & Ticinēsem academiā exornant IASON Maynus, & PHILIPPVS Decius Mediolanēses, ambo insignes p̄ceptores mei, q leges & iura canonica s̄. alios maximè illustrarunt, & tāto maiores cæteris sunt, quāto Mediolanensis ciuitas alias excellit, vt de Virg. & Hesio. & Mātua, & Ascra scribunt historici, quorum laudē recensere in tāta omniū notitia superfluū duco, & præsertim cū singuli ꝓpriis vigiliis sint clarissimi. Ex quorū scholis vt etiā ex equo illo Troiano, multi consumatissimi doctissimique Iurecōsulti in lucē ꝓdierūt, & inter alios FRANCISCHINVS Curtius doctor clarissimus, PAVLVS Pichus, MATTHEVS Afflictus, ANTONIVS de Fano, q insignē tractatū de pignoribus cōposuit, IOAN. FRANCISCVS Balbus, q omnē materiā p̄scriptio. tractatu restrinxit. PVRPVRATVS, BRVNVS, ET ANDREAS Alciatus Mediolanensis omni parte consumatissimus, q Iureconsultos etiā ætate nostra latinè loqui posse demonstrauit, & qui iuris ciuilis scientiam cum studiis humanitatis optimè coniunxit. Aliique quamplures quos sigillatim non referam, eos quilibet pro voluntate poterit adnotare.

IVRISCONSVLTORVM VITAE PER BERNARDINVM RVTILIVM.

PAPIRIVS MAIOR.

Papirius, siue, vt tū loquebant̄, Papisius inter Ro. iuris ꝑitos principē locū obtinuit, licet, si iuris ipsos ꝯditores recēseas, Numa Pōpili⁹ cęteriq; Reges antea ciuitatē legib. instruxerint. Eū Pōponius mō Sex. mō P. Dionysius nūc C. nūc Maniū, vel (vt est in Greco Vaticano codice) Mam. ū Papiriū appellāt A Eque Pont. Max. ne, an Rex Sacrificulus fuerit, in incerto est. Nā Dionysius antiquitatū autor diligentissimus eūdē Papiriū alibi Pōt. alibi Regē Sacrificulū nominat. Etenim, cū electione Regū mutato statu ciuitatis, rerū diuinarū cura haberet̄, seu qa q̄dā publica sacra ꝑ ipsos Reges factitata erāt, necubi Regū desideriū esset, siue vt nomē Regū, q ꝓfuisse plurimum Reip. videbant̄, in ꝑpetuū seruaret̄ (nā vtrunq; tradit) iussi Pontifices atq; Augures ex seniorib. aptissimū vnū deligere, q nullius rei præterq̄ diuini cultus potestatē haberet, ab omni alio ciuili bellicoq; munere liber, Regis Sacrificuli titulo, ita vt id sacerdotiū Pontifici subiiceret̄, ne additus nomini honos aliqd libertati, cuius tūc prima erat cura, officeret. Ii ergo Mamiū Papiriū gēte iā tū patricia, virū honesto otio ac quieti deditū, primū regē sacrificiorū creauere. Is quocūq; p̄ nomine, quocunque sacerdotio p̄ditus (certe Papiriæ gētis fuisse cōstat, quāuis frustra apud Dionysiū Glareanus ambigat, & de immutāda lectione deliberet) ī primis peritus iuris, leges oēs regias in vnū cōtulit. Nā cū antea Ancus Martius Rex Ro. leges sacras, à Numa latas, in desuetudinē iā abeūtes, reduxisset in ciuitatē, easq; ex cōmētariis Pōtificū exscriptas in foro tabulis quernis sculptas ꝓposuisset, eiectis inde Regib. Papirius hic sacras oēs ꝓphanasque leges à Regib. latas in vsum publicum deduxit, conscripto codice, quē postea ius Ciuile Papirianum appellarunt, nō ꝙ ibi q̄dquam de suo Papirius adiecerit, sed ꝙ leges uariis tēporib. latas, & sine ordine apud Pōtificū cōmētaria delitescentes in vnū corpus cōpositas inuulgauerit. Eæ paulopost, cùm duodecim Tabulæ ferrent̄, tributa lege abrogatæ sunt. Vrbe inde à Gallis Senonib. capta atq; incēsa, simul cum cæteris ex illo incēdio cōquisitæ, & in vulgus editæ, nisi siquæ ad sacra pertinerent. Ille enim à Pontificibus, maximè vt religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressæ. Liber verò ipse Papirij vel ætate Pomponij Iureconsulti extabat. Vixit Papirius Tarquinio superbo regnante, & sub initia liberatis Ro. Quo fit, vt alium omnino hunc esse existimē ab illis, Papirio prætextato (quem quidam Cursoris filium faciunt.) & L. Papirio, qui pocillum mulsi, vel (vt Plinio placet) vini Ioui vouit (fuit enim id Cursoris votum) & Cn. Papirio cum dentibus nato, quamuis aliter Zasio contra temporum fidem atq; ordinem placuerit. Duæ etenim Papiriorum familiæ, patricia vna minorum gentium, altera plebeia Romæ fuerunt. Patricia varijs cognominibus clarissimos edidit viros, Mugilanos, Crassos, Cursores, Massones, in quibus Cursorem illum, quem Alexandro Magno bellicis atque Imperatorijs artibus anteponere Liuius non dubitat. Plebei minori gloria, nec sanè vtiles Reip. Carbones, Turdi, Pæti extiterunt. Vt Cicero quo quòd non satis diligenter fecerit, quòd primum patriciæ Papiriorum familiæ numerauerit. L. Papirium Mugilanum censorium.

Appius Claudius Decemuir.

E Claudiorū patricia gēte duo inter cōsultos iuris cēsent̄, Appius, s. Claudius Decemuir, quem quidam Regillanum vocant, & is, qui Cæcus & erat & vocabatur. Ea familia Sabina origine fuit, ab eo propagata, qui Clausus apud suos dictus, cum ea gens bellum in Romanos moliretur, ipse pacis author a turbatoribus p̄ssus, nec factioni par, abs Regillo oppido, magna cliētum comitatus manu, Romā sexto ferè post axactos Reges annos transfugit. Huius ex filio Appio Consulari homine acri & plebi infesto nepos Appius hic iuris peritus, familiæ gloriam afflixit magis quàm honestauit. Patri tamen ad populum reo, ante iudicii diem seu morbo, seu sua manu extincto pietatē egregiè præstitit. Allato enim in forum cadauere, aditis Consulibus ac Tribunis postulauit, vt sibi de more laudare defunctum, patrem pro concione liceret. Vocato a Consulibus ad concionē populo, cum Tribuni collaudationem impedire conarētur, denunciarentque adolescenti, vt mortuum de medio tolleret atque auferret, plebs fraudari solemni honore supremum diem tanti viri noluit, & laudationem tam æquis auribus mortui audiuit, quàm viui accusationem audiuerat. & exequias frequens celebrauit. Extabant & alia variis temporibus in Rempub. collata ab Appio officia. Cæterum post aliquot annos, cùm propter intestinas discordias, quòd patres ferre plebiscita indignarētur, plebei se nimium præmi patrum decretis fremerent, placuisset populo Ro. leges a Græcis peti ciuitatibus, eæq; ꝑ legatos Ro. allatæ essent, intēte instabant Tribuni plebis, vt tandem scribendarum legum initium fieret. Consules, vbi aliquandiu variis calumnijs rē inuisam patribus extraxere, tandem, vt in alios trāsferrent onus, comitia ante diē indicūt, successuros sibi ad legitimum tempus consules creant Appium Claudium. T. Genutiū. Ac, cum nihilo ęquiore animo diē solemnem in eūdis magistratibus plebes expectaret, Tribuni ad designatos, præcipue Appiū confugiunt, modo in concionibus, modo semotis orāt arbitris, vt plebi cōsulant, addunt spem precibus, honores atq; ingētes a plebe opes pollicēdo, donec peruincunt, ut legū cōscriptio representetur. Cęperat Appiū cupido extraordinarii magistratus, quo leges patriæ daret, futuras ciuilis cōcordiæ ac pacis iā pridē inter ordines labefactatæ perpetuum stabilimentū, pręclaro medius fidius consilio, si non mox, potestatis magnitudine nimiū delectatus, animum ad tyrānidem cōuertisset. Igitur, adducto in suam sententiam collega, uocatus sæpe in concionē a tribunis, aliqn̄ processit, multisq; uerbis humaniter disseruit, uehemēter placere sibi atq; item Collegæ ferri leges, quæ oēm æqui boniq; contentionē dirimerent, idq; se sn̄iæ loco dicere, si potestatem inito magistratu habeāt, creaturos latores fore, qn̄ de legibus cōueniat, de latore nō esse diutius discrepādū, seu de patrū, seu de plebis corpore placeat. Quin agite (inquit) consules, comitia creādis latoribus legum indicite, me ac collega (vt pro eo ēt spōdeam) nō modo non aduersantibus, quin ex patrū sn̄ia eligant, sed adiuturis etiā, gratiamq; insuper habituris singularē. Quod si propter designatos nos nouum alium inducere consulari potestate in Remp. magistratum ueremini, nihil impedimēto sumus, sufficiēdis in locū nostrum honore cedimus, modo id senatus ꝓbet. Collaudāte Appij orōnē uniuersa concione, uictus studio plebis Sextius Consul solus, quando morbus collegam domi detinebat, Senatum uocat, de legibus ferēdis refert. Dictis compluribus in utranq; partem sentētiis, alij peregrinas respuebant leges, ac manendum patrijs institutis censebant, alijs tolli discordiarum causas placebat. Vicit tandem Appij sentētia, quā primus rogatus dixerat assentiente collega. Placet creari decēuiros sine prouocatione, qui confestim magistratum ineant, & ne quis eo anno alius magistratus esset, utq; ij, ex patriis institutis, grçcisq; legibus optima quæq; deligentes interpretātesq;, Reip. futura commodo iura conderent ac dirigerent. Ea ita rata sanctaq; futuris iudicibus & magistratibus fore, si Senatus probasset, iussissetq; Populus. Admiscerentur ne plebei, controuersia aliquandiu fuit. Postremò concessum patribus, modo ne lex Acilia de Auentino aliæq; sacratæ leges abrogarentur. Perlecto in

in vulgus decreto, Tribuni, effusi in senatus atque Appii laudes, comitia indicunt. Ibi designati consules magistratu sese abdicāt. Ea adeo grata plebi moderatio fuit, vt legendus primoribus præcipua sit Appii collegæ que ratio habita. Creatis primis octo additi nobilissimi collegæ. Ita post trecentesimum alterum conditæ vrbis annum nouus in Rempu. magistratus inductus. Eius totius regimen penes Appium erat fauore plebis, adeoque nouum ingenium induerat, vt plebicola repente omnisque auræ popularis captator euaderet pro truci seuoque insectatore plebis. Ii cum decem Tabulas legū confecissent, eæq; apud populū sancitæ essēt, vulgat̄ rumor, authorib. (vt qdā ferūt) ipsis Decēuiris, duas deesse tabulas, quib. adiectis absolui posse velut corpus oīs Ro. iuris. Ea expectatio, cū dies comitiorū appropinquaret, desideriū Decēuiros iterū creandi fecit. In maxima summorū hominū cōtētione, Appius quoq;, cū diu dissimulasset ad excitandū plebis studiū, dimissa iā in discrimē dignitate, ea ætate, his honorib. actis stimulatus, ī insequentē annū eandē, quā gerebat, potestatē petit, tāta ambitione, vt nescires, vtrū inter Decēuiros, an inter cādidatos numerares. ꝓprior interdū petēdo, q̄ gerēdo Magistratui erat, criminari optimates, extollere cādidorū leuissimū quemq; humiliūq;, ipe medius īter tribunitios Duellios Iciliosq; in foro volitare, per illos se plebi vēditare, donec collegæ quoq;, q vnice illi dediti fuerāt ad id tp̄s, coniecere in eū oculos, mirantes, qd sibi vellet, apparere nihil synceri esse, ꝓfecto haud gratuitā in tāta superbia comitatē fore, nimiū in ordinē seipsum cogere, & vulgari cū priuatis, nō tā properātis abire magistratu, quā viā ad cōtinuādū magistratū quærentis esse. Propalā obuiā ire cupiditati parū ausi, obsecundādo mollire impetū aggrediūtur: comitiorū illi habēdorū, qn̄ minimus natu sit, munus consensu iniungunt, ars ea hęc erat, ne semetipse creare posset. qđ p̄ter tribunos plebis, & id ipsum pessimo exēplo, nemo vnq̄ fecisset. Ille.n. verò, qđ bene vertat, habiturū se comitia professus, impedimētū ꝓ occasione arripuit. Deiectisq; honore ꝑ coitionem duob. Quintiis, Capitolino, & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio cō stantissimo viro in optimatiū cā, & aliis eiusdē fastigij ciuibus, nequaq̄ splēdore vitæ pares, obstrictos sibi, Decemuiros creat, se in primis, qđ haud secus factū improbabant boni, quam nemo facere ausurū crediderat. Creati cū eo M. Cornelius Malugēnsis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulan⁹, T. Antonius Merenda, M. Rabuleius. Additi, vt qdā auctores sunt, plebei tres Q. Petilius, Ceso Duillius, Sp. Oppius Cornicē, dicēte Appio, cū, vnus ille magistratus oīum authoritatē teneret, haud excludēdā honore plebē, & si ꝯ Senatus decreuisset. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. Suo iā inde viuere ingenio cæpit, nouosq; collegas iā prius quā inirēt magistratū, in suos mores formare. Quot die coibāt remotis arbitris, inde impotentib. instructi cōsiliis, q̄ secretò ab aliis coquebāt, iā haud dissimulādo superbiam, rari aditu, colloquētib. difficiles, ad idus maias rēperduxere, Idus tū Maiæ solēnes ineundis magistratib. erāt. Inde in plebē, summo oīum consensu, fauentib. mobilib. adolescentib. maximè, seuitū est, auctæ secures, aucti fasces. Cūq; iā maior pars anni processisset, & duæ tabulæ priorib. decē adiectæ essent, nulla tn̄, seu ꝑ ferendarū tabularū, seu magistratuū creandorum gr̄a mentio comitiorū fiebat. Iāq; res spectare ad Tirannidē videbat̄: & Idus Maiæ venerant, nullis subrogatis magistratib. Priuati ꝓ Decēuiris, neq; animis ad imperium inhibendū imminutis, neq; ad speciē honoris insignib. ꝓdeunt. Id verò regnū haud dubiè videri, deplorat̄ in ꝑpetuū libertas. Externi ēt hostes, spē victoriæ in discordia Ro. collocātes, arma mouēt. Tādē, coacto belli gr̄a post lōgam intermissionē Senatu, cū Appius caput malorū oīum, & collegij lōga atq; accurata oratione retulisset, ad extremūq; censuisse haberi đlectū, copiasq; ad vrgēs bellū extēplo educi, ferūt L. Valeriū Politū prius, q̄ ordine sn̄iæ rogarent̄, quasi in Appiū dicturū surrexisse. Tū Appius, qđ futurū erat, suspicatus, transeūtī, nō est, inqt, locus dicēdi tuus Valeri, vbi rogandis ordine sentētiis ventū ad te erit: post eos, q maiore ætate, maiore magistratu vsi sunt, dices. Cūq; ille nihilominus postularet, vt de Rep. liceret dicere, ꝓhibentib. minaciter Decē viris, ꝓditurū se ad plebē denuntians tumultū excitauit. M. deinde Oratius Barbatus atque alii qdā atroces liberasq; sn̄ias dicunt, in Appiū p̄cipue inuecti. Donec ille, irritatū Senatū veritus, impetrato precib. silētio, neminē, inqt, vestrū P.C. fraudamus dicendi potestate, si dicturi ordine estis, sed ītēpestiuos hosce atq; importunos coercemus. Neq; est, quāobrē succenseatis. Erit Valerio, erit Oratio, ac deinceps aliis suus dicēdi locus, tn̄ ex veteri instituto ordine rogati, ad id, qđ in presentia refert̄, de bello dicāt. ꝙ si seditionē vagando serāt, intelliges profecto. M. Orati nobis à populo Consularē Tribunitiamq; potestatē datas. Necdū magistratus tēpus excessit. Creati ad perscribendas leges sine certo die sumus, perlatis legibus magistratu abibimus, eiusq; rō exigenti dabit̄. Ante Consularē tribunitiāq; potestatē neque minuere, neque decedere dę iure nostro ac maiestate in animo est. Dicite ꝓ honorum atque ætatis gradus de bello sententias, & qua potissimū rōne hostib. obsisti possit. Ac patuū primū appellans, dic, inqt, C. Claudi. Hic Claudius, q sæpe Appio domū ventitans, exclusus per eius filios aditu, monere illū officii intra priuatos parietes nunq̄ potuerat, de belli primū causis, de uastitate vrbis ac solitudine disseruit. Ad Appiū inde conuersus orationē habuit precib. quā iurgio similiorē. Orabat Appium ꝑ sui fratris parentisq; eius, manes, vt Ciuilis potius societatis, in qua natus esset, q̄ fœderis nefariè icti cum collegis meminisset. Multo id magi se illius cā orare, q̄ Reip. qppe Rēp. si à volētib. nequeat, ab inuitis ius expetiturā. Sed ex magno certaminè magnas excitari fermè iras, earū euentū se horrere. Cū aliud, preterq̄ de quo retulisēt, decēuiri dicere ꝓhiberēt, Claudiū interpellādi verecundia fuit, sn̄iam igit̄ peregit, nullum placere senatusconsultū fieri. Omnesq; ita accipiebāt, priuatos eos à Claudio iudicatos, multique ex consularib. verbo assentiti sunt. Aliæ inde à Consularib. dictæ sn̄iæ, quorū L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelij decēuiri frater, censuit, peracto demum bello, reddi ab Appio rōnē oportere, vtrū in annum decēuiros creasset comitiis suis, an donec leges, q̄ deerant, perferrent̄. Cæterùm, Valerio atq; Oratio Senatorib. vociferantib. anteq̄ de bello referret̄, liberari Rēp. oportere, aliaq; in eā sn̄iam inuidiosissime differentib. Appius, iā ꝓpe efferatus, vt, ni violentiæ eorū pari resisteret̄ audacia, victū imperium esset, erit melius, inqt, nisi de quo cōsulimus, vocē nō misisse, & ad Valeriū negantē se priuato reticere, lictorē accedere iussit. Iā Quiritiū fidē implorante Valerio à Curiæ limine, L. Cornelius complexus Appiū, nō (qđ simulabat) consulendo, diremit certamē: ibi tū inquit Appius. De bello Aequo ac Sabino vocati ī Senatū. P.C. oēs supremi atque infimi ordine rogati sn̄ias dixistis. Tres ꝓnūciatę sunt Claudii, Cornelii, Valerii. Plurimi Cornelio palā assensistis. Itaq; eius sn̄iam vicisse pronuncio, eā mox scriptā audietis. Valerius, quiq; ei assentiunt̄, vbi consulatum gerent, diiudicatā rē, ac vobis omnibus ꝓbatā, si ita videbit̄, irritā faciēt, & ad disquisitionē reuocabunt. Scribā inde legere scriptā authoritatē iubet, qua delectum haberi, belliq; Imperiū penes Decēuiros esse iubebat̄. Ita, cū libertas nō vltra vocē excessisset, Decēuiri ꝓpositum tenuere. Dimisso Senatu, ac legionib. scriptis, inter se cōparant, quos ire ad bellū, quos p̄esse exercitib. oporteret. Principes erāt inter Decēuiros Q. Fabius, & Appius Claudius. Bellū domi maius q̄ foris apparebat. Appii Violentiā aptiorē rati ad cōprimendos vrbanos motus. Itaq;, cæteris ad bellū exeuntib. Appius cū Sp. Oppio adiutore, æquo oīum Decēuirorū imperio, ad vrbē ac tyrannidē tuendam relinquit̄. Rei foris cū hostib. male gestæ, cædes Siccij clari militis iussu Decēuirorū addita, cū non desisterent Appius Sp.ꝙ monere collegas arcanis nunciis, vt quæsitis causis, aduersæ factionis illustres clam, palā obscuros de medio tollerent. Arma interim, pecunię, cōmeatus, cæteraq; opportuna oīa ad exercitus summitti, publicis simul priuatisq; bonis impotenter ablatis, succēturiatisq; ex omni tribu atq; ætate, q̄ ferre mō arma posset, in cæsorū locū. Percōmoda vrbis loca occupati. Diligentissime animaduerti, neqd moliri factio Valerii atq; Oratii, q̄ domi creuerat, posset. Ac nihilo scelesta minus in vrbe q̄ in castris facinora edi. Post cædes Appium Claudium plebeiæ virginis stuprādæ libido cœpit. Pater eius. L. Virginius honestū ordinē in Algido, vbi tū erat bellū, ducebat, vir exēpli recti domi militiæq;, ꝑinde vxor instituta fuerat, liberiq; instituebant̄. Despōderat filiā L. Icilio, viro acri, & ꝓ cā plebis expertæ virtutis. Hanc virginem adultā, forma excellentem cōspicatus in ludo literario Appius, amore ardens, cū vxorē ducere, alii desponsam, sibi marito, plebeiā patricio neq; liceret, neq; liberet, precio ac spe ꝑ internuncias ad nutricē fæmellas, cælato nomine, iactandis mō opib. pellicere adortus, postq̄ omnia pudore sæpta, & maiorē adhibitam puellæ custodiā animaduertit, ad crudelē superbāq; vim animū cōuertit. M. (alii. C. vocāt) Claudio clienti, modū edocto, negotiū dedit, vt virginē in seruitutē assereret, neq; cæderet s̄m libertatē postulantib. vindicias, ꝙ pater puellæ abesset, fore locū iniuriæ ratus. Virgini venienti in forū (ibi namq; in tabernis ludi literarum erant) minister Decēuiri libidinis, ingenti similium sui confidentium. s. & ad omne paratorū facinus, comitatus globo, manū iniecit, serua sua natā seruamq; appellans, sequiq; se iubebat, cunctantē vi abstracturū. Alii iā ludū ingressam vi abreptā tradunt. Pauida puella stupēte, ad clamorē nutricis, fidem Quiritiū implorantis, fit cōcursus, Virginii patris, sponsiq; Icilii populare nomē celebrat̄, notos gratia eorū, turbam indignitas rei virgini cōciliat. Iā à vi tuta erat, cū assertor nihil opus esse multitudine cōcitata ait, se iure grassari, nō vi. Vocat puellā in ius. Autoribus, qui aderant, vt sequeretur, ad tribunal Appii, ius tum sine collega dicentis, conquirentisque pecuniā, peruentum est. Hic alii ferunt, cum iam abduceretur a Claudio Virginia, concursu alienæ turbæ exortum clamorem ac fremitum postulantium expectari propinquos virginis. Id cum decreuisset Appius, affuisse breui auunculum puellæ (auum hunc alij fuisse scribunt) Numitorium, frequenti amicorum necessariorumque stipatum manu, clarum ipsum inter plebeios, neq; multo post sponsum Iciliū, magna & ipsum plebeiæ iuuētutis caterua cinctum. Hunc, vbi ad tribunal pene exanimatus venerit, elata voce iussisse, qs virginē ingenuam attrectare esset ausus, quibusque sibi is vellet, effari. Cæterū, vbi discrepat, nos Liuii seriē sequimur. Igitur,

tur,silẽtio facto,ante propinquorũ aduentũ, notã iudici fabulã petitor,quippe apud ipsũm auctorẽ argumẽti peragit, puellã domi suæ serua natã, furtoq; inde in domũ Virginij translatũ, suppositã ei per vxorẽ esse,id se nouo indicio cõpertũ afferre, probaturumq; vel ipso Virginio iudice, ad quẽ maior pars iniuriæ eius pertineat,interim dñm sequi ancillã æquum esse. Vades daturũ se sistendæ quandocunq; virginis, seu repręsentari iudiciũ placeat,causam tũ dicturum. Addit preces plurimas,ne,ꝙ cliens Decemuiri,quòdque humili loco sit, eo minus suum ius contra potentiores aduersarios teneat. Aduocati puellæ (aut secundũ priorem sententiam Numitorius) cùm Virginium Reipu.causa dixissent abesse,biduo affuturum, si nuntiatũ ei sit, iniquũ esse absentẽ de liberis dimicare,postulant,vt rem integram in patris aduentum differat, lege ab ipso lata vindicias det sm libertatẽ, neu patiatur virginem adultam famæ prius,quã libertatis periculum adire. Appius decreto præfatus,quam libertati fauerit,camipsam legẽ declarare, quã Virginij amici postulationi suæ prætendant,cæterum ita in ea firmum libertati fore præsidiũ, si nec causis,nec personis variet:in his.n.q asserantur in libertatẽ, quia qui vis lege agere possit,id iuris esse,in ea,quæ in patris manu, sit: neminẽ esse alium,cui dominus possessione cædat. Placere itaq; patrẽ accersiri,interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin ducat puellam,sistendamq; in aduentum eius, qui pater dicatur,promittat,eius se rei,& vt ex æquo disceptetur, curam habiturum. Aduersus iniuriam decreti cũ multi magis fremerent, quæ quisquàm vnus recusare auderet, P. Numitorius, & sponsus Icilius interueniunt,dataq; inter turbam via,cum multitudo Icilij maximè interuẽtu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait, vociferantẽq; Icilium summouet. Placidum quoq; ingenium tam atrox iniuria accendisset, ferro hinc tibi summouendus sum Appi,inquit,vt tacitum feras, quod cælari vis. Virginẽ ego hãc sum ducturus,nuptamq; pudicã habiturus, ꝓinde quoque,oẽs collegarum lictores cõuocans, expediri virgas & secures iube,non manebit extra domũ patris sponsa Icilij,non,si tribunitiũ auxilium, & prouocationem plebi Romanæ duas arces libertatis tuendæ ademistis,ideo in liberos quoq; nostros coniugesque regnum vestræ libidini datum est. Sæuite in tergum,& in ceruices nostras,pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis afferetur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro vnica filia, omnes deorum hominumque implorabimus fidẽ, neq; tu istud vnquã decretum sine cæde nostra referes. Postulo Appi,etiam atq;etiam consyderes,quo progrediare. Virginus viderit,de filia,vbi venerit,quid agat,hoc tantum sciat,sibi,si huius vindiciis cesserit,conditionem filiæ quærendam esse, me vindicantem sponsam in libertatem vita citius deseret,q̃ fides. Concitata multitudo erat, calũniator Claudius ad pedes Appij trepidus refugerat,certamenq; instare videbatur,lictores Icilium circunsteterãt, nec vltra minas tñ processum est. Appius primum, plebis rabiem veritus,consilij inops obstupuerat. Claudio deinde ad tribunal vocato,& cũ eo pauca summissim collocutus,indicto silentio,conuersus ad turbam,non Virginiam defendi ab Icilio,sed inquietũ hominem, & tribunatũ etiam nũc spirantẽ, locũ seditionis quærere, inqt,nõ pbiturũ se illi eo die materiã, sed,vt iam sciret,non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti, & patrio nomini,& libertati datum,ius eo die se non dicturũ,neq; decretũ ĩterpositurũ,à Claudio petisse, vt decederet de iure suo, vindicariq; puellam in posterum diẽ pateretur, ꝙ nisi pater postero die affuisset,denunciare se Icilio similibusq; Icilij, neq; legi suæ latorem,neq; Decẽuiro constantiam defore, nec se vtiq; collegatũ lictores conuocaturum ad coercendos seditionis auctores,cõtentum se suis lictorib.fore. Longiorem dilationẽ postulantib.puellæ defensorib.nihil respondit. Cùm dilatum tempus iniuriæ esset, se secississentq; aduocati puellę,placuit omniũ primum fratrem Icilij, filiumque Numitorij in pigros iuuenes pergere inde recta ad portã,& quãtũ accelerari posset,Virginiũ acciri è castris,ĩ eo verti puellæ salutẽ,si postero die vindex iniuriæ ad tẽpus psto esset. Iussi pergunt,citatisq; æquis nunciũ ad patrẽ pferũt. Cũ instaret assertor puellæ, vt vindicaret, sponsoreq; daret,atq; ad ipsum agi diceret Icilius,sedulo tempus terens, dũ pĩperet inter nũcij missi in castra, manus tollere vndiq; multitudo,& se quisq; paratũ ad spõdẽdũ Icilio ostẽdere. Atq; ille lachrymabũdus,gratũ est,inqt,crastina die vestra opera vtar, spõsorũ nũc satis est. Ita vindicat Virginia spõdẽtib. ꝓpinquis. Appius,vt alii tradũt,è vestigio,vt alij,paulisper moratus,ne eius rei cã sedisse videretur,postq̃,omissis reb.aliis præ cura vnius,nemo eũ adibat,sublata sella:domũ se tristis, atq; inflãmatus cupidine recipit. Ibi anceps rẽ aĩo volutat, quo pacto productã postridie virginẽ,si vadet,vi atq; armis adducat,maiori adhibita custodia, occupatisq; circa tribunal armatorũ cliẽtũ caterua locis,si fortè vi atq; manu resistat. Quod vt honestius,absente virginis patre, efficiat,ne is clã,recognita,sese è vallo ꝓripiat,collegis in castra scribit,ne Virginio cõmeatũ dẽt,atq; etiã in custodia habeãt. Et nequid ad intercipiẽdũ hoĩem deesset,ex vrbe emissi alij, ferẽtẽ ab exercitu, viã insidẽt. Improbũ cõsiliũ,serũ ac vanũ,vt debuit, fuit,& iã, cõmeatu sumpto,profectus Virginius deuiis itinerib.

prima vigilia erat,cũ postero die mane (alii paulo post eadẽ noctẽ auctores sũt) de retinendo eo nequidq̃ literæ reddunt. At in vrbe prima luce,cũ ciuitas ĩ foro expectatione erecta staret, Virginius sordidatus filiã secũ absoleta veste,comitãtib. aliquot matronis,cũ ingẽti aduocatione in forũ adducit. Circuire ibi, & ꝑhensare hoĩes cœpit,& nõ orare solũ pcariã opẽ, sed pro debita petere,se ꝓ liberis eorũ,ac cõiugib. quotidie ĩ acie stare, nec aliũ virũ esse,cuius strenue ac fortiter facta in bello plura memorari possent,qd ꝓdesse, si incolumi vrbe,q̃ capta vltima timeant̃, liberis suis sint patiẽda? hæc ꝓpe cõcionabũdus circũibat hoĩes similia his ab Icilio iactabant,comitatus muliebris plus tacito fletu q̃ vlla vox mouebat. Aduersus q̃ oia obstinato aio Appius indignatus cuatisse insidias Virginiũ (tãta vis amentiæ verius q̃ amoris mẽtẽ turbauerat) ingenti stipatus manu,in tribunal ascẽdit,ac p propinquos ꝓduci puellã iussit. Ibi, vltro querẽte pauca petitore,q̃ ius sibi pridie p ambitione dictũ nõ esset, priusq̃ aut ille postulatũ peragerat,aut Virginio respõdẽdi daret locus (vti Dionysius lõgã aduocatoru Virginiæ defensionẽ prædicit adscribit) Appius interfat. Quẽ decreto sermonẽ prætẽderit forsan aliquẽ vera auctores antiq tradiderint,quia nusquã vllũ,in tãta fœditate decreti verisimilẽ inuenit Liuius,qd cõstabat,nudum,ꝓposuit, decresse vindicias sm seruitutẽ, Dionysius Appiũ tradit, quasi ab alienato ꝓ amore aiq; impotentiã sensu, neq; defensorũ puellæ orationẽ satis aiaduertisse,neq; lachrymis Virginiæ fractum, miseratione astantiũ indignabũdũ excepisse,prorsus quasi,ĩ duriorẽ ipse amoris seruitute tractᵘ, maiore dignus oium hominũ misericordia videri debuisset. His perciti,atq; ad insani morem extimulati,impudẽtissimẽ eã ꝓlocutũ, p q̃ sciẽ ã se calũniã aduersus virginẽ detegeret. Imperato.n.siletio, cũ forensis omnis turba,studio decreti tãde audiẽdi ad tribunal vndiq; concurrisset:ore huc illuc sepe obuerso,ac familiariũ, quib. forũ repleuerat,cateruas lustrãte oculis dixisse, Ego Virgini, quiq; cũ eo adestis,haud nunc primũ hoc factũ audio: vt qd iã diu ante initum etiã Decẽuiratũ ita cognouerim. Pater Claudi moriẽs hũc mihi puerũ in tutelã dedit, q̃ iã tũ a maiorib. familiã nostrã coluerãt. Per tutelæ tẽpus manauit ad me de puella ista rumor:vt eã a serua Claudii acceptã Numitoria viro supposuerit, idq; diligẽtius exquirẽs:ita se habere cõperi. Cæterũ ꝑtare duxi Claudio,vbi in suã tutelã peruenisset integrũ relinquere vtrũ abducere ancillã an apud altores seu pcio seu gratis esse mallet. Ego in interim ad Rẽp.cõuerti. Claudius factᵘ pubes rẽ vt sit,rõnẽq; familiarẽ recognoscẽs in iudiciũ,vt gno antea de ancilla venit. Aequũ igit postulat:cũ seruã suã in seruitutẽ asserit. Mallẽ equidẽ rẽ esse trãsactã:sed,qñ in cõtrouersiã & iudiciũ venit, ego & testor, & iudico, Virginiã ad Claudiũ ptinere. Primo stupor oẽs admiratioẽ rei tã atrocis defixit,silẽtiũ inde aliquãdiu tenuit. Dein cũ Claudius circunstãtib.matronis iret ad cõprehẽdẽdã virginẽ lamẽtabilisq; cũ muliebri cõploratio excepisset, Virginius intẽtãs ĩ Appiũ manus: Icilio (inqt) Appi nõ tibi filiã despõdi,& ad nuptias nõ ad stuprũ educaui. Placet pecudũ ferarũq; ritu promiscue in cõcubitus ruere? passuri ne hæc isti sint:nescio,nõ spero esse passuros illos q̃ arma habẽt. Cũ repelleret assertor virginis a globo mulierũ circunstãtiũ; aduocatorũ silẽtiũ factũ ꝑ preconẽ. Decẽuir alienato ad libidinẽ aio negat hesterno tũ cõuicio Icilii, violẽtiaq; Virginii,cuiᵘ testẽ Ro.Populũ habeat,sed certis quoque indiciis cõpertũ se haberet nocte tota cætus in vrbe factos esse ad mouẽdã seditionẽ:itaq; se haud insciũ eius dimicationis cũ armatis descẽdisse:nõ vt quẽquã quietũ violaret:sed vt turbantes ciuitatis otiũ ꝓ maiestate imperii coerceret,proinde quiesse erit melius (inqt) I lictor sũmoue turbã,& da viã dño ad prehẽdẽdũ mãcipiũ,vos,quib.nihil hic est negocii secedite. Cũ hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa sesua spõte dimouit desertaq; pda iniuriæ puella stabat. Tũ Virginius,vbi nihil vsq̃ auxilij vidit:quæso (inqt) Appi,primũ ignosce patrio dolori, si qd inclemẽtius in te sum inuectus. Deinde sinas hic corã virgine nutricẽ percũctari,qd hoc rei sit:vt si falso pater dictus sũ æquiore hic aio discedã. Data venia,seducit filiã ac nutricẽ ꝓpe cloacina ad tabernas,quib.post nouis fuit nomẽ: atq; ibi ab Lanio cultro arrepto, hoc te vno quo possũ,ait,mõ filia in libertatẽ vindico pectus deinde puellæ trãsfigit,respectãs,q̃ ad tribunal:te (inqt) Appi,tuũq; caput sanguine hoc cõsecro. Clamore ad tã atrox facinus orto,excitus Appius inde coro motu verbisq; cõprehẽdi Virginiũ iubet. ille ferro quacunq; ibat,viã faciẽs:donec,multitudine ẽt prosequẽtiũ tuente,ad portã prexit. Icilius, Numitoriusq; exãgue corpus sublatũ ostẽtãt populo. Scelus Appii,puellæ infœlicẽ formã,necessitatẽ patris deplorãt, sequũtes clamitãt matronæ,eã ne liberorũ ꝓcreãdorũ conditionẽ? ea pudicitiæ pmia esse,cæteraq;,quæ in tali re muliebris dolor,quo est mœstior imbecillo animo:eo miserabilia magis q̃rẽtib. subiicit. Viroꝶ, & maximè Icilii,vox tota tribunitiæ potestatis, ac ꝓuocationis ad populũ ereptæ,publicatumq; indignationũ erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe ꝑ occasionẽ repetẽdæ libertatis. Appius,vbi hæc,quo sciã ꝓpiuerat, domi audiit,incessus ira,lictores aliquot mittit,ꝓ quos nũc vocari,nũc tractãtẽ arripi & cadauere foro tolli,postremo, cũ locus adeũdi apparitorib.

apparitorib.nõ daretur, ipse, cum agmine patriciorũ iuuenũ,p turbam vadens,in vincla duci iubet, &, quam placare iram turbæ debuit,sęuius agendo incendit. Iam circa Icilium non solũ multitudo,sed duces quoq; multitudinis erant L. Valerius,& M. Oratius,qui repulso lictore, se iure agere, vindicare se a priuato Iciliũ aiebãt,si vim afferre conarẽt,ibi quoq; se haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valeriũ,Oratium ꝙ lictor decemuiri inuadit,fraguntur a multitudine fasces. In concionem Appius ad vulcani ædem ascendit,sequuntur Oratius, Valeriusq́;, aut, si Dionysium sequimur,alibi concionem habent, eos concio audit,Decemuiro illos accusanti &, vt de rupe Tarpeia præcipitarentur,censenti,obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere a priuato lictores iubebat,cũ fractis animis destitutus Appius, vitæ metuens,in domum se propinquã foro, inscijs aduersarijs, capite obuoluto recepit. Concitatis inde ea re militibus per atrocissimas cõciones, in vtrisque castris a Virginio, Numitorio, Icilio habitas,occupatoque Auentino, & mox sacro monte, ac viginti tribunis consulari potestate creatis,missisque a senatu ad milites legatis ad cætera,de supplicio Decemuirorum agebatur. Sed persuasa plebs monitis legatorũ cessit. Relatis ad patres plebis mandatis,alii Decemuiri,quandoquidem,præter spem ipsorum,supplicij sui nulla mentio fieret, haud quidquam abnuere. Appius truci ingenio & inuidia pręcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens odio,haud ignaro (inquit) imminet fortuna, video,donec arma aduersarijs tradant, differri aduersus nos certamen,dandus inuidiæ est sanguis, nihil ne ego quidem moror, quo minus Decemuiratu abeam. Factum senatusconsultum, vt Decemuiri se primo quoq; tẽpore magistratu abdicarent, Q. Furius Pont.Max. tribunos plebis crearet, & ne cui fraudi esset secessio militum tribunorum plebisq́;. His senatus consulto perfectis,dimisso senatu,Decemuiri prodeunt in concionem, abdicantq; se magistratu,ingenti omnium lætitia. Post modo,reuocata in vrbem plebe,creatis in decem tribunis Virginio, Icilio, ac Numitorio,fundata nouis legibus & potestate tribunitia & plebis libertate,tum tribuni, aggredi singulos tutum maturumque iam rati,accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Cùm diem Appio Virginius dixisset, & Appius, stipatus patricijs iuuenibus,in forum descendisset, redintegrata ex tẽplo est omnibus memoria fędissimæ potestatis, cũ ipsum satellitesq́ue eius vidissent. Tum Virginius,oratio (inquit) rebus dubijs inuenta est,itaq; neq; ego accusando apud vos eum, tempus terã, a cuius crudelitate vosmetipsi armis vindicastis,nec istum ad cęteras scelera impudentiam in defendendo se adijcere patiar. Omnium igitur tibi Appi Claudi,quę impiè nefarièq; per biennium alia super alia es ausus,gratiam facio,vnius tantum criminis nisi te vindices,ab libertate in seruitutem contra leges vindicias nõ dedisse,in vincula te duci iubeo. Nec in tribunicio auxilio Appius,nec in iudicio populi vllam spem habebat, attamen & tribunos appellauit,& nullo morante arreptus a viatore,prouoco, inquit. Audita vox vna vindex libertatis,ex eo missa ore,quo vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant,silentium fecit. Et, dum pro se quisq;,deos tandem esse,& non negligere humana, fremunt, & superbiæ crudelitatique seras non tamen leues venire pœnas, prouocare,qui prouocationem sustulisset, & implorare præsidium populi,qui omnia iura populi obtrisset, rapiq; in vincula egentem iure libertatis,qui liberum corpus in seruitutem addixisset ipsius Appii,inter concionis murmur,fidem populi Rom. implorantis,vox audiebatur: maiorum merita in Rempu. domi militiæq; commemorabat,suum infœlix erga plebem Rom. studium,coęquandarum legum causa,cum maxima offensione patrum consulatu abisset,suas leges, quibus manentibus lator earum in vincula ducatur,cæterum sua propria bona malaq;,cùm causæ dicendæ data facultas sit,tum se experturum,in præsentia se,communi iure ciuitatis,ciuem Rom.die dicta postulare, vt dicere liceat,vt iudicium populi Rom.experiri. Non ita se inuidiã pertimuisse,vt nihil in æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat, quòd si indicta causa in vincula ducatur, iterum se tribunos plebis appellare,& monere,ne imitẽtur, quos oderint, quòd si tribuni eodem fędere obligatos se fateantur tollẽdæ appellationis causa,in quod conspirasse Decẽuiros criminati sunt, ait se prouocare ad populum,implorare leges de prouocatione & consulares,& tribunicias,eo ipso anno latas: quem enim prouocaturum,si sibi indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio & humili præsidium in legibus fore,si Ap. Claudio non sit? se documẽto futurum,vtrum nouis legibus dominatio, an libertas firmata sit,& appellatio prouocatioq́; aduersus iniuriam magistratuum ostentata tantum inanibus literis,an verè data sit. Cõtra ea Virginius,vnum Ap. Claudium & legum expertem & ciuilis & humani fęderis esse aiebat, respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum, vbi Decemuir ille perpetuus, bonis,tergo,sanguini ciuium infestus,virgas,sęcuresq́; omnibus minitans,deorum,hominumq́; contemptor, carnificibus, non lictoribus stipatus,iam ab rapinis & cędibus animo ad libidinem uerso,virginem ingenuam in oculis Populi Ro. velut bello captam,a complexu patris abreptam, ministro cubiculi sui clienti dono vindicijs dederit,vbi crudeli decreto, nefandisq́; vindiciis dexteram patris in filiam armauerit,vbi tollentes corpus semianime virginis spõsum auumq́; in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis,quàm cæde motus,& illi carcerem ędificatũ esse,quod domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. Proinde,vt ille iterum ac sæpius prouocet,sic se iterum ac sępius iudicem illi ferre,vindicias ne ab libertate in seruitutem dederit, si ad iudicẽ non eat,pro damnato in vincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante,sic magno motu animorum, cum tanti viri supplicio sua & plebi iam nimia libertas videretur, in carcerem,non acceptis vadibus,est coniectus, Tribunus ei diem prædixit. C. Claudius perosus Decemuirorum scelera,& ante omnis fratris filij superbiæ infestus,Regillum antiquam in patriã se contulerat. Is magno iam natu,cùm ad pericula eius deprecanda redisset,cuius vitia fugerat,sordidatus cum gentilibus clientibusq́; in foro prehensabat singulos,orabatque,ne Claudię genti eã inustam maculam vellẽt, vt carcere & vinculis viderentur digni, virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros,legumlatorem,conditoremq́; Romani iuris,iacere vinctum inter fures nocturnos,ac latrones, auerterent ab ira parumper ad cognitionẽ cogitationemq́; animos,& potius vnum tot Claudijs deprecantibus condonarent,quàm propter vnius odium multorum preces aspernarentur: se quoq; id generi,ac nomini dare, nec cũ eo in gratiam redisse,cuius aduersæ fortunæ velit succursum, virtute libertatem recupetatam esse, clemẽtia concordiam ordinum stabiliri posse. Erantq; quos moueret sua magis pietate, quã eius, pro quo agebat,causa. Sed Virginius, sui potius vt misererentur, orabat,filięq́;,nec gentis Claudiæ regnum in plebem sortitæ,sed necessariorum Virginij,& trium tribunorum preces audirent,q ad auxilium plebis creati,ipsi plebis fidem,atq; auxilium implorarent. Iustiores hę lachrymæ videbantur. Itaq;,spe incisa,priusq̃ prædicta dies adesset,Appius sibi manu laqueove mortem consciuit. Alijs placet:cum Tribunorum iussu extinctus esset, volũtariam vim ad declinandam inuidiam tribunos inuulgasse. Arrepto inde in carcerem, & eodem fato functo collega Appij Oppio,bona vtriusq; a Tribunis publicata sunt, Cæteri Decemuiri, confiscatis bonis,exilij causa solum verterunt,& M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus,ipso remittente Virginio vltimam pęnam,dimissus,Tibur exulatũ abijt,manesq́; Virginiæ, mortuæ quàm viuæ fœliciores,per tot domos ad petendas pœnas uagati,nullo relicto sonte,tandem quieuerunt,ac Resp. post duorum triumve annorum Tyrannidem suum statum recepit. Reliquit Appius Decemuir inter liberos filium Appiũ, qui post aliquot annos præfectus vrbis fuit, & eodem pręnomine nepotẽ,cognomento Crassum,vel patrem,vel auum Cæci, cuius uita subditur,ita,ut è malo patre haud pœnitẽdi patriæ prouenerint, omnes tamen penè hæreditario odio plebi atrociter infesti. Ab hoc Decemuiro librum de usurpationibus, qui ad sua tempora non peruenerit,scriptum dici auctor est Pomponius,si tamen satis integer est ille locus.

¶ Appius Claudius Cęcus.

EX eadem gente Appius Claudius, Crassus, Cæcus, centũ circiter triginta post Decemuirũ annis floruit, eius pronepos, aut (parum enim constat) abnepos. Celebris maxime eius censura fuit,L. Papirio. Cursore V.C. Iunio Bubulco.I. Coss. Collega ei datus. C. Plaucius,in alijs L. Claudiũ,apud alios C. Fabiũ,q ob inqsitas aquę uenas Venox cognominatus sit,inuenio. Tanta codicum uarietas deprauatis proprijs nominibus implicat. Nam, qđ illis temporibus censura sesquiannalis erat,quibus etiam consulibus quidq́; gesserit,inter auctores uariatur. Plures illis consulibus,alii sequentibus aquam Appiam inductam ab eo ferunt. Verum (quocunque anno gesta res sit) cùm per annos quadringentos quadraginta amplius Tiberinis aquis aut puteorũ ac fontiũ contentus Populus Rom. fuisset,primus Appius,ut populo gratam rem faceret,Appiam a se dictam aquam in urbem inuexit. Collegam alii obsecutum Appio,alii nullam partem operis tractasse,quidam uenas tantum adinuenisse,priusquam se magistratu abdicaret,auctores sunt,attamen nomen Appii gloriæ mansisse. Ea aqua decem milibus amplius,aut (ut quidam) sex,aut octo, procul urbe petita. Quod opus magno sumptu constitit, ac sine auctoritate Senatus,inuita nobilitate,ab Appio actum. Aquæductus formam,a Frontino traditam,transcribere nõ libuit. Viam inde Appiam,unde & portę nomen, quę aliter Capena, Roma Capuam usque centum trigintaquinq; millibus passuũ amplius muniit,eiusq; partem plurimam,lucis,qui eminerẽt, excisis,uallibus cauisq́; per opportuna explementa complanatis, solido lapide ac silicibus longe conuectis,quadratisq́;,ac leuigatis: atque inter se apte ac quasi ad naturalem speciem coagmentatis construxit. In quo prouentus omnes publicos insumpsit, æternum sui ea publici commodi curatione monimentum relicturus. Siquidem ea deinde uia Brundusium usq; strata, itinere in Gręciã atque orientem maxime frequentata est. Neq; tamen ab Appio ultra Capuam,ut Diodorus Siculus libro uigesimo,quem nos latinum

tinum fecimus,& Frontinus tradūt. Neq; Strabo auctorem eius monumenti Brundusium vsq; facit Appium.in quo ridicula est Zasij interpretatio,parum interesse existimantis,vtrocunq; vsq; stratam dicamus,propter minimam locorum distantiam:cū lōgius absit Capua Brundusium,quàm a Roma Capua. Quod tamē negamus Strabonem scribere tradit aperte auctor eius opusculi,quod extat de viris illustribus. parum: vt mihi quidem videtur,certa in multis historiæ fide.Latitudo viæ certior, ita nanque patuit:vt plaustra duo sibi occurrentia laxe peruadant. Durant in hodiernum ferendo oneri pares viæ reliquię,adeo in tantis opibus nemo postea æquare eius monumenti vel firmitudinem vel speciem potuit. Appius:nec non,quacunq; in re posset, nobilitati insultaret, in legendo etiam Senatu plebeios quoque libertosque,vel vt tradit Suetonius, ingenuos libertinos ex manumissis ortos multos immiscuit,nobilib honestisq; ciuibus, quorum is quasi solennis erat honos:pręteritis ad hęc infamem nullum senatu mouit,quod facere censores solebant.Cuius inuidię verecundia victus collega magistratu sese abdicauit.Appius inde antiquitus insitam pertinaciam familię gerendo solus censuram obtinuit.Et eo autore,corrupta precio quinquaginta millium grauis ęris Poticia gens, cuius ad aram maximam Herculis familiare sacerdotium:iam inde ab Euandro dono Herculis ipsius multis ante vrbem conditam annis fuerat,seruos publicos, ministerii delegandi causa,solēnia eius sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile,& quod dimouendis statu suo sacris religionem afferre facile possit, cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent,puberes ad triginta,omnes intra annum trigesimumq; adeo intra diem: cum stirpe extinctos, nec nomen tantum Poticiorum interiisse:sed censorem etiam Appium memori Deum ira post aliquot annos luminibus captum.Quidam eum expleto magistratu:vt Senatus inuidiam declinaret, cęcitatem simulasse,ac se domi continuisse,Auctores sunt: quibus tamen in re Rom.haud plusquam latinis habeas fidei. Sed in secuti Coss.initio anni,questi apud populum,deformatum ordinem praua lectione Senatus, qua potiores aliquot lectis pręteriti essent,negauerunt eam lectionem se,quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam ac libidinē facta esset, obseruaturos,& Senatū ex templo citauerunt eo ordine, qui ante censores Appiū Claudium & C.Plautium fuerat. Verum Appius,posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit,nec in curia adeptus erat, quas petiuerat,opes vrbanas humilibus per omnes tribus diuisis, forum & campum corrupit,Potestatemque omnibus,in qua quisq; tribu poni &,vbi cēseri vellet,effecit.Ea forensis factio quinto post anno C.Flauium Gn.Filium scribam Aedilem curulē dixit.Quę comitia tantum in dignitatis habuerunt;vt pleriq; nobilium annulos aureos deponerent & phaleras. Apud quosdam creatum Aedilem ab Appio censore Flauium inuenio,eumq; Appij scribam fuisse,& hortatu eius fastos dies excepisse, consultando assiduè sagaci ingenio,promulgasseq;.Alij,cum Ap.ipse composuisset,& ad formam redegisset legitimas actiones, subripuisse Flauiū Appio librum ac populo tradidisse ferunt,ac,licet de suo nihil adiecisset,sed Ap.labore compositę conscriptęq; actiones essent:Ius tamen Flauianum esse appellatum,fuisse ꝙ eius rei gratia non modo Aedilem,sed & Senatorem & tribunum ac pretorem etiam factum.Sed nos Liuium pręcipue sequimur. His igitur rebus conflatam sibi apud clarissimos viros inuidiam sentiēs Appius,cauit,ne quem aliorū ciuium offenderet, propugnaculum sibi aduersus odia nobilium in vulgarium beneuolētia collocans. Recensendis.n.equitibus nemini equum ademit. Tibicines tantum prohibuit in æde Iouis vesci,quod traditum antiquitus erat.Illi ægre passi Tybur vno agmine abierunt, vixq; p somnum in plaustris reuecti,restituto iure,auctaque licentia, retenti sunt. Illud minime ambigitur, secundo censuræ anno,cum per multi iam anni essent,ex quo inter patricios magistratus tribunosq; nulla certamina fuerant,ex ea familia,quæ velut fatalis cū tribunis ac plebe erat,certamen ortum,cum.n.decem iā & octo legitimis censuræ mensibus exactis,nulla vi Appius ad deponēdum eum magistratum compelli posset, P.Sempronius Sophus, qui tum tribunatum gerebat,longa habita oratione,minime parentem Appium prænhendi & in vincula duci iussit.Approbantibus sex tribunis actionem, collegæ tres appellāti Appio auxilio fuerunt,summaq; inuidia omnium ordinum solus censurā qnquēnio (quod initio spatium eius honoris fuerat) gessit Neque prius dimoueri honore potuit, quam Cōsul cum L. Volumnio est factus,interpellatis tamen comitiis per L.Furium Tribunum plebis,donec se censura abdicaret. Creatus Consul, ne imperiū Fabio prioris anni Consuli in suum annum a senatu prorogaretur,omni studio incassum annisus est.Et,cum collegæ nouū bellum Salentini hostes decernerentur, quando belli decus penes alios esset,Romæ administrandis rebus vrbanis mansit.Nec qd. quam eo magistratu memoria dignum ab eo gestū tradit. Quin Piso in digerendis annalibus, hos Coss. & insequentes numero exemit,memoriæ ne lapsu,an ꝙ falsos putarit,incertum.Ceterū Sexto post anno, suscepta a Tribunis communicādorū plebeis hominibus sacerdotiorum,quæ ad eam diem propria nobilium

manserant actione,præter ceteros certatum suadenda dissuadēdaq; lege inter Ap.Clau.maximè ferunt,& inter P. Decium Muren.ad extremā Decius obtinuit,vt Plebs quoq; in partem sacerdotiorum admitteretur,sicut antea consulatus, Censuræ, dictaturę ius impetratum fuerat.tametsi is,qui vitas illustrium virorū conscripsit,falso tradat,cum contentionem de Cōsulatu fuisse, per multos.n.ante Appium Cęcum annos ea disceptatio extiterat.Proximo anno Appius comitiorum gratia interregnum gessit,a quo tamen non habita comitia indicare videtur Liuius,sed a Sulpitio,qui successit in interregnum. Cæterum grauis auctor Cicero in Bruto ait,interrege Appio Cæco, diserto homine,comitia contra leges habente,cum de plebe cōsulem non accipiebat,Marcum Curiū tribunum ple.patres ante auctores fieri coegisse,quod fuerit permagnum nondum lege Mænia lata. Triennio post,cum Consulum comitijs summo studio Q.Fabius a cūctis centurijs crearetur,Appius consularis candidatus,vir acer & ambitiosus,non sui magis honoris causa,quàm vt patricij recuperarent duo consularia loca,cùm suis tum totius nobilitatis viribus incubuit,vt se cùm Q.FABIO Consulem dicerent.Cum ille recusasset Cōsulatum, L.Volumnius de plebe cum Appio Claudio Consul est factus,priore item consulatu inter se comparati. Nobilitas inde obiectare Fabio, fugisse eum ne Appium Collegam haberet eloquentia ciuilibusq; artibus haud dubiè præstantem.Eo anno Resp.in Samnio egregie gesta,multæ vrbes captæ, multa millia hominum cęsa captaq;. Cæterum, quia,cuius auspicijs id bellum gestum sit,maior pars scriptorum ad consules vtrosq; trahit,non est visum Appio ascribere,cū præsertim certis ipse rebus claris illustris abunde sit. Eodē namq; anno concitato in Etruria quatuor maximorum per Italiam ea tempestate populorum,Samnitium, Etruscorū, Gallorum, Vmbrorūq; bello,Ap.Claudium primo quoq; tempore in Etruriam ire placuit,duæ Romanæ legiones secutę prima & quarta,& sociorum duodecim millia,castra haud procul ab hoste posita. Cæterum magis eo profectum est,quod mature ventum erat, vt quosdam spectantes iam arma Etruriæ populos metus Romani nominis comprimeret,quàm quod ductu Cos.quidquā ibi satis scite aut fortunate gestum sit.Multa prælia locis & temporibus iniquis cōmissa,spesq; in dies grauiorem hostē faciebat,& iam prope erat, vt nec duci milites,nec militibus dux satis fideret.Literas ad collegam accersendum ex Samnio,missas in trinis annalibus inuetum est:piget tamen incertum ponere, cum ea ipsa inter Coss. populi Rom.simul iam iterum eodem honore fugentes discrepatio fuerit,Appio abnuente missas,Volumnio affirmante Appij se literis accitum.Iam Volumnius in Samnio tria castella ceperat,in quibus ad tria millia hostium cęsa erant,dimidium fere eius captum. Et Lucanorum seditiones, a plebeis & egentibus ducibus ortas,summa optimatium voluntate per Q. Fabium proconsulem,missum eo cum veteri exercitu,compresserat. Decio populandos hostium agros relinquit,ipse cū suis copijs in Etruriam ad collegam pergit.Quem aduenientem lęti omnes accepere. Appium ex conscientia sua credo animum habuisse haud immerito iratum,si nihil scripserat,illiberali,& ingrato animo, si eguerat ope,dissimulantem. Vix enim salute mutua reddita, cùm obuiam egressus esset,satin salue,inquit,Luci Volumni? vt sese in Samnio res habēt?quæ causa, vt prouincia tua excederes, induxit?Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitum venisse,quæ si falsæ fuerint,nec vsus sui sit in Etruriam, extemplo conuersis signis abiturum. Tu verò abeas(inquit)nec te quisquam moratur.Etenim minimè consentaneum est, cum bello tuo forsitan vix sufficias,huc te ad opem ferendā alijs gloriari venisse.Bene Hercules verteret,diceret Volumnius, malle frustra operam insumptam, quàm quidquam incidisse,cur non satis esset Hetruriæ vnus consularis exercitus. Digredientem iam Cos.legati tribuniq; ex Appiano exercitu circumsistunt,pars imperatorem suum orare,ne collegę auxilium,quod accipiendum vltro fuerit,sua sponte oblatum sperneretur,plures abeunti Volumnio obsistere,atq; obtestari, ne prauo cum collega certamine Remp.perdat.Si qua clades incidisset, desertori magis quàm deserto noxiæ fore.eo rem adductam, vt omnis rei benè aut secus gestæ in Hetruria,decus dedecusq; ad L. Volumnium sit delegandum,neminem quęsiturum,que verba Appij,sed quæ fortuna exercitus fuerit,dimitti ab Appio eū sed a Rep.& ab exercitu retineri,experiretur modo voluntatem militum. Hęc monendo obtestandoq; prope restitantes Coss. in concionem pertraxerunt.Ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme sententiam, in quam inter paucos certatum verbis fuerat. Et, cum Volumnius,causa superior,ne infacundus quidem aduersus eximiam eloquentiam collegę visus esset,cauillansque Appius sibi acceptum referri diceret debere,quod ex muto, atq; elingui facundum etiam Cos.haberent,priore consulatu,primis vtiq; mēsibus,hiscere eum nequisse,nunc iam populares orationes serere,quam mallem(inquit Volumnius)tu a me strenuè facere,quā ego abs te scite loqui didicissem. Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit,non orator (neq; enim id desyderare Remp.) sed imperator vter sit melior,Hetruriam, & Samniū prouincias esse,

esse,vtrā mallet, eligeret,suo exercitu se vel ī Hetruria,vel in Sānio rem gesturum. Tum militum clamor ortus, vt simul ambo bellum He[illegible]ascum susciperēt.Quo animaduerso consensu,Volumnius,quoniam in collegæ voluntate interpretanda, inquit, erraui,nō committam,vt,quid vos velitis, obscurum sit,manere,an abire me velitis,clamore significate. Tum verò tantus est clamor exortus,vt hostē è castris exciret. Armis arreptis in aciē descendūt,& Volumnius signa canere,ac vexilla efferri e castris iussit. Appium addubitasse ferunt,cernentem,seu pugnante, seu quieto se,fore collegę victoriam,deinde veritum, ne suæ quoq; legiones Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse.Ab neutra parte satis commodè instructi fuerunt. Nam & Samnitium dux Gelius Egnatius pabulatum cū cohortibus paucis ierat,suoq; impetu magis milites,quam cuiusquā ductu,aut imperio pugnam capescebant Et Romani exercitus nec pariter ambo ducti,nec satis temporis ad instruendum fuit,prius concurrit Volumnius,quàm Appius ad hostem perueniret. Itaque fronte inæquali concursum est,&,velut sorte quadam mutante assuetos inter se hostes,Hetrusci Volumnio Samnites parumper cunctati,quia dux aberat,Appio cōcurrere.Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita vt inter prima signa manibus ad cœlum sublatis conspiceretur,ita precatus esse, Bellona, si hodie nobis victoriam dederis, ast hic ego tibi templum voueo.Hæc precatus,velut instigante Dea & ipse collegæ, & exercitus virtutem adæquauit ducis.Imperatoria opera exequitur,& milites,ne ab altera parte prius victoria incipiat,annituntur? Ergo fundunt,fugantq; hostes,maiorem molem haud facile sustinentes,quàm cùm qua munus conserere assueti fuerant. Vrgendo cedentes,insequendoq; effusos cōpulere ad castra. Ibi interuentu Gelij cohortiumq; Sabellarū paulisper recruduit pugna, ijs quoq; mox fusis, iam a victoribus castra oppugnabantur, &, cum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonam victricem identidem celebrans,accenderat militum animos. Per vallum,per fossas irruperunt,castra capta,direptaque, pda ingēs parta,& militi concessa est.Septem millia ac trecēti hostium occisi,duo millia & centum viginti capti.Inde reuocatus nouis Sānitium tumultibus,Volumnius audaciores Tuscos fecit. Itaq; redintegratum bellum,Iidem populi solicitati congregatiq;. Qua de re indictum Romę iustitium,delectus studiosè habiti.Crebrę afferebantur literæ Appii,monentis,ne regionis eius motum negligerent,quatuor gentes conferre arma,Hetruscos, Samnites, Vmbros,Gallos.Iam castra bifariam facta esse, quia vnus locus capere tantam multitudinem nō posset: Ad hæc iam appetebat tempus comitiorum. Igitur,creatis consulibus summis duobus viris in Rep.sæpe aliàs collegis, ꝙ ex discordia Cōsulum prioris anni magnopere periclitatum fuerat, Appius ad verborum linguæque certamina quàm armorum expertior,callidus,solersq;, Iuris atq; eloquentiæ consultus,vt Iuri ac foro pręsideret,prętor absens ad iura reddenda creatus est. Fabius alter consulum,cui Hetruria prouincia data,literis Appij de periculo ac magnitudine belli sæpe recitatis, in Hetruriam proficiscitur, & ad opidum Aharnam,vnde haud procul hostes erant,in castra Appij pręto-ris pergit,paucis citra millibus lignatoris ei cum pręsidio occurrunt,cumq; iussi a Fabio retro redissent, terrorem in castris atq; ipsi Appio fecerunt.Appius prætor postridie Romam dimissus, paulopost relatione sua,qua ad senatum belli pondus auxit, Fabium eodē retraxit,vt quidam auctores sunt, quasi dux vnus suffecturus non esset, neq; exercitus vnus aduersus quatuor populos,periculosum esse,siue iuncti vnum premāt,siue id diuersi gerant bellum,ne ad omnia simul obire vnus nō possit, duas se ibi legiones Rom.reliquisse, & minus quinq; millia peditum æquitumque cum Fabio venisse,sibi placere P.Decium consulem primo quoq; tempore in Hetruriam ad collegam proficisci, L.Volumnio Samnium prouinciam dari,Si Consul malit in suā prouinciam ire, L.Volumnium in Hetruriam ad consulem cum iusto exercitu consulari proficisci. Cùm magnam partem mouerет oratio pretoris,placuit Consulem Romam ad belli molem exponendam acciri. Sunt,qui scribant,Fabium absentem ab Appio ad populum criminatum esse,cumque redisset,pręto ris aduersus eum contumaciam. Eodem anno victis a consule Samnitibus,deductoque exercitu bellum redintegratum est.Aduersus eos Appius Claudius pretor cum exercitu mortui Consulis missus.Samnitum legiones cùm partem Appius,partem L. Volumnius proconsul sequeretur, in Agrum Stellatem conuenerunt.ibi & Samnitium legiones omnes considunt,& Appius Volumniusq; castra cōiungunt.Pugnatū infestissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebellantes toties, illinc ab vltima iā dimicantibus spe.Cęsa ergo Samnitium sexdecim millia trecenti, captam duo millia septingenti: ex Romano exercitu cecidere duo millia septingenti.Felix annus bellicis rebus, pestilentia grauis,prodigiisq; sollicitus,nam & terram multifariam pluisse, & in exercitu Appij plerosque fulminibus ictos nuntiatum est, librique ob hęc aditi.Post aliquot deinde annos,quadringentesimo sexagesimo quarto.f.ab vrbe cōdita, Pyrrhus Epiri Rex, Alexandri magni successorum opibus adiutus, per speciem ferendi

Tarentinis auxilij,bellum in Romanos gerens, cùm eos ita profligasset,vt Præneste vsq; milliario fermè ab vrbe vigesimo processisset, admiratus Fabricij cęterorumq; Rom.vt ferunt, constātiam,legatum Cineam nomine misit, qui pacem ita peteret atque offerret,vt partem Italiæ,quam iam armis occupauerat, retineret.Senatus clade perterritus, & grauiora metuens, ad pacem societatemque eam iam propemodum inclinabat. Sed Appius vir amplissimus quidem,cęterum senectute & orbitate oculorū a Reip.muneribus vacans,auditis ijs,quæ a Rege nuntiabantur, ac rumore obtinente Senatum pacem esse decreturum, tolerare non potuit,sed in curiam se deferri iussit. Latus igitur in lectica per forum,vbi ad ianuam Curiæ peruenit,filij simul, & gener suscipientes ipsum stipantesque in senatum duxerunt. Cùm patres ad conspectum tanti Senatoris obmutuissent, Ille, vbi suo loco constitit,ita dicere est orsus.Equidem antea P.C.meā hanc oculorum fortunam permolestè ferebam,nūc autem doleo atque angor,quod nō vltra cæcitatem ipsam,surdus etiam sim, ne turpes consultationes ac sententias vestras,quæ huius vrbis gloriam subuertunt,audire compelleret. Vbi enim illa est ferocia, quam crebrò verbis vsurpare soletis,affirmantes,si magnus Alexander in Italiam profectus nobiscum adolescentibus aut cùm patribus nostris tunc florentibus gessisset bellum, nequaquā eū tunc vt inuictum gloriam relaturum,sed aut fuga aut morte sua maiorem huic vrbi gloriam nomenque relicturum fuisse? hanc igitur verborum insolentiam nunc rebus ostendite. Chaones & Molossos,qui semper Macedonum prçda fuere, & Pyrrhum Regem eorum formidatis,qui vnum ex Alexandri satellitibus semper secutus est ac coluit. Et nunc, non tam Tarentinis auxilium ferens,quàm hostes domi fugiens,in Italia versatur, ausus profiteri principatum in Italia cum potentia,quæ ad exiguam Macedoniæ partem conseruandam sufficere non valuit. Itaque non hunc remouebitis,si amicum feceritis,sed alios ɔtemptu nostri inuitabitis,quasi superare nos facile sit,si Pyrrhus abeat non modo pœna non data eorum,quæ cōtra nos gessit, verumetiā mercede accepta fœderis eo auctore cum Tarentinis Samnitibusq; recipiendi.Itaq; acerba in patres oratione inuectus,pacem vt insalubrem diremit,& ad belli studium animos traduxit.Neque id modo,sed etiam admitti in vrbem Pyrrhum, inspiciendi amice gratia id orantem,vetuit.Renuntiatum est igitur Pyrrho a Senatu,eum cùm Rom.nisi ex Italia recessisset,pacem habere nō posse,&,quo ad in armis esset, Populum Rom.in eum gesturum bella,vel si mille Consules vicisset. Itaque Cineas legatus, admiratione plenus reuersus, quærenti Pyrrho respondit regum se patriam,& consessum vidisse,talisque Romę esse omnes sigillatim qualis vnus Pyrrhus apud Epirum & reliquam Græciam putaretur,& aduersus Lernæam quandam hydram pugnari, tantum esse & militum & populi numerum. Salubre Appij cōsilium euētus comprobauit, nā paulopost Pyrrhus vi victus atq; expulsus Italia est. Eius orationis initium Ennius in annalibus ita expresserat. Quo vobis mentes,rectę quę stare solebant ante hac,demēti sese flexere ruina? sed & Appij oratio ipsa & nōnullę mortuorum laudationes vsque ad Ciceronis extremam ętatem peruenere,adeo non omnibus improbatæ,vt inuenti sint,qui Appium q̃ Catonem magis imitarentur. Actiones etiam ab eo scriptas Pōponius tradit. Legimus & carmen quoddam ab eo relictum a Pythagorçorum institutis non abhorrens, quòd Panetius Stoicus philosophus quędam ad Q.Tuberonem epistola valde laudarit. Ab eodem affirmare videtur Pomponius vsum R literæ in multis nominibus traductum,quæ prius per S, enunciabātur, vt pro Valesijs Valerij,pro Fusijs Furij essent. Quod verisimilius facere videtur Cicero ad Pętum scribens, L. Papirium Crassum, in cuius senectutem incidit iuuenta Appij,primum desiisse vocari Papisium,& Papirium appellatum. Neque tamen dissimulauerim haud satis integrum videri eum Pomponij locū, eum enim ad tertium quendam Claudium Iurisconsultum quidam trahunt. Quod quando nobis adhuc parum in comperto est, vitam eius non adiunximus,quem illi cognomento Centinianum, vel Cētimalum (nam vtrumque legitur) vocant.Ea de re nos apud Pōponium longius verba fecimus,ostendimusque existimari posse,cognomen id aut toti Claudiorum familiæ,aut certe parti cuidam ex ea esse impositum.Nam, quin de Cæco sentiat Pomponius,dubitari non potest,vel ex ordine enumerationis, vel ex rebus eius gestis paucis,quę ab eo quasi notæ loco ascribuntur,vel etiam ex Liuio. Illud quoque (ni fallor) ad Cæcum pertinet,qđ sapienter solitum dictitare Ap. Claudium accepimus, negociū Populo Rom.meliusquàm ocium committi, non ꝙ ignoraret q̃ iocundus tranquillitatis status esset,sed ꝙ animaduerteret prępotētia imperia agitatione rerum ad virtutem capescendā excitari;nimia quiete in desidiam resolui.Et sanè negocium nomine horridum ciuitatis Rom.mores in suo statu cōtinuit,blandæ appellationis quies plurimis vitijs respersit. Infinitum prope annorum numerum orbatus luminibus exegit Ap.quatuor filios,qnque filias,plurimas clientelas, rem deniq; P. fortissime,hoc casu grauatus,rexit,ita vt nec priuato,nec publico muneri defuerit.

Inter filios duos reliquit Tib.Claudium Neronem (id cognomen

men lingua Sabina fortem ac strenuum significabat) & Ap. Claudium Pulchrum. Ab illo paternum, ab hoc maternū genus post multos annos Tiberius Augustus, in familiam tamē Octauiam aut Iuliam ascitus, ducebat, cum duobus alijs Augustis, C. Caligula, & Claudio, etiam inter diuos relato, alijsq; aliquot Cæsaribus, quibus præpropera mors ademit imperium, Drusis tribus, Germanico, Nerone, Britannico, in quo Domitij Neronis adoptiui fratris fraude sublato, gens Claudia, imperatoria quidem, defecit. Vbi illud quoq; singulare contigit, q ante Neronem hunc Domitium Cæsarem, pestem humani generis, nemo vnquam p adoptionem nomini Claudio insertus est. Legitur etiam C. vel Ap. Claudius Cæci F. Ruffus, qui cum Tuditano Consul fuerit anno post V. C. (vt quidam ferunt, nam inter auctores non conuenit) quadringentesimo octuagesimo, quibus nonnulli quinq; adijciunt. Et P. Claudius Cęci N. Pulcher, vicennio post cum L. Iunio Pullo Cos.

P. Sempronius Sophus.

GEntem Semproniam antiquæ inter patritias nobilitatis fuisse non ambigitur, vt in quam tertiusdecimus a regibus eiectis Cōsulatus venerit. Sed & plebeios quosdam Sempronios legimus. Primum eis cognomen Atracinum (Atratinum, Atacinum habent variè codices) tum deinde Sophos, Tuditanos, Lōgos, Gracchos inuenio. Consulatus quatuor, totidem Tribunatus Consulari potestate, omniumq; adeo primus, vnum equitū Magisterium familiæ, perdiu futuræ nobili, ante iurisconsultum contigerant. Hinc igitur ortus P. Sempronius Longus, quem populus Rom. primum Græco sapientiæ nomine Sophum appellauit, Tribunus Pl. cum esset, in Ap. Claudium, qui postea Cęcus est dictus, censorem, circumactis decem & octo mensibus, (quod temporis Aemilia lege finitum censuræ spatium erat) cū C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset, summa contumacia, ne deponeret, recusantem, finiendę intra legitimum tempus censuræ actionem suscepit, non popularem magis, quàm iustam, nec in vulgus quam optimo cuiq; gratiorem. Is, cum identidem legem Aemiliam recitaret, auctoremq; eius Mamercum Aemilium dictatorem laudibus ferret, qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatis dominantem, intra sex mensium & anni coegisset spatiū: dic agendum (inquit) Ap. Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore, quo M. Furius, & M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses? Negare Appius interrogationem Tribuni magnopere ad causam pertinere suam, nā & si tenuerit lex Aemilia eos censores, quorum in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legem populus iussisset, quodq; postremum iussisset, id ius, ratumq; esset: non tamē aut se, aut eorum quenquam, qui post eam legem latam creati censores essent: teneri ea lege potuisse. Hæc sine vllius assensu cauillante Appio, en (inquit) Quirites illius Appij progenies, q Decemuir in annum creatus altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab vllo creatus, priuatus fasces, & imperium obtinuit: nec ante continuando abstitit magistratu, quàm obruerent eũ malè parta, malè gesta, malè retenta imperia. Hæc est eadem familia Quirites, cuius vi atq; iniurijs compulsi, extorres patria Sacrum montem cępistis. hæc, aduersus quam tribunitium auxiliū vobis comparastis. hæc, propter quam duo exercitus Auentinū insedistis. hęc, quę fœnebres leges, hęc, quę agrarias semper impugnauit. hęc cōnubia patrum & plebis interrupit. hęc plebi ad curules magistratus iter obsepsit. Hoc est nomen multo quam Tarquiniorum infestius vestræ libertati. Ita ne tandem Ap. Claudi, cum centesimus iam annus sit ab Mamerco Aemilio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi, fortissimique viri: nemo eorum duodecim tabulas legit: nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset: sciuit? immo verò omnes sciuerū t: ideo Aemilię potius legi paruerunt, quam illi antiquæ, qua primum cēsores creati erant: quia hanc postremum iusserat populus: & quia, vbi duę contrarię leges sunt, semper antiquam abrogat noua. An hoc dicis Appi, non teneri Aemilia lege populum? an populum teneri, te vnum extra legem esse? Tenuit Aemilia lex violentos illos censores M. Furium, & M. Geganium, q, quid iste magistratus in Repu. malè facere posset, indicarū t: cùm ira finitę potestatis Mamercum Aemilium, principem ętatis suę belli domiq;, ærarium fecerunt, tenuit deinceps omnes censores intra centum annorū spatium tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspicijs, eodem iure creatum. An hunc, non, vt qui optimo iure cēsor creatus esset, populus creauit? tu vnus eximius es: in quo hoc præcipuum ac singulare, valeat? En quem tu regem sacrificiorum crees, amplexus regni nomē, vt, qui optimo iure rex Romæ creatus sit, creatum se dicat, quem semestri dictatura, quem interregno quinque diebus contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? quam isti stolidos, ac socordes videri creditis, eos, qui intra vicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt? aut q vitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Menenius dictator, quia, cū quæstiones seuerius, quàm quibusdam potentibus tutum erat, exerceret: contagio eius, qđ qrebat, criminis ipsi obiectata ab inimicis est: vt priuatus obuiā iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istā in te modestiā, ne degeneraueris a familia imperiosissima, & superbissima, non die, non hora citius, quàm necesse est, magistratu abieris: modo ne excedas finitum tempus. satis est aut diem, aut mensem censuræ adiicere. Triennium, inquit, & sex menses vltra, q̃ licet, Aemilia lege cēsuram geram: & solus geram, hoc quidem iam regno simile est, an collegam subrogabis? quem ne in demortui quidē locum subrogari fas est. Pœnitet enim, quod antiquissimum solenne, & solum ab ipso, cui fit, institutū Deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruorum ministerium religiosus censor deduxisti, ac gens antiquior originibus vrbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te, ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est, nisi vniuersam Remp. eo nefario obstrinxeris: quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est, quo demortuo collega C. Iulio censore L. Papyri⁹ cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium maluginensem collegam subrogauit, & quanto modestior illius cupiditas fuit, quā tua Appi? nec solus, nec vltra finitum lege tempus L. Papyrius cēsuram gessit: tamē neminem inuenit, qui se postea auctorem sequeretur: omnes deinceps censores post mortem censoris collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec quòd dies exijt censurę, nec quòd collega magistratu abijt, nec lex, nec pudor coercet: virtutem in superbia, audaciam in contemptu deorum hominumq; ponis. Ego te Ap. Claudi pro istius magistratus maiestate ac verecundia, quem gessisti, non modo manu violatum, sed ne verbo quidem inclementiori a me appellatum vellem: sed & hæc, quæ adhuc egi, peruicacia tua & superbia coegit me loq, & nisi Aemiliæ legi parueris, in vincula duci iubebo: nec, cum ita comparatū a maioribus sit, vt comitijs, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renuntiato altero, comitia differantur; ego te, qui solus censor creari non possis, solum censuram gerere patiar. Hec taliaq; cùm dixisset, prehendi cēsorem, & in uincula duci iussit, approbantibus sex Tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summaque inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Sophus idem quinto post anno consul cum P. Sulpitio Auerrione fuit, quo tempore Romani cum Samnitib. bellum gerebāt. Qui cùm eo anno legatos de pace Romam misissent, responsum est P. Sempronium Consulem cum exercitu breui in Samnio fore, eum ad pacem bellumve inclinarent animi, falli non posse, comperta omnia senatui relaturum: decedētem ex Samnio consulem legati sequerentur. Itaq;, cum pacatū Samnium exercitus Ro. benigne prębito commeatu, peragrasset, fœdus antiquum post annorum circiter viginti bellum Samnitibus redditum. Ad Aequos inde veteres hostes, cæterum per multos annos sub specie infidæ pacis quietos versa arma Ro. qđ incolumi Hernico nomine, missitauerant simul cum his Samniti auxilia, & post Hernicos subactos vniuersa prope gens sine dissimulatione consilij publici ad hostes desciuerat, &, postq̃ icto Romæ cum Samnitibus fędere, feciales venerant res repetitum, tentationem aiebant esse, vt terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur, quod quantopere esset optandum Hernicos docuisse, cum quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati pręoptauerint, quibus legendi, quid mallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore. Ob hęc vulgo in cōcilijs iactata Romanus P. bellum fieri Aequis iussit, consulesq; ambo ad nouum profecti bellum, quattuor millia a castris hostium consederunt. Aequorum exercitus (vt qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio, trepidare, alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent, mouet plerosq: vastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus pręsidiis relictarum vrbium excidia. Itaque, postquam inter multas sententias vna, quę, omissa cura communium, ad respectum suarum quēq; rerum auertisset, audita, vt prima vigilia diuersi e castris ad deportanda omnia tuendaq; mœnibus in vrbes abirent: cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis ꝓlatis in acie consistū t: &, vbi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostiū tendunt. Cęterùm, postquam ibi neque stationes pro portis, nec quenquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animaduerterunt, insolito silentio moti, metu insidiarum subsistūt, trangressi deinde vallū, cum deserta omnia inuenissent: pergūt hostem vestigijs sequi. Sed vestigia in omnes æquè ferentia partes, vt inde lapsis passim, primò errorem faciebāt: post per exploratores compertis hostium consilijs ad singulas vrbes circunferendo bello, vnum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando cœperunt, quorum pleraq; diruta atq; incensa, nomenq; Aequorum prope ad internitionem deletum, deque his celebri pompa triumphatum, exemploq; eorum clades fuit, vt Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini mitterent Romā oratores pacis petendæ amicitiæq;, ijs populis fœdus petentibus datum. Hęc omnia ideo ascripsimus, q alij auspicijs Sempronij tantum gesta memorant, præcipuā certè eius operam in eo fuisse bello id argumēto est, q & Senatus hostibus responderat Sempronium

pronium in Samnio fore. Tertiò deinde anno: cum post magnam contentionem obtinuisset plebs, vt sui ordinis hominib. sacerdotia quoque communicarentur, Sēpronius Pontifex creatus, & proximo anno censor cum eo, quem in consulatu collegam habuerat (tametsi corrupta Liuij exemplaria opinor, vt p P. Sempronio scriptum sit P. Sulpitio Auerrione, & pro P. Sulpitio Auerrione suppositum mendosè P. Sulpitio Sopho) tribus duas Aniensem & Tarentinam addidit. Duobus post annis p̄tor (nam ne post maiores quidem magistratus is honos tum spernebatur) cùm nuntiatum esset, Etruscos, Vmbros, Samnites, Gallos etiam in armis esse, & iam vrbi minitari, summæ rerum a senatu præpositus, iustitium indixit, delectum omnis generis hominum habuit, nec ingenui modo aut iuniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factę, libertiniq; cēturiati, & defendendæ vrbis consilia agitabantur. Eodem anno iussus est plebiscito triumuiros creare, qui Sinuessam nouos colonos deducerent. Hęc de eo Sempronio inuenimus, q primus omnium Sophus est dictus, de quo dubio procul sensit Pomponius. Post quem Sempronij permulti varijs cognominibus atque honoribus illustres: namq; P. Sempronium Sophum anno post superioris (patris opinor) cōsulatum circiter trigesimo quinto Consulem cùm Ap. Claudio Russo Cęcisilio in breuiarijs reperio, tum Sempro. Blesum bis Cos. & M. Sempronium Tuditanum aliquanto post, mox T. Sempronium Gracchum, deinde T. Sempronium Longū anno primo secundi belli punici, postquam T. Sempronium Gracchum bis Cos. ante eum Sophum, cuius vitam hic addemus. Equidem non ignoro P. illum Sempr. Sophum iuris consultum de quo supra scripsimus, nō posse eundem esse cum P. Sempronium. Tutidano, cuius vitam subiecturi sumus: neq; is sum, qui erroris notam facile scriptoribus antiquis impingi velim, sed tamen, cum videam eum quoq;, quem cēties Tuditanū Liuius vocauerat, & sub eo nomine inter multas laudes etiam cognitione iuris pontificij honestauerat, nihil tale de primo illo locutus, eundem libro eius quarto & trigesimo Sophum appellari, putaui, siue deceptus esset Pomponius, corrigendum, siue is Tuditanus filius forte, aut certe inter posteros primi illius fuisset Sophi, coniungendos esse atq; ampliandos familiæ honores. Itaq; P. Sempronius Tuditanus Sophus, cum bello punico secundo Cānensi acie afflictis Romanis, qui superstites fuerant, alij in maiora castra (nam bifariam metati erant) alij in minora sese recepissent, ibique semiermis multitudo sine ducibus esset, nuntium, qui in maioribus erant, mittunt, dum prœlio, deinde ex lætitia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret, vt ad se transirent, vno agmine Cannusium abituros esse. Eā sententiam alij totam aspernari: cur enim illos, qui se accersant, ipsos non venire: cum æque coniungi possent? quia videlicet plena hostium omnia in medio essent & aliorum, quàm sua, corpora tanto periculo mallent obijcere. Alijs non tam sententia displicere, quàm animus deesse P. Sempronius Tuditanus Tribunus militum, capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo & crudelissimo hoste? æstimarique capita vestra? & exquiri pręcia ab interrogantibus, Romanus ciuis sis, an latinus socius? vt ex tua contumelia & miseria alteri honos quæratur: non tibi. Non vos quidem L. Aemilij, qui se bene mori, quàm turpiter viuere maluit, & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cumulati iacent, si miles estis. Sed antequam opprimat lux; maioraque hostium agmina obsepiant inter, per hos, qui inordinati, atq; imcompositi obstrepunt portis, erumpamus. Ferro, atq; audacia inter fit, quāuis per confertos hosteis cuneo quidem hoc laxum atque solutum agmen, vt si nihil obstet, transibimus. Itaq; ite mecum, qui & vosmetipsos, & Remp. saluam vultis. Hęc vbi dicta dedit, stringit gladium cuneoque facto per medios vadit hostes, & cum in latus dextrum, quod patebat Numidæ iacularentur, translatis in dextram partem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserunt, atque inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hęc apud victos magis impetu animorum, quem ingenium suum cuique, aut fors dabat: quàm ex consilio ipsorum, aut imperio cuiusquam agebantur. Quarto inde anno, cum ædilis curulis esset, primusq; ludos scenicos per quatriduum cum collega edidisset, prætor est in sequentem annum designatus, & Ariminum prouinciam (ita tum Cisalpinam Galliam appellabant) habuit, ita vt duas legiones a M. Pomponio, cui succedebat, acceperit. In eo magistratu Aeternum oppidum expugnauit, amplius septuaginta hominum cępit, & æris argentique signati aliquantum. Itaque prorogatum ei in annum cum suis copijs imperium est, atque inde in alterum, neque eo biennio quidquam gestum ab eo memoria dignum reperio.

Biennio post, antequā Consul fieret, censuram obtinuit cum M. Cornelio Cethego, vtque agrum Campanum fruendum locarent, ex auctoritate patrum latum ad plebem est, plebesq; sciuit. Senatus lectione contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronij lectio erat, cæterùm Cornelius morem traditum a patribus sequendum, aiebat: vt, qui primus censor ex ijs, qui viuerent fuisset: eum principem legerent (is T. Manlius Torquatus erat) Sempronius, cui dij sortem legendi dedissent: ius liberum eosdem dedisse Deos, se id suo arbitrio facturum, lecturumque Q. Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ ciuitatis esse, vel Annibale iudice victurus esset. Cum diu certatum esset verbis concedente collega, lectus a Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus Consul. Inde alius lectus senatus, octo preteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis auctor deserendæ Italiæ post cannensem cladem. In Equestribus quoque notis eadem seruata causa. Sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret: Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui cannensium legionum æquites in Sicilia erant, addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent ijs, qui equo publico meruerant: sed dena stipendia equis priuatis facerent. Magnum pręterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo mereri deberent, atq; ex ijs, qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant, neque militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda, quæ circa forum incendio consumpta erant. Vini tabernas, macellum, atrium regium. At verò in sequenti anno (nam sesquiannalis censura erat) lustrum condidit cum collega, censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & triginta octo, minor aliquanto numerus, quam qui ante bellum fuerat. Triennio post Consul absens, cum prouinciam Græciam haberet, creatus est in insequentem annum: nam, cum neglectæ per biennium res in Grecia essent, Philippus Aetolos desertos ab Romano, cui vni fidebant, auxilio, quibus voluit conditionibus, ad petendam & paciscendam subegit pacem, quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem cum cum Aetolis P. Sempronius proconsul, successor imperij missus Sulpitio cum decem millibus peditum & mille equitibus, & trigintaquinque rostratis nauibus, haud paruum momentum ad opem ferendam socijs oppressisset. Vix dū pace facta nuntius Regi venit, Romanos Dyrrachium venisse, Parthenosque, & propinquas alias gentes motas esse ad spē nouandi res, Dimallumque oppugnare (eo se auerterant Romani ab Aetolorum, quo missi erant, auxilio, irati, quod sine auctoritate sua aduersus fœdus cum Rege pacem fecissent) Ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus, populisque oriretur: magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius se receperat, misso Lectorio legato cum parte copiarum, & XV. nauibus in Aetoliam ad visendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatum vastauit, & ad vrbem admotis copijs, potestatem pugnæ Romano fecit. Quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit, nec satis fidens viribus, vt vrbem oppugnaret, & cum Romanis quoque, sicut cum Aetolis, cupiens pacem, si posset, si minus, inducias facere, nihil vltra irritatis nouo certamine odiis, in regnū se recepit. Per idem tempus, tędio diutini belli, Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis confidere conuenturam eam, affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio Imperatore Romano venisset. Facile impetratum (neque enim ipsius quidem Regis abhorrebat animus) ut in Epirum transiret. Penice vrbs est Epiri, ibi prius collocutus Rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum pretoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanum Rex, & magistratus alii Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petijt simul ab Rege, & ab Imperatore Romano, vt finem belli facerent, darentque eam Epirotis veniam. P. Sempronius cōditiones pacis dixit, vt Partheni, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum essent. Atintanas, missis Romam legatis ad Senatum, impetrasse, vt Macedonia cederet. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab Rege fœderi ascripti, Prusia Bythyniæ Rex, Achęi, Bœotij, Thessali, Acarnanes, Epirotæ, ab Romanis, Ilienses, Attalus Rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenij, Athenienses. Hęc conscripta modo, consignaque sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati: vt populus in has conditiones pacem iuberet. Iusseruntque omnes tribus, quia auerso in Africam bello, omnibus alijs in pręsentia leuari volebant bellis. Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit. Quo inito (quintusdecimus is annus punici belli erat) Brutii ei prouincia (ea nunc Calabria est) ita vt nouas scriberet legiones, decreta, vtque P. Licinus prioris anni Consul, qui eam prouinciam gesserat, eandem cum duabus legionibus obtineret, quoad cum in prouincia cum Imperio manere è Rep. Sempronio visum esset. Itaque consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutio legiones, & in cæterorum (ita enim iussit ab Senatu erant) exercituum supplementum. Vbi id actum, eiusque rei ergò auxilia a colonis acerbissimè exacta, curatumque, vt collatę a priuatis in publicum pecunię restituerentur, & Locrensibus, post deploratas longa oratione miserias, tandem per consules rogatis patribus inter varias sententias remedium malorum excogitatum est, egressus in Brutios prouinciam Sempronius, in agro Crotonensi per ęstatem cum Annibale in ipso itinere tumultuario prœlio conflixit, agminibus magis quàm acie pugnatum est. Romani pulsi, & tumultu verius, quàm pugna, ad mille

mille & CC. de exercitu Consulis interfectis, in castra trepidi re diere, neq; oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterū silentio ꝓxi mæ noctis profectus inde consul, præmisso nuntio ad P. Liciniū proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit, ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt, nec mora dimicandi facta est, cum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit, in subsidijs locatæ P. Licinij legiones. Cōsul principio pugnæ ædem Fortunæ primigeniæ vouit, si eo die hostes fudisset. Cōposq; eius voti fuit. Fusi, ac fugati Pęni supra quatuor milia armatorum cæsa, paulo minus trecenti viui capti, & equi XL. & XI. militaria signa. Perculsus aduerso prelio Annibal Crotonem exercitum reduxit. Eadem æstate in Brutijs, iam Petilia a consule deducta, Cosentia & Pandosia & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditionem venerunt. Exacto anno, in insequētem annum ei prorogatum imperium est, ita vt in locum P. Licinij succederet: nam eodem Gn. Seruilius Cępio cū summo imperio mittebatur. Sempronius enim bello quoq; bonus habitus ac cętera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebat, congestis omnibus humanis a natura fortunaque bonis, nobilis idem, ac diues erat, forma viribusque corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in Senatu, & ad populum suadendi, ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus, super hæc bellicæ quoq; laudes consulatus compotem fecerant. In ea prouincia, ꝙ summum imperium consulis fuit, quę gesta sunt, nequaquam Sempronio ascribuntur. Reuocatus inde Romam, Biennio post cum duobus collegis ad Ptolomęum Aegypti Regem missus est, vt annuntiarent victum Annibalem Pęnosq;, & gratias agerent regi, quod in rebus dubijs, cum finitimi etiam socij Romanos desererēt, in fide mansisset, & peterēt, vt, si coacti iniurijs bellum aduersus Philippum Macedonię Regem suscepissent (quod futurum videbatur) pristinum animum erga Populum Rom. conseruaret. Alexandriam cum venissent, peracta legatione, cum audissent, a Philippo Rege Abydum oppugnari, de collegarum consensu M. Aemilius natu minimus ad eum venit, questusque Romanorum socijs illatam iniuriam, apud superbū Regem nihil profecit. Significare videtur Liuius hunc Sempronium iterum censorem fuisse, atq; ædem primigenię fortunæ, quam consul vouerat, in colle Quirinali censorem locasse, sed eam censuram a Liuio suo loco expositam non reperio. Illum verò Sophum, quem supra quasi primi F. posuimus, patrem huius non absurdè existimauerim, certe ille etiam censor fuit per secundum punicum bellum cum M. Valerio Maxim. ita tres magistri morum cōtinua serie ex eadem petiti domo: illud non satis scias, ad quem horum pertineat, quod inter seueritatis exempla numeratus Sophus, qui coniugem repudii nota affecit, nihil aliud, quàm se ignorante ludos spectare ausam.

T. Coruncanus.

COruncanorum familia Camerio oriunda, Romæ illustris fuit, ex ea ortus Tiberius, vel (vt alibi est) Titus Coruncan⁹, publicè primus Ius professus traditur, superiores enim velut in latenti ius ciuile retinere cogitarant, solumq; consultoribus vacantes haud ferme discere volentibus se pręstabant. Quin & pri⁹ de plebe Pontific. Maxi. Creatus est, quingentis circiter ab vrbe condita annis. Sed prius annis plus minus quinque ac viginti cōsulem fuisse eum cum P. Valerio Leuino apud quosdam inuenio, cuius tēporis, quòd Liuij annales deperditi sunt, sigillatim res gestas prodere non licet. Illud non ambigitur, constitítque vel ex commentarijs pontificum, eum ingenio plurimum valuisse & peritissimum fuisse pontificem, eoque de numero hominū qui sapientiam cum eloquentia (quantum illa ferebant tempora, nam præ illis insecutis literarijs sęculis aspere loquebātur, sed fuere contenti eloquentia suorum temporum) cōiunxere, & se ad remp. gerendam dederunt: nam & ea sapientia fuit, vt ad eū de omnibus diuinis atque humanis rebus referretur, idemque & in Senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militię, consilium suum fidemque pręstabat, ac quotidie solebat transuerso ambulare foro, quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus liberaliter consilii sui copiam, ad quem olim & ita ambulantem & in solio sedentem domi, sic adibatur non solum, vt de iure ciuili ad eum, verumetiam de filia collocā da, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut officio, aut negocio referretur. Huius iam tum ętate sua nullum extitisse scriptum Pomponius ait, sed cōplura & memorabilia fuisse responsa, quorum auctoritatem Seneca quasi suo sęculo extantium citat, itemq; Cicero illud in legibus, qui tantundem caperet, quantum omnes hęredes, sacris alligari. Ab eisdem inter paupertatis exempla ponitur, crediturq; facile ęquales suos Curium & Fabricium singulares viros omni virtutum genere assecutus. Malè cum Pomponius & Fabio & Nasicę posteriorem tradit, cū floruerit, si Ciceroni credimus, per Pyrrhi bella, in ipsumq; adeo consulatus eius annum prima cum Pyrrho pugna inciderit collegæ eius Valerio Leuino. Inuenio etiam apud auctores, & Polybium circa hæc tempora, cum Illyrij maria atq; Italos mercatores infestarent, cumq; id ad se antea sępe relatum contempsissent. Ro. tandem multis in senatu conquerentibus, legatos in Illyricum missos C. & L. Coruncanos, quibus dato dicēdi, quę vellent, a Regina Theuca tempore, de iniurijs sibi illatis disseruisse, & a Regina superbè nimium atq; insolenter auditos: cumq; illi dicēdi finem fecissent, effecturam sese dixisse, nequa ab Illyrijs iniuria publicè Romanis inferretur, prohibere vero Illyrijs, ne priuatim e mari, quàm quisq; possit, vtilitatem capiat, haud esse regij moris, ad ea reginæ verba iunior legatus intrepidè quidem magnanimum responsum, sed nō satis pro tempore dedisse fertur at, quoniam (inquit) Rom. Theuca optimus mos est, priuatas iniurias publicè vlciscendi, iuuandique iniuria affectos, dabimus operam, dijs volentibus, vt non longe post regias istas consuetudines cogaris emēdare, ad hæc Regina temere sanè ac muliebri ingenio eo iracundię prorupit, vt, neglecto iuregentium, cum legati reuerterentur, miserit post eos, qui iuniorem illum auctorem eiusmodi verborum obtruncarent: itaq; legatus ne gladio quidē, sed, vt victima, securi percutitur. Patrato facinore, quidam alterum quoque legatum & cæteros comites sibi ipsos manum intulisse adijciunt: sunt & qui, cum legatos vtrosq; cæsos, tum auctorem eius iniuriæ non Teucam (vt & si eam probatiores tradunt) sed Agronem virum eius etiam tum superstitem ferant. Ro. summa rei in vrbem perlata, bello Illyriis illato, & domita ac subacta late gente, legatorum manibus litauere, statuasque eis de more Populus Rom. tripedaneas (ea mensura honorata tunc erat) in foro posuit. Hæc tametsi mihi parum adhuc constet, an ab hoc Coruncano gesta sint, hic tamen ad scribenda vita sunt, quod & is auctor eorum esse potuit. (Illis enim temporibus viguit) quāuis prenomen (vt in plerisque) vacillet, & quod vel ad filios, vel ad familię certè dignitatem pertinebant. Neque fermè plura de Coruncanis vllis inuenias: vt credi possit, hoc Reginę scelere vniuersam gentem adinternicionem esse in iis duobus legatis extinctam.

Q. Fabius Pamphilus.

HErculem Alcidē Fabia gens originis auctorem ferebat, nomenque a fouea, in qua ex coitu Etruscæ virginis filium genuerat, seu ꝙ is primus captandorum foueis vrsorum luporumque artem monstrauerat, principi generis Fouio mutatis post literis Fabio inditum proditur. Quod alii malunt a Fabis (multa enim a leguminibus Romanorum nomina) deducere. Multa multorum Fabiorum egregia merita in Remp. extabant. Magistratum gessere, quod legerim, primum quæsturam per Cæsonē anno post eiectos reges quarto & vigesimo. Septem proximis consulatus in tribus fratribus Cæsonis F. Q. Cæsone, M. alternis, tertio Cæsoni addito, continuauit. Quo tempore vna familia Veiens bellum sibi priuatim deposcere ausa, trecentis ex Fabii, re aliquandiu bene gesta, cæsi ad vnum omnes, atque vnum modo prope puberem ætate Q. Fabium M. F. relictū traditur, stirpem genti Fabiæ, dubiisque rebus Populi Ro. sępe domi bellique vel maximum futurum auxilium. His omnibus proximisque cognomen Vibulanorum additur, posteri Ambusti, Maximi, Gurgites, Pictores, Buteones, Licinij, Verrucosi, Labeones, Pamphili, aliisq; præterea cognominibus nuncupati, perniciem patriæ Ambusti penè attulerunt, cum ad Gallos Clusium legati missi iniussu Reip. pugnauere, inde. n. irritati Senones captā urbem inflammarunt. Ex hac stirpe genus duxit Q. Fabius, quē tamen Pomponii plęraq; vulgata exemplaria Q. Mutium falso vocant. Is belli punici secundi anno primo, aut, si Polybium sequimur, proximis ante Coss. duplici (ni fallor) legatione functus est. nam, cum Annibal pęnus, ferendis circa bellis, Saguntum Hispanam vrbem contra fœdera Romanorū & Carthaginiensium violaturus videretur, ac Saguntini bellum prouidentes, Legatos Romam petitum auxilium misissent, ac paulopost, omnium spe celerius, Saguntum iam oppugnari allatum esset, P. Valerius Flaccus & Q. Fabius Pamphilus legati Saguntum ad Annibalem atq; inde Carthaginem, si non absisteret bello, ad ducem ipsum in pęnam fœderis rupti deposcendum, simulq; speculatum acta Annibalis, cū, si videretur digna causa, denunciarent, vt ab Saguntinis sociis Populi Ro. abstinerent, aut inde in Africam eorum querimonias deferrent, ac res sociorum inspicerent, missi sunt. Cum in Hispaniam venissent, duplex fama est: alii admissos ad Annibalem, q voluerint, facta potestate, locutos, denunciasse scribunt, vt a Saguntinis abstineret quodā Populi Ro. sociis, deinde ne Iberum (quod id fœdere quodam cauere tur) transcenderet, cum responso accepto apparere non desti turum bello Annibalem, Carthaginem profectos. alii obuiam legatis ad mare missos ab Annibale, qui dicerent, nec tuto eos adituros inter tot tam efferatarum gentium arma, nec Annibali in tanto discrimine rerum operæ esse legationes audire. Certe Carthaginem profectos constat, req; in senatu acta, iisdemq; denunciatis, perorante Valerio, parum amice responsum esse, itaq; vana atq; irrita legatio fuit. Legati Romam reuersi, hostilia om-

nia

nia retulerunt. Inde, nuncio expugnatæ Sagunti accepto, altera eodem anno legatio missa. Cuius quia Q. Fabium Pamphilū verisimile est cognitione itineris & tractatæ rei caput fuisse, hæc quoq; adscripsimus huius Fabij vitæ, cùm præsertim Silius vtriusque legationis sententiam in vnam concludat. Igitur, vt oīa iusta ante bellum fierent, Fabius natu grandior a Populo Ro. dux legationis cum quatuor prouectæ ætatis collegis in, Aphricam est missus, ad percunctandos Carthaginienses, publico ne consilio Annibal Saguntum oppugnasset, & si (id quod facturi videbantur) faterentur, ac defenderent publico consilio factum, peterent, vt vel Annibal in pęnam rupti fœderis dederetur Rom. vel indicerent populo Carthaginiensi bellum. Legatis, postquā Carthaginem venerunt, cum Senatus datus esset, & Q. Fabius nihil vltra, quàm vnum, quod mandatum erat, non sine Carthaginiensium indignatione, percunctatus esset, Anno autem factionis Barchinę princeps, Annibalis fautor, longa oratione de iure fœderū disseruisset, ad extremumq; ita perorasset, proinde omittite Romani mentionem Sagunti atq; Iberi facere, & quod diu parturit animus vester, aliquando pariat tum Fabius legatorū natu Maximus, cum eam de iure fœderum disceptationem vt alienam a dignitate Populi Rom. atroci oratione respuisset, eam ita tolerari posse inquiens, si res Saguntinorum integra esset, nūc verò excisa Sagunto, violatisq; iniquissime fęderibus, vel patratorem sceleris dedendum Romanis, vt appareret Saguntum publico Carthaginiensium consilio minime oppugnatam, vel, si id nollent, ac suo consilio expugnatam vrbem faterentur, vt se ad bellum pararent, vbi tergiuersantes pœnos animaduertit, verbū non addidit, sed sinum e toga factum senatui ostendens, hic, inquit, vobis bellum pacemq; portamus, vtrum & eligitis? vtrum placet, sumite sub hanc vocem haud minus ferociter, daret, vtrū vellet, vel (vt alij tradunt) bellum, succlamatum est. Fabius, iterū effuso in media Curia sinu, bellum dare se dixit, non sine horrore, quasi plane id in sinu ferret, accipere se illi omnes alacri vultu responderunt, &, quibus acciperent animis, iisdem esse gesturos. Pomponius rem omnem paulo aliter explicat, sed nos vetustissimis quibusq; auctoribus plurimum fidei habemus: quibus tamen ipsis hac in parte non satis conuenit, nam M. Varro, Tesserulas, in quibus simulachra fuerint hastæ & caducei, belli & pacis signorū, missas Carthaginem scribit, alij hastam ipsam & caduceum. Illud inter omnes peræq; constat datam ab eo Carthaginiensibus optionem belli, pacisve eligendæ, non acceptam ab illis, sed relatam siue Imperatori (nam & hic variant) siue legato Rom. Fabio. Cæterùm ea directa percunctatio ac denunciatio belli magis ex dignitate Populi Rom. visa est, quam de fęderum iure verbis disceptare, cùm ante, tum maximè Sagunto excisa. Legati ab Carthagine, sicut his Romæ imperatum erat: in Hispaniam, vt adirent ciuitates, ac in societatem pellicerent, aut auerterent a Pœnis, traiecerunt. Ad Bargusios primū venerunt, a quibus benigne excepti: quia tædebat imperii punici, multos trans iberum populos ad cupidinem nouę fortunę erexerunt. Ad Volcianos inde est ventum, quorum celebre per Hispaniam responsum cęteros populos a societate Romana auertit. Ita enim maximus natu ex ijs in concilio respondit. Quæ verecundia est, vos, Romani, postulare, vti vestram Carthaginensium præponamus amicitię: cum, qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius, quàm Pœnus hostis perdidit: vos socij prodideritis. Ibi queratis socios, censeo: vbi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documentum Sagunti ruinæ erunt', ne quis fidei Romanæ, aut societati cōfidat, inde extemplo abire finibus Volcianorum iussi, ab nullo deinde concilio Hispanię benigniora verba tulere. Itaq; nequicquam peragrata Hispania, in Galliā trāseunt. In his noua, terribilisq; species visa est, ꝙ armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Cum verbis extollentes gloriam virtutemq; Populi Ro. ac magnitudinē imperii petissent, ne Pœno bellum Italię inferenti, per agros, vrbesq; suas transitū darent: tantus cū fremitu risus dicitur ortus: vt vix a magistratib. maioribusq; natu iuuentus sedaretur adeo stolida, impudensq; postulatio visa est, censere, ne in Italiam transmittant Galli bellum: ipsos id auertere in se, agrosq; suos pro alienis populandos obiicere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est, neq; Romanorum in se meritum esse, neq; Carthaginensium iniuriam: ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pęnos sumant arma. Cōtra ea audire sese, gentis suæ homines agris, finibusq; Italię pelli a Populo Rom. stipendiumq; pendere, & cętera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Gallię concilijs dicta, auditaq;. Nec hospitale quicquam, pacatumve satis prius auditum, quam Massiliam venerunt: ibi omnia ab socijs inquisita, cum cura ac fide cognita, pręoccupatos iam ab Annibale Gallorum animos esse: sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore (adeo ferocia, atq; indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principum animi concilientur. Ita, peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt: haud ita multo post, quàm cōsules in prouincias profecti erant, ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt: satis constante fama iam Iberum Pœnos transisse. Cętera, quæ ad hunc Q. Fabium pertinere possent, quia parum constat, qui fuerit, pretermittemus, ꝙ si cui forte placeat, hunc fuisse Q. illum Fabium Max. quinquies Cos q cunctator, qui verrucosus, qui ouicula sit dictus, qui Annibalem primus cessando restinxerit, quoniam e natu grandioribus missos posteriores hosce oratores scribit Liuius, efficeret, vt nō idē esset cum illo Fabio Pamphilo, qui priore legatione est missus: mouet me etiam, ꝙ oratorem fuisse hunc Fabium Verrucosum testatur & Cicero & Plutarcus, quod facile fieri pt, vt cum iuris cognitione iunctū fuerit. Si is igitur iureconsultus ille est Verrucosus, reliqua ad vitam eius pertinentia in vnū corpus a Plutarco collecta sunt, inde, qui volet, petat: fuerat autem ante sm puni cū bellum bis consul, quorū annorū res gestas & in Liuio amisimus, neq; Plutarcus attigit, sed & a Polybio, atq; Eutropio omnino pręteriri, vt appareat in summa pace nihil memorabilis rei esse gestum. Quicunq; fuerit, eum perperam Pomponius & Nasicę postponit, & Coruncano anteuertit.

P. Aelius Pætus.

AElia gens quamquam inter plebeias futura illustris, sero tamen ad magistratus summos admissa est, consulatum quidē non nisi centesimo circiter trigesimo a Regibus eiectis anno in sua domo vidit, auguratum aliquanto post, quo primū tempore plebi cōicata sacerdotia. Cognomen Pęti, quod a lascinia oculorum traxit, cōe illi cum Aemilia domo (nisi vocis propinquitas deprauat codices) Papiria Cęsonia, Fuluia: nonnullisq; aliis fuit. Tuberones quoq:, Stilones, Galli Aelii fuere. Neq; aliud significasse arbitror grammaticū Festum, cū ait gentem Aeliam appellari, quæ ex multis familijs cōficiatur. Quinetiam Tuberones ex Aelijs Pætis fuisse indicat. Tacitus, qui Aeliam Pætinam familiæ Tuberonum ascribit. Ex Pętis, orti Q. Aelio patre, eo (nisi me cōiectura fallit) qui Pont. pugna Cannensi cecidit, duo fratres, exq; vno eorū filius, celebre nomen in iuris scientia & Reip. administratione obtinuerunt. Horum P. Aelius Pætus, quo anno ędilis Pl. erat, & per triduum ludos Plebeios cū Collega dederat & Iouis epulum, pretor creatus est, duobus Gn. Seruilijs Cepione, Geminos Cos. per bellū Punicum sm, in eo honore vrbanā iurisdictionem sortitus est, forte eo anno Scipio, qui post Aphricanus maior est dictus, Carthaginēses magna clade prostrauerat, ac Regem Syphacem cōprehenderat, eo cum primioribus Numidarū captiuis per Lęlium Romā missis, Prætor, coacto senatu, Lęliū, quæ in Aphrica gesta essent, omnia ordine exponere patribus iubet, auditus est ingenti omnium, & in præsens lætitia & in futurū spe, consulti inde per Prætorem patres, Regem in custodiā mittendum Albam censuerunt, Lælium retinendum, donec legati Carthaginenses venirent. Supplicatio in quatriduū decreta est, Prætor senatu misso, & concione inde aduocata, cum C. Lęlio in rostra ascendit. Ibi vero audientes, fusos Carthaginensiū exercitus, deuictū & captum ingētis nominis Regē, Numidiā omnē egregia victoria peragratam, tacitū continere gaudiū non poterant, quin clamoribus, quibusq; alijs multitudo solet, lætitiā immodicam significarent. Itaq; prætor extemplo edixit, vti æditui ædes sacras omnes tota vrbe aperirēt, circumeundi, salutandiq; deos, agendiq; gratias per totū diē populo potestas fieret. Postero die legatos Masinissæ in senatū produxit. Gratulati primū senatui sunt, quod P. Scipio prospere res in Aphrica gessisset, deinde gratias egerunt, ꝙ Masinissam non appellasset modo Regem sed fecisset, restituendo paternū regnū, in quo post Syphacē sublatū, si ita patrib. visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus, deinde, quod collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis, quibus ne indignus esset, & dedisse operam Masinissam, & porrò daturū esse, petere, vt regiū nomē, cæteraq; Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret, &, nisi molestū esset, illud quoq; petere Masinissam, vt Numidas captiuos, q Romæ in custodia essent, remitterent, id sibi amplū apud populares futurū esse. Ad ea rūsum legatis datū, rerū gestarū in Aphrica ꝓspere, cōem sibi cū Rege gratulationē esse. Scipionē recte, atq; ordine videri fecisse, ꝙ cū Regē appellauerit, & qcqd aliud fecerit, qđ honori foret Masinissę, ea patres comprobare, atq; laudare. Munera, q̄ legati ferrent Regi, decreuerunt, sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo, tunicis, equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis, & tabernacula, militaremq; supellectilē qualē p̄beri cōsuli mos est. Hæc Regi prætor mittere iussus, legatis in singulos dona ne minus q-nā milliū, comitibus eorū mille æris, & uestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisq;, q ex custodia missi redderent Regi, ad hoc ędes, libera loca, lautia legatis decreta. Multis p̄terea rebus cū felix annus fuisset, abitu p̄sertim Annibalis in patriā reuocati, habito senatu cōclamatū ex omniparte curię est, ut referret P. Elius Prætor de gratiis alijs hēndis, decretūq; est, ut qnq; dies circa oīa puluinaria supplicarent, uictimęq; maiores īmolarent cētū uiginti. Paucis post dieb. Carthaginēsiū legatis ad urbē Romā ꝓfectis, datoq; eis senatu, cū longa excusatione crimen oē in Annibalē trāstulissent, p̄tor, more tradito a patribus, potestatē interrogandi legatos, si qs uellet, fecit, cūq; illi parū constanter

respon-

respōderēt, negata pace dimissi sunt. Per eos quoq; dies Gn. Seruilius alter consulum, haud dubius, quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset (quod multæ in Brutijs vrbes ad eum defecerant, ac leui quodam prælio Annibalem vicerat, secundumq; id confestim Italia reuocatus excesserat) velut pulsum ab se Annibalē ꝑsequens, in Siciliam, inde in Aphricā transiturus, traiecit, qđ ubi Romæ vulgatū est, primò censuerunt patres, vt pretor scriberet consuli, senatui ęquū videri, vt is reuerteretur in Italiā; deinde, cū Prætor spreturū eū literas suas diceret, dictator ad id ipsum creatus P. Sulpitius pro iure maioris Imperij consulē in Italiā reuocauit. Sequenti anno Aelius a Gn. Seruilio Gemino dictatore magister equitū est dictus: vt comitia haberent, q̄b. vltra solēne tēpus (id erant tū idus Martiæ) per tēpestates dilatis: creati tandem consules P. ipse Aelius Pętus, & Cornelius Lentulus, q cū cupiditate Aphricæ ꝓuinciæ flagraret: nec quicquā prius agi pateret, quàm sibi Aphrica decreta esset, concedente Aelio moderato viro & prudēte, q gloriæ eius certamē cū Scipione, p̄terquā ꝙ iniquū esset: ēt impar futurū cernebat, res ad populū agitata, postremò senatui permissa est. patres igit̄ iurati (ita conuenerat) cēsuerunt vti cōsules prouincias inter se cōpararent sortirēturve: vter Italiam, vter classem nauiū, quinquaginta hēret, multis additis, quę alterutrū gerere oporteret. Aelio Italia prouincia fuit, & cū collega duas vrbanas legiones scribere iussus, vt quattuordecim legionib. eo anno centū nauib. longis respublica administraret. Eo anno finitum s̄m punicū bellū, paxq; petentib. Carthaginensibus data. Eodē anno cū Romæ de bello Macedonico consultaretur, res integra rd Aeliū consulem, q tunc in ꝑlio cū Boiis erat, reiecta est, nā ꝑ id tempus P. Aelius Cos. in Gallia cū audisset a Boiis ante suū aduentū incursiones in agros sociorū factas, duabus legionibus subitarijs tumultus eius causa scriptis, additisq; ad eas quatuor cohortib. de exercitu suo C. Appiū p̄fectū sociū hac tumultuaria manu ꝑ Vmbriam, quā tribū Sappiniā vocant, agrū Boiorū inuadere iussit, ipse eodem aperto itinere per montes duxit. Appius ingressus hostiū fines, primò populationes satis prospere, ac tuto fecit, delecto deinde ad castrū Mutilū satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (iam enim maturæ erant segetes) profectus, neq; explorato circa nec stationib. satis firmis, q̄ armatæ inermes, atq; operi intentos tutarent̄, positis improuiso impetu Gallorū, cū frumentatorib. est circūuentus, inde pauor fugaq; ēt armatos cępit, ad septē millia hominū palata per segetes sunt cęsa, inter quos ipse C. Appius p̄fectus cæteri in castra metu cōpulsi, inde sine certo duce cōsensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerū suarū, ad consulē per saltus prope inuios peruenere. Qui, nisi ꝙ populatus est Boiorum fines, & cū Ingaunis Liguribus fędus init, nihil, quod esset memorabile, aliud in prouincia cū gessisset, Romā rediit. Cū primum senatū habuit, vniuersis postulātib. ne quā prius rem, quā de Philippo, sociorumq; querelis ageret, relatū extemplo est, decreuitq; frequens senatus, vt P. Aelius Cos. quē videret ei, cū Imperio mitteret, q classe accepta, quā ex Sicilia Gn. Octauius reduceret, in Macedoniā traiiceret. M. Valerius Leuinus proprætor missus. Exitu anni, cū crearentur decemuiri, q agrū Samnitē atq; appulū (P. enim populi Rom. erat) metirentur, & militibus, q cū Scipione bellū Punicū confecerant, diuiderēt, in his & P. Aelius creatus est, decretumq;, vt, quot quisq; miles annos in Hispania aut Aphrica militasset, in singulos annos bina iugera acciperet, eū agrū decemuiri assignarunt. Aelius per eosdem dies comitia creādis magistratibus habuit. Biennio post, quęrentibus Narniēsiū Legatis ad numerū sibi colonos non esse, & immixtos quosdā non sui generis pro colonis se gerere, earū rerū causa triumuiros creare, Cornelius cōsul est iussus, creatus P. Aelius cū Sex. fratre & P. Cornelio Lentulo. Eodem anno, cū censores crearētur, multis claris petentibus viris, ipse prelatus ceteris, ac P. Cornelio Scipioni Aphricano collega est datus, ij magna inter se cōcordia & senatū sine vllius nota regebant, & portoria venalium Capuæ Puteolisq; item castrorū portoriū, quo in loco post oppidū fuit, fruēdū locarunt, colonosq; eo trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, & sub Tifatis Capuæ agrū vendiderunt. Biennio post, cū decem legati in Macedoniā mitterentur, de quorū cōsilio T. Quintius inibi Imperator leges pacis Philippo Macedoniæ Regi victo daret, in ijs & P. Aelius fuit, itaq; secuto anno, profectis legatis, leges datæ, singula eius legationis ꝑcurrere, q a caput eius Aelius nō fuerit, haud est visum certe legatos p̄terea regū gentiūq; audiuere, & ab iis omniū earū prouinciarū status formatus est. Cū deinde munia inter legatos diuiderent, vel diuisa prius a senatu essent, quam q̄sq; gentē regemq; ordinaret, ad dirimēda inter Antiochū Syriæ & Ptholomeū Aegypti reges certamina missum cū quatuor collegis P. Aeliū Selymbriam in q̄busdā locis inuenio, vn̄ re infecta discessum est, & Legati Romam sequēti anno rediere, ac senatui, quo in statu res oriētis & Greciæ essent, q̄dq; egissent, retulerunt. Sequenti anno, postulante T. Quintio, qui Philippū deuicerat, vt de ijs, q̄ cū decē legatis ipse statuisset, senatus audiret, eaq;, si videret, auctoritate sua confirmaret, Gręcię legatis in senatum introductis, auditisq;, benigne omnib. r̄n̄sum, cū Antiocho, quia longior disceptatio erat, decē legatis, quorū pars aut in Asiā, aut Lysimachię apud regē fuerāt, delegata est, Quintio mādatū, vt adhibitis iis legatorū Regis verba audiret, q̄b. auditis, req; iterū ad senatū delata, legatos mitti ad regē eosdē, q Lysimachiæ apud eū fuerant, placuit P. Sulpitiū, P. Iuliū, P. Aeliū, iiq; e vestigio p̄fecti sunt. Cogor tn̄ de Liuiani codicis fide subambigere, nā q̄uis in postrema hac legatione fuisse P. Aeliū aperte tradat, non tn̄, vbi Lysimachiæ primū cōgressum cū rege exponit, affuisse Aeliū dicit, & in hac ipsa posteriore legatione exponēda postquā ad Regē ventū est, nullā Aelij mētionē facit, & duos tantū legatos cōmemorat, nisi ꝙ ex Claudio fuisse in ea legatione Aphricanum scribit. Vndeuigesimo inde anno P. Aeliū triumuirū inuenio in coloniā Lunam duo Millia ciuiū Ro. cum collegis deduxisse, ac quingena & singula iugera & semisses agri in singulos dedisse; de Ligure captus is ager erat. Hetruscorū, antequā Ligurum, fuerat, incertū tn̄ facit non additū Pęti cognomen, an ad hunc eadē ductio pertineat, quod fuit per ea tempora alter P. Aelius cognomine Ligur. Sequenti demū anno Pętus, cū Augur esset, pestilētia obijt. In cuius locū, ne honos de familia exiret, Q. Aelius Pætus suffectus est, quem Q. Aelium ne illū esse putem, qui a Pomponio inter iurisperitos ponit̄, vt Publii huius aut Sexti filius, facit, quod hunc Q. Aelium consulatum gessisse reperio, quem adimere Pomponius illi filio videtur.

Sex. Aelius Pætus.

SEx. Aelius Pætus, Publii frater, ædilis curulis cum M. Claudio Marcello, anno ab vrbe cōdita quingētesimo quadragesimo primo frumēti vim magnā ex Aphrica aduectā binis ęris in modios populo diuisit, & ludos Romanos cū magno apparatu fecit, diē vnū instaurauit, signa ænea q̄nq; ex mulctatitio argēto, in ærario posuit. Sequēti anno ad supplēdos Narniēsibus colonos secernēdosq;, qui non sui generis immisti pro colonis se gerebāt, triumuir a cōsule cū P. fratre & P. Cornelio Lētulo creatus est. Cōsul anno proximo creatus cū T. Quintio Flaminio, cū quo ex senatusconsulto in Capitolio scripto sortitus ꝓuincias, Italiā obtinuit, cū nouo omni exercitu, nā delectū habuit. Attali inde Regis legatos in senatū cū Collega introduxit, eisdemq; senatus iussu, vt optabant, respondit. Cumq; prodigia multa nunciarent̄, supplicatio vnū diē habita, & consules rebus diuinis operā dederūt, placatisq; diis in prouincias profecti sunt, Aelius cū Aelio prætore in Galliam insubriū, exercitumq; ab L. Lentulo acceptū, quem dimittere dēbat, prætori tradidit, ipse nouis legionibus, quas secū adduxerat, bellū gesturus. Neq; memorabilis rei quicquam gessit, cū duos exercitus in prouincia habuisset, vnū retentum, quē dimitti oportebat, cui L. Cornelius proconsul p̄fuerat (ipse ei C. Aeliū p̄torē p̄fecit) alterū, quem in prouinciam adduxit, totū prope annū Cremonensibus Placentinisq; cogendis redire in Colonias, vnde belli casibus dissipati erant, consumpsit, itaq; Galliaco anno p̄ter spem quieta fuit. Inde comitiorum causa Romā reuersus, creauit cōsules Gn. Corneliū Cethegū & Q. Minutiū rufum biduo post prætorū comitia habuit. Quadriēnio post creatus censor cū C. Cornelio Cethego, principē senatus P. Corneliū Scipionē Aphricanū, tunc iterū consulē, quē & priores censores legerant, legit tres omnino senatores, neminē Curuli honore vsum p̄terūt, gratiam quoq; ingentē, sibi apud eū ordinē peperit, qđ ludis Ro. imperauit ædilib. Curulib. auctore Aphricano consule, vt loca senatoria secernerent a populo, nā antea in promiscuo spectabant, itaq: senatus tū primū secretus a populo ludos spectauit cū magna plebis indignatione, nec sine Aphricani auctoris pęnitentia, mos tn̄ inualuit, equitib. quoque perpaucis ademit equos, nec in vllū ordinē sęuiit, atrium libertatis & villa publica ab eo refecta amplificataq;, ver sacrum ludiq; votiui, quos vouerat septennio ante Seruius Sulpitius Galba cōsul, facti oīa cōiter cū collega, nā sequētib. sex mēsib. lustrū a collega ꝯditū. Is Sex. Aelius ex illis est, q̄ more veteri trāsuerso foro ambulātes, ciuib. oīb. ꝯsilii sui copiam faciebāt, ad quos olim & ita ambulātes & in solio domi sedentes de reb. oīb. referebāt, de quo more nos latius in Coruncano diximus. Habitus est n. Aeli⁹ nō mō oīum æqualiū suorū iuris peritissimus, sed ēt ad dicēdū paratus, vt nō immerito Ennius poeta eū ita laudauerit, Egregie cordatus, hō catus, Aelius sextus. Extabat liber eius Pōponii tp̄e, q tripartita inscriptus erat, qđ lege xii. tabularū ꝓposita iungebatur interpretatio, dehinc subtexebat̄ legis actio, ita veluti cunabula iuris ꝯtinebat, & ius Aelianū appellabat̄. Eiusdē tres alii esse libri ferebant̄, quos tn̄ q̄dā eius negabāt esse. Cicero certè ad Trebatiū scribēs, auctorē Sex. Aeliū facit eius sn̄īæ, ꝙ possit hr̄s rectè furti agere de furto, qđ antea factū esset. Sed & in libris de Oratore & Topicis cōmētarios Sexti Aelii citat, & aliquot p̄terea auctores vetustissimi, vt appareat vehementer scripta. Aelii ea tempestate in manibus hominum esse versata.

Aelius Pætus filius.

AElii filiū inter Iurecōsultos ponit Pomponius, sed ita, vt nescias, Publii ne, an Sexti filiū intelligat, neq; p̄nomen adiicit, cęterū, cū in Liuii annalib. duo iuniores p P. & Sex. Aeliorū tēpora Aelii nominent̄, nos vtriusq; vitā in incertū collegimus, q̄ alioq nōnihil attinere ad gloriā patris ac patrui poterat, q̄n̄q dēne gratissimis quidē philosophis displicet, partē fęlicitatis in posterorū, vtiq; proximorū successibus esse positā. C. igitur Aelius ędilis plebis cū esset P. Cornelio Lentulo. P. Iulio Appulo cōsulibus, ludos plebeios cū collega instaurauit, epulū ludorū gratia Ioui fecit. Eodemq; anno in insequētē p̄tor creatus, Galliā insubriū prouinciā sortitus est, & eo cū Sex. Aelio cōsule patre, vel patruo (vt quidem nos opinamur) profectus, nihil memorabile gessit, vt in vita Sex. Aelij scripsimus. Nouēnio post C. Aeliū siue Heluiū (nā vbiq; ea ambiguitas est) auspicijs Gn. Manlij Volsonis consulis militasse in bello aduersus Gallogręcos inuenio legatū arbitror cōsuli datū in eo bello, cū ad Olympū pugnaturus consul esset, trifariam diuisio exercitu, Aeliū cū tertia parte circuire sensim per infima mōtis, deinde ab æstiuo occasu erigere agmē iubet ille, vt & alter legatus ab alia parte, cū, quoad viam colles obliqui dederunt, ascēdisset, posteaquam ad inuia ventū est, flexit iter in partem mōtis, quæ vnà habebat iter, & sequi cōsulis agmen velut ex cōposito cępit, quod primò optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsus: subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximæ spei suis fuerint, vt primis fortè deturbatis, secūdi & tegāt pulsos, & integri pugnā excipiāt, itaq; hostes fusi, capta castra, à quorū direptione cū cōsul milites ad insequēdū hostē diuertisset, C. Aelius cū tertio agmine aduenit, nec continere suos à direptione castrorū valuit, prædaq; eorū, qui pugnæ non interfuerant, iniquissima sorte facta est. Sequēti etiā anno in eadē legatione fuit. M. verò Aelius anno post Caiū ędilis plebis cū fuisset, creatus in insequentē quartus est p̄tor, quo primū anno sex prętores creari cępti, crescētibus iā prouincijs, & latius patescēte imperio. In eo magistratu vlteriorem Hispaniam prouinciā sortitus, cū Gn. Sēpronius Tuditanus collega eius, qui cū etiā ędilitatē gesserat, citeriorē obtinuisset, à senatu terminare iussi sunt, qua vlterior ceteriorq; prouincia seruaretur, militū octo millia peditū sociū ac latini nominis & quadrigētos equites accepit, vt è prouincia sua veterē mitterēt militē, fortè ingēs eo anno in vlteriore Hispania coortum est bellū. M Aelius literis senatū certiorē fecit, Culcam & Luscinonē regulos in armis esse, cū Culca decē & septē oppida, cū Luscinone fidas vrbes Cerdonē & Bardonē & maritimā orā omnē, quæ nōdū superioribus bellis animū mutauerat, ad finitimorum motus cōsurrecturam, literis lectis, successuro prętori bellū decretū est: nec quidquam præterea ab eo in ea prouincia memorabile gestū reperio, cū triēniū in ea fuisset: nā finito anno, in quē ei data fuerat, retentus ibi lōgo & graui fuerat morbo. Cęterùm decedēti inde Aelio cū præsidio sex milliū militum, à prætore dato, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Iliturgim occurrerūt, viginti millia armatorum fuisse Valerius scribit, duodecim millia ex iis cæsa, oppidū Iliturgim receptū, & puberes oēs interfectos, inde ad castra Catonis Coss. Aelius peruenit, &, q̄a tuta iā ab hostibus regio erat, p̄sidio in vlteriorē Hispaniam remisso Romā cōtendit, & ob rem fęliciter gestā ouans est ingressus, argēti infecti tulit in ærariū quatuordecim millia pondo, septingenta triginta duo, & signati bigatorū decem septē millia viginti tria, & oscensis argēti cētū viginti millia quadringēta triginta octo cā negati triumphi fuit, qđ alieno auspicio & in aliena prouincia pugnasset. Sequēti anno cū duobus collegis Triumuir colonię deducēdæ, Sypuntū in agrū, qui Arpinorū fuerat, coloniā ciuium deduxit.

Attilius Sapiens.

L. Attilius, siue, vt est in Pōponio, P. (nā ego plus fidei in hoc Ciceroni adhibendū puto) qui sapiens primus à populo Ro. appellatus est. ꝙ prudens esse in iure ciuili videbatur, is (opinor) est, qui cū M. Aelio prætor postremus creatus Sardiniā prouinciā sorte obtinuit. Vbi nihil, quod magnopere memoria dignū sit, ab eo gestū reperio. Familia, quāquā plebeia, ingentiū virorū ferax principem in ea cōsulatus inuenio M. Attilium Regulū (nā eo potissimū cognomento Seranique & Calatini Balbi ac Glabrionis inclyta) collegam M. Valerij Coruini quarto consulatu, multo ante Tr. militum Coss. potestate bis L. Attilium, prætorem longo interuallo M. Attilium. Secutus est Regulus ille Seranus bis cos. qui rarò fauere fortunā summæ virtuti docuit: captus enim à Carthaginensibus per primū bellū punicū, Romāq; ad cōmutandos captiuos, data redeūdi fide, dimissus, eā permutationem in senatu dissuasit, & ad hostē reuersus, miserabili tormētorū cruciatu disperijt. Iis aliquotq; præterea maioribus illustris Attilius noster, familiæ titulis, sapiētiæ cognomē adiecit, ne sola auorū gloria niteretur: sed vt posteris, qui plurimi & clarissimi extitere, hac vera humani animi laude præluceret. Quā eandē Græco cognomine Sempronius ante obtinuerat, in quo Accursius & Zasius frustra torquentur.

P. Cornelius Scipio Nasica.

PAtricia gens Cornelia nobilitatis antiquæ fuit, vt quæ vigesimumquintū ab eiectis regibus cōsulatum, & decemuiratū gesserit, inter cognomina primū Maluginense, ab origine (ni fallor) prioris patriæ, obtinuit. Cossi dein, Scipiones, Scapulę, Barbati, Lentuli, Dolabellæ, Rufini, Merendę, Blęsi, Falcones, Cethegi, Merulę, Leuini, Cinnę, Syllæ. Scipiones quoq; varijs agnominibus distincti, Aruinæ, Asinæ, Calui, Nasicę, & à deuictis prouinciis Aphricani, Asiatici. Eorum primus legitur P. Cornelius Scipio magister equitū M. Furii Camilli primū dictatoris: idēq; anno sequenti Tr. militum Cos. po. quinquēnio ferè ante captā à Gallis vrbem, diuq; post primū Cos. L. Cornelius Scipio Aruina. Nasicam neminē ante hunc, cuius nunc vitā scribimus, dictū reperio. Igit̄ P. Cornelius Scipio Nasica, Gn. Cornelii Scipionis in Hispania occisi filius, frater patruelis fuit Aphricano maiori, eū inter Iurecōsultos nominat Pōponius. Is, cū bello punico secundo, M. Cornelio Cethego, P. Sēpronio Tuditano, Cōsulibus, vel proximis prioribus, Scipione. s. Aphricano, & P. Licinio (nam vtrunq; Liuius diuersis locis à se ipse dissentiēs scribit) vt alienigena hostis ex Italia pelleretur, monitu Sibyllini carminis, Idea mater magna deum Cybele è phrigię oppido pessinūte Romam adueheret, ac iā Tarracinā aduenisset, & recipi eam hospitio optimi in ciuitate viri, cōsecrariq; ex oraculo Pithyo oporteret, haud paruæ rei iudiciū senatum tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset. Veram certè victoriā eius rei sibi quisq; mallet, quā vlla imperia honoresve, suffragio seu patrū, seu plebis delatos. Patres conscripti iurati P. Scipionem Nasicā adolescentē nōdum quæstoriū (quibus virtutibus non traditur) iudicauerūt in tota ciuitate virum optimū esse. Quæ laus vni huic à cōdito æuo cōtigit. Itaq; explica totos fastos, cōstitue oēs currus triūphales, nihil tamen in eorū principatu speciosius reperies. Igitur cū omnibus matronis Hostiā ire iussus obuiā Deæ, isq; eā de naue accipere, & in terrā delatā tradere referendā matronis. Postquā nauis ad hostiū amnis Tyberini accessit, sicut erat iussus, in salū naue euectus, ab sacerdotibus deā accepit, extulitq; in terram, lapis erat, quē matrē deorū incolæ dicebant, ab Attalo rege Asiæ Romanis traditus. Matronæ primores ciuitatis, inter quas vni⁹ Claudiæ Quintiæ insigne est nomen, accepere, cui dubia (vt traditur) antea fama inducta Romā deorum matre, cum nauem, qua vehebatur aduerso Tyberi, repente in vado cōmoratā, & nullis viribus mobilē, zona pertraxisset, precata deā, vt, si pudicam se sciret, sequeretur, clariorē ad posteros tā religioso ministerio pudicitiam fecit. Eę per manus succedētes deinde aliæ aliis, omni effusa ciuitate obuiā, thuribulis ante ianuas positis, qua præferebatnr, atq; accenso thure, precantibus vt volens propitiaq; vrbem Romam iniret, in ædē victorię, quæ est in Palatio, pertulere deā pridie idus Aprilis: isq; dies festus fuit, populus frequēs dona deę in Palatio tulit, lectisterniumq; & ludi fuere Megalesia appellata. Alibi Liuius ab ipso Nasica delatam Romam à mari deam in Palatium scribit, quod tamen opera mulierū, præeūte ipso, quasi ab eo factum intelligi potest. Quidam addunt deā ab ipso priuatis etiam ædibus exceptam. Decennio inde prætor factus (nihil enim inter hæc scriptū de eo comperi, nisi is fuerit, q quinq; ante annis triūuir ad supplendū Venusinis colonorum numerū cū C. Terētio Varone T. Quintio Flaminio est datus, colonosq; ascripsit. Quod & ad Aphricanū pertinere pōt. Nā vterq; P. Cornelius Scipio dicebatur (neq; est aut Aphricani, aut Nasicę agnomen additū, vt celebriorē accipi Aphricanū par sit) vlteriorem Hispaniā sorte obtinuit. Ibiq; trans Hiberū multa secunda pręlia fecit. Quo terrore nō minus q̄nquaginta oppida ad eum defecerunt, prætor hæc gessit. Postero anno proprætor Lusitanos, peruastata vlteriori prouincia, cū ingenti pręda domū redeuntes in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octauā incerto euētu pugnauit, numero militum impar, superior aliis, nā & acie frequenti armatis aduersus longū & impeditum turba pecorū agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere occurrerat. tertia nāq; vigilia exierāt hostes, huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant, nec vlla quiete data laborē viæ pręlium exceperat. Itaq; principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animisq; fuit, & turbauerāt primo Ro. deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Ioui, si vi fudisset excidissetq; hostes, proprætor vouit, tandem gradum Ro. acrius intulerunt, cessitq; Lusitanus, deinde ꝓrsus terga dedit, & cū institissent fugientibus victores, ad xii. millia hostium sunt cęsa, capti quingēti quadraginta, oēs fermè equites, & signa militaria capta centū triginta quatuor, de exercitu Ro. septuaginta & tres amissi. Pugnatū inde haud procul Ilipa vrbe est, eo victorem opulentū præda exercitum P. Cornelius reduxit, ea omnis ante vrbē exposita est, potestasq; dominis suas res cognoscendi facta, cætera vēdēda quęstori data, quod inde redactum est, militi diuisum. Quę res eo opportuniores euenere, quòd Sex. Digitius citerioris Hispanię prętor crebra aduersa prelia fecerat, & dimidium acceptorum militum amiserat, vt, nisi Scipio Hispanos contudisset, omnis Hispania sublatura animos fuerit. Inde Romam reuersus in maximo Consulatus ambitu, competitore ex patriciis L. Quintio Flaminio, & C. Mallio Volsone, in Campum descendit, sed omnium oculi in Quintium & Cornelium coniecti, nam & in vnū locum tendebant patricii ambo, & rei militaris gloria recens vtrunque commendabat. Cæterùm ante omnia certamen

accendebant fratres candidatorum,duo clariſſimi ſuæ ætatis Imperatores,maior gloria Scipionis,&,quo maior, eo proprior inuidiæ,Quintij recētior,vt qui eo anno triũphaſſet. Accedebat,ꝙ alter decimũ iã prope annũ aſſiduus in oculis hominum fuerat, quæ res minus verēdos magnos homines ipſa ſatietate facit. Cōſul iterum poſt deuictũ Annibalem Cēſorq; fuerat, in Quintio noua & recentia omnia ad gratiã erant, nihil nec petierat à populo poſt triũphũ,nec adeptus erat, pro fratre germano non patruele ſe petere aiebat, pro legato & participe adminiſtrati belli,ſe terra,fratrē mari rē geſſiſſe. Is obtinuit,vt pręferretur candidato,quem Aphricanus frater ducebat,quē Cornelia gens,Cornelio Conſule comitia habente, quē tantũ præiudicium Senatus, virum è ciuitate optimum iudicatũ , qui matrem Ideã peſſinunte venientem in vrbem acciperet. L.Quintius & Gn.Domitius Aenobarbus Coſſ. facti , adeò ne in plebeio quidem Cōſule,cũ pro C.Lelio niteretur,Aphricanus valuit. Sequentis tamē anni conſulatum in magna rurſus cōpetitorum cōtentione accepit,vt delatum priore anno tali viro,nō negatũ honorē appareret. Inito magiſtratu,Conſules à patribus,priuſquã de prouincijs agerent,res diuinas facere maioribus hoſtiis iuſſi ſunt in omnibus phanis, in qbus lectiſterniũ maiore parte anni fieri ſolet, pręcariq;, quod Senatus de nouo bello in animo haberet: vt ea res Senatui Populoq; Ro. bene atq; feliciter eueniret,ea oĩa ſacrificia lęta fuerunt,primiſq; hoſtiis perlitatum eſt , & ita aruſpices reſpōderũt,eo bello terminos populi Ro.propagari,victoriã ac triumphum oſtendi. Hæc cum renunciata eſſent,ſolutis religione animis,patres rogationē ad populũ ferri iuſſerunt,vellent, iuberēt ne cũ Antiocho rege,quiq; ſectam eius ſecuti eſſent,bellũ iniri,ſi ea perlata rogatio eſſet,tũ, ſi ita videretur Conſulibus, rē integram ad ſenatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. Tũ Senatus decreuit,vt Cōſules Italiam & Gręciã prouincias ſortirentur,cui Græcia eueniſſet, vt pter eũ numerũ militũ, quē P. Quintius in eam prouinciam ex auctoritate Senatus ſcripſiſſet,imperaſſetve, eũ exercitũ acciperet, quē M. Bebius ptor anno priore ex S.C. in Macedoniã traieciſſet,& extra Italiam permiſſum,vt,ſi res poſtulaſſet , auxilia ab ſociis ne ſupra .v. millia numero acciperet. L.Quintium ſuperioris anni conſulē legari ad id bellũ placuit. Alter cos,cui Italia prouincia eueniſſet,cũ Boiis iuſſus bellũ gerere vtro exercitu mallet ex duobus, quos ſuperiores Coſſ. habuiſſent,alterum vt mitteret Romam,eęque vrbanæ legiones eſſent paratę,quo Senatus cenſuiſſet. His ita in Senatu,ad id,quæ cuius prouincia foret,decretis, tum demũ ſortiri Conſules placuit,Attilio Gręcia,Cornelio Italia euenit. Certa deinde ſorte;Senatuſconſultum factum eſt,quod popu.Ro. eo tempore duellum iuſſiſſet cũ rege Antiocho eſſe,quiq; ſub Imperio eius eſſent, vt eius rei cauſa ſupplicationē imperarent Cōſules. Supplicatio paulo poſt ab duobus Cōſulibus edicta per biduum fuit . Cùm inſtaret in Græciam & Antiochum regē Syriæ bellum,adeò in apparatũ curamq; eius belli ciuitas intenta fuit, vt P.Cornelius Conſul ediceret,qui Senatores eſſent , quibusq; in Senatu ſententiam dicere liceret, quiq; minores magiſtratus eſſent,nequis eorũ ab vrbe Roma longius abiret,quàm vnde eo die redire poſſet,neve vno tempore quinque Senatores ab vrbe Roma abeſſent. Deinde,priuſquã in prouinciã ſuam ad bellum, quod cũ Boiis gerendũ erat in Ciſalpina Gallia,proficiſceretur, poſtulauit ab Senatu,vt pecunia ſibi decerneret ad ludos, quos ptor in Hiſpania inter ipſum diſcrimen pugnæ vouiſſet. Nouũ atq; iniquum poſtulare eſt viſus. Cenſuerũt ergo, quos ludos inconſulto Senatu ex ſua vnius ſententia vouiſſet, eos vel de manubiis,ſi quam pecuniam ad id reſeruaſſet , vel ſua ipſe impenſa faceret,eos ludos per dies decem P.Cornelius fecit. Per idē fere tēpus ædes matris magnæ deę dedicata eſt,quã deam is P.Cornelius aduectã ex Aſia in Palatium à mari detulerat. Locauerãt ędē faciendam M.Liuius C.Claudius Cenſores M.Cornelio T.Sempronio Coſſ. Tertiodecimo anno poſtea,quàm locata erat, dedicauit eam M.Iunius Brutus, ludiq; ob dedicationē eius facti, quos primos ſcenicos fuiſſe Valerius Antias eſt auctor, Megaleſia appellatos,quidam ab ipſo Naſica factã dedicatamq; ferunt. Cũ adhuc Romę maneret,nũciatis prodigiis,iuſſus à Senatu eſt, vt quibus diis qbusq; hoſtiis ędixiſſent decẽuiri,ſacrificaret . placatis diis nunc votis rite ſoluendis, nunc prodigiis expiandis, in prouinciã proficiſcitur, atq; inde Gn. Domitium proconſulem dimiſſo exercitu Romã decedere iuſſit,ipſe in agrum Boiiorum legiones induxit.ac duobus fere poſt menſibus cũ Boiiorũ exercitu ſignis collatis egregiè pugnauit.duodetriginta millia hoſtiũ cæſa,Antias Valerius ſcribit,capta tria millia & quadringentos, ſigna militaria cxxiiii.equos mille ducentos triginta,carpēta ducēta quadraginta ſeptē , ex victoribus mille quadringētos octogintaquattuor cecidiſſe, vbi in numero ſcriptori parũ fidei ſit: quia in augendo eo nō alius intemperatior eſt : magnã tamē victoriam fuiſſe apparet,ꝙ & caſtra capta ſunt , & Boii poſt eã pugnã extēplo dediderunt ſeſe,& ꝙ ſupplicatio eius victoriæ cauſa decreta ab ſenatu,victimęq; maiores cęſę. Inde primo obſidib⁹ à Boiiorum gēte acceptis,agri parte ferè dimidia eos mulctauit, quo,ſi vellet, Populus Ro. coloniã mittere poſſit. Inde Romã vt ad triũphũ haud dubiũ decedens,exercitũ dimiſit, & adeſſe Romæ ad diē triũphi iuſſit, ipſe poſtero die, quàm venit, ſenatum in ædem Bellonæ vocatũ,cũ de rebus ab ſe geſtis diſſeruiſſet,poſtulauit,vt ſibi triũphanti liceret in vrbē inuehi. P.Sempronius Blęſus Tribunus plebis non negandũ Scipioni,ſed differendũ honorē triumphi cenſebat,bella Lygurũ Gallicis ſemper iũcta fuiſſe,eas inter ſe gētes mutua ex propinquo ferre auxilia, ſi P.Scipio deuictis acie Boiis,aut ipſe cũ victore exercitu in agrũ Lygurũ tranſiſſet,aut partem copiarum Q.Minutio miſiſſet, qui iã tertiũ ibi annũ dubio detineretur bello , debellari eũ Lyguribus potuiſſe: nunc ad triũphum frequentandũ deductos eſſe milites, qui egregiam nauare operã Reip. potuiſſent,poſſent etiã,ſi ſenatus,quod feſtinatione triũphi prætermiſſum eſſet,id reſtituere,differendo triũpho,vellet,iuberent Coſ. cũ legionibus redire in prouinciã, dare operã,vt lygures ſubigantur : niſi illi cogantur in ius ditionemq; populi Ro. ne Boiios quidē quieturos,aut pacē,aut bellũ vtrobiq; habendã: deuictis Lyguribus paucos poſt mēſes proconſulem P.Cornelium multorum exemplo,qui in magiſtratu non triumphauerunt,triumphaturum eſſe. Ad ea Conſul,neq; ſe lygures prouinciã ſortitũ eſſe ait,neq; cũ lyguribus bellũ geſſiſſe, neq; triũphũ de iis poſtulare, Q. Minutiũ cōfidere breui ſubactis iis merito triũphũ poſtulaturũ atq; impetraturum eſſe, ſe de Gallis Boiis poſtulare triũphũ,quos acie vicerit, caſtris exuerit, quorũ gentē biduo poſt pugnã totã acceperit in deditionē,à quibus obſides abduxerit pacis futuræ pignus. Verũ enimuerò illud multo maius eſſe,quod tantũ numerũ Gallorũ ceciderit in acie, qđ cũ tot millibus certè Boiiorũ nemo ante ſe imperator pugnauit,plus partem dimidiã ex quinquaginta millibus hominũ cæſam,multa millia capta,ſenes pueroſq; boiis ſupereſſe. Itaq; id quē quã mirari poſſe,cur victor exercitus , cũ hoſte in prouincia neminē reliquiſſet: Romã venerit ad celebrandũ Coſ. triũphũ: Quorũ militũ ſi & in alia prouincia opera vti Senatus velit,vtro tandē modo prōptiores ad aliud periculũ nouũq; laborē iuros credat,ſi per ſoluta iis ſine detractatione prioris periculi laboriſque merces ſit,ã ſi ſpē pro re ferētes dimittant,iã ſemel in prima ſpe deceptos: Nã,qđ ad ſe attineat, ſibi gloriæ in omnē vitã illo die ſatis quæſitũ eſſe,quo ſe virũ optimũ iudicatũ ad accipiendã matrē Idæam miſiſſet Senatus hoc titulo,& ſi nec Conſulatus,nec triũphus adiicitur,ſatis honeſtã honorataq; P. Scipionis Naſicæ imaginē fore. Vniuerſus Senatus non ipſe modo ad decernēdum triũphũ cōſenſit,ſed etiã tribunũ plebis auctoritate ſua compulit ad remittēdã interceſſionē. P.Cornelius Coſ. triũphauit de Boiis,in eo triũpho Gallicis carpētis arma ſignaq; & ſpolia omnis generis trãſuexit,& vaſa ænea Gallica, & cũ captiuis nobilibus equorũ quoq; captorũ gregē traduxit, aureos torques tranſtulit Mcccclxx. ad hæc auri pōdo.ccxlvii.argenti infecti factiq; in Gallicis vaſis nō infabre ſuo more factis duo millia.cccxl. pondo bigatorũ nummũ ccxxxiiii.millibus,qui currum ſecuti ſunt,centenos,vicenos,quinos aſſes diuiſit,duplex cēturioni,triplex equiti. Poſtero die,cōcione aduocata,de rebus ab ſe geſtis,& de iniuria tribuni,bello alieno ſe illigantis,vt ſuæ victoriæ fructu ſe defraudaret,cũ diſſeruiſſet,milites exauctoratos dimiſit. Habitis inde comitiis ſub anni exitum,Cōſules L.Cornelium Scipionem , quē ipſe competitorē in cōſulatu habuerat,C.Lælium creauit. Biennio inde cēſurã cũ multis magnæ dignitatis viris cum petiſſet, repulſum tulit. Iterũq; quinquēnio poſt petitã cũ octo cōpetitoribus haud obtinuit. Anno proximo triumuir ad Aquileiã coloniã latinã deducēdã creatus,& cũ T.Quintio Flaminio,ac L. Scipione Aſiatico ad Pruſiam Bithyniæ regē eſt miſſus,vt quidã auctores ſunt,nã variant,ſatis cōſtat in gratiã Populi Ro. contendēte legatione,effectũ à Pruſia,vt Annibal penus imperator, q apud eũ fortè tũ erat,obſęptis pſidio militũ omnibus cubili exitibus, ſumpto veneno occũberet. Biennio poſt Naſica cũ collegis coloniam Aquileiam deduxit tria millia peditũ, quibus data quinquagena iugera,cēturionibus centena, cētena quadragena equites acceperũt. Interceſſerãt anni vndecim cũ Hiſpanis , q per legationem ſe ſpoliatos vexatoſq; à magiſtratibus Ro. apud ſenatum querebantur,facta ab eo poteſtas eſt,vt apud datos recuperatores quattuor patronos eligerēt,qſnã cauſam tuerent,diſſenſione inter duarũ prouinciarũ legatos orta , citerioris Hiſpaniæ populi M.Porciũ Catonem & Naſicã ſumpſerũt patronos,vlterioris L.Paulũ & C.Sulpitiũ,ac duobus ptoribus repetũdarũ reis in exiliũ expulſis,cæteri ſilētio oblitterati , in futurũ Hiſpanis cōſultum ab Senatu. P. is noſter Naſica Iuriſperitus maiorē natu è duabus P.Aphricani maioris,patruelis ſui filiam à patre collocatã in matrimonio habuit. Huic etiã publicè domus in ſacra via data eſt , quo facilius conſuli poſſet. Huius eſſe aiũt illud dictum,ſimulatione ſtultitię bellum,cum enim ad poetam Ennium veniſſet,eiq; ab hoſtio quærenti Ennium,Ancilla dixiſſet,domi non eſſe,Naſica ſenſit,illam domini iuſſu dixiſſe , & illum intus eſſe, paucis poſt diebus, cũ ad Naſicam ueniſſet Ennius, & cum à ianua quæreret, exclamat Naſica, ſe domi non eſſe: tum Ennius , quid ? ego non cognoſco vocem (inquit) tuam? hic Naſica, homo es (inquit) impudens, ego, cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi , te domi non eſſe, tu mihi non credis ipſi?

Iuuat poſt iocos inſerere hoc loco veteris paupertatis cũ ſumma gloria cōiunctæ exēplũ. Sororem is Naſica habuit,cuius iam adultæ virginis dotē cum pater Hiſpaniæ præfectus ſenatui ſcripſiſſet ſine ſe expediri non poſſe, ac proinde peteret , vt ſibi ſucceſſor mitteretur,Senatus,ne Reſp. bono duce careret, patris ſibi partes deſumpſit,conſilioq; vxoris ac propinquorũ Scipionis conſtituta dote,ſummã eius ex ærario erogauit,ac puellã nuptui dedit, dotis modus quadraginta millia æris , qua parſimonia vixiſſe tũ priuatos putemus, cũ Ro. Reſp. quæ iã tũ vniuerſam Italiam,Hiſpaniam,Siciliam,Sardiniã,& circũiectas inſulas numerabat in cenſu,haud amplius quàm aureos noſtrates . cccc. filiabus ſuis in dotem daret? Plinius de noſtro hoc ſcriptũ reliquit, bis in toga candida à populo repulſa notatũ eſſe,quod poteſt ad illas duas cenſuræ,quas diximus,petitiones pertinere,tametſi antea quoq; in petitione conſulatus ſemel repulſus erat: ſed, quod adiungit, non licuiſſe ei in patria mori : vereor ne per errorem ex alio Naſica ortum dixerit,nã ille Gracchanæ cædis inuidia cedere Italia coactus apud Pergamũ Aſiæ interiit. Plures enim (nequid cuipiã fortè præteritum à nobis in huius vita videatur) poſt hũc fuere Naſicę cognomine. Primus ille, quē appellatũ Corculũ ait Cicero,qui bis Conſul & Cenſor fuit,& habitus eſt eloquens,quē ego propè eſt,vt huius noſtri filiũ exiſtimē,licèt eum cũ hoc iuriſperito Cotta Mediolanēſis eũdem eſſe falſo tradat. Inde Naſica Serapion,qui Cracchũ perculit,quē nepotē , & aliũ inde P.Naſicam , qui Iugurthæ bellum indixit, quem pro nepotem fuiſſe puto ex Bruto Ciceronis. oſtendit id Paterculus planiſſimè libro poſteriore,cum de occiſore Gracchi loqueretur, P.Scipio Naſica (inquit) eius, q optimus à Senatu iudicatus erat , nepos,eius,qui cenſor porticus in capitolio fecerat,filius,pronepos autem Gn.Scipionis celeberrimi viri,P.Aphricani patrui, tametſi falsò ſcriptũ eſt,patruus,apud Paterculũ. Hoc in genere ēt à Valerio Maximo peccatũ eſt,qui putauit eundē eſſe hunc noſtrũ Naſicam cũ eo,qui Coſſ. Iugurthæ bellum indixerit , & qui multas & peſtiferas ſeditiones oppreſſerit,q aliquot annos princeps ſenatus fuerit. Itaq; non videt Valerius duorũ triũ, vt hominũ ac fortè quattuor res in vnũ congeri,& Conſulatus, annorũ inter ſe octuaginta interuallo diſtantes, in vnũ hominem cōferri. Sed &,quod addit de repulſa,vereor ne nō ad hunc pertineat, eiuſq; errorem fortè ſecutus ſit. & Plinius in vniuerſa illa laudatione. Id verò tale eſt (nã adſcribere in incertũ libuit) cũ ædilitatem curulem adoleſcens peteret,ac manũ cuiuſdam ruſtico opere duratam,more candidatorũ tenacius apprehēdiſſet,ioci gratia interrogauit eum,nũ manibus ſolitus eſſet ambulare . Quod dictum à circũſtantibus exceptum ad populum manauit , cauſamq; repulſæ Scipioni attulit: oēs nãq; ruſticæ tribus, paupertatem ſibi ab eo exprobratam iudicantes , iram ſuã aduerſus contumelioſam eius vrbanitatē diſtrinxerunt. Igitur ciuitas Ro. nobilium iuuenum ingenia ab inſolentia reuocãdo, magnos & vtiles ciues fecit, honoribusq;, non patiendo eos à ſcurris peti , debitũ auctoritatis pōdus adiecit. Ne illud quidē omittēdũ,in quorũdam breuiariis noſtrũ hunc M. dici nō P. quod ego magis mēdo librarii,quàm auctoris mēdacio factũ interpręor. Hęc ſunt , quæ de Naſica viro optimo ab optimis relata auctoribus inuenias. Cæterũ,qa Cicero cōiecturã præbet . & auctor leuis opuſculi de viris illuſtribus planè indicat, iuris ſcientia excelluiſſe illum,qui propter hãc cognitionē & eloquentiã,& prudens ingeniũ ſit cognominatus Corculũ , quē nos ſupra huius viri optimi filiũ fuiſſe oſtendimus (licèt eundē cũ patre filium idem auctor inſcite faciat) ſit,vt verear,ne Pōponius patrem pro filio in hũc cenſum retulerit , vtq; ea,quæ ſparſim de Naſica Corculo apud auctores leguntur,tanquàm ad Naſicã iuriſperitum, vel ſuo nomine magis , vel patris non multo minus pertinentia , duxerim colligenda. Sed illud in primis teſtatũ relinquam, quæcũq; apud auctorem Liuianæ epitomes. libro xlvii. xlviii. xlix. ſcripta ſunt de Scipione Naſica, nos à Corculo geſta eſſe exiſtimare . quãuis auctor ille ea ex profeſſo Scipioni viro optimo à ſenatu iudicato aſcribat, mouet me , ꝙ ad illa vſq; tēpora pueniſſe nō opinor virum optimum,futurũ,ſi perueniſſet,ſupra octuagenariũ,cum tamen non ſit eius ſenectus celebris, & ꝙ, ſi eas res Corculo adimas,nihil relinquetur,quod ab eo in tantis honoribus geſtũ ſcripſiſſe Liuius dici poſſit , quod quidē in illam epitomē ſit relatũ , quod mihi veriſimile nō ſit,hæc autē ferè ſunt. Priore Cōſulatu Dalmatas domuit,addit Appianus , & Scordiſcos gētē Illyricã a L.Scipione ,ppè ad internitionē eſſe deletã , ipſum deinde , cũ Medis & Dardanis ſacri auri,quod illi,expoliatis templis atq; oraculis,pdati fuerãt,pactione corruptũ ieciſſe fędus, q ſacrilegij cōtagio Rēp. deinde perpetuis ciuilibus bellis ad tyrannidē vſq; inuoluerit,qđ tñ,à Corculo ne,q P.non L. fuerit,geſtum ſit,nōdum ſatis cōſtitutũ habeo,vt Corculo attribuã,facit,ꝙ ſcriptor virorũ illuſtriũ ab eo conſule expugnatam tradit Delminiũ vrbem Dalmatarum,additq; imperatoris nomē à militibus & triũphũ à ſenatu oblatum recuſaſſe. Illud igiť certios,quod traditur, cũ in finibus Carthaginenſium maximus Numidarũ exercitus , Archobazane Duce Syphacis nepote,diceret eē: & M.Cato ſuaderet,vt Carthaginenſibus,q exercitũ ſpecie contra Maſiniſſam regē , ſed re vera contra Ro. accitũ in finibus haberent,bellũ indiceretur,cōtradixiſſe Naſicã,effectũq;,vt legati mitterenť Carthaginē,q ſpecularenť,qđ agereť. quibus miſſis , neq; ſatis benignè acceptis,cũ Guluſſa Maſiniſſæ filius denunciaſſet Carthagine delectus agi,claſſem cōparari,& haud dubium bellũ ſtrui, Catone ſuadente,vt iis bellũ indicereť,Naſica dixit,nihil temere faciũdũ. Itaq; rurſus legati exploratum miſſi,qui cum reuerſi legationem retuliſſent,Catone & aliis principibus ſenatus ſuadentibus,vt in Aphricã cō feſtim tranſportareť exercitus: Naſica ſententiã dixit,nondũ ſibi iuſtam cauſam belli videri, quãuis exercitus & claſſis Carthagine deprehenſa eſſet . Itaq; placuit, vt bello abſtinereť,ſi Carthaginenſes claſſem exuſſiſſent,& exercitum dimiſiſſent,ſin minus,proximi Coſſ. de bello punico referrent . Interim,cũ cenſores theatrũ lapideum in vrbe ad floraliũ cæterorũq; ludorũ ſpectacula conſtruendũ locaſſent,is,ne fieret,grauiſſima oratione obſtitit,perſuaſitq;, ne Græcã luxuriam humilibus patriæ moribus patereť obrepere,inimiciſſimũ hoc fore inquirens bellatori populo,ad nutriendam deſidiã, laſciuiamq; commentum,adeoq; auctoritate ſua mouit ſenatum,vt nō ſolũ vendi omnia theatro comparata iuſſerit,ſed ēt ſubſellia,quibus ad breue horæ ſpatiũ cōgeſtis,in ludorũ ſpectaculo,iã vti ciuitas cęperat ludis,poni intra vrbē propriusve mille paſſus prohibuerit , quod factũ traditur anno ab vrbe condita circiter ſexcēteſimo : vt ſ remiſſioni animorũ iniũcta ſtãdi virilitas propria Ro. gentis nota eſſet. Sed reclamat hic rurſus D. Auguſtinus , vir , vt cæterarum literarũ,ita hiſtoriæ quoq; peritiſſimus,qui hãc theatri interpellationē Naſicæ Pon. Max. tribuit, id autē ſacerdotiũ geſſit nō Corculus,ſed filius eius Serapiō,auctore Cicerone atq; aliis. Deinde,cũ Cato nō deſiſteret,quacũq; de re , agereť ĩ ſenatu,ad extremũ ſentētiæ exclamare delēdã eſſe Carthaginem , Naſica diſſentiēs inſtitit in hũc modũ cōtrariã tueri ſententiam , vt ſemp haberet in ore,è Rep. ſibi videri, Carthaginē nō euerti , potiſſimũ quoniã pop. Ro. ſecũdis rebus elatus, & inſolēs à multis iã ſceleribus cōtineri nō poſſet,q proſperitate rerũ adeo luxuriareť,vt quo impetus aĩorũ ferret, eo per vim atq; impotētiam graſſareť,hunc ergo metũ moderatorē & ſalutarē quaſi frenum quoddã temeritati multitudinis retinēdũ cēſebat. Carthaginenſes.n. quēadmodũ Romanos ſuperare nō poſſent,ſic ſatis eſſe ad pop. Ro. intra moderationis terminos cōtinendũ ad extremũ tñ peruicit Catonis ſentētia,nō multo magis , ſi ex euētu rerũ iudicandũ eſt, Reip. ſalutaris,quã Naſicæ: placuit tñ,vt vrbs tantũ loco moueret,nihil.n. ſpecioſius viſum,quã eſſe Carthaginē , q nō formidareť. Idē aliũ quoq; cōſulatũ geſſit,& cũ ſe aduerſis auſpicia conſulē à Graccho nominatũ cōperiſſet, magiſtratu ſe abdicauit: à Tiberio enim Graccho ad collegiũ augurũ literis ex prouincia miſſis,quibus ſignificabat ſe, cũ libros ad ſacra populi pertinentes legeret,animaduertiſſe vitio tabernaculũ captũ, comitiis conſularibus,q ipſe feciſſet: eaq; re ab auguribus ad ſenatum relata: iuſſu eius C.Figulus è Gallia, Scipio Naſica è Corſica Romã redierunt,& ſe conſulatu abdicauerũt . Quod inter cultæ religionis exēpla ponitur , id tñ priore eius conſulatu geſtũ exiſtimo, in quo habuit collegam Figulũ,in poſteriore M.Claudium Marcellum ij. Cenſor etiam fuit,& ſtatuas,quas ſibi quiſque per ambitionem in foro ponebat,ſuſtulit,porticuſq;, vt diximus,in capitolio fecit. Multa alia ſcripta de Naſica reperias , quę neq; ad hunc,neq; ad patrē eius referri poſſint, quale illud , qđ ſcribit Valerius,maxima libertate ad populũ dixiſſe Naſicam , plus ſe q̃ Quirites,quid Reip. expediret,intelligere, quod ad Serapionem pertinere facilè diſcas ex Epitome Liuii lib. lv. multa , in quibus dubites vt quod tradit Plinius Naſicam cēſorem collegã Lanati primum Romæ aqua diuiſiſſe horas æquè noctium ac dierũ: idq; horologium ſub tecto publicè dicaſſe. L. etiã quēdam Porcium Naſicam apud Ciceronem reperio.

Q. Fabius Labeo.

Q. Fabius,qui primus in familiã Labeonis cognomen attulit,tametſi à Pomponio prætereatur , à Cicerone iuris & literarũ atq; antiquitatis bene peritus eſſe exſtimatus dicitur,iccirco vitã quoq; eius inſerēdã putauimus,fuit enim vir in Repu. magnæ dignitatis. Is q̃ſtor vrbanus cũ L. Aurelio anno ab vrbe condita Dxxxxiiij. magnũ certamen cũ omnibus ſacerdotibus habuit. Pecunia.n. opus erat, ꝙ vltimã penſionē pecuniæ in bellũ collatę perſolui priuatis placuerat,q̃ſtores ab auguribus Pont. ꝙ,qui ſtipēdiũ per bellũ nō cōtuliſſent, petebãt , illi nequicquã tribunos appellauere,omniumq; annorũ,per quos nō dederãt , exactum eſt. Septēnio poſt ptor claſſem ſortitus , in Aſiã ad mare venit,quod pacatũ adepto,cogitãtiq; Fabio , cui rei potiſſimũ inſiſteret , ne ocioſam prouinciã habuiſſe videri poſſet , optimũ viſum eſt in Cretã inſulã traijcere . Cydoniatæ bellum aduerſus Cortynios Gnoſioſq; gerebãt,& captiuorũ Ro. atq; Italici generis magnus numerus in ſeruitute eſſe per totã inſulã dicebatur. Claſſe ab Epheſo profectus,cũ primũ Cretæ litus attigit , nũcios circa ciuitates miſit , vt armis abſiſterēt, captiuoſq; in ſuis quēq; vrbibus agriſq; conquiſitos reducerent, & legatos mitterent ad ſe, cùm quibus de rebus ad Cretenſes pariter Rom. quòd pertinentibus ageret , Nihil magnopere ea Cretenſes mouerunt ,

captiuos præter Gortynios nulli reddidere. Valerius Antias ad quatuor millia captiuorum, quia belli minas timuerint, ex tota insula reddita scripsit, eamq; causam Fabio, cũ rem nullam aliã gessisset, naualis triũphi impetrãdi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit, inde tribus nauibus in Thraciæ orã missis, ab Aenio & Maronia præsidia Antiochi reduci iussit, vt in libertate eæ ciuitates essent. Sequentis anni Cos. mãdat Fabio, q adhuc classi præerat, vt Patara extẽplo proficisceretur, queq; ibi naues regię essent, cõcideret, cremaretq;. Profectus ab Epheso, qnquaginta tectas naues aut cõcidit, aut incẽdit. Telmessum eadẽ expeditione, territis subito aduẽtu classis oppidanis, recepit, ex Lycia protinus iussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erãt, per insulas in Græciam traiecit. Athenis paucos moratus dies, dũ Piræeum ab Epheso naues venirẽt, totam inde classem in Italiã reduxit. Quidam auctores sunt, cũ ipse Antiochum bello vicisset, pactusque esset in fœdere, vt sibi dimidia nauium regis pars daretur, medias oẽs secuisse, vt eũ tota classe priuaret. Romã inde delatus, petito triumpho, cũ obstarent Tri.pl.iactarentq; non modo nõ iustum bellũ ab eo gestũ, sed hostem omnino non visum, à senatu deterriti sunt, ita ille triumphauit. Quadriennio post eũ consulatum petisset, tanta ambitio exarsit, vt è quatuor plebeis cõpetitoribus P. Claudius Consul is, tum Ap. Claudij frater Consulẽ secum sine lictoribus toto foro circũducẽs, Fabiũ deiecerit, opinione omniũ iam Consulatui destinatum, clamitantem cũ maiore parte senatus, meminisse Ap. Claudium debere prius, se Cõsulem populi Ro. quàm fratrẽ P. Claudii esse, quin ille sedẽs pro tribunali aut arbitrum, aut tacitum spectatorem comitiorum se præberet: coerceri tamen ab effuso studio nequiuit, magnis contentionibus Tribunorũ quoq; pl. qui aut cõtra Consulẽ, aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata, donec peruicit Appius. Eo anno Fabius Polẽtiam in Picenum, Pisaurũ in Gallicum agrũ colonias cũ collegis deduxit, singulis sena iugera distribuit. Consul anno proximo, cũ de prouinciis cũ collega ad senatum retulisset, Lygures cũ ijsdẽ exercitibus, quos proximi Consules habuerant, ipse & collega decreto obtinuere, qui, priusquã eo proficiscerẽtur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt, quæ tantæ nunquàm Romæ fuerãt. Tũ profecti: sed Fabius in Lyguribus nihil admodũ memorabile gessit. Eodẽ anno deductam coloniam Ro. ciuiũ à Q. Fabio Labeone cũ collegis triũuiris Saturniã in agrũ Caletranũ, & iugera in singulos data dena inuenio: sed, idẽ ne fuerit, qui Consul, auctores nõ tradunt: cæterùm verisimillimũ videtur diuersum esse, q Cõsul in prouincia perseuerauit, ita, vt, cũ Romã scripsisset Apuanos ad rebellionẽ spectare, periculumq; esse, ne impetum in agrũ Pisanũ facerẽt, cũ exercitu, quẽ habebat, ei prorogatũ in annũ imperiũ sit: verũ ne tum quidẽ, quia eodẽ profecti sunt cum imperio Consules ambo, quidquã auspicijs aut cõsilio Labeonis gestum reperio. Pontifex in demortui locũ triennio post suffectus est. De Q. Fabio Labeone id quoq; traditur, cùm arbiter Nolanis & Neapolitanis de finibus agri constituẽdis datus esset à senatu, & ad locũ venisset, cũ vtrisq; separatim locutũ, nequid cupide agerent, nec appeterent, atq; vt regredi, quàm progredi mallent, id cũ vtriq; moti auctoritate viri fecissent, aliquantũ agri in medio relictum est, itaq; illorũ fines, sicuti ipsi dixerant, terminauit, in medio relictũ quod erat, populo Rom. adiudicauit, si id iudicare fuit, non decipere, videlicet imitatus est Scaptium illũ senem cõcionalem de plebe, qui po. Ro. persuasit, vt agrum, de quo Ardeates, atq; Aricini po. Rom. iudicem sumpserant, sibi adiudicaret. Verùm, idem ne cum Consule, aut idem ne Consul, & triumuir ille, quiq; iureconsultus, non satis compertum habeo.

Q. Fabius Pictor.

QVi primus Fabij generis dictus est Pictor, ideo appellatus creditur, q pingeret, tametsi ea res tũ viro nobili apud Ro. nõ satis daretur. Auctor eius cognominis post Vibulanos, Ambustos, Maximos, familiæ multis titulis nobilissimę fuit Q. ille Fabius, qui sua manu parietes pinxit in æde Salutis, quam C. Iunius Bubulcus dictator dedicauerat, eisq; nomen suũ inscripsit anno V.C. ccccl. vnde ad huius nostri pręturam centũ amplius anni intercessere, quem nostrum, q quidã maximum etiã vocant, indicio est principẽ agnominis filiũ fuisse Q. Fabii Rutiliani, qui primus est Maximus cognominatus per Bubulci tempora. Pictores duos sub bella Pyrrhi inuenio, vt appareat cognomen id Fabiæ genti à primo illo mansisse. Itaq; Q. vel Ser. Fabius Max. Pictor, quẽ ne ipsum quidẽ numerat Pōponius, iuris & literarum & antiquitatis bene peritus. Prætor eodem, quo Fabius Labeo, anno fuit ab V.C. Dlj. flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat. Sardiniam prouinciã sortitus, antequã eo proficisceretur, certamen cum P. Licinio Põt. Max. habuit, tenebat enim Fabium, ne in prouinciam exiret, & in senatu, & ad populum magnis cõtẽtionibus certatũ est, & imperia inhibita vltro citroq;, & pignora capta, & mulctæ indictæ, & Tribuni appellati, & prouocatum ad po. est, religio ad postremũ vicit, vt dicto audiẽs esset flamen Pontifici, & mulctæ ex iussu Po. remissæ. Ira prouinciæ ereptæ Prætorem magistratu abdicare se conantem patres auctoritate sua deterruerunt, &, vt ius inter peregrinos diceret, decreuere. Neque aliud ab eo gestum in Rep. sed anno quarto ac vigesimo post vitam obiisse apud Liuiũ cõperio, tametsi corruptè. M. pro Q. scriptum est: solet enim mortes sacerdotũ diligẽter colligere, quã Pictoris nunquã antea tradidit. Veriatũ hunc in punicis bellis & Pontificẽ fuisse quidã auctores sunt, certè annales conscripsit, in quibus cætera quidem breuiter, sui verò temporis res gestas, quo tẽpore senatui intererat, bello scilicet punico secundo, fusius persequebatur, primusq; Ro. scripsisse res dicit: scripsit autem græcè, vt fragmenta illa duorũ librorũ, quæ sub eius nomine circumferunt, collectitia sint ex varijs auctoribus, qui Fabii testimonio sint vsi, qualia & nos multa collegimus, quę fragmentorum titulo aliquando fortasse edentur.

M. Portius, M. F. Cato.

MIlle Porcius Cato Censorinus princeps Porciæ familiæ, quę inter plebeias subsistit, Tusculo oriũdus, ita inter suę ætatis iureconsultos est habitus (quamuis & eloquentiæ laudibus & imperatoriis senatoriisq; excelleret) vt, pterq̃ q laudatur à Pōponio, nõ dubitet scribere Cicero fuisse eũ iuris ciuilis omnium peritissimum: sed, q de vita eius est Plutarchi libellus diserte conscriptus, ac etiam in latinũ sermonẽ iãpridẽ versus: adiũ (quod aiunt) non agã: tametsi haud sane pauca adiici illis posse videant ex Cicerone, Liuio, alijs auctoribus, ex quibus duo illa quin ponã, reperare mihi nõ possum, q dicere solebat literarum radices amaras esse, fructus iucũdos: itẽ leges neruos esse ciuitatum. Is Cato filios duos genuit, vnum ex priore vxore, alterũ ex Salonina. Prior ille à Pōponio in numerũ iurisprudẽtum refert. Is ex matre loge magis antiquitate generis q̃ diuitiis nobili natus, & materno lacte nutritus, tãtopere à patre dilectus est, ut è foro, quoties lauaretur puer, pãnisq; inuolueret, domũ (nisi qd maioris publici negocij impediret) visum veniret, quoq; gratior seruis dominus foret, ancillarũ quoque suarũ pueros mater vberibus admouebat. Hũc, vbi primũ per ætatẽ capere literas potuit, pater ipse erudiuit, quauis Chilonẽ grãmaticũ celebrẽ inter seruos haberet, qui etiã tũ plurimos pueris ludũ aperuerat, indignum ratus, natũ suũ, si fortè discẽdo tardiusculus esset, à seruo castigari, & vulsis auribus distorqueri, & doctrinæ insuper gratiã mãcipio debere: itaq; ipse filio literarũ præceptor fuit, ipse leges docuit, ipse exercendi corporis magister, nõ modo iaculãdi, tractandi arma, equitandi, sed et pugno dimicandi, & calore ac frigus tolerandi, ac rapidos fluuios & asperrimos gurgites trãnãdi artibus instruxit, quin & propria manu historias maiusculis literis exarasse tradit, vt antiquę virtutis exẽpla filiolo esse vsui atq; adiumento domi possent. Eo presente sic à verborũ obscenitate abstinuit, quasi cũ vestalibus virginibus loqueret, nec cum eo vnqã lauit: vt cæteri solebant, omnia deniq; quæ ad ingenium ac mores pertineret, à patre filius percepit. Cuius cũ corpus natura mollius esset, quã vt bellicis laboribus sufficeret videret, strictè ac castigatè viuẽdi leges sibi remisit: studio tũ atq; industria, adeo in re militari excelluit, vt, cũ in pugna Pauli Aemilii aduersus Persea regem Macedoniæ multa fortitudinis atq; audaciæ facinora ediderit, tandẽ, dũ inter cõfertissimos hostes insigniter dimicat, equo delapsus, pedestre prœliũ adolescẽs aggrederet: nã cadentem manipulus hostiũ cũ horrido clamore, velut iacentẽ obtrũcaturus, circũsisteterat at ille, citius corpore collecto, magnas strages edidit. Cũ ad vnum opprimẽdũ vndecunq; hostes cõuolarẽt, dũ procerũ quẽdã petit, gladiũ è manu præ sudore in ictu prolapsum traditur amisisse, qui cum in media cohorte hostium cecidisset, ipsum, vt egregii animi adolescẽtẽ, multisq; disciplinis pditũ, & magno patri magnæ virtutis debitorẽ, nequaquã sibi viuendum existimasse, si eius spolio potiret hostis. Itaq; per prelium discurrẽte, vbi quẽ amicũ aut familiarẽ cõspexisset, cũ ibi in auxiliũ adiunxisse, atq; ita collecta iuuenũ manu, impetuq; in hostes facto, multisq; vulneribus ac cædibus repulso hoste, nudatoq; circũloco gladium quæsisse, sunt, q vmbone se protegentẽ, inspectãte vtroq; exercitu, inter infestos hostiũ mucrones irruisse, ac multa vulnera accepisse scribãt. Quẽ postq tandem in magno armorũ & cadauerum aceruo inuenerit, exultãte lętitia cum sodalibus rursus maiore impetu in hostes irrupisse, cęterisq; audaciã eius imitatis partã esse victoriã. Quo audito Paullum imperatorẽ socerum eius (nam filiam suam adolescẽti nuptui dederat) magna esse cum admiratione tum voluptate affectum: extabat & patris ad filiũ epistola, in qua studiũ id recipiendi ensis magnopere laudabatur, scilicet imitatus in eo patrẽ fuerat, qui cũ ab hoste in acie vehementi periculo peteret, vagina gladius eius elapsus decidit, quẽ subiectũ prælianti ũ globo, atque vndiq; hostilibus pedibus circundatũ, postquam abesse sibi animaduertit, adeo constanti animo in suã potestatẽ redegit, vt illũ non periculo oppressus rapere: sed metu vacuus sumere videretur, quo spectaculo attoniti hostes, postero die ad eum supplices pacẽ petentes venerũt. Fuit igitur ea indole virtutis hic Cato filius, vt, præterquã q sua magis dignitate, quã splẽdore patris, affinitatem Aemilii sibi cõpararat, sedulitate, industria, diligentia, & paternæ, & omniũ hominũ expectationi satis rñdisse videat. Illud

Illud præterea, quod ad rẽ militarem attinet, de eo traditur, cũ in exercitu Popilij imperatoris Tyro militaret, visumq; Popilio esset legionẽ, in qua Cato militabat, dimittere, eũ inter alios exautorasse: sed cum is amore pugnãdi in exercitu remãsisset, scripsisse ad Popilium Catonem patrem, vt, si filiũ suũ pateretur in exercitu remanere, secundò eũ obligaret militiæ sacramento, quia priore remisso, iure cũ hostibus pugnare non posset, & extabat senis Catonis ad filium epistola, ĩ qua scribebat, se audisse, eũ missum factũ esse à Consule, cũ in Macedonia bello Persico miles esset, monebat igitur, vt caueret, ne prœliũ iniret, negabat enim, ius esse, qui miles non sit, pugnare cũ hoste, adeo summa erat Ro. populi obseruatio in bello mouendo. Scripsit præterea ad eũ commentarios pater, in quibus eũ admonebat, vt omne medicorũ genus deuitaret, instruebatq; quo pacto incolumitatẽ vel tueri posset, vel recuperare, quo ĩ opere de valetudinis obseruatione, vt ex oraculo aliquo prodidit, senilem iuuentam prẽmaturæ mortis esse signum. Sed & in medicinam presertim Græcorum ita inuehebatur, dicã de istis Grecis M. fili, quid Athenis exquisitum habeam, & quod bonum sit illorũ literas aspicere, non perdiscere, vincam nequissimum & indocile genus illorum, & hoc puta vatẽ dixisse, quãdocũq; ista gens suas literas dabit, omnia corrũpet: tunc etiam magis, si medicos suos huc mittet. Iurarunt inter se barbaros omnes necare medicina: sed hoc ipsum mercede faciunt, vt fides his sit, & facilè disperdant. Nos quoq; dictitãt barbaros & spurios, nosq; magis quàm alios opicos appellatione fędant, ea viuendi austeritate cũ aliquandiu familiam in sanitate continuisset, tãdẽ vxorẽ amisit, cũ iam vxorẽ filio tradidisset. Tũ delectatus senex puellæ cuiusdam coloni sui clientisq; filiæ coitu, quę ad eũ ventitabat, vtebatur, id facilè propter domus angustias deprehensum est filius, cũ mulierculã impudentius ac tumultuosius ad patris thalamum profectã intellexisset, verbũ nullũ fecit, sed quasi rei turpitudine affectus, grauius in eam oculos coniecit, quod vbi pater intellexit, nihil questus, nullo doloris vestigio vel vultu vel fronte ædito, cũ in forũ descẽdisset, nouercã filio superinduxit. Audita re filius, ægre passum patrẽ arbitratus, collectis sodalibus hominem cõuenit, veniam orat, q eũ sua cõtumacia senem ad secundas nuptias impulisset, cui pater, meliora quęso, inquit, fili, tua me omnia voluptate afficiunt, neq; est quidquam, quod tibi succẽseam, verũ id consilij cæpi, vt tui similes multos mihi filios, patriæ ciues relinquerẽ. Post aliquot annos filius hic designatus prætor, vel, vt alii scribunt, cũ in imperio rẽ gereret, patre superstite, vita excessit, cuius funus tenuissimo: vt valuit (nã pauper erat) pater sumptu fecit, eiusq;: vt viri optimi memoria à patre multis est scriptis celebrata. Hic cũ esset patris disciplinã secutus, cõplures egregios de iuris scientia libros reliquit: vnde illud annotat miraturq; Cicero: vel apud eũ L. Crassus orator, nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro aut mulieri responderit: quasi in nominibus non in re consultationis aut dubitationis causa esset: quo tamẽ in exemplo etiam insecutus iurisperitorum ordo perseuerauit: vt, quidquid quãtumuis generaliter, aut disputẽt, aut respõdeãt, præpositis personarũ propriis nominibus tractent, quod non videtur satis intellexisse Zasius præterquàm q de paternis libris accepit, extãt hodie in libris legũ regula catoniana ad legata pertinens, & de diuidẽdis stipulationibus per subtilis doctrina, alięq; aliquot sententiæ. Reliquit & filiũ qui nõ leuis orator fuit, multasq; orationes ad exẽplũ aui scriptas reliquit, & vir clarissimus ac potentissimus. Consul cum Q. Martio Rege, in Aphricã profectus, ibi extinctus est, relicto & ipse filio, qui cũ ædilis currulis & prætor fuisset, in Galliã Narbonensem profectus moritur, hec proles per gradus ex Catonis filio iureconsulto progenita est. Ex secundis nuptijs tulit Cato pater filium, qui materno cognomine Salonianus est dictus, is: cũ esset imperator, moritur superstitibus filiis L. & Marco, ex M. qui tribunatu plebis functus, prætura candidatus interiit, natus est Cato ille, qui se Vticę bello Cesariano manu sua interfecit, cuius vitã Plutarchus idẽ conscripsit, quamuis Plutarchus hunc Marcũ scribat Vticensis auum nõ patrem, & Consulatu etiam esse functũ: sed potior est apud nos in Ro. rebus Latinorũ fides, nã & Cicero Pliniusq; & alibi Plutarchus ipse & Solinus Catonẽ illũ primũ Censorium proauũ dixit esse Vticensis, & id diligentissimè Gellius confirmat.

M. Manilius Torquatus.

NObilissima inter patricias gens Manilia, eadẽq; Manlia & Mallia, decimũ ab eiectis regibus consulatũ in M. Manlio Tullo, cui quidã addunt agnomen Longi, assecuta plurimos deinde summos honores gessit. Inter cognomina Tullos, Cincinnatos, Volsones, Capitolinos, Torquatos, Vitulos, Regulos, Atticos, Lucrones, Accidinos, Maximos habuit. Multa eius familię egregia in Rẽp. merita produtur, inter q̃ nobile Capitolini adolescentis factum, cui tumultu Gallico detractus in singulari certamine ferocienti hosti torquis cognomẽ Torquati dedit. Idem antea patrẽ, quãuis in se acerbissimũ, &, vt vocabãt, imperiosum, ab insectatione Tr. pl. audaci cõsilio exemerat. admissus n domi. à Tr. quasi accusationẽ instructurus, stricto ferro iusiurãdũ haud vltra vexãdi patris extorsit. Idem iij. Cõsul, cum latini populi per Anniũ Setinũ legatũ in senatu peterent, vt consulẽ vnũ ex suis Romano collegã quotannis darẽt, & senatus pars æqua vtrinq; esset, vnus po. vna Resp. fieret, adeò nõ tenuit irã, vt, si tãta demẽtia P.C. cępisset, vt ab Setino homine leges acciperẽt, gladio cinctũ in senatũ se esse vẽturũ, palã diceret, ac, quẽcũq; latinũ in curia vidisset, sua manu interempturũ. & ad secutũ inde bellũ imperator missus, filiũ contra sua edicta: cùm hoste pugnare ausumatq; victorẽ securi percussit. vnde Maniliana imperia in prouerbiũ seueritatis venere. Ex eadẽ domo fuerat M. Manlius Capitolinus. qui capitolio à Gallis seruato, tyrãnidẽ dein affectare visus. de rupe Tarpeia præcipitatus est, adiectaq; præter publicam notam, ne quis patricius in arce aut capitolio habitaret, gentilica quoq;, q gentis Manliæ decreto cautũ est, nequis dein M. Mãlius vocaretur, & si quidã nõ M. prænomine, sed cognomine capitolini interdictum familiæ tradũt: vt cũq; est (ego tñ abolitum longo tẽpore domesticũ decretũ interpretari malim) is, cuius vitã scribimus, M. est dictus, & ex Capitolinis Torquatis fuit iis (vt quidã autores ferunt) cęso matris vtero in luce editus, cũ L. Martio, vel (vt apud Eutropiũ & alios) Mallio, Cẽsorino, cõsul fuit, anno ab vrbe cõdita sexcẽtesimo, vt quidã, secũdo, vt alii, quinto, vt Cicero, sexto, nã apud Paterculũ, vbi est Dcxxxxi. mendũ esse suspicor. hunc vt pro eo accipiã, quẽ vt iurecõsultũ Pōponius & alii pleriq; celebrãt, suadet, q nullũ præterea M. Maniliũ per hec tẽpora cõsulẽ reperio, nã q Zasius quasi ex Ciceronis Bruto Catonẽ Cẽsorinũ cũ M. Manilio ꝯsulẽ facit, errore labit, Catonisq; nomẽ de suo falso adiicit, neq; erat, cur Censorinũ dictũ fuisse solũ Catonem interpretaretur, cũ significet, sicut cõsularis, qui cõsulatũ, sic Censorinus, qui censurã gessit, neq; enim Caro cum Manilio cõsulatum, sed illo & Martio Censorino coss. mortem obiit, vt est in eodem Bruto Ciceronis. Iis igitur cõsulibus tertiũ bellũ punicũ exortũ est, & vterq; eo M. Manilius pedestribus copiis L. Martius equestribus præfectus, missi sunt, eis clã mãdatum à senatu erat, ne prius Carthagine exercitũ deducerẽt, quã vrbẽ euertissent. Per actis sacris, e Sicilia soluentes Vticã versus nauigare pergunt, quinqueremes quinquaginta, sexquiremes cẽtũ vnã ducentes, has onerariæ & rostratę naues quãplurimæ sequebant, quę octoginta millia peditũ, equitũ quatuor millia ex habitis vndecunq; delectibus secũ vehebant, cùm oẽs ferme ciues, oẽs socii, veluti ad insignem quãdã militiã & speratã victoriã vltro accederent. Tertius nouitate rei Carthaginẽsibus, legatisq; cõfestim Romam destinatis, responsum à senatu est, si cõsulibus in Sicilia existentibus intra diẽ trigesimũ trecentos pueros è nobilissimis obsides dedissent, fore, vt cæteris, q̃ dicturi essent, aurẽ pberẽt. Sed aliud clã ad Cos. scribũt patres, placere sibi: itaq; pueri aducti in Siciliam, Romã à cõsulibus missi sunt, & ab eisdẽ respõsum Carthaginensibus, se eis ad finẽ belli cætera ad Vticã dicturos. ita classe delati in Aphricã, castra locant, pedites, vbi antea sub Scipione, tabernacula ponunt, naues in Vticæ portu stant, profectis inde ad eos Carthaginẽsiũ legatis. Coss. in ædito quodã loco cõsedere, ducibus ac tribunis militũ eos circũstantibus, quos vniuersus deinde exercitus longo ordine insignibus obibat armis, vexilla recta stetere, vt corã legati multitudinem copiarum intuerentur. Postremò Coss. indicto per tubas silẽtio, accedere legatos per tubicinem iussere: illi per ingentia profecti agmina, neutiquàm ad Consulum tribunal admissi sunt, sed eo tabernaculo, quod in medio situm erat, perstitere. Inde, si qd vellent, fari à Coss. iussi, longa & miserabili oratione habita, datoq; à L. Martio Consule respõso, vt omnia Carthaginis arma, nauesq; traderentur. ijsq; traditis ad eũ numerũ, vt facilè Aphrica ex his tota armari potuerit, cũ omnibus instrumentis belli, si qua Carthagine erãt, atq; incẽsa in ipso vrbis cõspectu, vniuersa classe, cũ petisset consul, vt vrbs dederetur, quo pro senatus iussu funditus dirueret, multis vltro citroq; habitis orationibus (tãgebat. n. etiã Coss. tãti excidii misericordia) cũ permitteret à Coss. euocatis principibus, vt, si salui esse vellẽt, migrãtes finibus, aliam vrbẽ decẽ à mari millibus passuũ, nec minas, vbi liberet, cõderẽt, inq; ea liberi suis legibus viuerẽt, neq; ea cõditio à Carthaginẽsibus acciperet, neq; spacium daretur mittendi Romã legatos, dolore apud Carthaginẽses p atrocitate rei atq; indignitate in iras, & desperationẽ verso, cõploratũ publicè statim, & pari voce clamatũ est ad arma, seditq; sentẽtia quoq; modo rebellãdũ, nõ qa spes vlla iã superesset, sed qa patriã suã mallent hostiũ, quàm suis manibus euerti, seseq; & propter ipsam & cum ipsa vno eodẽq; funere cõtumulari. Itaq; ducibus creatis duobus Asdrubalibus, ad bellũ itũ est, tãto studio ac furore, vt ad fabricanda arma, deficiente iam ferro atq; ære, in officinis, aurum & argentum conflaretur. tecta domusque in vsum nouæ classis rescissæ sint. matronęq; in tormentorum vincula crines suos contulerint. Coss. pœnitentiam eorum desperationemq;, quasi obsidentes, opperiebantur. Masinissa interim non sat aperto animo cum Coss. agens, cùm ab eo illi auxiliũ petissent, tũ se missurũ respondit, cũ eis opus fuisset, paulò deinde post: cũ ad Coss. misisset, siqd opus esset, paratum se fore, Coss. superbiam eius non ferentes, & quasi iam præ senio desipienti minus confisi respondere, missuros se: cũ indiguissent, exercitui interim cõmeatũ omni cura studioq;

parabant, ex oppidis, quæ Romanæ ditionis erant. Paucis inde diebus Carthaginem versus mouere copias: partito inter se exercitu ad pugnā instructi. Manilius a mediterraneo supra collū vrbis repleturus fossam ferebatur: vt breui murū, q illi imminebat: & ab illo altiora mœnia inuaderet, Cēsorinus a mari aggressus est. Situs Carthaginis huiusmodi fuisse dicit, viginti duo, vel (vt aliis) vigintitria millia passuū muro amplexa, cingebatur pene tota mari præter fauces quæ trium milliū spatio a continēte patebant. Is locus murū triginta pedes latū habuit saxo quadrato, altū cubitos quadraginta. Arx cui Byrsæ nomen fuit paulo amplius quàm duo millia passuū amplexa, murū ex parte vna communem vrbi habuit imminentem mari, quod stagnum vocabant, quoniam obiectu pro tentæ linguæ tranquillabatur. Igitur Coss. ambo, veluti inter inermes pugnaturi, quippe traditis antea armis, grassabantur: donec nuper armatis occurrentibus inopina virorū multitudine deiecti repellūtur, ita ea soluta oppugnatio est: sed, cum pugnam iterassent, rursusq; pellerentur, Carthaginensibus creuere animi. Itaq; Asdrubalem ducem Carthaginensium, qui extra vrbem erat, veriti (nam post eos haud magno interuallo supra stagnū castra habebat) exercitus ambo vallo muniunt. Censorinus prope stagnum ac sub ipsis mœnibus, Manilius supra collum ad viā, quæ in mediterranea vertit, insederat, confectis a Censorino machinis, iterū vrbem ambo oppugnant, iterato pelluntur. Manilius, cum aliquantam muri partem machinis diruisset, ab incepto destitit, neq; multo amplius cum profecisset collega, reparatis noctu per Carthaginenses mœnibus, ad inuadenda etiam cum facibus atq; igne castra Ro. erupere, ac magnam eorū partem absumpsere. Sed succurrentibus Ro. in vrbē, vastatis magna ex parte castris, reuersi sunt.

Postero die vix illucescente Romani, qui cum Manilio erāt, qua murus corruerat, nondum firmiter refectis mœnibus, inuadunt, vrbemq; vi ingredi conantur, campus interiore pomerio ad pugnam accomodus latè patebat, in hoc Carthaginēses primum armatos a fronte constituunt, a tergo horū inermes lignis lapidibusq; instructi erant: plurimos etiam super imminentes campo & viis domos collocarunt, qui hostes ingressos desuper impeterent. Romani ad pugnam acrius incensi, prorsus quasi ab inermibus despicerentur, audacius in eos feruntur, & cū neglectos ab una parte muros duo tribuni, frustra reclamante Aphricano minore, qui tunc tribunatum gerebat militū, temere cū cohortibus irrupissent, & ab oppidanis grauiter cedentibus pellerentur, Aphricanus, qui suas cohortes, plurifariam distributas per interualla in muro statuerat, eos, repulso intra mœnia hoste incolumes recepit. Cuius rei gratia, & quod castellum, quod noctè ab hostibus oppugnabat, paucis equitibus adiuuātibus, castraq; etiam ab alio nocturno impetu defenderat, donatus est a Manilio obsidionali corona, simul quod tribus cohortibus eductis tres alias ab hostibus obsessas, vt suo loco dicetur, sospites reduxerat, quod statuæ eius in foro suo Octauius Augustus, postea inscripsisse fertur. Sed (vt ad ordinem reuertar) eodem tempore Censorinus a mari re haud quaquam fœliciter gesta, paulò post Romam ad comitia decessit, relicto penes Manilium, vniuerso belli pondere. itaq; hinc rem omnem quasi eius auspiciis gestam peragam. Carthaginenses solito audacius soli Manilio insultabant, alii noctu armati cum plurimis inermibus congestos asseres inijcere castrorū fossis, alii vallū trāscēdere agressi. Romanis nocturno pauore perterritis, Scipio per eas portas, quę auersissimæ ab oppugnatione erant, cū equitibus accurrit, inde in Carthaginēses prouectus tm̄ terroris iniecit, vt relictis castris retro in vrbē redire compulerit, rursusq; seruasse exercitum Rom. sic visus. Manilius exercitum munire, præducto ante vallum muro, diligentius cępit, & nauale præsidium ad commeatus custodiam à mari imposuit. ipse ad mediterranea conuersus cum decem millibus peditum, equitum duobus millibus duces emisit, qui oram popularentur, ligna, pabulum, commeatum omnem in castra conferrent. Ductabant tribuni vnus post alium frumētatores. Sed erat Phanias quidam Himilconis præfectus equitum Carthaginēsiū, vir fortis, & cuius præcipua opera pęni tuebantur, qui paulo ante auctis prospera pugna animis, cum equis paruis atque agilibus & gramine tantum pasci solitis vteretur, quibus famem sitimq; pati, cùm oporteret, perfacile esset, in syluis delitescens ac conuallibus, nec opinato pabulantes aggrediebatur Romanos, & in mortem aquilæ ingruens subinde, ac fugiens, deprędabatur. Cæterùm, vbi Scipio ductaret, nusquā apparebat. Is enim pedites in ordinem dispositos & paratos equites in promptu habere, in metendo non prius solui ordines pati, quàm campū, in quē eundū esset, peditibus occupasset, equitibus circūuenisset, ipse cū aliis equitū turmis præsens astitisset. quippe qui in egressum ordine aut corona militē grauiter animaduertere soleret. Itaq; Phanias cū Scipione congredi ne vtiquā audere, ex ea re crescere in dies Scipionis gloria. Quod cū cæteri intelligerent tribuni, per inuidiam detrahere homini, quasi necessitudine inter Scipionem & Phaniam iam inde ab auo perdurante, non desistere: eueniebat etiam, vt pœnos intra oppida & castella, quibus abundabāt, se se recipientes cæteri tribuni simulatis fœderibus circūuenirēt, Scipio aūt seruata fide domos quosq; suas dimitteret. Itaque nemo dedere se ante audebat, q̄ interuenisset Scipio: tanta illi virtutis ac fidei opinio breui etiam apud hostes creuerat. Sed, redeuntibus aliquādo à pabulatione Romanis, Carthaginenses nauium custodiam inuaserant, clamor quoq; varius ac multiplex ciuiū, ad tumultū conclamātiū, in vrbe audiebatur. Manilius cū strepitus causam ignoraret, copias intra vallū continuit. Scipio, paucas secū duces cohortes, præter cū accēsis facibus iubet, neq; per noctem cōgredi hostibus, sed cū igne huc illuc discurrētes ingētis agminis præbere speciem, metuq; hosti incutere, quo pauore vtrinq; perculsi Carthaginenses in vrbem refugere. Scipio omnium in ore esse, dignus Paulo patre, dignus auo adoptiuo Scipione existimari. Paulo post Manilius aduersus Asdrubalē, qui cū altera manu iniquū saltū insederat, mouēdū cēsebat. Nepheris iugo nomē erat. Scipio, qui per rupes & cōualles præruptaq; loca iter esse faciendū videbat, suasit primo Consuli, ne tam iniquo loco confligeret. Ille tamen processit: cūq; iā haud amplius quingētis passibus ab Asdrubale abesset, & transmitti fluuium oporteret, vereri rursus, & suadere de reditu cepit, quasi alio tempore atq; ordine in Asdrubalem eūdū esset. Sed victus compluriū tribunorū sententijs, qui & prudentiæ eius & virtuti inuidebant, ignauiq; nō consilij esse dicebāt, si in cōspectu hostiū cederent, qui fugam opinati, ex templo se à tergo inuaderent, monere eos instituit, vt saltē vallū ante amnē iacerent, vt, si fortè pellerētur, tutus receptus superesset, cūm fugæ nullus aliunde relinqueretur locus. Id verò irridere tribuni, vnus etiam abiectū se ensem iracūdè minatus est, si non Manilius, sed Scipio esset imperator. Igitur Manilius ex pluriū sententia trāsmisit exercitum, & saltū sequente etiā Scipione ingressus est, cui statim Asdrubal ex aduerso occurrit, cædes vtrinq; magna exoritur. Asdrubal, postquā intra vallum se receperat, nihil aduersi pati poterat, tantū, vt abirēt Romani, operiebatur, quo eos à tergo inuaderet. Romani, sera erroris pœnitentia adducti, regredi incipiūt: cū fluuio appropinquassent, & sub ordinibus trāsire vado angusto atq; aspero nō possent, necessario turbāt ordines, quod cōspicatus Asdrubal, summa alacritate eos aggressus, plerosq; fœda prostrauit strage, cū omnibus in fugam versis, nulla pars exercitus alteri subueniret. Tribunos tres occubuisse cōstat, ex iis, qui ducē in primis ad prœliū impulerant. Scipio trecētos circiter equites, quos secū habuit, additis aliis, quotcunq; cogere in vnū potuit, in duas diuisit acies, easq; in hostē emisit, iussas celeri cursu, per vices iaculando, incurrere: vt pars incesseret pars regrederetur, & continuè iaculādis missilibus sese inuicē quodā quasi circulo cōmutarēt. Id cū illi assiduè ac sine intermissione fecissent, pœni, in eos conuersi, in Scipionē ferebant. Ita abeūtes Romani, minus infesto hoste, Scipioneq; iugiter in eū adequitando dimicāte, traiicere summē permisit. Interea quatuor Romanorū cohortes (tres alij, quidā duas, alij octo scripsere) pugnę initio per hostē à fluuio interclusæ, ad tumulū quēdam cōfugerāt, quē Asdrubal obsidere cœpit. ea res nō prius, quàm in castra redierint, animaduersa, tū demū vehementer omniū animos perculit, nōnullis deserēdas cohortes cēsentibus, ne totus exercitus paucorū causa in discrimē veniret, Scipio apertè ostendit, priusquam inciperent, cōsilio & prudentia, in illo suorū periculo, si boni fortesq; essent, manuū atq; animi prōptitudine esse opus, ipse cū nōnullis delectis equitibus aut alacriter rediturū in castra: aut cū securitas læto animo occasurum se pollicitus, sumptis duorū dierū cibariis, cūctis de reditu eius desperantibus, iter peregit: cū ad tumulū peruenisset, assensum quēdam, qui tumulo præminebat, superat cursu sic vt vna duntaxat vallis inter illū & hostes intercederet: tū verò pœni obsessos acrius vrgere, ac prædicare neutiquā à Scipione propter itineris difficultatē auxilium suis afferri posse, at Scipio, radices vtriusq; tumuli & interiacentem contēplatus vallē, excepto per eā in hostes ferē, qui statim vtrinq; circūuenti, in fugā vertuntur, eos Scipio numero militū haud quaquā par (nā aut tres tātū cohortes aut, quod alij tradūt, exiguas equitū turmas eduxerat) liberè abire passus, obsessos in castra incolumes reduxit, quē cæteri à longe venientē cū sociis, præter spē saluū adesse conspicati, clamoribus maximis ingentiq; lætitia excepere, non sine opinione fauentis ei numinis, à quo etiā Scipioni maiori auo eius futura sæpenumero prænunciata esse vulgo ferebatur. Manilius in castra vrbi proxima reuersus, multā comminatus est, siquis in recipiendis copijs Scipioni dicto audiens non fuisset. cęteri merebat vniuersus exercitus, quod cęsi ad Nepherim Tribuni & milites insepulti iacerent. Scipio captiuū quēdam dimitti ad Asdrubalē iussit, qui iusta cadaueribus imperraret. Asdrubal perquisita corpora & ex annulis agnita (aureis enim tribuni, cæteri ferreis vtebantur) sepulturæ tradidit, seu commune mortalitatis conditionē miseratus, seu quod Scipione iam tū reuereretur, mire ab eo potissimū optauit gratiā. Euenerat etiā, vt, Romanis ab Asdrubale recedentibus: Phanias recēti clade perculsis occurreret, & ab alia parte Carthaginēses facta eruptione inuaderēt. Ibi aliquot, qui cum impedimentis & sarcinis erant, occisi sunt. Interea Senatus in Aphricā miserat, q diligentissimē oia, quæ gererētur, cognoscerēt, apud quos Manilius cæteriq; & se q̄q; duces Tribuniq; omni

deposita

deposita inuidia: exercitusq; omnis Scipioni ob res ab eo fortissimè felicissimeq; gestas testimoniū virtutis præbuit, quæ cum legati Romam renunciassent, Senatū gaudio repleuere. Sed, quia pleraq; haud sanè prospere in Aphrica euenerāt, placuit ad Masinissam inuisendū legatos mitti, qui illū hortarentur, & ad bellū strenue in Carthaginenses gerendum incitarent. verum ille, propterea quod senio ac valetudine confectus iacebat, à legatis adiri non potuit, rogatu eius Manilius Scipionem, quem ille instātiiam fato curatorem liberis dare præsentem cupiebat, ad regē transmisit. Is, post Masinissæ mortem, compositis inter regulos rebus familiaribus, cùm rediret in castra, Gulussam regis filium in societatem belli secū duxit, cuius consilio potissimum Phaniæ insidias, quibus Romanos assiduè infestos habebat, repressit, fortè contigit, vt Scipio & Phanias per crepidinem quandā, quę vastam in medio habuit & inaccessam vallem ducerent, ita se alter alterū aggredi non posset. veritus Scipio, ne quis locū ponendis insidijs ante caperet, progressus tribus dumtaxat comitantibus, cuncta rimatur. Id conspicatus Phanias, vnico ex suis comite, processit obuiam, ratus igitur Scipio esse, quod ille communicatum vellet, vnico & ipse comitatus accedit, ibi cū appropinquassent, vt se inuicem audire possent, Scipio audacter (præiuerat enim & Phanias Carthaginenses) cur (inquit) de salute tua non cogitas Phania, quando communem desperatam vides? at ille, quid est, quod mihi salutis sperare possim hoc rerū nostrarū statu, qui tanta mala vobis intulerim? tū Scipio, spondeo (inquit) & præstabo veniam tibi apud Romanos, & gratiam non defuturam, annuit Phanias, &, cū se minimè dubitare dixisset, quin tantū apud suos valeret Scipio, dirempto colloquio vtriq; recessere. Manilius pudore cladis ab Asdrubale acceptæ, sumptis quindecim dierū cibarijs, rursus ad Nepherim mouit, & cū appropinquasset iugo, castra posuit, vallum fossa munijt, & cū nihil opportuni omisisset, pauere tamē ac trepidare videbatur, ne abeuntibus à tergo instaret Asdrubal. Interim nuncius ab exercitu Gulussę epistolam Scipioni reddit, eam acceptam, sicut erat, obsignatam imperatori tradidit: cū aperuissent, in hanc sententiam scriptū inuenere. hoc ipso die eo loci veniam, tu, cùm quibus placuerit, accedito, custodibus impera, vt ad se veniētem noctu accipiant, nihil plus literis ne nomen quidē auctoris inerat. Quamobrem Scipio à Phania missam esse credere, Manilius Scipionis saluti metuere, callidū & insidiosum pœnū dicere, ad extremum mitti Scipionem placuit, qui Phaniæ incolumitatē polliceretur, honorem aut beneficiū nullū certum, sed pro meritis, quæ ille apud suos renunciasset, nō defuturam ei apud Ro. gratiam. Sed ne id quidem expectauit Phania, sed, vbi primum in Scipionis conspectum venit, satis se ei de sua salute fidei habere professus, quantum sibi à Rom. gratiæ referretur, in eorū potestate fore affirmauit. hæc fatus, postero die aciem instruit, & cùm cæteris ducibus progressus in mediū, quasi aliud consultaturus, cùm suos hortatus esset, vt, quando cōmuni non possent, saluti suæ consulerent, seseq; imitarētur, cū equitatu suo & pręfectis aliquot ad summam equitum duum milliū ducentorum amplius ad Ro. transijt, quos & Hanno cognomine Leucus imitatus est, reuertenti Scipioni cū Phania obuiam profectus exercitus, quasi triūphantem lętis clamoribus excepit. Manilius imperator gaudio elatus, cū haud amplius periculosum iter arbitraretur, nec Asdrubalem metu territu vlterius à tergo insecuturū putaret, tādem necessitate rerū cōpulsus recessit: septimū enim ac decimū agebat diem, & defecto bidui cibariis triduū insuper in reditu absumendum erat, famesq; perferenda. Verùm Scipio cum Phania, & Gulussa cæterisq; suis, Italica præmissa manu, ad campū processit, quem magnum Barathrum incolæ vocant, ingentemq; vim frumenti, & commeatus exercitui per noctē supportauit. Cognito deinde Manilius successorem sibi Calphurnium Pisonem cū imperio mitti, Scipionem cū Phania Romā dimisit, qui incredibili dolore militū profectus in vrbē, honoribus muneribusq; à Senatu, vt Phanias exciperetur, effecit. Manilius paulopost & ipse tradito Pisoni imperio, cū, præter res superius expositas, Tenzagam quoq; vrbem, cæsis duodecim millibus Aphrorum, sex millibus captis, expugnasset atq; diripuisset, Romam ex prouincia decessit. Biennio post à Scipione consule victa ac deleta Carthago quam primus Ro. Manilius per vim cū exercitu intrauerat, vt supra demonstrauimus. Is prudēs etiā orator est habitus. tres libros de iure ciuili scriptos reliquit, ex quibus multa, præsertim de venalium vendendorum legibus, & actionibus, ac veterū verborū proprietatibus à Cicerone & Varrone citantur. Deniq;, præter egregia multa raræ dignitatis, sacrorū quoq; Pontificaliū peritissimus fuit, & ex illis, qui trāsuerso foro ambulantes consilij sui copiam omnibus facerent, quiq; omnia, quæ quidem tū Ro. ciuitas nosset, vt sapientiæ gloria excellerent, complecti solebant. fuit P. Sceuola æquali suo oratione copiosior nec multo minus prudens. Paternæ etiam seueritatis insigne exemplum edidit. Nam, cū ad Senatum Macedonia de filio eius, qui à patris nomine cui in adoptionem datus fuerat, Decius Syllanus dicebatur, qui eā prouinciā prætor obtinuerat, qrelas per legatos detulisset, quod pecunias cępisse arguerent, à P.C. petijt, ne quid ante de ea re statuerent, quàm ipse Macedonum filijque sui causam inspexisset. summo deinde tū amplissimi ordinis, tū etiam eorū: qui questum venerant, consensu, cognitione suscepta, domi consedit, solusq; vtriq; parti per totū biduū vacauit, ac tertio die, plenissimè, diligentissimeq; auditis testibus, ita pronuntiauit, Syllanum filiū meū pecunias à sociis accepisse mihi probatum sit, neq; talem fuisse in imperio, quales maiores mei fuerint. & Rep. eum & domo mea indignū iudico, protinusq; è conspectu meo abire, nec redire vltra iubeo: tā tristi patris sententia percussus Syllanus, lucem vlterius intueri nō sustinuit, suspendioq; se proxima nocte consumpsit. Peregerat iam Torquatus Seueri patris, religiosi iudicis partes, satisfactum erat Reipu. habebat vltionem Macedonia, potuit tam verecundo obitu filij, patris inflecti rigor: attamē ille neq; adolescentis exequiis interfuit, &, cū maximè funus eius duceretur, consulere se volentibus domi de more sedens vacuas aures accōmodauit: videbat enim se in eo atrio cōsedisse, in quo illius imperiosi Torquati seueritate cōspicua imago posita erat, prudētissimoq; viro succurrebat, effigies maiorū suorū cū titulis suis idcirco in prima ædiū parte poni solere, vt eorū virtutes posteri non solū legerent, sed ēt imitarentur. Hæc quasi de iurecōsulto scribi à Valerio Maximo dubitari non potest, quem cū Titū prænominet, Cicero verò Luciū, eiq; collegam in consulatu Cn. Octauiū ascribat libr. 1. de finibus, magnopere verebar, ne M. ille Manilius, cui res multas bellumq; præsertim punicum tertiū attribuimus, nihil omnino ad numerū iurisperitorū pertineret: sed tn̄, cū videam apud eundē sępe Ciceronē, M. Varronem, & in libris iuris ciuilis perpetuo M. Manilium auctorē respōsorū & rerum legitimarū nominari, fit, vt temere putarit Valerius, Seuerū illū Sillani patrem, collegā Octauii, eū extitisse, q studio rerū ciuiliū & iuris claruerit, & facilius possis iureconsulto hanc grauitatis laudem: quā belli decora, & superiorem gloriā detrahere. Ne illū quidem arbitror fuisse iurisperitum, quē tradit Plinius senatorem maximis nobilem doctrinis doctore nullo, qui primus atq; diligentissimus rogatorum de phenice prodiderit, neminem extitisse, qui viderit vescentem. scripsit enim ille P. Licinio, M. Cornelio Coss. quinquaginta annis post nostri consulatum.

M. Brutus.

IVniæ familiæ celebris antiquitas nostrę scriptionis pręconia parum desiderat, quippe cum Ilio oriūda, in Italiā cū Aenea venerit, affinitateq; Ro. reges contigerit, & ille liberator po. Ro. L. Iunius cognomento simulatæ stoliditatis Brutus, M. patre V. C. genitus, matrē habuerit Tarquiniā Tarquinii prisci regis filiā, qui quidę necati fraude regia patris fratrisq;, simul & violatæ pudicitiæ vindex accerrimus, Tarquinū superbum regem, auunculum aut amitinum suum regno deiecit, neq; minus fortis vltor tentatæ libertatis, non modo vim Hetruscam ad mortem vsque sustinuit, sed etiam duos filios insidiantes patriæ virgis cæsos securi percussit. Superstitibus ne liberis alijs decesserit, incertū facit auctorū dissensio. Plutarchus ei alios pręterea fuisse filios tradit. Dionysius & antiquior, neq; minus diligēs, testimonio ēt certissimorū auctorū negat, Iuniosq; & Brutos, q postea extiterint plebeios fuisse, hūc patriciū, scribit, nisi fortè, vt de Octauiis quoque tradit, ad plebē se spōte contulerint. certè ab eo Iuniorū nemo per prope ducētos annos ædilitatem aut tribunatum excessit, donec Iunius Brutus a P. Philone dictatore magister equitū dictus, & duodecim post anno T. Iunius Brutus Sceua consul est factus, cū iā plebeis quoq; is honos pateret. Successit vir insignis Iunius Brutus Bubulcus, vilia nomina, sed in sordidis titulis honestæ virtutes latebāt. Libones dein, Peræ, Pulli, Syllani, Iuliani ex adoptionibus. Hinc itaq; genitus M. Brutus iurecōsultus, præturam, vt Pomponius putat, non excessit, ideo difficilius, & quis fuerit, & qd gesserit, dictu est. Ab eo relictos septē libros de iure ciuili idē est auctor, quorum tn̄ tres tantū vere fuisse Bruti Cæsar apud Ciceronē se ex Scęuola audisse, & alibi Cicero ipse confirmat. Inde illi L. Crassi oratoris ioci: nā, cū is Brutus, M. filiū reliquisset (q magistratus nō petiuit, sed fuit accusator vehemens, & molestus, vt facilè cerneres naturale quoddā stirpis bonū: pater enim vir optimus & iuris peritissimus fuerat, degenerasse vitio deprauatæ voluntatis: accusatoriam enim artē profitebatur) cū igitur eū filiū reliquisset Brutus, magnū generi dedecus, eum in quodā iudicio ex his libris mirificè vexauit Crassus: nā, cū Brutus duos lectores excitasset, & alteri orationē Crassi de colonia Narbonensi legendā dedisset, alteri de lege Seruilia, & cū contraria inter sese de Rep. capita cōtulisset, Crassumq;, quod primus peregrini marmoris colūnas Romā ad palatinas ędes suas instruēdas aduexerat, Venerem Palatinam appellasset, Crassus facetissimè tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus lectoribus legendos dedit, in libro primo ita erat, fortè euenit, vt ego & M. filius in Priuernati essemus, tū Crassus, Brute, testificat pater se tibi Priuernatē fundum reliquisse. deinde ex libro 2. in Albano eramus ego & M. filius: hic Crassus, sapiens videlicet homo cū primis nostræ Ciuitatis notat hunc gurgitē, metuebat, ne, cū is nihil habe-

 ret,

ret, nihil esse ei relictum putaretur: tum ex libro tertio, In Tiburti forte assedimus ego & M. filius. Crassus hoc loco, vbi sunt ii fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarios consignatos reliquit? q nisi puberem te (inquit) iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutū cum filio scriptum reliquisset, nam forte nuper Brutus filius Balneas paternas vendiderat. Vnde ille etiam eiusdem Crassi iocus, cum enim se Brutus sine causa sudare in facili & aperta causa diceret, minimè mirū (inquit Crassus) modo enim existi de balneis. Hæc, quæ ad fortunas, filium commentarios M. Bruti iurecōsulti pertinebāt, non putaui indigna, quę adscriberentur, vt sunt apud Ciceronē. Illa quoq; sententia de actione furti testatori facti danda hęredi apud hunc erat, sicut apud Sex. Aelium, M. Manilium, sed & sedulitatē adhibuit, vt multa verba, quæ iam maioribus fugitiua obliuione prærepta fuerant, retraheret. Tenuit is Brutus nonnullum etiam inter oratores locum: neq; honorem vllum (vt diximus) prætura maiorem gessit, pudendo Zasij apud Pomponiū errore. M. etiam Brutum, M. Bruti diuini hominis, qui C. Iuliū Cæsarem tyrannum interfecit, patrem existimat Cicero nō modo acutum oratorem, sed etiam iuris publici, & priuati sanè peritum fuisse: eum Pomponius non numerat. Is, Marianos secutus partes, primo cum Cn. Pompeio etiam tum adolescente conflixit, quo in prælio turbatis equitibus bruti, peditatus quoq; in fugam est versus: ita fusus fugatusq; Brutus. Prętor inde cum esset, Mario intra vrbem incluso, Senatum conuocauit, in quo à Mario multi diuersæ factionis principes occisi. Aliquot post annos, mortuo Sylla, Lepidoq; Marianas partes rursus capescente, eum secutus est Brutus. Galliam Cisalpinam is à Lepido victam tenebat, contra eos missus est Pompeius magnus, qui cum cætera facilè vicisset, Brutum in reditu diutius Mutinę obsedit, sed ille siue à militibus proditus, seu sponte mutato ad defectionem animo, salutem suam ac militum Pompeio commisit. deinde equitibus quibusdam præmissis ad castellum quoddam iuxta Padū consedit, eo postridie cū Geminius Pompeij iussu venisset, Brutus apud Regium occisus est, cuius cædes magno crimini Pompeio fuit: cùm enim initio captæ Mutinæ ad Senatū scripsisset, voluntariam à Bruto deditionem esse factam, post cædē deniq; eum per alias literas apud Senatum criminatus est, in quo perfidiam prius ac crudelitatem exercuerat. Neq; verò à Cæsare felicius Bruto fuit, siquidē Cæsar (vt impudicitiæ & adulteriorū cupiditate flagrabat) vxorem Bruti Seruiliam etiam tum viuo viro, adolescens turpissimè ante alias adamauit: cuius etiam post viri mortem allatas ad se in Senatum literas, Catoni Vticensi vterino Seruiliæ fratri, dum is vehementissime in Catilinæ coniurationem inueheretur, Cæsar legendas præbuit, cum eum Cato ex earum lectione in suspitionem traheret, eidem Seruilię primo suo consulatu sexagies sestertium margaritam mercatus est, & bello ciuili super alias donationes amplissima prædia ex auctionibus hastæ numo addixit. cùm quidem plerisq; vilitatem mirantibus: facetissime Cicero, quo melius (inquit) emptū sciatis, tertia deducta est, existimabatur enim Seruilia etiam filiam suam Tertiam conciliare Cæsari, quo adulterio & quod eum Cęsar inter vulnera filium appellauit, quidam natum esse Brutum suspicati sunt, illum tyrannicidam.

P. Mutius Sceuola.

IN Sceuolarum familia complures iuris cognitione celeberrimi extitere, vt non immerito quasi hæreditaria eius gentis existimata sit. Origo Sceuolæ nominis sub initia Ro. libertatis à Mutio iam tum nobili familia spectatæ virtutis adolescente, qui, cùm Porsenam Etruscorum regem interfecturus, in castra eius Romam obsidentis venisset, voti impos in volam, idest manū, quæ pro rege scribam obtruncasset, igni impositā seuierit. Ex hac gente primus P. Mutius. P. F. Sceuola iuris scientiæ gloriā est adeptus. Is P. (tametsi C. pro P. in breuiarijs reperio) anno ab vrbe condita Dcxxi. vel (vt apud alios, nam tota hæc consulum series triennio ferè aut non multo secus apud auctores variat) vndeuicesimo, cōsul, cum L. vel, Cn. Calphurnio Pisone fuit, vere enim tradi quidquā ꝑpter deperditos hinc Liuij annales vix licet. In eo magistratu, cùm Tiberius Gracchus Tribunus plebis legem agrariam ferre vellet, ei in consilio fuit, sed obscurius, non vt seditionem suscitaturus, sed legis æquitatem iuueni assentiens: atq; ex ea re ciuitate commota, cōnuocatoq; per Mutium Senatu, in ædem fidei publicæ, & interrogatis patribus, quid nā in tali tempestate faciendum esset (nam ea lex patres vt diuites offendebat) Scipio Nasica Serapion cunctiq; patres consulem ad Remp. capescendam cohortati, id ab eo respōsum accepere, se nec auctorem intestini belli fore, nec ciuem Ro in dicta causa necaturum, nec, siquid per vim ad populum Gracchus tulisset, pro lege habiturum, quod Zasius per errorem Q. Mutio Auguri attribuit: quinetiam tribus coegit, cùm ille leges ferret. Idem tñ, qui in gerenda Rep. putabatur fuisse segnior consul atq; languidior, gesta, multis senatusconsultis Nasicam, qui Gracchum interfecerat, extemplo reum factū non modo defendit, sed etiam ornauit, & iure optimo sumpta esse, vel à priuato in tribunū arma contendit: ita maiorem iustitiæ quàm fortitudinis ex eo negocio laudem reportauit. Pōtifex etiam maximus fuit, postquam cum ait Cicero desitum esse à Pontificibus maximis confici annales maximos, quos ab initio rerum Ro. ad eum conscripserāt, vt res singulorum annorum mandarent literis, publicæ memoriæ retinendæ causa, asserere, in album solebant, & tabulam domi proponere, potestas vt esset populo cognoscendi. In pontificatu illud gestum ab eo traditur, cum Licinia virgo vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio pdita T. Flaminio, Q. Metello coss. aram, & ædiculam & puluinar sub saxo sacro dedicasset, eam rem ex auctoritate senatus ad collegium pontificū Sex. Iulius prætor retulit: tum P. Sceuola Pontifex maximus pro collegio respondit, qd in loco publico Licinia C. F. iniussu populi dedicasset, sacrum nō videri esse. Senatus prętori vrbano negocium dedit, vt curaret, ne id sacrum esset, & vt, siquæ essent incisæ aut inscriptæ literæ, tollerentur. adeo auctoritas Mutij valuit. Is Mutius, cum P. Crassum Mutianum oratorem fratrem adoptiuum haberet, iuris eum doctrina imbuit, quantum esse oratorio muneri necessarium existimauit. Sceuola ipse nonnullum inter oratores locū tenuit, dicebat n. valde prudēter, & acutè, & paulo et, quam multi æquales sui, copiosius. Iudex iniuriarum condemnauit eum, qui L. Acciū poetam lędēdi gratia in scena nominauerat, cum C. Cælius absoluisset eum, qui Lucillium poetam in scena nominatim læserat. Reliquit de iure ciuili libellos. x. Huic illud etiam ridicule contigit, q, cùm eum Scipioni multis probris onerato M. Flaccus iudicem tulisset, eiero, inquit Scipio, iniquus est. cumq; esset admurmuratū, ah (inquit) P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, verùm omnibus. Is P. pila citā & duodecim scriptis atq; alea optimè lusisse dicitur, ita vt illo duodecim calculorum lusu tanta diligentia fuerit, vt, cùm aliquando calculum promouisset, essetq; victus, domum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo loco errasset recordatus, rediens ad eum, qui luserat, iisq; ita factum confessus sit. Ita non vno diuerticulo animum forensibus ministerijs fatigatum recreare contentus fuit, sed, cùm bene ac diu iura ciuium & deorum ceremonias ordinasset, & in rebus serijs Sceuolā egisset, in iocis agebat hominem quamquam hæc magno errore Valerius Maximus de Q. Mutio augure memoriæ prodidit, vt ex eius vita longius demonstrabitur.

P. Licinius Crassus Mutianus.

PLebeia gens Licinia prima suo ordini tribunatum militum cos. potestate dedit in P. Licinio Caluo, post multas contentiones vix extortum patribus, eundem ipsa primum ex patricijs antea honoribus nacta: &, cùm idem P. quadriennio post reficeretur, imperaturi à tribubus, vt sua vice filium legerent, idéq; (opinor, nam apud Liuium variant prænomina P. C. q; atq; inde scriptoribus breuiarij conserrādi, occasio, & Caluos cū Stolonibus cōfundendi) ipse P. F. Caluus primus de plebe magister equitum dictus, breuiq; post cos. Eadem domus C. Licinium Stolonem dedit virum in causa plebis expertæ virtutis, qui Tr. pl. decimum resectus, collega L. Sestio, tandem rogationes pertulit, frementibus patribus, de ære alieno minuēdo, de finiendo modo agrorū, deq; cōsulatu plebi cōcedendo, quo munere delinita plebs vtrunq; deinceps vno interposito primos ex suo corpore coss. fecit. Inter cognomina gentis iure & Vari, & Crassi. Crassum primū inuenio dictū eū qui per secundū punicum bellū, nondum ædilitius Q. Fuluium Flacco & T. Manlium Torquatū bis coss. & censorios, in petitione pont. Max. deiecit: cū ante intra centū & viginti annos nemo pręter vnum creatus esset pont. max. q sella curuli non sedisset, idē postea magister equitum & coss. fuit: accessit genti ex opulentia diuitum agnomen, multiq; ex ea principem locum in Rep. tenuerunt, inter quos M. ille Crassus, qui cō spiratione cum Pompeio & Cęsare inita, cęsus deinde à Parthis, optimatium dignitatem illis debilitatam reliquit, illustrauit gentem, & Licinius Macer vetus annalium Ro. scriptor. Quidam & Lucullos Licinijs annumerant. Igitur P. Licinius Crassus Mutianus, cognomine diues, naturalē ortū è Crassorū gēte habuit, sed adoptione in familiam Mutiam transiit. Is sexcentesimo circiter ab vrbe cōdita anno quæstor est factus. Ac triennio post, cū nondū à Censoribus in ordinem senatoriū lectus esset (quo vno modo etiam iis, qui iam honores gesserant, aditus in curiam dabat) & rure domū reuerteretur, Q. Fabius Max. ignarus Crassum Senatorē nondū esse, narrauit in itinere, quod secreto in curia de tertio bello punico indicendo actū erat. Quamobrē à consilibus obiurgatus est Fabius. Crassus à P. Sceuola fratre domestica iuris disciplinā hausit, & valde probatus est orator habitus in ingenio pterea valuit & studio, & summo oratori Ser. Galbæ, cuius filio Caio filiā suā collocauerat, affinitate sese deuinxit. In eo industria summā cōstat fuisse, maximēq; gratiā, cū & pluribus plurimū, & diceret. Itaq; ēt cū edilitatē peteret, de iure plusebat, &, cū rusticanus qdā cōsulēdi gra accessisset, cūq; seduxisset, atq; ad eū retulisset, rnsūm q; ab eo verū n. magis, q ad suā re accom-

modatum

modatum abstulisset, Galba, qui Crassum in petitione affectabatur, vbi tristem rusticanum vidit, nomine appellauit, quæsiuitq;, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo vt audiuit, commotumq; vt vidit hominem, suspenso (inquit) animo & occupato Crassū tibi respondisse uideo, deinde ipsum Crassum manu prehendit, &, heus tu (inquit) quid tibi in mentem venit ita respondere? Tū ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, vt respondisset, nec dubium esse posse. Galba autem alludens variè, & copiosè multas similitudines afferre, multaq; pro æquitate contra ius dicere, Crassus, cum differendo par summo oratori Galbæ esse non posset, ad auctores confugit, & id, quod ipse diceret, & in P. Mutii fratris sui libris, & in Sex. Aelii commētariis scriptum protulit, ac tamen concessit, Galbæ disputationem sibi probabilem, & prope veram videri. Aedilis itaque factus functus est edilicio maximo munere: primus enim argento auroq; folia imitatus coronas dedit, accesserūt lemnisci quoque, quos adiici ipsarum coronarum honos erat, propter Hetruscas, quibus iungi nisi aurei non debebant. Is quoq; Tiberio Graccho legem agrariam ferenti, q filiam suam alteram C. Graccho fratri Tiberii in matrimonium locauerat (id enim & a pluribus tradi ait Plutarchus, & Cicero affirmat, cui ego maximè credo, quamquam alii Bruti putent) palam in consilio fuit, quo interfecto senatus, iram plebis leniturus, impugnare legem destitit, & in Tiberii locum diuisorem P. Crassum legit. Consulatum inde cum L. Valerio Flacco gessit, anno ab V. C. Dcxxiii. vel, vt alii, secūdo i. biennio post P. Sceuolam fratrem, in quo magistratu, cum ferretur ad populum, quem ei bellum contra Aristonicum gerere placeret, Crassus, qui tum Pont. Max. erat, Flacco collegæ, q erat flamen Martialis, & eam prouinciam ambiebat, mulctam indixit, si a sacris discessisset, quam mulctam populus Ro. remisit pontifici tamē flaminem parere iussit, neque tamen ad priuatū detulit bellum, quāquam erat Africanus, qui anno ante de Numātinis triumphauerat, qui cū longe omnes belli gloria & virtute superaret, duas tantum tribus tulit, & populus Ro. consuli potius Crasso, quàm priuato Aphricano bellum gerendum dedit. igitur in Asiam ad debellandum Aristonicum, qui mentitus regiæ stirpis originem (sunt, qui Eumenis regis nothum filium tradant, & Attali fratrem, eius, qui Asiam populo Ro. testamento reliquerat) eam prouinciam occupauerat, cū imperio, & instructissimo exercitu est missus, cum esset Consul & idem Pōt. Max. quod nunquam antea factum erat, vt Pont. Max. extra Italiam proficiscerēt, habebat Crassus infinita regum auxilia, nam & Bithynię rex Nicomedes, & Mithridates Pōticus, & Ariarates Cappadox, & Pilemenes Paphlagon Romanos iuuere: ibi, cum obsidionem oppugnationemque Leucatis oppidi moliretur, opusque esse firma ac procera trabe ad arietem muris quatiendis conficiendum animaduertisset, recordatus duos a se opportunos ei rei malos Athenis visos, Architectum Atheniensium armamētarii per literas monuit, vt maiorem ad se mitteret: ille re causaque eius perspecta, commodiorem arbitratus minorem, misit, accitum cum Crassus, interrogatumque, quid ita alium, quàm quem petierat, malum misisset, excusationem eius rationesque non accipiens, nudatum virgis cædi iussit, corrumpi ac dissolui omnem imperatoris dignitatem atque officium ratus, si quis ad id, quod facere est iussus, non obsequio sed consilio irrequisito respondeat. Illam etiam incredibilem in eo magistratu laudem est memoriæ consecutus, vt quinque græci sermonis differētias sic breui penitus perdidicerit, vt, qua quisque apud eum lingua ad tribunal eius postulasset, eadē ius sibi & decreta referret, quæ res maximum ei sociorum amorem conciliauit. Sed, cum bellū gereret, vel vt aliis placet, è prouincia decederet, ab hostibus ꝑlio victus est: sunt, qui Attalicæ prędæ quam bello intentiorem, extremo anni tempore inordinata acie prælium conseruisse asserant, cęso igitur exercitu. Thraces, quorum magnum numerū Aristonicus in præsidio habuit, recipientem se Crassum inter Elcam & Smyrnam intercepere. Sed ille memor, & familiæ, & nominis Romani ne in ditionem hostis perueniret, dedecus accersita ratione mortis fortiter effugit: virgam enim, qua ad regēdum equum vsus fuerat, in oculum custodientis se barbari direxit, ita vt excæcarit. ille, vi doloris accensus, latus Crassi mox sica confodit: dumque se vlciscitur, imperatorem Ro. maiestatis amissæ turpitudine liberauit: itaque ostendit fortunæ Crassus, q̃ indignum virum tam graui contumelia afficere voluisset, quandoquidem iniectos ab ea libertati suæ miserabiles laqueos prudenter simul & fortiter rupit. seque iam Aristonico donatum dignitati suæ reddidit. Caput tamen mortui Aristonico oblatū est, corpus Smyrnæ sepultum, sed breui post Crassi successor Perpenna stragem eius, capto Aristonico & Romæ in carcere strangulato, vindicauit. Traditur Crassus Mutianus multis ac præcipuis bonis ornatus fuisse quinque præsertim, q ditissimus, q eloquentissimus, q nobilissimus, q iuris cōsultissimus, q Pōt. Max. Sanè P. ille Crassus, quem bello ciuili Syllano, sua manu interfectum Cicero scribit, Lucanus verò & Florus laceratum a fimbria cum patre, alium ab hoc Mutiano fuisse temporum etiam ordo indicat. Putarē citius Mutiani filium, si patris mors concederet, aut si alioqui relictum a Mutiano filium constaret: nam de morte facilius Ciceroni accedam. Sed & alius P. Crassus fuit, quem veterem appellat Cicero, qui cū superiore Africano Consul fuit, & ipse diues vocatus: nam eorum, quæ Zasius Mutiano apud Pomponium tribuit, nihil ad eum pertinet.

C. Liuius Drusus.

LIuiorum familia quamquam plebeia seroq;, ad magistratus patricios admissa, tamen & ipsa admodum floruit, octo consulatibus, censuris duabus, triumphis tribus, dictatura etiam & magisterio equitum honorata, clara & insignibus viris, ac maximè Salinatore Drusisque, princeps in ea consulatus M. Liuius Denter anno ab V. C. cccci. dein M. Liuius post duos cōsulatus & dictaturam Salinator dictus, q in censura nouum vectigal ex salaria annona commentus putabatur ex odio populi, q iniquo eius iudicio post consulatum multa irrogata se damnatum dolebat. qua quidem etiā indignitate vniuersas tribus, præter vnā Metiam, leuitatis nomine notauit, & ærarias reliquit q & innocentē se cōdēnassent, & condēnatū, iterū consulē ac censorē fecissent, neq; inficiari possent, aut iudicio semel, aut comitiis bis ab se peccatū esse, collegam quoque, qui se dempto equo inter ærarios retulisset, pari nota affecit. Post C. Liuius Drusus, hostiū duce Druso cōminus trucidato, sibi posterisque suis cognomē inuenit: traditur etiam pro pretor ex prouincia Gallia retulisse aurū Senonibus olim in obsidione capitolii datū, nec (vt fama est) extortum a Camillo, is & coss. fuit cū Africano minore, eius abnepos, ob eximiam aduersus Gracchos operā, patronus senatus dictus: filium reliquit, quem in simili dissensione multa variè molientem diuersa factio per fraudem interemit. Ex hac stirpe natum C. Liuium Drusum tanta laude iuris scientię celebrari a Valerio Max. deprehendi, vt, licèt a Pōponio præteritū, inuolui silentio passurus non sim: ea namque industria ac studio fuisse hominem tradit, vt & ętatis viribus & acie oculorum defectus, ius ciuile populo benignissime interpretatus sit, vtilissimaque discere id cupientibus monimenta composuerit: nā, vt senem illum natura, & cęcum fortuna facere potuit, ita neutra interpellare valuit, ne non animo & videret, & vigeret. Sanè qui nam pręcipue is fuerit, aut quibus temporibus, pro certo nō posuerim. Cicero tres in oratorum numerum Drusos refert, M. Drusum C. F. qui in Tribunatu C. Gracchum collegam iterum tribunum fecit, virum & oratione grauem, & auctoritate, eique proximè adiunctum C. Drusum fratrem, & M. Drusum patritiū auunculum magnum M. Bruti eius, qui Cęsarē occidit, qui fuerit grauis orator, ita duntaxat, cum de Rep. diceret, quem ego illum, esse opinor, quem post multa Paterculus in Tribunatu iuuenem occisum tradit. Ex his ego illum Caium C. F. opinor iuris consultum fuisse, quem secundo loco posui, M. Drusi fratrē. video enim Drusum cęcum ab eodem Cicerone alibi Caium vocari, tametsi in iis maximè prenominibus mendosi codices sunt. Idem Cicero de hoc iureconsulto scriptum reliquit, domum eius (vt acceperit) compleri consultoribus solitam, &, cū, quorum res esset: sua ipsi non viderent cęcum adhibebant ducē. Durauit genus ad imperatoria vsque tēpora. Fuit enim M. Drusus consul cum Calphurnio Pisone: anno Dccxxxix. ab V C. vt apud quosdam inuenio: principatu. s. Octauii Cęsaris. Sed & Liuius Drusus in hanc familiam per adoptionem insertus: cū naturale genus ab Ap. Pulchro Ap. Claudii cęci filio duceret, Liuię Drusillę pater (tametsi apud Paterculum mendosè scriptum est Iulię) eius, quam postea Octauius vxorē duxit qui partibus Bruti & Cassi, in quibus fuerat, victis, ne tentata quidem hostis misericordia, ipse se in tabernaculo interemit: filia augustū honorē per maritum Liuiæ genti addidit, Tiberio filio, pro nepote Caio Caligula, nepote D. Claudio fastigiū imperatorię dignitatis adeptis.

C. Martius Figulus.

AN cum Martium regem Ro. Numę Pompilii ex filia nepotē principem Martii generis ferunt, cuius filii duo prope puberes relicti, ne cęso quidem Tarquino prisco successore patris, regnare potuerunt; sed Suessam pometiam in exilium sponte ꝑfecti damnatique subsistere: regii tamen tituli honos durauit in gente, Romani (opinor) exactis regibus reuersa: sunt enim dicti Martii Reges, eorum nemo coss. legitur pręter vnum Q. Martiū collegam M. Catonis nepotis, anno ab V. C. Dcxxxvi. adeo summi generis amplitudo semel prostrata, diu interdum iacet: ea tamen prope reuixit in Iulio Cęsare, siquidem auia eius paterna huius nominis fuit. Legimus & Martios Rutilios, & Tremulos, & Philippos, & Figulos, & Rallas, de plebe omnes. Ex Figulis primum coss. reperio C. Martium cum Nasica Corculo, anno ab V. C. Dxcii. & septennio post iterū cum Cornelio Lentulo. Is filiū genuit C. iuris ciuilis studio celeberrimum, qui cur a Pomponio pretermissus sit, equidem satis mirari non possum: eum etsi mā fuctissimi ingenii, ita tamen prudentiæ ac moderationis aliqñ immemorem reddiderunt: nam, cum in petitione consulatus repulsam

pulsam tulisset, tanto dolore accensus est: atq; eo magis ꝙ illum honorem bis patri suo datum meminerat, vt, cum ad eum postero comitiorum die multi consulendi causa venissent, omnes dimiserit, ita præfatus, omnes consulere scitis, consulem facere nescitis. dictum grauiter & meritò, sed tamen aliquãto melius non dictum. Nec quidquam vltra de eo comperi.

P. Rutilius Rufus.

NAutia gens, quæ Rutiliorum cognomen assumpsit, Troianæ originis fuisse proditur. Nautius namq; auctor generis cum Aenea domo profugus, sacerdos Palladis vrbium custodis fuit, eiusq; simulachrũ in Italiam trãstulit, quod inde Nautij per manus traditum custodiuere. Neuij quoque (nisi fallunt Codices Liuij) Virginij patriciæ gentes, & Martij plebeia codẽ cognomine fuerunt, vt non falso grammatici, quibus ista consectari curæ fuit, scribere videantur, antiquas mulieres, ꝙ studiose rufi. i. rutili coloris fuerĩt, primũ Rutilas. Rutiliasq; dictas, quasi valde rufas, itẽq; viros Rutilios. Ex Nautijs & Virginijs Rutilijs multi sub initia Ro. libertatis cõsulatus sũmosq; alios honores gessere, primus Sp. Nautius V. C. annis duobus & viginti post pulsos reges, plurimi deinde Nautij, Virginij, Martij, quorũ omnium titulos exequi longum est. Cæterum qui primus Rutilij nomen, non cognomen, habuerit: legitur Sp. Rutilius Crassus, gente patritia, tribunus consularis anno ab V. C. cccxxxix. Fuit & M. ille Rutilius Censorinus, qui iterum creatus censor, ad cõcionem vocatum populum, quàm potuit grauissima oratione, corripuit, quòd eam potestatem bis sibi detulisset, cuius tempus: quia nimis magna videretur, maiores coarctandum iudicassent vterque rectè, & Censorinus, & populus, alter enim vt moderate honores crederent, præcepit, alter se moderato credidit. Insertus est familiæ & Q. Fabius Rutilianus (tametsi quidã Rollianum malunt) qui primus ex Fabijs ob virtutem Maximi cognomen adeptus, hæreditarium generi reliquit, qui consulatus quinq; tres triumphos, dictaturam, censuramq; vnam gessit, alteram repudiauit, cui mortuo tantum æris liberalitate populi congestum est, vt inde filius viscerationem & epulas publicè dederit. Inter cognomina & Calui fuere. Familiam ijs honoribus illustrem, excepit P. Rutilius Rufus hic iureconsultus, non minus dignam seriem posterorum, vt inseruiente Rep. post se habiturus. Is itaq; P. Rutilius Rufus M. F. adolescens P. Mutiũ Sceuolam sectatus est, ab eoq; & iuris scientiam & innocentiæ morumq; opinionem hausit. Tribunus plebis, cum prius eius honoris candidatus repulsam tulisset, C. Mancinum proconsulem, Numantinis ex senatusconsulto in pœnam turpis cum illis initi fœderis deditum, neq; acceptum, domum reuersum, & in senatum venire ausum, extrahi iussit, ꝙ eum ciuem negaret esse, quia sic esset memoriæ proditum, ei, quem populi Ro. iussu pater patratus dedisset, nullum esse ius postliminij. Consulatum inde cum petisset cum M. Aemilio Scauro, acri homine, & vehementi, repulsusq; esset, non modo accusauit ipse ambitus competitorem Scaurum designatum consulem, sed & a Scauro absoluto vocatus est ipse in iudicium, in quo illud acutè atq cõcinnè coniectura explanatum est, aliter, quam esset. Nam, cũ accusator Scaurus ostenderet in Rutilij tabulis literas A. F. P. R. idque ita interpretaretur, actum fide P. Rutilij, Rutilius autem ita, ante factum post relatũ: C. Cannius eques Ro. qui Rutilio aderat, exclamauit, neutrum illis literis significari. &, cum Scaurus interrogasset, quid ergo? Aemilius fecit, plectitur Rutilius, inqt Cãnius. Postea tamẽ cõsul fuit, cũ C. Mallio, anno ab V. C. Dcij. quo in magistratu armorum tractandorum meditationem militibus tradidit, ac, nullius ante se imperatoris exemplum secutus, ex ludo C. Aurelii Scauri doctoribus gladiatorum accersitis, vitandi atq; inferendi ictus subtilitatem ac rationem legionibus ingenerauit, virtutemq; arti, & artem rursus virtuti miscuit, vt illa impetu huius fortior, hæc illius scientia cautior fieret. Idem quoq; de iure tribunorum militariũ, vt a consule non a populo fierent, legem tulit. vnde illi Rufuli Rutiliq; dicti: neq; aliud quidquã propter scriptorũ paucitatẽ ab eo dignũ memoria gestũ in consulatu reperio. Asiæ inde proconsul fuit. Sed & in Saturnini tumultu Remp. adiuuit. Admirabile etiã exẽplũ constantiæ, grauitatis, innocẽtiæ præbuit: cũ enim aliquando amici cuiusdam iniustę rogationi resisteret, isq; indignatus dixisset, quid ergo mihi amicitia tua, si nihil abs te impetro, opus est? Respondit Rutilius, immo quid mihi tua, si propter te inhonesti aliquid facturus sum? Nec tamen quamuis innocẽtissimo fortunę & improborũ vim effugere licuit: in iudiciũ enim ordinũ magis dissensione, quàm sua culpa reus a M. Scauro repetundarũ nomine vocatus est, conspirantibus in eũ publicanis, propterea, ꝙ legatus C. Marij proconsulis ab eorũ iniurijs Asiã defenderat, quamuis eorũ ordini adolescens ipse reo aliqñ nõ defuerat: sed plus valuit recens iniuriarũ memoria, quo qdem in iudicio mirificè Rutilii virtus cõstantiæ enituit: nã nec mutare vestẽ sordidamq; induere sustinuit, neq; insignia senatoris deponere, neq; capillũ barbamve ad cognitionis vsq; diẽ summittere, nec supplices ad iudicũ genua manus tendere, nec dicere qdquam qđ non splendori p̃teritæ ætatis suæ, & gestorũ magistratuũ responderet. &, cũ ea tempestate florerent in rep. eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, adhibere eorũ neutrũ voluit. dixit ipse ꝓ sese, & pauca C. Cotta, ꝙ sororis eius erat filius, & is quidem tamen vt orator, quanquam erat admodũ adolescens, & Q. Mutius, enucleare ille quidẽ & politè, vt solebat, nequaquam tamen ea vi atq; copia, quam genus illud iudicii & magnitudo causæ postulabat. Igitur pertesus iudiciũ cũ multa, tametsi falso, se indigna, quæ ad suspitionem stuprorũ ac libidinũ pertinerẽt, audire cogeretur, vir totius eui non modo sui sæculi inter Ro. optimus, innocentissimus, sanctissimus, temperatissimus, Mariana seditione & iudicũ, qui cãm dicẽt oĩbus sæculis, piurio victus, ab ingrata ciuitate in exiliũ abire maluit, damnatusq; est equitũ sententiis, qui tũ Gracchanis legibus iudicia obtinentes, in optimũ quemq; maximè sęuiebant, præsertim si publicani qui ex eodem erant ordine, anniterentur. Cæterũ illo Rutilii iudicio conuulsam penitus esse remp. existimatũ est. Illam certè in maximo gemitu ciuitatis laudem tulit, vt Socratem, quo neminem vnquam in terris vixisse meliorẽ hominem philosophi putant. egregie imitatus homo Ro. & consularis videret. Sic enim damnationem suam tulit, tanquam illi nihil molestũ esset aliud, quàm ꝙ malè iudicaretur. Asiã igitur petenti vt exuli, triũphare contigit, siquidem omnes illius prouinciæ ciuitates legatos ei obuiam miserũt. orãtes, pro se quęq; vt tanti viri hospitio atq; exilio ornarentur, ipse Smyrnã incoluit, ibiq;, cũ ei reditũ in patriã Syllana victoria pręstaret, in exilio, nequid contra leges faceret, aut ciuili seditione reuocatus videretur, quamuis reuocante Sylla, substitit, ei reditũ suũ negare ausus, cui nihil tũc negabatur: neq; tantũ solus dictatori aliquid negauit, & reuocatus non redijt, sed longius etiam fugit. viderint, inquit, hoc isti, quos Romæ deprehendit fœlicitas tua. videant largũ in foro sanguinẽ, & supra Seruilianũ lacũ (id enim proscriptionis spoliariũ est) Senatorũ capita, & passim vagationes per vrbem, percussorũ greges, & multa millia ciuiũ Ro. vno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata, videant ista, qui exulare non possunt. Itaq; passus est iniquore animo eripi sibi exiliũ, q̃ se patriæ. Ergo literarũ studiis vacans in Asia Smyrnæ cõsenuit, & ciuitatis dono vltro affectus ciuis esse Ro. desiit. qn &, cũ ab amico quodam prius consolaret, diceretur q; instare arma ciuilia: breui futurũ esse, vt cũ exulibus cæteris reduceret, qd tibi (inqt) mali feci, vt mihi peiorem reditũ q̃ exitũ optares? malo vt patria in exilio meo erubescat, q̃ reditũ mœreat. Ibi dũ esset, versareturq; in Asia, exorto inter Mithridatem regem ac Romanos bello, Mytilenis a rege deprehensus cũ rex vno die Ro. omnes, qui in Asia erãt, per literas occidi iussisset, crudelitatem eius in togatos vestitus mutatione vitauit, sibiq; soccos & palliũ gręco more induxit, quod erat homini Ro. alioqui dedecori. Sylla inde in Asia res gerẽte cũ Fimbria, desperatis omnibus, colloquiũ Syllæ expetisset, ille Rutilium (hũc opinor) ad Fimbriã misit, qui oranti veniam Fimbriæ pollicitus est, fore, vt a Sylla vsq; ad mare tutus dimitteretur, si ex Asia, cuius ꝓconsul Sylla esset, enauigare vellet, quod ille ægreferens, paulopost manus sibi ipse intulit. Eodem Mithridatico bello, cũ Marius & Eumachus duces a Mithridate aduersus Lucullũ missi essent, magno exercitu breui congregato, cũ P. Rutilio (nescio an hoc nostro) apud Chalcedoniã cõgressi, eũ plurimamq; exercitus eius partem ceciderũt. Hæc in vita & moribus, illa in doctrinis præstitit Rutilius. Inter oratores nõ obscurũ locũ tenuit, sed in quodam tristi ac seuero genere dicendi versatus est. & natura vehemens, & acer, & studio etiã stoicæ philosophiæ, cui præceptore Panetio operã dedit, græcis literis nõ modo eruditus, ac doctus, sed propè in stoicis perfectus, quorũ peracutũ & artis plenũ orationis genus, sed tamẽ exile, nec satis populari assentioni accõmodatũ. itaq; illa, q̃ ꝓpria est huius disciplinæ philosophorũ de se ipsorũ opinio, firma in hoc vno & stabilis inuenta est. In forẽsibus actionibus ac patroni munere multa opa, multaq; industria fuit, q̃ erat propterea gratior, ꝙ idem magnũ munus de iure respondendi sustinebat. ergo orationes reliqt Ciceronis iudicio ieiunas: multa insuper præclare de iure scripta composuit, quorũ interdũ testimonio posteriores vsi sunt, & habitus est in stoicis oratoribus, eum ita doctũ existimauit Lucillius, vt in suis illis publicis eruditorũ reiectionibus, Tarentinis, Cõsentinis, Siculis se scribere diceret, propterea ꝙ Rutilij, Persij, Scipionis iudiciũ reformidaret. Inter orationes vnam reliqt de modo ædificiorũ, quũ postea Augustus recitauit Senatui, & notã populos ꝑ edictũ fecit, quo magis ꝑsuaderet eã rẽ nõ a se primo aĩaduersã, sed antiqs iã tũ curę fuisse. Neq; verò sibi tñ seuer⁹ Rutilius fuit (q̃uis hoc p̃cipua laude dignũ!) sed & alios oratoriis fucis in iudicio vtẽtes nõ dubitabat vituperare, & fures flagitiososq; dicere: vt L. Crassũ, & Galbã, cæterosq;. Panetio p̃ceptori suo plurimũ tribuit: itaq; solebat dicere, vt nemo pictor esset inuẽt⁹, q Veneris eã partẽ, q̃ Apelles inchoatã reliqsset: absolueret (oris. n. pulchritudo reliq corporis imitãdi spẽ auferebat) sic ea, q̃ Panetius intermisisset, & nõ ꝑfecisset pp eorũ, q̃ fecisset, p̃stãtiã neminẽ esse ꝓsecuturũ: reliqt ẽt historias & libros de vita sua, quorũ nihil ad nr̃am ætatẽ seruatũ est. Peruenit vsq; ad Ciceronis tpa: vt à quo

a quo visus auditusq; sit, fundũ ĩ Formiano habuit. Sanè nõ satis ꝯstat an is sit P. Rutilius, quẽ tradit̃ leui morbo impeditũ, nũciata fratris in petitione consulatus repulsa, illico expirasse: nam tres P. Rutilios hoc tempore intra triginta prope annos reperio consules: hunc Rufum, & eum, qui aliquanto ante cum Popilio Lenate Consul fuit, alium P. Rutilium Lupum, qui post Rufum hunc nostrum annis quindecim honorem eundem gessit. Certè constat hunc iuris peritum in exilio indignissimè mortuum, vt qui maleuolentiæ immerito non sacer, fortunę aduersæ impetum non ad imminutionem virtutis, sed ad experimẽtum cõtulit. Sororem habuit Rutiliam, quæ pari virtute C. Cottam filiũ, cum is depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus, eiectus esset e ciuitate, secuta est in exilium, & vsque eo fuit indulgentia cõstricta, vt mallet exiliũ pati, quàm desyderium. nec ante in patriam, quàm cum filio rediit. Eundem iã reductum & in Rep. florentem tam fortiter amisit, q̃ secuta fuerat, nec quisquam lachrymas eius post elatum filium notauit, in expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam: nam & nihil illam a pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Fuit & Rutilius Lupus, q Gorgiæ Græci rhetoris sui tẽporis quatuor libros de figuris in vnum suũ trãstulit, qui nunc versatur in manibus.

Q. Aelius Tubero.

TVberonũ quos ex Aeliis Pætis fuisse supra ostendimus (nã & posthumios Tuberones & Tubertos legimus) primum inuenio P. Aelium prætorem sub finem belli punici secundi. Ea quoque familia haud vno fuit iureconsulto contẽta. E duobus, qui sanè ætatibus distincti sunt, maior, Q. Aelius Tubero, natus est ex Q. vel vt alibi est C. Aelio Tuberone cognomento Catelio (vel vt est apud Plinium, Cato Aelio: & si ferè suspicor vtrunque deprauatũ ex C. Aelio: neq; enim hic fuit ille Catus Aelius Sextus) & Aemilia L. Pauli, qui Persem deuicit, filia: itaque auũculum habuit P. Africanum minorem, qui Pauli & ipse filius in Scipionum familiam per adoptionem venerat. Pater Tubero, vir fuit optimus, & magnæ in Rep. auctoritatis, sed ita tenui patrimonio, vt sex & decem viri ex Tuberonum familia simul vnis ædibus, & quidem modicis, cum coniugibus & liberis habitarent, eodem loco, quo postea fuerunt Mariana monumenta, erat iis vnus in agro veiẽte fundus multo pauciores cultores desiderans, quam habere dominos, inq; maximo circo Flaminio spectaculi locus, quæ quidem loca ob virtutem publicè donata possidebant, eadem gens nullum antea scrupulum argenti habuit, quã Paulus, Perse rege deuicto, huic Q. Tuberoni genero suo phialã quinq; põdo argẽti ex pręda donaret: in talẽ tamẽ domum princeps ciuitatis Aemilius collocare filiam suam non recusauit, ipse quoq; gloria, quàm pecunia ditior. Tuberoni verò iureconsulti patri hoc quoq; gloriosum contigit, quod, cum in expeditione contra Persem esset, socerum comitatur, dedẽtise Perseo & in castra Ro. proficiscenti obuiam missus est a Paulo, Tuberonique custodiendus traditus est rex, magni Alexandri inter successores inclytus. Eidem consulatum gerẽti, in quẽ socero successerat, cum Aetolorum gens omnis vsus vasa argẽtea magno põdere, exquisita arte fabricata per legatos misisset, q supiori tẽpore gratulãdi causa ad eũ ꝑfecti, retulerãt: fictilia se in eius mẽsa vasa vidisse, monitos, ne cõtinẽtiæ, quasi pauptati succurẽdũ, putaret, cũ suis sarcinis abire iussit, quã bene Aetolicis domestica p̃tulerat, si frugalitatis eius exẽplũ posterior ætas sequi voluisset. Sed quo paulo postea ventum est? a seruis vix impetrari poterat, ne eam supellectilem fastidirent, qua vti cõsul non erubuerat. Plinius. n. eundem hunc esse tradit, qui fuerit Aemilii gener. Ex hoc patre ortus Tubero iurisperitus, vita seuerus durusque fuit, & congruens cum stoica disciplina, quã colebat, & a Panetio græco philosopho dies noctesque studiose hauserat, adeo vt in triumuiratu contra Africani auũculi sui testimonium non dubitauerit iudicare, vacationem auguribus, quo minus iudiciis operam darent, non competere. Eundem tñ Africanum post mortem funebri laudatione a C. Lelio, vt fertur, conscripta de more laudauit, ipse. n. nullo in oratorum numero est habitus, sed, vt vita, sic & oratione durus, incultus, horridus, denique mediocris in dicendo, doctissimus in disputando, qđ ferè stoicis omnibus pp nimiam in arguta illa & arida dialectica cõsuetudine contigit, itaque honoribus maiorum pauptate orõnis rñdere non potuit, tametsi ad consulatum peruenisse eum, scribit Pomponius, qđ ego in breuiariis non comperi, constans alioqui ciuis, & fortis summaque virtute & prudentia, & in primis Graccho molestus, quamobrem & Gracchi in eum oratio, & Tuberonis in Gracchũ plures relictæ sunt: cognitione verò iuris non modo non cessit maioribus suis Tubero, verumetiam doctrina præcelluit. Scripsit etiam historias, vnde multa citant Liuius, Dionysius, Gellius, & librum ad C. Oppiũ, & de officio iudicis: existimabat etiam nullum senatusconsultum fieri posse, non facta discessione, & ius esse præfecto vrbis latinarum causa relicto, senatus habendi. De eo illud quoq; traditur, cũ esset a Fabio Max. epulũ populo Ro. nomine P. Africani patrui sui defuncti dante, rogatus, vt tricliniũ sterneret, lectulos ligneos punicanos pellibus hedinis strauisse, & pro argẽteis vasis samia exposuisse, cuius rei deformitate sic omnes esse cõmotos, vt, cum alioqui vir egregius haberetur, comitiisq; prætoriis cãdidatus in cãpũ L. Paulo auo, & P. Africano auunculo nixus, descẽdisset, repulsa inde notatus abierit: nam, vt continentiam semper priuatim probabant, ita publicè maxima cura splendoris habebãt, quocirca Ro. ciuitas non vnius cõuiuii numerum, sed totam se in illis pelliculis iacuisse credẽs, ruborẽ epuli suffragiis suis vindicauit. Sed qd cũ populo bellua multorum capitũ agas, qui sapiẽtius ęstimãt, hoc vno facto Tuberonẽ cui vis optimo ac summo viro comparare non dubitant, & Leliis ac Catonibus inserunt, quibus videtur censura illa, fuisse non cæna inde illa Senecæ cõquestio. O q̃ ignorãt homines cupidi glorię, quid illa sit, aut quẽadmodum petenda: illo die populus Rom. multorum supellectilem spectauit, vnius miratus est, omnium illorum aurum argẽtumq; fractum est, & millies conflatum, at omnibus sæculis Tuberonis fictilia durabunt: paupertatem enim se dignam & capitolio iudicauit, cum fictilibus in publica cæna ante ipsius Iouis cellam vsus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus dii etiam tum vterentur. Hunc (vt diximus) etiam Cos. fuisse auctor est Pomponius, quod equidem apud alios non inuenio: vir certè fuit & eruditus, & honestus, & nobilis, ciuis optimus, atque integerrimus. Quædã ad eum scripsit p̃ceptor eius Panetius, vt de dolore patiendo, & epistolas, quibus inter cætera præcipiebat, vt Crãtoris veteris academici libellũ de luctu aureolũ edisceret ad verbũ. Discipulus quoq; Panetii Hecaton Rhodius de officiis ad Tuberonẽ scripsit. Idem Tubero L. Lucullũ Xersem rogatum appellabat propter ea ædificia, & moles, quas in Campania mari imposuerat, quæ Tubero haud sanè admirabatur,

Paulus Virginius.

PAulũ quoq; Virginiũ hoc ferè ordine Põponius enumerat, de quo ipso nihil memini scriptũ legisse. Virginia gẽs antiqssima patricii ordinis, vt ex qua Opiter Tricostus Ostricatusve cognomine octauũ a pulsis regibus consulatũ tenuerit: is, qui Cameriã vrbẽ euertit. Multi deinde Virginii insignes viri, variis cognominibus, Tricosti, Celimõtani, Rutilii. Fuit & alia plebeia, quam illustrauit ille interfector filiæ, ex vtra ortus iurecõsultus, incertum.

Sex. Pompeius.

SEx. Pompeius Sex. F. Cn. Pompei magni patruus, præstantissimum ingenium contulit ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ ac rerum stoicarum sciẽtiã. Fratrẽ habuit Cn. Pompeiũ in aliquo oratorũ numero. ipse ad Ciceronis vsq; adolesciẽtiam peruenit. De maioribus eius haud sanè multa prodita monumentis legimus, consulatum primus intulit in familiam Q. Pompeius cognomento Nepos, anno ab V. C. Dcxiii. nec qsq̃ postea traditur cos. in gente ante Gn. Pompeiũ Strabonem, hui⁹ nr̃i germanũ, magni patrẽ qui Syllanas partes acriter sustinuit, dignitas generis a filio ad summũ cõcessæ in libera ciuitate amplitudinis gradũ prouecta, in nepotibus frustra Cæsarianæ tyrãnidi obluctatis, penè funditus cõcidit: duo tamẽ Sex. Põpeii per Octauii principatũ lõgo interuallo in numerũ coss. referunt, fuerat & Q. Põpeius Rufus, Strabonis in cõsulatu successor: inuenio etiã Sex. Põpeiũ prætorii viri patrẽ, Hispaniæ citerioris principem, cum horreis suis ventilandis præsideret, correptum dolore podagræ mersisse in triticum sese supra genua, leuatũq; siccatis pedibus, mirabili modo, hoc postea remedio vsum esse.

L. Cælius Antipater.

LCælius Antipater, quãuis inter iuris peritos numeretur, maiorẽ tamen eloquentiæ q̃ scientiæ iuris operam dedit, neq; tamen ita, vt sit magnus orator habitus, aut nimis facũdè historiã cõscripserit, paululũ modo se supra Pictorẽ, Pisonẽ, Catonẽ, Fannium, Vennonium, antiquiores rerum Ro. scriptores erexit & addidit historiæ maiorem sonum vocis, nam illi non exornatores rerũ, sed tãtũmodo narratores fuerãt: ita is illos quidem vicit, sed ne ipse quidẽ distinxit historiam varietate locorũ, neque verborũ collocatione, & tractu orationis leni, & æquabili ꝑpoliuit illud opus, qđ Salustius postea, & T. Liuius egregiè absoluit, sed, vt homo neq; valde doctus, neq; maximè aptus ad dicẽdũ: sicut potuit, dolauit, & paulò inflauit vehemẽtius, habuitq; vires agrestes ille quidẽ atq; horridas, sine nitore ac palęstra, sed tamen admonere reliquos potuit, vt accuratius scriberent: & tamẽ Adrianus Imperator, vetusti generis dicendi studiosus, hunc Salustio præferebat. Deniq;, vt temporibus illis luculentus scriptor fuit, iuris valde peritus, multorum etiam, vt L. Crassi summi oratoris, non P. Crassi Mutiani (in quo Zasius fallitur) magister, & cum eodẽ Crasso familiariter vixit, estq; vir optimus existimatus. De huius quoq; maioribus pauca cõperi, nec nisi circa ei⁹ tẽpora C. Cælium Caldũ cos. nam, quem alii antea P. Cæliũ Ligonem numerant, est apud Liuiũ sepe Aelius Ligur. Addidit deinde familiæ nõnullæ decus M. Cælius Rufus, vir prætorius, non leuis

leuis orator,pro quo extat Ciceronis oratio, & eius epistolarum liber inter Tullianas:vixit.n.cum eo familiarissimè.

Q.Mutius Sceuola Augur.

Q. Mutius Sceuola Augur,is est, quē Cicero in libris de Oratore facit cum L.Crasso genero suo quem & ius ciuile docuit,de oratoris officio disserentem,& in dialogo de amicitia disputantem,meminit & in Bruto , multisq; præterea locis : eum enim adolescens Cicero coluit,ad eumque frequentissimè ventitauit , & ius ciuile ab eo didicit. Is Mutius in oratorū quidē numero nō fuit,sed,quod pro se opus erat,ipse dicebat, vt de pecuniis repetundis contra T.Albutium,quo in iudicio cum esset absolutus,bellè obiurgauit Albius Granium:cum enim Granij tabulis quiddam Albutius in Sceuolam probasset,valdeq; absoluto Sceuola gauderet Granius,non intelligis (inquit Albius) contra tuas tabulas Grani esse iudicatum? Iuris autem ciuilis intelligentia , atq; omni prudentiæ genere & stoica philosophia , vt Panetii auditor , præstitit, quo magis miror a Pomponio iureconsulto in commemoratione iurisperitorum esse præteritum , cum & domum eius quotidie maxima consulentium frequentia,& maximorum hominum splendore celebratam legamus,ita vt propè habita sit totius oraculum ciuitatis, nisi q fortè scripti nihil reliquit. Habitus est etiam percomis , & facetus, vt in eundem accusatorem suū T.Albutium, qui quū vt videretur,Græcus,vsq; ad ineptias affectaret,a Sceuola est prætor salutatus Athenis,quem quidē locum cum multa venustate & omni sale posuit Lucillius,apud quē præclarè Sceuola . Græcum te Albuti,quàm Romanum atq; Sabinum,municipem Ponti : Titi,Anni,Centurionum præclarorū , hominum ac primorum,signiferūq;,maluisti dici.Græcè ergo prætor Athenis,q id maluisti,te,cū ad me accedis,saluto. χαῖρε , inquam,Tite,lictores, turma omnis,cohorsq; χαῖρε .hinc hostis Muti Albutius, hinc inimicus.Eū etiam pedibus laborasse constat, & tamen Sceuolam optimè pila lusisse in certo est:in quo tamen(si fas est dicere) suspicor hallucinatū Valeriū Maximū,hæc nostro huic auguri tribuentem,quæ videtur Cicero sub Antonii persona de P. Mutio Sceuola vitam suprascripsimus, prodidisse lib. 1.de oratore, his verbis:nam si(inquit)quisq;,vt in aliqua arte, & facultate excellens,aliam quoq; artem sibi assumpserit,is perficiet,vt,quod preterea sciet,id eius,in quo excellet,pars quædam esse videatur , licèt ista ratione dicamus pila bene & 12. scriptis ludere propriū esse iuris ciuilis,quoniam vtrūq; eorum P. Mutius optimè fecerit.hæc Cicero : & quo minus ambigat , illa præsente Q.Mutio hoc augure dicta sunt,de quo augure non sensisse Valeriū,ne suspicandum quidem est ; cū eum & Lelii generū & socerum L. Crassi dicat,tametsi pro L.Crasso P.Crassum exemplaria mēdosa Valerii habeant,lib.8.c.8.Itaq; hæc de P. illo Sceuola ego accipio,q decem libellos reliqt,de quo supra diximus, fratre P.Crassi Mutiani. Habuit igit Q.Mutius Lelii filiam maiorem in matrimonio,ab eoq; in augurū collegium cooptatus est,C.Fannio altero genero præterito grādiore . Filiam suam Mutius ipse nuptui dedit summo oratori L.Crasso,a quo ita est reueritus,vt magistratus petens , cū omniū candidorū morū circaforū supplex ambire populū cogeret,nūquam adduci potuerit, vt id præsente socero suo grauissimo,& sapientissimo viro faceret : itaq; rogabat eum Crassus , vt a se, dū ineptæ rei inseruisset (quod erat blandius petere) discederet, maiorem verecūdiā dignitatis eius, quàm candidæ togæ suæ respectum agens . Idem Mutius tanta moderatione erat, vt, cū de iure prædiatorio consuleret , homo peritissimus consultores suos non nūquam ad furiū & Casseliū prædiatores reiiceret,q putabat negocium ab his aptius explicari posse,qui quotidiano eius vsu callebant. Prætor Asiā obtinuit,in qua cū esset Rhodi,sæpe cum discendi magistris,præsertim clarissimo Apollonio contendere consueuerat, philosophiam oratoriæ facultati anteponens. Consulatū etiam gessit anno ab V.C.Dcxxxvii.in quo magistratu de Dalmatis victis cū collega triumphauit , alii collegam solū, idq; sine causa, triumphasse scribunt.Cum Sylla, depulsis prostratisq; inimicorū partibus , Remp.occupasset , senatumq; armatus coegisset,& summa cupiditate ferretur,vt quam celerrime senatus C.Mariū hostem patriæ iudicaret , nec quisquam senatorum voluntati eius resistere auderet,solus Sceuola de re interrogatus dicere sentētiam noluit . quin etiam truculentius sibi minitante Sylla, licet (inquit) agmina militū,quibus curiam circūsedisti, mihi ostētes licet mortem identidem miniteris , nūquam tamen efficies , vt propter exiguū senilemq; meum sanguinem , reip.hostem Mariū iudicem,a quo vrbs,& Italia cōseruata est. Bello etiā Marsico cū esset summa senectute,& perdita valetudine , quotidie, simul atq; lucebat faciebat omnibus conueniēdi sui potestatē neq; eum quisquam illo bello vidit in lecto , senexq; & debilis primus veniebat in curiā. Idem confectus iam senectute,præpeditus morbo,mancus,& membris oībus captus,ac debilis , cū pp Saturnini tumultū senatus capiēda esse arma decreuisset, hastili nixus,& animi vim , & infirmitatē corporis ostentauit , nec patriæ,ne extremo qdem in spiritu defuit. Habuit Mutius subiratū Lucillū poetam satyrarum auctorē,a quo etiam carminis cētia imperitus est,& qdē patiētissime,vnde illud est Iuuenalis:

Quid refert,dictis ignoscat Mutius,an non

Irridens autem Mutium Lucillius, sic loquentem faciebat in Albutium aduersarium suum,

Quam lepide lexeis compostæ,vt tesserulæ omnes,
Arte pauimento atq; emblemate vermiculato.
Crassum habeo generum,ne rhetoricoteros tu sis.

Q.Mutius Sceuola Pont.Max.

P. Mutii, a quo decem de iure ciuili libellos esse relictos supra demōstrauimus,filius Quintus cognomen habuit Mutium augurē,cuius item vita superius scripta est. Itaq; sacerdotio distinguūtur,ille etenim Augur,hic Pont.Max.fuit.quo sacerdotio patrem quoq; eius Publiū functū ostendimus. Cæterum is filius tribunatū gessit,eoq; tū in rostris sedēre suasit Seruilium legē L.Crassus,q cū viro eloquentissimo postea consulatū gessit Sceuola,cæterosq; omnes magistratus,præter tribunatū,quē anno post,& cēsuram,q aut semp spreuit,aut certe nūquā affectauit. est,in consulatu legem tulit,ne esset pro ciue qui ciuis nō esset: tradit etiam(huic enim opinor) Q.Sceuola P. filius primus oium Romæ pluriū simul leonū pugnam in spectaculis curulis edilitatis edidisse. Procōsulatū quoq; Asiæ obtinuit,quo exituro illud peruenusse dictū contigit per dissimulantiam, quā ironiā græci vocāt:nam,cū rogaretur a septumuleio Anagnino, cui pC Gracchi turbulentissimi ciuis capite erat aurū repensum: vt se in Asiam per lectū duceret,q tibi vis(inquit) infane,tanta malorū est multitudo ciuiū,vt tibi ego hoc confirmem,si Romę manseris,te paucis annis ad maximas diuitias esse venturū. Prouinciam tam sanctè,tamq; fortiter administrauit, vt non modo,si quis integrum magistratū dicere vellet, Q.Mutiū cū appellaret sed etiā senatus deinceps in eam prouincia ituris magistratibus exemplū,atq; formā officii Sceuolā decreto suo proposuerit,illud sigillatim traditur, nullū ibi iudicem ex cohorte sua iudicādis rebus dare solitum Edicto quoq; nescio cui exceptionem illam addidit, extra quam si ita negocium gestum est, vt eo stari non oporteat ex fide bona. Illud quoq; edixit, vt Græci inter se legibus suis disceptarent,atq; alia multa quæ quam plurimi postea magnæ integritatis viri in sua transtulerunt. Inimicissimos verò habuit propter seueritatem suam publicanos,genus hominum morosum, & nihil non sibi pecuniæ studio indulgentiū ciens,Romæ tamen,q splendidissimū ex equestri ordine esset nimio plus,quā opportuisset.potens,Sceuola autem ita seuerus, vt a iure equoq; & bono nullius causa dimoueri,ne trāsuersum quidem (qd aiunt) vnguem vnquam potuerit, gloriam iustitiæ, & abstinentię eo illustriorem ex prouincia retulit,q cito decessit:nam solos nouem mēses Asiæ præfuit. Ciuili quoq; tumultu Saturnini armatus pro patria accurrit. Omnino moribus ornatissimis fuisse traditur,nam & parcorum elegantissimum, & in multa seueritate comem fuisse,& multis præterea rebus elegantem hominem constat. fundum habuit, pertenui villa, vt vix mensem caperet,cum eadem ætate villa Lucilli fundū desideraret. itaq; vterq; ab agricultura peritis in eo reprehensus est.

Studia hæc maximè coluit.Habitus est præter iuris ciuilis cognitionem in patronorum atq; oratorū quoq; numero : erat n. & disciplina iuris eruditissimus,& ingenio prudentiaq; acutissimus,& oratione maximè limata atq; subtili verbisq; ad rē summa cum breuitate explicandam mirabiliter accommodatis, vt eum non immerito collega eius Crassus iurisperitorum eloquentissimum, eloquentium iuris peritissimum existimauerit.Clarissima eius oratio fuit in iudicio M.Curii,& M.Coponij apud centum viros : cum enim ita substitutus esset Curius posthumo, si is antea moreretur,quàm in suam tutelam peruenisset, Sceuola Coponium ab intestato hæreditatem petentem defendit,negauitq;,si posthumus natus non esset,locum substituto factum:ita enim scriptum esse,vt & nasci eum oporteret,& pupillum decedere. Contra collega eius L.Crassus,ex bono , & equo, auctore Mutio Augure socero suo,substitutum admittendum esse contendit,etiam non nato posthumo, q id sensisse testator videretur,vt,etiam si non natus esset posthumus,admitti tamen substitutum vellet: vterq; vero ita se in ea causa iactauit , vt omnium iudicio laudatissimi discesserint,multa dixit Sceuola de testamentorū iure,de antiquis formulis,quemadmodū scribi opportuisset,si etiam non nato posthumo substituere testator Curium voluisset q captiosum esset populo,quod scriptum esset,negligi,& opinione quæri voluntates,& interpretatione disertorum scripta simplicium hominum peruertere : multa etiam de auctoritate patris,q semper id iuris esse defenderat,multa quoq; de cōseruādo iure ciuili,quæ quidem omnia tam perite,scienter,breuiter, presse, ornatè explicuit, vt nemo in populo fuerit, qui aut expectaret , aut fieri posse quidquam melius putaret . Cuius tamen sententia D.Marci & Veri constitutione reprobata tandem est : dixit & pro P. Rutilio repetundarum reo, enucleatè , & politè . & orationes aliquot scriptas reliquit , eiusdem

eiusdem multa in iure ciuili ferūtur dicta: nam & formulā iurisiurandi cōdidit,quo in arrogationibus vterētur,& dicere solitū ferunt,non esse vsurpatā mulierē,quę,cum Cal. Ianu.apud virū matrimonii causa esse cępisset , ad diē quartum Cal. Ian.sequentis anni vsurpatū isset:nō enim posse impleri trinoctiū,quo abesse a viro vsurpandi causa ex xii. tabulis deberet , quoniam tertię noctis posteriores sex horę alterius anni essent , qui inciperet ex Cal. summam vim esse dicebat in omnibus arbitriis , in quibus ageretur ex fide bona,fideiq; bonæ nomen existimabat manare latissimè,idq; versari in tutelis,societatibus,fiduciis,mandatis,rebus emptis,venditis,conductis,locatis,quibus vitæ societas cōtinetur.In his magni esse iudicis statuere, præsertī cū in plęrisq; essent iudicia cōtraria , quid quēq; cuiq; præstare oporteret. Ipse cū aliquādo postulasset,vt sibi fundus , cuius emptor erat,semel indicaretur, idq; venditor ita fecisset,dixit se pluris ęstimare, addidit cētū millia:adeo a viri boni officio nō discedebat. pontifices ab eo dictos interpretabatī , q posśēt facere nexum,quicquid pęs & librā fieret,aut obligaretī , pręterquam si daretī mancipio, multorumque pręterea verborum ethymologias conatus est sedulo retrahere,quę fugitiua obliuio maioribus iā tum ademerat, dicebat,vt ex patre etiam audisset, pont. neminem bonum esse , nisi q ius ciuile cognoscet. Prim⁹ ius ciuile cōstituit gn̄atim in libros 18. redigendo, plurimosq; auditores habuit , sed præcipuę autoritatis,Gallum Aquilium, Lucilium Balbum, Sex. Papiriū, C.Iubentium, ei & Cicero adolescens operam dedit post Sceuolę Auguris mortem,ab eoq; multa didicit, quorū meminit pręcipuè de legibus , cùm de iis agit , qui sacris defuncti alligentur: eum ita probauit Sceuola,vt diceret fore,vt Mariana quercus in Arpinati,quā Cicero carmine celebrasset,canesceret sæculis innumerabilibus,is quamquā nemini se dabat ad docēdum,tamē consulentibus respondendo,studiosos audiēdi docebat:fit autē vt quū tot sint Sceuolę,multa circūferātur, quæ ad quē pertineant,incertū sit,nisi aut prænomē , aut signū aliud adiiciatur: nā, & si pōtifex dicitur, nescias patrē,ne an filiū accipi oporteat , vt illud,qđ est apud Macrobium solitum Sceuolā pōtificē dicere, qui feriis indictis cōceptisve opus fecisset prudens,expiare non posse,quod tamē Varro innuit ad filiū ptinere, quū scribit,prętor, qui illis feriis prudēs sit fatus, ex Q.Mutii sentētia ambigi eū expiari,vt impiū nō posse.Itēq; illud,Sceuola (inquit) comultus, quid agi feriis liceret,respōdit.quod prętermisū noceret·tametsi hæc promiscue dicta libētius ad filiū retulerim,q est celebrior habitus,iuris presertim cognitione , nisi quæ aut tēporū aut alia impediat ratio.Illud verò,quod legitur,pertulisse Q.Mutiū multa aspere, & ferociter , & libere in se dicta , ad vtrum referemus? Augurē:in quo genuinū fregit Lucillius? an pōtificē:q pconsulatu Asiæ , ac reliqua seueritate inimicitias sibi publicanorū cōflauit? & illud , quod inter moderationis animi exēpla in Q.Sceuola excellentissimo viro adnotatū est.testis nāq; in reū productus,cū id respōdisset,quod salutē periclitātis magnopere lęsurū videbatur,discedēs adiecit,ita sibi cred oportere,si & alii idē asseuerassent; quoniā vnius testimonio aliquē credere pessimi esset exēpli, & religioni igitur suę debitā fidē , & cōmuni vtilitati salubre cōsiliū reddidit.Sed (vt ad huius certa & propria reuertamur) orta inter Syllā & Mariū cōtētione, quū pro Sylla sensisse crederetur, Marianiq; vrbē inuasissent, sub specie habendi senatus, instigante Mario filio tum cos. Damasippi prætoris iussu (alii Damam,quidam Damascium tradunt) omnis nobilitas conuenit,obsessaq; curia,sic de senatu,quasi de carcere,qui iugularētur,educti tum Sceuola fugiēs,& vestales amplexus aras, ad Marii funus in curia Hostilia a C.Fimbria iam grandis natu trucidatus est ita, vt sanguine suo sacrarium , & simulachrum Vestę respergeret. Quem cùm ex vulnere aliquantisper recreatum fimbria,ac posse viuere conspexisset, adiecit sceleri ludibrium. Sceuolam enim apud populum accusare instituit, eiq; diem dixit,interrogatus deinde,qđ de eo secus dicturus esset,cui pro sanctitate morū satis digna laudatio reddi non posset, ille (vt erat furiosus atq; insanissimus) respondit, se obiecturū illi,q parcius neq; totū corpore telum recepisset. Attamen Sceuola obiit, corpusque inde in Tyberim proiectū est.Hunc vir optimus,temperantiæ ac prudentiæ specimen , infęlicissimū exitū fortunæ iniuria est perpessus,mors eius tantum potuit , vt omnes ciues suos perdiderit , quos quia seruare per compositionem volebat , ipse ab eis interemptus est,neq; id imprudens,nam,cum dicere soleret, se id fore videre,quod factum est,possetque suas partes extra vrbem sequi, se id malle prædicabat , q̃, cùm discessisset , armatum ad patriæ męnia accedere.

Lucanus tamen ante Marii patris mortem significare videtur extinctum esse Sceuolam, illis versibus;

Te quoque neglectum violatæ Sceuola dextræ .
Ante ipsum penetrale deæ semperque calentes.
Mactauere focos,paruum sed fessa senectus.
Sanguinis effudit iugulo,flammisque pepercit.
Septimus exequitur repetitis fascibus annus.
Ille fuit vitæ Mario modus.

Quam necē Blondus magno errore Mutio Auguri ascribit : vt contra Mediolanensis Cotta huic illud de reiiciendis ad Furium & Casellium consultoribus , qđ nos supra Auguri tribuimus : neque minus inperitè Zasius ab Augure ad hunc transfert illud de domo eius a Cicerone scriptum in personam L. Crassi, quæ fuerit habita totius oraculum ciuitatis,& de seditione Gracchana, cuius tempore non hic , sed pater eius P. Mutius cos.fuit. Hunc antiquissimum ferunt inter eos , quorum ex libris confecerit Iustinianus pandectas iuris ciuilis , vnumque tantum ibi librum eius acciri definitionum.

C. Aquilius Gallus.

AQuilii generis nobilitas vtinam tam egregio quàm veteri facinore constaret . Siquidem inter coniuratos reducendi Tarquinii regis per proditionē , Aquilii ex sorore Collatini cos. nati,leguntur,& cos.C.Aquilius anno xxiii.post pulsos reges,aliquotque deinde Corui,Florique Galli cognomine primus inuenitur L.Aquilius,qui prætor Siciliam obtinuit anno ab V.C.Dlxxviii.Hac ortus familia C. Aquilius Gallus eques Ro. a Q. Mutio Pont.Max.ius ciuile didicerat:cumq; acutus esset & exercitatus , promptam & paratam in agendo, & respondendo celeritatem obtinuit,fuitq; maximę auctoritatis apud po.Ro.& res multas iudicabat,transactionibusq; sese interponebat, & peritissim⁹ existimatus est : itaq; regnū quoddam eius iudiciale erat , cuius gratia a petendo etiam consulatu abstinuit , cùm præterea morbum iurasset.Ipse Seruium Sulpitium ius ciuile docuit , & ab eo illustratus est,nā alioqui scripta eius non talia fuere,quę in posterorum manibus magnopere versata sint , atq; expetita. Celebre illud est æquitatis eius exemplum,nā cū C.Visellius Varro graui morbo correptus , trecēta millia nūmū ab Octacilia Laterensi, cum qua cōmercium libidinis habuerat,expensa ferri sibi passus esset,eo cōsilio,vt,si decessisset, ab hæredibus eā summā peteret, quā legati genus esse voluit , libidinosam liberalitatē debiti nomine colorando , euasit deinde ex illa tempestate aduersus vota Octaciliæ , quæ offensa , quòd spem prędę suę morte non maturasset , ex amica obsequēti subito districtam fęneratricem agere cępit,nūmos petendo,quos vt fronte inuerecunda, ita inani stipulatione captauerat,de qua re C. Aquilius vir magnæ auctoritatis,& scientia iuris ciuilis excellēs , iudex adductus adhibitis in consilium principibus ciuitatis, prudentia , & religione sua mulierem repulit, quòd si eadem formula & Varro damnari,& aduersaria absolui potuisset , eius quoq; non dubito quin turpē & inconcessum errorem libenter castigaturus fuerit.nunc priuatę actionis calumniam ipse compescuit , adulterii crimen publicę quęstioni iudicandum reliquit. Remp.etiam attigit,& optimatium partibus adhæsit.i.iis,qui diligere patriam videbantur. Domum habuit in colle Viminali , consensu omnium,multo cęteris omnibus Ro.ędibus illo ęuo pulchriorem,vt existimari possit secundum nostrorum hominum in veteribus pecuniis æstimandis diligentiam , ducentis circiter millibus nostratium aureorū habitasse Gallus , eius nōnulli hodieq; ostēdi fundamenta apud Susannę ædes auctores sunt , qđ an ad iurisperitum referendum sit, frustra dubitat Zasius. inter repētinę mortis exempla numeratur P. Quintius Scapula, qui apud hunc cęnās repēte animam efflauerit.Filium etiam habuit Gallus. quem viuens amisit. Vixit cum M.T.Cicerone familiariter,collegę. n.in pretura fuerūt eumque orantem iudex non semel audiuit: iurisdictionem etiā de ambitu exercuit. Solebat Gallus : cum de littoribus ageretur,quęrentibus iis,ad quos ea res pertinebat,quid esset littus,ita definire,qua fluctus eluderet, describens.s.per translationes verbi ex similitudine cum quadam suauitate, vt oratores, & poetæ solent. Ac,si quando aliquis ad eum quid tale retulerat,vt de facto quęreretur,quia id nihil ad ius pertinebat,ad Ciceronem,in quibat Gallus oratoris munus esse interpretans. Cumq; Gallus de dolo malo formulas protulisset , euerriculum malitiarū omniū (nam antea in tutela tantum xii.tabulis & circūscriptio adolescentium lege Plectoria, & sine lege iudiciis, in quibus ex fide bona agebatur,dolus malus erat vindicatus) quęrente de eo Cicerone quid esset dolus malus,respondebat luculēter:vt homo peritus definiēdi:cū eēt aliud simulatū,aliud actū.Huius viri prudētiā populus Ro in cauendo,nō in decipiendo perspexit: iuris enim ciuilis rationē nūquā ab ęqtate fungebat. Multos annos ingeniū,laborē, fidē suā populo Ro prōptā expositāq; præbuit. Deniq; ita iustus,& bonus vir fuit,vt natura nō disciplina cōsultus esse videretur,ita peritus ac prudēs,vt ex iure ciuili nō scientiā solū quādā , verūetiā bonitatē ei natā appareret. Eius tantū fuit ingeniū,& prōpta fides,vt, quidquid inde haurires , purū liquidūq; te haurire sentires,ideoq; respōsa eius maximę apud iudices autoritatis erāt : ex qbus multa adhuc in libris digestorū extant,celeberrimum illud de posthumis nepotibus hęredibus instituendis.

L.Lucillius Balbus.

L. Lucillius Balbus,doctus,& eruditus ac peritissimus homo,& ipse Seruium Sulpitium instruxit in iure ciuili.In agendo,& respondendo cōsiderata tarditate vtebatur.Eius quoque scripta parū versata sunt in posterorū manibus , sed a discipulo Seruio maxime illustratus ē. Is plurimū cōsulabatī. Dedit & stoicę philosophię

losophię operam, qua in disciplina tantos progressus, habebat, vt cum excellentibus in eo genere gręcis compararetur. Itaq; ēt Antiochus grecus philosophus ei opus suum quoddam misit. ex quo eum Cicero partes stoicorum in suis libris defendentē fecit. P. ēt quendam Octauium Balbum iurisperitissimum, ingenio prudentissimum, fide, religione, officio diligentissimum, nominat in oratione pro Cluentio Habito, & in Verrem, qui aliquando iudex fuerit. Vt idem esse possit, ratio temporis, vt non possit, varietas nominum facit: De origine aut antiquitate gētis vix quicquam comperi, vt inter nouos homines numerari Lucillius possit. fuit eodem nomine poëta satyrarum apud latinos auctor, & qui primus condidit stili nasum, ętate paulo superior Balbo ex Aurunca.

Cn. Aufidius, aliiq;.

C. N. etiam Aufidium significat Cicero inter iurisperitos fuisse, licet eum omiserit Pomponius. Is, cum esset cęcus. tamē & in senatu sententiam dicebat, cum esset prætorius, nec amicis deliberantibus deeratq́, & græcam scribebat historiam, multũq; videbat in literis. Et, vt vna defungamur opera, idē Cicero aliquot sparsim enumerat circa hæc tempora, aut paulo ante, a Pōponio pręteritos, credo ꝙ nihil scripti reliquerãt, in iis est. C. Aculeo matertere Ciceronis vir, qui cum L. Crasso oratore familiariter multũq; vixit, filiusq; eius C. Visellius Varro cōsobrinus Ciceronis. C. Fimbria. Q. Lucretius Vispillo, C. Bilienus, P. Quintilius. M. Marcellus. L. Valerius ille facetissimus, Ciceroni familiaris, cum quo per literas festiuissime iocatur, & sodalem suum nuncupat, sed & P. consa. quem facetissimè irrisit Cicero: nam, quum in iudicio de re quadam testis interrogatus, negasset se qd q̃ scir, fortasse de iure interrogari te putas, inquit Cicero. alios pterea recēset nō tam ciuilis quàm aut pontificii, aut publici, vt L. Posthumiũ, aut Auguralis iurisperitos, vt Ap. Claudiũ ęqualē suum, a quo scriptos ad se libros de iure Augurali indicat. Hos igitur omnes nobis non est visum longius attingere.

C. Iuuentius.

C (vel, vt apud Ciceronem est) T. Iuuentius, Q. Mutii Pont. Max. & ipse auditor fuit, pcipuę auctoritatis, nã & oratoriam exercuit, & in priuatis causis multum versabatur, nimis ille quidem lentus in dicendo, & penè frigidus, sed & callidus, & in capiendo aduersario versurus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, Ciceronis ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autē ciuili non inferior, quàm magister, fuit. Itaq; ne huius quidē Iuuentij scripta valde in manibus hominum versata sunt. Hunc etiam Seruius Sulpitius audiuit, & crebram in libris suis mentionem eius faciebat. Familiæ non in postremis claritas. Primum legi T. Iuuentium prætorem anno V.C. Dlx. qui peregrinam iurisdictionem habuerit, neq; multo post eos. M. Iuuentium, tum eiusdē prænominis prætorem, qui sit a pseudo Philippo in Macedonia cum exercitu cæsus, & post iurisperitũ ille, vita & morte cōsentaneus, & meritò appellatus vir sanctissimus Iuuentius Lateranensis, qui bello ciuili Antoniano, cũ diu egregiam reip. operam præstitisset, & se tandem deceptum perfidia M. Lepidi intelligeret, cui valde suaserat, ne se cum Antonio cōiungeret, gladio se ipse transfixit, vir & fidei & animi in patriam singularis: fuit per idem tempus is quoq;, cuius mellitos oculos lasciuo carmine celebrat Catullus. cognomen omnibus vnum propemodum datur, sed inconstantia codicum varium. Talpas enim, Taluas, Caluas, Heluas, dictos reperias.

Sex. Papirius.

INter auditores eiusdem Q. Mutij, quorum summa extitit auctoritas, fuit & Sex. Papirius, quem etiam Seruius Sulpitius & audiuit, & scriptis suis, parum, per sua ipsius monumēta celebrem, illustrauit, originem gentis & titulos in Papirio maiore executi sumus. Huius Papirij prænomen ex Sex. in L. mutare nititur Zasius, ratione imbecilli.

P. Seruius Sulpitius.

SVlpitiorum familia Romæ nobilissima antiquissimaq; fuit, vt ex qua oriundus Galba Imperator, paternam originem ad Iouem, Minoremq; retulerit, proposito etiã stemmate, in atrio palatinæ domus, relictam in Hetruria sobolem ferunt ex Glauco Minoris filio, qui bello illis gentibus illato captus Vetulonię substiterit. Multi tamen Sulpitij sub liberatam a regibus Romã illustres cognomento Cametini cōiecturã faciũt gentē Cametio oriundam fuisse: vtcunq;, varia gētis cognomina atq; honores exequi hoc loco non vacat. Illud non prætereũdũ, ex Sulpitiis Calbis Augustum patrēq; eius inter iurisperitos a nonnullis numerari: nam pater modicæ in dicendo facultatis, causas industrię actitauit. filius inter liberales disciplinas attēdit & iuri. Sed res eorũ gestas elegãti libello Suetonii inter Cęsares relatas repeti superuacaneũ est. Itaq; redeo ad Seruiũ Sulpitiũ, cui qdã pnomen P. addunt, Cicero etiã Rufi & Lemonię cognomina. Rufum quidem Sulpitiũ primum dictum inuenio post Cameri nos, Cossos, Cornutos, tribus consularem anno, quo vrbs a Gallis capta sit, vt inde durarit in gente. Cæterum significare videtur Cicero quodam loco, gentem Seruiam præcipuam quandam & a Sulpitia diuersam fuisse, cum ait ad allusionem nominis fingi posse, originem a Seruio rege Ro. traxisse. Vtcunq; sit, auus Seruij huius nulla illustri laude celebratus: pater Q. Seruius equestrem locum non excessit. Itaq; P. Seruius Sulpitius Rufus Lemonia, cuius nunc vitam scribimus, memoriam generis sui prope intermortuam virtute renouauit. Is adolescentiæ suæ annos eloquentiæ exercitationibus philosophiæq;, eiusq; adipiscēdæ gratia Rhodum est cum Cicerone profectus, quo melior esset, & doctior, & inde vt rediit, cum in eloquentia, & patronorum numero principi cuiuis par esse posset, maluit tamen in iure ciuili primum, q̃ in eloquentia Ciceroni proximũ locum obtinere. Scribit autem Pomponius, cum in causis orandis Seruius primum locum aut certè post M. Tullium obtineret, dici ad cōsulendũ Q. Mutiũ Pont. Max. de re amici sui venisse: cũq;, rñsum Mutij de iure Seruius parũ intellexisset, iterumq; Mutiũ interrogasset. ne secundum quidem responsum percepisse, itaq; obiurgatum a Mutio, ꝙ diceret turpe esse patricio, & nobili viro, & causas oranti, ius, in quo versaretur, ignorare: ea veluti contumelia tactum Seruium, ait Pomponius iuri operam dedisse sub Gallo Aquilio, Lucillio Balbo, Sex. Papirio, C. Iuuentio. Iuris autem scientia ita excelluit, vt omnes non eiusdē modo ętatis, sed eos etiam, qui antea fuissent, longe superauerit: & si enim iuris ciuilis magnum vsum multi ante Seruiũ habuerat: is tamē primus arte quadam eam scientiam pertractauit: dialecticam enim adhibuit, qua confusum antea ius in partes distribueret, definiret, interpretaretur, distingueret, regulam deniq; haberet, qua vera a falsis dignosceret, videretq;, quæ quibus propositis, quæq; non essent consequentia, adiunxit & literarũ scientiam, & loquendi elegantiam: cumq; discendi causa duobus peritissimis operam maximè dedisset, L. Lucillio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli hominis acuti, & exercitati, promptam & paratam in agēdo, & rñdendo celeritatē, subtilitate, diligētiaq; superauit, Balbi docti & eruditi hominis in vtraq; re consideratã tarditatē vicit expediēdis conficiēdisq; rebus: sic & habuit, qđ vterq; eorũ, & expleuit qđ vtriq; defuit. Ita ꝙ sapientissime, cũ duæ ciuiles artes ac forēses plurimũ & laudis haberēt, & gratiæ, perfecit, vt altera præstaret oĩbus, ex altera tm̃ assumeret, quantũ esset, & ad tuendũ ius ciuile, & ad obtinendam senatoris dignitatem satis. Reip. quoq; assidue se dedit. in qua, quod memoriæ proditum sit hæc ferè egit. Quæsturam cũ L. Murena petijt, priorq́; renunciatus est & sortitus prouinciam Hostiensem, non tam gratiosam, & illustrem, quã negotiosam & molestam, in ea fere nomen eius consedit, nullũ n. ei sors campũ dedit, in quo excurrere virtus & cognosci posset. Inde se ad iuris exercitationem cauendi, respondendi, scribendi contulit, plenum sollicitudinis & stomachi ius ciuile didicit, multũ vigilauit, laborauit, præsto multis fuit, multorũ stultitiam perpessus est, arrogantiam pertulit, difficultatē exorbuit, vixit ad aliorũ arbitriũ, nō ad suũ, multas indignitates deuorauit. Præturam inde longo interuallo cũ eodē Murena petiit, ac prior designatus est, in qua casu nullos ludos edidit, cum collega magnificentissimos exhibuisset. Quęstionem peculatus sorte habuit, in quam Reip. gratia multos & lędere non infimos viros, qui publicam pecuniam auerterant, & scribam damnare necesse habuit. Functus prætura exire in prouinciam noluit. Cũ Cicerone in omni consuetudine, & reip. administratio vixit cōiunctissimè: studiosum etiam habuit M. Catonem Vticēsem. Ciceronis consulatu, ipse Seruius in insequentem annum petiit: sed declaratis Syllano ac Murena repulsam ipse tulit, accusauitque ambitus Murenam Seruius per filium, ꝙ flagrantibus comitijs tam constanter denunciarat, vt minitari interim non destiterit, se, quisquis collegarum ambitum exercuisset, accusaturũ: legem etiam ferri de ambitu nouã flagitauit, lata est grauiore, quàm cæterarum, in reos pœna, ita vt ne morbi quidem excusationem admitti voluerit, quin ad comitia iretur, confusionem etiam flagitiorum flagitauit, prorogationē legis Manilię, ęquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum ædilitios iudices esse voluit, loca non dari in circo aut foro amicis aut tribubus: deniq;, abiecto propemodum petitoris munere, accusatoris partes assumpsit. Quæ omnia tametsi irrideat Cicero, eiq; forte apud imperitam plebeculam offecerint, negari tamen nō potest iusti ac grauis & incorrupti ciuis fuisse, & quin ipse plus gloriæ ex repulsa, quàm corruptores ex adepto consulatu retulerit. Post octo deinde annos, cum turbata rep. neq; Coss. creatis, res sæpe ad interregnum redisset, ipse interrex ad extremum creatus auctore senatu, constituendæ ciuitatis, tumultusq; sedandi causa, dedit operam, vt Cn. Pompeius Magnus solus Cos. crearetur, ipsumq; ad v. Cal. Mart mense intercalario Consulem renunciauit. Ipse sequenti anno, cũ se in consulatu competitorem M. Catoni professus esset, ingrati nomen apud plærosq; non effugit. Catoni tamen nimia seueritate in ea petitione vso, neq; ambire populum de more sustinenti, iam in petendo cautior, sine vlla tamen, vel ipsius Catonis testimonio, corruptela prælatus est, collegamq; habuit M. Marcellũ. In eo magistratu hæc ferè memoratu digna ab eo gesta esse traduntur. Ciceronem in Ciliciã prouinciam

uinciam cũ imperio profecturũ, legionibus militum, quibus ea contra Parthorum incursiones defendebatur, supplementum in Italia cum scribere senatus concederet, Seruius Cos. non permisit. Et, cum primis tēporibus collega eius adimere prouincias Gallias C. Iulio Cęs. ante tempus vellet, idq; ad senatũ retulisset, neue absentis in petēdo consulatu ratio haberet, Seruius, bellum ciuile cōmoueri hac Marcelli acerbitate intelligens, restitit, senatumq; accuratissime monuit, collectis omnibus bellis ciuilibus, vt & illa timerēt, quę ab alij inflicta Reip. vulnera intestinis seditionibus meminissent, scirentq;, cum superiores, nullo tali exemplo antea in Rep. cognito, tã crudeles fuissent, quique postea Remp. oppressisset armis, multo intolerabiliorē futurum, quod. n. exemplo fieret, id etiam iure fieri existimari, addi præterea afferriq; a nouis multa de suo, neq; toto cōsulatu destitit prædicere, q̃ esset pestiferũ futurũ bellũ: vicit tamē vel dignitas, vel fatũ Reip. factũq; est. S.C. pridie Cal. Oct. vt proximo anno circiter Cal. Mart. de prouinciis ageretur. Re inde sæpius dilata, multis conditionibus vtrinq; propositis, neq; cōuenienti bus, tãdem ciuile bellum, carnis compluię, neq; putrefactæ, sed ab auibus direptæ, prodigijsq; præmonstratũ, erupit, initio anni ab V.C. septingentesimi tertii. In quo Seruius eam est moderationē secutus, vt &, quoad licuerit, a bello abesset, neq; tamen destiterit, & cōciliare pacē, & Reip. dignitatem defendere: nam cũ, pulso ex italia Pōpeio, Romam Cæsar cũ exercitu venisset, senatu paucorũ habito, in quo Seruius, valetudinis impedimēto retentus Romę, interfuit, ita est locutus, vt diceret (tanta fuit hominis constantia) neq; placere sibi Cæsarem cũ Rep. bellũ gerere, neq; in Hispanias, vt facturũ apparebat, ad Pompeij legatos exercitusq; oppugnandos proficisci, tentandã pacem, & Pōpeiũ Senatũq;, q cũ eo magna ex parte ab vrbe fugerat, in Italiã Romamq; reuocãdos: nihil deniq; ptermisit aut querelarũ aut monitorũ, q̃ cũ frustra dixisset, Cæsare in Hispanias profecto, ipse cũ Cicerone, etiã tũ in Italia circa sua pdia cōmorante, locutus, tandē est, ne Reip. deesset, in Africã profectus. ibi Iubã regē, partes Reip. secutũ, C. Curione Cæsaris legato fuso, fugato, cæso, Vticã deduxit. Sequēti anno, Cæsare, post victũ pharsalico plio Pōpeium, potito rerum, Seruius finem sibi belli fecit, & in Græciã se contulit: in Italiam enim neq; audebat, neq; (ꝙ M. Antonio Cæsar Alexandria scripserat: prohiberet oēs senatores Italia: nisi quorũ ipse causas cognouisset: vt scilicet vafer tyrãnus eã indulgentiæ vmbrã suo sceleri nefario ptenderet) licebat. Ibi aduētu Cæsaris in Italiã diutius expectato: nũc se Athenis: nũc Sami alijsq; Græciæ locis cōtinuit, scholisq; etiam Græcorum more habitis patricios Ro. inq; his M. Brutũ frequēter auditorem adhibuit, cũ de iure pōtificio, qua ex parte cũ ciuili coniungeret, disputabat, solatia tanti mali interim a studijs petens. Cum Cæsar tandem reuertisset, non modo restitutus ab eo, sed Græciæ quoq; præfectus est. Quam prouinciam aliquandiu ille summa moderatione, summaq; iustitia, ac prudētia singulari administrauit. Ibi M. Marcello collegæ suo per Magiũ Chilonē clientem interfecto, funus nobilissimũ, monumentũq; Athenis in Academiæ gymnasio faciundũ curauit. Reuersus in Italiã, Cęs. tãdem interfecto, auctor Senatui decernēdi fuit, ne qua tabula post Idus Mart. quo die cęsus ille fuerat, vllius decreti Cæsaris aut bñficij figeret. Mox tñ tumultuãte Antonio Cæsarianisq;, desperata Rep. iacebat, & ad tēpus abfuit Roma. Octauio inde, qui postea Augusti honorem, ab oppressa Repu. extorsit, magis q̃ meruit, in Seruij sentētiam decretum a Senatu est, vt omnes magistratus ei ante tempus annalium legum petere liceret, ꝙ is Antonio, concitatis veteranis ad vrbem diripiendam properanti, restitisset. Cumq́; menses aliquot summa auctoritate, & optimè de Rep. sentiens Seruius viguisset, bello tandem per M. Antonium triumuirũ scelestissimũ ciuem in Remp. renouato, cũ ille Mutinæ D. Brutũ obsideret, creatus a senatu Seruius legatus cũ L. Philippo, & L. Pisone consularibus, ad M. Antonium, si fieri posset, a perditis consiliis ad sanitatem, pacemq; reducendum, legationis eius curã, quo ad potuit, valetudinis excusatione vehementer deprecatus est: qđ cũ non impetrasset, itinere, iã sed nondũ legationis munere confecto, ingrauescēte morbo, extinctus est, vxore ac filio superstitibus, Hircio, & Pansa Coss. Ei de more, ꝙ in legatiōe mortē obijsset, Cicero pedestrē ex ęre statuã faciendã & in rostris collocandã, funusq; & sepulchrum, Romã relato amplissimũ sumptu publico cōdendũ grauissima oratione cōtendit, positã statuã & ætate sua extitisse pro rostris Augusti, corpusq; eius publico funere elatũ Pomponius, & D. Hieronymus apud Eusebiũ auctores sunt. Cęterũ, q adhuc benignitate fortunæ orationē Ciceronis in manibus habemus, eaq; singulari viro grauissimũ & virtutis, & doctrinæ testimoniũ præstat: nos plura de eo scribere supersedebimus, constet modò hominem iustitia, fide, pudore, temperantia, grauitate, virtutibus deniq; omnibus excelluisse. Vxorē habuit Posthumiã, quã adulterio a C. Cęsare corruptã constans opinio est filiũ Seruiũ studijs (si Ciceroni credimus) deditissimum, moribusq; & virtute pstantē, cuius etiam operũ auctoritate Festus nō raro vtit. Eum scribit idem Cicero militasse cum Cęsare, & ad obsidendum Brundusij Pompeium, a patre missum, quod postremum per iracundiam scilicet dictum est. Reliquit & filiam, quam in matrimonium duxit Q. Tubero iure cōsultus, cuius vita paulò post suo loco ponet. Scripta sua de iure Seruius pater multa iam tũ viuus edidit, qbus nulla fuisse similia Cicero tradit, pleraq; eorum scripta ad Cercinnã insulã, eũq; ibi aliquãdiu vixisse Pōponius significare videtur: ambiguis tamen neque sat integris verbis: nam de Sicyone quod ait Zasius, non puto ad illa tempora aut peruenisse Aquiliũ, aut Seruium didicisse ab eo ciuile ius q ipse iã tũ grãdis natu morti q̃ disciplinę aptior erat: sunt, qui & versiculos ab eo, & quidē interdum ludricos, & lasciuiusculos, factitatos scriptũ, reliquerint. Festus eũ in duodecim sępe citat. Pōponius centũ ppe octuaginta libros a Seruio relictos tradit, in his duos ad Brutum per quam breuissimos, ad edictum inscriptos, quam partem iuris ille primus scripto attigit. Plinius addit commentationem ab eo factam, quã obrem mēsa linquēda nō sit, quod addit Zasius, commentationem & librum ab eo compositum de claris iurisconsultis, exemplo Ciceronis, cuius extat de claris oratoribus opusculũ, vtinã verè diceretur, & ille labor extaret, melius dignitati huius ordinis quã nostra hac opera consultum esset: sed Zasius nimirum fallitur, neq; Pomponius aliã q̃ pręceptorũ suorum habitã a Seruio in eius opibus mētionem ondit. Cuius tamen ex tam multis monimentis nihil ad nos peruenit, pręter epistolas duas ad Ciceronē scriptas, sed eas ea prudentia, eaq; verborum, ac sententiarum elegantia, & subtilitate, vt de toto homine iudicium inde facere possimus. Illud ad extremum addemus, tãtam ei curam omnis iuris percipiendi fuisse, vt nō dubitauerit diligentissime per literas interrogare M. Varronem, quid fauissę verbum in iure censorio significaret, vt discãt nostrates hi iuris professores, non tam pro nihilo cognitionem proprietatis verborum, & literarũ politiorũ professionem ducere, eas ostēdit, Pompeius Festus fuisse locũ iuxta templa, in quo fuerit inclusa aqua, aut in Capitolio cellis cisternisq; similes, vbi reponi ea consueuerint, quæ facta essent in templo vetustate inutilia. Reliquit etiam Seruius ingentem discipulorũ numerũ, qui post Trebatium ordine referētur.

C. Trebatius Testa.

C. Trebatius Testa, eques Ro. iureconsultus, nullis, quod sciã, maioribus illustris, adolescens in amicitiam, fidemque M. Tulli Ciceronis oratoris V.C. se contulit, eoq;, dũ vixit, patrono fortunarum suarum & honoris est vsus: nam primum cum se Cicero Pompeio Magno annonę per omne imperiũ pręfecto legari passus esset, eum secum in prouinciam ducere, domumq; commodis, & ornamentis omnibus honestissimum reducere in animo habuit. Deinde, vbi id longius fieri mutariq; ferè sententiam suam videret, Cęsari, Gallias tunc cum imperio obtinēti, Trebatium cum literis misit, & sæpe per literas diligentissimè commendado, effecit, vt in familiaritatē Cęsaris intimã perueniret, vtq; ei Cęsar tribuni militum stipendia, dempto etiam militiæ labore, deferret. Quam ab vrbe absentiam initio, ꝙ in loca inamęna, & barbara venisse sibi videbat, vix ferebat Trebatius, miroq; vrbis & vrbanitatis desiderio tenebat: paulatim tñ & Ciceronis adhortationibus, & Cæsaris gratia retentus in castris, in patriam non sine magnis emolumētis redijt. Quo magis miror, Zasium credidisse, Trebatiũ insigni inter optimates dignitate, secutum Pompeianas partes, interuentu Ciceronis restitutionē a Cęsare impetrasse, ac tum demum, quæ diximus, cōmoda consecutũ. Fuit igitur postea Trebatius semper ex intimis familiaribus Cęsaris. Orto ciuili bello Cęsariano, qđ Ro. Remp. ad extremũ funditus euertit, orare, obtestariq; Ciceronē Trebatius literis non destitit: vt vel se Cęsari coniungeret, spe certa successus & cōmoda belli oĩa cũ Cęsare cōia habēdi, vel, si senectutis excusatione in detrectando bello vti vellet, in Græciam se longe a bellis ad solitudinem otiũq; conferret, iniquo aĩo passus Cicero a Cęsare secũ p Trebatii potius, q̃ p eius literas agi nihil aliud rñdit, q̃ se nihil neq; dignitate sua, neq; rep. indignũ esse facturũ. Cæsare inde ex vrbe ad Hispanias pfecto, tētatoq; p Trebatiũ Seruij Sulpitij cũ Cicerone colloquio, tandē Cicero ad Pompeiũ in castra ex Italia pfectus est. Occupata deinde p Cęsaris tyrannidē Rep. fretus eius bñuolētia Trebatius, adeunte quondã Cęsarem cũ pluribus honorificentissimisq; decretis senatu, sedētē eũ p ęde Veneris genitricis admonuit, vt P.C. assurgeret, qđ ille ita ægre tulit, vt subirato vultu Trebatiũ respexerit. Quã tñ despecti senatus cōtumeliã auctores inter pcipuas Cęsarianæ necis cãs cōmemorãt. Fuit Trebatius in iure ciuili singulari memoria, summa sciētia, Pręceptorē habuit P. Corneliũ quēdã maximũ, nō satis celebrē suo noĩe iurisperitũ, quo fit, vt nihil sit, qđ de vita eius pterea tradi possit. Natura fuit Trebatius familiaris, & iocosus, vt ex epistolis ad eũ Ciceronis, qbus nihil fieri possit festiuius, ostēdit. Familiares multos habuit, sed, vt diximus, Ciceronē in primis, à quo etiã impetrauit, vt Aristotelis topica, quæ extãt in latinum verteret, sibiq; dicaret, exemplis etiã ex iure ciuili adiectis. Ei, si qd Ciceroni inter orandum aut etiam amicorum gratia incidisset, in quo esset iure ciuili opus: sumministrare, cumque eo interdum etiam disceptare consueuerat. Aedes Romæ

Romæ habuit in lupercali fundos, villamque Veliæ in Lucania: domumq; etiam Papirianā, oppidū ipsum, & Vlubras multaq; præterea in patrocinio. In honore fuisse etiam Octauii Augusti tēporibus, significat Horatius Flaccus poeta, cùm ad eum satyram scribēs, patrem optimū appellat, & doctum. Denique Augustus dicitur, cùm deliberaret, an vsum codicillorum ante ea tempora insolitum sanciret, cōuocasse sapiētes viros, inter quos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat, & quęsisse, an posset recipi hoc, nec absonus a iuris ratione codicillorū vsus esset, & Trebatium suasisse Augusto, ꝙ diceret, vtilissimū, & necessarium hoc ciuibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quę apud veteres erant, vbi siquis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Sunt, qui locum ei etiam inter poetas fuisse scribant, quod & Horatius innuit, libros certè multos de iure ciuili composuit, & de religionibus nouem: sed eius opera non nimis lectitari solita, scribit Pomponius. Fuit autem peritior iuris quàm eloquentior. Auditorem habuit Antistium Labeonem, eumq; ius docuit.

A. Offilius.

SEruientis iam hinc ciuitatis hominum, ac proinde minus in gerenda Rep. illustrium, vitas peragam, quorum ostendi maiores nequeant, aut certè quā paucissimi quot.n. familias, quantum florem nobilitatis cum bellis ciuilibus tum dominatu ac tyrannide illa triumuirorum esse extinctum putamus? Sed ab intempestiuis ac nimiū seris querelis ad historiā reuertamur. A. igitur Offilius eques Ro. Seruii Sulpitii auditor, ab eo ius ciuile didicit, vixit Octauii Cęsaris imperio, ita vt iam tum viuo Seruio (quod coniectari ex Cicerone licet) de iure responderit. Floruit omnino his temporibus, quibus & Trebatius: eo autem & Cassellio, æquali itē suo, habitus est doctior. Apparet ab eo etiam re pecuniaria adiutum Ciceronem, aut omnino aliquid intercessisse inter eos commercii. Perseuerauit omnino in equestri ordine, quamuis esset Cęsari familiarissimus. Libros de iure ciuili plurimos, & q oēm partē operis fundarent, reliquit, nam de legibus vicesimę primus conscripsit, de iurisdictione, idem edictum prętoris primus diligenter composuit, instruxit etiam iuris ciuilis scientia Q. Tuberonem.

A. Cassellius.

A. Cassellius, vel, vt in plęrisq; locis est, Cęselius, & ipse eques Ro. Q. Mutii Volusii opera ius ciuile didicit, æqualis Trebatio, atq; Offilio sed, cum vtroq; esset minus & doctus, & peritus, eloquentia ambos anteibat. Itaq; eum vt venustum etiā laudat Quintilianus, consulenti.n. mercatori, ac dicenti, nauem cum socio diuidere volo, perdes (inquit) ex ambiguitate iocatus, ꝙ diuisæ nauis perdatur vsus: vrbanitatis enim miræ libertatisq; est habitus, præcipuè tamen is iocus eius innotuit. lapidatus a populo Vatinius, cum gladiatorium munus ederet, impetrarat, vt ędiles edicerēt, nequis in arenam aliud quàm poma mitteret, forte iis diebus, a quodā cōsultus Casellius, an nux pinea pomum esset, respondit, si in Vatinium missurus esset, pomum esse, qđ Zasius inmemoriter ad L. Cicilium refert, rem omnem peruertens: neque.n. is fuit iocus Cecilii, sed ille, ꝙ cum C. Cęsar aliis, qui secū pila lusitabant, centena sestertia, illi vni quinquaginta dari iussisset, quid? ego (inquit) vna manu ludo, non duabus, vt tantundē accipiam? Optimum tamē iuriscōsultum quoq; significare videtur Horatius Flaccus, cum ait, nescit, quātū Cassellius Aulus, Sed tamen in precio est. mediocribus esse poetis.

Non dii, non homines, non concessere columne.

Fuit autē quæstorius, nec vltra progredi voluit, cum Octauius Cęsar illi etiam consulatum offerret, credo ꝙ eū Reip. statum, accipiendis a tyranno magistratibus, probare nollet, vir in libera ciuitate, & natus, & ad virilem vsq; ætatem innutritus: dedit.n. singulare preclarissimę libertatis exemplum, cum nullius, aut gratia, aut auctoritate compelli potuit, vt de aliqua earum rerū, quas Triumuiri Reip. euertendę (non, vt ipsi se appellabant) constituendę, Lepidus, Antonius, Octauius, dederant, componeret formulam, hoc animi indicio victoriç eorū beneficia extra omnē ordinē legum ponens: &, cum multa de temporibus Cęsaris liberius loqueretur, amiciq; ne id faceret, monerent, duas res, quę hominibus amarissimę viderētur, magnam sibi licentiam prębere respondit, senectutem, & orbitatem. Huius etiam opera vsum se Cicero sub extrema vitę tempora significare videtur. Sane Q. Mutium Volusium, quē non tam inter iurisconsultos, quàm vt Magistrū Cassellii nominat Pomponius, satis non scio, an in hūc censum referam, satisq; integra sit codicis fides, sed tamen ostendimus apud Pomponium etiam Casselii Magistrum, tametsi a Plinio Volcatius dicatur, corrupto forte codice, Volusium esse debere, de quo illud scribit Plinius, Afturcone e suburbano redeuntem, cum aduesperauisset inuasum a latronibus, a cane esse defensum. Illud certè cōstat, a moriente Casselio Q. Mutiū nepotem præceptoris sui Mutii in honorem eius, testamento hæredem esse relictum. Nihil aliud e scriptis Casselii extitisse suo tēpore Pomponius scribit, quàm vnum librū benedictorum. Ali⁹ fuit paulo antiquior Cassellius ille prędiator, quē tñ Cotta p errorē cū iurisperito cōmiscet, & Furiū prędiatorē iuris prudētib⁹ annumerat. Ali⁹ itē Cescli⁹ ille vindex, cuius frequēter Gellius cōmetarios citat rerū antiquarū fuit.n. ille, quātū apparet, grāmaticus.

Q. Aelius Tubero.

Q. Aelius Tubero, illustri familia L. Tuberone patre, ingenioso, ac docto homine genitus, patritio Ro. q quōdā legatus Q. Ciceronis proprętore Asiam obtinentis, fuerat, ꝙ esset Ciceronibus propinqua cognatione coniūctus, primū orator fuit: itaque adolescens, cū bello ciuili Cęsariano pater eius a rep. staret, & S.C. ad obtinendam pro patribus Africam missus esset (quod quidē munus ille æger penè inuitus susceperat) cū eo filius in puinciam contendit. Sed nauibus Vticam petens, cū phibitus eēt patere Q. Ligario, qui prius eā puinciā obtinuerat, eaq; inde ab Actio Varo occupatā, orę maritimę peraret, ac neq; applicare littori neq; haurire aquam ęgrum fuisset, aut filiū valetudine affectū exponere in terram, sublatis anchoris recedere ide est compulsus, & in Macedoniam in Cn. Pompei castra, a quo missus in Africā fuerat, reuers⁹ cū filio est. Ibi vterq; bello accerrime, plio etiā pharsalico interfuit. Apud victorē deinde Cęsarē, finito bello, Tubero filius Ligariū accusauit, ꝙ patrē suū cū imperio pficiscentē in Africā repulisset, nō tā causa, apud illū pstertim iudicē, quā offensa in illū. Cęsaris, fretus, nam & Ligarius cū Rep. cōtra Cęsarem senserat, eoq; nomine patria etiam tū carebat: dixit autē Tubero tanta vehementia, vt Cęsar, certo iā consilio damnandi Ligarii, defensorē eius: delectationis potius gratia, quàm cognoscendæ causæ: auditurum se dixerit, ad extremum tamen Ligariorum fratrum bene de Cęsare meritorum, ac Ciceronis pces & facundia plus apud Cęsarem, quàm crimē Q. Ligarii, aut oratio Tuberonis valuere: itaq; absolutus est Ligarius. Q. Tubero inde a causis dicendis ad ius ciuile transijt, & A. Offilio operā dedit, doctissimusq; habitus est iuris publici ac priuati, & cōplures vtriusq; operis libros reliquit: sermone etiam antiquo affectauit scribere, & ideo parum grati ad posteros libri eius fuere. Is (opinor) est, qui Octauii dominatu consulatū cū Paulo Fabio Maximo gessit, anno ab V. C. septingentesimo quadragesimotertio, qui fuit (vt quidam computant) annus nonus ante exortū Xpi Dei. Quo in magistratu qd gesserit ab auctoribus nō tradit, serua quippe iam ciuitate imago cōsulatus nō potestas permāserat. Inuenio tamē de curatoribus aquarum facta esse in sententiam eius collegæq; senatus consulta plurima, quæ : qa apud Iulium Frōtinū extāt, nō apponā. Seruii Sulpitii filiā in matrimoniū duxit, exq; ea filiam suscepit. Habuit & superior & insecuta proximè ætas alios quosdam Tuberonū nomine, quorū, quia ab hoc diuersi sunt res prætermittimus.

P. Alphenus Varus.

P. Alphenus Varus, auditor & ipse Seruii Sulpitii, plurimum inter æquales auctoritatis habuit. eum Vafrum appellat Horatius cognomine ne gentili pro Varo, vt Horatianis interpretibus placuit, an totius iuris adiectione, quod ipsum idem alibi Vafrū nominat, incertū. Is, quocūq; cognomine, Cremonę natus, in eo municipio diu sutrinam exercuit, tandem, vt poeta iocosè testatur, abiecto instrumēto artis clausaq; taberna, Romā se contulit, & Seruio operam dedit, eoq; iuris ciuilis cognitione atq; exercitatione peruenit, vt vel consulatū adipisceretur: fuit. n. (vt quibusdam placet) cū P. Vinitio Cos. Octauii Cęsaris dominatu, triēnio post natum in terris Christum. Rerū antiquarū nō incuriosus habitus, reliqt digestorum libros, quorum vel quartū & trigesimum citat Gellius, idemq; collectaneorū sm quo magis miror, fuisse, qui scriberēt ex Lampridio, Alphenū Alexandro principe iuri operam dedisse, nisi verò alter ille sit eodē nomine, & studio celeber: satis constat Alphenum publico funere esse elatum. Fuit & alius eo nomine Bebriacensi tumultu prefectus castrorum, & alius, de quo multa Cicero in oratione pro Quintio, sed nihil ad hunc.

Caius.

INter Seruii auditores Pomponius numerat & Caium, cuius non modo nullum extat nomē, sed ne qui fuerit qdē satis scitur, certè perabsurdū est, qđ quidam fecerunt, credere hūc illū esse Flauium scribam, qui cornicū oculos confixerit, arcanis actionū & iuris inuulgandis: ille.n. & longe antiquior, quippe Ap. cęci scriba, & Cn. pręnomine fuit, neq; minus inepte C. Drusum accipias, a Cicerone in iuris consultis positū: nā & ille Seruio antiquior & a nobis dudū suo loco relatus, ętate mea venere in lucē Caii institutionū libri duo, vnde Iustinianus multa in suas transtulerat: sed is ne fuerit Seruij auditor, incertū, illud satis mirari nequeo, cū, qcunq; tandē fuerit, adeo aut ignobilē genere ac maiorib. aut pstanti gloria extitisse, vt solo prænomine innotuerit, & si ferè suspicor nomē eius in pfatione Iustiniani scriptū, vitio exēplariū in nostri dictionē deprauatū: qd.n. ita suū appellet Iustinianus pcipue hunc Caiū tot ante sæculis demortuū? Sunt q Caium floruisse per imperiū Caracallæ tradant, qđ si recipimus, duos fuisse iurisperitos Caios tēporū interualla fateri coegerint, q Riuallius parū animaduertit, quū huius posterioris septimū librū de origine vocabulorū ab A. Gellio citari pdidit: neq; .n. ad illa vsq; tēpora peruenit Gellius, & iurisconsultum Caium non tam vocat, q̃ innuit. Cęterum, siue vnum modo, seu duos numeremus, ꝙ neuter satis est notus, & illa scripta, qbus conferti sunt legum libri, vtrius fuerint, in ambiguo est, ea hoc loco a nobis referentur, vt sunt apud Politianum, cui hāc quoq; lucubrationem nostri homines debent: sunt autem hæc. Ad edictum puinciale lib. 32. ad leges 15. ad edictum publicum 15. qui soli tum reperti fuerunt, aureorum septem, dodecadelti. i. 12. tabularū sex, institutionum tres, quos tñ Boetius duos tantum fuisse significat, quum posteriorem cōmentarium Caij institutionū citat, de manumissionibus tres, fideicōmissorum duo de casibus vnus, regularū vnus, dotaliciorum vnus, hypothecarię vnus, nominat Iustinianus eius cōmentarios ēt rerum quotidianarum. pterea, quod diximus, Gellius de origine vocabulorum opus, cuius ex septimo libro testimonium citat, si modo ille est iurisperitus, illud ad extremum testabor, prænomen hoc Caij apud Pōponiū videri suppositititium, nisi vero gemino prænomine Offilium C. A. vocemus, quē morē duplicandi prænominis an veteres vsurparent, nondum satis obseruaui: est tñ apud Liuium (nisi codices fallunt) non semel Q. P. Philo. mouet, ꝙ Seruii auditores Pōponius decem numerat, plures exponit, quod cum & Zasius videret: exuberantia tñ nomina neque expunxit, neque ad decem homines ꝯxit, id quod ita fiet, si, abolito, aut ad Offilium proximumve Titium (C. enim Titium in Cicerone & Macrobio legimus) translato C. prænomine, G. deinde Atteium Pacuuiū pro vno eodemq; acceperimus: duæ namque hominum appellationes decuriam illam auditorum Seruii perperam in Pomponio augent. Ita vnus ille relinquetur posterior Caius, solo pnomine, & modo enumeratis operibus illustris, hoc ipso loco, ad expurgādū Pōponij codicem, paulò ante tempus a nobis expositus.

Titius Cæsius.

EIusdem Seruii auditor a Pomponio in numerū iurisprudentum refertur Titius, incerto ex varietate codicū cognomine: variè.n. Cęsius, Celsusq; dr, de quo quidquam tradi vix licet. Titii duo C. & Sex. ferè ęquales apud Ciceronem in oratoribus habentur, sed paulo etiam, q̃ Seruius ætate superiores, vt nihil, nisi aliqua forsitan necessitudine ad hunc petineāt. quorum C. eques Ro. iudicio Ciceronis eo eloquētiæ peruenit, quo potuit ferè latinus orator, sine græcis literis & sine multo vsu, puenire, eius orationes tm argutiarum, tm exemplorum, tm vrbanitatis habebant, vt penè attico stilo scriptę esse viderentur, easdē argutias in tragedias, satis quidem ille acutè, sed parum tragicè, transtulerat, quem studuit imitari L. Afranius poeta. Sex. verò Titius orator fuit loquax sanè & satis acutus, sed tam solutus & mollis in gestu, vt saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset, adeo cauendum est, nequid in agendo dicendove facias, cuius imitatio rideatur. Scribit idem Cicero ad P. Cæsium literas, sanè quasi ad iurisconsultum, & patronum, seq; natu minorem: rogat.n. hominē & pro sua & pro paterna amicitia, ut P. Messenium familiarem suum in fidē recipiat, eiusque rem famamq; tueatur: cōmendat etiā Titio L. F. Rufo prętori vrbano, cū esset in Cilicia procons. L. Custidium tribulem, municipem, & familiarem suum, & T. Titio T. F. legato annonę C. Auianum Flaccū, & (nequid prætereā) extat eius epistola, qua Titiū nullo prænomine quasi virum doctum consolatur, super morte liberorum, oppressa iam Rep. illud longe a iurisconsulto alienius duco, quod ex eisdem epistolis Zasius de T. Fabio aut Fadio annotat. Titium etiam Festus citat, & Seruius, & Macrobius, super feriis. Horatius Titiū lyricū & tragicū poetā noīat sodalem suū, & Claudii Tiberii, q postea imperauit, comitē, eum Porphyrio doctissimū fuisse, & scripsisse lyrica ad Pindari imitationem testatur.

Aufidij duo.

EX eodem Seruii auditorio prodiere Aufidius Tuca, quē alii Surem nuncupant, Aufidius Namusa, Mamusave, magno annorum numero vtriq; ab illo Cn. Aufidio cęco, quem supra retulimus, disiuncti, & a tribus aliis Aufidiis, quos Zasius diligenter collegit, quibus, vt totum prope gentis nomen peragatur, adiungi potest ille T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutē, & bonus vir & innocēs, qui orator fuit per Syllę dictatoris tempora, sed dicebat parū iuris autē intelligentia callidus, T. Iuuentio & P. Orbio, quos dicimus, uolebat esse similis. Idē ne fuerit T. Aufidius, ambigo qui cum, asiatici publicani exiguam admodū particulam habuisset, postea totam Asiam proconsulari imperio obtinuit, nec indignati sunt socii, eius parere fascibus quē aliena tribunalia adulantem viderant: gessit se etiā integerrimè ac splendidissimè, miroq; id modo demonstrauit, pristinum quæstum, suæ fortunæ, pręsens verò dignitatis incrementū, moribus suis assignari debere. legimus & Aufidium Bassum, & Gn. Aufidium Orestē solū in familia Cos. anno V. C. Dclxxxiij. vtriusque Aufidii in legum libris non raro laudatur auctoritas. Namusa etiam dr volumina & scripta octo ęqualium & condiscipulorū suorum collecta in centum quadraginta libros distribuisse.

C. Atteius Pacuuius.

IS quoque a Seruio instructus est, quem vt pro vno accipiam, facit illa numeri rō, in Caio inita, de quo pauca dicenda sunt, qa nulla vel aliena vel ipsius de eo monumēta loquunt, ne maioribus qdē eius, ꝙ sciam, claris: nullum.n. legimus Atteium curuli honore functum, ante Capitones, quos paulo post suo loco referam.

Flauius Priscus.

A Seruio fuit Flauius quoque Priscus, nihilo, q̃ Atteius, notior aut suo aut maiorum splēdore; aliamq; etiam opinor fuisse gentem Flauiam Reate oriundam, tribus augustis Vespasiano, Tito, Domitiano postea illustrem, fuerat quidem longè antea Gn. ille Flauius Libertini generis, scriba Ap. Cæci, ad quem stemma atq; originem Flauii Prisci referre, putidū existimo. Sed quis antiquitatem oīum aut stirpem teneat? cū noui quotidie homines ac repentini ad summam euadant gloriam, nec virtus aliam, quā animi, quē incolit, nobilitatē desyderet. Macrobius, vbi de intercalandi rōne agit, Flauium nominat, & alium M. Flauium scribam, qui, C. Cæsare tyranno corrigente annum, scriptos dies singulos ita ad eum retulerit, vt ordo eorum inueniri facillime posset, & inuento certus status perseueraret.

Cinna.

AVdiuit & Cinna Seruium Sulpitium: ita.n. legi apud Pomponium mihi iampridem placuit, potiusq̃ aut Cecinna, q studio augurali & disciplina Hetrusca, nō ciuili claruit, aut porcina, vt reponit Zasius. M. enim ille Aemilius Lepidus, q est porcina dictus, a Prisciano laudatus, apud Ciceronem inter oratores, sine vlla intelligentiæ iuris mentione numeratur, quam tñ solet accurate in illis suis oratoribus ponderare. adde, ꝙ & Seruium multis annis præcessit: deniq; codex noricus, cuius auctoritate crebro vtitur Zasius, Cinnam habet, idemque non raro in libris legum accitur. Familiam gentis Corneliæ fuisse supra demōstrauimus. primum, qui Cinna sit dictus: inuenio illum quater Cos. Marianarum partium, patriæ ac libertatis penè oppressorem. & quod ad iurisperitum magis forte pertineat, per eius tempora Cinnam poetam auctorem Smyrnæ: quem celebrat Catullus, & Virgilius, Lucretium quoque Cinnam Cos. anno V.C. Dccxxxv. Octauij dominatu, & C. Cinnam magnum septennio post natum in terris Christum. De ipso iurisperito, an ex his vnus fuerit, aut certi quidquam tradere non habeo.

P. Cecilius.

DEdit operam Seruio & P. Cecilius, cuius perfrequens in digestorum libris citatur auctoritas. Cecilia gens antiquissima primum trib. Cos, habuit T. Cecilium cognomento Siculū, anno V.C. cccx. in quo tñ arbitror vitiatos Liuij codices, & pro Clęlio Cecilium indum: eundem.n. Dionysius Clęlium vocat, & aliquanto ante idem cognomen Quinto tribuit, qui apud vtrosque Clęlius dr: sed & Clęlium alium Liuius ipse Siculū vocat. Itaque rectius Cecilij generis primus nominabitur L. Cecilius Metellus Cos. anno V.C. cccclxix. multi deinde Cecilij Metelli varijs agnominibus celebres extitere, quos sigillatim enumerare longum est, cùm psertim nesciam, an quidquā ad hunc nostrum pertineant: nā ne ipse quidem satis, cōstat, qs aut vnde fuerit, tantam iacturam librorum fecimus, præter vetustatē, rerum omniū, quamuis illustriū, obrutricē. Sanè huius ille fuisse iocus creditur, quē Macrobius L. tñ non P. Cecilio tribuit, tralatitio. s. illo & frequenti prænominum errore: nam, cū C. Cęsar cęteris collusoribus suis pillę cētena sestertia dati iussisset, soli Cecilio quinquaginta: quid ego, inquit, vna manu ludo, vt nequeam tātundem capere? Fuit & alius Sex. Cecilius per Traiani & Hadriani principatus, in disciplina iuris ac legibus po. Ro. noscendis interpretandisque scientia, vsu, atq; auctoritate illustri, extat eius & Phauorini Philosophi perelegans apud Gelliū disputatio de legibus xij. tabularum. purgat.n. Cecilius illa vitia, quę fuerant à Phauorino illis legibus imputata, Leuitatem, duritiem, obscuritatem, remissionem. eundem cum hoc putat fuisse Riuallius illum Cecilium, quem Gallum cognominat Macrobius, & virum doctissimum appellat, qui scripserit de significatione verborum, ad ius ciuile pertinentium, libros aliquot in quo ego subdubito.

Sulpitius Galba.

HOrum temporum ęqualis Sulpitius Galba, poterat: vt a Pomponio, præteriri: nisi eum inter iurecōsultos ponerēt, qui de personis Horatianis scripserunt. idq; & nos supra promiseramus, sed dignitas hominis mutare sententiam coegit. Huic abauus fuit Sergius Galba cōsularis, temporum suorū eloquentissimus, quem tradunt Hispaniæ proprætorem, xxx. Lusitanorū millibus perfidia trucidatis Viriatini belli causam extitisse. auus ob consulatus repulsam infensus Iulio Cæsari, cuius legatus in Gallia fuerat, conspirauit in cędem eius cum Bruto & Cassio, pp quod pedia lege damnatus est, patrem habuit clariorem studio q̃ dignitate: non.n. egressus pturę gradum, multiplicem, nec incuriosam historiam edidit, ipse ad cōsulatum peruenit, quem tñ in breuiarijs non reperio: neq;.n. is fuit P. Sulpitius Quirinus, cum M. Valerio Messala ij. Cos. quem nihil ad veterem & patriciam Sulpitiorum familiam pertinuisse, affirmat Cornelius Tacitus, sed ortū municipio lanuuino, vnus relinqtur Q. Sulpitius Camerinus, quinquennio ante mortē Octauij principis, collega

C. Poppei Sabini, & ſi Porphirio Seruium Galbam vocat: nam C. Sulpitiū, qui cum Hario Coſ. fuit decennio ante eum Galbā, qui poſtea principatum tenuit, facilius crediderim iuriſconſulti filiū: id. n. & Tacitus & Suetonius ſignificat: quāti tñ id refert? eorū tēporū vix habemus hiſtorias, annales certè nullos, nec niſi miniſtrorū principis res geſtas: ſatis tū erat Coſſ. notare annū, imperatore pro libitu rē p. adminiſtrāte, itaq; res hominis priuatas pſequar, corpore fuit perbreui, atq; ēt gibbo, & ad oīum cauillos expoſito. Octauius agēti apud ſe cām, atq; identidē repetēti, corrige in me, ſiquid reprehēdis, ego te, inquit, monere poſſum, corrigere non poſſum. In eundē M. Lollij vox circūferebatur, ingenium Galbæ malè habitat, ne grāmatici quidē dicacitatē euaſit vir inter ciuitatis principes: ſiquidē, cū Orbilius iudicio frequenti teſtimoniū diceret, interrogatus a Galba, diuerſæ partis aduocato, cui vel incognitus erat, vel diſſimulabat ad ruborē inijciēdū, quidnā ageret, & quo artificio, vteretur, rñdit, a ſe gibbos in ſole fricari, atq; inde in vmbrā trāſferri ſolere. qđ tñ in libris Suetonij minus accurate ſcriptis, ad Varronē & Murenā inconſtanter pro Galba relatum legimus: nā Macrobius planè de Galba tradit, quem alibi idem ipſe & Suetonius gibboſum produnt. Modicæ in dicendo facultatis, vt diximus, cās tñ induſtriæ actitauit. Vxores habuit Mumiā Achaiam, neptē Catuli, proneptemq; L. Mūmij, qui Corinthū excidit, ex qua liberos, C. & Sergiū procerauit, quorū maior C. attritis facultatibus, vrbe ceſſit, prohibitusq; a Tiberio principe ſortiri anno ſuo pconſulū, voluntaria morte obijt. Sergius ad imperiū vſq; peruenit, ſed non diuturnius ſeptimeſtri in ſecundis nuptij habuit Liuiā Ocellinā: ditē admodū & pulchrā, a qua tñ nobilitatis cā appetitus vltro exiſtimabatur, & aliquanto enixius, poſtq̃ ſubinde inſtanti, vitiū corporis, ſecreto, poſita veſte detexit, ne quaſi ignarā fallere videretur. Laboraſſe hominē adulteriorū infamia, ſignificat Horatius Flaccus illis verſibus, quinetiam illud accidit, vt quidam teſtes caudamque ſalacem demeteret ferro, iure omnes, Galba negabat quaſi & ipſe ſectator matronarum habuit & villam ſuppoſitam colli prope Tarracinam, & ſiniſtrorſum Fundos petentibus, in qua natus eſt filius poſtea imperator, q & ipſe, vt ſupra quoq; memorauimus inter liberales diſciplinas, attendit & iuri.

Antiſtius Labeo, pater & F.

VEtus Antiſtiorū familia, Gabijs (niſi me coniectura fallit) oriunda, ibi plurimū polluit: habuit. n. Petronē Antiſtium virum pace belloq; clariſſimum, quem Sex. Tarquinius regis ſuperbi filius, quaſi inſidiantē ſibi, dolo ſuſtulit, in illo ſimulato exilio & paternis ſimultatibus, cū decutiēdis papauerum capitibus ſummi, cædem principū Gabinæ ciuitatis nuncio filij tacitus indicaſſet, ea calamitate multis Gabinorū in exilium pulſis, multis ſponte profectis, capta deinde vrbe, & pace inita, labente paulatim Gabina re, veriſimile eſt, Antiſtios migraſſe Romam. Ibi inter plebeos retenti, primum curulem magiſtratū in L. Antiſtio tribuno conſulari tenuere, ante impartitū plebi cōſulatū, anno V. C. ccclxxvj. in libera ciuitate nullū reperio Coſ. dñatu Octauij C. Antiſtiū veterē, biennio ipſo ante natū in hominibus Chr̄m, aliquot deinde Antiſtios veteres. Labeonis cognomine primus extat is, qui pretor Siciliā ſorte habuit, bello Philippi Macedonico. Ex hac proſapia ortus Q. vel (variant. n. in pnomine, vt ſolēt, exēplaria auctorū) M. Antiſtius Labeo patrē habuit Antiſtium Labeonē virū ſapientia illuſtrē, qui inter occiſores Iulii Cęſaris tyranni fuit, perſtititq; cōſtantiſſime in partibus, donec pharſalica acie, M. Bruto, cuius erat legatus, ab Antonio & Octauio iniquitate fortunæ ſuperato, vbi eum mortuū, ſe ab eo cū ſuſpirio cōmemoratū, hoſtes victores cognouit, locū in tabernaculo ad corporis ſui modū effodit, ac mandata, q̄ ad coniugē, & liberos ferrentur, ſeruis ex ordine tradidit, epiſtolaſque ēt ad familiares dedit. vnū deinde ex ſeruis fidiſſimū dextra apprehēſum, & ad ſe verſum (qđ moris fuit in danda libertate Romanis) tradito gladio, oblatoq; vltro iugulo, vt ſe necaret iuſſit: ſic illi tētoriū pro ſepulchro fuit, atq; ita manus hoſtiū deuitauit. Hunc quoq; ppe eſt, vt putem, a Pōponio inter iuris profeſſores & Seruij diſcipulos numerari, cū pſertim videā ab Appiano huic ſapiētiæ laudē attribui, tametſi celebriorē iuris ſciētia filiū facere videatur. Eo parēte genitus Labeo, gloriā patris adauxit: nam & philoſophię operā dedit, & ius ciuile a pleriſq; ſuę ętatis natu grandioribus, ſed a Trebatio præſertim didicit. Plurimam ſtudiis operam dedit, & totum annum ita diuiſerat, vt Romæ ſex menſibus cū ſtudioſis eſſet, & ſecederet ſex menſibus, & conſcribēdis libris operam daret: itaq; reliquit quadraginta volumina, vel (vt alibi caſtigatius) quadringenta, ex quibus plurima in manibus poſterorū ad multos annos verſata ſunt, & frequenter accita. Is primus ueluti ſectam quādam iuris cum Atteio Capitone exercuit, nam, illo in veteribus præceptis permanente, Labeo doctrina atq; ingenio fretus, innouare inſtitit, quo minus fidei in nonnullis habeas ſcribenti Atteio apud Gellium, hominem hunc libertate quadam nimia, ac vecordia eſſe vexatum, vſque eo, vt Octauio iam principe, ac rempub. opprimente: nihil tñ faceret, quod nō iuſtū ſanctūq; eſſe, & in Ro. antiquitatibus legiſſet: quid. n. hic reprehendere iure poſſit Atteius? Sanè conſtat Labeonē ſeu iniuria paternę cædis, ſeu ingenua libertate cōmotū, quaſi in libera ciuitate vixiſſe: nā & ea ſenatus lectione, qua vir uirum legebat. (Sic. n. emendandi codices tranquilli) P. & Cn. Lentulis Coſſ. legit M. Lepidum hoſtē olim Octauij, & tunc exulantē, interrogatusq; ab eo, an eſſent alij digniores, ſuū cuiq; iudiciū eſſe, rñdit, auctores ſunt, Octauiū ea de re ſuppliciū homini interminatū, puerū eū appellaſſe, cūq; ille dixiſſet, qd. n. cōmiſi, ſi hoīem, quē tu Pōtificē eſſe pmittis, in ſenatū aſciui? placatiorē ſeſe Labeoni exhibuiſſe; cōcupiuerat. n. id ſacerdotiū Octauius Cęſar, neq; tñ eripere viuo Lepido, iā reliqua omni dignitate ac patria ſpoliato, vnq̃ ſuſtinuerat. Verbis aliqñ in ſenatu habitis, vt ſenatoribus ea dignitas in ſucceſſionē ſeruaretur, Labeo, cū neq; aſſentiri vellet, neq; aduerſari aperte poſſet, rogat⁹ ſnīam, ſterto (inqt) neq; tñ mihi me dormitū conferre ante eū licet. Ea cōtumacia effectū eſt, vt Octauio parū probaretur. iccirco in iniuriam eius ꝯſulatū Capitoni accelerauit, vt Labeonē, eiſdē ciuilib⁹ ſtudiis pcellentē, dignatione eius magiſtratus Capito anteiret: nā illa ętas duo pacis decora ſimul tulit, ſed Labeo incorrupta libertate, & ob id fama celebratior, Capitonis hoīs longè minus ſui capitis obſequiū dominantibus magis probabatur. Igitur Labeo intra pturā ſtetit, atq; ex ea iniuria cōmendationē aſſecutus eſt: tametſi nō deſunt, qui ſcribant oblatum ei ab Octauio ꝯſulatū, vt ſuffectus fieret, & honorē ſuſciperet, a Labeone recuſatum. Exēplum libertatis eius illud quoq; fuerit, quod Atteius vecordiā interpretabatur. Cū a muliere quadā tribuni plebis, aduerſus eum aditi, Gellianū viatorē ad eum miſiſſent, vt in ius veniret, & mulieri rñderet, iuſſit eum, qui miſſus erat, redire, & tribunis dicere, ius eis non eſſe, neq; ſe, neq; alium quemquā in cām vocandi, ꝙ more maiorū Tribuni plebis pręhēſionē haberēt, vocationē non haberent, poſſe igitur eos venire, & pręhendi ſe iubere, ſed vocādi abſentē ius non habere: conſtanter itaq; fecit homo liberi animi, qui, qđ iuris eſſe putabat, ab eo decedere noluit: tametſi Horatius ſatyrica petulātia hoīem hunc inſanū vocauit, in gratiam nimirum Octauii, quam notā Flaccus ne a ſuis quidē interpretibus tacitam tulit: nam, ꝙ ille liberè in Cæſarē Octauiū inueheretur, hoc gratificatū Octauio poetā oēs annotāt. Certè inter omnes conſtat legum morumq; & antiquitatis, ac iuris ciuilis doctū apprime Labeonem eſſe habitū, ita vt eū Petronius arbiter Seruio Sulpitio cōparet, illo verſiculo, atq; eſto, qdquid Seruius & Labeo. Inuenio ēt apud auctores Veſtiliā ptoria familia genitam vulgaſſe apud ędiles ſtupri licentiā, more inter veteres recepto, q ſatis pęnarū aduerſum impudicas in ipſa profeſſione flagitij credebant, exactā ēt a Titidio (ſic. n. ſcriptū eſt p Antiſtio forte) Labeone Veſtilię marito rōnē, cur ī vxore delicti manifeſta vltionē legis omiſiſſet, atq; illo ptendente, ſexaginta dies ad cōſultandum datos, nōdum pterijſſe, ſatis viſum eſt de Veſtilia ſtatuere, eaq; in inſulam Seriphū ablegata eſt. Sed, quia multi aliarum quoq; gentium Labeonis tulere cognomen, hoc libentius eā contumeliam ab Antiſtio auerterim: eſt & apud Senecā inter oratores declamatoreſq; Labeo: cuius tñ libri accuratius ſcripti Labienum ſeruant, cōſentiente ēt Suetonio. Cornelium Labeonem citat Macrobius, nos Fabiū Labeonē ſupra memorauimus. Idē error ex Labieno Labeonē fecit apud Plutarchum in Pompeio, in Grecis quoq; exēplaribus: & ſi Antiſtij ēt Pompeium affinitate contigerint: habuit. n. primis nuptiis in matrimonio Antiſtiam, cuius pater vir ptorius pp eam propinquitatem quaſi Syllanus in ſenatu iugulatus eſt. Illud certè de hoc Labeone traditur, primum codicillis eſſe vſum, atq; ita factum, vt huius ſimul & pręceptoris ſui Trebatii, quam diximus, auctoritate, poſtea nemini dubiū fuerit, quin iure optimo ſuprema volūtas codicillis teſtata relinqueretur. Ex Labeonis operibus, inter quæ numerantur etiam ad xii. tabulas & xl. poſteriorum libri, ad edictum pręt. peregrini xxx. ad vrbani cōplures, exiſtimat Politianus adhibitos a Tribuniano in ſuos legū centones, decē libros poſteriorum, octo probabilium, quam ſnīam Riuallius refellit ratione non inſubtili, neq; in eo tm̃, ſed & in Q. Mutio pōt & Aquilio Gallo. Sane, quāuis Labeo principali ſtudio iuris prudentiam exercuerit, & conſulentibus publicè reſponderit, attamen cęterarum quoque bonarum artium expers non fuit, & in grammaticam ſeſe atque dialecticam literaſque antiquiores altioreſque dederat, ac latinarum vocum origines rationeſque & proprietates percallebat, eaque præcipue ſcientia ad enodandos pleroſque iuris laqueos vtebatur, apparuit hoc ipſum in libris poſteriorum, poſt eius mortem, vt ferunt, editis, quorum continui tres 38. 39. 40. pleni erant id genus rerum, ad enarrandam illuſtrandamq; latinam linguā ad modum cōducentium.

C. Atteius Capito.

CAtteius Capito, auo centurione Syllano, patre prætorio, haud admodum vetere, nec tamen ignobili familia ortus, conſulatum Romę geſſit cum Germanico Cęſare, Octauij imperio, anno poſt Chriſtum natū decimotertio. Quo quidem in magiſtratu adeo nihil egiſſe traditur, vt ne iudicauerit quidem, collega eius omnia iudicia peragente, error eſt in Coſſ. Caſſiodori, Holoandri, Glarçani, pro Atteio Fonteium ſcribentium, quos

quos diuerſos fuiſſe, & hunc conſulem, etiam ex Tacito diſcas. Is quoq; magnam ſibi in iure ciuili auctoritatem comparauerat, & alter quaſi oraculum ciuitatis eo tpe habebatur. Doctorē habuerat Offilium, in cuius etiam præceptis, atq; ſententijs perſeuerabat, diſſidebatq; a Labeone non modo diſciplinę exercitatione, ſed moribus etiā, & toto vitę genere, ille cū principibus contumacia certabat, hic obſequioſus dominantibus in adulatione vſq; erat. Quibus illecebris pbatus Octauio, conſulatum exq; eo honore inuidiā adeptus eſt. ac ſequēti anno in curatione aquarum Męcenati ſucceſſit: itaq; triennio inde cū Tiberis vrbem inundaſſet, relabentemq; ſecuta eſſet ędificiorū, & hominū ſtrages, remedio coercendi fluminis a Tiberio principe præfectus eſt, collega dato, L. Arruncio. Qui cū in ſenatu egiſſent, an ob moderandas Tiberis exundationes, auerti flumina & lacus oporteret, p quos augeſcit, auditis municipiorū & coloniarum, ad quas ea res pertinere poterat, legationibus, nihil mutari placuit. Auxit adulationis vitium Capitoni, Tiberii principis diſſimulata inſolentia, qui, cum nimio plus adulatoribus delectarēt, amare tñ in ciuibus, ac ſenatoribus libertatem dicendi ſimulabat: itaque eius animi non ignarus Capito, cum L. Ennius eques Ro. maieſtatis poſtulatus, ꝙ effigiē principis Tiberii promiſcuū ad vſum argenti vertiſſet, recipi inter reos vetaretur a Cęſare, palā quaſi per libertatē aſpernatus eſt, non. n. debere eripi patribus auctoritatem ſtatuendi, neq; tñ maleficium impune habēdū, ſanè lentus in ſuo dolore eſſet, reip. iniurias ne largiretur: intellexit hæc Tiberius, vt erant, magiſq̃ vt dicebantur, perſtititq; intercedere. Capitoni inſignior infamia fuit, ꝙ humani diuiniq; iuris ſciens, egregium publicū, & bonas domi artes dehoneſtauiſſet, eodemq̃; ipſo anno eſt mortuus, qui fuit poſt Chriſtū natum xxiij. Illa Capitonis ridicula fuit adulatio: nam, cum Tiberius edicto quodam verbum parum apud latinos vetus inſcripſiſſet, eiuſq; recordatio noctu principi ſubiſſet, cōuocatis poſtridie, quotquot Romę grāmaticam, aut verborum interpretādorum ſcientiam profiterentur, Pomponio grammatico verbum repręhendente, Capito affirmauit, & eſſe illud antiquū, & ſi nō eſſet, futurum certe iam inde, & ciuitatem in gratiam Cęſaris id verbum inter antiqua relaturā, quod adeo tacitum non tulit, vt grammaticus ad Tiberium conuerſus, mētitur Capito, rñderit, tu eīm Cęſar ciuitatē Ro. dare potes hominibus, verba & linguæ latinę vſum non potes, eam rñſionē Dion Procillio cuidam ſenatori aſcribit, ſed pluris eſt apud me Suetonii diligentiſſimi ſcriptoris auctoritas. Idē Capito Atteium philologum grāmaticū dicebat, inter grammaticos rhetorem, inter rhetores fuiſſe grāmaticum. id quod hodie multis euenit. Reliquit Capito libros non paucos, quorum teſtimonio ſępe Gellius, interdum & Macrobius & Frontinus vtuntur. Multa de Atteio Capitone Tribuno ple. ſunt apud Dionē lib. xxxix. ſed ea ad patrē potius iuriſcōſultum pertinere, temporum rō indicat: quemadmodū & quæ in ſenatuſcōſulto a Cęlio ad Ciceronē ī epiſtolis miſſo. forteq; ēt, quæ de Atteio quodā copiarū ductore p Octauii, & L. Antonii bellū ſcribit Appianus lib. 5. bellorū ciuilium: ſed & illud, qđ ſcribit Paterculus, Capitonē ſenatorii ordinis virū, patruū ſuū, Agrippę, C. Caſſiū de cęde Cęſaris lege Pedia accuſanti, ſubſcripſiſſe, ad patrem melius q̃ ad filium referas, quaſi iam tū ab eo hęreditarias acceperit partes Cęſarianas fili⁹: licèt hoc mali Zaſius filio aſcribere. Fuit & quæſtor Iudeę Capito quidā, C. Caligulæ imperio, vt Philo Iudęus ſcribit, quem non temere filiū huius iuris cōſulti exiſtimaueris: quēdā ēt Capitonem inſer primarios declamatores memorat Seneca, Plinius Iunior Titinium Capitonem ſcriptorē virorū illuſtrium. Siſinnium quoq; & Aſiniū Capitones inuenio. Sed, vt ad noſtrū redeamus, libros hos ꝯſcripſit, commentaria ad xij. tabulas coniectaneorum libros cclx. de pontificio iure, cuius conſultiſſimus fuit, ſeptem, de ſenatoris officio vnum, de iure ſacrificiorum decem, commētarium etiā de iudicijs publicis: ex ijs operibus permulta citantur a Gellio, Feſto, Macrobio, Nonio, Frontino.

M. Cocceius Nerua pater, & filius.

M. Cocceius Nerua iuriſconſultus Cocceium Neruā patrē habuit, qui cum L. Gellio triumuirali dominatu conſulfuit, & conciliandæ inter Antonium & Octauium amicitię ſeſe cū Męcenate interpoſuit. Narnienſe familię genus. Nerua ipſe iuriſconſultus Labeonis ſectam excepit, & diſſenſiones diſciplinarum cū Capitonis ſucceſſoribus adauxit. Is omnis diuini atq; humani iuris ſciens, eaq; cognitione illuſtris, familiariſſim⁹ atq; aſſiduus Tiberio Cęſari fuit. In curatione aquarum (quod munus principibus in ciuitate viris dari conſueuerat) Satrio Rufo ſucceſſit, Seruio Cornelio Cethego, L. Viſellio Varrone Coſſ. anno poſt natum Chriſtū quinto ac vigeſimo. Biennio poſt ſolus ex ſenatorio ordine Cęſarem in Campaniam atq; inſulam Capreas ſecedentem ſecutus eſt, ibique cū eo annos ferme octo permanſit. Traditur etiam ante conſulatu functus, ꝙ extraordinario ac ſuffectitio munere ei contigiſſe, exiſtimo, atque ideo nullum annum in commentariis conficit, nec ſciri poteſt, qbus Coſſ. geſſerit cōſulatum. Anno, poſtq̃ ſeceſſerat, ferme octauo, cū Tiberius omnia cędis ac libidine repleuiſſet, vir priſcę probitatis Nerua, eius conſuetudinis impatiens, integro ſtatu, corpore illeſo, moriendi conſilium cępit. qđ vt Tiberio cognitum eſt, aſſidere Neruę, cauſas requirere, addere preces, fateri poſtremo graue conſcientiæ, graue famæ ſuæ, ſi proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret. auerſatus ſermonem Nerua, cum diu nullis precibus elici ab eo rñſum potuiſſet, abſtinentiam cibi continuauit, atque ita vitam finiuit, cauſæ mortis præcipue ferebantur a gnaris cogitationum eius, ꝙ, quanto proprius mala Reip. intueretur, præ ira ac metu, dum integer, dum intentatus eſſet, honeſtum finem voluerit, alii præter alias hanc addunt, ꝙ leges a Cæſare poſitas de condemnationibus reperiret, vnde infidelitatis plurimum, ac tumultus prouenire oporteret. Cæterum adeo commotus eſt tacito mortis eius conuitio Tiberius, vt confeſtim ad mitigandas vſuras vigintiquinque ſeſtertiorum millia in publicum contulerit, vnde gratuito indigētibus in trienniū mutuo daretur, & celeberrimos, ac notiſſimos quoſq; accuſatores iuſſerit vno die interfici. Reliquit filium Neruā eadem iuris cognitione celebrem, qui libros de vſucapionibus reliquit. Eo natus eſt Nerua ille, qui Ro. imperium optime omnium geſſit, vt non modo Nerua hic probitate conſpicuus ipſe fuerit, ſed filio, nepote, ac deinceps propinquis, preſertim vero arrogato Traiamo opt. principe iuriſque diuini atq; humani conſultiſſimo, deincepſq; adoptione optimorū principum ad Commodum vſque cenſendus ſit. Nerua filius (ſi Vlpiano credimus) annum agēs ętatis ſeptimum ac decimum, aut paulo plus de iure publicè reſpondit. Fuerunt & Syllij & Licinij Neruæ, ſed aliæ gentes, nec niſi cognomine ſimiles.

Maſurius Sabinus.

MAſurius Sabinus e plebe homo, Atteio Capitoni in diſciplina iuris ſucceſſit, & Cocceium Neruam emulū habuit. Receptus eſt in equeſtrē ordinē iam grandis natu, & annorum fere quinquaginta, ei neq; amplę facultates fuerūt, ſed plurimū a ſuis auditoribus ſuſtentatus eſt, obtinuitq; a Tiberio Cęſare, vt ſibi de iure rñdere liceret. atq; ita publicè primus reſcripſit. Nā, vt obiter ſciamus, ante tempora Auguſti, publicè rñdendi ius non a principibus dabatur, ſed, qui fiduciā ſtudiorū ſuorū habebant, conſulentibus rñdebant, neque rñſa, vtique ſignata, dabāt, ſed plerūq; iudicibus ipſis ſcribebant, aut teſtabantur illos, ij, a qbus conſulti fuerant. Primus Oct. Auguſtus, vt maior iuris auctoritas haberetur, conſtituit, vt ex auctoritate eius rñderent, & ex illo tpe peti hoc pro beneficio cępit. Vnde paulò poſt effectum eſt, vt peſtis humani generis Caligula, inter cętera liuoris, ac malignitatis in oēs claros viros ſcelera, de iuris quoq; ꝯſultis, quaſi ſcientiæ eorum oēm vſum aboliturus, ſępe iactauerit, ſe mehercle effecturū, ne quid rñdere poſſent, præter ęquum. Poſtea deinde optimus princeps. Adrianus, quaſi priſtinū morem, & libertatē relaturus, cū ab eo viri periti peterent, vt ſibi liceret rñdere, reſcripſit eis, hoc non peti, ſed pſtari, atq; effici ſolere: & ideo, ſi qs fiduciā ſui haberet, placiturū ſe populo, ad rñdendum ſe præpararet. Poſtremo res eo deuenit, vt, retento Auguſti more, nemo iuriſconſultus appellaretur, aut publicè ius interpretaretur, deq; eo rñderet, niſi eam auctoritatē a principe impetraſſet, quorum oīum ſnīæ, & opiniones in tm̃ honoris venere, vt ex principum conſtitutionibus recedere ab eorum rñſo iudicibus nō liceret: & ex horum tantummodo ſcriptis Iuſtinianus confici pādectas ſuas, cęteris reiectis, voluerit: extat de Maſurio illud ī ſatyra Perſij carmen in perſona Libertini.

> Vindicta poſtquam meus a prætore receſſi,
> Cur mihi non liceat, iuſſit quodcunque voluntas,
> Excepto, ſiquid Maſuri, rubrica vetauit.

Et (vt quidā putāt) epiſtola Plinii Cęcilii li. 4. qua eū vt religioſū defenſorē ſupremarū volūtatū laudat: ſed ego ad illa tpa nō puto perueniſſe Maſuriū. Opera hæc ab eo ferunt relicta, memorabiliū lib. 12. iuris ciuilis tres, cōmētarii de indigenis, liber de furtis, vnde multa Gellius Macrobiuſq; nominatim ſumpſere.

Caſſius Longinus.

CAſſij patritii iam inde ab initio Ro. libertatis magni atque ampli extitere. Sp. enim Caſſius, cognomento Becillinus (Vſcellinum, Vicellinum auctores aut librarii variant) octauo poſt pulſos reges anno Coſ. duos deinde alios, & magiſterium equitum primus geſſit. poſtremò, cū iactanda lege agraria, quæ nunq̃ deinde ſine maximis motibus rerū agitata eſt, ea largitione captare animos plebis, & ſibi viam ad tyrannidem facere videretur, ubi primum magiſtratu abiit, damnatus necatuſque eſt: ſunt, qui patrem auctorem eius ſupplicii ferant. eum, cognita domi cauſa, verberaſſe ac necaſſe, peculiumque filii Cereri conſecrauiſſe, ſignum inde factum eſſe, & inſcriptum, ex Caſſia familia datum: ſed, quæ familia primum molitorem tyrannidis dederat: eadem poſt multos inſignes viros, accerrimum vindicem libertatis protulit C. Caſſium Iulii Cæſaris interfectorem. Longini cognomen habuiſſe primus legitur Q. Caſſius Coſſ. anno V. C. Dxc. multique deinde ampiiſsimis functi magiſtratibus, inſignis eſt in genere & L. ille Caſsius prætor, cuius tribunal, propter nimiam ſeueritatem, ſcopulus reorum dicebatur. Ex hac gente, Caſsius Longinus, natus ex filia Tuberonis, nepte

Seruii Sulpitii, prope hæreditariam iuris ciuilis sciētiā exercuit, cum proauum Sulpitium, Tuberonē auū maternos habuisset. Is Masurio Sabino successit, & Cassianorum nomen suis reliq̃t, princepsq; & parens eius scholę est habitus. Hunc alii C. alii L. prænominant. Consul fuit cum Quartino quem alij M. Vinitiū vocant, anno imperii Liberii Cęsaris decimoseptimo. In quo quid gesserit, vir alioqui ingentis spiritus: qm̄ eius anni historia apud Tacitū desideratur, sciri non satis pōt. Sequenti anno, cum atroces in senatu sniæ in Iuliā Tiberii quondā vxorē dicerētur, & vt bona Seiani, qui ex maxima principis gratia in sęuissimam ignominiā ac necē deciderat, ęrario ablata in fiscū referrentur, in ijs & Cassius idē asseueratione multa cēsuit. Extremo deinde Caligulę principatu, cum Asiæ proconsul esset, & fortunæ Antiatinæ principi rn̄disssent, vt a Cassio caueret, īmemor princeps Cassium Cherec quoq;, a quo postea occisus est, esse nomen, interficiendū Cassium Longinū delegauerat, sed fatalis necessitas ingruens Caligulæ Longinū seruauit. Rerū inde potiente Claudio, Cassius Syriæ præfecturam accepit Marso succedens, qua in prouincia cū esset, sacerdotalē stolā pōtificis Iudęorum, qua ille solennibus modo sacrificiis vtebatur, magna sumptu elaboratā, in custodiam Romanorum redegit: ea.n. cū antea vsq; ad Tiberii tpa inturri, quam Barin vocabant, seruaretur, ita, vt pridie sacrificiorum, adhibito pontificis Iudæi sigillo & ducis præsidii Ro. promeretur, & peractis sacris, eodē inspiciēte cōderetur, Tiberius in gratiā Agrippę regis, stolā potestati oīno iudęorū permiserat: hanc igitur Cassius cū Cuspio Fado procuratore iudeæ in Antonianā (sic.n. turrim, q̃ prius Baris dicebatur, in Antonij gratiā Herodes rex vocari iusserat) turrim deponi iussit. Romanos.n. vt prius, principes esse oportere, neq; de veteri iure quidq̃ detrahi. id.n. petiturus de iudęis Caspius, veritus ne non obtēperaret gens religionis, & sacrorū tenacissima, cui tū ipse præerat, Cassiū ex Syria cū magnis copiis acciuerat, roganti igitur populo, vt p̄sides spatiū indulgerent legatos ad Claudiū Cęsarē super ea re mittendi, cōcessum est, acceptis filijs obsidibus tādēq; res a Cæsare impetrata. Et, cum legati Parthorū Meherdatē eius gentis, qui tum Romæ erat, in regē aduersus tyrannidē Gotarzis expetissent, princeps missum Meherdatem cū literis, Cassio, vt ad ripam Eufratis amnis deducat, mandat. Cassius ea tēpestate cęteros preeminebat peritia legu: militares.n. artes per otiū ignotæ, industriosq;, ac ignauos pax in ęquo tenet: attamē, quantū sine bello dabatur, reuocare p̄cisum morē, exercere legiones, cura, ꝓuisu perinde agere, ac si hostis ingrueret, ita dignū maioribus suis & familia Cassia, per illas quoq; gētes, ob virturē egregiā C. Cassij eius, q C. Iulium Cęsarē tyrannū interemerat, & Pompei legatus eā aliquando prouinciam obtinens bella cū Parthis gesserat, celebrata, ratus. igitur excitis ijs, quorū de snīa petitus rex fuerat, positisq; castris apud Zeuma, vn̄ maximè peruius amnis, postq̃ illustres Parthi, rexq; Arabū Abbarus aduenerat, monet Meherdatē Cassius, barbarorū impetus primo acres, cunctatione inde languescere, aut in ꝑfidiā mutari. itaq; vrgeret cępta, qđ sp̄retū fraude Abbari, Meherdatē in pnicie ac manus inimicorū deduxit. Post nouēniū, Nerone iam dn̄atum exercente, nunciata de Parthis victoria, cum finis non fieret agendis supplicationibus, referendisq; inter festos diebus, quibus parta victoria, & ad senatū nunciata relataq; esset, aliaq; in eandē formā nimis modū egressa decernerent, Cassius cohiberi nō potuit, quin, de cæteris honoribus assensus, diceret in senatu, si pro benignitate fortunæ diis gratiæ agerentur, ne totū q̄dē annū supplicationibus sufficere, ideoq; oportere diuidi sacros, & negociosos dies, quibus diuina colerent, neq; humana impedirētur. Eodē anno, tumultuantibus seditione plebis in senatoriū ordinē Puteolanis, Cassius adhibēdo remedio dilect⁹ est, cuius cū seueritatē nō tolerarēt, p̄cante eo, ad alios ea cura trāslata est. Triēnio inde, cum ageret in senatu de nece Pedanij Secūdi præfecti vrbis, quē seruus eius, seu ꝑꝑ negatā libertatē, cui p̄ciū pepigerat, siue amori exoleti, infensus, & dn̄m emulū non tolerans, interfecerat, & ex veteri more familiā oēm, quæ sub eodē tecto māsitauerat, ad suppliciū agi oporteret, ac concursu plebis, quæ tot innoxios protegebat, ad seditionē vsq; vētū esset, senatoribusq; studiis in ꝯrias partes inclinātibus, inter eos, q nihil mutādū censebant, Cassius snīę loco in hunc modū disseruit. Sępenumero P.C in hoc ordine interfui, cum ꝯ instituta, & leges maiorū noua senatus decreta postularētur, neq; sum aduersatus, non quia dubitarem super oībus negotijs melius atq; rectius olim prouisum, & quæ cōuerterentur, in deterius mutari, sed ne nimio amore antiqui moris studiū meū extollere viderer. simul, q̄cq̄d hoc in nobis authoritatis est, crebris ꝯdictionibus destruēdum non existimabam, vt maneret integrum, si qn̄ Respubl. consilijs eguisset, quod hodie euenit, consulari viro domi suæ interfecto per insidias seruiles, quas nemo prohibuit, aut prodidit, quamuis nondū concusso senatusconsulto, quod supplicium toti familię mitabatur, decernite hercule impunitatē: at quē dignitas sua defendet, cū p̄fectura vrbis non profuerit? quē numerus seruorum tuebitur, cū Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem feret, quæ ne metu quidē pericula nostra auertit? an, vt quidā fingere nō erubescunt, iniurias suas vltus est interfector? quia de paterna pecunia transegerat, aut auitum mācipium detrahebatur, pronunciemus vltro dn̄m iure cęsum videri: libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatum est. sed, & si nunc primum statuēdum haberemus, creditis ne seruum interficiendi dn̄i animum ita sumpsisse, vt non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? sanè cōsilium occuluit, telum inter ignaros parauit, num excubias trāsiret? cubiculi fores recluderet? lumē inferret? cędem patraret? omnibus nescijs. Multa sceleris indicia præueniunt, serui si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo, si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere. Suspecta maioribus nostris fuerunt ingenia seruorū, etiam cum in agris aut domibus ijsdē nascerentur, charitatemq; dn̄orum statim acciperēt: postq̃ verò nationes in familiis habemus, q̄bus diuersi ritus, externa sacra, aut nulla sunt, colluuiem istā non nisi metu coerceueris: at q̄dam insontes peribunt, num & ex fuso exercitu, cum decimus quisq; fuste quæritur, etiam strenui non sortiuntur? hēt aliq̄d ex iniquo omne magnum exemplum, qđ ꝯ singulos, vtilitate publica, rependitur. Snīæ Cassij, vt nemo vnus ꝯire ausus est, ita dissonæ voces rn̄debant, numerum aut ętatem, aut sexum, ac plurimorum dubiam innocentiam miserantium. Præualuit tn̄ pars, quæ supplicium decernebat. Quadriennio post, cū Poppeę Neronis coniugi mortuæ funus fieret Cassio Nero officia exequiarum prohibuit, qđ primum illi indicium malifuit: neque in longum dilatum est. igitur missa ad senatum oratione, remouendū Cassium a Rep. disseruit, obiectauitq;, ꝙ in vetere gentili stemmate, inter imagines maiorum, etiam C. Cassii tyrannoctoni effigiē restituisset, ita īscriptā, duci partiū: femina.n. belli ciuilis & defectionē a domo Cęsarum quęsitā, ac, vt memoria tm̄ infensi nominis ad discordias vteretur, assumpsisse L. Syllanū iuuenē, genere nobilem, aīo promptum, quē nouis rebus ostentaret. Is disciplina Cassii, apud quem educatus fuerat, ad magnā claritudinē euaserat. Inducit posthac sub noīe indicum, qui in Lepidā Cassii vxorē amitam Syllani, incestum cū fratris filio, & diros sacrorum ritus confingerent. Tunc senatuscōsulto exilia Cassio, & Syllano decernuntur, de Lepida Cęsar statueret. Deportatus est in insulā Sardiniā Cassius, & senatus iussus. expectabatur. Syllanus quoq; relegatus paulo post iussu Neronis submisso pcussore occiditur. Alii deinde multi, vt conscii, vexati sunt, adeo calamitas illa dira ciuitati Ro. incubuerat, vt senē iuris peritissimū luminibus orbatū (nam id quodq; de Cassio traditur) nullo crimine, nisi ꝙ opibus vetustis & grauitate morum præcelleret, affligere non dubitauerit: & sunt (si diis placet) qui principis vnius libidinem publicæ libertati, vbi & sentire, q̃ velis & quæ sentias, dicere liceat, anteponendam putēt. Cęterum ad Cassium redeamus, qui beneficio longissime ętatis, Rep. ad meliorem principē delata, a Vespasiano de relegatione reuocatus, vitā in patria finiuit, domū habuit, quæ postea testō Numidiæ Quadratillę ad Quadratū oratorē deuenit. Fuit & alius Lōginus ex equestri ordinē, q postea ad p̄turā vsq; ꝑuenit, ad quē cur potius exilium retulerit Aimarus Allobrox, quā ad consularem illū iurisconsultum, equidem cām non inuenio, cum ex Tacito apertissime cōstet de iurisperito dictū. Aliū C. Cassiū quidā memorant ꝑ Hadriani tp̄a, qui decem iuris ciuilis libros scripserit, ad quem mulierem quandam cum quinq; liberis, vno partu editis, adductā ait Cassium & Macrobius citat. Inuenio ēt L. Cassium Longinū iisdem tp̄ibus plebeio genere, verū antiquo honoratoq; qui seuera patris disciplina educatus, facilitate sępius q̃ industria commendatus fuerit. Cui Drusillam, Germanico Tiberii ex Druso fratre, nepote, & adoptiuo filio ortā, Tiberius in matrimonium dederit, sup̄q; ea re cū leui honore iuuenis ad senatū scripserit, ac triennio post, cū vrbs graui incēdio afflicta esset, ęstimando cuiusq; detrimēto, cū tribus sororijs, & P. Petronio p̄fecerit, eam Drusillā adeo amauit. C. Caligula Imperator, q̃uis sororē, ut & ante, q̃ Lōgino collocarēt, virginē p̄textatus adhuc vitiauerit, & in concubitu, ēt eius quondā dephensus sit ab auia Antonia, apud quā simul educabantur, mox Lōgino nuptā abduxit, & in modū iustę vxoris ꝓpalā habuit, hæredē quoq; bonorū atq; imperii ęger instituit. eadē defuncta iustitiū indixit, in quo risisse, lauasse, cęnasse cū parētibus aut cōiuge liberisve capitale fuit, ac meroris impatiens, cū repēte noctu profugisset ab vrbe, trāscurrissetq; Cāpaniam, Syracusas petiit, rursusq; idē propere rediit, barba capilloq; ꝓmisso, nec vnquā postea, quātiscunq; de rebus, ne pro concione quidē populi, aut apud milites nisi per nomen Drusillę deierauit. Hæc addidimus, ꝙ aut filius fuisse, aut omnino aliquid attinuisse Longino is iuuenis existimari poterat: nā, vt hic ille sit, qui ad præturam vsque peruenit, impedit, ꝙ consularem eum appellat Suetonius. Apposuimus etiam epigramma quoddam vetus libertorum Longini, Romæ repertum.

D. M.

C. Cassius Verecundus fecit sibi, & Cassiæ Damalidi libertæ carissimæ, & bene mer. idem cōiugi, & C. Cassio Cotino, & Cassiæ Moschidi parentibus, suis isdem patron. libertis, C. Cassij Longini, & libertis suis, libertabusque, posterisque eorum.

Aminius

Aminius Rebius.

AMinij Rebii nihil præter mortē & epitaphiū inuenimus: sed, q̄a eū Tacitus peritia legum inter primores numerat, visum est inserere. De maioribus nihil comperi ipse pecuniæ ditissimus, famæ non admodū bonę fuit, ob libidines muliebriter infamis: mortem tamen opinione hominum constantius tulit, atq; adeo sumpsit: cruciatus enim ęgræ senectę, misso per venas sanguine, effugit, obijt imperij Neronis anno tertio.

Proculus.

SCholam, & disciplinā Neruę patris Proculus excepit, magnaīs autoritate fuit, ac plurimū potuit nō ciuili ī modo sciētia, in qua tanti fuit, vt q prius a Labeone, ac Nerua nomen accipiebant, ab eo Proculiani cępti sint dici, sed (opinor) ēt in Rep. hūc nō eū esse arbitror (multi.n. & priscis tēporibus, & illo ęuo Proculi extitere) qui C. Acerronius Proculus vocatus, & cū C. Pontio Nigrino Cos. fuerit, extremo Tiberij principis anno. Caligula dn̄ationem ingressus, cū decretū intercessisset, vt Coss. magistratu se abdicarēt, quo principi daretur, id quidē abnuit Imperator, sed vna tn̄ ipse ac Claudius patruus cū illis consulatū gessere. Sed ne eū quidē puto, quē Cocceium Proculum vocat Tacitus, & spiculatorē fuisse indicat, nec quē Plinius Cecilius vt poetā bonū memorat: sed Liciniū illū Proculum, qui Othonianas partes secutus, cęso Galba, p̄fectus p̄torio creatus est: fuerat is intima familiaritate Othoni ꝯiunctus, ac suspectus cōsilia eius fouisse. Post, Othone iā rerū potito, cū seditio, ac tumultus militū ipsorū in vrbe exortus esset, Proculus milites allocutus, ꝓmissis quinis millibus nūmū, turbas sedauit. Cūq; Otho obuiā ire Vitellio cōtēderet, plurimū spei & fiduciæ in Proculo collocauit: itaq; eū peditū equitumq; copijs p̄fecit: is.n. vrbanæ militię impiger, bellorū insolēs, cęteros criminādo, prauus & callidus bonos & modestos anteibat. Cū prope hostes ventū esset, agitāte consilia Othone, an bellū trahi oporteret, cæteris ducibus trahēdum putātibus, Proculus inclinatū in diuersam snīam principē adulatione atq; imperita ꝓperatione iuuit: fortunā.n. ꝙ & copię alacres, & victoria recens esset, & princeps hostiū Vitellius aberat, deos quoq; & numē Othonis adesse cōsiliis, vnà cū Ticiano fratre principis testabaē. itaq;, postq̃ pugnari placuit, idē auctor principi, ne p̄lio interesset, vt Brixellū se cōferret, impulit, ibique dubiis p̄liorū exēptus summæ rerū & imperio se ipse reseruaret, q̃ res in primis partes eius afflixit. profecto, itaq; Brixellū Othone, honor imperii penes Titianū fratrē, ius atq; potestas ad Proculū resedit. qui, positis ridiculè castris, īter media flumina atq; aquas milites siti conficiebantur. & cum postridie in hostē procedere vellet, itinere viginti milliū amplius, neq; Paulin⁹ collega assentiretur, superuenere a Bebriaco Othonis literæ, q̄bus rē quāprimū decernere iubebantur. Vbi igiē ventū in pugna est, confuso agmine, fusi Othoniani: ita vt apparuerit nō ignauia militū, sed ducū temeritate pctm̄, in fuga Proculus castra vitauit. Aliquāto post veniēte ī Italiā Vitellio (nā duces absente eo ad Padū Othonianos deuicerāt) cū cæteris ducibus occurrit & Proculus, quē cū Suetonio Paulino primū tristi mora squallidū tenuit: donec auditi cū necessariis magis defensionibus q̃ honestis vterenē: ꝓditionē vltro sibi imputabant, spatiū longi ante pręliū itineris, fatigationē Othonianorū, permixtū vehiculis agmē, ac pleraq; fortuita fraudi suæ assignātes: ita Vitellius credidit de perfidia: & fidē absoluit. Hæc oīa ideo de iurisconsulto dici interpretati sumus, ꝙ plurimū potuisse cum Pōp. tradit, id quod de nullo alio Proculo his tēporibus reperiebamus: nā neq; prætorii præfectura a iurisconsulto abhorrebat, quā postea & Papinianus. tantus in ciuili facultate vir, aliique gesserint. Neq; vltra quidquam nobis de Proculo compertum est, nisi ꝙ eum Vlpianus quasi non leuē iuris auctorem nominat ex rescripto diuorū fratrū. Celsus verò etiam filium Proculum auctorem iuris habuisse videtur.

Cęlius Sabinus.

SVccessit Longino in disciplina iuris Cęlius Sabinus, is ab Othone bimestrem Quintili, scilicet & Sextili mense consulatū cū Flauio Sabino ante acceperat, quorū honori ne Vitellius quidē victor intercessit. Vespasiani tn̄ postea tēporibus plurimū potuit, siue ꝙ cum fratre eius Flauio Sabino amicitia & ꝯsulatu coniunctus fuerat, siue quia initium Vespasiano imperii primo eius consulatus die Cal. ipsis Sext. fęliciter occeperat, Alexādro Tiberio in Vespasiani sacramentum Alexandriæ adigente, isq; primus principatus dies in posterū celebratus est. Librū de edicto ędiliū curulium scripsisse dr̄, in quo multa scripsit de venaliū seruorū legibus: id enim erat pręcipuum argm̄ edilitij edicti.

Sex. Pedius.

QVo tempore vixerit Pedius, in incerto est, mihi nō admodum abesse a vero videtur, hominem circa hæc tempora ponere, illumque ipsum esse, quem significat Persius in Satyra etiam oratorem eloquentissimum extitisse, illis versibus.

> Fur es, ait Pedio, Pedius quid? carmina rasis.
> Librat in antithetis, doctas posuisse figuras, laudatur.

Nisi tn̄ malimus in Persio eum accipere, de quo & Horatius (solet.n. Persius vti nominibus & personis Horatianis.) Cū Pedius causas exudet publicus. Traditur & de Pedio Blęso temporibus Neronis, qui sit repetundarum & furti damnatus Sed, quicunq; fuerit is iureconsultus, & quacunque ætate, libros reliquit de stipulationibus, item ad edictum quinque viginti: vnde multa citātur a plerisq; auctoribus Iustiniani digestorum. quod indicio est hominem & satis antiquum esse & magnæ auctoritatis.

Pegasus.

PRoculus successionem disciplinę reliquit Pegaso. Is temporibus Vespasiani Cos. fuit, cum pusione, quo magistratu in verba eius factū est S. C. vt ei, q rogatus esset hæreditatē restituere, perinde liceret quartam partē retinere, sicut ꝑ legē falcidiam ex legatis retinere iampridē licuerat: ex singulis quoq; rebus ꝑ fideicōmissum relictis eadē ꝓmissa retētio est, illud quoq; eodē S. C. cauebatur, vt, si recusasset scriptus hęres adire hr̄ditatē quasi suspectā atq; dānosam, desiderante fideicōmissario iussu p̄toris adiret, & restitueret hr̄ditatē, cuius decreti multa abrogauit Iustinianus, multa in Trebellianum S. C. trāstulit, ꝑꝑ captiosas nescio quas stipulationes. Certè Pegasianū ab eo nomē habuit. Eodē imperante p̄fectus vrbis fuit, atq; ēt Domitiano, qđ significare vr̄ Iuuenalis, honorificētissimo hominis testimonio; ait eīn.

> Rapta properabat abolla
> Pegasus, attonitę positus modo villicus vrbi
> An ne aliud tum præfecti? quorum optimus atque
> Interpres legum sanctissimus, omnia, quamquam
> Temporibus diris, tractanda putabat inermi
> Iustitia.

Vexabat enim tunc Romam Domitianus.

Priscus Iabolenus, & Plautius.

SVccessit Cęlio Sabino Priscus Iabolenus. Is officiis interfuit, adhibitus cōsiliis est, ac de iure publicè rn̄dit: tametsi sunt, q eū inter malè sanos numerēt. Ad Antonini Pii imperium vsq; ꝑuenit, eūq; est vsus princeps iurisperito, cū multa iura sanciret. Argm̄ dementiæ eius illud fertur, ꝙ, cū Passenius Paulus splendidus eques Ro. & ī primis eruditus scriptor elegorū, municeps & gentilis Propertii, recitaret, & ita carmen cæpisset dicere, Prisce iubes: ad hoc Iabolenus Priscus (aderat.n. vt Paulo amicissimus) ego verò non iubeo. hic tibi risus, ioci, eo maiores, quo vir grauioris ꝓfessionis desipuerat, & qđ Paulo aliena deliratio aliquantū frigoris attulerat. E Cassio quindecim libros, epistolarū quatuordecim, quinq; ad Plautiū reliquit. Fuit.n. & Plautius inter iuris prudētes celeberrimus, de quo & si nihil cōperti in vita habeo, sępe tamē in libris legū accitur, multosque & præcipuos iuris prudentes vel ad eum, vel in opera eius scripsisse constat: quamquam eo quoque cum multis tacuit Pompon.

Iuuentius Celsus, pater ac filius.

CElsus pater Pegaso successit, de Mario quodā Celso multa apud Tacitū ī rebus Othonis inuenio, quorū nihil pertinere ad hunc nostrū arbitror. Is Celsus & apud Traianū magno in honore, & Hadriano principi inter iudicandū præcipue in cōsilio fuit, cū ille non amicos suos, aut comites solum, sed iurisconsultos ēt, quos tn̄ senatus omnis ꝓbasset, adhiberet. Filius quoq;, quē quidā Iuliū vocāt, eodē studio clarus, duos ꝯsulatus per Hadriani, vt ferunt, principatum gessit, vnum cū Neratio Marcello, posteriorē cū Iulio Balbo, quē apud Cassiodorū nō cōperio: sed & pro Marcello, Marcellinū ponit. Plinius tn̄ Cecilius Marcellum seruat: est sanè apud eundem Cassiodorū cos. Celsus cū Crispino per Traiani principatum, anno xix. ante consulatū illū cū Neratio: vt possit is honos ad patrē ēt ꝑtinere. Filius libros reliquit digestorū xxxix. institutionū xx. epistolarū xiii. Hadriano in cōsilio fuit. De Iuuentiorum gente, satis supra demōstrauimus. Extat hodie apud Alberinos Romæ marmor cum iis inscriptionibus libelli precum.

VELIVS FIDVS IVBENTIO.
CELSO
COLLEGAE SVO SALVTEM. Desideri frater Arri Alphii Arrię Fadillę dn̄i. N. Imp. Antonini Aug. matris liberti libellū tibi misi cogniti mihi ex longo tp̄e primæ iubētutis ēt miratus cū ab ędib⁹ esse quot eo lo. se ꝯtulisset, a quo didici cā se reqtionis seu reqetionis P. R. & religiōis magnope a dn̄o N. Im. īpetrasse ita ne qua mora videaē ei ꝑ nos fieri libellū subscriptū ꝑ eundē publicū sine mora mihi remittas. opto te saluon & febcē es.

EXEMPLVM LIBELLI DATI

Cū ante hos dies cōiugē & filiū amiserim & pressus necessitate corpora eorū fictili sarcofago cōmēdauerim doni quies locus quē emerā ædificareē via Flaminia inter milliar II. & III. eūtibus ab vrbe parte lęua custodia monumēti Fla. Thumeles Amesolę M. Sini Orgili rogo dn̄e permittas mihi in eodem loco in marmoreo sarcofago quē mihi mō cōparaui ea corpora colligere, vt qn̄ ego esse desier pariter cum eis ponar. Decretum fieri placet. Iubētius Celsus ꝓmagister subscripsi iij. non. Nouēb. Antio Polione & Opimiano Cos. ordinalis Seuero & Sabiniano Cos.

Neratius Priscus.

IS quoq; scholam Celsi patris excepit. Traianus princeps optimus tantopere eū probauit, vt frequens opinio fuerit, eum in animo habuisse, Neratium, non Hadrianum, successorem relinquere, multis id ei amicis assentiētibus, vsqueadeo, vt Prisco ali-

quãdo dixerit, cõmendo tibi prouincias, si quid mihi fatale contigerit: nam & Traianus ipse (vt quidam tradunt) iuris diuini atq; humani cõsultissimus fuit, quod magni huic studio honoris loco habendum est. Sed tñ Hadriano, seu fauore Plotinæ, seu propter suspicionem affectatę a Palma & Celso inimicis eius cõtra Traianum tyrãnidis, in adoptione atq; imperij successionẽ promoto, Neratius inter præcipuos iudiciario cõsilio affuit: consulatum etiam (incertum, quo tpe) administrauit, quidam addunt ei collegam Antonium aut Antoninum, eius hæc ferebantur volumina, membranarum libri septem, q̃onum tres, responsorum quinq;, e Plautio decem, quatuor epistolarum, regularũ quindecim, vnus de nuptijs, vnde Gellius morem sponsaliorum latinorum annotat. Neratios præter hunc aliquot legimus. Neratium Marcellum, vt dixi, nominat Cęcilius: est verò apud Gellium ex libris Labeonis nequam ille Neratius, qui pro oblectamento habebat, os hominis liberi sua manu verberare, sequente seruo cũ loculis plenis assiũ, & quẽcũq; dñs depalmauerat, numerari statim ex xij. tab. asses xxv. iubebat, ꝓpea p̃tores edixerũt, se iniuriis æstimandis recuperatores daturos, atq; ita paulatim lex abolita desuetudine est.

Domitius Labeo.

GEntis Domitiæ originem ac progressus, ad imperatorios titulos Neronis a Suetonio relatos, non tam inertia hoc loco prætermittimus, quam instituto & cõsilio, sua apud quẽque auctorem relinquendi, nihilq;, tantum vt transcribam, transcribendi, & ꝙ is Labeo familiæ ne ac stirpis Domitiæ fuerit, nobis in ambiguo est, cum præsertim ea nominum inditione plebeiorum hominum, qui se ipsi adoptabant, & maiorum gentium titulis nuncupabant, magna ex parte corruptam Ro. historiæ veritatem, Cicero affirmet. Is, quacunque progenie fuerit, Hadriani temporibus floruisse dr̃, & libros epiromatum vnum, epistolarum complures ab eo relictos, vnde ea sint omnia, quæ Tribunianus suis digestis inseruit Labeonis nomine, nõ ab Antistio, quem Politiani errorem, repetitum, vt pleraque, a Cotta, Riuallius Allobrox non absurde coarguit, cuius sñiam vt probẽ, facit a Labeone citata sæpe Labeonis in legibus auctoritas. ff. de ꝯdi. & dem. l. xxxix & xl. §. pe. sic. n. malo accipi, quã, vt mihi quoque ipsi aliqñ placuit, patrẽ a filio laudari, quos ambos supra memorauimus.

T. Aristo.

T. Quoque Aristonẽ, & si omisit Pompon. nobis nõ est visum præterire: fuit enim iuriscõsultus & doctus, & priuati iuris ac publici peritissimus, qđ non modo Gellius indicat, sed Plinius quoque iunior honorificentissimis ad eũ literis testatur: consulit. n. hominem de obscuro iure quodã senatorio (quod, & si cortuptis exemplaribus, partem ait esse publici.) an sñias diuidi, an iri, in singulas oportuerit. aitq; Aristoni, in omnium penè negligẽtia, & temporũ Domitiani iniquitate, supfuisse curę, sic iura publica, vt priuata, sic anriqua, vt recentia, sic rara, vt assidua, tractare, apud eũdem alia epistola se purgat, de recitatis versiculis molliusculis, in quo illum amice ac simpliciter a q̃busdã rep̃hensum docuerat; scripsit Aristo volumina de decretis Frõtinianis. Frõtinum. n. & Corellium (vt ne hos quidem prætereã) ait idem Cæcilius spectatissimos in ciuitate viros extitisse sua tẽpestate, & a se in consilium adhibitos super in officioso testamẽto: quos tñ nescias an inter iurisperitos numeres. idem certè Plinius mortem Corellij sine vlla eius professionis mentione, describit. ideoque omittimus.

Alburnius Valens & Tuscianus.

IAboleni auditores, Alburnius Vallens, quẽ quidã Eburnium. Capitolinus Saluium nuncupat (nisi verò duo sint, alter ab altero diuersus Valens; atq; Alburnius, siue malis Eburniũ) & Tuscianus, parum omnino habent, quod in eorum vita memorari possit, nisi quòd Valens traditur Antonino Pio operã suam in iure condendo, atque vsum præstitisse, ac reliquisse fideicõmissorum libros septem. Neque verò satis constitutum habeo, hũc illum esse Valẽtem, ad quem sunt Plinii Cęcilii literæ, cum nõnulla tamen significatione vel iuri vel adnocationibus dediti hominis, illum quidam cum Vero fuisse cos. tradunt.

Vindius Verus, Vlpius Marcellus.

HOs quoq; Antonino Pio fuisse in consilio, cum iura cõderet, q̃bus nõ mediocriter incubuit, Capitolinus est auctor, sed ita, vt quibusdam quattuor, aliis duo videantur, quod proprius vero est. Vlpium igitur Marcellum etiam Seuerri imperio floruisse fuerũt, & reliquisse libros digestorum vnum, vel, vt est apud alios, octo & triginta, responsorum vnum, sex ad leges, quibus adiicit Riuallius quęstionum xxix. de iure militari duos, quinque de officio cos. Vtraq; familia & Vera & Marcella nobilissimę, illa verò ẽt imperatoria, sed quarum nescias ii necne fuerint progenies. Marcella durat in hodiernũ Venetiis, & pristinã nobilitatem retinet: vt & aliæ aliquot Ro. Calua, Memmia, Balba, Veturia, &, vt quibusdam placet, Cornelia, ex fuga seruitutis & barbarici in portum libertatis principatusq; seruatæ.

Arrianus.

HAdriani atque Antonini tempora vt pacata & iusta, multos iuris prudentes tulere, in ijs etiam Arrianũ, qui libros fertur scripsisse complures, pręsertim de re militari. Sunt, qui existiment, hunc illũ esse, qui res gestas Alexandri Macedonis Græcè scripserit, quib. ego non facilè assentiar, cuius illũ extitisse putem, ad quem multæ sunt Cęcilij epistolæ, quibus eum non tam quasi iurisconsultorum, quàm vt aduocatum & oratorem, atq; adeo Demostheni & Caluo vi orationis parẽ alloquitur, significatq; & in senatu versatũ, tandemq; in otium se cessisse.

Tertullianus.

EIdem ætati ascribitur Tertullianus, qui libròs q̃onum quattuor, vnum de castrensi peculio edidit, quidam eum & quos fuisse produnt, quod ego apud Cassiodorum non reperio, sed Tertullũ, quem Cęcilius Cornutum vocat, principato Antonini Pij, collegam Sacerdotis ad cuius ẽt relationem factũ interpretor S.C. Tertullianum, sed Hadriani imperio, de successione matris in bona filij intestati, ad quæ per xij. tab. antea non admittebatur, sunt, qui conijciant eundem esse Tertullianum, qui postea religionem Christi amplexus, egregios pro ea libros reliquerit. id mihi nondum planè liquet. extat alioqui apud D. Hieronymum inter scriptores christianos.

Saluius Iulianus.

SAluius Iulianus cognomento Seuerus origine Mediolanẽsi, nobili familia, iuris peritissimus fuit, quam cognitionẽ à Prisco Iaboleno acceperat, is perpetuum edictum diligentissimè cõposuit, suppleuitq; etiam, nouo addito capite, quo liberi emancipato patri coniungerentur in bo. possessionibus successionum prætoriarum, anno post natum Christum 134. per Hadriani Imperium: cui etiam in consilio, cum indicaret, assedit. Antonino deinde Pio ac DD. fratribus carus & magno in honore fuit: eũ enim quodam rescripto & amicum suum & V.C. appellant, extat eius apud Pomponium memorabilis illa vxor, & si alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc tamen addiscere vellem, consulatus duos gessit, & præfecturã urbis, sed iuris ciuilis scientiã maximè nobilitatus est, reliquit libros digestorum nonaginta, de ambiguitatibus vnum. ad Minutiũ sex, ad Vrseium quattuor. Hũc nonnulli vetustissimum putant, inter eos, quorum ex operibus digesta Iustiniani Tribunianus confecerat. Constat ex antiquissimis & illi æuo proximis auctoribus, parentum proauũ fuisse iurisperitum Didio Iuliano, qui, post Pertinacem, imperiũ Ro. à militib. pecunia redemit: tametsi apud alios leuioris fidei scriptores auum, a Politiano autem (per errorem credo) auũculus dicatur: nam ex iurisconsulti filio natus Petronius Didius Seuerus principem ex clara Aemilia genuit. Saluium ad Commodi vsque tempora peruenisse, ab eoq; inter principes viros cæsũ, memoriæ proditur a Græcis quibusdam auctoribus, quorum fidei temporum interualla non satis congruũt, nisi ad extremã senectam venerit. Imperator ipse proauum iuris gloria adæquasse creditus, cuius vitam, ꝙ optimis plurimisq; auctoribus, ampliore titulo, inter imperatorias traditam habemus, conscribendi consilium non fuit. Sepultus est vterque via Labicana, milliario ab vrbe quinto. sunt, quibus placeat. ẽt Iulianum illũ Christianæ religionis desertorem. Ro. principem, ex hac familia nonnullã originem ducere, quod nobis non satis constat: ille enim ex Cõstãtio Constantini Magni fratre germano est natus, prosapia paterna Dardanę originis, matre Basilina nobilissima, per quã si forte Iulianorum domum cõtingebat, satis imperii nomine & scriptis testatam sui memoriam reliquit.

L. Volusius Metianus.

ANtoninus Pius, & (vt Politianus addit) Hadrianus etiã hoc quoque iuris perito sunt vsi. Marcus verò Antoninus philosophus, cum iuuenis adhuc iuri operam daret, eundem hunc magistrum habuit quod haud mediocris laudis loco equidẽ posuerim, cum ille vere diuinius princeps tantopere vel studia coleret, quibus meliorẽ fieri vitam negari non potest, vel magistros honoraret: solebat enim ille imagines pręceptorum aureas in lario hẽre, & mortuorũ sepulchra, adhibitis hostiis & floribus. sꝑ ornare. Tradit̃ a Lampridio Metianus ẽt discipulus fuisse Papiniani, & Alexãdri Imperatoris familiaris, & in cõsilio socius, vt rõne temporum adducar, ne eũdem Metianum putẽ, fuerũt alterutrius, aut vtriusque opera hæc, fideicommissorũ libri sexdecim, publicorum quattuordecim, addit Riual. q̃onum singul.

Martianus, Mauricianus.

VT similia nõia, quæ sæpe mutuò vicientur coniũgamns, fuit ꝑ eadẽ sane aut paulò ĩferiora tpa Aelius Martianus auctor iuris nõ inceleber, eum Didius Iulianus Imperator iusserat occidi: sed elapsus discrimi. postea in cõsilio Alexãdri fuit. Libri eius hi ferebãtur, institutorũ sexdecim, regularũ quinque, de appellationib. duo, totidẽ publicorũ, singulares tres, de delatoribus, hypothecariæ, ad S.C. Turpil. Sane eadẽ hic quoque, quæ & in Metiano, ambiguitas. Martianũ n. Lampridius inter discipulos Papiniani, familiaresque socios & cõsiliarios Alexãdri principis numerat, ad quem sunt ab Hadriano anni amplius cẽtũ. a Iuliano ferme quinquaginta: sed tñ nõ habeo auctorem veterem de intentata ei a Iuliaao cęde, & pugna est non inter Capitolinũ & Lampridiũ, sed inter hunc & Politianũ, quique eius auctoritatẽ secuti sunt. Mauricianum pręterea quendam numerat Riuallius, cuius fuerint ad leges libri sex.

Serbidius Sceuola.

MAntoninus, quem sapiẽtiæ studium, philosophi cognomine honestauit, hoc præcipuè iurisperito & sanciendis legibus, & in consilio imperator est vsus, & ante imperiũ, vt nõ nulli tradunt, etiam præceptore. Docuit præterea Serbidius Septimium Seuerũ Afrum, qui post Iulianum gloriosissimè imperauit, & Papinianum etiam: solebat dicere, ius ciuile vigilãtibus esse scriptum, reliquit libros quæstionũ viginti, digestorũ xxxx. rñsorum sex, regularum quattuor, de q̃one familiæ vnum, aliũ q̃onum publicè tractatarum, in responsis eam semper cautionẽ adhibuit, vt ius ad facti conditionem, qualitatemq; accommodaret: itaq; semper illa clausula vtitur, ẜm ea, quæ proponerẽtur.

Aemilius Papinianus.

IVris ciuilis cognitionem Papin. Hostilio Papiniano, atq; Eugenia Gracili natus, a Sceuola didicit, procurationẽ fisci post Septimium Seuerum exercuit, cui ꝙ vel ex condiscipulatu, vel affinitate per secundam vxorem (nam id quoq; traditur) vel cõsuetudinis gratia, amicissimus erat, vbi ille rerum potitus est, Papinianum præfectum prætorio cõstituit, non, vt ait Politianus & Cotta, vrbis, quo in magistratu Paulum atq; Vlpianũ discipulos suos assessores habuit. idem princeps ei moriens filios suos commendauit, quorum alter Antoninus Bassianus Caracalla a patre post habitus, ad imperium tñ fauore exercitus cum peruenisset, Getãq; de medio tollere in animo haberet, & de insidiis eius apud prætorianos milites in castris quęstus esset, Papinia. etiã tum prætorij præfecturam obtinens, fratrum concordiam, quam potuit maximè, fouit, egitq;, ne Geta occideretur, qua de re, cæso iam fratre, infensus ei Caracalla, tametsi eum cum cæteris concordiæ autoribus perdere destinasset, ei tñ innitens, a Capitolio in palatium redijt, nec multo post, alijs compluribus sublatis, qui fautores fuerant Getæ, a militibus, non solum permittẽte, verumetiam suadente Caracalla, occisus traditur: sunt, qui in conspectu eius securi ꝑcussum, & a militibus confossum scribant, ideoq; carnifici dixisse principem, gladio te exequi oportuit iussum meum. cã mortis, vtcunque, aut prætextus certe atq; occasio, amor Papiniani non tam in fratrem, q̃ in concordiam vtriusque fuit: proditum tñ variè memoriæ est. multi dixerunt, Caracallam, occiso fratre, mandasse Papiniano, vt & in senatu per se & apud populum facinus dilueret, illum respondisse, non tam facile paricidium excusari posse, q̃ fieri. alij rogatum ferunt a principe: vt orationem, qua inueheretur in fratrem, sibi dictaret, recusasse, ac dixisse, aliud est parricidiũ, aliud accusare innocentem occisum, quam cãm tametsi quidam improbẽt, cur nõ conueniat, haud equidem video: in iurisperito præsertim, q nõ minorem dicendi, q̃ armorum facultatẽ haberet: illud constat, diuinã ab eo in morte editã vocem. nã, cum raptus a militibus ad palatiũ traheretur occidendus, dixit, stultissimum fore, q sibi succederet, præfectum, nisi violatam crudeliter præfecturã vindicaret. quod & factum est: nam successor Papiniani Opilius Macrinus, & ipse a iuris studio non abhorrens, occiso Caracalla, ex præfecto prætorij imperium inuasit, cuius Macrini vitã, ꝙ multis imperij nomine conscripta est: non cõficiemus. sicut ne Traiani quidem aut Iuliani, aut denique cæterorum imperatorum confecimus. Hunc finem immeritissimo habuit vir sanctitate morum, scientia ac rebus gestis inclytus, qui iuris Asylum, q doctrinæ legum thesaurus fuerat, ex cuius ludo, tanquam ex equo Troiano, innumerabiles ciuilis scientiæ proceres exierant, atq; ideo habuit, ꝙ paricidium excusare noluerat, ne homini per se & sua conscientia magno dignitas saltem deesset. Verùm enim uerò longè tum is ea de morte fęlicior, quã ille de imperio, qui se fęlicissimum omnium existimabat. Neque tñ tanto scelere satiari rabies tyrannica potuit: sed innocentissimi filij cędem patris sanguini addidit, qui quum triduo ante quæstor opulentum munus edidisset, interemptus est, & paucis diebus innumeri, q Getæ partibus fauebant. ita, quãtum in illa fuit peste, atq; immanissima bellua, seminarium omne iuris interciderat, nisi cõplures, atq; oẽs, quos infra subnectã, haustam e Papiniani fontibus disciplinam, vnde ipsi Papinianistę sunt dicti, conseruassent, & volumina eius, quę hæc fuere, libri responsorum xix. quæstionũ xxxvii. definitionum duo, de adulterijs vnus, ad edictum ędiliũ curulium vnus, digestorum xiix. Fertur hominis epitaphium duplex: nã Socinus filius scribit, ętate sua, vt ex patre audierit, vrnã argenteam, a quodam rustico Romæ inuentam, ossaque inde in Tiberim proiecta, vbi hic titulus fuerit. Aemilij Papiniani iureconsulti & præfecti prætorio requiescunt hic ossa, cui infęlix pater & mater sacrũ fecerũt, mortuo anno suæ ætatis xxxviij. Alterũ ex marmoribus, qđ ego diu q̃situ Romę non cõperi, tale fuit.

D. M.

Aemilio Paulo Papin. præfect. prætor. iurisconsulto qui vixit annis xxxvi. diebus x. M. iiij. Papin. Hostilius Eugenia Gracilis turbato ordine in senio heu parentes fecerunt filio opt.

Sũt & alij pcelebres iurisperiti, veluti Domitius Vlpianus, Iulius, Paulus, Pomponius, Herennius Modestinus, & alij id genus, Tribonianus & socij, de quibus luculẽter supra per Valentinũ Forsterium in historia iuris ciuil. libr. 2. quẽ (si vacat) videre poteris.

VITAE RECENTIORVM I. CONsultorum, qui post recuperatam Romani iuris prudentiam, eandem & docendo & scribendo professi sunt ad hæc vsque tempora.

PER IOANNEM FICARDVM Francofurtensem.

IRNERIVS.

QVI vetustiorum post recuperatã Romani iuris prudentiã Iure consultorũ mẽtionẽ in scriptis suis fecerũt, Irneriũ ferè omnes tanq̃ primũ illius Iuris restauratorem celebrarunt. in l. ius ciuile. ff. dę Iust. & Iure. Idem Gãma. in tracta. exten. col. 3. dicit. Quẽadmodũ enim Odofredus (qui non ita longo eũ interuallo insecutus est) cõmemorat, cũ Bononię primũ artes liberales tñ, publicè docerentur, essetq; inter ipsos earũ professores etiã hic Irnerius, postea verò ius ciuile Romanũ recuperatũ esset, & Bononiã quoq; importatum, cœpit Irnerius, sepositis alijs studijs, huic se totũ dedere: tantaq; eius dignitate atq; elegantia captus, nullo ẽt magistro, sedulo illi sua Minerua incumbere. Cęterum cum eius vsum vtilitatemq; esse permaximã, & longè præstantẽ intelligeret, illud profiteri ẽt atq; docere alios primus instituit. Primus itẽ glossulas obscurioribus difficilioribusq; locis apposuit. Qua de re & celeberrimũ apud oẽs nomen sibi comparauit, & primus Iurisprudentiæ illustrator, adeoq; lucerna Iuris, passim vocitari cępit. Quãquã enim (vt idem Odofredus scribit) alius quidã, Pepo noĩe, primus Bononiæ propria authoritate leges esse professus feratut, tñ tam obscurus ille, tamq; nullius nominis fuit, vt meritò ante Irneriũ nemo Ius docuisse, dici possit. Neq; verò glossas tñ interlineares, legib⁹, vt dictũ est, apposuit: sed & Autẽticas (sic vocant) ex ipso Autenticorũ Iustiniani Imperatoris volumine, quàm breuissimè iuxta sñiam tñ desumptas, legibus Codicis eiusdẽ Iustiniani inseruit: rẽ gratissimã simul, & cõmodissimã Iuris studiosis faciens. Etsi autẽ sint q hoc alijs ex vetustis tribuant, cõis tñ post Accursium (qui id cõpluribus in glossis Autenticarum testatur) opinio est, Irneriũ Autenticarũ authorem esse. Excessit è viuis hic Irnerius circiter annũ dñi MCXC. cum Ius ciuile ex Malfitanæ vrbis direptione in Italiam Pisas, ab ipsis Pisanis victoribus esset relatum anno MCXXVIII, vt meminit Viglius, vir absoluta non modo Iurisprudentia, sed & omnium adeò disciplinarum eruditione.

Hugolinus, Bulgarus, Martinus, Placentinus, Ioannes.

POst Irnerium increbrescere statim Iurisprudentiæ studiũ cępit: nec discentium tantum multitudo, verumetiam doctorum copia fuit. Circa eadem enim tempora anni MCXC. professi sunt leges. vide Bal. in ꝓę. Feudo. Hugolinus, Bulgarus, Martinus, Placentinus, Ioannes: vt alios interim obscuriores ignobilioresq; omittamus: quales fuerunt, Aldericus, (qui tamẽ homo magnæ authoritatis à Rofredo appellatur, & in Glossis Accursij sæpe allegatur) Barnerius, Kilianus, Columbus, Fasolus, & similes, quorum nulla omnino monumenta extant. Nam & isti quos paulo ante commemoraui, nihil admodum insigne & pręclarum præstiterũt: licet posteriores duo Summas quasdã post se reliquerint. De Hugolino quidẽ hoc refertur, ꝙ ipse author fuerit eius: quam quidam Collationem decimam vocant. Primus enim libros Feudales, & Constitutiones Friderici vtriusque & Conradi Imperatorum collectas, Nonæ collationi Autenticorum Iustiniani subiunxit, Decimamque ex ijs Collationem (vt tradit Odofredus) constituit. Bulgarus verò, ex docendo tantum paucisq; glossis innotuit primum, & deinceps in posterorum memoria permansit. Bulg. Iuris ciuilis antiquus glossator adeo cõsenuit, vt cum pueris luderet ad puluerem, quod refert Bertran. consi. 336. num. 11. vol. j. Similiter & Martinus: sed non admodum ille feliciter. Siquidem pleræque eius in iure decisiones, à posteris in controuersiam vocatæ confutatæq; sunt: adeò vt alicubi Iason Instit. de Actio. §. si minus col. v. dicere non vereatur, Martinum nihil vnquam sani veriq; dixisse. Placentinus ad montem Pessulanum Summas in Codicem, & libros Institutionum composuit: quæ superioribus annis apud nos demum euulgatæ, nec pęnitendæ sunt. Mar. fuit de Gosis de Bono. vnde Gosiani qui tenent eius opi. appellantur: vt per Cy. in l. vnica. in §. taceãt. in fi. C. de rei vxo. act. Ioannes Bosianus Cremonẽsis patria, similiter ẽt ipse Summã cõscripsit suꝑ Pãdectas, sed breuiorem. Hanc Odofredus ventosam Summulam vocat, & scribit

solummodo ad Placentinum exagitandum editam, præterea autem nihil boni continere. Fuit præceptor Azonis & Accursii, quare crebra ipsius per illos fit mentio. Floruerunt isti circiter annum MCXC.

A Z O.

AZo Bononiensis fuit. Præceptorem habuit Ioannē Bosianum Iurisprudentia reliquis ętatis suæ iurecōsultis longè præstitit: quā publicè Bononiæ primū professus est. Inde verò ęmulorum inuidiæ cedens, ad Montem Pessulanum se contulit, ibidemq; non minori cum gloria, cum illum optimus atque studiosissimus quisq; eruditionis causa sequeretur, quasi priuatim docuit. Verum cum in dies magis ac magis nomen ipsius celebraretur, virtute inuidiam superante, Bononiam est reuocatus, magnoq; deinceps in precio fuit. Multos claros viros erudiuit. Summam in omnes Titulos Codicis cōscripsit elaboratissimā, doctorumq; omniū calculis primo loco receptam. Cōscripsit etiam magnos apparatus super digesto veteri. Hunc Bald. in l.j. ff. de eden. (non imperitus ingeniorum iudex) plus semel, tanq̃ fontem legum, & vas electionis prædicat. De morte tanti viri nescio quæ ex maiorum relatione per quosdam feruntur, q̃bus tamen, quando eius rei nullum ex historiis aliorumve scriptis iudiciū hr̄ (quod ego quidē sciam) fidē hactenus hr̄e nō potuit. Monumētum sanè, quod ei mortuo positum est, & nūc ad viā publicam propè turrim Sancti Seruatii vr̄, etsi non ornatum sit, honorificum tñ est cum primis. Hāc enim habet inscriptionē.

TRINITATI
AZONI IVRISCONSVLTORVM
NVMINI
ANNO GRATIAE MCC. HIC TVMVLATO
IN SEPVLCHRO VETVSTATE
COLLAPSO
AC INTER RVDERA VIX AGNITO
IO. FRANCISCVS ALDROVANDVS
DICTATOR
ET CONSVLES BONON.
P. IMPENSA:
CONCIVI SVO B. M. MEMORIAM
POSVERVNT.
ANNO SALVTIS MCCCCXVI.
V. IDVS OCTOBR.

Nihil itaque verisimilius est, quàm citra notam vita defunctum esse eum virum, cuius memoriam summi magistratus sacram habuere, & ab interitu asserendam vltro sibi sumpsere. Ex epitaphio tempora vita colligi possunt.

ROFFREDVS.

ROffredus patria Beneuentanus, vir doctus & festiui ingenii fuit: quod eius scripta satis indicant, quibus multis in locis opportune suauiterq; iocatur. Præceptor vsus est Kiliano quodā, cuius tñ scriptum nullū extat. Audiuit etiā Azonē, vt ipse refert in Actione negatoria, proindeq; illum frequēter Dñm suū appellat. Post transmigrationem Bononiæ (vt ipse vocat) ꝓfessus est Ius ciuile publicè Aretij, vbi & egregiū illud op⁹ Libellorū, & Qōnes suas Sabbatinas edidit. Floruit anno MCCCCXV.

ACCVRSIVS.

HIs successit Accursius Florētinus, auditor Ioannis & Azonis, vir magni ingenij, & singularis industrię. Primus enim in vniuersum corpus Legum, ipsasq; singulas leges Glossas conscripsit: cū superiores hoc solūmodo in obscurioribus locis nō ordine, sed passim fecissent. De hoc dici pōt, qđ quidā de Bartolo dixerunt: præclarum fuisse virum, multa tñ habere præceptorum suorum. Extabant.n. iam tum compluriū Glossæ in leges: Irnerii videlicet, Bulgari, Martini, Placentini, Io. Azonis, & aliorum, de quibus tñ etiam tum Azo in proœ. Sum. conquerebat̄, ꝙ legum notitiam sępenumero tenebris obscurarent. Ex his oībus cum Accursius perpetuo ductu atq; contextu suas Glossas composuisset, ꝙ essent absolutiores & ordinatiores illę, tum etiam quia reliquas in se continere viderentur, solæ deinceps ad hæc nostra vsque tempora Iuris studiosorum manibus versatę, & ita veteres abolitæ sunt. in quantā verò authoritatē deinceps illę apud omnem posteritatem excreuerint, nihil opus est commemorare, cum vulgatū sit illud; Glossæ authoritatem omnes excellere, & illi tanquam Carotio veritatis perpetuo adhærendum esse. Ias. in l. vt vim. col. pen. ff. de Iusti. & iur. Sūt qui tradunt Accursium XXXVII. demum ętatis anno Iuris ciuilis studium esse ingressum: quod sanè mirum videri poterit illis, qui cū hūc excellentissimam iurisprudentiam consecutum esse fateantur, tamen affirmare, deque eo contendere solēt; nullam hominis ætatem huius disciplinę cognitioni sufficere, maximè si qui Bartoli opinionem (quod plerique illi faciunt) sequantur, qui negat præsumi post XXV. annum quicquam amplius a quoquam addisci posse. Sed stultissima illa sententia, multis etiam in hac legali disciplina exemplis, eorum hominum qui in clarissimos viros, ēt sero studium capescentes, euaserunt, cōfutari potest: vt infra suis locis indicabitur. Professus est Bononiæ, vbi relicto filio Francisco Accursio, ipso ēt iureconsulto & professore, sed patre longè obscuriore, decessit. Sepultus est ad S. Franciscū Bononiæ, vbi foris iuxta ingressum, illius monumentum, quod filio cōe est, extat: hanc habens simplicissimam inscriptionem.

Sepulchrum Accursii Glossatoris legum &
Francisci eius filii.

Quo anno decesserit, non satis constat. Floruit autem anno MCCXXVI. vel anno 1236. Vt in Cro. Bossiana. Imo. 1246. In Auth. vt præpo. no. impe. quo tempore (vt ipse refert) etiā Glossas in Autenticorum volumen conscripsit. Cùm hoc autem Accursio finem ipsi Glossatores habuere: cum post illū nemo fuerit, qui Glossas amplius conscripserit, vel ꝙ omnem glossandi materiam iam esse consumptam arbitrarentur: vel quod ipsam commentandi rationem maioris laudis & glorię ducerent.

A D D I T I O.

Mirū est, ꝙ de Ceruoto altero filio nihil dicat, ideo adde Bal. in l. j. in §. interdum ff. de legi. tu. & dic ꝙ additiones huius plures sunt ferè oēs reprobatę, vt in l. liber hō. in §. si Attilicinus. & ibi Barto. ff. de hær. inst. & in l. pręterea. & ibi Bald. ff. mand. & in l. 1. in §. officio. ff. de tu. & ra. dist. præter intellectum cōiter apꝓbatū ad l. singularia. ff. si cert. pet. & eū reprehendit etiam quoad alia Imo. in l. Modestinus. ff. de solu. Immo ꝙ ēt intellectus ad d. l. singularia verisimiliter fuit vt ibi ꝑ Bar. Iacobi Baldui. qui successit Accur. & ęqualis fuit Io. de Blanasco, ex quo ab Odoffredo discipulo relatus est: & no. ꝙ Accur. filium Francis. emancipauit. Vt per eundem Bar. in l. in quartam. nu. 10. ff. ad l. Falc.

IOANNES DE BLANASCO.

IOannes de Blanasco Burgundus, non longo interuallo Accursium insecutus, Bononiæ Iura professus est. Fuit ęqualis Iacobi Balduini, qui & ipse tum magni nominis erat inter Iuris ꝓfessores: quanquam nullum post se scriptum reliquerit, sed per Odofredi discipuli sui scripta potissimum in memoria remanserit. Ioannes tñ de Blanasco in Commentariis suis super Titu. de Actionibus, in Instit. aliquoties ipsius Balduini opiniones affert, vt nescias vtrum id tanquam lector, vel tanquam auditor fecerit. Hic Blanascus anno MCCLVI. Cōmentaria illa de Actionibus, vt iam dixi, Bononię edidit, in quibus veteres, Martinū, Placentinum, Azonem, Roffredū, Accursium identidem, & ipsum illum Balduinum nonnunquam allegat. Vide de his Cōmentariis Io. And. in add. ad Spec. in pręfa. Multa in formulis Libellorum Roffredi negligenter tradita, vel omissa, notauit potius q̃ reprehendit. Ista commentaria iam propemodum ignorata, aut saltem apud perpaucos sepulta, hac ęstate in lucem restitui per doctissimū virū Iustinū Goblerum iurecōsultum, & illust. Principis Erici Ducis Brunsuicensis Consiliarium, amicum nostrū, curauimus. Scripsit Blanascus & Ordinē iudiciariū satis docta tractatione, qui publicè extat. & (vt quidam tradūt) Variarū quęstionum librū vnum. Amplius de ipso nihil habeo compertū.

INNOCENTIVS.

SInibaldus (qui postea Pontifex Max. factus, Innoc. quartus dictus est) Ianuensis, ex nobili Fliscorū familia fuit. Audiuit Bononiæ Azonem iam senem, Accursiū, & Iacobū Balduinū. Eruditione atq; prudentia oībus ętate sua longè ꝑstitit, quapropter & inter Cardinales cooptatus, & demum Pontifex Max. creatus est. Tradūt eū post synodū Lugduni habitam (in qua Fridericū II. imperio abdicauit) cum ibidē longius moraretur, Cōmentarios suos in Decretales cōscripsisse. Immo cōposuit ēt tractatū sup feudis & homagijs, vt testatur Bal. ipsumq; Doctorē subtilē appellat consi. 291. col. 4. volu. 2. qui quidē Cōmentarij in tanta apud posteros Iureconsultus authoritate dignationeq; fuerunt, vt pleriq; patrē veritatis Innoc. appellauerint. In eo tñ à q̃busdā reprehēsus est, qđ dū breuis esse laborauit, obscurus fuerit. Hoc memorabile est, ꝙ quanq̃ Pōtifex iam Cōmentarios illos ediderit, non tñ maiorē illos authoritatē aliorū scriptis hr̄e ipse quoque voluerit: ingenueq; professus sæpe fuerit, non hoc se cogitasse cū cōmentaretur, vt glossæ suæ ius facerent. quasi diceret: Veritatē nullius ꝑiudicio grauari, sed libera tam scriptorū q̃ lectorum iudicia esse debere. Quæ in administratione Reipublicę Christianę ante Pontificatū & postea gessit, nihil ad hanc historiā attinent: sed peti possunt ex illis scriptoribus, qui vitas Pōtificū Romanorū memorię prodiderunt. Scripsit hic Innoc. pręterea de iurisdictione imperij, & authoritate Pontificis Romani, ꝯ Petrū Vinçam, Apologeticū librū vnū. Host. in c. solet. de sent. excō. li. 6. Tandē XII. Pontificatus sui Anno Neapolim à ꝓceribus regni Sicilię euocatus, ibidem moritur, sepultusque ad Sanctum Laurentium est, Anno MCCLIIII.

OTTHOFREDVS.

EOdē hoc tpe floruit Otthofred⁹, patria Beneuētanus, Iacobi Balduini discipulus. Ipsemet dicit in l. test. col. 3. ff. si cert. pet. Professus est Bononię magna cū gr̄a, id qđ & ipsius Lecturę satis ostendunt, q̃ viuida quadā energia. & lepida docēdi rōne refertę sunt. Non. n. legere illū, sed ꝓpemodū audire Lector sibi videat. Reliq̃t igit̄ post se iā dictas Lecturas sup Codicē & Digesta, Pręterea de Formulis actionū lib. j. De ordine iudiciorum lib. 1. De arte Notariatus li. 1. & quædam alia. Mortuus est Bononię anno MCCLXV. vt colligitur ex Epitaphio suo, qđ hēt in hęc verba.

D E O T R I. V N I.
PIRAMIDEM ET SEPVLCHRVM VETVSTATE CORRVPTAM, QVAE ALBERTVS GENITORI SVO ODOFREDO LEGVM PARENTI ANNO DOMINI MCCLXV. III. NONAS XBRIS POSVERAT: LAVRENTIVS ODOFREDVS DOMINICI ODOFREDI POSTERIORIS FILIVS, ALBERTI TRINEPOS, SVA IMPENSA IN MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV SPLENDIDIORE RESTITVIT. ANNO SALVT. MCCCCXCVII. CAL. SEPTEMB.

HOSTIENSIS.

SVccessit istis Henricus de Segusia, postea Cardinalis Hostiēsis factus. Hic ob eximiam eruditionem suam primum Innocentio IIII. Pontifici, & inde Alexandro IIII. eius successori valde gratus fuit. Iuris ciuilis & Pontificij summam vno volumine complexus est, ordine conuenientissimo, & tractatione elegantissima. Illud post longum vtriusq; iuris studium atq; exercitiū inceptum, postea verò incendio amissum, tādem Cardinalis inter alia sua negocia absoluit, vt ipse refert in fine eius operis. Edidit præterea Lecturas in V. libros Decretales. Et dicit Matthesilanus In tract. de succes. ab intest. permagnam esse huius Hostiēsis inter iureconsultos authoritatem. Floruit sub dictis Pontificibus, Anno MCCLV. & sequentibus.

SPECVLATOR.

HOstiēsis prędicti auditor. & discipulus fuit Guilielmus Durandus, qui postea eximium opus, quod Speculum inscripsit. Anno MCCLXXI. Edidit (vide apud eum in tit. de Insti. eo. §. j.) ex eo magnam sanè gloriam apud posteritatem cōsecutus. Multa tñ veterum scriptorum ipse sibi sumpsit, & in hoc opus ad verbum descripsit, quæ postea Io. Andreas in Additionibus suis passim notauit atq; prodidit. Pręterea frequentissimum hoc illi est, opinionibus aliorum hinc inde vtramq; in partem recitatis, subticere, quæstionemq; in suspenso relinquere, quę quidē res dubium lectoris animum magis etiam implicatum reddit. Nihilominus tamen vtilis scriptor est, deq; Iuris prudentia bene meritus. Excessit ex vita nō multo pòst, quàm Speculum absoluisset, iuuenis adhuc, & annū XXX. non ita multum egressus.

Iacobus de Bellouiso.

HIc septies libros Feudorum publicè prælegit, & in illos demum Commentarios conscripsit. Præterea Practicā iudiciariam in Criminalibus, & librum Quæstionum edidit. Floruit circa hæc tempora.

Bartholomæus Brixiensis.

QVæstiones Dominicales & Veneriales, & præterea additiones quasdā ad Glossas Decreti conscripsit. Fuit ijsdē tpibus, sed ætate senior aliquanto, quibus duo proximi.

I P H O.

IPho Britannus natione, sub Philippo Pulchro Galliarum rege (qui quidem Anno Christiano MCCLXXXV. regnare cępit) viguisse traditur. Natus est claris & opulentis parentibus, qui puerum Iphonem Lutetiam primum, pòst Aureliam studiorū, & maximè Iuris ciuilis discendi gratia miserunt. Cæterum absoluto postea scholasticorum studiorum cursu, ad suos reuersus, cum excellens eius nō tñ eruditio, verumēt vitæ sanctimonia passim celebraretur, ab Episcopo Trecorensi accersitus, & ab eo causis audiendis præfectus est, quem Officialem nunc vulgò appellant. In hac præfectura tam innocenter, tam iustè, tam clemēter, tamq; integrè se gessit, vt nullius rei præter virtutem, appetēs vnquam fuisse, ab omnibus iudicatus sit. Erat autem inter cæteras virtutes eximia quadam erga pauperes miseratione conspicuus, quos suis opibus omnes quoad posset, magno studio subleuabat. Tandē circiter quinquagesimum ętatis suæ annū vita defunctus, nō vulgi solum opinione, sed summi etiam Pontificis iudicio authoritateque inter Diuos relatus est, & eius festus dies VI. Calend. Septembris celebrari iussus. Quæ propterea hic cōmemoraui, vt adolescentes in illius festo die ex more declamaturi, hinc qualemqualem eius viri cognitionem (cum obscura sit aliàs historia) sumere queant: cuius ignoratio, me aliquando declamaturum valde torquebat. Præterea indecorum videbatur, quem Pontifex Max. in catalogum Diuorum retulisset, eum in hunc clarorum iureconsultorum numerum non recipere.

D I N V S.

DInus Mugelanus, clarissimi nominis ꝓfessor ætate sua fuit. Cōmentatus est super Digestis: super Titulum de Actionibus, in Institutis: super Titulum de Regulis Iuris, lib. VI. eum tñ Titulum non tanquam Canonum, sed Legum peritus explicauit. quare nunquam ferè Ius Canonicum allegat, contentus eo iure quod ipse didicerat. Nam Canonici iuris inscius fuit, si Ioanni Andreæ credimus in addi. ad Spec. de succ. ab intest. Sepultus est Bononiæ ad S. Dominici templum, sepulchro humili quidē, sed ob tanti viri memoriam notissimo. Et proximè quidem iuxta ipsum Cynus sepultus est: vt non minus animis quàm nominibus inter eos conuenisse, intelligere possis. Vixit anno Millesimo trecentesimo.

A D D I T I O.

Adde, ꝙ Dy. fuit de Rossonibus de Mugello, cuius opera vsus est multum Bonifacius octauus, & maximè in cōpositione sexti decretalium. Mortuusq; est Bononiæ anno 1303. Io. villa. lib. 8. c. 65. Eumq; præceptorem Innocen. appellat in c. grauis. de resti. spol. & reprehendit: quia tenuit opin. Bart. in l. properandum. in §. sin autem alterutra. C. de Iudi. quod Iudex non possit condemnare victum in expen. si non sit petitum, aliquid Ias. in l vinum. col. pen. limi. 10. ff. si cert. pet.

Petrus de Bellapertica, Iacobus de Arena, Martinus
de Sulmannis.

EOdem tempore floruerunt Petrus de Bellapertica Burgundus, illustris Iureconsultus, qui scripsit super. ff. super Codice, & super Institutis, & complures Disputationes. Itē Iacobus de Arena Parmensis, qui breuiter quidē, sed vtiliter & docte scripsit super Digest. & Codice. Illius opiniones, vt meminit Bartolus, vt plurimum Iuri consonæ fuerunt, & genuinum Iuris intellectum consecutæ sunt. Item Martinus de Sulmannis. Hic in legibus (quas Bononiæ professus est) ꝑceptor Ioannis Andreę fuit. Nullum illius scriptum commemoratur. Testatur Alb. etiam in proę. C. in fi. ꝙ hic fuit antiquus & famosus Doc. Bonon.

Richardus de Malumbris.

RIchardus de Malumbris Cremonensis fuit. Professus est tēpore regis Roberti Patauij. Hic (Baldo teste) omnium ætatis suæ Iureconsultorum doctissimus & prestantissimus habitus est: tandem tamen in hæreseos calumniam incidit, de qua etiam condemnatus fuit: iure ne an iniuria, & cuius hæreseos nomine, non satis constat. Cæterum hoc notum est, intercessisse pro eo apud Summum Pontificem Collegium Iureconsultorum Bononiensium: sed incassum. Quid igitur tandem actum fuerit cū eo, non legi. Multa scripsit, vt Baptista Caccialupus tradit: quorū tamen copia rara sit. Floruit Anno M.CCC. huius etiam meminit honorifice Albe. in l. j. col. 3. C. de no. C. compo. & in l. Deo nobis. col. 3. C. de Episc. & cler. Venetijs sepultus est in cimiterio S. Io. Pauli, præceptor fuit Albe. vt testatur in proę. fforum. col. j. Bal. in l. Quicunq;. C. de Epis. & cler.

Ioannes Andreæ.

IOannes Andreæ Bononiæ natus est, parentibus honestis quidem, attamen obscuris. Vide addi. ad Spec. tit. de fi præs. Patrē habuit Ludimagistrum, sub quo octennis literas & grammaticā discere cœpit. Deinde patre sacerdotio initiato, sub præceptore Bonifacio quodam Pergamense literarum studium absoluit, adeò feliciter (prout ea tum tempora fuere) vt ipse præceptor adolescenti prædiceret, fore vt in celebrem virum & Doctorē euadere Floruit an. 1316. paralip. rerum memorabi. In iuris ciuilis scientia Martinum de Sulmannis audiuit. Canonici tamen lōge studiosior fuit, quapropter in eo solo suis scriptis illustrando postea elaborauit. Itaque Glossas continuas ad librum VI. Bonifacij VIII. & Nouellas Clementis V. conscripsit. Præterea Commentariorum volumina duo, quæ Nouellas & Mercuriales inscripsit. Postremo autem opus additionum ad Speculum Gulielmi Durandi, quod edidit Anno MCCCXLVII. Fuit vir eleganter doctus, nec in Iureconsultorum tantum, verū etiam bonorum authorum omnium scriptis diligēter versatus: id qđ multis in locis Commentariorum & Glossarum eius apparet. Hic à doctis omnibus ad cœlum vsque laudibus vectus est. Ludouicus Romanus in Singula. 667. omnium hominum pręstantissimum appellauit. Hoc vitij tamen in tanto viro notatum reprehensumque à quibusdam est, quòd multa ex Consilijs Olradi Laudensis sibi, vero auctore dissimulato, ascripserit: & id quidem frequentissimè Albert. Bru. in secun. par. Trac. mone. Bald. in add. Spec. tit. de concess. præben. in fin. Quapropter eum Baldus, insignem furem alienorum laborum alicubi exclamat, & aliquot eius furta prodit. Cæterum hoc vitium cum nostris ēt temporibus magis ac magis inoleuerit, in quorum scriptores ꝑmultos competere videtur vulgatū illud, Muta stylum, libriq; titulum, & efficies opus nouum: humanus in tanto viro ferendum est. Porrò Ioannem Calderinum, hominem non tantum ingenij, sed etiam indolis optimæ in filium adoptauit, quod quidem quamobrem fecerit, amore ne Calderini, an alia de causa, obscurum est: cum alioqui & filium habuerit Bonicontum nomine (cuius de Appellationibus tractatus quidam extat) & filiā Bitinam dictam, quam collocauit Ioanni de Sancto Georgio Bononiensi, celebri Iuris Canonici Doctori. Hæc sepulta est Patauij ad S. Antonium in circuitu, cum hoc Epitaphio.

SEPVLCHRVM DOMINAE BITINAE FILIAE QVONDAM DOMINI IOANNIS ANDREAE DE BONONIA, ARCHIDOCTORIS DECRETORVM ET VXORIS DOMINI IOANNIS DE SANCTO GEORGIO DE BONONIA DOCTORIS DECRETORVM. QVAE OBIIT ANNO D.N. MCCCLV. DIE LVNAE. V. OCTOBRIS.

Tandem tempore pestilentissimo ingruēte mortuus est, vir immortalitate dignus, Anno MCCCXLVIII. Vaticinatus ipse de morte sua videtur, dum scribit in Additionibus suis, sub Tit. de

Filijs præsbyterorum: Suspicor ꝙ hæc possent esse vltima mea scripta &c. Anno enim proximè sequente vita defunctus est, vt ex prędictis colligi potest. Extat honorificum eius monumētū Bononiæ, in templo S. Dominici, cum hac inscriptione:

Hic iacet Andreæ notissimus orbe Ioannes.
Primo qui Sextum, Clementis atq; Nouellas.
Hieronymi laudes, Speculi quoq; iura peregit:
Rabi Doctorum, Lux, Censor, normaq; morum.

Occubuit anno prædiræ pestis, M. CCC. XLVIII. Die VII. Iulij.

C Y N V S.

CYnus ex nobili Sigisbuldorū familia Pistorij natus, floruit an. 1335. Paralipome. rerū memorabi. audiuit præter alios Dynum Muxellanum, quem multis locis præceptorem reuerēdissimum appellat. Vir ingeniosus fuit, & diligēs. Scripsit plenè super prima parte Digesti veteris, vsq; ad Titulum, Si ex noxali causa agatur, inclusiuè, & in Secūda parte, super Titulo de rebus creditis. Anno M. CCC. XIII. in die Barnabæ Apostoli absoluit Lecturam suam super Codicem, quam anno pręcedenti incępe rat. Scripsit autem accuratè, & illis tātum qui aliquo modo iam prouecti in hoc legum studio sunt, vt ipse significat. l. non modus. C. de ser. & aqua. De hac Cyni Lectura refert Bald. in Feudal. Ias. in §. Item Seruiana. Insti. de act. In l. si certis. C. de pact. aliquan do Bartholum sibi dixisse, ꝙ illud quod suum fabricauerit ingenium, fuerit Lectura Cyni. Et quidem maioris ille authoritatis apud plerosq; est ipso præceptore suo Dyno. Canonici iuris sectatores nonnihil exosos habuit, eosq́; sępe scriptis suis perstrinxit. De iure consultis qui Canonum quoq; suffragijs vtuntur, ita alicubi scribit, ꝙ tales manus habentes extra gazophylacium Iustinianæi thesauri, apud mendicantes merito vadunt mendicatum. Alibi scribit, in l. quoties. C. de iud. Canonicos Iurecōsultos fecisse sibi iura pro libitu volūtatis suæ, & leges ciuiles eos seruare ad commodum suum, non autem contra se, propter ambitū secularis Iurisdictionis vsurpandæ, & non propter aliud. Fuit tamen amicus Ioannis Andreæ, vt per eundem in Additionibus memoratur. Decessit Bononiæ, iuxtaq́; præceptorem suum Dynū proxime sepeliri voluit, in simili quo Dynus sepulchro: hoc est, humili & vulgari. Epitaphium autem vtriusq; obambulantium hominum pedibus tempore obtritum est, vt legi non possit. Fuit & alius quidam Cynus Pistoriensis, Decretorū Doctor: sed nullo scripto inclaruit.

OLRADVS DE LAVRE.

OLradus de Ponte, patria Laudensis, sub Dyno præceptore Iurisprudentiam didicit. Postea Aduocatus Consistorialis Romæ, & demum auditor quoq; causarum factus, magna in existimatione fuit: potissimum apud Ioānem XXII. Pōtificem Maximum, qui in arduis Reipublicæ negocijs componendis, huius Olradi consilijs maximè vsus fertur. Extat Consiliorum eius volumen vnum lōgè doctissimum, reliqua verò ipsius scripta (quæ non pauca fuisse traduntur) aut interciderunt, aut alia de causa forte neglectui data sunt. Ex consilijs huius Olradi multa Ioannes Andreas sibi ascripsit: quo solo vitio se quibusdam reprehēdendum præbuit. Floruit Olradus Anno M. CCC. XX.

IOANNES CALDERINVS.

IOannes Calderinus Bononiensis, nō eruditione tantum, verumetiam vitæ integritate suo tempore celebris fuit. Itaq; à multis scriptoribus prædicatur, & Doctor magnæ scientiæ, sanctæq; vitæ appellatur. Quæ causa etiā fuit, ꝙ illum Ioannes Andreæ in filium adoptiuum sibi ex omnibus vnum elegerit. Scripsit post ipsum Ioannem Andream Commentaria in Decretales. Item Consiliorum opus insigne.

Iacobus de Butrigarijs, & Reincrius de Foro Liuij.

VTerq; hoc tempore insignis & celebris, vterq; Bartholi Saxoferrati præceptor fuit. Sed Iacobus quidem complures libros post se reliquit. Scripsit eīn super Digesto veteri, super Codicem quoq; Lecturas duas, veterem & nouam. Item commentatus est super Tit. de Actionibus, in Institutionibus. Edidit etiā quamplurimas disputationes, vt refert Baptista Caccialupus. Floruit Anno M. CCC. XX. Raynerius autem & ipse commentatus fertur super Iure ciuili. Sed id in obscuro est. Decessit ex viuis Patauij: & in Sancti Antonij, vbi nunc in Circuitu vetus marmoreum illius monumentum videtur, sepultus.

BARTOLVS.

BArtolus de Saxoferrato natus est Anno MCCCIX. Puer præceptorem habuit Petrum de Assisio, virum doctum & eximie pium, à quo in literis & Grammaticis eruditus fuit. Vide ipsum Bart. & Ias. in l. quidam cum fil. ff. de verb. obl. Ad Iuris ciuilis disciplinam se contulit Anno ætatis XIIII. in ciuitate Perusina, quam tanta diligentia & industria didicit, sub præceptorib. Cyno Pistoriensi, Iacobo Butrigario, & Reynerio Foroliuiensi, vt postea XX. anno ætatis Bononiæ de Iure publicè respōderit, & anno sequenti solennia Doctoratus insignia receperit. Hic cū intelligeret praxim esse, quæ omniū optime Iuris studiosorum oculos recludat, animos accendat, & iudicia absoluat, ad eam se statim primis post Doctoratum annis contulit, & diligenter illi incubuit. Itaq; Assessor criminalium causarum factus, in ea functione eò vsq; perstitit, donec illi res sanè quàm acerba cōtingeret. Nam male audire cępit, quod legibus nō perpensis, reū quēdam male examinasset, & furcæ supplicio præter meritum condemnasset. Bal. in l. j. C. qui accu. pos. Eius sanè rei & Andreas Barbatias ita meminit in c. licet ij. de for. comp. nu. 41. vt ad doctrinā Bartoli, qua tradit furem pro furtis alibi commissis, etiam eo loci furca puniri posse, vbi furtum leuius, & furca non dignum postea commiserit, continere se non possit, quin exclamet, Nō mirari se istum rigorem Bartoli, cum illud, quod imbibimus in annis iuuenilibus, insequatur nos ad candidam vsq; senectam, dicēte poeta: Quod noua testa capit, inueterata sapit. Et subiūgit: Bartolus in annis iuuenilibus fuit iudex maleficiorum, & imbibit illam seueritatem condemnādi facinosos, quare insequitur eū illa seueritas: & quos non potuit perdere ore, conatus est perdere calamo. Bartolus igitur, siue conscientia, siue calumnia illa perturbatus, relicta tali functione, rursum ad libros & studia secessit, ad locum Sācti Victoris, qui à Bononia ad II. lapidē distat. Vbi cùm in solitudine aliquādiu studijs priuatis incubuisset, accersitus ad profitendum, Pisas contēdit. Istic igitur primo anno, ætatis autem suæ XXV. edidit celebrem illam Repetitionem Legis, Si is q pro emptore. in Digest. sub Titulo de vsucapionibus: cępitq́; statim magis ac magis inclarescere. Postea verò relictis Pisis (forsan ob statum eius reipublicæ semper turbulentissimū) Perusium concessit, vbi & vxore ducta, & vitæ portu cōstituto, reliquam ætatem profitendo transegit. Quotidianis itaq; prælectionibus ibi exercitus, ad illud eruditionis gloriæq́; fastigiū excreuit, vt dum viueret, & summi Iurisperiti nomen solus in vniuersa Italia haberet, & ad illum audiēdum vndiquaq; maximus omnium studiosorum concursus esset: & deniq; mortuus, per elaboratissima sua scripta incomparabilem propè famā, & memoriam sempiternā sit cōsecutus. Ab hoc plurimi profluxerūt, qui profitendo scribendoq; post eum clarissimi fuerunt. Ex illis præcipuus fuit Baldus Perusinus, qui refert in c. j. de succ. feu. Bartolū semper tenuisse opiniones placentes Laicis (hoc est, vt ego intelligo, quę semper sensui & intellectui cōmuni accesserint) ꝙ opinionibus suis multum honoris conciliauerit. Illud memorabile est, quod traditur eum toto quinquennio in Repetitione legis De ætate, Digest. Tit. de minoribus, absoluenda elaborasse. Quem Bartoli morem vtinam, qui hac ætate commentātur, ex aliqua parte imitari dignarentur, pauciores haberemus libros, sed vtiq; meliores, expolitioresq́;. Est præterea qui scribit, vt Ro. sin. 713. aliàs nu. 704. Bartolum ad pondus comedere solitū fuisse, vt intellectum haberet pariter dispositum, & nunquam alteratum, quod non ridebit, qui Italicorum professorum in ingenio fouendo curam & studium cognitum habet. Diplouatatius autem hoc de Bartolo commemorat, quod memoriam non satis firmam fidelemq́; habuerit, adeò vt si aliquid commentaretur, neq; leges in promptu reperiret, Franciscum Tigri. Pisanum (qui eodē tempore legit Perusij, & ipsi intima amicitia erat coniūctus) solitus fuerit accedere, qui locos illi indicarit, & leges suppeditauerit. Habebat enim hic Frāciscus magnam Singularium rerū memoriam, vt de ipso Baldus refert in l. Si quis seruo. ff. de solu. Et sanè Angelus quoq; & Castrensis testantur, Bartolū ex dictis Francisci Tigrini magnum sibi honorem comparasse, exiguū autem ipsi Francisco, vt quem aut nūquam, aut raro nominaret. Reprehenditur autem Bartolus aliàs quoq; hoc de vitio, ꝙ similiter veterum quoq; nomina tacuerit, & illorum inuenta sibi sumpserit, pręcipue aūt Nicolai de Matarellis Mutinensis antiqui Doctoris, cuius permultas opiniones sibi ascripserit Bal. in l. precibus C. de Imp. & al. Sub. Sed ita profectores haberet, quod nullum tam excellens perfectumq; ingeniū fuit vnquam, quin suos habuerit æmulos & osores: & eo quidē plures infestioresq; quo ipsum est cæteris præstantius. Equidem nec ingenium, nec memoriā Bartolo defuisse, facile iudicare potest, qui consideret & Hebraicas ipsum literas & Mathemata (quorum vsum ad ius quoq; ciuile in Cōmētarijs suis induxit) perdidicisse ipse Bar. in lib. de Insig. & plurium disciplinarum q̃ Iuris ciuilis peritiam habuisse. Scripsit doctissima Commentaria super totum propè Ius ciuile, quæ autem illius nomine supposita sint lectoribus, & quæ suspecta doctis, cùm præter cæteros Iason quoq; in l. Quidam cū filiū. Digest. de Verb. obl. recensuerit, nihil opus est hic commemorare. Huius Bartoli excellentem doctrinam ipse quoq; Romanorum Imperator Carolus IIII. suspexit, eaq; de causa & ipsum & oēm eius posteritatem insignibus, & alijs egregijs beneficijs ac priuilegijs illustrauit. Fuit Bartolus sani iudicij & animi, vitæq; integræ. Filiam habuit, quam in matrimoniū tradidit Nicolao Alexandro, viro docto & Iureconsulto. Mortuus tandem est Perusij, Anno ætatis suæ XLVI. Anno verò Dñi. MCCCLV. Floruit an. 1347. Paralip. memor.

ALBERICVS.

ALbericus Rosates Bergamensis æqualis Bartoli fuit, ipsius tamen Commentarios Bartolus non uidit: Albericus autem Bartoli uidit, cum aliquoties loco ex illis citet. Fuit uir excellenter doctus, & magnus (ut Iason scribit in l. j. ff. de no. ope. nun. & alijs locis. & Bart. in tra. de præs. car. in 2. q. par. 1.) Practicus, cui plus

plus q̃ alteri Doctori deferunt Aduocati Mediolanenses. Reliquit doctissima Commentaria super Digestis, & Codice. itē De statutis volumen j. item Dictionarium in Iure ciuili lib. j. Floruit Anno Millesimo trecentesimo quinquagesimo.

A D D I T I O.

Alber. de Bergomo doctorem & Commentatorum eximiū dicit Fulg. consi. 47. col. j. & consi. 120. col. 2. & optimum praticū consi. 155. col. 2. & cons. 173. col. j. & cons. 179. col. pe. & con. 237. col. j. dedicauit opus suum collegio docto. Bono. vt ipse testatur in prin. C. fuit electus ad corrigenda statuta Bergomi: vt refert in l. j. in j. col. C. de no. Co. Compo. Orator aliàs tempore Benedicti Pap. 12. Magnifi. D. Io. Episcopi Nauarien. & Luchini de Vicecomitibus Dominorum Mediolani, vt testatur in l. Iubemus nulli. col. j. C. de sacrosan. eccl. anno 1340

BALDVS.

PEtrus de Vbaldis nobilis Perusinus, artium & medicinæ Doctor tres sustulit filios, Baldum, Angelum, & Petrum, quos singulos longe diuerso consilio, quàm quo ipse vitæ studia erat ingressus, non Medicinæ, sed Iurisprudentiæ mancipauit. Quapropter nō ipsos tantum longe celeberrimos Iureconsultos vidit, & gloriæ fructum, quem sperauerat, ex illis percepit: verum etiam familiam suam omnem hac scientia longa posteritate insignem post se reliquit. Siquidem ex Baldo Zenobius & Franciscus, ex Angelo Alexander, & Angelus nepos: ex Petro verò Matthæus, & Petrus & Baldus nepotes: ex Baldo porro Nicolaus, Matthæus, & Sigismundus pronepotes, omnes ferè Iurecōsulti descenderunt. Vt igitur ad Baldum reuertamur, floruit Bal. ann. 1365. Paralip. rerum memorabi. audiuit ille adolescentulus Ioannem Pogliarensem, quem vocat primum Doctorem suū. Item Franciscum Tigrinum Pisanum, virum magnæ memorię & doctrinæ, sanctęq; (vt alij tradāt) vitæ. Et Bartolum de Saxoferrato, quem scribit multum ingenio suo contulisse, in c. si Vasallus. tit. si contro. fu. inter do. & va. & præ reliquis illis tanquā pręceptorem suum in multis locis prædicat & tollit Fel. in Rub. de Magist. Fuit aūt Baldus tam maturo feliciq; ingenio, vt XVII. statim anno publicè repetierit legem Centum Capuæ, Digestis De eo quod certo loco. Postea cum studiorum suorū legitimū tempus absoluisset, ac solitis Doctoratus insignibus esset ornatus, Bononiam profitendi causa cōcessit, Anno MCCCXLIIII. Et quia illud Bartolus quoq; aduenerat, eo præsente Baldus publicè disputauit Quæstionem illam Senis quoq; à se antea (fortè in transitu) disputatam, videlicet, Vtrum municipes alicuius loci statuere possint: quod non possit fieri appellatio, nisi ad iudicem illius loci. In qua quidem disputatione (vt ipse refert in trac. Iudiciario. Rub. de App.) opposuit se illi Bartolus, & acerrimus antagonistes ab hora XVI. vsq; ad horam XXI. cum eo contendit, sed tandem victus discessit. Fuit autem & aliàs vehemens altercatio inter eosdem de Textu Parag. vltimi, Legis Si creditor. Dig. de dist. pig. cum Bartolus in suo codice haberet Nullam vēditionem, Baldus verò Vllam venditionem. Adeoq́; tum in ea contentione animis exarserūt, vt missum sit Pisas, & veteres Pādectæ istic inspectæ, quæ cum codice Bartoli cōsonarunt. Alex. in l. si filio. §. fi. ff. solu. matr. Quanquam autem complures auctores huius altercationis meminerint, difficulter tamē induci possum, vt illis fidem adhibeam, cum ipse Bartolus in dicta L. Si creditor, & in l. Filius familias. §. Diui. De leg. j. non aliter eius rei mētionem fecerit, quàm his verbis: Cum semel haberemus hāc q̄stionem, misimus vsq; Pisas ad librum Pandectarum &c. quem vix crediderim adeò modestum esse potuisse, si cum Baldo illi res tam odiosè fuisset. Multo minus verisimile illud est, quod quidam commenti sunt, Baldum tunc complures aliorum codices corrupisse, expungendo literam N. & ob id fustigatum, patriam suam Perusium reliquisse his Scipionis Aphricani verbis; Ingrata patria, ne ossa quidem mea habebis. atq; ita quasi in exilio consenuisse, mortuumq́; esse. Quomodo enim potuisset Baldus ad eum modum insanire, vt codicis corrumperet? Quàm excellentis autem & propè diuini fuerit ingenij Baldus, cū ex scriptis illius manifestissimum sit, nihil opus est referre. Eruditionē in illo ampliorem nemo, sed constantiam complures desiderarunt. Variauit enim persæpe, & contraria inuicem pugnantiaq́; multis in locis scripsit. Sed humanum est hoc vitium, non semp dictorū meminisse, & causę interdū inseruire. Imò verò ne possibile quidē videtur, vt qui polygraphus est, (qualis Baldus fuit) idem per omnia sibi constare possit. Exempla in promptu sunt. Sed illi forsan non tam vitium illud, q̃ eius crebritatem in Baldo reprehendunt. Fuit autem Baldus non Ciuilis tantum, sed & Pontificij Iuris doctissimus: id quod pauci ex æquo præstare potuerunt. Itaq; miratur Ludo. Romanus in l. admonendi. ff. de iure iu. ꝙ eum tam magnum Canonistam fugerint aliqua capitula &c. Cum igitur maximi nominis esset in tota Italia, accersitus tandem est à Ioanne Galea Mediolani Duce Papiam, vbi compluribus annis publicè professus est. Edidit multa volumina in Iure ciuili, & in iure Canonico. Allegantur etiam quædam, quæ cum operibus suis impressis non inueniuntur, puta liber, quem Peculiū inscripsit: & Tractatus de Cōmemorationibus famosissimorum Doctorum in vtroq; iure, & quædā alia. Professus est ad extremam vsq; senectam. Nam tum temporis cum Commētaria in Feudales libros pararet, XLVII. annis prælegerat, vt ipse refert in eorum Commentariorum præfatione. Et tamē ibi subiungit: Quòd si ex parte aliquid didicerim, tamē in comparatione latitudinis intellectus profectò nihil me intellexisse agnosco. Hæc ille iam senio confectus, & per omnem ætatem in iuris sciētia diligentissimè versatus, verè agnoscere potuit: nos hac ætate agnoscere nō possumus, qui nobis nescio intra quot menses Iurisprudentiam arroganter & stultè pollicemur. Filios duos habuit (vt tradit Iacobus Philippus Bergomensis in Chronicis) Zenobium, qui & Equestribus ornamentis & Doctoratus insignibus donatus fuit: & Frāciscum, & ipsum vtriusq; iuris Doctorē. Mortuus tandem est Anno MCCCCXXVIII. die Aprilis, & Papiæ in templo Sancti Francisci (inter cuius familiam adoptari, eiusq́; habitu sepeliri voluit) sepultus est. Extat marmor primi sepulchi sui in eodem templo habens inscriptionem aliquot versuum, quorum postremi sunt.

Conditur hic Baldus, Francisci tegmine fultus,
Doctorum princeps, Perusina conditus arce.

QVI OBIIT ANNO MCCCC. DIE XXVIII. APRILIS IN AVRORA.

Inde enim iuxta summum altare transportata ipsius ossa sunt, vbi in alio saxo legitur hoc epitaphium.

DALDVS EDITIOREM LOCVM SORTITVS, HIC OCTO ET DECEM SVPRA CENTVM ANNIS OBDORMIVERIT. MDXIX.

ANGELVS PERVSINVS.

ANgelus de Vbaldis Perusinus ijsdem præceptoribus quibus & frater, ius ciule didicit. Ipse Ange. in l. j. §. pueritiam. ff. de postu. In tract. Suitatis. Anno XXIII. suæ ætatis Doctoratus insignia sumpsit, & publicè profiteri cępit. Non indignus fratre suo Baldo fuit: ingenio inferior, eruditione par, acri omnino & solido iudicio præditus. Itaq; Ioannes Pyrrhus hunc inter Triūuiros Iurisprudentiæ cum Bartolo & Paulo Castrense nominauit. Reliquit doctissima Commentariorum & Consiliorū opera, quibus ius ciuile maiorem in modum illustrauit. Mortuus est Florētiæ eodem anno, quo Baldus frater suus, relicto post se vnico filio Alexandro legum professore, ex quo Angelus secūdus, istius Angeli nepos postea prognatus est. Ille à maiorum virtute neutiquam degenerans, in celebrem iuris professorem euasit, & cum publico salario multis annis Pataui professus esset, à Sixto Pontifice Maximo Romam vocatus, & in Aduocatorū Cōsistorij Pontificalis numerum ascitus est.

PETRVS DE VBALDIS.

TErtius denique frater Petrus de Vbaldis pari propemodū dexteritate fratrum vestigijs ingressus, post legitimum studiorum tempus absolutum, & ipse vtriusque iuris Doctor creatus est. Cum tamen Canonici iuris studiosior esset, quàm Ciuilis in eo solo elaborauit, & eruditionis suæ multa monumenta reliquit, vt traditur. Ex hoc natus est Matthæus Vbaldus, vir equestri postea dignitate insignitus, & omni scientiarum genere instructus. Qui duos porrò filios procreauit: Petrum, qui vtriusque iuris professor fuit: & Baldum, qui etsi iureconsultus non esset, prudentia tamen & cōsilijs inter primos patrię suæ proceres habebatur. Hic Baldus aui sui Petri Vbaldi felicitatem consecutus est, trium doctissimorum filiorum successione, Nicolai, Matthæi, & Sigismundi, quorum primus Rotæ auditor, alter publicus Perusij legum professor fuit.

BARTOLOMAEVS DE SALICETO.

BArtolomæus de Saliceto Bononiensis, eodem cum proximè prædictis tempore extitit floruit anno. D. 1408. paralip. rerum memor. Professus est ius ciuile quatuor annis Pataui. Deinde cum in pestifero illo scismate Romanæ Ecclesiæ per Bonifacium VIII. Papam, & Benedictum Antipapam, continuato, tota ferè Italia bellis & seditionibus vexaretur, Bononiam in patriam se recepit. Ibi Anno MCCCCLXXXII. mēse Maio, exorsus Commentaria sua in IX libros Codicis: quę sequentibus annis iuxta publicas prælectiones absoluit. Professus est autem magna cum laude. & inter sui temporis Doctores cum primis fuit. Monarcham eximium dicit Cuma. cōs. 138. ad fi. De hoc scribit Iacobus Philippus Bergomensis in Chronicis, ꝙ Alberto Estensi Ferrarię Marchioni, cum apud eum magno esset in precio, primus author & suasor fuerit, vt à Bonifacio Pontifice priuilegiū impetraret Scholæ publicæ in vrbe Ferraria constituendæ. Mortuus est Bononiæ iam senex, & ad Sanctum Dominicum sepultus, vbi in Choro extat illius monumentum cum hoc Epitaphio.

Hoc tumulto legalis apex, dulcissimus ore,
Et patriæ lux alma suæ pietatis amator,
Iustitięq; sacræ clypeus, baculusq; cadentis,
Qui iuuenis, multoq; etiam venerabilis æuo
Edocuit: superauit eum nec pena laboris
Scribendo, & pariter iuris nucleando tenebras,
De Saliceto requiescit Bartolomæus.

ADDI-

ADDITIO.

Præceptorem appellat Clariſſ. Fulg. eiusq; opi. Confutat, quo ad intellectum l. hac edictali. C. de ſecun. nup. conſ. 97. Antonius colum. vlt.

PETRVS DE ANCHARANO.

PEtrus de Ancharano, Bononienſis, floruit anno D. 1399. Paralip. rerum memorabi. & auditor Baldi fuit. Scripſit in Decretales, Sextum, & Clemētinas. item in aliquot potiores Regulas iuris, in VI. Scripſit quoq; in Digeſt. vetus, & Digeſt. nouum, vt Caccialupus refert & opus præterea Conſiliorum. Fuit iureconſultus excellens, & magnæ exiſtimationis. Floruit tempore Saliceti. Mortuus eſt Bononiæ, & in S. Dominici templo ſepultus, vbi monumentum illius extat cum longiuſculo epitaphio, quod tamen mortis tempus non exprimit.

ANTONIVS DE BVTRIO.

ANtonius de Butrio, & ipſe Bononienſis, vir excellens, ſanctæq; vitæ, & Doctor omni veneratione dignus fuit, vt inquit Caccialupus. Floruit an. 1417. Paralip. rerū memorabi. Fuit æqualis Ancharani. Scripſit in Decretales, & Clementinas. item Opus Conſiliorum. Et ſecundùm eundem Caccialupū duo pulchra Repertoria: vnum in iure Canonico, alterum in Iure Ciuili. Mortuus eſt Anno MCCCCVIII. No. Octob. vt habet Epitaphium ipſius, quod Bononiæ ad S. Michaelem in Monte (ſi bene memini) vbi ſepultus eſt, extat.

ADDITIO.

Fuit vir Anto. de Butr. maximæ auctoritatis, vt teſtatur Pau. Caſt. conſi. 180. ſuper eo. vol. j in fi.

CHRISTOPHORVS DE CASTILIONO, ET RAPHAEL VTERQVE.

CHriſtophorus de Caſtiliono Mediolanenſis, eodem tempore excellens Iuriſconſultus fuit, acri magnoq; ingenio præditus, & ſubtilitatum (vt eum Iaſon vocat in l. Admonendi) princeps. Itaq; vt ferè aſſolet, ingenij ſui facilitate, & doctrinę fiducia, vt olim Antiſtius Labeo, fretus, multa innouare, & receptas in Scholis opiniones vbicunque poſſet magno ſtudio labefactare inſtituit. Hunc morem Raphael Fulgoſius Placentinus, & alter Raphael Comenſis, eius diſcipuli poſtea ſecuti, innouationes illas magis ac magis auxerunt. Fuerūt iſti duo illuſtres Iureconſulti Claruerunt Pataulj Anno MCCCCXX. vbi in tēplo S. Antonij magnificum extat Fulgoſij monumentum, cuius epitaphium tamen mortis tempus non meminit.

ADDITIO.

Legiſtarum principem & comitem illuſtrem, ac præceptorem appellat Fulg. conſi. 25. col. j. in fi.

Fuit etiā Io. de Caſtelliono in iure canonico pręceptor eiuſdem Fulg. quem citat conſi. 308. in propoſita in prin. Floruit anno D. 1457. Paralip. rerum memorabi.

IOANNES DE IMOLA.

IOannes de Imola eodem hoc tēpore extitit. Scripſit in tres priores Libros Decretalium. item in Sextum, & Clemētinas. In iure verò ciuili ſcripſit in Digeſt. Infortiatum; vt refert Caccialupus. Eſt cum primarijs interpretibus iuris, & fuit præceptor Alexandri Imolenſis. Obijt Anno Milleſimo quadringenteſimo triceſimo quinto, XVIII. die Februarij.

PAVLVS DE CASTRO.

HVius Imolenſis ęqualis fuit Paulus de Caſtro, iureconſultus doctiſſimus, & in tota Italia celeberrimus. Profeſſus eſt Florentiæ, Bononiæ, & Pataulj: vbi tandem & vita defunctus eſt. Multa præclara & eximiæ authoritatis ſcripta poſt ſe reliquit. In libros Digeſtorum, & Codicem Commentaria: item volumen Conſiliorum. Mortuus eſt anno MCCCCXXXVII. paulo poſt Ioannem Imolenſem. Reliqua ex eius Epitaphio, quod illi ſatis ornatum Nicolaus de Caſtro eius ex filio nepos in templo Seruitarum Pataulj, iuxta monumentum poſuit, colligi poſſunt, quod ita habet.

PAVLVS DE CASTRO IVRECONSVLTVS DISERTISSIMVS, MAXIMAE AVTHORITATIS APVD OMNES HABITVS, QVOD FLORENTIA TESTATVR, CVIVS IVS MVNICIPALE INNOVAVIT, ET IN EA CONIVGATVS PETRAE VXORI, VICARIATVS OFFICIVM IN SPIRITVALIBVS RO. PONTIF. DECRETO EXERCVIT. VBI ETIAM IN BONONIENSI ET PATAVINO GYMNASIO PVBLICE PROFITENDO FLORVIT, AETERNAMQVE SIBI GLORIAM COMPARAVIT. RELINQVENS CONSILIORVM ET IN IVRE VOLVMINA PLVRIMA AEDITA, QVAE INTRA MANVS VERSANTVR. ET IPSIVS ANGELVS FILIVS CLARVS INGENIO, AMBORVM IVRIVM TENENS FASTIGIA XL. ANNOS PATAVII IVRA DOCVIT, EOQVE NICOLAVS CANONICVS PADVA. QVI AB HIS PROCESSIT, VTRAMQVE ET IPSE PARENTVM VIRTVTEM ADEPTVS, HOC IMMORTALITATIS OPVS ILLIS CONSECRAVIT. MCCCCXCII.

PANORMITANVS.

NIcolaus Siculus, Abbas primum Monacenſis, inde Archiepiſcopus Panormitanus fuit. Vnde fit, vt diuerſis cognominibus communiter allegetur. Magnę eloquentiæ & doctrinę fuit: quæ vtraq; ſi vnquam aliàs, certe in Concilio Baſilienſi, in eo ſummè enituerunt Syluius in geſtis Conc. Baſilienſis. Profeſſus eſt Anno MCCCCXXV. & aliquot multis ſequentibus ius Canonicum in Schola Senenſi. Edidit Commentaria in Decretales vtiliſſima. Multa præterea Conſilia, Repetitiones, Diſputationes. Mortuus eſt (ſi bene memini) non multo pòſt, quàm ex Concilio in Italiam redijſſet.

ROMANVS.

LVdouicus Pontanus, patria Spoletinus, & tandem ob id quod Romæ commoraretur Romanus dictus, Ioannis Petrucij celeberrimi apud Peruſinos iureconſulti, & Ioan. de Imola auditor fuit. Floruit anno D. 1457. Paralipo. rerum memorabi. Senis & ipſe ius ciuile aliquot annis profeſſus, inde Romam commigrauit, vbi maxima in exiſtimatione habitus eſt. Panormitano ſingulari amicitia coniunctus fuit, cum quo poſtea Baſileam ad Synodum profectus, iſtic morbo peſtilenti correctus mortem obijt iuuenis admodum, & vix XXX. ætatis annum tū egreſſus, vt commemorat Aeneas Syluius in Hiſtoria Baſilienſis Concilij, cuius operæprecium eſt integra verba huc aſcribere. Finitis, inquit, Panormitani verbis, Ludouicus Romanus Protonotarius, totius humani iuris gnarus aſſurrexit. Cuius tanta memoria fuit, vt nulli veterum cedere putaretur, ſiue Simonidem, ſiue Theodecten, ſiue illum qui à Pyrrho miſſus ad Senatum venit, Cyneam, ſiue Carneadem Seriphium, Metrodorum, Hortenſium, ſiue qui horum vltimus fuit Lucium Senecam de diuinitate memoriæ commēdemus. Erat enim memor omnium quæ ipſe vnquam aut legiſſet, aut audiuiſſet nec oblitus erat eorum aliquid, quæ ipſe vidiſſet. Nec vt cæteri iuriſconſulti principia legum in diſputando allegabat, ſed quaſi Codicē legeret, ſic Textum memoriter referebat. Vir non Roma tantum, ſed cęlo dignus: & cui nemo mortalium comparandus videretur, non admirationi, ſed ſtupori futurus omnibus populis, ſi vt æquum videbatur, ætatis tempora duplicaſſet. Sed inuidit fortuna Italiæ, nec tantum ſcientiæ lumen creſcere paſſa eſt. Immiſit peſtiferum morbum, virumque vix XXX. egreſſum ætatis annum abſtulit, nec plus horis ſex & triginta ſinit ægrotare. Viſusque non tranſitus ille hominis, ſed furtum. Quis enim virum adeò iuuenem, adeò robuſtum, tam breui morula expirare putaſſet? Sed fuit mors damnoſior morte cuiuſuis regis: quippe quod regi hæres ſuccedit in regno, viro autem adeò docto nullus ſupereſt in literis hæres. Sed dum Cardinalati vir benemeritus manet, apud Carthuſiam ſepelitur. Hæc ille. Reliquit doctiſſima ingenij ſui monumenta, Comment. in digeſt. & Codicem. Conſiliorum volumen 1. Singularium lib. j. & quaſdam Repetitiones. Mortuus eſt Anno MCCCCXXXIX. vt indicat eius Epitaphium, quāquam nimis iam attritum etiam, quod extat apud Carthuſianos, in hæc verba:

ANNO DOMINI MCCCCXXXIX. REVERENDVS IN CHRISTO PATER DN. LVDOVICVS PONTANVS DE ROMA, VTRIVSQVE IVRIS DOCTOR EGREGIVS S. SEDIS APOSTOLICAE PROTONOTARIVS, CVIVS ANIMA REQVIESCAT IN PACE, AMEN.

Reperitur & aliud Epitaphium in eundem ab Aenea Syluio conſcriptum, quod ita habet:

Si mille, aut totidem rapuiſſes vſque virorum,
Peſtis, adhuc poterat parcere ſæua tibi.
Viuens quo nuſquam fuerat præſtantior alter,
Extinctum potius reddis iniqua lues:
Quem fletis Leges, quem fletis Iura, ſacriq;
Nunc Canones: obijt, quem coluiſtis, herus.
Hic vos ornarat, veſtras vbicunque fuerunt
Soluerat ambages: nunc ſine voce iacet.
Heu voces, heu verba viri diuina, memorq;
Ingenium, quo vis nunc tua multa loco eſt?
Heu Romane iaces, quo nec Romanior vllius
Antè fuit, quo nec forte futurus erit.
Te pater, & charus retur modò viuere frater,
Heu quantos gemitus ille vel ille dabit.
Te Roma, atque omnis plorabit Etruria, teque
Tota petet lachrymis Itala terra pijs.
Te nunc Concilium, te nunc vlulatibus vnum
Ipſa quoque extinctum quæritat Eccleſia.
Heu vanas hominum mentes, heu pectora cæca:
Cuiq; dies certum eſt fata dediſſe ſuos.
Et nos cum Superi ſtatuent, veniemus ad illos:
Nemo parum vixit, cui bona vita fuit.

IOANNES DE ANANIA.

IOannes de Anania Bononienſis, ibidem in patria Archidiaconus: & Canonici Iuris profeſſor publicus annis compluribus fuit. Scripſit in Decretales, reliquit item Conſiliorum volumen j. Hunc Andreas Siculus in Tracta. de Teſtibus, vocat Sanctæ vitę

ctæ vitæ dominum ſuum, ſemper merito honore obſeruādum. Mortuus eſt, Anno MCCCCLV. Præceptor Alex. de Imola vt ipſe teſtatur conſi. 178. viſo proceſſu nu. 10. vol. 7.

ALVAROTVS.

EOdem ferè tempore vita defunctus eſt apud Patauinos Iacobus Aluarotus, ex familia Aluarotorum ibi natus. Præceptore in iure ciuili primum vſus eſt Bartholomæo Saliceto, in iure verò Canonico Franciſco Zabarellæ, celebri iuris profeſſore, qui tandem Cardinalis fuit, eum compatrem quoq; ſuum appellat. Fuit XXX. annis in Iurecōſultorum Collegio Pataulj. Sed XVI. tantum annorum meminit, quibus continuè prælegerit, incertum Pataulj ne an alibi. Tum enim cum Commentarios Feudales Vniuerſitati dedicaret, in profeſſorum numero ſe non fuiſſe, in ipſo operis limine ſignificat. Mortuus eſt Anno MCCCCLIII. ætatis ſuæ (vt Bergo. tradit) anno LXVIII. Sepultus eſt in templo Sancti Antonij, vbi iuxta ſacellum Sancti Ioannis in Tabula legitur hoc Epitaphium:

AMICE QVI ISTAC TRANSIS, ETSI PROPERAS, LAPIS HIC TE ROGAT, VT PAVLISPER INHAEREAS, ET HAEC SCRIPTA LEGAS. HAC IN BASILICA BEATI IOAN. BAPTISTAE SVNT IACOBI ALVAROTI PATAVI INSITA OSSA. QVI DVM VIXIT, SVO STVDIO ET DOCTRINA POST SVSCEPTAS DOCTORALES INFVLAS, COMMENTARIOS VTILES CVM REPERTORIO IN IVS FEVDALE FORMAVIT: EOSQVE VENERANDAE VNIVERSITATI IVRISTARVM DONAVIT. VOLVI VT ISTA NON IGNORES, ET PRO ANIMA IPSIVS ORES. OBIIT AVTEM DIE LVNAE, XVIII. IVNII ANNO MCCCCLIII. V. F.

CORNEVS.

PHilippus Corneus Peruſij natus eſt ex nobiliſſima iſtic & vetuſtiſſima Corneorum familia. Domi à priuatis præceptoribus literis & artibus feliciter inſtitutus, cùm XII. annum exceſſiſſet, & vltra ætatem animo & iudicio matureſceret, ſtatim ſe ad ius ciuile diſcendum contulit Audiuit Ioannem Petrutium, qui tum mane prælegebat. Is Petrutius Peruſinus erat, vir nobilis, profeſſor doctiſſimus, & tum temporis celeberrimus. Multi illum clariſſimi viri audiuerunt, inter quos fuerunt Ludouicus Pontanus, Ioan. Baptiſta Caccialupus, & hic Corneus, qui eius poſtea gener factus eſt, vt dicetur. Exceſſit autem è viuis Anno MCCCCLXII. Tantam autem eximia diligentia ſua iuris ſcientiam paucis annis Corneus conſequebatur, vt præter alios, ipſius quoque præceptoris animum in admirationem & ſui amorem pertraxerit. Itaque Petrutius illi tum adhuc diſcipulo ſuo, filiam cum magna dote deſpondit, ex qua poſtea Philippus VI. liberos ſuſtulit, III. maſculos, & totidem femellas. Cùm autem poſthæc ſolennia Doctoratus inſignia recepiſſet, ſtatim ſuſpici, prædicari, & celebrari cœpit. Primò enim Peruſij cum aliquandiu profeſſus eſſet, à multis vndique Gymnaſijs expetitus accerſitusque fuit. In primis autem Ferrarienſes non deſtitere, donec illum maximis propoſitis præmijs ad ſeſe pellexiſſent. Sed paulopoſt indignabundis Sixti ſummi Pontificis literis reuocatus, & Peruſium redire coactus eſt. Verum cum ſtatus Peruſinæ reipublicæ neſcio quibus ex cauſis turbaretur, obtinuerunt ab eo Florentini, vt in Piſana ſchola ius profiteretur, videlicet vt illa iā collapſa, illius fama rurſum inſtauraretur, & illuſtraretur, quod quidem ſedulo per triennium præſtitit. Cæterum cum illum Peruſini ſui maximopere deſiderarent, per Pontificem Romanū iterum effecerunt, vt ille Peruſium retraheretur. Ex eo autē tempore, quo iſtuc rediit, celeberrimus ſemper non modò profitendo, ſed & conſulendo & patrocinādo factus atq; habitus eſt. Studioſiſſimus per omnem ætatem fuit, & laborum tolerātiſſimus. Profeſſus eſt annis circiter quinquaginta. Reliquit Commētaria in Codicem, & quatuor volumina Cōſiliorum. Mortuus eſt tandem Anno ætatis LXXVII. ſuperſtite vxore & liberis.

ALEXANDER.

ALexander de Tartagnis, patria Imolenſis, Ioannis de Imola popularis ſui, & Ioannis de Anania diſcipulus fuit. Doctor vtriuſque iuris XXI. anno ætatis ſuæ creatus eſt. Iuris ciuile prælegit aliquot annis Pataulj; vbi Concurrentem habuit Bartolomæum Cepollam Veronenſem. Cum hoc acerrimam habuit contentionem, præcedendi cauſa, cum Cepollæ, quanquā ſeniori, cedere nollet, & fiducia doctrinæ illi ſe anteponeret. Profeſſus eſt item Ferrariæ: & demum Bononiæ, vbi reliquam ætatem tranſegit, & eam ſcholam nominis ſui celebritate ita illuſtrauit, vt quicquid vſquam iuris ſtudioſorum eſſet, iſtuc confluxerit. Abſolutiſſimam doctrinam, & ſummam in docendo gratiam habuit. Publicè annis XXX. ferè docuit. Cōſcripſit egregia opera, q̄ nota ſunt. Exceſſit è viuis Anno MCCCCLXXVII. ætatis verò ſuæ LIII. relictis tribus filijs, quorum maior natu Antonius, & ipſe patris exemplo vtriuſque iuris Doctor fuit. Extat ipſius Alexandri magnificentiſſimum monumentum ex candido marmore elaboratiſſimum, in templo S. Dominici loco cōſpicuo poſitum, cum hoc Epitaphio:

ALEXANDRO TARTAGNO IMOLENSI LEGVM VERISSIMO AC FIDISSIMO INTERPRETI, Q. V. AN. LIII. FILII PIENTISS. P. OPT. B. M POS. OBIIT ANNO MCCCCLXXVII.

FELINVS.

FElinus ex nobili Sandeorum familia Ferrariæ natus, ibidem in patria Ferraria, & Piſis publicè multis annis ius ciuile tanta diligentia, tantoque iudicio docuit, vt ſuo tempore omnibus propemodum profeſſoribus fuerit prælatus. Itaque & plurimos auditores ſectatoresque habuit, & celeberrimi in Italia nominis fuit. Qua de cauſa Innocentius octauus eum Romam accerſitum, in Collegium Rotæ legit, multiſque inſuper dignitatibus auxit. Reliquit doctiſſima ingenij ſui, & longè vtiliſſima monumenta, quæ nota ſunt.

RIMINALDVS.

IOannes Maria Riminaldus & ipſe Ferrarienſis Alexādri Imolenſis auditor & diſcipulus Ferrariæ magna cum laude ius ciuile profeſſus eſt. Extant illius aliquot ſcripta. Mortuus eſt Anno MCCCCXCVI. ætatis autem LXIII. Inque Sancti Franciſci templo ingenti funeris pompa ſepultus.

IASON DE MAINO MEDIOLANENSIS.

HIs ſucceſſit Iaſon de Mayno, Patricius Mediolanenſis, Catonis Sacci Papienſis diſcipulus, qui compluribus annis Pataulj publicè profeſſus eſt. Poſtea Papiam quaſi in patriam, à Ludouico Sfortia Mediolani Duce reuocatus, & ab eo inter Ducales Senatores relatus, ad finem vſque ſuę vitæ XX. amplius annis iſtic prælegit. Floruit ann. Do. 1498. Paralip. rerum memo. De Iac. patre præceptore ipſe Iaſ. in l. j. pen. col. ff. de no. oper. nunc. Erat vir magni ingenij, cæterarum quoque artium, Rhetoricæ puto & Philoſophiæ non ignarus. In iure verò ciuili in Italia cū Carolo Ruino, & Decio, facile princeps ſuo tempore fuit. Commentaria ſua nota ſunt. Mortuus eſt anno MDXIX. menſe Aprili. Papiæ extra vrbem in Cœnobio S. Pauli ſepultus. Eius Epitaphium (ſi bene memini) ita habet:

HIC REQVIESCIT IASON MAYNVS,
QVISQVIS ILLE FVIT.

Sed & aliud Epitaphium eius extat, longè id quidem elegantiſſimum, in hæc verba:

Quis iacet hoc hoſpes tumulo? Quis? Summus Iaſon.
Ille ne Phryxeæ vellere diues ouis?
Clarior hic illo longe eſt. Quis nam oro? Maynus,
Excellens Iuris gloria Cæſarei.
Non fuit hoc quiſquam Iuris conſultior alter,
Qui extinctum poſſet reddere ius melius.
Sed tamen hoc ſummi vetuit mens dia parentis,
Cæſaribus cupiens vſque fauere ſuis.
Te audijt, ò nimium fœlix, qui iura legentem,
Damnantemq; acri plurima iudicio.
Nec tamen infœlix, tua qui monimenta reuoluit,
Et memori condit lecta, fouetq; ſinu.
Et quanquam obloqueris plebs inuidia, ſolus Iaſon
Hic legum nodos difficiles ſoluit.
Amborum ſic fama omnem vulgata per orbem:
Ille nitens belli laude, ſed iſte togæ.

DECIVS.

EOdem tempore floruit Philippus Decius, & ipſe Mediolanenſis, qui ſuo tempore inter iuris ciuilis principes profeſſores, & in celeberrima fama fuit. Annis triginta cum ius ciuile in celebratiſſimis quibusque Italiæ Gymnaſijs profeſſus eſſet: (nemo enim pluribus in locis eruditionis ſuę lumen oſtentauit) neſcio quo infortunio coactus eſt in Galliam profugere. Ita nāque ipſe in Conſiliorum ſuorum dedicatione apud Narbonenſem Archiepiſcopum conqueritur, ſe poſt rerum ſuarum omnimodam iacturam, non ſine maximo vitæ diſcrimine, Lugdunū confugere compulſum: quanquam non ſolum à crimine, verumetiam criminis ſuſpicione vacuum. Proinde egenum, inopem à patria eiectum, fortunis omnibus abſque ſua culpa ſpoliatum ſe præter ſpem (vnicum miſerorum ſolatium) nihil reliquū habere. Hæc autem perpeſſus eſt, regnante tum Carolo XVIII. Gallorum rege, qui mortuus eſt Anno MCCCCXCVIII. Sed inde poſtea per rempublicam Florentinam reuocatus, multis annis iterum Piſis, & poſtremo Senis profeſſus eſt, proſperrimam rurſus fortunam conſecutus. Quare ad ſola ium vtriuſque fortunę, ſuique perennem memoriam, magnificentiſſimum ex candido marmore, & ornatiſſimum monumentum) cui impoſita eſt ex aperto libro docentis ſimulachrum) in campo quem vocant Sanctum, Piſis extrui ſibi viuus curauit. Cui ex eodem marmore ſubiuncta eſt tabula, hanc continens inſcriptionem:

PHILIPPVS DECIVS, SIVE DE DEXIO, MEDIOLANENSIS IVRISCONSVLTVS CELEBRI FAMA NOTISSIMVS: CVM PRIMVM LOCVM STVDII IN IVRE CANONICO VEL CIVILI TENVISSET PISIS, SENIS, FLORENTIAE, PADVAE, PAPIAE, DEMVM VLTRA MONTES IN GALLIA, REVOCATVS, IN ITALIAM AB EXCELSA FLORENTINORVM REPVBLICA,

PVBLICA, POSTEAQVAM STIPENDIVM MILLE QVINGENTORVM AVREORVM IN AVRO PRO LECTVRA CONSECVTVS FVISSET, DE MORTE COGITANS HOC SEPVLCRVM SIBI FABRICARI CVRAVIT. NE POSTERIS SVIS CREDERET.

Ex prædictis colligi potest, non modò pluribus in locis, verumetiam pluribus annis eum publicè professum esse, quàm quisquam alius vnquam in Italia Iureconsultus. Si enim ante mortem Caroli regis XXX. annis iam erat professus (qui, vt dictum est, Anno XCVIII. obijt) & postea quoque ad annum vsque MDXXXV. pofessus fuerit, sequitur eum circiter LXV. annos publicè docuisse. Reliquit in vtroque Iure scripta doctissima, & præterea Consiliorum libros IIII. Mortuus est tandem Senis, prædicto Anno MDXXXV. XII. die mensis Octobris. Cuius postea corpus Pisas ad illud monumentum suum translatum est.

SALAMONIVS.

MArius Salamonius Albertischus Eques Romanus per eadem tempora viguit. Auditor fuit Baptistæ Caccialupi. Ius ciuile non tantum docuit, verumetiam administrauit. Egit enim aliquandiu præsidem Campaniæ, vt ipse quodam in loco commemorat. Inde Romam reuersus ad Iuris professionem est, vbi auditores multos, magnamq; existimationem apud omnes habuit. Inter cætera autem in gratiam Iulij Medices Cardinalis & ecclesiæ Romanæ Procancellarij instituit disputationē super lege Gallus in Digest. Tit. de liberis & posthumis. quam publicè magna celebritate, in X X I I. Cardinalium conuentu, frequenti Episcoporum, Iurecōsultorum, & omnis generis doctorum hominum concursu, magna cum nominis sui fama, publicè exegit. posteaq; in iustos Commentarios redactam, eidem Iulio Mediceo inscripsit, & edidit. Per ipsum enim Iulium in Aduocatorum Pontificalis Consistorij collegium ascitus fuit, de quo Marius sibi ipsi gratulabatur, quod nihil ad dignitatem amplius, ad studia accommodatius, ad ætatem expetibilius sibi condonari potuisset. Tandem verò senio prægrauante, à causis grandis ad ocium totū se contulit, eo (vt scribit) cōsilio, vt qđ viribus præstare non valeret, ingenio saltem elaboratum aliquid reponeret. Inceperat igitur eo in ocio iussu hortatuque Leonis X. Pontificis, in libros Digestorum exactiorem interpretationē conscribere, iamque in librum primum absoluerat etiam, cum morte interceptus perijt. Scripsit præter iam dictam Interpretationem, & Commentaria in legem Gallus, etiam Repetitiones, & Tractatus aliquot, quæ vulgò impressa habentur. Item Commentaria de Probationibus, & libros de Principatu ad ipsum Leonem X. Floruit sub iam dictis Pontificibus, facitque in scriptis suis æqualium suorum Iureconsultorum, puta Iasonis, Decij, Alciati, Zasij, inter alios crebram mentionem. Quo tempore mortuus sit, mihi non constat: nisi ꝙ suspicor, sub ipso Clemente VII. cum obijsse. Hoc tamen satis colligitur ex illius scriptis, eum valde senem ex vita excessisse.

Z A S I V S.

REstat Vdalricus Zasius, qui eodem tempore quo isti in Italia, ipse Germanus in Germania sua, maxima laude floruit. Natus est Constantiæ, vrbe celebri, & Synodo quoque vniuersali insigni, parentibus honestis, & mediocris inter suos conciues ordinis. Puer literarum studijs adhibitus, liberaliter atque feliciter didicit: vt in illis temporibus, quibus primum in Germania illucescere (sed subobscurè adhuc) bonæ literæ incipiebant. Quanquam verò illa ipsa ætas, in quam puer inciderat, inculta adhuc barbaraque esset, eaque de causa pueritiæ studia rectius alijs collocare non posset, tamen cum & literæ indies magis magisque emersissent, & ipse interea adoleuisset, ingenij dexteritate facile effecit, vt omni barbarie excussa, in omnibus liberalibus disciplinis eleganter doctus & esset & haberetur. Iuuentutem paulò solutiorem eum egisse ferunt, praua societate (quod ætas ista peculiare malum habet) corruptum. Et memini, cùm ipse aliquoties eius temporis iacturam apud me cæterosque suos familiares deploraret. Postea verò relicta schola, se ad forum & negocia transtulit, consilio ne, an casu incertum. In numerum Notariorum Constantiensis Consistorij, quod istic sanè celebre atq; frequēs est, concessit: vbi aliquandiu negocijs forensibus exercitatus, à Senatu Friburgensi (quod Brisgoiæ oppidum est) accersitur, & in Archigrammatæum eius Reipublicæ est acceptus. Delectabatur ille etiamnum studijs (quæ priuatim nunquam intermiserat) & in primis Iuris ciuilis cognitione ardebat, cuius præsentem dignitatem, vtilitatemque, iam rectius atque olim, per ætatem iudicare considerareque poterat. Itaque quod in adolescentia per imprudentiam prætergressus erat, postea meliori consilio, etsi serius, secutus, atque etiam consecutus est. Prouecta iam erat ęta te, trigesimumque annum excesserat, cùm primum cepit Ius ciuile addiscere, quod quo rectius atque expeditius facere posset, abdicato à se publico illo officio, totum se deinceps Iuris studio addixit atque dedit. Præceptores audiuit eos, qui tum Friburgi (quod publicam & primarij nominis scolam habet) profitebantur, ex quibus ipse postea scriptis suis duos potissimum celebrauit, Ioānem Knapum Germanum, & Paulum de Cittadinis Patauinū, cuius ēt in familiaribus colloquijs amicissimā mentionē sępe habebat. Breui tempore plurimum in Iuris disciplina profecit: erat enim natura laborum tolerantissima, memoria summa, iudicio prope tum perfecto præditus, quibus accedebat illa forēsium negociorū cognitio, quibus Iuris ciuilis rationes vsu prius quàm literis iam didicerat. Quapropter cum Paulus ipse ingenij iudicijque dexteritatem in Zasio discipulo suo perspiceret, eum sibi in ordinaria prælectione, quāquam etiam dum Scholarem (vt nunc vocant) & ob id multis ex professoribus ferè tumultuantibus, surrogauit. pro quo tum Titulum de conditionibus Institutionis, publicè pręlegit. Hic quod & naturali quadam dicendi facultate præstaret, & præter aliorum morem pro sua eruditione cultius elegantiusque profiteretur, statim celebrari, & gratus omnibus esse cępit. Quapropter vt primum Doctoratus insignia recepit, inter ordinarios professores relatus, ex eo tempore non scholastica professione tantum, verumetiam scriptis editis deinceps magis & magis inclaruit, ac quasi secum sibi ipsi certamen esset, seipsum indies eruditione & fama superauit, quā vtranque quantam sit consecutus, cum in medio sint eius doctissima atque vtilissima scripta, nihil opus est meum hic iudicium afferre. Cæterùm ad vitam, quod attinet, erat ille honestissimis & amabilissimis moribus præditus: liberalis, humanus, affabilis, læti & perquàm festiui ingenij, vt qui libentissimè semper iocaretur. Dapsilis erat, & crebrò conuiuabatur, adhibitis plerunque doctis viris, amicis suis, quorum suauissimis confabulationibus animum suum subinde recreabat. Nihil enim minus, quàm solitudinem ferre poterat. Cibi atque vini nonnihil erat auidior (vnde & crassitiem corporis contraxerat) vt mirari non pauci solerent, quomodo vir istis rebus intemperantior, tantos tamen labores lucubrationesque (quibus plurimum vtebatur) sustinere citra morbum posset. Sed ea erat naturæ suæ (quæ fortissima illi contigerat) prestantia. Conuersatio reliqua omnis decora, & perquàm vrbana fuit. In profitendo summam gratiam habebat & affectionis viuidissimam energiam. Mihi vero contigit illum iam propè septuagenarium audire, quo tēpore quāquam ob senium multa erant in illo remissiora, etiam vox ipsa (quod tum edentulus esset) blesior, tamen ita adhuc docendo vigebat, ita viuebant omnia quæ loquebatur, vt liquidò iurare possim, neminem me ex Germanis & Italis professoribus audiuisse, qui hunc viuida illa docendi ratione superarit. Erat candidissimi ingenij, minimeque inuidi. Aliorum laudes non solum libenter admittebat, sed etiam ipse frequenter prædicabat, nec ego profecto memini vllius illum professoris vel ex demortuis, vel ex illis qui suo tempore celebrabantur, honori nominique vnquam obtrectauisse. Pertinacior tantum in illis defendendis, quæ semel asseruerat, & reprehēnsionis nonnihil impatiens esse videbatur. Cætera vir permagnæ erat humanitatis, vt dixi: qua cùm alios omnes, tum maximè discipulos suos, & ex illis studiosissimum quenque complectebatur. Nihil erat, quod illis non communicaret ex suis: nihil quod, si poterat, nō præstaret. In me ipsum discipulorum suorum inertissimum, quantum contulerit beneuolentiæ, quantum etiam operæ, non facile dixerim, fortasse tamen aliquo tempore commemorabitur. A Ferdinando tum Hungariæ & Boemię, nunc etiam Romanorum rege, post dedicatam eidem lucubrationum suarum editionem, inter alia hoc priuilegio donatus erat, vt quandocunq; ei luberet, in ociū se literarium recipere, & operosum prælegendi loborem à se abdicare posset, saluo nihilominus sibi annuo stipēdio suo. Friburgensis. n. Schola sub Ferdinandi, tanquā Archiducis Austrię, dominio est. Cæterùm hoc priuilegio Zasius nūquam vsus est, sed amore studiosorum, quorum non paucos immensis etiam itineribus secutos se videbat, perpetuò, si per valitudinem licebat, prælegebat. Nam podagra sæpe impetebatur, & illi etiam senectus ipsa (iuxta prouerbium) morbus erat. Vxores habuit duas, ex quarum prima Ioachinum, qui postea Ducis Sabaudiensis Secretarius fuit, & filias duas, Clementiam mercatori postea, & Catharinam Georgio Funck Constantiensi docto Iurecōsulto nuptam, Latinis literis industria sua pręter Germanię morem eruditam, sustulit. Senior iam secūdam duxit, quę illi filios tres, & filiam peperit. Ex illis natu maior Ioan. Vdalricus, iuuenis ingenij acrimonia, memorię pręstantia, dicendique promptitudine à patre neutiquam degenerans, hoc anno ex Italia (quò post obitum patris sui ad audiendum virum doctisſimum Marianū Socinū missus erat) solitis titulis insignitus redijt: vt magna spes sit, eum in paternas laudes esse successurum, modò indefessam patris diligentiam perinde sequi non grauetur. Reliquit Zasius multa pręclarè scripta, quorum quędam vltimam manum accepere, & ab eo edita sunt puta. Intellectus Singulares: Commētaria in legem secundam, Digest. de origine Iuris: Tractatus Substitutionum, Tractatus de Iudęorū infantibus baptizandis, Apologia contra Eccium, Item contra Stellam Aurelienſem, & Epitome in vsus Feudales. Reliqua verò post mortem illius edita sunt à discipulis cōfusa adhuc, incorrecta, & reliquis scriptis propter vltimæ manus defectum, propè dissimilia, quæ sunt: Summa in Digestum vetus, Lecturæ in aliquot Titulos primæ partis Digesti Veteris: Et in Titulum, Si certum petatur, in secūda parte. Item super Titulum de Actionibus, in Institutis. Item Consiliorum libri duo. Et restant adhuc plura eius opera, quæ & ipsa fortasse in publicum prodibunt futuris temporibus. Illa autem omnia si ab eo fuissent ipso emendata, haud dubie longe aliam faciem fuerint habitura, quam nunc habent. Cuius ego neutiquam leuem cōiecturam ex Tractatu Substitutionum ab eo ipso postea euulgato facere possum: qui tantopere distat ab illo quem in Scholis nos Auditores ex illius ore exceperamus, vt Lecturam præ illa editione vix agnoscere possis Zasij fuisse: tā multa istic immutata, tam multa etiam recisa, tam multa denique ex integro illustrata sunt. Ex qua quidem editione plane perspexi, Zasium hoc ferè emendationis genus in vsu habuisse, quod Horatius in Satyris describit, dum ait:

> Deterreret sibi multa, recideret omne quod vltra
> Perfectum traheretur: & in versu faciendo
> Sæpe caput scaberet, viuos & roderet vngues,
> Sæpe stylum vertens, iterum quæ digna legi sint
> Scripturus: & cętera.

Aliàs enim in Lecturis erat multo effusior, & minus cōcinnus, & verborum (quibus sæpenumero inquinatis, significantibus tamen vtebatur) ferè negligens fuit, Qua de causa Zasium sinceri lectores excusatum habere, sicubi in posterioribus editionibus eum sibi ipsi dissimilem inuenient, & illius quod apud Nasonem est, humaniter meminisse debent:

> Emendaturus si licuisset, eram.

Mortuus est optimus ille & doctissimus vir Anno salutis MDXXXV. VIII. Cal. Decemb. ætatis verò suæ Anno LXXIIII. Elatus est magno totius vrbis luctu, & in summo templo honorificè sepultus, vbi illi ex decreto Senatus & Reip. Friburgēsis ad extremā gratitudinis significationem (municipales enim leges eius vrbis Zasius omnes illis condidit) elegans monumentum positum est cum hac inscriptione:

HVLDRICHO ZASIO IVRECONS. SVORVM TEMPORVM TOTO ORBE CELEBERR. HVIVS ACADEMIAE ORNAMENTO SINGVLARI, ET REIPVBLICAE FRIBVRGENSIS IN RESTAVRANDO IVRE MVNICIPALI IAM OLIM STRENVAM OPERAM NAVANTI, ALIISQVE MVLTIS NOMINIBVS DE SE BENEMERITO, MAGISTRATVS OFFICII MEMOR FIERI IVSSIT.

CONCESSIT NATVRAE, ANN. SALVTIS MDXXXV. VIII. CALENDAS DECEMBREIS.

Aliud Epitaphium.

> Siccine mors crudelis, & inuida præripis orbi
> Vlrichum Zasium, decus admirabile Iuris
> Cęsarei simul & sacri (paucissima dixi)
> Immò doctrinæ totius, & artis honestæ
> Thesaurum, ac mundum locupletem: cuius ab ore
> Manabat sermo vel melle suauior omni.
> Quid nunc collaudem summum pietatis amorem,
> Et mentem cęlo dignam? quo iam illa soluta
> Corporis inuolucrus fruitur, sine fine beata.
> Quod superest, te compello studiosa Iuuentus,
> Tandem pone modum lachrymis, istoq; dolori.
> Vocis adempta tibi Zasianæ copia: verùm
> Extant ingenij monumenta perennia, quæ si
> Assiduè manibusq; teras, oculisq; frequentes,
> Spirat in his, loquiturq; viri pars optima semper.

Hæc ego ex plurimis de præceptore optimè merito, paucis propterea sum prosecutus, quòd dudum in animo gero, aliquādo iusto quodam commentario vitam eius omnem, & quę plurima ab eo crebris colloquijs nostris benè dicta sunt, ex ordine commemorare, quæ quidem dum paro, hanc interea gratitudinis erga illum meæ testificationem extare volo.

Vitæ recentiorum Iureconsultorum
per Ioan Ficardum
Finis.

EPITOMAE VIRORVM ILLVSTRIVM

Qui vel scripserunt, vel Iurisprudentiam docuerunt in Scholis, & quo tempore etiam floruerunt, Ordine alphabetico constitutum, quo Studiosi facilius alliciantur ad legendum, nunc primum in gratiam ipsorum editum.

Authore MANTVA, Patauino, Iuriscon.

Adiectis in calce quoq; inuectiuarum libello, necnon Venetæ Aristocratiæ laudibus, & Patauinæ verbis simul, omnibus cū scitu tum annotatu dignis, vt sic viros, sic patriam vnde ortum habuerunt, ad vnguem (quod aiunt) obseruasse potius quàm neglexisse videatur.

PROOEMIVM.

MVLTI sanè sunt, qui virorum Illustrium vitam diligentissimè conscripserunt quo tēpore maximè floruerint, & si quæ amplius monumēta reliquerint, quæ nam ea sint, quæ inueniūtur, quibusq; temporum iniuria careamus, præsertim Rutilius, Seuerinus, Ioan. Baptista à S. Blasio, Catellianus Cotta, Neuizanus; & alij, verum quia suppletione in multis egere videntur, multiq; etiam prætermissi sunt, sua laude non fraudandi, statui ego Mantua Patauinus, epitomate quodam, preoculis id vnum semper habens, ad causam non magnam adhibere superuacuam verborum copiam, luxuriæ genus esse, idq; delectabilius (vt Philosophus inquit) quod est breuius eisdem suppetias ferre, partimq; eorum quorum vitam tunc literis tradiderunt, patimq; (vt diximus) prætermissorum, & forte de industria ne in immensum cresceret opus, æqui igitur boniq; cōsulat lector, & si quid vnquam quod non probandum sit ipse postea inuenerit, ignoscat quęso, quoniam voluisse sat est, sin minus patienter feram, ęquoq; animo, quoniā nec Momus olim somni & noctis filius superos quidem inculpatos reliquit.

A. Cassellius.

1 A. CASSELIVS, maximus, celebratusque Iurisconsultus fuit, quem tanti faciebat Q. M. Scęuola, vt cum de iure prædiatorio consuleretur, ad Furium & Cassellium (Author est Val. Max.) reijceret consultores, cuius etiam in arte poetica meminit Flaccus dicens.

> O maior iuuenum quamuis & voce paterna
> Fingeris ad rectum, & per te sapis, hoc tibi dictum
> Tolle memor, certis medium & tolerabile rebus
> Recte concedi, consultus iuris & actor
> Causarum mediocris abest virtute diserti
> Messalæ, nescit quantum Cassellius Aulus,

Nec omittendum censui, ꝙ eodem tempore etiam fuerunt, Trebatius, Cassellius, & Offilius, ex qbus Trebatius peritior, Cassellius eloquentior, & (vt dicitur in l. 2. in §. Seruius ad fi. ff. de ori. Iu.) Offilius vtroq; doctior iudicatus est.

Antonius Butrius.

2 ANTONIVS BVTRIVS Bononiensis fuit quoque vir maximæ auctoritatis, vt testatur Pau. Cast. consi. 180. incip. super eo. vol. j. in fi. Floruit anno Domini (aliter se decepit Ioan. Fichar. in eiusdem vita) 1417. legit Bononiæ vbi etiam sepultus est in Eclesia S. Michaelis in nemore, in Monachorum Claustro, egoq; eius tumulum vidi, & epitaphium legi anno 1548. vnà cum Alexandrino collega illuc profecti solatij gratia, & vt non amplius visam vrbem, tam vetustam, nobilem & claram spectaremus. Aliquo tempore docuit etiam Ferrariæ, inuita Minerua tamen, quod ipsemet in obitu filij vnici quem habebat, epistola quadā compatri suo scripta ostendit, & in qua conquestus varij sunt, posita aliàs in vol. consi. suorum post 47. statum, fuit quoq; præceptor Ioan. Imolensis, & Geminiani, vt ille dicit, & testatur, consi. 101. incip. in causa, ad fin. iste consi. 66. incip. pro declaratione, col. 4.

A Z O.

3 AZO BONONIENSIS fuit pariter, quibus in locis docuerit & quo tempore floruerit, satis constat ex eius vita ab alijs scripta, hoc tantum addēdum est, ꝙ pręter doctoratus gradum erat etiā canonicus, & sic cęteris honorabilior, quia dignitas est, quæ non solet communiter conferri nisi optimis ciuibus & literatis, vt per Inn. in c. fraternitatem, de sepul. Rota decisio 450. Io. Staphi. in

phi.in tract.de gratijs.§.inter formas.nu.6.quodq; ius pontificiū docebat.Præceptor quoq; Io.And.quod testatur in mercu.inq; regu.exceptionem obijciens.col.j.de re.iu.in 6.& adeo eminentis scientiæ, ꝙ non dubitarunt scribentes,præsertim Gui.Papa ipsum veritatis tubam appellare consi.63.incip.circa contractum. col.vlt.& consi.98 incip.ex duabus.col.2.& Bal.in l. contractus. C.de fi.instru.relatus à Stepha.Fed.in tracta.de int.iur.col.91. dicere,ꝙ est vas electionis vt Paulus, idest fons legum, idem Bald. consi.290.incip.Istæ allegationes.in prin.vol.j. Ferunt à Bulgaro ira accenso occisum,vt in Bulgaro infra.

Arsendinus Arsendus.

4 ARSENDINVS ARSENDVS Foroliuiensis, egregius legum doctor fuit, Rainerij filius,legit hic & Bononiæ, & quia fusius Io.Bapt.à S.Bla.de eo deq; virtutibus ipsius & excellentia locutus est transeo.

Angelus Vbaldus.

5 ANGELVS VBALDVS Perusinus contemporaneus Bal. fuit,vterq; discipulus Bar.& Francisci Tigrini,decessit Florentię anno 1423.vt infra de Bal. cætera in vita ipsius, est verum præter hæc ꝙ seipsum citat in §.omnis.inst.de verb.obl. in l.nam ad ea. ff.de legi.& tamen id non reperitur.

Angelus Castren.

6 ANGELVS CASTRENSIS floruit anno 1484. Eques comes,& Aduocatus consistorialis,legit hic tantum.

Antonius à S.Angelo.

7 ANTONIVS A S. ANGELO Patauinus floruit anno 1394.legit hic multo tempore,& inter cętera (vt inquit S.Blasi.) l.si insulam,repetijt.ff.de verb.ob. quam tamē ego nunquā vidi.

Antonius Orsatus.

8 ANTONIVS ORSATVS Patauinus Iurisc.eloquētissimus floruit anno.1473. docuit hic in patria semp, & statuta collegij nostri reformauit,multis superinde ēt additis, quæ adhuc seruantur, quæq; recordatione tanti viri, semper viguerunt & vigent, multa scripsit,sed nihil quod ego viderim, vulgatū est, nisi oratio gratulatoria,quā habuit (orator enim erat egregius) Venetijs, in creatione noui ducis Nicolai Marcelli anno 1474.& quidem luculentissima,ac nunquam satis laudata.

Antonius Turchetus.

9 ANTONIVS TVRCHETVS Patauinus hic docuit tantum, eodemq; tempore floruit, quo Antonius Orsatus, ex quo ipse quoq; paulò ante orationem habuit pariter in creatione Nicolai Troni,anno scilicet 1472.

Antonius Burgos.

10 ANTONIVS BVRGOS Hispanus,cui aliàs Salamātica erat patria,floruit anno 1506.hic docuit,Bononię,Salerni,& Romę, ibiq; Referendarius iustitiæ mortuus est, ędidit præclarissima cōmentaria hic dum legeret in titu.de emp.& ven.

Antonius à Prato.

11 ANTONIVS A PRATO veteri Bononiensis præceptorem habuit Florianum à S.Petro,vt ipse in vol.consi.Alex.testatur.4. nu.131 incip.Vere.in fi. Docuit Bononiæ & Senis, temporibus S.Bernardini,quod adhuc ipse refert eo lib.cons.45. incip.Paucis vtar.col.3. qui sanctus postea fuit canonizatus à Nicolao 4. Pontifice,anno iubilei 1446. & septem annis ante mortē multis claruit miraculis,vt inquit Gui.Papa decisio.84.incip.Temporibus meis,col.2.cui etiam Auus meus maternus erat familiaris & domesticus.Repertorium insuper ad Bar.composuit, & ad Bal.nō impressum, ꝙ ego habeo manuscriptū, aliqui dicunt,ꝙ hic quoque legit,quodq; collegam habuit Paulus Castren.

Antonius Franciscus à Doctoribus.

12 ANTONIVS FRANCISCVS à Doctoribus Patauinus floruit anno 1465.Docuit annos 53. hic in patria, & Ferrariæ, ibiq; Felinum Sandeum collegam habuit,multa scripsit,sed erant tm̄ additiones ad Abbatem Panormitanum, & ēt ad Alex.Imolen.

Alexander Imolensis.

13 ALEXANDER TARTAGNVS Imolensis legit Papiæ,hic, & vltimo loco Bononiæ, vbi etiam sepultus iacet, floruit anno 1467.multa edidit,notissimumq; est,& fuit præceptor Bartholomæi Socini,vt ipse testatur in l.certi condictio. in fi. prin.ff.si cer. pe.Solebatq; semper veritatem amplecti,& doctor hinc non ab re veritatis appellatus est, vt per Cur. Iuni.consi.139.incip. Præsupponitur.nume.10.& Galliau.in l.Centurio.col.8.ff.de vulga. & pup.sub.

Andreas Ciaffi.

14 ANDREAS CIAFFI, Pisanus egregius Doctor fuit,verisimileq; est;quia nobis aliter non constat,in patra docuisse, quando quidem ipsum sępe citet Albe.& potissimū in §.discipuli.col.j.in proœ.digestorum,& Bar.in l.non solum.in §.morte.num.11.ff.de no.ope.nun.& in l.si is qui pro emptore.col.3.& 4.ff.de vsuc.notissimumq; est etiam fecisse tracta.de Gerund. qui impressus est.

Andreas Siculus.

15 ANDREAS SICVLVS vulgò appellatus Barbacia floruit anno 1466.quod ipse testatur in c.Raynaldus.in repe.col.34. de testa.& anno 1484.præceptorem habuit Io.Imo.& Ioan.Anna. quem doctorē excellentem ibidem vocat,& sanctę vitę,col.85. & 155.etiam patrem Reuerendum 159.& 83.quod anno 2.sui studij sub ipso disputauit. Bononiæ docuit & Ferrariæ, vt ait in dicto loco col.62.& sicuti innotescit omnibus multa ædidit & à Corse. In singu. minor j. lucerna iuris appellatur. Verum adde, quod tract.de præstan.Cardi.fecit iuuenis admodum,vt testatur ipsemet rursum in c.in præsentia,nu.6.de proba.& rub. simul de acqui.hæ.quam nō habemus,eodem teste in prælleg.c.Raynaldus.col.154.& 162.

Accursius Florentinus.

16 ACCVRSIVS FLORENTINVS non ignobilis Iurisconsul. qui Bononiæ docuit,vt ipse testatur,in authen.vt præpo.no.imp. in prin. floruit anno 1236. nonnulli anno 1246. sed nulli magis quam ipsi credendum est,sic appellatus deinde fuit : quia occurrit tenebris iuris ciuilis,& gloriatur, hoc ipsumq; ore proprio dixit in l.facta in §.si in danda.ff.ad Treb.& idem quod Accur. hic facit etiam Bernar. in c. quod sicut. de elec. & memoratu dignū videtur, ꝙ Placentinum derideat tanquam dementem, & immemorem legum in l.cum notissimi.C.de præscri.30.anno. & somniantem in l.cogi.C.de peti.hæ.& (quod peius est) veluti hæreticum, in l.statuæ.ff.de vsuf.meminit Bal.in d.l.cum notissimi.col. 2.& maximè mirum est, ꝙ de Francisco filio tātum mentio fiat, de Ceruoto autem nihil altero eiusdem nato,idcirco Bal.addendus est in l.j.in §.interdū.ff.de legi.tu.quodq; huius Ceruoti plures additiones factæ fuerunt, quæ Ceruotinæ appellantur, ferè omnes reprobatæ, vt in l. liber homo, in §. si Attilicinus.& ibi Bar.ff.de hæ.insti.& in l.præterea.& ibi Bal.ff. man. & in l.j.§.officio.ff.de tut.& ra.distra.præter intellectum communiter approbatum ad l.singularia.ff.si cer.pet.quem tamen reprehendit etiā quoad alia Imo. in l. Modestinus. ff. de solu. Immo ꝙ d.intellectus quoque fuit verisimiliter (vt ibi per Bart.) Iacobi Balduini, qui successit Accursio. Et ad Francisci propositum sciēdum est, ꝙ idem Accursius pater,ipsum emancipauit,vt per eūdem Bar. in l. in quartam. nu. 10. ff. ad legem fal. qua de re autē hoc ipsum fecerit non constat.

Albericus Rosatus.

17 ALBERICVS ROSATVS Bergomensis, quo tempore floruerit,& quæ ædiderit satis liquet ex eius vita ab alijs conscripta, adde quod est antiquus & contemperaneus Io. vt per Odof. in authen.si quis in aliquo.col.j.C.de eden. quodq; ipsum doctorē & commentatorem eximium prædicat & extollit Fulg. cōsi.47. incip.Ser Michael.col.j.& consi.120.incip.super eo.col.2.& optimum praticum dicit consi.155.incip. proponitur. col.2. consil. 173.incip.In causa.col.j.& consi.179.incip.dubia.col.pen.& consi.237.incipiē. Dynus.col.j.Verbumque est, ꝙ in ore frequenter habebat recolendæ memoriæ Hiero. à Doctoribus eques & Iuriscon.egregius, mihi cum multis officijs tum maxima familiaritate cōiunctissimus, & patriæ nostræ tunc decus & ornamentū, is etiam (vt reuertamur vnde discessimus) opus suum super toto iuris corpore Sacro collegio doctorum Bononiensium dedicauit,quod testatur in prin.Codicis,electusq; fuit aliàs ad corrigenda Bergomatum statuta,vt refert in l.j.col.j.C.de nouo Cod.cōpo. & orator tempore Benedicti Papæ XII. annoque Domini 1340.magnificorum dominorū Io. Episcopi Nouarien. & Luchini Vicecomitum dominorum Mediolani,& fusius vt per eū in l.iubemus nulli.coll.j.C.de sacrosan.ecc.

Aemilius Feretus.

18 AEMILIVS FERETVS patria Anconitanus eloquentium iurisperitissimus, & iurisperitissimorum eloquētissimus, floruit anno 1544.Auinioni toto tēpore vitæ suæ docuit, ibiq; ēt mortuus est,commentaria reliquit in ordinarias partes matutinas & vespertinas,quæ postquā ædita fuerunt, nō modo expectationē æquarunt,verumetiam longe superarunt,doctrina & eloquio.

Aemilius Papinianus.

19 AEMILIVS PAPINIANVS sublimissima prætoriana præfectura decoratus fuit, vt in proœ.digestorum & in l. lecta.in princ. ff.si certum petatur. Vir (mitto quod in eius vita Rutilius, deque eo loquens Cotta,dicant ipsum esse iuris Asylum,ac doctrinę legalis thesaurum. Verbaq; formalia sunt Aelij Spartiani grauissimi historiarū scriptoris) ꝓfectò subtili ingenio,acutissimus, prudentissimus disertissimus:& maximus iuriscō.l.cum acutissimi.l. cum virum.C.de fideicom.l.cū Papinianus.C.de sen.l.fi. C.de insti.§.sed quia,inst.de fideic.hę.late Albe.in loco de quo supra,id est in §.tertio autem anno.in proœ.fforum,nōnihil Bal. in l.omnes populi.col.7.ff.de iusti.& iu.& Anchara.in repe.c.canonum statuta.col.316.extra de consti.

Africanus.

20 AFRICANI vita non aliter scribitur à Rutilio, sed quæ monumenta tm̄ reliquerit,ideo & nos de industria hoc ēt solū adijciemus, ꝙ omnes leges ferè eiusdem obscuritatem quandā præ se ferre videntur, vsq; adeo vt iam factum sit tritum sermone ꝓuerbiū. Africani lex est, ergo difficilis, vt per Bar.in l.cum quis, in prin.ff.de solu.& Ang.in l.fin. ff.de nego.gest.& Deci.sen.in l. eius qui in prouincia.in prin.ff.si cert. pet.vbi etiam ego. Et in l. frater à fratre. in prin. de condi. inde. quodq; ab Aemilio Papiniano instructus Alexandri tempora, & Imperium illustrauit.

Audreas Isernia.

21 ANDREAS Isernia egregius Iurisc.fuit,qui Neapoli,vt inqt tex.in l.aduocati.C.de aduo.di.iud. ibi militant. nanq; aduocati, militabat in cōsistorio regio,is occisus est à Gallo quodam domum rediens ante portam Petrucij; quia contra ipsum sentētiā tulerat,vt Preuidellus Regien.de quo infra,crimenq; huiusmodi lesæ maiestatis habitū est ob viri excellentiam,officijq; dignitatem.Reliquit is egregia cōmentaria in cōstitutiones feudales omnib.nota,eumq; summis extollit laudibus Ang.consi. cx. incip.Sanctissima,col.6.Et factū tam atrox refert Antonius Capici.decisi.130.incip.primū dubiū.nu.43.& eū maximū feudistam vocat Cur.iunio.consil. 138.Habita,nu. 20. Et Euangelistā in regno Gramma.voto 30.incip.Illustrissime,num. 16.

Abbas Panormitanus.

22 ABBAS Panormitanus,aliàs Nicolaus Siculus vir præstantissimus fuit,quo tempore floruerit,quęq; monumenta reliquerit, in eius vita apud alios legi potest,estq; notū omnibus,id tn̄ silentio haud inuoluendū putaui, ꝙ Franciscū Zabarellā Florentinū Cardinalē habuit pręceptorē,quē ipse honorificè citat in c.extirpandę.in §.qui verò.in rep.col.5.de præben.in rub. de iudi.in c.j. col.1.de cau.po.& prop.& in c.potuit.in fi.de loca.& consil. 102. incip.Circa,col.j.vol.2.& in disputa.incip.Titius,col.9.quodq; legit Senis:vt colligitur ex dictis eiusdem in ca.dilectus.de seq. po. & fruc.& in c.decernimus,in fi.de iudi.& in c.fi.col.12.de fo. cōpe.& in c.1.col.6.de lit.con.& in.c.j.col.2.de spon.& in c.quoniā Abbas,col.2.de offi.de.& in c.ecclesia S.Mariæ,col.6.de const.& in c.fi.ad fi.de fur.legit etiam Parmæ annos sex, vt testatur in d. c.j.col.4.de lit.con.& Abbas dicitur per excellētiā : qa est nomē dignitatis,etiam quod huiusmodi esset,& quia æquiparatē episcopo,qui est dignitatis culmen,vt per Archi.in c.licèt,de præbē.in 6.Milis in §.dignitas,versi.3.Et quia Abbas idem est, ꝙ pater, ex quo lingua syra abba nil aliud significat.

Antonius Porcellinus.

23 ANTONIVS Porcellinus doctor & Eques Patauinus floruit anno 1532.legit hic aliquot annos, orationem habuit Venetijs in crearione Ducis Andreæ Gritti, inq; aduentu Illustrissimi & Reuerendiss.F.Pisani Cardinalis Episcopi Patauini anno 1523. & 1529.

Antonius Zachus.

24 ANTONIVS Zachus doctor Patauinus floruit anno 1504.legit libros institutionū biennio,postea fluxu sanguinis nobis ꝑreptus est,iuuenis certè,nisi periisset tantæ spei tunc, quantæ alius quisq;,à quo sum ego quoq; olim primus illis rudimētis edoct⁹.

Aeguinarius Baro.

25 AEGVINARIVS Baro Leonensis, fuit maximus Iuriscōsultus,docebat Biturigibus,& floruit anno 1542.aliqua reliquit, testantia eloquij & doctrinę profunditatem, & maximè tracta. de diuidu.& indiuidu.quem si videbis tantum probabis,vt ea in re nil tibi aliud quærendum sit.

Arcoanus Buzacharenus.

26 ARCOANVS Buzacharenus Antonio zacho successit,eosdemq; libros legit,& nisi ipse iuuenis quoque fuisset nobis ereptus,tam magnam spem de se pariter conceperat, vt non possit aliter dici,nisi ꝙ iacturam incredibilem posteritas morte istorum iuuenum omnino passa sit.

Andreas Alciatus.

27 ANDREAS Alciatus Mediolanensis nostra hac ætate floruit:& quia nouum modum scribendi inuenit,tam magnū nomē sibi compararat,vt dictu mirabile sit. Erat enim grauis Iurisconsultus,literisq; Latinis & Græcis eruditissimus, quod præclarissima eiusdem monumenta multa sanè ædita declarant, iuuenis mortuus est literatis desiderium relinquēs, quoniam multū etiam si vixisset profuisset posteritati,docuit Biturigibus, Papiæ, Auinioni,Bononiæ, & Ferrariæ, magno euocatus stipendio ab Hercule Duce Illustrissimo,& literatorum omnium fautori maximo mortuus est anno 1550.Papiæ ibique sepultus in diui Epiphanij templo.

Antistius Labeo.

28 ANTISTIVS Labeo iurisprudentia clarus, & (vt in eius vita dicitur quam alij conscripserunt) Trebatij auditor fuit,eaq; præstantis animi liberalitate,vt Octauio rerum potiente, nihil probarit,quod non iustum sanctumq; esset,inq; Romanis antiquitatibus legisset,quemadmodū Atteius ait apud Gel.lib. 13. c.12. refertq; vltimò Balduinus interpres optimus. Inst. de codicil. in prin.& bene à verbo Labeonis,de quo ibi occasione sumpta.

Ad Antistium Labeonem,adde (vt Fulgen. Placiades scribit) ꝙ fuit in Iure Pontificio & veterum doctrina reliqua eruditissimus,quodq; libros etiam Tagetis quindecim voluminibus exposuit. Tages enim Deus apud Hetruscos habitus est. Haruspicine inuentor.

Andreas à Barulo.

29 ANDREAS à Barulo sæpe ab interpretibus nostris citatus, & potissimum per Bar.ea de re ipsum magnum & famosum dn̄t ac vocant, præsertim Iser.in l.j.in prin.de proh.offi.occa. in consti.Neap.& in specie Afflic. ꝙ fuit aduocatus fiscalis incomparabilis tempore Regis & Imperatoris Federici,quo in regno cęperunt collectę antea non impositæ, in ca. j. in §.& extraordinaria nu.43 45.46.quę sint rega in vsib. feud.

Antonius à S Leonardo.

30 ANTONIVS à S.Leonardo Patauinus præstantissimus Iurisc ōsultus fuit,qui ingenio & memoria plurimū pollebat, adeoq; tenaci,vt omnia vel esset lex,vel glosa (mitto cęteros quoq; doctorum apparatus) ad literam sine libris recitaret, floruit anno 1506.monumentorum aūt ingenij sui nihil reliquit,quanquam aliquot annos hic in patria docuerit.

Aloysius Discalcius.

31 ALOYSIVS Discalcius senior Patauinus elegātiss.& Doctiss. Iuricōsultus,floruit anno 1530.in patria hic multo tempore docuerat,& subinde etiam in inclita ciuitate Venetiarū, patronus forensia negotia causasq; summa cum sua laude & gloria pertractauerat,mortuus & sepultus senex in patria.

Achilles Senensis.

32 ACHILLES Senensis nobilis,& natus ex Comitibus Ilcij,floruit anno 1519.legit Papiæ & hic,forte annos 15.postea à Ferdinando S.Seuerino tunc Salerni Principe conductus magno stipendio in itinere perijt,is fuit coetaneus meus,eodemq; tēpore Hieronymū Butigellam, & Carolū Ruinū præceptores habuimus,eoq; post suum discessum in ipsius locū (prius enim decennio eram ius pontificum interpretatus) ab Illustrissimo Dominio nostro,siue ab amplissimis viris,tuncq; Gymnasij reformatoribus Georgio Pisano,& Marino Georgio suffectus sum.

Antonius Rosellus.

33 ANTONIVS Rosellus Aretinus doctor celeberrimus floruit anno 1480.scripsitq; multa,quibus tamē temporum iniuria caremus,& si quid est,quod passim legi possit,est inquam mirabilis ille tractatus,de potestate Papę,quem vulgò monarchiam vocant omnes.is etiam fuit Eques,Comes, & Aduocatus consistorialis optimè meritus, vt multæ ipsius subscriptiones declarant & testantur,quæ hinc inde fecit ad consilia aliorum excellentissimorum iurisconsultorum.

Alexander Neuus.

34 Alexander Neuus Vincentinus iuris ac legum interpres iuuenis admodum,floruit anno 1457. hic docuit multo tempore & suæ virtutis etiam multa reliquit monumenta,maximè consilia in materia vsurarum,nunquam apud posteros interitura.

Andreas Gammarus.

35 ANDREAS Gammarus Bononiensis vir sanè clarus fuit, in patria docuit.& floruit anno 1512.multa scripsit, & præsertim q̄ legi possunt,Topicorum libros tres,& subtilissimum ac vtilem tractatum extensionum,repetijt etiam c.j.de rerum permu. in 6. & dum esset scolaris,alium tractatum de cognitione iuris in lucem emisit,quasi Arrhabones suarum laudū virtutis & gloriæ.

Antonius Dandulus.

36 ANTONIVS Dandulus Venetus nobilis patria, nobilior genere,doctrina verò nobilissimus vir magni ingenij fuit,vt testatē Io Bap.in tracta.supra allega.de studio lega.docuit Perusij,hic & Pisis,suiq; desiderium maximum moriens reliquit posteris.

Antonius Bernardus.

37 ANTONIVS Bernardus Venetus adhuc vir magni ingenij fuit,qui etiam hic docuit per aliquot annos,& summa cum laude quidem postea in patriam reuersus est,& per omnes dignitatum gradus peruagatus omnibus apertissimè demonstrauit,qualis,quantusq; foris,domiq; semper fuerit, cuius laudes nec idem auctor in loco præallegato tacuit.

Antonius Leonus.

38 ANTONIVS Leonus Patauinus,hic in patria legit multo tēpore,nomenq; Doctoris textualis & optimi quidem,omnium iudicio sibi vendicauit,licèt nō satis constet nobis præcise quando floruerit.

Angelus Buzacharenus.

39 ANGELVS Buzacharenus Patauinus aliquot annos pariter docuit hic in patria maiorum suorum vestigia sequutus, sed postea labores hos continuos pertęsus, vt ferunt, se totum studio camerario tradidit, & inglorius,senex admodum, ex hac vita discessit,memoria dignus tamen,quia vir optimus erat,& inculpatæ vitæ.

Alexander Papafaua.

40 ALEXANDER Papafaua Patauinus,vt patriæ suæ honori esset,& emolumento,eiusdem amantissimus,nec laboribus aut vigilijs pepercit unquam studendo,& docendo,& nisi morbus incurabilis ei superuenisset,in virum euasisset præstantissimū,quoniam magnæ admodum spei tunc erat adolescens.

Aluarotus.

41 ALVAROTVS AB ALVAROTIS Patauinus, Petri, de quo infra,Pater,hic docuit, & floruit anno 1384. Post hunc fuit alius, qui docuit hic pariter & floruit anno 1455. & alius demum, Iacobi Aluaroti Iunioris, cuius mentio pauloante facta est, frater, qui suo tempore etiam claruit, anno tamen 1498. quique etiam hic docuit, postea Romam profectus est. Hicque rursum Canonicus erat Cathedralis Ecclesiæ, ibi ve-

ro Sancti Petri, optimè meritus, sic sua multa exigente virtute, & nisi iuuenis admodum decessisset, in curia ipsum breuissimo temporis curriculo magnum ecclesiæ Romanæ columen sine dubio vidissemus.

Alexander Socinus.

42 ALEXANDER Socinus Senensis Mariani iunioris filius eo tempore quo pater hic docebat, floruit anno scilicet 1538. tertumq; locum matutinis horis legit biennio pariter, postea Maceratæ conductus fuit stipendio satis honesto, pro loci conditione, ibiq; inopinata morte præreptus est patri, & studiosis, quod nisi fata permisissent, tam magnam spem de se opinionemque concitauerat, vt ipsum alterum Socinum seniorem ac iuniorem futurum sine controuersia omnes coniectura facile iudicauerint.

Ansuinus Medices.

43 ANSVINVS Medices Florentinus elegantissimus iurisconsultus literis cum Latinis tum Græcis eruditissimus, floruit anno 1545. legit Biturigibus, hic, Bononiæ, & Pisis, ibiq;, seu verius Florentiæ adeo iuuenis mortuus est calculi morbo, vt dolendum sit valde tanti viri florenti ætate nobis erepti iactura.

Augustinus Fatius.

44 AVGVSTINVS Fatius Patauinus discipulus meus fuit, delectabatur summopere literis humanis præter iuris prudentiam, & Ethruscis pariter, eo præsertim tempore, quo industria ac studio quàm maximo Petri Bembi Cardinalis florere cœperūt, hic in patria docuit ius Pontificium aliquot annos & iuuenis admodum viuis adhuc parentibus non sine ipsorum acerbissimo luctu, atque amicorum omnium mœrore decessit, anno 1520. sepultus est in templo diui Francisci.

Alexandrinus.

45 IOANNES Antonius Rubeus Alexandrinus, Collega noster olim, & compater, Iurisconsultus eloquentissimus, comes, ac supremi consilij Excellentissimi Ducis Sabaudiæ Senator, & eminentiss. scientiæ vir, post Curtij iunioris mortem, quæ fuit anno 1533. magno stipendio ab Illustrissimo D. nostro conductus est, hicq; cum summa omnium laude suiq; gloria docuit, prius Taurini, Valentiæ in delphinatu, & Papiæ, multa scripsit commentaria & consilia, quæ pre manibus habentur, & diem suum obijt extremum anno 1544. sepultus in templo D. Ioannis Baptistæ in viridario.

Antonius Corsetus.

46 ANTONIVS Corsetus Siculus acutissimus floruit an. 1489. legit hic multo tempore, & præclarissima reliquit commētaria, & quæ sibi magnum nomen pepererūt, singularia adeo pulchra & vtilia, vt nihil pulchrius, nil vtilius possit à studiosis desiderari, & consilia etiam aliquot pro tuitione sacri montis pietatis.

Bartolus.

47 BARTOLVS Saxoferratensis eminentissimæ scientiæ iuris, vir suo tempore clarus fuit & illustris, quod ex eius vita, quā accuratissimè Ioan. Fichardus scripsit, satis superq; satis constat, adde tu floruisse anno 1347. quodq; omnia vidit, vt post Bald. testatur Stepha. Fed. in tracta. de int. iu. col. 91. & Anch. ipsum magnū legistam vocat, consi. 429. Pro euidentia col. j. & lumen iuris Buti. in l. j. nu. 50. & aurigam in §. si quis ita nu. 11. in fi. & maximæ auctoritatis in d. l. j. nu. 102. ff. de ver. ob. & Ias. magistrum legistarū in l. j. col. 7. ff. sol. mat. & idem Bal. in c. primo. in prin. col. vltim. de suc. feu. in vsib. feud. ꝙ fuit subtilis, quodq; semper tenebat opiniones placentes laicis, & ꝙ istud sibi multum honoris attulit, fusius ibi afflic. nu. 141. Et summum iuris apicem Fed. adhuc in tracta. præallega. col. 35. & rursum Bal. in l. j. col. 10. C. qui ac. nō po. quod multum inhæsit praticæ, ꝙ fuit primus assessor Tuderti, postea Pisis, & quòd ibi cępit legere, vbi omnia habuit à Francisco Tigrini, quem nunquam citat tamen, vt aduertit Ange. in l. si qs seruo. ff. de sol. aliquid idem Bal. in l. si auus. col. pe. C. de libe. præte. & in c. primo in §. primo, Ep. vel Abba. in vsib. feud. & ꝙ Pisis legent ipsemet testatur in l. hoc articulo, in pen. col. ff. de hæ. insti. postea Perusium profectus est, vbi in præstantissimum Iurisconsultum euasit, & comperio ipsum etiam consi. 198. In quæstione ad fi. sic dicentem, & ita consului Veronæ, postquam Pataujum accessi, non nihil Cur. Seni. consi. 57. Super eo. nu. 10. ꝙ est lucerna iuris, post Ang. in loco per ipsum alleg. ibi. & idem Cur. etiam Iuni. consi. 5. Videretur. nu. 23. & fuit eiusdem Bald. præceptor illustris, de quo ipse gloriatur in l. ædita, in vlti. col. in princ. C. de eden. lectur. secunda Perusina, & in l. fi col. 5. C. de oper. lib. & quòd præceptor Bar. fuerit prius Iacobus Butri. quem sæpe citat & refert, testatur ipse in l. j. col. 2. C. de pœna Iud. qui ma. Iud. est verum, ꝙ non multum praticus fuit iuris canonici, quod apparet: quia aliquando canonistas consuluit, vt in q. habeo filiam. 11. ad fi. Nec silentio inuoluendū est cōmentaria, q̄ à plurib. tribuunt Bar. eiusdē non esse, maximè in tit. de agrico. & censi. lib. 10. & in plures alios librorū triū codicis, sed D. Contilio de Perusio, qui opus ab ipso Bar. incohatū absoluit, ꝙ testatur Alc. consi. 50. incip. Visis, col. vlt. vol. 2. & consi. 125. incip. Viso, col. vlti. vol. 7. Is etiam (quod non dicitur in eius vita) accepit insignia doctoratus anno 1588. Mense Iulio, in vigilia S. Petri & Pauli, refertq; Bal. discipulus in l. j. in fi. C. si quacunq. prædi. potesta. & quod eiusdem auctoritas maxima sit, ex eo planè liquet, ꝙ in Hispania lege cautum est, ne ab eo in dubijsq; opinionibus discedant hispalenses, vt Seue. testatur in tracta. de modo studendi, & post eum Gig. in tracta. pensionum q. 66. col. 2. & hac de re non immerito dici solet rursum, quod inscitiam ostendunt, qui ei aduersantur. c. inter illa 11. q. 3. Tinda. in tracta. de testi. c. 9. nu. 3. vbi etiā subijcit, ꝙ anno 44. vita functus est, aliter Io. Fichar. cui potius credendum sit, iudica tu, vestigia ipsius igitur sequenda sunt, vt inqt Ange. in l. j. C. de iudi. & Crot. in l. omnes populi. in prin. ff. de iust. & iu. quia semper in ore habebat veritatem Ro. teste. consi. 69. inci. Quoad primum. in fin. & Crot. in l. 4. in §. Cato. in 3. oppo. ff. de verb. obli. tamen aliquando sibi ipsi contrarius fuit, vt ostendit Anto. Rosel. in tracta. concilio. in verbo postquam, nu. 8. eiusq; sententia interdum mollis & effeminata, vt inquit Iacob. Canis in tracta. represalia in prin. nu. 35. Immò ꝙ expressum eius errorem detegit Zasi. in tracta. substitutio. de pupilla. in prin. & in cōpendiosa, nu. 2. quodq; plerunq; est etiam contra casum legis loquutus, vt dixi ego in lib. obserua. de Baldo scribens, & in libro, qui Enchiri rerum sing. inscriptus est c. j. & infra in libello inuectiuarum, ꝙ tamen nouissime fuerit magister legistarum vt supra, tradit etiam Alexandri. Collega consi. 149. incip. In contractu. nu. 11. & dux cæcorum, admonet Cur. iunior consi. 81. incip. Viso. nu. 2. & iuris illuminator, Abb. consil. 3. incip. Casus col. 2. vol. 1. & terrestre numen Purpu. in l. j. in prin. C. de sum. tri. & fid. catho. multa Gramma. decisio. 63. incipi. Honorabilis nu. 14. 15. Seysel. in l. vt vim, in repe. col. pe. ff. de iust. & iu. & hæc sufficiant; quoniam in locis supra allega. à me satis etiam dictum fuit, & si quid amplius addendum est, id solum addi potest, quod legebat bis in die, vt ex l. ædita. col. 5. C. de eden. colligitur, & ex l. vnica, in prin. C. de sen. q̄ pro eo. & aliud si placet, ꝙ fuit expositus, quodque adhuc effigies Tolosæ manet ante portam hospitalis S. Iacobi iuxta pontem subracij, Gallico distico parieti d. loci inscripto, & vt plenius etiam testatur Bermon. Choueroni. in tracta. concubinat. fol. 365. nu. 97. & conferunt ad dicta eiusdem Bart. in le. quidam cum filium. ff. de ver. ob.

Baldus.

48 BALDVS Vbaldus Perusin⁹ subtilissimus iuris interpres fuit, cuius vita etiam à Ioa. Fichar. scribitur, nosq; multa in libris obseruatio. de eo locuti pariter diximus. Sed quia non tantū adhuc dici potest, vt non supersit semper aliquid dicendum, addendū est (quicquid alij sentiant) ipsum floruisse anno 1365. seu & veri⁹, quod ipsemet testatur in l. ædita. lectu. Perusina in fi. C. de eden.) anno 1378. sub Francisco Carrarien. Laudutiam ad propositum quoq; vxorem habuit, quæ anno 1359. duos sibi peperit filios, ꝙ adhuc meminit ipse in l. arboribus. lectu. 2. col. j. ff. de vsuf. Docuit in patria, hic, & Papiæ, & dolore pedum correptus aliquando cessauit à lectionibus, docebatq; eius loco Rogerius, vt inquit rursum in l. fi. ff. de aqua plu. ar. magna est igitur eiusdem laus, quòd nullum ignorauerit tex. secūdum Ias. in l. lecta. col. 8. ff. si cer. pet. refertq; Sauilia. consi. 92. incip. Scripsi, nu. 2. & cons. 166. incip. Licet. nu. 4. vol. j. Insuper certū est, ꝙ pręceptorem habuit Bar. qdq; ipsius opiniones maximè in consulendo sequutus est c. j. in prin. de suc. feu. & ibi Afflic. nu. 141. in vsib. feud. Bal. met in l. pater filiū ff. de inof. test. & in l. in rem, in §. 2. & in l. ex diuerso, in prin. ff. de rei vend. & in c. j. de benefi. fra. in vsib. feud. & ibi ēt idē Afflic. nu. 9. & in c. 1. in §. vasallus ad fin. si de feu. fue. controuer. inter do. & agna. eo. lib. & dicit Seuer. in l. frater à fratre. in prin. ff. de cond. inde. ꝙ non dabat operam studijs, nisi duabus horis diei, præterquam in illa l. q̄ est Africani, & cōsequenter difficilis, vt inqt Bar. in l. cū qs. in prin. ff. de solu. & ꝙ magna fuerit & sit eiusdē auctoritas, testat Saui. consil. præallega. 166. ita vt non hēat contradicētem & obseruari dēat, inqt Ale. in l. Gallus, in §. etiā. col. 4. ff. de libe. & posth. & post eū Restau. Castal. in tracta. de Imperato. q. 48. ad fi. licet tamen subtilissimus iuris interpres sit, fatet nihilominus se plerunq; habuisse oculos nicticoracis in l. ex hoc iure. col. 2. ff. de iusti. & iu. qđ etiā confirmat Io. Parisi in tracta. de primogenitu q. 25. col. 2. Sed nihil est, cùm hoc idem ipse non alius dixerit, moderationiq; animi est ascribendū. Et ꝙ maximę auctoritatis fuerit, eaq; omnimodo attendi dēat, vt supra, probant Regien. consi. 3. incip. De pluribus, nu. 18. vol. 2. & consi. 58. incipiē. Visis, nu. 15. vol. 3. Et docet Por. adhuc in §. item Romæ, col 2. insti. de excu. tu. statutum factum fuisse tunc, cum Papiæ doceret, neminem examinari potuisse, qui ipsum in promotorem nō acccepisset, eodem tñ auctore ex his quæ scribit Cur. Iuni. consil. 5. incip. Videretur, nu. 12. quem vberrimū iuris fontem rursus appellat Barba. in l. cùm acutissi mi. col. 105. C. de fideicom. & Illustrem Aluaro. in proæ. feudo. col. 2. & Ange. In q. Vsurarij. col. 5. iuris vtriusq: monarcham sanguine germanum, alimonia, ętate, & doctrina patrem & Gerar. Pet. Sanc. in singu. suis 29. incipien. tu habes, ꝙ omnia sciuit vt Barto. & ante eum Ias. in l. 1. in 2. lec. col. 13.

col. 13. C. de sum. tri. & fi. catho. & idem Cremen. Singu. 19. incip. Tuscis, & specialiter primū cōsilium, quod ex cōmissione iudicis dubitantis vnquam emiserit, fuit in casu l. ad pbationē C. de proba. vt ibi per eum, citat etiam in addi. spe. de lib. concep. in fi. F. Petrarcham, & astruit fuisse tunc poetam maximū. Consiliū quoq; scismatis eiusdē positū sub titulo si quis aliquē testa. prohi. C. diuinum appellat Ias. in l. i. ff. de condic. ob turpē cau. & in l. de fideicōmisso. col. i. C. de trāsac. & in §. sed istę. nu. 110. inst. de ac. & in l. 3. col. 2. C. de libe. præte. & de seipso locutus iterū, præmisso prius eo quod cōmuniter allegari solet, loco puerbialis schematis vsurpatum, quod habet,

Nec te collaudes, nec te culpaueris ipse,
Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis.

Gloriatur se plenius in materia quadam scripsisse, quàm fecerit aliàs Nicolaus Matarellus consil. 439. incip. Amplius, in fin. vol. 3. fuit insuper cōtemporaneus Angeli. Vterq; verò Bar. discipulus. (de Baldo iam dictum fuit supra) & Francisci Tigrini, docuitq; (quod adhuc dictū est) Papiæ sub Philippo Maria Mediolanensi Duce anno 1423. decessitq; mēse Aprilis, & ibi sepultus est in ædibus sacris D. Francisci, & si præscriptum modū horum duorum iurisconsultorū, prætergressus videbor, agnoscat lector velim, quoniam his tantū tribuendū est, vt (quemadmodū de Donato, Seruio, & Prisciano inquit Valla in proę. 2.) post eos quicunque aliquid de iuris prudentia scripserunt, balbutire, seu mauis ineptire videantur. Quamuis dicat rursum Pa. Castr. ꝙ aliquando volauit per aera & nubes, quodq; tantū subtilizat plerunq;, vt se ipsum frangat, in l. j. C. qñ non pe. par. & in l. ædita. in prin. C. de eden. Placet etiam addere, ꝙ ipsius temporibus erat maximum inter Vrbanum Sextum, & Clementem septimū, scisma, quorum quilibet se Petri successorē esse dicebat, viresq; suas ita extendit, & amplificauit, vt in toto orbe christianitatis partialitas debaccharetur, ad quæ conferunt, quæ infra etiam in vita Io. Pagliarensis dicemus, & ꝙ quanquam fuerit tam magnus I. con. non erubuit tamen dicere se in materia legationis didicisse pulcherrimam distinctionem ex consilio collegij nostri Patauini, in l. inter causas, in §. non omnia. col. 2. ff. manda.

Bartholomæus Salicetus.

49 BARTHOLOMAEVS Salicetus Bononiensis contemporaneus Petri Ancharani, vt ex eius consi. licet elicere 188. incip. Visis. in prin. Monarcha eximius iuris à Cuma appellatus est, consi. 138. incip. Hoc maxime, in fine. Vitaq; eius, & mores ac loca, in quibus docuerit à Io. Fichar. pulcherrimè descripti sunt, hoc solum addendum est (quicquid dicat) floruisse anno 1404. & 1408. & quamuis pro virtute rei opiniones suas confutet, quòad intellectum l. hac ædictali. C. de secun. nup. Fulgo. consi. 97. incip. Antonius, col. vlt. eiusdem tamē pręceptor fuit, quem clarissimum eo in loco vocat, atq; etiam Iacobi Aluaroti, quod ipse testatur pariter in proę. feudo. col. 2. quem realis scientiæ doctorem vocat Barba. in repe. c. Raynaldus. col. 22. de testa. & refert col. 59. ꝙ aliquando fuit caput partis, expulsus ac relegatus propter partialitates. Docuit in patria, & hic, & aliquando vixit etiam Ferrariæ, ibiq; tantæ auctoritatis fuit apud Albertum Ducem, vt à Bonifacio Pontifice maximo obtinuerit eo in loco Gymnasium erigi anno 1398. primusq; fuerit, qui ibidem leges interpretatus sit, quod etiam Fichar enarrat, sed non adeo plenè, vt lectori sufficiat, hoc ipsum fusius scire cupienti. Et adeo subtili ingenio fuisse videmus, vt eiusdem opiniones ferè sint semper cōtra omnes, & attestatur quoq; Alexan. consi. 134. incip. Præmisso, colu. vltima volumine primo.

Bartholomęus Bologninus.

50 BARTHOLOMAEVS Bologninus docuit in patria, & floruit anno 1498. sub Io. Bentiuolo 2. tūc eiusdem vrbis domino. Scripsit multa præclarissima commentaria, licèt non inueniantur nisi in authen. habita. C. ne fi. pro pa.

Bartholomæus Bellencinus.

51 BRRTHOLOMAEVS Bellencinus Mutinensis, auditor rotæ fuit excellentissimus, floruit anno 1475. vt in glo. regu. cancella. 10. legitur, tracta. de charitati. sub. reliquit ęditum, (quod i pę. testatur) anno 1477. regnante Sixto III. Pontifice maximo, quo tempore florebat etiam Ioan. Franciscus Pauinus Patauinus, de quo inferius & alij quàmplures egregij ac excellentes iurisconsulti, scripsit etiam multa super certis tit. 3. lib. decretal. & nisi Curia ipsum vocasset, habuisset hæc nostra scientia alterum Alexā. multosq; labores alleuiasset posteris, vt ille, q hodie est lucerna Iuris ciuilis, inquit Feli. eiusdem Bellencini discipulus in c. ex parte. col. 15. de rescrip. nonnihil in c. cum sit Ro. col. pe. de ap.

Bertuccius Bagarotus.

52 BERTVCCIVS Bagarotus Patauinus floruit anno 1506. Iurisconsultus excellētissimus, & in foro magnus praticus, magnificus & liberalis, hic in patria multos docuit annos summa cum laude, & pontificium quidem ius ferè semper interpretatus est, multa scripsit, quę tamen cum tota Italia retroactis temporibus arderet bello, casu perierunt.

Bartholomæus Vrbinas.

53 BARTHOLOMAEVS Vrbinas Patauinus eiusdem Bertucii collega, magnus & ipse, corpore atq; ingenio iuris interpres, eodem tempore floruit, nec alibi ipse quoq;, quàm hic in patria docuit, memoria adeo tenaci erat, vt omnia non secus ac Anto. à S. Leonardo, cuius paulò ante mentionem fecimus, semel visa vel audita (mitto lectiones quotidianas) ex tempore recitaret, dictuq; incredibile est magnam partem. ff. veteris, quocunq; in loco quis legere cepisset, sine aliquo temporis interuallo, vel lex fuisset, vel glo. me multisq; aliis audientibus, clauso postea libro memoriter pcurrisse, & totū vt coniicio si audire voluissemus, is non admodum senex ex equo delapsus periit, sine sobole, nec diuturnitatis (vt dicitur in l. liberorum. ī fi. ff. de verb. si.) sibi memoriam in æuum reliquit, multa scripsit & ipse, sed consanguineorum ignauia omnia perierunt, & deperdita sunt.

Bartholomæus Laurarius.

54 BARTHOLOMAEVS Laurarius Patauinus elegantissimus Doctor, latinis literis & ethruscis delectabatur mirum in modū. Is hic & Venetijs belli temporibus causas egit forenses, postea notariatus artem docuit stipendio satis condecenti & honesto, conductus ab Illustrissimo D. nostro, floruit anno 1531. & cum vnico filio, quem mirificè diligebat, Castorem nomine, iuriscōsultum pariter orbatus mansisset, volūtarium elegit exilium, & ruri se contulit, vbi senex admodum prolixa barba & capillo cōtentus modico vixit, & tandem viam vniuersæ carnis ingressus est, multa etiam ipse scripsit, quæ tamen suorum ignauia pariter nunquam exierunt in lucem.

Baldassar Carduccius.

55 BALDASSAR Carduccius Florentinus, seditione ciuiū patria pulsus est, Iurisconsultus grauissimus, floruit anno 1520. hic magnoq; stipēdio docuit ius Cæsareū & Pontificiū deinde post aliquod tempus Venetias se contulit, mox in Galliam, vltimo loco vero in patriam restitutus, ibi admodum senex decessit, eoq; tempore quo ius Pontificiū hic profitebatur ab illustrissimis D. meis, loco Antonij Francisci à Doctorib. tunc ipsius collegæ fui ego honorificentissime legēdi munere cohonestatus, cōgressus ferè nunquam secum, quoniam morte charissimæ cōiugis afflictus atq; animo consternatus hinc discedere coactus est.

Bernardinus Claricinus.

56 BERNARDINVS Claricinus Gāmarus Bononiēsis in loūc Carducij euocatus, eisdē tēporibus floruit, hicq; docuit, & prius in patria multos annos, vir. n. erat ingētis spiritus, & naris emunctissimæ, quod tum scripta quæ reliquit testantur, tum hi qui ipsum audiuerunt, quique cum eo etiam familiariter vixerant, locupletissimum perhibent testimonium, & ego lōge magis, quocum sæpissime congrediebar suo tempore, decessit ætate admodum viridi, anno 1528. & in templo D. Mariæ ab Auantio, amicorum cura sepultus est.

Bartholomæus Socinus.

57 BARTHOLOMAEVS Socinus Senensis Iuriscōsultorū facile princeps (aliorum pace dixerim) floruit anno 1498. legitque etiam aduocatus consistorialis existens in patria, Pisis, hic, & Bononiæ, eiusdem præceptor fuit Thomas nescio quis Senensis, & Alc. Imo. vt ipsemet testatur in l. legem col. 2. C. de pac. & in l. certi condictio in prin. col. vlti. ff. si cert. peta. & breuiter scriptē ostēdunt, eum talem fuisse, vt futura secla desperent, aliquem sibi similem, vllo vnquam tempore futurum. Mordet eum Dec. Iuni. tamen quod in causa pro vtraque parte consuluisset, aliquando in l. precibus col. 2. de impube.

Bulgarus.

58 BVLGARVS non illaudatus vir etiam fuit, & suo tempore clarus, de quo tamen nō aliud nobis cōstat, nisi ꝙ patria erat Pisanus, & glosator antiquus vt p Bar. in l. hac cōsultissima. in prin. C. qui testa. fa. poss. & Vicarius Imperatoris Bononiæ, quodq; cōsuetudo in curia ipsius inducta est, vxorem si vsufructuaria à marito relicta sit, filijs hęredib. institutis, nil aliud cōsequi posse, nisi præeminentiam in domo & alimenta, vt per gl. & ibi Saly. pulchrè in auten. hoc locum. col. 2. C. si secun. nup. mu. Bar. plenè in l. Titia in §. Titia. nu. 3. ff. de lega. 2. Soci. consil. j. col. 3. vol. 4. Alex. consi. 74. incip. In causa. ad fi. vol. 7. Deci. consil. 15. incip. Visa. in prin. vol. 3. & quęstionem vulgarem appellat Ro. in l. j. in §. fin. in prin. ff. de publica. multa Sauilia. consi. 32. incip. Testator, col. j. & 2. vol. 1. Non omittentes etiam, ꝙ Odof. os aureum Bulgari vocat, in l. qui restituere. col. 4. ff. de rei vend. aliter Deca. 7. F. Leand. hist. Bon. scriptor, ꝙ dum Ius Cæsareū pub. profiteretur ira percitus Azonem occidit. I. Con. egregium quāquam oscuro loco natum, quodque ipse ea de re quoq; vltimi supplicii pœna mulctatus est, non sine maximo studiosorum hominum luctu & honorificentissimè postea sepultus in S. Geruasi & Prothasi tēplo.

Bertrandus Montis Fauentini.

59 BERTRANDVS Montis Fauentini fuit vir eminentissimæ scientiæ, de quo per Bar. in l. diem functo. ff. de offi. asse. ꝙ ex eo liquet, quia (vt ibi Albe. testatur col. pe.) eā legem repetijt in mōte Pessulano, quodque erat magnus iurista, & quòd ob eius eminentem literaturam ad dignitatem Cardinalatus euectus fuit,

& sic quòd cum vidit in collegio Cardinalium summo cū honore,argumentum sanè apertissimum ipsius Alberici tempore floruisse,& idem quod Albe.dicit etiam Nico.Boeri.decisi.6.incip.Et videtur num.8.par.j.Addendumq; est,vt idem Bar.inquit in l.j.in §.diuus.num.xij.ff.de va.& extraordi.cogn. quòd fuit collega Guiliel.cu.quodque decessit tempore pestis, quæ fuit anno 1348.eodem adhuc teste,in leg.naturaliter,colum.vtim.ff.de acqu. poss.

Bulgarinus.

60 BVLGARINVS Bulgarini Senensis fuit subtilis Doctor, & maximę eruditionis,floruit anno 1493.in patria docuit,& Pisis, & aliqua etiam ædidit sanè à studiosis multum laudata præsertim in tit.de verb.ob.& qui admi.

Baptista à S.Blasio.

61 BAPTISTA à S.Blasio Patauinus Iurisconsultus non contēnendæ auctoritatis,floruit anno 1473.docuit hic in patria semp multo tempore multaq; etiam scripsit,nec ex his quæ iam ędita circunferuntur,nobis ignota sunt, sed inter cætera consiliū stupendum extat in materia diuisionis feudi,ac ad declarationē c.j. §.pręterea ducatus,de prohibi.feu.alie.per Fed.positum in vol.cōsilio.feudalium Alber.Bru.Aliudq; pro sacro monte pietatis, & licèt Baptista dixerimus, nomen eius tamen erat Io. Baptista.

Benedictus Raymundus.

62 BENEDICTVS Raymundus filius Raphaelis Cumani subtilis Doctoris nomen sibi vendicauit, quoniam ingenio paterno pollebat plurimū, floruit anno 1447. hicq; docuit annos 30. & amplius, monumētorum verò nihil (quod ego viderim) reliqt.

Benedictus Sala.

63 BENEDICTVS Sala Patauinus omnium eminētissimus, floruit anno 1445.& in patria pariter, hic scilicet summa cum sua laude docuit,& memoriam solum nominis nobis reliquit.

Bartholomæus Cepola.

64 BARTHOLOMAEVS Cepola Veronensis Iurisconsultus maximus,Eques,& Aduocatus consistorialis, optimè meritus, floruit secundùm aliquos anno 1458.hic docuit semper,& (vt ipse testatur Caute. 207) anno 1466. multaq; etiā scripsit & ædita quantum posteritati profuerit,demonstrant, maximè cōsilia ciuilia & criminalia,tract.de seruitu. de simulatio. cont. de cogni. lib.de impe.militum deligen.Caute.de ver.sig.de vsucap.pro empto,& alia propemodum innumera quæ non habentur.

Bernardinus Bonfius.

65 BERNARDINVS Bonfius Patauinus, & ecclesiæ maioris Decanus,iuris vtriusque Doctor,& discipulus meus, claruit per hæc tempora anno scilicet 1545. hic in patria docuit stipendio satis honesto ius pontificium horis matutinis,ingenio erat prōptus,& aptus ad omnia munia perferenda,& nisi morte immatura (ò fallacem hominum spem) nobis fuisset ereptus,tam magnā de se conceperat opinionem, tantumq; emolumenti & honoris erat patriæ,parentibus,& posteritati allaturus, quantum quisque exoptare potuisset,quoniam iuuenis erat & nondum annū 46. attigerat.

Butigella.

66 HIERONYMVS Butigella Papiensis Iurisconsultus egregius,& singularis,ac omniū eloquentissimus profundissima memoria fuit,quod ego locupletissimum testimonium perhibere possum quandoquidem illum quadriennio cōtinuo audierim, & si quid in me est,illi id totum acceptum refero, hic igitur docuit,& Papiæ prius,postea Romæ,quo in loco etiam decessit, & in Templo Mineruæ sepultus est, floruit anno 1504. multaq; ēt scripsit, quæ ædita in ordinarias partes matutinas & vespertinas testantur,qualis quātusq; fuerit vir ille diuinus ingenio,memoria, & eloquio.

Burla.

67 IO.Franciscus Burla Placentinus collega Achillis Senēsis,cuius mentionem fecimus supra, eodem tempore, quo & ille floruit,anno.s.1519.Doctor erat eloquēs,& acutus,literisq; humanis delectabatur plurimum,quod eo argumēto constat;quia Cælium Rodiginum, virum alioquin eruditissimū,deq; literis optimè meritum,quod testatum faciunt diuini illi libri antiquarum lectionum,quos edidit,per id tempus quo hic docuit, secū semper habuit,nec omittendum censui, Papiæ prius etiam docuisse, hinc discessit,& cum negocia Clementis VII. Pontificis maximi nuncius ageret in Germania apud Carolum V. Imp. ex quo tristem habuerant exitum,nec obtinuerat,quod impetrarat, animi mœrore (vt ferunt) admodum iuuenis in patria ex hac vita discessit.

Berous.

68 AVGVSTINVS Berous Bononiensis,ætate & doctrina grauissimus legū Monarcha,floruit anno 1550.& in patria toto tēpore vitæ suæ ius pontificium docuit,magno etiam quantum dari consueuit Bononiensibus emeritis,stipendio,multa viuēs edidit, maximè quæstiones familiares, commentaria in ordinarias partes,ferè totam decretalem complectentia, propediem plurima consiliorum volumina,quæ admirationem non paruam videntibus & legentibus sunt allatura.

Bartholomęus Capouacensis.

69 BARTHOLOMAEVS Capouacensis Patauinus,illustris & excellens fuit,docuit hic in patria multo tempore, nihil monumentorum reliquit,pręter consilium contra Richa.Malumbrā, quod insertum est inter vol.Bal.3.consi.419. Floruit anno 1348.

Carolus Ruinus.

70 CAROLVS Ruinus Regiensis,quem ego pariter aliquot annos audiui,fuit grauis quoque & magnus legum interpres, floruit anno 1520.hic docuit,Papiæ prius,& vltimò Bononiæ, vbi etiam mortuus anno 1530.& in Diui Francisci templo sepultus est,orbatus vnico filio tantum,priusquam ex hac vita migrasset, quem hic susceperat,non sine magno ipsius luctu & familiæ suæ iactura,multa scripsit ęditaq; etiam sunt,& adeo multa quidem, vt multis quoque spem scribendi auferant.

Catus.

71 LVDOVICVS Catus Ferrariensis Doctor & Eques vere Catus cognomento,quandoquidem nil aliud sonet,quàm acutus, ipse verè omniū acutissimus erat,qđ re ipsa multi experti sunt, & scripta eiusdem multa pariter declarant,præsertim contra Alciatum,& ad interpretationem l.quinque pedum C.fini. regun. aliaque plurima quanquā adhuc non ędita, floruit in patria anno 1550.ibiq; toto vitæ suæ tempore docuit,adeo Alphonso patri,& Herculi filio Ducibus carus,vt à Venetis, & Bononiensib. sępe vocatus,& magno ab his inuitatus stipendio, nunquam discedere potuerit (& sic in patria senex) & podagra maximè laborans fatis concessit,Renato filio relicto, Iurisconsulto apprime erudito,qui mortui parētis imaginem ingenio,doctrina, & morum elegantia referret protinus.

Camillus Visitarinus.

72 CAMILLVS Visitarinus Laudensis,floruit anno 1518.Ferrariæ docuit,nec aliud reliquit,quod ego viderim,nisi commentariolum,non illaudatum certè,in rub.ff.solu. mat.

Corradus Boschus.

73 CORRADVS Boschus Papiensis Butigellæ collega, hic docuit,& eodem tempore floruit,quo ille,anno.s. 1504. & prius in patria,sed nullum quod videri possit ingenij sui monumentū reliquit,eaq; ratione potissimum;quia ingruente tunc bello inter Maximilianum Cęsarem,& Venetos hinc discedere coactus est, & quia senex etiam in patria non multo tempore post ex hac vita discessit.

Cynus Pistoriensis.

74 CYNVS Pistoriensis fuit elegantissimus Iurisconsultus, & Frācisci Petrarchę coetanus,ac Poeta mirabilis,quod ex pluribus locis eiusdem Pet.elicitur maximè,nel sonetto, Piangete Donne. & Senuccio mio,& nella Cāzona,Lasso,me ch'io non so,ibi, La dolce vista e'l bel guardo soaue, principio d'vn'altra di Cino. Cuius vitam & mores ponunt Seuer.& Fichar. Sed quicquid dicant,scias floruisse anno 1335.& addas amplius, dū aiunt,Dyn. præceptorem habuisse,ꝙ hoc idem ipsemet testat̄ in l. instrumēta.ad fi.C.de fideicom.& in l.cum seruum col.1.C. de ser. fugi.& ꝙ fuit examinatus in materia l.fi.C.de vsufr.ibiq; Bal.ipsum mordet col.2.& refert Barba.in l.cùm acutissimi,col. 75. C.de fideic. qui dicit quoq; in repe.c.Raynaldus,col.20.de testa ꝙ ipse Rich. Malum.& Rayn. mirum in modū in iure floruerunt, ante tempora Bar.& quoniam errores canonistarum sæpe damnabat, in specie ipsum reprehendit Abb.in c.fi.col.4.de for.compe.& in c. super literis,col.2.de rescrip.nonnihil Præp.Alex. in c. per venerabilem,in §.primo nu.135.qui fi.sint legi.& Steph. Fede. in tracta.de int.iu.col.90.Et Bal in l.j.col.2.C communia de lega. nititur ostendere,ipsum adhuc esse contra casum legis locutum, & in l.j.col.j.C.de his qui ante aper.tabu.ait,quòd aliquando mutauit opinionem in deterius, & in l.Paulus.ff.de sta.ho.quod etiam sæpe somniauit in Parnaso; Bononiæ sepultus est in ędibus sacris D.Dominici, vt attestatur etiam Frater Leand. Deca. in histo. Bononien.

Christophorus Castillioneus.

75 CHRISTOPHORVS Castillioneus Mediolanensis,eiusq; vita & mores describuntur à Ioan. Fichar. quo tempore floruerit, & reliqua.Igitur hoc solum addendum est,dum inter cętera dicit,quòd pręceptor Fulgosij fuit,& verissimum est, ipsum Fulgo. hoc idem testatum reliquisse consil.25.incip.Spectabilis,col.j.& plus,quòd etiam Legistarum principem,archidoctorem legum comitem illustrem & D.suum præcipuum vocat in dicto loco, inque iure Pontificio Io.Castillioneum consi.108.incip. In proposita quæstione,in prin.& pro veritate rei nullus est,qui ipsum tantum extollat & admiretur,quantū facit Ias.vulgoq; alter Sceuola tunc appellatus est,scripsit multa consilia rep. & tractatus, & pręcipuè de duello quem legisse te non pęnitebit,si ipsum cū alijs contuleris.

Christophorus Albericius.

76 CHRISTOPHORVS Albericius Papiensis declaratiuus doctor,& cumulatiuus fuit,quod ex multis constat, licèt nihil editum sit,& maximè ex rep.l.certi cōdictio.§.si nummos.ff. si cert. pe. quā ego manuscriptā habeo,& ibi sumpta occasione ex verbo,illo,

bo,illo,cùm quotidie credituri mutuam pecuniā ab alio poscamus &c.argumentum à solitis tractat,quod in iure frequentissimum est,floruit anno 1494.& docuit hic summo cum honore, Papiæq; prius,& cum nuptui collocasset filiam Curtio Iuniori, nec pacisci potuisset ac consequi quantum stipendij sibi soluendū erat, ab illustrissimo D.nostro pro dignitate (vt ipse tū dicebat) personæ atque loci,sumpta occasione ab amico discessit & aliorsum vela tetendit.

Curtius Iunior.

77 FRANCISCHINVS Curtius,qui Iunior dictus est,vt à seniore distinguatur ipsius auunculo & præceptore vt testatur in l.2. nu.32.C.de eden.patria Papiensis fuit, Iurisconsultus consumatissimus,& grauis,ac Christianissimi Francorum Regis consiliarius optimè meritus,floruit anno 1531.& docuit in patria multo tempore,& cùm ab exercitu Cæsareo obsessa captaq; fuisset, nec ipse quoque manus hostium effugisset, Venetiasq; applicuisset,vadimonio obstrictus se redimēdi causa,quod effecit postea ab illustrissimo Dominio magno stipendio coronatorum mille ad docendum hic conductus est,cum quo tunc ego vtpotè filius cum patre amanter & beneuole congrediebar,multa scripsit,editaq; sunt,hic,quia notissima,non aliter annotanda deinde anno 1533. morbo apopletico absumptus est, nō sine luctu tunc vniuersæ Scholę Patauinę,quod attestatur quoque Soci.Iuni.mihi vti frater honorandus,qui per id tempus hic pariter docebat,consi.30.incip.Inspectis nu.19.vol.1.& sepultus in æuum, inq; D.Francisci templo hic conquiescit.

Curtius Senior, infra Franciscus.

Cagnolus.

78 HIERONYMVS Cagnolus Vercellēsis, Excellentissimi Sabaudiæ Ducis Senator, Eques,& Iuriscōsultus disertissimus, Taurini multo tempore docuit,postea hic,& tūc maximè floruit anno 1546.post Alexandrini mortem, sumq; ego pariter cum eo ꝯgressus, vsq; ad Tyberij Deciani Vtinēsis viri alioqn doctissimi & eruditissimi aduētū, qui in eius locū postea suffectus est, egregia reliquit in ordinarias partes matutinas commentaria, & simul de regu.iuris,pluraq; alia ædidisset,nisi ineuitabile fatum sibi vitam eripuisset,antequam sexagesimum (vt mihi dixerat pridie quàm moreretur,quæ fuit 1.Feb.1551.) attigisset annum.

Christophorus ab Alexandris.

79 CHRISTOPHORVS ab Alexandris Patauinus,vir sanè optimorum morum,& laudabilis vitæ,floruit anno 1470. & hic in patria tantum legit pluribus annis,nec aliquid scripsit.

Cato Sachus.

80 CATO Sachus Papiensis celebratissimus fuit iurisconsultus, qui toto vitę suę cursu docuit in patria,ibiq; sepultus est, in Carmelitarum templo sacro claruit temporibus Bal. inque eius tumulo,ferunt,nil aliud scriptum reperiri,nisi istud. Catonis reliquum.sæpe citatus est,sed quod quicquam ediderit nescio.

Comes Aluarotus.

81 COMES Aluarotus Pater Iacobi Iunioris & Aluaroti, quorum mentio facta est superius abunde, senex erat venerandus, prudēs & disertus, floruit anno 1490.& in patria docuit aliquo tempore,nec a maioribus suis virtute,eloquentia & doctrina degenerauit.

Calderinus.

82 IOANNES Calderinus Bononiensis fuit vir magnę scientię, & inculpatæ vitæ,vt attestantur,qui ipsius vitam scripserunt, de eo loquuti,quodq; non ab re Ioannes And.ipsum vti filiū adoptauit. Adde tu,quòd ita etiam ante eos dixit Bald. consi.226.incip.Reperitur in fin.volu. j. & Abb.consi.58.incip.In quæstione. col. 3. volu. j. (referendo singula singulis) scripsit multa & inter cętera de interdic. ecclesiasti. & consi. vt infra in vita Gasparis, aliaq; innumera penè,ratione breuitatis institutæ, non aliter referenda.

Claudius Seysellus.

83 CLAVDIVS Seysellus Sabaudiēsis,Senator Regius fuit, absolutissimus omnium sui temporis iurisconsultus: floruit anno 1487.& docuit Taurini in locum Iacobi à S.Georgio suffectus, multa scripsit studiosis non ignota,talia & tanta vt honoris plurimum sint eis allatura,qui eadem in cathedra referre aliquando,non dedignātur,quodq; sępissime Cagnolus facere solebat, & Aquensem (Claudius etiam ab Aquis vocabatur) semper habebat in ore,& meritò quidem.

Decius Iunior.

84 PHILIPPVS Decius Mediolanensis iuriscon.& Christianissimi Francorum Regis consiliarius illustris,scientia clarus & incōparabilis, floruit anno 1502. Docuitq; in Delphinatu, Papię, Pataui, Florentiæ,Senis & Pisis,Commētaria (vt notum est) cū iuris Pontificij,tum Cęsarei,in omnes ordinarias reliquit partes: & cōsiliorum volumina tria, propemodum diuina,quæq; post Alex sunt tanti ponderis,tantęq; auctoritatis, vt ipsum pro oraculo habeāt iudices,si in causis,quod sunt iudicaturi,ab eo id decisum esse compererint.Erat etiam Decius promptus, habebātque responsiones eius aliquid salis,vt videri potest in l.precibus. col.2.C.de impub.Et dum sibi diceretur,ꝙ Iacobus quidam niger Bononiensis impugnauerat quasdam suas opiniones, & Ripa similiter,melius fecissent (inquit) ille non denigrare chartas, iste verò obmutescere,quoniam flumen non attingit.

Daniel à Rido.

85 DANIEL à Rido Patauin⁹,floruit anno 1370.& hic in patria tantum docuit aliquo tempore,nec aliquid memoratu dignū, quod legi possit,constat reliquisse.

Dinus Mugelanus.

86 Qualis & quantus fuerit DINVS Mugelanus,scripta demonstrant,maximè de regu.iu.in 6.& vtinam præclara eiusdem opera haberemus,quæ multa & varia fuerūt,ex quo nos in tenebris cęcutientes ad lucem perducerent & vt latius Seue. atq; Fichar. aiunt in ipsius vita, breui admodum & succisa, Adde tu ꝙ fuit ex Rossonis dicto in loco,& vt per Bal.in l.si ita.in §.dominus.ff. de vsu & ha.melius & verius Io.Villa.in annalib.suis lib.8.ca.64. summus & mirabilis legum interpres,inquiunt Veronen. consi. 34.incip.Si vnquam,nu.19.causarum criminalium, quodq; eius opera vsus est multum Bonifacius octauus, & maximè in compositione Sexti Decretalium, & non ab re inquit idem Bald. in l.cum antiquioribus.col.6 quòd in dicta aurea compilatione error inuentus non est.C.de iu.delibe.& ipsum Bonifacium tollit ad sydera idem Dyn.in prin.titu.præallega.de regu.iu.& repetitio ipsius Dy.in c.nullus pluribus.eo.tit.& lib.in materia cumulationum laudat adhuc Bar. & dicit subtilem ac pomposam in l.edita,col.5.C.de eden.& quamuis Inn. ipsum præceptorem appellet,in c.grauis,de resti.spo.reprehendit tamē,quia tenuit opi. eiusdem Bar.in l.properandum.in §.sin autem alterutra.C.de iudi.ꝙ iudex non possit condemnare victum in expensis,si non sit petitum,aliquid Ias.in l.vinum,col.pen. limitatione 10.ff.si cer. pe.fuit etiam præceptor Cy.vt ipse testatur in l. instrumēta. ad fi. C.de fideicom.& in l.cum seruum,col.1.C.de ser.fugi. & Oldradi,vt per Ro.consi.171.incip.Pro decisione,in prin.mortuus tādem Bononiæ anno 1303.quicquid alij dicant, inque ędibus sacris D.Dominici sepultus,vt in histo.Bononien. legitur. Et horrendum dictu refert Ange.in l.j.C.de fal.cau. ad. habuisse à quodam S.viro ꝙ Dy apparuerat sibi in somno, dicens se fore damnatū,quia in quadam causa contra ius consuluerat. Idemq; Barba.consi.65.incip.Circa dubium,col.4.vol.2.& Purpu.in l.edita. col.3. C. de eden.

Domitius Vlpianus.

87 DOMITII Vlpiani vitam describit Rutilius,deq; eo multa dicit,& inter cætera,quòd assessor Alexandri Seueri fuit Christiana Mammea geniti, adde tu claruisse anno Domini 228.quòdq; alibi nobilis appellatur,in l.2.in § amplius.ff.de excu.tu.& egregius in l.3.in §.fi.ff.qui pet.tu.& disertissimus in l.fi. C. de insti. & summi ingenij vir in l.vnica.in §.ne autem.C.de cadu.tol.& amicus ab eodem Alexandro in l.secundùm.C.de contrahen. & cōmit.sti.sicuti & ego licet indignus,aliquādo, ab Illustrissimis Ducibus Ferrariæ, Florentiæ,& Vrbini in causis consultus,& ꝙ ipse ac Iulius Paulus Patauinus noster claruerint eiusdem Alexandri temporibus testantur multi,ex nostris verò Bal.in l. j. in prin. C. de inoffi.dona.

Dionysius Franciscus.

88 DIONYSIVS Franciscus Venetus hic docuit aliquo tempore, & floruit anno 1483.nec in postremis habitus est,licèt nihil videamus,quo possit patria longè magis, tanti viri memoria,ac recordatione gloriari.

Decius Senior.

89 LANCELOTVS Decius Mediolanensis,frater carnalis Philippi fuit, clarus & ipse, floruit maximè anno 1495.& Papiæ docuit, ac præclara etiam reliquit commentaria in ordinarias partes matutinas & vespertinas, eratque acris iudicij, breuis & acutus,pungebatq; tantum difficultates,nec prolixitate delectabat̄. Et (quod ego viderim) neminem habuit,qui ipsum quasi ęmulū insectaretur,præter Cur.Iuniorem,quod factum nec laudo,nec vitupero,sed hoc ipsum aliorum iudicio missum facio.

Aegidius Bellamera.

90 AEGIDIVS Bellamera multa scripsit cōmentaria pręsertim in decretales,consilia & decisiones,quæ tāquam Apollinis Delphici oracula ab omnibus iudicant̄,fuit auditor sacri palatij apostolici;& claruit anno 1374. & 1378. quo tempore scisma 22. in ecclesia Dei obortum est. Vltimoq; loco in Episcopum Auinionensem electus,ibi reliquum vitæ tempus exegit, suiq; moriens his præclarissimis monumentis, posteritati testimonium virtutis & doctrinæ suæ locupletissimum perhibuit.Nec si quo in loco docuerit,exploratum habemus, & minus qua in patria ortus sit,sed istud nobis erit satis,quòd mundanus fuerit, vt dicebat Socrates,ipsiq; virtute & sapientia non inferior.

Felinus Sandeus.

91 FELINVS Sandeus canonicus Ferrariensis, in patria multo tempore legit,atq; etiam (eodem teste in c.fi.in fi.de const.) Pisis postea in collegium auditorum Rotæ à Sixto IIII.Pontifice maximo fuit cooptatus,non vt Fichar.inquit ab Innocētio octauo. Adde floruisse temporibus Antonij Francisci à Doctorib.Patauini, cuius erat Ferrariæ collega & coetanus etiam Decij iunioris,eius-

ris,eiuſdemq; Piſis collega pariter,vt ipſe teſtatur in rubri. de ap. col.2.Et ſenioris:quia ipſum vocat compatrem,& citat in l.2.col. 1.C.de in ius vocan.Et quorum omnium mentio facta eſt ſupra, commentaria reliquit multa in decretales, & conſilia quædam paucula,quæ omnia tamen ſi legantur,adeo copioſa ſunt & prę-gnantia, vt poſteris non ſpem ſcribendi reliquiſſe videatur, ſed potius ademiſſe.

Franciſcus Curtius.

92 CVRTIVS Senior Franciſcus nomine, ad iunioris differentiam,qui Franciſchinus vocabatur,vt ſuo loco diximus. Papienſis ex nobiliſſima Curtiorum familia floruit, in patria pariter anno 1482.ibiq; toto tempore vitæ ſuę Ius Cæſareum docuit,maiorumq; ſuorum veſtigia,qui innumerabiles fuere, ſequutus præclara facinora egit,quę videri poſſunt,cū multa ſint,& adeo multa quidem,ut cæteris exemplum præbuiſſe videatur,uirtute tātū contendere,ut breuitatem uitæ poſteritatis memoria cōpeſent.

Franciſcus Ramponius.

93 FRANCISCVS Ramponius doctor Bononienſis ſolemnis & nunquam ſatis laudatus (ut inquit Seuer.) floruit anno 1404. & docuit hic,Piſis atque in patria ſumma cum laude,ipſius mentio fit ſępe ab interpretibus & doctoribus noſtris,extantq; plura eiuſdem conſilia,inter uolumina conſil.Bal.inſerta,mihiq; 421. incip. Super eo præcipuū uiſum eſt omiſſis alijs uol. 3. cui ſe tūc ſubſcripſerat ēt Io.Lignanus & alij præclariſſimi Iuriſcon. ueriſ ſimileque eſt plura etiam ſcripſiſſe, licèt in lucem non exierint.

Franciſcus Porcellinus.

94 FRANCISCVS Porcellinus Patauinus magnus etiam Iuriſconſultus habitus eſt,temporibus Pauli Caſtrenſis,& etiam multo poſt,floruit anno 1440.legitq; hic in patria,& Ferrariæ,anno 38. multaq; etiam ſcripſit, teſtantia tantum in ſcholis profuiſſe, quantum nocet poſteritati nunc ea,temporum iniuria,& imprimentium auaritia,nunquam edita fuiſſe, quamuis nec tracta.de inuentario, alijsq; manu ſcriptis quibuſdam maxime conſilijs ad interpretationem multorum ſtatutorum noſtrorum, quæ circunferuntur,fraudati fuerimus.

Franciſcus Capiliſtius.

95 IO.FRANCISCVS Capiliſtius Patauinus annos 40. publicè docuit hic, multaque etiam commentaria in ordinarias partes ueſpertinas ſcripſit,& reſponſa dedit,nunquam tamen edita,cōtēporaneus Fulgo.& Cumani, quod ex eius ſubſcriptionibus cōſtat,ad illorum conſilia, & tantæ auctoritatis deniq;, ut à multis etiam citatus ſit in pluribus locis, & nouiſſimè à Soci.in l. frater a fratre.nu.15.ff.de cōdi. indebi. Miſſus amplius ab illuſtriſſimo D.noſtro ad cōciliū Baſilienſe anno Domini 1434.in quo adeo egregiè ſe geſſit,ut ampliſſimis priuilegijs à Sigiſmundo anno imperii 1. uelut optimè meritus cohoneſtatus ſit.

Franciſcus Barotius.

96 FRANCISCVS Barotius Venetus,docuit hic pariter ius Pōtificium,& floruit temporibus Antonij Roſſelli, de quo ſupra, eo argumento quoniam collegam illum habuit. Nec idem etiā ſilentio inuoluendum,quòd nepos fuit Pauli II.Pontificis maximi ex ſorore.

Franciſcus Breuius.

97 FRANCISCVS Breuius Venetus hic rurſum & Romæ etiā multo tempore docuit,poſtea cùm ad Epiſcopatus gradum euectus fuiſſet deſponſata ſibi Cęnetenſi Eccleſia à publico docendi munere ſe ſtatim abdicauit,immo quòd auditor Rotæ etiam fuit,& ferunt floruiſſe anno 1478.

Ferdinandus Loazes.

98 FERDINANDVS Loazes Hiſpanus floruit anno 1518. & Papiæ tantum docuit,monumentaq; doctrinæ ſuæ multa reliquit,præſertim de iuſti.& Iu.& de lega. 1.

Franciſcus Fatius.

99 FRANCISCVS Fatius Patauinus,Auguſtini frater maior natu,multo tempore docuit hic in patria ius Pontificium, & iuuenis admodum deceſſit ſui deſiderium bonis relinquens,& parētibus viuis lachrimas,ac ſuſpiria,floruit anno 1501. literis humanis vt frater,multum delectabatur,& ſacris amplius, quandoquidem prælatura quoque eſſet decoratus,& picturę mirum in modum deditus:Imo quod plerunq; tam belle penicillo naturam imitabatur certis in rebus,vt nil melius fingi potuerit,ac deſiderari à quouis etiam probatiſſimo artifice, & breuiter quàm charus omnibus fuerit,infraſcriptum carmen,quod ſibi in morte tumulo appoſitum eſt,declarat.

Hic ego religio canos laniata capillos
Mœſta fleo,noſtra hic contegit oſſa lapis.
Ilicet vt charum rupit mors triſtis alumnum
Iniecitque auidas in mea ſacra manus,
Iuſtitia interiit,latuerunt iura,nec vſquam
Victima grata Deo,ſanguine tinxit humum.
F.Fatium luget pietasq; fidesq;,
Lætentur quamuis ſydera,terra dolet.

Franciſcus Parma.

100 FRANCISCVS Parma collega Caroli Ruini eo tempore florebat,nec alio in loco docuit niſi hic anno 12. vel circa, nec rurſum aliud cognomen habebat niſi patriæ,erat doctor parum cultus,ſed acumine ingenij cultiſſimus, ſubtilis & acer ridebat ſemper vrgendo in congreſſibus collegam,ipſe verò ira percitus excandeſcebat,tandem eo vētum eſt, vt cum famulo neſcio qd denegaſſet,ab eo miſerrime proditus & occiſus ſit.

Franciſcus Sfrondatus.

101 FRANCISCVS Sfrondatus Cremonenſis Petri Pauli Pariſij Conſentini collega, eodem tempore floruit, quo ille, ann.ſ. 1518.erat enim tunc elegantiſſimus iuriſcon.& magnæ ſpei, qđ exitus demonſtrauit poſtea, & nedū hic docuit,verumēt Papię, poſtea ſic ſua multa exigente virtute Senator Mediolani primū factus eſt,mox Caroli V.Imp.vicari⁹ Senis,deinde Cremonæ patriæ ſuæ Epiſcopus,& tandem ad Cardinalatus faſtigium Paulo Pontifice tertio imperante euectus,& niſi morte immatura præreptus fuiſſet,aliud maius etiam nobis ipſis polliceri facile poteramus.

Franciſcus Tigrini.

102 FRANCISCVS Tigrini Piſanus fuit vir eminentiſſimæ ſciētiæ & ſanctæ vitæ,in patria docebat,vt teſtatur Bal.in c.j. in §.j.ad fi.ep.vel Abb.in vſib.feud.& Barb.in l.cū acutiſſimi.col.75. C.de fideicom.qui dicit etiam in rep.c.Raynald.col.14.de teſta. ꝙ eſt vir obſeruandæ memoriæ Etiam ferunt eiuſdem Bal. præceptorem fuiſſe,præcipuè Rimi.in rub.de eden.C.col.2. floruit eo tempore quo ibi etiam Bar.cœpit legere:& vt inquit Ange. in l.ſi qs ſeruo ff.de ſol.ab illo multa habuit,licèt non dicat,viderenturq; furta Bar.uiſi temporum iniuria ſcripta tanti viri,vt idem Ange. ait,perijſſent,fuſius Afflic.poſt Bal.in c.j.in §.vaſallus 1.ad fidem; ſi de feu.con.ſit inter do.& agna.in vſib. feud. quod ſingularium rerum memoriam habebat.

Franciſcus Niconitius.

103 FRANCISCVS Niconitius Nigro Corcireus Referēdarius apoſtolicus diſcipulus meus (quod etiam multis in locis teſtatū reliquit) iuriſprudentiæ fuit ſtudioſiſſimus;floruit anno 1526.& multa in iure ſcripſit ſol.mat.de noui oper.nunciat. de eden.,de proba.de teſta.conſilia,& alia, fuit à Secretis Sereniſſimi Poloniæ Regis aliquo tempore,& cùm Romā reuerſus eſſet, domūque in monte Quirinali cōduxiſſet,noctu a famulis proditoriè occiſus eſt,non ſine maxima literarum iactura.

Franciſcus Accolti.

104 FRANCISCVS Accolti Aretinus iuriſcōſultus egregius, quē (quod ad ſuarum laudum cumulum accedit) ſæpiſſime ſubtilitatum principem appellat Iaſ. & id quidem commentaria teſtantur in omnes partes ordinarias,ac conſilia quę reliquit;floruit tēpore Felini Sandei,hoc idemq; cōiectura facile aſſequimur,quoniam (vt ait in proę.de reſcrip.) ipſum audiuit Piſis,eiq; vtpotè p̄ceptori totū,qđ hēt,acceptū refert,& ego aliàs in Aretio patria ſua Thuſciæ ciuitate vetuſtiſſima, inq; diui Auguſtini tēplo eius imaginē ad viuā effigiē vidi expreſſam manu Lucæ Signorelli Pictoris egregij,mecūq; copiā illius attuli, præ ſe ferētis nil aliud certè, niſi quod in effectibus erat,dum in humanis eſſet.

Franciſcus Zabarella.

105 FRANCISCVS Zabarella Patauinus legum interpres fuit,& Cardinalis Florentinus,p̄ceptor & dominus Abbatis Panormitani,& compater Petri Ancha.vt ipſe teſtatē cōſi. 88.incip. Viſis. in prin.qui (vt notiſſimū eſt) multa edidit cōmentaria, & cōſilia adeoq; multa,vt patria hæc noſtra,in qua floruit anno 1400. vetuſtate,pulchritudine & nobilitate illuſtris,tanti viri gloria illuſtrior reddita ſit,cuius oſſa ſita ſunt in Eccleſia Cathedrali, inq; ſacello diuæ Marię virginis à latere ſiniſtro.

Federicus Senenſis.

106 FEDERICVS Petruccius Senenſis vir recolendæ memoriæ, & p̄ceptor Bal.vt inqt in l.ſi qs ad declinandā col.6. C.de epiſ.& cle.magnæ ſcientiæ fuit,qđ teſtatē Io.An in c.j.col.2.de maior. & obe.lib.6.Docuit in patria,& Peruſij illisq; temporib.floruit,qb. p̄dicti,Bal.ſ.& Io.And. ex quo illius (vt diximus) p̄ceptor fuit & dn̄s,iſtius verò cōtēporaneus,qn̄quidē diſputaſſe id referat in loco p̄alle.de quo tūc dubitare cōtigerat: immo (vt ipſemet inqt) qđ Io An.pręceptorē habuit in proę.cōſi.ſuorū, quodq; Peruſii eadem fecit,& illius correctioni amplius ſummiſit.

Federicus à Scalis.

107 FEDERICVS à Scalis Bononienſis fuit quoq; magnus Doctor,ſi Bar.credēdū eſt,q ita dicit in l.ſi qs ſub ꝯditione.nu.16.ff. de teſta.tu.& cū ſit antiquus (vt ibidem ſubijcit) non ſatis exploratū hēmus,quo tempore floruerit,credētes tamē (vt veriſimile eſt) in patria docuiſſe,quem ſolemniter etiam citat Ang. in l.j. in §.pueritiam.ff.de poſtu.& Ale.cōſi.61.incip. circa col.1. vol.4.

Florianus à S.Petro.

108 FLORIANVS à S.Petro Bononienſis conſumatiſſimus legū interpres fuit:&, vt inquit Barba. in l. cum acutiſſimi. col. 78. C. de fideicom. omnium elegantiſſimus in patria docuit, & floruit anno 1497. 1498. & 1505.quodque ipſe in diſputatione incipiē. Baro.etiam teſtatur, multa ſcripſit, & præcipue ſuper. ff. veteri, & in titulos maximè,qui ordinariè non leguntur,floruit temporibus Rapha.Cuma.quoniam eiuſdem conſilijs etiam ſe (vt videri poteſt) ſubſcripſit aliquando.

Franciſcus Curtius,ſupra Curtius.

Franciſcus Papafaua.

109 FRANCISCVS Papafaua Patauinus,floruit anno 1550.multa ſcripſit,præcipuè conſilia nō edita,& quod videri poſſit in lucem,conſilium eſt egregium tantum in materia vſuraria, & ad ſacri montis Pietatis huius magnificentiſſimæ vrbis propoſitū, quod paulo antequam è vita diſcederet imprimēdum curauit, iuuenis admodum & valetudinarius deceſſit.

Franciſcus Pepus.

110 FRANCISCVS Pepus Florentinus,qui ſcripſit copioſam & vtilem repetitionem authen.præterea. C. vnde vir & vxor. Piſis docebat & floruit anno 1494.

Gabriel ab Oſſeletis.

111 GABRIEL ab Oſſeletis doctor Mutinenſis fuit, magnæ exiſtimationis apud omnes,ipſumq; magni facit Alb. Roſa.& citat in l.3.col.1.C.de aſſeſſo.& in l.omnem in fin.princip.in proæ.digeſtorum,& in l.fin.in fin.ff.de conſti.prin.& in l.3.ff.de ſta.ho.& in l.qui in vtero ff.eo.& in l.generalis, & in l. non enim.col.1. & 2.& in l.adoptio non iure facta ff.de ado.& in l.item lapilli. ff.de re.di.& in l.Barbarius.col.7.ff.de offi.ptæt. & in l.nec quicquam. ff.de offi.procon.& in l.ſenatusconſulto,in fi.ff.de offi.præſi.& l. quæ acta.in vlt.col.ff.de offi.procu.Cæſa.inque pluribus alijs locis,Idemq;,facit Fulgo.conſi.173.incip.in cauſa.argumentū planè apertiſſimum,virum hunc talem fuiſſe,qualem ipſi exiſtimabant.Non conſtat aliter tamen an docuerit,vel ſi docuit, vt par eſt,quo in loco id fecerit,& quo tempore floruerit.Sed veriſimile eſt,poſtquam certi aliud non habemus,eodem tempore, vel paulò ante Albe.floruiſſe,ſcripſit multa,vt ex locis ſupra allega. elici poteſt,& in ſpecie tracta.de fama,quem idem Alb. celebrat multum in d.l.3.de aſſeſſo.

Gaſpar Orſatus.

112 GASPAR Orſatus Patauinus Antonio,de quo ſupra cōſanguineo non inferior,floruit anno 1503. & aliquo tempore docuit hic in patria,ſenexq; admodum,poſtquam à legendi munere ſe abſtinuiſſet,non minus patriæ charus, quàm parentibus & amicis,ex hac vita diſceſſit.

Gulielmus Cunius.

113 GVLIELMVS Cunius ſingularis vir à Bar. ſępe relatus, fuit collega Bertrandi Montis Fauentini,de quo per eundem Bar.in l.diem functo.ff.de offi.aſſeſſo.fuſius vbi hoc idem teſtatur in l.j. in §.diuus,nu.12.ff.de va.& extraordi.cog.Eoq; tempore floruit, quo & Albe.vt ſupra,Albericus & Bertrandus.

Galianus Angaranus.

114 GALIANVS Angaranus Vicentinus collega fuit Iacobi Aluaroti iunioris,eoq; tempore floruit hic,& ius ciuile docuit aliquot annos,omniū profecto eloquētiſsimus, poſtea in patriam reuerſus deceſſit admodum iuuenis,& filium Gabrielem præ cæteris reliquit,iuriſconſultum eruditiſſimum,qui niſi quoq; iuuenis è vita diſceſſiſſet,non abſimilis patri futurus erat, quia multa pollicebatur magnamq; de ſe opinionem conceperat.

Galeacius à Gurgo.

115 GALEACIVS à Gurgo Vicentius pariter hiſdem temporibus floruit & Antonij Zacchi collega fuit,in ſtudijs aſſiduus, ita vt ferè ſemper hac de re oculorum lippitudine laboraret, in patriam quoq; reuerſus iuuenis mortuus eſt,ſcripſit multa, ſed nūquam ædita fuerunt.

Georgius Cauallinus.

116 GEORGIVS Cauallinus Clericus Patauinus Decretorū Doctor,fuit ſatis clarus,textualis, & vtilis auditoribus plurimū, floruit anno 1507.& hic in patria tantum ius Pontificium docuit, ſed quia ad aſmum erat procliuis,ſe à munere legendi abſtinere in totum coactus eſt, vnde non multo tempore etiam poſt ex hac vita migrauit.

Gaſpar Malmignatus.

117 GASPAR Malmignatus,ex Oppido munitiſſimo Lendenarię natus,in hac noſtra Patauina Academia ſemp gradatim aſcēdens docuit, collegam habuit vltimo loco Marianum Socinū iuniorem,eoq; tempore floruit,anno ſcilicet 1538.& cum ſibi maximam comparaſſet gloriam ac immortale nomē,in medio vitę curſu febre ethica correptus admodum iuuenis nobis præreptus eſt.

Guido Papa.

118 GVIDO Papa Gallus in Curia Parlamenti Delphinatus magnus ſui temporis Conſiliarius fuit & grauiſſimus iuriſcōſultus, floruit anno 1442.vt colligi poteſt ex his,quæ dicit deciſio 453. incip.Camera fiſcalis.col.j.multa ſcripſit,q̄ velut notiſſima tranſeo,commentaria,deciſiones,ſingularia,& conſilia,ex quibus tātum frugis poteſt quis facile conſequi,quantum dici poteſt,ſi legere hæc eadem non detrectabit.

Gaſpar Calderinus.

119 GASPAR Calderinus,filius fuit Ioannis Calderini,de quo ſupra,qui patrem ſuum ad vnguem adeo imitatus eſt, vt doctrina & moribus vnum ab altero haud ſciungamus,ex quo fit, vt non ab re,vtriusq; reſponſa ēt ſimul ædita leganē, nec minus pulchra ſint,& copioſa,quàm vtilia,& poſteritati frugifera.

Gulielmus Durandus.

120 GVLIELMVS Durandus,vulgò Speculator appellatus, fuit maximus vir,vt per Seueri.& Fichar.adde ſolū Albe.teſtatū quātæ auctoritatis fuerit in c.ſuſpitionis.ad fi.de offi.de.quodq; prædicti non meminerunt ipſum ſcripſiſſe ēt opus de Concilio, nūquam ſatis laudatū,& qđ ei nondū attingenti annum 24.cōmiſſa aliàs fuit cauſa,dum in humanis eſſet, cæpta antequam naſceretur,quod refert Iaſ.in l.properandum col.2.C.de Iudi.

Hieronymus Butigella.ſupra Butigella.
Hieronymus Cagnolus.ſupra Cagnolus.
Hieronymus Præuidellus.Infra Preuidellus.

Hieronymus Paulus.

121 HIERONYMVS Paulus Berchionēſis,Vicerector & magnus praticus Romæ diu ſumma cū laude in curia verſatus eſt,vt teſtatur Seue. in tracta. de penſio. q. 30.col.2.ſcripſit librum à S.Sede Apoſtolica approbatum,qui inſcribitur prouincialis, ſeu pratlica cancellarię,& huiuſce rei locupletiſſimum perhibuit teſtimonium Cardi.in clem.j.in §.irritum.col.ij.de elect.& Gomes olim collega in proę.regula.cancella. nu. 16.

Hoſtienſis.

122 HENRICVS Hebredinenſis,quondā Eccleſiæ Archipreſul, & Cardinalis Hoſtiæ,per Antonomaſiam Hoſtienſis dictus appellatusq; eſt,forte quia per eū tanquam per hoſtium patuit aditus omnibus ad iuriſprudentiam,hunc magnum canoniſtam dicit Gem.conſi.114.incip.ſi procurator,col.3.& Abb.in c. ex conqueſtione,col.6.de reſt.ſpo.quod ſolet vt plurimum reprobare opiniones rigoroſas Innocentii,eoq; magis laudandus eſt, cū à villa Secuſia originem duxerit,vt ipſe teſtatur in c. nonnulli, in §.cum autem,in prin.de reſcrip.& nihilominus euectus ſit tunc ad Cardinalatus faſtigium vt ſupra.Barba.quoq; ait in rep.c.Raynaldus.col.171.de teſta.quòd iſte & Inno.fuerunt duo luminaria cęli,& col.clxiiii.quod ipſe rurſum Io.And.& Bernardus ſuis acutiſſimis ingeniis illuſtrarunt ſacros canones.Et quia in cæteris ſatis clarum eſt,quid quantumq; valuerit,quæq; opera & monumenta reliquerit,tranſeo.

Hieronymus Tortus.

123 HIERONYMVS Tortus Papienſis magnus iuriſconſultus,à quo multa habuit Iaſ.citatusq; ab ipſo ſæpe, floruit anno 1485. tempore Laurentij Medices, & regnāte Galeaciomaria Sforcia inſubrium Duce ſexto. Docebat in patria frequentiſſimo auditorum concurſu,ibique mortuus eſt,multa ſcripſit, quæ ego uidi non edita tamen in ordinarias partes ueſpertinas, ſolū legitur cōſiliū pro potentiſſimo florentino populo aliàs factū multa eruditione refertum.

Hieronymus Iuſtus.

124 HIERONYMVS Iuſtus Patauinus decretorum Doctor honeſtus ſanè uis,& exemplaris floruit anno 1476.docuit hic in patria annos xxx. & ut cognomento erat iuſtus, ita (quod memoria proditum eſt) erat uita & moribus.

Hippolytus Marſilius.

125 HIPPOLYTVS Marſilius Bononienſis iuriſconſultus diſertiſſimus,his tēporibus floruit,maximè anno 1524 in patria ſemper criminalia docuit,multa ſcripſit omnibus nota,repetitiones conſilia,ſingularia,aliaq; ad praxim pertinentia, penè innumera,& copioſiſſima quidem, unde tāquā ex penu ſingula pro cuiusque deſiderio expromi poſſint. Petaſatus ſemper incedebat, prolixaq; barba,ut (gutturoſus enim erat) turpitudinem tegeret.

Henricus Hebredinenſis:ſupra Hoſtienſis.
Io.Baptiſta à S.Blaſio,ſupra Baptiſta.
Io.Calderinus:ſupra Calderinus.
Io.Antonius rubeus,ſupra Alexandrinus.
Io.Franciſcus Burla:ſupra Burla.
Io.Franciſcus Capiliſtius, ſupra Franciſcus.

Iacobus Aluarotus.

126 IACOBVS Aluarotus ſenior & iunior diuerſis temporibus floruerūt,ille anno 1439.iſte uerò anno.1500. uterque hic in patria docuit, & commentaria in conſtitutiones feudales quàm elegantiſſima ſenior reliquit,multaq; etiam conſilia in uol.cōſi. feudalium, Alber.Bruni inſerta,diſcipulus Cardinalis Zabarellæ & cōpater (ut ipſe teſtatur in proę.feu. col.2.) Iunior verò, poſt certum tempus ab Alphonſo q. Ferrariæ Duce: Herculis patre, in conſiliarium aſcitus eſt, apud quem honorificè uixit, inque ſummo honore,donec diem ſuum obierit extremum, quique mihi etiam dum hic doceret,præceptor fuit, & dominus ſempiterno memoria & recordatione colendus, ſepultus eſt Ferrariæ in templo diui Franciſci.

Io.Baptiſta Roſellus

127 Io.BAPTISTA ROSELLVS Patauinus iuriſcōſultus illuſtris,qui tamen ab Antonio Roſello, de quo ſupra,ortū habuit, hic in patria multos docuit annos,& ſi 50. dixero,nō errabo,floruit

fuit anno 1489. & a legendi munere nunquam deſtitit, immo quòd ſenex admodum textus duntaxat & gloſas interpretabatur, tantumq; frugis aſſequabãtur auditores, vt ordinarias lectiones omitterent, & ſolum Roſellum adirent, ſtatura erat paruus, ingenio tamen maximus, & Antonio Roſello ſupradicto non inferior, Collega Io. Campegij Bononienſis, nihil monumentorum reliquit, niſi conſilia quædam pro ſacro pietatis monte, tametſi multa ſcripſerit, quoniam capta vrbe aliàs depopulataque ipſius domo, prædonum incendio & rapina perierunt.

Iacobus Leoniſſa.

128 IACOBVS Leoniſſa Patauinus iuris vtriuſq; Doctor & Canonicus optimè meritus, Eccleſiæ Cathedralis fuit, ac magnus praticus in ſpectantibus ad curiam, tantæ exiſtimationis, vt Papa Martinus anno 1460. eum legatum in tota Romandiola de latere conſtituerit, deq; anno 1466. ad Romanorum Regem deſtinauerit nuncium Apoſtolicum, exactorem & Capellanum ſuum perpetuum, cuius etiam prçclariſſima extant monumenta, & pcipuè conſilia, non aliud arguentia, licèt nunquam impreſſa fuerint, quæque apud Petrum Leoniſſam iuriſconſultum Patauinũ Ioannis filium, & ipſius Iacobi hçredem, aliaq; multa longè prçſtantiora inueniuntur: docuit etiam multo tempore hic Ius Põtificium, & floruit anno 1449. anno verò 1474. in ſupraſcripta Eccleſia ſepultus eſt, inque ipſius tumulo, nil aliud inſcriptum, niſi verbum hoc. SACRVM.

Iacobus Rauamacus.

129 IACOBVS Rauamacus ſcripſit ſuper. ff. veteri & cum nihil certi habeamus, vnde fuerit, quo tempore floruerit, quove in loco docuerit, hoc ipſum dixiſſe ſat ſit, quod eum citat Albe. ſæpe & potiſſimum in proç. ff. orum. col. 4.

Iacobus Zochus.

130 IACOBVS Zochus Ferrarienſis, Decretorum Doctor magni nominis fuit, multa ſcripſit ſuper decretalibus, quæ tamē çdita fuerunt nunquam, extatq; ſolum tractatus, de Ieiunio, & repetitio. c. omnis vtriuſq; ſexus, de pœni. & re. & difficulter hæc quoque inuenitur, floruit anno 1440. vſque ad annum 1460. legit in patria, & hic, vbi etiam mortuus eſt & ſepultus in Diuæ Iuſtinç templo, prope altare maius, à latere ſiniſtro, ipſum citat Alexan. conſi. 26. incip. cumulatiſſime, in fi. vol. 7.

Iacobus Canis.

131 IACOBVS Canis Patauin⁹ multa ſcripſit, paucula edita ſunt, & ſi quid eſt, quod legi poſſit, eſt tracta. de repreſal. docuit hic in patria multo tempore, & floruit anno 1452.

Io. Andreæ.

132 IO. Andreæ Bononienſis, tuba iuris Canonici fuit contemporaneus Nicolai Materelli, & præceptor Pauli Leazarij, vt teſtatur Cardi. in proç. Clem. in princip. primus omnium qui ſcripſerunt, & cæteris non tantum ordine, verumetiam re & emolumento præferendus, floruit anno 1316. & legit annos 50. Bononiæ, Piſis, & hic Paduæ, deceſſitque (vt Seue. & Fichar. aiunt, Verumque eſt) tempore mortalitatis, quæ fuit de anno 1348. & meminit Bar. in l. naturaliter. colum. vltim. ff. de vſucapio. quo mortuus eſt etiam Bertrandus montis Fauentini, vt per eundem Bar. in leg. j. in §. diuus, numer. 12. ff. de ua. & extraordi. cog. ego ſupra Bertrandus, & quod Ioan. Andre. Tuba iuris Canonici fuerit, & fons, teſtatur Bald. conſi. ccxxvj. incip. Reperitur. in fin. vol. j. longe plura Cur. Iunior. conſi j. col. 4. in princip. Et quantæ fuerit auctoritatis apparet ex verbis Rom. conſil. 12. incipient. Viſo. colu. 2. & Pet. Anch. dicentis conſi. ccccxj. incip. Prima facie, in princ. ꝙ ipſe & Hoſti. illuſtre Ius Canonicũ reddiderunt, quodq; non eſt tutum recedere ab eorum opinionibus, Idemque Barbat. in repet. capit. Raynaldus colum. 164. de teſta. & inquit etiam Aretin. conſi. 2. incipien. Intellecta, colum. 4. quod ipſe adhuc & Fed. Senen. ſunt patres canonum, quodque eis in materia plurimum credendum eſt, & deferendum. Nonnihil Bald. de eo, deque Magiſtro Gentili Fulgineo (vide quantum eis tribuat) in authen. habita. colum. j. C. ne fi. pro pa. & quod in iudicando & conſulendo non parum urgeat eius auctoritas, ſcribit Alexand. in leg. 2. colum. 3. ff. ſolu. matr. hoc etiam non prætermittentes, quòd clerici filius fuit, antequam tamen pater initiaretur ſacris, natus, vt idem Bald. refert in leg. imperialis, in §. his illud, in princi. C. de nup. ipſemet Io. And. in rub. de fi. præsbite. ſcripſit vltra memorata à Fichar. in eiuſdem vita, tracta. etiam de interdic. ciui. de ſponſa. de conſangui. & affi.

Iacobus Ardizonus.

133 IACOBVS Ardizonus Veronenſis ſummam in vſibus feudorũ ſcripſit, ex qua qualis & quantus fuerit planè liquet. Immo quod Bal. preconio dicentis, eam ſubtilem eſſe & laudabilem, inter maximos & egregios Iuriſconſultos eſt ſine controuerſia dinumerandus, conſi. 190. incipi. Ad euidentiam. col. 2. vol. 3. & adidem inquit etiam Alua. in proæ. feudo col. 2. quod adeo redundans eſt, vt nihil intactum penitus relinquat, quod poſſit in materia deſiderari.

Io. Anania.

134 IO. Anania Bononiēſis Archidiaconus fuit, & Ale. Imo. præceptor, vt ipſe refert, conſil. 178. incipi. viſo proceſſu, col. 4. vol. 7. Necnon Barbatiæ, ſub quo anno 2. ſuorũ ſtudiorum publice de iure reſpondit, quod teſtatur in rep. c. Rayn. col. 83. de teſta. & dicit col. 160. ꝙ erat ætatis anno 70. & valetudinarius, quod ſj; quotidie miſſam audiebat etiam quod legeret, & ꝙ deniq; diuinum officium vt ſacerdos pariter dicebat, ſcripſit tantum ſuper 5. decretalium, & conſilia, docuit in patria, & floruit anno 1450.

Io. Palatenſis.

135 IO. Palatenſis fuit doctor Senenſis, Bald. magiſter, & hac de re, eo tempore floruit quo ipſe Bal. literis operam nauabat, & in patria profitebatur, ac etiam pro magno teſtuali habitus eſt, vt refert Alex. in l. ſi fundus, in fi. ff. ſol. mat.

Io. Campegius.

136 IO. Campegius Bononienſis eo tempore floruit, quo Ioannes Baptiſta Roſellns, anno ſcilicet 1489 Iuriſperitorum eloquentiſſimus, & eloquentium Iuriſperitiſſimus, qui multo tempore hic docuit Bentiuolis Bononiæ imperantib. Quibus à Iulio. II. Pon. Max. poſtea expulſis in patriam reuerſus eſt, ibique vſque ad ſupremum vitæ exitum, vt inquit I. con. in l. 4. ff. de adim. le. eodem interpretãdi munere functus eſt, ſcripſit multa in ordinarias partes matutinas, non ædita tamen, quæ apud multos manu ſcripta reperiuntur, & præter hçc tracta. varios, præcipue de dote, de exactione dotis, & de pactis dotalibus: fuitque non ſolum Doctor & iuriſconſultus egregius, ac illuſtris, verumetiam aduocatus conſiſtorialis, vt ipſemet in ſubſcriptionibus conſiliorum ſuorum poſitorum in volum. conſiliorum feudalium Alber. Bruni, teſtatur.

Io. Faber.

137 IO. Faber dictus eſt, non ferrarius, vt verbum ſonat, ſed quia libenter operabatur, & operari faciebat, vt ipſemet, cui magis eſt credendum, quàm alijs, teſtatur in §. e diuerſo, in princip. inſtitu. de rerum di. Et inquit Iaſ. in ſti. de ac. in prin. colu. 7. quòd eſt magnæ auctoritatis, alibi verò inſignem, & fundamentalem doctorem vocat, in l. naturaliter, in §. nihil commune, col. 2. ff. de acq. po. & Ale. ſubtilem, in rub. de nou. ope. nun. col. 2. & teſtatur ipſemet rurſum in §. fi. inſti. quib. ex cau. ma. li. ꝙ forenſibus negocijs operam dederat, agendo cauſas in foro ſcilicet annos 13.

Io. Faſoli.

138 IO. Faſoli Doctor non ignobilis fuit, qui multa ſcripſit, & prçcipue tracta. de ſummarijs cogni. de quo per Alb. honorifice mẽtio fit in l. j, C. de his qui in ec. ma. quoad alia, quia nihil conſtat, tranſeo.

Irnerius.

139 QVIS fuerit Irnerius, Patriam, mores, quo tempore floruerit, quo in loco docuerit, quando deceſſerit, & reliqua, ſatis ſuperq; ſatis edocet Io. Fichar. ita vt à me ſolum addendum ſit, quòd poteſtatem legis condendç non habuit, ſicuti nec Obertus ab orto, de quo infra, qui fuit cauſarum patronus in curia Mediolanenſi. c. j. prin. duç fue. prima cau. be. amit. in vſib. & primũ teſtatur Ale. in l. 2. in §. quod ſi in patris, col. 2. ff. ſol. mat. Alij in l. j. ff. ſi cert. pet. & in auth. ex cauſa. C. de lib. prçter. Pariſi. in c. de quarta, in fi. de pſcrip. Itē ꝙ fuit primus legum gloſator tanto in precio tunc habitus, vt nihil ſupra, quod vltra Odoffe. in l. ius autem ciuile. ff. de iuſt. & Iu. & Seue. de mo. ſtu. refert etiam And. Gamma. in tracta extenſio. in prin. col. 3. aliter inquit Canciun. in tract. de offi. Iud. col. 1. quod in tranſcribendis autenticorum textibus aliquando, vel dormitauit, vel punica religione fidem ſeruauit, & Cy. in l. cũ teſtamentum, in prin. C. de Iu. & fac. ign. quod eius opinio ibi de libro eſſet abradenda, & nimirum, quoniam multis alijs in locis errauit, reprobataq; eſt potiſſimum in l. precibus C. de impube. & in l. ſingularia ff. ſi cert. pet.

Iacobus Puteus.

140 IACOBVS Puteus præceptor Iaſ. fuit, quem ipſe honorifice nominat in l. j. col. pe. ff. de no. ope. nunc. eoq; tempore floruiſſe liquet paulo ante annum 1498. & hoc idem omiſit Fichar. in vita Iaſ. vt infra Iaſon.

Io. Blanaſcus.

141 IO. Blanaſcus Doctor antiquus eſt, contemporaneus Iacobi Balduini, de quo ĩ. adde ꝙ ipſum citat ſæpe Bal. potiſſimum in l. nequicquam in §. de plano. lectu. 2. ff. de offi. procon. & con. 291. incip. ad euidentiam col. 4. vol. 2. ipſum vocat nobilem & ſubtilem, & teſtatur prçter ea quç in eius vita dicit Fichar. tract. de feudis & homagijs etiam ſcripſiſſe.

Io. Imolenſis.

142 IO. Imolenſis vita ponitur a Io. Fichar. id ſolũ addendũ eſt, ꝙ nedũ Alexandri verũetiam Barbatiæ fuit præceptor, vt ipſe teſtatur in c. Raynal. in repe. col. 5. de teſt. & col. 7. & in apoſtillis ad Bal. in l. 2. C. de liber. & eo. libe. Dum etiam tempus ſui obitus dicit. Adde aliud tu, ꝙ Bononiç obijt, vbi docebat, ſed quo in loco loci ſepultus ſit, non ſatis cõſtat, niſi, ꝙ in Diui Dominici tēplo iacet, & memoratu dignũ eſt, ꝙ ſcripta ſua aliquando incendio perierunt, vt ipſemet teſtatᷣ in l. fin. col. 6. ff. de hç. inſti. ita vt mirũ ſit, quomodo ſic egregia eiuſdem monumenta inueniantur.

Io. Pogliarenſis.

143 IO. POGLIARENSIS fuit primus Baldi Peruſini præceptor, alius qui ſingularium rerum memoriam habebat, Frãciſcus

Tigrini, de quo ſupra, ſed qui multum contulit ſuo ingenio, fuit Bar. Sexo ferratenſis, quos omnes longo tempore audiuit, & raró ſe ab ipſis ſeparabat, ſubiiciens eundem Bart. dicentem audiuiſſe, quod ingenium adhuc ſuum fabricauerat lectura Cyni Piſtoriēſis, in c. j. in § vaſallus, in princi. ſi de feu. ſue. cõtrouer. inter Do. & agna. in vſibus. Nihil monumentorum reliquit, nec nobis conſtat, quo in loco præciſè docuerit, niſi Peruſij, coniectura hoc ipſum aſſequamur feciſſe.

Io. Leoniſſa.

144 IOAN. Leoniſſa Patauinus nepos ex fratre Iacobi, cuius mentio paulò ſupra facta eſt, Iuriſconſultus grauis & prudens, floruit anno 1496. Docuitque aliquo tempore hic in patria, aſſeſſorq; Illuſtrium virorum quàm ſæpiſſime fuit, & in Epiſcopali curia magnus cauſarum patronus, diu vixit & ſenex admodũ honoratus ex hac vita diſceſſit anno 1535.

Iacobus Balduini.

145 IACOBVS Balduini Bononienſis Accurſio ſucceſſit, & contemporaneus Ioannis Blanaſchi, de quo ſupra, fuit ſolemnis & egregius Doctor, qui aliquando ſe ab hoc legendi munere abſtinuit, præſertim cum Ianuæ prætor eſſet deſignatus, vt inquit Albe. in l. lecta. col. 4. ff. ſi cer. pe. ſubiiciens, quando periti tales eliguntur, ciuitates optimè regi, & gubernari, malè verò cum imperiti dominantur, vt hodie in Italia, & aliud (quod eſt annotatu dignum) in l. j. C. vbi Se. vel cla. ꝙ eo tempore cum laqueo ſuſpenſus fuiſſet nobilis ob graue ſcelus, eò ſic iubēte municipali lege non obſtante, quæ contrarium diſponebat, nec ab re quoniam quandoque licet leges tranſcendere, ſecundùm Inno. in c. j. de conſti. l. per omnes. C. de defen. ciui. Ianuenſes aliam tulerunt legem, ꝙ nullus Doctor poſſet amplius eligi, & malè. Citat eum quoque idem Albe. in l. in tantum in §. religioſum, ad fin. ff. de re. di. & in l. Barbarius, col. 7. ff. de offi. præto. & ferunt Innocentii etiam præceptorem fuiſſe, vt infra.

Io. Coraſius.

146 IO. Coraſius Tholoſanus elegantiſſimus iuriſconſultus floruit anno 1546. diſcipulus Curtij Iunioris, vt ipſe in pluribus teſtatur locis, recordorq; ego, cum hic Pataui ſecum congrederer. In patria docuit, & Ferrariæ, & iuuenis admodum mortuus eſt, elegantiſſima reliquit commentaria, & interpretationes in varias iuris partes.

ADDITIO.

Falſo rumore perlato, ita ante hac creditũ ſcriptumque eſt, nunc (vt certo aiunt multi) adhuc viuit, inq; ſuprema Pariſiorum Curia præſidet, tanta auctoritate quanta alius quiſque.

Io. Franciſcus Ozerius.

147 IO. Franciſcus Ozerius Tolentinas legit hic, & Romæ plurib. annis, & in libros inſtitutionum præclariſſima ſcripſit commentaria, quæ ædita arguunt, quantum in hac noſtra iuris prudentia ſemper profecerit, & proficiat, floruit anno 1524. nũc verò quieſcit in patria.

Iacobus Iſolanus.

148 IACOBVS Iſolanus Iuriſcõſultus veriſimiliter egregius fuit, licèt non ſatis exploratũ habeamus, qua in patria ortus ſit, ſi docuit, quove in loco, eo ſolo argumento, quod ipſum ſocium venerandum appellat Bald. dum illius conſi. ſe (vt moris eſt) ſubſcripſiſſet in ſuis volum. j. conſi. lxxxviij. incip. ex infelicitate fati, in fin. & ſic eodem met tempore quo Bald. coniectura facile aſſequimur etiam floruiſſe. Et idē de Fulgo. pariter dici poteſt, quem ſimiliter ſocium & amicum vocat, conſi. cviii. incip. Quçritur, in fin. eo. lib.

Io. Franciſcus Muſſatus.

149 IO. Frãciſcus Muſſatus Patauinus floruit anno 1520. docuit hic aliquo tempore, & multa ſcripſit, ſed nihil æditum eſt, niſi index locupletiſſimus ad Bald. quo ſi vſus fueris etiam quod illum Antonii à Prato veteri non habeas, facilem tibi ipſi viam ad ea quæ ſcire deſideras quàm maximè comparabis.

Io. Ludouicus Lambertacius.

150 IO. Ludouicus Lambertacius Patauinus erat (vt memoriæ proditũ eſt) magnus textualis & tũc Patauinorum prmiarius, floruit anno 1382. & hic in patria multo tēpore docuit, ſimulq; multa collegii noſtri ſtatuta ædidit, quæ adhuc vigent, & ſunt (quod aiunt) etiam in viridi obſeruantia.

Io. Franciſcus Pauinus.

151 IO. Franciſcus Pauinus Patauinus, ſacræ Theologiæ, & iuris vtriuſq; Doctor fuit, necnon ſacri Palatii Apoſtolici Auditor, an in patria docuerit, alioue in loco prius, nõ inuenimus, id certo tamen non omittentes, allegationes pulcherrimas in cauſa beati Simeonis, tractatum de viſitatione, de offic. ac poteſta. cap. ſede vacan. reliquiſſe, quibus declaratur, quàm magnus fuerit in Curia Romana, & domi Doctor atque Auditor, floruit temporib. PAVLI II. Pontificis Maximi, & SIXTI IIII. anno 1464. & 1471. nonnihil dictum eſt etiam ſupra, in Bartholomæi Bellencini vita.

Io. Franciſcus Balbus.

152 IOANN. Franciſcus Balbus Taurinenſis acutiſſimus iuris interpres floruit anno 1510. Docuit in patria ſemper, & præclariſſima ingenii ſui ac doctrinæ monumenta reliquit omnibus nota, adeò vt illa ſcribere in præſentiarum opus non ſit, & ſi qđ ſtudioſorum vſui ex omnibus, eſt inquam aureus ille præſcriptionum tractatus, cui ſimilis nunquam æditus eſt, nec in futurum ædetur, quoniam nihil reliqui fecit, qđ amplius ſcribi poſſit, & à repub. literalia deſiderari.

Iacobus Beluiſius.

153 IACOBVS Beluiſius patria Bono. fuit magnus Iureconſult. ſæpiſſime citatus à Bar. multa ſcripſit, & præter dicta ab his qui ipſius vitam literis mandarunt, tracta. etiam de excommunica. floruit anno 1475. & doctorem perſpicuum appellat Aluaro. in proœ. feudo col. 2. & inquit Bal. in c. j. in § fi. de feud. mar. in vſib. ꝙ vnà cum Petro de Cer. tanquam doctores boni & antiqui delectabantur Brocardis, quorum auctor à principio fuit Pyle. medina in libello ſuo diſputatorio, cuius etiam meminit Bar. in l. ſi quis ſub conditione, num. 27. ff. de teſta. tut.

Iacobinus à S. Georgio.

154 IACOBINVS à S. Georgio diſcipulus Iaſonis, vt infra Iaſon per ea tempora floruit, & Taurini docuit, vbi Patriæ ſuæ Gymnaſiũ florētiſſimũ ſemp viguit & viget, & ex quo non ſecus, ac ex Equo illo Troiano innumerabiles viri omni virtutum omnium genere cumulatiſſimi prodiere, anno 1482. poſtea eius loco Claudius ab Aquis, de quo ſupra, & meritò quidem, ſubrogatus eſt, multa edidit in ordinarias partes matutinas, quæ adeo lucent, & à doctiſſimis quibuſque probantur, vt ſint in perpetuas æternitates manſura.

Io. Franciſcus Purpuratus.

155 IO. Franciſcus Purpuratus Pinerolius Taurinenſis Iuriſconſultus egregius, Senator & in ſupremo excellētiſſimi Sabaudiæ Ducis Senatu, Præſes fuit, optimè meritus, floruit anno 1523. & in patria docuit ſemper, præclariſſima reliquit & ipſe commentaria in ordinarias partes matutinas, adeo prægnantia, copioſa, & multarum rerum eruditione plena, vt nil amplius deſiderari poſſit: quia omnia legiſſe & conſideraſſe (iudicio enim erat exquiſitiſſimo) videtur.

Io. Gloſator.

256 IOANNES Gloſator non ſecus ac ille, qui iuris ciuilis tenebris occurrens, magnus legum interpres iudicatus eſt, ſua tempeſtate etiam clarus fuit, nec minori commendatione dignus, quandoquidem ipſe quoque tenebris iuris pontificii pariter occurrens, tantum effecerit, vt eius ope Sanctorum Patrum decreta prius ſenſibus variis & diuerſis obuoluta, nunc quam facillime intelligantur, floruit anno 1256.

Io. Franciſcus Ripa.

157 IO. Franciſcus Ripa Papienſis recentibus Iuriſconſultis, maximus certè, floruit anno 1519. & docuit in patria Valentiæ in Delphinatu, & Auinioni; multaq; ſcripſit in vtroque iure, cùm Pontificio, tum Cæſareo, adeo ſtudioſis grata, vt in ſcholis legantur, & magno etiam ſilentio audientium excipiantur. Sepultus eſt in patria, inq; fratrum Carmelitarum Eccleſia.

Innocentius.

158 INNOCENTIVS IIII. Pontifex maximus, Ianuenſis patria fuit, nunc tantæ auctoritatis (neminem enim noſtrum latet, in decretales opus ſanè ſcripſiſſe, abſolutiſſimum) vt eiuſdem opiniones (cætera de induſtria omittemus, quoniam à Seue. & Fichar. ſatis dictum eſt) in Conſiſtorio Papæ, velut ſacrum Euangelium teneãtur, quod atteſtatur Ro ſingula 165. incip. Iudex à quo, in fin. ꝙ autem fuerit Papa, quòdque eius lectura quotidie vtamur, firmat etiam Abb. in c. quoniam contra col. 10. de pba.

Io. Crotus.

159 IOANNES Crotus Monferratenſis floruit anno 1513. Docuit Bononiæ, & Piſis, iuueniſq; admodum mortuus eſt, multa ſcripſit maximè repetitiones, quibus adeo delectantur legũ ſtudioſi (ordinate enim diſtincte & copioſe loquitur) vt cætera prætermittant, quaſi ſtomachati, & ſolum Io. Croti audire conſiderationes pro temporis opportunitate contendant.

Io. Petrus Ferrarius.

160 IO. Petrus Ferrarius Papiēſis fuit inſignis Doctor & magnus practicus, quod teſtatur opus illud egregium, cuius titulus ab ipſius auctoris patria inſcriptus eſt. Pratica Papienſis pater & verus interpres ſtatutorum Papiç, vt inquit Cur. Iunior conſi. 5. incip. videretur, col. 14. floruit anno 1400.

Io. Sadoletus.

161 IOANNES Sadoletus Mutinenſis, Bononiæ docuit multo tempore, floruit anno 1492. ſcripſit multa, ſed quod ego viderim, non aliud editum eſt, niſi paucula quædam in titu. de confeſſis, & in l. 3. ff. de legat. j. omnimodo arguentia ipſum & ingenio & doctrina valuiſſe plurimum. Et dicit Barbat. in repe. cap. Raynald. colum. 171. de teſta. ꝙ iſte & Hoſtien. fuerũt duo luminaria cœli.

Io. Franciſcus Bebius.

162 IO. Franciſcus Bebius Regienſis iuuenis admodum, hic docuit, non multo tempore, tamen, floruit anno 1526. quo Marinus Georgius ampliſſimus vir, & Gimnaſij noſtri Patauini Moderator Præturã gerebat, in diſputando acer, in docẽdo clarus, quiq;

quiq; etiam adeo purè loquebatur, vt nullus tunc deſperaret, ſe breui aſſecuturum, quod ſuis doctiſſimis lectionibus pollicebatur, receſſit poſtea, cõſenuit in patria, & cum ſe ſacrarum literarum ſtudiis totum tradidiſſet, deueniſſetq́ue à negocio ad ociũ, podagroſus deceſſit.

Io. Georgius Branditius.

163 IO. Georgius Branditius Vicentinus iuuenis & ipſe admodũ, per aliquod tempus hic docuit, & floruit anno 1494. & prout ex commentariis quos in libros inſtitutionum æditos reliquit, elici poteſt, in maximum euaſiſſet Iuriſconſultum, ſi cepto operi tam ardenter incubuiſſet, & in receſſu oſtendiſſet, prout pollicitus eſt in fronte.

Iacobus Butrigarius.

164 IACOBVS Butrigarius ex auctoritate Seuerini & Ioann. Fichar. ſcriptis in eius vita, fuit præceptor Bart. adde ꝙ eum etiam maximè extollit Bald. in l. quicunque. in fin. C. de epiſ. & cler. qđ omnium Iuriſcõſultorum totius Italiæ (magnum verbum eſt) fuerit tunc excellentior, & lumen iuris ciuilis, conſi. ccccxciii. incip. circa, colum. 1. volum. 2. & quòd fuerit præceptor Bart. ipſemet teſtatur in l. j. num. 3. C. de pœ. iud. qui ma. iud. Aliquid in l. ſi quis ſub conditione. num. 27. ff. de teſt. tu. multa ſcripſit ſuper ff. & C. vt prædicti referũt, adde tu etiam tract. de dote de oppo. compromi. de renunciatio. & de teſtibus.

Iaſon Maynus.

165 IASON Maynus Doctor eximius Ducaliſq; Senator Mediolanenſis, cæteriſq́ue præſtat doctrina & eloquio, talis & tantus Iuriſconſultus, vt dubium ſit forte, an Mediolanenſis patria aliquem ipſo præſtantiorem habuerit vnquam, multa ſcripſit, omnibus ſanè nota, quia leguntur quotidie in ſcholis. Docuit Papię & hic multo tempore, habuitque prius præceptorem Iacobum Puteum, vt ipſe teſtatur in l. j. in pen. col. ff. de no. op. nun. & diſcipulos, qui in viros excellentiſſimos euaſerunt, præ cæteris Iacobinum à S. Georgio, de quo ſupra, quod ipſemet dicit in Rub. de. edic. diui adr. tol. col. 2. aliàs nu. 3. & ad idem inquit Cotta in memorali. lib. quod ipſe & Philippus Decius, de quo etiam ſupra, tã to maiores cæteris fuerunt, quanto Mediolanum Ciuitas alias omnes excellit, ſiue (addas tu) quanto olimpicum ſtadium cæteris pari numero factis, anteit & præſtat; floruit anno 1485. & 1498. Sepultus eſt Papiæ extra portam, qua itur Mediolanum, in ædibus Sacris. D. Iacobi, inq́ue eius tumulo ſic inſcriptum.

Iaſon Maynus Mediolanen. I. con. Comes & Eques talis qualis ille fuit, hic iacet.

Iacobus Arena.

166 IACOBVS Arena Parmenſis ſuper ff. & C. ſcripſit, vt Seue. & Fichar. teſtantur; adde, ꝙ extant etiam eiuſdem tracta. de excuſſio. bono. de commiſſa. de poſitio. de expen. de ſequeſtra. de banni. de quæſtio. de ceſſio. ac. aliaq́ue multa, floruit anno 1302. nec quo in loco docuerit, conſtat aliter.

Io. Lignanus.

167 IOANNES Lignanus Doctor Bononienſis egregius tempore Vrbani V. anno ſcilicet 1380. floruit, multo tempore docuit in patria, nec minus multa ſcripſit in omnes Decretaliũ libros, licet ædita nunquam fuerint, ad præſens in maioris Eccleſiæ Bibliotheca hic reperiunť, manu ſcripta, quę ego vidi & legi, aliaq́; etiam in ſtudioſorum gratiam ædita. de horis canoni. de cenſu. Eccleſiaſt. de plurali. benefi. de duel. & de amicitia.

Ludouicus Gozzadinus.

168 LVDOVICVS Gozzadinus illuſtris patria & genere floruit anno 1530 Docuit tantum eo in loco, vbi natus erat, alitus & educatus, Bononiæ ſcilicet, multaq́ue ſcripſit in Iure repetitiones, & conſilia doctiſſimis viris non ignota, quæ adeo eruditione ſunt plena, vt legẽtes trahant quoſcunque in ſui admirationem, ibiq; mortuus eſt anno ætatis ſuæ 60. obitus verò 1537.

Ludouicus Bologninus.

169 LVDOVICVS Bologninus Bononienſis, Doctor, Eques, Aduocatus Conſiſtorialis, & Ducalis, ac Regius Cõſiliarius, floruit anno 1499. & ſumma cum laude vixit, ac docuit in patria toto vitæ ſuæ tempore, multa ſcripſit, quæ ædita ſunt, repetitiones, interpretationes legum veteres & nouas, conſilia, tractatus, additiones ad conſilia etiam Io. Ananię, aliaq́ue pleraque, arguentia ipſum talem fuiſſe, qualem orbis totus prædicat, & extollit. Sepultus eſt in D. Dominici templo, cum hac inſcriptione tumulo eius. Omnia bona mea mecum porto. dictumq́ue fuit olim Biantis Pryenæi.

Laurentius Campegius.

170 LAVRENTIVS Campegius Bononienſis Ioannis, de quo ſupra, filius, iuuenis admodũ eo tẽpore floruit, quo pater, hicq́; docuit vnà cum eo, & poſtea Bononiæ, deinde in Cardinalium collegium cooptatus eſt, & cum ad maiora animum magnum atque excelſum eleuaſſet, nihil monumentorum reliquit, niſi q đ nomen (cũ eſſet eloquentiſſimus, & acerrimus ſanctæ ſedis Apoſtolicæ defenſor, & conſeruator) immortalitati cõſecrauit.

Lambertinus Ramponus.

171 LAMBERTINVS Rãponus Bononienſis Doctor egregius & aduocatus antiquus fuit, quem extollit maximè Barto. in l. j. nu. 9. C. de ſen. & int. om. iud. & ꝓfundæ ſcientiæ magiſtrũ ſuis ſe inquit Io. And. in c. ſi pater. col. 2. de teſta. in 6. floruit anno 1313. & in patria docuit, nec monumentorum ipſe quoq; aliquid reliquit, quod uideri poſſit, memoria tamen colendus, poſteaquam viri tam celebres, vt Io. And. & Bar. (duo lumina illa iuris) ipſum ad ſydera tollunt. Nouiſſimè tamen in lucem venerunt diſtinctiones quædam, ſuper. ff. vet. appoſitiſſime inquam conſcriptæ.

Lancelotus Galliaula.

172 LANCELOTVS Galliaula Papienſis floruit anno 1513. in patria docuit, & Valentiæ in Delphinatu, multaq́; egregia reliquit ſcripta, quæ arguunt (niſi admodum iuuenis deceſſiſſet) digito cœlum tangere, ſcrireq́ue ſydera (vt aiunt) vertice potuiſſet.

Lapus Caſtellioneus.

173 LAPVS Caſtellioneus Florentinus, fuit etiam illuſtris Doctor & Aduocatus Conſiſtorialis, qui temporibus. Ioan. Lignani, Ioannis Calderini, Butrij, & Richardi Salyceti anno ſcilicet 1334. ſeu verius 1347. floruit, magnaq́; erat eius auctoritas, vt teſtatur Ro. ſing. 39. inci. an habens, in fine, multa ingenij ſui pręclariſſima reliquit monumenta, maximè allegationes & tractatus de hoſpitalibus, & de canonica portione.

Ludouicus Catus, ſupra Catus.

Ludouicus Pontanus.

174 LVDOVICVS Pontanus patria Romanus fuit, ob id quia Romæ commoratus erat, ſed tamen ex Spoleto aliàs ortũ habuit Vmbriæ ciuitate. vt inquiunt, qui vitam ipſius ſcripſerũt & bene vir ſanè diuinus, & doctrina, ingenio ac eloquentia tũc nemini ſecundus, quo tẽpore floruit, quove in loco docuerit, & alia ex eiſdẽ aſſequi poteris, ſolũ illud addentes, ꝙ is primo anno quo licentiatus fuit in iure ciuili, legit primã partẽ. ff. noui, vt ipſe teſtatur in l. ſi finita. in §. Iulianus, in fi. ff. de dam. inf. quodq́; habuit in punctis (alla barba) il voglio pur dire nella noſtra lingua per eſſer meglio inteſo (delli noſtri che ſi dottorano hoggi.) l. ſi quis in tantam, quæ repetibilis eſt. C. vn. vi.

Laurentius Rodulphus.

175 LAVRENTIVS Rodulphus Florentinus nobilis patria & ingenio, floruit anno 1503. inq́ue ea docuit aliquo tempore, & tractatum vberrimum de vſuris etiam ſcripſit, repetitis, rub. & c. conſuluit eo. tit. de vſu.

Ludouicus Gomes.

176 LVDOVICVS Gomes Hiſpanus, vrbis Oriolæ Regni Valẽtiæ, hic ſcholaris poſtea Doctor ius ciuile & Pontificium aliquo tempore eſt interpretatus, mihiq́; dum ſimul doceremus in collegam datus fuit. Deinde Romam profectus, Auditor Rotæ declaratus eſt, anno 1518. dignitateq́; Archiepiſcopatus Sarnẽſis auctus, & nõ multo poſt iuuenis ex hac vita diſceſſit, multa ſcripſit in libros inſtitutionum, ſexti decretalium, & regularum Cancellariæ Apoſtolicæ, & niſi tam cito mors ipſum nobis eripuiſſet, abſq; dubio ad Cardinalatus faſtigium fuiſſet euectus.

Lancelotus Decius, ſupra Decius.

Lancelotus Politus.

177 LANCELOTVS Politus Senenſis floruit tempore Leonis X. Pontificis Maximi, anno ſcilicet 1512. docuit in patria, & multa ſcripſit, ſed ſi quid eſt maximo in precio apud omnes, & adiumento ſtudioſis, eſt tractatus ſubſtitutionũ omnibus numeris abſolutiſſimus, repetitionesq́; multiplices, præſertim l. filiũ quẽ habentem. C. fami. er. & l. re coniuncti. ff. de leg. 3. & niſi relicto ſeculo fuiſſet religionem ingreſſus, alia veriſimiliter edidiſſet, ſicuti cuculatus fecit aduerſus Lutherum, opus ſanè frugiferum, & multarum rerum eruditione, in ſpectantibus ad fidem tamen refertum, is ſenex admodum mortuus eſt, qui non amplius Lancelotus, ſed nomine mutato Ambroſius etiam vocabatur, dum in humanis eſſet.

Ludouicus Braynus.

178 LVDOVICVS Braynus Patauinus Decretorum Doctor & Iuriſconſultus Egregius fuit, floruit anno 1539. Patriarcæ Venetiarum per id tempus Vicarius etiam generalis; & Giberti quondam Epiſcopi Veronenſis. Deinde reuerſus in patriam, cùm eſſet quoq; in cathedrali Eccleſia perpetuus Cuſtos, docuit multos annos Ius Pontificium, & licèt multa etiam ſcripſerit, nihil tamen hucuſq; editum eſt.

Martinus Gloſator.

179 MARTINVS Gloſator Bononienſis, licèt Fichar. non dicat in eius vita, Goſianus cognomento appellatus eſt, eoq́ue argumento licet elicere; quia tenentes eiuſdem opiniones, ſæpiſſime reprobatas, immo ferè ſemper, Goſiani appellantur: vt p Cy. in l. vnica, in §. taceant, in fin. C. de rei vxo. ac. & notandum eſt (vt ibi ſubijcit) quòd erant nobiliſſimi ob partem Gibellinam expulſi.

Martinus Silimani.

180 MARTINVS Silimani Bononienſis fuit etiam Illuſtris, & Antiquus Doctor veriſimile eſt, quicqd dicant Seueri. & Fichar. multa ſcripſiſſe, cum ibi docuit (vt teſtatur Alberi. in prooe. C. in fi.) extatq́; eiuſdem feudorum tractatus, ſanè laudatus nunquã ſatis, cætera vt per eos.

Modeſtus

Modeſtus Polentonus.

181 MODESTVS Polentonus Patauinus Iuriſconſul. egregius, Orator maximus, & Eques, Siconis Polentoni Poetæ, & Oratoris facundiſſimi filius, floruit anno 1480. docuit hic in patria, & multa etiam ſcripſit, licèt edita nunquam fuerint, obiit anno 1490. ſepultuſq́; eſt in tẽplo Diui Ioannis Baptiſtæ in viridario.

Marcus Blancus.

182 M. Blancus Patauinus, diſcipulus meus Iuriſconſultus eruditiſſimus, floruit anno 1545. docuitq́ue hic in patria aliquo tempore criminalia, inq́ue agendis cauſis primus (aliorum pace dixerim) erat iudicatus tractatum reliquit editum eo viuente, de compromiſſis, necnon de indiciis & tortura, pulcherrimos, & niſi iuuenis è vita exceſſiſſet, alia vidiſſemus longè pulchriora & præſtantiora.

Marianus Socinus.

183 Qualis quantuſq́ue fuerit MARIANVS SOCINVS Bartholomæi Socini pater, Senenſis patria, conſilia atque in decretales commentaria, necnon tractatus de oblatio. & de viſitatio. teſtantur ita, vt planè ſuperuacaneum ſit aliud de illius egregiis virtutibus, doctrina, eruditione & moribus in præſentiarũ ſcribere, rei enim demonſtratæ demonſtrationem adiicere fruſtra eſt. l. j. ff. de do. prælega. & ſi quid amplius dicendum eſt, id ſolum à me dictum ſit, patriam illam Senarum nobiliſſimam & antiquiſſimam gloriari poſſe, tam magnos & diuinos propemodũ iuris theſauros, non ſecus ac noſtra hæc Iulium Paulum Zabarellam, alioſq́ue innumerabiles peperiſſe.

Marſilius Papaſaua.

184 MARSILIVS Papafaua patricius Patauinus Frãciſci, de quo ſupra, frater, maior natu, excellẽtiſſimus Doctor fuit, floruit anno 1524. legit hic in patria aliquot annos, & iuuenis admodum deceſſit, calamitoſo illo tẽpore, quo multi alii ſanè per totum terrarum orbem contagione quadam inſolita Mediciſq́; tunc parum nota miſerè perierunt.

Martinus Fanenſis.

185 MARTINVS Fanenſis Doctor celebris fuit, ſed nõ ſatis nobis liquet, quo in loco docuerit, quoue tempore floruerit, at ſolum quòd aliqua ſcripſit maxima tractatum de modo ſtudendi, vt per Albe. in prooe. digeſtorum, colum. j. qui poſtea dicit in §. quibus col. ij. quòd non inuenitur communiter, teſtatur etiam in Rub. de ſta. ho. in prin. quòd alium tractatum fecit pariter pulchrum & longum. Fortè de iure emphiteu. vt mihi retulit Horatius Calliẽ. diſcipulus meus acutiſſi. & ſtudioſus antiquitatis admodum, ſe vidiſſe aliàs manuſcriptum, adde tu alium eiuſdem de negatiua probanda, in ſtudioſorum gratiam editum.

Martinus Sillanianus.

186 MARTINVS Sillanianus celebris Iureconſultus fuit, quod eo argumento planè nobis liquet, quoniam ipſum tanquam dominum & præceptorem citat Io. And. fons legum & tuba Iuris Canonici, & eiuſdem opinionem ſequitur in c. in præſentia, ibi vt refert Abb. in 14. colum. in fin. de proba. quo in loco docuerit, patriam reliqua, nobis aliter non conſtat.

M. Anto. Baueria.

187 M. Ant. Baueria Imolen. excellentiſſimus Iuriſcõſultus fuit, floruit anno 1493. docuit Bononiæ, Piſis, & hic aliquo tempore, ſcripſit in libris inſtitutionum egregia commẽtaria, à doctis viris probata quãmaximè, alioſq́ue tractatus minimè negligẽdos, & maximè de virib. iuramenti, & de mora. Sepultus eſt Bononiæ in D. Dominici eccleſia vnà cum Baueria patre.

Martinus Laudenſis.

188 MARTINVS Laudenſis non eſt etiam ſua laude fraudandus, quandoquidem fuerit ipſe quoque Iuriſconſultus prudentia & ſapientia plenus, docuit Papiæ & Senis, & floruit maximè anno 1438. & 1445. egregiaq́ue reliquit commẽtaria, adeo multa vt non facile poſſint enumerari.

Nicolaus Materellus.

189 NICOLAVS Materellus Ioan. And. fuit contemporaneus, quod ex eo conſtat: quia ſimul in quadam cauſa ſibi ad conſulendum commiſſa hic colloquium habuerunt, vt ipſe Io. And. teſtatur in addit. Specu. j. ad fin. in §. ſequitur videre, de confeſſ. Docuit hic rurſum, Bononiæ, & Piſis, multa etiam ſcripſit commentaria, nunquam tamen (quòd ego viderim) edita, & etiam conſilia eoq́ue argumento licet etiam videre; quia Bald. vt ſuo loco diximus, gloriatur in conſilio 439. incip. Amplius. in fin. volum. 3. ſcripſiſſe fuſius in quadam materia, quam ipſe Materellus feciſſet, quem nouiſſimè citat Cuma. conſi. xxxij. incip. inculpatus, in fin.

Nicolaus Bellonus.

190 NICOLAVS Bellonus Caſalenſis Iuriſconſultus optimus fuit, floruit anno 1542. Dolæ ſumma cum laude & admiratione docuit, & Placentiæ, vt ipſe teſtatur conſi. xlv. incip. Viſo inſtrumento, in fin. præclaraq́ue etiam commentaria reliquit ſupputationes maximè, repetitiones, tractatus Antimoniarum Iuris diſſolutiones, conſilia, & alia quamplura.

Nicolaus Spinellus.

191 NICOLAVS Spinellus Neapolitanus, legum Doctor ſublimis, ſcripſit in tres libros Cod. & inſtitutio præclara commentaria, hicq́ue docuit & in patria, ſed quo tempore floruerit, exploratum non eſt. Et ſi cõiectura aliquid aſſequi poſſumus, floruit anno ſalutis 1342. Ioannæ Neapo. Reginæ Rob. regis filiæ, olim Conſiliarius, omnium calculo præ cæteris ſapientiſſi. eruditiſſimuſq́ue. Il. Monarcha Iudicatus.

Nellus S. Geminiani.

192 NELLVS S. Geminiani Patricius Florẽtinus fuit magni ingenii, & multum praticus, ac verus ſtatutorum interpres, floruit anno 1423. & præclara virtutum ſuarum monumenta reliquit, nunquam interitura, & maximè tractat de teſti. & quòd omnes alios pondere, numero, & menſura longè ſuperat, de Bannitis, & quòd fuerit magnus praticus locupletiſſimum ipſius teſtimonium perhibet Franciſcus Pepus conterraneus ſuus in authent. præterea, colum. 69. C. vnde vir & vxo.

Nicolaus Tudiſcus.

NICOLAVS Tudiſcus Abbas Panormitanus Siculus ſupra loco ſuo, Abbas.

Obertus ab Orto.

193 OBERTVS ab Orto cuius mentio in feudis ſæpiſſime facta eſt, immo ipſe fuit, qui librum feudorũ compilauit, vt in capit. j. quæ fue. prima cau. bene. ami. quiq́ue magnus cauſarum patronus in Mediolanẽſi curia floruit, ſed non habuit, ſicuti nec Irnerius, vt ſuo loco dictum fuit ſatis, poteſtatem legis condendæ, hunc conſumatiſſimũ Iuriſconſultum vocat Aluaro. in prooe. feudo colum. ij. & quia maxima dubitatio eſt, an ſolus feuda cõpilauerit, an verò ei adiutor fuerit Girardus Cagapiſti, nec ipſe Iuriſconſultus ignobilis, licet Bald. dicat in capitu. j. in princ. colum. iij. hic fini. lex Domini Fed. quod fuerunt duo pecora, ad lõgum videndus eſt poſt multos Mod. Pariſ. in conſue. Pariſien. par. j. in princip. num. 46.

Petrus Beſſutius.

194 PETRVS Beſſutius Doctor Mediolanenſis, & Comes ſæpe à Iaſ. citatus, fuit multum ſubtilis & inſignis, vt idem refert in l. ſi ego. in ij. colum. in fin. ff. ſi cert. peta. Docuit Papiæ, ſed quo tempore floruerit, non aliter pro nunc mihi conſtat.

Paulus Caſtrenſis.

195 PAVLVS Caſtrenſis conſumatiſſimus legum vertex fuit, & iuris Aſylum, vt de Papiniano Lampridius inquit, innoteſci tq́; omnibus ex eius præclariſſimis commentariis & conſiliis, qualis quantuſq́ue fuerit omni tempore, floruit quicquid dicatur anno potiſſimum 1457. in cæteris quo in loco docuerit & reliqua tibi Ioann. Fichar. in eius vita declarabit, & teſtabitur, id vnum nos haud prætermittentes, iam tritum in omniũ ore prouerbium extare, adeo tex. bene enuclaſſe gl. & cætera, vt dicatur, ſi non eſſet Bar. quòd eſſet Paulus.

Paulus Leazarius.

196 PAVLVS Leazarius ſuo tempore clarus Decretorum Doctor fuit, quem vnà cum Raynerio Foroliuienſi celebrat Abba. in cap. cum ſecundum, colum. 1. de ſecun. nup. ſcripſit multa, ſed quo tempore floruerit non conſtat, & inter cætera quæſtiones eiuſdem editæ ſunt adeo copioſæ & vtiles, vt frugi homo eas maximè faciat.

Præuidellus.

197 HIERONYMVS Præuidellus Regienſis non obſcurus Iuriſconſultus fuit, qui cùm ad doctoratus apicem perueniſſet, breui temporis curriculo, tam magnum nomen ſibi comparauit, vt non dubitauerint Bononiẽſes tunc, cum Bononiæ doceret Ruinus, cuius etiam fuerat diſcipulus publico ſtipendio, & quidem ſatis honeſto ſibi legendi munus demandare, in quo obeundo adeo egregiè ſe gerebat, vt futurum eum alterum Ruinum omnes affirmarent, inq́; eius locum, ſi vixiſſet, nec ſicarij cuiuſdam manu, contra quem patrocinium præſtiterat, interfectus fuiſſet, abſq; dubio ſucceſſurum. floruit anno 1523. nil aliud relinquẽs, niſi tractatum de peſte, ſanè vtilem & pulchrum, in quo tanti iuuenis ingenium, doctrinam & eruditionem tanquam in ſpeculo contemplabis.

Paulus Orianus.

198 PAVLVS Orianus, Brixianus patria, Doctor legum, & iuuenis admodum. floruit anno 1520. Docuit Papiæ, & luculentiſſimam atq; copioſiſſimam repetitionem edidit rub. & l. j. ff. de offic. eius, nunquam ſatis laudatam. Alius fuit Orianus ſenior, qui hic docuit, & floruit anno 1488. quiq́ue præclariſſima ingenij ſui monumenta reliquit, de proba. de iureiu. de teſta. de verb. ſig. de vulg & pup. ſub. de cau. po. & pro. & alia multo plura, quæ tantũ ſplendoris adiecerũt huic familiæ, vt inter alias Illuſtres iure merito poſſit connumerari.

Pileus Medina.

199 PILEVS MEDINA cum Iacob. Belui. & Pet. Cer. Doctores antiqui delectarentur Brocardicis ipſorum fuit auctor in libello ſuo, diſputatorio, quo tempore tamen floruerit, quove in loco docuerit, exploratum nobis non eſt, & fuit Bald. memorabile dictum in cap. 1. in §. fin. de feu. mar. in vſib. deq́; iſto libello Pilei diſputatorio, quodq́; alias ſcripſit quæſtiones, teſtatur Albe. in l. fi. in fin. C. de off. præfec. præto. Af. & in l. j. in fin. C.

vt quæ

vt quæ de.aduo.& in l.i.in prin.C.ne quis in sua cau.

Petrus Soncinus.

200 PETRVS Soncinus Patauinus Doctor præclarus floruit an. 1494.docuit hic in patria annos 28.& iuuenis admodum mortuus est, multa scripsit in ordinarias partes vespertinas nunquã tamen edita, quia nec recognita fuerant verisimiliter, ex quo (vt vidi ego) mutilata sunt, & cum inuida mors dũ floreret, ipsum eripuerit, recognosci facile non potuerunt.

Paulus Picus.

201 PAVLVS Picus Papiensis nobilis & acutus Iurisconsultus, floruit anno 1493.docuit in patria, ediditq́ue sanè commentaria ita subtilia,ne copiosa dicam & prægnantia, vt non facile sibi æqualem inueniat.

Paulus ex Freschis.

202 PAVLVS Ex Freschis Oppidi Marosticæ, Vicentini district', ciuis ac iuuenis ingentis spiritus & magnæ spei, dum hic ius ciuile profiteretur,anno quo maximè florebat 1498.domum rediens ab hoste nocturno obtruncatur; quod carmen tumulo eiusdem inscriptum declarat, tibiq́ue hoc ipsum dixisse sit satis, qualis quantusq; erat, qualis quantusq; futurus, nisi liuor edax illi vitam ademisset;sed iam audias carmen, & casum innocẽtissimo iuueni calamitosum atque funestum deplora.

Cui genus ex Freschis,cui clara Marostica tellus,
Paulus in exiguo contegor hoc tumulo.
Doctor eram iuris censura clarus vtraque,
Et iuuenis tota notus in Ausonia.
Nocte domum repetens,nocturno obtruncor ab hoste
Me dedit huic virtus inuidiosa neci.

Prosdocimus Comes.

203 PROSDOCIMVS Comes Patauinus vir singularis & doctrina exquisita,floruit temporibus Raphael.Cuma.& Fulgo.de quibus supra, quod videre licet ex subscriptionibus eiusdem ad consilia prædictorum.1.24.57.70.81.102.104. 128.Docuit in patria multo tempore,præsertim ius pontificium,multaque etiam scripsit,licèt nihil editum sit,nisi tracta differentiarum Iuris Ciuilis & Canonici, necnon de consanguini.& affini.

Petrus Andreas Gammarus Bononiensis, supra Andreas.

Petrus Maurocenus.

204 PETRVS Maurocenus Venetus legũ Doctor celeberrimus, qui tanquam de literis optimè meritus postea ad Cardinalatus fastigium euectus est, floruit anno 1424.& scripsit commentaria super 6. Decretalium, licèt impressa nunquam fuerint, magna literatorum hominum, & maximè Iuris Pontificij, iactura.

Petrus Paulus Parisius.

205 PETRVS Paulus Parisius Consentinus, magnus legum professor,qui hac de re primum Auditor Cameræ Apostolicæ electus est,postea Cardinalis, sub Paulo III.Põtifice Maximo creatus,floruit anno 1518. Docuit Romæ primum,hic postea,& Bononiæ,magno stipendio,multaque scripsit,sed nihil editum est, nisi repetitiones & commẽtaria in Decretales,ac titulos, quosdam & ingentia consiliorum volumina, ex quibus sibi etiam maximum auri pondus comparauerat.

Paulus Cittadinus.

206 PAVLVS Cittadinus Mediolanensis docuit Friburgi,& floruit tempore Maximiliani Imperatoris, anno scilicet 1500.& aliqua scripsit præsertim tractatum & præcipuum quidem de iure patronatus,si maximè cum alio Rochi Curtii Papiensis, de quo infra,legere aspernatus non fueris.

Paulus Dotus.

207 PAVLVS Dotus Patauinus,erat etiam magni nominis Iurisconsultus, quod ex subscriptionibus ad consilia Cumani, & Fulgosij factis liquet, eo tempore igitur, quo & Prosdocimus Comes,& Christophorus Castellioneus, & Ioann. Lignanus, & Florianus S. Petri, & prædicti Cuma. ac Fulgo.de quibus supra,& infra sine dubio floruit,docuit hic in patria, & multa super Decretalibus scripsit, licèt edita (quod ego viderim) nunquam fuerint.

Papinianus supra Aemilius Papinianus.

Petrus Aluarotus.

208 PETRVS Aluarotus Patauinus,aliis non inferior, nec tam illustri domo indignus,aut degener, decus auxit & gloriam, & non solum hic, verumetiam Bononiæ docuit,vt ex quibusdam subscriptionibus apparet,floruit anno 1393.monumentorum nihil reliquit,tametsi scripserit multa.

Petrus Franciscus Rauena.

209 PETRVS Franciscus Rauena legum interpres docuit hic,& Fetrariæ multo tempore,& floruit anno 1474.verisimileq́ue est scripsisse etiam multa,sed nihil circunfertur, quod legi possit,nisi alphabetum vtriusque iuris editum iam multos annos vtile admodum studiosis & frugiferum.

Petrus Saxonia.

210 PETRVS Saxonia fuit Doctor alicuius nominis, sed non quod certi aliquid habeamus, sicuti nec de aliis quampluribus,quo tempore floruerit,vel quo in loco docuerit,nisi quòd ipsum solenniter citat Flo. in l. regula. in §.j.in fin.ff. de iu. & fac.ignor.

Parisius,supra Petrus Paulus Parisius.

Philippus Decius.

211 PHILIPPVS Decius Mediolanensis satis notus est ex dictis supra in verbo Decius Iunior, nouissimè tamen addendum putaui,obiisse Pisis (quod ibi dictum non fuit) anno 1535. vidiq; ego ipsius tumulum in loco,qui vocatur Campus sanctus,prope Ecclesiam Cathedralem, refertq́ue etiam Marianus Socinus Iunior,eiusdem compater,consil. suo 127.incip. Viso themate, num.ij. volum.j.

Petrus Ancharanus.

212 Nec in vita istius esset immorãdum: quoniam scribit Fichar. sed quia non satis,addendum est floruisse anno 1385.& 1399.secundùm alios,& si Salyce.contemporaneus fuit (vt ferunt diximusq; in vita eiusdem supra) erit annus 1408.docuit hic, & Bononiæ,& ipsum Doctorem illustram vocat Areti. consi. xxx.incip.Viso themate.col.3.& 5.& consi.lxxiij.incip.Diligenter, colum.4.non quia veram haberet dignitatẽ, sed ob præclarũ eius ingenium,morum elegantium,& literarum eruditionem,vt in simili de Iacobo Raue.inquit Bald.ꝙ & ipse quoque hac de re illustris appellabatur in procœ.digestorum,in fi.verum iuris interpretem quoque dicit Barba in l.cum acutissimi,colũ.97.C.de fideicom.& quod consi.349.incip.De iure.& consi.385.incip. Licet,aliquid habuit,vltra hominem Ias.in l.certum,col.2.ff.si cer. peta.& quod fuerit discipulus Bald. (vt inquit idem Fichar.) ipsemet Anchara.testatur in pluribus locis; præsertim consil.142. incip.Clarior.colum.2.& consi.144.incip. Posset argui .colum.j. & consi.163.incip.Visis,colum.j.& consi. 170. incip. Principaliter,col.j.& cons.172.incip.In causis,colum.1.& consi.202.incip. Circa,colum.j.& consi.213.incip.Pro isto,col.2.& consi. 220.incip.Hæc quæstio,colum.2.& consi.237.incip.Quia in primo,colum.2.& consi.269.Pro declaratione,colum.2.& consi. 283.incip.Iure stricto,in fin.vbi non solum Dominum suum & præceptorem vocat,sed etiam legum patrem,& consi. 308.incip. Prima facie,col.2.& consi.427.incip.Circa primum, col.j. & quod super ff.nouo & Cod. etiam scripserit nedum in Decretales Sextum & Clementinas,vt adhuc idem Fichar.ait, liquet ex eo, ꝙ consi.supra allega.269.testatur,se de materia illius consi. dixisse in l.si quis arbitratu.ff.de verbo obli.& consi.350. incip. In quæstione,colum.ij.dum dicit latè scripsisse, an propter maioritatẽ rationis inducatur legum correctio in l.ij.C.de noxa.Non omittentes hoc vnum quoque,quòd fratribus minoribus longe magis quàm aliis fauebat, quoniam eos etiam plus diligebat, nec aliunde fauor proueniens, vt ipse ingenue fatetur consil. 214. incip.Franciscus, in princip.

Panormitanus, supra Abbas

Romanus, supra Ludouicus Romanus.

Raphael Cumanus.

Raphael Fulgosius.

213 RAPHAEL Cumanus ex nobilissima Raymundorum familia fuit, eodemq́ue tempore Fulgosius Placentinus, duo lumina Iuris, vt duo illa fulgura belli Scipiadæ floruerunt anno 1426.quicquid dicatur ab his qui ipsorum vitam scripserũt.Imò quod Cumanusmet,se hic disputasse,meminit, an quod legitur in §.habeat.in Authent.vt eccle.Ro. procedat nedum ciuili iure,verumetiam Canonico,anno 1424.consi.67.incip.Statuto.in fin.adde etiam quod Bald.consi.108.incip.quæritur,in fin. vol.j. Fulgosium socium & amicorum vocat,quodq́ sic Iacobum Isolanum eodem tempore florentem appellat pariter,consi.88. Ex infelicitate fati,in fin.eo.lib.& quod denique Cuma. (de Fulgosio notum est,sepultus fuit in templo Diuæ Iustinæ prope altare S.Prosdocimi,à latere dextro) & præter hæc subtilissimus à Ias. Mayno iudicatus est,in l.cum filiusfamilias,col.pen.ff. si cer.pet. sicq́ue etiam dicit Barba.in c.Raynaldus. in repe. col.6. de testa. ꝙ suo tempore huiusmodi erat,immo ꝙ ambo libenter contra communes opiniones tenebant, adeo subtili erant ingenio.

Recuperus à S. Miniato.

214 RECVPERVS à S. Miniato fuit Doctor antiquus & maximę auctoritatis,ex eoque constat,quia Barto.honorifice ipsum citat,in l.conditioni,in fin.C.de instit.& Bald. in l.non solum.in §.fi.ff.de excu.tut.& in l.vbi adhuc,col.pe.C.de iure do.si docuerit,& quo in loco,nescimus, certi tamen ex his, ꝙ temporibus Bar.& eiusdem Bald.maximè floruerit. Attestatus etiam in l.Libertinus.in fin.ff.de ritu nup. ꝙ fuit discipulus Ioan. And.

Rochus Curtius.

215 ROCHVS Curtius Papiensis in patria ius pontificium docuit,& floruit anno 1515.scripsit multa præsertim tracta. de iure patrona. cuius etiam supra mentio facta est,& de consuetudi. repetitio.capit.fin.eodem titu.

Robertus Cremona.

216 NEC istius certi aliquid habemus,nisi id tantum, quod idem Bald.aliquando dedignatus non est,eiusdem opiniones referre, in materia statutorum Bononien. & Pataui. si occisor pacem habuerit ab vno ex hæredibus occisi,& non ab aliis,an gaudeat beneficio

beneficio statuti, ꝙ soluta certa quantitate pecuniæ communi eximatur à banno,in l.ij.colum.ij.C.de liber. & eo. libe.

Rolandus Placiola.

217 ROLANDVS Placiola Patauinus Doctor maximus fuit, qui non solum hic in patria docuit, verumetiam scripsit Rolãdinam summam, & in constitutiones feudorum egregia commentaria,vt Aluar.ibidem in procœ.testatur,& de pa. tenen. col. ij.tantæ auctoritatis amplius,vt Bal.omnium princeps,ipsum citare non erubescat,in d.summa sub Rub. inuentarium ab hæredibus &c. quod in inuentario non requiruntur multæ solennitates,quodq; sufficit,ꝙ factum sit coram iudice citatis citandis, in l.fi.in fi.prin.C.de iure deli.sepultus est in Cimiterio ecclesiæ Diui Antonii Confessoris,iuxta capellam luporum, vbi tibi ipsi mutuabis tempus,quo floruerit, & alia longè plura, virtutis & excellentiæ tãti viri testimonium locupletissimum perhibẽtia.

Robertus Maranta.

218 ROBERTVS Maranta Venusinus floruit anno 1519. docuit Salerni,pluraq́ue scripsit,repetitiones,disputationes,& speculum aducatorum, qđ Pomponius eius filius discipulus meus elegantissimus, Iurisconsultus egregius in lucem dedit, me impulsore, ob memoriam tanti viri, longo interuallo post ipsius auctoris mortem.

Richardus Malumbra.

219 RICHARDVS Malumbra Cremonensis Iurisconsultus fama super æthera notus, sæpissime ab interpretibus nostris citatus,& cuius vitam Seueri.ac Io.Fichar.optimè descripserunt,ad de tu dum idem Fichar.ait,hic floruisse,& docuisse tempore Regis Roberti,Cyn.ita referre,& amplius, quòd eo viuente ex hac vita decessit,in l.si viua matre, in fin.C. de bon. mater. quodq́ue fuit discipulus & Auditor Iacob.Aret.& præceptor Albe. Rosa, vt ipse testatur in procœ.digestorum,colum.j.& in l.omnem,colum. iiij. & quod deniq; Anch. vocat ipsum patrem legum cõsi. 248.incip.Ad prædicta,colum.iij.& Barba. solennem doctorem in rep.c.Raynaldus.col.18.de test.& quod ipse Cy.ac Rayne.mirum in modum in iure floruerunt ante tempora Bar. col. 20. citat ipsum etiam Bald.in disputa.incip.habet consuetudo, quam hic fecit,consi.429.incip.Ad euidentiam, col.ij. volu.iij. & dictu mirabile est,ꝙ aliquando fuerit Bononiæ relegatus, vt per Bar. in l.si quis sub conditione.nu.27.ff.de testa.tu. hic leges etiam cõposuit Reipub.Venetæ, ab Illustrissimo D. nostro vocatus, Venetiisq́ue sepultus est in Cimiterio Fratrum S.Ioan.Pauli,prope portam ecclesiæ. Fuit etiam alius Richardus de Senis, qui Neapoli docuit,ad Cardinalatus fastigium postea euectus,cuius meminit Cyn.in l.fin.in fin.C. de fer.sed non Malumbræ, vt sentit Cæpo.in l.j.num.5.ff.de edili.edic.

Richardus Salycetus.

220 RICHARDVS Salycetus Bononiensis Doctor fuit (vt ferunt) magnus textualis, floruit anno 1360.quamuis Seueri. testetur floruisse potius Bald. temporibus, cui credendum est, Iudica tu.

Raynerius Arsendus.

221 RAYNERIVS Arsendus Foroliuiensis floruit anno 1330. fuitq́ue Bart. præceptor (vt ipse testatur quæstione incip. iudex 19.& in l.si is qui pro emptore.colum.iiij.ff.de vsucapio.) mirandumq́ue est maximè, quòd in casu dixerit alibi ipsum malè cõsuluisse,in l.si pater,in fi.C de insti.vbi Pau.Castren.reprædendit Bar.Docuit Pisis, Bononiæ,& hic,fuit etiam Auditor sacri Palatii,& Consiliarius Caroli Boemiæ Regis.Repetiit.l.omnes populi.ff.de iusti.& iur.anno ætatis suæ 35.& dicere solebat etiã,quòd nullum consilium inueniri potest cõtra legem Sancimus.C.de dona.vt refert Bald.consi.cxiii.incip.Quædam, ad fi.volum.j.ipsumq́ue solemnem doctorem appellat Abb.in c. cum secundũ. vnà cum Paulo Leazario,de quo etiam supra, de secun. nup.& idem facit Albe. testatus amplius licèt viua voce ipsum nõ audieritis,scripta eius tamen legisse,quodq́ue visa sibi fuerunt subtilia,vtilia,delectabilia,& realia,& ꝙ sua laus cõparatiuè est infima,in procœ.ff.noui,colum.pen.aliquid Bart. deq́ue aliis,de quibus supra in l.si quis sub conditione.nume. 27.ff. de testa. tute. & præter hæc,nonnihil nos etiam infra, Signorolus Homodeus.

Raymundus Barchinonensis.

222 RAYNVNDVS Barchinonensis fuit vir admodum literatus, de quo in procœ. Decretali.ibi sanè diuersas constitutiones, & Decretales,epistolas &c.Per dilectum filium fratrem Raymũdum Capellanum & pœnitentiarum nostrum, in vnum volumen redigendas procurauimus, oriundus (vt ibi dicit Abba.in fin.) ex Cathalonia, vbi ex promisso non datur actio, & ad ꝓpositũ, ꝙ dictæ compilationis causa efficiens proxima fuit Grego.IX.Pontifex Maximus,quem summopere extollit idem Abba.in c.Pisanis,col.5. de resti.spo. remota autem Deus à quo cũcta procedunt,Instrumentalis verò Raymundus prædictus, qui sub eodem Pontifice floruit anno maximè 1227. sciturq́ue dignum est,eundem Gregorium Perusij Gymnasium extruxisse, Raymundum autem (vt Plati. inquit grauissimus auctor) ita quosdam laudare, vt nemo maiori commendatione laudari possit.

Speculator, supra Gulielmus Durandus.

Signorolus Homodeus.

223 SIGNOROLVS Homodeus Mediolanensis præclarissimus fuit Iurisconsultus, Miles & Comes Palatinus, multaq́ue reliq̃t commentaria selectarum quarundam legum, & volumen consiliorum satis amplum. Fama ab omnibus tunc notus & quem etiam vita functum,ipsius recordatione posteritas colit & veneratur,ipsiusq́ue inter cæteros honorifice mentionem facit Alb. maximè in l.qui in vtero,colu.pen. ff.de sta.ho.Floruit tempore Raynerii Foroliuiensis, de quo supra, quod eo argumento licet videre; quia fuit eius discipulus,cõtra quem scribit, quia in quodam casu noluit se & suum errorem corrigere,vt ipse Rayne.testatur consi.vlt.quod inter consi.eiusdem Signoro.insertum est, eueniq; istud ipsum dnm hic idem Rayn.actu legeret, Imperãtibus Iacobo & Iacobino Carrariensib. quo in loco idẽ Signo. docuerit,non satis exploratum habemus, nisi Vercellis, quanquam verisimile sit Taurini quoque,vel Papiæ, qđ alii Mediolanensibus negatum est nunquam, absq; dubio etiam docuisse.

Sigismundus Brunellus.

224 SIGISMVNDVS Brunellus Patauinus Doctor excellens, floruit anno 1538. Docuit hic in patria Ius Pontificium aliquo tempore, & iuuenis admodum viuo adhuc patre Iacobo, nondum annũ 40.ingressus, ex hac vita decessit anno 1543. scripsit verisimiliter,sed cum nihil vnquam ad lucem peruenerit,credibile est,hæredum incuria omnia periisse.

Saluius Iulianus.

225 SALVIVS Iulianus est, qui dixit, & si alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc tamen addiscere vellem, memorabilisq́ue vox apud Pomponium extat l.apud Iulianum.ff.de fideicom.liber.testaturq́ue etiam Rutil. & quod iam anum sexagesimum agebat.Pet.Ancha.consi.410.incip. Ponderata, colum.ij. latè Pragma.Sanc.in §.cui rei,in glo.iuuenibus,& ad idem dicebat quoq; Solon,multa quotidie se discentem consenescere, & Plato ille diuinus, quo nihil maius habuit Græcia, Philedono cuidam,ipsum carpenti,quod non minus in dicendo, quàm in docendo studiosus ac sedulus esset, & quoad discipulus esse vellet interroganti,quod huiusmodi esse volebat, donec meliorẽ atque peritiorem esse ipsum non pœnituisset,argumentum planè apertissimum, qualecunque horum sapiẽtissimorum hominum dictum acutius contemplemur,menteq; reuoluamus semper,& à quocunque discendum esse,etiam si quercus loquatur, hunc ad propositum citat etiam Aphrica.in l.frater à fratre.ff.de condic.inde. & eius auctoritate fretus Paulus condidit l. Iulianus.ff.eo.nec dubitarunt in l.nõ sine. C.de bonis quæ liber. Leo & Anthemius Impp. ipsum magnæ existimationis virum, & disertissimum Iurisconsultum appellantes, opinionem eius tunc sequi,æquitati maximè conuenientem, Et ꝙ sapientissimus fuerit legum & perpetui edicti cõditor,vt idem Rutili.ait, & bene, habetur etiam originaliter in authẽ quib.mod.na.effi.le.in prn. & in l.ij.in §.contrarius,in fin.ver.sed quia diuinæ quidem res.C. de ve.iu.enuclean.nonnihil in l.si quis seruum, in fin. C.de condic.inde.ibi.& huiusmodi sententiæ subtilissimum testem adducit Saluium Iulianum summæ auctoritatis hominem,& Prætoriani ædicti ordinatorem.

Ad dicta etiam in vita Saluii Iuliani addendum est, quòd nõ ipse author fuit edicti perpetui, sed Cornelius Trib. Pleb. aliàs qui videns ius ita variè dici, & litigantibus incommodum esse ac Prætoribus indecorum,sanxit, vt in iure dicundo Prætores perpetuum edictum obseruarent,quod postea Saluius Iulianus Hadriani temporibus in vnum collegit, & in certos titulos digestorũ interpretatus est,& meminit Imp.in l ij.C. de vete. iu. enu. Et tanta fuit insuper edicti perpetui auctoritas, vt si quid ex eo decretum fuisset,non liceret inde appellare,l.fin.ff.de ap.reci.

Socinus,dictum est supra Bartholomæus Socinus.

Thomas Parpalea.

226 THOMAS Parpalea Taurinensis floruit anno 1510.& docuit in patria tantùm, multaq́ue edidit præclarissima commentaria, fuit ordinatus, eruditus, & subtilis, omnesq́ue veteres in hac nostra iuris prudentia complexus est.

Thomas Zanechinus.

227 THOMAS Zanechinus Vicentinus inter egregios Doctores absque dubio est enumerandus quandoquidem in dicendo, ac disputando non minus promptus esset,quàm in disponendo prudens & grauis, eoq́ue magis:quia in Inclita Venetiarum Ciuitate multo tempore forenses egit causas,postea hic Ius Pontificium docuit summa cum laude, & gloria, donec laboribus fractus,senex admodum vitam cum morte commutauit anno 1538. vnde elicere potes, quo etiam tempore floruerit, scripsit multa,sed nihil vnquam edidit.

Vincentius Saluiolus.

228 VINCENTIVS Saluiolus, aliàs ab Ocha appellatus Bononiensis,floruit anno 1518.docuit in patria,& hic,multaq́ue præclarissima commentaria & consilia scripsit,sed nihil editum est, quod legi possit,nisi subtilis admodum & copiosa repetitio rub. sol.mat.erat enim bonus vir, plenius modestiæ, & humanitatis,

& Petri

&Petri Pauli Pariſij, de quo ſupra, concurrens, dum hic ſimul magnis profiterentur ſtipendiis.

Vincentius Rubeus.

229 VINCENTIVS Rubeus Patauinus Iuriſconſultus celeberrimus, magnus Praticus, & aſſeſſor illuſtrium virorum ſæpiſſime fuit, floruit anno 1539. & in patria per aliquod tempus etiā docuit, & cum poſtea à publico docēdi munere ſe abſtinuiſſet, curæ reipublicæ adminiſtrandæ animum adiecit, & cum (vt eſt in prouerbio) iacuiſſet ſub pondere cymba, graui morbo, oppreſſus, anno cretico ætatis ſuæ 63. Ex hac vita diſceſſit.

Vincentius Harculanus.

230 VINCENTIVS Harculanus Friſcus, ſic vulgò appellatus, patria Peruſinus fuit, honeſtis ortus parentibus, & Iuris prudentia clarus, qui docens in patria tam magnum nomen ſibi compararat, vt per totam Europam vndique perſonaret, diceretur que tunc vulgò (quemadmodum de Socrate Laertius ait) Mortalium vnus Friſius verè ſapit. Floruit anno 1502. ſuique moriens præclariſſimis monumentis memoriam reliquit poſteris, in ordinarias partes (vt aiunt) veſpertinas, quæſtiones aliquot, cùm elegantes & doctas, tum vtiles & quotidianas, multarumq; rerum eruditione refertas, necnon ingentia conſiliorum volumina, quæ etiam præter cætera (vt fama eſt) propediem imprimentur.

Vbaldinus ex Malauoltis.

231 VBALDINVS Ex Malauoltis fuit magnus Aduocatus, qđ ex eo conſtat, quia meminit poſt Cyn. Barto. in l. ſiquis ſub conditione. in fin. ff. de teſta. tu. vbi aliorum præſtantiſſimorum Doctorum tunc temporis florentium opiniones etiam recitat, præſertim Iacobi Butriga. Rayne. Foroliuien. Richar. Malumb. & aliorum, quo tempore tamen floruerit, & quo in loco docuerit exploratum nō eſt, & minus quod monumentorum aliquid reliquerit. huius etiam meminit Bald. in l. inter ſocerum, in §. cum inter. colum. 7. ff. de pact. do.

Secundò adde ad Vbaldinum ex Malauoltis quòd ipſum quoque refert Albe. in l. j. in §. videamus. C. de rei vxo. ac. & Deci. cōſi. 106. incip. Et pro tenui, in prin. volum. j.

Vbertus Bobius.

232 VBERTVS Bobius ſæpe etiam à Doctoribus citatus eſt, ſolum iſtud addendum putaui, quòd in Gymnaſio Vercellenſi legebat actu: vt teſtatur Albe. in l. de creationibus, colum. ij. C. de epi. audien. Verum quo tempore non ſatis conſtat, ſcripſit libellum, cuius titulus eſt, patria poteſtas, vt idem Albe. dicit in l. j. C. de his qui in eccl. ma. & in l. iij. colum. ij. C. de iura. calum. & col. 10. tracta. de poſitio. & alia quæ non refero.

Vbertinus Zuchardus.

233 VBERTINVS Zuchardus Corrigienſis floruit anno 1536. Docuit Ferrariæ, & multas egregias repetitiones edidit viuens, maximè qui admitti, de edic. di. ad. tol. de bono. poſ. contratab. & pleraque alia, ſi vixiſſet, abſque dubio dediſſet in vulgus, verū ſenex deceſſit; nec potuit (vt mihi dixerat, cum eſſem Ferrariæ ſecum) exequi quod animo conceperat.

Alios quamplures ſcripſiſſemus in hoc albo, ſed quia non ſatis nobis conſtat, quo tempore quoue in loco docuerint, ſilētio eos præterire decreuimus, moleſtiam hanc relinquētes aliis, putantesque ſatis eſſe horum paucula hæc quoque percurriſſe, nec rurſus præſentium mentionem fecimus de induſtria, qui florēt nunc Biturigibus, Tholoſæ, Romæ, Piſis, Neapoli, Bononiæ, Ferrariæ, hic, Papiæ, aliisque in locis, Germaniæ & Hiſpaniæ ſcholis, & quia etiam moris non eſt, vel vt ipſi denique poſt funera cùm loquendi, tum ſcribendi poſteris materiam quoq præbeāt iuxta illud tritum iam factum ſermone prouerbium. Præſentes iudicent poſteri. Et ſi in aliquo erratum eſt, quo lector offendatur, ſupradicti Rutilius ſcilicet Seuerinus S. Blaſius, Cotta, Neuizanus, & alii omnino ſupplebunt.

Laus Deo Optimo Maximo.

Ἐλέουχων.

In Romanum.

1 INuehit in Roma Barba. cumque appellat miſerum: quia errauit in l. ſciendum, col. 15. ff. de verbo. obl. & ſubiicit, ꝙ arbitratus eſt eo in loco ſe ſummam Mineruæ arcem ſuperaſſe, nec tamen oculus habuit, qui eam videre potuerint.

In Socinum.

2 In Socinū Decius Iunior, ꝙ in cā magni ponderis Lucæ conſuluerat contra ipſum leuiter, quodq; poſtea viſo ſuo cōſilio ad literam rationes refert, eiſdemque reſpōdere conatur & minus ſufficienter, in c. at ſi clerici, in prin. colum. 6. de iudi. & ꝙ vterq; locutus eſt contra tex. in terminis, oſtēdit Galliau. ac in caſu, de quo per eum, in l. Centurio, col. 2. de vulga. & pup. ſub.

In Bar.

3 In Bar. Corſetus, ꝙ nō fuit bonus Canoniſta, in ſingula. vēditio. 2. Aliquid Ancha conſi. 429. incip. pro euidentia, colum. 1. & plus, ꝙ nititur oſtendere Roma. ſingula. 332. incip. maleſidei, ꝙ eſt locutus contra caſum legis. in l. cum proponeretur, in §. prædiis. ff. de leg. iij. Idemque facit Bald. in l. hæreditas, in fin. C. de his quib. vt indig. & ore rotundo in l. ſuper lōgi. colum. 4. C. de præſcrip. lon. tempo. & Ang. in l. in his, in §. 1. col. 2. ff. ſolu. mat. quod non eſt recordatus de text. in l. ſi ſeruus communis. ff. de do. int. vi. & vxo. & quòd non rectè intellexit l. defunctis. C. de legi. hæ. Idem Bal. ibidem col. 2. & quod errauit alibi, etiam in l. executorem, col. 3. C. de execu. rei iud. nonnihil Abb. in c. fides Apoſtolica, col. vlt. de reſcrip. & quòd fuerit ſibi ipſi cōtrarius in l. quod te. ff. ſi certum peta. & in l. Paulus, col. 3. ff. de ſol. oſtendit Iaſ. in d. l. quod te. col. 6. & in l. hæc verba, col. antepen. ff. de lega. 1. immo quòd dixit adhuc contra caſum legis, docet ibidem col. pen. & in l. eius qui, in ver. quas verò, col. 2. ff. ſi cer. pet. quodq; errauit, rurſum in l. cum procurator. in §. ſi dominus. ff. de no. ope. nun. teſtatur Bal. in c. 1. in §. ſancimus. col. 2. quo tempo. mi. in vſib. alibi verò, quòd inaduertenter loquatur, idē Iaſ. demonſtrat. in l. ſi vnus, col. 2. C. de teſta. & contra caſum legis nouiſſimè idē Bald. in d. c. 1. in §. 1. col. 2. quo tempo. mi. in vſib. & in l. 1. col. 2. ff. de dona. & ꝙ errauit in intellectu l. amiciſſimos. §. Lucius Titius. ff. de excu. tu. ibidem col. 2. & in l. comparationes, col. 3. C. de fid. inſtr. & plus dicit conſi. 486. incip. licet. vol. 3. ꝙ aſſeſſores ſequētes ipſum in l. eos. ff. ad legē Cor. de falſ. ſunt cæci, & quòd errauit ibi in poſitione caſus.

In Bal.

4 In Bal. Barbatia, ꝙ in l. va vim. ver. quintò quæritur. ff. de iuſt. & iu. allegat tex. in l. cum alienam. C. de lega. ꝙ amicus leui amicitia coniunctus amicum ſine mandato non defendit, & neſciuit (cùm ille tex. hoc non dicat) adducere gl. in l. in teſtamento. ff. de fideicom. lib. ſubijciens illuſtre ingenium Bal. in hoc defeciſſe, in l. cum acutiſſimi. col. 41. C. de fideicō. & in alio dū dicit adhuc ibidem, ꝙ amici veniunt appellatione ſuorum, & nihil allegat, cùm de hoc ſit glo. in l. 2. C. in quib. cau. colo. cen. lib. 10. inuehitur etiam Alex. in l. quod meo, col. 3. de acqui. poſſ. ꝙ multa mirabilia dixit in Decretalibus, quæ tamen non probauit, & ꝙ in intellectu l. Macedoniani. C. ad Macedo. errauit, tradit Rom. in l. ſi donatione. in fi. C. de colla. & teſtatur Iaſ. ꝙ aliquando eſt etiam ipſe locutus contra caſum legis, refertq; idē Alex. in l. cum ex filio, in §. quidam, col. 1. ff. de vul. & pup. ſub. Idem Iaſ. in l. ſi ex tribus. col. 2. C. de inoffi. teſta.

In Cynum.

5 In Cynum Bal. in l. fi. in fi. C. de vſuf. ꝙ gloriatur ſe mirabilia dixiſſe. in d. l. fi. & ſcit Deus (inquit Bal.) ſi dixerit veritatem, qđ etiā refert Barba. in l. cū acutiſſimi. col. 75. C. de fideicom. Et ꝙ eſt locutus ipſe quoque contra caſum l. in l. 1. col. 2. C. communia de lega. & peius dicit in l. 1. col. 1. C. de his qui ante aper. ta. Bar. in l. eādem. col. pe. ff. de duo. reis, & ꝙ in l. 3. C. plus va. quod agi. errauit in intellectu c. ad noſtram, de iure iu. firmat Abb. conſi. 77. in præſenti conſultatione. col. 2. vol. 1.

In Abbatem, & Butrium.

6 In Abbatem & Butrium, idem Barbatia. in d. l. cum acutiſſimi, col. 104. C. de fideicom. ꝙ errarunt, quodq; defecerunt in ſalutari ſuo volentes in c. tanta. qui fi. ſint legi. illa uerba, legitimi habeantur, eſſe verba fictionem imporrantia, quia nō eſt verū, cùm ſint prolata à legiſlatore, & debeant conſequenter pro ueritate capi, & vt ibi per eum fuſius.

In Martinum.

7 In Martinum Gloſatorem, ꝙ ſolus erat in opinionibus, licèt totus mundus teneret contrarium. Glo. in regu. Cācella. 32. col. pe. quod nihil aliud eſt facere, quàm deſſipere, quodq; ſcutū albo nigroq; variabat, vt telorum omnem vitaret amaritudinem. l. hæres. §. ſi. vbi gl. ff. de peti. hæ.

In Innocentium, & Butrium.

8 In Innocentium, & Butrium ſe inuoluentes Abb. in c. cū Eccleſia Sutrina. col. 4. de cau. po. & prop. & 11. pariter, & in c. quoniam contra, col. 10. de proba. & in c. dilectus. 2. de ſimo. & in c. 2. col. 8. de lib. obla. immo ꝙ nititur oſtendere in c. extirpandæ. in §. quæ verò, col. 24. de præben. quod idem Innoc. in caſu de quo ibi eſt ſibi ipſi contrarius. Dicit etiam in c. ex conqueſtione, col. 6. ad fi. quod Hoſt. ſolet reprobare eiuſdem opiniones rigoroſas, & de Butrio, ꝙ eſt locutus contra caſum legis, teſtatur Alexā. in rub. ff. de offi. eius in puncto de quo ibi col. 2.

In Petrum Ancharanum.

9 In Petrum Ancharanum, ꝙ non fundauit ſe ſuper firmā petram, conſ. 192. incipien. In auxilium, quodq; aurum & pecunia corruperunt veritatem & iuſtitiam, & ꝙ deniq; coegerūt eū malè conſulere in caſu, de quo per Iaſ. in l. 2. col. 4. ff. de iuriſ. om. iud. Aret. conſ. 94. incip. Reſpondeo, col. 1. in fi.

In Io. And. ſeu Archidia.

10 In Ioan. Andream, ſeu Archidiaconum, quòd eſt locutus cōtra caſum legis, Roma. ſingula. 693. incipien. Ex longæua, & ſingula. 667. incip. Nos ſumus.

In Oldradum Laudenſem.

11 In Oldradū Laudenſem, quòd ſit locutus contra caſum legis pariter oſtendit Bal. in l. 1. in prin. C. de fur. nonnihil, quòd imperite loquitur, in l. ex teſtamēto. in fi. C. de fideicom. & in l. 2. col. 2. C. de liber. & eo. libe. quòd vacillauit, & in l. 1. quòd adhuc contra caſum legis locutus eſt col. 2. ff. de dona.

In

In Azonem.

12 In Azonem Abb. quòd eius opinio eſt contra caſum legis, in c. relatum, col. 1. de offi. dele.

In Alexandrum Imolenſem.

13 In Alexandrum Imolenſem, quòd ſimili modo locutus eſt contra caſum legis, Deci. ſeni. in l. 1. col. 5. ff. de offi. eius, & Iaſ. in l. ſi ex toto, in §. ſi ita legatum, col. iiij. de leg. j.

In Signorolum Homodeum. Inque Raynerium Foroliuienſem.

14 In Signorolum Homodeum Raynerius Foroliuienſis Præceptor, inque Præceptorem Signorolus diſcipulus, iſte cōſil. 69. incip. In quæſtione. ille conſi. 263. incip. Ad confuſionem cuiuſdā noſtri diſcipuli, quod inſertum eſt in volu. conſiliorum præfati Signoroli, & Bald. etiam quòd ipſe malè intellexit Doctores in l. j. C. de bo. ma. in l. fin. in §. vbi autem. C. de bonis quæ libe.

In Nicolaum Materellum.

15 In Nicolaum Materellum, ꝙ in leui puncto errauit, Bald. in l. fin. in §. ſi autem. C. de iure delibe.

In Iacobum Arenam.

16 In Iacobum Arenam, ꝙ eſt locutus contra caſum legis, Bal. in l. j. col. ij. C. communia de lega.

In Petrum & Iacobum Rauena.

17 In Petrū & Iacobū Rauena, Bal. ꝙ eod. mō errauerint, loquētes pariter ꝯ caſū legis, Bar. in l. eandē, in penul. col. ff. de duo. re.

In Speculatorem.

18 In Speculatorem, ꝙ in eadem nauigauerit naui, idem Bart. in l. cum oportet, colum. ij. C. de bonis quæ libe.

In Salycetum.

19 In Salycetum Pau. Caſtrenſis conſil. 154. incipien. Super primo, in fin. volu. j. ꝙ in l. cum te. C. de donat. ante nupt. vtatur verbis & expoſitionibus grammaticalibus, quæ tamen debent intelligi ſecundùm communem vſum loquendi.

In Butrium.

20 In Butriū Iaſon in l. generaliter ad fi. ff. de in ius voc. ꝙ in c. ij. in prin. de treu. & pa. immodeſtè locutus eſt, quando dixit appellatione aſinorū venire clericos, nec ab re, quoniā rationem tibi aſſignat tex. in c. laicos, & in c. laici. ij. q. 7. igitur mirandū non eſt.

In Richardum Malumbram.

21 In Richardum Malumbrā Bartholomæus Capouacēſis Patauinus, conſi. 419. incipien. Ad euidentiam, col. ij. vol. iij. cōſiliorū Bal. ꝙ errauit in quadā diſputatione, quā hic fecit, incip. Habet conſuetudo, an debitū bonorū ſubſidiū per ſtatutū tolli poſſit.

In Petrum ſolum.

22 In Petrum Bellapertica Bal. conſi. 425. incip. Viſis col. ij. vol. iij quòd in l. ſi certis annis. C. de pac. errauit quoad intellectum capitu. querelam, de elect.

In Iaſonem.

23 In Iaſonem Seyſellus, ꝙ eſt locutus contra caſum legis, in l. fi. colum. vlti. ff. de conſti. prin. & Curtius Iunior in l. diem functo num. 39. ff. de offic. aſſe. ꝙ grauiter errauit in inductione. l. ſi pecuniam. ff. de condic. ob cauſam.

In Doctores Modernos.

24 In Doctores Modernos Petrus Bellapertica, ꝙ in illa difficultate, an & quando pœnalis ſtipulatio incipiat à præcedenti cōuentione grauiter errant. q. 177. incip. Si tu quæras.

In Alexandrinum, Decium, & Ruinum.

25 In Alexandrinum, Decium, & Ruinum Tiraquellus, ꝙ ſunt ſibi ipſis contrarii, in conſiliis in tracta. conſtituti per iij. limi. iij. fol. 119. num. 14.

Et ad propoſitum his ſic ſtātibus dicendum eſt (vt dicit Hiero.) repræhenſiones, vitare nō poſſe, niſi qui omnino nihil ſcribit, maximè q̃a etiam ex Cratis Thebani ſnīa, impoſſibile eſt aliquē inuenire, qui aliqn̄ lapſus non ſit, veluti in malo punico, in quo granū quoq; aliquod putridū ſemp̄ inuenit, & quia nemo omnibus horis ſapit. Nec eſt in medico ſemp̄ releuetur vt eger.

Κλάσμα.

DE INCLITA Venetiarum Ciuitate, cæterarū vrbiū (ipſarum pace dixerim) Regina & præcipua quidem, deque Illuſtriſſimis Dominis meis Venetis, cùm iam ad coronidē peruenerimus, aliqua calamo non occludemus, ſcitu etiam digna, ex quibus elici poſſit, quamuis nec alia deſint, dignitatem atque excellentiam, & magnitudinem tam florentis Reipublicæ argumentia, qualis quantaque ſit & fuerit ſemper.

1 Et primò cū ſit fundata in alueo maris, nullusque alueus inſula ſit, ꝙ nec ipſa ciuitas erit huiuſmodi, de quo ſanè aliqui ſatis ridiculè dubitarunt.

Eoque magis: quia proprium nomen illuſtris ciuitatis hēt.

In Marchia Taruiſina iuxta mare viuū vel mortuū poſita.

Et quia ſi eſſet inſula etiānum, ibi abſq; dubio poſſent ſontes deportari, quod eſt abſurdum, quia deportatio pœna dicit, & ibi eſt paradiſus delitiarum. Concederetur q; ex nobilium receſſu occupanti, quod etiam quàm abſurdum ſit, neminē latet.

Et adhuc cum inſula nil aliud ſit, niſi terra aqs circundata indubitatum erit inſulam non eſſe, non ex prædictis nominatam vt Sicilia, Ciprus, Brunduſium, & ſimiles, & minus innominatā, cum inhabitabilis ſit, hominesque habeat ſilueſtres, & pulchrè tradit Bal. conſi. 473. incip. Quidam emerunt, col. j. volum. j. qđ repetitum eſt in quinto vol. ita ſignanter incipiens nume. 411.

2 Secundò, quòd ciuitas hæc eſt citra Tyberim, non vltra, vt ēt idem Bald. concludentiſſimis argumentis & rationibus oſtēdit conſi. 474. incip. Verba contractus, col. j. volum. j.

3 Tertiò, quòd noua Roma poteſt appellari, immo ꝙ eā ſic appellat Fulgo. conſi. 62. incipien. Stante Statuto, colum. ij. & dicit in cauſis in quibus leges ſcriptas non habemus, quòd eius conſuetudo ſpectanda eſt.

4 Quartò, quòd hæc admirabilis & nunquam ſatis laudata, præ cæteris ſex nobiles & illuſtres Viros eodem tempore florentes habuit, Hermolaum Barbarum, Hieronymum Donatum, Gaſparem Contarenum, Petrum Bembum, Andreā Nauagerium, & Ioann. Baptiſtam Egnatium.

5 Quintò, ꝙ Dña eſt Maris Adriatici (vulgò. n. aliàs ipſum Gulphum vocant) ita vt iure proprio poſſit etiam ſi velit impedire omnes nauigantes, qđ ex multis ꝓbat Ang. nec vllus dubitat cōſil. 290. incip. Circunſcripta. colu. j. & ij. Seueri. in l. cunctos, nu. 4. C. de ſumma Trini. & fi. Catho. & eſt tex. in l. ſanè. ff. de iniur. vbi Rayne. Foroliuien. ait eſſe caſum apertum, ſignāter exēplificando in Gulpho D. Venetorum. Iaſ. in l. ex hoc iure, col. 5. ff. de iuſti. & iu. & in l. quominus. in 11. q. ff. de flumi. Bald. in tracta. præſcriptio. in iiij. par. prin. q. vj. nu. vj. & hoc idē ex præſcriptione tāti temporis, vt initii memoria in ꝯrium nō exiſtat, q̃ vim habet priuilegii & cōſtituti l. hoc iure §. ductus aquæ. ff. de aqua quoti. & æſti. c. ſup̄ quibuſdā. § præterea, de verb. ſigni. & vt in dictis locis fuſius, & ita totus mundus tenet, & affirmat nouiſſimè Bart. & Ang. in l. iniuriarum. in §. fin. ff. de iniur. Veronen. in tracta. de ſerui. ruſtico. prædio. in titu. de mari col. ij. & Lauren. Calca. cōſi. 89. incip. Quia iſta quæſtio. colum. vltim.

6 Sextò, ꝙ non recognoſcit aliquem in ſuperiorem, vt no. Bal. in l. j. colu. ij. ff. de re. diui. & hoc ex inueteratiſſima conſuetudine tanti temporis (vt proximè etiam dicebam de Gulpho) ꝙ non eſt memoria hominum in contrarium, & idem dicit Aluaro. in c. j. colum. penul. quis dica. Dux & Mar. in vſib. & Bar. in l. hoſtes. col. 2. ff. de capti. & poſtli. re. Veronen. in l. eum qui vectigal. nu. 2. de verbo. ſign. & Albe. in l. j. col. 5. C. de ſumma Tri. & fi. catho. ex quo fit, vt nō ab re in monetis ipſius legatur, Tibi ſoli honor & gloria, Deo ſcilicet Optimo Maximo.

7 Septimò, ꝙ cōſuetudo eligēdi Ducem laudabilis eſt, quodq; iuſte dominatur, & ꝙ regimen ipſius optimum eſt, & maximè Sereniſſimi Franciſci Venerii nunc imperantis, & ad ꝓpoſitum firmat Bald. in l. decernimus. in prin. C. de ſacroſanct. eccleſi. & poſt ipſum Roch. Cur. in tracta. de conſuetu. num. 218.

8 Octauò, ꝙ Venetiis nobiles Magnifici appellantur, Florentię Magnates, vt per Bartho. in l. j. colu. vlt. C. de dignita. libr. 10. eſtq; iudicio quidem meo, illud iſto appellatiuum nomē pulchrius, nobilius, & excellentius, ac illuſtrius, nec ab re quoniam ſunt etiam nobiliores, quàm ipſi, aut Ianuenſes, vel Raguſini, ex quo maius quoque habent imperium & adminiſtrationem, quæ lōgè & latè terra, mariq; protenditur, vt in ſimili in Cardinalibus dicimus; ꝙ longè digniores ipſi pariter ſunt Epiſcopis, ratione maioris officii, & adminiſtrationis, quandoquidem præſint gubernationi vniuerſalis Eccleſiæ, iuxta not. per Barto. in l. j. in §. ſi quis ff. de ap. pulchrè Ioan Staphi. in tracta. prærogatiua. expec. in §. videndum, num. 28. 29. 30. Aliqua ego in l. j. ff. de offic. eius lectu. anni 1551.

9 Nonò, ꝙ ibi omnia regia exequuntur manu, nec iura imperialia ſeruantur, vt olim Romæ in initio ciuitatis, & vt latius dicitur in l. ij. in prin. ff. de ori. iu. ꝙ tum experientia docet rerum efficax, tum quia teſtatur etiam Barto. in l. rerum quidem amotarum, colum. ij. ff. de act. re. amo.

10 Decimò & vltimò, ꝙ peruetuſta eſt ante vrbem conditam, multis ſeculis, vt Poe. Liricus F. Petrar. teſtator, in epiſt. Andreę Dandulo Duci miſſa anno 1351. cuius verba ſunt hæc. Peruetuſta, ſi neſcis, gentis tuæ fama eſt, quod plerique non putant, multisq; ante vrbem conditam ſeculis non Venetorum modo, ſed ꝙ magis mirabere, Veneti etiam Ducis clarum nomē inuenio, & dictu mirabile videtur, cum à primordio rei maritimæ intendiſſet, quod tātum opibus claſſe & imperio creuit, vt Dalmatia, Epiro, vniuerſaque pene Græcia ditionis ſuæ ſubactis poſt innumerabiles victorias in Græcos, Illyricos, Piſanos, Ianuenſes, Turchas cæterosque per totum vndique Mediterraneum mare partas, ad Tanaim vſque, & vltra fœliciſſimis auſpiciis victricia arma intulit, ex quib. adeo ſplendore enituit, vt nulla alia ad hunc vſque diem per omnia Romanę gloriæ magis æmula appareat, quæ (vt inquit Candi. de vetuſtate Aquileiæ ſcribens, grauiſſimus & elegantiſſimus author) Italia cadente, imperio velut diuina quadā prouidentia, exurgere viſa eſt, eo ipſo tribus de cauſis digna, vt olim Roma, patriæ ſcilicet zelo, iuſtitiæ & pietatis, ciuitas inquam, & præter hæc apparatu magnificentiſſima, ſitu admirabilis, omnium rerum abundantia incredibilis, ordine & forma in republica adminiſtrāda quadam propemodum Diuina, nobilium copioſa populo plena, ædificiis cum publicis tum

priuatis

priuatis stupenda, & breuiter à quouis quanquam eloquentissimo, nunquā satis laudata, faxit Deus Optimus Maximus, vt floreat semper inuiolabilis, augeatur & perpetua sit.

Κλάσμα.

DE Inclita Venetiarum Ciuitate dictum est proxime, deq; Illustrissimis D. meis, nunc modo consentaneum erit, & non ab re, Patauinæ huius nostræ patriæ, cui dominantur & imperant, verba etiam facere, eaque tantum dicere, quæ annotatu digna esse videantur pariter.

1 Et primò, ꝙ est ciuitas nobilis & regia, quòdq; hac ratione iura in ea doceri possunt, & omnes scientiæ, propter nobilitatem scilicet l. non tantùm. §. Iliensibus. ff. de excu. tu. Bald. pulchrè in procœ. digestorum, in §. hæc omnia tria.

2 Secundò, ꝙ Regia dicta est, quia ab Anthenore Rege Priami fratre, & Laumedontis filio condita fuit, & hic etiam (vt notū est) sepultus iacet, prope Diui Laurentii templū à latere dextro, eiusque tumulo sic inscriptum carmen.

Inclytus Antenor patriæ vox nixa quietem.
Transtulit huc Enetum Dardanidumque fugas
Expulit Euganeos Patauinam condidit vrbem
Quem tenet hic humili marmore cæsa domus.

3 Tertiò, ꝙ Padua dicta est à Pado fluuio, quasi Padauium qđ hic excurrebat, siue quia erat inter paludes, & sic à paludibus iuxta not. in l. ij. in §. appellata. ff. si cer. pet. vel ἀπὸ τοῦ πετάσα, idest à volando, ꝙ captato augurio condita sit.

4 Quartò, ꝙ in ea viget studium generale, ex consuetudine tanti temporis, vt non sit memoria hominum in contrarium, quæ habet vim priuilegii & constituti, sicuti etiam proximè de Gulpho loquentes diximus, per tex. in l. hoc iure, in §. ductus aquæ ff. de aqua quoti. & esti. & in c. super quibusdam, in §. præterea. de verbo. signi. Nouissimè Bar. in procœ. digestorum, in fi. Canonistæ in c. ij. de priuile. in 6. & hac ratione Scholares examinati hic debent aliis præferri, etiam examinatis Bononiæ, & Lutetiæ, seu Parisius, ex quo istud habēt Parisienses à Carolo Magno, Bononienses verò à Theodosio Imperatore, vt idem Barto. dicit in loco præallega. & fusius Alber. in §. hæc autem tria. Nos autem à vetustissima consuetudine (vt dictum fuit) omni priuilegio digniori & præstantiori.

5 Quintò, ꝙ olim potestas in causis criminalibus vnà cum Ancianis nu. 18. iudicabat, vt per Alb. in l. non ambigitur, in fin. ff. de legi. hodie 16. tantum sunt, nec iudicant, sed præsunt ciuitati, vtilitati eiusdem insudantes, alioque nomine Deputati appellantur.

6 Sextò, ꝙ quamuis dicat idem Albe. in l. si in aliquam, in § 1. ff. de offic. procon. ꝙ in ecclesia maiori non est nisi vna dignitas Archipresbiteralis, est tamen etiam Archidiaconatus & Decanatus erecta nouiter tempore Lucæ Bonfij, me in causa Patrono, & Duce Suffraganeo Paulo Borgasio viro alioquin doctissimo, & de iurisprudentia optime merito.

7 Septimò, ꝙ & hæc ciuitas habuit etiam genuitque viros, omni virtutum genere cumulatissimos, præsertim (vt alios sileamus, de quibus supra) Iulium Paulum, Franciscum Zabarellam Cardinalem, Albertum, Petrum Aponum, Liuium, Asconium Pedianum, & Stellam.

8 Octauò, quòd mulieres Patauinæ pudicæ sunt, iuxta illud Poetæ.

Tu quoque nequitias nostri lususque libelli.
Vda puella leges sis Patauina licet.

Cœlius fusius antiquarum lectio. lib. 7. c. 27. Plin. Cæcil. familia. 1. & nos in libello cui titulus est, suasoria. πνλυκάρπος ad compescendos mulierum luxus.

9 Nonò, ꝙ fit mentio huius præstantissimæ vrbis & Aponi fontis in vita Tiberii apud Sueton. capitu. 14. ibi, vt mox cum Illyriam petens iuxta Patauium adiisse Gerionis oraculum sorte tracta, qua mouebatur, vt de consultationibus in Aponi fontes talos iaceret aureos, euenit vt summum numerum iacti ab eo ostēderent, hodieque sub aqua visuntur, Lucan. etiam 7. sic.

Euganeo si vera fides memorantibus augur,
Colle sedens, Aponus terris vbi fumiger exit.
Atque Anthenorei dispergitur vnda Timaui.

10 Decimò, & vltim. cum Antonius esset hostis Populi Romani, ꝙ Patauini alios excluserunt, alios eiecerunt ab eodem Antonio missos, pecunia militibus, & quod maximè deerat armis Romanos Duces adiuuerunt, vt in Philipp. inquit Cicer. 12. & si legere cupias Strabon, de situ Orbis, videas, vbi longè plura, & præcipuè in ea olim quingentos equestris ordinis viros, censos fuisse, tibi ipsi mutuabis, quandoquidem hæc in præsentiarum mihi satis esse videantur. Iterumque Deo Optimo Maximo laus, Beatæ Virgini, Prosdocimo, Iustinæ, Danieli, Antonio Confessori, sanctissimis protectoribus huius magnificentissimæ Ciuitatis, & intercessoribus nostris.

D. ANTONII MASSE GALLESII Ciuis Romani De exercitatione Iurisperitorm.

SVMMARIVM.

1 *Exercitatio, & experientia quanti sint in omnibus artibus momenti.*
2 *Sapiens rerum humanarum qui esse cupit, in quibus uersari, agere, & se exercere debeat.*
3 *Ad Artificem peritum, in vnaquaque arte faciendum, tria esse necessaria.*
4 *Iuris ciuilis ea pars, quæ consistit in consideratione legum, inter artes præstat & quotuplex sit.*
5 *De legum positione quid authori videatur, & vnde petendum.*
6 *Iudicialis peritia ex quibus comparetur.*
7 *Iuris ciuilis, & Pontificij doctrina an hucusque bene tradita, & unde petenda.*
8 *Sine ratione, & arte an possint quæ ad iurisperium pertinent, exerceri.*
9 *Ratio, & experientia ad quid a Natnra data sint, & quomodo, ac quibus conferant, & an separentur, ex Galeno, Fabio, & Cicerone.*
10 *Ad agendum illico a præceptore quis se non debet conferre, & quæ in gymnasiis discantur.*
11 *Actiones circa quæ versentur.*
12 *Experientia quantum præualeat doctrinæ. Ex Aristo. Fabio, Theophrasto, & Galeno.*
13 *In scientiis veris vniuersales rationes sex quibus probentur.*
14 *In scientijs actiuis, & sic in Ciuili facultate, vniuersalium comprobatio ex quibus sumatur.*
15 *L. primæ. ff. de reg. iur. pulchra declaratio.*
16 *Iusta, & iniusta per accidens, & verè quæ sint, & an facile intelligantur.*
17 *Exercitatio cuiuslibet artis, & præcipue iuris ciuilis, quid sit, & eius efficium quotuplex sit.*
18 *Sine via præceptorum non potest ad vllius artis peritiam perueniri.*
19 *A Iurisperito, ad opus quando accedendum sit.*
20 *Exercitationis illa pars, quæ exemplis constat, qua uia faciliori discatur.*
21 *Iuuenis inexercitatus quomodo ab exercitato discere debeat.*
22 *Iuuenis inexercitatus, qui ab ore exercitati discere nequit, quomodo se exercere debeat.*
23 *Viam, qua singularia præcepta singulis particularibus causis applicantur, ex quo liceat discere, ubi laus Bartho. & Felyni.*
24 *Via, qua ad vnius certæ causæ definitionem plura præcepta adducuntur, à quibus monstretur.*
25 *Consilia doctorum ipsis lecturis ad praxim vtiliora sunt.*
26 *Finis optatus peritiæ iuris quis sit.*
27 *Iurisperitorum exercitatio in quibus vt plurimum versetur.*
28 *Iudicum, Causidicorumq; actiones, fines, & instrumenta, an sint eadem, vel diuersa.*
29 *Iurisperitorum exercitationi quòd sit aptum instrumentum.*
30 *Ex comparatione rerum, & causarum quid assequatur.*
31 *Aliquid idem esse, quot modis dicatur, ex Arist.*
32 *Identitatis modi sex.*
33 *Diuersum, & differens quæ, & quot modis dicantur.*
34 *Simile, & dissimile quæ, & quot modis dicantur.*
35 *Similia, & dissimilia cui prædicamento conueniant.*
36 *Simile, quid sit secundum Platonem.*
37 *Similitudo laxius accepta pro qua re sumatur.*
38 *Sub simili maius, & minus, ac proportio cadunt, & eorum potestas.*
39 *Similia, & eadem quæ magis, & minus sint, ex Aristotele.*
40 *Legis causa finalis, Ratio, & Mens, an sint idem, uel differant, ex Alciato, Tiraquello, & Zasio, ac eorum laudes, Item ex Bart. & Dyno.*
41 *Legis rationem cognoscendi diuersi modi, remissiuè.*
42 *Legis finis, lex ipsa, legis ratio, Item Mens, sententiaque legis, secundum authorem diuersa sunt.*
43 *Edicti de postulando, Causa impulsiua, finalis, & ratio, vbi probentur.*
44 *Legem non esse sine causa finali, & sine ratione.*
45 *In lege esse non posse, quin ratio inueniatur, Contra Alciatum, & Zasium.*
46 *Ortum qualecunque, causam à Natura habere, necesse est, ex Cicerone.*
47 *Legis vnius vnica est ratio.*
48 *Causas duas vnius, & eiusdem rei non dari, asserens Diuus Thomas, quomodo sit intelligendus, & an diuersorum generum possint esse plures causæ.*
49 *Legis causa, & ratio quæ sint.*
50 *Causa præsertim expressa in lege præsumi debet finalis secundum communem opinionem.*
51 *Quod ratio est alterius, se habet ad illud, ut formale ad materiale, ex Diuo Thoma.*
52 *Legi materia ex quibus constet.*
53 *Forma dat esse rei, & habet connexitatem inseparabilem cum fine.*
54 *Problemata in lege vnde facta sint.*
55 *Regulæ iuris descriptio secundum Paulum iureconsultum, Accursium Grāmaticos, Archid. & Fabium.*

56 Regulæ

56 *Regulæ iuris quo pacto sint constituendæ.*
57 *Regulæ, & legis differentia.*
58 *Artis principium, & perfectio vnde proueniant, secundùm Aristo.*
59 *Regula, & generalis, siue vniuersalis loquutio differunt, & quomodo, contra Abba. & Car. Alex. & quibus verbis regula concipiatur.*
60 *Pro regulis multæ sunt positæ in tit. de reg. iur. ff. quæ non sunt contra Compilatores, & quæ illæ sint.*
61 *Axiomata quæ sint ex Gellio.*
62 *Regulas, Maximas, & Principia idem significare, asserens Accursius aberrauit, vt ex Aristote. & Seneca ostenditur.*
63 *Principia cuiusque scientiæ cuiusmodi sint secundùm Aristo.*
64 *Regulæ officium quod sit.*
65 *Regulæ finis vltimus quis sit.*
66 *Artem qui tenent, is, qui solam habent experientiam, sapientiores putantur, & quare ex Aristo.*
67 *Regulæ propinquior finis, & vtilitas.*
68 *Causæ quot sint.*
69 *Interrogationi factæ, propter quid sit aliquid? quomodo respondendum.*
70 *Regula, & generalis, seu vniuersalis loquutio Natura ipsa nullam, sed ab hominis dispositione aliquam patiuntur exceptionem.*
71 *Regulam per exceptionem non vitiari, nec confirmari, neque contingere, exceptionem esse de regula, ab authore nouiter asseritur, contra secus tenentes, & legum, quæ in contrarium adducuntur, declaratio.*
72 *In regulæ constitutione cuiusmodi causæ communitas, & coniunctio requiratur, etiam Aristo. exemplo, & quòd ea debet esse proxima, & immediata.*
73 *Interrogati, an vsus, effectusque priuilegij petendæ restitutionis in integrum transeat ad hæredem minoris, & quæ sit causa, quomodo respondendum.*
74 *Interroganti, an rei sacræ, vel liberi hominis facta promissio mereatur exequutionem, si contingat rem sacram profanari, & liberum seruum fieri, & quæ sit causa, quomodo respondendum.*
75 *Exceptiones, quæ à plerisque fallentiæ, & limitationes appellantur, quid circa regulas, secundùm nouam authoris declarationem, operentur.*
76 *L. primæ ibi, simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum. ff. de regu. iur. Exemplo ex Diuo Thoma sumpto not. declaratio.*
77 *Regulæ uitium interdum apparenter, interdum vere contingere potest, & istorum exempla.*
78 *Casu, & fortuitu quæ dicantur, secundùm communem omnium opinionem euenisse.*
79 *Ratio rerum, quæ licet contra iuris regulas, iustè tamen recipiuntur, quæ sit, & vnde petenda.*
80 *L. natura. ff de verbo. signi. exempla, & declarationes.*
81 *Cauillationis, & deceptionis vitandæ modus optimus, ex Platone.*
82 *Exceptiones regularum iuris à quibus capitibus descendant.*
83 *Iurisperitis omnibus, & qui iudicant, & qui causas agunt, vnum est instrumentum, & commune, ac quod sit illud.*
84 *Status omnis & constitutio causarum, prædicati loco expressè vel tacitè, habet iustum & iniustum, istorum exempla, & quomodo iustum, & iniustum cognoscatur.*
85 *Iudicialis disceptatio omnis circa quæ uersetur etiam authoritate Arist.*

Liber Primus.

1 QVANTI momenti exercitatio sit, atque experientia † in omnibus artibus, cum luculentissimè expresserit Aulus Gellius: eius verba tāquam pro foribus in initio Libri huius, quem de exercitatione Iurisperitorum scribere aggredior, collocanda esse duxi. Is enim Acticarum noctium li. 14. cap. 8. inquit. Maxime hoc atque verissime Afranius Poeta de gignenda, cōparandaque sapientia opinatus est, quòd eam filiam esse vsus & memoriæ dixit, eo

2 nanque argumento demonstrat, qui sapiens † esse rerum humanarum velit, nō libris solis, neque disciplinis, sed oportere cum versari quoque, exercerique in rebus humanis noscendis periclitandisque, eaque omnia acta & euenta firmiter meminisse, & proinde sapere ex his quæ pericula ipsa rerum docuerunt, non quæ libri tantùm, aut magistri per quasdam inanitates verborū, & imaginum tanquam in mimo, aut in somnio delectauerint. hactenus Gellius.

3 Et cum tria necessaria † sint ad faciendum vniuscuiusque artis peritum artificem. Ingenium, Ratio artis, & exercitatio. Ciui-

4 lisque † facultatis ea pars quę consistit in consideratione legum, & est partim ipsarum legum positiua, partim iudicialis non infimum inter alias artes obtineat locum, sed in primis existat. De

5 legum † positione quid mihi dicēdum occurrerit apparebit ex ijs libris, qui scripti sunt de principijs legum, cuius etiā argumenti specimen quoddam apparet in libello de Iudicijs bonæ fidei.

6 Iudicialis autem † cum (sicuti aliarum artium peritia) comparetur natura, doctrina, & vsu. Quantum attinet ad doctrinam, rationemque artis nostri (Romani inquam) iuris siue ciuilis, siue pontificij, quod canonicum appellatur, in vniuersum quidem

7 † non puto, quicquam amplius, aut melius dici posse, quàm sit ex Iustiniani Imperatoris institutionibus pādectis & codice, ipsisque pontificijs decretalibus, colligere: additis præsertim Azonis, Ostiēsis, & aliorum prudentium, quas vocant summas. Quibus existentibus (nisi ego quid sit ars ignoro) falsò conqueruntur nonnulli, qui quasi peritia hęc non sit adhuc artis præceptis illustrata diuinum aliquem uirū, qui iuris scientiā ad artis præcepta redigat, ad nos de cœlo mitti desiderare videntur. Eius igitur rei securo, cum de exercitatione iuris peritorū videretur mihi ab his, quorum scripta in publicum hactenus prodierūt aliquid posse desiderari, quid ea de re mihi venerit in mentem, ac quo pacto me ipsum exercere consueuerim, propalare decreui. Sed quoniam non dubito fore quibus, seu quod ipsi meliora nouerint seu aliam ob causam nostra hæc non placebunt. Illud mihi præfandum est, me non quid ab omnibus, tāquam factu optimum sit faciendum: sed quod ipse fecerim proponere: & dū hæc in medium cōfero, nec optimam nec omnibus placiturā viam inuenisse opinari, nec aliud omnino conari, quàm vt pro virili mea in commune bonum aliquid conferam, & eos quibus hæc non placebunt excitem, saltem vt ipsi meliora promant. Proinde quicquid hic dicturus sum, non aliter accipi velim, quàm vnius cuiuslibet in commune consilium suam afferentis sententiam, meliori æquo animo cessuram: tametsi nō adeo venerim ad sententiam ipsam dicendū exercitationis expers, quippe qui post scholastica illa studia multis iā annis in Romanæ Curiæ tribunalibus, qua industria, quove fructu, aliorū sit iudicium, summo certè assiduoque sim cum labore versatus.

Sumam autem initium ab ea parte exercitationis, quā vnusquisque per se ipsum priusquàm ad publicam actionem se ingerat, antecapere debet, accepta videlicet à Præceptore artis methodo, & ratione.

8 ¶ Nam si qui sola experientia sine ratione, † & sine arte putēt se, quæ attinent ad iuris peritum exercere posse, non solum ipsi falsi sunt, sed maius detrimentum, quā emolumētū plerunque asserūt ijs, qui eis fidē habēt. Verū nāque est, & ab omnibus sapiētibus acceptatū, Galeno etiā de cōp. medica. per loca li. 2. c. 8. attestante Veluti iudicādi instrumēta nobis à natura data esse ad co-

9 gnitionem actionum vitæ, † experientiam, & rationem: quę quidem vtraque ex æquo quibusdam conferunt ad artem, quibusdam verò alterum altero amplius: & tamē semper ad perfectionem alterum altero opus habet: & quemadmodum idem eo. li. cap. de epate. dixit. qualem facultatem ad ambulandum vtrumque crus exhibet, talem in artibus habent ratio, & experientia. Quod aptissimè paucis verbis Quintilianus lib. 12. cap. 6. conclusit dicens. Tum dignum operæprecium venit, cum inter se congruunt pręcepta, & experimenta. Quę omnia doctissimè, vt semper, Cicero pro Archia poeta complexus dixit. Si quid est in me ingenij, iudices, quod sentio, quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio, in qua me non inficior mediocriter esse uersatum, aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studijs, & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse, earum rerum omnium, & quæ sequuntur.

10 Ne igitur existimet quis illico ad actionē † se posse conferre à præceptore atque à scholis, vnde pręterquā vniuersalis quędam doctrina, vniuersaliaque pręcepta, & (vt nostri loquuntur) generales regulæ rarò aliud afferri cōsueuit. audiat Aristotelem, qui Eth. lib. 2. cap. 7. postquam uniuersaliter de uirtute loquutus dixerat, eam esse mediocritatem, subiungit. At uerò non oportet solum vniuersaliter hæc dicere, sed particularibus etiā accomodare, quæ enim de actionibus fiunt disputationes, si vniuersaliter tractantur communiores, si particulariter ueriores sunt: cir-

11 ca particularia † enim actiones uersantur, quibus consentanea esse debent, quæ dicuntur. Et lib. metaph. primo, vbi ait, expertos rem magis attingere, efficacioresque esse, quàm eos qui rationem artis sine experientia habent, quem imitatus loco supe-

12 rius citato, Quintilianus ait. Plus (si separes) vsus † sine doctrina, quàm citra usum doctrina valet. audiat & Theophrastum, qui in secundo de causis eorum omnium, quæ terra fundit, libro, hæc scribit. Ac ea quidem quæ de toto genere habetur oratio in omnibus arboribus fortasse verè dicitur, vtrisque locis vtrumque genus arborum oportere conseri, de rebus autem singulis accurata, certaque disputatio sensus magis munus, ac iudicium desiderat, nec oratione id explicari, & constitui facile potest: & Galenum qui in libro superius citato, de compositione medicamentorum per genera, ita scriptum reliquit. Cum liber hic hunc quoque cum alijs scopum teneat, vt si quando librum quo medicaminum consuetorum compositiones scriptas habemus perdiderimus … si nos perditis similia possimus reficere, necessarium est primùm nos in vniuersum viæ formulam quādam didicisse, qua propositum inueniamus, deinde per hanc viam in multis particularibus exerceamur oportet, scientes citra talis studij exercitationem nullum rectè opus perfici.

Ea verò est inter diuersas scientias notissima differentia, quòd in
13 illis quæ veræ scientiæ † sunt vniuersales rationes non ex particu
laribus, sed ex ipsis vniuersalibus fidem sibi faciunt, ac confir-
mant. Geometra enim triangulum tres angulos habere æqua-
les duobus rectis, non ex particularibus triangulis probat indu-
ctione hoc modo vtens. hæc triangula figura tres angulos æqua
les duobus rectis habet, & hæc item nihilominus, & singulę aliæ
particulares: idcirco vniuersale quoque illud enunciatum ve-
rum erit, quòd omne triangulum idem habere inquit: sed è con
trario, demonstratione vniuersali hoc ita esse confirmat. In acti
14 uis † verò (qualis est iuris ciuilis sciētia) vniuersalium compro-
batio ex particularibus sumi consueuit: vt in medicina quoque
fit, in aqua calidum remittere ac relaxare, frigidum contrahere
& condensare, ex particularibus confirmatur. Item veratrum bi
lem purgare ex eo cognoscitur, quòd ex particularibus aliquis
eius sumptione fuerit purgatus. Quod significauit Iulius Paulus
15 Iurisconf. vbi dixit. Non ex regula † ius sumi, sed ex iure, quod
est, regulam fieri. Non enim sufficit si regulam enunciatumue
aliquod vniuersaliter dixerimus, sed oportet, vt vnamquamque
speciem sub rationem regulę eiusdem cadentem persequamur,
eamque esse sub tali ratione comprehensam ostendamus, alio-
qui vana erit omnis vniuersalis tractatio, nisi singulis ac particu-
laribus fuerit accommodata, atque huc apprime confert eiusdē
16 Aristotelis sententia lib. Ethic. 5. dicentis. Cognoscere iusta † at-
que iniusta nullam sapientiam esse putant, propterea quod non
est difficile ea, de quibus leges dictitant, intelligere, at non hęc
sunt ipsa iusta, nisi per accidens: sed tūc sunt iusta, cum quodam
aguntur modo, & quodam distribuuntur modo. Id autem diffi
cilius est, quàm quæ sanitatem efficiunt scire: & ibi. Namque
mel vinum veratrum, adustionem incisionem ve scire perfaci-
le sanè est: sed quonam modo ad sanitatem efficiendam, & cui,
& quando sint tribuenda, tanta est difficultas scire, quāta est me
dicum esse. Quem locum imitatus Ouid. lib. de Ponto. 3. dixit.
Non eadem ratio est sentire & demere morbos.
Sensus inest cunctis, tollitur arte malum.

17 ¶ Ergo cum exercitatio † cuiuslibet artis, ac potissimum iuris
ciuilis scientię, nihil aliud sit, quam usus Pręceptorum, eius offi-
cium duplex esse statuo. Vnum, quo vim præceptis inclusam
exemplis & fingat, & exprimat. Alterum, quo ipsa præcepta in
opus ducat. Illud autem nemini dubium fore existimo, nisi via
18 † pręceptorum non posse ad vllius artis plenam notitiam perue
niri. Perceptis igitur artis præceptis, aggrediendam duco esse pri
mam exercitationis partem, quam exemplorum esse dixi, quæ
generalem doctrinam singulari quadam ratione explicant. Vni
uersales namque illas propositiones moderantur & regunt, ac
quasi gubernant, & nunc ratas efficiunt, nunc irritas personarū,
causarum, temporum, & ipsius circunstantiæ necessitates, quas
includere in præcepta difficile est. Quamobrem quicunque ha-
rum differentiarum ignorantes fuerint, distinctum in rebus sin-
gulis præceptum capere, ad datæ causæ accomodare nequeunt,
quos ideo Felynus in c. primo, de Pręscrip. & in c. cum ordinem.
de rescript. appellat homines positiuos, & pauperes Doctores,
cum nesciant ex particularibus decisionibus respondere, sed cō
sultores expediunt per regulas generales, quod elegātius expres-
sit Aristo. Reth. lib. 2. vbi inquit. Hinc plerunque illa opinio se-
quitur, vt in turba probabilius dicere videantur indocti, quam
docti, quod quidem & poetę intellexerunt: dum affirmant. vide
ri vulgo imperitos fortius, & concinnius dicere: illi enim com-
munia & vniuersalia duntaxat sectantur periti verò ex ijs, quæ
19 sciunt, etiam proxima eliciunt. Deinde hoc † peracto ad opus
accedatur, quod ita ab antiquis factitatum esse colligi potest ex
Cice. qui de oratore Libro primo, dicit. Excitabat eos magnitu-
do & varietas, multitudoque in omni genere causarum, vt ad
eam doctrinam, quam suo quisque studio assequutus esset, adiū
geretur vsus frequens, qui omnium magistrorum præcepta su-
peraret. & alio loco inquit. Non vt in foro disceremus, quod
plerique fecerunt, sed vt, quantum nos efficere potuissemus, do
cti in forum veniremus.

20 ¶ Atque primam illam exercitationis † partem, quę exem-
plis cōstat, dum discitur, quo pacto vniuersalia præcepta sint ad
particulares negotiorū species deducendæ iudicio meo breuior
est & fęlicior via, si cui contigerit, vt ex clari alicuius viri consue
tudine assequi illam valeat. Verumtamen quia siue quòd iuue-
21 nes † plerique videri volunt scire prius, quàm discant, siue quòd
doctorum morositatem ferre nolint, aut nequeant: quandoqui
dem (vt Ciceronis verbis vtar) quo quisque est solertior, & in-
geniosior, hoc docet iracundius & laboriosius: quod enim ipse
celerius arripuit, id cum tarde percipi videt, discruciatur, siue a-
lia quacunque causa eueniat, ea fęlicitas cōtingere omnibus nō
solet, superest vt saltē ex libris genus hoc exercitationis sibi pre-
parent: quāquàm si res ipsa quo fieri debet modo expendatur,
omnibus ea dabitur consuetudinis occasio: cogitare enim de-
bent iuuenes, adire se nō ludi magistrum, aut ex professo docto-
rem, quem sint quasi in scolis docentē audituri, & pro libito suo
de re qualibet interpellaturi: sed cū virum, cui cum domesticū
tempus cognoscendis, instruendisque, ac componendis causis,
forense in agendis, reliquū in se ipso reficiendo omne sit consu
mendū, non habet instituendi, aut docendi locū, atque propte-
rea decet se operam dare, vt quasi spectator accedens, dum cla-
rus ille vir consulentibus respōdet, dum causas instruit, compo-
nit, agit, ipse discat. Itaque fiet: vt sine vlla temporis iactura do-
ctus ille simul sibi ipsi, & amicorum quas aget causis, simul & di
scere volenti satisfaciat: neque (vt puto) reperietur aliquis adeo
morosus & rusticus, qui discendi studioso iuueni oportune in-
terroganti, & percunctanti, interdum etiam respondere, & eum
docere nolit.

22 ¶ Veruntamē cui talis commoditas ex ore † viri nō datur, ca
pienda est ex libris, & priuato labore, ne alioqui omnino rudes
(sicut plerique illi quos reprehendit Cicero) veniamus in forū,
vt ibi alieno periculo discamus: id aūt duplici via fuit à me ten-
tatū, vna qua considerabam, quemadmodū vnumquodque præ
ceptū vniuersale particulari causarū pluriū decisioni à iuris cō-
mentationibus esset adaptatū. altera, qua conuerso modo ad v-
nius certæ causæ diffinitionem plura essent adducta præcepta.
Intelligo autem hic iuris generalia præcepta esse, tum problema
ta & propositiones quasdam absolute dictas, cum eas quas regu
las iuris appellamus.

23 ¶ Viam illam, qua singularia † præcepta singulis particulari-
bus causis applicantur, discere licet ex omnibus ferè commen-
tatoribus, sed ex Bartholo pręcipuè, qui vt in cæteris nulli est se-
cundus, in hac certè parte omnes longo post se relinquit inter-
uallo: ex professo autem obseruatis omnibus, qui ante se scripse
rant, vnum in locum omnes eiusmodi factas decisiones cogere
multi tentauerunt. sed (meo quidem iudicio) nemo elegātius,
nemo breuius id fecit: nemini successit fœlicius, quàm Felino
Sandæo, qui singulas (vt ita dicam) exemplificatas multis mo-
dis regulas postea declarat, distinguit, & limitat, ita vt generalis
illarum prolatio studiosum fallere non possit, vt facit (exempli
gratia, quia nunc aperienti mihi librum is locus primum occur-
rit) in c. ex tenore. de rescriptis. vbi ex generali illo præcepto, qđ
habetur de reg. iur. lib. vj. non præstat impedimentum, quod de
iure non sortitur effectum. recitat circiter sexaginta particula-
res difficultates à diuersis iuris consultis decisas, præter eas quæ
à gl. Dyno, Ioā. And. & aliis in illo c. decisæ apparent, & quas per
se ipsum & alios doctores in aliis locis refert esse determinatas:
deinde sic exemplificatam regulam, ne quis eā absolutè ac sim
pliciter intelligēdo deciperetur, distinguit & limitat multis mo
dis, atque itidem facit vbique locorum, ita vt eius doctrina be-
ne perpensa, de singulis quæ pertractat adeo plenè satisfaciat, ꝙ
acquiescens studiosi animus nihil amplius ea in re desiderare
videatur.

24 ¶ Alteram quoque oppositam viam † indicant equidem cō-
mentatores in locis vbi disputandas in vtranq; partem propo-
nunt quæstiones, & qui etiam separatim, ac latissimè disputatas
quæstiones ediderunt. Veruntamen quia Scolasticæ illæ dispu-
tationes plerūq; sunt subtiliores magis, quàm esse possint in iu-
diciis vtiles: & ferè sunt minus consideratæ, minusq; distinctæ:
atque ad libitum confictæ, non autem ex facto natæ, cùm inge-
nium magis ex facti periculo excitetur, iudicaui semper hac in
25 re maiorem fructum percipi ex Iureconsultorum † cōsilijs, quæ
consultoribus pro certis ex facto designatis causis reddita fue-
rint, qualium circumferuntur multa, atq; immensa multorum
Doctorum volumina: & in singulis ferè pro more ad propositi
articuli decisionem multa citantur in vtranque partem genera-
lium præceptorum argumenta, illisq; ex vna parte improbatis,
ex altera confirmatis retinent, quam probare volūt conclusio-
nem: & si quem pigeat omnia quæ impressa sunt eiusmodi vo-
lumina percurrere: velitq; aliquos præcipuos eligere: mea qui-
dem sententia, sunt ad hoc (de quo agimus) propositum om-
nibus aliis anteferendi. Ludouicus Romanus, Alexander Imo-
lensis, Philippus Decius, & Carolus Ruinus. Sed qui versantur
in Romana curia meliorē adhuc habent huius experientię mo
dū. Nā cū in Auditorio Rotæ, vt sunt ibi causæ plerūque arduæ,
interq; viros potentes, diligētius (quod est omnibus notissimū)
quā alibi discutiantur, datis ex vtraq; parte, super vnoquoq; pū-
cto, multiplicatis etiā informationibus peritissimorū virorū, at-
que illis per tot egregios Auditores examinatis, dubitari nō po-
test, quin post tātā exagitationē veritas inuēta secernatur. Quis-
quis ergo (quod vnicuique facile est) curauerit eiusmodi infor
mationes colligere, & eas collectas, ac super illis factas resolutio
nes cōsiderare: magnū ꝓculdubio fructū ad exercitationē iuris
peritię sentiet se cępisse: atq; hęc dicta sint hactenus de ꝑparatio-
ne præambula, quæ ad quē finē dirigi debeat inferius apparebit.
Superest potissima illa exercitationis pars, quæ (de quibus lo
quuti sumus) præcepta & apparata in opus deducat, qui est opta
26 tus † iuris peritiæ finis. Cumque omnis iurisperitorum exerci-
27 tatio † versetur vt plurimum in iudicijs: in eisque quidam iudi-
cent, quidā litigatoribus dent operā, quos hic causidicos appel-
lare libet, siue illi voce, siue ex scripto agant. Ideo necessariū vi-
deatur
esse, vt de vniuscuiusq; gñis hominum exercitatione separatim
dicatur:

dicatur: si prius de eo dixerimus, quòd omnibus est commune.
28 Diuersæ sunt Iudicum Causidicorumque actiones † diuersi
actionum fines: instrumentum uerò cum quo agunt omnes (ni
si ego fallor) est unum & idem, atque hoc primum sum decla-
raturus. Oro tamen Lectorem, ut dicenda perlegat antequàm
iudicet, & ne statim audito quod proponam, quasi incredibile
aliquod aspernetur, & intellecta priusquàm sint, contempta re-
linquat cætera. iuxta text. in l. in ciuile. ff. de legibus. Omnium er
29 go (ut opinor) Iurisperitorum exercitationi aptum † instrumen
tum est Rerum, causarumque comparatio, quam qui bene face
re didicerit, is perfecto Iurisperito conueniens instrumentum
30 habebit. Quoniam uerò per comparationem rerum, † causa-
rumuè, quarum fit comparatio, identitatem, aut diuersitatem
similitudinemque, aut dissimilitudinem uenamur: suntque fa-
ciendæ comparationis materia, & ceu argumētorum loci: idem
& diuersum, simile & dissimile. Ante omnia uidetur esse decla-
randum, quot modis aliquid idem & diuersum, ac simile vel dis-
simile alteri esse dicatur, de quibus & si nihil noui dicturi su-
mus: ideoque conueniens esset præsupponere Lectoris præco-
gnitionem, aut remittere eum ad libros Aristotelis Metaphis.
quintum, Topicorum quintum & septimum, in quibus ea tra-
ctantur, & per expositores amplissimè declarantur: tamen pro
faciliori dicendorum intelligentia, non ab re futurum esse exi-
stimaui, si breuiter ex dictis Aristotelis ea, quę nobis hoc loco in
seruiunt, ad memoriam reducamus.

31 Eadem igitur tot ferè modis aliqua † esse dicuntur, quot mo
dis dicitur esse unum. Vnum ergo & idem quadripartito distri-
butum est: aut enim numero, aut specie, aut genere, aut analo-
gia, seu similitudine causæ & rationis, idem dicere soliti sumus.
Ac numero quidem eadem sunt, quorum & nomina plura &
res una est, ut uestimentum & uestis. Dominium & proprie-
tas. Speciei autem eiusdem sunt ea quæ plura sunt, neque spe-
cie differunt, ut duo serui, duo testamenta: ea enim eiusdem spe
ciei dicuntur, quę eidem speciei subiecta sunt. Itemque eius-
dem generis sunt ea, quæ eidem generi subijciuntur, ut homo
& equus, mutuum & commodatum. Analogia & similitudi-
ne rationis eadem esse dicuntur, quæ sic habent, ut ad aliud.
Constat autem inter omnes, id quod est unum numero, uerissi-
mè ac magis propriè idem appellari: sed hoc quoque in plures
tribuitur partes, quarum prima est & maximè propria, qua ali-
qua eadem diuerso nomine, uel definitione explicantur: vt ue
stimentum, & tunica; dominium & proprietas: animal gran-
diens bipes, & homo. hæc solis uocabulis differunt, re autem
sunt unum. Secundo loco ea quæ eiusdem sunt proprietatis,
cuius generis est hoc totum, quod uim habet ad cognitionem
percipiendam, & homo, & quod sublimè natura fertur, &
ignis: suum cuique tribuere, & iustitia, & in summa quoties v-
num nomen significat subiectum, alterum illius subiecti pro-
prium.

Tertio loco cum id ab accidentibus nascitur: ut quod sedet,
quodque musica preditum est, idem est quod Socrates: quo-
niam accidens, quod est sedere, unitur subiecto: & ratione unio
nis sunt idem numero secundùm illud accidens: quale esset si
diceretur. Seius hæres. Titius legatarius, & his similia. Idem
igitur quatuor dictis modis, atque idem numero tribus alijs
32 proximè explicatis dicitur, ut sic in summa sex sint † modi iden
titatis. nomine, proprio, accidente, specie, genere, ratione.
Semper autem (inquit Aristo.) posteriora sequuntur pręceden
tia: quę enim numero secundum nomen, seu definitionem &
proprietatem sunt unum, ea sunt & specie unum: & quę specie
sunt unum, ea non omnia numero sunt unum: sed omnia ge-
nere sunt unum, quæ sunt specie unum: quæ uerò genere sunt
unum, ea non omnia sunt specie unum: cuncta tamen sunt u-
num similitudine rationis, at quæ similitudine rationis sunt u-
num, ea non omnia sunt genere unum. Sunt autem talia quæ-
cunque genere inter se differentia, habent quandam rationis &
comparationis similitudinem, ut cor, fons, & unitas quæ gene-
re differunt, sed similitudine rationis eadem sunt: quoniam si-
cut se habet fons ad fluuium, ita se habet cor ad animam, & uni-
tas ad numerum: fons enim fluuij, cor animalis, unitas numeri
33 principium est. Diuersum uerò † totidem oppositis modis di-
citur. Differentia dicuntur ea, quæ diuersa sunt, etiam si aliquo
modo eadem sunt: modò non sint eadem numero & definitio
34 ne, sed aut genere, aut specie, aut causa. Similia † dicuntur ea,
quæ sunt eodem affecta: & quæ sunt pluribus eisdem, quàm di-
uersis affecta: & quorum qualitas una est. Dissimilia his opposi-
to modo dicuntur. Hęc in summa collegi ex Aristo. secundùm
quę patet, quòd significare uoluit similia, & dissimilia, quemad-
35 modum conueniunt † prædicamento qualitatis: nam idem ubi
de qualitate differit, ita inquit. Similia & dissimilia secundùm
solas dicuntur qualitates: simile enim & dissimile alteri non est,
nisi secundùm quòd illud quale appellatur. est igitur qualitatis
proprium, ab ea simile aliquid uel dissimile nominari. cui con-
36 formis est Plato in Parmenide dicens. Simile est † cui idem quid
37 dam accidit. Sed non est ignorandum, ꝙ etiam laxius † quando
que sumitur similitudo pro quacunque conuenientia duorum
in aliquo prædicato, siue illud sit substantiæ, siue accidentis, &
opposito modo dicitur dissimilitudo: atque hac ratione simi-
lia dissimiliaque præter qualitatem in alijs quoque prædicamen
tis inueniuntur. Quod autem hic de affectione & qualitate dici-
tur: pro tractatu præsenti intelligo suæ cuiusque rei ueritatis pro
babilitatem: ut in summa. Simile sit illud, quod eandem cum al
tero, cui assimilatur, suę ueritatis probabilitatem habet. Illud
quoque semel dicendum esse uidetur: sub simili cadere etiam
38 † maius & minus & proportionem: maius enim est, quod suæ
ueritatis maiorem habet probabilitatem. Maius è diuerso, ꝙ
minorem. Per proportionem autem habitudo comparatur ha
bitudini. Sed ne ex proportione ac similitudine rationis (secun
dùm quantum idem, tum simile significari diximus) confusio
nascatur, considerandum erit, quo pacto habitudinis rationis-
que proportio arguatur. Nam si dicantur duo habere habitudi-
nem ad unum, sicut sanum dictum de urina, & de medicina, di-
cuntur in ordine ad sanitatem hominis, ea proportio significat
identitatem numero tertio modo, idest per accidens, vt sunt So
crates & sedens. Seius & hæres: si uerò dicatur eandem esse pro-
portionem duorum ad diuersa, sicut tranquillitatis ad mare, se
renitatis ad aerem, ac fontis ad fluuium, & unitatis ad nume-
rum, ea proportio significat similitudinem, quod inferius ex le-
gum exemplis clarius ostendemus. Neque id silentio uidetur
esse prætereundum, quod in singulis modis prædictis inueniun-
39 tur, quæ magis † minusuè sunt eadem, ac magis & minus simi-
lia. Aquæ enim omnes, quòd similitudinem quandam inter se
habeant (eodem Aristo. auctore) eiusdem speciei sunt: sed in-
ter eas quæ ab eodem fonte fluunt, excellentior est & maior si-
militudo quemadmodum & gemelli (veluti Castor & Pollux)
numero differunt, & specie conueniunt, maiori tamen & uehe-
mentiori specifica identitate, quàm Socrates, & Plato, & sic de
singulis.

¶ Illud autem, quod dixi, solam eiusdem & diuersi, ac similis
& dissimilis cognitionem, seminarium & horreum quodam-
modo esse nostrarum disputationum: ut euidentius compro-
bem, operæprecium fore arbitror: si prius de Regulis iuris uidea
mus, quid sint, quo pacto constitui possint, & quibus uerbis de-
scribi, & quæ proueniat ex regulis utilitas, & quid distet regula à
lege, & à generali, atque ab uniuersali pronuntiato, quæque sit
ratio exceptionum (quas vulgo dicunt fallentias) regularum:
sed antequàm hæc determinemus, uidetur conueniens hic lo-
cus esse, ut declaremus, quid sit causa legis, quid item mens, seu
sententia, quid ratio, quid uis, & quid potestas legis, quę declara
ta non solum ad huius regularum tractatus, sed ad aliorum quo
que inferius dicendorum intelligentiam erunt ualde utilia, &
quodammodo necessaria. Bart. in l. 2 §. ultimo ff. de donat. & in
l. demonstratio falsa. in fi. ff. de cond. & demonst. imitando glo.
40 in l. cum tale. §. falsam causam, eo. tit. videtur sentire, quòd † ea-
dem sit causa finalis, & ratio legis, dum loquens de causa impul-
siua determinat causam esse de preterito, rationem uerò de futu
ro: & quòd legis obseruantia eatenus uigeat, quatenus ratio vi-
get. Idem Bart. in l. cum mulier. ff. solut. matrimo. post Dyn. in
capit. ultimo. de regul. iur. lib. Sexto, tenet unum idemque esse
rationem & mentem legis. Alciatus multæ uir eruditionis in l.
nominis & rei. §. primo de uerbor. significatio. dicit, quòd ea-
dem uidetur esse mens, seu sententia, & ratio legis, ut plerique
omnes aiunt: sed addit: aliqua tamen est differentia, quia ex ra-
tione deducitur sententia: Tiraquellus omnimodæ lectionis,
diligentissimæque obseruationis Doctor in rep. L. si unquàm
C. de reuocatio. donatio. post alios quos ibi citat, asserit, quòd
ratio legis est ipsa lex, aut certè si non sit lex integra, est potior il
lius pars, scilicet anima & spiritus, & sicut homo est ex anima &
corpore, sic lex ex mente seu ratione, & ex verbis: vt verba sint
tanquàm corpus, & superficies, ratio uerò ut anima & spiritus.
Zasius sinceræ doctrinę Iurisconsultus in l. scire leges, & in l. nō
omnium ff. de legi. tenet, esse differentiam inter causam & ratio
nem, ut ratio sit illud, per quod causa demonstrari potest. Vult
tamen, quòd ratio, & lex sit unum & idem, ita quòd ratio nun-
quàm à lege separetur, doctéq; ac philosophicè diuersos tradit
41 † modos & regulas, ad dignoscendum vniuscuiusque legis ratio
nem: supposita ex Diuo Thoma illa propositione. Quòd non
sit nulla lex scripta, cuius non subsit aliqua ratio, quæ legislatori
constiterit, licèt nobis non constet: alij quoque, quos longum
esset referre, aliter atque aliter de his decreuerunt, ex quorum
dictis (tametsi ipsi rectè fortasse senserint) cum non uideatur
pro studiosorum desiderio sufficiens facta declaratio, certaque
tradita esse doctrina: non prætermittam quin ego quoq; meam
pronunciem sententiam: quæ (ut puto) probabilior uidebi-
tur, si rem pinguiori minerua ex figura practicę demōstremus.
Illo tamē præmisso, quòd uocabulis ipsis per me licet, ut quili-
bet suo modo vtatur, & quicūque velit indifferēter vnū pro al-
tero ponere, faciat vt libet: ego enī de rebus ipsis nō de uocabu-
42 lis cōtendo. Et in summā dico diuersas † res esse, licèt quodāmo
do inter se connexas, natura tamē & ordine omnino separatas,

quæ per antedicta vocabula significari possunt, quod ad sensum demonstratur hoc pacto. Contingit, vt in pluribus, quòd quicunque legislator aliqua particulari occasione commouetur, impelliturque ad legem condendam: sic autem impulsus, aut etiã nulla tali impulsione præcedente, quilibet incipiens de conditione legis cogitare, primùm respicit finem, qui ex eius legislatione sit prouenturus: & hæ sunt duæ causæ impulsiua & finalis: deinde componit describitque verba suum conceptum explicantia, quæ verborum compositio dicitur lex ipsa. sed dum hoc facit, idem legislator simul cogitat rationem conuenientem, qua sic composita lex ad parturiendum propositum finem idonea probabilisq; iudicetur, quam rationem quandoque aperit, & cum ipsa lege exponit, quandoque non. Verum quia sic probata lege, incidunt sæpe casus verbis ipsius legis clarè non comprehensi, sed quos iurisperiti contendunt, vi & potestate legis comprehendi, talemque dicunt fuisse mentem sententiamq; legislatoris: hinc oritur materia indagandæ mentis, seu sententiæ, commisurandæque vis & potestatis legis eiusdem: hoc autem efficitur ex consideratione propositi finis legis subiectæque illi rationis: Huic sic designatæ figuræ quadrant (nisi ego fallor) omnia nostrarum legum exempla: pro noto autem & facili accipiamus edictum prętoris † de postulando, cuius causa impulsiua habetur in l prima ibi. Origo verò introducta est à Calphurnia improbissima fęmina, quæ inuerecundè postulans & magistratum inquietãs, causam dedit edicto: finis verò seu causa finalis habetur in principio, dum dicit. Vlpianus. Hunc titulũ Prætor proposuit habendæ rationis causa, suæq; dignitatis tuendę & decoris sui causa, ne sine delectu passim apud se postuletur. Hocque fine sibi proposito composuit legem, idest edictum, qđ declarant sequentia verba. Ea propter tres fecit ordines, nam quosdam in totum prohibuit postulare, quibusdam pro se permisit, quibusdam & pro certis duntaxat personis, & pro se, permisit. Et singulis ordinibus singulas suę probabilitatis rationes adiunxit, sed nos breuitatis causa, omissis alijs, prosequamur secundum ordinem eorum, qui ne pro alijs postulent, prohibentur, inter quos sunt fęminæ. Et ratio (inquit Vlpianus) prohibendi est, ne contra pudicitiam sexui congruentem alienis causis se immisceant, ne virilibus officijs fungantur mulieres. Hactenus omnia propositæ a nobis figuræ conueniunt. Quòd si fingamus. fęminam quampiam filij tutricem, pro pupillo postulare velle, & dubitetur, an sit admittenda: certè cum verba legis aperta sint, ne fęminæ pro alijs postulent, verbis ipsis etiam mater & tutrix videbatur exclusa, verum quia sententia mensq; prætoris (quæ ex proposito fine, & ratione subiecta deprehendi potest) non fuit, vt excluderet nisi eas, quæ contra pudicitiam sexui congruentẽ in dedecus Prætoriæ dignitatis coram eo in alienis causis postulando se vellent ingerere: & talia non conueniunt maternæ pietati, & tutricis officio: Idcirco tãquam vera legislatoris sententia comperta, dixit Paulus. Puto autem oẽs qui nõ spõtè sed necessariò funguntur officio, posse sine offensa edicti postulare, ẽt si sint, qui non nisi pro se postulare possunt. Eandem formam, atq; ordinem si quis experiatur, inueniet in singulis alijs & titulis & legibus: sicq; apparet, quemadmodũ res per se clarissima fuit, per Doct. ambagibus offuscata, & pro exercitationis vsu possumus hæc, vel similia pronunciata memoriæ commendare. Primum, quòd licet antedicta vocabula reperiantur interdum promiscuè posita, res tamen ipsæ inter se differunt, & quo ordine differunt. Deinde ꝙ non est dare † legem sine causa finali, & sine ratione, quã necesse est legislatori fuisse cognitã & constitutam, licèt ea sit nobis incognita: regulas autem illius ubi expressa non est indaganda; quia mihi videtur commodissimè Zasius in d.l. omnium. & Alciat. in lib. suo de verb. signif. primo, posuisse: non est quid illorum dictis putem esse addendum: excepto eo quod post alios antiquiores admittere videntur, contingere posse interdum, ꝙ nulla cuiuspiam legis appareat ratio, interdum ꝙ plures proponantur vnius legis probabiles rationes, quorum neutrum mihi persuaderi potest. Nam si secundum doctrinam Diui Thomæ, non est (prout non est) lex cuius legislatori ratio non constiterit, quamuis eam non expresserit, & ratio ipsa inseparabiliter cohæreat fini, seu causæ finali, ad quam respexit legislator, finis autẽ ipse necesse est, vt sit verbis expressus, aut ex sententia facilè apparens: nisi noster deficiat intellectus, esse non potest † quin ratio quoque inueniatur, vt ipse etiam Zasius tandem affirmat. Restat igitur, vt nos laboremus, quomodo illã inueniamus. Qua de re venit in mentem elegans quædam Ciceronis sententia, qui lib. de Diuinatione 2. de portentis & mõstris loquens ait. Quorum omnium (ne sim longior) vna ratio est: quicquid enim oritur, qualecũque † est, causam habeat à natura, necesse est; vt etiam si præter consuetudinem aliquid acciderit, præter naturam tamen non possit existere: causam igitur inuestigato in re noua, atque admirabili si potes, si nullam reperis, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: cumque errorem, quem tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito: ita te nec terræ fremitus, nec cęli discessus, nec lapideus aut sanguineus hymber, nec traiectio stellæ, nec facies visæ terrebunt. In nostro autem negocio non est tanta difficultas, quia causæ, rationesq; legum sunt omnes de rebus notis & quotidianis, & vix esse potest, vt nisi ambæ, causa videlicet & ratio, vna saltem ex eis expressa, vel ex expressis facilè sit colligibilis: vnaque ex eis inuenta, altera nulla difficultate detegetur. Illud quoq; alterum falsum esse probatur: quia cum ratio iuxta superius dicta sit vt forma, seu causa formalis, & per naturam impossibile est, quòd duæ causæ cõpletæ sint immediatè vnius & eiusdem rei: vt ponit & defendit idem diuus Thomas. i. quæstio 52. argum. 3. & 1. distinct. 37. q. 1. argum. 1. sequitur impossibile † esse, quod vnius eiusdemque legis, & similiter duæ sint finis rationes, quæ immediate ac complete illam informent, talem autem deberet esse rationem legis patebit ex infra dicendis, vbi loquemur de causæ coniunctione per regulam facienda. & tex. §. affinitatis. insti. de nup. cum alijs per Do ad probandum pluralitatem rõnum adductis, nihil (vt ego quidem arbitror) ad rem faciunt, quod aptiori loco interius explicabitur, vbi de suscipiendo causarũ patrocinio, causisque ipsis discendis loquemur. Illa autem mera esset cauillatio, siquis consideraret diuersas rationes vnius legis, ex eo quòd interdum lex plura habet capita, & vnumquodq; ex illis diuersam habet suæ probabilitatis rationem; sicut in proposito exemplo edicti de postulando, quilibet ex tribus prohibitis personarum ordinibus propria ab alijs differenti ratione cõstat: nam quantum attinet ad præsens institutum, vnumquodq; legis caput habet instar separatæ legis. Ad diuersum cõtingit in fine, seu causa finali: quoniam esse potest, vt sub vnius finis considerat tione condatur lex habens multa capita, singulis ac differentib. rationibus fulta, & ita plures sint rationes, non vnius capitis, sed ad vnum finem tendentium capitũ diuersorum, sicut in eodem edicto vnus est antedictus finis, in quem respiciunt omnes rationes singulorum ordinum qui postulare prohibiti sunt. Qđ vero ex Diuo Thoma dixi non dari † duas vnius, & eiusdem rei causas, intelligendum est de singulis vniuscuiusque generis causis, ac de immediatis, & propinquis. Nam diuersorum generum plures vnius eiusdemq; effectus causæ esse possunt: vt exẽpli gratia, sit verborum obligationis causa efficiens contractus formalis ista stipulatio conceptis verbis contracta, & sic de singulis. Item est dare vnius effectus duas eiusdẽ generis causas: ita vt vna propinqua sit, altera remota: sicut actionis causæ sunt efficientes contractus, & obligatio, hæc tamen propinqua, sed contractus mediante obligatione remotior. Sed animus non quiescit (quippe cum res magni sit momenti) nisi clarius probem differentiam positam inter causam & rationem. Intelligo enim ꝙ causa † sit vt finis, ratio verò sit vt forma legis. Quod dico de causa, minorem habet controuersiã; quia cõis videtur esse Doctorũ opinio, ꝙ causa † præsertim expressa, præsumi dẽt esse finalis. l. vlt. ff. de hæred. insti. & l. vt liberis. C. de collat. Quod aũt ratio sit vt forma, colligitur ex similitudine facta per Doc. dicentes, eam esse vt animam legis, apertè autẽ id affirmat Diuus Thomas in qõnibus disputatis de malo. q. secunda, arg. 2. in rñsionibus ad argum. v. & xi. dicens, quòd semper illud, quod est ratio † alterius, se habet ad illud, vt formale ad materiale, & omne quod comparatur ad alterũ, sicut ratio eius se hẽt ad illud, sicut forma ad materiam, vnde ex duobus fit vnum, sicut ex materia & forma: cui conuenit & diffinitio posita per Ciceronem lib. de Inuent. 1. vbi inquit. Ratio est, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in controuersia relinquitur. Itaque (vt hoc quoque obiter indicemus) patefactæ sunt omnes legis causæ, nã forma & finis ex proximè dictis, ipse quoq; legislator vt causa efficiens vnicuique est per se notus: materia verò † constat pariter ex verbis, ac mẽte seu sententia legislatoris, ex quib. causis prouenit effectus, qui sub vi, & potestate clauduntur. Et quoniam forma † est, quæ dat esse rei, habetque connexionem cum fine quodammodo inseparabilem. Idcirco vis & potestas legis plurimum à causa finali, & ratione ipsa dependet. Hincq; facta † sunt problemata, ꝙ lex cesset, restringatur, & amplietur, interdum secũdum causam, interdum secundum rationem: quod tametsi ex innumerabilibus penè iuris locis probari potest, his paucis contentus ero. l. 1. §. item faciendum est. ibi. cuius rei illa ratio est: &c. & l. debitor. ibi. neq; enim ratio iuris, quę causam fideiussionis exclusit &c. ff. de separ. bonor. l. si postulauerit. §. iubet lex per totũ. ff. de adul. & l. vulgo. ff. de vsur. & l. si ex plagis. §. in cliuo. ibi. in causa ius esse positum. ff. ad leg. Aquil. supponendo, quod propositus illius legis Aquiliæ finis est emendatio damni iniuria dati: vt colligitur ex toto titulo, & præsertim. l. si seruus seruum. §. tertio autem capite. eodem titulo, & l si vxor. §. siquis planè. vbi, cæterum damnetur. patitur, non est in ea causa, vt adulterij vel stupri damnetur. ff. de adulter. & l. secunda. §. separata causa est possessionis & vsucapionis & capitul cum §. sequent. ff. pro empt. His ita determinatis reuertendum iam est ad institutum. de regulis iuris tractatum.

¶Regula (vt † à Paulo l. prima. ff. de reg. iur. describitur, & declarat ibi Accursius) est plurium rerum compendiosa narratio, & quasi causæ coniectio. Nec absimile est, quod Grammatici dicunt, eam esse multorum similium collectionem. In summa autem est perinde, ac si quis prædictis, cum verbis Archid. distinct. 3. cap. regula. coniunctus, ita diceret, ꝙ Regula iuris sit compendiosa definitio, seu cum Quintiliano vniuersale, vel perpetuale præceptum, diuersarum rerum quasi sub vnam, eandemque causam cadentium vniuersitatem complectens.

¶Quo autem pacto † sint regulæ constituendæ colligi potest ex verbis Pauli subiungentis. Non vt ex regula ius sumatur, sed vt ex iure, quod est, regula fiat. Quibus ex verbis obiter etiam declaratur, quid intersit † inter legem, & regulam. Lex enim (vt Zasius quoque declarauit) à personis & negocijs certis initium sumens, ad generalia facienda assurgit. Regula verò principium à genere sumit, & actus humanos in vniuerso complectitur. Vnde pulchrè dices, legem oriri ex facto, regulam à lege. Propositum autem de constituendis regulis clarius efficietur ex auctoritate Aristot. qui Metaphysic. primo inquit. Artem fieri, cum ex multis experientiæ conceptibus vna de similibus oritur vniuersalis existimatio, quod est dicere, artis † principium esse ab experimento singularium, perfectionem verò ex coniunctione causæ: & ponunt ibi Physici exemplum eius qui cum viderit Reubarbarum purgauisse choleram in Platone, Socrate, & Challia, ex his experimentis concepit mente propositionem illam, quòd Reubarbarum purget choleram: causa autem inuenta incipit esse ars. Nos multis nostrorum exemplis id illustrare possemus: sed satis erit si vnum aut alterum exponamus. Vlpianus cum in diuersis iuris partibus vidisset moribus introductum esse, & deinde legibus constitutum, alicubi fęminas non posse esse iudices, alibi nec posse eas gerere magistratum, alibi nec postulare, nec pro alio interuenire, alibi nec curatrices esse, vniuersaliter definiuit, quòd fęminæ ab omnibus ciuilibus officijs, vel publicis remotæ sunt. l. secunda. ff. de reg. iur. quæ regula vna tantum causa fęminei sexus coniungit omnes casus sub illa cadentes. Altius verò coniecturam faciendo propter quid Romanis moribus de fęminis ita esset introductum: ea inuenta in superius recitata l. prima. §. sexum. ff. de postulando, dixit. Et ratio quidem prohibendi est, ne contra pudicitiam sexui cõgruentem alienis causis se immisceant, ne virilibus officijs fungantur mulieres. Paulus quoque (vt patet ex l. regu. ff. de iu. & fact. ignoran.) cum vidisset, quòd si quis ius ignorans lege Falcidia vsus non sit, solutum non repetit, & alibi. Quod ex causa fideicommissi indebitum datum sit, repeti non posse, considerauit inde constituti regulam. Quòd vbi quis ius ignorans indebitam pecuniam soluit, cessat repetitio. l. cum quis. de iur. & fact. ignoran. cumque vidisset & in vsucapione iuris ignorantiam non prodesse. l. iuris ignorantiam. quæ est Pomponij Iurisconf. ff. de iur. & fact. ignoran. hinc ipse Paulus eodem tit. generalius dixit. Iuris ignorantiam cuique nocere. Huius verò ratio superior est; quia impermissa est iuris, & legum ignorantia. l. constitutiones. C. de iur. & fac. ignoran. l. leges. C. de legi. Hoc autem ideo esse dicit Neratius in l in omni. ff. de iur. & fac. ignoran. quia ius finitum esse & potest & debet, & quia publicum est: vt dict. l. leges. Patere iam ex dictis potest constitui regulam, vbicunque compendiosa aliqua definitio sub eadem, & communi causa complectitur res generum diuersorum, quasi eadem affectione laborantes. Qualis est apud Arist. secundo Posterio. defluere folia, quæ passio cõmunis est vitibus, ficubus, & alijs eiusmodi arboribus, inter quas nihil est aliud commune, præterquàm lata folia, eaq; decidua habere, huius autem superiorem causam esse, humoris arescentiam, aut quid simile: nec ab re posui in regulæ definitione verba rerum sub vnam causam cadentium, fecique causæ mentionem, & non rationis, aut finis: quoniam sicut ex antedictis patet, vocabulum causa est vt genus, cuius sunt species finis, & forma, idest ratio legis.

¶Simul etiam notum efficitur, quid intersit inter regulam † & generalem, siue vniuersalem locutionem. Nam & si non potest inficiari, quin regula tum per generalia, tum per vniuersalia, siue affirmatiua, siue negatiua, tum per indefinita vniuersalibus æquipollentia verba constituatur, quod omnes vnanimiter voluerunt Doct. in l. prima. ff. de regul. iur. & in rubr. extra eodem tit. lib. 6. non tamen omne generale, aut vniuersale pronunciatum illico regula est, nisi etiam vinculo vnius, eiusdemque causę, aut passionis, affectionisve diuersas rerũ species comprehendat: atque etiam generalis determinatio intra generis expressi species continetur, cum regula plerunque diuersorum generum formas amplectatur, modò sub vnius affectionis causam cadant, etiam si affectio sit rebus ipsis accidens, atque extra illarum substantiam, quod patet ex dicta l. regula. de iur. & fac. ignoran. ad finem. vbi dicitur, generale fuisse initium constitutionis, fideicommissum indebite solutum repeti non posse: & subiungitur, quòd item & illa pars æque generalis est, vt qui iuris ignorantia legis Falcidiæ beneficio vsi non sunt, nec possint repetere, & eæ constitutiones cadunt sub regula per ipsum Paulum ibi posita. Iuris ignorantiam cuique nocere. Qua de re fortasse videri poterit errauisse Panormit. Abb. qui in ca. venerabilem. decimo not. de elec. voluit plus importare generaliter, quàm regulariter dictum, & quòd generale infallibiliter sit verum, regulare in aliquibus casibus fallat: quod etiam repetit in capitu. quoniam frequenter. vt lit. non contest. & sequitur Cardin. Alexandrinus in cap. synodum. colum. prima. distinct. 17. nam ex dictis patet generale dictum non esse amplius quam sit regula, cum sępe pro vno eodemq; ponantur, vt l. in personam. §. generaliter. ff. de regu. iur. & dicta l. regula. in fin. ff. de iur. & fact. ignorant. & in alijs multis locis, & inferius ostendetur, non magis fallere regulam, quàm generale dictum: vniuersalis verò locutio, nisi etiam singulorum causam coniungat, nihil habet cum regula commune. Apparet etiam parum constitisse memoria egregios alioqui viros illos Pandectarum sub Iustiniano compositores † qui sub titulo regularum iuris, inter alias pro regulis posuerũt multas, quæ nec sunt, nec dici possunt regulæ: sed sunt simplicia pronunciata, seu (vt ipsi dicunt) Axiomata, de singulis quibusque rebus particulariter dicta, veluti sunt illa. Non vult hæres esse, qui ad alium transferre voluit hæreditatem. Imaginaria venditio non est precio accedente. Quatenus cuiusque intersit in facto, nõ iure consistit. Plus cautionis in rem est, quàm in personam, & similia multa, in quibus non est dare coniũctionem causę diuersorum casuum: quamquam totum illum titulum oscitanter fuisse cõgestum, ex illo etiam apparet, quòd nullo ordine, & diuersis in locis repetitæ sæpius eædem positę sunt: quæ autem sint † Axiomata, & quod modo dictæ aliæque similes de singulis quibusq; prolatæ sententiæ talia sint & dici debeant, ostenditur ex ijs quæ dicit Aul. Gellius lib. 16. capit. octauo. Noctium acticarum. Accursius quoque videtur non parum aberrauisse à vero: cum in auc. de rest. & ea quæ parit &c. idem significare † voluit principia, maximas, & regulas: cum Aristotele auctore, cuiusque scientiæ † principia sint quædam propria, quæ quòd vera sint non contingit demonstrari: & quæ per se & non per alia fidem habent, quoniam nihil prius superiusque in ea scientia est, per quod confirmari explicarique possint. Talium autem principiorum nonnullæ sunt positiones, alię dignitates, sic dictę ob id, quòd iure illis fides habenda sit, cum ea vnusquisque audita statim admittat, quale est illud. Totum vnumquodlibet maius est qualibet sui parte. hæ rursus appellantur maximæ propositiones, & cõmunes animi conceptiones, quòd multorum scilicet intellectu facilè percipiantur: tales autẽ non sunt regulę, quæ licèt sint vniuersalia pręcepta, indigent tamen probatione & probari possunt, nec statim auditæ admittuntur, & quemadmodum dixit in simili disputatione Seneca epist. 95. dicere possumus, hoc interesse inter principia, seu dignitates, & regulas, quod inter elementa & membra, hęc ex illis dependent, illa & horum causæ sunt & omnium, ita regulæ ex principijs dependent: illa sunt regularum omnium, & legum causæ.

¶Reuelantur pręterea ex dictis tenebrę, & obscuritates, quæ multis nostrorum doctorum imposuerunt: cum quasi synonima esse reputantes regulam, genus, siue generalitatem & vniuersitatem, confusè de omnibus tractauerunt, & ex vno ad alterum arguere, atque illationes facere voluerunt, quod infra latius declarabitur.

¶Officiũ † regulę, vt ex ipsa superius posita diffinitione colligitur, est plures casus vinculo causæ coniungere.

¶Finis verò † ad quem regula constituitur, vltimus quidem est, vt non tantum ab experientia, & notitia particularium, sed etiã per causam & ex arte sciatur: quandoquidem, vt loco superius citato dicit Arist. eos qui † artem tenent, quàm eos qui solam habent experientiam sapientiores esse putamus: quoniam experti, esse quidem sciunt, sed propter quid sit ignorant: sapientes verò & artifices propter quid & causam ipsam cognoscũt. Propinquiorem verò finem † & vtilitatem, quæ ex regula capitur, intelligere est ex Cicer. qui in lib. de Claris Oratoribus, inter alia ad iuris scientiam, ex Dialectica Seruium Sulpitium regulam attulisse referens, ait. Eam artem, quę doceret rem vniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambigua primum videre, deinde distinguere, postremò habere regulam, qua vera & falsa iudicarentur, & quæ quibus propositis essent, quæque non essent consequentia, sicque clarè ponit Cicero finem regulæ iuris esse, vt per eam vera & falsa iudicentur, & quæ quibus propositis sint, quę non sint consequentia. Eum autem effectum (nisi ego fallor) parit communitas & coniunctio causę, quę eadem esse videtur cum ea, quam demonstrationem appellat Aristoteles, & dicitur esse sillogismus faciens scire, idest rem per causam intelligere.

¶Neque hic est docendi locus, siquis fortasse quęreret, quot sint genera, differentię, modi, & naturę causarum, ex quarum coniunctione sint regulę constituendę, faciendaque demonstratio, & iudicanda consequentia propositis, ac vera à falsis discernenda: ea enim principia sunt ex ijs, quę prius percepta debent secum afferre, qui ad legum studium se conferunt, nec sunt artes inuicem confundendę. Satis ergo hic erit, si rememoremus, quòd quatuor † dumtaxat sunt causę: efficiens, forma, materia, & finis. Nam ad interrogationem factam † per verba, propter quid sit aliquid, nihil aliud vnquam respondetur, quàm aliqua ex dictis quatuor causis: inter quas tamen finis est

potissima, & quasi aliarum causa, materia enim non esset causa, nisi haberet formam: & forma itidem nisi ab agente introduceretur, agens quoque non ageret nisi moueretur à fine: finis autem ipse immobilis permanet, est ergo primum mouens, & prima causa, cætera petantur à philosophis.

¶Vt exceptionum ratio quo pacto constet clarius elucescat: puto esse considerandum, à qua dispositione fingamus aliquid 70 excipi: quoniam diuersa multum ratio † est inter regulam generalemque & vniuersalem locutionem. Nam & si natura ipsa tã generalis & vniuersalis locutio, quàm regula nullam omnino patiantur exceptionem, hominis tamen voluntate, atque etiam iustè, fieri potest, non quidem, vt quæ à natura insunt sub genere species, aut sub vniuerso, vel toto partes ab illis eximãtur: id eñ est re ipsa impossibile: sed (quod homo facere potest) vt sua dispositio in specie, vel parte excepta locum non habeat: sed regula ab ea, quam à natura habet, amplitudine, hominis etiam voluntate contrahi coarctarive non potest; quia cum eius causa sit à natura, non potest ab ea per hominem iustè, vt eadem remaneat regula, pars illius aliqua separari: sicut domus, cuius faciendæ causa ponitur esse, vt per eã habitantes protegantur ab æstu, frigore, pluuia, & similibus, remoto tecto, vel pariete, perdet officium suum, nec domus poterit amplius appellari. Nec quẽquam turbet numerositas illa exceptionum, quę post singulas quasque regulas à Doctoribus poni consueuerunt: illæ enim non sunt regularũ passiones quasi regulæ ipsæ falsæ sint, seu propterea truncentur: sed sunt declarationes & quasi limitationes vis & potestatis illarum: quæ quia (nisi ita declarentur) facile nos fallere possent: ideo cęptum est dici, q illo & illo casu regula fallit, & nonnulli eas appellauerũt fallentias, idest deceptiones, à quibus nisi animaduertas falleris, decipierisque.

¶Hæc à me ita simpliciter dicta, nec dignũ est, nec postulo, vt pro veris accipiantur, nisi ẽt de fide dignis auctoritatibus & rõnibus comprobentur. & nisi simul etiã quæ à Doctoribus pro contrariæ opinionis fundamento adducta sunt confutentur.

¶Pono igitur hoc pro vero, q de generali, siue vniuersali aliquo, potest per hoĩe fieri exceptio, & q propterea verè dici possit (q exceptio in casu excepto detrahit de generali, siue vniuersali dispositione, & (sicut Doct. dicunt) illam viciat, & contra in casibus remanentibus, & non exceptis illam confirmat. Regulam 71 verò per exceptionem assero nec viciari † nec confirmari, neque contingere exceptionem esse de regula. & si discurramus illa eadem, per quæ Doct. conati sunt opinionem suam adstruere, ex illis hoc quod dico verum esse apparebit.

¶Ad comprobandum, q exceptio in casib. non exceptis firmat regulã, adducũt leges, quæ de regula nequaquã loquuntur, sed de generali, vniuersalive dispositione, vt sunt. l. nam qđ liquidæ. § vlt. ff. de penu leg. & l. quæsitum. § denique ff. de fund. instr. cũ multis alijs congestis per gl. in d. §. deniq;. in quibus nulla omnino est mẽtio regulæ: neq; exceptionis factæ de regula, idest de vniuersitate rerũ (iuxta superius dicta) vna & eadem iuris causa siue rõne coniunctarũ, sed duntaxat de gñalibus, siue vniuersalibus dispositionibus, non per causæ, vel rõnis cõiũctionem: sed solũmodo ex sui natura, & ipso vocabuli significatu, species plures, aut rerum diuersarũ multitudinem vniuersam comprehendentibus, veluti in d. l. nam quod liquidæ. §. vlt. cum legata esset pœnus præter vinum, quis dubitare potest, quin sub gñe pęnus veniret & vinum, nisi fuisset exceptum? ergo illo dumtaxat excepto rationabile est, vt reliquę omnes species sub legato comprehendantur, sed hoc nihil habet commune cum regula, similiter & de alijs ad id allegatis omnibus dici potest.

¶Ad comprobãdum autem, q exceptio sit & debeat esse de regula, adducunt. l. semper specialia generalibus insunt, de regul. iur. & §. vt autẽ. in auct. de non alien. quæ magis confirmant hoc quod dico: cũ apertè loquantur de generali siue vniuersali dispositione, nulla habita mentione regulæ, neq; causæ coniũctionis, per quam regula constituitur, & ne sim prolixior eodem modo se habent ea, quę adducũtur ad comprobandum, q exceptio restringat & declaret regulam: vt sic absolute verũ esse appareat lege non probari, q regula habeat, seu patiatur exceptionẽ, & consequenter q exceptio facta de regula habeat qualitates, & pariat effectus per Doct. consideratos: sed bene probari, q ea contingant in gęnerali vniuersalive dispositione, atq; in illis ex hominis duntaxat volũtate non re ipsa. Vnus tantũmodo scrupulus videtur remanere, quia illud, Quòd exceptio vitiet regulã, sicq; q regula patiatur exceptionem, videtur aperte probari in d. l. 1. ff. de reg. iur. ibi, quæ simul cum in aliquo viciata est, perdit officiũ suum. & ff. de legi. l. in his quæ cõtra rõnem iuris recepta sũt, non possumus sequi regulam iuris. Qui quidem planius scrupulus remouebitur. si prius viderimus, cuiusmodi causæ cõitas & 72 coniũctio in regulæ constitutione requiratur: ea autem † esse debet immediata, & quæ affectioni propositæ adæquetur, & cum ea conuertatur. Nam (vt Aristotelis vtar exemplo) siquis interrogatus, cur homo respiret? respondeat: quia est animal, id non erit scire per causam immediatã, & propositæ affectioni adęquatam, cũ multa sint animata quæ nõ respirant, vt arbores, vermes, & alia quædã: propria aũt respirationis cã hẽ pulmonẽ: quamobrem ubi sciero hoĩem respirare, quia hẽt pulmonem tũc sciero simpl' & p causam propriã, & propositæ affectioni adæquatam, qñquidem alia quoq; oĩa pulmonem hãbẽtia animalia respirant, illo aũt carentia nõ respirant. Ita & Anacharsis (eodem Aristotele auctore) cum percunctanti cuidã, cur in Scythia musici non essent? rñdisset: quia Scythia vites nõ ferret, causam reddidit remotissimam. Nam proxima huius quæsiti (sm Anacharsidem) causa erat q Scythæ ebrij non fierent: causa item huius quia vinum non haberent: huius denique quia vitibus carerent. tale esset, siquis interrogatus cur pluit? Dei voluntate id fieri rñderet: quemadmodum Hesiodus interrogatis musis, cur hominum pars hæc sine nomine vitam ducat, & illius cur fama æterna p altum, euolet? responsum ponit. Iouis magni cõsilio. Et Enniana illa mulier, apud Quintilianum lib. 5. cap. 10. & apud Ciceronem lib. 2. ad Herennium. causam quamobrem eius hera Medea erraret animo egra amore sæuo saucia: longe remotam alienissimamq; ponit: quia in nemore Pelio cęsæ fuerant abiegnæ trabes, ex quibus compacta erat nauis Argo, qua uecti Argiui secũ illam abduxerant. In hac specie reprehensus est Plato ab Aristotele Polit. lib. 5. c. vlt. vbi inquit. In Republica verò Platonis Socrates de mutationibus loquitur, nec tñ rectè: illius enim Reip. quæ est optima atq; prima, mutatio nulla propria assignatur. Inquit enim cãm esse mutationis: quia sic natura comparatũ sit, ut nihil permaneat, sed ĩ ambitu quodam tpis mutationẽ recipiat, & inferius dicit. Sed hęc qño propria mutatio esset illius Reipublicæ, quam optimam esse dicit, magis quàm aliarum omnium, & vniuersorum quæ fiunt & in tempore? atq; vt exemplum aliquod ex ijs, quæ facile imperitis imponere sunt apta, de nostris 73 quoq; adponatur. Si quis interrogatus, an viuus effectus priuilegij petendæ restitutionis in integrũ trãseat ad hæredem minoris? affirmatiuè rñdeat, causamq; reddat ex regula, quæ habet hęredẽ eiusdem potestatis iurisq; esse, cuius fuit defunctus. l. hęredẽ. ff de reg. iur. is imperitis forsasse satisfaceret, sufficienter tamẽ nõ rñderet, quoniam, neq; propinquam, neq; propriam causam redderet. Non enim oẽ priuilegium restitutorium est ad hæredẽ, sicut nec in exẽplo Aristotelis oẽ animal non respirat. Præterea propria & immediata dicti priuilegij causa est ipsa læsio, non aũt sola minoris psona sine læsione. l. verum § sciendũ, & l. non oĩa. ff. de mino. Sic que priuilegium illud, cum sit rei magis quàm psonę cõsideratione datũ ad hæredes transit, per alteram regula iuris, quę habet, q cum priuilegia quædam causæ sint, quædam personæ, ideo quędam ad heredes transmittuntur, quæ causę sunt, quę psonę sunt ad heredes non trãseunt, & huius (quantum attinet ad realia) causa est iam dicta, quia heres est eiusdẽ potestatis, iurisq; cuius fuit defunctus, vt sic appareat, quàm remota sit hęc causa ab affirmatiua responsione, facta ad quęsitum prędictum. Quod si quis ad primum interrogatum responderet non transmitti id priuilegium ad heredem, quasi personę minoris concessum propter regulam, quod vbi personę conditio locum facit beneficio, ibi ea deficiente beneficium quoque deficit. l. in omnibus causis. ff. de regu. iur. c. priuilegium. eodem titu. libro sexto, ex antedictis apparet, quod ea reddita esset causa omnino falsa. hęc autem colliguntur ex Commento Dini in dicto cap. priuilegium, qui pro simili ponit etiam exemplum beneficij Velleiani Sena. cons. quod feminis lęsis fuit concessum, cum diuersum ius sit in priuilegio, quod habet maritus in restitutione dotis, vt non condemnetur nisi in quantum facere potest, & in alijs ibi p glo. & Din. positis, quę vt sunt simpliciter personalia, personam se-74 quuntur, & cum ea finem habent. Item siquis interrogatus an rei sacrę, vel liberi hominis facta promissio mereatur exequutionem, si contingat rem illam sacram profanari, & liberum illum hominem seruum fieri, negatiuè respondeat & causam addat, quia earum rerum nullum est commercium, nulla obligatio, is impropriè responderet: questio enim proposita est propter id quod accidit, rem illam sacram profanatam, & liberum hominem seruum effectum esse, cuius vt negatiuè respondeatur, propria causa est, quia non firmatur tractu temporis id, quod de iure ab initio non subsistit. l. quod initio. ff de regu. iur. cap. non firmatur. eodem titu. lib. 6. huius autem illa, quod talium rerum obligatio ab initio est nulla: & contra, si affirmatiuè responderet, & pro causa adderet: quoniam multa reperiuntur in iure ab initio inualida, quę superueniente causa cõfirmantur, vt patet ex multis deductis per Dinum in dicto capit. non firmatur. & per alios in dicta l. quod initio: Is impropriũ, & longè à proposito alienam afferret causam, quoniam proposita questio est propter solum temporis cursum: dicta vero causa temporis cursui addit factum confirmans. Possent his similia exempla multa figurari, veluti ex l. si maritus, C de donatio. inter vir. & vxor. l. cui fundus legatus. ff. de condi. & demonst. l. miles § quę propter impuberem. & l. mariti per questum. vers. quod si patiatur. ff. de adulte. l. si qua pena. & l. in lege censoria. de verborum significatione. sed & partus. § Iulianus. l. si cum exceptione. & l. metum autem. § sed licet vim. ff. quod met. caus. l. prima. § hoc interdictum de cisterna. ff. de fonte. l. peregre. § vltimo, & l. generaliter. § nihil

commune. ff. de acquirend. possessio. & l. secunda. §. separata est causa. ff. pro empt. & alijs penè innumerabilibus locis, ex quibus probatur, nihil efficere causam, quæ non sit immediata, ac propria, & adæquata propositæ affectioni, seu qualitati. Sed quoniam ad probandum id, quod propositum est, superius figurata sufficere videntur, & vnusquisque cætera ex prædictis considerare suo modo poterit, & inferius alia pleraque ad hunc finem tendentia dicenda erunt, ad præsens finem faciemus.

¶Ex dictis autem planè colligitur in coniungendis causis, ac per illas constituendis regulis, & præceptis decidendisque litibus falli nos posse, si causa ponatur vel omnino falsa, vel minus propria, vel non propinqua: & si bene considerentur om-75 nes omnibus regulis per Doctores datæ exceptiones † quas plerique fallentias, & limitationes appellant (absit à me arrogantiæ suspitio) inuenietur eas nihil aliud facere, nisi quòd declarando vniuscuiusque regulæ veram & immediatam causam, & præterea verborum significatum, relinquunt illius dispositionem ad propriæ causæ limites restrictam: separatis casibus, qui quòd alias (iuxta prædicta) causas habeant, & tamen cum causa regulę cognationem habere videantur, studiosos fallere possent. Itaque regulę virtus propterea non diminuitur, neque vitiatur in se ipsa, sed declaratur. Et quoniam per eam declarationem separantur casus externi, qui videri nonnulli potuissent, sub illius causæ ambitu, & sub verborum regulę significatu comprehendi; & studiosos fallere: non omnino ab re dictę sunt illę fallentię & limitationes, quæ fallentię cum nulla magis, quàm identitatis ac similitudinis specie decipiant: ideo rectè dictum esse puto, id solum esse iurisperitorum instrumentum, rerum causarumq; comparationem, concurrente in hanc sententiam Platone, qui in Sophista ita inquit. Eum qui à deceptione tutus viuere debet, à similitudine summopere cauere oportet. lubricum porrò & occultum hoc genus, quod etiam sensisse videtur Vlpianus, dum dixit. Omnis definitio in iure ciuili periculosa est: rarum est enim, vt non subuerti possit. & clarius Quintilianus qui lib. secundo, cap. 13. dixit. Nemo autem à me exigat id pręceptorum genus, quod est à plerisque scriptoribus artium traditum, vt quasi quasdam leges immutabili necessitate constrictas studiosis dicendi feram addens inferius. Propter quę mihi semper moris fuit, quàm minimè alligare me ad pręcepta, quę catholica vocant, idest (vt dicamus, quomodo possumus) vniuersalia vel perpetualia: rarò enim reperitur hoc genus: vt non labefactari parte aliqua ac subuerti possit. Et hæc ratio reddi potest eius, quod ex Felyno superius dictum est. Docti, & verè Iurisperiti non esse, vt consultoribus per generales duntaxat regulas & præcepta, responsa tradat, atque hoc ita esse vt dixi inferius, vbi de identitatis & similitudinis cognitione agemus, dilucidius apparebit. Cum autem ex dictis appareat re ipsa regulam non posse per exceptionem dismembrari, vt simul eadem regula, idest illius causæ coniunctio remaneat, sicut neque domus remoto tecto apta erit protegere habitantes ab æstu, frigore, &c. nisi ego fallor, sublatus est propositus scrupulus de dicta l. prima, de regu. iur. & l. in his. de legi. Nam si natura est (prout est) impossibile, de regula (vt remaneat regula) facere exceptionem, leges illæ non possunt de tali exceptione intelligi, neque his quę diximus obstare, neque ex illarum verbis colligi po-76 test eorum auctores ita intellexisse: dicit † enim Paulus in dicta l. prima, quòd regula simul cum in aliquo viciata est, perdit officium suum: sed vitiatam esse regulam, ac eam perdere officium suum, id non est pati exceptionem, quod licèt ex verbis ipsis sit clarum, adhuc exemplo ex Diui Thomę prima quæst. 22. arg. 2. mutuato, clarius ostendetur. Nemo negabit, regulam hanc ex rerum natura esse veram. Omne aridum combustibile supposito igne comburi. ponamus ignem suppositum esse lignis aridis: certè secundùm regulam ligna comburentur: sed si accidat, aqua forte superiecta, combustionem impediri, sicq; ignem viciatum perdere officium suum, dicemus ne illam regulam. Quodcumque aridum supposito igne comburi, pati exceptionem hanc, nisi fuerit aqua superfusa? & quòd hæc exceptio etiã sit de genere ipsius regulæ? nemo doctus (vt puto) hoc dicet: ita & illa per quę regula iuris viciata perdit officium suum, dici non 77 possunt esse de regula, neq; exceptiones regulę. Duplici autem † via tale vicium videtur posse cõtingere, interdum verè, interdum apparenter, verè vbi per malitiam, seu per errorem, aut per vim quicquam priuatim, vel publicè cõtra iuris regulam decernatur: vt contigit cum C. Marius filius ante annos legitimos per vim Consul creatus est, & cum Cornelius Cinna consul occiso Cn. Octauio collega contra formam legis continuato magistratu citra vlla comitia cum C. Mario patre consulem se ipsum in sequentem annum renuntiauit. Quod est simile dicto exemplo aquæ igni superfusæ: & vtinam nõ multa indies apparerent vndiq; similium viciorum exempla legum iniuste à Principibus priuati interdum commodi potius, quàm publicæ vtilitatis causa latarum, priuilegiaque, & legum (quas dispensationes vulgò dicimus) dissolutiones, quę passim nulla habita causæ cognitio-80 ne conceduntur. Apparenter autem cõtingit vitium, vbi vnus, plures vel legibus, aut canonibus soluuntur, dispensanturque, vt contra legum & canonum decreta quidlibet facere possint, non tamen pro libito principum, sed ratione, vtilioriq; causa id suadente. Vt P. Scipio Aemilianus cum Aedilitatẽ peteret, Consul à Populo dictus est: sed quoniam decem annis iunior erat, quàm vt eum consulem fieri liceret, legibus solutus, & Consul creatus, Carthaginem debellauit. Et iterum cum vicio Ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret, delatus vltrò est eidem Scipioni ab Senatu Populoq; Romano consulatus, quem cum ille capere, ob legem, quæ vetabat quenquã intra decem annos iterum Consulem fieri licere, minimè vellet: sicuti priore cõsulatu legibus est solutus, & Numantiam deleuit, huius generis est, quod apud Virgil. lib. 9. inquit Ascanius;

> Si verò capere Italiam, sceptrisq; potiri
> Contingerit victori & prǽde ducere sortem,
> Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
> Aureus? ipsum illum clypeum, cristasq; rubentes,
> Excipiam sorti, iam nunc tua pręmia Nise.

Talia quoq; sunt, de restitutione in integrum minorum, & similia iura singularia passim in iure nostro contra cõiores iuris regulas constituta: & de his intellexit Iulian. in d. l. in his. Ideo autem dixi hoc apparenter contingere, quia regula re vera per talia nõ viciatur, qñquidem ea aliam habeant causam, à causa regulæ separatam, atq; illam superiorẽ, & à primis legum & iustitiæ principijs dependentem: sicq; sub regula, & eius causa non includantur, licèt primo aspectu minus subtiliter intuentibus includi videantur, quod figura tale quid esse videtur, quale per alterũ, ab eodẽ Diuo Thoma loco superius citato sumptum exemplũ si-78 gnificatur. Nemo negat, cõisq; est oĩum opinio, † q quæ hoĩbus aliud agentibus præter eorũ intentionem eueniũt, ea casu & fortuito dicantur euenisse. ponamus herũ quempiã data opa diuersis itinerib. duos pluresve seruos eius rei inscios ad certũ locum misisse, illosq; sibi inuicẽ occurrere. certe ipsi serui, simul & alij heri propositũ ignorantes putabũt, & dicent occursum illũ esse fortuitũ, cũ tamen vere non sit fortuitus, sed ab hero designatus, & præscitus: sicq; ab alia quã fortunæ casusve causa proueniẽs. eodẽ pacto cõtingit in ijs, quę cõtra rõnem scripti alicuius iuris iustè recepta sunt: in quib. licèt non possimus illius iuris regulã sequi, aliam tñ habent superiorem cãm, & rationem, quamobrem salua remanente regula iuris, ipsa quoq; iusta sunt. Quapropter in l. ita vulneratus. ff. ad legem Aquiliã. dixit Iulianus. Multa iure ciuili contra rationem disputandi, pro vtilitate communi recepta esse. & Papa Gelasius, cũ necessitate tpis videret Italicam ecclesiam propter belli, famisque incursionem ferè omnium clericorum ministerio destitutam, adeo vt plerisq; populis subsidia regendarum deessent animarum in c. 1. lv. dist. priscis, pro sua reuerentia, manentibus institutis, quæ vbi nulla rerum, vel temporum viget necessitas, regulariter conuenit custodiri, concessit de monachis vel de laicis clericos assumi. Et Leo Quartus 1. q. 7. c. requiritis. rigor (inquit) disciplinæ quandoque relaxatur ex dispensatione misericordiæ: multorum enim crimina sunt damnabilia, quæ tamen ecclesia tolerat pro tempore, pro persona, intuitu pietatis, vel necessitatis, siue vtilitatis, & pro euentu rei, cui consentit Maldense concilium ea. q. cap. tali dicens. Raptarum virginum coniugio generatos ecclesiasticis ordinibus non applicari, nisi fortè eos maxima ecclesiæ vtilitas, uel necessitas postulet, vel euidens meritorum prærogatiua commendet, cui conforme est alterum dicti Gelasij capitulum. & si illa. ead. q. Vrbanus verò. 56. dist. dicit. Cęnomanensem electum pro eo, q filius sacerdotis dicitur (si cęteræ virtutes in eum conueniunt) non reijcimus, sed suffragantibus meritis eum patienter suscipimus, non tamen, vt hoc pro regula in posterum assumatur, sed ad tempus ecclesiæ periculo consulitur. & Leo d. q. 7. c. exigunt. Laicis, qui contra decreta canonum erant ad Episcopatum promoti, susceptum officium tenere permittens. addit. Non præiudicantes Apostolicæ sedis statutis, nec beatorum patrum regulas soluentes, quia remissio peccati non dat licentiam delinquendi: ponit etiam hæc Azo in summa tit. de regul. iur. & paucioribus verbis omnia comprehensa sunt à Paulo in titulo de legibus dicente; Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam vtilitatem auctoritate cõstituentiũ introductum est. Ex quibus (vt puto) intelligi potest verum esse, vt dixi, propterea quòd interdum contingat, aliquid contra regulam iuris recipi, & regulam eo casu perdere officium suum, non sequi, quòd regula patiatur talem exceptionem, aut quòd 79 ea exceptio sit de genere, vel de natura regulæ. A quo † autem fonte emanet causa & ratio eorum, quæ licèt contra iuris regulas, iustè tamen recipiuntur: & quia non est hic aptus dicendi locus, & copiosè dictum est, vbi de principijs legũ tractauimus, siquis intelligere cupiet, inde petat. Hactenus hæc dicta sint pro eo quod attinet ad limitationes regularum, quæ fiunt declarando causas illarum proprias. Restat altera pars de ijs, quæ accidũt ex declaratione verborum cauillosis argumentationibus implicitorum. Iulianus † in l. natura de verbo. signif. repetita in l. ea est.

de regu.iur.dicit,eam esse naturam cauillationis,quam Græci sophisma appellant, vt ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea quæ euidenter falsa sunt,perducatur. Quod simul,& illud quod dicere soleo,difficultatem omnem in iurisperitia ex falsis similitudinibus prouenire,doctè & eleganter in d.l.ea est.declarans Accursius exponit,quòd ea cauillatio, idest deceptoria argumentatio contingit per mutationem terminorum dissimiliter acceptorum,vt in hoc exemplo. Res diuinæ in nullius bonis sunt: at ꝙ in nullius bonis est, conceditur occupanti, ergo res diuinæ conceduntur occupanti,quod est falsum, & deceptio contingit ex eo,ꝙ medius terminus,idest dictio nullius,dissimiliter accipitur: cum in propositione ad hominē tantum referatur,in assumptione ad hominem pariter, & ad Deū. Res enim diuinæ in nullius,scilicet hominis, bonis sunt:sunt tamen in bonis Dei constitutione hominum. Vnde apparet,quā rationem habeat limitatio data per ipsum Accursium in l.1.ff. de rer.diuis.& Dyn.& alios in rub.de reg.iur.lib.6.illi regulę,quę habetur in §.feræ.instit.de rer.diuis.Quod ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur,videlicet ꝙ regula fallat in libero homine,in rebus sacris,& similibus, quæ in nullius bonis sunt:ea enim non est exceptio de regula, sed exclusio cauillationis prædictæ,quæ apta esset studiosum fallere, subiungit in d.l ea est.alterum exemplum Accursius. Fructus rei est pignori dare licere: sed omnis fructus rei pertinet ad fructuariū: ergo fructuario licet pignori dare,ꝙ est falsum,& deceptio est, quia vocabulum fructus, ī propositione ponitur pro quadam commoditate extrinseca, in assumptione ponitur pro vtilitate, quæ prouenit ex re ipsa. Et quoniam ad propositum effectum † vitādi deceptiones huiusmodi ex falsis similitudinibus oriri solitas, multum confert:locum integrum ex Phędro Platonis inserere hic operæprecium esse duxi,est autem talis. Socrates. Enimuero Eleatē Palamedem artificio suo efficere solitum accepimus, ut eadem audientibus similia & dissimilia,unū & multa, manētia & fluentia uiderentur. Phedr. maxime. Soc. facultas ergo cōtradictoria non in iudicijs solum & cōcionibus, verumetiam in omnibus, vt apparet,quæ dicuntur (quandoquidem vna quædam ars est) versatur,qua quis poterit omnia omnibus, quæ possunt, & quibus possunt similia fingere,& alio similia isto oculente in lucem educere. Ph. Quonam pacto id ais? Soc. hoc equidem:num deceptio in his quæ multum, an quæ parum differunt accidit? Ph. in his quæ parum. Soc. Atqui si paulatim transieris, latebis magis, dum ad contrarium venies,quàm si subito transilieris? Ph. quid ni? Soc. oportet igitur eum quicunque decepturus sit alium, ipse minime decipiēdus,similitudinem & dissimilitudinem rerum exquisitè dignoscere. Ph. necessariū est. Soc. Nunquid igitur singulorum veritatis inscius poterit eius, quod ignorat similitudinem in vniuersis paruam,aut magnam diiudicare? Ph. impossibile id quidem. Soc. ergo illos qui præter rerum naturā opinantur falsiq; sunt,constat propter similitudines aliquas sic esse affectos. hæc Plato.

82 ¶Constat igitur † omnes regulatum iuris limitationes à duobus iam dictis capitib. descendere: declaratione uidelicet significatus verborum,& assignatione propriæ causæ. Et restat vt super tractatu regularum digressione facta, iam latius euagati, reuertamur ad id quod propositum erat. ostendamusq; unum † & idem esse omnib. iurisperitis, & qui iudicant, & qui causas agūt commune instrumentum, quod est eiusdem & diuersi, ac similium dissimiliumque per comparationem cognitio. Quod paucis indiget, ut probetur: cùm noti vulgatique iuris sit, in iudicio non exaudiri, qui non afferat pro se legem, aut aliud, quod obtineat vim legis. §.consideremus. in auct. de trien. & semis. l. si verò. §.de viro. ff. solu. matr. l. seruum. §. non dixit prætor. de acqui. hæred. l. dissentientis. C. de repud. §. cum igitur. in auct. de non elig. secun. nub. c. is qui. de sent. excom. lib. 6. quapropter Bal in ca. nihil. circa fi. de elec. dixit. Quod lege non cauetur, in practica non habetur. & Archid. in c. nolite timere. 11. q. 3. vbi id probari affirmat, ait, ꝙ non tenemur credere alicui etiam magno uiro, nisi dictum suum probet per authenticam scripturam. dixi, aut aliud quod vim legis obtineat, propter consuetudines, statuta locorū, priuilegia & similia: ac etiam propter naturalem rationem, quę tametsi nullibi appareat scripta, uim legis obtinet: adeò ut idem Bal in rub. ff. de rer. diuis. circa finem dicat. Quęrere rationem uel legem, ubi naturaliter sentimus, est infirmitas intellectus: est vero ad hoc tex. in l. cum ratio. ff. de bonis damna. in l. scire oport. §. sufficit. ff. de excu. tut. in c. vlt. ex de transac. & in Clem. 1. in prin. de elec. Sed euitandę prolixitatis gratia, deinceps legis duntaxat mentionem faciam, idem nihilominus intellecturus de iis quæ habent vim legis. Hoc igitur posito, ꝙ quicquid intendamus dicamusque in iudicio, sit lege confirmandum: eaque confirmatio non possit contingere nisi citata lex conueniat cum specie facti propositi, succedit consequentia, ꝙ omnis nostra propositio confirmanda sit per identitatem, aut similitudinem legis, aut eius quod legis vicem teneat. Illud verò ꝙ citata lex conuenire debeat cum specie facti propositi, quamuis apud nos indubitabile esse videatur, tamen siquis adhuc dubitet, planè demōstratur hoc pacto. Quamuis plures sint iudicialium causarum status, & cōstitutiones, quas olim & nos latè declarauimus in eo libello, cui titulus est. De exceptionibus, omnes tamen † in sui propositione prædicati loco expressè vel tacitè habent iustum, vel iniustum. Qui enim accusat aliquem, vt ille pęna afficiatur, id proponit, quoniam fecit aliquid iniustum: & qui petit debitū, vel pręmium, id proponit quod dari sit iustum. Contra, qui defendit, vtriusque oppositum probare nititur, nec aliud præterea in iudicijs disceptatur. Quod autem proposita facti species iusta sit, vel iniusta, ex eo solo, quod proponitur, & est in controuersia, probari non potest: sed opus est, vt aliqua lex proferatur, per quam probetur id esse tale, quemadmodum siquis ostensam lineam (exempli gratia) decem cubitorum, & frumenti cumulum, decem modiorum esse dicat: fidem non faciet, nisi cubitali mensura, & modio prolatis, vtriusque mensuræ, cum proposita linea frumētique illo cumulo comparationem fecerit: leges enim dudum antea generalibus verbis, & de futuris negociis cōpositæ, describere non possunt factum, de quo nūc est controuersia: ideo relinquitur esse necessarium, vt litigatores id quod ponūt, ita iustum iniustūve esse dicant, aut negent, sicut est iustū iniustumve in illa, uel illa lege descriptum. quod nihil aliud est, quàm species quædam quæstionis quærentis de magnitudine rei, & mensura, quasi diceret, accusator, factum, cuius pęnam expetit, esse tam magnæ iniustitiæ, quantæ est factum in illa lege descriptum, & ea pęna signatum, & actor rem petitam sibi dari tam iustum esse, quàm iustum est, eam rem dari, quæ per illam legem dari debere sancitur: & quasi, è contra defensor negaret factum in accusatione propositum ita iustum, & rem petitam petitori dari, ita iustum esse, sicut illis legibus iustum iniustumq; describitur. Vt sic dici possit vniuersaliter, ꝙ iudicialis disceptatio † ferè omnis nihil aliud sit, quàm comparatio quædam rerum & causarum. Quod more suo doctissimè significat Arist. lib. Eth. 5. cap. 4. ubi colligit ius, & æquum pluris & paucioris esse medium proportione arithmetica: & iudicem medium, seu mediatorem, ad quem cum altercantur homines, confugiunt, vt ille altercationem eorum ad æqualitātem redigat, & Politicorum libro 3. cap. vlt. vbi ait manifestum esse quod iustum quærentes medium quærunt.

(Margin numbers: 81, 83, 84, 85.)

SVMMARIVM.

1. *Exercitatio omnis imperitorum in sola rerum, causarumq; comparatione consistit.*
2. *Artes omnes, quæ maiorem exigunt exercitationis vsum, naturaliter cognitu sunt faciliores.*
3. *Leges qui ex libris didicerint, Item vulgares, qui ex suo ingenio iusti, & iniusti intelligentiam profitentur, citra exercitationem, non erunt periti artifices.*
4. *Iurisperitia pars quædam prudentiæ, circa quæ versetur, & quo instrumento comparanda.*
5. *Iurisperitus debet accuratè, & celeriter, quæ inter se similia, & dissimilia sint, deprehendere.*
6. *Aliquis ab alio ad aliud transgrediens: quando vera dicat, & quādo non.*
7. *In scientijs actiuis vniuersalium comprobatio ex particularibus sumitur.*
8. *Imperitos nonnullos peritis quandoque auctosiores esse, & in reliquis eos, qui sunt periti: vnde fiat.*
9. *Prudentia est actiua, & quæ secum rationem, & experientiam quærit.*
10. *Aliquem plures artes bene exercere posse quodammodo impossibile, & unde verisimiliter proueniat.*
11. *Prouerbia, Quam quisque nouit artem, in ea se exerceat, & alia congesta, vnde inualuerint.*
12. *Identitas, & diuersitas. Similitudo, & dissimilitudo, in hoc tractatu sunt quasi materia. Comparatio verò quasi instrumentum.*
13. *Comparatio in omnibus iudicijs vnde sumenda: & quis eam rectè facere possit.*
14. *In præparatione ad institutiones iuris ciuilis, dum declarauit author, qualis esset vniuscuiusque illius operis tractatus, tum dispositio, via, ratioq; instituendi ab Imperatore obseruata: quid significare voluerit.*
15. *Aliqua, quæ vna ratione dicuntur eadem, alia dici poterunt similia: idem in diuersis, differentibus, & relatiuis procedit.*
16. *Relatiua quæ sint, & an magis, & minus suscipiant.*
17. *Similitudo communiter, vel extra prædicamentum qualitatis dicta in quibus sit efficax, vel non.*
18. *Similitudinum quæ in collatione causæ ponenda sit.*
19. *Iudiciorum finis quis sit.*
20. *Qualitatibus inter se inest repugnantia: & magis, ac minus recipiunt.*
21. *Similitudo quæ requiratur in hoc tractatu, et in eo vnde ex similitudine argumentum sumitur qualis esse debeat.*
22. *Certius debet esse id, quod rem confirmat, quàm res confirmata.*
23. *Similitudinis, & identitatis inquisitio in quibus prosit.*
25. *Comparatio in hoc tractatu cuiusmodi sit, et quòd non est locus, sed methodus quædam per se.*
26. *Affectio, siue Qualitas eiusdem, aut similis habitudinis & rationis, quid sit.*

27 *A iuris-*

27. *A iurisperitis pro actore & reo, qui voce in iudicijs causas agunt, & qui de scripto consilia tradunt, quæ ratio sit habenda.*
28. *Diuersis legibus positis docet, quo pacto ad quæsita circa illas sit respondendum.*
29. *Institutio simpliciter dicta est genus supremum: & quando sit genus subalternum: & quæ sint eius species, & indiuidua.*
30. *Similitudo magis propinquitatem significat, quàm identitatem: & alia huiusmodi, quæ notant doct. in l. qui liberis. ff. de vulg. & pup. quomodo sit intelligenda.*
31. *Pluralitas rerum existens ad sensum nota non recipit dubitationem.*
32. *Genere, & specie, vt aliqua eadem dici possint, quæ requirantur.*
33. *Specie quæ differant, licèt genere supremo, & subalterno sint eadem.*
34. *Similitudo falsa, generisq; anceps acceptio; quot modis possit nos decipere.*
35. *Interroganti, qua ratione, in venditione idem iuris est quod in locatione, ut emptio rei suæ consistere non possit, quomodo respondendum sit.*
36. *Genera omnia, & species propria nomina non habere contingit.*
37. *Actuum quorumcunque, qui depositi sint ad res nostrum singulis acquirendas, summa diuisio quæ sit.*
38. *Genus supremum, subalternum, & species in seruitutibus quæ sint.*
39. *Vsucapionem ad perficiendam quæ requirantur, & quæ genera, & species possessionis constituendæ sint.*
40. *Possessio carens titulo, & bona fide quomodo appellabitur.*
41. *L. ij. & l. si ancillam. ff. pro suo, cum alijs similibus declaratio.*
42. *In similitudinibus, & dissimilitudinibus tradendis Iureconsulti uitiquv quandoq; à iunioribus repræhensi sunt.*
43. *Formæ mutatio rerum ex stipulatione debitarum est genus, & quæ sint eius species.*
44. *Experientia tota peritia iuris in exemplis discernendis consistit.*
45. *Vlpianus, post Offilium asserens, frumenti aceruum, vini dolium, & hominem contrectari, esse similia, ab authore nouiter repræhenditur.*
46. *Auris hominis, & poculi ansæ contrectatio, bene inuicem comparantur ab Vlpiano.*
47. *Arg. non persistit ex sola speciei, generisve identitate, nisi conueniat etiam rationis communitas: & repræhenduntur, qui in iure voluerunt valere arg. à tali re, ad talem rem, ut à contractu, ad vltimam voluntatem cum similibus, & quo modo subijcit exempla.*
48. *Casuum, in quibus ratio sit eadem, est impossibilis enumeratio propter eorum multitudinem.*
49. *Generum, specierumq; exacta cognitio quibus conferat.*
50. *Iurisconsulti quibus in casibus posuerunt in ipsorum responsis rationem, & quibus non.*
51. *Genere, & numero, vel specie quæ sunt eadem, intelliguntur eadem iuris ratione, & istorum effectus.*
52. *Ratione eadem esse aliqua, duobus modis contingit, & quo pacto hi diuersi sint.*
53. *Rationis identitatem, aut similitudinem, probandi onus incumbit allegandi, & multa exempla eorum, quæ non sunt eadem genere, specie, & numero, sed ratione tantum.*
54. *Iustum quid sit.*
55. *Lex quid sit.*
56. *Simile iusto quod sit.*
57. *Parum expertus facile falli poterit in discernendis exemplis, quæ eadem, vel simili ratione deciduntur.*
58. *Iurisperitus qui esse cupit, in qua re plurimum se exercere debeat.*
59. *Causa eadem, vt dici possit, quæ requirantur exempla.*
60. *Actio exercitoria quando locum habeat.*
61. *Actio institoria quando locum habeat.*
62. *Similitudo vt bona sit, quæ secum requirat.*
63. *Similitudo bona est difficilis cognitu, & inuentu, in ea cognoscenda nobilior artis portio versatur.*
64. *Identitas vtraque, & similitudo rationis, vnde proueniant.*
65. *Regula simplicissima absque aliqua limitatione est. Quod vbicunque proponitur factum habens eandem rationem cum facto per legem deciso, tunc eadem decisio facienda est. Vbi autem non est eadem, sed similis ratio, aliud statui potest.*
66. *Deceptio doctorum vnde proueniat.*
67. *Ratio legis condendæ quæ fuerit, quando non apparet, quid faciendum.*
68. *Ratio leges, non solùm difficile, verùm plerumque impossibile factu est, vt inueniatur.*
69. *Lex nulla est, quæ sua causa, suaq; ratione careat.*
70. *Legis rationem, etiam in ea non expressam, possibile est inueniri, nisi noster deficiat intellectus: & quomodo inueniatur, quando inuenienti standum sit, & de interpretatione ex identitate rationis.*
71. *Sententia lata contra legem est nulla: & pariter lata contra rationem legis, & quid de lata contra simile legis.*
72. *Lex tanquàm iniusta, & sine ratione posita repræhendi non debet.*
73. *Stat. quo cautum est, vt stat. secundùm litteram intelligantur, est probabile.*
74. *Legis ratio quando inquiri possit, & quando non.*
75. *Lege probibita interpretari, si occurrerint casus interpretatione indigentes, quid agendum.*
76. *Legislator vitaturus tyrannidis suspicionē, debet rationem legis assignare.*
77. *Ratio in lege quando non est reddita, vel non scripta, aut breuitatis causa resecata, quid agendum.*

Liber Secundus.

HACTENVS quāta sit exercitationis efficacia, quiq; nobis occurrerint præambuli quidā exercitationis modi, exposuimus, & quod omnium Iurisperitorum tam qui iudicū, quàm qui causidicorum officio funguntur, vnum idemq; sit instrumentū, & quale sit illud (vt puto) probauimus: nūc restat vt eos dicto instrumento primùm armemus, deinde armatos instructosq; in campum deducamus. Nō ignoro, à doctis plerisq; super significatu similitudinis, collationis, & comparationis, diuersas, adeo prolatas esse sententias, vt vix deliberare possint lectores, quam sit eis in partem eundum: ideoq; illud mihi hoc loco testandum esse censui, quòd (eam quæ de nominibus est concertationem curiosis relinquens) res ipsas proponam, quib. per me licebit, vt quisque suo iure nomina imponat. Illud verò admirari meritò poterit aliquis: si verum est, quod proponimus, 1 omnem iurisperitorum † exercitationem in sola rerum causarumq; comparatione cōsistere, quo pacto fieri possit, vt in vna re sola, per totum vitæ spacium se exercētes vix facti senes eiusmodi exercitationis periti euadant? præsertim cum singularum rerum tractatu, habeamus explicitè perspicueq; descriptos, tractemusq; res cognitu minimè difficiles, quippe in quotidiano vitæ vsu consistentes: sed is (vt puto) acquiescet, postquàm consi- 2 derauerit, ita bene factum esse à natura: vt eæ artes † quæ maiorē exigunt exercitationis vsum, cognitu sint faciliores. Omnia eñ (exempli gratia) rethoricæ ac musicæ præcepta quilibet mediocris etiam ingenij vir, paucis mensib. cognoscere ac discere poterit: peritus autem musicus & orator non erit, nisi post eiusmodi cognitionem ea in re multis annis se exerceat. Et in ipsa iuris 3 scientia peculiare est, nō solum quod ex libris † facile & breui disci possit: sed (qui suiipsius est vnicuiq; amor) etiam sine studio iuris scientiæ, plerique sibi videntur esse iuriscōsulti, & vulgares etiam homines reperies, qui iusti intelligentiam ex suo ingenio profiteantur: sed neque tales, neque etiam qui ex libris tantū leges didicerint, citra diuturnam in particularibus causis exercitationem iuris scientię periti artifices erunt, aut verè vnquam dici poterunt, quemadmodum teste Cicerone lib. Officiorū primo. Nec Medici, nec Imperatores, nec Oratores, quanuis artis præcepta perceperint, quicquam magna laude dignum sine vsu & exercitatione consequi possunt. Et quemadmodum picturæ studiosis nihil profuerit Michelangeli & Appellis exemplaria cognouisse: nisi & ipsi pingere tentauerint: & longinquum iter aggressurus, nihilomagis ignotarum antea viarū gnarus erit, eo quòd Ptolomęi tabulas accuratè mensurauerit, quàm qui eas tabulas nunquam viderit: ita & Iuris scientiæ sola cognitio sine exercitatione Iurisperitum nunquam efficiet. Hoc autem ex eo proue- 4 nire videtur, quia iuris peritia † pars quædam est prudētiæ, versaturq; circa iusti & iniusti considerationem, quæ quoniā non corporeis sensibus, sed solo intellectu facienda est, alius alio fertur: nonnulla enim secundùm similitudinem, vel immutationem eorum, quæ ipsis insunt, ita sibi inuicem respondent, vt in aliquo sint similia, in aliquo dissimilia, oportet autem talia internoscē- 5 tem esse † artificem, vt accuratè simul & celeriter queat depræhēdere, an inter se similia sint, an dissimilia. Quod paulò post locū superius citatum declarauit Plato sic dicens. Soc. An cōstat cuique, ꝙ in alijs dum loquimur idem sentimus omnes, in aliis non idem? Ph. Quamuis quod ais intelligere videor, planius tamē vt dicas cupio. Soc. quando quis ferri nomen vel argenti pronunciat, idem omnes protinus intelligimus. Ph. prorsus. Soc. quid cū iusti vel boni nomen? nonne alius aliò fertur, atque cum alijs, & nobiscum ipsi ambigimus? Ph. magnopere. Soc. in alijs ergo consentimus, in alijs dissentimus. Ph. sic est. So. vbi nam facilius falli possumus? & in quibus horum Rhetorica plurium valet? Ph. patet in quibus ambigimus. So. oportet igitur eum qui Rhetoricā sit assequuturus, primum hæc ordine discreuisse, & quæ vtriusq; speciei figuræ sint pcepisse, & vbi maximè falli ambiguitate multitudo potest, & vbi non potest. Ph. præclaram quandam ò Socrates agnosceret speciem, qui cogitatione id caperet. Soc. deinde oportere arbitror, cum nihil latere, cū ad singula euenerit, sed acutè persentire, id de quo dicturus sit vtrius sit generis. hactenus verba Platonis. Cùm igitur aliquis secundùm similitudinē, aut 6 identitatem ab alio † ad aliud transgredietur, vera dicet: vbi autem secundùm dissimilitudinem, aut diuersitatem, mentietur, multo magis secundùm contrarietatem: & hoc est: quia in acti- 7 uis huiusmodi † scientijs vniuersalium comprobatio ex particularibus sumi consueuit, quapropter Arist. lib. ethi. 2. cap. 7. de mediocritate virtutum loquutus, ea verba subiunxit, quæ sunt superius relata & lib. 6. cap. 1. Quoniam antea dixerat medium esse eligendum, & medium esse, sicut recta ratio præscribit, subiūgit hæc verba; Ac si ita dicamus, verum quidem est, non tamen perspicuum: quippe cum in omnib. alijs studijs circa quæ est scientia,

tia, verum sit dicere, neq; amplius, neq; minus esse elaborādum, neq; ociandum, sed mediocriter, atque vt recta ratio præscribit. Nam qui solum hoc habet, nihil amplius cognoscet, verbi causa qualia corpori adhibenda sint? siquis dixerit ea quæ iubet medicina, & sicut is, qui ea est præditus statuit, & ad rem nostrā propinquius eo lib. cap. 6. ait: Adde, ꝙ neq; vniuersalium tātum prudentia est: sed opus est, vt singula etiam cognoscat: est enim actiua, at actio circa particularia versatur. Hinc fit, vt nonnulli etiā 8 † nescientes nōnullis scientibus actuosiores sint & in reliquis illi qui sunt periti: nam siquis leues quidem carnes cognouerit faciles concoctu esse & salubres: quæ tamen leues sint ignoret, is ꝑfectò sanitatē non efficiet, sed ille efficiet magis, qui auiū carnes 9 esse leues & salubres sciuerit. Prudentia † verò actiua est, quare vel vltra quę (rationem scilicet & experientiam) vel hanc potius habere oportet, cui conforme illud quoq; est, quod lib. 2. cap. 2. dixerat. Quoniam igitur præsens tractatio non est speculationis causa, quemadmodum aliæ (non enim vt cognoscamus quid sit virtus, sed vt boni efficiamur, alioqui nulla eius erit vtilitas) necesse est, vt de actionibus quomodo agendæ sint, consideremus, quippe cum in eis sita vis sit, vt habitus quoq; præditi qualitate quadam reddamur: & elegantissimè (vt semper) Galenus de Placitis Hyppocratis & Platonis lib. 9. ait. Quod igitur semper & dicentem me, & scribentem audis: id in præsentia etiam auditurus es. Generalis methodus citra multorum particularium exercitationem, bonum efficere artificem non potest: id quod in omnibus eiusmodi licèt conspicias, in nonnullis tamē adeo validam obtinet vim, vt vniuersalem methodum vno anno solo absolutissimè queas discere: exercitationem verò, nisi per totam vitam fiat, ad artis opera parum proficere. & paulò inferius addit. Itaq; laborandum est in vnaquaq; artis exercitatione circa materias, quarum actiones vitę vtiles expetimus: quamuis enim naturam aliquis vel multo præstantissimam ad quodcunq; opus habeat, exercitationem verò negligat, nullo eorum qui natura destituūtur exercitationis autem cura, & sedulitate vincunt, præstantior erit, & ante ipsum Galenum Thucidides lib. historię suæ primo, sub persona Periclis, ait; Genus artis est, vt quidlibet aliud res nautica, in qua non oportet succisiuis quibusdam temporibus delicatè versari, sed siquis eius bene peritus esse velit, opus est, vt per totam vitam in ea se exerceat. Atq; hinc verisimile est prouenire, 10 ꝙ complures artes † vnum quempiam bene exercere sit quodammodo impossibile. Eādemq; ob causam Stratonicus cytharędus (vt est apud Atheneum lib. 8.) Regi Ptolomeo secum contentiosius de cytharistica disputāti, adpositè dixisse fertur. Aliud esto Rex sceptrum, aliud plectrum. Et Appelles (teste Plinio lib. 35 c. 10.) Alexandro magno in officina multa imperitè de pictura disserenti, comiter suasit silentium, admonens illum rideri à pueris, qui colores terebant, & inualuerunt Prouerbia. Quam 11 quisq; † nouit artem in ea se exerceat. Ne sutor supra crepidam. Tractant fabrilia fabri, & his similia. Ex quibus (nisi ego fallor) probatum est ingenium natura perspicax, atq; illi etiam additā iuris scientiæ pręceptorum cognitionem, sine diuturna in particularibus exercitatione, iurisperitū facere non posse. Et quamobrem tam diuturna sit opus exercitatione, cum ipsa scientia breui tempore addiscatur, & eius exercitatio in sola cōsistat rerum causarumq; comparatione, quod ex dicendis quoq; clarius elucescet. Dicendum autem prius est, quarum rerum & causarum in hac exercitatione idētitas & diuersitas, similitudo & dissimilitudo sit discernenda: sed ad dicendorum euidentiam hic quoque repetendum id, quod superius dictum est. intelligere me in 12 hoc tractatu identitatem † & diuersitatem, similitudinemq; & dissimilitudinem esse quasi materiam, comparationē verò quasi instrumentum, quo mediante diuersarum rerum collatione facta discerni dijudicariq; possit, an eædem, vel similes collatæ cōparatæq; res sint, an verò diuersæ & dissimiles, in quo significatu posuerunt comparationem, Paulus in l. non distinguemus. §. illud. in pri. ff. de recept. arbi. Ibi. sed compromissum illud comparauimus ordinariæ actioni &c. & Papinianus in l. Stichū aut Pāphilum. §. si mandato meo ff. de solutionibus ibi. & ad hoc pertinet tutoris & pupilli debitoris nos fecisse comparationem. Ad propositę igitur quæstionis resolutionem pono, ꝙ comparatio 13 † in omnibus iudicijs sumēda sit à specie facti, certa aliqua lege descripti, vel ab illius causa, aut simul ab vtraq;: faciendaq; illarum cum controuersi facti specie, vel causa, aut vtrisq;, collatio, quod quia rectè facere nemo poterit, nisi qui omnium legitimorum actuum, instrumentorum, & articulorum iuris, genera, species, differentias, & propria prius ex præceptis artis didicerit, deinde vniuscuiusq; negocij genere, specie, differentijs, & proprijs, ac per ea similibus, dissimilibusq; dignoscēdis se exercuerit: ideo talium rerum exercitationem dico esse opportunā. Illud tamē volo studiosis hic nō esse incognitum, eodem tendere vnumq; in effectu esse omnes illas considerationes, videlicet quæ cōsiderat cuiusq; generis, & speciei propria, & cōmunia: & quę discernit, num eędem an diuersæ, similes, an dissimiles res, quæ comparantur, existant: & quæ speculatur, quid idem in ipsis sit, & quid diuersum: & quæ à primo, & generalissimo genere diuisoria methodo ad ea quæ non amplius diuidi possunt per differentias in medio consistentes descendit: aut contra compositoria ratione à specialissimis quæ multa sunt, ad primum genus ascendit: atq; 14 hęc significare † volui, dum in pręparatione ad institutiones iuris ciuilis declaraui, qualis esset vniuscuiusq; illius operis tractatus tum dispositio, tum via, ratioq; instituendi ab Imp. obseruata. Hoc autem, de quo nunc loquimur, ita vt supra designatum, & verborum compendio inuolutum, latius est explicandū. Pręmitto autem, ꝙ (quemadmodum ex antea dictis liquere potest) 15 nonnulla; † quæ aliqua ratione dicuntur eadem, alia ratione dici potuerunt similia: itidem, & quæ diuersa, & quæ differentia, & quæ ad aliquid siue relatiua sunt, aliqua ratione dici poterūt esse similia, & dissimilia, quod ipse quoq; Aristoteles sensit: cùm in 16 prædicamento ad aliquid dixit. Ad aliquid sunt † quæcūq; hoc ipsum, quod sunt, aliorum esse dicuntur, vel quomodolibet aliter ad aliud: vt mons magnus ad alium montē (magnum enim ad aliquid dicitur) & simile alicui simile, & paulo infra. Vidētur autem ea quæ ad aliquid sunt, magis & minus suscipere, simile enim & dissimile magis & minus dicitur, & par & dispar, magis & minus dicitur, cum vtrumq; sit ad aliquid: simile enim alicui simile dicitur, & impar alicui impar; similiter & in alijs prædicamentis communiter dictæ similitudinis, & dissimilitudinis poni exempla possunt: sed quod attinet ad rem nostram, similitu- 17 do † communiter & extra prædicamentum qualitatis dicta, nō 18 erit efficax nisi in cōparanda specie facti: sed in collatione † causæ ponenda est similitudo propria dūtaxat qualitatis. Nam cum 19 iuxta superius dicta, iudicia † non sint aliud quam disputationes quędā de eo, quod ponatur aliquid, aut negetur esse iustum, vel iniustum, sicut est iustum vel iniustum in lege citata descriptū, & cui quod est in controuersia tanquā similes, & pariter aut magis iustum comparetur, aut tanquam dissimile comparandū esse negetur. patet, ꝙ necesse est, eam similitudinem qualitatis dici, cum iustitia, iniustitiaq; sint qualitates, nec cadant sub alio prædicamento, quod (vt cætera omnia) sensit posuitque admirabiliter idem Aristoteles in pręd icamento qualitatis, ita inquiens. Est au- 20 tem qualitatibus inter ipsas † repugnātia, vt iustitia iniustitiæ cōtraria est, & cādor atrori, itemq; cætera eiusdem generis: eadem est eorum ratio, quæ ex ijs qualia nominātur: veluti iusta iniustis contraria sunt, & nigra cādidis, & paulò inferius addit. Amplius si quod contrarium in qualibus est, alterum etiam in ijs fore, qđ singulatim cæteras cathegorias intuēti perspicere licet, velut. Si iniustitiæ contraria sit iustitia: iustitia autem sit qualitas, & iniustitia qualitas sit necesse est. Nulla enim cathegoria, nec quantitas, nec quæ ad aliquid, neq; locus, neq; prorsus aliud eiusmodi iniustitiæ coniungitur, neq; accommodatur, & inferius etiā subiungit. Recipiunt autem qualia magis & minus, nā & albū aliud alio albius, minusq; album dicitur, & aliud alio magis, minusve 21 iustum. Similitudo autē † de qua loquimur, licèt necessariò nō requiratur magis in vno q̄ in alio sed sufficiat, si æquè sit in omnib. similibus, euidentior tñ esse debet in eo, vnde argumentum ex similitudine ducitur, quod clarius est, q̄ vt probatione indigeat, quo enim pacto concludere possemus iusti in cōtrouersia positi rationem eadem esse, vel similem rationi legis, à qua similitudinem adducimus, nisi illius legis ratio sit euidens: semper. n. 22 † certius debet esse id, quod rem confirmat, q̄ res quæ probatur. Quoniam autem identitas & similitudo quærenda est duntaxat causæ iustitiæq; & iniustitię, quam qualitatē esse dictum est, non 23 minus valebit † in ijs, quę diuersorum sint generum, q̄ in his quę eiusdem sint generis, etiam si generis nomine speciem quoque intelligamus, si in omnibus æquè eiusdē generis specieb. aut speciei cuiuslibet indiuiduis eadem sit iuris ratio: hoc tamen intere- 24 rit, ꝙ qui probat speciem † facti in controuersia positi esse eiusdem vel generis, vel speciei, cuius est factum in lege citata descriptum, illico habet intentum consequentiæ; ꝙ eadem iuris ratione vinciatur, sicq; onus incumbit aduersario probandi ex alia lege, ꝙ ea species ab illo genere sit excepta; cùm è contra si diuersi generis facto fiat comparatio, illius qui argumentatur officiū sit ostendere, ꝙ eadem, vel similis vtriusq; sit qualitas, & causa, vel ratio iusti. Antequàm dictorum exempla ex legibus ipsis ad- 25 ducam, illud quoq; præmittendum videtur, ꝙ comparatio † de qua loquor, non est locus quidā certus, vt quilibet ex ijs qui Topici appellantur, sed est separata quædam methodus, per quā loci ipsi Topici, & ex illis accepta argumenta adaptantur quæstionibus factis de magnitudine rei, habetq; secundùm singula comparationis genera locos certos, ex quibus argumēta sumi queāt, quos ne hic omnes Aristotelis Topicorū libros transcribamus, qui voluerit, inde petat. Loci enim, per quos cōstituitur, destruiturq; idem numero, primo ex tribus modis, & magis propè sumptum, integros implent libros sextum & septimum, & per quos idem numero proprio, libro quinto, & per quos idē numero accidente, libro secundo: per quos autem idē genere ac specie probari ac refelli potest, habetur libro quarto: & per quos idem ratione, siue analogia & proportione libro secundo, vbi de construendo destruendoq; per comparationem accidēte loquitur: 26 affectio † autem, siue qualitas eiusdem aut similis habitudinis & rationis

rationis (quod ex antedictis patet) nihil aliud est, quàm qualitas vnicuique accidens. Ipsius quoque similitudinis probandæ, vel improbandæ (vltra ea quæ superius dicta sunt) loci habentur ad finem libri secundi. Quæ omnia cū legibus comprobauero, putabo simul ostensum, cui nobis vsui sint loci topici, ac me solutum nexu obligationis ꝯctæ, per ea quæ dixisse memini in libro vsus iudiciorum palatii pontificii, vbi pollicitus sum ostendere, quænam iurisperitis cōsulendi de iure, atque in iudicijs iuris sui tuendi ratio conueniat: manifestum est enim, quòd ij, qui voce 27 † in iudicijs causas agunt, & qui de scripto consilia tradunt, hoc solum, & præterea nihil aliud, quod ad rem faciat, curare debēt, aut possunt, nisi vt qui sunt pro actore, proponant certam legē, cuius determinationi similem in proposita causa decisionē fieri debere intendant, deinde vt facta comparatione ea duntaxat argumenta adducant, per quæ, iuxta superius dicta, identitas, aut similitudo comprobetur, & contra qui sunt pro parte altera, deducant ea per quæ probetur diuersitas, aut dissimilitudo. Quòd si hac lima quis tot edita consiliorum volumina rimari, & ex illis nihil ad rem facientia, superfluaque argumenta reijcere voluerit, certo certius est, quòd ea redigentur ad multo minorem cartarum numerum: sed hæc omnia melius ipsis exemplis dilucidabuntur. Quorum quidem exemplorum, non admiretur lector, cur hæc quæ inferius describentur, potius, quàm alia posuerim, & fortasse multa inuenirentur, quæ res ipsas dilucidius probare potuissent, nam cum innumerabilis eorū sit copia, & obuia legentibus vndique compareant: ea posui, quæ vel succurrerunt memoriæ, vel apertis libris prima occurrerunt. Incipiamus ergo ab is, quæ sunt captu faciliora. Nemo (vt puto) negabit, generalissimi illius generis rerum, quæ à priuatis possideri possunt, inter alia vnum esse genus subalternum earum rerum, quæ nec soli sunt, nec solo cohærent: & eius speciem vnā inter alias esse earum rerum, quæ licèt non sint soli, nec cohærentes solo, sed mobiles, vt nauis, & vehiculum: tamen à nobis ita possideri possunt, vt nos in eis simus non minus quam in quolibet 28 prædio alijsve rebus solo cohærentibus. Sit ergo † lege declaratum, quòd interdictum prætoris ad recuperandum possessionē pro ijs, qui vi deiecti fuerint, non pertineat ad eum, qui de vehiculo deiectus est, & contingat quempiam de naui deiectum illo interdicto agere, dicatque tam iustum esse illud sibi interdictum concedi, quàm instè concessum est illi, qui de ligneis ędificijs deiectus fuit. l. 1. § planè. ff. de vi & vi arma. Si sapiet, respondebit alterius partis causidicus nauis (nempe mobilis omnino existentis) definitionem in proposita specie magis esse vehiculo, quàm ligneis ædificiis similem d. l. 1. §. si quis de naue: sicque nō esse eiusdem rationis, cuius sunt ædificia lignea, quæ & si, quemadmodum nauis est, lignea sint, solo tamen cohærent, & illud interdictum non pertinet nisi ad eos, qui de solo uel re solo cohærenti deiiciūtur. Sed potius eius dicet esse rationis, cuius sunt res mobiles, ad quas ad interdictum non pertinet, sed pro illis furti, vel vi bonorum raptorum actio competit. dict. l. 1. §. hoc interdictum & §. illud vtique. Itaque in tali specie identitas non est capienda à materia lignea sed à forma cohærentiæ solo, uel mobilitatis. Item sit hoc constitutum, quòd siue corpore, siue animo quis possidens deiectus fuerit, vi deiectus esse dicatur: ut dict. l. 1. §. siue autem, & sit lege certa declaratum, æstiuorum hybernorumque saltuum nos possessiones animo retinere: vt habetur. ff. de acqui. poss. l. peregre. §. vlt. & l. sequent. & deiectus aliquis de vinea, uel de domo, eo quòd inde procedēs nemine seruorum relicto, mox reuertens prohibitus sit ingredi: illud interdictum pro recuperanda possessione, quam animo retinebat, concedi sibi petat, exemplo eius, qui eodem modo æstiuorum hybernorumq; saltuum possessionem amiserat: nō rectè opponet aduersarius, si dicat, non esse easdem hybernorū ęstiuorū q; saltuum, ac domus, & vineę possessiones: quoniam illorum possessio corpore certis anni partibus (quod æstiuorum hybernorumq; uocabula significāt) communiter detineri: reliquo verò tempore nullo custode solita est relinqui, cum domus & vineæ possessio toto tempore continuari possit & soleat. Nam non quæritur hic identitas à specie possessionis, vt continue, vel interpollatim retineri solitæ: sed quòd recedens quis eam habeat mentem, ut amittere possessionem nolit, quod in omnibus prędiis locum habet dict. l. prima, §. quod vulgò. Prædicta videntur esse adeo clara, vt nemo negaturus sit, ea ita se habere, sicut est dictum: sequentia tametsi eiusdem sint farinę, ob causam tamē infra dicendam, videbuntur fortasse in se continere obscuritatem. Sint pupillaris substitutionis species vna earum quæ purè, altera earum quæ sub expressa conditione fiunt, & sit lege declaratum, quòd per illa uerba: si filius meus intra pubertatem decesserit, Seius hæres esto, intelligatur purè esse substitutus: adiectis autem uerbis, si idem filius hæres sit, substitutio sub conditione facta esse censeatur, & propterea quòd non possit esse hæres ex substitutione, nisi ex institutione hæres fuerit, cōtingatq; aliquem vnà cum impubere filio quibusdam aliis institutis, ita substituere: quisquis mihi ex suprascriptis hæres erit, idem impuberi filio hæres esto, mortuoque testatore, & deinde etiam filio impubere, vnum ex institutis, qui paternam ex testamento hæreditatem repudiauerat, prætextu substitutionis portionem hæreditatis occupare, & contra illum formato iuditio, alter, qui ēt patri hæres esse uoluerat, dicat: tam iustum esse, vt hic, sub illa conditione, quisquis mihi ex suprascriptis hæres erit, substitutus, cum ex institutione patris hæres esse noluerit, etiam filii ex substitutione non sit hæres, sicut est iustum per illam legem declaratum: ubi videlicet erant uerba. Si filius mihi hæres erit: cū vtrobique sit expressa conditio, non rectè dicet aduersarius, si neget bonam esse comparationem, quasi ex diuersis factam, cū illa, quæ in lege descripta est conditio ex aditione filii, hæc verò ex ipsius substituti aditione pendeat: non enim hic facit idem & diuersum uerborum conceptus, sicque ipsius substitutionis materia: sed forma conditionis, qua non impleta, ratio pariter in vtraque suadet substitutionem nō debere effectum sortiri. l. qui liberis. in princ. ff. de vulg. & pupil. & licèt eæ diuersæ sint uerborum formæ, sunt tamen uelut singularia indiuidua eius speciei substitutionum, quæ dicitur conditionalis, sicut Plato & Socrates hominis. Item sit lex, vt quibuslibet confecta sententijs, in quolibet loquendi genere formata hęredum institutio ualeat, si modò per eam liqueat uoluntatis intentio, ut habetur in l. quoniam. C. de testa. & prout perfecta clarissimaque est, & valet institutio ex illis verbis. Lucius Titius mihi hæres esto, ita etiam lege altera declaratum sit ex tribus verbis. Lucius hæres esto, atq; etiā ex duobus. Lucius hæres: cōceptam institutionem ualere, quasi in ea plus nuncupatum minus scriptum fuerit: & per eas nihilominus liqueat uoluntatis intentio, contingatque alicuius testamentum exhiberi conditū per hæc uerba, Lucius est, certè hæc quoque institutio valebit, cum sit eadem definitione, eiusdemq; speciei institutionum cuius est illa. Lucius hæres, quæ licèt uerbis minus contineant, quàm nuncupatum esse uerisimile est, & scriptum esse debuit: ex ijs tamen liquet uoluntatis intentio, nō minus quam ex illis. Lucius hæres, ꝙ si nomen Lucius solūmodo scriptum esset, non procederet, essetq; omnino diuersa: quia ex eo solo nomine intentio uoluntatis faciendi Lucium hæredem liquere, aut coniectari non potest, hæc habentur in l. j. ff. de hæred. instit. sicque harum quoque identitas & diuersitas nō ex uerborum conceptu, atque ex ipsa materia dignoscitur: sed ex definitione ac fine considerato, si ex illis uoluntatis intentio liquere possit nec ne, & species ipsę non ex verborum forma, sed 29 ex ipso fine distinguuntur, ita vt dici possit genus supremū † institutio simpliciter dicta, cuius sit genus subalternū, institutio imperfecto uerborum cōceptu facta: cuius sint species, una earum imperfectarum, ex quib. intentio non liqueat: altera earum ex quibus licèt imperfectis, intentio tamen voluntatis liqueat, & huius singularia indiuidua, sicut hominis sunt, Socrates, Callip⁹, & Plato, sint illæ. Lucius hæres esto. Lucius hęres, & Lucius esto. Ob quam autem causam dixerim fore, vt postrema hæc exēpla obscuriora videri possent, intelligi potest ex ijs, quæ superius ex Phedro Platonis sunt recitata: ędificia enim, & naues, & uehicula, & omnino res soli, & solo cohærentes, ac res mobiles, de quibus concepta sunt priora exempla, corporeis sensibus haud obscurè subiiciuntur. Conditionales verò substitutiones, ac imperfectę voluntatis indicatiuę, seu non indicatiuę institutiones, sicuti & cætera similia magis iudicio intellectus sunt discernendæ. Ex prædictis etiam decidi potest, quo pacto intelligendum 30 sit illud, quod in † dict. l. qui liberis. notant Doctores, quòd similitudo magis propinquitatem significat, quàm identitatem, & quòd nullum simile est idem. Nam in terminis illius l. qui liberis. ubi ipsi id notant, non verificatur nisi in eo modo identitatis, quo superius ex verbis Aristotelis diximus nonnulla dici vnum & idem numero, qua de re, nisi esset fatuus, nemo dubi- 31 taret, cum rerum † pluralitas existens ad sensum nota, non recipiat dubitationem; aliis enim modis, videlicet specie, genere, & causæ similitudine substitutiones ibi positæ sunt eędem: sicut eisdem tribus modis eadem quoque sunt vehiculum, & nauis: necnon hyberni saltus, & uineæ possessionis, institutionesque hæredum. Lucius hæres esto. Lucius hæres, & Lucius esto, de quibus in antecedentibus exemplis facta est mētio. Sicut etiam Plato, & Socrates licèt numero diuersi, ijdem tamen sunt specie hominis, genere animalis, & similitudine rationis, atque humanitatis: & hoc conferunt quæ not. glo. in l. vlt. ff. de magist. conuen. & text. l. secunda in princ. ff. si certum petat. vbi tamen impropriè ponitur genus pro specie, & species pro indiuiduo. Atque ex hac declaratione innumerabilia per Doct. diuersis in locis, dictæ maximæ propositionis (nullum simile est idem) simpliciter intellectæ prætextu facta argumēta destrui poterūt, si studiosus lector ea obseruabit, & ne in singulis exemplis infra dicendis hoc idem sit repetendum, semel dictum stabilitumque 32 esse volo: ad hoc vt aliqua rectè † eadem esse specie dici possint, necesse est, vt comprehendantur sub specie infima, cuius nō sit alia inferior species: & ad hoc vt dici possint eadem genere, necesse est, vt genus consideretur superius proximum, non autem absolutè, & remotum: nam ille homo, & hic camelus dici non possunt ijdem specie, licèt contineantur sub animali, quod est species

species corporis animati: quia infra animal sunt vltimæ specialissimæ (vt ita dicam) species Homo, & Camelus, sub quibus continentur ea, quæ sunt eadem specie, vt hic & ille homo, hic & ille camelus. Neque etiam homo & camelus, simpliciter dicti possunt censeri esse ijdem genere, propterea quòd ambo sint sub corpore animato: quia infra corpus animatum propinquius est subalternum genus animal: & infra illud rationale, & irrationale: quemadmodum si (exempli gratia) fingamus in proposito exemplo, quòd illæ institutiones. Lucius. & Lucius esto, licèt ambæ sint imperfecto verborum constructu scriptę, non tamen sint eædem specie: quia imperfectio illa non facit speciem; sed genus subalternum, continens sub se species duas, vnam earum, quæ nihilominus indicant voluntatis intentionem, alterā, quæ non est voluntatis indicatiua: sed bene sint eædem genere illo subalterno, & proximo, imperfectè conceptarum, neutra verò ex eis dici possit eadem genere cum perfecta illa. Lucius Titius mihi hæres esto: quia genus illud institutionum, quod simpliciter dictum, omnes perfectas imperfectasq; comprehendit, non est prædictis imperfectarum speciebus proximum genus, sicut 33 nec animal homini & camelo. Eorum † quæ genere siue supremo & generalissimo, siue inferiori & subalterno sunt eadem, sed differunt specie: plura exempla sunt & clariora quàm vt eis describendis opera sit hic perdenda: nemo enim ignorat, personales prędialesq; seruitutes, nec non locationis, & conductionis, emptionisque, & venditionis cōtractus, eosdem genere esse, diuersos specie: item tutores & curatores: legata & fideicōmissa, aliaq; complura. Itaque prætermissis eorum exemplis, tantū repetam illud, quod superius dictum fuit, cauendum esse, ne nos 34 decipiat falsa similitudo, ancepsq; generis acceptio, † quæ dupliciter potest contingere, si non proximum, sed remotum genus accipiatur: & si non secundum eam rationem, s̄m quam est in proposito accipiendum: cum multa sint, quæ diuersis rationib. diuersorum generum esse contingit: vt siquis diceret. Aquilam vna ratione esse de genere volatilium, alia de genere bipedum, & contractum emptionis & venditionis esse de genere contractuum, qui consensu contrahuntur, alia ratione de genere contractuum iuris gentium, & alia de genere contractuum, ex quibus bonæ fidei actiones concedantur, & sic de singulis, quæ deceptio: quia sępe etiam doctos fallit, non videtur sine exēplo esse transeunda. Dicit Iabolenus in l. ei à quo fundum. ff. de vsucap. In vēditione idem iuris est, quod in locatione, vt emptio rei suæ 35 consistere non possit. Si interrogatus † qua ratione competat illis contractibus ea qualitas, vt de re sua facti non valeant? fortasse ratiocinando consideres, quòd cum diuersæ sint speciei, non possunt dici esse iidem numero, neque specie: propterea que dicas id competere illis tanquam sub uno genere constitutis, decipieris, nec rectè respondebis, sed gratia sermonis (concesso tantisper vt rectè respondideris) si genus ipsum explicando dixeris proximum: quia sunt eiusdem generis contractuum, qui cōsensu contrahuntur, non rectè dices: quoniam ea qualitas, nec omnibus qui consensu solo fiunt contractibus conuenit, vtpote societati & mandato: & præterea conuenit etiam nonnullis ex ijs, qui præter consensum, rei quoque interuentum requirunt, vt pignus & depositum: sicq; deceptus eris in identitate generis, cum dicat Vlpian. de reg. iur. Neque pignus, neque depositum, neque precarium, neq; emptio, neq; locatio rei suæ consistere pōt, quibus accedit etiam stipulatio, ut instit. de stip. seru. in fi. At si volēs errorem corrigere, dicas, identitatem esse in superiori generalissimo genere contractuum, sub quo illæ sunt vt species, contractus qui re, qui verbis, qui litteris, qui consensu contrahuntur, adhuc falsus eris, cum ea qualitas æquè amplectatur actus alios nedum ab omnibus contractibus separatos, vt est legatum. Insti. de legat. §. sed si rem, & iudicialis actio, vt Insti. de actio. §. sic itaq; discretis. sed & illis contrarios, atque etiam illicitos. vt est furtū, & clandestina possessio: quam tamen qualitatis prædictæ respectu à dictis contractibus separari nō posse affirmat Aphricanus in l. si de eo. de acquiren. possessio. dicens. Si seruum meum bonæ fidei emptori clam abduxerim, respondi non videri clam me possidere: quia neque precarij rogatione, neque conductione rei suæ dominum teneri, non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari. Quibus intellectis necesse est, vt mentem agitando cogites, quòd genus aliud sit superius omnibus prædictis speciebus commune: & (ne ignoretur) hoc 36 quoque obiter dictum volo, non contingere † vt omnia genera, omnesque species certa habeant, & propria nomina, itaque interdum ex rebus ipsis fingēda sunt. Ergo in proposito exemplo, quoniam (nisi ego fallor) non datur inuenire nomen generis, quod species prędictas omnes complectatur: erit ex rerum natura circumscribendum, considerata qualitate ipsa, quæ facit controuersiam: ea autem est acquisitio dominij, quæ impeditur in antedictis speciebus; quia quod proprium est alicuius, amplius eius fieri nō potest. Certè generalissimum dictorum genus erit 37 Actuum † quorumcunque, qui dispositi sunt ad res nostrum singulis acquirendas. Instit. de rer. diuis. §. singulorum. & sequē. eius generis summa diuisio fingi potest, quòd eorum actuū nonnulli sint efficaces, vt sunt legitimi contractus, legata, vsucapiones, & iudicia: alij sint inefficaces, quorum vna species est eorum talium actuum, qui fiunt circa res antea suas, atque in hac specie identitatis erant clandestina illa possessio Aphricani, nec non eius qui rem suam conduxit vel locauit, & alij actus supradicti. Potest esse, quod à me non sit rectè constitutum generalissimum illud genus actuum ad res acquirendas dispositorum: neque id ego sustinere pertinaciter contendā, permittens vt quilibet suo sibi modo describat: mihi vero satis sit (quod volebam) ostendisse figuram exempli. Verùm quia res videtur esse magni momē- 38 ti, ponam insuper alia clariora. Genus † est notissimum seruitutis eius species, & respectu inferiorum specierum genera sunt subalterna, seruitutes prædiales, & personales, & prædialium vna ratione species sunt, Vrbanorum, Rusticorumq; prædiorum seruitutes: vt autem patet legenti, & exponit Azo in summa. ff. tit. communia præd. ea quæ ponuntur in generali titulo, de seruitutibus, competunt vniuersaliter omnibus tam personalibus, quàm prædialibus, sicq; tanquam existentibus eisdem genere illo superiori: quæ autem ponuntur in illo titulo, communia prædiorum, competunt duntaxat prædialibus, tanquam existentibus eisdem genere illo subalterno, aut specie inspecto genere superiori, alia verò, quæ ponuntur separatim in tit. de seruit. rustic. & vrban. prædio. competunt eis separatim, vt sunt postremæ species illius subalterni generis prædialiū seruitutū: & singulæ prædiorum, vel vrbanorū, vel rusticorum seruitutes, tanquam singula ipsarum species in indiuidua, dici poterūt esse eadem specie: & tali ratione pati eandem affectionem, habereq; eandem qualitatem respectu contentorū in dictis particularibus titulis. Præte- 39 rea nemo ignorat, quod ad perficiedū † acquisitionem ex vsucapione requiritur possessio temporis lege definiti: cū bona fide, & iusto titulo acquisita, ex ea constitutione ad decidendum quones de vsucapione contingentes, necesse est cōstituere genus quoddam possessionis generale: cuius vna species, seu subalternū genus sit possessio efficax ad vsucapiendum, habens omnes quali- 40 tates prædictas. altera è contra inefficax carēs vel titulo, vel bona fide, illamq; (iudicio meo) appellare potero ius possessionem pro suo. l. j. & ij ff. pro suo, hanc verò pro alieno, per ea quæ notantur ibidem, & in l. si ancillā. in fi. eo. tit. vbi Vlpianus dicit. Neque idē pro suo & clam possideri potest, possessionis pro suo tot sunt singulares modi, quot sunt legitimæ acquisitionis, vt not. in d. l. secūda, pro alieno verò particulares modi sunt vi, clam, vel precario possidere, & si qui sunt alij tales. Qui autem legerit Porphyrij dialecticas, institutiones, vbi docet. Quæ i medio locata sunt superiorum species & formas, inferiorum genera nūcupari non mirabitur, quod easdem in superioribus exēplis dixerim esse respectu superiorum species respectu inferiorum genera subalterna. Et quia videtur conferre ad propositū iudicandi occasiones deceptionum, magis quam studio reprehendendi virum iurisperitissimum atque omni laude dignum Accursium, nō pretermittam detegere quo pacto vir tantus deceptus fuerit in d. l. secun- 41 da. † ff. pro suo. vbi dicit tex. Est species possessionis quæ vocatur pro suo, & ipse in prima glo. ait, mirabiliter dicit species, cū concurrat cum quolibet titulo, sed respexit ad id quod quandoque procedit, etiam nullo alio titulo interueniēte, qui intellectus est ex opposito contrarius menti Iurisconsulti: causa autem admirationis Accursij processit ex eo: quia non considerauit, quod iurisconsultus appellauit eam speciem inspecto genere superiori, vt supra dixi, similis eiusdem lapsus est in d. l. si ancillam. in vlt. gl. & in alijs plerisque locis. Quid quod etiam ipsi eminentissimi illi antiqui Iureconsulti sepissime his laqueis capti sunt: vt passim le- 42 gentibus apparet, vbique † antiquiores à iunioribus (illustratis latentibus similitudinum dissimilitudinumq; ambagibus) esse reprehēsos, nec erit fortasse inutile si ex tot numero vnū, aut duo hic referamus exempla. Papinianus in l. qui res suas. §. area. ff. de solut. ponit hoc quæsitum. Aream promisi alienam, in ea dominus insulam ædificauit. An stipulatio extincta sit? & antequā ipse suam dicat sententiam refert Celsi responsum, quem duplicatè reprehendit: & quod non rectè responderit ad quæstionem propositam, & quod responsionem suam non bene simili argumento firmauerit. Dixerat enim Celsus. Si alienum hominē promisero, & is à domino manumissus est, liberor: & si idem rursus lege aliqua seruus effectus sit, peti eum posse, addito exemplo: quia si nauem, quam tu promisisti dñs dissoluerit, deinde eisdem tabulis compegerit, tu teneris. Papinianus verò reprehendit primum illud, quod homo liberatus iterum factus seruus peti possit: ait enim in perpetuum sublata obligatio restitui nō potest, & deinde redarguit similitudinem nauis dissolutæ: ea enim (inquit ipse) eadem nauis est, quam te daturum spopondisti, vt videatur magis obligatio cessare, quàm extincta esse. & subdit. Homini autem manumisso similis fieri, si ea mēte dissolutam esse nauem posueris, vt in alios vsus conuerterentur tabulæ, deinde mutato cōsilio easdem compositas: alia enim videbitur esse posterior: nauis, sicut ille alius homo est. Hocque pacto sententia & argumento Celsi confutatis, remouendo similitudinis deceptionem, simul dicit suam sententiam, quam alijs argumentis comprobat: ait enim.

Non

Non est his (homini. s. manumisso, & naui dissolutæ) similis area, & subdit rationem dissimilitudinis. Non enim desijt in rerum natura esse, postea subiungit suam de proposita quæstione sententiam, dicens. Imo & peti potest area & æstimatio eius solui debebit, pars enim Insulæ area est, & quidem maxima, cui etiā superficies cedit. Et quoniam fallere nos poterat alia similitudo, illā quoque releuat, dicens. Diuersum dicemus, si seruus promissus ab hostibus caput est: hic enim interim peti nō potest, quasi ante diem, sed si redierit postliminio, rectè tunc petetur: cessauit. n. hic obligatio, area autem extat, sicut cætera, ex quibus ædificiū consistit: deinde suam sentētiam confirmat proprio simili sumpto ex lege 12. tabu. dum dicit. Denique lex 12. tabularum tignū ædibus iunctum vendicare posse sciuit, sed interim id solui prohibuit, preciumq; eius dari voluit. Ex quibus apparet bene similia esse inter se aream ædificatam & tignum ędibus iunctum. Itē hominem manumissum iterum factum seruum: ac nauem ea mente vt tabulæ in alios vsus conuerterentur, dissolutam, deinde mutato proposito refectam. Item nauem simpliciter dissolutam deinde eisdem tabulis compactam, ac seruum ab hostibus captum, postliminio reuersum: separatim autem hæc ab illis esse dissimilia. & si quærat fortasse aliquis, qua nam ratione inter se cōstent similia prædicta, & an aliquo ex quatuor antedictis modis eadem dici possint, dimittam (quemadmodū & superius dixi) vt vnusquisq; suum sensum sequatur, mea tamē opinio fert, vt omnia antedicta sex exempla sint eadem genere: vnūquodq; 43 autem par illorum sit idem specie: vt sit genus † mutatio formę rerum alienarum ex stipulatione debitarum: eius autem generis hæ sint species, vna eius mutationis quæ rem perimit: cuiusmodi sunt, seruus manumissus, & nauis ea mēte dissoluta, vt in alios vsus tabulæ conuerterentur. altera, quæ rem facit solummodo ad tempus cessare: vt seruus ab hostibus captus postliminio reuersus, & nauis simpliciter dissoluta eisdem tabulis refecta: tertia per quam res mutata nec desinit, nec cessat, vt sunt area ædificata, & tignum ædificio iunctum: differentiæ autem, per quas hę species de genere trahuntur, sint obligationis extinctio, cessatio, & perseuerantia. Vereor ne tedio sit lectori hæc exemplorū prolixitas, attamen quia (sicut antedictum est) tota † peritiæ nostræ 44 experientia in his discernendis consistit, non ab re alienum videtur, si & alterū subijciamus. Dicit Vlpianus sub titulo, de furtis. Vulgaris quæstio est, an is qui ex aceruo frumēti modium sustulerit, totius rei furtum faciat, an verò eius tātùm, quod abstulit? Offilius totius aceruì furem esse putat, nam & qui aurē alicuius tetigit (inquit Trebatius) totum videri eum tetigisse: proinde (inquit) qui dolium aperuit, & inde parum vini abstulit, non tantū eius quod abstulit, verum totius videtur fur esse. Pro cuius respō si intelligentia reminiscendum esse duco illud quod est ex diffinitione furti notissimum: furem furtumq; dici ex sola cōtractatione, vt sic proposita quæstio sit solummodo de qualitate furti, non de quantitate, in qua fur teneatur, quam in sequentibus 45 postea verbis determinat Vlpianus. † Igitur Offilius visus est sentire illa in proposito esse similia: frumenti aceruum: vini doliū: & hominem, ita quod ex tactu partis totum videatur esse contrectatum, nec Vlpianus Offilium reprehendere, sed tacitè sequi videtur. Ego verò, si licet (vt vulgò dicitur) ponere os in cęlum, longè ab homine, cuius est corpus integrè vnum, dissimilē esse puto aceruūm frumenti, quod ex multis separatis corporibus constat, venitque in mentem similis argumenti dissolutio, quæ est apud Lucianum in dialogo, cui titulus est, Hermotimus, siue de sectis. Cum enim Hermotimus probaturus, quod ad dijudicandum philosophicæ cuiuslibet sectæ excellentiam non erat opus omnia illius dogmata rimari, sed sufficiebat, si quædam essent prægustata, sumpsisset argumentum à vino: quemadmodum ex modica tenuique vini degustatiuncula, de toto illius dolij vino, cuiusmodi sit, pronunciare possumus. Respondens Lucianus, & negans bonam esse similitudinem vini. ait, dolium autē & cauponem adhuc tibi sinemus, nihil autē insit in eo vini, sed potius omnium frugum cōfusum quoddam seminariū, in summo quidem triticum, cui subsint fabæ, quibus deinde subiectum sit hordeum, mox lentes, quintò cicera, postremò aliæ quæpiā diuersorum seminum species: iām si institorem accederes seminū mercandorum gratia, illeq; à summo tritici aliquot grana inspicienda in manum tibi traderet, posses ne igitur conspectis granis dicere, cicer esse mundum, & lentes probè purgatas, fabas autem inanes? Hermot. nullo modo. Lucia. proinde neque philosophiam ab vno aliquo eorum quæ quis dixerit, vniuersam pernosces, cuiusmodi tota sit: neque enim vna aliqua res est, quale est vinum, cui quidem tu illa tametsi valde inæquali comparatione contulisti, contendens similem esse totam primo gustui. hæc Lucianus. Ex quibus apparet (quod dixi) non esse similem humanæ auris tactum, & modij ex aceruo frumenti contrectationem: sed ego nec vini (quod Lucianus Hermotimo concessit) similitudinem admitterem: cum eodem fieri possit, vt super vino in eodem vase sit oleum: & (quod etiam arte quadam compositum vidimus) infra illud per se aqua, quod si contingat, & is qui de medio vasis extractum vinum gustauerit, quicquid in vase est eiusmodi vinum esse dixerit, falsus erit: bene autem cō- 46 parata erit hominis † auri poculi ansa, de qua inferius in d. l. vulgaris. tractat Vlpianus, in talium ergo cognitione penenda est iurisperiti plurima exercitatio. Hæc hactenus de ijs quæ numero, specie, genereque sunt eadem, ex quibus & illud colligi po- 47 test, quod cum argumentum non persistat † ex sola speciei, generisve identitate, nisi conueniat etiam rationis communitas, nō rectè collegerūt ij, qui ex qualibet comparatione in legibus reperta constituere voluerunt regulam, quod valeat argumentum à tali re ad talem rem: puta à contractu ad vltimam voluntatem, & his similia. Quod etiam vtile erit, si exemplo demōstretur. Quia dixit Africanus in l. seruum filij. de legat. pri. eum qui chyrographum legat, debitum legare, non solum tabulas, argumento est venditio: nam si chyrographa veneunt, nomen, siue corpus venisse videtur. Hinc nonnulli collegerunt, valere per locum à simili argumentum, à contractu ad vltimam voluntatem: quod tamen illi ijdem postea dicunt esse limitandum ad ea duntaxat, in quibus eadem sit ratio: quare (iudicio meo) nihil dici potest insulsius: quoniam satis erat, si dixissent, valere argumētum, vbi- 48 cunque est eadem ratio: enumerare autem † casus, in quibus eadem si ratio, est perinde, ac si quis capillos capitis, aut etiam arenulas littorum enumerare vellet, & plerunque collectiones illę alio respectu demonstrant auctorum imperitiam cùm non sint causis adæquatæ vt in suprascripto exemplo: causa propter quā sancitum est venditis & legatis chyrographis, nomina in illis cōtēta significari, exponitur per Iulianum de leg. 3. l. qui chyrographum legat. non tantum de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus, quarū probatio tabulis continetur: appellatione enim chyrographi, vti nos pro ipsis actionibus, palā est, cum venditis chyrographis intelligamus nomen venisse, quę causa non magis cōuenit venditioni, & alijs contractibus, ac legatis, & vltimis volūtatibus, quàm alijs hominum dispositionibus: & ideo qui chyrographum furatus fuerit, censetur eius summæ quæ in chyrographo continetur furtum fecisse, vt est apud Vlp. in l. qui tabulas. ff. de furtis. Quòd si aliquis ingeniosè mihi nunc opponendo dicat. Quò ergo tendit à te sumptus labor explanādi tot modos identitatis? Respondebo, id à me duplici de causa ectum esse; & 49 quia definitionis generum † specierumque exacta illa cognitio plurimum confert ad discernendas rationum, causarumq; identitatem, & diuersitatem: & quia rationis identitas, quoniam nō cadit sub sensibus, difficilius ostendi potest: probata autem secūdùm supradicta identitate rei, vel definitionis speciei & generis, quæ probatu est longè facilior, & ex ipsis verbis plerunq; patens, illico (sicut superius dixi) qui eam probauerit, fundatam habet intentionem, quod in omnibus eiusmodi sit eadem ratio iuris: onusque recidit in aduersarium, si neget esse identitatem rationis, vt ipse teneatur ostendere diuersitatem. Quam rem tametsi plurimas ex proposito leges intētius considerans, visus mihi sum verissimam comperijsse: tamen relinquam, vt vnusquisq; suo modo iudicet: homo enim sum natura parum contentiosus, & qui nunc nihil aliud ago, nisi vt iuris candidatos excitem ad diligentem exercitationem, quam, liberum esse permitto, vt vnusquisq; suo sibi modo faciat: interim si forte ego prędicta rectè coniecissem, vt magis conferam studiosis nolo prætermittere, quin exēplis ea aliquot illustrem. Nam primùm animaduerti, quod sapien- 50 tes illi iurisconsulti † ad quæsita rerum eiusdem numeri, definitionis, proprietatis, generis, vel speciei existentium ferè responsum semper faciebant simplex, nulla pro ipsius responsi confirmatione subiuncta causa per illa verba. respondi ita esse secundùm ea, quæ proponuntur ita videri. Nihil proponitur, cur non ita sit. Nisi aliud proponatur, ita videri. Cur non ita dicamus, ratio reddi non potest, & similia: & è contra, vbi proposita nō sint aliquo ex dictis modis eadem: cum responso rationem illius dicunt. Sicut vicissim volentes ostendere, quod proposita plerunque eadem esse apparentia, sint diuersa, ipsi diuersitatis causam dicunt: & vt de multis aliqua in medium afferamus, Vlpianus in l. pri. ff. de legat. præstan. ait. Generaliter autem parentes & liberos prętor excepit, nec gradus liberorum, parentumve enumerauit: in infinitum igitur eis præstabitur. Idem in l. in fraudem. de mili. testam. Bonorum possessionem vltra tempora ædicto tetminata, nec militis posse agnosci Papinianus lib. decimoquarto scribit; quia generalis est ista determinatio. Iabolenus tit. de cond. & demonst. quæ conditio cum ad genus personarum, non ad certas & notas personas pertineat, eam existimamus totius esse testamenti, & ad omnes hæredes institutos pertinere: at quæ conditio ad certas personas accōmodata fuerit, eā referre debemus ad eum duntaxat gradum, quo hæ personę institutę fuerunt. Scęuola tit. de his quæ pę. nom. plures testamento manumiserat, in quibus Sabinam & Cyprogeniam cum quisque eorum ad trigesimum annum ætatis peruenisset, & cum liber quisque eorum esset, certam summam dare voluit, & coniuncta scriptura ita cauerat. Sabinæ & Cyprogeniæ dari cum ad statutam ætatem peruenerint, singulis decem: & hoc amplius alimentorum nomine in annos singulos quò ad viuent singulis decem. Quæsitum est, vtrum omnibus manumissis alimenta debeantur? An verò Sa-

binæ &

binæ & Cyprogeniæ solis? Respondi secundùm ea quæ proponerentur videri omnibus alimenta legata. Idem Sceuola in l. Lucius. de legat. 3. Quæsitum est, an quod hæredes fratribus rogati essent restituere, etiam ad sorores pertineret? Respondi pertinere, nisi aliud sensisse testatorem probetur. Idem in l. vxorem. eodem tit. Concubinæ inter cætera his verbis legauerat. Fundum in Appia cum villico suo & contubernali eius, & filijs dari volo. Quæsitum est, an nepotes quoque cum villico & contubernali eius testator ad concubinam pertinere voluerit? Respondi, nihil proponi, cur non deberentur. Venuleius tit. de verb. oblig. A Titio ita stipulatus sum, si qua mihi nupserit, decem dotis eius nomine dare spondes? Quærebatur, an subsistat talis stipulatio? Respon. Si stipulanti mihi dos ita promissa est, quamcunq; vxorem duxero, dotis eius nomine decem dare spondes? nihil in ea causa est, quare pecunia conditione expleta non debeatur: nam cum conditio etiam ex incertæ personæ facto parere obligationem possit: veluti. Si quis in Capitolium ascenderit, decē dare spondes? Si quis à me decem petierit, tot dare spondes? cur non idem & in dote promissa respondeatur, ratio reddi non potest. Hæc (vt puto) sunt satis ad probandum quòd in ijs quæ numero 51 † genere, vel specie sunt eadem, ipso facto intelligi debeat eadem esse iuris ratio: ex sequentibus autem probatur, quòd volenti contrarium asserere, incumbit onus demonstrandi diuersitatem rationis: in ijs scilicet, quæ specie vel genere dicētur esse eadem: nam in ijs, quæ numero sunt eadem, vix contingere potest, vt non sit eadem ratio. Ergo diuersa existente ratione, cessat generalis, aut specialis vinculi efficacia, vt superius dixi, & declaratur ex verbis Vlpiani in d. l. j. de leg. præstā. vbi post superius relata verba dicit. Sed nec personas sequutus est, vtrum ex virili sexu, an fęmineo descendāt. Quisquis igitur ex liberis, parentibusque fuerit, ad legati petitionem admittetur: sed ita demum si iura cognationis sint inter eos. Iabolenus in l. hæres meus. de lega. 1. Duæ statuæ marmoreæ cuidam nominatim, item omne marmor erat legatum. Nullam statuam marmoream, præter duas, Casellius putat deberi. Offilius, & Trebatius contra. Labeo Casellij sententiam probat, quod verum puto: & (quia probabile videbatur, vt sub generali marmoris legato venirent omnes statuæ) addit contrariam rationem: quia duas statuas legando, potest videri non putasse in marmore se statuas legare. Modestinus in l. Mæuio. §. primo. de legat. secundo, elegantissimè probat hoc quod dico, ait enim. A me hærede vxori meæ ita legatum est. Quicquid propter Titium ad Seium dotis nomine peruenit, tantam pecuniam Seius hæres meus det Titiæ. Quæro, an deductiones impēsarum fieri possint, quæ fierent, si de dote ageretur? Respondi. Non dubito, quin vxori tuæ tota dos sine ratione deductionis impensarum debeatur, & addit rationem diuersitatis, dicens. Non autem idem ius seruari debet ex testamēto extranei, quod seruatur in testamēto viri, qui dotē vxori legauit: hic enim taxationis loco habendum est, quicquid ad te peruenit: illic autem vbi vir vxori legat, id videtur legare, quod in iudicio dotis consequutura fuit. Paulus in l. quæsitum. de leg. 3. Illud fortassis quæsiturus sit aliquis, cur argenti appellatione etiam factū argentum comprehendatur, cum si marmor legatum esset, nihil præter rudem materiam demonstratum videri possit? Cuius hæc ratio traditur. quippe ea quę talis naturę sint, vt sæpius in sua possint redigi initia, ea materiæ potentia victa nunquā uires eius effugiant. Et Procul. in l. vlt. de tritico, vino, & oleo legato. Cui dulcia legata essent (si nihil aliud testamento significetur) omnia hæc esse legata, mulsum, passum, defrutum, & similes potiones, item vuas, ficus, palmas, caricas, quòd si ita esset legatum. Vinum amphorarium, aminæum, græcum, & dulcia omnia: nihil inter dulcia; nisi quod potionis fuisset, legatum putat Labeo, ex collatione vini amphorarij: quod non improbo. Sunt & alia plusquam sexcenta similia, quæ si omnia transcribere vellem, Menemachi, Menodotique ac nostri etiam Barbatię libros prolixitate (vt puto) superarem: ideo indicatis tantummodo certis, vt sunt l. 1. §. item sciendum est vulgò. & l. debitor. ff. de separ. bo. l. Titio centum. §. j. de condit. & demonstra. cum l. Titia de verb. oblig. l. milites. 1. & 2. in prin. de re milit. l. Titia. §. Caius Seius. de leg. 2. l. cum filius. §. dominus hæredi. eod. tit. l. adigere. §. quāuis. de iurepatron. l. Iulianus. §. idem qui furem. de action. empt. l. legatorum. §. 1. de legat. 2. cætera quisque colligere & considerare per se facilè poterit.

¶Iam tempus est, vt declaremus, quæ sint eadem ratione, quo peracto, simul studioso lectori expositum erit, quæ non sint eadem, sed diuersa, aut similia vel dissimilia, necnon & contraria. 52 Huius autem proportionis † cùm dixerimus duos esse modos, & si duo habent habitudinem ad vnum, quam nōnulli propriè comparationem dici existimauerunt, & facit esse eadem accidente: & si eadem est proportio diuersorum ad diuersa, quam propriè similitudinem appellandam esse censuerunt. In his quoque (vt euitetur confusio) distinctè procedendum est: multum enim inter vtramque speciem interest: ex primo enim modo apparens est eadem in vtroque comparatorum causa vel ratio: in postremo est quidem natura, & certo modo eadem, sed cum ea non appareat, eæ quę apparent rationes, dicuntur esse similes, quod inferius est apertius declarandum. Sed illud non videtur sine animaduersione prætereundum esse, quod hic quo-53 que rationis identitatem † aut similitudinem probandi onus incumbit alleganti, quod ex sequentibus confirmabitur. Ponamus ergo exemplum primi modi. Cum neque numero, neque specie, neque genere sint iidem, quilibet creditor, debitor, & mandator: cum tutore, pupillo, & debitore pupilli: & tamen in proposito sibi facto Papinianus eadem videret esse rationem: ideo in superius citata. l. Stichum aut Pamphilum. de solut. dixit. si mandato meo Titio pecuniam credidisses, eiusmodi contractus similis est tutori & debitori pupilli: & ideo mandatore conuento & damnato (quamquam pecunia soluta sit) non liberari debitorem ratio suadet: sed & præstare debet creditor actiones mandatori aduersus debitorem, vt & satisfaciat: & ad hoc pertinent tutoris & pupilli debitoris nos fecisse comparationē: nam cum tutor pupillo tenetur ob id, quod debitorem eius non conuenit, neque iudicio cum altero accepto liberatur alter, nec si condemnatus tutor soluerit, ea res proderit debitori. Quin etiam dici solet, tutelæ contraria actione agendum, vt ei pupillus aduersus debitorem actionibus suis cedat. Eodem modo, cum lucrari dotem ex adulterio vxoris, & illam adulterij ream facere, omnino essent diuersa, præterquam rationis identitate. ideo Scæuola tit. solut. matrimo. dixit. Cum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinet: cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut antea corrupit, aut postea probauit? Sed & si ex mente legis sumat quis, vt nec accusare possit, qui lenocinium vxori præbuit, audiendus est. Et his quilibet poterit alia passim obuia talium exempla obseruare, in quibus eadem apparens est ratio diuersorum. Alterius modi, cum diuersæ sed similes apparent rationes. exempla ponit Aristot. in rhet. ad Alexandrum, vbi postquam distinxerat iu-54 stum, & legem, & diffiniuerat, quod iustum † est omnium, aut plurimorum non scripta consuetudo, honesta turpiaque determinans; vt est honorare parentes, & his similia, quæ nos dicimus esse de iure naturali, vel gentium, & quæ non iubent scriptæ leges hominibus facienda, sed consuetudine non scripta & communi quadam lege legitima fiunt: & addiderat, quod lex 55 † est communis ciuitatis consensus, qui scriptis præcepit quo modo vnumquodque agendum sit, inferius subiungit simile 56 veriusque, dicens. Simile iusto † est huiusmodi. Nam quemadmodum iustum existimamus obtemperare parentibus, identidem conuenit filios parentum res gestas imitari. Simile legi scriptæ esset huiusmodi. Nam sicut legislator maximis animaduersionibus fures plectendos esse voluit, ita & seductores maximopere sunt mulctandi, etenim hi furantur eius quem deceperint hominis mentem. Ex qua postrema Aristotelis sententia noster Iustinianus composuit legem: si quis seruo. C. de furtis & seruo corrupto. Nam quamuis diuersa sint maleficia, furis, & eius qui deteriorem seruum fecit: vt habetur in l. Neratius. §. vltimo ff. de seru. corrup. nec dici posset eadem in vtroq; subesse ratio: tamen quia decisum antea fuerat in eiusmodi specie furti, quid iudicandum esset, videbatur que, & si non eadem, similis tamen (iuxta sententiam Aristotel.) inesse ratio: idcirco Iustinianus respondit. Si quis seruo alieno suaserit aliquam rem domini sui subripere & ad se deferre, seruus autem hoc domino manifestauerit, & domino concedente res eius ad iniquum huiusmodi suasionis auctorem pertulerit, & ipse inuentus fuerit rem detinens, quali teneatur actione is qui rem suscepit? vtrum ne pro occasione furti, an pro seruo: quia cum corrupere voluerit: vt non solum furti, sed etiam corrupti serui obligetur? veteres dubitauerunt, nobis itaque eorum altercationes decidentibus, placuit non solum furti actionem, sed etiam serui corrupti contra eum dare: licet enim seruus deterior minimè factus est: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est: & quemadmodum secundum iuris regulas furtum quidem non est commissum, quia is videtur furtum committere, qui contra domini voluntatem res eius contrectat: ipse autem furti actione propter doli suum teneatur, ita & serui corrupti contra eum actio propter suum vicium non ab re extendatur; vt sit ei pœnalis actio imposita, tamquam ipsa re fuisset seruus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate, & in alium seruum qui possit corrumpi hoc facere pertentet. In hac specie nulla erat comparatorum identitas, sed omnia similia: furtum non verum, serui corruptio simulata, ipse delinquens, quantum in eo fuit verus fur, efficax serui corruptor: ratio hinc dolosa, rei alienæ contrectatio, illinc dolosum consilium ad perimendam probitatis serui introductum. Papinianus quoque titu. de acquiren. possessio. ait. Quamuis tus possidendi proposito fuerit alius ingressus, tamdiu priorem possidere dictum est, quandiu possessionem ab alio occupatam ignoraret: vt enim eodem modo vinculum obligationum soluitur, quo quæri adsolet, ita non debet ignorati tolli possessio. Et Vlpianus titu. de iniusto, rupto, & irrito testamen. in l. si quis filio. sic arguit. Quatenus tamen diximus ab hostibus

hostibus capti testamentum irritum fieri, adijciendum est, & postliminio reuersi, uires suas recipere iure postliminij: aut si ibi decedat, lege Cornelia confirmari. Ergo & si quis damnatus capite, in integrum indulgentia principis sit restitutus, testamentum eius conualescet: hic quoque omnia sunt diuersa, captus ab hostibus, postliminio reuersus capite damnatus, indulgentia principis restitutus: & vtriusque decisionis rationes sicut in præcedenti quoque diuersę sunt, ex vna parte. Vinculum obligationis, eiusque dissolutio, & ratio decisionis quę est; quia nihil tam naturale est, quàm eo genere quodque dissolui, quo colligatum est, de regu. iur. l. nihil tam, & ex parte altera possessio solo animo retenta, eiusque amissio, & ratio iustæ ignorantiæ: ex his informatus lector (iudicio meo) poterit alia passim ex libris occurrentia obseruare, quales sunt. l. prima in princ. ff. si is qui testa. lib. esse iuss. & de magist. conuen. l. duo tutores. l. peto. §. mater. de leg. secundo, & alię multę. Quoniam verò facile 57 est † ut in discernendis exemplis, quæ eadem & quæ simili tantummodo ratione deciduntur, parum expertus falli possit, hor-58 tor, quicunque desiderat † esse iurisperitus, ut in huiusmodi obseruatione se plurimum exerceat: habeatque mihi hac saltem in re fidem: quoniam nihil omnino est ad eam peritiam consequendam ęquè conducens: & ad hoc pertinet nos docuisse superius cuiusmodi causæ coniunctio necessaria sit, vt regula con-59 stituatur. Nam vt eadem † causa dici possit (quemadmodum ibi dictum fuit) necesse est, vt sit propria & propinqua: alioqui non poterit eadem verè dici: vt si diceret aliquis in d. l. si quis seruo. vtriusque capitis vnam eandemque esse rationem, ne delicta remaneant impunita, aut aliam talem, quæ cum non sit propinqua, sed longè remota, non potest eadem dici: quod etiam ex plerisque in superiori libro positis exemplis est perspicuè declaratum. Verùm quia ad rem confert, estque inuestigatio hæc adeo vtilis, vnum adhuc decreui ponere exemplum: ex quo luce clarius ostenditur, quæ ratio eadem dici possit, qua cognita, eius quæ non sit eadem cognitio per consequentiam habebitur: cum talium nemo ignoret eandem esse disciplinam. Determinatum erat iure prætorio, quod licèt ex contractu filij, vel serui, pater vel dominus ipso iure non obligaretur: tamen æquitate suadente peculiotenus (quod veluti patrimonium est filij, & serui) dominus paterque condemnari possunt. Insti. de actio. §. actiones autem. dubitabaturque de gestis iussu patris aut domini: ad eam dubitationem. Instit. quod cum eo qui in ali. pot. respondet Imperator his verbis. Si igitur iussu domini cum seruo negocium gestum erit, insolidum Prætor aduersus dominum actionem pollicetur: Scilicet quia is qui ita contrahit fidem domini sequi uideatur: & sic ratio causaque proxima faciendæ eius decisionis fuit illa. Quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi uideatur, postea sequitur. Eadem ratione Prętor duas alias insolidum actiones pollicetur, quarum altera exercitoria, alte-60 ra institoria appellatur: exercitoria † tunc locum habet, cum quis seruum suum magistrum naui præposuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpositus erat, contractum fuerit. Institoria 61 tunc † habet locum, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negociationi seruum suum prępostuerit, & quid cum eo eius rei causa, cui præpositus erat contractum fuerit. hic uides propter identitatem rationis, ad exemplum eius, quod iussu, formatas esse actiones exercitoriam, & institoriam, vide quid sequatur. Quoniam proximæ dictæ duæ actiones inuentæ erant propter contractus eorum exercitorum, institorumque, qui serui alicuius essent: & tamen eadem ratio concurrere videbatur, etiam si quis liberum hominem exercitorem aut institorem fecisset. Ideo prosequitur Imperator dicens. Istas tamen duas actiones Prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum seruum naui, aut tabernæ, aut cuilibet negociationi præposuerit: scilicet quia eademque æquitatis ratio etiam eo casu interueniat. Ideo autem superius dixi, etiam in posteriori illo similitudinis rationis modo, vbi duorum ad duo fit comparatio (videlicet facti in lege decisi, & illius rationis, ad factum controuersum, & rationem qua mediante similem decisionem fieri postulemus) natura esse eandem rationem, licèt non sit ita manifesta: quia ut 62 bona † sit similitudo, necesse est, quòd comparatæ rationes ambæ ab eodem capite, & eadem in superiori quasi gradu quodam constituta ratione descendant, quæ plerumque non apparet, & 63 difficilis † est cognitu atque inuentu: estque ea profecto nobilior huius peritiæ portio: quoniam cætera (sicut in sequenti libro dicetur) inartificialia quodammodo sunt, hoc verò totum ab ipsius artificis ingenio dependet. Sed quia eiusmodi superiorum rationum inueniendarum uia satis (ut puto) in libris principiorum est demonstrata, eaque est ab exercitationis institu-64 to differens contemplatio, nunc ad alia transeamus, illud solummodo indicantes, quòd utraque identitas † & similitudo rationis ab accidente aliquo proueniunt, sicut numeri ab vnitate, identitas tamen à propinquo & apparente, similitudo à remotiori, ac plerunque parum exercitatis incognito. Et ante omnia uideamus, an iuxta oraculum Imperatoris dicentis posse per vnius forsitan & deterioris sententiam, & multos & maiores aliqua in parte superari, cōcesserit mihi Deus optimus, vt ex antedictis reuelauerim tenebras, quibus obuoluti plerique viri docti, post multas & longas de facienda in similibus casibus interpretatione legum, habitas disputationes, tandem aliqui concluserunt, non posse dari certam doctrinam, aliqui posuerunt regulam negatiuam, & ex opposito fallentias affirmatiuas, aliqui contra regulam affirmatiuam, easque regulas tot limitationibus, atque illas tot sublimationibus circunsepserunt, vt verius sensisse videantur illi qui dixerunt, non posse dari certam doctrinam. 65 Ego enim puto simplicissimam † nulla exceptione labefactatam regulam posse constitui: atque ita pronuntio. Quod vbicunque proponatur in controuersia factum, habens eandem rationem cum facto per legem deciso, illius legis decisio facienda sit similiter in proposita controuersia, siue ea legis decisio sit penalis, siue correctoria, siue limitatoria, & exorbitans à iuris regulis, siue etiam simul pęnalis, correctoria, & limitatoria, seu exorbitans: vbi verò non sit eadem ratio, sed similis, tunc locus esse possit ijs distinctionibus, quæ sunt à Doctoribus circa faciendam vel non faciendam extensionem consideratę. Nam vbi eadem est ratio, repugnat rectæ doctrinæ, vt dicatur extensio fieri: de faciendo autem, uel non faciendo transitu ad similia, videri poterunt ea, quæ post alios antiquiores eleganter & doctè (vt solet) huius scientiæ illustrator Alciatus, de verbo. significatio. lib. secundo scripsit. Copiosè quoque & eruditè Tyraquellus in dictò suo commento. l. si vnquam. C. de reuoca. donatio. & nouissimè impensè doctus vir, & (quantum ex eius libris conijci potest) veritatis amator Aymo, in quarta parte tractatus, quem de antiquitate temporis edidit. Hoc autem, quod modò est à me pronunciatum, quanta maximè potui diligentia contuli cum omnibus per Doctores citatis legibus; nec (quantum ingenij mei captus comprehendere potuit) remanet obstaculum vllum, quod ex prædictis non remoueatur: bona enim pars dece-66 ptionis † prouenit ex confusa, atque ęquiuoca, nec distincta intelligentia eiusdem & similis, proprieq; & propinqua, necnon alienæ & remotæ causæ & rationis, quæ si in contrariorum collatione fuerint obseruata (nisi ego fallor) per ea apparebit pronunciatum hoc nostrum esse verum, & nō pati vllam exceptionem: cum quæ videri possent exceptiones (secundùm dicta in pręcedenti libro) sint casus à limitibus regulę per declarationes prædictas exclusi. Velit Deus: vt sicut bona mente hac in republicæ vtilitatis causa intētissime laboraui, ita rectè coniecerim; & facta simili collatione, si ita reipublicæ expediat, in diem alij quoque viri docti consentiant. Prædicta autem (dicet fortasse aliquis) ita accipi possent, vbicunque lex habeat scriptam ac pa-67 tentem rationem: quid autem faciendum † erit, ubi ratio legis condendæ quæ fuerit non apparet? quod dubitari non potest, quin in multis contingat, cum ti. de legibus dicat Iulianus. Non omnium quæ à maioribus constituta sunt, ratio reddi potest. Subiungatque ibi Neratius. Et ideo rationes eorum, quæ constituuntur, inquiri nō oportet: alioqui multa ex ijs quæ certa sunt, subuerterentur: & ipse quoque Plato (in primo legum suarum libro) nō permittat cuiquam de suis legibus negocium insumere, sed ingenua fide accipi iubeat, quæcunque sanctiones ferantur, nec curiosius eas perpendi, si bene habeāt, vel perperam. Ex 68 quibus uidetur nō solum † difficile & plerumque impossibile factu esse, vt legis ratio inueniatur, sed impermissū quoque, vt inquiri possit. Aduertendum puto esse, quid quęratur: aut enim in quęstione est, an sua ratione subsistat omnis lex: aut possitne omnium ratio reddi: aut item liceatne rationē legis inquirere, & si liceat, an & quis reddere illā teneatur. Ex ijs autem quę in ante-69 cedenti libro dicta sunt apparet non esse † legem, quæ sua causa careat, suaque ratione. Et quoniam superius ex Diuo Thoma probauimus rationem esse, vt formam legis, & forma dat ęsse rei. l. Iul. §. si quis rem. ff. ad exhib. patet, quòd non potest 70 esse lex, & ratione carere, & quòd possibile est † eam rationem, quamuis in lege non expressam, inuenire nisi noster deficiat intellectus: & quoniam dictum similiter est, & clarius libro sequenti probabitur: non posse nisi vnam cuiusque legis esse rationem, hic addo, quòd vbi non sit expressa in lege ratio, vna probabili allegata, ea tenenda est, nisi per negantem probabilior ostendatur, quod ex superius citatis legibus satis constat: probaturque argumento legum, quas ad hoc citat Bal. in l. maximum vitium. columna tertia, versic. sed ista ratio Bartoli. C. de liber. præter. qui citat. l. nominatim. ff. de liber. & posthum. l. fundus qui locatus. ff. de fund. instruc. & instr. leg. & l. si optio. primo responso. ff. de optio. lega. Et quamuis Alexan. in l. si constante. in princip. in decimatertia columna. ff. sol. matrimo. & Ias. in aucten quas actiones. in septima columna. C. de sacrosanct. eccles. (dicentes ita tenuisse Salicetum in l. secunda. C. de noxal.) voluerint sufficere, si dicatur, plures esse rationes, nisi ex aduerso probetur esse tantummodo vnam, eorum opinionem grauiter confutat egregius opinionum conciliator Marianus Socinus iunior in primo suorum consiliorum, numero

quin-

quinquagesimotertio, post Claudiū Aquēsem, quem cum meritissima honoris præfatione citat, concludens, non destrui argumentum ab vnica probabili ratione, licèt in lege nō expressa, tanquam ab expressa factum: nisi aduersarius alteram probabilem allegando, in dubium reuocet, an sit tantùm vna: & hoc ait sensisse Salicetum. Sed si verum est, quod nos dicimus, non posse nisi vnam cuiusque legis propriam, & immediatam rationem esse: sequitur, quòd vbicunque continget, secundùm proximè citatos Doctores plures vnius legis rationes adduci, si subtilitas intellectus indagando præcesserit, inuenietur vera, & propria, secundùm quam reiectis alijs, erit iudicandum. Addo & consequenter, quòd interpretatio per identitatem rationis procedat, & valeat: siue ratio sit in lege expressa, siue non, dummodo de ea constet: vt tenuit Bal. loco proximè citato, & ante eum Dynus in cap. vlt. de regu. iur. lib. sexto. Et vltra per eos adducta faciunt. l. prætor ait. §. primo. ff. de no. ope. nunciatio. l. si plures, in fin. de vulga. & pupilla. l. libertum. §. senatusconsulti. de ritu nuptiarum. l. fin. C. de indic. vidu. tolle. inst. de legit. patr. tut. §. j. Et ad ea quę in contrariam partem adducta sunt per Albericum in 9. questione pri. partis statutorum, & alios quosdam, facilis est responsio: quia error prouenit ex differentia eiusdem & similis rationis: contraria enim possunt habere locum, vbi est similitudo tantùm: non autem vbi est identitas rationis. Ex his autem 71 infertur, quòd sicut sententia † lata contra legem est nulla. l. si expressum. ff. de appellatio. declarando sicut faciunt Abb. & Felyn. in cap. primo de re iudica. itidem nulla sit lata contra rationem legis, quod eleganter post Butrium probauit Abba. in d. c. primo. colum. 3. ver. quid autem si lata. Quod iuxta proximè dicta intelligendum est, siue ratio sit expressa in lege, siue non expressa, cum secus esse in sententia lata contra simile legis aut eius rationis, teneat idem Abbas post alios, quos citat. An autem 72 licita † sit huiusmodi inquisitio, puto adhuc distinguendum esse: quia si inquisitio tendit ad effectum, vt redarguatur legislator, reprehendaturve lex, tanquam iniustè, & sine ratione posita: id minimè licet, quoniam iuxta Diuum Augustinum. 4. dist. in istis temporalibus legibus, quāquam de ijs iudicent homines, cum eas instituunt, tamen cum fuerint institutę, & firmatę, non licebit iudici de ipsis iudicare: sicque procedit notissima illa Vlpiani sententia in l. prospexit. ff. qui & à quib. manum. dicentis. Quod quidem per quam durum est, sed ita lex scripta est: quamobrem & diuinæ legis interpres Moses Deut. cap. 12. dixit. Omne quod ego præcipio vobis custodietis, vt faciatis, non addetis super illud, & non diminuetis ex eo, quod est dicere, non quod vobis bonum videtur faciatis, sed quod mihi: & Plato in superius citato libro recitat, & tanquam optimam laudat illam, quæ apud Lacedæmonios & Cretenses erat lex prohibens. Ne quis iuuenum quærere auderet, rectè ne, an contra se leges habeant: sed vno omnium ore vnaque voce rectè tanquam à Dijs positas cōcedi iubens, nec vllo modo aliter pati quicquam à iuuenibus cogitari. Et Diuus quoque Franciscus in calce suæ Regulæ præcipit: vt ex ijs quæ ibi scripta sunt nullus minuat, neque scriptum aliquod desuper addat, nec aliam regulam fratres habeant, quod in testamento quoque repetens ait, per obediētiam teneant istis verbis non addere, nec minuere: & semper hoc scriptum habeant secum iuxta literam: & non mittant glossas in regula, nec in istis verbis, dicendo ita volunt intelligi: sed sicut dedit mihi dominus purè & simpliciter & sine glossa intelligāt, & 73 cum sancta operatione vsque in finem obseruent. Idem † etiam multarum ciuitatum statutis cautum est: vt secundùm literam intelligātur: atque id optima quidem ratione, quam ex eiusdem Platonis dialogo, qui Crito, siue de eo, quod est agendum, inscribitur, colligere licet. Quia si permissum esset vnicuique legem suo modo interpretari, parata esset legum, & simul Reipublicæ corruptela, esset turbidum & confusum quoddam genus viuendi, quale in interregnis esse solet: & quale describitur in sacris literis in lib. Iudicum cap. 17. & vl. In diebus illis non erat Rex in Israel, sed vnusquisq; quod sibi rectum videbatur hoc faciebat: & huc respicere videbatur Cretensium & Lacedæmoniorū lex, eandē causam prætendens Mahometus, sed ne vera diffidens (vt verisimile est) legem illam suam (vtpote sine ratione compositam, apertaque mendacia, impietates, vanitatesque multas in se continentem) disputando defendi sustinerique posse: multis in locis iubet, vt contradicentes & non assentientes, si fieri possit, interimantur: de alijs verò, in quos non daretur gladij potestas, in Azoara. 20. sic præcipit. Contradicentibus dicito, vt sibi sua sint negocia, tibique tua: ipsique à tuis factis, & tu à suis liber. Sin 74 autē † causa, ratio've legis inquiratur ad effectum indagādi mētem, & sententiam legis, vt secūdum illam dispositio legis interpretatur extendatur, vel restringatur, siue ad effectum iudicandi alias controuersias per identitatem seu similitudinem coniūctionemve causæ & rationis, videtur esse animaduertendum, an legislator id fieri prohibuerit, an non: vbi enim non est prohibitum, negari non potest quin sit permissum: facta autem prohibitione, cōsiderandus est modus prohibitionis. Nam si id tantum habeat, vt non addatur, neque minuatur quicquam, sicut dixerunt Moses, & diuus Franciscus in regula, non puto id esse impedimento, quo minus ex causa & ratione legis mens, & sententia legislatoris interpretari, & per eā vis & potestas legis circumire bi, ac etiam ad similium casuum decisionem trāsitus fieri possit: cum hoc nō sit addere legi, neque ab illa diminuere quicquam. Quod si (quemadmodum factum est à Diuo Francisco in testamento, & plerisque alijs qui diuersarum ciuitatum statuta condiderunt) additum fuerit, vt quod scriptum est accipiatur iuxta literam, nec possit per interpretationem inquiri quid legislator intellexerit: quia cessat occasio arguendi ex mente & sententia: tantum restat, vt per identitatem rationis transiri possit ad decisionem similium controuersiarum, quod, nisi esset expresse prohibitum, semper licitum, immo necessarium esse existimo, quemadmodum prudētissimè dixit Iulianus in superius citato titulo de legibus. Nō possunt omnes articuli sigillatim, aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui iurisdictioni præest ad similia procedere, atq; ita ius dicere debet: & ante cum docuit Arist. Rhet. lib. pri. ca. 1. & Polit. lib. 2. capit. 5. & lib. 3. capi. 12. & Ethico. lib. 5. cap. 10. vbi rationem explicat. Quia lex est vniuersalis, & de futuris: fieri autem nō potest, vt de quibusdam talibus vniuersaliter rectè dicatur, & subiungit, ea tum rectè sese habere, vbi ea parte, qua legislator omisit, atque peccauit absolutè loquutus, emēdetur defectus, quod & ipse legislator, si adesset, hoc modo diceret, & si sciuisset iubetem legem tulisset: & ita factum est per Clementem Papam quintum super dicta regula sancti Francisci, in cle. exiui de paradiso. de verbo. signi. Quod si etiam ipse ad similia trāsitus esset à legislatore prohibitus (sicut fecit Nicolaus Papa tertius in sua cōstitutione: exijt qui seminat, prope illius finē, de verb. sign. li. 6. vbi postquam dictam regulam sancti Francisci multifariam declarauerat, sub grauissimis penis iubet, vt eadem constitutio sua, sicut prolata est, sic fideliter exponatur ad literā, nec intellectus ipsius deprauetur in aliquo, seu distorqueatur ad 75 aliquid, quàm litera ipsa sonat.) Tunc aliud † fieri nō potest, nisi vt euenientibus casibus, qui interpretatione decisioneve indigeant, nec sint verbis legis comprehensi, recurratur ad Principem, seu superiorem illum, cui ea facultas competat, qui vinculum inhibitionis relaxet, Sicut fecit Ioannes Papa xxij. qui dictā prohibitionem Nicolai tertij ad beneplacitum sedis apostolicæ suspendit per aliam extrauagantem, quæ impressa est ante tractatum Minoritarum; quem Barto. composuit. Diuinus inquam ille Bartholus à natura, vt iusti, æqui & boni interpres esset, adpositè factus, qui de dictis quoq; prohibitionibus interpretationum adeo doctè & prudenter simulque breuiter loquutus est in repeti. l. omnes populi. in antepe. colum. ff. de iusti & iur. vt nihil melius videatur dici potuisse, tametsi eius dictis multas addiderit consimiles auctoritates doctor ille sincerus Ioannes Baptista Caccialupus in penult. colum. lecturæ eiusdem. l. omnes populi. Per quem autem reddenda sit ratio legis, quantum attinet ad Iudices & Causidicos, explicabitur libro sequenti. Legislator ve76 rò (si Platoni credimus) ni velit † suspicionem quandam Tyrannicę potestatis incurrere, debet omnino legis rationem assignare. Is enim ad finem dialogi de legibus septimi ita dicit. Videtur legumlatoris officium non solum hoc esse, vt leges conscribat: sed etiam vt medio vtatur illo, quod inter admonitionem est & leges. & paulò inferius. Oportet, vt legislator leges non solùm conscribat, sed etiam declarationem quandam ijs adiungat, qua quæ honesta turpiaque sibi vidētur significet, & dialogo nono. Sic igitur leges Ciuitatibus conscribantur, vt patris, matrisque personam lator legum penitus gerat, scriptaq; charitatis & prudentiæ virtutem habeant potius, quàm domini tyrannique imperium, minitantis tantum & describentis, rationem verò nullam penitus assignantis. quod in dialogo quarto adhuc clarius expressit, probās debere legislatorem conari, vt persuasionibus, & exordijs faciat leges probabiles videri, reddatque subditos ad virtutis officia persuasos maximè, & obtemperantes: repræhendensque eos, qui statim quid faciendum sit, & quid non, exponunt, nulla ratione ad exhortandum persuadendumque adlata: quos comparat imperitis, & seruilibus quibusdam Medicis, qui omnia circumeuntes, nec rationem vllam de singulis seruorum morbis, aut reddunt, aut accipiunt: sed quæ vsu prodesse videntur quasi exactè sciētes, tyrannorum instar superbè & pertinaciter imperant: cum cōtra bonus medicus à principio morbi naturam perquirat, communiterque cum ægrotante & eius amicis versetur, tum discendo ab illis non nihil, tum quoad fieri potest docendo: nec ante imperat quicquam, quàm persuaserit: atque ita persuadendo, semper mansuetè ad sanitatem perducere ægrotantes conatur. Quapropter & Galenus in secundo de morbis curandis, lib. de rationalibus & empiricis medicis loquens, ait. Atqui illi (scilicet rationales) si non aliud, saltem suadere, ac docere auditorem student, non cogere, iubereque: hi (scilicet empirici) totum contra, tyrannorum ritu iubent, ne quæramus actionis cām. Verum nos hoc nomine Dionysium,

nysium, Phalarim, cæterosque tyrannos odio prosequimur, quòd iubent imperantque, non suadent ac docent, sicut Solon, Draco, & Lycurgus: & deinde eodem libro pluries eandem sententiam repetens dicit. Tyrannorum esse imperare tantum, nulla assignata ratione, contra bonorum legislatorum esse, quæ iusserint euidentibus rationibus probare. Et in quarto commentario sexti libri Hyppocratis, de morbis popularibus, lectione decimanona, in fine ait. Neque enim homines habent fidem his, quæ sine demonstratione proferuntur: & id præterea videtur perperam dictum, non licere medico naturales rationes attingere: hoc enim ostendit eos, qui istud asserunt velle (ac si ipsi tyranni essent) suis obtemperari mandatis: præstasset autem non ita more tyrannico imperare, sed potius nos docere, & reliqua. Quibus consonat Innocentij Papæ quarti præceptum, qui de sentent. excommunica. libro sexto dixit. Cùm medicinalis sit excommunicatio, non mortalis: disciplinans, non eradicans (dum tamen is in quem lata fuerit non contemnat) caute prouideat iudex ecclesiasticus, vt in ea ferenda ostendat se prosequi, quod corrigētis fuerit, & medētis. Ex quibus planè liquet non esse boni legislatoris opus, edere legem non reddita illius ratione, secundùm quòd etiam in capitulo corepiscopi, sexagesimona distinctione, habetur. Quod ratione caret, extirpare necesse est. Veruntamen si con77 tingat † non esse omnino rationem redditam, vel (vt sæpius accidit) dum lata est lex voce vel inscripto proęmio reddita, in scriptum non redacta, aut postea breuitatis causa resecata fuerit (sicut factum est in plerisque Pontificum decretalibus, & legibus Codicis) omnino est legi vtcumque positæ acquiescendum, secundùm ea quæ ponunt gloss. & Doctor in l. non omnium. ff. de legibus. & in capitu. siquando. extra de rescript. Atque hæc hactenus de cognitione eiusdem & diuersi, ac similis & dissimilis, pro rectè formanda comparatione, quàm iurisperitorum instrumentum esse posuimus, dicta: cum abunde sufficere videantur, Reliquum est vt in libro sequenti de ipsius comparationis vsu, & reliqua omni exercitatione tractemus.

SVMMARIVM.

1 *Officium iureconsulti latius patet, quàm iudicis.*
2 *Officium Iudicis in quo versetur.*
3 *Officium Iureconsulti in quibus versetur.*
4 *Iudicis, & Iureconsulti finis in genere quis sit.*
5 *Iudicis, & Iureconsulti finis in specie quis sit.*
6 *Iurisperiti, & Iudicis officium in agendis causis discrepat.*
7 *In omnibus iudicijs tria necessariò spectanda.*
8 *Officium eius, qui causam dicit, quod sit.*
9 *Officium Iudicis, causa dicta, lege existente, vel non, quod sit.*
10 *Officium Iudicis, & causam dicentis, ex quibus expleatur.*
11 *Iurisperiti cura, in singulis causis ad se delatis, quæ esse debeat.*
12 *Iudicis, & Iurisperiti, circa causas suscipiendas, vel non, diuersa est deliberatio.*
13 *Causidico non obstet pudor, quin susceptam causam cognita iniquitate dimittat.*
14 *A Causidico, Amicorum causæ, aut destinatæ, aut ad exemplum pertinens item claræ, atque illustres suscipiendæ sunt, & quamobrem sint suscipiendæ.*
15 *Causidici officium, post susceptam causam est, in ea atq; eius circunstantijs perdiscendis.*
16 *Causidicus, qua percunctari litigatorem, & quotiens, ac quam personam cum eodem litigatore suscipere debeat, vt ad causæ veritatem perueniat.*
17 *Causidicus circa instrumenta litigatoris rimanda quam diligentiam impēdere debeat; & instrumentorum prædictorum inspectionis effectus.*
18 *Causidicus tertiam personam suscipiendo, scilicet iudicis, litis euentum cernet.*
19 *Exercitationis in agendo causas quis sit fructus, & effectus.*
20 *Inexercitatus in agendis causis, in quibus primum debeat exercere ad effectum, vt visis instrumentis, confestim litis euentum præuideat.*
21 *Propositiones colligendi ratio quæ seruāda, & qua methodo compositi sint singuli institutionum iuris ciuilis tractatus, seu tituli.*
22 *Rescripta omnia principaliter in quibus versentur.*
23 *Rescripta gratiosa, & concernentia iustitiam quæ sint.*
24 *Ordo in colligendis propositionibus contractuum, & aliorum huiusmodi, quæ per genera, & species, medijs differentijs diuidi possunt, vel non, ab authore seruatus quis fuerit.*
25 *Iustinianus Imperator quam viam tenuerit in dispositione librorum iuris ciuilis a se compositorum, & quam Rochus Curtius in tractatu Iurispatronatus.*
26 *Tractatuum cōponendorum viæ quæ sint, & earum prima quæ sit, ac magis laudetur.*
27 *Repertorio alphabetario qualis doctrina paretur, & quis in ea re præstiterit.*
28 *Repertorium, qui suo ingenio, & labore parauerit, ab eo, qui ad Berthacchinum confugit, quantum differat.*
29 *Authoris cuiusdam magni factus mos illaudatus in voluminibus componendis.*
30 *Locis propositionum ordinatis quid agendum.*
31 *Propositionum prius magis communes, deinde minus communes, tandem propriæ, & quo ordine scribendæ sint: ac communes, & minus communes quæ sint.*
32 *Iurisperitus quem fructum capiet ex propositionum apparatu.*
33 *Status causæ inuenio quare iurisperitum fallit.*
34 *Legis vnius vnica est ratio proxima, & propria: & secus sentientes damnantur.*
35 *Subiectum vnum in naturalibus impossibile est habere, nisi vnicam formam.*
36 *Ratio est forma, & anima legis.*
37 *Propositiones duæ in acquisitionum materia, quarū vna generalior altera.*
38 *Fundum à Seio, legatum habens, si eundem fundum a Sempronio sibi legatum dicat, an quicquam petere possit: & qui status sit causæ.*
39 *§. affinitatis. inst. de Nupt. nouus intellectus ex Theophilo.*
40 *§. 1. in princip. instit. de vsucap. addito ex Theophilo, & clarius intellectus.*
41 *Consultus, an possidens ex venditione vsucapere possit, quæ a consultore pro vero responso ei dando, quærere debeat, & alia ibi huiusmodi.*
42 *Status proprius causæ ex quibus inueniri possit.*
43 *Iudex quo pacto de causa informari debeat.*
44 *Opusculum de Notis Iudicum ab authore conscriptum, & quid contineat.*
45 *A quibus Iudicibus, ab vnoquoque caueri possit, vel non.*
46 *Iniustitiæ extremum genus quod sit.*
47 *Causa didicita quid agendum à Causidico.*
48 *Causidici pro Actore, vel Reo, princeps cura circa quæ versari debeat.*
49 *Ius omne quod proponitur pro facienda comparatione, quale, & quotuplex sit.*
50 *Status causæ coniecturalis, diffinitiuus, legalis, qui, & quales sint. Vbi de statu causæ, quando à simili legis arguitur, & negatur similitudo, atque authoris sententia circa numerum statuum causarum legalium.*
51 *Lege posita, quomodo ab Identitate speciali in comparatione arguendum, & respondendum sit.*
52 *Idem numero quomodo vere dici possit.*
53 *Pro Regula poni potest, quòd data nominum diuersitate præsumatur esse rerum quoque diuersitas: & alleganti Identitatem incumbit onus illā probandi.*
54 *Lege posita, quomodo ex identitate, numero definitionis per comparationē argumentandum, & respondendum sit.*
55 *Identitas definitionis quomodo destruatur.*
56 *Lege posita, quomodo de specie legis arguendum, & respondendum sit: vbi de scripto, & voluntate legis agitur, & de vero intellectu. c. reintegranda. 3. q. 1. in illis verbis, quacunque conditione temporis &c. & glos. in c. 2. de restit. spoliat.*
57 *Lege posita, quomodo per Idem numero accidente, in personis, & rebus arguendum, & respondendum sit: vbi de statu legum contrarium tractatur.*
58 *Statuum omnium causarum qui sint fontes.*
59 *In statu ratiocinatiuo, quamobrem sit sæpius controuersia, & quæ capita eius sint.*
60 *Identitate generis, speciei q; probata, diuersitatem rationis probandi onus cui incumbat.*
61 *In statu ratiocinatiuo quot species iuris veniant.*
62 *Identitas, & similitudo maior in quo comparatorum requiratur.*
63 *Comparationem facturi, quid primum, ac principaliter conari debeant, & de statibus legalibus confirmandis, aut destruendis.*
64 *Diuersitas dissimilitudoq; rationis, in quibus versetur, & ipsarum exemplum.*
65 *Collectoris Decimarum beneficium vacans, Pontificis collationi generaliter reseruatum est, & Reseruationes omnes an eandem vim habeant.*
66 *Comparationibus rectè, atque exactè faciendis quæ scienda, & memoria repetenda sint, & legis quot sensus sumi possint.*
67 *Oppositio, quot modis considerari possit, et quot sint species eorum, in quibus oppositio consideratur.*
68 *Coniunctio quot modis accidit.*
69 *Leges posita, ex consideratione contrarij, & à coniunctis, quid intelligatur.*
70 *Summaria legum, ac ex illis notabilia, & insignes propositiones, qua ratione colligendæ.*
71 *Pro comparatione rectè facienda an vniuersarum rerum, causarumq; circunstantia eadem, aut similes esse debeant, & quæ sufficiant.*
72 *Argumentum a simili quando valeat secundùm nostros doctores, & similitudo, ac dissimilitudo in quibus, & quando probanda sit.*
73 *Similitudinum probationes cuiusmodi faciendæ sint.*
74 *Argumentū a similis in iure multum habere viriū, & esse demonstratiuū.*
75 *Eorum, quæ idem genere, vel specie sint, multa exempla.*
76 *Iudex, quomodo iudicare debeat ex præcepto Iustiniani, & Socratis apud Platonem, & multa de iudice iudicaturo.*
77 *Iudicium quid sit.*

Liber Tertius.

1 IVreconsulti officium latius † patet, q̃ 2 iudicis. Hic enim in eo dūtaxat † versatur; vt ita iudicet, quemadmodum scriptis legibus, & ꝯstitutionibus, aut moribus proditū est, inst. de offi. iud. 3 in princ. Iureconsultus † autem (secūdùm Ciceronem pri. de oratore) & ad respondendum de iure, & ad tractādū in iudicio causas, & ad cauendum in contrahendis negocijs peritus esse de-4 bet. finis Iudicis, † & eius qui consultus de iure respondet, vnus ideṁque est: quoniam (si eidem Ciceroni in oratione pro Cecinna credimus) fieri non potest, vt aliud iudicari de iure, aliud responderi oporteat: nec vt quisquam iuris numeretur peritus, qui id statuat esse ius, quod non oporteat iudicari. igitur cum, eodem Cicerone (pro Cluentio) teste, iudices sint legum interpretes, secundùm Lysiam, eandem debent habere mentem, quam 5 leges ipsæ, vtriusque finis † esse debet (quem ponit Cicero libro primo de oratore) legitimè, atque vsitatè in rebus, causisq́ue ci-6 uium æqualitatis conseruatio. In agendis † autem causis aliud est 7 iurisperiti officium, ab eo quod est iudicis. Tria. enim † in omnibus iudiciis necessariò sunt spectanda. Primum lex, deinde iu-8 dex, tum is qui causam dicit. Huius † officium est (secūdùm Aristo. rethoricorum primo) vt iudici ostendat, res sit, nec ne: & factum ne sit, an non; videndo, quæ ex singulis causæ circunstan-9 tiis ad id probādū trahi possint accomodata. Iudicis verò † officium est, id iustū ne sit, an iniustū, s̄m ꝙ lege determinatū fuerit iudicare. Quæcunque verò lex non determinauit, neque definiuit, ea non a litigatoribus, causidicisve ipsis accipere, sed per se ip-10 sum scire, & interpretari, Vterque † autem suum officiū explet iam dicto instrumento, de cuius vsu nunc est tractandum. In sin-11 gulis † ad se delatis causis triplex esse debet iurisperiti cura: vt iudicet, suscipienda ne sit vna quæque causa: Deinde vt susceptam bene discat: postremò vt ad agendum accedat. Circa suscipien-12 das † aut reijciendas causas; diuersa est Iudicis, & causidici deliberatio. Iudex. enim illud tantummodo considerare debet, an causa suæ sit iurisdictionis: cæterùm indifferenter omnes pro religione officij recipere, ac iudicare cogitur. Causidicus verò liberum habet arbitrium, quascunque velit recipiendi causas: verū tamen ab eo; qui non solum pecunias, sed gratiam quoque, & laudem ab hominibus, & à Deo æternę vitæ præmium desideret, habendus est suscipiendarum accuratus delectus. Nam, vt omittam, quod non sunt suscipiendæ, nisi quæ sint, vel videntur 13 iustæ. Ita (vt Fabio præceptore lib. xij.) non † obstet pudor, quominus susceptam, cum melior videretur, cognita inter discēdū iniquitate, dimittat, cum prius litigatori, dixerit verum: neque enim dignus est (inquit) opera patroni, qui non vtitur consilio. Præterea memorabile videtur Cæcilij (epistolarū lib. 6. ad Qua-14 dratum) præceptum ex Thrasea Pæto dicentis. suscipiendas † esse causas, aut amicorum, aut destitutas, aut ad exemplum pertinentes; quibus ipse addit claras, atque illustres. Claritudo autem (vt idem lib. 2. ad Maximum docet) vel personarum qualitate, vel negocij magnitudine consideratur. Cur amicorum? (inquit) non eget interpretatione. Cur destitutas? quod in illis maxime, & constantia agentis, & humanitas cernatur. Cur pertinentes ad exemplum? quia plurimum refert, bonum, an malum inducatur claras & illustres, quoniam (ait) æquum est, agere nonnunquam gloriæ, & famæ.

15 ¶ Post susceptam † causam, proxima succedit illius discendæ ratio, qua de re, quum nihil habeam melius, quàm sit à Tullio, & Fabio dictum: illorum præceptis vtendum esse censeo, quæ in summam hec sunt. Primum vt putetur, hoc esse causidici fundamentum, causæ circunstantias omnes habere præcognitas: neque enim quisquam tam ingenio tenui reperitur, qui cum omnia, quæ sunt in causa, diligenter cognouerit, ad docendum certè Iudicem non sufficiat: cùm è contra, nemo possit de ea re, quā 16 non nouit, non turpissime dicere. Deinde † vt liberum demus ijs, quorum negocium erit, tempus, ac locum, exhortemurque vltro, vt omnia, quamlibet verbosè, & vnde volent repetita, ex tempore exponat: non enim tam obest audire superuacua, quā ignorare necessaria. Nec tāta sit actuoro memoriæ fiducia, vt subscribere audita pigeat. Nec semel audisse sit satis: cogendus eadē iterum dicere, ac sæpius litigator, non solùm, quia aufugere aliqua prima expositione potuerunt, sed etiam, vt sciamus, an eadē dicat: plurimi enim mentiuntur; & tanquam non doceant causam sed agant, non cum patrono, sed vt cum iudice loquunt. Cum satis in audiendo patientiæ impenderit, in aliam rursus patrono personam transeundum est, agendusque aduersarius: proponendum quicquid omnino excogitari contra potest, interrogandus quàm instantissimè, ac præmendus: nam dum omnia quærimus, aliquando ad verum, vbi minimè expectauimus, peruenimus. In summa optimus est in agendis causis patronus incredulus.

17 ¶ Præterea opus est intueri omne litis † instrumētum, quod videre non est satis, perlegendum erit: nam frequentissimè, aut non sunt omnino quæ promittebantur, aut minus continent, aut cum alio aliquo nocituro permixta sunt, aut nimia sunt, & fidem hoc ipso detractura, quod non habent modum. Multa et, quæ litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet, modo non penitus rudis huc atq; inexercitatus accedat: ad hunc q; potissimum finē conducunt exercitationes ille præambulæ, de quibus libro primo facta est mentio. Fidemque viro exercitato, quum res penitus, causaque cognita fuerit, statim occuret animo, quæ sit causa ambigendi, & quid sit illud, quo referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propositæ quæstionis, & iudicii propria: nempe ipsius causæ status: inuenta autem ambigēdi ratione, & statu causæ: propositis sibi ante oculos omnibus quæ 18 prosint, noceantve: tertiam † deinde causidicus personam induat Iudicis fingatq; apud se agi causam, & quod ipsum mouisset, de eadem re pronunciaturum, id potentissimum apud quēcunque agetur, existimet: & sic cum rarò fallet euentus, aut culpa 19 iudicis erit. Quæret fortasse † aliquis, quo pacto poterit ita ex improuiso proponere sibi ante oculos causidicus, quæ prosint noceantve parti suæ: is sciat, eā esse exercitationis fructum, quæ capiet maiorem, quincunque magis iuuerit. Nam in exercitato tanquam hostiatim, per loca singula quærenda erunt argumenta, & infinitam faciet ea res tarditatem, imperitiamque 20 vituperationē tardio illi conciliabit: & hic quoque proderit † præambula illa exercitatio, de qua superius est facta mentio: sed vt ea exercitatio via & ratione procedat: habeantque in animo parata quæcunque poterunt ad singulas causas facere, vt ex illis opportuna possimus sumere argumenta. Primum profuerit, si (exemplo eius, quod rhetoricorum primo, & Topicorum octauo docuit Aristo.) ex ipsis iuris vtriusque libris collectas, atque in ordinem certum redactas, habeamus multas de vnaquaque materia propositiones. Deinde si exercitati fuerimus, circa identitatis, & similitudinis constructionem, & destructionem: quæ quibus ex locis efficiantur, præcedenti libro est enarratum. Ra-21 tionem † autem colligendi propositiones, & disponendi illarū apparatum siquis faciliorem habet, & promptiorem, eam sequatur, sin minus pambula illa, de qua libro primo loquuti sumus, exercitatione, qua ipse me exercui vtendum esse suadeo. Constitui enim mihi singularum, quę in frequentiori videbantur vsu esse, materiarum, capitales quosdam locos, ad quos postea referebam, quæ inter studendum, ea de re occurrebant propositiones: locorum autem ordinem, ea qua Plato faciendum esse precipit regula, plerumque disponebam: qua & Iustinianum in singulis institutionum tractatibus, & tanquam non (quantum ex digestorum centonibus colligi potest) vsos esse animaduerterā. Vt à primo, & maximè generali, ad ea, que nullam amplius sectionem admitterent, per medias differentias descenderem, vt (exempli gratia) cum cōsiderauissem principalium literarum, & rescriptorum amplam materiam varijs in locis dissersam, per medias differentias, & componi, & dissolui posse, ita partibus 22 vt quædam † dicerentur meræ gratiæ collarium, quædam meræ 23 iustitię, quædam mixta. Eorum autem, quæ gratiam † continerent. Quædam super eccle beneficiis, tum vacantibus, tum vacaturis. Quædam super dignitatibus, honoribus, feudis, & aliis rebus prophanis. Alia essent priuilegia, & licentiæ quicquam contra, vel præter leges facien di. Quædam verò indulgetię, & dispensationes iam factorum. Alia pœnarum remissiones, & perditarum rerum restitutiones. Eorum autem quę iustitiam continerent, quædam essent simpliciter delegatoria, partim vniuersitatis, partim generalitatis, partim singularum causarum, alia

alia incidentiū accumulatiua, nonnulla aduocatoria, & ab vno iudice ad alium translatiua causarum, plęraque litium extinctiua, quædam siue gratiarum, siue sententiarum exequutiua: atq; hæc singula in inferiora quædam genera distinguebam. veluti quod corū quę super ecclesiasticis beneficiis emanant, alia sunt de his beneficiis, quæ actu vacant, alia, de vacaturis, quæ & ipsa in plures dissecantur species, quarum differentiæ vel ex modo vacandi, vel ex ipsius prouisionis forma colliguntur: & sic de cę-24 teris. Eandē † methodum seruaui in colligendis propositionibus contractum, vltimarum voluntatū, seruitutum, & aliarum materiarum; quæ per genera & species mediis differentiis distribui commodè possent. In illis verò, in quibus ea partitio non cadebat: eā sum ingressus viam, quæ ex definitionis dissolutione, seu explicatione conficitur. Veluti in materia Matrimonij: proposita enim definitione, quæ est viri, & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem præstans. Ex ipsis in definitione positis verbis, locos insigniui ad singulosq; illorum, prout vnicuiq; conueniebant, compertas propositiones retuli. Hanc viam tenuit Iustinianus in iuris ciuilis per eum cōpositis voluminibus, institutionum videlicet, digestorum, & Codicis, in quorum vnoquoque per se particulares tractatus (quos via resolutiua superius compositos esse diximus) & reliqua omnia disposita sunt ad explicandum quatuor illas dictiones positas in definitione iustitiæ, ius vnicuique suum tribuendi, quod quia latius in principiorum explicatur, hic satis est ita obiter indicauisse: eandem viam tenere voluit Rocchus Curtius in tractatu iurispatrona-25 tus, sicq́ue (vt hoc quoque obiter indicem) hæ † duæ sunt componendorum tractatuum nostrorum viæ. Prior illa, qua ex notione finis, per resolutionem à summo genere ad vltima indiuidua proceditur: secundùm quam Iustinianus totum pandectarum opus, itidem, & Institutionum libros componi iussit. Et altera, quæ ex definitionis expositione totam rei substantiam complectitur, & declarat. Galenus in libro Artis Medicinalis de hac postrema loquens, ait. quæ quantum ab ea, quæ ex resolutione consistit, & dignitate, & docendi ordine linquitur, tantum & ad totius compendium, & ad singulorum memoriam præstare inuenietur: sufficienter enim memoriæ commendantur ex definitionis dissolutione vniuersa: quod tamen mihi experto aliter successit, disposita enim ex ordine resolutionis antedictæ, facilius commendata memoriæ, diutius mihi hęrent, quàm quæ ex definitionis expositione: sed hæc sunt ex illis, quę pro sui quisque ingenii modo facere potest. Alii plęrique sunt, vel ingenii crassioris, & (quod dici solet) pinguis mineruæ, qui nesciant, vel nimis delicati, qui laboris tedio nolint vias prædi-ctas incedere: sed propositiones, vt quęque occurrant, ad Alpha-27 betarium Repertorium referant, qua † ex opera vix vnquam certa doctrina, & stabilis memoria parari potest: maximè, nisi aliquo tandem ordine distincta singula collocentur, qua in re Ioannes Firmanus, (quem Bertacchinum appellant) ante omnes præstitit: ita quòd etiam inertes, & semisomnes habent Bertacchini amplissimum pratum, ex quo suos sibi colligant flores: 28 tantum interest, † quòd qui suos sibi ingenio, iudicio, & labore, quæ opus est parauerint, ea per causas, & rationes sciunt: ac memoria retinent: eademq́ue & diuersa distinguere, similia, & dissimilia dignoscere, ac singula suo tempore opportunè proferre possunt, qui verò in repertorijs, præsertim alienis repositam spē habent, hi nihil ex arte, & ratione scientes, ad improuisa stupidi, ex tempore nihil respondere possunt: sed ad repertorium, tanquam ad vatem consulendum, interposita mora, inde confusa & ambigua plerunque reportant oracula, vel à re aliena, quæ ta-men eis (quippe arte, & ratione carentibus;) adpositissima vi-29 deantur. Quale verò iudicium facias, de quodam magni † olim fastus homine, qui magnis etiam librorum de iure voluminibus in publicum datis, terrarum orbi notam facere voluit suam doctrinam, quam hoc pacto comparauerat, alebat assiduè domi duos aut tres iuuenes, vel ex copistarum (quos appellant) tabernis accitos, modo aliquid latinè scirent: illisque (quod sępius me præsente fecit) omnis farraginis libros legendos dabat: iubebatque, vt singulas interlegendum repertas sententias in margine libri cuiuslibet extraherent, ac postea, cum ad finem libri peruenissent, eas sententias ad Abecedarium magnæ molis (quem Thesaurum suum appellabat) codicem transferrent: atque ipse deinde ex illo Thesauro sumptas monetas in vulgus emitteant, quod ita factum esse, quilibet ex eius libris iudicare potest: sunt enim vbique vnaquaque de re, vsque ad fastidium, multa authorum nomina congesta, nullo illorum delectu habito: commixtis antiquis, & modernis, doctis & indoctis, etiam Astronomis, Theologis, musicis, & coquis, extra propositum digressiones importunæ, antiquo quorundam ineptorum more, qui vt se plurima nosse ostentent, pateatq́uę suarum opulentia rerum, quicquid opum congesserunt, sinę more, sine arte irrisi effundunt: sed (quod nulla dignum est venia) in fastuosi hominis prædicti libris crebro est inuenire falso citatas propositiones, & sententias ex authoribus, qui vel nihil tale, vel non eo, quo citantur pacto dicant, scilicet, quia copistæ illi, accepta parum fideliter, & plerunque nullibi accepta retulissent in codicem rationum, 30 quem solum ipse legerat. Ordinatis ergo † locis, vel per viam resolutionis ex ratione finis, vel per viam declarationis verborum diffinitionis: ipsæ quoque propositiones ordine suo sub il-31 lis sunt describendæ: vt prius magis † communes, deinde minus, sed certis communes, postremo propriæ singulorum ponantur. Communio autem accipienda est penes causæ coniunctionem, vt ea propositio. Contractus ex conuentione legem accipere. & illa. Non posse conueniri, ne dolus præstetur. l. 1 ff. depositi. omnibus conueniunt contractibus, quia ipsarum propositionum rationes aptæ sunt pariter omnibus. Quod nequaquam accidit si quis dicat. Contractum per Nuncium vel per Epistolam absolui posse. l. quæ autem §. fi. ff. de const. pecu. l. consensu. de actio. & obligat. Cuius ratio non contingit omnes, sed eos dumtaxat contractus, qui consensu solo perficiuntur, & sic de aliis. Qua de re (quoniam superius, vbi de regulis iuris, & causæ coniunctione tractauimus, abunde loquuti sumus) non est 32 quid amplius hic dicendum restet. Tali ergo † propositionum apparatu instructus, & in eiusdem ac diuersi, necnon similium & dissimilium cognitione exercitatus iurisperitus: cognitis (vt ante dictum est) causæ cuiuslib et circunstantijs, illico, & nullo labore, ambigendi rationem, & causæ statum intelliget, considerabitq́ue parti suæ nocitura, & profutura. De ipso statu causæ inueniendo, tametsi latè differuerim in eo libello, cui titulus est, de exceptionibus, volo tamen hic (quod permaximè videtur ad exercitationem esse profuturum) planius exponere, quod circa 33 veri cuiusque causæ status inuentionem † inde potissimum deceptio prouenit; quia erratur in suppositione causæ, & rationis siue dubitandi, siue decidendi: cùm non assumitur propria, & proxima, sicut faciendum esse in superioribus diximus. Atque ex hoc quoque errore prouenit, quod (sicut etiam antea dixi-34 mus) nonnulli putant, plures esse † vnius legis, & dubitandi, & decidendi causas, & rationes: cùm tamen impossibile sit, esse nisi vnam proximam & propriam. Quod si exemplis confirmemus, simul exercitationis viam elucidabimus: simul ostendemus, verum esse id, quod diximus, vnius legis non dari duas rationes: quemadmodum in Naturalibus quoque ponitur abso-35 luta illa propositio. quod vnum † subiectum habere nisi vnam formam est impossibile: cuius ratio assignatur per Comment. in tertio libro de partibus animalium. c. de corde: quia videlicet vnius rei vnum est esse, nam id quod est vnum, est vnum per formam suam vnicam quia est vnum per id, quod est, & habet esse per formam suā, alioquin (vt dixit etiā Themistius in paraphrasi libri primi de anima. c. 20. sequeretur absurdum, & ridiculum dictu quòd in vno homine, tanquam in equo Troiano possent 36 esse plures animæ: quam ob rem cum ratio † sit forma, & anima legis: sicut esse non possunt vnius hominis duæ animæ, ita nec vnius legis. Ergo vt ad exempla deueniamus: cùm in acquisitio-37 num † materia duas habeamus propositiones, vnam. Quod meū est, amplius meum fieri non posse. inst. de legat. §. sed si rem. Alteram. Duas lucratiuas causas in eundem hominem, & eandem rem acquirendam concurrere non posse, eo. titu. §. si res aliena. Et (quod de se patet) prior illa sit superior, & pluribus commu-38 nior, quàm hæc solis lucratiuis causis communis. Si † fingamus, quòd Titius fundum sibi alias à Seio legatum habens, nouissimè eundem fundum à Sempronio legatum sibi esse dicat, ac te propterea consulat. Num valeat legatum? ipseq; fundū, vel eius æstimationem à Sempronii hæredibus iuxta. d. § si res aliena. eo. tit. petere possit? Et vt illi respondeas, nō posse propter eam rationem, ꝙ nō possit esse duarum lucratiuarū cōcursus. Iccircoq; putes, hic esse statum causę coniecturalem, siue diffinitiuum: illum videlicet. An hoc casu sit talis concursus. decipieris, ductus errore impropriæ causæ, & oblitus propriæ, & prioris illius, quod alicuius est, illius amplius fieri non posse, sicque status erit causæ non quem putabas, sed diffinitiuus, aut coniecturalis ille, an fundus huic secundo legatus ex priori legato suus esset §. sed si rem legatarii. eodem titulo. Quod si fortasse responsum tuum vtraque ratione muniendum esse putaueris: indoctè nimium, atque imperitè loqueris. vnam propriam, proximam, & sufficientem habens rationem, vnumque verum causæ statum inani verborum, & difficultatum numero, ac tumultu litem intricaturus. Et ne tanquam ex nostro capite ficta hæc omnia, minoris sint authoritatis, vide quid dicant Iustinianus Imperator, & Theophi-39 lus paraphrastes, insti. de nupti. † §. affinitatis. quo ex loco nonnulli fundare voluerunt contrariam propositionem. Videlicet cùm præsupponerent posse vnius legis duas essę rationes, notāt inde colligi, quòd & si ex duabus rationibus, siue causis, altera cesset, altera nihilominus remanens eundem parit effectum. Capitalis in eos pœna constituta est, qui binas simul nuptias contrahunt: prohibitę item sunt nuptię inter affines. Et cùm dicat ibi Imperator. Affinitatis quoq; ratione, à quarundam nuptiis abstinere necesse est: vt eccę Priuignam, aut Nurum vxorem ducere non licet: quia vtręque filię loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut priuigna tua, nam si adhuc nurus tua est; idest, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione vxorem eam

ducere non potes, quia eadem duobus nupta esse non potest. Theophilus autem post verba priuignam, aut nurum, vxorem ducere non licet: ait, porrò his addēda est dictio quondam, qua dictione addita, ostendemus personas eas non extare, quæ affinitati causam dederunt. & subiūgit. Etenim si hæc adhuc priuigna mea est, & illa adhuc nurus: maior est ratio, quæ prohibet, ne eā vxorem ducam: quoniam futurum est, vt aut vnus vir duas habeat vxores, aut vna mulier duobus viris nupta sit. porrò capitalis in eos pęna constituta est, qui binas nuptias contrahunt. Nemo igitur maiore prohibitione omissa, de minore disputat. Cū itaque Imperator aliam, & Theophilus maiorem dicat rationem, clarè sentiunt non esse duarum concursum. Item cum iure ciuili constitutum sit, vt qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliaue iusta causa acceperit, is eam rem certo tempore vsucapiat, instit. † de vsucapioni. in princi. & sicut ibidem 40 habetur: cum Imperator excepisset liberum hominem, res sacras, & religiosas, ac seruum fugitiuum, resq; furtiuas, & vi possessas: quæ nec si tempore illo possessæ fuerint, vsucapi possunt. subiūxissetque illa verba. Quod autem dictum est, furtiuarum, & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse, nō eò pertinet, vt ne ipse, fur, quive ꝑ vim possidet, vsucapere possit. Nam his alia ratione vsucapio non competit, quia scilicet mala fide possident, sed nec vllus alius, quamuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi ius habeat. addēdo Theophilus dicit. Quum te igitur aliquis † consulit. Num 41 ille, quod ex venditione possidet, vsucapere possit? te ante omnia quærere oportet, bona fide, an mala fide possideat. Et vbi intelleris, bona fide possidere, ad secundam mox quæstionem decurre, & roga. Num sacra sit res? num religiosa? num libera persona? num furtiuum? num vi possessum? Et si quid eorum inueneris, dic vsucapionem non procedere, propter vitium rei inhærens; quoniam furtiua est, aut vi possessa. An igitur fur, qui per vim possidet, vsucapere potest? forte inconsultè prosiliens, dices nequaquam propter vitium, quod rei adhæret: Nam furtiua est, aut vi possessa. Verum id te dicere non oportet, ordinis enim es oblitus, sed dicere debes. vsucapionem non procedere propter priorem rationem; quoniam mala fide possidet: nouit enim furtiuam esse, aut vi possessam. Quòd si fur, quive per vim possidet, eam rem alteri bona fide accipienti tradat: tunc ex priori responsione, cum bona fide possideat, is qui rem possidet, vsucapio non impeditur, sed propter vicium rei inhærēs prohibebitur. Nam furtiua est, aut vi possessa. Ex his (nisi me fallit opinio) apertissime probatur, intellexisse Imperatorem, & Theophilum verum esse id quod dico, vnam videlicet solam esse vniuscuiusque legis rationem propriam, & quòd qui aliam putat esse rationem, oblitus ordinis errat, & inconsultè respondet. Iterum in titulo de Testamentis dicit imperator. In testibus testamenti non debet esse is, qui in potestate testatoris est: sed si filiusfamilias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater eius rectè adhibebitur testis, nec is qui in potestate eiusdem patris est: reprobatum est enim in ea re domesticum testimonium. Theophilus verò ait. Quum quis testatur, si testamentum suum esse vult perfectum, & sine vitio, videat ante omnia, qui sint inter testes futuri: & inquirat, num quis eorum in potestate testatoris sit: & inuentum à testimonio repellet. Illud verò amplius non quærimus, num quis testium in potestate habeat testatorem: Et ratio est hæc. Vtrum vis testatorem esse sui iuris, an in potestate? si sui iuris esse dixeris, non procedet quæstio. Quod si in potestate fingas esse: iam maiore ratione vim testamenti soluis: quoniam, qui in aliena potestate est, testari non potest. His bene † considera- 42 tis, illisque, quæ de propriæ & proximæ causæ cognitione in primo libro dicta sunt rememoratis, facile Iurisperito erit (vt puto) proprium causæ statum inuenire, atque illo inuento, quę nocitura, quæque profutura sint parti suæ considerare: sicque (quantum mihi videtur) completa sunt ea, quæ ad causidici officium circa cognoscendam, & discendam causam spectant. Iudex † autem quo pacto de causa debeat informari, paucis ver- 43 bis docuit Plato, dialogo 6. de legibus dicens. Iudex autem mutus, qui nec (instar arbitri) aliquid plusquam litigantes dixerint, in causis discutiendis præcunctatur, nunquam ad ius declarandum sufficiens erit. Oportet autem semper, vt quod quęritur, ab vtrisque declaretur: tempus autem, & mora, & frequens inquisitio ad aperiendam controuersiam cōferunt, quod quia in libello, vsus iudiciorum palatij pontificij dictum est: nec melius fieri posse arbitror, quàm in illo auditorio fiat: non habeo quid hic addere possim: præsertim cum aliud conscripserim † opusculum, de notis iudicum, in quo pleraque appare- 44 bunt, ad boni iudicis officium pertinentia: multorumque (propriis etiam nominibus demonstratorum) iudicum errores, fraudesque in causis per me actis commissæ, & pleræq; ex ipsis processibus, ac regestis apparētes, quasi in speculo compositæ inuulgabuntur: vt hac quoque parte quantum in me est reipublicæ prosim, scilicet quo ex horum saltim infamiæ metu, qui cum librum legerint, Iudices à similibus abstineant: & litigatores, ac causidici ab eis cauere sciant. Nec quisquam existimet, eos tantum notare me iudices, quorum errores, fraudesque, eo quòd ipsi stultitiæ, vel malitiæ, atque auaritiæ vitio palam sint inquinati, 45 omnibus innotescant: à talibus enim † vnusquisque per se facile cauere potest. Ab illis verò, difficile est cauere, qui simul docti, expertiq; cum sint: graues etiam, & bene morati, ac religiosi esse 46 apparēt: nec sunt. Nā vt Plato dicit. extremū † iniustitię genus est, iustum haberi, qui iustus non sit: ex eo igitur libello multæ detegentur fraudes eiusmodi iudicum. nec putes me triuiales dumtaxat homines notare, sed magnos principes ipsorumque principum consiliarios, ex vniuersis christiani orbis locis; ex quibus causę, processusque causarum ad me in Romana Curia sunt delati. Ipsiusq; Romanæ Curiæ primores, qui fucatæ bonitatis, & doctrinæ opinione in bonorum iudicum numero erant, & à quorum actionibus quilibet etiam cautissimi litigatores, & causidici supplantari, & decipi facile potuissent.

47 ¶ Sic igitur † didicita, & cognita causa, procedēdum est ad actio- 48 nem, in qua † princeps causidicorū debet esse cura, vt is, qui erit pro actore, comperto causæ statu prospiciat, cui legi suæ patris intentionem comparandam esse putauerit. Is verò, qui erit pro reo, consideret quo pacto comparationem ex parte actoris pro- 49 positam excludat. Ius omne, † quod pro facienda comparatione causarum in iudicio proponitur: aut tanquam proprium, & expressum, aut tanquam simile expresso adducitur, ipsumque proprium expressum, aut certum est, aut incertum, & de- 50 bitum: si reus † admittat propositum ius, ita vt proponitur, se habere: vt causa consistat, & lis sit contestabilis, aliud non potest, quàm negare factum: aut simpliciter dicendo non esse, & nascetur causæ status coniecturalis. Ita sit, nec ne? aut dicendo non esse tale: & erit status diffinitiuus, sit ne hoc tale? Quod si admisso facto, dicetur, ius non esse certum, vt proponitur, sed incertum, & dubium. hinc aliquis orietur ex illis qui legales appellantur status, videlicet Ambiguum, discrepantia scripti & voluntatis, leges contrariæ, ac Syllogismi, seu ratiocinationis vna species. Sed si negotio, sine propria lege proposito, ex aliqua lege simile ius faciendum esse contendat: & reus neget similitudinem, erit causæ status alterius specie, Syllogismus, & ratiocinatio. Ostendamus igitur aliquot exempla faciendæ comparationis per singula identitatis, & similitudinis genera iam dicta: per singulosque causarum status, & habebimus figuram iudicialis eius exercitationis, quam docere instituimus. Illud verò nolo esse prætermissum, quòd licèt facilioris intelligentiæ causa recitauerim quatuor illos iuris incerti, & dubii status, tamen eius semper fui, ac sum sententiæ; quòd breuitatem, simplicitatemque amanti, pro ambigui scripti & voluntatis, contrariarum legum, & syllogismi specie illa, qua ex eo quod scriptum est, id quod incertum est colligitur: sufficiat vnus ille, qui à scripto & voluntate scriptoris denominatur, & ad quē alii tres referri possunt, cum in illis quoque in summa, nihil aliud quæri videatur, nisi qualis fuerit mens, & propositum, seu voluntas, & intentio scriptoris. Sed clarioris doctrinæ gratia nunc per singula distinctim procedamus. Illo repetito, ne quis admiretur, cur infrascripta potius quàm alia, quæ aptiora forsan potuissent inueniri exempla posuerim: quoniam in his eligendis nullam adhibui curam: sed cum omnia sint talibus plena, ea sumpsi, quæ vel primum libris apertis obuia facta, vel 51 memoriæ præsto fuerunt. Directus quidam † fundi dominus vendicabat illum a possessore, cui dicebat fuisse concessum titulo emphiteusis perpetuæ cum pacto, quòd inuestitura deberet singulo quoque vigesimonono anno renouari: & quia iamdudum pręteritis annis vigesimonono eiusmodi renouatio non erat petita: dicebat, tam iustum esse eum fundum sibi adiudicari, quàm iusta erat decisio legis desuper scriptę, cui suam causam ab identitate speciali comparandam esse censuit. Possessor autem reus, incipiendo à facto, negat esse verum. quòd per se inuestitura non fuerit innouata. sicque orta est constitutio causę coniecturalis, interueneritne ea renouatio? Sed quia actor ex instrumento (in quo est pactum) fundatam habet intentionem: illico reus conuictus fuisset, nisi vlterius procedendo, suam assertionem confirmasset. iccirco addidit argumentum hoc pacto formatum. Quia pręteritis annis vigesimonono à te permissus in possessione perseueraui: tibique recipienti pensionem conuentam persolui, iustum est censeri factam fuisse mihi renouationem, sicut iustum esse ponitur in l. item quęritur. §. qui impleto. ff. loca. Et quia actor replicando, negauit eiusdem esse comparationem, ex casu dicto §. qui impleto. quia inquit, ex allegata per te perseuerantia possessionis, non vera, & scripta: sed tacita, & sine scripto pręsumpta resultat renouatio: vt in d. §. qui impleto, quę nō valet, quotiescunq; de natura contractus requiritur scriptura, vt no. ibidem Bart. Emphyteusis autē contractus, & eius renouatio exigit sui natura scripturā, no. in l. 1. C. de iur. emphy. & in c. potuit. extra locati. Bal. in l. pe. col. C. quando no. pet. part. sequitur iustum non esse, vt censearis renouationē obtinuisse. Hic causa cępit cōsistere in statu diffinitiuo: renouationis in hac specie requisitæ; cum actor diceret eam debuisse necessariò fieri per scriptum; reus contra putaret sufficere, etiam si sine scripto ac tacitè interuenisset. At acutus Iudex vtriusque partis allegationibus consideratis animaduertit, quòd actor formabat comparationem suæ replicationis in eo genere identitatis, per quod dicitur idem specie: quoniam allegata ꝑ eum loquuntur in emphiteusi requirente scripturam contractusq;, de quo erat ꝯtrouersia, in ipso instrumento nominabat̄ Emphiteusis. Rei verò cōparatio relata ad textū d. §. qui impleto. facta erat ad idem numero, proprietate: qm̄ non erat parua (sicut solet esse in ꝯtractu Emphiteutico) sed constituta erat magna pensio, correspōdēs fructibus: sicque locationis perpetuæ magis, quàm emphiteusis contractui conueniens. Bal. in c. literę. de dilat. per not. in glo. l. i. ff. de superf. sensit falsam esse identitatem ab actore propositā, cum res essent substātia diuersæ, proptereaque rei comparationem, sumptam à proprietate contractus esse potiorē: sicut Papiniano in l. si vno. in princip. ff. locat. circa remissionem pensionis ob anni sterilitatem, sub nomine donationis conductori factā, potior visa est rei cōsideratio, quā ipsius donationis nomen, quasi (inquit) non sit donatio, sed trāsactio. quod itidem probatur per alia no. in d. l. prima. de superfi. & per Bar. in disputatione, incip. publicanus. sicq; reū ab actoris petitione absoluit. Ex dictis patent comparationis exempla eiusdem numero proprio, & eiusdem specie, in coniecturali, & 52 diffinitiua causę constitutione. Ac notari potest, Idem † numero vere dici nō posse ex nominis solius identitate, ad placitū cōtrahentium posita, nisi res significata, secundùm eius substantiā sit talis: vt sic identitas existimanda sit magis circa ipsius rei substantiam, quā circa appellationē à cōtrahētibus pro eorū libito factam. Sed vbi res est vna, quàmuis plura eius sint nomina, dicitur tamen eadem numero, vt Eulogium, & Testamentum l. quidam eulogio. C. de iu. deli. Articuli, & capitula, de fid. instr. c. cum Ioānes, de testi. c. fraternitatis, & c. veniens 2. Primas, & Patriarcha, qui vnam formam tenēt, licèt diuersa sint nomina. Itidem Metropolitanus, & Archiepiscopus: vt disti. 99. in summa, ac c. i. & 2. Sed alio quoq; modo, & sine consideratione substantiæ, & diffinitionis per seipsam refutatur nominis identitas, si in altero sit aliquid additū, quod ꝓbatur inst. de rer. diuis. vbi inquit Imper. Gallinarum autem, & anserum nō est fera natura: idque ex eo possumus intelligere, quòd aliæ sunt Gallinæ, quas feras vocamus. item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Pro regula 53 † verò potest poni, quòd data nominum diuersitate præsumatur esse rerum quoque diuersitas: & dicenti identitatem incumbit onus illam probandi, per l. si idem. C. de iure codicillor. Nunc po- 54 namus alia exempla. Cùm esset lex † municipalis, vt ad creditoris instantiam procedi posset ad capturam debitoris etiam non citati; & quidā creditor actionem suam alteri cessisset: ad instantiamque cessionarij captus fuisset debitor non citatus, dubitareturque, an id iure factum esset, eo ꝙ debitor captus diceret, legē de creditore loquentem, locum sibi vendicare non posse in cessionario creditoris: sicque esset status causę similiter diffinitiuus. An is cessionarius dici posset creditor, ita vt frueretur illius legis beneficio? Consultus Ludouicus Romanus cons. 142. respondit eum esse creditorem per comparationem ex identitate, numero diffinitionis, quam probauit, & directè: quia sicut primo creditori, ita & eius cessionario competat ea diffinitio quòd sequatur debitoris fidem, habeatque contra illum actionem sine ope exceptionis, & exigat ab inuito: & à contrario, siue correlatiuo; quia quemadmodum in l. ij. C. de donat. is cōtra quem cessæ sunt actiones, appellatur debitor: ita mereatur creditor appellari is, 55 cui eædem actiones sunt cessæ. Sed ipsa † quoque diffinitionis identitas destruitur data distantia rerum. Ecce, Seruus à domino hęres institutus, deinde ab eodem domino antequā moreretur manumissus, hero mortuo fuerat ex testamento hęres. dubitabatur, an esset, vt necessarius, an verò vt extraneus hæres habendus cum ipse, vt extraneum se existimaret? Aduersarius ab identitate diffinitionis arguebat, eum tam esse censendum necessarium, quàm illum, de quo inst. de hęred. quali. & diff. Necessarius hęres est seruus, qui hęres institutus post domini mortem liber statim & necessarius sit hęres. Sed destruxit comparationem seruus, ostendens, non esse veram propositam identitatem: cum sibi ea diffinitio non conueniret, qui vtrumque ex defuncti testamento consequutus non erat, libertatem scilicet, & hęreditatem. Destruitur alijs quoque modis pluribus, quos colligere licet ex antea indicatis Aristo. locis. Transeamus ad alia. Episcopus quidā 56 † dicens Ecclesiam suam anteactis annis per commune ciuitatis possessione cuiusdam castri fuisse spoliatam, vocauit in iudiciū quendam nobilem, qui tunc bona fide, & cum titulo ante ducētos annos per suos auctores habito castrum possidebat: factaq; simili per speciem comparatione, dixit: non obstante tanti temporis lapsu, tam iustum esse, possessionem dicti castri sibi, & ecclesiæ suę restitui: quàm iusta fuit restitutio per Ioannem Papam ordinata. 3. q. i. vbi inquit. Reintegranda sunt omnia spoliatis, vel eiectis Episcopis præsentialiter ordinatione pontificum, & in eo loco, vnde abscesserant, funditus reuocanda quacunque conditione temporis aut captiuitate; aut dolo, aut violētia maiorum, & per quascunque iniustas causas res ecclesiæ, vel proprias (idest suas) substantias perdidisse noscantur, declarata per glo. vlt. c. ij. de rest. spoliat. dicentem, quòd quamuis actio interdicti vnde vi de iure ciuili sit quò ad pœnā annalis, quò ad rei persequutionem perpetua: tamen secundùm Canones videtur, quòd etiam ad pęnam perpetuò agi possit: quia (inquit) nulla conditio temporis opponi potest. 3. q. i. c. reintegranda. E contra dictus nobilis reus contestando litem, negauit intentionem actoris probari verbis Ioānis Papę, & glossę prędictę. Primùm: qa nō is esset dicti cap. reintegranda, verborum contextus, vt ex eo elici posset, ꝙ spoliato nulla præscriptio tēporis opponi possit, & hoc modo (quātum in eo fuit) destructa comparatione actoris de specie capituli reintegranda, dixit restare causam, eodem comparationis modo, conformem esse antiquioribus legibus, de longi temporis x. vel xx. annorū, aut saltem (quoniā ageretur de re ecclesiæ) de longissimi temporis xxx. vel xl. annorum præscriptione loquētibus: vt auten. quas actiones. C. de sacrosanct. eccle. & de præscriptionibus c. de quarta, cū similibus. sic ortus est legalis status, de ambiguo intellectu dicti. c. reintegranda; Insuper addidit ꝙ ēt cōcessis verbis dictę glo. videlicet ꝙ actio dicti canonis sit ꝑpetua, vel ꝙ illius remediū ꝓponēti nulla possit opponi præscriptio: adhuc essent aliæ leges, quibus cū huius causę specie cōparatis ipse veniat absoluendus: quoniā & quæ perpetuo competunt actiones xxx. vel. xl. annorū præscriptione tollūtur. l. sicut, & l. omnes C. eo. tit. & inst. de ꝑpet. & tēpo. actio. Et vbi etiā omnis exclusa est pręscriptio immemorabilis temporis (idest centum annorum) continuata possessio actorē excludit. c. i. §. præterea, & ibi glo. ver. præscriptione. de capitulis corradi, in lib. feudorum. vbi post antiquiores feudalium legum peritissimus Mattheus Afflictus hoc confirmat, allegādo etiam c. i. de præscripti. lib 6. Atque hic insurrexit alius, scripti & voluntatis (d. c. reintegranda) status. Gulielmus Cassador. Rotæ Romanæ olim integerrimus Auditor. in 6 decisione, tit. de restitu. spoliat. Quamuis referat, in causa quadam Fesulana, secūdùm quinque Auditorum vota decisum fuisse, quòd dictū c. reintegranda deberet intelligi sine præfinitione temporis: ipse tamen (vt erat vir prudens, ac doctus) posthabita sui collegij decisione, recitatis diuersorū doctorum scriptis, tandem reliquit cogitandum esse, quæ nā pars dubij sit verior. In illa tamen causa, q̄ postea fuit ad me delata, inueni in quodam magno collegio, vbi sententiæ iudicum numeratę magis, quàm pōderatæ fuerant, secundùm vota partis illorum, vno tantum maioris (quemadmodum & in dicta causa Fesulana) decisum fuisse, ꝙ omni, quamlibet infiniti temporis possessione reiecta, concedenda erat dicto Episcopo dicti castri restitutio: nulla alia ratione, nisi ꝙ ita cōmuniter à doctoribus intelligeretur. d. c. reintegranda. & considerata amplitudine dictionis, quacunque conditione temporis & cętera. & quòd imꝓba possessio indigna esset priuilegio iuris l. improba. C. de acq. po. Qui Iudices, quales ipsi essent, & quibus non rationibus, sed proprijs affectionibus moti ita iudicauerint: & quam meliores, doctioresque illis essent, qui (licèt vno tantum pauciores numero) noluerunt eis assentiri: apparebit ex dicto libro, de Notis iudicum scripto; vbi hæc singula patefient: hic tātummodo eius sententiæ iniquitatem sum ostensurus: ac simul propositos ambiguitatis, & cōtrariarum legum causę prędictę status resoluturus. Tanta est hominum quorumdam stultitia, & ignorantia, vel in opinione sua obstinatio: vt pleraque sub meridiana luce exposita non videant. Tales dici possunt antedicti iudices, qui si non legerant verba legis, de cuius intellectu iudicare debebant, idest dicti c. reintegranda; sed dumtaxat lecta dicta glo. c. ij. de resti. spoli. quæ præsupponit in c. reintegranda. esse scriptum, quòd nulla conditio temporis opponi possit, eiusdem glossæ errorem sunt sequuti imprudentes, ac stulti possunt meritò appellari: si autem legerant textum, sed non perspexerant, quòd non ita dicat: ea fuit mera, ne dum ignorantia, sed cæcitas: cùm verba sint clarissima. obstinatio verò cum malitia coniuncta fuit, si perspectis, ac cognitis verbis, nihilominus dictæ gl. errorem sequi maluerunt. Verùm quia eius erroris fautores me fortasse irriderēt, nisi (quāquam euidentissimæ per se rei) authores aliquos mecum facientes in medium conuocem. citetur ergo Archidi. inter commentatores Decreti antiquus, & omnium doctissimus: is enim, exponendo ibi dicta verba, quacunque cōditione, dicit forte ibi erat guerra, cuius occasione multa ibi ablata sunt, uel ibi metu latronum nullus audebat morari, secundùm Hug. audiatur Paulus Castrensis, vir omnium sententia iurisconsultissimus in cōsilio 105. in quęstione, quæ incipit..... lib. primo, secundùm nouam impressionem, cuius hęc sunt verba. Tertiò principaliter dubitatur vtrum cōtra agentem ex illo canone possit obijci exceptio præscriptionis? Dicunt quidam, quòd non, per illū text. dū dicit, quacunque conditione temporis &c. sed mirandū est de illis; quia (si dicere licet) non intelligunt illum textum, qui sic dicunt: Non enim dicit ille text. Quòd quacunque conditionem temporis non obstante teneatur restituere, vel debeat reintegrari possessio: tunc enim posset procedere, quod illi dicunt: sed vult

dicere littera, quòd res deperditæ, quacunq; conditione temporis, puta per negligentiam, vel captiuitatem, vel alio modo &c. debeant reintegrari: illa enim verba, quacunq; conditione temporis &c. determinant verba, perdidisse noscuntur, quę ponunt in fine. & sic nihil penitus facit ad propositum ille textus. hacte nus Paulus. & sic dilucidata ambiguitate verborum dicti c. reintegranda: remanet ambiguus ille cāę status, decidēdus in fauorē rei possessoris, quòd debeat absolui probata per eum possessione. 40. annorum, ex quo res est ecclesiastica. d. authen. quas actiones. C. de sacrosan. eccle. & c. de quarta. de præscripti. cum similibus, aut (quod nullo colore inficiari potest) probata possessione annorum centum. Atq; in eandem partem, procul omni dubio resoluitur alter quoq; propositus scripti & voluntatis status cū nihil per actorem consideratione dignum replicari possit. immo ipsa rei circa illum statum, superius de l. sicut, & l. omnes. C. de præscripti. 30. vel 40. annorum, & insti. de perpetuis & temp. actio. & de c. 1. §. præterea. cum ibi no. de capit. Conradi, facta cōparatio, per Paulum in dicto consilio, & per alios inferius recensendos doctores, multis & legibus & rationibus confirmātur, quæ apud eos legi poterunt. Nam falsa est illorum Auditorum apud Cassadorum assertio, quòd ea sit communis opinio: cum (excepto Ioanne Imo.) ante tempus factæ dictæ decisionis nemo id scripsisset, sed omnes alii oppositum, vel expresse scripserant, vel tacitè senserant. & in primis ipsa Rota in nouis, decisione 259. si rector parochialis. vbi etiam citatur dicto cap. de quarta. Anto. de Butrio in dicto cap. 2. in fine. & ibidem Abb. versi. gloss. vltima, qui ita etiam Ioan. Andre. sensisse interpretantur, concordat ibidem Card. Zab. & Petrus de Ancha. & Alexan. Imol. consilio 9. colum. 3. lib. 3. & Pau. Cast. in dicto consilio. Ias. Barto. Soc. in l. rem quæ nobis. in 8. quæstione. de acquiren. poss. & consi. 39. colum. 3. lib. 3. Lanfranc. in rubr. de causa possessi. & proprie. in 3. col. versic. est & etiam aduertendum. Decius consi. 302. diligenter perspectis. col. vltima, num. 24. Ruinus consil. 44. num. 16. lib. 4. Balbus. in tractatu præscripti. in quarta parte quartæ partis principalis quæstio. 24. Card. Parisius consil. 1. numero 144. lib. primo, & alij nouissimi; Solus (vt dixi) Ioannes Imol. dicit hæc verba: nota caudam huius gloss. quæ videtur velle, quòd nulla præscriptio habeat obstare agenti possessorio de iure canonico. & sequitur hic Goffredus, & D. Anto. licèt secus de iure ciuili. C. de præscripti. 30. ann. l. si quis emption. ff. de vi, & vi armata, l. 1. in quo ipse Ioannes est mendax, quia id non dicit D. Anto. sed solummodo declarando verba Goffredi concludit, quòd condictio ex can. reintegranda, est tanquàm condictio ex lege, quæ vt personalis est perpetua. C. de præscripti. 30. ann. & c. vnde consequenter vult, quòd cōdictio ex illo canone perimatur præscriptione. 30. annorum, allegata autem lex. improba. C. de acquir. possessio. nihil aliud facit in proposito, nisi quòd eorū qui tale argumentum faciunt, improbam temeritatem, atque ineptiam ostendit: cùm si id passim concedendum esset, destruerentur omnes vsucapionum, pręscriptionumque leges, à sapientissimis legumlatoribus è republica, & necessariò positæ ductæque ex altioribus rationum principiis, quam illorum obtusa ingenia suspicere queant: & omnino in casu proposito possessio, quæ erat plusquam ducentorum annorum, cum titulo & bona fide continuata, non comparari possessioni, de qua loquitur dicta lex. improba. Sentio in hoc me exemplo paulo morosius, quam mei sit moris, esse versatum. Sed (ita me Deus adiuuet) nō alia de causa impulsus feci, quàm quia iniquissimam eam sententiam, ad publicæque vtilitatis perniciem tendere: & (iuxta Cæcilii præceptum) plurimum referre arbitrabar, in tam frequenter vsitati Iudicii forma, bonum, an malum induceretur exemplum. Lex est notissima, hęredem institui non posse, nisi vt certus demonstretur, instituerat quis hæredem per hæc verba. illum, quem illa mulier ex adulterio peperit, hæredem instituto:

57 agensque ille iudicio petitionis hæreditatis † per comparationem numero tertii modi, quem diximus esse idem numero accidente. dicebat ex accidente demōstrato per illa verba. quem illa mulier ex adulterio peperit, certam esse sui demonstrationem, non aliter, quam si proprio nomine, ac cognomine appellatus esset: quoniam, vt ait Caius. ff. de manu testa. nominatim videntur liberi esse iussi, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo euidenter denominati essent, veluti dispensator meus, Cellarius meus, & socius meus, & Pamphili serui mei filius. Cum verò aduersarius diceret, comparationem ex dicta l. nominatim, non esse conuenientem dictę institutioni factæ per verba contumeliosa: cum dicat Vlpianus in l. quotiens ff. de hæred. instit. Si quis nomen hæredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo eum demonstrauerit, quod penè nihil a nomine distat (non tamen, eo quòd contumeliæ causa solet addi) valet institutio. Ipse autem replicando conaretur suam comparationem sustinere: cum dicat idem Vlpian. ff. de liberis. & posthumis. l. secunda & tertia. nominatim exhæredatus filius ita videtur. filius meus exhæres esto. Et si pepercerit filium dicere, ex Seia autem natum dixerit, rectè exhæredat. & si cū conuitio dixerit, non nominandus, vel non filius meus latro, gladiator, & si ex adulterio esse natum dixerit, & Martianus. ff. de hæred. instit. l. his verbis. §. illa institutio valet. filius meus impiissimus, malè de me meritus hæres esto, purè enim hæres instituitur cum maledicto: & omnes huiusmodi institutiones receptæ sunt: hic iam vides omnem causæ statum esse legum contrariarum circa id, quod hinc ponitur, inde negatur, esse idem numero accidente. Quid autem faciet exercitatus iudex? ductu, & auspicio perspicacissimi doctoris Bartol. Socini in dicta lege, & si pepercerit. considerabit præsentem quæstionem esse de institutione hæredis non nominati, sed per verba, dumtaxat contumeliosa demonstrati: & sic remouebit comparationem dicta l. & si pepercerit, vbi agitur de exhæredatione, cui aptè conueniunt verba contumeliosa, quæ non conueniunt institutioni: remouebit etiam argumentum legis, his verbis. §. primo, quia ibi appellatus erat filius, addito, quod erat impius, & malè meritus: sicque etiam remota turpi demonstratione impietatis persona remanebat certa ex appellatione filii. Et consequenter concludet, veram, propriæque, & immediatæ huius, de qua agitur quæstione, causæ conuenientem esse comparationem dicto § si quis nomen. quoniam sicut ibi, ita in proposita specie, nihil aliud est, præter ipsa verba contumeliosa, per quod hæredis persona demonstrari possit, pronunciabitque actorem non esse hæredem: sub hoc genere cadunt Homeri, & Virgilii demonstrationes: cum ille Vlissem significaturus, virum dixit, captæ post mœnia Troię, qui mores hominum multorum vidit, & Vrbes. Et hic Aeneam virum dixit, Troiæ qui primus ab oris, Italiam fato profugus venit, & reliqua. Quod alii quoque poetæ in suorum poematum propositionibus obseruare consueuerunt: quoniam student postea nomina ipsa non expectata legenti promere, suspensosque animos nouitate tenere: Atque per ambages seriem deducere rerum: vt ait elegantissimus nostri sæculi Poeta Hier. Vida, de arte poetica libro 2. Dictæ Identitatis, quæ est numeri accidentis, quemadmodum superiora de personis posita sunt, ita etiam poni posset exemplum in rebus ipsis, de quibus litigatur: sed quia non id nostri est instituti, vt cuncta persequamur; qui volet sumat ex l. certum ff. si certum petat. & ex alijs locis, ibi per gloss. & doct. recitatis. Eius quod specie, vel genere idem esse dicatur, cùm in præcedenti libro plura posuerimus, clarissimaq; exempla: & muta sint passim legentibus obuia: superfluum videret, si alia hic repeteremus. Id quoq;, qđ ratione dr̄ esse, idē, & id qđ dr̄ esse simile pluribus: & clarioribus, vr̄ antea demonstratū esse, quàm vt vlterioribus hic exemplis sit lector fastidiendus. Vt tamen aliquid in summa colligamus, operępretium erit meminisse;

58 quòd duo sunt † quasi fontes, & origines omnium statuū. Aut enim lis consistit contestata quæ est, propterea quòd negata sit rerum, seu rationum comparatarum identitas, vel similitudo. Aut propterea, quòd negatum sit legē id dicere, quod proponitur. Nam si idem numero propositum simpliciter negetur, status erit coniecturalis: si verò ipsum numero, nō simpliciter, sed s̄m aliquid: necnon idem specie, & idē genere esse tale, negatū fuerit: status erit diffinitiuus: & si eadē, vel similis esse ratio negetur; status erit ratiocinatio, siue syllogismus. Si aūt non ad actoris intentionem, sed ad verba, vel sensum legis, cui sit facta cōparatio Rei depulsio conuertat, inde status procedet aliqs de quatuor illis, quos legales appellari, & tanq̄ de incerto iure nasci diximus. Atq; hic manifestū efficitur, quamobrem frequentius accidat, in statu

59 † Ratiocinatiuo esse controuersiam. Quin plura habet originis suæ capita, videlicet, vbi proponitur, negaturq; rōnis identitas, aut similitudo. Et vbi proponitur speciei, generisve identitas, quæ (vt antea demōstrauimus) per se non est satis, nisi etiam rationis concurrat identitas. Sed hoc interest, quòd pro-

60 bata † speciei, generisve identitate, aduersario incumbit onus ꝓbandi diuersitatem rationis. De syllogismo, seu ratiocinatione

61 tractans. Quintilianus libro vij. capitu. viij. ait. Hic status † ducit ex eo, quod scriptum est id quod incertum est, quod quoniā ratiocinatione colligitur, ratiocinatiuus dicitur. In has autem ferè species venit. An quod semel ius est, idem & sæpius? An quod in vno, & in pluribus? An quod ante, & postea? An quod in toto, idem in parte? An quod in parte, idem in toto? In his syllogismis scripto alter nititur; alter non satis cautum esse dicit; & ex eo quod manifestū, colligit, quod dubium est, hæq; cadunt sub eam, quam superius posui, primam syllogismi speciem. Deinde idem Quintilianus alteram speciem assumendo dicit. Maioris pugnæ est, ex scripto ducere, quod scriptum non est. In hoc genere hæc quæruntur. An quotiens propria lex non est, simili sit vtendum? An id de quo agitur, ei de quo scriptum est, simile sit? Simile autem, & maius, & par, & minus. Illo priore, an satis lege cautum sit? An & si parum cautū est, hac sit vtendū in vtroq; de voluntate legumlatoris: sed de æquo tractatus potentissimi. Illud quoq; semper est ante oculos habendum: vt quoniam certius debet esse id, quod rem confirmat, q̄ res quæ probatur, quā quàm identitas, & similitudo, siue eadem, aut similis affectio, in

62 omnibus comparatis esse debeat. Illa † tamen euidentior esse debet, vnde argumentum sumitur; & cui rem causamq; nostrā cōparamus: atq; ideo necessariū esse puto, vt quotiescunq; facturi

63 † sumus comparationem, id primum conemur, ut legem, cuius comparatione vtemur, claram, & euidentem esse ostendamus, præoccupantes quicquid aduersarius contra posset opponere, sicque tollendo occasionem introducendi status legales: Qui, omnesque alii status, quo pacto, q busve ex locis confirmari, & destrui possent, disci potest ex Cicerone, & Quintiliano, sed clarius ex Trapezuntio, qui ab Hermogene sumpta omnia minutius describit. Meminisse illud quoq; oportet, quēadmodū antea demostrauimus, nonnulla esse alijs magis eadem, vel simi-

64 lia: ita diuersitatem † dissimilitudinemque rationis in eo etiam versari. Si eadem ratio insit quidem omnibus comparatis, nō tamen ęque omnibus insit. Quod facilius intelligetur, si exemplis demōstretur. In quarto de finibus bonorum, & malorum, Cicero stoicorum argumētum ponit, quo illi probāt peccata esse paria. Vt (inquit) in fidibus plurimis nulla earum ita contenta numeris sit, vt concentum seruare possit, omnes æquè incontentæ sunt: sic peccata, quia discrepant, æquè discrepant, & paria sunt. falsum (vt ait Cicero) est assumptum: neque enim si æquè omnibus contingit vt incontentæ sint, propterea æquè contētæ sunt: quēadmodū æquè omnib. peccatis accidit, vt mala sint: sed nō vt æquè mala. quēadmodū æquè omnibus Mauris contingit, vt nigri sint, sed nō vt æquè nigri: alij alijs. n. nigriores sunt. De qua re loquens Horatius, non illepide sermone tertio, dixit. Queis paria esse ferè placuit peccata, laborant cum vētum ad verum est: sensus, moresque repugnant, Atque ipsa vtilitas iusti prope mater, & æqui. Et paulo infra. Non vincent ratio hoc tantumdē vt peccet idemque: Qui teneros caules alieni fregerit horti: Et qui nocturnus Diuum sacra legerit. adsit Regula, peccatis quæ pœnas irroget æquas. Nec scutica dignum, horribili sectere flagello, & quæ sequuntur. Huiusmodi est id quod ponit Salycetus in l. iij. C. de pigno. vbi cum in quęstione proposita, si creditori, (cui ex pacto licebat propria authoritate rei suppositæ possessionem ingredi, & retinere) debitor se opponens resistat, & creditor eius resistentia spreta, nihilominus ingrediatur, an vim fecisse creditor dici possit: cum Bart. conciliando contrarias glossatorum sententias dixisset. Quòd si debitor verbis tātum resistebat, non dicetur creditor ingressus vim fecisse: & hoc operabitur vis pacti: cum aliàs sola verbalis prohibitio faciat censeri vim esse factam. l. 1 §. quid sit. ff. quod vi, aut clam. sed si (inquit Bart.) debitor etiam facto resisteret: & creditor nihilominus de facto, & manu armata ingrederetur, vim faceret, nec pactum intelligi potest vt hunc casum complectatur: quia esset turpe, & causa tumultus, & rixæ: quod priuatorum pacto induci non potest. l. pacta quæ contra legem. ff. de pactis. l. non est singulis. de reg. iur. cum similibus. Salycetus animaduertens falsum esse assumptum Bartholi simpliciter loquentis de violentia facti, quasi omnis violentia facti esset æquè impermissa, & illicita, sicut stoicorum paria illa peccata: dicit distinguendum esse, an sola interueniat violentia sine alio delicto admixto: & tunc non dicatur contra formam pacti per vim ingressus, & viciosè possidere: secus verò dicendū esse, si violentia haberet aliquod delictum coniunctum: puta quia ingressus esset coactis hominibus, vbi coactio non esset permissa vel cum effusione sanguinis, & similibus illicitis, quæ non sunt ex pacto permissa. l. quoniam multa. C. ad l. Iuliam de vi public. Tale etiam esset, si quis diceret, possessorem beneficij eccle-

65 siastici collati sibi ab Episcopo, dum vacauisset per mortē † Collectoris decimarum; (quorum beneficiorum collatio per Cancellariæ regulas ipsi Papæ est generaliter reseruata) si spolietur, nō esse restituēdum: aut etiam post pacificam triennio cōtinuatam possessionem, posse nihilominus super eodem beneficio in iudicium vocari, non suffragante sibi Regula Cancellariæ Papalis, de triennali possessore non molestando: quoniā legisset eū effectum parere generales eiusmodi reseruationes, vt inutilia, inefficaciaque reddant, quæ in earum contemptum gesta sint: cum tamen omnes reseruationes in prædictis eandē vim nō habeāt. vt patet ex his, quæ dicit Rota in nouis decis. num. 16. aliàs de restitutione spol. tertia, & Guilielmus Cassador. eo. ti. decis. 1. & commentatores dictæ Regulę de triennali, in eorū commentis.

66 Nec ab re fuerit, pro rectè † atq; ex arte faciēdis comparationibus, scire, ac reminisci, quo pacto capienda, & proponenda sit species cuiuslibet legis, cui nostrā causam cōparare voluerimus. Nisi quis fortè putaret, ad id tantum nos esse adstrictos, atque alligatos, quod legis verba sonāt. Nam præter clarum, directūque verborum significatum sumi potest alius sensus, qui tacitè signi-

67 ficetur, habita consideratione oppositionis, aut coniunctionis cum re, quam verba expressa significant. Oppositio † considera-

68 ri potest, aut in correlatiuis, aut in contrarijs, quorū multæ sunt species. Quemadmodum & coniunctio † multifariam accidit: veluti ex genere, ex partibus, seu unitis & annexis, ex antecedētibus, ex principio, & fine, ex causis & effectibus, ex consequenti & accessorio, ac subrogato, ex his quæ in aliqua lege parificātur, & si quę præterea sunt talia, quæ singula, cum sint sub titulo Topicorum, à viris plerisque doctis abūde tractata, ab illis peti poterunt: Ego exemplis tantum contentus ero. Cum loco superius

69 † citato lex dicat. Necessarius hæres est seruus hæres institutus. Ex verbis apertè intelligimus, oportere illum esse seruum; & quòd sit in testamento institutus hæres. Tacitè verò facta relatione, quamquam non sit verbis expressum, intelligimus, testatorem debere esse illius dominum; quia seruus sine domino esse non potest. l. 1. ff. de his, qui sunt sui, vel alie. iur. & consideratione contrarij intelligimus, hunc non esse extraneū, & voluntarium hæredem, quippe cum sit necessarius, & necessitas voluntati sit opposita, nec possent simul esse, vnoque eorum posito, alterū sublatum esse censeatur, insti. de hæred. insti. §. seruus autem; & de hæred. qualit. §. cæteri, & l. hæc verba. ff. de verbo. signi. A coniunctis verò simul intelligimus, dominum esse mortuum: quia nisi testatore mortuo non potest esse hæres; l. qui hæreditatem. ff. de acqui. hęred. Et ipsum hæredem esse à seruitute liberatum: quia sine libertate seruus à domino hæres institui nō potest, instit. de hæred. qualit. & diffe. in princ. & tamen intelligimus eum non fuisse liberatum à domino viuo: sed per mortem virtute institutionis: quoniam si viuo testatore manumissus esset, non esset hæres necessarius, sed suo arbitrio posset hæreditatem adire. instit. de hæred. insti. §. seruus autem. & sic de reliquis antedictis coniunctorum locis. Item cum in d. l. tertia. C. de pigno. Seuerus, & Antonius Imperatores dicant. Creditores, qui non reddita sibi pecunia, conuentionis legem, ingressi possessionem exercent, vim quidem facere non videntur: attamen authoritate præsidis possessionem adipisci debent. Vltra ea, quæ verba expressa significant ex virtute vocabuli, creditores, facta relatione, intelligimus, ꝙ ea, de quorum possessione agebatur, erant bona debitorum, & lex conuētionis huiusmodi posita erat in contractu pignoris, seu hypothecæ, & ab effectu conijcimus cōuētionis verba in d. l. 3. non expressa fuisse, vt licèt creditoribus non reddita sibi pecunia, propria authoritate ingredi eorundem bonorum possessionem. Et à contrarij consideratione cōcludimus, quod tali pacto non addito propria authoritate ingrediens uideretur vim facere, & sic de reliquis. Rectè igitur facta esse dicetur comparatio, si rem, causamque nostram, non solum his, quæ legis cuiusque verbis, & eorundem verborum proprio significatu aperte continentur, sed illis etiam, quæ oppositione, vel coniunctione mediantibus tacitè intelliguntur. Et (vt obiter hoc quoque

70 dicamus) ex dictis colligitur † ratio faciendi singularum legum summaria: & colligendi ex illis notabilia, & insignes propositiones: summaria enim constituenda sunt ex his quæ legum ipsarū expressa verba sonant. Notabilia verò ex his quæ tacitè intelli-

71 guntur. Nec putet quis vniuersarum † rerum causarumque circunstantias, easdem, aut similes esse debere, vt Comparatio rectè facta esse dici valeat: sufficiet enim si conformentur in ea parte, de qua est quæstio, ratioque ipsa legis eam partem concernens, causę nostrę, & rationi quæ causam dubiā facit assimiletur. Quēadmodum è contra, data in ea parte rationis diuersitate, seu dissimilitudine, nihil profuerit facti speciem in fronte similem, eādemve apparere. Veluti si à Poeta quopiam, vt de Aiace loquutus est Homerus Iliadis lib. xi.

> Turnus dum ab urbe hostili Teucris vrgentibus actus,
> Vix pugna absistit, similis dicatur Asello,
> Quem pueri læto pascentem pinguia in agro
> Ordea, stipitibus duris detrudere tendunt
> Instantes, quatiuntque sudes per terga, per armos
> Ille autem campo vix cedere, & inter eundem
> Sępe hic atque illic auidis insistere malis.

Videbuntur equidē aspectu primo, omnia conuenire, facereque imaginem simillimam, sed subtilius, ac proprius intuenti aliter apparebit, alia enim longe erat ratio, quamobrem Turnus à Teucris impetitus, vix tamen cedere volebat: à ratione, qua tardatur asellus, quamlibet à pueris impulsus: aselli enim cura sola est, vt pascendo ventrem ordeis impleat: non vt quasi eum pudeat vapulationis, & fugæ: persistere, & de verberantibus vindictam sumere velit. Turni autem, tanquàm viri, & fortis, & irati cura, & ratio erat ea, vt minimè videretur vi, & metu fugatus, vtque de instantibus hostibus vindictam sumeret quam poterat maiorem. Hanc autē speciem (vt diuino visum est Maroni) aptius refert leo, quem neque terga ira dare, aut virtus patitur, neque sufficit vnus tendere tot contra, telisque obstare sequentū. quod sentiens, de natura Deorum libro primo, Tullius ait. Ipsa vero quam nihil ad rem pertinet, quæ nos delectat maximè, similitudo? quid? canis nonne similis lupo? atque vt Ennius, Simia quam similis turpissima bestia nobis? at mores in vtroque dispa-

72 res. In hoc omnes † ferè nostri doctores consentiunt, à simili argumentum valere, quàmuis non sit omnino simile, si est similitudo in actu de quo fit collatio. & econtra non valere, si in eo actu in quo fit collatio detur dissimilitudo, habetur per gl. & doct. in c. relatum. 37. distinct. & in c. sicut vrgeri. 1. q. 1. Abb. Panormi. in c. constitutus. 2. in 3. no. de appellatio. & in c. translato. de consti. Iason in l. creditori. 1. not. de no op. nunc. Et per alios in alijs locis, Nec in illo dissentiunt. dum ad quęsitum, per quem similitudo ꝓbāda sit, aut dissimilitudo? vnanimiter dn̄t, ꝙ inducēs simile dēt hoc ꝓbare saltē colorare c. cū dilecta. de confir. vti.

vel inuti.negans veroſimile colorate inductũ,hęt ,pbare diſſimilitudinem.c.2.de tranſla.epi.Sed quo pacto faciendæ ſint huiuſ- 73 modi† ,pbationes,nemo eſt,à quo certã habere poſſit doctrinã, preter id,quod conſule dicunt,ſufficere,ꝙ in illo actu,ſeu in illa materia,in qua ponitur argumentum ſit ſimilitudo,& identitas rationis, licet in aliis ſit dare inſtantiam. Quapropter nonnulli viri etiam docti, quaſi incertitudine, immenſitateq; rei perterriti,dialecticoſq; imitati,pronunciauerunt.Omnium locorum, è quibus ducuntur argumenta, nulli ferè minus eſſe virium cõtra renitentem auditorem, ꝙ ſimilitudini: non animaduertentes,ꝙ longe alia eſt apud dialecticos conſideratio, ſimilitudinis 74 alia apud nos;quibus†neceſſarium, & demonſtratiuũ eſt tale argumentum,quippe ex legibus ipſis procedens, ex quibus cõparatio ſumitur. Verùm quia confuſio hæc proceſſit ex ignoratione,ſeu non animaduerſione diſtinctionis, & doctrinæ, à nobis antea de eodem & ſimili,diuerſoque & diſſimili traditæ. Ideo ſi quis ante dicta bene perpenderit, ſciet quo pacto. Idem, & diuerſum,ſimile,& diſſimile poſſit probari.Nam vt ex illis ipſis,in quibus doctores ſe inuoluunt(vltra ſuperius poſita locis exem- 75 pla† ſumamus. Negari non poteſt, quin ijdem genere hominum ad longinqua pro alienis negociis euntium ſint nuncius, & procurator; quorum comparatio facta eſt in d.c.conſtitutus. de appellat.& quin ſimiliter genere probationis eadem ſint antiqua priuilegia, iam nimia vetuſtate ferè conſumpta, ac teſtes valetudinarij,& alii de quorum morte,vel diuturna abſentia veriſimiliter formidatur, de quibus in d.ca.cum dilecta. de confirmatio.vti.vel inutil.atq; ideo,cum neq; ibi,neq; daretur diuerſitas rationis, Romano pontifici placuit ab illis identitatibus facta comparatio:ſic & Iulianus Iureconſultus, cum videret eoſdem genere eſſe, in quantum vnius eiuſdemq; ſummæ ſunt debitores,reus & fideiuſſor.ff.de cõd.dict.indebit.dixit.Si reus & fideiuſſor ſoluerint, pariter in hac cauſa non differunt a duobus reis promittendi. quare omnia, quæ de his dicta ſunt,& ad hos transferre licebit.& è contra: quoniam idem erat genus rerum corporalium,& ſpiritualium, & propterea videbatur in omnibus pariter eſſe locum regulæ omnis res per quaſcunque cauſas naſcitur,per eaſdem diſſoluitur c.1.extra de reg.iur.& l.nihil tã naturale.ff.eo.tid.ſicque ex ipſa generis identitate fundata erat tranſlati Epiſcopi intentio, propterea Papa in d.c.2.de tranſlati.epiſc.vt contrariam faceret deciſionem,propoſuit, inter corporalia,& ſpiritualia circa conſtitutionem deſtructionemq; differentiam eſſe, ꝙ corporalia facilius deſtruuntur: ſpiritualia vero facilius conſtruuntur. Quod pluribus probauit exemplis: & ſimiliter in d.c.per venerabilem,qui filij ſint legitimi,Quoniam genere,vel potius ſpecie idem filii.V.de Monte Peſſulano,& filij Regis Franciæ: ſicq; legitimatione Papali digni eſſe videbantur filii dicti.V.non minus quàm fuiſſent filii Regis antea legitimati.Idcirco Papa laborauit,vt oſtenderet inter eos, circa legitimationem obtinendam,plures eſſe differentiæ rationes,quibus redditis dicto V.pro filiis eius adulterinis legitimationem concedere denegauit. Eodem modo in c.nuptiarum.27.quæſtio.1. diuus Auguſtinus differentias carnalis, & ſpiritualis matrimonij conatus eſt oſtendere,dicens.fallit quippe eos ſimilitudo veritatis & c.Ex quibus & aliis in antecedẽti libro poſitis exemplis inſtrui poſſumus,qua ratione colligi valeant differentiæ,ſecundùm quas ſpecie,vel genere eadem, in ſubiecta qualibet materia oſtendantur eſſe ratione diuerſa; ſicq; non eodem iure cenſenda,videlicet ſi in altero ſint accidentia,ſeu qualitates, quæ faciunt illud eſſe magis, vel minus tale: ſicut ſuperius diximus de Cytharę cordis magis,minuſq; contentis,& de Mauris magis & minus nigris,& de violentia ac furto maiori,& minori: & ſicut proximè citatis locis oſtenſæ ſunt differentiæ inter corporaliũ, & ſpiritualium conſtitutionem,& deſtructionem, & inter hos, & illos illegitimè natos filios legitimandos, & inter carnale, & ſpirituale matrimonium deferendum, inter aſellum & leonem Turno comparandum.Sunt enim ijdem genere,ſcilicet animalis.Turnus,aſellus,& leo. Sed in propoſita ſpecie,cum aſſimilandus eſſet Turnus,non homo dumtaxat, quem ciues de ſua ciuitate pellere conarentur,ſed cui acciderat eſſe virum inimicum, fortem,& iratum:hæc accidentia conſtituunt differẽtiam, propter quam relinquitur,bonam eſſe leonis, non autem aſelli cõparationem. Ex hactenus dictis liquere poteſt (quod oſtenſurũ me eſſe antea ſum pollicitus)quemadmodum ipſi Cauſidici ſingulorum,quæ in iudicio proponent, ex comparationis conſtructione,vel deſtructione rationem reddere debeant. Supereſt,vt 76 de Iudicibus dicamus,& quo†pacto de ſingulis controuerſijs iudicare,& an ipſi quoq; ſuarum ſententiarum rationem reddere teneantur. Nemo ignorat, ſumma præcepti à Iuſtiniano traditi eam eſſe.Ne Iudex aliter iudicet,quàm legibus,aut conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt. Cui conſentit Socrates apud Platonem in apologia dicens.Non enim ad hoc ſedet Iudex,vt per gratiam concedat,ſed vt iudicet ſecundum leges, atq; id iureiurando promiſit,non per gratiam cuicunque libuerit condonare,ſed iudicare ſecundum leges.Sed opus ac labor in eo verſatur,vt ſciat iudex,qua via & ratione procedendo, ſit ſecundum leges iudicaturus. Qua de re multa dici poſſent, ſiquis ſibi placere, ad oſtentationemq; doctrinæ multiloquio vti vellet. Ego autem rem ipſam(vt ſe habet) nudam,ex quibusq; auctoribus eam ſumpſerim, exponã; quo maioris apud lectores ſit authoritatis,& memoriæ facilius hæreat,ac diutius retineatũ. Quoniam,(niſi ego decipior) abunde probatum eſt antea. Iudicium 77 †nihil eſſe aliud,quàm propoſitæ cauſæ cum citata lege comparationem,aut ſaltem,quòd non ſit abſque comparatione, hoc 78 quoq; venit in conſequentiam,quòd impoſſibile†eſt iudicandi peritum eſſe,qui non ſit etiam peritus dignoſcendi rectè ne factæ ſint propoſitæ comparationes,an non. Eam autem peritiam tria hæc facere videntur. Primum,vt habeatur ſcientia iuris,& legum,ad quas facienda ſit comparatio. Secundum,vt Iudiciarij ordinis tractatio, & faciendarum comparationum peritia non ignoretur. Tertium,vt vniuſcuiuſq; controuerſię,quę in comparatione ponetur,ſtatus,ac circunſtantiæ omnes bene intelligantur. Primum,& ſecũdum debet Iudex à ſe ipſo habere. Tertium à litigantibus accipere. Tripartitam hanc poſitionem facit ipſe etiam Plato, cuius in 2. de legibus Dialogo hæc ſunt verba. In imagine omni,ſiue per picturam,ſiue per muſicam, ſiue quomodocunq; aliter fiat, tria hæc prudentem Iudicem facere oportet.Primum,aut cognoſcat,quid ſit,quòd in imitationem cadit.Secundum,vt rectè.Tertium,vt bene quælibet ſimilitudo verbis,concentibus,numeris effecta ſit,nouerit.Ne autem ex ipſius Platonis verbis aliqua oriatur cõfuſio,volo hoc quoq; 79 obiter dixiſſe, quòd licèt gloſ. † in l.non putauit.§.non quæuis. ff.de bon.poſ.con.tab.& in l.2.de inoffi.teſta. conſtituat differentiam in ſignificatu dictionum rite, & rectè, volens quòd ritè ſignificet ſolennitatem & ordinem,rectè verò cauſam, & probitatem actus:ego tamen ex latinis authoribus,& ex ipſis legibus 2.de inoffi.teſta.& l.non putauit.§.non quæuis. de contratab.& l.& ſi non pepercerit.de lib.& poſth.didici dictionem, rectè, ad ſolennitatem,& ordinem referri,ſicut rite: ſed hoc intereſſe,ꝙ rite de rebus ſacris propriè dicitur,rectè de rebus aliis: ita quod aliud ſit rectè & rite,aliud verè,probè,bene dicere,ſeu facere:cũ rectè & rite ad verba,ad ſolennitatem,ad ordinem; verè,bene, probè, ad ſententiam verborum,ſubſtantiamq; actus referãtur: & dictioni rectè, ſecundum proprium eius ſignificatum,opponatur dictio,oblique,& ſecũdum tranſlatiuũ ſenſum dictio perperam,exempla ſunt apud Terentium,Ciceronem,& alios latinæ linguæ authores clariſſima.Itaq; apparet,proximè relata Pla- 80 tonis verba id ſignificare, † vt ſecundo loco rerum ordo,tertio veritas,probitaſq; veniat cognoſcenda. Quæ nec noſtrum Ciceronem latuerunt:is.n.pro A.Cluentio ait.Sapientis Iudicis eſſe, cogitare tantum ſibi eſſe permiſſum,quantum commiſſum, & creditum:& ſemper,non quid ipſe velit, ſed quid lex & religio cogat,cogitare,animaduertere qua lege reus citetur,de quo reo cognoſcat,quæ res in queſtione verſetur.& pro Rabirio Poſthumo.Vbi eſt igitur ſapientia iudicis? in hoc,vt non ſolũ quid poſſit,ſed etiam quid debeat ponderet: nec quantũ ſibi permiſſum meminerit ſolum,ſed etiam quatenus commiſſum ſit datur tibi tabella iudicii,qua lege? Iulia de repetundis.quo de reo? de equite Romano: at iſte ordo ea lege non tenetur,& quæ ſequuntur. Huc confert eiuſdem Platonis de legibus dialogo 12.præceptũ vbi ait.Cauere autem debet quiſquis aliquem iudicaturus,eſt,ne ſponte,aut inuitus ſupplicium mulctamve, falſo & non meritò inferat.Iudicium enim virgo quædam pudica eſſe verè dicitur: pudori autem atq; iudicio,ſecundum naturam odio mendaciũ eſt. quam Platonis ſentẽtiam bene expreſſit noſter Martianus. qui.ff.de pœnis ait. Reſpiciendum eſt iudicare debenti, ne quid durius aut remiſſius conſtituatur,quã cauſa depoſcit. nec enim aut ſeueritas, aut clementiæ gratia affectanda eſt, ſed perpenſo iudicio,prout queque res poſtulat,ſtatuendum eſt.Sed vt clarius res eluceſcat,conſideremus ab eiſdem Platone,& Cicerone hac de re poſita exempla.Siquis (ait Plato) corporis depicti modum non teneat,cognoſcet ne vnquàm, verumne ſit pictum? nullo modo. Sin autem cognoſcat aliquis hominem eſſe id quod pictũ vel quoquo modo formatum eſt;ſuaſq; partes omnes, & figuras,& colores ab arte accepiſſe.Nũ idem neceſſariò,ſicubi defectus aliqs pulchritudinis in eo ſit,cõtinuo cognoſcet. Oẽs fermè hoc modo hoſpes,ꝙ in alimalibus pulchrè ſe habẽt, cognoſceremus.hæc Plato Similiter de Muſicis:fingamus nos Muſicæ oĩno imperitos,Muſico fidibus, eam ꝙ appellant Lucretiã, ſeu Paduanam, aut ſimilem ſaltationem, nobis etiã de nomine incognitam,pulſanti, ac ſaltatori illã ad numeros ſaltãti aſſiſtere, cognoſcem⁹ ne,an ſaltator ille verè,& ,pbè Lucretiã, aut Paduanã imitetẽ? nõ profecto. Qđ ſi viderimus aliquãdo eandem ſaltationẽ expreſſo nomine pulſari ac ſaltari eſſe poterit vt cognoſcamus,quæ ſit ſaltatio:ſed ſi ſecundum numeros,ac probè ſaltetur & pulſetur,& ſi in aliquo ſaltator muſicusve deficiant,Muſicæ,ac ſaltationis ignari nunꝗ cognoſcemus.& cõtra, quamlibet ſimus Muſicæ,ac ſaltationis periti, niſi antea cognouerim⁹ eiuſmodi ſaltationẽ,nõ poterimus cognoſcere,an rectè, & verè fiat Lucretiæ, Paduanæve imitatió: ſicq; apparet verũ eſſe id qđ diximus ad faciendum vniuſcuiuſque imitationis comparationisve

nisve peritum iudicem,& artis ipſius,& modi faciendæ per eam imitationis peritiam, & rei comparatæ notitiam requiri, quod ſignificauit Academicarum quæſtionum libro 2. Cicero, dicẽs. Quàm multa vidẽt pictores in vmbra,& in eminentia, quę nos non videmus? quàm multa,quæ nos fugiunt in cantu,exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis, Antiopã eſſe aiunt, aut Andromacham, cùm id nos ne ſuſpicemur quidem, & quo pacto iudex cognoſcere poterit, ſecũdum quam partem iudicare debeat in cauſa eius, qui ex teſtamento petit hæreditatem,niſi omnia de talibus tractantia iura ſciuerit? & de huius teſtamenti verbis, ac perſonarum qualitate informatus, an rectè atque ordine facta ſit hæredis inſtitutio conſiderauerit? nullo equidem alio pacto. Nõ ſufficiet ergo iudici,vt boni iudicis fungatur officio, ſi ius ciuile ex libris & præceptoribus didicerit, & controuerſiæ,de qua iudicaturus eſt,circunſtantias omnes intellexerit,niſi in faciendis quoq; & diſcernendis comparationibus fuerit exercitatus; quoniam facile eſt,vt à falſa cõparatione decipiatur,quod & de ſapiente loquens Cicero Academicarũ quęſtionum lib.2.demonſtrauit inquiens. Sed ad cæteras res habet quandam artem,qua vera à falſis poſſit diſtinguere, & ad ſimilitudines iſtas vſus adhibendus eſt: vt enim mater geminos internoſcit conſuetudine oculorum,ſic tu internoſces, ſi aſſueueris. vides ne,vt in prouerbio ſit, Ouorum inter ſe ſimilitudo? tamen hoc accepimus.Deli fuiſſe complures,ſaluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quæſtus cauſa ſolerent:hi cũ ouum inſpexe- 82 rant,quæ id gallina peperiſſet,dicere ſolebant.Quæ†ſi ſunt vera, quid de illis dicemus, qui plerunq; tribunalibus imponuntur iudices,de iure diſputantes audituri,non tantum ſimilium inexercitati,ſed iuris etiam omnino imperiti? illud dicere iuſtè poterimus, quod apud Solonem degens Anacharſis dixit. ſe maximè admirari, cùm concioni intereſſet, quòd apud græcos homines 83 ſapientes dicerent,ſtulti verò iudicarent.De ratione †autem per ipſos iudices vniuerſę adminiſtrationis reddenda(qui appellatur vulgò Syndicatus)dubitari non poteſt, quia id eſt clarè ſancitũ. C.vt omnes iudices tam ciuiles,quàm milit.& in auth.Vt Iudic. ſine quoquo ſuffrag.& in auct.de adminiſtratoribus,& antea dictum eſt iudicis officium eſſe,vt iudicet ſecũdum leges, &c. Sed illud in quæſtionẽ verti ſolet,an in ſententia ſeu decreto quolibet exprimere debeat iudex rationem & cauſam, qua motus ita decreuit & iudicauit? vt habetur per glo.& Doct.in c.ſicut. de re iudica. & in aliis pleriſq; locis. Qua de re vt ſimpliciſſimè, ita & bene, pronunciauiſſe mihi videtur Doctor verè doctus ille Hẽricus Boich.in d.c.ſicut.cuius hęc eſt ſententia.Quòd vbicunque expreſſio cauſę parere non poteſt aliquem bonum effectum pro iuris publici,vel priuati tuitione, ibi non ſit cauſa exprimenda; quoniam expreſſa poſſet producere incommodum, & periculũ publici,vel priuati iuris,dat exẽplum,quia poſſet contingere, ꝙ expreſſa cauſa eſſet mala,atq; inepta,pręterita verò eſſet bona,& propterea ſententia(licèt aliàs iuſta)non valeret: vt de reſtit. in integ.c.cũ literis.§. nos igitur.verſ.illa innitens.& de conceſſ.pb. c.ex parte Aſten. vbi Oſtien. ſuper verb. occaſione conſilij. ff.de excuſ.tut.l.qui teſtamento. ſicq; ſatis eſt ſententiæ cauſam colligi poſſe ex actis.ff.de re iudi.l.in ſumma.& C.de ſentent.quæ ſine cer.quanti.per totum. Vbi verò parere poteſt effectum aliquem, ibi omnino ſit cauſa exprimẽda, ponit exempla ſuperius citati. c.cũ medicinalis.de ſent.excom.lib.vj.item quando iudex cauſę appellationis priorem ſententiam propter deducta nouiter coram ſe,vel caſſat,vel corrigit:vt ſaluus ſit primi iudicis honor.c. cũ Ioannes. in fi. de fide inſtru.& quando ſententia contra iuris communis regulas profertur.ff.de appel.recip.l.ſciendum. in authen.de Iudici § oportet. & quando reus conuentus abſoluitũ ab inſtantia iudicij.l.properandum.§.illo proculdubio. C. de Iudicijs.& quando conuentus iudicio rei vendicationis abſoluitur: quia nõ poſſidet rem petitam,de except.c.pen. & in aliis caſibus poſitis per Oſtien.in ſumma,de ſenten,& re iudicata. §.qualiter. col.ij.ver.niſi in caſibus, pro quorum corroboratione addit ipſe Henricus notabiles certè textus.ff.de ſuſpec. tut. l. hæ enim cauſæ de fideicommiſſ.libertat.l.ſi legatario.in fi.& de iure fiſci. l.ij. §.Senatus.Igitur vt ſecundùm leges iudicemus,ex antedictis colligi poteſt in ſumma nihil aliud eſſe inſpiciendum, niſi rectè ne facta ſit comparatio,an non: ſiue certæ ac determinatæ legi, ſiue (vbi certa non reperitur) ei quæ certæ dicatur eſſe ſimilis,contro- 84 uerſia præſens fuerit comparata.Et†quamuis nonnulla ſint,quæ quia lex determinare vel nõ potuit, vel noluit, ea reliquit ipſius iudicis arbitrio determinanda:vt in caſu.l.j.in fi.& ibi Bal.ff.de iure delib.l.mora.ff.de vſur.l.de acceſſionibus.ff.de diuerſ. & tẽpo. præſcript.c.in cauſis.& ibi Abb.de off.deleg.l.3.in prin.ff.de teſti. l.Gracchus.in princ.C.de adult.cũ ſimilibus cumulatis per Tiraquellum in d.l.ſi vnquã. C. de donat. in glo. omnia vel parrẽ aliquam,numero 30.& antea per Afflictũ in c.1.ex quib.cauſ.feud. amitt.in primo not.nu.122.& multis ſeq.vbi etiam nu.41.& ſeq. idem Afflictus poſt Bald.ibi.& poſt glo.in l.neque leges.ff. de legib.ponit cauſas, propter quas talia ſolent à legislatoribus iudicis arbitrio relinqui:in illis tamen determinandis nõ habent iudices arbitrii liberas habenas,ſed debent id arbitrari,quod ſit vel conforme iuri communi,& patriæ ſtatutis,vel moribus, & conſuetudine obſeruatum:vt plenè notatur in l 1.C.de ſumma Trinit.& per Card.in clem.1.de baptiſ.& Alex.conſi. 0.col.1.lib.4. vel omnino id quod æquitati ſit magis conſonum.l.quod Epheſi.ff.de eo quod cer.loco.l & ſi.§.idẽ Labeo.ff. de relig.& ſumpt. fun.cũ ſimil.Hæc habui quæ de exercitatione Iuriſperitorũ ſcri- 85 benda eſſe cẽſuerim,quæ ſi vera ſunt,†patet ſimul, qui verè ſint, & dici mereantur Iurisperiti,& qui non: quemadmodum enim regula,cuius proprium eſt rectitudo,etiam ſi lõgitudine minor, & latitudine anguſtior, & materia vilior ſit: ſi tamen id habeat, quod regulæ proprium eſt, regulã vocari: ſi verò ad rectitudinẽ non acceſſerit,etiam ſi longa,lata,& aurea fuerit, omnia potius quam regula vocari poterit: ſic & Iuriſperitus etiam ſi plurium linguarum notitiam,& non iuris duntaxat, ſed omnium quoq; aliarum artium ſcientiam habuerit faciendarum autem de iure comparationum vſum non habeat,quid uis aliud potius, quàm iuriſperitus dici poterit: & quemadmodum corpus animatum ſi illi ſint oſſa exempta,redditur totũ inutile:ita & Iuriſperitus ſi hunc illi vſum abſtuleris,ad iudicialia munia erit omnino ineffi cax:& ſi cum exercitato in ſimilibus comparetur,idiota,imperituſq; eſſe videbitur.In omnibus enim artibus exercitati tantùm inexercitatis præſtant, quantũ cæcis qui aſpectu commodè vtun- 86 tur.Sed†ſi aliquis conſiderans hoc ita vniuerſaliter dictum eſſe, quęrat quo pacto de vnoquoq; particulariter diiudicari poterit: ſitne bene ac ſufficienter exercitatus,an nõ? Dicam, vt habetur ex Seruatore noſtro Lucæ ca.6.vnaqueq; arbor de fructu ſuo cognoſcitur,& ſubiungam; quod apud Xenophontem ait Socrates. Vt ſtatuarios examinemus, non verbis eorũ ſuaſi, ſed quoſcunque videamus primas ſtatuas bene feciſſe, eos credimus cæteras quoq; bene facere Ergo neq; noſtrum hunc librum legiſſe ſufficiet,niſi lector deinde ſecundũ ea quæ diximus ſe exercuerit;quoniam,vt apud eundem Xenophontem ad milites cõcionando aiebat Cyrus.Nulla eſt adeo bona admonitio, quæ viros ſi eam audiant non fortes, vno die fortes factura ſit: non igitur ſagittarios faciet bonos,niſi antea ſagittam exercuerint, neque equites,nec item corpora ad laborandum ſufficientia,niſi antea 87 fuerint ad labores exercitata.Finis†igitur, atq; vtilitas huius noſtri operis(vt hoc ipſo librum concludamus) non eſt, vt eo perlecto quiſquam illico exercitatus dici poſſit Iuriſperitus, ſed ut certam, compendiariamq; diſcat futuræ exercitationis viam, quam vt monſtrarem pro uiribus laboraui. Ac propterea huius rei ſtudioſos L.Moderati Columellæ, ac Socratis deinde verbis ad opus hortabor. Nam Columella de re ruſtica lib.1.poſtquam recenſuit nomina omnium,qui ante ſe rei ruſticæ præcepta ſcriptis mandauerant,cũ Siluino amico loquens ait.Hos igitur, Publi Siluine,priuſquã cum agricolatione contrahas aduocato in conſilium:nec tamen ſic mente diſpoſitus, vel vt ſummã totius rei ſententijs eorum cõſecuturus, quippe eiuſmodi ſcriptorum monumenta magis inſtruunt, quam faciunt artificem: vſus, & experientia dominantur in artibus,& paulo infra ſubdit. Quare noſtra præcepta non conſummare ſcientiam, ſed adiuuare promittunt,nec ſtatim quiſquam cõpos agri colationis erit his perlectis rationibus,niſi & obiter eas voluerit, & per facultates potuerit. Socratis verò apud Platonem in Phædro talis eſt ſermo. Soc.dic.age,ſiquis amico tuo Eryximacho,vel patri eius Acumeno,dicat in hunc modum. Ego quidem illa ſcio corpori admouere,quib.& caleſcat ,p arbitrio meo, & frigeat, vomitũ quoq;, rurſuſq; deiectionem, & expurgationes alias ,puocare, cæteraq; huiuſmodi multa teneo, quibus cognitis, & medicum me eſſe profiteor,& alium quemlibet medicum me facere poſſe: quid illos reſponſuros exiſtimas? PH.Quidnam aliud quàm percunctaturos,nunquid etiam ſciat,quibus,quando, quouſq; ſingula horum ſint adhibenda? Soc.ergo ſi dicat nullo modo ſe id intelligere, ſed oportere eum, qui ab ipſo didicerit talia quædam facere poſſe, quid reſpondebunt? PH. Certè huiuſmodi hominem inſanire, qui cum ex aliquo medicorum libro audiuerit quãdoq; aliquid,& in medelas nonnullas inciderit, neq; quicquam artis intelligat,medicũ euaſiſſe ſe putat. Soc. Quid verò ſi ad Sophoclem,& Erupidem diceret quis, ſcire ſe parua de re prolixã orationem habere,& contra de magna breuiſſimam,& quotiẽs velit miſericordiam mouere,atq; eius contrarium, horrorem, & minas incutere,cęteraq; ſimilia,atque his docendis tragicã poeſim ſe docere putaret? PH.& hi ò Socrates,vt opinor,illum riderint,qui tragędiam aliud quicquam putaret eſſe, quàm horum compoſitionem,& partibus inuicem,& toti conuenientẽ. Soc. non tamen ruſticè,vt arbitror,increparent,ſed facerent perinde ac muſicus aliquis offendens hominem,credentem ſe muſicum eſſe ex eo quod ſciat, quo pacto fides tum grauiſſimæ reddãtur, tum acutiſſimæ:hic.n. non acerbè quidem diceret, ò miſer inſanis: ſed utpote muſicus ſic mitius admoneret, ò vir optime, neceſſe eſt omnino hæc illum tenere,qui futurus ſit muſicus: nihil autem prohibet eum,qui ſic affectus eſt,vt tu,de harmonia nihil penitus intelligere,nempe quæ ante harmoniam neceſſar a ſunt agnoſcis,harmoniam prorſus ignoras. Ph.Rectiſſimè.Soc ſit Sophocles illum ſibi obuium, quæ tragœdiam antecedunt potius quàm

quàm tragediam habere diceret, & Acumenus medicus medicinæ præcedentia, non medicinam. PH. Ita prorsus. Soc. Quid verò? si mellifluus Adrastus; aut Pericles audirent, quę nunc ipsi referebamus egregia verborum artificia, breuiloquia, similitudines, & reliqua illa, quæ in lucem producta consideranda iudicabamus, nunquid censemus illos quemadmodum nos præ rusticitate asperrimè illis succensuros, qui talia scripserint, docuerintque tanquam rhetoricam facultatem? An potius vt pote nobis sapientiores, nos ita increpaturos? O Phædre, atque Socrates, non succensendum est, sed ignoscendum, si qui disserendi ignari definire quid rhetorica sit, non possint: atque ita affecti, dũ artem antecedentia possident rudimenta, rhetoricam inuenisse sę iactent, & ea docentes oratoriam artem absolutam tradere profiteantur. Singula verò istorum ad persuasionem disponere, totamq; orationem contexere, quasi in his præceptore opus non sit, oportere discipulos suos propria industria comparare. Ph. talis profectò, ò Socrates, ars illa videtur esse, quã isti tanquã rhetorica docent, & scribunt. Ac mihi videris vera dixisse. Verũ oratoris persuasorisq; veri artem quo nam pacto, & vnde nobis vendicare poterimus? Soc. consentaneum est, ò Phædre, fortè etiam necessarium, quemadmodum in cęteris, ita & in hoc certamine peragendo perfectum esse. Quippe si tibi natura, vt sis orator, tribuerit, accedente doctrina, & exercitatione excellens eris orator: si quid verò tibi horum defuerit, mancus eris.

DE COGNITIONE LIBRORVM Iuris Canonici. D. Bartholomei Cepollæ Veronensis.

PROOEMIVM.

SVNT nonnulli, qui sacrorum canonum summi apud omnes interpretes esse, & haberi volũt, similes militibus, qui summam rei militaris scientiam profitentes, nec equos, nec arma militaria cognoscunt, similes etiam medicis illis, qui omnia, quæ ad sanandum vtilia sunt, scire se existimant, & res medicinales, si vitiosæ sunt, vel perfectæ, nequaquam intelligunt. Hi enim iuris Pontificij professores, licèt multa scire videantur, tamẽ dũ sanctorũ patrũ decreta, summorũq; Pontificũ constitutiones, in quibus totũ ius canonicum versatur, in manibus habet, eorũ nesciunt defectus, aut vitia, nec quantũ alij alijs præstet, ꝙ profectò reprehendendũ est. Ne igit quisquã id deinceps valeat ignorare, isto breui opusculo declarare constitui, quo in loco capitula, quæ paleę appellantur in lib. decretorũ esse cõsueuerint, & illæ in primis, quæ quãdoq; deficiũt, ac etiã glosas optimas, & quãplures Bartholomei Brixiensis, quas glosis Ioã. Teutonici vtilibus addidit, & nõnullas additiones Archidiaconi, glosis illis insertas. Subijciã deniq; plurimos eo in lib. Gratiani decretorũ auctoris errores: tũ paucis ostẽdã quonã modo intelligi põt, si in libro decretaliũ sunt additiones Bernardi ad glosas suas, præsertim cum in multis libris deficere videantur: deinde quia plures glosarum apparatus in lib. Decretaliũ scripti reperiuntur, qs vsu præualeat, & quo pacto cognoscantur, & quæ sint auctoritates Ioan. And. Bononiensis ad glosas suas apertè monstrabo, postea verò quas additiones liber clementinarum habeat, breuiter intelligi poterit. postremò quæ sint additiones, quas fecit Inn. Papa tertius subtiliter lecturæ suę, super quinque libris decretalium, & quibusdam tunc extrauagantibus conscriptæ paucis persoluam. Quibus explicatis, planè quisque intelligere poterit, si libris iuris pontificij perfecti sunt, & in quibus errores ac defectus reperiuntur.

SVMMARIVM.

1 *Decretorum liber per Gratianum compositus fuit.*
2 *Decretorum libro Romam per Gratianum portato & peruento in manibus cuiusdam Cardinalis, qui ei additiones fecit, oritur cõtrouersia, quis eorum auctor fuerit.*
3 *Palea dicuntur illa capitula decreti, quæ per Gratianum posita non fuerant, & quare.*
4 *Decretorum liber perfectus non est, nisi paleas habeat.*
5 *Decretorum liber, quomodo cognoscatur, an paleas habeat.*
Paleæ distinctionum decretorum.
6 *Constantinus lepra mundatus Ecclesiæ Romanæ donationem fecit.*
7 *Paleæ quæ habentur in causis decretorum.*
8 *Decretorum liber à quibus glosatus fuerit, & quis præualeat.*
9 *Glo. Ioannis an additiones Bartolomei Brixiensis habeant, quomodo cognoscatur.*
10 *Testimonium & interrogationes in secreto fiunt.*
11 *Leges in libro decretorum canonizatæ an approbatæ sint, & quæ.*
12 *Decretorum liber an per ecclesiam approbatus sit.*
13 *Additiones Archidiaconi factæ gl. do. Ioan. Teutonici in consideratione habendæ sunt, & quæ glo. quærendæ sint.*
14 *Errores Gratiani circa rubricus decreti qui sint, & nu. sequ.*
16 *Rubricæ decretorum allegari non possunt, nec ius faciunt, vna excepta.*
17 *Rubricæ decreti excepta prima quare auctentica non sint.*
18 *Errores Gratiani ad textus, qui sunt in decretis, qui sint, & nume. sequentibus.*
19 *Vigilia Pentecostes an ieiunandum sit.*
20 *Consuetudo in ieiunijs obseruanda est.*
21 *In decretis aliqua quandoque inseruntur, quæ ad propositum non faciunt.*
22 *Sententia in momentanea possessio. est diffinitiua, vel quasi.*
23 *Laici non criminosi an clericos accusare possint.*
24 *Infames an accusare possint.*
25 *Clericum verberans quomodo puniatur.*
26 *Præscriptio xl. annorum sola de iure communi contra ecclesiam currit nulla facta distinctione inter ecclesiam & monasterium.*
27 *Accusator secundum Italiæ consuetudinem iurare debet.*
28 *Decretalium liber quòd additiones Bernardi glosis suis habere dicatur.*
29 *Decretalium liber sextus à quibus glosatus fuerit.*
Glo. Io. monachi in 6. decretalium libro vbi incipiant.
Glo. Archidiaconi ad dictum librum vbi incipiant.
30 *Glo. Io. And. ad dictum librum vbi incipiant.*
31 *Ioan. And. verus iuris canonici interpres glosas suas super 6. decreta plenius, quàm Archi. edidit.*
32 *Actio redhibitoria emptori competeret contra vendentem librum 6. decret. sine glo. Io. And.*
33 *Ioan. And. glo. suis additiones fecit, & vbi incipiant.*
34 *Clementinæ per Ioan. And. glosatæ fuerunt, sed eius additiones non reperiuntur.*
35 *Innocentius fecit additiones in sua lectura super quinque libris decretalium & quibusdam extrauagantibus, & vbi sint.*

1 GRATIANVS † sancti Felicis Bononiẽsis monachus opus elegans, & præclarum, & inter alia excellentissimum, ex multis. s. patrum dictis, & summorum Põtificum decretis, imperatorũq; constitutionibus, ac iurisconsultorum legibus composuit. Quod liber Decretorum nuncupat. Is ẽt nonnulla ex eius sententia eidem libro addidit, quæ in ea parte eius descripta videntur, qua paragraphi designati esse repe-2 riuntur, vt Archi. in eiusdem operis initio testatur. † Hunc librũ cum Romam detulisset, vt à summo Pontifice probaretur, Cardinali cuidam doctissimo primùm tradidit, vt Pontifici probandũ præsentaret, Cardinalis alienæ laudis & gloriæ cupidus, operis nobilitatem intelligens, se auctorem eius ostẽdere in animo instituit, vnde multa sanctorum patrum, & Pontificum dicta, Gratiani ordinem sequutus, addidit. Orta deinde apud Pontificem quæstione, quis eorum author illius operis extiterit, offert se Gratianus, vt ipse scriptorem fuisse ab omnibus intelligi posset, ordinem libri, & partes, ac singula eius capitula ad sensum, non ad verba memoriter relaturum. Cardinalis assentit, putans se authorem futurum, cũ multa de suo addita essent, quæ Gratiano certè ignota esse sciebat. Dũ Gratianus omnia singulariter, vt statutum erat, perfectè referret, prætermittebat quandoq; capitula, quæ Cardinalis addiderat, quorum penitus erat ignarus. A Cardinali quamprimum opponitur, quod librum nesciat, & 3 nec ideo composuerit. † Monachus, ea quæ prætermiserat, sui operis non esse cognoscens, sed cardinalis additiones respõdit, vbi huiusmodi capitula reperiũtur, palea est, nec de grano meo, hinc postea dicta capitula palea appellata sunt, & si quidam, alia ratione paleas dici, affirmare velint. Sed quam dixi, verior est sententia: & propterea multi, maximè antiqui libri decretorum reperiuntur, qui paleas illas non habeant. Postea verò, cum cognitum fuerit, capitula, quæ palea nuncupantur, vtilia esse, multi ea primò inserere cęperunt. Deinde ex eis, quædã, vt pars ope-4 ris, vt auctenticæ, glosatæ fuere. † Ita quòd vsu eo deuentum est, vt nullus decretorũ liber perfectus esse de cætero existimetur, nisi qui omnes paleas in se contineat; & qui eas in margine vel nusquam habuerint, imperfecti esse iudicentur.

5 ¶ † Vt igitur scias, an liber Decretorum habeat paleas, quærendæ sunt tam in distinctionibus, quàm in causis istæ, quas statim commemorabimus, quæ si reperiuntur omnes, alias existere iudicandum est. ¶ Primò, est vna 6. distin. post capitu. testamentum. & incipit, sed pensandum, & continet circa vnam columnam, & finit ex delegatione. ¶ Secundò, tres debent esse. 44. distinct. post cap. conuiuia. prima incipit, nullus. Alia, quãdo. Tertia similiter, quando. ¶ Tertiò, habetur alia palea, quæ est duarum columnarum & vltra 96. distin. post cap. nunquam de Pontificibus, alias post capitu. si Imperator. in fin. & incipit, Constãtinus Imperator. iiij. die sui baptismi priuilegium Romanæ Ecclesiæ

contulit & in fine eiusdem dicitur, huiusmodi verò imperialis decreti paginam proprijs manibus roborantes super venerandum corpus beati Petri posuimus. Datum Romæ 4. Calend. 6 April. à Constantino Augusto iiij. consule & Galicano. † In qua quidem palea dicitur contineri priuilegium Constãtini, in quo Imperator Constãtinus mundatus à lepra per beatum Siluestrũ Papam donauit Ecclesiæ Romanæ ciuitatem Romanã, & multa alia bona temporalia, de qua donatione habetur in capit. fundamenta. de electio. in 6. & in clemen. Romani. de iureiur. & per Iac. Butrigarium, & Bald. plenè & Doct. in j. const. Codicis, & per Guil. de Cuneo, & Bart. ac Doct. in j. const. ff. orum, & per Bart. in extrauagan. ad reprimen. in ver. totius orbis, & per Bal. & Ang. in l. filio quem pater. ff. de lib. & posth. & per eundem Bald. in c. si in generali. in princi. in titulo, si de feu. fuer. contro. in c. si quis fuerit. in tit. quo tempo. mil. inuest. fa. de. in vsib. feu. & per Cy. in l. cõperit. in j. oppo. C. de præscrip. 30. vel 40. anno. & plenè per Dantẽ poetam, in libro suo Monarchiæ, & plenissimè per d. Anton. de Rosel. etiam in sua Monarchia: sed ante dictam paleam capituli, Constantinus, & post dictum cap. nunquam de Pontificibus, est vnus. §. in quo ita scribitur. Item Constantinus Imperator coronam, & omnem regiam dignitatẽ in vrbe Romana & Italia, & partibus occidentalibus Apostolicæ sedi concessit. Nã in gestis beati Syluestri, quę beatus Pelagius Papa in concilio lxx. Episcoporum à catholicis legi cõmemorat, & pro antiquo vsu multas hoc imitari dicit Ecclesias. Ita legitur, priuilegio Constanti-7 ni Imperatoris. ¶ † Quartò in causis habentur, & exquirendæ sunt duæ aliæ paleæ, vna est. 2. q. j. legum ecclesiasticarum, quę est 15. linearum, vel circa, post c. statutis. quod habetur in l. fin. C. de senten. ex breuicu. recitan. & ante. c. notum. alia est 27. q. 2. quæ incipit, lex diuina. & est vnius columnæ, post c. cum societas. eadẽ q. quam paleam declarat Fed. de Sen. in consi. suo 287. quod incipit, magister noueritis. sunt etiã multæ aliæ paleæ, sed si istæ re-8 periuntur, quas s̃. retuli, alias inesse credendum est. ¶ † Sciẽdum est autem, ꝙ librum decretorum multi glosauerunt, præsertim Laurentius, Tancredus, Hugutio, Ioan. Teutonicus, & Archid. sed Ioan. omnibus doctrina, & vsu præualuit, & pręsertim in suis summis, quas in cuiuslibet distinctionis, & qõnis principio ele-9 ganter ac etiã vtiliter conscripsit. ¶ † Sed si intelligere volumus, an glosæ ipsius Ioannis, quæ nunc in vsu habent, additiones Bartholomei Brixiensis contineant, videndum est in principio Decretorum, quia est ibi prima additio 15. linearũ, & est tota ipsius Bartholomei, & incipit, qñ nouis superueniẽtibus causis, nouis est remedijs succurrendum, & finit, ad vtilitatem omnium studentium in iure canonico. ¶ Alia additio est 4. dist. §. leges. in fin. vlti. gl. & additio est post illa verba, sola scientia Papæ, & incipit, sed credo, ꝙ consuetudo. & finit, quæ seruantur scire, & est quatuor linearum. ¶ Tertia est 10. dist. lege, imperatorum in fin. gl. paruæ, in ver. diuisiones. quæ est in hæc verba, sed credo, ꝙ Papa hoc possit facere ex causa, & etiam episcopus, vt in eadem decretali, sicut vnire. ¶ Quarta est 12. dist. illud. in gl. magna, circa fi. & incipit, ego credo ꝙ iudex, & finit, quæ contra morem. ¶ Quinta est 63. dist. Salonitanæ. in gl. 2. quæ est magna, in ver. sub excõmunicationis, in fin. q̃ ita dicit, ego dico, aliàs ego credo, ꝙ à die conditionis existentis per decretalem illam, præterea. ¶ Sexta est j. q. j. qui studet. in gl. vlti. in fi. in ver. dimisit. & incipit Tancredus tamen dicit. & finit, cũ prohibitum non inueniatur. ¶ Septima est 2. q. j. in primis. in fi. gl. magnæ. in ver. expendidisse, quæ ponit de materia expensarum, & incipit additio, hoc tamen teneas pro certo. & finit. j. q. 6. omnino. ¶ Octaua est, in eod. c. in ver. prę-10 sente in fin. cuius hæc sunt verba, notabilia in practica. † Sed certè, sicut testimonium dicitur in secreto, ita interrogationes fiunt in secreto, & dantur in scriptis, & ita seruatur de facto. ¶ Nona est eodem in loco in gl. duarum linearum, in ver. lex. & additio ita dicit singulariter, vel stabitur huic legi, cum sit canonizata, q̃ 11 solet allegari hoc modo singulariter. † licèt leges canonizatę, in lib. decretorum non sint approbatæ, vt per glo. in c. forus. ad fin. probatur, in verbo fœmina. extra de verbo. sig. & per gl. in c. 2. qđ incipit, ex parte. & ibi not. per Ioan. An. & docto. de rescrip. & hr̃ 12 per Archi. 50. dist. de his. el primo, & 8. dist. quis nesciat. † Vbi ponit, an liber decretorum sit approbatus per Ecclesiam Romanã, an non, & habetur etiam per Io. An. in c. fi. extra de feu. & per Feder. de Sen. in consil. suo 76. tamen hoc limitatur singulariter, nisi reperiatur aliqua lex, posita in medio vnius. cap. per text. cum glo. præalleg. in c. in primis. sunt etiã multæ aliæ additiones eiusdem: sed si prædictæ reperiuntur, aliæ etiam inesse creduntur.

13 ¶ † De additionibus Archidiac. etiam factis glosis Ioan. Teutonici in decretis habenda est consideratio, & duæ in hoc tantum glosæ quærendæ sunt. Vna est 96. distin. in cap. bene quidem. in versic. præter Romanum Pontificem, & est glo. 15. linearum, & incipit, argumentum causa ecclesiastica, & finit, extra de senten. excommu. canon. de qua glo. facit mentionem Arch. in c. j. de cleri. coniuga. lib. 6. in ver. distringi, in fi. qui dicit, quidam nõ habent illam glo. & malè, siue defectiuè. immo dicit etiam Feder. de Sen. in consil. suo 120. quòd illa glo. communiter non habetur, & de ista glo. fit etiam ratiocinatio per Doct. in cap. quanto. extra de consuetu. Alia gl. quærenda est j. q. j. dedit, circa mediũ gl. magnæ, post illa verba, sufficere ad salutem. & est additio triũ linearũ, quę incipit, de hoc & Ambrosius. & finit, in Christi nomine amen: est tamen & tertia, quæ in fi. facit mentionem de Archid. 8. dist. in c. episcopus ad synodum. ¶ Nunc dicamus de erroribus Gratiani. Et primò videamus circa rubricas, deinde cir-14 ca textualia. † Quantum ad rubricas, Gratianus malè dixit in rubro, quod est. 3. q. j. curiæ. Nam dum dicitur, reo absente libellus accusationis frustra offertur, non bene dicit, quia text. non intelligitur de libello accusationis, sed de libello attestationũ, vt no. glo. ibi in d. rub. licèt secundùm Lauren. in d. c. curiæ. non sit verum, quòd illud rubrum sit falsum; quia immo ibi loquitur de 15 libello accusationis, dum dicit curiæ, † quasi dicat, quòd libellus accusationis non sit recipiendus cum effectu, absente altera parte, non per contumaciam, argum. l. 2. C. de re qui. reis. & hoc innuit etiam Vgutio, vt refert Archid. in d. c. more, qui cum Laur. & Vgolino transit: sed in capit. quis nesciat. 9. distin. tenet opi. gl. ꝙ illud rubrum sit falsum, & ista est communis sententia, quã sequitur Vincentius in proęmio decretal. in ver. vtimur, & Spe. in titulo de disputa. & allegat. in § fi. in fi. & Ioannes Andreas. in proę. sexti libri, in penultima columna, in fin. in nouel. & Ant. de But. in proę. Gregoriano, in § sanè. & Dom. de S. Gemi. in proę. 16 6. libri. in §. sanè. in fin. & † propterea dixit Specul. in d. §. fin. in fi. quòd rubricæ Decretorum non possunt allegari, neque ius ponunt, tum quia sunt falsæ, vt in d. c. curiæ, & 16. q. 3. placuit, el 2. tum quia alius fuit conditor Decretorum, & alius rubricarum, & idem dicunt Ioan. And. & An. de But. ac doct. in proę. decret. in §. sanè. excepta prima rub. Decretorum, quam dicunt esse authenticam: & hoc etiam notat Ioannes de Imola in rubr. ff. de 17 verbor. oblig. & Ioan. de Anania in rub. extra de accusat. ¶ † Qui dicunt, quòd aliæ rubricæ, excepta prima, ideo non sunt auctenticæ, quia non fuerunt positæ per omnia, ac etiã quia sunt summaria, non rubricæ, de quo ego etiam dixi in rub. extra de test. in 3. q. de rubrica. Sunt itaque plures causæ siue rationes, quare rubricæ Decretorum, prima excepta, non sunt auctenticæ. ¶ Prima est, quia aliquæ sunt falsæ, sicut est illa. 3. q. 9. curiæ. & 16. q. 3. placuit. el 2. ¶ Alia, quia non sunt positæ per Gratianum auctorẽ libri, sed per alium, vt dixi. ¶ Tertia, etiam si fuissent insertæ per Gratianum, tamen non sunt auctenticæ iudicandæ, secundùm D. Domi. de S. Gemi. 9. distin. quis nesciat, cum eius dictis fides non detur, vt not. in c. ij. de rescrip. & supra dictum est. ¶ Quarta est secundùm Ioan. de Imol. & Io. de Ana. quia non fuerunt positæ per omnia, & vbique in eo. lib. ¶ Quinta & vltima est secundum eosdem, quia summaria sunt, & non rubricæ, & ideo multi appellant rubrum, & non rubricam, vbi huiusmodi rubricæ reperiuntur. Sed aduertendum est, ꝙ error iste non videtur inscribendus Gratiano, quia ipse illas rubricas non scripsit, vt dixi, secundùm Spec. licèt quidam velint, ꝙ fuerint inscriptę à Gratiano, vt dicit Ant. de But. in proę. Gregor. in §. sanè. quod videtur tenere D. Domi. in d. c. quis nesciat. 9. dist. sed prior opin. verior 18 est. ¶ † Quantum verò ad textus Gratiani, qui sunt in decretis, in pluribus & diuersis locis errauit. Primò enim sequendo ordinẽ libri, non bene loquutus est. 68. di. in prin. coniuncto. c. j. nã ibi Gratianus nõ bene inducit. c. primũ ad quæstionem, nam illud. c. loquitur de his qui ordinati sunt à talibus, quos cõstat esse episcopos, illud contrarium, quod sequitur similiter malè inducit, quia nullo modo est contrarium, & ita superficialis est argumẽ-19 tatio magistri Gratiani, vt not. glo. in d. c. j. 68. distinct. ¶ † Secũdò errauit in vigilia Pentecostes, quia dixit. 76. dist. §. necessario. & in § seq. ꝙ non est ieiunanda, quia immo est necessariò ieiunãda, vt in c. de ieiunio, & in c. nosce. ea. di. & ꝙ ita ieiunari debeat, habet hoc ecclesiæ consuetudo generalis, vt dicit glo. notab. in d. §. necessario. Vnde licèt vulgò dicatur, inter duo pascha nõ est vigilia facta, tamen vigilia Pentecostes. i. paschę ieiunanda est, 20 † quia si in ieiunijs consuetudo obseruanda est, vt dicitur de vigilia beati Bartholomei, vt est text. in cap. consilium. de obseruat. ieiunio. & not. glo. in c. videtur. 76. dist. sine dubio vigilia Pentecostes est ieiunanda, cùm generalis, vt dixi, cõsuetudo ecclesię, hoc obseruet. ¶ Tertiò errauit ea. dist. ieiunium. vbi inducit ad quoddam ieiunium de Tito Vespasiano, cum ante per multa tẽpora fuerat illud ieiunium constitutum, & quod dicitur ibi non 21 facit ad propositum, secũdùm glo. ibidem, in verbo multa. † Quę subdit, quòd ex hoc est argu. ꝙ quandoq; aliqua inseruntur decretis, quæ non faciunt ad propositum, argu. etiam 75. dist. quod die. ver. Sabbathi initium. cui adde, quod dixi in primo errore. ¶ Quartò errauit. j. q. j. cum scriptura. Nam dicit ibi gl. in ver. Geroboan, ꝙ ipse Geroboan fuit malus, secundùm falsum intellectum Gratiani, aliàs dicitur Geroboal, quasi sacra destruens, ierõ enim, sacrum dicitur, & bal, destruens: hinc enim dictus est Gadeon, & secundùm hoc non facit ad propositum Gratiani. ¶ Quintò. ij. q. vj. § diffinitiua. ver. de possessione. reprehenditur Gratianus, vt not. Ioan. And & Doct. in c. ij. extra de rescrip. & 22 Io. de Ana. in c. cum venissent. in ij, col. extra de institu. † Nam dicit ibi, quòd sententia de momentanea possessione interloquutoria appellatur, & non bene, quia immo est diffinitiua, vt not. glo.

glo.& Doct.in l.vnica. C.si de momen.poss.suc. appel. & in l.post sententiam.C.de sen.& interlo.om.iudi. Vel est quasi diffinitiua, vt est glo no.in c.consultationibus.extra de offi.delega.& ibi per

23 Docto.¶†Sextò falsum dixit Gratianus.2.q.7.§.opponitur. dum voluit, ꝙ laici non criminosi possint accusare clericos,quod est contra.c.de cętero,extra de testi.vt dicit glo.secundùm Vgol.in

24 d.§.opponitur.¶†Septimò,dū Gratianus infert à contrario sensu in c.alieni.2. q. 7. ꝙ infames accusare possunt , reprehenditur per glo. in c. 2.à nobis. extra de excep. quia illud quod dicitur in

25 d.c.alieni.est speciale.¶†Octauò. 11.q.3.§. euidenter, vbi Gratianus videtur sentire,ꝙ qui clericum verberat tantum priuatus est sacramentis,& ab ingressu ecclesiæ,nec ob.canon,si quis suadente.17.q 4. quia anathema ibi,idem est quòd separatio,hoc tamē non tenet ecclesia,& contra eum est,extra de appel.c.peruenit , el primo.secundùm glo. in d.§.euidenter.in ver.ab ingressu. Nā priuatur etiam communione fideliū,vt d.c. peruenit. & ibi hoc not.Docto.& maximè D.Nicola.Abb Sicu.¶Nonò in quęst.illa,an clerici possint habere proprium,Gratianus . 12. q. j. allegat pro,& contra,deinde soluit in §.cū ergo & malè,vt no.glo.ea.q. in prin.& in d.§.cū ergo.Sed tu solue,vt habetur in d gl j. ¶Decimò,reprehenditur in eo,quod dixit.16.q.3.§.pater.versus fi.per vnam columnam.versi.in canonibus verò , vbi facit differentiā inter ecclesiam & monasterium, dicens in canonibus ecclesia aduersus ecclesiam.30.annis,monasterium aduersus ecclesiam , non nisi 40.annis præscribere permittitur. Sed in hoc non bene

26 distinxit : † quia hodie de iure communi sola 40.annorum pręscriptio currit cōtra ecclesiam,nulla distinctione facta inter ecclesias & monasteria,vt probatur in c.de quarta,extra de p̄scrip. & 16.q.3.§.quas actiones . qui habetur in aucten.quas actiones . C.de sacrosanc.eccle.& not.glo.& Doct.in d.c.de quarta. ¶ Vndecimò,magister Gratianus errauit in nomine vnius tituli & legis,in §.qui autem.17.q.4.qui est post.c. si quis suadente diabolo. nam dum ibi allegauit.ff.ad leg.Iul.pecuni.repetun.l.vlti.debuit allegare.ff.ad leg.Iul.pecula.l.sacrilegi.secundùm gl.j.in ver.repetundarum.in d.§.qui autem.¶Duodecimò.§.quamuis,ver.illud verò.32.q.7. vagatur Gratianus pro solutione.ca. quod posuistis. ea.q. quia quandoque bonus dormitat Homerus,& cum non inueniat,somniando attribuit Gregorio maiori. quod egit Greg. minor:sed hic casus.s̃.reprobatus est,ita dicit gl. d. §. quamuis.&

27 idem vult gl.in d.c.quod posuistis.in prin.¶†Tertiodecimò errauit etiam Gratianus.35.q.6.si duo.vbi gl. dicit secūdùm quosdā , Gratianum ibi fuisse deceptum per consuetudinem Italiæ , quæ est, ꝙ accusator debeat iurare iuxta tenorem c. de parentela. ea. q. Sed iure non tenetur,de quo dic, vt ibi plenè per glos. Isti sunt errores, in quibus magister Gratianus principaliter reprehenditur. Et ideo dicitur , quòd liber decretorum non est approbatus quantum ad dicta Gratiani,quæ quotidie reprehendimus,sicuti etiam dicta Magistri sententiarum reprehenduntur,vt no.Ioan. And. Anto.de But.& Doct.in c.ex parte.el 2.de rescrip.¶Hacte-

28 nus de libro decretorum,vti digniori visum est.†Nunc verò dicamus de libro decretalium , quādo additiones Bernardi glosis suis habere dicatur,omissis glosis Goffred.& si vtiles sint,ex quo Bernardi apparatus in vsu non habetur,& propterea decretales glosatæ secundum Goffred. hodie in pretio non habentur . Qui igitur scire vult, an additiones , quas fecit Bernardus de Botono Parmensis glosis suis,sint in decretalibus,quærat quas statim cōmemorabimus,& si eas inuenerit,quia de vltimis fuerunt , iudicare poterit reliquas additiones eiusdem,quæ multæ sunt, codē in libro existere. Et ipsum quò ad apparatum glosarum pertinet in additionibus non deficere. Si verò non reperirentur, sicut in multis codicibus,seu libris, præsertim antiquis, euenire solet, liber ille imperfectus,& vitiosus,& quasi inutilis iudicandus,adeò ꝙ in huiuscemodi libris locū haberet actio redhibitoria , iuxta not.per glo.in l.j.ff.de ędil.edic. & quod ibi plenissimè scripsi, & per glo.insti.de suspect.tuto.in §.nouissimè. Et in primis quęrenda est gl.in c.quod sicut.in verbo diuidatur.extra de electio.ante fi.vbi est vna additio Betnardi,quæ incipit, de hoc quod dixit Vgolinus, quæsitum fuit à me Bernardo Parmēsi,canonico Bononiensi,& capellano D. Papæ, in consecratione Episcopi Bononiensis. & finit,& hac de causa ponitur hæc additio.Quidam omittunt illa verba, de hoc quod dixit Vgolinus , & dicunt , ꝙ incipit ibi. Quęsitum fuit à me Bernardo. Alij autem dicunt, ꝙ additio incipit.s̃. post princ.glo. ibi , hac ratione quia consecrationes episcoporum . Sed communis sentētia est, quòd incipiat ibi, quæsitū fuit à me Bernardo,& desinat,vt dixi. Et hac de causa ponitur hic additio. & dicit ibi Ioan. An. quòd audiuit à Domino suo,qui fuit Archid. quòd ista fuit vltima additio,quam fecit Bernardus in decretalibus : & ideo secundùm eundem Ioā. Andr. Anto. de But & Docto. ibidem solet dici & instrui,quòd libri habentes in contextu glosarum istam additionem , verisimiliter habent & alias . Et propterea tu ad ipsam primò semper recurras.¶Est etiam alia additio in c.sequenti , auditis, in verbo cassatam,quæ incipit,de facto intellige,& finem facit ibi , in fine vltimæ notulæ,& est sex linearum. ¶Tertia est in eod.tit.in cap. scriptum.in glo.in verbo maior, quæ incipit,& ita videtur , Sed principium additionis est ibi,& quod dicitur hic,& durat vsq; in fi.ibi,vt supra dicitur in eadem notula,& est similiter linearū sex. ¶Quarta est etiam in eodem titulo,in c.ecclesia vestra in j. gl. in fi. quæ sic dicit, vel dic, quòd voluit interesse ad terminum statuendum,in quo debeat electio fieri. ¶ Quinta est in c.ex parte de rescript.in verbo prosequuntur,quæ incipit,literas impetrando,& est duarum linearum.¶Sexta est in tit.de præscrip.in c.veniens,in ver.intentioni,quæ incipit,dicebat Abbas,& finit,& decretali venerabilium,& est 12.linearum . ¶ Septima est etiā nouissima in cap. nobis.de iurepat. super ver. in capella, & est glos. magna, additio incipit circa medium ibi , sed his non obstan. ¶Octaua est in cap. Ray. de testa. quæ incipit, ad intelligentiam huius decretalis pone, & est prima glo. quam pauci libri habēt. ¶ Nona est eod. tit. in c. Raynal. quæ similiter incipit,ad intelligētiam huius decretalis,& ista etiam rarò reperitur. Quas si Decretalis habet , præsumendum est , quòd alias Bernardi additiones habeat . Postquā de additionibus Bernardi in Decretalibus, quæ libris quinque continentur,dictum est, consequens est, vt additiones etiam Io.An.quas libro sexto Decretalium inseruit,

29 declaremus.¶†Prius tamen sciendum est , ꝙ sextus liber Decretalium à tribus vtiliter glosatus extitit,à Ioanne. f.Monacho ,& Archidiacono, ac Ioan.And. Apparatus glosarum Ioan.monachi,qui satis vtilis est,incipit , In nomine Dei amen , secundum Philosophum, scire,est rem per causam cognoscere. & finit, in titu.de regu.iur.in c.certum,& etiam de priuileg.quauto.& 14. q.3.plerique,& in illo.c.tres tantum lineas scripsit . Archidiaconi verò apparatus, qui communiter in lectura reperitur extra textū sexti,incipit,venerabilibus & discretis viris.Rectoribus vniuersitatis scholarium Bononien.& finit,in c.fi.de verbo.signifi.ibi,& notatur etiam de cleri.egro.in c.cum percussio.in fi.Iste Archid. qui Guido de Baisio dicebatur,non scripsit super titu. de regu.iur. co.libro,& lectura eius,vt plurimum consistit circa verborū ex-

30 positiones & significationes. ¶†Glosæ autem Ioā.And.Bonon. quæ vsu approbatæ sunt,& in scholis publicè leguntur, incipiūt, quia præposterus est ordo prius humana subsidia petere,& finit, in data.6.libri,vtiles eis in posterum labores meos offeram iam, licet nouiter inchoatos. Cæterum prædicti glosarum apparatus, non solum ex cuiuslibet principio,& fine cognoscuntur , sed et quia Archidia.in primis circa verborum expositiones & significationes versatur,& nihil scripsit super titu.de reg. iur. nec post data Io.monachi.Melius iuris dubia enucleando etiam super ti-

31 tu.de regu.iur.licèt non multa, datam sexti omittendo.¶†Conscripsit Io.An.qui verus iuris canonici interpres meritò dici potest,glosas suas, primò super toto sexto libro edidit, & plenius quam Archidiac.in titu.de regu.iu.vtiliter glosauit, ac etiam super data eiusdem plura circa duas colūnas in quatuor glosis conscripsit:& quia glosæ Ioan.And.& non Io.monachi, vel Archidiaconi,ab omnibus legunt,& apparatus monachi & Arch. pro

32 lecturis in vsu habentur,† si quis sextum ignoranti venderet cū glosis Io.monachi,vel Archidia.& non Io. And.haberet locum actio redhibitoria,vel quāto minoris , quia vitiosus & mēdosus esset,sicut dicitur de libro Decretaliū glosato per Goff.vel quando deficiunt additiones Bernardi,per notata in l.j.ff.de ædil.edic.

33 vt supra dictum est,& bene notandum in practica. ¶†Postea verò idem Ioan. And.nonnullas fecit additiones glosis suis,& quibus in locis sint,subiiciamus. Prima additio est in c. si motu proprio,de præben.in gl.2 in verbo beneficium , post illa verba,super quo fundatur distinctio. & incipit , hoc hodie approbatū est per cle.eod.tit.si Romanus,& plus non cōtinet,postea in gl. sequ. præterea licet valeant literæ ¶Secunda est in eod.tit.cap. si pauper in glo.j.in fin.post illa verba.j̃.de concess.præben.in cap. vltimo,& additio continet hæc pauca verba,& hoc approbat clem. de rescrip.gratiæ. ¶Tertia est in eo.cap.si pauper clericus in versicu.prouideri , quæ sic dicit , talis forma gratiæ non extenditur ad hospitalia , vel similia,vt in clem.eod. tit. per literas. ¶Quarta est in c.cum singula officia eod.tit. de præben. in 6. prioratus. in fi.post illa verba.j̃.ne cle.vel mona.cap.j. & additionis verba, quæ sequuntur , sunt hæc, & hoc approbat clemen. de supplen.negligen.prælat.quia regularis in fin. ¶Quinta est in cod. cap. in versic.eligibilis,ad fin.post illa verba,prout indistinctè loquitur, & additio,quæ sequitur,dicit, & hoc approbatur per cle. de supplen.negli.præla.quia regularis.in fin.alias dicit, approbatum est per concilium Viennense,de supplen.negli.præla.quia regularis in clem.¶Sexta est in c.j.quia cunctis de concess.præben. in fin.j. gl.post verbum vacante,& est in hæc verba, contra hunc casum stilus curiæ clausulam adinuenit; quia statuit terminum acceptandi, inhibens infra illum collationem fieri cum decreto , vt in clem.cod.tit.cum ei quem j.responso. ¶Septima est in eo. c.in §.subiunctum in glo.in versi.acceptaret in fin. & additio ita dicit , intelligitur autem acceptare , petendo per executorem suum sibi conferri beneficium,quod poterat acceptare,vel recipiendo præsenti collatum , vt in clem.eod.tit.cum ei quem.j. responso. ¶Octaua est in eod cap.§.subiunctum in versi.attraxisset, quæ sic dicit , concordat clem. cum ei quem j. responso. ¶Nona est in cap. j. dudum de rebus eccle. non alien. in verbo, quia

quia in concessione huiusmodi.cuius verba sunt hęc,facta est de decimis ecclesiæ vacantis,secus si concederetur,vel vniretur ipsa ecclesia vacans,quod dic vt in clem.eod. tit. si vna. ¶ Decima est in c.j.in ver.resignāt,de re.permuta.quæ dicit ita, & si resignata conferantur alijs,quàm permutare volentibus,non valet collatio,vt in clem.eo.tit.c.vno. ¶Vndecima habetur in c.si religiosus.de testa.in ver.officium,& est huiusmodi,hodie huius officij ratione ordinarius loci exigit a religiosis,etiā exēptis , & si circa id deliquerint,punient illos,vt in clem.eo.tit.religiosi.¶Duodecima est in c.j.animarum,de sepul.in ver. æternæ , quæ his verbis scripta est,hodie transgressores excommunicati sunt ipso iure , nec absoluūtur ab alio, quàm a Papa,nisi in mortis articulo, per clem.de pęn.cupientis in fi.quæ reseruat etiam pœnas.j̃. positas. ¶Tertiadecima est in c.2.cum quis,eo.tit.in gl.3 .in ver.canonica in fi.post verbum cathedram,quæ varijs modis habetur , nam in quibusdam libris ista sunt verba additionis,Reuocatam per concilium Viennense,eo.tit.dudum.Sed in alijs dicitur,Quæ reuocata fuit,sed hodie innouata,per cle.eo.titu.dudum.¶Quartadecima est in c.j.discretionis.in gl.j.in fi.post verbum , vt sequitur, sic dicens,hodie contra omnes religiosos, quibus non cōpetit percipere decimas,per clem.de pęn.cupientes 2.responso . ¶ Quintadecima est in c.j.is qui.in ver.dissimilitudine.de regulari.in hęc verba,patenti in colore scissura,vel forma senis, quò ad hunc casum de alia latenti,de qua loquitur hic finis,vt in cle.eo. ti.eos q. & vide qđ ibi no.in gl.2.& in gl.licet ergo. ¶Sextadecima est in c.cōstitutionem eo.tit.de reg.in gl.in ver.prorogamus.circa princip.post verbum Bonifacij,ibi,hæc parua additio sequitur, q̄ habetur in clem.de sepul.dudum.¶Decimaseptima est in c.vnico, periculoso,in ver.sacri ordinis,post illa verba,sed iam disputaui, & terminaui contrarium,& dicit,est hodie approbatum per cōstitutionem Ioan.antiquæ.¶ Decimaoctaua est in eo.c. vnico,in fi.super ver.vltimò attributum.ita,saluo eo quod habes in clem. eod.titu.attendenti.¶Decimanona est in cap.vnico , de iurepatro,in gl.penul.in ver.semestre.in fi.post verbum,vt ibi notatur , & additio sic postea dicit.Item contra supra eod.lib. de deci c.2. in fi.sed ibi soluitur in vlti.glo.¶ Vigesima est in c. quamquam, de censi.in fin.glo.primæ,post illa verba contraria consuetudo , quæ sic sequitur,clementina hoc addit,ꝙ diocesani,quibus constat aliquos has sententias incurrisse,illas publicare debēt, & eas facere obseruari eod.tit.præsenti.¶Vigesimaprima est in c.Christianos de hære.in glo.2.in ver.infames ad fi.ibi.4.distin.quęris,& tunc sequitur hæc additio.& hoc bene expeditum est in concilio Viennensi.de sum.trini.c.vno.& vult allegare in clem. ¶Vigesimasecunda est in c.inquisitionis.in ver.eorum aliquo.eo.tit. Quæ dicit,hodie dic,vt in clem.eo.titu.multorum.§.sanè.& §. sequentibus . ¶Vigesimatertia est in c. cum secundum leges. eod. tit.in versi.bona hæreticorum.sub his verbis,secus in bonis ecclesiarum,in quibus intitulati erant ipsi hæretici, quod dic,vt in clemen.eod.titu.volentes,post prin.¶Vigesimaquarta est in c.statuta.in prin.eo.tit.in gl.magna in ver.figura.post prin. ibi.C.quo.legato l.vna.tunc sequitur ista breuis additio,hodie dic,vt in clem. de ver.signi.sæpe,& vide quod not. in glo. ¶Vigesimaquinta est additio breuissima,in c.j.ad fi.in glo.magna,in fin.quæ finit.§. sanè de scismat.dic vt in cle.de elec. ne Romani . ¶Vigesimasexta est in c.quamquam.de vsu.in §.pe.in ver.subiacere,ita dicens,hodie tales excommunicati sunt ipso facto,non obstantibus exceptionibus,vel priuilegijs,vt in cle.de sepul.eos qui. ¶ Vigesimaseptima est,in c.vno,de exces. præla. ad fin. quæ in verbo decernentes,ita loquitur,hodie transgressores sunt ipso facto excommunicati,per clem.de pęn.cupientes.j.responso ¶Vigesimaoctaua est in c.auctoritate. de priuil. in verbo interdicti , per hęc verba,hodie religiosi etiam exempti,uiolantes generale interdictū quod seruat mater ecclesia,excommunicati sunt, per clemen.de sen.excom.ex frequentibus.¶Vigesimanona breuis est , in eod. cap.in fi.in uersi.non assumant,quæ dicit,est simile,quod habes, de deci.cap.j.¶Trigesima etiam breuis est,in cap. episcoporum, eod.tit.in fin.primæ glo.sic,uide clem. de sent. excom. in cap. j. ¶Trigesimaprima est in cap.si Papa.in uerbo asserat, in fin. post uerbum de narratiuis , & additio est ista , hodie plenè probatur narratiua literarum Papaliū,si sunt de facto suo,& super ipsis fundet gratia,vel ipsius intētio.p cle.de pb.literis , & vide qđ ibi no. in gl.antepe.¶ Trigesimasecūda est in c.eos.de sen. excom. in gl. in ver.canonis,circa medium post ver.prælatis, in fi.quæ ita subdit,isti duo sunt hodie sublati,per cle.de immu. eccle. quoniam. ¶Trigesimatertia est in eadem gl.ad fi.ibi.s̃.eo.decætero,quæ ita sequitur, quinquaginta tales casus expressos, & duos tacitos inductos per clemen.notaui in cle.eod.tit.c.j. in ver. est sciendum . ¶Trigesimaquarta est in c. alma mater,in §.addicimus . in verbo horis.vbi sic dicit,vide quod not.in cle.de æta.& qualita.vt hi qui.in gl.no.¶Trigesimaquinta est, in c.quæ à iure . de regu. iur. circa medium glo. post verba,pręeminentię pastoralis , quæ ita dicit,quæ habetur in cle.de sepul.dudum.¶Trigesimasexta & vltima est,in ea.glo.ad fi.ibi,de regulari . constitutionem. sequitur additio,& ibi de hoc in 4. glos. & in clementi. de sepul.dudum. §.huiusmodi . in glos. vt patet . Sunt etiam plures aliæ additiones Ioan.Andreę.in 6.lib.vsq; adeo ad ti.de pręben.quæ breuitatis causa,omittuntur.Sed istæ sufficiunt ad intelligendum , an liber sexti habeat additiones Ioā. And. & ad cognoscendum quę sint illæ additiones,habeas istam regulam generalem , ꝙ vbi in glosis sexti reperitur allegari aliqua clementina , illa est additio.

34 ¶ † De clementinis nunc dicendum esset , quæ sint earum additiones,pòstquam de 6.libro vidimus. Sed quia Io.And.eas glosauit,& communiter additiones nō reperiuntur, quas viderim,licèt aliqui aliter dicant,ideo de ipsis nihil dicendum esse putaui .

35 ¶ † Postremò expediens est intelligere de additionibus Innoc. quas fecit in lectura sua singulari super quinque libris decretalium,& quibusdam tunc extrauagantibus,& duæ in primis reperiuntur,ad quas recurrendum est , si habentur . Vna est in c. Cumana.extra de elect.in fi.primæ glo. quæ est principalis illius , & est vnius columnæ,& finit.j̃.quod metus cau.c.relatum.Additio postea incipit,sed ecce ꝙ aliquis, & finit , nisi in quantum de iure fuerit,& est circa 12.lineas , & illa gl.est singularis , quæ docet in practica,qualiter quis debeat protestari de incompetentia iudicis,quam sequitur Ange.de Peru.in aucten.de exhiben.re.§.illud quod,in prin.2.col.5.collatio.Alia additio est in c.dudum.el 2.eo.titu.de elect.super vlti.glo.in ver.de nouo, prope fi. illius gl. & c.post illa verba,voluntates ampliandæ,additio incipit , & sic obtinuerunt Lugdunenses contra Præpositum Argentinum:& finit,responderi quo s̃.aliàs,vt supra dictum est , & continet circa 25.lineas. Hæc de cognitione librorum iuris pontificii dixisse sufficiat .

EPISTOLA FRANCISCI DVARENI ad Andre. Guillartum, clarissimi viri Andre. Guillarti, libellorum in regia magistri filium, de ratione docendi, discendiq; iuris conscripta.

SAEPE mecum egisti , Guillarte , vt quæ tu, & ex æqualibus tuis, nonnulli ciuilis disciplinæ studiosi iuuenes , me aliquando de ratione docendi , ediscendiq; iuris,ex tempore disserētem audieratis, ea vobis paulò accuratius descripta traderem , ac cōmunicarem , quo & diutius permanerēt prodita literis , & facilius etiam à vobis repeti , ac per otium considerari possent.Quod autem,expectatione tua id tardius effecerim,vna hæc causa mehercule fuit,qa verebar,vt satis maturum nostrum istud cōsilium esset , quod in gratiam potissimum tuam à nobis descriptum ad multorum manus peruenturum augurabar. Itaque,ego aliquantisper cunctandum esse duxi , vt mihi non solū in eius rei cogitatione diutius versari, verumetiam cum viris sapientibus,& eruditis de toto hoc genere colloqui, ac commentari possem , haudquaquam ignarus, quantum ea συζήτησις , & communicatio opinionum , ad quāq; rem cognoscendam percipiendamq; momentum habeat.Illud verò percommodè cecidit,ꝙ sicut M.Cicero de optimo reip. statu scripturus , Romanā tantum rempublicam sibi describendam esse putauit, ꝙ ea omnibus alijs antecelleret,ita & mihi quod nam esset optimum, illud iuris docendi genus inquirenti , quo etiam magna ex parte eiusdem discendi ratio videtur contineri, non aliud tandē mihi hoc tempore præstantius occurrit, quàm quod in nostra schola haud ita pridem institutū & à te,cæterisq; fęliciores ingenii atq; indolis iuuenibus magno cum plausu exceptum fuit.Sic.n.futurum spero,aut confido potius,vt nostrū hoc institutū, quod vel primoribus degustatum labris tantopere placuit, vbi variā multiplicemq; eius vtilitatē,ac suauitatem ostendero singulari quodam studio, & amore complectamini . Atque vtinam ego tam graphicè rem totam depingere , vobisq; velut oculis spectandā proponere possim,quàm vehementer, quamq; ex animo de vestris,omniūq; proborū adolescētiū studijs bene mereri studeo : non.n.sum nescius,quam personam in hac celebri schola sustineam,& quantum expediat iuuētuti,de his rebus,quæ ad studiorum rationem pertinent , subinde admoneri, cū præsertim hodie quàm paucissimi sint,qui ea recto consilio aggrediantur , & in quos illud non conueniat , καλῶς μὲν τρέχουσιν ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ. Inde fit,vt sedulo quidē plerosq;, sed irrito labore , & admodū infeliciter moliri videamus,quos ab errore in viā reuocare, boni p̄ceptoris esse existimo . Sed cū vos iam cohortatione nostra excitati rectam,nisi fallor,viā ingredi cęperitis , nō adeo fortassis necessarium vobis hoc nostrum officium videri possit. Attamen,vt currentes,quod aiunt,instigemus, dabimus operam , vt quæ nos ad rectam studiorum institutionem idonea,atque vtilia esse

esse comperimus, ea si minus eleganti & splēdida oratione, simplici certè, & non nimis, vt spernamus abiecta, nunc breuiter exponamus. Verum antequam ad eius rei tractationem aggrediamur, quædam de vulgari illo professorum in legibus interpretādis more, qui etiānū vbiq; in scholis retinet, dicturi sumus, Ismeniamq; tibicinem imitaturi, qui discipulis suis non tantū bene, sed etiam malè canentes ostendebat, dicens. Hoc modo canendum est, illo nequaquam. Nam & hac ratione aduersariorū calumnias refellemus, quos vtiq; nobis æquiores fore confidimus, vbi intellexerint veterem, receptamq; docēdi consuetudinem non temere à nobis, nec qualibet de causa immutatā fuisse. Scimus.n. quanta nos præmant inuidia apud imperitā plebeculam nonnulli, duorum.s. vitiorum insimulantes, quorū vnū græci φιλοκαινον, idest nouarum rerum appetētiam, alterum huic germanum ac propinquum ἀψικορον vocant, quo mox fastidiunt paulò ante adamata. Quibus vitijs haud scio an aliud in rep. sit periculosius. Et vtinam accusatores nostri à maledicentia, & obtrectandi libidine tam alieni essent, quàm nos hæc vitia odimus ac detestamur. Etenim tantum abest, vt res bonas atq; vtiles innouantibus faueamus, vt ne eas quidem, quæ aliquid habent incōmodi, mō nimis intolerabile non sit, facilè mutari patiamur, nec adeo Plautinum illud vsquequaq; improbamus, quod à qbusdā accepimus nobis obijci solere. Nota res mala, optima est: verūtamen si quid, tempore ipso admoniti, in veteribus institutis deprehendimus, quod seculi nostri moribus parum coueniat, idq; emendatione aliqua dignū iudicauimus, equidem non arbitror iure id nobis vitio verti posse. Nam, & in legibus publicis idem vsu venire scimus, quæ (vt ait Liuius) mortales, ac temporibus ipsis mutabiles sunt, vt quæ in bello latæ sunt, pax, quæ in pace bellum plerunq; abroget. Sic & in nauis administratione alia in secunda, alia in aduersa tēpestate vsui esse videmus, & experimur. Iam verò cum inter omnes sanos, & eruditos homines, qui sese huic studio dediderunt, constet, eam interpretandi iuris consuetudinem inoleuisse, vt nullo vnquam seculo ferri à quoquā debuerit, nedū hoc fęlicissimo, & præcellētium ingeniorū feracissimo tempore, quis tam iniquus in nos iudex, vt causam nostrā, bonorum omnium fauore ac patrocinio magis, quam insectatione dignam esse non protinus indicet? Nec sanè opus est, quæ peccantur in ea re, singula copiosius hic recenseri, quæ vobis nō ignota esse reor. Memini siquidem ex vobis audire, cùm nuper in huiusmodi Doctores incidissetis, tantum istius corruptissimę doctrinæ odium animo concepisse, vt parum abfuerit, quin studio iuris multa salute dicta, ad quamuis aliam ex inferioribus, ac leuioribus disciplinis animū applicaretis, idq; vos facturos fuisse nisi noua nostra docendi ratio, aut, vt verius dicam, vetus, sed à nobis longo interuallo repetita ac renouata, cuius fama vos in scholā auditoriumque nostrum pertraxerat eosdem repressisset, & continuisset. Dicam igitur ex multis ac propemodum infinitis pauca, ex quibus nostrum de ea re iudiciū à vestro non multum discrepare cognoscetis, & vos istius incępti quasi ex certa ratione magis, quàm errore aliquo ac lenitate iuuenili profectum sit, minus, vt spero, pęnitebit. Ac in primis illud magnopere improbandum ducimus, quòd proprietas latini sermonis, cuius meritò tribuitur laus veteribus iureconsultis, hodie in omnibus ferè gymnasijs negligitur. Nam pro latinis proprijs & elegantibus vocabulis noua eademque inepta & monstrosa à professoribus cuduntur, ex quibus cōflata oratio, quia præ nimia obscuritate non intelligitur, idonea ad docendum esse non potest. Idque factum à plerisque scio, qui cum verbis, proprijs & apud scriptores probatos, quos quotidie manibus fererent vsitatis, satis commodè & dilucidè cogitata sua efferre possent: in quo disputationes suas obscuriores redderent, & offusa rudioribus caligine maiori in vulgus essent admirationi, noua atque inaudita comminisci maluerunt, quæ nemo nisi ab ipsis per multos annos edoctus, aut in huiusmodi scriptis diu multumque versatus intelligeret. Erunt fortasse qui dicent rudi adhuc, & impolito seculo uerbis ex medio sumptis utendum fuisse, quæ ab idiotis, & plebeijs hominibus, quales tum plerique huius artis studiosi erant, minore negotio perciperentur. Balbus enim, ut in prouerbio est, balbum rectius intelligit. Sit ita sanè. Nō enim summo iure cum ijs qui ista defendunt contendere cupio. Sed quę malum dementia est uobis uestrique similibus, idest bonarum artium linguarumque peritia non leuiter instructis iuuenibus, quales hodie magna ex parte uidemus eos qui ad iuris ciuilis studia se conferunt, hasce ineptias obtrudere & ea oratione uti, quæ rebus obscuris nullam addat lucem, claris uero & perspicuis tenebras obducant. Accedit hoc etiam mali, quòd ea sermonis rusticitas, & plusquam scythica barbaries auditores ipsos elegantioribus perpolitos literis ab hac disciplina prorsus alienat & auertit, quos ad eam potius, utpote seueriorem, & primo aspectu inamenam orationis nitore & puritate uelut illecebris quibusdam, & lenociniis allici conueniebat. Nec tantum ideo nocet iuuentuti horrida incultaque istorum oratio, quod nullis eam blādiciis demulceat, uerumetiam quia nullius ferè creduntur esse iudicij, qui tam ineptè & inquinatè siue scribunt, siue loquuntur. Nam incredibilis illa infantia eos in rectè dicendi studio, & iis authoribus legendis, quibus prudentia & iudicium acquiritur & confirmatur, seriam operā nō posuisse, ac ne puerilibus quidem disciplinis imbutos esse satis arguit. Itaq; talibus professoribus si qui dant operam, vel inopia meliorum, vel aliqua fortassis necessitate adacti: quia contemptim & oscitanter audiunt magis, quam auscultant, minore cū fructu id faciant necesse est. Cęterùm ista corruptè loquendi, ac scribendi consuetudo, quos errores, quasq; contentiones pariat, tam facile mihi esset hic demonstrare, quam liquidò confirmare possum, ingentem illam commentariorum molem, qua totum pene ius obrutum est magna ex parte ex futilibus & ociosis altercationibus quas puri sermonis contemptus & ignoratio peperit, natam esse. Sed quia instituti nostri ratio fusius hęc disseri non patitur, ad reliqua iuris professorum vitia atque errata iam nostra festinat oratio. In quibus illud non minimum est, ꝙ methodus & ars docendi non minus quàm sermonis proprietas apud eos contempta iacet, licet vtraq; res ad docendum æquè sit necessaria. Nam vt præclarè inquit Cicero, non solum aliquid scire artis est, sed est quædam ars etiam docendi, in qua Seruium Sulpitium valde exercitatum fuisse, ideoq; cæteris excelluisse iureconsultis, idem ambor est. Fieri enim non potest, vt sine ea methodo, quam Aristoteles, Galenus & alij eruditissimi viri docuerunt, quaq; in scriptis suis nunquam non vsi sunt, quicquam rectè doceatur, at in istorum doctrina dij boni quàm confusanea ac (vt verè dicam) monstrosa sunt omnia? Miscēt, & confunduntur, q̄ oportebat secerni, & q̄ natura coniungi postulat, seiunguntur ac distrahuntur, vt qđ de veterib. quibusdam
" Iureconsultis scriptū reliquit Cicero, multo rectius in istos tor-
" queri posse videat. Sed iureconsulti (inquit) siue erroris obijcien-
" di cā, quo plura & difficiliora scire videant̄, siue (qđ similius veri
" est) ignoratione docendi sępe quod positū est in vna cognitione id in infinita dispertiunt: nonne videtis, vt oēs in oīum interpretū, q prope innumerabiles sunt cōmentarijs magis, q̄ legibus interpretandis occupati de re paucissima p̄ter rē infinita, tū scribunt, tū loquunt̄: vt alienissimis locis inculcant quæcunq; libet, vt vnius voculę arrepta occasione euagant̄ a proposito, nihil pēsi habentes, qđ quoque loco aut dicat̄, aut scribat̄: vt deniq; Bartolis, Paulis, Fulgosijs, Alexādris, Iaso. Socinis, Curtijs, Decijs, Purpuratis, alijsq; multo ignobiliorib. appellandis, eorumq; recēsendis opinionib. sibi placent, quasi non cuiuis homini ingenioso, & mediocriter in his studijs versato id factu perquam facile sit, aut obscurum sit, eos ad inanem quandam memoriæ ostentationem non ad studiosorum vtilitatē id facere. Titus Quintius imperator Pop. Ro. cum Etolorū legati in cōsilio quodam Acheos a fide Ro. abducere volentes vires suas supra modū extollerent, ac varijs generib. armorū & inauditarū gentium nominib. commemorandis ipsos terrerent, facetè sic eos elusisse fertur. Res (inquit) simillima est cenę Chalcidēsis hospitis mei hoīs & boni & sciti conuiuatoris, apud quē solstitiali tempore conuiuio accepti cum miraremur, vñ illi eo tempore anni tanta suppeteret venatus copia, tum arridens homo, non quantum isti sunt gloriosus ex vno suo domestico varietatem illā & speciē ferinæ carnis factam esse confessus est, non secus isti faciunt (inqt) qui varijs & horrendis nominib. vos territant, cum vna gens sit: hi.n. oēs Sirij sunt, sed armis inter se ad speciē ingentis exercitus distincti: idē & vos de hac tā magnifica & fastuosa variorū iuris interpretū librorū tractatuū cōmemoratione proculdubio existimare dēīs, q̄ sine vllo fructu, & cōmodo ad miraculū excitandū fieri solet; eadē.n. descripta sunt a plurib. sed paucis cōmutatis verbis, ac plerunq; ne cōmutatis qdē toties repetita, vt non dubitē, qn oīa huiusmodi scripta quantulibet prolixa & verbosa, si qs in eo modicè sibi elaborandū esse duxerit, ad paucissimū numerū librorū facile redigi queāt. Est & aliud, idq; tertiū, ī quo ita grauiter meo iudicio peccat̄ a multis, vt cętera, q̄ p se grauia sunt errata, p̄ hoc vno leuia ac prope cōtemnenda videant̄, nempe ꝙ illis impostoribus non satis est barbarè & cōfusè oīa tractare, nisi etiam disputationibus suis sophisticen perpetuò admisceant. Summā.n. ingenij laudem esse dicunt non vera explicare, sed bonas, vtiles & receptas aliorum sn̄ias petulanter euertere, quasi ipsos pudeat vsquam cum quoquam consentire, & nihil verum, nisi idē diuersum sit. Et quia turpe sibi existimant homines plus satis ambitiosiq; recta & simplicia sunt: quia nimium sint vulgaria, & facilia, sequi, quibus præstigijs, dij boni, & commentis veritatem obruunt, quo aliquid paulò argutius, nec ab alijs ante excogitatum (id enim palmarium est) inter eos in medium adduxisse videantur. Itaq; de huiusmodi doctoribus illud verè dici potest, quod Antonius apud Ciceronem de Philosophis scribit, ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quęrendo reperiunt nō modo ea, quæ iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorsa & potius detexta prope retexantur. Hæc quia non intelliguntur a iuuenibus, nec adeo intelligi possunt, videntur plerisq; ingeniosa, qui ea sola mirantur & habent in p̄tio, qua nō intelligunt, & subtilissimā oportere rē esse arbitrant̄, quā ipsi nō cernant. Quæ uerò simplicia, atque perspicua sunt, queque plus

operis habent, quam ostentationis ipsis vt puerilia sordent, ac nihili fiunt. Ego verò tantum abest, vt acumen istud magnopere miror, vt etiam bonorum omnium virorum & eruditorum odio, & insectatione dignum esse putem. Nam pleraq; id genus inuenta, quæ magno illi cum fastu vt noua atque inaudita in cęlum efferunt huiusmodi esse certo scimus, vt mirum videri nō debeat, si homini sano & integri iudicij nullo vnquam tempore in mentem venerint. Quæ quidem, vt arguta sint, atque ingeniosa, quia tamen inanissima prudentiæ sunt, nullū adferunt studiosis fructum, quin potius ita iudicium omne peruertūt & corrumpunt, vt vulgus hominem rectius ac sincerius, quàm qui talibus argutijs, sophisticisq; cauillis assueuerunt de ciuilibus ac serijs rebus iudicare soleat. Quid enim aliud eos facere videas, quā λεπτολογεῖν, καὶ περὶ καπνοῦ στενολεσχεῖν, vt de Philosophis Aristophanes ait, idest, non tantum de rebus tenuibus ac friuolis disputare, sed etiam de meris nugamentis anxiè torqueri. Euclidis schola, quòd arguta quidem, sed ad rectè viuendum inutilia docere videretur, χολή, idest bilis ac molestia à quodam vocitata est, cū tamen discipulis suis ea traderet, quæ si minus ad mores, & rectā vitæ institutionem saltem ad ipsum, quod profitebatur, magnopere pertinerent. Quo igitur nomine istorum scholam vocari par est, qui veram, germanamque philosophiam, idest boni & ęqui scientiam professi non tam iustitiæ, & æquitatis, quàm litigandi monstrant vias? Quædam fortassis augendi criminis causa nonnullis confinxisse videbor, verum non dubito, quin homines sani & eruditi, quibus hæc σοφιστομανία ignota non est multo partius, quàm res tanta postulet, de ea me loqui existiment. Ac breui futurum auguror, vt fucus ille, quem pauci tantum hodie perspiciunt, non minus innotescat hominibus, quàm Aristotelicæ (vt de Christiana taceam) philosophiæ professorum impostura nostro seculo omnibus patefacta atq; explorata est. Eo enim iam euaserunt istorum præstigiæ, vt nulla dissimulatione tegi diu possint, quas ne ipsi quidem omnino probant, sed eos id piget confiteri, tum quia seram esse pœnitētiam credunt, tum etiam quia nisi omnia perturbent, & de industria nebulas offundentes artem reddant obscuriorem, verentur, ne in tenui & exposita omnibus scientia versari, nec tanta mercede, quanta plerique eorum docent, idest amplissima dignit. videantur. Scitum est illud Catonis, qui mirari se aiebat, quòd non rideret aruspex, quoties aruspicem vidisset, sentiens hoc genus diuinationum nihil aliud, quam meram imposturam esse. Nobis verò longè aliud accidit, quàm Catoni, qui iuuentutis imperitę stultitiam, & patientiam facetè & suauiter eos ridere solitos non ignoramus. Malam eorum mentem atque improbitatem magis demiramur, quos non pudet studiosorum iuuenum simplicitate sic abuti, & in ea re, quæ maximè omnium seria est, maximique momenti, tam procaciter ludere, idq; vel in ipsis Institutionum libris, qui elementa iuris ciuilis via & ratione perquam eleganter accurateque descripta continēt. Quo quid indignius dici cogitarive potest? Hæc sunt, mi Andrea, quæ de corruptissima illa iuris interpretandi consuetudine, quę vulgò in gymnasijs hodie recepta est, quantum instituta benitas & modus epistolæ patiebatur. Immo verò magis, quàm patiebatur, dicenda putaui. Ex quibus (opinor) intelligis, quantopere hæc pestis discentium studia remoretur, quantumq; detrimenti qua publicè, qua priuatim adferat. Vnde fit, vt cum sciētia iuris omnium facillima meritò à veteribus existimata sit, nullus tamen labor, nulla ætas ad percipiendam eam satis esse credatur. Menedemus quidam Heretriensis dicebat, plurimos nauigare Athenas studiorum gratia, qui primum essent sapientes, deinde philosophi, hoc est sapientiæ amantes, postea Rhetores denique progressu temporis euadere idiotas. Idem de huius disciplinæ studiosis vulgò iactari solere, quis nescit? nimirū, quòd primo anno sint doctores, altero licentiati, tertio baccalaurei, postremo rerum omnium imperiti. Quod vtique de his, qui à sincophantis istis præstigiatoribus instituuntur, qui frigidissimis nescio quibus argutijs instructi arcem iurisprudentiæ solos se tenere iactitant, verissimum esse puto. Nec tamen inficias eo, ex illis tenebris quamlibet densis, ac planè cymmeriis, quosdā fortassis emergere, & ad culmen eruditionis aliquando aspirare, id quod si fortè nobis obijciat aliquis, in promptu est, quod respondeam, qui hoc exemplo adducti à methodo, & recta discēdi ratione abhorrent, ijs hominibus persimiles videri, quos accepimus, cùm ipsis Romam contendentibus tuta plana, compendiaria & facilis monstrata esset via, per aliam nihilominus asperiorem longioremque ac longè periculosiorem iter facere maluisse, quod eo itinere plerosque cū ingenti sudore, ac summis difficultatibus eò peruenisse intelligerent. Superest vt illam ipsam vobis commonstremus viam, qua facilè, & sine vllo, aut certè quam minimo errore, vt quidē nostra est opinio, ad summum doctrinæ ciuilis fastigium conscendere possitis. Qua in re vereor, ne si fortè reconditum quidam, aut valde difficile & magnificum à me expectatis intellecta oratione, consilioque nostro protinus audiam ὤδινεν οὖρος εἶτα μῦν ἀπέτεκεν. At videndum est vobis, ne quod plerique faciunt rei vtilitatem & fructum ex specie eiusdem metiamini, idemq; vobis eueniat, quod cani Esopico, qui vmbram carnium, quòd ea maior appareret captans veras amisit carnes. Quę enim hac de re à nobis dicentur, etsi primo aspectu tenuia fortè appareant, ea tamen multo plus habere in recessu, quam in fronte polliceantur, confirmare ausim. Sed iam ad institutum reuertor meum. Si igitur mihi iuuenis in iure ciuili detur instituendus, explorabo primum, ac perspiciā, an his literis, quibus tinctum esse eum oportet, qui non tam leguleius, quàm iurisconsultus, ac (vt græci dicunt) πολιτικὸς sit futurus, mediocriter saltem instructus sit. Nam sicut Arcesilaus dicebat, in officinam fullonis lanam deferendam non esse, ita magno in errore versari eos existimo, qui cum literis gręcis ac latinis ne imbuti quidem sint, intēpestiuè, & illotis, quod aiunt, pedibus ad iuris ciuilis studium irrumpunt. Ac si mihi quidem videbitur ab ijs rebus non omnino imparatus esse, quæ viam ad cognoscendum ius ciuile muniunt, hortabor eum ante omnia vt libros quatuor Institutionum accuratè legat, atque ediscat, quos magna ex parte vel absque doctoris opera per se ipse assequi, & intelligere poterit. Quia tamē viua præceptoris vox maiorem ferè vim habet, quàm lectio, nec sicut præceptor, ita libri dubitantibus nobis (vt ait Plato) satis commodè respondent, hoc quoque adiumento laborē eius minuere, ac subleuare conabor, sed ita vt præter simplicissimam quandam & breuissimam obscuriorum vocum, & propriarum huius artis explanationem nihil à me accipiat. Quod cum paucis mensibus perfectum à nobis fuerit, is si me audiet, eandem crebro repetet lectionem ac tandiu leget relegetque, quò ad memoriæ penitus hæserint, quæcunque illis libris descripta sunt. Est autem ea Iustiniani isagoge tam artificiosè contexta, vt si quis οἰκονομίαν eius atque ordinem, quo nihil est ad memoriam iuuandam vtilius, considerauerit, adhibita mediocri diligentia, facilè totam recitare memoriter queat. Hoc veluti iacto gradu ad pandectarum lectionem progrediendum erit, quæ (vt nomen ipsum indicat) vniuersum boni, & ęqui scientiam atq; doctrinam complectuntur. Sed ne rerum infinita propè multitudine, & varietate, obscuriorum pręsertim, & perplexarum, quæ iis libris disputatæ sunt, paulò rudius adhuc ingenium obruatur, facturus mihi videor operepretium, si titulos ipsos, eo quo descripti sunt ordine à Triboniano leui ac simplici interpretatione percurrero, & tanquā in tabula depinxero, qđ sub quoq; summatim cōtineatur. Ac in singulis ferè edictū aliqđ à prętore propositū videas, cui ex Vlpiano, alijsq; veteribus consultis subiecta sit interpretatio. Quod qui non animaduertunt: quia scopum non vident, ad quem referenda sint omnia, maximis sępe, & grauissimis erroribus implicantur. Itaque demonstrata serie, ac dispositione titulorum, quam vulgò continuationem vocant, eius ędicti, tum auditorē admoneri, tum verba, si quę sint, quæ lucem interpretationis desiderent, breuiter & perspicue declarari sufficiet. Quod munus in nostro gymnasio quanta cum laude obierit collega meus Doctorque vester, nomine Baro, sed doctrina & eruditione Varro, nemo vestrum est, qui ignoret. Earum verò quæstionum omnium, quę ex singulis edicti verbis existunt, & ab Vlpiano, ac cæteris diligentissimè explicantur, in aliud tempus tractatio reijcienda est. Huiusque consilij mei sanè grauissimas causas habeo. Nam eruditorum consensu receptum est. In docendis artibus, ab ijs, quę vniuersalia, & nobis notiora sunt, ad singularia procedendum esse. Ac sępenumero expertus ipse sum, quantum ea res fructum studiosis adferat. Legendo si quidem, ac docendo in pleraque Iureconsultorum responsa crebro incidi, quæ & si breuissima sint, & ad titulum vnum specialem maximè pertineant, nemo tamen ex eis sensum aliquem idoneum, nisi præcepti quinque, sexve alijs titulis, elicere possit. Titulos cum dico, capita, & summas rerum intelligo, quas tenere, ac velut in conspectu habere mirum inmodum prodest iuris studioso, antequàm vastissimum illud pelagus pręceptionum, quæ circa singula versantur, ingressus fuerit. Tantaque est rei vtilitas, vt confirmare non dubitem, si quis ita se bona fide exercuerit, eum in iure ciuili rudem habendum non esse. Verum vt operi inchoato fastigium imponatur, nihilque prætermittatur eorum, quę iuris nostri authores prodiderint, quæque ad cumulandam iurisprudentiam pertineant, conabor equidem eum, quem, vt dixi, instituendum suscepero, quasi decurso spatio à calce, vt ita dicam ad carceres reuocare. Itaque iam inde ab initio repetita Pandectarum prælectione, omnia sic excutiam, vt nihil tam minutum sit in his libris, quod non persequar & explanem. Nam etsi prima illa, de qua iam diximus, informatio mirè vtilis sit, non tamen ea est, vt hominem ciuilis disciplinæ auidissimum omnino explere, & satiare queat. Nec verò hoc Paulò subtilior disputatio, vt ingentem eius fructum mittam, aut iniucunda aut omnino difficilis ei futura est, si ratione ac modo gubernetur, idest si explosis primum argutissimis illis (si dijs placet) interpretum nugis omnia ad boni & æqui normam sincera, & commoda interpretatione exigantur, deinde disponantur, & artificiosè digerantur ea, quæ sparsim, & sine vllo ordine à Triboniano sub singulos Pandectarum, & Codicis Iustinianei titulos

los cõgeſta ſunt. Tametſi enim de titulorum collocatione neminem iure conqueri poſſe arbitror, tamen res ipſa loquitur, Tribonianum in tractando cuiuſq; tituli argumento, nullã ordinis, aut methodi rationem habuiſſe. Quamobrem ad profeſſoris munus maximè hoc pertinere exiſtimo, vt quæ ſic diffuſa, ac diſſipata ſunt generatim deſcribere, & tum diffinitionibus, tũ diuiſionibus, ex arte petitis digerere, atq; illuſtrare ſtudeat. Ita enim fiet, vt quæ infinita, ac innumerabilia videntur, in certa, eademq; pauciſſima cogantur genera, nec ſolum commodius doceri, & percipi, ſed etiam multo facilius memoria comprehendi poſſint. Idq; ego pluribus oſtenderẽ, niſi ad quos hæc à me ſcribantur cernerem. Nam ex quo hanc iuris diſcendi viam in publico auditorio iuuentuti præmonſtrare, atq; adeo pręire cępi, equidem facilè animaduerti, quàm cupidè eam ſecuti ſitis, vt iam non poſſit tota noſtra ratio vobis perſpecta nõ eſſe, quàm quo vehementius amare, & amplecti in animum induxeritis, eo maiorem, ac vberiorem ex ea fructum vos percepturos ſperamus, atque confidimus. Confecto enim hoc curſu, libriſque pandectarum, & codicis Iuſtinianei hac ratione atq; arte compoſitis, & concluſis, ſi quis tertio, aut quarto quoq; menſe non oſcitanter eos perlegerit, quod fieri commodiſſimè poſſe non ſemel expertus ſum, non dubito, quin omnia tandem quęcũq; eiſdem volumibus continentur velut vngues, digitoſq; ſuos in memoria, & tanquàm innumerato habiturus ſit. Itaq; ꝙ cæteri toto vitæ ſuæ tempore vix credẽdis laboribus, & vigilijs, ac permagno valetudinis incommodo, aut raròaut nunquã aſſequũtur, facilè & cum tanta voluptate, quanta ex cuiusq; artis ſtudio maxima percipi poteſt, breui tẽpore perueniet. Quod tñ nõ ita accipi velim, quaſi eo aſpirare, quanquam hoc ſtudio poſſe contendam, vt omnes caſus, qui quandoq; inciderint, quidq; de ſingulis reſpondendum ſit in promptu habeat: natura.n.rei non patitur, hæc vllis literis, aut ſcriptis comprehendi, tantum abeſt, vt hominis memoria contineri poſſint. Quapropter eorum ſtultitiam admirari ſoleo, qui in vulgatiſſimis interpretum commentariis omnem ætatem terunt, vt inde ſingulorum negociorum cognitionem hauriant, ei profecto non abſimiles, cuius meminit Lucianus, qui in maris litore ſedens conabatur ſingulas vndas pernumerare, donec vndas vndis trudentibus obrueretur, animoq; angeretur, quòd eas numero complecti non poſſet. Nam vt quis memoriæ mandet, quæcunq; à Bar. & cæteris ſcripta ſunt, quod fieri profecto nequit, quota tamen erit portio eorum, quæ quotidie inter mortales contingunt, nec vllis adhuc ſcriptis definita ſint? Ex hoc igitur ſtudio præceptionum quarũdam & theorematũ vniuerſalium, quibus ad iudicãdũ ex bono & equo de ſingulis negociis præparemur & informemur, cognitio tantũ ſperanda eſt. Nã ſingularia ꝗa infinita ſint ſub nullam artem, aut præceptionem cadunt. Verùm vt certius atq; expeditius boni & ęqui artẽ ad negocia ſingula accõmodare queamus, adhibendus eſt vſus, ſine quo diſciplinæ fructus omnis perit, vt vice verſa vſus abſq; methodo & via minimum valet, alterius ſic altera poſcit opem res, & coniurat amice. Is igitur qui id perfectionem huius artis conſequendã aceruũ ingentẽ librorũ ſibi parant, periculũ eſt, ne idem ꝙ illi medico eueniat, quẽ Galenus ſcribit, cũ nullam vnquam methodum cõponendorum pharmacorũ didiciſſet, amiſſis libris, quibus multę huiuſmodi compoſitiones deſcriptę erant, tabe confectum perijſſe.

Expectas forſitan à me, vt ꝗd de Bar. Bal. Iaſ. & alijs eiuſdem notæ ſcriptoribus ſentiã: quoq; in numero apud me ſint, & an eorum ſcripta exiſtimẽ ad id, quod inſtituimus, profutura planius explicem. Quod an facturus eſſem, hoc tempore multum addubitaui. Qui enim iſtorum authoritatẽ, aut conuellere omnino, aut labefactare ſtudent: quanta ẽt nunc flagrent inuidia, quantaq; tum inſcitiæ, tum arrogãtiæ & temeritatis ſuſpicione laborent, non ſum tam imperitus rerum, vt nõ intelligã: quoſdam item ſcio clari nominis Iureconſultos mãdaſſe literis adeo neceſſaria huiuſmodi cõmentaria eſſe, vt ſine illis tueri ſe non poſſit iuris ciuilis diſciplina. Quorũ authoritatẽ ac iudicium eleuare hominis confitentis atque impudentis eſſe videtur. Attamen: quia non ego is ſum, qui me falli non putem poſſe, neque hoc mihi aſſumo, vt quenquam ex his, qui aliter, quam ego ſentiunt, ad meam opinionem traducã equidem in nullius hominis iuſtam reprehenſionem incurſurum me putaui, ſi, de rebus vtiliſſimis & cognitione digniſſimis, qui metus ſit ſenſus, tibi id efflagitanti familiariter & humaniter, vt ſingularis tua in me beneuolentia, atq; obſeruantia, & meus in te amor poſtulat, explicarem, ac patefacerem. Hæc igitur mea ratio eſt, vt quamuis nõ nemo ex eorũ authorũ lectione aliquid fortè vtilitatis referre poſſit, ſi quis tamen via nobis monſtrata ad vereq; ſolidę eruditionis laudem graſſari volet, nulla re vehementius curſum eius tardari, atq; impediri exiſtimem, quàm ſi in huiuſmodi ſcriptis hereat. Quæ qualia ſint, quia abunde iam à nobis diſputatũ eſt, hoc loco nihil attinet dicere. Ne tamen hæc ad viuum (vt dicitͅ) reſecare videamur, Platonicę cuiuſdam legis in hac re exẽplũ ſecuturi ſumus. Sicut enim in legib. ſuis aquam alienam vicinis haurire prohibet, antequam in ſuis fundis ad argillam vſq; terrã effoderint, regionemq́ue aqua carentem inuenerint, ita & nos huius diſciplinæ ſtudioſo permittimus, vt cùm ſe in veterum iuris authorum lectione diligenter exercuerit, ſi doctrina eorum ſuauiſſima non vorata modò, ſed concocta etiam, & in ſuccum ac ſanguinem conuerſa, nondum expletus fuerit, ad præclaros hoſce magiſtros ſe cõferat, eorumq; doctrina arbitrio ſuo ſe ingurgitet: verùm non puto, vt dicam ingenuè, cuiquam mortalium hoc accidere poſſe, vt tam lautis innutritus epulis, iſtorum menſas vnquam expetat. Quanquam enim homini in veterum ſcriptis fęliciter verſato, multa ex facto proponi poterunt, in q. bus hærere videbitur, ſubſidium tamen non ab huiuſmodi cõmentarijs, ſed ad vſu, & exercitatione magis petendum ſibi eſſe cogitabit. Rectè ſi quidam & verè Anaxagoras dixit, manũ eſſe cauſam ſapientiæ: his verbis innuens, eam ſine vſu & experiẽtia parari non poſſe. Sed quia non paucos huic noſtræ ſententiæ adeo refragaturos eſſe ſatis perſpicio, vt nullis poſſint rationibus flecti, quibus videlicet perſuaſum eſt, omnia quæcũq; in quęſtionẽ venire poſſunt, ex lectione & libris diſcẽda eſſe authoris grauiſſimi, & locupletiſſimi Ciceronis iudicium ipſis opponã, qui li. 2. de Orato. ita ſcribit. Sic ſtatuo, vt in cęteris artibus cũ tra„ dita ſunt cuiuſq; artis difficillima, reliqua quia aut faciliora, aut „ ſimilia ſint, tradi nõ neceſſe eſſe, vt in pictura, qui hominis ſpe„ ciem pingere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis, vel formę, vel ęta„ tis, etiam ſi non didicerit, pingere, neq; eſſe periculum, qui leo„ nem, aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis alijs, quadru„ pedibus facere non poſſit, neq; eſt omnino ars nulla, in qua om„ nia, quę illa arte effici poſſunt à doctore tradantur, ſed qui pri„ marum, & certarum rerum genera ipſa didicerint, reliqua perſe„ quuntur. Similiter arbitror in hac ſiue rõne, ſine exercitatione „ dicendi, qui illam vim adeptus ſit, vt eorũ mẽtes qui aut de rep. „ aut de ipſius rebus, aut de ijs cõtra quos, aut pro quibus dicat, cũ „ aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere „ poſſit, hunc de toto illo genere reliquarũ orationum non plus „ quæſiturum eſſe, quid dicat, quàm Polycletum illum cum Her„ culem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret, „ etiam ſi hæc nũquam ſeparatim facere, didiciſſet. Habes mi An„ drea omnem rationem conſilij mei, quæ vt grauior ſit apud vos, „ atque, etiam gratior illud verè dixero, non tantum me ſi ita tulerit occaſio, libenter ea vſurum.

Verum etiã poſt quindecim, & eo amplius annos, quo euoluendis interpretum omnium quemlibet leuiũ, ac plebeiorum cõmentarijs conſumpſit, cũ me profectus mei maximè pęniteret, aliis prius tentatis diligenter omnibus vijs, in hac vna tandẽ me conquieuiſſe, nec portũ vllũ adhuc, qui me tanquam ex lõgo errore diu iactatum exciperet, alium reperire potuiſſe. Cum igitur tantũ in hac ſtudiorũ rõne cõmodi deprehendiſſe mihi videar, quantũ vix eloqui poſſum, nõ ſolũ tibi ſępius idẽ rogãti conſiliũ impertiri meũ volui, ſed hortari etiã, & admonere, vt ab ea, quã pleno iã gradu me auctore ingreſſus es, via ne vnquã deflectas tametſi.n.me errare, & labi poſſe cogito, tñ quia te ꝑꝑ ſuauiſſimos mores, eximiãque tuã, ac verè heroicã indolẽ vnicè diligo, meq; tibi chariſſimũ eẽ ſentio, facere ꝑfecto nõ poſſum, quin te ad id ſtudiorũ genus extimulẽ, atq; incẽdã, qđ cũ longo vſu & meditatione optimũ eſſe iudicaui, tũ vſq; eo mihi probatũ eſt, vt præ cæteris id mihi amplectendũ eſſe dixerim. Excitat me præterea non mediocriter hinc muneris mei, illinc generis ordiniſq; tui recordatio, vt ibi, quẽ ſapiẽtiſſimus, clariſſimusque pater mihi in diſciplinam tradidit, honeſtisſima quęq;, & vtiliſſima ſuggeram, ſi enim lõgè vtilior eſt is, qui multos reddit idoneos gubernandæ reipublicæ, quam qui ipſe rectè gubernat, vt Socrates dicebat, tãto certè fęlicius operã in ſtudiis tuis promouendis poſiturus ſum, quãto doctrina tua ob ſplẽdorẽ fortunę, patriamq; ſimul & auitã amplitudinẽ illuſtrior, & magis conſpicua futura eſt, eiusq; fructus & vtilitas latius diffundet. Marcus Cicero quondam Romæ ſenatum decreuiſſe ſcribit, vt de principum filiis ſex ſingulis Etruriæ populis in diuinandi arte inſtituendi traderentur, ne ars, vt ipſe inquit, tanta propter tenuitatẽ hominum à religionis auctoritate abduceret ad mercedẽ, atq; quæſtũ. Sic mihi videtur iuriſprudentia, quam eorum hominũ conditione, qui lucri tantũ cauſa illi ſe dedunt, vulgò obſoleſcere videmus, non aliter dignitatem maieſtatemq; ſuam retinere poſſe, quam ſi nobilitas capeſcendæ reipubl. auida ſtudio iuris præcipuè eacolatur, & velut interdicto aliquo in veterem reſtituatur poſſesſionem. Nã priſcis temporib. ita ſe huic ſtudio nobiles adoleſcẽtes dabãt, vt eius ordinis ꝓpriũ quodãmodo eſſe videretur. Quod vt ſummè optandũ eſt hoc tꝑe, ita maiore quodam ſtudio & alacritate in id incũbendum eſſe diximus, vt tritã à maioribus viam, quæ aſperitate ſua nõ te ſolum, ſed quoſcũq; alios generoſioris animi iuuenes ab itinere ſuſcepto deterrebat, aut induſtria noſtra complanaremus, aut certè, quemadmodum id commodè perfici queat, oſtẽderemus. Quod & ſi fortè nos vſquequaque aſſecuti non ſimus, honeſtam tamen voluntatem noſtram, & conatum, qui in magnis rebus plerunque laudari ſolet, te alumnum diſciplinæ noſtræ boni & æqui conſulturum non diffidimus. Vale.

TRA-

TRACTATVS

Inſignis, & rarus Contradictionum Iuris Canonici cum iure Ciuili nominatiſſimi doctoris

D. BAPTISTÆ A SANCTO Blaſio Patauini, duas Contrarietatum centurias continens.

N quibus cõtradicat ius canonicum cum iure ciuili, enumerabo contradictiones iurium prout nunc mihi in mentem occurrit, ſed futuro tẽpore ſuccedente, addam alias, quæ differũt inter ſe in pluribus, & adinuicem contrariantur in pluribus.

¶Primò.

¶ De iure canonico, malęfidei poſſeſſor nullo tempore præſcribit, loquendo etiam in præſcriptione longiſſimi temporis, vt eſt caſus in c. fi. & ibi no de præſc. & in cap. poſſeſſor malęfidei. de regu. iur. lib. 6. Sed de iure ciuili præſcribit malafide non obſtante præſcriptione longiſſimi temporis, vt not. in c. fi. & l. ſicut, & l. omnes, & l. cum notiſſimi. C. de præſcri. 30. vel 40. anno. & per Ang. in rep. l. j. C. de iudicijs, quicquid dixerit Bar. in l. ſequitur. §. ſi viam. ff. de vſuc. & in l. hæc autem iura. ff. de ſeruit. vrba. prædi. & ibi ſcripſi, vbi Bar. dixit, illud c. poſſeſſor. non procedere in actionibus perſonalibus &c. quod falſum eſt ratione peccati, vt in d. c. fin.

¶Secundò.

¶De iure canonico, in omni reſcripto Papæ ſubintelligitur illa clauſula, ſcilicet ſi preces veritate nitantur, vt in c. ij. de reſcri. & per Specu. in tit. de reſcri. præſenta. §. ratione quoque defectus, verſi. j. Sed de iure ciuili reſcriptum principis non valet, niſi in eo ſit expreſſa illa clauſula, vt in l. vniuerſa reſcripta. C. de diuer. reſcri. quæ eſt 25. q. 2. c. vniuerſa. Et ita tenet etiam Anto. de But. in d. c. ij. ad finem commenti ſui, vbi dicit, ꝙ non ſtatur legibus canonizatis in eo, in quo contradicunt iuri canonico, prout eſt d. l. vniuerſa.

¶Tertiò.

¶ De iure canonico, ex pacto nudo naſcitur actio, vt in c. j. de pactis, ſecundum communem opi. canoniſtarum. Secus de iure ciuili, vt in l. iuriſgentium. ver. igitur nuda. ff. de pact.

¶Quartò.

¶ De iure canonico, quis poteſt alteri ſtipulari, vt no. j. q. 7. c. quoties cordis oculus. facit in arg. c. iuramenti. 22. q. 4. & habetur per legiſtas in l. ſtipulatio iſta habere licere. §. alteri. ff. de verbo. obli. Secus eſt de iure ciuili regulariter, vt in d. §. alteri, & inſti. de inuti. ſtipula. §. alteri. cum ſimi. vide quod dicam in c. ius publicum. j. diſtinc. j. in 2. notabili.

¶Quintò.

¶De iure canonico, valet pactum iuratum de ſuccedendo in hęreditate recipientis pactum, vt in c. ij. de pactis lib. 6. ſecus de iure ciuili, vt ibi no. & eſt text. in l. pactum quod dotali. C. de colla. & l. fina. C. de pact.

¶Sextò.

¶De iure canonico, cauſa meri vel mixti imperij poteſt delegari, vt in cap. in archiepiſcopatu. de raptoribus, & quod ibi not. & c. fin. ne cle. vel mo. nego. ſecu. ſe immiſceant, lib. 6. ſecus eſt de iure ciuili. l. imperium. ff. de iuriſdi. om. iudi. cum ſi.

¶Septimò.

¶ De iure canonico, fabricator famoſi libelli punitͅ pœna citra mortem, nam ſubditur verberibus, vt 5. q. j. c. j. & quandoque excommunicatur, vt in c. hi qui. ea. cauſa & quæſtione, quod habet locum in illo, qui ponit libellum famoſum in eccleſia, vt ibi. & ſi ſponte confitetur aliter non conuictus, mitius cum eo agitur, vt in c. quidam. in fin. eadem cauſa & quæſtione. Et plenè not. in d. q. j. in gloſ. ſummæ, ſed de iure ciuili conuictus de libello famoſo decapitatur, vt in leg. j. C. de famoſis libellis, & in cap. ſi quis famoſum. 5. quæſt. j. vbi d. l. j. eſt canonizata, & notatur ibi, in gloſſ. ſummæ.

¶Octauò.

¶ De iure canonico, regulariter ab omni interlocutoria poteſt appellari, vt in cap. vt debitus, & c. cum ceſſante, de appel. ſecus eſt regulariter de iure ciuili, vt in l. 2. ff. de appella. non reci. Et ibi enumeraui fallentias. 30. vel circa.

¶Nonò.

¶ De iure canonico, ab interlocutoria ſi appellatur, debet appellari in ſcriptis, & exprimi cauſa grauaminis ſpiritualis, vt in c. cordi. de app. lib. 6. & cle. appellanti. de app. ſed de iure ciuili vbi poteſt appellari ab interloc. nõ eſt neceſſe, ꝙ appelletur in ſcriptis: vt no. gl. in l. ij. ff. de ap. reci. & in l. j. in fi. ff. de ap. & per Bar. & alios ibidem, & in l. eius. ff. de ap. reci. vel non. in j. q. Adde tamen, ꝙ ẽt de iure canonico ſi appelletur incontinenti ab interlocutoria, & exprimitur cauſa grauaminis, poteſt appellari viua voce ſecũdum Io. An. in nouel. in c. quamuis, de elec. lib. 6. & approbat Ange. in l. litigatoribus. C. de appel. quod multum limitat dictum. c. cordi. Adde etiam, ꝙ qñ appellatur ab interlocutoria, quæ non eſt mera interlocutoria, iuxta no. per Io. de Imo. in l. 5. in prin. ff. de verb. obli. & ibi etiam per Ang. tunc idem eſt in ea, quod eſt, quando appellatur a diffinitiua, vt dixit gl. in c. fin. de elec. lib. 6. ſuper verbo, naues. & no. Ang. de Are. in l. j. §. libelli. ff. de appel. quod etiam multum limitat dictum c. cordi.

¶Decimò.

¶ De iure canonico, Ex tribus arbitris vno eorum abſente & requiſito, ab alijs duobus præſentibus, preſentes ꝓcedere poſſunt ad expeditionem cauſæ arbitralis, & valent acta per eos, & ſententia eorum, vt in c. fi. de arbi. lib. 6. ſecus eſt de iure ciuili, vt in l. ſi tres. ff. de arbi. Et idem in terris eccleſiæ tantum ſeruabitur dictum c. fi. vt dicit glo. ſuper eo. in verbo, ciuilis. in fi.

¶Vndecimò

¶De iure canonico, videlicet compromiſſum vt in arbitrum factum per partes in iudicem cauſę, vt in c. cum tꝑe. de arbitris. & per Inn. in c. innotuit, & c. expoſita. eo. ti. ſecus eſt de iure ciuili, vt in l. ſed & ſi in ſeruũ. §. ſi quis iudex. ff. de arbitris, & ibi per Raph. Ful. q dicit, ꝙ in terris eccleſiæ ſeruabitur ius canonicum, in terris verò imperij ius ciuile, ita ẽt ſcripſi in d. §. ſi quis iudex.

¶Duodecimò.

¶ De iure canonico, inter patrẽ & liberos in eius patria ꝑtãte cõſtitutos ꝑt eſſe iudiciũ in terris eccleſię, vt no. Io. An. in c. ſi annũ de iudiciis. lib. 6. & tenet Ang. in l. lis nulla. ff. de iudicijs. ſecus eſt de iure ciuili, vt in d. l. lis nulla, & eſt gl. in verbo, non ęquamus. in c. quæritur 2. q. 7. Et eſt cõis opinio doctorum ſm Ludoui. de Roma in ſuo ſingulari, quod incipit, iudicium non poteſt eſſe &c. vbi allegat tres glo. iuris canonici, de quo tamen latius dixi in d. l. lis nulla, in prima limitatione, prima glo. eſt in d. c. ſi annum. in glo. penul. ſecunda glo. eſt in d. c. quæritur. in verbo, non æquamus. tertia glo. eſt in c. ſi eccleſia. 22. q. 4. in verbo, melius. ſeu illa capitula allegantur per glo. Io. An. in d. c. ſi annum. quicquid dixerit Bar. in ſuo tractatu de differentijs inter ius canonicum, & ius ciuile, in 2. col.

¶Decimotertiò.

¶De iure canonico, ſaltem in cauſis ſpiritualibus, filiusfami. etiã minor annis 25. poteſt ſtare ſolus in iudicio, vt in d. c. ſi annum, de iudi. lib. 6. Secus de iure ciuili, vbi pater eſt legitimus adminiſtrator. l. j. C. de bo. maternis, & l. cum non ſolum. §. neceſſitate, & quod ibi no. C. de bo. quę liberis, & per doct. in d. l. lis nulla.

¶Decimoquartò.

¶De iure canonico, venditio vel alienatio fundi dotalis, vel donationis propter nuptias facta per mulierem, vel maritum cum iuramento mulieris valet propter efficaciam iuramenti, vt in c. cum contingat, de iureiuran. & in c. licet mulieres. eo. tit. lib. 6. ſecus eſt de iure ciuili, cui tamen in hoc præualet ius canonicum, vt no. in dictis iuribus, & in l. non dubium. C. de legibus, & ꝑ Bar. & alios in l. ſi quis pro eo. in prin. ff. de fideiuſ.

¶Decimoquintò.

¶De iure canonico, ſicut in cauſa principali non poſſunt alii teſtes examinari ſuper primis capitulis propter timorem ſubornationis, vt in c. fraternitatis, de teſt. ita in cauſa appellationis nõ poterunt examinari alij teſtes ſuper primis capitulis prædictis in cauſa principali, vt in cle. teſtibus, de teſti. ſecus videtur eſſe de iure ciuili in ipſa cã appellationis, vt no. in auc. qui ſemel. C. de proba. & in l. per hanc. C. de temporibus & repara. appel. dic vt ibi dixi. & vide Ang. in ſuo conſi. 155. in j. col. vbi dicit, ꝙ primi teſtes iurati, ſed non examinati, vel etiam noui teſtes ſuper eiſdem capitulis, non poſſunt examinari in cauſa appellationis de iure canonico, licèt aliud dicat eſſe de iure ciuili.

¶Decimoſextò.

¶De iure canonico, ꝑt a quocunq; iudice appellari ad Papã ẽt omiſſis medijs, vt in c. dilecti filij prior. & c. ſi duobus, de ap. ſecus de iure ciuili, quia omiſſis medijs non poteſt appellari ad principem, ſed gradatim eſt appellandum. l. imperatores. ff. de appel. ꝗd autem ſi appellatur ad inferiorem a Papa omiſſis mediis? dic vt no. in d. c. dilecti filii prior. vide infra in differentia 74.

¶Decimoſeptimò.

¶De iure canonico, quis poteſt alteri delegare, quod nõ poteſt per ſe exercere, vt in pęna ſanguinis, vt in c. fi. ne cle. vel mo. nego. ſecula. ſe immiſceant li. 6. & c. ſententiam eo. tit. in antiquis, & in c. nõ liceat. di. 86. & in aliis multis iuribus ibi in glo. allegatis,

secus de iure ciuili:cū delegatus fungat̃ iurisdictione, & vice delegantis, vt in l.j.§.qui mandatū.ff.de offi.eius cui manda.est iurisdictio.& sentit gl.in d.c.fi.in verbo,maleficio.

¶Decimooctauò.

¶De iure canonico, multa possunt expediri per denuntiationē euangelicam,de qua in c.nouit.de iud.& in c.si peccauerit.2. q. j. de quibus per Bar.in extrauag.ad reprimendū,in ver. per denuntiationem,quæ tñ de iure ciuili sunt destituta omni remedio, vt habetur per Bartiū d.extrauaganti. ad reprimendum, in d. verbo,per denuntiationem.

¶Decimononò.

¶De iure canonico,vsurarius manifestus non p̄t testari, nō præstita satisdatione de restituendis vsuris ablatis, vt in c.quamquā. de vsuris li.6.sed de iure ciuili secus vr̃,vt in toto titulo.ff. & C.de testamen.& qui testa.facere possunt,& instit.quibus non est permis.facere testamentum,per totum.

¶Vigesimò.

¶De iure canonico,ēt post bienniū p̄t opponi excepti non nu. pec.in vim exceptionis doli mali ꝯ dolosum,vt ꝑ Dy.in c. locupletari.de regu.iur.lib.6.secus est de iure ciuili,vt in l.in contractibus.in prin.C.de non nu.pecu.& insti.de literarū oblig.per totū, de qua materia vide Ang.in l.si non singuli.C.si cer.per.& in suo consi.cliiij.& consi.ccxlij.in iij.col.& in remis. ibi per eum adductis,& per Bal in l.si ex cautione.C.de non nu.pec. in q. ix. & per eundem in l.j.C.de confes.in ij.col.& per Ludo.de Roma. in l.diuortio.ff.de verb.obli.in 3.col.ad fi.& per Ang.de Are. instit. de excep.§.j.in prin.& per Ant.de But.in c.is qui.de solu. & per Ioā. An.in c.qui pleriq;.de immu.eccl.de qua materia vide, qđ scripsi in d.l.si non singu.vbi limitaui titulum.C.de non nu.pec.quadraginta vno modis,dic vt ibi plenè dixi.

¶Vigesimoprimò.

¶De iure canonico,vidua absq; pęna infamię, vel alia pęna liberè potest nubere.ī.tempus luctus primi viri sui defuncti, & sic.ī. annum pp permissionem Apostoli,vt in c.pe.& c.fi. de secundis nuptijs,& qđ ibi no.per gl.& doct.secus est de iure ciuili,vt.C.de secundis nup.l.j.& auc.ijsdem pœnis,& in auct.de resti. & ea quę parit.§.fi.& l.genero & l.liberorū.§.j. vsq; in finem. ff. de his qui notantur infa.de quo dic vt in dictis iuribus.

¶Vigesimosecundò.

¶De iure canonico,per solū ꝯctū matrimonij inter concubinariū & ꝯcubinā,cū qua poterat ꝯhi mr̃imoniū tp̃e ꝓlis susceptę, legitimant̃ liberi naturales tm̃,absq; cōfectione instr̃orum dotaliū,s̃m cōem opinionē,vt in c.tanta.qui filij sint legitimi.secus est de iure ciuili,nā illo iure vltra matrimoniū dēnt cōfici instr̃a dotalia ad effectū legitimationis filiorū naturaliū tm̃, vt habet̃ insti.de nup.§.fi.& habet̃ in c.per venerabilē.qui fil. sint legit.

¶Vigesimotertiò.

¶De iure canonico,aliter fit cōputatio graduū,nam duo fratres sunt in primo gradu cōsanguinitatis & filij duorū fratrum sunt in secundo gradu,vt habet̃ in d.c.non dēt.de consangui.& affi.& per Io.An.in arbore cōsanguinitatis,& dixi.s̃.eod.in q.xiij. secus est de iure ciuili,nā fratres sunt in secundo gradu, filij verò duorum fratrum sunt in quarto gradu &c.vt in §. duorum. instit. de nup.& per Io.An.in dicta arbore consanguinitatis &c.

¶Vigesimoquartò.

¶De iure canonico,valet matrimoniū ꝯctum per filium vel filiamfa.ēt sine consensu,vel contra voluntatem patris; quia sufficit consensus illorum,de quorum coniugio tractatur,vt in c. cū apud.de sponsalibus,& notatur institu.de nupt. in prin.secus de iure ciuili;quia requiritur cōsensus patris,vt insti.de nup. in princip.& ibi no.& l.3.ff.de ritu.nup.

¶Vigesimoquintò.

¶De iure canonico,valet matrimonium inter tutorem vel filiū eius & pupillam vel adultam,cuius ille gesserat tutelam, vel curam,vt per doctores in d.c.pen.in fi.de secun.nupt.secus est de iure ciuili,vt.C.de interdicto matrimonio contracto inter pupillum & tutorem &c.in rubro & nigro.

¶Vigesimosextò.

¶De iure canonico, liberi ēt nepharij vel incestuosi & nati ex dānato coitu sunt a parētibus alēdi:vt in c.cū hēret.de eo qui duxit in matrimoniū eā quā polluit ꝑ adulterium.Secus est de iure ciuili,vt in auc.ex complexu.in fin.C. de incestis nup.

¶Vigesimoseptimò.

¶De iure canonico,in cā principali non finit̃, vel non perit instantia triennij vel biennij,vt in c.venerabilis,de iudicijs. Secus de iure ciuili:vt in l.properandum.C.de iudicijs,& l.j. C. vt intra certum tempus causæ tam ciuiles quàm criminales &c.

¶Vigesimooctauò.

¶De iure canonico, ad validitatē sententiæ non curamus, vtrū verba obligatiua,vel executiua referant̃ ad personā procuratoris,per quē dñs litigauit,vel ad personā dñi;qa semper valet sententia de ęquitate canonica,vt in c.querelā. de elec. & ibi ꝑ Bernardum.Inno.& doc.Et ita seruat cōis stilus curiæ s̃m Ange. in l.j.C de sent.& interlo.om.iudi. & per Lud.de Roma. in suo singulari.xxi.de quo vide per Bar.& alios in l. stipulatio ista. §. si stipuletur.ff.de verb obli.& per Ange in suo consi.xcviij. per totū, vbi declarat,quod ius sit seruandum: sed de iure ciuili ad validitatem sententiæ,opus est,ꝙ verba obligatiua referant̃ ad personam procuratoris,& executiua ad personam domini,vt in d. l.j. C de senten.& interlocu.om.iudi.quod tamē limita multis modis,vt posui in d.l.j. vltra omnes.

Vigesimononò.

¶De iure canonico,hastiludia vel torneamenta pp periculū aīę ac vitæ & personæ sunt prohibita,vt in c.j. de torneamētis, secus est de iure ciuili,vt in l.Septitia,& l.imperatores. in fi. ff. de pollicitatio,& in toto tit.C.de spectaculis,& in toto tit.de expensis ludorum lib.xj.quicquid dixerit Bar.in suo tract. de differentijs inter ius canonicum & ius ciuile,in prin. 8. col.

¶Trigesimò.

¶De iure canonico,prohibet̃ concubinatus & oīs coitus pręter matrimoniū,vt habet̃ in c.tanta.qui filij sint legi.& 32.q.4. §.his ita rñdet̃.Sed de iure ciuili concubinatus est licitus inter solutū & solutā,inter quos matrimoniū ꝯhi posset,vt in toto titu. ff. & C.de concubinis,& habetur instit.de nuptijs. §.fi.

¶Trigesimoprimò.

¶De iure canonico, testm̃ factū corā presbytero & duobus vel tribus alijs testibus valet,vt in c.cū esses,& c.seq.de testa.qđ ius canonicū in hoc imitatur ius diuinū s̃m qđ in ore duorū, vel triū stat oē verbum,vt ibi,& per Bar.in l.admonendi.circa fi. ff.de iureiu.Sed de iure ciuili regulariter requirunt̃ septem testes, vel in codicillis quinq; & eodē mō in donatione cā mor.vt in l.hac cōsultissima.C.de testa.& l.hr̃des palam.in princ.ff.de testa.& l.fi.C. de codicillis.& l.fi.C.de dona.cā mor.licet in piam causam sufficiant duo testes,vt per Bar.in l.j.C.de sacrosan.eccl. dic vt ibi per legistas.Et inter liberos similiter sufficiunt duo testes.d.l.hac cōsultissima.§.ex imperfecto.& in testō militis degentis in expeditione sufficiunt similiter duo testes de iure ciuili.l.milites in expeditione degentes.C.de testa.mili.

¶Trigesimosecundò.

¶De iure canonico,clericus nunq̄ potuit,nec p̄t renūtiare suo priuilegio fori,vt in c.si diligenti,de foro comp.secus de iure codicis,vt in l.si quis in conscribendo.C.de pac.licet hodie iure aucte̅nticorum idem sit,quod de iure canonico, vt ibi no.

¶Trigesimotertiò.

¶De iure canonico,fas est transire per agrū alienū, ac pp necessitatē famis comedere,sed non asportare de vuis & spicis,vt in c. j.j.di.& in c.discipulos,de cōsec.di.5. Sed de iure ciuili non licet, vt in l.per agrū.C.de seruit.& aqua.& probatur in d.c.j. in j. di.& qđ ibi no.& scripsi in rub.ff.de seruit.vbi multa pulchra dixi.

¶Trigesimoquartò.

¶De iure canonico,maximè clerici in terris ecclesiæ, vel imperij prohibent̃ docere,vel audire ius ciuile; qa cis dēt sufficere ius canonicū,vt in c.super Spec.de priuile.Dicitur tñ, ꝙ hoc studiū Patauinum hēt hoc priuilegium,ꝙ clerici possunt audire ius ciuile per quinquennium ad eorum instructionem, vt facilius capere possint doctrinā iuris canonici.Sed de iure ciuili secus est, quia omnes possunt docere,vel audire ius ciuile, arg. l. necnon. §.quod eis.ff.ex quib.causis maio.

¶Trigesimoquintò.

¶De iure canonico,serui possunt contrahere matrimoniū, dūmodo præstent debita seruitia dominis suis,vt in c.j.& quod ibi no.de coniugio seruorum:secus est de iure ciuili;qa non dicitur cum eis,vel inter eos contrahi matrimonium, sed contuberniū. l.cum ancillis.C.de incestis nup.

¶Trigesimosextò.

¶De iure canonico,ædificiū factū in solo alterius de pecunia ecclesiæ,trahit ad se dominiū soli fauore ecclesiæ,& sic in hoc casu solū cedit pecunię,vt no.in c.apostolicos.xij.q.2.gl.fi.in fi.sui.Sed de iure ciuili ædificiū semper cedit solo,nec reperit̃ ob hoc exceptum ędificatum de pecunia ecclesiæ, vt in l. redemptoris. ff.de rei ven.& l.adeo.§ cum in suo.ff.de acquir.rer.do. & insti. de rerum diui.§.cum in suo.& dixi in d.l.redemptoris.

¶Trigesimoseptimò.

¶De iure canonico,in testamentis admittuntur ēt fœminæ in testes,cum in ipsis testamentis s̃m illud ius seruet̃ ius gentium, vt in d.c.cum esses,& c.relatum,de testamen. s̃m quod nō debet esse differentia inter masculum & feminam.l. maximum vitiū. C.de liberis præteri.vel exhære.Sed de iure ciuili fœminæ nō admittuntur in testamentis in quibus septem testes requiruntur,vt in d.l. hac consultissima.& l.qui testamento §.mulier. ff. de testa. & insti.de testa.§.testes.

¶Trigesimooctauò.

¶De iure canonico, fœmina, seu mulier in causis criminalibus non potest esse testis regulariter,vt in c.mulierem.33.q. 5. & qđ ibi no.& quod habetur in c.forus.§.fi.de verbo.signi.secus de iure ciuili,vt in d.l.qui testamento.§.mulier,& quod no. in d. c. forus.§ fin.& in d.c.mulierem.

Trigesimononò.

¶De iure canonico periurus etiam in iuramento iudiciali efficitur infamis patet, quia prohibet̃ a testimonio, & xl. dies in pane,& aqua,& septem sequentes annos debet pęnitere, & nunq̄ esse sine pęnitentia,vt in c.quicunq;.d.q.j. & ibi gl. sed de iure ciuili periurus in tali iuramēto iudiciali, quod defertur in iudicio a parte parti,solum Deum habet vltorem, nec punitur in hoc seculo,vt in l.2.& quod ibi dixi.C.de rebus credi. & iureiu.

¶Quadragesimò.

¶De iure canonico, emphyteuta ecclesiæ,vel alterius priuati,licet cessauerit soluere canonē ꝑ bienniū,vel trienniū, iuxta auc. qui rem.C.de sacrosanc. eccle. tñ celeri satisfactione p̄t offerendo canones præteritos, seu pensiones præteritas morā purgare, vt in c.potuit.de locato.Sed de iure ciuili per lapsum dicti temporis cadit a iure suo irreparabiliter,si dñs velit,nec de iure ciuili p̄t moram purgare,vt probat̃ in l.2.C.de iure emphy. & notāt aliqui Moderni in l.si insulam.ff.de verbo obli.& in d.l. 2.

¶Quadragesimoprimò.

¶De iure canonico,pro legitima liberorum consequenda reuocantur alienata per parentes in fraudem liberorum,etiam si alienatio facta sit ex causa onerosa,puta ex causa venditionis, vel ꝑmutationis,ne dū ex causa lucratiua,puta ex cā donationis,vt in c.Raynutius.de test.& ibi per Host.& per Bar.& Bald. & Pau. de Ca.C.si in frau.patr.alie.a libertis facta sit l fi.|sed de iure ciuili reuocatur per liberos ex causa legitima eorum solum alienata in fraudem ex causa lucratiua,vt in titu.C.de inoffi.dona. & l. non vsq; adeo.ff.si a paren.quis manumis.fuc.

¶Quadragesimosecundò.

¶De iure canonico,affinitas ꝯhitur per coitum carnalem in vase debito,siue per viam matrimonij, siue absq; matrimonio, vt no.in l.non facile §.affines.ff.de gradi.& insti.de nup. §. affinitatis,& 35.q.3.c.extraordinaria,& habetur in arbore consanguinitatis & affinitatis per Io.An.& alios doc.sed de iure ciuili per solum matrimoniū,etiam absq; copula ꝯcta est affinitas, vt not.in c.si quis desponsauerit.27.q.2.& in d.§.affines,dic vt per Ioa.An. in d.arbo.affinitatis,vbi etiam per Anto.de Rosellis.

¶Quadragesimotertiò.

¶De iure canonico,filij duorum fratrum vel sororum,qui dicūtur consobrini,vel patrueles non possunt inter se cōtrahere matrimonium,vt in c.non debet,de consanguini. & affini. cū simi. secus est de iure ciuili,vt in l.in celebrandis.C. de nup.& ibi gl.in §.duorum fratrum.insti.de nup.facit,quod habetur 35.q.j.c.cum igitur,& § hac itaque.

¶Quadragesimoquartò.

¶De iure canonico, potest intentari interdictum recuperandæ possessionis etiam ad pęnam post annum, licet secundum ius ciuile ad pęnam post annum agi non possit,vt no.in c.2. de restit. spolia.in gl.fi.& 3.q.j.c.reintegranda.

¶Quadragesimoquintò.

¶De iure canonico,seruus non tenetur præferre charitatem domini sui charitati suæ propriæ,arg.ī.j.dist.humanum, vbi omnia quæcunq; &c.sed de iure ciuili secus est l.j.§.eodem autem tecto. ff.ad sylleia.& dicam ī.di.j.huma.in contrario 8.

¶Quadragesimosextò.

¶De iure canonico,iudex ordinarius p̄t vt suspectus recusari ex iusta cā,vt in c.2.requiris §.1.postulas, de appel. sed de iure ciuili associatur,non autem recusatur,vt in l.apertissimi,cum auc.si vero contigerit,ibi signata.C.de iudi.

¶Quadragesimoseptimò.

¶De iure canonico,senes & alij simili rōne excusati ne ferāt testimonium,admittuntur in testes & coguntur ferre testimoniū propter peccatum,sed de iure ciuili secus est,& dicitur senex,qui est ętatis lxx.anno.vt in l.inuiti,& ibi no.ff.de testi.

¶Quadragesimooctauò.

¶De iure canonico,in traditionibus innominatis non habet locum pnīa etiam re integra,vt per Ang.in l.in traditionibus.ff.de pact.& per Bal.in rubrica.C. de rerum permu. vbi allegat notata per gl.in c.cum inter.de electi.& per Bal.in l.cum quis.C.de iuris & facti ignoran.& in l.siue apud acta.C.de transact.licet Romanus contra in l.si pecuniam,in princi.ff.de condit.ob cau.argu.c. ratum,& no.in c.si qui testium.de testi.vbi gl.c.cum expediat, de electi.sed de iure ciuili secus est,vt in l.si pecuniam in prin. ff.de condi.ob cau.

¶Quadragesimononò.

¶De iure canonico,etiam in causis criminalibus licet criminaliter imputatis, potest committi alteri examinatio testiū sicut in ciuilibus,vt per aliquos doct.in c. si qui testium, de testi. & in c. quoniam contra falsam,de prob.secus est de iure ciuili,vt in l.iudices,& auc.apud eloquentissimum.C.de fide instru.

¶ Quinquagesimò.

¶De iure canonico,actio iniuriarum est transmissoria ad hæredes & contra hæredes,vt habet̃ in c.in literis,de rapt. secus est de iure ciuili.l.si cum §.qui iniuriarum.ff.si quis cau.de quo tamen, vt per doctores in dicto c in literis,& vide per Modernos,maximè per Io.Petrucij in l.j.§.hoc iudicium. ff. si quis ius dicen. non obtemperauerit.

¶Quinquagesimoprimò.

¶De iure canonico,sacerdotium,& quilibet ordo sacer liberat quem a patria potestate,vt no.in c.indecorum,de æta. & qualit. de quo tamen dic:vt per Abbatem in c.cōstitutus, de resti. in inte.in 4.notabili:sed de iure ciuili sola dignitas episcopalis liberat quem a patria potestate,vt in auc.sed dignitas.C. de epis.& cleri. & quod no.Sali.in l.sacrosanctæ.C.de epis.& cle.

¶Quinquagesimosecundò.

¶ De iure canonico,omnes clerici,& episcopi,vel administratores ecclesiarum de bonis proprijs quæsitis aliter,quam contemplatione ecclesiæ possunt testari,& disponere pro libito volūtatis eorum,vt habetur 12.q.j.c.sint manifestæ,& eadem causa q.5. c j sed de iure ciuili episcopi & administratores de quęsitis ex industria eorum,vel laboribus eorum non possunt testari, sed acquiritur ecclesiæ eorum,vt in auc.licentiam, & ibi per Salice. C. de episcop.

¶Quinquagesimotertiò.

¶De iure canonico,deserens bellum,vel fugiens infamis est, vt vij.q.j.infames,sed secundùm leges capite punitur,vt.ff. de re mi. l.omne §.qui in aciem.

¶Quinquagesimoquartò.

¶De iure canonico,tenetur hæres ex delicto defuncti,etiam lite non contestata,vt per Host.in summa de testamen.§. tenetur autem hæres,in prin.de iure ciuili secus,vt in l.j. C. ex deli. defunc. in quantum hæredes conueniantur,& per Proscho.& Anto. de But.in c.cum dilectus,de ordi. cogni.

¶Quinquagesimoquintò

¶De iure canonico,consuetudo non valet,nisi sit præscripta, vt in c.fi.& ibi gl.magna in fi.de consuetudi. secus secundū leges, vt ibi no.& sentit gl.in c.mos est.di j.in addi.Bar.Brixien. de quo tamen per Bal.in l. de quibus,de legibus.

¶Quinquagesimosextò.

¶De iure canonico,donatio facta ecclesię sub modo non reuocatur,licet modus nō sit adimpletus,sed agit̃ ad modū adimplēdum,vt in c.verum,de condi.apposi.s̃m intellectum gl.j. & Inn. & doc.Secus de iure ciuili l.j.C.de dona.quæ sub modo.

¶Quinquagesimoseptimò.

¶De iure canonico,difficultas iurātis, vel maiora eius negotia excusant iurantem a periurio,vt est glo.22.q. 2. beatus. Secus videtur de iure ciuili.l.continuus §.illud ff. de verb. obli. & dixi in l.2.C.de rebus credi.& iureiur.

¶Quinquagesimooctauò.

¶De iure canonico,descendens grauatus per fideicommissum, quādo ei debetur legitima,detrahit duas quartas, si est grauatus post mortem suam restituere, vt in c. Raynutius, & Raynaldus, de testa.Secus videtur esse de rigore iuris ciuilis, vt in l. iubemus. C.ad trebel.& ibi per doc.licet opinio canonistarum de consuetudine seruetur etiam per legistas: vt ibi nō. doc.

¶Quinquagesimononò.

¶De iure canonico,impediens legatum amicorū,vel hostiū excōicat̃, vt 93.di.si quis, sed s̃m leges traditur hostibus, vt seruus eorum fiat l.vlti.ff.de leg.& est gl.j.di c.iusgentium in gl. fi.

¶Sexagesimò.

¶De iure canonico, omne crimen infamat, secus s̃m leges, vt no.gl.in verbo,fures.in c.infames.6.q.j.

¶Sexagesimoprimò.

¶De iure canonico,omne crimen est publicum,secus s̃m leges, no.gl.in d.c.infames,in dicto verbo fures, quod not.

¶Sexagesimosecundò.

¶De iure canonico,in criminalibus p̄t absens dānari post litem cōte.si liquet de cā,licet sit secus de iure ciuili l.absentes ff.de pęnis,& in toto ti.ff.de requi.reis,ita dicit gl. magna in c. caueant.3. q.9.de quo vide plenè per Bar.in d.suo tra.in 3.col.

¶Sexagesimotertiò.

¶De iure canonico,præscribenti datur nedum exceptio, sed ēt actio,vt no Io.And.in regula, possessor,de reg.iu.li.6.Sed de iure ciuili possessori bonęfidei idem,sed malęfidei datur exceptio nō actio,nisi contra furem seu violentum possessorem l. si quis emptionis.C.de præscrip.triginta vel quadraginta annorum, & no. Gaspar de Calderinis in c.ad aures, de præscriptio.

¶Sexagesimoquartò.

¶De iure canonico,mulier etiam nobilis tenetur,& dēt ꝑ seipsam lactare filios suos,nec potest,vel dēt eos tradere alii mulieri ad lactandum,vt in c.ad eius.distin.5.Sed de iure ciuili hoc cōceditur mulieri nobili,vel vbi est talis consuetudo, vt per Bald. in l.alimenta.C.de neg.gest.& dicam in d. c. deniq;.

¶Sexagesimoquintò.

¶De iure canonico, non licet viro dimittere vxorem suam excepta causa fornicationis,vt in c.si vxorem 32.q 5.cum si. sed de iure ciuili ex aliis multis causis vir potest dimittere vxorem suā, & econtra,vt in l.consensu §.causas. C.de repudiis.

¶Sexagesimosextò.

¶De iure canonico,licet compromitti etiam cum iuramento, vt in c.cum tempore & c.cum ex parte,de arb.secus est de iure ciuili, vt in auc.decernimus.C. de arbi.

¶Sexagesimosextò.

¶De iure canonico,vniuersitas constituit ēt procuratorē, vt in c.petitio.de procura.& c.in causis eodem titu. & in c. cū causam.

de iuramen.calum.& de iure canonico omnes administratores appellantur hoc generali vocabulo, procuratores, vt in c.in pertractandis, de iura.calum. sed de iure ciuili vniuersitas constituit sindicum non procuratorem, vt in l.sicut.§.j.ff.quod cuiusq; vniuersitatis nomine: licèt quidam dixerit idem de iure ciuili, quod dictum est de iure canonico, de quo per Bar.in suo trac.de differentijs inter ius canonicum & ius ciuile, in secunda differentia.

¶ Sexagesimoseptimò.

¶ De iure canonico, possessorium recuperandæ possessionis pt̄ intentari contra quemcunq;, ad quem res illicitæ peruenit, vt in c.cum dilectus, de ordi.cogni.& ibi no.sed de iure ciuili pōt intentari contra spoliatorem tantum, vel mandantem, vel ratum habentem spoliationem, vt in l. cum a te.ff. de vi, & vi arma.& no.Bar.in d.suo tractatu in j.col.

¶ Sexagesimooctauò.

¶ De iure canonico, non licet iudici seculari etiam incidenter cognoscere de causa spirituali, vt in c.tuam, de ordi. cogni. & in c.causam, & c.lator.qui filij sint legitimi: secus esset de iure ciuili, vt l.2.ff.de iurisd.omni. iud. & in l. quoties.C.de iudi.& vide in cle.dispendi, de iudi.& in l.Titia ff.sol.matri.

¶ Sexagesimononò.

¶ De iure canonico, prælatus ecclesiæ pt̄ procuratorē constituere in cā ecclesiæ suæ etiā ante lit.conte.vt in petitio.de ꝓcur.sed de iure ciuili non pt̄ nisi post lit.cōte.ad similitudinem tutoris, vel curatoris, vt no.in l.neq;.C.de ꝓc.& no.in c.edoceri, de rescr.

¶ Septuagesimò.

¶ De iure canonico, accusatus condemnatus de crimine, suū accusatorem, vel extraneum accusare non potest, vt 6.q j.c. qui crimen, & no.3.q.9.c.neganda, secus est de iure ciuili, si ex illa sñia non perdit ciuitatem vel libertatem, vt not.in l.is qui reus. ff.de publi.iudi & per Bar.in dicto suo tra. in 4. col.

¶ Septuagesimoprimò.

¶ De iure canonico, nedum per litis contesta.sed etiam per solā citationem perpetuat̄ iurisdictio delegati, vt sic postea mortuo delegante non finiatur iurisdictio delegati, vt in c.gratum, de offic.deleg.sed de iure ciuili non perpetuatur nisi per litis contest. non autem per citationem solam, vt in l.& quia.ff.de iurisd. om. iudi.per Bar.in dicto tractatu, in 4.col.in fi.

¶ Septuagesimosecundò.

¶ De iure canonico, potest causa appellationis delegari reseruata sententiæ prolatione, vt in c.super quæstionum. §.intentioni, & ibi no.de offi.deleg.secus est de iure ciuili, vt in auct.ad hęc.C. de iudicijs, & per Bar.vbi s̄.in prin.5.col.de quo per Abb.in c.pastoralis, de offi.ordi.in notabili.3.dic vt ibi per eum.

¶ Septuagesimotertiò.

¶ De iure canonico, iudex potest causam delegare cuicunq;, vt in c.pastoralis, de offi.deleg.sed de iure ciuili, iudex causarum audientium non potest delegare nisi suis consiliarijs, vt in d.auc.ad hæc.C.de iud.& per Bar.vbi s̄.in 5.col.

¶ Septuagesimoquartò.

¶ De iure canonico, si iudex delegatus subdelegat cām in totū; tunc appellatur ad primum delegātem, si verò subdelegat cām, aliquo sibi reseruato, & sic aliquē articulū cāę tantū. Et tunc appellatur ad ipsum subdelegātē, vt in c.super qōnū.§.porrò, & qđ ibi no.de offi.deleg.sed de iure ciuili, si delegatus subdelegat, appellatur ad ipsum subdelegantē, vt in l.vnica.C. qui pro sua iurisdictione, de quo tn̄ vide qđ dixi in l.eo casu.C.de ap. & quod no. in c.dilecti filij prior, de ap.de hoc vide s̄.in differentia 16.

¶ Septuagesimoquintò.

¶ De iure canonico, furtum capitur largo modo ꝓ omni illicita contractione, vt no.14.q.5.c.dominus, sed de iure ciuili capit̄ furtum, prout diffinitur in l.j.in fi. ff. de fur.

¶ Septuagesimosextò.

¶ De iure canonico, non licet iurare per creaturas, nisi quatenus reperitur expressum, vt per euangelia, & altare, & per crucem, vt 12.q.j.c.cōsiderate, & c.clericum, & c.hēmus, & x.q.5.c. periurat. Sed de iure ciuili, licet iurare per creaturas quaslibet, præterq̄ per membra Dei, vt 22.q.j.c.si quis per capillum, & in auc.vt non luxurientur contra naturam, circa medium, & probatur primū in l.3.§ fi.& l.seq.& l. qui per salutem ff.de iureiuran.

¶ Septuagesimoseptimò.

¶ De iure canonico, non est necesse in libello exprimere nomē actionis, vt in c.dilecti, & ibi no.de iudi.secus s̄m ius ciuile, vt in l.j.in prin.ff.de eden & l.edita.C.de eden. quamuis aliqui dicant idē esse de iure ciuili: vt Azo, de quo dic, vt no.in d.l.j.in prin.

¶ Septuagesimooctauò.

¶ De iure canonico, qn̄ recusat̄ iudex delegatus vt suspectus, est opus cām suspitionis allegare, & sic eam corā arbitris ꝓbare, vt in c.suspitionis, de offi.dele.& in c.2.reqris § j.& c.cū spāli, de ap. sed de iure ciuili nō est opus allegare cām suspitionis, & sic nec probare eam, licet qdā ꝯdixerint, vt no in l.aptissimi.C. de iudi.

¶ Septuagesimononò.

¶ De iure canonico, ecclesia ꝯ præscriptionem cursam cōtra eā non restituitur, vt no.in c.auditis, de in integ.re.sed de iure ciuili restituitur intra quadriēnium a tp̄e præscriptionis ꝯpletæ; qa ecclesia & respublica æquiparant̄ l.fi.C.de sacrosan.eccle.& respublica restituit̄ aduersus p̄scriptionē l.respublica.C.ex qb.ca.maio.ergo & ecclesia: licet Bar in d.tractatu tētauerit, ꝙ ēt de iure canonico ecclesia restituit̄ ꝯp̄scriptionē: qa ęqparat̄ minori &c. vt.c.i.de in integ.resti.& c.auditis.cū si.secundum Bar.ibi.vii.col.

¶ Octuagesimò.

¶ De iure canonico, sola fama, quòd quis sit excommunicatus, facit illum esse euitandum, vt in c.cum desideres.de sen.excom. sed de iure ciuili fama sola non facit plenam probationem, vt ꝑ Bar.in l.de minore.§.tormenta.ff.de quęstio.

¶ Octuagesimprimò.

¶ De iure canonico, confessores & pręclicatores non habentes aliter vnde viuant, licitè ēt inuitis dn̄is possunt recipere eleemosinas ab vsurariis & raptoribus aliarum rerum, quasi gestores eorum, quorum res raptę sunt, vt in c.cum voluntate.de senten. excom.& ibi per Inno.secus est de iure ciuili, argu. l. extat. ff.qđ me.causa.& l.vltima.C.de nego.gest.

¶ Octuagesimosecundò.

¶ De iure canonico, clerici Parisius commorantes possunt etiā in causa pecuniaria coram episcopo loci conuenire laicos, vt in c.qđ clericis.de foro comp. Et ratio est, quia ibi episcopus est comes, vt ibi not. secus est de iure ciuili. l. fi. C. vbi in rem actio.& quod habetur in l.si qui ex consensu.C.de epis.audi.

¶ Octuagesimotertiò.

¶ De iure canonico, clericus nō potest prorogare iurisdictionē alterius iudicis ecclesiastici absque consensu sui proprii epi, vt in c.significasti.de fo.cōpe.sed de iure ciuili pōt prorogari iurisdictio iudicis non sui ēt sine consensu proprii iudicis: vt in l.ii. in prin.ff.de iudi.& dixi in repetitio.l.i.ff.de iudi.

¶ Octuagesimoquartò.

¶ De iure canonico, in causis matrimonialibus vbi agitur pro matrimonio non dissoluēdo, & in causis electionū, pōt procedi ad sñiam diffinitiuā ēt lite non contest. vt in c. i. & c. quoniā frequenter. §. porrò. vt lite non contesta.sed de iure ciuili secus est, nisi in causa appellationis altera parte absente, vt in l. fi. §. illud.C.de tempo.& reparati.appel.

¶ Octuagesimoquinto.

¶ De iure canonico, propter absentiam rei pōt fieri sequestrū, vt in c.ex literis.de do.& contu.& ēt in multis casibus permittitur, in quibus de iure ciuili non permittitur, vt no.in c.cum dilectus.de sequestra.pos.& fructuum: secus est de iure ciuili, vt in l. i.C.de prohibita seques.pecuniæ, & ibi latè dixi.

¶ Octuagesimosextò.

¶ De iure canonico, in negotiis ecclesiasticis cessat remediū offerendi se liti: quia offerens se liti nō admittitur, ac si possideret, ne delicta personæ redundent in damnum ecclesiarum, vt in c. ecclesia, vt lite penden.vbi de hoc, secus de iure ciuili; quia offerens se liti condemnatur, ac si possideret rem, quæ venditur. l.is qui se.ff.de rei vend.& l.qui se liti.ff.de peti.hæredi.

¶ Octuagesimoseptimò.

¶ De iure canonico, ad probandum consanguinitatem pro impediēdo matrimonium admittuntur testes de credulitate & auditu, vt in c.quoties, & c.licet, de probatio, sed de iure ciuili nō reperitur hoc permissum, immo regula est in contrarium, vt in l.j. in princ.ff.de ventre inspi.arguendo a speciali, & habetur in l.solam, & l.testium. C. de testi.

¶ Octuagesimooctauò.

¶ De iure canonico, sñia in causa matrimoniali pt̄ fieri sine scriptis, vt in c.Albericus, & ibi no.de testibus, secus de iure ciuili per regulam l.fi.& quod no.C.de senten.ex breuiculo recitandis.

¶ Octuagesimononò.

¶ De iure canonico, aliquando creditur dicto vnius testis ad plenam probationem. s.quando illud non est in præiudicium alicuius, puta si dubitatur inter aliquos, vtrum aliquis sit baptizatus, vel vtrum ecclesia sit consecrata, vt in c.paruulos, de consé. dist. 4.& c.cum itaq;, vel vtrum quis pęnitentiā egerit, vt in c. nemo, de simo.& c.omnis, de pęni.& remi.sed de iure ciuili vnius dicto non creditur, vt in l.iusiurandi.C de testi. vide tamen plures casus, in quibus creditur dicto vnius tantùm, de quibus per Spe. in tit.de testi.§.restat.versi.hoc tamen fallit.

¶ Nonagesimò.

¶ De iure canonico, Abbas in causa monasterii sui debet iurare de calumnia in anima maioris partis de capitulo suo vel cōuentu suo, vt habetur in c.dudū, de elec.sed de iure ciuili iurat in animam suam; quia habet personam legitimam stādi in iudicio, vt in l.2.§.quod obseruari, & §.hoc etiam: & ibi not. & quod habet̄ in auct.causa quæ fit cum monacho.C.de epis. & cle.

¶ Nonagesimoprimò.

¶ De iure canonico, non ita absolutè testes compelluntur ferre testimonium, vbi alii testes haberi possunt, vt in toto tit.de testi.cogen.maximè c.super eo, & per Inn.in c.i.eo. ti.sed de iure ciuili testes magis absolutè compelluntur ferre testimonium, vt in l.si quando, in prin.& ibi no.C.de testi.& dixi.j̄.in ver.clx.

¶ Nonagesimosecundò.

¶ De iure canonico, frater potest accusare fratrē, vel sororem, ēt de crimine graui, puta de hęresi, vt in c. literas. de pręsump. sed de iure ciuili frater non potest accusare fratrem vel sororem de graui vel magno crimine, vt in l.si magnum. C. qui accusa. non pos.secus si de leui crimine, vt in l.si sororem.eo.ti.

¶ Nonagesimotertiò.

¶ De iure canonico, parentes possent testificari ꝯ liberos vel ꝓ liberis & econtra. in d. c. literas. de præsum. & in c.diaconi sunt. xciij.di.de quo vide in c.super eo.de testibus.& in c. videtur.qui matrimonium accusa. pos. secus est de iure ciuili, vt in l.parentes.C.de testi.

¶ Nonagesimoquartò.

¶ De iure canonico, Exceptio excommunicationis dilatoria potest opponi in quacunque parte iudicij, etiam post litis contestationem, vt in c.exceptionem, de excep. & c. pia. eo. tit. lib.vj. Sed de iure ciuili nulla exceptio dilatoria potest opponi post litem ꝯtesta.vt in l.ita demum.C.de ꝓcura. & l.fi. C. de excep. & habetur in c. inter monasterium. de re iudi. nisi sit nouiter orta, vel detecta, vt in c. pastoralis. de excep. & l.ij. C. de consortibus eiusdem litis.

¶ Nonagesimoquintò

¶ De iure canonico, lata sñia ꝯ matrimonium ꝯ mulierem: ēt si sñia iam transierat in rē iudicatam, vt quia mulier videbatur verè contumax, tamen fauore matrimonij statur suo iuramento, qđ fraude suplanatata non venerit in peremptorio citata, vt in c.ex literis.de in integ.resti.licet secus esset in alia causa, vt ibi. Sed de iure ciuili hoc non reperitur permissam, argu. l.j. C. senten.rescin. non posse.& l.qui licitam.C.vt lite penden.

¶ Nonagesimosextò.

¶ De iure canonico, omnis cessio recepta per clericum a laico pręsumitur simulata, vt in c.ex parte, de alie.iud. mutan.causa facta: secus est de iure ciuili, nisi aliter probet̄ de fraude, vel simulatione, vt in l.per diuersas.& l.ab Anastasio. C. mandati.l. militem.C.de procura.

¶ Nonagesimoseptimò.

¶ De iure canonico, pro parte soluta forte ꝯsistente in dando obstat excep.petendi pęnā ꝓ rata pecunię solutę, vt in c.suam.& ibi gl. magistra, de pęnis.secus est de iure ciuili, qa pęna insolidum exigi potest ratione partis non solutę, vt ibi not.& l. stipulationū.§.fi.la.ij.ff.de ver.obli.& l.hęredes. § in illa.ff. fami. ercis.

¶ Nonagesimooctauo.

¶ De iure canonico, quis tenetur furem indicare, & sic nihil pōt recipere vt furem indicet, vt in c. q cum fure.de furtis: secus est de iure ciuili, vt in l. si ob turpem.ff. de condi. ob turp. cau. & in l.solent.ff.de præscriptis verbis, & in illis legibus nota.& l. 3. §. si tibi iudicium.ff.de condi.ob turpem causam.

¶ Nonagesimononò.

¶ De iure canonico, ordinator ad sacros ordines, nec tabellio nō potest aliquid accipere pro ordinatione, vel scriptura, reprobata omni consuetudine in contrarium faciēte, vt in c.sicut episcopum non decet.j.q.2.Sed de iure ciuili permittebatur talis cōsuetudo, vt in auc.de sanc.epi.§.pro consuetudinibus.& no. in d. c.sicut episcopum.in gl.magna in fi. sui.

¶ Centesimò.

¶ De iure canonico, in causa spirituali nullo modo licet desistere, & sic transigere pecunia accepta, arg.totius tituli de simonia. & j.q.j.per totum.Sed de iure ciuili nedum in ciuilibus, sed etiā in criminalibus licet transigere.s.in criminibus publicis ingerētibus pęnam sanguinis, excepto in crimine adulterij. In criminibus verò non ingerentibus pœnam sanguinis excepto crimine falsi non licet transigere, vt in l.transigere.C. de transactio.

¶ Centesimoprimò.

¶ De iure canonico, pares simul habitantes & se tractantes vt vir & vxor, non præsumuntur vir & vxor, & sic non præsumitur matrimonium nisi ostendat̄ solēnitas nuptiarū, vt 30.q.5.c.j.Secus de iurę ciuili, vt.ff.de rit.nuptia.l.in liberę mulieris.& ibi no.

¶ Centesimosecundò.

¶ De iure canonico, promissio pęnę, vel arrarum in matrimonijs non valet: quia est eadem ratio pęnę arrarū, arg. c. inter corporalia.de transla.pręlatorum, casus est in c.Gemma.de sponsalibus, sed de iure ciuili promissio pęnę in matrimonijs non valet, vt in l.Titia.§.idem respondit.ff.de verbo.obli.sed promissio arrarum valet, vt in l.fi.C.de spon.& no.d.c. Gemma.

¶ Centesimotertiò.

¶ De iure canonico, pater non potest filiam suam inuitā maritare, vt in c.cum locum, de sponsali.& c.j.de desponsa. impube. secus est de iure ciuili, nisi maritus sit persona turpis, vel indignus, vt in l.sed ea quæ patris.ff.de sponsalibus.

¶ Centesimoqurtò.

¶ De iure canonico, spurij, incestuosi, vel adulterini, & sic nati ex damnato coitu prohibentur eligi ad decurionatum, vel aliū honorem, vt in c.j.de filijs presbyter.secus est de iure ciuili, vt in l.spurij.in principi.ff.de decurionibus, & l. generaliter. §. spurios quoq; eod tit.

¶ Centesimoquintò.

¶ De iure canonico, ecclesia in suis ꝯtractib. nō pt̄ decipere secū contrahentē, ēt vsq; ad dimidiā iusti pretij, immo dēt stare contenta iusto pretio; vt no.in c.hoc ius porrectum.x.q.ij in verbo, plus offerenti.Sed de iure ciuili hoc non inuenit̄ in ecclesia, immo gn̄aliter licitum est ꝯhentib. se inuicē in pretio decipere vsque ad dimidiam iusti pretij, vt in l.item si pretio.ff.locati.& l.in causæ.ff.de mino.In alijs autē personis q̄ in ecclesia ꝯhente idē est quod est de iure ciuili, vt in c.cum dilecti.de empt.& vend.

¶ Centesimosextò.

¶ De iure canonico, hæres non adimplens voluntatem defuncti priuatur in totū hæreditate etiam nulla sibi relicta legitima, si sit de liberis, vt no.in c.experientiæ xj.q.j.de quo dic vt ibi not. Sed de iure ciuili hæres non adimplens voluntatem defuncti. j̄. annum priuatur hæreditate, relicta tamen sibi legitima, si est de liberis, vt in l fi.& auc.hoc amplius.C.de fideicommissis, & habetur in c.licet.in fi.de voto & voti redemp.

¶ Centesimoseptimò.

¶ De iure canonico, sacrilegus varijs pœnis punitur, iuxta ea quæ habentur in cap.si quis suadente diabolo.xvij.quæst.4.sed de iure ciuili sacrilegus punitur alijs pęnis, de quibus in l. sacrilegij pœnam.in principio.& l.sacrilegij.in prin.ff. ad l.Iuliam peculatus, & de sacrilegijs.

¶ Centesimooctauò.

¶ De iure canonico, iuramentum in pupillo doli capacis seruādum est, & sic valet, vt in c.paruuli.22.q.5.& ibi no.secus videtur esse de iure ciuili, vt in auct.sacramenta puberum. C. si aduersus vendi.Fallit in casu.l.fin. ff. de liberali causa, videlicet si pupillus manumissus iurat se præstaturum operas suo manumissori.

¶ Centesimononò.

¶ De iure canonico, Fur est, qui non intrat per ostium animo furandi, quamuis nihil adhuc acceperit, vt in c.tres personas.& ibi gl.23.q.4.sed secus est de iure ciuili, quia requiritur, ꝙ subsequatur contrectatio rei, vt in l.vulgaris.§.qui furti.ff.de furtis.

¶ Centesimodecimò.

¶ De iure canonico, Omnia iura habentia causam cōtinuā vel discōtinuā cōtra ecclesiā præscribunt̄ spacio 40.annorū vniformiter, vt in c.de quarta & c.vigilāti. & c. fi. de præscrip. sed de iure ciuili in iuribus non habentibus cām continuā, vel quasi, reqritur tn̄ tēpus, cuius initij memoria nō existat.l.j in fi.ff. de aqua plu.arcen.facit.c j.de præscr.lib.6.quod est verū, nisi allegetur titulus, ad cuius probationem inducatur patientia vsus per tēpus decem annorum inter præsentes, vel viginti annorum inter absentes, vt not.in l.seruitutes.la grande.ff.de serui. titulo generali. & vide in c.peruenit.de censibus.

¶ Centesimoundecimò.

¶ De iure canonico, ille qui post fundatam intētionem alterius vult aliquid quod proponit probare, si deficiat in probatione, condēnatur in expensis illius articuli etiam ante euētum totius causæ, vt in c.finem litibus.de dolo & cōtumacia. Et maximè in beneficialibus, vt ibi in litera: sed de iure ciuili reseruantur tales expensæ in fine litis, vt ibi not.per l. properandum.C.de iud.in §. sin autem.& ibi notatur.

¶ Centesimoduodecimò.

¶ De iure canonico, alia est pœna incēdiariorū, de qua in c. si qs dānum.de iniuriis & damno dato.& in c.deuotissimā.12.q.2.sed de iure ciuili aliter punit̄ incendiarius, prout no.in d.c. cum deuotissimam super verbo, si verò prædam &c.de quo vide distinctionem Bar.in l.j.ff.de offi.præfecti vigilum.

¶ Centesimodecimotertiò.

¶ De iure canonico, plures vulnerantes vnum, etiam si certum est, quòd ex ictu vnus perierit, censent̄ homicidę oēs: vt dicit gl. in c.fi.23.q.fi.sed de iure ciuili cēsetur homicida ille solus, ex cuius ictu perijt, quia actus vniuscuiuscunq; cōtemplandi sunt, vt in l.si in rixa.ff.ad l.Corn.de sica.& no.in d.c.fi.

¶ Centesimodecimoquartò.

¶ De iure canonico, alia pęna imponitur maleficis vel diuinatoribus, de qua in c.qui diuinationes.26.q.5.Et alia pœna imponit̄ s̄m ius ciuile, quia diuinatores concremantur, sed illi qui in eorum domibus hoc fieri fecerunt, post publicationem bonorum suorum in exilium mittuntur, vt in l.nemo.& l.nullus.C.de malefi.& mathema.& nota.in d.c.qui diuinationes.de quo etiā habetur in c.2.de sortilegiis.

¶ Centesimodecimoquintò.

¶ De iure canonico, qui cognouit carnaliter monacham, si clericus est, deponitur, si verò est laicus excōicatur: vt in c.si qs episcopus.27.q.j.sed de iure ciuili laicus decapitatur.l.si quis non dicam rapere.C.de epis.& cleri.

¶ Centesimodecimosextò.

¶ De iure canonico, non dissoluitur matrimonium altero coniugum volente intrare monasterium, nisi talis ingressus fiat ante secutam copulam, vt in c.ex publico.de conuersio.coniug.de quo vide no.in c.Agathosa.27.q.2.secus est de iure ciuili in auc. de nupt.§.distrahuntur.

¶ Centesimodecimoseptimò.

¶ De iure canonico, legatum rei alienæ nō valet indistinctè, ut in c.filius.de testa.& ibi not.sed de iure ciuili distinguitur, vt in l. cum alienam.C.de lega.& in l.si res obligata.ff.de leg.j.

¶Centeſimodecimooctauò.

¶De iure canonico, filiusf. obligatur in voto, vt in c. mulier. 32. q. 2. & ibi no. ſecus de iure ciuili, vt in l. ſi rem §. voto. ff. de pollicita. & idem glo. in l. Deo nobis. §. hoc etiam in verbo, ingratum. C. de epiſco. & cle.

¶Centeſimodecimononò.

¶De iure canonico, peccans contra naturam punitur citra pœnam mortis vt in c. clerici. de exceſſibus præla. & 32. q. 7. & c. flagitia. ſed de iure ciuili capite punitur, vt in l. cum vir nubit in fœminam. C. ad legem iuliam de adulte. & in auct. vt non luxurientur con. na. circa finem.

¶Centeſimouigeſimò.

¶De iure canonico, pater, nec maritus, nõ poteſt occidere adulteram, per regulam de qua in c. ſi non licet. 23. q. 1. de iure ciuili permittitur impune patri occidere filiam nuptam repertam in adulterio, vt in l. nec in ea. cum l. ſeq. ff. ad l. Iul. de adulter. & maritus punitur mitius, licèt nõ in totum excuſetur, vt in l. Gracchus. C. ad l. iul. de adulte.

¶Centeſimouigeſimoprimò.

¶De iure canonico, quia mulier rapta poteſt nubere ſuo raptori, vt in c. accedens. de raptoribus. ſecus de iure ciuili, vt in l. vnica. C. de raptu virginum.

¶Centeſimouigeſimoſecundò.

¶De iure canonico, emens rem eccleſiæ a fiſco non eſt ſecurus, immo rem eccleſiæ reſtituere tenetur, vt in ca. 2. de rebus eccleſijs non alienand. & ibi not. ſecus de iure ciuili in emente rẽ alienam quancunq; a fiſco, vt in l. bene a Zenone. C. de quadri. præſcrip. & eſt glo. in dicto c. 2.

¶Centeſimouigeſimotertiò.

¶De iure canonico, in alienationibus rerum eccleſiaſticarũ ſufficit ſolennitas, de qua habetur in c. ſine exceptione, & quod ibi no. 12. q. 2. ſed de iure ciuili requiritur maior ſolennitas, de qua in auct. hoc ius porrectum. C. de ſacroſanc. eccle. & 10. quæſtio. 2. capit. hoc ius porrectum, & no. Inno. in cap. dudum, de rebus eccle. non alie.

¶Centeſimouigeſimoquartò.

¶De iure canonico, ſi primus conductor ſit ſcholaris habitans domum cõductam, prohibetur alius ſcholaris inuito primo inquilino ſcholare illam domum conducere, vt in c. j. de locato. & ibi no. ſecus eſt de iure ciuili, vt in l. ne cui. C. locati. vbi nõ requiritur conſenſus primi inquilini.

¶Centeſimouigeſimoquintò.

¶De iure canonico, licitum eſt pignorare bona eccleſiæ ſacra, vel religioſa ex cauſa neceſſaria, vt in c. j. de pigno. & quod ibi nota. ſecus eſt de iure ciuili, vt in l. 3. C. quæ res pignori oblig. poſ. & eſt gl. in d. c. j. de pigno. in gl. in verbo, neceſſitate.

¶Centeſimouigeſimoſextò.

¶De iure canonico, voluntas teſtatoris, maximè in piã cauſam poteſt cõmitti in arbitrium alterius, nec cẽſet̃ captatoria, vt in c. cũ tibi, de teſta. & ibi no. ſecus eſt de iure ciuili, vt in l. illa inſtitutio. ff. de hæredi. inſtit. & l. captatorias. ff. de teſtam. milit.

¶Centeſimouigeſimoſeptimò.

¶De iure canonico, quò ad onus ſoluendi decimam ex fructib. non deducuntur ſumptus ex fructibus, vt in c. tua nobis, de decimis. ſed de iure ciuili vbicunq; fit mentio fructuum, fructus ſemper intelliguntur deductis ſumptibus. l. fructus. ff. ſol. matri. & l. j. C. de fructi. & lit. expen. & ibi latiſſimè ſcripſi vltra alios.

¶Centeſimouigeſimooctauò.

¶De iure canonico, imponentes noua & inſolita vectigalia primò moniti, quòd deſiſtãt & ſatisfaciant, donec nõ ſatisfecerint, priuantur communione eccleſiaſtica: vt in c. innouamus, de deci. ſed de iure ciuili perpetuo exilio puniuntur, vt in c. fin. C. noua vectigalia inſtitui non poſſe.

¶Centeſimouigeſimononò.

¶De iure canonico, ſi quis contraxerit cum puella nondũ ſeptẽ annos habente, cũ qua tentauit copulã, licet non potuerit ꝓꝑ illius puellæ ætatem, & matrimoniũ ſecutũ poſtea non fuit, nõ poteſt ducere in vxorẽ aliam conſanguineam illius puellæ, vt in c. iuuenis, de ſponſalibus, ſed de iure ciuili videtur ſecus, per not. ꝑ Azo. in ſumma. C. de nupt. & per not. per gl. in §. fi. inſti. de nupt. vbi iſtud impedimentum non connumeratur.

¶Centeſimotrigeſimò.

¶De iure canonico, in electionibus ſeruatur forma, de qua in c. quia propter, de elect. & in c. cum dilectus, de conſuetudine. nec eſt opus alia obſeruatione, vt ibi. ſed de iure ciuili debent præſtare iuramentum de eligendo illum in abbatem, quem ſciunt vita caſtum, fide rectum, & qui vtiliter monaſterio ꝓuidere valeat, vt in auc. de ſanctiſſi. epiſ. §. igitur abbatem.

¶Centeſimotrigeſimoprimò.

¶De iure canonico, in cõtrahendo matrimoniũ inter valentes loqui requiruntur verba cõſenſum exprimẽtia, ſecus in nõ valẽtibus loqui; q̃a tũc ſufficit cõſenſum nutu declaratũ, vt hẽtur in c. tuæ, de ſponſalib. & ibi no. Sed de iure ciuili ſufficit ſolus cõſenſus qualitercunq; declaratus ẽt inter valẽtes, loqui per l. nuptias. ff. de regu. iur. & l. cui fuerit. ff. de condi. & demonſtratio.

¶Centeſimotrigeſimoſecundò.

¶De iure canonico, archiepiſcopus cum pallio ſepelitur, vt in c. 2. in fi. de aucto. & vſu palij. & ibi no. ſed de iure ciuili nemo debet ſepeliri cum ornamentis aliquibus: vt in l. at ſi quis. §. funeris cauſa. ff. de reli. & ſum. fune.

¶Centeſimotrigeſimotertiò.

¶De iure canonico, archiepiſcopus non poteſt vti pallio ſuo extra ſuam prouinciam, vt in c. j. & c. ex tuarum. de aucto. & vſu palij. Sed de iure ciuili ipſe ſicut proconſul videtur, quòd poſſit vti inſignibus ſuis vbiq;, præterquam in vrbe Romana, vt in l. j. ff. de offi. proconſul. & lega.

¶Centeſimotrigeſimoquartò.

¶De iure canonico, ille qui obtinuit à Papa licentiam renuntiãdi dignitati, vel epiſcopatui, vel beneficio, cogitur illi cedere, vt in c. quidam cedendi, de renun. ſed de iure ciuili ille, qui ceſſit bonis in integrum ex pœnitentia poteſt bona recuperare. l. is q. ff. de his qui bo. cede. poſſunt, & ratio no. in d. c. quidam. vbi glo. ponit hanc differentiam.

¶Centeſimotrigeſimoquintò.

¶De iure canonico, in libertis eccleſiæ multa ſpecialia ſeruantur, de quibus in c. de famulis. de ſeruis non ordi. ſed de iure ciuili illa talia ibi enumerata non inueniuntur competere patronis eorum, vt in titu. ff. de opc. liber. &c.

¶Centeſimotrigeſimoſextò.

¶De iure canonico, pro falſitate multiplex pęna imponitur, vt habetur in c. ad falſariorum. de crimine falſi. & per Goff. in ſum. eo. ti. Sed de iure ciuili in homine libero eſt pęna deportationis & omnium bonorũ publicationis, in ſeruo verò vltimum ſupplicium. l. j. §. fi. ff. de falſis.

¶Centeſimotrigeſimoſeptimò.

¶De iure canonico, laicus patronus præſentans indignum non priuatur ea vice iure præſentandi indignum, vt gl. in c. cum vos. de offi. ordi. in gl. in verbo, idoneè, ſed de iure ciui. priuatur ea vice iure præſentandi, & illa poteſtas deuoluitur ad ſuperiorem, vt in auct. de ſanctiſ. epiſ. §. moratorium.

¶Centeſimotrigeſimooctauò.

¶De iure canonico, alia pęna imponitur interficienti filios, ſeu liberos ſuos, vel parẽtes, vt in c. j. & 2. de his qui filios occiderũt, & alia imponitur de iure ciuili, vt in l. j. C. de his qui parentes, vel liberos occiderunt, & in l. penul. ff. ad leg. Pomp. de parricidiis.

¶Centeſimotrigeſimononò.

¶De iure canonico, nõ licèt clerico aliũ occidere pro defenſione rerũ ſuarũ, vt hr̃ in c. ſuſcepimus. de hom. & ibi gl. j. ſed de iure ciuili cuilibet licitum eſt pro defenſione rei ſuę alium occidere, ſi aliter rem ſuam defendere non poſſit: vt in l. 4. ff. ad legẽ Aquiliam. & l. furẽ nocturnũ. ff. ad leg. Corneliam de ſica. niſi res ſit vilis per l. ſi ex plagis. §. tabernarius. ff. ad l. Aquil. & videtur caſus in d. c. ſuſcepimus. & de materia vide in c. ſi ꝓfodiẽs. de homicidio.

¶Centeſimoquadrageſimò.

¶De iure canonico, abducens ſecum virginem, tenetur eam dotare & accipere in vxorem. Et ſi pater mulieris nõ velit eã tradere in vxorem illi, tũc reddet eam & eã dotabit, vt in c. j. de adult. & ſtupro: ſed de iure ciuili aliud videtur, vt habetur in l. j. C. de raptu virginum. & in auct. de rapt. mulie.

¶Centeſimoquadrageſimoprimò.

¶De iure canonico, ſtuprator virginis ſi cum ea contrahit matrimonium & eam dotauerit, aliter nõ punitur, ſed ſi eã recuſet, eſt excõicatus, & verberatur, & in monaſteriũ detrudit̃, vt in c. ij. de adulte. & ſtupro. ſed de iure ciuili aliter caſtigatur, quia ſi per vim rapuerit mulierem, capite punitur. d. l. j. C. de raptu vir. ſi verò non per vim, tunc ſi eſt uilis perſona, uerberatur, ſi uerò honeſta, relegatur, ut inſtitu. de publ. iud. §. itẽ lex Iuli. & §. ſinautem. & not. in d. c. 2.

¶Centeſimoquadrageſimoſecundò.

¶De iure canonico, raptor dicitur cũ non deſponſata per prius, ſed non cum deſponſata, quam ſponſus poſtea rapuit, ut in c. fi. in prin. de adult. & ſtupro. ſed de iure ciuili dicitur raptus etiam cum deſponſata, ut in d. l. j. C. de raptu uirginum. & notat glo. in dicto c. fina.

¶Centeſimoquadrageſimotertiò.

¶De iure canonico, falſarius quandoque ſignatur in facie, ut in c. ad audientiam. de crimine falſi. ſed de iure ciuili nemo debet ſignari in facie, ut in l. ſi quis in metallum. C. de pęnis. & not. in d. c. ad audientiam.

¶Centeſimoquadrageſimoquartò.

¶De iure canonico, ſimul & ſemel poteſt procedi & ſententiari ſuper poſſeſſorio & petitorio, ut habetur in c. 2. de cau. poſ. & proprie. ſed de iure ciuili prius proceditur & ſentẽtiatur ſuper poſſeſſorio quàm de proprietate cognoſcatur & pronũtietur, ut in l. ordinarij. C. de rei uend. & l. incerti. C. de interd. & l. exitus. ff. de acquir. poſſ. & l. ſi de ui. ff. de iud. & no. in d. c. 2.

¶Centeſimoquadrageſimoquintò.

¶De iure canonico, illa dicitur terra noualis, quę eſt de nouo reducta ad culturam, de cuius culturæ initio nõ extat memoria in pręteritũ, ut in c. j. quid per nouale. de uerb. ſign. & ibi plenè per Car. ſed de iure ciuili illa dicitur terra noualis, quæ anno ceſſauit arari, & poſtea aratur, vt melius & vberiores fructus producat, vt in l. ſilua. §. noualis. ff. de verb. ſigni.

¶Centeſimoquadrageſimoſextò.

¶De iure canonico, petens plus re, cauſa, loco, vel tempore, cõdemnatur ſimpliciter in expẽſis, & damnis vel intereſſe, vt in c. j. de plus petit. ſed de iure ciuili condemnatur in triplo dãni ſportularũ paſſi ꝑ reũ, vt in §. tripli. inſtit. de actio. immo de iure canonico ſportulę receſſerũt ab aula, vt in c. cũ ab oĩ. de vi. & ho. cle.

¶Centeſimoquadrageſimoſeptimò.

¶De iure canonico, delegatus etiam ab ordinario exequit̃ ſuã ſententiã, cũ omnia delegata cenſeant̃, ſine quibus res ad effectũ deduci non poteſt, vt in c. ſuſpitionis, de offi. dele. & c. ſi quis contra clericum. de foro compet. ſed de iure ciuili ſecus, niſi ſit delegatus a principe, vt in l. a diuo Pio. in prin. ff. de re iud.

¶Centeſimoquadrageſimooctauò.

¶De iure canonico, in pluribus iudicibus collectis nõ valet ſententia omnium vel maioris partis eorum, ſed omnes debent cõcorditer iudicare ĩ cauſa criminali mota ꝯtra aliquẽ epiſcopũ, vt in c. ſi q̃s eps. vj. q. iiij. & ibi glo. ſed de iure ciuili ſufficit concordia & ſententia plurium ſeu maioris partis eorum, vt in l. duo ex tribus. ff. de re iudic.

¶Centeſimoquadrageſimononò.

¶De iure canonico, eijciens epiſcopum a propria ſede, vel eum comprehendens, vel percutiens, punitur confiſcatione bonorum ſuorum, quę applicantur illi eccleſię, cuius eſt paſſus iniuriam, & etiam anathematizatur, vt in c. ſi quis deinceps. xvij. q. iiij. ſed de iure ciuili, bona damnatorum reſeruantur hęredibus, vt in auc. bona damna. C. de bo. dam.

¶Centeſimoquinquageſimò.

¶De iure canonico, iudex a quo appellatur põt appellanti pręfigere terminũ, infra quẽ iter arripiat ad iudicẽ appellationis, & infra quẽ ſe pręſentet corã iudice, ad quẽ appellatur, & infra quẽ faciat iudici a quo fidẽ de prędictis, vt in c. cum ſit Romana. de ap. & c. cordi. eo. tit. li. vj. ſed de iure ciuili hoc cautum non reperit, immo ꝓbat̃ ꝯtrarium ex regula tituli. ff. nil no. app. pendẽte.

¶Centeſimoquinquageſimoprimo.

¶De iure canonico, iudex a quo eſt appellatum põt per appellantem tanquam ſuſpectus recuſari in alijs cauſis pẽdente illa appellatione, vt in c. ad hęc ſi vna. de appella. ſecus eſt de iure ciuili, vt in l. vnica. ff. an apud eum a quo appellatur &c.

¶Centeſimoquinquageſimoſecundò.

¶De iure canonico, appellari poteſt a ſñia lata in poſſeſſorio, vt in c. ſignificauerunt de teſti. & no. per Inn. in c. fi. de no. ope. nun. & per Bal. in l. j. C. ſi de momenta. poſ. fue. appel. quod eſt verum in poſſeſſorio recuperandæ, per gl. magnam in fi. c. cum ad ſedẽ. de reſti. ſpo. ſed de iure ciui. ſecus eſt, vt in d. l. j. ꝙ vide Angel. in ſuo conſi. 46. & quod ego latè dixi in l. poſt ſententiam. C. de ſen. & interlocu. om. iudi.

¶Centeſimoquinquageſimotertiò.

¶De iure canonico, a ſententia epi debet appellari ad Papã, aut ad metropolitanum, vt in c. duo ſimul. ff. de off. or. & in c. ad Romanam. 2. q. 6. ſed de iure ciuili poteſt appellari ad iudicium ſeculare, vt in auc. ſi quis litigantium. C. de epi. audien.

¶Centeſimoquinquageſimoquartò.

¶De iure canonico, a ſñia lata per epm appellatur bis, ſed nõ tertiò, vt hr̃ in cle. j. de ſen. & re iudi. ſed de iure ciuili ſemel tantum a ſñia epi poteſt appellari: vt in d. auc. litiganrium, quia de iure canonico contra eccleſiam non currit præſcriptio, viuente, vel ſuper extãte rectore eccleſiæ, qui alienauit illicitè rem eccleſiæ, vel qui rem eccleſię dilapidauit, vt in c. ſi ſacerdos. 16. q. 2. ſed de iure ciui. ſtatim incipit currere pręſcriptio etiam cõtra eccleſiam, vt in auct. quas actiones de ſac. ſan. eccle.

¶Centeſimoquinquageſimoſextò.

¶De iure canonico, in cauſis ſpiritualibus, vt in decimis, & ſimilibus, ceſſat iuramentum calumniæ, quod eſt credulitatis, & vendicat ſibi locum iuramentum veritatis, vt in c. literas, de iu. calu. ſed de iure ciuili in quibuſcunq; cauſis ſufficit iuramentum cal. l. j. C. de iura. calum. præterquam in criminalibus, vt habetur in l. Marcellus. ff. rerum amota. & ibi per Barto.

¶Centeſimoquinquageſimoſeptimò.

¶De iure canonico, qõ vtrum quis ſit filius legitimus vel nõ p̃t cognoſci per iudicem eccleſiaſticũ tantũ, & nõ ꝑ ſecularẽ, ẽt ſi corã ea ſit qõ ſucceſſionis hæreditatis principaliter, & quæſtio filiationis incidenter, vt in c. tuam. de ordi. cogn. & c. lator. & c. cauſam, qui filij ſint legi. ſed de iure ciuili talis cognitio incidenter pertinere iudici ſingulari principalis cãæ, vt l. quoties. C. de iudi. & per Bar. in l. Titia. ff. ſolu. matri. & l. 2. ff. de iuriſ. om. iudi.

¶Centeſimoquinquageſimooctauò.

¶De iure canonico, poteſt admitti poſitio negatiua etiã improbabilis, ſi iudi. ęquum eſſe videbitur, vt in c. fi. de confeſ. libr. 6. ſed de iure ciuili illam tãtum ſunt punibilia, quæ ſunt probabilia, vt habetur in l. 2. §. quod obſeruari. C. de iura. calum.

¶Centeſimoquinquageſimononò.

¶De iure canonico, teſtis criminoſus, ſiuę damnatus de crimine ſiue non damnatus, repellitur a teſtimonio, dummodo probet̃ eius crimen, vt in c. ſuper eo & c. teſtimonium, de teſti. ſed de iure ciuili, ſolùm teſtis criminoſus damnatus de crimine famoſo repellitur, vt in l. athletas. §. calumniator. ff. de his qui no. infa. & l. 3. §. lege iulia. ff. de teſti.

¶Centeſimoſexageſimò.

¶De iure canonico, teſtes non compelluntur ferre teſtimoniũ in cauſa criminali, vt in c. dilectorum. de teſti. cogen. in ciuilibus ſic, vt ibi, ſed de iure ciuili omnes coguntur ferre teſtimoniũ, exceptis quibuſdam perſonis, vt in l. ſi quando. in princi. C. de teſt. & dixi. ſ̃. in verſi. 91.

¶Centeſimoſexageſimoprimò.

¶De iure canonico, mulier poteſt de adulterio accuſare virum ſuum adulterum, ar. c. nouit, de iudi. & quod no. 32. q. j. §. publico iudicio. dic, vt ibi nota. ſed de iure ciuili ſecus eſt; quia mulier nõ habet thorum, vt in d. §. publico & l. j. C. de adulte. de quo dixi in meo tractatu correlatiuorum.

¶Centeſimoſexageſimoſecundò.

¶De iure canonico, pro adulterio agitur ſolùm ad ſeparationẽ thori & ad lucrum dotis, vel donationis ꝓꝑ nuptias, vt in c. tuæ. de procura. Sed de iure ciuili ad pœnam corporalem infligendã adulterę, vt in l. q̃uis. & in auct. ſed hodie. C. de adulterijs. & in d. c. tuę. & dixi. ſ̃. clxx.

¶Centeſimoſexageſimotertiò.

¶De iure canonico, iudex recuſatus vt ſuſpectus, cauſa ſuſpitionis legitima coram eo propoſita, ſi probata fuerit coram arbitris, ſi eſt ordinarius, poteſt alteri cauſam totam delegare, vt in c. cum ſpeciali, in fine principij, & ibi no. de appel. ſecus ſi ſit delegatus, vt in c. ij. requiris. in fi. eod. titulo, & ibi no. ſed de iure ciuili videtur, quòd iudex recuſatus poſſit alteri non ſuſpecto cauſam delegare, vt habetur in l. apertiſſimè. C. de iudi. & no. in d. c. ſecũdò requiris. in fine.

¶Centeſimoſexageſimoquartò.

¶De iure canonico, etiam poſt quinquenniũ põt queri de adulterio vxoris ad ſeparationẽ thori &c. vt ĩ c. admonere. xxx. q. ij. & ibi no. ſed de iure ciuili poſt quinquennium nõ audit̃ maritus. de adulterio vxoris ſuę, vt ff. de adul. l. miles. §. adulterij reum.

¶Centeſimoſexagaſimoquintò.

¶De iure canonico, iudices nihil poſſunt a partibus habere vltra expenſas, qñ proficiſcuntur, vt in c. cum ab omni. de vita & hone. cle. & ibi no. ſed de iure ciuili ordinarij recipiunt ſportulas, vt in auc. generaliter. C. de epi. & cle. & delegatus a principe in principio cauſę duos aureos, & in fine alios duos aureos & non vltra, vt in auc. de iudi. §. ne. autem.

¶Centeſimoſexageſimoſextò.

¶De iure canonico, in notorijs extra ordinẽ & iuris ordine nõ ſeruato proceditur, vt in c. veſtra. de coha. cle. & mulie. & in c. cũ ſit Romana. in fi. de ap. & in c. ad noſtram noueris audientiam, de iureiur. ſed de iure ciuili videtur ſecus eſſe, vt in l. prolatam. C. de ſen. & interlo. om. iud. & l. abſentem. C. de accuſ.

¶Centeſimoſexageſimoſeptimò.

¶De iure canonico, licitum non eſt actori trahere reum coram diuerſis iudicibus, ſed debet eodem tempore eum trahere corã eodem iudice, vt in c. nonnulli. de reſcrip. ſed de iure ciuili ſecus eſt, niſi continentia cauſarum aliud ſuadeat, vt in l. j. & ij. ff. de q̃bus rebus ad eundem iudi. eatur. & l. nulli. C. de iudi.

¶Centeſimoſexageſimooctauò.

¶De iure canonico, cauſa ciuilis etiam ardua, puta trecentorum aureorum, delegari poteſt abſque alia iuſta cauſa, dummodo malitioſè ſe exonerare non quęrat; vt in c. paſtoralis. in prin. de offi. deleg. in c. ſi pro debilitate. eo. tit. ſecus eſt de iure ciuili, vt in l. placet. C. de pedaneis iudicibus.

¶Centeſimoſexageſimononò.

¶De iure canonico, poteſt prorogari iuriſdictio iudicis ordinarij de perſona ad perſonam, ſed non iuriſdictio iudicis delegati, vt in c. P. & G. de offi. deleg. & ibi no. ſed de iure canonico poteſt fieri prorogatio iuriſdictionis etiam iudicis delegantis de perſona ad perſonam, vt in l. j. & 2. in prin. ff. de iudi. de quo tamẽ dic, vt dixi in repetitione dictæ legis. j. in 5. notabili.

¶Centeſimoſeptuageſimo.

¶De iure canonico, vir poteſt accuſare ſuam vxorem de adulterio, & agere ad ſeparationem thori tantum, & talis non dicitur miſta, id eſt nec merè ciuilis, nec merè criminalis, vt in c. tuæ, de procurat. ſed de iure ciuili nõ patet iſta via marito; immo debet accuſare vxorem de adulterio, vt puniatur pęna legali, & poſtea eam repudiare, vt in auc. vt liceat matri & auiæ. §. quia non plures, & dixi. ſ̃. 161.

¶Centeſimoſeptuageſimoprimò.

¶De iure canonico, pacto poteſt dari hæreditas, vt in c. fi. de ſuc. ab inteſt. & ibi per Abbatẽ, ſecus de iure ciuili, vt in l. licet inter priuatos. C. de pac. quod no. ad illam l. licèt inter priuatos.

¶Centeſimoſeptuageſimoſecundò.

¶De iure canonico, ille locus dicitur religioſus, qui eſt conſtructus auctoritate pontificali, ut in c. ad hoc. de religio. do. & in c. nemo eccleſiam. de conſe. diſtin. j. ſed de iure ciuili ille locus

dicitur religioſus, in quo homo mortuus ſepultus eſt, vt in l.cū diuerſis & l.cum loca.ff.de reli.& ſum.fune.

¶Centeſimoſeptuageſimotertiò.

¶De iure canonico corpora mortuorum ſunt ſepelienda in eccleſijs, vel cemiterijs eccleſiarum, iuxta ea quæ habentur in c. cū grauis, & in c.ſeq.xiij.q.2.ſed iure ciuili ſunt ſepelienda extra ciuitatem, ne ciuitas corrumpatur fętore, vt in l. mortuorum. C. de religio. & ſump.fune.

¶Centeſimoſeptuageſimoquartò.

¶De iure canonico, in præſcribendo decimas in alterius parrochia per eccleſiam vltra bonam fidem requiritur titulus, ſaltē in ſui prima figura coloratus, ēt in pręſcriptione longiſſimi tēporis.xl.anno vt eſt gl.in l.ſi diligenti in glo.fi.in fine ſui.de præſcriptio.ſed de iure ciuili in tali præſcriptione longiſſimi temporis non requiritur titulus, vt in l.omnes & l.ſicut & l.cum notiſſimi. C.de præſcript.30.vel 40. anno. Et ita conſului in quodam meo conſilio, quod incipit, Chriſti nomine amen. dubitatur, vtrum eccleſia ſancti Georgij &c.

¶Centeſimoſeptuageſimoquintò.

¶De iure canonico, ſemel interrupta præſcriptione per litis cōteſtationem cum præſumatur mala fides, vt in l. nemo. C. de acquir.poſſeſ.non procedat præſcriptio noua, vt in c.fi. de præſcriptitio.& ca. poſſeſſor malefidei. de regulis iuris. lib.6.& quod ibi nota.ſecus eſt de iure ciuili, vt in l.fi.C. de præſcriptioni.triginta, vel xl.annorum.

¶Centeſimoſeptuageſimoſextò.

¶De iure canonico, pęna canonica poteſt excedere quadruplū, immo quandoq; eſt vſq; nouem cuplum, vel decuplum, vt in c. quiſquis.in fi.17.q.4.& in c.cum deuotiſſimam. 12.q.2. ſed de iure ciuili pęna non excedit quadruplum, vt in §. omnes inſtitu.de actio.& no.in d.c.quiſquis. in fi.

¶Centeſimoſeptuageſimoſeptimò.

¶De iure canonico, iudex cāę poteſt totam cām alij delegare, ēt ſi in principio & in medio & in fine cām nō audiat, in c. ſuper quæſtionum.§.intētionis de off.dele. ſecus de iure ciui. vt in auc. ad hæc.C.de iudi.& ſentit dictus.§. intentionis.

¶Centeſimoſeptuageſimooctauò.

¶De iure canonico, in eligendo epm requiritur, ꝙ eligēdus cōpleuerit tantum trigeſimū, & requiritur ętas 30.anno, vt in c.cū in cunctis.de elec.ſed de iure ciuili in publicis honoribus ſufficit ętas legitima 25. anno, & annus inceptus habetur pro completo, vt in l.ad rem publicam ff.de mu.& hono.& nota.in d.c. cum in cunctis, & habetur in c.quicunq; 77.diſt.& 78.diſtinctio.c.j. & c. præsbyter.

¶Centeſimoſeptuageſimononò.

¶De iure canonico, eius obſeruantia in ſpiritualibus, vel cōcernentib.animam hēt locum nedum in terris eccleſiæ, ſed in terris imperij, vt in c.nouit.de iudi.& c.fi.de præſcrip. & ibi no. & dixi. s.in q.18.ſed de iure ciuili obſeruantia iuris ciuilis non extenditur extra terras imperij, vt habetur in c.per venerabilem.qui fin. ſint legi.& in c.j.de op.no.nun.& dixi in d.q. 18. facit l.extra territorium ff.de iuriſ.om.iu.& in prin.proemij.digeſtorum, & in l. cunctos populos.C.de ſumma trini.& fide catho.

¶Centeſimooctuageſimò.

¶De iure canonico, epiſcopus qui eſt iudex ordinarius, vt in toto titulo de offi.ordi.poteſt in omni loco ſuę diæceſis ſedere, & ſententiare, vt in c.cum eps, de offi.ordi.lib.6.ſed de iure ciuili iudex ordinarius debet in certo loco maiorum ſuorum ſedere & ſententiare, vt in l.pen.in fi.ff.de iuſti.& iure.

¶Centeſimooctuageſimoprimò.

¶De iure canonico, reiterans baptiſmum punitur hac pęna, qa non poteſt promoueri, ſm Rayn.ſumma in titu.de ſacra. iteran. vel non, ſed de iure ciuili capite punitur actiuè & paſſiuè, vt in l. 2.C.ne ſanctum baptiſma iteretur.

¶Centeſimooctuageſimoſecundò.

¶De iure canonico, ſunt certæ pęnę impoſitę, de quibus not.in c.ad reprimendam.de offi.ord.in gl.2.& 68.diſt.c.ſicut.& 18. diſt. c.placuit, dic vt in d.iuribus, ſed de iure ciuili ſunt alię & diuerſæ pęnę impoſitæ, vt in l.ſi quis forte.§.nunc genera pęnarum, cum duabus legibus ſequentibus.ff.de pęnis.

¶Centeſimooctuageſimotertiò.

¶De iure canonico, homicida clericus deponitur, laicus excōmunicatur ſm Vin.& Goffr. vt no.Io.An.in c. ſicut dignum. de homi.ſed de iure ciuili honeſtiores deportantur in inſulā, & bona eorum publicant. Viliores verò decapitātur, vel beſtijs ſubijciuntur, vt in l.eiuſdem.in fi. ff.ad l.corne.de ſica.de quo dic latè, vt dixi in c.omnis autem lex.diſtin.4.

¶Centeſimooctuageſimoquartò.

¶De iure canonico, confugiens ad eccleſiam nō dēt inde extrahi, immo hēt immunitatē eccleſiaſticam, niſi ſit publicus latro, & nocturnus depopulator agrorū, vt in c.inter alia.de immu.eccle.ſed de iure ciuili vltra latrones, & depopulatores nocturnos excipiunt ēt homicidæ, ac adulteri, & raptores virginū, licet raptores virginū de iu.cano.hēant immunitatē: vt in c. de raptorib. 36.q.j.ita hr in auc.de man.prin.ſicut delinquentes, & eſt gl. not. in d.c.inter cætera, quæ aſſignat hanc differentiam.

¶Centeſimooctuageſimoquintò.

¶De iure canonico, in petenda reſtitutione in integ.per procuratorem ſufficit mandatum ſpeciale, licèt non ſpecialiſſimum, vt in c.coram, de reſtitu.in integr.ſed de iure ciuili requirit mandatum ſpecialiſſimum, puta in tali cauſa contra talem, vt per Cy. & legiſtas in l.vnica.C.etiam per procuratorem in integr. reſtit. agi poſſe: quamuis etiam Bar.in l.filiusfamilias.ff.de dona. dicat ſufficere ſpeciale mandatum, de quo tu vide per Abbatem in dicto c.coram. in 2. colum.

¶Centeſimooctuageſimoſextò.

¶De iure canonico, eccleſia poteſt reſtitui in integrum etiam in præiudicium laici ſecum contrahentis, & hoc coram iudice eccleſiaſtico, vt eſt caſus in c. conſtitutus. de in integ. reſtitu. & ibi per Abb.ſed de iure ciuili ſemper dēt adiri iudex illius, de cuius præiudicio tractatur, etiā ſi ſit eccleſia, quæ petit reſtitutio. in integ.vt in l.2.C.vbi & apud quem ad fi.literę.

¶Centeſimooctuageſimoſeptimò.

¶De iure canonico, ſingularis ſucceſſor, in quem eſt facta alienatio cauſa mutandi iudicium, poteſt conueniri ex reſcripto ēt impetrato contra alienantem tantum, qui poſtea alienauit cauſa mutandi iudicium ſucceſſore participante fraudē, vt in c.j.de alie.mutandi iudicij cauſa, & ibi per Abb. in 2. col. ſed de iure ciuili talis ſucceſſor ſingularis poterit cōueniri coram iudice ſuo tantum, ſed non coram delegato per reſcriptum impetratū cōtra alienantem, vt in l.j.in fine C.eodem titu.& notatur in dicto c.j. in gloſa 4.

¶Centeſimooctuageſimooctauò.

¶De iure canonico, iuramentum obligat iurantē, vt in c. ꝑ tuas. de arbi.& ibi no.per abbatem, ſed de iure ciuili iuramentū nō inducit obligationem regulariter, vt in l.vt iuriſiurandi.in princi. ff.de operis liber.& habetur in l.ſi quis maior.C.de tranſact. Aliqui moderni notant in l.j.in prin.ff.de verb. obli. fallit in liberto iurante ſe patrono pręſtaturum operas d.l. vt iuriſiurandi. & vide per Abba.ſuper rubrica decretalium circa finem.

¶Centeſimooctuageſimononò.

¶De iure canonico, ſententia lata contra mrimoniū nunquam tranſit in rē iudicatā, immo qñcunq; cōperta veritate in ꝯrium retractat, vt in c.lator.& c.tenor.& c. conſanguinei, de re iudica. ſecus eſt de iure ciuili, vt in toto titulo.C.de execu. rei iudi.

¶Centeſimononageſimò.

¶De iure canonico, beneficia eccleſiaſtica ſub conditione, vel ad tempus nō dantur, vt no.in c.paſtoralis.7.q.j. vbi gl.magiſtra, ſed de iure ciuili ſecus videtur, quia beneficia eccleſiaſtica non connumerantur in l.actus legitimi.ff.de reg.iur. de quo dic vt in dicto c.paſtoralis.

¶Centeſimononageſimoprimò.

¶De iure canonico, licèt per confectionem inuentarij hæres ꝑdat detractionem falcidię, vel trebelliani.vt in ca. Raynaldus. de teſta.tñ non tenetur hæres vltra vires hæreditarias creditoribus vel legatarijs, & hoc de ęquitate canonica; vt ꝑ Ang.in l.fi.§.ſi verò poſtq̃.C.de iure delibe. ſecus de iure ciuili, ſm oēs doc. in l.fi. C.de iure deliberan.tu autem, vtrum hoc ſit verum, vide pleniſſimè per Io.de Ana.in c.in literis.in pen.& vlt.col.de raptoribus, vbi recitat opiniones omcium doctorum, in hac materia dic vt ibi per eum, & per Bar.& alios in rub.ff.de acq.hære. & in l. in ratione.§.quod vulgò.ff.ad l.falci.vbi per Bar.

¶Centeſimononageſimoſecundò.

¶De iure canonico, pro modica iniuria, vel ꝓ modica re qs cōdemnatus non efficitur infamis: vt in c.cum te.de ſen.& re iudi. & quod ibi no.de furto, quod ſit ēt in re modica, vt no.in §. gallinarum.inſti.de re.diui.& in quo quis condemnatus de iure ciuili efficitur infamis, vt in l.non poteſt.ff.de fur.ſed de iure ciuili cōdemnatus iniuriarum indiſtinctè etiam pro modica iniuria quis efficitur infamis, arg.c.fi.13.q.6.& l.fi.C.de iniu.arg.no.in d.§. gallinarum, & quod no.in d.c.cum te.de quo tamen vide Bart. in l. infamen.ad fi.C. de publi. iudi.

¶Centeſimononageſimotertiò.

¶De iure canonico, teſtamentum factum nutu valet, vt not.per gloſ.in c.cum tibi.de teſta.ſecus eſt de iure ciuili, quia licet legata poſſint fieri nutu.ff.de leg.3.& l.in epiſtola C.de fideicommiſ.tamen ſecus eſt in hæredis inſtitutione, & ſi in teſtamento, vt l.hæredes palam.in princip.ff.de teſtamen.& not.in dicto c.cum tibi, quod nota.

¶Centeſimononageſimoquartò.

¶De iure canonico, medici vocati ad ęgros ante omnia debent ægros inducere ad confitendum eorum peccata, vt in c. cum infirmitas, de pęniten.& remiſſio pec.ſed iure ciuili hoc non reperitur, vt in toto titulo. C. de profeſſ. & medicis qui in vrbe Conſtantinopolitana.

¶Centeſimononageſimoquintò.

¶De iure canonico, fęmina poteſt eſſe arbitra, ſeu in fœminam poteſt compromitti, vt in arbitrium, vt in c.dilectus filius, de arbi.ſecus de iure ciuili, vt in l.fi.C.de arb.de quo vide in Spe. in tit. de arbitro.§.2.in princip.

¶Cen-

¶Centeſimo nonageſimoſextò.

¶De iure canonico, ſententia arbitri indiſtinctè poteſt homologari per partes, vt in c.per tuas.& ibi per Abbat.de arbit. ſed de iure ciuili poteſt homologari ſolùm, quando cōpromiſſum eſt factū ꝑ pactum nudū & ſine pœna, vt in l.cū antea. & ibi ꝑ Bar. C.de arbit.de quo dic vt ꝑ Abb.in d.c.per tuas. & ibi ꝑ doctores.

¶Centeſimo nonageſimoſeptimò.

¶De iure canonico, reperitur iuramentū malitiæ vltra iuramētum veritatis & vltra iuramentum calumniæ, vt in c.ij.de iura. calum.in eo.lib.vj. ſecus eſt de iure ciuili; quia reperitur ſolum iuramentum veritatis & calumniæ, non autem illud iuramentū malitiæ, vt in toto titu.ff.& C.de iureiur. & de iuramen. calum.

¶Centeſimo nonageſimooctauò.

¶De iure canonico, nullum reſcriptum principis ſeu Papæ regulariter valet vltra vnam dietam, vt in c.ſtatutum.§.primo, de reſcriptis. libro vj. & quod habetur in capit. nonnulli.de reſcriptis.in antiquis, vbi de iure veteri erāt ſtatutæ duæ dietæ, ſed (vt dixi) de iure nouo eſt ſtatuta vna dieta tantùm per dictum capitulum ſtatutum.§ j.ſed de iure ciuili hoc ſtatutum non reperit, immo reſcriptum imperatoris ad cauſas vel lites generaliter valet: qa quod principi placet, legis hēt vigorē, vt ī l.j.ff. de manda. princi.& in §.ſed qđ principi. inſti.de iure naturali gētiū & ciuili.

¶Centeſimo nonageſimononò.

¶De iure canonico eccleſia poteſt petere in integrum reſtitutionem pro damno eminentiſſimo, ſeu pro læſione enormiſſima etiam poſt quadriennium, & ſic quandocunque, vt eſt gloſ. ſingularis in c.j.de reſti.in integ.lib.vj. in gl. fin. in vltimis verbis ſuis, & not.Abba.in c.j.de reſti.in integ.in antiquis. in fin. ſecundi notabilis. Sed de iure ciuili nō reperitur, ꝙ concedatur in integrum reſtitutio vltra quadriennium, vt in l.fin.C.de tempo.in integ.reſtitu.peten.

¶Ducenteſimò.

¶De iure canonico populus conſuetus occidere ſuos epiſcopos punitur, ꝙ careat epiſcopo, taliter ꝙ ab extrinſecis gubernatur eccleſia, vt in c.ita nos xxv.q.ij.Sed de iure ciuili hoc cautum nō reperitur, immo alia pœna punitur omnis homicida, verū tamen propter conſuetudinem delinquendi poteſt pœna exaſperari, vt in l.capitalium.§ famoſos.ff.de pœnis.& l.capitaliū §. craſſatores.eo.tit.& l.aut facta.ff.eo.tit.& l.quid ergo.§.pœna grauior.ff.de his qui not.infa. & l.& ſi ſeuerior.& l.& ſi Poſſidoniū. C.ex quib.cauſis infamia irrogatur. Et ſic de iure ciuili non reperitur illa certa pœna limitata, de qua in d.c.ita nos. ¶Adde, ꝙ de iure canoni.mala grammatica vitiat reſcriptum Papæ, vt in ca. ad audientiam. de reſcriptis, ſed de iure ciuili non vitiat reſcriptum imperatoris, vt dixi s̃. in Rub.oppoſitione prima, in fine primæ ſolutionis. ¶Adde de iure canonico ſpoliatus poſſeſſione eccleſiæ, vel beneficij petit reſtitutionem, & ſibi non obſtat exceptio tituli non legitimi, vt in c.literis. de reſti. ſpolia. Secus videtur de iure ciuili per l.ij.§. quædam. ff. de interdic. vbi dicit, ꝙ interdictum de locis ſacris ſeu religioſis habet annexam cauſam proprietatis, & ſic videtur, ꝙ ſit probandus titulus, aliter ꝙ ſibi obſtet exceptio tituli non legitimi. ¶Adde, ꝙ de iure canonico monachus in hæreditate ſibi delata æquiparat filiofamil. & patri, vt ſic monaſterium poſſit adire hæreditatem delatam monacho recuſanti adire, ſeu ꝙ non ſit neceſſarius conſenſus ipſius monachi, vt plenè notat Abb.in c. præſentia.de probatio. & per legiſtas in l.cum proponas.C.de hære. inſti. ſed de iure ciuili apud legiſtas videtur, ꝙ æquiparatur ſeruo, & domino iuxta dictam l. cū proponas, & ſic ꝙ ſit neceſſarius conſenſus & aditio monachi vltra iuſſum monaſterii, vt per Abba. in d.capit.in præſentia.& vide plenè per Ioann. de Petru.in d.l. cum proponas, vbi refert quaſi omnes, vide etiam per Paulum de Caſtro in ſuo primo conſilio.in fin. ¶Adde, ꝙ de iure canonico non reperitur diſtinctum interdictum vti poſſidetis pro rebus immobilibus ab interdicto vtrobi pro rebus mobilibus, vt habetur in c.licet cauſam.de probatio.Sed de iure ciuili ſecus, vt in toto titulo.ff.& C.vti poſſi.& ff.vtrobi.& dixi in meo tractatu de actionibus & natura earum. ¶Adde, ꝙ de iure canonico ſi appelletur ab inferiore ad Papam omiſſo medio etiam ex certa ſcientia, valet appellatio, niſi excipiatur, vt notat gloſſ.in c. dilecti filii prior.& ibi ꝑ Do.Phi.de appel.ſed de iure ciuili eſt funditus nulla, qa ius ciuile ſubuenit errāti tātùm, vt in l.j.ff de appellationib.

DE DIFFERENTIIS LEGVM ET CANONVM I. V. D.

Domini Galuaui Bononienſis.

1 SECVNDVM Canones ante ſententiam poteſt appellari ſecundùm leges non, niſi in certis caſibus, de appel.ſuper eo. Et, vt plus liqueat, dic, ꝙ ſecundùm Canones poteſt appellari ante ſententiam à grauamine, etiam ſi non eſt expreſſum in iure, vbi proceditur ſine clauſula appellatione remota. Sed ſecundùm Leges ſolum vbi eſt expreſſum. Et ſic intellige c.non ſolent ij.q.vj.& vide de appel. cap. paſtoralis, ſuper verbo expreſſo.

2 ¶Iudex appellationis ſecundùm leges non poteſt cauſam delegare, ſecus ſecundùm Canones, de offic.delega.c. ſuper quæſtionum.§ intentionis, in gl.in fin.c.de offi.ordi.paſtoralis.& eod.titu.c.vt litigantes.lib.vj.

3 ¶Iudex coram eo facit lit.conteſtari, vt per ſe ferat ſententiam, medium tantum committit ſecundùm Leges, ſecundùm Canones omnia committit & principium tantum & finem tantum: vt in eo c.ſuper quæſtionum, in glo. illud oportet.

4 ¶Secundùm Leges committi examinationem conſiliariis, ſecundùm Canones cuicunque vult: vt in c.paſtoralis.ſupradicto.

5 ¶Secundùm Leges teſtis repellitur à teſtimonio, ſi eſt damnatus de aliquo ſcilicet crimine, ſecundùm Canones repellitur, ſiue ſit damnatus per ſententiam, ſiue aliàs prohibeatur. de teſti. ſuper eod. in glo.

6 ¶Secundùm Leges actio eſt proponenda, ſecundùm Canones non, de iudi.dilecti.& dic vt ibi in glo.ſic patet.

7 ¶Secundùm Leges locum habet rigor legis: vt in l.ſi quis in tantam.C.vnde vi. ſecundùm Canones non, niſi in rebus eccleſiarum, de dolo & contuma.c.j. in glo.

8 ¶Secundùm Leges miſſus in poſſeſſionem propter contumaciam ſtatim eſt verus poſſeſſor, ſecundùm Canones mittitur in poſſeſſionem cauſa rei ſeruandæ, vt de do.& contu.c.j.in gloſ.

9 ¶Secundùm Leges filius retinet tantum vnam falcidiam. ſecūdùm Canones retinet duas, ſcilicet debitam iure naturæ & Trebellianicam.de teſta.Raynutius.in glo.retinebunt.

10 ¶Secundùm Leges teſtamētum non videlicet, niſi habeat ſubſcriptionem ſeptem teſtium, ſecundùm Canones ſufficit, ſi corā præsbytero, & aliis teſtibus duobus aut tribus fiat vt de teſt.cap. cum eſſes.

11 ¶Secundùm Leges ſi teſtator legauerit rem alienam, hæres cogitur ſoluere, ſecundùm Canones ſecus, de teſt.filius.in glo.ij.

12 ¶Secundùm Leges non tenetur hæres de delicto defuncti, niſi inquantum ad ipſum peruenit de ipſo delicto, ſecundùm Canones tenetur, licèt nihil ad ipſum peruenit, etiam quàmuis lis nō fuerit conteſt.de ſepul.cap. fin.

13 ¶Secundùm Leges, qui non habent continuam cauſam ad præſcribendum, requirunt duplicatū tempus, ſecundùm Canones ſecus, vt de cā poſ.& propriæ, cum eccleſia, in glo.circa prin.

14 ¶Secundùm Leges præſumitur, ꝙ mulier mecum habitans ſit mea vxor, ſecus ſecundùm Canones. de præſumpti. ca. illud.in glo. ſed quæritur.

15 ¶Secundùm Leges iudex datus vt cognoſcat de ꝓprietate non poteſt cognoſcere de poſſeſſorio.C.ſi à non compe.iud.l. ſi proprietate, ſecundùm Canones cognoſcit etiam de illa. de cauſa poſſ.paſtoralis, in glo.ij.& antepe.de ſequeſtra.c.ij. Et intellige, vt no.ibidem per Ber.vel dic, ſi hoc non placet, ꝙ priuatorum cōſenſus poſſunt conſtituere quem, aliàs aliquem iudicem qui ꝑſit iuriſdictioni, ſecundùm Canones non, niſi de conſenſu ſui epiſcopi. de foro compe. c. ſignificaſti.

16 ¶Secundùm Leges qui offert ſe liti condemnatur, ac ſi poſſideret, ſecundùm Cano.non: vt lit.pen.c.eccleſia.j. in glo.fin.

17 ¶Secundùm Leges in cauſa appellationis noui teſtes ſuper eiſdem capitulis recipi poſſunt, ſecundùm Canones non, de teſti. fraternitatem in glo.pen.& eod.titu.in cle. de teſti.

18 ¶Secundùm Leges non admittitur quis ad poſſeſſionem, niſi ex toto renunciauerit iudicio proprietatis, ſecundùm Canones ſecus, de teſti.ſignificauerunt, & de cauſ.poſ.

19 ¶Secundùm Leges bonum eſt aliquid facere ad oſtenſionē virium, ſecus ſecundùm Canones.de tornea. c. j.

20 ¶†Secundùm Leges non poſſunt committi, quæ ſunt meri imperii, ſecus ſecundùm Canones, de offi.ordi.ꝙ ſeden.ap.in gloſ. penul.de rap.in archiepiſcopatu.in glo. fin.

21 ¶Secundùm Leges poſſeſſor malęfidei ſpatio triū, vel quatuor annorum præſcribit, ſecus ſecundùm Canones. de præſcri. vigilanti.in j.glo.de re iudi.poſſeſſor.lib.6.

22 ¶Secundùm Leges inſtantia iudicij perit lapſu triennij, ſecus ſecundùm Canones, de iudi.c.penul.

23 ¶Secundùm Leges ad imperatorem nō poteſt appellari omiſſo medio, ſecundùm Canones ſecus, de appel. ſi duobus. in glo.

24 ¶Secundùm Leges differentia eſt inter æconomum, procuratorem, & ſyndicum, ſecundùm Canones omnes hi comprehenduntur ſub procuratore, de procu.petitioni.in glo.iij.

25 ¶Secundùm Leges concipitur ſententia in perſonam procuratoris, quandoque in perſonam domini, vel contra eum qui producit, ſecus ſecundùm Canones, de proba.licet, in glo. penul. de elect.querelam.in glo.iij.

26 ¶Secundùm Leges patre volente tenetur filia recipere maritū, niſi ei dare pater voluerit turpem moribus ſuis indignum, ſecus ſecundùm Canones: quia ſecundùm eos eam compellere non poteſt, de deſpon.impu.cap.j.in glo.j.

27 ¶Secundùm Leges Mulier admittitur in teſtimonium in cauſa criminali, ſecundùm Canones non. de verbo.ſigni.c.forus.in glo.hæc intellige.

¶Secundùm

28 ¶Secundùm Leges arræ dantur pro ſponſalibus perficiẽdis, ſecundùm Canones non, de ſpon. Gemma.j.glo.fi.

29 ¶Secundùm Leges teſtes inuiti ſunt cogendi, ſecundùm Canones nõ, niſi ſit timor partis aduerſæ: vt ſi ſe odio, gratia, vel timore ſubtraxerint, de teſti. cogen. c. ſuper eo. in fin. & c. pen.

30 ¶Secundùm Leges ſi vnus primò percuſſit & vulnerauit, & alter occiderit, primus non tenetur niſi de percuſſione & vulnere, ſecundus tenetur de occiſione, ſecundùm Cano. de homi. ſignificaſti.ij.in glo.tandem.

31 ¶†Secundùm Leges lata interlocutoria ſuper exceptione poterit appellari, ſecundũ Canones poterit appellationi deferri vſq; ad euentũ negotij principalis, de appel. in c.fi. in gl. p emp. in cle.

32 ¶Secundùm Leges in ordinarium non poteſt compromitti, ſecus ſecundùm Canones, de arbi. cum tempore. ij.q.vj.§.quod de arbi. in glo.ij.

33 ¶Secundùm Leges cum agitur de computatione graduum in linea æquali, quoto gradu quis diſtat à ſtipite, toto duplicato diſtant inter ſe, & ſibi attinent, ſecundùm Canones ſimpliciter & nõ duplicatio, vt in arbore cõſanguinitatis, ver. nũc vidẽdũ eſt.

34 ¶Secundùm Leges in linea æquali quot ſunt perſonæ dempto ſtipite, tot ſunt gradus, ſecundùm Canones verò quoto gradu remotior diſtat à communi ſtipite, toto diſtant inter ſe: vt in eadem arbore. ver. nunc videndum eſt.

35 ¶Secundùm Leges affinitas contrahitur ex legitimis nuptiis, ſecundùm Canones ex omni coitu, vt in arbore cõſanguinitatis, in princip. & idem eſt de conſanguinitate, de proba. ca. per tuas.

36 ¶Secundùm Leges non poteſt fieri denominatio, ſiue denuntiatio, niſi ſuper quibuſdam criminibus, vt no. in glo. iiij. c. vt noſtrum. titu. vt eccleſiaſtica beneficia, ſecundùm Canones ſuper omnibus criminibus ij.q.j. ſi peccauerit. de iudi. nouit iiij.q.iiij.§. aliquando. Eſt & tex. de teſti. c. fi. ſuper verbo accuſatore, vel ſic appellans fruſtratoriè punitur duabus libris argenti in ciuilib. ſm Canones in expen. ij.q.vj. omnimodo. in gl.j. & C. quorũ appel. non reci. l. ab executore, & extra eodem, reprehenſibilis.

37 ¶Secũdùm Leges non valet citatio, niſi aſſignetur terminus. ff. de verb obli. l. ita ſtipulatus ſecundùm Pet. de Bellaperti. ſecundùm Canones ſecus, de appel. cum parati. in fine.

38 ¶Secundùm Lèges non omnia crimina ſunt publica: ſed quæ publicam infamiam irrogant, ſicut adulteria, homicidia & ſimilia, ſm Canones omne crimen cenſetur publicum. de colluſione detegenda c.j. in gl. pen. ij.q.ij. in l. omnibus. de iu. nouit.

39 ¶Secundùm Leges mulier ſi infra tempus luctus nupſerit, incurrit infamiam, ſecundùm Canones non, de ſecun. nupt. ca. fin. ¶Secundùm Leges cauſa religionis debent coniugia diſſolui, ſecundùm Canones non.

40 ¶Secundùm Canones non poſſunt parentes denegare ſpurijs alimenta, ſecus ſecũdùm Leges, vt qui filij ſunt legitimi. ver. venerabilem, in fin. & de eo qui dux. in matri. cum haberet. in glo.

41 ¶Secundùm Leges infamis poteſt eſſe procurator, ſecundùm Canones non, de iura. calum. imperator, in glo.

42 ¶Secundùm Leges vſuræ permittuntur, ſecundùm Canones non. de vſur. c. iij.

43 ¶Secundùm Leges raptor cum rapta matrimonium contrahere non poteſt, ſecundùm Canones contrahere poteſt, de rap. ca. vltim. de hære. cum ſecundùm Leges. lib. vj.

44 Stuprãs virginem relegatur & verberatur: ſi tamen per vim hoc facit, capite punitur ſecundùm Leges, ſecundùm Canones recipiet in vxorem eam, aut verberabitur, & poſtea detrudetur excommunicatus in monaſterium, de adulte. c. ij.

45 ¶Secundùm Leges, concubitus eſt licitus, ſecundùm Canones non. xxij. quæſt. iiij. nemo. in glo. fin. de appel. c. de priori.

46 ¶Secundùm Leges delegatus ab ordinario non poteſt ſententiam executioni demandare, ſecus ſecundùm Canones, de foro compe. ſi quis. in glo. penul.

47 ¶Secundùm Leges iuriſdictio non perpetuatur, niſi per lit. cõteſt. ſecundùm Canones per ſolam citationem. de offic. delega. gratum. & c. relatum.

48 ¶Secundùm Leges arbiter, qui cognouit de cauſis ſuſpicionis illa probata etiam cognoſcit de cauſa principali, ſecus ſecundũ Canones, de offi. deleg. ſuſpicionis.

49 ¶Secundùm Leges mulier auditur contra alienationem rei dotalis etiam iurata, ſecundùm Canones non. de iureiurand. cum contingat. iij. q. ij.

50 ¶Secundum Leges filius non conqueritur de patre in cauſa criminali vel ciuili, niſi de caſtrenſi peculio, ſecundùm Canones conqueritur de vtraque. ij.q.vij. quæritur.

51 ¶Secundùm Leges ludere cauſa conuiuij poſſumus, ſecundùm Canones non, de excep. præla. cum inter. in glo. iiij. & xx. diſtinctione. commeſſationes. & c. non debet.

52 ¶Secundùm Leges induciæ dilatoriæ xxx. dierum dari debent. iij. q. tertia. c. offeratur. ſecundùm Canones eſt arbitrarium, de procura. dilectus. in glo. fin.

53 ¶Secundùm Leges delegatus habet ſportulas, ſcilicet duos aureos in prin. & duos in fin. ſecundùm Canones nihil datur. de reſcrip. ſtatutum. lib. vj. de vi, & hone. cle. cum ab omni.

54 ¶Secundùm leges fęmina non poteſt arbitrari, ſecundùm Canones poteſt, hoc verum, ſi eſt conſuetudo. de arbi. c. cũ dile. & c.

55 ¶Secundùm Leges epiſcopalis dignitas tantùm liberat a patria poteſtate, ſecundùm Canones tunc etiam ſubdiaconatus liberat. de ęta. & quali. iudiciorum. qui filii ſint legiti. per venerabilẽ, circa prin. de ſen. excomm. cum voluntate.

56 ¶Secundùm Leges hęres filius, non autem impubes hęreditatis patris priuatus reſeruatur ſibi legitima portio: ſecundùm Canones non reſeruatur, de teſta. ſi hęredes.

57 ¶Secundùm leges mulier non poteſt eſſe procuratrix, ſecundũ Canones poteſt. de confir. vti. vel inuti. cum dilecta, in gloſſ. ſic agitur.

58 ¶Secundùm Leges ſi tres ſunt arbitri, & tertius legitimè requiſitus non curauit intereſſe, alii non poſſunt diffinire, ſecundùm Canones ſic. de arbi. c. fi. lib. 6.

59 ¶Secundùm Leges pęna mortis, vel ſanguinis infligitur, ſecundum Canones non, de rap. c. in archiepiſcopatu. & ibi text. inuenies ſcilicet morte moriantur, de fur. c. 1. & de homi. c. j. Expone moriantur. i. excommunicentur, nec obſtat ver. de latronibus, quia mors alia ſpiritualis, vt in criminoſis, alia ciuilis: vt contra ſecularis, alia effectualis, alia naturalis, alia ęternalis, per Arch. 4.q.7. placuit. Sed qd ſit mors, & quomodo infligĩt mors. Eſt. n. alia acerba, alia matura, alia immatura. vide c. pręſenti. de prȩb. ſecundùm Arch. & Io. And. in nouel. lib. 6. & de pœ. diſt. 2. valida. per Archi,

60 ¶Secundùm Cano. abſens ex iuſta cauſa auditur & retractatur, quicquid contra eum factum eſt, ſecundùm Leges verò diſtinguẽdum eſt, an ex cauſa neceſſaria & probabili ſimul, an ex cauſa neceſſaria tantùm, aut probabili tantùm, vide. 2.q.6. biduum. in gloſſ. & c.

61 ¶Secundùm Leges extinguitur pronunciatum per appellationem, ſecundùm Canones ſuſpenditur.

62 ¶Secundùm leges poſteriores reuocant primas leges non ſic in diuinis de conſe. diſt. 3. celebritatem. in gl. in legibus, ſed non eſt propria differentia quò ad cano. immo idem de conſtit. capit. 1. lib. 6.

63 ¶Secundùm Leges non eſt infamis, qui mortale peccatum cõmittit, ſecũdùm Canones ſic, in prȩallega. c. celebritatem, & hoc intellige, vt no. in c. omnes, & c. illi qui. 6.q.2

64 ¶Secundùm Leges ſi quis conuincatur, quòd occultè depoſuit libellum famoſum, decapitatur: & ſecundùm Cano. verberibus ſubijcitur. 6.q.1. in ſumma.

65 ¶Secundùm Leges impubes non iurat; quia non poteſt peierare. 3.q.4. teſtes. ſecundùm Canones poteſt. de delic. pu. c. 1.

66 ¶Secundùm Canones longa & longiſſima prȩſcriptio non differunt, ſed bene ſecundùm Leges, de deci. dudum. in glo. aperte. 16.q.4. in ſumma, & ſanè intellige per capitulũ primum, de prȩſcri. lib. 6. & quod no. de conſue. c. fi.

67 ¶Secundùm Canones quis obligatur ex nudo pacto. 12.q.2. quicunq; ſuffragio. de pac. c. 1. ſecus ſecundùm Leges.

68 ¶Secundùm Canones quis alteri ſtipulatur, ſecus ſecundùm Leges. 1.q.7. quoties. vide contrarium gl. ibidem.

69 ¶Secũdùm Canones periurium, furtum & ſimilia ſolo animo committuntur, ſecundùm Leges non. 32.q.2. qui viderit.

70 ¶Secundùm Leges bona hæreticorum deuoluuntur ad hæredes: ſecus ſecundùm Canones. de hære. vergentis. in gloſſ. penul. tantum.

71 ¶Secundum Leges exiſtentes in poteſtate patris non obligantur aliquo voto: ſecus. 32.q.2. mulier. Et de votis ſcripturę ibi hic ſcripſi.

72 ¶Secundùm Leges non tenetur quis denuntiare, ſecũdùm Cano. ſic, not. arg. 2.q.7. Quapropter. ſuper gloſſ. hic habet quod notatur. 1.q.8. ex his. de accu. ex parte.

73 Secundùm Leges adultera licitè occiditur per maritum, ſecus ſecundùm Cano. nam ſic amittit dotem viri, no. gl. 33.q.2. inter.

74 ¶Secundum Leges qui præeſt collegio, compellitur agere, vel iurare de calumnia, ſecundùm Canon. non, de iura. calum. imperator. ſuper gl. 1. & adde de teſti. præſentium. lib. 6.

75 ¶Secundùm Leges iudex incidenter poteſt cognoſcere de cauſa maiori quam competit ſuæ iuriſdictioni, ſecus ſecundùm Cano. quò ad cauſas ſpirituales, de ord. cog. c. penul. in gl. fi

76 ¶Secundùm Leges exceptio adulterij non prodeſt vxori, cùm accuſatur ad pęnam ciuilem, ſecus ſecundum Canones, ſi agat in foro eccleſiaſtico ad ſeparationem thori. de ordin. cog. c. 2. in gl. pe. adde quod no. de procu. tuæ.

77 Secundùm Leges mulier in paucis caſibus admittitur ad accuſandum, in multis verò ad teſtimonium, ſecundum Canones eſt aliud, vt no. 4.q.3. in ſumma.

78 ¶Secundùm Leges venditor præcisè non tenetur dare rem võditam, ſed ſufficit, quòd det intereſſe, ſecus ſm Canones: quia pcisè ſecundùm Hoſti. de fide inſtru. cum Io. in gl. prima.

79 ¶Maxima, media, & minima capitis diminutio aliter accipiuntur ſecundùm Leges, & aliter ſecũdum Canones, de accu. qualiter. 2. de pig. c. fi.

80 ¶Secundum Leges interlocutoria, q̃ præcipit aliqd dari, vel reſtitui,

ſtitui, vel non dari, vel non reſtitui, reuocari non poteſt, aliæ interlocutoriæ poſſunt reuocari ex cauſa, de appell. cũ ceſſante.

81 ¶Secundùm Leges ſpurij non repelluntur à dignitatibus, ſecus ſecundùm Canones de fil. presby. c. ij. in glo. antepenul. lib. vj. vel verbum ſecularibus, additum dignitatibus tollit differentiam, vnde poteſt aliam recipere, per no. per me. de appell. paſtoralis. ſuper gloſſ.

82 ¶Matrimonium non eſt inter ſeruos ſed contubernium ſecundùm Leges, ſecus ſecundùm Canones de coniugio ſer. c. j. de iudice dele. alias differentias etiam recipere potes. de his quæ not. de offic. deleg. ſuper quæſtionum. §. porrò. in glo.

83 ¶Secundùm Leges nunquàm proceditur ſuper crimen contra abſentem lit. non conteſt. niſi contra apparitorem, ſecus ſecundùm Canones nõ. de do. & contu. veritatis. in gl. hic enim patet.

84 ¶Secundùm Leges arbitrarium eſt tempus in perſonali, quantum actioni eſt neceſſe interuenire poſt decretum primum ante conceſſio, ſecundùm Canones aliter, ſi tenes opinionem Inno. de qua vt lit. non conteſta. quoniam. in fine.

85 ¶Secundùm Leges omnis periurus non eſt infamis, ſecundùm Canones ſic, de teſti. teſtimonium. & c. quanto. in glo. fin. vj. q. j. quicunque.

86 ¶Adde hoc ꝙ præſcriptio longi temporis locum habeat, requiritur & ſufficit bona fides tradentis, & accipiẽtis, ſecundùm Canones cum bona fide ſemper requiritur longiſſima temporis pſcriptio, de præſcrip. ſi diligenti, in gloſ. illud, de re iudi. Abba. in gl. iij. lib. vj. Et poteſt etiam recipi alia ſecundùm Canones ex gl. prædicta de libello alternatiuo, quod non approbo, alij recipiũt etiam aliam de petitione generali ex ſuperueniente cauſa: vt eodem capitu.

87 ¶Secundùm Leges laicus in criminali poteſt laicum iudicẽ ſubſtituere, ſecus ſecundùm Canones ſecundùm opinionem Guil. de foro competen. ſi diligenti. iuxta fin. j. glo.

88 ¶Secundùm Leges in præſcriptione habere conſcientiam dubiam de bona fide dicitur habere bonam fidem, ſecus ſecundũ Canones de præſcriptio. ſi diligenti. in glo. vltim. in fin. ſecundũ Hoſtien. ſuper ipſa glo.

89 ¶Secundùm Leges iudex ſi differt cauſam, fingens ſe dubitare, vbi dubitandum nõ eſt, infamis eſt, & in xxx. libris auri punitur, ſed ſecundùm Canones aliter punitur: vt de re iudi. c. j. libr. vj. & not. de appell. intimaſti, ſuper gloſ.

90 ¶Secundùm Leges clericus poteſt rem & patriam cum armis defendere, ſecundùm Canones non, de homi. ſuſcepimus. glo. j. & c. ſignificaſti. iuxta fin. gloſ. & c. petitio. Et iſta differentia plus eſt in perſonis, quàm in rebus.

91 ¶Secundùm Leges punitur, qui dat cauſam abortioni, etiam ſi non erat fœtus viuificatus, de homi. ſicut. ij. in glo. prima.

92 ¶Secundùm Leges ad ſuperiorem præcisè deuoluitur prouiſio eccleſiæ, cum patronus laicus præſentat indignum, ſecundùm Canones non ita præcisè. de offi. ordi. c. cum phas in fin. glo. ij.

93 ¶Secundùm Leges legatus principis cum mittitur ad prouinciam, debet viuere de rebus fiſci, vel imperatoris, ſecundùm Canones legati Papæ aliter recipiuntur. de offi. ordi. inter. in glo. fi.

94 ¶Secundùm Leges ordo non liberat à criminali fortuna, ſecus ſecundùm Canones. lxiiij. diſt. ſi ſeruus ſciente. in gl. quidem.

95 ¶Secundùm Leges iuris debitoris ſolum conſideratur membri impedimentum in vſu non defectus, vel augmentum, ſecus ſecundùm Canones. de cor. viti. c. ij. ſuper glo. fin.

96 ¶Secundùm Canones maritus accuſans vxorem etiam de iure ſuo ſe inſcribit. de procura. tuæ, ſecus ſecundùm Leges, hoc notat Barth. Bri. ij. q. viij. in publico, & per Hoſtiẽ. de accu. ſuper his, ſuper glo. ij. Et poteſt vna differentia haberi per ibi no. ſuper gl. ij. hoc generale, & aliam eod. titu. ad petitionem, in prin. magnæ additionis, & aliam in c. qualiter. ij. de accu. ibidem eſt de capitis diminutione.

97 ¶Secundùm Leges in libello accuſatorio ponuntur nomina imperatoris & conſulum, & ſecundùm Canones loco illorum ponuntur nomina Papæ & epiſcopi. ij. q. viij. libellorum, & ibi not. in glo. prima per Archid.

98 ¶Secundùm Leges proponens plures actiones in libello, ſi ſunt diuerſæ, tunc certus de iure ſuo eligere debet, ſecus ſecundùm Canones, ſecundùm quos plures admittuntur, de elect. querelam ſuper glo. ij. Differentia ſumitur per no de adul. c. pen. ſuper glo. pen. & de vſu cum tu. in glo. licet. Alia per not. de ſorti. cap. j. Item alia per no. de male. ca. ij. in gl. Alia per no. de exceſſi. præla. cle. & in glo. fin. alia per not. vij. q. xj. ſacrilegium. c. quiſquis. & de pœnis. fœlicis, in nouella. lib. vj. alia per no. de iudi. c. fi. in nouella, alia de pœn. c. de ſententia. Alia de ſenten. excommu. c. iiij. ſuper glo. nunquid alia, per no. xvj. q. iij. placuit. in gloſ. iij. alia per no. de ſenten. excommu. ſi verò turpiter. Alia per no. de ſpon. in præſentia. ſuper glo. ij. Alia per no. de reſti. in integ. ij. ſuper gloſ. & ſic videtur. Alia de hære. c. extraneus. §. credentes. ſuper verbo accedat. Alia de pigno. c. ij. in gloſ. ij. alia de dona. ca. fin. per not. iij q. vlti. Alia de iure patron. nobis. ſuper gl. non videntur. Alia per no. de deſpon. impu. puberes. ſuper glo ij. ad fin. & c. ſe. ſuper glo. iij. Alia de diuor. c. j. & de don. inter virum & vxo. c. pe. ſup gl.

Has differentias Inter Leges & Canones menti commẽdes. Et licet plures aliæ poſſunt referri, tamen his ego Galuanus contẽtus propter multos, qui vno collirio omnium oculos volunt curare ſemper pro ſolutione dicentes. Aliud eſt de iure canonico, aliud de iure ciuili, vel aliud de iure antiquo, & aliud de nouo: vt not. xxix. diſt. capitu. fin. in glo. penulti. vel aliud in vltimis voluntatibus, vt not. de conceſ. præben. c. j. in glo. communis. lib. vj. qui ſaltim recurrere poſſunt ad Spec. de diſpu. & alleg. §. poſthoc. per to. & maximè doctores vtriuſque iuris, verius nullius, de quibus mirabilem modum illuſionis audiui, quomodo per ſophiſticas rationes ſimplices & nouos ſcholares ſubtilitatibus legalibus innitẽtes arguerę omiſſo canonis textu pollicitantur & nouo genere mercurializant. iij. vt valeant videri rabbi, ibi allegare ſatagunt tantummodo canones, vbi ſunt periti in iure ciuili, & econuerſo. Et vt ſic ſcholares ipſi, quos à veritatis via auertunt, & ad fabulas conuertunt, ſemper ſunt addiſcentes, & nunquam ad veritatem ſcientiæ peruenientes: vt. xxvj. q. v. nec mirum. vbi hoc pacto in opinionibus, in quibus poſſunt & debeant imitari canones, ſunt legiſtæ: vt no. qui filij ſint legi. per venerabilem. ver. rationibus. Et qui innituntur æquitatis regularis diſciplinæ, legis rigori ſubiiciuntur, de calum. c. j. de re. iur. Abba. iuxta fi. libr. vj. Obſecro igitur & ſumme deprecor Dei, & proximi dilectione primique parentis amore, & iſta legentes horum quæ vera ſunt participes exiſtant præſentes opuſculi collectionem, de pœ. diſ. ij. charitas. ver. proximos, & antequàm intelligant, nõ reprehẽdant. xj. q. iij. eorum ſalutem, inuidiaque diaboli vitium eſt. xxiij. q. iiij. quàm magnum. Nec dicant, ꝙ habita vna contraria gl. habeatur & alia ac ipſius glo. ſol. Quia hoc inueniunt in multis pculdubio falſum fore. Recipiant ergo gratanter præſens opuſculum, quod iuſtitiæ & libramini rationis ſubiectum. vij. q. j. § cum ergo. ver. formari, de ſen. & re iu. in cle. paſtoralis. ver. verum. Et ſatis ſit, quod in paucis per laborem amicis conſulitur. ff. de admi. tuto. §. qui ſunt. in fin. & C. de negot. geſt. tuto. de homi. ſuper rubro in vltim. opin. in nouella. per hos autem & in alio laboris ſcientia in hoc ſeculo acquiratur, vt regnum cæleſte tribuatur, quod nobis præſtare dignetur ipſe omnipotens Deus. Quoniã ex ipſo sũt omnia, ipſi honor, & gloria in ſecula ſeculorũ. Amẽ.

DE DIFFERENTIIS INTER IVS CANONICVM, ET IVS ciuile D. Proſdocimi de Comitibus.

SVMMARIVM.

1 *Inducijs deliberatorijs de iure ciuili præſcribi non poteſt.*
Quid de iure canonico.

2 *Reſcripta à principe impetrata de iure ciuili regulariter perpetua ſunt, nec anno finiuntur.*
Quid de iure canonico.

3 *Delegatus de iure ciuili nec re, nec verbo, nec per edictum citare poteſt.*
Secus de iure canonico.

4 *Iudex ordinarius de iure ciuili recuſari non poteſt, ſed ſi ſuſpectus ſit, epiſcopus ei aſſociatur.*
De iure verò canonico recuſari poteſt.

5 *Suſpicionis cauſa de iure ciuili probari non debet, nec d ci, nec allegari.*
Suſpitionis cauſa de iure canonico proponenda, & alleganda eſt.

6 *Iudex appellationis licèt ſit ordinarius de iure ciuili, cauſam tamen appellationis delegare non poteſt.*
De iure autem canonico poteſt.

7 *Recuſatio iudicis de iure ciuili fieri debet.*
Et quando de iure canonico.

8 *Recuſatione iudicis facta de iure ciuili, quando arbitri eligi debeant, corã quibus litigetur.*
Et quando eligi debeant de iure canonico.

9 *Cauſarum merita de iure ciuili coram arbitro in cauſa ſuſpitionis electo proponuntur.*
De iure canonico ſolum cauſa ſuſpitionis proponitur.

10 *Delegatus recuſatus de iure ciuili cauſam principalem, delegat, ſi partes non conueniant.*
Secus de iure canonico.

11 *Iudex ordinarius quando cauſam ſimpliciter committit, an ipſe audiat & ſententiet.*

12 *Delegari non poſſunt cauſa mortis & membri abſciſſio, & infra num. 13.*
Quid de iure canonico infra ſub num. 13.
Delegatus ſimpliciter de iure canonico omnia poteſt.

14 *Delegationis mandatum de iure in cauſa ciuili finitur mortuo delegante re integra.*
Iuriſdictio delegata per citationem de iure canonico perpetuatur.

15 *Procurator de iure ciuili à ſingularibus perſonis, & non ab vniuerſitate conſtituitur.*
Secus de iure canonico.

16 *Procurator de iure ciuili poteſt conſtitui, qui infamis ſit.*

Secus

Secus de iure canonico.
17 Procurator quantuncunque generalis in rem suam sine libera administratione transigere non potest.
Quid de iure canonico.
18 Procuratorem se allegans de iure ciuili electionem habet probandi mandatum, vel de rato cauere.
De iure canonico secus, nec sufficit, si dicat, se paratum probare mandatū.
19 Procuratoribus pluribus simpliciter constitutus an vnus sine alio agere possit de iure ciuili.
Et quid de iure canonico.
20 Procurator ad iudicia constitutus de iure ciuili de calumnia non iurat.
Quid de iure canonico.
21 Aduocare possunt omnes ingenui, & libertini de iure ciuili in causa ciuili & criminali, dummodo sint catholici.
Procuratorum probibitorum postulare quot sint ordines.
Aduocare an & quando clerici possint.
22 Iudicium de iure ciuili ex quot & quibus personis constituatur.
Et ex quot & quibus de iure canonico constituatur.
23 Testes an de iure ciuili sint ad iudicium necessarij.
Et quid de iure canonico.
24 Libelli oblatio de iure ciuili tacitè & non expressè omitti potest.
De iure canonico nec tacitè, nec expressè omitti potest.
25 Actio & cā de iure ciuili edenda sunt, licèt de consuetudine non seruetur.
Secus de iure canonico.
26 Causa communis inter clericum & laicum de iure ciuile sortitur iudiciū.
Clericus de iure canonico in causa criminali nec agendo, nec reconueniēdo iudicem secularem habere potest.
27 Clericus de iure ciuili fori ecclesiastici priuilegio renuntiare potest.
Secus de iure canónico, etiam de episcopi consensu.
28 Persona, quæ non est in patris potestate, sui iuris esse dicitur, & econuerso de iure ciuili.
Quid de iure canonico.
Vxor respectu sui viri non dicitur esse sui iuris.
29 Presbiteri diaconi de iure ciuili in patris potestate remanent.
Ordo sacer de iure canonico à patria potestate liberat.
30 Capitis diminutio circa quæ de iure ciuili verset.
Et quomodo de iure canonico capiatur.
31 Dilatio legalis an per iudicē de iure ciuili prorogari, vel abbreuiari possit.
Et quid de iure canonico.
32 Nuntiatione noui operis facta an in electione ædificantis sit, si velit satisdare, an de iure docere.
Et quid sit de iure canonico.
33 Nuntiationi noui operis per lapillum facta an requiratur possessio de iure ciuili.
Et quid de iure canonico.
34 Nuntiationes per lapillum, vel per verbum in retinenda & non in amittenda possessione æquiparantur.
35 Possessio rei immobilis corpore, & animo retenta quomodo amittatur de iure ciuili.
Et quomodo de iure canonico.
36 Iudicio petitorio instituto coram proprietatis iudice de iure ciuili, an possit interdicto recuperandæ, vel adipiscendæ possessionis agi non finita prima instantia.
Quid de iure canonico.
37 Interdictum vnde vi directum vel vtile de iure ciuili datur contra deficiētem, & contra eum qui ratum habuit, & dolo malo fecit.
38 Actio quod metus causa contra quemlibet possessorem datur.
Interdictum quod vi aut clam contra quemlibet possessorem datur.
Remedio canonis reintegranda. pro rebus ecclesiasticis contra quemlibet intentari de iure canonico possit.
39 Minor vigintiquinque annis ad iudicia procuratorem constituere non potest de iure ciuili.
Quid si constituat & non opponatur, an iudicium valeat.
Minor xxv. in matrimoniali causa procuratorem constituit.
40 Iuramentum calumniæ de iure ciuili in qualibet ciuili vel criminali causa requiritur, nec remitti potest.
Secus de iure canonico in causis spiritualibus.
Iuramentum calumniæ quando requiratur de iure canonico.
41 Sequestratio de iure ciuili prohibita in quibus casibus fiat.
42 Sequestratio de iure canonico in xi. casibus fit.
43 Actor de iure ciuili an & quando testes ante litem cotestatam producere possit.
Et quid de iure canonico.
44 Litis contestatio de iure ciuili an fieri debeat super exceptionibus, quæ in iudicio opponuntur.
Et quid de iure canonico.
45 Liti se offerens an in possessorio condemnetur de iure ciuili.
Dolo possidere desinens pro possessore habetur.
Liti se offerens vt possessor non condemnatur de iure canonico in ecclesiæ detrimentum.
46 Instantia causæ ciuilis regulariter triennio finitur.
Secus de iure canonico.
47 Reconuentio de iure ciuili in causa criminali locum an habeat.
Quid in causa ciuili, vel criminali de iure canonico. infra sub nu. seq.
48 Accusatus an suum accusatorem accusare possit.
49 Actor ex primo decreto in possessionem missus, eo quod reus citatus non comparet, an statim de iure ciuili possideat, an demum post annum.
Et quid de iure canonico.
50 Præscriptio de iure ciuili si interrumpatur, actio in 30. ann. perpetuatur.
De iure verò canonico in 40. an. perpetuatur.
51 Malefidei possessor de iure ciui. spatio 30. vel 40. an præscribitur.
De iure canonico vllo tempore non præscribitur, vt infra sub nu seq.
Malefidei possessor quare per 30. vel 40. an præscribat.
52 Præscriptio longi temporis de iure ciuili qualicunq; titulo procedit.
Præscriptio 40. an. solum de iure canoni. locum sibi vendicat.
53 Præscriptio, vel vsucapio rei alienæ an de iure ciuili procedat.
Quid de iure canonico.
54 Præscriptio temporis quando de iure ciuili duplicetur.
De iure canonico nunquam duplicatur.
55 Imperator auctoritatem & imperium suum a lege habet de iure ciuili.
Sed de iure canonico a Papa.
56 Femina de iure canonico arbiter nec iudex esse potest.
Secus de iure canonico inter subditos.
57 Compromissum de iure ciuili in quemlibet hominem liberum & sacerdotē fieri potest.
Compromissum in laicum solum de iure canonico etiam cum superioris licentia fieri non potest.
58 Forum de iure ciuili ratione delicti quis sortitur.
Quid de iure canonico.
59 Iudex de iure ciuili an cognoscat, vel iudicet in iniuria sibi, & suis illata.
Quid de iure canonico.
60 Testibus ab actore productis ante litem contestatam in causa principali an opponere licitum sit de iure ciuili.
Et quid sit de iure canonico.
61 Testes recepti ante litem contestatam an de iure ciuili in publicam formā redigantur, vel in publico legantur.
Et quid de iure canonico.
62 Testes de iure ciuili in causa ciuili testimonium ferre compelluntur.
Secus de iure canonico, nisi in certis casibus.
63 Testes septuagenarij ad testimonium ferendum excusationem habent.
Secus est de iure canonico.
Veritatem occultare peccatum est.
64 Condemnatus criminosus si infamiam incurrat, an de iure ciuili testis esse possit.
Et quid de iure canonico.
65 Conclusione facta in causa quando de iure ciuili contra testium dicta opponi possit.
Quid de iure canonico.
66 Testes in causa appellationis super quibus articulis produci non possint.
67 Crimen oppositum contra testem in vna instantia, ob quod repulsus fuit, an de iure ciuili in alia instantia repelli possit, si opponatur.
Quid de iure canonico.
Testis de crimine emendatus quando testificari possit.
68 Iuramentum veritatis de iure ciuili a iuramento calumniæ differt.
Testis de iure ciuili quando de credulitate testificetur.
Testis de iure canonico in causa matrimoniali de credulitate testificatur.
69 Testis de iure ciuili de auditu alieno in causa pluuiæ arcendæ recipitur.
Consuetudo longa facit, vt seruitus imposita censeatur.
Testis de auditu alieno in cā matrimoniali de iure canonico testificantur.
70 Feminæ de iure ciuili in cā ciuili, vel criminali a testimonio nō repelluntur.
Quid de iure canonico.
71 Infamia facti de iure ciuili duos habet effectus, & quos.
Infamia facti de iure canonico in causa criminali a testimonio repellit.
72 Periurus de iure ciuili infamis indistinctè non est.
73 Secus de iure canonico: quia indistinctè infamis est.
74 Infamia de iure ciuili ex genere pęnæ irrogatur.
75 Infamia non remittitur, licèt iudex infamiam remittat.
Infamia vt de iure canonico irrogetur, sententia requiritur.
76 Reconuentio de iure ciuili coram quo & quando facienda sit.
Et quando de iure canonico facienda sit.
77 Sententia diffinitiua de iure ciuili nulla expressa in ea causa valet.
Sed de iure canonico causa condemnationis, vel absolutionis poni debet.
78 Confessus & conuictus de iure ciuili an appellet, & quid de iure ca.
Testibus superatus argumentis conuictus esse dicitur.
Appellatio in notorijs non admittitur.
79 Ab interlocutoria de iure ciuili regulariter non appellatur.
Secus de iure canonico.
Appellans ante sententiam quomodo puniatur.
80 Libellus in causa appellationis de iure ciuili offerendus est, nisi viua voce appelletur.
Secus de iure canonico.
81 Appellare facto plus est, quam appellare verbo.
Appellare videtur, qui sub protectione alicuius se ponit.
82 Appellatio de iure ciuili ad superiorem immediate proximum & non per saltus facienda est.
Appellatio de iure canonico fit medio omisso.
83 Appellatio a prælato iurisdictionem a domino temporali habente ad Papā deuoluitur.

Appel-

Appellatio de iure ciuili an ab iniuria facti admittatur.
Et quid de iure canonico.
Appellans in causa ciuili arctari non debet ad aliquam cautionem præstandam, nec aliquam dilationem habere, quàm temporum fatalium de appellatione prosequenda.
L. eos qui. C. de appell. correcta non est per auth. de litigio. §. ad exhibēdas.
Appellans de iure canonico ad accipiendum iter ad eundum ad appellationis iudicem dilationem habere debet.
Appellans contēnēs ad iudicē appellationis venire in expensis cōdēnatur.
86 Positio negatiua de iure ciuili fieri non potest.
Positio & confessio sunt modi probandi, positio negatiua de iure canoni. quæ per confessionem aduersarij probatur, fieri potest.
87 Interrogari de iure ciuili plures de eodem facto possunt, & plures responder coguntur.
Interrogatus, qui negauit, quando confiteri possit, & econuerso.
Interrogatione vel positione de iure cano. ab aliquo facta contrariū postea poni non potest eius quod positum est, etiam per aduersarium.
88 Iuramentum in defectum probationis de iure ciuili in omnibus causis ciuilibus vel criminalibus defertur.
Secus de iure canonico, quia actore non probante reus absoluitur.
89 Scripturæ in marmore scriptæ de iure ciuili nō statur secus de iu. canonico.
90 Defensiones aduersario subtrahens licet puniatur, non tamen de iure ciuili pro confesso habetur.
91 Defensio de iure canonico p aliquē alicui subtracta pro perfecta habetur.
92 Pubertati vel infamiæ proximus quis dicatur tam de iure cioili, quàm de iure canonico.
Doli capax quis dicatur tam de iure canonico, quàm de iure ciuili.
93 Matrimonialis cā de iure ciuili illa specialia non hēt, quæ de iure cano. hēt.
94 Sñia in matrimoniali cā per lapsum temporis in rem iudicatā non transit.
Sententia matrimonialis non opus est vt in scriptis feratur.
95 Cōfessiōi viri vel uxor. vel amborū circa matrimonij separationē nō statur.
In causa matrimoniali contra testes inductos de falso agi potest, nec huic actioni per an. 20. præscribitur.
96 Matrimonium de iure ciuili ex cohabitatione cum libera muliere, nisi protestetur, quòd ad eam vti concubinā accedat, sed de iure canonico adulterium præsumitur.
97 Matrimonium de iure ciuili inter liberum & ancillam, nec econuerso, nec inter liberum & ancillam, nec econuerso contrahitur.
De iure canonico secus est.
Matrimonium est vnum de sacramentis ecclesiæ.
98 Filiafamilia cōtrahēdo matrimoniū an patri cōtradicere possit de iu. ciuili.
Quid d. filiofami.
Matrimonium pro filio vel filia contractum per patrem non valet de iure canonico, nisi consentiant.
Quod quis non diligit, facile contemnit.
99 Matrimonium quando possit contrahere filius vel filia de iure ciuili sine cōsensu eorum, in quorum sunt potestate.
Quid de iure canonico.
100 In matrimonio contrahendo de iure ciuili potius annorum numerus, quā ætatis vigor consideratur.
Actas minor nuptias impedit, sicut cognatio.
Stupri & nō adulterij tenetur, q minorē an. 12. licet despōsatā corrupit.
Matrimonium de iure canonico tenet infra pubertatis annum malitia ætatem supplente.
101 Matrimonium de iure ciuili inter quas personas prohibeatur.
Matrimonii prohibitio de inre canonico vltra quartum non extenditur gradum inclusiuè.
102 Gradus quartus inter collaterales de iure canonico non est idem cum eodem gradu de iure ciuili.
103 Fratres duo vel sorores de iure ciuili in quarto gradu adinuicem sunt.
Fratres duo vel sorores adinuicem sunt in primo gradu.
104 Filii vel filiæ duorum fratrum de iure ciuili inter se sunt in 4. gradu, de iure canonico sunt in secundo.
105 Successionis linea cū agnatis de iu. ciuili vsq; ad quot gradus extēdatur.
Consanguinitas de iure cano. vsq; ad quartum extenditur gradum.
Cap. non debet. de consan. & affinita. quomodo loquatur.
Leges legibus concordandæ sunt.
106 Transactio de iure ciuili in matrimoniis prohibita non est.
Matrimonium consensu contrahitur.
Compromissum in matrimonio de iure ciuili fieri potest.
Trāsactio, cōpromissū, vel pactio aliqua in matrimonio interuenire nō pñt.
107 Conditio impossibilis de iure ciuili regulariter obligationem non inducit.
108 Conditio impossibilis vel turpis sponsalibus vel matrimonio adiecta, nisi sit contra matrimonij substantiam, non vitiat.
109 Vxor de iu. ciuili. infra annū luctus nubere nō dēt, aliter infamis efficitur.
De iure canonico secus ob Apostoli auctoritatem.
Vxor infra annum luctus nubens de iure canonico an donatione nuptiali priuetur.
110 Matrimonium ex quibus causis de iure ciui. contrahendum impediatur.
Matrimonium de iure cano. an per homicidā ex proposito contrahi possit.
111 Matrimonium per quæ crimina contrahendum impediatur.
112 Matrimonium ex quibus causis de iure ciuili dissolui possit.
Matrimonium consumatum de iure canonico nullo casu in vita coniugum separari potest.
113 Matrimoniū quò ad thorū ex delictis trib. de iure cano. separari potest.
Matrimonium an & quando dissoluatur quò ad thorum ob continentiæ votum altero coniugum inuito.
114 Filij nati ex dānato cōitu de iure ciuili à patre alēdi nō sunt, de iure canonico secus.
115 Parentum appellatione venit mater.
Filius vulgò conceptus à matre alendus est.
116 Factum contra legem de iure ciuili quando pro infecto haberi debeat, & quid de iure canonico.
Nihil adeo generale est, quod exceptionem non patiatur.
117 Pactum nudum de iure ciuili non actionem, sed exceptionē regulariter parit, sed in quibusdam casibus fallit.
Pactum nudum de iure canonico actionem & exceptionem parit.
118 Pactum non seruans de iure canonico mortaliter peccat.
119 Successor de iure ciuili an & quando ex defunctorum cōtractib. teneatur.
Et quid de iure canonico.
120 Hæredes ex delictis defunctorum de iure ciuili regulariter non conueniuntur, nec satisfacere compelluntur.
Et quid sit de iure canonico.
121 Reo ante sententiam mortuo an & quando crimen eius de iure ciuili extinctum sit, vt contra eum procedi non possit.
Episcopo mortuo hærede hæreticū instituit cōtra eū pceditur de iu. can.
Reo mortuo in quibus casibus de iure cano. contra eum procedatur.
122 Iudex de iure ciuili, coram quo bonorum quæstio vertitur, de quæstione incidenti cognoscere poterit, licet principaliter non possit.
123 Causa natalium & filiationis merè spiritualis est.
124 Societas quibus ex causis tam de iure cano. quàm ciuili dissoluatur.
125 Hypotheca, seu pignus tacitum de iure ciuili in quibus causis contrahatur.
Vsurarij bona de iure canonico ad quemcunque proueniant pro vsuris extortis tacitè oligata sunt.
126 Cedens bonis post cessionem etiam si postea acquirat, nisi quantum facere possit, non conuenitur.
127 Vsurarius publicis bonis cedens beneficio cedentium non gaudet, sed insolidum ad vsuras tenetur.
128 Emptio per alium de mea pecunia facta de iure ciuili regulariter mihi non quæritur, nisi in casibus hic exceptis.
129 Dominiū ex qui. cau. de iure ciui. sine posses. ex legis petestate acquiratur.
130 Emptio facta de pecunia, quam pro vsuris solui, mihi acquiritur, & talis res empta à quolibet de iure canonico vendicari potest.
131 Vsurarū obligatio de iu. ciui. tā in principali quā in fideiussore cōtrahitur.
Fideiubēs simpliciter vel in omnē causam de iure ciui. in vsuris obligatur.
Vsurarum obligatio de iure canonico ipso iure nulla est.
132 Fideiussor vsuras soluens de iur. ciui. per actionem mandati illas repetit.
Sed de iure canonico ab eo, cui soluit illas repetit.
133 Precarium de iure ciui & canonico quandocunque reuocari potest.
134 Precariæ vel precaria de iure cano. ante tempus non reuocantur.
135 Alienatio rei ecclesiasticæ de iu. ciui. & cano. qua solēnitate fieri debeat.
136 Creditor pecuniam ecclesiæ mutuans, vt creditor dicatur, debet probare de iure ciuili pecuniam in ecclesiæ vtilitatem conuersam esse.
Quid autem de iure canonico.
137 Medicinæ, vel potiones de iure ciuili inter cibaria non computantur.
Medicinæ non veniunt in legato penus.
Medicinam sumens de iure cano. ieiunus non reputatur.
Sacerdos medicinam postquàm dormiuit sumens, celebrare non potest.
138 Clerici tam de iure ciuili quàm canonico, quas mulieres secum tenere possint, & quas non.
139 Epi ordinātes, & eius notarij de iure ciui. quæ ab ordinato recipere possint.
Episcopi ab ordinato aliquid recipientes consuetudine non obstante symoniam committunt.
140 Et idem in notarijs.
141 Instrumentum si deperditum sit casu fortuito, quomodo eius amissio & tenor de iure ciuili probari possit.
142 Et quomodo de iure cano. probari possit infra sub nu. seq.
Instrumenti talis probatio an probantem releuet, vt ex hoc probanti iuramentum deferri possit.
143 Emptor si primò pretium dare debeat, venditor rei retentionem habet.
Quid si venditor primò rem dare debeat.
Quid qñ neuter alter fidē alteri habeat, tūc precij & rei fit sequestratio.
Emptor de iure cano. priusquàm rem petat, pretium offerre debet.
144 Cæcus à quib. onerib. tam dei u. ciui. quàm canonico excusationem habeat.
145 Seruitus de iure gentium adinuenta est, & à iure ciuili confirmata, seruitus non est de iure naturali, nec canonico.
146 Iudæi de iure ciuili sub pœna capitis mācipia christiana habere nō possunt.
Quid de iure cano. & quomodo puniantur.
147 Filius orthodoxus patri hæretico succedit de iure ciuili.
Filius hæretici de iure canonico licèt sit orthodoxus punitur; quia hæreticorum bona confiscantur, filiorum consideratione non habita.
148 Ingressus monasterij omne peccatum ingredientis abstergit de iure ciuili, & de iure canonico ingratitudinem tollit.
149 Sententia per falsos testes lata, vel instrumenta valet, licèt antequàm in rem iudicatam transeat, per in integrum restitutionem rescindatur, sententia talis lata contra pupillum est ipso iure nulla.
Sententia talis de iure canonico nulla est, nec ab ea appellatur.
150 Sententia lata per errorem in ea expressum de iure ciuili ualet, sed iure canonico, errore probato, nulla est.

Error calculi sententiam nullam reddit.

151 *Testamenta sine vij.testib.etiam ad pias causas de iure ciuili non valent.*
Testamēta de iure canonico cū duobus vel trib.testib.ad pias cās valēt.

152 *Institutio hæredis ī alterius volūtatē cōmissa inutilis iure ciuili redditur. Secus de iure canonico.*

153 *Filius grauatus hæreditatem restituere de iure ciuili vnicam tantùm quartam detrahit.*
De iure verò canonico duas quartas retinet.

154 *Hæres disposita per testatorem si admonitus infra annum non impleat de iure ciui.successione priuatur.*
Et quid sit de iure canonico.

155 *Legatū rei alienæ de iure ciuili valet, & ad quid hæres legatario teneatur.*
De iure autem canonico non valet.

156 *Actiones plures quando ex eodem delicto nascuntur, vna tātùm, vbi plus esset in ea, quàm in alia, de iure ciuili eligi potest.*
Ex delicto, & facto eodem de iure canonico multiplicetur quis obligatur, nec pœna vnius alteram tollit.

157 *Adulterium simul cum incestu si committatur pœna in vno statuta de iure ciuili locum vendicat sibi, nec pœna adulterij augetur.*
Incestus adulterio maior est.

158 *Adulterium cum incestu de iure canonico concurrunt, & maior pœna quā pro solo adulterio imponitur.*

159 *Stupri pœna de iure ciuili est mors.*
Stupri pœna de iure cano. quæ sit, infra nume. seq.
Tutor pupillam stuprans quomodo puniatur.
Raptus virginum & mulierum etiam ipsis volentibus de iure ciuili cō mittitur, & etiam in sponsa.

161 *Raptor de iure ciuili cum rapta contrahere matrimonium non potest.*
De iure canonico secus est.

162 *Sodomiæ crimen de iure ciuili capite punitur.*
Et quomodo de iure canonico.

163 *Blasfemator quomodo de iure ciuili puniatur, & quomodo de iure canon.*

164 *Hæreticus de iure ciuili & cano. à quo iudice puniri debeat.*

165 *Accusatus si quis sit de crimine & absens sit, quomodo cōtra eū ꝓcedatur.*
Hæreticus excommunicatus etiam pro sola suspitione hæresis si per annum de iure canonico in excommunicatione steterit, nec satisfecerit, vt hæreticus punitur, nec amplius auditur.

166 *Rescriptū vel aliud ꝑ obreptionē ī petrās de iure ciui. falsi pœna punitur.*
Sed de iure cano. rescripti commodo carere dēt, nec de falso punitur.

167 *Falsitas de iure ciuili sine dolo committi non potest.*
De iure verò cano. per simplicitatem & ignorantiam committitur.

QVONIAM, vt ait Aristot. opposita iuxta se posita, euidentia & meliora se ipsis apparent, & propter multas altercationes, quas sæpe vidi in diuersis locis inter iuris peritos occasione dictarum contrarietatum & diuersitatum, nunquàm de ipsis reperi sufficienter determinatū, ideo de ipsis diuersitatibus, & contrarietatibus tractare disposui, secundùm ꝙ mihi Deus concedet gratiam iuxta mei ingenii paucitatem, ad hoc vt ad deducendum eas in clariorem lucem & facilem sui exitum auxilium præbeat, dirigēdo asperas in vias planas, deinde distinguendo subiiciam, quid in ipsis contrarietatib. & diuersitatib. obtineat de iure cano. & quid de iure ciuili, & quando, & vbi, & circa quæ ius canonicum iuri ciuili p̄iudicat, & quando, & vbi & circa quæ in dictis contrarietatibus, & diuersitatib. neutrum alterius p̄iudicet, de his autem, quæ plura sunt, & alia, non tamen diuersa, vel aduersa in vno iure quàm in alio nō me intromitto; quia illud laboriosum reputo nō vtile, cum omnes codices tam iuris ciui. quàm can. de prædictis repleti sint, sed in his talem subiicio regulam, quæ nullam patit̄ instantiam, & quæ vtroque iure comprobatur canonico, & ciuili, vt in his quæ alia sunt, vel plura in iure cano. quàm ciuili nō cōtrario diuersa, quomodo ius ciui. sequitur ius canonicum, vt. C. de sacrosan. eccle. l. omni nouatione. & quomodo ius canonicū sequitur ius ciuile in prædictis, quæ sint alia non diuersa vel aduersa, extra de ope. no. nun. c. j. & glo. Ber. ibi, & ista in causa ecclesiastica &c. & de sen. excom. c. in audientiam, ibi, & lex seculariū principum &c. ¶ Nunc aggrediamur contrarietates & diuersitates vtriusque iuris canon. valet & ciuilis, & præmittam ius ciuile tanquàm vt in pluribus corrigibile: ad ea. n. quæ frequenter accidunt, adaptantur iura potius quàm ad ea quæ raro eueniūt. ff. de leg. & sent. con. l. nam ad ea, vnde quia posteriora regulariter priora corrigunt. ff. eodem. l. non est nouum, non incōpetēter p̄mittā in ꝯrietatib. & diuersitatib. p̄dictis ius ciui. tanq̄ corrigibile, iuri can. tanq̄ corrigēti & deroganti iuri ciui. incipiā ergo 1 à citatione, quia ipsa est prima iudicij pars. ¶ † De iure ciuili ordini auct. offerat. quæ est signata. C. de lit. cōte. & sumpta de corpore auct. de exhibē. & intro. re. §. sancimus. colla. v. non præscribit̄, nec præscribi dēt, nec pōt induciis deliberatoriis ꝑ admonitionem siue citationem; dicit. n. tex. in corpore prædicto, cum admonitio oblata fuerit alicui, quod est præteriti temporis, modis omnibus offeri libellum &c. & ita necesse est admonitionem p̄cedere libello, & per consequens deliberationem, cum libellis principaliter propter deliberationem detur, ad quam deliberationem necesse est interuenire inducias, vt possit citatus recognoscere debitum, vel negare, & in ea deliberatione iudici parere, vel repudiare, vel ad alterum se remitti petere: igitur per admonitionem, vel citatio, quantuncunque in ea contineatur libelli forma, non præiudicatur deliberationi, quod satis liquet ex prædictis. Præterea consuetudo ciui. fori, & causarum ipsum ius commune siue ciuile interpretatur, & eidem consonat, quæ est optima legum interpres. ff. de leg. & sen. consul. l. de quibus. vnde præses prouinciæ probatis his, quæ in oppido frequēter in eodem genere controuersiarū seruata sunt, causa cognita statuet. C. quæ sit lon. consue. l. j. ¶ De iure canon. per admonitionem siue citationem præscribi potest induciis deliberatoriis, si in ipsa cita. contineatur, quod petat, à quo, & causa petendi, & qualiter agat, & res petita designetur, & ad cautelam libelli series. i. ipse libellus reclamationis cōtineatur in ipsa citatione, vt extra de dila. c. ij. & in gl. Ber. in verbo. quia in literis. & talis processus mul-2 tum est inordinatus respectu iuris ciuilis. ¶ † De iure ciuili, rescripta & literæ quæ impetrantur à principe perpetua sunt regulariter, nec finiuntur, vel tollunt̄ anno, vt. C. de diuer. res. & pragma. sanctio. l. falso. exceptis rescriptis nundinarum, in quibus quinque annorum spacio præscribitur impetranti, vt ff. de nundi. l. j. ¶ De iure cano. si quis literis vel rescriptis impetratis vsus non fuerit dolo, vel negligentia. ĵ. annū, tollūtur, vt extra de rescrip. c. si autem. ca. ex parte. & c. plerunque. in causa. s. qn̄ per secundas literas, vel rescripta aduersarius impetrauerit, vel potes hanc cōtrarietatem remouere, intelligendo legem prædictam, quando post primas literas, vel rescripta non est aliquid impetratum, secundùm casus dictarum decretalium: vt in d. c. si autem. in glos. 3 sed doct. non ita exponunt, vel intelligunt dictam legem. ¶ † De iure ciui. iudex delegatus non potest citare re, aut verbo, nec per edictum, nec in possessionem mittere, licèt pronunciet de mittendo, sed si non se exhibeat citatus nunciari deleganti, & hoc in quolibet delegato etiam à principe, vt in auct. de exhiben. & intro. re. § si verò etiam quidam iurent collat. v. licet hoc correctum intelligatur per auct. de litig. §. aliis. colla. viij. vni delegato post litis contesta. coram se. ¶ De iure canon. delegatus indistinctè citare poterit re, & verbo partes, & eas cogere, & in possessionem mittere, & eas punire pœna in iure expressa, vel si non est certa pœna ad suum arbitrium, & ante litis contestationem, & post litis contestationem: vt extra de offi. deleg. c. de causis. §. vlt. & c. seq. & vt lite non contesta. c. ij. & de do. & contu. c. prout nobis. quæ loquitur lite non contesta. de quo est minus dubiū, quā si esset contestata ¶ † De iure ciuili iudex ordinarius recusari nō 4 potest, sed si suspectus dicatur, peti potest, vt ei associetur episcopus, in auct. si verò contigerit. C. de iud. dic vt no. per Ac. super. l. apertissimi. C. eo. & nisi in casibus, vt. ff. de iur. om. iu. l. iurisdictioni. & ff. de iniur. l. lex corne. §. j. ¶ De iure cano. ordinarius iudex, non solùm delegatus, recusatur, vt extra de foro compe. licet ex suscepto. §. vlt. & c. si quis contra clericum. & de appell. ad hæc. & c. cum ante. & c. cum speciali. § j. in gl. quæ incipit, nunc ergo &c. 5 ¶ † De iure ciuili suspitionis causam probari nō est necessariū, sed nec etiam dici, vel allegari secundùm Ioann. & hæc probantur. C. de iud. l. apertissimi, ibi, liceat eis, qui suspectum iudicē putant &c. & ibi, quæ tamen sine suspitione, propter verbum suspicionis, in aucten. ibi posita, si contigerit. ibi, habere indubitatum iudicem &c. sed sufficit, ꝙ in libello dicatur suspectus, nulla expressa causa dubitationis, vel suspicionis. ¶ De iure cano. tam in ordinario quàm in delegato causa suspicionis est proponēda in libello & alleganda, vt extra de appella. c. secundò requiris. §. vlti. quæ loquitur in delegato. & c. cū speciali quod loquitur in or-6 dinario. ¶ † De iure ciuili iudex causæ appellationis, quantuncūque sit ordinarius, causam appellationis tamen delegare nō pt, vt C. de iudi. auct. ad hæc si administrator. quæ est signata super. l. à iudice, & est sumpta in corpore aucten. vt defun. seu fun. §. vlti. colla. vj. ver. si quis appellauerit. & rationem reddit in gl. sub d. auct. quare non deleget iudex appellationis. D. Azo tamen intelligit, vt iudex appellationis totam causam possit delegare, nō cognitionem solam, vt in sum. sua de iudi. §. iudici autem appellationis. ¶ De iure canonico iudex appellationis bene delegat, & delegare potest appellationis causam, vt extra de offi. dele. c. super quæstionum, & in glo. Ber. vt sic causa criminalis &c. in d. decreta. dicitur, ꝙ iudex, cui delegatur causa principalis in appellatio-7 ne, potest illam alij delegare. ¶ † De iure ciuili recusatio iudicis fit & fieri debet infra certum tempus, vt infra terminum xx. dierum, vt. C. de litigio. aucten. offerat. quæ extracta est de corpore aucten. de exhi. & intro. re. §. sancimus igitur. coll. v. & melius. C. de sen. & interlocu. omnium iudic. aucten. & consequenter. quæ est signata super. l. cum Papinianus. & sumpta est de corpore auctē. de exequ. & his qui conue. §. sancimus. igitur nunc si nō forsan displicuerit, collatio vij. ¶ De iu. cano. recusatio quandocunque fieri potest ante litis contestat. vel ante dilationem datam ad exceptiones dilatorias proponendas, nisi lis contestetur noua superueniente causa, vt extra de appella. c. ij. requiris. §. iij. & c. postulasti.

8 postulasti. & gl. Ber. quod hic dicitur. ¶ † De iure ciuili recusatione iudicis facta pars compellitur infra triduum eligere arbitriū, vel arbitros, coram quo vel quibus litigetur, vt C. de iudi. l. cum specialis. ver. illico aūt. ĵ. triduū ꝓximū sine vlla dilatione &c. dicit Azo. in sum. C. eo. §. sic ergo qđ ꝓducit̄ iudiciū, ī x. vel nisi iudex delegatus sic &c. ¶ De iure can. facta recusatione distīguit̄, si sunt partes in iudicio, & tūc cōpellāt cōiter arbitriū, vel arbitros, & tūc iudex ꝓ eo q recusat, arbitrū vel arbitros eligat, q de cā suspitionis cognoscāt. ĵ. terminū à iudice recusato p̄figēdū, & hoc in ordinario. & sic nō est hæc dilatio legalis, vel iudicialis, vt extra de appel. c. cū speciali. ī rub. & in gl. Ber. ab ipso iudice &c. 9 & in c. suspicionis. quæ est Inn. iiij. ¶ † De iure ciuili corā arbitris electis cā suspicionis partes iura sua proponāt, & hoc oportet intelligi de meritis totius principalis causæ, & non de cā suspicionis; quia ipsam suspicionis causam probare quis non compellitur, nec etiam allegare, vt bene probatum est supra, & dicit lex, partes compelli arbitros eligere, & subaudit Azo, eorum iuramenta proponere &c. vt C. de iudi. l. apertissimi. & l. cū specialis, & indefinitè loquitur, ergo de omni iure, quod parti cōpetit in cā intelligi debet. ff. de serui. l. si seruitus. de publicia. l. de p̄cio. & extra de testa. relatū. ij. & de priui. c. quia circa. cū multis similib. in vtroq; iure. ¶ De iure cano. corā arbitris electis occasione suspicionis non tractat̄, vt de iure princi. causæ cognoscāt, sed si suspicionis causa non probatur, redeunt partes ad priorē iudicem suū ordinarium, siue delegatum: si autē probet̄ suspicionis causa, tunc demū partes cogunt̄ eligere personā idoneā, qđ cā principali cognoscat, sed si in hoc cōcordare nō p̄nt, si ipse q fuit recusatus, est ordinarius iudex, ipse cōmittat cām, si aūt est delegatus nequaquā, quia incōtinēti factā recusatione in hoc casu partes tertium eligāt, vt qđ duo ex illis decreuerint, robur obtineat firmitatis, vt extra de fo. cōpe. licet ex suscepto. & de appel. c. ij. re-10 quiris. §. postulas. & c. cū sp̄ali. ¶ † De iure ciui. iudex delegatus, q recusat̄, delegat & cōmittit cām principalē, si partes nō possint cōuenire, vt C. de iudi. l. apertissimi. & l. cum sp̄alis, à ꝯrio sensu, hoc. n. cōmittit̄, vel p̄sidi prouinciæ, vel magistraui municipali, vt iura ministrēt, si absit iudex delegatus, & illi sint p̄ntes, relinquitur ergo, ꝙ delegato recusato p̄nte, deleget ipse cām, & de delegato oportet, ꝙ intelligat̄: quia de iure ordinarius nō recusatur: vt ꝓbatū est plenè s̄. in iiij. ꝯrio. ¶ De iure cano. delegatus recusatus nō delegat, nec cōmittit cām suspicionis, nec principalē, & hoc multominus, vt plenè ꝓbatum est s̄. in proxima ꝯrietate, & ꝓbat̄. d. c. ij. requiris. § postulas. & in glo. Ber. sed ꝯ vr̄ dicere lex. 11 ¶ † De iure ciu. qn̄ iudex ordinari⁹ cām simpliciter cōmittit, corā eo fieri dēt litis cōtestatio, & simul ī medio audire debet causam, & in fine debet ipse ferre diffinitiuā sn̄iam, vt in auct. vt defunct. seu fune. ver. illud. colla. v. & C. de iudi. auct. ad hæc, quę est signata super. l. à iudice. C. de iudi. nisi velit oīa cōmittere; qa hoc pōt, vt in auct. de collato. § hæc ꝓhibemus. colla. ix. nisi in mor-12 te, & mēbri abscissione, † & hæc regula patit̄ exceptionem circa hoc duo. s. mortē & mēbri abscissionē, q̄ tn̄ mandari p̄nt, vel delegari, quū cōtingit p̄sidē abesse, aliàs nō, vt ff. de offi. eius cui mādat. est iurisdi. l. j. qđ qdā, vt Azo intelligunt de diffinitione, & maximè in maiorib. magistratib. & in sum. C. de peda. iudi. §. vt autē cōtingit p̄side abesse &c. Alij de sola cognitione, vt d. l. j. de offi. eius cui māda. est iurisdi. no. Acc. in gl. s. cognitione &c. ¶ De iure autē cano. quū cā cōmittit̄ simpliciter, oīa pōt delegatus, nec corā delegante fit litis cōtestatio, nec est opus, vt simul ī medio causę litē audiat, nec diffinitiuā ferat sn̄iam, vt extra de offi. dele. c. super quæstionū, & in gl. nisi illud obtineā. & c. pastoralis. & de rapto. cū in archiepiscopatum, & in gl. cū sis delegatus, ad hæc 13 cōsonat gl. or. Ac. sup d. auct. ad hæc. in j. no. §. & cū. in fi. g'. ¶ † De iu. ciui. cognitio & diffinitio cārum criminaliū, q̄ mortē, vel mēbri abscissionē exigūt, nō demādat̄. vel delegat̄, nisi quū cōtingit p̄sidē abesse, fm̄ ꝙ satis ꝓbatum est s̄. xj. ꝯrietate, ꝑ auc. de collato. § ad hęc ꝓhibemus. & ff. de offi. eius cui māda. est iurisd. l. j. in gl. s. cognitione tn̄. De iure can. p̄latus qcunq;, q hēt iurisdictionē tēporalē, dēt & pōt cognitionē & diffinitionē criminalium, mortis, & trūcationis mēbrorū demādare, seu delegare, vt extra ne cle. vel mona. c. clericis in sacris. & in gl. vt ꝑ se qdē. & c. sn̄iam 14 sanguinis, & melius in gl. vt epi non possint sn̄ias sanguinis &c. ¶ † De iu. ciui. mortuo iudice delegāte an̄quā cā vel negotiū geri incipiat ꝑ delegatū, & litis cōtest. fm̄ materiā oppositionū finit̄ delegationis mādatū, nec pōt delegatus ī negocio, vel cā vlterius ꝓcedere, vt ff. de iur. om. iu. l. & qa, & in glo. Acc. alioquin nō, licet qdā intelligāt negociū geri incipere, ꝑ citationem, vel cōuēto reo ꝑ executorē, vt in d. gl. ¶ De iure can. ex sola citatione facta à delegato an̄quā moriat̄ delegās an̄ litis cōtest. ꝑpetua ta est iurisdictio delegata, nec dr̄ expirare extra de offic. deleg. c. 15 gratū. & c. licet, de rescri. c. significauit nobis. & de offic. dele. c. fi. ¶ † De iur. ciui. ꝓcurator cōstituit̄ à singulari vel singularib. personis, nō à collegio ac vniuersitate, ex diffinitione procuratorū patet, vt ff. de procu. l. j. & dicit Azo in sum. C. eo. §. mādato, dum iō dr̄, vt exclucit tutores, vel curatores, vel collegia, vel prælatos ecclesiarum, & licet qn̄que ēt de iure ciui. ponat̄ ꝓcurator lit. cōtest. impropriè, q constituit̄ à collegio, & exponit̄ pro syndico, vel actor ꝓcurator pōt lit cōtest. & sic dr̄ ꝓcurator collegij, vt in auctē. de san. epis. §. si verò epi. ver. si epi aūt emiserint. colla. viij. & in gl. ordi. ibi posita, nemo dēt extrahi de domo, & Azo ī summa p̄dicta, & p̄dicto §. ¶ De iure cano. ꝓcurator cōstituit̄, & pōt cōstitui à collegio, & vniuersita; qa ipsum ius canonicū in vocabulis differētiā nō facit, vt extra de procur. c. petitio. & in gl. Ber. fm̄ canones. & c. qa in causis, & in gl. Ber. no. ꝙ vniuersitas, & de 16 syndi. c. vnico. ¶ † De iure ciui. ꝓcurator pōt constitui ēt ille, qui est infamis, vt insti. de excep. §. vlt. exceptiones. n. quæ olim ꝓcuratorib. vel his, q eos cōstituebant, ꝑꝑ infamiā obiiciebant̄, quiescere vult imperator. D. Azo ī sum §. itē qui de crimine accusatus est, in ver. sola autē rōne infamiæ &c. ¶ De iure cano. ꝓcurator infamis nō cōstituit̄. v. q. iij. qa epi. & iij. q. iiij. c. j. & c. infames. & de hoc habes extra de iur. cal. c. imperatorū. in glo. Ber. ibi, ido-17 neus est dummō &c. ¶ † De iu. ciu. quātūcunque generalis simpliciter in mandato cōstituatur procurator in rem suā, si nō habeat liberā administrationē, transigere non potest, vt ff. de procur. l. mādato generali, & s̄. de pac. l. transigere placitum. & Do. Azo in sum. de trans. §. quis possit transigere. ibi, rōne procuratoris habentes &c. ¶ De iure can. procurator simplex habens generale mādatum, quāuis liberā nō habeat administrationē, si in procuratorio subsequatur clausula de raro, bene potest transigere, vt extra de arb. c. per tuas. in gl. Ber. vnde allegabat, & de trans. cum contingit. & in gl. Ber. no ꝙ simplex. & de relig. do. in c. dile-18 ctus filius, & in gl. Ber. nō vult differentiā &c. ¶ † De iure ciui. fm̄ verā approbatā opinionē est in optione eius, q dicit & allegat se procuratorem, & se super hoc habere mandatum, vtrū velit probare mādatū, vel cauere de rato, & hoc habes ī sum. D. Azo. de ꝓc. est & aliud officiū ꝓcuratoris. § puto. &c. ¶ De iure cano. qn̄ dubitatur de mādato, nō est in optione eius, q dicit, vel allegat se ꝓcuratorē, & se de hoc hr̄e mādatum, vtrū velit probare mādatum, vel cauere de toto, nec sufficit, si dicat, se paratum ꝓbare mādatum, extra de offi. dele. c. corā, & in gl. Ber. & iō audiri 19 nō debuit, in ver. itē ex hoc vr̄ &c. ¶ † De iure ciui. plurib. ꝓcuratorib. simul cōstitutis simpliciter nō in solidū, vel ēt diuersis tēporib. dummō prior, vel priores nō reuocent̄, sed cōfirment̄, qlibet admitti dēt cum alio, & ad vnius causæ exercitiū sine alio admitti nō pōt, vt ff. de procu. l. plurib. & D. Azo in sum. C. eo §. qd si plures. & in legib. seq. habes de hac materia. ¶ De iure can. plurib. procuratorib. simul cōstitutis melior est cōditio p̄occupātis, vel iudex vnū eligere debet, nec refert fm̄ vnū intellectū, ꝙ dicat̄ insolidū, vel nō ꝑ decreta, §. vlt. ff. de admi. tu. & l. si plures. §. quāuis, apparet ergo, ꝙ loquunt̄ in duob. datis nō insolidū, sed simpliciter, & fm̄ hoc (vt mō dictū est) intelligit̄ extra de ꝓcu. c. nō iniustè, q tex. loquit̄ de simpliciter, nō insolidū dato ꝓ-20 curatorē cum aliis, & in gl. &c. ¶ † De iure ciui. ꝓcurator ad cāæ exercitia cōstitutus, siue ad iudicia, nunquā iurat de calumnia, maximè lit. contest. vt C. de iur. cal. l. ij. §. sinaūt, vel dignitas, & §. qđ obseruari, & in auct. principales, q̄ est signata super d. l. ij. & sumit̄ de corpore auct. vt in exord. lit. litigātiū. & §. in causis autē mixto iuro simpliciter de corde, vt in auct. vt cū de appel. co. §. vlt. col. viij. vbi forte pertinet ad illū articulum, q cōtinet̄ in d. auct. principales. s. ꝙ nihil penitus causam patrocinij dederunt iudicib. &c. & in sum. Azo. C. eo. § ꝓcurator autem nō iurat &c. ¶ De iure can. vr̄, ꝙ ꝓcurator iuret de calumnia, extra de test. c. p̄ntiū. §. si verò dicti Abbas &c. ibi, prius tn̄ p̄stito iuro &c. tu dic verius, ꝙ ibi & alibi vbicūq; dicāt decret. ꝓcuratorē iurare, sumitur ꝓcurator ꝑ syndico, vel persona hn̄te legitimā administrationē, vt extra de iura. calū. c. j. & in gl. Ber. ibi sindicus. & c. in ꝑtractādis. c. vl. decreta. n. abutunt̄ vocabulo ꝓcuratoris, vt plenè ꝓbatum est in xiiij. ꝯrietate, iō hæc ꝯrietas potius vr̄ sophistica, 21 q̄ vera, aliquid tn̄ doctrinæ cōtinet &c. ¶ † De iure ciui. postulare p̄nt oēs ingenij, & libertini, dūmodo sint fidei catholicæ, & regulariter & indistinctè in foro ciuili, & canonico, in cā ciuili & criminali, vt. C. de postulādo. l. nec cæterorū. l. nemo, de his autē q ꝓhibent̄ postulare p̄tor tres ordines fecit, qdā. n. in totum ꝓhibētur, ꝙ nec ꝓ se, nec ꝓ alio, vel aliis postulare possint, qdā pro se, & nō ꝓ aliis, qdā pro se & certis personis, vt ff. de post. l. j § initiū. & §. ij. loco. & §. ait prætor ex quo sequit̄ tā ex prima regula, q̄ ex sequēti prohibitione, qđ prohibitoriū nō sit editum de postulādo, & ꝙ clericis, vel p̄sbyteris postulare licitum sit ordine probatum, dicere tn̄ oportet, ꝙ monachi & canonici regulares nō possint postulare, vel aduocati esse: quia publica officia eis interdicta sunt, vt in c. suam. eod. titu. §. idem puto, vel ad hoc satis infert, ꝙ præsbyter vel & alii clerici, maximè quib. tutelæ & officia publica deferunt̄, possunt postulare, vt. C de episco & cler. auct. p̄sbyteros, & in auct. de san. episco. § Deo amabiles episcopos, in ver. præsbyteros autē. coll. viij. vn̄ sumit̄. d. auct. ¶ De iure can. clerici etiam in minorib. ordinib. cōstituti, q ꝑcipiunt stipendia ab ecclesia, ī cā criminis, ubi de pœna sanguinis agit̄ in seculari, uel canonico postulare prohibent̄, extra de postu. c. j. nec. n. interesse debent criminalib. causis, ubi de pœna sanguinis agitur, ut extra ne cle. uel mo. ca. sn̄iam. illi autē, q sunt in maiorib. ut in subdiaconatu, uel similib. in ciuilib. nedum in criminalib. & coram seculari iudice nō p̄nt postulare, siue habeāt stipēdia ab ecclesia, uel non

vel nõ habeãt,siue sint intitulati:vt in d.c.j. extra de postul. & in gl.vr̃ à ɔ̃rio sensu,vt de claustralib.est planum. & hoc cõcordat cum Do.Azo.vt in d.c.j.extra de postu.in glo. pdictam vr̃ à ɔ̃rio sensu &c.& extra ne cle.vel mo.c.nõ magno opere. psbyteri autẽ,& qdã particulares postulare põt,vt extra de postu.c.fin.ex pdictis autẽ satis apertè colligit̃ ɔ̃rietas & diuersitas dissonãs in-
22 ter ius can.& ciuile.¶†De iure ciui.iudiciũ cõstitutum ex tribus tradit̃, valet ex parte iudicis,actoris & rei , & sic est actus trium personarũ,scilicet iudicis actoris & rei.¶De iure cano. integraliter p Ber.aliter diffinit̃,hoc mõ, iudiciũ est actus duarũ personarũ,actoris & rei sup cãm & quæstionẽ corã iudice cõtractã,vt extra de verb sig.forus.§ j.vbi notat̃ iudiciũ in gl. Ber. iudicium.
23 ¶†De iure ciuili ſm pdictã iudicij diffinitionẽ nõ sunt testes necessarii quãtum ad iudicium; qa & sine testib. cõsistit iudiciũ libelli oblat.pcedente,ſm φ apertè tradit̃ p Azo.in summo eo. ti. & §.eo.s̃.pximè allegato.in.xxj.ɔ̃rietate.¶De iure can.& si diffinitio iudicij duas tñ personas ɔtineat.s.actoris & rei,vt s̃.in proxima ɔ̃rietate probatũ est in ɔstitutione, tñ cuiuslibet iudicij de iure can.interuenire debẽt iudex,actor,& reus,& tres testes,hoc autẽ exponit̃ pp triplicẽ modũ probãdi,vt extra de verb.sign.c.
24 forus.§.in omni.vbi gl. ¶†De iure ciui.no.p gl.or.φ libelli oblatio tacitè omitti pt̃,nõ expressè,vt.C.de lit.cõtest.auct. offerat̃.in gl.alij,φ põt omitti tacitè & expressè, & hoc idẽ not. in auct. de exhib.& introd.re.§.sancimus igit̃,in gl.j.scriptã petitionẽ, quasi ppe mediũ gl.ver.fallit,& D.Azo.in sum.de lit.cõtest.dicit, cõtestationi necessariò libellũ pcedere,nisi de cõsensu partiũ remittat̃,nõ distinguendo expressè,vel tacitè,olim tñ de iure fforũ & Cod.nõ erat necessaria oblatio in ciuilib.vel in criminalib,vt.ff. de eden.l.j.§.j.& de priua.delic.l.fi. & speciale erat in illustrib. vt p libellũ ɔuenirent̃,vt.C.de dignita.l.quotiẽs,hoc hodie est mutatũ p d.auct.de hoc habes ĩ sum.Azo.C.eo.§. fit aũt editio actionis &c.¶De iure cano.probat̃,φ libelli oblatio nõ põt omitti tacitè,vel expressè,vt extra de lib.obla.c.j.in gl.no.φ duplex est li-
25 bellus.in fi.gl.& de lit.ɔtest.c.vnico. & de ele.c.dudũ. el.ij. ¶†De iure ciui.cã & actio est edenda,vt. ff.de eden.l.j.in prin.& de neg. gest.l.si pupilli.in fin.&.C.de edic.diui Adria.tol.l.iij.&.C.de edẽ. l.edita & ff.de admi.tu.l quotiẽs.§.itẽ si temporali actione, & D. Azo.in sum de edẽ. hoc euidẽter probat dicendo.s.protestãdo aliud esse cãm pp qđ aliqd petit̃,nec posse censeri cãm: qa est iure actionis & obligationis pariter,vt.ff.de pcu.l.licèt.§.ea obligatio,& idẽ cũ actione ɔuenit̃ ab eo,vt dicit Azo in sum.de eden. §.sed dicit aliqs.licèt hoc de cõsuetudine non seruet̃.s.vt nomẽ actionis edat̃ regulariter iõ dixi:qa in actione in rẽ,sufficit actionẽ exprimere,vt.ff.de excep.rei iud.l.& an ead.§.actiones.l. si mater.§.& ead.& clarius extra de lib.obla.c.ij.& in gl.Ber.no. ad intelligentiã.in ver.& licèt ĩ casu. ¶De iure can.nõ cogit̃ qs actionẽ exprimere inuitus, dũmodo cãm & facti seriẽ purè & simpliciter exponat,vt extra de iudi.c.dilecti.in text.& in gl.Ber.sic patet &c.licet alicubi in decretal.fiat mẽtio actionis, expone actio-
26 nẽ.i.cãm,vt in fi.gl pdictæ,& de mu. pe.c.j. petitionẽ &c. ¶†De iure ciui.cã,quã hẽt clericus & laicus cõem ciuile sortit̃ iudiciũ, vt C.de epis.& cle.l.oẽs q ubique.& auct.ibi signata , quæ incipit cleric⁹ quoque in lite pecuniaria,& sumpta est de corpore auct. vt cle.apud epis.prop.§.j.& §.si nõ de criminalib. & l. iubemus.§. oẽs:præterea licet prædictã immutationẽ dicant̃ recipere p constitutionẽ auct.statuimus aũt &c.signata sup d l.oẽs q ubiq;&c. ¶De iure cano.in nulla criminali cã,uel actione,clericus potest ɔueniri sub seculari iudice,uel habere iudicem secularem , nec principaliter agẽdo,nec in re conueniẽdo,ubi agit̃ criminaliter & de crimine,extra de iud.at si clerici.& in glo.Ber. & ut ij.q.i.in
27 primis.¶†De iure ciui.clericus fori ecclesilistici priuilegio renũciare potest ſm unum & uerum intellectum.& C.de pact l. si qs in ɔscribendo.dicunt tamen quidam hoc immutatum per auc. prædictam statuimus s̃.in proxima ɔ̃rietate,cum auct. de sanct. epis.œconomus autem in fin.sed ille est specialis ca sus,dum cõuenitur œconomus pro ratione gubernationis siue administrationis reddendæ,ut in d.auct.§.iij.& iiij.colla.ix. ¶De iure autem cano.clericus priuilegio clericiali fori enunciare non potest.c. si diligenti.cum ibi not.de foro cõpe. nec in laicum iurisdictionẽ prorogare,et cum consensu & mandato sui episcopi.c.significasti.eo.tit.ibi glo.in uer.hic patet expressè,in uer.sed nunquid
28 possit clericus.¶†De iure ciuili omnis persona, quæ non est in potestate patris,uel domini , uidet esse sui iuris,& econuerso,omnis persona,quæ non est sui iuris , dicitur esse in potestate patris uel domini,dic φ lege cognoscimus quæ personæ sint tales,ut ff.de his qui sunt sui uel alieni iur. l. j. & instit.eo.§.j.& licet uerbum potestatis,plura significet,dum allegatur,ut ff.de uerbo.signi.l.potestatis uerbo,nunquam tamen extẽditur ad uxorem respectu mariti,ut d.l. potestatis uerbo. ¶ De iure cano quandoque aliquem non esse sui iuris facit quantum ad filiumfa.qui est in potestate patris , φ non comprehendit respectu patris:quia hoc intendit & comprehendit uxorem illius uiri,ut extra de sen.excõ.c.mulieres,uel aliæ quàm tamen personæ est.n.ad casum.d.c.mulieres,respectu uiri nõ dr̃ sui iuris.& cõprehenditur sub personis quæ sui iuris non sunt, ut ibi dr̃ in glo.

29 Ber.& sunt serui &c.a parte pdicta declaratur & tradunt̃.¶†De iure ciuili presbyteri diaconi non sunt exempti a patria potestate,sed in ptate parentis remanent,vt C.de sacrosan.eccle.l.sacrosanctæ ortodoxæ fidei.in auth.ibi signata psbyteros, diaconos, subdiaconos,& curatos,& clericos &c.& sumitur de corpore auth.de sanc.epi.§.presbyteris aũt diaconis & curatis &c.colla. 9.in vlti.col.3.cart.¶De iure canonico quilibet sacer ordo liberat a patria in potestate:vt habes 54.distin.c.ex antiquis.& c.frequens.Diaconi alicui obligati præstando vicarium loco sui liberantur a dominica potestate.d.c.ex antiquis.subdiaconus autem cum diacono in omnibus & per omnia eodem gaudet priuile-
30 gio,vt extra de ser.non ordina.c.miramur,& ibi gl.2.¶†De iure ciuili capitis diminutio dr̃,& est prioris status immutatio,qui status & caput circa tria versatur,circa libertatem,ciuitatem,& familiam,& ſm hoc triplex distinguitur diminutio capitis,vt hoc apertè tractatur,instit.de capi.dimi.per totum tit.¶De iure can. aliter sumitur capitis diminutio .i.per degradationem , vt extra de accu.c.qualiter & quando.ibi n.d.φ criminalis accusatio,φ intendit ad diminutionem capitis.i.degradationem non admit-
31 titur,nisi legitima præcedat inscriptio . ¶†De iure ciuili dilatio legalis certa,& limitata statuta ad aliquod faciendum , nõ videt̃ φ per iudice prorogari possit,abbreuiari aũt bene possit, vt ff. de iudi.l.nonnunq̃ autem.in glo.ordi.Ac.quia forte &c.non augeri &c.vt C.de dil.l.1.& l.siue pars.in glo.or.Ac.nunquid diminui hoc verum nisi in casibus , & versi.& quia nominatim dicit hoc posse fieri,vt ff.de re iud.l.qui pro tribunali cognoscit.& in casu, d.l.& facilius:quia promptiores debemus esse ad absoluendum. q̃ ad condemnandum, vt l.si se non obtulit procurator.§.si quis condemnatus,& signatur ɔ̃.l.qui pro tribunali prorogatur.¶De iure cano.bene dilatio certa , & limitata statuta a canone ad qd faciendum prorogari potest ex causa , vt extra de sent. excom.c. solet a nonnullis &c.Inn.in §.in prima igitur dubitatione, in gl. Ber.& in hoc loco &c.si verò reus petat longiorem dilationem, q̃ sit statuta a canone,audiẽdus est indistinctè,& ei ɔcedit̃,in casu maximè decretalis pdictę,& in casu decretalis de exceptio.c.
32 frequens.circa 15.dies aliàs signata de resti.spo.¶†De iure ciuili cum opinio.Ioan.& Hu.denunciatione noui operis facta in optione est ædificantis,vel ædificare volentis, cui nouũ opus nunciatũ est,si vult incontinẽti satisdare,vt possit ædificare,& in opere pcedere,an nõ,& an velit docere de iure suo ĩ.tres mẽses , ar. ff.de iu.do.l.plerũq;.in fi.& ff.de no.ope. nun l.ptor.§ si qs paratus . & §.hoc aũt interdictũ phibitoriũ . & l.stipulatio de operis. §.1.cũ multis similibus. & hãc opi.tenent Io.& Hu.& Ac.cis.assentit.de hoc plenè hẽs.C.de ędifi.priua.l.fin.aliàs est ibi facta de ope.no.nun.& ita vidi de facto & practicari & obseruari in ciuitate Bononiæ in quæstione inter D.Francis.& Ceruotum doctores,filios bonæ memo.Accur.legum doctoris . ¶De iure cano. aliter statuitur,est.n.in optione denunciantis non ædificari, sine eius,cui denunciatur an velit statim docere de iure suo.i.vsq; ad tres menses,vel statim recipere cautionem de opere demoliendo , si apparuerit iniustè ędificatum , neq; postea proceditur in opere,& hãc approbant decretistæ & text.& glo.vt extra de op. no.nũ.c.is qui.in gl.Ber.sed hoc vr̃ & in pluribus aliis gl.eiusdẽ tituli,& hãc sequitur Azo in sum.de ædifi. priua in fi.tit. & huic
33 pti vr̃ cõsonare tex.l.fi.tit.prædicti.C. ¶†De iure ciuili licèt nunciatio operis noui facta sit p iactũ lapilli,vel per prętorẽ vt ff.de ope.no.nun.l.de pupillo.§.meminisse, nõ tñ dicit lex , φ ex tali denũciatione possessionẽ acquiramus,si nõ possidemus, immo potius & clarè posset ɔ̃riũ pbari, φ hic non est modus acqrẽdę possessionis p ędificãtẽ,q certi tradunt̃ in sum. do. Azo.§.acqrit aũt possessor:& videmus,φ amittimus,si q̃ habemus,si fiat nunciatio verbo solo,& ędificãs efficit̃ possessor,vt ff.de ope. no.nũ. l.1.§.in operis.¶De iure cano.vr̃ & apertè notat̃, per nunciationem noui opis factam per lapillum constituit̃ aliquis possessor & possessionẽ retinet ẽt,sicut de iure ciuili,vt extra de ver. signi. in c.ex parte vestra.in gl.Ber.duobus modis , idẽ forte & in hoc
34 debet censeri per denunciã factã per prætorẽ;†quia istæ duę nũciationes in retinenda & non amittenda possessione æquiparãtur & sunt æqualis potentiæ,vt d.l.de pupillo.§.meminisse. licèt
35 & nulla possent in contrarium allegari,& fortia.¶†De iure ciuili possessio rei immobilis quantumcunq; quis corpore & animo ciuiliter & naturaliter possideat secundũ opinio .Io.& Azo & notam communem , si ab ipso animo incipiat solo amittit̃, vt ff.de acquiren.possessio.l.possideri.§.in amittenda.& in gloss. ordina.Ac.de consuetu.possidere, & circa hoc tradit in summa. C.eodem.§.vlti. ¶De iure canonico eo modo possessio amittitur,quo quæritur, vnde ius canonicum possessionem rei mobilis quæsitam & quam retinet animo,non intelligitur amitti solo animo non distinguendo,an incipiat ab aĩo,vel nõ ab aĩo, & dic ciuilẽ amitti nõ naturalẽ,ea tñ possessio,q̃ solo aĩo tenet̃,dic solo aĩo amitti posse:qñ aũt corpe & aĩo possidet̃,vtrũq;.s.aĩum & corpus necessariũ est interuenire in ipsa amittẽda,vt extra de regulis iuris,in gloss.c.1.in gl.in fi. Ber.põt enim &c.vbi prædicta
36 satis clarè inuenies. ¶†De iure ciuili instituto petitorio iudicio coram iudicio proprietatis non põt agi possessorio interdicto etiam

ẽt recuperãdæ,vel adipiscendæ possessionis, nisi finita priori instantia vel priori instantiæ,renunciatio ſm opi.Io.& Azo.& ſm Iac.But.vt C.de interdic.l.incerti.& de iudi.l.nullus.& ff. de le.2. l.cum filius.§.varijs.& ff.de iud.l.fide.& de exce.rei iud.l.& an. ea dẽ.& C.de app.l.2.attamẽ ɔ̃rium no.supra vt in interdictis recuperãdæ vel adipiscẽdæ possessionis possit simul petitorio & possessorio agi in eodem libello:vt ff. de vi & vi arma.l. cum fundo. §.vlt.& de acq.pos.l.naturaliter.§. nihil cõe.in interdicto aũt retinendæ possessionis vult,φ simul & in eadem instantia non possit intentari cum petitorio, nec petitorium cum eo tanq̃ ɔ̃ria & in se repugnantia,in hoc oẽs ɔcordãt,& nullus discordat. ¶De iu.can.bene agit̃ possessorio recuperandæ vel adipiscẽdæ pos. ẽt non finita priori instantia,nec renunciato priori instãtiæ, sed in eadẽ,& in hoc ɔtradicit ius can.opi.Io.& Azo. & Iac.But.& cõcordat cũ Ac.& Azo.& hoc habes expressè extra de cau. pos. & pro c.pastoralis.ibi, reddemus φ possessio quædam iudicio &c.
37 & in gl.Ber.ad intelligentiã &c. ¶† De iure ciuili interdictũ vñ vi directũ vel vtile dat̃ cõtra eum,q deiecit,vel ratũ habuit:vt ff. de vi & vi ar.l.j.§.deiecisse aũt,& §.quotiẽs verus procurator.Itẽ & ɔ̃ eũ,q dolo malo fecit,vt eo.tit.l.3.§.hoc interdictum,nisi nõ
38 violẽtus fuerit nõ soluẽdo,vt ff.de fur.itaq; fullo,in prin.†Actio tñ quod met. cã dat̃ ɔ̃ quẽlibet possessorem, vt ff. qđ met.cã.l.si cũ exceptione.§.aliqñ,& C.eo.tit.l.non interest. similiter interdictum,qđ vi aut clã,vt ff.quod vi aut clã.l.semper.in prin.Itẽ interdictũ de op.no.nũ.l.vlt.ff.de op.no.nũ. de hoc habes extra de rest.spo.cũ ad sedem in gl.Ber.sed patet &c.quasi circa fi.gl.Itẽ ɔ̃ principalẽ successorem vniuersalem siue hæredẽ, vt C. eo.tit.l.j. §.inter & l.3.§.hæc actio.non aũt datur aduersus eum,q rẽ violẽtã nõ possidet,vel sine vi,vt ff.eo.l. cum à te.nec ĩ hoc distinguũtur res ecclesiasticæ à rebus priuatis, vel priuatorũ. ¶De iure cano.p rebus ecclesiasticis põt agi condictione.c.reintegrandã.3. q.j.& quẽlibet possessorẽ rei violenter acceptæ & inuasæ ɔ̃ quẽlibet singularẽ,qui ẽt rei vitium ignorat,ac ɔ̃ illos, ad quos peruenit res violenta ẽt singulares successores , q rei vitiũ nõ ignorãt, sed sciunt,põt agi actione illa,extra de iudi. c.quia:extra de resti. spo.in c.sępe cõtingit. & in gl.sic ergo solus &c.c.cum ad sedem.
39 in gl.Ber.sic patet &c.¶†De iu.ciui.minor 25.an.non põt constituere procuratorẽ ad iudi vt C.de procu.l.neq; tutores, si tñ minor in iudicio procuratorem fecerit , & admissus non expulsus fuerit,pro eo valet iudicium non ɔ̃ eũ,vt ff.eo.tit.l. nõ eo minus. & D.Azo in sum.eo.tit.§.constituitur aũt pcurator,nisi in casib. siue in casu ibi notato,vt C.de procur.l.exigendi.C.q legi.per l.j. & 2.& D.Azo in sum.eo.in prin.& in oĩbus ibi not. ¶De iu. can. minor 25.ann.vltra illos casus supra denotatos põt facere procuratorem in matrimoniali cã,& ẽt in iudicio suo nomine , vt extra de restit.spo.c.ex parte.M.vt in gl.Ber.sic patet &c.& genera-
40 liter qñ patrẽ agit,vt 2.q.7.quærit̃. ¶†De iure ciui. in qualibet cã pecuniaria,& criminali iurandũ est,de calumnia,vt C.de iur.cal. l.j.& 2.in prin.quę loquitur in ciuili & in criminali,& indistinctè ſm Io.hu.& Azo in criminali aũt est expressum, vt C. de fideius. l.vlt. in prin. & sacrm̃ ecclesiæ exactũ de iure ciuili, præteriri vel remitti non põt.vt C.de iur.calum.l.2.§. sed quia.& approbant̃ pdicti in sum. D.Azo.& §.stat̃ aũt hoc iusiurandũ. ¶ De iure can. in cã matrimoniali,vel in casibus spiritualibus,nõ iurat̃ de calũnia,vt extra de iura.calũ.c.literas.& ĩ gl.Ber.hoc est notabile &c. & quũ agat̃ possessorio in prædictis spiritualibus,vel eis annexis, vel aliqua exceptione in prædictis causis iuratur de calumnia, ẽt in prædictis exceptionibus,q̃uis in principali nõ iuretur , & hoc qñ per tales exceptiones ius alterius impugnetur: & hæc probantur extra de rest.spo.c.literas.in gl. Ber.hoc est notabile &c. & de electio.c.dilecti.& c.cum dilectus filius.& in gl.Ber.si ergo &c.& de testi.c.præsentiũ.& de excep.c.pastoralis.in fi. ¶De iure ciuili in casu qui sequitur non possum habere ratum ẽt quod meo nomine gestum nõ est.vnde si qs municipiũ me vi deiecerit, dat̃ in eos interdictũ,dicit lex,si qd ad eos peruenerit, à ɔ̃rio sensu nõ datur,si non peruenit.s.ad municipes,& ex hoc no. φ nõ det̃ interdictum per ratihabitionem,nisi aliquid ad eos peruenerit , vt supra de vi & vi ar.in l.si vi me deiecerit quis,& melius.ff.eo.cum à te.hoc ẽt no de resti.spo.c.ad sedem.in gl.Ber.sic patet &c.quasi circa fi.gl.¶De iure can.possum habere ratum in prædicto casu, quod meo nomine gestũ nõ est.14.q.3.Lugdunen.& 16.q.c. vlt. extra de his quæ fi.à præla.c.3.quod sicut.& in dicta decretali cũ
41 ad sedem,& in gl.prędicta,sic patet.¶†De iure ciui.sequestratio, quæ prohibita est regulariter,fit in cã necessitatis in quatuor casibus.primò si res mobiles petantur,& persona sit suspecta.secũdò fit in re mobili vel immobili,si possessor suspectus sit, ne depopuletur rem vel fructus. tertiò fit pp contumaciam non cauẽtis de facienda collatione. quartò fit sequestratio pp conditionẽ psonæ serui,qui proclamat de possessione seruitutis in libertatẽ, & ɔ̃ dñm est pronunciatũ,tũc fit sequestratio earũ rerum , de qbus dubitat̃,an sint dñi,an eius,q dicit se liberũ, vt hoc habes, & C.de phibi.sequestra.pec.l.vna.in gl.or.Ac.est aũt sequester &c.
42 & D.Azo in sum.eo.tit.¶†De iu. can. enumerantur casus 11.in quibus ɔ̃ regulam prædictam fit sequestratio , qui quamuis in d. gl.per D.Azo,non enumerentur oẽs prædicti tñ ill oẽs 11.com-

probant̃,& cõprobari pñt legibus, & oẽs adducunt rõnẽ pp quã inducit̃ sequestratio,& dicti 4.casus pñt reduci de iu. ciuili,ita φ non est ex prædictis inter ius can. & ius ciuile magna diuersitas, veritate inspecta,de hoc habes extra de sequest.pos. & fru. c.dilectus filius.& in gl.Ber.presbyter hr̃e põt.in hoc tñ est aliqua differentia,vt in d.gl.Ber. clarius & sigillatim q̃ p Azo.& Ac. hẽtur.
43 ¶†De iure ciuili actor regulariter super re principali non potest producere testes ante litis contesta. nisi in casibus, vt quia testes sunt senes,vel quia sunt valetudinarij & infirmi,vel quia sunt pfecturi in longinquum , & non venturi de proximo , vt ff. ad l. Aquil.in l.lege Aquil.si deletum,& in gl.or.Ac. quos verisimile est &c.& in auc.de testi.§.non multo. & in gl. Ac.hæc non duo. colla.7.& C.de testi.auc.at si quis aliquid,quæ est signata super l.si quando.& sumpta de d.§.& hoc nota.¶De iure can.actor super re principali põt testes producere ultra illos casus,qui.s. sunt numerati,& multis casibus,quos habes extra vt lit. non cõte. c. qm̃ frequenter.& tex.& gl.Ber.hæc regula fallit &c. & in prin. dictæ decreta.quorum quidam ẽt iure ciuili comprobãtur, sed tñ sunt de iure cano. introducti,vt in dicta gl.euidentius liquet,quos cã
44 breuitatis non recito;quia illos sigillatim hic inseri lõgum esset. ¶†De iure ciui.super excep. quæ in iudiciis opponuntur, non vr̃ debere fieri litis contesta.vt opponatur excep. ad principale negociũ peruentũ ante litis contesta.quia satis ɔtestabat̃ p rñsionẽ præcedentẽ in narratione libelli.cõtestatio.n. fit per narrationẽ principalis negocij , & rñsionem hincinde à partibus factã corã iudice,non ergo p narrationẽ exce.solius dr̃ principalis negocij narratio,vt C.de lit.cõtest.l.vna.Item Azo in sum.eo.tit.§.j.¶De iure cano. vr̃ φ oĩbus exceptionibus quæ opponũtur à partibus in iudicio,ante litis contesta.uel post litis contesta.debeat lis cõtestari extra de offi.dele.c.prudentiã.§.nobis.& in gl. Ber.ex hoc loco satis colligitur in tit.de appel.c. interposita appellatione.§. vlt.& si ipsa contestatio super exceptione sit omissa , nihilominus valet,quod factum est , vt apertè probatur per dictam gl. &
45 ex loco hoc &c.¶†De iure ciui.si quis in actione reali se obtulit liti tanquam possideret ignorante actore:qui à certa persona instituerat,& volebat rẽ petere,idẽ & si nõ instituerat actor petere rẽ à certa psona, & ille q se obtulit psistit ĩ defensione & lit. ɔte. est ɔdemnat̃ ĩ possessorio,siue sine dolo,siue sine culpa desierit possidere tpe,siue nullo tpe possederit,vt ff.de rei vẽd.l.is q se obtulit, & duab.legibus seq.& ff.de reg.iu.l.pen.& l.q petitorio.j.rñ. ff.de rei ven.dolo.n.in prędictis casibus desinẽs possidere hr̃ pro possessore,vt ex pręall.l.liquet &c.¶De iure can.si quis in actione reali se obtulit in negocijs siue casibus & litibus ecclesiasticis, quamuis dolosè uersetur,& quantuncunq; psistat in lite & contesta.nõ cõdẽnatur vt possessor in detrimentũ ecclesiæ, ne delictũ psonæ &c.vt 16.multũ stupeo de hoc,habes extra vt lit.pẽ.c.
46 ecclesia.S.Marię,& ĩ gl.Ber. sed qualiter pt̃ hoc esse &c.¶†De iure ciuili instantia causæ ciuilis regulariter triennio perit,vel triẽnio finit̃,ut C.de iudi.l.properãdũ.§. j. hoc fallit in casibus,vt per gl.ordinariam,quę incipit,quædam causæ tam ciuiles q̃ criminales &c.¶De iure canonico instantia causæ ciuilis non perit , vel finitur triennio , vt extra de iudi. cap. venerabilis.in text. & glo. Ber.sic videtur ergo φ hodie &c.extra de do.& contu.c.venera-
47 bilem.in gl.sic supra.circa finem &c. ¶ † De iure ciuili an in criminali causa etiam locum habeat reconuentio,vt C.de sentẽ. & interlo. om. iud.in auc.& consequenter , quæ est signata super l. cum Papinianus.cum gl.or.Ac.sed quid si pręiudiciali.ver.idem videtur & si de criminali &c. quæ est sumpta de corpore authẽ. de execu.& de his qui conueni.& reconueni.§.sancimus igitur,si quis obnoxium &c.colla.7.nec distinguitur, qua de causa crimi-
48 nali vel agatur de crimine ciuili , vel criminali † videtur tñ satis determinatum per C.qui accusa.non pos.l.neganda.& ff.de pub. iud.l.is qui reus.in prin.cum accusatus accusatorem suum possit accusare de maiori crimine, de minori, vel de pari nequaq̃, nisi quis suã,vel suorum iniuriam prosequitur,ex hoc intelligit Azo Ac.esse uerum,nisi prius accusator suam,vel suorum iniuriã psequitur,ne quod secundo accusato conceditur priori denegetur per l.assiduis.C.qui potio.in pig.ha. vltimum dictum probatum per d.l.assiduis.reprobatur & non seruatur cõiter Bon.per aduocatos & doctores satis probabiliterq; cõcedẽdo accusato, vt dũ suam vel suorum iniuriam prosequitur,possit accusare suum accusatorem de minori, vel pari, non propterea denegatur priori accusationem suam prosequi, & sic ratio præallegatæ legis non vendicat sibi locum in hoc casu:prædicta autem locum habent, si nomen illius,qui accusari vult,non sit receptum inter reos,vt ff.de adulte.l.j.§.extraneus.& l.si maritus.sic in magistratu. ¶ De iure can.in ciuili causa uel criminali si agat clericus ciuiliter, vel criminaliter coram iudice seculari ɔ̃ laicum, & laicus criminaliter uelit recõuenire clericũ,nullo modo pt̃, vt 11. q. j.2. & 3.q.8. neganda,& extra de iud.c.at si clerici.in gl.Ber.& 2.q.j.in primis.
49 ¶† De iure ciui. in actione reali actor missus in possessionem ex primo decreto,eo φ reus citatus in iudicio nõ cõparet ſm Azo. Io.& Ac.missus dico in poss.statim possidet naturaliter & ci. sed ſm Bulg.demũ post annũ, quasi annus loco scđi decre. intercedat,vt hoc habes.C.de pr̃.30.uel 40.an. l. si quis emptionis.§.ulti.

& in gl.or.Ac.siue bonæ fidei,siue malefidei &c. ¶De iur.can.in actione reali actor missus in possessionem ex.j. decre. nõ statim possidet, vel efficitur possessor,sed deinde anno elapso, & interim in poss.custodit eam sicut in actione personali,in hoc est tamen dña; quia lapsus anni in actione in rem facit eum possessorem,vt dictũ est,nec est opus.2.decreto, qđ quidẽ in actione pso nali necessariũ est interuenire,ad hoc vt missus in poss. possit cẽseri possessor,vt extra de of.or.c.pastoralis.in ver.verũ nec alius, & de do.& 5tu.5tingit interdum,& in gl.Ber.si liquet de cã &c. fm legistas,nisi qñ lis est 5te.vel liquet de cã,vel qñ est quasi cõtestata quia tũc missus in poss.non possidet,vt eo.tit.c.pe.in glo.
50 Ber.si liquet de cã &c.¶†De iu.ciui.p interruptionem pscriptionis factam ppetuat actio in 30.anno.l.sicut in rẽ.C. de psc.30.vel 40.an.¶De iure can. p interruptionem pscriptionis factam ppetuat in 40.an.vt 16 q.3.§ pt.& extra de of.or. c.pastoralis.§ vlt. & vt in gl.Ber.sed vsq; ad quod tps &c. & hoc in prædictis casibus,
51 vbi de iure ciui.ppetuat i 30.an. ¶†De iure ciu.malefidei possessor pscribit spacio 30. vel 40.an.l.si quis emptionis, & in sum.D. Azo,eo.tit.§ hinc est,q in furtiua,& vi possessa nõ currit, & reddit ibi rõ,quare pscr.30.vel 40.an. procedit in malefidei possessore:quia illa inducta est solum in odium nõ petẽtium. 10. vel 20. inducta est in fauorẽ possidentiũ, & odio nõ petẽtium. ¶De iure cano.malefidei possessor nullo tpe pscribit, vt extra de psc. c. vigilanti.& in gl.Ber.illud qualiter.& c.veniens.in fi.no.q priuilegium,& c.qm oẽ.& est gl.fi.ex eo q & dicit.¶De iure ciui.,pcedit longi tpis pscriptio qualicunq; tit.C.de lon.tẽp.psc. per totũ in rubro & nigro,& D.Azo in sum. eo.tit.per totũ de hoc dicit.
¶De iure cano psc.10.vel 20 ann.non vendicat sibi locum qtũcunq;,& qualitercũq; titulus interueniat, sed sola 40. an. locum sibi vẽdicat, vt extra de psc. de quarta.in gl.hoc verò de iure cõi.
52 & c.ad aures nostras.¶†De iure ciui ,pcedit vsuc.vel psc.rei alienæ, si possessor ab initio habuit bonũ & iustũ titulũ ipse pdecessor vniuersalis licèt pcedenti tpe habuerit 5scientiam rei alienę, vt C.de vsuca.l.vna.§.hoc tantummodo obseruãdo,& ff.de vsuca.l.is qui.§.vlt.& ff. p emp.l.j.in prin.¶†De iure can. qtuncunq;
53 ab initio bona fides interueniat,& qtuncũq;, & qualiscũq; titulus interueniat, si ante cõpletã vsuc. vel pscriptionẽ interueniat mala fides,vel incipit hre 5sciẽtiã rei alienæ possessor, vsucapio, vel pscriptio nõ ,pcedit,vt extra de psc.c.vigilanti.& in gl. Ber. in ver.sic j.eo.& in gl.in verb.qđ est intelligẽdũ.c.veniẽs. in fi.& c.
54 qm oẽ.eo.tit.ibi,in nulla tpis parte rei hẽat 5sciam alienę ¶†De iure ciuili in his q hñt nõ 5tinuã cãm,sed interpollatã, vt p dies vel noctes solas vel certo tpe seu mẽse,nõ vltra 30.an.vel ,plixiori tpe duplicat tpis pscriptio:vt inter pñtes 20.ann.,pcedat pscriptio.inter absentes 40.& fm Io.nõ vltra 40.fit duplicatio, cũ illa pscriptio extẽdatur ad 40. an. excepta hypothecaria actione seruata distinctione in predijs rusticis & vrbanis,in rusticis sufficiat nõ esse vsum,& ex hoc pscribat seruituti,in vrbanis aũt nõ amittit,vel perdit seruitus eo solo,q quis vsus non est,sed oportet in pdictis vti, & hæc ,pbant.ff.quẽad ser.amit.l. si sic cõstituta.& C. de ser.l.vlt.ff.de ser.vr.pdi.l.hoc aũt.de iure can.nõ obseruat hoc. sed aliter 5stituit, nõ.n. duplicat tps vllũ qđ nõ hẽt 5tinuã cãm, in qbus duplicat de iure ciu.vt extra de cau.poss.& pro.c.cum ecclesia sutrina.circa fi.& in gl.Ber.in ver.& sic patet &c.& de pscr.
55 c.de quarta.¶†De iu.ciui. Imperator ptãtẽ & auctoritatẽ & Imperium suũ à lege habet, nã p legẽ hortẽsiã latã & factã à populo Roma.ptãs legis 5dẽdæ translata est ad principẽ, vt ff. de 5stit. prin.l.j.& insti.de iu.na.gẽ.& ci § sed qđ principi placuit.¶De iu. can.Imperator assumit auctoritatẽ suã à canonib⁹, sed fm canones ab ipso sum.Pontifice & auctoritatẽ & ptãtẽ sumit, vt extra de elec.c.significasti.in fi.& de sen.exc.si aliqñ forte.in gl.Ber.nisi excõicationẽ.& Papa ibi dat aucto.canonib⁹,& ab eo vigorẽ ac-
56 cipiũt.¶†De iu.ciu.fęmina nõ pt esse arbiter,ẽt si optima existat, neq; iudex esse pt,vt C.de arb.l.vlt.& ff.de iud.l.cũ ptor.§.pe.& ff. de re.iur.l.2.moribus.n.est introductũ,vt fęminę pub.iud.nõ fungant,vt hoc hẽs in sum.D.Azo.de iud.§. moribus ,phibet. ¶De iu.can.vr, q mulier excellens possit cognoscere,& arbitrari, ma-
57 ximè inter subiectos,vt extra de arbi.c.dilecti filij Abbas.¶ † De iu.ciu.in oẽm hoiem liberũ patrẽfa. & filiũfa.nõ mino.an.20.& in sacerdotẽ,& in quelibet,q nõ ,phibet expresè,& de oĩbus casibus cõpromitti,q nõ inueniunt expresè.l.prohibita edicta de arbi.qtũ ad pdicta,& satis probant clarè predicta in sum.Azo de arb. §. arbiter autẽ esse põt. vsq; ad §.sub arbitro aũt litigare pñt. ¶De iu. can ẽt de superioris licẽtia in laicũ solũ cõpromitti nõ põt de cã spirituali,vel q spũali sit annexa,sed cũ superioris licentia in laicũ vel clericũ bene cõpromittit,vt extra de arbi. c.5tingit interdũ.in gl.Ber.sic.n.patet &c.& de of.dele. cũ te 5sulente.
58 ¶†De iu.ciui.qs sortit forũ rõne delicti fm quosdã nullo priuilegio obstãte,sed excipit,si pragmatica sãctione publica cã præcedẽte de cõsensu ptiũ aliqd exhiberi princeps iusserit, & in oĩb.ẽt q ex lege scripta priuilegiũ hñt,vt C.vbi de cri.agi opor.auc.qua in pronuncia.& est sumpta de corpore auth.vt om.obe.iudi.pro uin.§.hoc considerato ptãtẽ ponere legẽ &c.vbi pdicta clarè tradunt in §.si igit fuerit,& §.nisi forte & §.ab hac.l.quolibet priuilegio &c. ¶ De iu. can. & si ratione delicti qs forũ sortitur,tñ ad hãc regulam fit aliqua exceptio. excipit.n.superior, qui vbicunq; graue crimen cõmisit, pp quod deponi debeat,non põt conueniri,nisi coram.D.Papa,sed si crimen nõ sit adeo graue, vel magnum,quod inducat depositione coram suo maiore, immediate debet & põt conueniri,vt si delinquit in parochia alicuius coueniatur coram epo, ad quẽ spectat colla. illius ecclesiæ, & hoc in archiepo,q delinquit in alterius archiepi parochia,& in alterius suffraganei parochia & nõ sui, & intellige de eo, qui delinquit nõ grauiter, qui puniri debeat, & hoc habes extra de rapto.cap.in
59 glosa Ber.vt quia non delicti &c.¶†De iure ciuili iudex de iniuria sibi vel suis illata non põt iudicare, nec cognoscere diffiniendo,vel in terloquendo, nisi vsq; ad litis contestat. fm quosdã in furto pŝidi prouinciæ facto,vel illud intelligitur in familiaribus presidis:vt C.ne quis in sua cau.iudex vel iusdi.in rubro & nigro. Azo in sum.eo.tit.plenè tradit.ff. de off. psi. l. senatusconsultus. quia prouincialibus nimis esset onerosum vel graue cum præsidibus uel eius familia litigare,durante officio. ¶De iure can.aliter obseruatur, & distinguit, an iniuria allata iudici uel prælato, uel nuncijs,siue familiaribus suis ipsos tñ contingit:tũc illa punire, vel de eis cognoscere non pñt,an impediatur et publica iurisdictio sua, vel vtilitas ecclesiæ, siue ex dicta iniuria sua sibi uel suis illata,& tunc cõtra cõmittentẽ pt pcedere,& eos punire,de speciali gratia est concessum,ut metro politanus archieps punire iniurias,sibi uel suis illatas possit dum prouincias visitat,& si non impediat ex hoc eorum iurisdictio, siue manifestæ sint, & notoriæ iniuriæ,ut 24.q.4.Guilisarius.& illam iniuriam quam punit prela-
60 tus iudex non põt remittere,ut 43.q.4.solenniter.¶†De iure ciui. contra dicta testium perdictorum ab actore ante litẽ cõte super principali in prædictis casibus,dicit lex, q nec põt opponi, q dictæ attestationes non ualeat 5 dictos testes,ut in d.auc.de testi.§. pe.col.7.& in tex.& in gl.ordinaria. Ac.hic sensus, quia nõ ualet opponere &c. ¶De iure can.aliter statuit,nam si is,q testes produxit 5 absẽte ante li.ẽte.in prædictis casibus reuerso absẽnte nõ 5uenitur infra annum,non fiat contumax,ex quo fuerit reuersus, & ex quo potuit eũ conuenire, uel prædictam testiũ receptionẽ factam esse eidem denunciauerit,& maximè ubi absens non fuit contumax,attestationes sic receptæ non ualebant,ut extra,ut li-
61 te non contest.in c.qm frequenter.in §.j.¶†De iure ciui.dicti testes sic recepti in publicam scripturam rediguntur,nõ aut in publico leguntur,non distincto in productis ab actore, ut in prælegatis casibus & in productis à reo,quia ei licet etiam pp dictos casus,ut in prælallega.auth.de testibus.§.si quis ab aliis,& in gl.or. Ac.l.publica manu aut &c.& in d.§. & hoc multoties, & in gl. subauditamq; &c. ¶De iure canonico aliter statuitur,nam testes ante lit.contest.producti à reo super re principali statim publicantur & publicè leguntur partibus,uel parti præsenti in prædictis ab actore nõ seruatur hoc,fm q dictum est supra q in publicũ redigantur,ut in præall.decretali,qm frequenter.in §. sunt
62 & alii,in gl.Ber.hæc tunc fit &c.¶† De iure ciui.regulariter & in ciuili,& in criminali cã testes coguntẽ, & compellũtur ferre testimonium et inuiti,ut C.de testi. l. si qn.nisi in casibus exceptis, fuit tñ regula,& nõ exceptio,ut in auc.de no.alie.§. vt aũt lex ad humanæ naturæ colla.2.quam enim pars excusationem hẽt: ut nõ cõpellant,uolẽtes admittunt,ut in d.auc. §. qm nõ possum⁹. & ff.de testi.l.3.§.lege Iulia.& l.lege Iul. & l.inuiti testimoniũ.& hãc ponit regulã D.Azo in sum.de testi.§. pñt aũt pduci &c.ut oẽs uolentes & inuiti pducanĩ quicũq; nõ phibent, q sumit. ff. de testi.l.j.§.j.¶De iure can. regulariter testes nõ sunt cõpellẽdi, nisi in certis casibus, q excipiunĩ à regula, & iõ cã pbat:ut supra satis pbatũ est,ut extra de testi cog.c.pe.&c.f.de iure ciu.est re-
63 gula,de iure can.exceptio,& ecõtra.¶† De iu.ciui.senes,q cõpleuerunt 70.annum hñt excusatione, ne cõpellant ad testimoniũ ferẽdũ,ut extra de iu.immu.l.maiores.70. ann. ff.de testi.l.inuiti. & D.Azo in sum.eod.tit. §.quidam tñ testes &c.¶De iure cano. de senibus expressum est,q compelli debent, nec hñt excusationem præscriptam,quam habent de iure ciuili,& hoc statuit ius canoni.pp peccatũ,est.n.peccatũ occultare & nõ dicere ueritatẽ, ut extra de testi.c.testimonium,& in gl.Ber. adultos impeditos &c.
64 circa fi.¶† De iure ciuili criminosus, q 5dẽnatus est,uel 5fessus uel pact9 de crimine publico,uel et priuato,ex quo sequit dãnato, uel 5fesso,uel paciscẽti infamia,repellit a testimonio rõne infamiæ,ut ff.de testi.l.3.§.j.nec aliter repelles criminosus,quantũcũq; probet crimẽ,q alias nisi 5dẽnet,uel 5uincat,uel paciscat, infamis non fit.q a nõ reperit cautũ lege, q aliqs repellat pp crimen ei oppositũ p modũ exceptionis,nisi rõne periurij,ut ff.de his qui no.infam.l.athletas aũt §.calumniator. & ff.de pub.iudi.l. infamẽ. relinquit ergo cõtra eos faciendũ edictũ phibitoriũ, ut ff.de testi.l.j.§.j.& hãc differentiam inter ius can.& ciuile facit.in c.super eo.in gl.sinaut actor initiatus &c.in fi.gl.ut de iure ciuili non sufficiat pbari crimen oppositum testi:ut repellat ppea à testimonio,nisi aliter nõ fuerit de crimine 5dẽnatus,supple,uel 5fessus,vel paciscẽs, vt ex hoc criminosus relinqueret infamis,ut periurus,ut satis probatũ est,de iure cano.probari sufficiat.¶De iure canoni.est expressum, q nõ solũ 5demnatus,uel confessus, uel pactus de crimine, sed etiã is,uel quilibet, cõtra que crimina possunt

possunt probari de nouo à testimonio repellitur,vt extra de testi.c.testimoniũ.& prælleg.c.super eo.in gl.prædicta,& extra de excep.c.j.& probatur etiã hæc diuersitas in gl.Ber.super d.ca.j. de
65 exceptio.quæ incipit,si.n.accusati,vel confessi. ¶†De iure ciuili postquam est in causa conclusum, renũciatũ allegationibus vel probationibus proceditur, vel procedi potest cõtra dicta testiũ productorum,dummodo non sint aperti, nec didicerit testificata productionẽ desiderans,vel aliquis aduocatorum,vel alius p eo tñ agens,& hæc renunciatio sola nõ impedit testium productionem,vt in auth.de testi. §. quia nõ multis sępe testes &c. vsq;
ad §. qm si vnus &c.collatio.7.& D. Azo in sum.eo.titu.§.itẽ tertia.¶De iure cano.vr expressum, q postq̃ conclusum est in causa,vel renũciatum probationibus, siue productionibus testium, nec pñt vlterius testes produci,& sic vr sufficere,solam renũciationẽ ad hoc vt quis non possit vlterius producere, vt exrra de testi.c.cum venissent.§.quæstiones.& C.de test.l.3.in fi.& in glo. Ac.sic patet,in ver.no.hic tres casus &c.& de fi.instru.c.cum dilectus.in ver.& exponitur conclusum ẽt in causa appellationis super eisdẽ capitulis,& ẽt apertis attestationibus,vt C. de temp.appel.l.per hanc.in gl.or.Ac.s.qm non opposita exceptione,& in fi. gl.& l.eos qui.de appel.§.j.& §.2.in gl.Ac. & inducẽdo testes &c. nec mirũ,cũ fm hanc alia sit causa appellationis à causa prin.de hoc ẽt habes.C.de test.auc.qui semel.in gl.Ac.vt.s.de repręsentatis &c.quæ est sumpta de corpore auc.de testi.§.illud tñ. colla.7.
66 ¶† De iure canonico in causa appellationis non possunt produci testes super eisdem articulis, super quibus producti fuere in cã principali à partibus attestatis,nec ẽt super alijs,vbi pendeant ex superioribus prioribus,vel ex illis oriantur,vt extra de testi.c.fraternitatis tuæ literas.in gl. Ber. pedentibus ex veteribus &c.quia cẽsent eadẽ non alia,vt extra eo.tit.ex tenore.in gl. Ber.no. q in
67 gl.cã app.&c.in ver.& est argũ.¶ † De iure ci.si probatum fuerit crimẽ 5 testem oppositum in vna instãtia,pp qđ repulsus sit à testimonio,vel cõdemnato teste de crimine, qđ infamiã nõ irrogat,vel ex quo nõ 5stat,testem esse periurum, si opponatur hoc testi in alia instantia:hoc.n.nõ nocebit, quin admittat in testem, nec ideo q testis simul repulsus est vt falsus à testimonio in alio iudicio,vel alia instantia,repelletur in alia,vt ff.de his qui no.infa.l.Lucius.sed opus est, q de nouo repellat,& probetur 5 eũ id pp qđ repelli debeat. ¶De iure can.sufficit ad hoc vt testis repellat à testimonio, q semel probatum sit crimẽ 5 testem ẽt in alia instantia,vt extra de exce.c.deniq;.§.j.& de testi.c. testimonium. ver.si de crimine emendatus, q non eum infamauerit, vel nisi p reatu periurij sit repulsus;quia emendatus de crimine extra prædictos duos casus pt ferre testimoniũ in cã ciuili, sed non in cri-
68 minali,vt d.c.testimonium.¶† De iure ciuili sacramẽtum de visu & de scientia,& de visu & auditu,& gustu,& odoratu,& tactu, q a hi sunt naturales siue corporea,& nõ est de credulitate,ĩ hoc differunt à sacramẽto calũniæ principalium personarũ, vt C.de testi.l.testiũ.in gl.Ac.sic ergo de sua scientia &c. & in authen. de hæredi.& Falci. §. si verò absint aliqui &c.colla.j.ibi, & in ius iurandum testium dicentium & affuisse his,quæ gesta sunt & vidisse &c.& D.Azo in sum.de testibus.§.nunc autem testificante teste &c.& in multis gl. or.hoc dr, & ideo nõ testificat testis de credulitate,nisi in vno casu,vt ff.de vẽ.inspi.l.j. in prin. & in l.si qdẽ. vel oẽs,vel duo renunciauerint prægnantẽ videri &c. & D.Azo in sum.de testi.§.est aũt productorũ testiũ officiũ &c. ibi, vel nisi cum tractatur de ven.inspi.¶De iure can.testis in alijs casibus, q̃ traditis per ius ciuile,& iurat & deponit de credulitate, hoc põt videri in causa matrimoniali,vt extra de test.c. licet ex quadam. §.testes ãt,ibi,& se accepisse à suis maioribus,qđ deponũt, extra de pur.ca.c.quotiens.§.vlt.in fi.Item in requisitione,quę fit contra prælatum ad correctionem,vt extra de accu.qualiter & quado.j.§.forsan non iurati.ibi q super his quæ sciũt, vel credũt &c. Item indistinctè & generaliter vr loqui decretalis,vt testis interrogari debeat & de credulitate,& per 5ñs iurare,& extra de testi. cũ cãm.j.ver.prudenter inquirens de causis.s.loco, tempore, au-
69 ditu,visu,scientia,& credulitate &c. & fm illud indefinitè debet restringi ad casus prædictos. ¶† De iure ciuili testimoniũ de auditu alieno recipitur in casu aquæ pluuiæ arcẽ. vt ff. de proba.l. si arbiter animaduertere debeat &c.ff.de aqua plu.arc.l.j.§. vlt.& l. fi.& l.in summa.§.idem Labeo.Item vetustas,& consuetudo lõga facit:vt videatur seruitus iure interposita, vt d.l.2.§. vlti. & D. Azo in sum.de testi.hoc idem probat.§.sic autem testificatur testis &c. versi.excipitur in actione aquæ pluuiæ arcen.
¶De iure cano. in alio casu accipitur testimonium de auditu in causa matrimoniali circa probandam affinitatẽ eorum,de quorũ matrimonio vel coniunctione agitur,vt extra de testi.c.licet ex quadam.§.testes autem.ibi,si accepisse à suis maioribus,quod deponunt &c.in prin.d.decretalis, ibi,in cõsanguinitate vel affi-
70 nitate valere testimonium de auditu &c.& in c. quotiens. §. vlt. in fi. ¶†De iure ciuili fęminæ non arcentur à ferẽdo testimonio in causa ciuili vel criminali, & ex hoc satis vr, q admittatur, cũ edictum sit prohibitorium,vt ff.de testi.l.j.§.excipitur mulier,vt in testamento testis esse nõ possit, exceptio.n.comprobat regulã,vt plenè probatum est supra,& hoc habes inst.de testa.§.testis aũt,in ver.sed neq; inutiliter. & in gl. Ac. ibi, & imposita in alijs autẽ casibus &c.& habes expresè.ff. de testi. l. qui testõ.§.mulier testimonium.& ff.de testi.l.ex eo q dicunt mulierem & in causa criminali admitti, vt 15. q. 3. ex eo. ¶ De iure canonico fęminę arcentur à ferendo testimonio in cã criminali, & hoc probatur extra de ver.sig.forus.§.vlt.& in gl.Ber. intelliget &c. si tñ de crimine non criminaliter, sed ciuiliter & in modum exceptionis, vel iniuriæ ad vindictã agat, bñ admittuntur mulieres siue fęminæ ad testificandũ super 5ctibus,vt extra de test.c.quotiẽs aliqui.
71 ¶ † De iure ciuili infamia facti habet duos tñ effectus, vnus est, q taliter infamatus repellit à dignitate,vt C.de dig.l.2.li.12.& ff. de decurio.l.generaliter.§.spurios,ibi,in subsidium spurij admittuntur ad decurionatum. Secundus infamiæ effectus est, q infamatus repellitur à querela etiam inofficiosi testamenti, vt C.de inof.test l.fratres vel sorores.& D.Azo in sum.ex quib.cau.infa. in §.dicitur autem infamia facti &c.hoc apertè probat. ¶De iure canonico aliter sortitur effectum,& præter duos prædictos,repellit.n.dicta infamia facti à testimonio in causa criminali,vt extra de testi.c.testimonium,& in gl.Ber. hic patet &c.& de excep.
72 c.j.ibi,testes absq; vlla infamia,vel suspitione &c. ¶†De iure ciuili periurus non est indistinctè infamis,sed cum distinctione, quã habes.ff.de his qui not.infam.l.Titius.in glo.Ber.ac.or.sed quare non &c.vt si iurat quis de præsenti,vel de præterito,non sit infamis,licèt teneatur crimine stellionatus,vt ff.de crimi.stellio.l.j.& vlt.& alijs subijcitur pęnis,vt in auth.vt lice.ma.& aui.§. qđ aũt à nobis.ver.si aũt qui gestus &c.collatio 8.& in auth. vt lit.iurẽt.§. si quis autem litigantiũ &c.collatio 8. si de futuro,aut venit contra solum iuramentum,cuius transitus nulli præiudicat, & tunc etiam non est infamis,sed solum Deum habet vltorem, & C. de
73 transac.l.si quis maior.¶† De iure canonico periurus vr, q haberi debet infamis indistinctè,vt 6.q.j.infamis. & c.quicunq;. & 22. q.2.si quis coniunctus,& extra de iureiur.c.querelã.& de fideiusso.c. peruenit ad nos. Idem videtur de iure canonico & in eo, q venit,& facit contra fidem promissam,& nõ valet tunc iuramẽtum:quia inter simplicẽ loquelam,& iuramentũ non facit Deus differentiã,vt 22.q.5.iuramenti,& d.c.peruenit.idem videtur de
74 iure canonico.in gl.ver.puniri.enim debet &c.¶†De iure ciuili ex genere pęnę irrogatur infamia,vel propter sententiam, vt C. ex quib.cau.infa.irroga.l.j. & l.fustibus cęsum.& ff.eod.l.ictus fustium,si modò causa,vel delictum,propter quod pœna imponitur,tale sit, q damnato,vel cõfesso infamia irrogatur,vt ibi Azo
75 in sum.eo.tit.§.ex eo genere autem pęnę &c. ¶ † Item dicit lex, q remittendo iudex pęnam, non propterea remittit infamiam, vt C.de gene. abo. l. vlti. iuxta illud,damnato potest pęna adimi culpa perennis erit.¶De iure canonico non videtur, q solo genere pęnæ infametur quis etiam in eo casu, vbi quis damnatus, confessus,vel pactus infamis fieret:ut nihilominus si quis confectus est in carcerem ob pęnam non ad custodiam, quia in testimonio uariauerat,& uacillauerat,exigitur de iure canonico, ut sit infamis, q præcedat sñia,ut extra de pęn.c.super his.licet Gratianus aliter senserit.3.q.7.in §.tria.& sic cum iure ciuili & bene, hęc tamen contrarietas facilis est ad soluendum, in decretali prędicta intelligitur clericum coniectum in carcerem ad custodiã non ad pęnam,& concordabit iuri ciuili, tamẽ eam intellige in
76 pęna, patet ex gl.in uers.quod genus pęnę &c.¶ † De iure ciuili reconuẽtio habet fieri apud eundem iudicem super eodem,uel alio negocio,& ante litis contestationem incõtiẽti;quia quę incontinẽti fiunt inesse uidẽtur, & hęc est probabilis opinio, licèt quidam dixerint,recõuẽtionem posse fieri usq; ad sñiam,hoc habes.C.de sen & interlo.om.iud.l.cum Papinianus.& in auth.& 5 sequẽter.ibidẽ signata, quæ sumpta est de corpore auth.de exec. & his qui cõue.§. illud quoq;. & §. sancimus igitur.collatio.7. & in gl.or.in cor.in uer.no.hęc tria iura &c.¶De iure canonico secundùm Inno.IIII. extra de excep.c.dispendia litiũ.reconuẽtio potest fieri & ante & post litem contestatam incontinenti,& ẽt quandoq; durante iudicio.i.usq; ad sentẽtiam diffinitiuam,dummodo fiat ante sententiam, & postquam cõclusum est in causa, & renunciatum allegationibus,& probationibus, ut in decre.pdicta,& de mutu.peti.in c.j.in gl.Ber.no.qualiter.¶†De iure ciui-
77 li sentẽtia diffinitiua ualet & tenet etiam nulla expressa causa in sentẽtia,& hoc tam in causa principali, q in causa appellationis, ut ff.de re iu.l.ait pretor.§.si iudex.& C.de appellatio l.eos,qui.in prin.nec est necesse apponere causam, si causam quam uelit apponere põt. ¶ De iure canonico in sñia diffinitiua,quæ ferri dẽt in causa appellationis,debet apponi causa condemnationis, uel absolutionis, uel quia pronunciat bene iudicatum, & malè appellatum,uel bene appellatum & malè iudicatum, ut sciatur rõ, quæ primum iudicẽ mouerit,ut extra de re iud.c.sicut nobis intimasti.& in gl.Ber.sed nunquid iudex tenet &c. cum sim. in d.gl.
78 allega.¶ † De iure ciuili non admittitur appellatio,quam interponit, uel interponere uult is,qui est cõfessus in iudicio,& argumentis conuictus,& testibus superatus,& hæc tria cõcurrunt secundùm opinio.Azo in sum.not.quorum appella non recip.itẽ nõ appellauit quidã in eo. Itẽ qui manifesta violentia &c. vt C. eo.ti.l.obseruare curabit. Ac.dicit duo esse necessaria in gl.or.su-

pradictæ.l. obseruare quæ glo. incipit, spontanea verò non fructus &c.ad hoc vt excludatur quis ab appellatione, scilicet quādo cōuictus sit,siue confessus,vel superatus testibus comprehendi potest alterum : nā ex quo superatus est quis testibus,satis cōuictus intelligitur argumētis:quia hoc, scilicet superari testibus, plus est,q̃ conuinci argumentis, nec opus ac locus est coniecturis & argumentis, & ita satis bona est, & probabilis opin. Ac.vt prædicta duo sufficiant, vt intelligātur per probationem testiū comprehensa esse,& testium dicta,& argumenta. ¶De iure canonico confesso tantum, cuius confessioni sit standum, denegatur appellatio nec exigit, nec videtur, ꝙ concurrant,vt sit testibus superatus & argumentis conuictus. Item in notorijs, siue sint notoria,nō admittitur specialis appellatio,vt de appellatio. capitulo cum speciali.§. porrò. & in glosa. Ber. confessus conui-

79 uictus testibus &c. ¶ † De iure ciuili ab interlocutoria regulariter non appellatur,vt no.C.quo. appella.non recip.auc.siue tempus ante litem.vt ff.de appell.re.vel nō.l.2.tria enim sunt tempora in causa,tempus ante litis contesta.& tunc est locus recusationi, tempus post litis contestationem ante diffinitiuam sentētiā, & non est locus remedio, nisi in quibusdam casibus : & tempus post sentētiam,& tunc infra decem dies locus est appellat. vt C. vt lite pend.l.2.& in gl.or.Ac.tria verò &c.immo qui ante sentētiam diffinitiuam ad appellationis conuolauerat auxilium, in l. libris auri punitur,vt C. de epis.audi.l.2. quidam probabiliter dixerunt,ꝙ si interloquutoria sit talis, quæ possit plenè examinari in causa appellationis,quę fit,vel fieri potest super principali,vel aliter in alia causa alio modo,salua sit eius cognitio;quia tunc ei plenum fit pręiudicium,appellabitur etiam de interloquutoria, & hoc probatur.ff.qui satisd.co.l.arbitro.& de mino.25.ann.l.intra vtile,vbi ab interloquutoria appellatio admittitur, quādo illæ causæ non possint plenè tractari in appella. principalis causæ, quin eis fiat præiudicium &c. ¶De iure verò canoni. ab interloquutoria,& à quolibet grauamine appellatur.c.vt debitus.c.dile-

80 cto.ca.cum causam.de appel.& c.j.eo.tit.lib. 6. ¶ † De iure ciuili traditur, ꝙ in causa appellationis offerendus est libellus, vt C. de app.l.eos qui.§.sin autem.& in gl.or.Ac. si ergo &c. & ff.eo.l.j. in fi.& l.3.nisi fiat illico,& viua voce appelletur:vt C.eo.tit.l.litigatoribus.& ff.eo.l.j.& D.Azo in sum.eod.titu.§.si appellatio apud acta &c.& ff.de appell.l.à sententia.§. vlt. ¶ De iure canonico in causa appellationis:maximè ab interloquutoria proceditur absque libelli oblatione,& in alijs casibus præter illum,quando viua voce appellat quis illico apud acta, ecce enim argu. recipiendo &c. ad superiorem etiam sine libello lingua prouocare sat

81 est;† quia plus est ipso facto prouocare, vel prouocasse q̃ verbo, vt extra de appella.capitulo dilecti fili, & hoc idem est, quando quis se subijcit protectioni superioris;quia habetur pro appellāte,vt extra eo.titu.c.ad audientiam nostram noueris, idem est & etiam,quando cōtra ap.superior reuocat ad se negocium,vt ex-

82 tra eo.tit.c.vt nostrum prodeat &c. ¶ † De iure ciuili appellationes faciendæ sunt à minori iudice ad maiorem & superiorē proximum immediate non per saltus,vt ff.de appel.l.Imperator. & in gl.or.Ac.permittet præsides &c.vt ff.eo.l.j.§.pen.& ff.de offic. procon.l.solent.§.legatos. & in auth. de manda.princi.§.sic tibi quanquam.ver.& non permittere ex negligentia &c. colla. 3.& de iudi.§.illud & tertiò.§.disponendum est &c.vsq; ad fi.colla.6. quæ locum habet in ordinatione delegati,si appelletur à subdelegato,non delegans,sed primus delegatus appellari debet,vt C. de appel.l.præcipimus.§.sed hæc delegatio.nisi sit subdelegatus à principe,& tunc non princeps,sed delegatus ab eo appelletur,in præallega. legibus cum glos. & secundùm ꝙ dicitur ff.quis & à quo ap.l.j.§.ab eo cui quis.& in gl.or.Ac.pone casum secundùm Io.&c.& D.Azo.in sum.eo.§.appell.debet fieri ad superiorē.&c. vsq; ad §. fit appellatio apud acta &c.si quis appellauerit maiorē non immediate,vt puta imparem, vel etiam parem, nō vitiatur appellatio,remittitur tamen ad iudicem suum , nec etiam super appellatione proceditur:vt ff.de appel.l.j.§.si quis ergo.

83 ¶ † De iure canoni. potest fieri appellatio omisso quolibet medio ad D.Papam,vt extra de appel.c.si duobus.& in gl.Ber. quod fieri potest omisso &c.de hoc dic,vt habes extra eo.titu.c.dilecti filij prior.in glo.Ber.ex hoc patet, ꝙ gratim &c. & in c.Romana ecclesia.§.debet autem.eo.tit.lib.6. hoc tamen non omitto notare, ꝙ si prælatus, vel ecclesiastica persona iurisdictionem ab Imperatore,idest ab aliquo temporali domino habeat,& ab ipso appelletur,non ad temporalem dominum, à quo habet iurisdictionem,sed ad dominum Papam, vel ad alium suum superiorem est appellandum,hoc habes satis expressum in d.ca. Romana.§.debet autem.& in gl.Ber.ex hoc videtur &c.

84 ¶†De iure ciuili ab iniuria facta à percussione, vel maxillata,secundùm Io.& Azo non appellatur, hoc dicit D. Azo in sum.de appel. §. item potest appellari ab iniuria iudicis &c. exponendo iniuriam.i.iniuriosam executionem, & non iniuriam facti, hoc idem no.Ac.C.de appel.l.si quis à prouocatione.in gl. in contumelia causæ, vel facti &c. ¶De iure canonico ab iniuria facti,siue verbi,bene appellatur,si excedatur modus, vt ex de sen.exco. c.vniuersitatis.& in gl.Ber.moderatè &c.& de appella.de priore.

in gl.hoc patet &c & de offi.ordi c.licet in corrigendis.& in gl.

85 Ber.j.de app.ad nostram &c. ¶† De iure ciuili secundum vnum intellectum, ꝙ satis est probabilis, appellans in causa ciuili non debet arctari ab initio aliquam cautionem præstare, vel dilationem aliquam habere, q̃ temporum fataliū de appellatione prosequenda, vel exhibenda,vt C.de appella l.eos qui.in fine.& secundùm hunc intellectum generalem auc.quæ est signata C.de epis.& cleri l.cum clericis in iudicium vocatis.& sumpta de corpore authē.de litigio § ad exhibendas. collatio. 8. intelligitur in causa principali & non in causa appellationis, non sit nec intelligatur correcta dicta lex per d.auth. ¶De iure canonico ab initio arctatur appellator, siue appellans habere dilationem ad accipiendum iter ad eundum ad iudicem appellationis,vt extra de appella c.peruenit ad nos,& ad præsentandum se iudici,vt eo titu.ca. personas ecclesiasticas & ca cū sit,distinctione habita,vtrū appelletur ab interloquutoria, & tunc iudex procedat in causa non obstante appellatione,quando non arripuit iter, vel quando se non præsentauit infra terminum statutum à iudice; quia tunc vicem peremptorij terminus,siue dilatio obtinet, vt extra de re iud.c.cum causa.quæ vertitur,& in glo.Ber.ex quo aliquis non per se &c. & extra de appell.c. sæpe contingit.& d.c.cum sit.& d.c.personas in fi.& c cum sit §. finautem, quando autem appellans contemnit venire condemnatur in expensis,& quid iuris sit,de hoc habes in dicto c.sæpe contingit.in gl. Ber. istud no. in fine.& c.cordi nobis est,quæ est Inno. IIII. in fi.& in gl.Ber.in ver.contempserit,de appellat. lib. 6. plenè habes extra de do.&

86 contu c.prout nobis,& in gl.Ber.§. si liquet de causa &c. ¶† De iure ciuili vr̃ simpliciter, ꝙ negatiua positio fieri nō possit; quia negantis factum per rerum naturam nulla est probatio, vt C.de proba.l.actor.ergo cum dicat,nulla probatio,cum positio & confessio sit vnus modus probandi,non poterit fieri positio simpliciter negatiua facti, siue intelligas per rerum naturam, idest facti negantis,quod non est in rerum natura,& ideo habet species diuersas,vel indiuidua,per que possit probari,siue intelligas rerum naturam,idest solitum causarum cursum,vt hic, & aperte tradit D.Azo in sum de proba.circa prin &c. ¶De iure canonico simpliciter negatiuum facti,quod non est possibile probari, nisi per aduersarij confessionem,æquitate pensata,si iudici videbitur,fieri poterit,vt extra de confes.c.statuimus.& est Inno. IIII.& in gl.

87 Ber.vnde dic &c.& in text ¶† De iure ciuili vr̃, ꝙ de eodem facto plures interrogantur,& plures coguntur respondere, potest ēt aliquis primus incognitus,qui non credebat id, de quo est interrogatus,ideo negauit,nunc autem apertis attestationibus,vel productis instrumentis,vel ex alio potest esse informata eius credulitas,vel scientia,& sic pōt confiteri,quod negauit,vel ecōuerso negare,quod confessus fuit:vt C.de iura.cal.l.2.§. quod obseruari.in gl.or.Ac.sicut & quoddam aliud est de credulitate &c.& dicit alibi lex, vbicunq; æquitas mouet iudicē interrogationes esse faciendas.ff.de interroga.ac.l.vbicunq; iudicē. ¶De iure canonico vr̃, ꝙ facta aliqua interrogatione de aliquo facto vel positione ab actore,vel à reo,ꝙ contrarium eius,quod primo positum est,non possit poni per eū,qui primo posuit, vel etiā (quod plus est & notabile) per aduersariū eius,vt extra de cōfessis.c.statuimus.in gl.hoc not. ꝙ positiones fieri debēt &c. circa fi.ipsius gl.& est decre.Inno.IIII.& redditur ratio,ne alter ex litigatoribus

88 necesse habeat incurrere periurium,vt ibidem dicitur. ¶† De iure ciuili in omnibus causis,tam bonę fidei,q̃ stricti iuris,& tam ciuilibus,q̃ criminalibus,siue criminaliter, siue ciuiliter agatur,propter probationis inopiam, vel defectum, defertur iusiurandum actori semiplenè probanti,si nouit ueritatem, & persona sit honesta, & maximè ubi agitur criminaliter in odium delinquentis rei,ut C.de reb.credi.l.in bonæ fidei contractibus,in gl.Ac.ordi. non repeto contractibus &c.& ff.de iureiur.l.1.§.quacunq; autē actione &c.C.unde ui.l.si quādo in iudicio,& dicit Azo in sum. de re.cred.& iureiu.§. aliud autem est & irandum,quod dicitur necessarium &c.& ibi,aut auctum &c.& ibi finautem actor probat. ¶De iure canonico in criminalibus causis & ciuilibus,si ciuiliter agatur propter probationum inopiam non defertur sacramentum uel iusiurandum actori,sed absoluitur reus,ut extra de testi.c.tam literis,& in gl.Ber.nota ꝙ in causa criminali & in ciuili tñ causa idem est,quod de iure ciuili,ut in præallega.gl.eui-

89 denter apparet. ¶† De iure ciuili literis,siue scripturæ, vel inscriptioni,quæ sit in marmore,uel in alia materia,non uidetur standum,ut C.de reli.& sump.fun.l.mortuorum inscriptiones, ut ff.de iu.codicil.l.literæ.& D.Azo in sum.de reli.& sump.fu.§.libertos.inferam nec alios &c. ¶De iure canonico,si reperiatur scriptura in aliqua columna , uel lapide, uidetur ꝙ ei stari debeat & probet,ut extra de proba.c.cum causam.& in gl. Ber.nota ergo, ꝙ in scriptura antiquorum librorum &c.tamen habes cōtra,extra de iureiur.c. q̃to in gl.Ber. hoc idem quia in forma iuramenti.

90 ¶† De iure ciuili si quis aduersario suo subtrahit defensionis copiam,potest puniri,non tamen ex hoc habetur pro confesso,ut ex hoc damnetur,tanq̃ inuitū litem foueat,ut C.de postul.l.prouidendum est.in fi.& in glo ordi.Ac.sumitur enim &c.in fi.glo. ¶De iure canonico, si qs aduersario suo subtrahit defensionis copiam,

91 copiā,& puniri pōt ꝑ iudicē,† & ea defensio, quæ effectu aliquo impedit̄,vel subtrahit̄,ꝑ aduersariū,debet haberi pro perfecta,vt extra de testi.c.cū causam.in gl.Ber.hoc per excōicationem,& c. cōstitutus in præsentia.c.peruenit.de testi.in gl.Ber.& ex hoc vr̃,

92 in fi. gl. ¶ † De iure ciuili ꝓximus pubertati dr̃ in masculo à 10. anno supra,& infantiæ proximus à 10. anno infra, vt insti.de inuti.stip.§.sed quod diximus.in gl ordi. Ac. ibi vsq; ad 10.annum & infra,2.& ff.de reg.iur.l.pupillū.& l. pupillus. cū alijs similibus, sed in casu de iure ciuili dr̃ proximus pubertati, qui distat tantū per sex menses, vt non competat tutori excusatio ratione alterius tutelæ,quā administrat,in qua supersunt solum sex menses, vt ff.de excusa.tu.l.non tñ magnitudo. ¶De iure canonico,tam in masculo,q̃ in fęmina,dr̃ pubertati proximus vel proxima,ille vel illa,q vel quæ distat ꝑ sex menses à pubertate, vt extra de despon.impub.c.ↄtinebatur,in gl.Ber.forte per 6.menses,& prædi-

93 cta decret. in matrimonijs & nuptijs loquitur. ¶ † De iure ciuili doli capax dr̃,& ēt censet̄ ille vel illa,qui vel quæ est in ætate pubertati proxima,vt insti.de ob.quæ ex delic.nascū.§.pe.cum multis similibus,quæ possunt colligi ex his, quæ proximè in superiori contrarietate allegata sunt. ¶ De iure canonico doli capax dicitur ille vel illa,qui vel quæ est 6. annorum, vt extra de deli. pu. c.j.& in gl.Ber.i.doli capax &c. & hæc interpretatio iuris canonici de hac ætate, forte locum habet quantum ad pęnam pœnalis iudicij, in alio autem iudicio ecclesiastico vel ciuili ratione pœnę non pęnalis,sed vltionis,vel correctionis,serua prius dictum, siue interpretationem iuris ciuilis, & hoc bene colligitur & colligi potest extra eo.in c.vlt.in gl.Ber.5.q.j.illud &c.in fine.d. glo.

94 ¶ † De iure ciuili non reperitur cautum,ꝙ matrimonialis causa gaudeat priuilegio , vel habeat illa specialia,quæ sortitur, & habet de iure canonico:ecce enim, ꝙ post testium aperturā alij testes inducuntur,qđ non est in alijs causis, vt probat̄ argu. prædictæ decretal.extra de proba.causam matrimonij,& in gl.Ber.no.

95 oīa,q̃ ↄtingūt cām &c.& de spon.c.sicut.& de ↄsan.& affi c.j.† Itē nō transit snīa super re matrimoniali lata in rem iudicatā, lapsu 10.dierum vel alterius tp̄is,vt extra de re iud.c.lator.& in gl. Ber. nō obstante snīa &c.& c.ↄsanguinei.Itē non est opus,ꝙ ferat̄ in scriptis,vt extra de testi.c.Albericus,& in gl. Ber.no.ꝙ in snīa lata in causa matrimoniali &c.Itē nō stat̄ confessioni viri,vel vxoris,vel amborū & si fama cōsentiet circa separationē matrimonij,vt extra de eo q cog. ↄsan.vxo. suæ.c.sup eo.nisi de hoc nihilominus deberet posse remittere testibus iurm̄ , qui ↄtra matrimoniū inducunt̄. itē pōt agi de falso ↄ̃ testes inductos in cā matrimoniali,nec pręscribit̄ huic actioni per 20.annos,sic in querela.i.actione tali sicut in certis criminibus,vt extra de excep. c.j.&

96 in gl.quidam dicunt &c. ¶† De iure ciuili ex cohabitatione, vel consuetudine liberæ mulieris,nisi protestatio præcedat, ꝙ vt ad concubinam quis consuetudinem hēat ad liberam mulierē,pręsumit matrimoniū,& necesse est eam hr̄e in vxorē, vel si hoc recusauerit,tenet̄ stupri,vt ff.de concub.in ↄcubinatu.§. j. ¶De iure canonico ex sola cohabitatione,vel ↄsuetudine liberę mulieris nō p̄sumit̄ mr̄imoniū,sed adulteriū, vel stuprū cōmitti intelligit̄,& ꝑ hāc præsumptionē inducitur periculū animæ pp pecca-

97 tū,vt 30.q.5.c.j & extra de pręscrip.c.illud quoq;.in gl.Ber.sed q̃a requiritur alia ꝓbatio &c. ¶ † De iure ciuili inter liberū hoīem & ancillam, vel ecōuerso inter liberam mulierem & seruum,nō consistit matrimoniū,nec inter libertū & ancillā, vel ecōuerso, sed inter seruū & liberā nō distinguo,vtrū sciat,qui cōtraxit,seruū esse,vel ancilla,eū,vel eam,cū quo ↄtraxit,& hoc prohibent leges pp inęqualitatē,vt in auth.de nup.§. si verò ab initio putauerit.in 2.causa:vt C.de incest.nup.l.cū ancillæ,& appellatur hoc cōtuberniū,vt inst.de nup.in prin ¶De iure canonico non ꝓhibet̄ matrimoniū inter liberum & ancillā,& inter liberā & seruū ꝑmittit̄, vñ si qs liber ↄtrahit matrimoniū cū ancilla, tenet matrimoniū,vt extra de cōiug.ser.c.2.nō enim seruus excludit̄ à sacramētis ecclesię,quæ ↄferunt̄, de q̃bus matrimoniū est vnū, vt d.c.& in gl.Ber.& sic nullum fuit matrimonium &c. vt 29. q.j. ꝑ totū,& appellatur hoc matrimoniū,vt d.c. j. & nō ↄtubernium.

98 ¶† De iure ciuili filiafam. in contrahendis nuptijs vel matrimonio nō p̄t patri ↄtradicere sine iusta cā.i.nisi pater eligat indignū & turpē in oībus,& filia eligat dignum. C. de nupti. l.viduæ.& ff. de spon.l.sed ea q̃ patris.& in Filiofa.dissentiente.D.Azo in sum. de spon.§.contrahuntur sponsalia nudo cōsensu. & ver. sed ea q̃ patris.& ver.sic quę fa. &c D.autem Io. intelligit idem in filiofa. quod in filia,vt spōsalia,vel matrimoniū nunq̃ consistāt sine voluntate filijfam.vel filiæfam.& sine ↄsensu eorū,filius tñ vel filia si nō cōsentiant,qñ pater elegit dignū, ↄ̃hitur causa ingratitudinis,vt fit in alijs causis,vt in auth. vt cum de ap.cogno. §.si alicui. ¶De iure canonico si pro filio,vel filiafam. pater contrahat nuptias,vel spōsalia,vel matrimoniū,nō valet,qđ fit,nisi fili⁹, vel filia ↄsentiāt,vt extra de despō.impub.c.j.& in gl. Ber. si coactione paterna ductus &c.circa fi.gl.& de spō.c.p̄terea.el 2. & c. cum locum,& c.requisiuit idē, q̃a quod qs nō diligit, facile cōtēnit. 20.

99 q. j. patris. ¶ † De iure ciuili filius vel filia nuptias vel matrimonia nisi pater vel auus,in quorū potestate sunt,consentiant,ↄ̃here non potest,nisi pater,vel auus,in quorū est potestate,nuptias, vel matrimonium ↄ̃here absentes sint,vel diu capti ab hostibus, vt consentire non possint,vt nuptiæ,vel matrimonium non possit consistere , nec distinguitur , interuenerit corporalis copula, vel non interuenerit,vt C.de nup. l.si vt proponis. primo,& do. Azo in sum.eo.tit.§.quod autem dixi solo consensu &c.ff.de ritu nup.l.2.& l.si nepos vxori,& de spon.l.in sponsa. ¶De iure canonico filius vel filiafam.si nuptias uel matrimoniū contrahūt, ualent nuptiæ,uel matrimonium, si anteq̃ parentes, in quorum potestate sunt,contradixerint, interuenerit carnalis copula, ut extra de condi.ap. c. j. de spon.c. per tuas literas.& in glo.Ber.sed quare præsumitur illum &c. si autem ante carnalem copulā cōtradixerint parentes sponsalibus uel matrimonio sic contracto, idē est,& de iure tale matrimoniū nō tenet,ut extra eo. tit. c.per tuas.& in gl.Ber.ergo si contraxissent &c.& de spon. duo. §. ulti.

100 ¶† De iure ciuili in nuptijs ↄ̃hendis & matrimonio ↄ̃hendo cōsiderat̄ potius annorū numerus,non ętatis uigor,ut insti.de nup. in prin.& in gl.ord.Ac maiores 12.ann.& D.Azo in sum. §.illud quæri p̄t &c.& ff.de cōcub.l.j.§.si. minor.n. ętas impedit nuptias & matrimoniū sicut cognatio,ut p̄allega.§.ar.immo ille qui minorē 12.ann.corruperit,quamuis desponsatā, nō tenet̄ de adulterio;quia matrimoniū nō cōsistit,immo punitur de stupro,qđ nō accideret,si matrimoniū tenuisset,ut ff.de adulte.l.inter liberas.j.respō.& §.j.& in §.in p̄dictis.& in gl maior.12.an.& in c.suā ēt p̄allegato &c. ¶De iure canonico in ↄ̃hendis nuptijs annorū numerus bñ cōsiderat̄ & ętatis uigor,ut extra de spon.c.impuberes,& in gl.Ber.ergo pubertas ex uigore &c.& matrimonium tenet & ualet infra annū pubertatis,malitia supplente ętatē,ut p̄allegata.c.sunt tñ aliqui,qui corporali copula anticipant p̄dictum pubertatis tp̄s,& annorū numerū,in c.à nobis tua,& in c.fi.de de-

101 spō.impub. ¶ † De iure ciuili rōne sanguinis inter collaterales ꝓhibet̄ matrimoniū,& inter fatrē & sororē. Itē inter fratris & sororis filiā,& ēt nepotē,q̃uis quarto gradu sit,ut insti.de nup §.fratris matrimoniū inter ↄsobrinos aūt, uel natos ex duobus fratribus,uel ex duabus sororibus, uel ex fratre uel sorore masculis siue fęminis,bñ tenet matrimonium,ut C.de nup.l.celebrādis inter ↄsobrinos,ut C.de insti.& substi.sub cōdi.fac. l.2.& D.Azo in sum.de nup §.inter collaterales aūt & c.& ff.de ritu nup.l.duorū autē fratrū. ¶De iure canonico prohibitio illa extēdit̄ ulterius, idest usq; ad quartū cōsanguinitatis gradū inter collaterales, ut extra de cōsan. & affi. c. nō debet reprehēsibile inclusiuè.s.ut in

102 quarto cōiungi nō possint.† Itē.n.quartus gradus inter collaterales de cōputatione iuris canonici non est idē cū memorato gradu inter collaterales s̄m cōputationē iuris ciuilis, ut in seq. ↄ̃rietate patebit,ideo ulterius extēdit̄ per ius canonicū,q̃ ꝑ ius ciuile.

103 ¶ † De iure ciuili duo fratres,uel sorores sunt ad inuicē in quarto gradu,s̄m cōputationē factā ꝑ ius ciuile de gradibus trāsuersalibus,ut insti.de grad.co.§.j.gradu.uersi.ex trāsuerso,& uer.quarto gradu.in uer.ex transuerso, & ff. eo. l. iuriscon.§. idem faciendum est,& l.j.§.quarto gradu sint.uersi.inter fratres patrueles,q filij duorū fratrū, & duorū sororū consobrini uocant̄. ¶De iure canonico aliter fit cōputatio graduū inter collaterales, duo enim fratres uel sorores sunt in primo gradu ad inuicē, filij autē duorū fratrū,uel sororū,q ↄsobrini,uel amitini fratres dñr,sunt ad inuicē in sc̄do gradu, & sic descendentia cōputata s̄m ius canonicū,ut extra de ↄsang.& affi.c.ult.& in gl.Ber. si uis scire &c.

104 † & ita inuenies,ꝙ q sunt in quarto gradu de iure ciuili , ut filij, uel filiæ,duorū fratrū uel sororū,ut ꝓbatū est, de iure canonico

105 illi idē sunt in sc̄do gradu,ut ex p̄dicta gl.Ber.euidēter no. ¶† De iure ciuili successionis linea cū agnatis hodie extēdit̄ usq; ad 10. gradū,ut in auth de hære.ab intest.§.si uerò neq; fratres. col.8.& in gl.or.Ac.sed usq; ad dictū gradū &c.olim.n.& hodie agnationis iuris hæreditates deferuntur agnatis in 10.gradu cōstituti ꝓximitate nō noīe deferebat̄ usq; ad 7. gradū.i.ꝓximus uel cognatus cōstitutus in 7.gradu,ēt in cōsobrino cōsobrinave, nato natave,ut insti.de succes.cog.§.vlt.hodie aūt est correctū , & trahit̄ ad successionem agnatorū ad agnatos,& usq; ad 10. gradum deferat,ut d.auth. ¶De iure canonico vr̃,ꝙ consanguinitas extendat̄ usq; ad quartū gradū,vt extra de cōsan. & affi. c.nō debet, & extra de pęn.in quibusdam.§.vlt.& in gl.Ber. descendētes per lineā &c.posset tñ dici,ꝙ p̄dicta capitula loquunt̄ in alijs casibus, q̃ in successione.c.n.nō debet.loquitur circa verā ꝓhibitionē & c.in quibusdam,loquit̄ in cā spāli circa quandā pęnā in d. c.comprehensam extēdit̄ ad hæredes vsq; ad quartā generationē,non aūt in hæreditatis delatione, vel successione , ut sic in hoc nō sit ↄ̃rietas,uel diuersitas inter leges & canones,in hoc.n̄. ut leges legib.ↄcordēt,nō ut ↄ̃rię sint uel discordent inniti debemus,ut in authen.de exhib.& intro.reis.§.fi.in colla.5. & C.de inoffic.do.l.

106 una. ¶†De iure ciuili in causa matrimoniali transactio non est prohibita in omnibus casibus,uel litibus,& D.Azo.in sum.eo.titu. §. & de quibus &c. & in certis casibus prohibetur transactio simpliciter , in certis autem prohibetur sine causæ cognitione, sed certo pretore interueniete cā cognita fieri potest , de his dic ut in sum. eo. tit.præalleg. & §.de quibus.& §.super alimentis in transactione , usque ad §. quid sit effectus transactionis &c. & in matrimoniali nec de illis est,in quibus ꝓhibetur simpliciter trā-

ſactio,nec ēt de alijs,igitur nō ꝓhibita,ſed conceſſa intelligitur, in cā matrimoniali nō eſt prohibita, vel prohibitum,ſed potius cōceſſum, cum ipſum matrimonium & conſenſu contrahi debet,vt per totum tit.de nup.& C.de ritu nup.& conſenſu ēt diſſolui pōt,vt C.de diuor & repud.l.conſenſu in prin.& in l.ſi conſtante.& in multis alijs legibus hoc probari poteſt, licet prællega ſtipulatio ſit prohibita & compromiſſum in cauſa matrimoniali eſt prohibitū maximè cū pena,vel tale, ex quo detur actio, vel exceptio,cum aliter poſſit eſſe de omni re, niſi prohibeatur a l.vt dicit do. Azo in ſum.de arbi. §. poteſt aūt eſſe arbiter in oī re &c.& certi ſint caſus & cauſæ numerati,de quibus cōpromitti non pōt,hæc cauſa matrimonialis non eſt prohibita, ergo ceſſat vt de ea poſſit compromitti. ¶ De iure canonico in cauſa matrimoniali maximè nulla pactio,compromiſſio, nulla tranſactio, nullum cōpromiſſum interuenire poſſunt, patet ꝙ in matrimonio non habet trāſactio,vel pactio locum,vt de cōſan.& affi.c.j. §.vlt.& in gl.Ber.nota ꝙ duo exiguntur &c.quod facit ad prædi- 107 cta.¶† De iure ciuili regulare eſt,ꝙ impoſſibilis,vel turpis conditio ciuilibus obligationibus adiecta obligationē nō inducat, nō excepta vel diſtincta obligatione matrimoniali ab alia,vt inſti.de inu ſtip.§.ſi impoſſibilis ɔditio obligationi adijciatur, & ꝓ turpi ex cauſa ꝓmiſſum eſt,vt dicit do. Azo in ſum.§. ēt inutilis ſtipulatio eſt rōne appoſitæ cōditionis &c. & ff. de act. & obli. l. gn̄aliter.& l.non ſolum ſtipulationes.ff.de verborū oblig.l.generaliter,& l.ſeq.& l.ſi plagij.& ff.de pact. l.iuriſgētiū. §.& gn̄aliter quotiens cū ſimilibus,q̄uis ſecus ſit in turpi,vel impoſſibili conditione adiecta in vltima voluntate: cū.n.ꝓ nō adiecta habeat, 108 talis ɔditio inſtōnem,vel relictū nō vitiat.¶†De iure canonico impoſſibilis ɔditio,vel turpis adiecta ſponſalibus,vel matrimonijs non vitiat ɔ̄ctū ſpōſaliorū,vel matrimonij, vt hoc hēs expſſum extra de cōdi appo.c.vlt.in fi & in gl.Ber.qđ dr̄ hr̄e &c. & c. j.in gl.Ber intellige hoc c. niſi talis ɔditio ſit ɔ̄ ſubſtantiā matrimonij,vt 22.q.2.c.ſolet.& c. aliqn̄. & d. decretalis vlt.ī prin.& ibi exprimit,q̄ ſint illę ɔditiones, q̄ ſunt ɔ̄ ſubſtātiā matrimonij, & 109 ibi recurre ¶† De iure ciuili mulier, dū maritus morit,vel dū ipſa diuertit,nō ſua culpa maritus erit lugēdus, cogit ꝑ annū expectare,nec dēt nubere ī.annū, ſed ꝓhibet, vt C. ex qb.cau.infa.irroga.l.decreto.& ff.eo.l. genero.j.rn̄ & j.§.2.& d.Azo in ſum.de ſec. nup. ſi añ annū feſtinat nubendo infra tp̄s luctus infamis fit, & alias pęnas ſuſtinet, q̄ legibus cōprehēſæ & determinatę ſunt, vt C.de ſec.nup.l.j.& 2.& in auth.eiſdē pęnis,& ſumit prima pars de corpore auth.de nup.§.ſi tutelā gerat mulier &c.colla. 7. vel 8.tn̄ & eas ponit ꝑ ordinē d Azo in ſum. de ſecun. nup.§.mulieris nimium feſtinantis multæ ſunt pęnę &c. vſq; ad §. videre de pęna &c. niſi mulier nubat poſt tp̄s decubitus; quia poſtq̄ decubuit licitè & ſine pęna pōt mulier,vt ff.de his qui not.infam l.liberorum.¶ De iure canonico,ſm̄ Apoſtolos,qui dn̄t, mulier viro ſuo mortuo ſoluta eſt à lege viri,ī dn̄o nubat,cui voluerit &c. mulier infra tp̄s p̄dictū nubere pt licitè,nec ex hoc infamis efficitur,nec aliquā pęnā ſuſtinet,ꝑꝑ licentiā & auctoritatē Apoſtoli, vt extra de ſecun.nup c.vlt.in gl.Ber. quā infligit &c. quidam tn̄ dixerunt, ꝙ mulier nubens infra annū & q̄ virū ita cito dehoneſtauit,non euadit pęnā, priuat.n.nuptiali donatione ꝑꝑ p̄dictam auth.de reſti.& ea q̄ parit in 11. § vlt. nec hoc eſt ɔ̄ Apoſtolum, nec in hoc eccleſia curauit illā pęnā tollere,vt in p̄dicta gl.quā 110 infligit &c.¶† De iure ciuili certę numerant cauſæ, per quas ꝓhibent ſpōſalia,ſiue nuptiæ & matrimoniū,q̄ ſunt plures, quas ꝑ ordinē,& de facili eſt videre in ſum d.Azo.de ſponſa §.ꝓhibent aūt nuptiæ &c vſq; ad §.ſin aūt ꝓhibēt matrimoniū,nec inter illas eſt homicidiū, ex ꝓpoſito cōmiſſum,nec ibi vel alibi in iure ciuili tactū reperies,ꝙ ꝑꝑ dictā cām impediantur ſponſalia,nuptiæ,vel matrimoniū,nec ēt inter illas ſunt aliæ cauſæ, q̄ de iure canonico exprimunt,vt infra ſubijciā.¶ De iure canonico,q homicidiū cōmiſerit ex ꝓpoſito,ſiue appēſatè, non pōt matrimoniū ɔ̄here,vt extra de diuor.c.j.de pęn & remi. c. 2. & in gl. Ber. 111 quedā crimina impediunt matrimoniū ɔtrahēdū &c. † ſunt ēt alia crimina,q̄ ſi cōmiſſa fuerint,impediunt matrimoniū ɔ̄hendū,vt in tex.Itē raptus ſponſę alterius.Itē ſi qs vxorē ſuam interficiat. Itē ſi quis baptizauerit filiū ſuū, vt ſit ab vxore ſeparatus. Item ſi quis monialē ſcienter in matrimonio acceperit, de quibus in iure ciuili nō fit mētio,ꝙ matrimoniū ɔ̄hēdū impediant, hæc habes expreſſa in gl. p̄dicta quædā crimina &c. ibidem alle- 112 gantur,ibi recurrite. ¶ † De iure ciuili tam ffrorum,q̄ cod.matrimonium diſſolui poterat dato libello diuortij, continente cauſam,per quam diuortium petatur,vt C.de repud.l.conſenſu. ſed immutatū eſt, vt ex ſola caſtitatis cōcupiſcentia liceat matrimoniū diſſoluere,aliter non,vt in auth.qđ hodie nō licet, quæ eſt ſignata ſup l.ſi ɔſtante.C. eod. Itē & diſſolui poterit matrimoniū multis cauſis interuenientibus,& per l.codicis.C.de diuor.& repud.l.ɔſenſu.& l. pe.& vlt per auth.de nup.§ diſtrahunt.& §.ſm occaſionem & §.per occaſionem.& in auth. vt lic. ma. & aui. §. qa verò plurimas,quæ plures cauſas diuortij ponit, quoſdam tn̄ in prædictis corrigit. ¶ De iure canonico matrimonium fideliū completum,& ɔſumatū nullo caſu ſeparari pōt inter ɔiuges ipſis viuentibus; qa ſacramentū cōiugij ſemel collatū nō reſoluit.

22.q.3.c.j.2.& 3.& extra de diuor.c.quæſiuit à nobis.in gl.Ber.qa 113 vinculum coniugij &c.† & tribus tn̄ cauſis ꝑꝑ delictum remanent ſeparati coniuges, & ꝑꝑ crimen fornicationis corporalis. Item ꝑꝑ fornicationem ſpiritualem; quia alter coniugum alterius fidem rumpere voluit, & trahere eum ad infidelitatem. Itē quia alter coniugum morti alterius machinatus eſt, vt extra de diuor. c. 2. & in gl.Ber.nullo crimine poteſt &c. Item pro voto continentiæ diſſoluitur matrimonium quantum ad thorum, ēt inuito altero coniugum,vt extra de conuer. coniug. c. ex parte. §.vlt.& c.ex publico,& hoc eſt verum, qn̄ ipſum matrimonium eſt completum,quod fit per conſenſum,non fit aūt,ſi eſt conſumatū,quod fit adueniente carnali copula, & tunc neceſſe eſt, ꝙ ambo voueant caſtitatem, & ambo intrent religionē, ſi ſunt iuuenes,vel ſaltem ſit iuuenis,qui remanere vellet in ſeculo, aliàs non valet votum,nec ingreſſus alterius ſolius,vt extra eo. tit.c.j. 114 & c.ex parte,& in duabus gl. Ber.ibi poſitis.¶ † De iur.ciuili filij nati ex damnato coitu, & ex coitu nephario non ſunt alendi à patre,vel etiam à matre,vt C. de nat.libe. auth. licet patri in filiū quæ eſt ſignata ſuper l.humanitatis intuitu &c ſumpta de corpore auth.quib.mo.natu. effi.ſui.§. ne igitur ſemper fieri tale.§. pe. colla.7.auth.ex complexu nephario,quę eſt ſignata.C.de inceſt. vel inuti.nup.ſuper l. ſi quis inceſti &c. ſumpta de corpore auth. eo.tit.quo ſuperior.§.fi. dicit enim tex. neq; alendi à parentibus, 115 † & appellatione parentum continetur mater,vt ff.de verbo. ſigni.l.apud.ſecus eſt forte in vulgo concepto: quia alendus eſt à matre,cum ipſe ei ſuccedat,niſi mater ſit illuſtris,vt C. ad orfi. l. ſi qua &c. ¶ De iure canonico & eius benignitate quæ ſequitur ius naturale,quod pręualet iuri ciuili,nati ex damnato coitu,ſeu complexu nephario,ſunt alendi à patre,vel à matre, vt extra de eo qui duxit in matrim.c.cum haberet.in fi.& in glo.Ber.hoc eſt 116 regulare &c.circa fi.gl. ¶ † De iure ciuili hęc regula brocardica, quæ fit contra legem, ipſo iure nulla eſt, & pro infecto haberi debet ipſum,& quod ex eo ſequitur,vel ob id,vt C.de legi.& conſti.prin.l.nō dubium eſt,quod eſt verum ſm̄ veram & approbatam opinionem,& intellectum per domi.Azo & Ac.qn̄ lex ſimpliciter loquit,& aliquid perhibet, & ſtat in finibus prohibitionis,nec vltra ꝓcedit,ſi aūt vltra ꝓcedit,vel prohibita fieri,vel caſſando ipſam ꝑ exceptionē,ſerua illā ſpālem caſſationem,& ēt illud ſpeciale ſtat, & oē qđ ſpāliter ſtatuit in iure, contra. d. l.non dubiū.C.de legi.& cōſtit. prin.ut hoc no.in gl.ordi.ut fideiuſſor uel pignus &c.in uer.uel ſolue & ad oīa &c & in j. gl. d.l. hæc lex aſſignat &c.& do.Azo in ſum.eo. tit. §.quæ ſit pęna in uer. uel ſi uelit quis euitare oēs iſtas opiniones &c.& reprobat intellectus. d.regulę uel brocardi,ut intelligat de pſonis ꝓhibitis ſm̄ ꝙ dixit & intellexit Azo, quæ in pauciſſimis uēdicaret ſibi locum dicta regula & multū eſſet breuis,ꝙ ius nō ſit aliqđ gn̄ale,qđ nō patiatur exceptionē ut dicit idē Azo in ſum.dicit tit.§.ſup eo autē, qđ dr̄ &c.ſaluis alijs excep. quas in s̄. d. l. & in ſumma inuenies &c. ¶ De iure canoni. aliter intelligit & exponit. d. regula ſeu dictū brocardū,ſi enim decretū aliquo caſu uel decretalis cōſimilis ꝓhibeat aliquid non eſſe ſpāliter faciendū, nec decernat irritū & inane, ſi ɔ̄factū fuerit,& ulterius nō ꝓcedat,ſed ſtet in finibus ꝓhibitionis, ſi ɔ̄factū fuerit,bn̄ tenet,& ualet,ex hoc naſcit & obtinet ɔ̄ria regula,ſiue brocardū,multa fieri ꝓhibent, facta tn̄ tenēt,ut extra de ɔceſ.p̄b c.cū in cūctis.ī 4 col.& in gl.Ber.licet igitur &c.& eſt Inn.4.de elec.in 6.ex quo inducit de iu.ciuili regula, q̄ ɔ̄ legē fiunt,ſ.de his,q̄ ſtāt in finibus ꝓhibitorijs,ſi nō additū ſit ꝙ ſi ɔ̄factū fuerit, ſit irritū & inane,ut ex p̄dictis liquet. Itē intelligit decretalem prædictam & dictam regu.locum uendicare in pſona ꝓhibita, & ad eā perſonā, q̄ habet cām ꝓhibitionis ipſam regulā adaptauit ſm̄ opi.Azo & Ac.q eā ſeqt, ut s̄. dictū eſt, hoc hēs extra de ſpō duo.c.tua.& in gl.Ber.in uer. ſimile &c. & extra de eo q dux in mat.quā polluit ꝑ adul.c.2.in gl. Ber.ar.eſt hæc ꝙ 117 ab initio.¶† De iure ciuili ex nudo pacto nō naſcit actio,ſed exceptio regulariter,ut ff.de pac.l.iuriſgentiū. §.ſed cū nulla ſubeſt cā.ibi igit nuda pactio fallit in caſibus, vbi ēt pactum nudū parit actionē,quos hēs in gl.ordi.Ac.ſup d.§.quę incipit cautè incipit facere trāſitū &c.idem no.eos.d.Azo in ſum de pac §.no.in quibus caſibus nudum pactum pariat &c. ¶ De iure canoni. ex nudo pacto naſcitur actio & exceptio,vt extra de pact.c.j.& in glo. 118 Ber.ꝑ pacta inita &c † qui enim pactū nō ſeruat, mortaliter peccat,arg.22.q.5.c.paruuli,& inter ſimplicem loquelā & iurm non facit Deus differentiam, ut 22. q.5. c.iuramenti.& de hoc dic, ut 119 22.q.2.c.quicunq; ſuffragio. ¶ † De iur.ciuili regulariter quis tenetur ex ɔ̄ctibus defunctorū,& ex quaſi ɔ̄ctibus,ut ff.de actio.& obli. l. ex depoſiti.& ff.cōmo.l.in contractibus,& de reg.iur.l.ad ea.§. in ɔ̄ctibus. & C.de nego. geſt. l.cum rationis & ſucceſſores ſiue ad eos aliqd ꝑuenit,ſiue nō,ſiue ſit lis cū defuncto cōteſtata ſiue nō,& tenet de dolo & lata culpa defuncti,ut d.l. ex depoſiti. & gl. ord. Ac. hoc ſine diſtinctione &c. hęc cā fallit in 6. caſibus ut hæres de dolo & lata culpa defuncti cōmiſſo in ɔ̄ctibus, uel quaſi ɔ̄ctib.nō teneat,ſi neq; ad cū ex dolo,uel lata culpa defuncti ꝑmanet aliqd.ut hr̄.ff.depo.l.ſi hoīem apud ſe depoſitū.§.dat actio,in gl.ord.Ac.idē eſt,& ſi ex quaſi ɔ̄ctu &c.Primus eſt,ſi dolus dedit cām contractui.Itē in actione tributoria.Itē in actione in factum

in factū de edendo.Itē in ſtipulatione de iudicio ſiſti. Itē ī actione in factū de iure pretorio,hoc hēs in ſum.Azo de hære.acti.§. ſm̄,& ɔ̄ hæredes dantur perpetuò iſtæ actiones &c.¶ De iure canonico dicta regula,ſ.ꝙ hæres tenetur de dolo ex contractu vel quaſi cōtractu defuncti,hēt locum,ēt ſi nihil ad hęredes ꝑuenit, vt ēt lite non cont.cū defuncto,iure ciuili excipiantur ſolum caſus.ſ.vt non teneantur hæredes, quib.nihil ad eos ꝑuenit, vel lis non fuit conteſtata cū defuncto,& in actione in factū contra aggreſſores,& ēt actione tributoria,hoc dr̄, extra de ſepul.c.vlt.in gl.Ber.ſılem caſum hēs &c.in fi.gl.licèt ſalua reuerentia nō bene 120 notauerit caſus.l.exceptos a dicta rl̄a. ¶ † De iure ciuili ex delictis defunctorum rl̄r non cōueniuntur hæredes, neq; coguntur ſatisfacere,niſi inquantum ad eos ꝑuenerint,vel niſi lis fuerit cū defuncto cōteſtata,vt.C.ex delic.defunc.l.vna. & inſti.de perpe. & tempo.actio.§.non oēs.hoc qn̄q; fallit in certis caſibus expreſſis per gl.ordi.ſuper d. l.propoſitam, quæ incipit & ff. de calum.l. in hæredē &c.& do Azo.in ſum.de act.hæred.§.ſed contra hæredes.¶ De iure canonico tenentur hęredes interdū,& inſolidum ex delicto defuncti,& vltra caſus in l.expreſſos, vel ſi nihil peruenerit ad hæredē,vel lis a defuncto non fuerit conteſtata, & extra de ſepul.c.vlt.& de rap.mul.vel pro homicidio,incēdio,violentam manum injiciendo in pſonas eccleſiaſticas,& eccleſias violando.Itē in vſuris prædeceſſorū ſolutis,vt extra de vſu. cap.tua nos.& in gl.Ber.hęc.hēs,ꝙ filius tenetur &c.Itē hæredes illius, q abſolutus fuerit ab excōicatione poſt mortē in tantūdem ſatisfacere pro offenſa cōpellatur,vt extra de ſent.exc.c.a nobis.in fi.& in gl.Ber.hoc hēs expreſsè &c.Itē traditur gn̄aliter in oībus caſibus tam in contractibus,vel quaſi,in quibus dixi,hæredes teneri inſolidum in hac contrarietate.ſ.proximè notata, confectio inuētarij illos caſus excludit.vt C.de iu.delib.l.vlt. §. & ſi præfatam obſeruationē inuētarij iure cōſcripſerit &c.& in auc. de hęre. & fal.§.ſibi fiat inuentarium &c. & hoc ſatis innuit gl. Ber. ſuper d. c.in literis. quæ incipit defuncti.ſ.vltra vires hæreditarias &c. 121 ¶ †De iure ciuili mortuo naturaliter reo, ſiue criminoſo ante ſententiam,rl̄r crimina extinguuntur morte.C.ſi reus vel accuſ. mor.fue.l.ij.& quaſi per oēs leges illius titu.fallit hoc in caſu lęſę maieſtatis,& in l.Iulia repetun.peculatus,& de reſiduis,& in apoſtatatus crimine,& in crimine hæreſis, vt ff. de accuſa. l. ex iudiciorum & C.de apoſt.l.apoſtatarum.& l.ij. C. de hære. & mani.l. fin.& ad l.Iul.repetun.l.ij.& ff.ad Tertul. l.in Senatuſconſultum. §.& ſi propter mortem rei.& in crimine deſertæ militiæ,vt C.de re mili.l.iiij.lib.vij.& incipit defunctorum bona,& in muliere accuſata de morte viri,vt ff.de iu.fi.l.Lucius hæredem,& in eo qui conſciuit ſibi mortem poſt lit.conteſt. contra eum ſuper crimine conteſtatam, vel ēt poſtquam fuerit in crimine comprehenſus,vt C.ſi re.vel accuſ.mor.fue.l.defunctus reus.& ff.de bo.eo.q mor.ſibi conſci.l.qui rei poſtulanti.in princ.idem in caſu. l.ff. de iniu.rup.irritoq; teſtamen.l. ſi quis filio exhæredato. §.eius q deportatur,diſtinctione habita an deportatur a præfecto vrbis, vel aſſeſſore,vel a præſide,nam ob præſidis deportationem fit iniuſtum teſtamentum deportati,niſi princeps cōfirmauerit deportationem. ¶ De iure canonico vltra, vel præter caſus p̄dictos agitur de crimine epiſcopi,vel ſacerdotis, & cuilibet clerici, qui cōſanguineum, vel extraneum hæreticum hæredē inſtituit poſt mortē,vel extra.de hære.c.ſi quis ep̄s, ac ſeq.itē & in aliis caſibus agitur de delicto criminoſi poſt eius mortē,& puniuntur deſcēdentes vſq; in quartam gn̄ationem,vt in patrono eccleſiæ, & in aliis perſonis ibi enumeratis,qui per rectorem, vel aliquem clericum ipſius eccleſiæ occiderunt,vel vulnerauerunt, vt extra de pęn c. in quibuſdam. §. vlt. ponit & decre. alium caſum, in quo ꝓpter bona quò ad ſucceſſionē agitur de crimine incidenter, nō criminaliter,nec principaliter,ut extra qui fi.ſi.legi.cām,ſed illo caſu nō eſt cōtrarietas,ſeu diuerſitas inter ius canonicū,& ciuile. 122 ¶ † De iure ciuili bonorum quæſtione principaliter mota,ſi ſtatus quæſtio, uel alia ciuilis, uel criminalis incidat,de qua iudex, corā quo bonorū cōtrouerſia mouetur, nō poteſt cognoſcere, cognoſcit incidēter,quāuis nō poſſet principaliter,vt.C.de ord. iudi.l.j. & l. ciuili diſceptationi. & de re. di.l. quotiens ſtatus conquæſtio.&.ff.de iuriſ.om.iud.l.ſi idē. ¶ De iure canonico,ſi quæſtione bonorum,ſic e portione mota principaliter incidat ſtatus quæſtio,& dicatur,ꝙ nō eſſe legitimū filiū,vel nō eſſe natū ex tali muliere,& ex hoc nō debere ſuccedere,nec admitti ad hæreditatē uel bona eius,de cuius hæreditate,uel bonis agitur corā iudice ſeculari,iudex principaliter,uel incidēter non poterit de hoc 123 cognoſcere; † qa cā nataliū, & filiationis meræ ſpiritualis eſt,ut extra de ord.cogn.c.tuam.in j.gl.Ber.& ita patet,ꝙ iudex ciuilis, &c. hoc habes expreſſum,extra qui fil. ſint legi.c.lator.& in glo. 124 Ber.ſed videtur,ꝙ iudex ſecularis poſſit cognoſcere,&c.¶ † De iure ciuili diſſoluitur ſocietas certis de cauſis, & certis modis, q̄ oīa clarè tradūtur in ſum.Azo.de ſocieta.§.itē in ſocietate coeūda &c.uſq; ad §.& nota,ꝙ licet cōueniri cum ſocio &c.& §.ſoluitur aūt ſocietas morte &c.vſq; ad §.cōpetat actio &c.ꝓ ſocio ad collationē faciēdā &c.¶ De iure canonico ī caſu alio nō expſſo ī iure ciuili diſſoluit ſocietas & licitè diſſoluit, & diſcedit a ſocio & a ſocietate, immo tenet quis diſcedere, & hoc habes extra de

ſent.excom.ſi verò.& in gl.Ber.ar.cap.ꝙ ſocius meus, immo videtur dicere decre. quòd pro magno etiam damno non debet 125 quis inobediētiam incurrere,extra de ma.& obe.c.illud. ¶†De iure ciuili ſunt caſus,in quibus cōtrahitur tacita hipotheca, ſiue tacitum pignus, qui numerantur & ponuntur in titulo, quibus ex cauſis pignus tacitè contrahatur, & illos tradit per ordinem do.Azo in ſum. d.titul.per totum, inter quos non reperies,nec alibi iure cautum,vt bona eius,qui recipit vſurā ſint obligata tacitè hipothecata illi q ſoluit. De iure canonico ei,qui ſoluit vſuram, bona eius vſurarij, qui ea receperit ad quēcunq; hæredem ꝑuenerint,ſint tacitè obligata, hoc habes, extra de vſu. tua nos. in glo.Ber.tenentur filij pro parentibus in verſi. ſatis pōt dici in 126 eo.tit.c.cum tu.¶ † De iure ciuili regulariter,q bonis cedūt,nō poſſunt conueniri poſt ceſſionē, niſi in quantū facere pn̄t, etiā ſi poſtea acquiſiuerunt,vt ff.eo.l.3. nec etiam fraudandus eſt alimentis quotidianis,q bonis cedit,vt ff.eo. l.qui bonis ceſſit ſuis, 127 & D.Azo in ſum.eo.tit.§.eſt autē remediū ceſſionis &c. ¶†De iure canonico vſurarius publicus,qui tenetur ad vſuras reſtituēdas,quātūcunq; cedat bonis,non hēt prædictū bn̄ficiū,ſi poſtea alia acquirat,immo in ſolidū cōuenitur ꝑꝑ vſuras, quas ipſe percepit,vt extra de vſu.c.cum tu.in gl.Ber. & licèt amiſerit vſuras. 128 ¶†De iure ciuili in rebus emptis ex tua pecunia,regulariter tibi non quæritur ius in re empta, ideſt actio in rē vtilis,vel directa, vt C.de rei vēdi.l.ſi ex ea pecunia.C.ſi quis alteri vel ſibi. l.j.cum ſimilibus,hoc fallit in milite, cui datur vtilis rei vēdicatio in re empta ab alio non militis noīe fauore militiæ, vt C.de rei vēdi. l.ſi vt proponis.Itē fallit in minore,qui hēt ad rem, quā curator actionem de pecunia minoris emit ſuo noīe, vel velit hr̄e pecuniā cū vſuris,ut C.de arbi.tu.l.curator. & ff. quando ex fac.tu.uel cur.min.age.vel conuen.poſſit.l.2.C.eo.l.2. Item fallit in vxore, quæ hēt vtilem actionē in rē ꝓ rebus emptis a marito ſuo noīe non de pecunia data in dotē,vt ff.de don.inter vi.& uxo. l.uxor marito ſuo.Itē & in eccleſia & in ciuitate, vt C. de ſacroſ. eccle. l.ulti.& in dictis caſibus ſpeciale,ut dn̄ium ſiue traditione queratur,hoc melius habes extra de pecu.cleri.c.inquirendum.quę lo 129 quitur in eccleſia † ſunt & alij caſus plures, in qbus quęritur dominium ſine poſſeſſione legis poteſtate,ut in auth.de rapt.mul. §.ſancimus itaque.colla.8.in glo.or.Ac.non dn̄ium &c. Item in eo qui refecit rem cōem,in quam trāſfertur rei dn̄ium, ſi ſocius ceſſat ei reſtituere partem impenſarū ſibi competētem, ut ff. de pro ſoc.l.ſi inter fratres.§.idem rn̄dit ſocius.& de fur. l.a Titio.& de fun.dot.l.ſi fundum.Inſt.de lega.§.j.& C.de don. quæ ſub mo. l.j.& ff. de rei uend. l. ſi quis hac. & l.ſi ager. ff. de acqui. re.dom. l.liber homo.in fi.& ff.ad treb.l.facta.j.reſpōſ.& de teſta.l.filiusfa. & ff.de publi.l.commiſſa.& de iu.fi.l.j.§. an bona. & in authen.de nup. §. j. colla. 2. quæ leges caſus continent ſpeciales, in quibus trāſfertur dn̄ium, ſiue poſſeſſio cum infinitis ſimilibus, quę pn̄t 130 induci ad cōes caſus ɔ̄ regulam.C.de pac.l.traditionibus.¶†De iure canonico in alio etiam caſu præter prædictos competit ius alicui in re empta ex pecunia ſua, uel eius cauſa hēt repetitionē, ut puta: qa uſuram ſine cā ſoluit, & deo ut indebitè ſibi cōpetit repetitio,illa.n.res, quæ ex dicta pecunia eſt empta, quamuis nō noīe eius,q ſoluit uſuram, ſuccedit loco illius pecunię, ſiue uſuræ,& ideo non ſolum ab eo uendicari poteſt, uerū ēt a quolibet alio poſſeſſore maximè titulū lucratiuū habēte, ut extra de uſu. c.cum tu.in fi.in glo.Ber.ex hoc ur̄,ꝙ ad quēcunque ꝑueniat res 131 empta ¶ † De iure ciuili tam Cod. q̄ ffrorum oblīo uſurarū tam in principali,q̄ in fideiuſſore efficaciter contrahitur & ɔ̄hebat, & in ſtricti iuris iudicijs, & in bonæ fidei, & per totum de uſuris titulum,tam Codi.q̄ ffrorum, quāuis & per infinita iura hoc probari poſſit,& fideiuſſor in communem cauſam fideiubens,uel ēt ſimpliciter fideiubens ſecundum Io.obligatur in uſuris,& ff.loca.l.quero.& de admi.re.ad ciui.pertin.l.2.§.ulti.De iure canonico non procedit hodie uſurarum obligatio, nec in cauſa principali,nec fideiuſſoria,immo ipſo iure nulla eſt de iure canonico, ſiue diuino,ut extra de iureiu.c.debitores.& de fideiu.c.conſtitutus, in glo. Ber. & ſic eſt ar.an fideiuſſorem &c.nec diſtinguitur intercedat fideiuſſor in cōmunem cauſam uel ſimpliciter, ſicut 132 de iure ciuili diſtinguitur.¶† De iure ciuili fideiuſſor obligatus in uſuris,ſi illas ſoluit,bene poteſt illas repetere ꝑ actionē mandati,ut ff.manda.l.ſi uerò non remunerandi.§.ſi mihi mandaueris,ut rem tibi,nec eſt mirū,quia debitæ ſunt ipſo iure. ¶ De iure canonico ſoluens uſuras,illas non repetit ab eo,pro quo fideiuſſit:quia cum ſint indebitæ, potuit ſe defendere illa exceptione, quæ etiam competebat reo non odioſa,ſed fauorabili,& quam tolerare non potuit,nec debuit ignorare:qa ius eſt, & ſi ius exceptionis ſiue intentionis,ēt cōmiſit, ſibi dēt imputare, ut mādati non agat,& ff.manda.l.idemq;.§.generaliter. & l. ſi fideiuſſor.§. non malè tractabitur,ſi autem eam oppoſuit,& iudex eū cōdēnauit,nihilominus de iniuria iudicis nō dēt hr̄e mandati actionem,ut ff.de fideiuſ.l.exceptione,& hoc uerum eſt,ſm̄ unum intellectum,ubi fideiuſſor iurauit ſoluere uſuras, & nō fuit in mora petendi abſolutionē iuramēti, & per eū non ſtetit,quominus eam traheret:debuit enim & potuit illam petere ſecundùm primum intellectum,nō refert, iurauerit ſoluere, uel nō iurauerit,

quia vtroq; casu fideiussor nō auditur, sed ab eo, cui soluit, repetit vt indebitas, vt extra de fideiuss.c.peruenit.in gl.Ber.ergo petet vsuras & c.& facit ad prædicta.c.debitores, extra de iureiur.

133 ¶ † De iure ciuili precarium etiam, cui certum tempus præfinitum est, quantuncunq; ante tempus reuocari potest, vt ff.de preca.l.cum precario, & in hoc differt à commodato ff.cōmodat.l. in commodati.§.sicut autem voluntatis, & in glo. ordi. Ac. facit contra officium ¶ De iure canonico idem est, quod in ciuili de precario, nam ipsum concessum in tēpus certum reuocatur quādoq;, vt extra de precar c.vlt.in prin.& in gl.Ber. est autem preca-

134 rium.† de iure canonico tamen sunt quidam cōtractus, qui vocantur precariæ, vel precaria, quæ fiunt de possessionibus ecclesiarum, de quo habes extra eo.c.j.& 2.& vlt.& §.fi.& in nullo cōtractu non fit reuocatio ante tempus, vt in præalleg.proximo. c. & in gl.Ber.in alia significatione accipitur &c.& in gl.j.quæ incipit, est autem precarium, quod precibus &c. qui triplex est, & est

135 contractus innominatus, vt ibi dicitur.¶ † De iure ciuili in alienationes rei ecclesiasticæ seruari debet solennitas tradita per authen.hoc ius porrectum, quæ est.C.de sacrosan.eccle. super l.iubemus, & est sumpta pro parte, in authen. de nō alie. aut permu. reb.eccle.immobili.§.hæc igitur colla.2. & reliquum sumptum est de corpore, de alien.emphi.& alijs contract.§.ex hoc qui dicitur super his, vsque ad §. hoc verò iubemus vt excepta sanctissima &c.colla.8.in 4.colum.¶ De iure canonico non obseruatur totalis solennitas. d. authen. quamuis & ipsa sit in canone comprehensa, sed seruatur solennitas & forma, quæ traditur. 12. q. 2. capi.j.versi.fin.& de hoc habes extra de reb eccle.non alie.c.dudum.in gl.Ber.si est alienatio, quare vt valuit &c.& est decre. In-

136 no.4.¶ † De iure ciuili creditor, qui dat pecuniam mutuam ecclesiæ, ad hoc vt pro vero creditore habeatur, vel ad hoc, vt obligatam habeat ecclesiam, habet probare pecuniā, quam mutuauit, versam esse & processisse in vtilitatem ecclesiæ, vt in præallega.authen.hoc ius porrectum est, in fi.supra proxima contrarietate allegata, nec distinguitur, si sit constituta certa quantitas, vel promissa per capitulū, quæ accipi debeat mutuo nec ne, & si cōsuetudo sit in contrarium stādum Azo.¶ De iure canonico creditor, qui pecuniam mutuò ecclesiæ dat, si communi perudentia capituli mutuet vsq; ad summam à capitulo constitutam, nō tenetur probare versam, vel processisse in ecclesiæ vtilitatem, qđ est autem vltra cōstitutam summam bene habet probare in ecclesiæ successisse vtilitatē, hoc probatur extra de fideiuss. c. quod quibusdam, à contrario sensu decretalis, qui sensus est validissi-

137 mus & in gl.Ber.istud bene notabile est.¶ † De iure ciuili potio, vel medicina, quæ sumitur ab aliquo, non videtur debere computari inter cibaria ei legata, ꝓ pęna siue in legato pęnus in quo continetur, & veniunt ea quę sunt ad esum & potum, vt ff.de pe. leg.l.qui penum legat. in prin.& in legato penus non continentur medicamenta, vel potiones, quæ bibuntur, vt eo.tit.l.nō omne, quod bibitur.¶ De iure canonico potio siue medicina, quæ sumitur siue bibitur, bene computatur inter cibaria, vt non reputetur ieiunus quis per sumptionem medicinæ, siue potionis, dicit enim decretum, ꝙ sacramenta sunt à ieiunis percipienda, de consecrat.dist.5.vt ieiuni, vt extra de tempo.or.ca.literas. precipimus, ꝙ sacerdos qui potionem vel medicinam sumpsit postquam dormiuit, non debet conficere eucharistiam, nec eam sumere, nec celebrare missam, si ieiunus nō est, extra de celeb. miss.

138 c.ex parte, & gl.Ber.quia sacramenta. ¶ † De iure ciuili presbiter & quilibet in minori ordine constitutus potest secum in domo vnam tenere indistinctè matrem, sororem, vel filiam, quia circa has personas fędus naturalę nihil sęui criminis æstimari permittit, vt C.de episc.& cler. l. eum qui. hoc idem erat generaliter in quoli.episcopo, sed per auct.episcopo nullam.signatā super d.l. eum qui, & sumptam de corpore authen.de sanc.ep. §.episcopū nullam colla.9.in 5.charta: correctum hoc in episcopo est, & in monacho, vt in auth.de mo.§.si quis autem monachus confidētiam & obseruationem &c.in §.igitur, qui loquitur in monialibus, col.j. & in authen. de san.ep.§. in omnibus autem monasterijs, qui etiam loquitur in monialibus.col.9.in 3.vel 4. charta.

¶ De iure cano. alia statuitur: quia cum presbytero, vel clerico suspecto, vt puta iuueni nullam, in qua possit esse suspicio, habere potest in camera, causa necessitatis hoc permittitur in multis, quam de iure ciuili quia in transuersali gradu potest habere cōsanguineam vsq; ad secundum gradum, secundum computationem, de qua habuisti supra in 82.contrarietate, in superiori autē linea descendenti vsq; ad quartum gradum; quia amplius potest extendi permissio in superiori vel inferiori linea, q̃ in transuersali, & illas, quas permittuntur habere clerici in casu necessitatis, vt supra dictum est, non possunt, nec debent tenere in vna domo, sed in eodem vico, vel in eadem villa, vt sint remotæ ab eis, hoc habes extra de cohab.cler.& mul.c.j.& in glo.Ber.in ver.32.

139 distinct.interdixit.¶ † De iure ciuili per ordinationem episcopi contra id, ꝙ possit aliquid recipi ab ordinato, quod eidem detur ab ordinato, vel alio pro eo, & ꝙ possit id recipi ab eius notarijs, vel officialibus, & reprobatur consuetudo circa prædicta, sed expresè probantur & quantitates, quæ dari possunt & recipi taxantur & denunciantur ecclesiæ, vt in authen.de sanc.episcopis. §.pro consuetudine autem illa sola &c.colla 9.in 4.colum.vsque ad §.sed hoc quidem pro episcoporum &c.¶ De iure canonico in casu prædicto nō est licitum, ꝙ episcopi ordinatores aliquid recipiant ab ordinato; quia ex hoc insurgeret simoniæ peccatum quod est in tantum horribile & abominabile euitādum, & ideo nulla cōsuetudo, vel pactum pōt interuenire in talibus, sed om-

140 nis improbatur consuetudo † in notarijs nulla spe. vel pacto ad hoc accedente forte poterint recipere sine vitio, hoc habes extra de simo.c.j.& c.tu.cum in ecclesiæ corpore, & c.Iacobus.

141 & c.sicut pro certo. ¶ † De iure ciuili secundùm Azo.si instrumentum dicatur deperditum non facto aduersarij, sed facto alterius, vel casu fortuito, probant instrumēti amissionem & instrumenti tenorem per testes literatos, qui dicant, ꝙ viderunt talē habere apud se talis tenoris instrumentum, continens tales obligationes & promissionem, & ꝙ per dictum instrumentum amissum legitime non probatur, reuelatur per talem probationem, vt C.de fi.instrum.l.j.& si solennibus.& si.eo.titu.l.sicut. consuluit ergo d. Azo taliter, vt per testes, qui interfuerunt dicto negocio fundare intentionem suam, qui aperte hoc tradit in sum. de fi.instru.§.de amissione autem instrumenti, & in versic. amissio-

142 ne autem instru.distinc.&c.† Dom.Azo videtur notare, ꝙ talis probatio, de qua primo dixi non releuare, possit probante quantū ad præsumptionē, vt ex hoc possit deferri iuramentū probanti & præalleg. sicut dicta sunt intelligas omnia in contractu sine scriptis, debens autem in scriptis probans amissionem, releuatur à solennitate quinq; testium, quia quod per quinq; testes vel ampliores habebat necesse probare, poterit per duos testes, per l. C.de testi.l.testium facilitatem. in fin. & hoc idem dicit Azo in d. sum. in §. porrò vbi debiti pecuniam in scriptis. ¶ De iure canonico aliter videtur contra prædicta statui. probans enim iustam amissionem, quam fecit per sacramentum eius, qui dicit se amisisse, & probans instrumenti tenorē, & ꝙ nullum vitium falsitatis habet, releuat probationē, & satis de intētione sua docet, hoc habes extra de priuile.& excess.priuil.c.cum olim essemus apud Pe-

143 rusium, & in gl.Ber.hoc c.dignum nota &c.¶ † De iure ciuili videtur, ꝙ in actione exempto, & in actione ex vendito, si emptor debeat primò precium dare & offerre, vt ff.de act.emp.& vend. l.Iulianus.§.offerri precium ꝙ venditor habet rei venditæ retentionem, & ē cōuerso, si venditor debet primò rem dare, tradere & deferre, antequam precium petat, vt ff.eo.l. si pendente, habet tūc emptor precij retentionem, si non tradatur ei res vendita, & do. Azo in sum.eo.§.pen.non aperte tradit, quid in casu, vbi neuter alteri habet fidem, tamen dixit in predicto casu, si neuter habet fidem alteri sequestrationem faciendam per l.ff.de solu.l.si soluturus. ¶ De iure canonico videtur, ꝙ emptor teneatur precium dare & numerare vel offerre prius, quàm rem petat, vt extra de simo.in tantum pactis exigentibus, circa medium decre. in glo. Ber.emptor enim prius &c.dicit tamē gl.in l.si.ꝙ in casu, vbi neuter fidem alteri habet, sequestratio est facienda per l. præallega. ff.de solu.l. si soluturus, & ita Placenti.opinio approbatur de iu-

144 re canonico &c.¶ † De iure ciuili, ꝙ vtriusq; oculi lumen amisit, à personalibus oneribus, quæ corpore, nō autem quæ animo explicantur, habet excusationem maximè à futuris, non autem à realibus, vt C.qui morbo se excu.l.j.lib.10. & facit ad hoc ff.de vaca. & excus.mu.l.2. §.corporis debilitas. ¶ De iure canonico secus de prædicto intelligo, qui vtriusq; oculi vtilitatem amisit, non solū habet excusationem à personalibus, quæ complentur & finiunt tempore, sed etiam à realibus siue patrimonialibus, qa de his, si realibus decre.loquitur, intelligo tamen de paupere, propter id decre.subiungit, inhumanum est, nimis collectis affligere, cui debuerat ex collectis, si esset necessitas, misereri, hoc ha-

145 bes extra de cens.c.licet multum. ¶ † De iure ciuili dicitur, ꝙ seruitus adinuenta est de iure gentium, de iure autem ciuili dicitur confirmata, vt insti.de iu. perso.§. seruitus autem.in glo.or. idest vnum de statutis &c.insti.de iure natu.gen.& ciui.§.ius autem gentium.ver.sed postq iure gen.&c. non potest dici seruitutem esse de iure naturali, vt 35.q.6.nec vt distinct.j.ius ciuile, nec de iure canonico, vt 15.q. vlt.cum multo, & extra de iud.cap. ita quorundam animos, in gl.Ber.non seruitutes &c. & infra eo

146 tit.c. ad liberandam terram sanctam. ¶ † De iure ciuili, nulli iudeo, vel hæretico, vel pagano, licet haberet christianū mancipiū, siue seruum, & si habuerit seruum, pœnam capitalem exilij patitur, & mancipium capit libertatem nullo dato precio, vt C.ne Christia. mancip. hæreticus, aut paganus, aut iudeus habeat, vel habere possit, vel circuncidat.l. vna, & C.de episcopis & cler.l.pen. §.his ita dispositis, & de Iude.& celico.l.iudeis & bonorum præscriptio &c.non distincto mancipium habet venale, vel non venale. ¶ De iure canonico, si Iudeus, vel saracenus habeat mancipium Christianum venale, ꝙ seruum emeret mercandi, vel vendendi cā, & illud exposuerit venale publicè, j. tres menses, postq habuerit eum emptum, non priuatur Iudeus, vel Saracenus seruo Christiano, sed datis 12. solidis pro quolibet mancipio seruus deducitur in libertatem, habes extra de iude.c.j.& c.fina.

147 ¶ † De iure ciuili hæretico patri succedit filius orthodoxus nec priuatur hæreditate paterna, sed ad eam admittitur, vt C.de heret.& manich.l.manicheos.& l.cognouimus multos.& in authen.ibi signata, & idem est in nestorianis, & est sumpta de corpore authen.vt cum de ap.cogno.§. si quis de parentibus prędictis orthodoxis &c.& §.gn̄ale autem liberis catholicis filijs &c. colla.viij.¶ De iure canonico filius hæretici, qui etiam est orthodoxus, punitur: quia cōfiscantur bona hæreticorum, non distincto habeant filios posteros orthodoxos, vt hoc expressum habes extra de hęre.c.vergentis.in glo.Ber. hoc expresse habes &c.

148 ¶ † De iure ciuili cauetur, quòd ingressus monasterij maculam omnem & omne peccatum detergit, vt in authen.de monach. in rubr.in glo.ordin.Accur.ibi purgat a peccato &c.

¶ De iure canonico aliter statuitur circa ingredientem, ingressus enim monasterium detergit etiam ingratitudinem, vt extra de aposta.c.ex literarū.in gl.Ber. ex hoc videtur, ꝙ ingressus &c.

149 in versi.tollit etiam irregularitatem. ¶ † De iure ciuili sententia lata per falsos testes, vel instrumenta tenet quidem ipso iure, licèt beneficio in integrum restitutionis reseruanda sit, & possit rescindi, idest prius, quàm transiuit in rem iudicatam, vt C. si ex fal.instru.vel testi.fue.iudi.per totum, sed fauore pupillorum sententia contra pupillum, vel adultum per falsos testes, vel per falsa instrumenta, vel per falsas allegationes, vel tutoris excusa.ipso iure est nulla, vt C.si ex fal.allega.excu.sit tu.per totum, fallit etiā primum dictum s̃.ꝙ sententia lata per falsos testes, vel per falsa instrumenta non possit restitui beneficio restitutionis priusquā transiuerit in vim rei iudicatę, vbi in prima causa talis quæstio fuerit agitata: quia tunc est opus appellare, vt C.de fi. instr.l.vlti. & apertè tradit.D.Azo in sum.si ex fal.instr.vel testi.fue.iudi.per totum, & si ex fal.allega.excu. sit tutor. per totum. ¶ De iure canonico, sententia lata per falsos testes, vel per falsa instrumenta indistinctè censetur nulla falsitate detecta, & est regula, ꝙ non est opus appellare, vt extra de fi.instru. ca.accepimus.§ vlti.& in glo.Ber. auctoritate enim priuilegiorum &c. & in fi.gloss.& de priuil.c.cum olim propter quæstiones, circa fi.in glo.Ber.ex hoc patet, ꝙ sententia per falsa instrumenta &c. vt optimè dicit hoc decre.extra de purga.vulga.c.significantibus, versic.laico in glo.

150 Ber.sed qualiter hoc esse potest. ¶ † De iure ciuili sententia lata valet, quamuis in ea erratum sit, vt ff. de re iudi. l.Imperatores.l. cum putarem. ff. famil. ercisc. cum similibus, fallit hoc in errore calculi expresso in sententia: quia talis error reddit sententiam nullam, vt C.de erro.cal.l.vna. quod forte fallit si sententia feratur, vel præcedat confessionem, in qua erratum est circa materiā confitendo, vel id confitendo, cuius noīe mihi, vel alicui actio vel obligatio quæri nō possit, vel esse non possit, vt ff. ad l.aquil. l.inde Neratius scribit.§.vlti.& l.seq.& l.proinde.in prin.& de inter.act.l.confessionibus.& l.si is cuius nomine. & ff.de confes.l.j. & vlti. &c. ¶ De iure canonico lata sententia per errorem probabilem indistinctè errore probato, vel detecto quantumcunq; sententia nulla est ipso iure, sed probatur multis decre. extra de frigi.& male.cap.fraternitatis.circa medium, & in glo.Ber.apud quos excusatur iudex &c. & de purg.vulg.ca.2.& in glo.Ber.sed

151 qualiter hoc esse potest, cum aliis multis casibus.¶ † De iure ciuili testamenta siue fiant in scriptis & solenniter, siue fiant sine scriptis, non valent regulariter, nisi habeant 7. testes rogatos, vt ff.de testa.l.hac consultissima, quia & de testamento solenni, qđ fit inscriptis, loquitur Imperator vsque ad nuncupatiuū quoq;, & de nuncupatiuo.i.non solenni in d.etiam.§.& ff. eo.l.heredes palam.§.vlti.& insti.eo §.vlti. & hoc est regulare de 7. testibus in vtroque, nec distinguitur quantum ad hoc, an relinquatur ad pias causas, vel non, nisi in testamento ceci.C.qui testamenta facere possunt.l.hac consultissima.§.vltimo.& idem est in nō solenni, vbi testator testamētum non scripsit, vel non scripsit manu propria, vt adhiberi debeat octauus testis, qn̄q; duo sufficiūt, & quandoque nullo adhibito valet, vt in milite, qn̄q; quinque sufficiunt, & tunc solennitatem prædicti numeri testium aliqn̄ remittit princeps per priuilegium, item si fiat in præsentia principis.Item inter liberos valet minus solēnis voluntas, & omnia prædicta specialia sunt, & speciales causas diligens indagator reperire potest, maximè in sum. Azo. de testa.§. est autem regulare, quod dictum est &c. ¶ De iure canonico aliter statuitur circa dictum numerum testium adhibendum in testamētis & vltimis voluntatibus, quia cum in lege mosaica, & in euangelio scriptum sit, ꝙ in ore duorum vel trium stet omne verbum, solennitas illa legalis improbatur in testamentis & vltimis voluntatibus continentibus relicta ad pias causas, vt duo, vel tres adhibuisse sufficiat, & valet testamētum, hoc habes expressum extra de testa.in c.cum esses, & in glo.Ber. quæ dicunt super relictis ec-

152 clesijs &c.& c.relatum est. ¶ † De iure ciuili, qui extremam suā voluntatem in alterius arbitrium non hæredis expresè cōmittit in testamentis dicitur non valere testamentum, eo quia nomen hæredis non est expressum, vel aliud, quod ęquiualeat, ꝙ institutionem reddit inutilem, vt C. de testa. l.iubemus.§.ꝙ si non fuerit &c.& ff.de hæred.insti.l.quotiens. §. si quis.cum multis similibus, & quia talis institutio dicitur captatoria, & institutionē ipsam per se firmam esse oportet, & eam alio nō pendere arbitrio, vt ff.de hære.insti.l.illa.& l.captatorias.D.Azo in sum.de hęred.inst.§.item de monasterio.versi.declaratio hæredis &c.¶ De iure canonico, & eius benignitate vel institutio commissa & facta expressim in alterius voluntatem, nec is, qui fecit talem institutionem, licèt etiam in ea non sit nomen hæredis expressum, & quamuis talis institutio dicatur captatoria, dicetur decedere intestatus, hoc habes expressum extra de testa. ca. cum tibi.& in

153 glo.Ber.licet de benignitate &c. ¶ † De iure ciuili filius grauatus purè restituere hæreditatem tantùm vnicam quartam retinet, vt ff.de inoffi.testa.l.Papin.§.meminisse autem oportebit.in fi.& in glo.Ac.fi.scilicet trebellianicæ, vel dic etiam iure naturę &c.& ff.ad leg.fal.l.in ratione legis falcidiæ. §. quod vulgò in tabulis, quandocunque eam capiat filius ex testamento patris, vel tempore aliquo de bonis patris imputare tenetur in debitam iure naturæ, vt C.de inoffic.testa.l.quoniam nouella.vnde & si eligat trebellianicam, iam se excludit debita iure naturæ, sicut in alijs bonis & filius eam eligendo capit eam ex institutione, vt C. de inoffi.testam.l.cum quæritur.& l.parentibus. & l.ex tribus. & hæc fuit opi.Ia.Bald.& est celebris doct. hodie autem illa quarta debita iure naturæ quanta sit, habetur in auth.nouissima. C. de inoffi.testa.l.cum quæritur. & sumpta de corpore auth. de trien. & sem.§.frequenter igitur. & §. prohibemus auth. colla.3. ¶ De iure canonico & eius benignitate aliter statuitur in casu p̄dicto: quia filius grauatus hæreditatem restituere non distincto purè, vel sub conditione, retinet duas quartas, vnam debitam iure naturæ, aliam debitam iure institutionis, & hoc habes expressum extra de testam.ca.Raynutius.& in glo.Ber.retinebunt &c.& in c.Rayn.& in tex.& in glo, & ita duæ quartæ possunt deduci &c.

154 ¶ † De iure ciuili hæres, & is cui relinquitur a testatore admonitus infra annum, si non adimpleuerit, priuatus est omni successione, & omni lucro, si sit extraneus, & si sit suus, & de his quibus debeatur debitum bonorū subsidium, vel aliqua pars legitima, vt patrono in bonis liberti, scilicet tertia hodie si moriatur sine filio condito testamento, vt insti.de succes.libe.§. sed nostra cōstitutio, vsque ad §.sed hæc de his, idem est, qđ in extraneo, quantum ad lucrum, excepto bonorum subsidio, & in debita iure naturæ, & in parte legitima, in quā grauari non potest, vt C.de fidei commiss.l.vlti.& in auth.ibi signata, hoc amplius &c.sumpta de corpore authen.de hære.& fal.§.illud quoque. vsque ad fi.constitutionis. ¶ De iure canonico idem est, quod erat de iure ciuili veteri, vt l.vlti.C.de hære.nō distincto si sit suus, vel extraneus, qui si voluntate & iussu testatoris, maximè ad pias causas admonitus non adimplet infra annum, priuatur successione & omni lucro, vt xj.q.3.c.Siluester, & extra de voto.c.licet vniuersis.in fi. & in glo.Ber.sed dicit Inno.vt extra de testa. cap.si hæredes.& in glo.Ber. secūdùm.l.antiquam &c. & in hoc forte præiudicat ius ciuile canonico: quia ipsum ius ciuile reseruando debitum bonorum subsidium coadiuuatur iure naturæ, & ęquitas ei fauet,

155 vt in d.glo.dicit hoc Inno.¶ † De iure ciuili, si testator sciēs rem alienam, cuius rei cōmercium non est interdictum, legauerit illam rem alicui, legatum valet, & tenetur hæres eam redimere legatario & eam præstare, si illam potest redimere, vel tenetur hæres legatario ad ęstimationem, vt insti.de leg.§.non solū autem testatoris.& §.quod autem diximus. ¶ De iure canonico & eius benignitate non valet legatum rei alienæ, siue sciat testator alienam, siue ignoret, nec legatario ex tali legato aliquid potest acquiri, nec hæres in aliquo obligatur, vt 17.q.4.c.quicunque.habetur etiam expressum extra de testi.c.filius.& in glo. Ber.de beni-

156 gnitate canonica &c.¶ † De iure ciuili, quotiens ex eodem delicto plures nascuntur, & insurgunt actiones, & concurrūt, vna tātum, vbi plus esset in vna actione, quàm in alia eligi pōt, vt ff. de accus.l.senatus.& de actio.& obli.l.qui seruum alienum, vt ff. de regu.in l.nemo.§ quoties.¶ De iure canonico est reperire casum, vbi ex eodem delicto & facto multipliciter quis obligatur, & fit reus, & concurrunt illę obligationes, nec tātum pęna vna, vel vnius.l.sufficit, nec vna alteram impedit, vt puta si aliqs violentas manus in clericum iniecerit, vel in laicum excōmunicatione minori est excommunicatus, violando autē, vel iniuriando ecclesiā est ligatus maiori excōicatione, vt 17.q.4.c.omnes.c. si quis domum.extra de sen.excom.c.si verò alicuius.& c.si verò aliquis ex hoc.habetur apertius in c.cum pro causa, quæ inter, & in glo.Ber.scilicet ꝙ manus violentas &c. qui enim ex tali delicto incidit in eam excommunicationem, quamuis pro vna vel

157 ex vna causa sit absolutus, remanet obligatus pro alia.¶ † De iure ciuili si adulterium committatur & incestus simul, & cōcurrunt ex eodem facto, pœna in altero statuta vendicat sibi locū, nec ex hoc augetur pœna adulterij, vt ff. ad leg. Iul. de adul. l.si adulterium cum incestu.j.respon.& §.nonnunquam. cum §.sequentibus, vsque ad §.Imperatores.D.Azo in sum.eo.§.nunc incestas quando committatur &c. q̃uis incestus crimen maius sit adulterio, & grauius delictum, vt in dict. §. nonnunquam.¶ De iure canonico si adulterium cum incestu cōcurrant ex eodem facto, etiam maior imponi pęna debet, q̃ pro adulterio solo, hoc habes extra de eo qui cogno.consan.vxo.suæ.c.2.& in glo.Ber.ꝓ

158 incestu.& ca.vlti.in fi.& in glo.Ber.& maior etiam debet.¶ † De

iure

iure ciuili secundum eos qui intelligunt non esse correctam. l. C.de adul.l.iure mariti.& l.quamuis.p auth.vt lice. mat. & auiæ. §.quia verò plurimas in veteribus.§.causas. & §. si vir. de adulterio.colla.8. maritus habet priuilegium, vt infra 60. dies vxorem possit accusare sine metu calumnię, nisi sit calumnia euidens, & in hoc casu intelligit dictam auth. vel quando non accusat iure mariti, vel quando accusat constante matrimonio, vt præalleg. ff.eo.l.is cius l.mariti lenocinium.§.pręterea.& sic intelligunt, vt prædicta correcta sint per d.auth.§.quia verò plurimas, in gl.or. si accuset iure extranei &c.¶De iure canonico expressum est, ꝙ maritus vxorē suam de adulterio accusat, vt puniatur, & imponatur ei adulterij pœna maritum, necesse est se inscribere, & se obligare ad pœnam talionis, etiam si eam accusat, infra 40.dies. vt extra de procu. cap. tuæ fraternitati. in glo.Ber.olim intra 60.

159 dies.&c.¶ † De iure ciuili pœna stupri commissi vi, vel in puerum, vel in dominam suam a seruo, est mors, vt insti.de pub.iud. §.item lex Iulia de adulter.vsque ad §. item lex cornelia, & §. si autem per vim raptus, in tutore etiam stuprāte pupillam est pęna depositionis & omnium bonorum publicationis, vt C.si qs eam cuius tu.fue.corrupe.l.vna.& dom. Azo in sum. tradit hoc

160 clarè, de adulte.§.interdum de stupro dicamus &c. ¶ † De iure cano pœna stupri est, vt eā quam stuprauit, si ipse vult, & si vult pater stupratę, & si vult ipsa stuprata, in vxorem accipiat, vel si eam in vxorem non habet, vel non accipit, debet ei dare pecuniam in causam eius dotis, quæ ęstimabitur secundum facultatē stupratoris, & secundum dignitatem stupratæ, & castigabitur & regulabitur, & si viles sunt personæ, verberabuntur, hoc habes

161 extra de adulter.c.j.& in glo.& in text.¶† De iure ciuili crimen raptus virginum & mulierum committitur etiam ipsis consentientibus & uolentibus, & committitur etiam in spōsa, siue fuerit cognita a viro siue nō, vt C. de rap.virg.l.vna. circa medium, & de epi.& cle.l.raptores.& in authen.de rap.virgi.colla.8.& patiuntur pœnam capitalem & amissionis bonorum, nec tamen cum rapta muliere raptor poterit q̃tūcunque consensus intercedat matrimonium contrahere cum ea, vt prędictis iuribus patet, & D.Azo in sum. de rap. virgi.per totum hoc exemplificat. ¶De iure canonico aliter statuitur, crimen enim raptus nunq̃ cōmittitur, vbi de nuptijs actum est aliquid ante, vnde in sponsam non potest committi, etiam si desponsata fuerit ignorantibus, vel etiam inuitis parentibus: item nullam pœnam pati, vel sustinere debet raptor, si postea in vxorem eam accipit & dissensus primus transiuit in cōsensum, quod quidem licitum est, hoc

162 habes extra de rapto.mulie.per totum, & in tex.& in glo.¶†De iure ciuili qui incidit in peccatum contra naturam capite punitur, vt C.ad leg.Iul.de adulte.l.cum vir nubit in fœminam, & in authen.vt non luxu.contra natu.colla.6. circa fi. constitutionis. ¶De iure canonico aliter in prædicto delicto statuitur, clericus enim propter delictū remouetur a clero, vel detruditur in monasterio ad agendum perpetuam pœnitentiam, laicus autē, qui in prædictum incidit delictum, excommunicationi subijcitur, & actu fidelium sit penitus alienus, hoc habes extra de excessi.

163 præla.clerici, & c.quicunque &c.¶ † De iure ciuili blasfemator debet puniri vltimo supplicio, quod iura ciuilia mortem interpretātur, vt ff.de poen.l.ultimum supplicium, hoc habes in auth. vt non luxu.contra naturam, neque iuretur per capil. vel blasfe. in domi.§.quidquid ad hoc.colla.6. ¶De iure canonico blasfemator Dei, & aliorum sanctorum & præcipuè beatę Mariæ virginis gloriosę arcetur ab ingressu ecclesiæ, vnde diebus dominicis in vltimo die stet ante ecclesiam cum corrigia ad collum, & non habeat pileum, nec calciamenta, & debet quolibet prædictorum dierum tres vel quatuor, duos vel vnū recipere pauperem, vel si non potest, hoc commutetur in pœnam aliam, vt hoc habes traditūm extra de maled.c.vlti.olim autem secundū canones laicus excommunicabatur, clericus autem blasfemus

164 deponitur, vt 21.q.2.si quis per capitulum.¶ † De iure ciuili videtur, ꝙ hæreticos expresse debeat prosequi & punire, iudex secularis maximè laicos, vt C.de sum. tri.& fi. catho.l.j.in fin.& de hæreti.& mani.l.quicunque in hac sacra vrbe. §. vlti. vel saltem iudex secularis cum licentia episcopi debet cognoscere de crimine & punire laicos maximè, vt in authen.de mand. princ.§.si verò canonicus sic ꝙ petitur.colla.2. cōtra clericos solus episcopus cognoscet & decernet & iudicabit causam, vt in authen.vt cle.apud prop. epis.§. si tamen decernimus matrimonium &c. colla.6.in glo.Ac.vt de articulis fidei. ¶De iure canonico de crimine hæresis & cōtra laicum cognitio & pronunciatio spectat ad ecclesiasticum iudicem, vt pronūcietur hæreticus, & coram iudice seculari degradetur, si est clericus, & tradatur curiæ seculari puniendus secundum legitimas sanctiones, ꝙ iudex debet talem recipere tam clericum q̃ laicum in suum forum, & eū ad mortem condemnare & punire, vt hoc habes extra de hæreti.c. ad abolendam.§.laicus autem, & in glo.Ber.laici enim &c.extra de verbo.signi.c.super quibusdam.in prin.& in glo. Ber.per iudi

165 ces seculares.¶ † De iure ciuili quilibet accusatus de quolibet crimine pro primo auditur super crimine & criminis defensione, & absens non debet damnari infra annum, vt ff. de requi. re. qui ei currit a tempore scientiæ annotationis bonorum & post ipsam annotationem iterum est vocādus post annum, si nesciat de annotatione, fiat ei notum per citationes, auditur dico infra annum de bonis, post annum non, vt ff.eod. l.vlti.& C.eod.l.2.& D.Azo ī sum.eo.tit.hoc & alia tradit.¶De iure canonico aliud & aliter statuitur in crimine hæresis: quia si aliquis excommunicatus fuerit etiam pro sola suspitione hæresis, & ei purgatio fuerit indicta, in qua si defecerit, & per annum steterit in excōmunicatione ista, ꝙ non satisfecerit, punietur vt hæreticus, nec post annum super d.crimine ipsius auditur defensio. c.excommunicamus itaque.§.j.& in glo.Ber.videtur hic ꝙ aliquis &c.& §.cre-

166 dētes.¶ † De iure ciuili si quis obrepserit induci & rescriptum, vel aliud impetrauerit, caret effectu, vel imponitur pœna obripiente.i.pœna falsi, vt ff.ad l.cor.de fal.l.si quis obrepserit. & do. Azo in sum.si contra ius vel vti.pub. §. sed & lege corne. ¶De iure canonico ex tali falso nulla pœna imponitur, & ubi dolosè hoc factum est, caret impetrator omni commodo literarum & rescripti, hoc habes extra de rescrip.c.super literis quæ ab aliquibus, & de crimi.fal.c.licet ad regimen, & in glo. Ber. circa huius

167 in tantum.¶ † De iure ciuili falsum siue falsitas non committitur, nec committi potest sine dolo, vt C.ad leg. cor. de fal. l. nec exemplum, & D.Azo in sum.eod.titu.§.locum habet.l.Cor.de fal.&c.nec potest agi de falso, nisi dolus interueniat, vt ibi loquitur. ¶De iure canonico dicitur, ꝙ falsum, siue falsitas committitur sine dolo, valet per simplicitatem, vel ignorantiā, ut extra de rescrip. c. super literis. quæ ab aliquibus distinguitur ibi inter eos, qui per fraudem, vel malitiam impetrant & falsum cōmittunt, & eos qui per simplicitatem, vel ignorantiam committunt dicendo illam esse falsitatem, quæ etiam committitur per simplicitatem, vel ignorantiam.

DE DIFFERENTIIS INTER IVS canonicum & ciuile excellentiss. iuris vtri. Doct. do. Hieronymi Zanetini Bononiensis.

SVMMARIVM.

1 *Criminosus de iure ciuili nisi conuictus de crimine non repellitur a testimonio, de iure canonico sufficit, quòd conuinci possit.*
2 *Infamia facti de iure ciuili ab accusatione repellit, secus de iure canonico.*
3 *Inimicus de iure ciuili accusat, secus de iure canonico.*
4 *Inquisitio de iure canonico est remedium ordinarium, sed de iure ciuili extraordinarium.*
5 *Conuictus de crimine per inquisitionem de iure canonico mitius punitur, quàm per accusationem, de iure ciuili non fit hæc differentia.*
6 *Condemnatus per inquisitionem de iure canonico est infamis, secus de iure ciuili.*
7 *Maritus vxorem de adulterio de iure ciuili accusat, & non econtra, secus de iure canonico.*
8 *Vxor virum ciuiliter accusat, vt thorus separetur.*
9 *De adulterio de iure ciuili ad pœnam corporalem agitur, sed de iure canonico ad thori separationem & lucrum dotis agitur.*
10 *Maritus per quinquennium de iure ciuili ab accusatione de adulterio excluditur, secus de iure canonico.*
11 *Ius ciuile cohabitationem mulierum episcopo tollit, de iure canonico suspectarum cohabitationem prohibet.*
12 *Mulier de iure ciuili bonis raptoris priuatur, si cum raptore matrimonium contrahat, secus de iure canonico.*
13 *Leges disponentes, ꝙ aliqui matrimonium non contrahant, quos ligent.*
14 *Instrumenta dotalia de iure ciuili in matrimonio requiruntur, secus de iure canonico.*
Statutum prohibēs matrimonium contrahi cum hominibus alterius sectæ, vel ciuitatis de iure canonico non valet.
15 *L.quotiens. C.de rei vendic.de iure canonico locum non habet, vide tamen infra nume.sequen.*
Clerici & ecclesia aliquos in suis contractibus fraudare non debent.
Lex imperialis an clericos & ecclesias liget.
Vendita res in dubio cui prius tradita præsumatur.
17 *Prioritas datæ attenditur, quando duo in literarum præsentatione pares sunt.*
L.quotiens.an habeat locum in traditione, quæ per constitutum fit.
L.prædicta.an in duabus locationibus locum habeat.
An habeat locum in duobus cedentibus.
Et an in matrimonijs locum habeat.
18 *Spoliatus de iure canonico contra quemlibet spoliationis exceptionem opponere potest, nec ciuiliter, nec criminaliter conueniri potest, secus de iure canonico.*
19 *Prouincia quæ dicatur de iure canoni. & quæ dicatur de iure ciuili.*
20 *Statutum, vel constitutio iuris canonici faciens mentionem de prouincia, quomodo intelligatur, & quid de statuto iuris ciuilis.*

21 De-

21 *Delicto de iure ciuili qui obuiare non tenetur, nisi delinquens sit seruus, vel filius, secus de iure canonico.*
22 *Crimen per duos testes de iure canoni. probatur, quid de iure ciuili.*
23 *Appellans temere quomodo de iure canoni. puniatur, & quomodo de iure ciui.*
24 *Causæ, quæ de iure canonico sunt summariæ, in terris ecclesiæ summariæ sunt, secus de iure ciuili in terris imperij.*
Papa ordinem iudiciarium in terris imperij tollere non potest.
Causæ quando dicantur summariæ, & an idem hoc sit, quod sola veritate inspecta.
Clausulæ de facto, vel velo leuato, vel manu regia, quid importent.
25 *Procurator de iure ciuili potest esse infamis, secus de iure cano.*
26 *Procurator esse non potest infamis in curia principis.*
Roma ibi est, vbi est Papa.
Papa ab vrbe sedem mutare non potest.
Papa vbi est, ibi est communis patria.
27 *Vniuersitas de iure cano. procuratorem constituit, secus de iu.ciui.*
28 *Procurator quando constituitur, potius distinctio fieri debet in qualitate constituentis, quàm administratoris.*
29 *Procuratoris nomen omnino ineptum non attenditur.*
30 *Compromitti de iure ciuili non potest cum iuramento, secus de iure cano.*
31 *Possessorium recuperandæ solum aduersus quosdam de iure ciuili datur, sed de iure canonico contra omnes, ad quos res peruenit.*
32 *Iudex secularis de iure ciuili de quæstione spirituali incidenter cognoscit, sed de iure canonico, nec principaliter.*
33 *Papa solus sine Cardinalibus circa ardua an leges condere possit.*
Imperator solus legem facit.
34 *Papa quare non vtatur baculo, sicut episcopi.*
Cardinales quomodo Papæ assistant.
35 *Ecclesia militans est exemplata ad similitudinem triumphantis.*
36 *Papæ dictum, concilij dicto præualet.*
37 *Prælatus in causis eccle. ante litem contestatam procuratorem non constituit.*
38 *Mulier in criminalibus de iure canonico in testem non admittitur secus de iure ciuili, nisi in testamentis.*
Mulier an possit esse testis in testamentis in terris ecclesiæ.
Scriptura priuata vt habeat vim instrumenti publici, requiritur, quòd sit tribus testibus masculis subscripta.
39 *Lis inter patrem & filium de iu.ciui.esse nō potest, sed de ęquitate can.sic.*
Filius vbi animæ & peccati periculum vtitur cum patre in iudicio stare potest.
40 *Condemnatus de crimine de iure ciui.suum accusatorem accusare potest, secus de iure canonico.*
41 *Legatum rei alienæ de iu.ciui.peti potest, secus de iure canonico.*
42 *Intellectus ad cap.filius.de testamen.*
43 *Instantia de iu.ciui. in causa principali reperitur data, secus de iu.cano.*
Instantia in causa appella.tam de iu.cano.quàm de iu. ciui. vniformis est.
44 *Instantia in causis fiscalibus non datur.*
45 *Instantia coram arbitro reperitur.*
Arbitri monitio vim peremptorij habet.
46 *Instantia coram arbitro quantum duret.*
Aetas rescripti & compromissi, nisi ad iudicium deueniatur, perpetua est.
Instantia in causa emergenti de iure ciuili perpetua est.
47 *Instantia legitimationis non perimitur, etiam si per 10. annos duraret.*
Lis quando est super principali contestata, super incidentibus, vel emergentibus non contestatur.
Lis non contestatur super in integ.rest.incidenter per viam contradictionis petita.
48 *Appellatio de iu.ciui.gradatim interponenda est, secus de iu.cano.*
49 *Scholares etiam subditi ecclesiæ per Imperatorem legitimari possunt.*
Statutum de iure ciuili potest tollere appellationem interponēdam ad principem vsque ad tertiam appellationem, secus de iu. cano.
50 *Crimina omnia de iure cano. publica sunt, secus de iure ciuili.*
51 *Ecclesia de iu.ciui.contra libertatem non restituitur, secus de iur.cano.*
52 *Iurisdictio de iur.ciui.per litis contest.perpetuatur, de iur. cano. per citationem.*
53 *Populus imperij statuta contra legem Imperialem facere potest subditi Papæ non possunt statuere contra canones.*
54 *Statutum, quòd stantibus masculis feminæ non succedant, vti conforme iuri diuino valet.*
55 *Canones dicentes non valere statuta contra canones quō intelligantur.*
56 *Consuetudo contra canones quare valeat, & non statutum, & quare seculares & non clerici contra canones statuere possint.*
Ius canonicum hominem ad bonum publicum ecclesiasticum dirigit.
57 *Possessorium de iure ciui. non competit aduersus obligatum ad præstationem annuam, si soluere cesset, secus de iure canonico.*
58 *Capi.querelam.de elect.quomodo intelligatur, & nume.seq.*
60 *Aetas virilis quæ sit de iure ciuili, & quæ sit de iure canonico.*
61 *Furtum quomodo sumatur de iure ciui.& quomodo de iure canonico.*
62 *Delegari non possunt de iure ciuili ca, quæ sunt meri & mixti imperij, secus de iure canonico.*
63 *Tuti qui non sunt in ecclesia de iu.cano. & qui de iure ciuili.*
64 *Iurare per creaturas de iure canonico non est permissum, sed de iure ciuili sic.*
65 *Appellari potest de iure canonico a vicario ordinarij ad eius superiorem, sed de iure ciuili ad ordinarium.*
66 *Sententia lata contra dominum qui in iudicio non fuit omisso procuratore non valet exceptis duobus casibus, vt in nu.seq.sed de iure can.valet, sed requiritur vt procurator citetur, vt inf.nu.68.*
69 *Appellari ad quem possit de iure ciuili a sententia episcopi, & ad quem de iure canonico.*
70 *Publicatis testibus in causa appella.de iure canonico super eisdem articulis testes recipi non possunt, secus de iu.ciuili.*
71 *Appellare non licet de iure ciuili a sententia momentaneæ possessio. secus de iure canonico.*
72 *Appellare non licet de iure ciuili ab interlocutoria, secus de iure canonico.*
73 *Monachi vel religiosi leges & medicinam audire non possunt, nisi in studio priuilegiato, vt Bononiæ, & nisi vt melius canones intelligant.*
74 *Medicus non excusatur, si dicat infirmo, non consulo tibi, tamen si haberetur talis incantatrix, liberareris.*
75 *Præscriptio 30.ann.iure ciuili hodie cum mala fide in actione sponsali procedit de iure canonico, secus quod in vtroque foro seruari debet, vt inf. nume.seq.*
77 *Præscribere vt possit laicus cum mala fide, quid agendum sit.*
78 *Libertas seruitutis prædialis quare mala fide præscribatur, & non seruitus.*
79 *Ius quando superuenit non ex causa de præterito, sed ex illa, quæ post litem contest.habuit originem de iure ciuili, non potest sequi condemnatio, sed absolutio, & quid de iure canonico.*
Innocentius quartus fuit summus legista.
80 *L.in rem.§.fi.ff.de pignor.act.quando locum habeat.*
Surreptionis vitium non tollitur, licèt ius postea superueniat.
81 *Locus de iure ciuili quomodo sacer fiat, & quomodo de iure canonico.*
Locus sine Pontificis auctoritate religiosus fieri non potest.
82 *Homines de iure canonico potius in ecclesiis, quàm alibi sepeliendi sunt, secus de iure ciuili.*
83 *Pactum nudum de iure ciuili actionem non parit, secus de iure canonico.*
84 *Stipulari quis alteri non potest de iure ciuili, secus de iure canonico.*
85 *Regula.§. alteri. institu. de inutil. stipul. quomodo de iure canonico procedat.*
86 *Stipu.alteri facta iuramento validatur.*
87 *Promittens amore Dei dare decem puellæ maritandæ absenti obligatur, & quare.*
Cap.iuramenti.22.q.5.quomodo intelligatur.
88 *Denunciatio euangelica pro obligatione naturali locum habet.*
89 *Ex pacto nudo quare in terris ecclesiæ agatur remedio ordinario.*
90 *Obligatio naturalis quando ex stipulatione alteri facta oriatur.*
91 *Iuramentum vbi est in contractu præstitum de iure ciuili, nunquam purgatio moræ admittitur, secus de iure canonico.*
Purgatio moræ non admittitur, vbi a lege executio fit.
Purgatio moræ de æquitate canonica admittitur, si aduersarius ob moram damnum passus non sit.
92 *L.si quis maior.C.de transact.etiam in fidei præstatione locum habet.*
93 *Iuramentum quando præstari dicatur.*
94 *Stipulatio de iure canonico an in fideiussione requiratur, & numero sequenti.*
96 *Promissio de iure canonico nudo pacto facta vt principalis, & repromissor valeat.*
97 *Pactum nudum sine causa de dando alicui decem etiam de iure canonico non valet.*
L.si quis argentum.C.de donat.in donatione præsumpta nudo pacto facta locum non habet.
98 *Clausula, appellatione remota, in rescripto apposita tollit de iure ciuili omnem appellationem etiam iustam in possesso. etiam vbi aliàs in aliquo casu appellaretur, secus de iure canonico.*
Limit.vt inf.nume.100.
99 *Appellari de iure canonico potest in causa moment. poss. secus de iure ciuili.*
101 *Iurisdictio terrarum vacante Imperio de iure canonico Papæ competit, vacante verò sede apostolica Imperator non succedit.*
102 *Præscriptio obedientiæ contra Imperatorem, sed non contra Papam valet.*
103 *Præscriptio obedientiæ non actiuè, sed passiuè valet.*
104 *Filij nati ex damnato coitu a patre de iure ciuili ali non debent, de iure canonico secus.*
105 *Cap.cum haberet.de eo qui dux.in mat. quam pol.per adult. habet locum in damnatis ex quocunque coitu.*
106 *Ludens ludo probibito de iure ciuili, quod perdidit repetit, & quid de iure canonico.*
107 *Missus in possessionem rei ex primo decreto de iure ciuili habet a reo recuperante possessionem expensas factas, secus de iure canonico.*
108 *Statutum in fauorem ecclesiæ ab inferiore ab imperatore factum an valeat.*
109 *Mulier duos viros capiens quomodo de iure ciuili & quomodo de iure canonico puniatur.*
110 *Imperator, vel iura imperij habens, donans, vel vendens rem alienam dominium transfert, sed de iure canoni. non.*

L.bene

L. bene a Zenone, C. de quadri. praescript. habet locum in principibus, & nō in inferioribus.

112 L. bene a Zenone procedit, quando fiscus bona fide possidebat credens rem alienam esse suam.

13 L. bene a Zenone intelligitur, quādo princeps tradit rem suam ratione possessionis, quam habet.

114 L. bene a Zenone non procedit in ecclesia donatoria principis. Nec in rebus ecclesiae a principe alteri donatis.

115 L. bene a Zenone procedit, quando princeps rem alienam donat dicendo se de plenitudine potestatis facere.

116 L. bene a Zenone non procedit, quando princeps rem non subditi dare vellet.

117 Papa laico sibi temporaliter non subiecto etiam ex causa dominium rei suae auferre non potest.

118 Imperator legem concessam non subdito reuocare non potest in eius praeiudicium.

Papae plenitudo in clericos non procedit respectu bonorum patrimonialium.

119 Clericus in patrimonialibus laicus censetur.

120 In obligationibus facti de iure ciuili quis praecisè ad factum compelli potest, secus de iure canonico. & inf. nu. 122.

121 Promissio facti iurata praecisè obligat.

123 Iuramentum in forma specifica seruari debet.

124 Iuramentum de desponsanda aliqua, ingressu religionis non impletur, sed eam prius desponsari debet.

125 Iuramentum habet vim clausulae, rato manente pacto.

Iuramentum naturalem naturam & non accidentalem principalis contractus sortiri debet.

Iuramentum super compromisso habet conditionem, si ęquè arbitratus fuerit.

126 Persona alteri reuerentiam debens famosam actionem de iure ciuili contra ipsum mouere non debet, secus de iure canonico.

127 Haeres voluntatem defuncti non implens de iure ciuili, legitima excepta tota haereditate priuatur, de iure canonico in totum priuatur.

128 Sacrilego pœna durior imponitur de iure ciuili quàm cano.

Sacrum de sacro auferens quomodo de iure ciuili & canonico puniatur.

Sacrilegium quando dicatur de iure ciuili committi, & quando de iure canonico.

129 Bona fides de iure ciuili in vsucapione requiritur ab initio, sed secundùm canones continuo.

130 Praescriptione interrupta de iure ciuili possidens potest postea praescribere, de iure canonico secus.

131 Praescriptio iurium continuam causam non habentium de iure ciuili tempus duplicatum requirit, sed de iure canonico in omnibus. 40. ann. praescriptio.

132 Sportulae dandae iudici de iure cano. reprobantur, sed non de iure ciuili.

Consuetudo de iure canonico de dandis sportulis an valeat.

133 Pollicitatio de iure ciuili actionem non parit, secus de iure cano. & vide infra sub nu. seq.

134 Cap. iuramenti. 22. q. 5. quomodo intelligatur.

135 Pollicitationem non obseruans mortaliter peccat.

136 Confessio facta parte absente de iure ciuili confitenti non praeiudicat, secus de ęquitate canonica.

Confessio in testamento parte absente facta de aequitate valet.

137 Promissio ob incertitudinem de iure ciuili vitiatur, sed non de iure cano.

138 Aetates de iure ciuili sex sunt, sed de iure canonico septem sunt.

139 Abbas de iure ciuili per episcopum ponitur, sed de iure canonico per monachorum congregationem eligitur.

140 Promittens factum alienum an videatur promittere se facturum & curaturum.

141 Promittens factum alienum in sponsalibus, & matrimonijs obligatur.

Promissio facti alieni de aequitate canonica valet.

143 Pęnitentiae locus est de iure ciuili in contractibus innominatis, secus de iure canonico in quatuor contractibus.

144 Pactum de iure canonico actionem & alios effectus producit, quos de iure ciuili stipulatio producit.

145 Mala fides defuncti de iure ciuili haeredi nocet, sed non de iure canonico.

146 Difficultas praestationis de iure ciuili effectum stipulationis non impedit, secus de iure canonico.

147 Iudex de iure canonico subditum extra territorium existentem citare non potest, sed sic de iure ciuili.

148 Exceptio non numeratae pecuniae & dotis de iure ciuili post biennium opponi non potest, secus de ęquitate canonica.

149 Debitor si non potest probare pecuniam non numeratam, in foro conscientiae est tutus, neç tenetur aliquid dare creditori.

150 Lex ciuilis in praesumptione se fundans in foro conscientiae locū nō habet.

151 Praescriptio de iure ciuili currit impedito impedimento facti. Secus de iure canonico.

152 Annus propriè ex 365. diebus & sex horis constat.

153 Frater minor de iure ciuili secundùm consuetudinem facit partes, & maior eligit, secus de iure canonico.

154 Abraham frater maior partes fecit, & Loth elegit.

Dictum alicuius sancti munitum auctoritate veteris testamenti constitutioni Papae & Imperatoris in decisionibus causarum praefertur.

155 Fugere quis non tenetur de iure ciuili, sed pro defensione personae & rerū alium occidere potest, quid de iure canonico.

156 Furem nocturnum de iure ciuili pro rerum defensione occidere licitū est, nisi sit res modica, secus de iure canonico, sed percutere licitum est, vt infra nume. seq.

Vilis res quae dicatur.

158 Pater, qui de iure ciuili filiam adulteram occidere potest, de iure canonico peccat.

159 Carcerem frangens vno modo de iure ciuili, & alio modo de iure canonico punitur.

160 Carcer de iure ciuili ad custodiam, sed de iure canonico etiam ad pœnam inuentus est.

Carceratio de iure ciuili non est mixti imperij.

161 Iudęi & alij infideles de iure ciuili priuilegio ad ecclesias confugientium non gaudent, secus de iure canonico.

162 L. 1. C. de iudaeis, quomodo procedat.

163 L. si quis in tanta. C. vn. vi. de iure canonico locum non habet.

164 Vniuersitatis actus vt valeant, quot partes vniuersitatis tam de iure ciuili, quàm canonico interuenire debeant.

165 Vicarius episcopi de iure canonico ordinariam iurisdictionem habet, secus de iure ciuili.

166 Vicarium sibi facere potest episcopus de iure canonico, magistratus autē imperatoris facere non possunt.

167 Impetratio iudicis extraordinarij ad lites de iure ciuili fieri non pōt, nisi ordinarius sit in mora, secus de iure canonico.

168 Vicarij de iure ciuili pęnam sanguinis imponere non possunt, secus de iure canonico.

169 Torneamentum de iure ciuili an prohibitum sit, & quid de iure canonico.

Torneamenta quare damnata sint.

170 Alearum ludus quare prohibeatur.

171 Hastiludium an sit ludus prohibitus, & inf. nu. 173.

172 Bellum quod est licitum etiam de iure diuino exerceri potest.

174 Occidens socium in hastiludio publico an ab homicidio immunis sit.

175 Minor 18. an. solum principis delegatus esse potest de iure canonico, de iure ciuili secus.

Dubium iuris ciuilis quando per ius canonicum interpretatur, iuri canonico standum est.

176 Fundus dotalis de iure ciuili alienari non potest, de iure canonico sic, iuramento interueniente.

177 Mulieri si non soluitur dos inf. annum, vsuras petere non potest, & quid sit de iure canonico.

178 Doctoratus de iure canonico est dignitas, & quid de iure ciuili.

179 Praelatus de iure ciuili non potest aliquem mortuum ponere in alterius sepulchro illo inuito, de iure cano. secus.

180 Laicus si indignum praesentat, de iure ciuili prouisio ad superiorem deuoluitur, secus de iure canonico.

181 Cognitio & condemnatio de iure ciuili ad quem spectet, & ad quem de iure canonico spectet.

182 Filius de iure ciuili pro patria defendenda patrem occidere potest, secus de iure canonico in filijs ecclesiasticis.

183 Imperator de iure ciuili collectas ecclesiis & ecclesiasticis personis imponit, secus de iure cano.

Ecclesiae & clerici ad quae tributa teneantur.

L. iubemus. & l. neminē. C. de sac. san. eccle. per ius canonicū correctae sunt.

184 Clerici ad datia & gabellas non tenentur.

185 Fama iuncta cum vno iudicio de iure ciuili est sufficiens ad torturam, sed de iure cano. sola fama sufficit.

Fama vehemens est sufficiens iudicium ad torturam.

Fama de delicto commisso facit iudicium ad torturam quando imputatus de delicto est malae conditionis & famae.

186 Institutio haeredis nutu facta de iure ciuili non valet, secus de iure cano.

187 Transactio an possit fieri de lite coram delegato vertente.

Iudex delegatus ad causam mutui de transactione coram eo facta, quare cognoscere non possit.

188 Homicidium sine dolo aliter de iure ciuili punitur, & aliter de iur. cano.

189 Haeresis maior & minor de iure ciuili inter se differunt, sed nō de iur. can.

190 Mulier quando accusat de iure ciuili ad pęnam talionis se inscribit, secus de iure cano.

191 Clerici de iure ciuili non iurant, sed de iure canonico sic.

192 Clerici in delictis solum post degradationem coram seculari conueniri possunt, & quid de iure ciuili.

193 Accusari post mortem de iure canonico quis non potest, nisi in tribus casibus, & quid de iure ciuili.

194 Inquisitio an fieri possit per iudicem originis de delictis extra territorium commissis.

195 Vectigalia noua imponens quomodo de iure ciuili & cano. puniatur.

Gabellas fraudare, quando licitum sit.

196 Pęna in foro contentioso debetur, secus in foro conscientiae.

197 Impubes de iure ciuili non iurat, sed de iure canonico sic, si est doli capax, & inf. nu. 266.

198 Ratum habere possum de iure canonico, quod nomine meo gestum non est, de iure ciuili secus.

199 Vulneratus si quis sit a pluribus & mortuus sit, & certū sit, de cuius vulnere, de iure ciuili alij non tenentur, sed de iure cano. omnes tenentur.

200 Incestus & adulterij pęna est mors de iure can. sed de iure ciuili alia est.

201 Incendiarius quomodo de iure cano. & ciuili puniatur.

202 Accusatore non probante, licet reus non probet, absolui debet de iure ciuili, & quid sit de iure canoni.

203 Filiusfam. de iure ciuili voto non obligatur, sed de iure canonico sic.

204 Graduum computatio quomodo fiat de iure ciuili, & quomodo de iure canonico.

205 Legata in alterius arbitrium collata de iure ciuili non valent, de iure canonico secus.

206 Fructus de iure ciuili intelliguntur deductis expensis, de iure canonico secus in decimis.

207 Contrahentes de iure ciuili se ad inuicem decipere possunt vsque ad dimidiam iusti pretij, de iure canonico secus.

208 Spurij de iure ciuili ad honores eligi non prohibentur, sed de iure canonico promoueri prohibentur.

209 Matrimonium de iure ciuili non potest esse inter seruos, nec inter seruū & liberam, sed de iure cano. sic.

210 Mulier. inf. tempus luctus transiens ad secunda vota infamis efficitur, de iure canoni. non.

211 Pater de iure canonico filiam renitentem maritare non potest, sed de iure ciuili sic, nisi indignum dederit.

212 Exceptio dilatoria de iure ciuili ante litem contesta. opponi debet, sed de iure canonico exceptio excommu. opponi potest quandocunque.

213 Cessio simulata praesumitur de iure canonico, si clerico facta sit, de iure ciuili secus.

214 Monachus ingressus monasterium aliquid sibi retinere non potest de iure ciuili, secus autem de iure canoni.

215 Bullari quis in facie de iure ciuili non debet, de iure canoni. quandoque permittitur.

216 Nouale de iure ciuili quid dicatur, & quid dicatur de iure cano.

217 Res si sit empta ex pecunia mea, sed non nomine meo, de iure ciuili ius in ea non habeo, quid sit de iure canonico.

218 Fama si est, aliquem esse excōmunicatum, vitādus est, secus de iure ciuili.

219 Mortui an sepeliri debeant cum vestibus & ornamentis.

220 Matrimonium de iure ciuili per consensum sine verbis contrahi potest, sed de iure canonico verba consensum exprimentia requiruntur.

221 In alienatione rerum ecclesiae quae solennitas de iure ciuili, & quae de iure canoni. requiratur.

222 Locator finito tempore conductionis an de iure ciuili & canonico alteri locare possit.

223 Emphytheuta quādo tā iure canonico, quàm de iure ciuili expelli possit.

224 Fructus percepti ex re pignorata de iure ciuili sortem extenuant, & quid de iure canoni.

225 Suspicionis causa tam de iure cano. quàm ciuili per quos cognoscatur.

226 Res sacrae vel religiosae an de iure ciuili & canonico in obligationem deduci possint.

227 Sodomitae alio modo de iure ciuili, & alio modo de iure cano. puniuntur.

228 In sodomitas laicos ecclesia iurisdictionem habet.

229 Fur quomodo de iure ciuili & canonico puniatur.

230 Pęna quando est dationi, vel facto ius ciuile & canonicum inter se differunt.

231 Prorogatio instantiae de iure ciuili an iuramento firmatur.

232 Missus in possessionem quando de iure ciuili, & quando de iure canonico possideat.

233 Bona delinquentium de iure canonico in fiscum ecclesiae confiscantur, sed de iure ciuili haeredibus damnatorum dantur.

234 Pęna mortis de iure ciuili infertur, sed non de iure canoni.

235 Haereticorum bona filijs catholicis de iure canonico auferuntur, sed non de iure ciuili.

236 Appellatio a sententia excommunicationis de iure ciuili pronuntiatum extinguit, & quid de iure canoni. operetur.

237 Restitutione in integrum pendente de iure ciuili nil innouandum est, & quid de iure canonico.

238 Sententia plurium discordantium quae de iure ciuili, & quae de iure canonico praeualeat.

239 Praescriptio praelati malè alienantis an & quando currat de iure canonico & ciuili.

240 Occupata ab hostibus de iure ciuili occupanti conceduntur, & quid de iure canonico.

241 Fugiens in bello publico quomodo de iure ciuili, & canonico puniatur.

242 Legatum in legatione impediens qaomodo vtroque iure puniatur.

243 Possessionis causam sibi mutans quomodo vtroque iure puniatur.

244 Blasfemator quomodo de iure ciuili & canoni. puniatur.

245 Instrumentis vel falsis literis apostolicis vtens quomodo puniatur.

246 Raptus crimen de iure ciuili in sponsam committitur, secus de iure canonico.

247 Virginem corrumpens quomodo de iure ciuili, & quomodo de iure canonico puniatur.

248 Occidens filios aliter de iure ciuili, & aliter de iure canonico punitur.

249 Pęna falsi quae sit de iure ciuili, & quae de iure canonico.

250 Cedens bonis an ea recuperet.

251 Fama sola an de iure ciuili matrimonium contrahēdum impediat, & quid de iure canonico.

252 Testis vnus de iure ciuili matrimonium contrahendum non impedit, sed de iure cano. mater quomodo impediat.

253 Metalli pęnae de iure ciuili imponuntur, sed non de iure cano.

Carceris pęna loco damnationis in metallum succedit.

254 Iustitia publicae honestatis inducitur, vt non possit matrimonium contrahi de iure canonico, quando quis puellam septennem cognoscere tentauit.

255 Mora quando de iure ciuili, & quando de iure canonico contrahatur.

256 Fornicatio de iure ciuili non prohibetur, sed de iure cano. secus.

257 Macrimonium dissoluitur de iure ciuili alio monasterium intrante, secus de iure canoni.

258 Matrimonium inter consobrinos de iure ciuili contrahi potest, secus de iure canonico.

259 Patria potestas quando de iure ciuili, & quando de iure canonico soluatur.

260 Maritus de iure ciuili vxorem verberare non potest, & quid de iure canonico.

261 Vxor de iure canonico sine viro, nec econtra continentiam vouere potest sine alterius coniugis licentia, quid de iure canonico.

262 Exceptionem peremptoriam proponens & in probatione deficiens in expensis de iure canonico condemnatur, & quid de iure ciuili.

263 Incestus & adulterij pęna quae sit de iure ciuili, & quae de iure cano.

264 Patibulo suspensi an & quando tam iure ciuili, quàm canonico ecclesiasticae tradantur sepulturae.

265 Pęna an quadruplum excedat.

267 Fur est de iure canonico, qui causa furandi hostium intrat, de iure ciuili secus.

268 Promittens dare sub pęna, si quid dare omittat, an ad totam pęnam teneatur.

269 Furem an teneamur indicare.

270 Transactio super quibus criminibus tam de iure canonico quàm ciuili fieri possit.

271 Matrimonium inter cohabitantes, vt vir & vxor, de iure ciuili praesumitur, de iure canonico secus.

272 In matrimonio pœnae promissio de iure ciuili valet, secus de iure cano.

273 Liti se offerens quomodo condemnetur.

274 Consanguinitas quomodo probetur.

275 Sententia matrimonialis de iure canonico sine scriptis ferri potest, secus de iure ciuili.

276 Testi vni an & quando credatur.

277 Abbas in causa monasterij quomodo de calumnia iuret.

278 Testes de iure ciuili magis absolutè compelluntur testificari, quàm de iure canonico.

279 Frater quando fratrem accusare possit.

280 Sequestratio quando fiat tam de iure ciuili, quàm canonico.

281 Sententia diffinit. an sine litis contest. feratur.

282 Clericus an possit consentire litigare coram alio iudice ecclesiastico.

283 Contrahens in aliquo loco an a iudice illius loci citari possit.

284 Clerici parisini coram quo conueniantur.

285 Cōueniri quis potest coram diuersis iudicibus pluribus & diuersis actionibus personalibus de iure ciuili, secus de iure canonico.

286 Filiusfami. an sine patris consensu in iudicio esse possit.

287 Prorogatio iurisdictionis de persona in personam iurisdictionem habentem de iure ciuili fieri potest, de iure cano. secus.

288 Parentes in contrahendo & dirimendo matrimonium de iure canonico testes esse possunt, secus de iure ciuili.

289 Delegari quae non possint de iure ciuili.

290 Ordinarius causas modicas de iure ciui. ex iusta causa delegat, de iure verò canoni. sine causa.

291 Testes in criminali de iure cano. non compelluntur, & quid de iure ciuili.

292 Positio negatiua de iure ciuili non fit, secus de iure canoni.

293 Minor in causa spirituali procuratorem constituit, secus de iure ciuili.

294 Testes senes & valetudinarij ob peccatum de iure canonico testificari cōpelluntur, secus de iure ciuili.

295 Recusatio iudicis quando fieri debeat tam de iure canonico, quàm ciuili.

296 Rescripta quantum durent de iure cano. & ciuili, & inf. nu. 328.

297 Induciae deliberatoriae an tollantur per citationem praecedentem tam de iure canoni. quàm ciuili.

298 Rescissoria an detur postliminio reuertentibus de iure cano. & ciuili.

299 Furtum de iure canoni. pro omni vsurpatione accipitur.

300 Aetas virilis quae sit de iure canonico, & quae de iure ciuili.

301 Ecclesia an lucratur pretium ementis rem ecclesiae in casu non concesso a iure.

302 Concubinae clericorum an seruae efficiantur.

303 Libellus, per quem petitur rescindi contractus ob deceptionem vltra dimidiam iusti pretij, quomodo formari debeat.

304 Precaria de iure cano. inuenitur.

305 Remissio mercedis ob sterilitatem quando fiat.

306 Emphytheuta cessans per biennium soluere an moram purgare possit.

307 Vasallus de iure ciuili de feudo etiam pro anima disponere non potest, sed de iure cano. potest.

308 Calices & alia ad vsum diuinum deputata quando pignorari possint.

309 Vxor an sit in potestate patris vel mariti.

310 Iudex datus in petitorio de iure ciuili de possessorio cognoscere non potest, secus de iure canonico.

311 *Capitis diminutio quomodo accipiatur.*
312 *Legati principum & Papæ de rebus principis viuere debent.*
313 *Libellus accusatorius nomen imperatoris, vel Papæ habere debet.*
314 *Libellus plures actiones diuersas continens an admittatur.*
315 *Vsurarius cedens bonis non gaudet priuilegio cedentium.*
316 *Venditor de iure ciuili rem præcisè tradere non tenetur, de iure canonico secus.*
317 *Ludere de iure ciuili conuiuij causa licitum est, secus de iure canonico.*
318 *Testes de iure ciuili post conclusum in causa produci possunt nisi aperti sint alij testes, secus de iure canonico.*
319 *Probationes aduersario subtrahens quomodo puniatur.*
320 *Damnatus de crimine an super innocentia perpetuò audiatur.*
321 *Rescripta per mendacium & subreptionem impetrãs quomodo puniatur.*
322 *Ordinans de iure ciuili ab ordinato aliquid recipere potest, sed de iure canonico non.*
323 *Præsbyter nunquid a patria potestate liberatus sit.*
324 *Scriptura in lapide de iure ciuili an faciat fidem, & quid de iure cano.*
325 *Carcerem priuatum exercens quomodo de iure ciuili, & quomodo de iure canonico puniatur.*
326 *Possessio quomodo acquiratur, & quomodo amittatur tam de iure canonico, quàm ciuili.*
327 *Iudex vel potestas an puniant iniuriantes eum, vel eius officiales, & quo modo tam de iure ciuili, quàm canonico.*
329 *Recusatio iudicis quando fieri debeat tam de iure cano. quàm ciuili.*
330 *Pubertati proximus quis dicatur de iure canonico, & iure ciuili.*
331 *Procuratores plures constituti qualiter tam de iure canonico, quã de iure ciuili vbi agere possint.*
332 *Procurator de iure ciuili de calumnia non iurat, & quid de iure canonico.*
333 *Procurator an & quando de iure ciuili & quando de iure canonico transi gere possit.*
334 *Medicina inter alimenta de iure ciuili non computatur, & quid de iure canonico.*
335 *Nunciatio noui operis si fiat super opere, nunciatus quam electionem habeat tam de iure ciuili, quàm de iure canonico.*
336 *Transactio an super matrimonio fieri possit.*
337 *Compromissum de re spirituali an & quando tam de iure canonico quàm ciuili in laicum fieri possit.*
338 *Iurans statuta seruare, an futura seruare teneatur.*
339 *Iuramentum in defectum probationis actori in causa criminali de iure cano. non defertur, & quid de iure ciuili.*
340 *Hypotheca tacita quando tam de iure ciuili, quàm cano. inducatur.*
341 *Interrogationes in iudicio quomodo & quando fieri debeant.*
342 *Interruptio præscriptionis per quantum tempus perpetuetur.*
343 *Instrumentorum quomodo de iure cano. & quo de iure ciuili probetur.*
344 *Imperator a quo iurisdictionem habeat.*
345 *Hæretici per quem iudicem puniantur.*
346 *Hæres nunquid ex dolo & delicto defuncti teneatur.*
347 *Diuortium an fieri debeat.*
348 *Actio nunquid in libello sit inserenda de iure ciuili, & quid de iure canonico.*
349 *Casus fortuiti quomodo probentur.*
350 *Appellari potest de iure canoni. a momentanea possessione, de iure ciuili secus.*
351 *Appellans de iure ciuili ad fatalia tantum arctatur, & ad quid de iure canonico arctetur.*
352 *Libellus in appellatione de iure ciuili requiritur, & quid de iure canonico.*
353 *Actio pignoratia an sit in rem, vel in personam.*
354 *Consuetudo an valeat de non præstando in iudicio per partes calumniæ iuramentum.*
355 *Consuetudo an iuramentum calumniæ aduocati tollere possit.*
Aduocati calumniari sciunt.
356 *Princeps an alicui concedere possit, vt in causa sua non iuretur.*

1 PRima differentia est inter ius canonicum & ciuile:† nam de iure ciuili criminosus nõ repellitur, nisi sit conuictus, & condemnatus. l. qui accusare. ff. de accus. de iure canonico satis est, ꝙ sit conuictus, vel possit conuinci nunc de crimine. c. cum dilectus. infra eod. cap. super eo. de testib. capit. j. de excep.

2 ¶† Secunda differentia. Infamis infamia facti non repellitur ab accusatione de iure ciuili, secundum Barto. in l. qui accusare. ff. eo. & hic per Imo. de iure verò canonico secus. cap. cum in tua. de spons. cap. quærendum. 2. q. 7.

3 ¶† Tertia differentia, de iure ciui. inimicus non repellitur ab accusatione, vt sentit glo. in d. l. qui accusare. Secus de iure canonico. cap. repellantur. cap. meminimus. de accusat.

4 ¶† Quarta dñia. Nã inquisitio est remediũ ordinarium, vt iure cano. Sed de iur. ciuili est extraordinarium, vt per Abb. in rubri. de iudi. doc. in c. qualiter. el 2. de accusa. Bart. in l. 2. §. si publico. & in l. si maritus. §. sin autem extraneus. ff. de adulte.

5 ¶† Quinta differentia, secundum Abb. in cap. inquisitionis. in j. notabili, de accus. vbi de iure canoni. mitius punitur conuictus de crimine per viam inquisitionis, quàm ꝑ viam accusationis. d. c. qualiter. & c. super his. de accusa. de iure verò ciuili non reperitur hæc differentia in modo procedendi in impositione pœnarum, nã par pœna imponitur. l. 4. C. de sepul. vio. facit. l. ordo.

6 ff. de pub. iud. & ibi etiam ponit aliam differentiam† dum dicit, quòd condemnatus de crimine per viam inquisitionis non est infamis. Secus de iure ciui. & sic saltem de iure canonico procedit glo. in l. iij. §. præterea. de suspe. tuto. & sic concorda opinio. Bart. in l. infamen. de pub. iud. vt ibi per Abb.

7 ¶† Sexta differentia. Nam maritus potest accusare vxorem de adulterio, vt est tex. & ibi Bal. & alij in l. i. C. de adul. & Angel. in l. nuptura. ff. eo. & in l. si vxor. §. si iudex. eod. tit. quia per vxorem fit iniuria viro, non econtra, secundum Cyn. & Saly. in dict. l. j. & Ang. Are. in tracta. maleficiorum. car. quinquagesima, in 3. col. Non tamen vxor potest accusare maritum tenẽtem amasiam, nec amasiam ad criminalem punitionem. d. l. j. & ibi Bal. qui dicit verum, quò ad pœnam legis Iuliæ: tñ potest accusari ex capite generali iniuriarum, quia verũ est, ꝙ iniuriam patitur matrimoniũ violatũ, licet gl. in d. l. j. videatur innuere ꝯrium. Nã per

8 maritum non potest violari thorus: † potest tñ mulier accusare virum ciuiliter, vt separetur thorus, & vt ꝑdat donationem ꝑꝑ nuptias. l. consensu. C. de repudijs. Tum de iure canonico secus est: quia vir & vxor non iudicantur ad imparia, vt est tex. in cap. nemo sibi blãdiatur. 32. q. 4. & Ioan. de Imo. in c. vt clericorũ. de vi. & hone. cle. & do. Abb. & doc. in c. j. in prin. vt lit. nõ conte. in c. tuæ. de procu. in c. quemadmodum. in 4. not. de iureiuran.

9 ¶† Septima dñia. Nam iure ciuili agitur de adulterio ad pęnam corporalem imponendã. insti. de pu. iud. in §. item l. Iulia. & C. de adul. l. quamuis. & auth. ibi posita. Sed iure canonico agitur tantum ad separationem thori, & ad lucrum dotis, vel donationis propter nuptias. c. tuæ. de procu. no. in d. l. consensu. de rep.

10 ¶† Octaua differentia, maritus iure ciuili excluditur ab accusatione adulterij per spacium quinquẽnij. l. miles. §. adulterij. ff. de adult. Sed iure canonico non excluditur, quo ad separationem thori. c. admonere. 33. quæst. 2.

11 ¶† Nona differentia, iure ciuili. l. tollit episcopo cohabitationẽ cuiuslibet mulieris. C. de epis. & cle. auth. episcopo. iure cano. solum prohibetur habere suspectas. c. interdixit. 32. dist. & per consequens matrem, vel sororem non suspectam potest habere eps in sua cohabitatione ſm Abb. in repeti. d. c. cum esses, cui iuri canonico est standum in vtroque foro ſm Abb. ibi, & vide Arch. & do. in c. quorundam 34. dist. & in d. c. interdixit, & Hostien. in summa de cohabit. clerico. & mu. §. j. cum ibi allegatis.

12 ¶† Decima differentia, de iure ciuili. l. j. C. de rap. virg. priuat mulierem bonis raptoris, quæ. l. dederat ei in pœnam. si ꝯhat matrimonium cum raptore. Tamen de iure canonico talis. l. non tenet, secundum Abb. quia intimidatur mulier ad ꝯhendum matrimonium permissum ei l. diuina. & canonica, vt est text. & ibi Abb. in c. cum cãm. de raptoribus. in 2. col. & in c. j. in j. colum. de sponsa. & Lud. in rub. ff. solu. matr. & in gl. in c. de puellis. 36. q. 2. Sed gl. in c. cum ſm. in verbo, certo casu. de hær. in 6. & ibi Ioan. And. & Domi. dicunt, in terris imperij seruatur. l. ciuilis, & Do. in c. placuit. in 3. col. 32. di. & Abb. in repeti. ca. per tuas. in 11. col. de arbi. D. Anto. in d. cap. j. & Salyc. plenè in d. l. j. C. de rap. virg. &

13 Io. de Ana. in d. c. cum causam. in 5. col. † & dixit Dominicus in d. c. cum ſm. in fine principij, ꝙ leges disponentes, ꝙ aliqui non ꝯhant matrimonium, ligant ꝯhentes in terris, quæ sunt de tpali iurisdictione ecclesiæ, qñ pœna cõsistit in his, quæ erant sibi cõcessa ex beneficio iuris ciuilis: & hæc opinio vr̃ satis ęqua, maximè quia tex. d. c. cum ſm. vr̃ approbare. d. l. primã, ẽt quò ad istos terminos. Adde tñ, ꝙ opinio Abbatis faciliter põt sustineri: qa dato, ꝙ lex auferat lucrum, qđ ipsa dedit, tñ nunq̃ negari poterit, quin auferendo certo casu illud lucrum intimidetur matrimonium, quo concesso statim sequitur nullitas legis in vtroq; foro. c. cum cãm. de raptoribus. item quia nõ vr̃ lex honesta puniens raptorem dicto casu, attento, ꝙ mulier rapta inueniet cũ difficultate aliũ maritum, postq̃ eius fama est denigrata, & ideo nubendo raptori vr̃ potius consulere honori suo. vnde faciẽdo hoc l. diuina & canonica permittente non debet puniri, & iustè tenet illa bona raptoris, cum illa pœna fuerit imposita rationabiliter in odium raptoris, & bona mulieri collata non debẽt ei tolli, vel auferri prætextu dictæ conditionis, quæ tanq̃ impeditiua matrimonij reijcitur, & dispositio remanet pura, sicut in simili dicitur in § sed hoc præsenti. in auth. de san. epis. & gl. in cap. in præsentia. de prob. & ad dictum. c. 2. respondeo, ꝙ fit mentio de lege seculari non dispositiuè, sed enuntiatiuè, ergo &c.

14 ¶† Vndecima dñia, de iure ciuili. ll. requiruntur instrumẽta dotalia in matrimonio ꝯcto ob legitimationem prolis. l. 3. C. de naturalibus, tñ de iure canonico non sunt necessaria, secũdum D. Ant. & Abb. in c. j. de spon. & in c. tanta. qui fi. si legi. & Angel. in consilio 29. incipit, Titius, & pariformiter nõ valet statutum puniens ꝯhentem matrimonium cũ hominibus alterius sectę, vel ciuitatis, ſm Bal. in l. nemini. C. de nuptijs, licet Bar. & Ange. aliter in l. adijcibus. C. de murilegulis, libr. 11. & Bald. in l. j. §. ius naturale. de iusti. & iu. & in c. clerici. de iudicijs. & Card. in capit. Gemma. de spon. & Lu. in rubr. sol. matri. in 7. colum. motus per cap. super eo. de cognat. spirituali, iuncto capit. j. eodem titu.

15 ¶† Duodecima differentia, licet iure ciuili vendens rẽ duobus, ille præferatur, cui primò est tradita res, licet suus ꝯctus sit vltimus, vt est tex. in l. quotiens. C. de rei vendi. tñ ſm Host. & Ioan. And. in c. continebatur. de his quæ fi. a præla. non habet locum de iure cano. qñ vẽditio est facta per clericum, vel ecclesiam, & de illo dicto facit festum Imo. in clemen. j. in princ. de renun. & Lud. de Ro. in auth. similiter. in 9. col. C. ad l. Fal. & in ꝯsi. 70. quia clerici & ecclesia non dñt fraudare aliquos in suis ꝯctibus, & illud dictum extendit notabiliter Lud. in consilijs suis, ꝯsi. 298. incip. circa præmissa ad ꝯctus principum, & sic restringit. d. l. quotiens. quia in prin. militant rõnes, quæ in ecclesia & clerico ſm ipsum. Tu verò adde, ꝙ Ant. & Abb. tenent ꝯ Host. & Io. And. videlicet, ꝙ l. quotiens. habeat locum indistinctè, etiam si clericus vendat, per ca. j. de no. ope. nun. licet saluent dictum Host. in duobus casibus, vt ibi ꝑ do. Ant. & Imo. in alienatione fienda in ecclesia, in qua transit dñium sine traditione l. fi. C. de sac. san. eccle. & licet videatur loqui, qñ a priuato in ecclesiã fit alienatio, secus ſm dñm Ant. qñ ab vna ecclesia in aliam ecclesiã fit alienatio, sed forte ſm Imo. in d. c. continebatur, non est verum, ex quo reperitur vtraq; ecclesia priuilegiata. ideo vr̃, ꝙ tunc vtatur iure cõi. l. traditionibus. C. de pac. & maximè, quia. d. l. fi. ex exorbitans a iure cõi, ergo nõ extendenda, vt in regula, quæ a iur. de

16 reg. iu. † & ꝙ d. l. quotiens. habeat locũ in ꝯhibus clericorũ, tenet Pet. de Anch. in d. c. continebatur. & Imo. qui dicit tenendũ mẽti dictum Io. And. & Host. quia eorum auctoritas non est modica in practica, & præcipuè in foro ecclesiastico: & si dicatur, constitutio legalis non potest ligare clericum vel ecclesiã; qa illud non hẽt locum in legibus imperialibus, vt not. doc. in c. j. de no. ope. nun. & dixi. s̃. in euidentialibus. Sed tu adde pro intellectu. d. l. quotiens. ꝙ Bal. in c. si facta. si de feudo fuerit cõtrouersia, & Lud. in titu. de emptio. & venditio. in suis singularibus referunt Iaco. de Arena. in d. l. quotiens. dicere, ꝙ si non cõstat, cui prius fuerit tradita res, præsumitur tradita primo emptori tanq̃ iustiori, ꝙ est verũ, qñ vterq; probat de numeratione precij, aliàs præsumo prius tradita illi, ꝙ numerauit pretium, ſm Bal. in d. §. si facta per notata in § venditę inst. de empt. & ibi dicit ita consuluisse, & illud dictum Iac. de Arena magnificat Bal. in c. licet cãm. de proba. & consi. 412. incipit, cõsiderandũ, & in l. post sentẽtiã. C. de sen. & in l. si duobus. ff. de publi. & in ca. cæterùm. de rescrip.

17 † vbi ꝙ qñ duo sunt pares in præsentatione literarum attenditur prioritas datæ per illud dictum Ia. de Aren. & qñ habeat locum d. l. quotiens, & an habeat locum in ecclesia, vel pauperibus, vide Bal. in d. l. si duobus. & in d. l. fi. de sac. san. eccl. & an habeat locum in traditione, quæ fit ꝑ constitutum, vide Abb. in consi. 91. inci. postulato. qui declarat. d. l. quotiens. & Bal. in rub. de ꝯhen. emp. in 16. q. & an habeat locum in duabus locationib. vide plenè per D. de Ro. in anti. deci. decisione 879. & an habeat locũ in duobus cedenti, vide Bal. in l. si debi. de distrac. pig. & in l. 2. C. de noua. Ang. Are. insti. de act. § in bonę fidei, & in §. actionũ. in 5. car. & an habeat locum in matrimonijs, vide gl. & doc. in c. fi. de spons. duorum. Et quid in feudo, vide Bal. in d. c. si facta, & omnino in tractatu cautelarum Copollæ, cautela. 176. vbi plenè.

18 ¶† Tertiadecima differentia, iure canonico si quis fuit spoliatus omnibus bonis suis, vel maiori parte bonorũ, potest opponere exceptionem expoliationis, nedum spolianti, sed tertio, donec sit restitutus, & non potest conueniri ciuiliter, vel criminaliter, vt est tex. in c. j. de resti. spo. lib. 6. Secus de iure ciuili: quia nihilominus potest conueniri a tertio, nec potest opponere exceptionem spoliationis, casus est notabilis, quem ibi ponderat. Bar. in l. si te. C. de iure deli. Sed adde, quòd Matthęus de Mathesila. in notabilibus, notabili 196. dicit, quòd Bar. non bene dixit, quia illud ca. j. bene permittit opponi spoliationis exceptionem factæ a tertio, quando reus criminaliter accusatur, nõ autem qñ ciuiliter, quòd dixit bene esse notandum, & sic vult, nõ esse differentiam inter ius canonicum, & ius ciuile, quando conuenitur ciuiliter: & adde, quòd do. Salustius Perusinus in suo repertorio in verbo, spoliati, dicit dictum Bar. esse notabile pro exititijs Perusinis, vt non possint conueniri a suis creditoribus, & coacti soluere per ciuitatem fisco non propterea liberentur, de quo ꝑ Bar. in l. creditor. ff. de solut. & tenet Salustius, quòd c. j. loquatur in criminali, allegat tamen Bar. in disputa. Lapus. & in l. si quis a se fundum. C. ad l. Iul. de vi. subdit tamẽ, quòd do. Ant. per illum text. in cap. olim. el 2. de resti. spo. dicit idem in ciuili, vbi inopia impedit executionem, non tamen actionem, vt ibi, secundùm doc. de hoc vide Petrum de Anch. in cap. ex parte. S. de rescrip. & Do. de Rota in antiquis decisionibus, decisione 884. & in nouis decisionibus, decisione 444. fuit dubitatum.

19 ¶† Decimaquarta differentia, de iure canonico prouincia dicitur, quæ habet vnum Archiepiscopum, & decem episcopos. 7. q. 3. cap. 2. Sed de iure ciuili aliter limitatur prouincia in l. fi. C. de præscrip. long. temporis, vbi gl. singularis dicit, ꝙ cum hodie singulæ ciuitates habeant sua regimina, quælibet ciuitas potest dici prouincia, & sic qui est in ciuitate, est in prouincia, aliàs extra.

20 d. l. fin. † Et ideo si constitutio est edita a iure canonico faciens mentionem de prouincia debet intelligi, prout ius canonicum intelligit. Aut a iure ciuili, & debet intelligi, prout a iure ciuili, ſm Ioan. de Ana. & do. meum An. Bar. in c. sicut. de accusa. sicut in simili dicit Bal. in l. si nondum. C. de furtis, de sacrilegio, & in l. 2. C. de succes. edicto. quando fit mentio de gradibus, & Bal. in

21 l. si quando. C. de inof. test. & l. j. C. qui bonis ce. possunt. ¶† Quintadecima differentia, de iure ciuili regulariter non tenetur quis obuiare delicto, nisi delinquens sit subiectus, vt seruus, & filius, vt no. glo. in l. culpa caret. de reg. iuris, & Bart. in l. vtrum. ff. de paricidijs, nam filius tenetur, si non reuellat patri, ꝙ alius cũ velit offendere. l. 2. ff. de paricidijs, & idem in alijs subiectis, vt ꝑ Abb. in c. j. de offi. deleg. & Dyn. in regu. non est sine culpa. de reg. iur. in 6. & alios casus ponit Barto. in d. l. vtrum. & Aretinus in tract. maleficiorum, carta. 54. in 2. colum. & Bald. consilio 636. quãq̃, vbi refert propter opin. Barto. seruatam in pratica animam Bar. damnatam, & deplorat mortem cuiusdam militis de Florentia, qui propter opi. Bar. fuit decapitatus. Sed, de iure canonico communiter tenetur, qđ no. glo. in c. j. de offic. dele. ꝙ indistinctè quilibet etiam extraneus tenetur obuiare delicto, & facit. c. dilecto. de sent. exc. in 6. vbi dicitur, ꝙ non caret scrupulo societatis occultę, qui manifes. crimin. desinit obuiare. 23. q. 3. quasi per totũ, & not. D. Abb. in d. cap. j. & in cap. j. de resti. spol.

22 ¶† Sextadecima differẽtia, de iure canonico per duos testes tñ potest crimen probari, dixit tex. in ca. j. §. fin. 2. q. 4. glo. notabilis in c. præsul. ea. q. & dicit, ꝙ etiam contra Papam de crimine sufficiunt duo testes, no. Abb. in ca. at si clerici. in j. notabi. de iu. & in c. quotiens, & in c. licet vniuersis. de testibus, & Lud. in titu. de testi. in 8. singulari, & in aucten. similiter. in 17. car. C. ad l. Fal. & dicunt, ꝙ tex. d. cap. præsul. volens ad condemnationem episcopi cardinalis requiri probationem. 72. testium, ad condemnationem presbyteri cardinalis. 44. & diaconi Cardinalis. 27. Nã rñdent, ꝙ tex. ille loquitur, qñ deponentes testes sunt suspecti, vbi autem essent duo omni exceptione maiores, tunc sufficerẽt per illum tex. singularẽ. d. §. fin. 2. q. 4. c. j. De iure verò ciuili vbi venit pœna imponenda vltimi supplicij, an sufficiant duo testes, dubitat do. Abb. in d. c. at si clerici, & post multa tenet, ꝙ sufficiant, & allega. notabilem text. in l. qui sententiam. C. de pœ. sic tenendo opin. Abb. est conformitas inter ius canonicum & ciuile.

23 ¶† Decimaseptima differentia, de iure canonico temere appellans non est pœna extrinseca ꝑniendus. vt est tex. & ibi Abba. in c. 2. de appel. licet glo. voluerit ꝯrium in c. ad romanã. 2. q. 6. sed Abb. alleg. Specul. eo. titu. de appel. §. nunc dicamus, tenentem, quòd non puniatur, nisi in expensis. cap. reprehensibilis, de app. de iure verò ciuili puniatur pęna extrinseca, vt est tex. & ibi no. in l. a proconsulibus. C. de appel. in l. ab executore. C. quorũ appel. non recip. & plenè posuit Abb. in cap. super eo. el 2. de appel. & ibi dixit allegando text. singularem in cap. quicunque. 11. quæst. j. quòd ecclesia habet singulare priuilegium concessum ab imperatore, vt in quacunque parte litis possit litigans petere se remitti ad iudicem ecclesiasticum cum monumentis causæ, sed quamquam imperator videatur postmodum illud tacitè reuocasse, tamen canonistæ in cap. nouit. de iu. dicunt illud esse irreuocabile, & aliud priuilegium ponit do. Abb. in cap. nuper. de test. & aliud in cap. causam quæ. de re iud. in fi. pen. col.

24 ¶† Decimaoctaua differẽtia, de iure cano. causæ, quæ sunt summariæ de iure canonico, de quibus in cle. dispendiosam. de iudi. in cle. sępe. de verb. signi. sunt summarię in terris ecclesiæ. Secus de iure ciuili in terris imperij, & ideo dixit glo. no. in cle. dispendiosam, quòd Papa non potest tollere ordinem iudiciarium in foro ciuili, voluit Bald. in l. eos. in fi. C. de vsu. Car. in d. cle. in 21. quæst. & Abba. in c. ecclesia san. Mariæ. de const. & in cap. quod cle. de for. compe. quando autem dicantur causæ summariæ, & vtrum idem importẽt summariè, vel sola veritate inspecta, vide do. Ant. in cap. 2. de iuramen. calum. & Ludo. in rub. de arbit. & consi. 20. viso puncto, & Angel. Are. institut. de actionibus. §. in bonæ fidei, & Abb. in c. dilecti. de iud. & Do. de Rota decisione 35. & quid si dicatur de facto, vide Ioan. de Ana. in c. olim. in fin. infra eo. & Bar. consi. 80. punctus talis, & quid si leuato velo, Bar. in l. ne quid. ad finem de incendio, rui. & nauf. & quid si manu

25 regia, vide Bal. in l. ij. ff. de ius. & iu. in prin. ¶† Decimanona differẽtia, procurator de iure ciuili potest esse infamis, vt in §. fi. inst. de excep. Secus de iure canonico, vt no. glo. in c. imperatorum. de iuramen. calum. in glo. fin. & ibi Abba & in cap. fraternitatis. de hære. glo. in cap. cum deputati. de iud. facit text. in §. tria. 3. q. 5. & Abb. in cap. post cessionem. de probatio. & Barto. in l. eadem. ff. ad l. Iul. repetundarum, dixit Bald. in l. j. §. ait prætor, de postu-

26 lan. † quòd etiam de iure ciuili in curia Papæ, Imperatoris, vel regis nullus infamis debet esse procurator: quia talis curia ab infamibus fędari, vel turpari non debet. l. sed milites. §. ignominia. ff. de excusatio. tuto. & Lud. in l. si cum dotem. §. si patri. soluto matrimonio,

trimonio,& vide in c.nonnulli.§.j.in 3.col.de rescri.& vide Bal. in l.Cassius.de sena.dum dicit idem in epo. & adde, ꝙ vbicunq; est princeps Romanus,ibi censet̃ esse Roma,dixit Inn. in c.ego. de iureiur. Bald. in l.j.§.ait prætor.de postulan.Abb.in c.dura.de crimine falsi.dixit Arch.per illum tex.in c.rogamus. 24. quęst.j. ꝙ Papa non potest mutare sedem a Roma,cum tex. ibi dixit,iubente domino facit,qđ voluit Lud.in singulari.in tit. de iudi.in 7.singulari,qui allegat Inno. in ca. exposuit.de dila.qui dixit,vbi Papa,ibi communis patria,& Bal.in l.cum in diuersis.de religiosis,vbi per illum tex.dicit,vbi Papa,ibi tota ecclesia,& Bal.in ca. qua fronte.de app.dixit,vbi eps̃,ibi cathedra sua: & vtrum hodie Roma sit communis patria,& vtrum curia imperialis sit cõis patria,posuit D.Ant.& Imo.in c.fi.de fo.compe. Do. in c.vbi periculum.in §.j.de ele.in vi.in c.2.& in c.præsenti.de præb.in vi.

27 ¶† Vigesima differentia,de iure cano.vniuersitas constituit procuratorem.c.quia in causis.c.cum cãm.de iuram.calum.& canõ vno vocabulo oẽs administratores procuratores appel.j.q.3.saluator.c.in pertractandis.c.imperatorũ.de iur.cal. Sed de iure ciuili gl.Azo,& Bar.in l.j.§.j. ff. quod cuiusque vniuersi.noĩe. dñt, ꝙ vniuersitas non constituit procuratorem,quia constituitur a sing.dño l.j.ff.de procu.sed ꝯria opi.est verior ſm Ia.But.Bald.& alios ibi in d.l.j.Host.& Abb.in d.c.petitio,& tex. est in auctentico,de sanc.epi.§.si qñ.§ Nã vt vult Inn.in c.cum cãm.de iura.calum.& Bal.in d.l.j.§.j.& in l.multum.in vj.col.C. si quis alteri vel sibi,potius dẽt fieri distinctio in qualitate constituẽtis, q̃ in noĩe

28 administratoris,vnde si vniuersitas dicit, cõstituimus talem procuratorem,iste propriè est sindicus,& si vnus priuatus dicet,cõstituo talẽ sindicum,erit procurator verus, & si oĩa cumulet, talem procuratorẽ,actorẽ,& sindicũ cõstituit Titius &c.summet̃ in ea significatione, prout cõgruit qualitati ꝯstituentis ſm Spe. in tit.de Actore.§.sed pone.facit.l.pater Seuerinã.§.ꝯditionum.

29 de ꝯdi.& demonst.†quinimmo ſm Host.& Abb.in d.c.petitio. oĩno ineptum nomẽ procuratoris nõ attẽditur, & iõ si ꝯstituo talem Asinum meũ ad agendũ & defendẽdũ, valebit ꝯstitutio procuratoris, nõ attẽta ineptitudine nominis, & illud dictũ sequitur Bal.in l.id qđ pauperibus.de epis & cler.& in l.testiñ.C.de test.qđ dictũ ĩprobat D.Ant.& Im.ĩ d.c.petitio. ꝑ l. si qs in fundi vocabulo.de leg.j.vbi error ĩ noĩe appellatiuo viciat, & do. meꝰ Alex.in d.l.si qs in fundi vocabulo,saluat dictũ Host.ĩ vno casu, vbi vide ꝑ ipsum plenè,q alle. multas ꝯcordantes ꝑ dicto Host.

30 ¶† Vigesimaprima dr̃ia, de iure ciuili nõ dẽt ꝯpromitti cum iuramento,vt est tex.in auth.decernimus.C. de arbi. Secus de iure cano.c.cũ tp̃e.de arbi.c.2.eo.tit.& ibi Abb. qui tenet ꝯ Barto.in d.auth.decernimus,& vide Abb.in repe.c.ꝑ tuas.in 2.carta eod. tit.& intellige in arbitrum, nòn autem in arbitratorem: quia in eo non est dr̃ia inter ius canonicum & ciuile, nec d.auth decernimus habet locum ſm Barto.ibi Abba.in ca. quintauallis.in 2. car.in 4.differentia.& in d.c.per tuas.in repe.in 4.car.

31 ¶ † Vigesimasecunda differentia, de iure ciui. possessorium recuperandę possessionis non datur,nisi aduersus deiectorem,vel qui mandauit,aut ratam habuit deiectionem.l.cum a te.ff. de vi & vi ar.c.2.de ord.cogni.De iure verò canonico latius datur aduersus quemcunq;,ad quẽ res illicitè peruenit.d.c.2. & ibi no.in c.sępe.de rest.spo.c.reintegranda.3.q.j.de quo vide Bar. in l.si coloni. C.de agri.& censi.lib.11.qui dicit,ꝙ Io. And.in ca. cum ad sedem.de rest.spo.vult,ꝙ etiam de iu.ciuili illud remediũ datur pro rebus priuatorum & laicorum, ꝙ dicit singulariter menti tenendum,& sic d.l.si coloni.& d.c.reintegranda.fraternizant, & sic in hoc casu nõ datur diuersitas inter ius canonicum & ciuile, prout voluit Guil.in d.trac.& de materia ponunt doc,in d. c.cum sedem.Abb.in c.accedens.el j.vt lit. non contest. Petr.de Anch.in consilio 36.& Paul.de Cast.consilio 84.viso quodam processu.& Angel.Are.inst.de act.§.quadrupli.in 6.car.

32 ¶ † Vigesimatertia differẽtia,de iure ciui. iudex secularis potest cognoscere incidenter de quæstione spirituali. l.quotiens. C.de iud.l.adire;de ordi.iudiciorum.Sed de iure canoni.nec principaliter,nec incidenter potest cognoscere de causa spirituali.c.tuã. de ord.cogn.c.lator.c.causam.qui fil.si.legi.adde tñ,ꝙ Bar.in d.l. quotiens.& in l.Titia,ff.solu.mat.dicit, ꝙ nulla est differentia in hoc inter ius canonicum & ciuile: quia etiam iure ciuili si quæstio spiritualis.emergat coram seculari, nõ debet terminari per secularem,sed recurri ad epm,dixit tex.& ibi Bar.in l.omni innouat.C.de sac.san.eccl.& ibi ponit exemplum,& in l.quotiens.

33 ¶† Vigesimaquarta dr̃ia. Papa solus non põt condere legem, & maximè in arduis,in quibus tenetur requirere consensum Cardinalium,do.Cardi.in c.ꝑ venerabilẽ.in §.rõnibus.q fi si.legi.& Io.Mo.in c.sup eo.de hæreticis,in 6.Bal.in l.cum multa.C.de bonis quæ libe.Cardi.in repe.c.perpendimus.in 6.col.de sen.exc.& Io.de Lig.in tract.de Bello.& ideo dum glo.3.di.in sum.appellat epistolam decretalem,quam Papa facit sine Cardin.intelligitur in materia nõ ardua,dicuntur.n.constitutiones quasi simul statuitiones:qa Papa solus non facit.vide Cardi. & Imo. in c.ex gestis.de cleri.non resid. Abb.in ca.quæsiuit. de his q̃ fiunt a maio. par.c.& in c.litteras.de resti spo.& Io. An.in regu nullus, in mercuriali.& omnia iura,quæ dicunt, de fratrum nostrorũ cõsilio, & consensu,vt in c.apostolicę de re iudi.in 6.& in c.j. de scismaticis,eo.li.Sed imperator solus facit legem. l.fi. & ibi per Bart.C. de legi.Dñicus in c.super eo.& Agucio.in §.leges.4.dist.Sed ꝯria opi.est verior,ꝙ possit Papa solus legem facere, & actus expedire sine cardinalibus,& constitutio dicatur cõis statuitio non simul statuitio.Nam Papa hẽt liberam ptãtem, ergo non tenetur alium requirere,cle.2.vt lit.pend.c.2.de præben.in 6. text.in cap. cuncta 8. q. 3. & ideo soli Petro datę sunt claues per illa verba,

34 quodcunq; & c.c.quodcunq; 24.q.j.† & ideo beatus Thom.in 4. dist.14.in fi.dicit,ꝙ Papa non vtitur baculo,sicut epi:qa nõ hẽt coarctatam potestatẽ,ꝙ curuatio baculi designat: & sic vult,ꝙ habeat liberã ptãtem,& voluit archiepiscopus Florẽtinus in 2. per tertiæ partis suæ summæ, super rub.de ptãte Papæ. vbi ꝓbat, ꝙ in canonizatione sanctorũ non tenetur de necessitate requirere ꝯsilium Cardin.quia Cardin.nõ assistunt Papę per modum determinationis,seu limitationis,sed magis ministerij, & cõsilij

35 ſm eum † pro quo facit,cum ecclesia militans sit exemplata ad instar triumphantis,ſm glo.in cle.j. in verbo ecclesię, de hæred. rõnabile est, sicut in illa est vnus Deus, cui oĩa obediunt: ita in ista sit vnicus vicarius,qui oĩa cõcessa solus possit, facit, qđ not. Io.And.in c.sanè.de conuersione cõiug. vbi dicit, ꝙ solus creat cardinales,& sequitur ibi do.Anto.sentiens, ꝙ non teneatur de necessitate requirere cardinales in cardinaliũ creatione, ad idẽ facit tex.in c.fundamenta.in §.decet. de ele.in 6. gl. & Dñicus in d.c.apostolicæ.& Io.de Ana in c.firmissimè.de hære.& Domi.in in d.c.super eo.glo.in cap.Anastasius.19.dist.& in d.ca.qđcunq;. & in c.legitimus.94.dist.& in c.nemo.9.quæst.3. in quibus habet̃

36 † ꝙ dictum Papæ præualet.d.consilij, & Abb.in cap.maiores.de baptis. & hæc pars videtur verior, & ad allegata in contrarium dic,quod loquuntur de honestate,& sic d.§.rationibus. cap. per venerabilem.vt not.glo. in d.§.decet.immo si esset consuetudo in contrarium,non valet: quia est contra supremam potestatẽ principis,ergo nulla,vt per Inno.in cap. bonæ. el 2.de postulan. præla.secundùm Abb.in d.capit. ex gestis & idem si de hoc esset lex expressa quia par in parem non habet imperium. cap. innotuit.de elec.& per tacitam contrauentionem videtur eam tollere,iuxta l.quidam consulebat.cum materia sua de re iud. maximè in facto proprio,iuxta clemen.j.de proba. & Paul.de Castro consilio 208.ex facto præsenti. allegando glo. Guil. in extrauag. execrabilis.& Archi.in cap.quamuis.de offi.ordi.in vi.

37 ¶ † Vigesimaquinta differentia secundũ Guil.de iure ciuili prę latus non potest constituere procuratorẽ in causis ecclesiæ suæ ante litem conte ad instar tutoris vel curatoris, vt in l.neque.& ibi no.& in l.nulla.C.de procur.Sed de iure canonico secus.cap. petitio.de procu. & ratio diuersitatis inter prælatum ecclesiæ,& & tutorem, vel curatorem est, quia plus iuris habet prælatus in bonis ecclesiæ, vt vtatur & fruatur bonis ecclesiæ, quàm tutor, vel curator in bonis pupilli,vel adulti, qui non fruitur bonis pupilli,vt no.Abb.& alij reprehendentes gl.in c.qualit. el 2. j̃. eod. Sed adde,ꝙ Bart.in d.l.neque.tenet contrarium,ꝙ non sit differentia inter ius canonicum & ciuile: & ideo secũdum ipsum facta est decretalis petitio.de proc.quæ dicit, ꝙ non est curandum de istis nominibus,vtrum vocetur procurator, vel sindicus, vel quomodo.& in prælato vide glo in cap.quia episcopus.5.q.4.& doc.in c.penul.de iura.cal.& Imo.in c.si quis presbyterorum.de reb.eccl.nõ alienan.& Matthe. de Mathesilanis in notabili 183. vbi plenè de his, qui constituunt procuratorem ante lit.conte.

38 ¶† Vigesimasexta differentia.Nam de iure cano.mulier nõ recipitur in testem,si criminaliter agatur.33.q.5. mulier.ca.forus.de verbo.sig.no.in c.in literis.de testi.tñ de iure ciuili põt esse testis mulier,sicut masculus,nisi in testõ.ff.de testam.l.qui testõ.§. mulier.no.in d.c.forus.Et vide Abb.& alios in c.cum esses,& in cap. relatum.de testamentis,an in testamentis in terris ecclesiæ mulier possit esse testis,vel non.& Lud.in auth. similiter. C.ad l.Fal. & adde dictum notabile Bal.in l.scripturas.C.qui po.in pign.habeantur, ꝙ ad hoc vt scriptura priuata trino teste notata aliàs subscripta habeat vim publici instrumenti,requiritur,quòd sint tres testes masculi, & non fœminæ, ſm Bal.ibi per illum text.in verbo viris, facit, quod no.Bart.ff.de legi.in l.j.

39 ¶ † Vigesimaseptima differentia, de iure ciuili non potest esse lis inter patrem & filium in eius potestate constitutum.lis nulla.ff.de iudi.& ibi no.Sed de ęquitate canonica videtur esse permissum.capitu. quæritur 2. quæst. septima. Sed secundum Guil. dici potest,quòd non sit differentia inter ius canonicum & ciuile quò ad hoc, & illud c.debet intelligi ſm decisionem legum: tu verò adde Lud.in suis sin.in titu.de iud.in 45. singulari,vbi dicit,ꝙ de iure canoni.ex quacunq; cã iudicium inter eos cõsistit, alle.gl.in c.si ecclesiæ.24.q.4.& in d.cap.quæritur. & gl. in c.fi.de iud.in 6.in glo.pen.& ibi Dominicus.Adde aliam & ibi Ioan.de Imo.in c.ex parte.M.in glo.3.de rest. spo. dixit tamen ibi Lud.ꝙ illi text.non probant,sed vnus text.bene probat.in c.non est.de spons.vbi vult, ꝙ in causa matrimoniali inter patrem & filium põt esse iudicium,sed ille tex.non facit regulam ſm Lud.standũ tñ est ſm ipsum cõi opi.Abb.tñ in d.c.non est. dicit, ꝙ hoc non vr̃ verum, nisi vbi subest pctm̃, nam ratione peccati põt esse lis d.cap.

d.c.non est,aliàs secus,vt videtur de mẽte literę in d.c.fin. per locũ à speciali.& subdit do.Anto. ibi, ꝙ vbi tractatur de periculo animæ & peccati filius potest stare in iudicio contra patrem. d. c.non est,in criminali tamen non potest patrem regulariter accusare.c.prohibentur.ij.q.j.

40 ¶ † xxviij. Differentia, iure ciuili cõdemnatus de aliquo crimine post ipsam condemnationem in suum accusatorẽ potest accusationem inchoare, si non perdit ex illo crimine ciuitatem, vel libertatem.ff.de pub.iud.l is qui reus.& ibi plenè nota. quia pcitur ei qui prouocatus voluit se vlcisci.ff.de bo.liber.l. qui cũ maior.§.si libertus.de iure verò cano. cum quis est condemnatus de crimine ammodo suum accusatorem accusare non põt, nec extraneũ.6.q.j.qui crimẽ.not.gl.in c.neganda.3.q.9. tu tamẽ aduerte, ꝙ do.Abb.in c.in qõne.an infamis facti possit accusare allegando.d.c.is qui reus,videtur inferre, ꝙ habeat locum iure ciuili,& iure canonico.

41 ¶ † xxix.Differentia. Item licèt de iure ciuili legatum rei alienæ scienter factum extraneo,vel etiam ignoranter proximæ personę peti possit,agendo ad rem ipsam,si illa potest redimi, vel ad eius extimationem,si dominus nolit vendere. l. cũ alienam. C. de legatis,insti.eo.§.non solum.& in l.non dubium.§.fi. de leg. 3.tamen de benignitate canonica secus, quia legatũ rei alienæ scienter, siue ignoranter à legatario siue sit ecclesia, siue alter, peti nõ potest,etiam quò ad existimationẽ, iste est tex. & ibi gl. ſm vnum intellectum in c.filius.de testamentis,voluit Ludo.in aucten.similiter.C.ad l.Fal.in fi.v.& vj.cartæ,Bal.in l.j.in 24. col. C.de sac.sanc.eccle.† & de intellectu.d.c.filius.ponit Ludo. in d.

42 auct.similiter.& Doct.in dicto c.filius,quibus adde Hẽr.in d.c.filius,qui dat intellectum ad tex.d.c.filius.ꝙ si testator legat ignoranter rem alienam,& hæres possidet, tenetur dare legatario, si tñ euincatur,nõ tenetur de euic.cũ sufficiat,ꝙ talẽ prestet, qualem habeat,de leg. j.l. si à substituto.§.fi.& l.si is.de euic.& ita potest intelligi.c.filius,fallit in libertate.l.quidam.§.si quis,& l.Paulus.de fideicom.lib.& sic tex.ponit differentiam inter ius canoni.& ciuile respectu rei,vt debeat solui res aliena de iure ciuili, licèt possit euinci,sed de iure canonico non, licèt nondũ sit in causa euictionis,cũ debeat restituere.

43 ¶†xxx.Differentia,de iure ciuili est dare instãtiã in cã principali,siue sit ciuilis,siue criminalis,vt est text. in l. properandum.in prin.& ibi Doc.C.de iudi.Secus de iure canonico, qa ſm cõem opi.nõ est dare instantiã, & vna cã põt durare per mille annos. c.pe.de iudi. not.in c.fi.de dolo.& cõtu. sed in cã appel.tã de iure canonico,quàm ciuili est vniformis instãtia,nã dat̃ annus,& ex causa bienniũ,auct ei qui.C.de tẽp. app. in c. ex rõne. de app. & rationẽ diuersitatis inter ius canoni. & ciuile, vide per Abb. in c.super eo.el ij.de appel.& Bal.& in l.apertissimi.C de iudi.& aliam persuasiuam,quam ponit Bar.in l.j.§. si quis in appellatione.ff.de appel.vbi Papa facit,vt hẽat pinguiorẽ curiã,sicut etiam vult,ꝙ possit appellari ad ipsum omissis mediis,vt dicã.j̃. in alia

44 dr̃ia,†fallit in certis casibus,puta fiscalibus,& publicarũ functionũ,in quibus non est dare instantiam in foro Cęsaris,& idem in rebus ecclesiasticis in foro Cęsaris ſm aliquos in d.c.pe.de iudi.

45 quia fiscus,& ecclesia ęquiparantur.† Adde tñ,ꝙ ẽt corã arbitro est dare instantiam,vt vult Spe. in titu. de arbi. vt refert Abb.in c.pen.de arbi.& do.Ant.in c.Quintauallis.de iureiu.& Bal. in l. sed si in compromissum.§.fi.ff.de arbi.& voluit Saly.in l.j. C. eo. tit. quia arbitria sunt redacta ad instar iudiciorũ, & ideo dixit Lud. in l. si quis arbitratu.ff.de verb. obli. ꝙ monitio arbitri hẽt vim peremptorij, sicut iudicis,vt est tex.singularis in l.2.C. qũo

46 & qñ iudex,†dixit tñ not.Bal.in c.siu autem.de rescrip.ꝙ instantia corã arbitro durat triennio tam de iure canonico, quàm de iure ciui.ex quo in arbitro ius ciuile nõ est correctũ, & ibi subijcit,ꝙ d.l.properandum.non habet locum in ætate rescripti, qa ætas rescripti & cõpromissi est perpetua,nisi ad iudicẽ deuẽtum sit,quia tunc postea incipit instantia triennalis,& adde, qđ voluit Lud.in titu.de iudi.in 17. singulari, ꝙ non est dare instantiã in cã emergenti de iure ciui.sed est perpetua,sicut de iure canonico,& allegat dictum singulare Guil.relatũ à Bal. in l. post edi-

47 ctum.ff.de iudi. §.j. † vnde si super legitimatione personarũ duraret lis 10.ann.nõ tamen esset perempta instantia illius legitimationis,quia non est meta imposita super ea,ꝙ est menti tenẽdum,ſm Bal.qđ dictũ sequitur dominus Alex.in d.l.properãdũ. in prin.in ij.col.facit,ꝙ no.Ang.in auctẽtico de exhib.re. in verbo elapsis,& adde,ꝙ si post lit.conte.in iudicio prin. superuenit aliquod emergẽs,vel incidens, in illo incidenti vel emergẽti nõ requiritur litis cõtestatio,ex quo præcessit in principali iudicio, ita est gl.ordinaria,de qua ibi exclamat Ang.in §.illud.in auctẽtico de triente & semisse,ꝙ tene menti ꝑꝑ in integr. restit.incidenter petitam per viã ꝯdictionis,& replicationis,vbi non reqritur alia contesta.de qua replicatione,& contradictione habet̃ in l.nam & postea.§.si minor.ff.de iureiuran.

48 ¶ † xxxj. Differentia, de iure ciuili est interponenda appellatio gradatim,l.j.§.si quis in appellatione.l. imperatores. ff. de appel. secus de iure canonico,siue in ciuilibus.c.ad Romanã.ij.q.vj.c.si duobus.de appel.siue in criminalibus.c.fi.de calumniat. & dixit Spe.in titu.de appel.ꝙ benedictus sit imperator, qui voluit parcere expensis subditorum,& quæ sit ratio,ponit Bartol. in l.j. & in d.§.si quis in appellatione. Adde tamen , quòd in causa scholariũ potest appellari ad imperatorem omissis medijs,dixit Bal. per illum tex.in auct.habita.in 5.col.C.ne filius pro pa.& moder

49 ni in d.c.si duobus.in §.fi.†& ponit Bal.in d.auc.habita, aliud singulare in fauorem seculariũ, ꝙ scholares etiam subditi ecclesiæ possunt legitimari per imperatorem, quia habet scholares sub sua protectione,& adde dictum Ange.in l.omnes populi,de iusti.& iur.ꝙ statutum potest tollere appellationem interponendam ad imperatorem dando tot iudices vsque ad ternam appellationem,& hoc de iure ciui.Secus de iure cano. quia nõ tollit, quin posit appellari ad Papam omissis mediis,& vide Dominicum in c. Romana.in §.j.de appella.in 6.enumerantem casus,in quibus omisso medio potest.appellari,& Ludo.in rub. de arbit. in pe.car.Bald.& alij in cap.dilecti. de appel. & Imol.in cap.referente.de præbend.

50 ¶ †xxxij. Differentia,de iure ciui. quædam sunt crimina publica,quædã priuata,vt ff.de pub.iud.l.j.& per totum,sed de iure canonico omnia crimina censentur publica,glo. est in c. infames. 6. quæstio. j.

51 ¶† xxxiij. Differentia,ecclesia non restituitur contra libertatẽ, sicut nec minor de iure ciui.l.si ex causa.in fi.ff.de min. & l. seq. & C.si aduersus libertatem per totum,& minorem, & ecclesiã lex ęquiparat.l.respublica.C.ex quibus causis maio.l fi.C.de sac. san.eccle. Sed iure canonico ecclesia restituitur contra libertatem,vt est glos. notabilis. 22.q.2.& si illi.

52 ¶†xxxiiij. Differẽtia,de iure ciuili ꝑpetuatur iurisdictio delegati per litis contestationem l.& quia.ff.de iurisdict. om. iudi. in §. omnes.in auctẽtico,vt iud.de iu.uero canonico per citationem solam.c.gratũ c.relatũ.c.licèt vndiq;,& vtrobiq; per Doc.de officio dele.& hoc si citatio valuit,aliàs secus,vt not.gl.in c.cũ impuberes.de officio deleg.lib.6.

53 ¶† xxxv.Differentia,populus imperij potest facere statuta contra l.imperialem l.omnes populi.de iusti. & iur. & ibi per Doct. l.forma.C.de offi.præf.pręt.& ibi Alb.& Abb.in c. ꝙ super his.de ma.& obe.& tamen subditi Papæ,vt sunt episcopi,& alij nõ possint facere statuta contra canones. d.c. super his, sed an hoc sit verum,dic,ꝙ in personis ecclesiasticis istud est clarissimum, ꝙ clerici non possunt facere statuta contra canones; sed in subditis non clericis,puta in populo ciuitatis de tẽporali iurisdictione ecclesiæ,an possint facere statuta contra canones, quæ ligẽt ipsos laicos,dubium est: tamen teneo ꝙ sic, ſm Calderi. in titu. de consti.in consi.18.dummodo faciant statuta rationabilia, &

54 peccati non inductiua,†& ibi infert valere statutum,ꝙ extantibus masculis feminę non succedant,quia licèt sunt contra canones,est tamen conforme iuri diuino veteris testamenti, de quo Numeri. 27.c.& alleg.tex.iuncta gl.j.in c.Raynutius. de testamẽtis,vide tex.in c.ecclesia sanctæ Mariæ.de consti.vbi statutum illud valuit quò ad laicos,licèt tale statutum non extendatur ad ecclesiam, & tamen erat contra canones,ꝙ possessio auferret̃ alienanti,& assignaretur agenti lite pendente:& adde Abb.in c. quod clericis.in vlti.col.de for.compe.& alleg.tex. optimum in c.venientes.de iureiur. vbi ciuitas Tudertina, quæ est supposita ecclesiæ, fecit statuta, & habebat consuetudines speciales, nec Papa reprobat,nisi quatenus tangunt ius & honorem principis.

55 Nec obst.ꝙ canones † dicant, non valere statuta cõtra canones. d.c.ꝙ super his.cum similibus, quia loquuntur de statutis edendis à clericis,& concernentibus statum clericalem,secus in concernentibus ipsos laicos,& non tangentibus reseruata Papę,vel contra bonos mores,vel vbi canon expresè non resistit, his.n. casibus valet statutum secundùm ipsum,sentit Bal.in l.ex placito.de rer. permut.loquẽs de statuto Spoletano in 3.col.pro hoc facit tex.in c.fi.de consue.& ista est veritas,licèt Bal.in d.c.veniẽtes.in pe.col.& Bar.in l.si quando.C.de legationibus.lib.10.in 4. notab.& Bald. in l.omnes populi.in ij.car.velint, quòd requiratur confirmatio superioris, quòd non videtur necessarium per

56 prædicta:† & adde Abb. in c.fi.in iiij.& v. col. de consuetudine, vbi conatur reddere rationem diuersitatis causatæ per illũ text. videlicet, quare valet consuetudo contra canones, & non statutum,& quare secularibus personis fuit indultum, & non viris ecclesiasticis, vt posint contra canones statuere, & est subtilis inuestigatio secũdum ipsum:vnde primò oportet dicere, quòd consuetudo assumit vires non solùm ex tacito consensu virorũ ecclesiasticorum,sed auctoritate Papæ permittentis induci cõsuetudinem contra canones, & credit illam fuisse rationem inter viros ecclesiasticos & laicos; nam ius ciuile finaliter tẽdit ad bonum publicũ & vtilitates priuatorũ, vnde si populus vult sibi præiudicare legẽ ꝯriam condendo,imperator nõ curat; quia põt populus in hoc renũtiare fauori suo.c.ad apostolicã. de regularibus.l.si quis in cõscribẽdo.C.de pac. Itẽ q a mores hoĩum sunt diuersi,voluit imperator,ꝙ qsq; posit sibi facere legẽ:non tñ contra honestatẽ,nec iura reseruata principi, sed in pręiudiciũ populi tm̃.l.oẽs populi.& ibi per Bart.de iusti. & iur. Sed ius canonicũ principaliter tendit hoĩem dirigere, vt veniat ad bo-

nū publicū ecclesiasticū, vt no. in c. cū contingat. de iureiur. vnde statutum ɔ̄rium editum ab inferioribus præsumitur temerariū, & ambitiosum, & fini æterno ɔ̄riū, ideo voluit Papa dare potestatem clericis statuendi contra canones, sed consuetudo toleratur; quia surgit ex tacito consensu, & non præsumit tanta ambitio. Itē quia maius scandalū oritur ex reprobatione cōsuetudinis, cū concurrat tacitus cōsensus ex longo tpe continuatus. Subdit tamen, q Bald. in d. l. omnes populi. dixit singulariter, per l. si hominem. ff. manda. q ex causa vrgenti & verisimiliter non prouisa à canone potest fieri statutum per episcopum, vel alios ecclesiasticos contra canones, & hoc idem tenet Abb. in c. cum dilecti. de elec. in c. at si clerici. de iudi. & in c. 2. de probat. quæ omnia tene menti.

57 ¶ † Trigesimasexta differētia, de iure ciuili licèt quis sit mihi obligatus ad præstationem annuam, non tamen propter hoc possideo personam suam, & sic ipso cessante soluere, non competit possessorium mihi. l. fi. ff. quorum bonorum, & ibi per Bartol. & Angel. in l. regulariter. ff. de petitio. hæredita. sed de iure canonico secus, vt est tex. in capit. querelam. de electio. Et ideo dicebat Iacob. de rauani, Petrus, & Cynus in l. si certis annis. C. de pactis. & Abba. in dicto c. querelam, quòd contra c. querelam. opus est querela, quasi innuant secundū Abb. q illud c. non procedat de iure, sed locuti sunt ēm Abb. secundùm eorum morē. Nā quando non intelligebant canones legistæ non valentes aliter respōdere, dicebant hoc procedere errore canonistarum, sicut etiā dixit in simili do. Abba. in c. super literis. de rescrip. & Roff. Beneuentanus in rub. de raptoribus, vt referunt Abb. & alij in c. super specu. ne cleri. vel mona. dum dixit, q Papa prohibuit constitutos in dignitate ecclesiastica audire leges ciuiles: nam cū talis Papa ignoraret leges ciuiles, fecit, sicut faciunt vulpes, quæ vilipendunt cerasa, postq̄ non possunt habere, q nō fuit dicendū de Papa. Adde tamen secundum cōem opinio. Bar. Ang. legistarum, & canonistarū, q nō est differentia inter canonistas, & legistas in hoc, vbi agit̄ possessorio ratione alicuius rei, vt in annuo censu ratione rei, vel in tributo tunc competit possessoriū, sed si in re nullum ius reale acquisitum est creditori, sed tantummodo actio in personam, non video, vnde ista possideantur, & vera sit opin. legistarum, & ratio est in promptu: qa possessorium comprehendit petitorium, & vbi impossibile est competere petitorium, cessat possessorium, sed contra obligatū personali impossibile agi petitorio, nisi eo casu, quo acquisitum est ius in re,

58 ergo non competit possessoriū. † Dixit tamen D. Ant. & Cardi. ēm Abb. in d. c. querelam, q tex. d. c. querelam, p̄t intelligi, q ecclesia fuit restituta non ad possessionem, sed in eum statū, quo erat prius, & pro hoc alleg. qđ no. glo. ij q. ij. nullus, q excōicatus iniustè potest agere, vt ante omnia restituatur ad cōionem pristinam; & tamen non est dare possessorium vel quasi, sed est potius quidam status, & sic infertur, cū quis spoliatur possessione, vel quasi potest agere ad restitutionē, item etiam cum immutetur status suus violenter & iniustè, potest agere vt restituatur ad pristinum statum, facit c. fi. de rest. spo. & iste intellectus secundum Abb. videtur bonus secundum bonam æquitatem iuris canonici, sed secundum subtilitatem iuris ciuilis vel canonici dicit Abba. non videtur, q iste actus possidendi possit sustentari, nam si solui tibi omni anno, non tamen sequitur, q sim obligatus in futurum, vel per hoc tu constituaris in possessione, vel statu percipiendi:

59 † & ideo si cesso à solutione, non competit tibi possessorium, & tex. c. querelam, procedit in obligatione reali, quod no. & vide Imo. & do. Ant. in c. fi. de resti. spo. & do. Anto. in ca. peruenit, de censi. & Pet. de Ancha. in regu. sine possessione, & in consi. ccclxxxvij. inci. in litem, in princip. & Lud. consi. cccxj. incipit, in casu proposito. Doct. in d. l. si certis annis. & Bal. in l. 2. in x. & v. q. C. de ser.

60 ¶ † Trigesimaseptima differentia. Nam lex ciuilis virilem ætatē interpretatur xxv. anno. l. fin. C. de his qui veniam ætatis. l. j. ff. de mino. Sed ius canonicum aliter interpretatur virilē scilicet xxx. anno lxxvij. dist. episcopus. & ibi nota.

61 ¶ † Trigesimaoctaua differentia, de iure ciuili furtum est contrectatio rei alienæ fraudulosè inuito domino facta. l. j. §. furtū. ff. de fur. Azo in sum. de furtis, in princ. Sed iure canonico furtum largè sumitur pro omni vsurpatione. xiiij. quæstio. v. dixit Dominus § j.

62 ¶ † Trigesimanona differentia, Ea quæ sunt meri, vel mixti imperij de iure ciuili non possunt delegari, nisi quando contingit ordinarium proficisci. l. j. de offi. eius cui man. est iuris. Sed de iure canoni. secus, possunt. n. delegari. xxiij. q. v. illud. ij. q. 7. sunt nota. de officio ordina. c. q sedes.

63 ¶ † Quadragesima differentia, si quis confugerit ad ecclesiam iure canonico non debet inde extrahi, excipiūtur publicus latro, & nocturnus depopulator agrorum. c. sicut antiquitus. 17. q. 4. c. inter alia. de immun. eccle. Sed de iure ciuili excipiuntur homicidæ, adulteri, raptores virginum, vt notat glos. C. de his qui ad ecclesiam confug. l. j. sed iure canonico raptores virginum sunt tuti in ecclesia Dei. xxxvj. quæstio. si quis de raptoribus.

64 ¶ † Quadragesimaprima differentia, de iure canonico non est permissum iurare per creaturas, nisi vbi inuenitur expressum, vt per euangelium, per altare, per crucem. c. considerante. c. clericum. c. si aliqua 22. q. j. & c. peruenit. ea. causa. q. 5. Sed de iure ciuili permissum est. ff. de iureiur. l. 2. §. j. & l. qui per salutem. Sed vtroque iure prohibitum est iurare per membra Dei. 22. q. j. c. si quis per capillum, & in auctentico vt non luxurientur contra naturam, circa medium.

65 ¶ † Quadragesimasecunda differentia. Cōcessum est ēpo, ne ab ipso possit appellari, an ab eius vicario possit appellari. dixit Ludo. in tit. de appellat. in 3. singulari. dicens q non, quia idem tribunal. c. 2. de consue. in 6. c. Romana. de appel. eo. li. contrarium est verum, & alleg. casum in l. præcipimus. § & in l. à procōsulibus, C. de appel. & ex dictis legistarum nota secundum ipsum differentiam incognitam inter ius canonicum & ciuile, nam de iure canonico appellatur à vic. ad superiorem ordinarij, vt patet in d. c. ij. & in d. c. Romana. de iure autem ciuili appellatur ad ipsum ordinarium, cuius est vicarius. d. l. sed tu dicas, quod Bartol. in d. l. præcipimus. tenet contrarium, licèt Bal. pro, in d. l. à proconsulibus, vbi dicit, quod à vicario appellatur ad suum ordinarium de iure ciuili, secus de iure canonico, nisi ista vicaria fit delegata.

66 ¶ † Quadragesimatertia differentia, de iure ciuili sententia ommisso procuratore lata contra dominum, qui non fuit in iudicio, ipso iure non valet, vt est tex. in l. j. C. de senten. & interlocu. om. iudi. & hoc in condemnatoria, quid autem in absolutoria, Bal. in d. l. j. alleg. gl. singularem in l. si vero non remunerandi §. Maurus. ff. mand. Sed Ludo. miratur de Bal. in suis singularibus, in tit. de re iud. in 30. singulari, quia pro d. gl. est tex. singularis in c. inter dilectos. de fide instru. de iure vero canoni. sententia potest ferri contra dominum secundum commune sententiā, de qua per gl. & Doct. in c. querelam. de elect. & in c. suscitata. de in integ. restitu. vbi subtilitates. d. l. j. non seruantur de iure canonico, vide tamen omnino Ange. in consil 98. incipit procur. in iudicio, vbi plenè disputat, & dicit, quod omnia iura & capitula ex quibus gl. Io. And. & Inn. se fundant, omnia loquuntur lite agitata per procuratorem, & sindicū capituli, quo casu etiam de iure ciuili sustinetur gl. vt no. Bar. & Doct. in d. l. in fin. & in l. stipulatio §. si quis insulam. de ver. obl. & ideo ēm ipsum non potest

67 sine dubio transire opi. canonistarum. † Adde tamen, q l. j. limitatur de iure ciuili duobus modis, & prima est, qñ procedit summariè, solennitas d. l. j. non vendicat sibi locum, dixit Bart. in extraua. ad reprimē. in verbo, sine figura, & Lud. in suis singularibus, in 18. singulari. Itē secundo limita, non habere locum, quādo procurator constituitur ab illustri, quia debet dānari dñs, & pcurator nō. l. fi. C. de iniur. voluit Marti. Laud. in tract. de principibus, in rubr. de officialibus, in fi. & adde qđ no. Ang. in auctētico, vt oēs obediant iudicibus. in 2. col. & in l. si qñ. & ibi p Bal. in fi. pe. col. C. de testib. & in l. j. in princ. C. quando prouo nō est

68 necesse. † Et adde, q licèt de iure canonico possit ferri sententia contra dominum, hoc est verum respectu sententiæ, sed de iure canonico requiritur etiam, vt citetur pcurator, & non dñs voluit Bal. in c. ij. de testi. in fi. qui allega. dictum Io. An. in mercuri. regula præsumitur, in vj. & ad prædicta facit, quod notat Abb. in c. licèt causam. de prob. & in d. c. querelam, & Bald. in consi. 283. incipit, interpositio.

69 ¶ † Quadragesimaquarta differētia, de iure ciuili à sententia episcopi potest appellari ad ciuilem, vel secularem iudicem C. de episcopali audientia auctentica si quis litigantium. Sed de iure canonico à sententia episcopi non appellatur, nisi ad metropolitanum, vel Papam. c. j. de offi. leg. c. duo. de officio ordi. c. ad Romanam. ij. q. 6.

70 ¶ † Quadragesimaquinta differentia, Iure canonico publicatis attestationibus etiam in causa appel. nō possunt recipi testes super eisdē articulis. c. fraternitatis. de testi. c. le. testibus. de testi. Sed de iure ciuili secus, quia in causa app. possunt recipi testes etiā super eisdem capitulis l. eos. §. j. & ij. C. de appel. & in l. per hāc. C. de temp. app. & nota. in d. c. fraternitatis.

71 ¶ † Quadragesimasexta differentia, de iure ciuili non appellatur à momentanea possessione. l. j. C. si de momē. possessione. ij. q. 7. c. si propter. §. de possessione, ēm canones uerò appellatur. significauerunt. de testi. c. cum dilectus. de ele. c. super eo. de app. & nota. in d. §. de possessione.

72 ¶ † Quadragesimaseptima differentia, de iure ciuili non appellatur ab interlocutoria, nisi grauamine, uel ante sententiam dinitiuam. l. ante sententiæ. C quorum appel. non recipiu. l. appertissimi. C. de iudi. & in l. ij. C. de episcopali audien. exceptis casibus qui notantur in d. l ante sententiæ. De iure uerò canonico à qualibet interlocutoria, uel grauamine potest appellari. c. primo. de appel. in 6. c. ut debitus. cap. dilecto. cap. cum causam. de appel.

73 ¶ † Quadragesimaoctaua differentia, Laici indifferenter & uiri seculares possunt audire leges ciuiles, & medicinam. Sed de iure canonico monaci religiosi, uel sacerdotes seculares, uel habentes personatū, puta dignitatē, uel archidiaconatū peccāt, & sunt excōicati. c. nec magno. c. super Spec. ne cler. uel mon. & ibi per

Doct. c. j. eo. titu. lib. 6. ideo caueant, ne audiant leges ciuiles, vel medicinā, aliàs sunt excōicati, vt no. in c. 2. de postulan. q intellige, nisi audirent in studio priuilegiato, vt in studio Bonon. Nā fertur, q hic est priuilegiū perpetuū, & ēt in omni creatione Pōtificis confirmantur omnia priuilegia concessa huic ciuitati, & vt dicit tex. in c. super Spec. de priuile. & Abb. in c. super Spec. ne cleri. vel mo. raro occurrunt causæ ecclesiasticæ, quæ nō possint canonicis statutis terminari, & ibi reprehendit Roff. Beneuētanum, qui obloquutus est de Papa, vt dixi s̄ in vna differentia. Licitū tamen est studere in iure ciuili personæ prohibitæ, & in studio habere libros legales, vt melius intelligantur canones, dixit gl. notabi. in c. eps libros gentilium. 37. dist. vbi dicit gl. q licitū est audire leges, vt melius intelligantur canones, ɔ̄ quā gl. facit tex. & qđ ibi nota. Arch. post beatū Thomā in c. qui sine Saluatore. 26. q. j. vbi non licèt per media prohibita peruenire ad permissa, & dicit illū tex. esse contra illum medicū, qui consulebat monacho patienti defectum in renibus, vt purgaret se per venā cōem, & etiā dicit & exclamat ɔ̄ scholares, qui vtuntur arte notoria propter acquirendā scientiā, nā ibi quædā peccata fiunt cū dæmone, vt plenè p Io. de Anania in rubrica, sortilegijs, & ideo in proposito viri ecclesiastici nō debēt vti ciuili scientia prohibita ipsis propter scientiam canonicam permissam ɔ̄ gl. d. c. eps. Tu verò potes saluare glo. d. c. episcopus. quia contraria sunt dissimilia, nam ciuilis scientia non est mala, qa mala, sed quia prohibita, contraria verò sunt mala; quia mala, facit qđ not. glo. in c. ex parte. de officio deleg. vbi quædam sunt simoniaca, quia mala, & quædā symoniaca, quia prohibita.

74 † facit, qđ not. Abb. in c. cum infirmitas. de pænit. de medico, qui dicit infirmo, non consulo tibi, tñ si haberet̄ talis mulier incantatrix de facili liberareris, nā non excusat̄ medicus, quia in fraudem legis vr̄ asserere, sicut in simili dicimus in vendente animal morbosum, & asserit illud sanum, & dicit q non vult teneri. l. si creditor. §. si vēditor. ff. de actio. empt. Abb. in c. iniustū. de rerū pmutat. Ang. & Lud. in l. si quis cum aliter. de ver. ob.

75 ¶ † xlix. Dr̄ia, iure ciuili præscriptio etiā hodie procedit in actione personali cū mala fide in odiū negligētis, & sufficit lapsus tēporis 30. annorū, iuxta l. sicut. & l. omnes. C. de præscrip. 30. ann. ēm Bar. in l. sequitur. §. si viam. ff. de vsucap. & in l. fin. ff. quemad. seruit. amitt. & in l. hæc autē. de seruit. vrb. p̄d. q dicit, q iura ciuilia non esse correcta, sed de iure canonico secus est; quia ille, qui est in mala fide, vt est debitor, nullo tempore præscribit. c. fi. de præscrip. in regula, possessor. de regulis iuris lib. 6. quæ opi. Bart. cōiter ab omnibus damnatur, & maximè per iura, quæ dicunt, q nulla valet præscriptio tam canonica, quàm ciuilis absq; bona fide, & hanc opi. firmat glo. & cōiter Doct. in d. regula, possessor. & Ang. in l. fi. C. de præscriptio. 30. annorum. Bal. in l. j. C. de seruit. & in auctentica ad hæc. C. de vsuris, & in disputatione, stat. cauetur, & Card. in c. vigilanti. de præscrip. Et ideo bene Bar. fecit in d. §. si viam, dicere, q se submittebat decisioni ecclesiæ, & theologorum, eo q canonistæ & theologi teneant ɔ̄rium, vt dixi, & ista opi. ēm do. Alex. consil. 258. viso processu. ēm ordinem meū, seruari debet, ne dū in foro ecclesiastico, sed etiam

76 in seculari: † qa cū incurreret debitor pctm̄, q cū mala fide vult excep. præscri. tueri, debet seruari ius canonicū in vtroque foro, ēm gl. in c. possessor. & Bal. in l. priuilegia. C. de sacrosan. eccl. & dixi in euidentialibus, & de materia vide Ang. in repet. l. j. C. de iud. & Bal. in c. j. § si quis per 30. si de feudo fuerit controuersia, & Imol. in c. contingit. de dolo & contu. & Mattheū de Mathesilanis in notabili. 24. & Pet. de Anch. consilio quinto, pro parte nobilis &c. & consil. 138. visa prædicta &c.

77 & † Adde duo dicta notanda Bal. primum est in c. fi. de præscript. ad hoc vt quilibet laicus possit præscribere cum mala fide, & sic omnes præscriptiones sint licitæ vtroq; iure, cautela est, q fiat statutū in ciuitate gñale, q omnia statuta loquentia de præscriptionibus habeant vim contractus, & consensus vtriusq; partis. Nā tunc ibi propriè non potest dici, q sit mala fides. l. non fraudatur. de regulis iuris. l. cū donationis. C. de transac. & probabiliter anima saluatur ciuium, & bonum publicum obseruatur, & hoc consilium est de ingenio meo, dicit Bal. in d. c. fi. qđ dictū est notabile,

78 sed an sit verum, pro nunc cogita. † Adde ēm dictū Bald. in c. bonæ. el 2. de postul. præl. vbi quærit de ratione, quare præscribit̄ libertas seruitutis prædialis mala fide, & non præscribitur seruitus. d. § si viam. & dicit esse rationem; quia libertas est res naturalis, & omnis res naturalis præsumitur libera, vnde possessio est actus, cui natura cooperatur, & etiam ipsum prædium quamuis inanimatum præscribitur. l. qui fundum. ff. quemad. serui. amit.

79 ¶ † l. Dr̄ia, de iure ciuili quando ius superuenit non ex causa de præterito, sed ex illa, quæ habet originem post litem contestatā, nō potest sequi condénatio, sed debet absolui reus, & est opus nouo iudicio, iste est tex. de iure ciuili in l. non potest videri. ff. de iud. sed canonistæ habent vnum capitulum. s. c. Abbate sanè. de re iu. in 6. q cōpilauit Inn. summus legista, qui fuit Inn. quartus, in quo distinguitur mirabiliter, quando fuit actum rei vendicatione per illum, qui nō erat dñs, sed superuenit dñium post litem contest. ex causa de præsenti, qa si fuit actū gñaliter, quia asseruit se dominū, & non dixit ex qua causa, & tunc pōt sequi condemnatio, aut se restrinxit dicē. se dñm ex donat. facta per talem, quæ tamen adhuc facta non erat, sed post litem contestatam facta fuit, & tunc non prodest, vt sequatur condemnatio. Sed Petrus de Bellapertica in l. j. C. de alie. iud. mut. causa facta derisit illam decisionē, vt refert Pau. de Ca. in l. si rem. §. fi. de pig. ac. & dicit, q Inn. in j. casu nō fuit bonus legista, & nō potest de iure ciuili sustineri, qñ actum fuit nulla causa expressa, vt possit sequi condemnatio ex causa postea superueniente, & dixit Angel. in l. non potest. supra allegata in fine, q de æquitate canonica ius omnino superueniens de futuro post litem cōtest. nulla causa expressa sufficit, vt possit fieri condemnatio. Secus de iure ciuili. d. c. Abb. iuncta. l. non potest. & vide Ang. in l. si autē. in §. possidere. in fi. de rei vendicat. & Ang. in l. item videndum. §. j. de peti. hæred. vbi tenet, q in terris imperij non potest sequi condemnatio, sed in terris ecclesiæ serua d. c. Abb. & vide Bart. l. fi. C. de annali excep. & adde Io. de Annania in consi. 19. incipit, visis instrumentis, vbi refert dictum Bal. notabile in l. præscr. C. si contra ius, vel vtilitatem pub. & dicit illud dictum Bal. procedere de iure canonico, non de iure ciuili.

80 † Nam de iure ciuili tex. in l. si in rem. §. fi. de pig. actio. habet locū, qñ lis est mota coram ordinario iudice; quia ius superueniens ex cā de p̄terito, facit, vt iudex possit te condēnare, secus in delegato; qa vr̄ delegatio subreptitia, ex quo ē facta tanquā super debito puro, cū esset conditionale, qđ vitium subreptionis non tollitur, licèt postea vis superueniat. c. fi. de rescri. vbi rescriptū nō extēdit̄ ad lites futuras, etiam si rescriptū diceret, damus tibi iudicē ad lites motas & mouendas; quia illud, mouendas, exponitur. s. occasione iuris præteriti ēm rotam in nouis decisionibus, decisi. 98. cōmissio impetrata &c. & de illo d. Bal. in d. l. præscriptione, vide Lud. in l. si Titius, in 4. col. de ver. ob. & Imol. in d. c. fi. & Pau. de Ca. in d. l. si rem §. fi.

81 ¶ † li. Dr̄ia, iure canonico locus fit sacer, vel religiosus auctoritate epi. c. ad hæc. de relig. domi. sed de iure ci. per illationē, vel positionem cadaueris fit locus religiosus. l. in tātū. de rerū diu. insti. eo. §. religiosum. & in l. cū in diuersis. ff. de relig. Sed D. Mattheus de Math. notabili. 77. dicit, q omnes leges ciuiles loquentes de simili materia sunt correctæ de iure cano. qđ in hac materia p̄ualet; qñ locus non potest fieri religiosus sine auctoritate Pontificis, vt notat gl. 12. q. 2. in ecclesiastico. & Inn. in c. abolēdæ. de sepul. & Lud. de Roma in auct. similiter. C. ad l. Falci. 3. carta, & in l. quāquam. de aqua plu. arcen. Abb. in c. 2. de iud. in fi. & Imo. in l. quid ergo. §. fi. de lega. 1.

82 ¶ † lij. Differentia, iure canonico sunt homines potius sepeliendi in ecclesijs, quā alibi; quia eorum proximi quotiens ad sacra loca veniunt, & suorum sepulturā aspiciunt, recordantur, & p eis dño p̄ces effundunt. 13. q. 2. c. sed non. Itē quia spāliter cōmēdatur patrocinijs illorum sanctorū, in quorū honore dedicata est illa ecclesia, vt in c. non extimemus, ad finē eadē cā & qōne. Item quia ibi nullo modo vexantur à dæmonibus, vnde in cæmiterijs dicitur esse requies defunctorum. c. q aūt. eadem causa & quæstione, sed lex ciuilis præcipit, ne corpora in ciuitate sepeliantur. l. mortuorum. C. de religiosis.

83 ¶ † liij. Differentia, ex nudo pacto de iure ciuili nō orit̄ actio. l. legem. C. de pactis. l. iurisgentium. §. quinimmo. ff. eodem, fallit in certis casibus ibi notatis. Sed iure canonico dicimus, ex nudo pacto dari actionē. s. cōdictionem ex canone. c. j. de pactis. c. j. de probat. c. iuramenti. 22. q. 5. & c. quicunq;. 32. q. 2. no. Bal. in auct. ad hæc. C. de vsuris, vbi dixi, q in terris imperij solūmodo potest agi ex pacto nudo per viam euangelicæ denuntiationis, iuxta. c. nouit. de iud. secus de iure can. & in terris ecclesiæ; qa potest agi via ordinaria. d. c. j. de pac.

84 ¶ † liiij. Differētia, iure ciuili regulariter qs alteri stipulari nō potest. l. stipulatio ista. §. alteri. de verb. ob. & inst. de inutili. stipu. §. alteri. Sed de iure canonico nedū qs pōt stipulari alteri ad pias causas, sed vl̄r, gl. in c. quotiēs cordis oculus. j. q. 7. facit. l. illud. de sac. san. eccl. Sed Lud. in auc. similiter. in 2. carta. & in 2. col. dicit, q licèt cōiter teneat̄ illa gl. tamen ipse allegat casum in ɔriū in c. quāquā. de vsuris in 6. vbi spāle est in casu illius capituli, vt valeat quis alteri stipulari, qñ tractat̄ restitutio vsurarū, ergo in ɔ̄riū est ius cōe canoni. l. ius singulare. de legibus.

85 † & adde D. Anto. & Abba. in proœmio decretaliū, q dicunt, q regula. d. §. alteri. procedit etiam ēm canones, quò ad hoc, vt possit agi iure ordinario. d. c. quāquam, & quia obligatio debet sumere initiū à persona, cū qua contrahitur. l. quæcunq; gerimus, de actio. & oblig. sentit gl. in c. constitutus. de procurat. in c. si cautio. de fide instr. sed omissa via ordinaria prouideri potest duplici remedio, primum:

86 † vt interponat̄ iurm̄ in ipsa stipulatione; quia tūc ex iur̄o ualidatur; quia iuramētum dirigitur Deo, & ipse recipit pro absente, unde non habet locum. d. l. quæcunq;, & confirmat Abb. inducendo. c. debitores. iuncto. c. j. de iureiu. & isto casu sine dubio procedit glo. in d. c. quotiens cordis oculus, & voluit dominus Anto. & Imol. in c. cum contingat in 11. carta, de iureiuran. Petr. de Anch. in c. licèt. in pen. colum. de iureiurand. in 6. & Bal. in l. pactum quod dotali. in 9. quæst. C. de coll. & in auct.

facramenta puberū.C.si aduersus venditionē,& Lud. in l. stipulatio.in §.si stipuler.de ver.ob.sentit Bar.in l. cū qs decedens. de leg.3.ēt si promittens diceret,faciā in veritate, fm Bal. in rubrica.C.res inter alios acta,vbi parificant dicere in veritate, vel iurare.Adde tamen,ꝙ hoc remediū prodesset de iure ciuili,p tex. cū gl.in l.certū.§.si quis absente.de confessis,& in l. rationes, & in auct.qđ obtinet.C.de probationibus,& Bar.in d.§.codicillis, inquantum dicit speciale esse in eo,qui iurat in testamento teneri Titio absenti. Sed tamen extra illum casum præualeret canō legi ciuili:etiam inter laicos,per notata in d.c.cum contingat.& in d.c.licèt.& in c.quamuis.de pactis.lib.vj.iunctis notatis in l.pa

87 ctū.C.de collatio.† & ex isto remedio sequitur vnum notabile, ꝙ si intuitu Dei,vel amore Dei promisi,ꝙ darē puellę maritandæ absenti decē,ꝙ obligor,quia ꝓmissio est facta Deo vbiq; pręsenti,& adest persona,hoc est Deus,cui obligatio orit, fm Abb. in d.proęmio,& rñdet ad c.iuramenti.22. q.5. dū vr̄ probare, ꝙ non differt quò ad Deū simplex promissio & iuramentum: nā rñdet,ꝙ qñ simplex loquela continet perfidiā,seu mendacium; vt quia venit ad decipiendū,illa tm̄ operatur apud Deū,quantū iurm̄,sed vbi cessant,ista simplex loquela nō obligat, ex quo nō interfuit persona,cui quæratur obligatio,aliàs sequeret, ꝙ quis nunquā posset mutare voluntatē;quia Deus semper est, ꝯ cle.j. de renuntia.& c.fi.de procuratoribus in 6 ideo cū absenti nullū sit ius acquisitum.c.si tibi absenti.de pręb.in 6.l.absenti.de dona. ff.bene pōt voluntas mutari.l.mutari,de regulis iuris,à ꝯrio sen

88 su.†Secundū remediū est,ꝙ ēt nullo pręstito iurō addat ad exonerandā conscientiam promittētis per viā denuntiationis euāgelicę,iuxta c.nouit.de iudi.& D. Ant. in proęmio decre. Nā ex stipulatione facta alteri oritur obligatio naturalis,fm Bar.in extrauaganti ad reprimendum, in verbo sine figura. & Abb. in c. dilecti.de arbitris,& in c.constitutus.de procur. pro naturali. n. obligatione habet locum denuntiatio euangelica.c.nouit.de iu

89 di.†& si dicatur,quare est,ꝙ ex pacto nudo agitur remedio ordinario in terris ecclesiæ propter obligationē naturalē. c.j. de pactis,& non sic in stipulatione facta alteri,rñdeo, ꝙ in pacto nudo illa nascitur cū maiori firmitate & fomento iuris ꝑꝑ assistētiā illius,cui fit pactū,& cuius interest pactum seruari, & vbi nō seruatur forma substantialis, ibi non oritur naturalis obligatio.

90 l.j.§.eum qui.de const.pecu.& Bal.in rubrica.s̄.de pactis.†Et hoc remediū intellige sanè,qñ verba stipulationis sunt concepta in personam stipulatoris,puta promitto tibi, ꝙ dabo Titio. qa tūc patet,ꝙ volui me tibi obligare,& sic ex tali consensu oritur naturalis obligatio,sed si dixissem tibi præsenti,promitto Titio,ꝙ dabo ei.x.tunc stip.prorsus est inutilis, nec oritur obligatio naturalis,vt est gl notabilis,& ibi Ang.in l.stip.ista.§. si quis insulā, in verbo fieri,de ver.obli.& Ang.in l.j.ff.de pactis, & D. Abb. in d.c. dilecti. de arbi.& in d.c.si cautio,dicens ibi, ꝙ tūc cessat hoc remedium,& sic nulla etiā naturalis oritur obligatio.l.j.§. ꝙ seruus.in verbo,nullius momenti,de stipulatione seruorum. & in §.alteri.instit.de inuti.stip.in verbo,nihil agit,q̄ oīa tene menti.

91 ¶† lv.Differentia,de iure ciuili vbi in ꝯctu est iurm̄,nunquā admittitur purgatio morę,tex.est in l.si quis maior.C. de transact. & ibi Bar.& Doct.quia iurm̄ hēt executionē paratam ex dispositione legis,fm Bar.in l. 2.ff.de iureiur. & vbicunq; fit executio à lege,nunquā admittit purgatio morę l.is cui.de lega.ij.gl. in c. licèt canon.de elec.in 6.& in cle.ne in agro.in verbo ipso facto, de statu monach.sed de ęquitate canonica admittitur purgatio moræ,& d.l.si quis maior.non vendicat sibi locū, dixit Alex. in d.l.si quis maior.& allegant Bal.ita dicentem in l. qui crimen.in 2.q.C.qui accus.non possunt,& gl.in c apud misericordem 32. q.j.& text.secundum vnum intellectū in c.suam.de pęnis.& Hostiē.in tit.de arbitris.in §.sed qualiter.ver. sed nunquid religiosi, & do.Ant.& Imol.in c.dilecti.de arb.volentes,ꝙ de ęquitate canonica semper possit mora purgari,si aduersarius non sit passus damnum propter moram, per d.c.suam,& ita sentit Bald. in l.si pacto.in fi. C.de pactis, & adde,qđ voluit Alex. in suis consilijs consil.276.Incipit,videndum est igitur &c.in ij. carta. Allegādo Ioā.de Imol. in c.potuit.de locato in verbo celeri,qui intelligit text.illum,etiam si interuenerit iuramētum; quia, vt voluit Iac. de Belui.in §.siue autem,in auctentico de non alie. d.§. non hēt locū de iure canonico,& ideo locus est purgationi moræ, secus de iure ciuili,per d.§.siue autem.& sentit Bal.in auct. qui rem.in

92 prin.de sac.san.eccl.& Ang.in l.si insulam.de ver.obl. † Et adde, quòd d.l. si quis maior. habet locum nedum in iuramento , sed etiā in fidei præstatione,vt veniens cōtra fidem patiatur pęnas, de quibus in d.l.si quis maior,secundùm Spec.in tit. de arbitris, & ibi per do.Anto. quia à pari procedūt præstatio fidei & iurm̄. c.ad aures.qđ met.causa sed Inno.in d.c.cū tempore.dicit, ꝙ cū maior imponatur pęna venienti ꝯ iurm̄, quàm ꝯ fidei præstationē,vt notat gl.in c.pe. de iureiu.meritò sunt diuersa, ideo vr̄,

93 ꝙ pęna.d.l.si quis maior.non sit extendenda,regula in pęnis,†& iuramenti pręstatio tunc dicitur, quando iuratur super contractu in scriptis,vel super altari.l.pe.& ibi per Bal.C.de rebus cred. gl. in cle.j.in verbo,tactis,de hære.Bar.& alii in auc.sac.pube.sed pręstatio fidei est, quando promitto sub fide non tactis scripturis.dc.ad aures.cum ergo tex.d.l.si quis maior.in verbo, inuocato Dei,&c.solū requirat,quòd contractus,& promissio sit roborata per inuocationem Dei,& nō requiratur præstatio iurā,quæ intelligitur tactis scripturis,vt dixi,ergo sequitur,ꝙ opi. Spec.& Io.An.est verior,quàm opinio Innocentij.

94 ¶† lvj. Differentia,de iure canonico stante communi opi.quòd ex pacto nudo oriatur actio. c.j. de pactis,cum similibus,regula illa non habet locum, secundum Bald. in d. c.j. in obligante se nomine alieno pacto nudo, & ideo fideiussor promittens pro alio non obligatur pacto nudo; quia text. d.c.primi loquitur in obligatione propria, fideiussor enim non potest obligari pacto nudo,nisi interueniat stipulatio.l.blanditus.C.de fideiuss.l.v.§.satis acceptio.ff.de verb.oblig.nisi fideiubeat apud acta.l.cū oportet

95 dimus.§ si ff.de fideiuss.tuto.† pro quo facit: nam dispositio iuris ciuilis requirentis stipulationem in fideiussore est approbata à iure canonico, postquam non est improbata c.j. de nou. oper. nunc. sed nullibi reperitur iure canonico, quod solo nudo pacto fideiussor constituatur,ergo requiritur stip.in casibus,in quibus requiritur de iure ciuili,& ideo sicut in casu dotis fideiussio nudo pacto tenet, vt est tex.singularis in l.si.C.ad Velle.& Lud. in d.§. sanè exceptio, quem textum extendit Ludo. in d.auct.similiter.in 2.carta,ad l.Fal.ad causam piam.ita & iure canonico. Tu verò considera, si potest teneri contra Bald. videlicet quòd sit in fideiussore diuersitas inter ius canonicum & ciuile,vt de iure ciuili requiratur stip. sed de iure canonico sufficiat pactū nudum:nam attenta identitate rationis,eadem est æquitas,vt promissio nuda facta pro se valeat, sicut pro alio iure canonico,qa tex.d.c.j.de pactis,loquitur indistinctè, licèt glo.intelligat nomine proprio paciscente, & ideo non puto limitationem Bald.veram,& adduco text. in c.qualiter. de pactis,vbi text.loquitur generaliter, quod studendum est,quod ea, quæ promittunt,opere compleantur, & sic siue pro se, siue pro alio. Et qua ratione in piis causis fideiussio tenet; quia non consideratur in talibus causis nimia solennitas,ita etiam est generaliter de iure canonico. & si dicatur speciale est in dote,& causa pia, vt nudo pacto fideiussor teneat, ergo in contrarium est ius commune in alijs. l.j. ad municipales:quia respondeo hoc esse verum de iure ciuili, sed iure canonico nego,quòd sit speciale, immò regulare, siue nomine proprio,siue nomine alieno, & sic remanet defensata

96 conclusio contra Bal.in d.c.j.de pactis.† Cogita tamen,an de iure canonico valeret talis promissio pro alio nudo pacto facta, tanquam ipse sit repromissor, & principalis, & non tanquam fideiussor, postquam non interuenit stip.sicut dicimus in simili per Bart. in l.si quis pro eo.ff.de fideiuss. & Ang. in l.hi qui.cod. tit.in eo,qui se obligat in plus tàquam fideiussor, qui non est, nisi virtute iuramenti erit obligatus tanquam principalis, & non tanquam fideiussor,qui non est obligatus in duriorem causam. l.græcè.§.illud de fideiuss.nam forma dat esse rei. c.quia propter. de elect. sed de forma fideiussionis est stip. ergo &c. vel possumus dicere,ꝙ obligabitur tanquam constitutor, in quo non requiritur stip.l.Titius.la secunda.cū l.seq.ff.de cōsti.pecu.l.Labeo. ff.de pactis, quia quando fit promissio sup alia obligatione sua, vel alterius, etiam si sit naturalis tantum,oritur actio de constituta,vt in §.de constituta.insti.de actio.& sic potest reduci ad concordiam opi.Bal.& mea,quod nota.

97 ¶† lvij. Differentia,vt voluit Bal.in l.petens.C.de pactis. vbicūq; quis conuenit nudo pacto sine causa alicui dare decē,hmōi pactum ēt de iure canonico non est efficax: quia nō pōt plus parere pacto de iure canonico,quā stip.de iure ciuili, vt colligitur ex tex.d.c.j.de pac.in verbo,firmitatē,iuncto tex.instit.de verb.ob. in prin.Et ideo sicut stip. non est efficax de iure ciuili sine causa. l.2.§ circa.de doli excep.ita pactū,quinimmo plus fm Bald.ibi, qa ēt si habeat causam præsumptam de iure canonico,nō aget, ne concurrant duo specialia:ꝙ pactū nudū pariat actionem,& ꝙ fingatur causa.ar.l.j.C.de dotis promiss.sicut in donatione interpretatiua facta nudo pacto,in qua non oritur actio, sed hoc vltimum dictū Bald.non vr̄ mihi verum, qa pactū nudū & stip. equiparantur de iure canonico. Et ideo sicut de iure ciuili in stipul.ubi est præsumptio donationis,uel ex qualitate personarū, uel negocii,talis stip.efficax, & nō obstat exceptio. l.j.C. [illegible] ff. de ope.lib.& no.in d.§.circa,idem dicendum est de iure canonico in pacto non ob.ꝙ l.si quis argenti.C.de dona. nō habeat locum in donatione præsumpta facta nudo pacto;quia illud est ideo,ne concurrant duo spalia,quæ ratio cessat de iure canonico in casu nostro,ex quo ius canonicum generaliter nō curat æstimentum pacti,quod tene menti.

98 ¶† lviij. Differentia,clausula,appel. remota, apposita in rescripto tollit oēm appellationē,uel iustā, uel friuolā in possessorio et,ubi alias appellaretur in aliquo casu spāli qa ut aliquid operetur,ampliat natura possessorij,& remouet obstaculū,hoc uoluit signanter Bal.in l.2.C.de appel.arg.notatorum per Iac. de Aret.

99 & Bar.in l.j.§.item nuntiatio.ff.de no.op.nunt. † Nam de iure ciuili solum secundum, ꝙ nō potest appellari regulariter in possessorio,ut in l.j.C.si de momen possessione fuerit appellatum, secus puto de iure canonico, secundum quod potest appellari regulariter,

regulariter,fm gl.& Doct.in c.cū ad sedē.de rest.spol.attenta regula Iac.de Arena.& Bar.in d.§.itē nuntiatio,& ita semel Alex. in allegationibus viua voce mihi respondebat ad illud dictum Bal.ꝙ ei allegaueram in causa cuiusdā spoliationis beneficij, in qua per Papam fuerat cōmissa causa,appellatione remota,& appellauerat clientulus D. Alex. ego verò dicebam, ꝙ nō poterat appellare ꝑꝑ clausulam illā,appel. remota, q̄ clausula ita operabatur de iure canonico,sicut de iure ciuili,cū adijceret vtroque

100 iure actui iam concesso. † Nam etiam de iure canonico in aliquibus casibus non potest appellari in possessorio,fm Angel.in d.l.j.C.si de momen.pos.& ideo etiam dicta clausula operatur, cum adijciatur actui iam concesso,& si non in genere,saltem in aliquo casu speciali,cogita tamen,& vide Frāciscum Aret. illud dictum Bal.simpliciter approbantem in consilio 20.in 3.col. & in consilio 106. in fine,quod nota.

101 ¶† lix.Dr̄ia.Vacante imperio iurisdictio terrarū imperij competit Papæ.c.licèt ex suscepto.de for.compe.Nō aūt idem est in legato sedis Apo. fm Spec.in ti.de leg.§.ostendendū.ver.xix. quia nemo debet ponere manū in his, quæ spāli prerogatiua Papæ competunt.c.ꝙ traslationē.de officio legati,sed hoc Papę est cōcessum singulariter in signū singularis præeminentiæ, vt voluit plenè Lud.in singularibus suis in ti.de iudi.in 33.singulari. Ecōtra aūt vacāte sede papali non succedit imperator, nec in tpalibus,nec in spiritualibus, allegant text. singularem in c. qualiter.

102 de iudi.† pro hoc facit;nā valet præscri. obedientiæ contra imperatorem,sed non ꝯ Papam.vnde corā Papam directò conueniri pōt quilibet non recognoscēs superiorē.c.nouit.in 10. col. de iud.Car.in cle.pastoralis.§.vt illud.de re iud.in 3.col.vbi exēpti ab imperatore subsunt Papæ, sicut olim impatori, vt voluit Oldr.consi.254.incipit quia tota,vbi probat,ꝙ rex Hispanię potest conueniri directè coram Papa.Card.in cle. præsenti. in 7.q. de cēsibus,vbi dicit,ꝙ præscribitur,ne quis subsit imperatori,sed Papæ,& dicit, ꝙ non ob.c.cū non liceat.de præscriptionibus,qa

103 contra obedientiam non præscribitur actiuè,sed passiuè, † facit,ꝙ notāt Domini de Rota in ti.de præscrip.decisione j.vbi articulus de præscri.obedientiæ non auditur,nisi dicat, ꝙ alteri est effectus subiectus,vel subditus,& ita declarat Bar.in l. hostes.de capt.in l.acta.ff.de re iudi.in l.2.ff.de collegijs illicitis,in materia tamen feudali sicut aliquis eximitur ab alijs ordinarijs.c.cæterū. de iudi.ita etiam à Papa,& ita intelligas tex in c.nouit. de iudi.

104 ¶†lx.Dr̄ia, de iure ciuili regulariter nati ex damnato coitu excluduntur à successione parentum vtriusque sexus,& etiam ab alimentis, vt est tex.in auct.quibus mo.natu.effic.sui,ibi,neq; est alendus à parentibus,auct. licèt.C. de naturalibus lib. & auct. ex complexu.C.de incest.nupt.sed de iure canonico filij spurij, vel nati ex damnato coitu , debent ali & nutriri à parentibus fm facultates eorum, vt est tex.singularis in c.cum haberet.ad fi.de eo qui duxit in matri.quam polluit per adulteriū, & ibi Abb. dicit illum tex.non esse alibi,& secundum ipsum in hoc statur iuri canonico,etiam de iure ciuili;quia ecclesia induxit hoc ex quadā æquitate naturali,& ne filij alimentis priuati pereant,& etiā sentit Bar.in d.auct.ex cōplexu,vbi per rationem dicti c. cum haberet.dixit,parentes posse legare filijs spurijs ratione alimentorū, vel relinquere dotes filiabus, cum dos succedat loco alimentorum.Bart.tamen in d.auct.ex complexu.& in l.fi.ff. de his qui.vt

105 indign.videtur diuersificare ius canonicum à ciuili, † credit tamen Nicolaus de Vbaldis in tract.de succes. ab intest. ꝙ d. c. cū haberet.habeat locum in dānatis ex quocunq; coitu per dictā rationem,licèt Bal.in d.auct.ex complexu. videatur sentire ius ciuile remanere incorrectū in filijs nepharijs, & incestuosis, & solum in spuriis corrigi per d.c.cum haberet. sed in veritate ille tex. loquitur de adulterino coitu,& non de simplici spurio, vnde limitatio Bal.non videtur bona.

106 ¶†lxj. Dr̄ia, iure ciuili ludens ludo prohibito, & perdens repetit,qđ perdidit,seu eius hæredes vsq; ad quinquaginta annos,auctentica alearum vsus.C.de relig.& sump.fune.l.fi.C.de aleatoribus,sed iure canonico varię sunt opi. an possit repeti per victū, vel debeat fieri restitutio pauperibus, vel possit retinere, vide D.Ant.Abb.& Imol.in c.pe.de vita & hone.cle.& Innocē. in c. quia pleriq;.de immu.eccle.& Bal.in rubrica. C.de cōd.ob turp. causam, & Thomam de Aquino. ij. ij. q. xxxj. & Albericum in d.auct. alearum, vbi diuersificat ius canonicum à iure ciuili, & allegat not.xxxv. dist. in summa, & subdit, quòd non opponitur præscriptio minor.l. anno. licèt dicat,quòd auct.alearū. nō corrigitur per l. omnes. & per l.sicut. C.de præscript.xxx.annorum. & hoc si illæ fuerint conditæ post auctenticam alearum,si autem auc.fuisset Fed. vel Iustiniani non esset correcta, & iudex ecclesiasticus inuocat brachium seculare, secundùm Alb. in d. auct. alearum.

107 ¶† lxij.Differentia secundum Lud.in ti.de iudi.in xxix.singulari.de iure ciuili habes tex.in l.prætor ait.in §.qui ait prætor. ff.de bonis auct.iud.pos.ꝙ missus in possessione rei ex primo decreto dēt hr̄e expensas factas à reo recuperāte possessionē in lite, & omnes expensas factas in re,etiā si non sint vtiles, vt est casus singularis in d.§.qui ait,licèt secus regulariter, quia non sufficit opi.facientis,vt est tex.in l.sed an vltro.de neg.gest.sed ille.§. nō habet locum de iure cano.vt est singulare dictum Hostiē. quod commendat Io.An.in nouella per illum tex. in c. cū venissent, de eo qui mittitur in poss.

108 ¶†lxiij.Differentia, statutum laici inferioris ab imperatore factum in fauorem ecclesiæ non valet,tex. est in c. ecclesia sanctæ Mariæ.de const.secus in l.imperiali, vt est text. in l. si diuina domus,& ibi Bar.C.de exact.tribut.lib.x.& Papa approbat.x. dist.si in adiutorium,vbi autem cōstitutio inferioris esset simpliciter permissiua,& non præceptiua, & tunc valet, & comprehendit clericos in fauorem eorum secundum Lud.in tit.de consti.in x. singulari,allegantem casum singularem in c. constitutus. de in inte.rest.facit c.cū venissent.de eo qui mit. in pos. & c. ecclesia. vt lite pend.& dicit Lud.habuisse à Lapo allegat. 100. & sequ.& sic plus potest lex imperialis, quàm statutum inferioris, aliū casum vide per Bar.in l. sancimus.C.de sacrosanc. eccle. & aliū per Abb.in c.ad audientiam.in fine de cleri.non resid.

109 ¶† lxiiij.Differentia,vt dixit Lud.in ti.de adult.in primo singulari,tu scis,quæ pęna sit de iure ciui.capienti duos viros.s. pœna mortis.l.eum qui duas.C.de adult.sed quæro, quæ sit pęna de iure canonico,cùm nō agnoscat pęnam sanguinis, dic fm ipsum, ꝙ mulieri debent incidi capilli,& panni anteriores.xxxij. q.j. de benedicto,fm verā expositionē ibi approbatam, in viro autem non reperitur specialis pœna de iure canonico, quia sumus in materia adulterij.

110 ¶ † lxv.Differētia, de iure ciuili imperator, vel habens iura imperij,vt est dux Mediolani,Rex Aragonię,dixit Lud.in ti.de pręscript.in xxx.singulari.& in consi.288.circa pręmissa,& Imo.in c.2.de rebus eccle.non alie.alienans,seu vendēs, vel donans rē alienā transfert dominium in emptorem , & nō potest inquietari emptor à vero domino, sed solum dominus habet regressum ad pretium contra Imperatorem, vel habentem iura imperij.j.quadriennium,vt est text. notabilis in l.bene à Zenone. C.

111 de quadriennij præscri.& est text.in §.fi.insti.de vsuc.† & voluit Bal.in c.Apostolicæ.de re iudi.in 6. vbi dicit. d. l. solum habere locum in principibus;non autem in inferioribus,& vult Martinus Laud.in tract.de principibus, in 3. col. Tn̄ de iure canonico non procedit illa lex:vt est gl.nota.in c.2.de rebus eccl. nō alie. quod intelligunt ibi Doct.s.in præiudicium ecclesiarum,sed inter laicos sentiunt ibi Doct.& maximè Abb.quòd etiam procedat.d.l.Nam aliter intelligendo non procederet in terris ecclesiæ, per tex.in c.si duobus.de appel.& multū restringeret.d.l.bene à Zenone,& sic habet vnam limitationem ad d.l.bene à Ze-

112 none.†Secundò limita.d.l.quando fiscus,vel princeps bona fide possidebat credens,quòd res esset sua,aliàs secus fm Bar. in l. fi.C.si contra ius,vel vtil. pub.& Bal.in l.2. C. de communiū rerum alie.Et ideo dicit Bal.in l.j.in ij.col.C.de hęredi.vendi. ꝙ ad hoc vt acquirens à fisco non possit euictionē pati, vt derogetur iuri tertij, oportet, ꝙ fiscus possederit, & solenniter alienauerit rem vt propriam,ita intelligunt d.l.bene à Zenone,& secūdum Bal.in l.fi. C.si aduersus fiscum,& subdit Bal.in d.l.2.ꝙ si emptor possidet, ꝙ præsumitur etiam fiscum possedisse in dubio, sed si emptor agit, præsumitur contrarium, nisi probet fiscum bona

113 fide possedisse,† & dixit Abb.notanter in c.pe.in ix col.de re iudi.ꝙ d.l.bene à Zenone debet intelligi, quando princeps tradit rē suā ratione possessionis, quam habebat;tunc.n.cōtractus tenet,sed is,cuius res est,pōt agere ad pretiū ꝯ fiscum, & hoc dicit notandū,quia multi errant in intellectu huius legis,& hoc vult

114 Abb.in d.c.ij.†Tertiò fallit.d.l.bene à Zenone. vt nō procedat in ecclesia donataria principis; quia rem alienam non præscribit quadriennio,secundùm glo.in c.quicunq;.12.q.2.& Lud.in tit.de præscript.in 3.singulari.& Imol.in d.c.2.Item 4. limita, vt non procedat in rebus ecclesiæ donatis alteri à principe, qa ille non præscribit nisi spacio, quo alius bona ecclesię præscriberet,

115 non autem quadriennio,vt est tex.in d.c.quicunque. † Quintò limita illam. l. dummodo princeps donet rem alienam dicēdo se facere de plenitudine potestatis, secundum Bal. in proęmio decretalium in 2.col.& ibi dicit,quòd omnis modicus error rūpit illam.l.hæc tamen limitatio non videtur mihi vera; quia est

116 contra.d.l.bene à Zenone.loquentem indistinctè. † Vltimò limita.d.l.bene à Zenone,vt nō habeat locum in principe,vel habente iura imperatoris,quando vellet dare rem non subditi,seu rem non existentem in suo territorio,vt determinat not.Paul.

117 de Cast.consilio 281. incipit primum dubium,dicens,†ꝙ Papa non potest alicui laico non sibi subiecto temporaliter aliquo modo etiam ex causa per suum rescriptum auferre dominium, quia cum iste actus sit iurisdictionis,vt notatur in l.fi.C. si cōtra ius vel utili.pub. non potest exerceri inter non subditos, argumento. c. per uenerabilem. qui filij sint legitimi,immo fortius uult,ꝙ etiam procedat in clerico,q non esset subditus,nisi rōne clericatus;quia non esset suppositus tpali iurisdictioni Papę, nā dominiū rei quā nō hēt ut clericus,sed ut laicus, puta ex successione,uel suo ꝯctu,nō pt Papa sibi auferre,sicut nō posset auferre laico,ut ibi per eum,& idē dicit Pau.de Ca.in consi.156.incipit, uiso & examinato. uersus finē,ubi dicit idē de impatore re-

spectu laici sibi nō subditi,allegat Inn.in c in nostra. de iniurijs,
118 & c.nouit.de iud.in ver.Theodosius. † vbi licèt imperator pos-
sit reuocare suam legem in præiudicium sibi subditi, tñ secus in
lege concessa nō subdito , & idē dicit de clerico , & idē firmauit
D. Ant.in c.constitutus.de relig.domi.vbi dixit,ꝙ plenitudo in
clericos respectu ecclesiarū non procedit respectu bonorū suo-
rum patrimonialium,de quibus Papa ad libitū disponere nō po
test,sicut nec princeps secularis.Et ibi Abb.in d. c. cōstitutus di-
119 cit,ꝙ est dictum singulare,& non recordat̄ se alibi legisse,†am-
plius eius ꝙ dixit Inn.in c.inquisitionis.de sentē. exc.facit tex.&
ibi D. Ant.& Abb.in c.cū dilectus.de iure patronatus,ꝙ ĩ patri-
monialibus clericus censetur laicus , vnde non potest priuari à
Papa patrimonio suo,sicut nec laicus ab imperatore, per nota-
ta in c. quę in ecclesiarum. de constitut. & istud puto verum in
terris non subiectis Papæ, vbi autem Papa disponeret in terris
suis,non solum contra clericos,sed cōtra laicos , potest ex causa
tollere ius quæsitum,vt sentit Pau.de Cast.in d.consi.& Abb.cō
sil.41.incipit,Saluatoris.in fin.& do. Ant. in c.per venerabilem.
qui filij sint legit.

120 ¶ † lxvj. Dña , de iure ciuili in obligationibus facti quis præcisè
non potest compelli ad factū,dixit tex.in l.stipu.non diuidunt.
in ver.Celsus.ff.de ver.ob.& in l.si qs ab alio.ff.de re iud. sed suc-
cedit obligatio ad interesse,secus de iure cano.quia obligatus ad
factum pręcisè compellitur,si implere potest, dixit Ludo.in d.l.
stipu.quia vt dixit tex.in c.qualiter.de pactis,studiosè agendum
est,vt ea,quæ promittuntur, opere compleantur , ergo deside-
ratur implementum formale , & specificū, & etiam ſm ipsum :
quia inter simplicem loquelam , & iuramentū Deus non facit
121 differētiam,†sed promissio facti iurata obligat præcisè, vt est gl.
singul.in l.si pecuniam.in prin.ff.de cōd.ob causam,& Doc.in c.
per tuas.de arbi.& in d.l.stipulationes , ergo & simplex promis-
sio,sed adde,ꝙ hanc limitationē non puto veram , quia contra
c.dilecti.de arb.vbi existente compromisso nō iurato nō cogit̄
qs præcisè ad obseruantiā laudi:sed liberat̄ præstādo interesse.l.
stipulationes.in ver.Celsus,& est in elect.ꝓmittetis,qđ velit da-
re.l.plerūq;.ff.de iure dotiū, ergo soluendo interesse adimplet ,
& hoc voluit Io.An.post Inno.in d.c.qualiter,inquantū dicit,ꝗ
non implet seruando pacta alteri ad interesse tenetur.ff. de acti.
emp.l.j.ſm Vin.præterea si vera esset opi Lud.duæ essent specia-
litates de iure canonico.s.ꝙ ex nudo pacto ageretur, & ꝙ etiam
posset pręcisè ad factū compelli contra dispositionē iuris ciui-
lis, ꝯ. l.j.C. de dot.promis.ex quo remanet cōclusio ꝯ Lud.ꝙ ꝓ-
mittens factū præcisè non potest compelli ad illud, siue promit
tat pacto nudo, siue stipulatione, tam de iure canonico , quàm
de iure ciuili.

122 ¶ † lxvij. Dña,conformis est pcedēti , vbi interuenit iuſm de
iure canonico in obligationibus facti,quis præcisè potest com-
pelli ad factū,vt est tex. & ibi D.Ant.in c.fi.ne prælati vices suas.
Secus de iure ciuili,ſm Imol.l.2.in §.pen.in fi.ff de donat.ſm qđ
ius ciuile iuſm non vr̄ obligatoriū,nisi in liberto,iuxta. l. si quis
pro eo. ff. de fideius. Nā sicut principalis obligatio facti recipit
tacitā obligationē,si non soluat̄ interesse, iuxta notata in l.si qs
ab alio.ff.de re iud ita & iuſm l.fi.C.de non nu.pec. adde., ꝙ idē
vr̄ de iure ciuili,ꝙ de iure canonico,vt quis præcisè cōpellatur,
vt est glo.in l.si pecuniam.in princ.ff. de condi.ob cām,quā alle-
gat Bal.in præludiis feudorū,& in l.j.C.de sen.quæ pro eo, qđ in
terest &c.& in l.sed & hæc.§.præter.de ꝓc.& D.Ant.in c.veniēs.
123 de iureiur. † Nam debet seruari iuramentū in forma specifica.
c.ad nostram.de iureiu.& etiam per regulā positā in c. cū con-
tingat.de iureiu.Nec ob.l.fi.C.de non nu.pecu.quia rñdet Imol.
in c. per tuas. de arb.ꝙ illud ibi contingit;eo quia non est verisi-
mile,ꝙ qs velit obligari effectualiter,si pecunias non recipit, sed
recipere sperat,ideo nimirū si iuramentum limitat̄ ſm præam-
bulam obligationē,quia non debet præsumi,ꝙ qs velit iactare
suum,quę rō cessat,qñ quis promittit facere aliquid cū iuro.Nā
vr̄,ꝙ possit cogi per id,qđ habet̄ in c.cum.C.laicus.de foro cōp.
in 6.& in c.licet de iureiu.eo.lib.& hoc tenet Imo in c.j. de iud.
& Lud.in d.l.stipulationes, q allegat plura maximè text. in c. ex
literis.in c.sicut.de spon. & rñdet ad ea,q̄ cōsueuerunt in contra
riū allegari,vt ibi latius per eū,vnde hæc est magis cōmunis opi.
gl.à qua non est in iudicando recedendum,iuxta vulgarem do
ctrinam Iac. But.in l.j.C.qui pro sua iurisd. pro qua facit text.in
c. debitores.de iureiu.ibi.Redde dño iuſm in ea forma , in qua
est iuratum,etiam si contineat turpitudinē ex parte recipiētis ,
& etiam si postea eius virtus nō duret.c.ex literis.c.commissum.
124 de sponsa † vbi iuramentū de desponsanda aliqua non implet
ingressu religionis,sed debet primò desponsari,postea fieri pro-
fessio,& tex.in c. breui.de iureiu.vbi difficultas excusat à periu-
rio, vt quis nō compellatur,ergo cessante difficultate compelli-
tur . Itē iuſm inducit præcisam coactionem.d.c.fi.ne prælati vi-
ces suas in ver. districtè compellas , & in verbo restituere ergo
125 manu militari.l.qui restituere.ff. de rei vendi. † Item per l. si qs
maior.C.de transact.vbi quando in ꝯtu interuenit iuſm, licet
pęna sit apposita in ꝯtu , nō sufficit soluere penā , sed si pars ꝯ-
uenuat,tenetur soluere pęnā,& seruare ꝯctū,& ibi Bald. dicit, ꝙ
iuſm habet vim, clausulæ,rato manēte pacto. Non ob. ꝙ iuſm
debet sortiri naturam cōtractus principalis ; quia fateor princi-
palē & naturalē sed non accidentalē,quæ prouenit ꝯtu ex mo
ra.l.item veniūt.§.cū prædiximus.ff.de peti.hæredi.interesse autē
præstatur in facto per moram,iuxta.l.si insulam.ff.de verb.obl.ite
ad l.fi.de nō nu.pec.rñdeo,ꝙ ibi iuſm non erat pcisum: sed habe-
bat tacitā ꝯditionē à lege,ſm Io.An.in c.quemad.de iureiu.sed
in casu nostro iuſm erat pcisum ſm verba,ideo obseruandum.
Non ob.c.per tuas.de arb. quia iuſm super compromisso habet
cōditionē,si equè fuerit arbitratus.c.Quintauallis.de iureiur.&
pro hac opi. facit ; nā si fauor vltimæ voluntatis operatꝰ, vt quis
præcisè possit cōpelli:vt est tex.in l.fideicō.§.fin. de leg.j. multo
fortius fauor religionis iuramenti Non ob. vltimo argū etiam
Io.An.ꝙ promittens factum duo promittit,quia hoc nego, qa
interesse venit propter moram,& sic non equè principaliter,er
go iuſm refert ad factū,& sequitur naturā primordialē,non aūt
accidentalē,ꝙ omnia rene mēti. Et vide Io.de Ana.in c.fi.ne
prælati vices suas,& Abb.in d.c.per tuas.& in c.j.de iudicijs.

126 ¶† lxviij. Dña. persona debēs alicui alteri reuerētiā non pōt ꝯ
ipsum mouere actionē famosam & infamātem ēt de facto.l. …
in fi.ff. de obsequijs,vbi libertus nō intentat interdictum vnde
vi ꝯ dñm,& Innoc.in c.ceterū.de iud.& Bal.in l.imperialē.in §.
fi.de prohibita feu.aliena. vbi vasallus non agit actione furtiua,
vel alia infamantem ꝯ dominū. Eodem modo parrochianus ꝯ
presbyterū parochianū,& idē in patre nutritiuo.l.iniquū.C.qui
accusa.nō pñt,habetur. l.non debet.ff.de dolo , notat in c. phi-
bentur.ii.q.j.de iure verò canonico secus est,vt est tex.in cap.ex
parte.j.co.vbi monachus accusat Abbatem,nisi dicamus,ꝙ et
de iure canonico prædicta sint vera,fallit in accusat. facta fauo-
re reipub.seu vtilitatis ecclesiæ,quia tunc contra illos potest in
tentari actio,vel accusatio,quæ infamet.

127 ¶† lxix. Dña,de iure ciuili,qui nō implet voluntatem defuncti,
priuatur in forte hæreditate,hoc saluo,ꝙ si est de liberis, retinet
legitimā l.si & in auct.hoc amplius.C.de fideicom. sed ſm cano
nes hæredes,qui non parent voluntati defuncti,debēt in to-
tum priuari successione.cap.Siluester.15.quæstio.j.c.licēt.in fide
voto.

128 ¶† lxx. Dña,iure ciuili imponit̄ pena durior sacrilego,quàm iu
re canonico.l.sacrilegij.ff.ad l.Iul.pecul. nā de iure canonico, si
in persona clerici ipso iure est excōicatus.c.si qs suadente diabo
lo.17.q.4.Si vero in re ecclesię fit sacrilegiū, tūc post trinā mo-
nitionē est excōicatus.c.quisquis.17.q.4.& in c. si quis contumax.
& dixit Lud.in ti.de furtis in ij.singulari,tu habes. l. si nondū. C.
de fur.cum si ꝙ auferēs sacrū de sacro punitur vt sacrilegus,non
vt fur de iure ciuili,de iure uero canonico incidit in furtū, & sa
crilegiū,& pōt una pena,uel alia puniri,& dicit Lud. singulare di-
ctū Arch.in c.corpora.de cō.dist.j.allegat tex. optimū in c. qđ
ergo xxiij.q.4.& uide Ange.Aret.in ti.de rerū diuis.§. sacra. in fi.
& Asten.in summa.lib.j.ti.34.& c.j.& uide Bar.in d.l. si nōdum,
ubi ponit differentiam. Nā ſm leges committit sacrilegiū , si res
est sacra,& auferatur de loco sacro,sed ſm canones sufficit alte-
rum tantum,de quo 18.q.4.Sacrilegium.

129 ¶† lxxi. Dña,ſm leges in usucapione requirit̄ bona fides ab ini
tio l.j.C.de usuca.transfor. Sed ſm canones continua exigit bo
na fides.16. q. 3.§. pōt,& ſm leges in longissima præscriptione
non requirit bona fides.nec iustus tit.C.de annali except. l.si ſm
canones præscribens debet habere bonā fidē, alias præscriptio
non procedit.c.uigilanti.de præscri.34.q.2.si uirgo,quandoque
tamen ſm canones in longissima præscript. requirit iustus titu
ut notatur in c.si diligenti.de præscript.& ibi notatur,& 16.q.3.
in summa.

130 ¶† lxxij. Dña,ſm leges interrupta præscriptione per litis cōtest.
pōt postea possidens præscribere.l.fi.C.de præscri. 30. annorum,
sed ſm canones nō pōt postea præscribere possidens, … præsu
matur habere malam fidem,& de suo iure titubare. C.de acq.
poss.l.nemo,unde non præscribit ad mille annos. c. fin. de præ-
script.notatur in c.per singulas.16.q.3.

131 ¶† lxxiij. Dña,iure ciuili in præscribēdis iuribus,que continuam
cām non habēt,requirit duplicatū tps.l.fi.C.de seruit.l.si sit cō-
stituta.ff.quemad.seruit.amit. Sed iure canonico ſm canones in
omnibus,ut habeat cām cōtinuā,uel non, sufficit præscriptio.
40.annorū.c.de quarta.de præscrp.& notat in c.cum ecclesia su
trina,de cā poss.& propriet.& qꝗ;de iure ciuili requiritur tem-
pus,cuius non extet memoria.l.fi.de aqua plu.arcen.

132 ¶† lxxiiij. Dña, ius canonicum reprobat sportulas dandas iudi
cibus.c.cū ab omni. de uita & hone. cle. secus de iure ciuili si in
ordinario,quàm in delegato.d.c.cū ab omni , & ibi per Abb.&
alios,sed an consuetudo ualeat in ꝯtrium de iure canonico.Spe.
in ti.de salarijs,in §.j.uers.si uero ordinarius,tenet ꝙ sic,sed glo.
singularis in clem.statutū.de elect.tenet ꝯtrū , & allegat. d. c. cū
ab omni.& Lud.in ti.de consuet.in … singulari,& uide Abba.&
alios in d.c.cū ab omni,& Sali.in simili.in l.iubemus. C.ad l.Iul.
repet.posset dici, ꝙ iudex, siue ordinarius,siue delegatus si non
habet beneficium sufficiens,nec redditus sufficiētes, ꝙ isto casu
ius

ius canonicum non reprobet sportulas,per d.c. cum ab omni.a
contrario sensu, & loquatur in delegato, tamē ratio tex.militat
etiam in ordinario,aliàs autem procedat glo.d.cle.statutum.

133 ¶ † lxxv. Differentia,de iure ciuili ex policitat.non agitur. l.pa-
ctum.ff.de policitat.quæ est vnius tantum promissio.l.sciendū.
§.dictum.ff.de ędil.edicto,tamē de iure canonico ex pollicitat.
potest agi,vt est tex.& ibi Abb.in c.qualiter.de pactis, dum tex.
dicit,ꝙ omnis promissio est necessariò executioni mandanda ,
nec tex.requirit,ꝙ interuenerit stip.vel alia solēnitas, & sic vide-
tur,cùm verbum promissio,sit multum generale,nedum in pa-
cto , quod est duorum,sed & in policitat.quę vnius tantum.d.§.
dictum,debet habere locum tex.d.c.qualiter. Nam ex significa-
to huius verbi,promittuntur,non est necesse,ꝙ interuenerit pa
134 ctum, sed sufficit nuda promissio tantum : † & pro hoc allegat
text.in c.iuramenti. 22 q.5. vbi inter simplicem loquelam & iu-
ramentū Deus non facit differentiam.s. quò ad obligandū pro-
mittentem,vel iurantem ad aliquid, nam vterq; peccat contra-
ueniendo,licèt in qualitate reatus sit differētia,quia grauius ve-
niens cōtra iuramentū peccat.c.pe.de iureiur. & pro hac opi. fa-
cit,quod dixit psalmista,quæ processerunt de labijs meis non fa-
ciam irrita,& sic siue via policitationis, siue via pacti . Sed tu ad-
de,ꝙ Abb.fuit sibiipsi ꝯrius;nā in c. cū inter vniuersas . de elect.
tenuit,ꝙ non agatur ex policita.pro quo facit , nam speciale est
in pijs causis,vt ex policitatione agatur,secundùm Bar.& Bal.in
l.illud.C.de sacr.san.eccl. ergo in contrariū est ius cōe in alijs, &
idem tenet Io.An.in addi.Spe.in ti.de cessione actio. & Abb. in
c.ex parte.de censibus & Io.de Imol.in c.2.de cōsuetudine . Nō
ob.text.in d.c.qualiter in verbo promittuntur,quia intelligitur
ſm Io.An.vt faciat ad titulum.s.per stipula.vel pactū, & non de
polici.& eodē modo respōdeo ad c.iuramēti,quia vel loquitur
in pacto,vel iuramento,nam fortius est pactum consensu duo-
rū,quā policitatio.l.pactū.de policit.sed in pijs causis posset sal-
uari Abb. quia tunc de iure ciuili & canonico ex policitatione
agitur,etiam si nulla cā sit expressa;qa tacitè dicitur expressa pro
135 anima.l.si qs Titio.de leg.ij.in glo.& in d.l.illud. † fateor tñ, ꝙ
peccat mortaliter non obseruādo policitationē,& ita pōt intel
ligi,qđ dixit psalmista facit,qđ dr̄ de voto,qđ est q̄dam policita-
tio,vt per Abb.& Doct.in c.literaturā.de voto,& Arch.in c.qui
bona.xvij.q.j.& ibi habetur,ꝙ ex voto qs obligat̄ , ergo ex poli-
citatione,facit,qđ habetur in c.ex parte.& in c.ꝙ super his.& ibi
Abba.de voto,vnū tamē reddit me dubiū ad tenendum illud ,
qđ tenuit Abb.in d.c. qualiter. Nam policitatio acceptata trāsit
in pactum.l.pactum.de polici.ergo quemad.ex pacto nudo agi-
tur de iure canonico,ita etiam ex policitatione, & ideo cogita ;
quia per istam rationem fortè opi.quam ponit Abb. in d.c. qua-
liter,est verior,pro qua facit,qđ notat D.Ant.in c. si cautio.in ij.
col.de fide instr. vbi de ęquitate canonica cōfessio facta absente
parte valet,vt nūc dico in seq.dña,& hāc ꝯclusionē tene mēti .

136 ¶†lxxvj.Differentia,licèt confessio facta parte absente nō præ-
iudicet cōfitenti,vt est tex.in l.certū.§.si quis absente. de confes-
sis,illud est verū de iure ciuili.Secus de æquitate canonica ; quia
valet ſm D.Ant.in c.si cautio.de fide instr. nam ſm æquitatem
canonicam sola mens vr̄ sufficere, & hoc vr̄ voluisse glo. in c.
quotiens.in verbo promitto,in fi.j.q.7.& dicit Imol. in c.si cau-
tio.illud dictum D.Ant.esse singulare,& firmat Card.ibi dicens
de iure canonico valere confessionē factā parte absente,& Do-
minicus in §.de his.ad fi. 3.q.9.& Bal.in c.innotuit ĩ j.col. de ele-
ctio.vbi in causis ecclesiasticis,& spiritualibus valet cōfessio ab-
sente aduersario,& idem Bald.in l. rationes.C.de probat.& ideo
dicit,ꝙ non potest reuocari,allegat notata in d.c.quotiēs. & in
c.quāquam.de vsur.in 6.& Bal.in auct.similiter.C.ad l.Falc & in
l.illud.de sacrosanc.eccle.& in l.generaliter.in x.q.C de non nu.
pecu.vbi confessio in testamento absente parte valet de æquita
te,vide tamen D.Abb.in d.c.si cautio.& in c.fi.in 7. col. de con-
fessis,impugnantem hanc dñam inter ius canonicum & ciuile,
sed tamen communis opi.est,quam dixi,& illa regula de iure ci-
uili limitatur multis modis,de quibus in d.c.si cautio.& in d. §.si
quis absente

137 ¶† lxxvij.Differentia,licèt de iure ciuili incertitudo vitiet pro-
missionē.l.triticū.l.qui insulam.ff.de verb.obli.quia liberat̄ quis
dando muscam:tamen de æquitate canonica non uitiatur pro-
missio,sed taxatur aliquid arbitrio boni uiri.c.j.de decimis,cap.
quanto.de censi.secundùm Arch.in c.sunt nonnulli.j.q.j.& do.
Abb.in d.j.& in cap.ex parte. post do. Anto. de censi. & Bald. in
l. qui mutuam . §. salarium. ff. manda.& Ioan.de Ana. in c. cum
in iuramento . de homicidio , & Cardin. in clem.j. in 28. q. de
testamentis

138 ¶† lxxviij.Differentia,de iure ciuili sex sunt ætates mundi , ſm
gl.in epistola victor,& ibi per Albericum,qui dicit secus de iure
canonico,quia septem sunt,vt per glo.in c.j.de celebra.missa &
in proęmio sexti,& tex.35.q.4.c.j. & quot durauerint dictæ æta-
tes,uide Albericum in dicta epistola uictor.& Albericum in di-
ctionario iuris ciuilis in uerbo,ętas,circa fi.& Dominicum post
glo.in d.proęmio.6.in fine.

139 ¶ † lxxix.Differentia,de iure ciuili Abb.ponitur per episcopū,
ut est tex.in §.ordinationē.in auctentico de monachis, iure au-
tem canonico eligitur à congregatione monachorum . c. Ab-
bas.c.seq.18.q.2.c.cum dilectus. de cōsuetudine, & hodie ius ci-
uile reductum est ad ius canonicum,ut est tex. in c.iubemus . in
authentico de sancti. episcopis , & Albericus in dictionario iu-
ris ciuilis in uerbo Abbas.

140 ¶† lxxx.Differentia,nam dixit Bal.per illum text.in c.qualiter,
de pactis,& Lud.in l.stip.ista.in prin.ff.de verb.ob.ꝙ qui aliquid
promittit,debet curare,vt adimpleatur,& sic videtur , ꝙ in om-
ni pacto intelligitur promissio se facturū , & curaturū,ergo ſm
ipsum si quis promittat factū alienum,vr̄ promittere se facturū
& curaturum,& sic factū propriū,ꝙ dicit esse falsum,nisi in prę
torijs stipulationibus;nā in stipulatione dandi aliud est promit-
tere dare,aliud curaturum.l.fi.ff.si cer.pet.& pro hac conclusio-
141 ne facit,qđ voluit Raph.& Lud.in d.l.stipulatio.in prin. † vbi si
interuenit iuramentum in promissione facti alieni,tale iuramē
tum operatur,videat̄ promittere se facturū & curaturū,argumē
to.l.cū pater.§.filius.de leg.ij & Bar.in l.si quis pro eo. ff. de fide-
ius.& text.in c.ex literis.el 2.& in c.sicut.iuncta glo.de sponsa. &
gl.in c.vbi non est.30.q.2.& in c.si quis parentes.31.q.3.vbi habe
tur,ꝙ valet illa promissio iurata,promitto,ꝙ talis tibi nubet; qa
iuramentum in hoc supplet, & hoc idē firmat Ang. & Imol. in
l.inter stipulantem.in prin.de verb.obl. Bal. in l.fi. C.de non nu.
142 pec.tex.& Abb.in c.ex rescripto.de iureiu.† & voluit Bal.in l.fin.
C.de sponsa & ibi dixit,ꝙ speciale est in spiritualibus , & in ma-
trimonio,& sponsalibus,ꝙ ille, qui promittit factum alienum ,
obligetur,quia videtur promittere se facturū & curaturū , ergo
in contrarium est ius cōe in alijs iuribus vulg. sed adde , ꝙ in ꝯ-
rium facit,qđ voluit Bal.in d.l.fi.C.de sponsa.& do.Anto.in d.c.
sicut.vbi dicunt,ꝙ de ęquitate canonica indistinctè promissio fa
cti alieni valet ; quia videtur promittere se facturū & curaturū ,
nam qua ratione in prætorijs stipulationibus valet stipulatio fa
cti alieni,per l.quotiens.ff.de verb.ob.quia propter æquitatē prę
toris videtur ꝓmittere factū alienū, & propriā se curaturū , ea-
dem ratione & multo fortius de iure canonico , vbi semper at-
tenditur æquitas,per c.dilecti.de iud.licèt ꝯ hāc opi.sentiat Ang.
in d.l inter stipulātē in princ.& hęc opi.faciliter posset sustineri,
quia videmus de æquitate canonica multa contra regulas iuris
communis, vt in pacto nudo , in confessione facta parte ab-
sente , & in multis differentiis suprapositis . Non est ergo mirū,
si in casu isto valeat ꝓmissio facti alieni, qa videar ꝓmittere me
curaturum & facturum,licet (vt dixi) Ange.in d.l. inter stipulan-
tem.dixerit,ꝙ talis non est deducibilis obligatio facti alieni etiā
in foro canonico,postquam non oritur nec ciuilis, nec natura-
lis obligatio,vt plenè per Lud.in d.l.stip.in princ. & ibi Raph. &
Pau.de Cast.quare non valeat stip. facti alieni.

143 ¶†lxxxi. Dña,licet de iure ciuili in contractibus innominatis sit
locus pęnitentiæ.l.si pecuniam in prin ff.de condi.ob cām,tñ de
iure canonico in quatuor contractibus innominatis non hēt lo
cū pęnitentia,hoc tñ indecisum reliquit Bal.in l.petens.C. de pa-
ctis,prope finem,sed in rubrica.C.de rerum pmut.decidit, ꝙ nō
habeat locum pęnitentia,nisi ex defectu fidei non seruatæ ab al-
tera parte,ꝙ appellatur defectus cāæ.c.cum inter,de elec. Ange.
tñ in l.in traditionibus.ff.de pactis,aliter loquitur, & ibi dicit sim-
pliciter,ꝙ in ꝯctibus innominatis oritur obligatio ante imple-
mentum,per gl.ibi,sed re integra habet locum pnīa . Sed de iure
canonico non hēt locū pnīa ; quia sola naturalis est deducibilis
in iudicio.c.j.de pactis,& non dicit plus,sed tu aduerte; quia hoc
pendet ex articulo an oriatur naturalis obligatio ante implemē
tum,& tenendo hoc,est necessariū dicere , ꝙ oriatur, aliàs verò
non est dubium,ꝙ esset locus pęnitentiæ,ex quo nullo iure iuua
retur nitens ex consensu,& adde Lud.in d.l.si pecuniam,in prin.
& Alc consi.l.incipit ex Themate,vbi tenet dictum Bald.in ru-
144 brica de rerum permut.†Nec mirum secundùm ipsum;quia de
iure canonico pactum inducit actionem, & illos effectus , quos
producit stip.ſm communes conclusiones illos omnes produ-
cit pactum,& hoc intelligit verum Bal.ſm ipsum in l. cum quis,
in 11.col.C.de iuris & fact.igno.& in l.siue apud acta.in 2.col.C.
de transactio.s.si ille,qui agit,vellet ex nudo pacto de permutan
do primò implere pro parte sua,aliàs etiam de iure canonico ex
contractu inito & celebrato per pactum nudum nō oriet̄ actio ,
allegat no.in c.cum inter R.seniorem , de electi.

145 ¶†lxxxij.Dña,licet de iure ciuili mala fides defuncti noceat hę-
redi.l.j.C.de præscrip.long.temporis,tñ de iure canonico. secus ,
ſm Dy.in regula,possessor malæ.& Bar.in l.cum hæres,de diuer-
sis tempo.præscrip.mala fides defuncti non nocet hr̄di, qui non
vtitur adminiculo defuncti ēt quò ad cām hr̄dis,& Bar.in l.vitia.
C.de acq.pos.& Ang.in l.si ego §.factū.ff.de pub. & Io. de Imol.
in l.sequitur.§ hæres,de vsuc.& in c.fin.in 18.col.de præscri. Ab-
ba.in c.de quarta,& in c.si diligenti,de præscrip.

146 ¶†lxxxiij. Dña,de iure ciuili difficultas præsta non impedit effe
ctum stipulationis,& eius validitatem. l.continuus.§.illud. ff.de
verb.ob.secus de iure cano.vt est gl.not. in c.beatus.xxij.q.2.

147 ¶†lxxxiiij. Dña,de iure canonico non potest iudex citare subdi-
tū suū existētē extra territoriū,cle.pastoralis, de re iud. sed de iu-

re ciuili sic fm Albe. in l. omnes in §. si verò apparitor. C. de epis & cle. An aūt istud sit uerū, & quō, uide plenè Abb. in c. fi. de foro ɔpe. q reprehēdit Cy. q dicebat, q cle. pastoralis. procedebat ab errore canonistarum, & vide Bar. in l. j. ff. de requirē. reis, & in extraua. ad reprimendū, in verbo p edicta, & Ang. in disputatione Bonon. in ij. carta, & Ang. Aret. in tractatu maleficiorum, carta lxxvj. & Franc. Aret. consi. lviij. in principio.

148 ¶ † lxxxv. Dfia, licet de iure ciuili in mutuo & dote possit opponi. ī. biennium exceptio non nu. pec. & post biennium excludat. l. in contractibus. C. de non nu. pec. tñ de equitate canonica auditur etiam post biennium volens probare pecu. non numeratā, vt voluit no. Dy. in regula, locupletari, de reg. iu. & Lud. in l. si diuortio ff. de ver. ob. & Ang. consi. cliiij. videtur prima fronte &c. & do. Ant. & Imol. in c. fi. in fi. in pe. carta de solutionibus, & Bal. in l. si ex cautione, in ix. q. & ibi Sali. in ij. q. C. de non nu. pecu. & Bal. in d. l. in cōtractibus & in repet. l. ij. in xxiij. carta, in ver. 5. quęritur ff. de iure iu. dicens quò ad hoc, vt onus probandi incumbat opponenti: & hanc dicit Io. de Imol. in d. c. fi. esse cōem opi. & Sali. in d. l. in contractibus, quamuis Spec. in ti. de resti. in integ. & D. Ant. in c. quia pleriq;, in 5. col de immut. eccl. & Bal. in l. cum quis in vlti. carta. C. de iuris & facti igno. simpliciter voluit, q lapsus biennij inducat totale silentium etiam de iure canonico, sed pro comuni opi. facit; quia hoc modo resistitur peccato, ne creditor ditetur cū aliena iactura, contra d. regulam locupleta-
149 ri, quia tale lucrum est iniustum, † & ideo fm Innoc. in d. c. quia plerique, in foro ɔscientię, ēt si non potuit probare debitor pecuniam non nu. est tñ tutus in ɔsciētia, nec p hoc tenet aliquid soluere, immo pōt totū suum dare in eleemosinis, & nihil dare illi creditori ciuili, & si aliquid solueret, ille tenet restituere, quātūcunque ciuilis videatur fingere & disponere super tali debito tā quam vero ex sola taciturnitate biennali ipsius debitoris, vt per Innoc. Anto. & Abb. in d. c. quia plerique, & Bal. in d. l. si ex cau.
150 & in d. l cum qs. in vlt. col. & in l. j. in iij. col. C. de ɔfessis, † & ratio quia l. ciuilis fundans se super pręsump. quia pręsumit datum mutuum, & ideo non habet locum in foro ɔscientię, vt per Bal. in d. l. cum quis. & dixi. s̃. in euidentialibus. Pet. de Anch. in regula, possessor. in xiiij. carta. Io. de Anania in c. in literis de rapt. & Io. An. in c. is qui fidem. de spons. q est notabile.

151 ¶ † lxxxvj. Dfia, licet impedito impedimento facti de iure ciuili currat tps, licet det restō, si impedimentum fuit iustū, aliàs secus l. j. §. si quis propter, vbi Bar. ff. de itinere actuque priuato, & l. vnus ex socijs. §. fi. de serui. vrb. prędi. Tñ de iure canonico impedito ēt impedimento facti non currit pręscriptio, vt est tex. notabilis, & ibi Io. de Imol. in c. quia diuersitatem, vers. si tñ, de ɔcess. præben. q̃uis impedimentum pręcessit culpa sua. d. c. quia diuer-
152 sitatem. ¶ † lxxxvij. Dfia, annus pprie ɔstat ex ccclxv. diebus, & sex horis. l. cū heres. §. stichus. ff. de statulibe. Quę horę collectæ insimul in quatuor annis faciunt vnum diem naturalem, quem appellamus bisextilē, q attribuit fm. ll. februario, fm vero canones attribuitur Martio, vt est glo. notabilis in l. iij. §. minorē. ff. de minoribus & in l. cum bisextus. de verbo. signifi.

153 ¶ † lxxxviij. Dfia, licet de iure ciuili fm magis cōem opi. cōsuetudo sit, q frater minor debeat facere ptes, & maior eligere, vt no. Bal. in l. si maior. C. cōi. diui. & Bart. in l. j. C. de his qui se deferunt, lib. x. tñ de iure ciuili hoc nō reperitur cautum: sed iudicio sortis est relinquendū. l. ij. C. qñ & quibus quarta ps debet lib. x. & Ang. in l. ij. C. cōia de leg. & Imol. in l. suus quoque in prin. de hęredi. insti. & Ang. Aret. in §. q̃dā. in fi. insti. de actio. Tñ fm canonistas Host. Pe. de Anch. Ant. & Abb. in c. j. de parro. dicunt esse secus, quia iure canonico minor debet eligere, & maior debet diuidere, vt per tex. in d. c. j. Io. de Ana. in c. qualiter & qñ, el. j. de
154 accusa. & probatur rōne: quia hēmus auctoritatē vet. testa. † Nā Abraam frater maior fecit partes, & Loth minor elegit, vt dicit Aug. de ciuitate Dei, relatus a Bal. in d. l. si maior, & ideo stātibus auctoritatibus vet. testi dixit gl. notabilis in c. de libellis, xx. dis. q dictum alicuius sancti munitum auctoritate vet. testi, prefertur constit. papali, & imperatoris in decisionibus causarū, secus si non esset munitum auctoritate legis diuinę; quia tunc ɔstō papalis pfertur dicto cuiuslibet sancti. Quia Papę, & nō sanctis fuit data ptās legis ɔdendę. c. pposuit. de ɔces. pręb. ergo sequitur in pposito, q dicta illorum sanctorum patrū fulcita auctoritate vet. testi sunt seruanda in decisionibus causarū, vide, q in simili dixit Abb. in c. qualiter & qñ, el. ij. de accusa. & ideo cum canonistę cōiter teneant opi. istā, hēbit locum ēt de iure ciuili, quia tex. dicti. c. j. de parrochiis multum stringit ɔ legistas, licet doctores dicant, q ille text. loquitur in bonis ecclesiasticis, vel ibi fauore ecclesię tam respectu eligentis, quia pręsumitur, q episcopus iunior magis superuiuet, & sic plus ɔseruabit res ecclesię, & ēt respectu diuidētis; quia cum sit antiquior in dignitate, pręsumitur habere maiorem notitiā, q̃ iunior, & melius diuidere. Tñ Io. de Ana. in d. c. qualiter. dicit, q nulla dictarum solutionum est bona, & ideo tenendum, q cum nulla reperiatur clara decisio legistarum, & reperiatur canon in d. c. j. ergo ei standum in vtroque foro, iuxta c. Rainutius. de testamentis, & c. per venerabilem. qui filij sint legiti. & c. licet ex suscepto. de foro competen.

155 ¶ † lxxxix. Dfia, de iure ciuili quis nō tenetur fugere, immo pōt alium occidere pro defensione personę suę, & rerum suarum. l. furem nocturnum. de sic. l. itaque ff. ad l. Aquil. q aufugere est ibi verecundia. Nam fugere aliquem est iniuria. l. itē apud labeonem §. j. de iniuriis, ergo propulsando istam iniuriam licet occidere, vt per Bart. Bal. & Saly. in l. j. C. vnde vi. & in l. vt vim de iustitia & iu. De iure verò canonico dicit Ioā de Imol. in cle. j. de homi. q tenetur aufugere, etiam si fit sibi iniuria; quia melius est pati aliquam lęsionem famę, quàm acriter in hominem exardescere, dixit tex. in c. suscepimus. in fi. de homi. & ibi plenè per Io. de Ana. dicentem, q Abb. in c. significasti. de homi. dicebat sub dubio forte, q de rigore iuris opi. Bart. in l. vt vim. de iustitia & iure, est verior, q nullo modo tenetur aufugere, sed in foro aię alia opi. vt distinguatur qualitas personę, sit verior, ar. d. c. suscepimus, ipse verò Ioan. de Ana. dicit, q de iure canonico potest distingui, aut agitur de pęna irregularitatis, & indistinctè tenetur aufugere, aut de alia pęna imponenda pro homicidio, de qua in c. j. de homi. & tunc non tenetur aufugere: & istud fuit de mente Io. de Imol. in d. cle. j. de homi. & ibi vide Zenzel. & doc. & Alex. in consi. cix. in j. volu. & doc. in l. j. C. vnde vi.

156 ¶ † xc. Dfia, de iure ciuili pro defensione rerū tñ licitum est occidere furē nocturnū. d. l. furē nocturnum. & d. l. itaque, nisi res esset modica, vt est tex. singularis in l. si ex plagis in §. tabernarius. ad l. Aquil. quem allegat Ang. in l. j. C. vñ vi. & Math. de Mathesi. notabili. cxxvj. & Ang. in trac. malefi. carta. lxvij. in fine, & dicit res vilis, seu leuis arbitrio iudicis secundum Ang. in d. l. j. Nā si liber doctoris auferatur, in quo habet memoriam. f. apostillas, dicetur res nō paru. habito respectu ad ipsum, licet si esset penes extraneum, reputaretur vilis, facit tex. in d. c. suscepimus, ibi, p rebus vilibus, & transitorijs non debet tam acriter exardescere. De iure verò canonico pro defensione rerū tñ nō licet occidere, vt plenè declarat Abb & Io. de Ana. in c. ij. & in c. suscepimus. de homi. licet dicat Ioan. de Ana. q et vñ, q de iure ciuili non probat, q pro defensione rerū tantum sit licitum occidere; quia iura ciuilia loquuntur, quando se & sua defendit, non sua tñ, vide in dictis plenè per Abb & Io. de Ana. & Ang. in l. j. cū multa. C.
157 ad. l. Iul. de vi. vbi post Inno in c. olim. de resti. spol. dicit † q non solum laicis, sed clericis licet in personam raptoris vim inferre pro rapina euadenda, dummodo non excedat modum, q dicit menti tenendum, & subdit q de iure cano. p defensione rerum bñ licitum est percutere cum moderamine, sed non occidere. d. c. suscepimus, forte fm Io. de Ana in d. c. ij. potest defensor, vt etiam de iure ciuili nō sit licitum occidere, & sic nulla sit dria inter ius canonicum & ciuile, dicit tñ Abb. in d. c. ij. q postumus dicere, q in foro seculari contentio procedit opi. legistarum, & l. itaque. ad. l. Aquil. sed tñ per hoc nō euitatur peccatum, & in fo-
158 ro pœnitentiali debet imponi penitentia. d. c. ij. † & pro hoc allegat gl. notabilem in c. inter. xxxiij. q. ij. vbi de iure ciuili pater potest occidere filiam adulteram, & etiam maritus in certo casu. l. quòd ait. l. q in ea, de adult. & tñ in foro aię quò ad Deum peccat, & imponitur grauis pnia. c. admonere. xxxiij. q. ij. & ideo dicit gl in d. c. inter, q propter concessionem iuris ciuilis non excusatur quis a peccato homi. nam potius debet relinquere tunicam & palium, quàm aliquem interficere. d. cap. suscepimus. vbi dixi, de homicidio.

159 ¶ † xcj. Dfia, de iure ciuili frangens carceres punitur pœna capitali etiam si sit innocens. l. p. ff. de custo. reorum. l. j. ff. de effract. Sed de iure ca. est alia pena, vt per Io. de Ana. post doc. in c. pe. de apo-
160 statis. ¶ † xcij. Dfia, de iure ciuili carcer est inductus ad custodiā, non ad pęnam. l. aut damna. §. solent. ff. de pęnis. no. in l. fi. ff. de custo. reorum, sed de iure canonico & ad custodiam & ad pęnam inuentus est. c. quamuis. de pęnis. in vj. facit, quod no. Io. de Ana. in c. in archiepiscopatu. in pe. col. de rap. vbi dixit, q carceratio de iure ciuili non est mixti imperij, quia non est ad penam sed ad custodiam. l. incredibile. C. de penis. Sed de iure canonico secus quia est permissa, & perpetua. c. nouimus, de verbo. signi. & c. quamuis.

161 ¶ † xciij. Dfia, de iure ciuili iudęi, vel alij infideles nō gaudent priuileg. vt si confugiant ad ecclesiam, quin possint capi. l. j. C. de his qui ad ecclesiam confugiunt, quia non dicunt defendi ab ecclesia, qui sunt rebelles ecclesię, vt ibi per Sali. & Io. de Ana. in c. iij. de iudęis, gl. in auc. de mandatis principum §. publicorum. De iure verò canonico dicit Gul. de modo Laudi. Pet. de Anch. & Imol. in clem. j. de pœnitentiis, quod immo iudęi gaudent tali priuilegio, voluit Ioan. de Fant. post Archi. in cap. diffinitiuit. 17. q. 4. vbi fertur liber iudęus & excommunicatus gaudent illa prerogatiua: quia canones regulariter dicunt, quod nullus confugiens ad ecclesiam debeat inde extrahi, nisi sit publicus latro, & depopulator cap. fin. de immun. eccl. licet enim datum illud priuilegium ratione loci tantum, secundum Ioan. de Ana. in d. c. ij. tamen sunt enim iudęi sub protectione ecclesię, ex clericis, non defendo contrarium viderentur sentire prœdictum, & non defen-
162 nē, p d. l. j. † & rñdeo ad l. j. C. de iudęis, q loquitur ille text. quando simulatè & fictè fugiat ad ecclesiam, cōsidera tñ fm Ioan. de Ana. in d. c. 3. q ex quo reperit tex. iuris ciuilis expressus, & nullus re-

lus reperitur de iure canonico, qui dicat ɔriū, vr̃ dicendū, q nō sit dria inter ius canonicū & ciuile, nec p dicta doctorum debet corrigi. l. j. C. de his q ad eccl. ɔfu. ar. notatorū in c. cupiētes. §. q si
163 per viginti. de elec li. vj. ¶ † xciiij. Dria, pęna. l. si qs in tātā. C. vñ vi. habet locū de iure ciuili, vt inst. vi. bon. rap. §. ij. Sed in foro canonico non hēt locū, dixit Bal. in rub. qui feu. pos. ad finē, & allat not. p gl. in c. j. de dolo & ɔtu. vbi talis rigor non habet locū in foro canonico, dñt tñ doc. in d. c. j. q opi. contraria est verior, vt non sit dria, & habeat locū in vtroq; foro. c. placuit. xvi. q. vi c. ij.
164 de ord. cogni. gl. in regula delictum in vj. ¶ † xcv. Dria, vt actus vniuersitatis valeat, dñt simul ɔuenire saltē duę ptes, p. l. nulli. ff. q quisq; vniuersitatis, ex qb. duab. partibus debet ad minus maior pars consentire, & sufficiet; quia cum repręsentent totā vniuersitatem. d. l. nulli. l. nominationū. C. de decurionibus li. x. ergo factum a maiori parte istarum duarum dicetur factum ab ipsa tota vniuersitate, vt per Abb. in c. cum omnes. de const. vbi dicit hāc opi. esse cōem legistarum & canonistarū, licet aliqñ gl. variauerint, vbi p eū, & Bar. in l. oēs populi. Adde tñ Io. de Imol. in c. humilis. de maio. & obe. in iiij. carta, vbi ēt dicit, p̃dictā esse cōmunē opi. licet conet pbare, q de rigore iuris canonici sufficiat maior pars eorū, q debēt vocari, licet nō faciāt duas partes vocandorum, vt volūt multę gl. & de iure ciuili nō q dē vocādorum, sed totius vniuersitatis, vt ibi p Io. de Imol. in d. c. humilis. dicentem se ponere noua & quotidiana, non tñ dicit ipse esse recedendum a cōi opi. vt nō sit dria inter ius canonicum & ciuile.

165 ¶ † xcvi. Dria, de iure canonico, vicarius inferioris a principe vt epi, habet a. l. iurisd. ord. c. Romana. de offō ord. in vj. & in c. ij. e. ti. & notant doc. in c. ij. ne p̃l. vices suas. est. n. vnū, & idē tribunal. c. ij. de ɔsue. in vj. Sed de iure ciuili talis vicarius nō habet ord. iurisd. qa inferior eū constituens sibi eam dare nō pōt. l. more. ff. de iur. om. iud. nec reperitur, q lex ei det, vt in §. phibemus. in auctentico de col. l. solēt. in prin. & l. legati. de offi. pcōsul. & plenè p Alex. in rub. ff. de offi. eius cui mā. est iurisd. vlti. car. & intellige q dixi, vicarium episcopi. de iu. canonico hr̃e ordinariam, illud est verum, quando est vicarius generalis, secus si in certa pte diocesis ad certos actus esset constitutus, cum non sit proprie vnum tribunal: vt voluit gl. reputata singularis in cle. ij. in gl. ante pe. de rescriptis, Bart. in l. j. §. fi. ff. quis & a quo appel. & Bal. in rub. s̃. de offi. deleg. in x. col. & Ang in l. precipimus. C. de ap. & probatur
166 in d. c. Romana & in d. cle. ij. & Alex. vbi s̃. subdens, † q alia est dria inter ius canonicum & ciuile: quia licet eps possit vicariū facere. d. c. ij. & c. vt ofim̃. de hr̃ticis, in vi. tñ magistratus ab inperatore creati nō pñt regulariter sibi ɔstituere vicarios. §. nullam. in auctētico de defens. ciuita. & in §. eis. in auctentico de mā. prin. & in §. nullo. in auctentico vt iud. sine quoquo suff. & an hodie sit secus eo quia pręscripserunt merum imperium declara: vt ple-
167 nè Alex. in d. rub. in pe. col. ¶ † xcvij. Dria, iure ciui. ad ex̃ordinarium iudicem non potest rescriptum inpetrari, nisi ordinarius iudex requisitus deneget facere iustitiam, vt in auctentico, vt differ. iud. §. si verò, & in auctentico de mā. prin. in §. permittens, secus de equitate canonica; quia valet impetratio iudicis ad lites, etiam si ordinarius non sit in mora, vel culpa secundum Bal. in
168 l. ij. circa fi. C. vt lite pend. ¶ † xcviij. Dria, de iure ci. vicarii seu vicegerentes non pñt imponere pęnam mortis, vel mutilationem membri, vt est text. & ibi glo. no. in l. suggerente. C. de offi. eius q vicem alterius gerit. Secus de iure canonico. c. in archiepiscopatu. de rap. & ibi per Io. de Ana. gl. xxiii. q. iiii. c. illud, Bal. in auctentica, sed nouo iure. in prin. C. de ser. fuigit. & in c. si quis decesserit. in fi. si de feudo defuncti fuerit controuersia, & Lud. consi. lviii. ad discutiendum. in ij. col. facit gl. in c. hi a quibus. xxiii. q.
169 viii. ¶ † xcix. Dria, torneamentum de iure ciuili non est prohibitum: nam ludere gra virtutis oñdēdę pmittitur. ff. de aleat. l. qua actione. §. si quis in collucta. ff. ad l. aquil. iure verò canonico est prohibitum, & quidam dñt, q immo vtroque iure hodie, per l. j. C. de gladiat. li. xi. & ibi gl. sed adde, q saltem de iure ciuili digestorum non sunt prohibita, nec etiam de iure canonico indistinctè, sed tunc demum, qñ fierēt ad ostentationem virium, & per temerariam audaciam, vt dicit tex. in c. j. de torn. Nam Papa dānat torneamenta pp instantes mortes & animarum picula, & illa est finalis ratio, pp quam mouetur. l. lator, & iō putarem, si cessarent illę rōnes: puta, quia enses essent ligati, quibus mediantibus torneamenta adducuntur, & finis non esset vitiatus, q lu-
170 dus esset licitus, † vt sir̃ dixit Bal. in rub. C. de ɔdi. ob tur. causā. & Abb. in c. qm̃ ɔ̃ falsam. de proba. in vlt. no. valet in ludo alearum, qui phibetur pp multa mala, q̃ sequuntur: & iō si cessent
171 blasfemię, & furta, ludus alearum non est phibitus, fm Bal. † sed an hastiludium sit ludus vetitus, prędicatores cōiter tenēt q sic, per d. cap. j. de torn. sed potes dicere, vt dicebat quidam modernus in quodam tractatu de ludo, q torneamētū est genus separatum ab hastiludio, ergo ex separatis nō est fiēda illatio. l. inter stipulātē. §. sacrā. de verb. ob. l. Papinianus exuli. ff. de min. tñ rō, q̃ est scripta in l. d. c. j. est eadē in hastiludio, ergo erit eadē dispositio; quia mortes & homicidia ēt solēt sequi & oriri: item oīs actus ɔ̃rius caritati nutrit pctm̃, sed hastiludiū exercēs conatur vincere aduersarium, & dedecus pximi q̃rit, ergo peccat. Itē qa dās operā huic ludo videt obuiare pcepto, nō tētabis dñm Deū tuū, & maximè qñ diebus feriatis in honorē Dei quasi ɔ̃ preceptum. c. i. & ii. de feriis, q nimo laici exñtes tāq̃ tacitū ɔsensum accōmodātes peccare vident, per regulā, agētes &c. facit tex. in c. ij. de tornea. vbi venientes data opera, si ibi decedāt, carent ecclesiastica sepultura, secus si casu. Tu tñ disputando potes tenere ɔ̃rium, salua semper siñia theologorū. cū restrictione. ĩ. dicēda. Nā clarū est, q de iure ciuili est tex. pmittēs in l. solent. §. senatus. in
172 verbo, hasta, de aleat. ij. & fortius facit, nam clarū est, † q bellum q est licitū, nedū pōt exerceri iure humano, sed ēt diuino, vt hr̃ Leuitici xxvi. psequamini inimicos vestros, & corruant coram vobis, & in libro Regum, p̃parate scutū, & galeam &c. iure ēt canonico non est improbatum. c. noli. c. militare. xxiii. q. j. tunc sic, hastiludium est añcedēs & necessarium pręambulū & pręparamētū ad bellū, ergo ɔcesso ɔsequenti ɔcedit & antecedēs, sine quo non bñ pōt ɔñs expediri. c. trāslato. de ɔstit. l. oratio. de spō. itē nullo canone hastiludium vr̃ phibitum, ergo ɔcessum, maximè quia. l. ciuilis in hoc non reperitur correcta, ar. notator. p regulā, possessor, & Bar. in l. priuilegia. C. de sac. san. eccl. & iō vr̃ ɔ-
173 cludendum hastiludiū non esse de gñe phibitorum, † fateor tñ, q si hastiludētis finis est malus ipsū quoq; malū esse: & iō si hoc exercens moueatur, aut inani glia, aut oñdarū viriū suarū causa, aut ad scandalum pximi peruertēt naturā ludi, tūc dico esse peccatum, vbi ante finis esset licitus, vt qa descendit in hastiludium, vt euadat pitus in arte belli ad hoc, vt se, vel patriam occurrente necessitate defendat, vel ɔ̃ infideles arma moueat, vt hastiludiū nō esse in sui natura phibitum, facit tex. in c. mili. i. di. vbi ēt de iure canonico militia nō reprobat, nō obstat tex. in c. j. & ij. de tor. quia rñdeo, q nō sp exponere se mortis piculo est peccatū: vt patet in bello licito, est ergo dare instantiam, ergo nō procedit arg. de torneamēt. ad hastiludiū. i. q i. sicut vrgeri. & gl. in l. si cre-
174 ditori. de no. op. nū. † & ex his ēt pōt dici, an sit immunis ab homic. qui occidit sociū in pu. certamine hastiludij, & licet Raph. Ful. per d. §. dicat se defendisse armigerū, q Padue socium in hastiludio interemerat, tñ nō puto indistinctè verū, qn saltim teneat in fo. ɔsciē. si finis hastiludii esset dānatus, vel etiā si hastilu-
175 dium celebraret in die festo, p ea q̃ s̃. dixi. ¶ † c. Dria, de iu. ca. minor xviii. annis ab alio q̃ a principe nō pōt dari iudex delegatus ēt consentiētibus ptibus. c. cū vigesimū. de offi. del. secus de iu. ci. quia p̃t dari minor xviii. anno. cum consensu partium a principe. l. quidam ɔsulebat. de re iu. & Bal. in d. c. cum vigesimum. dicit, q aliud de iure ci. & aliud de iure cano. sed fm Io. de Imo. in d. l. q dā ɔsulebat, & Bal. in d. c cū vigesimū. pōt intelligi. l. q dam. fm determinationē. c. cum vigesimum, & subdit D. Alex. in d. l. q dam, q Papa interpretatus est. l. quidam, cui interpretationi stādum est etiam in foro ciuili; qm̃ dubium iuris ciuilis interpretat per ius canoni. vt no. in c. licet. de foro compe. & in c. per venera-
176 bilem. qui filij sint legi. ¶ † cj. Dria, de iure ciuili fundus dotalis non potest alienari, instit. qui alie. licet, & l. i. de fun. dotali. ff. sed iure canoni. sic interueniente iurō. c. cū ɔtingat. de iure iu. dixit Albe. in dictionario iuris ciuilis in verbo, dos, q ęquior fuit dis-
177 positio iuris ciuilis, q̃ iuris canonici omnibus pēsatis. ¶ † cij. Dria, de iure ciui. si mulieri non soluit dos ĩ annum, potest petere vsuras. l. j. §. exactio. C. de rei vxo. actio. sed de iure can. dicit Cy. in d. §. exactio. & Ioan. de Ana. in c. salubriter. in viii. col. de vsuris, q Dy. tenuit. q mulier nō petet hodie vsuras, put dr̃ in §. exactio. sed petet, quantū est verisimile eum percepisse, & exinde se aluisse, quasi vt interesse, nō vt vsura, non sic in alio creditore in diē;
178 qa in eo vr̃ potius vsura, dic tñ vt p doc. in d. c. salubriter. ¶ † ciij. Dria, doctoratus de iure ca. est dignitas. cap. v. de magr̃is, & ibi Io. de Ana. post alios, secus fm aliquos de iure ciuili, vt in pę. C. §. iō q̃. ibi tñ Saly. conat oñdere, q ēt doctoratus de iure ciuili sit
179 dignitas, & Bart. in l. fi. C. de iudęis. ¶ † ciiij. Dria, fm. ll. ciuiles p̃latus non pōt aliquem mortuum ex iusta causa ponere in sepulchro alterius illo inuito. l. ij. & l. pen. ff. de relig. & Lud. in ti. de sepulturis, in cap. singulari. sed fm canones eps pōt facere hoc, tanquam sit q̃dā eleemosina, & qa sepultura ecclesię est sub diocesi sua, allegat Ludo. singulare dictū Archid. 13. q. 2. c. p̃cipiēdū. vide Abb. in c. pe. de sepul. & do. Ant. in c. 5. in fi. de iudi. q ll. ciuiles lo-
180 quētes, de sepul. nō ligāt in foro ecclesiastico. ¶ † cv. Dria, de iure ciuili si laicus præsentet indignum, deuoluitur ad superiorem prouisio ecclesię, vt in auctentico, de sanctis. epis. §. si quis oratorii domum, secus de iure ca. secundum glo. & ibi Abb. in ca.
181 cum vos de offi. ordi. habetur in c. cum in cunctis, elec. ¶ † cvj. Differentia, secundum iura ciuilia cognitio & condemnatio de hæresi spectat ad iudicem secularem l. quicunq;. C. de hæreti. tamen de iura, cal. spectat ad solum inquisitorem hæreticæ prauitatis, vel ad episcopum tantum, itaq; non ad iudicem secularē. c. inquisitionis, de hæreti. in 6. cui iuri standum est in vtroq; foro; qa est crimen ecclesiasticū d. c. inqsitionis, & Salyc. in l. ea quidē.
182 C. de accus. ¶ † cvij. Licet pro defendenda pr̃ia possit absq; scelere filius occidere patrē de iure ciuili. l. minimè. ff. de relig. Tamē illa lex non vēdicat sibi locū in filijs ecclesiasticis de iure canonico, vt est gl. in c. suscepimus. de homi & in c. significasti. eo. titu. fm Bal. alibi, q est notabile pro limit. d. l. nec est mirum; quia clerici

rici etiam contra infideles non pñt arma suscipere, ſm gl.in d.
183 c.suscepimus.c qui paganum.l.dis.¶†108.Dña, de iure ciuili im
perator non prohibetur imponere collectas ecclesijs,vel eccle-
siasticis personis,licet ipse imperator in quibusdam dederit im-
munitates ecclesiis,& quibusdam non placet. l.neminem . C.de
sacrosan.eccle.sed alii omnes inferiores a principe bene prohi-
bentur,auth.item nulla communitas.C.de sacrosan. eccl.sed de
iure cano.est prohibitus imperator , vt patet in c.non minus . &
in c.aduersus.de immunitate eccl.iuncto cap.solitæ . de maio.&
obed.& subdit Raph.Fulg.in l.iubemus nullam . C.de sacrosan.
eccle.ꝙ licet a prin.cum ecclesia haberet modicam potestatem
imperator faceret.ll.circa ecclesias & ecclesiasticas personas , ta-
men postea fuit declaratum, ꝙ imperator non haberet potesta
tem circa ecclesias & ecclesiasticas personas , vt in c.lege.x.dist.
in c.bene quidem.96.dist.& Barto.in l.priuilegia. C.de sacrosan.
eccl.vnde nec.ll.digestorum , nec codicis,nec authēticorum in
ista materia possunt ligare clericos, vt patet in d.c. nō minus.&
c.aduersus.& ibi Io.And.gl.in c.placet.16.q.1.conclusio ergo bre
uis est , ꝙ ecclesiæ & clerici tenentur tantummodo ad tributa
ordinaria,& realia,ad quę erant prius obligata prędia & domus,
quæ ad ipsos deuenerunt,vel ecclesias , secundum.d.l.placet,ad
alia autem indistinctè non tenentur:quia imperator,vel quicū-
que dominus sit , non possunt imponere de nouo aliquod mu-
nus personale,vel reale,vel mixtum ecclesiis,vel bonis ecclesia-
sticis,vel etiam personis clericorum,vel bonis patrimonialibus
ipsorum clericorum.d.auth.item nulla communitas, & doct.in
d.c.non minus.in c.quamquam de censibus, in 6.& cle.præsen-
ti.eo tit.& ideo.l.iubemus.l.neminem.de sacrosan.eccl.sunt cor
rectæ per.d.capitula,& contrafacientes sunt excommunicati ip
so iure , si post monitionem factam sibi nolint restituere perso-
nis ecclesiasticis id,quod acceperint.d.c.non minus . & c.aduer-
sus.ante ergo illam admonitionem non sunt ipso excommuni
184 cati.¶†Et per prædicta videtur, ꝙ clerici non tenentur soluere
aliqua datia , vel gabellas licet in Italia communiter praticetur
contrarium,vt no.gl.in cle.fi.de censi.vbi glo.dicit,ꝙ tota Italia
est interdicta , & per prædicta videtur , ꝙ omnes ciuitates Italiæ
sint interdictæ ipso iure . vnde celebrantes in eis scienter sunt ir-
regulares , nec possunt absolui ab alio , quam a Papa.c.is qui,de
sen.excom.in 6.item sepelientes eos sunt excommunicati,cle.j.
de sepul.Deus ergo prouideat tanto periculo,aduerte tamen;qa
forte istæ pœnę cessant,quando Papa habet dominium,puta in
ciuitate ista Bononiæ,quia tunc ipse scit,& vult , & consentit,ꝙ
ista datia colligantur modo vsitato etiam a personis ecclesiasti-
cis,laici tamen trufantur de prędictis dicētis,ꝙ de iure naturali,
& gentium,& clerici,& ecclesiæ tenentur ad istas collectas pro
gubernatione ciuitatis,sicut & alii laici,qui habent vxo.& filios.
185 ¶†109.Differentia.Vt ponit Gandinus in tractatu maleficiorū
super rub.de quæstionibus & torm.secundum iura ciuilia, si pro-
batum est de crimine per publicam vocem & famam: si cum fa
ma est vnum aliud indicium,reus potest poni ad torturam. Sed
ſm iura canonica, cum fama faciat semiplenam probationē , &
æquiparet̄ dicto vnius testis. c.illud.de p̄sump.c.si qs.de purg.ca-
no.tunc p solā ꝓbationē famę qs poterit torqueri, & subdit , ꝙ
cōiter assessores hoc obseruant , limita tñ prædicta , ſm q: dixit
Bar.in consi.186.dño Paci &c.qui dixit, ꝙ si fama est vehemens,
ꝯ malefactorem tunc est sufficiēs indiciū ad torturā,& ita tenet
Bal.in c.j.de pace iur̄o fir.in 9.col.item limita , nisi cū ꝓbatione
famæ esset dictum sindici cū iur̄o,q denūciauit Titiū occidisse
Caiū:vt p Bar.in cōsi.186.pallegata.Itē limita, vbi ꝯ illū malefa
ctorē , ꝯ quē viget fama de delicto cōmisso ꝓbatū est ēt ipsum
esse malę famę & ꝯdōnis,vt ipse Gādinus ponit ī d.tract.malefi.
sub rub.ex quo tpe possit fama incipe,& an fama sit sufficiēs in-
diciū ad torturā,vide Bal.in addi.Spe.in ti.de sentētijs, in vlt.col.
& D.Ant.in c.venis.de testi.Abb.inē c.j.de deposito. & Ang.in l.
186 fi.C de quæstionibus,& Pe.de Anch.consi.253.¶†110.Licet de
iure ciuili non valeat hr̄dis insti. nutu facta ; qa dēt exprimi no-
men hr̄dis ore ꝓprio testatoris,vt est tex. & ibi plenè p doc.in l.
iube.C.de testis,tñ de æqtate cano valet testm̄ nutu factū , vt est
tex.gl.& do.Ant.in c.cū tibi,de testis.& ita do.Anto.saluat gl.ab
eo qd dixit Io.And.in addi.Spec.de testis, ver.qd si ſm,in d.c.cū
tibi.& allegat Bald.in l.j.C.de sac.san.eccl.qui intelligit illam gl.
in insti.ad pias cās,licet dicat do.Abb.in d.c.cum tibi , ꝙ opi.do.
Ant.pōt ꝓcedere,si cōstat de voluntate p signa vrgentia, arg.d.
c.cū tibi.& c.cū apud.de spons.facit,qd no.Pau.de Ca.in l.hac cō
sultissima.§.at cum humana.C.qui test.facere pos.& in l.j.§.si qs
ita.de ver.obl.Ang.in l.4.ff.de inof.test & Bal.in l.si pater.C.de te
187 sta.¶†111.Dña,de lite q̄ vertit̄ coram delegato pōt trāsigi eius
auctoritate.c.cū ꝯtingit.de transact.& ibi Pet.de Anch. & Io.de
Ana.dicit tñ Petrus cogitādū; qa vr̄ recurrendū ad ordinarium,
quasi casus transactionis non se ext̄edat ad iurisdictionem dele-
gati.c.si annum.ver.delegatus aūt.de iudiciis,in 6.c.de cętero.de
transact.dixit tñ Bal.in rub.s.de trāsact.ꝙ iudex delegatus ad cau
sam mutui non potest cognoscere de transactione facta corā ip
so;quia tpe datę lrarū nō erat transactio, & ad futuras causas de-
legatio non extenditur.Itē qa p trāsac.cā antiqua, q̄ fuit delega-
ta est finita trāsactione,& succedit sis,adde tex.singularē & nō-
uum ſm Bar.Cy.& Ang.in l.si §.sed & si qs. C.de administra.tut.
vbi ille dat curatorē liti, & interponit auctori. q est delegatus,
alius nō posset, & hoc est verū de iure ciuili ſm ipsos, hodie tñ
de iure cano.ad litē,q agitaē corā delegato,dare pōt.d.c.si annū,
& d.l.si vbi Saly.C.de admi.tut.licet Pet.de Anch. tenetit ꝯriū
188 in c.cū cām.de in.dicēs esse ſpāle in delegato Papę.¶†112.Dña,
Io.de Ana.in c.sicut dignū . in §.insup.l.vlt.de homi. ꝙ dña est
inter ius ciuile & canonicū,q homicidiū est commissum,non
dolo , sed culpa respectu penę iponēdę ; nā de iure ciuili agit ad
penā pecuniariā.l.j.2.& 4.ff.ad l.Aql.l.j.de sicca.& iō si quis per
lasciuā præstiterit cām ad homicidiū, p quinqueniū relegat.l.4.
§.j.de sicc.de iure verò canonico alia est pena homicidii c.eos.c.
189 si qs viduā.l.dis.¶†113.Dña.pena hæticorū est diuersa iure ciui-
li,& iu.can.vt p Io.de Ana.in c.j.de hæret & ſm Gof.in summa,
est dña inter minorē hæresim,& maiorem de iure ci.secus de iu
re can.quia indistinctē sunt excōicati.c.ad abolendā. de hæticis.
190 ¶†114.Dña,in casibus, in quibus admittit mulier ad accusan-
dum,vt in l.de crimine.C.de accusa & in l.vxor.eo. tit.de iure ci
uili tenet se inscribere ad penā talionis , vt p Ange.Are.in trac.
maleficiorū.carta 5.secus de iure ca.vt voluit Io Fabri,inst.de
suspec.tut.§.pen.allegat Hosti in summa de accus.§.q possit.&
191 glo.in c.de crimine.15.q.3.& 2.q.1.mulierem.¶†115.Dña,vt
voluit Bar.in l.cū clericis.C.de epis.& cle. clerici non debent iu-
rare,sed de iure ca.possunt iurare,licet non in manibus laicis.
192 ¶†116.Dña,vt voluit Pet.de Anch.in c.ex parte. in 1.notabili,
de priuilegiis,clerici in delictis non possunt de iure c. conueniri
corā seculari,nisi post degradatione, de iure verò ciuili distin-
guitur, inter delicti ecclesiasticum,siue canonicū, & delictum
cōe,vt in primo sub iudice ecclesiastico, in scdo sub iudice secu-
lari,vt in authentic.vt clerici apud ppios epos,facit,qd no.in l.
193 magisteriæ.C.de iurisd.om iud.¶†117.Dña,de iure ca.canonistę
hñt ista.l.summa.24.q.2.ꝙ dixit,ꝙ canonistę nō pmittūt post
mortē aliquē accusari,nisi in tribus casibus in hæreti.c.fi.de hęr.
Itē qñ qs hæreticū instituit hæredem.c.fi.qs.de hære.& qñ in
notorio crimine decesserit c.tener.8 . dist. Sed dicit illa gloss.in
summa,ꝙ leges ciuiles aliter dicūt,nā licet post mortē aliquē ac-
cusari post mortē,nisi p p bona tñ,nō ꝙ alia pena sit imponen
da in crimine lesę maiestatis statuit.p l.fi.C.ad l.Iul.maiest.& gl.
in c.accusatus.de hæreticis.in 6.& ibi glo.vnū singulare dicit,ꝙ
licet post mortem possit agi ad hęr.vt bona hęrdum confiscent,
& applicentur fisco,hoc est verū si intra 4.annos hoc fit, vt per
Ang.Aret.in trac.malefi.in verbo, che hai tradito , facit,qd not.
Dominicus in d.c.accusatus.& quod no.gl.in d.summa, qua di-
cit,ꝙ istud ius accusandi durat quinquennio post mortem rei.
194 ¶†118.Dña , in delictis commissis per subditum extra territo
rium nō potest formari inqstio ꝯ eum per iudicem originis,se-
cundum Goffr.& Iac. de Beluisio.in l.1.C.vbi de cri.agi oportet
quia inquisitio regulariter est prohibita, & pertinet ad vindictā
publicam , ciuitas autem originis non offenditur , sed terra vbi
est delictum commissum,vt per Io.And.in Spec.de compe.iud.
addit.in §.1.sed Cy.in d.l.1.tenet ꝯrium ; quia inquirere spectat
ad ordinē processus,ideo inspicitur locus iudicij.l.2.C.quemad.
testa.ap.& sic poterit inquirere de delicto commisso in alieno
territorio.l.si quis in hoc genus . de epi.& cle.& Bald.in l.j.C.de
summa trini.vbi dicit,ꝙ tutior est opin.ꝙ iudex originis possit
inquirere:quia obligatio sequitur delinquentem:nam noxa ca-
put sequitur,& ideo potest per iudicem proprium puniri etiam
inquirendo,non attenta qualitate loci,sed personæ, idem tenet
Ang.in l.si vacantia.in verbo. sed incidenter quæro , de bon.va-
cant.lib.10.Bar.& Bal.in l.1.§.2.ff.de off.præfect.vrb. tenent hāc
partem,& Bald in l.1.C.vbi de cri.agi oportet, licet aliter in ad-
di.spec.in ti.de sententię prolat.in pe.col.& Ange.Aret.in trac.
malefi.in 3.car.Bal.tamen in d.l.1.§.2.ff.de off.præfect.vrb.vult,
ꝙ in for.cano.saltem militet opi.Gof.& Ioan.And.quod est no-
tab.quia in terris ecclesiæ forte non poterit iudex punire delin
tum malefactorem committentem delictum extra territoriū,
& sic possunt concordari opiniones ponendo differentiam in-
195 ter ius canonicum & ius ciuile.¶†119. Dña,de iure ciuili noua
vectigalia imponens sine principe punitur exilio perpetuo.l.fi.
C.noua vectiga.sed iu.can.priuatur communione christiana,
quousq; destiterit,& satisfecerit.c.innouamus. de censi. Et ideo
licet regulariter non sit licitum fraudare gabellas,secundum Bal.
in l.vectiga.ff.de publicanis,fallit,quando princeps,vel alius im
ponit noua sine causa:quia cum causa , puta pro defensione pa-
triæ secundum Host.& Inno.in c.innouamus.Item fallit,quādo
imponens non habet potestatem imponendi,secundum Bar.in
d.l.vectiga.Item quando gabella esset nimis excessiua,ita vt ve-
naret in extorsionem indebitam,secundum Inno.in c.quia ple-
riq;,de immunit.eccl.& Bal.in fi.C.de iur.aur.anul. Item quādo
gabella esset imposita ob illam causam , vt transeuntes essent
securi pro rebus & persona, & princeps & communitas non cu
stodiret itinera secura ; quia non solum est licitum fraudare, sed
etiam princeps tenetur ad restitu.secundum Host.in summa de
196 censibus in §.ex quibus causis in versi.quid.¶†120.Differentia,
iure

iure ciuili pœna pecuniaria pōt in foro cōtentioso infligi.l.si qs
maior.C.de transa.c.q̄q̄.xxiij.dis.sed de iu.ca.secus.xij.q.ij.fraterni
tas.de pęnis.c.super pęna. n.in foro ꝯtentioso. imponit̄,vt cęte-
ris incutiat̄ metus.l.aut facta in fi.ff.de pęnis, q̄ ratio cessat in fo-
ro aīę,& illā gl.in c.fraternitas. alleg. Ab. in c.suam, de pęnis,in
c.cum causam,de testibus.D.Ant.in c. fi. de pręscrip.Matth.Ma-
thesel.in notabili.ij.Bal.in l.post diuisionem. C. de furtis, vbi di-
xit,ꝙ in foro conscientię satis ē,si furto subtraxi rē aliquā,solue-
ro rē ipsam,absque eo ꝙ soluam duplum,vel quadruplum,& li-
mita ipsam gl.quadrupliciter.j.secundum Ab.in c.dilecti,de arb.
& in c.j.de const.nisi lex imponeret pęnam ipso facto, quia tunc
etiam in fo.conscientię ligat,puta si sunt publicata bona ipso fa-
cto fisco,vt no.in c.ij.de pręscr.in vi.facit,l.commissa,ff.de publi.
vbi pęna ipso facto cōmissa exigitur ab hęrede , licet alias hęres
non teneatur ex delicto defuncti,vt in l.j.C.ne ex delict.defunct.
ij.limita d. gl. nisi reus esset condemnatus de delicto ; quia tunc
tenetur soluere condemnationem ēt in fo. can. & conscientię,
ſm Bal.in l.id quòd pauperibus in ix.q.de ep.& cle.refert Pet.de
Anch.in regula,possessor in xxviij.col.versiculo.iij.q̄ro, & Tho-
mas secunda secundę,q.lxij.art. iij. vbi dicit, ꝙ condemnatus ad
pęnam tenetur eam soluere,quo ad Deum;quia per sn̄iam vr̄ q̄-
situm ius fisco,& ibi B.Tho.dicit,ꝙ tex. Exodi. xxij. dicit quinq;
boues pro vno restituat,& intelligit̄ ille tex.quò ad pęnā , q̄ im-
ponitur per iudicem,nam anteq̄ sit condemnatus per iudicem,
non tenetur restituere plusq̄ accepit iij.limita gl.illam,vt non ꝓ
cedat in pęna cōuentionali , ſm Pet.de Anc.in regula possessor,
est.n.perinde, ac si condemnatio interuenisset, postquam pacto
quis se alteri obligauit vltimò limita ſm Pet. de Anc. in regula,
peccā̄ in xxiiij.col. nisi pęna legalis subrogata loco inextimabi-
lis interesse,& impossibilis restitutionis,puta pro mēbro debilita
to vel truncato ; quia cum illud ablatum restitui non possit effe-
197 ctualiter,ipsa pęna subrogatur loco eius ablati. ¶ † cxxi. dr̄ia.de
iu.ciu.impubes non iurat,& eius iur̄m nullū est.l.qui iurasse.ff.de
iure iur.& auc.sacr̄a puberum,fallit in casu.l.fi.ff.de lib.causa.sed
iu.can.pōt pupillus iurare,si sit doli capax.& si non seruat iur̄m,
198 est piurus.c.paruuli xxij. q. 5.& dic vt ibi notatur. ¶ † cxxij. dr̄ia,
iu.ca. ꝙ meo nomine gestum non est possum hēre ratū xvij. q.j.
c.vlt.c.iij.de his q̄ fiunt a pręla.& c.ꝙ sicut.de elec.& ibi D. Ant.
maximè in spūalibus. De iure verò ciuili,quòd meo nomine nō
est gestum,ratum hēre non possum.ff.de vi & vi. ar.l.si vi a me,a
contrario sensu,& l.si pupilli.§.si ego. ff.de neg.gestis. dixit tñ D.
Ab.in c.sicut.el.ij.de symonia. ꝙ etiam de iu. ca.non possum ha-
bere ratum,intelligendo de vera ratihabitione,quę retro trahit̄,
& validat actum,sed bñ possum hr̄e ratum in mei pręiudicium.
199 ¶ † cxxiij.dr̄ia,iu.ciui.si plures vulnerarunt aliquem,qui mortu'
est,& certus sit,de cuius vulnere sit mortuus, ille,de cuius vulne
re non est mortuus,non cēsetur homicida l. huic scripturę.ff.ad
l.Aquil.Nam vulnus vniuscuiusque contemplandum est l.fi.de
sic.sed de iu.can. omnes tenentur de homicidio,ar.c.siquis.l.dis.
sufficit enim,ꝙ sumpsit arma, licet ipse non occiderit, sed alius.
c.pręsentium, de cle. percussore,no.in c. siqua. xxiij.q.8. de hoc
tamen vide Io.de Anan.in c.significasti,de homi.in gl.in verbo
discerni,& tractatum cautelarum, cautela xx. vbi plenè posuit,
quid de iu.ciu.& Flor.in l.ita vulneratus in prin. ff.ad l. aquil.di-
cens.ꝙ gl.in l. item Mela. §. Celsus, in quantum dicit, ꝙ primus
non tenetur de occiso , loquitur de iu. ciui. secus de iu. cano.
200 ¶ † cxxiiii.dr̄ia:iu.can.pęna incestus & adulterij mors est xxiij.q.
5.relegantes,sed iu.ciu mulier adultera non occiditur,sed detru-
201 ditur in monasterium , auct. sed hodie.c. de adulterijs. ¶ † cxxv.
dr̄ia:iu.ca. incendiarius patitur pęnam ; quia excommunicatur.
xxiij.q.viij.siquis membrorum,& c.pessimam,& ibi glo.& in c.1.
de incend.Sed de iure ciuili qui ędem,vel ędificium, aut aceruū
frumenti iuxta domum positum incendit, debet cōburi, si verò
alias fecerit incendium in ciuitate,si vilis persona est, bestiis su-
biicitur,si verò alia persona capite punitur.ff.de incen.l.qui ędē,
& l.fi.& potest accusari.l.cornelia de sic.ff.ad l. corneliam de sic.
l.i. & hoc si dolosè incēdiū fecerit,si autē fecerit culpa,vel negli
gentia,tenetur ad emendationē dāni,& punitur extraordinaria
iudicis arbi.d.l.qui ędes.c.fi.de iniuriis.
202 ¶ † cxxvi dr̄ia,iure ciuili si accusator non probat, reus absolui-
tur etiam si reus nil probet l. qui accusare. C. de eden. dicunt.n.
probationes esse luce clariores in criminibus.l.sciant C. de pro-
bationibus,fallit in casibus, in quibus reus tenetur se exonerare,
etiam si non probetur ꝯ eū .C.de falsis.l.vbi. Sed de iu.ca.si cōtra
aliquē laboret infamia,indicitur ei purgatio,& si deficit in purga
tione,tāq̄ ꝯuictus puniet̄ c.cū P.c. cū dilecti,de purg.ca. no.in c.
pręsbiter.ii.q. 5 . in c. ii. de calumniat. adde tñ , ꝙ ēt de iure ciuili
hoc videtur; qa ēt reus non debet absolui , nisi purget innocen-
tiam l.vbi.C.de falsis, & talis purgatio innocentię sufficit p iura-
203 mētū,ſm Cy.in d.l.vbi,& vide ibi Ang.& Saly.¶ † cxxvii.iure ci
uili filiusfamilias non obligatur voto l.siquis re.§.voto.ff.de po
licitat.sed iu.cano.sic.c.honorantur xxxii.q.ii.& alleg.tres ratio-
nes , nam filius delinquens sine voluntate patris obligatur dia-
bolo c.i.de delictis puerorum,ergo fortius Deo,itē filius vouen-
do inducitur spū diuino,& illa non sunt sub.l.c.licet,de regul.itē
qa votū est qd spirituale, & in spūalibus non attenditur prima
ptās c.ex pte,de rest.spol. & ibi Ab. in gl.iii. Innoc. & D. Anto.
in c.scripturę,de voto.
204 ¶ † cxxviii. dr̄ia , iure ciuili fit computatio graduū hoc modo,
quia in singulis personis singuli gradus distinguūtur , vnde duo
fratres sunt in ii.gradu,sed de iure canonico duę personę ponun
tur in eodē gradu , vñ fratres sunt in i.gradu,xxxv.q.5.ad aposto
licam,& ibi no.c.non debet de consang.& affinit.Item secundū
leges cum agitur de cōputatione graduū in linea ęquali , quoto
gradu quis distat a stipite , toto duplicato distant inter se , & sibi
attinent , ſm canones simpliciter , & non duplicato, vt in arbo-
re consanguinitatis , versic. nunc videndum est. Item ſm leges
in linea ęquali,quot sunt personę dempto stipite,tot sunt gradus
ſm canones no.quoto gradu remotior distat a cōmuni stipite ,
toto distant inter se,vt in eadem arborę,versic.nūc dicendū est.
205 ¶ † cxxix.dr̄ia: iure ciuili institu. & relicta , quę conferuntur in
arbitrium alterius,non valent l .illa inst.ff.de hęr. inst.l. captato-
rias,de test. mili. sed de iure can. siquis cōmittat dispositionē suā
alterius arbitrio, vr̄ pręcipere , ꝙ oīa distribuant̄ pro aīa ſm eius
arbitrium,quem elegit,& ideo nō vr̄ decedere intestatus.c.cū ti
206 bi.de test.& ibi per doctores. ¶ † cxxx. dr̄ia : iure ciuili fructus in
telliguntur deductis expensis l.fructus, ff. solut.matri. vñ nullus
est casus,q talem deductionem impediat expensarum.l. fundus.
ff.famil.erci.l.si ad non.§.fin.de pet.hr̄dita.sed iure cano.decimę
sunt soluendę de omnibus fructibus prouenientibus ex prędiis,
nulla facta deductione expensarum c.tua nobis.c.cū oīs,de deci
207 mis,& Bar.in d.l.fructus.¶ † cxxxi.dr̄ia,de iure ciuili licitū est ꝯ-
hentibus adinuicem se circunuenire vsque ad dimidiam iusti p̄-
tii l.in causę.ff.de min. Sed iure canonico maximè ecclesia de re
sua, quā vendit, nō debet accipere vltra iustum pretiū, ar. c. per
tuas,de donat.& no.gl.x.q.ii.c.hoc ius porrectū, sicut etiam non
licet bono viro decipere intra dimidiam iusti pretii, vt not.glo.
notabilis in lege semp in stipulationibus,de reg iu. & Bal. illam
gl.alleg.in auc.ad hęc.C.de vsuris,& in c.si proponēte,de rescrip.
208 ¶†cxxxii.dr̄ia.Iur.ciuili non prohibentur spurii eligi ad decurio
natum , vel ad alios honores. l. spurii. in princip. & l. generali.
§.spurios.ff.de decur.sed de iu.can.ꝓhibetur ꝓmoueri. lvi.dis.c.
i.& ii.&c.vltimo,& ibi no.& facit,c.innotuit.de elect.
209 ¶ † cxxxiii. dr̄ia, nō pōt esse inter seruos matrimoniū,nec inter
seruum & liberam,sed dr̄ contubernium.l.cum ancillis.C.de in
cest.nup.sed iu.ca.seruus sicut liber rectè ꝯhit matrimonium.c.
210 i.de coniugio seruo.¶† cxxxiiii.dr̄ia,mulier ꝓhibet̄ de iure ciui-
li infra tp̄s luctus,hoc est.j̄. annum transire ad secūdas nuptias ,
& si ꝯrium fecerit,efficitur infamis.l.i.C.de secundis nup.sed iu.
cano.mortuo viro nubere pōt sine aliqua pęna c.fi. de secundis
211 nup.& ibi notatur.¶ † cxxxv.dr̄ia,in ca.non pōt pr̄ filia reniten
te eā maritare.c.i.de despō.impuberū.c.sufficit.xxv.q. iii.sed iu-
re ciuili filia non pōt pr̄i resistere volēti eā maritare,nisi dederit
ei turpē personam,vel moribus suis indignū ff.de spons. l. sed q̄
patris.no.in c.i.de spons. impub. & ſm ius ciuile ꝯsensus parētū
requiritur in matrimoniis l.nuptię.ff.de ritu nup.Sed iure cano-
nico non reqritur nisi de honestate.xxvii.q.ii. c.i. & ibi notatur.
212 ¶ † cxxxvi.dr̄ia,iure ciuili excep. dilatoria debet opponi añ litē
ꝯtest.& postea nō pōt opponi,si añ sit omissa.l.ita demū.C.de ꝓ
cu.l.fi. C.de excep.sed de iure canonico recipit instantiam in ex
cep. & excommunica. q̄ pōt opponi in qualibet pte litis c.exce
ptionē de exce.c.pia.in eo.tit.li.vi.
213 ¶ † cxxxvii. Dr̄ia , de iure canonico si clericus recipit cessionē,
p̄sumitur cessio simulata,c.ex pte.de alie.iud.in fi. clerici. enim
ab illicita negociatione prohibentur.c.clerici. xiiii. q.iii. c.forni-
cari.lxxxviii.di. de iure ciuili non inuenitur , nisi aliàs doceatur
simulatio,C.mand.l.per diuersas,potest tamen probari.l.militē.
C.de procu.Cy.& Bal.in l.qui stipendia.C.de procu.
214 ¶ † cxxxviii. Differentia , iure ciuili monachus, vel canonicus
non potest aliquid sibi retinere ingressus monasterium, auc.in-
gressi.C.de sac.san.eccl.nam cum alterius iuris sit,non potest ali
quid habere.l.liber homo.ff.de acquirendo rerum dominio.Sed
iure canonico potest purè & sine peccato aliquid de bonis suis
concedi loco prębendę.c.tua nos.de symo.c.in pręsentia.de pro
bat. c. cum dilectus. in fi. de successionibus ab intest.
215 ¶ † cxxxix.Differentia, iure ciuili quis non debet in facie signa-
ri,seu bullari.C.de pęnis.l.si quis , & iure canonico quandoq; p-
mittitur.c. ad audientiam. s̄. de falsis , & in casu illius ca.ecclesia
debet imponere illam pęnam per iudicem laicum ad hoc,ne ef
fundat sanguinem.Ang.in d.l.si quis,dicit, ꝙ statuta non tenent
de bullando quem in facie .
216 ¶ † cxl.Differentia,de iure ciuili nouale dicitur terra,quę anno
ceditur,vt melius fructificet.ff.de ver.sig.l.silua.§.nouale.Sed iu-
re canonico nouale dr̄ terra de nouo ad culturam redacta , cui'
memoria nō extat,ꝙ culta fuisset c.i.de ver.sig & c.qd p nouale.
& de priui.c.vl.& de iure ciuili sumit̄ qñq; in hac significa.l.vl.in
217 fi.ff.de termi.amoto.¶ † cxli.Dr̄ia,iure ciuili si quis emit rem ex
pecunia mea sed noīe suo, nō hēo ius in re illa.C.de rei vēdi.l. si
ex pecunia.Sed iure canonico debet res illa vēdi,& restitui pecu
nia,vt a pctō qs liberet̄.c.cū tu.de vsuris, & idem si res sit empta
de pe-

218 de pecunia simoniaca j.q.j.nõ est putãda.¶†cxlij.Differentia iu
re canonico si fama est aliquẽ esse excõicatũ,vitãdus est, c.cum
desideres,de sen.exc.c.illud.de cle.excõ.min.Sed iure ciuili non
219 ꝓbat sola publica fama,l.3.ff.de testibus.¶†cxliij.Dñia,iure ciui
li ornamenta & vestes cũ mortuis sepeliri non debẽt. ff.de reli.
l.at si quis,§.si aũt.Iure verò canonico Archiepi.sepelitur cũ pa-
lio,c.2.de auth.& vsu palij.Item põt qualis dñia poni inter orna-
mẽta archiepiscopi,& aliorũ laicorũ. Nã proconsul extra ꝓuin
ciam suam vtiẽ consularibus insigniis, ff.de offi.proconsulis, l.j.
iure cano.Archie.non vtitur pallio extra ꝓuinciã,c.ex tuarũ,c.
220 j.de aut.& vsu palij.¶†cxliiij.Dñia,iure ciuili vř,ꝙ matrimoniũ
possit contrahi sine verbis interueniente consensu inter eos, q̃
loqui possunt.ff.de reg.iur.l.nuptias.Sed iure canonico requirũ
tur verba consensu exprimentia inter eos,qui pñt loqui,in eis,q̃
221 loqui non pñt,nutus sufficit.c.tuæ.& ibi no.de sponsa. ¶†cxlv.
Dñia, iure ciuili in alienatione rerũ immobiliũ ecclesię requiri
tur solennitas auctenticæ hoc ius porrectũ. C.de sac.san eccle.
Sed iure canonico non requiritur tanta solennitas, sufficit.n.ꝙ
intercedat solẽnitas,q̃ traditur a canone.12 q.2.c.sine exceptio-
222 ne.¶†clxvj.Dñia,locator iure ciuili finito tpe conductionis do
mum alij locare põt,ẽt inuito primo inquilino. l.ædem.C.loca-
ti. Sed iure canonico si scolaris sit primus inquilinus prohibeẽ
alius conducere sine consensu primi inquilini, text.est in c.j.de
223 locato.¶†clxvij.Dñia,dñs de iure ciuili põt expellere emphyteu
tam,si per triennium non soluat debitũ canonem.l.2. C.de iure
emphyteu.& in emphyteuta ecclesiæ est statutũ bienniũ, auth.
qui rem.C.de sacrosan.eccl.in colono simplici est statutũ bien-
nium.l.quæro.§.inter locatorem ff.locati.Sed iure canonico ꝑ-
mittitur & colono, & emphyteutæ purgare moram prædictam
224 celeri satisfactione.c.pp c.potuit.de locato.¶†cxlviij.Dñia,fru-
ctus ꝑcepti ex re pignorata extenuant sortem. l.j.& ij. C.de pig.
ac.Sed de iure canonico inuenitur ꝯriũ in duobus casibus, pri-
mò,quando recipit pignori feudum ipsius ecclesiæ. c.j.de feu.c.
conquestus de vsuris, secundò quando vir recipit pignus pro do
te sibi promissa.ca.salubriter.de vsuris, quia lucratur pro oneri-
bus matrimonij l.pro oneribus.C.de iure dot. Bar.in l.in insulã.
225 §.vsuras.ff.solut.ma.¶†cxlix.Differentia, de iure ciuili allegata
causa suspitionis iudex recusatus compellit partes arbitros elige
re,coram quibus cognoscatur de causa suspitionis, & litigetur.
C.de iudi.l.apertissimi.& l.cum speciali. Sed de iure canonico
recusato iudice eligũtur arbitri, coram quibus cognoscatur de
causa suspitionis,& tunc si causa non fuerit vera, idem iudex ꝓ-
cedit in causa suspitione illa non obstante, si verò inuenta fue-
rit vera, siquidẽ recusatus iudex est ordinarius, iudex recusatus
aut compellit partes eligere arbitros,aut remittit ad superiorẽ.c.
reprehensibilis.c.ad hæc.c.cum speciali.de appell. Si verò est de-
legatus nullo modo eliget arbitros; quia suspensa est eius iurisdi
226 ctio.c.2.requiris.de appellationibus.¶†cl.Dñia.Iure ciuili res sa-
crę vel religiosæ nullo modo pñt esse in obligatione.l.3. C.quæ
res pign.l.sancimus. C.de sac.san.eccl. Sed iure ca. pñt venire in
227 obligatione ex causa necessitatis.c.j.de pig.& ibi no.¶†clj.Dñia,
iure ciuili illi,qui peccant ꝯ naturam, alio modo puniuntur, q̃
iure cano.vt no.gl.in c. flagitia.32.q.7.Nã iure ciuili est pęna gla-
dij.Sed de iure canonico non.Dixit tñ ibi glo.ꝙ hoc crimen tẽ-
pestates & pestilentias inducit,per tex.in auth.vt non luxu. ꝯ na
turam,& subdit,qui puerum corrumpit ad stuprum, morte pu-
niatur,per tex.de pęni.di.j solicitatores.§.qui puero.Quæ autem
sit pęna de iure canonico contra laicos committentes delictum
contra naturam,est tex.in c.clerici,de excessi.præla. qui dicit, ꝙ
laici debent excommunicari,clerici verò deponuntur a benefi-
cijs,& in monasterium detruduntur, & vide Bal. in suo peculio
in verbo,sodomitorum pęna,& est in tantum hoc crimen exo-
sum iure canonico, ꝙ propter enormitatem delicti pœna exten
ditur ad non peccantes;vt dicit do.Anto.in d.c.clerici per gl.ibi.
228 †& ecclesia habet iurisdictionem in laicos propter hoc crimen,
vt dicit multum eleganter Ab.in d.c. clerici quicquid ibi dixerit
do.Ant.per ea,quæ habentur in c.cum sit generale,de foro com
pe.& Inno.in c.ꝙ super his,de voto,& adde in hac materia ꝙ in
stupro illud delictum punitur eo modo,quo de iure ciuili,vt cũ
masculo est pęna gladij & sic debet decapitari.§ item lex iul.& l.
cum vir.C.de adult.Item quando fœmina cum fęmina stuprum
committit,nam gladio materiali punitur.leg.fœdissimam,& ibi
glo.& Saly.C.de adult.Sed de iure canonico aliter punitur; quia
aut eam,quam stuprauit,accipiat in vxorem, aut dotet, aut alio
modo castigetur secundum distinctionẽ,de qua per text. & doc.
in c.j.& 2.de adult.
229 ¶†clij.Differentia item iure ciuili varię pœnę imponuntur furi
bus,vt per doc.in auc.sed nouo iure.C.de seruis fugiti. Abb. in c.
fi.de fur.Ioan.de Ana.in c.tua,de homicidio, sed de iure canon.
clericus committens furtum debet deponi,& detrudi in carceri
bus ad agendum penitentiam c.cum non ab homine, de iudicijs
230 c.tuę,de pęnis,& Ab.in c.fi.in fi.de furtis.¶†cliij.dñia. Dñia est in-
ter ius canonicũ & ciuile, qñ pęna est adiecta dationi vel facto,
vt plenè per Io.de Ana.in c.fi.in antepen. cart.de vsuris,& in fin.
231 ¶†cliiij.dñia.De iure ciuili prorogatio instantię nõ firmaẽ iurõ,
Bar.in l.properandũ,in prin.C.de iudicijs, & in l.Seius ad l.Falci.
Abb.in c.pe.de iud.sed Io.de Imo.& in d.l.Seius & in c.cum con-
tingat in 14.car.Pe.de Anch.in c.licet in 4.col.de iureiur.in 6.di-
cunt,ꝙ tale iuramentũ non est ꝯ ius canonicũ, a quo regulãtur
iura d.c.cũ cõtingat.ita tollitur c.si diligenti, de foro compe. qa
ibi actus erat expresse a canone improbatus,ꝙ nõ est hic, & vult
Imo.in d.c.pen. ꝙ ẽt inter laicos in foro seculari hoc iuramentũ
232 ligat,ꝙ est notabile.¶†clv.dñia.Iu. ciu. missus in possessionem in
actione reali statim possidet.l.siquis emptionis.§.pe. & ibi no. C.
de præscrip.30.anno.Iure verò canonico missus in possessionem
in actione reali non est verus possessor,nisi post cursum anni. c.
fin.de eo qui mitti.in posses.causa rei seruandæ,de offi.ord. c. pa-
storalis,not.in c.contingit,de dolo,& contu.
233 ¶†clvj.dñia.De iure can.bona eorum, qui committũt enormia
delicta in ecclesia confiscanẽ in fiscũ ecclesiæ.17.q.4. siquis dein-
ceps,& c.quisquis,no.27.q.2.c.siquis, sed ius ciuile vult bona dã-
natorũ tradi hrẽdibus,auc.bona dãnatorũ. C.de bonis dãnatorũ.
234 ¶†clvij. dñia.De iure ciuili inferẽ pęna mortis.l.aut dãna,& l.ca-
pitalium,de pœnis.§.famosos,sed iu.can.non inferẽ pœna mor-
tis c.sñiam sanguinis,ne clerici vel monachi,quamuis & de iure
canonico sunt quędam pęnę,quę ęquiparanẽ morti: quia relin-
quit iudici seculari puniendus,c.ad falsariorum,de crimine falsi.
235 ¶†clviij.dñia.De iure canonico bona hęreticorum publicantur
& filijs auferuntur,& alijs propinquis c.vergẽtis, de hæreticis 23.
q.7.per totum: sed iure ciuili non auferuntur filijs catholicis. C.
de hæreticis.l.cognouimus.& c.autem idem de nestorianis, sed
const.feudorum, q̃ incipit,hac edictali consonat iuri canonico.
236 ¶†clix.dñia. De iure ciuili si quis appellat a sñia excõicationis,
pendente appellatione nõ est excõicatus,per appellationem. n.
rescindiẽ pronunciatũ.l.j.in fin. ff.ad turpillianũ,& quia appella-
tione facta exemptus est a iuris. eius, & sic sua sñia cum interim
non astringit l.fi.ff.de iur.om.iu.l.fi. C.si a non compet. & a sen-
tentijs,quę trahunt secũ executionem,appellari etiam licet.ff.de
pœnis.l.qđ ad statum,& l.qui vltimo, iure verò ca. distinguitur,
aut sentẽtia excõmunicationis fertur in diem, vel sub ꝯditione,
& tunc si appelletur,interim non durat effectus excommunica-
tionis,aut fertur purè,& hoc casu remanet excommunicatus, ẽt
appellatione pẽdẽte c. pręterea c. pastoralis,de appellationibus.
237 ¶†clx.dñia.Iure ciuili pendente restõe in integrum nihil est in-
nouandũ,neq; interim executioni mandatur sñia. C nil nouari
in integ.resti.penden.in rubro & nigro:iure verò can.mandatur
sñia executioni pẽdente qõne in integrũ restitutionis dummõ
interponatur cautio de reuocando o a retro,si contingat cõce-
di beneficiũ restitutionis,c.suscitata,de in integrũ resti.vel dic,ꝙ
ibi erat præsumptio contra petentem in integrum restitui,vt no
238 ta.in d.c.suscitata,& ad hoc.C.de falsis l.satis.¶†clxj.dñia.De iure
ciuili si plures sñiæ ferunẽ in discordia, obtinet sñia plurium. ff.
de re iudi.l.duo ex tribus,sed iu.can.non est ita; nam in causa cri
minali non sufficit sententia plurium,sed debet esse concors sen
239 tentia.6.q.8.siquis ẽps.not.de re iu.c.3.¶†clxij.dñia.Iu.can.nõ cur
rit ꝑscriptio toto tpe prælati malè alienantis, vel dilapidãtis xv.
q.3.si sacerdotes,sed iure ciuili non habemus hoc,sed currit pręe-
scriptio statim post alienationem,auc quas actiones.C. de sacro
240 san.eccle.¶†clxiij.De iure ciuili ea quæ ab hostibus hñtur,occu
panti conceduntur,& ea,quæ sunt in bonis nullius, instit. de re-
rum diui.§.itẽ lapilli,sed iu.cano. in locis habitis ab hostibus ro-
manis aliquis ẽps non potest occupare diocesim, vel ius parro-
chiæ,nisi ei concedatur a superiore c.cum causam,de probati. &
241 ibi per Inno.¶†clxiiij.dñia. Qui fugit in bello publico de iure ci-
uili capite puniẽ.ff.de re mi.l.omnem.§.qui in acie,sed iure can.
242 est infamis 6.q.j.infames.¶†clxv.dñia.Siquis legatum in legat.po
situm impediat,traditur,vt sit seruus hostium.ff.de lęgationibus.
243 l.fi.sed iu.ca excommunicatur.24.di.siquis.¶†clxvj dñia. De iure
ciuili siquis mutauit sibi cãm possessionis,hñt locũ iura, q̃ habe-
mus C.de acqui.pos.l.cum nemo,& l.ex liberis, & q̃ in eis no. sed
iur.can.si quis mutauit cãm possessionis in beneficialibus, tanq̃
idignus suis beneficijs est priuandus, c. illud, de excession. præla.
244 ¶†clxvij.dñia.De iu.ciui.blasfemator Dei & sanctorum punitur
vltimo supplicio,vt in auc.vt nõ luxu.ꝯ naturam: sed de iu.can.
si laicus est,excommunicatur,si clericus,deponiẽ.12.q.1.c.si quis
per capillum,& etiam imponitur pñia,prout traditur de clericis
245 maledicis.c.fin.& ibi not.¶†clxviii.Iu.ciui.siquis vtatur falsis in-
stris,& pęniteat,non puniẽ de falso.C.de falsis.l.falsos.iu. can. se-
cus in literis apostolicis.c.dura.c.ad falsariorum,de falsis,si modo
246 literę non sint de simplici iustitia.c.accedens,de falsis.¶clxix.dif
ferentia.De iu.ci.crimen raptus cõmittitur in sponsam.C. de ra-
ptu virginum l.1.sed de iu.can.secus. extra de raptoribus. c. cum
247 cãm ar.27.q.2.§.1.¶†clxx.De iu.ciu.qui corrupit virginem, gra-
uiter punitur,nõ tñ cogitur eam accipere in vxo. immo prohi-
beri vř mřimoniũ inter eos,in auct.de rapt.mulie.Sed iu.ca com
248 pellitur eã recipere in vxorem c.1.de adulteriis.¶†clxxi.dñia.De
iure ciuili interfectori filiorum imponitur accerrima pœna. l. 1.
C.de his qui pat.vel libe.occi.l.1.sed iure cano. non ita puniẽ, vt
249 in c.de infantibus,de his qui filios occide.¶†clxxii. dñia.De iure
ciuili pęna falsi ẽ deportatio,& oĩum bonorũ publicatio,& hoc
in libero

in libero hoĩe,in seruo verò est vltimum suppliciũ. l.j.§. vlt.ff.de
falsis: sm verò canones est multiplex pęna falsi, sm quod multæ
sunt falsitates,vt no.Gof.in summa de falsis.§.pęna falsi.
250 ¶†clxxiij.differẽtia.De iure ciuili qui cessit bonis, potest ea recu
perare re integra.ff.qui bonis cede.possunt.l.is qui.sed iu.can.ob
tẽta licentia cedendi dignitatem ẽpalẽ,compelliẽ cedere.c. qdã,
251 de renũciatione,& ibi redditur rõ in tex.¶†clxxiiij.dñia.De iure
ciuili fama sola non impediret matrimonium ꝯhendũ; qa non
est plena pꝛobatio,sed semiplena.ff.de test.l.3.no. in l. in bonęfi-
dei.C.de iureiur.sed iur.can.sola publica fama, ꝙ quis cognouit
consanguineam sponsæ futuræ vxoris,impediret matrimonium
ꝯhendum.c.super eo.de consangui.& affi.c.cum in tua,de spon-
252 sali.¶†clxxv.dñia.Vos vnius testis de iure ciuili non impedit ma
trimonium contrahendum.l.iurisiurãdi.C.de testibus: sed de iu
re can.si mater sola alterius volentium ꝯhere matrimoniũ, as-
serat consanguinitatem inter eos,impedit matrimonium c. sup
253 eo.de testibus.¶†clxxvi.dñia.De iure ciuili est quędam pęna me
talli, quidam.n.dãnanẽ in metallũ,& isti grauiorib. vinculis affi
ciuntur.Alij in opus metalli, & isti leuioribus,& ambo isti ciui-
tatem & libertatem amittunt.Alij verò damnatur in ministeriũ
metallicorum,vt seruiant damnatis in metallũ, & isti ciuitatem
amittunt non libertatẽ,& hoc si ad tempus damnanẽ : si verò in
perpetuũ,vtrunq; amittũt.s.ciuitatẽ,& libertatẽ.ff.de pęnis.l. aut
damna.§.cum pęna sed iure cano. hmõi pęnę non inueniuntur
impositæ,nec debent imponi.c.j.de calumniato,sed his pęnis ęq
parari põt pęna carceris, quam pro grauibus criminibus infligit
ecclesia.c.pęnę,& c.fin. de hæreticis,& pęna, qua quis redigiẽ in
seruitutem.32.di.eas,vel tradiẽ curiæ seruiturus.xj.q.j. statuimus,
254 aliàs venditur.lxxxj.di.clerici.¶†clxxvij.dñia.De iur. can. iuuenis
puellam nondũ septẽnẽ,quam attẽtauit cognoscere,& forte nõ
potuit pp imbecillitatem ætatis,per hoc inducitur publicę hone
statis iustitia,vt non possit ꝯhi matrimoniũ.c.iuuenis, de sponsa
libus:sed iure ciuili non inuenio inter causas,q̃ impediunt mřĩ-
monium,q̃ cãę enumeranẽ in summa Azo.de nuptijs circa fi. &
instit.de nuptijs.§.fi.& similit.si frater desponsauit aliquam de fa
cto,quam de iure non potuit impediente consanguinitate,cum
altero fratre nõ potest mřimonium ꝯhere.c. ad audientiam, de
sponsa.sed de iuri ciuili non,cũ nullũ sit vinculũ per prima spõ-
salia impediente consanguinitate : impossibiliũ enim nulla est
255 obligatio.§.si impossibilis.inst.de inuti.stipul.¶†clxxviij dñia.De
iure ciuili regulariter non fit mora re ipsa,sed interpellatione se
cuta congruo loco,& tempore.ff.de vsuris.l.mora, in prin. & ibi
fallit in casibus ibi no. sed de iu. can. mora fit re ipsa in tarda so-
lutione decimarum xvi.q.i.decimæ.no.in c.cum hoĩes, de deci-
256 mis.¶†clxxix.dñia.De iure ciuili simplex fornicatio non puniẽ,
immo permissa.l.in concubinatu.ff.de ꝯcubinis.l.2.C.de don.in-
ter virum:sed de iur.can.prohibetur quælibet fornicatio.xxxij.q.
257 4.nemo sibi,& ibi not.¶†clxxx.dñia. De iure ciuili dissoluiẽ mřĩ-
moniũ,si alter cõiugũ velit intrare monasteriũ,& intret, in auc.
258 đ nuptijs.§.distrahunẽ,sed iu.can.secꝰ.27.q.2.Agatosa. ¶†clxxxi.
dñia.De iure ciuili pñt ꝯhi nuptię inter cõsobrinos.C.de nuptijs.
l.in celebrandis,ꝙ non licet Iu.cano.qa qui attinet sibi in quar-
to gradu consanguinitatis,vel affinitatis,prohibetur contrahere
259 matrimonium.c.non debet.c.de consangui. & affini. ¶†clxxxij.
De iure ciuili durat patria potestas in omnẽ ætatem filij. Sed iu.
cano.soluitur patria potestas adueniẽte adulta ętate, quò ad ma
trimonium carnale & spirituale,& quò ad iuramentum. xx. q.2.
260 puella.24.q.3.tribus not.22.q.2.honorantur.¶†clxxxiij.De iu. ci-
uili viro non permittitur vxorem verberare.l.consensu.C.de re-
pudijs,tamen potest corrigere eam,vt 7.q.j. sicut alterius. l.respi-
ciendum.ff.de pęnis Sed iu.cano.clericis tantum est permissum
vxores suas peccantes custodire,ligare,& cogere eas ad ieiunia,
non tamen eas mortificare.33.q.2.placuit,& est ratio in clericis
261 potior,quàm in aliis, vt ibi not. ¶†clxxxiiij. De iure ciuili vxor
non potest vouere continentiam, nec contra, sine licentia alte-
rius coniugis.33.q.v.c.j.& 3.De iu.can.secus, quia rumpitur ma-
trimonium,si alter velit vouere castitatem, in auc. de nuptiis. §.
262 distrahuntur.¶†clxxxv.De iu.cano.siquis proponit exceptionẽ
peremptoriam post fundatam intentionem actoris, & cõtingat
cum in probatione deficere illius exceptionis,condemnaẽ acto-
ri in expensis.c.finem litibus,& ibi not. de dolo & contuma.Sed
de iure ciuili hoc,quod dicitur de expensarum cõdemnatione,
non habet locum,nisi in fi. causæ, vt victus victori condemneẽ
in expensis.C.de iudici.l. properandum. §.sinautem, & ibi nota.
263 ¶†clxxxvi. De iure ciuili pęna incestus, & adulterii mos est. 23.
q.v.relegentes.Sed de iu.cano.mulier adultera non occidiẽ, sed
detruditur in monasterium,secundum,quòd cauetur.C.de adul.
auc.sed hodie potest dici,quòd c.relegentes, potest loqui secun-
dum iura,quę erant ante ius antiquum,secundum quæ iura tam
adulter quàm incestuosus vtriusq; sexus gladio puniebatur. C.
de adulte.l.quamuis.ff.eo.l. si adulterium cum incestu. in princi.
264 ¶†clxxxvii.De iure cano.qui pro suis moriuntur sceleribus, nõ
traduntur ecclesiasticę sepulturę.23.q.v.placuit.c.fures,de furtis,
nisi fuerint in morte contriti.13.q.3.c.fi.Sed iu.ciuili non conce
duntur sepeliri alicubi,nisi prius petitum sit a principe.& cõces-
265 sum.ff.de cada.puni.l.i.ii.& iii.¶†clxxxviii.De iu.ciui nulla pęna
debet excedere quadruplum,instit,de actio.§.oẽs. Sed de iu.can.
aliter inuenitur iustitia suadente xvii.q.4. c. quisquis. c. cum de-
266 uotissimam.xii.q.ii.¶† clxxxix. dñia.De iure ciuili impubes non
iurat,& eius iuramentum nullum est.ff.de iureiur.l.qui iurasse, &
ar.in l.i.C.de falsa mone.& l.ii.§.i.C.de iura.calum.& auc. sacra-
menta puberum.C.si aduer.vendi.fallit in casu,vbi pupillus obli
gatur ex sacramento suo,vt si manumissus iurat præstare operas
manumissori.ff.de libe.causa.l.fin.Sed iu.cano.potest pupillus iu
rare,si sit doli capax,& si non seruat iuramentum,periurat. 22.q.
5.paruuli,& ibi de hoc ego dico, ꝙ satis probabiliter põt defen-
di,ꝙ etiam iure ciuili sacramentum pupilli doli capacis valeat,
267 vt not. in dic.capi. paruuli. ¶†cxc.dñia.De iure cano. eo ipso ꝙ
aliquis intrat hostium causa furandi,fur est,iste est tex.in c.tres ꝑ-
sonas 23.q.4.& ibi gl.de pęni.di.3.si propter,& c.sequen. sed iure
ciuili secus est,vt est tex.ff.de fur.l.vulgaris.§ qui furti.
268 ¶†cxci.differentia.De iure ciuili qui aliquid promisit, quod con
sistit in dando sub pęna, si aliquid omittatur dare,ad totam pœ-
nam teneẽ.ff.fa.ercis.l.hæredes.§.in illa.l.stipulationũ,& l. in exe-
cutione,de verb.ob.& plenè no.in l.si seruus. §. si plurium. siquis
cautio,sed iure canonico obstat exceptio,Inn.sequitur opi.Azo.
in c.suam,de penis,vt ibi plenè not.
269 ¶†cxcii.dñia.De iu.can.non licitè recipit aliquis aliquid,vt indi-
cet furem.c.qui cum fure.extra de fur.i.q.i. ex his verbis, cùm ibi
no.sed iure ciuili licitè potest quis accipere, vt indicet furem. ff.
de condicti.ob turp.causam.l.si ob turpem.ff.de præscrip. verbis.
l.solent,& ibi not.
270 ¶†cxciii.dñia. De iure ciuili transigere permittitur de crimini-
bus publicis,ingerentibus pęnã sanguinis,excepto crimen adul-
terii:de aliis verò criminibus publicis non licet transigere, vt in
crimine falsi.l.transigere. C. de transactionibus, & ibi not. quid
in priuatis.Sed iure canonico videtur aliud dicendum, secundũ
quod nullum crimen irrogat pęnam sanguinis,ita in causa spiri-
tuali nullo modo licet desistere pecunia accepta.c. fin. de rerum
permuta.no.2.q.3.§.in omnibus.
271 ¶† cxciiii. dñia. Inter pares communiter habitantes vt vir, &
vxor præsumitur matrimonium.ff.de ritu nuptiarum.l.in liberę.
Sed iure cano.potius præsumitur adulterium, nisi ostendatur so
lemnitas nuptiarum.30.q.5.aliter,& no.30.di. is qui nõ vxorem.
vide Ab.in c.ecclesia sanctæ Mariæ,de constitutionibus,vbi etiã
in foro seculari,quia in talibus leges non dedignantur. c. clerici,
272 de iudiciis.¶†cxcv. differentia. De iur. ciuili promissio pœnę in
matrimoniis non valet l. Titia.§.idem rñdit, de verb.ob.valet ta-
men promissio arrarum.C.de sponsalibus.l.fin.no in c.Gemma,
de sponsalibus:sed secundum canones nec promissio pęnę, nec
stipulatio arrarum valet in matrimoniis,d.c.Gemma, quia eadẽ
est ratio prohibitionis in pęnis & arris,ergo eadem iuris disposi-
tio.c.inter corporalia,de translatio. prælatorum.
273 ¶†cxcvi. dñia. De iure ciuili si quis offerat se liti, condemnatur,
ac si possideret,quæ petuntur.l.is qui se.ff.de rei vendi. ff. de petit.
hæredi.l.is qui se liti.sed iur. cano. in negociis ecclesiarum cessat
hoc ius,ne delictun personę redundet in damnum ecclesiæ. 21.
q.6.si episcopum.cap. ecclesia Sanctę Mariæ.vt lite penden.& ibi
hoc no.in gl. fi.
274 ¶†cxcvii.differentia.De iure ca.ad probandam consanguinita-
tem admittitur testimonium de credulitate & de auditu.c. quo-
tiens.c.licet,de testi.sed iure ciuili non reperitur, quòd hæc pro-
batio in hoc casu admittatur.
275 ¶†cxcviii.dñia. De iure canonico in cã mřimoniali sñia potest
ferri sine scriptis. c. Albericus. de test. & ibi no. sed iure ciuili nõ
inuenitur,ꝙ hoc casu possit sñia ferri sine scriptis. C. de senten.
ex breuiculo recitan.l. fi. & ibi not.
276 ¶†cxcix.dñia.De iur.ciuili.d.vnius testis non creditur. l. iurisiur.
C.de testi.sed de iure cano.aliquando creditur vni testi, qñ non
est pręiudicium alicuius.puta,quęritur inter aliquos,vtrum quis
sit baptizatus,vel ecclesia sit consecrata.di.4.paruulos.c.cũ itaq;,
& quando quęritur,vtrum aliquis egerit pęnitẽtiam. c.nemo,de
simonia,& de pęniten. c.omnis vtriusque sexus.
277 ¶†cc.differentia.De iure ciuili Abb.iurat de calum. in causa mo
nasterij in animam suam;quia personam habet legitimam, & cã
fit cum eo tanquam cum legitima persona.C.de iura.calum.l. 2.
§.ꝙ obseruari,& §.hoc etiam,& ibi not.C.de epi.& cle.auc. cau-
sa quæ sit.sed de iu.can.debet iurare in animam maioris partis cõ
uentus.c.præsentium,de testi.no.in c.dudum, de electio.
278 ¶†cci.dñia.De iure ciuili magis absolutè compellũtur testes fer-
re testimonium,quàm iu.ca. C.de test. l. quoniam liberi. c. super
eo.de test.& Inno.in c.j.eo.ti.De iu.can.non sunt compellendi,
nisi cum alię ꝓbationes haberi non possunt.24.q.3.quamquam.
279 ¶†ccii.dñia.De iure ciuili frater non potest accusare fratrem de
magno crimine.C.q accu.non pñt.l.si magnum,& eo tit.l.si soro
rem,sed de iu.can.frater pt accu.fratrẽ de heresi.c. lřas,de præsum
ptionibus.c.si audieris.xxii.q.5 xiiii.dis.diaconi.
280 ¶†cciii.dñia De iu.ca.pt fieri sequestratio pp contumaciã rei de
dolo,& cõtu.c.ex lřis,sed iu.ciui.in eo casu nõ fit sequestratio. C.
de ꝓhibita seq.l.j.& ibi nõ.itẽ in alijs fit seqstratio tam de iu. can.
quàm

quàm de iu.ciu.& ſunt expreſsè,& no.in c.dilectus,de ſeq. poſ.&
281 fructuum.¶†cciiij.dr̃ia.Iure ciuili nō procedit̃ ad diffinitiuā ſine
litis conteſt.niſi in cā appellationis.C.de temp.appel.l.fi.§ illud,
ſed de iure cano.in cauſis mr̃imonialibus, vbi agitur de fœdere
matrimonij non diſſoluendo,& in cauſis electionum, bene pōt
procedi ad diffinitionem abſq; litis conteſt.c.j.c.qm̃.§ porrò, vt
282 lite non conteſtata.¶†ccv.dr̃ia.De iure ciuili clericus poteſt cō
ſentire litigare coram iudice non ſuo,dum tñ eccleſiaſtico.C.de
iuriſ.omn.iu.l.j.ff.de iudi.l.j.& 2.C.de epiſ.audi.auct. ſi qui ex con
ſenſu & l.epāle,ſed de iure cano ſecus,niſi conſenſus ſui epiſco-
pi accedat c.ſignificaſti,de foro compe.3.q.3.non liceat.xj.q.2.c.
283 j.& 2.¶†ccvj.dr̃ia.De iure ciuili ſiquis ꝯxit in vno loco,pōt cita-
ri a iudice illius loci,ſi in loco inueniatur,& ſi non veniat, poteſt
mulctari,& omni remedio pretorio compelli, vt veniat, prout
probatur.ff.de iudiciis l.hæres abſens,ſed iu.can.poteſt iudex loci
ꝯctus ſolummodo pronunciare, & iubere bona poſſideri, vel
pronunciare de mittēdo, ſi alibi conuentus exiſtat,vt probatur
per Inno.de foro compe.c.Romana,& Innoc. in c. licet, eod.tit.
284 ¶†ccvij.dr̃ia.De iure can.clerici Pariſius cōmorantes,vel in cau
ſis pecuniarijs poſſunt cōuenire laicos coram epiſcopo.c.ꝙ cle-
ricis,de foro compe.quod non eſt de iure ciuili, poteſt tamen di
ci,ꝙ ſit ratio,quia epiſcopus eſt ibi comes: vt ibi no.
285 ¶†ccviij.De iure ciuili pluribus diuerſis actionibus perſonalib.
poteſt quis conuenire eundem coram diuerſis iudicibus, niſi ra-
tio connexitatis impediat.ff.de quibus rebus ad eundē iud. eat̃.
l.j.& 2.& C.de iud.l.nulli.l.ſi pariter,de liberali cauſa, ſed de iure
canonico ſecus.c.quia nonnulli,qđ eſt.c.fi.cum ibi no. dē reſ.
286 ¶†ccix.dr̃ia.De iure ciuili filiusfa.in omnibus cauſis regulariter
non poteſt eſſe in iudicio abſq; conſenſu patris,niſi in caſtrenſi,
vel quaſi.C.de bonis quę libe.l.cū non ſolū.l.2.ff.ad Macedo.ſed
de iu.can.filiusfam.in ſpiritualib.pōt eſſe in iudicio ſine conſen-
ſu patris,ſed p̃t reqri auctoritas ſui prælati,vide Inn.in c.accedēs,
de prob.in c.indecorū,de ęta.& quali.& in c.fi.de iudi. in vi.
287 ¶†ccx.dr̃ia.De iure ciuili p̃t fieri prorogatio iuriſdictionis de ꝑ
ſona ad ꝑſonā in hn̄te iuriſdictionē ordinariā,de iud.l.2.in prin
cip.ſed de iure cano.ſecus.c.pe.& gl.de offi.delega.& ibi no.
288 ¶†ccxj.dr̃ia.De iu.ciu.parentes nō poſſunt eſſe teſtes in cauſis,&
ꝯctibus filiorum.C.de teſt.l.v.ff.de teſt.l.teſtis idoneus,ſed iu. ca.
ꝯ.ſ.in ꝯhendo,& dirimendo mr̃imoniū.35.q.6.vr̃ nobis & c. ſu-
289 per eo.de teſt.¶†ccxij.dr̃ia.Ea q̃ deſiderant cauſæ cognitionē,&
decreti interpoſitionē,& expediunt̃ offic. iudi.non delegant̃.ff.
de offi.proconſulis.l.nequicq̃.§.vbi decretum.Sed iu.cano.ſecus,
de offi.ar.c.ad hæc,& no. Inno. de religio. domibus.c.cōſtitutus,
290 & Bal.in d.§.vbi decretum.¶†ccxiij.dr̃ia. Iure ciuili ordinarius
cauſas medias non poteſt committere,niſi ex iuſta cā, & appel-
lo medias cauſas, pecuniarias a ccc.aureis.ſ.C.de peda.iudicibus.
l.placet,& ibi no.Sed iu.ca.poteſt ꝯmittere ſine aliqua iuſta cā:
dum tamen ſe malitioſè exonerare non quærat.c. paſtoralis, in
prin.de off.delega.& ibi not.& c.ſi pro debilitate.eo.tit.quamuis
291 p̃dicta decre.in delegato a principe,vel Papa loquat̃.¶†ccxiiij.
dr̃ia.De iu.cano.teſtes non ſunt compellendi in criminali cā: vt
not.plenè de teſt.cogen.c.dilectorum,& ibi no.Sed iure ciuili te
ſtes in qualibet cauſa compelluntur excep. quibuſdam perſonis.
292 l.lege Iulia.de teſt.& l.inuit.eo ti.¶†ccxv.dr̃ia.De iure ciuili nō
poteſt fieri poſitio de mera negatiua:quia ea ſunt ponibilia, quę
ſunt probabilia:ſed mera negatiua non poteſt probari.C.de pro-
bat.l.actor,& loco probationis inductæ ſunt poſitiones: vt in §.
fi.in auct.de his qui ingrediuntur ad appellandum.§.fi.& no. in
l.2.§.obſeruari.C.de iura.calum. de æquitate verò canonica me-
rę negatiuę poteſt fieri poſitio: licet alias probari non poſſit: &
inde ęquum videatur: vt eſt tex.in c.j.de confeſſis,in 6. Ale. in l.
inter ſtipulantem, in prin.de verb.ob.vbi plenè circa poſitiones
293 & circa capitula.¶†ccxvj.dr̃ia.Iu.can.minor cenſetur maior,&
ſic poteſt conſtituere procuratorē in cauſa matrimoniali,& ſpi-
rituali.c.ex parte,de reſt.ſpol.ſimile in voto.xx.q.2.c.j.& 2.item
in alio caſu,cum minor mortem patris exequitur, vel cum agit
de teſtamento patris,xx.q.3.de crimine,ſed iure ciuili ſecus. C.q
legiti.perſonam.ff.de minoribus.l.ait prætor.§ geſtum.
294 ¶†ccxvij.dr̃ia.De iure ciuili teſtes ſenes,& valitudinarii nō com
pelluntur ad teſtimonium ferendum.l.inuiti.ff.de teſti.4. q.3. in-
uiti.Sed iu.cano.compelluntur propter peccatū. c.j. de crimine
falſi.xj.q.3.quiſquis,de iudi.c.nouit.c.ſiqui.de teſtibus, in glo.
295 ¶†ccxviij.dr̃ia.De iu.ciuili recuſatio iudicis debet fieri intra xx.
dies,vt in auc.offeratur.C.de litis conteſt.& in auc.& conſequē-
ter.C.de ſenten.Iure verò canonico ante litem conteſta. ſeu vſ-
que ad dilationem decurſam ad proponendas exceptio. dilato-
rias.c.2.requiris.§.3.in glo.de appellatio.
296 ¶†ccxix.dr̃ia. De iure ciuili reſcripta ſunt perpetua, nec finiū
tur anno regulariter.l.falſo.C.de diuer.reſcriptis. Iure verò cano
nico finiuntur anno,ſiquis eis non vtatur.c. ſinautem. c. ex par-
te.c.plerunq;.de reſcriptis.Glo.tamen in d.c.ſinautem ſoluit ali-
ter iſtud contrarium ſed ipſa non tenetur per doc.
297 ¶†ccxx.dr̃ia.De iure ciuili non tollitur terminus dandus reo ad
deliberandum,an velit cedere,vel contendere, licet p̃ceſſerit ci
tatio quantuncunq; narratiua negotij,iuxta auc.offeratur. C. de

litis conteſt.Iure verò cano.ſecus eſt: quia ſi per citationem po-
tuit eſſe inſtructus,non datur terminus ad deliberandum.c.2.de
298 dila.& ibi no.¶†ccxxi.dr̃ia.De iure ciuili poſtliminio reuerten-
tibus datur reſciſſoria.ĩ.quadriennium,inſtitu.de actio.§.rurſus,
& C.de in integ.reſti.l.fi.Sed iu.cano.non currit eo tempore pręſ
ſcriptio,& non dabitur reſciſſoria.xvi.q.3.poteſt, de hoc not.de
299 offi.or.c.paſtoralis.¶†ccxxij.dr̃ia.De iure ciuili furtū eſt contre-
ctatio rei alienæ inuito dño.ff.de fur.l.j.§.furtum.Azo in ſum.de
fur.in prin.ſed de iu.cā.furtū largè ſumit̃ ꝓ oī vſurpatione.14.q.
300 5.dixit dñs.§.j.¶†ccxxiij.dr̃ia.Lex ciuilis virilē ętatē interpretat̃
25.anno.ff.de min.l.j.l.fi.C.de his q veniā ęta. ſed ius canonicū
aliter interp̃tat̃ virilē ęta.ſ.xxx.annorū.c.ep̄us,& ibi not.77.diſt.
301 ¶†ccxxiiij.dr̃ia.Licet de rigore iur.ciui.eccleſia lucret̃ p̃tiū emē-
tis rē eccleſię in caſu nō ꝯceſſo a iure.l.iubemus.§.ſanè.C.de ſac.
ſan.eccl.tñ de æqtate canonica,ſi eccleſia ſit ex ipſo p̃tio locuple
tata,tenet̃ reſtituere emptori,vt Pau.de Lia.in cle.j.de reb.eccle.
nō al̃.plenè Io.de Imo.in c.ad audiētiā,de reb.eccle.nō alie.Cy.&
302 Bal.in auc.q res,de ſac.ſan.eccle.¶†ccxxv.dr̃ia.De iure can.con-
cubinę clericorū efficiunt̃ ſeruę,ep̄us dēt eas vēdere c. qdā.81.
di.ſi nō hn̄t filios,ſi verò hn̄t filios,detrudunt̃ in monaſterio, ne
filii pereāt,ſm gl.ibi ꝑ c.fraternitas.34.di.Secus de iure ciuili; qa
303 nō reperit̃,ꝙ efficiant̃ ſeruę de iure ciuili.¶†ccxxvi.dr̃ia.De iure
ciuili ꝓcedit libellus purus ad reſciſſ. ꝯctus,qn̄ qs eſt decept⁹ vl-
tra dimidiā iuſti p̃tii ſm cōem ſn̄iam legiſtarū in l.2. C. de reſci.
vend.Secus de iur.can.q a dēt eſſe alternatiuus,vel reſcin.vel peti
ſuppleri iuſtū p̃tiū.c.cū dilecti,de empt.& vend.ſm Imo.in c.cū
304 cām,de emp.& vend.¶†ccxxvii.dr̃ia.De iur.can.eſt dare ꝯclū p̃-
carię ſm Imo. in c.j.de p̃cariis:ſecus de iure ciuili, vt ibi per eum,
305 ¶†ccxxviij.dr̃ia.De iu.cano.ſterilitas afficiēs magno incōmō co
lonū facit,vt ſit locus remiſſioni.c.ꝓꝑ ſterilitatē,de locato, ſecus
de rigore iuris ciuilis.l.ex ꝯducto.§.j.ff.loca.voluit Ioan.de Imo.
in d.c.ꝓꝑ ſterilitatē,in gl.2.circa ſolonem ꝯrii.d.l.ex ꝯducto.§.j.
306 ¶†ccxxix.dr̃ia.De iu.can.& in terris eccleſiæ Emphyteuta eccle
ſiæ ceſſans ꝑ biēniū ſoluere p̃t purgare morā incōtinēti,ꝑ. c.po-
tuit,de locato.ſec⁹ in terris imperii plenè eſt in emphiteuta pri-
uati,qa nō p̃t purgare morā.l.2.C.de iure emphi. vt plenè decla-
rat Io.de Im.c.potuit in gl.an̄pe.& licet dicat doc.nō ponere, tñ
nō vidit Bal.ĩ l.magnā ĩ repe.pe.carta.Ang.ĩ l.ſi ĩſulā.ff.de verb.
ob.& Lud.in l.& ſi poſt tres,ſi qs caut.q ponūt,dixi ēt ĩ 147.dr̃ia.
307 ¶†ccxxx.Vaſallus nō p̃t de feudo ēt ꝓ aīa diſponere, vel legare.
c.j.§.donare,qual̃r olim feudū po.aliena,& c.ĩperialē,de ꝓhi.feu.
alie.ꝑ Fed.& hoc de iure ciuili.De iur.verò cā.ſecus,qa p̃t diſpo-
nere,ſm Hoſt.in c.qa pleriq;.de ĩmunitate eccleſiarū,q ita diſpu
tauit,vt refert,& ſeqt̃ Lud.in ſuis ſing.in tit.de feud.in 4.ſinglr̃i,&
308 dicit illud dictū eſſe ꝑpetuò mēti tenēdū.¶†ccxxxi.De iu.cano.
Calix,patena,& aliæ res deputatæ ad cultū diuinū nō pn̄t pigno-
ri obligari,niſi iuſtiſſima neceſſitate ĩſtāte.c.j.de pignorib. ſec⁹ đ
iur.ciui.ēt in caſu inſtātis neceſſitatis nō pn̄t pignorari,ſm gl.Go.
& Inn.in d.c.j.ſed Hoſt.vt refert Io.de Imo.tenet ꝯriū, ꝙ immo
nulla ſit dr̃ia ĩter ius canonicū,& ciuile:qa ĩ d. c. caſu pn̄t vtroq;
iure obligari p̃dictę res; vt ĩ §. ijſdē pęnis ĩ auc.de nō alienādis,&
ĩ l.ſancim⁹.cū ibi no.C.de ſac.ſa.ecc.& ſic gl.d.c.ij.de pignorib. nō
309 vr̃ bn̄ loq,dixi ſ.ĩ cl.dr̃ia.¶†ccxxxii.dr̃ia.De iur.ciui.vxor ē ĩ ptāte
pr̄is,& nō viri,niſi quoad debitū carnis,& operādū.l.ſi vxorē,&
ibi no.C.de ꝯdō.inſertis,& inſti.ad Tertul.§.j.ĩ fi.l.ſicut,de ope.li-
ber.ſed iure lōgobardo erat ſub ptāte viri:aliq tñ tenēt,ꝙ de iur.
can.eſt ſub ptāte viri,ar.c.mulieres,de ſen.excō.ſed Angelicus in
ſumma,in ver.vxo.nō credit eſſe diuerſitatē inter ius canonicū,
310 & ciuile.¶†ccxxxiii.dr̃ia,ſm leges iudex dat⁹ vt cognoſcat de ꝓ-
prietate,nō p̃t cognoſcere de poſſeſſorio.C.ſi a nō cōpetē. iudi.l.
ſi de ꝓprietate,ſm canones cognoſcit ēt de illa cā poſſeſ.c.paſto
ralis.de cā poſſeſſionis,ĩ gl.2.& intellige vt ibi ꝑ gl. vel dic ſi hoc
nō placet,ꝙ priuatorū ꝯſēſus pn̄t ꝯſtituer̃ quē alias iudice, q p̃it
311 iuriſdictioni,ſm canones non niſi de ꝯſenſu ſui ep̄i.¶†ccxxxiiij.
dr̃ia.Maxima,media & minima capitis diminutio al̃r accipiunt̃
ſm leges,& al̃r ſm canones,de accuſatio.c.qual̃r & qn̄.cl.2.c.fi.đ
312 pignorib.vide Bal.in peculio,ĩ verbo capitis.¶†ccxxxv.dr̃ia. Se-
cūdū leges legat⁹ prĩcipis cū mittit̃ ad ꝓuinciā dēt viuere đ reb.
fiſci,vel imꝑatoris,ſm canones legati Papę al̃r recipiunt̃,de off.
313 or.c.inter,in gl.fi.¶†ccxxxvi.dr̃ia.ſm leges ĩ libello accuſatorio
ponunt̃ noīa imꝑatoris,& ꝯſulū.& ſm canones loco illorū po
nunt̃ noīa Papæ,& ep̄i.2.q.8.libellorū,& ibi no.in gl.j.ꝑ Archid.
314 ¶†ccxxxvii.dr̃ia:ſm leges proponēs plures actiones in libello, ſi
ſunt diuerſæ;tūc certus de iure ſuo eligere dēt,ſec⁹ ſm canones,
315 ſm quos plures admittunt̃,de elec.c.q̃relā.ſuꝑ gl.2.¶†ccxxxviii.
dr̃ia:ſm leges,q bonis ceſſit,nō ꝯuenit̃ poſtea niſi inquātū facer̃
p̃t.l.is q.ff.de ceſſione bonorū:ſecus ſm canones in eo,q extorſit
vſuras,& nō hēt in facultatib.qa ſi poſtea ꝑueniat ad pinguiorē
fortunā,tenet̃ in ſolidū,nec hr̃ rō,ne egeat:vt eſt gl. no.ĩ c.cū tu.
316 in gl.in verbo,ĩ facultatib.de vſuris.¶†ccxxxix.ſm leges vēditor
p̃ciſè nō tenet̃ dēre rē vēditā,ſed ſufficit,ꝙ det intereſſe,iux.not.
ꝑ Bar.in l.ſtip.nō diuidunt̃,de verb. obli.ſecus ſm canones. c. cū
317 lo.herem ſm Hoſt.in gl.j.& ibi vide Abb.de fid. inſtru.¶†ccxl.
dr̃ia.De iure ciuili licitū eſt ludere cā ꝯuiuii.l.qđ conuiuio.ff.de
aleatorib.ſecus ſm canones,ſm Phi.& Gof.in c.inter dilectos,in
gl.3.

gl.3.de exceſſi.p̃latorū:qa clerici dēnt vitare ꝯuiuia, c. nō opor-
tet.c.ꝯuiuia.43.di.& ēt laici ſm Gof.niſi ex quadā caritate faciāt.
318 d.c.ꝯuiuia.vide Ab.in d.c.inter dilectos.¶†ccxlj.dr̃ia.De iu. ciu.
teſtes pn̄t ꝓduci,poſtq̃ eſt ꝯcluſū in cā:dūmō teſtes apti nō ſint,
vt in auc.de teſtib.§.nō multa,vſq; ad §. ſancimus, Azo. in ſum-
ma e.ti.§.itē tria.De iure verò cano.poſtq̃ ꝯcluſū eſt in cā, vel re
nūciatū ꝓbationib.nō pn̄t ꝓduci teſtes.c.cū veniſſent,de teſtib.
c.de teſtib.in gl.c.cū dilectus,de fid.inſtru.voluit Bald.in peculio
319 in verbo.teſtes in 2.carta.¶†ccxlij.dr̃ia.De iu.ciu.ſubtrahens ad-
uerſario ꝓbationes puniri p̃t:nō tñ ꝑ hoc ꝯdēnat̃, nec ꝓ ꝯfeſſo
hēturːvt no.gl.in l.ꝓuidēdū,in fi.C.de poſtulādo.De iur.cano.p̃t
puniri ꝑ iudicē,& illud,qđ ſubtrahit,hētur ꝓ vero. c. cū cām,de
320 teſtib.& c.ꝑuenit,& Bal.ĩ peculio ſuo,ĩ ver.ſubtrahēs.¶†ccxliij.
dr̃ia.De iu.ciu.reus dānatus de crimine audit̃ de innocētia ꝑpe-
tuò.l. abſentē.de req.reis.De iu.can.aliud ſtatuit̃ in crimine hr̃ſis
qa nec poſt annū audit̃.c.excōicamus.§.j.in gl.ſed vr̃, de hr̃ticis.
321 Bal.in ſuo peculio,in verbo reus dānatus.¶†ccxliiij.dr̃ia.De iur.
ciu.reſcripta ꝑ mēdaciū & ſubreptionē impetrata an valeant, &
qua pęna puniat̃.Bal.in peculio in verbo reſcripta,dicit, ꝙ tenet̃
pęna falſi,& temerationis.ff.de falſis.l.ſi.qs obrepſerit.Azo ĩ ſum.
C.ſi ꝯ ius vel vtilit.publ.§.j.De iu.can.nō imponit̃ pęna, ſed ēt ſi
doloſè factū eſſet caret impetratis. c. ſuꝑ literis,de reſcrip.c.fi. de
322 crim.fal.Bal.vbi ſ.¶†ccxlv.dr̃ia.Ordinās p̃t de iur.ciuili recipere
ab ordinato aliqd,vt no.in auc.de ſanct.ep̄is. §. ꝯſuetudinib. De
iur.can.nihil recipi p̃t ꝓꝑ vitiū ſymonię,vt no. Bal. ĩ peculio ſuo
323 in verbo,ordinās.¶†ccxlvi.dr̃ia.Presbyter nūqd ſit exēptus a pa
tria ptāte,vide diuerſitatē inter ius canonicū & ciuile poſitā per
324 Bal.in ſuo peculio in verbo,p̃sbyter.¶†ccxlvii.dr̃ia Priuata ſcri-
ptura,de iu.ciu.nō facit fidē ſm Bal.in peculio in verbo,priuata,
allegātē.l.liberti C.de religioſ.& ſumpti. fune. De iu. verò can.ſi
reperit̃ ſcripta in aliqua col.vel lapide,ei ſtari dēt.c.cū cām.in gl.
de ꝓbatio.qdā ꝯ in c.j.de fide iuſtru.iō ſm ipſum vide Bar.ĩ l.nu-
325 da.ff.de don.¶†ccxlviii.dr̃ia.Priuatū carcerē exercēs punit̃ de iu
re ciuili pęna capitis.l.i.C.de priuatis carce.De iu.ca. ſi exercet̃ in
clericū nō ligatū,ſed parietib.detētū,eſt pęna excōis.c. nuper. §.
nos igit̃,de ſen.exco.in gl.& Bald.in peculio in verbo,priuatum.
326 ¶†ccxlviii.dr̃ia.De iu.cā.eo.mō quo acqrit̃ poſſeſſio,eo mō am-
mittit̃.c.i.de reg.iu.ĩ gl.De iur.ciu.ſi poſſeſſor rei mobilis incipait
a ſolo aīo,ſolo aīo ꝑditur,ſm opi.Iac.& Azo.in l.poſſideri.§.in a-
mittēda,de acq.poſſeſ.& Azo in ſum.eo.ti.§.fi.& Bald.in ſuo pe-
327 culio in verbo,poſſeſſio.¶†ccl.dr̃ia.De iu.ciui.nō p̃t ptās punire
cōmittētes ꝯ eū iniuriā,vel ſuos officiales, nec iudicare interlo-
quēdo,vel diffiniēdo,niſi vſq; ad lit.ꝯteſt.ſm quoſdā, vt declarat
Bal.in peculio ſuo in verbo,ptās nunqd.De iu.can.diſtinguit̃, an
iniuria illata iudici,vel officialib. ipſos tm̃ tāgat, & tūc nō p̃t co-
gnoſcere.Aut impedit̃ publica vtilitas,vel iuriſdictio ſua, vel vti
litas eccl̃iæ ſuę ex dicta iniuria,& tūc p̃t punire.c.Romana.de pę
328 nis.¶†ccli.dr̃ia.De iure ciu.reſcripta ſunt ꝑpetua.l.falſo.C. de di
uerſis reſcriptis,exceptis reſcriptis nūdinarū,q b.ſpacio decē āno
rū p̃ſcribit̃.l.j.ff.đ nūdinis,de iu.cā.ſiqs nō fuerit vs⁹ reſcriptis do
lo,ſolo anno tollit̃.c.ſinautē.c. ex p̃te.c.plerūq;.de reſcriptis.Bal.
329 in peculio in verbo,reſcripta¶†.cclij.dr̃ia. Recuſatio iudicis de-
bet fieri an̄ xx.dies de iure ciu.auc.offerat̃.C.de lit. cōt.de iu.can.
pōt fieri qn̄cūq; an̄ lit. cōt. vel dilationē datā ad opponēdas ex-
ceptiões dilatorias,niſi lite cōt.ſuꝑueniat noua cā.c.ij.reqris.§.iij.
330 in gl.de app.Bal.in peculio in verbo,recuſatio.¶†ccliij.dr̃ia. De
iu.ciu.diuerſo mō dr̃ qs pubertati ꝓximus,& diuerſo a iure can.
tā in maſculo q̃ in femina,ſm Bal.in peculio in verbo,puberta-
ti ꝓximus,allegādo c.ꝯtinebat̃.in gl.de deſpōſ.impube. licet di-
331 cat forte in mr̃imonijs hr̃e locū.¶†ccliiij.dr̃ia.De iu.ciu.plurib.
ꝓcuratorib.ab vno ꝯſtitutis qualiter agere poſſint, vide Bal. in
ſuo peculio in verbo,ꝓcuratorib.plurib.q dicit,ꝙ de iu.ciu.ēt ſi
ſint diuerſis tēporib.ꝯſtituti, q libet pōt admitti ꝓ parte,& vnus
ſine alio nō admittit̃.l.pluribus.ff.de procu. Azo in ſum. §. quid
ſi plures.l.qui procuratorio.§.fin.cum duabus ſequen. de procu.
de iur.verò cā.plurib.ꝓcuratorib.ꝯſtitutis ſimul, melior eſt cōd.
occupātis,vel iudex vnū eligere debet, nec vr̃ referri,dicat in ſo
lidū,vel nō.l.ſi plures.§.q̃uis.de admi. tutō. & c. nō iniuſte.in gl.
332 de procu.¶†.cclv.dr̃ia.De iu. ciu. ꝓcurator nō iurat de ca. l. ij.§.
ꝙ aūt & §.ꝙ obſeruari.& auct.principales.ibi ſignata. C. de iura
mē.cal.& Azo in ſum.eo.ti.de iur.can.vr̃,ꝙ iuret ꝓcurator, c.p̃-
ſentiū.§.ſi verò cū de teſtib.ibi.prius p̃ſtito iuro a ꝓcuratore:ſed
ſm Bal. ĩ ſuo peculio ĩ verbo, ꝓcurator,vbicūq; decretales dn̄t,
ꝓcuratorē iurare,ĩtellige ꝓcuratorē ꝓ ſindico,vel ꝓcuratorē ha
bētē ltīmā adminiſtrationē.c.j.de iura. cal.c.in ꝑtractādis.& c.fi.
333 đcretales abutunt̃ vocabulo,ꝓcurator.¶†cclvj.De iu.ci.ſm Bal.
in ſuo peculio in verbo, ꝓcurator, ꝓcurator nō pōt trāſigere, ſi
nō ē in rē ſuā.ff.de ꝓcur.l. mādato. C. de pactis.l.trāſactionis, de
iure cano. ꝓcurator ſimplex hn̄s gn̄ale mādatū q̃uis nō habeat
liberū,ſi ſequat̃ in ꝓcuratorio clauſula de rato, pōt trāſigere.c.ꝑ
tuas.in gl.c.cōtingit.de trāſ.c. dilect⁹. de religioſis domib⁹,in gl.
334 ¶†cclvij.dr̃ia:de iu.ciu.medicina nō ꝯtinet̃ appellat. alimētorū.
ff.de pe.leg.l.q penū.& Bal.in peculio in verbo,medicina, de iu-
re cā. q ſumit medicinā,nō cēſet̃ ieiun⁹, & ēt ſacra ſunt capiēda
335 a ieiunis,de ꝯſ.di.5.ieiun⁹,c.ex p̃te.de celebra.miſſarū.¶†cclviij.

De iu.ciu.eſt dr̃ia in nūtiatiōe noui oꝑis a iure can.qa de iu. ciu.
qn̄ fit nūciatio ſuꝑ oꝑe,hēt electionē ille,cui nūciat̃,velit pręſta
re cautionē de opere demoliēdo, vel docere de iure ſuo infra
tres mēſes.l.p̃tor.§.hoc interdictū.& l.ſtip.§.j.de operis no.nū.gl.
in l.fi.C.de ędifi.priuatis.De iu.verò cā. eſt eꝯ: qa poſt nūtiatio-
nē eſt in elec. nūciātis,velit cautionē recipere,vel velit, ꝙ de iu.
mōſtret̃ infra tres mēſes.c.pē.in gl. & in pluribus.c. eiuſdē tit. &
Azo in ſumma de ędifi. priuatis.& Bal. in ſuo pęculio in verbo,
336 nūtiatio.¶†cclix. dr̃ia. De iu. ciu. ſuꝑ mr̃imonio pōt trāſigi ſm
Bal.in peculio in verbo,matrimonij.De iu.can.nō. c.fi. de trāſa-
ctionib⁹,in gl. & ibi Bal. in ſuo peculio in verbo, mr̃imonij,po-
nit aliā diuerſitatē inter ius canonicū & ciuile. Nā de iure ciuili
impoſſibilis,vel turpis ꝯditio impedit mr̃imoniū.inſtit.de inuti-
libus ſtipulationibus.§.impoſſibilis.Azo in ſumma eo.ti.§.inuti
lis.De iure cano.nō irritat̃ ꝯctus ſpōſalitiorū, vel mr̃imonij.c.ij.
& c.fi.de ꝯdi.appo.& ibi gl.niſi ſit talis cōditio,quę ſit ꝯ ſubſtātiā
337 mr̃imonii,vt ibi.¶†cclx.dr̃ia.De iur.ciu.laicus in ſpūali re p̃t eſſe
arbiter,cū nō ſit ꝓhibitū,& eſt edictū ꝓhibitoriū de arbitris, in
quēcūq; maiorē.xx.annis p̃t cōpromitti de quacūq; re, vt no.per
Azo.in ſum.de arbitro.§.arbiter,de iur.can.ſine ſuperioris licen-
tia nō p̃t cōpromitti ſolū de re ſpūali,vel cōnexa,de ſuperioris li
cētia p̃t cōpromitti in laicū & in clericū,de arbi.c.cū ꝯtingat.in
338 gl.in c.cū te.de off.del.Bal.in ſuo peculio ĩ verbo,laicus.¶†cclxj.
dr̃ia.De iu.ciui.ſi iuraui ſeruare ſtatuta & ꝓmiſi ſeruare futura,te
neor ſeruare.l.ſi ſeruitus,de ſeruit.ruſt.p̃diorū,de iur.cano.ꝯ, ꝑ c.
pen.de iureiurā.dic ſm Bald.in ſuo peculio in verbo, iurās, ꝙ ſi
ſeruare ſtatuta ē modici p̃iudicij iurāti,tūc tenet̃ ſeruare, aut ma
339 gni,& nō tenet̃,at.l.fi.C.q̃ res pig.oblig.pn̄t.¶†cclxii.dr̃ia. De iu.
cā.indiſtinctè in crim nō defert iur̃m ſed reus abſoluit̃, ſi actor
plenè nō ꝓbat.c.tā lr̃is,de teſt.in gl.ſed de iure ciuili actore ꝓbā-
te ſemiplenè,& ſit honeſta ꝑſona,ſiue in ciuili, ſiue in criminali
defert̃ iur̃m actori.l.in bonęfidei.C.de iur.calū.l.ij.§.quacūq; aūt.
C.vñ vi.l.ſi qn̄,Azo in ſumma de reb.credi.§.illud,Bal.in ſuo pe-
340 culio in verbo iur̃m.¶†cclxiij.dr̃ia;hipoteca tacita qn̄ de iur.ciu.
inducat̃,vide.C.& ff.q b.modis pignus tacitè ꝯhit̃,ſed de iur. can.
eſt caſus, vcꝫ, ꝙ ſoluēs hēt bona vſurarij tacitè obligata,vt c.tua
nos.ex̃ de vſuris,in gl.& c.cū tu.eo.ti.& Bal.in ſuo peculio ĩ uer-
341 bo,hipoteca.¶†cclxiiii.dr̃ia.Interrogationes ĩ iudicio qn̄ & qua
liter fieri pn̄t,dic ſm Bal.in ſuo peculio ĩ verbo,interrogationes,
ꝙ de iure ciuili pluries p̃t fieri interrogatio,& qđ negauit ꝯfiteri,
& ꝑ ĩſtrumēta de nouo repta & ꝓducta.C.de iur.cal.l.ii.§.ꝙ ob-
ſeruari,& vbicūq; æqtas mouerit.l.vbicūq;.ff.de interroga.actio
nib.ſed de iur.can.facta poſitione,vel interrogatione nō p̃t ꝯriū
ponere, vel rn̄dere ponēs,& idē aduerſarius q poſt ponit, vel rn̄-
det.c.ſtatuimus, de ꝯfeſſ.in vj.in gl.& hoc,ne ꝑ rn̄ſionē alteri⁹ ex
litigatorib.hēat incurrere ꝑiuriū,vide Bal.in peculio in verbo,in
342 terrogationes.¶†cclxv.dr̃ia.De iur.ciu.ĩterruptio facta ſuꝑ actio
ne ꝑpetuat̃ ĩ 30.annos,q̃ uī de ſui natura ꝑpetuata tā in ꝑſonā q̃
in re nō redibitoria,& alia q̃ minori tp̄e tollit̃.l.ſicut.C.de p̃ſcri.
30.annorū,de iure tñ can.ꝑ p̃ſcriptionis ĩterruptionē factā ꝑpe-
tuat̃ in 40.annos.13.q.j.c.p̃ter.& c.paſtoralis.§.p̃t.de off. ord.ĩ gl.
343 Bal.in ſuo pęculio in uerbo,interruptio.¶†cclxvi.dr̃ia.De iu. ca.
inſtrumētorū amiſſio ꝓbat̃ ꝑ ſacr̃m,& probat inſtr̃i tenorē,& ꝙ
nullo uitio falſitatis erat ſuppoſitū, & dēnt eſſe teſtes diſcreti, q
cognoſcāt falſitates,& literas,c.cū olim eſſemus apud Peruſiū. đ
priuilegiis,in gl.& Bal.in ſuo peculio in uerbo, inſtr̃orū amiſſio,
ſed de iur.ciu.ſi nō facto,ſed al̃r caſu fortuito amittit̃,dēt ꝓbari ꝑ
teſtes litteratos,q dicāt,ꝙ uiderūt pęnes creditores inſtr̃um talis
tenoris,uel aliqđ exēplū. C.de fide inſtr̃orū,qđ declara, ut ꝑ Bal.
344 ubi ſ.¶†cclxvii.dr̃ia.De iur. ciui.ĩperator hēt iuriſdictionē a po-
pulo Rom.q trāſtulit ptātē legis ꝯdēdæ in eū ꝑ l.regiā.ff.de cōſt.
principū.De iur.can.imꝑator nō ſumit auc. a canonibus.ſed ca-
nones ab ipſo.c.ſignificaſti,de elec.c.ſi qn̄,de ſen.excō.Bal.in ſuo
peculio,in verbo,ĩperator,& ibi Bal.alle.gl.in c.ad apoſtolicæ. de
re iud.in 6.Et ibi poſt gl.p̃dictā enumerat electores imperii vide
licet archiep̄m Magūtinū,Coloniēſem,Treuerēſem,& quatuor
laicos,videlicet comitē Reni,ducē Saxonū, marchionē Brāde-
345 burgis,& regē Boemię.¶†cclxviii.dr̃ia.Heretici ꝑ quē iudicē pu-
niant̃,ſiue hr̃tici ſint clerici,ſiue laici,diuerſitatē inter ius cano-
nicū,& ciuile,vide ꝑ Bal.in ſuo peculio,in verbo hr̃tici, vbi ple-
346 nè.¶†cclxix.dr̃ia.Hr̃s nūqd teneat̃ đ dolo defuncti,& ex delicto
defuncti diuerſitatē ĩter ius canonicū & ciuile, vide plenè ꝑ Bal.
347 in ſuo peculio in verbo,hr̃s,cū verſ.ſeq. ¶†cclxx. dr̃ia. Diuortiū
qn̄ fieri poſſit de iur.ciuili,& de diuerſitate inter ius canonicū &
348 ciuile vide Bal.in ſuo peculio in verbo, diuortiū. ¶†cclxxi. dr̃ia.
Cā ſeu actio nunqd ſit inſerēda in libello de iure ciuili ſic. l.j.de
edēdo.l.ſi pupilli.in fi.de neg.geſt.l.edita,de edēdo,de iu.can.non
cogit̃ inuitus exprimere actio. dūmō facti ſeriē,& cām exponat.
c.dilecti.de iudiciis,Bal.in ſuo peculio in verbo,cā,& ſi iu.can.in-
ueniat̃,ꝙ exprimat̃ actio,expone.j.cām,& in c.examinata, in gl.
349 de iud.& in d.c.dilecti.¶†cclxxii.dr̃ia.In probatione caſus fortui-
ti diuerſitas eſt inter ius canonicū,& ciuile,vt ꝑ Bal.in peculio,in
verbo caſus fortuitus,Guil.in l.2.ff.ſi qs caut.in c.i.de dolo,& cō-
350 tu.li.6.¶†cclxxiii.dr̃ia.De iur.can.ſuꝑ poſitione momētanea ap-
pellat̃ indiſtinctè.c.cū ad ſedē.de rev.ſpol.in gl.de iur.ciu. nō l.1.
C.ſi de

C.ſi de mom.poſſeſ.fuerit appell.vide Bal. in ſuo peculio in ver- 351 bo,appellatio.¶†cclxxiiij.dña.De iu.ciu.arctatꝰ appellãs tñ ad fatalia.C.de app.l.eos,& p hanc.C.de tem.appel.De iu.ca arctatꝰ ad arripiendũ iter ad eundũ corã iudice ad quẽ.c.puenit, de appel. & eo.tit.c.perſonas.Bal.in ſuo peculio in verbo,appellans.

352 ¶†cclxxv.De iu.ciui.ſup appel.dẽt libellus de neceſſitate pduci.C.de appe.l.eos.§.ſinaũt,in gl.& in ſcriptis, niſi viua voce appellet.l.2.& l.litigatorib.eo.ti.de iu.ca. maximè q appellat ab interlocutoria pcedit ſine libello,& accipit iter ad Papã.c.dilecti.đ 353 appel.& Bal.in ſuo peculio in verbo,appellatio.¶†cclxxvi. dña. De æqtate can.ſm Bal.in l.j.C.de pig.act.& in ꝯſ.494.in cã, & ꝯſ. 579.vidẽdũ alle.tex.& Inno. in c. cũ ꝯ de pignorib. qñ fęnus intercedit,eſt in rẽ ſcripta,& cõpetit ꝯ quamlibet ſucceſ.& corroſa tota ſorte tenetꝰ creditor ad reſtituendum rẽ totã cũ ſuperfluo reddituum:ſed de iure ciuili,& cõi pignoratitia actio eſt in perſona ſimpliciter;quia naſcitur ex contractu,& non ſequitur ſingularem ſucceſſorem,cum quo non eſt contractum: & hoc idẽ ſequitur clarius Bal.in c.j.in fi.de feudo dato in vicem legis commiſſoriæ,& in l.j.C.de non nu.pecu.licet Io.de Imo.poſt D.Ant. 354 in d.c.cũ ꝯ.aliter loquuti ſint,quos vide.¶†cclxxvij.dña: de iur. can.nõ valet ꝯſuetudo,per quam in iudicio partes excuſantur à neceſſitate,præſtandi iur.calum.vr̃ enim eſſe irrationabilis, cùm tendat ad tollendam facultatẽ veritatis indagandæ, ſm Abba.& Imo.in c.conſtitutus,de fideiuſſoribus,facit c.cæterũ, & ibi Abb. in fi.hoc dictũ limitat,niſi ex aliqua rõne noua,puta ſi experimẽto cõpertũ eſt,cõiter hoĩes cupiditate obtinẽdi in cauſa falſum iurant:hac enim rõne dicit Abb.ꝙ vr̃ cõſuetudo irrationabilis, vt nõ iuretꝰ,qa lex non dẽt eſſe cã periurij, immo prohibere dẽt iuramentũ,vbi timetꝰ de circumuẽtione.c.clericos. de coh. cler. & ibi per Abb.& alios,& hæc limitatio eſt ſatis no.& ęqua,& hęc op.cõiter tenetꝰ,licet Alber.de Roſa.in l.ij. §. ſed qa veremur. C. de iura.calũ.faciat dñam inter ius canonicũ & ius ciuile,in d.l.2. §.ſed quia veremur,de iura.calum,vt talis conſuetudo teneat de 355 iure ciuili.†Quid autem in aduocat,& licet glq.in l.rem non nouam.§.aduocati teneat,ꝙ conſuetudo poteſt tollere iurm̃ calũ, aduocati tñ ꝯ Abb.in d.c.cęterũ,& Hoſt.quia non tenet talis cõſuetudo,qa eadẽ eſt rõ iu iur.calũ.partis & aduocati, & tñ Bal. in d.c.cæterũ dicit,ꝙ eſt dña;qa aduocati non iurant in cã, ſed circa cãm,ergo conſuetudo in ipſis operatꝰ,& vide Hoſt. in ſumma de conſuet.ver.ſunt aũt quatuor,qui dicit, cauilloſos aduocatos amplecti illã gl l.rem non nouam,quia ſicut conſuetudo non p̃t tollere iurm̃ calũ.§.ſed quia,ita nec aduocati, quia conſuetudo non poteſt tollere,ne per talẽ cõſuetudinẽ peccata mortalia nutriantur,& quicquid vellent peſſimi aduocati,q̃q̃ non iurent, ſi ꝯ cõſcientiã foueant,ædificant ad gehennam c.j.de ſcrutino & ſubijcit ẽt,quicquid dicatur,ſi corã me exigeretur, præſtari facerem,fac.qđ no.gl.in c.fi.in 6.q̃ damnat illam gl.d.l. rẽ non nouã, & allegat Io.An.& ibi Dñic.in c.fi.de foro cõpe.in 6. & ſubijcit, ꝙ cũ aduocati nouerint calumniari,vt eſt glo.in l.ab Anaſtaſio. mandati,gl.in c.j.de confeſſ.in 6.c. paſtoralis, de iudic. ꝙ multo magis dẽt prohiberi omiſſio iur̃i in aduocato q̃ in parte, & hoc teneo,licet ꝯ p̃dicta poſſemus arguere de eo,qđ no.Abb. in d.c. cęterũ,& Ludo.in l.ſi qsq̃.ff.ſiqs caut. & ĩ l. q aũt poſt gl. q̃ voluit 356 †ꝙ princeps p̃t alicui ꝯcedere,vt in cã ſua nõ iuretꝰ de calũ. licet vr̃ ꝯ,qa illud priuilegiũ dat occaſionẽ delicti,ꝯ.l.ꝯuenire,de pactis dotalib.poſſet.n.qs faciliter mouere mille lites calũnioſas, poſtq̃ nõ hẽret iurare:& tñ Lud.dicit,ꝙ p̃t p pricipẽ remitti, qa ſi p̃t pars.l.ij.§.ſed qa.C.de iur.cal.multo magis princeps, ꝙ arg. nõ ꝯcludit;qa pars non p̃t exp̃ſè, & ſic vr̃,ꝙ nec princeps poſſit exp̃ſè,Abb.tñ dicit,ꝙ de principe non eſt dubitãdũ, cũ ſit ſ.ius poſitiuũ,in c.ꝓpoſuit,de ꝯceſ.p̃bẽ.ſed inferior a principe nõ poſſet,ſm ipſum;qa nõ p̃t tollere ſubſtãtialia iudicij,vt no.gl.in fi.de hr̃ticis,in 6.¶Et p hæc ſum expeditus de dñis ſparſis in vtroq; iure inter ius canonicũ & ius ciuile,quas potui reperire ſm capacitatẽ mei ingenij,& memoriæ. Adſunt tñ multæ aliç dñæ,quas poterũt ſtudioſi ꝯtinuato ſtudio facil̃r inuenire, & illis adinuentis erit nobis gratiſſimũ his nr̃is ſupraſcriptis ſuperaddere:qa oĩum hr̃e memoriã potius eſt diuinitatis,q̃ humanitatis,iuxta.l.2. §. qa oĩum hr̃e.C.de veteri iure enucleãdo.Has ergo dñas inter leges & canones mẽti comẽdetis p p multos,q vno collirio oĩum oculos volunt curare ſemper pro ſolutione dicẽtes,aliud de iu. can. aliud de iure ciuili,aliud de iure antiquo,& aliud de iure nouo, vt no.gl.per illum tex.in cap.fin.xxix. diſt.

DE INTERPRETATIONE LEGVM,

Per clariſſimum vtriuſq; iuris interpretem do. Stephanum de Federicis Brixienſem.

PRAEFATIO.

INter multa præclara atq; ſalutaria infirmitatis noſtræ remedia ſiue diuino munere collata,ſiue humano ſtudio & labore inuẽta, nihil profecto eſt virtute vtilius,nihil melius, nihil ad bene beateque viuendum accommodatius. Hæc nanq; componit mores, vitam ordinat,& vt pulchrè a Cicerone dictum eſt,nihil poteſt illi ſummo Deo, qui hunc mundum regit,gratius,nihil acceptius eſſe,quàm cætus, & conuentus hominum iure & beneuolentia ſociati: inter omnes autem virtutes,quæ ad conciliandam obſeruandamq; hanc inter ſe bẽneuolẽtiam,& ſocietatem aptæ ſunt,nulla dignior videri ſolet,quàm illa,quã iuſtitiam appellamus,cuius id præcipuum munus eſt atque officium,vt qđ ſuũ vnicuiq; tribuens, ab eo ꝙ alienum eſt, & mentem & manum abſtinere præcipiat.Quid enim p̃clarius, quid hominibus vnum in locum ad ciuilem vitam congregatis p̃t eſſe commodius,quàm eum haberi,qui iuſtè,ſanctè, integrè, innocenter,& ęquali lance præſideat,qui iniurias arceat, diſcordias tollat,contumelias prohibeat,ſcelera, & peccata debita ſeueritate compeſcat,qui deniq; pro meritorum diuerſitate,& bonis præmia,& malis iuſta ſupplicia inferat? Quæ omnia ex ipſa iuſtitia,cuius tantam vim & tantam commoditatem eſſe experimur,vt non aqua,non igne,nõ hoc quo ſpiramus habere magis, quàm ipſa egeamus,ſicut enim illa ad vitam naturalem, ita hæc ad ciuilem vitã ſummè nobis eſt neceſſaria. Etenim ſine hac regna,prouinciæ,nationes,regiones,magna dicuntur eſſe latrocinia,vt a gentili poeta decantatum eſt.

Viuitur ex rapto,non hoſpes ab hoſpite tutus.
Non ſocer a genero,fratrum quoq; gratia rara eſt.

¶Qua de cauſa leges ipſæ ex vi & iuſtitiæ ipſius facultate in medium,ad cohibenda hominum flagitia rapinasq; a ſummis & ſapientiſſimis viris prolatæ ſunt,vt & vnumquodq; delictum certa & præſcripta pęna afficeretur,& ſi cuius bona vel vi,vel circũſcriptione raperentur,in proprium ius vendicarẽtur.Quid enim homini congruentius,quid multitudini gratius,quàm opem ferre oppreſſis,afflictos releuare,liberare,a periculis,iniurias coercere? & quid fructuoſius,quam quod conſultoris officium eſt, ſua ope,ſuoq; labore homines incertos certos efficere, conſilij inopes compotes facere, & ne res iniuſtas aut iniquas impunè tractent,admonere.Quibus ex rebus complures legum interpretes multis varijsq; laboribus pro ſuo quiſq; ingenio iura illuſtrare & declarare enixi ſunt,tum noua,tum vetera corrigentes, adeo vt infinitos penè codices ediderint,eaſdem quæſtiones velut emergentes non modo diuerſis,ſed contrarijs ſenſibus diffinierint, vt quod ab eis traditum ſit,non modo difficile,ſed perceptu impoſſibile iudicatum ſit,quid verò tenendum, aut iudicandum,incertiſſimum & obſcuriſſimum,vt iudicantibus non certa lex,ſed cõtrariarum legum electio data eſſe videatur,quæ quidem varietas confuſaque rerum multitudo nõnullos doctiſſimos viros, huic rei ſuccurerent,compulit,alij nanq; breui & compendioſo ſermone complexi ſunt,vt inuẽtis diffinitisq; caſibus,ſuis (vt ita appellant) ſummis non parum adiumenti præſtiterint. Pleriq; non ſatis id arbitrantes quædam (vt aiunt) repertoria conſcripſerunt, in quibus quiſq; de quaq; re,& in quo loco ſcripta ſint, ſecundũ alphabeti ordinem recẽſentes,copioſè perſtrinxerunt:quod (licèt memoriæ ſatis per hũc modum ſuccurſum ſit) intellectui tñ noſtro,qui diffiniendis cauſis magis neceſſarius eſt, nullam opẽ hucuſq; præſtitiſſe reperimus.Nos verò,quę ab aliis non viſa,vel oblita,ſeu neglecta fuerunt,decreuimus per quaſdam regulas cõponere,in quibus quantum vtilitatis his,quos hæc ſcientia delectat, attulerimus, aliorum ſit iudiciũ.Rogamus autem,ne quiſq̃ huic noſtro labori ſuccenſeat,aut detrahat;neminem enim ad legendum compellimus,ſed quibus placuerit,aliquid vtilitatis noſtro labore afferre ſtudemus. Quod ſi minus forſitan conſequi poterimus,ſatis id erit nobis hunc laborem impendiſſe.Nam vt Plinij eſt ſententia, Magnarum rerum etiam ſi ſucceſſus abfuerit honeſtus ſemper fuit ipſe conatus.Nam & ſi non ignorarem, q̃ arduum quamq; difficile ſit leges interpretari,& oratione breui, & nunquam dubia lucidos ſenſus afferre, verborum vim apertius enucleare,volui tamen pro viribus in medium afferre, nę qa (vt dicebat Plato) ad iuuandos mortales nati ſumus, humanitati iniuriam viderer afferre.

¶Diuiſio Tractatus.

HIc tractatus de legum interpretatione in quatuor principales partes diuiditur.¶Prima,quando plus aut minus intellectum eſt,quàm ſcriptum.¶Secunda quando leges inuicem vidẽtur eſſe contrariæ.¶Tertia. quando verba legis ſunt ambigua. ¶Quarta,quando controuerſia diffinita eſſe nõ reperitur, tamẽ a ſimilitudine alicuius legis diffiniri poſſe videtur. Prima ſubdiuiditur in duo membra,Primũ,quando plus intellectum Secundum,quando minus. Plus autem intellectum concludimus ex Definitione,ex Partibus,a Genere,à Proprio, à legis p̃ſumptione,à principio ſiue origine,à fine ſiue ab effectu,à præparatis, ab acceſſorijs,ab antecedentibus,à conſequentibus,à ſubrogatis,ab ordinatis,ab vnitis ab adiunctis,à parificatis,à correlatiuis,à contrariis,ab interpretatis per ſubauditionem, vel repetitis per aliã legem:minus autem intellectum triplici ratione,ſcilicet per aliã legem,per adiuncta ipſius legis,& per mentem legis. Hæc autem mens colligitur ex natura vocabuli, ex conſuetudine loquendi, ex na-

tura rei ſiue actus,ex legis pręſumptione,ex inopinata cauſa,ex comparatione expreſſorum, ex defectu cauſæ, ſiue rationis,ex contrario fine,ex paritate, & ex ratione naturali. Secunda pars principalis, quando leges dicuntur inuicem repugnare, ſubdiuiditur in plura membra, Primum,quando ſtatutum pręcisè conſonat legi anteriori. Secundum,quando præcisè eſt cõtrarium. Tertium, quando plus aut minus adiungit, aut diminuit,aut immutat,ſiue ſubrogat,quàm in lege ſit, quod contingit,cum loquitur,aut verbis generalibus,aut indefinitis. Quartum membrum eſt,quæ lex alteri deroget,vel derogetur, Quintum,multipliciter vna lex alteram corrigit,aut ſine clauſula nõ obſtante,aut a contrario ſenſu,aut per verba taxatiua vel exceptiua aut per verba ſimilitudinis, aut per nouam formam, aut per eandem vel maiorem rationem.Tertia quęſtio principalis, quando verba ſunt ambigua, ſubdiuiditur in duas particulas. Prima quibus argumentis conſequimur mentem legislatoris, Secunda quibus propriam verborum ſignificationem. Quarta quęſtio principalis ſubdiuiditur in plures particulas.Prima,quãdo ab identitate rationis. Secunda,quando a paritate, vel maioritate rationis.Tertia,quando a ſimilitudine. Item primò quando fit extenſio ad legem ſecundùm ius naturale.Secundò,quando a lege quæ contra ius naturale. Tertiò quando a lege, quæ ſecundum ius ciuile.Quartò,quando contra ius ciuile,aut prætorium,ſiue odioſum,ſiue fauorabile.

SVMMARIVM.

¶ Præfatio.

REferunt ſummi cauſarũ oratores quadruplicem in iudicio quęſtionem incidere, coniecturalem. ſ. diffinitiuam,iuriſdictionalem,& legi- 1 timam.†Cõiecturalis quæſtiò oritur, cũ facti quæſtio incidit, vtputa ſi homicidium, vel furtũ factum eſſe, vel non eſſe contendatur,huius quæſtionis quoniam veritas per cõfeſſiones, iuramenta,atteſtationes,ſcripturas,leges,præſumptiones,euidẽtiam rei,& coniecturas inuenitur, coniecturalis appellata eſt. 2 †Diffinitiua quæſtio eſt,cùm de nomine rei in cõtrouerſia poſitæ ambigitur,puta,an aliquis ꝯctus ſit emptio, permutatio vel locatio,in qua tum diffinitione,tum diuiſione, tũ alijs locis topicis vtimur,de qbus per Ciceronẽ ad Trebatiũ eſſe ſcriptũ cõ- 3 ſtat. † Iuriſdictionalis quæſtio eſt, cũ factũ eſſe conceditur ſiue crimen,ſed iure an iniuria factũ ſit diſputatur, in qua quæritur, quid iure diuino,naturali,gentium,& ciuili conſtitutũ ſit. Et vidẽdũ eſt,an lex humana liget,vel excuſet etiam in foro cõſciẽtiæ.Circa quod videnda ſunt notabilia verba, quæ ponit Bal.in quæſtione 5.circa mediũ,in ver.poſt hoc ſciatis, in l.cũ quis. C. de iuris & fac.igno.& faciunt,quæ habentur in c.ſi quis venerit. vbi tex.ſignandus,extra de maio. & obedien. & in c.cũ contingat.de iureiuran.dum reprobatur Bar.in eo qđ diſtinxit, ꝙ prohibitio ſit in rem,vel in perſonam, vt per eũ. in l.ſi quis pro eo. 4 de fideiuſſo.& ſcribitur in l.is cui bonis. de verbo.obli.† Legitima verò quæſtio eſt,cũ de legum interpretatione contenditur, quo caſu tũ latoris legis ſententia,tũ propria verborum ſignificatione,tũ diffinitione, tum diuiſione, & aliis locis topicis defi- 5 niẽdo inueſtigatur.Hæc quoq; legitima quadripartita eſt †Aliquando enim naſcitur controuerſia inter mentem & verba legis puta cũ plus aut minus ſcriptũ eſſe dicimus, q̃ ſenſus legiſlatoris fuerit.l.ſcire leges.cum gl.ff.de leg.& l.benignius.iuncta gl. ff.eo.& hr̃ in l.cum auus.ff de cõdi.& demon.vbi de mẽte teſtatoris & eius verbis.c.intelligentia.& c.præterea. extra de verborũ ſigni. Aliqñ ꝯriis legibus,vt l.non eſt nouũ. & l.ſed & poſteriores.ff.de legibus.Aliqñ ex ambiguis verbis in l.ambigua. ff.e. & ca.Ioſeph.extra de verb.ſig.Aliqñ & quartò controuerſia lege non eſt expreſſa,nec expreſsè diffinitiua reperitur, tñ ab alijs legibus per ſimilitudinem quandam diffiniri poſſe vr̃. l.nõ poſſunt.cum ſeq.ff.de leg. Et quoniam hæc pars legitima legũ partim obſcurior viſa eſt.primò in ea ingeniũ meũ exercere conſti- 6 tui,iuxta Horatij doctrinã. Et duris cruſtis diſcas infringere dẽtes. † Sed quia leges diuino motu per principes & iuriſconſultos conſtitutas eſſe creditur.l.fina. C.de præſcrip.longi temp.x. vel 20.ann.gl.in l.digna vox.C.de legibus. DEVM Chriſtum immortalem obſecro, vt eodem motu ad earum interpretationem exordiri poſſim,exemplo Theodoſij,& Ioan.Andr.vt per gloſſ.orationes,circa finem in clementi.vnica.de reliq. & veneratio.ſancto.Qui enim ſine locorum topicè iſtius cognitione leges interpretari audent,his ſimiles eſſe videntur, qui abſq; naui mare intrare audent,abſque ſecuri ligna incidere, ſine pedibus ambulare,ſine alis volare,neq; pontum, neque nauigerum iter agnoſcunt.

SVMMARIVM.

40 Bona delinquentis si ex forma statuti à die commissi delicti publicata intelligantur, intelligi debet, si verè, & non fictè de eo constet.
41 Lex vbi prohibet aliquem effectum, omnis modus prohibitus dicitur per quem. l. elusoria fieret.
42 Legis pœnam non euitat, qui in legis fraudem committit.
43 Vsurarius qui testamentum nisi fideiussione præstita facere non potest, nec etiam codicillos facere poterit.
44 Mulier sicut à tutela excluditur ob transitum ad secunda vota, ita si luxurietur.
45 Lex quotupliciter circumueniatur.
46 Prohibita disponi sub conditione, vel sub pœna disponi non possunt.
47 Lex iniqua circumueniri potest.
48 Vectigalia à principibus inferioribus instituta fraudare peccatum non est.
49 Statuto si caueatur, quòd nemo frumentum emat, nisi pro vsu suo, si ematur pro toto anno, & recedat, in pœnam non incidit.
50 Res ferè omnis suum antecedens habet, per quod ad eam ordinatè peruenitur.
51 Vendita re censetur vendita seruitus eundi ad rem.
52 Congregare homines cum armis possum, vbi de iure offendere vel defendere possum.
Præparatorium naturam sui principalis sequitur.
53 Disponere qui non potest de re, nec de eo, per quod ad eam peruenitur, & nume. seq.
54 Ciuitas, quæ de appellatione cognoscere non potest, non potest etiam statuere, quòd à sententijs non appelletur.
55 Conditionem suam meliorem cuilibet facere licitum est, etiam cum aliena iactura.
56 Finis à quo remouetur, etiam ea quæ ad finem sunt remouentur.
57 Actum procuratorium ad iudicium facere non potest, qui in iudicio esse non potest.
58 Matrimonium contrahere probibitus, sponsalia etiam contrahere probibetur.
59 Priuilegium marito, vel vxori concessum an sponso vel sponsæ concessum intelligatur.
60 Principali probibito vel concesso probibitum seu concessum accessorium esse censetur, & infra. num. 63.
61 Principale vel accessorium esse multipliciter intelligi potest.
Actio hypothecaria an legata videatur nomine debitoris legato.
62 Quæstio incidens summariè cognosci debet, si summaria cognitio incidit, licèt de sui natura plenariè cognosci deberet.
64 Cessione facta contra principalem an contra fideiussorem & pignora ius cessum videatur.
65 Magis dignum, minus dignum ad se trahit.
66 Principali orto & demum sublato an eius accessorium sublatum sit.
67 Minor licet non possit bona alienare sine solennitatibus, tamen monasterium ingrediendo in ipsum monasterium transferuntur.
68 Lex vbi requirit principale per scripturam probari, accessorium per testes probari poterit.
Aditio hæreditatis per testes probatur.
69 Iudex pupillo subdito tutorem dare potest, licèt bona sint extra territorium.
70 Iudex litis curatorem minori non subdito ad lites dare potest.
Principale ab accessorio naturam non recipit.
Causa commissa vicario episcopi ad successorem non transit.
Consequens qui vult, vult antecedens necessarium ad illud.
71 Lex dicens aliquid obseruandum videtur dare actionem, sine qua obseruari non possit.
Lex prohibens executionem, prohibet etiam contractum obligationis & actionis.
Promissio vsurarum dotis, dotis promissionem præsumere facit.
72 Antecedens multipliciter esse contingit.
Et eodem modo consequens.
73 Priuatio ad eundem pertinet, ad quem habitus.
74 Legitima debetur parentibus in bonis filiorum exemplo filiorum in bonis parentum.
75 Antecedenti concesso videtur etiam consequens concessum.
76 Contractu denegato eius etiam confessio & ratificatio denegatur.
77 Consequens duobus dicitur modis.
78 Dispositum de aliqua re censetur etiam de surrogato dispositum.
Limita vt infra. nume. 80.
79 Subrogatum alteri quot modis dicatur.
81 Grauamina hæredi imposita substituto repetita intelliguntur.
82 Fur deprehensus licèt in quadruplum condemnetur: tamen ei opem præstans in quadruplum non condemnabitur.
83 Pœna originalis duplicatur & non pœna loci, vel noctis.
84 Prorogari aliud est, & aliud est renouare.
85 Frater pro fratre contra fratrem testis esse potest.
86 Statutum si ius commune mutet in modo succedendi etiam intelligitur mutatus modus tutelas deferendi.
87 Concesso vno dicitur etiam concessum adiunctum, sine quo concessum esse non potest.
88 Iniuriam vxori vel filio faciens marito vel patri facere dicitur.
89 Iure diuerso censeri non debent duæ res, quæ vnica factæ sunt.
90 Statutum in vno ex parificatis censetur etiam in alio statutum.
91 Donatio sine insinuatione facta laico an valeat, & eius etiam duplum facta ecclesiæ, si per statutum in laico quātitas augeatur, in ecclesia etiam augetur.
92 Adoptati à fœminis in earum potestate non sunt.
93 Statuto si caueatur, quòd coniuncti compromittere teneantur, si alio statuto caueatur, quòd statuta de coniunctis loquentia habeant locum in extraneis, si extranei proximiores non habent, non comprehenduntur.
94 Clausula generalis ad specialiter expressa non extenditur.
95 Lex à fictionibus vltra casum expressum non extenditur.
96 Statutum, quòd filiusfami. publica negotia tractans habeatur pro patrefami. habet locum in his, quæ solùm iuris sunt.
97 Statutum loquens de patrefa. ex forma statuti non extenditur ad filios habitos pro patribusfami.
98 Multum interest, an duo adinuicem adæquentur, an verò res vna adæquetur ad aliam.
99 Statutum adæquans scolares ciuibus quomodo intelligatur.
100 Statuto si caueatur, quòd fur per famam conuictus puniri debeat, per famam contrariam se purgare poterit.
101 Statuto si caueatur, quòd mulier non potest se obligare, non potest etiam alium liberare.
102 Lex in vno ex correlatiuis statuens in alio etiam statuere censetur.
103 Lex vnum ex contrarijs permittens videtur aliud contrarium in eo in quo sunt contraria denegare, & econtra.
104 Contraria duo adinuicem multipliciter dici possunt.
105 Lex si de vno contrario affirmatiuè, vel negatiuè disponat, de alio nil disposuisse videtur.
106 Contrariorum vno posito aliud tollitur, & altero sublato alter positum intelligitur.
107 Subdisiunctorum vno posito alterum sublatum censetur.
108 Vsu concesso abusus probibitus esse videtur.
109 Contraria per negationem cuius naturę sint.
110 Lex alicui insolidum concedens, quod alteri primum concesserat idem alteri tollere videtur.
Positionem vnam negans alteram sibi contrariam affirmare videtur.
111 In lege quandoque plus intelligitur, quàm scribatur.
112 Statutum laicorum circa decimas non soluendas iuxta verborum corticem seruanda sunt.
113 Sententia lata in fauorem vnius ex correis an alteri prosit.
114 Solutio facta per vnum ex correis an alteri prosit.
115 Facta ob necessitatem in consequentiam trahi non debent.
116 Statutum iniquum licet per ciues de facto obseruetur, an seruari per forenses debeat de gestis in territorio statuen.
117 Feudum laicis ante Concilium Lateranense concessum ad decimas noualium extenditur.
118 Lex generalis generaliter intelligenda est.
119 Nemo dicit, quod mente non cogitauit.
120 Legis verba quot restringantur modis.
Lex per antecedentia & consequentia ipsius legis restringitur.
121 Lex ex legislatoris mente restringitur.
122 Consensus ex propria significatione errorem, vim, & metum excludit.
123 Dolus & omnis læsio enormis in omni casu exceptus intelligitur.
124 Scientia & voluntas spontanea fraudem & iniuriam excludit.
125 Fieri ob omnibus dicitur, quod à maiori parte fit.
Maior pars quæ sit, vel dicatur, remissiuè.
126 Continuum id dicitur esse, quod continuari aptum est.
Consuetudo vocabulis significationem dat.
127 Consuetudo legem declarando, ampliando, vel restringendo interpretatur.
128 Transactionis natura est, vt super rebus fiat.
129 Transactio prælati dicitur esse personalis, idest in præiudicium prælati & non ecclesiæ.
130 Officij fines excedere non potest ille, cui aliquod officium vel administratio concessa est.
131 Contractus conditionis & pignoris natura quæ sit.
Iure episcopali concesso ea intelliguntur esse concessa, quæ eodem iure censentur.
132 Liberatio obligationis per dolum contractæ in generali liberatione excepta esse videtur.
133 Conductor si suscipit in se casum fortuitum, de quo casu intelligatur.
Liberationem debitori obligatus facere, generalem facere non intelligitur.
134 Homologatio sententiæ arbitri solum extenditur ad contenta in compromisso.
135 Iurans testamentum seruare intelligitur, nisi aliud facere placuerit.
136 Legis præsumptione quædam excepta intelliguntur.
Licèt expressè non excipiantur.
137 Legis verba restringuntur ob iustam causam superuenientem.
Statutum, quòd collecta imponi non possit, limitatur, nisi magna superueniat necessitas.
138 Clausula rebus sic stantibus esse intellecta præsumitur.

139 Legis

139 Legis verba ex comparatione expressorum restringuntur.
140 Donatio per episcopum facta alicuius villæ, & omnium iurium quæ in ea habet, quomodo intelligatur.
141 Constituens se posse conueniri Brixiæ, Veronæ, & Bergomi, & vbique locorum, quomodo intelligi debeat.
142 Lex ex comparatione non expressorum restringitur.
143 Lex ob eius rationem & causam limitatur & restringitur.
144 Causa quadruplex est, efficiens, subiectiua, formalis, & finalis.
Oppositum in opposito idem operatur, quod propositum in proposito.
145 Bannitum occidens quando beneficium statuti de occidendis bannitis non habet.
146 Statuto si caueatur, quòd immobilia in forensem alienari non possunt, & quòd denuntians iudici lucretur certum quid, si iudex vel eius ministri denuntiant, præmium non habebunt.
147 Lex ratione admixti restringitur.
Limita ut infra. sub nu. 149.
148 Legis rationem ex capite nostro inuenire non debemus.
149 Iudex legis executor dicitur, non autem cognitor.
150 L. prospexit. ff. qui & a quib. quomodo declaretur.
151 Ratio legis vbi cessat, quando eius dispositio non cesset.
152 Legis verba generalia ob contrarium finem, & intentionem legislatoris astringuntur.
153 Legem offendit, qui legis beneficio vti non vult.
154 Statutum, quòd contractus vsurariorum præsumantur simulati, quomodo intelligatur.
Infames ab oneribus non excusantur.
155 Legis verba restringuntur, vt paritas seruetur.
156 Maritus quando vxorem de adulterio accusare non possit.
157 Cōmodatarius, vel conductor si res proprias euasit, excusatur, quando casus superuenit, quòd omnes res conseruare non potuerit.
158 Lex restringitur ob improprietatem, vel fictionem euitandam.
Casus fictus, vel præsumptus ad alium non extenditur.
159 Lex generalis per rationem naturalem & scriptam restringitur.
Mandato in generali non veniunt ea, quæ mandans verisimiliter concessurus non erat.
160 Lex generalis casum inhonestum, vel turpem comprehendere non præsumitur.
161 Lucra turpia per filium quæsita patri non acquiruntur.
162 Lex restringitur secundùm ius.
Iuramentum accusatoris de damno dato per iudicem moderari potest.
Pater committens filiam arbitrio tutoris nubere debere, non intelligitur, quòd tutori nubere possit.
163 Lex generalis ita restringi debet, ne quis ex dolo suo lucrum sentiat.
164 Statutum imponens pœnam sindico non denuntianti maleficia locum non habet, si non denunciauit malum proprium, vel patris, vel filij.
165 In lege generali casus illicitus & iniustus non comprehenditur.
166 Lex restringi debet, ne quis lucrum alienum suo proprio lucro præponat.
167 Lex ob necessitatis casum restringitur.
168 Lex restringitur, ne interpretatio captiosa fiat.
Iurans seruare statuta & consuetudines non intelligitur de illicitis.
169 Substitutio facta filijs, si sine liberis decesserint, intelligitur de legitimis.
Inuestitura generalis facta de feudis non intelligitur de iniustis.
170 In lege generali, & fauorabili odiosa non comprehenduntur.
171 Iura naturalia abrogari non possunt.
172 Iure & æquitate naturali recedere non licet propter aliam legem, nisi expressè scripta sit.
173 Crimen atrocissimum vltra consuetum committens, grauius quàm in lege contineatur, puniri potest.

Pars prima.

1 ET primò dicendum est, quando nascitur controuersia inter mentem, & verba legis. † Ad cuius euidentiam quædam necessaria sunt præmittenda. Primò, quatuor esse, ex quibus interpretādi modus accipitur, scilicet, modus essendi, modus intelligendi, modus loquendi, & modus scribendi. Vide Boetium in Perie. Belissum, & auctorem modorum significandi omnino, quibus adde de accidentibus nominis & verbi, per quę 2 lex potest ampliari, & restringi. † Quòd lex ex duabus partibus constat, scriptura seu verbis, & mente sine intellectu. ff. de leg. l. scire leges. c. intelligentia. c. propterea. de verb. sig. Sed mens siue intellectus potior est; quia à sensu legis recedendum non est, vt proprietas verborum obseruetur. l. 3. C. de liberis præter. & c. propterea. de verb. sign. quia non in folijs, sed in ratione & sensu leges consistunt. j. q. j. c. Marchion. facit. l. non figura. & l. obligationum substantia. ff. de acti. & obli. & verba sunt notæ passionum 3 in animo consistentium, vt dixit Aristot. lib. j. Perier. † & dicit Bal. in princ. apparatus, esse quandam intellectus infirmitatem instare in ratione, vbi sensum habemus. Et quòd mens potior sit, quàm scriptura, probatur pluribus rationibus. Primò; quia potior est finis, quam ea, quę sunt ad finem, & verba propter mētem significandum, nō mentem propter verba natura concessit. l. Labeo. de supel. lega. fac. c. 2. requiris. extra de appe. ergo & c. Secundò, ea quæ per se subsistunt potiora sunt, quàm ea quæ ab alio dependent. At verba dependent à mente, non mens à verbis. l. in conditionibus. ff. de condit. & demonstra. c. intelligentia. extra de verb. signi. Tertio, quod perfectius est, alteri præstat, at 4 mens perfectior est; † quia multa sunt, quę magis intelligi, quam verbis edici possunt. l. ratum. ff. de solu. l. quo enim tutore § Iulianus. ff. rem ratam hab. & quia plura sunt negocia quam vocabula. l. natura. ff. de prescrip. verb. Quartò, certa sunt potiora, quàm obscura & incerta, at mens certior est, quàm verba; quia nec falli, nec fingi potest, verba verò possunt. l. fraus. ff. eo. & l. non dubium. C. de leg. Quintò, quia ea quæ sine alio esse possunt, potiora sunt his, quæ sine alio esse non possunt. At mens sine verbis esse potest. l. nutu. ff. de leg. 3. non verba sine mente. l. 2. ff. de rebus dub. ergo &c. Vbi enim mētem abesse credimus, verba pro nihilo habentur. l. non solum. ff. de actio. & obli. Sextò, quæ sunt similia melioribus, potiora sunt his, quæ sunt similia deteriori-5 bus † at mens animæ similis esse dicitur, verba verò corpori. 38. dist. c. sedulo. Vnde illud oraculum Pauli, Litera occidit, spiritus viuificat, de quo per glo. in l. non dubium. C. de legibus. sensus enim non vana nominum vocabula amplecti debet. l. 2. C. de cōstit. pecu. Ita verbis preponenda mens, sicut verus amicus ficto. d. c. sedulo. Et indignum videtur, quòd verba principum, & Iurisconsultorum sub regulis donati restringantur, arg. c. indignū. dist. supra alleg. ne magis verborum vitia, quàm morum præcaueri videantur, siue putentur. c. quàmuis. distinct. præallegata. 6 † & leges magis rebus quàm verbis videātur impositæ. l. omne. C. commu. de leg. Secundò præmittendum, quòd verba, & mēs se inuicem habere possunt tripliciter. Aliquando enim verba & mens præcisè consonant, & tunc sine dubio vtrunque obseruādum est. l. nominis & rei. §. verbum ex legibus. ff. de verb. sign. & l. ancillas. de leg. j. ibi, & verbis voluntati accommodata est hæc sententia. Aliquando inuicem oppugnant, & tunc neutrum obseruandum est. l. vbi repugnantia. ff. de reg. iur. l. in ambiguo, de rebus dubijs. l. si quis in fundi vocabulo. de leg. j. Nam qui aliud dicit, quàm vult, neque id dicit, quod vox sonat; quia non vult, neque id quod vult; quia id non loquitur. Aliquando & tertiò non inuicem repugnant, sed se excedunt; quia aut plus vel minus scriptum est, quàm legislator voluerit. l. qui quartā. de leg. j. l. quot. §. si verbo. de hæred. instit. Quo casu siquidem claris argumentis & rationibus comprehendi potest, plus, vel minus esse intellectum, quàm scriptum; tunc verba legis amplianda & re-7 stringenda sunt, quatenus mente conceptum fuit. † Nam non solum id dicitur esse secundùm legem, quod scriptum est, sed etiam quod est ex mente: vt dicit tex. in d. l. nominis & rei. § verbum ex legibus. ff. de verb. signifi. & l. scire leges. ff. de legibus. l. 3. §. fin. de lib. leg. instit. de leg. pat. tut. & tit. sequenti, & opt. tex. in. l. tale pactum. § fin. ff. de pactis. & licèt quò ad verba: quia non est expressa literarum figura, videamur legem ampliare & restringere, tamen quò ad mentem & sententiam nil dicitur esse additum, aut diminutum, & sic potius dicitur legem declarare, idest mētem verbis implicitam & occultam soluere & detegere, quā legem extendere. l. fin. C. de indic. vidui. tol. ibi, & in masculis esse sublatam. §. senatum. ff. de ritu nuptiarum. ibi, puto hæredem quoque tutoris extraneum sententia comprehendi. facit, quod ponit Barto. in l. curatoris. C. de neg. gest. dum loquitur de extensione Iurisconsulti ad casum, quando quis non sponte negocia 8 alterius gessit, & infra infinitis penè iuribus ostendetur. † Nā qui legis mentem siue sensum declarat, nil addit. l. hæredes palam. §. sed si notam. ff. de testa. l. qua ratione. §. adeo. ff. de acquir. re. domi. & l. sed si lege. §. de eo. ff. de peti. hær. ibi, puto tamen ad eam 9 mentem. † Vnde dicit Bar. quòd actio, quæ datur propter mētē legis, est directa non vtilis. l. j. in princ. ff. vti possi. secus vbi datur ex interpretatione legis, veluti à similitudine, vel à paritate: & idem notat Bal. in l. curatoris. C. de neg. gest. Tertiò præmittendum, quòd verba duo vel plura plerunque significant vnum directè & apertè, alterum verò tacitè per relationem, siue per coniunctionem ad rem directè, & apertè expressam. Directè & apertè significant, prout ex cōstitutione, vel consuetudine hominum nostris auribus sonare videntur, veluti cùm dicimus. Stichum esse seruum, intelligimus Stichum esse in seruitute: si dicimus illum esse hæredem scriptum, intelligimus hæreditatem ei in testamento esse derelictam, & infinita huiusmodi. Adde omnino, quod dicitur in philosophia, quot modis aliquid sciatur. Item quot modis aliqua res dicatur in alia. Et quotuplex sit relatio. Per relationem verò rei, vel coniunctionem expressè aliud significatur, cùm intelligimus stichum habere dominum, quia seruus sine domino esse non pōt. l. j. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur. Et quia concordatiuè se habent, ideo vno posito &c. vt per gl. in c. debitū. de biga. & per Ioā. And. in c. Michael. de filijs præs. 10 † Item intelligimus stichum esse manumissum, quia seruus sine libertate hæres à dño institui non pōt, insti. de hære. inst. in prin.

& cùm dicimus institutum hæredem adijsse hæreditatem, intelligimus testatorem esse mortuum; quia nisi post mortem testatoris hæreditas adiri potest. l. qui hæreditatem. ff. de acqui. hære. & cùm dicimus, mulierem esse prægnantem, intelligimus cum viro concubuisse. Item cum quis nobis ignem appellat, intelligimus ipsum esse calidum, vrētem, leuem, & lucidum, & sic de singulis. Et cum dicitur, domum esse cõstructam, intelligimus fundamenta & parietes esse factos. Et cum dicimus, fidem esse obseruandam, intelligimus perfidiam non esse committēdam, & plura huiusmodi similia. Ex quibus intueri licet, ꝙ quãquã verba vnum tantum nostris auribus sonent, tamen aliud vltra verba ex mente loquentis nostro intellectui præstant. 11 † Sed notandum est, ꝙ aliquando legem extendimus per aliam legem, de qua dicitur in secunda parte principali. Aliquando extenditur per similitudinem vel paritatem, de qua in quarta parte princi. Aliquando ex mente, de quibus in hac prima parte dicetur. Sed quia, vt inquit Aristoteles, 12 † quanto doctrina specialior est, tanto difficilior & nobis certior est, dicendum est, quibus & quot argumentis siue rationibus clarè potest comprehendi, plus esse intellectum in lege, quàm dictum. Postea quando plus scriptum esse videatur, quam intellectũ. Vide in Topica mea in fine. 13 † itaque notandum est, ꝙ aliquid dicitur esse in lege comprehēsum, licèt non dicatur, aut ex eo quid coniunctum est cum eo, quod verbis exprimitur, aut ex eo quod ei opponitur. Coniungitur ergo aliud alteri tripliciter, scilicet a definitione, a partibus, a genere. Opponitur verò per contraria, & per correlatiua. Et inter res coniunctas primum quidem argumentum & clárius ex definitione rei colligitur, quæ in lege expressa est: quoniam nihil potest esse alicui rei tam coniunctum, quàm eius definitio. 14 † ideoq; licèt ex etymologia vocabuli dicatur haberi rei proprietas. l. notionem. §. instrumentorum. & l. tugurij. ff. de verbo. signi. tamen hoc non procedit, vbi etymologia repugnat definitioni, vt per Bar. & alios in l. j. ff. de testa & in l. 2. §. appellata. si cer. pet. cum cõcordan. vtrobique traditis. 15 † Nam definitio dicitur breuis rei demõstratio per oppositionem facta, quæ rei amplectitur proprietates, ut inquit Bal. in l. j. in prin. & in princ. apparatus. ff. de iusti. & iure. si dicimus stipulationem esse factam, intellectu comprehēditur alterum interrogasse, alterum respondisse. Item interrogationem inter præsentes præcessisse, & responsionem incontinenti subsecutam. l. sciendum. de verbo. obligatio. insti. de fideiusso. § fina. 16 † Nam dato termino, comprehenduntur omnia substantialia, & formalia ipsius termini, puta suumgenus, species, proprium & differentia d. l. sciendum. l. j. ff. de dol. l. j. ff. de fur. l. pacta conuenta. ff. de contrahen. emp. secundum argumentum a partibus ipsius rei: nam lex disponens de toto, intelligitur disponere de omnibus eius partibus: nam post definitionem nihil magis alteri coniungitur, quàm partes suo toto, cum nihil aliud sit totum, quàm eius partes. l. si quis cum totũ. ff. de exce. rei iudi. 17 † Vnde si statuto alicui concedatur facere testamentum, puta filiofamilias, poterit instituere & exhęredare, tutorem dare, & omnes partes testamētarias. l. j. §. lex falcidia. ff. ad leg. fal. l. 3. §. quamuis. de administratio. tut. & concedere in testamento, vt res immobilis alienetur sine decreto præsidis. l. prędium. C. quando decre. opus non est. 18 † Sed notandum, ꝙ totum & pars quatuor modis accipiuntur. Primò, prout genus diuiditur in species. Secundò, prout totum diuiditur in suas partes semper substantiales, quo casu vna parte sublata, nomen suum amittit, vt domus diuiditur in fundamenta, parietes, & tecta, & fundus diuiditur in proprietatem, & vsumfructum, & emptio in rem, consensum, & quantitatem pretij. Tertiò, prout diuiditur in partes quotas, quo casu vna parte sublata, totũ tñ subsistit, veluti si fundus diuidatur in quatuor partes. l. locus. ff. de verb. sig. Quartò, prout diuiditur in partes substantiales, & accessorias, veluti si domus diuidatur in partes substantiales, puta tectum, & alias res domui accedentes, puta iter, hortus, tabula affixa. l. fundi. cum seq. ff. de act. emp. & fundus diuiditur in proprietatem, & vsumfructum, & fructus. l. naue cum. l. seq. ff. de euic. Quintò, prout vna res diuiditur in suos modos essendi, vt tutela alia datur a lege, alia in testamento, alia a iudice. Sextò, prout diuiditur in tempora. l. 3. ff. de proc. similiter si lex disponit de genere, intelligimus dispositum esse de omni sua specie, vt est optimus tex. in c. nam concupiscentiã. extra de constit. facit. l. si quid earum §. inter emptum. de leg. 3. 19 † Vnde si cui debentur alimenta, debetur cibus, potus, vestitus, & habitatio. l. legatis. de alimen. leg. & prohibita alienatione alicuius rei, intelligitur prohibita omnis species alienationis. l. alienationis verbo de ver. sig. & c. j. de reb. ecc. non alie. Quando appellatione generis veniat species, vide l. instrumenta fundi. & l. quæsitum. ff. de fundo instruc. & l. j. ff. ad le. Iul. de vi pub. 20 † Sed notãdum est, ꝙ aliter se habet totum ad partes, quàm se habeat genus ad speciem. Nam a toto ad partem valet argumētum affirmatiuè, vt si domus est, ergo fundamentum, & paries est &c. si emptio est, ergo res, & consensus, & pretij conuentio est, non autem econtrario, nisi omnes partes enumerentur: non enim si paries est, domus est, nisi negatiuè arguatur. 21 † A genere autem ad speciem non valet argumentum affirmatiuè, sed a specie ad suum genus valet, vt si contractus est, ergo conuentio est, & si mutuum est, ergo creditum est. l. j. ff. de pac. l. 2. ff. si cer. pe. sed negatiuè valet. Item nota, quòd species retinet nomen sui generis, pars verò non retinet nomen sui totius. Nam si homo est, animal dicetur, paries verò domus vocari non potest. Tertium argumentũ sumitur a natura ipsius rei, de qua lex loquitur. 22 † Nam videntur omnia expressa, quę sunt de natura ipsius rei. pono exēplum, hæc propositio, solus princeps facit leges, hæc propositio & terminus, solus, non excludit cooperantes & consultores & scriptores, pronunciatores & similes, de quibus in l. humanum. C. de legibus. sicut dicimus, solus Dominus remittit peccata, intelligi debet tãquàm principalis agens. item cum dicitur, solus faber facit cultellum, non excludimus operationem martelli. 23 † Vnde si quis tenetur vendere certam rem, tenetur promittere de euictione. l. in vendendo. & l. pacta conuenta. ff. de contrahē. emp. & l. si hæres testamento. ff. de act. emp. vbi bonus tex. item si quis deduxit præscriptionem, intelligitur deduxisse expressè titulum & bonam fidem ponendo, vbi in tali præscriptione sunt necessaria, vnde nõ poterit amplius de his vti nouis capitulis articulare, not. in c. fraternitatis. de testibus. vbi Panormitanus in 5. col. c. fin. de præscriptionibus. Item de huiusmodi qualitatibus naturalibus & accidentalibus delicti, vide Bart. in l. is qui opem. ff. de furt. notabiliter circa medium vsque ad finem apparatus. 24 † Et si cui concedo fundum deducto vsufructu, videor pacisci, ꝙ finito vsufructu, tandem perueniat proprietas ad dominum. l. fundus. ff. de actio. emptio. fac. l. quæro. §. inter locatorem. ff. locati. & l. æden. C. locati. & l. cum quid. ff. si cer. pet. insti. de societ. § illud. & optimè l. interdum. ff. de verborum obligationi. l. 2. §. si quis ita. ff. de eo quod cert. loco. Item fac. opt. l. fin. C. de procurator. & melius fac. l. refectionis. §. fi. ff. commu. prædiorum. quã vide, & no. in l. sciendum. ff. de verborum obligat. Quartum argumentum sumitur ex præsumptione consuetudinis, vel legis: 25 † nam lex & consuetudo præsumunt aliqua esse dicta, licet non sint dicta. l. vnica. C. de rei vxo. actio. l. precibus. C. de impub. & ali. substitut. l. cum acutissimi. C. de fideicom. l. quòd si nolit. §. quia assidua. ff. de ædil. edic. in ca. 2. de rescript. vbi dicitur, quòd hæc clausula, si preces veritate nitantur, intelligitur in rescripto ex mente Papæ apposita, licèt non sit scripta, quãquã rescripta requirant scripturam. l. j. C. de diuers. rescrip. ex quo videbatur non posse dici esse appositum; quia oculis legi non poterat. l. j. ff. de his quæ in testamento del. 26 † Hinc etiam dicimus, quòd petens ius episcopale, non solùm comprehendit id ius, quod continetur in iure, sed etiam quod est constitutum pacto vel cõsuetudine. c. auditis. de præscrip. c. vlt. de of. arch. & c. constitutus. de reli. do. & ibi Inno in fin. c. dilectus. de capel. mo. Hinc etiam dicitur, ꝙ accipiens feudum, vel emphyteusim pro se & filijs, si extat statutum, quòd filia non succedat extante filio, quòd talis inuestitura, & contractus debet intelligi secundum consuetudinem & statutum, vt filia non succedat extante masculo, vt not. Bar. in l. Gallus. §. quidem rectè. ff. de lib. & posth. & in l. vt iurisiuran. ff. de ope. li. no. in l. libertis. C. de ope. li. per Cy. & Bal. ex quibus mihi non placet opi. Bal. in l. precibus. C. de impub. dicentis. 27 † Si statutum extat, ꝙ testamenta obseruentur ad literam, nulla facta interpretatione, ꝙ in vulgari substitutione non continebitur pupillaris, nec ecõtra, quia lex rescripta, & testamenta in scriptis seruētur ad literã, nec vltra aliquid possit addi. l. contractus. C. de fi. instru. quia requirũt de substantia literã, tamē fit illa suppletio ex pręsumptione legis. d. c. dilectus. & no. Bar. in l. j. ff. de hęre. insti. & expressè tenuit Bal. in l. fin. in 11. q. C. de hære. insti. Ad hoc optimè faciunt not. in l. fi. C. de edi. di. Adria. tol. 28 † Vbi dicitur, illud edictũ nõ solũ cõpetere scripto expressè, sed etiam scripto ex mēte testatoris, vel iuris, vt substituto tacitè, quod est notandum. Tale ergo statutum debet intelligi de interpretatione friuola, quę fit ab homine, puta a simili, vel a cõtrario sensu non necessario, vt plenè dicã in fine huius tractatus. Et itidem ex cõsuetudine quædam præsumuntur esse apposita, quæ non sunt expressa. d. c. 2. & d. §. quia assidua. & l. sed addes. § illud nobis. ff. loc. & l. fi. C. de fideius. l. vel vniuersorum. iuncta. l. præcedenti. in fin. ff. de pig. ac. l. si fundus. ff. de euic. & l. excepto. C. loca. l. domini agrorum. C. de agri. & cens. & l. si prius. §. Plautius. ff. de aqua plu. ar. Quintum argumētum sumitur ab origine & principio ipsius rei, de qua lex loquitur. 29 † Nam lex disponēs de principio & origine alicuius rei, intelligitur esse expressa etiam quò ad ea, quæ exinde oriuntur naturaliter. l. fi. C. de nup. in fi. & l. j. in prin. C. de lati. lib. tol. & tex. opti. in c. translato extra de constitutio. & tex. optimus in c. non debet. de consan. & affi. & tex. optimus in l. in omni ferè. ff. de adop. & emanci. & ibi not. vnde etiam naturaliter dicimus, ꝙ arbusta, quæ pullulant, sunt eius cuius erat arbor. l. obligationum ferè. §. placet. ff. de act. & oblig. 30 † Vnde dicitur, ꝙ origo & forma sui principij producunt similes sibi effectus. l. in ratione. §. si filio. ad leg. Iul. l. ex diuerso § j. ff. de rei vend. ex quo sequitur, si statuto filia prohibeatur succedere, extãtibus masculis, vsque ad tertium gradum, ꝙ similiter omnes descendētes ex ea, etiã masculi non poterunt succedere. ita not. in l. liberorum. ff. de ver. sig. l. maximum vitium. C. de lib. præte. & est tex. in l. qui

iure

iure mil. cũ l. seq. ff. de re mil. & in c. j. §. hęc autē. qui feu. da. poss. col. 10. 31 † Ex his etiã inferũt doc. Can. in c. j. de secun. nup. ꝙ canones disponētes super matrimonio cõtrarij legibus ciuilibus corrigũt leges ciuiles, nõ solũ quãtum ad matrimonium, sed ēt quò ad ius ingenuitatis, & successionis, vtputa si quis natus fuerit ex matrimonio prohibito de iure ciui. sed permisso de iure can. ꝙ talis natus erit legitimus, & poterit succedere, licet Cyn. tenuerit cõtrariũ & malè in l. si tutor. C. de interdi. matr. 32 † Hinc dicitur, ꝙ si filia est exclusa per statutum à successione patris ab inte. intelligitur per cõsequentiã esse exclusa a beneficio dicēdi testamētũ esse nullũ, vel agendi ad supplemētũ, vel agendi de inofficioso; quia causa & origo rumpēdi testamētũ est ius succedendi ab intestato. l. posthumus. §. j. ff. de inof. test. l. post mortē. §. liberi. ff. de contratab. l. 2. §. fi. ff. ad tertul. l. maximũ vitium. C. de lib. pręte. in princ. & §. sancimus. & no. Bar. in l. Gallus. §. & quid si tãtũ. ff. de li. & post. 33 † Item infertur, ꝙ si statutum filiã excludit a successione, vt sit contenta dote, vel aliqua parte, non est necesse, ꝙ illa dos relinquatur iure & titulo institutionis, vt not. Bal. in d. l. maximũ vitiũ. Bar. in l. Titio. §. Titio. ff. de condi. & demõ. Hinc dr̃, ꝙ statutum contrariũ iuri cõi non debet interpretari fm̃ ius cõmune, si correcto iure cõmuni quò ad principale, intelligitur ēt correctum quò ad cõsequentiã, illud statutũ non debet concordare, nec principali, nec consequenti de iure cõi, quod no. 34 † Ex his inferũt doc. ꝙ si pœna sanguinis per statutũ reducta est ad pęnã pecu. ꝙ super ea poterit transigi fm̃ legem trãsigeretur. C. de trã. nã ex quo à genere pœnæ recessum ē, intelligitur recessum esse ab omnibus, quæ proueniunt ab illo genere pęnæ: iudiciorum enim quantitas ex genere pęnæ iudicatur. l. 2. ff. de pub. iud. l. res. C. de don. inter vi & vxo. ibi, ex pęnæ qualitate deducto, & l. quod ad statũ. ff. de pęnis. 35 † Ex his ēt inferri potest, ꝙ damnatus de publico crimine, & famoso poterit testari, si pro tali crimine imponatur pęna pecunia. l. is cui. ff. de tes. iunctis his quæ not. in l. ictus fustiũ. ff. de his qui no. infa. inde ēt dicũt doc. si sentētia arbitratorum habeat vim & auctoritatem rerũ iudicatarum, ꝙ ius oriens ex arbitramentis similiter habebit naturã iuris nascentis ex sententiis iudicũ, & sic ab eis appellabitur intra 10. dies. Item appellabitur ad iudicem arbitrorum, non autem fiet reductio ad iudicem partiũ, ita notant Bartol. & Bald. in l. 2. C. vbi & apud quos in integ. restitu. & Cano. in c. quintauallis. de iureiuran. 36 † & cõfessio facta coram arbitratore dicetur facta in iudicio: ita Barto. in l. nõ fatetur. ff. de confes. facit, quod nota. in l. quid ergo. de his quibus vt indi. Item inferunt doctores, ꝙ maior 18. annis habeatur pro maiore, ꝙ si maior 18. annis lædatur, ꝙ non competat ei restitutio per aucten. sacramenta puberum. C. si aduer. vendi. secus si lex diceret, ꝙ haberet legitimam personam standi in iudicio: quia tunc si læderetur, posset petere restitutionem in integrum: quia non repugnat habere legitimam personam ad cõtrahendum, tamen ei competit restitutio, si lædatur: ita not. l. j. ff. si de momen. posses. fuerit appella. l. fina. C. de his qui veni. ęta. impe. & Bald. in aucten. si captiui. circa medium. C. de episco. & clericis. per aliquos in l. more. ff. de acquiren. hære. & in l. j. de appella. rec. & in l. exigendi. C. de procura. 37 † Sed prædictam rationem limita, vbi de origine & principio disponeretur secundùm modum regularem & naturalem, secus si disponeretur per modum non naturalem, sed fictum, argumen. l. eum qui. in prin. ff. de iureiuran. l. qui repudiante. ff. de inoffi. testa. l. eius qui delatorem. & ibi not. ff. de iure fisci, per Bar. cum simi. optimus tex. in l. interdum. §. qui furem. & ibi glo. & Bar. ff. de fur. contra facit tex. in l. ex furioso. §. j. ff. de rei vendicatio. vbi iudex iniquè condemnãs in fundo, tenetur eodem errore condemnare in fructibus. 38 † Ex quibus inferunt doctores, si statuto cauetur, ꝙ contumax habeatur pro confesso & cõuicto, nihilominus poterit appellare, quãquam confessus non appellet. Item si dictus contumax condemnaretur pro aliquo crimine publico, pro quo irrogatur infamia, ꝙ talis conuictus per contumaciam non fiet infamis, ita no. in l. infamem. ff. de pu. iud. per Bar. & in l. eos. C. de fur. & per Bar. in l. quid ergo. §. pęna graui. & ff. de his qui no. infa. & Bar. in l. ictus fustium. circa finem. ff. eo. tit. 39 † Item quãquam relatio vnius hominis publici faciat plenam fidèm, quò ad hoc, vt credatur citatus & contumax, vt habetur in l. si finita. §. Iulianus. ff. de damno infec. maximè Imolam & doc. in c. prudentiam. de offic. deleg. & in c. cum parati. (vbi tamen Hosti. habet hoc pro duro, quòd credatur nuncio vili personæ, si dicat, se episcopũ citasse, cũ episcopus neget) non tñ vt possit criminaliter puniri, fm̃ Io. An. 40 † Itē si ex forma statuti bona delinquētis intelligerētur publicata à die cõmissi delicti, intelligi dēt, vbi verè cõstet de delicto, non vbi fictè, puta per cõtumaciã, vel vt det decretũ Mediolani, vbi princeps in literis suis noĩaret aliquē criminosum, fingitur talē deliquisse. facit cle. literis. de proba. non tñ propterea ex tali delicto ita prolato debēt bona intelligi publicata. l. eius qui. de iure fisc. Itē si statuto cauetur, ꝙ principalis verè contumax nõ appellet, si procuratorē verè cõtumax, iterũ principalis poterit appellare. Bar. in l. neq; infantes. ff. de fideicõmiss. li. l. eius qui delatorem. ff. de iure fisc. 41 † Sextum ar. est a fine & effectu ipsius rei. Nã vbi lex prohibet aliquem effectũ & finē ex mente legis, dicitur prohibitus omnis modus per quem in fraudē legis peruenitur ad illum effectũ, ꝑ quē modũ lex circũueniretur, & illusoria fieret: & ibi est eadē mēs, vbi & finis, & idē effectus legis. l. sed si lege. §. de ea aũt. ff. de peti. hæred. & pulcher tex. in l. 3. §. fi. ff. de lib. lega. & ea q̃ sunt destinata ad finē & vtilitatē alicuius, cedunt illi rei, ar. l. & si nõ sit. §. pueniam⁹. ff. de au. & ar. le. l. cętera. §. pe. ff. de le. j. cũ sim. & ad positionē effectus sequitur positio cãę. l. si qs. ff. de ma. test. 42 † Vñ nõ effugit pęnã legis, q in fraudē legis cõmittit. l. nõ dubiũ. C. de legi. nec interest, an vi, vel dolo legi fiat iniuria. l. fraus. ff. eo. l. libertũ. §. senatũ. ff. de ritu nu. facit. l. qđ dictũ. ff. de pactis. aliàs sequerer̃, leges impositas esse uerbis & nõ rebus, ꝙ esse nõ dēt. l. oē verbũ. C. cõmu. de lega. l. fi. C. de vsufructu. ad hoc facit optimè. l. j. §. si qs in suo. ff. ne quid in loc. publi. l. j. §. j. de mortuo inferen. l. vim facere. ff. de vi & vi arma. 43 † Ex his inferũt doctores in c. quãquam. de vsuris. li. 6. ꝙ illud caput loquēs, ꝙ vsurarius nõ possit facere testm̃, nisi præstita satisdatione, extēdir̃, ꝙ ēt nõ possit facere codicillos, nec donationē cã mortis; quia faciliter eo mõ dicta cõstitutio circũueniri posset. pro quo facit. l. j. §. j. ff. de calumniato. l. Iulianus. §. mutui. ff. ad Maced. l. isti qdē. §. fi. ff. qđ me. cau. fac. l. filiũ habeo. ff. ad Macedo. tenēt Pau. de Eleaza. in cle. j. de sepul. & Alex. in l. j. in princi. circa mediũ apparatus. ff. de verbo. obliga. qđ ibi referte, & addite. §. fi. in auc. de resti. quē allegat glo. ad hoc singulariter in auc. sacramentũ. in verbo, nuptiis. C. quando mulier tutel. offi. fungi possit. 44 † Vbi qđ dicitur de muliere trãseũte ad scđa vota quò ad exclusionē a tutela filiorũ, hēt locũ ēt in nõ trãseũte ad scđa vota, sed aliàs luxuriãte. Et ita fuit cõsultum Papiæ in muliere, quæ aliàs luxuriata fuerat in territorio magnificorũ Dñorum de Scarampis Montisferra. 45 † Sed notandum, ꝙ multipliciter circũueniret̃ lex. Primò, qñ fit fraus de re ad rem. d. § mutui. & d. l. j. de calumniato. scđò, de ꝑsona ad personã. l. si sponsus. in prin. ff. de do. ĩter vi. & vxo. l. hac edictali. §. optimè. C. de secũ. nup. l. si per impressionem. C. qđ met. cau. Tertiò, de contractu ad cõtractum. c. illo vos. de pign. & c. ad nostrã. de emp. & vend. l. si sponsus. §. circa. ff. de do. inter vi. & vxo. l. codicillis. §. ꝓstituto. de leg. 2. l. quãuis. §. si cũ. & l. vir vxo. ff. ad velle. Adde no. per Bar. in l. quod seruus. ff. de stipu. ser. in fi. de eo qui prohibitus est donare, habuit rē pro derelicto, vt ad aliũ peruenerit, & gratis. Quartò, de noĩe ad nomen. l. 2. §. tractari. ff. ad tertul. & l. 2. de priuile. schola. lib. 12. & l. cũ q probabilē. C. de epis. & cle. vbi dicitur, ꝙ præsbyteri solēt uocare concubinas sorores, & filios nepotes, vt plenè no. in c. auaritię. de ele. lib. 6. & l. filiæ meæ. ff. sol. mat. l. 3. § fi. de min. Quintò, per additionē. verbi gratia. Statutũ est, ꝙ mēsura nõ vēdatur vltra sex denarios. Tabernarius vēdidit vnã castaneã cũ dicta mēsura pro decē denarijs. l. si libertas minore. C. de iureiur. l. eos. §. si quis. C. de vsu. l. athletas. §. prætor. ff. de infami. multa tamē indirectè & per cõsequentiã, & ꝑ accidēs fieri possunt, q̃ per se & directè non fierēt, vt ferrũ, & lapides naue vehi ꝑ aquã, quę absque naui duci nõ potuissent, & aqua ab igne calefit, quæ per seipsam calefieri nõ posset, & de materia directi & indirecti traditur aliquid in c. tuæ. de proc. in antiquis, ordinariè & plenè in c. statutum. de hære. li. 6. Sextò, de modo ad modum. 46 † Nã prohibita dispositione, nõ pñt poni sub cõditione, vel sub pęna. l. stipulatio hoc modo cõcepta. ff. de ver. obl. l. Seius & Augerius. ff. ad l. falc. & ibi Bar. & d. l. j. C. si pœnæ nomi. fa. gl. in l. pater. ff. de do. excep. dicēs, ꝙ verborũ sophisticatio nõ põt naturã rei immutare. Septimò, de quãtitate ad quãtitatē, veluti si statuto cauet̃, ꝙ pęnę nõ pñt exigi, mõ qs ꝓmisit centũ cũ hoc pacto, ꝙ si intra annũ 60. soluerit, intelligat̃ absolutus à resto. Nã vr̃ illud residuũ esse pęna, nõ sors, posita in fraudē statuti. Et hũc modũ dicit Bal. cũ infinitis alijs eē excogitatũ ꝑ vsurarios, vt ipse notat in l. j. C. de his quæ pęnæ nomi. & ĩ l. 2. ff. de iureiu. in repetitione vbi plenissimè de fraudibus vsurariorũ. Vel pone exēplũ, statuto cauet̃, ꝙ donatio non valet sup quãtitatē 10. ducatorũ sine insinuatione, modo quidã donauit vnũ maximũ ꝑdiũ, & dixit, ꝙ volebat facere tot donationes, quot sunt tabulę, vel iugera, an valebit, & Bar. dicit, ꝙ non in l. Modestinus. ff. de do. per. l. quēad modũ. C. de agri. & censi. 47 † Hanc tamē regulam limita. Primò si lex esset iniqua & irrationabilis; qa tũc esset licitũ & honestũ legē circũuenire, vt est tex. optimus & notus in l. j. C. de cad. tol. in princ. ibi multas inueniētibus vias, circa quod tamen addas, ꝙ oportet legē esse rõnabilem §. erit aũt lex. 4. dist. 48 † Ex quo infert Bar. in l. vectigalia de publi. ꝙ nõ est peccatũ fraudare vectigalia instituta à principibus inferioribus; quia soli Imperatori, & Papæ reseruata sunt. l. noua vectigalia. C. ne no. vecti. vbi vide. Secũdò limita, vbi ille modus nõ ordinaretur directè ad illũ finē, vel effectũ, sed ad aliũ licèt incidenter perueniretur ad prohibitũ finem. l. nõ omne. ff. de statulibe. l. in testõ ita. ff. de cõd. & demon. faciunt optimè notata per Bar. in l. cætera. §. sed si peruenerit. ff. de leg. j. dicentē. 49 † Si statuto cauetur, ꝙ nemo possit emere frumētũ vltra vsum ꝓpriũ sub certa pęna, mõ aliqs credēs se habitaturũ in ciuitate ꝑ totum annũ, emit frumenta necessaria pro toto anno, postmodũ venit casus & propositum recedēdi a ciuitate post paucos dies, q̃rebatur, an iste incidisset in pęnã, qa plus emerat, q̃ sibi erat necessariũ, & dr̃ ꝙ nõ: quia eo ꝓposito nõ emit, vt legē circũueniret, sed casu fortuito ꝯ legis verba cõmissum est.

Ad hoc optimè facit.l.cum quidam.ff.de iur. fisc.l.qui autem.ff. de his quę in frau.credito.& bene cōgruit,quod dicit Paulus iurecon.in l.quis eo animo.ff.de relig.& sum. fune. vbi tex.notan. ad multa.Non enim dicitur in fraudem facere,qui beneficio legis vti non vult;quia nō iniuriam legi facit,qui suo iure vti vult, vel non,vt in reg.beneficium.de reg.iur.in 6.Septimū arg.sumi-
50 tur ex antecedente præparato ad id,de quo disponitur.† Omnis enim ferè res suū antecedēs habet, per quod ad ipsam rem ordinatè peruenitur,vt via ad fundum, per spōsalia ad matrimoniū, postulatione ad electionē,insultu ad percussionem. Nam cū per se sine fine suo inutiliter persistant,rationi consonat,fini suo accedere debere. Ex quo sequitur, ꝙ vbi lex disponit rem quāpiā alicui pertinere, ꝙ ad eundem pertinere debēt eius præambula præparatoria ex mēte legis, vt est optimus tex. per c.venerabilē. extra de elec.ibi,ad eū examinatio personę pertineat,ad quē manus impositio,& in c.inter corporalia. extra de transla. epis.§.sicut.ibi,expressum non fuerat.de elec.& fac. optima lex fundi.ff. de ac.emp.l.hoc legatū ff.de leg.3.& l.quintus.& l.cū argento.& l.vxori.ff.de au.& arg.lega. Ad hoc optimè facit.l. ad rem mobi-
51 lem.& l.ad rem legatam.ff.de procura.† Ex quo etiam sequitur, ꝙ vendita simpliciter re,videtur etiā vendita seruitus eūdi ad eādem rem.l.si aquæductus ff.de cōtrahen. emp.l.3.§.qui hēt.ff.de serui.rusti.præd.l.j.§.j.ff. si vsufru. pet. Ad hoc optimè facit gl. in
52 l.cū fundum.ff.de vi & vi arma.& ibi Bar.† ꝙ licet mihi congregare homines cū armis, vbi mihi licet de iure offendere, vel defendere.l.refectionis.ff. cō.præd.& l.ossa.§.fi.de relig.& sump.fu. l.scientiam.§.qui cum aliter. ad l.aquil.& l. qui exceptionem.de cond.indeb. Adeo autē præparatorium sequitur naturā sui principalis, vt si quis per nō vsum amiserit principale, amittit etiam præparatoriū,etiam si eo vsus est,vt est tex. secūdum vnā lec.in
53 l.Labeo.ff.queādmo.ser.amit. quod est pectori fingendum.† Et qui nō pōt disponere de re, nō potest disponere de eo, per quod ordinatè peruenitur ad illā rem.l.si cui.ff.de aqua plu arcen.vbi Bart.dicit,ꝙ ciuitas, quę nō pōt cognoscere de appellatione,nō potest statuere,ꝙ à sententijs nō appelletur,ad quod optimè facit.l.j.§.si quis in suo.ff.ne quid in loco pub.l.j.§.j. de mor.inferē. l.vim facit.ff.de vi & vi arma.& l.3.ff.si quis aliq.testa.prohib.Per quas leges quidam cōsuluerunt,maximè Pet.de Ancha.in causa archiepiscopi Spoletensis contra cōmune Spoleti, in consil.71.
54 † ꝙ dum quidam episcopus haberet molendinum extra ciuitatem,ad quod homines illius ciuitatis confluebant, postea dicta ciuitas ædificari fecit alia molendina intra ciuitatē,& dicta ciuitas statuit,ꝙ omnes ciues,qui causa molendini vaderēt extra ciuitatē,tenerentur soluere in ingressu portę certā mensurā, propter quod omnes homines ciuitatis desinebant ire ad dictū molendinū episcopi,& confluebant ad molendina ciuitatis,vbi nō tenebantur soluere,ꝙ tale statutum non valeret;quia queadmodū nō posset disponere, ꝙ molentes in molendino episcopi soluerent certā mensurā, quia viderentur statuere super rebus clericorum,ita nō possent disponere, ꝙ venientes per uiā ad molēdinum soluant,per s̃.allegata,iūctis his quæ no.in c.j.in fi.de immuni.ecc.lib.6.Contrarium tamen videbatur; quia poterant disponere arcēdo suos subditos in suo territorio.l.fi.ff. de decre.ab
55 or.fac.† Item licitū est cuilibet sibi prospicere,& suam conditionem facere meliorem citra & extra rem , etiā cum aliena iactura.l.Proculus.ff.de dam.infe.Item dicimus, ꝙ cui denegatur ius probandi,denegatur ipsa res probanda. c.sępe.extra de resti.spo. l.si de pos.C.de prob. vnde etiam prohibitus eligi,intelligitur ꝓ-
56 hibitus postulari : † quia à quo remouetur finis , remouent ea,q̃ sunt ad finem, in c.fi. de postu.in gl.ad hoc facit,ꝙ qui prohibet alienare,prohibetur facere cōtractū, per quem peruenit ad alienationem,puta cōpromissum & transl.l.j.C.si aduers.trāsa.Bal.in l.præses. C.de transa. & melius in l.ad resolutionem. C. de præd.
57 mino. † item qui non potest esse in iudicio,non potest facere actum prouocatorium ad iudicium.l. de pupillo. & ibi Bar. ff.de no.ope.nunc.no. per Bar.in l.inter.ff.de bono. pos.quæ habeo ꝓ notatu dignis:presertim quia sunt quotidianę,ad quę ē animaduertēdum. l.legaui. ff. de li. lega. ad hoc optimè facit. l. oratio.ff.
58 de sponsalibus.l.si quis tutor.§.quāuis.ff.de ritu nup.† ꝙ prohibitus contrahere matrimoniū,intelligitur prohibitus contrahere sponsalia. Sed huic obstare videtur,ꝙ quidā prohibentur cōtrahere matrimonium,qui tamen nō prohibentur contrahere spōsalia.c.j. de sponsalibus impub. cum similibus.& in l. si quis officium.ff .de ritu nup.l.solet.§. quæ virum.ff.de his qui no.infa.Respondetur,ꝙ illud ideo permittitur;quia speratur de habilitate, & ita perueniat ad suum finem, secus si non speretur,ꝙ perueniret ad finem scilicet ad matrimonium & in dictis locis notatur, maximè in d.c.solet.& sic matrimoniū magis differtur, quā au-
59 fertur. † Sed si quæratur , an priuilegium concessum marito,vel vxori intelligatur etiam cōcessum sponso vel sponsæ,potius esset legem extēdere ad similem casum siue parem, quam legē secundum mentem declarare.l.si sponsa. ff.de iure do.l. assiduis.in fi.ff.qui po.in pig.hab.& l.nisi. C.de bo. ma. c.quemadmodū,extra de iureiu. Octauum argumētum,comprehendi plus esse,vel intellectum esse, quā scriptum colligitur ex accessorio eius, de

60 quo in l.verbis expressum est.† Nam cum accessorium sine principali non existat,siue subsistat,naturale est,ꝙ prohibito concesso principali,intelligatur prohibitum siue concessum eius accessorium in regula,cum principalis.de reg.iur.& in reg.accessorium.de reg.iur.in 6.& in l.nō dubium.ff.de legib.& optimus tex. in l.2.C. per quas person. nobis acq.item quemadmodū aliquid datur principali,intelligitur datū accessorio.insti. qui tu.da poss.
61 §.certæ rei.† Sed notandū est,ꝙ aliquid esse accessoriū,vel principale potest intelligi multipliciter.Primò,vt est principium & origo ad ea,quæ exinde oriuntur, tunc sublato vel mutato principali, mutatur & tollitur omne nascens ex eo, de quo dictū est supra in quarto argumento. Secūdo modo,prout sunt præparatoria ad suum finem,de quo supra proximo argumento dictum est.Tertiò, prout sunt species accessoriæ ad partes substantiales, de quo dixi in tertio argumento, vt est sella ad equum.vt.l.ædiles.ff.de edil.edic.& gemma ad annulum.l.& si non sint.§ perueniamus.ff. de aur.& arg.lega. Quartò prout vna res accumulat alteri ad eundem finem,vt l.si stipul. ff. de vsu.l.sed si.ff.de acceptila.& de hoc dicetur infra,argumen. 11.l.solent.& l.quesitū.ff. de tutelis.Quinto,prout vna res incidit in aliā principalē,puta si filius defuncti agat petitione hæreditatis contra detinentē hæreditatem,reus excipit, ꝙ non est filius, vel ꝙ sit seruus, vel legitimè exhæredatus,vel spurius,vel alioqui incapax,de qua materia no.in l.j.C.de or.iud.& in l.3.ff.de preuaric.c.j.de ord.iud.& tunc illi conceditur cognitio causæ incidentis,etiam si sit talis,quæ principaliter cognosci non potuisset;quia principale trahit ad se accessorium.l.quoties.C.de iudi.& ibi no.l.interdum.§.qui furem.ff.de fur.cum simili c.tua.extra de or. cog. fal.quedā & ibi no.ff.de acqui.re.do. An legato nomine debitoris videatur legata actio hypothecaria,vide Bart.in l.si hæres.ff.ad trebel.& l.hæ-
62 res à debitore.ff.de fideiuss.† Amplius, quæstio incidens debet cognosci summariè,si summaria cognitio incidit,licet de natura sua deberet cognosci plenariè. clē.dispendiosam.de iu.quia pars debet conuenire suo toto, ar.l.cum quis ædes.ff.de vsuca.& optimus tex.& ibi Bal. in l.si quando. C. de testam prime & hoc tam quo ad processum, quam etiam ad modum probandi.Nisi causa principalis in ordinē alicuius cognoscenter summariè contra formam & regulas iuris communis, tunc licet in causa principali sufficerent non legitimæ probationes & fama,tamē,vel iuramentum aduersæ partis, vel admitterentur testes inhabiles, puta inimici,infames &c.tamen in causa incidenti requirerentur ꝓbationes legitimæ,vt no.in l.si. C.vnde vi.& in c.fi.extra quod me.cau.& Bar.in l.quæstionibus.ff.ad l.Iul.maiesta.& in l.solent. in fi.ff.de adim.le.per l.cum hi.§.si vni. & §. si non minus.in fi.ff. de transa.fac. op.l. quod vero contra. ff.de legi. Sextò prout vna res sequitur aliam rem vt principalē, vt est dos ad matrimoniū, legatum ad hæreditatis aditionem,bona externa ad personam, fideiussor ad principalem debitorē, hypotheca ad principalem oblationem , tunc sine dubio accessorium non potest oriri siue
63 constitui,nisi prius constituto principali.† Vnde prohibito principali,prohibetur & accessorium.l. qui contra.C. de ince nup.l. cum l.ff.de fideiuss.l.j.in fi.ff.de vul.& pup. substi.insti.de leg.§.ante omnia.d.l.nō dubium.cum fi.l.2.C.per quas perso.acqui.item fructus separati ad fundū, vnde præscripto fundo non potest conuenire de fructibus.l.eos in prin.C.de vsur.l.cum quærebatur.in fi.C.vnde vi.Bal.in l.terminato.in prin.C.de fruc.& lit. expen.fa-
64 cit opt.tex.in l.ex diuerso.§.j.ff.de rei ven. † An autem facta cessione cōtra principalem videatur cessum ius cōtra fideiussorē & pignora,vide Bar. quod sic,in l.si hæres pœnam.ff.ad treb. per l. si in solutum.C. de acc.& obli.Item dote constituta,marito licet quò ad vxorem intelligatur donatio,tamen non requiritur insinuatio,vt est tex.& ibi Bar.in l.cum quidam.C.de iure do.singulariter facit l.3.ff.de tute. non obstat.c.cum contingat.de iureiu. cum si.quia iuramentum est potius accumulatum quam accessorium, de quo infra in arg. 12 Item illud ex auctoritate maioris legis,propter maius vinculū,cum sint præponenda bona ani-
65 mæ omnibus bonis corporis , vt ibidem nota. † Nam magis dignum trahit ad se minus dignum.l.cum prætor.de iudi.& infra de re.diui.§ si tamen alienam c. quod in dubijs. de conse.ecc.vel
66 alta.&.§.præcipimus. ver.fane.in fi. C.de appel.† Sed dubium est, postea quàm principale ortum est,& postea auferatur,an sit sublatum eius accessorium , & regulariter intelligitur rem sublatā, per leges supra allegatas. Hoc tamen singulariter fallit, vbi accessorium excederet suum principale, veluti si per insultum imponatur maior pœna, quā pro vulnere, si insultando vulnerans punitus sit de vulnere , tamē poterit puniri de insultu in eo,quo excedit pœna insultus,ita singulariter dixit Bal.in l.nunquam plura de pri.delicti in 4. col. per l.hæres à debitore.§.quod si fiduus.ff.de fideiuss.& l.debitor.ff.de separa. Item adde ea quæ dixit Bar.in l.j.de vul.& pup.in quest. an vulgaris contenta in pupillari valeat vltra tempora pubertatis, & ad prædicta Bald.in l.j.in 2. co.in verbo,quero,testator legauit mihi nomen,& eunde Bal.p tex.ibi.l.si is.C.de præd.mino.Sed quia nō est nostri propositi scilicet ad ampliāda verba legis, ideo omitto eius fallentias. Septimò,prout tacitū cōtinetur sub expresso,vt l.2.ff.de vulg.& pup. substi.

67 substi.& ibi Bart.vide in regula, tacitum. † Illud quoque prætereundum nō est, ꝙ accessorium sequitur naturā sui principalis, nō propriam,ex quo sequitur, ꝙ quāquā minor nō possit alienare bona immobilia sine decreto iudicis & tutoris,vt in ti.de prę di.mino.l.j.& seq.tamē si ingreditur monasterium, intelligūtur omnia bona sua absque aliquo decreto uel auctoritate trāslata in monasterium c.in pręsentia.extra de ꝓba.no.in auct. ingressi. & auct.si qua mulier.C.de sac.san.ecc. fac.l.3.C.si pend.app.& l.j. & l.quod dicitur.ff.de aucto. tut. Item sequitur, ꝙ cōtractus, in quo peccatum apponitur præter eius naturam, nō tamē contractus trāsit in alium cōtractum, sed remanet in suo nomine. l.j.§.
68 si rem.& seq.ff.depo † Itē sequitur, ꝙ vbi lex requirit, ꝙ aliquod principale probetur per scripturam , ꝙ accidentia vel accessoria poterunt probari per testes, iuxta no.in l fi.C. de edic.diui Adri. tol.principale debet ostēdi in scriptis scilicet testamētum, tamē aditio hęreditatis potest probari per testes,ꝙ est notā.Circa hoc tamen vide text.in auct. hoc ius porrectum. C. de sac.san. eccle.
69 † Item sequitur, ꝙ iudex potest dare tutorem pupillo sibi subdito,licet bona sint extra territorium. l. propter litem. ff. de excu. tut.& similiter iudex potest dare curatorem adulto sibi non subdito,si bona sint in suo territorio. Et iudex si interdicit administrationem prodigo, extēditur etiam ad bona extra territoriū.l.
70 si forte.ff.de castrē.pec.† Ex quibus etiam inferri potest, ꝙ iudex litis possit dare curatorem specialem minori ad litem,licet non subdito.c.si annū.§ j.de iud.li.6.sed principale nō recipit naturā à suo accessorio.l.ex pupillari.ff.de vul.& pup.& l.petēs.ubi Bar. & l.si pacto quo pęnam. C. de pac.l.quod princ.& l. Augustæ.de leg.2.l.post legatum.§.qui principale.ff.de his quib.vt indi.& l.2. de lib.leg.vnde causa commissa vicario episcopi nō trāsit ad successorem.Ad hoc optimè facit,quod no. Bar.in l.fundi vēditor. ff.de acq.pos.in fi.& vide.ĩ.de subrogatione,an dispositū in principali trahatur ad accessorium.Nonū arg.sumitur ex antecedente eius,de quo in lege expresse cauetur,nam qui vult consequēs, vult antecedēs necessarium ad illud cōsequēs, vt inst.de hære.in sti.in prin.& l.illud.ff.de acq.hær.l.si item. ff.de serui.l.seruitutes. §.si domo.ff.de ser.rusti.præd.l.5.& l.hoc iure.§.his qui.& l.fin.ff. de aqua quot.& æsti.& tex.optimus in l.refectionis.in prin.ff.cō. præd.l.fi.C.vbi & apud quos.& ibi doctores dicētes,ꝙ qui nō potest aliquem in integrum restituere,non potest declarare aliquē
71 esse restituēdum.† Item cùm lex dicit,aliquid esse obseruādū,videtur innuere,ꝙ detur actio & remediū,sine quo obseruari non possit.l.statua. de acq.rer. do. item vbi lex prohibet executionē, intelligitur prohibere cōtractum obligationis & actionis. Bart. in l.cū lex.in fi de fideiu.& optimè in l. quidam consulebat.ff.de re iud.& gl.sing.in l.j.C. de do. promis.quia promissio vsurarum dotis facit præsumere promissionē dotis.l.j. ff. de fund. dot.facit ad hoc l.qui in futurum.ff.de pact.l. hoc modo.ff.de cond.& demō. Vnde etiam cum lex factū irritat, vel annullat, intelligitur id factum prohibere. l. prætor. §. j. ff. de ope. no. nun.& ibi not.
72 † Sed notādum est,ꝙ multipliciter cōtingit esse antecedēs. Antecedens multipliciter proponitur.Primò,quod tēpore.Secundò, ꝙ loco. Tertiò,ꝙ natura habitus priuati. itē simplex duplo, pars toto. Quartò,dignitate.eo. modo dicitur cōsequēs & simil. Primò,quādo duo se inuicē habent per ordinē necessariū,ita vt cōsequens esse non possit,nisi antecedens præcesserit, & tamen vnum nō oritur ex alio,vt in præsenti loco.Secūdò,vt genus ad speciē,pars ad totum . Nam genus speciem per totum præcedit, sicut simplex cōpositum. Tertiò vt origo & principaliter præcedit finem,& ea quę sequūtur ex eis,de quibus supra dictū.Quartò,vt principale ad accessoriū,de quo supra.Quintò,vt præparatoria & ea quæ sunt ad aliquem finem, præcedunt suum finem. Sextò:vt habitus ad priuationem,& in hoc loco lex disponens de vno trahetur ad aliud,nō eo,quia vnum præcedat alterū; sed
73 quia paris potentiæ esse solent:† nam ad eundem pertinet priuatio,ad quem habitus.de offi.procō.l.solet. de reg.iur. l.nihil tam naturale.& l.eius est nolle.&.ff.de acq. hær.l. is potest. & l.3.de re iud.ff.& tex.opt.in c.prudentia.§.& cæterū. extra de offi.dele.fa. l.si mihi & tibi.§.in legatis.cum infini. cōcordā.de leg.j. Vnde etiam dicitur,ꝙ priuatio prępupponit habitū.l.decem. ff. de verb. ob.l.manumissiones.ff.de iust.& iu.Septimò,vt exemplar ad exēplatum.l.in testamento.ff.de cōdi.& dem.vbi dicitur,ꝙ vbi nec est,nec fuit exemplar,ibi nō est,nec fuit exemplū, siue exemplatum.l.humanitatis.C.de impu.& aliis subst. & mutato exēplari,
74 mutatur eius exemplatū.† Nam legitima debetur parentibus in bonis filiorū,exemplo filiorū in bonis parentū.l.nam & si parētibus.de inoffi.test.Vnde aucta vel diminuta legitima filiorū,intelligitur aucta vel diminuta legitima parētum,auct.nouissima. C.de inoffi.test.& eo.modo legitima filiorū arrogatorū.l.si arrogator.de adop.facit opt.l.fi.C.de inof.do.& l.j.C.de inof.do.Octauò,vt subrogatū ad id,in cuius locum successit,de quo infra proximè dicā.Nonò,vt primū ad secundū, vnde si sedes,quæ cōsueuit esse prima, facta est secūda , quæ fuerat secūda effecta est ter-
75 tia.† Decimū argumentū sumitur à cōsequenti:nā cui datur antecedens,videtur esse cōcessum cōsequens,sine quo antecedens esse nō posset.ff.de iurisd.om.iud.& ibi no.& in c.2.extra de ꝑca.

vbi dicitur, ꝙ cui cōcessum est pacem inire,videtur ei ꝯcessum, ꝙ possit pœnam apponere pro pace obseruanda, & cui mandatur facere compromissum , videtur mandari apponere pœnam pro compromisso seruando l.non distinguemus.§.de officio.ff. de arb.& not.Barto.in l.ambitiosa.ff.de decret.ab ordi.facien.& cui denegatur antecedens , videtur denegatum & consequens , quod sine antecedente esse nō potest, ut ostendit tex. in l.egi.ff.
76 de excep. rei iud. † vnde etiam dicitur, cui denegatur cōtractus, denegatur etiam ratihabitio & cōfessio talis cōtractus.l.cū quis. & ibi Bar.C.de decu.li.10.facit etiam optima.l.quidam consulebat.ff.de re iud.ꝙ no.optimè facit.l.j.C.de bo.pe. sub.lib.10.& ibi gl.& Bart. ꝙ cuius rei prohibetur petitio,eius nō valet cōcessio. vnde si statuto aliquid prohibetur proponi in consilio,prohibe-
77 tur & reformatio super eodem.† Notandum etiam est,quòd aliquid dicitur cōsequens dupliciter, sicut & principale dupliciter intelligitur. Vno modo inspecto modo naturæ . Verbi gratia, verberatur filius,certè ipse filius principaliter iniuriatur,& pater per consequentiam.l.j.§ j.ff. de iniu. secundò,inspecto intellectu finis dicitur principium. Exemplum, mandator & fideiussor licet ante reum intercedant,dicuntur teneri accessoriè,reus principaliter; quia ad hunc finem intentio cōtrahentium tendebat. Vnde etiam.si fieret aliquid ad duos fines æqualiter,respectu cuiuslibet diceretur principaliter fieri.vnde si filio fieret iniuria ab eo,qui sciebat eum esse filiū, & talis etiā causa patris eum offenderit,lex vtriq; principaliter dat actionem iniuriarū.l.cū.§.fin.& l.j.§.adeo.ff.de iniurijs.Item notādū, ꝙ dupliciter est cōsequens vnū,ꝙ sequitur necessario,vel probabiliter,& de isto nunc intelligitur,aliud,quod sequitur causaliter vel possibiliter,& tūc non fiet interpretatio,arg.l.negotia.ff.de neg. gest. vbi noua negociatio, quæ se potest habere ad lucrū vel dānum , nō debet institui. Itē debet intelligi de antecedente siue cōsequente proximo , nō de remoto per multa media,arg.l.lege censoria §.2. ff.de ver. sig. & l.vt quis.ff.de aur.& arg.lega.ita no. dixit Bar in l.ambitiosa.ff. de decre.ab ord.fac.Adde.l.procuratores.§. si propter incend ff.
78 de tribut.qui tex.est ualde notabilis ad hoc.† Vndecimum argumentum sumitur à subrogatis,nam quæ disponuntur de aliqua re,intelliguntur esse disposita in re , quę in loco eius succedit & subrogatur.l.j.C.de offic.eius,qui vic.alte.ge.l.si iudex.ff.de iud.l. vetus.§.fi.ff.de vsufru.l.non solum.§.pe.ff.de alie. iud. mut.causa fac.l.si donatę.§.j.ff.de do inter vir.& vxo. l.si creditor.§.j.de leg. primo.l.Imperator.§.fi.&.§.seq. de leg.2 .& l.pater inter filios.ff. de adimen.leg.l.filio.§.Titia.ff.de condi.& demonst.& optimus
79 tex.in c.maiores.de baptis.† Scire quoque oportet multipliciter aliquid dici subrogatum alteri.Primò,per modum suppletionis, puta, quia actio producta certis casibus non competebat , vnde suppletur alia actio in illis casibus,in quibus prima actio deficiebat.Secundò per modum substitutionis,puta,quia aliquid introducitur in locum extincti. Tertiò, per modū cumulationis,puta,quia actioni inuentę alia actio cumulatur ad idem,in eodem casu. Quartò, per modum prorogationis,uel renouationis, puta,si tempus locationis,vel compromissi prorogatur, uel finito tempore contractus , compromissi & locationis renouatur . Quintò, per modum translationis , veluti quando quod in vno transfertur in aliud,uel quod vna forma consistit, in aliam formam transformatur.Et primò casu subrogatū sapit naturā eius, cui suppletur scilicet quò ad effectū, ad quē suppletur.l. j.§. hæc actio.ff.si quis liber esse iussus fuerit. & ibi plenè no.l. hæc actio. ff.si quad.pauper.fecisse dicatur.Quò aūt ad alia,nō sapit naturā eius,posset enim esse ꝙ vna actio esset perpetuata,alia tēporalis
80 per diuersos auctores,ut in d.§.hęc actio.† Sed fallit,vbi aliquid esset spāliter expresū in re subrogata;quia tūc nō extēderet ultra casum spāliter expresū,ut d.§.hæc actio. nā in illa actione erat exp̃ssa pęna dupli,ideo nō habet eā naturā, quā hēt actio furti,vt cōdemnetur in quadruplū, si deprehendatur, ſm gl.& Bar. in d.l.j.in prin.ꝙ est multū notandū ad plura statuta; q̃a supplēt iura cōmunia, vt nō recipiāt interpretationē ab ipso iure cōmuni,in eo quod spāliter est exp̃ssum in statuto.Secūdo casu similiter sapit naturā eius, in cuius locū est substitutum, in eo quo fit substitutio,vt.l.j.§ j.2.& 3. C.de rei vxo.act. & insti. de act. §. fuerat.l.aliā.ff.de noua.l.oīno.in prin.& fi.C.de inoffi. test. ꝙ intelligitur in his,quæ sunt de natura ipsius rei, secus ī his quæ accedūt extrinsecus, vtpote pęnæ,vsuræ,fideiussio.l.emptione.& l.noua-
81 tione.de noua.l. si in pignore. ff. de fideius.† Item grauamina, q̃ imponūtur hæredi , intelligūtur repetita in substit.l.à filio.ff.de leg.j.quod tamē intellige,nisi sit pręsumptio diuersæ uoluntatis respectu personarū,arg.l.si ita.ff.de ma test.de quo in l. Licèt Imperator.ff.de leg.j.vbi tex.magistralis ī hac materia. Tertio quoque casu sapit naturā eius in eo,quo subrogatur,si accumulatē accessoriè ex eadē cā & ad eādē rē.l. si cū.§. qui iniuriarū. ff.si quis cau. similiter intellige quò ad naturā primordialē ipsius rei , cui accumulatur.l.itē ueniūt.§.cū prædiximus.ff.de pe.hęre.& dixit
82 gl.& ibi doctores in l.certi cōdictio in prin.ff.si cer.pe.† pro quo optimè facit.l.is qui opem.& ibi.Bar.ff.de fur. dicens,quod licet fur deprehendatur,& cōdemnetur in quadruplum,tamen præstans opem non debet condēnari in quadruplū, licet dicatur, ꝙ

fur, & præstans opem pari pœna puniantur. Pro hoc etiam facit, quod no. Bar. in l. sanctio legum. ff. de pœn. vbi dixit, quòd si statuto cauetur, quòd offendens aliquem de nocte condemnetur in duplum eius, in quo condemnaretur, si offendisset de die. Item alio statuto, quòd offendens in platea condemnetur in duplum eius, in quo fuisset condemnatus, si alio loco offendisset. Modò quidam offendit Seium de nocte, & in platea, an debeat duplicari pœna cum omni qualitate. Bartol. determinat, quòd 83 non: † quia tantum duplicatur pęna originalis, non pœna loci, vel noctis, per prædicta, prope finem. Quarto quoque casu sapit eius naturam, vt l. in rebus. §. item qui præcario. & l. item queritur. §. qui impleto. ff. locati. sed notandum est, quòd aliud est prorogare, aliud est renouare, vt l. 3. in princ. ff. de dam. infec. l. penul. §. vxor. ff. solu. matrimo. l. sed si manente. ff. de pręcario, quòd notandum propter clausulas, quę apponūtur in compromissis, scilicet ꝙ possint prorogare &c. Quinto similiter casu, quod erat in vno videtur cum omnibus cōditionibus translatum in aliū, de quo in c. translato. de constitutio. l. vlti. C. de legi. hære. l. omnes. C. de præscrip. 30. anno. & optimus tex. in l. in contractibus. 84 in princip. C. de non nume. pecu. † Vnde infertur per doctores, quòd si præscript. 30. anno. transfertur in 10. annos, erit eiusdem naturæ & qualitatis, qualis erat in tempore legis fin. C. de temp. in integ. restitutio. & Ange. in l. sicut. C. de præscriptio. 30. anno. & glo. in auctenti. hodie. C. de appellatio. dum dicit, tempus appellandi alteratum tenere naturam primæui temporis, quod similiter limita, prout prędicta limitantur. Duodecimum argumentum comprehēdendi plus esse intellectum, quàm dictum, est ab adiunctis l. quędam. ff. de acquirē. re. domi. Quibus adde, quod singulariter notatur in l. si duo patroni. §. Marcellus. ff. de iniurijs l. 2. & ff. de rescin. vend. l. petendæ. C. de tempo. in integ. 85 resti. pe. Bar. in l. j. ff. de ope. no. nun. † Item licet frater contra fratrem inuitus cogi non possit esse testis, tamen quando producitur pro fratre, potest cogi etiam contra fratrem dicere, vt sint pares, gl. & doctores in c. cum nuncius. & in c. fraternitatis. de testi. & est optimus tex. in c. quanto. de iudi. & l. 3. in princip. ff. de leg. 86 tuto. & ibi Bar. dicēs † quòd si ex forma statuti mutetur ius commune in gradu, siue modo succedendi, eo modo intelligitur esse mutatum ius in modo deferendi tutelas; quia tutela hæreditati adiūcta est, sicut onus ad commodum, & damnum ad lucrum l. secundum naturam. ff. de reg. iur. l. tutelas. ff. de capi. di. l. quo tutel. ff. de reg. iur. instit. de socie. §. illud. uide supra cum reliquis. & gl. & Bar. omnino in l. quia poterat. ff. ad Trebel. & regula, quem non honoro non onero. l. quidam. C. de fideicom. facit tex. in §. ex his autem. cum vulg. in auct. de hæredi. ab intestato venien. 87 † Vnde etiam dicimus, quòd concesso vno videtur etiam concessum adiunctum, sine quo concessum esse nō potest. l. si stipulatus fuero per te non fieri. ff. de ver. oblig. inst. de vsu & habit. §. item. Ad hoc facit. l. quod dicimus. ff. de solut. & l. continuus. §. illud. de verb. obli. vbi dicitur, quòd quando aliquid indistinctè promittitur, intelligitur esse permissum tantum temporis, & loci spacium, siue tanta dilatio, quo res fieri potest. l. si mihi & tibi. 88 supra de leg. j. facit c. consuluit. de offi. dele. † inde etiam dicitur, quòd faciēs iniuriam vxori uel filio dicitur facere iniuriam marito, vel patri. l. j. ff. de iniur. l. j. C. de in ius vocan. l. isti quidem ff. quod met. cau. optimus tex. in l. 2. ff. de lib. caus. ibi, ad nostram iniuriam porrigitur, & optimus tex. in l. 3. §. nunc. de liber. lega. Ad hoc optimè facit. l. j. §. item ruina. ff. de incen. rui. naufrag. ibi, ex adiacentibus, & d. l. j. §. j. eod. titu. Tertiumdecimum argumentū, ab vnione eius, de quo disponitur, scilicet in quo vnita sunt, in c. j. ne se. vacan. lib. 6. c. recolentes. extra de statu monacho. & in l. 2. §. si cohæredis mei. & ibi Bar. ad l. falci. facit optimè. l. non 89 dubito. ff. de cap. & post. reuer. † cùm enim duę res vnica factæ sunt, non debent diuerso iure censeri. l. eum qui ædes. ff. de vsuc. & l. quædam. ff. de acquir. rerum domi. cum simil. Et incrementum sapit naturam sui principalis. l. si ergo. ff. de pub. ff. de excu. tut. l. idem Vlpianus. & de administra. tuto. l. quòd si. §. si insulæ Italiæ. ff. de iud. l. etiam. ff. de iure do. si conuenerit, vbi vide Bar. ff. de pigno. act. l. in rem. ff. de rei uend. l. gemma. ff. ad exhibend. Quartumdecimum argumentum à parificatis, siue commensu-90 ratis; † nam quoties duo ita sunt parificata uel commensurata, vt quòd statutum sit in uno, intelligatur esse statutum in alio, tunc si quidem lex noua aliquid disponit in eo, in quo sunt parificata, vel commensurata, extenditur ad aliud l. j. de leg. j. & ibi not. glo. in l. quod verò contra. ff. de legibus & in l. si quis seruo. C. de fur. & l. Marcellus. ff. ad Trebel. & in auct. sed cum testator. C. ad l. Falcid. & l. nam & si parentibus. ff. de inoffi. testa. & not. gl. in l. eum qui. in prin. & §. quod ait prætor. ff. de publ. facit regula, non debet auctori licere &c. & l. fęminæ. & l. generali. C. de secū. nup. l. fi. C. de fruct. & lit. ex. & in l. j. C. de repu. quę fi. in iud. in integ. resti no. Bart. in l. j. §. j. de no. ope. nunc. & in l. damni. §. Sabinus. ff. de dam. infect. & l. 2. ff. quod quisque iur. Argumentum similiter sumitur ex citharis, quoniam vbi cordæ sunt secundum proportionem cōsonantiæ positæ, si vna corda altius tendatur, necessarium erit cæteras cordas altius tendere, vt sonorum fiat 91 debita proportio, alioquin fieret dissonantia. † Vnde dicitur, vt cùm licitum sit sine insinuatione donare certam quātitatem laico, & eius duplum donare ecclesiæ, si statuto augeatur quantitas in laico, videtur gradatim aucta in ecclesia, vt dicit glo. But. Cy. & Bar. in l. illud. C. de sac. san. ecc. de cuius tamen veritate videtur de Bar. & cæteros ibidem. Item tutela est commensurata pupillari ætati, & cura adultę ætati, vnde mutato tempore pupillaris ætatis, intelligitur mutatum tempus tutelæ. insti. quib. mo. tutela finiatur, in princip. & l. indecorem. C. quando tuto. vel cura esse desi. similiter iurisdictio dicitur æquata territorio. l. fin. ff. de iu. om. iu. Hanc tamen doctrinam limitata in his, quæ natura possunt parificari congruè, vt not. glo. not. insti. de adop. §. feminæ. 92 in verbo amissorum. † Nam adoptari à feminis nō fiunt in potestate feminarum, de iure mulieres non habent filios in potestate, licet de natura adoptionis sit: vt filij transeant in potestatem adoptantis, & sic licet adoptio facta per feminas fit ad similitudinem adoptionis masculorum, tamen non operatur in his quæ 93 de natura non sunt. fa. l. j. §. lex. ff. ad l. Falc. vbi dicit Bar. † Pone statuto cautum, quòd coniuncti teneātur compromittere lites in proximiores, postea alio statuto cauetur, quòd statuta quæ loquuntur in coniunctis habeant locum in extraneis, modo duo extranei litigantes non habent proximiores, certè non in hoc comprehenduntur. facit optimè. l. ita autem & ibi Bart. ff. de ædi. mi. tuto. & optimus tex. in l. ædiles. §. loquuntur. ff. de ædil. edic. in quibus legibus probatur, quòd lex quę nō extenditur, non comprehendit eum casum, ad quem verba legis non possunt adaptari. Secundò limita in his, in quibus non est expressa differentia, vbi autem esset expressa, tunc per talem clausulam, quòd in omnibus & per omnia adequantur, non intelligitur velle tollere illas differentias per l. ædiles. §. loquuntur. & l. doli clausula. ff. de 94 verb. oblig. & l. sanctio legum. ff. de pę. † vbi dicitur, quòd clausula generalis nō extenditur ad specialiter expressa, cui accommodatur per verba cōparatiua, vel similitudinis; vt puta, quòd præstans opem puniatur perinde, ac si principaliter deliquisset, quare non corriguntur leges facientes differentiam inter præstantē opem, & principaliter delinquentem. l. j. & ibi gl. & Bar. ff. de rec. ep. vbi dicit esse notandum ad multa statuta. Tertiò limita in his esse parificata, quę sunt primordialis naturæ, secus in accidentalibus, argumento eorum, quæ supra dixi de subrogatis, & pro hoc facit tex. in l. vtrum. ff. de pe. hæ. & ibi Ang. ad quæstionem de statu. quem vide: & idem Ange. in l. cū exceptione. ff. quod me. cau. Quartò limita, vbi parificatur iure communi, secus vbi parificatur iure speciali & exorbitanti à iure, puta, quòd contumax habetur pro confesso; nam tunc non erit infamis, licet confessus crimen habeatur infamis, secundum no. per doct. in l. in- 95 famem. ff. de publ. iud. & l. fin. C. de fur. per Bal. † Vnde mihi nō placet opi. Baldi dicentis, quòd tali modo confitens, scilicet per contumaciā, non possit appellare; quia à fictionibus lex non extenditur vltra casum verbis expressum, fa. optimè. l. eum qui. ff. de iniur. l. qui repudiantis. ff. de inoffi. testa. l. eius qui delatorē. ff. de iure fis. Quintò limita, nisi per talem parificationem seque-96 retur aliquod absurdum. † Verbi gratia, statuto cauetur, quod filiusfamilias publica negotia tractans, habeatur pro patrefamilias, vel quòd mulier nupta extra vrbem habeatur pro ciue; quia habebit locum in his, quæ sunt iuris, secus in his, quæ sunt facti. l. in bello. §. factæ. de cap. & postl. re. Item non habebitur verus pater familias; quia sequeretur, quòd aliquis esset partim sui, partim alieni iuris, quòd est absurdum, contra. l. queritur. ff. de statu ho. 97 † Ex quo sequitur, quòd statutum loquens de patrefamilias ex forma statuti, nō extenditur ad filios habitos pro patrefamilias, vt no. Bar. in l. si maritus. la 2. §. legis Iuliæ. ff. de adul. vbi vide, & 98 omnino. Bal. in l. siue possidetis. C. de proba. vbi no. disting. illud omnino notatu dignum est, multum interesse, an duo adæquentur adinuicem; quia tunc quicquid vna res habet plus altera vel minus, intelligitur alteri esse attributum vel diminutum. l. j. de leg. j. & ibi Bar. in l. j. C. communi. de leg. §. nostra autem in auct. in successione & ibi no. C. de leg. hære. an verò vna res adæquetur ad aliam, ac si adæquentur adinuicem; quia tunc illi, cui fit adæquatio, nihil additur, vel diminuitur, sed tantum rei adæquatę attribuitur, quicquid est plus in ea, ad quam fit adæquatio. 99 l. princeps. ff. de legi. † Vnde si statuto scholares adæquantur ciuibus, si scholares habebant aliquod priuilegium vltra ciues, non intelligitur esse ablatum scholaribus, vel additum ciuibus, dixit Bar. in l. 2. §. emancipatis. ff. de contra. per illum tex. item si nobilis sit priuatus nobilitate, & adæquatus sit plebeis, non tamen erit exemptus ab oneribus, quæ nobiles sustinent, vt l. j. C. de infa. lib. 10. & Bar. in l. j. C. de dig. lib. 12. in ver. ex his infero mirabilem conclusionem, quia inducta in odium, non debent operari 100 fauorem. l. nulla ratio. ff. de legi. † Et ex prædicta etiam regula inferunt doctores ad quæstionem, statuto cauetur, quòd fur conuictus per famam debet puniri, vel vsurarius conuictus per famam debet condemnari, quod similiter per famam contrarium potest se purgare, per regulam, Nō debet actori licere, &c. & per regulam quòd priuatio & habitus eiusdem potentiæ esse debent. l. eius est nolle de reg. iu. & l. qui condemnare. ff. de re iud. & l. nihil tam 101 naturale. de reg. iu. & in c. j. extra de reg. iu. † Ex quo etiam infertur potest,

potest, si statuto cauetur, quòd mulier non possit se obligare, ꝙ nō poterit alium liberare. Quintumdecimum argumentum est 102 in correlatiuis propter eorum paritatem. † Nam lex statuens aliquid in vno correlatiuo intelligitur idem statuere in alio, in eo in quo sunt correlatiua, per paritatem. Vnde si res aliqua prohibetur vendi, intelligitur etiam esse prohibita emi, vt l. j. C. de cupres. lib. 11. & Bar. in l. fi. ff. de accep. & res prohibita locari, intelligitur esse prohibita conduci. c. j. extra de loc. & c. pręterea. de iure patr. & si prohibetur sciētia Magica doceri, prohibetur etiam addisci. l. 2. & l. culpa. C. de malefi. & mathe. Ad hoc facit. l. vlt. C. de indi. vid. tol. & Bar. in l. j. ff. quod me. cau. in princ. & in l. liberorum. §. ponuntur. ff. de infa. Et si lex puniat prohibentes dominos locare possessiones, punientur & illi, qui prohibent laboratores, ne conducant. Est tex. & ibi Bar. in l. j. §. hæc actio. ne vis fiat ei, ꝙ intellige, quando lex considerat actum vel rem, secus si considerat personam, secundùm gl. in l. prima. C. de seruo cō. ma. Ad hoc optimè facit. l. si duo patroni. §. Marcellus. circa fi. ff. de iureiu. & ibi no. & l. illud. §. j. ff. de ædil. edi. & l. 2. ff. de rescin. ven. insti. de socie. §. illud expeditum l. fin. C. de fru. & li. expen. & regula, Non debet actori. & c. de reg. iu. in 6. Decimumsextum ar-103 gumentum est à contrarijs, quæ medio carent † cùm lex vnum ex contrarijs permittit, videtur aliud contrarium in eo, in quo sunt contraria denegare, & ecōtra. Sicut si quis dicat esse diem, negat esse noctem, & si lex iubet fidem esse seruādam, prohibet 104 perfidiam esse committēdam. † Sed ne ęquiuocetur, sciēdum ē, ꝙ duo inuicem possunt dici cōtraria multipliciter. Primò vt disparata, quia sunt diuersæ speciei, puta testamentū, & codicillus. l. si idem. C. de codicil. & sic est emptio, & locatio l. j. in fi. ff. loca. Secundò dicūtur cōtraria inuicem priuatiua, puta, obligatio & liberatio, seruitus & manumissio, datio & ademptio. Tertiò vt directo cōtraria, vt dies, & nox, fides & perfidia. l. hęc verba. ff. de ver. sign. Quartò vt negatiua apposita, vt album & nō album, nouum & nō nouum l. j. de vino & trit. & oleo lega. Quintò vt repugnātia & cōtraria, vt actio furti & actio mādati ad eandem rē. l. j. C. de fur. & ibi no. & l. si pupillus. §. institoria. ff. de instito. Sextò vt cōtradictoria, vt puta, omnis cōtractus est cōuētio, aliquis cōtractus nō est cōuentio, de quo per Doct. in l. si is qui ducēta. §. vtrum. ff. de reb. dub. & in hoc legistæ, quoniam promiscuè & ęquiuocè contraria appellant, sępe in contrarietatem incidunt. 105 † Circa primam speciem cōtrariorū dicēdum est, ꝙ quāquā in eodem subiecto cōcurrere nō possint, vt d. l. si idem. C. de codi. & l. j. ff. loc. tamē si de vno lex disponit affirmatiuè, vel negatiuè, de alio nihil videtur disposuisse, quia ex separatis non fit illatio. l. naturaliter. §. nihil commune. ff. de acq. pos. l. Papinianus exuli. ff. de min. in priuatiuis quoque eadem regula est, ꝙ licet in eodē cōcurrere nō possint, tamen vno prohibito, non videtur aliud cōcedi, nec ecōtrario, immo priuatio præsupponit habitum. l. decem. ff. de ver. obli. & ibi no. l. manumissiones. ff. de iu. & iu. & propter parem potentiam cui cōceditur vnum, videtur cōcedi & reliquum, vt dixi s. nono argum. de antecedente. & l. eius est velle &c. & l. condemnare. Contra videtur theorica Bar. in l. seruo legato. §. si testator. ff. de leg. j. vbi dicitur, si statuto cauetur, ꝙ extantibus masculis fęmina nō succedat, ꝙ ipsis masculis oritur actio: sed dicas hoc nō cōtrariari, quia si filio dicimus dari actionem & etiam exceptionem iuxta. l. statuas. ff. de acq. re. do. & per Bar. in auct. sacramēta puberum, circa fi. C. si aduer. ven. vbi sentit, ꝙ sicut manumissio non negat seruitutem alias subesse, ante quàm manumissio in esse deducatur, ita & filiæ fęminę aliquod ius subesse, si dicimus contra eam filio dari personalem actionē, 106 & exceptionem per d. l. statuas. † Contraria medio carentia, quę Iurisconsulti disiuncta appellant, hanc habent naturam, vt vno posito aliud tollatur, & altero sublato alterum intelligitur esse positum. l. hęc uerba. ff. de uer. sig. ut si dies est, ergo nox non est, 107 & econtrario. † Contraria verò medium habentia, quæ secundum Iurisconsultos subdisiuncta appellant, sic se habent, vt vno posito alterum intelligatur esse sublatum; vt, si nigrum est, ergo album non est, non econtra. Nam si unum negatur, non tamen videtur alterum affirmari. d. l. hęc uerba. Nō enim si album non 108 est, ergo nigrum est. † Ex his infertur, ꝙ cōcesso usu, uidetur prohibitus esse abusus. l. qui sine. ff. de neg. gest. l. liberum. de pecul. leg. l. sed & si. §. j. & 2. de vsufru. l. plenum. §. j. ff. de vsu & hab. Vnde dicitur, ꝙ cōcessa administratione videtur prohibita dissipa-109 tio. l. si cum dotem. §. si non. ff. solu. mat. l. filius. ff. de do. † Contraria verò per negationem eiusmodi naturæ sunt, cùm mediū nō habeant; quia extra affirmatiuam & negatiuam nihil est seu esse potest, vt si lex vnum iubeat, aliud prohibeat. Vnde si lex iubet pacta esse seruanda, videtur negare pacta non esse seruanda, secus si lex permittat: puta lex permittit ludere, vel vsuras accipere, non tamen videtur negare, non ludere, vel usuras nō ac-110 cipere. Eiusdem sunt naturæ repugnantia. † Vnde si lex aliquid concedit alicui solidum, quod alteri primò concesserat, videtur idem alteri tollere & adimere. l. quod in rerum. de leg. j. l. fin. C. de verb. signi. facit. l. 3. §. ex contrario. ff. de acqui. pos. & ita in pręd dictis intelligitur illa regula, quòd vnius inclusio est alterius exclusio, & eodem modo intelligendum est, quod dixit Bal. in l. j. C. de diuer. rescri. dicens, quòd negās vnam positionem, alteram sibi contrariam videtur affirmare. Ad hoc facit c. nonne. de præsum. & quod no. in l. vt vim. ff. de iusti. & iu. vbi notatur, ꝙ qui potest licitè offendi, non potest licitè se defendere, iura sunt vulga-111 ria c. qualis. 25. dist. l. cum prætor. de iudi. † Vltimò dicimus in lege esse plus intellectum quàm scriptum ex repetitione, vel subauditione, quæ fit per aliam legem interpretantem, vel interpretatam, vt in auct. de fil. ante dot. instru. na. l. nihil. ff. de coniung. cum emancip. libe. fa. l. si compromissum. ff. de arbi. vel per aliam legem loquētem circa illam materiam, de qua in l. pretor. §. eritque. ff. vi bo. rap. & ibi per Bar. vbi notabiliter dixit, quòd est aut vna lex habens plura capitula, aut plures leges separatæ: primo casu, aut quęris de his, quæ pertinent ad facti narrationē, & tunc illa plura capitula si inferuntur sub diuersis orationibus, non intelliguntur repetita in sequentibus. d. §. eritque. ff. vi bo. rap. Aut inferuntur sub eadem oratione, & intelliguntur repetita. l. j. in princ. coniun. l. 3. §. ait prætor. de incen. rui. nau. & l. Seiæ. §. Caio. ff. de fun. instru. Aut quæris de his, quæ pertinent ad iuris dispositionem, tunc intelligitur repetita in sequentibus. l. quemadmodum. in fin. ff. ad legem aquil. & insti. eo. titu. §. hoc tamen capite. l. mariti. §. hoc quinquennium. ff. de adul. Fallit in duobus casibus. Primò, quando antecedentia sunt contra ius cō. arg. l. vxor. §. vxor. de leg. 3. & glo. in l. talis scriptura. in fi. de le. j. & in c. quæ à iure. de reg. iu. in 6. & l. in his. ff. de leg. 2. fallit, vbi illa capitula essent distantia & immediata à pluribus alijs capitulis, & non intelliguntur repetita, insti. de rerum diuis. §. lapilli. & ibi per glo. facit lex tria prædia. ff. de serui. rusti. præd. secundò verò casu, quādo sunt diuersæ leges, tunc non intelligitur facta repetitio in dubio, nisi forte aliter esset iniusta. Item secundò, nisi prima esset per modum regulæ, secunda per modum casus singularis. Tertiò, nisi vna veniret ad interpretationem alterius, vt ibi notanter dicetur. j. in secunda parte principali; quia magis congruit. Quod tamen dictum est, legem pluribus modis intelligi, vltra quàm eorum verba sonant, fallit, vbi lex expresè esset irrationabilis, puta, quia esset vinculum peccati, & quæ de facto magis toleraretur, quàm de iure, vt contingit in multis locis, quando statuta sunt irrationabilia, imponitur pęna allegantibus aut opponētibus de nullitate ipsius statuti, & de facto pęna eius aufertur. Nam licet alia statuta non valeant, nec pœna possit imponi opponentibus contra dicta statuta. l. non dubium. C. de legi. & l. j. C. de his quę pœnæ no. & ibi Bal. in terminis, tamen, quia pœna 112 facto exigitur, conniuentibus oculis obseruatur. † Potest poni exemplum in statutis laicorum disponentibus decimas non esse soluēdas, nam tunc illę leges iuxta corticem verborum essent obseruandæ, ar. l. quod contra. & l. quæ verò contra rationem. ff. eo. & licebit in fraudem dictarum legum facere, vt dixit notandus tex. in l. j. de cad. tol. Ad hoc facit. l. si quis hæreditatis. ff. de 113 cond. insti. & l. continuus. §. cum quis. ff. de verb. oblig. † Ex quo inferunt doctores ad plures quæstiones: nam clarum est, quòd sententia lata in fauorem vnius correi prosit alteri, attamen vbi sententia expresè est contra rationem, & ius licèt quantum ad correum absolutum expresè sententia valeat. l. penul. ff. de iusti. & iur. l. Iulianus. ff. de condi. inde. tamen non proderit alijs cor-114 reis per prędicta, ita consultum est per Pau. de Cast. † Itidem si vnus ex correis coactus sit soluere de facto per superiorem alteri, quàm creditori, licet coactus sit liberatus, vt notatur in l. si creditores. de solu. & Bart. ibi, tamen illa solutio alteri correo non proderit; quia iniuria facta vni ex correis non debet prodesse alteri correo, nec nocere creditori, vt reg. alteri per alterum &c. & arg. l. Vranius. ff. de fideius. Nec pęna vnius, alterius præmium 115 esse debet. l. si sequens. in prin. ff. ad silleia. † Nam quæ per necessitatem fiunt, non debent in consequentiam trahi, vt in reg. quæ propter, nec debet effectum producere vltra, quam sit necessitas. ff. de offi. præsi. l. senatusconsulto. & l. sed & si restituatur. §. dies. ff. de iud. facit. l. si præcedente. §. Lucius. ff. man. ita consul. 116 Pau. de Cast. item per prædicta dixit Bart. † quòd licet statutum iniquum de facto obseruetur inter ciues; quia lite pendente nō potest ciuitas statutum mutare, tamen illud statutum nō debet obseruari quò ad forenses de gestis & commissis in territorio dictæ communitatis, aliàs illi forenses possent licitè concedere represalias contra dictos ciues: ita notat Bar. in opere suo de represalijs, & alleg. auct. cassa. C. de sac. san. eccle. & c. statutum. de hæ-117 re. lib. 6. quod no. † ad hoc facit, quòd feudum concessum laicis ante concilium Lateranense, non extenditur ad decimas noualium, quia contra reg. iuris c. tua. de decimis. Item facit, quòd priuilegium induciarum factum debitori non prodest fideiussori, vel hæredi. l. si præcedente. §. Lucius. ff. manda. l. rescriptum. ff. de pact. cum simi. no. in l. j. C. de fideius. mino. Et quę dicta sunt de extensione legum & statutorum, idem censeatur de extensione contractuum, vltimarum uoluntatum & sententiarum, ut notatur in l. sæpe. ff. de re iud. quod nota singulariter.

¶ Qualiter lex restringatur ex mente.

Dictū est supra qualiter nobis cōstare possit, plus in lege esse comprehēsum ex volūtate & sentētia legislatoris, quā uerbis iudicatur expressum. Nunc est dicendum, quando nobis cōstare

stare possit minus lege esse comprehensum ex mente legislatoris,quàm verba sonare videantur,& quemadmodum est,legem nō ultra intelligere,quàm verba legis significent,nisi aliter manifestè constet de mēte legislatoris,plus esse intellectum,quàm scriptum. Item dicēdum est , verba legis non esse restringenda, nisi expressè constet , minus esse intellectum,quàm scriptum.

118 † Vnde dicimus , legem generalem generaliter esse intelligendam.l.j.§.generaliter.ff.de leg. præst.l.de precio.ff. de publi.& 19. dist.c.si Romanorum.Et quemadmodum dictum est sub verbis specialibus per coniunctionem vel relationem ad expressa quędam comprehendi , etiam si non exprimantur, ita in verbis generalibus propter disiunctionem, quędam intelliguntur esse excepta,licet expressè non excipiantur.l. si cui.ff. de serui.l.obligà-

119 tione generali.ff. de pig. & infra.plenè dicetur : † quia nemo id dixisse intelligendus est,quod mente non cogitauit. l. Labeo.ff. de supp.leg.l.nepos procu.ff. de ver. sig.item cum quis dicit, Virgilius fuit doctior omnibus poetis,non intelligitur concludere seipsum , ita qp non intelligatur doctior fuisse seipso . Item cum dicitur,solus faber gladium facit,non tamen intelligitur excipe-

120 re instrumentum,ferrum, & ignem, quo fit.† Sed notādum est, quòd verba legis restringuntur tripliciter. Primò,per aliam legem:vt.l.non est nouum.cum seq. ff. de legi.l. præcipimus.C. de appel.l.si quando.C.de inoffic.testa. Secundò, per antecedentia & cōsequentia ipsius legis.l.vtrum.ff. de peti.hære.l.qui filiabus. ff.de leg.j.l.non ad ea.ff.de cond. & demonstra.l.inciuile.ff.de legibus.l.cum hi.in princ.& §.eam.ff.de transac.& ibi Bar.in l.fi.de hære.insti.l. Titia.ff.de ver.obl.l.Imperator. §.dulcia.ff. de leg.2.l. hæc actio.ff.de calū.l.cohæredi.§. qui patrem. ff. de vul. & pup.l. doli clausula.ff.de ver. obli.l. sanctio legum. & ibi Bar. ff.de pœ. & plenè infra.dicetur , qualiter verba ambigua declarantur per præcedentia,& consequentia: & est optimus tex.in l.emptori.§.

121 fi.ff.de pac. dicetur in secunda parte principali. † Tertiò restringitur ex mente ipsius legislatoris.d.l.si cui.& d.l. obligatione generali.& hoc multipliciter. Primò, ex natura vocabuli. Secūdò, ex consuetudine loquendi , & agendi. Tertiò, ex natura rei siue negotij.Quartò,ex præsumptione legis. Quintò , propter inopinatam causam superuenientem,de qua verisimiliter nō erat cogitatum.Sextò, ex comparatione expressorum antecedentium, sequentium vel coniunctorum . Septimò, per rationem & causam legis. Octauò, propter contrarium finem & effectum legis. Nonò,propter paritatem. Decimò,propter improprietatē siue fictionem.Vndecimò, propter naturalem rationem,etiam non sctiptam, de quibus singulis dicetur . Ex natura vocabuli potest

122 poni exemplum in l.2.§.j. ff. de iudi.† Nam verbum , consensus, ex propria significatione excludit errorem , vim , & metum, vt ibi.l.error.ff.de iurisdi. omnium iudicum. l.j.ff. quod metus cau. item uerbū,arbitrabitur, ex propria significatione excludit dolum,& iniquum iudicium.l.si libertus. ff.de operis liber.l. Thais.

123 ff.de fideicommi.liber.l. generaliter. ff. de reg.iuris.† Ex quo sequitur,quòd quibuscunque verbis etiam latissimus sit data potestas arbitratoribus,tamē semper videtur exceptus dolus & enormis læsio.l.si societatem.§.arbitrorū.vbi Bar.ff.pro socio.c.quin-

124 tauallis.extra de iureiur.l.libertus.ff.de oper. libertorum.† Item verbum , scientia , & spontanea uoluntas , excludit fraudem, & iniuriam.l.cum donationis.C.de transac.l. non fraudantur ff.de regu.iuris.Ex consuetudine loquendi potest poni exemplum in l.inter omnes.ff.qui satisda.cogan.nam dicimus ab omnibus di-

125 ci, quod dicitur ab his,qui de ea materia tractant: † & dicitur ab omnibus fieri , quod à maiori parte fit.l.maiorem. ff. de pac. vbi vide,quę sit,vel dicatur maior pars.l.nulli.cum simil.ff.quod cuiusque vniuersi.no.& dicitur quotidie fieri, quod frequenter fit. l.j.solut. matrimo.ibi, non semper. & l.j. §.pen. ff. de vsufruct.accresc.l.j.§.quotidianum.ff.de aqua quotidia. & æstiua.l.aduersus. C.de vsur.& not.Barto.in l.si quis ita.ff. de condit. & demonstra.

126 † Item dicimus, id esse continuum, quod non continuatur,sed aptum est continuari. l. si quis diuturno.ff.si serui. vendi. l. foramen.ff.de seruit. rusti.prædio.& not. in c.j. extra de in integr. restitutio. quibus adde glo. in l.j. C. sine cen. vel reli. Nec mirum ; quia consuetudo dat significationem vocabulis.l. cum de lanionis.§.asinam.ff.de fun.instru.& l.anniculus.ff.de verbo.significa. Et idem de consuetudine agendi,& cōtrahendi,arg.eorum quæ dicta sunt supra de ampliatione. facit. l si prius.§ fin. ff. de aqua plu.arc.& l.fistulas.§.fi.ff. de contrahen.emp.& l.Seio.§.medico. ff.de annu.lega.& ibi Bar.item,quod plus est,vim legis obtinet.l.

127 de quibus.ff.de legi.c.cum dilectus extra de consuet.† multo ergo magis potest legem interpretari declarando,ampliando,vel restringendo.l.minimè. ff.de legi.vt plenè no.Bar.in l. Labeo.de sup.leg.& supra dictum est in ampliatione,& infra.de lege ambigua,vbi vide,& optimè faciunt notata in l.ex facto.§.fi.ff.ad Trebel.& l. Gallus.§.etiam.ff.de lib.& posthu. Ex natura contractus

128 & rei & negotij possunt poni plura exempla.† Nam natura transactionis est,vt fiat super rebus dub.l.j.ff. de transac.Ex quo fit,vt quibuscunque verbis fiat transactio,etiam latissimis,non intelligitur esse facta super decisis.l.eleganter.§.post rem.ff.de cond.in

129 de.& ibi no.l.si de certa.C.de transact.& ibi no. † Item cùm prę-latus non possit transigere in præiudicium ecclesiæ, transactio prælati intelligitur esse facta personalis, idest in præiudicium ipsius prælati,non ecclesiæ,ut notatur singulariter per gl.in c.cum accessissent.extra de consti.fa.c.j.& ibi gl.fi. de in integ.restit.in 6. dum gl.ponderat,qp prælatus,qui læsit ecclesiam,vixit tãto tempore,hoc est,post quadriennium,quod datur ad petendum rest.

130 in integ.idem de donatione facit.l.3.ff.de rest.mili.† Item si cui delegatum & datum aliquod officiũ quãtumcumque sit, & eis concessa administratio generalissima, tamen nõ potest excedere fines naturæ illius officij c.quod translatione.de offic.leg.& ibi nota.& not.Bar.in l.ambitiosa.ff.de decr.ab ord.fac.optimus

131 tex.in l.j.C.de bo.ma.† item de natura contractus cõductionis & pignoris est,vt conductor & creditor nõ teneatur de casu fortuito.vnde si conductor & creditor obligat se ad omnem custodiam;tamen videtur exceptus casus fortuitus.l.quæ fortuitis.C.de pigno. acti. Item de contractibus fidei semper videtur esse exceptus dolus.l.si ex falsis. C.de tran.l.cum proponas.C.de nau.fen.adde l.pe.ff.de diuer.& tempo.præscrip.ibi,tam latè excipiendum &c.adde l.si conuenerit.in fi.ff.pro socio.item ecclesiasticis episcopali, solum intelliguntur concessa ea,quæ eodem iure censentur & sunt de natura iuris talis.c.j.de relig.do.& not. in c.dilectus de cap.mo. etiam si adijciatur generalis clausula,ut per generalem & generalissimam remissionem non remittuntur incognita.l.cum aquiliana.ff.de transa.l.tres fratres.ff.de pactis.item facit glo.in l.si princeps. ff.de legi.vbi dicitur,quòd priuilegia principis intelliguntur esse concessa Augustæ,intelligendo de priuilegijs congruis mulieribus.l. quàmuis.ff.de au.& arg.

132 leg.† Item in generali liberatione videtur esse excepta liberatio obligationis contractæ propter dolum.l.non solum.§.pen.& l. Aurelio.ff.de libe.lega.item, generali commissione concessa arbitratoribus & arbitris, semper videtur esse exceptum, quod enormiter lædant,vel excedant terminos naturæ compromissi.l.diē. §.stari.ff.de arbitris.l.si societatem.§. arbitrorum.ff.pro soc.&

133 Bar.in d.l.cum aquiliana.ff.de transa.† Item conductor,qui suscipit in se casum fortuitum,nõ intelligitur de casu fortuito,qui illatus est ex causa locatoris,vel eius domesticorum.d.l.cum proponas.& facit l.si merces.§.culpæ.ff.loca.item obligatus facere liberationem debitori,non intelligitur facere generalem;quia posset esse captiosa.l.cum aquiliana.ff.de transa.& ibi Bar.sed specialem debet efficere.item qui dotem promisit,intelligitur, si nuptiæ sequutæ sint.l.promittendo.ff.de iure do.ibi,

134 magis enim res,quàm verba intuenda sunt.† Item qui homologat sententiam arbitri,solum extenditur ad ea,quæ continentur in compromisso,vt est tex.in l.examinata. de confir.vti.& inutil. & Bal.in tit.de pace firmanda.§.pen. item qui promittit conductorem non expellere,intelligitur nisi cessauerit soluere per biennium.l.quæro. §. inter locatorem. ff.locati, vel nisi re conducta malè vtatur, vel necessitas domino superueniat.l.æden. C.loca.

135 † item iurans testamentum seruare,intelligitur,nisi placuerit aliud testamentum facere.l.si quis.in princ.de leg.3.facit optimè. l.fi.C.de procu.Possent infinita exempla afferri: sed hæc breuita-

136 tis causa sufficiant. † Ex præsumptione legis etiam quædam intelliguntur esse excepta, licèt expressè non excipiantur.l.cum acutissimi.C.de fideicom.l.precibus.C.de impub. & ali.sub.l.ex facto.§.si fine hærede, idest sine liberis & l.illud. C.de sacrosan.ecc.l.si nunquam.C.de reuo.don. & no.in c.2.extra de relec. & in c.venientes.extra de iureiu. vbi dicitur,quòd in omni compromissione,& iuramēto semper intelligitur esse exceptus auto-

137 ritas sui maioris.† Propter iustam & inopinatam causam superuenientem etiam verba restringuntur. Nam elapso termino ad exceptiones opponendas exceptioni non poterunt opponi, tamen fallit, ubi de nouo post terminum elapsum superuenerit. c.pastoralis.extra de exce.vnde dicit Cyn.& Ang.in l.diuus.ff.de pe.hæ. Stante prouisione, quod non possit poni aliqua collecta, nec etiam proponi , quod illa prouisio limitatur, vbi superueniret magna necessitas , puta famis, vel guerræ, per illam legem. Hinc dicitur,quòd quæ de nouo emergunt,nouo indigent auxilio.l.j.de ven.insp.l.de ætate.§. ex causa. de interrog.act.conti-

138 nuãte.de offi.delegati.† Potest etiam poni exemplum in l.cum quis.& l.Cornelius.ff. de solu. vbi dicitur , quod illa clausula,rebus sic stantibus, præsumitur esse intellecta : potest poni exemplum in l.si cum ibi not.ff.si quis in ius voc. non ie.& l.Cæsar.ff. de publi.& ibi notat.& in l.nuitum.cum seq.ff.de procu.puta si superueniat valetudo mala.l.si cui. §.tãdiu.ff.ex quib.cau.maio. vel iusta absentia.l.longius.ff.de iudi.vel paupertas.l.si procurator si ignoranti.ff.mandati , vel multitudo negotiorum, vt in aut. de tabel.ver.sed nec quæstus, vel iustus metus c.statuimus.de officio del.uel alia necessitas.l.nulli. C.de iudicijs.l.si alijs.§.bellissimè. ff.quod vi aut clam, vel sit periculum in mora.l.de pupillo. §.si quis riuos.& ibi no.ff.de ope.no. nun. Potest poni casus in l. si inimicitiæ.ff.de his quib. vt indig.l.filio.§.Seia.de admin. leg. l. ædem .C. locati. Hæc tamen limita, nisi ille, cui superuenit talis casus, posset incusari de culpa: puta, si se astrinxit ad

139 extremum.l.si fideiussor.ff.si quis cautio. † Ex comparatione expressorum verba restringuntur.Potest poni exemplum singula-

re in c.sedes.de rescrip.potest etiam poni exemplum no. in c.ex literis.de iure patro.in prin. quia concessis temporalibus non intelliguntur cōcessa spiritualia omnino separata.vnde si dicatur, vendo,vel dono tibi villam cum omnibus iuribus,quòd non in-

140 telliguntur vendita spiritualia,puta decimę † immo plus,quòd etiam episcopus si diceret , dono tibi villam , & omnia iura quæ ibi habeo,non tamen intelligitur donare decimas , vel alia merè spiritualia . Secus si sunt spiritualia annexa temporalibus , vt ius patro.& sepultura. per.l.in modicis. de cōtrahen. emp. quod no.& sequitur Bal.in l.à procu. C. manda.& in rub.de contrahē. emp.& in l.fi.in fi.C.si.cens.vel reli.& ibi vide,& vide Spe.in titu. de contrah.emp.in forma instrumenti . Item rogatus restituere, si sine liberis decesserit, verificatur, si ingressus est religionē,fallit,vbi esset rogatus restituere causæ magis fauorabili, vt egentibus,auct.nisi rogati.C.ad treb.ad hoc facit, quod notat Bar.in l.j. ff.ad legem Iuliam.vbi dicit an saluuscōductus præstetur Iudæo

141 & bannito,tanquā essent socij.† Et faciunt notata per doctores in l.2.de eo quod certo loco.vbi no. si quis constituit se posse cōueniri Brixiæ, Veronę,Bergomi,& in quocunque loco,debet intelligi de loco non remotiore expressis.facit.l. item apud.§.hoc ædictum.ff.de iniur.vbi dicit tex. ea.enim quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur esse neglecta:potest etiam poni exemplum in l.j.& ibi doctores.C.de seruis fugi.ibi,uel alia pę-

142 na: † ex comparatione etiam non expressorum restringitur , vt est tex.notabi.in l.j.de reb.dub.vide Inno.in c.fin.de offic. Arch. quòd sub clausula generali comprehēduntur etiam maiora expressis , vbi illa maiora sunt connexa & pertinentia ad expressa,

143 quod no. † Propter rationem & causam legis lex etiam limitatur & restringitur, vt dixit.l. adigere.§. quāuis.ff. de iure pa.l.Titia.§.vsuras.de leg.2.& ibi no.l.Seio.in princ.de ann. leg.& optimus tex.in l.quis sit fugitiuus.per totam legem.ff de ædil.edic.& tex.in l.2.ff.de aur.& arg.leg. vbi dicitur, quòd oratio respectiua deficit deficiente persona,re, vel qualitate, cuius respectu fit,facit singulariter quod not.Bart.in l.si ita scriptum.ff. de manu.te-

144 sta.† Causa quadruplex est scilicet causa efficiens, causa subiectiua,causa formalis , & causa finalis . Nam quemadmodum causa legis extendit & ampliat legem,vt.l.j C.de interd.& supra.notatum est in quarto argumento , ita vbi causa cessat , debet lex restringi; quia quod operatur propositum in proposito , vt habetur in l.inter stipulantem.§.sacram. de ver.obl.& in l.fin.§.j.ff.de leg.3.& contrariorum eadem est disciplina. l. si ex toto de leg.j. Vnde etiam dicitur , quòd limitata causa,limitatum etiam producit effectum. l. cancellauerat. ff. de his quæ in testa.del.facit.l. si quis in graui. §. vtrum ad sille.& ibi singulariter per doctores

145 † quòd stante statuto , quòd occidens bannitum lucretur centum,si quis occidat bannitum vel fortuito, vel ad propriam defensionem, vel vt sicarius,vel vt officialis ; quia tenebatur facere

146 ex officio non debentur centum † Ex quo inferri potest,statuto cauetur, quòd res immobilis non possit alienari forēsi , & quòd denuncians talem rem venditam esse ius dicenti, quòd lucretur dimidiam partem, si ipse ius dicens, vel sui ministri denunciant, non debebunt habere dictum lucrum; quia quod quis gratis fa-

147 cere debet , si pecunia fit , turpiter fit . † Ex ratione admixtij, de quo in l.2.de verb.ob.& in c.quanto de iud. & in regula,ea quæ per Pet.de Anch.& in l.adop. de rit.nup. Accedant.l.iurisgentiū. §.si ob malericium. & ibi scripta. ff. de pac. item facit,quod not. Bar.in l.2.§.sed & si ff.de sal.vbi dicitur,quòd si prohibeatur quis recipere cessionem aliquam ab alio, sub certa pœna,si successit vt hæres,non incidit in pœnam.Item facit.l.2. C. de noxa. cum ibi no.& l.vt gradatim. §. sed si lege.ff. de mun.& ho. l. milites agrum in prin.ff.de re mil.l.non solum §.j.ff.de rit.nupt l.cum ratio.ff.de bo.dā.& pulcherrimus tex. in l. pen. ff. ad exhib.ibi,non oportere ius ciuile calumniari, neque verba eius captari,sed qua mente id diceretur animaduerti.conuenit, & optimus tex.in l.j. § occisorum. ff. ad sille. Et hoc intellige , vbi causa & ratio legis est clara,puta,quia expressa in l.vel in procmio legis.l.fi.ff.de hæred.insti. & in l.Titia ff.de verb.obl. & not.Bart.in l.ambitiosa.ff. de dec. ab or. fac. prope finem . Vel etiam quia fortissimis argumentis ratio comprehendi possit,vt dicit gl. in l. quàmuis. C.de fideicom.arg.l.2.C.de lib.& post.& d.l.pen.ff.ad exhib.& d.§.oc-

148 cisorum † alias autem non debemus rationē legis ex capite nostro inuenire,arg.l. non omnium.ff. de leg. sed potius esset standum verbis legis; quia à verbis expresis nō est recedendum propter rationem incertam.l. non aliter. ff de leg. 3. cum similibus, quia sequeretur , si iudex ex capite suo posset à verbis legis recedere,non haberemus legem certam, & omnis lex certa subuer-

149 teretur.l.& ideo.ff de leg.& l j.C.de leg.† iudex enim dicitur executor legis,non autem cognitor.l j.§. fi. ff. ad turpil.sed hanc regulam limita , vbi lex considerat singulos casus, secus vbi respicit communem cursum naturæ, siue singula generum,non singula indiuiduorum, quia licet cesset ratio in vno indiuiduo,nō tamē receditur à verbis legis. Verbi gratia, lex statuit minorem 14.ann.non posse facere testamentum, vel matrimonium contrahere ; quia præsumitur impotens , & infirmi iudicij, tamen si contingat casus,quòd aliquis maior 14.annis,& infirmi iudicij, & alius sit minor 14.annis & potens , & boni iudicij , nihilominus maior impotens poterit contrahere matrimonium,& testamentum facere,minor verò potens & boni iudicij non poterit, vt est tex.in l.fi. C.de testa.mil. & optimè facit. l.post annū.ff.de

150 libe. & posthu.& l.4.ff.de legi.ibi, quæ forte vno casu &c.† Sed vna lex videtur omnes doctores turbare scilicet. l. prospexit.ff qui & à quibus.quæ dicit,verba legis quāquā dura,tamen obseruāda sunt. Sed diuersi diuerso modo soluunt. Doctores antiqui dicunt , illam non esse trahendam ad consequentiam , eo qp est

151 sine ratione & spiritu , per.l. quod verò contra. ff. de legi.† Bar. verò soluit, qp vbi cessat ratio legis, non tamen cessat dispositio legis,vbi tractatur de incommodo acquirendo,secus vbi tractatur de damno vitando . Alij dicunt , illam legem non restringi, quia ibi tractatur de modico præiudicio qa differtur manumissio per sexaginta dies;quia in mora modici temporis nullum est præiudicium.l.si debitori.ff.de iud.facit lex scio. ff.de in integ.resti.mino.l.id autem.in princ.ff.de admini.tu & l.j.§.perinde.ff.de ædil. edic. quæ allegantur , quòd de rebus minimis non esset restringenda lex. Alij dicunt, & securius, qp ibi iurisconsultus non dicit, qp dura sit lex ; eo quia non restringatur per rationem , sed dicit esse duram, quia lex expresè est contra rationem,dum expresè dicit , seruum emptum post diuortium , vel remotum in prouincia,non posse manumitti,quo casu videbatur cessare ratio legis,tamen postquā lex ita expresè scripta est, seruanda est,

152 licèt dura.Et ita videtur intelligere gl. ibi posita.† Propter contrarium finem , & intentionem legislatoris verba generalia restringuntur.l.nulla ratio. ff.de legi.l.quod fauore. C. eo.nam inducta ad vnum finem,non debent operari contrarium,puta inducta ad augmentum non debent operari diminutionem , nec contra.l.legata inutiliter.de leg.j. & l legatum inutiliter. de adimē.leg.& in regula,indultum.de reg iur.in 6.& potest poni exēplum in l.non eo minus.C.de procu.& insti.de aucto tu.in prin. & in l.in testamēto ff.de verb.signi.quæ est singularis ad hoc.Vnde fiscus,qui succedit,non tenetur mortem defuncti vindicare, quam tenebatur vindicare ille , à quo hæreditas aufertur per fiscum.l.quia poterat.§ fi.ff.ad trebel.item potest poni exemplum in l.ea.ff.loca.& in l.in omnibus.ff de reg.iur.potest poni exemplum in l.3.§.duæ.in fi.ff. ad carbo. & in l.generaliter.§.in his.C. de secun.nup.& in l.2.§.pen.ff.ad tertul.& in l ex facto.ff.de vulg.

153 & pup.& l.speciem.ff de his quæ in frau.credi.† vbi dicitur,qp ille non offendit legem,qui beneficio legis vti non vult:& similiter inducta in odium non possunt retorqueri in fauorem. l. eleganter. ff. de dolo & in l.Iulianus. §. si quis colludente. ff.de ac. emp.& l.cum profitearis. C. de reuo. dona.l. Titia. §.fi. ff.de ma. test. Quæ inferri possunt ad statuta prohibentia mulieres & filiosfamilias contrahere ; quia si contractus vertitur in fauorem

154 mulierum, vel filiorum familias,potest valere. † item,ad statuta disponentia , contractus factos cum vsurarijs præsumi collusorios & simulatos;quia intelliguntur nulli quò ad fauorem vsurariorum,quò autem ad eorum odium tenēt , ita etiam dixit Bar. in l.post contractum.ff.de dona.quod nota perpetuò.Vnde infames non possunt excusare ab oneribus.l.relegatorum. §.fi.ff.de inter.& rele.facit tex.& ibi Ang.in l.si à domino.§.si prędo.ff.de peti.hęre.facit l.j.C.de infa.li.10.& gl.in l.qui soluendo.ff.de hæ-

155 re. insti. † Restringuntur etiam verba legis , vt seruetur paritas , exemplum,nam testis domesticus vel coniunctus sanguine prohibetur. Hoc fallit , vbi pariter esset coniunctus vtrique parti. c. postremò.extra de appel.l.nō solum.§.adoptiuus.ff. de ritu nup. Adde tex.in auten.rogati.C. ad trebel. & supra.dixi de compa-

156 ratione expressorum.† Item dicitur, qp potest maritus accusare vxorem de adulterio,tamē fallit,vbi maritus esset particeps culpæ.l.cum mulier.ff.solu.mat.vel ipse maritus esset in pari crimine.l.si vxor.§.si iudex.ff.de adulte.Item committens moram tenetur de casu & periculo,fallit,vbi eadem pars esset in eadē mora.l.si mora.ff.solu.mat.& ibi no.& in l.cum par.ff.de reg iur.& l. illud.ff.de peri.& commo.rei ven. potest etiam poni exemplum in l.si cum dies.§.pe.ff.de arbi.vbi dicitur,si arbiter iusserit litigatores venire in aliquem locum , ad quem vnus ex litigatoribus sine turpitudine venire non poterat,si tamen venit, & alter,qui sine turpitudine venire poterat,non venit, non incidit in penā; quia absurdum est,in alterius persona ratum esse,in alterius nō. item potest poni exemplum in l.in arenam. C.de inoffi.test.vbi dicitur, qp frater præteritus à fratre non dicit testamentum inofficiosum , si instituta sit persona turpis, vbi ipse frater pręteritus esset persona turpis. Vnde Iuuenalis Satyra 2.

Clodius accusat mechos ? Catilina Cethegum ;

& ibi glo. Item potest poni exemplum, vt in titulo, quod quisque iuris,&c. & in l.fin.C.de fruc. & litis expens.facit optimè l.si

157 quis. §. si cum omnes. ff. ad sillcia. † per quam potest inferri ad quæstionem notabi. nam commodatarius & conductor tenentur diligentiam adhibere in rebus cōmodatis & conductis,quā solent in rebus proprijs adhibere , si superuenit casus repētinus, ita quòd vtrasque res non possit euadere,si euasit res proprias solum , non potest accusari de negligentia.d. l. si quis in graui. §. si cum omnes.ibi,nam illud durum est dicere,si cum duobus auxi-

lium

lium ferre non posset, elegit alteri esse auxilio, electione crimen cum contraxisse &c. vide Abb. in c. vt debitus honor. circa fi. ex-
158 tra de ap. † Decimò, lex restringitur propter improprietatẽ siue fictionem euitandam. l. status. §. fi. ff. de iure fis. l. posthumũ. ff. de lib. & posth. & ita bene dixit gl. in l. assiduis super verbo data. C. qui pot. in pig. hab. Vnde ẽt dicit̃, q̃ casus fictus vel præsumptus non extenditur ad aliũ casum ad quem extenderetur, si verè fie-
159 ret, & facit optimus tex. in l. si cũ mẽs. ff. si ser. vẽdi. & ibi gl. † Vndecimò, lex generalis restringitur per rõnẽ naturalẽ & scriptã, nam rõ naturalis pro lege scripta obseruanda est. l. scire oportet. §. sufficit. ff. de excu. tu. & l. iõ. de bo. dã. l. in summa. §. itẽ Varus. ff. de aqua plu. ar. j. dis. c. consuetudo. Nã quemadmodũ in generali obliga. non veniũt ea, quæ obligãs verisimiliter nõ esset obligaturus. d. l. obligatione generali. ff. de pig. & queãdmodũ in generali mandato non intelliguntur esse mãdata, quæ mãdans verisimiliter non esset cõcessurus. l. si filius. ff. de don. l. indebitã. ff. de condi. indeb. ita in lege generali non videtur comprehendi tale quid, quod legislator, si spãliter fuisset interrogatus, nõ statuisset, arg. l. tale pactũ. §. fi. ff. de pac. nã cũ lex fiat consilio prudentum. l. j. ff. de legi. nõ est verisimile legẽ generalẽ eũ casum comprehẽdere, quẽ vir bonus & prudẽs nõ statuisset, ſm Arist. in 2.
160 Ethicorũ. † ex quo sequitur, q̃ lex generalis non præsumitur cõprehendere casum inhonestum, vel turpẽ. l. filius a patre. cũ ibi notatis. ff. de libe. & post. l. filius. ff. de condi. insti. & l. quàmuis. ff. de au. & ar. le. vbi legatis generaliter vestibus non intelliguntur legatę vestes, quæ secundum legem, aut secundum bonos mores gestari non possunt. l. cum spõsus. §. si res. ff. de pub. l. nec quasi. ff. de rei vendica. l. si pater. ff. de his quæ in frau. credi. l. Lucius. § imperatores. ff. de admi. tuto. puta casum sapientem delictum, vel dolum, vel doli occasionem præstare. l. in fundo. ff. de rei vẽ-
161 di. l. quod seruus. ff. de acqui. poss. † vbi dicitur, quòd seruus, vel filiusfamilias acquirens aliquid ex turpitudine, vel illicito quæstu, non acquirit patri, quàmquam regula sit, q̃ quicquid acquirit filius, vel seruus, acquirit patri, vel domino. l. placet. ff. de acqui. hęre. Item si quis conductor promisit ignem in domo locata non habere, non intelligitur de igne necessario ad victum se
162 obligasse. l. videamus. §. j. ff. loca. † Item restringitur secundũ ius, vt qui promisit restituere hæreditatem, intelligitur detracta falcidia vel trebellianica. l. cum certum. C. ad le. falc. Item infertur, si statuto cauetur, q̃ de damno dato stetur iuramento accusatoris, tamen illud iuramentum potest iudex moderare, si vltra mẽsuram iurasse constaret, arg. l. qui restituere. iuncta gl. ibi, sine vlla taxatione, & ibi Ang. ff. de rei vendi. no. in l. qui bona. §. si quis. ff. de dam. infe. Item pater, qui commisit arbitrio tutoris filiam nubere, non intelligitur, vt possit nubere tutori. l. quãquam. ff. de ritu nup. Ad hoc facit. l. si quis sub conditione. in prin. & ibi Bar. ff. de condi. insti. & l. si fratres. §. fi. cum. l. sequen. ff. pro socio. & in l. j. §. qui onerãdæ. ff. quarum rerum actio non datur. & hoc est quod dicimus, q̃ ab omni superioritate semper videtur esse excepta honestas. l. cum libera. C. de ope. lib. & d. l. quintus Mu-
163 tius. ff. man. † Item dicimus, q̃ lex generalis ita restringi debet, ne quis lucrum ex dolo suo, vel culpa capiat. l. j. ff. de dolo. l. vxori. ff. de vsufruc. leg. l. ita demum. in prin. ff. de arbi. pulcher tex. in l. lege. ff. de leg. com. item, ne quis ex bono opere damnum patiatur, aut pœnam. l. Gracchus. C. de adulte. l. 3. §. transfugas. ff. de sicariis. l. is qui aggressor. C. eo. l. quis sit fugitiuus. §. apud Labeonem. ff. de ædil. edic. item ne melioris sint conditionis mali, quã boni, aut stulti, quàm prudentes, aut contumaces, quàm obediẽtes. l. quod seruus. ff. quod vi aut clam. l. j. §. j. ff. de dona. inter vi. & vxo. c. contingit. extra de do. & contu. vbi dicitur, q̃ si alicui est concessa a ius dicente apprehendendi possessionem alicuius, si is, contra quem est cõcessa licentia dolo vel vi impedit, quo minus apprehendatur, intelligitur ipso iure esse apprehensa. Item dicimus, q̃ in lege generali non intelligitur comprehẽdi casus, qui esset contra pietatem parentum, vel proprij sanguinis, uel patris. l. minimè. ff. de relig. & sum. func. l. p̃ses. C. de serui. & aqua.
164 † Vnde si statuto imponeretur pœna sindico non denuntianti malum, sindicus non incidit in pœnam, si non denunciauit malum proprium, uel patris, uel filij, arg. l. 2. ff. de recepta. & ibi no.
165 ponit Bar. in l. diuus. ff. de custo. & exhi. reo. † Et ut generaliter dicatur, in lege generali non intelligitur comprehendi casus illicitus & iniustus: quia nihil absurdius esse potest, quàm legem iustã ad interpretationem iniustam trahere, arg. l. pe. ff. ad exhiben. l. si possessor ex hæreditate. ff. de peti. hæré. uel talem casum per quẽ fieret fraus legi. Ad hoc optimè facit. l. cum hi. §. sed cum lis. & ibi Barto. ff. de transa. & s̃. dixi, qualiter extendatur lex quia eadẽ
166 ratione restringeretur. † Item debet restringi, ne quis alienũ lucrum suo proprio præponat. l. preses. C. de serui. & aqua. l. uenditor. §. si constat. ff. communia prædi. l. amicissimos. §. Lucius de excu. tu. & in l. j. §. præterea. ff. de tut. & rat. dist. l. cum acutissimi. C. de fideicommis. & ibi Cy. c. peti. de iureiuran. nam in generali sermone non includitur persona loquentis. l. inquisitio. C. de solu. & Bald in l. petitionem. C. de aduoca. diuer. iudi. & nemo tenetur contra se actionem uel ius cedere. Bal. in l. 2. C. an ser. ex suo
167 fac. † item restringuntur propter casum necessitatis, vt in l. post legatum. §. aduocatum. ff. de his qui. vt indig. ubi uide plura in illa lege ad propositum, & in l. diuus. ff. de pe. hær. vide s. de causa
168 opinata. † Itẽ restringitur, ne fiat captiosa interpretatio. l. si vxori. in prin. ff. de aur. & argen. lega. l. si cum exceptione. §. alium. ff. quod me. cau. l. cum aquiliana. ff. de transa. l. quia. ff. de interrog. acti. cum simi. ex quo inferunt doctores, q̃ confirmans generaliter statuta, vel consuetudines, vel iurans ea seruare, non extenditur ad legem, vel consuetudinem illicitam. l. j. & ibi Bart. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris. & l. j. C. de monopo. & tex. expres-
169 sus in c. j. de iureiu. l. 6. l. nõ videtur. §. qui iussu. ff. de reg. iu. † Hinc etiam dicitur, si testator substituit filio, vel filiæ, si fine liberis decesserit, intelligitur de legitimis. l. ex facto. ff. ad trebe. itẽ quod dicitur, in generali inuestitura intelligitur de iustis feudis tantum, nõ de iniustis esse facta, tex. optimus in c. j. per quos fi. inuestitura, in vsi. feu. item non tenetur pęna aliqua, qui exemerit eũ qui in ius vocari non debuit, vel non potuit. l. j. in fin. cum. l. seq. ff. ne
170 quis eum qui in ius. † Item dicimus, q̃ in generali lege & fauorabili non continentur odiosa. l. Lucius. §. Lucius Titius Damam. ff. de leg. 2. & Bar. & in c. alma mater de sent. excom. li. 6. Nam cum iura naturalia, & quæ à naturali ratione procedunt non requirant scripturam; quia diuina quadam prudentia seruantur, idest ratione, quæ dicitur nobis communis cum dijs, vt instit. de iure naturali. §. ius gentium. & §. sed naturalia. non est opus, q̃ in lege exprimatur, quia tantæ auctoritatis sunt, vt non indigeant
171 scriptura. l. immo magnæ. ff. de legi. & ut inquit Seneca, quędam non scripta scriptis omnibus certiora sunt. † Nam si iura noua, puta municipalia non intelligitur abrogare, aut derogare legi communi ciuili, nisi exprimatur. l. j. C. de inoffi. do. l. si quãdo. C. de inoffi. testa. c. cum dilectus. extra de cõsue. c. inter dilectos. extra de fide instr. & in c. si Papa de priui. lib. 6. licet possint abrogare & derogare, vt in l. omnes populi. de iusti. & iure. l. j. C. de iure naturali, gen. & ciui. §. j. & §. sed naturalia. in fin. ergo multo minus iura naturalia videbũtur esse abrogata cùm abrogari nõ possint. d. §. sed naturalia. & l. senatus. ff. de vsufru. ea re. quæ & l.
172 tutelas. ff. de capitis diminu. † Et quãquã lex ciuilis possit iuri gẽtium, & naturali supplere, vel detrahere, aut vnum ius propter maius bonum alteri præponere l. ius ciui. ff. de iusti. & iure. l. j. C. de leg. l. j. ff. de vsucap. & plenè notatur per Io. An. in regula. malæ fidei possessor. de regu. iur. in 6. tamen non debemus à iure æquitate naturali recedere, nisi lex expressè scripta sit. l. j. C. de legi. & l. placuit. C. de iudi. & c. j. & c. ne innitaris, extra de consti.
173 † Scire tamen oportet, quòd pluribus alijs rationibus solet vna lex per aliam restringi & ampliari, vel per auctoritatem superioris, puta si quis atrocissimum crimen commisit vltra consuetudinem potest pena grauiori puniri, quàm in lege cõtinetur. Et quãquã superior hoc possit efficere, non tamen posset iudex, vt dixit gl. in l. diuus. ff. de fal. Item si quis parum legem trãsgressus est, quã quã rationabiliter per superiorem ignosci possit, non tamen iudex hoc posset efficere, vt dicetur plenè in quarta parte principali, & notatur in l. & si seuerior. ff. de his qui not. infa. & in l. quod ergo. §. pena grauior. ff. de infa.

SUMMARIUM.

1 *Leges non solum concordandæ sunt, sed etiam statuta.*
2 *Statuta & consuetudines ad inuicem, an concordanda sunt.*
Statuta nuncupantur leges seu iura.
3 *Leges potius concordandæ sunt quã corrigendæ.*
Leges multæ adinuicem contrariæ videntur, quæ tamen non sunt.
4 *Statuta secundùm ius commune limitantur, distinguuntur, & interpretantur.*
5 *Leges ciuiles à Deo per ora principum promulgatæ sunt.*
Leges cum statutis sint antiquiores, ab eis facile recedendum non est.
6 *Iura municipalia secundùm leges antiquas distinguenda, & interpretanda sunt.*
7 *Lex noua generaliter loquens per veterem non restringitur.*
8 *Nuntiatio noui operis in diebus feriatis fieri potest.*
Priuilegium non dicitur, nisi aliquid vltra ius commune operetur.
9 *Iura municipalia si id quod ius commune concedunt, absurdum non est.*
10 *Statuti verba generalia in priuilegium personarum aut causarum facta non restringuntur.*
11 *Statuto si caueatur, quòd quilibet in crimine læsæ maiestatis ad testificandum admittatur inhabilis de iure ciuili ad testificandum admittetur.*
12 *Statuta iuri communi vel adinuicem contraria restringuntur, quantum fa possibile, ne ius commune lędatur.*
Statutum, quòd sententia mittatur executioni appellatione vel nullitate aliqua non obstante, quomodo intelligatur.
13 *Statutum, quòd sententia executioni mittatur exceptione aliqua non obstante quomodo intelligatur.*
14 *Statuto si caueatur, quòd pater filiam dotare teneatur, & ea in successione patris sola sit, intelligitur, si honestæ vitæ sit.*
15 *Statuto si caueatur, quòd iudex procedere debeat reseruatis exceptionibus in fine litis, de quibus exceptionibus intelligatur.*
16 *Statuto si caueatur, quòd iudex omni iuris solennitate omissa procedere possit, de quibus solennitatibus intelligatur.*

17 Statuto

17 *Statuto si caueatur, quòd statuta ad literam intelligantur sine aliqua interpretatione, de qua interpretatione intelligatur.*
18 *Statutum, quòd lauda & præcepta iudicis in iudicio facta executioni mittantur, quomodo intelligatur, & quæ exceptio opponi poterit.*
19 *Exceptio aliud est, & aliud est iudicis officium.*
20 *Statuto si caueatur, quòd aliqua exceptio opponi non possit, nisi quædam per statutum enumeratæ, exceptiones pares exceptuatis opponi poterunt.*
21 *Statuto si caueatur aliquid contra ius commune, & adijciatur clausula non obstante aliqua lege, vel statuto, quomodo talis clausula intelligi debeat.*
22 *Clausula, non obstante aliqua lege, vel statuto, non impedit, quo minus vnum statutum per aliud suppleatur.*
23 *Lex noua per legem veterem non restringeretur, si in noua diceretur, non obstante aliqua lege siue generali, siue speciali.*
24 *Clausula statuti, quòd nulla possit opponi exceptio, intelligitur, nisi talis exceptio opponatur, quæ ex alio statuto resultet.*
25 *Clausula derogatoria, non obstantibus aliquibus priuilegiis, quomodo restringatur.*
26 *Clausula derogatoria non obstantibus priuilegijs non tollit priuilegium aliàs concessum personæ priuilegiatæ.*
27 *Iudex quando ex causa iusta motus videatur.*
28 *Clausula in priuilegio posita, & de plenitudine potestatis nostræ supplentes omnem defectum, quomodo intelligatur.*
29 *Statuto si quid disponatur, quod sit contra ius commune, quomodo intelligatur. & infra. num. 33.*
30 *Statutum contra ius commune generaliter loquens quomodo intelligatur. & infra. nume. 33. & 34.*
31 *Reus edere tenetur instrumenta ad declarandam intentionem actoris, vel ad replicationem.*
32 *Reus fisco instrumenta edere tenetur.*
35 *Sindicus maleficia occulta manifestare non tenetur stante statuto &c.*
Ignorantia ad lucrum consequendum non prodest.
36 *Sindicus denuntiare non tenetur maleficium a se, vel a cõsanguineis commissum, stante statu. &c.*
37 *In sermone generali nimis durum semper exceptum videtur.*
38 *Sanguinem proprium quis odio habere non potest.*
39 *Statutum, quòd quis prædium alienũ non ingrediatur sine licentia domini, quomodo intelligatur.*
40 *Prohibitum fieri, si est de genere permissorum solum ad dolosè facientes extenditur.*
41 *Præscriptio non currit contra non valentes agere.*
42 *Præscriptio statutaria an ad minores extendatur.*
43 *Statutum, refertur ad ius commune, ne quis beneficium legis perdat.*
44 *Debitor si vigore statuti possit carcerari, prout creditori placuerit, cedendo bonis carcerem euitabit.*
Statuta in terris ecclesiæ interpretantur secundum ius canonicum.
45 *Statutum, quòd filius hæres contra factum patris venire non possit, beneficium inuentarij non tollit.*
46 *Statutum, quòd dicto saltuarij de damno dato stetur, intelligitur nisi plenè contrarium probetur.*
47 *Statuto si caueatur, quòd mulier sine consensu propinquorum in 3. gradu contrahere non possit, si non sint in 3. gradu, vel absentes contrahere poterit sine eis.*
48 *Beneficio qui abutitur, id amittere debet.*
49 *Statutum occidere aliquem permittens &c. id permittit, per quod ad illud deuenitur.*
50 *Pace eum meo inimico facta sub pœna, si ille banniatur, & eum offendam stante statuto &c. in quam pœnam incidam vel conuentionalem, vel statutariam.*
Bannitus sub ciuitatis protectione non est.
51 *Statuta bonum publicum respicientia non debent restringi per aliud statutum minorem vtilitatem continens.*
52 *Maritus forensis an dotem lucretur ob vxoris adulterium stante statuto, quòd forenses acquirere non poßunt, & alio statuto, quòd dos ob adulterium vxoris marito applicetur.*
53 *Statutum præmium imponens hostem occidenti ad bannitum ob publicam vtilitatem extenditur.*
Priuilegiatus vt non possit de debito intra quinquennium conueniri non intelligitur de debitis occasione delicti.
54 *Statutum iuri communi contrarium an ab eo distinguatur.*
55 *Lex in dubio non præsumitur ijsdem verbis rem vnam diuerso modo determinare.*
56 *Ab auctoritate iurisperitorum in dubio recedendum non est.*
57 *Lex noua sine euidentissima vtilitate fienda non est.*
58 *Statuti verba quando magis stricta sunt, an extendantur.*
Statutorum verba magis se conformant rationi propriæ quàm rationi iuris communis.
59 *Statuto si caueatur, quòd fratri succedat frater ex paterna linea, an frater ex vtraque fratrem ex linea paterna excludat.*
60 *Statutum quòd victus in expensis condemnetur, intelligitur, nisi iustam litigandi causam habeat.*
61 *Statutum, quòd occidens hominem occidatur, intelligitur, nisi legitimè occideret.*
62 *Fructus in stipulatione rem dari non veniunt.*
63 *Statuto si caueatur, quòd quis personaliter, vel ad domum citetur, ad domum indistinctè citari potest.*
64 *Consuetudo secundùm legem ei non derogat, sed eam potius declarat.*
65 *Statutum si idem quòd ius commune disponit, actio non ex statuto sed ex iure communi oritur.*
66 *Lex vna aliam declarat, & quomodo.*
67 *Lex vna aliam distinguit.*
68 *Lex vna alteram corrigere potest, quando adinuicem concordari non possunt.*
69 *Lex vna quomodo alteri præualeat.*
70 *Lex de religione disponens intelligitur, vt potius deroget legi de profanis rebus disponenti, quàm econtra.*
Lex de rebus sacris disponens ad bonum publicum pertinere dicitur.
71 *Lex disponens de rebus animæ præfertur legi de rebus corporis disponenti.*
72 *Lex disponens de rebus corporis præfertur legi de rebus exterioribus disponenti.*
73 *Lex ius naturale continens iuri non naturali licèt æquo præfertur.*
74 *Lex statuens quis vt bona sua tueatur, legi disponenti, quòd aliena tueatur derogat.*
75 *Statutum, quòd de meo prædio lapidicinas tollas, intelligitur, nisi pro meo vsu ego vellem.*
76 *Lex ius publicum continens præfertur legi priuatum ius continenti.*
Filius contra patrem & vxor contra maritum pro fide & patria insurgit.
77 *Lex æquitatem continens, legi rigorem continenti derogat.*
Aequitas quid sit.
78 *Lex in casu necessitatis disponens legi casum necessarium non continenti derogat.*
79 *Lex ius voluntarium continens ius in inuitum redditum continenti derogat.*
80 *Lex ius ordinarium continens legi extraordinarium remedium continenti derogat.*
81 *Ius quod quis pro se habet, eo fortius est, quod ab alio habet.*
82 *Lex continens fauorem in legibus contrarijs legi odium continenti cæteris paribus derogat.*
83 *Lex præcipiens, vel vetans legi permittenti, vel toleranti derogat.*
84 *Tutor suspectus a quolibet accusari potest.*
85 *Accessorium quando quid est ad duo, videlicet ad permissum & ad prohibitum, illud accessorium potius prohibitum dicitur.*
86 *Lex vetans alteri præcipienti derogat.*
Lex vetare quando dicatur.
87 *Lex iubens, vel vetans, aut permittens legi consulenti derogat.*
Lex in dubio præcipit, vt est eius natura, & non consulit.
88 *Lex principaliter de re aliqua disponens propter se derogat legi disponenti, quæ ad aliud tendit.*
89 *Lex super veritate procedens disponendo alteri legi super præsumptione procedente derogat.*
90 *Lex iubens aliquid statim fieri legi disponenti aliquid in tempus vel sub conditione fieri derogat.*
Lex iudicialis legi conscientiæ in foro iudiciali derogat.
Lex iudicialis quando in foro conscientiæ seruanda sit.
91 *Lex canonica disponens de rebus prophanis l. ciuili in terris ecclesiæ derogat.*
92 *Lex municipalis legi communi in suo municipio derogat.*
93 *Lex in corpore inclusa legi extrauaganti tanquàm incertæ derogat.*
94 *Lex de consuetudine obseruata, legi de consuetudine non obseruata derogat.*
95 *Lex noua, legi veteri derogat.*
96 *Leges duæ contrariæ vbi sunt, licèt sint eodem tempore confirmatæ; tamen in ordine posterior priori derogat.*
97 *Lex specialis legi generali derogat.*
98 *Lex clausulam derogatoriam habens legi eam non habenti derogat.*
99 *Statutum vnum si est generale quò ad causam, speciale verò quò ad personam, aliud verò est generale quò ad personas, & speciale quò ad res, quod præualeat.*
100 *Causa magis priuilegiata minus priuilegiatæ derogat.*
101 *Statuto si caueatur, quòd sententiæ pupillorum exequentur per vnum iudicem, alio statuto cauetur, quòd a libris centum exequatur per potestatem sententia in 200. pro pupillo fertur, quis eam exequetur.*
102 *Maritus si vigore statuti partem dotis lucretur, an lucrabitur dotem mulieri a primo marito relictam.*
103 *Statuto si caueatur, quòd bannitus offendi possit, alio statuto cauetur, quòd banniti statutorum beneficio non gaudeant, si bannitus offendit bannitum, an bannitus se defendere possit, quòd licitè offendere potuit.*
104 *Statuto si caueatur, quòd bannitus non audiatur agendo, vel defendendo, modò bannitus contra bannitum excipitur de banno contra agentem, reus replicat, quòd audiri non debet, quid agere debeat iudex.*
105 *Statutum si annullat contractum ob gabellam non solutam, si neuter soluat, & emptor rem petit, venditor de gabella non soluta excipit, & emptor replicat, quòd nec ipse soluit, quid agendum.*
Replicatio, quæ actionem intentatam non iuuat, impertinens est.

106 Qualitas

106 *Qualitas hominis ex primo geſto non ex fine conſideratur.*
Factum iuris velocius currit, quàm hominis. Adminiſtrationem priuandus ob aliquem actum quando quis venit, actus ille erat inualidus, & ex eo actu priuatus remanet.
107 *Ius voluntarium iuri non voluntario præualet.*
Fidem frangere intolerabilius eſt, quàm ſententiæ contrauenire.
108 *Seruo meo ſi dico vade, & ſi obuiaueris ſeruo, liber eſto, tu ſeruo tuo dicis vade, & ſi obuiaueris libero, liber eſto, ſerui iſti ſe obuiarunt, quis erit liber.*
109 *Lex vna qualiter aliam corrigat.*
110 *Lex poſterior priorem tollit, licet de ea non fiat mentio.*
111 *Legum correctio fienda non eſt, quando aliqua diſtinctione iuuari poſſunt.*
112 *Subſtitutus an admittatur, ſi teſtator, dicat ſubſtituo talem, ſi filius meus ſine liberis deceſſerit, & filius cum filia decedat.*
113 *Lex una uel ſtatutum per hanc clauſulam non obſtante aliqua lege non cenſetur uelle aliam legem tollere, ſi aliqua ſubdiuiſione iuuari poterit.*
114 *Lex noua vel ſtatutum an veterem legem corrigere intelligatur, per argumentum à contrario ſenſu.*
115 *Lex per argumentum à contrario ſenſu corrigenda non eſt.*
116 *Argumentum à contrario ſenſu quando valeat.*
117 *Argumentum à contrario ſenſu ex vocabuli natura ſumitur.*
118 *Argumentum à contrario ſenſu aliquando ex natura rei, aliquando ex voluntate agentium ſumitur.*
119 *Argumentum à contrario ſenſu non ſumitur, quando id non ſumendo inconueniens aliquod ſurgeret, puta quia actus periret.*
120 *Argumentum à contrario ſenſu non ſumitur, ubi uerba negatiua ſunt.*
121 *Lex antiqua an per uerba taxatiua uel exceptiua in. l. noua poſita corrigatur, & num.ſeq.*
123 *Statuto ſi caueatur, quòd inſtrumenta exequantur nulla exceptione obſtante niſi ſolutionis, vel falſitatis de conſuetudine nullæ aliæ opponi poterunt.*
124 *Conductor plures caſus fortuitos excipiens ad quos teneri nolit, an ad alios non nominatos teneatur.*
125 *Exceptio licèt regulam in exceptuatis firmet, eam tamen non ampliat.*
126 *Vicarius epiſcopi ſi omnia poſſit ex eius commiſſione excepta beneficiorum collatione an clericos deponere poterit.*
127 *Clauſula, non obſtante, reſcriptum firmat, & non ampliat.*
128 *Statutum, quòd declinans iuriſdictionem impune offendi poſſit, clericos non poteſt.*
129 *Lex per ſimilitudinis verba corrigi intelligitur.*
130 *Statuto ſi caueatur, quòd excecans oculum alicui ſicut homicida puniatur, & alio ſtatuto, quòd iudex non puniat, quando concordia eſt facta, excepto homicidio, de excecatione oculi concordia fieri poterit.*
131 *Lex an corrigatur ex mente & ratione ſtatuti.*
132 *Statutum dans nouam formam vel pœnam, an videatur à iure communi recedere.*
133 *Iudex eſt fatuus, qui à pœna ſtatuti recedit.*

Secunda pars principalis.

NVNC de ſecũda parte principali, ſcilicet de contrarijs legibus ſecundò principaliter contingit eſſe quæſtiones, cum leges videntur, aut ſunt contrariç, vt. l. nam & poſteriores, cum l. ſeq. & ibi not. ff. de ll. de quo nunc nobis dicendum incumbit. Et primò dicetur, quòd quatenus ſaluo ſermone & ſententia legis fieri poſſit, leges inuicem eſſe concordandas, non corrigendas. Secundò, quotupliciter leges inuicem poſſunt concordari & limitari. Tertiò, qualiter & quotupliciter vna lex intelligatur aliam corrigere. Quartò, de quibuſdam quæſtionibus perplexis. Quintò, quando leges inuicem ita ſunt contrariæ, vt
1 nullo modo poſſint concordari.† Et circa primam partem præmitto, quòd non ſolum leges ſunt inuicem concordandç, vt. d. l. nam & poſteriores. ff. eo. & l. vnica. C. de inoffi. dot. ſed etiam ſtatuta municipalia, ſiue conſuetudines ſunt cõcordandæ cum legibus, & reg. iuris communis, quatenus fieri poteſt, ut in c. dilectus. extra de conſue. c. inter dilectos. extra de fi. inſtru. & in. c. j. de conſti. lib. 6. & in. c. ſi Papa. de priui. lib. 6. & l. de quibus. ff. de le
2 gi.† Statuta quidem, & conſuetudines inuicem eſſe concordandas nemini dubium eſſe debet, arg. l. nam & ea. ff. de cond. & demon. c. nihil obſtat. extra de ver. ſigni. nam quemadmodum ſe habent leges communes inuicem, ita ſe debẽt habere leges municipales, quia & ipſæ leges ſiue iura nuncupantur, vt. l. omnes populi. ff. de iuſti. & iur. & inſti. de iur. naturali gentium & ciuili.
3 §. 2. † illud omnino ergo notandum erit, quòd leges quatenus ſententia & verba patiantur, inuicem potius eſſe cõcordandas, quàm corrigendas. d. l. vnica. C. de inoffi. dot. l. præcipimus. C. de appel. Nam multæ leges inuicem videntur contrariæ, & tamen non ſunt, vt dixit Imperator in prima conſtitutione. C. §. quibus. & no. l. omnes. ff. de exce. Cum enim leges conſilio prudentum fiant. l. j. ff. eo. & ſummis vigilijs & laboribus conſtituantur, non eſt credẽdum facile eas per leges poſteriores eſſe correctas, niſi expreſſè dicatur, vt dixit Imperator in. l. ſi quando. C. de inoffi. teſta. & in aucten. de ſucceſ. ab inteſta. in princ. facit optimè,
4 c. ex parte tua. ff. de offi. deleg. † Siue ſtatuta ſunt præter ius commune, ſiue ſecundum ius commune, ſiue contra, limitantur, diſtinguuntur, & interpretantur ab ipſo iure communi, vt in iuribus ſupra alleg. Adde, quç dicta ſunt ſupra, quare priuilegia ſunt inuenta, & hoc maximè triplici ratione. Prima, quia à conſilio maiorum noſtrorum, & prudentiorum non eſt recedendum. c. j. & c. ne innitaris. de conſtitu. at leges ciuiles & iura canonica condita & promulgata ſunt à maioribus, & prudentioribus no
5 ſtris: † nam leges ciuiles à Deo per ora principum dicuntur eſſe promulgatæ. l. 2. & ibi nota. ff. de legi. l. fi. C. de præſcri. lon. temp. Item per Iuriſconſultos, qui arbitri ęquitatis vocati ſunt. 2. diſt. c. reſponſa. ergo à legibus ciuilibus & canonicis non eſt recedẽdum. Secunda; quia cum leges communes ſint antiquiores, quã municipalia, & longiori tempore & pluribus in locis obſeruatæ ſint, ergo ab ipſis non eſt facile recedendum. l. minimè, & l. ſi de interpretatione. ff. de legi. Tertia, quia lex noua non niſi euidentiſſima æquitate conſtituenda eſt, quia nouitates ſolent ſcandala parturire. ff. de conſti. prin. ergo non eſt præſumendum, quòd
6 ſtatuentes velint ius nouum facere, niſi expreſſè dicatur. † Iura ergo municipalia diſtinguenda & interpretanda ſunt ſecũdum leges antiquas diu obſeruatas, à noſtris maioribus & prudentioribus conſtitutas. Quãquã Bar. ſummus iuris apex dixerit, ſtatuta idem diſponentia, quod ius commune, ita eſſe intelligenda, vt aliquid operentur vltra ius commune, & maximè cum verbis generalibus ſint concepta: vt ipſe notat in. l. j. §. nunciatio. verſi. item nunciationem. ff. de ope. no. nuncia. & in. l. 2. ff. de vſu cap. & l. j. C. de ſac. ſanc. eccle. & l. 3. §. prætor ait. ff. de damno infecto. Et quãquam eius auctoritas ſit maxima, tamen iura, & leges, & rationes prædictæ eius auctoritati præponenda ſunt, vt in prima conſtitutione C. & infra, Deo dante, pluribus exemplis, & auctoritatibus maximè gloſſarum, facile videbitur non rectè
7 ſenſiſſe. ait enim. † Cum lex noua generalius loquatur, quàm lex vetus, nouam legem non reſtringi per veterem, alleg. l. j. §. nunciatio. ff. de no. ope. nun. ibi diebus. & l. j. in fin. ff. ad muni. & l. ſi quando. ff. de leg. j. Sed contra eſt expreſſa gloſſa, à qua ipſe Bart. dixit non eſſe recedendum in iudicando, in d. l. j. C. de ſac. ſan. eccle. ibi vnuſquiſque. gl. reſtringit, ſcilicet modò ſit habilis ſecundum legem, & glo. in. l. j. C. de fide inſtru. & ibi Bal. & dixit in. l. j.
8 ff. ad legem Fal. non obſtant leges allegatæ per Bartol. † Primò non obſtat l. j. § nunciatio de no. ope. nun. ibi, omnibus diebus. cum intelligatur etiam diebus feriatis; quia hæc interpretatio larga fit propter aliam legem, qua cauetur, quòd nunciatio operis noui poſſit fieri diebus feriatis, vt. l. 2. ff. de ferijs. & per regulas ibi traditas, & in. c. fin. extra de ferijs. Non obſtat. l. j. ff. ad munici. & l. ſi quando, quia ibi ideo non reſtringuntur verba, ſed ampliantur; quia hæc eſt ſecundum naturam rei, de qua loquuntur, ſcilicet in priuilegio & legato. Nam niſi vltra ius commune aliquid operaretur, non eſſet priuilegium, vt ibi patet. & 25. q. j. c. ideò. prope finem. & notatur in. c. fin. extra de obſerua. ieiuniorum, vbi vouens non comedere carnem, non poteſt comedere die dominico, nec in feſto natiuitatis, ſi occurrerit die Ve-
9 neris † iura autem municipalia etiam ſi idem cõcederent, quod ius commune, non eſſet abſurdum, notatur in. c. j. de conſti. in 6. & in d. c. cum dilectus. extra de conſtit. quia potius credendum eſt voluiſſe, aut legem veterem declarare, & omnibus innoteſcere, aut aliquam prauam conſuetudinem contrariam, vel ſaltem dubitatam tollere per. s. allegata. & optimè facit. c. ſunt quidem. cum ſeq. 25. q. j. Adde. l. fin. C. de indi. vid. tol. ibi, ne tamen ſimplices animos ambiguitas moueat. leg. j. §. ſed ſciendum. de ædil. edic. ibi, idem dixiſſe, ne qua dubitatio ſupereſſet, & optimus text. in. l. j. ff. de ęſtima. act. nec ad prædicta omittas videre gl. in. l. fin. § in computatione. C. de iure delib. quam Bart. ibi in vlt. verbis ſingulariter exclamat. Bart tamen in. l. j. C. de ſac. ſanc. eccle. ſe voluit limitare dupliciter. Primò, niſi per illa verba generalia aliquid diſpenſaretur contra ius naturale, vel gentium. per. l. j. & l. fin. C. de teſta. mil. Secundò, niſi per talem generalitatem tertius læderetur, per. l. 2. §. meritò. ff. ne quid in loco publ. cum ſimili. Eandem limitationem tenet Bald. in. l. ſi quando. in princip. C. de inoffi. teſta. & Bar. in. l. ſi filius. ff. de donat. & Ange.
10 in. l. ait prætor. ff. de iudi. † Notandum ergo erit, quoties verba generalia alicuius ſtatuti videntur eſſe facta in priuilegium certarum perſonarum, vel certarum cauſarum, puta eccleſiæ, reipubli. dotis, vel forenſium, vel clericorum, quòd tunc non erunt reſtringenda, ſecundùm Bart. & leges per eum allegatas. Quòd autem dicatur ius ſingulare, vide in. l. ius ſingulare. ff. de leg. & facit. l. j. & l. 3. ff. de conſtitutio. princip. ſecus ſi non ſunt facta in priuilegium aliquarum perſonarum, vel cauſarum, ſed generali
11 ter ſunt concepta. † Ex quo ſequitur, quòd ſi ſtatuto cauetur, ꝙ quicunque admittantur ad accuſandum, vel teſtificandum in
cauſa

cauſa criminali læſæ maieſtatis, ꝙ tunc ẽt inhabilis de iure ciuili ad accuſandũ vel teſtificandum admittetur; quia videtur continere ius ſingulare. Sed ſi ſtatutũ diceret generaliter, ꝙ quilibet accuſare poſſit, vel ſtatutum induceret nouam prouiſionem cõtra delictũ & admitteret quãcunq; perſonam ad accuſandum, ꝗ a reſtringitur ſecundùm ius commune, & ita etiam determinat Bal. in rub. C. qui acc. poſ. & vt res exemplis magis eluceſcat, ſubijcio etiam plures qõnes, quas ad propoſitum noſtrum repe
12 rio deciſas ꝑ varios Doctores, & varios locos diſperſas. † Et primò, quãdo ſtatuta ſunt cõtraria iuri cõmuni, vel inuicẽ ſunt cõtraria, & tunc reſtringuntur, quatenus poſſibile eſt, vt minus lædant ius commune. Dicunt enim Doc. ſi ſtatuto cauetur, ꝙ ſententia lata in aliqua cauſa graui mittatur executioni, non obſtãte aliqua appellatione, vel nullitate, ꝙ tale ſtatutum debet intelligi non ab aliqua appellatione friuola, vel nullitate calumnioſa oppoſita, ſed de appellatione iuſta, vel nullitate, ſicut notatur in l. j. §. fin. ff. a quib. app. non licet, & in c. vt debitus honor. extra de app. Bar. in l. omnes populi. in fi. ff. de iuſt. & iur. Item reſtringitur, dũmodo non opponatur talis nullitas, de qua conſtare poſſit ex inſpectione actorum, veluti ꝙ proceſſum fuerit contra minorẽ inoffenſum ſine tutore vel curatore: ita notabiliter dicit Io. And. in tit. de ſenten. §. vt autem. in addi. quæ incipit ad hæc. & Bal. in l. j. C. ne lic. in vna eademque cauſa. Item poterit opponi nullitas, cuius eſt prompta probatio & manifeſta, nec altiorẽ requirit indaginem, vt in l. j. C. quando prouoc. non eſt nec. & arguitur. c. literas. verſi. præterea. de reſti. ſpo. & l. j. & l. de pupillo. ff. de oper. no. nun. & l. ille a quo. ff. ad treb. & no. in l. 4. §. condẽnatum. ff. de re iu. & l. iudicati. C. ſi ex falſ. inſtr. & l. ſi prætor. §. Marcellus. ff. de iudi. cum ſimi. Vide etiam. l. j. § j. ff. quod vi aut clam.
13 per gl. & Bar. Item ſi ſtatuto cauetur, ꝙ ſententiæ mittantur executioni, non obſtante aliqua exceptione, intelligitur friuola, ſed tamen poterit opponi exceptio, quç declarat & interpretatur ipſam ſententiam æquè, & iuſtè ſecundum alias leges, vt eſt glo. & ibi Bar. in l j. §. denique. ff. quod vi aut clam, & in l. non tantum. verſi. ꝙ ſi pro emptore. ff. de petit. hære. & l. ita pudor. C. de adul. Item poterit opponi exceptio, quæ reſultat ex his, quæ deducit vel facit ipſemet producens inſtrumentum ſententiæ. l. venditores. ff. de ver. obli. l. cum proponis. C. de nau. fę. l. Iulianus. §. offerri. ff. de act. emp. & l. traditio. C. eo. ti. Item de ſtatuto cum clauſula, ꝙ non obſtante aliqua exceptione &c. vide omnino Ang. in d. l. non tantum. §. quod ſi ex emptore. ff. de peti. hære. qua intelligitur de friuola: ſecus ſi reperiatur competere de iu. communi. Et idem in repe. Archi. 2. q. 7. c. lator. & l. fi. in fi. C. de ſen. & inter-
14 lo. om. iud. † Item ſi ſtatuto cauetur, ꝙ pater tantũ teneatur dotare filiam, & ea ſit ſola in ſucceſſione patris, debet intelligi, ſi filia ſit honeſtæ vitç, ſecundum. Bal. in l. fin. C. de ſpon. & Lauren. Pala. in ſuo tractatu, in folio octauo. Contra videtur, ꝙ dos non debetur vt maritandæ, ſed vt ſuccedenti in hoc loco, ſicut hære-
15 ditas non remittitur per adulterium. † Item ſi ſtatuto cauetur, ꝙ iudex debeat procedere reſeruatis exceptibus in fi. litis, tamen ſi opponatur exceptio, quæ impedit litis ingreſſum, vel alia exceptio peremptoria, ex qua reſultat nullitas iudicij, quæ exceptio probaretur notoriè, ita ꝙ per partẽ aduerſam nihil poſſit opponi, puta per inſtrumẽtum cõfeſſionis, vel probatio eſſet prõptiſſima, nec requireret altiorem indaginem; tũc iudex debet ſuper ea cognoſcere, antequã vlterius procedatur, & determinat Spe. in ti. de excep. §. d. verſ. vt aũt. in fi. & Io. And. in addi. ibidẽ & no. Doc. in c. j. & in c. paſtora. de excep. arg. l. is à quo. ff. ad treb. & c. j.
16 de excep. li. 6. & ibi not. † Item ſi ſtatuto cauetur, vt iudex poſſit procedere in certis cauſis omiſſa omni ſolennitate iuris intelligitur, dummodo non omittatur ſolennitas procedens de iure gentium & naturali, vt citatio & ſimiles, de quibus per Bart. in l. ſi filius. de dona. & in extrauagan. ad reprimen. in verſi. ſine figura. & in l. j. ff. de teſta. & in cle. diſpendioſam. de iudi. & ſimi. Idem dicendum erit de ſtatuto volente, vt iudex in ſententiando teneatur inſpicere merita cauſę, non autẽ nullitates proceſſus pro
17 cedentes ex ſolennitate iudicij. † Item ſi ſtatuto cauetur, ꝙ ſtatuta intelligantur ad literam ſine aliqua interpretatione, debet intelligi de interpretatione friuola, vel extenſiua, non de interpretatione declaratiua ſtatuti, vt dicit Bal. in l. omnes populi. prope finem. ff. de iuſti. & iur. & infra in fin. huius tractatus plenè dice-
18 tur. † Item ſi ſtatuto cauetur, ꝙ lauda & præcepta iudicis in iudicio facta mittantur executioni, nõ obſtante aliqua exceptione, intelligitur, niſi obſtaret aliqua exceptio, quæ reſultaret ex ipſo ſtatuto, vel alio in volumine poſito, vel opponeretur exceptio, per quam conſtaret illud laudum, vel præceptum eſſe nullum, & nõ mereri nomẽ laudi, vel præcepti; quia ante omnia conſtare debet de ſubſtantia rei, quã fiat executio. l. 4. §. cõdemnatum. ff. de re iudi. l. ſi quæramus. ff. de teſt. puta, exceptio incõpetentis iudicis, vt eſt gl. in cle. j. in fi. de ſequeſ. poſ. puto contrarium, maximè ſi dixit exceptione nullitatis; tunc enim etiam laudum & prçceptum nomine, & putatiuum habet hanc executionem. Itẽ poterit opponi exceptio ſimulationis. l. j. C. plus valere quod agitur. per Bal. & l. j. C. de fal. cau. ad leg. licet variè loquatur, & Bar. in l. nemo poteſt. de leg. j. & in l. j. ff. quod vi aut clam. ibi, plenissimè. Item, poterit opponi de nullitate compromiſſi, ſecundum Bald. & alleg. Salic. in l. 3. §. ſi ſeruus. ff. de procu. item poterit opponi exceptio contraria laudis, vt dicit idem ipſe Bald. in l. j. C. ſent. reſc. non poſ. item poterit opponi exceptio impoſſibilitatis, veluti, vt det mõtem aureum, aut hominem mortuum. c. vt debitus honor. de app. Item, ſi lata contra eos qui non ſunt nomiñati in ſententia. Item euidenter errorem, vt pupillum de adulterio. Item exceptionem poſtea ſuperuenientem vt ſolutionis & præſcriptionis. Item aliud genus impediendi executionẽ, quàm exceptio, vt ſupplicationis & reſtitutionis &c. Item poterit reus implorare officium iudicis, ne cogatur ſoluere indebitũ, ſi habet exceptiones, quas opponere non poſſit ex forma ſtatu-
19 ti, arg. l. illicitas. ff. de off. pręſi. in princ. † quia aliud eſt exceptio, aliud officium iudicis. l. 3. in fin. & l. fi. ff. nau. caup. ſta. Bar. in l. j. ff. quod vi aut clam. quem vide. Item poteſt opponi exceptio contra perſonam agentis, argum. l. fin. de inoffi. teſt. & l. ſi quæramus
20 de teſtamento. & l. quidam referunt. ff. de iu. codi. † Item ſi ſtatuto non poſſit opponi aliqua exceptio, niſi quædam enumeratę per ſtatutum, quòd nihilominus poterunt opponi exceptiones pares exceptuatis: ita dixit ſingulariter Ange. in l. ita pudor. C. de adul. & in l. j. C. de bon. poſ. contratab. ibi, his ſolis &c. quod intelligendum eſt, quò ad remiſſionem exceptionis dilatoriç non pe-
remptoriæ, per l. ſi fideiuſſor. §. quædam. ff. man. Bart. in l. ſi filius.
21 ff. de do. † Amplius dicunt doc. ſi ſtatuto caueatur aliquid, quod ſit contra ius commune, & adijcitur clauſula, non obſtante aliqua lege, vel ſtatuto, debet talis clauſula intelligi, niſi aliquo modo, vel per diſtinctionem, vel reſtrictionem, vel modificationem, vel aliter poſſit apertè concordari per aliam legem, vel ſtatutum, vt dixit gl. iuncta textui multum notabili in auc. de ſucceſ. ab inteſt. circa princ. & Bartol. in auct. itaque. C. eod. de ſucceſ. & Bar. in extrauag. ad reprimen. in verbo non obſtanti. & in l. omnes populi. prope fin. ff. de iuſti. & iu. facit d. l. j. C. de inoffic. dot. & tex. in j. conſtit. C. §. quibus. & in c. cum expediat. de elec.
22 in 6. † Ex quo inferunt docto. mirabiliter, ſi ſtatuto cauetur, ꝙ ſententię ferantur cum certa ſolennitate, vel certo modo, & poſtea aliud ſtatutum ſimpliciter dicat, quòd ſententiæ mandentur executioni intra decem dies, non obſtan. aliquo ſtatuto, certè ſententia lata contra formam alterius ſtatuti, dantis illam formam, non mandabitur executioni, ſecundum Io. And. in addi. Spe. in titu. de execu. ſent. §. poſtremò. alleg. l. ſpecialis. de inoffic. teſta. & d. l. in ambiguo. de reg. iu. quia clauſula, non obſtante aliqua lege, vel ſtatuto, non impedit, quo minus vnum ſtatutum poſſit ſuppleri per aliud, vt idem tenet Bar. in l. prętor. §. eritque.
23 ff. vi bon. rapto. † illud tamen notandum eſt, quòd ſi in lege noua diceretur non obſtante aliqua lege, ſiue generali, ſiue ſpeciali, quòd ſecundum Bar. in d. extrauag. l. noua non reſtringeretur per veterem ſecundum. l. ſed & poſteriores. ff. de leg. ſimilẽ quæſtionem ponit idem Ioan. And. in titul. de ſenten. §. vt autem. in addi. vbi dicit, ſi ſtatuto non poſſit opponi aliqua exceptio contra præceptum iudicis, alio ſtatuto, quòd minor non poſſit obligari ſine certa ſolennitate, non mandabitur executioni. Alleg. l.
24 non putauit. §. non quæuis. ff. de contrata. † Idem tenuit Bart. in d. l. j. quod vi aut clam. quia talis clauſula debet intelligi, niſi talis exceptio opponatur, quç reſultaret ex alio ſtatuto, faciunt notata in l. 4. §. condemnatum. de re iudica. & gl. in c. tua. de cler. non reſid. & quod not. in c. ſtatutum. de reſcri. lib. 6. & per Bal. in l. j. C. ne lic. tertiò prouoca. vides ergo ex prędictis quot exemplis, & quot auctoritatibus tibi illuceſcit, legem nouam etiam iuri contrariam eſſe reſtringendam per rationem naturalem, aut neceſſariam, aut euidentem, vt ex prædictis patet, quatenus ſaluo ſermone, & ſententia legiſlatoris fieri poſſit. Idem videmus in priuilegijs, quç in dubio non videntur derogare, vt dixit text. & ibi
25 plenè not. in l. j. C. quando Imperator inter pupil. & vid. &c. † immo ſi in generali conſtitutione eſſet clauſula derogatoria, non obſtantibus aliquibus priuilegijs &c. debet quatenus poſſibile
26 eſt, reſtringi, vt minus tollantur priuilegia † ex quo dixit Cy. in d. l. j. quòd per talem clauſulam generalem nunquàm intelligitur eſſe ſublatum priuilegium aliàs conceſſum perſonæ priuilegiatæ, propter duplex vinculum priuilegij, facit, quod notat ſingulariter Bartol. in l. libertatis. la vltima. §. poſthumus. de alim. & ci. leg. vbi per talem clauſulam non videtur eſſe derogatum priuilegium conceſſum ob cauſam alimentorum. Item non intelligitur eſſe abrogatum priuilegium cõceſſum ad fabricationem eccleſiæ, vel reparationem. c. ſi propter tua debita. de reſcrip. in 6. Item non intelligitur eſſe abrogatum priuilegium, quod eſt incluſum in corpore iuris, vel ſtatutorum. l. 2. §. legatis. de re iudica. & in auct. qua in prouincia. vbi g'o. & Ange. C. vbi de cri. agi op. & in l. hęres abſens. in princ. ff. de iudi. Item non intelligitur eſſe abrogatum priuilegium, quod ratione naturali vel iure communi comprobatur. l. ſed & milites. in princip. ff. de excu. tuto. ibi, niſi fortaſſe iuſtam &c. & glo. in clemen. dudum. §. vos etenim. in verbo, pacta. de exc. Item non intelligitur abrogatum priuilegium iuramento confirmatum, gl. in cap. cum non deceat. in verbo effectus. de elec. lib. 6. Item non intelligitur eſſe abrogatum priuilegium, quod tranſiuit in vim contractus, vt
not.

not. Innocen. in ca. in nostra de iureiuran. & not. in l. digna vox. C. de legi. & per Inn. in c. quæ in ecclesiarum de consti. l. quoties. C. de preci. impe. offe. & l. rescripta. & in l. fi. C. si contra ius vel vtil. pu. & no. in l. Lucius. ff. de euic. l. item si verberatum. ff. de rei ven. & in l. bene a Zenone. C. de quadr. præscri. nam non est par ratio legum & contractuum, ad ꝙ vide pulchrè Bal. in c. j. de na. 27 feu. & hæc intellige, nisi subsit iusta causa† & si dicat̄, ꝙ princeps semper videtur esse motus iusta causa, adeo vt non admittatur probatio in cōtrarium, vt dixit Cy. in l. fi. C. si contra ius vel vtil. pub. Sed intellige illud, vbi motu proprio, non vbi ad postulationem partis imperator aliquid concessisset: vt no. in l. j. C. de peti. bon. sub. lib. x. & in d. l. quoties supra alleg. & generaliter non intelligitur esse abrogatum priuilegium, cui concedens verisimiliter non esset derogaturus, vt in c. cum olim. extra de re iud. & no. in c. ei cui. de preben. li. vj. & c. ij. de decim. li. vj. & de re. iur. c. in generali. eo. li. & ff. de pign. l. in obligatione. & faciunt optimè no. per Bar. in l. humanum. C. de legi. & per Io. An. in addi. in ti. de censi. §. nunc dicendum. versi. per hāc legem. & in ti. de instrumentorum editione. § nunc verò aliqua. in fi. & C. de sac. san. eccle. l. priuilegia & l. qui se patris. C. vnde lib. per Barto. & Bald. ibi, in quibus ergo casibus per generalem clausulam non obstāte, vel per generalem constitutionem non videtur esse derogatum priuilegio, multo minus iuri cōmuni cum facilius tollatur priuilegium quàm ius cōmune. l. eius militis. § militia miss. ff. de 28 testamen. mili. † vide no. per Specu. in titu. de lega. § nunc ostendendum. versicu. xviij. ꝙ illa clausula in priuilegio posita, & de plenitudine potestatis nostrę, supplemus omnes defectus &c. intelligitur velle dispensare circa solennia tantū, non circa naturales defectus, qđ est notandum. facit. l. & habet. §. si pupillus. ff. de tute. & notatur in l. precibus C. de impub. & al. substitu. vbi miles licet possit substituere directò post tempora pubertatis, tn̄ non pręsumitur voluisse in præiudicium matris; quia tale ius est fundatum in iure naturali. facit. l. in testamento. C. de testa. mili. & melius per Bar. in l. j. ff. de mili. testa. & in l. j. C. de sa. san. eccle. 29 † Sed iuxta hoc occurrit dubium pone, statuto aliquid disponitur, qđ est contra regulas iuris communis, puta ꝙ teneatur edere instrumenta actori, modo clarum est, ꝙ aliquando reus tenetur edere instrumenta actori in quibusdam casibus specialibus, vt in fisco, vel pia causa, an reus indistinctè tenebit̄ edere instrumenta actori, ꝙ non, per s̄. dicta, quia statutum potest intelligi in illis casibus specialibus & priuilegiatis, & sic non erit contra ius commune, sed secundum ius commune. Contra facit; quia statutum intelligitur esse factum in his, quæ plerunque accidūt. l. nam ad ea. ff. eo. Item sequeretur, ꝙ statutum loquens generaliter, videretur factum in singulas personas; & quia contineret ius singulare, qđ non est pręsumendum. l. iura constituta. & l. ius 30 singulare. ff. eo. & hoc credo verius. † Ex quo colligo vnam conclusionē, ꝙ vbi statutum est contra ius commune & loquitur generaliter, potius intelligatur velle derogare regulę iuris communis, quam ita restringatur, vt pręsumatur voluisse prouidere & disponere in casibus specialibus vel priuilegiatis, exceptis a dicta clausula iuris communis: & ita potest intelligi in l. in his. ff. eo. per leges s̄. allegatas. Nō obstat extrauag. s̄. allegata, in quibus ostenditur, statutum contrarium iuri communi esse restringendum, qđ tale statutum non restringitur ad casus speciales, sed ꝙ restringatur per distinctionem regularem iuris communis. Verbi gratia, si statuto simpliciter caueatur, ꝙ reus teneatur edere instrumenta actori, ista regula generalis est contra regulam iuris communis, quę restringitur dupliciter. Vno modò de iure communi, secundo modo de iure speciali: de iure communi re 31 stringitur, nisi actor fundasset intentionem suam; † quia tunc reus tenetur edere instrumenta ad declarandam intentionem actoris, vel ad replicationem, vt no. in l. j. & l. fi. C. de eden. & c. j. de probat. & isto modo & ad illos casus tantū restringitur dictū 32 statutum. Secundo modo restringitur de iure speciali, puta, † ꝙ reus tenet̄ edere instr̄a fisco: vt. l. iusto. C. e. & hoc modo restringeretur dictum statutum per. l. nam ad ea. & l. iura. & l. in his singulare. ff. eo. Sed iterum obstat, quòd s̄. dixi, per legem, vel statutum generale non intelligitur esse abrogatum priuilegium &c. ergo illud statutum debet ita intelligi, vt non derogetur priuilegio fisci &c. Sed respondetur, quòd extrau. supra positę loquuntur, quando lex, vel statutum generale posset aliquid operari, etiam non derogando priuilegijs, sed in casu nostro nihil operaretur, cùm statutum voluerit aliquid operari contra ius commune, cùm sit ei contrarium. l. j. in fi. ff. ad muni. & potius debet intelligi, vt deroget priuilegijs, quàm iuri communi. leg. sed & milites. in princi. ff. de excu. tut. l. in testamento. C. de testa. mili, 33 cum simi. Ex quibus habes três conclusiones.† Prima, ꝙ vbi statutum est contra ius commune, potius restringitur de iure communi, quàm a iure speciali. per l. sed & milites. & l. in testamento supra alleg. Secunda conclusio, quando statutum est contrarium iuri communi, potius debet intelligi, vt deroget regulę iuris communis, quàm vt restringatur ad casus speciales contrarios regulę iuris communis, per d. l. nam ad ea. & l. ius singulare. 34 & l. in his. ff. eod. † Tertia conclusio est, quòd statutum contrarium iuri communi, debet ita intelligi, vt aliquid operetur contra ius commune lege prima in fi. ff. ad muni. secus si esset statutum secundum ius commune; quia non debet intelligi, vt deroget iuri communi ca. si Papa. de priuil. lib. vj. ca. cum dilectus de consuetu. cum simi. Ad hoc facit lege qui mutuam. ff. man. & lege legata inutiliter. ff. de leg. primo. & §. dicetur, & modo intelligis, quod dici solet, statutum contra ius commune non debet interpretari secundum ius commune. Item statuta debent intelligi, vt aliquid operentur. Item illud, quod statuta contraria iuri communi restringuntur, quantum verba & sententia patiuntur, in quibus vidi doctos, & imperitos decipi. Nunc subiciamus exempla, quando statutum est præter ius commune, idest, quando statutum nec in totum iuri communi derogat, nec in totum ei seruit, vt in simili dicitur de iure ciuili erga ius naturę. l. ius ciuile de legibus & ita expressè declarat gloss. ff. ex quibus 35 cau. maio. & l. necnon. §. quod eis. in verb. non prohibeant. † Statuto cauetur, quod sindicus teneatur denunciare delicta intra x dies, a die commissi delicti sub certa pena, certe sindicus excusabitur, si non denunciauerit intra dictum tempus, quando crimen est clam commissum; quia ignorantia iusta excusat a pena. l. generos. ff. de his qui notan. infa. & ibi Bart. & l. semper. §. hoc interdictum. ff. quod vi aut clam. l. ait prętor. ff. de cal. licet ignorantia non prosit ad lucrum consequendum. leg. si quis in graui. ff. ad Sille. & ibi Barto. & l. queręla. ff. de fal. & in d. l. semper. & Bal. 36 in l. fi. C. de dolo. † Item queritur, an stante dicto statuto sindicus teneatur denunciare maleficium proprium vel proximorum in sanguine, & videbatur quod sic. arg. l. ab omnibus. §. a Titio. de leg. primo. Item bonum obedientię & bonum publicum tenetur preponere proprio, & patris, vt l. minimè. ff. de reli. & sum. fu. cum si. Contrarium determinatur, arg. l. vxore. §. codicillis. de le. iij. ibi, dura separatio &c. † nam in generali sermone nimis du37 rum semper videtur exceptum. l. i. cum. ff. de serui. Sed melius facit. c. cum tibi. de pę di iij. l. pe. ff. de arbi. & ibi no & cum videtur illicitum, vt quis seipsum accuset, non videtur comprehensum. c. ad nostram. de iureiur. Et officium suum non debet esse sibi damnosum. c. cum non deceat. de elec. in vj. l. si quis ex signatoribus. 38 ff. quemadmodum testa. aper. cum si. † Nec potest quis proprium sanguinem odio habere. l. i. ff. de publi. iud. l. j. de recep. l. vt vim. ff. de iust. & iur. cum simi. quod decidit Bar. in lege diuus. & supra dixi. ff. de cust. & exhib. reo. Item statutum, quod villa teneatur emendare damnum datum, intelligitur, nisi constet de malefactore, si quis in domo combusta inhabitabat, cùm presumitur eius cul39 pa combusta. l. i. ff. de offi. præf. vigilum. † Item si statuto cauetur, quod quis non audeat ingredi predium alienum sine licentia domini sub certa pena, tamen tale statutum non debet extendi ad eum, qui bona fide, vel iusta ignorantia ingreditur, puta quia credebat tale predium esse suum, quia per ipsum, vel auctoritate 40 suorum possidebatur, vel alio iusto errore. † Nam quandocunque aliquid prohibetur fieri, quod est de genere promissorum, & imponitur pena, solum extenditur ad eos, qui scienter & dolosè faciunt. facit optimè. l. in rem. §. tignum. ff. de rei vend. Bar. plenè in leg. j. ff. si quis testa. lib. esse iuss. fuerit. & Bar. in l. non solum. §. mandato. ff. de iniur. & optimè facit. l. j. C. de nox. facit. l. qui iure. ff. de acqui. poss. Item si statuto cauetur, quod diuisio possit peti non obstante cursu alicuius temporis, debet intelligi durante communione, secus si præscriptio esset dominium, sm gl. & 41 Bar. in l. fi. ff. p dot. † Item si statuto cauet, quod omnibus currat prescriptio x. annis, non petentibus debita intra x. annos, quod talis prescriptio non currit cōtra nō valentes agere, sm Bald. in auc. nisi tricennal. C. de bo. ma. p l. i. C. de an. prescri. Item nō extenditur ad minores, & alios habentes priuilegia circa prescriptionē, p l. j. C. qn imperator inter pupil. & viduas. & l. fi. C. in quib. causis integ. resti. non est nec. per. cap. constitutus. extra de in integ. resti. 42 in fi. † Dixit tū Bar. quod statutaria prescriptio non extenditur ad minores, quod tractat de dāno vitando, secus vbi tractat de lucro captando, quod mihi placet sm ea que §. dicentur. Statuto cauetur, quod heres teneat insolidū creditoribus hęreditariis, dicunt doc. quod si heres fecit inuentarium, quod nō poterit conueniri insolidū, he43 reditate non existente soluēdo. † Nam statutum generaliter refertur ad ius cōe, non solū ne quis puniat iniustè, vt l. si & l. fi. C. de nox. sed etiam ne quis perdat legis bñficiū. l. fi. §. in computatione. in gl. de iur. deli. & ibi oēs doc. consentiunt. & c. cū dilectus extra de consue. & notat Bal. in l. ab executione. C. quorum appel. non recipiant. † Item si statuto debitor per instrumentum 44 publicum pot incarcerari, prout placuerit creditori, tunc debitor poterit euitare carcerē cedēdo bonis, vt in l. j. & l. fi. C. qui bon. ced. pos. vbi Bal. subdit, quod statuta in terris ecclesię recipiunt interpretationē a iure canonico, & statuta in terris imperij recipiunt interpretationē a iure ciuili. arg. l. omnes populi. de iust. & iur. ita posset saluari opinio Bar. vt s. n. quod intelligatur de lucro, pcedente ex libera voluntate, nulla subsistēte ratione naturali: secus vbi agere de lucro & priuilegio prouenientē & firmato ratione naturali, veluti, ne quis maceret in carcere, vel ne quis teneatur vltra vires hæreditatis, de quibus s. ad hoc facit: qa aliud est, quando tractat de lucro prouenientē cū dāno alterius, aliud

aliud qñ tractatur de lucro sine præiudicio alterius, de quo p gl. 45 & doc. in l. Proculus. ff. de dam. infect. † vnde nobiliter dixit Bal. in l. cum à matre. in fin. C. de rei vend. stante statuto, ꝙ filius hæres non possit venire contra factum patris, non tamen per hoc tollitur beneficiū inuentarij, vt teneatur soluere vltra vires hæreditatis, vt per gl. in d. § in computatione. nam cum tale beneficium sit secundùm naturalem rationem, vnde de iure canonico non est necessarium inuentarium, sed sufficit sola ratio naturalis, vt no. in c. quanquam. de vsur. lib. vj. in nouella. ergo statutū, ꝙ debet intelligi secundùm rationem naturalem, congruè recipere debet hanc interpretationem, arg. l. scire oportet. §. & si maximè. de excu. tut. Alia autem beneficia inuentarij, quia non cōcernunt iustitiam naturalem, sed positiuam, talis hæres non haberet, exemplum in d. l. fin. C. de iure delib. § donec. & §. licentia. cum æquitas naturalis, & canonica quādoque talia beneficia nō 46 admittit, vt no. xiiij. q. v. ca. non sanè. per Archid. † Item si statuto cauetur, vt stetur dicto saltuarij de dam. dato, intelligitur, nisi probetur cōtrarium per plenas probationes, vt no. in l. j. C. si aduer. rem iudi. vel per facti euidentiam, vt per Azonē in sum. C. ad l. Aqu. quia veritati semper locus esse debet. l. fi. ff. de prob. Itē debet intelligi, si mō saltuarius iurauerit. arg. l. iurisiur. C. de testi. 47 & l. theopompus. & ibi no. ff. de dote præleg. † Item si statuto cauetur, ne mulier possit contrahere sine licentia, vel consensu pximiorū in tertio gradu, & nō reperiatur aliquis ī tertio, vel sint absentes, adeo vt periculū sit expectare, poterit sine his cōtrahere, arg. l. si longius. ff. de iudi. & l. filius. ff. si cer. pet. circa qđ tamen vide Bal. in l. j. §. ꝙ si nemo. circa fi. ff. qđ cuiusque vniu. no. in l. transactionem. & ibi moderni dantes remissionem. C. de transa. & Bald. in c. j, in princ. circa fi. apparatus, de consue. rec. feu. & si vnus reperitur, tantum ille solus sufficiat, vt no. Bar. in l. sciendū. de leg. j. & vide Bal. ad hæc in l. in conuentione. C. de nup. Itē dēt intelligi esse requirēdum consilium proximorum, si modò sint habiles ad consilium præstandum: vt insti. de cura. § j. & §. fi. insti. de fidu. & no. in l. j. C. de sacros. eccl. & si ista mulier submisit aliquos extraneos, dicens eos esse proximiores, talis contractus valebit in præiudicium mulieris, arg. C. si mi. ma. se dixit. & l. ij. ff. ad 48 velle. & l. eleganter. ff. de dolo. per regulam † qui beneficio abutitur, id amittere videtur l. fi. §. si verò postquam. C. de iure delib. l. isti quidem. in prin. ff. quod met. cā. & c. frustrā. de vsur. Itē pone naturalem quæstionem, Statutum extat, ꝙ liceat bannitū occidere, alio statuto imponit̄ pœna portanti arma, mō qdā occidit bannitū cū armis vetitis, an iste incidet in pœnā statuti de armis vetitis, & dr̄ ꝙ nō: qa tale statutū loquēs de armis intelligit̄, nisi portentur ex cā licita & pmissa à statuto, vel à l. cōi, argu. l. Gracchus. C. de adul. & l. quid ergo. §. si hæres. de leg. j. & ibi not. xxiij. 49 q. iij. c. qui peccat. † & statutum permittens occisionē, permittit omne id, per qđ directè peruenit̄ ad illud. l. ad rē mobilem. & l. ad legatū. ff. de procu. & l. illud. ff. de acq. hęr. Itē semp inspicitur id, qđ principaliter agit̄, nō qđ incidenter. l. scientiam. §. q tñ aliter. ff. ad leg. Aq. l. l. si is q duos. de lib. leg. Sed animus deferētis arma fuit ad bonū finē. s. ad pacificū statū ciuitatis. l. minimè. ff. de 50 reli. & sum. fune. † Rursus Doctores ponunt talem quęstionem. Ego feci pacē cū quodā meo inimico, de nō offendendo eum, sub certa pœna, postea iste, cū quo feci pacem, est bannitus, & stāte statuto, ꝙ liceat bannitū offendere, ego ipsum offendi. quærebatur, an ego incidissem in pœnā conuentionalē, vel in pœnā alterius statuti, de rūpentib. pacem? Et Old. tenuit, ꝙ non incidit in pœnā cōuentionalē; quia priuata lex cōuentionalis tollitur p legē cōtinentē bonū publicū, qđ versatur in punitione delictorum. l. ita vulneratus. ff. ad l. Aqui. & hoc p l. si quis in graui. §. vtrū ad sill. l. si seruum. ff. de ver. obl. l. quid ergo. §. hæres. de leg. j. & utrobique per Bar. no. Item non incidit in pœnā statuti de rūpētibus pacē; quia tale statutū nō debet trahi ad eos, qui inferūt bellum ciuitati, ꝙ contrario iure contra ciuitatem vtuntur. l. j. ff. quod quisque iur. facit. l. nulla ratio. ff. eo. Item quia bannitus nō est sub protectione ciuitatis, vt no. in l. j. de hære. inst. icum simil. 51 † Item quæritur, statuto cauetur, ꝙ forensis non possit quærere possessionem immobilem in ciuitate, & alio statuto cauetur, ꝙ quarta pars bonorum interficientis applicetur cōsanguineis ipsius interfecti, alia pars facienti vidictam, ꝙ si consanguinei interfecti sint forenses, ꝙ poterunt acquirere; quia ista statuta cum respiciant bonum publicum, quod cōsistit in punitione delictorum. d. l. ita vulneratus. ff. ad l. Aquil. nō debet restringi per aliud statutum continens minorē utilitatē. l. si quis in graui. § utrum. ff. ad sille. l. si necem. §. libertus. ff. de bo. lib. Statutum enim principaliter intendit punire delinquentes, & non videtur considerandum, cui pœna applicet̄; quia venit in consequētiā, argumento optimo in l. nō solū. ff. de in integ. resti. ibi, nō adipiscēdæ gratia hr̄ditatis &c. Ita recitat Pet. de Ancha. Bar. consuluisse de facto, & in simili ipse Pet. in c. j. de consti. dicit se consuluisse per præ52 dicta Triuisij, † ubi est tale statutū, ꝙ forensis nō possit acquirere, & aliud statutū, ꝙ dos mulieris committentis adulteriū applicetur marito, ꝙ vir forensis habens uxorem Triuisij habentem multa prædia in dote, & committentē adulterium potuit acqrere dictā dotē: & faciunt optimè no. in l. si quis in graui. § vtrum. 53 ff. ad sille. ubi uide Bart. ad interpretationē dicti statuti † Item si statuto imponitur premium occidenti hostē, quod extēditur etiam ad bannitum propter vtilitatem publicam, vt per Bald. in l. 1. C. de preci. imper. offer. Guliel. in l. j. ff. de iureiur. & si priuilegio quis non possit conueniri de debito intra quinquennium, non intelligitur de debitis occasione delicti. l. ex parte. §. q̄q̄. ff. quod cum eo. Possent infinita exēpla adduci, sed hęc sufficiāt; quia liquidissimè constare potest, statuta disponentia aliquid pter ius cōe esse restringenda, & amplianda & declaranda sm regulas iuris communis. Si enim statuta contraria iuri communi restringuntur a iure communi s̄. plenè dixi, quanto magis recipient interpretationem statuta, quæ non in totum recedunt a iure communi, sed partim iuri communi consonant. Ex quo euidentius nobis constare potest, statuta, quæ consonant in totum iuri communi, esse intelligenda & interpretanda sm regulas iuris communis, de quo etiam tex. expressus in c. dilectus. de consue. & in c. inter dilectos. de fid. instr. & in c. si Papa. de priui. lib. 6. l. vt gradatim. §. sed si lege. ff. de mu. & ho. & l. non est nouum. & 54 l. nam & posteriores. ff. eo. † Sed notandum est, quòd aut statutū prçcisè consonat iuri communi, & tunc planum est, interpretationem eius esse adęquandam interpretationi iuris communis, per s̄. alleg. aut est contrarium iuri communi, & tunc contra ius cōe est intelligendum, nec ab eo distinguitur, nisi forte ius commune haberet duo capitula, siue duas partes, vnam de iure ciuili, aliam de iure naturali; tunc quò ad ius ciuile corrigitur, non quò ad ius naturale. facit, quod no. Bar. in l. j. de sacrosan. eccle. & in l. j. ff. de testa. mil. Ang. in l. ait prætor. ff. de iudi. doct. in l. sancimus. §. ex imperfecto & in l. fi. C. famil. ercis. Item fallit, quatenus contineret ius commune aliquod notabile priuilegium. v. g. Mulierem non posse contrahere, intelligitur nisi ad pias causas, patrem teneri pro filio, non intelligitur ad criminalia, aut statutum loquitur generalius, & sic potest, & tunc restringitur. Fallit in locis. s̄. allega. Item fallit, nisi ratio expressa in statuto se extenderet vltra rationem iuris cōmunis, per ea quæ dicta sunt s̄. an extendatur a pari ratione, vt in prima parte princ. Et harum legum est multiplex ratio. Primò; quia inducta ad vnum finem non debent operari eius contrarium. l. legata inutiliter. de leg. 1. cum similibus. l. nulla ratio. ff. eod. Sed ista statuta sunt inducta ad firmationē iuris communis, cum sint ei consona, argu. text. optimi insti. de bono. poss. §. aliquando. arg. l. qui actionum. ff. de præscri. verb. ergo non debent interpretari: vt infirment, seu derogent ius commune, cum cōfirmare & derogare sint repugnātia: patet. Secundò vna res in dubio non debet diuerso iure censeri. l. eum qui ædes. ff. de vsucap. Sed intellige, quòd si talia statuta derogarent & confirmarent ius commune, diuerso modo cē55 serentur. ergo &c. † Tertio lex in dubio non præsumitur ijsdem verbis vnam rem diuerso modo terminare. l. nam hoc iure. ff. de vulga. & pupilla. l. quamuis. ff. de impub. & aliis substit. cum simi. At si talia statuta intelligerentur partim a iure communi rece56 dere, diuerso modo determinarentur, ergo &c. † Quarto, vt prædixi in principio, in dubio non est recedendum ab auctoritate maiorum, & prudētiorum nostrorum, scilicet iurisperitorum, & iurisconsultorum. c. ne innitaris. de constitu. Quinto, cum leges & regulæ iuris communis diu fuerint obseruatæ, non facile ab eis est recedendum. l. minimè. & l. si de interpretatione. ff. eo. 57 † Sexto lex noua non est fienda sine euidentissima vtilitate. l. 2. ff. de const. princ. Ergo si statuta iuri communi non sunt consona, in dubio ita erunt interpretanda, ne quid noui inducere ve58 lint. † Aut etiam verba statuti sunt magis stricta, & tunc extenditur statutum, quatenus se ius commune. Fallit, vbi expresse nollet se extendere, puta qa loquitur in specie, vel in indiuiduo, vel taxatiuè. Item fallit, vbi ratio statuti restrictior esset, q̄ ratio iuris communis, verba enim statutorum magis se conformant proprię rationi, quàm rationi iuris communis, argum. l. si Augustæ. 59 ff. de legat. 2. cum similibus, & j̄. dixi. † Vnde stante statuto, quòd fratri succedat frater ex linea paterna, an frater ex vtraq; excludat fratrem ex linea paterna tantum, & concluditur, quòd pariter succedant, quia vterq; vocatur sub vnica ratione, scilicet ex coniūctione lineę paternę, nec cōsiderat̄ linea materna, vt probatur in l. j. C. de legi. hære. & ibi Bal. & hinc est, quod dicitur, Statutum contrarium iuri communi in principali intelligitur correctum in consequenti. Vnde statutum non debet intelligi secundùm consequentiam ipsius iuris communis, vt dixi supra pri60 ma parte princ. in v. arg. † Ex quibus solet dici, si statuto cauetur, quòd victus victori condemnetur in expensis, iuxta l. properandum. §. 2. C. de iudic. capit. calumniam. de pœniten. debet intelligi, nisi victus iustissimam causam habeat litigandi, argumen. l. destitisse. ff. de iudic. & not. in l. terminato. C. de fruct. & lit. expē. & in dicta l. properandum. C. de iudic. Licèt aliqui teneant contrarium, tamen vera est eius interpretatio: & ita doctor. dicunt 61 obseruari de consuetu. † Item si statuto cauetur, quòd occidens hominē, occideretur, intelligitur nisi legitimè occiderit, puta ad suā defensionē. l. ut vim, de iusti. & iur. vel alio modo permisso l. Gracchus. C. de adul. & Bar. facit l. q̄ro. ff. locati. l. & si adijciatur. l. si cōuenerit. in fi. sequēs. ff. pro socio. l. rē mihi. §. fi. ff. commoda.

Nō obst.l.si stipulatus.in prin.de vsur immo facit φ in fine prin. vbi dicitur, φ stipulatio adiecta contractui emptionis non plus, quàm natura continet contractus ipsius emptionis, & ibi plu-
62 res concordant. Nec obst.princ.secundùm gl. † quia in stipulatione, rem dari, non veniunt fructus, nisi à tempore litis contestatæ.l.videamus.eo tit sed traditione vacuæ possessionis veniūt omnes fructus: & ex prædictis habes reprobationem opinionis Bar.in l.ij.ff.de vsur.& in l.iij.prætor ait.ff.de dam.infec.vbi dicit, statuta iuri conformia in dubio ita esse intelligenda, vt aliquid
63 operarentur vltra ius cōe: † & ideo si statuto cauetur, φ qs citetur personaliter, vel ad domum, potest indistinctè citari ad domum, vt aliquid operetur vltra ius cōe, φ inciuile esset per prædicta: quāquam Bar.magna sit auctoritas, non tamen in hoc assentire possem Faciūt ea quæ dixi s̄. φ statutum in dubio ita in-
64 telligendū est, vt minus lædat ius cōe &c. quinimmo ipse † Bart. videtur tenuisse contrarium in l.de quibus.ff. de legi. dicens, φ consuetudo secundum legem nō intelligitur derogare legi, potius legem vel declarare, vel confirmare, ergo idem in statuto, cū sint paris potentiæ.d.l.de quibus, & idem tenere videtur in l. si duo § si quis iurauerit.ff.de iureiur.& in l.j.in fi.ff.de pub.iud.di-
65 cens, † φ si statutum idem disponit, qđ ius commune, tunc non nascitur actio ex statuto, sed ex iure cōi, ad hoc faciunt notata p Inn.in c.j.de rescrip. φ priuilegium, idē continens, quod ius cōe, non dicitur priuilegium, φ non esset verum, si interpretaretur aliquid continere vltra ius commune. Nunc videndum est, quo tupliciter leges contingant inuicem sibi derogare, cùm videantur contrariæ, nec possint inuicem in omnib. concordari. Et primò sciendum est, φ multoties leges inuicem videntur contra-
66 riæ, non tamen sint, vt dixit imperator in j, const.§ quib. † quia aut vna lex aliam declarat, puta quia antiqua lex erat obscura, vel fuerat discordia inter doct antiquos, vt in d § & l.apud antiquos.C.de fur.l.fi.C.de serui.& aqua & fecit Papa in c. nouit. de iud.& c.per venerabilē.qui filii sint legi. & ad maiorem cautelā.
67 l qui mutuam.ff.man.vbi tex.no. † Aut alia aliam legem distinguit, vt fecit imperator Iustinianus, instit.de re.diuisio. §.cum ex aliena, & insti.de lega § sed nostra & d.§ quib.& in prooemio.ff. § igitur aut vna lex aliam supplet, vt l.prætor.§.hæc differentia. ff vi bo.rapto.& ibi plenè per Bar.& l.pe C.de his qui. vt indign.
68 & l.fin.C.ad leg.fal.cum simi. † Aut vna lex alteri derogat siue limitat, vt l.fi.C.in qui.cau.in integ.resti.non est necess. Cùm autē prædictis modis leges inuicem non possint concordari, tunc cōcedendum est, vnam legem alterā abrogare & corrigere.l. maximū vitium. C.de libe.præte l.j.de lati.lib.tollen l. derogatur.ff. de verb sig. Sed opus & labor est videre inter contrarias. ll. quæ
69 lex potior sit, & quæ tollatur per aliam. † Nam vna lex præualet alteri. Primò, respectu causæ efficientis. Secundò, respectu materiæ. Tertiò, formæ. Quartò, finis & effectus. In quo notandū est, φ vna lex alteri præualet triplici ratione. Primò, respectu subiecti legis, scilicet rei de qua lex loquitur. Secundò, ratione modi. Tertiò, ratione qualitatis ipsius legis. In quib. legib. repugnantib.
70 ratione rei de qua loquitur lex. Prima † regula est, φ lex disponens de religione, vel de rebus sacris, semper ita intelligēda est, vt potius deroget legi disponenti de rebus profanis, quàm ecōtra. Nam maxima est ratio, quæ pro religione facit.l. sunt personæ.ff.de reli.& sump.fu.l.locum.ff.de vsufr.leg.l.seruitute.§.fi.ff. de ser. Nam lex disponens de rebus sacris, ad bonum etiam publicum pertinere dicitur.l.j § huius studii.ff.de iust.& iur.l.si quis in hoc genus.C.de epi.& cle.cum simi. Nam vbi cōcurrunt duæ causæ, quarum vna consurgit à potentiore principio, præfertur illi, quæ insurgit à minus potenti.c.si à sede & c.quāquàm.de pb. lib.vj.& c.licèt causam.in fin.de proba l.qui habet. ff. de tutel. in prin & vbi duæ causæ concurrunt, effectus denominatur à po-
71 steriore.l.ex placito.C.de rer.perm.c.quanto. extra de iudi. † Secunda regula est, φ lex disponens de bonis animæ præfertur legi disponenti de bonis corporis: cū anima cunctis rebus sit præferenda.l.sancimus.C.de sacrosan eccle. & proponitur bonis corporis, de pœniten.& remiss.c.cum infirmitas, & potius patienda sunt omnia tormēta, quàm vt aliquid turpe perpetretur.l. isti qdem ff.quod met cā. Et lex disponens de bonis corporis præfer-
72 tur legi disponenti † de rebus exterioribus: cū illa dicatur esse de iure naturali l.vt vim.ff.de iustit.& iur. & omnis pœna corporalis etiā minima grauior esse dicitur, quàm maxima pecuniaria.l. in seruorum ff.de poe.& ibi gl. Vnde illud Iob pellē pro pelle, & omnia dabit homo pro anima sua: cū bona exteriora sequātur personam, auct ingressi.C.de sacrosan eccles.& natura oīa crea-
73 uit ob vtilitatē hominis.l.in pecudum.ff.de vsur. † Vnde lex cōtinens ius naturale præfertur legi continenti ius non naturale, licèt ius æquum ex quo decidunt doct in l.veluti. ff. de iustit.& iur.& in l.pe.ff. de lib. agn. φ licèt filius teneatur alere patrem de bono, & æquo, pater verò tenetur alere filium nō solū de æquo, sed et de iure natu. tamen si quis sit pauper & habeat patrē diuitem, & filium similiter diuitem, debet primò petere alimenta à
74 patre, quàm à filio. † Et lex statuens, vt quis bona sua tueatur, derogat legi disponenti, φ tueatur aliena, nam ordinata charitas incipit à seipso.l.præses.C.de serui.& aqua.& in l.j.§. officio.ibi, dum ponderantur facultas.ff.de tut.& ra.distrah.notat Barto.in
75 l.si maritus.ff.solut.matrimon. † & si statuto cauetur, φ de meo prædio possis lapidicinas tollere exbursato pretio, intelligeretur, nisi pro meo vsu ego vellem l.venditor.§.si constat.ff.si serui.vin.& l.j.§.Vranius ff.de aqua plu.arcen. Adde glos. notabilē in c.bonæ.el j.de postu præla.& ita gl.bona in cap.ij.de vtu.pall.
76 in vlti.gl. † Tertia regula est, φ lex continens ius publicum maximè bonum patriæ, derogat legi continenti bonum priuatum. l.veluti.ff.de iust.& iur.& ibi nota & l.minimè.ff.de reli.& sump. fu.l.postliminium.de cap & postli.reuer. adde glos.in capitu.laudabilem.de conuer. infide. quæ dicit, quod pro fide & patria insurgit filius contra patrē, & vxor contra maritum; & patria vnicuique est dulcissima.l.qui habebat in princip.ff.de lega.iij. Tertiò adde, quæ notan.in l.ij.ff.soluto matri.l.si quis in graui.§.vtrū. ad Sille.& ibi, φ dicitur esse ius publicum; & plenius dixi s.de iust. & iur. Adde omnino in quæstionibus positis in ver.rursus doct. quærunt.& in seq.vbi optimè probatur & infra de quæstionib. perplexis.adde textum notabilem in l.ex parte.§.quanquam.ff.
77 quod cum eo.& l.cætera §.sed si quis.de leg.j.& l.j.ff.de condi & demon. † Quarta regula est, φ lex continens æquitatem, derogat legi cōtinenti rigorem.l.placuit.C.de iudi.l.j.C.de legi.l.dis. cap.ponderet.& vtrobique not de re iud.c.sanè §.fin.æquitas.n. est rectitudo iudicij naturalem sequens rationem.l.j.§.quod qs.
78 ff.si quis test.lib esse iuss.& l.bona fides.ff.deposi. † Quinta regula est, φ lex disponens in casu necessitatis derogat legi non continenti casum necessitatum, facit.l.fin.C qui test.face.pos. vbi necessitate tamen subsistente, vt l.j.C.ad l.rhod.de iactu & c.cum in cunctis.extra de elect.& c.si quis φ necessitatem extra de fur-
79 ti.& in regula quæ φ.ff.de re iu. † Sexta regula est, φ lex continēs ius voluntarium, præualet legi continenti ius redditum in inuitum, dummodo ius primum non restringatur, ar.l.admonendi.& l.ex duobus.ff.de iureiur.& l.j.§.j.de ope.no.nun.& l.si conuenerit.ff.de re iud.l.ij.C.cont. vt iud.cum simi.& regula semper.
80 de regu.iur. † Septima regula est, φ lex continens ius ordinariū derogat legi continenti ius & remedium extraordinarium & subsidiarium.l.in causæ.ff.de mi.l.in prouinciali.§.j.& ibi nota.
81 ff.de ope.no nun. † Octaua regula est, quod ius, quod quis habet pro se, fortius est eo, quod quis habet ab alio.l.si Augustæ.de lega.ij.facit glo.in l.in libello ff.de capti & postli.reuers. adde quæ
82 dicta sunt s.in capitu.de iusti.& iur. † Nona regula est, φ in dubiis bus contrariis lex continens fauorem derogat legi continenti odium, cæteris paribus argum.cap.odia.de regu.iur.in vj.& l.inter pares.§.de re iudi.& l.fin.in §.si Titius.ff.de vulga.& pupilla.
83 vbi in casibus perplexis casus fauorabilior præualet. † Ratione modi etiam vna lex derogat alteri. Ex quo lex præcipiens, vel vetans derogat legi permittenti, vel toleranti.l.hac consultissima.C.qui testa.l.a.pos.dum quæritur, an cecus possit facere testamentum inter filios cum duobus testibus, & respondetur quod non, vt ibi.& est text.in titu.qui testament.fa.poss.§.cecus.& l.j. C.de sacrosanc.eccle.& l.j.ad leg.Falcid vbi lex permittit vnicuique liberam testandi facultatem, & tamen limitatur per l.iubētes & vetantes circa regulas testamentorum, puta ne possit grauare institutos vltra legitimam, dodrantem, vel Trebellianicā:
84 & est tex.in l.tutor.ff.de suspe.tuto. † Nam regula est, quod quilibet potest accusare suspectum tutorem.& alia regula prohibitiua, quod libertus non possit accusare patronum. Certè libertus non poterit accusare patronum suspectum tutorem.l.j.de offic consu vbi consul minor manumittere non potest, licet officium eius sit manumittere: & est text.in l.si quibus manu.nō licet.vbi minor xx.ann.non potest manumittere seruum per legē Eliasentiam, & alia lex est, φ minor xiiij.annis potest de om-
85 nibus liberè disponere. † Adde, quod singulariter dixit Barto. in l.ambitiosa.circa fin in versicu. quinta regula.ff.de decret.ab ordi fact. quod vbi aliquid est accessoriū ad duo, scilicet ad permissum & ad prohibitum, illud accessorium dicitur potius esse prohibitum.facit illa regula, magis esse inspiciendum, quod no-
86 cet, de qua per glo.in l.emptor.ff.de vsucap pro empt. † & lex vetans derogat alteri legi præcipienti, quemadmodum negatio derogat affirmationi, non autem affirmatio derogat negationi. l.si Ruffinus.C.de testamen.mili.l.tutor.§.j.ff.de suspect.tuto.l.si. fic.ff.de verbor.significa.in l.hoc genus de condit.& demonst.& c. ipso iure de rescri.libro vj.Ioan.And.in cap.j.de reg.iur.in vj.super ver.non potest.Item not quod lex annullans, vel imponens pœnam dicitur vetare.l.prætor.ait §.j.de ope.no.nunc.& ibi glo.
87 in versicu.expressim. † Secunda regula est, quod lex iubens, vel vetans aut permittens derogat legi consulenti.l.si quis de le vendica l.pacto.ff.de transactio.l.prima.ff.de præt.stipul argum. l.ij.in fin ff.mand.fatuè tamen facit, qui consilium legis non obseruat, quia incidit in periculum.ff.de offi.proconsul.l.obseruare.§.j.C.de lat.liber.tollen.l.j.§.pen.dixit tamen Archi.in l.dil.in fin.φ in dubio lex præcipit, non consulit, quia hæc est eius natura, argumen.l.cum quid.ff.si cert.petat.nisi verba legis vel ratio aliud suadeant. Quando autem consilium reuerentiæ vel perfectionis obliget vide in c.ad aures extra de æta.& quali.regula co
88 filiu in vj. † Tertia regula est, φ lex disponens principaliter de aliqua

aliqua re ,ppter se præualet legi disponenti de re, quæ tendit ad aliud, puta de præparatoriis, incidentibus, vel venientibus in cōsequentiā, vide omnino Barto in l.ambitiosa.ff.de decre. ab ord. fac.facit.l.j.§.si te rogauero ff.de pos.l.si quis nec causam.ff.si cer. pet.& opti.tex.in l.j & l.quod dicimus.ff.de aut.tuto. & l. qui exceptionem.ff.de condi.inde.& optimus tex.in l.quod obseruan
89 dæ.ff.de iniur.& in l.vinum.ff.de fur. † Quarta regula est, φ lex procedens super veritate disponendo, derogat alteri legi procedenti super præsumptione.l.fin.ff.de probat.l.continuus.§.illud. ff.de verb.obli.ibi, incertis non certis locus est coniecturis, cum
90 simi. † Quinta regula est, φ lex iubens aliquid statim fieri, derogat legi disponēti aliquid fieri in tempus, vel sub cōditione, arg. l.si cum mili.§.j.ff.de compens.ratione etiam suæ qualitatis vna lex potest alteri derogare, nā lex iudicialis derogat legi consciētiæ in foro iudicia cap.tua.extra de spon.c.inquisitio.de sen. ex com.& vtrobique not. & quando lex iudicialis sit seruanda in foro conscientiæ, notatur in regula, malæfidei, & in regula, pec-
91 cati venia.in vj.& supra dixi quotupliciter sit lex. † Secunda regula est, φ lex canonica disponens de rebus prophanis derogat legi ciuili in terris ecclesiæ, lex verò ciuilis derogat legi canonicæ in terris imperij, vt in c.per venerabilem.qui fi.si.leg.& in c.j.
92 extra de ope.no.nun.& ibi not.& in c.fin.de præscri. † Tertia regula est, φ lex municipalis derogat legi communi in suo municipio, sicut lex noua derogat legi vete.& lex particularis derogat
93 vniuersali.l.oēs populi.de iusti.& iur.c.j.de consti.lib.vj. † Quarta regula est, φ lex in corpore inclusa derogat legi extrauaganti tanquàm incertæ c.pastora.extra de fide instrum.& ibi not.& in prooemio decretalium §.sanè facit glo. in l.ij.§.legatum.ff.de iud.& gl.in auct.qua in prouincia.C.vbi de crimine agi oportet, quod in dubio non intelligitur esse abrogatum priuilegium in-
94 clusum in corpore iuris. † Quinta regula est, φ lex obseruata de consuetudine derogat legi non obseruatæ de consuetudine.l. minime.& l.de quibus.in fin.& l.si de interpretatione.ff.eo.facit.
95 l.j.C.de iure vete.enuc.§.qui autem, neque vsitate. † Sexta regula est, φ lex noua derogat legi veteri.l.nō est nouum. cum l. seq. ff.eod.facit.l.si quis.in princi.de lega.iij.l. pacta nouissima. C. de
96 pact. † Septima regula est, φ vbi sunt duæ contrariæ leges ,pmulgatæ, licèt sint confirmatæ vno & eodem tempore, tamē lex posterior in ordine derogat priori.d.l.nam & posteriores. ff. eod. & no.Barto.in l.omnes populi.ff.de iust.& iur.prope finem, per l.ij.ff.de test.tut.per d.l.si certarum.ff.de testa.mil.l. conficiuntur. §.similis.ff.de iure codicil.quod intellige, vbi nullo modo pos-
97 sunt concordari, vt supra dixi. † Octaua regula est, φ lex specialis derogat generali, vt in regula, generi per speciem. not. plen Barto.in l.sanctio legum.ff.de poe.& ibi vide, & c. si aduersus. de
98 hære. † Nona regula est, φ lex habens clausulam derogatoriam, veluti φ hæc lex obseruetur non obstante aliqua lege in contrarium, vel dicat, φ factum contra primam legem non valet, derogaret legi non habenti clausulam derogatoriam, licèt sit posterior.l.nam & posteriores.ff.de legi.quæ autem dicatur specialior, vide Barto.in extrauag ad reprimen in verb. non obstanti-
99 bus.vbi dicit, † φ vbi statutum est generale quò ad causam, speciale verò quò ad personā (aliud verò est generale quò ad personas, speciale quò ad causam) & dubitetur, φ statutum dicatur magis speciale, & quod præualeat, cùm sint inuicem repugnantia esse considerandum, φ quodlibet ius singulare est introductum propter aliquam vtilitatē.l.ius singulare.ff.eod. vnde cum vtrunque ius singulare seruari non possit, sed oportet alteri derogare, derogandum est illi iuri, vbi minor vtilitas reperitur: & illud est seruandum, vbi est maior & euidētior vtilitas, quia hæc est benignior interpretatio, ergo est amplectanda. l. quoties. de
100 regu.iur. † Itē quia causa magis priuilegiata derogat causæ minus priuilegiatæ.l.j.C.de priui.& l.verum.§ seq.ff.de minor.& in simili dicitur, generaliter est prouisum, φ nulla currat præscriptio minoribus.l.fin.C.in quibus caus.in integ.resti. non est necess.& hæc constitutio specialis est quò ad personas, & generalis quò ad causas, aliàs est lex contra, quæ prouidet propter publicam vtilitatem, vt instantia finiatur triennio, ne lites fiant immortales.l.properandum.§ j. C.de iudi.ista lex est generalis quò ad personas & specialis quò ad causam instantiæ, tamen quia lex licèt antiquior, non tollitur per præallegatam legem finalem, & hoc ratione prædicta; quia publica vtilitas versatur in litibus dirimendis, præfertur vtilitati minori, quæ non est ita publica, vt not.in l.fin.C.si aduer.rem iudi.cui adde not.in cap.vt circa.de elect.in vj.in nouel.& in cap.j.de priuil.lib.vj. vbi de perplexita-
101 te priuilegiorum notatur. † Item pone, vno statuto cauetur, φ sententiæ pupillorum mandentur executioni per priores artiū tantùm. Alio statuto cauetur, φ à libris 100. mandentur executioni per Potestatem tantùm, nunc lata est sentētia pro pupillo in 100. quæritur quis ex illis exequi debet, dicit Bal. φ specialior iudex, dicit ipse in l.executionē.C.de execu. rei iudi. φ qualitas, quæ potest pluribus inesse, est generalior, quàm illa, quæ potest vni soli inesse. l. iurisgentium. §. sed si fraudandi.ff. de pact. sed causa pupillorum est magis specialis; quia paucioribus contingit inesse, quàm causæ ascendentes libras 100. ergo iudex pupillorum erit specialior, & cognoscet, non potestas. Ad hoc etiam facit; quia causa pupillorum est fauorabilior, ergo derogat minus fauorabili per s̄.alleg. Adde Bal.in l.Gallus. ad fi.de
102 lib.& posth. † Quæritur etiam, an si statuto vir lucretur partem dotis, & mulier dederit secundo viro dotem sibi a primo marito relictam, an lucrabitur, vide in l.hac edictali. per Bald.C.de secun.nup.latè, & an habeat locum statutum in rebus feudalibus in dotem Bald. φ non in c.j.an maritus succe.vxo.in bene. Subijciendum esse videtur de quibusdam quæstionibus perplexis, quæ prima facie videntur esse insolubiles, tamen si attendantur regulæ contrariarum legum, prout s̄.dixi, facilis apparebit so-
103 lutio. † Pone, statuto cauetur, quòd bannitus possit offendi, alio statu.quòd banniti non gaudeant beneficio statutorum ciuitatis. Modo bannitus offendit bannitum, & offendens accusatur, & accusatus excipit de banno offensi, an bānitus accusatus possit se defendere, quòd licitè possit offendere, & Iacob.de Are.vt recitant doc.in l.cum mulier, solu.matr.dicit, quòd licitè potuit eum offendere. Nam dicit, quædam sunt beneficia vtilitate priuata, & ista non cōpetunt bannitis.l.ex facto.ff.ad Treb.l. j. C.de here.insti.q̄dā sunt bn̄ficia publica vtilitate, & ista fore publicæ vtilitatis cōpetunt oībus & bānitis.l.si qs in graui.ff.ad Sille.§.hi quoq;, facit.l.j.ff.ad leg.Iul.maie.& melius.l nō est.ff de re mil.&
104 ita ēt no.in l.j.ff.de iust.& iu. † Itē pone statuto cauet̄, qđ bānitus nō audit̄ agēdo, vel defendēdo, modo bānitus agit ꝯ bānitū, ex-
105 cipit̄ ꝯ agētē de banno, actor replicat, φ reus nō dēt audiri. † Itē q̄d agere debeat iudex. But disputādo, tenuit, φ ista exceptio banni tollit̄ ,p replicationē banni; & sic audit̄ actor & non reus: nā cùm ipse reus deducat bannum in iudicio, censetur in hoc tanquam actor, ergo debet repelli, & cùm in sui odium sit adempta ei defensio, non debet iudex pro eo supplere ex officio, secus si exceptio non competat ex defectu suo, ex qua subsit æquitas, tunc iudex supplet.l.planè.§.fin.de pe.hæred. ergo vincet actor hoc casu, quod non habeat legitimum contradicentem. l.qui habebat.ff.de ma.testa. c.cum ecclesiæ.de exceptione.& ibi not. Item si statutum annullat contractum propter non solutam gabellam, si neuter soluit, & emptor replicet, quod nec ipse venditor soluit. Bald.determinat, quod si emptor vult expugnare illum contractum, & potest, aut agere ex eo contractu, & non potest, quia exceptio nullitatis, quæ opponitur, non potest replicatione tolli. Nam replicatio, quæ non iuuat actionem intentatam, est impertinens, vt notat Specu.de exceptio.§.fin.versic. pen.quod est notandum.adde, quod not.Bald.in l.acceptam. in
106 fin.C.de vsur. Item pone aliam quæstionem. † Statuto cauetur, quod nil possit confirmari in consilio populi, nisi prius per capitaneum proponatur, cauetur alio statuto, quod si capitaneus proponat homicidam cancellandum, priuetur officio. Modo capitaneus proposuit Titium homicidam esse cancellandum, & fuit confirmatum, quæritur, an talis cancellatio valeat? Et dubium facit, quando desinat esse capitaneus, an antequam proponat, an proponendo, an posteaquam proposuit. & primo videtur, quod valeat, considerato principio, in quo erat capitaneus, vnde licet desinat ante actū perfectū, non attenditur, quia qualitas hominis consideratur ex primo gesto, non ex fine. l. eum actum. ff.de nego. gesto.l.si id quod. §. si filius. ff. pro so. facit. l.sed an vltro. de nego gest. Item, quia quis ante delictum perfectum & consummatum non punitur, iuxta notata in l.si quis non dicam rapere.C.de epis.& cle. ergo durabat capitaneus quando proponebat. Contrarium disputauit Iaco.Butr. quod talis cancellatio non valeat, tanquam proposita ab eo, qui prius desiderat esse capitaneus; quia velocius currit factum iuris, quā hominis, vt not.in ca.præterea.de appel.lib.vj. facit.l.quid ergo. de leg i.& no.in.l. aretusam ff. de sta. ho.c.nerui.xiij.di facit regula physica, quòd vbi duæ causæ contrariæ concurrunt, quòd illa prius agit, quæ est potentior; nam eo ipso φ lex punit aliquem propter aliquem actum, ipsum actū videtur reprobare.l.prætor. §.i.de ope.no.nū.ex quo fit, φ quando quis venit priuandus administratione propter aliquē actū, actus ille erit inualidus, & ex
107 eo actu remanet priuatus.l.iubemus.§.sanè.de sac.san.eccl. † Itē pone aliam notabilem quæstionem, φ quidam discipulus conuenit cum suo doctore, vt cum erudiret certo pretio, inter eos conuento, hoc acto, φ tunc discipulus intelligitur eruditus, si primā.q.quā agitabit, obtinuerit. Nunc lapso quinquennio, magister petiit pretium conuentū, dicens discipulū esse eruditum: discipulus excipit non esse soluēdum; quia nondū eruditus, itur ad iudicem, iudex declarat prætium non soluendū, & sic discipulus primam causam obtinet; nūc Doctor petit sibi dandū esse prætiū ex pacto inter eos cōuento; quia nūc hr̄ pro erudito; qa sñiam obtinuit. Discipulus excipit non esse soluendū; quia absolutus est per sententiā, & sic pactum & sñia repugnant, q̄ritur qd iuris? Pro doctore facit; quia ius volūtarium p̄ualet iuri nō voluntario.l.admonendi.ff.de iureiu.cum si. Item prouisio legis siue sententiæ non tollit prouisionem hominis. l.fina.C.de pact. conuen.nam fidem frangere intolerabilius est quam sententiæ contrauenire.l.1.ff.de pact.l.1.ff.de constit. pec. Pro discipulo facit; quia sententia lata contra doctorem nō debet ei prodesse.l.

nulla ratio. ff. de legi. l. euidenter. ff. de exce. rei iudi. vbi videtur casus in terminis, nec discipulo nocere: at si per istam sententiā videretur esse impleta intentio doctoris contra discipulum, noceret ipsi discipulo & prodesset doctori. ergo &c. Item quia magis attēdit id, quod principaliter disponitur in sententia, quàm id quod incidenter, vt dixi s. Sed sententia principaliter declarat discipulum non esse eruditum. Item intentio paciscentium debet intelligi sensisse de victoria obtēta, quia eruditus sit; non de victoria obtenta, quia non eruditus; aliàs fuissent contrarij, quod non est præsumendum. l. non ad ea. ff. de condi. & demon. Item q actus qui venit præter intentionem agentium, nil releuat, licèt de facto sit adimpletum. l. multum. ff. de condi. & demonst. l. si quis in graui. §. vtrum. ff. ad Sille. Sed huiusmodi declaratio, q hic discipulus fuerit eruditus, est præter intentionē discipuli, & iudicis. ergo &c. cùm ergo de tali sententia nō præsumetur esse agitatum inter partes, ad eam intentio agentiū nō extenditur. l. cum aquiliana. ff. de transactio. l. non omnis. si cert. peta. cum simil. & hoc credo verius. Hic etiam subiici posset illa quæstio, an priuilegiata persona vtatur priuilegio contra priuilegiatum. l. fina. C. de sacrosan. eccl. & an pia causa detrahat falcidiam contra aliam piam causam. Et quoniam hæc quæstio sub-

108 tilis & frequens est, pœnam quid de ea sentiam. † Item, pone, dico seruo meo, vade ad pontem, & si obuiaueris seruo liber esto. Tu dicis seruo tuo, vade ad pontem, & si obuiaueris libero, liber esto, modo isti serui super ponte inuicem sibi obuiauerunt, quæritur, qs erit liber, an seruus meus, an seruus tuus? Et certum est, q meus factus est liber; quia obuiauit seruo, tuus verò seruus nō videtur factus liber; quia obuiauit seruo immediate, licèt postea fiat liber, q non videtur sufficere per l. qui hæredi. §. fin. ff. de cōdi. & demon. Contra tamen credo, q tuus seruus fiat liber; quia ista conditio, si obuiaueris, non finitur momento, sed habet tractum successiuum. Nam cùm duo obuiam sibi venerint, dicuntur inuicē sibi obuiare per multos passus, vt ī primo passu meus sit liber, quia obuiauit seruo tuo, à principio erat seruus postea sequentibus passibus tuus seruus fit liber, quia obuiat libero facto. Pro hoc facit fauor libertatis, maximè quia modo, obuiaueris, potest intelligi esse futuri temporis, quod non requirit actū esse perfectum, sed sufficit esse in fieri, & sic cessabit contrarium. l. Arethusa. ff. de sta. ho. vbi not. Ad maiorem etiam instructionē quæstionum perplexarum & captiosarum ponam quæstionem Senecæ, lege cauetur, q frater maior diuidat, minor eligat, alia lege cauetur, q filius natus ex ancilla succedat, modo frater maior diuidit hæreditatem hoc modo, pro vna parte ponit solam ancillam matrē fratris, pro alia parte ponit totum patrimonium, modo frater minor natus ex ancilla conqueritur; quia in vtranque partem læditur, nam eligere patrimonium, & emittere matrem in dominium alterius, est contra pietatem, & durissimum videtur eligere solam matrem, enormiter læditur in patrimonio patris. Quæritur, vtrum querela illius fratris minoris sit iusta, & mihi videtur q sic. Primò, quia frater minor potest dicere hāc legem esse factam in fauorem suū, ergo ipse poterit diuidere & offerre optionem fratri maiori, argumen. l. non co minus. C de procurato. l. nulla ratio. ff. eo. Item lex dans potestatem diuidēdi fratri maiori, semper intelligenda est, voluisse excipere dolum & captiosam diuisionem, argumē. l. cum Aquiliana. in fin. ff. de

109 transactio. & l. si vxori. de aur. & arg. leg. cum simi. † Qualiter autem vna lex aliam corrigat, nunc dicendum superest. Et primò quæritur, vtrum requiratur clausula derogatoria. Secundò, an corrigatur per clausulam, non obstante aliqua lege. Tertiò, an à contrario sensu. Quartò, an per verba similitudinis. Quintò, an ab eadem ratione vel simili. Sextò, an dando nouam formam vi-

110 deatur ab antiqua recedere. † Ad primum respondetur, q lex & constitutio posterior tollit priorem, quamuis de ea mentionem non fecerit, & absque clausula derogatoria, vt est text. & ibi doctores in capitu. j. de consti. insti. vj. & no. in l. humanum. C. de legi. & glo. in l. imperialis. C. de nupt. quod intellige, vbi omnino sunt directæ contrariæ, vt nulla distinctione cōcordari possint.

111 c. cum expediat. de electio. lib. vj. vt s. satis plenè dictū est. † Quādo autem possent iuuari aliqua distinctione, tunc non est fienda correctio, nisi expressè dicat velle corrigere: ita intelligitur. l. si quando. C. de inoffic. testamen. l. præcipimus. C. de appel. Item lex est, q qui substituit extraneum filio, intelligitur, si filius de-

112 cesserit sine liberis. l. cum acutissimi. C. de fideicom. † Sed pone, q testator dixit, si decesserit sine filiis masculis, & filius decedat cum filia fœmina, an admittatur substitutus? Et videtur q non; quia casus omissus relinquitur in dispositione iuris communis. Contrarium dixit Barto. in l. cum auus. ff. de conditio. & demōstratio. Ratio est; quia vbi casus omissus est ex expressa legis dispositione, tunc non tollitur, secus vbi est ex præsumptione legis simpliciter. l. maritus. C. de procura. & supra allegatis. Cogita, præsumpta enim facilius tolluntur, quàm certa: cum certū tol-

113 lat tacitum, & tacitum tacito tollatur. † Ad secundùm similiter dicendum est, q per clausulam, non obstante aliqua lege, vna constitutio vel statutum non intelligitur velle aliam legem vel statutum tollere, si poterint aliqua subdiuisione iuuari, vt in auctēn. de success. ab intest. circa principium, & in versicu. vocantib. & glo. in cle. j. de præben. Bal. in l. eam quam. C. de fideicommiss. in xij. colum. & l. impetrata. C. sentent. rescind. non pos. & supra

114 plenè dictum est. † Circa tertium, an statutum vel lex noua intelligatur corrigere legem veterem per argumentum à contrario sensu. v. g. Extat statutum, q si non extat filius filia succedat, modò quis decedit extante filio & filia, quærebatur an filia simul possit succedere cum filio, & quanquam Cyn. consuluerit non posse per argumentum à contrario sensu. l. qui testamento. §. mulier. ff. de testamen. l. j. §. huius rei. ff. de officio eius cui man. est iurisdi. l. inter socerum. §. cum inter. ff. de pac. do. de manu. testamen. l. si quis locuples. in fin. tamen communis opinio est in

115 contrarium, quod possit succedere; † quia per argumentum à contrario sensu non est corrigenda lex: ita expressè tenet Dyn. in consulendo, Butri. disputando, Barto. legendo, vt ipse not. in l. omnes populi. ff. de iusti. & iur. & Bald. in l. conuenticulam. C. de episcop. & cleri. per l. si cum dotem. ff. soluto matri. & l. apud antiquos. C. de fur. in glo. super versicu. coniecturam. & l. ij. C. de condi. inser. & ibi pulcherrimè per Bald. casus ergo sumptus à contrario sensu legis intelligitur esse remissus in dispositione

116 iuris communis, & ita Bald. in l. j. C. de inuti. stipu. † illud omnino notandum est, q argumentum à contrario sensu est validū, quia contrarius sensus non potest stare cum consensu expresso in lege. v. g. Extat statutū, q bene meritis de republi. deferantur honores & officia, ergo qui offenderunt rempu. non debent admitti ad honores ciuitatis, nam honores ciuitatis deferri benemeritis & malemeritis, de iure communi non possunt. l. tutelas. ff. de cap. dim. cum si. filiam verò cum filio simul admitti ad successionem patris, non est absonum à iure, vt l. maximum vitiū.

117 C. de libe. præte. † Item not. q aliquando argumentum à cōtrario sensu sumit ex natura vocabuli, veluti quando positio vnius rei tollit eius contrarium, veluti si affirmem esse diē, nego esse noctem, quia diem esse & noctem incompatibilia sunt, vt l. hoc verba. ff. de verb. signi. facit. l. hoc genus. ff. de condi. & demon. & hoc argumentum est semper validum in iure, etiam in materia

118 correctoria. † Aliquando ex natura rei, veluti cùm in non prohibitis a lege alicui quicquid denegatur, in reliquis videtur concedi, vt l. cum prætor. ff. de iudic. & l. ex eo. ff. de testa. cum similibus. Aliquando ex præsumpta voluntate gentium: vt l. tribunus. de testa. milit. l. maritus. C. de procura. l. inter socerum. supra allegata. & notat Barto. in l. legata inutiliter. de lega. j. vbi dicit, q vnus ex pluribus capitulis aliqua cassat, videtur reliqua affirmare cap. nonne. extra de præsumpt. & hoc non admittitur in cor-

119 rigendis legibus, per supra allega. † Et maximè argumentum hoc ex mente non colligitur, quando surgeret aliquod incōueniens, si nō adsumeretur, puta, q actus periret & nō valeret, vt est textus optimus in l. si quis hæres instituatur. ff. de hæredi. institu. &

120 ibi notat. † Item maximè argumentum non sumitur, vbi verba sunt negatiua; quia ex dispositione priuatiua vel negatiua non sequitur habitus vel affirmatio. l. ex facto. de hæred. instit. & l. Titia. §. fin. ff. de manu. testamen. & Bald. in d. l. ij. C. de condit. inser. nisi vbi essent incompatibilia, vt supra, vide pro intellectu huius argumenti, quæ dixi supra in prima parte principali, in vi-

121 † Quartò quæritur, an corrigatur lex antiqua per verba taxatiua, vel exceptiua posita in lege noua, & videtur sic, per regulā logicorum. Ab exceptiua ad exceptuatam valet argumentum: vt, tantùm Bar. iura ciuilia intellexit, ergo nullus pter Bartolū iura intellexit. Idē si dicat, nemo intellexit iura ciuilia, nisi Bart. ergo Bart. solus intellexit. Cōtrariū tn̄ tenēt Doctores, q p dictiones exceptiuas, vel taxatiuas non inducitur correctio legis, vt in l. ob æs. C. de præd. min. & in l. contractus. ff. de regul. iur. & l. serui nomine. & ibi Barto. ff. de vsuc. & in l. illud. C. de sacrosanct. eccles. & in l. j. C. de patri. qui fil. distrax. & pulchrè per Barto. in l. Titia. §. cū Titio. ff. de adim. leg. faciunt notata in l. cum dos. ff. re. amo. per Bart. in l. rationes. C. de proba. & hoc intellige, q vna lex nō corrigitur per aliam legem taxatiuam, vel exceptiuam, & similiter vnum statutum non intelligitur esse abrogatum per aliud

122 statutum taxatiuum: † at vbi lex iuris communis esset generalis, statutum verò esset taxatiuum, putarem legem communem esse correctam. v. g. extat statutum, q mulier sine consen. viri posit alienare res mobiles duntaxat, certè crederem, q mulier nō posset alienare res immobiles absque consensu viri, quia (vt dixi,) valet argumentum ab exceptiua, tum etiam quia à verbis statuti non est recedendum. capitu. quanquàm. de vsur. j. vj. in nouel. & in capitu. primo. de ho. libro sexto. & in capitulo primo. de sta. reg. eo. lib. & ita seruant assessores, qui iurant obseruare statuta, vt tenet Barto. in l. prima. ff. quod vi aut clam. & Bald.

123 subtiliter in l. ita pudor. C. de adulter. formās quæstionem. † Statuto cauetur, quòd instrumenta mandentur executioni nulla exceptione obstante, nisi solutionis, vel falsitatis, an aliæ exceptiones, quæ potuissent opponi de iure communi, vt præscriptionis, pacti de non petendo, transactionis, rei iudicatæ, & similes poterunt opponi, & Bal. in dicta l. ita pudor. dicit, quod consuetudo obseruat, quòd nullæ aliæ exceptiones admittantur, quàm permissæ à statuto, argument. l. ij. C. de patri. qui fi. distrax.

124 † Et facit ad quæstionem, an conductor, qui excepit plures casus fortuitos, dicendo nominatim, se nolle ad illos teneri, an teneatur ad alios non nominatos? & Ioann. And. in additio. Specula. in titu. de loca. §. iam dicendum. videtur tenere, quòd videatur subire periculum aliorum, quod tamen mihi non placet, vt infra. Item si statutum excipit alios casus, qui non debeāt cognosci diebus feriatis, an casus non exceptuati, qui de iure cōmuni cognosci possunt diebus feriatis, poterunt iudicari diebus feriatis? vide supra. Nam exceptio firmat regulam in non exceptuatis. l. tribunus. de testamen. milita. & not. in capitu. regula. de regulis iuris lib. vj. & Petrus de Anchara. & Dyn. in l. nam quod

125 liquidæ. ff. de pen. leg. † Dubium tamen videbatur; quia licèt exceptio firmet regulam in non exceptuatis, non tamē eam ampliat, vt per eam sub regula includantur alii casus excepti à iure de regula. Verbi gratia, generalis commissio est facta vicario episcopi, in qua generali commissione de iure non veniunt, vt beneficiorum collatio, clericorum dispositio, & similes. de qui-

126 bus in capitu. cum generali. de officio vicar. libro sexto. † Pone ergo, quòd Episcopus concessit vicario, quòd omnia possit, excepta beneficiorum collatione, an poterit clericos deponere? & Petrus de Ancha. in dicto capitu. regula. & in dicto capitu. generali. & ibidem latius tenent, quòd non possint, & allegant notata per Barto. in l. generali. §. vxor. ff. de vsufruct. lega. & in l. in his. ff. de legibus. per glos. & Doctores in l. legata inutiliter. de

127 legat. j. † & quod notatur in simili de clausula non obstante, quę firmat rescriptum, non tamen ampliat, vt in clementi. j. de præbend. Adde, quòd exceptio declarat regulam, argumen. l. nam quod liquidæ. §. si cui. ff. de penu. leg. & regula declarat exceptionem. l. prima. de regulis iuris, vt omnes scholares legunt, nisi Petrus, ergo Petrus est scholaris. Et si constitutio generalis propter suam generalitatem aliquos læderet de facto; quia extenderetur ad personas, quas de iure illa generalitas non comprēderet, possunt illæ psonæ læsæ petere, vt declaret illa cōstitu-

128 tio, quas psonas specificè includat & excludat. † Pone, dicit statutum, quòd omnis declinans iurisdictionem Potestatis possit impune offendi, certum est, quòd de iure communi non includit clericos declinantes; quia statutum non potuit disponere, vt in capitu. nullus. de foro competen. Si tamen multi vulgares & imperiti offenderent clericos declinantes iurisdictionem Potestatis, possent clerici petere, vt specificè exprimatur, quòd statutum ad clericos non extendatur. Ita tenet Ioann. Andr.

129 in capitu. primo. de immu. ecclesi. libro sexto. quæ nota. † Item dicas, quòd lex non intelligitur corrigi per verba similitudinis, puta verbo, sicut, perinde, & similia. l. j. in gloss. ff. de recep. l. sacrilegij. §. his. ff. ad l. Iuliā. pecul. & ibi gloss. & Barto. quod dicit esse notandum. l. sed si lege. §. per me. & ibi gloss. & Ange. ff. de petit. hæredi. quia debet intelligi, nisi reperiatur dissimilitudo expressa in alio capitulo. l. j. circa finem. ff. de his quæ in fraud. credi. l. in fraudem. ff. de testament. milita. l. si quis in graui. §. si quis. ff. ad Sille. l. ex contractu. ff. de re iudi. l. quia perinde. ff. ad Trebellia. l.

130 quædam. ff. de public. † Ex quo infertur, Statuto cauetur, quòd excecans oculum, puniatur sicut homicida. Alio statuto, quòd iudex non faciat punitionem de his, de quibus est facta concordia inter partes, excepto homicidio, de quo fieri non possit concordia, quod fuit obtentum, quòd de excecatione oculi poterit fieri concordia per supra allegata, & vide supra, an parificata ex-

131 tendantur. † Circa quintum dubium, an lex corrigatur ex mente & ratione statuti, dico, siquidem mens statuentium colligitur ex illis modis, quos supra allegaui in primo membro de extensione: tunc lex communis corrigitur non solum per expressa verba statuti, sed etiam per mētem comprehānsam ex prædictis locis, vt supra plenè dixi, & dicetur infra in quarto membro

132 principali. † Circa sextum dubium, an statutum dans certam & nouam formam vel pœnam videatur à forma iuris communis discedere. Et Ioann. Andr. in addit. Specu. in titu. de pœn. dicit, Vbertum de Bob. tenuisse, quòd sic, & ita iudicatum fuisse Ianuæ, & ita videtur concludere. Barto. verò tenet, quòd per formam nouam statuti non sit in dubio recessum à pœna iuris cōmunis, vt notatur in l. j. ff. vi bon. rapt. & allegat maximè. l. quoties. ff. de actio. & obligat. Baldus autem in l. data opera. in tertia charta, versiculo. Item notandum est, & in auctent. nauigia. C. de furt. tenet, quòd videatur esse recessum à forma iuris commu-

133 nis, † & quòd fatuus esset iudex, qui recederet à forma statuti, quàm iurauit obseruare, & cùm eo videtur transire Petrus de Anchar. in dicto capitu. primo. de constitu. pro quo optimè facit. l. sanctio. ff. de pœn. l. qui vno. ff. de re milit.

S V M M A R I V M.

1 *Legis verba dubia multipliciter esse possunt.*
2 *Verba intellectui, & non intellectus verbis accommodandus est.*
Sensus verbis præferri debet.
3 *Verba ex mente, non mens, à verbis procedit.*
4 *Leges non secundùm corticem verborum sed secundùm earum mentem intelligendæ sunt.*
5 *Legis mens quibus modis inspiciatur.*
6 *Legis sensus capiendus est, qui vitio caret.*
Legem iustam ad interpretationem iniustam trahere absurdum est.
7 *Sententiæ verba intelligi debent, secundum quòd iudex de iure pronunciare debebat.*
Leges cum concordantur, ea interpretatio eligitur, ne aliam legē corrigat.
8 *Sensus ille potius eligendus est, qui est de iure cōi quam de iure speciali.*
9 *Legis sensus eligendus est, per quem legis effectum sortiamur.*
10 *Legis sensus ille capiendus est, qui dubitabilis fuerat.*
Legis sensus eligendus est, qui fauorabilior est.
11 *Legis sensus eligendus est, per quem via sit tutior.*
12 *Lex ita interpretari debet, vt tempus & modus inspiciatur, quo quis certus esse potest de natura rei.*
13 *Interpretari & intelligi debet vnumquodq; secundum naturam suam.*
Tale vnumquodque esse præsumitur, quale esse debet.
14 *Legis verba secundùm subiectam materiam, de qua lex loquitur, intelligi debent.*
Verba restringi debent scđm gradum affectionis ad rem, & infra nu. 48.
15 *Legis mentem vt interpretemur secundùm res subiectas, a verborum proprietate recedere licet.*
16 *Procurator si constituatur ad rem, quæ per procuratorem expediri non potest, procurator intelligitur, idest nuncius.*
Verbum, hæres, sæpe filios tantum significat, & non extraneos.
17 *Legis verba interpretantur in bonam, vel malam partem.*
18 *Contractus simulatus præsumitur ex verbis insolitis in eo appositis.*
19 *Verba ambigua ad eam personā referuntur, ad quam res magis pertinet.*
20 *Sensus ille capiendus est, qui rei proportionabilior sit.*
21 *Contractus simulatus præsumitur ob pretium rei venditæ non proportionabile.*
Verba secundùm personarum qualitatem intelliguntur.
22 *Sensus ille capiendus est, qui magis ad finem negotij ordinatur.*
23 *Verba interpretantur secundū respectum ad rem, de qua agitur pertinētē.*
24 *Debitor fœneratori non petenti vsuras offerens non donare, sed soluere dicitur.*
Statutum, quòd filius non possit contrahere sine patris consensu, nisi sit mercator, intelligitur si occasione mercantiæ contrahat.
25 *Lex debet intelligi secundum eum locū, in quo res disposita in l. gerēda est.*
26 *Statutum, quòd plena fides libris mercatorum adhibeatur, in rebus ad mercantiam pertinentibus intelligi debet.*
27 *Legis mens colligitur ex qualitate eorum, quæ adiuncta sunt his, de quibus disponitur.*
28 *Coniuncta vno iure & vno modo determinari debent.*
29 *Qualitas adiuncta verbo scđm naturam verbi sibi adiuncti intelligi debet.*
30 *Sensus ille eligendus est, qui magis in eodem genere cum copulato vel disiuncto congruit.*
31 *Verbum, exigere, quomodo intelligatur.*
32 *Exceptuata de genere in regula contentorum esse debent.*
Clausula generalis in dubio casus similes expressis comprehendere debet.
33 *Legis mens ex causis & effectibus ipsius legis colligitur.*
34 *Effectus causæ suæ commensurari debet.*
Res a causa principali, & non ab accessoria denominari debet.
35 *Verba in dubio prolata esse indicantur, vt oēs futuri effectus decidantur.*
36 *Legis verba dubia interpretanda sunt, vt effectum sortiantur.*
Causa verba legis ampliat, & restringit.
37 *Legis mens colligitur ex antecedentibus, & sequentibus.*
38 *Statutum, quòd turbans possessionem alicuius puniatur, intelligatur de turbatione expulsiua, & non inquietatiua.*
39 *Verba sequentia magis adaptantur præcedentibus principaliter disponentibus.*
40 *Legis verba eo modo interpretanda sunt quò ad accessoria, sicut quò ad principale.*
Exempla licet regulam non restringant, legem tamen declarant.
41 *Sensus ille capitur, ex quo aliquid cum antecedenti repugnans non sequitur.*
42 *Legis mens ex parificatis colligitur.*
43 *Legis mens ex correlatiuis colligitur.*
Lex interpretans secundum legem interpretatam colligi debet.
44 *Legis mens ex contrarijs declaratur.*
45 *Legis mens ex subrogatis colligitur.*
Legem extendere & restringere plus est, quàm declarare.
46 *Legis mens ex qualitate loci & temporis, & ex personarum qualitate colligitur, & nu. seq.*
48 *Donatio vel transactio prælati personalis & non realis præsumitur.*
49 *Verba in eum sensum trahi debent, qui officio & dignitati loquentis conueniat.*
50 *Legis mens ex legislatoris qualitate colligitur.*
51 *Verbum, æquum, quomodo intelligatur.*
52 *Legis mens colligitur ex locis, ex quibus lex ampliatur, & restringitur.*
53 *Lex quomodo interpretanda sit, si plures contrariæ coniecturæ concurrant.*
Coniectura clara & efficax quæ dicatur.
54 *Scriptura ex tribus interpretationem recipit.*
55 *Litera a voce interpretationem recipit, vox ab intellectu, intellectus ab ipsa re subiecta.*

56 *Legis efficacior interpretatio quæ sit.*
57 *A significatione verborum propria an sit recedendũ, vt fauori inseruiatur.*
58 *AEquitas in interpretatione præferenda est.*
59 *Obscurum non dicitur, quod legitimis præsumptionibus colligi potest.*
60 *Significatio verborum quando seruanda sit, & infra nu. 61. & 62.*
63 *Significatio verborum à quibus imposita sit.*
64 *Nomina multiplici ratione rebus imposita sunt.*
65 *Communis vsus loquendi à propria significatione declinans duplex. est*
66 *Communis vsus loquendi vulgarium in statutis, legibus vel rescriptis capiendus non est.*
67 *Notarij imperitorum dicta in scriptis redigentes, si in latinum propriè cõuerti non possunt, in vulgari scribi debent.*
Dicta idiotæ per notarium peritum in scriptis redacta quo intelligantur.
68 *Sensus ille capiendus est, qui vulgari sermoni & vsitato conuenit.*
Litera si obscura est, ad sermonem vulgarem recurritur, vt fiat clara, sermo vulgaris si est dubius, ad literalem sensum recurritur.
69 *Significatio verborum propria ex diffinitione inuenitur.*
Significatio illa est propria, quæ ethimologiæ conuenit.
70 *Significatio illa est proprior, quæ est secundùm grammaticalem rationem.*
71 *Significatio propria est illa, quæ cum suo conuertibili æquipollet.*
72 *Significatio propria dicitur illa, quæ suis congruit coniugatis.*
72 *Significatio illa est propria, quæ suo contrario, vel correlatiuo opponitur.*
74 *Significatio propria est illa, quæ ad speciem, & ad simplex deducta est.*
75 *Significatio propria est illa, quæ est secundùm naturam & veritatem, & non secundùm fictionem.*
76 *Ciuis quis dicatur stante statuto, quòd quis pro ciue habeatur.*
Statutũ faciens mẽtionẽ de confesso in dubiũ nõ intelligitur per cõtumaciã.
77 *Res secundùm aptitudinem & naturam, & non secundùm accidentia considerari debet.*
78 *Significatio propria illa dicitur, quæ est secundùm ius.*
79 *Et quæ est in potiori significatu.*
Tutor pro curatore accipitur, & non econtra, & quare.
80 *Significatio propria est illa, quæ est consequens rei per eam designandæ.*
Rei conuenientia potior est, quàm etimologia.
81 *Significatio propria est illa, quæ à præsenti, & non à præterito, vel futuro denominatur.*
Verba quæ semel certam significationem habuerunt ex post facto aliam recipere non possunt.
82 *Significatio propria est illa, quæ per prius & nõ per posterius intelligitur.*
Aui appellatione proauus non venit.
83 *Significatio propria intelligitur secũdùm naturã principij, & nõ postremi.*
84 *Significatio propria est illa, quæ est secundùm ordinem scripturæ.*
Ordo scripturæ ordinem rei non mutat.
85 *Significacio propria illa dicitur, per quã singula singulis congruè reddũtur.*
Et illa qua duo in vna oratione concurrere significatur.
86 *Verba dupliciter intelligi possunt.*
87 *Actus omnis noster ex materia & forma constat.*
Substantia duo, vel duo adiectiua neutraliter posita quando sunt copulata, alterutrum per se sufficit.
89 *Adiectio facta ampliationis causa non est necesse, quòd concurrat.*
90 *Significatio proprior orationis est illa, in qua talia sunt subiecta, qualia prædicata.*
91 *Et quia omnes casus in oratione positi pariter terminantur.*
92 *Et quæ tempore sui verbi congruit.*
93 *Et illa, in qua aliquid extraneum non subauditur.*
Et per quam maior effectus sequitur.
94 *Interpretatio illa est eligẽda, quę est magis plana, & secũdũ literã legis est.*

Tertia pars.

NVNC descendamus ad tertium membrum
principale, quando nascitur cõtrouersia ex
verbis legis; quia sunt ambigua vel dubia,
vt multipliciter interpretari possint. Esset
videndum, quotupliciter sermo sit dubius,
de quo per Boetium in opere suo, de diuisio
nibus, & in titulo, de rebus dubiis, & in titu-
1 lo, de libellis. † Et est notãdum, ꝙ verba le-
gis possunt esse dubia multipliciter. Primò, respectu orationis, q̃
multiplicẽ intellectũ habere potest, vt in illa, Testator rogat hæ-
redem, vt decem vasa Titio det, quæ volet. Item in illa, rogat te-
stator hæredem, vt alimenta matri suæ præstare debeat, & mille
huiusmodi. Secundò respectu vnius dictionis, quę plura significa
ta recipere possit, vt verbum, iudicium, verbum, ius, & similia, q̃
dictiones vniuocæ dicuntur. Tertiò, respectu dictionis indefini-
tè positæ, quæ licèt vnum significatum tantum habeat, tamẽ ra-
tione pluralitatis rerum, ad quas accommodari potest, fit dubia,
veluti si dicat, debitorem domi esse citandum, cùm plures do-
mos habeat, vel ꝙ defunctus in ecclesia sua sepeliatur, cum ha-
beat plures ecclesias. Item si quis constituat Titium tutorem fi-
liis suis, cùm plures sint vocati nomine Titius, & quoniam ma-
2 gis mens quàm verba legis sunt inspicienda; † quia verba intel-
lectui, non intellectus sermoni accõmodandus est. l. benignius.
ff. de legi. c. intelligentia. de verb. sig. nec à sensu legis recedendũ
est, vt proprietas verborum obseruetur. l. iij. C. de libe. præte. cap.
præterea. de verb. signi. quia non foliis, sed in ratione & sensu le
ges consistunt. j. q. j. c. Marchio. l. ij. C. de consti. pecu. ibi, subtilita-
tes eorum qui non sensum, sed vana nominum vocabula am-
plè defendant, & sicut anima præfertur corpori, ita sensus ver-
bis pferri debet. l. scire leges. ff. de legi. xxviij. distin. ca. sedulo. nec
plus verba quam voluntatem inspici oportet. C. quæ res pigno.
3 obli. posi. l. pen. † quia verba ex mente, non mens à verbis pro-
cedit. l. Labeo. ff. de supel. leg. l. nepos Proculo. ff. de verb. sig. cum
similibus. Nam quemadmodum in legato, si constat de corpo-
re, falsa demonstratio legatum non vitiat ita in legibus, si de mẽ-
te constat, impropria verba mentem non immutant. l. si filiusfa.
C. fami. erci. l. in Titio. ff. de loca. l. demonstratio. ff. de condi. & demo.
4 † Leges enim intelligere secundum corticem verborum, non
secundum mentem, est legum calumniatio, & eas circumueni-
re. l. fin. alias pen. ff. ad exhi. Primò igitur videndum est, quibus lo
5 cis mens percipi potest, postea quæ sit propria verbo. signifi. † Ex
multiplici autem loco mens legis inspicitur. Primò, ex qualitate
ipsius legis. Secundò, ex qualitate eorum, quæ disponuntur in le-
ge. Tertiò, ex qualitate eorum, quæ adiuncta sunt his, de quibus
disponitur. Quartò, ex qualitate personarum, ad quas disposita
in l. referuntur. Quintò, ex qualitate legislatoris. Sextò, ex omni-
6 bus locis, ex quibus lex ampliatur & restringitur. † Ex parte le-
gis colligitur; nam cum lex debeat esse honesta & vtilis & nõ ca
ptiosa, argum. l. j. ff. de leg. quia consilio prudentum promulgat.
iiij. distin. cap. erit autem lex. & l. j. ff. de iusti. & iure. ille sensus le-
gis capiendus est, qui vitio caret, qui sit secundùm iustitiã & ra-
tionem. l. in ambiguo. ff. de legib. puta, ne quis lædatur iniustè, vt
l. ij. C. de noxa. l. ij. §. meritò. ff. ne quid in loco publi. l. iiij. ff. de ser-
uit. l. impuberi. ff. de admi. tuto. Quid enim absurdius esse potest,
quàm legem iustam ad iniustam interpretationem trahere. l. si
possessor. ff. de peti. hære. l. penulti. ff. ad exhiben. Item, ne sequa-
tur absurdum, id est, non consonum rationi. l. Cæsar. ff. de publi.
l. si quis. §. prohibet ff. de edend. l. si ita quis. in fin. ff. de euict. l. di-
uortio. in princip. soluto matri. cum similibus, & l. ita vulnera-
7 tus. ff. ad legem Aquiliam. † Inde etiam dicitur, ꝙ verba senten-
tiæ debent intelligi secundùm quod iudex de iure debebat pro-
nunciare. l. miles. §. j. ff. de re iudi. in glo. & Barto in l. si procura-
tor. §. Celsus. ff. de condi. ob cãm, gl. in l. si aduenã. ff. sol. matr. Itẽ,
cũ leges inuicẽ sint concordandæ, ea interpretatio eligẽda est,
ne aliam legem corrigat. l. ij. C. de inoffi. dot. l. si qñ. C. de inoffi.
test in princip. cap. cum dilectus. extra de consue. capi. si Papa. de
priuile. lib. vj. de his diuersis coniunctis notat Barto. in l. quæ do-
tis. ff. solu. matrimo. & in l. cum quid. ff. si cert. peta. & l. post con
tractum. ff. de donat. & l. pro hærede. ff. de acquiren. hæredi. & l. is
8 possessor. in fin. ff. de acqui. hære. † Ex quo etiam dicimus, ꝙ ille
sensus potius eligendus est, qui est de iure communi, quàm de iu
re speciali, vt l. in testamento. C. de test. mil. Item, ille sensus eligẽ
dus est, qui non est captiosus. l. cum Aquiliana. ff. de trans. & ibi p
Barto. in l. si vxori. in princ. de aur. & argen. leg. Item, cum lex nõ
debeat esse ludibrio. l. fin. §. vbi. C. de bonis quæ liberis, & ff. quod
quisque iuris. l. fin. & C. si sæpius in integr. restitu. post. l. j. & l. fina.
9 † ille sensus legis eligendus est, per quẽ legis fortiamur effectũ,
vt l. cum quidam. C. de verbo. signi. & l. omnino. C. de legatis. l. si
per alium §. docere. ff. ne quis eum qui in ius vocat. facit. l. quo-
ties. ff. de regu. iur. & l. quoties de verbo. oblig. & l. iij. ff. de test. mi-
lit. cum leges rebus non verbis sint impositæ. l. ij. C. communia
de leg. in fin. de vsur. l. fina. capit. commissa. de elect. libr. vj. Etiam
si oporteat verba impropriare, vt potius res valeat, quã pereat,
10 secundùm glos. nota. in l. non puto. ff. fami. erci. † Item, cùm lex
debeat esse de casu dubitabili, ille sensus capiendus est, qui fue-
rat dubitabilis, in l. Domitius Labeo. ff. de testam. l. ancillæ. C. de
furt. cum similibus. Item, cum lex magis debeat inclinare ad cle-
mentiam, quàm seueritatem, ille sensus eligendus est, qui est fa-
uorabilior l. interpretatione. ff. de pœ. l. in obscuris. de regu. iur.
11 in l. Arrianus. de actio. & obliga. cum similibus. † Item, cùm lex
debeat esse constituta à prudentibus, ille sensus capiendus est,
per quem eligitur via tutior scilicet potius abstinere, quàm rẽ
periculosam aggredi. l. adoptiuus. §. j. ff. de ritu nupti. ibi, & si du-
bitetur. l. prima. §. j. ff. ad Macedon. capitu. nisi. §. penultim. extra
de renun. cum gloss. de pœni. distinct. iij. capitu. vltim. & c. iuue-
nis. de sponsa. & etiam in obscuris, & l. semper. ff. de regulis iuris.
12 † Item, cum lex debeat esse clara & certa, ita interpretari debet,
vt inspiciatur tempus & modus, quo quid certus esse potest de
natura rei. l. j. §. his autem. ff. ne quid in flum. pu. & ibi Barto. vbi
vide, & l. pretia rerum. ff. ad legem Fal. Possent infinita exempla
numerari; quia lex multas qualitates habet, vt supra dixi in titu.
de lega. ex quibus elici possent plures regulæ, sed prædictæ do-
13 ctrinæ & exempli gratia sufficiant. † Nam vnumquodque se-
cundùm naturam suam interpretari & intelligi debet. l. scien-
dum. de verb. oblig. l. cum quid. ff. si cert. peta. l. in ratione. § si fi-
lio. ff. ad leg. Fal. Amplius vnumquodque præsumitur esse tale,
quale de iure esse dẽt, arg. l. fi. §. pe. ff. de iust. & iu. & l. sed licèt. de
offic. præsi. & gloss. & ibi Barto. in l. miles. ff. de re iu. Vnde Bar-
tol. in l. recusare. §. Titius. dicit, quòd illa verba, si filius decesse-
rit sine liberis, Titium instituo & substituo, intelligi debent di-
rectè

rectè & per fideicommissum. Item, si dixit vulgariter, pupilla-
riter, & per fideicommissum, iure alternatiuo, & sic est electio
substituti. Ex qualitate rei siue negocij, de quo agitur, mens col-
14 ligitur; † quia verba debent intelligi secundùm subiectam ma-
teriam, de qua loquitur lex, quia verba rebus seruire debent, nõ
econtra. capit. intelligentia, extra de verborum significat. l. quo-
ties idem sermo. de regu. iur. facit, quod not. Barto. in l. j. §. om-
nis. ff. de accus. & Barto in l. Gallus. §. quidam rectè. de libe. & po-
sthu. quòd verba debent intelligi gradatim secundùm gradum
affectionis ad rem, not. in l. vt iurisiurandi. ff. de oper. liber. & l. j.
C. de se. nupt. Quædam verba proferimus, vt significemus qua-
lem imaginationem mens de rebus conceperit, vt dixit Aristo-
15 teles in primo Periermenias, in principio. † Amplius licèt à ver
borum proprietate recedere, vt mentem legis interepretemur
secundùm subiectas res, tex. in l. si vno. §. j. ff. loca. & in l. in naue
Sanpheli. ff. loca. & l. pater Seuerinam. §. conditionum. ff. de cõ-
di. & demonra. l. final. . ff. de vsufru. earum rerum quæ vsu consu-
mũtur. l. Imperatores. ff. de in diem addi, l. in insulam. ff. qui pot.
in pigno. hab. l. de inui. §. j. ff. de dam. infect. & ibi Barto. in l. si sti-
pulatus. §. j. ff. de vsu. Bald. in l. finali. C. de actio. emp. l. sed si susce-
perit. §. j. & l. fideicommis. ff. de iudi. & per Barto. in l. qui Romæ.
§. fina. de verborum obliga. & Barto. in l. omnes populi. de iusti.
& iur. in materia de interpretatione declarationis, & Bald. in l.
16 multum. C. si quis alte. vel sibi dixit, † si quis dicat, cõstituo te p-
curatorem in re, quæ non potest expediri per procuratorem, qđ
debet intelligi, procurator, idest nuncius. facit. c. maiores. § cæ-
terum. extra de bapti. & quod dicit Barto. in l. j. §. quibus autem.
ff. quod cuiusque vni. nota. & est text. optimus in cap. petitio. ex-
tra de procura. Ad hoc etiam optimè faciunt notata per Barto.
in l. ex facto. §. finali. ff. ad Trebell. & in l. Gallus. §. etiam. ff. de lib.
& posthum. quòd hoc verbum, hæres, multoties significat filios
17 tantum, non extraneos. † Item dicitur, si verbum proferatur à
lege, quod potest interpretari tam in malam partem, quã in bo-
nam, si quid lex loquitur prohibendo, debet intelligi esse acce-
ptum in malam partem, si verò iubendo, vel permittendo, de-
bet interpretari esse acceptum in bonam partem, ita notatur. ca.
j. de constitu. super verbo, sensu, quia lex prohibet illicita, & per-
18 mittit licita. l. j. ff. de iust. & iur. † Et ex hoc sequitur, quòd pacta
opposita in contractu non congrua ipsi ꝯctui, sed contraria vel
insolita, quòd contractus præsumitur simulatus. ca. ad nostram.
de empt. & vendi. c. illo vos. de pigno. facit glo. in l. si quis sub cõ-
ditione. ff. de condi. institu. Item dicimus, quòd ille sensus eligen
dus est, prout res communiter accidunt. l. nam ad ea. ff de legi. l.
sed & in illo. ff. de reb. dub. facit optimè. l. iiij. ff. q & à qb. l. nã ad
ea. ff. de leg. l. si vxor. §. illius. ff. ad leg. Iuliã. de adul. Verba. n. ꝯcor
dari debent rebus verisimilib. l. si ita qs. ff. de euic. † Itẽ dicimus,
19 ꝙ verba ambigua debent referri ad eam personam, ad quam res
magis pertinet. l. si seruus. §. qui margaritam. de leg. j. & l. cum in
testamento. ff. de aur. & arg. lega. & ibi Barto. & in auctẽ. si quan-
do. C. de consti. pecu. l. post mortem. §. j. ff. de admi. tut. & opti-
mus text. iuncto Bart. in l. lege Cornelia. ff ad Sille. in fin. & opti.
text. in l. seruo legato. §. si testatoris. & ibi Barto. de lega. j. dum di-
cit. nasci actionem ei, qui non est nominatus in statuto, vel testa-
20 mento, si modo eius intersit. † Item dicimus, ꝙ ille sensus capiẽ
dus, qui sit magis proportionabilis rei, glo. not. in l. semper. de re
gu. iur. & dicitur in regula, inspicimus. lib. vj. & glos. & Doctores
in l. si ex falsis. C. de transact. & gl. in l. cum quid. & ibi no. ff. si cer.
peta. & glo in l. j. §. j. de superfi. Bar. in l. Paulus. de solu. circa prin.
21 † Ad hoc facit, si quis soluit pretiũ nõ pportionabile rei vẽditæ,
vel pẽsio rei locatę, vel pẽsio nõ est pportionabilis fructib' fun-
di puta, si ex vinea locata soluatur oleũ, pręsumitur ꝯctus simu-
latus. cap. ad nostram. de emp. & vendi. & optimè facit ille casus
mirabilis in l. si ita scriptum sit. ff. de libe. & posthum. quem vide
omnino. Item, de societate contracta & de tributis, vt intelliga-
tur fieri pro portione contracta. Item, ꝙ verba intelliguntur se-
cundùm qualitatem personæ, faciunt notata per Bald. in l. fina.
C. de indi. vid. tol. in pe. q. ꝙ verba, domina vsufructuaria de mu-
tatis personis mutant interpretationem, vbi ponit pulchram di-
22 stinctionem. † Item dicimus, ꝙ ille sensus est capiendus, qui ma
gis ordinatur ad finem & propositum negocij subiecti. l. prætor.
§ omnis. ff. vi bon. rap. vnde testes rogati ad illud negocium, qđ
gerebatur, dum rogarentur: item sequitur, ꝙ si mandato pactum
sit de re custodienda, potius dicitur mandatum plenum vltra
naturam suam, quàm depositum. l. j §. ꝙ si rem. §. seq. ff. depositi.
Itẽ, si in trãsactione dicatur inspectis verbis testamẽti, intelligi-
23 tur, ad hoc vt transigi possit. † Item dicimus, ꝙ uerba interpre-
tantur secundùm respectum, qui pertinet ad rem, de qua agitur.
Vnde dicitur, quòd testator, qui fecit testamentum, & non de-
dit tutores pupillis filiis, dicitur intestatus decessisse quò ad da-
tionem tutorum. Institu. de legi. agn. tut. §. quod autẽ. & l. inte-
stato. ff. de legi. tut. qui text. est notandus ad hoc, & optimus tex.
in simili in l. Fulcinius. §. quòd si aduersus quosdam. ff. ex qui-
bus caus. in poss. eadem. l. quid sit fugitiuus. ff. de ædil. edic.
24 per totam legem. † Vnde notabiliter dixit Baldus. in l. finali.
C. de vsur. ꝙ si debitor obtulit usuras fœneratori etiam non pe-
tenti, quòd non videtur donare, sed potius soluere, arg. l. si vno.
§. j. ff. loca. Item dixit nota in l. fi. C. ad Mace. Stante statuto, quòd
filiusfam. non possit se obligare sine consensu patris, nisi sit mer-
cator, quòd tunc demum licet contrahere cum mercatore, si cõ
trahit occasione mercantiæ, secus si aliter. l. idem ait. versic. cæte-
rum. ff. naut. cau. stab. l. fin. C. de iurisdi. omn. iud. videtur text. in l.
actione. §. fi. cum l. seq. ff. pro soc. in dubio tamen præsumitur cõ-
traxisse in causa mercãtiæ, arg. notatorum in l. Macedoniani. eo.
25 ti. † Item ex loco videtur legem intelligi debere secundum eum
locum, in quo res disposita in lege gerenda est, magis quam lo-
cus contractus, vbi lex lata sit, arg. l. exigere. ff. de iudi. veluti, si lex
dicat, instantiam durare decem diebus vtilibus, inspicitur locus,
26 vbi instantia agitatur, an sint vtiles vel non. † Et per prædicta etiã
dicitur, quòd si statuto cauetur, quòd adhiberi debeat plena fides
liberis mercatorũ, debet intelligi in causis pertinentibus ad mer
cantias, non aliter. l. si quis ex argentarijs, §. rationem in fin. ff. de
eden. quod est notandum. Vnde etiam dicitur, si quis accepit pe-
cuniam ad aliquem finem, in dubio præsumitur ad eum vsum
expendisse, & not. Bar. in d. l. fin. ad Maced. per l. fin. C. de pigno.
27 quod est notandum. † Ex qualitate eorum, quæ adiuncta sunt
his, de quibus disponitur, multipliciter mens legis colligitur, sci-
licet ex copulatis, ex causis, & effectibus, ex antecedentibus, ex
consequentibus, ex parificatis ex correlatiuis, ex subrogatis, ex
qualitate loci, instrumenti, & temporis, ex similibus & exem-
platis, ex genere, ex specie, ex toto & parte, ex contrariis, & repu-
gnantibus, ex consuetudine loci vel loquentis, vt supra dixi de
ampliatione, ad quæ te referas. Primò ex copulatis, & coniun-
28 ctis. † Nam coniuncta vno iure & vno modo censeri, & determi
nari debent. l. eum qui ędes. ff. de vsuc. l. iam hoc iure. ff. de vulga.
& pupil. l. quamuis. C. de impu. & ali. sub cap. maiores. §. cæterum.
extra de baptis. Item ex adiunctis alternatiuè, vt est tex. sing. in l. j.
ff. de rebus dub. in fin. & in adiunctis compensatiuè, vt est tex. in
leg. quoties. ff. ad Trebel. Vnde etiam dicitur, quòd copulata vno
tempore, & vno casu debentur. leg. si legatarius. §. cum ita, & ibi
Barto. ff. de leg. 3. leg. fin. C. de senten. & interloc. omn. iudi. quod
intellige, prout illa lex limitat, scilicet, vbi subiecti casus secun-
dum naturam suam possunt concurrere, vel intellige, nisi varia
rentur personæ, quarum contemplatione diuersa mens præsu-
meretur, & singulariter not. Barto. in leg. si ita scriptum. ff. de ma
29 num. vind. & supra de causa & ratione dixi. † Item, quòd quali-
tas adiecta verbo debet intelligi secundum naturam verbi sibi
adiuncti. l. in delictis. §. extraneus. ff. de nox. actio. leg. Lucius. ff.
de testamen. mili. leg. verbum erit, in fin. ff. de verborum signifi.
leg. fin. §. fi. ff. de incen. rui. nau l. sciendum. §. fin. ff. qui satisda. co-
gan. leg. 2. ff. de auro, & argen. lega. Barto. in leg. ex facto in prin.
30 ff. de vulga. & pupila. ¶ † Item, ille sensus eligendus est, qui magis
congruit in eo genere cum copulato, vel disiuncto. leg. seruus
ait, & l. quisquis. ff. de verbo. signifi. l. fin. §. cui dulcia. ff. de vin. tri.
ole. leg. Per quę. Bal. in l. si auiæ. C. de succes. edict. si statutum di-
cit, quòd filij & nepotes excludant fęminas, intelligitur de nepo
te, qui est filius filij, si autem diceret, quòd fratres & nepotes ex-
cludant fœminas, debet intelligi de nepotibus, scilicet filijs fra-
trum. l. hoc amplius. §. de his autem, & ibi Bartol. ff. de dam. infe.
31 † Vnde etiam dixit Barto. in l. hoc iure. ff. de solu. quòd hoc ver-
bum, exigere, si adiungit verbo importanti actum experiundi
in iudicio, vt si dicatur, facio te procuratorem ad agendum, &
exigendum: tunc intelligitur, quòd possit accipere solutionem
etiam ab inuito, aut adiungitur verbo importanti recipere solu
tionem, vt si facio te procuratorem ad exigendum & solutionẽ
recipiendum, & tunc non importat, quòd possit exigere ab inui
32 to, facit optimè. l. fin. § fin. & l. hominem. ff. mand. † Item, quòd
exceptuata debent esse de genere contentorum in regula. l. j. ff.
de regu. iu. & econtra. Item dicimus, quòd clausula generalis in
dubio comprehendere debet casus similes expressis. cap. sedes,
de rescrip. not. in l. sed si quis. §. quæritur. ff. si quis cau. & in l. 2. ff.
de eo quod cer. lo. & facit. l. 2. C. de ser. fug. ibi, vel alia pœna, sub-
auditur, simili expressæ. Vide quæ dicta sunt supra, qualiter lex
restringatur ex qualitate expressorum.
33 ¶ † Secundò legis mens colligitur ex causis, & effectibus ipsius le
gis. Vnde dicitur, quòd verba dubia disposita ad vnum finem, &
effectum non debent trahi ad alium finem sibi contrarium. l. le-
gata inutiliter, de leg. j. l. nulla ratio. ff. de legi. cum simi. etiam si a
proprietate verborum recedatur. l. in testamento. ff. de verbo. si-
34 gnifica. † Ex hoc etiam sequitur, quòd effectus commensurari de
bet suæ causæ. l. ita. §. j. ff. de admi. tu. Instit. de legi. agn. tut. §. quod
dicitur. l. cancellauerat, & ibi not. ff. de his quæ in testa. dele. Item
facit, quòd res debet denominari a causa principali non accesso-
ria. l. j. & ibi gloss. & Docto. C. de suis, & legit. Vnde dicunt Docto
res, quòd statutum, quòd femina dotata non succedat, intelligi
tur, quòd non succedat in bonis illius, a quo dotata est, & si statu
to cauetur, quòd contra testamentum non possit opponi exce-
ptio, intelligitur ab his, qui scripti sunt in testamento, qui ei iam
35 cõsenserunt. Bal. in c. super eo, de offi. deleg. † q̃a vbi verba pñt se
hře ad plures res, cãs, vel effectus, iudicantur in dubio esse prola-
ta ab initio, vt decidãtur omnes effectus futuri. l. 3. in fi. ff. de adi-

men.leg.l.hoc contra la.j ff.de condi.& demonst.l.sed Iulianus. ff.ad Macedon.l.qui res.post principio. ff. de solut. l. si seruitus. ff.de seruit.vrba.prædi. Ex hoc etiam sequitur quòd pœna in dubio illi applicanda est, in cuius fauorem apposita est. l. vxorem. §. hæres.& ibi nota. ff. de legat. tertia. **36** † Ex hoc sequitur, quòd verba dubia legis ita interpretanda sunt, vt sortiantur effectum,non vt actus pereant.l. quoties. de reb.dubiis, & l.quoties.de reg.iur.Ex his etiam dicitur, ꝙ res quæ determinatur secundùm cursum temporum,variatur variato tẽpore.l pretia rerum. ff.ad l.Falcid.l.Titia Seiæ.§.vsuras.de leg.ij.l. pen. C. de vsur.not.per Bar.in l.centurio.ff.de vulg.& pupi. Ad hoc optimè facit, ꝙ causa restrĩgit & ampliat verba legis,de quo supra dictũ est in prima parte principali. **37** †Tertiò mens legis colligitur ex antecedentibus,& sequentibus, vt est optimus textus in l. quoties. C.fami.erci. Ad hoc optimè facit l.vtrũ.ff.de peti.hære.l.si seruus plurium.§ fi.& l.qui filiabus.ff.de leg.iij.c. inter dilectos. extra de fide instr.l.Titia.& l.triticũ & ibi no.ff.de verb.obl.& l.non ad ea. & l.Publius.ff.de condi.& dem.l.j.C.de libe.præter.l.fi.ff.ad Treb. & ibi Bar.cum similibus. **38** † Vnde Iac.Butr.in l.mãcipia. C. de ser. fugi.Si statuto cauetur, ꝙ turbans possessionem alicuius condẽnetur in centum,& ad restituendam possessionem, ꝙ tale statutum debet intelligi de turbatione expulsiua, non de inquietatiua; quia verbum restituere,pertinet ad eum qui spoliauit,nõ ad eum qui turbat.Et hoc non solum habet locum in præcedentibus in scriptura,sed etiam in præcedentibus consuetudine facti. l.nummis.de leg.iij.& l.si seruus plurium.de leg.j.l.excepto.C.loca.& l.domini prædiorum.C.de agri.& cens.li.xj. l. si prius.§.j.de aqua plu ar.vbi locatio intelligitur esse facta secundùm qualitatem præcedentium annorum & consuetam,quod nota, & vide supra de ampliatione & restrictione respectu consuetudinis. Ex hoc etiam sequitur, ꝙ excepta debent intelligi esse de genere regulæ,& contenta sub regula de genere exceptorum.l.j.ff.de reg. iur.l.generali.§.vxorem.ff.de vsufr. leg. **39** † Notandum tamen, ꝙ verba subsequentia magis debent adaptari verbis præcedentib. disponentibus regulariter & principaliter, quã disponentib. exceptionem vel demonstrationem, vt est textus,& ibi glo.& Bar. in l.nam quod liquidæ.§ fin.ff.de pen.leg.faciunt notata singulariter per Bar.in l.si cui.de leg.j.Spe.in ti.de positio.§.septimo.ver. xij.& Butri.in c.j.de plus peti. **40** † Item,verba legis eo modo interpretanda sunt quò ad accessoria,sicut quò ad principale. Institu. qui dare tuto.poss.§ certæ rei.Hinc etiam sequitur, ꝙ regula declaratur per exempla in legibus posita, nam licèt exempla nõ restringant regulam,vt in l.regula.prope fin.de fac. & iur. ign. & l. damni infecti stipulatio pertinet,de dam.infect. tamen per exẽpla lex declaratur,argumento notatorũ Insti.de re.di.ibi, picturam Apellis.Vnde dixit Bal.in l.omnes populi. si statutum dicit, ꝙ extantibus masculis filia non succedat,nisi in dote,facto verò testamento nõn succedat,nisi quatenus ei testator iusserit,vt relinquatur,intelligo facto testamento masculis existentibus,quia illa particula,vero inducit repetitionem.l. Seia.§.Caij. de fun.instru. **41** † Item ille sensus accipiendus est, ex quo non sequitur aliquod repugnans cum antecedenti.l.non ad ea.de condi.& dem. **42** Item ex quo non sequatur absurdum.l fin.ff.ad exhib. † Quartò colligitur ex parificatis & adequatis,vt notatur ĩ l.j.de leg.j.& ibi notatur,in l.priuilegia.de epis.& cler. Adde,quæ supra dicta sunt, ꝙ ratione parificatorum lex restringitur & ampliatur. Ex quo inferunt Docto.ad plura. **43** † Quintò colligitur ex correlatiuis.l. fœminæ.& l.generali.C.de secun.nup.l.vlti.C.de indi.vid.tol. l. electio.§.j.de noxa. Vnde etiam sequitur, ꝙ lex interpretans debet intelligi secundùm legem interpretatam.l.nihil.& ibi Bar.de cõiung.c.emãci.liberis.& in auc.de fil.an.dotal.instr.natis.§.j. **44** †Etiã ex contrariis,vt quod vnum ex contrariis abstulit, aliud contrarium restituat,arg.l.j.in prin. C.de cadu.tollen. Hinc etiam dicit, licèt appellatio partis intelligatur de dimidia,vt habet in l.pars. ff.de acce.tamen vbi in casu contrario fit mẽtio de toto,pars debet intelligi & de maiore & de minore,quã dimidia, vt est textus secundùm Accus. Institu. de loc. §. adeo.in fine. **45** † Sextò ex subrogatis,nam subrogata debent intelligi secundùm qualitatem eorum,in cuius locum succedunt.l.j.C.de offi.eius qui vicem alteri ger.l.eum qui.§.fi.ff.si quis cautio. Et notatur in l.certi condictio in princi.ff.si cer.peta. Et generaliter ex omnib.modis & locis,quibus lex extenditur & restringitur,de quibus supra dictum est,iisdem lex declaratur; quia plus est legem extendere & restringere,quam declarare.l.palam.§.sed si notam.ff.de testa. no.in l.petens.C.de pact.per Bal.puta vna lex declaratur per aliã, iuxta Doctores singu.in l.prætor ait.§ est itaque.ff.vi bo.rapt.vbi dicitur, ꝙ vbicunque à statuto datur certa forma alicui regulæ etiam contra ius commune,tunc aliud statutum simpliciter loquens circa materiam illius regulæ,debet intelligi cum illa forma,facit.l. electio.§.fin.ff.de noxa.quæ est notanda ad hoc. **46** † Septimum ex qualitate loci,instrumenti,& temporis,vbi & quando fiunt,argum.l.sed si susceperit.de iud.l.j.§ sed & si.ff.de exercito.in fin.& l.fin.§.interdum.eodem titu.l.aut facta.§. fin. ff. de pœ.cum similibus.facit l.hoc iure.de condi.& demon. **47** † Ex qualitate personarum.l.Pomponius.in fin.de nego.gest.l. sed & si susceperit.§.j.ff.de iudi.l.si longius.§.fin.ff.eo.l.si seruus plurium.§. fin.de lega.j.& ibi plenè notatur.l.aut facta.ff.de pœn.l. plenum. §.equitij.ff.de vsu & habi.l.pater.§.in conditione.& l.cũ vir vxori.de condi.& demonst. qui textus in suprascripto no.l.fin. C.ad Macedo.vt ibi not.l.ex militari.ff.de testa.milit.cum similibus.l. pen.ff.de adim.lega.l.cum veterum.C.de donat.ante nupt.l.Gallus.§.quidem rectè.ff.de libe. & posthum. **48** † Ad hoc optimè facit.l.peto Luci.§.frater.de lega.ij.l.hæredes mei. in fin. ff. ad Trebellia.ꝙ verba debent intelligi gradatim secundùm gradum affectionis,vt notat plenè Barto.in l Gallus. in princip.ff.de liber. & posthum.& textus optimus in l.j.C.de secund.nup.& ibi Bald. ad hoc facit glo.in cap.cum accessissent.de consti.vbi dicitur, ꝙ donatio prælati,vel transactio præsumitur personalis, non realis,vnde non transit in personam donantem, vel transigentem, secus si donetur ecclesiæ; quia ecclesiæ potest donari, non autẽ potest ipsa donare,quod nota perpetuò. Item facit optimè.l. Seio.de annu.lega.per quam Bald.in l.j.C.de lega.dicit,ꝙ si vxori legatum est,vt tractetur in domo filiorum, quemadmodum tractabatur tempore mariti, ꝙ vxor vidua non potest vti vestibus splendidis,quibus vtebatur tempore matrimonij; quia non cõueniunt personæ viduæ,quod est notandum. Item quotuplex sit conditio personarum, vide in prædicamento, qualitas. **49** † Item singulariter facit, ꝙ verba debent in eum sensum trahi,qui conueniat officio & dignitati & potestati loquentis, vt est gloss.in l. & puto.§.Iulianus.ff.famil.erci.& l.prætor.§ miles.ff.de re iu. Itẽ faciunt notata in l.fin.de indi.vid.tol.in l. Titia.§.Titia. de lega ij. de istis verbis,dominam & vsufructuariam, quæ recipiũt varias **50** significationes ex diuersis personis substitutis & institutis. † Ex qualitate legislatoris. Verbi gratia. Si à lege fiat mentio de sacrilegio, siquidem est sub iurisdictione Pontificis, secundùm leges canonicas debet intelligi, si verò est sub iurisdictione imperiali,debet secũdùm leges ciuiles intelligi, ita notatur in l. si nõdum.C.de furt.faciunt notata in l.fina.C.de succes. edic. Etiam si hoc pdicabile, species, proferatur à iurista, debet intelligi de indiuiduo, secus si proferatur à logico, secundùm notata in l.legato generaliter.de lega.j.faciunt notata in l.j. ff. si quis ius di. non obtem. **51** †Item,hoc verbum, æquum, si proferatur à geometra, debet intelligi par, secundùm mensuram, si verò à legislatore, debet intelligi, id est iustum secũdùm rationem iustitiæ. Ad hoc facit,quod dicitur, consuetudinem loquendi & faciendi patrisfamilias esse inspiciendam.l.si seruus plurium.§.fin.ff.de leg.j.& ibi nota. Vnde dicimus, ꝙ verba testatoris potius recipiunt interpretationem à statuto & consuetudine loci, & non videtur instituisse filias,argum.cap.quod dilectio.extra de consangui.l.ij.ff. de suis & leg. **52** † Vltimò mens legis colligitur ex locis, ex quibus lex ampliatur & restringitur. Nam ex qua coniectura lex ampliatur & restringitur, multo fortius declaratur, argumen l. palam.§.sed si notam.ff.de testa.quæ hic pro repetitis haberi congruit. **53** † Ex prædictis erit quæstio, si plures coniecturæ mentis cõtrariæ concurrant, quæ sit eligenda? Et in hac quæstione puto legem esse interpretandam secundùm illam coniecturam mentis,quæ magis sit efficax, sicut in testibus in simili dicitur.l.ob carmen.ff.de testi.& illa dicitur clarior & efficacior mentis coniectura,cuius rationis oppositum magis est contra mentem legis, & ex quo magis absurdum sequeretur, puta, si oppositum concederetur,lex esset sibi contraria,vel impossibilis,vel iniusta, vel inutilis,argumen.l.ita vulneratus. ff. ad legem Aquiliam. l. exigendi.C.de procura.ibi glo. **54** † Et in similibus dixit subtiliter Bal. circa rationem testium in l.conuenticulam.C.de episcop.& cleric.subtiliter illud intuendum est, tria esse, ex quibus gradatim scriptura recipit interpretationem. Primò, scilicet res subiecta. Secundò, intellectus. Tertiò, vox, nam literæ ipsas voces significant, voces verò intellectum, intellectus autem concipit res: quoniam rebus menti nostræ præpositis intellectus primò cõcipit, intellectus enim absque re subiecta verus esse non potest, post rem conceptam voce exprimis, vox quoque præter intellectum nihil significare potest, sicut vox picæ vel papagalli, facit.l. obligationum substantia.§.fina.de actio.& oblig. postremò voces literarum figuris designantur. **55** † Patet ergo, quòd litera recipit interpretationem à voce, textus in l.non figura. de actionib. & obligationib.& l.prima.C.plus valere quod agi.quæ vox recipit interpretationem ab intellectu & mente. le. Labeo. ff. de supel.lega.l.nepos Proculo. ff. de verborum significatio. Intellectus verò recipit interpretationem ab ipsa re subiecta.l.si vno. ff.loca.l.quoties idem.ff.de regulis iuris. capitu. intelligentia & c.præterea.de verborum significatio. Dicimus enim non intentionem deseruire verbis, sed verba intentioni l.fina.circa finem. ff.ad Trebellianic.capit.ij.requiris.extra de appellat. tamen quia aliquando intellectus non rectè rem comprehendit, sed decipit, vt in titu.ff.& C.de iur.& fact. ignora.sequitur, quòd vox potius accommodanda est intellectui quàm rei, secundùm Aristotelem & Boetium in lib. Periermenias, in principio. Secunda ratio est; quia mens est causa immediata, res verò est causa remota, vnde magis ab immediata, secundùm Aristotelem primo Posteriorum. Tertia ratio est; quia res in intellectu, vel opinione

opinione non est, prout est ipsa res, sed prout est modus apprendendi, vt in eo, qui hẽt sanguinem in oculo, omnia videntur rubea, licet sint alba, & in illo, qui hẽt cholerã in lingua, oĩa videntur amara, licet dulcia, & aliter nasus rẽ intelligit, & aliter tact⁹, **56** sm Boetiũ in vltimo libro de Consolatione. † Ex quibus ẽt infertur, ꝙ illa est efficacior legis interpretatio. Primò, q̃ conuenit intellectui. Secundò, q̃ conuenit rei subiectæ. Tertiò, q̃ conuenit verbis. Quartò, q̃ conuenit scripturę, nã pp vnumquodq; tale, & illud magis.l.in reipubli.C.ex quibus cau.ma. At si mentis coniecturæ pares sint, tunc illa eligenda est, quę magis congruit pprietati verborũ d.l.ancillas, de leg.j.& d.l. Labeo, & d.l. nepos Proculo cum simi.& infra proximè dicet. **57** † Sed solet dubitari, an a propria verborũ significatione sit recedendum, vt seruiat fauori? Et vr̃ qđ nõ, per l.in obscuris.ff.de regu.iur. At quod ex proprietate verborũ colligit, non dr̃ obscurum, sed clarum d.l.nepos Proculo cũ similibus. Ergo ad fauorem, vel ad id quod minimum est, non est confugiendum. Contra tñ tenuit gl.notabilis in l. cũ de nouo in fi.C.de leg.pro qua textus optimè facit l.qđ Seruius, & l.quisquis.ff.de verb.sig.& l.fi.C.vnde vi. **58** † Ad hoc singulariter facit textus, & ibi Bal.in c.j.qñ mari.succe.vxo. ꝙ æquitas præferenda est argumento a denominatione verborum, & est textus in l. vnica.C.vt actiones ab hæred.& ꝯtra.ibi, ne pp nimiã subtilitatẽ verborum latitudo volũtatis ꝯhentium impediatur, & est textus in l.in testamentis, cum ibi notatis, de reg. iur. Nã illud silentio prætereundũ non est, ꝙ eo tandem ad intellectum fauorabilem, vel quod minimũ est, peruenitur, cũ aliæ coniecturæ mẽtis non constant l.semper, & l.in obscuris, de reg.iur.in fi.l. si duo. ff. **59** de re iudi. † Non.n.obscurũ est, cũ legitimis psumptionibus mẽs colligi potest.l.licet in prin.de leg.j.cum similibus. Qm̃ cũ de ꝯria mente legis euidenter constare non possit, a propria verborum significatione non receditur l.non aliter, de leg. 3.l.j.§.si is q de exercito ibi, in re igitur dubia melius est verbis edicti seruire, nam cum verba sint nuncia cordis, nemo dixisse præsumit, nisi qđ mente agitatum est, l. Labeo, de supel.lega. l.nepos Proculo. ff.de verb.sig. Absurdũ.n.est a verbis certis propter dubiã mentẽ recedere, alias nihil certũ a lege statutũ diceretur, arg.l.non omnium, & l.seq.ff.de legi.l.prospexit.ff.qui & a qb. Videndũ est igitur, q̃ sit propria verborũ significatio. **60** † Sed illud replicandũ est, ꝙ aliquando propria verborum significatio sententiæ cõgruit, & tunc sine dubio vtrunq; seruatur. Aliquando penitus dissentiunt, vel repugnant, tunc neutrum obseruandum l.si quis in fundi vocabulo, de leg.j.& l.in ambiguo.ff.de re.dub l.fi.C.de hæred. **61** insti. † Aliqñ constat, ꝙ impropria verborum significatio, nõ tñ longè declinans, magis accommodat sententiæ, quàm propria significatio, & tunc magis sequenda est impropria significatio & snĩa, quam verborum proprietas l.j.ff.de suis legit.c.præterea extra de verb.signi. Et supra plenè dictũ est, secus si nimis abusiua esset verborũ interpretatio, idest non vsitata d l.fi.C.de hære. insti.d.l.si quis in fundi. **62** † Aliquando & quartò, snĩa pariter seruire & accommodari pt & propriæ & impropriẹ verborũ significationi, tunc proprietas verborum diligenter inspicienda est, nec ab ea receditur, si vterq; intellectus accommodari nõ potest, tex. in Auten.ne resti.fidei §.nos igitur, quia verba possunt derogare naturæ rei, vt est tex.optimus in c.j.de duobus fra. a capi.inuest. c.præterea in fi.extra de verbo.signi.l.constitutiones.ff.ad munici.& l.quod constitutum.ff.de test.mil.& infra infinitis penè exẽplis docebitur, & ratio est; quia certa incertis præferenda sunt.l. continuus §.j.de ver.obl.C.de impu.& ali.subst.l.precibus.l semper, de reg.iur. Posset etiam demonstrari per rationem arithmeticæ. **63** † Notandum est, ꝙ verborum significatio tum ex institutione maiorum nostrorum, tum ex vsu cõi hominum imposita est qui communis vsus hominum si probatus fuerit, derogat pprię significationi; quia sicut ex voluntate hominum rebus noĩa imposita sunt, ita eorũ ꝯria voluntate mutari, & alterari pñt.l.libro rũ.§.quod tñ, de le.3.l.cum de lanionis.§. asinam molendinariã. ff.de fund.inst.l anniculus, de verb.sig.l. Labeo, & ibi Bar.ff. de supel.leg.gl.in auct. hoc locum. C. si mulier secundò nupse. facit l. de quibus.ff.de legibus. Vnde Hora.in arte poetica.

> Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentq;.
> Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet vsus.

64 Quem penes arbitrium ius est & norma loquẽdi. † Nomina sunt imposita rebus multiplici ratione. Aliqñ sm rerum inuentores, & sic causam efficientẽ, vt libri Iuliani, & Papiniani, & Iustiniani. Aliquando secundum causam finalem. Aliqñ sm naturalem. Aliqñ sm finem. Aliqñ sm obiectum. Aliqñ sm effectum. Aliquando sm qualitatem & accidens rei. Aliqñ a loco. Aliquãdo a tempore, & sic de alijs pdicamentis. At si consuetudo non con**65**stat, tunc propria verborum significatio attendenda est. † Scire quoq; oportet, ꝙ cõis vsus loquendi a propria significatione declinans, duplex esse constat. Vnus, quo etiam periti literarum vti solent, & hic vbiq; admittendus est, tam in legibus, statutis, & rescriptis, q̃ etiam in ꝯctib.& vltimis voluntatibus.l.j.ff.de suis, & legit.l.librorum.§.qđ tñ, de leg. 3.l.Iulianus.ff.qui satisd.cog.in glo. cap.ex literis, de sponsa. l.in vsu. ff. de verbo. signifi. l.solemus.ff. de condit.& demonstra. & ita intellexit Bart. in rubric.ff.de no. ope.nunc.& Bar.in l.stipulatio ista.§.hęc quo.in fi.ff. de verbor. oblig. **66** † Secus verò quo imperiti & vulgares abutuntur, quia tũc talis vsus in statutis, legibus vel rescriptis capiẽdus non est.l. Labeo.ff.de supel.leg.& ibi Bar.in glo in l.apud Iulianum.§.scio.in verbo, vulgo.ff.de leg.j.& l.si dictum.ff.de euic.in prin.ibi, nõ vt vulgus opinatur, & notat in l.ea tamen.de leg. iij. per Bar. & per glo. in l. si quis filiabus. ff.de testa.tute.vbi notatur, ꝙ subtiles & peregrinę verborum differentiæ nõ sunt attẽdẽdę in idiotis, puta, **67** in testamentis, vel contractibus, vel attestationibus. † Vñ cõsilium est, ꝙ notarij redigẽtes dicta imperitorũ in scriptis, si propriè in latinũ conuerti nõ pñt, in vulgari scribant, prout prolata sunt, arg.l.j.in prin.ff.de excu.tut.& si dicta idiotę per notariũ literarũ peritũ redigantur in scriptis, debẽt intelligi, prout viri prudẽtes intelligere solent.l.j.C.de vsur.& ibi notat.l sciendum. ff.de verb.obli.& optimus tex.in c.ex literis. & ibi not. extra de spons.& l.fi.& ibi notatur per Bar.ff.ad Trebel. **68** † Vnde dixit Bal. in l.de quibus.ff.de legi. ꝙ ille sensus capiendus est, q vulgari sermoni, & vsitato conuenit l.in vulgari.§.fi.ff.de verb.sig. glos.in j. const.ff.& idem Bald in auct.sed nouo iure.C.de fru. Sed si litera est obscura, debet recurri ad sermonẽ vulgarem, vt fiat clara.l.in vulgari in fi.ff.de verb.sig.& si vulgaris sermo est dubius, recurrendum est ad literalẽ sensum. l. librorum. §. quod tamen.ff.de leg.iij. Vel ad ęquipollens. Vnde si dubitatur, an ista oratio sit affirmatiua, vel negatiua, Titius caret, exponenda est, Titius non hẽt filios, sm Bal.singulariter in tit.de duo.fra.à cap.inue. **69** † Propria verò verborum significatio ex plurimis locis inuenitur. Et primò ex definitione. Nam ille propius est intellectus verbi, qui conuenit suæ definitioni.l.j.ff.de testa.l.j.ff.de tut.& ibi not.l.j.de dolo.l.j.ff.de furt.cum simili. Secũdò, illa est propria significatio, quæ conuenit etimologię.l.2.§ appellata ff.si certũ peta.l.j.ff.de tut.l.j.ff de acquirend.possess.in prin. & l.j.in prin. C.de cadu.tol. ibi, aperta voce caducum appellat. Tertiò illa quæ est imposita per maiores nostros.l.Massurius. & l. Labeo. ff. de verbor. signi. cum simi. **70** † Vnde illa est proprior significatio, quæ est secundũ rationẽ grammaticalem.l.Plautius.de aur & argen. leg. c. abbate.de verbo.sig.c.ad audiẽtiã.extra de rescript.& l. Imperator. ff. de stat.hom.l.fina.& ibi not.ff.ad Trebel.per Bart. in l.solent.in fi.ff.de adim.leg. **71** † Quarto, quę ęquipollet cũ suo cõuertibili, vel exponibili, veluti si conuertatur oratio passiua in actiuã vel eꝯ, vel vniuersalis oratio in suas particulares. Item, si propositioni contrariæ præponatur negatio; quia tunc æquipollet suæ contradictoriæ, vel si subiectus terminus in prædicatum ordine debito transponatur, & multa huiusmodi, quæ magis doctrina logica, quàm legaliter probari & ostendi possunt. **72** † Quintò, quæ congruit suis cõiugatis, vt si credere est alterius fidem sequi, ergo creditor est, qui fidem alterius secutus est l.ij.ff.si cer. peta.& si furtũ est contrectatio rei alienæ inuito domino, ergo is fur est, qui cõtractat rem inuito domino, & res furtiua dicitur, quę inuito domino contrectatur l.j.ff.de fur.cum simil. & legatum factum cognationi intelligitur factum cognatis. l.si cognatis. ff. de rebus dub. **73** † Sextò, quæ opponitur suo contrario vel correlatiuo, vt si libertas est naturalis facultas eius, quod cuique facere licet, ergo seruitus est, qua quis domino alieno contra naturam subijcitur leg.libertas ff.de statu hom.& si is seruus est, qui contra naturam alterius dominio subijcitur, ergo is dominus est, qui in alterum contra naturam potestatem habet. Vnde regula est, quòd contrariorũ est eadem disciplina l.j.ff.de his qui sunt sui vel alie. iur. Et vinum vetus est illud, quod non est nouum l. vetus. ff. de vi. trit.leg. Ab exemplo l.j.ff.ne quid in loc. publi. & ibi diffinit locum publicum & theatrum. Item a differentia l. j. de flumi. ibi, publicum flumen, quod perpetuò currit, siue quod deducitur ad proprium, nam aspicimus magis naturam propriam, quam alienam, vel appellatiuam leg. cum ita.§ de fideicom.de leg.3.& ibi not.& l.Augustæ. eod. titu. l. qui habet §. tutelam. ff.de tutel. **74** ¶† Septimò, illa quæ est deducta ad speciem, & ad simplex. Institu.de actio.§.1. Institu.de inoffi.testamen.§.1.quæ non est promiscua, composita vel generalis.l. Quintus, de auro & argento legat.& alia lex, quæ incipit, Quintus Mutius dicit, quòd appellatione argenti nõ continetur pecunia numerata.l. hoc legatum, de leg.3.& ibi notatur.l.Titiæ textores, de lega.1.& ibi vide, optimus tex.in l.cum ita.§.fratre, de leg.2.vbi vide, & l.Titia.§.fina. ff. de leg.2. **75** ¶† Octauò, quæ est secundum naturam & veritatem, non quæ secundum fictionem, vel priuilegium, vel pręsumptionem l.1.§.hæc verba, de nego.gest.l.Statius.§.fin.de iure fis. leg.1. C.de edict.diui Adriá. tol.l.filio, de lib.& posthum.l. fin.C.de his qui ven.æta.impet.& l.j.§.si suspicio.ff.de incen.rui.nau.& ibi no. & l.2.ff.quod met.cau.leg. alius.§. est & alia. ff.quod vi aut clam. **76** ¶† Et si statutum dicat, quòd aliquis habeatur pro ciue, vel pro maiore, quis propriè dicatur ciuis, vel maior, vide not. per Bart. in l.maritus.§.legis.Iuliæ.ff.de adult.& Bal.omnino in l.siue possidetis.C.de proba. Vnde dixit Bar. quòd si statuto puniatur gestans perlas, quòd non incidat in pęnam, qui portat perlas fictas, per l.prætor.§.hoc interdictum.ff.de mor. infe. & si statutum facit mentionem de confesso, non intelligitur in dubio de confes**77**so ob contumaciã. Instit.de hæred.quali.& differ.§.sed his. † Pro hoc

hoc etiam dicitur, quòd res considerari debet secundũ aptitudinem & naturam, non ſm accidentia emergentia. Institu. ad leg. Aquiliam. §. his autem verbis. & l. pretia rerũ. ff. ad leg. Falcidiã. 78 glo. in l. vendicatio. ff. de rei vendi. † Nonò, quæ est secũdum ius vel mentem agentium, non quæ est de facto tantum l. 3. de servi. vrb. præd. l. diuus Pius. §. fin. de petit. hæredi. l. 4. §. condemnatum. de re iudi. l. coram, ff. de verb. signi. l. quid sit fugitiuus, ff. de ędil. edici. l. Fulcinius, ff. ex quibus causis in possess. eatur, l. elegãter, §. qui reprobos, ff. de pign. act. Decimò, quæ est in potiori significatu. l. quicquid venditor. ff. de act. empt. ibi, quassata. l. ij. ff. si ager vecti. c. si pater. de testa. lib. 6. in fi. l. nepoti. de fund. instr. c. si 79 quoniam, extra de senten. excom. † Illud etiam notandum, ꝙ verba solent potius trahi ad significationem minorem, quàm de minore ad maiorem, vnde verbum, tutor, accipitur pro curatore, non econtra, vt est tex. glo. & Bar. in l. tutor. §. curatores, ff. 80 de admi. tut. aliud. † Vndecimò q̃ est ꝯsequens rei designandæ ꝑ ipsam. Insti. de don. §. est & aliud. l. ꝓpriè bona, ff. de ver. si. l. vnic. in prin. C. de cadu. tol. Siue q̃ conuenit effectui ipsius rei. l. si tibi, ff. si certum pet. l. tabernæ appellatio. de verbo. signifi. & ibi text. arguit, ꝙ conuenientia rei potior est etimologia, siue quæ conuenit vsui ipsius rei. l. si fundum. §. vinaria. de verbo. sign. siue quæ denominatur ſm propositum mutantium, l. j. §. quotidiana, de 81 aqua quoti. & æstiua. † Duodecimò, quæ denominatur a præsenti, non a pręterito, vel futuro. l. si ita scriptum, & l. cum filius, § hęres, de lega. ij. l. si ita legatum, de auro & arg. leg. l. si stipulatus fuero. §. j. & l. si a colono. C. de verbo. obl. l. qui ab eo. § j. ff. de tuto. l. si nondum. C. de fur. l. solemus, ff. de condi. & demon. l. cum quid, ff. si cert. pet. Et notandum, quòd verba, quæ semel certam significationem habuerunt, non possunt ex post facto aliam recipere. l. si insulam. ff. de verbo. obliga. l. verbis ciuilibus. ff. de vulga. & 82 pupil. † Tertiodecimò, quæ intelligitur, per prius non ꝑ posterius, siue quæ intelligitur per viam directam & immediatam, non per obliquam & mediatam. l. qui liberis, §. hæc verba, ff. de vulg. & pupil. l. non solum, in prin. ff. de excu. tut. ibi no. eã viam, q̃ est ex circuitibus, l. sciendum, de verb. obli. & notatur in l. si vt proponis. C. de rei ven. & in l. ij. C. de succe. edic. ꝙ appellatione aui non comprehenditur proauus &c. & optimus tex. in l. in lege censoria. §. ij. de verb. signifi. & no. Bar. in l. ambitiosa. ff. de de- 83 cre. ab ord. fac. † Item intelligitur ſm naturam principii non postremi. l. j. §. si seruus, ff. de postu. l. clam possidere, ff. de acqui. poss. l. si procuratorem, ff. mand. Item, quòd magis res intelligitur ſm causam proximam quam remotam, vnde filius magis sequitur domicilium patris, q̃ aui vt est tex. & ibi Bar. in l. filios. C. de mu- 84 nici. & origin. lib. x. † Quartodecimò, quæ est ſm ordinem scripturæ, l. si seruus cõis. de stip. seru. Vide omnino. l. pen. de rebus dub. ff. de vsufru. l. quoties, de hære. insti. l. qui soluendo, cum ordo scripturæ ordinem rei, vel intentionis non mutat. l. ambiguitatis, C. de testa. l. si ita hæredes, ff. de hære. insti. no. plenè Bart. in 85 l. Gallus. §. quidã rectè. ff. de liber. & posth. † Quintodecimò ꝑ q̃ singula singulis congruè reddantur. l. si negocium. C. de neg. ge. l. item veniunt, §. aptanda, ff. de peti. hær. & l. fi. C. de sen. Sextodecimò, qua duo in vna ratione concurrere significatur, l. in lege censoria, ff. de verb. sign. ibi seruos quos domum suo vsu. l. fi. C. vnde vi. l. si legatarius, §. cum ita, de leg. 3. & ibi Bar. l. ij. de aur. & arg. leg. c. licet causam, extra de ꝓba. ibi. testes corruptos falsum dixisse, & Bart. in l. diuus, de re iudi. facit optime. l. iam hoc iure, de vulg. & pupil. cum ibi notatis, & l. quamuis, C. de impu. & ali. subst. & d. l. fi. C. de senten. & l. si mulieri ff. de vsufru. accres. versi. ꝙ si mix. l. j. ff. si quis test. libe. ess. iuss. fuerit, ibi, habet namq; cer- 86 tos fines. l. 3. ff. de incen. rui. nau. in prin. † Notandum etiam est, ꝙ verba dupliciter intelligi possunt. Primò prout sonant factum simpliciter, non habito respectu ad eius effectum, neque ius, neque ad animum agentis, vt verbum, possessio, potest referri ad tenorem, non quò ad effectum vel ius, l. licet, C. de acqui. posses. & verbum, Testamentum, potest referri quò ad scripturam tantũ, non quò ad mentem testantis, & in eo contenta, l. j. ff. si tab. testa. extra. & l. j. §. fin. ff. de secun. tab. Secundùm, prout factum est de iure factum, l. 3. §. condemnatum. de re iudi. cum similibus, & ꝓut habet effectum. l. 3. §. docere. ff. ne quis eum qui in ius voca. l. aliud. de ver. sig. & prout factum est cum animo, arg. l. diuortiũ. de diuortio. l. multum. & l. ij. ff. de condi. & demon. l. quid sit fugitiuus. de ædil. edic. l. bouem § j. ff. eo. tit. l. non figu. & l. obligationum substantia. de acti. & obli. Item, ad illum finem. l. ii. §. homi- 87 ne. ff. vi bo. rap. l. pen. ff. de testa. l. cum hi. de transac. † Cùm. n. omnis noster actus constet ex duobus, ex ipsa materia simpliciter siue ipso actu corporis, & ex forma. s. animo & intentione ipsius agentis, necesse est: vt vtrunq; concurrere debeat, scilicet, actus & animus. Vnde dicitur, propositum & voluntas distinguunt maleficia, vt l. qui iniuriæ. ff. de iniur. & verba ſm vtrunq; actũ 88 intelligi oportet. † Notandum tamen est, quod vbi duo substantiua, vel duo adiectiua neutraliter posita, sunt copulata, alterutrum per se sufficit. l. ea tamen adiectio. de leg. 3. l. qui concubinæ. eo. tit. l. qui filiam. §. fi. de condi. & demon. secus si copulantẽ accidentaliter. l. si hæredes plures. de condi. insti. ſm Bar. in consil. incip. Statuto vrbis veteris, nisi plura adiectiua essent talia, q̃ simul non possent cõuenire, vt equos albos, nigros &c. De quo 89 etiam in l. j. de iusti. & iure. † Item nota, quòd vbi fit adiectio aliqua ampliationis causa, tunc necesse non est, quod concurrat, veluti si dicam, ancillam cum liberis liberam esse volo, ancilla libera erit, etiam si nullos filios habet. l. si ita ff. de manu. testa. l. si mulieri. ff. de vsufruc. accres. quia inducta ad ampliandum, non debent operari diminutionem. l. legata inutiliter, de lega. j. Adde, quæ dixit Bar. in l. Centurio. de vulga. & pupil. dum quærit de illa quæstione, si decesserit sine liberis. Idem si falsa demonstratio adijciatur corpori demonstrato, non est necesse, vt concur- 90 rat. l. Quintus Mutius. ff. de auro & arg. lega. † Decimoseptimo, illa est proprior significatio orationis, in qua talia sunt subiecta, qualia sunt p̄dicata, & ecõtra. l. stipulatio ista. §. hi quoq;, de ver- 91 bo. obli. † Decimooctauo, illa est proprior significatio, qua omnes casus in oratione positi pariter determinantur, in quo copulata vno tempore & vno casu deberi significãtur, & qua vna res non diuerso iure censeri possit. l. nam hoc iure, de vul. & pupil. l. si legatarius, §. cum ita. de leg. 3. c. maiores. §. cęterum. extra de baptis. l. cum qui ędes. ff. de vsuca. Hoc tamen fallit, vt s̃. de qualitate personarum & singulariter per Bar. in l. si ita scriptum, de ma- 92 nu. testa. † Decimonono, illa est proprior, quæ congruit tempori sui verbi. l. in delictis, §. si damnum extraneus. ff. de noxa. l. Lucius, ff. de testa. mili. l. verbum erit, in fine. ff. de verborum signification. & supra dictum est, qualiter mens coniecturatur. 93 † Vigesimo, illa in qua aliquid extraneum nõ subauditur, l. si ita stipulatus, §. Chrisogonus, de verbo. obliga. Vigesimoprimo, per quam maior effectus sequitur, l. vtimur, ff. de sepul. viol. l. j. §. domini. ff. ad Sylle. l. cum quæritur. ff. de statu homi. faciunt notata per Barto. in l. j. ff. de acquir. rerum domi. de capto relaxando in libertate propria, facit optimè, l. si pro parte. §. sum autem. ff. de in rem vers. l. accipere. de verb. signifi. facit, quod dicitur, legem 94 non esse intelligẽdam verbotenus, sed cum effectu. † Vigesimosecundo, illa est interpretatio eligenda, quæ magis plana, & secundum literam legis est.

SVMMARIVM.

1 *Casus in lege non comprehensus an per similitudinem alterius legis diffiniri possit. & infra. nu. 15. & seq.*
2 *Casus aliquis si præter naturam, aut naturæ consuetudinem contingat, princeps consulendus est.*
3 *Substitutio pupillaris an finiatur, si ille, cui est facta, filium intra pubertatis tempora habeat.*
4 *Casus aliquis si præter naturæ humanæ conditionem contingat, princeps consulendus est.*
5 *Casus sæpissime contingens, cuius materia subiecta est varia, iudici decidẽdum relinquitur.*
6 *Quid? quando casus omittitur, eo quia ex mente legis comprehendi potest.*
7 *Casus in lege non comprehensus ob ingenij imbecillitatem per similitudinem diffiniri potest.*
8 *Verbum, similitudo, quot modis accipiatur.*
9 *Casus duo esse inuicem similes tripliciter contingit, & infra nu. 12.*
10 *Res æedem dicuntur, licet quantitate, vel qualitate differant.*
11 *Argumentum est de genere ad speciem, quando plures res sub eadem ratione in specie continentur.*
13 *Similitudo quid sit.*
14 *Argumenti fallacia a simili fallacia multipliciter contingit.*
17 *Ratio naturalis & æquitas legis auctoritatem habet.*
18 *Legis extensio de æquitate subsistere debet.*
19 *Lex iniquitatem continens, vel aliquid contra ius diuinum, vel naturale extendi non potest.*
20 *Vindictam facere valens vigore statuti, an eam alij mandare possit.*
Lex vnica. C. ne quis alteri vel sib. limitatur.
21 *Lex quando extendatur ad casum sibi in ratione parem.*
22 *Auth. præterea. C. vnde vir & vx. quomodo intelligatur.*
23 *Lex noua disponens aliquid contra regulas iuris ciuilis, vel legis antiquæ, an & quando sit extendenda ad parem casum, & infra numero 28. 29. 31. & 38.*
24 *Casus a pari ratione comprehensus tacitè comprehensus dicitur.*
25 *Nepos locum filij tenet, quando cum patruo succedit.*
26 *Leges procedentes super præsumptione, vel iuris fictione extendendæ non sunt.*
Statutum, quòd filius excludat matrem in hæreditate patris ipsius filij, nõ tamen sororem excludet.
27 *Minor 20. an. si vigore statuti testari non potest, an ei pater possit pupillariter substiuere.*
29 *Lex ciuilis spurijs alimenta denegans an per ius canonicum correcta sit.*
30 *Lex ciuilis sicut est correcta per c. fin. de præscrip. an sit etiam correcta in præscriptione actionum.*
32 *Statutum, quòd habens instrumentum illud registrari facere debeat, intelligitur etiam de eo qui habet facultatem habendi illud.*
Mulier si ob statutum non potest contrahere, nec quasi contrahere poterit.
33 *Lex loquens in masculino ad fœmininum extenditur.*

Lex in singulari numero loquens ad pluralem extenditur,
34 *Numerus singularis ad pluralem trahitur, vbi eadem est ratio.*
35 *Statutum præferens masculos fœminis in successione an sit contra æquitatem, & rationem naturalem, an verò contra ciuilem æquitatem.*
36 *Natura digniorem virum quam fœminam fecit.*
37 *Iuramentum contra naturalem æquitatem præstitum non obligat.*
38 *Priuilegium vxori concessum ad sponsam extenditur.*
39 *Priuilegium pupillis concessum ad prodigos, & mentecaptos extenditur.*
40 *Pietas contra pietatem extensionis priuilegio non potitur.*
41 *Priuilegium certæ causæ concessum an extendatur. & infra nu. seq.*
Gl. in verbo, in eum, in § pœnales. instit. de actioni. quomodo intelligatur.
43 *Lex odium continens an ad casum similem extendatur, & numeris sequen. & nu. 47.*
Lex quando odium contineat.
44 *Lex sicut tripliciter offenditur, ita tripliciter contra delinquentes prouidet. & infra nu. 49.*
Lex delictum puniens an ad præstantem opem & ad mandantem extendatur. & infra nu. 51.
45 *Consentire delinquenti quis quadrupliciter potest.*
46 *Statutum si imponat pœnam manus dextræ dictanti instrumẽtum falsum si talis non habeat dextram, in sinistra punietur.*
48 *Patri an liceat conuocare adiutores, vel alteri mandare, vt repertum in adulterio cum filia occidat.*
L. cum fundum. ff. de vi & vi armata. quomodo intelligatur.
50 *Statutum prohibens frumentum extrahi non intelligitur de leguminibus.*
52 *Extensio ex maioritate rationis an fieri debeat.*
Argumentum a rationis maioritate an valeat. & infra nu. 55.
53 *Ratio maior dupliciter intelligi potest.*
54 *Homicidij pœna si per statutum mitigetur, an pęna adulterij mitigata intelligatur, cùm maius sit homicidium, quam adulterium.*
59 *Patruus si per statutum filiam excludit, sororem tamen vel matrem defuncti non excludet.*
Regula, si vinco vincentem te &c. quomodo intelligatur.
57 *Seruitutem habens vno modo si alio modo ea vtatur, eam perdit.*
58 *Casus duo si adinuicem similes sunt, si casus nouus per legem non decisus occurrat, quomodo diffiniatur.*
56 *Lex noua disponens de aliquo casu contra ius commune, vel sit pœnalis, ad casum nouum similem non trahitur.*
60 *Priuilegia concessa contra iuris regulas fisco, vel minoribus, vel ecclesiæ, an ad dotem extendantur, vel ad alterum suprascriptorum.*
62 *Actio ad legitimæ &c. supplementum quinquennio non præscribitur, sicut querela inofficiosi testamenti.*
61 *Statutum, quòd de similibus ad similia procedatur, non extenditur in exorbitantibus a regula iuris communis.*
Limita vt infra nu. 64.
63 *Clausula generalis ad expressa non refertur.*
65 *Casus vel contractus nouus occurrens a similitudine legis, quæ est similis decidi deberet.*
Contractus affictus & contractus socidæ, qui sunt noui contractus, quomodo decidantur.
66 *Iudex sententia exprimere debet, quòd similitudinem talis legis absoluit, vel condemnat.*
67 *Statuta an sicut ius commune interpretationem recipiant.*
68 *Statutum licèt fauorabile non continens aliquid contra ius commune per argumentum a simili ad casum nouum extendi non debet.*
69 *Statutum si aliquam formam dat, omne quod secundùm illam formam non est, extra statuti dispositionem ponere videtur.*
70 *Leges interpretari ad iudices non pertinet, sed eas exequi.*
Statuto interpretari iurisconsultorum more non licet.
71 *Statuta restringuntur, & ampliantur ſcdm statuentium mentẽ, et alia iura.*
72 *Casus nouus emergens an decidi debeat a ratione vel similitudine iuris cõmunis, an verò statutorum vel consuetudinũ loci, vbi causa discutitur.*
73 *Lex generalis posterior contraria legi anteriori non tollit ea qua statutum vel consuetudinem essent confirmata.*
74 *Statutum si disponit de aliquo casu nouo de contractu ficti, socidæ, vel liuelli, si occurrat casus nouus illi subiectus, quomodo decidi debeat.*
75 *Canonicus regularis an in feudo succedat stante consuetudine quòd monachus in feudo non succedat.*
76 *Casus nouus occurrens quando statutum est contra regulas iuris communis si abrogat legem communem, quomodo diffiniri debeat.*
77 *Casus nouus occurrens si ex mente statuti diffinitus est, licet non verbis, quando ex ratione statuti diffiniri debeat.*
78 *Casus nouiter emergens quando non est proximus, nec consequens casui in statuto comprehenso quomodo diffiniri debeat, & nu. seq.*
80 *Aequitas scripta ex vna parte præfertur rigori scripto ex alia.*
Aequitas vbi deficit, per legem seruatur.
81 *Contractus liuellarius qui dicitur nouus, quomodo diffiniatur.*
82 *Affictualis si per biennium cessat, an expelli possit.*
83 *Statutum si in totum legem communem abrogat, tunc a lege abrogata similitudo sumenda non est.*
84 *Lex, vel statutum quando extenditur ad casum non expressum per interpretationẽ, an cũ omnibus suis qualitatibus extẽdatur. & infra nu. 88.*
85 *Debitor si vigore statuti carcerari poterit, an eodem modo pro debito patris carcerari possit.*
86 *Contumax si pro confesso habeatur, debet intelligi quò ad attentata.*
Protestans se nolle vti instrumento in se producto videtur fateri instrumentum illud esse falsum.
87 *Statutum, quòd bannitus pro confesso habeatur, debet intelligi quò ad ea, quæ in banno intentata sunt.*
88 *Probatio vera, & non ficta coram vno iudice facta coram alio fidem facit.*
Confessio defuncti ficta hæredi non nocet.
89 *Priuilegia vni ecclesiæ concessa, si alteri ecclesiæ concedantur, de præteritis, & non de futuris intelligi debent.*
90 *Lex pęnalis si extendatur per interpretationem ad casum verbis non expressum, an cum pœna intelligatur extensa.*
91 *Hæres non construens ecclesiam, prout testator iussit; quia episcopus noluit ei licentiam dare, an in pœnam a testatore impositam incidat.*
92 *Mater quando in pęnam non incidat ob non petitum tutorem.*
93 *Sententia lata contra ordinem in lege expressum nulla, secus si ordo de interpretatione esset.*
94 *Pęna quando ad casum non expreßum extendatur.*
95 *Statutum, quòd statuta intelligantur simpliciter ad literam, prout iacent, nec aliquam recipiant interpretationem, an aliquam interpretationem recipiant. & infra nu. 98. 99. & 100.*
96 *Lex quatuor modis interpretari potest.*
97 *Statutum, quod dans venenum in potu moriatur, an in medico infirmum bono veneno curante locum habeat.*
Venenum bonum & malum inuenitur.
98 *Statutum vnum secundùm aliud interpretatur.*
101 *Statutum interpretationem recipit, per quam nil inhonestum, nil irrationabile, nil contrarium oriatur.*
102 *Statuta an accipiant aliquam subauditionem, statuto vetante subaudiri posse.*
Statuta multipliciter subaudiri, & suppleri possunt.
103 *Statuta quædam per præcedentia, vel sequentia subaudiri possunt.*
104 *Iudex malam opinionem sequens sindicari potest.*
Ab opinione antiquorum, & maiorum recedendum non est.
105 *Opiniones doctorum quando variæ sunt, illa est eligenda, quæ de consuetudine rationabili comprobatur.*
106 *Opinio illa tenenda est, quæ altero iure comprobatur, vbi de consuetudine non constat.*
107 *Opinio illa eligenda est, quæ efficacibus rationibus comprobatur, etiam si plures in contrarium sentiant, vbi de consuetudine, vel altero iure non constat.*
Glo. allegari non debet, quandiu tex. inuenitur.
108 *Ratio melior quæ dicatur.*
109 *Ratio illa efficacior habetur, quæ est secundùm ius naturale.*
110 *Opinio illa eligenda est, quæ est tutior, vbi de euidentioribus rationibus constat.*
111 *Opinio illa eligenda est, quæ fauarabilis, & ob quam res valet, & non perit.*
112 *Opinio illa tenenda est, per quam libellus, vel testamentum, vel matrimonium sustentatur.*
113 *Opinio illa est tenenda, quæ a prudentioribus est approbata, licet plures contrarium sentiant.*
114 *Glo. auctoritas alias antecellit, a qua in causis magnis recedendum nõ est.*
Azo vas electionis & legum fons fuit.
115 *In quæstionibus ciuilibus legistis, & in canonibus canonistis in dubio recedendum non est.*
116 *Senioribus in dubio credendum est.*
117 *Consuetudo antiquior seruanda est.*
118 *Opinio illa est tenenda, quæ a pluribus comprobatur.*
Opiniones variæ vbi sunt inter doctores, res dicitur dubia & difficilis.
119 *Opinionum variarum doctorum alteram eligens a dolo, & culpa excusatur.*
120 *Sententia lata secundum vnam opinionem rationabilem non retractatur, licèt illa opinio per superuenientem legem reprobetur.*

Vltima pars.

1 EXtrema nunc pars perficienda superest, † scilicet quando in controuersia vertitur casus, qui lege comprehensus esse non dicitur, tamen per similitudinem alterius legis diffiniri posse videtur, vt l. non possunt, cum. l. sequenti. & l. nam & posteriores. in fi. ff. eod. vide optimum textum in l. quia actionum. ff. de præscrip. verb. & in l. quæsitum scio. ff. de testi. & l. j. ff. de bon. possess. ex testa. mili. & l. j. quibus bon. possess. non competit. Ad cuius euidentiam præmitto multipliciter cõ- 2 tingere aliquem casum lege expressè non contineri. † Primo, quando aliquis casus præter naturam, aut naturæ consuetudinem contingit, puta, quod mortuus resuscitetur, & de eius testamẽto, vxore, vel hr̃ditate recuperãda disceptet̃, de quo in l. 3. & in l. seq. ff. de legi. & l. nã ea. ff. de regu. iur. & c. fraternitatis. extra de frig. & malefi. & hoc casu recurrẽdũ ẽ ad principẽ, vt definiat̃. l. si de nouo. & l. humanũ. C. de legi. õ ãt iudex ꝓprio ausu determinare dẽt, argu. d. l. nã ea. ff. de regu. iur. ibi, temere &c. nisi forte

copia principis haberi nō posset, vel minus cōmodè, puta, quia expẽsę superascenderent summã quęstionis, tunc recurri posset ad similitudinē & rationē aliarū rerū: puta, ad similitudinem l. si duo. ff. de capt. & postlim. reuers. Si de casu prędicto resuscitati disceptaret, vt notat in l. nã ad ea. ff. eo. vbi de quęstione Lazari resuscitati repetētis vxorem & hereditatē disputatur. 3 † Itē pone exēplū, si pupilla, cui est facta substitutio pupillaris, habuit filiū intra tempora pubertatis, vt aliqñ accidit, s'm Bar. in l. in pupillari in fi. ff. de vulg. & pupil. an finiet pupillaris substitutio? & respōdet quòd sic, a similitudine eius, qui posthumū pręterijt. l. ex facto. in prin. ff. de vulg. & pup. Ita determinat Bar. in d. l. in pupillari. 4 † Secundò, quādo casus non est cōtra naturam, nec naturę cōsuetudinē, tñ vel propter effrenatam cupiditatē, quę quotidie noua litigia generat, vt in principio decretaliū, vel propter naturę humanę cōditionē, quę multas & nouas formas edere properauit, vt l. ij. C. de vet. iur. enu. §. sed qa diuinę. & in auctē. quib. mo. naturales. effi. fil. legi. §. si quis verò omittit. & ideo dicitur, quòd nouis morbis noua conuenit antidota preparari. c. cętera. de iuramēto calūnię, & quę de nouo emergunt, nouo indigent auxilio. l. j. de vent. inspi. in prin. l. de ętate. §. ex causa. de inter. act. c. insinuante. de offic. delega. de nouo. enim. sic adeo quod lege cōprehēsus esse nō cōstat, tūc idē dicēdū est, quod in 5 superiori casu d. l. de nouo. & d. l. humanum. † Tertiò quando casus licèt sepissime cōtingat, tamē eius subiecta materia adeò est multiplex & varia, vt magis intelligi, quàm certa doctrina tradi possit, tunc religioni ius dicētis definiēdū relinquit, vt. l. mora. ff. de vsur. l. iij. §. tu. magis. ff. de test. l. pen. §. sunt qdam. ff. de var. & extraord. cog. l. quod dicimus. ff. de solu. l. j. ff. de iur. delib. l. naturalis. §. fi. ff. de prescri. verb. l. hodie. ff. de pę. l. quid ergo §. pęna grauior. ff. de his qui not. infam. cum similibus. & ita potest intel-6 ligi lex, nō possunt. ff. de legib. ibi, articuli sigillatìm. † Quartò, qñ aliquis casus in lege omittitur, eo quia ex mente legis p ea quæ expressa sunt facile cōprehēdi potest, in c. nã ɔcupiscentiã. extra de cōst. l. veteres. ff. de iti. actuq; pri. & l. j. ff. quod met. cau. l. non dubium. C. de legi. & de his supra in prima parte plenius tractatū 7 est. † Quintò, qñ aliquis casus in lege exprehēsè cōphēsus est, postea accidit alius casus nō cōprehensus, puta, propter imbecillitatē humani ingenij, argu. l. ij. §. si quid atū, ibi, oīum habere memoriam, &. §. sed quia diuinæ. C. de vete. iur. enu. qui ne qdē est cū eo qui lege cōprehēdit, nec ab eo omnino diuersus, ita ꝙ p simili tudinē expresè definiri posse videt, vt l. nō possunt. & l. neque leges, & nã & posteriores. ff. eo de quo nobis nunc dicēdū incumbit. Et qa leges iubent casum talē nouiter superueniētē decidi 8 oportere p similitudinē casuum in legibus cōprehēsorū. † Sciēdum est, quòd verbum, similitudo, tripliciter accipitur. Vno mō pro identitate, & sic impropriè, vt cap. inter corporalia. extra de transf. præla. ibi, similitudinem, vel potius identitatem. & l. qui liberis. in prin. ff. de vulga. & pupil. Secundo modo accipitur pro paritate, vt. l. veteres. C. de contrah. & commit. stipu. l. nemo. & ibi not. ff. de duo. reis. l. sed & milites. §. qui numero. ff. de excu. tuto. Tertio modo accipitur propriè, scilicet pro conuenientia accidentium ad diuersas species, vt. d. c. inter corporalia. in princ. l. illud. ff. ad legem aquiliam. l. in tantum. ff. de ser. co. l. his solis. C. de reu. don. Sed hæc melius dicta sunt in Topicis meis, & habe-9 tur quinto Metaph. † Item prænotandum est, ꝙ duo casus inuicem tripliciter contingunt esse similes. Primò per coniunctionem scilicet quando duo casus, licèt numero diuersi esse videātur, tamen adeo sunt inuicem coniuncti, vt idem casus esse dicatur ex mente legis, ex quo fit, vt diuerso iure terminari non possint, argumento optimo. c. quanto. extra de iudi. l. eum qui ædes. ff. de vsuc. c. cum in tua. extra de deci. c. per venerabilem. §. j. extra 10 de electio. l. j. C. de diuer. rescrip. l. i. C. si vnus ex pluribus. † Ad hoc facit, quòd res dicuntur esse eædem, licet quantitate vel accidenti qualitate differant. l. & an eandem. §. i. ff. de excep. rei iud. l. seruitutes. §. si sublatum. ff. de serui. vrb. præd. l. sacrilegii. §. fi. ff. ad legem iuliam pecu. l. cum proponebatur. ff. de iudic. & d. c. inter corporalia. de transf. præla. & expresè ꝓbatur in l. fi. ff. de fun. instru. Bald. in l. de quibus. ff. de legibus. & Cin. in lege iura non 11 in singulas. ff. de legib. dixit, † quòd quando plures res particulares continentur sub eadem ratione in specie, tunc est argumentum de genere ad speciem, de quo supra in prima parte: sin verò sunt sub alia rōne differētes, specie tñ simili, tunc est extensio de casu comprehēso ad non cōprehēsum. Paulus in ɔtrario. xxxiii. quo casu licet vnus casus verbis legis non sit expressus, tñ sit cōiūctus, dr ex mēte legis esse cōprehēsus. l. nō dubiū. C. de legi. l. veteres. ff. de iti. actuq; pri. & d. l. fi. & c. trāslationē. & c. nã cōcupiscētiã. extra de cōsti. l. de quibus. ff. de legib. & ibi proximū & consequēs, veluti si lex ꝓhibeat succedere filiã extāte filio, vr̄ prohibere & filios filiæ, & infinita poni possent exēpla, quæ inquirēti facile se offerunt, de quibus. s. dictum est in prima parte princi-12 pali. † Secundo modo duo casus dicuntur esse pares, quandò sunt diuersi prima re vel modo, nec re ipsa coniuncti, tamen eūdem effectum, causam siue potentiam habere constat. l. Gallus. §. & quid si tantum. de libe. & posth. l. non solùm. §. qui primipilum. ff. de excu. tut. l. veteres. C. de contrah. & commit. stipu. l. fin. ff. ad legem falcid. l. si in emptione. §. fin. ff. de contrah. empt. cum similibus, quo casu quid dicendum sit de casu non comprehenso, puta, si lex prohibeat fratrem succedere, an videatur soror, vel mater prohiberi, cum sint eiusdem gradus, statim dicet. Tertio modo, quando sunt duo casus, qui sunt & re & ratione disiuncti, tamen quandam conuenientiam accidenter ha-13 bent ad diuersas res. † Similitudo verò propriè est comparatio plurium casuum ad diuersas res, vel vt alterum ad alterum, vel vt alterum in altero, secundum Aristo. ii. Topicorum. Alterum ad alterum, sicut se habet seruus ad dominum, ita se habet filius ad patrem, & libertus ad patronum, vt instit. de leg. pat. tut. & de fidu. tut. & monachus ad abbatem. l. in tantum ff. de ser. corrup. l. cum patronus. de operis liber. & sicut se habet sponsus ad sponsam, ita se habet prælatus ad ecclesiam c. inter corporalia. extra de transla. præla. & sicut se habet cælestis miles ad cælestē militiam, ita se habere debet terrenus miles ad terrenam militiam, vt notatur in l. i. C. de iur. & fact. igno. Alterum in altero, sicut est par priuilegium hypothecę, in dote, ecclesia, & fisco, ita debet esse par priuilegium prescriptionis, restitutionis, vel similium, vt l. inter diuinã. & auctē. quas actiones. C. de sac. san. eccl. qđ no. Item si non sit similitudo accidentium; quia pallor auri 14 differt a pallore aurichalci. † Multipliciter autē contingit fallacia argumenti a simili. Primò, cum ex accidenti iudicare volūt de substantia; quoniam non est bona consequentia vt ex pallore iudicabis aurum esse aurichalcum. item, si similitudo fiat in his in quibus non est simile. Item, si ex similitudine vnius accidentis velis inferre esse simile in alio & in omnibus. Item, si sint similes per accidens non ex natura rei, vt minor decem & septem annis non potest postulare, & minor decem & septem nō potest petere veniam ętatis. itē, vt mulier & rusticus in ignorātia. Item, simile dicimus id, qđ est idem, vel parificatum. item, cū lex considerat modum non effectum. item fallacia est, cum non sit in eodem genere, vel si est simile in genere, ius referre in specie, vel si sit in similitudine metaphorica equiuocè, dicendum est ergo primò, ꝙ casus emergens de nouo debet decidi a pari, vel a maiori. Secundò, quando a simili. Tertiò, ponā plures quęstiones vniuersales ad totam materiam. Et prima erit, an statuta recipiant interpretationem potius a iure cōmuni, an ab alio statuto. Secunda, an extensio legis fiat cum omnibus qualitatibus suis. Tertia, qualiter debet intelligi statutum non recipiat interpretationem. Vltima, quando est diuersitas opinionum inter do-15 ctores, quę sit eligenda. † Quando ergo queritur, an casus emergens de nouo possit definiri a pari casus expressi in l. non facile expediri poterit, nisi in membra & partes diuidatur. Prima, quādo dispositum a. l. est secundum rationem naturalem & vtilitatem cōmunem. Secunda, quādo caret ratione naturali & vtilitate cōmuni. Tertia, quādo est pręter regulas iuris, cōmunis, idest, nec in totum seruit iuri naturali, nec ab eo in totū recedit. Quarta, quando est contra regulas iuris cōmunis. Quinta quando di-16 sponit de casu odioso. † Circa primam conclusionem, quando lex est secundum ęquitatem, siue rationem naturalem, & vtilitatem cōmunem, puto ꝙ extendatur ad alium casum sibi parem subsistentem eadem ratione. l. fi. C. ad legem falcid. in fi. l. diuortio. §. interdum. ff. sol. matr. d. c. inter corporalia. §. cum autē. extra de transla. pręla. l. fi. C. de constit. pec. ibi, ęquitatis ratio diuersas species actionis excludere nullo modo debet. Vnde bene dixit gl. in l. si constante. ff. sol. matr. quę extendit illam legem loquentem de marito ad socerum, quia iniquum est, quem iure suo sine facto proprio priuari, vt in regula, id quòd nostrum &c. & gl. in l. i. C. de his qui ante aper. tab. dicens, ꝙ lex illa, quę loquitur, hęreditatem ex testamento delatam etiam non aditam trāsmitti, extendatur etiam ad casum, duo hęreditas est delata ab intestato; quia talibus hereditas iure quasi etiam naturali debetur, vt ibi notatur, & l. fi. C. de codicil. & l. ratio. ff. de bo. dam. ad hoc optimè facit. l. hoc modo. ff. de condit. & demonst. ibi, legem vtilem reipub. datam adiuuandam interpretatione. & l. i. C. de in-17 terd. nam vicino nocere contra naturalem ęquitatem est. † Itē facit optimè. l. scire oportet. §. sufficit. ff. de excus. tut. & l. cum rō. ff. de bo. dam. & l. in summa. §. idem Varrus. ff. de aqua plu. arc. & l. ꝙ si. Ephesi. ff. quòd cer. lo. vbi dicitur, ꝙ naturalis ratio & ęquitas auctoritatem legis habet, ergo multo magis poterit legem extendere ad casum parem subsistentem eadem ratione, & maximè vbi proceditur de bono & ęquo. l. si seruum. §. sequitur. ff. de verb. obliga. vbi dicitur, ꝙ multi propter subtilitatem iuris p-18 niciosè errauerunt. † Ad hoc etiam congruit tex. & ibi Bald. in §. ad hęc. verb. ęquitas. de pac. iur. fir. & c. cum dilectus. extra de ɔfir. vti. vel inuti. vbi dicitur, quòd extensio legis debet subsistere de ęquitate. l. in his. ff. de cond. & dem. & ideo bene dixit gl. in l. ii. C. vbi in rem actio. quę loquitur de re immobili, tum per gl. & doc. extenditur ad rem mobilem & rem incorporalem; quia eadem est ratio. Accommodari etiam possunt quę dixi s. legem vniuersalem restringi per rationem naturalem, ergo & extendi 19 debet; quia contrariorū eadem est disciplina. † Circa secūdam conclusionem clarum est, ꝙ lex continens iniquitatem, vel aliquid contra ius diuinum, naturale, non deberet extendi. l. quòd

verò ʒ. & l. quod enim non ratione. ff. de legibus. Non enim a pari ratione iniquitatis fienda est extensio; quia mala restringēda sunt amplianda & multiplicanda, vt in c. odia. extra de regu. 20 iu. † Ex quo decidi potest illa quæstio. Si statuto cauetur, ꝙ liceat vindictam facere in eum, qui offendit, non licebit ei amicos cōgregare, vel alteri mandare, quod offendat: quia contra rationē est. l. non est singulis. ff. de regu. iur. & l. vnica. C. ne quis sibi, ꝙ no. 21 ad limitationem gl. in l. cum fundum. ff. de vi & vi arma. † Circa tertiam conclusionem, quando a l. aliquid disponitur, ꝙ nec totum seruit iuri naturali, nec in totum recedit ab ipso, vt l. ius ciuile. ff. de iusti. & iur. tunc similiter extensio debet fieri ad casum sibi parē in ratione. l. fi. C. ad legem falcid. l. illud. ff. ad legem Aquiliam. l. ideo. in fi. ff. de legibus ibi, semper quasi legibus hoc inesse creditur, & l. Gallus. §. & quid si tñ. ff. de libe. & posth. l. non solum. §. qui primipilum. ff. de exc. tu. l. veteres. C. de cōtra. & com. stip. l. si furiosi. C. de secund. nupt. l. fi. §. fi. ff. mand. l. ex facto. ff. de neg. gest. l. fi. C. de indic. vidu. tol. qui text. est melior omnibus secundùm Bal. & infinita exempla, quæ vltro se offerunt inquiren-22 tibus, † & ita etiam bene dixit gl. in auctẽ. præterea. C. vnde vir & vxor, & dixit, ꝙ illa auctẽ. loquens ꝙ vxor non succedat in dominio extantibus filiis viri, intelligetur idem disponere extātibus ascendentibus viri, cum sint paris rationis. l. nam & si parētibus. ff. de inof. test. Ad hoc facit. l. 2. §. cumq;. C. de vet. iur. enuc. dicens, quòd intentio Imperatoris est, vt non relinquatur aliqs casus indecisus; quia si expresè comprehensus nō est, debet decidi a simili comprehenso in lege. l. j. C. de inoff. do. l. fi. C. de inoff. 23 do. † Circa quartam conclusionem, quando a lege disponitur aliquid, quod sit contra regulas iuris ciuilis, vel legis antiquæ: & hoc fit dupliciter, aut enim abrogat in toto, aut derogat in parte: & prima est sine dubio vera. l. j. C. de latin. libe. tol. in princ. In secunda similiter puto non esse extendendam ad parem casum vt corrigatur regula iuris, quia non multiplicandum est inconueniens. l. legem. C. de legit. tut. sed debet committi in dispositio-24 ne expressa iuris cōis, † nã casus a pari ratione comprehensus, dicitur tacitè esse comprehēsus, vt dicit tex. in l. his solis. in fi. C. de reuocan. dona. At expressum excludit tacitum. l. continuus. §. j. ff. de verbo. oblig. cum similibus. ergo & c. l. si verò. §. de viro. & l. si cum dotem. in prin. ff. solu. matri. l. fi. C. de inter. mat. l. quod iure. l. 2. & l. Iulia. §. hoc capite. ff. ad legem Iuliã de adu. l. apud antiquos. C. de fur. l. 2. C. de patri. qui fil. distrax. l. pen. C. qui testam. fac. poss. ibi, lex antiqua seruetur. Ad hoc faciunt leges dicentes, legis correctionem esse euitandam. l. præcipimus. C. de appell. l. si quando. in prin. C. de inoffi. testam. l. j. in prin. C. de caduc. tollen. ibi, naturali ratione subnixum intactum &c. vnde dicunt docto. in l. hac consultissima. §. ex imperfecto. C. de testa. dum lo-25 quitur in filijs, nō extendi, dum pater instituitur; † quia licèt nepos teneat locum filii, quando succedit cum patruo, non tamē auus succedit in locum patris, cum succedit cum matre, in auth. 26 de hære. ab intest. vni. §. si autem plurimum. † Hinc sequitur, ꝙ leges procedentes super præsumptione, vel fictione iuris, non sunt extendendæ, vt in c. iuuenis. cap. is qui fidem. extra de spons. Ex quo infertur, si statuto cauetur, quòd filius excludat matrem in hæreditate patris ipsius filii, quòd tamen non excludat sororem, licèt sint paris gradus, etiam si expressa esset ratio in statuto 27 scilicet propter conseruandam agnationem &c. † Ex hoc etiam inferri potest quæstio. Statuto cauetur, quòd minor 20. annis nō possit testari, an pater poterit ei testamētum facere, scilicet substituere pupillariter? de qua. q. no. Bart. in l. moribus. ff. de vulg. & pup. in l. ex facto. eo. ti. vide quæ notantur infra, an statutum corrigens extendatur cum suis qualitatibus. item, inferri potest, ꝙ filius non potest substituere patri furioso, an pater possit filio fu-28 rioso? no. Barto. in d. l. ex facto. † Sed hæc regula fallit in pluribus casibus. Primò, vbi lex antiqua esset contra æquitatem, lex verò noua esset secundum æquitatem: tunc lex noua esset extendenda per eandem rationem ad casum sibi parem contra casum in l. veteri comprehensum, vt est casus pulcherrimus in l. maximū vitiū. C. de lib. pręt. §. sancimus. ibi, nō solū & c. & facit. l. fi. in prin. de indic. vid. tol. l. j. C. de lati. li. to. in prin. ibi, ipsa rei origine sublata, & tex. opti. in l. fi. in fi. C. de test. Hoc est quod dicitur, vnamquanq; rē facile reuerti ad naturam suam. Instit. de re. diui. §. ser-29 uos. l. si vnus. §. 2. ff. de pact. † Secundò fallit, vbi si non fieret extensio contra regulas iuris ciuilis, sequeretur aliquid, quòd esset contra naturalem æquitatem; vt est tex. opti. in l. si quis seruo. C. de furt. in fi. l. ita vulneratus. ff. ad legem Aquiliam. instit. vi bon. rap. §. sed nedum. l. j. ff. si quis testa. liber esse ius. fue. Ex hoc multi dixerunt, quòd lex ciuilis denegans alimenta filiis spuriis, intelligatur esse correcta per ius canonicum. c. cum haberet. extra de eo, qui dux. quam pollu. in matr. quam per adulte. quod tamen 30 dubito. item. c. sępe. de resti. spolia. quòd extendatur etiam in terris imperij, vt ibi notatur. † Ex quibus inferunt Doctores Canonici, quòd sicut dicitur, leges ciuiles statuentes, malęfidei possessorem rei immobilis esse correctas, per. c. fi. extra de præscrip. & in regula malę fidei possessor. in 6. ita intelligatur etiam eas correctas esse in præscriptione actionū, per eādē rationē. item inferunt, quòd auctentica, sacramenta pub. C. si aduer. vend. quæ loquitur de puberum sacramento, extendatur etiam ad iuramen-31 ta impuberum, tamen doli capacium. † Tertiò, fallit, vbi casus omissus, in quo est eadem ratio immediata, possit comprehēdi sub generalitate verborum, licet larga, vt videtur casus in l. filiū habeo. ad Macedon. l. si furiosi. C. de nupt. nam mentecaptus fu-32 riosus dici potest. l. humanitatis. C. de impub. & aliis substitu. † Ex his infert Bar. quòd si statutum est, quòd habens instrumentum debeat id facere registrari, intelligitur etiam de eo, qui facultatem habet habendi, per l. item veniunt. §. petitã. & l. si possessor. §. redactæ. & ibi Ang. ff. de petit. hær. Vnde inferunt doctores, si statuto caueretur, quod mulier non possit cōtrahere, quòd nec quasi contrahere poterit, puta, adire hæreditatem, vel in iudicio consistere: & ita bene dixit glo. in auctẽ. sacra. puberum. C. si aduer. vend. & Barto. in l. more. C. de acquir. hæred. & doctores in l. potuit. C. de iur. deliber. licèt dubitatio videatur in l. apud Iulianum. §. fi. ff. ex quibus cau. in pos. eatur. & ita etiam bene di-33 xit gloss. in l. j. ff. de tut. & rat. distrah. † Ex quo inferunt doctores, quòd lex loquens in masculino genere extendatur ad fœmininum, vbi est eadem ratio. l. j. ff. de verb. signifi. & ibi per Bartol. & l. quicunq;. C. de ser. fug. & ibi Bal. & lex loquens in singulari numero extēditur ad pluralem, & inst. de leg. agn. tut. §. proximus. & l. j. C. de cond. inser. naturalis ratio magis valet, quam pluralis oratio. l. 4. §. negocia. ff. de neg. gest. l. pretor. § homines. ff. vi bon. rap. l. j. ff. quod fal. tut. aut. cum simil. & hanc theor. tenet Cyn. in l. 2. C. quæ sit longa consuet. facit gl. in cle. j. de elect. & gl. in auct. minores. C. qui pet. tut. & in auctẽ. vt ij qui perhib. obl. §. si verò 34 curatore. † nam singularis numerus trahetur ad pluralem, vbi est eadem ratio. l. si cui lana. de leg. 3. l. si ita. §. i. & ibi plenè de test. tut. & indefinita æquipollet vniuersali. l. si pluribus. de leg. 2. per Bar. facit. l. in vsu. ff. de verb. sig. item, clausula in fine apposita refertur ad omnia præcedentia. l. j. C. de lib. præt. & notatur in l. ta-35 lis scriptura. de leg. j. † Iuxta hanc conclusionem, congruè queri potest, an statutum preferens masculos fœminis in successione, sit contra æquitatem & rationem, an verò contra æquitatem ciuilem? Et videtur quòd sit contra æquitatem naturalem, per. l. maximum vitium. C. de lib præte. contrarium tamen magis dicendum est, esse contra ciuilem æquitatem, non contra naturalem, alias tale statutum esset nullum; quia esset cōntra ius diuinum & præcepta domini, quæ sunt facta in æquitate naturali, quod est falsum: quia in l. Moysi masculus præferebatur fęminę 36 in hæreditate patris, vt scribitur Numeri. 27. c. † Natura etiam fecit digniorem virum, quam fœminam. l. j. ff. de sena. ergo cum bona temporalia sint distribuenda secūdum virtutem, & dignitatem. l. honores. ff. de decur. & in authen. de defen. ciu. in princ. non absurdum est, viros præferri mulieribus in hæreditate vtilē etiam hanc consuetudinem rebus pub. esse cognitum, est ergo obseruanda. 4. dist. c. erit autem lex. item cum liceat pacisci cum iuramento inter virum & mulierem, quod hæreditas obtingat filio non filiæ, vt in c. quamuis. de pact. in 6. ergo patet non esse 37 contra naturalem æquitatem † quia iuramentum contra naturalem æquitatem præstitum, non est obligatoriū. c. non est obligatorium. de re. iur. in 6. & ibi notatur in c. cum contingat. de iureiu. cum similibus & videtur esse tex. in c. si pater. de testa. vbi ta-38 lis consuetudo non reprobatur. † Quartò fallit, quando lex tractat de speciali fauore, licet contra vel præter regulam iuris cōmunis, tamen extenditur ad alium casum, vbi subest eadem ratio. l. ob æs. C. de præd. mino. l. illud. & ibi Bal. & l. fi. in vers. captiuorum. C. de sacrosan. eccl. vnde dicimus, quòd priuilegium cōcessum vxori extendit ad spon. l. si spons. ff. de iure dot. l. assiduis. in fi. C. qui pot. in pign. habe. l. nisi. C. de bon. ma. & l. 2. ff. de priuile. cred. c. quemadmodum. extra de iureiur. & priuilegium concessum domino extenditur ad familiares, in auctē. habita. C. ne fil. pro patre. l. j. C. de vxor. milit. & ff. de fund. instru. l. quęsitum. §. si instructum. l. administratio. ff. de administ. tut. l. inter eos. §. fin. ff. ex quibus. cau. maio. l. vxori. ff. de auro & argen. leg. facit. l. fi. ff. 39 de consti. prin. † Ad hoc faciunt gl. & doctores in l. fin. C. in quibus cau. restit. non est necessa. vbi illud priuilegium concessum pupillis extenditur ad mentecaptos & prodigos, vt in l. 2. C. de 40 cura. furi. † Sed hoc fallit, vbi illa extensio porrigeretur in præiudicium tertiæ personæ, maximè priuilegiatæ; quia pietatem priuilegio extensionis non potitur. l. assiduis. C. qui pot. in pign. habe. in auctẽn. de san. episc. §. sed hac præsente l. 2. §. meritò. & §. si-41 quis prin. ff. ne quid in loc. † Sed prænotandum esset, an priuilegium concederetur certæ causæ habito respectu ad naturam ipsius rei, iam habito respectu ad naturam sui generis: & primo casu non extenditur: secundo extenditur. verbi gratia, pater teneretur filiam spuriam de iure canonico alere. c. cum haberet. extra de eo qui duxit in matri. quam pol. per adul. an teneatur dotare? Et Bar. in l. genero. de his q. vt indi. dicit, ꝙ sic arguit a pari, ꝙ tñ nō est verū: qa habitus est respectus ad naturā alimētorū, sine qbus viuere nō pōt, nō sic in dote, arg. l. q. s. qs. C. ad legē Iuliā maiest. vbi lex facit drīā inter publicatione dotis & alimētorū. itē, nã & aliqñ pr̄ tenet ꝓstare alimenta naturali, auct. licet. C. de nat. libe. & tñ nō tenet dotare. l. vxorē. §. pater. de le. 3. vel e ɔ̄rio, pater aliqñ tenet dotē dare & legitimã, puta, filię diuiti, tñ nō tenetur.

netur alere.l.si quis à lib.§.si filius.ff.de li.agn.iūcta.l.fi.C.de dot. promiss.† 42 Vbi autē non consideratur natura ipsius rei, sed sui generis. verbi gratia, si legatum factum sit ad piam cām incertę quantitatis: tunc quia regula est, q in re dubia fauendū sit dotibus & alimentis, vna lex loquens in dote extēdit ad alimēta & libertatē.l.cū post.§.gñr.ff.de iur.dot.l.si cui.ff.de ann leg.faciūt notata p Bar.in l.proximè.ff.de his q in test.del. & p Bar.in l.cū de in rē ver.circa principiū.ff.de vsur.cū similibus. ita intelligenda est gl.insti.de acti.§.pęnales, sup verbo, in eū.in dubio aūt tutius est seruire verbis.l.j.§.is q nauē.ff.de exercito. ad hoc vide omnino,q notat Inno.in c.qa pleriq;.in fine.extra de īmun.ecc. 43 †Circa quintā cōclusionē,qñ lex ꝯtinet odiū:dr aūt lex ꝯtinere odiū,vbi ꝯ dolū, vel delictū ꝓuidet,& quāq lex esse p se fauorabilis,qa vtilitati cōi prouidet.l.nā ita.ff.ad legem Aql.& l.bonę fidei.ff.deposi. tñ si pęnalis ē dr odiosa quo ad pęnā, vt ē tex. in auc.de non alie.§.qa verò Leonis.& notatur in l.venia. C.de in ius vocan. & inspicitur principale propositum legis, non q per consequētiam obuenit:nā quia senatuscon. Maced. principaliter voluit prouidere contra eos, qui inuitabant filios ad parricidium, est odiosum, licèt in consequentiam obueniat in fauorē patrium:at senatuscōsultum Velleianum;quia principaliter voluit subuenire fragilitati mulierum,dr fauorabile,licèt per consequentiam possit alteri nocere: ita dixit tex. & ibi notatur in l. 44 qui exceptionem.ff.de condi.indeb.† Scire quoque oportet,quēadmodum quis contingit tripliciter legem offendere, ita tripliciter lex contra delinquentes prouidet.Primò, quando quis cōmittit contra naturalem ęquitatem puta furari.l.j.ff.de furt. vel alteri insidiari.l.vt vim.ff.de iusti.& iure: & tunc tex contra tale delictum prouidens in vno casu, extenditur ad casum parē subsistentem eadem ratione. vñ lex puniens facientem tale delictū extenditur ad prestantem opem,& ad mandantē.l.si quis nō dicam rapere.C.de epi.& cler.l.hęc verba.ff.de adul.tex.notus in l. si seruo.in fi.C.de fur.l.ita vulneratus.ff.ad legem Aquiliam.l.bona fides.ff.dep.l.si quis id quòd.ff.de iurisd.om.iud.& tex.in l.sciēdum.ff.de parricidijs.& ibi no.gl.in l.si quis in tantam. C.vñ.vi.q 45 extendit legem illam ad rem incorporalem. † Notandum etiā est,quòd dixit Inno.in c.j.extra de offi. delega.in gl.super.verbo pęna.& refert Bar.in l.is qui opem.ff.de furt.q aliquis potest cōsentire delinquenti quadrupliciter.Primò,negligendo prohibere,vel punire delinquentem,& iste minus peccat, q agens.Secūdò,consulendo, & similiter minus peccat quam agens, grauius tñ quam negligere. Tertiò cooperando, & tunc ęqualiter puniredebet,nisi diuersa qualitas personarum subsistat.l.qui seruo.§. placuit.ff.de furt.Quartò,pręstando auctoritatem,vel mandando,vel defendendo delinquentem,& grauius punitur,quā agēs, nam mandans potius dr principalis persona,q accessoria.l.si qs id q §.fi.ff.de iurisd.om.iudi.l.vtrum. ff.de parricidijs. qui tex.est optimus.Ex quo sequitur,si lex non extenderetur ad parem casum,esset iniustitię naturali locus; quia delinquentibus tuta via fieret, quo leges totis viribus auferre nituntur. l.i.ff.si quis test. lib.esse ius.fue.insti.vi bon.rapt.§.sed nedum.& d.l.ita vulnerat⁹. & d.l.si quis seruo.in fin.faciunt, q.s.dixi in prima parte rationē 46 naturalem extendere & restringere legem.† Vnde inferunt doctores, si statuto imponitur pęna manus dextrę dictanti falsum instrumentum,quòd fabricans instrumentum falsum,licèt non habeat manum dexteram, tamē ne delictum eius remaneat impunitum,debet eius amputari sinistra:nam qñq; ex causa locus ē cōmutationi pęnę statutarię, vt per gl.in ver.exilij. & ibi Bal. C. 47 vt intra certū tps criminalis qō terminetur † quę omnia intellige,vbi infertur pœna iure ordinario, secus si extraordinario,puta,ipso iure;quia tunc talis lex non extenderetur. c.j.ne cle.mo. li.vj.& c.statu.de elec.lib.vj.item intellige vbi delictum cōmittitur regulari modo,secus si irregulari. not. Bar. in l. si quis seruo. ff.de furt.quod pręstans opem seruo fugienti,non tenetur de pęna furti,quia ē furtū regulare. † & hęc inferri posset ad qōnē no 48 tabilem,an liceat pri conuocare adiutores,vel alteri mandare,vt repertum in adulterio cum filia occidat, nam cum hoc sit cōtra regulam iuris comunis.l.non est singulis. ff. de reg. iu. & l.vnica. C.ne quis in cau.prop.item quia habitus est respectus ad certum genus personarū,vt dixit gl.insti.de acti.§.pęnales.in ver.in eo vt dicat nō licere.facit l.seruus hrdi.ff.de sta.li.ibi,personę dūtaxat. &,vt oīa dubia circa hanc qōnē tollā,distingue. Aliqñ licèt mihi alium offendere de iure naturali,puta,defendendo & recuperando,& tunc q mihi licèt,per alios ēt licèt facere. ita intelligit text. & glo.in l.cum fundum.ff.de vi & vi arm. & l.si quis in graui.§.j.ff ad Sill. aliqñ est contra naturalem rationem se defendere vel alterum offendere,& tunc sine dubio non licèt, quamuis in propria persona lex posset tolerare dissimulando : aliqñ licèt alium offendere ex ratione ciuili, vt l. Gracchus. C. de adult.& tunc non est recedendum à persona expressa, per. s. allegata. 49 † Tertio modo quis delinquit, qñ legem ciuilem tñ offendit, puta, q nemo vadat de nocte sub certa pęna, vel non extrahat bladum extra territorium,vel q nemo contrahat cum minore vel filiofamilias,vel muliere sub certa pęna,& similia,quę nisi.l. prohiberentur,naturali iure dicerentur esse licita; tunc tale statutū non est porrigēdū ad casum parē nō cōprehēsū verbis legis, arg.gl.Inst.de acti.§.itē mixta.&.§.pęnales.in verb.in eum.nam qñ cę leges nō vi rōnis,sed voluntate tñ supioris nos obligant, 50 nō videtur offēdi,nisi in eo, in quo verbis expresse sunt.† Hinc Bal.in l.oēs populi.in viij.col.ff.de iust.& iur.dicit, statutum prohibens extrahi frumētū,non intelligi de leguminibus,& statutū duplās penā percutienti cū massa ferri,non habet locū in percutiente cum capite securis ęque graui, de quo in p Bal.ibidem in ix.col. quia in dubio non psumit voluisse,nisi id, q verbis expssit, quo casu sufficit verba tñ adimplere. Vñ dicimus, q voluntas testatoris sine ratione,tñ de facto obseruari sufficiat,& iuxta eorum verborum corticem,licèt non secundum intellectū.l.si mulier. ff.de cond.inst.l.medicus.ff.de pd.& demon.multo ergo minus fiet extensio in talem l.cū, scilicet vbi lex penalis esset contra rationem naturalem l.q verò contra.& l.q nō rōne.ff.de legib.& 51 dixi.s.in j.parte principali in fine.† Item q.s.dictum est,lege puniente principalē delinquentem,extendi ad mandantem,vel ad prestantem opem intellige,vbi poneretur pęna rationabilis, secus si irrationabilis,puta, quòd quis puniatur pro delicto alterius,vt l.fin.C.ad legem Iul maie.vel vbi imponeretur enormissima pęna, attenta qualitate delicti, si pro furto rei valentis x. libras, imponatur pęna capitis, tunc non extenditur ad mandantem, vel dantem opem nisi exprimatur, arg.de pęnitent.di. j.c.pęnę & l.respiciendum.ff.de pęnis.& puto esse casum in l. j.ff.de abigeis.iuncta.l.j.ff.de recept cum gl.i.quę est verior, quia magis congruit verbis.& l.j.C.de his qui latro.recep.nam tex.in l.j.ff.de abigeis.dicit, tales delinquentes durissimè esse puniendos nō attenta qualitate facti.sed magis attēta cōsuetudine:postea dr in l. q corū receptatores relegantur extra ꝓuinciā,quia sm alias leges debebant puniri equali pęna tāquam adiutores.l.j. ff.de recep.l.j.C.de his q latro.& idem vr tenuisse Math. Mathe. 52 Doc. Bononiensis in opere suo de Interpretatione.† An autē à maioritate rationis fieri debeat extensio, habes ex supra scriptis; qa si vbi est par rō,fit extēsio,multo magis vbi est maior. Notandum, q argumētū de maioritate rōnis in moribus & legibus valet in coordinatis, vt si filius non succedit, ergo nec nepos, vel frater;quia gradus inuicem antecedunt & subsequuntur,secus in disparatis, vt si pro furto decem librarum suspenditur, ergo multo magis de eo, qui famę alterius detraxerit: qñ furtum & 53 detractio disparata sunt,q nota.† Tñ sciendum est, q ratio maior potest intelligi dupliciter inter duos casus. Primò, vbi casus sunt disparati,nec se hñt inuicem vt superiores & inferiores,nec vt antecedētes vel consequentes, nec vt genus ad speciem, nec vt totum ad partem, & tunc non est fienda extēsio argumento à maioritate rōnis, vbi nō fit à pari, maximè vbi casus essent 54 regulam iuris cōis.Verbi gfa.† Maius delictum est homicidium q adulterium,modo ex forma statuti mitigatur pęna homicidij an intelligatur esse mitigata pęna adulterij,vel abigei: Certè nō quia non sunt sub eo.gne delicti, facit tex.in c.de adulterio.ex resc. Bal.in l.j.C.de interdi.no.in l.illam.C.de coll.& vbi q dixit Bal. in l. de qbus.ff.de legi.& Cyn. in l.iura non in singulis.ff.de legi. 55 † Secundo,vbi se hñt inuicem vt superiores vel inferiores,vel vt antecedentes & consequentes tunc valet argumentum à maiorit. rōnis, vt est tex.& ibi Bar.in l.sed sciendum.ff.de pari & legi tecum.ff.de excep. rei iudi.& qui indignus est inferiore ordine, indignior est superiore.l.iij.ff.de senat.l.cui pacto.ff.de sensus expor.nam suburbium se habet ad ciuitatem, vt accessorium ad principale:& ita debet intelligi illa regula, cui licet, q magis est. vñ etiam si licèt occidere,multo magis offendere.l.iij.§.transfugas.ff.ad legem Corneliā de sicar.vñ et dr, si filius excludit filiā, 56 multo magis excludet nepotē ex eadē.† At.si per statutum patruus excluderet filiam, nō tñ excluderet sororem, vel matrem defunctę,qa sunt diuersi gradus: ita q se non hñt adinuicē vt superiores & inferiores.nisi lex vocaret patruū in loco filij,sm notata per Bar.in l.cum emancipati.§.si duo.de col.bo.& l.j.§.vidēdum.ff.ad Tertul.& ita intelligi debet regula, si vinco vincentē te & c.de qua per Bar.in l.equissimū.ff.ad Tertul. & l.j.§.si filius.ff. 57 de cōtratab.& l.si viua matre.C.de bo.mr.† ad hoc facit, q hñs seruitutem vno tpe,vel loco,vel modo, & vtatur alio modo,q perdit seruitutem constitutam,licet sint pares seruitutes. l.si cōmune.§.j.ff.quęadmodū ser.amit.& l.si cui uia.e.tit. Sed ubi quis latiore via, vel angustiore vsus est,q cōstituta esset,retinet seruitutem. d.l.si cui via.& l.si eo loco §.j.ff.si serui.vend.& l.si prius.ff. de aqua plu. arc.l.si.ff.de fide instr.ex qua doctrina licet intelligere, q duo casus sunt inuicem pares, scilicet qñ se hñt ęqualiter 58 ad suā cām proximā,non qñ ad diuersas.† Tertio principaliter casu, qñ duo casus sunt inuicem similes, scilicet qñ vnus casus ita se habet ad vnam rē,sicut alius ad aliam,de qbus.s.dixi, tūc siqdem casus occurrat nouus nō decisus per legem aliquā,tunc definiendus est a simili alicuius casus decisi per legem; quia intentio imperatoris est,nullum casum indefinitum relinquere,vt C. de vet.iur.enuc.§.quia vero.& l.non pñt.cum.l.sequenti.& l.sed & posteriores.ff.de leg.pro hoc facit Bar.in l.iubemus.C.de emancip.& l.fi.ff.de his qui sunt sui vel alieni iu.dicens,q sicut qs inuitus 59 emācipari, vel adoptari non pōt, ita nec legitimari. † secus si lex

si lex esset noua, q disponeret de aliquo casu ꝯ regulas iuris cōis, vel sit pœnalis: tunc illa lex non est trahenda ad casum nouum sibi similem,sed relinquēdus sub regula iuris cōis,vel regulæ antiquę.Et ideo bene dixit gl.in auct.quas actiones.C.de sacrosan. eccle.dicens.d.auth.non extendi ad ciuitates,& gl.inst. de act.§. item mixtæ. ver.in eum.dicens, priuilegium de quo in d.§.non extendi ad rempub. & alios casus fauorabiles. Item bene reprehenditur gloss.in l.miles. ff.de re iudic.dicens, priuilegium concessum militibus terrenæ militiæ, extendi ad milites ecclesiæ, vt reprehenditur per doctores in l.j.C. de iur. & fac. ign. item malè dixit gloss.in l.cùm proponas. C.de rei vend.in c.inquirendum.extra de priuil.cle.licet multi pp amorem in fauorem ecclesiæ secuti sint dictam gloss.quòd emptum ex pecunia militari efficitur ipsius militis,extendatur ad rem emptam ex re 60 ecclesiæ extensiuè. † Vnde etiam vehementer errant doctores volentes omnia priuilegia ꝯ regulas iuris concessa fisco vel minoribus,vel ecclesiæ,vel libertatibus,extendi ad dotem,vel ad alterum supradictorum,cōtra quos facit.l.ius singulare. ff.de leg. & l.2.C.de leg.& l.j.ff.de consti.prin.l.ex facto.ff.de vulg. & pup. quod intellige,vt supra notaui, quando lex extēditur ad casum 61 positum in quarta conclusione.† Vnde communiter reprehenditur Bar.volens quòd actio ad supplementum legitimę,pręscribatur quinquennio,sicut querela inofficiosi testamenti.l.si quis filiam.& l.pen.C.de inoffi.testa.per argumentum a simili, quod fieri de iure non potest per prædicta,vt ibidem docto omnes re- 62 prehendunt Bart.† Amplius,si esset statutum, quòd procederetur de similibus ad similia,non fieret extensio in exorbitantibus a regula iuris communis per talem similitudinem,quia tale statutum debet intelligi de similitudine in potiori significato, argu l.pen.ff.si ager vecti.vt quando est identitas casuum,vel paritas,de quibus supra dixi, non qñ est similitudo alterius casus ad terum casum,ita videtur etiam tenere Bal.in l.3.C.de legibus.& in l.si quis non dicā rapere. C.de epis.& cler.& in addit.in tit.de disput.& alleg.quando casus occurrentes possent comprehendi sub regula iuris communis,vel legis antiquæ; quia tunc non esset definiendus a similitudine casus comprehensi in lege exorbi 63 tandi,vt supra dixi. † Ad hoc facit; quia generalis clausula non refertur ad expressa.l.doli clausula.& ibi no.ff.de verb.obl.l.sanctio legum.ff.de pę.Bar.in l.prætor ait.§.est.ff.vi bo.rap.& tex.in l.ædiles.§.loquuntur.ff.de ædil.edic.& l.2.ff.loc.vt probatur in l. cum quis in publiciana.ff.de publ.iuncta glo.& hoc etiam probatur per ea,quæ dixi supra in 2.quæstione principali de contrariis legibus,& in prima parte principali in argumento de parificatione,quæ hic repetita esse censeo:& expresse tenuit Bal. in d. ti.de disput.& alleg.j.conclu.Spec.alleg.l.nam & posteriores. ff. 64 de legibus.† Sed hæc regula fallit, vbi duo similia ita per legem essent parificata,vt quod de vno disponeretur, intelligeretur esse dispositum in alio, vt in l.j.de leg.j.& ibi not.& l.si quis seruo. C.de fur.& l.quod vero contra.in gl.ff.de legi.& in auth. sed cū 65 testator.C.ad le.Fal.per Bar.& in l.Marcellus.ff.ad Trebe.† illud notandum est, quòd vbi concurreret aliquis casus vel contractus nouus, dēret decidi a similitudine illius legis, q est sibi similis,vt l.j.§.si quis seruū ff.depos.& l.j.ff.de æsti.acti.l.si olei. C.loc. & ibi no.de contractu ficti,qui est nouus ꝯctus.l.si pascenda. C. de pac.vbi de ꝯctu socidę,qui similiter est contractus nouus, de quo Bal.in rub.C.pro soci. & hanc similitudinem potest facere iudex ex officio proprio nemine petente, vt dixit Bal.in l.j.C.vt quæ desunt aduo.part.tamen si malè interpretatus est, poterit 66 pars appellare,secundum notata per Inno.in c.cum speciali.extra de appel.& l.ab executore.ff.de appel.†& debet iudex in sñia exprimere,q a similitudine talis legis reum condemnauit, vel absoluit.l.si interpretatione.ff.de leg.Ita Pe.de Anch.in c.j.extra de consti.in repetit.item debet denominari a subiecto potiori.l. 2.in fi.ff.loca.& facit ad qōnē de re partim donata, partim vēdita,de qua in l.si quis donat.ff.de ꝯhē.empt.& de re partim vēdi- 67 ta,partim pmutata,de qua in l.Arist.in prin.ff.de don.& ibi Bar. & Pau.de Ca.Vltimo restat qrēdū de quatuor dubijs.† Primò an statuta ita recipiāt interpretationē, sicut ius cōe, & breuiter rñdetur sm Ray.de Foroliuio in suo tractatu de interpretatione, quem refert Pet.de Anch.in d.c.j.extra de consti.in fi. q statuta non ita facile sunt extendenda,vel restringēda, maximè p argumentū a simili,sicut ius cōe,qa intētio impatoris fuit nullū indecisum relinquere,& sic trahunt a simili ad casus nouos non decisos,vt d.l.non pñt.& l.2.C.de vete.iur.enuc.§.quia verò. statuta verò voluerunt casus non decisos relinquere in dispositione iuris cōis,vnde ita restringēda sunt,vt minus lędāt ius cōe,q fie- 68 ri pōt,vt dixi s.in 2.parte de ꝯriis legibus. Ex quo seqr,q in qbus casibus lex noua licet cōis nō extēdit,multo minus statutū. † Itē seqtur,q statutum qq fauorabile, ēt nō cōtinens aliqd quod sit ꝯtra ius cōe,tñ non est extendendū p argumētū a simili ad casum nouū,si pōt decidi per regulas iuris cōis, vt infra plenè dicetur in 2.q.pro quo facit.l.constit.ff.ad municip. & l.qd cōstitu.ff. de re mil.& l.j.ff.si quis test.§.pinde.& tex.in c.p humani.de homi.lib.6.c.j.de statu reg.c.j.de vsur.lib.6.c.si Papa.de priu.lib.6.c. 69 cū dilectus.extra de cōsue.† Nā quoties statutū dat aliquam formam,oē qd nō est sm illā formā statuti,vr extra dispositionē statuti ponere,arg.l.conficiunt.§.fi.de iur.codi.cum simi.& hoc ēt seruatur de consuetudine,tū timore piurij, tum timore syndicatus,tū ēt pp ignorantiam eorū,q cū mentē & rationem non intelligūt,verba vero iuxta corticē facile intelligunt, solent id seq q clarius & facilius vr,vt facit.l.nō oium.ff.de legi.cū l.seq.quos tāq fatuos & rudes Bart.aliqñ reprehēdit in l.j.in fi.ff.si quis test. &c.tū etiā qa habeatur copia eorū q cōdiderunt, arg.l.cum de 70 nouo.& l.humanum.C.de leg † tum ēt vel maximè; qa ad iudices non pertinet leges interpretari, sed magis exequi,vt l.j.ff.ad Turpil.cum supersunt illi,qui statuta condiderunt, ad quos spectat statuta condere; quia ad eos etiam spectat vt plurimum interpretari.l.cum de nouo.de leg.sm distinctionem factam s.in prin.quartæ partis,qd est notandū in practica. Nō enim licet nobis statutum interpretari exēplo Iuriscon.quia ad eos concessa fuerat auctoritas leges ꝯdendi & interpretandi,& l.2. ff.de orig. 71 iur.§.his legibus.† Statuta tñ restringuntur & ampliant sm mētē ipsorum statuentiū & alia iura.l.de quibus. ff.de leg.in princ.ibi, ad proximū & ꝯñs,& plenè dixi in prima & ij.parte. itē ex copulatis,vt s.in 3.parte itē identitate rōnis siue ex paribus, vbi non esset ꝯtra ius cōe,de quo dixi in proximo loco,a simili vero nū- 72 quam.† Scđo quærendum est, an casus nouus emergens debeat potius diffiniri a ratione vel similitudine legis cōis, an verò statutorum,siue consuetudinis loci,vbi causa discutitur, de quo vide q notant in d.l.de quibus.in prin.ff.de leg.& l.j. C.q sit lon.cōsuet.c.fi.extra de consuet.& opti.tex.cum ibi notatis in c.1.de cogn.feu.in prin.& breuiter puto distinguēdo hos casus. Primus, qñ statutū est sm ius cōe. Scđus,qñ disponit de aliquo negocio nouo. Tertius,qñ est ꝯtra ius cōe,scilicet, qñ abrogat vel derogat iuri cōi.primo casu,cū statutū dici posset potius cōfirmatio legis antiquæ,q nouæ legis,vt in tit.de pac.iur.fir.§.ad hæc. vt ēt dixit Bar.in ꝯsuetudine ꝯformi ad legem cōem,vt d.l.de quibus. 73 per l.minimè.& l.si de interpretatione.ff.eo.† Cū enim lex gñalis posterior ꝯtraria legi anteriori, nō videat tollere ea q in aliquo loco essent p statutū,vel ꝯsuetudinē cōfirmata, vt in c.j.de ꝯst.li.6.& cū debeat intelligi sm ius cōe,vt plenè dixi in scđę partis principio, non est fienda dubitatio, nec vis, an casus nouus decidatur sm statutum,an verò sm legē,cū idē sint, vnde si statuto caueret,q a sententia interlocutoria,vel q a sententia lata super possessorio, vel q ab executione sententiæ nō appelletur in his casibus specialibus, in quibus de iure cōi appellat, itidem appellare poterit,non obstante dicto statuto,sm Ant.de But.in c.vt debitus honor.de app.& c.vt mens.de iureiur.† Secundo ca- 74 su qñ statutum disponit de aliquo negocio nouo, de contractu ficti vel socidæ,vel libelli,vel alicuius delicti,qd de iure cōi non ponit; tūc si occurrat casus nouus subiectus ad illos contractus dēt decidi sm rationem,siue mētem statuti,nō iuris cōis, vt est tex.in d.l.de quibus.ibi,proximum,& ꝯsequens ei est. & d.c.1.in prin.de cog.feu.secus si ille casus nouus occurrens non est proximus,nec ꝯsequens ad illā subiectam materiam, sed extraneus, 75 vt infra dicam.† Vnde cum lex cōis dicat,filium succedere patri siue laicum,siue clericum,postea extat consuetudo in feudis, q monachus nō succedat in feudo; qa nō potest seruire domino, pp qd seruitiū dat feudū, occurrit casus in canonico regulari, an succedat patri in feudo? Certè deteminabit sm rationem cōsuetudinis.idem erit de filio debilitato per eandē rationem con- 76 suetudinis.† Tertio casu,qñ statutū est ꝯtra regulas iuris cōis, & tunc siquidem abrogat legem cōem in totum, tūc nouus casus occurrens,si est proximus & consequens statuto,sine dubio diffiniri dēt sm rationem statuti non legis abrogatæ, vt est tex.in l. 1.C.de lati.lib.tol.q intellige,si abroget legem continentē ęquitatem ciuilem,secus si abrogaret lege continentē ęquitatē naturalē,vt in l.qd verò ꝯtra.& l.qd nō rōne.ff.eod.Idem intellige,si casus occurrens esset ꝓximus & ꝯñs ad illud statutū, secus si esset extraneus ab ipso statuto,vt ibi dicā:voco aūt extraneum casum a lege,qñ nec ex mente statuti, siue ab identitate rōnis pōt 77 diffiniri,sed tñ a simili.† Si aūt statutū derogat,vel addit iuri cōi, tunc hic opus & labor est. Et prima qdem conclusio est,q casus nouus occurrens,si est diffinitus ex mente statuti, licet non verbis,debebit definiri rōne statuti per d.l.de qbus.in princ.& l.nominis & rei.ff.de verb.sig.& d.c.j.de cog.feud.cū similibus,vt plenè ostēsum est in j.parte prin.pone exemplū,statutū est,q filius, frater & patruus defuncti excludat filiam pp familiam conseruandam,certè excludetur nepos vel neptis, scilicet filius vel filia ipsius filiæ;quia a quo remouetur origo,& radix,remota esse intelliguntur deriuatiua ab ea. item, si pro homicidio imponat pœna pecuniaria, certè & præstans opem ad homicidium non puniri debebit grauiori pœna. Item,si statuto liceret furem diuturnum deprehensum occidere,licebit & verberare;quia cui licet,quod superius,licet quod est inferius,vt dixi s.an admittatur 78 argumētū a maioritate rōnis.† Scđa conclusio est, vbi casus nouiter emergens nō est proximus,nec consequens casui comprehenso in statuto,quod nō cōprehenditur ex mente statuti, licet sit par casus,vel similis casui cōprehenso,tñ potius definiri conuenit ex paritate, vel similitudine casus cōprehēsi in lege cōmuni,

ni, q̃ casus cōprehensi in statuto, p. l. de qbus. ff. eo. & ibi doctores consonāt in hoc, ibi, tūc ius, quo vrbs Romana vtitur: nā cū lex Romana sit dignior; qa a maioribus vel sapientioribus ꝯstituta est, itē qa gn̄alior, q̃ statutū, rōnabile est, vt potius casus nouus definiat ſm legē digniorē, ꝑ quo faciūt ea, q̃ s̃. notaui in proxīa qōne, & s̃ in qōne p̄ncipali de ꝯrijs legibus. Vn̄ si sit statutū, frater defuncti excludat sororē, nō tn̄ excludit matrē, licet sint paris gradus. casus ergo de matre potius erit definiēdus ſm dispositionē iuris cōmunis, q̃ ſm statutū.

79 † Sed hęc regula fallit in pluribus casibus, Primò, vbi casus nouiter occurrēs essent magis similis casui cōprehēso in lege, verbi gratia, si filius excludit filiā, qd si supest hermaphroditus magis p̄ualēs in sexu masculino q̃ fęminino? Certè excludit filiā, arg. l. quęrit. de statu homi. facit optimè l. i. §. si qs seruū. ff. depos. l. i. ff. de ęsti. acti. & gl. in l. si olei. C. locati. fallit secūdò, vbi statutū maiori ęquitate subnixum est, q̃ lex cōmunis.

80 † Ad hoc facit; qa vbi ē rigor scriptus ex vna parte, & ex alia equitas scripta, q ęqtas p̄ferret. l. placuit. C. de iudic. l. q si Ephesi. ff. de eo qđ certo loco. Nam etiam ęquitas, vbi lex deficit, ꝑ lege obseruatur. l. scire oportet. §. sufficit. ff. de excus. tuto. cū similibus. pone exēplū, lex est rigorosa in ꝯtu emphiteutico, q cessans soluere ꝑ bieniū ꝑdat omne ius & melioramēta in re emphyteutica facta. l. ij. C. de iure emphyt. De iure verò statutario cauet, q emphyteuta cessans soluere per biennium tn̄ teneat ad p̄siones retētas, & ad interesse, si intra vnū mensem a die monitionis sibi factę, p̄siones retētas q̄ti plurimi valuerint non soluerit.

81 † Quid dicemus in liuellario, q contractus nouus? certè ſm suprascriptā regulā idē erit dicēdū, & sic magis definietur a similitudine statuti disponētis de emphyteusi, q̃ a similitudine legis disponentis de ꝯtu locationis, tributarij, supficiarij, vł p̄carij. Hęc est theorica Cyn. & Ricar. in l. j. C. q̃ sit lōga consue. & Guil. in l. de qbus. ff. eo.

82 † Sed dubium est, qd si fictabilis cessauit soluere ꝑ bieniū, an poterit expelli? Et vr̄ q sic; qa iste ꝯtus ficti est magis siſis locationi, vt d. gl. & doc. in d. l. si olei. C. locati. ergo ab eius siſitudine erit dicēdū, per ea q̃ supra ꝑximè dixi. ꝯ vr̄, q magis debet definiri a siſitudine statuti: qa benignius. Nā ęqtas p̄ferēda est argumēto a denominatione verborū, vt dixit text. & ibi Bal. in c. j. qn̄ mari. succe. vxo. sed primā partē teneo, q erit definiēdū a similitudine iuris cōis. Primò; qa magis simile. Scđò qa in casibus nō decisis magis seqmur regulas iuris cōis quā statuta. Tertiò; qa ita seruat̄ de iure in ꝯtu locationis, etiā in loco statuti, vt dixit tex. in d. l. de qbus. & ita cōiter ꝯcludit̄ per doctores in d. l. de quibus. & in l. i. C. quę sit lōga. & in c. fi. extra de consuet.

83 † Tertiò fallit, vbi statutū in totū abrogaret legē cōem, tunc a l. abrogata non est sumenda similitudo. l. i. & ibi gl. in ver. imaginē. C. de latin. lib. tol. & hęc sufficiāt quò ad ſm dubiū.

84 † Tertium dubiū est, an qn̄ lex, vel statutū extēdit̄ ad casum nō exp̄sum ꝑ interpretationē, extendatur cū oībus suis qualitatibus? Et regula est q sic, vt est tex. in l. fi. C. de inoffi. dona. & in l. vnica. C. de inoffi. dotib. l. electio. §. i. & l. si pluriū. ff. de noxa. & l. item q̄ritur. §. q impleto. ff. loca. cum similibus. inde dr̄, si statuto caueat̄, q instrumenta dotiū habeāt executionē paratā, vel mādent̄ executioni summariè, de plano &c. q si agat̄ ex instrumēto de dote restituēda, vel hypotheca tacita ex p̄sumptione legis subintellecta, siſiter mandabit̄ executioni summariè & de plano, vt notat Bar. in l. i. ff. de his quę in test. delen. qa p̄sumpta p̄sumptione iuris videntur expressa, vt l. i. & C. de rei vxo. acti. & ibi notat Bar. ī l. i. ff. de leg. ii. Circa quā difficultatē vide Bal. Imo. & Mod. ibi oīno.

85 † Ex his ēt inferūt, q si statuto debitor pro debito possit carcerari, q idē poterit pro debito patris carcerari, si ꝑꝑ moram suam cōcedatur carceratio, vt l. postulante. ad trebellianū, & notatur in l. fi. §. in cōputatione. C. de iure deliber. quāuis Bal. teneat ꝯtrarium. in l. i. C. de execu. rei iud. quā regulā intellige, vbi lex nō esset ꝯtra rōnē, aliàs secus, arg. l. cū qui. in prin. & ibi not. ff. de iureiur. & l. q repudiantis animo. §. fi. ff. de inoffi. test.

86 † Vn̄ dr̄, si ꝯtumax habeat̄ ꝑ ꝯfesso, debet ītelligi quò ad intētata, secus quò ad alia, puta, quo minus possit appellare, qa hoc nō est intētatū. Ad hoc optimè facit gl. & Bal. in l. si aduersarius. C. de fide instru. vbi protestans se nolle vti instrumēto a se producto, vr̄ fateri illud instrumētū esse falsum, nō tn̄ puniet̄ de falso, sicut ille q sciēter instrumētū falsum ꝑduxit, & maximè si non est oppositū de falso.

87 † Vnde dicit ibi Bal. q si stat statutū, q bannitus habeatur ꝑ cōfesso, debet intelligi quò ad ea, quę sunt intētata in banno, non quò ad alia. Ad hoc facit, q notat Bal. in l. ij. C. de edend. vbi licet ꝑbatio facta corā vno iudice faciat fidē coram alio, intelligitur de vera nō de ficta, per l. iij. C. de fide instru. & l. ii. §. diuus. ff. de iur. fisc. & q habet̄ ꝑ ꝯfesso in causa ciuili, non habet̄ pro ꝯfesso in causa crimi. Item ꝯfessio ficta defuncti nō nocet hęredi. tex. singularis in l. eius q delatorē. & ibi Bar. ff. de iur. fisc.

88 † Secundò intellige in his qualitatibus, quę sunt de natura primordiali casus expressi in l. qui extendit̄, secus in his qualitatibus, quę non sunt de natura expressi, sed sunt aduētitię, arg. l. certi cōdictio. in prin. iuncta gl. ff. si cert. pet. & dixi s̃. in prima parte principali, in argumento de subrogatis, & in argumento de parificatis. iii. intellige quatenus illę qualitates extendēdę secundum regulas iuris adaptari p̄nt ad casum extensum, secus si secundum regulas iuris cōis vel naturalis non possunt adaptari. l. i. §. lex. ff. ad legem falcidiam. & ibi Bar. & l. ita. ff. de administ. tuto. & l. ędiles. §. loquūtur. ff. de ędil. edict. pro quo optimè facit. l. vxori. §. vxori. de lega. iii. & glo. no. & ibi doctores in l. talis scriptura. in fine. de leg. & facit regula in his. ff. de legib. & Bar. in l. prętor. §. est differentia. ff. vi bono. rapto. vbi vide omnino.

89 † Vn̄ bene dixit glo. in l. omnia. C. de sac. sanc. eccl. q si priuilegia concessa vni ecclesię, concedantur alteri ecclesię, debet intelligi de pręteritis, non de futuris, arg. l. cum lex. ff. de leg. & l. si ita legatū. ff. de auro & argen. lega.

90 † Sed dubitatum est, an lex penalis si extendatur per interpretationem ad casum nō expressum verbis, intelligatur esse extensa cum pęna? puto distinguendum, aut pena imponitur; quia contra naturalem ęquitatem commissum est, puta, propter furtum, adulterium, homicidium, & similia, vt l. vt vim. ff. de iusti. & iur. & l. i. ff. de furt. tunc pęna extenditur ad casum, ad quē extēditur lex, vt l. hęc verba. ff. de adult. tex. notus in l. sed sciendum. ff. de parricidiis. & ibi gl. & doctor. & l. si quis seruo. iuncta gl. C. de furt. quę extendit illam glo. ad corrumpentem filiumfamil. q tamen intellige, vbi delictum punitur modo regulato a iure, secus si irregulari, vt pulchrè dixi in quarta parte principali, quando lex continens odium extenditur, & s̃. proxima q. aut pęna imponitur, non qui a contra naturalem ęqtatem, sed quia contra ciuilem rigorem commissum est, & tunc non intelligitur pęna esse repetita in casu extenso, vt dixit gl. in l. fi. ff. de liti. & l. fin. ff. de in ius voc. & gl. insti. de acti. §. item mixte. & §. pęnales. ver. in causa. & gl. in l. si aduersus. C. de fide instr. idem si ex voluntate hominis est apposita: vt l. in testamento q. dem. ff. de cond. & demonst. & l. si prægnās. & l. vaccę. ff. de cui. & l. cum apud. iudicat. solui. & tex. in l. eum qui. in prin. ff. de iureiur. & gl. in l. certi condictio. in prin. ff. si certum peta. facit optimè, q scribit Ioā. And. in c. dispendia. §. i. de rescript. lib. vi. Ex his infert Bal. in l. i. C. de his quę penæ nomine.

91 † Testator iussit construi ecclesiam in domo sua sub certa pęna, hęres cum vellet cōstruere, ep̄us non voluit concedere licentiam, q construatur ibi, sed alibi: modo hęres non construxit nec ibi nec alibi, an incidat in pęnam, & dicitur q non, per dictam l. in testamento. de condit. & demonst. tamen cogi poterit, q construat dictam ecclesiam in loco commodo, arbitrio episcopi, per dictam legem: at si testator iussit construi intra annum a die mortis sub certa pęna, & ep̄us prorogauit terminū, postea hęres non construxit capellam intra annum, siquidem prorogatus est terminus iusta causa, non incidit in pęnā. Quid si in termino non prorogato hęres non construxit, certè in pęnam incidit; quia non dicitur aliquid improperari, vel mutari, licet dies prorogetur, & ideo pęna prorogatur & non absorbetur, vt notat Innocentius in c. pręterea requisisti. de appella.

92 † Ex his etiam infertur, si statuto cauet̄, quòd tutela duret vsque ad xviii. annum, licet mater teneatur petere tutorem in xv. anno vsque ad xviii. prout in filio furioso. l. ii. §. q si cum pręgnans. ff. ad Tertul. non tamen incidet in pęnā: ita Bald. in l. matris. in fi. C. ad Tertul. at si statutum restringitur, & tempus tutelę, puta vsque ad x. an. certè post decē annos non tenetur mater petere; quia restricto antecedenti, restringitur & eius consequens antecedenti commensuratum.

93 † Ex his infert Abb. in c. i. de re iud. q tunc demum sententia lata non seruato ordine iudiciorum est nulla, si lata est contra ordinem exp̄sū, in l. secus si talis ordo esset de interpretatione.

94 † Quod tamen dr̄ pęnam non extendi ad casum non expressum, sed per interpretationē extensum; quia dispositio legis in casu extenso videtur alterata, nec formaliter videtur esse factum contra legem, fallit, vbi cōtra fieret in fraudem ipsius legis; quia licet non offendantur verba formalia, tamen offenditur mens, vt est tex. in l. non dubium. C. de leg. Grauius enim delinquit, qui committit in fraudem legis, quam qui contra legem. l. non intelligitur. de iu. fis.

95 † Quartum dubium remanet dissoluendum. Statuto cauetur, q statuta intelligantur simpliciter, pręcisè, ad literam, prout iacerent, nec aliquam interpretationem recipiant, an poterint recipere aliquam interpretationem Et videtur q non. primò; quia est conforme iuri communi. l. ii. §. cumque. C. de vete. iur. enuc. ibi, quemadmodum in antiquioribus totum ius pęnè conturbatum est ad hoc, facit cle. exiui de paradiso. de ver. sign. itē illud est secundum literam, q legi & oculis cerni potest: at interpretatiuus casus non potest oculis cerni, sed intellectu cōprehendi, vt l. i. ff. de his quę in testamento delentur, &c. contrarium cōmuniter tenent doctores, q statuta poterūt interpretari declarando, vel distinguendo, non autē restringendo, vel ampliando, maximè argumento a simili, vel a contrario sensu, vt dicit Io. An. in reg. pro possessore. in merc. & Bar. in l. omnes populi. ff. de iusti. & iure. & Bal. in auc. si qua mulier. C. de sac. san. eccle. & in l. iii. C. de libe. preter. & in l. iubemus. § fi. C ad Treb. & in l. intestato. C. de suis & legi. & in auc. de fide instru. in prin. & in l. i. ff. de vulg. & pup. & in l. j. §. si quis simpliciter, de verbo. obli. & gl. in l. illud. C. de sa. san. eccl. ibi, quid si taxatiuè loquitur &c.

96 † Et pro huius qōnis solutione pr̄mitto, q quadrupliciter contingit legem interpretari, vt dixi supra in principio huius trac. Primò, quando ampliamus, vel restringemus verba ꝑꝑ mentem. l. scire leges. ff. eo. Secundò

Secundò qn̄ leges quæ inuicem videntur oppositę concordantur. Tertiò, qn̄ verba sunt ita ambigua, q possunt trahi in duplicem intellectum, tn̄ vnus intellectus solum verus esse potest. l. in ambiguo. ff. eod. Quartò, qn̄ volumus extendere legem a simili, vel a pari, vel per subauditionem, vel ab arg. non necessario. Primo casu, cum vis & p̄tās legis in mente consistat, vt d. l. scire leges. vt supra plenè probaui, non potest effici, q lex non interpretetur ſm mentem, quemadmodū non posset fieri, q homo nō esset sine anima, & obligatio sine consensu, arg. l. ij. ff. de vsuf. earum rerū, quæ vsu ꝯsu. & insti. de iure natur. §. sed naturalia. si n. mens ex lege tolleretur, iam lex esse desisteret, sed foliū, vel saltē iniqua.

97 † Pone stat statutū, q dans venenū in potu morte afficiatur, an medicus, q bono veneno infirmū curauit, debebit morte affligi? Certè hoc statuentes non modo hoc noluerunt statuere: sed nec etiam hoc potuerunt de iure, sic enim sequeretur, q medicus pręmio dignus, pœna afficeretur, & volens verba legis fraudare non puniretur, puta, si quis in pane venenū malum immisceat, & alicui comedēdū eroget, vbi quia de euidentissima vi rōnis statuti constaret, licebit statutū ſm eam interpretari, ne fiat iniustū: secus vbi quis leui ꝯiectura, vel proprio capite rōnē legis reddere vellet: quia tunc non licebit statutū ſm eam interpretari, arg. l. prospexit. ff. qui & a quib. & l. non oīum. cum l. seq. ff. de legib. Et ex his ēt colligas esse venenū bonū, & venenum malum. l. qui venenū in prin. & ibi gl. plura allegans, de verb. sig.

98 † Scđo quoq; casu licebit vnū statutum ſm aliud interpretari: qa non est pręsumendū esse ꝯria, aliàs sequeretur, q aut vnus casus ꝯrijs sententijs definiretur, aut statutis tanq̃ se inuicē abrogātibus non posset definiri, q esset stultissimū. Rationabili ergo interpretatione statuta debēt cōcordari, vt euitetur ꝯrietas & impossibilitas. l. nam & posteriores. ff. eo.

99 † Tertiò quoque casu licebit interpretari, aliàs sequeretur, q aut vnus casus contrarijs sententijs diffiniretur, aut tanq̃ obscurus & ītelligibilis reijceretur, aut certè legi illuderetur. pone, statuto cauetur, q liceat furē vel adulterum in domo comprehensum occidere, an si inueniat aliquē noīe fur, vel adulter, licebit occidere, certè īsulsum hoc erit dicere. Ex quibus patet interpretationē legibus & statutis esse necessariam, vt l. 2. §. his legib. de orig. iur.

100 † Quarto casu qn̄ a simili, vel a pari casus expressi volumus diffinire casum nō cōpressum, tunc talis interpretatio non admittetur ꝑꝑ dictū statutū: qa talis interpretatio nō est necessaria, cū casus nō cōprehensus in statuto possit diffiniri, tū auctoritate eorū, qui statuta ꝯdiderunt. l. cū de nouo. C. de legib. tum ēt ex dispositione iuris cōis: qa casus omissus ī statuto intelligitur remissus ad dispositionē iuris cōis, vt dixi s̃. in ij. parte principali.

101 † Et, vt gn̄aliter dicā, cū statutum debeat esse honestū, vtile, possibile, & clarū, alioquin nō lex, sed pestilentia dici p̄ōt. 4. dist. c. erit autē lex. necesse est, vt eam interpretationē recipiat, per quā ex dicto statuto nihil inhonestum, siue irrationabile, ꝑdigiosum, impossibile, vel ꝯriū oriatur: ſm naturā enim est, vt vnūquodq; simile sibi prodeat: nō vt ex iure iniuria sequatur. l. meminerint. C. vn̄ vi. pro quo facit tex. in l. 2. C. de vet. iur. enuc. ibi, vt tā imperfectas replere, q̃ nocte obscuritatis obductas luce detegere. vbi aūt fieret interpretatio, quę nō esset necessaria, s. cuius interpretationis oppositio cōuenire posset cū statuto; tunc talis interpretatio reijcienda est ꝑꝑ expressam voluntatē statuentiū.

102 † Sed quæri p̄ōt, an statuta recipiāt aliquā subauditionē, statuto vetante posse subaudiri. Et br̄ distinguo multipliciter aliquid posse subaudiri & suppleri in statutis, vel in alijs scripturis requirentibus necessariò scripturā. Primò, ex natura negocij, vn̄ cōdemnatus de crimine famoso, fit infamis, licèt in sn̄ia non exprimatur. l. infamē. ff. de pub. iudi. l. ictus fustium. de his qui no. infa. facit. l. cum quid. ff. si cer. pet. l. sciēdū. de verb. obl. & s̃. dixi in j. parte principali, in argumento. de diff. in cau. & nat. rei. Scđò, subauditur ex relatione vocabuli expressi ad aliud suum correlatiuum, vt l. j. C. de indic. vid. tol. & dixi s̃. in argumento de correlatiuis, ꝯrijs, subrogatis. Tertiò, subaudit̄ ex vi sermonis, quæ est integritas partiū orationis perfectū sensum faciens. l. j. §. fi. de hære. inst. & ibi Bar. in l. error. C. de testa. & in l. si librarius. de re. iu. Quartò subaudit̄ ex gn̄alitate sermonis, vt in substitutione breuiloqua, vel cōpendiosa. l. centurio. l. Lucius. & l. hoc iure. de vulg. pup. & dictum est s̃. in argumento de genere & de toto. Quinto, subauditur ex cōsuetudine loquēdi, vt in c. 2. de rescri. l. fi. C. de fideius. l. q si nolit. §. quia assidua. ff. de edil. edi. Sextò, subauditur ex p̄sumptione legis, & similiter ista vt prædictæ subauditiones fieri possunt in statutis. l. j. C. de rei vx. act. l. precibus. C. de impu. & aliis sub. l. si vicinis. C. de nup. l. filiū. ff. de his qui sunt sui vel ali. iu.

103 † Quædā subaudiri possunt ꝑ antecedentia vel sequentia, vt l. vtrū. ff. de peti. hær. & dictū est s̃. in j. parte, in argumento de subauditione. & Bar. in l. ij. §. est itaque. ff. vi bo. ra. Quædā subaudiri possunt ex interpretatione hominū, & hæc reijcienda est, vt in l. j. ff. de his quæ in test. del. & l. 2. C. de sent. ex breui. reci. l. contractus. C. de fi. instr. & ibi not. necessariū est, calcem imponendo tractatui, qn̄ diuersę interpretationes, & opiniones doctorum reperiuntur, quę magis sit eligenda, explicare.

104 † Nam iudex qui in iudicando malam opinionem elegit, syndicari potest ſm notata, instit. de oblig. quæ ex quasi deli. nas. in prin. & doc. in l. ij. C. de pęna iud. q malè iud. facit optimè tex. in l. Athletas. in prin. ff. de infa. ibi. omnes opinantur. & l. j. ff. de senat. in fi. Qui tex. facit ꝯ eos, qui volunt sequi nouas sententias & opiniones doctorum. Nam ab antiqua opinione maiorum & præceptorum nostrorum recedendum non est, vt dicit tex. in l. si ędibus. ff. de dam. infec. & notatur in c. j. de decimis. & in c. pastoralis. eo. tit. in gl. immo reputatur difficillimū opinionem antiquorum reuoluere. 35. q. 9. c. veniam. vide de modo interpretādi Pet. in reg. can. vbi pręferre vr̄ significationem vocabuli sensu magis benigno.

105 † Sit ergo prima regula, in opinionibus doctorum varijs eligendis, q illa opinio eligatur, qui comprobatur de consuetudine. Nam consuetudo est optima legum interpres. l. si de interpretatione. & l. minimè de legib. & ibidem notatur. Et p̄ōt poni exemplum in opinione Mar. de qua gl. in l. dos a patre. C. solut. matr. quæ licet sit falsa, tn̄ de consuetudine obseruatur. Et de hoc est tex. in c. illud. de præscri. Item ponitur exemplū in opinione gl. in l. fi. C. de donat. inter vir. & vx. quæ quasi destruit illum tex. & tn̄ ita seruat cōsuetudo. item potest poni exemplū in opinione gl. de qua in l. assiduis. C. qui pot. in pig. hab. in glo. in l. seruitutes. la grande. ff. de seruit. & opinione Bart. de qua in l. si dominium. ff. de fur. cum simil. q tn̄ intellige de consuetudine rationabili, aliàs secus. l. qđ non ratione. ff. de legib.

106 † Secūda regula, q vbi non constat de consuetudine, tunc illa opinio tenēda est, quæ altero iure comprobatur. verbi gratia, si de iure ciuili aliqua quæstio nō sit expresè decisa, & opinio varia sit inter doctores legistas, & sit expressa de iure canonico, tunc illa tenenda est, quæ est comprobata per ius canonicum, & potest poni exēplum in quæstio. de qua in l. iubemus. C. ad l. Falcid. & in c. Rayn. de test. & de hoc vr̄ tex. in c. per venerabilem. §. rōnem, extra, qui filij sint leg. & ibi doctores, & optimè faciunt notata in c. extra de oper. no. nunc. vn̄ meritò sępe reprehenditur Cin. & Pet. q in dubijs quæstionibus nō sequebantur decisiones iuris canonici, dicentes, sua iura non procedere ex errore canonico.

107 † Tertia regula est, q vbi de consuetudine, vel altero iure nō ꝯstat, tunc illa eligenda est, quæ efficacioribus rationibus comprobatur, ēt si plures in ꝯrium sentiant, vt vr̄ sentire gl. in d. l. minimè. & tex. in cle. j. in fi. de summa trin. & fide cath. c. exorta. de re iud. ibi, efficacioribus rationibus. & optimus text. in l. j. §. sed neque. C. de vet. iur. enuc. ibi, non ex multitudine, sed quod ęquius & melius est iudicatote. & facit optimè. l. ob carmen. ff. de testi. facit. l. sed licet. & ibi Bar. ff. de offi. præs. dicens, nō debere allegari glossam, quamdiu inuenitur tex. facit. l. 3. §. subtilius. ff. de condi. ob caus. vbi filius Celsus rep̄hēdit patrem, quia rationē auctoritati post posuit.

108 † Sed dubium esse potest, quæ dicatur melior, rō non eīn temere credendum est ꝯrietatem inter summos doctores esse de eo qđ l. expressum est (quia illud oīno sequendum est. l. Gallus. §. si eius. ff. de lib. & posth.) sed de eo qđ l. aut non cōtinetur, aut obscurè.

109 † Et sciendum est, q illa ratio efficacior hr̄, quæ est ſm ius naturale, q̃ quæ ſm ius ciuile. j. dist. c. consuetudo. & text. in l. qui habet. §. si pupillus. ff. de tute. & ibi not. & quæ est ſm ius diuinum, q̃ quæ est ſm ius canonicum, vt est tex. optimus in ca. licet ex quadam. in fi. extra de testib. item, illa quæ est ſm æquitatem scriptam, q̃ quæ est ſm rigorem. l. placuit. C. de iudic. & text. optimus in l. si seruum. §. sequitur. de verb. obl. ibi, multi ꝑꝑ iuris subtilitatem perniciosè errauerunt. item quæ est ſm mentem, q̃ quæ est ſm verba. l. scire leges. ff. de legib. & quæ ſm verba, q̃ quæ per similitudinem, quia est fallax, vt in cap. per venerabilem. qui filij sint leg. §. si verò. & in auct. de fi. instru. in princ. vel ea quæ fit per incertam rationem, vt est textus in l. j. §. si is qui nauem. ff. de exercit. ibi, melius est verbis edicti seruire. item illa quæ secundū regulas iuris, quàm ea quæ tenet, vt sit speciale secundum glo. in l. omnis diffinitio. de reg. iur. dicentem q non est discedendum a regula tanquam a carocio, vt faciunt Bononienses: possent adduci plures similes rationes, sed hæc exempli gratia sufficiant.

110 † Quarta regula est, vbi de euidentioribus rationibus non constat, tunc illa eligenda est, quæ est tutior, arg. ca. iuuenis. extra de sponsal. & c. significauit, extra de homi. cum similibus: nam consilium legis est, partem tutiorem eligere. l. si pupillus. §. j. & ibi glo. notabilis. ff. de reb. eorum. l. cum proponas. C. de interd. ma.

111 † Quinta regula est, quòd illa opinio eligatur, quæ est fauorabilis, & ꝑꝑ quam res valet, & non perit, vt in regula, in obscuris. & in regula, quoties. de reg. iur. & c. si vir. extra de cogna. spir. licet plures contrarium sentiant. Vnde inferunt doc. si est hęsitatio, an aliquis libellus, vel testamentum, vel instrumentum, vel matrimonium valeat, illa opinio tenenda erit, per quam libellus, testamentum, vel matrimoniū sustētatur. Ita singulariter dixit Bar. in l. 4. §. hoc autem iudicium. ff. de dam. infe. & Spe. in tit. de offi. iudi. §. iudicis offiī. ver. sed an. faciunt notata in l. j. C. de app. reci. vbi appellatio facta hoc modo, dico nullam, & si qua est, appello, & libellus, dico ad me pertinere iure dn̄ij, vel quasi, admittendus est: qa in dubiis potius faciendum est, vt res valeat, q̃ pereat.

112 † Ex quo etiam singulariter dixit Host. in d. c. si vir. de cog. spir. quòd vbi in cā matrimonii est vna opinio singularis, tn̄ rationabilis pro sustētādo matrimonio ꝯcto, illa tenēda erit, licet cōis opinio sit ꝯria, q est singulariter notandum ſm Abbatem.

113 † Sexta regula, quòd ista opinio est tenenda, quæ est approbata à prudentioribus, licet in contrariam partem sint plures, vt videtur textus optimus. 19. dist. 100. in canonicis. (Refert tamē an de potestate, an de scientia auctorum sacræ scripturæ quæratur: nam in difficilibus quæstionibus eos sequimur, qui habēt auctoritatē, potestatemq; in expositionibus, eis credimus qui pleniorem spiritus gratiam consecuti sunt. 20. dist. c. decretales. adde
114 oīno dist. c. in canonicis.) Vt in iure ciuili opin. gl. † iam vt dixit Bal. maximè in causis magnis non est recedendum a gl. qa eius auctoritas alias antecellit, ſm Bal. in l. precibus. C. de impub. & l. cùm non solum. §. necessitate. C. de bon. quæ lib. & in l. j. in fi. C. quæ sent. sine certa quantitate. & in l. cum hæreditas. C. depos. Et maximè iuncto Azone, q fuit vas electionis, id est fons legum. ſm Bal. in l. contractus. C. de fid. instr. Item opinio Bar. qui secundum Bal. vidit omnia, & quidam alij, vt in iure canonico opinio
115 Inn. & Io. And. † Aduertendum etiam est, ꝙ in quæstionibus ciuilibus legistis, in canonibus verò canonistis ī dubio magis credendum est: quia vnusquisq; præsumitur peritus in arte sua, arg. l. j. ff. de vent. inspic. c. proposuisti. extra de probat. & l. j. ff. si men-
116 sor fal. mo. di. cum similib. † Et in dubio magis credendum est senioribus, arg. l. semper. ff. de iu. immu. & scribitur. 19. cap. Leuitici. Surge & honora personam senis: ita vī tenere glo. in l. cum
117 quid. ff. si cer. pet. l. fi. ff. de fide instr. l. si chorus. §. fin. de leg. 3. † Sic etiam in dubio antiquior consuetudo seruanda est. l. nemo. § tēporales. ff. de regu. iur. Non tamen credendum est opinionibus antiquorum nostrorum, quorum snīæ quotidie allegātur fuisse falsæ, nec tāto tpe tolerari, nisi veraces sint, arg. l. in fi. ff. fi. regun. l. census. ff. de proba. l. si arbiter. ff. eo. titu. c. cum causam. extra de pba. & l. monumentorum. & ibi per Bar. ff. de religio. & sumpti. fune. ad hoc. & c. quanto. cum ibi scriptis, de iureiur. & quę habētur in l. proprietatis. C. de proba. Et qq rōnabilius videatur: vt iuniores sint perspicaciores, iuxta gl. in l. Gallus. de libe. & posth. tñ nescio quo fato ingenia hominum in dies magis decrescūt, nisi ꝙ, vt inquiunt Theologi iuxta Danielis interpretationem, ab aurea ętate & argentea, ad pessimam iam ętatem limosamque peruenire cęptum sit, ꝙ quidē in oībus ferè sciētijs difficile non
118 est. † Vltima regula est, ꝙ illa opinio tenenda sit, quæ a pluribus comprobatur, arg. l. quod maior. ad munic. l. maiores. ff. de pact. & in tit. de his quæ fi. a ma. par. cap. facit etiam. d. l. ob carmen. cū simil. ff. de testi. sciendum quoque est, ꝙ vbi est dubitatio inter doc. dr̄ esse dubia & difficilis. l. leges sacratissimæ. C. de legi. l. an inutilis. §. i. ff. de accep. Nam & Papa, qui omnia iura habet in pectore, vt C. de testa. l. omnium. & extra de const. c. j. li. vj. vbi videt opiniones varias doct. probabiles, reputat dubium, de resti. spol.
119 c. literas. de cele. mis. c. cum Marte. † Et ideo licet vtramuis sine peccato tenere, & excusatur a dolo & culpa, si alteram elegit, ſm notata per Inn. in c. ne innitaris. de consti. & per Bar. in l. bonorum. ff. de bon. pos. & notata in l. cum prolatis. C. de re. iu. & Spe. in tit. de ap. §. nunc dicamus. versi. circa, & in titu. de expens. §. j. in prin. & doc. in l. fi. C. de pœna iud. qui malè iudi. & Io. And.
120 & alij in cap. j. de consti. dicens, † ꝙ si iudex tulit sententiam ſm vnam opinionem rationabilem, qq dicta opinio reprobetur p legem nouiter superuenientem, nihilominus snīa non retractaretur, adde notata per Bar. in l. qui Romæ. §. duo fratres. de verborū obl. facit. l. j. in fi. ff. de abigeis. ibi, iustis rationibus. & in l. 2. §. igitur. ff. de statulibe. l. relegatorum. §. ad tēpus. ver. sic tñ. ff. de interdi. vbi text. & ponit Bal. in l. penul. ff. de iusti. & iure.

FRANCISCI BALDVINI Iurisconsulti Commentarius. De legib. xij. Tab.

PRAEFATIO.

LEGES Regiæ primū in iure Romano & antiquitatis memoria locũ tenent. Secundum leges xij. Tab. quod & L. Valerius ait apud Liuium, libr. xxxiiij. De illis dictũ est aliàs. De his nunc dicendum est. Regibus exactis, regias leges exoleuisse lege Tribunitia, Pomponius noster ait. Nam Brutus tribunus Celerum, Romanæ libertatis vindex, legem ad populum tulisse dicitur de illis abolendis. Sed eas demum tolli atque aboleri voluit, quæ ad mores regios, & stabiliendum regnum atque tyrannidem pertinebant. Cæterum Romuli leges, quæ & Aristocraticæ magis erant, quàm Regiæ, & omnium curiarum suffragijs confirmatæ receptæque fuerant, minimè sublatę sunt. Numæ quoque leges de religione, tantum abest exactis regibus vt exoleuerint, vt etiam magis cultæ, atque in vsum reuocatæ sint. Sed & leges à Seruio Tullio latas de contractibus, quas Superbus aboleuerat, populus Rom. liber restituit, rursusque edidit, quòd & populares essent, & humanitatis æquitatisq; plenissimæ. Sed populus iam numerosior erat, & vrbs maior, priuatarumque rerum plures difficultates, quàm vt tam paucæ, tàm tenues leges satis essent ad iudicia regenda, iusque suum cuique dicendum. Populus itaque sub imperio Patriciorum incerto iure iactabatur, iactatusque est annis plus quàm sexaginta. Iam certè leges sibi quasdam sacratas constituerat, anno 16. post reges exactos: nempe in monte Sacro, cum & Tribunipl. creati sunt. Hoc Cicero pro C. Cornelio fatetur: & idem pro Sest. & pro Domo sua, & libro 3. Offic. leges sacratas cum xij. Tabulis coniungit. Sed raræ profectò & paucis de rebus leges illæ Sacratæ & Tribunitiæ fuerunt. Tandem verò populus Patriciorum, ius p suo arbitrio dicentium, tyrannidem non ferens, postulauit certam quandam & æquabilem iuris scripti formam: & quidem C. Terentius Arsa tribunus pleb. absentibus consulibus rogationem ferre conatur, vt viri prudentissimi consulari potestate & imperio deligantur scribendis componendisque legibus: huic rogationi Consules & Patricij acriter repugnant: vix vt post octo tandem annos, post longas grauissimasque contentiones eo ventum sit, vt communis quædam iniretur legum ferendarum ratio: cùm quidem T. Romilius, qui paulo ante Consul fuerat, propter ea quæ in Tribunos & plebem inimico animo acerbè gesserat, damnatus, grauiterq; multatus iudicio populi fuisset. Consulesq; & Patricij hoc exemplo territi, sibiq; metuentes, plebi obsequentiores fuere. Ac in primis legem ferunt de iure & modo multarum, si quis magistratui nō obtemperaret: cùmq; prius solis Consulibus ius esset multam indicere, pmissum hac lege fuit omnibus magistratibus, multa coercere contumaces, suamque ea ratione dignitatem tueri. Ac certus quidem multæ etiam modus dictus est, vt ad summum non nisi duo boues essent, & oues triginta. Commemorat hanc legem, & diu apud Romanos in vsu fuisse scribit Dionysius Halicarn. lib. 10. Apud Pompeius Festū & Gellium, duo boues, & oues triginta in hoc genere numerantur. Secuta est lex Ateria, quam alij Tarpeiam vocant, quæ oues singulas assibus decem, boues verò centenis æstimauit, quo certior esset multæ ratio. Supersunt veteris illius legis de iure & modo multarum, multa adhuc vestigia. Sed de ijs aliàs viderimus.

Post eam editam Consules tandem, quod Tribuni postulabant, ad Senatum referunt, de legibus in commune scribendis. Rogatus quid sentiret T. Romilius, pręter omnium opinionem sententiam dixit, ęquum esse, quod plebs postulabat: primusq; censet legatos & Athenas & in alias Græcorum vrbes eo nomine mittendos esse, qui optimarum legum exemplum peterent, quò magis certa aliqua iuris forma describi componique posset. Placuit hæc sententia patribus, fitque secundùm eam Senatusconsultum, quod plebs quoque ipsa sciuit, probauitq;. Audiebant quidē Romani paulo ante incensam & deletam bello Persico fuisse vrbem Atticam: sed à Themistocle instauratam statim coaluisse legū suarū vinculo & nexu, nō ignorabāt: & licet in illo publico ciuitatis incendio conflagrassent ligneę tabulæ legum Solonis, non intercidisse tñ leges ipsas. Legati Romani tres fuerunt, viri & prudētia & iudicio singulari: Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, & Seruius Sulpitius Camerinus, qui Consul erat, cum primùm Tribuni legem rogationemq; Terentii perferre conati sunt. Miserunt aliqñ Athenienses Romam de re nō magna legatos tres philosophos, Carneadē Academicum, Diogenē Stoicum, & Critolaum Peripateticum: miratiq; sunt Romani eorum & sapientiam & eloquentiā. Sed legatorum Rom. prudentiam & dignitatem magis admirati sunt Græci. Dionysius scribit, missos quoq; legatos in eas Græcorum ciuitates, quæ in Italia erant: in ea nempe Italiæ parte, quæ quondam magna Græcia dicta est, in qua, Seruio Tullio Romæ regnante, Pythagoras philosophabatur. nam & ea insignes habebat & respublicas & ciuitates, & legislatores Locri seruabant sui Zaleuci leges: Thaurij iura sui Charondę, qui nō multis ante Decemuiros annis vixit: atq; vt omittam Brundusium & Crotonem, Tarētum à Lacedęmoniis conditum eo tempore florebat: vbi & paulo post audita est Architæ præclara illa grauissimaque oratio. Nullam capitaliorem pestem, quàm corporis voluptatem, hominibus à natura datā: hinc. n. patrię proditiones nasci, hinc Rerum pub. euersiones. Neque dubium est, tam humaniter eo tēpore Tarenti exceptos esse legatos Rom. quàm perfidè postea & nefariè violati fuisse dicuntur. Vellem etiam obiter Massiliam nauigassent. Habebat ea Senatum sexcētorum virorum: leges suas habebat Ionico more publicè propositas, quarum etiam gloria reliquas ciuitates superabat, vt testis est Strabo libro 4. Sed Cicero ipse in oratione pro Flacco ait, Massiliam sic optimatum consilio gubernatam fuisse, vt eius instituta facilius laudare omnes possent, quàm imitari: additque, eius ciuitatis disciplinam atque grauitatem non solùm Græciæ, sed & cunctis gentibus anteponendā esse. Sed Athenas properabant legati Rom. vt certè tū erat florentissima ciuitas Atheniēsiū, & sapiētia virtuteq; præstantem gubernatorem habebat Periclem: & paulò ante duces habuerat non minus excellentes, Themistoclem, Aristidē, Cimonem, neque sanè magis opportunè Romani Athenas venire potuerunt: qui si serius venissent, illum ciuitatis & Reipub. florem, cuius imaginem Romam referrent, nō vidissent. Nam paulò post ciuitas bello Peloponnesiaco attrita tam valde est, atque dissipata, vt pristinum decus nunquam deinde receperit. Certè præter ruinas, & veluti tristes parietinas nihil vidissent. Neque tamen dissimulo, iam tum, cùm legati venerunt, Atticā ciuitatem multis vitijs laborasse: cùm quidem belli Persici periculo liberata, diuitijsque affluens, delicijs indulgeret. Nam & scimus summum ipsum ducem Themistoclem, cuius virtute victi repulsique Persæ fuerant, eò turpitudinis delapsum esse, vt per medium forum tanquam Sardanapalus quispiam, in curru nudus traheretur à quatuor nudis puellis. Sed hæc quorundam ciuium dissoluta mollities nō effecerat, quin ipsum Reipub. corpus firmis adhuc & honestis institutis bene compactum floreret: dignissimis certè ijs quæ imitarentur, quicūque Rempub. rectè constituere vellent. Quod quidem Pericles eleganter ostendit apud Thucydidem libro secundo, in ea oratione quæ inscribitur ἐπιτάφιος λόγος: ac disertè quidem ait, ciuitatem Atheniensem quandam veluti tum fuisse scholam, quæ Græciam vniuersam erudiret, cuius mores aliæ ciuitates imitarentur, quæ nata videretur ad leges aliis populis dandas: breuiter, quæ omnis honestæ politiæ viuum quoddam esset exemplar, quod & Isocrates in suo Panegyrico testatur. Ea igitur tum erat Atheniensium Respub. qualē postea fuisse Achæorum scribit Polybius libro secundo. Neque verò cum Pericle modo, sed & cum Areopagitis, qui tum iudicijs grauissimis præerant, de Repub. de iure, de legibus colloqui legati potuere. Fuerat quidem paulò ante dignitas Areopagitarum attentata, & cōcussa auctoritas, plebem seditiosè commouente quodam Ephialte. Sed Cimonis virtute atque consilijs defensa, conseruataque fuerat tota illa Areopagiticæ curiæ maiestas. Quid multis? Prostabant ligneæ illæ quidem, sed religiosissimè cultæ atque conseruatæ Tabulæ legum Solonis, centum ferè & quadraginta iam annorum vsu cōprobatæ: quibus vel honestiores vel ęquiores conscribi nō posse, vel ad Rempub. rectè constituendam meliores, prudentum omnium & de rebus rectè iudicantium sententia erat: & ad eas quidem præcipuè describendas missi erant legati. Isocratis in Panathenaico loquētis de Atticis legibus verba sūt hęc: ὀλίγους μὲν, ἱκανοὺς δὲ τοῖς χρῆσθαι μέλλουσι, καὶ ῥᾳδίως συνιδεῖν. ἔπειτα δικαίους καὶ συμφέροντας, καὶ σφίσιν αὐτοῖς ὁμολογουμένους, καὶ μᾶλλον ἐσπουδασμένους τοὺς περὶ τῶν κοινῶν ἐπιτηδευμάτων, ἢ τοὺς περὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων, οἵουσπερ εἶναι χρὴ παρὰ τοῖς καλῶς πολιτευομένοις. Sed & ipse Cicero pro Flac. ab Atheniensibus humanitatem, doctrinam, iura, leges ortas, atque in omnes terras distributas esse ait: neque minus laudat Lacedæmoniorum mores, disciplinam, leges. Sed & Laconica instituta iampridem Sabinis communicata fuerant, & per Numam Sabinum Romam translata. Immo verò Athenæus libro 6. scribit, Romanos diligentius quàm ipsos Lacedæmonios conseruasse Laconicam politiam, quam erant imitati. Non temerè itaque Iustinianus originem iuris ciuilis repetit à Lacedęmonijs & Atheniēsibus. Sanè vt omittam Paulum Aemilium, Græcię statum atque Respublicas constituentem: ipse Adrianus princeps sapientissimus, multis post annis, Atheniensibus, apud quos frequens erat, leges aliquas certas petentibus, Atticas eorum leges, vt optimas, reddidit. Narrat enim Eusebius in Chronicis, ijs iura composuisse ex Draconis, Solonis, Græcorum legislatorum libris. Sic Romani, quod ab Atheniensibus primùm sumpserant, ijs tandem reddiderunt.

Triennium in hac sua peregrinatione Rom. legati consumpserunt. Itaque diligenter omnia considerasse, neque diu minus quàm diligenter, multasq; etiā alias ciuitates perlustrasse, dubium non est. Si in Palæstinam etiam traijcere voluissent, vidissent surgentem nouam Iudæorum ciuitatem, qui ex Persica seruitute reuersi, magnis animis suam Rempub. instaurabant: multaq; fortassis quę à Græcis non audierant, didicissent à clarissimis illis Iudęorum ducibus Esdra & Nehemia, qui non religione modò & pietate, & sed & ciuili prudentia summa præditi erant: multis etiam annis versati in aula regis Persarum Darii, Artaxerxis, Longimani cum ipso Themistocle.

Cùm legati reuersi essent, instant Tribuni, vt aliquando legū scribendarum initium fiat. Tandem res ad Senatum refertur. In Senatu patricii in vtranque partem varias sententias dixere: aliis Remp. patriis tantum suis moribus, aliis scripto potius iure regendam esse contendentibus: Vicit Appii Claudii, qui cōsul designatus erat, sententia, reliquis magistratibus abdicatis, cum imperio consulari, sine prouocatione, decem ex Senatoribus viros deligendos esse, qui & ex patriis consuetudinibus, & Græcorum legibus certam aliquam colligerent componerentq; Iuris perpetui formā: quod vbi Senatus populusq; probasset, omnes deinde magistratus sequerentur in iudicando. Fit in hanc sentētiam Senatusconsultum. Centuriatis comitiis Decemuiri creati sunt: Ap. Claudius & T. Genutius, Consules alioqui designati, P. Sestius alter Consulum prioris anni, ipsi tres legati ex Græcia reuersi. his adiungitur T. Romilius, qui mittendorum in

Græciam legatorum auctor fuerat: & Veturius, quem Romilij, consulis collegam fuisse aiunt. Accedunt & alij duo grauissimi Senatores, qui numerum implerent, C. Iulius, & P. Curiatius: siue, vt apud Dionysium est, Horatius. Hi decimo die singuli ius populo dicebant, dabantque. Interea vniuersi toto anno legibus componendis operam dederunt. Ne leges sacratas abrogarent, cautum erat. Eas itaque non sustulerunt: sed quicquid præterea desiderari videbatur, collegerunt. Magnam inter eos concordiam & consensum fuisse, scribit Liuius, & quod ius dicebant, promptum veluti ex oraculo incorruptum fuisse. Sanè Cicero libro primo, de Orat. ait, necesse esse, vt ij admodum prudentes fuerint: neque prudentiorem fuisse aut Solonem, aut Lycurgum. Sed eos tamen non puduit in consilium etiam adhibere Hermodorum Ephesium philosophum, quem Ephesij ciuitate sua eiecerant, coniuratione facta, neminem virum bonum & frugi in sua se ciuitate toleraturos. Auctor est Strabo libro 14. Hunc Hermodorum Pomponius noster ait, auctorem fuisse xij. Tabul. Plinius libro 34. interpretem vocat earum legum, quas Decemuiri ferebant.

Dictum est, quales quantiq; viri adhibiti sint componendis hisce legibus. Quo vero studio, qua cura, religione & fide compositæ eę sint atque editę, quo cōsensu Senatus populiq; Rom. receptæ, suffragijsque etiam Pontificum atque augurum cōfirmatæ: denique Centuriatis comitijs vt perlatæ fuerint, equidem malo Dionysij Liuijque verbis, quàm meis commemorare.

„ Liuius autem libro 3. Ingenti (inquit) hominum expectatio-
„ ne propositis decem Tabulis, populum ad concionem aduoca-
„ uerunt, & quod bonum, faustum, fœlixq; Reipub. ipsis, liberisq;
„ eorum esset, ire & legere leges propositas iussere. Se, quātum de-
„ cem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis
„ infimisque iura ęquasse. Plus pollere multorum ingenia, consi-
„ liaq;. Versarent in animis secum vnumquanque rem, agitarent
„ deinde sermonibus: atq; in medium, quid in quaque re plus mi
„ nus ve esset, conferrēt. Eas leges habiturum populū Romanum
„ quas cōsensus omnium inuexisse, nec iussisse latas magis, quàm
„ tulisse videri posset. Cùm ad rumores hominum de vnoquoq;
„ legum capite edito, satis correctæ viderentur, Centuriatis comi
„ tijs decem Tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in
„ hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo,
„ fons omnis publici priuatique est iuris. Vulgatur deinde rumor,
„ duas deesse Tabulas, quibus adiectis, absolui posse velut corpus
„ omnis Romani iuris. Ea expectatio, cùm dies comitiorum ap-
„ propinquaret, desiderium Decemuiros iterum creandi fecit. Hæc Liuius. Creati ergo sunt secundo anno iterum Decemuiri. Ex prioribus mansit Ap. Claudius: alij obscuriores, & partim ēt plebeij fuere, præter vnum Q. Fabium Vibulanum, qui ter Consul fuerat, virum singulari virtute & prudentia. Ab his leges reliquę latę sunt, duabusq; Tabulis conclusę, in quibus illud præcipuè statutum fuisse, ait Dionysius, ne matrimonio plebeij cum Patricijs iungerentur. Valerius Maxim. libro j. cap. 13. narrat, veteres quosdam scriptores retulisse, Decemuiros qui decem Tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Apud Ciceronem lib. 2. de Legib. vbi legimus Decemuiros in decimā tabulam coniecisse legem Solonis de funerib. alij legunt, IN VNDECIMAM TABVLAM. Sanè Zonaras scribit, in hasce duas posteriores Tabulas coniecta fuisse, quæ ad perturbandam magis q̃ continendam Rempub. pertinebant. Sed quantum Zonaræ sit fidei tribuēdū in hisce rebus, dubito. Interea fateor 10. viros huius secundi anni multa iniustè, libidinosè, & crudeliter fecisse: & (vt ait Liuius) hominū, nō causarum, totos fuisse, vt apud quos gratia vim ęqui haberet. Sed de iudiciis eorum quotidianis, magis quàm de legibus ipsis id dici existimo. Porrò Tabulas vocarunt imitatione Atheniensium, qui Solonis leges ligneis tabellis insculptas, appellarunt ἄξονας. Cùm Vlpianus l. 1. de poss. sec. tab. ageret de bonorum possessione secundùm tabulas, dixit, tabulas testamenti accipi omnem materiæ figuram: tabulasq; rectè dici, siue ligneæ sint, siue cuiuscunque alterius materiæ: siue etiam chartæ, siue membranę sint, vel corium alicuius animalis. Nostras xij. Tabulas Pomponius ait fuisse eboreas. Sed ęreas rectius dixeris, vt Liuius in ęs incisas, vt Dionysius insculptas στήλαις χαλκαῖς. Diodorus Siculus libro 12. eas quoque ęreas fuisse ait. Plinius lib. 34. capit. 9. Vsus æris (inquit) ad perpetuitatem monumentorum iampridem translatus est, tabulis æreis, in quibus publicæ constitutiones inciduntur. Noster Venuleius l. qui tabulam. ad leg. Iul. pecul. Qui tabulam (inquit) ęream legis refixerit, lege Iulia peculatus tenetur. Vtinam verò pœnam illam reformidasset, quicunque primus ausus est xij. Tab. ut earū memoriam aboleret, refigere atque reuellere. Paulo ante coniurationem Catilinariā ęra legum in Capitolio liquefacta fuisse, narrat Cicero. Inter prodigia, quæ Romæ fuerunt tristissima, paulo post Cæsaris interitum, commemorantur tabulę ęneę, ex æde Fidei, turbine euulsę. Tempore Vespasiani cum Capitolio conflagrasse tabularum ęrearum, quibus vetera Senatusconsulta continebantur, tria millia, deplorat Suetonius. Sed an vllum vnquam fuit vel maius damnum, vel tristius omen,

quàm xij. Tabularum, siue incendio, siue turbine, siue alia tempestate non modò disiectarum, sed etiā deperditarum? Verùm querelis frustra indulgerem. Vetus ille mos incidendarum in ęs constitutionum atq; legum, durauit vsq; ad posteriorum Cæsarum tempora. Extant in Codice Iustiniani, l. 2. C. de frum. vrb. Const. verba Theodosij atq; Valentiniani, quibus iubent tabulis eneis incidi legem quandam suam, de frumento vrbis Constantinopolitanæ. Extat quoq; libro vndecimo Codicis Theodosiani constitutio Constantini de alimentis, quæ inopes parentes ex publico petere debent: quam ille iubet per oēs Italiæ ciuitates ꝑponi, scriptam ęreis tabulis, vel cerussatis, vel linteis mappis. Sed & Iustinianus suam illam constitutionem Nouellam octauam, præcipit tabulis aut lapidibus insculptam pro foribus templorum edi, atque proponi. Omitto, quòd est apud Horatiū, *Leges incidere ligno.* Duodecim Tabulæ in æs incisæ primùm pro Rostris propositæ sunt illustri loco, in foro, prope curiam Hostiliam: in quo & leges ferri solebāt, & orationes ad populum haberi, & magistratus sedere, & obtruncatorum ciuium capita suspendi. Atque id quoque factum fuisse videtur exemplo Atheniensium, qui leges suas proponebāt πρὸς ἐπωνύμους ἥρωας. Erant eę statuæ Heroum, à quibus appellationem ducebant Atheniensium tribus. Relictis rostris, postea Romæ in Capitolio legum Tabulas adseruatas fuisse, ignotum nō est. Certè & Iustinianus suam illam, quam dixi, constitutionem, postquam omnibus publicè proposita innotuerit, religiosè recōdi vult in Sacrarium maioris templi: vt & olim apud Iudæos asseruabantur ꝓphetarum conciones. Sanè Diodorus Siculus libro 12. scribit, xij. Tabulas sua adhuc ętate (vixit autem Augusti temporibus) pro rostris incolumi sculptura propositas perdurasse. Sed & Cyprianus plusquam ducentis post eum annis, significat suo tempore nondum fuisse expunctas: quanquam deploret, earum minas fuisse contemptas. Sic enim scribit ad Donatum lib. 2. Epist. 2. Incisæ sint licet leges xij. Tabulis, & publico ære prefixo iura pręscripta sint: inter leges ipsas delinquitur, inter iura peccatur: innocentia nec illic, vbi defenditur, reseruatur.

Diximus vnde profectæ sint, quo studio, & à quibus compositæ, quomodo editæ xij. Tabulæ. Non est mea auctoritas tanta, quæ nulla est, meo vt testimonio valde commendari, meisque nunc verbis ornari, sicut merentur, possint. Antiquissimas esse constat. Caius l. j. de petit. hæred. vetus ius xij. Tabularum vocat. In veteri quodam SC. apud Vlpianum, l. j. §. 9. ad Tert. appellari videtur Ius antiquum. Antiquam legem vocat Antoninus Imp. l. j. C. de except. Antiquitatem Iustinianus, Institut. de hæred. quæ ab intest. quanquam vocet etiam antiquitatem, mediā illam Iurisprudentiam quæ xij. Tabulas consecuta est: Instit. de exh. lib. Sanè in Nou. Constit. xxij. ait eas esse primas leges, quæ aliquam Romanis Remp. constituerint. Fontes legum appellat M. Tullius Liuius, fontem omnis priuati publicique iuris Corn. Tacitus libro tertio. Finem ęqui Iuris, & eas ait accitis, q̄ vsquā egregia erant, compositas esse. Apud Gellium libro 20. Sex. Cæcilius Iurisconsultus ait. Eas inquisitis exploratisque multarum vrbium legibus, eleganti atque absoluta breuitate verborū scriptas fuisse. Neque id negat Phauorinus philosophus. Immo verò profitetur, sese non minus illas legisse, quàm Platonis decem libros de Legibus. Illud maius & præclarum magis testimoniū est, quod apud Mar. Tullium, libro j. de Oratore, Crassus ait: totam ciuilem scientiam, descriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus ac partibus, xij. Tabulis contineri. Tum subiicit: Fremant omnes licet, dicam quod sentio: bibliothecas mehercle omniū philosophorum vnus mihi videtur xij. Tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate superare. Quid maius, quid dici potest præclarius? Sanè Cic. lib. j. de Legib. ait, non tam ex xij. Tab. quàm penitus ex intima philosophia hauriendā esse Iuris disciplinam. Sed qualis hæc tandem esset, si sola sine xij. Tabulis philosophia disceretur? Ipsi etiā pueri malè instituti videbantur, nisi si à primis annis hasce Tabulas imbibissent, & memoria tenuissēt. Cic. li. 2. de Legib. ita puerū se doctū fuisse formatūq; refert, vt eas statim edisceret: & vir factus, multoq; iā rerū vsu prudens, sibi eo nomine gratulatur, doletq; alios ea in re esse negligentiores. Discebamus (inquit) pueri, Duodecim, vt carmē necessarium: quas iam nemo discit. Solebant leges olim carminibus ita etiam describi, vt vulgo facilè edisceretur, atq; cantillarentur: nā & ꝓpterea νόμοι appellantur. At si vnquam vlla lex sacro carmine fuit digna, certè fuerunt hę leges. Leges simpliciter appellantur xij. Tabulæ: vt si quid in lege scriptum esse dicatur, de xij. intelligatur, sicuti vrbis nomine Roma significatur. Hinc legitimæ hæreditates, legitimæ tutelæ, legis actiones. Duodecim quoq; sæpe Cicero & Festus & alii simpliciter dicunt, cùm has xij. Tabulas intelligunt. Idem Cicero, cum libellum fuisse ait, quem pueri ediscerent, satis significat, plus in ijs rerum fuisse, quàm verborum. Diodorus Siculus libro 12. admirabilem earum fuisse breuitatē ait & apud Gellium Sex. Cęcilius id confirmat. Atqui vniuersi iuris partes singulas complectebantur, & vt ait. Cicero, omnes ciuitatis vtilitates. Sed & Ausonius.

Ius (inquit) triplex, Tabulæ quod ter sanxere quaternæ:
Sacrum, priuatum, & populi commune quod vsquam est.

Prisca eorum verba fuisse, dubium esse non potest. Plurimā in ijs fuisse effigiem antiquitatis, Cicero confirmat libro 1. de Orat. Idem in libris de Legibus: Quid (inquit) xij. Tabulæ Lessum appellarent, veteres earū interpretes Sex. Aelius & L. Acilius non satis intelligere se dixerunt. Sanè Horatius reprehendens populum Roman. quòd carmina antiqua nimium admiraretur, & noua omnia fastidiret:

Sic (inquit) fautor veterum, vt Tabulas peccare vetantes,
Quas bis quinque viri sanxerunt &c.
Dictitet Albano Musas in monte locutas.

Phauorinus apud Gellium li. 20. valde conqueritur, in ijs legibus verba multa tam fuisse obscura, vt vix quisquam ea interpretari posset. Sed ne propterea aliquis existimet, vniuersi illius Iuris ignorantiā excusatione dignam fuisse: apud eundem Gelliū libro xvj. accusatur, atque etiam irridetur quidam, vt vocari volebat, Iurisperitus, qui xij. Tabulas nō teneret. Multa earum verba prisca & absoleta commemorat Festus: sed quid tamen significent, interpretari non potest. Si qua fuerint magis obscura, nō debemus leges illas propterea contemnere. Sacra Saliorum carmina posteri sacerdotes vix intelligebant, vt ait Quintilianus. Ipse Polybius libro tertio fatetur, eam linguæ Romanæ mutationem fuisse, vt iam suo tempore (viuebat autem cū Scipione Africano) vix doctissimi homines intelligerent primum maiorum suorum sermonem. Sed xij. tamen Tabulas satis intellexit posteritas. Nos magis conquerimur, eas nunc intercidisse. Nam quòd multi valde creduli homines securè sibi persuadent, creduntque (nec credunt modò, sed confidenter etiam palamque scribunt) eas ipsas esse, quas Cicero illis suis de Legibus libris est complexus: vtinam verū dicerent, & talem nobis talis tantique thesauri custodem darent. Sed reclamat ipse Cicero, & inane illud ociosorum hominum somnium, quibus sunt pro thesauro carbones, manifestè refellit: cum non obscurè passim significet, suas se leges Platonis exemplo & imitatione confinxisse: ac si qđ ex xij. Tabulis descripserit, vt certè aliquot capita descripsit, illud palam profiteatur. Vtque alia argumenta prætermittam, vt taceam quàm multa etiamnum extent xij. Tabularum capita, de quibus apud Ciceronem verbum nullum saltem obseruassent, in Legibus Ciceronis fieri mentionem multorum magistratuū constat, quos notum est multis post Decemuiros annis creatos esse. Facile est quidem securis hominibus, quicquid vspiam ex veteri aliquo iure vel legerint, vel audierint, cuius auctorem originem'ue ignorent, statim sine alia inquisitione referre ad xij. Tabulas. Sed tales (vt mollissimè dicam) ineptias quis ferat? quis ferat augustum illud xij. Tabularum nomen ita prostitui, nulloq; pudore Decemuiros cieri auctores eorum quæ ijs nunquam in mentem venerunt? Si quicquid hominibus uel impudentibus vel ineptis in hoc genere libet, etiam licet: cedo. Amissarum xij. Tabularum damnum grauius, quàm vt sarciri vnquā possit, ęquiori fortassis animo ferremus: nisi si cum ijs & earum interpretes, qui plurimi olim, nobilissimiq; fuere, omnes intercidissent. M. Varro in libris de Lingua Latina ad Ciceronem, cum interpretatur, quid sit ambitus, citat laudatque veteres interpretes xij. Tabul. sed nihil præterea. Vtinam vnus saltem superesset antiquissimus earum interpres Sex. Aelius, cuius si Tripertita extarent, nihil in hoc genere desideraremus. Sed & M. Porcius Cato Iurisconsultus ad illustrandas xij. Tabulas studium aliqđ suum contulisse videtur. Si Aelium nobis & Catonem inuidit antiquitas, saltem haberemus vel Seruium Sulpitium, quē Sex. Pompeius Festus sæpe ciere solet, xii. Tabularum interpretem: vel Labeonis commentarios ad xii. Tabulas, quorum meminit Gellius libro primo, capit. 12. qui & lib. 7. capit. 15. allegat librum Labeonis secundum de xii. Tab. Saltem Caius nobis noster superstes relictus fuisset. Eius dico libros vj. ΔΩΔΕΚΑΔΕΛΤΟΥ. Extant eorum quædam in Pandectis reliquiæ, vel fragmenta potius: ex quibus facilè coniicere possumus, quàm copiosè nobis 2. lib. suppeditassent, quicquid de xij. Tabulis requirimus. Sed ut omnium nobis interciperentur Iurisconsultorum in hoc genere commentarii, fatale fuit: saltem integros Sex. Pompeii Festi libros de verborum veterum significatione nobis reliquisset Pontifex ille Paulus: qui dum eorum Epitomen nescio quā contrahere vult, & ad Carolum Franciæ regem mittere, totos discerpsit, dilacerauitq;, ante annos nonaginta. quāquam & antea discerptus fuisse Festus videatur: cuius cū fragmēta forte nactus Romæ Politianus fuisset, statim manu sua descripsit. Nos reliquias tantū habemus, valde mendosas. Audio ante annos octingentos scriptum abs quodam episcopo Massiliēsi librum fuisse, in quo cùm ꝓbare vult Romanos à Græcis, & Græcos à Iudęis suas leges repetiisse, magnam xii. Tabularum partem describit, ac recitat. Sed eum quoq; librum, qui habet, supprimit. Adeò nos omnia præsidia destituunt. Verùm quando aliud non licet, faciendum nobis est tamen, vt qualescunq; vsquam supersunt in veterum scriptorum monumētis sparsæ & disiectæ reliquię: addo etiam concisas & laceras, si qua modò ex ijs sententia elici possit:

possit: studiosè colligamus, magnaq; religione & cura, tanq̄ ex naufragio superstites antiquitatis venerandæ tabulas, adseruemus. Nolim equidē, neq; fas esse puto, inter eas quicquā referre, qđ earum esse cōpertum non habeā. Maiorem ijs, maiorē antiquitati religionē deberi scio: tantiq; mihi cogitatio est hæc, ut superstitiosè etiam timidus in hoc genere videri non recusem.

Nunc itaq; ita agam, vt nihil de meo illis affingens, simpliciter & bona fide describam, quæ de hisce Tabulis fragmenta nobis relicta sunt: & quod ad earum tamen interpretationem pertinere videbitur, eadem simplicitate attexam. Macrobius libro tertio ait, cum xij. Tabularum contemnit cępit auctoritas, eadē illa, quę ijs cauebantur, in alia Latorū nomina transijsse. Equidē legumlatores ex hisce Tabulis, tanquam ex fontibus multa hausisse scio, quæ sibi tamē ascripserunt. Quæ'nam verò illa fuerint omnia, diuinare non possum. Sed pleraque tamen obseruaui: & propterea fusius interdum hæc persequar, quæ ex istis legibus manasse videntur. Fuerunt & multæ Rom. leges ante Decemuiros, quas hi sibi etiam suisque Tabulis ascripserunt. Sic enim iussi erant. Nos aliud non possumus, quàm quod veteres scriptores, qui supersunt, de ijs prodiderunt, quantulumcunque sit illud, nunc colligere: quod priusquam aggrediar, præfationi huic meæ nō inuitus attexam Caij nostri Commentariorum ad xij. Tabulas principium, qualecunque in Pandectis extat.

CAIVS LIB. I. AD LEG.
xij. Tabularum.

Facturus legum vetustarū interpretationem, necessariò prius ab vrbis initijs repetendum existimaui: non quia velim verbosos commentarios facere, sed ꝙ in omnibus rebus animaduerto in perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constat. Et certè cuiusq; rei potissima pars principium est. Deinde si in foro causas dicentibus, nefas (vt ita dixerim) videtur esse, nulla præfatione facta, iudici rem exponere: quanto magis interpretationē promittentibus inconueniens erit, omissis initiis, atque origine non repetita, illotis (quod aiunt) manibus protinus materiam interpretationis tractare? Namque (nisi fallor) ipsæ præfationes & libentius nos ad lectionē propositæ materiæ ꝑducunt: & cum eo venerimus, eius euidentiorem præstant intellectum.

CAP. I.

QVod ex Legibus xij. Tabularum caput primum repetendū esse videtur, atque proponēdum, & est tamen hactenus à multis neglectum, Liuius nobis offert, illud dico: QVODCVNQVE POSTREMVM POPVLVS IVSSERIT, ID IVS RATVM'QVE ESTO. Narrat Liuius libro suarū Historiarum sexto, legem quandam Liciniam latam fuisse, vt alter Romæ Consul ex plebe fieret. Libro deinde septimo ita scribit: In secundo interregno orta contentio est, quòd duo Patricij Consules creabantur: intercedentibusq; Tribunis pl. interrex Fabius aiebat, in xij. Tabulis legem esse, vt, QVODCVNQVE postremum populus iussisset, id ius ratumque esset: iussum populi & suffragia esse. Cumq; intercedendo Tribuni nihil aliud, quā vt differret comitia, valuissent, duo Patricij Consules creati sunt, &c. Idem Liuius libro nono narrat, cum lata olim fuisset lex Aemilia, de cēsura annua & semestri, quæ prius fuerat quinquennis, & Appius Claudius Censor abdicare nollet: hunc cauillatum esse, legem Aemiliam pertinuisse quidem ad eos Censores, quorum in magistratu lata erat, quia post illos Censores creatos eam legem populus iussisset: quodq; postremum iussisset, id ius ratumque esset: non tamen aut se, aut eorum quēquā, qui post eam legem latam creati Censores essent, teneri ea lege potuisse. Sic Appius cauillabatur, legem Aemiliam priuilegiū quoddam fuisse. populum Rom. de censura C. Furii & M. Geganei, in qua lex Aemilia lata est, bis sciuisse atque iussisse: primū, cum eos Censores crearet in quinquennium: deinde cum perlata est lex Aemilia, vt xviij. mensibus tantum essent Censores. In ijs quidem Cēsoribus valere Aemiliam legem, tanquam posteriorem: sed vt prior, quæ per suffragia populi eos creantis intelligebatur, ad eos tantum pertinuit, sic hanc ad eos solum pertinere. Hæc sine vllius assensu cauillatum fuisse Appium, ait Liuius. Legem xij. Tab. non conuellebat: immo verò & in priuilegijs & in suffragijs valere contendebat. Sed satisfactum illi esse aiebat, cum lege Aemilia Censores illi, qui in quinquennium creati erant, ad xviij. menses erant reuocati. Hanc verò cauillationem non ferens P. Sempronius Tribunus pl. Ita ne tandem (inquit) App. Claudi, cum centesimus iam annus sit ab Mam. Aemilio Dictatore: tot Censores fuerint, nobilissimi fortissimique viri: nemo eorum Duodecim Tabulas legit? Nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset, sciuit? Immo verò omnes sciuerunt. Ideo Aemiliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, qua primùm Censores creati erant: quia hanc postremùm iusserat populus: & quia, vbi duæ contrariæ leges sunt, semꝑ antiquę abrogat noua. Sic ille apud Liuium. Sed & ad hoc xij. Tabularū caput respexisse videtur Cicero, cùm in oratione ꝓ Corn. Balbo scripsit: Semper id esse, quod postea populus iusserit, ratum. Idem libro secundo de Inuent. admonet, cum de antinomiis agitur: considerandum esse, vtra lex posterius lata sit. Nam postremam quamque grauissimam esse. Quid nostri Iurisconsulti? Modestinus c. 4. de constit. Princ. αἱ μεταγενέστεραι inquit, διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν. Interea tamen Paulus admonet, sæpe priores leges ad posteriores trahi, & posteriores ad priores pertinere, nisi sint contrariæ. cap. 26. & 28. De legib. Sed & generi per speciem derogari, dictat Iuris regula.

CAP. II.

PRoximum est, vt illud subijciamus, quod Cicero toties inculcat. Libro tertio de Legibus, cùm leges has ederet, PRIVILEGIA NE IRROGANTO: DE CAPITE CIVIS, NISI PER MAXIMVM COMITIATVM, NE PERVNTO: ex xij. Tabulis repetitas esse fatetur, easq; veluti explanat: leges (inquit) præclarissimę, de xij. Tab. tralatę duę: quarum altera priuilegia tollit: altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitiatu, vetat. nondum initis seditiosis Tribunis pl. admirandū, tm̄ maiores in posterum prouidisse. In priuatos hoīes leges ferri noluerunt: id est enī priuilegiū, quo quid est iniustius? cùm legis hæc vis sit, scitum esse & iussum in oēs. Ferri de singulis, nisi Centuriatis comitiis, noluerunt. Descriptus enim populus censu, ordinibus, ętatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quàm fuse in tribus conuocatus. Idem paulo post: Præterea neque tributa capitis comitia rata esse posse, neque vlla priuilegia. Hæc autem Cicero ait dixisse L. Cottam, cum de Ciceronis proscriptione nihil actum esse diceret. Idem in orat. pro P. Sestio, loquēs de illa sua proscriptione, de qua roganti Clodio nemo obstiterat. Cur (inquit) cum de capite ciuis & de bonis proscriptio ferretur, cum & Sacratis legibus & xii. Tabulis sancitum esset, vt neque priuilegium irrogari liceret, neq; de capite, nisi comitiis Cēturiatis, rogari, nulla vox est audita Consulum? Idem paulo post: Princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit, id quod Republ. dignissimum fuit, nihil de me actum esse iure, nihil more maiorum, nihil de legibus. non posse quenquam de ciuitate tolli sine iudicio: de capite non modò ferri, sed ne iudicari quidem posse, nisi comitijs Centuriatis. Idem pro Domo sua: Vetant leges Sacratæ, vetant xij. Tabulæ, leges priuatis hominibus irrogari: id enim est priuilegium. nemo vnquam tulit. nihil est crudelius, nihil ꝑniciosius, nihil quod minus hæc ciuitas ferre possit. Nunc igitur breuiter videamus de priuilegiis, & de populi iudicio capitali: hæ enim duæ partes sunt huius legis. Legerant Decemuiri Atheniensium legem, cuius etiamnum verba extant apud Demosthenem in Orat. contra Aristoc. μὴ νόμον ἐπ' ἀνδρὶ ἐξεῖναι θεῖναι. Placuit exemplum huius legis. Certè & noster in Pandectis Vlpianus ait, iura non in singulas personas, sed generaliter cōstitui. Sed de iure singulari priusquam dicatur, obseruandum est, duo esse genera priuilegiorum. Nam interdum de vno aliquo priuato homine fertur: interdum de certo hominum genere & ordine. De priori genere priuilegii nunc propriè quæritur. Et quidem duplex tunc quoque priuilegium esse potest: nempe, quod vel singularis fauor, bn̄ficium ue alicui tribuatur: vel pœna singularis irrogetur. Ad vtrunq; lex ista xij. Tabularum referri potest. Nam & Asconius Pedianus in Cornelianam Ciceronis. narrās C. Cornelium Tribunum pl. promulgasse legem, ne quis nisi per populum legibus solueretur, ait: Antiquo etiam iure id cautum fuisse. Itaque in omnibus Senatuscōsultis, quibus tum aliquem legibus solui placebat, adiectum fuisse, vt de ea re ad populum ferretur. Cum autē ita ferri paulatim esset desitum, resque iam in eam consuetudinem venisset, vt postremò ne adijceretur quidē in SC. de rogatione ad populū ferenda: eaque ipsa SC. per pauculos admodum fierēt, Cornelium legem illam promulgasse. Sed potentissimos quosque ex Senatoribus eam indignè tulisse, nec tulisse perlatam. Actum autem deinde fuisse eadem de re in Senatu magis contentionibus. Tum Cornelium ita ferre rursus cœpisse: Ne quis in Senatu legibus solueretur, nisi ducenti adfuissent. ne've quis, cum solutus esset, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. Hancque sine tumultu rem actam esse. Non extat integra Ciceronis pro hoc Cornelio oratio: sed ex commentarijs Asconij repetitum est, quod dixi. Sed & Cicero in oratione pro Rabir. Posth. significat legum primū versum generalem hunc fuisse, QVICVNQVE POST HANC LEGEM &c. Interdū tamen principium fuisse, nō, QVI CIVES ROM. aut, QVICVNQVE CIVIS: sed, QVICVNQVE SENATOR. ac tum quidē talem legem ad plebem non pertinuisse, idem auctor est. Interdum & priuilegio magis singulari etiā opus fuit. Cato apud Liuium, ait nullā legem satis cōmodam omnibus esse posse, ꝙ vel beneficium quoddam singulare, vel supplicium nouum, humanæ vitę varietas exigat. Plena est Romana historia priuilegiis vtriusq; generis. Cæterùm cum de capite alicuius ciuis quæreret, etsi lex alioqui de crimine & pœna certa fuisset, priuilegium tamen rogari dicebatur. Cicero pro Sestio, significat comitia Cēturiata aut legum causa, aut magistratuum fuisse. Sed legem etiam ferre dicebatur, qui de capite ciuis agebat. Idem Cicero libro secūdo de Diuinat. tres fuisse causas talium comitiorum indicat: Vt (inquit) comitiorum, vel in iudiciis populi, vel in iure legum, vel in creandis Magistratibus, principes ciuitatis essent

interpretes. Iudicia populi vocat, publica iudicia capitalia. Reges antea videntur in talibus cauſis iudices quidem dediſſe, ſed ad populum tñ prouocationẽ reliquiſſe. Sic enim Liuius libr. 1. ſcribit, Tullum regem edixiſſe: Duũuiros, qui Horatio perduellionem iudicent ſm legem, facio. Lex horrendi carminis erat, DVVMVIRI PERDVELLIONEM IVDICENT: SI A DVVMVIRIS PROVOCABIT, PROVOCATIONE CERTATO. SI VINCENT, CAPVT OBNVBITO: INFELICI ARBORI RESTE SVSPENDITO: VERBERATO VEL INTRA POMOERIVM, VEL EXTRA POMOERIVM. Hac lege duumuiri creati, qui ſe abſoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem poſſe, cùm condemnaſſent: tũ alter ex his, P. Horati tibi pduellionẽ iudico, inquit: i lictor, colliga manus. Acceſſerat lictor inijciebatq; laqueum. Tum Horatius, auctore Tullo, clemente legis interprete: Prouoco, inquit. Ita de prouocatione certatum ad populũ eſt. Hæc Liuius. Poſt reges exactos, ante xij. Tab. legem ẽt tulit P. Valerius, de prouocatione aduerſus magiſtratus ad populum, quæ lex paulo poſt xij. Tab. repetita eſt à L. Valerio Potito, & tertium deinde lata abs M. Valerio Coruo. Cicero tñ in Philipp. ſcribit, Iulium Cęſarem tandem tuliſſe, vt damnati maieſtatis & de vi, prouocare nõ poſſent. Sed q̃ noluerint ius populi imminuere x. viri, inde etiam intelligi poteſt, ꝙ cùm eo ipſo tp̃e, quo xij. Tabulis componendis operam dabant, inuentum eſſet cadauer in domo P. Seſtij. C. Iulius, vnus ex Decemuiris, accuſator ad populũ extitit, cuius rei iudex legitimus erat, vt ait Liuius. Nam & Decemuirorũ ſumma tunc erat poteſtas, & ſine prouocatione. Quid igitur? Vtar noſtrorum prudentum commentarijs. Noſter Pomponius ſcribit, non potuiſſe Conſules iniuſſu populi de capite ciuis Rom. ſententiam ferre. Quotiẽs autem criminalis animaduerſio neceſſaria eſſet, Quæſtores à populo conſtitutos fuiſſe, qui capitalibus rebus præeſſent. Ac Quæſtorum quidem parricidij meminiſſe ẽt legem xij. Tabul. Vtinam hanc de ijs legẽm haberemus. Quales hi poſtea Quæſtores, ſiue Quæſitores fuerint, cũ ad ordinem Prætorum etiam referrentur, & quales fuerint conſtitutæ quæſtiones publicæ capitales, dicemus, cùm de publicis iudicijs latius aliquãdo agemus. Cæterùm quod ait noſter Pomponius, cõiungendum eſt cum hac lege xij. Tabul. vt intelligamus, hac lege quaſdam fuiſſe quæſtiones capitales ipſius populi in comitijs Cẽturiatis, quaſdam verò à populo mandatas alijs iudicibus, vt olim abs rege mandabantur Duumuiris. Atque hoc quidem etiam ſeruatum diu fuiſſe videtur. Fuerunt enim crimina, quorum quæſtionem cognitionemq́ue vel populus vel lex prætoribus mandabat: alia etiam fuerunt, de quibus ſuum ſemper eſſe primumq; & ſummum iudicium populus putauit, quale fuiſſe videtur crimen pẽrduellionis. Cicero Verr. 3. De iure (inquit) libertatis & ciuitatis populus Rom. ſuum putat eſſe iudicium, & rectè putat. Certè ſæpe legimus diem multis perduellionis reis ad populum dictam eſſe, & Cẽturiatis eos comitijs damnatos: Cicero pro Domo ſua, Liuius libro 26. & 43. Valer. Max. libr. 6. capit. 5. De centuriatis comitiis plura nunc non dicam. Extant eruditorum huius etiam ætatis hominum de ijs commentarij. Porrò Cicero in ſuis libris de Repub. ſcripſit, Decemuiros ĩ ſuis xij. Tabulis perpaucas res capite ſanxiſſe. Neque tamen ſemper capitalis pœna erat mortis. Nam & cum quis deportatus ciuitatem amittebat, de capite eius agi dicebatur: quia caput de ciuitate tollebatur. Seruos aut peregrinos facilè patiebantur Romani cędi, neque ad eos lex iſta pertinebat. Sed leges præſertim Porcia & Sempronia, ne temerè aut iniuſſu populi, in ciuem ita animaduerteretur, etiam cauebant. Quas cum Verres contempſiſſet, Cicero ſignificat ad iudicium populi Rom. tanquam reum perduellionis trahi poſſe. Ipſe tamen poſtea Conſul defendit Poſthumium perduellionis reum. & paulo poſt non diſſimili ex cauſa damnatus eſt, accuſante Clodio.

CAP. III.

MArtianus noſter dicturus de lege Iulia maieſtatis, ait, legẽ xij. Tab. iubere, eum qui hoſtem cõcitauerit, quivè hoſtẽ ciui tradiderit, capite puniri. l. 3. ad leg. Iul. maieſt. Ex ipſa etiam lege Romuli, populi erat, hoſtibus bellum decernere. Si hoc homo priuatus faceret, populi maieſtatem minuebat. Itaque & lege Iulia maieſtatis teneri dicitur, qui iniuſſu populi bellum geſſerit, delectum habuerit, exercitumvè compararit. l. tertia. §. 1. ad leg. Iul. maieſt. Ciuem porrò hoſti tradere, grauius etiam crimen eſt. Cicero in Orat. Is (inquit) maieſtatem minuit, qui exercitum populi Romani hoſtibus tradit. Sed & perduellionis hoc erat crimen. Vlpianus perduellionis reum definire videtur, qui hoſtili animo aduerſus Rempub. vel principẽ animatus eſt. Decemuiri appellabant hoſtes, quos nunc dicimus peregrinos: ſicuti Cicero ipſe notat. Quos nunc appellamus hoſtes, illi appellabant perduelles: hoc eſt, eos cum quibus bellum eſſet, vt notat Caius libro ſecundo ad leg. xij. Tab. l. 234. de verbo. ſig. Ac qui etiam ciuẽ vnum priuatim occidiſſet, quaſi ſi Rempub. totam læſiſſet, perduellionis olim reus erat: vt de Horatio dictum eſt, qui ſororem ſuam occiderat. Sed poſtea placuit, vt ita notaretur is demum, qui aduerſum ipſam Rempub. aliquid molitus eſſet. Decemuiri ſciebant, quale & de Metio Suffetio, & de ipſius etiam Bruti liberis ſupplicium ſumptum eſſet. Ne tale rurſus crimen committeretur, operam dabant. Sed quàm humaniter interea de reſipiſcentibus iudicarint, audiamus.

Feſtus libro 18. inquit: Sanates dicti ſunt, qui ſupra infraq; Romam habitauerunt, quod nomen ijs fuit, qui cùm defeciſſent à Romanis, breui poſt rediere in amicitiam, quaſi ſanata mente. Ideoq; in xij. cautũ eſt, VT IDEM IVRIS ESSET SANATIBVS QVOD FORTIBVS: ideſt, bonis, & qui nunq̃ defecerant à populo Rom. Hæc Feſtus. Gellius tñ lib. 16 cap. 10. ſcribit, quadam lege Aebutia cõſopitam fuiſſe xij. Tabularum antiquitatem de Sanatibus, & alijs multis capitibus. Traditum quidem eſt, multos olim populos, qui cum à Romanis defeciſſent, iterũ victi ſeſe dedere cogebantur, tam benignè receptos non fuiſſe. Hi enim Dediticij, vt vocabantur, quales fuiſſe dicuntur Gabii, relinquebantur ſuæ quidem libertati: ſed vix ijs ſpes vlla erat adipiſcendæ etiam aliquando ciuitatis Rom. Et ad eorum quidẽ exemplum ex lege Aelia Santia, ſerui, qui manumittebantur, poſteaquam ob nequitiam pœnas luiſſent, liberti dedititiorum numero eſſe dicebantur, quòd infimam quandam, & tantùm non ignominioſam libertatem conſequerentur: fieri autem ciues Romani non poterant. quinimmo ſuam cum vita libertatẽ amittebant, nec de ſuis teſtabantur bonis: ſed ijs, tãquam ſeruorum peculiis, qui manumiſerat, potiebatur. Cæterùm tam ſeueri erga ſuos Sanates eſſe noluerunt Decemuiri: & clementia magis alliciendos ad ſocietatem vicinos, atque ad ſaniorem mentem, ſi quadam fortè leuitate deſciuiſſent, reuocandos, quàm ſeueriori aſperitate deterrendos eſſe iudicarunt: illudq;, quã hoc, nouę naſcentiq; Reipub. & glorioſius fore, & vtilius ad ſuam potentiam amplificãdam. Atque huc quidem referri etiam poſſet nobilis illa Catonis pro Rhodienſibus oratio, de qua Aulus Gellius libro 7. cap. 3. Sanè cum aliquando Athenienſes, recuperata Mitylene, quæ defecerat, præcipiti quodã calore decreuiſſent, vt ciuibus omnib. interfectis, funditùs vrbs deleretur, nauemq́ue ad exercitum miſiſſent cum his mandatis, ſtatim eos ſui decreti pœnituit: nec puduit eo reſciſſo, humanius decernere, ne pęna per omnes vagaretur: ſed pauci defectionis auctores plecterentur, ciuitas ipſa ſeruaretur. Quanto oportuit magis veteres Romanos benignè cum vicinis ſuis agere, ijs prę́ſertim qui ad ſaniorem mentem vltro redibant? Quòd ſi etiam ſacra profanis miſcere liceat, ſcimus veterem hæreſim Nouatianorum, nullum reſipiſcentiæ locum ijs qui peccaſſent relinquentium, ſemper à pijs hominibus in Eccleſia dãnatam eſſe. Extat quidem in Codice Iuſtiniani quædam ad hanc acerbitatem accedens Theodoſij conſtitutio, aduerſus Apoſtatas l. 3. C. de apoſt. Sed an ſanioris iudicii, & religionis pietatisq; maioris hominibus placuerit, neſcio. Certè epiſtola Cypriani lib. 2. ad hanc ſeueritatem minimè accedit. Et Auguſtinus ipſe Theodoſii temporibus, Donatiſtas, q̃ ab Eccleſia deſciuerant, non modò recepit, amplexusq; eſt reſipiſcentes, ſed & ad epiſcopi etiã munus admiſit. Sic vir ille pius & prudens, in cauſa religionis ſecutus eſt, quod Decẽuiri in conſtituenda Rep. decreuerant: Sanatibus non minus eſſe tribuendum, quàm fortibus, conſtantibusq́ue. Non dicam pluribus, an hanc ſemper legem ſecuti Romani ſint, conſtanterq; ſeruauerint. Eorum, in omnium manib. ſunt hiſtoriæ. Sed vt intelligamus, quid iuris fuerit fortib. ſociis Rom. atque fœderatis: noſter Proculus l. 7. §. primo. de capt. & poſtlim. reuerſ. vt omittam qđ ex multis Ciceronis orationibus copioſe dici hac de re poſſet, ſignificat, ſocios quidem & fœderatos omnes liberos fuiſſe: ſed alios ęquo parique iure cum Romanis coniunctos: alios ita conueniſſe, ut paulò inferiores eſſent, & maieſtatem populi Romani comiter conſeruare deberent. Fundi verò populi appellabantur, vbi etiam conceſſum liberalitate & beneficio Ro. ius populi Romani aſciuiſſent ac recepiſſent: quòd in iis tanquã in fundis reſideret beneficium commodumq; à Romanis profectum. Cicero in oratione pro L. Cornelio Balbo, totam hãc rem copioſe explicat.

CAP. IIII.

POrcius Latro in ſua aduerſus Catilinã Declamatione inqt: Primum xij. Tabulis cautũ eſſe ſcimus, ne quis in vrbe cętus nocturnos agitaret: deinde lege Gabinia promulgatum, qui cõciones vllas clandeſtinas in vrbe conflauiſſet, more maiorũ capitali ſupplicio mulctaretur. De te itaq; Catilina ſciſcitor, tu'ne cœtus illos commilitonum tuorum contra præcepta xij. Tabularum, ꝰ leges noſtras, contra Senatus ac plebis auctoritatem, noctu cogendos eſſe putauiſti? Hæc ille. Cicero & Salluſtius de Catilinæ coitionibus & nocturnis cętibus multa etiam commemorant; ſed huius legis xij. Tabularum non meminerunt. Porrò & huc pertinet lex illa vetus Romuli, NOCTVRNAS IN TEMPLO VIGILIAS NE HABENTO: & quod ipſe Cicero de uetitis nocturnis ſacris ſcribit lib. ſecundo de Legibus: & deniq; tota illa de Bacchanalibus hiſtoria, quæ extat apud Liuium libro trigeſimonono, de quibus cum Conſul ad Senatum retuliſſet, patres pauor ingens cępit, publico etiam nomine, ne quid eę coniurationes (vt ait Liuius) cœtusque nocturni, fraudis occultæ aut periculi importarent. Addit Liuius, Triumuiris capitalibus mandatum eſſe, vt vigilias diſponerent per vrbem, ſeruarentq;, ne qui nocturni cœtus fierent. Tum Conſul ad populum: Maiores (inquit) veſtri ne vos quidem, niſi cum aut vexillo in arce poſito, comitiorum cauſa exercitus edictus eſſet, aut plebi concilium Tribuni edixiſſent, aut aliquis ex magiſtratib. ac concionem vocaſſet, fortè temere coire voluerunt: & vbi cũq; multitudo eſſet, ibi & legitimum rectorem multitudinis cenſebant debere eſſe. Quales primùm nocturnos cętus, deinde promiſcuos mulierum ac virorum eſſe creditis &c. Sanè & hac lege veteres Romani, Chriſtianorum cœtus nocturnos, ſiue (vt appellabantur) Antelucanos, coerceri diſſiparique voluerunt, vt ex Tertulliano intelligi facilè poteſt. Sed & Plinius Bithyniæ proconſul, de ijs ad Traianum Imp. ſcribens, non obſcurè ſignificat, ſeſe illos diſturbare voluiſſe, cum (vt ait) ſecundum eius mandatum ἑταιρίας eſſe vetaret. Et ex altera Traiani ad Plinium epiſtola ſatis apparet, quã omnes ἑταιρίας vel odiſſent, vel reformidarent Romani principes. Alter tamen Plinius meminit collegiorum à Numa rege inſtitutorum. Hæc cum poſtea nimis aucta eſſent, viſæ ſunt tales coitiones priuatorum hominum in Repub. periculoſæ, atq; etiam pernicioſæ. Mitto nunc legem Liciniam de ſodalitijs coercẽdis, cuius meminit Cicero pro Plan. nam ea alio pertinebat. Sed ꝓfecto L. Cæcilio & Q. Martio Conſulibus, factum Senatuſconſultũ eſt, de collegijs abolendis, quæ tamen poſtea Clodius reſtituit, vt Cicero in Piſ. oſtendit. eaque etiam Dion vocat collegia ἑταιρικά. Ioſephus lib. Antiquitatum decimoquarto, ſcribit, Romano decreto, quo in vrbe ſodalitia ſublata ſunt, Iudæorum cętus comprehenſos non fuiſſe. Immo vero ijs ſingulari iure permiſſum fuiſſe, ſacrorum ſuorum cauſa coire. Sed nihil ne xij. Tabulæ de collegijs & ſodalitijs? Caius ſignificat, collegia licita legibus iſtis placuiſſe. Nam libro quarto ad legem xij. Tabul. l. vlt. De colleg. ita ſcribit: Sodales ſunt, qui eiuſdem collegij ſunt quam Gręci ἑταιρίαν vocant. His autem poteſtatem facit lex, pactionem, quam velint, ſibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Poſtrema huius legis verba tantum huc propriè pertinent. Nam quæ in ea commemorantur ἑταιρίαι, non fuerunt Romæ receptę. Vt enim illa συσσίτια Cretenſia, turpitudinis plena, execrati olim ſunt omnes populi rectè inſtituti: ſic quædam religioſa ſcilicet illa eorum ſodalitia, qui in lege Solonis dicuntur ἱερῶν ὀργίων ἢ θιασῶται, Decẽviri repudiarunt. Fatetur quidem Martianus l. j. §. j. de colleg. & cor. non eſſe prohibitum, religionis cauſa coire: ſed addit hanc exceptionem, Dum tñ per hoc non fiat contra Senatuſconſultũ, quo illicita collegia coercẽtur: ſicuti & Vlpianus l. 2. de extr. ord. criminib. ait, ſub prætextu religionis, vel ſub ſpecie ſoluendi voti, cętus illicitos nec à veteranis tentari oportere. Neque tamen diſſimulo, Romæ quoque fuiſſe ſodales, qui rei diuinæ cauſa coibãt: quales & Auguſtus ipſe inſtituit, & ante Auguſtũ

„ Cato apud Ciceronem Sodalitates (inquit) conſtitutæ ſunt, ſa-
„ cris Idæis Magnæ Matris acceptis. Epulabar igitur cum ſodali-
„ bus omnino modicè &c.

Sed has tamen religioſas, vel conuiuales potius φατρίας, quæ in turpes atque immodicas comeſſationes, ſiue etiam Bacchanalia degenerarunt, damnare poſtea coacti Romani ſunt. Certè apud Gellium libro 20. cap. . laudatur Taurus philoſophus, volens adoleſcentem quendam ab eiuſmodi ſodalitatibus & conuictu ſcenicorum hominum abducere. Quid multis? In vniuerſum & curę & cordi Romanis veteribus ſemper fuit, ne qua aut turpia, aut illicita, aut Reipub. pernicioſa ſodalitia coirent. Martianus l. . de colleg. & corp. ait: In ſumma, videri contra Senatuſconſulta & mandata & conſtitutiones celebrari collegium, niſi ex Senatuſconſulti auctoritate, vel Cęſaris collegium, vel quodcunq; tale corpus coierit. Addit autem Vlpianus, quiſquis illicitum collegiũ vſurpauerit, ea pœna teneri, qua tenentur hi, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupaſſe iudicati ſunt. Crimen itaq; illiciti ſodalitij coęrcetur, vt vis armata: cuius pœnam fuiſſe aquę & ignis interdictionem, manifeſtum eſt l. qui dolo. de vi & vi arm. Idem Vlpianus alio loco ait, eos qui illicitum collegium coierint, apud Præfectum vrbi accuſandos eſſe. l. j. §. vlt. de offic. præf. vrbi. Cæterùm honeſta & Reipub. vtilia collegia, corporaq́ue ſiue ſodalitia, confirmata ſunt non modò lege xij. Tabularum, ſed & poſterioribus Romanorum iudicijs. Lampridius ſcribit, Alexandrum Seuerum corpora omnium artium inſtituiſſe. Calliſtratus noſter, qui eo tempore vixit, addit, quibuſdam etiam collegijs & corporibus, quibus eſt ius coeũdi lege permiſſum, immunitate tribui: ſcilicet ijs collegijs vel corporibus, in quibus artificij ſui cauſa vnuſquiſque aſſumitur: vt fabrorum corpus eſt, & ſi qua eandem rationem originis habent. hæcq; idcirco inſtituta eſſe ait, vt neceſſariam operam publicis vtilitatibus exhiberẽt. l. penult. § quibuſdam de iure immunit. Non temerè tamen noua collegia inſtituebantur. Sanè cum Nicomediæ vaſtiſſimum incendium fuiſſet, neque vllum ad incendia compeſcenda inſtrumentum eſſet, conſuluit Traianum Plinius his vrbis:

„ Tu Domine diſpice an inſtituendum putes collegium fabrorum, dun-
„ taxat hominum cl. Ego attendam, ne quis niſi faber recipiatur,
„ nevè iure conceſſo in aliud vtatur: nec erit difficile cuſtodire tam paucos.

Traianus verò in hæc verba reſcripſit:

„ Tibi quidem ſecundum exempla complurium in mentem venit, poſſe
„ collegium fabrorum apud Nicomedięſes inſtitui: ſed meminerimus,
„ prouinciã iſtam, & præcipuè eas ciuitates, ab eiuſmodi fa-
„ ctionibus eſſe vexatas. Quodcunq; nomen ex quacunque cauſa
„ dederimus ijs qui in idem ꝯcti fuerint, ἑταιρίαι graues fiẽt &c.

Sed vt ad xij. Tab. propius accedamus, adiiciendum eſt, quòd earum optimus interpres Caius l. 1. Quod cuiuſq; vniu. nomi. ſcriptum reliquit in hæc verba: Neque ſocietatem, neq; collegium, neq; huiuſmodi corpus, paſſim omnibus habere conceditur. Nam & legibus & Senatuſcon & Principalib. cõſtitutionib. ea res coercetur. Paucis admodum in cauſis conceſſa ſunt huiuſmodi corpora: ut ecce vectigaliũ publicorũ ſocijs permiſſum eſt corpus habere, vel aurifodinarum, vel argentifodinarum, & ſalinarum. Itẽ collegia Romæ certa ſunt, quorum corpus ſenatuſconſultis atq; conſtitutionibus principalibus confirmatum eſt: veluti piſtorum, & quorundam aliorum, & nauiculariorũ, qui & in prouincijs ſunt: quibus autem permiſſum eſt corpus habere collegij, ſocietatis, ſiue cuiuſcunque alterius nomine: eorum propriũ eſt, ad exemplum Reipub. habere res communes, arcam cõem, & actorem, ſiue ſyndicũ, per quem, tanquam in Repub. qđ communiter agi fierique oporteat, agatur & fiat. Hæc Caius. De illicitis negociatorum pactionib. aduerſus Remp. adiungi etiã poteſt Zenonis cõſtitutio de Monopol. Horum autem corporum meminiſſe non poſſum, quin mihi quoque in mentem veniat vetus inſcriptio, quam in antiquo lapide Lugduni legi:

Omnib. corporibus Lugd. licitè coeuntib.

CAP. V.

SEruius exponens illud Virgilij: *Et fraus inexa clienti*: ait, in xij. Tab. ſcriptũ fuiſſe, PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FECERIT, SACER ESTO. Cliẽtelas inſtituerat Romulus, vt firmiſſimum ſanctiſſimumq; Reipub. vinculũ. Earum ius & leges deſcribit Dionyſius: vt patroni ſuis clientibus nõ ſecus, atq; patres filiis conſulerent, in iudiciis adeſſent, & denique proſpicerent: clientes patronos ſuos vt filiifa. parentes colerẽt: aduerſus eos teſtimonium non dicerent, accuſationem nõ inſtituerẽt. Alioqui dijs inferis deuouerentur, rei proditionis &c. Sanè & Aulus Gellius lib. 5. c. 13. ait: Moribus populi Ro. primũ iuxta parentes locũ tenere pupillos, fidei tutelæq; noſtræ creditos, ſm eos proximum locum clientes habere. Allegat & hanc Catonis ſentẽtiam ex moribus Maiorum: Sanctum eſſe, primũ defendi pupillos, deinde clientem non fallere. Aduerſus cognatos pro cliente teſtimonium dici poſſe: aduerſus clientem non poſſe. Sanè & dolum in tutela, per xij. Tabulas vindicatũ fuiſſe, ſcribit Cicero lib. 3. Offic. quod poſtea viderimus. Nunc multo magis in clientela vindicari audimus. Nã quod ait lex, SACER ESTO: non minus graue eſt, quàm illud quod mox viderimus, IMPROBVS INTESTABILIS ESTO. Et Horatius vtrunq; veluti coniunxit libro ſecundo Serm. *Inteſtabilis & ſacer eſto.*

Feſtus ait, ſacrum hominem eum eſſe, quem populus iudicauit ob maleficium: neq; parricidij damnari, qui eum occiderit. Sic lege Tribunicia prima caueri, vt ſi quis eum qui eo plebiſcito ſacer ſit, occiderit, parricidà ne ſit. De vetuſtis legum ſanctionibus dictum eſt alio loco.

CAP. VI.

AVlus Gellius libro 15. cap. 13. hunc ex xij. Tabulis locũ recitat: QVI SE SIERIT TESTARIER, LIBRIPENSVE FVERIT, IN TESTIMONIVM FERIATVR: IMPROBVS, INTESTABILISQVE ESTO. Sic. n. locum illum, qui corruptus circũfertur, reſtituendũ eſſe, acutè conijcit Iac. Cuiacius Iuriſconſultus doctiſſ. & ſucceſſor in Gallia meus. & hanc ſñiam eſſe putat: Qui ſe ſierit teſtarier, hoc eſt, q̃ ſe ſiuerit μαρτυρηθῆναι, hoc eſt, in teſtẽ cieri: in teſtimoniũ feriatur. i. ἀναγκάζηται, ſiue pulſetur. Qui enim ſe paſſus fuerit in teſtem rogari, aut qui libripens fuerit: ſi deinde nolit fidem teſtamenti approbare, cogendum eſſe, & deinde pro improbo inteſtabilique habẽdum. Nam & Theophilum Gręcum Inſtitutionum interpretem, in tit. de teſt. ſic propè illum deſcribere, quem leges eſſe iubent improbum & inteſtabilem. Hoc certè eſt fidem fallere, & teſtamẽto fraudem facere, nolle id approbare, quod prius conſignaris. Vlpianus & Paulus in Pandectis, cap. 4. & 5. Teſta. quemad. aper. ſcribunt: Cum aperiendæ ſunt tabulæ teſtamenti, Prætoris officium eſſe, vt cogat ſignatores conuenire, & ſigilla ſua recognoſcere, vel negare ſe ſignaſſe. Publicè enim expedire, ſuprema hominum iudicia exitum habere. Atque hæc fortaſſe fuit etiam ratio, cur ille de quo hic agitur, magis coercẽt. Caius l. 26. de teſta. ait: Cũ lege quis inteſtabilis iubetur eſſe, eò pertinet, ne eius teſtimoniũ recipiatur: & eo amplius, vt quidam putãt, nevè ipſi dicatur teſtimonium. Vlpianus l. 18. §. j. de teſt. Si quis (inquit) ob carmen famoſum damnetur, SC. expreſſum eſt, vt inteſtabilis ſit. Ergo nec teſtamentum facere poterit, nec ad teſtamentũ adhiberi. Inteſtabilis propriè dicitur, qui teſtimoniũ dicere non poteſt, ſicuti & cõtrarium verbum TESTABILIS, in antiqua lege Horatia interpretatur Gell. Poſtea adiunctũ eſt, vt inteſtabili ho-

mini nemo etiam testimonium diceret: proptereaq; testamentum facere illi non liceat, quod sine testibus non fiat. Grauius ẽt est illud IMPROBVS, & propè, vt apud Græcos ἄτιμος, vel etiã apud veteres Romanos SACER: de quo paulo antè dixi. Sed alibi non tam acerba vox est: vt cum Iulianus ait, improbum eum esse, qui solicitus est de viui hæreditate.

CAP. VII.

SExtus Cecilius apud Aulum Gellium libr. 20. meminit legis xij. Tabularum, vt qui falsum testimonium dixisset, è saxo Tarpeio deijceretur. Nec meminit modò, sed & tam grauem pœnam in falsi testimonij reos, non temerè Decemuiros instituisse cõtendit. Ac displicuisse quidem posterioribus Romanis, atq; absoleuisse fatetur: sed magno Reipub. malo. Eius ad Phauorinum philosophum verba sunt hęc: An putas Phauorine, si nõ illa etiam ex xij. Tabul. de testimonijs falsis pœna aboleuisset: & si nunc quoque, vt antea; qui falsum testimonium dixisse conuictus esset, è saxo Tarpeio deijceretur: mentituros fuisse p̃ testimonio tam multos, quàm videmus? Acerbitas plerunque vlciscendi maleficij, bene atque cautè viuendi disciplina est. Hæc ille. non dubium est, Decemuiros in sancienda falsi testimonij pęna, Græcorum exemplum secutos esse. Audiebant, Athenis in Areopago grauissimum esse iudicium ψευδομαρτυριῶν, cuius est apud Demosthenem mentio perquàm frequens. Atque ex eius quidẽ orationibus manifestũ etiam est, nõ modò in testes falsi testimonij reos, sed & in eũ qui eos subornarat, p̃duxeratve, & iudicium datũ esse, & animaduersionem fuisse non vulgarem. Tanto autem fuisse vidẽtur Græcorũ leges in hoc genere acerbiores, quòd in Græcia valde multi essent ad falsum testimoniũ dicendũ, sine vlla religione, tanq̃ ad ludicrum aliquod, valde parati. Exacerbanda autem esse maleficiorum supplicia, quoties nimium multis personis grassantibus exemplo est opus, Romani etiam Iurisconsulti responderunt. l. 16. aut facta. §. vlt. de pęn. Saltem quod de Græcis testibus dico, Cicero suo tempore dicebat pro L. Flacco: Veruntamen (inquit) hoc dico de toto genere Græcorum. Testimoniorum religionem & fidem nũquam ista natio coluit: totiusque huiusce rei quæ sit uis, quæ auctoritas, quod põdus, ignorat. Vnde illud est: Da mihi testimonium mutuum? Non Gallorum, non Hispanorum putatur. Totum istud Græcorum est, vt etiam qui Græcè nesciunt, hoc quibus verbis à Græcis dici soleat, sciant. Ergo Decemuiri, ne hoc quoque malum Romæ grassaretur, & impunitatis spe inualesceret, seuerissimè coercendum reprimendumque esse, rectè iudicarũt. Quomodo factum sit, aut quando vt eorum deinde seueritas in hoc genere minus probaretur, & hæc falsi testimonij pœna suppliciumq; obsolesceret, dicere non possum. Scio Modestinum l. si diutino §. vlt. de poen. respondisse, non posse quẽ sic damnari, vt de saxo præcipitetur. Sed iampridem ante Modestinum desierat pœna illa, præcipitis deiectionis è rupe Tarpeia. Vtcunque sit, multis tamen post xij. Tab. annis, saltem in castris Rom. non minor fuit pœnæ acerbitas. In ijs enim, qui falsum testimonium dixit, ξυλοκοπεῖται, inquit Polybius libro sexto. Huius supplicij genus tale fuit. Falsi testimonij conuictum, Tribunus primùm fuste tangebat: deinde milites vndique irruentes, non modo fustibus cædebant, contundebantq;, sed & saxis, si poterat, obruebant. Si fortè reus effugisset, patria illi erat interdictum. Cæterũ domi & in vrbe Romani in hoc genere indulgentiores fuisse videntur. Certè capitalem pœnam falsis testibus vix irrogarunt; sed eos variè, nec eodem semper omnes modo coercuerunt, extat in Pand. hoc Pauli responsum, l. qui falsa. de testib. Qui falsa vel varia testimonia dixerunt, vel vtrique parti prodiderunt, à iudicibus competenter puniantur. Fatetur quoque Martianus l. j. & 9. Ad leg. Corn. de fals. pœnam legis Corneliæ irrogari ei, qui in falsas testationes faciendas, testimoniave falsa inuicem dicenda, dolo malo coierit. Item ex Senatusconsulto coerceri, q̃ ob instruendam aduocationem, testimoniaue, pecuniam acceperit, societatemuè coierit ad obligationem innocentium. Sed subijcit, pœnam falsi, vel falsi, deportationem esse, & omnium bonorum publicationem. Cæterùm Romanæ leges satis diligenter cauisse videntur, ne facilè obrepant, aut fallere possint, veritatemque obruere falsa testimonia. Nam ea demum quæ omni suspicione carent, quæ rei aptiora & vero proximiora sunt, & cum quibus qualitas negocij ac iudicis motus concurrit, sequenda esse admonent: nec ad multitudinem respici oportere, sed ad sinceram testimoniorum fidem. l. ob carmen. §. vlti. de test. In testium porrò fide diligenter examinanda, eorumque conditione exploranda, noster Callistratus l. 3. de testi. obseruãda esse ostendit, quæcunque ferè in hoc genere Marcus Tullius desiderat, tamque copiosè describit in sua pro Flacco oratione. Sed & ne quis admodum confidat falsis testimonijs: quod ijs euicerit, minimè firmum esse volunt. Atque vt omittam illum, qui huc fortassis pertinet, tractatum libro septimo Cod. Si ex falsis instrumentis vel testimonijs iudicatum sit: extat in Pandectis l. Diuus. de re iudic. Adriani rescriptum, vt si falsis testimonijs, testibusuè pecunia corruptis oppressus quis fuerit conspiratione aduersariorum, aut iudicantis religio circumuenta, & res seuerè vindicetur: & si quid à iudice tam malo exẽplo circumscripto iudicatum sit, in integrum restituatur.

CAP. VIII.

IDem Cecilius apud eundem Gellium, meminit legis xij. Tabularum, vt iudex capite puniatur, qui ob rem dicendam, pecuniam acceperit. Idemq; contendit, legem hanc duram videri non debere. Iudicis enim perfidiam, contra omnia iura diuina atque humana iusiurandum susum pecunia vendentis, dignam esse capitis pęna. Quanquam Phauorinus r̃ndeat, populo Rom. pęnam hanc nimis duram esse visam, qui passus sit legem huius generis de tam immodico supplicio, situ atque senio emori. Primum ac vetustissimum iudicis, qui pecunia corrumpi se passus est, seuerissimè puniti exemplũ, extat in historia Cambysis Persarum regis. Is Sisamnem iudicem, quem Asiæ præfecerat, cùm audisset pecunia corruptũ iniquè iudicasse, occidi iussit: eiusq; cutem cadaueri detractam, instar pellis in tribunali extendi: in eoque sedere Otanem Sisamnis filium, vt paternæ pœnæ consideratione admoneretur, quid maneat iniquos iudices pecunia corruptos. neque quicquam gessit Cambyses, cuius nomine magis laudetur. Factum id est viuente adhuc Athenis Solone, Romæ imperante Tarquinio Su̇pbo, vix octoginta annis ante Decemuiros. Eius itaque & hi meminisse poterant, eiusque etiam memoria & exemplo commoueri. Et quæ tandẽ maior esse põt in rep. pestis, q̃ si tales corruptelę impunè grassentur? Quid à latrocinijs iudicia different? Laudatur Pescennij Nigri, principis Ro. qui iudicib. publica salaria cõstituit, memorabile dictũ. Iudicem nec dare quicquam debere, nec accipere, eoq; etiã tot. pertinet Iustiniani nostri ꝯstit. Nou. 8. Diocletianus iampridem à Diuis principibus decretũ fuisse ait, l. venales. C. q̃n prou. non est nec. venales sententias, quæ in mercedem à corruptis iudicibus proferũtur, ipso iure infirmas esse sine prouocatione. Antoninus l. 1. C. de poen. iud. qui ma. iud. ait, eum amittere actionem, qui iudici pecuniam dedit, & diffidentia iustę sententiæ, in pecuniæ corruptela spem negocij reposuerit: sicuti & ex hac causa litem perire iussisse suum Imperatorem, scripsit Vlpianus l. j. de calum. Quod ad ipsius iudicis pecunia corrupti pęnam attinet, Constantinus statuit, eum & infamem fieri: & ei quem iniqua læserit sententia, æstimationem litis præstare. l. vlt. C. de pœna iud. qui malè iud. Sed molliora hæc sunt, & quæ ad xij. Tabularum seueritatem minimè accedunt, Principum rescripta. Propius accedit lex Iulia repetundarum, aduersus eos lata, qui pecuniam ob iudicandum acceperint. ex ea enim lege punientur vel deportatione, vel etiam durius, prout admiserint. interdum etiam capite plectentur l. lex Iulia. §. vlt. ad leg. Iul. repet. vt si ob hominem necandum pecuniam acceperint, & innocentẽ damnarint, vt est apud Vlpianum. Vellem & illud de suo imperatore Alexandro Seuero addidisse, quod de eo cõmemorat Lampridius: si vnquam furem iudicem vidisset, paratum habuisse digitum, vt illi oculũ erueret. At quot nunc digitis opus h̃ret Alexander? nõ, si centimanus esset, qualem poetę suum Briareum fingunt, esset satis. Cicero pro Cluentio, & in Verrem, & sæpe alias, conqueritur de pecuniaria corruptione iudicum Ro. est eq; memorabile, quod Verr. 4. ait, maximè nefarium, & omnium rerum turpissimum videri, ob rem iudicandam, pecuniam accipere, habere precio addictam fidem & religionem.

CAP. IX.

DEcemuiri quàm lenes, vel molles potius atque indulgentes fuisse videntur in coercendis ijs etiam iniurijs, quæ verbera circunferebant, vt suo postea loco intelligemus: tam fuerunt certè seueri & vehementes in puniendis famosis libellis, quibus quis alterius nomẽ infamaret. Et sanè bono & honesto viro, vt nihil est antiquius nomine bono, sic acerbius nihil esse potest infamia: nullaque ei inferri iniuria grauior potest, quàm nomen eius non modò palam proscindi, sed scriptis etiam duraturis ignominiose, notari. Ergo & Decemuiri atrociorem esse hanc, acerbiusq; vindicandam, quàm verberum iniuriam, iudicarunt neque illam, quã Græci tolerabant, tolerare debere putarunt veteris Comœdiæ licentiam: quæ nimium petulanter in cuiusuis nomen & famã inuehebatur. Plaustris circũuehi iuuenes laruatos, qui in obuium quemq; conuicia iacerent, nec dijs, nec hominibus vllis parcentes: confingi in optimos etiã viros, & spargi probrosa carmina, an ferendũ erat? Decemuiralem in hoc genere legem xij. Tabul. ipse Arnobius libro 4. contra Gentes commemorat: Carmen (inquit) malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, Decemuiralibus scitis euadere noluistis impunè. ac ne vestras aures conuicio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis iniurijs. Carmen dicitur omnis oratio, certis præsertim formulis, tanquam præscriptis verbis concepta. Sic carmen legis, & carmen precationis dicitur apud Liuium. Sed huius, de qua nunc quærimus, Decemuiralis legis memoriam, atque adeò expiicationem
„ repetamus ex Ciceronis libro 4. de Repub. vbi Africanus ita lo-
„ quitur. Apud Græcos fuit etiam lege concessum, vt quod vellet
„ Comedia, nominatim, vel de quo vellet, diceret. Itaque quem
„ illa non attigit? vel potius, quem non vexauit? Esto, populares

„ homines, improbos in Repub. seditiosos, Cleonem, Cleophon-
„ tem, Hyperbolum, læsit: patiamur. etsi huiusmodi ciues à Censo-
„ re melius est, q̃ à poeta notari. Sed Periclem, cùm iam suæ ciuita-
„ ti maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuisset,
„ violari versibus, & eos agi in scena, non plus decuit, q̃ si Plautus
„ voluisset, aut Næuius, P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni
„ maledicere. Nostræ contrà 12. Tabulæ, cùm perpaucas res capite
„ sanxissent, in his hanc quoq; sanciendum putauerunt: SI QVIS
„ OCCENTAVISSET, ACTITAVISSET, SIVE CARMEN
„ CONDIDISSET, QVOD INFAMIAM FACERET, FLA-
„ GITIVMVE ALTERI PRECARETVR. Iudicijs enim, ac
„ magistratuum disceptationibus legitimis propositam vitam, nõ
„ poetarum ingenijs habere debemus: nec probrũ audire, nisi ea
„ lege vt respondere liceat, & iudicio defendere. Hæc Africanus
„ in libris Ciceronis de Repub. Idem Cicero lib. 4. Tuscul. Quęst.
„ Declarant (inquit) 12. Tabulæ, condi iam tum solitũ esse carmẽ.
„ Quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt. Ipsi sa-
„ nè etiam poetæ, qui condere carmina solent, hanc legẽ agnoue-
„ runt. Nam & Horatius, illam scurrilem & nimium dissolutã ve-
„ teris apud Græcos Comœdiæ licentiam, sicuti & illam apud Ro-
„ manos aliquando Fescenninam, lege lata coercitam fuisse, coer-
„ ceriq; debuisse (etsi initium fortasse, cùm nõdum excederet mo-
„ dum, tolerabile esse potuerit) multis locis ostendit. Locos describam: erunt enim veluti commentarij ad hoc caput 12. Tabul. Lib. 1. Sermonum:

Eupolis atq; Cratinus, Aristophanesq;, poetæ,
Atq; alij, quorum Comœdia prisca virorum est:
Si quis erat dignus describi, quòd malus, aut fur,
Aut mœchus foret, aut sicarius, aut alioqui
Famosus, multa cum libertate notabant.

Idem in Arte poetica:

Successit vetus his Comœdia, non sine multa
Laude: sed in vitium libertas incidit, & vim
Dignam lege regi. Lex est accepta, chorusq;
Turpiter obticuit, sublato iure nocendi.

Idem lib. 2. Epist. ad Augustinum, loquens de Fescennina veterum petulantia:

Libertasq; recurrentes accepta per annos
Lusit amabiliter, donec iam sęuus apertam
In rabiem verti cępit iocus, & per honestas
Ire domos impunè minax. doluere cruento
Dente lacessiti. fuit intactis quoq; cura
Conditione super communi. quinetiam lex,
Pœnaq; lata, malo quæ nollet carmina quenquam
Describi. vertere modum formidine fustis
Ad bene dicendum, delectandumq;, poetæ.

Huc quoq; pertinet, quod significat sese à Trebatio Iurisconsulto prudenter admonitum fuisse his verbis:

Sed tamen vt monitus caueas, ne fortè negoti
Incutiat tibi quid sanctarum inscitia legum.
Si mala condiderit in quem quis carmina, Ius est,
Iudiciumq;.

Non possum hac in re vel grauiores auctores ciere, vel melioribus vti interpretibus. Certè hanc 12. Tabu. legem secutus Augustus videtur, cùm iudicium de libellis famosis non minus vehemens, q̃ maiestatis esse voluit. Sic enim Cor. Tacitus lib. j. scribit, eum legem maiestatis reduxisse, vt non solùm facta arguerentur, sed & dicta: primumq; cognitionem de famosis libellis, specie legis eius tractasse, commotum Cassij Seueri libidine, qua viros fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat. Imò verò ante Augustum Cor. Sylla hoc statuisse videtur. Nam Cicero ad Appium: Est (inquit) maiestas, vt Sylla voluit, ne in quemuis impunè declamare liceret. In Pandectis ex Vlpiano, l. 5. § vlt. de iniur. & lib. famo. commemoratur lex siue Senatusconsultum in hęc verba: SI QVIS LIBRVM AD INFAMIAM ALICVIVS PERTINENTEM SCRIPSIT, COMPOSVIT, EDIDIT, DOLOVE MALO FECIT, QVO QVID EORVM FIERET: ETIAMSI ALTERIVS NOMINE EDIDERIT, VEL SINE NOMINE: VTI DE EA RE AGERE LICEAT: ET SI CONDEMNATVS SIT, QVI ID FECIT, INTESTABILIS EX LEGE ESSE IVBETVR. Vlpianus alio loco l. is cui § si quis, de testa. Si quis (inquit) ob carmẽ famosum damnetur, Senatusconsulto expressum est, vt intestabilis sit. ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamẽtum adhiberi testis. Et Arcadius respondit, ob carmen famosum damnatum, fieri intestabilem. l. ob carmen. de testib. Dixi paulo antè, q̃ fuerit hæc pœna: & 12. Tabulis irrogatam fuisse, ostendi quibusdam testibus. Ea multo magis dignus esse visus est, qui alium turpiter infamat. Porrò Vlpianus l. 5. §. vlt. de iniur. adijcit, eadẽ pœna ex Senatusconsulto teneri etiam eum, qui ἐπιγράμματα, aliudve quid sine scriptura in notam aliquorum produxerit: itẽ, qui emendum vendendumve curauerit. Quo verò tẽpore, aut quo auctore factum sit illud Senatusconsultum, certò adfirmare nõ possum, nisi si Augusto vel Tyberio ascribas. Illud certum est, annis CCCLXX. post Augustum, editum esse acerbius quoddam Valentiniani Valentisq; edictũ, vt qui quocunq; loco famosum libellum inuenerit, nec statim corruperit, sed alicui patefecerit, capitali supplicio coerceatur. l. vna C. de famo. lib. Sic in hoc genere sanctio 12. Tab. post annos septingentos & septuaginta nõ modò confirmata est, sed etiam aucta atq; producta. Adeò visa est publica vtilitas inde emergere, vt loquitur Vlpianus d. l. 5. §. vlti. Si quis plures requirat Cæsarum leges de famosis libellis, quæ in Iustiniani Codice desiderantur, extant libro nono Codicis Theodosiani. vbi & Constantini Imper. eiusque filij Constantij constitutiones leguntur, ne quis libello famoso notatus, veniat eo nomine in aliquod periculum aut vitæ, aut famæ. Nam & (inquit Constantius Impera.) innocens potius creditur, cui defuit accusator, cùm non defuerit inimicus. Sanè principalibus quoque constitutionibus caueri, ea quę infamandi alterius causa in monumenta publica posita sunt, tolli debere, ait Martianus 37. de iniur.

CAP. X.

DIuus Augustinus in libris de Ciuitate Dei, laudans veteres Romanos, q; licet multa impia sacra amplexi sint, semper tamen reiecerint magiam, omnesq; Chaldæorum pręstigias, ait: Legẽ fuisse in ipsis 12. Tab. aduersus artes magicas. Plinius quoq; libro 30. c. j. loquens de magia, scribit in hæc verba: Extãt & apud Italas gentes vistigia eius in 12. Tab. nostris. Idem lib. 28. cap. 2. cùm probare vellet magicarum incãtationum aliquã esse vim, ait, legum ipsarum in 12. Tabu. verba fuisse: Qui FRVGES EXCANTASSET. &, QVI MALVM CARMEN INCANTASSET. Quales primùm in Perside Magi fuerint, ignotũ non est: Ex Perside magia in Gręciam allata primùm dicitur, per quẽdam Osthanem, qui Xerxẽ in eo quod Græciæ intulit bello comitabatur. Paulo pòst Romani suos legatos ad leges petẽdas in Græciam miserunt: quo tempore magia, quæ iam degenerarat, maximè colebatur à Democrito. Romani rectè intelligentes eã esse, quę & esset, & dici verè deberet κακουργία, siue γοητεία: totum hoc malum tollere, & ex sua vrbe profligare voluerunt. Virgilius de magicis incantationibus loquens, ait:

Atque satas aliò vidi traducere messes.

An multas eius generis incãtationes Romani viderint, nescio: sed de ijs coercendis vehemẽter sollicitos fuisse, vel vnius C. Furij Crasini exemplum testimonio esse potest. Postea Cęsares, qui alioqui seuerissimi erant aduersus omnes magos & incãtatores, videntur tamen aliquando fertilitatem, aliqua huius generis arte procuratam, vel sterilitatem depulsam, non improbasse. Nã Constantinus l. 4. C. de male. postea q̃ eos grauiter puniri iussit, q magicis artibus cõtra salutem hominũ aliquid moliti sunt, aut pudicos animos ad libidinem deflexerũt, adijcit: Nullis verò criminationibus implicanda sunt remedia humanis quæsita corporibus, aut in agrestibus locis innocenter adhibita suffragia, ne maturis vindemijs metuerentur imbres, aut ventis, grandinisq; lapidatione quaterentur. Sanè noster Vlpianus l. j. §. medicos. de extraord. cog. exorcistas videtur impostores appellare: quamuis fateatur, se audiuisse quosdam ab ijs sanatos esse; neq; medicorũ nomine ornari patitur: sed nulla tamẽ aliqui pęna afficit. Idem, cõstitutionibus Principum eos teneri ait, qui aliquam illicitam diuinationem pollicentur. l. item apud Labeonem. §. si quis. de iniur. Sed quęnam fuerit illicita diuinatio, non satis intellexerũt Romani, cum suos tantopere colerent augures atq; aruspices. Et q̃ Cicero in hoc genere titubet, testes sunt eius libri de Diuinatione. Cæsares, qui postea secuti sunt, dum totũ vsum diuinationis tollere volunt, ipsa etiam propè mathemata sustulerunt. Sed rerum bonarum vsum ab abusu discernere oportet. Sanè Vlpianus l. 4. §. j. Famil. ercíscun. in vniuersum pronunciat, libros magicos esse improbatę lectionis, protinusq; esse corrumpendos. Et Liuius, cùm de Bacchanalibus loquitur, testis est, olim ex Senatusconsulto conquisitos Romæ fuisse omnes veneficiorũ & vaticiniorum libros, vt cõburerentur. Ego curiosus non ero, aut longior in ijs magicis artibus explicandis, quas ignorari volunt leges Rom. Solum addam, prohibuisse quoq; Leonem Imper. ne quis in suo etiam fundo arte aliqua magica reconditos thesauros conquirat l. j. C. de thesaur.

Porrò suspicor & de veneficis aliquid scriptũ in 12. Tab. fuisse, propterea q; Caius lib. quarto ad legem 12. Tabularũ scripserit: Eum qui venenum dicit, adijcere debere, vtrum bonũ an malum. Nam & medicamenta, venena esse: & eo nomine contineri, quicquid naturam eius, cui adhibitum esset, mutaret: quodq; nos venenum appellamus, Græcis φάρμακον esse. cap. 236. de verb. sign. Primam tamen de veneficijs quæstionem, primumq; iudicium, si quod fuit Romæ, fuisse plusquam centum annis post 12. Tabulas, intelligimus ex octauo libro Liuij. Addit Valerius Maxi. veneficij quæstionẽ & morib. & legibus Romanis fuisse ignotam. Quod de legibus dicit, videri posset superiorem illam meã suspicionem labefactare, Itaq; nihil hic adfirmo.

CAP. XI.

IDem Caius eodẽ lib. quarto ad legem xij. Tabularũ inquit: Qui ędes, aceruumve frumẽti iuxta domum positum cõbusserit, vinctus, verberatus, igni necari iubetur, si modò sciens prudensq;

densq; id commiserit. Si verò casu, idest, negligētia aut noxiam sarcire iubetur: aut si minus idoneus sit, leuius castigatur. Appellatione autem ædium omnes species ædificij continentur. c.14. de incend. rui. nauf. Ex hoc Caij loco facilè conijcere possumus, non solùm aliquam de incēdiarijs legem xij. Tabularum fuisse: sed etiam intelligere, quænam illa fuerit. Nec dissimilis fuit nostorum Iurisconsultorum sententia. Vlpianus cap.12. de incēd. rui. nauf. Qui (inquit) data opera in ciuitate incendium fecerint, si humiliori loco sunt, bestijs obijci solent: si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur. Idem ad legem Corneliam de sicarijs ait: Si quis insulam meam exusserit, capitis pęna plecti quasi incendiarium. Sed ad legem xij. Tab. propius accedit Callistratus cap.39.§.10. de pęnis. Primùm ait incendiarios capite puniri, qui ob inimicitias, vel prædæ causa, incenderint intra oppidū, & plerunq; viuos exuri. Qui verò casam aut villam, aliquo lenius. Viuos sępe cremari homines facinorosos, in eodē titulo legimus: ne planè insolens esse videatur, quod non solū Callistratus, sed & lex xij. Tab. ait, incendiarios igne necari, siue viuos exuri. Cicero tamen videtur tam crudelem & sæuam animaduersionē non probasse. Non enim solum accusat Verrem hoc nomine: sed & Q. Fratrem suum reprehendit, quanquam in vtroq; illud notet, ꝙ non tam igni, q̃ fumo, necarent reos. Sed ad Callistratum redeamus. Fortuita incēdia (inquit) si cùm vitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, ciuiliter exercētur: vt qui iactura affectus est, damni disceptet, vel modicè vindicaretur. Hæc ipsa fuit superioris legis xij. Tab. pars posterior, eiusque sententia, in qua quæritur de incendijs casu, idest, negligentia ortis. Porrò incendia plerunq; fiunt culpa inhabitantium, vt ait Paulus cap.3. de Offic. præf. vigi. & Alphenus Varus significat, fieri vix posse sine alicuius culpa, ca.11. de peric. & com. rei vend. Vix itaq; omnino fortuita sunt: & propterea casu facta hic dicuntur, quæ facta sunt negligentia & culpa potius, q̃ omnino fortuito casu. Vbi nihil est culpæ, aut negligentiæ, solent iurisconsulti nō simpliciter casum appellare, sed casum fortuitum, maiorem, improuisum, fatalem. Sic casum maiorem negligentiæ opponit Paulus, cap.7. de edend. Casus illos fortuitos & maiores nemo præstat. Itaq; si appareat planè fortuitum esse incendium, cui obsisti non potuit, nulla actio competit. Sed vbi subest aliqua culpa vel negligētia, sicuti subesse solet, pertinet ad iudicium de dāno iniuria dato; de quo nō modò ex lege Aquilia, sed & ex xij. Tabulis actionem datam fuisse constat, cap.j. Ad leg. Aquil. Nunc pluribus non persequar, quæ culpa uel negligētia in eam actionem veniat, alio de ea loco fusius commodiusque disputatur. Sed illud nunc obseruandum esse moneo, ꝙ lex hoc loco ait eum castigari, qui idoneus, hoc est, soluēdo nō est. Generale quidem illud est, quod Vlpianus ait, vt qui de criminibus cognoscunt, ijs qui pęnam pecuniariā egentes eludunt, coercitionem extraordinariam inferant, cap.j. de penis. Sic Modestinus libro suo primo de penis scripsit, eum qui sine venia patronum in ius vocauit, à præfecto vrbi quasi inofficiosum litigatorem castigari, si inopia dignoscitur laborare, nec possit pœna cōstitutam quinquaginta aureorū persoluere. capite vlt. de in ius vocan. Sed vbi nullum crimen est, non solet qui soluendo non est, corpore luere. Certè bonis cedendo liberatur. Verùm nullā impunitatis spē Romani relinquere voluerunt incēdijs: & quo hæc magis reformidabant, tanto magis caueri volebāt. Extat in Pādectis titulus, de officio præfecti vigilum. In eo legimus, olim incendijs arcendis Triumuiros præfuisse, qui excubias agebant: postea Augustum diligentius voluisse huic rei cōsulere, & septē cohortes opportunis locis constituisse, præposito ijs præfecto vigilum. Hunc per totam vrbem oberrare calceatum cum hamis & dolabris: & omnes inquilinos admonere, ne per negligentiā aliquam incendij casus oriatur, & vt aquam vnusquisq; in cœnaculo suo habeat: de incendiarijs ita cognoscere, vt quia plerunque incendia fiunt culpa inhabitātium, aut fustibus castiget eos qui negligentius ignem habuerūt: aut seuera interlocutione cōminatus, fustium castigationem remittat. Adijcitur & hoc rescriptum Seueri atq; Antonini ad Iulium Rufinum præfectum vigilum: Insularios & eos qui negligēter ignem apud se habuerunt, potes fustibus & flagellis cędi iubere. Eos autem qui dolo fecisse incendium conuincentur, ad præfectum vrbi remittere.

CAP. XII.

Nulla de re plures videntur. Decemuiri tulisse leges, q̃ de furto. Audiebant, q̃ acerbè Draco Atheniensis furta omnia puniri voluerat: q̃ leniter Solon, qui sublato mortis supplicio, dupli tantum pęnam furibus irrogabat. Audiebant, quanta esset apud Lacedęmonios, sicuti & apud Aegyptios, & q̃ impunita licentia furtorum. Ipsi, quod in Repub. iustissimū esse iudicabant, secuti sunt. Hæc verò capita xij. Tabularum de furtis, ordine videamus. De primis Macrobius lib.j. cap.4. Nō esse abs re puto (inquit) hoc loco id quoq; admonere, ꝙ Decemuiri in xij. Tab. inusitatissimè NOX pro NOCTV dixerunt. verba hæc sunt: SI NOX FVRTVM FAXIT, ET IN ALIQVIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO. In quibus verbis id etiam notandum est, ab eo quod est IS, non EVM accusatiuo casu, sed IM dicere. Hæc Macrobius. Festus non dissimilia scribit: additq; etiam, veteres AM dixisse pro EAM. & in Pandectis dicitur quodam loco ita scriptum fuisse, qui nunc corruptus est. Sed & ASTIM in xij. Tabulis legemus, infra capite 32. Quod ad re attinet, Gellius lib.11. cap.18. ait, Decemuiros permisisse occidi furem, qui manifesto furto prehensus esset, si aut cum faceret furtum, nox esset: aut interdiu se telo, cum prehenderetur, defenderet. Cicero pro Milone: Duodecim (inquit) Tabulæ nocturnum furem, quoquo modo: diurnū autem, si se telo defenderet, interfici impunè voluerunt. Vlpianus l. furem. ad leg. Cor. de sica. ait: Eum qui furem nocturnum occiderit, ita demum impunè ferre, si parcere ei sine suo periculo non potuit. Caius autem scribit, legem xij. Tabularum occidere permisisse, vt tamen idipsum cum clamore testificetur. Vlpianus l.7. de eo quod met. caus. ait: nō omnem furem occidere licere, nisi se telo defendat. Hoc pertinet ad alterū huius legis caput, quo pmissum est furē diurnū occidere, si se telo defendat. Eodemq; pertinet, quod Caius lib. primo ad legē xij. Tab. scribit, de significatione teli: Telum vulgò quidem id appellari, quod ab arcu mittitur. Sed nunc omne significari, quod manu mittitur. Sic & lapides, & lignum, & ferrum hoc nomine contineri, capite 233. de verb. signifi.

Audiuimus quando & quomodo Decemuiri priuatis hominibus permiserint fures etiam occidere. Quid igitur, si neq; nocturni hi sint, neq; interdiu prehensi sese cum telo defendant? Gellius respondet: Decemuiros iussisse, ex cæteris manifestis furibus, liberos verberari, addiciq; ei cui furtum factū esset, si modò id luci fecissent, neq; se telo defendissent: seruos autē verberibus affici, & è saxo præcipitari. Sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari, noxamq; ab his factam sarciri. Tria hic capita sunt. Sed illud in vniuersum prius obseruemus, criminale ex hac lege fuisse pœnam furti manifesti. Iurisconsulti, etsi actionē ita pœnalem esse voluerint, vt esset pecuniaria, nēpe quadrupli, tamen iudicium etiam aliquod extraordinarium & criminale reliquerunt, si quando fur grauiori animaduersione castigandus videatur. l. vlt. de furt. Itaq; dici adhuc poterit, quod olim dixit Cato, fures in neruo atq; in compendibus ætatem agere. Quod ad ciuilem perpetuamq; vindicationem rei furtiuæ attinet, Decemuiri satis eam sua quoq; lege complexi fuisse …, cum alio capite statuerunt, rei furtiuæ æternam esse auctoritatem, & vsucapionem eius inhibuerunt. Cæterum addiderunt Prætores & conditionem furtiuam, quæ furis improbitatem magis coerceret, & daretur, etiam si res perijsset: & vero nō tam domini … factū suffi … ti probationem requireret, & deniq; condemnationem eius … interesset. l.3. de cond. furt. Sed redeo ad pœnam furti manifesti … Tabulis cōstitutam. Neq; mirari debemus, furem, si liber sit, addici in seruitutem ei cui furtum factum est. Hæc addictio in ijs est qui ciuiliter damnati, non sunt soluendo. locum habet, ex alio capite xij. Tab. vt postea dicemus. Sed vt postea in vsu esse desijt, sic & quod de seruo præcipitando hic dicitur. Nam Modestinus ait, non posse quem sic damnari, vt de saxo præcipitetur. l.25. de penis. Interea illud discrimē retentum est, vt aliter seruus, aliter homo liber puniatur. De actione noxali propter furtū à seruo factum, quam & xij. Tabulę introduxerunt, dicam paulo post. Quod hic dicitur de impuberibus, qui furtum fecerunt, castigandis, intelligitur de ijs qui pubertati proximi sunt. Tales enim, quod faciunt satis intelligunt, & furandi & iniuriæ faciendæ capaces esse, & furti teneri, responsum est. l. pupillum. de reg. Iur. … sed & si quemcūq; §. sed & si. ad leg. Aquil. l. excipiuntur. ad Silan. Nec in delictis illos excusari, nec restitutionis auxilio iuuari, nisi quatenus eius adhuc ætatis miseratio iudicem flectere potest, sit ad misericordiam, & ad mediocrem pœnam producere. l. fin. causa. §. nunc videndum. l. auxilium. de minor.

Plinius lib.18. cap.3. testis est, scriptū quoq; in xij. Tabulis fuisse, vt frugem aratro quæsitam si pauerit, secueritve impubes, verberetur, & noxiam duplionemve præstet. Sed quod in iisdem Tabulis scriptum esse diximus, verberari impuberē in furto deprehēsum, accedit ad illum Lacedæmoniorum morem, qui pueris suis furtum permittebant, sed deprehensos multis verberibus afficiebant. Ergo verò & deprehensos, & non deprehensos, esse verberibus dignos existimo: neq; iis indulgendum esse in re vitiosa, immò verò acriter esse occurrendum. Notū est vetus illud indicium Græcorum, de puero qui cornicum oculos configebat. Sed persequamur reliqua xij. Tabularū capita de furtis. Gellius ait, ea quoq; furta quæ per lancem liciumq; cōcepta essent, perinde ac si manifesta forent, Decemuiros vindicauisse. Quanta autem furta hæc fuerint, non erubescam profiteri, adhuc me ignorare. Gellius sanè alio loco irridet quendam Iurisperitum, qui vt ignorantiam in hoc genere suam excusaret, causabatur furtorum quæstiones cum lance & licio euanuisse: omnemq; illam Tabu. antiquitatem. Sed vellem, Gellius & eum & nos docuisset hanc antiquitatem. Sunt qui coniiciūt furtum hoc fuisse, quod sacerdotes licio amicti, & panem actite lapide conditum in lance circunferentes deprehendebant, cùm is panis à fure vorari non potuisset, ut indicat Dioscorides: apud quem propterea lapis ille Actites appellatur κλεπτέλεγχος. Iuuat hanc coniecturā, ꝙ Gellius non fieri, sed quæri furtum per lancem & licium ait, vel etiam concipi. Nam & cōcepti furti olim tenebatur is, apud quem furtum quæsitum inuentum esset. Sed an vsi Romani veteres sint indicio lapidis Actitis, affirmare non ausim. Sanè Solinus scribit, in Sardinia fontem fuisse, qui fures arguere. Nam si hi iurati, furtum se fecisse negarent, & improbè mentirentur, cùm illo fonte oculos abluere iuberentur, cęci fiebant, atq; ita deprehendebantur. Hoc fuisset furtum per fontem conceptū & q̄situ̅.

De furtis manifestis dictum est hactenus. quid de non manifestis? Gellius ait: Alijs furtis omnibus, quæ nec manifesta appellantur, pęnam imposuerunt dupli. Et Cato de re Rust. Maiores (inquit) nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, furem dupli condemnari. Vtrumq; locum de Decemuiris & legibus xij. Tabularum intelligi, contendit Antonius quōdam noster. Sed vix vlla satis iusta reddi ratio potest, cur fures manifestos tā grauiter, non manifestos tam leuiter castigauerint Decemuiri. Prætores sanè hanc dupli pęnā retinuerunt; in furtis manifestis quadrupli introduxerūt. Sed & ex lege xij. Tab. introducta fuit actio in duplum contra tutorem: quæ tamen alioqui ab actione furti nec manifesti diuersa fuerit, vt intelligi p̄t ex capite 55. de admi. tut. & dicam infrà suo loco. Porrò & ex lege xij. Tabularum cōstitutam esse noxalem actionem furti, ait Iustinianus libro quarto Institu. de nox. act. Qua lege expressum quoq; fuit, vt si seruus furtum faxit, noxamve nocuit, sciente etiam domino, dominus suo nomine non teneatur, sed actio tantum noxalis sit. Ac illud quidem quod Gellius ait, Sabinum dixisse, non dubitare se, quin dominus furti sit condemnandus, qui seruo suo vti furtum faceret, imperauit: puto per legem quoq; xij. Tabularum dici potuisse. Sed non eandem esse causam, si dominus tantum sciuerit, Decemuiri putarunt, quāquam postea lex Aquilia aliter iudicarit. Vlpianum audiamus cap.2. de noxal. act. ait: Celsus differentiam facit inter legem Aquiliam, & legem xij Tabularum. nam in lege antiquā, si seruus sciente domino furtum fecit, vel aliam noxam commisit, serui nomine actio est noxalis: nec dominus suo nomine tenetur. At in lege Aquil. inquit, dominus suo nomine tenetur, non serui. Vtriusq; legis reddit rationem: xij. Tabularū, quasi voluerit seruos dominis in hac re non obtēperare: Aquiliæ, quasi ignouerit seruo, qui domino paruit, periturus si non fecisset. Sec si placeat, quod Iulianus scribit: si seruus furtum faxit, noxiamve nocuit, etiam ad posteriores leges pertinere: poterit dici, etiam serui nomine cum domino agi posse noxali iudicio: vt quod detur Aquilia aduersus dominum, nō seruum excuset, sed dominum oneret. Nos autem s̄m Iulianum probabimus: q̄ sententia habet rationem, & à Marcello apud Iulianum probatur. Hæc Vlpianus. Ex his verò intelligimus, noxalem ex xij. Tabulis actionem cum lege Aquilia concurrere, vt quod vtilius erit, sequatur is cui furtum factum est. Porrò illud nunc adijciendum est, Prætorem edixisse, si familia furtū fecisset, & dominus omnes seruos dedere nollet, hic liberaretur, si vnam æstimationem daret, perinde atq; si vnus furtum fecisset. Verùm hanc facultatem domino tribui, ait Vlpianus, quo ignorante furtum factum est. Sed si scicrit, & passus sit, cum potuit prohibere: teneri & suo nomine in solidum, & singulorum seruorum, iudicio noxali. capite j. Si fami. fur. fec. dic. Sed & si seruus cōis alterius iussu furtum fecerit, vel damnum dederit, agi posse cum eo ex lege Aquilia, vel xij. Tabulis, significat Marcellus cap.5. Illo ti. Quod intelligendum videtur, vt de Iuliano, & Marcello apud Iulianū, scripsisse Vlpianum paulo antè dixi.

Non solum de furto non manifesto, sed & de eo qui ei adfuisset, xij. Tabulæ locutæ sunt. Nam & Festus, cū docet olim NEC pro NON dictum esse, allegat hoc earum caput, SI ADERIT FVRTO QVOD NEC MANIFESTVM ERIT. Reliquum eius legis supprimit. Sed ea lex videtur ad eos pertinuisse, quorū ope aut consilio furtum factum esset. Paulus cap. 53. de verbo. signific. scribit, dubitatum esse, illa verba OPE, CONSILIO, quemadmodum accipienda essent: sententiam coniungentium aut separantium: sed verius esse, quod Labeo ait, separatim accipiēda esse: qa aliud factum sit eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit. Sic enim alij condici posse, alij nō posse. Post veterum autem auctoritatem eò peruentum esse, vt nemo ope videatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit. Illa verba OPE CONSILIO, videntur fuisse xij. Tabularum, quarum & Labeo interpres fuit. Sanè Cicero libro tertio de Natura deor. meminit veteris huius actionis & formulę, OPE CONSILIO TVO FVRTVM FACTVM ESSE AIO. Vlpianus cap.52. §.13. de fur. ait, quia furtum sine contrectatione non fiat: tunc nocere, opem dedisse, vel consilium dedisse, cùm secuta cōtrectatio est. Eum qui opem tulit, constat furti teneri, atq; etiam condictione furtiua, quasi furtum ipse fecisset. Sed qui cōsilium tantum dedit, furti quidem tenetur, non etiam condictione furtiua. cap.53. de verb. sig. cap.6. de cond. furt. Interea contra eum q consilium tantum dedit, furti illa actio competit, OPE CONSILIO FVRTVM FACTVM ESSE AIO. cap.36. de furt. Nā illa verba soluta OPE, CONSILIO, pro separatis accipiuntur, & disiunctis, OPE AVT CONSILIO.

Postremo lex xij. Tabularum, de furtis pacisci & transigere licere significauit: sicuti & de membro rupto, de quo paulo pòst dicam. Vlpianus l. iurisgentium. §. si paciscar. de pact. ait: De furto pacisci lex permittit. Id autem permittitur non quidem antequam furtum fiat, sed postquam factum est. Paulus l. si vnus. §. pacta. de pact. Pacta (inquit) quæ turpē causam continent, non sunt obseruanda: veluti si paciscar, ne furti agam, vel iniuriarum, si feceris. Expedit enim timeri furti vel iniuriarum pęnam. Sed post admissa hæc pacisci possumus. Idem l. si tibi decem. §. j. de pact. Quędam (ait) actiones per pactū ipso iure tollūtur, vt iniuriarū, furti. Sed & Diocletianus Imp. meminit decisionis furti, l. post decisionem. C. de furt. Decisionem vocat transactionem. Atqui idem Diocletianus alibi rescripsit, transigere aut pacisci non licere de criminibus, nisi quę sanguinis pęnam irrogant. l. transigere. C. de trans. Respondeo, primùm cum de actione furti transigitur, non nisi de re pecuniaria & familiari, siue (vt loquimur) de ciuili actione transactum videri. Deinde cum olim de criminali iudicio furti transigebatur, eius pęnam alioqui prope capitalem fuisse, sicuti & erat pęna membri rupti. propthereaq; & de ea pacisci licuisse, vt huc quoq; referatur, quod postea principes censuerunt: ignoscendum esse ei, qui suum sanguinem qualitercūq; redemptum voluit. l.2. de bonis eorum qui ante sent. Sanè Labeo libro secundo de xij. Tab. scripsit, acria & seuera olim iudicia de furtis habita esse: Brutumq; dicere solitum, furti damnatū esse, qui iumentum aliorsum duxerat, quàm quò vtendum acceperat. Gell. lib.7. cap.15.

CAP. XIII.

Aulus Gellius scribit, lege xij. Tabularum non vnum iniuriarum fuisse iudicium. Quibusdam iniurijs 25. assium pęnam imposuisse: alijs atrocioribus maiorem: quibusdam etiam talionem. De hac postrema primùm videamus. Aristoteles lib. 5. Ethic. scribit, fuisse quandam veterem Rhadamanthi de talione pęnam, vt quod quis alteri fecisset, ipse pateretur. Hanc enim illi visam esse iustissimam legem, εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη ἰθεῖα γένοιτο. Et Pythagoreorum eandem fuisse sententiam. ὁρίζονται (inquit) ἁπλῶς τὸ δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθός. Aristoteli non videtur id planè probari. Sed Romanis Decemuiris nō omnino displicuit. Quomodo autem & quando id statuerint, simul & illud totum, de hoc iniuriarum iudicio nunc quærimus, repetendum est primùm ex Phauorini philosophi, & Cæcilij Iurisconsulti disceptatione. Ait Phauorinus, quædam in xij. Tabulis esse, quæ consistere non posse videantur. Talem esse Talionis legem, cuius verba hæc fuerint: SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. Sic enim illum locum esse legendum, & apud Festum similiter corrigēdum, monet Iac. Cuiacius, scribens antiquum fuisse verbum PACO, pro paciscor, quod & Festus scribit. Alij PAGO scribūt: & eò referūt vetus illud in Rhethor. ad Heren. REM VBI PAGVNT, ORATIONE PAGVNT &c. Sed ad Phauorinum redeo. Is in ea, de qua nūc agitur, lege, reprehendit & vlciscendi acerbitatē & executionis difficultatem, præsertim cum adiectum etiam esset: QVIN ETSI MEMBRVM ALTER IMPRVDENS RVPERIT. Cæcilius respondet, talionem rarissimè & difficulter quidē fieri: sed huic atrociori iniuriæ tamen hanc pœnam apposuisse Decemuiros, cùm eius metu coercere homines vellent, & minuere extinguereq; violentiam pulsandi atq; lædendi: neq; eius qui membrum alteri rupisset, & pacisci tamen de redimenda talione nollet, tantam habendam esse rationem, vt an prudens imprudensve rupisset, spectandum putarent. Tum subijcit: Ecquæ, obsecro, te ista acerbitas est, si idem fiat in te, quod tute in alio feceris? pręsertim cum habeas facultatem paciscendi, & non necesse sit pati talionem, nisi eam tu elegeris. Quod edictum Prætorium de æstimādis iniurijs, probabilius esse his potest? Nolo ignores, hanc ipsam quoq; talionem ad æstimationem iudicis redigi necessariò solitam. Nā si reus, qui de ea pacisci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, æstimata lite iudex hominem pecuniæ damnabat: atq; ita si reo & pactio grauis & acerba talio visa fuerat, seueritas legis ad pecuniæ mulctam redibat. Hæc Cæcilius. Priscianus libro sexto, allegat nobilem quendā Catonis locum, vbi huius talionis mentio fieri videtur, non etiam vllius pactionis. Cato lib.4. Originum: Si quis membrum rupit, aut os fregit, talione p̄ximus cognatus vlciscitur. Insignis est is locus, & ad huius legis interpretationem singularis. Sanè noster Iustinianus libro quarto Institut. scribit, etiam pęnam iniuriarum ex lege xij. Tabularum propter membrum ruptum fuisse talionem, sed hanc in desuetudinem abijsse: frequentari autem in iudicijs Honorariam pęnam iniuriarum, introductam à Prætoribus, qui æstimari iniuriam voluerunt.

Pœnam talionis non solum xij. Tabulis, sed & ante xij. Tabulas, lege Mosaica introductam fuisse, scimus: Iustinianus conscribēs libros Iuris ciuilis, eam erasisse videtur. Placuit quidem semper vt qui hominem occidisset per iniuriam, publico iudicio ēt occideretur. Sed aliam in pęnis talionē non agnosco: quanquā talem aliquando quis pęnam patiatur, qualem alteri vel inferre

voluit

voluit accusando, vel debuit iudicando. Accusator iubetur sese subscribere, vt si calumniatorem fuisse appareat, pęnam subeat, quam reus cõuictus subijsset: atq; ita iubetur sese obligare ad pęnam reciproci, vt est in quadam constitutione, libro nono Codicis Theodosiani, titulo tertio, ca. tertio. Sed & iudex nimium lenis atq; segnis, reciprocos pęnæ incursus sortitur: vt est in Cõstantij constitutione, eodem lib. Cod. Theod. titulo j. ca. 7. Sicuti & in Codice Iustiniani, in tit. Ne sacrum bapt. iter. legimus. iudicem, qui delatum ad se crimen neglexit, idipsum pati debere, quod alijs indulsit, vel dissimulãdo remisit. Reciprocas taliones vocat etiam Cæcilius apud Gelliũ. Sed quod de accusatore, vel iudice diximus, non est talis, qualis erat in xij. Tabulis talio. Sanè pęnam talionis, quæ fuit propter membrum ruptum, obsoleuisse, & in pecuniariam mulctam fuisse conuersam, nõ miror: cùm eadem lege xij. Tabularum, propter os fractum non nisi numariam pęnam fuisse constitutam, scribat Iustinianus. Et Gellius cùm quasdam iniurias non nisi 25. assibus æstimasse Decemuiros narrat: Iniurias (inquit) atrociores, vt de osse fracto, non liberis modò, verumetiam seruis factas impensiore damno vindicauerunt. Equidem non facilè possum iniuriam ossis fracti ab iniuria membri rupti discernere: nam & osse fracto membrum ruptum dici posse videtur. Cogitaui aliquando, non de osse, sed de ore fracto, scriptum fuisse: vt os fractum apud Terentium dicitur, cùm quis cæsus est pugno, vel impacto colapho. Est hæc certè atrocior iniuria, q̃ si altera pars corporis cæsa vel cõtusa esset: vt ex Demosthene relatum est, cap. 16. §. 5. de pęnis. Sed non ita posse hoc caput intelligi, significat exemplum illud Neratij, q̃d mox referam ex Labeone. Hic cum me locus valde angeret, cõmodè incidi in nobilissimum Catonis locum, cuius paulo antè memini, & quem apud Priscianum libro sexto tandem inueni. Cato libro quarto Originum. Si quis (inquit) membrum rupit, aut os fregit, talione proximus cognatus vlciscitur. Ibi Catonem os dixisse, quod veteres quidam ossum dixerũt: & intelligere os, quod ossis in genitiuo casu dicitur, non autem quod oris, notat Priscianus. Miror equidem Priscianum potius nõ citasse ipsam xij. Tabularum legem. Tum enim, hoc est, nostri Iustiniani ętate cuius temporibus vixit Priscianus, extabant xij. Tabulæ. Sed tamen satis suspicor illa Catonis verba referri ad hãc legem. Si ita est, oportet Gellium & Iustinianum falli, cùm ex hac lege repetunt discrimen rupti membri & ossis fracti. Nihil hic audeo definire: nihil etiã volo dissimulare. Iustinianus legis xij. Tab. de mẽbro rupto & osse fracto meminit. Tertium fuit eius legis caput, cuius nõ meminit. sed Gellius generaliter in xij. Tabulis scriptum fuisse testatur: SI INIVRIAM ALTERI FAXIT, XXV. AERIS POENAE SVNTO. Hoc verò nimis molle, nimisq; dilutum fuisse cõtendit Phauorinus. Et quis erit (ait) tam inops, quem ab iniuria facienda vigintiquinq; asses deterreant? Itaque cùm eam legem Q. quoq; Labeo vester, in libris quos ad xij. Tabulas conscripsit, non probaret, inquit: L. Neratius fuit egregiè homo improbus, atq; immani vecordia. Is pro delectamẽto habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare. Eũ seruus sequebatur, crumenam plenam assium portitans: & quemcunq; depalmauerat, numerari statim secundum xij. Tabulas, v. & xx. asses iubebat. Propterea (inquit) Prætores postea hanc pęnã obsolescere & relinqui censuerunt, iniurijsq; æstimandis Recuperatores se daturos edixerunt. Hæc Phauorinus: cui Cæcilius respondet, non omnes omnino iniurias Decemuiros isto pauco ære 25. assium diluisse: tametsi & hæc ipsa paucitas assium graue põdus ęris fuerit, q librarijs assibus ea tempestate populus vteretur. Hactenus ex Gellio. Iam verò priusquam posteriores de iniuria & damno iniuria dato leges Ro. colligã, & xij. Tabulis opponam, adijciam & aliud superiori non dissimile caput. Plinius libro 17. cap. j. ita scribit: Fuit & arborum cura legibus priscis: cautumq; est xij. Tabulis, vt qui iniuria cecidisset alienas, lueret in singulas ęris 25. Miratur autem Plinius, Decemuiros pluris non taxasse frugiferas etiam arbores: & admonet, minimè eos existimasse futurum, quod Romæ postea euenit, vt etiam infrugiferæ maximo æstimarentur. Quid igitur? an nullum præterea iudiciũ hoc nomine postea datum fuit? Immò verò pœnalis in duplum actio ARBORVM FVRTIM CAESARVM per Prætores introducta est: cuius condemnatio ita duplum continet, vt fiat æstimatio, quanti intersit domini non lædi: & vt ipsarum arborum precium deducatur, & eius quod superest fiat æstimatio, quemadmodum Paulus ait cap. 8. arb. furt. cæs. Ergo si arbor, antequam cęsa succisave esset, decem aureis ęstimabatur: primùm æstimabimus, quanti nunc æstimetur succisa. Si duorũ fortè aureorum nunc esse videatur, cùm hoc pecium dominus habeat, qui arborem habet, reliquum tantum duplabitur, quod amisit: & sedecim aureorum fiet condemnatio. Porrò idem Paulus ca. j. arb. fur. cęsa. Si furtim (inquit) arbores cęsę sint, & ex lege Aquilia & ex xij. Tab. dandam actionem, Labeo ait: sed Trebatius, ita vtranq; dandam, vt iudex in posteriore deducat id, quod ex prima consecuta sit, & reliquo condemnet. Sic idem Paulus capite vndecimo, eiusdẽ Tit. Si (inquit) de arboribus cęsis ex lege Aquilia actum sit, interdicto QVOD VI AVT CLAM reddito absoluetur, si satis prima condemnatione grauauerit reum: nihilominus actione ex lege xij. Tabularum. Hanc ita manente intelligit, si quid adhuc in ea plus sit. Sed & Caius: Si colonus (inquit) sit, qui ceciderit arbores, etiam ex locato cum eo agi potest: planè vna actione contentus esse debet actor. Hoc dicit Caius, quia neq; bona fides, neq; iuris regula patiatur, vt quis idem bis exigat, & consequatur. Sanè Paulus cap. 28. §. 6. de iureiur. Colonus (inquit) cum quo propter succisas fortè arbores agebatur ex locato, si iurauerit se nõn succidisse: siue ex lege xij. Tabularum de arboribus succisis, siue lege Aquilia damni iniuria, siue interdicto QVOD VI AVT CLAM, postea conuenietur, per exceptionem iurisiurandi defendi poterit. Nempe, qui arbores nõ succidit, nullo de arboribus cæsis iudicio condemnari, aut teneri põt. Sed interea Paulus significat, si furtim arbores cęsę sint, multa iudicia dari & concurrere. Nunc illud adijciendum est, quod Caius lib. primo ad legem xij. Tabularum scripsit: Sciendum est (inquit) eos qui arbores, & maximè vites ceciderint, etiã tanquam latrones puniri. cap. 2. arb. fur. cæs. Subijcit autem Vlpianus, plerosq; veterum existimasse, vitem arboris appellatione contineri. Tum verò ex eodem Caij libro ad legem xij. Tab. adijcitur: Si quid adhuc adeò tenerũ sit, vt herbæ loco sit, nõ debere arboris numero haberi. Porrò quid sit cædere arborem, eodem titulo exponitur pluribus verbis. Sed locum indicasse, mihi sit satis. Alia lex xij. Tabu. & multo quidem acerbior, seuerior, fuit, aduersus eos q secuissent fruges aratro quæsitas. Plinius lib. 18. cap. 3 indicat scriptum in xij. Tabulis fuisse, vt frugem aratro quęsitam noctu pauerit secueritve pubes, suspensus Celeri necaretur: impubes verberetur, noxiã duplionemve præstet. Huic ego legi tantum moneo adijciendum esse, quod Vlpianus scribit l. 27. §. si oliuam. ad leg. Aquil. Vt autem reuertar ad leges de iniurijs, & damno iniuria dato: primùm iniuriam meram esse, obseruandum est, quæ nullum alioqui damnum infert: veluti conuicij, aut maledicti, aut etiã libelli famosi, aut deniq; eius pulsationis, qua nullum alioqui aut membrum ruptum, aut vulnus inflictum est. Quale iudicium libelli famosi sit, supra exposui, & tabulis xij. Tabularum, q̃ alias de eo leges explicui. Quid de simplici conuicio statuerint Decemuiri, & an aliquid statuerint, affirmare non possum. Sed scio apud Athenienses fuisse actionem τῆς κακηγορίας. scribitq; Plutarchus, Solonem tulisse legem, vt si quis conuicium dixisset vel in sacris, vel in foro, is priuatim illi tres drachmas, fisco duas penderet. Erat & apud Athenienses δίκη τῆς αἰκίας, quæ propriè iniuriarum ob verbera fuit actio, de qua & Isocr. κατὰ τοῦ λοχ. & Demosth. cõtra Mid. ὑπὲρ τοῦ [illegible]. De hisce iniurijs atrocioribus manufactis. Romæ etiam fuit lex Cornelia: quę & in Pandectis extat. Sed nulla alioqui harum iniuriarum certa pęna definita est: vtpote quæ potius ex rerum circumstantijs statuenda sit. Licet agere iniuriarum vel ciuiliter, vel criminaliter: ciuiliter, si qui iniuriam passus est, pecuniariam aliquam pęnam sibi petat: criminaliter, si aliter castigari velit eũ qui iniuriam fecit. Sed alterum tãtum petere potest. Et verò harum iniuriarũ iudicia nõ dantur, nisi ex delicto: neq; hæc iniuria fit sine dolo. Sed lõgè aliud iudicium est de damno iniuria dato. At tum quidem iniuria significat, quicquid non iure fit, siue dolo malo id fiat, siue culpa. Neq; distinguimus, prudẽs an imprudens quis damnum dederit. Semper enim sarciẽdum est. De damno iniuria dato xij. Tabulæ quiddam statuerũt, quod supra exposui: & cum de incendio ageretur, suprà quoq; ex ijs aliquid repetij, quod & huc referri posset. Deniq; Festus ait, in iis RVPITIAS dictum esse, pro DAMNVM DEDERIS. Sed dolendũ est, non extare omnia earum capita de damno iniuria. Vlpianus ait, legem Aquiliam omnibus legibus, quę ante se de damno iniuria locutæ sunt, derogasse, siue xij. Tab. siue alia quæ fuit. Quid igitur de membro rupto ex ea respondendum nunc esset? Certè lex Aquilia hominis liberi vulnerati non meminit, sicuti neq; occisi, quia liberi corporis nulla ęstimatio esse possit. Sed ea quidem tamẽ edicto Prætoris præstatur, quod eo nomine interdictum est de his qui deiec. vel effud. Si uerò seruum vel animal meum aliquis occidendo, mihi damnum dederit: ex lege Aquilia condemnatur, quanti ea res eo anno plurimi fuerit. Tertio eiusdem legis Aquilię capite ita scriptum erat: CAETERVM RERVM, PRAETER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVIDVE VSSERIT, FREGERIT, RVPERIT, INIVRIA: QVANTI EA RES FVIT IN DIEBVS XXX. PROXIMIS, TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. l. Si seruus. §. 3. Ad leg. Aquil.

CAP. XIIII.

Dictum est antea, noxalem actionem per legem xij. Tabularum introductam fuisse, si seruus furtum fecisset, noxiamve nocuisset. Nunc adiicio alteram ex iisdem Tabulis actionem noxalem, propter pauperiem abs quadrupede factam. Audiebant Decemuiri Solonem apud Athenienses instituisse δίκην βλάβης τῶν τετραπόδων: & statuisse, vt canis, qui damnum dedisset, capistro quatuor pedum alligatus dederetur. Quid Decemuiri? Vlpianus ait: Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, actio ex lege

ex lege xij. Tabularum descendit. Quæ lex voluit, aut dari id q̃d nocuit, id est, animal quod noxiam commisit, aut ęstimationem noxiæ offerre. l. j. si quadrup. pauper. fec. dic. Iustinianus lib. quarto Institutionum ait, ita scriptam fuisse legem xij. Tabularum, vt si animalia, quæ pauperiem fecerunt, noxæ dedantur, proficiant reo ad liberationem. Vellem equidẽ huius legis verba extarent. Prætor non dissimile edictum proposuit, cuius principium hoc fuisse videtur: SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR. Vlpianus itaq; illud interpretans, inquit: Ait Prætor, PAVPERIEM FECISSE. Pauperies est, damnum sine iniuria faciẽtis datum: nec enim potest animal iniuria fecisse, quod sensu caret. Itaq;, vt Seruius scribit, tunc hæc actio locum habet, cùm commota feritate nocuit quadrupes: vtputa si equus calcitrosus, calce percusserit, &c. Idem paulò pòst: Et generaliter locum habet, quoties cõtra naturam fera mota pauperiem dedit. ideoq; si equus dolore concitatus calce percusserit, cessare istam actionem: sed eum qui equum percusserit, aut vulnerauerit, teneri &c. Sed quid si non appareat, quis equum concitauerit? Certè ęquum esse videtur, vt tunc saltem noxalis de pauperie actio detur. Verùm quid dicemus, si non quadrupes, vel animal, sed res aliqua inanimata damnum dederit? Certè si naturaliter aut extrinsecus, potius q̃ vllo suo vitio: constat nullam esse actionem. Si suo vitio, veluti si ædium vitiosarum ruina id acciderit: primũ videndum est, an damni infecti nomine cautum sit. Si nõ sit, nulla ne noxalis quidem est de damno dato actio. l. 6. de dam. infe. nõ enim domus est quadrupes: & lex facilius ignoscit rebus inanimatis, q̃ animalibus: neq; domini culpa argui potest, si vltrò non occurrat periculo vicini tacentis. Vno tamen casu hic agitur quasi de pauperie quadrupedis: nempe si vicinus Reip. causa absens, non potuit tempestiuè sibi cõsulere, vt damni infecti caueretur. l. 9. de damno inf.

CAP. XV.

Vlpianus nõ solum de pauperie, sed & de pastu pecoris fuisse actionem ex lege xij. Tabul. non obscurè significat, c. 14. §. vlt. de præscrip. verb. Si (inquit) glans ex arbore tua in fundum meum cadat, eamq; ego immisso pecore depascam: Aristo. scribit, nõ sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possim: nam neq; ex lege xij. Tabularũ de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur: neq; de pauperie, neq; de damno iniuria agi posse. In factum itaq; erit agendum. Hæc ille. Damnum iniuria datum non potest videri, vbi animal, quod sensu caret, nocuit. Sed neq; facta pauperies hic videtur. Nam pasci, propriè nõ est damnum dare, sed re vti. Vnde & in lege Aquilia respõsum est: Si quis alienum vinum aut frumentum consumpserit, non videri damnum iniuria dare: ideoq; vtilem dandam esse actionem. cap. 30. §. 2. ad leg. Aquil. Ergo cùm de pauperie actio non satis esse videretur, adiecta est alia per xij. de pastu pecoris: quæ propriè tunc locum haberet, cùm in meo tuæ aliquid depastæ essent, naturam suam secutæ. Nam & alioqui de pauperie actio dari non poterat, nisi si vbi animal contra naturam damnum dedisset. Paulus j. lib. Sent. tit. 15. cõfuse has actiones commiscet: Si (inquit) quadrupes pauperiem fecerit, damnumve dederit, quidve depasta sit, in dominum actio datur, vt aut damni æstimationem subeat, aut quadrupedem dedat. Sed aliam distinctionem res ista postulat. Nam & de pastu pecoris potuit esse actio nõ noxalis, vt & de pauperie. Quid enim si in meum fundum tua culpa immissæ essent tuę pecudes, quæ meum aliquid essent depastæ? Certè ex tuo delicto te teneri in solidum, ęquum est: sicuti & cum animal concitasses, vt pauperiem faceret. Sed &, si cum glandes meę in tuum fundũ decidissent, immiseris tuas quadrupedes, vt eas depascerentur, dabitur vtilis actio ex lege Aquilia: sicuti Diocletianus rescripsit, de ijs quæ per iniuriam depasta sunt, agi posse ex sententia legis Aquiliæ. l. vlt. C. de lege Aquil. Si sine culpa tua, hoc est, sine iniuria, in tuo tuæ quadrupedes depastæ sint meam glandem: agetur tãtum in factum, quatenus tu locupletior inde factus es. Sed noxaliter agetur de pastu pecoris, si in meo tuæ pecudes meum aliquid depastæ sint. Porrò hic adijciendum est, quod Pomponius ad Q. Mutium scribit cap. 39. ad leg. Aquil. Quamuis (inquit) alienum pecus in agro suo quis deprehẽdisset, sic illud expellere debet, quo modo si suum deprehendisset: quoniam si quid ex ea re damnum cępit, proprias habet actiones. Itaq; qui pecus alienũ in agro suo deprehenderit, non iure id includit: nec agere illud aliter debet, q̃ quasi suum. Sed vel abigere debet sine damno: vel admonere dominum, vt suum recipiat. Hæc ille. Sanè si vicino ius sit pecoris pascendi, seruituti parendum est. Si (inquit) Cicero in Top.) compascuus ager est, ius est compascere. Iuris cõpascendi meminit etiam Scæuola, cap. 20. §. j. si serui. vind.

CAP. XVI.

Qvod paulo antè dixi de glande depasta, monet, vt legem xij. Tab. de glande legenda nunc adijciam. Plinius lib. 16. cap. 13. scribit, cautum fuisse lege xij. Tab. vt glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Non dissimile fuit Prętoris hac de re edictum: GLANDEM QVAE EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADIT, QVOMINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE AVFERRE LICEAT, VIM FIERI VETO. Ergo Prætor, vt minus interturbaretur fundorum libertas, constrinxit glandis in alieno legendæ libertatem, vt nõ nisi singula die tertia glans legeretur. Pomponius, l. Iulianus. §. j. ad exhib. adiicit: & ad exhibendum agi posse, si glãdem extantem non patiaris me tollere: quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre nõ pateretur: & interdicto de glande legenda, vt mihi tertio quoq; die legendæ glandis facultas esset, vti me posse, si damni infecti cauero. Caius libro quarto ad legem xij. Tab. scripsit, glandis appellatione omnem fructum cõtineri: exemplo Græcorum, apud quos omnes arborum species ἀκρόδρυα appellantur. l. 236. §. vlt. de verbo. sign. Idem notat Vlpianus ad edictum Prætoris, de glande legenda. Sanè vt glandis meæ legendæ causa, ius mihi est alienum fundum ingredi: sic etiam pendentis vindemiæ emptori tale ius est, vt vuam legat, aut lectam calcet, mustumq; euehat. l. qui pendẽtem. de act. emp. Sed & si thesaurum aliquem meum, pecuniãve meam reconditam in tuo fundo esse dicam, eiusq; effodiendæ causa fundum tuum ingredi velim: iuranti mihi non calumniæ causa id postulare, ait Pomponius, vel interdictum, vel iudiciũ ita dari, vt si per me non steterit, quo minus dãni infecti tibi operis nomine caueatur, ne vim facias mihi, quo minus eum thesaurum effodiam, tollam, exportem. l. thesaurus. ad exhib. Sanè fuisse olim controuersiam de glãde legenda, cùm arbor in fine vel ꝯfinio posita, fructũ iactauerat in alterutrũ fundũ, & de hoc fructu confines litigabant, scribit Frontinus de limitibus agrorum.

CAP. XVII.

Paulus ca. 5. Ne quid loc. pub. scribit: Si per publicum locum riuus aquæ ductus priuato nocebit, fore actionem priuato ex lege xij. Tabularum, vt de noxa domino caueatur. Item Pomponius, l. Labeo. De statulib. ex Labeone refert verba cuiusdam legis xij. Tabularũ hæc fuisse: SI AQVA PLVVIA NOCET. eaq; veteres sic fuisse interpretatos, SI NOCERE POTERIT. Hic duo veluti fragmenta xij. Tabularum sunt. Quod ad prius illud attinet, nõ est alia interpretatio necessaria, q̃ Vlpiani ad Edictũ Pretoris, NE QVID IN LOCO PVBLICO FIAT, &c. Si quod (inquit) fortè opus in publico fiet, quod ad priuati damnum redundet, prohibitorio interdicto potest conueniri. Item: Quotiescunq; aliquid in publico fieri permittitur, ita oportet ꝑmitti, vt sine iniuria cuiusquam fiat: & ita solet princeps, quoties aliquid noui operis instituendũ petitur, permittere. Item: Si qs à principe simpliciter impetrauerit, vt ĩ publico loco ędificet, nõ est concedendum sic ædificare, vt cum incommodo alicuius id fiat, &c. Quod ad cautionem damni infecti attinet, extat edictũ Prætoris, quod ex hac lege originem sumpsisse videtur: sicuti & edictum de aqua pluuia arcenda, quod & ad damni infecti causam pertinuit. In hoc iudicium (inquit Paulus) sicuti & in damni infecti, futurum damnum venit. cap. 14. de aqua plu. Idem c. j. Si cui (inquit) aqua pluuia damnũ dabit, hoc est, datura est, aquæ pluuiæ actione auertetur aqua: hæc autem actio locum habebit in damno nondum facto, opere tamen iam facto: hoc est, de eo opere, ex quo damnum timetur. totiesq; locum habet, quoties manufacto opere (quod alioqui ad agrum colendum nõ est necessarium) agro aqua nocitura est. Huc pertinet & illud Ciceronis in Topicis: Genus est, AQVA PLVVIA, NOCENS. eius generis formæ, LOCI VITIO ET MANV NOCENS. quarum altera iubetur ab arbitro coerceri, altera non iubetur. Sanè damni infecti cautio petitur, non vt damnum non fiat, deturve, sed vt factum datumve præstetur, siue sarciatur: damnũ, inquã, quod operis, veluti ruinosarum ædium, vitio dabitur. Sed aqua pluuia, quę nocere potest, arcetur, ne noceat: quæ, inquam, alioqui noceret, non naturaliter, sed opere manufacto. Naturaliter aqua pluuia ex loco superiori defluit in inferiorem. Hæc loci natura est, quam veteres appellant Supercilium. Pati hoc debet & superioris & inferioris loci dominus. l. j. §. item sciendũ. de aqua plu. Si aqua pluuia non esset, sed quæ in tuo oriretur, aliud dicendum esset: vel si pluuia quidem sit, sed naturaliter non noceat. Vnde seruitus stillicidij, vt aquam ex tuo tecto procurrẽtem excipere cogat. Non persequar totum de aqua pluuia tractatum, qui in Pãdectis extat. Digitũ nũc ad fontes extẽdisse, satis esse vr̃.

CAP. XVIII.

Vlpianus cap. j. de arbor. cæd. cùm hoc Prætoris edictum ꝓposuisset, QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO: subiicit: Quod ait Prætor, & lex xij. Tabularum efficere voluit, vt quindecim pedes altius rami circuncidantur. & hoc idcirco effectum est, ne vmbra arboris vicino ꝑdiò noceret. Tum Pomponius: Si arbor ex vicini fundo, vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege xij. Tabularum de adimenda ea rectè agere potes, ius ei non esse ita arborem habere. Erat & alterum Prætoris edictum: QVAE ARBOR EX AEDIBVS TVIS IN AEDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS EAM ADIMAS, TVNC QVO

MINVS

MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE SIBIQVE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Differētia (inquit Vlpianus) horum duorum capitum hæc est: si quidem arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur: si verò agro impendeat, tantum vsq; ad quindecim pedes à terra coerceri. Et quidē totam arborem ædibus alienis impendentem, à stirpe excindēdam esse, & non id solum, quod superexcurrit, placuit. Cęterùm nō licet vicino priuata statim auctoritate eam excindere: sicuti neq; proiectum, vel etiam radices in suū immissas. Pomponius capite 6. arb. furt. cęs. Si (inquit) arbor in vicini fundū radices porrexit, recidere eas vicino non licebit: agere autem licebit, nō esse ius sicuti tignum protectū, immissum habere. Vlpianus ca. 29. ad leg. Aquil. Si (inquit) protectum meum quod supra domum tuam nullo iure habebam, recidisses: posse me tecum damni iniuria agere, Proculus scribit. Debuisti enim mecum, ius mihi nō esse protectum habere, agere. Porrò non erit alienum, si adiiciamus Constantini constitutionem, quæ iubet eos, per quorū prędia aquæductus commeat, dextra leuaq; de ipsis formis, quindecim pedibus intermissis, arbores habere: obseruante iudice, vt si quo tempore pullulauerint, excidantur, ne earum radices fabricam formæ corrumpant. l. j. C. de aquæduct.

CAP. XIX.

ACtionem finium regundorum descendere ex lege xij. Tabularum, dubium non est. Quænam verò lex illa fuerit, satis exponere non possum. Cicero libro quarto de Rep. Iurgare (inquit) lex putat inter se vicinos, non litigare. Suspicor Ciceronem intelligere legem hanc Finium regundorum, quæ vicinorum iurgijs occurrere voluit. Sed eam nondum tenemus. Caius libro quarto ad legem xij. Tabularum scribit, Solonem Athenis legem tulisse, vt qui septem in cōfinio ponet, terminum ne excedat: qui murum, pedem derelinquat: qui domum, pedes duos: qui effodiet: sepulcrum, foueamve, quantum id profundum erit: qui puteum, sex pedes: qui oliuam, ficumve ponet, pedes nouem: qui denique alias arbores, quinque pedes. Lex ista Solonis à Caio Græcè recitatur, vt primùm scripta fuit. Sed nūc visum fuit, Latinè eius sententiam exponere: & ὀργυιὰν, sex pedibus potius q̄ passu æstimare, quia Herodotus ita æstimet: & passum sæpius appellemus quinq; pedum, vt Columella eum æstimat. Quanquam qui scrupulosius hæc metiuntur, passum Romanis fuisse dicant sex pedum & vnius quadrantis. Pedem certè (Frontinus ait) continuisse palmos quatuor, digitos sedecim. Porrò ad eius Atticæ legis exemplum ita etiam scriptum fuisse in xij. Tabulis, & id obseruandum esse in iudicio finium regūdorum, ait Caius cap. vlt. fin. reg. Sanè Cicero libro secundo de Legibus, testis est, quādam aliam xij. Tabularum legem vetuisse, rogum bustumve nouum propius sexaginta pedes adiici ędes alienas inuito domino: quia incendium vereretur. Id ad sepulcrum nō pertinet, sicuti etiam postea notabo. Sed intra legitimum tamē modum non posse sepulchrum prope ædes alienas domino inuito ædificari, Pomponius etiam ostendit, cap. 3. de mort. infer. Sex. quoq; Pompeius scribit, inter vicinorum ædificia ambitum appellari, locum duorum pedum & semipedis, ad circumeundi facultatem relictum. Hoc fuisse videtur legitimum spaciū, quod inter vicinas insulas esse debere rescriptum est. l. Impp. de seruit. vrb. præd. Nam propter metum incendiorum non poterant Romæ ædificari ædes contiguæ & coniunctæ: sed ædes, vt insulæ esse debebant, sicuti & appellantur. Et hac ratione vetat etiam Cōstantinus, ne quis intra centum pedes ædificet prope horrea fiscalia. l. 4. C. Th. de ope. pub. Porrò xij. Tabulis nō solum fuit præfinitum quinq; pedum spacium, quod inter vicinorum agros cōfines omnino relinquendum erat vacuum & liberū, sed & eius vsucapio sublata est. Vtrunq; ostendit Cicero lib. j. de Legib. vbi & legis Mamiliæ meminit, quæ non solùm legem xij. Tabularū cōfirmauit, sed & in finibus regundis ab arbitro eam seruari voluit. In quadam Theodosij cōstitutione, l. quinq; pedum. C. fin. reg hi quinq; pedes veteri iure prescripti esse dicūtur. Apud Aggenum Vrbicū legimus, fines habere vnius gradus latitudinē, secundùm legem xij. Tab. & legem Mamiliam. Eum autem esse gradum non simplicem, sed geometricum, quinq;, aut sex pedū. De vsucapione horum quinq; pedum postea viderimus, quam & xij. Tabulæ inhibuerunt. Illud nunc adijcio, videri aliquid fuisse in xij. Tabulis & de pede sestertio. Volusianus Mætianus antiquus Iurisconsultus in libro de Asse, cùm dixisset, sestertium valere duos asses & semissem, dictumq; esse quasi semitertium (sicut Græci dicunt ἑβδομον ἡμιτάλαντον, cùm significare volunt sex talenta & semitalentum) adijcit, legem etiam xij. Tab. argumento esse, in qua duo pedes & semi, sestertius pes appellatur.

CAP. XX.

CAius cap. 8. de ser. rust. Viæ (inquit) latitudo ex lege xij. Tabularum, in porrectum octo pedes habet: in anfractum, id est, vbi flexum est, sedecim. De latitudine itineris aut actus nihil lex illa statuisse videtur: sed ab arbitro definiri voluisse, si dicta aut demonstrata abs ijs, inter quos agitur, non esset. His quidem etiam permisit, quam volent, viæ latitudinem statuere. Sed si nihil statuissent, ipsa præfiniuit. Sic enim Iauolenus c. 13. de seruit. rust. Latitudo (inquit) actus itinerisq; ea est, quæ demonstrata est. Quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. In via aliud iuris est. Nam si dicta latitudo non est, legitima debetur. Paulus cap. 23. de seruit. Rust. Via (inquit) constitui vel latior octo pedibus, vel angustior potest: vt tamē eam latitudinem habeat, qua vehiculum ire poterit, alioqui iter erit, nō via. Non dissimile est, quod Pomponius ait, cap. 13. de seruitut.

CAP. XXI.

CIcero in oratione pro Cecin. loquens de lege xij. Tabularum, inquit: Si via sit immunita iubet, quà velit, agere iumenta. Potest hoc ex verbis intelligi, licere, si via sit in Brutiis immunita, agere, si velit, iumentum, per M. Scauri Tusculanum. Cicero eo loco disputat, non esse hærendum in verbis legis, sed sententiam potius spectandam esse, alioqui ex summo iure fieri summam iniuriam. Lex xij. Tabularum iussit, siue permisit, si iter immunita sit, vel immunita, ire agere per vicini fundum. Id ciuiliter intelligendum est, quod fieri potest minimo incommodo vicini. Nā & cum alioqui simpliciter via per fundum cuiuspiam relicta esset, Celsus respōdit, in infinito quidem, videlicet per quamlibet eius partem ire agere licere: ciuiliter tamen. nam quædam in sermone tacitè excipi. Nō enim per villam ipsam, nec per medias vineas ire agere licere, cùm id æquè commodè per alteram partem facere possit minore seruientis fundi detrimento. c. 9 de seruit. Id verò si dictum & seruatur, cū seruitus tamē debetur: multo magis seruandum est, vbi non debetur, sed tātum lex permittit quendam vsum eundi agendi. Ex hac lege xij. Tab. descendere videtur, quod Iauolenus cap. 14. quemad. ser. amitt. ait. Cum via publica vel fluminis impetu, vel ruina amissa est, vicinum proximum viam præstare debere. Sed differre tamen plurimum hanc obligationem à seruitute viæ, Vlpianus significat. Qui (inquit) propterea quod via publica interrupta erat, per vicini agrum iter fecit, quamuis frequenter id fecerit, non habet interdictum de itinere actuq; priuato: non solum quasi precario vsus sit, sed quasi omnino non vsus. ca. 1. de itin. actuq; priu. Ergo multo magis hic iudex prospiciet de opportunitate loci, ne vicinus magnū patiatur detrimentum, vt in alio non dissimili casu dicitur. c. 12. de relig. Sanè Frontinus de aquæductibus commemorat vetus quoddam SC. vt ad riuos reficiendos & res necessarias cōportandas, quoties opus erit, per agros priuatorum sine iniuria eorum, itinera actus paterent, darentur.

CAP. XXII.

CIcero libro tertio Offi. Nullum (inquit) vinculum ad astringendam fidem iureiurando maiores arctius esse voluerunt. Id indicant leges in xij. Tabulis: indicant leges Sacratæ: indicant fœdera, quibus etiam cum hoste deuincitur fides: indicant notiones animaduersionesq; Censorū, qui nulla de re diligentius, q̄ de iureiurando, iudicabant. Sed quænam illæ fuerint in xij. Tabulis leges de iureiurando, scire valde velim. Scio, veteribus Romanis nihil fuisse religiosius iureiurando: sed nulla de re rariores extant eorum leges. Cicero hic edit: PERIVRII POENA DIVINA, EXITIVM: HVMANA, DEDECVS. Sed veteres requirimus leges, nō confictas. Terentius quoq; in Hecyra ait, nihil se fore sanctius, q̄ iusiurandum, quo suam apud alios firmare possit fidem. Antiquam iurisiurādi formulam proferre possum ex Festo. Inquit libro decimo: Silicem leuabat iuraturi per Iouem, hæc verba dicentes: SI SCIENS FALLO, TVM ME DIESPITER, SALVA VRBE ARCEQVE, BONIS EIICIAT, VT EGO HVNC LAPIDEM. Possum antiquam fœderis feriendi, & iureiurando confirmandi, atq; sanciendi formulam, quæ multis etiā annis ante xij. Tabulas fuit, recitare. Liuius enim libro primo eam commemorat. Sed legem xij. Tab. de iureiurando recitare non possum: neque Prætoris de eo edictum, quod in Pandectis extat, substituere placeat. Gellius libro 7. cap. 18. ait, legibus multis ostendi, iusiurandum apud Romanos inuiolatè sanctèque habitum seruatumque esse. Sed leges illas alioqui non commemorat.

CAP. XXIII.

NVmo æreo, quem Seruius signarat, cōtenti fuere Decemuiri, & ad commercia ineunda sufficere iudicarunt. Argenteo numo primùm vti cœperunt Romani sub initium belli Punici: & aliquot pōst annis auro: neq; aliud præterea vllum vnquam metallum receperunt ad pecuniam cudendam: habueruntque suos Triumuiros monetales, æris, argenti auri flatores, vt inquit noster Pomponius. Quinimō legimus apud Scæuolam, cum creditor de solo fuisse reiectam, reiiciq; posse, pecuniam quæ scilicet plus admixti æris haberet, & minus auri vel argenti, q̄ vt pro temporis illius ratione probæ materiæ videri posset. Decemuiri ærosam pecuniam nō reiecissent, cum nō aliud ęreum numum nossent. Porrò omnem siue numi, siue pecuniæ, siue monetæ vsum esse intelligebat, vt aliarum rerum precium esset, & difficultatibus permutationum subueniret, & earū quantitatem tueretur. Sed aliqui tam sterilem & infecundū esse numum suum æreum non edixere, vt omnino nullū fœnoris vsum parere posset: tametsi & pertenuem, & (vt tāto minor esset commerciorum difficultas) leuissimum minimumq; esse voluerint.

Cor. Taciti verba lib. 5. Annal. sunt hæc: Sanè vetus vrbis fœnebre malum, & seditionū discordiarumq; creberrima causa: eaq; cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus. Nam primò xij. Tabulis sanctum, ne quis vnciario fœnore amplius exerceret, quum antea ex libidine locupletum agitaretur: deinde rogatione Tribunitia ad semuncias redacta: postremò vetita versura, multisq; plebiscitis obuiam itum fraudibus, quæ toties repressæ miras per artes rursum oriebantur. Hæc ille. Vnciarum hic fœnus appellat, sicuti Scæuola vnciam vsuram vocat. l. Titium. §. præfectus. de admi. tuto. nempe quæ duodecim pars est centesimæ, & huius veluti assis vncia vna. Vlpianus vnciarum hæredem quendam appellat, qui ex vna tātùm vncia hæres est. Ergo vnciarum fœnus, non nisi centesimo demum anno sortem æquabat. Sic enim Decemuiri fœneratorum negociationem, quam omnino tollere vix poterant, valde represserūt: nam & in Græcia audiebant valde à sapientibus hominibus improbari. Certè quod scripsit Aristoteles aduersus hanc, vt appellat, ὀβολοστατικήν, cùm veterum sapientum iudicio consentire nō obscurè significat. Neque ignorabant Decemuiri, quod ab Cicerone postea scriptum est, non modò improbari quæstum fœneratorum, sed etiam in odium hominum incurrere. Operam itaq; dederunt, tam exiguus vt esset, nullus vt esse videretur. Sed difficile fuit, vt hic modus semper seruaretur, efficere. Nonaginta post xij. Tabulas annis repetita fuisse videt̄ lex ista xij. Tabularum. Nam Liuius libro septimo scribit, C. Marcio & Cn. Manlio Consulibus, de vnciario fœnore à M. Duilio & L. Menio Tribunis pl. rogationem esse perlatam: quam plebs cupidè sciuerit, acceperitque, haud æquè Patribus lætam. Hoc plebiscitum confirmandæ ipsius legis xij. Tabularum, quæ tum fortasse obsolescebat, atque in vsum reuocandę causa, perlatum fuisse videtur. Sed neque id populo, quem fœneratorum auaritia semel irritauerat, fuit satis. Itaque decennio pòst, nempe consulibus Manlio Torquato & C. Plautio, dicitur semunciarium ex unciario fœnus factum esse. Tandem etiam L. Genutium tribunum plebis tulisse ad populum, ne fœnerare liceret, à quibusdam scriptū esse, testis est Liuius. Addit & plus aliquid M. Cato. nam in libris de Re rustica: Maiores (inquit) nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, vt quum fures quidem dupli pœnam luerent, fœneratores in quadruplum condemnarentur. Si id ad Decemuiros, vel ad legem xij. Tabularum referatur: quadruplo eum punijsse, qui maius vnciario fœnus exerceret. De furti nec manifesti pœna dupli, antea dictum est. Sed non ausim affirmare, quadrupli pœnam aduersus fœneratores ex eadem lege descendere. Asconius tamen suo tempore vocatos fuisse quadruplatores ait, qui grauioribus vsuris fœnerantes accusabant: & pœna lege constituta, in quadruplum damnari curabant. Sanè lex Gabinia non modò supra eum quem statuerat modum, vsuras etiam promissas peti non patiebatur: sed & qui eas stipulatus esset, ipsa quoq; sorte mulctabat: quod tamen posteritati nimis acerbum esse visum est: sicuti & vetus non modò prohibitio, sed & repressio fœnoris sensim dissoluta laxataque est. Certè pro vnciario fœnore centesimum fuit tandem receptum, quod est duodecim vnciarum, siue assis totius. Ad vsuras quod attinet, quas creditor exigit, vel cum sua interest, vel sine eius consensu debitor pecunia est vsus: quo iustior est earum petitio, tanto minus credendum est, non passos esse Decemuiros, maiores vnciarijs aliquādo exigi. Nam & lege Solonis propter dotem non redditam suo tempore, pendebatur vsura sesquidrachmalis, siue sesquicentesima. Demosth. κατὰ Νεαίρ. & κατὰ Ἀφοβ.

CAP. XXIIII.

FEstus lib. 12. ita scribit: Nuncapata pecunia est, vt ait Cincius in libro secundo de Officio Iurisconsulti, nominata, certa, nominibus proprijs pronunciata: CVM NEXVM FACIET, MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSET, ITA IVS ESTO. Hæc fuisse verba xij. Tabularum, non dubito. Nam & Cicero lib. j. de Orat. istud VTI LINGVA NVNCAPASSIT, ait scriptum in xij. Tabulis fuisse: quāquam ad causam testamentariam id referat. Sed testamenta, quæ per nexum fiebant, hoc est, per æs & libram, imaginariam quoq; habebant mācipationem. Eandem legem multo magis pertinuisse ad veras emptiones atque venditiones, existimo. Cicero in Topicis ait: Abalienatio est eius rei, quæ mancipij est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Boetius addit: Iure ciuili fieri aliquid non inter alios, nisi ciues Romanos, potest: quorum est etiam ius ciuile, quod xij. Tabulis cōtinetur. Sed huius magis loci est, quod Cic. lib. 3. Offi. scribit: De iure (inquit) prediorum sancitum est apud nos iure ciuili, vt in his vendendis vitia etiam dicerentur, quæ nota essent venditori. Nam cùm ex xij. Tabulis satis esset cautum, ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret: à Iurisconsultis etiam reticentiæ pœna est constituta. Quicquid enim inest prædio vitij, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere. Hæc Cicero. Nos huius legis interpretes habemus optimos, nostros Iurisconsultos, qui eam partim mollierunt, laxaruntque: partim etiam astrinxerunt, vt ex rerum longo vsu intelligebant æquum esse atque necessarium. Vlpianus l. 19. sciendum. de ædil. edic. Sciendum est (inquit) venditorem quædam, etsi dixit, prestare non debere, scilicet ea quę ad nudam laudem serui pertinent: veluti si dixerit, frugi, probum, dicto audientem. Multum enim interest, commendandi serui causa quid dixit, an verò prestaturū se promisit, quod dixit. Planè si dixerit aleatorem non esse, furem non esse: oportet eum id præstare. Idem Vlpianus l. quod venditor, de dolo malo: respondit, quod venditor, vt commendet, dicit, sic habendum esse, quasi neque dictum, neque promissum sit. Si verò decipiendi emptoris causa dictum est, de dolo actionem dari. Idem l. Iulianus. §. quod autem. de act. empt. ait, eum qui asseuerauit bonæ frugi & fidum esse seruum, vt carè venderet: ex empto teneri, etiam si ignorauerit. Addit autem: Si venditor dolo fecit, vt pluris venderet) vtputa de artificio mentitus, aut de peculio) empti eum iudicio teneri, vt præstet emptori, quanto pluris seruum emisset, si ita peculiatus esset, aut eo artificio instructus. Postremò & huc pertinet, quod Florentinus l. ea quæ. de conte. empt. ait, ea quæ commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palàm esse appareant, venditorem non obligare: veluti si dicat seruum speciosum: at si dixerit, hominem literatum vel artificem, præstare debere: nam hoc ipso pluris vendidisse. Ex hisce responsis colligimus, prudenter intellexisse Iurisconsultos, non esse statim omnia ad viuum resecanda, si quid leuiter, aut temerè fortè dixerit venditor. Nam si neque dolo, neque decipiendi emptoris causa fecit, neque seriò asseuerauit: sed magis, vt fit, de more solùm rem commendarit, verbisque ciuiliter ornarit, vt laudare solet uęnales qui uult extrudere merces, inquit Flaccus: non est statim cogendus, idipsum omnino præstare: alioqui enim magna esset uenditorum captio, & commercia uix consisterent. Neque uerisimile est emptorem tam fuisse stultum ac credulum, rerumq; imperitum, ut illa inani uēditoris utilitate captus sit. Talē ergo uenditorum ludicram garrulitatem non referemus inter ea quę lingua nuncupata sunt, ut præstari debeant. Cæterùm ubi dolo malo aliquid nimis astutè fit, ad emptorem circunueniendum: aut si seria asseueratio est, promissioq; ad eum permouēdum, & talis commēdatio, ut eius causa maius precium detur, non est in emptoris fraudem uēditori indulgendum: sed quod ita dictum est, omnino prestari debet: nam infœlicium alioqui emptorum quàm grauis esset captio? Porrò ait Cicero, ex xij. Tabulis non nisi ea prestari debuisse, quæ essent lingua nuncupata: postea uerò à Iurisconsultis reticentiæ pœnam esse constitutam. Quid Decemuiri, non existimarunt tam improbos fore uēditores, ut uitia rerum uænalium dolo malo reticerent: proptereaque de ijs non sunt locuti? Quis enim credat, patrocinari uoluisse malæfidei: & dolosam dissimulationē, si de ea cogitassent, adiuuare? Et quāquam unus aliquando inuentus sit philosophus Antipater, contēdēs, eum qui ędes uendit propter uitia, non teneri ea dicere: stultumque esse, uenditorem, eius rei quam uēdit, uitia narrare, aut id præstare quod dictum non est: hanc tamen philosophiam placuisse Decemuiris, uix mihi persuaserim. Certè posterioribus Romanis minimè placuit, quam & commerciorum pestem, & omnis generis fraudum seminarium esse uidebant. Itaque (inquit Cicero) de iure prædiorum sancitum est iure ciuili, ut in ijs uendendis uitia dicerentur, quæ nota essent uenditori: & quicquid esset in prędio uitij, si uenditor sciret, nisi nominatim dictum esset, prestari oportere. Ac Aedilitio quidem edicto, quod & in Pandectis extat, & nos aliquando Scholiis illustrauimus, cautum propriè id fuisse uidetur. Cùm enim uenditorum fraudes non satis reprimere, & circunuētis emptoribus parum opitulari duodecim Tabulæ uiderētur: edictum Aediles proposuere, ut magis occurreretur fallacijs uendentium: & emptoribus, quicunq; decepti à venditoribus fuerint, succurrerett: ut ait Vlpianus l. j. §. causa. de Aedil. edi. Quod tamen is ait, sciendum esse, uenditorem etiam si ignorauit ea quæ Aediles pręstari iubēt, tamen teneri debere: sciēdum est, id ex interpretatione prudentum magis descēdere, q̄ ex edicto Aedilitio. Sic itaq; cùm Decēuiri expressim non castigarēt, coercerentve uenditorem, uitia reticētem: Aediles, ut eo nomine omnino teneretur, edixerunt. Cùm autē hi de uenditore sciēte tantùm loquerentur, Iurisconsulti addiderunt, etiam ignorātem teneri debere: quanquam non eodē planè modò. Nam Vlpianus l. Iulianus. de act. emp. ait, eum qui pecus morbosum aut tignum uitiosum uendidit, si quidem ignorans fecit, id tantum actione ex empto præstare, quanto minoris erat uēditurus, si id ita scisset emptor: si uerò sciens reticuit, & emptorem decepit: omnia detrimenta, quæ ex ea emptione emptor contraxit, præstare. Addit deinde, etsi ignorauerit, si tamē adfirmauit idoneū esse, teneri quoq; quanti emptoris interest: non enim debuisse facilè, quæ ignorabat, adseuerare. & ut ille, qui scit, præmonere debuit emptorem: sic qui ignorauit, non debuisse facilem esse ad temerariam indicationem. Adeò quæ lingua nūcapata sunt, præstari debere, prudentes iudicarunt. Postremò & illud sciendum est, quod Martianus l. ea quę. §. ult. de contrah. empt. ait, debere uenditorem præstare, dolum malum à se abesse: cumq; nō

modò

modò in eo esse, si aliquid fallendi causa obscurè loquatur, sed etiam si insidiosè, obscureque dissimulet. Si venditor sciens vitium, consultò reticet, dissimulatque, & tamen quasi aut ignarus esset, aut incertus, paciscitur, cauetque, vt si quid fortè vitij subesset, id non præstet: non proderit ei tam astuta cautio. l. quæritur. §. si venditor. de Aedil. edic. l. quero. l. tenetur. §. vlt. de act. empt. Interea obseruandum est, xij. Tabulis dolum malum non satis repressum fuisse: nec certè fuit ante formulas Galli Aquilij. Qđ Cicero satis significat lib. 3. Offic. & lib. 3. de Nat. deor. Sed neq; illud est prætereundum, quod Cicero significare videtur eo quē suprà retuli loco, xij. Tabulis pœnam dupli eum subijsse, qui inficiatus esset, quę lingua erant nuncupata. Vulgo legūt DVPLICEM POENAM. Sed placet, quod quibusdam eruditis hominibus placuit, rectius legi DVPLI. Certè & Iurisconsulti talem pœnam statuunt in eum, qui improbè negat, quod est depositū incendii, aut naufragij, aut tumultus, aut ruinæ tempore; & lex Aquilia, in eum qui negat damnum datum, sicuti qui negat pauperiem à quadrupede factam esse, amittit beneficium deditionis: & qui inficiatur se fideiussisse, perdit exceptionē diuisionis: ex epistola Adriani.

CAP. XXV.

IVstinianus libro secundo Institutionum, docens venditas & traditas res non aliter emptori acquiri, quàm si is venditori preciū soluerit, vel alio modo satisfecerit: ait, id caueri lege xij. Tabularū non minus, quàm iure Gentium. Alium, qui huiusce capitis nominatim meminerit, arbitror esse neminem: quāquam rem eandem à Iurisconsultis frequenter repetitam esse meminerim. Vlpianus l. procuratoris. §. sed si dedi. de trib. act. Res venditę (inquit) non aliàs desinent esse meę, quamuis vendidero, nisi ære soluto, vel fideiussore dato, vel aliàs satisfacto. Sic & Pomponius l. quod vendidi. de contrah. empt. Quod vendidi & tradidi, non aliter fit accipientis, quàm si aut precium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum, vel etiam fidem habuerimus emptori sine vlla satisdatione. Intelligebant Decemuiri traditionibus transferri rerum dominia iure Naturali: sed intelligebant etiam, traditionem esse debere domini alienare volentis. Ac venditor quidem rem tradens alienare vult, & in emptorem transferre: sed ita demum, si sibi factum fuerit satis. Itaque traditio hanc tacitam habet conditionem: cui emptor prius q̃ paruerit, rei dominus nō fiet. Quid multis? Cogitabant Decemuiri, quod postea Vlpianus l. sed & si pupillus. §. item si cum plures. de institor. act. dixit, contrahentes decipi non debere. Si de precio fidem emptori venditor habeat, statim transferri venditæ traditæque rei dominium, dubium non est. Sed fidem emptoris tam valde secutus non intelligetur, nisi si liberalis huius fiduciæ atque voluntatis iusta magnaque sit coniectura: veluti, si nominatim emptori indulgeat, atque largiatur certum solutionis diem. Si legem aut pactionem commissoriam addiderit, pura est venditio: fitque statim dominus emptor. Sed si eius pactionis conditio extiterit: planè resoluitur vēditio, perinde atque si nulla inita vnquam esset. Quod ad permutationem attinet, esse quidem ea & haberi solet emptioni simillima: quia tamen inter innominatas conuentiones refertur, ideoque nullam habere obligationem, actionem nullam tribuere intelligatur, nisi causa sub sit, reique traditæ dominium in alterum sit translatum l. ex placito. l. rebus. C. de rer. permut. non intelligetur eadem esse mens domini ex causa permutationis, quæ ex emptionis causa tradentis. Permutans qui tradit, dominium transferre velle potius intelligitur, vt aduersus alium non tradentem acquirat, consequaturque actionem. At ex causa venditionis qui tradit, tradere ea conditione videtur, vt sibi prius fiat satis, quam fiat emptor dominus. Non enim tradere intelligitur, vt actionem consequatur aduersus emptorem, cùm quidem eam ex ipso contractu conuentioneque habeat: sic vt rem offerendo, precium petere semper possit. Sanè ad hoc caput pertinere videtur, quod Caius lib. 4. ad xij. Tabu. l. 48. de pact. In traditionibus rerum (inquit) quodcunque pactum sit, id valere manifestissimum est. Sicuti & Hermogenianus ait: Non minus traditione quàm stipulatione pactum sumere effectum, alioqui ad actionem nulli prodesse. l. diuisionis. de pact.

CAP. XXVI.

TRaditione domini rem alienare volentis transferri rerum dominia iure naturali, dictum est. Vsucapionibus quoque iure Ciuili transferri posse, vbi à non domino tradita res est, Decemuiri intellexerunt: & quia de vsucapionibus legem in Rep. necessariam esse videbant, nequaquam suis in Tabulis eam prętermiserunt. Cicero in oratione pro Cecinna inquit: Lex iubet vsum & auctoritatem fundi esse biennij. Idem in Topicis scribit, ex eadem lege vsum & auctoritatem fundi esse biennij: cæterarum rerum vsum esse annuum. Ergo ea lex duo complexa est ad vsucapionem necessaria, possessionem & tempus. Nam vsum vocat possessionem. Vt tamen vsucapio sit, oportet nullam esse vsurpationem: hoc est, possessionem continuam, & vsum non interruptum fuisse. Sic enim Iurisconsulti notant, vsurpare in legibus idem esse, quod alterius possessionem interrumpere, suamque confirmare & retinere. l. 2. de vsucap. Non multo pòst xij. Tabul. Appium Claudium de vsurpationibus librum scripsisse ait noster Pomponius. Qui tamen de ijs fuerit in xij. Tab. dicere non satis possum. Gellius notat, in ijs aliquid fuisse de vxore, quæ trinoctio abesset vsurpandi causa. Ergo & vxor vsu habebatur. Cicero pro Cec. & in Top. scribit, quamuis in superiori lege ædes nō appellentur: tamen ijs nos eodem iure vti. Ergo fundi nomine comprehendebantur in lege, vt res aliæ immobiles. Fundum plerunque locum sine villa accipi: sed tamen & agrum cum ædificio, fundum dici posse, & quicquid solo tenetur, Iurisconsulti docent. l. locus. l. quæstio. de verborum significa. Cùm lex ait, ex vsu auctoritatem esse, intelligit ex possessione dominium. Ius auctoritatis etiam legimus apud Cicero. de Arusp. resp.

Vsucapionibus quomodo Græci vterētur Decemuirorū tēpore, nō satis compertum habeo. Vsos tamen fuisse constat: nec ad priuatas modò, sed & ad publicas possessiones confirmandas: & temporis præscriptionem recepisse, & eodem paulo pòst loco significat maximum & maximè euidēs dominij testimoniū esse, τὸ πλῆθος τοῦ χρόνου. Certè Plato lib. 12. de Legib. non obscurè significat, nequaquam ijs ignotam vsucapionem fuisse. Si quis re aliqua mobili, in vrbe, palàm & publicè anno integro vsus sit: eum eius dominum fieri statuit. Si in vrbe, clàm & domi tātùm sit vsus: triennij vsum requirit: si in agris palàm, quinquennium: si occultè, decennium. Si verò in alia quapiam extera regione, aut prouincia, nullius temporis præscriptionem admittit: Hæc confinxisse Platonem ad imitationem Atheniensium, facilè suspicor: sicuti & complurium ab ijs, legum suarum exemplū sumpsit: quanquam Solonis legem de vsucapione vix aliquam certò proferre possim. Eam tamen in Rep. esse necessariam, prudētes omnes facilè intelligunt. Caius noster l. j. de vsucap. bono publico introductam esse ait, ne quarūdam rerum, diu & ferè semper incerta dominia essent: sufficereque dominis ad inquirēdas res suas, statuti temporis spacium, qui si tanto tempore negligāt, alienare etiam videri, inquit Paulus, l. alienationis. de verb. signi. Si nullo tempore satis certa sint rerum dominia: necesse est & commercia interturbari, & incultas iacere possessiones. Quis enim agrum seriò colere volebat, si tristis illa vox semper imminent, Veteres migrate coloni? Audiebant Decemuiri, multis olim annis incultos, & tantùm non desertos Græciæ agros fuisse, quandiu potentiorum iniurijs obnoxia essent, & incerta dominia. Audiebant, quod apud Xenophontem legimus, Cyrum regem, si quando in regionem bene cultam venisset, eorum hominum industriam laudasse, pluresque etiam agros ijs ad colendum dedisse: contra verò, si neglectam & incultam offendisset, grauiter increpuisse, aque etiam multasse. Hoc exemplo Decemuiri tanto etiam magis ius vsucapionis probarunt, ꝙ & socordē dominum punit, & diligentem possessorem tuetur. Atq; vt externa non commemorem, scimus etiam olim Romæ, eum qui agrum suum passus fuisset sordescere, socordiaque sterilescere, infamia notatum esse à Cēsoribus, & ærarium factū. At si aliud antiquius, & domesticum tamen, exemplum requirimus, quod Decemuiros permouere potuerit: Dionysius lib. 2. ostendit, Numam regem hoc in genere & studio, ipsum etiam Cyrum facilè superasse. Sed & alia fuit vsucapionis introducendæ grauissima causa. Quis enim tandē in Rep. litium turbarumq; finis futurus est, si nulla sit auctoritas, ius nullum vsucapionis? si per multorum iam manus, uel hereditate, uel emptione peruagatam, semper uindicare, & possessori eripere liberum sit? Laudatur prudētissimus Reip. gubernator Aratus Sicyonius, qui paulo post tempora Decemuirorum uixit, ꝙ cùm patriam suam tyrannide aliquot iam annis oppressam liberasset, exulesq; reduxisset: possessiones iustas temerè mouere, ideo iniquum esse iudicarit; quia tam longo spacio (ut ait Cicero) multa hęreditatibus multa emptionibus multa dotibus tenebantur sine iniuria. Sed ante eum id intellexerant nostri Decēuiri: neq; modò sine iniuria, sed & sine grauiss. turbis, magnaq; cōfusione, possessiones moueri nō posse præuiderant. Ergo (inquit noster Neratius l. ult. pro suo.) usucapio rerum constituta est, ut aliquis litium finis esset. Cicero quoq; pro Cecin. usucapionem esse ait finem solicitudinis ac periculi litium. Quid multis opus est? Quàm fuerit Reip. necessaria lex xij. Tabul. de usucapionis iure & auctoritate, uel ipse eius diuturnus, passimq; receptus usus, testis esse potest. Iustinianus post Decemuiros annis ferè mille, primus in ea, pro temporum suorum ratione immutādum aliquid esse iudicauit. Extat Cod. libro 7. eius constitutio, de usucapione transformanda, & sublata differētia rerum mancipij & nec mancipij. Primùm uult usucapionē locum habere non minus in prouincialibus rebus soli, q̃ in Italicis. Duodecim Tabulas nō nisi in Italico solo usucapionē admisisse, mirum non est: cùm eo tēpore Romani extra Italiam nihil possiderēt, prouinciā nullam haberēt. Auctis postea propagatisq; Romani Imperij finibus, multisq; prouincijs subactis discrimē hoc locorum ac rerum introductū est. Res Italicæ, cùm singulorum essent, mancipij & erant & dicebantur, ꝙ à dominis siue possessoribus liberè abalienari possent, plenoq; iure in alium

in alium transferri. In iis itaque facilius habuit locum vsucapio. At res prouinciales, cùm in dominio populi Romani magis essent quàm possessorum, (nam populo Ro. tributa eę pendebant, inq; possessorū vsu & fructu, & quodam quasi dominio solùm erant) vt non ita mancipari poterant, sic nec facilè vsucapi. Iustinianū, rebus mutatis, totā hanc dr̄iam sustulisse, mirum non est. Sed qđ adiecit, vt fundi vsucapio amplius biennij non esset, sed longi tēporis, decem nempe annorum inter præsentes, viginti inter absentes: res verò mobiles non nisi triennio vsucaperentur: in eo, xii. Tabu. minimè est secutus. Nam vt anni vnius, biennijve spacium Decemuiris visum sit longum satis, quo domini res suas pquirerent, cùm quidem eo tempore res ciuium Romanorū angustis finibus concluderentur: Iustiniano, cuius tempore latissimè patebāt per totum ferè orbem sparsæ, disiectæ, diffusæ, captiosum fore visum est, tam arcto spacio dominos constringi, ac propterea in Pandectis, cùm refert scripta prudentum de tempore vsucapionis, noluit biennij mentionem fieri, sed simpliciter appellatur tēpus lege definitum, statutum, constitutum. Porrò etsi Græci vterentur vsucapione, tamē Romani suam vsucapionem planè esse voluerunt iuris Ciuilis: vt hoc iure soli ciues vterent. Cic. lib. j. offic. Hostis (inquit) apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus, indicant xij. Tab. ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Ergo qui ciuis Romanus non est, rem alienam possidendo, non vsucapiet, neque vsu ius auctoritatis acquiret: sed domino semper integrū erit, rem suam vindicare: vt autē hic propter personā possessio ad vsucapionem non valet, sic & aliquando propter rei vitium. xii. Tab. inhibuisse vsucapionem rerum furtiuarum, noster quoq; Iustinianus testis est, §. furtiuæ. Instit. de vsucap. Vnde intelligimus, Decemviros non modò non tueri mala fide possidentes, veluti fures: sed & in vniuersum vsucapionē rei furtiuę, quātumuis bona possideatur fide, sustulisse. Vbi lex inhibet vsucapionem, bona fides nihil prodest possidēti, inquit Pomponius, l. 24. vbi lex. de vsuca. Qđ hoc capite xii. Tab. inhibitū erat, postea lex Attinia repetijt, iterumq; inhibuit. Eius hęc verba fuere: QVOD SVBREPTVM ERIT, EIVS REI AETERNA AVCTORITAS ESTO. Ac Gellius quidē lib. 17. cap. 7. disputat, an ea lex ad præterita quoq;, & ante eam legē facta furta pertinuerit. Sed cùm multis ante eā annis idē fuerit cautū xii. Tab. necessaria non esse vr̄ eius generis quæstio. Paulus noster l. 4. §. quod aūt de vsucap. addit & alterū legis Attiniæ caput, quod in xii. Tabu. prætermissum erat, eiusmodi: FVRTIVA RES NON VSVCAPIATVR, NISI IN POTESTATEM EIVS CVI SVBREPTA EST, REVERTATVR. Id vt xii. Tabulis adiungeretur, quod erat necessarium, lata fuisse vr̄ lex Attinia. Admonet autē Paulus, sic acceptū hoc esse, vt in domini potestatē dēat res reuerti: non in eius vtiq;, cui subrepta est. Igitur (inquit Paulus) etsi creditori subrepta est, aut ei cui commodata est: in potestatē domini redire dēt. Addit idem Paulus, tunc dici in potestatem domini redijsse, cùm possessionē eius nactus sit, vt iustè auelli non possit: sed tanquam rei suæ. Nam si ignorans rem mihi subreptā emā: non videri in potestatē meā reuersam. Ante Paulū Iulianus rn̄derat l. qui fundum. §. vlti. pro empt. furtiuam rem non intelligi in dn̄i potestatē redire, quamuis possideret: si modò ignorauerit subreptam sibi esse. & si seruū, qui tibi subreptus fuerit, ignoranti tibi tuum esse, pignori dedero, & soluta pecunia eum Titio vendidero: Titiū vsucapere non posse. Hæc eò pertinent, vt intelligapere non posse. Hæc eò pertinent, vt intelligamus, qn̄ (quod Iustinianus ait) vitio rei furtiuæ purgato, procedat eius vsucapio, qđ qdē & ad vsucapionem rerū vi possessarum pertinet: quarū alioqui vsucapionē inhibuerunt lex Iulia & Plautia, exēplo xii. Tab. siue legis Attiniæ. Ac rem quidem vi vel metu venditam, traditamve posse ab aliquo bonæfidei possessore longo tēpore vsucapi, dubiū non est l. 3. C. de his quæ vi met. cau. Sed qđ vi quis eripuit, vel alio deiecto inuasit, non magis q̃ furtiuum vsucapi dicimus: nam & atrocior hæc uis est. Venuleius ait, l. vlt. Vi bon. rap. Quod vi possessum raptumue sit, antequam in potestatē domini hæredisve eius perueniat, vsucapi lex vetat. Mirabitur fortasse aliquis, ecquid fuerit opus nouis hisce legibus Iulia & Plautia. Cū enim vis, furtū improbū sit: xii. Tabulæ cùm furtiuarū rerū vsucapionē inhiberent, vi possessarum satis inhibuisse videntur. Verùm animaduertere debemus, existimasse veteres, interpretatione non ita facilè legis prohibitionem aliò trahi posse. Crimē expilatæ hæreditatis improbum quoq; furtū esse dicitur l. si te. C. ex quibus cau. infa. irrog. Quia tamen furtum propriè non est, non impedit rei vsucapionem. Furtum aūt propriè esse nō potest, qa nemo sit, cui furtum fiat: nam hæreditas adhuc iacens dominum nullum habet. Sic hæreditariæ rei furtum fieri rectè Iulianus negauit l. hæreditariæ, de furt. Adiecit tn̄ Marcellus ex eius sententia exceptionem hanc, nisi fortasse pignori rem dederat defunctus, aut commodauerat, his casibus hæreditariarū rerū fieri posse furtum, & ideo vsucapionem impediri, Iulianus fatetur. l. his enim, de furt. Postremò & huc referendū est, quod Paulus l. pen. ad leg. Iul. repet. ait, Quod contra legem repetundarum Proconsuli vel Prætori donatum est, non posse vsucapi: hac autem lege impediri vsucapionem, priusquam in potestatem eius à quo profecta res sit, hæredisve eius, veniat. Quæcunque tandem ea lex fuerit, lata fuisse videtur ad exemplum duodecim Tabularum, legisque Attiniæ, itemque Iuliæ & Plautiæ. Porrò Cicero libro primo de Legibus ait, in controuersia de finibus, duodecim Tabulas vsucapionem intra quinque pedes esse noluisse. Dixi antea de hisce quinque pedibus quos lex duodecim Tabu. relinqui volebat inter fundos vicinos. Nunc dicimus, vsucapi priuatim non potuisse. Ideo & post duodecim Tabulas lata est lex Mamilia, quæ idē cauit, & multis post annis Theodosius ita edixit: De spacio quinque pedum, qui veteri iure præscripti sunt, sine obseruatione temporis arbitros iussimus iudicare. Extat hoc rescriptū Theodosij apud Frontinum. In Iustiniani Codice, fin. regun. cap. 5. & 6. duæ eiusdem Theodosij hac de re constitutiones eodem anno editæ proponuntur, videturque posterior priorem interpretari. Prima ait Quinque pedum præscriptione summota, finalis iurgii libera peragatur intentio. Altera: Decernimus in finali quæstione, non longi temporis, sed tantummodo triginta annorum præscriptionem locum habere. Postremò Cicero libro secundo de Legibus tertium genus vsucapionis lege duodecim Tabularum inhibitæ commemorat: ait enim, eam legem vetuisse vsucapi forum, idest, vestibulum sepulchri. Neque dissimile est, quod Vlpianus tradit cap. 4. de mort. infer. Sed id rursus repetendum erit, cùm duodecim Tabularū leges sepulchrales edentur.

CAP. XXVII.

POmpeius Festus libro 18. de verborum significat. cùm ait, tignum non solum in ædificiis quo vtuntur, sed etiam in vineis appellari, subiicit, vt est in duodecī. TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS VINEAVE NE SOLVITO. Vlpianus ait l. j. de tig. iniunct. Lex xij. Tab. neque soluere permittit tignum furtiuū ædibus, vel vineis iunctum, neque vindicare, quod prudenter lex effecit, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur. Sed in eum qui conuictus est iunxisse, in duplum dat actionem. Paulus quatuor locis in Pandectis meminit huius legis. l. qui res suas. §. vltim. de solut. l. de eo quod, de donat. inter vir. & vxor. l. gemma ad exhib. l. in rem actio. §. tignum, de rei vindicat. & quanquam non eodem semper modo loqui constanter videatur: si tamen singula prudenter, & consideremus & distinguamus, facilè omnia conuenient. Illud initiò hic obseruemus, legem duodecim Tab. tigni alieni, non etiam furtiui expressim meminisse: sed quia ferè fit, vt furtiuum sit, quod alienum est (semel nempe contracto furti vitio) Vlpianus hoc caput recitans, furtiui tigni meminit. Potest autem & furtiuum esse, & bona tamen fide iunctum. Sed & furtiuum non esse pōt: veluti quod è nemine vnquam nisi bona fide cōtactum sit. Finge depositum apud aliquem fuisse, hæredemq; existimantem id esse defuncti, suis ædibus iniunxisse; hoc tignum neq; furtiuum, neque mala fide iniunctum est. Quæsitum est, an tum quoque de tigno iniuncto agi in duplum velint duodecim Tabulæ. Certè dubium esse videtur, bonæ fidei hominem duplum præstare. Sed Decemuiri tamen in vniuersum videntur actionem in duplum dari voluisse, ac fortasse considerarūt, simplam rei æstimationem, iustam satis non fore compensationem, ꝙ tigni dominus saltem in eo sit deteriori cōditione, ꝙ rem suam vindicare & consequi nō possit. Paulus l. in rem actio. §. tignū, de rei vind. cum tradidisset, tignum alienum ædibus iunctum vindicari nō posse, neque eo nomine ad exhibendum agi propter legem xii. Tab. nisi aduersus eum qui sciens alienū suis ædibus iunxit, subiecit: Sed est actio antiqua DE TIGNO IVNCTO, quæ in duplum ex lege duodecim descendit. Quibus verbis non obscurè significat, in duplum actionem dari aduersus eum, qui nesciēs alienum suis ædibus iunxit: sicuti & alio rursus loco. Sed & Iulianus cùm dixisset, dominum tigni iuncti vindicare nō posse, aut ad exhibendū ea de re agere, adiecit, esse ex lege xij. Tab. actionē DE TIGNO IVNCTO, in duplum l. gemma ad exhibē. Illud unum difficultatibus nonnihil habet, quod cùm dixisset Neratius, l. de eo quod, de donat. int. vir. & vxor, de eo, quod vxoris in ædificium viri ita coniunctum est, vt detractum alicuius vsus esse possit, agi posse quamuis nulla actione ex lege xii. Tabu. quoniam non sit verisimile, Decemuiros de his sensisse, quorū volūtate res eorum in alienum ædificium coniunctæ essent. Paulus notando subiecit hæc verba: Sed in hoc solum agi potest, vt sola vindicatio, soluta re, competat mulieri, non in duplum ex lege xij. Tab. neque enim furtiuum est, quod sciente domino inclusum est. Sanè videtur Paulus ad denegandam in duplum actionem, eius qui tigni dominus est, consensum atq; voluntatem cōsiderare. Quod ad ipsum iniungentem, siue ædificantem attinet, vt in eum detur, vel denegetur in duplum actio, non distinguit bona an mala fide, sciens an ignorās, tignum alienum iunxerit, sed quod ad eum qui agere vult, distinguit, sciuerit ne & consenserit, an verò ignorarit. Quod mea voluntate factum est, in iudicium vocare nec possum, nec debeo. Et qua tandem fronte pœnam inde peterem, quod vt fieret, ipse consensi? Neq; sanè furtiua

tiua res eſſe poteſt ullo modo, quæ non niſi domini voluntate attrectatur. Poteſt quidem tignum eſſe furtiuum, & bona tamē fide iniunctum. Quod verò mala fide iniungitur, non poteſt nō eſſe furtiuum. Sed is malæ fidei eſſe non poteſt, cui domini volūtas ſuffragatur. Quid igitur, vbi dominus ignorauit, nihil ne interſerit inter eum qui bona fide, & eum qui mala iniunxit? Aduerſus eum qui malæ fidei eſt, vindicatio quoque datur, & ad exhibendum actio: non quidem vt conueniatur quaſi poſſidens, ſed ita quaſi dolo malo fecerit, quo minus poſſideret, vt ait Vlpianus l. 1. ad fin. de tig. iniun. Sic accipiemus quod Paulus l. qui res ſuas. §. vlt. de ſolut. ait, legem xij. Tab. ſciſcere, tignum ædibus iunctum vindicari poſſe. Interim tamen id ſolui prohibuiſſe: ſed precium eius dari voluiſſe. Precium cum dicit, duplam æſtimationem intelligere videtur. Alio quoq; loco l. in rem actio. §. tignum, de rei vind. ſimiliter dixit Paulus, ad exhibendum agi poſſe contra eum qui ſciens iunxit, quod Vlpianus interpretatus eſt. Ceterum ſic agi non poſſe, vt tignum ipſum & diſſoluatur & exhibebatur, nulla dubitatio eſt: aliter, atque de gemma alieno auro incluſa. Propterea Paulus l. gemma ad exhib. Gemma (inquit) incluſa auro alieno vindicari non poteſt: ſed vt excludatur, ad exhibendum agi poteſt aliter, atque in tigno iuncto ædibus, de quo nec ad exhibēdū agi poteſt: quia lex xij. Tab. ſolui vetat, & actione DE TIGNO IVNCTO ex eadem lege in duplum agitur. Huius legis rationem fuiſſe & cauſam, ne ædificia diruantur, reſcindanturve, Vlpianus, Iuſtinianusque tradiderunt l. 1. de tig. iniunct. §. cum in ſuo, de re. diuiſ. Fuit igitur & Decemuiris curę, decora ciuitatis facies: nolueruntque ędificiorum ruinis deformari publicum aſpectum: quod poſteriores, & Iuriſcōſulti & Cæſares dixerunt, l. 2. §. ſi quis. l. vlt. ne quid in loc. pub. l. 2. C. de ædif. pri. l. præſcriptio. C. de oper. pub. Annis poſt xij. Tabulas pluſquam quingentis & ſexaginta, imperante Adriano, Auiola & Panſa Coſs. eandem ob cauſam factum ſenatuſcōſultum eſt, quod prohibuit ea legari, quæ ædibus iuncta ſunt, ſicuti in Pandectis ex Paulo relatum eſt, l. cętera. de lega. 1. & ſanè Spartianus quoque teſtis eſt, Adrianum conſtituiſſe, ne qua domus dirueretur, aliò transferendæ materiæ cauſa. Poſt editas xij. Tab. Roma à Gallis capta incenſaque eſt, cum omnibus ſuis & tignis & ædificijs. Sed non propterea ſublata eſt hæc tabula de tigno iniūctò. Immò verò ciuitati inſtaurandę tam valde prodeſſe, quàm ipſe Camillus potuit. Neque tamen ædium tantùm conſeruandarū cauſa lex hęc lata eſt, ſed & vinearum: quarum cultura ne turbetur, ait Vlpianus, prouidenter legem duodecim Tab. effeciſſe, ne quod ijs iunctum eſſet tignū, ſolueretur. Sed & de vineis quippiā aliud fuiſſe in xij. Tab. Feſtus ſignificat, cū notat, in ijs SARPVNTVR VINEAE, dictum eſſe pro PVTANTVR. Scio multos Rom. principes vineis ſæpe non fauiſſe: vt ille, qui vineta ſuccidi voluit: & qui edixit, ne quis nouellaret. Sed viderint illi, quib. poterunt rationib. ſua illa edicta tueri. Certè Am. Marcellinus lib. 14. teſtis eſt, tempore Cōſtantij Imp. Romę grauiſſimas fuiſſe ſeditiones propter inopiam vini. Porrò tigni appellatione in hac lege cōtineri omnē materiā vineis neceſſariam, vel ex qua ædificiū conſtet, ſex locis, l. 1. de tig. iniunct. l. tigni. de verb. ſig. l. tign. ad exhib. l. in rem actio. §. tignum. de rei vind. l. adeò. §. appellatione, de acq. re. do. §. appellatione. Inſti. de re. diuiſ. traditum eſt in iure Ciuili. Sed & Caius lib. 3. ad legē xii. Tab. notat, fabros tignarios dici non eos duntaxat, qui tigna dolarent: ſed omnes qui ędificarent. c. 235. de verb. ſigni. Illud poſtremo loco prætereundū non eſt, diruto aliqua ex cā ædificio, poſſe tigni dominū, q duplum nondū eſt conſecutus, tignū ſuū vindicare. tantiſper. n. prohibetur, dum iunctū eſt. Itaq; & Paulus cū de iis agit, in quib. ceſſat potius, q̄ extincta eſt obligatio, tigni alienis ædibus iuncti meminit. l. q res. §. vlt. de ſolut. Ac diſſoluto q. dem ædificio vindicanti ſuū tignū, nulla obijci poterit temporis præſcriptio. Nā etſi furtiuū non eſſet, nulla tñ eius eſſe poſſet vſucapio, tum ꝙ ea aduerſus eū qui agere prohibet, nulla ſit, tū ꝙ ſine poſſeſſione eſſe non poſſit. Non poſſediſſe aūt tignū, q ædes poſſedit, conſtat. l. eū qui ædes, de vſuca. Cæterùm qui iā duplum eſſet conſecutus, tignū vindicare nō poſſet l. adeò. §. illud. de acq. rer. dom. Ait quidem Vlpianus, l. 2. de tig. iniunct. Si de tigno iuncto actū fuerit, adhuc rei vindicationē cōpetere. Sed vel de eo loquit̄, qui fruſtra egit, nec eſt cōſecutus, quod perſequebatur: vel certè de tigno mala fide iuncto loquitur. Nam tū præter pęnam dupli eſſe pōt vindicatio, ſicuti & ad exhibendū actio.

CAP. XXVIII.

CAius lib. 6. ad legem xii. Tabularum: Rem (inquit) de qua cōtrouerſia eſt, prohibemur in ſacrum dedicare, alioqui dupli pęnam patimur. Nec immeritò: ne liceat eo modo duriorem aduerſarii cauſam facere. Sed duplum vtrum fiſco, an aduerſario p̄ſtandum ſit, nihil exprimitur. Fortaſſis autem magis aduerſario: vt id veluti ſolatium habeat, pro eo ꝙ potentiori aduerſario traditus eſt. l. vlt. de litig. Ex hoc Caii loco ſumitur coniectura, fuiſſe aliquid in xii. Tab. de reb. litigioſis non dedicandis: & dupli pęna, ſi quis eas dedicādas obtuliſſet. Sanè cum quis olim rē aliquā manumittebat, ſacrorū cā, hoc eſt, dimittebat de ſuo dominio, vt ſacra fieret, & Deo veluti offerebat, religiosè profiteri ſolebat rē eſſe planè ſuā. Feſtus, PVRI, PROBI, PROFANI, SVI AVRI, dr̄ in manumiſſione ſacrorū cā: ex quibus PVRI ſignificat, quod in vſu ſpurco non fuerit: PROBI, quod rectè excoctū purgatumq; ſit: PROFANI, quod ſacrum non ſit, & quod ſit omni religione ſolutum: SVI, quod alienum non ſit. Hęc ille. Quid igitur, ſi eſſet litigioſum & controuerſum? Suū adhuc qs dicere illud poteſt: ſed non omnino. Certè abuti religione non dēt, vt vexādi aduerſarij cauſa rē illā ita manumittat, & dedicari velit. Durior. n. aduerſarii litigantis conditio fit, cū illi obijcit̄ fauorabilis cā ſacrorū. Dixit Paulus: Imperatorē litis cā hæredē inſtitui, inuidioſum eſt: nec calumniæ facultatē ex principali maieſtate capere p̄t. c. 91. de hæred. inſtit. Sed multo eſt profectò inuidioſius, ex ſacrorum religione hanc facultatē capere. Neq; verò dubiū eſt, quin Pontifex olim Romæ non dedicaſſet rē, quā eſſe litigioſā ſciuiſſet. Cicero pro Domo ſua ſcribit, ſine cuiuſquā iniuria dedicationes aut cōſecrationes fieri debuiſſe. Noſter Iuſtinianus, dupli ēt pœna eū caſtigat, q ſciens, quocunq; titulo rē litigioſam in ſe transferri patitur. l. vlt. C. de litig. Quid multa? Martianus res litigioſas inter eas refert, q̄ pignori dari non poſſunt. c. 1. §. vlt. q̄ res pig. obli. poſſ. Ergo non ſolū conſecrari, ſed nec aliter abalienari, immò verò ne obligari quidē poſſunt, & ſunt veluti res exēptæ cōmercio, ſaltem inter viuos. Nā vt hæredibus relinqui, ſic & legari poſſunt, vt ex Iuſtiniani Nou. conſtit. 112. intelligi, pōt. Nā neq; edictū Prętoris de alienatione mutandi iudicij cā facta, hēt locū in alienatione teſtamentaria. Eſt. n. hæc neceſſaria magis q̄ voluntaria. Sed tñ vt alius tunc quærendus potius eſt hęres aut legatarius, q̄ Imperator: ſic ego exiſtimauerim, ne legari qdē rē talē poſſe, vt dedicetur. Sanè quarū rerū prohibet̄ alienatio, multo magis prohibetur & dedicatio. Marcellus ca. 12. de curat. fur. vt probet, rem furioſi ab eius curatore dedicari nō poſſe, ait, alienationē ei non vſquequaq; cōpetere. Dicūtur aūt res litigioſæ, de quarū proprietate vel dominio lis mota eſt. Et quidē oportet eum qui alienare prohibet̄, eſſe in lite. c. 1. §. 1. de litig. Porrò fuit ēt Prætoris edictū de alienatione, mutandi iudicij cā facta, quod in Pandectis extat: ſed propriè loquit̄ de iudicio futuro magis, q̄ præſenti: & ſtatuit, contra eum qui rē propterea alienat, agi poſſe ad id quod intereſt, & actionem ad potētiores tranſlatā intercidere. De rebus conſecrandis vel dedicandis, ſi quis plura q̄rat, ex Ciceronis libro de Legibus ſecūdo repetat. Sed cū ille hæc ex Platone deſcribit, ſignificat nō fuiſſe xii. Tab. Myſteriis conſecrationū & dedicationū leges fuiſſe iuris Pontificij, minimè alioqui popularis aut peruulgati, ſcribit etiam pro Domo ſua.

CAP. XXIX.

LEgem Solonis De iure & auctoritate teſtamentorū commemorat Plutarchus: & Iſocrates in Aeginetico teſtis eſt, nulla magis in re conſenſiſſe Gręcos. Hoc igitur ēt exēplo cōmoti Decemuiri Romani legem ſuis Tabulis aſcripſerunt teſtamentariā, q̄ verbis nō multis res plurimas maximasq; complecteret̄. Certè vberrimū veluti fontē continet grauiſſimarū diſputationū, q̄ in iure Ciuili agitant̄. Nos nobiliſſimæ huius legis verba primū requiramus, q̄ certè q̄a non ſemp bona ſatis fide repetita ſunt, magnas poſteritati tenebras offuderūt. Iuſtinianus lib. 2. Inſtit. ad leg. Falcid. ait in hac lege ita cautum fuiſſe, VTI QVISQVE LEGASSIT REI SVAE, ITA IVS ESTO. Idē in Nouella conſt. 22. ſcribit his penè verbis eā vſā eſſe: VTI LEGASSIT QVISQVE DE RE SVA, ITA IVS ESTO. Pomponius c. 120. de verb. ſig. hæc huius legis verba cōmemorat: VTI LEGASSIT SVAE REI, ITA IVS ESTO. Vlpianus in iis q circumferunt̄ eius nomine Titulis, c. 11. magis integrā legē proponit: VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. Sed aliqd tñ adhuc deeſſe vr̄, quod extat apud Cic. lib. 2. de Inuent. & lib. 1. Rhetor. ad Heren. vbi hæc lex ita cōcipit̄: PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA PECVNIAVE SVA LEGAVERIT, ITA IVS ESTO. Credo certè integra huius legis fuiſſe hæc verba: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. Pōponi⁹ diminutè retulit, detrahēdo PATERFAMILIAS, deinde illud SVPER PECVNIA, TVTELAVE: quorū tñ verborū mētio fit c. 53. de verb. ſig. Iuſtinianus p PATERFAMILIAS ſuppoſuit QVISQVE. Sed nō admonitos hęc ſuppoſitio vehementer fallere poſſet. Non. n. Decemuiri omnino qbuſcunq; hoc ius legandi teſtandive dederunt: ſed patribusfamiliàs, hoc eſt, ſuis ciuibus, iiſq; ſui iuris. Teſtamenti factio primùm dicitur & eſt iuris Ciuilis. Qui hoc itaq; iure non vtunt̄, vt peregrini, hac teſtamentaria lege vti non poſſunt. Cicero cū probare vult Archiā poetā eſſe ciuē Romanū: teſtamētū (inqt) nr̄is legib. fecit. Deportatos, vel eos qb. aqua & igni fuit interdictū, itē captos ab hoſtib. nō poſſe teſtamētum facere, q̄a ciuitatē amiſerint, Iuriſconſulti ſæpe reſponderunt. Sed neq; filiusfa. ius hēt teſtamenti faciendi, etſi pater conſentiat. cap. 6. de teſta. Lex enim xii. Tabularum patrifa. ſolum id tribuit: nec eſt priuati hominis hoc

hoc ius alicui dare, cui lex iſta non dat. Sed cur filiofam. lex non dat? Quoniam nihil ſuum haberet filiusfam. de quo teſtaretur, vt reſpondet Vlpianus Titu. 20. Sed & mulierem, quæ ſe capite non deminuit, hoc eſt, quæ emancipata non eſt, non poſſe teſtamentum facere, dixit Cicero in Topic. ad Trebat. & libro ſeptimo Epiſtola. ad eundem. Sed & dubito, an olim materfamiliàs omnino potuerit hac lege teſtamentum facere. Certè cùm Calatis comitijs hoc fiebat, vix eſt, vt potuerit, quæ nullam habebat cum comitijs communionem. Sed alioqui per æs & libram cur non potuiſſet? Quid ſi mulier ſit in poteſtate tutoris, vt olim mulieres erant in perpetua tutela? Tutore auctore poterat teſtamentum facere. Liuius libro 39. meminit libertinæ mulieris, quæ olim teſtamentum Romæ fecerit, tutore petito à Tribunis & Prætore. Porrò his verbis: VTI LEGASSIT, ITA IVS ESTO. Pomponius ait, latiſſimam poteſtatem tributam videri & hæredis inſtituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque conſtituendi. Sed id interpretatione coanguſtatum eſſe, vel legum, vel auctoritate iura conſtituentium. Nos ſingula videamus. Legandi verbum hic accipitur pro eo quod Iuriſconſulti propriè dicunt teſtari, cum de vltimis voluntatibus agunt. Sæpe etiam relinquendi verbo vtuntur in eadem ſignificatione. Multum autem intereſt, in primis obſeruare, ius teſtamentorum ex hac lege deſcendere, ex eaque dependere. Ac Cicero quidem libro tertio de Finibus tradit, ex naturali hominum affectione primùm nata eſſe teſtamenta. Sed ius eorum & ius & auctoritas, & denique forma ex iure ciuili, & hac lege eſt. Certè cùm teſtamentum ſit ſententia de eo quod poſt mortem noſtram fieri volumus, videri potuiſſet infirma hæc voluntas in illud tempus collata, quo domini amplius non ſumus. Sed lex iſta fecit, vt illa rata eſſet: quaſi etiam publicè intereſſet, ſuprema hominum iudicia exitum habere, vt ait Paulus leg. 5. quemadmod. teſta. aper. Vlpianus quidem ait, nō impropriè poſſe nos dicere, lege etiam obuenire hæreditatem, quæ ex teſtamento defertur: quia ex lege duodecim Tabul. teſtamentariæ hæreditates confirmentur leg. 130. de verborum ſignificatio. Porrò etſi quid in duodecim Tabulis de forma & ſolennibus teſtamentorum præſcriptum fuerit, certò dicere non poſſim: tamen non dubito, aliquid fuiſſe ſcriptum. Nam etſi ſimpliciter hic dicatur: VTI LEGASSIT, ITA IVS ESTO: tamen intelligi facilè poteſt, de eo id dictum eſſe, qui ritè legaſſit. Sæpe etiam dicunt Iuriſconſulti, ratas eſſe vltimas voluntates morientium. Sed ritè tamen conceptas eſſe debere, vt ratæ ſint, intelligunt. Ipſe Iuſtinianus Nou. conſtit. 22. exemplo duodecim Tabularum hanc quoque legem edit: ἔστω νόμος ἡ τοῦ διαθεμένου βουλή. Sed ſolennia tamen teſtamentorum propterea non tollit. Sanè & ante duodecim Tabulas Romani habuerunt ſua in procinctu teſtamenta, ſicuti Plutarchus in Coriolano oſtendit. Teſtamenta, quæ calatis comitiis fiebant, antiquiſſima etiam fuerunt. In quibus comitiis cum teſtamentis fiebat & ſacrorum deteſtatio, vt ait Gellius libro 15. capitul. 27. quæ nihil aliud erat, quàm ſolennis & teſtata denunciatio. Caius certè libro ſexto ad legem duodecim Tabularum, notauit hoc eſſe deteſtari, capite 238. de verborum ſignificatio. Tertia teſtamentorum vetus forma, quæ diutiſſimè in vſu fuit, erat, cum libripens adhibebatur, & familiæ emptor cum quinque teſtibus. Factam fuiſſe in duodecim Tabulis mentionem libripendis, & eorum qui ſe ſinunt teſtarier, ſuprà notaui: & ad cauſam teſtamentorum id pertinuiſſe videri, ſuprà dixi cap. 7. Sanè cum Feſtus ſignificet, ſcriptum in duodecim Tabulis fuiſſe, QVI NEXVM FACIET, MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO. Nexum autem fuiſſe, quodcunq; per æs & libram gerebatur: in eoque etiam genere teſtamenti factionem fuiſſe: coniicere poſſemus, illud caput ad teſtamenta quoque pertinuiſſe. Idque vt magis etiam ſuſpicer, facit Cicero, qui libro primo de Orat. ad cauſam teſtamentariam refert iſtud, VTI LINGVA NVNCVPASSIT: quod & fuiſſe ſcriptum in duodecim Tabulis ait. Credo itaque ex lege duodecim Tabularum teſtamenta facta fuiſſe per nexum, hoc eſt, per æs & libram, & ſolennem eius generis mancipationem. Teſtamentum porrò eſſe iuſtam conteſtationem, ſententiamve, de eo, quod quis poſt mortem ſuam fieri vult, Vlpianus & Modeſtinus definiunt. Iuſtam vocant, ꝙ & ritè fieret: & ex iure Ciuili, hoc eſt, duodecim Tabulis deſcenderet: cum Codicilli moribus tantum introducti ſint. Vnde & vetera illa diſcrimina inter legata & fideicommiſſa. Sed huius legis verba videamus. His verbis VTI LEGASSIT, Pomponius dixit latiſſimam poteſtatem tribui, primùm hæredis inſtituendi. Quid? Etiamne exhæredis ſcribendi filiifamil. Sic videtur. Nam etſi Solon hoc non permitteret, vt ex eius lege, quæ extat apud Plutarchum, apparet: tamen alia fuit patria poteſtas ciuiū Roman vt iam illud omittam, quod Ariſtoteles ſcripſit, hoc patri permittendum eſſe. Suos hęredes potuiſſe exhæredari, cùm & occidi potuerint, ait Paulus capit. 11. de libe. & poſthu. Qualis, quantaque fuerit patria poteſtas Romanorum, dixi in Romulo. Eam duodecim Tabulis confirmatam etiam fuiſſe, dicam ſuo poſtea loco. Ceterùm poſt duodecim Tabulas, placuit, vt certam bonorum ſuorum portionem pater filiofam. relinqueret. Alioqui filiusfa ſine cauſa exhæredatus, de inofficioſo teſtamento patris queri poſſet. Quid ſi pater filiumfam. non exhæredarit, ſed præterierit? Non videtur ex lege duodecim Tabularum, iniuſtum propter præteritionem fuiſſe teſtamentum: nam & præteritio pro exhæredatione fuit. Quanquam in illa, quàm in hac, voluntatis quæſtio maior eſſe potuerit. An pater præterierit filium, quia exhæredem eſſe vellet? an, quia viuere non putaret? Qualis & illa quæſtio fuit, cuius Cicero meminit libro primo de Orato. Sed poſt duodecim Tabulas receptum fuit, iniuſtum planè & inutile fore teſtamentum, in quo ſuus hæres præteritus eſſet. Porrò cùm lex iſta latiſſimam tribueret poteſtatem hæredis ſcribendi, videtur & permiſiſſe inſtitui poſthumum etiam alienum. Theophilus ad titul. de bon. poſſeſ. putat hoc vetuiſſe legem duodecim Tabularum: quod Prætor deinde correxerit. Sed quodam loco ſcribit Iuſtinianus, iure Ciuili non potuiſſe poſthumum alienum adire ex teſtamento hæredem. Alio verò loco ait, potuiſſe olim hæredem inſtitui. Potuit certè per legem duodecim Tabul. Sed media illa iuriſprudentia, quæ ſubtilior eſſe voluit, & plerunq; nodum in ſcirpo quæſiuit, & ius illud ſuum Ciuile (vt ſpecialiter appellatur) diſputando introduxit poſt duodecim Tabulas, vt Pomponius ſignificat, primùm videtur improbaſſe alieni poſthumi inſtitutionem: pręſertim cùm incertum eſſet, an naſceretur. Cæterùm nulla ſatis fuit iuſta cauſa, cur tali interpretatione reſtringeretur lex duodecim Tabularum. In ſucceſſione legitima, poſthumos, qui in vterò eſſent, nemo negauit haberi pro iam natis, vt ſuo loco dicemus: & (vt Iuriſcōſulti de inſtitutione alieni poſthumi multa cauillarentur) tamen obtinuit ſententia Galli, alienos quoque poſthumos, veluti fratris filios legitimos nobis hæredes fieri poſſe leg. penul. de legatis primo. Cur ergo dubitabimus, an hac lege potuerint ex teſtamento fieri hæredes? Sanè & Solonem ſtatuiſſe, vt poſthumi poſſint tales ſcribi hæredes, teſtis eſt ille inter opera Galeni libellus, in quo quæritur, an ſit animal, quod eſt in vtero. Cur crederemus hanc Solonis legem non placuiſſe Decemuiris? De iis qui hæredes inſtitui, vel ex teſtamento hæreditatem capere non poſſunt, dictum ſuo loco fuit. Illud nunc dico, ius ſubſtitutionis, quæ vulgaris eſſe, & verbis ciuilibus fieri dicitur, ex hac quoque lege deſcendere: cùm pupillaris ſubſtitutio dicatur introducta moribus, quia ex iure patriæ poteſtatis deſcendit. Porrò & hac lege latiſſimam quoque poteſtatem dandi legata & libertates tributam eſſe, Pomponius ait. Sed non temerè adijcit, fuiſſe poſtea per alias leges coanguſtatam, & conſtrictam. Hac lege licebat, totam etiam hæreditatem legatis exhaurire. Lex vero Furia vetuit legare vltra mille aſſes. Lex deinde Voconia noluit legatarium plus capere, quàm hæres caperet. Tandem lex Falcidia non niſi beſſem legari poſſe, vt quadrans hæredi omnino ſeruaretur, voluit. Quod ad libertates attinet, lex Furia ſiue Fuſia Caninia ſimiliter ſtatuit, ex tribus ſeruis non niſi duos teſtamento manumitti poſſe: & ſi plures eſſent ſerui, certū alium modum eorum quibus teſtamento libertas dari poſſet, præſcripſit. Poſtremò & tutelas conſtituendi poteſtatem latiſſimam hac lege tribui, ait Pomponius: ſed eam quoque conſtrictam deinde fuiſſe. Verba legis erant: VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELA'VE REI SVAE. Hæc autem verba, PECVNIA TVTELAVE pro coniunctis accipienda eſſe, ait Paulus: quia tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poſſit, capite 53. de verborum ſignificatio. Potuit tamen paterfam. etiam exhæredato filiofam. tutorem teſtamento dare. capit. 4. de teſta. tute. Sed id ex alia lege duodecim Tabularum, qua lege conceſſum fuiſſe parentibus teſtamento tutores dare liberis, ſi modo eos haberent in poteſtate, ait Vlpianus cap. 1. de teſt. tute. & nos poſtea ſuo loco dicemus. Illud nunc ſit huius capitis, quemlibet poſſe pupillo, quem inſtituit hæredem, dare tutorem, qui pecuniam ſaltem illi ita relictam tueatur: quaſi in rem potius quàm in perſonam detur. cap. 4. de confir. tut. cap. 4. de teſta. tute. Certè tutoris datio neque imperii, neque iuriſdictionis eſt: ſed ei ſoli competit, cui nominatim hoc dedit vel lex, vel SC. vt Vlpianus ait. lib. 8. §. 1. de tute. Cæterùm vt hac lege ciui demum Romano & patrifam. conceſſam eſſe diximus hanc teſtandi legandive poteſtatem: ſic & ciuibus tantum Romanis teſtamento legari potuit: non etiam peregrinis. An id quoque fuerit huius legis, quæritur. Sanè lex Falcidia, cum primo capite veluti repeteret ſententiam huiuſce legis, ſimpliciter dixit, QVI CIVIS ROMANVS QVIBVSQVE LEGARE VOLET. Secundo verò capite ſuam ita rogationem perfert: QVICVNQVE CIVIS ROMAN. CVIQVE CIVI ROM. &c. Sed exiſtimo tamen in hac quoq; lege duodecim Tab. idem intelligi debuiſſe. Nam & cum teſtamentum fieret per nexum, hoc eſt, per æs & libram, non niſi inter ciues Romanos id fieri poterat: quorum erat ius ciuile, quod xii. Tabulis continebatur: vt ſcribit Boeti⁹ ad Topica Ciceronis. Poſtremò horū verborū, ITA IVS ESTO, nemo non videt maximam eſſe vim. Certè iu-

tè iuris etiam publici esse testamenti factionem, ait Papinianus, leg. 2. de testa. Et in lege Falcidia dicitur iure publico legare, qui testamento legat. leg. 1. ad leg. Falci. Certè testamento tanquam lege dominium statim transferri, ipsoque (vt loquimur) iure potest. Et quidem iure antiquo, ait Vlpianus in Tit. cedere diem legatorum ex tempore mortis testatoris: per legem verò Papiam, ex apertis Tabulis. Quod etiam valde necesse est diligenter obseruare.

CAP. XXX.

Cicero libro secundo de Inuent. & similiter auctor Rhetoricorum ad Herennium, coniungit hasce duas leges: PATERFA. VTI SVPER FAMILIA PECVNIAVE SVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO. SI PATERFA. INTESTATO MORITVR, FAMILIA PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM GENTILIVMQVE ESTO. De priori iam dictum est: de posteriori nunc est dicendum. Ac illud in primis dico, nõ omnino omnia eius hæc verba fuisse. illa, SI INTESTATO MORITVR, esse xij. Tabularũ, Paulus quoq; significat capite 9. de libe. & posth. Sed illa, ADGNATORVM GENTILIVMQVE, mihi non satisfaciunt. Nam xij. Tabu. videntur primùm nominasse suos hæredes. Deinde & de posthumis suis egisse, qui tempore mortis adhuc erant in vtero. Tertiò de nepotibus, qui sui agnascerentur, vel per successionem quasi agnascerentur. Postremò de consanguineis & agnatis. Hæc (inquam) quatuor capita, & verò quatuor hos hæredum legitimorum ordines descripsisse decem viri videntur. Callistratus cap. 220. de verb. signific. expressam in xii. Tabulis fuisse suorum appellationem, notat Vlpianus cap. 195. de verb. signifi. dicit hæc etiam fuisse verba legis xii. Tabularum, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Et in Titulis, capit. 26. hæc rursus commemorat ex xij. SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HAERES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Sed & fuit quintum quoddam caput de legitimis hęreditatibus libertorum, intestatò morientium. Nos de singulis ordine videamus. Quanquam lectorem admoneo, vt coniungat & conferat nostram iuris Catechesim, vbi hunc quoq; locũ perstringo. Primùm huius legis verba illa, SI INTESTATO MORITVR, notat Paulus referri ad id tempus, quo testamentum destituitur, non quo moritur. cap. 9. de lib. & posthu. Inde autem probat, si hæres institutus omiserit hæreditatem, nihilominus legitimũ hæredẽ ex hac lege esse posse. Certè intestatus dicitur propriè, qui testamentum non fecit, cum iure facere potuisset: vt ait Vlpianus cap. 1. de suis & legit. Sed intestatus tamen etiam hic dicetur, qui testamẽtum facere non potuit. Sed & qui fecit, sed non iustum: vel etiam qui iure fecit, sed quod postea ruptum est: vel denique si irritum, aliter factum sit, intestatus esse dicetur. Quid igitur, si quis intestatus moritur? lex defert hæreditatem: & propterea vocatur hæc hæreditas legitima. Potest etiã ita appellari testamentaria; quia & eam confirmat lex xij. Tabularum. Sic (inquam) potest dici lege obuenire, qui ex testamento defertur. cap. 130. de verb. sign. Sed appellari magis solet legitima quæ ex lege xii. Tabularum defertur. cap. 11. de iure pat. cap. 2. de suis & legit. Itaque & Paulus legitimam opponit testamentariæ, cap. 8. de petit. hæred. Et hæredem institutum legitimo, capi. 9. de libe. & posth. Et Pomponius hæc quoque opponit, lege hæredẽ esse, & esse testamento hæredem. cap. 29. §. 1. de statulib. Atq; huius quidem legis maior etiam vis est, quàm testamenti. Vnde & Vlpianus in Titulis, cap. 19. ait, hæreditatem antequam adeatur, in iure cedi posse abs legitimo hærede: sed non nisi post aditionem cedi posse ab hærede testamentario. Sed quomodo & quibus lex ista defert hæreditates intestatorum? Hoc enim prius videndum est in vniuersum. Legebant decem viri legem Solonis, quæ etiam nunc extat apud Demosthenem in orat. ὑπὲρ ἁγνίου κλήρου. Sed ius quoddam subtilius commenti sunt ex iure patrię potestatis, quod Romæ iam erat moribus receptum. Paulus cap. 7. de capi. minut. indicat lege xij. Tab. hęreditates deferri ciuiliter magis quàm naturaliter: non enim simplex ius naturæ, aut sanguinis, aut cognationis, sed ciuile quoddam ius sui & agnationis & familiæ hic secuta est. Paulus quidem cap. vltim. de bon. damnat. ait, cùm ratio naturalis, quasi lex quædam tacita liberis parẽtum hæreditatem addiceret, veluti ad debitam successionem eos vocando: propterea & in iure Ciuili, suorum hæredum nomen iis inditum esse. Sed si rationem naturalem hic secuti essent decẽ viri, in suis hæredibus non hæsissent: neq; hic aliam eorum, quã emancipatorum liberorum causam esse putassent. Quid igitur? secuti potius sunt ciuilem quandam, vt dixi, suam rationem, & consuetudinem, & in primis ius sui, vt vocat Vlpianus. Certè suorum hæredum nomen ex hac lege descendere videtur. Filios suos simpliciter appellant interdum Iurisconsulti, cap. 20. §. 2. de bon. posses. contra tab. cap. 18. de lega. præst. Sed posthumos suos similiter etiam dicunt. Intelligunt autem suos hæredes, quales sunt filii fa. appellanturque Sui hæredes, quia suam potius quàm alienam rem consequi videntur, & retinere potius quàm consequi, cap. 1. §. vlt. de bon. lib. quia iam antea viuo patre domini quoque fuisse videantur. cap. 13. de suis & legitim. Priscianus, eruditus profectò Grammaticus, qui tempore Iustiniani nostri vixit, ita scribit lib. 17. Discretionis causa solet cum genitiuo possessoris addi nominatiuus possessiui: vt, suus Ciceronis filius hæres est patris constitutus: suus dicitur, ad discretionem illius, qui secundùm leges suus non est; idest, sub potestate patris legitimi non est. Insignis est hic locus Prisciani. Sed profectò Iurisconsulti, cum hic suum dicunt, hæredem magis, quàm filium notant. Iustinianus ait, intestatorum hæreditates ex lege xii. Tab. primùm ad suos hæredes pertinere. Et simul admonet, suos hic dici, qui in potestate morientis fuerint. Sed qui hoc dicit, partim dicit plus, partim minus, quàm hic sit necesse. Plus dicit, quia non est omnino necesse, vt tempore mortis fuerint in potestate. Quid enim si posthumi sint, qui tempore mortis nondum nati erant? Vtique (inquit Vlpianus) & ex lege xii. Tabularum, ad legitimam hæreditatem is, qui in vtero fuit, admittetur, si fuerit editus: & solet remorari insequentes agnatos, quibus præfertur, si fuerit editus. Inde & partem facit iis, qui pari gradu sunt. c. 3. §. 4. de suis & legit. Diocletianus Imp. Intestato defuncto (inquit) posthumum hæredem, quã sororem, licet consanguineam, haberi potiorem, ordo successionum l. xii. Tab. factus, nimis euidenter demonstrat. l. 4. C. de legit. fil. Sanè Iulianus: Lex (inquit) xii. Tab. eum vocat ad hæreditatẽ, qui moriente eo de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuerit: idque refert ad posthumum, qui tempore mortis fuit conceptus. cap. 6. de suis & legit. Idem alio loco ait, is qui in vtero fuit, legitimas hæreditates restitui. cap. 26. de statu homi. Verùm quamuis hi pro iam natis habeantur, tamen propriè dici non possunt esse in potestate. Ergo plus quàm sit necesse, dicit Iustinianus, cum ait, suos hic dici, qui sint in potestate morientis. Rursus autẽ minus dicit. Non enim id est omnino satis in hac lege, vt sint sui hæredes: id oportet etiam, vt primum gradum suorum teneant, non iam dico tempore mortis, sed saltem eo tempore quo defertur hæreditas: vt (inquam) tunc nemo eos rectà præcedat in iure sui. Itaque suus hæres tantum erit filius fa. non etiam nepos ex eo natus, quamuis æquè fuerit in potestate morientis. Sed si, cum differtur hæreditas, filius nõ præcedat, nepos, qui iam proximus est, suus hæres erit: & suorum hæredum gradum primum, q vacuus est, occupat. c. 1. §. 5. & 6. de suis & legit. c. 7. Si tab. testa. nullæ extã. Atq; hęc quidem eius occupatio, & in illud ingressus, quædam & est & appellatur successio, per quam ad hæreditatẽ legitimam peruenitur. Eam verò etiam descendere ex xii. Tabu. obseruatum est. Certè Iust. lib. 3. Institut ait, legem xii. Tabulæ filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum sui patris, ad successionem aui vocasse. Callistratus c. 220. de verb. sig. scribit, legem xii. Tabularum, suorum appellatione cõprehendere & nepotes & pronepotes, & cæteros qui ex his descẽdunt. Sed ratio huiusce comprehensionis in hac lege non intelligeretur, nisi si illa, quam dixi, successio explicatè intelligatur. Plus est, quod iam dicam. Si filius fa. sit suus hæres, tamẽ ex hac lege nepos ex altero filio, hæres simul esse poterit. Nam & si filius fa. suum primum gradum teneat, tamen fratris etiam locũ non occupat: sed cùm is vacuus sit, in eum succedit nepos, & cum suo patruo concurrit. Quo iure Iustinianus in ea specie simpliciter hac ratione vtitur, quum esse videatur, nepotem in locum patris sui succedere. Sed hoc ipsum xii. Tabul. is cõprehensum fuisse dicamus. Vt intestato (inquit Diocletianus Imp.) defuncti filius & nepos ex alio, qui mortis tempore in rebus humanis nõ inueniuntur, manentes in sacris pariter succedant, audenter lege xii. Tab. cauetur. l. 3. C. de legit. lib. Quid si sint tantum nepotes ex filiis? Idem Diocletianus rescripsit, in stirpes fore hæredes, non in capita. l. 2. C. de leg. libe. Id quoq; ex subtili ratione xii. Tabularum descendit. Porrò nullum hoc iure fuisse sexus discrimen inter liberos, si sui alioqui hæredes essent, manifestum est: propterea que Iustinianus & sæpe & verbosè laudat hoc nomine legem xii. Tabulari. Sed nos interea tamen obseruemus, ex ipso iure suorum hæredum nasci quoddam discrimen. Nam cum ii qui ex filiabus descendunt, sui non sint, certè nec legitimi esse possunt hæredes ex duodecim Tabulis. Sed neque filius matri ex iis hæres erit: non enim est illi suus, cùm in eius potestate non sit. Sed agnatus proximus mulieris intestatæ hæres erat, ex hac lege. Quod cum visum esset postea nimis subtile, & verò iniquum (vt in summo iure summa interdum est iniuria) & denique propè contra naturã, vt mulieris hæreditas fratri potius quàm filio deferretur: factũ est senatusconsultum, vt naturaliter filius intestatæ matris hæres esset, etsi ciuiliter esse non posse videretur. Sic enim Paulus cap. 7. de cap. dimin. ait, Senatusconsulta deferre naturaliter hæreditates, contra duodecim Tab. Sed de liberis hoc rectè dicitur. Vlpianus ca. 1. §. 9. ad Senatuscons. Tertullia. allegat hæc verba Senatusconsulti: SI NEMO FILIORVM, EORVMVE QVIBVS SIMVL LEGITIMA HAEREDITAS DEFERTVR, VOLET AD SE EAM HAEREDITATEM PERTINERE: IVS ANTIQVVM ESTO. Illud postremo ex an-

ex antiquitatis memoria hic repetam, quod Labeo in suis ad xij. Tabulas commentarijs annotauerat: vestales virgines olim nulli intestato successisse, sicuti neq; ijs quisquam intestatis succedebat ex hac lege. Eorum enim bona in publicum redigebantur, vt scribit Gellius lib. 1. cap. 12. Hactenus de primo ordine legitimorum hæredum, qui sui propriè dicuntur. De secundo nunc videamus, eorum nempe qui dicuntur propriè agnati: & à suis in hac lege distinguuntur. Quanquam interdum & agnati sui dicantur: vt Paulus ait, proximiores ex agnatis suos dici. cap. vlt. §. 1. de gradibus. Sic filius patri agnatus proximus modò esse, modò non esse dicitur. cap. 12. de suis & legit. Si nemo suus hæres sit, ex lege xij. Tabularum ad agnatum proximum pertinere hæreditatem, ait Iustinianus. Vlpianus in Titulis, cap. 26. apertius id exponit; Si sui hæredes non sunt (inquit) ad consanguineos, idest, fratres & sorores ex eodem patre: si nec hi sunt, ad reliquos agnatos proximos, id est, cognatos virilis sexus, per mares descẽdentes, eiusdem familiæ intestatorum ingenuorum hæreditates pertinent: id enim cautum est lege xij. Tab. AC SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HAERES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Postrema huius legis verba etiam recitantur cap. 195. de verbo. signi. Sed & Vlpianus cap. 1. §. 7. & cap. 2. de suis & legit. Post suos (inquit) statim consanguinei vocantur: post consanguineos, admittuntur agnati. Sanè verba legis xij. Tab. non videntur separatim aliquid de consanguineis, aut aliter quàm de reliquis agnatis quicquam statuisse. Sed superior tamen Vlpiani locus discrimen quoddam vetusti iuris notat: quòd in consanguineis nullũ fuerit sexus discrimen, sicuti neque in suis: non enim minus soror quàm frater, vt non minus filia quàm filius, hæres est. Sed in reliquis agnatis aliquod fuit discrimen, quòd fratris sororisve filia, vt filius, non esset hæres. Vnde hoc discrimen natum fuerit, dicere non facilè possum. Certè & Vlpianus cap. 2. de suis & legit. cum describit agnatos qui sunt legitimi hæredes, eos qui sunt virilis sexus nominat. Sed hoc potius dicendum esset, cum de legitimis tutelis quæritur. Sanè lex Voconia valde remouit mulieres ab hæreditatibus: non etiam lex xij. Tab. Porrò quod in ordine suorum dixi lege xij. Tab. tribui posthumis, tribuetur & in ordine consanguineorum & agnatorum. ca. 21. de suis & leg. De fratris filio posthumo dubitatum aliquando fuit: quia veteribus non placebat, posse institui hæredem. Sed obtinuit Galli sententia, alienos etiam posthumos posse legitimos esse intestatorum hæredes. Alienos vocat, qui non sunt sui posthumi: sed non ita tamen sunt alieni, vt etiam extranei sint. Præterea diligenter obseruandum hic est, nominatim agnato proximo deferri hæreditatem, & (quod Vlpianus dixit) primùm consanguineis, deinde agnatis reliquis. Nam successio de gradu in gradum nulla hic est: hoc est, filius vnius fratris cum fratre defuncti intestati non concurrit hoc iure. Et vbi nullus est frater: fratrum filii in suo tertio gradu ita consistunt, vt ex eo nihilominus ad hæreditatem pertingant: propterea que in capita eam diuidunt potius, quàm in stirpes: contrà, quàm in suis. Vnde hoc rursus discrimen? Lex xii. Tabularum suos generaliter iubet esse hæredes; agnatis verò proximis nominatim defert hæreditatem. Mirum est sanè, veteres tantillam verborum differentiam sine alia ratione fuisse satis ad tale tantumque rerum discrimen constituendam. Sed nunc interpretis, non Censoris partes suscepi. Itaque pergo. Neque verò iam quæro, ecquid lex xii. Tab. statueret, si suus hæres, hæres esse nollet. Erat enim is eo iure necessarius. Sed q̃rere meritò possum, si consanguineus, vel agnatus proximus, hæres esse nolit: an sequens hoc iure admitteretur & succederet? Equidem existimo, xii. Tabulas talem successionem concessisse. Nihil enim in iis, earumque temporibus video, cur credam non fuisse concessam. Negatam tamen postea esse scio, præsertim cum de caducis lata Papia lex esset. Vlpianus apertè ait, cap. 2. de suis & legit. si consanguinei sint, licet non adierint hæreditatem, legitimis non deferri hæreditatem. Ecquò igitur hæc recidebat? Caduca fuisse videtur. Siue autem lege Papia, siue xii. Tabulis ita cautum fuerit, certè Prætores tandem edito suo edicto successorio voluerunt, vt cùm proximus agnatus nollet esse hæres, sequens perinde admitteretur, atq; si prior ille nullus fuisset. Porrò Cicero & auctor Rhetoricorum ad Herennium, vt suprà dixi, hanc legem ita cõcipiunt, vt non solum agnatis, sed & gentilibus hæreditatem deferre intelligatur, sicuti & curationem furiosi. Paulus quoque capite 53. de verb. sign. meminit antiquæ huius clausulæ, AGNATORVM GENTILIVMQVE: & hæc verba coniuncta monet accipi pro separatis. Egò hæc non solum legis de curatione furiosi, sed etiam huius de intestatorum hæreditate verba fuisse, vix audeo affirmare: quanquam esse profectò potuerint. Plinius in Paneg. de hæredibus domesticis loquens, ait, eos bona mereri sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate. Cicero Verr. 3. Minutii (inquit) testamentum erat nullum. Lege hæreditas ad gentem Minutiam veniebat. Idem libro 1. de Orat. scribit, nobilem fuisse causam, de qua Centumuiri iudicarunt, cum Marcelli ab liberti filio, stirpe: Claudii Patricii eiusdem hominis hæreditatem, gente ad se rediisse diceret: fuisseque tunc oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis iure dicendum. Vellem equidẽ, illæ orationes de vtroque iure, vel etiam ipsum de hac causa Centumuirale iudicium sententiave extaret. Mitto nunc illum scrupulũ, quod de libertina hæreditate quæreretur. Prius videamus quid stirps, q̃d gentilitas esset, & an ab agnatis gentiles discernãtur, & quomodo. Ac Cicero quidem interdum stirpem separare videtũ ab agnatione & gente, vt lib. De legib agnationem, gentem, stirpem commemorat. Suntque qui stirpem generaliter accipiunt pro cognatione. Sæpius tamen agnationis & gentis verbis duob: contentus est Cicero: & stirpis agnationisve verbo vti videtur in eodem genere, sicuti & gentis, generis, gentilitatis in altero. Plinius sanguinem & gentilitatem dixit. Crassus apud Ciceronẽ libro 1. de Orat. ait, in causis Centumuiralibus versari iura gentilitatum & agnationũ. Sed res hæc adhuc tota valde obscura est, & confusa. Quidam ita putant agnatos & gentiles fuisse eosdem: quidam ita diuersos, vt neutri teneant, quod quærimus. Qui nã sint agnati, satis constat. Qui nam hic dicantur gentiles, quęritur. Scæuola iurisconsf. apud Ciceronem in Top. definit Gentiles, q inter se eodem nomine sunt & qui ab ingenuis oriũdi sunt, quorum nemo seruitutem seruiuit, nec capite diminutus est. Breuius Festus: Qui (inquit) ex eodem genere nati, & simili nomine appellantur. Primùm sola nominis similitudo, aut eiusdem appellatio non tribuit ius gentilitatis. Facit tamen: vt Gentiles latè dici possint. Nam & Plinius seruos appellat gentiles suorum dominorum, quia eodem prænomine appellaretur: vt Marcipor, idest, Marci, puer Cicero Tullium regem vocat suum gentilem: cum tamen alioqui ab eo genus non traheret. Quid igitur? vt ius gẽtilitatis comperat, sufficit, quod Festus indicat, idem nomen & genus? Vellem Festus rem hanc diligentius exposuisset. Ac rectè quidem notat, gentem ex multis familijs constare. Sed tunc quoque quæri potest, quid familias vocet. Certè Gentiles & eiusdem & non eiusdem familiæ dici possunt, prout Iurisconsulti familię verbo variè vtuntur; & obseruandum est, non hic quęrere de gentilibus, qui habent iura gentilitatis: hoc est, iura hæreditatum & tutelarum legitimarum. Equidem non putó Scæuolam in definitione Gẽtilium temerè addidisse, Qui capite nõ sunt diminuti. Itaque etiam requiro, vt in aliam gentem arrogatione non transierint, sua relicta: quod Cicero narrat fecisse Clodium. Quid igitur? Rectè Vlpianus l. 195. de verbo. signifi. Iure proprio (inquit) familiam dicimus, plures personas, quę sunt sub vnius potestate. Communi iure familiam dicimus omniũ agnatorum. Nam etsi patrefa. mortuo, singuli singulas familias hẽnt: tamen omnes qui sub vnius potestate fuerunt, rectè eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt. Hic Vlpianus vnam gentem vniuersæ agnationis vocat. Ego similiter æstimo gentilitatem, cui competunt iura hæreditatum, & tutelarum. Atq; hinc quidem intelligi etiam potest, non satis hæc definire scriptores huius ætatis, alioqui eruditos, qui familiam, stirpem, agnationem, idem esse docent: gentilitatem verò, longè aliud esse quippiam. Porrò quod Cicero de Marcellis abs liberti filio, stirpe: & Claudijs, gente, hæreditatem ad se rediisse contendentibus, narrat: monet etiam nos, vt de libertorum hæreditatibus legitimis videamus. Vlpianus l. 195. de verbo. signifi. cum dixisset, in lege xij. Tab. AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO, familiæ nomine res ipsas intelligi: addit, familiæ quoque verbum ad personas referri, cum de patrono & liberto lex ita loquitur, EX FAMILIA IN EAM FAMILIAM: & legem eam loqui de singularibus personis. Sed quid sibi lex illa alioqui voluerit, non exponit. At Cicero quidem superiori loco etiam commemorat, in Centumuirali iudicio certatum fuisse, cum quidam Romam in exilium venisset, & se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus. In ea causa ius applicationis obscurum & ignotum, patefactum in iudicio & illustratum esse à patrono, ait Cicero. Si hoc ius tunc obscurum erat, multo nunc est profectò magis. Fuit fortasse species quædam clientelæ. Sed clientibus, vt libertis intestatis, successisse patronos, non legi. De libertis autem ecquid in xii. Vlpianus in Titulis, capit. 29. inquit: Ciuis Romani liberti hæreditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, si intestato sine suo hærede libertus decesserit. Sic & Iustinianus libro tertio. Institut. Ita demum (inquit) lex duodecim Tabularum ad hæreditatem liberti vocat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Idem iuris tribuebatur & patronę: sed & patroni patronæve liberis vtriusque sexus. Obseruandum autem est in his, vt in agnatis ingenuorum dictum est, proximũ tantum vocari, nullamque esse in locum alterius successionem: & propterea in capita, non in stirpes diuidi hæreditatem. In iisdem Vlpiani Titulis scriptum est: Si sit patronus, & alterius patroni filius, ad solum patronum hæreditas pertinet. Patroni filius, patroni nepotibus obstat. At liberos patronorum hæreditas defuncti pertinet, vt in capita, non in stirpes diuidatur. Sed ex Pandectis fortasse testimonium quæritur. Iulianus cap. 23. §. 1. de bon. lib. Si (inquit) libertus intestatò decesserit, relictis patroni filio, & ex altero filio duobus nepotib. nepotes non admittent, quandiu filius esset: quia proximum quemque ad hæredi-

tatem liberti vocari,manifestum est. Si autem ex duobus patronis alter vnum filium,alter duos reliquisset:dixi, viriles inter eos partes fieri.Cæterùm omnibus & patronis & patronorum liberis lex xij.Tabularum semper prætulit suos hæredes libertorum. Postea verò tam edicto Prætoris quàm lege Papia factum est, vt & cum suis hæredibus patroni concurrerent. Non describā ius nouum post xij.Tabulas receptum. De antiquo nunc tantum dicere institui. Sed illud, quod omnino est huius loci, dico,ꝙ lex xij.Tab.tribuit patrono, Prætores postea tribuisse patri, contracta fiducia emancipati,tanquam manumissori: non tamen huius liberis, sicuti illius.cap.1.si quis à par. ma. quia neque ius patris sit hæreditarium,sicuti est domini. Præterea illud hic obseruandum est,quod Pomponius ait,capitis diminutione perire legitimas hæreditates quæ ex lege xij.Tab.veniunt: quoniam desinit suus hæres vel agnatus rectè dici:quæ autem ex legibus nouis aut Senatusconsultis veniunt,non vtique perire.capit. 11.de suis & leg.Paulus cap.7.de cap.diminut.causam discriminis exponit: quia lege xij.Tab.hæreditates deferantur agnatis, qui desinunt esse,familia mutata.Ex nouis autem legibus plerunque hæreditates sic deferantur,vt personæ naturaliter designentur:vt Senatusconsulta deferunt hæreditatem matri & filio.Ergo per xij. Tabulas deferuntur ingenuorum hæreditates suis tantum hæredibus & agnatis.Sui autem esse desinunt & agnati minima capitis diminutione:hoc est,emancipatione,vel familiæ mutatione.Sed hæreditates,quas lex xij.Tab.defert patrono,non vt agnato defert: proptereaque talis diminutio capitis ad eas interuertendas non pertinet.Illud postremò notandum est,quod Vlpianus cap.195. notat in his verbis. FAMILIAM HABETO, familiæ verbum ad rem referri.Auctor Rhetoricorum ad Herēnium, pecuniam & familiam in hac quoque lege coniungit.Sic igitur veteres appellarunt hæreditatem,siue res hæreditarias. Cum autem lex xij. Tabularum,& si numero singulari vtatur, tamen omnibus q eodem gradu sunt,deferat hæreditatem,de familia quoq; erciscunda siue diuidenda decem viri legem addiderunt. Sed priusquam ad eam veniamus,dicendum est,ecquid illi de sepultura defunctorum statuerint.Nam & ad causam hæreditariam ea pertinēt: & hæredes de hæreditate diuidenda prius agere non solent.

CAP. XXXI.

Cum ex Rom.antiquo iure pontificio multa de religione sepulchrorum dicta essent apud Ciceronem libro secundo de Legib.inquit Att.Video quæ sint in Pontificio iure, sed quæro ecquid nam sit in legibus.M.Pauca sanè Tite, & vti arbitror, nō ignota vobis: sed ea nō tā ad religionē spectāt, q̄ ad ius sepulcrorū. HOMINEM MORTVVM (inqt lex in xij.) IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO. Credo, vel propter ignis periculum.Quod autem addit, NEVE VRITO, indicat non, qui vratur,sepeliri,sed qui humetur.Att.Quid?qui post xii.in vrbe sepulti sunt clari viri?M.Credo,Tite,fuisse aut eos quibus hoc ante hanc legem virtutis causa tributum est,vt Publicolæ,vt Tuberto,quod eorum posteri iure tenuerunt:aut eos, si qui hoc, vt Fabricius,virtutis causa soluti legibus,consecuti sunt. Sed in vrbe sepeliri lex vetat.Sic decretum à Pontificum collegio,non esse ius in loco publico fieri sepulcrum. Hæc ex Cicerone.Alia q̄dam capita in xii.de sepulcris, translata de Solonis legibus esse ait,de quibus mox viderimus.Sed adiicere poterat, & hanc, quā iam retulit,inde repetitam esse. Certè annis adhuc post Solonē ducentis,Athenienses pertinacissimè eam legem seruabant. Nā Seruius Sulpitius scribit ad Ciceronem,nunquam se ab ijs potuisse impetrare locum,vt sepulturæ darent M.Marcello intra suam vrbem:neque id antea cuiquam concessisse. Cicero pro Flacco, significat Smyrnæos non dissimilem legem habuisse: sed fuisse in priuilegio faciliores.Describit enim eorum plebiscita de Castricio mortuo:quibus primùm contineri ait,vt in oppidum introferretur,quod aliis non conceditur.Plutarchus in Arato scribit,veterem quoque apud Sicyonios legem, μηδένα θάπτεσθαι τειχῶν ἐντός. Mitto,ꝙ ex Polybio narrant, Tarentinos, cùm accepissent oraculum,futuros se beatos, si cum pluribus habitarent: intra vrbem suos mortuos sepeliri voluisse. Sed ad Ciceronem rectè adijcitur, quod Plutarchus scribit tributum esse singulari iure viris triumphalibus,& eximiis Imperatoribus, vt in ipso etiām foro sepelirentur.Erant autem & sepulcra hæreditaria.Plutarchus nominatim ait,quod Valerio Publicolæ tributum erat, vt in vrbe sepeliri posset, eius quoque posteris tributum fuisse: sed eos sua ætate vsos eo iure non esse,magis quòd nollent, quā quòd non possent. Sanè quod ante xij.Tabulas singulari iure tribuebatur,etiam indicat iure communi non licuisse. Itaque nihil in ista lege fuit nouum. Cæterùm non solum ad vrbem Romā ea pertinuit,sed & ad alias deinde ciuitates orbis Romani. Ac Vlpianus quidem cap.3.de sepul. viol. scribit, Adrianum Imp. pœnam statuisse quadraginta aureorum in eos, qui quem in ciuitate sepelirent:& in Magistratus,qui hoc paterentur: locumq; publicari iussisse,& corpus transferri. Addit Vlpianus, ad tollendas municipales leges quæ hoc permittunt, imperialia rescripta suam vim habere,& in omni loco valere. Huius legis xii. Tabul. causam Cicero fuisse notat,ignis periculum: sicuti & alterius, q̄ vetat rogum propius quàm sexaginta pedes adijci ad ædes alienas. Sed alteram tamen ex iure Pontificio causam adiungit, locum publicum non posse obligari priuata religione sepulcrorum.Paulus libro 1.Sentent.Corpus(inquit)in ciuitatem inferri non licet,ne funestentur sacra ciuitatis.Diocletianus Imp.Mortuorum reliquias,ne sanctum municipiorum ius polluatur, intra ciuitatem condi, iampridem vetitum est.l.mortuorum.C.de relig.Atque hæc propriè ratio ad sepulcra pertinet:illa verò quę periculum incendii obtendit,non nisi ad rogos & busta. Obseruandum autem est,in xij.fieri mentionem comburendi cadaueris: qui tamen mos non nisi posterioribus seculis Romæ valde vsitatus fuit. Plinius scribit,ipsum cremare apud Romanos non fuisse veteris instituti.Sed hoc fuisse institutum, cum terra conditi eruerētur:& tamen multas familias seruasse priscum ritum: sicuti in Cornelia nemo ante Syllam traditur crematus. Idem scribit Cicero libro 2.de Legib.Sequitur apud Ciceronem: Iam cætera in xij.minuendi sumptus,lamentationesque funeris, translata de Solonis ferè legibus. HOC PLVS (inquit) NE FACITO. ROGVM ASCIA NE POLITO. Sunt qui legendum potius esse putent, HOC OPVS NE FACITO. Nam & paulo pòst Cicero ait,Solonis lege sancitum fuisse, ne quis sepulcrū faceret operosius,quàm quod decē homines effecerint triduo: neque id opere tectorio exornari licuisse. Opus tectorium erat, polita quædam incrustatio & inductio. Et Cor.Tacitus ait, veteres Germanos monumentorum operosum honorem,vt grauē defunctis aspernatos esse. Sic itaque HOC referendum esset ad ipsum sepulcrum,siue monumentum: reliqua ad sepulturam & sumptum funeris. Et sanè Cicero,vt cæterorum sumptuum, sic etiam sepulcrorum modum rectè requiri ait. Nostri prudentes in Pandectis,diligenter sepulturam ab sepulcro distinguunt: & huius opus,quàm illius sumptum minus esse necessarium aiunt: & verò modū in sumptu sepulcri siue monumenti magis,quàm in sepulturæ aut funeris,requirunt. Qua de re consulere oportet cap.14.§.5.& cap.37.de relig.& sumpt.fun.& cap.1.§.vlt.& capit.2.ad legem Falcidiam,& cap.50.§.1.de petit.hæred.Cæterum si hæredes vltrò velint sine fraude legatariorum ædificare amplum aliquod sepulcrum, non putarunt Iurisconsulti esse prohibendos. Immò verò Prætor edixit, QVO MINVS SEPVLCRVM SINE DOLO MALO AEDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO. Et addit Vlpianus,hoc interdictum ideo propositum esse, quia religionis interest monumenta extrui & exornari.cap.1 §.1.de mort.infer.Sed redeamus ad xij.ROGVM ASCIA NE POLITO. Nimiæ profectò deliciæ,vel potius ineptiæ sunt hominum,ex dedolatis & affabrè perpolitis lignis pyram aut rogum,qui illa mox absumet,excitantium. Sed exasciatum monumentum ædificare licuit.Cicero post illud caput: Nostis(inquit) quæ sequuntur. Quæ illa fuerint, vix nunc possumus diuinare.Sed fortasse illud sequebatur, VINO ROGVM NE SPERGITO. Plinius lib.14.cap.12.scribit hanc fuisse Numæ regis legem. Sed potuit & in xij.Tabulas postea referri.Certè & Cicero meminit sumptuosæ respersionis, hac lege prohibitæ. Sed & Festus. Murrhata (inquit) potione vsos antiquos indicio est, quod xij.Tabulis cauetur,ne mortuo indatur,vt ait Varro lib. 1. Antiquit.Non immorabor recitandis veterum ceremoniis funerariis.Aliò enim nunc propero. Sequitur apud Ciceronem: Extenuato sumptu,tribus riciniis,& vinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem: MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO. Hoc veteres interpretes,Sex.AElius, L.Acilius non satis intelligere se dixerunt: sed suspicari, vestimenti aliquod genus funebris. L.Aelius,lessum,quasi lugubrem eiulationem,vt vox ipsa significat:quod eo magis iudico verum esse, qa lex Solonis id ipsum vetat. Idem paulo pòst. Posteaquam,vt scribit Phalereus,sumptuosa fieri funera,& lamentabilia cœpissent, Solonis lege sublata sunt:quam legem eisdem propè verbis Decemuiri nostri in decimam tabulam coniecerunt. Nam de tribus riciniis, & pleraque illa, Solonis sunt:de lamentis verò expressa verbis sunt: MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO. Idem libro secundo Tuscul.cùm negat eiulatū esse concessum ait, hūc nimirum esse fletum,quem xii.Tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt.Quod ad alteram huius legis partē attinet, Plinius quoque eius meminit libro vndecimo,ca.37.scribit enim,infra oculos esse malas homini tantum, quas prisci genas vocabant, xii. Tabularum interdicto radi à fęminis eas vetantes. Sed ipsius Solonis legem conferamus. Plutarchus,quod ille in hoc genere cōstituit,fatetur in Romanas etiam leges esse translatum. Quid autem is constituerit,his verbis exprimit: ἐπέστησε καὶ ταῖς ἐξόδοις τῶν γυναικῶν καὶ τοῖς πένθεσι νόμον, ἀπειργόντα τὸ ἄτακτον καὶ ἀκόλαστον. Item ἀμυχὰς κοπτομένων, καὶ τὸ θρηνεῖν πεποιημένα, καὶ τὸ κωκύειν ἄλλον ἐν ταφαῖς ἑτέρων ἀφεῖλεν. Edictum Prætoris de luctu,& luctus tpe mulieribus præscripto,in Pandectis extat. Sed alia nunc persequimur. Quod de tribus riciniis ait Cicero, translatum ex lege Solonis: certè Solon tres tantum vestes mulieribus in pompa funebri concessit. Eas Romani ricinia vocarunt. Hi (inquit Festus) qui xij. interpretati sunt, ricinium dixere togam,qua mulieres vtebantur, prætextam clauo purpureo. Nonius docens,quis olim diceretur pullus color, allegat hæc Varronis verba: Vt dum supra terram essent, riciniis lugerent,funere ipso pullis pallis amictæ. Quod de vinculis purpuræ dicitur,quidam tuniculam purpuream legi mallent. At hoc est, interpretatione augere sumptum, quem lex minuere vult. Scio apud Liuium libro 34.in concione L. Valerij scriptū esse,magistratibus in colonijs,municipijsque, & Romæ infimo genere magistris vicorum, togæ habendæ ius esse permissum: nec id vt viui solum habeant tantum insigne, sed etiam vt cum eo crementur mortui. Verùm id ego permissum fuisse post xij. Tabulas, & quidem aduersus eas, non dubito. De tibicinibus decem nihil est quęstionis:quanquam & tubicines funeribus adessent: Propertius; Nec tuba sit fati vana querela mei. In quadam oratione M.Catonis nominantur tubicines, liticines & siticines. Liticines erant,qui lituo cantabant. Siticines verò,qui canere solebant apud sitos,idest,sepultos;vt Capito olim interpretatus est.Gell.lib.20.cap.2.Sequitur apud Ciceronem:Cætera itē funebria,quibus luctus augetur,xij.sustulerunt. HOMINI (inquit) MORTVO, NE OSSA LEGITO, QVO' POST FVNVS FACIAT. Excipit bellicam peregrinamque mortem. Quid?an voluerunt Decemuiri eodem loco cineres condi,quo cadauer vrebatur,ne eorum translatio sumptum luctumve nouum adferret? Eorum tamen qui vel in bello, vel peregrè mortui essent,ossa legi,& demum referri potuisse cōstat. Repertum est vetus testamētum Fauonij cuiusdam,qui in Lusitania,in bello contra Viriathum occubuit, præscribentis hanc suis hæredib. conditionem: vt eius ossa in vrbem referant, & sepulcro condant.Vlpianus capite 14.de relig.ait,impensam peregrè mortui, quæ facta est,vt corpus perferretur, funeris esse. Vecturam nominat Macer, cap. 37. de relig. Sanè arculam quò conditum est corpus,si res exigat,in locum commodiorem transferri licere, ait Martianus cap.39 de relig.Deniq; Pomponius meminit huius conditionis:Si pecunia certa detur in funus, impensasq; corporis in aliam regionem perferendi,l.penult. §.j. de conditionibus. Sequitur apud Ciceronem, vt Manutius restituit:Hæc pręterea sunt in Legibus, de unctura circumpotationeque: SERVILIS VNCTVRA TOLLITOR, OMNISQVE CIRCVMPOTATIO. quæ & rectè tolluntur:neque tollerentur, nisi fuissent. NE SVMPTVOSA RESPERSIO, NE LONGAE CORONAE, NE ACERRAE PRAEFERANTVR. Quod ad vncturam attinet: seruilis tantum sublata fuisse videtur, quę ex familia pollinctorum fuisse dicitur. Nimis etiam sumptuosa atque curiosa fuit Aegyptia vnctura cadauerum. Sed cadauer alioqui vngere, licuisse videtur. Certè Macer Iurisconſ.cap.37. de relig.ait,funeris sumptum accipi,quicquid corporis causa, veluti vnguentorum,erogatum est. Notum est illud Ennij,

Tarquinij corpus bona fœmina lauit & vnxit.

Sed & Christianos quoque veteres vnxisse suorum cadauera,testes sunt Tertullianus & Arnobius. Porrò quod ad circumpotationem attinet,videtur fuisse epulum quoddam funebre. Cicero sanè de moribus veterum Atheniensium in funeribus loquens; Sequebantur(inquit) epulæ,quas inirent propinqui coronati,&c.Deinde ait, hæc sublata esse Solonis lege, eamque legē à Decemuiris relatam in xij.Tabulas: sed contemptam postea à Romanis fuisse,dubium non est.Ipse Tertullianus in Apolog. c. 14. Quid (inquit) ad honorandos deos facitis, quod non etiam mortuis vestris conferatis? Aedes proinde, aras proinde. Quid differt ab epulo Iouis,silicernium? à sympullo, obba? ab aruspice,pollinctor? Nam & aruspex mortuis apparet.Quod de aris ait Tertullianus,significat contemptam fuisse hanc quoque legem de acerris. Sic enim Festus scribit vocatas fuisse aras illas,quæ ante mortuum poni solebant,& in quibus odores incendebantur. Et verò videntur decemuiri hoc egisse, ne quis cadauer diuinis honoribus afficeret. Verùm & Cicero ipse hanc legem contempsit,qui suæ Tulliæ defunctæ non solùm aram,sed etiam fanum excitare voluit. Quod ad longas coronas attinet, quas preferri in funere vetant Duodecim: vellem, antiquus Claudij Saturnini liber de Coronis,quem Tertullianus legit,extaret, vt res tota melius intelligeretur.Miror certè ipsum Tertullianum in lib.de Cor.mil. non meminisse huius legis. Longas coronas quidam hic dici putant lemniscatas. Erant autem lemnisci dependētes ex coronis fasciolæ. Sed quales quales fuerint longæ coronæ, videntur propriæ Dijs fuisse,quæ cadaueribus hic negantur. Nam quæ ad diuinos honores non pertinebant,non videntur hac lege mortuis negari.Tertullianus ait,à seculo coronari & ipsas Libitinas.Arnobius lib.octauo,non solum scribit Ethnicos coronasse suorum cadauera:sed & accusasse Christianos, qui id non facerent.Cicero quoque pro Flacco narrat,plebiscito Smyrnæorum placuisse,vt imponeretur aurea corona mortuo Castricio. Sed & leges xii.Tab.quasdam coronas cadaueribus & funeribus reliquerunt. Sequitur apud Ciceronem: Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, ꝙ coronā virtute partam,& ei qui peperisset, & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet:credoq;,quod erat factum,vt vni plura fierent,lectique plures inferrentur,id quoq; ne fieret lege sancitum est: qua in lege cùm esset, NE'VE AVRVM ADDITO, quàm humanè excipit altera lex, vt QVOI AVRO DENTES VINCTI ESSENT, ASTIM CVM ILLO SEPELIRE, VRERE, NESI FRAVDE ESTO. Hęc Cic.Plinius lib.vigesimoprimo, capite tertio, vbi de coronis agit, illam priorem legem de corona parta,magis integram edit,& obiter interpretatur. Semper (inquit) auctoritas vel ludicro quæsitarum fuit. Namque ad certamina in circum p ludos & ipsi descendebāt,& seruos suos quosque mittebāt.Inde illa xij.Tabul.lex: QVI CORONAM PARIT, IPSE PECVNIA'VE EIVS VIRTVTIS ERGO EI DVITOR. Vulgò legitur ARGVITOR, sed mendosè.Emendo, DVITOR: vt sæpe, DVIRI, pro DARI, veteres dixerunt. Sequitur apud Plinium,quod vitiosè etiam vulgò legitur: Quam serui,equive meruissent,pecunia partam, lege dici nemo dubitauit.Quis ergo honos?vt ipsi mortuo,parentibusq; eius dū intus positus esset,forisve ferret,sine fraude esset imposita. Aliàs in vsu promiscuo ne ludicrę quidem erat.Hæc Plinius, qui hanc legem interpretari videtur de coronis Circensibus. Sed paulò post satis significat,coronas magis promiscuas deinde fuisse. Nā loquens de funere Africani Qua(inquit)parte ferebatur, populus flores è prospectu omni sparsit: & iam tum coronæ Deorū honos erant,& larium publicorum priuatorumq;, & sepulcrorum & manium.Porrò quod lex prohibet plura funera vni fieri, pluresq; lectos inferri,sicuti antea fiebat,repudiatum postea etiā est:& magis deinde,quàm prius factum,id profectò fuit Romæ. Cæterùm non minus ineptum fuit, quòd cum xij. Tabulæ nollent auro cadauera ornari, patiuntur ea non solum sepeliri, sed etiam vri cum dentibus insititijs, auro deuinctis. Sic & paulo antè ex Liuio notaui,tandem etiam permissum fuisse,vt cum toga sua prætexta multi cremarentur.Prudentiores sanè fuere nostri postea Iurisconsulti.Vlpianus c. 4.§.4.de relig.Non oportet(inquit)ornamenta cum corporibus cōdi,nec quid aliud huiusmodi:quod homines simpliciores faciunt. Sed & Papinianus libro tertio Responsorum scripsit, non valere ineptas voluntates defunctorum circa sepulturam,veluti vestes,aut si qua alia superuacua,vt in funus impendant.c. 13.ad fi.de leg.1. In lege ASTIM pro,ET EVM dici,vetus est.Cicero lib. 2.de Legib. AST OLLA dixit pro,ET ILLA. Antea autem notaui, pro EVM, IM veteres dixisse.NESI FRAVDE pro SINE FRAVDE, restituit Manutius ex Festo.Sic enim inuersis syllabis veteres scripsisse.in lege tamen Falcidia nr̄o more scribit SINE FRAVDE. Immo verò & in ipsis xij.Tabu.j.capite 47.Postremo loco Cicero:Duæ sunt (inquit) præterea leges de sepulcris,quarū altera priuatorū ędificijs,altera ipsis sepulchris cauet. Nam quòd rogū bustumve nouum vetat propius sexaginta pedes adiici ædes alienas inuito domino,incendium veretur acerbum,ꝙ autem forū. i. vestibulum sepulcri,bustumve vsucapi vetat,tuetur ius sepulcrorū.Hęc ex Cic.Apparet aūt,legē priorē de busto tantū,non etiam de sepulcro,in quo nullum est ignis periculū,loq.Caius lib.4. ad legē xij.Tab.commemorat quandā Solonis legē: Si quis prope ædificium alienum fodiat sepulcrum,dēre tantū spacij intermedij relinquere,quanta erit eius fossæ profunditas,& ad eius legis exemplum scriptum fuisse in xij.Tabulis,ait.cap.vlt.fin.regu. Idq; nos antea etiam annotauimus.Quid igitur,si fiat contra legem? Pōponius capite 3.De mort.infer.Si propius(inquit)ędes tuas quis ædificet sepulcrum,opus nouum tu nunciare poteris. Sed facto opere nullam habebis actionem,nisi quod vi aut clā. Si propius ædificium alienū intra legitimum modū mortuus illatus sit, postea eum prohibere nō poterit ędificij dominus, quo minus aliū mortuū eò inferat,vel monumentū ędificet,si ab initio dn̄o sciēte hoc fecerit.Quod ad alterā legem,quæ vetat forū vsucapi, vel bustū,in primis occurrit,quod Vlpianus c.4.De mort. infer. ait,longa possessione ius sepulcri non tribui ei,cui iure non competit.Sed & loca religiosa non posse vsucapi, docet Iustinianus libro tertio Institut.de vsucap. Porrò veteres forum appellasse vestibulum sepulcri,Festus etiam notat.

CAP. XXXII.

Dixi antea,cum lex xij.Tab.pluribus,qui eodē gradu sunt,hæreditatē deferret,de huius quoq; diuisione egisse. Neq; verò solum de familia erciscunda:sed & de alia quadā indiuisa (vt ita loquar) diuisione,quæ ipso prius iure fit.De ea igitur primùm etiam videamus.Cicero pro Rosc.Com.Simillima(inquit)& maximè genuina societas hæreditati est.Quemadmodum socius in hæreditate habet partem,sic hæres in hæreditate habet partē. Vt hæres sibi soli,non cohæredibus petit: sic socius sibi soli,non socijs petit,& quemadmodum vterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissoluit, hæres ex ea parte,qua adijt hæreditatē, socius ex ea qua societatem coijt.Hęc Cicero.Non est sanè omnino firma hæc comparatio,neq; quod de hereditate communi dicit,satis est perpetuum.Neq; tamen dubito, quin Cicero tum cogita-

rit de lege xij. Tab de qua nunc agere instituo, vt & latissimè eam patere sentio. Valerianus Galienus, ue aiunt, manifesti & indubitati iuris esse, defuncto creditore multis relictis hæredib. actionem personalem inter eos ex lege xij. Tab. diuidi. l. j. C. si vnus ex plur. hær. Sic & alibi rescriptum est l. j. C. de except. debitores hæreditarios vnicuique hæredum, pro portione hæreditaria, antiqua lege obligatos esse. Sed & Diocletianus l. vlt. C. de act. hæredit. Lex xij. Tab. (inquit) euidentissimè facit hæredes, creditoribus hæreditariis obnoxios. Seuerus quoque & Antoninus rescripserunt, l. j. C. si cert. petat. explorati iuris esse hæreditaria onera ad scriptos hæredes, pro portionibus hæreditariis, pertinere. Quod secutus Decius Imp. ait, placuisse, pro hæreditarijs partibus, hæredes onera hæreditaria agnoscere, etiam in fisci rationibus, l. 2. C. de act. hæred. Denique Valerianus Galienusque l. 1. C. de anno. & tribu. Aes alienum (inquiunt) pro portione, ex qua quisque defuncto hæres extiterit, præstari oportere. Si quis ex Pandectis locum huius generis requirat, vnum ex multis proferam. Paulus l. hæredes §. idem iuris fam. ercíscun. loquens de pecunia à testatore, qui plures hæredes reliquit, promissa: Hæc obligatio (inquit) diuiditur per legem xij. Tab. Nunc rem ipsam videamus, & ordine singula propius excutiamus. Principiò autem quæ iam protuli principium rescripta, eò ferè omnia pertinent vt ostendant, hanc legem propriè pertinere ad obligationes personales, ex quibus neque creditoris hæredes agant, neque debitoris hæredes conueniantur, nisi pro portionibus hæreditariis. Cæterùm hypothecaria actio, quę in rem est, singulis creditoris hæredibus in solidum datur: & aduersus eum solum hęredem, qui rem obligatam possidet, l. 1. & 2. C. si vnus ex plu hæred. l. 2. C. de act. hære. Quòd si res ipsa diuisa sit, & à pluribus pro parte possideatur, tamen actio hypothecaria non diuidetur, sed aduersus eum quoque in solidum dabitur, qui partem possidet, quanquam de tacita illa hypotheca, quæ legati nomine datur, non idem dicamus. Hæc enim cùm primum constituatur in eas res, quæ ab defuncto ad hæredes iam peruenerunt: vt diuiditur inter hæredes principalis actio personalis, quæ legati nomine competit, sic & hypothecaria: vt non obligatæ intelligantur res hæreditariæ, quæ ad hæredes puenerūt, nisi pro qua parte hæredes sunt. l. j. C. comm. de lega. Neque dissimile illud est, quod Constantinus statuit l. 2. de debitor. ciuit. Vt si ciuitas mutuam pecuniam crediderit, bona debitoris, qui soluendo non est, in alios etiam translata, quodammodo teneantur, sicut possessores conueniri possint, nō in solidum: sed pro rata parte, pro qua res illas possident. Cęterùm alioqui tam indiuidua est actio hypothecaria, vt etiam si res obligata diuisa sit, non tamen diuidatur: sed in partem quoque rei detur in solidum. Sanè cùm rem hæreditariam pignori obligatam hæredes debitoris vendidissent, & euictionis nomine pro portionibus hæreditariis spopondissent: & alter creditori pro sua parte soluisset, quod debebat: sed pro altera parte nihilominus creditor rem in solidum euicisset: placuit propter indiuisam pignoris causam, vtrunque ab emptore conueniri posse: ei tamen, qui iam soluerat, dari iudicium familiæ erciscundæ contra cohæredem. l. 65. de euict. Obseruemus autem hypothecariam magis esse indiuisam, & minus ad legē 12. Tab. pertinere, quàm ipsa rei vindicatio. Nam hæc licèt tantum detur contra possessorem: tamen inter ipsius hominis hæredes saltem diuiditur, vt dominium ipsum: neque vnus vindicat, nisi pro sua parte. Sic enim dominium, vt personalis obligatio diuiditur. At ius pignoris ne inter ipsius quidem creditoris hæredes diuiditur. Vnus etiam in solidum semper rem persequitur: & licèt non petat suam nisi partem debiti, tamen nisi si ea soluatur, petit in solidum re obligata sibi cedi ab eo qui possidet. Sed id etiam exposui in Commentar. de Pignoribus, & hypoth. Porrò & tributa, quæ ratione rei debentur, in solidum ab eo hærede exiguntur, qui rem possidet leg. 1. C. de ann. & tribu. Sed & vbi hæreditaria obligatio personalis quidem est, pertineret tamen non ad quantitatem dandam, sed ad speciem aliquam certam restituendam, veluti depositi aut commodati: certè hisce bonæ fidei obligationibus hoc tributum esse videtur, vt ex ijs in solidum condemnetur vnus etiam ex hæredibus, qui facultatem rei in solidum restituendæ habet, nec restituit. Sic enim Vlpianus, leg. 3. §. hæres commod. Hæres (inquit) eius qui commodatum accepit, pro ea parte, pro qua hæres est, conuenitur: nisi fortè habeat facultatem totius rei restituendæ, nec faciat. Tum enim cōdemnatur in solidum, quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat. Idem & de iudicio depositi, alio loco traditur, leg 22. si duo. depos. Sed & ex interdicto de vi, & vi armata, quod recuperatorium est, & rei persecutorium (vt populariter loquar) contra vnum hæredem, quamuis ex parte hæres sit, agi potest in solidum, si ad eum peruenerit res tota. l. si plures. de vi & vi arm. Nam ex causa eius interdicti, in factum actio competit contra hæredes in id, quod ad eos peruenit sicuti & ex causa interdicti QVOD VI AVT CLAM. l. 1 §. vlt. eod. tit. l. 2. C. vnde vi. Cęterùm si de pecunia siue quantitate agatur, fateor eam quoque obligationem, quæ re contracta est, non dari in hæredes, nisi pro portionibus hæreditariis: sicuti & condictione ex causa furtiua hæredes conueniuntur pro ea solùm parte, pro qua hæredes sunt l. in condictione. De conditio. furt non autem in quantum ad eos peruenit. Obligationes quæ inter hæredes diuiduntur pro portionibus hæreditarijs, oportet præterea esse & hæreditarias & diuiduas. Hæreditarias voco, quæ à defuncto contractæ, & in hæredes transmissæ sunt: saltem quæ ex promissione defuncti dependent, ex cuiusque conuentione proficiscuntur, quamuis ab ipso primum hærede commissæ sint. Nam & Caius l. hæreditarium, de rebus aut. iud. possi. aut. hæreditarium æs alienum intelligi id quoque de quo cum defuncto agi non potuit: veluti quod is, cùm moreretur, daturum se promisisset: item quod is qui pro defuncto fideiussit, post mortem eius soluit. Ergo & si testator promiserit, per se hæredemque suum non fieri, quo minus mihi ire agere liceat: & vnus ex hæredibus contra faciat: commissa eius facto aduersus omnes hæredes in solidum obligatione, agam contra singulos pro portionibus hæreditariis ad id quod interest, vel ad pœnam pecuniariam. cùm ea promissa sit, si contrà fiat. Paulus l. hæredes. §. an ille fam. ercisc. ait, vno prohibente, in solidum committi hanc stipulationem. Idem leg. in executione. §. quod si. de uerbo. obligatio. scribit, vnius facto omnes hæredes hic teneri. Alio loco respondit, l. 2. §. item & si. illo titu. si vnus ex pluribus hæredibus prohibuerit, teneri cohæredes eius. Vlpianus l. 3 illo titu. ait, omnes hæredes teneri. Apud Catonem l. 3. §. Cato illo tit. legimus, si ex pluribus hæredibus vnus contra fecerit, ab omnibus pœnam committi pro portione hæreditaria. Item omnes commisisse videri. item non nisi in solidum peccari. Obseruemus aut, rectè quidem dici, omnes teneri & in solidum committi stipulationem. Sed non dici (quod alibi rectè dixit Paulus, agens de obligatione seruitutis præstandæ) singulos in solidum teneri. Immo verò Cato ait, ab omnibus hæredibus pœnā hic committi proportione hæreditaria. Poterat dicere, ab omnibus deberi pœnam in solidum: nihilominus enim intelligeremus, singulis deberi pro portione hereditaria, quod ab omnibus simul debetur in solidum. Sic enim & Vlpianus l. ad ea. §. vlt. de regu. iur. cùm dixisset, hæredes ex dolo eorum quibus successerunt, teneri in solidum, similem subiecit interpretationem. Hoc est (inquit) vnusquisque pro ea parte, pro qua hæres est. Certè & alibi legimus, aliud esse, duobus in assem siue in solidum rē aliquam pignori dare aut vendere: aliud, singulis in solidum. l. Titius, quibus mod. pigno. vel hyp. sol. Sic itaque & Paulus l. in executione, de verb. obliga. cùm dixisset, si testator opus fieri iussisset, vel promisisset, singulos hæredes in solidum teneri: quia operis effectus in partes scindi non possit: subiecit alteram, tanquam diuersam, vbi scilicet pro parte petitur, stipulationem hanc PER TE HÆREDEMQVE TVVM NON FIERI: atque si ita stipulatus fuero, & vnus ex hæredibus tuis me prohibeat, vnius facto omnes teneri, non ait, singulos in solidum, sed omnes simul: nempe singulos pro suis portionibus. Quod equidem tanto magis inculco quòd in eo magnos etiā, & eruditos viros hallucinari videam. Et sanè cum hic a[illegible]tur ad id quod interest, vel ad pœnam: atque ita ad id quod diuiduum est: cur hic locum non haberet diuisio introducta per xij. Tab.? Si obligatio primū esset inita & cōtracta ab ipsis heredibus tanquam principalibus promissoribus, tum certè quisque ex suo solum facto teneretur, & quidem in solidum, neque ad alios pertineret vllo modo, neque ij eo nomine conueniri possent. l. de pupillo. §. si plurium, de oper. nou. nunc l. vlt. ad sena. Sylan. At hic agimus de obligatione, primùm quidem in persona hæredis commissa eius facto: sed prius tamen sub ea conditione à defuncto contracta, & ex eius conuentione proficiscente. Itaque & hæreditariam hanc obligationem vocat Paulus, leg. inter cohæredes. §. quod ex facto fam. ercisc. Fateor non transire ad hæredes, nisi si eorum sit facta mentio, & in eorum persona nouam veluti esse obligationem. Sed quia tamen dependet ex conuentione à defuncto inita: dico per legem xij. Tab. ipso iure diuidi inter hæredes, cum ab vno eorum in solidum commissa est, non secus atque si defunctus promissor ipse contrà fecisset, [illegible]. Cæterùm quia summum hoc ius, summa esse posset iniuria: & iniquum sit, eos qui non peccarunt, ex alterius facto damnum ferre ex eisdem duodecim Tab. remedium quæsitum est, nempe vt actio familiæ erciscundæ, quæ hisce quoque Tabulis prodita est, detur his, qui cum nihil peccassent, pro sua tamen parte soluere coacti sunt: vt repetant ab eo qui contrà fecit, & committi stipulationis causa est. l. 2. §. item & si in facto l. in executione. §. vlt. ad fin. de verborum obligatio. quanquam is, qui propter suum factum præstat ex stipulatione hæreditaria, à cohærede non repetat, vt inquit Paulus l. inter. §. quod ex facto. famil. erciscun. Porrò vt obligatio ex contractu conuentioneque defuncti dependens, in solidum commissa per vnum ex hæredibus promissoris, ipso iure diuiditur inter omnes hæredes pro suis portionibus, vt pro iis conueniri possint à stipulatore: sic & propter vnum ex hæredibus stipulatoris in solidum commissa, summo iure acquiritur omnibus eius cohæredibus, pro suis portionibus: & inter eos tanquam hæreditaria diuiditur per legem duodecim Tabul. Veluti si stipulatus fuit mihi,

mihi. hæredique meo ire agere licere: & si contra fiat, centum pęnę nomine dari: si vnus, me mortuo, ex meis hæredibus ire agere prohibeatur: pœna in solidum committitur, & commissa debetur singulis hæredibus pro suis portionibus. Quia tamen vidit Prætor iniquum esse, eos qui prohibiti non erāt, nullaque iniuria affecti, quorumque nullo modo intererat, pro sua quoque parte pęnam commissam cōsequi: exceptione doli, eos summouere voluit l. 2. §. vlt. de verb. oblig. Non potuit quidem summum illud & subtile ius legis xij. Tab. planè tollere: sed effecit tamen, ne vim suam exerceret, vbi æquum non erat, neq; sanè nouum est, vt licèt pœna summo iure in solidum commissa sit: tamen ex æquo & bono detur exceptio, vt nō nisi quatenus peccatum est, exigatur. l. si seruus. §. si plurium. si quis cautioni. Priusquam autem aliò progrediamur, si quis requirat, quid Decemuiros, hęreditarię diuisionis, de qua nunc agimus, auctores mouerit: certè cum intelligerēt debitoris hæredes teneri ad persoluendum totum ęs alienum hæreditarium, etiam cum soluēdo alioqui non esset hęreditas: ęquissimū, vt est, esse iudicarunt, vt hoc tale tantumq; onus saltem inter eos diuideretur, quò leuius fieret, & singulis esset tolerabiliùs. Satis iam satis creditoribus consultum esse: quibus, qualiscunque etiam esset hæreditas, in solidum persoluebatur. Neque eos queri posse, diuisam suam actionem in plures spargi. Nam hac etiam ratione melior erat, quòd in reos non modò plures, sed plerunq; etiam locupletiores dabatur. Et quanquam postea magis etiam hæredibus debitoris consultum sit, vt non tenerentur supra vires hæreditatis (quod primùm separatione impetrata à Prætore, postea communi beneficio inuentarij consecuti sunt) tñ retenta est ęquitas diuisionis hæreditariæ, de qua loquimur. Neq; huic repugnat, quod Paulus dixit. l. 2. §. ex his. de verb. oblig. ex persona hæredū, conditionem obligationis non immutari. Nam & eo loco fatetur, in ijs etiam obligationibus, quarum solutio, quod ad vim liberationis attinet, alioqui indiuidua est propter vtilitatē cōtrahentium: diuisionē tamen ex xij. Tabulis locū habere. Illud verò solum contendit, quod & æquum est, eandem solutionis, liberationisq; rationem esse, & esse debere in persona hæredum, quæ fuit in defuncto debitore generis: præsertim cū alioqui nō impediatur ipsius obligationis diuisio. Sic & cum agitur de implenda conditione dandi, siue vt pœna euitetur, siue vt aliquid acquiratur: diuiditur quidem principalis obligatio, vt hæredes reuera non nisi ad partem suam dādam obligati intelligantur. Sed solutio ipsa, eiusq; vis non item diuiditur hoc casu, & partē solam dando nihil agitur. Itaque & ipse Paulus l. hæredes. § idē. fam. ercíscun. Quamuis (inquit) obligatio quantitatis diuidatur inter hæredes per legem xij. Tab. si tamen à testatore sub pœna promissa sit, nihilum prodest ad pœnam euitādam, soluere suā partem. Si ageretur de re legata sub conditione dandorū decē, nihil prodesset, vnum legatarij hęredem dare quinque, hoc est, suam partem: vt rei relictæ partem consequatur: nō enim inter hæredes scinditur conditio. l. cui fundus. de cond. & demon. Sic etiā & vbi non ageretur de re aliqua acquirenda, sed de pęna vitanda. Rectè itaque & Pōponius. l. 5. §. vlt. de verb. oblig. Si sortem (inquit) promiseris, & si ea soluta non sit, pœnam: etiam si vnus ex hæredibus tuis portionē suam ex sorte soluerit, nihilominus pœna committetur, donec portio cohęredis soluat. Certè & si stipulatio ita facta sit, si fundus datus nō erit, dari cētum: Paulus respondit, nisi totus detur, pęnam committi cētum: nec prodesse, partes fundi dari, cessante vna. l. in executione. §. pen. de ver. oblig. Conditio itaque pro parte impleri non potest, siue de acquirendo agatur, siue de pęna vitanda. Cū is qui fundū ea lege emerat, vt soluta pecunia traderetur ei possessio, duobus hæredibus relictis decessisset: responsum est, l. fistulas. §. qui fundum. de cont. emp. si vnus tantum partem offert, ex empto non posse agere cum uenditore: quoniam ita contractum æs alienū diuidi non possit. Quod certè etiam dicendū est, etsi expressim fundus ea lege emptus non esset: nihilominus enim ea lege emptus, atque etiam traditus intelligeretur. Cæterùm si de precio fides habita esset, cùm res tradita est: iam certè cum dominium translatum sit, nullaq; conditione suspensum, abs singulis hæredibus precium peti non posset, nisi pro qua parte hæredes emptoris sunt. Cæterùm quandiu res adhuc acquisita non est: vt responsum est, nihil prodesse emptori, si partē precij offerat: nondumq; propterea ex empto actionē esse ad rem acquirendam. l. 13. §. offerri. de act. empt. sic & dicendū erit de eius hæredibus. Quid multis? in vniuersum hoc dicendum est, quoties de conditione implenda agitur, quæ frustra pro parte impletur, nō modò (vt dixi) vt aliquid quæratur, sed vt pęna euitetur. Omnino .n. si quid eorum quæ promissa sunt factum non sit: pœnalis stipulationis conditio euenisse intelligitur, & conditio vni personæ ascripta nō diuiditur: licèt is cui ascripta est, decesserit pluribus hæredibus relictis. l. si is qui ducenta. §. cum ita. de rebus dub. nō enim ex accidente scindi debet cōditio, inquit Iabolenus. l. cui fundus. de cond. & demonst. Sed hæc hoc loco longius nō persequar. Illud verò tantū inculco, & in primis intelligi volo, obligationē inter hr̄des diuidi, quoties diuidua est: tametsi plerūq; etiam sit, & maneat solutionis ratio & causa quodammodo indiuidua, propter utilitatem creditoris, cui iniuria fieret, si non omnino ab hæredibus cōsequatur, qđ abs defuncto consequuturus esset. Ergo si homo deberet in gn̄e, donec solutio in vna aliqua specie certa fuerit perfecta, nulla ne pro parte quidē cōtinget liberatio, quandiu periculū alioqui subest, ne in diuersis speciebus solutio pro parte fiat. Neq; sanè voluerunt Decēuiri diuisionē obligationis, quā inter hæredes debitoris hac sua lege introduxerunt, fieri in fraudē creditoris, aut ad iniquā cōditionem trahi. Immò verò in huius diuisionis causa non mō hęredum, sed & creditoris ipsius habitam esse rationem, & huic, ut illis, in hoc genere ius aliquod tributum esse, vel inde intelligi potest, quòd in illorum hæredum potestate non sit, sua inter se conuentione, suoq; pacto hanc diuisionē inhibere. Nam & si inter eos conuentū sit, vt vnus eorū aliquis totū æs alienum persolueret, personamq; defuncti hac in re solus in solidum (vt loquimur) repræsentaret, nihil hoc ad creditorem pertinet: & is nihilominus suo quodā iure propter diuisionē ex hac lege descēdentē, suā contra singulos hæredes habet actionē. l. pactū. C. de pact. Porrò cum suprà quoque dictum sit, non minus hāc diuisionem pertinere ad hęredes creditoris, quàm debitoris meritò quæri potest, si vtrinque concurrat hæredum causa: hoc est, res sit inter vnum è multis hæredem creditoris, & debitoris hęredē vnum: cuius sit potior causa. Finge creditoris hęredē ex semisse, agere aduersus debitoris hæredem ex triente: vel è diuerso, creditoris hæredem ex triente, impetere debitoris hæredem ex semisse. Certè posteriori hoc casu satis manifestum est, non nisi in triente fieri cōdemnationem. id enim actori satis est, neq plus petit, nec posset: non enim plus ei debetur. Reo uerò minimè id graue est, cū etiam plus debeat. Ac rectè quidem tum dicimus, ex iure & persona agētis metiri nos debere modū cōdēnationis. Sed priori casu, vbi reus non nisi ex triente hæres est debitoris, actor verò ex semisse hęres creditoris, difficilior est q̄stio. Fietne condemnatio in semissem? Atqui reus non nisi trientem debet. Fietne solum in trientem? Atqui semis debetur actori. Vellem equidē nostros Iurisconsultos non dissimulasse, neq; dissimulādo prætermisisse hunc locum: cū quidē alioqui tam multa, quæ minus aut necessaria aut obscura erant, & dixerint & scripserint de diuisione hæreditariarū obligationum. Mihi certè (si meam sententiam dicere cogor) æquius esse videtur, hoc casu non fieri condemnationem nisi in trientem, hoc est, pro qua parte hęres est reus, qui condemnatur: nō enim plus debet, neq; plus ab eo petere posset vel creditor ipse principalis, cui solidum debet. Si hic contendat actor semissem sibi deberi: saltem fateatur necesse est, cū totū ab hoc reo nō deberi. Reliquum ergo petat ab alio debitoris hærede. Sanè si in solidū actio mota sit ab vno stipulatoris hærede aduersus vnū promissoris hæredem, veluti de seruitute, quæ à singulis insolidū debetur, & peti potest (est enim res indiuidua) quia verò ea non præstaretur, ventū esset, vt fit, ad pecuniariā æstimationē condēnationēq;: iam certè fateor hāc saltem fieri condemnationē, & nos eā metiri debere ex iure & persona eius qui agit: vt si hic actor sit stipulationis hæres ex semisse, reus condēnetur in semissem totius æstimationis, licèt sit solum promissoris hęres ex triēte. Reuera enim à principio rectè in solidum aduersus eum litem mouit actor. Si postea ex accidenti pecunia in cōdēnationē veniat, satis superq; reo tribuitur, qꝺ eam in solidum non præstet: sed solū quatenus actor hæres est, eiusve interest. Si stipulator ipse uiueret, & ageret ad seruitutem promissam: nō posset non semper insolidum fieri cōdemnatio, quatenus eius interest & ei debetur, siue contra promissorem agat, siue contra eius hęredē. Ergo & si quis huius stipulatoris hęres itidē agat in solidū, petens seruitutē: & pecunia quæ diuidua est, veniat in condēnationē: saltem consequat̄ æstimationē, quatenus sua interest, hoc est, proportione sua hęreditaria potius, quàm rei cōuenti: vt hoc casu diuisio, quę ex accidenti & ueluti in subsidiū ex æquo & bono admittitur, non fiat simpliciter, vt fieret, si principalis obligatio omnino diuidua esset, nempe pro portionibus hęredum debitoris: sed ita fiat, ut interea in primis hæredibus stipulatoris satis fiat, neq; sanè potest, neq; debet actionis in solidū rectè motæ vis restringi magis, q̄ ad hæreditariam partem agentis. Quid multis? ita hoc casu fieri dēre Vlpianus non obscurè significat. l. 4. §. si fundus. si ser. vind. Ait enim: Si fundus cui iter debetur, pluriū sit, in solidū cōpetit actio: sed in ęstimatione id, quod interest, veniet: scilicet, qđ eius interest, qui experietur. Paulus quoq; respōdit. l. 25. §. an ea. fami. erc. si is decesserit, qui viam, iter, actū stipulatus est, singulis hæredibus in solidum actionem dari: & si non præstetur via, pro parte hæreditaria condemnationem fieri oportere. Manifestū est autem, eum intelligere partem hæreditariā eius qui experitur: neque hic interesse, vtrum agat̄ aduersus ipsum promissorem, an verò aduersus eius hæredem. Superest, vt illud magis explicemus, qđ dicimus nō modò hęreditariā, sed & diuiduā esse debere obligationē, vt diuisio, de qua loquit̄ hæc lex xij. Tab. locū habeat. Ac in primis qdē necesse est discernere res indiuiduas, veluti seruitutes abs diuiduis: sicuti & facta ipsa distinguimus. Ac

indiuiduas

indiuiduas quidem res eſſe ſeruitutes,& manifeſtum eſt,& ſępe traditum. In factis plus eſt difficultatis. Factorum nomine hic cōplector etiam ea,quæ vulgò dicuntur facta negatiua: vt cum ſtipulatio,ne quid fiat,quibus quidē cōmiſſis certè tantùm agit ad rem diuiduam:nempe ad pœnam pecuniariam (vt pecuniaria ſolet adijci pœna) vel ad id quod intereſt. Ac huius quidē generis facta,modò diuidua ſunt,modò indiuidua. Indiuidua ſunt & vocantur,quæ ab vno commiſſa,tam nocēt,quàm ſi ab omnibus committerentur. Iam aūt ſupra dictum eſt,vnius hæredis facto indiuiduo,veluti ſi vnus prohibeat me ire agere, cōmitti in ſolidum pœnalem ſtipulationem. Hanc verò, quia diuidua ſit,nempe pecuniaria,& hæreditaria,diuidi inter hæredes: ut ſtipulator eā petens,non niſi ſingulos pro ſua parte conueniat. Facta,de quibus loquimur,diuidua & erunt & appellabuntur,quę non vt illa in ſolidum,ſed pro parte committi ab vno poſſunt: & ab vno commiſſa non tam nocēt,quàm ſi ab omnibus pluribusve committerentur:nempe in quibus vnus hæres, nihil niſi pro ſua parte poteſt obeſſe. Hic certè ſolus eo nomine tenebit, qui peccat. Quòd ſi pœna etiam promiſſa ſit, SI CONTRA QVAM CONVENERIT, FIAT: in ſolidū tamen vnius facto committetur,& commiſſa inter hæredes diuidetur,ſi deſcēdat ex conuentione defuncti: quanquam ſi is hæredum ſuorū feciſſet mentionem,vt ſtipulatio pluribus perſonis aſcripta, & conditio inter eas diuiſa intelligatur:poſſit tum rectè dici,quod Cato dixit,pro eius tantùm hæredis qui contrà fecit portione, pœnam committi. Porrò autem,quæ verè proprięq; facta dicūtur, ſemper indiuidua ſunt: itaque ex meris ſtipulationibus faciēdi, veluti inſulæ ædificandæ,conſtat obligationem omnino eſſe indiuiduam. Conſtat itaq; ad eam non pertinere diuiſionē, de qua agit hæc lex xij. Tab. Si promiſiſſem domum ædificare, ſinguli hæredes mei tenebūtur in ſolidū, & quādiu vel minima pars ſupereſt ædificāda,nullus eorum liberatur, neq; dici qſquā poterit pro parte ſua feciſſe.l.ſi is qui quadringenta §.quædam. ad leg. Falc.l.fideicommiſſa.§.ſi in opere.de legat 3. Nam & pro partibus indiuiſis totius ſinguli tenentur, vt in tota hæreditate habent ſuas partes indiuiſas. Eadem eſt obligatio rerum indiuiduarum. Si ſeruitutem promiſiſſem, ad eam in ſolidum contra ſingulos meos hæredes agetur.l.2.§.ex his.de verb.obli.quāquā ſi ſeruitus non præſtetur, ſic vt ad condemnationē pecuniariā veniendū ſit:iam certè,cùm hæc diuidua ſit,ſi agat vnus ex hæredibus ſtipulatoris, pro eius tantū portione cōdemnatio fiet, non etiam coherędum eius.l.loci corpus.§.ſi fundus.ſi ſer.vind. l.hæredes.§.an ea.fam.erc. Adeò vbicunq; diuiſionē recipit res, diuiſio fit inter hæredes per legē xij. Tab.eiusq; vis ſtatim ſe exerit. Sed & vbi res indiuidua eſt, & vnus ex hæredibus promiſſoris in ſolidum cōdēnatus eſt,pręſtititq;: vel etiam ab ipſo ſtipulatore conuentus,ſoluit in ſolidū pecuniariā æſtimationem: iudicio familiæ erciſcūdæ repetit a cohæredibus pro eorū portionibus hæreditarijs. Sic eorū ſaltē reſpectu, huius quoq; obligationis onus diuidit,& in effectu (vt ita loquar) pro portionibus hæreditarijs inter eos ſcinditur. Illud iam antea dictū eſt, ſi obligatio natura quidem diuidua ſit,ſed propter vtilitatem cōtrahentium ſolutione ſit indiuidua: hęredes non niſi pro portionib.ſuis teneri, nec amplius ab ijs peti poſſe: partes tn̄ ſuas ſoluendo,non liberari,donec in vna eademq; ſpecie oēs perſoluerint ſuas partes:quod accidit,cū genus ſtipulāti promiſi,vel ſpecies plures ſub alternatione. Tractauit hanc rem diligentiſſimè Paulus.l.2.§ ex his.l.in executione.§.pro parte.de verb.obl.& rationē addidit,quæ hic prætermitti non debet,& quā alio quoq; loco repetit, ex perſona hæredū non immutari cōditionē obligationis.l.2.§.incertam.de præt.ſtip. Ac niſi vel longior hic eſſe vererer,vel ſperarē de hiſce Pauli reſponſis dicere aliquādo copioſius, equidem pluribus nunc verbis totam eius ſententiā in hoc genere patefacerem: ſicuti & Catonis diſtinctionem de diuiduis & indiuiduis obligationibus fuſius excuterem. Pertinent enim ea ad hoc caput xij.Tab,eiusq; illuſtrādi cauſa à veteribus Iuriſconſultis ſcripta ſunt. Sed ſi perſequi oēs iuris Ciuilis locos velim, in quibus huiuſce capitis veſtigia nō obſcura apparent: nullū noſtra finē inueniret oratio. Illud ſaltem hoc loco non prætermittam,quod Vlpianus ait.l.31.§.ſi plures. & §.ſi venditori.de ędil.edic.ſi plures hæredes ſint emptoris, omnes cōſentire debere ad redhibēdū, ne fortè venditor iniuriā patiaī, dū ab alio partē recipit hominis,alij in partem precij condēnanī, quāto minoris is homo ſit. Homine aūt redhibito,ſingulos pro ſuis portionibus rectè agere,preciumq; & acceſſiones pro parte recipere:ſicuti & fructus, & ſi quo deterior homo factus eſt, pro parte præſtare. Cęterùm ſi venditori plures extiterint hæredes, ſingulis pro portione hæreditaria poſſe rē redhiberi. Diſcriminis huius inter venditorē,venditoriſq; heredes,nō adijcit Vlpianus. Sed hæc eſſe videtur. Hæredes nō niſi pro parte ſua hæreditaria ius in rem erant habituri. At venditor in ſolidū erat dn̄us: ei itaq; magis quàm eius hæredibus,rē ſolidam integrāq; redhibere non minus emptoris hæredes debent, quàm emptor ipſe. Porrò poſteaquā dictum eſt,quæ obligationes diuidantur inter hæredes,videamus quō diuidantur. Et qdē ait lex diuidi ꝓ portionibus hæreditarijs:non etiam pro modo emolumenti, quod ex teſtamento percipitur. Itaq; ſi duo ſint hæredes ex æquo inſtituti,quāuis alteri multa prælegata ſint, ex æquo tamen inter eos diuidetur æs alienū hæreditariū.l.j.C. ſi cer.pet. Quod enim legati nomine percipitur,non oneratur vllo æris alieni hæreditarij incommodo:ſicuti nec legatarij tenentur ad vllā eius partem exoluendam.l.vlt.C.de actio.hære.l.quoties.C.de hær.inſt. Vnde non minus is hęres tenetur,cui nihil pręlegatū eſt,quàm is cui eſt prælegatum. Hucq; etiam pertinet, quod Papinianum in notabili quæſtione reſpondiſſe accepimus.l.35.§.vnde ſcio. de hære.inſtit. Vt autem pro portionibus hęreditarijs obligationes hæreditariæ vel acquiruntur creditoris hæredibus, vel onerant debitoris hęredes:ſic & vbi vel debitoris creditor,vel creditoris debitor hæres eſt, pro ea parte,pro qua hæres eſt,cōfundit obligatio:nō enim poteſt ſimul eſſe & debitor & creditor. l.debitori creditor. de fideiuſſ.l. ſi ab eo.C.de neg.geſt.l.licèt.C.ad leg.falc.l.ſi adulta.C.de hæred.act.l.ſi vxor.C.de bon.au.iud.poſ. Cæterùm obligatio peculiaris,quæ etiam extingui & confundi dicitur obuentione peculij,non ita ſemper ad rationem portionis hæreditariæ reuocatur, ſed aliquando etiam ad id quod ex peculio obuenit,prout reo cōmodius eſſe videbitur.l.30.quæſitum.§.1.de pecul. Si locuples ſit peculium,tamē hæres vnus, cui ex peculio plurimum obuenit, nō poteſt conueniri niſi pro ſua portione hæreditaria:non enim creditor plus iuris aduerſus eū habet propter hanc legem xij. Tab. Si verò peculium tenue ſit & inops, hæres qui oneraretur,ſi pro portione hæreditaria teneretur,poterit peculiarem creditorem reuocare ad uires peculij, vt non plus ei ſoluere cogatur,quàm ex peculio conſecutus ſit. Qua de re latius aliquando diſputauimus ad nobile reſponſum Africani.l.frater à fratre. de cond.indeb. Rurſus notandum eſt, quod ait lex,hæredes obligari pro portionibus hæreditarijs,nō etiam pro uiribus hæreditarijs. Nam & ſi hæreditas ſoluendo nō ſit,& ſupra eius vires longè ſit æs alienum hæreditarium, hæredes nihilominus tenentur. Ac Prætor quidem cùm id durū eſſe iudicaret,aliquando ſeparationem hæredibus permiſit:vt creditores hæreditarij cōtenti eſſent bonis à defuncto relictis & perinde ea venirent,ac ſi hęreditas adita non eſſet: hęredis verò ipſius bona non attingerent. Sed hoc Prętor hęredibus raro conceſſit,nec niſi ex magna cauſa,veluti ſi quis ſuſpectam hæreditatē dicens,compulſus fuerit adire,& reſtituere:deinde nō ſit, cui reſtituat:vel ſi ſit neceſſarius hęres, veluti ſeruus cum libertate inſtitutus.l.1.§.ſed ſi qs.& §.vlt.de ſepar. Poſtea Gordianus Imp. hoc ſingulari iure tribuit militibus,vt ſi imprudentes hęreditatem,quę ſoluendo non ſit,adijſſent,non niſi pro uiribus eius hęreditatis conuenirentur à creditoribus hęreditarijs. Sed Iuſtinianus tandem inuentarij beneficium inuenit, omnibuſq; paſſim commune eſſe voluit,vt qui eo vterentur,non conuenirenī ſupra vires aditę hęreditatis. Ipſo iure inter hæredes pro hæreditarijs portionibus diuidi obligationes hæreditarias per xij. Tab. dixi. Dixit enim id Diocletianus Imp.l.pactum.C.de pact. Quę ſit autem,quantaq; vis eius rei,videndum eſt. Quid enim? ſi vnus ex hæredibus debitoris per errorem vltro ſoluerit totum ęs alienū hæreditarium,an quod ſupra partem ſuam hæreditariam ſoluit, tanquam indebitum poſſit à creditore repetere? Certè Pomponius.l.ſi pęnę.§.quamuis.de cond indeb.ait, quamuis debitum ſibi quis recipiat,tamen ſi is qui dat,non debitum dat:repetitionem competere. Nunc quęrimus,an hęres ſoluens per errorem ſupra portionē ſuam repetat,tāquam ſoluerit,qđ ipſe nō deberet? Pomponius.l.ex parte.de ſolution.reſpondit,ex parte hæredem inſtitutum, ſi decem, quæ defunctus promiſerat, tota ſoluerit: pro parte quidem qua hæres eſt liberari, pro parte autem reliqua ea condicere: quamuis ſi antequam condicat, ei accreuerit reliqua pars hæreditatis,condicenti obſtatura ſit exceptio. Papinianus tamen.l.ſi teſtamēto. §.j. de fideiuſ.ſignificat ſuo tempore controuerſum id fuiſſe:maluiſſeq; videtur in hoc genere aliorum ſententias referre, quàm ſuam ſimpliciter edere. Ex duobus (inquit) fideiuſſoris hęredibus, ſi per errorē alter in ſolidum diſſoluat:quidam putant eum habere condictionē, & ideo manere obligatum cohęredem. Deinde quaſi hāc rōnē, conſequentiamq; non probaret, ſubijcit: condictione quoque ceſſante,durare obligationem cohæredis probāt: propter quod creditor,qui dum ſe putat obligatum, partem ei qui totū dedit, exoluerit,nullam habeat condictionem. Sic Papinianus primū ait quoſdam putare vnum hæredem,qui totum ſoluit,condicere poſſe:deinde ſignificare uidetur,eius ꝯdictionē ceſſare poſſe, ſic vt creditor ipſe qui per errorem reddiderit, id ab eo cui reddidit,repetere poſſit. Atqui paulo poſt ſubiicit, quod dubitationem augeat. Duo erant fideiuſſores in viginti, alter moritur relictis duobus hæredibus vnus hæres totū per errorem exoluit. hic primū ait Papinianus eū cōdicere decem poſſe, quæ ipſo iure nō debuit. Deinde quærit, an & alia quinque repetere poſſit, ſi fideiuſſor alter ſoluendo eſt:ab initio enim hæredem fideiuſſoris,vt ipſum fideiuſſorem audiendum eſſe:nēpe vt tātū ꝓ parte conueniatur,cùm alter eſt ſoluendo, propter epiſtolam diui Adriani. Tandē Papinianus: Sed (inquit) uerior & vtilior eſt in vtroque

vtroque caſu illa ſententia,ſolutionem non indebitæ quantitatis non debere reuocari. Meritò aliquis dubitauerit, an hęc verba referantur ad vtrunq; ſuperiorē caſum:hoc eſt, non modò fideiuſſoris vnius totum per errorem perſoluentis, nec vtentis diuiſione ex epiſtola D. Adriani: ſed & hæredis vnius totum æs alienum hæreditarium exoluentis,diuiſioneq; legis xij. Tab. per errorem non vtentis. Sed eſſe videtur verius, referri tantum & pertinere ad diuiſionē ex epiſtola D. Adriani: vt ſi vel fideiuſſor vnus vel hęres fideiuſſoris vnius,ea fortè vſus non ſit, ceſſet cōdictio:atq; ita accipiendum eſſe vtrunque caſum, cuius meminit Papinianus. Nam & poſtquam dixit, ſolutionem non indebitæ quantitatis,non debere reuocari:ſubijcit,id etiam ſignificari epiſtola D. Adriani in perſona fideiuſſoris,qui totum exoluerat. Sic ergo manebit diſcrimen inter diuiſionem ex epiſtola D. Adriani inter fideiuſſores,quæ non ipſo iure vim habet,ſed oppoſita tantùm exceptione antequam ſoluatur: & inter diuiſionē inter hæredes ex lege xij Tab quæ ipſo iure fit, valetq; adeò, vt ſi totum exoluatur ab vno per errorem, detur partis tanquā indebitæ repetitio, quod manifeſtiſſimè Pomponius oſtēdit, l. ex parte.de ſolut. Vt autē in eo quod dixi,diſſimilis eſt ratio diuiſionis inter hæredes & inter fideiuſſores, ſic in hoc ſaltem ſimilis eſt, quòd hoc iuris beneficium vtriq; propter improbam inficiationem amittant. Nam vt ſi vnus fideiuſſor negarit ſe fideiuſſiſſe,mendacij conuictus in ſolidum cōdemnatur. l.ſi dubitetur. §.ita demum. de fideiuſſ. ſic & qui hæredem ſe negauit, aut qui mentitus eſt ex minori parte hæredem eſſe, condēnatur in ſolidum: etſi non niſi pro parte hæres ſit.l.de ætate.§. ſi cum eſſet. de inter. in iu. fac. Porrò diuiſio inter hæredes ex lege xij. Tab. adeò rata eſt,fitq; ipſo iure, vt eorum pacto & cōuentione impediri non poſſit,ſi creditor ea vti velit,& ſingulos conuenire malit pro ſuis portionibus,quàm vnum,qui in ſolidum conueniri non recuſat,in ſolidum conuenire. vnde apparet,diuiſionem hanc non minus reſpectu hæreditarij creditoris, quàm hęredum debitoris à Decemuiris eſſe introductam. Si tamen hæredes inter ſe conuenerint,vt vnus eorum totum æs alienū hæreditarium exolueret: quāuis hæc pactio nō immutet actionē creditori quæſitam aduerſus ſingulos pro ſuis portionibus, tamen inter ipſos hęredes paciſcētes inutilis futura non eſt, neq; inefficax. Vtrunq; duobus locis tradidit Diocletianus Imp.l.pactum.C.de pact.l.licèt.C.famil.erciſ. Illud poſtremò quęſitū eſt, an, vt talis hæredū conuentio non immutat ius actionemque creditoris:iuſſus itidem teſtatoris vnum ex ſuis hæredibus totū æs alienū hęreditariū exoluerę damnantis,nō infringat diuiſionē legis xij. Tab. creditoriſq; actionē aduerſus ſingulos nō impediat? Certè in hoc gn̄e iuſſum teſtatoris, qui cohæredum cauſa potius,quàm creditoris fieri intelligitur,cùm hæredum cōuentione,de qua ſuprà dictum eſt,conferre videtur Caius.l.ſeruo legato.§.ſi teſtator.de leg.j. Si teſtator (inquit) quoſdam ex hæredibus iuſſerit æs alienum ſoluere,non creditores habebunt aduerſus eos actionem:ſed cohæredes,quorum intereſt hoc fieri. Sic ex teſtamento alius habet actionem, quàm is cui teſtator directò dari iuſſit. Sed & Vlpianus.l.ſi filia. §.ſi pater.famil.erciſc.reſpondit: Si maritus alterū ex hæredibus onus dotis ſoluendę ſuſcipere iuſſit: mulierem aduerſus vtrunq; nihilominus dirigere dotis petitionem:ſed cohæredem eſſe defendendum ab eo,qui ſuſcipere onus iuſſus eſt. Sanè tamen ſi mulier aduerſus eū ſolum,qui ſoluere dotem iuſſus eſt,malit in ſolidum agere, nō admodum repugnarim:quia dotis fauor ſingularis facilè eam interpretationem recipiat, vt mulieris etiam cauſa teſtator maritus ita iuſſiſſe intelligatur. Certè cum quid mulieri pro dote animo compenſandi legatum eſſet ab vno hærede, & mulier dotē ſuam ferre,quàm legatum,mallet: Iulianus.l.cum ab vno.de lega.2 dixit,in eum primū à quo legatum eſt,actionē dari, vt vſq; ad quantitatem legati ſuſtineat onus huius æris alieni. Porrò ſi creditor teſtator vni ex ſuis hæredibus nomina hæreditaria adſcripſerit,dederitq;, nihilominus ex lege xij. Tab. ſinguli eius hęredes agere poſſunt pro ſuis portionibus contra debitores hęreditarios:ſed ſi ij ſoluerint, aduerſus eū cui teſtator ſolui noluit, exceptione defendentur.l.j C.de excep. Hæc ſatis ſuperq; oſtendunt,quæ ſit, quantaq; vis legis xij. Tab. ipſo iure inter hæredes tam creditoris quàm debitoris obligationes hæreditarias diuidentis pro portionibus hæreditarijs. Adde,quòd cum Caius.l.3. famil. erciſcun. dixiſſet, ad officium iudicis familiæ erciſcundæ pertinere,vt debita & credita ſingulis pro ſolido, alijs alia attribuat:quia ſępe & ſolutio & exactio partium,non minima incōmoda habet:fatetur tamen hanc attributionē illud nō efficere, vt quis totū ſolus debeat,vel totū alicui ſoli debeatur: ſed vt ſiue vnus agat,partim ſuo,partim procuratorio nomine agat, ſiue cū vno agat,partim ſuo,partim procuratorio nomine is cōueniatur:ac manere quidē creditoribus liberā poteſtatem cum ſingulis experiundi ſed & debitoribus liberam poteſtatem eſſe tūc ſuo loco ſubſtituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis tranſlata ſunt. Poſtremò adeò lex xij. Tab. hęredes debitoris ad æs alienū hęreditariū pro ſuis portionibus perſoluendum obligat,vt licèt hæreditatē vendiderint,nihilominus teneantur creditoribus,ſicuti & legatarijs. quinimmo & ſi alteri donarint hęreditatē,manent obligati.l.2.C.de hæred.vel act.vend.l.1.C. de reuoc.ijs quæ in frau.credit.l.2.C.de leg.l.hæreditatem.de donat. Si inter ſcriptum hæredem & legitimū, inter quos de hæreditate controuerſia erat,tranſactione diuiſa ſit hęreditas, vterq; pro ſua parte tenetur hæreditarijs creditoribus.l.controuerſia. de tranſ. Atque hic quoque ſe exerit vis legis xij. Tab. Illud prætereundum non eſt,ſingulari iure tributum hoc eſſe fiſco, vt ſi vendat hæreditatē,aut bona vacantia,ipſe amplius non teneaī, ſed ſolus emptor.l.j.C.de hæredi.vel act.uend. l. eum qui bona. de iure fiſci. quāquam antea & quandiu tenet bona alicuius dānati,quæ publicata ſunt, tanquam hæres teneatur ad æs alienū. Nam & ſatis conſtat,eandem hic eſſe fiſci cauſam, quæ hæredis eſſet,non modò ſi de ære alieno ſoluendo agatur,ſed & ſi de legatis præſtandis,ſi fortè fiſcus alicui tanquam indigno abſtulerit hæreditatem. Quòd ſi non niſi certam bonorum partem occupet:pro ea ſaltem vt hæredem teneri conſtat. Sed & cū quidā Lyſias adempta tantum bonorū ſuorū parte deportatus eſt: reſcriptum eſt,non niſi pro parte quā retinuerit, creditoribus obligatum eſſe.l.j.C.de fideiuſſ. Quibus verbis ſatis ſignificatur, fiſcum pro altera parte,quam habet,ijs teneri. Dictum eſt de diuiſione obligationis hæreditariæ,quod ad æs alienum attinet: eā nempe qua in perſonam agitur, diuidi ipſo iure inter hæredes pro eorum portionibus hæreditarijs,ſi de re diuidua agatur. Sin indiuidua ſit,teneri ſingulos & poſſe conueniri in ſolidum: ac ſi tum pecunia in condemnationem veniat, diuiſionē aliquā fieri, nempe pro portione actoris, ſi vnus hæres ſtipulatoris agat aduerſus hæredem promiſſoris. Proximū nunc eſt, vt videamus de ea obligatione,qua hæredes aſtringuntur ad legata præſtanda. De his enim quæri ſolet,poſtquam ęs alienū iam perſolutum eſt. Et hæc quidem obligatio appellari aliquo modo poteſt hæreditaria,quia hæredes ipſos obliget,quamuis abs defuncti voluntate magis pendeat atq; proficiſcatur, quàm eum vnquā aſtrinxerit. Quędam autem cū de eius diuiſione inter hæredes agitur, habet ſimilia cum obligatione æris alieni:quędam diſſimilia, vt ex collatione ſatis intelligi poterit. Ac ſi quidem legatū ſit per vindicationē relictū,vel talis legata res ſit,quæ ex Iuſtiniani cōſtitutione vindicari poſſit:certum eſt,quia tū in rem agatur, nō in perſonam,poſſeſſorem ſimpliciter conueniri:ſicuti & de hæreditarijs actionibus dictum eſt,quibus in rem agitur. Cæterùm ſi ſit legatum per damnationem,vel talis legata res ſit, quæ non vindicetur,ſed actione in perſonam petatur: vt ſi ſit legata quātitas,iam certè rectè quęri poteſt de diuiſione huiuſce obligationis. Ac pendet quidem ex voluntate defuncti,aliter atq; obligatio æris alieni, quæ ipſum etiam defunctum obſtringebat. Sed vbi de hac voluntate aliter non apparet eodē propè iure in onere legatorum diuidēdo inter hęredes vtimur, quo in diuiſione ęris alieni. Legatorum petitionē aduerſus hæredes pro portionibus hęreditarijs competere:nec pro ijs qui ſoluendo nō ſunt, onerari cohæredes,reſponſum eſt l.33.de leg.2. Vnde ſatis intelligimus,diuiſionem hic quoq; locum habere, nec eſſe hęredes tanquam reos debendi: vt in ſolidum ſinguli teneantur legatarijs,quod & alio loco diſertè expreſſum eſt.l.17.§ ſiue. de duob. reis. Si tamen aliud ſenſiſſe teſtatorem appareat, non dubiū eſt ex hac voluntate,eiusve coniectura,ſingulos in ſolidū, vt reos debendi obligari poſſe: vt ſi non copulatiuè aut cōiunctim, ſed diſiunctim ſiue alternatiuè ſuos hæredes aliquis legatum dare dānarit, veluti, LVCIVS HAERES MEVS, AVT MAEVIVS HAERES MEVS SEIO DECEM DATO: effici eos reos debendi, vt Seius in ſolidum agat,cū vtro velit: & ſi cū vno ita actum ſit atque ſolutum,alter liberetur,nō obſcurè traditum eſt.l.8.ſi ex toto.§.1.de leg.1. Cęterùm vbi teſtator legando non obſtringit in ſolidum ſingulos ſuos hæredes,nullaq; cōiectura eſt,id eum voluiſſe: ſed inter eos qui dare debent, onus hoc legatorum diuiſum eſſe,intelligi poteſt:rectè quęritur,qūo fiat hæc diuiſio. Ac quidem ſatis conſtat,qđ inquit Paulus, ſi qs velit nō oēs hęredes onerare legatorū præſtatione, ſed aliquot ex his,nominatim hos damnare debere.l.98.ſi plures. de lega.3. Sed ſiue omnes onerati ſint,ſiue tantū ex his quidā dare dānati, ſemper quæritur,an qui dare debēt in viriles ęqualiter teneanī, an verò ꝓ portionibus hęreditarijs. Pōponius.l.54.turpia.§.vlt. de leg.1.ait: Si pars hęredū nominata ſit in legādo,viriles partes eos debere: ſi verò omnes, hæreditarias: ſed hæc diſtinctio parū diſtincta eſſe videtur, & valde confuſa reſponſio. Aptius enim fortaſſe & apertius reſponderi poterat: Si uel omnes, uel quidā ex hæredibus dare ſimpliciter damnati ſint,dare eos debere pro portionibus hæreditarijs. Si uerò nominatim,in uiriles teneri. Vt autem rem hanc rectius intelligamus, in primis admonēdi ſumus,quid ſibi uelit hæc uox, NOMINATIM, in qua maximè uertitur cardo huiuſce qōnis. Et quidē,ut qdā ex hæredibus onerenī legatis pſtandis,alij uerò exonerenī,pōt id fieri, ſiue nominib.proprijs eos,quos onerare ſolos uult teſtator,demōſtret, ſiue ēt cōi appellatione heredū, ueluti, QVI PRIMO ET SECVNDO LOCO SCRIPTI SVNT HAEREDES, LEGATA DANTO. Atq; ita quidē ēt aliqn̄ nominatim dicūtur

hæredes

hæredes damnati. l. siue. de duob. reis. Ceterùm cum quæritur, quō & illi qui dare damnati sunt, teneantur, & inter eos legatorum onus diuidat: multū interest, an cōi nomine hæredum, an verò proprijs suis nominibus demonstrent, dareq; damnentur. Nam cū simpliciter damnantur tanquam hæredes, pro portionibus hæreditarijs damnati videntur. Cū verò suis nominibus (quod nominatim propriè hic dicitur) in viriles equaliter obligantur. Idq; dici potest siue omnes iussi sint dare, siue ex ijs quidam tātū. Inquit enim generaliter Neratius. l. 124. si hæredes. de leg. 1. Si hæredes nominatim enumerati, dare quid dānati sunt: proprius est, vt viriles partes debeant: quia personarum enumeratio hunc effectum habet, vt exequentur in legato præstando: qui si nominatim non essent, hereditarias partes debituri forēt. Nominatio, siue enumeratio hic intelligit, quæ proprijs nominib. expressis fit: quæ significet testatorē nō considerasse ex qua parte singuli hæredes essent, sed numerū tantum personarum simpliciter computasse, & singulos æqualiter dare voluisse. Et hanc esse coniecturam voluntatis, si non sub appellatione hæredum, sed proprijs nominibus expressis legatum relinquatur, ait Papinianus. l. 24. nonnūquā. ad Trebel. Quod etiam dicimus, etsi nomina expressa non sint: sed aliunde id satis colligi potest, vt Paulus respondit, cùm de hac voce NOMINATIM loquitur. l. 90 nominatim de leg. 3. Quid igitur, si appellatiua (vt appellantur) & propria nomina iuncta sint? Certè in dubio inspiciemus, vtrum priori loco positum sit. l. 37. si cōis seruus ita. de stip. seru. Vt si dictum sit, LVCIVS HAERES MEVS, ET TITIVS HAERES MEVS DANTO CENTVM: singuli teneantur in viriles. Sin autem ita, HAEREDES MEI LVCIVS ET TITIVS DANTO: magis pro portionibus hæreditarijs. Neq; verò tantum cum legata danda sunt, sed & cū ijs, à quibus relicta sunt, legatarij aliquid dare iussi sunt, superiori distinctione vtimur: eamq; tanquam iustam voluntatis coniecturam sequimur. Cùm quis ita liber esse iussus esset, SI DECEM HAEREDIBVS DEDISSET: hæreditarias partes dare debere, hoc est, singulis pro qua parte heredes sunt. Si uerò nomina heredum expressa sunt, viriles partes eis dandas respōsum est. l. 8. ita liber. §. vlt. de statulib. Idq; sine dubio dicitur, vbi oēs ita nominati sunt. Alioqui fortasse magis diceretur dandum singulis esse proportionibus hæreditarijs. l. 12. si quis testa. l. 22. qui pecuniam. de statulib. Sed & cū hæredibus inuicem ab cohe redibus legatū est, primùm obseruemus capi id pro portione he reditaria coheredis, à quo legatum est, & pro qua demū valet ac consistit hoc legatum. Inter eos verò qui capiunt, & quibus legatum est, diuidetur, vt suprà dixi. Si cum plures hæredes ab me scripti essent ex disparibus partibus, veluti primus ex tribus vncijs, secundus ex triente, tertius ex quadrante, quartus ex vncia, secundo & tertio rem eandem legassem: valebit hoc legatū, & præstabitur pro parte primi & quarti, à quibus legatum est, & ij hoc præstabunt singuli pro suis portionibus. Sed s̄m & tertiū qui capiunt, non pro hæreditaria portione, sed pro virili id legatum habituros ait Caius. l. 67. seruus vni. §. vlt. de leg. 1. nempe cum nominatim his legatum est: aliud enim dicendum esset, si non nisi communi appellatione hæredum ijs esset legatum. Nā tum magis videretur testator easdem partes in fideicommisso siue prælegato dedisse, quas in hæreditate distribuenda fecit, ac secutus est: quāquam semper si aliunde appareat, aliud sensisse testatorem, in primis tota hac in re sequamur eius voluntatem: vt si pro hoc legato iussi essent dare aliquid æqualiter, quamuis alioqui sint heredes instituti ex disparibus partibus, capient hoc legatum in viriles. Sed si summa pecuniæ dandæ congruit portionibus, hæreditarias partes magis eos accipere, prudenter rñsum est. l. 23. quoties. ad Trebel. l. 7. vtrum. §. vlt. de reb. dub. Illud postremò prætereundum non est, cum pars alicuius hæredis deficiens accrescit pluribus cohæredibus, cū suo onere legatorum præstandorum, quæ ab omnibus relicta erāt: onus hoc diuidi inter eos, quibus accrescit, pro hereditarijs quoq; portionibus, ꝓ quibus illa etiam deficiens pars accrescit. l. 49. mortuo boue. §. vlt. de leg. 2. Si tamen onus illud non nisi vni nominatim ascriptum ita esset, vt satis appareret testatorem non nisi eum onerari voluisse, minimè vero alios etiam hæredes: certè eo deficiēte legatum intercideret, nec ab his præstaretur, quibus etiam illius hæredis deficientis pars accresceret. l. 29. Celsus. §. vlt. de lega. 2. Sed illud magis huius loci est, vt adijciamus, si legata sint indiuidua inter hæredes, qui ea dare debent, nō diuidi, sed singulos in solidum teneri: vt & de hæreditarijs obligationibus ex cōtractu indiuiduis suprà dictum est: vt si heredes opus aliquod facere damnati sint, vnumquemq; in solidum teneri responsum est. l. 11. fideicommissa. §. vlt. de lega. 3. l. hæredes. §. non tantum. fami. ercifcun. Eum tamen qui id fecerit, imputaturū cohæredi sumptum pro parte eius. Longior fui, quàm putaram, in explicatione nobilissimi huius capitis. Sed rei non satis aliqui vulgò (vt existimo) explicatæ, & latissimè tamen patentis, vtilitas longiorem me fecit, neque aliquid diuisionem hæreditariarum obligationum satis intelligi posse existimaui. Itaq; facere non possum, quin & illud adijciam: quod si inter hæredem & fideicommissarium, cui ex S.C. Trebelliano restituitur, diuiditur hæreditas, pro ijsdem portionibus diuidi & onera hæreditaria, siue de ære alieno creditoribus personalibus agatur, siue de legatis præstandis. Vt si hæres, qui restituere rogatus est, retineat quadrantem ex Trebelliano, sic vt eum habeat iure hæreditario: conuenietur pro quadrante & abs creditoribus, & abs legatarijs: fideicommissarius verò pro dodrante, cū quidem dodrantem hæreditatis habeat. l. si legatus. §. multū interest. ad Sen. Treb. §. si quis vna. de fideicom. hæred. Cæterum si hæres restituere rogatus, hēat suū quadrantē tanquam legatum, nullo modo tenetur, vt neq; legatarij tenentur: sed totum onus in fideicōmissarium, qui solus est in solidum loco hæredis, recidit. Quod si partim iure legati, partim hæreditario iure suam partem habeat, pro qua parte eā hēt iure hæreditario, obstringetur oneribus hæreditarijs. Vt cū minus quadrante legatum ei est, quod quadrāti est, percipit ex Trebelliano. Sed vt ad xij. Tab. reuertar, adijciendum aliquid videt de onere sacrorum. Cicero in Legibus suis posuit: SACRA PRIVATA PERPETVA MANENTO. Id in xij. Tab. etiam fuisse, ingeniosi homines non temerè suspicantur. Nam idem Cicero ait, hoc posito, iura pontificum auctoritate consecuta esse, vt ne morte patrisfa. sacrorū memoria occideret, iis esset adiuncta, ad quos eiusdem morte pecunia venerit. Hocq; rursus posito, Iurisconsultos docuisse primùm hæredes astringi sacris: deinde eum qui morte testamentoue eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes. His Cicero significare videtur legatarium partiarium. Nam & partitionis paulo pòst meminit, cuius & in libris iuris Ciuilis non infrequens est mentio, talemq; legatarium pro hærede hic haberi intelligimus, qui non minus capiat, quàm omnes hæredes: sicuti etiam dixi in Catech. de leg. Est autē memorabile, quod Cicero addit: Si minus quis cæpisset, ne sacris alligaretur, ac post de eius hæredibus aliquis exegisset pro sua parte id quod ab eo cuius hæres esset, prætermissum fuisset: eaque pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quàm hæredibus omnibus esset relicta: qui eam pecuniā exegisset, solum, sine cohęredibus, sacris alligari. Mirum certè, quo iure hæres legatarij possit exigere, quod abs legatario prætermissum & repudiatum esset: nisi si singulariter hoc fuerit permissum fauore sacrorum. Sed quod nō nisi pro qua parte hęres est, id exigere possit, ex lege xij. Tab. descendere vr̄. Hæredem autē, aut legatariū partiariū alligari sacris, nō valde miror, cùm & astringantur æri alieno. Cicero ait, sacra cū pecunia coniuncta esse nulla lege, sed pontificum auctoritate. Verùm, qui poterāt alioqui sacra non interire? An ad agnatos & gētiles, etiamsi hęredes non essent, transibant? Plautus duobus locis meminit hæreditatis sine sacris obuenientis, sed vt rei insolētis & raræ. Illud fateor abs iuris ratione magis alienum fuisse, ꝙ si nemo esset hęres, sacris astringeretur, qui de bonis morientis vsucęperit plurimū: immò verò quarto loco, qui ex creditoribus plurimū seruaret: & postremò debitor defuncti, vt idem Cicero significat. Iā verò si qs quærat, quænam fuerint illa sacra priuata, quæ lex perpetua esse volebat: quorumq; ratio potius habebatur, quàm aut æris alieni, aut legatorum, eum reijciam ad veterum Romanorum lararia, quorum alioqui mysteria euulgare non possum. Gellius scribit, olim sacrorum detestationes in comitijs Calatis fieri solitas, sicuti & testamenta. Quæ nam eæ fuerint, fateor etiā me ignorare. Sed agebantne de iis, & xij. Tabulę? Caius lib. 6. ad leg. xij. Tab. scripsit, Detestatum dici, quod detestatione denunciatum est. capite 138. de verb. signif. Nihil prætcrea quod de ijs dicam, nunc habeo.

CAP. XXXIII.

Necessariam esse inter hæredes diuisionē rerū hæreditariarū, nemo est qui non videat. Certè eius rationē adiuuari, & cōionē perimi potius debere, quàm difficultatē cōionis augeri, non temerè dixit Vlpianus. l. qui neq;. §. vlt. de reb. eor. qui sub tut. sunt. nā & prudēter à Papiniano dictū est, l. cū pater. §. pater dulcissimis. de leg. 2. cōionem plerunq; magnas discordias excitare. Rectè itaque Decemuiri hæredibus dari voluerunt iudicium actionemve familiæ erciscundæ, hoc est, hæreditatis diuidundæ. Lex xij. Tab. AGNATVS (inquit) PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Ibi familiæ appellatio ad res refertur, vt notat Vlpianus cap. 195. de uerb. sig. Quamuis aūt lex vteret numero singulari AGNATVS: tamen si plures eodem gradu agnati essent, omnibus æquè deferebat hæreditatem. Ergo de ea diuidunda agendum etiam fuit: hoc est, de familia illa erciscunda. Nam diuisio, de qua iam dictum est, adhuc est indiuisa. Itaq; & de diuisione alia corporali x. viri in suis xij. Tab. egerunt. Nā familiæ erciscūdæ actionē descēdere atq; ꝓficisci ex lege xij. Tab. auctor est Caius nr̄. l. j. fam. erciscū. & cām addit, ꝙ cohæredibus volētibus à cōione discedere, necessariū videbat̄ aliquā actionē cōstitui, qua inter eos res hereditariæ distribuerent̄. Quib. ꝓpriè verbis aut lex hæc cōcepta fuerit, aut vteret̄ iudex in familia erciscūda, certò dicere nō possum: licèt ex illis quædā apud Festū, & ex his nōnihil apud Ciceronē legisse me meminerim. Apud Ciceronem

Ciceronem sanè lib. 1. de Orat. Antonius ait, cū qui quibus verbis ercisci oporteat, nesciat, tamen erciscundæ familiæ causam agere posse. Ergo nunc de verbis minus soliciti, rem ipsam videamus. Gordianus Imp. l. ea quæ. C. famil. erc. ait, ea quæ in nominibus sunt, non requirere arbitrum familiæ erciscundæ. Ea enim ipso iure diuidi pro portionib. hæreditarijs, per legem xij. Tab. Non idem dicitur de corporibus hęreditarijs. Nā ea quidē ipso iure diuiduntur inter hæredes, sed tantum pro partibus indiuisis: sic vt alia prætcrea diuisione sit opus, quæ certo consilio iudicioq; partes cuiq; certas & diuisas separatasq; tribuat. Huc ergo pertinet actio familiæ erciscundæ, vt bonæ fidei iudicis arbitrio res hæreditariæ diuidant̄ inter hæredes, aut per adiudicationē condemnationemq; à communione recedat̄, & eorum quæ cuiq; aberūt, præstationes fiant. Petitio verò partis hæreditatis eò tantum pertinet, vt hæreditas, sicuti iure delata est, pro parte indiuisa adiudicetur. Hoc discrimen elegāter tradit Iulianus. l. non possumus. si pars hæred. peta. Non possumus (inquit) consequi per hæreditatis petitionē id, quod familiæ erciscundæ iudicio consequimur, vt à cōione discedamus: cū ad officiū iudicis nihil amplius pertineat, quàm vt partē hæreditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat. Ergo petitionē hanc partis hęreditatis, rectè subsequitur actio familiæ erciscundæ, vt hæredes ꝓ partibus indiuisis diuisas accipiant. Subtili ratione iuris singulæ res hæreditariæ cōes sunt, & pro indiuisis partibus sunt cohæredū. Arbiter verò familiæ erciscundæ, partes vnicuiq; certas & diuisas distinctasq; tribuit, quod fieri certè non potest, quin alteri adiudicat, quod alterius erat pro parte indiuisa. Iam verò si quod alteri addixit, plus minusve sit diuisa alterius parte, vt cū singulæ res singulis hæredibus adiudicatæ, eiusdē æstimationis nō sunt: pecuniæ cōpensatione tollet hanc inęqualitatem. Sic. n. Iustinianus. §. si familiæ Instit. de offic. iud. ait: Si familiæ erciscundæ iudicio actū sit, singulas res singulis hęredibus adiudicare debet: & si in alterius persona pręgrauare videatur adiudicatio, dēt hunc inuicem cohæredi certa pecunia cōdemnare. Porrò qđ ex Gordiano diximus, ea quæ in nominibus sunt, non habere opus arbitro familiæ erciscundæ: satis enim ipso iure diuidi per legem xij. Tab. dictum quoq; idest ab Vlpiano. l. 2. §. vlt. l. 4. fam. erc. In hoc iudiciū (inquit) nomina nō veniunt. Item, cæteræ res præter nomina, veniunt in hoc iudicium, addit tñ: Si nomen vni ex hęredibus legatū sit, id hęredē hoc iudicio consequi. Sed & huc ꝑtinet, qđ Africanus consultus, qd iuris esset, si seruus institor Calendario præpositus, hæres deinde à dño sit pro parte institutus, & ego pro parte altera: cūq; & ipse ignoraret dñum mortuum, seq; liberū & hæredem esse, idq; etiā debitores hæreditarij nescirent, ab his bona fide soluentibus pecuniā recepisset: rñdit, debitores rectè soluisse, esseq; liberatos. l. pen. si cert. pet. Eius aūt pecuniæ nomine quæ ad illum peruenit, mihi cohæredi non cōpetere aduersus eum actionē familiæ erciscundę, sed negociorū gestorū. Nēpe subtiliter vidit Africanus, nomen hæreditarium ipso statim iure per xij. Tabulas fuisse diuisum inter hr̄des, hoc est, me & Stichum. Itaq; me hac ratione potius agere debere ꝓ mea parte aduersus debitorem hæreditariū. Sed qa is iā bona fide Sticho exigenti soluit, æquius esse, vt ratā habens hanc exactionem, agam negociorū gestorū aduersus ipsum Stichū. Si pecunia fuisset exacta viuo adhuc dño siue testatore, nec cū is moreretur amplius in nominibus fuisset: certè iudicio familiæ erciscundæ meam eius portionem consequerer, vt aliorum corporum hæreditariorum. l. 52. Meuius. fam. erc. Illud postremò adijciendum est atq; obseruandum, quod Caius. l. .co. ti. ad officiū iudicis nonnunquā pertinere, vt debita & credita singulis ꝓ solido, alijs alia attribuat: qa sæpe & solutio & exactio partium nō minima incommoda habet: nec tñ hanc attributionē illud efficere, vt quis totū solus debeat, vel totum alicui soli debeat̄, sed vt siue agēdū sit, partim suo, partim procuratorio nomine agatur: siue contrà cum eo agatur, partim suo, partim procuratorio nomine conueniatur: nam licèt libera potestas maneat creditoribus cū singulis experiundi, tñ & his liberā potestatem esse suo loco substituēdi eos, in quos onera actionis officio iudicis trāslata sunt. Ex hoc Caij responso manifestum est, & quanta vis sit legis xij. Tab. ipso iure diuidentis singula nomina hæreditaria pro portionibus hæreditarijs: & quid tamen efficiat alia eorū diuisio distributioq; per arbitrū familiæ erciscūdæ facta in hoc iudicio, qđ ex xij. Tabulis proficiscitur. Abusi aūt eo Caij rñso sunt, qui inde probare voluerūt, pro parte rectè nō solui inuito creditori, ne in obligationibus quidē quantitatis dandæ, quæ tñ natura & omnimodo diuiduæ sunt. Monet Caius, vni ex hæredibus in solidum attribui posse vnum aliquod nomē hęreditarium: non dicit etiam illi cui attributū est, debitorē non posse partē soluere, & pro parte liberari: aut si sit creditor, posse partis solutionē reijcere. Et quod ait Caius, solutionem partiū habere multa incōmoda, ratione debitoris dictū id est, cui incōmodū est pluribus partē soluere: sicuti cōsideratione creditoris ait, partiū exactionē esse incōmodā: atq; ita consuli vult tam debitoribus, ne plures habeant eiusdem nominis causa creditores, quàm creditoribus ipsis, ne distrahantur in plures debitores. Cū vno enim siue creditore, siue debitore rem habere, quàm cū pluribus, cōmodius est. Vt redeam ad iudicium familiæ erciscundæ, Vlpianus ait, l. 22. item Labeo, §. pen. fam. ercis. ex duobus illud constare rebus atque præstationibus, quæ sunt personales actiones. Personales præstationes in hoc iudicium venire dicuntur, quasi ex contractu delictove, cum alter cohæres alteri damnatur, ꝙ solus fructus fundi hæreditarij perceperit, aut rem hæreditariā corruperit, aut cōsumpserit. Atq; inde quidem proficisci vulgò receptum est, quod Iustinianus ait. §. si familia. Instit. de offi. iud. hanc actionem habere mistam cām: hoc est, in rem esse, & in ꝑsonam. Sed in personā potius esse propter adiudicationes rerū, partesq; diuisas, acutè ab aliis traditū est. Porrò adiudicationis magna uis est, quia sola sufficit ad dominium dādum. Vlpianus in Titulis, cap. 19. Adiudicatione (inquit) dominia nanciscimur per formulam familiæ erciscundæ, quæ locū habet inter cohæredes: & per formulam cōi diuidundo, cui locus est inter socios: & per formulam finium regundorum, quę est inter vicinos. Nā si iudex vni ex hęredibus, aut sociis, aut vicinis rem aliquā adiudicauerit, statim illi acquirit̄, siue mācipi, siue nec mancipi sit. Iustinianus idem tradit de off. iud. Atque hæc quidem tria iudicia videntur descendere ex lege xij. Tab. quod & antiqua verba ipsarum formularum indicant. Sed de primo nunc tantum quæritur. De secundo nihil habeo quod ex xij. Tab. repetere possim. De tertio dictum aliquid est antea. Illud hic postremò est obseruandum, quod Vlpianus ait. l. 2. fam. erc. per familiæ erciscundæ actionem diuidi hæreditatē, siue ex testamēto, siue ab intestato, siue ex lege xij. Tab. siue ex aliqua lege deferatur hæreditas, vel Senatusconsulto, vel etiam cōstitutione, & gñaliter eorū dūtaxat diuidi hæreditatē posse, quorū & peti potest. Idē ait l. 24. sed & eius. §. 1. fam. erciscun. hoc quoq; iudicium locum habere & inter bonorum possessores, & inter eū cui restituta est hæreditas ex Trebelliano Senatuscōsulto, & cęteros Honorarios successores.

CAP. XXXIIII.

Vlpianus in Titulis. c. 2 inquit: Sub hac cōditione liber esse iussus, SI DECEM MILLIA HAEREDI DEDERIT: etsi ab herede alienatus sit, emptori dando pecuniā, ad libertatē perueniet. idq; lex xij. Tab. iubet. Hinc intelligimus, quęnam ea lex fuerit, eamq; audimus pertinuisse ad statuliberos. Sed & huius legis aliqua mentio fit duobus ēt locis in Pādectis, cap. 25. & 29. de statul. Verū vis illius latius patet, & plura in recessu habet, quàm præ se ferat. Primùm de alienatione statuliberorū, & an nihil intersit, quō sint alienati. Deinde de conditione dādi, ascripta libertati, an sit (vt loquitur Papinianus) ambulatoria, an verò personæ cohæreat, & de eius explēdæ ratione rectè hic queritur: neq; cōibus regulis conditionū res hęc explicari pōt: habet enim præcepta q̄dam singularia, ꝑp fauorem libertatis. Paulus c. 4. §. 6. de statulib. ait: Si decem hęredi dare iussus fuerit seruus, & liber esse, hæredem etiam per partes accipere cogendum esse fauore libertatis. Constat tñ alioqui conditionem dandi esse indiuisam: neq; si pars data sit, pro parte expletam videri. Quāquā nec in proposito (vt ingenuè loquar) multū seruo proderit partem dedisse. Nā etsi hoc fauori libertatis tribuamus, vt conditio diuidatur: tñ ipsa libertas est indiuisa, neq; pro parte obtingere pōt. Itaq; Vlpianus. c. 3. §. 4. de statul. Si (inquit) decem iussus dare, & liber esse, quinq; det. non peruenit ad libertatem, nisi totum det. Verùm ad legem xij. Tab. proprius accedamus. Si hęredi seruire iussum statuliberum hæres vendidit, & tradidit, statim ad libertatem peruenire, ait Vlpianus c. 3. de statulib. Nempe, conditio seruiendi personæ cohæret: & ita cohęret, vt nihilominus ꝓ expleta hic habeat̄: quia per seruū nō stet. De conditione dandi non idem omnino putarūt Decēuiri. Hoc sanè Iuriscōsulti singulariter tribuunt fauori libertatis: vt si hęc cōditio dādi apertè sit ita personæ, cui dandum est, ascripta, vt ei planè cohęreat, sublata illa persona, magis pro expleta quàm pro defecta, conditio habeatur. Sed x. viri in re obscura sæpius interpretati sunt, conditionem dandi esse ambulatoriam: vt est profectò natura sua. Nā & multum adhuc tribuitur libertatibus, cū facultas explēdæ cōditionis manet, etsi mutata sit persona. Hoc igitur videamus. Ait lex: Liber esse iussus sub hac ꝯditione, SI DECEM HAEREDI DEDERIT, & si ab hærede alienatus sit, dādo emptori ad libertatē perueniet. Pōponius ait: Lex xij. Tab. emptionis verbo oēm alienationē complexa videtur, nec interest, quo genere quisq; dominus serui fiat. c. 29 §. vlt. de statulib. Sic & cū dictum esset, hypothecam liberari, si creditor consentiat vēditioni pignoris: Vlpianus adiecit, vēditionis appellationē gñaliter accipiendam esse, vt & si legare permisit, idē dicatur. c. 8. quibus mod. pig. vel hyp. sol. Immò idē Vlpianus c. 6. §. 1. de statuliberis, ex hac lege xij. Tab. ita scribit: Statuliber parendo conditioni in persona emptoris peruenit ad libertatē: nec solū si venierit, hęc conditio ad eū transit, qui emit: verū etiam ad oēs, quicunq; quoquo iure dñium in statulibero nacti sunt. Siue igit legatus sit tibi ab hærede statuliber, siue adiudicatus, siue usucaptus à te, siue traditus, vel aliquo iure tuus factus: sine dubio dicemus parere conditioni

conditioni posse. Sanè Varro lib. 2. emptionibus acceptum refert, quæcunq; dñium legitimū efficiunt. Nam & omnis abalienatio olim fiebat, vel per in iure cessionem, vel per nexū, vt ait Cicero in Top. hoc est, per æs & librā: adeò vt imaginaria quoque emptio & venditio in testamentis, quæ ita olim fiebant, interueniret. Vnde & familię emptor appellabatur, qui hęredis loco interueniebat. Itaque & hęredi dare iussum, dicemus ex hac quoq; lege rectè dare hęredi hęredis, quasi emptori. Quod & responsum est cap. 20. § 4. de statulib. cap. 51. §. 1. de condit. & demonstrat. Sed maior est quęstio, vbi heres seruū non ipse alienauit, sed ei potius seruus ereptus est: vt si heres scriptus, abs legitimo sit superatus, an huic legitimo rectè dabit seruus? Pōponius ait, rectè dari, quia lex xij. Tabularum emptionis verbo omnē alienationem complectatur: nec intersit, quo genere quisq; dñs serui fiat. Equidem ad propositam quæstionem magis pertinet posterior, quàm prior ratio. Nulla ne imaginaria quidē emptio est in legitimo hęrede, neq; vlla est abalienationis species: ne ea quidem, quę per in iure cessionē fiebat, cū ab herede scripto ad legitimū seruus trāsfertur: nam legitimus hęres lege fit dñs. Verùm satis est, hic eū esse dñm: quod apertius exposuit Vlpianus. Pomponius quoq; significat, emptoris verbo oēm hic dominū intelligi: & vero conditio SI HAEREDI DEDERIT, potest nō minus de legitimo, quàm de scripto intelligi: cūq; dicimus, hęredi hęredis rectè etiam hic dari, intelligimus nō minus legitimum quàm testamentarium hæredem hęredis. Sanè si hęres, cui dare seruus iussus est, nō tam eum abalienasset, quàm sui iuris fecisset: hoc est, si eū manumisisset, & deinde mortuus esset: conditio dandi extinguitur. Sibi enim ipsi dare manumissus nō potest. Ipsius verò hęredis hęredi dare non debet, qui dominus non est. Elegans est hac de re Papiniani disputatio, quā non dubito ex hac lege xij. Tab. natam esse. Ad eā certè omnino pertinet, propterea q; hic pręteremittēda non est, ait Papinianus cap. 34. de statuliberis: Seruus si decē hęredi dederit, liber esse iussus est. Statuliberū hęres cum manumisit, ac postea defunctus est. Hęredis hęredi pecunia danda non est. Quod enim placuit, hęredis hęredi dari oportere: tunc memineris locum habere, cum prior hæres dominus accepturus pecuniam fuit. Quæ causa facit ambulatoriam, vt ita dixerim, conditionem. Duę sunt enim causę, per quas in primi hęredis persona conditio impletur: dñij ratio, idem personę demonstratio. Prior causa transit in omnē successorem, ad quem peruenerit statuliber per dominij trāslati continuationem. Sequens personę duntaxat eius qui demonstratus est, adhæret. Hæc ille. Ambulatoriam vocat conditionem, quæ non consistit in vna persona. Veluti conditio dandi, si rectè impletur, etsi detur alteri, qui causam ab hærede habet, dicitur ambulatoria: quia non adhæret eius personæ in quo impletur, sed ad alium quoq; transit. Ergo ambulatoria fuit in hac lege xij. Tabul. Si esset persona, cui dandum est, ita demonstrata, vt conditio illi cohęreat, nō esset hęc ambulatoria. Quid igitur, si ille mortuus sit? Certè tunc multo etiam magis libertati fauetur. Nam in eius causa conditio habebitur pro impleta: cùm tamen in alio genere legati, pro defecta potiùs haberetur. c. 94. de condit. & demonst. Sed in proposita quæstione, de qua agit Papinianus, nō fuit talis tamq; singularis demonstratio personæ. Ergo hæc causa in eo casu non impedit, quin sit ambulatoria cōditio. Quid obstat igitur? Dominij ratio. Ad quemcūque transit serui dominium, ei dandū erit. Sed in proposito non transijt ad hæredē hæredis. Fuit enim prius manumissus seruus, & veluti sui ipsius factus dominus. Itaq; nulla ē causa, cur illi hæredi hæredis dandum sit. De conditionibus si quis plura requirit, consulat nostrum de ijs Cōmentarium. Cæterùm huius nūc loci etiam est, quod ex hac lege xij. Tab. notat Modestinus. c. 25. de statul. Statuliberos (inquit) venundari posse, leges xij. Tab. putauerunt. Putasse ait, quod non omnino expresserunt, sed tacitè indicarunt. Addit autem, duris conditionibus in vēditione minimè eos onerādos esse. Sicuti & Papinianus. c. 13. de statul. ait, statuliberorum iura per hęredem fieri non posse duriora. Sanè & Martianus. c. 13. §. 1. de pignorib. dixit, statuliberum posse dari hypothecæ: sed conditione existente, pignus euanescere. Vlpianus quoq; scripsit, statuliberum medio tempore seruum hęredis esse, & ideo noxæ dedi posse. Sed deditū, sperare adhuc libertatem posse: nam aditionem non adimere illi spem libertatis. c. 9. de statulib.

CAP. XXXV.

DIonysius Halicarnasseus lib. 11. scribit, in posteriores duas Tabulas, quæ adiectæ sunt, vt essent xij. relatum caput vnū fuisse. Ne patriciis cum plebeijs connubium esset: idq; Appium Decemuirum adiecisse, quò diuulsam à Patribus plebē esse vellet. Sed vt hęc ab homine seditioso excogitata lex fuit, & necessariam atq; vtilem in Rep. libertatē cōnubiorū interturbabat: sic quinto postquā edita primū fuerat, anno repudiata est atq; sublata, rogatione cōtraria à C. Canuleio Tribuno pl. perlata. Illud tamen iuris Ciuilis semper fuit, vt non nisi inter ciues Romanos cōnubium esset, & lex Iulia postea effecit, vt Senatores cum libertinis iustas nuptias contrahere non possent. Porrò q nā legitimi connubij ritus essent Romæ tpe x. virorū, nihil est necesse nunc repetere. Illud possum affirmare, quod & Gellius lib. 3. c. 2. & Macrobius lib. 1. c. 3. tradūt, fuisse in xij. Tabulis scriptum aliquid de trinoctio, qđ abesse abs viro mulier deberet, vsurpandi causa. Illud pertinuisse videtur ad vxorem, quæ, vt ait Cicero, vsu habebatur. Sed qđ sibi alioqui lex illa voluerit, nōdum satis intelligo. De diuortijs aliquid ex xij. Tabulis repetere magis possum. Constat iam tum Romę libera fuisse diuortia: quanquam annis plus quàm ducentis post xij. Tabulas primum Romæ diuortium factum sit, idq; ex causa sterilitatis. Sed quandocunq; fieret, lex xij. Tabularum fieri rectè voluit: atque vt in sponsalibus renunciandis, hoc est, in repudijs, solennis erat hæc formula, CONDITIONE TVA NON VTOR: sic in diuortiis erat hæc, TVAS RES TIBI HABETO, vel, TVAS RES TIBI AGITO: quod scribit etiam Caius c. 2. de diuort. Illa aūt verba fuerūt ex xij. Tabulis. Cicero Philipp. 2. loquēs de Antonio. Frugi (inquit) factus est. Mimam illam suam, suas res sibi habere iussit, ex xij. Tab. claues ademit, exegit. Atq; hæc qđē diuortij formula significabat etiam dotē soluto matrimonio reddi, si nihil esset causæ, cur retineretur: quanquam nominatim de dotibus, & earum iure aliquid in xij. Tabulis scriptum fuisse, affirmare non ausim. Certè Romulū nulla legem tulisse περὶ προικὸς ἀποδόσεως ἢ κομιδῆς scribit Dionysius lib. 2. Interea tñ nuptias sic constrinxisse, vt de diuortiis quæsitū Romę multis seculis non fuerit. Decēuiri nullū etiam, vt dixi, diuortiū viderant, sed in futurū longè prospiciebant. Paulus c. 8. de diuor. ait, nullum diuortium ratum esse, nisi septem ciuibus Rom. puberibus adhibitis. Id requiri lege xij. Tab. affirmare non ausim. Sed quicquid tādē lex ista requireret in diuortiis siue repudiis (nā confusè vtuntur Iurisconsulti persępe his vocibus in eadem significatione) constat aliquid requisijsse, idq; seruandum omnino fuisse. Quāquā alteri factum alienum ignoranti, & iustū esse existimanti, venia daretur. Caius lib. 3. ad legem xij. Tab. Si (inquit) ex lege repudiū missum non sit, & idcirco mulier adhuc nupta videatur: tamen si quis eam vxorē duxerit, adulter non erit, idq; Saluius Iulianus respondit: quia adulteriū (inquit) sine dolo malo non committitur, quanquam dicendum, ne is qui sciret eam ex lege repudiatam non esse, dolo malo cōmittat. Hęc Caius, capite 43. ad leg. Iul. de adul. Huius autem etiam loci est vetus illa & nobilis quæ„ stio, cuius meminit Cic. lib. 1. de Orat. Pater f. (inquit) cū vxorem„ prægnantē in prouincia reliquisset, Romęq; alterā duxisset, ne„ que nunciū priori remisisset, mortuusq; esset intestatò, & ex v„ traq; filius natus esset: mediocrisne res in controuersiam addu„ cta est? cū quæreretur de duorum ciuium capitibus, & de puero„ qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ si indicaretur„ certis quibusdam verbis, non nouis nuptijs fieri cum superiore„ diuortium, in concubinæ locum duceretur.

CAP. XXXVI.

CIcero lib. 3. de Legib. loquens de Tribunatu plebis: Cū eēt (inquit) citò legatus tanquam ex xij. Tab. insignis ad deformitatem puer breui tēpore creatus &c. Etsi hic locus videatur esse mendosus, tñ apertè ostendit, in xij. Tab scriptū aliqd fuisse, vel de legatis mittendis, vel de insignitis & deformibus pueris natis. Ad vtrū potius referri oporteat, quod de xij. Tab. hic dicitur, adhuc dubito. Plerisq; placet, ad pueros insignitos: quanquā quid de his scriptum fuerit, ne diuinare quidem possint. De mōstrosis partubus nota est Lex Romuli: ignota, xij. Tab. quāquā & de tpe partus egisse xij. Tab. suspicor. Gel. li. 3. c. 16. ait, Decēuiros scripsisse, in x. mēsibus gigni hominē, non in xj. Scio Romæ multa fuisse genera x. virorū. Sed cū x. viros scripsisse aliquid qđ ad ius pertineat, legimus, meritò suspicamur intelligi auctores xij. Tab. Viuebat eorū tpe Hippocrates in Macedonia, quem huius sententiæ fuisse constat. Sanè Vlpianus c. 3. de suis & legit. cū dixisset, ex lege xij. Tab. ad legitimam hæreditatē, eū qui in vtero erat, admitti, si fuerit editus: subiecit. Post decē menses mortis natus non admittetur ad legitimam hęreditatem. Certè fuit & illa vulgaris, & à Iurisconsultis veteribus concepta, instituēdi posthumi formula & conditio: QVI POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS PROXIMIS NATVS ERIT. Quæ prætereà de hac re Gellius scribit, cōmemorare nihil est necesse, locū indicasse, est satis. Sed cū de nuptijs dictū aliquid esset ex xij. Tab. & de patria potestate nunc esset dicēdū, visum est, si quid de legitimis & naturalibus liberis insertū xij. Tab. esset, perquirere.

CAP. XXXVII.

CVm xij. Tab. mysteria præcipuè consistant in patria potestate, & iure suorum: tñ ex hac lege non omnino descēdit ius patrię potestatis: nec tā iure ciuili, q moribus hęc introducta esse dr. Ius potestatis moribus esse receptū, ait Vlpianus capite 8. de his qui sui sunt vel alie. iur. Sanè Diony. Halicar. li. 2. diligēter ostendit,

ostendit, Romulū iā inde ab initio vrbis conditæ voluisse summam patribus in filios dari potestatem: vt etiam filium ter vendere posset pater. Atq; hanc quidem Romuli legem, xij. Tabul. adscriptam fuisse, & in quartam Tabulam esse coniectā. Numa quidem filiumfa. maritum, cui pater iam vxorem dedisset, non posse à patre vendi, statuit: & hāc veluti exceptionē addidit ad legem Romuli. Sed in alios filiosfa. concessa, quam dixi, fuit patribus potestas, maior etiam quàm in seruos. Nam seruus semel venditus, si deinde manumittatur ab emptore, nō recidit in potestatem prioris dñi. Filiusfa. verò ab emptore manumissus recidit in patris potestatem, & vendi iterū potest: iterumq; ab secūdo emptore liberatus, iterum in patris potestatē redit, & tertiò vendi pōt hoc iure. Itaq; & cū pater filiumfa. liberari emancipatione vellet, suam ipse patriam potestatem dissoluere non poterat, nisi tribus mancipationibus. Atq; illud quidē etiā xij. Tab. comprehensum fuisse, indicat Vlpianus in suis Titulis. c. 10. Liberi (inquit) parentū potestate liberantur emancipatione: id est, si posteaquàm mancipati fuerint, manumissi sint. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus, sui iuris fit. Id enim lex xij. Tab. iubet his verbis: SI PATER FILIVM TER VENVNDAVIT, FILIVS A PATER LIBER ESTO. Cæteri autē liberi, pręter filium, tā masculi quàm fęminæ, vna mancipatione manumissioneq; sui iuris fiunt. Sanè & Iustinianus tit. quib. mo. ius pat. pot. sol. ait, emancipationem per antiquam legis obseruationem processisse, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur. Intelligit autē obseruationem legis xij. Tab. Cæterū vt hæ tandem mancipationes sublatæ sunt, sic ius vendendi filij fa. fuit patri ademptū. Ac Diocletianus quidem Imp. l. 1. C de pat. qui filios distr. rescripsit, liberos à parentibus neq; venditionis, neq; donationis titulo, neq; pignoris iure, aut alio quolibet modo, in alium trāsferri posse. Sed imaginariam & fiduciariā mancipationē veterem, quæ ad emancipationē filijfa. necessaria erat, seruari voluit: cùm rescriberet, non nudo consensu, sed actu solenni, liberos patria potestate liberari. l. 3. C. de emanc. lib. Cæterū Iustinianus totam illā antiquā & legitimā emancipationis cęremoniā sustulit. Placuerat Iurisconsultis, vt si pater contracta fiducia filiū vēdidisset, & ex ea remancipatum manumisisset, tanquam seruum, planè eū liberaret. Sed neq; talem circuitionem esse necessariam, postea Cæsares statuerunt.

CAP. XXXVIII.

LYsias laudat Athenienses leges, περὶ τῶν ὀρφανῶν: & Xenophon in Poris scribit, Athenis fuisse ὀρφανοφύλακας. Hoc exēplū & Decēuiri secuti sunt. Vt aūt meminerant Ancū Martiū regem filijs suis testamēto tutorē dedisse L. Tarquiniū, & apud Græcos in vsu quoq; fuisse tutelas testamentarias: sic & ipsi de his legem tulerunt. Illa quidē generalis eorū lex, PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER TVTELA REI SVAE, ITA IVS ESTO: ad tutelas quoque testamento cōstituendas pertinuit, vt suprà dixi. Sed alia xij Tab. lex fuisse videtur, quæ hanc facultatem parētibus tribueret, qui liberos in potestate hērent, siue hi ijs alioqui aliquid bonorum relinquerent, siue non relinquerent. Inquit Caius c. 1. de testa. tute. lege xij. Tab. permissum est parentibus, liberis suis, siue fœminini, siue masculini sexus, si modò in potestate sint, tutores testamēto dare. Addit Modestinus, exhæredato quoq; filio patrē posse tutorē dare. c. 4. Illo tit. Deniq; Paulus c. 10. Illo tit. Testamento (inquit) quēlibet possumus tutorē dare, siue is Pręlor, siue Cōsul sit: qa lex xij. Tabul. id confirmat. Cū lex xij. Tab. permittit patrifa. leganti, dare tutorē rei suæ, iure testamenti & legati hoc fieri constat. Si verò patrifa. filio suo etiam exhæredato tutorem testamēto dare pmittit: ius patriæ potestatis cū iure testamēti coniungit. Inter viuos si pater filium emāciparet, nō omnino posset tutorē illi dare. Nō enim lex hoc inter viuos permittit: neq; tñ tali pupillo tutorē ipsa non dat. Nā legitimū vocat: de quo mox dicendū erit. Tutoris ergo datio ei demū cōpetit, cui lex nominatim hoc dedit, vt ait Vlpianus c. 6. §. 2. de tute. Nominatim hoc dedit patrifa. testamentū facienti. Sed cū satis exprimat, & quis, & cui tutorem ita det: nihilne de ijs, qui tutores dari ita possint? Certè cū tutela dicitē esse iuris Ciuilis, & ex lege xij. descēdit: satis intelligimus, ad ciues tantū Romanos pertinuisse. & verò tutelę datio atque susceptio, est veluti testamenti vtraq; factio. Paulus, qui c. 20. de testa. tut. dixerat, testamento quēlibet tutorem dari posse, siue is Prætor, siue Consul sit, qa lex xij. Tab. id cōfirmet: capite sequēti ait, eum demū tutorē dari posse, cū quo testamenti factio est. Vlpianus in Titulis excipit Latinum Iunianū: qui etsi testamenti factionem habeat, tutor tñ dari non potest. Sed quid si nō sit tutor testamentarius? Hic certè ēt x. viri pupillis consuluerunt. Audiebant legem esse Charondæ, non multo ante eorū tēpora perlatā, quę tutelā ita diuidebat, vt agnatis hęredibus proximis, bonorū pupillariū curā: cognatis verò alijs educationē pupilli cōmitteret, sicuti Diodorus scribit lib. 12. Audiebāt apud Athenienses tutelā deferri proximis ēt consanguineis. Nā & mortuo Clinia, Alcibiadis patre, Alcibiadis impuberis tutores fuerūt Pericles & Ariphon, qui illi sanguine iūcti erant, siue (vt loquitur Plutarchus) προσήκοντες κατὰ γένος. & extat non dissimile exēplū in quadā Lysiæ oratione. Quid igitur nostri x. viri? Vlpianus c. 1. de legit. tut. Legitimæ tutelæ (inquit) lege xij. Tab. agnatis delatæ sunt: & cōsanguineis, id est, his qui ad legitimā hæreditatē admitti possunt, hoc summa prouidentia: vt qui sperarent hāc successionem, ijdē tuerentur bona, ne dilapidarent. Idē c. 5. Illo tit. Legitimos tutores nemo dat, sed lex xij. Tab. fecit tutores. Paulus c. 6. illo tit. Intestato parente mortuo, agnatis defertur tutela. Intestatus aūt videt, & qui testamento liberis suis tutores nō dedit: quantū enim ad tutelā pertinet, intestatus est. Caius ca. 9. illo tit. Si plures sint agnati, proximus tutelam nācisciť: & si eodem gradu plures sint, oēs tutelā nāciscuntur. Ex his intelligimus, tutelā, sicuti hæreditatē legitimā deferri. Paulus c. 7. de capi. min. Legitimæ (inquit) tutelæ ex xij. Tab. interuertunť eadē ratione, qua hæreditates exinde legitimæ: quia agnatis deferuntur, q desinunt esse, familia mutata. Illud dissimile est, q cū consanguinea non minus quàm cōsanguineus ex hac lege sit hæres: tutor etiam non possit esse: quia tutela sit virile officium. Interdum (inquit Vlpianus capite 1. de leg tut.) alibi est hæreditas, alibi tutela: vtputa si sit consanguinea pupillo. Et Hermogenianus c. 10. illo tit. Agnato (inquit) propior fæmina, quo minus sit impuberis agnati tutor, non obiicitur. Ideoq; patruus sororem consanguineam habentis fratris filij, legitimus erit tutor. Ergo cum describuntur agnati, potius in tractatu de legitima tutela, quàm de legitima hæreditate, describendi sunt virilis sexus: licèt in Pandectis cōtrà, sed perperam, factum esse videatur c. 7. de legit. tut. c. 2. de suis & leg. Porrò etsi libertorum intestatorū hęreditatē lex xij. Tab. vt suprà dixi, nominatim deferret: tutelā tñ expressim etiam non detulit. Sed interpretes legis xij. Tabularū, exemplo agnatorū ingenuorum, quibus tutelam non minus quàm hæreditatem illa deferr, patrono simi iter deferendam esse iudicarunt. De patre qui filium mancipando contracta fiducia, & remancipatum manumittendo quasi patronus habetur, nihil scriptum in xij. Tabulis erat, hęres an tutor legitimus propterea esse posset. Sed Prætoribus & Iurisconsultis placuit, in vtraq; cā pro patrono manumissore haberi.

CAP. XXXIX.

CIcero li. 2. de Inuent. Lex est (inqt) SI FVRIOSVS EXISTET, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Idē scriptū est ab auctore Rhetor. ad Heren lib. 1. Non dubiū est aūt eam fuisse legem xij. Tab. Nam & ipse Cicero lib. 3. Tusc. quæst. scribit, xij. Tab. vetare furiosum suarum rerū esse dñum, & interpretatur furorem hic dici, mentis ad omnia cæcitatē: maiusq; esse qppiā, quàm insaniam, quàm ait esse inconstantiam sanitate vacantē, sed quę tamen possit tueri mediocritatē officiorū, & vitę cōem cultum atq; vsitatum: proptereaq; disertè etiam notat scriptum in hac lege fuisse, non quidem, SI INSANVS: sed, SI FVRIOSVS. Neq; verò dubium est, quin & in Gręcia non dissimilis lex esset. Nam & vocatus est à suis filijs Sophocles in iudicium, vt tanquam furiosus abs re familiari remoueretur, & acciperet curatorem, cū propter studium tragediarum in summa senectute desipere videretur negligendo rem familiarem: quāquam absolutus fuerit, cū carmen protulisset, quod minimè desipientis esse iudicatum est. Neq; solum Gręcorum exemplo x. viri Romani furiosis, sed & prodigis interdixerunt bonis, curatoremq; dandū esse putarunt. Audiebant cōi Gręcorum lege prodigos esse ἀτίμους, & arceri foro, concionibusque: sicuti ex Demosthenis orat. contra Timarch. intelligi potest. Audiebant Areopagitarū iudicio grauiter puniri Asotos, vt Athenæus lib. 4. narrat. Deniq; intelligebant, qđ postea Iustinianus noster dixit, Reip. ēt interesse, ne quis re sua male vtatur. Quid igiť? Iustinianus ait, furiosos & prodigos maiores xxv. annis esse in curatione agnatorum, ex lege xij. Tab. In Vlpiani Titulis, c. 12. legimus, curatores legitimos eē, q ex lege xij. Tab. danť. Legē xij. Tabul. iubere, furiosum, itēq; prodigū, cui bonis interdictū est, esse in curatione agnatorū. Sed & Vlpianus capite 1. de cur. fur. scribit, lege xij. Tab. prodigo interdici bonorum suorū administratione: idq; moribus ab initio introductū esse. Cū x. viri suas xij. Tabulas conscriberent, etiam collegerūt, atq; in eas retulerunt, qđ iā erat Romæ moribus & consuetudine receptū, vt testis est Dionysius Halicar. Cicero in Cat. Nostro more (inquit) malè rē gerentibus patribus, bonis interdici solet. In Pādectis, prodigus sæpe dicitur is, cui lege bonis interdictū est. c. 18. de testa. ca. 5. de acquir. hær. Intelligi autem legem xij. Tab dubium non est. Sed nihilominus cognitione & interdicto Prætoris opus fuit. Itaq; & per Prætorē bonis interdici alicui, legimus in Pandectis. c. 10. de cur. fur. Sicuti & moribus per Prætorem alicui bonis interdici, est apud Paulum Sentent. lib. 3. c. 5. vbi & antiquā formulam ipsius Prætoriæ interdictionis proponit. Moribus (inquit) per Prætorē bonis interdicitur hoc modo: QVANQVAM TIBI BONA

BONA PATERNA HABITA, QVAE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS: OB EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQVE INTERDICO. Sic Valerius Max.li.3.capite 5.scribit Q. Pompeium Prætorem Vrbanū bonis interdixisse Q. Fabio,Q.Fabij Max. Allobrogici filio,qui perditā luxuriā vitā agebat. Vlpianus c.1.de cur.fur.etiā describit, ecquis sit ,pdigus, cui bonis sit interdicendū. Nā posteaquā dixit,ei lege xij. Tab.interdici bonorū suorū administratione, idq; ab initio moribus introductū esse:adijcit, Sed solent hodie Prætores,vel Præsides, si talem hominem inuenerint, qui neq; tēpus,neq; finē expēsarū habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profundit, curatorem ei dare,exemplo furiosi. Sed & mulieri luxuriosè viuēti interdici bonis posse,ait Paulus c.15.de cur.fur.Non est necesse pluribus verbis describere prodigalitatem,aut furorem. Sed profectò grauissimū est testimoniū patris,testamento suo significantis filium esse prodigum. capite 16.§.1.de cur.fur.Dè vi huius interdicti potius videamus. Iurisconsulti aiunt, prodigo interdici bonis, & bonorum administratione. Formula Prętoris ait,interdici illi re sua,& rei cōmercio.Sed latius hæc verba accipiuntur. Nam neq; testamentum facere is poterit,c. 18. de test. præsertim cum & liberis illius hic cōsulatur: & si quis prodigus sit,maximè cum morietur,futurus talis sit. Neq; solū bona sua abalienare,aut administrare non potest, sed neq; sese obligare. Quid igitur? Ait lex: AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAQVE EIVS, POTESTAS ESTO. Hæc verba, AGNATORVM GENTILIVMQVE, pro separatis accipienda esse, notat etiam Paulus, c. 53. de verb.signif. vt primùm agnatos,deinde,si hi non sint,gentiles esse curatores legitimos intelligamus. Hos autē ab illis differre,suprà etiam annotaui,cū de legitima hæreditate ageretur. Sanè & vetus fuit prouerbium,vt cum quem furere antiqui intelligerent, dicerēt,ad agnatos & gentiles esse deducendum. Deniq; Horatius libro 2. Sermonum,de furioso ait:

—Interdicto huic omne adimat ius
Prætor,& ad sanos abeat tutela propinquos.

Interea tamen meminisse oportet,Prętorē ex causa potuisse, atq; etiam aliquādo debuisse, remouere ab hac curatione,quos lex alioqui ad eam vocare videbatur. Caius c. 13. de curat.fur. Sępe(inquit)ad alium è lege xij.Tab. curatio furiosi aut prodigi pertinet, alij Prætor administrationem dat:scilicet cū ille legitimus inhabilis ad eā rē videatur.Sed & si pater curatorē testamēto dederit,Prętor eius voluntatem sequetur. c. 16. de curat.fur. Sanè olim patris prodigi aut furiosi curatio filio denegabatur. Nam etsi is proximior esset, quàm aut agnatus vllus,aut gētilis: tamen veteres erubescebāt filium patri pficere. Verùm D. Pius tandem rescripsit,rectè hoc fieri posse:sicuti postea Iustinianus nullum aut agnatum,aut gentilē voluit patri præferre, in curatione prodigi aut furiosi.Porrò an eadem omnino conditio sit furiosi, quæ est prodigi curatorem habentis,& an abs conditione pupilli tutorem habentis differat,dictum est alio loco.

CAP. XL.

VLpianus cap.1.de susp.tut.ait,crimen suspecti tutoris ex lege xij.Tab.descendere.Cicero lib.3.Offic.scribit,dolum in tutela fuisse vindicatū lege xij.Tab.Sed apertius Triphoninus.c. 55.de admi.tut.vbi ait ex lege xij.Tab.proponi actionem in duplum aduersus tutorem. Furti nec manifesti pœnā fuisse dupli, ex lege xij.Tab.suprà dictum est.Triphoninus verò ostēdit, nō eandem esse actionē,qua tutor tenetur. Si (inquit) ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus an ea actione, quæ proponit ex lege xij.Tab.aduersus tutorem in duplū, singuli in solidū teneantur: & quamuis vnus duplum præstiterit, nihilominus ēt alij teneantur.Nam in alijs furibus eiusdē rei pluribus, non est propterea cęteris pęnæ deprecatio,quòd ab vno iam exacta est. Sed tutores propter admissam administrationem, nō tā inuito dño contrectare rē videntur,quàm perfidè agere: nemo denique dicet,vnū tutorē & duplū hac actione præstare,& quasi specie condictionis aut ipsam rem aut eius æstimationem. Hęc ille.Hinc intelligere primùm possumus,actionē tutelarem, quę de rationibus distrahendis appellatur abs Iurisconsultis, descēdere ex lege xij.Tab.Hac actione tenetur tutor, qui rem ex bonis pupilli abstulit:c.2.de tut.& rat.dist.Est autē in duplū, vt tñ in simplo rei persecutio insit,neq; tota dupli pęna sit, sed & rei tantum æstimatio duplicetur.capite 1.§.11.& capite 2.§.1.de tuto.& rat.dist.Cæterùm potest & furti actio, quatenus plus continet,concurrere,si furandi animo tutor aliquid abstulit. ca.1.§. 12.& c.2.§.1.de tut.& rat.dist.Cicero lib 1. de Orat. vocat turpe tutelæ iudicium,quod non modò ex lege xij.Tab.descendere significat,sed & ex ea lege certam condēnationis quantitatē habuisse,neq; plus peti iure potuisse.Immò verò plus petētē,causa cadere debuisse. Sed hoc postremum nobiles aliquādo Romanos causidicos non semper vidisse: cum (inquit) Hypsęus maxima voce,plurimis verbis,à M.Crasso Prætore contenderet,vt ei quē defenderet,cū cadere liceret:Cn.autem Octauius homo Consularis, nō minus longa oratione recusaret,ne aduersarius causa caderet,ac ne is pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni molestia,stultitia aduersarij liberaretur. Quod alter plus lege agendo petebat,quàm quantum lex in xij.Tab.permiserat:quod cū impetrasset,causa caderet. alter iniquum putabat plus secum agi,quàm quod esset in actione:neq; intelligebat,si ita esset actum,litē aduersariū perditurum. Hæc Cicero. Quem locū sic Cuiacius noster nuper exposuit: Hypsæus,p pupillo abs Prætore postulabat,vt sibi liceret in triplū agere. Octauius pro tutore contendebat,non nisi in duplum actionem dari oportere.Nota huic erat lex xij.Tab. de qua nunc dictum est. Sed neuter interea tenebat ius illud, quo qui plus petit, causa cadit. Alioqui neq; Hypsæus plus petere voluisset:neque Octauius recusasset,talem ab eo formulam & actionem institui,qua re cidat qui plus petit,cogitasset. Obseruāda porro est eodē loco iudicium hoc tutelæ appellari turpe: sicuti & idem Cicero pro Cæcin. scribit,turpe iudicium dari aduersus eum, qui per tutelam fraudasset aliquem. Et pro Rosc.Com.inter iudicia summæ æstimationis,& penè capitis,refert iudiciū tutelæ:sicuti & Iurisconsulti respōdent,infamia notari tutorē,qui propter dolum a tutela sit remotus.Hoc aūt iudiciū suspecti tutoris descendere ex xij.Tab.dixi:videtur;q præter illam legem de duplo, fuisse in aliquid grauius etiam scriptum de puniendo improbo tutore: propter quod & Cicero tanto magis dixerit,dolum in tutela p xij. Tabulas fuisse vindicatum. Certè meminisse poterant x.viri,quod de Euripidis fabula narrant.Is scripserat, Cresphontem quendam perfidum tutorem pupillis suis Messenem fraude surripuisse,hancq; eius vocem fuisse:Pecuniam summum esse bonum,quod & virtuti & pietati sit anteferendum. Hanc vocē cū populus Athenis in theatro audisset, dicitur ita cōmotus fuisse,vt & actorem & poetam scena deturbare voluerit. Sed Euripides orauit,vt finis fabulæ audiretur,& exitus tam nefarii tutoris. Id Athenis accidit,vix annis viginti ante x.viros.

CAP. XLI.

CIcero lib.2.de Leg.significat fuisse quoddā xij.Tab caput, qd etiam in omnium puerorū ore erat,hoc principio: SI IN IVS VOCET ATQVE EAT. sed reliqua non ascribit. Auctor quoq; Rhetoricorū ad Herenniū ait, legē ius fuisse,qd populi iussu sancitum erat,vt in ius eas, cū voceris. Sed quibus verbis id sancirent xij.Tabulæ,certò dicere non possum.Alterū extat caput,qd quandam veluti exceptionē continet. Gell.lib. 20.c.1.scribit hæc fuisse verba legis xij.Tab. SI QVIS IN IVS VOCATVR. SI MORBVS AEVITASVE VITIVM ESSET: QVI IN IVS VOCABIT, IVMENTVM DATO. SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO. Quo loco Phauorinus philosophus,existimans morbū hic appellari,ægrotationem grauē cū febri rapida,& iumētum dici pecus aliquod vnicū tergo vehens,inhumanā esse hanc legem iudicat: vt quæ ægrotum domi suæ cubantē,iumēto impositū in ius rapi,& veluti offerri noua funeris specie iubeat. Sed Cæcilius Iurisconsul. nequaquam ita esse ,pbat.Nam(inquit) morbus in lege ista non febriculosus,neq; nimiū grauis,sed vitiū aliquod imbecillitatis atq; inualentiæ demonstratur,non periculū vitæ ostenditur. Iumentum quoq; non id solū significat,qd nunc dicitur,sed vectabulū etiam,quod adiūctis pecoribus trahebatur. Veteres enim nostri iumentū à iungēdo dixerunt. Arcera autē vocabat plaustrum tectū vndiq;, & munitū:quasi arca quædam magna vestimentis instrata,qua nimis ægri aut senes portari cubantes solebant.His explicatis,sic Phauorino respondet:Quæ nā tibi igitur acerbitas esse visa est, p ergo ius vocato paupertino homini vel inopi,qui aut pedibus fortè ægris esset,aut quo alio casu ingredi non quiret,plaustrum esse dandū censuerunt:neque insterni tā delicatè arceram iusserunt, quonia satis esset inualido etiam di vectabulum? Atq; id fecerunt, ne causatio ista ægri corporis perpetuam vacationem daret fidem detractātibus, iurisque actiones declinātibus. Hæc Cæcilius: neq;.n. meliorē interpretē aut quærere debemus,aut habere possumus. Adijcerem, quod Vlpianus ait,neque onerosum creditorē,neq; delicatū debitorē esse audiendū:sed hoc dictū alio spectat.Vt aūt morbus intelligamus,quod Phauorinus ignorauit, Decēuiros humanissimè rationē habuisse grauioris morbi,vehementiorisq;:subiiciā sequēti capite ex eodē Vlpiano,qd illi de eo statuerint.Interea autem hanc iuris Romani partem de in ius vocando,dignā fuisse, quā x. Decemuiri diligenter constituerent,tacere non debemus. Plato lib.8.de Leg.iudicat leges in Rep. in primis ferri debere, περὶ ... κλητήρων. quanquā eas rari facere non videatur, vt in ijs valde occupari velit legislatorē maioribus negociis addictū. Sed Romani qui nihil prætermiserunt eorū quæ in Rep. necessaria esse videbant,sic maxima queq; procurarunt, vt minima persecuti etiam sint.Itaq; & Pretores in suis edictis,quicquid de in ius vocando quæri posset,complexi sunt. In primis autem vt opera danda fuit,ne frustra quis in ius vocaretur, aut facilè eludere,

dere,vel impunè non sequi vocantē posset, sic habenda etiā fuit ratio iustæ excusationis. Vtrunq; Romani diligēter obseruarūt. Primū lex fuit: IN IVS VOCATVS EAT, AVT DVCATVR. Eā tēperarunt x.viri,vt neq; sequi cogatur,neq; dici possit,qui morbo sonti impediret. Prætores deinde alterā, vt loquimur,exceptionē adiecerunt:vt satisdederit in ius vocatus, non ducatur.Hucq; pertinuit ille, q in edicto perpetuo fuit, titulus: QVI NEQVE SEQVANTVR, NEQVE DVCANTVR. & infrà c.47.quippiam in ipsis 12.Tabulis notabo,qđ eodem referri potest.Postremò prudentes addiderunt, vt in hoc quoque genere parceretur ei,qui domi esset suæ.Neque id Caius prætermisit,cum hoc caput 12.Tab.interpretaret.Sic.n.lib.j.ad legem 12.Tab.scripsit.l.18.de in ius voc.Pleriq; putauerunt nullum de domo sua in ius vocari licere: quia domus tutissimū cuiq; refugiū atq; receptaculū sit:eumq; qui inde in ius vocaret,vim inferre videri.Cui in Pandectis subiicitur ex Pauli li.j.ad Edictum, satis pœnæ subire eum,si nō defendat & latitet. certum.n. esse, ꝙ mittitur aduersarius in possessionē bonorū eius. Sed si aditū ad se præstet,vel ex publico conspiciat, rectè in ius vocari. Sed & si is q domi est,interdū vocari in ius possit, tñ de domo sua neminē extrahi debere. Ergo vt Romani iudicarunt grauissimā esse iniuriam,si quis vi domum cuiusquā introiret: sic ne in ius quidē vocandi cā temerè id fieri passi sunt: aut verò si qua iusta cā esset,cur id interdū fieri paterent: saltē nunquā passi sunt aliquē de domo sua extrahi,aut vi abripi, qđ & Cicero in oratione pro Domo sua,& ꝯ Vatinium eleganter grauiterq; scribit.Quid igitur?an qui in ius vocatus est,si domi se contineat,eludere impunè iudicium poterit? Edictis euocabit:si nō veniat,mittet aduersarius in possessionē bonorum eius: tandemq; etiā ea vendētur propter longiorē contumaciā latitantis. Et qui ius dicenti non obtemperat,pœnali iudicio damnat,vt pręstet quāti res est quæ petitur:sicq; eius contumacia damno litis coercetur.l. vna. si qs ius dic.non obt.l.53.contumacia.de re iudi.

CAP. XLII.

VLpiani verba c.2.si quis cautionib.sunt hęc: Si iudex,vel alter ex litigatorib.morbo sontico impediat, lex 12. Tab. iubet iudicij diē esse diffissum. Alij legunt DIFFVSVM: sed parum interest,quanquā DIFFISSVM malim,sicuti & in Pandectis Florentinis legit, & apud alios auctores Latinos.Gell.li.14. de se loquēs,iudice dato: Iussi (inqt) diē diffindi. & paulo pòst: In diffissionib.cōperendinationibusq;.Liuius quoq; lib.9. Legē Curiatā (inquit) de imperio ferēti triste omen diē diffidit. Deniq; Hora.lib.ij.Ser.Nihil diffindere possum:hoc est,nihil differre vel rē ,pducere,quin pronūciem. Ac ,ppriè quidē diffisi dies olim dicebant intercisi:nēpe partim festi,partim nefasti.Sed deinde vox hęc generaliter accepta est,de die ,plato atq; cōperendinato.Quod ad morbū sonticū attinet,Cæcilius ait, hic ita appellari morbum vehementiorē, vim grauiter nocendi habentem.Festus lib.17.de verb.vet. signi.citat vetustiorē interpretem AElium,qui morbum sonticū in 12.significare dixerit certū, cū iusta cā. Addit autē,nonnullo putare,esse q noceat: ꝙ sontes dicantur nocentes.Certè nostri Iurisconsulti ita existimarūt. Si.n. est apud Venuleiū,qui & Cassium huius interpretationis auctorē laudat.l.vlt.de ædil.edic.Et Iabolenus l.morbus.de verb.sign. ait,sonticū esse morbū, q rei cuique nocet. Marcellus quoq; l. quæsitū.de re iudic.Morbus sonticus(inquit) etiā inuitis litigatoribus ac iudice diem differt.Sonticus autē existimādus est,qui cuiq; rei agendæ impedimento est.Tum subiicit: Litiganti porrò quid magis impedimēto est, quàm motus corporis ꝯ naturā, quam febrē appellant? hinc probat, si cū alter ex litigatorib. febricitans abesset,iudex pronunciauerit, nō videri iure pronunciasse.Sanè Vlpianus l.ij.§.si quis.de rec.arbi.cū qs ex litigatorib. qui in arbitrum cōpromiserant,ideo nō adfuisset, ꝙ valetudine fuisset impeditus:fatetur quidē, pœnam ipso iure nihilominus committi.Sed ait,prætorem aut de ea non daturum actionem, aut exceptionem additurū, SI NON VALETVDINE IMPEDITVS &c.Simile est,quod Paulus notat l.65. si Prætor. ad fi.de iudic.Si morbo impeditus adesse non potuit reus, actionē iudicati in eum denegandā esse, Prætoremq; exequi ita iudicatum nō debere.Certè nec cōtumacē esse, nec cōtumacis pœnā pati debere,quē aduersa valetudo defendit,ait Hermogenianus. l.53.§.pœnā. de re iudic. Rectè ergo Vlpianus inter iustissimas deserti vadimonij causas,quæ excusationē merent, primo loco numerat aduersam valetudinē.l.ij.§.si qs si quis cautionib.quod & Seneca lib.iiij.de benefi.confirmat,,pbans mirum non esse, si cum ,pmittētis cōditio mutata sit,cōsilium ēt mutet. Vadimonium (inquit) ,pmittimus,tñ deseritur: nō in omnes dat actio, deserentē vis maior excusat.Neq; verò mirabimur litigatorem hoc nomine excusari, si meminerimus & militē, q ad diē non adfuit,eandem ob causam excusari. Certè cū dixisset Arrianus Iuriscons.eos qui ad delectum nō respondent, vt proditores libertatis in seruitutē redigi:adiecit, rationem afflictè valetudinis excusare militē emansorē.l.iiij.§.vlt.de re milit. Polybius quoq; lib.6.cū diceret descriptos milites ad diē omnino adesse debuisse,excipit solā cām auspicij,& τῶν ἀδυνάτων: quā interpretor aduersam valetudinē. Ac ne alia probatione sit opus, cū militibus scriptis dies prefiniret,ad quē adessent,citatiq; Consuli respōderent,iurisiurandūq; eo nomine prestarent: in ipsa huius iurisiurandi formula disertè nominatimq; excipiebatur morbus sonticus,& auspiciū,qđ sine piaculo pterire nō liceat, testis est Gellius lib.11.c.iiij.Sed vt ex castris ad forū redeamus Modestinus l. εἰδέναι. de excus. cum enumerat causas, ,pp quas excusat tutor, qui intra tempora cōstituta suā à tutelis excusationē in iudicio non proposuit, primo loco morbum recenset,& eandē ob causam iudicem arbitrumve excusari, vt rebus iudicandis operam dare nō cogant:nostri quoq; Iurisconsulti Decemuiros secuti, disertè respōderunt.l.si longius.de iudic.l.licet autem.& l.seq de rec.arbit.Sed & ,pp aduersam valetudinem permissum esse litē in alium transferre,responsum est:neq; tum locum habere edictum de alienatione mutandi iudicij cā facta.l.iiij.§. si qs autem. de alien.mutan.iudic.Et q Reip.cā profectus,confectis Reip. negociis,quandiu propter morbum redire nō potest, habetur pro absente Reipu.cā l.si cui in prouincia.ad fi. ex quibus cau. maio. Quid multis?Seruum etiā qui graui morbo impeditus periclitanti domino succurrere non potuit,excusari traditum est l.si qs in graui.ad Syll Hæc vt occurrunt,obiter congero, quæ exēplo legis 12.Tab.prodita sunt:vt magis intelligamus, quàm multa ex illo fonte in omnes iuris Ciuilis partes promanēt. Itaq; adijcio,quod Liuius libro quadragesimosecundo scribit,cū Chalcidensium legatus pedib. captus lectica esset introlatus, Romæ visam esse rem vltimæ necessitatis:in qua ita affecto,excusatio valetudinis aut ne ipsi quidem petenda visa foret,aut data petenti non esset.Porrò excepta sontici morbi causa,qua passi non sunt Decemuiri in ius vocatum non adesse, lex sequens ostendet.

CAP. XLIII.

CIcero lib.j.Offi.Hostis (inquit) apud maiores nostros is dicebatur,quem nunc peregrinum dicimus.Indicant 12. Tabulæ, AVT STATVS DIES CVM NOSTE. Integrā legē non recitat.Sed lex illud voluisse videtur, vt qui se iudicio sistere promisisset, cuicunque aduersario adesset. Et ad hanc quidē legem Festus respiciebat,cum lib.17.de Verb.vet. signifi.scriberet statum diē vocari, qui iudicij cā præconstitutus est cū peregrino.Sic.n.ab antiquis vocari hostem, ꝙ erat pari iure cum populo Romano:sicuti & hostire pro æquare dicebāt. Macrobius quoque lib.j.c.16.Statos dies dici ait,qui iudicij causa cum peregrino constituuntur.Sanè Gellius libr.16.c.iiij.nōnulla ex libro Cincij de re militari describit,ex quibus apparet, ad hunc diem statum potius veniendū esse, quàm ad delectum respondendū. Cùm.n. conscripti milites iurarent se ad diem adfuturos, inter alias causas & hæc excipiebatur:Si status condictusve dies cum hoste &c.Neque hic prætereundum est, quod apud Plautum in Curculione,amator Phædromus cum dicere vult, nullam omnino esse causam quę eum impedire possit, quo minus ad amicam eat,ait:Si media nox est,siue est prima vespera, si status cōdictus cum hoste intercedit dies,tamen est eundum.Porrò quomodo coerceatur qui cautionibus iudicio sistendi causa nō paruerit,edicta Prætorū satis ostendunt.Illud scire velim, quid sibi voluerit lex illa 12.Tab.cuius principiū fuit, SI CALVITVR: an ptinuerit ad fugitantes reos,cauillatoresq; atq; calumniatores sistendos.Caius lib j.ad legē 12.Tabularum, interpretat hæc verba SI CALVITVR, moratur & frustrat: & addit, calumniatores inde appellatos esse, quia per fraudem & frustrationē alios vexarent litib.Inde & cauillationem dictam esse,c.233.de verborum significa.Vsus hoc quoque antiquo verbo in eadem frustrandi significatione est Plautus,& Terentius.

CAP. XLIIII.

GEllius lib.16.c.10.scribit,scriptū fuisse in 12. Tabulis: ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO: PROLETARIO CIVI QVIVIS VOLET, VINDEX ESTO. Sed & Cicero in Topicis:Cùm (inquit) lex assiduo vindicem assiduū esse iubeat,locupletem iubet locupleti,&c. Legem cum simpliciter profert Cicero, 12. Tab. intelligit.Et eo quidem loco Sex. AElium Catum,qui dixit,assiduum dici ab ære siue asse dando, citat vt interpretem.Fuit enim 12.Tab.interpres.Assiduum dici loci locupletem ab asse dando, siue tributo conferendo, dubium non est.Noster Caius lib.ij.ad leg. 12.Tab.ait, locupletem esse, q satis & idoneè hēt ,p magnitudine rei, quā actor restitui petit.l.234.quos nos.§.j.de verb.sig.Proletariū uocarunt ueteres Romani inopē,tenuisq; fortunę, quasi ,ple gignenda tantū iuuare Rempu.posset,nō etiā pecunia.Gellius hoc uerbo usum ēt Ennium esse ait:& se,cū abs Iurisperito significationē eius frustra quęreret,accepisset abs Iulio poeta. Proletarios appellatos fuisse,qui nō amplius quàm M. D. AEris in censum deferebāt. Sed qs ī hac lege uindex dicat, min⁹ notū est.Boetius Topicorū Ciceronis interpres existimat,uindicē dici quasi forensem ,pcuratorē aut patronū,q alterius cām suscipit uindicādā. Alij putāt uindicē dici,liberalis tñ cāæ assertorē: ut si is de cuius statu & libertate agitur,locuples fuerit, locupletem habeat assertorem. Ego uerò uindicem hic potius intelligendum esse existimo,

fideiussorem iudicio sistendi causa. Obseruaui enim in Pandectis nonnulla huiusce rei vestigia. Vlpianus ait: Fideiussor iudicio sistendi causa locuples iubetur dari, non tantum in facultatib sed etiam ex conueniendi facilitate.l.ij.qui satisd. cog. Deinde subiicit edictum Pretoris, Vt si quis parētem, liberos, vxorē, nurum in iudicium vocet, qualiscunque fideiussor iudicio sistēdi causa accipiatur. Et qualemcunque interpretatur fideiussorē, etiam non locupletem: sicut in 12. Tab. dicitur vindex quinis. Sanè si quis propter inopiam in iudicio non possit locupletem omninoq; idoneum fideiussorem dare, dare posse qualemcunque, sæpe traditū est. Gellius significat ēt q̄dā in 12. Tab. fuisse, de vadib. & subuadibus. Sed qualia fuerint ea, diuinare nō possum.

CAP. XLV.

SVperiori capite audiuimus, Ennium vsum verbo 12. Tab. sed cuius tamen significationem Gellius à Grammatico magis quàm abs Iurisperito didicit. Nunc alterum audiemus, cuius idē Ennius meminit: sed interpretationem Gellius, quam abs Grāmatico non potuit, ex Iurisconsultorum libris repetiit. Et quidē res est cum superiori cōiuncta: hoc est, ad rem forēsem & actiones pertinens. Frequenter legis actiones, quæ ex lege 12. Tab. descendunt, commemorantur: sed quæ nam earum formulæ fuerint, qui ritus, quæ ceremonię, quærimus. neque certè quicquam in veteris Iurisprudentiæ reliquiis minus explicatum est: quanquam multa de ordine veterum iudiciorum iactētur. Nulla est in ore omnium Iurisperitorum vox frequentior, quàm Vindicatio. sumptaq; est ex 12. Tabulis: sed harū de vindiciis leges nō omnib. notæ sunt. Tria nūc capita proponā: primum ex Gellio, sed intercisum: secundum ex Festo, integrū magis quàm explicatum: tertiū ex Liuio, magis apertū. Gellius lib. 20. ca. 9. scribit, in 12. Tab. scriptū fuisse: Si QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. Sed reliqua legis verba non attexit. Significat autē illud IN IVRE esse, qđ aliàs dicimus, apud Prætorem. Iurisconsulti in Pandectis notant, ius sæpe vocari locū, in quo Prætor ius dicit, salua maiestate sui imperij, saluoq; more maiorum. l. pen. de iustic. & iu. Sic itaq; & ius vocāt 12. Tabulæ, vbi abest, qui iuri dicundo præest. Moris autem tunc fuisse Gellius indicat, vt in agrum de quo esset controuersia, cum litigatoribus iret is, cuius erat iurisdictio, & in re præsenti litigatores manum consererēt: hoc est, alter alterum simul manu prēderet, vindicia etiā correpta. Hæc autē vel virgula vel festuca fuisse credit, quæ in illa manum cōsertione defringeretur. Fuit hęc certè species cuiusdam ludicræ pugnæ, & vis ficta atq; imaginaria, quā Gellius ciuilē atque festucariam appellat. Sed quorsum? Vt alter ab altero dicere posset, se vi deiectū de possessione sua esse, atq; peteret deiectus interdicto restitui: hacq; ratione institueretur iudiciū de possessione, cum alter negaret aduersarium possedisse. Hi adhuc mores iudiciorum erant tempore Ciceronis. Sed tunc in re præsenti magis, quàm in iure, illa manum cōsertio fiebat. Nam cū Prætores in rem pręsentem amplius non proficiscerentur, institutū (inquit Gellius) contra 12. Tabulas tacito consensu est, vt litigatores non in iure apud Prætorē manū consererent, sed ex iure manuconsertum vocarent: idest, alter alterum ex iure ad cōserendam manū in rē, de qua ageretur, vocaret: atq; profecti simul in agrum de quo litigabatur, terrę aliquid ex eo, veluti vnā glebā, in ius ad Prętorem deferrēt: & in ea gleba, tanquā in toto agro, vindicarēt. Pueriles videntur hæ ineptię, & ludicræ ambages. Sed nihilominus intelligendæ sunt, quantū fieri potest. Nā & tales nugæ seria ducunt. Si vindicia; primùm appellabatur festuca illa, aut virgula, quàm manum conserentes, quasi vim alter alteri faceret, infringebant: potuit etiam illud ipsum esse, vindicare. Quod deinde verbum tractum est ad ea quę consequebātur, & ad rem de qua erat controuersia: & ad litē ipsam non solū de possessione, sed & de proprietate: & denique ad ipsam adiudicationem. Vindicias Prætorem dixisse in re præsenti, ait Gellius. Vindicias sumere & dare, paulo pòst audiemus in ipsis 12. Tab. Festus scribit vindicias appellatas fuisse res eas, de quib. cōtrouersia erat, & illud Cincij adfert: Vindiciæ olim dicebantur, quæ ex fundo sumptæ, in ius allatæ erant. Citat & Seruium Sulpitium, qui dixerit, vindiciam dictam esse ab eo, quòd vindicatur res ex controuersia. Fortasse totum istud à Vindice descēdit. Sed pergamus. Festus testis est, scriptum etiam in 12. Tabulis fuisse, superstitibus vindicias sumendas esse ab iis, inter quos cōtrouersia est: & admonet, superstites dictos olim fuisse testes præsentes: sicuti & Plautus loquitur: Nunc mihi licet quiduis loqui, nemo hic adest superstes. Sed legis adhuc sententia obscura est. Quæ tamen paulo antè dicta sunt, eam illustrare vtcunque possunt. Superest tertium caput, quod magis apertum esse dixi: nēpe quod in 12. Tabulis scriptum fuerit, vindicias secundū libertatem esse dandas. In possessoriis quæstionibus dubium non est Decemuiros iudicasse, quod Prætores deinde suo illo edicto VTI POSSIDETIS apertius explicuere, possessionem, quę nec vi, nec clàm, nec precario teneretur, loco suo mouendam nō esse, sed tuendam potius, pendente proprietatis quæstione. Potuerant Romani audire, quod Pericles apud Thucydidem lib. 1. cōmemorat, inter Athenienses & Lacedęmonios aliquādo ex vetustissimi iuris formula, in hunc itidē modum conuenisse: δίκας μὲν διαφόρων ἀλλήλοις διδόναι καὶ δέχεσθαι, ἔχειν δὲ ἑκατέρους ἃ ἔχομεν. hoc enim est perinde atque si conuenissent: vti possidemus, vt possideamus, interea dum iudicio disceptabimus. Neque sanè ignorabant Decemuiri, quod ipse Aristoteles in Probl. iure fieri intellexit, & veluti edixit, νέμεσθαι τὸν κεκτημένον ἕως ἂν κριθῇ. Sic vindicias secundum iustum possessorem dandas esse ex iure cōmuni intelligebāt. Sed libertatis fauore qđ in hoc genere statuerint iure singulari, audiamus. Statuliberos vęnundari quidē posse existimarunt: sed in vniuersum tamē cauerunt, voluerūtque vindicias dari s̄m libertatē. Pomponius noster ait, Ap. Claudium Decemuirum hoc ius ex veteri iure in 12. Tab. transtulisse. Cumque probare vult vetustissimam fuisse hanc iuris obseruantiam, commemorat, Brutum vindicias secundum libertatē dixisse in persona Vindicis Vitelliorum serui, qui ꝓditionis cōiurationem indicio suo detexerat. Quòd Brutus Vindici seruo vindicias dederit secūdum libertatem, interuersa dominorum possessione, singulari quadam ratione & Reipu. fauore factū est; vt Vindicio caueretur, qui de Rep. bene meritus erat, cuiq; tutū non erat, in potestate dominorum, quos indicio suo irritarat, manere. Sed decemuiri generaliter ita statuēdum esse existimarunt. Nam qđ in vniuersum volunt, vindicias dari secundum libertatem, ita accipiendum est, vt nō modò liber homo, qui status controuersiam pateretur, relinquat̄ suę libertati, & eius possessionem retineat, interea dum hęc quęstio status causaq; liberalis pendebit: sed etiam vt seruus qui in libertatem ab aliquo legitimo & iusto vindice asserit̄, interea pro libero habeat̄, & libertatis assertori dominus possessione cedat. Id.n. fauori libertatis tribui, nō iniquum esse existimarunt: pręsertim cum satisdatione he vindiciæ onerentur. Cæterùm, si agatur tantum de homine libero, sua in possessione libertatis interea relinquēdo, nemo dubitat iure cōi, multo magis secūdùm libertatē, vindicias dari. Quod & ex iure Gentiū in 12. Tab. translatum esse probat Dionysius Halic. lib. 11. Nostri quoque Iurisconsulti Paulus & Caius responderunt l. ordinata. l. si cui. §. licet. de lib cau. ordinato liberali iudicio interea ꝓ libero haberi hominē, cuius de statu controuersia est. Porrò hanc 12. Tab. legē Ap. Claudius Decemuirorum princeps, qui eam tulerat, infringere conatus est, cum Virginia virgine potiri vellet homo libidinosus & impurus. Subornauit quendam suum clientē Claudiū, qui eam suam esse seruā diceret, & ex libertate in seruitutem reuocaret, vindiciasq; secundū seruitutē dari postularet. Iudex erat Appius ipse. Cumq; obiiceretur lex hęc, quā paulò antè tulerat de vindiciis secundùm libertatem dandis, calūniosa quadā, sed tñ arguta interpretatione, eam eludere conabatur. In iis qui asserantur in libertatem: quia quiuis lege agere possit, id iuris esse dicebat. In ea quæ in patris manu sit, neminem esse aliū cui dominus possessione cedat. Sic fatebat̄ quidem Appius, vbi pater præsens adesset defensor, assertorq; libertatis filiæ: & cum eo is qui puellæ se dominum diceret, contenderet: dominum interea non possessurum. Sed cū pater absit: dominum esse debere potiorem. Adiicere poterat, Virginiam ipsam non posse libertatem, s̄m quam vindiciæ petebātur, interea possidere: cum quidem ipsa ab alio, in cuius erat potestate, nempe suo patre, possideretur. Reliquam eius iudicij tristem historiam, & tragicam catastrophen non cōmemoro: nota.n. est satis. Sed obseruandum est, satisdationis in hisce vindiciis meminisse Dionysium, qđ postea Prætores transtulisse videntur in suum interdictum. VTI POSSIDETIS. Extat quoddam huius generis rescriptum Diocletiani. l. j. C. vti possidε. Vti possidetis fundum, de quo agitur, cum ab altero nec vi, nec clàm, nec precario possidetis: rector prouinciæ vim fieri prohibebit, ac satisdationis vel transferendę possessionis, edicti perpetui forma seruata, de proprietate cognoscet. Quænam illa sit forma, interpretes ignorāt: & tamen, vt audax est inscitia, ne quid videantur ignorare, nihil non securè comminiscuntur. Rectius ij qui docent, iudicem de hoc interdicto cognoscentem, ita debuisse possidentem tueri, vt aduersarium, qui eum (vt ita loquar) inquietauit, etiam iubeat satisdare, nullam amplius molestiam sese possidenti exhibiturum, pendente iudicio. At quid si etiam intelligamus ipsum possidentem ex cā satisdare debere, sese rem deteriorem non facturum, vel eam cū opus erit bona fide restituturum? l. penulti. de aqua quot. & æsti. Sanè Paulus: Si de via (inquit) itinere, actu, aquæductu agatur, huiusmodi cautio præstanda est: quandiu quas de iure suo doceat, se non impediturum agentem, & aquam ducentem, & iter faciētem. Quod si neget ius esse aduersario agendi, aquāve ducēdi: cauere sine præiudicio amittendę seruitutis debebit, donec quęstio moueat̄, nō se vsurum. Idē Paulus lib. 1. Sentent. tit. 11. ait, quoties hæreditas petitur, satisdationē iure desiderari: & si satisdatio nō det̄, in petitorē h̄rditatē transferri. Sed & Papinianus scribit, M. Antoninū rescripsisse, cū à quo res fideicōmissæ petebant̄, cū appellasset, cauere: vel si nō caueat, ad aduersarium possessionē trasferri debere. l. 5. §. j. vt legat. nom. cau. Sed & Cicero Verr. 3. vocat prædes vindiciarum, quos dabat proximus hæres legitimus, missus in possessionem.

CAP.

CAP. XLVI.

EX Gellii lib. 20. c. j. intelligimus scriptum in 12. Tab. ita fuisse: AERIS CONFESSI, REBVSQVE IVRE IVDICATIS, XXX. DIES IVSTI SVNTO. POST DEINDE MANVS INIECTIO ESTO. IN IVS DVCITO, NI IVDICATVM FAXIT, AVT QVIS PRO EO IN IVRE VINDEX SIT, SECVM DVCITO, VINCITO, AVT NERVO, AVT COMPEDIBVS: XV. PONDO NE MINORE, AVT SI VOLET, MAIORE VINCITO. SI VOLET, SVO VIVITO. NI SVO VIVIT, QVI EVM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS FARRIS IN DIES DATO. SI VOLET, PLVS DATO. TERTIIS NVNDINIS PARTES SECANTO. SI PLVS MINVSVE SECVERINT, SINE FRAVDE ESTO. Sunt qui principium huius legis ita legant: AERIS CONFESSIS REISQVE &c. Sed Gellius ipse libr. 15. cap. 13. notat, in 12. Tab. æs confessum dici, de quo est facta confessio. Vbi antea legebatur corruptè, AVT QVI PSEVDO EO IN IVRE VIM DICIT, Manutiū secuti restituimus, AVT QVIS PRO EO IN IVRE VINDEX SIT. Pertinetque etiam hęc clausula ad illud quod suprà dixi de iis qui in ius vocati, si satisdent, non ducuntur. Quod ad huius legis totius rationem attinet, Cęcilius præfatur, veteres Romanos fidem, quā omnium maximè ac pręcipuè coluerunt, sanctamq; habuerūt, non modò in officiorum vicibus, sed & in negociorum quoq; contractibus sanxisse, maximeq; in pecunię mutuę vsu vsq; cōmercio. Existimasse enim adimi subsidium hoc inopię temporarię, quo communis hominum vita indiget si perfidia debitorum sine hraui pœna eluderet. Sanè Isocrates in Areopagitico, idipsum prudenter vidisse veteres Athenienses, elegantissimè scribit. neque modò (quod noster Vlpianus ait) graue esse, fidē fallere: sed & vniuersę Reip. valde perniciosum. Quid multis? Dixit Seneca lib. 3. de Benefic. ęquissimam esse, & ius Gentium pręse ferre, hanc vocem. Redde quod debes. Dixit Cicero libr. ij. de Offic. nullam esse rem quę vehementius Rempubli. contineat, quàm sit fides. Sed fidem esse nullam posse, nisi sit necessaria solutio rerum creditarum. Vtrunque verò mults ante Senecā Ciceronemq; annis rectè intellexerunt, prudenterq; considerarūt Decemuiri. Audiebant multa variaq; dici atque iactari de illa Solonis apud Athenięses σεισαχθείᾳ. Sed si publica illa fuit quędā æris alieni sine consensu creditorum, remissio atque condonatio: intelligebant rem esse iniquam, iniuriæque plenam. Nouas eius generis tabulas Romę aliquādo quidam viri principes valde populares, deq; alieno nimiū liberales, inuehere conati sunt. Sed prudentioribus viris, & iuris Reipublicęq; amantib. nūquā eam rem placuisse, vel vnus nobis Cicero testis esse potest. Nūquam (inquit) vehementius actum est, quàm me Consule, ne solueretur. Armis & castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine. Quibus ita restiti, vt totum hoc malum de Republ. tolleretur. Nunquam nec maius ęs alienum fuit, nec melius aut facilius dissolutum est. Fraudandi enim spe sublata, soluendi necessitas cōsecuta est. Hæc ille. Plutarchus de Cæsare loquens ait, σεισαχθείᾳ τινὶ ἐκούφιζε τοὺς χρεωφειλέτας. Sed ne qs existimet fuisse hanc ęris alieni generalem quandam remissionē atq; abolitionem, audiamus Suetonium de Cęsare: De mutuis pecuniis (inquit) disiecta nouarum tabularum expectatione, quæ crebrò mouebatur, decreuit tandem, vt debitores creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quasque ante ciuile bellum comparassent, deducta summa æris alieni, si quid vsurę nomine numeratum fuisset: qua conditione quarta pars ferè crediti deperibat. Hoc Cęsaris decretum etsi duobus modis contra ius editum esse videretur, & creditoribus graue & damnosum esset: erat tamen in illa temporum cōfusione vtcunque tolerabile. Rep. Tranquilla & bene composita tam nō placuit posterioribus Iurisconsultis, quàm veteribus Romanis iniquum visum fuisset. Neque verò dubito, quin & apud Græcos viri prudentes atque graues intellexerint ad Rempub. continendam omnino esse necessariū, ius vt creditorum integrum maneat: & Decemuiros Rom. secuti, cùm ęris alieni necessariā solutionem retinuerint, tum verò rerum iudicatarum vim atq; auctoritatem infringi atque labefactari, vel perfidia debitorum condemnatorum eludi minimè passi sint. M. Tullius cōtra Rullum ait, tolli de foro fidem perturbatione iudiciorum, & infirmatione rerum iudicatarum: iudiciorum autē perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, restitutionem damnatorum esse solere afflictarum ciuitatum perditis iam rebus extremos exitiorum exitus. Idem Cicero Verri. 7. grauiter certè & prudenter ait, perditas ciuitates deploratis omnibus rebus hos solere exitus exitiales habere, vt damnati in integrum restituantur, res iudicatę rescindantur. Cumq; ea accidunt, neminem esse quin intelligat, ruere illam Remp. Hęc vbi veniūt, neminem esse qui vllam spem salutis reliquā esse arbitret̄. Idē Cice. pro Cluentio illud ipsum tractat, & Quinti. li. 5. Nostri Iuriscōsulti sæpe significāt, publicè ēt interesse auctoritatē rerū iudicatarū, etsi fortè in vna aliqua cā ꝑperā iudicatū esse videat̄. l. 65. cū seruo. § cum Prætor. ad Treb. l. 12. si patronus. §. si qs. de bonis libert. l. 29. si fideiussor. §. in omnib. mand. Certè rei iudicatæ vim quantopere tueatur ius Ciuile, ignotum non est. Potius quàm ei non pareatur, manum militarem adhibet. l. qui restituere. de rei vend. neq; post eam quęri amplius quicquā patitur. l. post rem. de re iudic. Eam. n. habet pro veritate. l. res iudicata. de reg. iur. Frustraq; contrà obtendi principis rescriptum, aut instrumenta de nouo reperta. l. j. C. quan prou. nō est nec l. Imperatores. de re iudi. Quid multis? Ait Imp. Antoninus, l. j. C. de re iudi. rebus iudicatis standum est. Edictum denique Prætoris de re iudicata, eodē pertinebat: neq; minus, quàm 12. Tab. de effectu sententiarum, & executione rerum iudicatarum seuerè præcipiebat: vt intelligamus eā non modò lege Decemuirali, sed & Pręroria pulchrè communitam fuisse. Non extat integrum hoc Pretoris edictum. Sed illud saltē ex eo superest, SI QVIS CONDEMNATVS FVERIT, VT PECVNIAM SOLVAT, AB EO, CVIVS DE EA REIVRISDICTIO EST, PIGNORIBVS CAPTIS SOLVERE COMPELLAM. Et quidē cū hęc verba, CONDEMNATVS, VT PECVNIAM SOLVAT, interpretatur Vlpianus, l. iiij. §. ait. de re iūdi. significat, pecuniam omnino soluendam esse: neque satis esse, si iudicatus satisdare paratus sit. Cæterùm aliquod semper tempus benignè concessum fuit debitoribus, ad pecuniam conquirendam. Pauli nostri verbum est, l. qđ dicimus. de solu. Quod dicimus hæredem debere statim soluere, cum aliquo temperamento temporis intelligendum est: nec enim cum sacco adire debet. Siue intelligat Paulus, hæredē non adire hęreditatē cū sacco siue marsupio, quo pecuniam statim concludat: siue creditorē ipsum nō ita debere adire, accedereq; ipsum debitorē: significat aliquam debitoribus dilationē humaniter indulgeri. Sic etiam Vlpianus l. si domus. §. in pecunia. de leg. j. In pecunia legata (inquit) confitenti heredi, modicum tēpus ad solutionem dandum est, nec vrgendus ad suscipiendum iudicium, quod quidem tempus Pretorem ex ęquo & bono obseruare oportebit. Decemuiri censuerunt, confessis condemnatisve xxx. dies iustos dandos esse. Iustos dies vocabant (inquit Cæcilius Iuriscons.) vel vt quoddam iustitiū, siue iuris inter eos quasi interstitionem quandam, & cessationem, quib. diebus nihil cum iudicatis agi posset. Macrobius lib. j. c. 6. scribit, olim p̄liares dies potuisse dici iustos: siquidem iustos esse cōtinuos xxx. dies, quibus exercitu imperato vexillū rufi coloris in arce positū est: præliares autē omnes, quib. fas est res repetere, vel hostem lacessere. Verùm in hac lege iusti dies contrà accipiuntur. Sic legitima quædam erat & iure concessa dilatio. Hoc postea tempus Romani duplicarunt: duos. n. menses iudicatis dederunt: sicuti & eos rursus duplicauit Iustinianus. l. vlt. C. de vsur. rei iud. Quatuor. n. menses continuos dari voluit, neq; ipsis modò reis iudicatis, sed & eorum fideiussoribus: quod tamē antea iis tributum non erat: quanquam ne etiā diutius possit, qui iudicatus est, impunè ludificari actorem, voluit Iustinianus, vt saltem sortis principalis vsuras centesimas soluat, si nec intra tempus legitimū rebus iudicatis paruerit. Illud porrò meminerimus, qđ Vlpianus l. ij. de re iud. admonet, eum qui pro tribunali cognoscit, non semper seruare debere tempus iudicati: sed nonnunquā arctare, nōnunquam prorogare, pro causæ qualitate & quantitate, vel personarum obsequio aut contumacia. Callistratus l. 31. de re iu. cū diceret, debitorib. non tantum petentib. dies ad soluendum dandos esse, sed & prorogandos, si res exigat: subiicit rescriptum hoc Diui Pij ad Cassium proconsulem: His qui fatebuntur se debere, aut ex re iudicata necesse habebunt reddere, tempus ad soluendum detur, quod sufficere pro facultate cuiusque videbit. Porrò ad prorogandum, quàm ad arctandam iudicati tempus, procliuiores fuisse Romanos, Vlpianus significat, cùm ait: Porrò intra statutum tēpus sententias exequutos esse, nec nisi ex magna cā, veluti si de alimentis ageretur. Et sanè nisi nominatim & ex causa, is qui pro tribulali cognoscit, testaretur scientem se & prudētē tribuere, præstituereq; condemnato arctiorem breuioremq; diem soluendi: tēpus legitimū repleretur ex lege, qđ sententiæ iudicis deest. l. iiij. §. si quis condemnatus. de re iudic. Sanè tēpus qđ iudicato dat̄, in eius fauorē esse introductū, vt si velit, eo non vti, & se interea liberare possit, apertè ēt responsum est, l. 7. de re iudi. Sed neq; obligationē hic dies suspendit, aut cōpensationē impedit. Itaq; si intra hunc diē iudicatus Titio, agat cū eodem Titio, q & pridē illi iudicatus est, cōpensationē admitti Papinianus ait. l. 16. §. vlt. de cōpens. hancq; rōnē adiicit: aliud esse diem obligationis nō venisse, aliud humanitatis gratia tēpus indulgeri solutionis. Porrò obseruādū est, Decēuiros eodē loco habuisse confessos, quo iudicatos. Sicuti & ī hoc genere D. Pius in suo, qđ antea retuli, rescripto, confert eos q fatent̄ se debere, cū iis q ex re iudicata necesse habēt soluere. Vlpianus duob locis meminit orationis D. Mar. l. post rē. de re iud. l. certū § sed & si. & § seq. de confes. cū ait, Cōfessos ꝓ iudicatis haberi. Paulus quoq; l. j. de confes. cōfessū ait ꝓ iudicato esse: qa quodāmō sua sñia damnat̄. Extāt & multa huius ḡnris principū rescripta. l. vna. C. de ꝯfess. l. sicut. C. de rep. hęr. l. 3. C. de fi. inst. Obseruem' aūt de cā ciuili siue pecuniaria semꝑ agi cū ꝓ iudicatis haberi ꝯfessos legimus. Neq; .n. ꝯfessiones reorū itidē ꝓ exploratis criminib. habent̄. Si cōfes-

sus crimen sit reus, in vincula quidem coniiciēdus est. l. si confessus. de custod. & exhib. reor. sed non ideo statim condemnatur. Si quis (inquit Vlpianus) vltrò de maleficio fateatur, non semper ei fides habenda est. Nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de causa in se rei confitentur: & extat epistola Diuorum Fratrum, qua continetur liberandum eum, qui in se fuerat confessus, cuius de innocentia postea constitisset. l. j. §. si quis vltrò. de quęst. AEs confessum, cuius 12. Tabulę meminerūt appellari, de quo facta est confessio. Verbum enim CONFITEOR esse cōmune, & passiuè quoque accipi, Gellius ipse alio loco notauit, vt paulo antè dixi. Porrò vbi talis erat confessio, quæ pro condemnatione haberetur: Prętor, coram quo in iure aliquis confeſſus erat, intra tempus constitutum soluere iubebat, nec iudicem dabat: aut si quem aliquando daret, quia res æstimanda esset, certè dabat non tam rei iudicandę, quàm ęstimandæ, vt loquitur Vlpianus l. proinde. § notandum. ad leg. Aquil. Vnde cum quis cōfessus est, certum se debere legatum, quod tamen in rerum natura esse desijt: responsum est l. iij. de confes. dari iudicem, vt in æstimationem, quam faciet, eum damnet. Confessis autem, vt iudicatis, dari tempus ad soluendum, Iurisconsulti Decemuiros secuti, sæpe responderunt. l. 31. debitoribus. de re iudic. l. certum. §. vlt. de confess. Sed priusquam res confessę pro iudicatis habeantur, oportet confessionem esse rei certę, factam ī iure iudiciove, ab eo qui non errat, & qui iudicio valet: nam pupillus sine tutore frustra cōfitetur. Sed neq; confessiones aliter ratę sunt, quàm si id quod in confessionem venit, & ius & natura recipiat: vt intelligamus falsas confessiones debere naturalibus conuenire. l. confessionibus. §. j. l. si is cuius. §. vlt. de interrog. Ac quidem edidit aliquando Prętor edictum de interrogationibus in iure faciendis: ex quo dabatur actio interrogatoria siue cōfessoria, de eo quod quis confessus erat: vt cuique fides contra se habetur. Extatque in Pandectis non modò titu. de confessis, sed & de interrogationibus, qui huc pertinet. Sic enim Iurisconsulti pluribus explicuerunt, quod breuiter attigerāt Decemuiri de ęre cōfesso. Nunc ad rerum iudicatarum executionem veniamus. Vbi condemnatus erat reus, nec intra dies iustos iudicatum faceret, manus in eum iniectionem creditori tribuunt 12. Tabu. Executorum, siue apparitorum sententias exequentium meminerunt alię Romanę leges. l. si pignora. de euict. l. iij. §. si executor. de neg. gest. l. executorem. C. de execu. rei iud. Decemuiri cū, cui quis condemnatus est, executorem esse volūt. Illud semper Romę obtinuit, vt cum primùm in ius aliquis vocabat̄ ad Prætorem, vocari posset priuatim à suo aduersario, sine alio Magistratus mandato: ac nisi vocatus in ius iret, inuitus duci trahiq;, nisi si satisdaret iudicio sistendi causa. Vt autem ducere diceba-tur actor reum in ius, quem inuitum trahebat: sic & iudex ducere iubere dicebatur, cùm reum in carcerem aut ad supplicij locū abduci iubebat. Cęterùm tametsi actori permittebatur reum non sequentem ducere: creditori tamen manum statim inijcere debitori, nō semper fuit permissum. Fugientem, pecuniamq; secum ferentem insequi creditor potest, l. ait Prætor. § si debitorem. de iis quę in fraud. cred. Duorum pręterea in Pandectis locorum memini, vbi fit mentio iniectionis manus, cū significat̄ illa rei auferendę ac sine iudice occupandę potestas, quam venditor mancipiorum excipere solebat, si quid contra conuentionem fieret. l. sed si hac. §. prostituta. de in ius voc. l. Titius. de ser. export. Sed manus iniectionē, quam Decemuiri in vniuersum tribuerunt creditori in debitorem non facientem iudicata, ne quis aut nouam, aut sine exemplo ab iis primùm introductā esse existimet: moris olim Athenis fuisse audierant, vt qui mutuū suscepissent oppigneratis corporibus, possent à creditore abduci, si fallerent, abductique etiam creditori addicerentur. Notus est ille Plutarchi in Solone locus: οἱ χρέα λαμβάνοντες ἐπὶ τοῖς σώμασιν, ἀγώγιμοι τοῖς δανείζουσιν ἦσαν. Id ante Solonem Athenis vsitatum fuisse, scribit eo loco Plutarchus. à Solone verò sublatū significat. quod apertius testatur in libello de Vitanda vsura. ὁ Σόλων (inquit) ἀθηναίους ἀπαλλάξας τοῦ ἐπὶ τοῖς σώμασιν ὀφείλειν. Hācque legem ęx AEgypto Solonem transtulisse, testis est Diodorus lib. ij. & appellasse σεισάχθειαν. Nam & veteres AEgyptios itidem statuisse, corpora debitorum, quibus Respublica in bellis opus haberet, libera esse debere: solas verò possessiones & facultates debitorum creditoribus obnoxias esse, ex iisque tātùm peti posse solutionem ęris alieni. Hanc igitur legem Athenas transtulit Solon. Romani Decemuiri Solonis iudicia, secuti semper non sunt. Certè hunc morem à Solone sublatum, & illam veterē Græcorū ἀπαγωγὴν, quo magis rei iudicatæ pareret̄, in vsum reuocare non dubitarunt. Neque modò manu iniecta debitorem iudicatum prehendere, sed & prehensum domi vincire iustis cōpedibus, & priuato carcere concludere permiserunt. Nō carebant eo tempore Romani publicis carceribus. Tullianū iā olim extruxerant Ancus Tulliusque reges, in capite fori sub Capitolio. Ipse Appius Claudius Decemuir alterum carcerem prope Iani templum adiecerat. Sed custodiam & coercitionem debitoris condemnati priuatim creditoribus reliquerūt. Id posterioribus deinde principib. non placuisse, indicio est Zenonis Imp. constitutio, De priuatis carcerib. inhibendis, quę extat libro nono Codicis. Sed publico carcere coercendum esse debitorem iudicatum non facientem, nisi si bonis cederet, facilè consenserunt. l. j. C. qui bon. ced. pos. Bonis vt cedere posset condemnatus & liber esse, permiserunt. Sed nisi bonis cederet, in carcere cogi voluere, etiam si soluendo non esset. Cur. n. bonis non cederet, si tam inops est? Fuit tamen tam humanus & indulgens Constantinus Imp. l. ij. C. de exact. trib. vt suos debitores propter tributa nō soluta noluerit statim carcere claudi. & hac eius humanitate contumaciter abutentes, non nisi aperta & tantum non libera inque vsum hominem instituta custodia militari contineri voluit. Prętereà humanissimam eius constitutionem de custodia reorum, qua edixit, carceres tales esse debere, vt pręter fedam custodiam nihil habeant. Sciebat. n. φ à Iurisconsultis responsum est, carcerem habendum esse ad homines continendos, nō autē ad puniendos l. aut damnum. §. solent. de pœnis. Si seueriores fuisse videntur Decemuiri, qui catenis & compedib. debitorem condemnatum vincire creditori permiserunt: factum id esse videtur, φ priuatim domi aliter continere cōstringereq; nō posset. Cęterum φ victum vincto suppeditari curarunt, vt est humanitatis plenissimum, sic & posteritati semper placuit. Caius libr. ij. ad legem 12. Tabularum: Verbum (inquit) viuere quidā putāt ad cibum pertinere. Sed Offilius ad Atticum ait, & vestimenta & stramenta his verbis contineri: sine iis. n. viuere neminem posse. capi. 233. de verb. sig. Etsi nesciā, an id Caius referat ad hāc legem 12. Tab. tamen eo etiam referri posse puto. Huc quoque pertinet illud Phormionis apud Terentium: Dices, ducent damnatum domū. Alere nolunt hominem edacem: & sapiunt mea quidem sententia, pro maleficio si beneficium summum nolūt reddere. Sane & Constantinus l. j. C. de cust. reor. Magistratū grauiter puniri voluit, nisi si is custode carceris, eiusve ministros, qui reum vinctum inedia exhausissent, statim capitali supplicio coerceat. Narrat Eusebius, impium illum tyrannum Licinium paulo ante edixisse, ne quis Christianis carcere clausis cibū daret. Tam crudele & barbarum edictum an tolerarent Constantinus? Sed ethnicos Romanos audiamus. Extat Licinij Rufini Iurisconsulti responsum, l. 34. de re iud. Si victum vel stratum inferri quis iudicato non patiatur, vtilis in eum pœnalis actio danda est: vel (vt quidam putant) iniuriarum cū eo agi poterit. An de alendis vinctis reis tam valde solicitè semp Romani fuerint, dicere non possum. Sed illud tamen notum est, cum quędam Romę pia puella, quę patri carcere clauso victum inferre prohibebatur, vberibus eum suis aluisset: tam valde eis hanc pietatē placuisse, vt ex eo carcere, qui primùm fuerat ab Appio Claudio Decemuiro extructus, Pietati ędē sacram & liberam erexerint. Porrò debitorem, qui iudicatum non faceret, non modo creditori vinciendum dabant Decemuiri: sed & planè addicebant. Ac vetus quidem Romę fuisse videtur hic mos nectendorū addicendorumq; debitorum, ac vix tandem exemplo Solonis sublatus. Quinquaginta propè annis ante 12. Tabulas propter Volscorum bellum, & plebis tumultum, edixit Consul Seruilius, vt militię nomen daturi, liberi ab nexu & pignore creditorum essent cum suis & possessionib. & liberis. Sed alioqui ius nexus & addictionis, prętertim in iudicatos, retinuerunt 12. Tabulę. Annis post eas plusquam ducentis rursus Senatusconsulto cautum est, ne quis ciuis propter ęs alienum necteretur. Sed tamen quę propter rem iudicatam addictio fuit, sublata nō est. Nam & Cicero pro Flacco loquens de quodam Heraclide condemnato: Cùm (inquit) iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est. Varro lib. de lingua Latina: Liber (inquit) qui suas operas in seruitute pro pecunia, quā debebat, πρᾶξει, nexus vocatur. Quintilianus autē libro septimo, capite quarto, ita scribit: Queritur, an addictus, quē lex seruire, donec soluerit, iubet, seruus fit? Seruus, cum manumittitur, fit libertinus. Addictus, recepta libertate, est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non consequetur. Addictus, soluendo citra voluntatem domini consequetur. Ad seruum nulla lex pertinet. Addictus legē habet. Propria liberi, quę nemo habet nisi liber, prenomen, nomē, cognomē, tribum, habet hęc addictus. Sed redeo ad Varronem. Is libro sexto scribit, Cum debitores nonnulli pro pecunia, quā debebant, operas in seruitutem darent, dum soluerent: Syllā dictatorem id sustulisse, voluisseq; vt ij bonam copiam iurarent. Ergo satis esse putauit Sylla, si iurarent sese non esse soluendo: tantum abest, vt necti addicique voluerit. Saltem olim Decemuiri vel nexu, vel addictione contenti fuissent, neque acerbius aliquid infœlicem debitorem, qui iudicatum non fecerat, pati arbitrio crudelium creditorum passi essent. Quid autem totum illud sit, quod prętereà permiserunt, & eo quemadmodum veteres Romani sint, malo Sex. Cecilij Iurisconsulti verbis, quàm meis referre. Vinctis debitorib. (inquit) ius erat paciscendi. Ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies 60. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prętorem ad comitium producebantur: quātęq; pecunię iudicati essent, pdicabat. Tertiis aūt nundinis capite pœnas dabāt, aut trans Tiberim peregrè venū ibāt. Sed eam capitis pœnā sanciēdę fidei gratia, horrificam atrocitatis ostentu, nouisq; terrorib. metuendā reddiderūt. Nā si plures forent, qbus reus esset iudicatus: secare, si vellent, atque partiri corpus addicti sibi hominis permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicā, ne existimes inuidiam me istam fortè formidare: TERTIIS (inquit) NVNDINIS PARTEIS SECANTO. SI PLVS MINVSVE SECVERVNT, SINE FRAVDE ESTO. Nihil profectò immitius, nihil immanius: nisi, vt re ipsa apparet, eo consilio tanta immanitas pœnę denunciata est, ne ad eam vnquam perueniretur. Addici namque nunc & vinciri multos videmus: quia vinculorum pœnam deterrimi homines contemnunt. Dissectum esse antiquitùs neminem neque legi, neque audiui: quoniam sæuitia ista pœnę cōtemni non quita est. Hęc Cęcilius. Sed & Quintilianus lib. 3. Sunt (inquit) quędam non laudabilia natura, sed iure concessa: vt 12. Tab. debitoris corpus inter creditores diuidi licuit. Quam legem mos publicus repudiauit. Iam verò si his nostrum Tertullianum subiecero, veterū hac tota de re iudicium satis patefecero. Eius in Apologetico verba sunt hęc: Sed & iudicatos in partes secari à creditorib. leges erāt: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, & in pudoris notam, capitis pœna cōuersa est, bonorum adhibita proscriptione. Suffundere maluit hominis sanguinē, quàm effundere.

CAP. XLVII.

AVlus Gellius libro decimoseptimo, capi. 2. ait in 12. Tabulis scriptum fuisse: ANTE MERIDIEM CAVSAM CONSCITO, CVM PERORANT AMBO PRAESENTES. POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. SI AMBO PRAESENTES SOL OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO. Priorem huius legis partem videtur auctor Rhetoricorum ad Herennium, libro secundo, magis integram edere: Ex pacto (inquit) ius est, si quid inter se pepigerunt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quę legibus obseruanda sunt, hoc modo: REM VBI PAGVNT, ORATIONE PAGVNT. IN COMITIO AVT IN FORO ANTE MIRIDIEM CAVSAM CONIICITO. Ac ita quidem etiam legendum plerisque videtur apud Gellium, non CAVSAM CONSCITO. Quid olim fuerit Causam coniicere, docet Asconius: Cum (inquit) ad iudicium ventum esset, antequam causa ageretur, litigatores quasi per indicem rem exponebant: idque dicebatur Causæ coniectio, quasi causæ in breue coactio. Porrò comitium, vbi & Prætor ius dicebat, & iudicia exercebantur, partem Romani fori fuisse constat. Posteriorem superioris legis partem, commemorat non solum Macrobius, sed & Censorinus. Ille libro j. Saturn. capite 3. describens diuisionem diei, quem Romani appellabant Ciuilem, ait, post Meridiem fuisse tempus occiduum, & mox supremam tēpestatem, hoc est, diei nouissimum tempus, sicut expressum est in 12. Tabulis, SOLIS OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO. Censorinus in lib. de die Natali, capi. 19. Mane (inquit) vocatur, cum lux videtur Solis: post hoc, Ad meridiem. tunc Meridies, quod est mediæ diei nomē. inde, De meridie. hinc, Tempestas suprema: quāuis plurimi supremum post occasum Solis existimēt, quia est in 12. Tab. scriptum sic: SOLIS OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO. Sed postea M. Plectorius Tribunusp. plebiscitum tulit, in quo scriptum est: PRAETOR VRBANVS, QVI NVNC EST, QVIQVE POSHAC FVERIT, DVOS LICTORES APVD SE HABETO. ISQVESVPREMVM AD SOLIS OCCASVM IVS INTER CIVES DICITO. Hæc ille. De sententia huius totius legis 12. Tab. non possum sine incertis coniecturis multa dicere. Quis fuerit ordo, quæ forma iudiciorum ciuilium tempore 10. virorum, obscurū est. Gellius lib. decimoquarto, c. 7. ex Varrone scribit, Senatuscōsultū ante exortū vel occasum Solē factū, ratū nō fuisse. Sed nihil hoc ad iudicia priuata. Martialis loquēs de horis Rom. inqt.

Prima salutantes atque altera detinet hora.
Exercet raucos tertia causidicos.

Verùm antiquitatis memoriam in hoc genere tenuem & obscuram esse video. Sed & cur de superioris legis parte priori etiānum dubitem, facit Plinius. Is libro septimo, capit. sexagesimo, scribit, serius Romæ obseruatus esse horas 12. Tabulis ortum tātum & occasum nominari. Post aliquot annos adiectum esse & meridiem, accenso consulum id prænunciāte, cum Curio inter Rostra & Græcostasim prospexisset talem solē. Censorinus quoque ait, horarum nomen annis trecentis Romæ ignoratum esse, cum in 12. Tabulis nusquam nominatæ horę inueniantur. Frequenter in aliis libris iuris Ciuilis nominantur. Sed quasi indiuiduæ sint, & in puncto temporis consistant, momenta in Pandectis appellantur.

CAP. XLVIII.

MAcrobius lib. j. Satur. c. 13. suppeditat nobis aliquid, quod nunc appendicis loco rectè subiiciemus. Ait, Tuditanum libro 3. Magistratuum referre, Decemuiros, qui decem Tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Addit, Cassium scripsisse, eosdem fuisse auctores intercalationis. Alios tamen antiquiores laudari. Nam & Varronem scribere, antiquissimā legem fuisse in columna ærea, à L. Priuario & P. Furio Cōsulibus, cui mentio intercalaris ascribitur. Fuerunt hi Consules annis 22. ante 12. Tabulas. Macer Licinius intercalationis originem Romulo assignat. Valerius Antias, Numam Pompilium sacrorum causa id inuenisse contendit. Iunius Seruium Tullium regem primū intercalasse commemorat, vt idē Valerius Max. scribit. Receptum magis est, intercalationis primum auctorem fuisse Numam: quod & Liuius affirmat, & Cicero lib. ij. de Legibus. Eius legem de intercalatione mutasse Decemuiros nō existimo. Suspicor potius, ab iis esse repetitam: quanquam correcta tandem fuerit. Rationem intercalandi peritè à Numa institutā esse: sed esse posteriorum pontificū dissolutam, ait Cicero. Quæ nā illa fuerit obscurè Liuius & Plutarchus exponunt. Apertius Macrobius explicat. Sed quòd de Græcorū exemplo admiscet, non eodem modo ab aliis traditur. Nos hac de re, quod ad ius Romanum attinet, quàm & breuissimè & simplicissimè possumus, videamus. Omniū primùm (inquit Liuius) Numa in 12. menses describit annum. Romulus annum instituerat decem mēsium, hoc est, trecentorum & quatuor dierum. Numam his adiecisse dies quinquaginta, quibus duodecim cursus lunæ confici credidit, ait Macrobius. Quid igitur? Si anno tribuantur dies 354. qui sint in 12. menses dispertiendi, oporteret singulis mensibus tribuere vigintinouem dies & semissem: vel senis mensibus dies 30. & senis 29. Macrobius adiicit: Numam postea adiecisse vnum diem Ianuario, in honorem imparis numeri, ita vt trecēti quinquagintaquinque dies in anno computarentur. Hæc adiectio planè fuit inepta, & rem totam conturbat. Neq; sanè eius meminit Plutarchus. Itaque & ego eam nunc omitto, & annū à Numa constitutum simpliciter esse dierum 354. quibus luna duodecies conficit suum cursum existimo. Sed cum vellet Numa annum etiam congruere cum Solis cursu, necesse fuit subinde aliquot dies adiicere. Solis periodus continet trecentos sexagintaquinque dies, & quadrantem. Hocque etiam vidit Numa: & ppterea sensit, singulis suis annis deesse dies vndecim, & quadrantem. Quid igitur? Liuius ait, Numā intercalares menses interponendo, annum ita dispensasse, vt vigesimo quoque anno (sic enim legitur in melioribus libris) ad Metam eandem Solis, vnde orsi essent, plenis annorum omnium spaciis dies congruerent. Quæ tandem hæc intercalatio est? Plutarchus ait, Numam, cum existimaret anno suo deesse dies vndecim, confecisse mensem intercalarē 22. dierum, quem ἐμβόλιμον appellat. Obscurè id quoq; dicitur, & mutilatè. Deerant dies vndecim, & vnius diei quadrās. Macrobius ait placuisse Romanis, alternis annis binos & vicenos, alternis ternos vicenosque dies intercalares adiici: sicuti & Censorinus scribit, placuisse, intercalario mensi 22. dies, vel 23. alternis annis addi, vt ciuilis annus ad naturalem exæquaretur. Hoc est, placuit, secundo quoq; anno adiici mensem vnū intercalarem, qui modò esset dierum 22. modò 23. Sic enim singulis quadrienniis supererant dies quadragintaquinque, cū singulis annis superessent 11. & vnius diei quadrans. Fiebatq; etiā hac ratione, quod Liuius scribit, vt vigesimo quoque anno lunaris annis cum solari congrueret: hoc est, dies illi 225. qui viginti annis deerant, quinque mensium illorum intercalarium adiectione supplerentur. Alij legunt apud Liuium, VIGESIMOQVARTO QVOQVE ANNO. Quod si recipiamus, audiendus esset Macrobius, qui ait, annum à Nuna institutum esse dierum trecentorum quinquagintaquinque. & ea intercalatio fingenda, qua annis sedecim, sicuti dixi, adiicerentur dies 180. hoc est, singulis bienniis modò dies 22. modò 23. Sed octo deinde annis non nisi dies sexaginta, hoc est, singulis bienniis dies quindecim. Sic enim, si annus alioqui erat dierum 355. dies 244. qui desunt annis 24. anno vigesimoquarto reperiantur non deesse. Sed tam inęqualis intercalatio posset absurda videri. Prior certè est simplicior: videturque magis recepta fuisse vsque ad Iuliū Cæsarem, qui tandem rem hanc totam facilius etiam cōposuit: & vt dies tantum, non etiam vt menses intercalares essent effecit. Iussit annum esse dierum 365. vt ad Solis periodum referret̄: & quia deerat adhuc quadrās, voluit singulis quadrienniis adijci diem vnum. Sic intercalariū mensem sustulit, vt Suetonius ait. Sed quo tempore anni erat intercalatio? Censorinus ait, etiam olim mense Februário, inter Terminalia & Regifugium intercalatum fuisse. Macrobius scribit, Romanos non confecto Februario, sed post vigesimumtertium diem intercalasse, Terminalibus iam peractis: deinde reliquos Februarij mensis dies, qui erant quinq;, post intercalationē subiunxisse, vetere religionis suę more, vt Februariū omnino Martius sequeret̄. Ergo cū inserebant̄ intercalares dies 22. Februarius erat dierū quinquaginta. cùm adijciebantur dies 23. erat dierum quinquaginta & vnius: qui tantum alioqui esse solebat dierum vigintiocto. Apud Ciceronem p Quintio legimus, ante 5. Cal. intercalares: & pridie Cal. intercalares. Videt̄ Calendas intercalares appellare primū diem intercalarē, qui erat vigesimusquartus Februarij. Cū postea Iulius Cęsar ita annū pduxisset, vt nō nisi diē vnum singulis quadriēniis addi esset necesse: retinuit eūdē intercalationis diē. vt Macrobius ait, idq; Bissextū cēsuit nominādū: qa tūc bis dicebatur, sexto Cal. Mart. Nūc videamus, ecqd hęc cōueniāt cū no-

ſtris Pandectis, hoc eſt, libris Iuris Ciuilis. Non poſſum hęc conferre cum 12. Tabulis, quæ quid de iis ſtatuerint, neſcio. Sed quia intercalationis tamen eas aliquam mentionem feciſſe audio, rem hanc, quæ tam neceſſaria eſt, nec eſt tamen vulgo ſatis nota, prætermittere non poſſum. Celſus noſter capite 98. de verborum ſignific. ita ſcribit: Cato putat menſem intercalarem additicium eſſe: omneſque eius dies pro momento temporis obſeruat, extremoque diei menſis Februarii attribuit Q. Mutius. Menſis autem intercalaris cōſtat ex diebus viginti octo. Hęc ille. Primùm hic obſeruemus, Catonem & Mutium diu ante Cæſarem vixiſſe. Si loquūtur de menſe intercalari, qui eorum tēpore adijciebatur, non video quomodo poſſimus dicere, eum fuiſſe dierum 28. Repugnant enim & reclamant quæ dicta ſuperius ſunt. Sed ſi Februarium ipſum, in quo intercalatur, & cui quid adiicitur, appellemus menſem intercalarem, rectè diceremus alioqui eſſe dierum 28. Certè & Macrobius videtur menſem intercalarem appellare Februarium, cui intercalatio aliquid addere ſolet. Frequentius tamen ipſe menſis, qui inſerebatur, appellatus olim fuit intercalaris. Quod Mutius menſem intercalarem addititium extremo diei Februarii attribuit, parum etiam conuenit cum iis quę ſuprà dicta ſunt. Non enim pridie calendas Martias, ſed ſexto calendas Mart. intercalabatur & interſerebatur aliqd. Sed videtur Mutius maluiſſe in fine anni intercalari. Quòd omnes additicij menſis intercalaris dies pro momento tēporis obſeruat: conuenit cum eo, quòd etiam diem intercalarem nō ſolent Iuriſconſulti numerare. Nam id biduum quod eſt in Biſſexto, pro vno die haberi Celſus ait, capit. 98. de verborum ſignifica. & capitu. 3. § 4. de minoribus. Cumque id dicit, adiicit, propterea nihil intereſſe, vtrum priore an poſteriore die Biſſexti qs natus ſit: poſteriorem tamen diem intercalari. ideoq; (inquit) natus ſexto calendas Mart. quo anno non fuit intercalatum: cū erit Biſsextus, priorem diē natalem habet. Sed cum hoc biduū pro vno die habeatur, nihil intereſse dicimus: neque qui priore die natus eſt, citius complebit annos 25. quàm qui poſteriore: & qui natus eſt poſteriore, tam citò complebit, quàm qui priore. Sed queritur, an dies intercalaris nunquam numeretur, & pro nullo ſemper habeatur? Certè ſi poſtremus dies tēporis, de quo queritur, ſit Biſsextus: ſemper hoc biduum pro vno die habetur, & inter priorem ac poſteriorem Biſsexti diem nihil intereſt. Sed ſi dies intercalaris incidat in medium tempus aliquod, de quo agitur: alia eſt adhibenda diſtinctio. Marcellus l. ij. de diuerſ. temp. preſ. quinque huius generis quęſtiones & exempla proponit. In primo & poſtremo exemplo videtur diē intercalarem numerare: hoc eſt, ſignificat in tempore conſtituto iudicatis, quod erat 30. dierum: & in lege commiſsoria: veluti ſi quis fundum ea lege vendat, vt niſi in diebus triginta precium ſoluatur, fundus ſit inemptus: diem intercalarem non proficere iudicato vel emptori: hoc eſt, in diebus illis triginta numerari. Sed ſi agatur de tempore ſtatuto, quo lis perit: vel de vſucapione, quę tempore conſtituto expletur: vel de actionibus, quę certo tempore finiuntur, vt ędilitię: diem intercalarem non numerari, aut imputari, ſed eo tale tempus augeri, & eum prodeſse actori vel domino, ſignificat: nempe ſi incidat in medium illud tempus. Nā alioqui vbi ſatis eſt attingere diem poſtremum, & poſtremus dies eſt Biſsextus, non refert prior an poſterior Biſsextus ſit. Et vbi poſtremum diem omnino impleuiſse oportet, vt cum quęritur, an qs ſit minor 25. annis oportet totum biſsextum implere, ſic vt tūc dies intercalaris non ſolum in medio, ſed & in fine augeat tempus. Quod dicendum eſse videtur & in omnibus temporalibus actionibus. Nam in iis niſi nouiſſimus totus dies cōpleatur, non finiri obligationem, ait Paulus l. 6. de oblig. & actio. Porrò quod dr̄ de vno die intercalari, olim dici quoq; poterat & de plurib. cùm erant plures, vt diximus fuiſse modò 22. modò 23. Quod attinet ad Cęſaris conſtitutionē, dies 365. anno ordinario tribuētis: conſtat, à Iuriſconſultis poſterioribus eam eſse receptam, & tribus locis in Pandectis comprobari poſse l. 51. ad leg. Aquil. l. 4. §. 5. de ſtatulibē. l. 54. de veborum ſignificat. Sacerdotes Romę, quibus Cęſar procurationem intercalationis reliquerat, initio quid agerent, non intellexerunt. Nam cùm deberent ad finē anni quarti intercalare, ad principium intercalabant. Sed Auguſtus tandem eos caſtigauit: & apertè edixit, vt incipiente anno quinto primùm intercalarent: & hanc legem in ęs incidit ad memoriam ſempiternam, vt Macrobius ſcribit. Mitto, quòd ſubtiliores mathemathici deinde obſeruarunt, illum quadrantē diei cum diebus 365. inſolidum vno anno non occupari aut conſumi à Sole, ſed ſupereſse quaſdam (vt appellant) minutias, quę iā pepererint & confecerint dies tredecim: qui, quia redundant, detrahendi nunc eſsent. Intercalationis verbum ex eo deſcendere, quòd calatis comitiis, vel populo conuocato, adiiceretur, quod anno adiiciendum erat, dubium non eſt. Intercalationis igitur cum mentio fieret in 12. Tabulis, & res eſset in primis cōſtituenda (quid enim alioqui de tempore, annis, diebus? quid de iure ſtatuere poſsumus?) facere non potui, quin eius veterem nouamque rationem, & leges quàm breuiſſimè poſsem exponerem.

CAP. XLIX.

IN colligendis 12. Tabularum fragmentis, quę vſquam ſuperſunt, nulla eſſe nimia diligentia poteſt. Sed ne nimium pręceps & confidens ea ſit, videndum eſt. Eſſet enim hæc temeritas multorum errorum cauſa. Quidam nuper, homo alioqui non ineruditus, cùm fortè legiſſet apud Noniū Marcellū hęc Ciceronis ex Hortēſio verba: Itaq; tibi ꝯcedo, qđ ī 12. ſcriptis ſolemus, vt calculū reducas, ſi te alicuius dati pœnitet: ſtatim cogitauit, in 12. Tabulis aliqd fuiſſe de errore calculi, de quo extāt in libris iuris Ciuilis nō ignobiles leges. Sed hęc coniectura quid habet rationis? Saltem illud prius videndum erat, num vſquā 12. ſcripta dicantur 12. Tabulę. Nonius ait, ſcripta eſſe rarum. Dici autē potius de ſcrupis. Victorius etiam annotauit, & Ciceronis locū illum ita exponit: monetque ſimilē alterū eſſe Ciceronis eiuſdem libro primo de Orat. de Mutio, qui pila bene & 12. ſcriptis ludebat. SCRVPIS alij legunt, ſicuti & apud Quintilianum legitur. Sed illud vetus, hoc eſſe verbum nouum: vtriuſque autem eſſe eandem ſignificationem. Itaque & veteres ſcriptulum dixiſſe, quod deinde ſcrupulum dixerunt, probat ex Chariſio: ſicuti & vigeſimaquarta pars vncię ſcriptulus & ſcrupulus appellabatur. Apud Quintilianum eſt, promouere calculum in luſu 12. ſcrupulorum: ſicuti & in Ciceronis Hortēſio, reducere calculum in duodecim ſcriptis. Sed profectò magnus & venia vix dignus calculi error eſt, ſi 12. Tabulas numeremus ꝑ 12. ſcrupulis.

Superſunt apud Feſtum nonnulla 12. Tabularum fragmenta: ſed ita lacera, itaque mendoſa, vt cur ea nūc colligere debeā, nihil eſſe cauſę putem. Feſtus admonet, portum appellari domū in hac, quam recitat, lege 12. Tabu. CVI TESTIMONIVM DEFIT, OB PORTVM OBVAGVLATVM ITO. Quid illud ſibi velit, ingenuè fateor me neſcire. Sunt apud eum multa verba ex 12. Tabulis repetita. Sed de rebus nunc magis, quàm de verbis agimus. Sidonius Apollinaris ſignificat PROQVIRITARE fuiſſe verbum Decemuirale: hoc eſt 12. Tabu. Lex (inquit) proquirata, vt Decemuiraliter loquar &c. Sed etſi intelligamus legem promulgatam ita appellari, quid tum? Ex Caij Commentariis ad legem 12. Tab. nonnulla etiam referuntur in Pand. cùm de verborum ſignificatione agitur: quę hactenus tamen præterij, quia diuinare non poſſim ad quod tandem caput duodecim Tabularum referri poſſint. Caius libro ſexto ad leg. 12. Tab. Pignus (inquit) appellatum eſt à pugno: quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. Vnde etiam videri poteſt verum eſſe quod quidam putant, pignus rei mobilis conſtitui: cap. 238. de verborum ſignificatio. Sed quæ tandem lex 12. Tab. de pignoribus fuerit: immò verò, an aliqua fuerit, certò dicere nō poſſum. Nam quod Caius notat, potuit alia ratione notare. Idē libro primo ad leg. 12. Tab. ſcripſit: Poſt Calendas Ianuarias die tertio vota pro ſalute principis ſuſcipi: capit. 233. de verborum ſignificatio. Quid hoc ad 12. Tabulas? Idē libro quinto ad Leg. 12. Tab.: Duobus (inquit) negatiuis verbis, quaſi permittit lex magis quàm prohibuit: idque etiam Seruius animaduertit, capi. 237. de verborum ſignificatio. rectè. Sed quænam, & vbi ea lex 12. Tab. Idem libro ſexto ad 12. Tab. Deteſtatū (inquit) eſt deteſtatione denunciatum: cap. 238. de verborum ſignificatio. Sed de qua deteſtatione in 12. agebatur? quanquam de ſacrorum deteſtatione aliquid attigerim ſuprà. Ipſe etiam Vlpianus in libris ad Edictum, ſcripſit, deteſtationem eſſe denūciationem cum teſtatione: cap. 40. de verborum ſignificatio. Quorſum hoc dicat, diuinent alii. Sic multa fortaſſe video veſtigia 12. Tab ſed tam obſcura, tamque interrupta, vt tantum notæ eſſe videantur, quarum ſignificatio interciderit. Liuius libro ſeptimo, narrat legem vetuſtam fuiſſe, priſcis literis verbiſque ſcriptam, vt qui Prætor maximus ſit, idibus Septembribus clauum pangat. An eam legem dicemus incluſam quoque 12. Tabulis fuiſſe? Hæ certè multa continuerunt, quæ ad ſacra & religiones, & ipſos quoque magiſtratus pertinebant. Nam & Auſonius ait, continuiſſe ius Sacrum & publicum. Sed habuerunt tamen Romani & alios legum ſuarum libros. Antiquiſſimam hanc legem, LVDIS APOLLINARIBVS FACIENDIS PRAESIT IS PRAETOR, QVI IVS POPVLO PLEBIQVE DABIT SVMMVM. Liuius libro 25. repetit ex antiquis carminibus Marcij vatis: & Macrobius libro primo capit. 17. ait eandem inuentam à Decemuiris eſſe, in libris Sibyllinis. An nos ad 12. Tab. referemus? Dictatorem aut Conſulem in illis duabus antiquis legibus appellari Prætorem dubium non eſt. Poſt 12. Tabulas creatus fuit Prętor Vrbanus, qui iuri dicundo præeſſet. Conſul antea videtur Romæ ius dixiſſe, proptereaque & Prætor vrbanus deinde dictus aliquando fuit Conſulis collega. Ipſi Decemuiri interea dum componebant 12. Tabulas, decimo die ius populo ſinguli reddebāt: & Præfectus iuris tunc appellabantur, qui ex ijs ius dicebat, vt Liuius indicat libro tertio.

IAC. RAEVARDI
I.C. AD LEGES XII. TAB.
LIBER SINGVLARIS.

De legibus populi Romani. *Cap. I.*

POpulus Romanus vt legem ferre, ſic legem antiquare, & abrogare potuit. Antiquabat legem, quę non perferebatur. Quo ſenſu antiquatā fuiſſe Tribuniciam rogationem de Veios cōmigrādo, ſcripſit libro quīto Liuius. Poſtquam enim Tribuni plebē aſſiduis concionibus agitaſſent, vt relictis Romanæ ciuitatis ruinis, in vrbē paratam Veios tranſmigrarent, tandē antiquata, inquit Liuius, huiuſmodi lege, vrbs ædificari cœpta eſt. Quę autem ſemel perlata iterum tollebatur, lex illa abrogari dicebatur. Lex, inquit Vlpianus, aut rogatur, ideſt, fertur: aut abrogatur, ideſt, prior lex tollitur. Et huius quidem abrogationis ea fuit auctoritas, vt nouis legibus antiquæ abrogatę cederent, quemadmodum Varro teſtatus eſt libro VIII. de lingua Latina. An non, inquit, ſæpe veteres leges abrogatæ nouis cedunt? Cicero quoque ad Atticum libro III. auctor eſt, nunquā eſſe obſeruatas ſanctiones earum legum, quę abrogarentur. Nā ſi id eſſet, inquit, nulla ferè abrogari poſſet: neque enim vlla lex eſt, quę nō ſe ſepiat difficultate abrogationis. Cęterùm vnde ius illud ortum ſit, vt veteres leges abrogatę nouis cedant, & nunquam obſeruentur ſanctiones earum legum, quę abrogarentur, expoſuit Liuius. Legis enim cuiuſdam Decemuiralis libro ſeptimo meminit, cuius hęc fuiſſe verba videtur: IVSSVS POPVLI, ET SVFFRAGIA SVNTO. QVODCVNQVE POSTREMVM POPVLVS IVSSIT, ID IVS RATVMQVE ESTO. Ad quam legem viſus eſt auctor ad Herennium libro ſecundo reſpexiſſe, quum eam defenſionem tenuem eſſe contēderet, qua oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum, vel derogatum ſit: id quod poſteriori lege ſancitū ſit, eſſe neglectum. Nimirum quid illud demum ius, & ratum erat, vt aiunt Decemuiri, qđ poſtremùm populus iuſſerat. Proinde ſi noua lege vetus eſſet abrogata ſanctio, legi nouę lex vetus omnino cedebat. Nec quidem in legum abrogationibus dūtaxat locum lex iſta Decemuiralis habuit verumetiam ſi cui legi derogatum, ſubrogatum, aut obrogatum eſſet. Derogatur legi, auctore in fragmentis Vlpiano, cùm primę legis pars tollitur: vel, vt Feſtus definit, cùm quid ex lege vetere quominus fiat, ſancitur noua lege: Derogare ergo detrahere eſt. Subrogatur, cū aliquid primę legi adiicitur: Obrogatur denique, quum mutatur aliquid ex prima lege. Ergo quodcunque populus abrogando, derogando, ſubrogādo, & obrogando poſtremùm iuſſerat, id ius ratumque erat. Quòd autem Paulus contendit, non eſſe nouum, vt priores leges ad poſteriores trahantur, c. 26. de legib. hoc ad legum abrogationes non pertinet, verùm tunc locū habebat, ſi cui legi veteri aliqua ſanctione noua derogatum, ſubrogatum, aut obrogatum eſſet: tunc enim lex vetus ex noua lege ſic dependebat, vt hęc ſine illa, & è contra, in vſu eſſe, aut in iudiciis verſari nulla ratione poſſet: id quod ex auctore ad Herennium demonſtrauimus.

De priuilegiis ſublatis. Cap. II.

ALio ſenſu Decemuiri, alio item Iuriſcōſulti priuilegia ſunt interpretati. Illi quidem omnes illas leges priuilegiorū nomine complexi ſunt, quę in priuatos homines ferebantur: cùm è contrario, legis ea vis ſemper eſſet, vt ad omnes pertineret. Iuriſconſulti verò ius illud ſingulare priuilegium appellarunt, qđ magnifeſta & euidens ęquitatis ratio contra vulgares iuris communis regulas aliquando cogit indulgeri. Decemuiri nulla admittunt priuilegia: Iuriſconſulti ea requiri non diſſimulant. Nec enim comitiis cēturiatis aliqua irrogari priuilegia paſſi ſunt Decemuiri. Expreſsè enim pro domo ſua teſtatus eſt apud Pontifices Cicero, vetare leges ſacratas, vetare 12. tabulas, leges priuatis hominibus irrogari, id eſſe enim priuilegium: neminem vnquā tuliſſe: nihil eſſe crudeliùs, nihil pernicioſiùs, nihil quod minùs Romana ciuitas ferre poſſit. Idē Cicero huius legis verba libro tertio de legibus hunc in modum refert: PRIVILEGIA NE IRROGANTO. Et quia in iiſdem tabulis huiuſmodi caput ſequitur: De capite ciuis niſi per maximum comitiatum ne ferūto. inde quidam ſtatim ratiocinati ſunt, priuilegia per comitiatum maximum irrogari potuiſſe: quo nihil poteſt abſurdiùs dici, pręſertim cùm eodem in loco Cicero leges haſce duas pręclariſſimas de duodecim tabulis tralatas ſcribat, earumque alteram priuilegia tollere, alteram de capite ciuis rogari niſi maximo comitatu vetare. Nec quem moueat, quòd in eodem de legibus libro tertio dixerit expreſsè Cicero, ferri de ſingulis niſi centuriatis comitiis, Decemuiros noluiſſe. Illud enim non ad priuilegia, ſed ad rogationem de capite Romani ciuis omnino pertinet. Vetant, inquit, priuilegia irrogari, hoc eſt, in priuatos homines leges ferri: vetant, inquit, de capite ciuis niſi per maximum comitiatum ferri, hoc eſt, de ſingulis. Igitur priuilegium omne ſecundùm Decemuiros iniuſtum eſt, & improbum, & idcirco nec irrogādum: ſecundùm Iuriſconſultos verò probum, iuſtum, ac ſępe neceſſarium: qualia ſunt, creditorum priuilegia, priuilegium fiſci, & id genus alia.

De patria poteſtate. Cap. III.

STipulatio quatenus conuentio eſt, iuris non ciuilis tantùm, ſed etiam gentium eſt: quatenus contractus, iuris ciuilis eſt, non gentium. Teſtamentum quatenus ſuprema voluntas definitur, iuris tam gētium eſt, quàm ciuilis: quatenus verò iuſta voluntas, iuris ciuilis eſt, non gentium. Sic quoque patria poteſtas iuris ciuilis, & gentium eſt, & eſt quoque iuris ciuilis tantùm. Eſt quidem iuris ciuilis, & gentium ratione poteſtatis; quia omnibus hoc gentibus innatum eſt, & ab iis obſeruatur, vt filius, in ſui patris ſit poteſtate, capitu. ij. de iuſtitia & iure. Eſt verò iuris ciuilis tantùm, quia ex iuſtis nuptiis, quas ſoli ciues Romani contrahunt, ea ſic conſtat, vt iure ciuili plurima patri conceſſa ſint, quę gentium iure eidem non conceduntur. Ideoq; ius poteſtatis, qđ ſoli ciues Romani in liberos habent, ius dicitur proprium ciuiū Romanorum, capit. iij. de his qui ſunt ſui. §. ij. inſtitu. de patr. poteſt. Neque enim peregrinus ciuem Romanum, nec ciuis Romanus peregrinum in poteſtate habere poteſt. Et idcirco ſi patri, vel filio aqua & igni interdictum eſſet, patria huiuſmodi poteſtas tollebatur. ſiquidem is cui aqua & igni interdictum erat, peregrinus fiebat, auctore in fragmentis Vlpiano, titu. 10. Eoq; reſpexiſse omnino viſus eſt libro decimo epiſtolarum Plinius, ab Imperatore Traiano Chryſippo cuidam, eiuſque vxori ciuitatem poſtulans. Rogo ergo, inquit, vt propinquis eius des ciuitatē Chyſippo Mithridatis, vxorique Chryſippi Stratonicę Epigoni. Item liberis eiuſdem Chryſippi, Epigono & Mithridati, ita vt ſint in patris poteſtate, vtque iis in libertos ſeruetur ius patronorum. Illud autem ius poteſtatis, quod cum reliquis gentibus ciues Romani habent commune, ad ius non ſolùm ciuile, ſed etiam gentium referri debet. Idque inter cęteros apertè teſtatus eſt idem Plinius, de hęreditatum vigeſima diſserens in Panegyrico. Tu quidem, inquit. Cęſar illam exceptionem remouiſti, ſi modò filius in patris poteſtate fuiſset: intuitus opinor vim legemque naturę, quę ſemper in ditione parentum eſse liberos iuſſit. Et hoc illud eſt, quod hunc in modum Cicero ſcribit libro tertio offic. Maiores aliud ius gentium, aliud ciuile eſse voluerunt: quod enim ciuile, non idem continuò gentium: quod autem gentium, id ciuile debet eſse. Ius autem poteſtatis, quod proprium ciuium Romanorum dicitur, inde ab ipſo Romanę ciuitatis exordio trahit originem. Temporibus ſiquidem Romuli, omnis etiam necis in filium patri iure ciuili auctoritas indulgebatur: maiorque conceſsa patri in filium poteſtas fuit, quàm domino in ſeruum. Seruus enim venditus, deinde libertatem adeptus, ſui iuris fiebat. Filius verò à patre venditus, ſi liber fieret, rurſus in patris poteſtatem redigebatur, & poſt tertiam demum venditionem eximebatur è poteſtate, vt auctor eſt Dionyſius libro ſecundo. Proinde ſi quid commiſiſset filius, quod caſtigationem, aut etiam ſeueriorem aliquam requireret animaduerſionem, caſtigandi, & in filium animaduertendi, omnē patri permiſit Romulus poteſtatem: adeò vt occidere, vendere, in exilium mittere, aliiſque ſuppliciis filium pro arbitratu afficere pater ſine fraude potuerit. Nec quidem videri poteſt Romulus tyrannidem, aut carnificinam aliquam parentum iure iniuſtam toleraſse, vt imperitis quibuſdam perſuaſum eſse intelligo, verùm ſcelera filiorum iuſtis parentum decretis vindicari voluiſse. Hęc cùm ita ſint, videamus quo ſenſu accipi debeat, qđ capitulo vltimo. C. de patr. poteſt hunc in modum Conſtantinus ſcribit: Libertati à maioribus tantum impenſum eſt, vt patribus quibus ius vitę in liberos, neciſque poteſtas olim erat permiſsa, libertatem eripere non liceret. Nonne qui filium vendit, libertatem eripit? Si pater, qui filium vendit, eriperet libertatem filio, vtique filius manumiſsus non ingenuus, ſed vt reliqui ſerui libertinus efficeretur. Libertatem autem pro ingenuitate accipi, non eſt nouum, capi. 11. de liberal. cauſa. capitu. 21. de ſtatu. homi. Permiſerunt itaque maiores à patribus filios vendi, & in ſeruitutem redigi, ſalua tamen libertatis, hoc eſt, (vt interpretari videtur Iulius Paulus, libro 5. ſentent. titulo primo in princi.) ingenuitatis prerogatiua, ſic vt manumiſſi inter ingenuos cenſeantur, non autem inter libertinos. Sed an poſtliminium habeant? Poſtliminium habere filium è patre venditum, negat apertè Cicero de Orat. lib. j. Memoria. n. proditum eſse ait, quē pater ſuus, aut populus vēdidiſset, aut pater patratus dediſset, ei nullū eſse poſtliminiū. Cęterū an ius iſtud poteſtatis ſcripta lege ꝓditū ſit, an verò ſine lege, dubitat Dionyſi. Nobis aliqn̄ placebat

expressa quadam Romuli constitutione illud fuisse introductū: sed in contrarium me vocat Vlpiani sententia, qui ius istud potestatis moribus receptum fuisse arbitratus est cap. viij. de stat. hom. Scribit etiam Pomponius, in initio Romanæ ciuitatis populum sine certa lege, sine iure certo primum agere instituisse, cap.ij. in prin. de orig. iur. Proinde huiusmodi iure incerto ius patriæ potestatis fuisse receptum, quàm per certam aliquam legem Regiam, est verisimiliùs. An autem ius istud potestatis ante exactos Reges in vsu Romæ desierit esse, videamus. Numa Pompilius omne ius vendendi filios, connubio parentum consensu iunctos, parentibus, si Dionysio credimus, expressa lege ademit. Nec quidem ius vendendi huiusmodi filios duntaxat, sed etiam omne ius necis, & seuerioris in filios animaduersionis Numam ademisse parentibus, omnino mihi persuaderem, nisi expresse scripsisset Liuius, cùm de prouocatione Horatij, qui propriam sororem interemerat, ad populum certabatur, motos tunc fuisse homines in eo iudicio, maximè P. Horatio patre proclamante, se filiam iure cæsam iudicare, seque ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. Vnde statim conieci, ius in filios animaduertendi necdum Tulli Hostilij, qui tunc regnabat, temporibus ademptum parentibus fuisse. Porrò nō multò post Hostilium Seruius Tullius Tarquinij successor legem tulit, qua filium parentes verberantem Diuis parētum sacrum esse voluit. Et quia huiusmodi facinus iure potestatis patriæ à parentibus vindicari Seruius non permisit, si non parentibus omne in filios animaduertendi ius eo tempore ademptum fuisse videatur, saltem patriæ potestatis iure saluo, tantæ impietatis auctores filios sic Rex voluit puniri, vt à quouis impunè possent occidi. Verba legis hæc sunt: SI PVER PARENTEM VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT PARENTES, PVER DIVIS PARENTVM SACER ESTO. auctore Festo lib. XIIII. Quæ lex etiam Virgilio nota fuit: ait enim libro sexto, apud inferos puniri quibus Pulsatusve parens, aut fraus innexa clienti. Scribit idē Festus (vt hanc legem obiter explicemus) plorassit parentes, idē esse quod clamarit. Sed quia qui proquiritant, qui iubilant, etiā clamant, videamus quid inter proquiritare, iubilare, & parentes plorare intersit. Varro scribit lib. v. de lingua Lat. qui fidem Quiritium clamans implorat, eum dici proquiritare: & vt quiritare vrbanorum, sic iubilare rusticorum esse. Simili modo qui parens parentum implorabat auxilium, parentes plorare dicebatur. Solebat autem is cui vis aliqua fiebat, siquidem ruri ageret, iubilare: sin verò in Romana ciuitate, & ciuis esset, proquiritare. Vnde illud Terentij in Adelph.

> Obsecro populares ferte misero atque innocenti auxilium,
> Subuenite inopi.

In quem locum Donatus, & hoc est, inquit, quod veteres quiritare dicebant, Quirites conclamare. Quò spectat etiam Plauti illud in Curcul.

> —Ergo ambula in ius hem tibi.
> CN. O ciues, ciues. MI. Quid clamas?

Si denique parens esset, qui à filio vim pateretur, parens parentes plorabat, hoc est, conclamabat, & Diuis parentum sacer erat filius, hoc est, eius facinus conclamatis parentibus Diuis parentum sic deuouebatur, vt filius à quouis sine fraude posset occidi, & qui eum occidisset, parricidij non damnaretur. Qua quidem lege Regia vsi non sunt Romani perpetuò. Scribit enim Vlpianus, si filius matrem, aut patrem, quos venerari oportet, contumelijs affecisset, aut impias manus eis intulisset, præfectum vrbis delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo eius vindicasse. cap. 1. de obseq. parent. & patron præst. Potestatis itaque patriæ ius, quo impunè filios vendere & occidere parentibus omnino erat liberum, ante exactos Reges, nisi me vehemēter coniectura fallit, in vsu esse desiit. Quamuis interim inficiari non possim, Decemuiros in quartam suarum legum tabulam eum quoque morem retulisse, quo non nisi post tertiam venditionem patris potestate filios liberari erat receptum, idque Dionysium scripsisse libro secundò. Verùm eam fuisse Decēuirorum intentionem, vt veterem & incertam illam vendendi filios consuetudinem, quæ Romuli temporibus in vsu erat, noua lege confirmare voluerint, mihi nequaquam persuadeo. Dicam itaque, quod sentio liberè. Romuli temporib. post tertiā demum venditionem filius potestate patria liberabatur, & sui iuris fiebat. Voluerunt quoque Decemuiri, post tertiam demū venditionem filios sui iuris fieri. Sed diuersa ratione. Romulus per venditiones tres veras tres venditiones intellexit. Decemuiri verò ne ius antiquum penitùs immutatum cum magistratu videretur, aliqua non legum duntaxat, sed & morum veterum superesse vestigia voluerunt. Ideoque tres illas venditiones, sine quibus è patris potestate filius more maiorum nō eximebatur, in suas tabulas retulerunt. Itaque filius ter mancipatus, ter manumissus, & more maiorum, & lege Decemuirali sui iuris olim fiebat. More maiorum quidem, si ter verè mancipatus, ter verè manumissus fuisset: lege verò Decemuirali fiebat sui iuris filiusfamilias emancipatione, hoc est, tribus imaginarijs mancipationib. & manumissionibus. Liberi, inquit Vlpianus in fragmētis, tit. x. parentum potestate liberantur emancipatione, idest, si postea quàm mancipati fuerint, manumissi sint. Per emancipationem autem, imaginariam apud Vlpianum intelligi, non aliquā veram venditionem, Caius in suis institutionib. demonstrat lib. 1. tit. VI. Emancipatio inquit Caius, hoc est, manus traditio, quædam similitudo venditionis est. Et ad huiusmodi emancipationem legem hanc Decemuiralem pertinuisse, expresse testatus est idem Vlpianus eod. tit. x. Cùm enim dixisset, filios patria potestate emancipatione liberari, subiecit: Sed filius quidem ter mācipatus, ter manumissus, sui iuris fit. Id enim lex XII. tab. iubet his verbis: SI PATER FILIVM TERVENVNDAVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO. Nec verò dubitabit, quin hæc interpretatio nostra verissima sit, qui satis emancipationū solennia apud Caium diligenter excusserit.

De prisco patronatus iure. Cap. IIII.

SCribit lib. 11. Dionysius, Romulum patricijs plebeios commendasse, optione cuique è vulgo data quem vellet patronū eligendi, more ab Atheniensibus repetito: & eam pauperum tutelam patronatum appellatam fuisse: iusque patronatus officiis tum inde apud Romanos durantibus huiusmodi constitisse: nimirum vt patroni clientib. de iure responderent, cuius illi rudes erant, & ignari: absentium æquè atque præsentium curam gererent: adessent in iudicijs, omnemque accusatoris impetum sustinerent. Iuxta Plauti illud in Menec.

> Iuris vbi dicitur dies, simul
> Patronis dicitur: quippe qui pro illis
> Loquantur, malè quæ fecerint: aut ad
> Populum, aut in iure aut apud iudicem res est.
> Sic me hodie nimis sollicitum cliens
> Quidam habuit: neque quod volui agere quicquam
> Licitum est: ita me attinuit, ita me detinuit.
> Apud AEdiles pro eius factis plurimis,
> Pessimisque dixi caussam.

Clientes autem patronis, qui tenuioris erant fortunæ, quàm vt filias honestè commodeque possent elocare, in elocandis filiabus opitulabantur, eosque eorumque filios ab hostibus interceptos, sumptu proprio redimebant. Et fuit certè ius istud patronatus tantæ apud veteres auctoritatis, vt contenderit expresse M. Cato, patrem primum, deinde patronum proximum nomē habuisse: auctore Gellio li. v. cap. xiij. Proinde non est dubium, quin seuerè in patronos fraudulentos Romani animaduerterint. Sanè Dionysius auctor est, clientem aduersus patronum, aut patronum aduersus clientem dicere testimonium non potuisse: nec alterum ab altero accusari, aut inter inimicos numerari: qui quid horum fecisset, teneri eum Romuli lege de proditoribus, eumque vt Diti sacrum, interficere cuilibet liberum fuisse. Atque huius quidem prisci iuris Decemuiri etiam nostri aliquam in suis tabulis memoriam superesse voluerunt. Ideoque ius istud patronatus à Romulo vti introductum fuit, ita in suas quoque tabulas transtulerunt, his verbis: PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FAXIT, SACER ESTO: quemadmodum Seruius Honoratus, & post eum Iulius Sabinus exponētes illud Virgilij, Et fraus innexa cliēti, adnotarunt. Refert idem Sabinus, per fraudem in hac lege præuaricationes Vrbanum intellexisse, quod mihi ad omnem fraudem, dolumque malum potiùs referendum videtur. Voluerunt itaque Decemuiri, patronum qui clientem fraudasset, sacrum esse. Morem Romanis fuisse ait Dionysius, vt quos vellent impunè occidi, eorum corpora deuouerent Deo cuipiam, præcipueque Dijs inferis. Eumque morem obseruasse Romulum in fraudibus patronorum, clientumque vindicādis, idem expresse addidit Dionysius. Quo sensu hominem sacrum accepisse in hac lege Decemuiros dubium non est: quamuis hominem sacrum Festus eum definierit, quem populus iudicauit ob maleficium, neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidij non damnatur. Quæ quidē Festi definitio aliò referri dēt. Et Certè Liuius lib. iij. L. Valerio & M. Horatio Consulib. sancitam, ait, nouam fuisse legem, ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet: qui creasset eum ius fasque esse occidi, nec eam cædem capitalis noxæ haberi. Ad quam legem Festi definitio non incommodè trahi posse videtur.

De in ius vocando. Cap. V.

QVI ius suum volebant persequi, in ius aduersarium vocabant: quem sequi nolentem attestationis medio ducebant & reluctantem omnino trahebant, sique opus esset, rapiebant. Plautus in Penulo:

> Sed quid ego dubito fugere hinc in malam crucem,
> Priusquàm obtorto collo ad Prætorem trahor?

Erat enim lege sancitum Decemuirali, in ius vocati vt irent. Auctor ad Herennium, lege ius est, inquit, vt in ius eas cùm voceris. Cicero lib. 3 de legibus: A pueris, Quinte, didicimus, SI IN IVS VOCET, ATQVE EAT, & huiusmodi alias leges nominare. Si autem in ius vocatus vitio, morbove, idest, neq; febriculoso, neq; graui nimiū, sed vitio quodā imbecillitatis, atq; inualētiæ ire in ius nō poterat, ei iumentū, hoc est, vectabulū (vt Cæcilius apud Gelliū lib. xx. interpretatᷓ) qđ iūctis pecoribus trahebatur, dari voluerunt Decemuiri. Eique haud aliter in ius sequi, quàm strata, qua nimis ægri portari solebāt, arcera, recusanti, arceram sterni expressa lege prohibuerunt. quam legem hunc in modum apud Gellium esse restituendā existimaui: SI MORBVS AEVITASVE VITIVM ESIT, QVI IN IVS VOCASSIT, IVMENTVM DATO: SI VOLET ARCERAM, NE STERNITO. In libris enim impressis mendose legitur: Si nolet, arceram ne sternito. pro, Si volet arceram, ne sternito. Itē esset, pro esit. Decemuiri itaque postulanti arceram reo sterni vetuerunt: non quòd eam sternere si actor voluisset prohiberet, verùm quòd eam reo sine arcera in ius sequi recusanti, inuitus actor sternere non cogeretur. Ea siquidem est (prout illam Sextus Cæcilius interpretatur) Decemuirorum sententia, vt in ius vocato pauperrimo homini, vel inopi, qui aut pedib. fortè æger esset, aut quo alio casu ingredi nequiret, plostrū daretur: ne caussatio ægri corporis perpetuā daret fidem detrectantibus, iurisque actiones declinātibus vacationem. Nec quidem si morbus sonticus, quem vehementiorem vimque grauiter nocendi continentem interpretatur idem Cæcilius, reum inuasisset, arceram sterni permiserunt Decemuiri, sed iudicij diem diffisum esse voluerunt, cap. 11. §. 11. si quis cautio. Decemuiri eum diem diffindi dicebant, qui differebatur. Nec dubium est, quin hanc legem de diffindendo die à Numa Rege desumpserint. Nam certa quædam vitia enumerasse visus est Numa, quibus si iudex, vel alter vter ex litigatoribus impeditus esset, dies iudicij diffinderetur. Eiusque legis particulam, quæ apud Festum lib. XVI. mendosissima extat, omnino mihi persuasit Iacobus Cuiacius acutissimus interpres, sic esse restituendam: SI QVID HORVM FVIT VITIVM IVDICI, ARBITROVE, REOVE, DIES DIFFISVS ESTO. In exemplarib. impressis pro Diffisus, legitur dissensus, erroris non admodum obscura origine, siquidem veteres ita scribere solebant, diffeisus, pro diffisus: quod cum non perciperent imperiti librarij, diffeisus loco, dissensus posuerūt. Dies autem ita diffindi solet ex lege duodecim tabularum, vt si morbo sontico actor, vel reus impeditus esset, morbum in iure allegari per amicum curaret: tunc Prætor excusatione cognita, qua Decemuiri ob morbum sonticum volebant diem iudicij diffisum esse, in diffindendo die hac formula vtebatur: HIC DIES DIFFISVS ESTO. vt auctor est Acron in Horatium. Ergo vocatus in ius, ni morbo esset opus iumento, nive morbo sontico dies iudicij diffisus esset, statim in ius sequi actorem cogebatur: eique non sequenti præsentibus antestatis actor iudicium denūciabat. Antestatos autem inde appellatos putauit Porphyrion, quòd antè superstites, siue testes deberent aduocari, & in testimonium adhiberi, quàm actor reum manu posset prehendere. Et id quidem expressa Decemuirali legē fuisse cautum, idem addidit: quam ego sic restituo: SI VIS VOCATIONI FVAT, TESTAMINI: IGITVR EM CAPITO ANTESTARI. Veteres autē fuat dixisse pro fiat, expresse testatur Nonius Marcellus, & in Virgilium Iulius Sabinus. em quoque pro eum antiquos posuisse, auctor est Festus. Itaque si actor aduersarium vocaret in ius, & is vi resisteret (vt ita vis fieret vocationi) voluerūt Decemuiri actorem testari, hoc est, testes aliquot aduocare. Igitur em capito, idest, tunc eum capito, siue eum manu prehendito: antestari, hoc est attestando, siue Græcorū more, τῷ μαρτυρήσασθαι. Sic enim antestati Græcè dici ex ædis Beati Germani Parisiensis Lexico primus obseruauit Barnabas Brissonius. Vt ita ne ex lege quidem XII. tabularum reus manu prehendi sine antestatione potuerit. Nec verò satis erat Decemuiris manibus antestationis medio reos prehendi, verùm si caluerentur, si pedem struerent, hoc est, si frustrarentur, vix pedem pedi præferrent, fugerent, ociose irent, remorarentur (vt Festus in verbo Struit, & Caius capit. CCXXXIII. de verb. sig. interpretantur) manus in reos iniici, hoc est (vt mihi quidem videtur) manibus reos trahi, & rapi in ius permiserunt Decemuiri, his verbis: SI CALVITVR, PEDEMVE STRVIT, MANVM ENDOIACITO. vt auctor est idem Festus. Antestationes autem sic fieri solebant. Auriculam actor vnius ex superstitibus attingens, sic eum interrogabat, Licet antestari? Si ille responderet, Licet, manus in aduersarium iniiciebantur, perque manus iniectionem ducebat, trahebatur, sique opus esset, ad Prætorem obtorto collo rapiebatur. Horatius libro primo serm. sat. IX.

> Casu venit obuius illi
> Aduersarius: & quò tu turpissime? magna
> Exclamat voce. &, licet antestari? ego verò
> Oppono auriculam: rapit in ius, clamor vtrimque,
> Vndique concursus.

Vnde satis perspicuum est, medio antestationis, in aduersarios manus sic olim actores iniecisse, vt eos reluctantes, pedémve struentes, vi ad Prætorem raperent. Hic illius facienda mentio antiqui lapilli est, quem cùm tuus Marce generosissime, germanus frater Guido Laurinus mihi nuper exhibuisset, statim ea quæ de antestatione coniecturis aliquot verisimilibus confirmaram, esse verissima deprehendi. Erat enim insculpta lapillo manus atterens auriculam cū hac inscriptione, ΜΝΗΜΟΝΕΥΕ, quod idem est, cum memor esto. Eoque referendum esse illud Virgilij in Bucol. Cynthius aurem vellit, & admonuit. vir clarissimus, eruditionisq; tibi, & affinitatis nomine charissimus, Iacobus Susius nuper dū hæc legeret, rectè animaduertit. Et sic quidem aliud nihil in effectu significare videtur antestari, quā testibus vti, vel, vt Plautus ait, testes facere, quando actor in reum manus iniicere volebat. Plaut. in Curcul.

> Ne facias testes, neque equidem tibi debeo quicquam.

Quin & Caius cùm de illis ageret, qui neque sequuntur, neque ducuntur, in reum manus iniici solere, reum manibus teneri scribens, indicare visus est: Solutum, inquit, non intelligimus eum, qui licet vinculis liberatus sit, manibus tamen tenetur. cap. XLVIII. de verb. sig. Quòd si antestatus non esset actor, & manum iniecisset, iniuriarum, vt existimat Acron, reus constitui poterat. Hinc illud Plauti in Curcul.

> Hoccine pacto indemnatum, atque intestatum me arripi?

Nec immeritò, qui enim non reluctantem trahit, aut rapit, vim inferre videtur. Proinde ne sine iusta caussa sic in aduersarios sæuirent actores, lege constitutum reor Decemuirali, vt qui sine antestatione in reum manus iniecisset, iniuriarum posset conueniri. Nec verò ius antestationis solennitas in tantum ab aliorum testimoniorum iure discedebat, quin vt à testimoniis reliquis, sic ab antestatione serui repellerentur. Plautus in Curcul.

> —Seruon, antestari? PH. Vide.
> C. Hem, vt scias me liberum esse.

Porrò vt quis in ius reperetur, non semper opus antestatione fuit: nam si reus improbus esset, & intestabilis, vt sunt lenones, fures, & id genus alij, sine antestatione ad Prætorem rapiebatur: id quod doctissimus Præceptor meus Hopperus in eruditissimo suo de iuris arte libro tertio adnotauit. Vtiliùs siquidem erat, plagiarios, & fures priuata manu, ciuiumque concursu ad Prætorem sine antestatione rapi, quàm sub prætextu securitatis tranquillitatisque publicæ, tergiuersatione rapinis, plagiis, aut furtis indulgere. Quod cùm ita sit, mirum nemini profectò videri debet, in improbos huiusmodi homines manus etiam sine antestatione iniici consueuisse. Sic Lyconidem adolescentē aulæ quadrilibris furem suspicans Euclio, in ius rapere visus est voluisse, apud Plautum in Aulularia:

> Nisi referes. L. Quid tibi ego referam? E. quod surripuisti meum.
> Iam equidem ad Prætorem herclè te rapiam, & tibi scribam dicam.

Nam quòd nullam hìc superstitum optauerit præsentiam Euclio, quòd nullum viatoris implorauerit auxilium, hinc potest probabiliter argui, communi iure in eum quem furem esse non dubitabat adolescentem manus iniicere Euclionem potuisse. Similiter in persa, cùm in Dorpalum lenonem manus iniiceret Saturio parasitus, interrogatus à lenone an ne antestaretur, respondit:

> —Tuàne ego caussa carnifex.
> Cuiquam mortali libero aures atteram,
> Qui hìc commercaris ciues homines liberos?

Rursùs in Rudente, cùm Labrax leno à Pleusidippo in ius vocaretur, sic eum interrogabat Pleusidippus:

> Rapier hinc obtorto collo mauis, an trahi?
> Vtrumuis opta dum licet.

Cumq; se neutrum velle leno respondisset, subiecit statim Pleusidippus:

> Abi sanè ad littus curriculo Trachalio,
> Iube illos in vrbem ire obuiam ad portum mihi,
> Quos mecum duxi, qui hunc ad carnificem trahant.
> Ego hunc scelestum in ius rapiam exulem.
> Agè ambula in ius. L. quid ego deliqui?

Et paulò pòst:

> —Obsecro subueni mi Charmides,
> Rapior obtorto collo. CH. quis me nominat?
> L. Viden, me vt rapior? CH. video, & in inspecto lubens.
> L. Non subuenire mihi audes? CH. quis homo te rapit?
> L. Adolescens Pleusidippus.

Ceterùm si honestior esset persona, quàm vt eam rapi conueniret (erant enim qui in ius vocati, duci, aut rapi ne medio quidem antestationis poterant, vt ex epigraphe cap. XLVIII. de verbor. significat. colligimus) diem ei dicebat, eamque promissa pœna, quam multam Plautus appellat, datisve, ni prædia possideret, vadibus, vel pignore dimittebat. Plaut. in Capt.

> His dicam, irrogabo multam.

Nam quod lege cautum fuisse diximus, in ius vocati vt irent, Prętor illud edicto sic est interpretatus: In ius vocati vt eant, aut satis, vel cautum dent. Quòd enim certos Prætor sessionū habe-

ret

ret dies, quibus postulationibus, quibus etiam cognitionibus eū vacasse, lib. primo Variorum demonstrabimus: manus in aduersarium iniiciendi opportunitate actores fraudari diutiùs Pretori iniquum videbatur. proinde concessit agere, volentibus aduersarios suos vadari, hoc est, sic in ius vocare, vt ni pœnam stipulantibus actoribus promitterent, aut satis vel cautum aliquo modo darent, prædiave possiderent, manus iniectionem paterentur, & medio antestationis vel ad Prætorem, si is postulationib. operā daret, ducerentur: vel si alijs negociis occupatus esset Prætor, in carcere proxima postulationum die in iure sistendi caussa adseruarentur. Plautus in Persa:

—Vadatur hic me. P. vtinam vades
Desint, in carcere vt sis.

Quod etiam de his qui neque sequuntur, neque ducuntur, Caius adnotasse visus est, ca. XLVIII. de verb. sig. Ac ne eum, inquit intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur. Per publicum enim carcerem siue custodiam intelligi, illud Plauti in Amphit. liquidò demonstrat:

—Ita
Peregrè adueniens, hospitio publicitùs accipiar.

Vades autem dicti sunt, qui pro altero vadimonium promittebant: dictosque putat Acron, quòd qui eos dederat, vadendi haberet potestatem. Et quamuis putauerit Festus, vades sponsores significare datos in re capitali, nihilominus tam in ciuilibus, quàm in capitalib. caussis vades dari, vadimoniumque promitti solere, ex sola quam Cicero pro P. Quintio scripsit oratione, satis probari potest. Promittitur autem vadimonium, cùm aliquis formula præscripta certo tempore se spondet præsentibus antestatis in ius venturum. Nec aliter exigi vades potuisse existimo, quàm si de reo sibi non satis confideret actor, eum non ignorās rebus in cœptis non satis idoneum. Tunc enim consuetudinem fuisse scribit Varro, vt reus pro se alterum constitueret. Quasi è cōtrario, si reus inceptis rebus satis esset idoneus, vades peti non debuerint. Hinc factum deinde suspicor, vt apud Macrum possessores rerum immobilium satisdare nō debuerint. cap. penult, qui satisd. cog. Et cùm Vlpianus duplicem esse in iudicio sistēdi cautionem scriberet, vnam nudam, satisdato alteram: si domum reuocandi beneficio gauderet reus, nuda cautione promitti vadimonium addidit. Vt sic non solùm possessores rerum immobilium, alijque rebus incœptis satis idonei, à satisdatione liberarentur, verùm etiam qui domum reuocandi ius habebant. Si itaque reus non satis locuples actori videretur, nec domum reuocandi, aut aliud aliquod habere priuilegium, sic eum actor vadari solet, vt si nulla idonea interueniret satisdatio, manus ab iniectione non abstineret. Ideoque vades, vel pignus dare vadatus debebat. Vades reum sistere certo die promittebant. De pignore autem addidi, quòd vt reis, sic etiam pignoribus idoneè caueri Vlpianus responderit. cap. 1. §. VII. de collat. Quo modo satisdato, aut pignorib. datis idoneè caueri, & si fides sine satisdatione habita fuerit promittendi, idoneè cautum videri; respondit idē Vlpianus, cap. IIII. §. VI. de fideicom. libertat. Hanc enim veram esse cautionum, quæ iudicio sistendi caussa in vsu erant, distinctionem, satis indicat titulus octauus libro secundi Pandectarū. Et hæc quidem omnia sic olim locum habebant, si Romanum ciuem ciuis Romanus in ius vocasset. Ceterùm si cum hoste manus esset conserenda, nec trahi, nec rapi peregrinum in ius passi sunt Decemuiri, sed diem duntaxat condici. Hostis, inquit Cicero libro primò offic. apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus: indicant duodecim tabulæ, AVT STATVS DIES CVM HOSTE. Et hæc hactenus de in ius vocando.

De prisco iure vindciarum. Cap. VI.

INitio ciuitatis Romanæ hæc fuisse priuatorum iudiciorum ratio videtur, vt qui rem suam vellet persequi, manum cum aduersario consereret. Nam de qua re disceptabatur, siue ager, siue quid aliud esset, solet eam actor cum aduersario manu prehendere, & in ea re omnibus verbis vindicare: quæ vindicatio, vindicia dicebatur, eaque vindicia correptione manus in re, atque in loco præsenti, auctore Prætore ex xij. Tabul. fiebat, in qua ita scriptum est: SI QVI EX IVRE MANVM CONSERVNT. auctore Gellio, libro xx. capit. ix. Cùm enim angustioribus quàm quibus Italia circumscribitur, Romanum imperium finibus concludebatur, tunc qui iurisdictioni præerat vnà cum litigatorib. ex iure in fundum controuersum, dicendarum vindiciarum caussa, proficiscebantur: ibique manuum facta consertione, quem suum esse fundum actor contendebat, eundem cōtrà vindicabat reus: eamque vim quæ per huiusmodi manus correptionem fiebat, ciuilem, & festucariam verbo dictam, non manu factam fuisse, idem Gellius expressè testatus est. Cæterum postea quàm Prætores, propagatis Italiæ, orbisque Romani finibus, datis iurisdictionib. negotiisque occupati, ex iure proficisci dicendarum vindiciarum caussa, in res longinquas grauabantur, institutum est contra xij. Tabulas, tacito populi consensu, vt litigantes non ex iure apud Prætorem manum consererēt, hoc est, non vnà cum Prætore manus conserendæ gratia ex iure, siue loco illo, in quo ius redditur, in locum controuersum proficiscerentur: sed ex iure manu consertum vocarent, id est, alter alterum ex iure ad conserendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret: & simul in agrum (si de eo fortè controuersia esset) profecti, terræ aliquid ex eo, vti vnam glebam, in vrbem in ius ad Prætorem deferrent, atque in ea gleba tanquam in toto agro vindicarent. Quomodo autem huiusmodi manus consertio fieri soleat, litteræ antiquiores non declarant. Nec quidem perpetuò in fundum profecti sunt litigantes, indeque glebam in ius detulerunt. Fuit enim tandem à iurisconsultis noua, & solennis quædam manus conserendæ ratio excogitata, quæ certis conceptis verbis, & suum actori, & reo item suum, necnon suum quoque Prætori carmen præscribebat. Itaque quemadmodum Prætores negotiis variis occupati, tandem dicendarum vindiciarum caussa proficisci grauabantur, sic litigantes etiam manus conserendæ gratia tandem in agros proficisci, indeque glebas in ius deferre omnino desierunt. Ne tamen nouis aliquibus institutis omnis prisci iudiciorum ordinis solennitas aboleretur, visum fuit Pontificibus, qui iuri ciuili, & legis actionib. præerant, aliquam profectionem imaginariam, in veræ profectionis locum surrogare, qua litigantes certam inire viam, eamque redire docerent. Quo tempore hæc iudiciorum ratio in vsu fuisse videtur, quantum ex Cicerone pro Murena colligimus, vt actor cùm in ius vocasset aduersarium, hac in iure formula vteretur: FVNDVS QVI EST IN AGRO QVI SABINVS VOCATVR, EGO EVM EX IVRE MEVM ESSE AIO: INDE EGO TE EX IVRE MANV CONSERTVM VOCO. Citatus deinde reus vsus est hac formula: VNDE TV ME EX IVRE MANV CONSERTVM VOCASTI, INDE EGO TE REVOCO. Tum Prætor: VTRISQVE, SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS, ISTAM VIAM DICO: INITE VIAM. præstò aderat sapiens qui viam inire doceret: REDITE VIAM, eodem duce redibant. Hæc iam tum etiam in vsu esse desierunt, cùm Prætor additis exceptionibus & replicationibus ius in litis verba componebat. Tunc enim cuilibet ita vt sibi videretur, edere actionem fuit liberum, siue per libellum, siue per solam denunciationem: satisque erat hac vti formula in fundi vindicatione: Fundum Tusculanum ex iure Quritium meum esse aio. Et quamuis hæc ita tam variè fuerint in iudiciis olim vsurpata, vna tamen eademque perpetuò obseruabatur litis vindiciarum ratio, qua res tamdiu vindicabatur, donec alterutrius ex litigatoribus sacramentum iustum esset pronunciatum. Veteres siquidem & vindiciis, & sacramentis olim contendisse, vnico Ciceronis testimonio confirmari potest pro Milone. Eum, inquit, denique cui iam nulla lex erat, nullum ciuile ius, nulli possessionū termini, qui non calumnia litium, non iniustis vindiciis, ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat. Nec id etiam ignorasse visus est Arnobius, aduersus gentes libro quarto, dum ita scribit: Quis quæsitor, quis arbiter certis iu... uicibus tantis erit, qui inter personas huiusmodi aut vindicias iustas dare, aut sacramenta conetur pronunciare non iusta? Vindiciis quidem res petebatur, quoties incertum erat, vter litigantiū lite proprietatis pendente, rei controuersæ futurus esset possessor: sacramentis verò de ipsa re principaliter, hoc est, de rei proprietate contendebatur. Et idcirco fieri potuit, vt solo sacramento, nulla vindiciarum mota quæstione, de controuersis rebus disceptaretur. Idque diligenter adnotasse, ac acutè animaduertisse Asconius mihi visus est, litem vindiciarum hunc in modum definiens: Lis vindiciarum est, cùm litigatur de ea re apud Prætorē, cuius incertum est quis debeat esse possessor: & ideo, inquit, is qui rem tenet, satisdat pro præde litis vindiciarum aduersario suo, quo illi satisfaciat, nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium est: rursus cautione præstita, sponsione prouocatur ab aduersario certæ pecuniæ, aut æstimationis, quam amittat, ni sua sit hæreditas, de qua contenditur. Cęterum si nulla possessionis fieret controuersia, solis sacramentis, nulla vindiciarum quæstione mota, sic contendebatur, vt is interim, penes quem rei controuersæ possessio esset, idoneè satisdaret, auctore Paulo, libro primo sentent. tit. xj. Quoties hæreditas petitur, inquit Paulus, satisdatio iure desideratur, & si satisdatio non detur, in petitorem hæreditas transfertur: si petitor satisdare noluerit, penes possessorem possessio remanet: in pari enim caussa potior est possessor. Proinde errare plurimùm videntur, qui petitionem hæreditatis litem appellant vindiciarum. Hæreditatis enim sacramentis petuntur, id est, legis actionibus: possessiones hæreditatum, si fortè de iis esset contentio, lite principali pendēte, vindiciis, non sacramentis alterutri ex litigatorib. addici solent. Eoque mihi omnino visus est respexisse Cicero, cùm ita scriberet in Verrina tertia: Si quis testamento se hæredem esse arbitraretur, quod tum non extaret, lege ageret in hæreditatem, aut pro præde litis vindiciarū, cùm satis accepisset, sponsionem faceret, & ita de hæreditate certaret. Sensus. n. est, eum qui se hrdē esse arbitratur, hæreditatem petere duabus rationibus posse, nimirū sacramento sine vindiciis, aut vindiciis & sacramento simul. Sacramento quidem, si nulla possessionis mota controuersiá, lege in hæreditatem agat: quo casu locum habere solet illa, quam modò adnotauimus Pauli sententia: Vindiciis verò, & sacramēto simul, in hæreditatis petitione locus erat, si non hæreditas dūtaxat peteretur, sed insuper is qui lege in hæreditatem agebat, se pendente legis actione hæreditatis possessorem esse oportere contenderet. Idque expressè significant huiusmodi quæ in eadem Ciceronis Verrina subsequunt verba: Iā quid id ad Prætorem, possessor sit? Nonne id quæri oportet, vtrum possessorem esse oporteat? Ergo vindiciarum liti, si Asconio, & Ciceroni credimus, tunc demùm apud veteres locus erat, cùm incertum esset, vter litigantium rei controuersæ lite principali pendente futurus esset possessor. Eoque sensu apud Liuium, aliosque auctores probatos, vindicias esse accipiendas, ab eruditis quibusdam viris copiosè satis est demonstratum. Sanè quod Festus scribit, Vindicias res illas esse, de quibus controuersia est: illud omnino ad antiquam manus consertionem pertinet. Cùm enim manus conserebantur, tunc si quæ vindiciarum fieret controuersia, res controuersas in iure præsentes alterutri ex litigatoribus vindicanti Prætor tamdiu addicebat, quamdiu alter alterum iusto sacramento, & sponsione non superasset. Idque mirum in modū probat vindiciarum, quam Cincius apud eundem Festum dedit, definitio: Vindiciæ inquit, olim dicebantur glebæ (sic legendū est, non illæ, vt passim legitur) quæ ex fundo sumptæ, in ius allatæ erant. Proinde cui glebas ex fundo in ius allatas, aut alias res mobiles, pendente proprietatis controuersia, caussa cognita, is qui iurisdictioni præerat, addicebat, eidem vindiciæ addici dicebantur, quantum ex Festo, & Cincio colligimus. Seruius autem Sulpitius vocabulo etiam singulariter formato, vindiciam esse ait, cùm aliqua de re controuersia est, ab eo quòd vindicatur. Illudque huiusmodi Decemuirali lege confirmat: SI VINDICIAM FALSAM TVLIT, REI SIVE LITIS ARBITROS TRES DATO: EORVM ARBITRIIS FRVCTVS DVPLIONE DAMNVM DECIDITOR. Sic primus locum hunc, qui mutilus erat, & omnino deprauatus, apud Festum restitui in verbo Vindiciæ. Ecquis obsecro dubitauerit, quin hæc emendatio verissima sit, præsertim si non ignoret, in legibus sic scribi solitum: Rem siue litem. idq; Seruium Honoratum in Virgilium adnotasse. Quid autem hac in lege sibi voluerint Decemuiri, non admodum esse obscurum puto. Voluerūt enim iudicem, qui dolo malo in fraudem legis vindiciam iniustam tulerat, tres arbitros constituere, quorum arbitriis fructus duplione damnum decidi posset. Eoque omnino pertinere, & inde primùm ortum vix dubito, quod in Pandectis de iudicibus passim legimus, qui litem suam fecerunt. Nec quidem huiusmodi fructus duplione multati perpetuò fuerunt iudices, qui vindiciam sententiamve iniustam tulissent dolo malo, nonnunquam enim veram iustamque litis æstimationē præstabant. cap. xv. de iudic. nonnunquam inquantum de ea re æquum religioni iudicantis visum fuerat, pœnam sustinebant. cap. vlt. de var. & extraord. cog. Porrò vindicias nisi superstitibus p̄sentibus, eos inter quos erat controuersia, sumere non potuisse, Festus adnotatum reliquit: vindiciasque secundum libertatem semper ex vetere iure, quod in duodecim tabulas translatū est, dicendas esse, testatur Pomponius, cap. 11. §. xiij. de orig. iur. Nec quidem antiquissima ista dicendarum vindiciarum ratio in rebus mobilibus Romæ in vsu fuit perpetuò. Fuisse enim tēpora, quibus tamdiu res mobiles, de quibus controuersiæ mouebantur, aut in æde, aut apud sequestrem ponebantur, donec alterutrius ex litigatorib. sacramētum iustum esset pronunciatum, ex innumeris prudentum responsis constat. Sanè homines quoque apud sequestres deponi potuisse, testatur Vlpian. cap. VII. depos. Quin & iudicibus olim homines sequestro datos fuisse, Plautus refert in Mercat.

De isthac sum iudex captus. D. iudex? iam scio.
Nunc tu in consilium istam aduocasti tibi.
LI. Immò sequestro mihi data est.

Res autem mobilis quæ apud sequestrem non ponebatur, solet in æde, siue in fano custodiri. Et certè antiquissima fuit, diligētissimeque olim obseruata rerum pecuniarumque in fanis deponendarum ratio. De qua sic Cicero scribit lib. v. epist. famil. Nā de Luceio, inquit, est ita actum, vt auctore Cn. Pompeio ista pecunia in fano poneretur.

De litis addictione. Cap. VII.

QVAM Gellius lib. XVI. cap. 11. allegat legem Decemuiralem, eam vtpote vitiosissimam sic esse restituendam probabilib. aliquot coniecturis demonstrabo: ANTE MERIDIEM CAVSSAM GNOSCITO, QVVM PERORANT AMBO PRAESENTES. POST MERIDIEM LITEM ADDICITO, SI AMBO PRAESENTES, SOLE OCCASO, DIEI SVPREMA TEMPESTAS ESTO. Et constat quidem hæc verba, caussam conscito, non ad litigatores, sed ad ipsum iudicem esse referenda, propter hæc verba, quum perorant ambo præsentes. Ergo quòd caussæ coniectio, vt satis ex Asconio & Marcello constat, non ad iudicem, sed ad litigatores referatur, certissimum est loco conscito, reponi non posse conicito. Ea enim legis videtur esse sententia, vt iudex ante meridiem, quum actor & reus perorassent, id est, caussam dixissent, de caussa cognosceret. Veteres autem dixisse caussam conscito, pro cognoscito, non memini me legisse. Illud quidem dubium non est, pro cognitu auctore Festo gnotu dixisse veteres. Si gnotu, ergo & gnosco: nam vnde gnotu, nisi à gnosco? Certè veteres gnosco dixisse, non Festus solùm, sed ēt lib. 2. testatus est Priscianus. Quid igit̄ obstat, quominus ꝑ causā ꝯscito, legam⁹ causā gnoscito, aut certè caussam cnoscito. Si nō ob aliud, certè ꝙ Latini plerunque G litterā ita formarint, vt Græci suum gamma, quod facilè in G Latinum potuit trāsformari. Immò Festus lib. xiii. cōtendit, C pro G frequenter antiquos posuisse. Idque etiam ex antiquissimis quibusdam numis deprehēdi, in quibus pro Gulo, Gurges, Galba, Galicia, Gellius, Ogulnius Gallus, expressè legitur Culo, Curges, Calba, Clicia, Cellius, Oculnius Callus. Sic pro pago, aliquādo est in duodecim paco: & quem Caium vulgares, cum Florentinæ Pandectæ Gaium appellatum continēt. Et ita quidem ex gnoscito, interdum ab antiquis conscito, indeque vnius litterulæ transpositione, ex cnoscito factum ab imperitis videri potest conscito. Quod aūt subiicitur de litis addictione, his verbis: Post meridiem præsenti litem addicito. Profectò, nisi me vehementer coniectura fallit, id etiam vitiosum est. Videamus quid sit litem addicere: an secundùm præsentem litem dare? Sic magis plerisque visum est. Itane verò? Quænam igitur obsecro huiusce legis est æquitas, si secundùm præsentem, fortè petitorem iniustum, iudex debuerit iudicare? Constat certè eos, qui cùm frustrationis caussa latitarent, tribus edictis euocati præsentiam sui facere contemnebāt, litem idcirco non perdidisse: verùm si post edictum peremptorium, quum dies eius superuenisset, citati non respondissent, actam fuisse caussam: non vtique secundùm præsentem, sed interdū absentem, si bonā caussam haberet, vicisse. cap. LXXIII. de iudic. Eum igitur qui ante meridiem perorauit, post meridiē propter absentiam olim lite fuisse multatum audebimus existimare? Qua auctoritate? An quæso Decemuirali? Tam stupidos fuisse Decemuiros, & imprudentes, quis est qui sibi persuadeat? Ego itaque didici litem addicere, aliud nihil esse in hac lege, quā litigandi potestatem facere. Quam potestatem quia iudex non solet facere, nisi actore cum reo præsente, nisi audita & cognita caussa, hac ratione impulsus secundam Decemuiralis huius legis partem sic ausus sum restituere: Post meridiem litem addicito, si ambo præsentes. Tertiam legis partem sic etiam emendo: Sole occaso, diei suprema tempestas esto. Scribit enim expressè Gellius, non Sol occasus, sed Sole occaso Decemuiros in legibus posuisse. Et sic apud Varronem libro VI. de lingua Latina, legendum puto, Sole occaso, diei suprema tempestas esto. non, Solis occasu. vt passim legitur. Quo modo etiam apud Cēsorinum in libro de die natali, & Macrobiū Saturn. l. 1. cap. III. hæc eadem legis pars est restituenda. Sanè Solem occasum, pro Solis occasu, auctores priscos quadam vetustate non insuaui dixisse, non Gellius solùm, sed etiam Plautus in Menæch. testatur, his verbis:

Namque si absque te essem hodie, nunquam ad Solem occasum viuerem.

Supremam autem tempestatem idem Varro lib. IIII. de ling. Lat. sic interpretatur: Suprema, inquit, summum dici, id à supremo: hoc tempus duodecim tabulæ dicunt occasum esse Solis. Sed postea lex Prætoria id quoque tempus iubet esse supremū. quo Prætor in comitio supremam pronunciauit populo. Et libros augurum pro tempore tempestatem dicere, idem Varro est auctor. li. vi. de ling. Lat. Festus ēt pro tempore tempestatem antiquos posuisse, adnotatum reliquit. Totius igitur legis sensus est; Iudicem ante meridiem caussam vtrinque cognoscere oportere; post meridiem, litem postulanti addicere, aut denegare, hoc est, si ita videretur, litigandi potestatem facere, sin minus eam denegare: tempusque pomeridianum ad occasum vsque Solis extendi. Illud certè constat, & aliquando à nobis tractatū est, de præiudicis libro primo, eum qui ius suum persequi volebat, Prætorem olim adiisse, caussamque præsente aduersario in iure dixisse: & tandem audita cognitaque caussa, vel dedisse Prætorem, vel eam quæ petebatur, actionem denegasse. Ceterum antequam Prætor esset, antequam Cn. Flauius actiones promulgasset, eas à Pontificib. peti consueuisse, neminem puto tam imperitum, qui id ignoret. Siquidem is, qui ex Pontificibus vt præesset anno priuatis erat constitutus, iisdem ferè anni spacio in reddendo iure partibus fungebatur, quibus postea Prætores functi sunt. Porrò ante huiusmodi Pontificiam iuris reddendi potestatem, quum Decemuiri ius dicebant, tunc etiam in vsu actionum fuisse impetrationem, & hac eadem, quam nunc interpretor,

tor, lege primò introductam vtique mihi persuadeo. Vt ita quidem actionum impetratio lege duodecim tabularum possit introducta videri, primumque apud Decemuiros in vsu fuisse, & deinde à Decemuiris ad Pontifices, & à Pontificibus tandē ad Prætores transiuisse.

De nexis. Cap. VIII.

GELLIVS libro vigesimo capit. 1. auctor est, sic in duodecim scriptum fuisse: AEris confessi, rebusque iure iudicatis triginta dies iusti sunto. Pòst deinde manus iniectio esto, in ius ducito, ni iudicatum facit: aut qui pseudo eo in iure vim dicit, secum ducito. Vincito, aut neruo, aut compedibus quindecim pondo, ne minore, aut si volet maiore vincito. Si volet, suo viuito: ni suo viuit, qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato. Si volet plus, dato. Hic legis sententiam interrumpens Gellius, quid deinde fieri de nexis voluerint Decemuiri, excepta postrema legis parte, verbis propriis declarat: reliqua legis verba, magno studiosorum incommodo, antiquitatis fraude maxima supprimens. Erat, inquit, ius interea paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies LX. Inter eos dies, trinis nundinis continuis ad Prætorem in comitium producebantur, quantæque pecuniæ iudicati essent, prædicabatur. Tertijs autem nundinis capite pœnas dabant, aut trans Tyberim peregrè venum ibant. Et paulò pòst: Si plures forent, quibus reus esset iudicatus, secari si vellent, atque partiri corpus addicti sibi hominis, permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicam ne existimes inuidiam me istam fortè formidare: Tertijs nundinis partes secanto: si plus minusve secuerunt, sine fraude esto. Hactenus Sextus Cæcilius apud Gellium. Quia autem legem hanc mendosissimā esse, vel me tacente nemo est qui nō animaduertat, idcirco non eius duntaxat partē illam quę verbis Decēuirorum hic apud Gelliū mēdosè legitur, sed vniuersam argumētis aliquot, & coniecturis verisimilibus sic esse restituendam demonstrabo: AERIS CONFESSI, AERISQVE DEBITI IVDICATIS, TRIGINTA DIES IVSTI SVNTO. POST DEIN, MANVS INIECTIO ESTO: IN IVS DVCITO. NI IVDICATVM FAXIT, NEMVT QVIPS ENDO EO IN IVRE VINDEX ESIT, SECVM DVCITO. VINCITO AVT NERVO, AVT COMPEDIBVS QVINDECIM PONDO, NE MINORE, AVT SI VOLET MAIORE VINCITO. SI VOLET SVO VIVITO. NI SVO VIVIT, QVI EM VINCTVM HABEBIT, LIBRAM FARRIS ENDODIE DATO, SI VOLET PLVS, DATO. NI CVM ED PACIT, SEXAGINTA DIES IN VINCVLIS RETINETO. TRINIS NVNDINIS CONTINVIS IN COMITIVM PROCITATO, AERISQVE AESTIMIAM IVDICATI PRAEDICATO. TERTIIS NVNDINIS CAPITE POENAS LVITO, AVT TRANS TYBERIM PEREGRE VENVM ITO. AST SI PLVSES ESVNT REI, TERTIIS NVNDINIS PARTEIS SECANTO: SI PLVS MINVSVE SECVESVNT, NE SI FRAVDE ESTO. Nunc videamus quæ fuerint huius restitutionis rationes præcipuæ, quibus impulsi lectionem veterem sic immutauimus. Pro Rebusque iudicatis, reposuimus, AErique debiti iudicatis. Certè quia in hac lege non de confessi tantùm, sed etiam de æris debiti iudicatis tractatur. Confessi igitur æris, inquit Gellius, ac debiti iudicatis xxx. dies sunt dati. Et quod apud eundem Gellium sic nullo sensu legitur, ni iudicatum facit, aut qui pseudo eo in iure vim dicit: illud sic emendauimus: ni iudicatū faxit, nemvt quips endo eo in iure vindex esit. Festus auctor est, veteres pro fecerit faxit, & pro egerit axit dixisse: eosque pro nisi etiam, vnico verbo nemut, vsos esse. Iacob. Cuiacius, in antiquo exemplari, & valde fideli, pro quispiam, testatur legi quips. Cuiacij emendationem mirum in modum confirmat vulgaris lectio. Dubium enim non est, quin apud Gellium hæc verba, qui pseudo eo, ex his verbis, quips endo eo, librariorum imperitia deprauata sint. Qui legis verba non percipientes, dictionem quips, diuiserunt, & eius postremas litteras duas ps, sequenti dictioni endo, adiecerunt: & ita pro quips endo, qui pseudo, reposuerunt. Pro vim dicit, in eodem emplari, vindicit legi, refert idem Cuiacius. An veteres vindicit ea forma qua lauit, sonit, dixerint, subsisto. Quod autem sonit & lauit, veteres dixerunt, hoc inde est, quòd ijdem etiam lauere, & sonere dicerent, vt testatur Nonius Marcellus. Vindicere pro vindicare eosdem dixisse, non obseruaui. Illud profectò certissimum est, vindicem ab eo appellatum esse, si Festo credimus, quòd vindicat, quominus is qui prensus est, ab aliquo teneatur. Quid igitur obstat, quominus pro vim dicit, legamus, vindex esit? Maximè quòd hanc emendationem antiqua per vindicem asserendi ratio videatur confirmare, quam eleganter descripsit Liuius libro sexto: Centurionem, inquit, nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ quum duci vidisset M. Manlius, medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit, vociferatusque de superbia patrum, & crudelitate fœneratorum, miserijs plebis, virtutibusque eius viri, fortunaq;: tum verò, Ego, inquit, nequicquam hac dextra capitolium, arcemque seruauero, si ciuem commilitonemque meum à Gallis victoribus captum, in seruitutem, ac vincula duci videam. Inde rem creditori palàm populo soluit libraque & ære liberatum emittit, Deos atque homines obtestātem, vt M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanę, gratias referant. Indeque vindicem libertatis appellatum M. Manlium testatur paulò pòst idem Liuius. Aiunt Decemuiri, secum ducito. Quò? In neruum, in vincula, in carcerem priuatum Liuius lib. 6. An placeret (sunt verba C. Licinij Stolonis, in legis de ære alieno rogatione) fœnore circumuentam plebem ni potiùs quàm sortem, creditum soluat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & vbicunque patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse? Quòd autem pro libras farris, reposuimus libram farris, certa legis sententia hanc nobis emendationem suadere videbatur: ea siquidem legis est sententia, vt si illa, quam lex constituit, farris quantitate nexus non sit contētus, velit plus dari. Quis ergo tam erit imperitus, vt non intelligat, certam farris quantitatem legem expressisse? Si itaque legeris, libras farris, quomodo quæso fieri potest, vt plus petatur? Ideoque certam visi sunt Decemuiri farris quātitatem expressisse, nimirum libram vnam, qua si contentus non esset nexus, voluerunt plus dari. Voluerunt igitur Decemuiri nexos, ni suo viuerent, à creditoribus ali. Eoque respexisse visus est Terentianus ille Phormio, his versibus:

> Alijs aliud est periculum, vnde aliquid abradi potest:
> Mihi sciunt nil esse. dices, ducent damnatum domum.
> Alere nolunt hominem edacem.

Huc quoque pertinet illud Plauti in Menæch.

> Nam ego ad Menæchmum nunc eo, quoi iam diu
> Sum iudicatus: vltrò eo vt me vinciat.
> Nam illic homo, homines non alit, verùm educat,
> Recreatque: nullus melius medicinam facit.

Sunt qui pro in dies, endo dies legunt. Ego contendo endodie, ea forma, & ratione legendum esse, qua apud Festum endoprocinctu vnica dictione legimus. Endoprocinctu, in procinctu: endoplorato, implorato: sic endodie, quotidie. Et hæc quidem ad illam legis partem, quæ apud Gellium ipsis Decemuirorum verbis mendosè legitur, sufficiant. Eam verò, quam proprijs verbis idem Gellius declarat, verbis prout potuimus Decemuiralibus, hoc est, antiquis, & quæ Decemuirorum temporibus Romæ in vsu fuisse existimamus, summo studio restituere conati sumus. Itaque hæc Gellii verba: Erat autem interea ius paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta: sic restituimus: Ni cum eo pacit, sexaginta dies in vinculis retineto. Sic locuti sunt etiam alio loco Decemuiri: Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. Item hæc Gellij verba: Inter eos dies ternis nundinis continuis ad Prætorem in comitium producebantur, quantæque pecuniæ iudicati essent, prædicabatur: sic in legis formam redegimus: Trinis nundinis continuis in comitium procitato, ærisque æstimiam iudicati prædicato. Procitare veteres dixisse pro vocitare, & producere, scribit Festus: qui eosdem pro æstimatione, æstimiam dixisse etiam adnotatum reliquit. Denique quod idem Gellius nexos tertijs nundinis capitis pęnas dedisse, aut trans Tyberim peregrè venum ijsse scribit, hoc etiam in legem ita transtulimus: Tertiis nundinis capite pęnas luito, aut trans Tyberim peregrè venum ito. Cęterùm postrema huius legis pars, quæ etiam viciosa passim circumfertur, sic est à nobis restituta: Ast si pluses esunt rei, tertijs nundinis partes secanto: si plus minusve secensunt, nesi fraude esto. Veteres pro plures & plurima, plures dixisse, & plusima, est à nobis alio loco demonstratum. Dicebāt etiam se vel nesi, pro sine: & reorum nomine, actorem & reum promiscuè accipiebāt, vt tradit Festus. Illud autē hic quæri potest, cur Decēuiri noluerint addictos neruo aut vinculis quindecim pōdo minoribus vinciri? Respondeo id ita non sine certa, & aperta ratione Decemuiros prohibuisse. Scribit lib. 5. Festus, fuisse quædam sacrificia, in quibus ita clamitabat lictor: Hostis, vinctus, mulier, virgo exesto. s. interesse prohibebantur. Ex quo loco vinctos, siue nexos, sacris olim interesse solitos colligo. Et idcirco compedes quindecim pōdo maiores, q̄a essent grauiores, q̄ vt ijs cū sacris intersunt, sese vincti possent subducere, aut fugere, expssè videntur requirere Decēuiri: ne si minores essent, aut nexis custos perpetuò adesset in sacris, aut sine custode aliquod fugæ piculū subirent creditores. Et eò fortè spectat illa legis Decēuiralis particula, q̄ apud Festū lib. 12. Antonij Augustini diligentia sic emēdata legit: AST SI CVSTOS NEC ESIT. quū antea: Attæ custodes nec sint. peruersissimo sensu legeretur. Cōpedes quoq; quindecim pondo grauiores, ideo permiserunt, ne si fortè robustiores essent debitores, q̄ vt compedib. quindecim pondo securè possent à fuga retineri, aliqua securitas creditoribus adimeretur. Voluerūt ergo Decēuiri addictos compedibus indui quindecim pondo maioribus, non autem minorib. Non q̄ creditores si vellent, prohiberentur eos minoribus induere, sed quòd inuiti minorib. induere non cogerentur. Ceterùm ante xij. tabulas, non solùm in vincula, in neruum, aut aliò, quò creditorib. erat lubitū, addicti ducebātur, iuxta Plauti illud in Bacch. Ducito nos quocunque lubet, tanquam vobis addictos quidē: sed etiam verberibus cædi, fame enecari, aliisque grauissimis, & inhumanis cruciatibus affici solebant. Refert enim Liuius, anno ab vrbe condita CCLIX. Appio Claudio, & P. Seruilio COSS. ciuitatem secum ipsam discordem, intestino inter patres plebemque flagrasse odio, maximè propter nexos ob æs alienum. Magno, inqt Liuius, natu quidam, cum omnium maiorum suorū insignibus se in forum proiecit. Obsita erat squallore vestis, fœdior corporis habitus, pallore ac macie perempti. Ad hoc ꝓmissa barba, & capilli efferauerant speciem oris. Noscitabatur tamē in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaque militiæ decora vulgò miserantes eum iactabant: ipsę testes honestarum aliquot locis pugnarum, cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus vnde ille habitus, vnde deformitas, cùm circumfusa turba esset, propè in concionis modum: Sabino bello, ait, se militantem, quia propter populationes agri, non fructu modò caruerit, sed villa incēsa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse, id cumulatum vsuris, primò se agro paterno, auitoque se exuisse, deinde fortunis aliis, postremò velut tabē peruenisse ad corpus: ductum se ab creditore, non in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam esse. Inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum. Ad hæc visa auditaque clamor ingens oritur: non iam foro se tumultus continet, sed passim totam vrbē peruadit. Nexu vincti, solutiq; se vndique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem: nullo loco deest volūtarius seditionis comes. Et idcirco idem Liuius Seruilium edixisse refert, ne quis ciuem Romanum vinctum, aut clausum teneret, quominus ei nominis edendi apud Consules potestas fieret, ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, liberos nepotesue eius moraretur. Vnde satis apparet, ante duodecim tabulas hanc legem Decemuiralem in vsu Romæ non fuisse. Tunc enim nexu vincti, verberibus cædi, perpetuisque vinculis indui, & in priuatum carcerem, velut in carnificinam coniici tamdiu à creditoribus solebant, donec illi vel creditorum miseratione, vel boni vindicis indulgentia, & liberalitate nexu soluerentur. Decemuiri verò hanc nimiam crudelitatem alio verùm nescio an mitiore addictos territandi, excruciandique medio pensarūt. Quum enim illi antea in neruo, ac vinculis sic detinebantur, vt nisi iis liberarentur, totam in vinculis ætatem consumerent, satiùs esse existimauerunt Decemuiri, certo tempore eos vinciri, deinde peregrè venum mitti. Consultiùs siquidem esse iudicarunt, eos sexaginta duntaxat dies in vinculis esse, deinde venum peregrè mitti, quàm domi perpetuis vinculis contineri, ac seditiosis hominibus perpetuam crudelitate, immanique creditorū sæuitia, populi illacrymatione, odio patrum, plebisque inconstantia, bellis intestinis, ac seditionib. fenestram aperire. Fuit autem hæc Decemuiralis lex non desuetudine, sed expressa Consulari lege abrogata anno ab vrbe condita CCCCCCXXX. L. Papirio Mugellano, qui etiam Cursor dicitur, C. Pœtelio. II. COSS. & tunc quidem sectionem, pœnamque capitis in bonorum proscriptionem conuersam fuisse, rectè ex Tertulliano Cōtius obseruauit. Sanè si bona iudicato non sufficerent, adhuc vincula, & addictio in vsu fuisse videntur, auctore Gellio: sed ita, vt nec venum ampliùs peregrè debitores mitterentur, nec sectioni capitisve pœnæ subiecti forent, sed adhoc tantùm in vinculis essent, vt operas in seruitute pro iudicato præstarent creditoribus, donec illis satis abundè factum esset. Idque confirmat illud Senecæ lib. VII. cap. X. de benef. O miserum, inquit Seneca, si quem delectat sui patrimonij liber magnus, & vasta spacia terrarum colenda per vinctos, & immensi greges pecorum per prouincias, ac regna pascendi. Et quamuis Sulla Dictatore nexi omnes qui bonam copiam iurassent, fuerint dissoluti, auctore Varrone lib. VI. de ling. Lat. idcirco tamen post Sullæ tempora addici, nectique debitores non desierunt. Concessisse quidem illud Sullam C. Popilio roganti Varro scribit, fortè non vt eo iure ciues Romani perpetuò vterentur. Dico Varronem sic intelligi posse, siquidem in re tam perplexa definire nihil certi ausus sum.

De vindicibus. Cap. IX.

CApite censi dicebantur, qui nullo, aut perquàm paruo ære censebantur: proletarij à munere, officioque prolis edendę appellati sunt, quòd cùm re familiari parua minus possent Rem publi. iuuare, sobolis tamen gignendæ copia ciuitatem frequentarent: assiduus autem & pro locuplete ponitur, & pro facilè munus faciente: dictus ab assibus, idest, ære dando, quum id tempora Reipub. postularent: aut à muneris pro familiari copia faciendi assiduitate, auctor Gellio noct. Attic. lib. XVI. cap. x. Eoque sensu proletarium & capite censum accepisse visus est etiā Arnobius, aduersus gentes lib. 11. Desinite, inquit, hominem, proletarius cùm sit, classibus, & capite censeatur, adscribere ordinibus primis: cùm sit inops, pauper lare, & tugurij pauperis, nec patriciæ claritatis vnquam meritus nuncupari. Sed quorsum hæc? Nimirum vt intelligamus, quid illud sit quod in duodecim tabulis idem Gellius ita scriptum fuisse ait: ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO, PROLETARIO CIVI QVIVIS VOLET VINDEX ESTO. Diximus superiore capite, vindicem, auctore Festo, veteres eum appellasse qui vindicabat, quominus is qui prensus erat, ab aliquo teneretur: hoc est, qui prensum, nexum, siue addictum liberabat. Ea forma, & ratione, qua vindicem æris alieni, libertatisque, pro redemptore in epistolis ad Atticum, aliisque in locis accepisse videtur Cicero. Eoque sensu accepisse etiam visus est, vindicem libertatis, Liuius libro sexto. Id verò, inquit, ita accendit animos, vt per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. Sic Brutum idem Liuius vindicem appellat libertatis, libro vndecimo. Brutus, inquit, prior concedente collega fasces habuit, quòd nō acrior vindex libertatis fuerat, quàm deinde custos fuit. Immò pro assertore antiquos vindicem interdum posuisse, in libro de testimonio animæ liquidò demonstrat Tertullianus: Cur, inquit, alibi seruit, alibi vindicem conuenit? Proinde errare mihi plurimùm videntur, tam hi qui per vindicem in hac lege procuratorem, quàm illi qui fideiussorem intelligunt. Aliò enim respexisse videntur Decemuiri. Eò nimirum, vt noluerint à proletariis ciuibus, ciues assiduos creditoribus addictos vindicari. Certè ne proletarij cùm sint tenuioris fortunæ, quàm vt asses possint dare, quibus assiduos è vinculis eximerent, ipsi pro assiduis & se, suosque liberos, familiamque totam in discrimen adducant · neve corpus liberum immuneque, assidui hominis liberandi gratia, seruituti capitisque pœnę, aut sectioni subiiceretur: quod quàm iniquum sit, nemo est qui non intelligat. Et ita quidem in effectu aliud nihil visi sunt voluisse Decemuiri, quàm assiduos non seruitiis cuiusquam, aut deditionibus, sed assibus vindicandos. Nā cū assiduo lex assiduū esse vindicē iubet, locupletē iubet locupleti, inquit Cice. in Top. Locuples enim assiduus, vt ait AElius, appellatus est ab ære dando. Esse quidem perquàm iniquum, alterum pro altero pignorari, etiam Theodoricus Italiæ Gothorumque Rex, apud Cassiodorum libro quarto variar. intellexit: tam inquam, quàm Romani, quàm Decemuiri. Ideo autem proletario quemuis vindicem esse permiserunt Decemuiri, quia eorum debita non solent esse grandiora, quàm quæ ære exiguo lui potuerint. Et ita mihi videtur.

De testibus. Cap. X.

NOn solùm in testamentis, quæ per æs & libram fiebant, sed etiam in aliis omnibus mancipationibus, is qui testis libripènsve fuerat, si fidem perhibiti testimonij non approbaret, improbus erat, & intestabilis. Idque expressa quadam lege Decemuirali esse definitum, Gellius auctor est, libro XV. ca. XIII. quam hunc in modum puto restituendam esse: QVI SE SEIERIT TESTARIER, LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIVM FARIATVR, IMPROBVS INTESTABILISQVE ESTO. In omnibus antiquissimis exemplarib. impressis & manuscriptis, non in testimonium feriatur, sed intestimonium fariatur, expresè legitur. Vnde statim coniecturam duxi, ita legendum esse, ni testimonium fariatur: & verbum fariari priscum esse, eoque pro fari veteres esse vsos. Huiusmodi siquidem antiquis fuisse morem testatur Diomedes, vt in dictionibus quibusdam sermonem ex abundanti adderent, nihilq; adiecta syllaba dictionibus conferret. Quo modo aggrediri, pro agredi: item moriri, pro mori, veteres dixisse sæpius animaduerti. Plautus in Trucul.

> —Nullam rem oportet dolosè aggrediri.

Idem in Rudent.

> —Certum est moriri, quàm hunc pati
> Lenonem in me grassari.

Et ita fariari etiam antiquos dixisse, pro fari, non dubito. Igitur, Qui se seierit testarier, hoc est, qui se vocari in testem passus est, libripensve fuit: ni testimonium fariatur, hoc est, si de perhibito testimonio rogatus, illud fari, eiusque approbare fidem non voluerit, improbus intestabilisque esto. Sic nimirum vt non tantùm, sicut Theophilus videtur interpretari, ex alieno testamento quicquam capere, aut iure testamenta condere, aut in testamento testis esse prohiberetur: verùm etiam vt ab omnibus nexus & mancipationum solennibus sic arceretur, vt nunquam vel eius recipi, vel ei testimonium dici posset. cap. XXVI. de testament. Eoque sensu intestabilem Plautus etiam videtur accepisse in milite glorioso:

Quid

Quid si id non faxis? P. vt viuam semper intestabilis.

Nunc de illo videndum, qui falsum perhibuit testimonium. Et sanè hunc è Tarpeia rupe præcipitari Decemuiri voluerunt, idque apertè testatus est Sextus Cecilius apud Gellium lib. xx. c. 1. Qua de re ab alijs accuratè satis plurima sunt in hanc legem adnotata.

De eius cui testimonium defuit obuagulatione. Cap. XI.

PORTVM, inquit Festus, in duodecim, pro domo positum, omnes ferè consentiunt: CVI TESTIMONIVM DEFVERIT, IS TERTIIS DIEBVS OB PORTVM OBVAGVLATVM ITO. Idem alio loco vagulationē in hac Decemuirali lege, quęstionem interpretatur cum conuitio. Et ob, præpositione, antiquos vsos esse pro ad, testis est Ennius, cùm ait lib. 14.

Omnes occisi, obcensique in nocte serena.

Idest, accensi. Hæc cùm ita sint, nunc quid sibi Decemuiri voluerint videamus: Cui testimonium deest, hoc est, qui suam intentionem nullo potest testimonio confirmare, is die tertio ad ædes aduersarij obuagulatum ibat, hoc est, aduersario, iustum testibus adhibitis conuicium faciebat. Veluti si quid esse in tuis ædibus contenderem, quod quum verè ad me pertineret, tamē apud te esse nullo testimonio poteram demonstrare, illudque mihi restituere vno & altero die rogatus omnino recusares, mihi permisisse videntur Decemuiri, quandoquidem deficiente testimonio inutiliter iure, aut lege ageretur, tertio die ad ædes venire, ibique ante tuas ædes rem meam repetere cum conuicio: siue, vt vtar Plauti verbis, te pipulo ante ædes tuas differre. Et hanc quidem interpretationem nostram, ita apertè visus est Plautus confirmare, vt verisimiliorem non posse, attentiùs paulùm loco Plautino quem subijciam perpenso, legis huius declarationem excogitari, nemo non continuò fateatur. Plautus in Aulularia cuiusdam Congrionis meminit, qui cùm à Megadoro ad nuptialem cœnam coquendam (erat enim coquus) conductus esset, & idcirco vasa in ædes Euclionis intulisset, ædibus vi eiectus vasa sibi ab Euclione petijt restitui: cumque ea reddere Euclio negaret, quia Cōgrioni defuit testimoniū, quo docere posset, sua vasa esse in Euclionis ædibus, certè repetere ea iudicio nequiuit. Quid igitur fecit? Quid? Pipulo ante ædes Euclionem, ni vasa redderet, differre voluit, hoc est, vt Decemuiri loquuntur, ob portum Euclionis obuagulatum ire. Plauti verba sunt hæc:

Ita me bene amet Lauerna, tu iam nisi reddi
Mihi vasa iubes, pipulo hic differam te ante ædes.

Pipulum idem esse quod conuitium Varro scribit lib 6. de lingua Latina. In Aulularia, inquit, pipulo te differam ante ædes, idest, conuitio, declinatum à pipatu pullorum. Quia igitur obuagulatio etiam nihil est aliud quàm conuitium, quis dubitabit, quin eadem planè sint, ob portum obuagulare, & pipulo aliquem ante ædes differre? Quòd igitur Euclionem ante ędes differre pipulo volebat Congrio, id omni legis huius Decemuiralis auctoritate facere voluisse visus est. Cęterùm effectus obuagulationis is olim fuisse videtur, vt tertio die, iusto præsentibus superstitibus conuitio solenniter ob portum facto, licuerit conuitiatori eius qui conuitium passus erat ædes cum ijsdem testibus ingredi: & liberam res suas quærendi in suis ædibus potestatem facere is cui conuitium factū erat suo conuitiatori cogebatur. Indeque Festum obuagulationem definiuisse quæstionē, hoc est, inquisitionem cum conuitio, est verisimile. Ea nimirū ratione, qua furtorum quæstiones cum lance & licio illæ furtorum inquisitiones veteribus dicuntur, quæ cum lance & licio fieri solebant.

De tutelis. Cap. XII.

LEGE duodecim tabularum, inquit Caius, permissum est parentibus liberis suis, siue fœmini, siue masculini sexus, si modò in potestate sint, tutores testamento dare cap. 1. de testa. tut. Legisq; hæc fuisse verba: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. in fragmentis testatus est Vlpianus tit. XI. & auctor ad Herennium libr. 1. Quam legem deinde interpretans Pomponius, his verbis, Vti legassit super pecunia tutelaue suæ rei, ita ius esto (sic enim restituendus est hic Pomponij locus, qui in Pandectis etiam Florentinis mutilus hunc in modum legitur Vti legassit suæ rei &c.) latissimam putat potestatem tributam videri, & hæredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi: sed id interpretatione coangustatum esse, vel legum, vel auctoritate iura constituentium cap. CXX. de verb. sig. Ceterùm quibus testamento tutor datus nō erat, his agnati legitimi tutores, fuerūt. Legitimæ tutelæ, inquit Vlpianus, lege xij. tabularum agnatis delatæ sunt, & consanguineis cap. j. de legi. tut. Decemuiri consanguineorum nomen non agnoscūt: liberos enim appellant suos hæredes, consanguineos verò omnesq; qui ex latere familiam attingunt per sexum virilem, communi nomine agnatos vocāt, vt alio loco demonstrauimus. Legitimi tutores sunt, inquit Vlpianus, qui ex lege aliqua descendunt: per eminentiam tem, qui ex lege XII. tabularū introducūtur. introducūtur quidem vel propalam, hoc est, specialiter, siue nominatim, quales sunt agnati, vel per consequentiam, quales sunt patroni. Non enim expressa lege aliqua Decemuirali impuberis liberti patrono defertur tutela, sed quia patronis hæreditates libertorū lege duodecim tabularū ab intestato concedunt, & quia natura æquū est, ad eū onus tutelæ pertinere, ad quē commodū spectat successionis iō p ꝯnam manumissor impuberis manumissi tutor efficitur: non tam verbis quàm legis sententia, ideoq; etiam legitimus appellatur. c. 2. de legit. tutor. Non enim id tantùm qd nominatim lege cautū erat, legitimū dicebatur, verùm etiam qd perinde accipiebatur per interpretationem, atq; si legis verbis expresse introductum fuisset. Ea fortassis ratione, qua multorū matrimoniorum experientiam, legitimæ cuiusdam intemperantiæ signum appellat Valerius lib. 2. c. 1. Non enim verbis expressis alicuius legis huiusmodi matronis imperata fuit intemperantia, sed legis illius quę cōtra cœlibatū aliquādo lata fuit, vera sententia, intemperantia huiusmodi suadere omnino videatur, eaque etiam idcirco legitima videtur à Valerio appellata fuisse. Et hæc hactenus de tutelis, quibus illud etiam addendum videtur: nimirum suspecti tutoris crimen ex lege 12. tabularū descendere, tutoremq; propter admiram administrationem, in duplum eadem lege teneri. ca. 1. de suspect. tut. 55. de administr. & peric. tut. quod qua ratione accipiendum sit, alij docuerunt.

De Curatoribus furiosi, vel prodigi. Cap. XIII.

VOLVERVNT Decemuiri, furiosos in tutela agnatorum esse, gentiliumq;. Cicero legem his fuisse conceptam verbis testatur, lib. 11. de inuentione: SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Paulus admonuit, hæc verba agnatorum gentiliumq;, pro separatis accipienda esse, c. LIII. de verb. signif. Quod quidem verissimū est: Decēuirorū enim huiusmodi videtur esse sentētia, vt voluerint agnatis deficientibus, ad eos gentiles qui agnati non sunt onus huiusmodi tutelæ deuolui. Gentilis, inquit Festus, dicitur, & ex eodem genere ortus, & is qui simili nomine appellatur: vt ait Cincius, gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur. Ergo gētiles, non eos tantū veteres appellasse videntur, q ex eodem genere essent orti: sed illos etiam, qui licet non generis eiusdem, eiusdem tamen nominis erant: coq; sensu gentiles etiam serui appellabantur, vt Marcipor, idest, Marci puer, auctore Plinio: sic etiam ab aliis adnotatū est, Ciceronem Regem Tulliū gentilem suū appellasse, cùm interim ab eo genus Cicero nequaquā traheret. Sed de istis gentilibus Decemuiri hic non loquuntur. Illi siquidem de huiusmodi gentilibus sentiunt, quales definiuit, Sceuolam secutus, in topicis Cicero, hunc in modum: Gentiles sunt qui inter se eiusdem nominis sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit, qui capite non sunt diminuti. Elegans definitio; in qua maiores appellari patrem & auū, docuit rectissimè Connanus. Idem Connanus gentem familiarum multitudinem denotare, acutè (vt est lepidus & totus acutus) adnotatum reliquit. Gētilis igitur appellari non potest is, cuius maiores, hoc est, auus & pater, seruitutē seruiuerūt. Certè q a in seruis gētilitia natura nō suberat in vsu, in nostris nominibus, q sumus in Latio, & liberi, necessaria, inquit Varro, lib. VIII. de lingua Latina. Quia igit q ex seruis maioribus est ortus, nullū ex aliqua familia genus trahit, idcirco fieri non potuit, vt is aut esse, aut appellari gētilis ali qua ratione posset. Verùm eius nepotes, abnepotes, trinepotes, & ita deinceps, eorumq; filij: rursus patruus, eiusq; filij, nepotes, eorumq; filij, & nepotes, vsq; in infinitū, rectè gentiles inter se & erant & appellabantur: quamuis ille, à quo hi omnes genus primò duxerunt, seruitutem aliquando seruiuisset. Desinuntq; gētiles appellari, si capite fuerint diminuti. Vt enim agnationis, ita gentilitatis iura capitis diminutione extinguunt. Et hanc esse puto sententiam verissimam, illius gentiliū definitionis, quā ex Cicerone hic adnotauimus. Nunc illud addendum est, agnatos à gentilibus in hoc differre, vt agnati omnes gentiles sint, sed non contrà, omnes gentiles agnati. Gentem enim quamlibet habuisse olim stirpes varias hoc est, domos, siue familias, Variorum libro quinto à nobis est adnotatum. Quot igitur gentis vnius erant familiæ, totidem diuersæ eiusdem gentis fuisse videntur agnationes. Agnatos enim Iureconsulti appellant, auctore Vlpiano, cognatos virilis sexus ab eodē ortos. ca. 2. de suis & legit. Veluti patruus eiusq; filij & nepotes, mihi sunt agnati, quia ab eodem orti sunt, à quo meus pater. Verùm patruus magnus, eiusq; liberi, mihi non agnati, sed gentiles duntaxat sunt.

Quæ cùm ita sint, iam facilè intelligimus, in hac lege Decemuiros aliud nihil voluisse, quàm ad agnatos tutelam furiosorum omnino pertinere, & si nullus extaret agnatus, ad gētilem post agnatos ꝓximum. Nec quidem furiosus duntaxat, verumetiam prodigus ad agnatos, gentilesque deduci solet. Lege enim XII. tabularum prodigo interdictam bonorum suorum administrationem fuisse, antiqua iuris cuiusdam moribus introducti prærogatiua, testatus est Vlpianus cap. 1. de curat. furios. Quo iure Caium quendam Licinium cognomine Hoplomachum à Prætore postulasse refert libro viij. Valerius, vt patri suo bonis, tanquam ea dissipanti interdiceretur. Solēt enim, inquit, Vlpianus, Prætores si talem hominem inuenerint, qui neque tempus, neque finem expensarum habet, sed bona sua dissipando, & dilacerando profudit, curatorem ei dare exemplo furiosi. d. cap. 1.

De seruitutibus itineris, actus, & viæ.

Cap. XIIII.

ACtus, vt Varro, & Festus scribunt, in latitudinem pedes habebat quatuor, fortassis quòd ea quadrupes ageretur. Viæ latitudo, auctore Caio, ex lege xij. tabularū in porrectum octo pedes continebat: in anfractum, idest, vbi flexum erat, sedecim. cap. viij. de seruit. præd. rust. Idq; sic etiam Varro tradidit de lin. Lat. lib. vj. Anfractum, inquit, est, ab origine flexum duplici: dictum ab ambitu & frangendo: ab eo leges iubent viam in directo pedum octo esse, in anfracto sexdecim, hoc est, in flexu. Iter autem duorum habebat vel trium pedū latitudinem. Et proinde qui iter habet, actum non habet: sed contrà, qui actū habet, is iter habet. c. j. de seruit. præd. rust. Cæterùm via, actum, iter & se continet: hoc est, qui viam habet, ius habet itineris, quod videlicet ex duorum, aut trium pedum latitudine constat: ius habet etiam actus, hoc est, non trium solùm, sed etiam ius quatuor pedum: qui simul septem pedes conficiunt. Iam si addideris octauum pedem, non iter, non actum duntaxat, sed etiam se uia continebit, hoc est, ius octo pedum. Errant profectò qui sic putant Vlpianum scripsisse: Nam & iter, & actum in se via continet. d. cap. 1. Rectè enim pro in se, legimus & se, in Pandect. Flor. Nec quidem dubium est, quin ad vulgarem actus & itineris, legitimamque viæ latitudinem eo in loco respexerit Vlpianus. Ad quam semper esse respiciendum docet Iabolenus, cùm a ia, aut latior, aut angustior octo pedibus, non est inter contrahentes viæ seruitus expressa. c. 13. §. 11. d. tit. Voluerunt itaq; Decemuiri, legitimam viæ latitudinem octo pedum spacio comprehendi. Iidem si via esset immunita, cui viæ seruitus debebatur, ei qua vellet agere iumentum permiserunt: quemadmodum pro Cecinna M. Cicero testatus est. Adderem nonnulla de parietum ambitu, quem esse sestertium pedem Decemuiri voluerunt, nisi ea de re Brissonius in suis elegantissimis antiquitatum commētariis luculenter scripsisset. Sanè Varro scribit de ling. Lat. lib. 4. duodecim tabularum interpretes ambitum parietis circumitum interpretatos esse.

De sumptibus funerum, & iure sepulchrorum.

Cap. XV.

CIcero libro 11. de legibus refert, in duodecim tabulis scriptum fuisse: HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO. eiusque caussam fuisse ignis periculum: vel, Paulus lib. 1. sentent. scribit, ne funestentur sacra ciuitatis. Porrò Decemuirali isto iure Romani vsi non sunt perpetuò. Ipse enim Cicero auctor est, nonnullos in hoc solutos legibus consecutos esse, vt in vrbe & vri, & sepeliri possent. Idem Cicero lib. xiiij. ad Atticum scribit, Caium Cæsarem in foro combustum laudatumque miserabiliter fuisse. Meministi ne, inquit, te clamare caussam periisse, si funere elatus esset? At ille etiam in foro combustus, laudatusque miserabiliter, seruique & egentes in tecta nostra cum facibus immissi. Nec quidem mortuum hominem in vrbe duntaxat sepeliri, aut vri prohibuerunt Decēuiri, verumetiam nec ascia fieri, nec poliri rogum permiserunt. Scribit enim in eodem lib. 11. de legibus Cicero, minutos fuisse sumptus, lamentationesque funebres Solonis & duodecim tabularum legibus: & hoc plus lege Decemuirali contineri, ne rogus ascia fieret, nèue poliretur. Sic enim apud Ciceronem legitur: Iam cetera in duodecim: Minuendi sunt sumptus lamentationeque funeris: translata de Solonis ferè legibus: hoc plus inquit, Ne facito rogum ascia, ne polito. Hæc Cicero. Sensus est, quæ de minuendis sumptibus lamentationibusque funerum Decemuiri scripserunt, ea ferè omnia de Solonis legib. translata sunt: sed hoc plus lex xij. tabularum inquit: hoc est, lex xij. tab. illud plus continet legibus à Solone latis, Ne facito rogum ascia, ne polito. Sunt enim hæc verba, hoc plus. non Decemuirorum, sed Ciceronis, quibus lex illa Decemuiralis denotatur, quæ à Solone repetita non est. Quod qui non animaduerterunt, fuisse hanc legem his verbis conceptam existimarunt. Hoc plus ne facito, rogum ascia ne polito. Sic igitur legendum est, NE FACITO ROGVM ASCIA, NE POLITO. vt ita affabrè construi rogum, aut dedolatis aliquibus lignis expoliri, videantur Decemuiri prohibuisse: sed potiùs ex incompositis impolitisque lignis, sine arte simul. congestis, pyram fieri voluisse. Ascia enim instrumenti genus erat, non solùm poliendis lignis, sed etiam construendis, connectendisque aptum: quo in calcis maceratione veteres etiam vsos esse, testatur Vitruuius de architect. lib. vij. cap. 11. Igitur Decemuiri ascia, siue arte aliqua fabrica, fieri vel expoliri rogum noluerunt. Ceterùm sumptu tribus riciniis, & vinculis purpuræ, & decem tibicinibus extenuato, sustulerunt etiam lamentationem Decemuiri, vt eodem in loco scribit Cicero. Ricinium esse, refert Festus, omne vestimentum quadratum: eosque qui duodecim interpretari sunt. ricinium appellasse virilem togam, qua mulieres vtebantur, prætextam clauo purpureo. Quia igitur vnumquodq; ricinium clauum habebat purpureum, vtique obscurum nō est, quid hic per tria purpuræ vincula intellexerit M. Cicero. Ait enim sumptum funebrem tribus riciniis, & vinculis purpuræ extenuatum fuisse: haud dubiè per tria ricinia, & vincula purpurę, tres viriles togas, tribus clauis purpureis prætextas intelligens. Sic, ni fallor, vt in funere tres duntaxat fœminas tribus riciniis indutas esse Decēuiri voluerint, non autem vt vna fœmina tria ricinia indueret. Et cùm nænias ad tibias canere in funerib. more quodam inueterato etiam receptum esset, eum morem non sustulerunt: sed quia infinito quodam tibicinum numero funera grauabantur, Decemuiri plures in funere tibicines esse quàm decem prohibuerunt. Qui quidem tibicines idcirco adhibebantur, vt ad funebres eorum tibias (quas Flamini audire nefas erat) næniæ mortui hominis laudandi caussa canerentur, auctore Festo. Fuisse etiam præficas idcirco olim conductas, vt ante domum mortui laudes eius canerent, Varro testatus est, citans illud Næuij: Hæc quidem herclè opinor præfica est, nam mortuos conlaudat. Eoque spectat Plauti illud in Truculento:

Sine virtute argutum ciuem, mihi habeam pro præfica:
Quæ alios conlaudare absentes, sese verò non potest.

Cicero scribit, legem quoque Decemuiralem his verbis lamentationem sustulisse: MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NE'VE LESSVM FVNERIS ERGO' HABENTO. Plinius libro xj. cap. XXXVII. Infra oculos, inquit, malæ homini tātùm, quas prisci genas vocabant, duodecim tabularum interdicto radi à fœminis eas vetante. Pudoris hæc sedes, ibi maximè ostēditur rubor. Radere veterib. idem erat, quod vnguibus cruētare, digitisve conterere: indeque fidicines, à radendis siue conterendis fidibus veteres appellasse rasores, testatur Festus. Voluerunt igitur in effectu Decemuiri, lacrymis cadere permittendū, non imperandum. Quid autem per lessum Decemuiri intellexerint, veteres interpretes Sextus AElius, Lucius AElius, non satis se intelligere dixerunt, inquit Cicero, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris esse. Lælius lessum interpretatur, quasi lugubrem eiulationem, vt vox ipsa significat. Illudque eò magis verum Ciceroni videtur, quòd lex Solonis idipsum vetet: eoque sensu Plautus lessum videtur accepisse, cùm sic in Truc. scriberet:

—Stultus es,
Qui facta infecta facere verbis postules: Thetis quoque etiam
Lamentando lessum fecit filio.

Quasi dicat Plautus, lamentis gemituque & fœmineo vlulatu, vt vtar Poetæ verbis, filium defleuit Thetis, & tamen suis illa lacrymis quod factum erat infectum reddere non potuit. Et sic quidem hunc Plauti locum accipiendum esse, euidenter in libro de anima docet Tertullianus: Planè, inquit, stygias paludes Poeta tradidit mortem diluentes. Sed & Thetis filium planxit. His addenda est alia quoque lex, quam in eodem libro vndecimo, de legibus ex duodecim tabulis Cicero his verbis refert: HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAS. & ait excipi bellicam peregrinamque mortem. Quid autem in hac lege sibi voluerint Decemuiri, Cicero non exposuit. Et certè, vt quid mihi videatur paucis exponam, multum interesse puto, inter ossa legere homini mortuo, & inter hominis mortui ossa legere: nam ossa hominis, quæ dispersa sunt, & non cohærent, cùm simul colliguntur, tunc hominis ossa legi dicuntur. Seneca libro vndecimo de ira. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filii legenda discedere. Apuleius libro tertio florid. Rectà de auditorio ad exequias eundum, legenda eius esse ossa, mox carmina. Ceterùm homini mortuo leguntur ossa, cùm eius cadaueri aliqua ossa adimuntur. Eoque sensu viuis ossa legere dixit idem Seneca in lib. de Consolat. Adiice, inquit, incendia, ruinas, naufragia, lacerationes Medicorum ossa viuis legentium, & totas in viscera manus dimittentium. Legere siquidem pro adimere, & auferre veteres dixisse, non est obscurum, si consi-

si consideremus eum dicendum esse sacrilegum, qui adimit, qui aufert res Deo ritè consecratas. Horatius serm lib. 1. sat. 3.

> Nunc vincet ratio hoc, tantundem, vt peccet, idemque
> Qui teneros caules alieni fregerit horti,
> Et qui nocturnus Diuum sacra legerit.

Membrum abscindi mortuo dicebatur, inquit Festus, quum digitus eius decidebatur, ad quod seruatum iusta fierent reliquo corpore combusto. Et idcirco Decemuiros cùm vetant homini mortuo ossa legi, per ossa, membrũ aliquod ex ossibus duobus aut tribus constans, vt est digitus, existimaui intellexisse: illudque homini mortuo adimi vetuisset, ni is aut peregrè, aut in bello mortuus esset. Quum enim alicui digitus legitur, certè eidem adimuntur, siue leguntur ossa, quò post funus fiat, hoc est, vt Festus interpretatur, membrum adimitur ad quod seruatum iusta fiant reliquo corpore combusto. Credo, quia molestũ esset, ad eum locum amicos exequiarum caussa euocare, vbi quis bello occubuisset, vel vbi ciuis Romanus inter peregrinos mortem obijsset. Ideoq; homini huiusmodi mortuo permiserunt Decemuiri ossa legi, quò pòst funus fiat, hoc est, membrum aliquod adimi, ad quod seruatum iusta Romæ fierent, reliquo corpore apud peregrinos combusto. Hæc præterea sunt in duodecim de vnctura: SERVILIS VNCTVRA TOLLITOR, OMNISQVE CIRCVMPOTATIO. Audio legem hanc sic exponi, quasi pollinctores ne sint Decẽuiri prohibuerint. Profectò hi non rectè mihi intellexisse visi sunt, quales olim dicerentur haberenturque pollinctores. Pollinctores dicebantur, non qui cadauera vngebãt duntaxat, sed etiam libitinariorum, quibus cadauera eluenda, communda, exornandaq; locabantur, serui. c. 5. §. 1. de inst. Eoq; sensu pollinctores Plautus accepisse visus est in Pœnulo:

> Carthaginenses fratres patrueles duo
> Fuere, summo genere, & summis diuitijs,
> Eorum alter viuit, alter est emortuus.
> Propterea apud vos dico confidentiùs,
> Quia mihi pollinctor dixit qui eum pollinxerat.

Proinde sic hanc legem intelligo, quasi per illam vngi seruorũ corpora Decemuiri prohibuerint Solitas etenim alioqui in funus mortui serui impensas fieri, testatur Vlpianus ca. 14. §. 19. de act. empt. Sustulerunt etiam omnem circumpotationem seruilem. Nam liberi homines quominus coronati parentãtes, quũ supra tumulum dapes posuissent, circumpotare potuerint, nulla lege mihi prohibitum fuisse videtur. His adde sumptuosam respersionem, longasq; coronas, & acerras etiam Decemuiros sustulisse. Sumptuosam respersionem, murratam potionem Festus appellare visus est. Murrata, inquit, potione vsos antiquos indicio est, quòd etiam nunc AEdiles per supplicationes Dijs addunt ad puluinaria, & quòd duodecim tabulis cauetur, ne mortuo indatur, vt ait Varro in antiquitatum lib. 1. Scribit etiã Plinius lib. 14. ca. 12. Numam legem huiusmodi tulisse: VINO ROGVM NE RESPERGITO. Sed quia illud Numam sanxisse propter rei inopiam non dubitauit Plinius, existimo vino duntaxat murrato rogum respergi vetuisse Decemuiros, eosq; hanc Numæ legem in suas tabulas non retulisse. Murrinam Festus esse contendit genus potionis, quod Græcè nectar dicitur: hanc mulieres vocabant murriolam, quidam murratum vinũ, quidam id dici putant ex vuæ genere murrinæ nomine. Plinius verò eodem lib. c. 13. non inter vina modò, sed etiam inter dulcia, vina, odore miro, preciosisq; aromatibus condita murrinã refert: & ait Sceuolam quoq;, & Lælium, & Ateium Capitonẽ (legem fortè Decemuiralem de murrata potione interpretantes) in eadem sententia fuisse: quoniam in Plauti Pseud. sit:

> Quòd si opus est vt dulce promat.
> Indidem, ecquid habet? rogas?
> Murrinam, passum, defrutum, mellinam.

Permiserunt igitur Decemuiri, excepto murrato, rogum omni vino respergi, quem Numa Pompilius rei inopia expresè prohibuerat aliquo vino respergi. Docet Apuleius in apologia prima, quales olim funeri odores parari soleant: Nec tamen, inqt, idcirco omnia ad nequiorem suspicionem trahuntur, etsi thus, & casiam, & myrrham, cęterosq; id genus odores funeri tantũ emptos arbitreris, quũ & medicamento parentur, & sacrificio. Deq; huiusmodi odoribus sentire omnino visus est Festus, qui acerram interpretatur aram, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur. Ceterùm de longis coronis interpretes hic nihil adnotant, puto quia non satis, quales illę fuerint, intellexerunt. Quidam, vt audio, per coronas longas lemniscos intelligit: sed errat: tam enim rotundæ esse lemniscatæ possunt, quàm coronę longę. Obseruauimus longis coronis busta, sepulcra, sellas curules, theatra, & currus triumphales exornari consueuisse. rotundis homines vsos esse. Obseruabunt id mecum viri omnes literati, ex illo præclaro, quem GOLTZIVS tuus Marce Laurine propediem est editurus, C. Iulio Cęsare, siue Historiæ Imperatorum Cæsarumque Romanorum, ex antiquis numismatibus restitutæ, libro primo. De longis coronis illud accipiendum puto quod hunc in modum scripsit in Octauio M. Minucius Felix: Sic reformidatis Deos, quos negatis, non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis, reseruatis vnguenta funeribus, coronas etiam sepulcris denegatis, pallidis, trepidi, misericordia digni, sed nostrorum Deorum. Nunc exponemus, vnde laudis ornamenta ad mortuos pertinere Cicero manifestum fecerit. Iam illa, inquit, significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coronam virtute partam, & ei qui peperisset, & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet. Idque etiam adnotans iisdem ferè verbis Plinius, libro vigesimoprimo, capite tertio, fuisse & aliam quoque legem testatus est, qua is arguebatur, eiusque pecunia, qui non virtute, sed pactione coronam acquisiuerat. Quam legem, vtpote vitiosissimam, & locum Plinii, qui etiam mendosus est, sic restituo: Semper tamen auctoritas vel ludicro quæsitarum fuit. Namque ad certamina in circum per ludos & ipsi descendebant, & seruos suos quoque mittebant. Inde illa duodecim tabularum lex: QVI CORONAM PACIT, IPSE PECVNAQVE EIVS VIRTVTIS ERGO ARGVITOR. Quam serui, equiue meruissent, pecunia partam lege dici nemo dubitauit. Quis ergo honos? Vt ipsi mortuo, parentibusque eius, dum intus positus esset, forisve ferretur, sine fraude esset imposita. Hæc Plinius. Vnde intelligi perspicuè potest, duas de Circensibus coronis in duodecim tabulis leges fuisse: vnam, qua pecunia eas acquiri prohibuerunt Decemuiri: alteram, qua coronæ virtute, non pecunia acquisitæ, commoditates honoresque describuntur. Et proinde in hac lege rectè pro Qui coronam parit, mihi reposuisse videor, Qui coronam pacit: præsertim quòd hanc emendationem mirum in modum verba subsequentia confirment. Quibus nimirum significatur, si coronam, quam serui equive meruissent, precones AEdilium iussu domino vt victori imponerent, eam lege dici pecunia partam neminem dubitasse. Et ita legem de corona, quæ non virtute, sed pecunia est acquisita, loqui, testatur expresè Plinius. Aut igitur pro parit, legendum est pacit, aut certè pecunia parit: vt sit sensus, qui non virtute, sed pecunia coronam acquisiuit, quia virtuti fraudem fecit, virtutis ergò, & ipsum, & eius pecuniam arguendam esse. Id quod Impera. Alexander etiam obseruasse visus est, cùm tribui ciuilium munerum athletis ijs vacationem non permisit, qui æmulis corruptis, ac redemptis coronati dicebantur. capit. vnico. C. de athletis. Eoq; oĩno spectare videntur hi versus Plauti, quos pronunciare in Amph. prologo Mercurius fingitur.

> Hoc quoque etiam mihi in mandatis dedit.
> Vt conquisitores fierent histrionibus:
> Qui sibi mandassent delegati vt plauderent,
> Quive, quò placeret, alter, fecisset, minus:
> Eius ornamenta, & corium vti conciderent.

Et hæc quidem mihi sufficere videntur ad emendationem, interpretationemque legis illius Decemuiralis, qua, qui pactione coronam acquisiuit, arguitur. Altera porrò lex, qua homini mortuo eiusque parentibus imponi coronæ honoris gratia permittuntur, non multum difficultatis continet, si consideremus moris apud antiquos fuisse, vt cadauera per dies VII. domi seruarentur, octauo die darentur rogo, & nono sepelirentur, auctore in Virgil. Seruio. Quod quum sit, quis est, qui non intelligat quid sibi Pli. voluerit, coronam sine fraude homini mortuo, cùm intus positus esset, & quum foris ferretur, eiusq; parentibus fuisse impositam scribens? Erat & alia lex in duodecim, qua, quod erat olim factitatum, vt vni plura funera fierent, lectique plures sternerentur, id quoque ne fieret sancitum est: & fuisse in ea lege, NEVE AVRVM ADDITO, testis est M. Cicero. Meminit etiam idem Cicero legis cuiusdam Decemuiralis, qua cum dentibus auro vinctis sine fraude mortuos vri & sepeliri fuit liberum. Quæ quidem lex sic mihi restituenda videtur: QVOI AVRO DENTES VINCTI ESVNT, AST IM CVM OLLO SEPELIRIER, NESI FRAVDE ESTO. Duæ sunt præterea in XII. leges, inquit Cicero, de sepulcris, quarum altera priuatorum ædificijs, altera ipsis sepulcris cauet. Nam quòd rogum, bustumve nouum vetat propius sexaginta pedes adijci ędes alienas inuito domino, incendium veretur acerbum: quòd autem forum, idest, vestibulum sepulcri, bustumve vsucapi vetat, tuetur ius sepulcrorum. Hæc Cicero secundo de legibus.

De mancipationibus. Cap. XVI.

MANCIPIVM pro dominio in iure ciuili positum omnes consentiunt Indeq; res omnes aut mancipii esse, aut nec mancipi dicũtur. Mancipi res sunt, auctore Boetio, quę à nostro ad alterius dominium per nexus quandam solennitatẽ transire pñt: nec mancipi verò res illæ dñr partim qdẽ q̃ sui iuris & liberæ sunt, partim verò q̃ dominio semper non sunt subiectæ: & si res illas addideris, q̃ mãcipio dari, aut accipi mãcipio nequeunt, perfecta erit rerum nec mancipi definitio. Res mancipi solæ mãcipari possunt, res nec mancipi, aut nuda traditione, aut si tradi non possint, cessione acqrunt. Inter res mancipi p̃dia in Italico solo tam vrbana q̃ rustica, eorũq; iura, itẽ serui & quadrupedes, q̃ collo dorsove domanẽ, velut, boues, muli, equi, asini, ab Vlpiano in fragmentis referũtur: reliquæ aũt res nec mancipi sunt. Et quamuis elephanti & cameli dorso collove domari possint, eos tamen idcirco idem Vlpianus inter res mancipi negauit numerari, q̃ essent bestiarũ numero. Opinor quia veteres mancipi res appellabant, res alterius dñio semper subiectas. Nam serui, equi, asini, nulli vnquam fuere qui proprium dñm non haberent: & proinde etiam si fugissent, si surrepti essent, aut abacti, semper alicuius erãt in dñio. Verũ cameli & elephanti, quia sui iuris sunt, idcirco statim occupantis iure Quiritium fiunt, sine aliqua aut mancipationis, aut in iure cessionis, vel vsucapionis auctoritate: siq; alienati fuerint, nuda traditione eorum dñia acquiruntur. Sed quia eousq; duntaxat occupantis esse intelliguntur, donec eius custodia coercentur, hinc factum etiam deinde videtur, vt cameli, & elephanti, licet collo dorsove domati essent, inter res tamen mancipi non referrentur. Non enim satis erat, mancipiũ quid fuisse, vt posset rerum mancipi numero comprehendi, verumetiam mãcipium esse perpetuò debebat. Sanè seruus, q̃ diu seruus est, mancipium est: elephas verò mancipium diutiùs esse non potest, q̃ custoditur. Nam semel vbi custodiam euasit, & in pristinam libertatem sese recepit, mancipium esse desinit. §. ferę. Inst. de rer. diuis. Prædia in Italico solo mancipi esse tradidit Vlpianus. Nec quidem in solo prouinciali prædia omnia nec mancipi fuerũt. Ciues enim Romanos in prouincijs tam prædia possedisse, & emancipasse, q̃ in Italico solo, scripsit Nepoti suo Plinius lib. 6. epist. de candidatis differens, quos prædia in solo Italico comparare princeps cogebat. Eosdem, inquit Plinius, patrimonij tertiam partem conferre iussit, in ea quæ solo continerentur: deforme arbitratus, vt erat, honorem perituros, vrbem, Italiamq;, non pro patria, sed pro hospitio, aut stabulo quasi peregrinantes habere. Concursant ergo cãdidati, certatim quicquid venale audiunt, emptitant, vt sint quoq; plura venalia efficiunt. Proinde si pęnitet te Italicorum prædiorum, hoc vẽdundi tempus, tam herculè q̃ in prouincijs comparandi, dum idem candidati illic vendunt, vt hic emant. Hęc Plinius. Modestinus etiam scribit, eum qui officij causa in prouincia agit, vel militat, prędia comparare in eadem prouincia non potuisse, pręter q̃ si paterna eius à fisco distraherentur. c. 62. de contrah. empt. Ex quibus locis verissimum apparet, non in Italico duntaxat solo, sed & in p̃uincijs quoq; iure mancipij ciues Romanos prædia possedisse. Nec id quidẽ coniecturis tantùm verisimilibus, sed expressis etiã M. Tullij verbis confirmari potest, qui de quibusdam Apolonidensibus. Pergamenisq; prædijs hunc in modũ pro L. Flacco disserit: Illud quæro, sintne ista prædia censui censendo, habeãt ius ciuile, sint nec ne mancipi? Et certè ea fuisse videtur, quantum ex Siculo Flacco possum colligere, agrorum prouincialium differentia, vt vel diuisi & assignati, vel quæstorij, vel occupatorij, aut vectigales, idest, stipendiarij, vel deniq; tributarij dicerentur. Vt enim Romani omnium gentium potiti sunt, quos agros ex hoste captos in victorem populum partiti non sunt, eos limitibus actis, aut per quæstores populo Romano vendiderunt, aut ciuitatibus, certo vectigali imposito, quod stipẽdiarium dicitur, reddiderunt. Quod quum ita sit, non est igitur dubium, quin ager ille, quem à Romano ciue ciuis Romanus emebat in prouincijs, rerum mancipio numero sic cõtineretur, vt eius dominium, nõ traditione nuda, sed per mancipationem, aut in iure cessionem duntaxat transferretur. Cęterùm agri vectigales, & stipendiarij, item tributarij, ideo iuris nec mãcipi sunt: quia vectigales populi Romani, tributarij principis sunt proprietate, vsu verò & fructu prouincialium, auctore Theophilo: & idcirco à possessorib. dari mancipio nequeunt. Et eò quidem vsus est omnino Iabolenus respexisse, possessionem ab agro iuris proprietate sic distinguens, vt quicquid apprehendimus, cuius proprietas ad nos nõ pertinet, nec pertinere p̃t, id appellari possessio debeat. c. 115. de verb. sig. Quo sensu possessiones ẽt Festus agros definiuit latè patentes, qui nõ mancipio, sed vsu tenebantur, quos vt quisq; occupauerat, colebat. Est autẽ mancipatio, auctore Vlpiano, propria species alienationis rerum mancipi, eaq; fit certis verbis, libripẽde & quinq; testibus præsentibus, hunc videlicet in modum: Is qui rem mancipio accipit, æs tenens ita dicit: Hunc ego hoĩem ex iure Quiritium meum esse aio, isq; mihi emptus est hoc ære, æneaq; libra. deinde ære percutit librã. Fuisse enim in veteribus mãcupijs scriptũ, Raudusculo libram ferito, Varro testatur li. 4. & 5. de ling. Lat. Illudq; in mancipando ẽt dici solitũ, Festus obseruauit. Quum aũt libra raudusculo esset percussa, tunc is qui rẽ mancipio capiebat, æs ei dabat, à quo rem accipiebat mancipio, auctore Boetio: qui ẽt mancipationem hanc lege xij. Tabularũ, sic esse introductam contendit, vt mancipi res aliquas eadem lege abalienari potuisse, nisi per hanc solennitatem expsè negauerit. Proinde si à Romano ciue ciuis Romanus seruũ emisset, isq; traditus esset, neq; tamen mancipatus, nec in iure cessus, aut anno possessus, seruum quidem in bonis emptoris esse, ex iure Quiritium verò eundem remanere venditoris, testatur Vlpianus in fragmentis titulo primo. Sic nimirum vt vsu & fructu seruus emptoris esset, mancipio verò & nexu vẽditoris. Quò respexisse visu est etiam M. Cicero, quum ita lib. 7. epist. famil. scriberet: Cuius quando proprium te esse scribis mancupio & nexu, meum autem vsu & fructu, contentus isto sum. Huc quoq; spectat illud Arnobij aduersus gentes lib. 2. Vsu & illis est vita, non mancipio tradita. quamuis aliter quidam inferãt. Esse enim duplex dñium Theophilus ait, vnum naturale, alterum legitimũ: & is qui naturale duntaxat dominium habebat, rem in bonis habere, qui verò legitimum, iure Quiritium dominus esse dicebat̃. Et eò quidem spectare Decemuiri videntur, quum venditas res, & traditas aliter emptori non acquiri, in duodecim Tabulis scripserunt, quàm si is venditori precium soluisset, aut ei satis alio modo fecisset. §. venditæ. Inst. de rer. diuis. Quia enim ex his quæ de mancipatione hic adnotata sunt, liquidò constat, statim vbi res empta mancupio data esset, emptorem eius legitimum dominium iure Quiritium adeptum fuisse, etiam si precium nõ verè, sed dicis duntaxat gratia interuenisset, ideo si nõ Iustinianũ, saltem legem quam allegat Decemuiralem, eiusq; interpretes sic esse intelligendos puto, vt contenderint rem vẽditam aliter emptoris facere venditorem non cogẽdum, q̃ si ab emptore vẽditori satis esset abundè factum c. 19. de contrah. empt. ca. 5. §. 8. de tribut. act. Tunc enim non erat satis emptori à vẽditore rem tradi, sed ẽt emptoris eam facere, hoc est, rẽ emptori mancupio dare, aut ea in iure cedere vẽditor lege xij. Tab. cogebatur. Quia enim, vt est expositũ, q rẽ vendiderat, & tradiderat neq; mãcipio dederat, nec ea in iure emptori cesserat, eius iure Quiritium dominus manebat, eadem interim in bonis emptoris vsu & fructu existente: idcirco emptor rem emptam poscere solebat mancipio: hoc est, rem non solùm tradi, verumetiã suam legitimè fieri postulare: siquidem nuda traditione ante Iustiniani constitutionem rerum mancipi dominia non transferebantur. Huc spectat Plauti ilud in Mostel. Iube ædes mãcipio poscier. Quamuis interim mancipi res ita etiam potuerit alienari, vt eam mãcipio dare, aut in iure cedere venditor non cogeretur: nimirum cùm sic inter contrahentes actum esset. Plaut. in Pers.

> Prius dico hanc mancupio nemo tibi dabit: iam scis? D. scio.

Et tunc quidem plerunque solet, aut dupla, aut simpla promitti, si Varroni credimus, libro secundo, de re rust. Solet, inquit Varro, si mancipio non datur, dupla promitti, aut, si ita pacti, simpla. Hinc fortè simplaria venditio, de qua suo loco latiùs. Illud etiam tunc obseruabatur, vt eiusdem rei venditor & emptor in solidum essent domini: sed hic quidem bonitarius, ille verò quiritarius. Eoque spectare videntur, titulus, & Imper. Iust. constitutio, De nudo iure Quiritium tollendo. Qui quidem Iustinianus, cùm etiam rerum mancipi, & nec mancipi differentiam aboleuisset, mancipationem visus est omnem ita sustulisse, vt amplius rem emptoris facere, hoc est, rem mancupio dare venditor non cogeretur, sed tam nuda traditione legitima rerum mancipi dominia, quàm rerum nec mancipi acquirirentur. Qua sola ratione factum deinde videtur, vt nulla huiusce Quiritium iuris, veterisque rerum mancipi & nec mancipi differentiæ, in nostris Pandectis supersint vestigia. Et vbicunque nexu tradere, aut mancupio dare legebatur, ibi dare, tradere, aut præstare visus est Tribunianus reposuisse: ne videlicet animi iuuenum, qui ad primam legum veniunt audientiam, iuris Quiritium mancipijsque verbis perterriti, inutilis, si Dijs placet, legis antiquæ, hoc est, Decemuiralis dispositiones accipiant, auctore Iustiniano capit. vnic. de nudo iur. Quirit. tollen. Et ita quidem mancipatione dominia rerum acquirebantur. Cęterùm in iure cessio, communis erat alienatio, inquit Vlpianus, rerum mancipi & nec manci, quæ fiebat per tres personas, in iure cedentis, vindicantis, addicentis. In iure cedebat dominus, vindicabat is cui cedebatur, addicebat Prætor. Nec sanè cessione duntaxat, sed etiam nuda traditione res nec mancipi acquirebantur, auctore eodem Vlpiano: traditione quidem res mobiles, cuius generis sunt apri, vrsi, leones, cerui, & alia id genus animalia, quæ bestiarum numero sunt: cessione verò res immobiles, quales sunt possessiones prædiorum vectigalium, aut tributariorum. Quia enim huiusmodi prædia in bonis duntaxat sunt possessorum, proprietate verò populi Romani, aut Principis: & quia nihil aliud mancipium est, quàm proprietas, siue dominium legitimum, certè nulla mancipatione à possessorib. potuerunt alienari. Sed quandoquidem vsu & fructu eadem prædia possessorum essent, vsum & fructum nõ mancipatione, sed cessione rectè alienabant: sic nimirum, vt illo eodem iure, quo in huiusmodi prædijs vtebatur, alteri rectè apud prouinciæ Præsidem in prouincijs possessores cederẽt: proprietate interim manente penes populum aut Principem semper salua. Quod autẽ Varro scribit libro secundo de re rustica, cessionem legitimum dominium in emptionibus perficere, si quis ei in iure cessit, cui cedere potuit, & id vbi oportuit, sanè eleganter illud expli-

cat Boetius in Top. Cice. Fiebat, inquit, cessio tali modo: Apud magistratum populi Romani, vel apud Prætorem, vel apud Præsidem prouinciæ is, cui in iure re aliqua cedebatur, rem tenēs ita vindicabat, Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio. Deinde, postquam hic vindicasset, Prætor cū interrogabat, qui cedebat, an contrà vindicaret: quo negante, aut tacente, tūc ei qui vindicauerat, eam rem addicebat, idque legis actio dicebatur. Vnde illud imprimis obseruatione non indignum videtur, legis videlicet actionem veteres tam ad imaginariam, quàm ad veram rei vindicationem retulisse. Nam qui lege in rem aliquā agebat, is hac eadē formula solet. Et idcirco magistratum, apud quem legis actio est, cuius Modestinus & Vlpianus meminerūt, ca. 4. de adopt. cap. 3. de offic. Proconf. cap. 1. de offic. Iurid. eum rectè interpretabimur, apud quem non solùm legitimis actionibus liberum cuiuis erat experiri, filium emancipare, aut adoptare, sed vindicanti etiam suo iure cedere. Nunc vidēdum est, quid à nexu mancipatio differat. Nexum, inquit Festus, est quodcunq; per æs & libram geritur, idq; necti dicitur: quo in genere sunt testamēti factio, nexi datio, nexi liberatio. Manilius autem, teste Varrone lib. sexto de lingua Latina, nexum esse etiam scribit, omne quod per libram & æs geritur, sed ita vt in eo sint res mancipi. Deniq; Mutius Scęuola, vt ait idem Varro, nexus appellatione existimauit contineri, quæ per æs & libram fiunt, vt obligentur, præterquam quæ mancipio dātur. Igitur ex Scæuolæ sententia differre à mancipatione in hoc videtur nexus, ꝙ res mancipi nexu obligentur, non autem mancipio dentur: hoc est, mācipatione non alienentur. Et hoc quidem tunc verum esse non dubito, quum vt species nexus accipitur. Testis ęst enim Aelius Gallus, omne quod per æs & libram geritur, genere quodam nexum appellari. Et idcirco si illud in suas species distribueris exēplo adoptionis, rectè dices nexum, hoc est, omne quod per ęs & libram geritur, in quendam nexum specialem, & in mancipationem discedere. Itaq; genere quodam omnis mancipatio nexus est. Quo sensu rem illam, quæ mancupio datur, nexu tradi, dixit in Topicis Cicero. Abalienatio, inquit, est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Rursus, specialiler, mancipatio nexus non est, auctore Scęuola: cùm enim nexum vt speciem sumimus, tunc omne quod per æs & libram geritur, præterquam quod mancipio datur, nexus appellatione continetur. Testamenta per æs & libram nexu fiunt, non mancipatione. Pignora dicuntur necti, non mancipari. c. 22. §. 1. de iur. fisci. Quod igitur per æs & libram alienatur, mācipari, & quod eodem modo obligatur, necti propriè & specialiter dicitur. ca. fi. C. Si aliena res pig. Cęterùm effectus mancipationis is fuisse videtur, vt ibi res mancipi mācupio data esset, iure Quiritium eius qui eam mancupio acceperat, ita efficeretur, vt ille vero domino rem suam vindicanti, non restituere, sed laudare duntaxat auctorem suum cogeretur. Idq; pro Murena expresse testatus est Cicero. Quo spectat Plauti illud in Mercat.

Non ego illam mācupio accepi, sed ille illam accepit. D. sine.
CH. Non potes tu lege vendere illam.

Loquitur adolescens Charinus de puella, quā cùm matri se emisse Demiphoni patri adolescens persuasisset, eam pater alienare simulauit se velle: id ne fieret, fingit adolescens non se, sed amicum quendam eam mancupio accepisse, proindeq; nec sibi, nec patri integrum esse, eam alienare. Quibus addenda sunt, quæ in Curcul. sic idem Plautus scribit:

Memento promisisse, te, si quisquam hanc liberali
Causa manu adsereret, mihi omne argentum redditum iri:
Triginta minas. CA. meminero, de isthoc quietus esto.
Et nunc idem dico LY. & commeminisse hæc ego volam te.
CA. Memini, & mancipio tibi dabo. CVR. Egon vt ab lenone quicquam
Mancipio accipiam: quibus suum nihil est, nisi vna lingua:
Qui abiurant si quid creditum est? alienos mancupatis,
Alienos manumittis, alienisq; imperatis:
Nec vobis auctor vllus est, nec vosmet estis vlli.

Et hæc quidē sic olim obseruabantur, si res quæ erat mancipata eius esset conditionis, vt dari mancupio posset, & ab eo daretur, à quo dari mancupio poterat. Nam si id datum mancipio esset, quod dari non poterat, aut is rem aliquā mancipio dedisset, qui mancipio dare iure ciuili non potuit, nulla erat ipso iure hmōi mācipatio. Testis est enim lib. 2. de re rust. M. Varro, tunc demū mācipationem in emptionibus dñium perficere legitimū, cùm qus vt debuit rem mancipio ab eo accepit, à quo iure ciuili accipere potuit, eumq;, vt ait in Top. Cicero, res ea mancipio datur, quæ dari mancipio p̄t. Finge, inquit Cicero, mancipio aliquem dedisse id, quod mancipio dari non p̄t, num idcirco id eius factū est, qui accepit? aut num is qui mancipio dedit, ob eam rē se vlla re obligauit? Quem locū Boetius sic interpretari vr̄, vt contēdat Ciceronem de rebus nec mācipi mācipatis loqui, & ideo hmōi mancipationem esse inualidam, quia omne quod non iure contractum est, nihil retinet firmitatis. Nunc his ita de mancipationibus, de nexu, deq; rebus mancipi, & nec mancipi obiter expositis, videndum est quid sibi voluerint Decemuiri cùm ita scriberent: QVI NEXVM FACIET MANCIPIVMQVE VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO: VTI NOMINASSIT LOCVTVSVE ESIT, ITA IVS ESTO. Sic legem hanc apud Festum lib. 12. de verb. sig. restituo. Etenim nuncupasso, nominasso, cso, & alia id genus verba, veteribus admodum familiaria sunt, quemadmodum ex Plauto, Festo, & Varrone quiuis pōt animaduertere. Testatur Cicero de Orat. lib. 1. in duodecim Tabulis expresse scriptum fuisse, vti lingua nuncupassit. Et quia idem Cicero lib. 3. Offic. duodecim Tabulis caueri et scribit, vt ea præstentur quæ lingua nuncupata sunt, idcirco non dubitaui, quin ex duodecim Tabulis lex ista desumpta fuerit. Qua quidem lege nihil aliud visi sunt Decemuiri voluisse, q̃ ea duntaxat, quæ in nexu, aut mācipatione expressa sunt, præstari: ea verò quæ lingua nuncupata non sunt, non præstari. Videntur etiā hæc verba, nexum mancipiumq; licet coniuncta sint, pro disiunctis tñ Decemuiri posuisse: sicut illa, agnatorum gentiliumq; siquidem vt est declaratum, nexus & mancipatio, nonnihil inter se differunt. Decemuiri ea præstari quæ lingua essent in mācipādo nuncupata duntaxat voluerunt: Iurisconsulti etiam reticentiæ pęnam introduxerunt, vt auctor est eodem in loco Cicero. Nam cū, inquit, ex duodecim Tabulis satis esset ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli pęnam subiret, à Iurisconsultis etiam reticentię pęna est cōstituta: quicquid eñi inest prędio vitij, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere. Nec id absurdum adeò, si verum est, quod Pomponius scribit, perlatis nimirum legibus Decemuiralibus, quia naturaliter eueniebat, vt earū interpretatio desideraret prudentum auctoritatem, necessariam fuisse fori disputationē, quæ ius quoddam à prudentibus componebatur, quod cōi nomine appellatur ius ciuile. c. 2. §. His legibus latis. De orig. iur. Et in hoc quidem iure componendo hanc mihi prudentes rationem secuti vñr, vt partim leges interpretarent, partim quę legibus deesse videbantur, ea supplerent. Interpretabantur, si qd obscurari nō legum verba, sed earum sñia omnino suaderet: vt contingit in legitima patronorum tutela. Suppleuisse etiam ea Iurisconsultos, quę duodecim Tabulis deesse videbantur, obscurum non est, si consideremus, ius quod ab ijs cōpositum fuit, appellari ius non scriptum cōsueuisse, hoc est, ius duodecim Tab non comprehensum. Omne enim ius, aut scriptum, hoc est, inclusum duodecim Tabulis, aut non scriptum, hoc est, iisdem Tabulis prudentum auctoritate adiectum tunc appellabatur, cum legibus perlatis Decemuiralibus esse necessaria fori disputatio cępisset. Quo tempore iuris non scripti fuisse videtur, vsucapio seruitutum, vsucapio libertatis, vsucapio hæreditatis, tutela fęminarum, tutela fiduciaria, prohibitæ inter virum & vxorem donationes, prohibitæ mulierum intercessiones, reticētiæ pęnæ, & id genus alia, de quibus in libro singulari, De auctoritate prudentū, fauente Deo, disseremus. Et ita quidem scripto iure, quæ lingua fuerant nuncupata in mancipando, ea duntaxat præstabantur: iure verò non scripto, etiam reticentiæ pęnę sunt cōstitutæ. Hæc hactenus de mancipationibus. De conuentionibus autem legitimis nihil hic tractabitur, certè quia de ijs Variorum libro quarto accurate disseruimus, legem illam Decemuiralem interpretantes, cuius auctor ad Herennium libro 2. meminit. Nunc de vsucapionibus videamus.

De vsucapionibus. Cap. XVII.

QVi possidet, vel à domino possidet, vel à nō domino. Qui à domino possidet, iure gentium & ciuili dominus esse potest: si p̄t iure gentium dñs esse, & nō ciuili: rursus iure ciuili, & nō iure gentium. Qui rem mancipi mancipio accepit, is tam ciuili, q̃ gentium iure dominus est: qui rem in bonis habet, iure gentium, non ciuili: qui dominus rei quiritarius est, iure ciuili, nec iure gentium rem possidet. Qui autem à non domino possidet, nec iure gentium dominus est, nec iure ciuili: sed vsum rei, siue possessionem illius nudam habet ad certum tēpus sine dominio: quo tēpore finito, nudæ possessioni dñium adijcitur. Et ita qui nec gētium, nec ciuili iure dñs erat, tpe legisq; beneficio tam rei possessæ dñs efficitur, q̃ si mancipio, aut cessione eam acquisiuisset. Quod cùm ita sit, nunc intelligimus, quid sibi voluerit pro Cęcinna Cicero, quū ita scriberet: Lex vsum, auctoritatē fundi iubere esse biennium. Et in Top. Quñ vsus, auctoritas fundi biennium est, sit et ædium. Sensus n. est: Lex voluit vsum esse fundi auctoritatē: quamdiu biennium: hoc est, fundi auctoritatē non diutius biennio ex nudo vsu & sola possessione constare: siquidem finito biennio, eadē lex possessioni voluit adijci dñium. Certum aūt est, qui quid mihi vēdit, eum auctorē meum dici. c. 14 in fi. de Public. in rem act. c. 4. §. j. c. 6. §. 4. c. 52. §. 3. de act. emp. & ob id, ius quod idē venditor in me trāsfert, auctoritatis nomine etiam contineri. c. fi. de pignor. act. Et quia plus iuris in emptorē transferre, q̃ ipse habet, venditor non potest, idcirco fieri etiam potuit, vt interdum auctoritas fundi, ex nudo soloq; vsu constaret: quod tunc accidere solet, cùm à non domino res emitur. Igitur ne quarundam rerum diu, & ferè semper incerta dominia essent, voluerunt Decemuiri certo quodam tempore vsum esse earum auctoritatem: hoc est, earum auctoritatem ex nuda possessione certo quodam tempore constare, eoq; finito auctoritati ex nudo vsu constanti dominium adijci. Proinde rectè mihi Modestinus visus est, vsucapionem, non adeptionē cum Vlpiano, sed adiectionem dominij definiuisse. c. 3. de vsurpat. Est. n. vsucapio modus legitimus, quo per continuationem possessionis, possessioni nudæ dominiū adijcitur: adiectoq; dominio, qa auctoritas vsuaria beneficio legis habetur rata, idcirco non ampliùs auctoritas duntaxat, sed rata auctoritas vsus appellatur. Quamobrem errare mihi plurimùm visi sunt, tam qui apud Ciceronem, pro biennium, biennij, q̃ qui biennis legunt, loco biēnij. Voluerunt igitur Decemuiri, vsum esse auctoritatem, fundi quidem biennium, rerum verò mobilium, annum, aduersus hostem & rerum furtiuarum æternam. De lege Atinia hic nihil dicam. De quinque pedum vsucapione, scribemus alio loco.

De testamentis. Cap. XVIII.

DEcemuiralis lex testamētaria nullam habet obscuram sententiam: siquidem eius hęc verba sunt: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA, TVTELAVE REI SVAE, ITA IVS ESTO: auctore Cicerone de inuēt. li. 2. Cornificio Rhetoric. li. j. & Vlpiano in fragmentis, ti. 11. Permiserunt enim Decemuiri patrifamiliàs, hoc est, Romano ciui, qui in potestate non est, liberam testandi facultatem. Legare autem Decemuiris idem esse, quod Iureconsultis testari, alio loco diximus. Porrò latissimam hanc testandi p̄tātem interpretatione coangustatam esse vel legum, vel auctoritate iura cōstituētium, auctor est Pomponius c. 120. de verb. sig. Hinc originē habent leges tot testamētariæ, Falcidia, Furia, Voconia, Velleia, Cornelia, Caninia, Sentia, Papia, Glicia. Hinc regula Catoniana, hinc Aquiliana formula. Adderē varia testōrū genera, sed quę ab alijs rectè tractata sunt, hic repetere non est necesse. Vt interim non omittamus, actionem familiæ erciscūdæ ex duodecim Tabulis descendere. c. j. fam. ercis. Et nomina ipso iure in portiones hæreditarias ex eadem xij. Tabul. lege esse diuisa, Gordianus Imperator rescripsit. c. 6. C. fam. erc. quod quidē rescriptum qua ratione accipiendum sit, commodiore loco demonstrabimus.

De successionib. ab intestato. Cap. XIX.

EVndem secuti in successionibus Decemuiri & Prætores ordinem sunt. Quemadmodum enim illi antè de iudicij testātium, deinde verò de successione ab intestato tractarunt: sic hi posteà q̃ de bonorū possessione eius qui testatus est, edixissent, transitum ad intestatos fecerunt, c. j. Si tab. test. Et sunt quidē intestati gradus partim legitimi, partim honorarij, sic nimirum, vt primùm vocentur sui hæredes, secundò legitimi, tertiò cognati, quartò vir & vxor. c. j. quis ord. in bon. poss. Sui hæredes vocātur lege xij. Tab. sola: legitimi verò etiam alijs legibus, & Senatuscōsultis: cognati deniq;, sicut etiam vir & vxor, sine legis cuiusquā subsidio, ad possessionem bonorum iure honorario admittunt. Hinc titulos huiusmodi, Vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, vnde vir & vxor, ita interpretari soleo, quasi per eos proponatur, si nullæ extēt testī tabulæ, vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, vnde vir & vxor ad bonorum possessionem admittātur. Nunc de successionibus, quæ ex lege duodecim Tabularū ab intestato competūt, hic tractabimus, de alijs suo loco disputaturi. Et quidem mortuo patrefamiliàs intestato, suos hæredes ad successionem vocant Decemuiri, iisq; non extantibus agnatos, his verbis: SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HAERES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. auctore in fragmētis Vlpiano, tit. 26. Decēuiri intestatū appellāt, aut qui nullum, aut qui non iure testīn cōdidit: Iureconsulti verò etiam eum, cuius ex testō hæreditas adita non est. c. 64. de verb. sig. Et hoc inde potissimum, ꝙ hæredes, quos suos dicebant, eosdem Decemuiri necessarios esse voluerint: siquidem illi siue vellēt, siue nollent, tam ab intestato, q̃ ex testamento hęredes lege xij. Tab. fiebant. §. necessarij. Inst. de hæred. qual. & diff. Passi quoq; non sunt Decemuiri, fęminini sexus necessitudinem ad intestati successionem admitti: adeò vt ne q̃dem inter matrem & filium filiamve vltro citroq; hæreditatis capiendæ ius darent. §. j. Inst. de SC. Tertull. Sed hæ iuris angustię postea emendatæ sunt. Porrò Iulianus legem xij. Tabu. etiam cū vocare ad hæreditatem auctor est, qui moriente eo, de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuit. c. 6. de suis & legit. Quod sanè verissimum mihi videtur, si non ob aliud, certè quia lex suos ad intestati hæreditatem primo gradu vocans, quoniam sui dicerētur, non exposuit. Et idcirco suos deinde sic interpretati vidētur Iureconsulti, vt eorum nomine tam posthumos legem intellexisse, q̃ filiosfamiliàs contenderint. Nam posthumos prudentes iuris, alioꝗ quidē suos appellasse, alios verò alienos, manifestiùs est, quàm vt probationibus opus habeat. Nec quidem satis erat, quem suum dici, ad hoc vt posset ad intestati hæreditatem admitti, verùm necessum etiam fuit, vt eo nullus gradu esset proximior. Quemadmodum enim suis deficiētibus ad agnatos proximiores, ita ijs extantibus ad suos proximiores hæreditas pertinet. cap. j. §. 5. & 6. de suis & legit. Igitur mortuo filio, proximum gradū obtinet nepos, nepote mortuo, pronepos, & ita deinceps. Cęterùm si proponamus ex defuncto, qui duos filios habuerat, superesse filium, & ex altero filio nepotes, item duos pluresve, videamus, an pariter nepotes cum patruo ad auitam hæreditatē admitti debeāt. Et debere quidem Caius, Vlpianus, Iustinianusque testantur, negātq; patruū, qui gradu proximior est, vlteriores, quales hi nepotes sunt, excludere. Et idcirco cōueniens esse aiunt, non in capita, sed in stirpes hęreditatem sic diuidi, vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. §. cùm filius. Inst. de hæred. quę ab intest. def. lib. poster. Inst. Caij tit. 9. & apud Vlp. in frag. tit. 26. Idq; etiam lege xij. Tab. euidenter caueri, Impp. Diocletianus & Maximianus auctores sunt. c. 3. C. de suis & legit. Atq; huius quidem iuris non est obscura aut admodum absurda ratio, si consideremus patrefamiliàs mortuo in stirpes siue diuersas familias eius domum discedere. Adeò quidem, vt quot filij fuerant familiàs, totidem confestim patresfamiliàs efficiātur, qui singuli singulas & separatas familias, siue stirpes constituunt. Si igitur patrefamiliàs mortuo tres superfuerint filij, in stirpes tres, familia paterna diuidetur: & quia nō plura q̃ tria capita sunt, idcirco nō in stirpes solùm, sed & in capita erciſci familia dicitur. Verùm si duo supersint dūtaxat filijfamiliàs, & ex tertio nepotes duo pluresve, hic non in capita, sed in stirpes ideo fieri diuisio debet; qa plura sunt capita, quàm stirpes: & in plura capita, q̃ sunt stirpes familiam huiusmodi discedere, ne natura quidem æquum est. Et quamuis filij nepotibus in paterna successione proximiores esse natura videantur, tamen consideratione quadam stirpium ciuili proximiores non sunt, & ideo nepotibus non præferuntur. Si nō ob aliud, certè ꝙ mortuus non esse tertius ille filiusfamiliàs præsumatur, cuius supersunt filij: qui omnes eandem, stirpis consideratione, quam pater sustinuerat, simul induisse personam in auita successione finguntur. Et hæc quidem hactenus de primo legitimorum hæredum ordine. De altero, eorū nēpe quia agnati dicuntur, illud dicendum restat, videlicet agnatorum appellatione consanguineos quoq; in hac lege cōtineri. Admonuimus enim aliquando, ab agnatis cōsanguineos separasse Iureconsultos, quos Decemuiri agnatorum nomine complexi sunt. Quinā autem agnati sui dicerentur, & quis filius dicatur agnatus patri, in eo capite exposuimus, quod de veris agnationum cognationumq; differentijs lib. 5. Variorū inseruimus. Itaq; si nemo suus esset hæres, lege Decemuirali ad agnatum proximum hæreditas intestati deuoluebat, auctore Iustiniano, & in frag. Vlpia. tit. 26. hoc est, ad consanguineum, is enim agnatis reliquis gradu proximior est: siq; consanguineus non extaret, ad agnatum post consanguineos proximum. Et tunc quidem si plures essent agnati ꝓximiores, non in stirpes, sed in capita hæreditas diuidi solet. Veluti, si sit fratris filius, & alterius fratris duo pluresve liberi, quotquot sunt ab vtraq; parte personæ tot fiunt portiones, vt singuli singulas capiant. d. tit. 26. Ideo in capita hæreditas hic diuiditur; qa quot sunt capita, tot sunt agnati diuersi: & quot sunt agnati proximi, tot fieri in huiusmodi hęreditatibus portiones solēt. Ideo non in stirpes, quia fratris filij in patrui successione patris sui personam nō induunt, quod in auita successione nepotes faciunt, cùm hęreditas in stirpes scinditur. Tunc enim quot filij familiàs, hoc est, quot diuersæ stirpes sint, quęritur, quemadmodū in agnatorum hęreditatibus, quot agnati proximi, idest, quot capita. De libertis autem ecquid in duodecim fuerit, Vlpian. exposuit tit. 27. Ita demùm, inquit, lex duodecim Tabularū ad hęreditatē liberti vocat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hęrede suo nullo relicto. Idq; etiam alio loco idem Vlpianus testatus est. cap. 3. de suis & legit. Deniq; ad liberos patronorum hęreditas defuncti liberti ita pertinebat, vt in capita, non in stirpes ea diuideretur, auctore eodem Vlp. d. tit. 27.

De connubio patrum. Cap. XX.

IN duodecim Tabulis scriptum fuisse, ne patriciis cū plebeijs connubium esset, non Dionysius solùm libro 11. sed Liuius etiam testatus est lib. 4. Auctor est idem Liuius, anno ab vrbe cōdita CCCIX. M. Genutio, & P. Curiatio, vel (vt alij malūt) C. Curtio COSS. de connubio patrum & plebis C. Canuleium Tribunum plebis rogationem promulgasse, qua contaminari sanguinem suum patres, confundiq; iura gentium rebantur. Et refert quidem in eadem oratione Canuleius, ne connubium patribus cum plebe esset, hoc ipsum Decemuiros tulisse, pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis, nullamq; esse maiorē, aut insigniorem contumeliam posse, q̃ partē ciuitatis velut contaminatam, indignam connubio haberi, idq; nihil esse aliud, q̃ exilium intra eadem męnia, q̃ relegationem pati. Sanè idem Liuius ideo Decemuiros huiusmodi connubium non permisisse ait, ne incerta prole auspicia, quæ nemo plebeius habere poterat, turbarentur. Et quia plebes ad id maximè indignatione exarsit, ꝙ auspicari, tanquam inuisa Dijs immortalibus, negaretur posse, certè non antè finis contentionum fuit, quàm victi tandem patres, ut de connubio ferretur, concessissent. Et tunc quidem lex ista Decemuiralis repudiata sublataque fuit rogatione Tribunitia.

De diuortijs. Cap. XXI.

CVm res Romana, regnate Romulo, adeò esset valida, vt ea ciuilibet ciuitatum finitimarum par esse videretur, sed penuria mulierum hominis duntaxat ætatem duratura: tunc ex cõsilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connobiumque nouo peterent. Et cùm nusqum benignè legatio audita esset, ad vim spectare res cępit: cui tempus locumque aptum vt daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consuala vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet. Vbi spectaculi tempus venit, tum ex composito orta vis: signoque dato iuuentus Romana ad rapiēdas iure matrimonij virgines discurrit. Idque testatus est non Liuius solùm, sed etiam Tertullianus in lib. aduersus Valentinianos. Tunc, inquit, illi Sabinas raptas iure matrimonij plaudent. Et quia fœliciter raptus Sabinarum Romulo successerat, ideo ab eodem Rege fuisse arbitror institutum, vt non vero, sed simulato quodam raptu omnis legitimi connubij ritus perageretur. Quo quidem tempore ea fuisse videtur matrimonij contrahendi ratio, vt vsu quisque virginem ex gremio matris, aut ex proxima necessitudine vi simulata raptam, non aliter suam faceret, q̃ Romana pubes Sabinas olim virgines suas vsu fecerunt. Idque omnino mihi visus est voluisse Festus, cùm ita scriberet: Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est ex proxima necessitudine, cùm ad virum trahitur, ꝙ videlicet ea res feliciter Romulo cessit. Rapiundę autem vi simulata virginis, quinā olim ritus fuerit, eleganter Apuleius exposuit lib. 3. de asino aureo, his verbis: Tunc me gremio suo mater infelix tolerans, mundo nuptiali decenter ornabat, mellitisq; sauijs crebriter ingestis, iam spe futura liberarū votis anxijs, propagabat, cùm inruptionis subitæ gladiatorū impetus ad belli faciem sæuiens, nudis & incertis mucronibus coruscās, non cædi, non rapinæ manus afferunt, sed denso conglobatoq; cuneo cubiculum nostrum inuadunt protinus, nec vllo de familiaribus nostris repugnante, ac ne tantillum quidem resistente, me miseram, exanimem, sæuo pauore trepidam, de medio matris gremio rapuere. Et id quidem illud esse omnino videtur, qđ hunc in modū in lib. de spectaculis Tertullianus scribit: Dehinc Equiria Marti Romulus dixit: quanquam & Consualia Romulo defendunt, ꝙ ea Conso dicauerit, Deo, vt volunt, consilij, eius scilicet, quo tunc Sabinarum virginum rapinam militibus suis in matrimonia excogitauit. Probum planè consilium, & nunc quoque apud ipsos Romanos iustum, & licitum, ne dixerim penes Deum. Hæc ille. Ecquid autem hæc verba: Et nunc quoque apud ipsos Romanos iustum, & licitum, aliud significant, quæso, q̃ in locum veri raptus apud Romanos simulatum quēdam raptum in nuptijs surrogatum fuisse? Proinde vsu olim vxorem in hunc modum acquiri solitam, eamq; antiquissimam fuisse cõnubij legitimi rationem, dubium non est. Fuit etiam alia contrahendi matrimonij ratio, quæ, vt in Top. scribit Boetius, confarreatio dicebatur, & solis Pontificibus conueniebat, hoc est, vt ego interpretor, per solos Pontifices peragebatur. Qualis autem confarreatio huiusmodi fuerit, euidenter in fragmētis exposuit Vlpianus tit. 9. Farre, inquit, cõuenitur in manum certis verbis, & testibus decem præsentibus, & solenni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur. Et quia Deos fruge colere, molaque salsa supplicare, & far torrere, Numa primus apud Romanos instituit, auctore Plinio lib. 18. c. 2. ideo certissimum est, hāc confarretionem à Romulo institutam non esse. Quid igitur si Numam eius esse auctorem dicamus? Subsisto, nec quicquam definio, quamuis Dionysius lib. 2. referat, Romanos priscos sacras nuptias confarreationem appellasse. Illud interim certissimum est, ante coemptionem in vsu confarreationem fuisse. Idque obscurè satis Cicero demonstrat, in ea quam pro Murena scripsit oratione, Iurisconsultos stomachosiùs, q̃ virum constantem deceat exagitans. Ait enim sacra interire maiores noluisse: Iurecõsultorum ingenio senes ad coemptiones faciendas, interimendorum sacrorum caussa repertos esse. Quo in loco dubium non est, quin per sacra confarreationem Cicero intellexerit, quam introducta coemptione in desuetudinem sensim abijsse, cum Tacito contendit. Nam ꝙ eo in loco de coemptione illa senserit, qua in manum solet conueniri, argumento sunt hæc eiusdem Ciceronis verba subsequentia: Vt quia in alicuius libris exempli caussa id nomen inuenerant, putarunt omnes mulieres quæ coemptionē facerent, Gaias vocari. Nam si, quod Festus Põpeius lib. 7. scibit, Tanaquil vxor Tarquinij Prisci, vt Romam venit Gaia Cæcilia fuerit appellata, tantæq; probitatis habita, vt id nomē boni hominis caussa frequentarent nubētes, videlicet, vt Plutarchus ait, hūc in modum: Vbi tu Gaius ego Gaia: certè qđ Cicero de Gaia dixit, id à Gaia Cæcilia originem trahere, & per consequens ad coemptionem illam, qua in manum cõuenitur, pertinere, dubium non est. Cùm igitur sacra dixisset Cicero maiores interire noluisse, haud dubiè per sacra, confarreationis vinculum, quo nihil in omnibus sacris quicquam, auctore Plinio, fuit religiosius, intellexit. Non n. puto quenquā tam stolido hebetiq; ingenio esse, vt existimet Ciceronē cõtendisse, Iuriscõsultorū ingenio omnia sacra esse interempta. Quod aūt idem Cicero, senes repertos esse ad coemptiones faciendas ait, illud eo referri debere, vt in coemptionib⁹ nō iis solum quibus in manum conuenitur, sed omnibus et quibus venale quid proscribitur, senes adhibiti fuisse videantur, apertè demonstrat M. Curius, Ciceroni hunc in modum scribens: Ergo fructus est tuus, mancipij illius: quod quidem si inter senes coemptionales venale proscripserit, egerit non multum. Extat hæc epistola apud Ciceronem lib. 7. epist. famil. Proinde rectissimè in Ciceronis Top. adnotasse mihi videtur Boetius, tribus modis vxorem haberi, vsu, farre, coemptione. Idq; etiā aduersus gētes li. 4. testatus est Arnobius: Vxores, inquit, Dij habent, atq; in coniugalia fœdera conditionibus veniunt antè quæsitis: vsu, farre, coemptione, genialis lectuli sacramenta conducūt: habent speratas, habent pactas, hīt interpositis stipulationib⁹ spōsas. Et quia raptus ille simulatus, de quo ex Apuleio, Tertulliano, & Festo, disseruimus, nec confarreationi, neq; coemptioni conuenit, idcirco illum rectissimè ad eam vxorum speciem retulisse mihi videor, quæ vsu habebantur. Vt igitur vsu vxor solennitatib. certis capiebatur, sic confarreatio, & coemptio, suas etiam solennitates habebat. Coemptio ita peragebatur, inquit Boetius, vt in coemendo se inuicem interrogarent: Vir ita: An sibi mulier materfamilias esse vellet, illa respondebat, Velle. Itē mulier interrogabat: An vir sibi paterfamilias esse vellet, ille respondebat, Velle. Eratq; mulier materfamilias viro, loco filiæ. Et fuit sanè tanta coemptionis illiusmodi apud veteres auctoritas, vt per coemptionem facto matrimonio, vir & vxor sibi inuicem succederet. Idq; in illud Virgilij, Externusque in regnum quæritur hæres, Seruium Honoratum adnotasse Contius obseruauit. Vlpiani etiam testimonio idipsum confirmatur, qui in frag. tit. 22 ita scribit: Sui autem hæredes sunt liberi, quos in potestate habemus, tā naturales, q̃ adoptiui: itē vxor, quæ in manu est, & nurus, quæ in manu est filij, quem in potestate habemus. Sed id quidem verum erat, diligenterq; obseruabatur, si omnium tutorum consensu mulier coemptione in mariti manum conuenerat. Nam si vel tutoris vnius in coemptione deesset auctoritas, ius successionis huiusmodi cessabat. Idq; euidentissimè pro L. Flacco docuit M. Cicero. Quū enim eo nomine L. Flaccus esset accusatus, ꝙ eius sorore Valeria intestata mortua, sic eam rem Flaccus egerat, quasi ad ipsum hereditas pertineret, quū contrà contenderet, eam iure coemptionis ad Androni Sestilium Valeriæ maritum, omnino deuolutam esse: ita quidē ratione nulla Flaccū excusauit Cicero, q̃ ꝙ esset sine Flacci, qui eius tutor erat, cõsensu peracta coemptio. Verba Ciceronis hæc sunt: At enim Androni Sestilio grauis iniuria facta est, & non ferenda, ꝙ quum esset vxor Valeria intestata mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hæreditas pertineret. In quo quid reprehendas scire cupio: q̃ falsum intenderit, quomodo doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum iuris hominem. Quid? ab ingenuis mulieribus hæreditates lege non veniunt? In manum, inquit, conuenerat. Nunc audio: sed quæro, vtrum vsu, an coemptione? vsu non potuit: nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate diminui. Coemptione? omnibus ergo auctoribus: in quibus certè Flaccum fuisse non dices. Hæc Cicero. Diximus quibus olim modis connubia contrahi, nunc videndum quibus dissolui connubium soleat. Et quidem vsu vxor, vsurpatione vxor esse definit: confarreatio, vt diffarreatione, sic coemptio remancipatione dissoluebatur. Quæ vsu vxor erat, antequam esset vsucapta, si trinoctium à viro vsurpandi caussa abfuisset, lege duodecim Tabularum vsurpata dicebatur. Vsurpatio vsucapionis interruptionem significat, non vi quidem & proprietate verbi, sed per consequentiam. Si enim id quod possideo, necdum tamen vsucepi, ab aliquo solenniter vsurpetur, siue apprehendatur, is si eius rei dominus est, possessionem meam sua vsurpatione interrumpit. Quia igitur mulieres in potestate aut mariti, aut parentum, vel tutorum erant perpetua, idcirco si ea vxor nondum vsucapta, ante annū à marito discedens, vsurpabatur, hoc est, à parentibus, aut si illi nō essent, à tutoribus solenni quadam ratione apprehēdebatur, & mariti potestate liberabatur, si ab eo trinoctium abfuisset. Et hoc inde potissimum, ꝙ in veri locum, simulatus ille raptus, quo vsu vxores habebantur, successerat. Quemadmodum igitur Sabinæ virgines, quæ domum raptoribus inscijs fugiebant, vsurpabantur, hoc est, ab iis apprehendebantur, quorum antea in potestate fuerant: sic vsu vxor statim quum à viro trinoctium abfuisset, vsurpandi gratia, vsurpatio de vxore, quæ per trinoctiū à viro abfuerat, lege xij. Tab. vsurpata dicebatur. Ita enim esse accipiēdū nō dubito, quod ex Q. Mutio Gellius li. 3. c. 2. & Macrob. lib. 1. cap. 3. tradiderunt. Idq; non intellexisse visus est, quisquis ille fuerit, quos Gellius suis proprijs, & satis interdum friuolis, singulorum capitum argumentis illustrare conatus est. Porrò confarreatione matrimonium contractum diffarreatione dissolui solitum Festus obseruauit, qui diffarreationem genus fuisse ait sacrificij, quo inter virum & mulierem fiebat dissolutio: idcirco sic appellatam, quia fiebat farreo libo adhibito. Et ita quæ farreo libo, hoc est, confarreatione facta erat in manus conuentio, eadem farreo libo,

idest, diffarreatione dirimebatur. Et quia nihil tam naturale est, q̃ vnumquodque eo modo dissolui, quo ligatum est, ideo etiam non vsus vsurpatione tantùm, non confarreatio diffarreatione duntaxat, sed & coemptio dissolui remancipatione solet. Testis est enim idem Festus, remancipatam Gallum Aelium eam definiuisse, quæ mancipata sit ab eo, cui in manum conuenerat. In coemptione autem quādam quasi in manus traditionem interuenire solitam, testatur expresśe Symmachus, hunc in modum de Fuluio quodam scribēs lib. 2. epistol. Sororē Pompeiam olim viro maturam, te auspice in manus optat accipere, nec genere minor, & re fortassis vberior. Huc spectat quoque Terentij illud in Andria:

Hanc mihi in manu dat, mors cõtinuò ipsam occupat. Igitur quæ coemptione in contrahēdo matrimonio mulier mariti in manum tradebatur, eadem illa in dissoluendo remancipabatur, hoc est, manu ab eo reddebatur, in cuius manum conuenerat. His ita expositis, videamus ecquid de diuortijs ampliùs in duodecim fuerit. Cuiacius se primum ait obseruasse, diuortia fieri ex xij. Tab. Actoresq; laudat Caium c. pen. ad l. Iu. de adult. & Ciceronem in 2. Philip. Mimam illam, inquit Cicero, suam res suas sibi habere iussit, ex xij. Tab. claues ademit, exegit. Sanè consuetudinem fuisse scribit Festus, muliebus donare clauim ob significādam partus facilitatem. Igitur mulieri quæ data fuerat in contrahendo clauis, eam adimi in dissoluendo matrimonio. Decemuiri voluisse visi sunt.

De tigno iuncto. Cap. XXII.

LEgem de tigno iuncto Decemuiralem, his conceptam verbis fuisse, vir ille eruditissimus obseruauit, qui primus Festū temporis iniuria deprauatissimum, integritati summa diligētia conatus est restituere: TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS, VINEAI'QVE, ET CAPVLONE SOLVITO. De qua lege sic scribit Vlpianus: Lex duodecim Tabu. neq; soluere permittit tignum furtiuum ædibus iunctum, neq; vindicare. Quod prouidēter lex effecit, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur: sed in eum qui est conuictus iunxisse, in duplum dat actionē. c. 1. de tigno iuncto. Lex igitur xij. Tabu. nō permittit ad hoc soluere furtiuum tignum ædibus iunctum, vt possit solutum vindicari. Sic enim hæc Vlpiani verba esse accipienda Paulus me docuit, qui de tigno ædibus iuncto, ad exhibendum ideo agi non posse contendit, quia lex xij. Tab. illud solui vetat, c. 6. ad exhib. Ei siquidem vindicare non potest, vtiq; nec ad exhibēdum agere permittitur, hoc est, vt Vlpianus sentire videtur, ad soluēdum tignum ædibus iunctum experiri: non est. n. alius huiusmodi ad exhibendum actionis effectus. Rursus, idem Paulus tignum ædibus iunctum posse vindicari, idq; Decemuiros etiam non ignorasse alio loco testatus est, c. 98. in fi. de solut. Et hoc tunc etiam verum esse idem Paulus ait, cùm aduersus eū est actio, qui sciens alienum ædibus suis tignum iunxit c. 18. §. tignum. de rei vind. Igitur ad exhibēdum agitur de tigno iuncto interdum inutiliter: agi quoq; interdū potest vtiliter. Inutiliter quidem, quum aduersus eum experimur, qui ignorans alienum iunxit. Ideo enim inutilis est hæc actio, quia id quod iunctū est, aliter vindicari non potest, q̃ si solutum fuerit. Qui igitur ad exhibendum aduersus eum experitur, qui ignorans iunxit, vtiq; hoc videtur intendere, vt quod iunctum est, dissoluatur, & dissolutum exhibeatur. Lex autem vetat dissolui: igitur inutilis est hoc casu ad exhibendum actio. d. c. 6. & cap. 7. §. cum in suo. de acquirer. domin. Aliud autem est, si aduersus eum sit actio, qui sciens alienum iunxit. Tunc enim rectè ad exhibendum agitur, d. §. tignum. Nō ita quidem, vt quod iunctum est dissoluatur: id enim fieri non potest, quia id fieri lex vetuit: verùm ita, vt eum iunxit, sic conueniamus, quasi dolo malo fecerit, quò minùs possideat, auctore Vlpiano cap. j. de tig. iuncto. Igitur quę ipso iure ad exhibendum actio propter Decemuiralē hanc legem inutilis est, eadem illa vtilis ex scientia, eiusq; qui iunxit mala fide, efficitur replicationis auxilio. Itaq; si tignum meum petam exhiberi quod ædibus tuis iunxisti, & tu dixeris illud te non possidere, nimirum propter mutatum habitum, iam si bona fide iunxeris, euanescit ipso iure proposita ad exhibēdum actio: sin verò scientiam tuā culpem, teq; non possidere quidem, sed dolo malo fecisse, quò minùs possideres contendam, vtilis efficitur hmōi replicationis auxilio, quæ anteà ipso iure nulla erat, ad exhibendum actio: quanti intersit mea tignū iunctum nō fuisse fortasśe consequar. c. 3. §. sciendum est autem. & § ibidem. vers. de quibusdam. ad exhib. c. 18. in pr. de dol. mal. Et ita conciliandos esse illos prudētes iuris non dubito, qui de tigno iuncto nōnullas scripsisse antinomias existimantur. Cęterùm vindicari tignum aliter nō potuit, q̃ si solutum esset. Quæ enim iuncta sunt ædibus, separata duntaxat dn̄m vindicare posse Vlpianus testatur c. 7. de excep. rei iud. Idq; Decemuiros non ignorasse etiam Paulus admonuit, quamuis interim illa solui, ijdem Decemuiri prohiberent c. 98. in fi. de solu. Eoq; mihi etiam visus est Vlpianus respexisse, quum ita scriberet: Sed si proponamus tigni furtiui noīe ædibus iūcti actum, deliberari poterit, an extrinsecus sit rei vindicatio: & esse non dubito. c. 2. de tig. iuncto. Sensus enim est, si tigni iūcti noīe sit actū, legis de tigno iuncto actione, an & eadem quoq; actione possit tignum quod iunctum nō est peti, an verò separatim debeat vindicari? Et extrinsecus quidem vindicationem esse definit Vlpianus. Ea autem extrinsecus vindicantur, quę ędibus non inhærēt. Idq; Ciceronis auctoritate confirmatur, qui sic de Orat. scribit: Extrinsecus autem assumuntur, cùm ea quæ sunt foris, neq; inhærent, in rei natura colliguntur. Huic adde illud eiusdem de Finib. Et nunc quidem quod vitem tuetur, est id extrinsecus, idest, non in ipsa vite. Ex quibus locis perspicuum satis est, quæ tigna ædibus non inherent, siue soluta, siue nondum iuncta fuerint, ea rectè dici extrinsecus vindicari. d. c. 2. Tignū igitur aliud q̃ quod solutum, aut necdum iunctum est, vindicari nullum potest. Legis autem actio de tigno iūcto, in duplum competit. Videamus quid appellatione tigni in hac lege contineatur. Quidam vir eruditus, tigni appellatione in hac lege, ea duntaxat tigna contineri sustinet, quibus ædes ruinosæ fulciūtur. Id si verum est, stupiditatis igitur legis huius interpretes Caius, Paulus, & Vlpianus insimulentur, qui non tigni solùm, sed etiā huius tigni, cuius in hac lege mentio fit, appellatione, omnem materiam significari tradiderunt, ex qua ædificia fiunt, ædificia constant, non autē fulciūtur. d. c. 62. d c. 7. & c. 7. §. appellatione. de acq. rer. domi. Quid? anne tigni vocabulo in hac lege tegulam, lapidem, testā, immo calcem & arenam cęteraq; si qua ædificijs sunt vtilia, contineri scripsit Vlpianus? c. j. de tig. iuncto. Profectò puerilis est error, & nō ferendus, si quis hæc omnia duntaxat fulciendis ędibus ruinosis dixerit accommodari. Quòd si me rogites, cur Decemuiri contrarium ius in ædibus & in nauibus statuerint, negabo quicquā de nauibus Decemuiros iuris constituisse, sed de tigno dūtaxat ædibus, vineis, & capulis iuncto. Quod ius si Decemuiri non scripsissent, fortè dubium non esset, quin quod in nauibus æquum prudētibus visum est, idem in ędibus quoq;, in vineis, & in capulis obseruaretur. Cur autem passi non sint Decemuiri, tignū ędibus, vineis, & capulis iunctum dissolui, hæc ab Vlpiano prodita est ratio, ne videlicet sub hoc prætextu ædificia diruantur, vel vineam cultura turbetur. d. c. j. Et quia capulum illud esse scribit Festus, quo mortui efferuntur, profectò mirum non est, capulum ex alieno tigno factum dissolui non magis potuisse, q̃ tignū ędibus, aut vineæ iunctum: fortassis ne funus impediatur, quod excusationem in ius vocato iustam & idoneam tribui: neve iusta hominis mortui turbentur. Animaduerti mortuorum cadauera, aut vnco trahi, aut efferri capulo cõsueuisse. Et eorum quidē quibus iusta fieri poterant cadauera, solenni pompa capulo ad rogum efferebantur: aliorum verò quibus lege iusta fieri erat prohibitum, quòd improbi ac nefarij iudicarentur, vnco trahebantur: quique trahebant, Hamotrahones dicebantur, auctore Festo. Quò spectat illud Senecæ, epist. libro 14 epistola 93. Non conteret, inquit, me nec vncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, fœda visuris. Eoque etiam respexisse visus est idem Seneca, de Ira libro 3. vbi sic de ira eiusque apparatu loquitur: Ostendenda est rabies eius effrenata & attonita, apparatusque illi reddendus est suus, eculeus, & fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circundati defossis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium cauernæ. Nec aliò quidem referendum videtur, quòd nulla homini fulminibus occiso fieri iusta potuisse testatus est libro xiij. Pompeius Festus: Homo, inquit, si fulmine occisus est, ei iusta nulla fieri oportet. & ait, Hominem fulminibus occisum supra genua tolli vetuisse his verbis Numam Pompilium: SI HOMINEM FVLMINIBVS OCCISIT, NE SVPRA GENVA TOLLITO. Credebantur enim huiusmodi homines ira quadā vindictaque diuina è medio tolli, & idcirco nulla parentatione digni. Igitur homo fulmine occisus supra genua tolli, idcirco nō potuisse vr̄, quia ei iusta fieri nulla poterāt. Opinor, ꝙ hi dūtaxat supra genua tollerentur, quibus iusta fieri poterant: reliqui verò supra genua non tollerentur. Et hoc inde potissimùm, ꝙ qui capulo efferebantur, nō capulo humeris, vt apud nos moris est, imposito efferri soleāt, sed in eam (ni fallor) altitudinem à terra capulo leuabantur, vt supra genua dūtaxat tollerētur. Quia igitur occiso fulminibus homini iusta fieri nulla poterant, certissimū est, ideò ēt noluisse eū supra genua tolli Pompilium; siquidem qui supra genua tollebantur, capulo efferebantur. Et quia hi solū capulo efferri poterant, quibus fieri iusta permissum erat, rectè hinc ratiocinabimur, capulo ꝓpeà homines fulminibus occisos non elatos, nec per cõsequens supra genua sublatos, sed vnco velut sceleratos homines & impios tractos fuisse. Quid autem, si per capulum, non id solùm quo mortui efferūtur, sed etiā ipsum sepulchrū intellexerimus? Nihil esse quod reprehēdi possit, existimo. Antiquos enim sarcophagū ēt capulū appellasse, ꝑter Noniū Marcellū testatur Apuleius li. 10. de asino aureo: Ecce, inquit, pater suus, ipse manibus coopertculo capuli remoto cōmodū discusso mortifero sopore, surgentē postliminio mortis deprehendit filium. Eoq; sensu capitulum accepisse visus est etiam Tert. in libro de carnis resurrect. Deus verò, inquit, animæ suæ vmbram, spiritus sui auram, oris sui ope-

ram, vilissimo alicui commiserit capulo? Aut igitur per capitulum, id quo mortui efferuntur, cum Festo intelliges, aut certè cum Non. Marcello ipsum sepulcrum ex alieno tigno factum.

De frugum excantationibus. Cap. XXIII.

IN hoc Decemuiros reprehendit Seneca, libro 4. naturalium quæstionum, capi. 7. quòd illi cantibus attrahi imbres, & repelli crediderint. At Cleonæ, inquit, iudicia reddebant, in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis, ꝙ negligentia eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim Tabul. cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat, & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri tam palàm est, vt huius rei caussa nullius Philosophi schola intranda sit. hactenus Seneca. Esse autem in duodecim Tabul. legem, qua fruges vetantur excantari, non Seneca duntaxat, sed & Plinius quoque libro 28. cap. 7. his verbis expresse testatus est: quin etiam & legum ipsarum in duodecim Tab. verba sunt, QVI FRVGES EXCANTASSIT. & alibi, QVI MALVM CARMEN INCANTASSIT. Atque huius quidem legis in 1. apologia meminit etiam Apul. & qua ratione fruges soleant excantari eleganter hunc in modum docet: Magia ista res est delegata legibus iam inde antiquis xij. Tabulis, propter incredundas frugum illecebras interdicta. Igitur & occulta, non minùs quàm terra, & horribilis, plerunque noctibus vigilata, & tenebris obstrusa, & arbitris solitaria, & carminibus murmurata, cui nō modò seruorum, verumetiam liberorum pauci adhibentur. Prohibuerunt igitur Decemuiri fruges excantari, eumque qui fruges excantasset, Cereri sacrum esse, eosdem Decemuiros voluisse, auctor est in Virgil. Seruius.

De damno dato. Cap. XXIIII.

VIdetur in duodecim Tabulis scriptum fuisse, SI RVPITIAS, SARCITO. Rupitias enim in duodecim damnum dederis, & sarcito damnum soluito, significare, ex Seruio Sulpitio adnotauit Festus. Igitur Decemuiri damnum non iniuria, sed negligentia datum sarciri, hoc est, solui, siue præstari duntaxat, sine castigatione aliqua voluerunt. cap. 9. de incēd. ruina, naufrag. Ceterùm qui ædes aceruumve frumenti iuxta domum positum sciens prudens combussit, is vinctus, verberatus, igni necari lege Decemuirali iubetur dicto ca. 9. quem posteà, si humiliore loco esset, bestijs obiectum; sin verò in aliquo gradu capite punitum, aut in insulam deportatum fuisse, Vlpianus testatur cap. vlti. d. titu. Incendium autem nullum sine culpa fieri posse, hoc est, sine negligentia, Alphenus notat, cap. 11. de per. & com. rei vendic. Et ob id ex incēdio culpa facto, si quidem ea latior esset, de damno iniuria dato, ex lege Aquilia; sin leuior, ex duodecim Tabulis agi solet, capit. 1. ad l. Aquil. His adde, si quadrupes pauperiem fecerit, etiam ex lege duodecim Tabularum actionem sic descendere, vt eadem lege aut dari id quod nocuit, idest, animal quod noxiam commisit, aut æstimationem noxiæ offerri necessum fuerit, cap. 1. si quadru. paup. feciss. dic. Fuisse deniq; in duodecim Tabulis de seruorum noxijs aliquid cautum, indicat Iustinianus in §. Sunt autem. Institu. de noxal. act. Scribit etiam Vlpianus, si seruus sciente domino furtum fecit, vel aliam noxam commisit, serui nomine ex duodecim Tabulis actionem esse noxalem, nec dominum suo nomine teneri. cap. 2. de noxal. act.

De iniurijs, & famosis libellis. Cap. XXV.

GEllius auctor est, libro 20. capi. 1. in duodecim de iniuria punienda sic scriptum fuisse: SI INIVRIAM ALTERI FAXIT, VIGINTIQVINQVE AERIS POENAE SVNTO. Quam legem Sextus Cecilius, & Sextus Pompeius Festus sic interpretati sunt, vt per vigintiquinque æris pœnas, intellexerint vigintiquinque asses. Scribit idem Gellius, Lucium quendam Neratium hominem egregiè improbum, & immani vecordia, pro delectamento habuisse, os hominis liberi manus suę palma verberare, & quemcunque depalmauerat, ei statim numerari secundùm duodecim Tabulas quinque & viginti asses iussisse. Propterea, inquit, Prætores pœnam hanc obsolescere, & relinqui censuerunt, iniurijsque ęstimandis recuperatores se daturos edixerunt. Ceterùm de membro rupto sic Decemuiros scripsisse, apud eundem Gellium legimus: Si membrum rupit meum, è pacto talio esto. Sed caput istud mendosum esse, quis est qui non videat? Illud iampridem Iacobus Cuiacius obseruauit, sic esse restituendum: SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. Elegās restitutio. Quis enim nō videat, ex his duabus dictionibus ni cum, conflatum fuisse illud meum, quod in vulgari editione passim extat? Talionis, inquit Festus nouissimè restitutus, mētionē fieri in duodecim, ait Verrius, hoc modo: Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. neq; id quid significet indicat, puto quia notū est: permittit enī lex parem vindictam. Huc spectat illud Senecæ de Ira, lib. 2. c. 32. Inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, vltio & talio, nō multùm differt nisi ordine. Porrò propter os fractū, non talionis, sed nummarias pœnas fuisse in duodecim cōstitutas, Gellius & Iustinianus consentiunt. Nunc antequam ad legē de famosis libellis Decemuiralem veniam, exponendum est, ecquid de arboribus furtim cæsis statuerint Decemuiri. Plinius lib. 17. c. 1. cautum fuisse duodecim Tabulis ait, vt qui iniuria cecidisset alienas abores, lueret in singulas pęnas æris vigintiquinq; Sic enim legendū est apud Plinium, nō vt passim legitur, Lueret in singulas æris vigintiquinq; Sed quemadmodum in alijs iniurijs, ita & hic à Prætoribus alia pęna statuta fuit, ad quam pęnalis in duplum actio arborum furtim cęsarū est introducta. c. 8. arbor. furt. cęsar. His addendum est, quod de frugibus aratro quæsitis, hunc in modum idem Plinius scribit, lib. 18. c. 3. Frugem, inquit, aratro quæsitam, nocte pauisse & secuisse, puberi duodecim Tabulis capitale erat, suspensumq; Ceteri necari iubebant, grauius q̄ in homicidio conuictum: impuberem Prætoris arbitratu verberari, noxiamve duplionēve decerni. Quo in loco pro noxiā duplionemve decerni, legendū mihi videt, noxiamve duplione decerni. Nam cùm sola noxia decernitur, nihil de pęna statuitur, cùm duplio noxia pręstari iubetur, & simul pęna decernitur. Balduinus noster antiquitatum illustrator vigilantissimus de famosis libellis tam scripsit accuratè, vt non magnoperè hic esse mihi laborandum putem. Ait, Ciceronem lib. 4. de Rep. sic scripsisse: Nostræ contra duodecim Tabulæ cùm perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoq; sanciendam putauerūt: si quis occentauisset, actitauisset, siue carmē condidisset, quod infamiā faceret, flagitiumq; alteri precaretur. Ex quo loco dubium nō est, quin libelli famosi pęna capitalis fuerit, hoc est, supremi supplicij. Nam ꝙ quidem ait, capitis pęnam non mortem tantùm, verumetiam statum & dignitatē respicere, id certè ad rem nō pertinet. Decemuirorum siquidem tēporibus nulla erat relegatio, nulla proscriptio, nulla deportatio, & idcirco qui capitis damnabetur, ad mortē condonari debebat. Igitur hanc infamiam summo supplicio vindicasse videntur Decēuiri. Nec moueor auctoritate Vlpiani, quē audio c. 5. de iniurijs tradidisse, eos qui famosum carmen, libellosve famosos scribunt, ex lege intestabiles esse. Illud enim nō ad Decemuiralem legem, sed ad quoddā Senatusconsultū spectat, cuius idem Vlpianus ab alio loco meminit: Si quis, inquit, ob carmen famosum damnetur, Senatusconsulto expressum est, vt intestabilis sit. c. 18. de test. Et eò quidem referendum videtur, quod hūc in modum Arnobius scribit aduersus gentes lib. 4. Carmē malum cōscribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, Decemuiralibus scitis euadere noluistis impunè: ac ne vestras aures conuitio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis iniurijs. Verba legis xij. Tab. de famosis libellis, sic esse restitnenda obseruaui: SI QVIS OCCENTASSIT, ACTITASSIT, SIVE CARMEN CONDIDISSIT, QVOD INFAMIAM FACERET, FLAGITIVMVE ALTERI PRECARETVR, CAPITE POENAS LVITO. Occentassint antiqui dicebant, inquit Festus, quod nūc cōuicium fecerint, dicimus: ꝙ id clarè & quodam canore fit, vt procul exaudiri possit: quod turpe habetur, quia non sine caussa fieri putatur. Et hæc mihi sufficere videntur, ad interpretationem legum Decemuiralium, quæ de iniurijs latæ sunt.

De furtis. Cap. XXVI.

DEcemuiri tres furtorum species constituunt, manifestum, nec manifestum, conceptum: addidere Prætores quartam, eamq; oblatum nominant. Decemuiri furem qui manifesto furto prehensus esset, occidi tunc permiserunt, si quum faceret furtum, nox esset, aut interdiu se telo cùm prehenderetur, defenderet. Ex ceteris autē manifestis furibus, liberos verberari, addiciq; iusserunt ei, cui factum furtū esset, si modò id luci fecissent, neq; se telo defendissent: seruos item manifesti prehēsos, verberibus affici, & è saxo præcipitari: sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamq; ab his factam sarciri. Alijs deinde furtis omnibus, quæ nec manifesta appellantur, pęnā imposuerunt dupli. Hæc disserit eleganter Gellius noctium Atticarum lib. 11. c. 18. Et Macrobius lib. j. Saturn. hanc legis Decemuiralis referens particulam, SI NOX FVRTVM FAXIT, ET IM ALIQVIPS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO, notandum esse ait, Decemuiros nox pro noctu, & im pro eum posuisse. Furtum autem conceptum, ac si manifestum foret, Decemuiros etiam vindicasse, idem Gellius auctor est. Ea quoq; furta, inquit, quę per lancem liciumq; concepta essent, perinde ac si manifesta forent, vindicauerunt. Quo quidē in loco nihil esse aliud furtum per lancem & licium conceptum suspicor, q̄ illud furtū, quod conceptum simpliciter à prudētibus iuris est appellatum. Lāce, inquit Festus, & licio, apud antiquos dicebatur, quia qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancēq; ante oculos tenebat, propter matrum familię aut virginum pręsentiā. Vnde manifestum satis est, lancē liciumq; nihil aut adiecisse, aut substantiæ concepti furti detraxisse, sed nudam duntaxat furti inuestigandi rationem denotasse. Moris enim Decemuirorum temporibus fuisse videtur, vt si quis in alicuius ædibus furtum vellet quærere, illud faceret nudus, licio cinctus, & lancē ante oculos tenens, iuratusq; Deos legū custodes, sese reperiēdi spe furtū quærere. Et tunc quidem alter ille, apud quem furtum quærebatur, domum suam ei, qui furtum quærebat, aperire, & in obsignatis, & non obsignatis, locis liberam furti inquirendi potestatem facere cogebatur. Quem morem primùm à Gręcis vsurpatum, deinde in Romanam Rempub. olim inuectum fuisse, si quis fortè satis sibi non persuaserit, inueniet Platonis de legibus librum duodecimum: in quo id ita perspicuè traditur, vt omnem auctor diuinus cum Festo, Gellio, alijsque Latinis auctoribus collatus, dubitationis mihi scrupulum penitus exemerit. Igitur si conceptum furtum aliud nullum dici possit, quàm furtum quæsitum & inuentum, auctore Paulo, Sententiarum libro secundo, titu. 31. & Iustiniano, in §. conceptum. Instit. de oblig. quæ ex del. nasc. consequi rectè videtur, aliud quoque nullum dici posse furtum per lancem & licium cōceptum, quàm furtum per lancem & licium quæsitum & inuentum. Et quia nulla temporibus Decemuirorum furta queri sine lance & licio in domo aliena poterant, ideo quoque nulla fuisse ijsdem temporibus videntur concepta furta, quæ non per lancem & licium concepta dicerentur. At posteà quàm furtorum quæstiones, hoc est, inquisitiones cum lance & licio euanuissent, vt est apud Gellium libro 16. capit. 10. tunc furta, quæ per lancem & licium concepta dicebantur, appellari concepta simpliciter cęperunt. Et ita quidem ampliùs nihil in effectu furti nomine per lancem & licium concepti Decemuiri sunt complexi, quàm Prætores & Iurisconsulti per furtum conceptum intellexerunt. Idque mirum in modum confirmat idem Gellius. Cùm enim à lege Decemuirali discessum esse, & ex manifesto furto actionem in quadruplum competere demonstrasset, hæc verba subiecit: Furti concepti, item oblati, tripli pœna est. Quibus haud dubiè aliud nihil voluisse visus est, quàm sicut manifesti furti in quadruplum, sic furti concepti pœnam Decemuiralem in triplum conuersam à Prætoribus fuisse. An autem in duodecim, de eo cuius ope, consilio, furtum factum esset, quicquam fuerit definitum, nihil certi existimo affirmari posse. Nam quod Festus, docens nec pro non veteres dixisse, in duodecim scriptum esse ait, Si aderit furto quod nec manifestum erit: illud mendosum esse indicant veteres libri, quibus in Festo restituendo Antonius Augustinus vsus est. In ijs enim pro aderit, fuisse videtur scriptum adorat. Et quia adorare pro agere, interdictum antiquos posuisse Festus testatur libro primo, idcirco sic hanc legis apud eundem Festum particulam esse restituendam existimauit: SI ADORAT FVRTVM QVOD NEC MANIFESTVM ESIT, DVPLIONEM LVITO: & sic intelligendam, vt qui furtum nec manifestum fecisset, duplo mulctaretur. Vsus in eadem significatione verbo adorare videtur in Octauio Minutius Felix: At enim, inquit, nos exequias adoramus, eadem tranquillitate, qua viuimus: hoc est, exequias facimus, celebramus, eadem qua viuimus tranquillitate. Et hæc de furtis, de quibus pacisci Decemuiros etiam permisisse, passim traditum est.

De publicis iudicijs & capitalibus. Cap. XXVII.

ESSE in duodecim Tabulis de capite Romani ciuis ita scriptum, DE CAPITE CIVIS NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO, Cicero libro 3. de legibus, auctor est. Qua quidem lege ante Decemuirorum tempora vixdum in prouocatione vsi videntur Romani. Tunc enim horridi criminis legem in vsu fuisse huiusmodi Liuius testatur libro primo: DVVMVIRI PERDVELLIONEM IVDICENT. SI A DVVMVIRIS PROVOCARIT, PROVOCATIONE CERTATO. SI VINCENT, CAPVT OBNVBITO, INFAELICI RESTE SVSPENDITO, VERBERATO VEL INTRA POMOERIVM VEL EXTRA POMOERIVM. Secundùm quam legem, ait idem Liuius, Tullū Hostiliū Duumuiros, qui Horatio perduellionem iudicarent, fecisse: & alterum ex Duumuiris in cōdēnando hac formula usum esse: Publi Horati tibi perduellionem iudico: Lictor colliga manus. Cūq; Horatius prouocasset, de prouocatione statim certatum ad populum fuisse. Quid autem sit perduellionem alicui iudicare, quid item perduellionis reum fieri, quia id ignorari video, paucis hic Exponam. Et animaduerti quidem à viro quodam, vt mea opinio fert, nostrorum Iurisconsultorum longè ingeniosissimo, atque exercitatissimo, Liuium esse reprehensum in hoc, ꝙ ille nefarium illud Publij Horatij, qui propriā sororem interemerat, scelus perduellionem appellauerit. Sed quia aliud est, perduellionem alicui iudicare, aliud perduellionis accusare: sic Liuium esse defendendum puto, vt dixerit expresse, Duumuiros non perduellionis Horatium reum fecisse, aut condemnasse, sed Publio Horatio perduellionem iudicasse. Sanè ad legem xij. Tabul. libro secundo scribit Caius, quos hostes nos dicimus, eos veteres perduelles appellasse, per eam adiectionem indicantes, cum quibus bellum esset. cap. 234. de verborum signifi. Idque etiam Varro de lingua Latina libro 4. & Festus libro 8. de verborum significatione testati sunt. Multa verba, inquit Varro, aliud nunc ostēdunt, aliud antè significabant: vt hostis. Nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui suis legibus vteretur: nunc dicunt eum, quem tunc dicebāt perduellem. Et Festus: Hostis, inquit, apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hostis, perduellis. Ex quibus quidem Varronis & Festi locis, rectè colligi potest, non vt olim, sic nunc hostes Romani populi perduelles appellari. Siquidem, vt Vlpianus ait, is duntaxat perduellis nunc dicendus est, qui hostili animo aduersus Rempub. vel Principem suum est animatus. capitu. fin. ad l. Iul. maiest. Igitur qui eo nomine accusatur, is rectè perduellionis reus fieri nunc intelligitur: quemadmodum olim qui hostis iudicabatur, illi perduellio iudicari dicebatur. Proinde sic Liuium esse intelligendum puto, vt contenderit, eis qui horrendum aliquod crimen commiserant, perduellionem eo tempore solere iudicari: quo moris fuisse apud Romanos videtur, vt ciui Romano, de cuius capite iudicium erat, antè perduellio iudicaretur, hoc est, ciuium exemptus numero, patrię hostis pronunciaretur, quàm capitale sumi de ciue Romano supplicium posset. Et hæc quidem interpretatio eò verisimilior videtur, ꝙ filium suum Horatium, populi fauore absolutum, Publius Horatius pater, quibusdam sacrificijs piacularibus peractis, transmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub iugum miserit, auctore eodem Liuio. Quia igitur præter hostes nulli sub iugum mitti consueuerant, hinc rectè ratiocinabimur, ideo missum velut sub iugum à suo patre Horatium fuisse, quia Horatio Duumuiri perduellionem iudicauerant, hoc est, quia inter perduelles Romani populi Horatium referendum esse, deinde vt perduellem interimendum pronunciauerant. Et hæc ad legem illam horrendi criminis sufficiunt. Quæ lex Regum temporibus Romæ in vsu fuisse, Regibusque exactis, vnà cum reliquis legibus Regijs exoleuisse lege Tribunitia videtur. Quo quidem tempore, suum semper esse de capite Romani ciuis iudicium, populus Romanus visus est primùm voluisse. Et idcirco in huius Regiæ de horrendo crimine legis locum, aliam Decemuiri legem surrogarunt, qua de capite ciuis nisi per maximum comitiatum ne ferretur, continebatur. Eaque lege vsus est Romanus populus semper constantissimè. Adeò quidem, vt contenderit actione quinta in C. Verrem expresse Cicero, facinus esse ab aliquo Prætore vel Præside vinciri ciuem Romanum, scelus verberari, propè parricidium necari: quid dicam, inquit, in crucem tollere? Scribit etiam Pomponius, ne Consules per omnia Regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum esse, vt ab eis prouocatio esset, neve possent in caput ciuis Romani iniussu popoli animaduertere. Certè quia de libertatis ciuitatisque iure, non Prætoris, Consulis, aut Præsidis alicuius, sed populi solius iudicium erat. Proficiscar, inquit Cicero in Verrina quarta, eò quò me iampridem vocat populus Romanus: de iure enim libertatis & ciuitatis suum putat esse iudicium, & rectè putat. Nunc videndum est, de eo qui hostem concitauerit, quive ciuem hosti tradiderit, quem capite puniendum Martianus scribit, idque legem duodecim Tabularum iubere cap. 3. ad l. Iul. maiest. Et de eo quoque, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse conuictus erat, capite puniendo lege quadam Decemuirali expresse caueri testatur Gellius lib. 20. cap. 1. Quod autem Martianus scribit, lege Iulia repetundarum eum teneri, qui cùm aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum, vel non iudicandum acceperit, cap. 3. ad l. Iul. repetund. ex eo probari potest, lege Iulia repetundarum legem hanc Decemuiralem abrogatam fuisse: etiam ijs temporibus quibus M. Cicero Verrem accusauit. Ciceronis enim hęc verba sunt, in actione prima: Cognoscet ex me populus Rom. quid sit, ꝙ P. Septimo Senatore damnato, Q. Hortensio Prætore, de pecunijs repetundis lis æstimata sit in eo nomine, ꝙ illi ob rem iudicandam pecuniam accepisset. Igitur qui lege Decemuirali capite plecti debebant Iudices corrupti, in eos lege Iulia repetundarum non capite, sed exilio, vel etiam interdum duriùs, extra ordinem animaduersum fuit. cap. 7. §. hodie. ad l. Iul. repetund. Et hæc hactenus, quibus si addideris, passos non esse Decemuiros, de inaudito & indemnato supplicium sumi, idque primùm ex Saluiano Massiliensi Episcopo Cuiacium obseruasse, existimabo de legibus publicorum capitaliumque iudiciorum Decemuiralibus hic satis abundè disputatum esse.

Miscellanea quędam. Cap. XXVIII.

IN hoc capite quædam Decemuiralium legum fragmenta visum est adnotare, quæ licèt nullam interpretationem accuratam postulent, omitti tamen non potuerunt. Festus auctor est, Sanates dictos esse, qui supra infraq; Romā habitauerūt: idq; nomen his fuisse, qa cū defecissent à Romanis, breui pòst redierūt in amicitiā, quasi sanata mēte. Itaq; inquit, in duodecim cautū est, vt idē iuris esset Sanatibus, qđ fortibus, i. bonis, & q̄ nunq̄ defecerūt à populo Romano. De vnciario fœnore, cùm ab alijs plurima sint adnotata, satis erit hoc loco admonuisse, Decemuiros, ne quis vnciario fœnore amplius exerceret, prohibuisse: idq; Cornelium Tacitum lib. 5. annalium scripsisse. De collegijs autem, & corporibus copiosos commentarios ediderunt viri aliquot eruditi, qui præclaris Romanorum antiquitatib. illustrandis sedulam operam nauant: quæ res efficit, vt eorum commen-

tarijs contenti, industriam nostram in aliud tempus, & locum cōmodiorem reseruemus. Huc accedit, quòd in vrbe cętus nocturnos agitari Decemuiri et prohibuerint: idque ex Portio Latrone quidam eruditi duodecim tabularum interpretes diligēter obseruarunt. Plinius lib. 16. cap. 13. scribit, cautum fuisse lege 12. tab. vt glandem in alienum fundum procidētem liceret colligere. Interdixit etiam Prætor de glande legenda. Vlpianus refert, legem 12. tab. etiam voluisse, vt quindecim pedes altiùs rami circuncidantur: & hoc ideo effectum esse ait, ne vmbra arboris vicino prędio noceret, capit. j. de arb. cęd. Esse quoque de pastu pecoris ex 12. tabulis actionem, nō obscurè significat idem Vlpianus, capit. 14. §. vlt. de prescrip. verb. De statuliberis autem quid in 12. fuerit, explicat his verbis Vlpianus in fragmentis tit. 11. Sub hac conditione liber esse iussus, si decem millia hęredi dederit, & si ab hærede alienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perueniet, idque lex xij. Tabul. iubet. Denique decimo mense, deque partu monstroso videndum est, si quid xij. Tabul. caueatur. Et extat quidem apud Ciceronem lib. 3. de leg. locus, qui de monstroso partu Decemuiros quicquam scripsisse tam obscurè significat, vt quidnam illud fuerit, diuinare nequeamus. Quamuis interim hominem in decem, non in vndecim mensibus gigni, dubium non sit: idque etiam in xij. Tab. Decemuiros scripsisse, Gellius auctor est, lib 3. cap. 16. A qua lege Decimum mēsem natiuitatem legitimam visus est appellasse Tertullianus in libro de anima: Legitima, inquit, natiuitas, fermè decimi mēsis ingressus est. Qui numeros ratiocinantur, decurialem numerum, vt exinde reliquorum parentem colunt, deniq; perfectorem natiuitatis humanæ. Et hæc quidem ad illa duodecim Tabularum fragmenta, quæ expressam aliquam legis sentētiam continent, mihi sufficere videntur. De reliquis verò, nihil est quod hic differatur. Siquidem in hoc libello conscribendo nostra fuit intentio, leges aliquot deprauatas restituere, aliasque ab interpretibus non rectè, vt nobis videbatur, intellectas, breui quadam & perspicua interpretatione illustrare: non autem, quæ ab alijs accuratè & eruditè tradita sunt, iterum hic inculcare, nō singula duodecim Tabul. verba, quæ sine aliqua legis sententia, passim apud auctores obuia sunt, explicare. Nam id potiùs ab ijs est faciendum, qui commentarios verborum iuris conscribunt.

CATALOGVS LEGVM ANTIQVARVM, vnà cum adiuncta Summaria Interpretatione,

PER IOANNEM VLRICVM ZASIVM Brigantinum diligenter collectus.

Cum annotationibus Ludouici Charondæ Iurisconsulti Parisiensis, multò quàm antea locupletioribus.

Quædam leges ab eodem Ludouico Charonda Iureconsulto additæ.

Item leges xij. Tabul. ex suis & aliorum antiquitatis doctissimorum commentarijs restitutæ.

Item ad leges duodecim Tabu. liber singularis.

Tituli xxviiij ex corpore Vlpiani, ad veterem manuque scriptum Philippi Geruasij Iureconsulti Germani codicem restituti & emendati.

In eosdē titulos Ludouici Charondæ, & Iacobi Cuiacij Iureconsultorum notæ.

IN LIBRVM DE LEGIBVS PRAEFATIO.

CONSIDERANTI mihi omnes maiorum minorumq; gentium scriptores post profligatam afflictamq; multipliciter superiorum tēporum barbariem certatim hoc agere, vt veræ atque antiquæ lucis aliquid bonis studijs adderent, cępi & ego circunspicere, si qua in parte operā meam rebus cōmunibus exhibere possem. Cùm enim nos Deus Opt. Max. omnes atq; singulos in hūc liberalium studiorum quasi agrum publicum constituerit & collocarit, debemus singuli curare, ne quam partē eius incultam atq; desertam esse patiamur. Inter omnes autem promouēdorum studiorum rationes nulla mihi plus aut dignitatis aut vtilitatis habere videtur, quàm ea quæ de antiquis institutis legibusque prodita est: habet enim venerationem maximam cùm ex vetustate, tum ex Maiestate Imperij Romani: vtilitatem verò non minorem: siquidem istæ leges cùm per Oratorum, Historicorum, Iurisconsultorumq; libros passim sparsæ sint, explanatione opus habēt: & quia vsus earum in repub. quondam optimus fuit, adhiberi etiam ad rerum præsentium administrationem nō incommodè possunt. Quantò verò olim amplior atq; illustrior fuit resp. Romana, tantò etiam pluribus legibus administrata est. Nam præter antiquissimas xij. Tabularum leges, & iura tam ciuilia quàm honoraria, aliæ etiam leges separatim à Dictatoribus, consulibus, prætoribus, Tribunis pleb. aut necessitate impellente, aut suadente vtilitate publica latæ sunt: quæ partem plebiscitorum, partim Senatusconsultorum vim nomenq; habere possunt: denominationem tamē ab ijs habent qui eas tulerunt. Ex ijs autem aliæ ad ius publicum, idest, sacra, sacerdotia, ac magistratus pertinuere: alię verò ad emendandas xij. Tabularum leges rogatæ sunt: alijs bella & prouinciæ decretæ, alijs iudicia tam priuata quàm publica, rerumq; capitalium quæstiones cōstitutæ, alijs ordinum iura vel aucta vel compressa, alijs largitiones in populum datæ rursusq; ademptæ, alijs castigata luxuria, suusq; epulis cęnisq; modus constitutus, & vt multa in pauca conferam, maximæ potissimæq; reip. partes hisce legibus constitutæ esse videtur. Quod quidem vel ex hoc facilè perspici potest. Nam quandocūq; ab istis legibus vel vi, vt fecit Sulpitius, vel dolo malo recessum est, ciuilia mox bella, quæ vna liberarum ciuitatū, immò regnorum Imperiorumq; omnium maxima pestis est, rempub. occuparunt, & tandem cùm paucorum conspiratione ac potentia plusquàm hæ leges valerent, tota resp. Romana vnà cum libertate concidit. Has itaq; leges variè per authores dispersas in vnum colligere decreuimus, non quidem omnes quæ vnquam à quoquam magistratu in libera rep. latæ essent (quis enim in se hoc reciperet, quod cùm præstare nemo possit, impudentis esset promittere?) sed eas de quibus, vt in conditionibus olim, authore Cicerone, scribi solitum fuit, sciam poteroq;. Nec sanè ignoro alios etiam & doctè & diligenter in hac materia versatos esse, sed ijs tamen vel mihi vel cuiuis alteri satis superq; cùm ad scribendum, tum ad cogitandum reliquerunt. Itaq; magis possunt de incepto quàm de perfecto operæ gloriari: estq; eorum volūtas quàm opera commendabilior. Sed & nos quemadmodum palmam superioribus non inuiti abripuimus, ita posterioribus, si aut plura aut meliora adducent, libenter tradituri sumus. Reliquos autem obtrectatores, omnemque illam vitiligatorum, vt Catonis verbo vtar, turbam infamem omniumq; votis condēnatam tanti non facio, partim conscientia negocij bona fide suscepti, partim quia mihi præter alias subsidia, etiam beneficium restitutionis in integrum, sicubi lapsus aut opinione mea deceptus fuero, tanquam minori reseruatum est. In explicandis autē legibus istis maximè nobis ordo ille ob inuentionis facilitatem placuit, quem & Pomponius Lætus vir doctissimus secutus. Itaque leges iuxta Latinarū progressum recēsebimus, nisi vbi coniunctarum materiarum ratio auelli eas à seinuicem nō patietur.

LEX AELIA FVSIA, ET LEGES ad ius ferendarum legum pertinentes.

CVM ea sit liberarum ciuitatum cōditio, vt sine magna legum copia pariter & metu saluæ esse nō possint, magna hoc cura veteres prouiderūt, ne leges à magistratibus passim ac temerè ferrentur. Itaq; multa disposuerunt viri sapientissimi de iure atq; tempore legum rogandarum, quæ ambitiosorum magistratuū actionibus quasi propugnacula quædam obijci possent. Ex his sunt etiam leges quædam ad hoc peculiariter latæ: ex quibus prima sanè sit Aelia Fusia, quę iubebat, vt quoties lex aliqua à quocunq; magistratu ferretur, iura intercessionum, auspiciorumq; seruarentur, & vt cuicunq; obnunciare liceret legem roganti. Ferendæ legis causa fuit, quod antiquitus Tribuni plebis qui Tributis comitijs lege ferebant, ad auspiciorum religionē nō astringebantur: cuius rei author est Dionysius Halicarnasseus. Est igit per hāc legē Tribunitijs actionibus quasi frenum quoddam iniectum, cùm illorum non minus q̃ reliquorum magistratuum actiones obnunciationibus tollerentur. Obnunciationem aūt, teste Donato, vocabant antiqui, cùm malum aliquod, sæuumq; omnem nunciatur, vt cùm tonuisset, aut fulmen visum esset. Quare cùm tale aliquid à collegio augurum, aut Consule, Prætoreve nunciatum esset, concilium populi dirimebatur, nihilq; eo die agi fas erat. Cicero in Vatinium: Num quem ex omnibus tribunis plebis, quicunque seditiosi, tam audacem audieris fuisse, vt vnquam contra legem Aeliam aut Fusiam concilium conuocaret. Et idem in oratione post reditum in Senatu, sententiā legis pulchrè complectitur: Quo inspectante ac sedente legem tribunus plebis tulit, ne auspicijs obtēperaret, ne obnunciare cōcilio aut comitijs, ne legi intercedere liceret, vt lex Aelia Fusia ne valeret, q̃ maiores nostri certissima subsidia ꝯ tribunitios furores esse voluerūt. Idē de prouincijs cōsularib. Quare aut vobis statuendū est, legē Aeliam manere, legē Fusiam non esse abrogatam,

gatam, non omnibus fastis legem ferri licere, cùm lex feratur de cœlo, seruari, obnunciari, intercedi licere.

Lata est autem lex ab Aelio & Fusio Tribunis plebis. Scribit autem Cic. in Pisonem, centum annis legem hanc in repub. retentum fuisse, priusquàm abrogaretur à P. Clodio. Si igitur à cōsulatu A. Gabinii & L. Pisonis computatio fiat, incurret legis huius latio in ea tempora, quæ post interfectos Gracchos, & añ Punicum bellum tertium fuerunt. Meminit huius legis Asconius in Pisonianam, & Cicero libro j. & 4. ad Atticum, & in oratione de responsis Aruspicum.

LVD. CHAR.

Sunt qui Aeliam & Fusiam, vt diuersas leges distinguunt Ciceronis authoritate, qui eas separare videtur in orat. in Vatiniū, & Pisonem, & in epist. lib. j. ad Atticum, cuius initium est, Quæris ex me. Eas autem latas esse putant P. Eurio Philone & Q. Aelio Pęto Coss. Sed cum P. Furio cōsulem fuisse Sex. Attilium Setanum catalogus Coss. ostēdit: vt verius sit hanc legem a Q. Aelio Pęto, qui fuit consul cum Cn. Cornelio Lentulo, latam, ab ipso Furio confirmatam fuisse.

Sequitur hanc lex Cæcilia & Didia & ipsa ad ius ferendarum legum pertinens, ex huiusmodi causa lata. Solebant Tribuni pl. & ij quibus rogare legem fas erat, plura sub vnius rogationis nomine ad populum ferre, & plerunque vtilia cum perniciosis, bona cum malis coniungere: qua ratione fiebat vt plebs sæpe pp ea, quæ salubria erant in rogatione, etiam mala iubere cogeret, non disiungentibus ea Tribunis pl. Exemplum euidēs est apud Liuium lib. vj. ab V. C. Inter priorem, inquit, dictaturam abdicatam, nouamque a Manlio initam, ab tribunis velut per Interregnum concilio plebis habito, apparuit, quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. Nam de fœnore atque agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu abdicabant, & perfecta vtraque res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. Cautum igitur lege Cęcilia & Didia fuit, vt de singulis rebus separatim, non de pluribus cōiunctim ad populum ferretur, præterea vt leges trinundino rogarentur. Cicero p domo sua: Si quod in cæteris legibus trinundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum, nihil repręhendo. Sin eadem obseruanda sunt, decreuit Senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cęciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri. Idem: Quid si etiam pluribus de rebus vno sortitu tulit, tamenne arbitraris, id quod M. Drusus in legibus suis plerisq;, bonus ille vir M. Scaurus, & L. F. Crassus consularis non obtinuerant, id te posse omnium facinorum ac stuprorum omnium decumis, & Clodiis authoribus obtinere? Et paulo post: Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis & Didiæ, nisi hæc? ne populo necesse sit in cōiunctis rebus compluribus, aut id quod nolit recipere, aut id quod velit repudiare Hactenus Cicero.

Legem autem tulerunt Q. Cæcilius Metellus, & T. Didius Viuius Consules anno Vrbis conditæ sexcentesimo quinquagesimosexto. Nam hanc legem inter consulares vtique leges recenset Cicero pro Sestio. Meminit etiam Philippica quinto.

Cæterum his duabus legibus Cicero plerūque Iuniam & Liciniam adiungit, vt in oratione pro Sestio, & lib. 4. epistolarum ad Atticum. Videtur autem de tempore ferendarum legum lata esse, ne scilicet festis diebus cum populo ageretur, aut lex aliqua promulgaretur, quod etiam antea fieri solitum, postea noua hac lege confirmatum & reductum est. Scribit enim Appianus libro j. de bellis ciuilibus, L. Sullam, & Q. Pompeium Consules, P. Sulpitio Tribuno plebis perniciosas leges promulgante, plurium dierum iustitium ac ferias indixisse, ne Tribuno interea de lege agere fas esset.

Lata est lex a D. Iunio Sillano, & L. Licinio Murena Coss. anno vrbis conditæ sexcentesimo nonagesimosecundo, vnde etiā Cicero Philippica 5. penè recentem eam vocat. Ne autem pœna deesset committentibus in has lege, constituta erant iudicia, quibus conueniebantur transgressores & puniebantur. Cicero ad Atticum lib. 4. Nunc ad ea quæ quæris de Catone. Lege Iunia & Licinia scis absolutum. Fusia ego tibi nuncio absolutum iri. Præterea leges contra has latæ ipso iure inualidæ erant, vt colligitur ex oratione Ciceronis pro domo sua, & innuit Quintilianus lib. 2. his verbis: Aut enim de iure dubitari potest eius q rogat, vt de P. Clodii, qui non ritè Tribunus creatus esse arguebatur: aut de ipsius rogationis, quod est varium, siue non trino fortè nundino promulgata, siue non idoneo die, siue contra intercessiones, vel auspicia, aliudve quid, quod legitimè obstat, dicitur lata esse vel ferri. Has autē leges omnes vna rogatione sustulit P. Clodius in Tribunatu suo, qua quidem rogatione Cicero censet vniuersam rempublicam esse deletam. Et pro Sestio de eadem lege Clodii loquens: Mitte, inquit, eam legem, quæ omnia iura religionum, auspiciorum potestatem, omnes leges quæ sunt de iure atque tempore legum rogandarum, vna rogatione sustulit. Lex Cæcilia & Didia perperam apud Ciceronem libro quarto ad Atticum legitur Cœlia & Didia: quemadmodum & in Vatinium falsò impressum est, Iulia & Licinia, pro Iunia & Licinia.

LVD. CHAROND.

Quem ferendarum à Romanis legum morem à maioribus accepimus, referre oportet. Leges quidē (vt à Cicerone & Dionys. Halicarnasseo scriptum est) in comitijs centuriatis, vel tributis rogabantur ex consilio Senatus: statutum enim fuerat nulla populi iussa, nullas sanctiones, nulla denique scita priùs rata fore, quàm patres authores fierent. Centuriatis igitur comitiis rogabatur populus à magistratu senatorii ordinis authoritate patrum, vellet, iuberet eam legem ferri. Exempla huius consuetudinis multa ex Cicerone, Liuio, Halicarnasseo, & alijs colligere licet. Et certè eum morē iam ferè extinctum Silla & Pompeio Consulibus restitutum fuisse testatur Appianus libr. j. bellorum ciuilium. Leges eo modo rogatæ promulgabantur, idest, scriptę populo pro rostris trino nundino edebantur. Nam tres singulis mensibus erant nundinæ, quarum causa, qui in agris degebant, in vrbem conuenire solebant. Verum in ipsis etiam comitijs licebat, antequam lex perferretur, Tribunis intercedere, vt Cicero pro Corn. Balbo dicit, idest, interprete Asconio, dum priuati dicebant, dum cistam deferebant, dum sortes ęquabant, dū sortio fiebat, & signa erant eius generis. Quibus peractis, cùm id solum superesset, vt populus sententiam ferret, iubebat vnumquemque is qui ferebat legem, discedere. Quod verbum nō hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco vbi lex fertur, sed vt in suam quisque tribum discederet, in qua esset suffragium laturus. Populus enim confusus, vt semper aliàs, ita & in concione. Ius etiam erat Auguribus obnuntiatione sua quicquid actum esset rescindere, quod Cicero lib ij & 3 de legibus testatur. Leges autem latæ, quibus nec intercessissent Tribuni, nec obnunciassent Augures, in æs incisæ deferebantur in ęrarium conseruandæ. Vt verò maiore authoritate tutæ essent, ijs pœnæ adijciebatur, vt si quis aduersus eas fecisset, sacer alicui deorum esset: vnde Sacratas appellari scribit Festus: quod Cicero lib. 2. de inuentione & in oratione pro Cor. Balbo cōfirmat.

LEX AELIA SENTIA.

LEx Aelia Sentia ad ius ciuile pertinuit: tractat enim de hæreditatibus, habetque varios articulos per Iurisconsultorum libros passim dispersos. Primùm igitur amplius quàm vnū hæredem necessarium fieri vetabat l. Qui soluendo. ff. de hæredibus instituendis. Item libertates Testamento dari, aut hæredes institui seruos in fraudem creditorum prohibebat, certumque modum manumittendi ꝯstituebat, minoribus vigintiquinq; annis dominis. l. Si is. ff. de hæredibus inst. l. in fraudem. C. de Testamentaria manumissione, & Inst. per totū Titulum: Quibus es causis manumittere non licet. Præterea cauebatur, vt si duo, plurosve ex eadem causa hæredes scripti essent, quisquis primus scriptus esset. hæres esset, l. j. C. qui manu. non possunt. Postremo iubebat lex, vt si esset donatio facta inter virum & vxorem, si res tradita nō esset, & maritus in silentio illo vitam finijsset, ne mulier rei vendicationem post mortem mariti haberet, sed exceptionem tantùm, si non possideret contra petitores, vt habetur in Constitutionibus Iustiniani, quas Authenticas vocant, constitutione 161. vbi etiam dicit Imperator, Rempublicam hanc legē à corpore legum suarum ablegasse. Plerique putāt legem latam esse à Coss. Sex. Aelio Catulo, & L. Sentio Saturnino Augusti temporibus, quibus & ego assentiri malim. Nam legem Aeliā Sanctiam, cuius in Topicis meminit Cicero, diuersam ab hac fuisse arbitror. Iubebat autem ea assiduo vindicem esse assiduum, idest, locupletem locupleti.

LVD. CHAR.

Huius legis pluribus in locis meminerunt Iuris nostri authores. Eam Cicero Aeliam Sanctiam in Topicis appellare videtur. Sed certè inter vtranque multum interest, & in vetustis manuque scriptis Topicorum exēplaribus ea verba, Aelia Sanctia, desunt. Verum quidem est Sextum Aelium Catum leges 12. Tabularum interpretatum fuisse. Sed hæc lex Aelia Sentia non est eadem de re neque eodem tempore lata, vt verius sit, qđ Zasius noster cum quibusdam arbitratur, eam Augusti temporibus latam. Nam & catalogus consulum, Aelij Sextij Catuli & C. Sētij Saturnini, à quibus eam latam esse testatur, meminit: & Dion. lib. 55. narrat constitutum ab Augusto, qua ętate manumitti aut manumittere liceret. Sunt qui Aeliam Sextiam dicant ab eius præcipuo authore. Eius capita nullus est qui copiosius & elegantius referat, quàm is qui Vlpiani epitomem collegit.

LEX AEBVTIA.

LEge Aebutia xij. Tabularum ius in locis quibusdam correctum atque emendatum fuisse videtur. Gellius libr. 16. c. 10. Sed enim, inquit, cùm proletarij, atque assidui, & Sanates, & Vades, & Subuades, & vigintiquinque asses, & Taliones, & futurorum quæstiones cum lance & licio, omnisq; illa duodecim Tabularum antiquitas, nisi in legis actionibus Centumuiralium causarum, lege Aebutia lata consopita sit, studium scientiamq; ego præstare debeo iuris & legum, vocumque earum quibus vtimur. Præter hunc Gellij locum nihil de hac lege inueni, ex quo tamen satis constat legem xij. Tabularum lege Aebutia immutatam fuisse.

LVD.

LVD. CHAR.

De hac lege sic scribitur in quodam fragmento Romanæ antiquitatis. L. Aebutius tribunus plebis vir popularis, legem tulit ad populum, vt 12. Tabul. capita quæ inutilia essent reipublicæ, tollerentur. Quæ lex multis contradicentibus tandē rogata est.

LEX ATERINA.

LEx Aterina circa multas versatur. Multæ autem nomen ab Oscis acceptum est: sic enim eorū lingua pœna dicebatur, non tamen quæuis, sed pecuaria tantùm, authore Varrone. Nā cùm legum antiquarum pœna non nisi pecore cōstaret, authore Plinio libr. 33. cap. j & lib. 18. cap. 3. rectè eam Osco vocabulo Multam vocauerūt. De re autem multatitia tres leges latas esse inuenio. Ex quibus primam tulerunt Sp. Tarpeius Capitolinus, & A. Aterinus Fontinalis Coss. vnde etiam ipsa lex tam Tarpeia quàm Aterina dicitur. Quare autem lata sit, ostendit Gellius libro 11. cap. his verbis: Coniectare autem possumus, quòd Italia tunc esset armētosissima, multamque, quæ appellatur suprema, institutam in singulos dies duarum ouium, triginta boum, pro copia scilicet boum, ouiumque penuria. Sed cùm hmōi multa pecoris armentique ęstimata à magistratibus esset, adigebantur oues bouesq; aliàs parui precij, aliàs maioris: eaque res faciebat inęqualem multæ partitionem. Idcirco postea lege Aterina cōstitutæ sunt in oues singulas æris deni, in boues æris centeni. Et Festus: Quæ pecudes, inquit, posteaquàm ære signato cœpit vti pop. Romanus, Tarpeia lege cautum est, vt bos Centussis, ouis Decussis ęstimaretur. Ex his satis constat hanc legem de ęstimatione multarum latam esse. Præterea cùm ante hos Consules solis Cōsulibus ius fuisset multę dicendæ, sanxit lex vti id oībus magistratibus liceret, vt scribit Dionysius Halicarnasseus. Alteram autem legem idem Festus latam esse scribit de modo multarum à T. Menenio Lanato, & P. Sextio Capitolino Coss. biennio postquàm Aterina lata est. Tertiam præterea & ipsam de ęstimatione pecoris latā fuisse Liuius scribit anno vicesimoquinto post Aterinam. Verba Liuij hæc sunt lib. 4. ab vrbe condita: Legem, inquit, de multarum æstimatione pergratam populo, cùm à tribunis parari consules vnius ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupauerunt ferre. Fuerūt autem Coss. L. Papyrius, & L. Iulius Tullus. Vtrum autem hi Coss. æstimationem ex lege Aterina constitutam mutauerint, aut ipse Liuius, circa hæc tempora describenda negligentior à multis accusatus, qđ Aterino & Tarpeio tribuendum erat, his attribuerit, affirmare non possum. Quare de hoc prudentiores viderint.

LVD. CHAR.

Dionysius Halicarnasseus narrat Cōsulibus Spurio Tarpeio & Aulo Termenio, damnatos Romulium & Veturium, litisq; ęstimationem pecuniariam fuisse. Liuius A. Aterinum appellat eum, quem Dionysius Termenum, Plinius & Gellius A. Thermum. Ipsam Halicarnasseus in concione per ordines promulgatam fuisse refert: vt omnibus populi Romani magistratibus liceret eos, qui immodestè, aut præter leges agerēt aduersus potestatem suam, punire. Non enim omnibus tunc licebat, sed solis Consulibus. Pœnam tamen non ipsis punientibus quantam esse oporteret reliquisse, sed eam ipsos terminasse, maximum statuentes multæ terminum, boues duos & triginta oues. Eamque legem diu apud Romanos in vsu fuisse testatur.

LEX AQVILIA.

LEx Aquilia, inquit Vlpianus, omnibus legibus, quæ ante se de damno, iniuria, locutæ sunt, derogat, siue duodecim tabularum, siue aliæ quæ fuerunt. Legis tria capita fuerunt, ex quibus secūdum, eodem Vlpiano authore, in desuetudinem abijt. Primum autem ac tertium in iuris ciuilis voluminibus abundè explicantur. Fuit autem etiam altera lex Aquilia, de qua Cicero in Bruto: Atque eodem, inquit, tempore accusator de plebe L. Cæsidenus fuit, quem ego audiui iam senem, cùm à Lucio Sabelio multā lege Aquilia de iustitia peteret. Hæc lex cuiusmodi fuerit, legere me non memini. Illa autem superior plebiscitum est, lata ab Aquilio Tribuno plebis.

LVD. CHAR.

De lege Aquilia est titulus in pandectis, qui totam eius naturam explicat. Eā Vlpianus plebiscitum esse dicit, cùm eā Aquilius Tribunus plebis à plebe rogauerit. Fuerunt stipulationū & nepotum instituendorum formulæ quædā, quas à Gallo Aquilio Iurisconsulto inuentas & compositas populus Romanus ꝓbauit: sed eę legis nomen non obtinuerunt.

LEX ATINIA.

LEx Atinia de iure ciuili lata est, authore Cicerone, actione tertia, in Verrem. Pertinuit autem propriè ad Vsucapiones. Dicit enim lex Atinia, Rem furtiuam vsucapi non posse, nisi in potestatem eius, cui subrepta est, reuertatur. Quod sic accipiendum est, vt in domini potestatem debeat reuerti, non in eius cui subrepta est, l. Sequitur. & l. Non solum. ff. de Vsucapionibus. In potestatem autem domini rem furtiuam venisse videri, & si eius vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius dicebant, l. potestas. ff. de verb. signi. Prohibebatur igitur legē Atinia furtiuarum rerum Vsucapio: vnde etiam in ea scriptū fuisse Gellius tradit: Quod subreptum erit, eius rei perpetua authoritas esto. Significat enim hic authoritas, ius rei suæ vindicandæ qualibet Vsucapione remota. Vnde & in lege duodecim tabularū: Aduersus hostem perpetua authoritas. In institutionibus. §. furtiuæ, de Vsucapionibus, falsò legitur pro Atinia, Atilia.

LVD. CHAR.

De hac lege, vt de Iulia & Plautia scribit Iustinianus in institutionibus, & earum scita breuiter explicat. Paulus Atiniæ verba refert, quæ extant in Pandect. tit. de vsucap. cap. 4.

LEX AVRELIA.

CAurelius Cotta, qui Cōsul cum L. Manlio Torquato fuit, legē tulit, vt tribunis plebis liceret postea alios magistratus capere. Nam L. Sulla Dictator, occupata per dissensionē ciuilē repub. memor quid ipse aliquādo à Tribunis plebis passus esset, lata lege tribunitiam potestatem vehementer debilitauit, atque inter alia constituit, vt qui tribunatum plebis cepisset, alios magistratus postea ne gereret. Cuius rei auctores sunt, Appianus lib. j. libellorum ciuilium, & Asconius in Cornelianam.

LEX ATILIA.

SI cui, inquit Imperator, nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in vrbe quidam à Prætore vrbano, & maiore parte tribunorum plebis ex lege Atilia, vnde tutor ita datus Atilianus dicitur. His verbis etiam Liuius astipulatur libro 39. de Hispala libertina loquens: Quin eò processerat consuetudine capta: vt post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore à tribunis & Prætore petito, cùm testamentum faceret, vnum Ebutium institueret. Hæc Liuius. Cæterùm cùm hac lege neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore, neque compellēdis tutoribus ad tutelæ administrationem quicquam cautum esset, tutores dare ex hac lege desierunt. Et primò consulibus pupillis vtriusque sexus tutores dare ex inquisitione cœperunt: qd à Claudio primùm institutum fuisse, Suetonius in vita eius scribit. Postea autem ex constitutionibus Principum Prætores, tutores dare cœperūt. Capitolinus in Antonino philosopho: Prætorem tutelarum primus fecit, cùm ante Tutores à consulibus poscerentur, vt diligentius de tutoribus tractaretur. Ex his facilè patet, legis Atiliæ sanctionem à Claudio Cæsare abrogatam, cuius deinde constitutionem sustulit Antoninus. Cæterùm magistratus qui tutores dare potuerunt, præter prædictos, enumerantur ab Vlpiano in l. j. ff. de Tutoribus & Curatoribus datis ab his qui ius dandi habent: Proconsul, Præses, Præfectus Aegypti, Legatus proconsulis, omnes magistratus municipales.

LVD. CHAR.

Author epitomes Vlpianæ scribit. Lex Atilia iubet mulieribus, pupillisvè non habentibus tutores dari à prætore, & maiore parte Tribunorum plebis, quos tutores Atilianos appellamus. Sed quia lex Atilia Romæ tātùm locum habet, lege Iulia & Titia prospectum est, vt in prouincijs quoque similiter à præsidibus earum dentur tutores. Alia quædam subijcit ad hanc quæstionem non inutilia.

Lex Cassia Agraria, & reliquæ leges Agrariæ.

AGrariæ leges, quæ maximis semp motibus Romanā Remp. concusserunt, initium sumpserūt à Sp. Cassio cōsule, anno vrbis conditæ ducentesimo sexagesimo octauo. Namque, vt tradit Liuius, cùm eo tempore fœdus cum Hernicis ictum fuisset, & ijs agri partes duæ ademptæ essent, tulit legē Sp. Cas. vt ex eo agro dimidium latinis, dimidium plebi diuideretur. Huic largitioni adijciebat agri aliquantum, quem publicum à priuatis possideri criminabatur. Actionibus Cassij cùm senatus & collega, tum ex ciuibus optimus quisq; & incorruptissimus aduersabantur, sed nec ipsa plebs muneri maximopere fauebat. Nam largitio prudentibus displicebat, alijs verò sordebat munus, quod illis cum socijs commune esset. Et Proculus Virginius collega Cassij vociferabatur, non agrū populo, sed regnum, cuius tum maximè inuidiosum nomen erat, Cassio quæri. Quæ vt nō frustra dicta viderentur, ipse Cassius effecit. Nā vt sibi ciuium animos quos ob cōmunicatum cum socijs agrum, infensiores habebat, recōciliaret, iussit vt pro Siculo frumento pecunia accepta plebi restitueretur. Id verò haud secus ac præsentem regni mercedem aspernata plebs est. Et Cassius vbi primùm magistratu abijt, die perduellionis dicta à Cæsone Fabio, & L. Valerio Quæstoribus damnatus, necatusq; est, bona eius publicata, ędes dirutę. Sunt tamen qui scribant ipsum patrem Cassij domi cognita causa verberatum filium necasse. Huiusmodi exitum sortitus est primus agrariæ legislator, quem populus ob dulcedinē agrariæ largitionis mortuum magis, quàm viuum amauit. Inde aliquandiu quies fuit, quam tandem nimia paucorum opulentiorum auaritia, & cupiditas turbauit. Nam ij agrum publicum, quē ex hostibus ceperant Romani, cum indiuisus esset, omnem ferè occupauerant, nec contenti agrum publicum eripere, etiam priuatos pauperum agros finitimos partim pretio redemerant, partim minis extorserant, soliqué immēsa camporum spacia continentes, tenuiores omni propemodum agro eiecerant. Quæ res cùm vulgo iactaretur, & in magna inuidia diuites essent, datus est locus tribunitijs actionibus, moxq; anno vrbis

condita

conditæ septuagesimo octauo C. Licinius Stolo Tribunus plebis adiuuāte L. Sextio collega, agrariam legem simul cum alijs duabus ad populum tulit. Quæ leges cùm probè cōtra patriciorum opes latæ esse viderentur, ingenti certamine res inter ordines acta est, adeo vt ob tribunitias intercessiones respub. continuo quinquennio curuli magistratu caruerit, vetantibus tribunis comitia haberi, nisi perlata lege: rursus patribus ingenti ardore pro dignitate & bonis suis dimicātibus. Cuius rei & Liuius, & Appianus, & Trebellius Pollio authore sunt. Tandem verò, cū nullus contentionum finis esset, cessere tribunitiæ perseuerātię Patres, lexque in hanc sententiam perlata est, vt tradit Appianus lib. j de bellis ciuilibus: Ne quis vltra quingenta iugera agri possideret, nève pecoris maioris vltra centum, minoris vltra quingenta capita haberet. His adiungebantur capita seruorum ac ingenuorum, quæ quis ad custodiam agri pecorisq; certo numero haberet. In hanc legem omnes magistratus iurauerunt, iudiciumque cum pœna constitutum est in eos, qui in legem commisissent. Non tamen tanti vel religio Iurisiurandi, vel pœna fuit, quin mox aliqua in fraudem legis, docente auaritia, excogitarentur. Primusq; ipse legislator, cui curæ esse debebat, nec quisquam sentētiam legis circumueniret, dolum quo legis vim eluderet, excogitauit. Nam cùm mille iugerum possideret contra legem, filio emancipato quingenta dedit: vt non vnus, sed duo possidere viderentur. Sed detecta fraude, à M. Popilio Lenate Tribuno accusatus, primusq; sua lege decem milibus æris damnatus est. Meminere huius legis Liuius lib. 7. & 44. Gellius lib. 7. cap. 3. Valerius Maximus lib. 8. cap. 6. Plinius lib. 18. cap. 3.

Post hanc legem diu de agrorum diuisione nihil attentatum est, donec C. Quintius Flaminius tribunus pleb annis aliquot añ bellum Punicum secundum, de agro Gallico & Piceno viritim diuidendo ad populum inuito Senatu ferret, vt scribit Cicero in Lucullo. Lex tamen perlata non est. Nam Flaminium, cùm nullis optimatum minis, & ne exercitu quidem aduersus se conscripto terreri posset, pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit, actionemq; deponere coegit, vt tradit Cicero lib. secundo de inuentione, & Valerius Maximus li. 6. c. 8. Hunc autem Flaminium, qui postea ad Thrasimētum malè remp. gessit, valuisse dicendo ad populum, Cicero in Bruto scribit, cuius fortasse facultatis fiducia actionem hanc susceperant.

Sequitur hinc alia lex Agraria Sempronia, quæ ipsa maximorum in Italia motuum causa fuit, & inde multorum malorum seminarium. Quare aliquantò diffusius de illa dicemus: constat enim auaritiam diuitum, inopiam Italorum, duritiem Senatus, & ambitionem etiam ex aliqua parte Gracchi his malis initium dedisse. Bello igitur Numantino, quod Mancinus Consul aduersa fortuna gessit, Tiberius Gracchus Numantia, vbi quæsturam gesserat, rediens. quaqua versus iter per Italiam faciebat, ab Italis appellabatur, qui diuitum fraude agris possessionibusq; suis pulsi ad extremam inopiam miseriamq; peruenerāt. Et erant vtiq; cùm lamentationes & querelæ eorum auditu miserabiles, tum facies aspectu fœda. Turbatæ matres in viam procurrebant exhaustæ ac propemodum enecatæ fame, orantes vt iam vix tolerabili miseria laborantibus subueniret. Inde ostensis infantibus vociferabantur, tollere se liberos in spē atque subsidia reip. quos aut nūquam nasci, aut natos perdere melius esset, quàm inopia ac fame absumi. Ipsi autem viri vulnera ac cicatrices posita veste denudantes, commemorabant numerum stipendiorū, atq; etiam imperatores sub quibus militauerāt, per omnem ętatem pro Rep. hostibus obiectos, ac vulneribus exhaustos, cū domum tandem quasi in pacatum redijssent, in fœdissimum ac intolerabilem hostem famem incidisse. cæteris quidem peracta stipēdia finem malorum afferre, sibi verò principium: adeo satius esse inter hostilia tela atq; in ipsa acie, quàm inter vxorum, liberorūq; fame tabescentium clamores & eiulatus versari. Iussos se quotidie pro aris & focis dimicare, qui paucorū cupiditate aris & focis, diuinis humanisq; omnibus essent euersi. Hę igitur atque similes sociorum querelæ vehementer Gracchum permouebāt. Fuit enim vir ille animi imprimis misericordis, & popularis, facundiæ nobilissimæ, forma ꝑterea ac genere amplissimo. Quas animi corporisq; dotes in eo admirati Itali, ad ipsum potissimū desideria sua detulerant. Augebat indignitatem rei multitudo seruorum qui per omnes agros dispersi ad agriculturam erant, & propemodum potiore conditione, quàm ingenui vtebantur. Nec tamen Gracchus primò quicquam mouit, cùm magnitudine rei deterritus, tum opibus eorum, quorum potentia, si susciperetur actio, proculdubio impugnanda erat. Cùm autē paulo post causa Marcini fœdusq; Numantinum in Senatu tractaretur, decretumque esset, vt tam ignominiosa pax rescinderetur, & authores fœderis per Fœciales nudi traderentur, vehemēter commotus est Gracchus. Cùm enim fędus illud fieret per sponsionem, non solùm ipse cum legatis, Tribunis militaribus, Quæstoribusque spoponderat, sed etiam priuatim Numantinis, qui eum ob patris memoriam colebant, promiserat pacem Senatū ratam habiturum. Intellecta igitur Senatus sententia, simulque & rei ipsius infamia, quòd fidem suam apud Numantinos periclitari videbat, & deditionis metu consternatus. Senatui infensus esse cœpit: vtque acceptam iniuriam aliquo modo vindicaret, Tribunatum plebis petere instituit, ex quo magistratu veluti ara quadam impunè optimatibus insultaret. Moxq; ingenti populi studio Trib Pl. creatus, legem Agrariam inuisam Patribus promulgauit, superque ea re concionem habuit. In qua cōquestus Italos, qui & sanguinis gentisque eiusdem cuius & Romani, & omnium expeditionum laborumque socij essent, indignè a paucis opulentis, quibus virtus atque vsus in rep. nullus, cupiditas immensa esset, absumi, atque ad extremam non solùm inopiam, sed etiam desperationem redigi, cùm ob factionem diuitum nemo patrocinium & causam miserorum per tot annos sociorum susceperit. Postea seruilium gregum multitudinē detestatus, primùm ostendit eos ad reipublicæ munera, quibus imperium totum sustineretur, adhiberi more maiorum nō posse. Deinde & in perfidiam eorum inuectus commemorauit, quātos nuper in Sicilia tumultus bellum Seruile excitasset, nec prouincias tantū seruilibus motibus agitatas, sed etiam in ipsa vrbe seruilis audacię atque sceleris vestigia apparere. Hæc cùm vir copiosus & gratiosus ad populum magno cum assensu audientiū perorasset, legem promulgauit in hanc sententiam: Nemini habere agri vltra quingenta iugera licere. Siquis autem filium habeat emancipatum, ei dimidiam partem attribui posse. Ad diuidendos autem agros, Triumuiros creandos esse, quibus singulis annis noui suffecti, agros in plebem diuiderent. Postremò etiā hoc cautum erat, ne quis agri modum, quem à Triumuiris accepisset, venderet. Qua ratione plebs perpetuò in agris constitui videbatur: cùm nec egeni vendere quod acceperant per legē possent, nec diuites emere aliquid vltra præfinitū agri modū auderent. Promulgata in hunc modum lege, magnæ diuitum querelæ, moxque ingens tumultus consecutus est. Iniquum enim videbatur plerisq;, se non solùm agris proprijs cedere, sed etiam villas, domus, arbores, & huiusmodi alia ad culturam & decorē agrorum ædificari plantariq; consueta, amittere. Alij etiam viciniæ commoditatem inuiti deserebant, alij sepulchra ac monimenta maiorum, quæ amissuri erāt, deflebant. Alij prædia à maioribus quasi per manus tradita omni ratione retinere conabātur. Præterea plęrique, qui & suam pecuniam, & vxorum dotes in prædia collocauerant, aut agros filijs dederant, aut ab alijs pignori acceperant, & dotes vxoribus, & filijs paternam liberalitatem, & sibiipsis pignora eripi conquerebantur. Nec sanè pauciora ab egenis dicebantur, eoque tandem res peruenit, vt ciuitas in duas partes diuideretur, quarum vtraque se ad futurū certamen præparabat. Postquam igitur dies ferendæ legis venit, Gracchus in concione multis verbis plebem ad accipiendam legem adhortatus, scribā recitare codicem, in quo lex scripta erat, iussit. Tum M. Octauius tribunus plebis à diuitibus subornatus, iure tribunitiæ potestatis intercessit, & scribam silere iussit. Et ea quidem dies mutuis certaminibus & querelis exempta est. Postera die Graccho instituto suo legem ferenti. iterum intercessit Octauius, quæ res magnam contentionem inter tribunos excitauit: cumq; præ tumultu & strepitu nihil agi posset, qui ex optimatibus aderant, Tribunis suadent, vt controuersiam ad Senatū deferant, eoque disceptatore vtantur. Itur igitur ad Senatū, vbi cùm Gracchus nihilo ęquiores patres, quàm collegam offendisset, reuersus in concionem pronunciauit, se postera die simul & de collegæ intercessione, & de ipsa lege populum in suffragium missurum. Postera die Gracchus de abrogatione Octauij, & de lege ad populum tulit. Octauius ea re nihil territus, siue ꝙ mutare sententiam turpe videretur, siue quòd populum eo processurum, vt magistratum sibi nouo exemplo abrogaret, non putaret, denuò intercedere cœpit. Tum verò Gracchus de abrogatione Octauij concionem habuit, cuius summa erat. Tribunus plebis, qui vt defendat plebem institutus sit, si oblitus officij sui, & beneficij populi, commodis plebis se opponat, rectè ei magistratum abrogari posse. Enumerauit deinde exempla Regū, quibus populus regnum ob Tarquinij facinus abrogauerit, tametsi diuino humanoque iure magis quàm tribuni plebis muniti essent. Tribus deinde in suffragium misit, & cùm ex triginta quinque tribubus, decem & septem magistratum Octauio abrogassent, rogauit eum Gracchus, vt cœpto volens desisteret: nec tamen ille aut populi voluntate commotus est, aut Gracchi precibus cessit, quin in proposito perseueraret: atque ita Octauius facilius de magistratu, quàm sententia dimoueri potuit. Remoto Octauio, iamq; nemine resistere auso, lex perlata est, & Triūuiri agro diuidendo creati Tiberius & C. Gracchi, & Appius Claudius socer Tiberij, metuente plebe, ne si ad alios ea curatio delata esset, res tota fraude & dolis optimatium interposita mora aboleretur. Cùm autem sequenti anno Tiberius tumultuosius Tribunatum petens interfectus esset, atque ipse etiam Appius decessisset, in locum eorum suffecti M. Fuluius Flaccus consularis, & C. Papyrius Carbo, vna cum C. Graccho fraternarū actionum restauratore, diuisionem agrorum moliebantur. Qui cùm confusè omnia agerent, & seditiones præterea excitarent, Senatus eis curationem ex Scipionis Africani sententia abrogauit,

atque

atque Tuditanum Consulem negotium suscipere iussit: qui perspecta rei perplexitate atque inuidia, omisso negotio, in rebellantes tum fortè Iapidas profectus est. Cùm autem sentētia Scipionis in publicum emanasset, vehementer territi sunt Triūuiri, atque ipsam etiam plebem in Scipionis odium excitarunt, sparso rumore, ipsum legem in vniuersum abolituru͞. Nec multò post quiescenti ipsi vis allata est, vt plerique putant, per Carbonem Triumuiru͞, coscia vxore Scipionis Sempronia. Ita summos duos viros, quorum alter ciuilibus, alter bellicis virtutibus, vterque nobilitate, eloquentia, & spiritu eminebant, lex agraria de Repub. simulque de vita sustulit. Mortuo Scipione seditiones Triumuirales acrius exarserunt, iamque Itali deposita cura agrorum in ciuitatem sese recipi flagitabāt, quibus operam suā M. Flaccus imprimis pollicitus est: quę res postea multorum malorum origo fuit. Nec multò post idem Flaccus cū C. Graccho, cùm summa imis permiscerent, iamque immodestius agerent, quàm libera ciuitas ferre posset, decretò Senatus hostes iudicati atque interfecti sunt. Quibus sublatis immanis illa ciuitatis seditio finem accepit.

Post mortem Gracchorum lex promulgata est, vt agros quos quisque in diuisione accepisset, vendere liceret, quod in lege Tiberius prohibuerat. Nec multo post alia lex fertur: Agros publicos in posterum non esse diuidendos, sed ijs qui eos possiderēt, vectigali imposito permittendos: pecuniam autem, quæ ex vectigali redigeretur, plebi distribuendam. Hæc lex, quia spem largitionis cuiusdam habebat, à plebe libēter accepta est, sed cùm tantæ multitudini hoc vectigal non sufficeret, elusa est plebis expectatio. Postquam itaque res negligi atque fastidiri cœpit, Sp. Thorius tribunus plebis legem tulit, qua agrum publicum vectigali leuauit, atque ita populus cùm ab agris, tum à vectigali excidit, post decem & quinque annos, quàm agraria lex à Tiberio Graccho lata erat.

Cæterum Florus contra Appiani sententiam scribit, agri modum non quingentis iugeribus, sed decem tantùm præfinitum fuisse. Meminit legis agrariæ Semproniæ Cicero contra Rullū, vbi dicit, Gracchos plebem Romanam in agris publicis constituisse, qui agri antea à priuatis fuerint possessi. Et p Sestio: Agrariam T. Gracchus legem ferebat, grata erat populo, fortunę constitui tenuiorum videbantur, contra optimates quòd & discordiam excitari videbāt, & cùm locupletes possessionibus diuturnis mouerentur, spoliari rempub. propugnatoribus arbitrabantur. De lege verò Thoria sic scribit in Bruto: Sp. Thorius satis valuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum vitiosa & inutili lege vectigali leuauit. Meminit etiam li. 2. de Oratore, vbi de socijs tractat. Dissentit autem ab Appiano hic etiam Cicero: Nam ille legem de agro non amplius diuidendo latam à Thorio scribit: hic autem de vectigali abolendo, quem nos libentius sequuti sumus.

Post hæc tempora vsque ad Dictaturam Syllæ nihil de agrarijs legibus actum legimus, nisi quod Cicero libr. 2. Officiorum scribit, Philippum Tribunum pl. legem Agrariam promulgasse, de qua cùm cōcionem haberet, dixit, Non esse duo milia hominum in ciuitate qui rem haberent. Et Valerius Maximus libro 8. capitu. j. tradit, Sex. Titium, qui ob Saturnini imaginem damnatus est, legem agrariam tulisse. Hæ tamen leges quid voluerint, nemo tradit.

Veniamus igitur ad legem Corneliam, quam tulit Dictator Sulla, publicatisq; multis agris, & maximè ijs, qui in Thuscia circa Volaterras ac Fesulas erant, militibus eos suis diuisit. De hac lege scribit Cic. contra Rullum: Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi qui à paucis hominibus impudentissimè possidentur. Hanc legem inuisam vehementer fecerant Sullani milites, continuando possessiones, & proscribendo eos, quorum prædia interrumpere destinati agri modum videbantur. Quod ipse Cicero cū in orationibus contra Rullum, tum pro Roscio Amerino, conqueritur.

Post Corneliam legem lata est Seruilia est omnibus agrarijs legibus multò vehementissima, quæ si perlata fuisset, totius non solùm ciuitatis, sed etiam orbis statum aut concussisset, aut mutasset. Eius promulgandæ causam hanc tradunt authores. Sylla rerum potitus plerosque aduersarum partium, partim honorū petendorum iure, partim bonis omnibus spoliauerat, ratus se hac ratione non solùm præsentibus rebus, sed etiam futuris consulere posse, si ij, quos maximè aduersarios habuerat, quàm minimum & priuatim & publicè possent. Hi autem cùm & multi essent, & nobiles etiam ex ijs quidam, post mortem Syllæ summopere curabant, vt in ius ac bona pristina restituerentur. Sed cùm adhuc valida esset optimatium, quorum opes Sylla extulerat, factio: atque ea Sullana acta quasi res iudicatas rescindi, aut infirmari nullo modo pateretur: facilè apparebat negotium per ordinarios magistratus, perq; Senatum confici non posse: itaq; nouum in republica statum, & extraordinarias potestates illi animo voluebant. Ad quod conficiundū illud maximè deerat, quòd Tribunitia potestas, quæ huiusmodi turbulentas actiones excitare atque introducere solebat, ita debilitata ab eodē Sulla erat, vt non vim antiquam, sed imaginem tñ retineret. Postquā autem ea opera Pompeij Magni restituta est, suaque rediit concionibus licentia, statim ad populum agitare cœperunt, quorū intererat acta Syllæ debilitari, quem inuidiosis Tyrāni Regisq; nominibus traducebant, plebemque orabant, vt in recuperatione fortunarum suarum sibi adiumento esse. Res tamen siue pudore Tribunorum, siue desperatione conficiundi negotij, siue reuerentia & authoritate senatus atque principum ciuitatis aliquandiu extracta est. L. autem Iulio Cæsare, & Quint. Martio Thermo Coss. Tribuni plebis designati principe P. Seruilio Rullo, legem conscripserūt agrariam, cuius dulcedine & fauore nō diffidebant se & plebem tenere, & optimatium vires perfringere posse. Præterea, vt ipsis etiam Sullanis minus suspecti essent, capita omnia & sensus omnes legis ita moderati erant, vt etiam illis gratificari viderentur. Nam cùm lege Cornelia agri diuisi essent militibus, plerique attributi agri modum longè excesserāt, vicinorum prædiorum dominos, more ac licentia victorū partim in proscriptos referendo, partim vi expellendo: quæ cū patefacta essent, in magna ad populum inuidia erant, ita vt pleriq; prædia & possessiones tam inuidiosas commutare cuperēt, maiora pericula ex populi indignatione metuentes. His omnibus capite quodam legis Rullus consuluit atque prospexit. Summa autem legis erat vt Decemuiri summa cum potestate crearent, quibus permissum esset populi iussu totius Italiæ, Syriæ, Asiæ, Lybiæ, & prouinciarum, quas nuper Pompeius subegerat, vendere, atque ex ea pecunia agros populo emere, ac alimenta constituere. Deinde vti eis liceret damnare, quos vellent, damnatos in integrum restituere, exules reducere. Præterea vt in municipia & colonias deducere possent nouas colonias quas vellent, ijsq; agros assignare quibus in locis vellēt. Huiusq; rei causa haberent apparitores, scribas, librarios, precones, architectos: & vt eis darentur more maiorum muli, tabernacula, Centuriæ, supellex. Ipsam deinde potestatem suam tam immoderatam, tāq; infinitam in Quinquennium extendebant. In his autem rebus omnibus sanciendis vltra quadraginta ipsius legis capita occupabantur. Et omnino, vt inquit Cicero, nihil aliud parabatur, q̄ vt decem Reges ęrarij, vectigalium, prouinciarum omnium, totius Reip. regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerētur. Erat igitur in magna expectatione atque metu ciuitas, incertis omnibus, quēnam exitum tā perniciosa actio esset habitura. Accedebat ad solicitudinem hominum, quòd C. Antonius Cos. Des. adiuuare Tribunos existimabatur, pactione cū Rullo habita, vt & ipse Decemuir crearetur. Sed hos motus omnes salutaris Reipub. consulatus M. Tullij Ciceronis discussit. Is primùm Antonium collegam pactione Prouinciæ in officio continuit. Deinde ita de tota illa largitione, ac regno Decemuirorum in concione disputauit, vt legem hanc agrariam, idest, vt Plinius inquit, alimenta sua, tribus abdicarēt. Ita huius vnius eloquētia & virtute totius huius largitionis metus Calēdis Ianuarijs, vt testatur ipse in Pisonem, sublatus est.

Post aliquot deinde annos similem huic legem Curionē Tribunum plebis in concione iactasse Cœlius scribit libro octauo epistolarum familiarium. Leuissimè enim, inquit, quia de intercalandos non obtinuerat, transfugit ad Populum, Legemq; Viariam non dissimilem agrarię Rulli, & alimentariam, quas iubet Aediles metiri, iactauit. Cur autem Lex Viaria vocetur à Cęlio, ostendit Appianus libro secundo bellorum ciuilium: At Curio, inquit, ne subita mutatione, omnibus, q̄d actum esset innotesceret: curam sibi viarum atque itinerum desumpsit: eiq; muneri Curatorem se constitui in quinquennium postulauit, non dubius neminem id sibi cōcessurum: maximè autem Pompeij amicos sibi in hoc aduersos fore, atque ita sibi causam idoneam dari Pompeio aduersandi.

Sed & aliam Agrariam legem circa idem tempus agitatam fuisse scribit Cicero libro primo ad Atticum, his verbis: Agraria autem promulgata est à Flauio Canuleio eadem ferè quæ fuit Plotia. Et deinde: Agraria lex à Flauio Tribuno Plebis vehemēter agitabatur, authore Pōpeio, quę nihil populare habet prętor authorem. Harum autem legum quis sensus fuerit, nō traditur.

Veniamus iam ad Legem Iuliam Agrariam. Capua igit̄ bello Punico secundo per Q. Fuluium Flaccum Proconsulem recepta, & omni ciuitatis iure, ob singularem in Romanos perfidiam & crudelitatem spoliata, in Præfecturam redacta est. Ager postea totius Italiæ fertilissimus à Censoribus lege Lucretia locatus est: ex quo Respublica annuum vectigal maximum, & ob loci commoditatem certissimum percipiebat. Hūc agrum etiā antea Tribunitijs actionibus agitatum, C. Iulius Cæsar lata lege viritim diuisit ijs, qui trium liberorum parētes erant. Quare hæc lex Iulia Agraria dicitur. Cicero etiam Campanam vocat libro secundo ad Atticum: Habet, inquit, etiam Campana lex execrationem Candidatorum in concione, si mentionē fecerint, quò alter ager possideatur, atque vt ex legibus Iulijs non dubitāt iurare cæteri, Laterensis existimatur rectè fecisse, quòd Tribunatū plebis petere destitit, ne iuraret. Difficulter autem hæc lex perlata est, non tam propter domestici vectigalis detrimentum, q̄ quorundam inuidiam, qui non tam agrum Populo, quàm Cęsari hac lege potentiam quæri ægrè ferebant. Suasit autem legem Pompeius magnus, qui omnes suas opes ad Cæsarem detulerat, ita obstinatè & arroganter, vt cuidam interroganti, an legē probaturus esset, responderit: Se non solùm probaturum, sed etiam si opus sit, cùm parma & gladio accursurum. Qua re Cic. ad Att. amissi vectigalis culpam maximè in Pompeium reijcit, amara irrisione dicens, Pompeium Reipublicæ vectigal in monte Antilibano cōstituisse, agri Campani abstulisse. De hac lege etiam Paterculus libro secundo ita scribit: In hoc consulatu Cæsar legem tulit, vt ager Campanus plebi diuideretur, suasore legis Pōpeio. Ita circiter xx. ciuium eo deducta, & ius ab his restitutum post annos circiter centum quinquaginta duos, quàm bello Punico ab Romanis Capua in formam Præfecturæ redacta erat. Vt autem facilius vnusquisque agri sibi attributi modum seruaret, constituta est pœna pecuniaria aduersus eos, qui terminos statutos extra suum terminum finesvè mouerent dolo malo. Nā in terminos singulos, quos quis eiecerit, locovè mouerit, quinquaginta aureos in publicum dare iussit, vt author est Callistratus Iureconsultus in l. fina. ff. de Termino moto. Agrum autem hunc Viginti viri diuiserunt, vt testatur Suetonius in Augusto, & Cicero in epistolis ad Atticum.

Meminere etiam Appianus libro secundo bellorum ciuiliū, & Cicero Philippica quinta.

LVD. CHAR.

Latissimè de his legibus post Appianum Zasius noster scribit: sed quia earum originem leuius tractat, Cassij consulis historiam repetere statui. Hernicis in amicitiam receptis, Cassius habita apud populum concione, sequenti die in consilium Senatum vocauit, suamque de agri diuisione sententiam declarauit, quam (licèt agrè ferrent nobiles) pluribus concionibus plebi suasit. Sed cùm ab eo dissentiret ipsius collega Virginius: eorum dissidium Caius Roboleius tribu. pleb. sedans obtinuit, vt id, in quo ipsi conueniebant, acciperetur, in quo verò dissidebant, differretur. Hæc tribuni prudens sententia Cassio displicuit, quia regnum quod affectabat ea se ratione consequi non posse intelligebat: ideoque aduersam valetudinem simulans, amplius in cōsilium non descendebat. Sed tandem post Appij Claudij & Auli Sempronij sententias, factum est Senatuscōsultum huiusmodi. Decemuiros consulares creari ęuo maximos, qui terminos regioni publicæ ponentes declarent, quantum eius locari, quantumque diuidi populo oporteat: ęquo autem iure ciuibus & socijs, si quam postea acquirant communiter militantes, cotingētem quibusque partem secundum cōuenta tradi: electionemq; horum virorum, distributionemque sortium, & cætera quęque fieri oporteat futuros consules perficere. Hoc decretum in plebem allatum, & Cassium subductione multitudinis prohibuit, & quæ accendebatur, pauperum seditionem progredi vlterius non permisit. Illud est legis Agrariæ initium quæ multas seditiones excitauit: Sed acerbiores multos habuit denfensores, q̄ Tiberium & Caium Cracchos, quibus ea mortem intulit.

LEX CASSIA, De Iudicijs Populi.

HAnc legem authore Asconio tulit C. Cassius L. F. Longinus Tribunus plebis, C. Mario, C. Flauio Fimbria Coss. ad minuendam nobilitatis potētiam, vt quem populus damnasset, cuivè Imperium abrogasset, in Senatu ne esset. Tulerat eā maximè propter simultates cum Q. Seruilio Cepione, q ante biennium Cos. fuerat, & cui populus, q̄a malè aduersus Cimbros pugnauerat, primo omnium post Tarquinium superbum imperium abrogauerat.

LEX CLODIA MONETARIA.

LEge Clodia Victoriatus nummus percussus est: Nam antea asses tantummodo, & bigati, quadrigatique, à notis bigarū & quadrigarum in vsu erant. Plinius lib. 33. capite secundo. Qui nunc Victoriatus appellatur, Lege Clodia percussus est. Antea enim hic nūmus ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria, & inde nomen. Hæc ille.

LVD. CHAR.

Victoriatus est semis denarij, & nunc (inquit Volusius Mętianus) tantundem valet, quantum olim quinarius. Varro lib. 3. de analogia. Nam quam rationem (ait) duo ad vnum habent, eandem habent xx. ad decem in numis: in similibus, si est ad vnū Victoriatum denarius, sic ad alterum Victoriatum alter denarius.

LEX CLAVDIA, De Senatoribus.

HAnc legem aduersus Senatum Q. Claudius tulit Tribunus plebis, adiuuante ex Patricijs C. Flaminio. Liuius lib. 31. Inuisus etiam Senatui ob nouam legem, quàm iniquè Q. Claudius Tribunus plebis aduersus Senatum, vno Patrum addiuuante C. Flaminio tulerat: Ne quis Senator, quivè Senatoris pater fuisset, maritimam nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum esset, haberet: id satis visum ad fructus ex agris vectandos: quæstus omnis indecorus Patribus visus est. De hac lege loquitur etiā Cicero actione in Verrem 7. Noli, inquit, metuere, Hortensi, ne quæram quomodo licuerit nauem ædificare Senatori: antiquæ sunt istæ leges & mortuæ, quemadmodum tu soles dicere, quæ vetant: fuit ista Respublica quondam, fuit ista seueritas in iudicijs, vt istā rem accusator in magnis criminibus obijciendam putaret. Et paulò post: Ne illud quidem quisquam poterat suspicari, te habere in Italia maritimum fundum, & ad fructus deportandos onerariam nauem comparare. Hanc autem legem postea in Iuliam de Repetundis Cæsar Dictator transtulit. Nam ex lege Iulia Repetundarum, Senatoribus habere naues non licuit, inquit Scæuola in l. His qui naues. ff. de Vacatio. & excu. munerum.

LEGES CLODIAE.

P. Clodius Pulcher inimicus Ciceronis, ī Tribunatu quatuor leges tulit perniciosas proculdubio reip. Annonariam, vt frumentum Populo, quod antea senis æris ciuibus in singulos modios dabatur, gratis daretur. De hac lege dicemus, cùm de Sempronia frumentaria tractabimus.

Alteram verò: Ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo seruaret. Qua lege Obnunciatio sublata est, qua maximè perniciosis legibus ex lege Aelia Fusia resistebatur: de qua re satis supra in lege Aelia Fusia diximus.

Tertia fuit de collegijs restituendis, alijsq; instituendis. Fuerūt autem Collegia Romæ primùm instituta à Rege Numa, authore Plutarcho, ad exemplum nimirum Atticæ ciuitatis. Nā iura collegiorum ex Solonis legibus petita fuisse Caius putat, in l. fi. ff. de collegijs. Florus tamē & Orosius Iornandes, Collegiorum constitutionem Seruio Tullio tribuunt. Verba Plutarchi in Numa hæc sunt, ex quibus & causa constituendi, & nomina collegiorum intelligi possunt: Et plerisq;, inquit, eius institutis, distributio multitudinis per artificia maximè admiratione digna habetur. Nam cùm ciuitas ex Sabinis, & Romanis constaret, essentque inter eos crebræ contentiones, statuit eos Numa in plures partes secare, vt magnas illas duas factiones in plures & minutas partes dissectas penitus tollere. Fuit autē hæc distributio ex ratione artificiorum facta, vtpote Tibicinum, Aurificum, Architectorum, Tinctorum, Cerdonum, Coriariorum, Fabrorum, Figulorum, eademque ratione reliquorum artificum: atq; ijs cùm certos conuentus, tum etiam deos quos colerent, pro dignitate cuiusque attribuit. Tum primùm factiones illæ ex vrbe sublatæ sunt, vt alij Sabini, alij Romani, alij Tatij, alij Romuli ciues inuidiosis nominibus dicerētur. Hactenus Plutarchus. Iam videamus cuiusmodi collegia apud antiquos fuerint, & q̄d iuris habuerint. Collegij Tertij Aerariorum Fabrum à Numa instituti meminit Pl. lib. 34. ca. j. Et de collegio Capitolinorum & Mercurialium scribit Cic. lib. 2. epistolarum ad Qu. fratrem. Fuit aūt collegium Mercurialium proprium mercatorum, institutum Appio Claudio, P. Seruilio Coss. authore Liuio lib. 2. ab vrbe cōdita. Dictum est autem Mercuriale collegium à Mercurio, qui Deus peculiaris illius collegij fuit: nam illum antiquitus vt patronum mercatores colebant, quorum vota & preces pulchrè describit Ouidius in Fastis. Collegium autem Capitolinorum post vrbem à Gallis captam ex Senatusconsulto per M. Furium Camillum Dictatorem constitutum est, ludorum Capitolinorum causa, vt scribit Liuius lib. 6. Tibicinum quoque collegiū, cuius Valerius Max. lib. 2. cap. j. mentionem facit, sacrificiorum causa constitutum fuit, authoribus Liuio, Strabone, & Ouidio. Habuerunt suum collegium etiam Viatores, authore Gellio libro 12. capite 3. Fuit etiam Romæ collegium Pistorum celeberrimum. Pistorum autem appellatione non solùm qui panes coquunt comprehenduntur, sed omnes qui pistrinum exercent: quibus olim excusatio fuit à Tutelis. Prouincialibus quidem à Tutelis alienorum: Vrbicis verò etiam à collegarum filijs, vt ostendit Papinianus in l. fin. ff. de excusationibus. Habuere collegia etiam Nauicularij, qui annonæ vrbis inseruiebant: & Fabricenses, de quibus imperator libr. 6. Codicis in fine. Quid autem iuris habuerint huiusmodi collegia, ostendit Caius Iureconsultus in l. j. ff. Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur: Collegia, inquit, Romæ ceta sunt, quorum corpus Senatusconsulto & constitutionibus principalibus confirmatum est, veluti Pistorum, & quorundam aliorum, & Nauiculariorum, qui & in Prouincijs sunt. Quibus autem permissum est corpus habere collegij, vel societatis, vel cuiuscūque ἑταιρίας nomine, eorum proprium est ad exemplar reipublicæ habere res communes, arcam communem, & actorem siue Syndicum, per quem tanquam in rep. quod cōmuniter agi fieri oporteat, agatur, fiat. Hæc Caius. Potuerunt pręterea ista collegia & manumittere, & legatum capere, & leges sibi ferre, dummodò ne quid ex publicis legibus corrumperetur. Scęuola l. pater filium. ff. de legatis tert. Paulus in l. cùm Senatus. ff. de rebus dubijs. Sed & ijs collegijs, & corporibus, in quibus artificij quisque sui causa adsumebatur, immunitas tribuebatur, vt fabrorum, & huiusmodi. Hæc enim idcirco constituta erant, vt necessariam operam publicis vtilitatibus exhiberent. Callistratus in l. semper. ff. de iure immuni. Cùm igitur in libera adhuc ciuitate multa perniciosorum hominum collegia fierent, ex quibus multa quotidie facinora prodibant, factum est S. C. L. Luscello, C. Mario Coss. quo collegia sublata sunt, quæ aduersus remp. esse videbantur, paucis

atque

atque certis reip. causa conseruatis, cuiusmodi fuerunt Fabrorũ & Lictorum, vt scribit Pedianus Ciceronianus interpres in Pisonianam & Cornelianam. Claudius autem lata lege prohibita illa collegia restituit, atque etiam alia noua adiecit, ex omni fece vrbis ac seruitio, vt inquit Cicero in Pisonem. Postea Lentulo & Metello Consulibus factum est S.C. vt Sodalitates & Decuriati discederent: qui non discessissent, ea pœna quæ est de Vi, tenerentur. vt scribit Cicero li. 2. epistolarum ad Qu. fratrem. Hęc autem pœna etiam postea in illicita collegia statuta est. Vlpianus in l. quisquis. ff. de collegijs & corporibus. Quisquis, inquit, illicitum collegium vsurpauerit, ea pœna tenetur, qua tenentur hi, qui hominibus armatis loca publica, vel templa occupasse iudicati sunt. Sodalitates autem Cicero collegia vocat. Sunt enim Sodales, teste Caio Iureconsulto, eiusdem collegij homines. In Germania etiam hodie collegia habentur, quas Zunftas siue Zechas vocant: eaque more antiquo magistratum habent, cuius in liberis ciuitatibus non est leuis authoritas. Aliquando pro collegio concilium dicitur, vt l. finà. C. de naufragijs.

Quartã legem Clodius tulit de nota Censoria, ne quem Censores in Senatu legendo præterirent, nève qua ignominia afficerent, nisi quis apud ipsos accusatus, & vtriusq; Censoris iudicio condemnatus esset, vt inquit Asconius. Hac autem lege Censoriæ potestatis ius imminutum est, quod quadringentis annis in repub. vt inquit, in Pisonem Cicero, retentum fuerat. Antea. n. Censoribus notam apponere licuit non accusatis, & quod vnus statuisset, nisi alter disertè intercessisset, aut notatum liberasset, tantundem erat, ac si vtriusque iudicio esset damnatus.

LEX CLODIA De Scribis.

LEx Clodia contra Scribas Quæstorios lata erat. Sueto. in Domitiano: Scribas Quæstorios negotiantes ex consuetudine, sed contra legem Clodiam venia in præteritum donauit. Scribarum autẽ ordo Romæ haud incelebris fuit. Erat enim is ordo industriæ præpositus & dignitati, & eorum hominum fidei, vt inquit Cicero actione in Verrem 5. tabulæ publicæ & magistratuum pericula committebantur. Habebant autem suas Scribæ, quemadmodum & Iudices, Decurias: & ex ijs sorte ducebantur qui partim Vrbanis magistratibus, partim prouincialibus in ministerio erant. In Decurias autem à magistratibus legebantur Quæstorij quidem à Quæstoribus, Prætorij à Prætoribus, Aedilitij ab Aedilibus, vt colligitur ex oratione Ciceronis pro Cluẽtio, cuius hæc verba sunt: Nuper hominem tenuem Scribã Aedilium D. Matrinium cùm defendissem apud M. Iunium, Q. Publicium Prætores, & M. Pletorium, C. Flaminium Aediles Curules, persuasi vt scribam iurati legerent, eum, quem ijdem isti Censores ærarium reliquissent. Et Liuius libro 40. Qu. Petilius Prætor Vrbanus studiosus legendi, eos libros à L. Petilio sumpsit: & erat familiaris vsus, quòd scribam eum Quæstor Qu. Petilius in Decuriam legerat: Sed & pretio Decuriam emi potuisse Cicero author est actione 5. in Verrem. Scribas autem antiqui proprio nomine, & poetas & librarios vocabant. Postea autem dicti Scribæ quidem librarij, qui rationes publicas scribebant in tabulis, vt scribit Festus libro decimoseptimo. De his etiã plura tractat Plutarchus in Catone Censorio. Hic autem ordo, quia in magnis reipub. negotijs versabatur, multum valuit cùm gratia, tum authoritate, ita vt post Senatores, Equites, & Tribunos ęrarios facilè primum locũ teneret, quod ex Ciceronis in L. Catilinam inuectiuis colligere possumus. Præsertim cùm etiam Plin. lib. 26. capite j. significet Equites Romanos Scribarum officio functos, vt mirer equidem Aemilium Probum hunc ordinem vt vilem & abiectum traducere ausum fuisse. Salariũ Scribis ex publico dabatur, qđ eis numerabant Quæstores, vt ostendit Plin. lib. epistolarum 4. ad Arrianum.

LEX CANVLEIA:

DEcemuiri legibus scribundis, cùm decem Tabulas iam cõfecissent, vt totum Romanum ius integrum conderetur, duas præterea tabulas adiecerant, in quibus & hoc constitutum erat, vt scribit Dionysius Halicarnasseus: Ne liceret Patricijs cõiungi connubio cum Plebeijs. Hoc autem idcirco constitutum erat à Decemuiris, qui omnes Patricij erant, quòd more maiorũ nemo Plebeius auspicia habebat, quippe ea solis Patricijs Romulus dederat, authore Cicerone de Diuinatione: & propterea futurum erat, si connubia non dirimerentur, vt incerta prole auspicia turbarentur. Contra hanc Decemuiralem legem C. Canuleius Trib. pl. ad populum tulit, vt cõnubia promiscua essent patribus, plebique: neque enim liberæ ciuitati consentaneum esse, maximam partem ciuium veluti cõtaminatam indignam connubio haberi. Contra hanc legem acerrimè Patres dimicabant. Contaminari enim sanguinem suum, confundique iura gentium existimabant, vnde sequeretur perturbatio publicorũ auspiciorum, & priuatorum. Sed cùm eodem tempore ab alijs Tribunis lex promulgata esset, vt alter Coss. ex Plebe crearetur, & Plebs in hoc acriter incumberet, veriti Patres, ne si Canuleiã rogationem non concederent, alteri assensum præbere cogerentur: vt lex de connubio ferretur, concessere. Hæc autem acta sunt M. Genutio, P. Curiatio Coss. Author Liuius lib. 4.

LVD. CHAR.

Narrat Dionysius Halicarnasseus li. 11. antiquit. Roman. Marco Genutio & C. Quintio (eum P. Curiatium vocat Liuius) consulibus ciuiles iterum exarsisse dissensiones, postulantibus plebeijs licere Romanis omnibus consulatum capere. Ad hoc eñ vsque tempus gerebant ipsum soli Patritij, centuriatis comitijs designati. Legem verò Tribuni conscriptam de comitiis consularibus inferebant, omnes præter vnum C. Furnium consentiẽtes, per quam dominum faciebant populum cognitionis, quocunque anno patritios vellet siue plebeios ad consulatum admittere. Sed hanc rogationem ægreferentes senatorij ordinis viri multas seditiones excitarunt. Ob id autem dicta est Canuleia, quòd Canuleius Trib. eam inter cæteros acerbius defenderit. Verùm tanta fuit vulgi leuitas, vt cùm petendi consulatus, quem sine ratione desiderabat, potestatem accepisset, sententiã mutauerit, studiaque in alteram partem transtulerit. Id illud est quod de hac lege scribit Halicarnasseus, de connubiis Patriciorum Plebeiorumque promiscuis nullum verbum faciens. Non tamen ignoro & Liuium lib. 4. Florum, & Augustinum cap. 17. libr. 3. de ciuitate Dei tertiam vrbis discordiam narrare, quam excitauit matrimoniorũ indignitas, vt Plebei cum Patriciis iungerentur, qui tumultus in monte Ianiculo duce Canuleio Tribuno plebis exarsit.

LEX CINCIA De Donis & Muneribus.

LEgem Cinciam de donis & muneribus tulit M. Cincius, M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Coss. Legem suasit Qu. Fabius Maximus Verucosus, vir cùm nobilitate, tum meritis erga remp. memorabilis, qui postea rem Romanã cunctando, vt dixit Ennius, restituit. Quare autem lata sit, ostendit Liuius lib. 34. his verbis: Quid legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam & stipendiaria Plebs esse Senatui cœperat? Et Tacitus libr. 15. Sic oratorum licentia Cinciam rogationem, Candidatorum ambitus Iulias leges, Magistratuum auaritia Calphurnia scita pepererunt. Cõstat igitur lege Cincia cautum fuisse, vt patrocinia, quæ tenuioribus præstabantur, gratuita essent, cùm eo tẽpore causarum patroni plebem occasione munerum & donorum exhaurirent. Vnde & Cincius legislator lepidè in C. Centonem iocatus est, authore Cicerone libro secundo de Oratore: Cùm enim ea die, qua legẽ laturus erat Cincius, prodijsset Cento, & satis contumeliose: Quid fers Cinciole, quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si vti velis. Meminit huius legis Cicero libro primo ad Atticum, & in libro de Senectute.

Ad legem Cinciam scripsit Paulus Iurecõsultus, qui liber nõ extat. Similis autem legi Cinciæ videtur Titja: nam & hac cauebatur, ne quis ob causam orandam pecuniam donumvè acciperet, authore Cornelio Tacito lib. 6. Quamuis autem sint, qui in hoc loco Taciti existiment, non Titia, sed Cincia legẽdum esse, quod certè probabiliter faciunt: me tamen mouet Ausonius poeta, qui in eundem sensum hanc legem adducit, cuius certè verba ob carminis rationem mutari non possunt. Verba Ausonij sunt hæc.

Iurisconsulto, cui nubit adultera coniux,
Papia lex placuit, Iulia displicuit.
Quæritis, vnde sit hæc distantia: semiuir ipse.
Scantiniam metuens, non metuit Titiam.

Ludit autem Iurisconsultus poeta. Nam cùm Papia lege proposita essent præmia ijs, qui vxores duxissent, placebat ea lex Iurisconsulto, qui iuxta legis voluntatem maritus erat. Sed vicissim Iulia lex de adulteriis, eos qui adulteras ducebant, puniebat, infamabatque: qua ratione ea lex incommoda erat Iurisconsulto. Idem Iurisconsultus, cùm parum pudicè viueret, pœnis legis Scantiniæ, quæ eos qui muliebria patiuntur, prosequebatur, obnoxius erat, & propterea eam timebat. Sed cùm propter imperitiam eius nemo eo patrono vti vellet, non erat quod metueret legem Titiam, cùm eũ muneribus & donis nemo coleret. Quis autem hanc legem tulerit, incertum est. De Oratorum autem & Patronorum Salariis, deque Senatusconsulto Claudiano, & Edictis quibusdam ad hanc rem pertinentibus, vide Tacitum libro sexto, Plinium libro epistolarum quinto ad Rufum, & Vlpianum in l. j. ff. de Variis & extraordinariis cognitionibus.

LVD. CHAR.

De hac lege Titia scribitur in eo Romanæ antiquitatis fragmento, cuius supra memini. T. Titius tribun. pleb. vir nõ imprudens, multas leges ad populum tulit, & inter eas vnã patronis inuidiosam, ne ob orandam cãm pecuniam donumvè acciperet.

CORNELIAE LEGES.

BEllo Ciuili, quod cum C. Mario Arpinate L. Cornelius Sylla dignitatis optimatium assertor gessit: iudicia omnia, vt inquit in Bruto Cicero, omissa sunt, legesq; tacuerunt. Quamobrem Sylla, recuperata Republica, iudicia legesque constituere aggressus, antiquas leges omnes, ex quibus tum iudicia fiebant, reuocauit, & quatuor præterea nouas leges tulit, ex quibus quæstiones constituerentur, & totidem Prætores, inquit Pomponius in l. 2. de origine iuris, adiecit: de Falso, de Parricidio, de Sicariis, de

rijs, de Iniuriis. Et ea quidem, quæ est de Parricidio, postea à Põpeio Magno emendata, nomen ipsius accepit. Quare in legibus Pompeiis de ea dicemus: de reliquis tribus iam tractabimus.

LVD. CHAR.

Cùm anteà populus Romanus rerum capitalium cognitionem sibi reseruasset: atque inquirendis ciuiũ facinoribus quosdam quæstores constituere consueuisset (Erat enim lege 12. tabul. sancitum de capite ciuis Romani non nisi cẽturiatis comitijs iudicari) Cornelius Sylla qui multas de maleficiis leges tulerat, quæstiones publicas ac perpetuò constitutas esse statuit, atq; Prętorum numerum auxit. Easdem à L. Pisone latas prius fuisse leges Cicero in Bruto testatur. Sed non tantæ fuerunt authoritatis, desiderabaturque summus Dictator non minori maiestate, quàm Rex, qui eas sanciret.

LEX CORNELIA De falso.

LEx Cornelia de falso, testamẽtorum occasione lata est, vnde & Testamentaria dicitur apud Ciceronem actione tertia in Verrem, & Vlpianum in l. Annonam. ff. de extraordinarijs criminibus. & in l. vnica. C. quando ciuilis actio criminali præiudicet. Et idem Cicero libro tertio de Natura Deorum, Testamentorum quæstiones hac lege, quam nouam ipse vocat, constitutas ait. Pertinuit autem lex partim ad eorum Testamenta, qui in hostium potestate erant, partim ad ea, ex quibus crimen falsi oritur. Et eorum quidem Testamenta, qui in hostium potestate decessissent, confirmabat, tantumque iuris illis tribuebat, ac si testator in hostium potestatem nunquam peruenisset, vt scribunt Iurisconsulti in l. Cum in simul. ff. de iniusto, rupto, irrito Testamento, in l. lege. ff. qui test. facere possint. l. lex. ff. de vulgari & pupillari substitutione. l. j. ff. ad legem Falcidiã. Tametsi autem lex legitimo apud hostes defuncto constituebat hæredes: ad eum tamen qui illic susceptus erat, non pertinebat: cùm eo tempore, quo captus est, diem suum obiisse pater existimetur. Prętereà necesse erat testamentum in ciuitate fieri: nam si apud hostes factum esset, non valebat, quamuis is qui fecerat, rediisset. l. j. C. de postliminio & redemptis ab hostibus. & §. finali institu. quibus non est permissum facere testamentum. Reliqua de ea testamẽta pertinuere, quæ amota, suppressa, celata, vitiata, deleta, interlita, subrepta, resignata, & quocunque modo falsè scripta, signata, recitata essent. Nec falsa modò testamẽta, sed etiam alię multiplices corruptelæ sub hanc legem cadunt, vtpote Mensurarũ, literarum, siue Scripturæ, Iudicum, Testium, Instrumentorum, Ponderum. Huc etiam pertinet Monetæ deprauatio, si quis scilicet aut aurum vitiasset, aut argenteum nummum adulterinũ conflasset. Inde est apud Ciceronem Lex Nummaria, qua etiã constitutum fuisse Pedianus scribit, Ne quis priuatim pecuniã faceret. Pertinuere præterea ad hoc crimen partus suppositi. Adseueratio falsi nominis, vel cognominis, Signa adulterina, & si quis se pro alio gerat, aut illicitis insignibus vtatur. Cuiusmodi fuere apud antiquos Equitinus, qui se Gracchi filium mẽtiebatur, & alius quidem, qui se pro Nerone apud Parthos gessit. In nostris historiis adulterinum Fridericum secundum habemus, & alium, qui se pro Balduino Flandro Imperatore Græco obtrusit hominibus. Committunt etiã in hanc legem, qui duobus diuersa testimonia præbent: quique duobus eandem rem diuersis contractibus insolidum vendunt: Qui ad litem falsam instituendam pecuniam acceperint, aut in eam rem coierint, consenserint, celauerint, aut non obstiterint. Aliquando ex lege testamentaria dupliciter experiri possumus, vt si tabulę testamẽti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressæ sint, mox mortuo filio prolatæ, hæredes filii aduersus eos, qui suppresserunt, & lege Cornelia, & de dolo possunt experiri. l. si quis. ff. de dolo malo. l. locum. §. si quis. ff. de tabulis exhibendis. Ex suppresso etiam Testamento, cùm ex interdicto de tabulis exhibẽdis fuerit actum, etiam ex lege Cornelia crimen nihilominus poterit inferri. l. Vnica. C. quando ciuilis actio criminali præiudicet. Et hæc quidem de huius legis sententia Iurisconsulti prodiderunt. Meminit eius etiam Suetonius in Augusto: Et cũ de falso, inquit, Testamento ageretur, omnesque signatores lege Cornelia tenerẽtur: non tamen duas tabellas, Damnatoriam & Absolutoriam similiter cognoscentibus dedit: Sed tertiam quoque, qua ignosceretur ijs, quos fraude ad obsignandũ, vel errore inductos constitisset. Pœna autem legis fuit deportatio, vel si exigat magnitudo criminis, capitale supplicium. l. Vbi falsi. C. ad legem Corneliam de falsis. Nonnunquam etiam in metallum damnabantur. Plinius libro epistolarum decimo ad Traianũ. Recitata est sententia Velij Pauli Proconsulis, qua probabatur Archippus crimine falsi damnatus in metallum. Qui autem pondera vel mensuras falsassent, in insulam relegabantur. Seruis quidem, si in hoc crimine deprehensi essent, vltimum supplicium cõstitutũ erat.

LVD. CHAR.

Videtur Cicero in 3. contra Verrem oratione legem Corneliam Nummariam quæ de moneta, ne quis priuatus pecuniam faceret, è testamentaria distinguere, sed omnes eas, ad falsi quęstionem pertinere constat.

LEX CORNELIA De Sicarijs.

LEge Cornelia de Sicariis tenebatur qui hominem occidisset, aut occidendi causa cum telo ambulasset, vel venenum parasset, habuisset, vendidisset: sique priuatus aliquis testimoniũ dolo malo dixisset, quo quis iudicio publico condemnaretur: aut si magistratus ob capitalem causam pecuniam accepisset, vt publica Lege quis reus fieret. Adiectum est ex Senatusconsultis, eadem lege teneri eos, qui homines libidinis vel promercij causa castrauissent, aut Thlibias fecissent, aut filios, exceptis Iudæis, circuncidissent, sacrificiavè mala fecissent, habuissent. Excipiuntur tamen à lege, qui occidissent perfugam, vel vim inferẽtem, vel pudicitiam violenter attentãtem. Exceperat etiam eos Sylla, qui proscriptione ob relata ciuium capita pecuniã ex ęrario accepissent, quos tamen contra legis voluntatem Cæsar, cũ de Sicariis quæreret, & ipsos Sicariorum numero habuit, authore Suetonio in vita eius. Pœna legis Corneliæ iuxta personarũ qualitatem irrogatur. Nam qui in honore aliquo positi sunt, deportantur, Reliqui vero capite puniuntur. Qua pœna non solũ Sicarii & Venefici tenentur, sed etiam ij quorum fraude, aut cõsilio naufragi suppressi per vim fuerint, ne naui sibivè periclitantibus opitulari possint. l. qui naufragum. ff. de Incendio, ruina, naufragio. Item ex constitutionibus, qui data opera in aduersæ partis res atque bona incendium intulissent. l. Data. C. qui accusare non possunt. Cæterùm Pomponius, qui hanc quæstionem primùm à Sylla cõstitutam tradit, videtur errasse. Nam Cicero libro secundo de Finibus, diu antea quæstionem hanc fuisse scribit, his verbis: An tu me de L. Tubulo putas dicere, qui cũ Prætor quæstionem inter Sicarios exercuisset, ita apertè cepit pecunias ob rem iudicãdam, vt anno proximo P. Scæuola Tribunus plebis ferret ad Populum: Vellentnè de ea re quæri? Quo Plebiscito decreta à Senatu est cõsuli quæstio Cn. Scipioni. Sed hic locus nihil officit Pomponio. Nam tametsi etiam ante Syllam quæstio inter Sicarios fuit exercita, non tamẽ erat ea perpetua, sed extra ordinem prætoribus, vel ex Senatusconsulto, vel ex Plebiscito mandabatur. Pomponius autem loquitur de perpetua quæstione, cuius causa singulis annis Prætor ordinarius creabatur, ex constitutione, vt diximus, Syllæ Dictatoris. Meminit huius quęstionis Cicero pro Cluentio. Ipsius autem legis meminit Seneca libro primo de diuina Prouidentia: Et libro Declamationum tertio. Item in ludo quem de morte Claudii Cæsaris composuit, vbi pulchrè iudiciorum antiquorũ formam explicat. Ducit illum, inquit, ante Tribunal Aeaci, is lege Cornelia, quæ de Sicariis lata est, quærebat, postulat, nomen eius recipit, ædit subscriptionem: Occisos Senatores triginta: Equites Romanos trecentos quindecim, atque plures, cæteros ducentos viginti vnum. Hactenus Seneca.

LEX CORNELIA De Iniurijs.

LEx Cornelia de Iniuriis competit ei, qui Iniuriarum agere volet, ob eam rem, qđ se pulsatum, verberatumvè, domumvè suam vi introitam esse dicat. Qua lege cauetur, vt non iudicet, qui ei, qui aget, gener, socer, vitricus, priuignus, sobrinusvè est, propriusuè eorum, quos quenque in ea cognatione affinitatevè attingit: quivè eius parentisuè eorum patronus erit. l. lex Cornelia. ff. de iniuriis. Ex hac lege iniuriarum actio introducta est. §. sed & lex. Instit. de iniuriis. Tota autem lex in liberis tantùm personis locum habet. Nec enim seruus ex lege Cornelia iniuriarum reus recipiebatur, cùm ei durior pœna extra ordinem immineat. Ipsa verò actio, tametsi pro publica vtilitate exercetur, priuata tamen est, vnde & procutator dari potest: & ciuiliter agi conceditur, condemnatione æstimatione iudicis facienda. l. licet. ff. de procuratoribus & defensoribus, & in l. Constitutionibus. ff. de iniuriis. Tulit & alias leges Sylla, quas suo loco & tempore declarabimus.

LVD· CHAR.

Sunt aliæ leges à Cornelio Sylla latæ, quarum Appianus meminit, sed ea omnium reipublicæ vtilissima qua veterem Senatus authoritatem restituit. Cùm enim sine patrum consilio referri ad populum nihil debere Quirites statuissent: iamque minus eum morem obseruari contigisset, Sylla & Pompeio consulibus constitutum est, vt nihil deinceps ad populum sine patrũ consilio ferretur. Et certè ęquum fuit vulgi leuitatem & inconstantiam Senatorum prudentia regi. De Sylla imperium obtinente sic scribit Appianus. Leges alias dissoluit, alias imposuit: neque aliquem prius Prætorem quàm Quæstorem esse voluit, nec Consulem antequam Prætorem, & eandem potestatẽ eundem virum attingere prius quàm decennium peregisset, ex decreto vetuit. Tribunitiam verò potestatem adeo pfregit, ac debilitauit, vt ferè ad nihilum redegerit, cùm ex lege prohiberet, qui tribunatum gessisset, vlterius potestatẽ habere posse. Quamobrem omnes qui gloria aut genere pollebant, Tribunatum in futurum auersati sunt. Neque clarè possum dicere, an Sylla ipsum,

ipsum, vt nunc est, à populo ad Senatum transtulerit. Animaduertēdum autem est, quòd Budæus (pace tanti viri dixerim) nō intellexisse videtur, eundem non fuisse qui iuri dicundo, & capitali quæstioni in vrbe præerat. Nam diuersi erant Prætores, eorumq; diuersa munera & officia: vt Cicero pro Murena, pro Cluentio, in Verrem, & alijs in locis disertè ostendit. Et ipsi quidem rerum capitalium Prætores, qui etiam Quæstores diceban tur merum habebant imperium, id est, à iurisdictione omnino distinctum: Prætor autem vrbanus mixtum & in iurisdicundi prouincia positum.

LEX CORNELIA De ijs qui legibus soluuntur.

CORnelius Tribun⁹ plebis fuit, C. Calphurnio Pisone, M. Acilio Glabrione Coss. Is legem tulit, vt scribit Pedianus, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi ducenti adfuissent: nevè quis, cùm solutus esset, intercederet, cùm de ea re ad populum ferretur. Nam antiquitus, cùm quis legibus per Senatum soluebatur, adijciebatur S. C. vt de ea re ad populum ferretur: sed paulatim ferri erat desitum, resque in eam consuetudinem iam venerat, vt postremò ne adijceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda. eaque ipsa S. C. per paucos admodum fiebant. Morem igitur antiquum hac lege, non sine graui optimatium offensa, quibus ex hac re non paruus gratificandi locus dabatur, retulit Cornelius. Soluitur autem legibus, cui id permittitur, quod leges prohibent.

LVD. CHAR.

Cicero in oratione pro P. Sestio ait, 12. tabulis sancitum esse, vt neque priuilegium irrogari liceret, neque de capite ciuis, nisi centuriatis comitijs rogari. Et hoc antiquum ius est, quo cautum esse Pedianus in Ciceronis oratione pro C. Cornelio scribit, ne quis, nisi per populum legibus solueretur. Is enim ipse Cicero lib. 3. de Legibus dicit, Legem 12. tabul. tollere priuilegia: ne de singulis hominibus ferri possent, nisi fortè centuriatis comitijs, in quibus descriptis populus censu, ordinibus, ętatibus, plus adhibere videbatur consilij, quàm fusè in tribus cōuocatus. Sed ea Cornelij rogatio P. Seruilio Globulo tribuno ple. absistente, & C. Pisone consule vehementer resistente obtinere non potuit: Itaque, ita ferre rursus cœpit ne quis in Senatu legibus solueretur, nisi CC. affuissent, nevè quis, cùm solutus esset, intercederet, cùm de ea re ad populū ferretur. Hæc sine tumultu res acta est, Nemo enim negare poterat, pro authoritate Senatus esse eam legem: sed tamen eam tulit inuitis optimatibus, qui vel pauci Senatusconsultum facere solebāt. Quid autem sit legibus solui, ostendit Dion de Augusto loquens. Iam, inquit, princeps aliud sibi ius arrògarunt, quod nulli vnquam Romanorum fuerat antea datum: Vt ipsis liceat, quod voluerint: sunt enim soluti legibus: quod apud Latinos perinde est, ac nulla necessitate legis teneri, sed omni scripto iure exemptum esse.

LEX CORNELIA De iure dicundo.

IDem Cornelius aliam legem tulit, multis inuitjs, nemine tamen repugnante: vt Prætores ex Edictis suis Perpetuis ius dicerent, quæ res gratiam ambitiosis Prætoribus qui ius variè dicere solebant, minuit, vt tradit Pedianus. Causa ferendæ legis fuit, quòd Prætores, cùm edicta sua Perpetua haberent, neglectis ijs, ipsi quę sibi videbantur, edicebant, vnde fiebat, vt singulis annis noua Edicta proponerentur, cùm semper nouus Prætor nouū edictum proponeret: quæ licentia faciebat, vt multa edicta cū ad gratiam, tum ad lucrum conscriberentur, ipsumque ius Prætorium, quod Honorarium vocant, ob Edictorum varietatem turbaretur. Inde est, quòd Cicero Edictum Prætoris legem annuam vocat, actione 3. in Verrem. Quare ne ius ita variè diceretur, quod & litigantibus incommodum, & Prætoribus indecorum erat, sanxit Conelius, vt in iure dicundo Prætores Perpetuum Edictum obseruarent. Hoc autem edictum Saluius Iulianus auus Imperatoris Didij Iuliani, Adriani temporibus in vnū collegit, atque in certos Titulos digestum interpretatus est, vt scribit Eutropius, & meminit Imper. in l. 2. C. de veteri iure enucleando. Tanta autem fuit Edicti Perpetui authoritas, vt si ex eo aliquid decernatur, quo minus id fiat, non permittatur appellare. l. fina. ff. de appellationibus recipiendis, vel non.

LVD. CHAR.

Solebāt Romæ prætores, in prouinciis præsides inito statim magistratu multis varijsq; de rebus edicta proponere, secūdum quæ toto anno ius redderent: quæ annua erant, vt etiam annui magistratus. Cicero Verrem. Eorum enim initium & finem afferebant Cal. Ianu. Sed Cornelius legem tulit, vt prętores ex edictis suis perpetuis ius dicerent: cuius hanc fuisse sententiam arbitror, vt antiquorū prætorum edicta ad successores trāsirent, ęternaque perpetua essent, vt expectandum populo non esset à nouo prætore nouum edictum: sed ipse ea tanquam perpetuas leges obseruaret. Omnia edicta iussu & authoritate Adriani Imper. Saluius Iulianus in ordinem digessit, libris nonaginta nouem complexus quicquid annis quingentis (tot enim anni a primo prætore Sp. Furio Camillo vsque ad eius tempora numerari possunt) edixerant prætores.

LEX FVRIA Testamentaria.

FVria Lex de Testamentis ad ius ciuile pertinuit, qua legandi licentia, que ex 12. tabularum iure proueniebat, restricta est. Nam ex eo iure vel totum patrimonium in legata erogare licebat, quippe in quo ita cautum esset, Vti quisque legassit suæ rei, ita ius esto. Quare omnino modus imponendus erat legatis, ipsorum maximè Testatorum gratia, ob id, quòd plerunque intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus pro nullo, aut tenui lucro hereditates adire. Institu. de lege Falcidia in principio. Theophilus in Græcis Institutionibus, hac lege constitutum fuisse tradit, ne cui plus quàm mille nummi, siue vt ipse scribit, χίλια νομίσματα legari possent, alioquin eius, quod amplius legatum esset, quadruplum restitui debere. Tulit hanc legem C. Furius tribunus plebis, vt tradit Cicero pro Cornelio Balbo.

LEX FALCIDIA:

CVm Lex Furia parum sufficere ac consummationem rei testamentariæ videretur, lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem totorum bonorum, id est, vt siue vnus hæres institutus sit, siue plures, apud ipsum eosvè pars quarta remaneat. Verba legis Falcidiæ, quibus legatorum modus constituitur, sunt hæc ex secundo capite: Quicunque ciuis Romanus post hanc legem rogatam Testamentum faciet, is quantam cuique ciui Romano pecuniam iure publico, dare, legare volet ius potestasque esto: dum ita detur legatum, ne minus, quàm partem quartam hæreditatis ex eo testamento hæredes capiant. Eis quibus ita datum legatumvè erit, eam pecuniā sine fraude sua capere liceto, isque hæres, qui eam pecuniam dare iussus, damnatusvè erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est. Hactenus verba legis posuimus, vt liquidius appareret, in quam sententiam lata esset. Cæterùm Eusebius in Chronicis scribit, latam ita fuisse, vt quarta pars tum demum hæredibus superesset, si quatuor aut minus essent. Quod equidem in Iurisconsultorum libris nusquam me legere memini. Sed & Dion celebris historicus libr. 48. Falcidium sub Augusto legem tulisse scribit, vt hæredibus scriptis liceat quartam hæreditatis partem retinere, reliquum omittere, si grauati sint. Atqui ex iure nōstro vtique hæres, nisi totam hæreditatem agnoscat, nō admittitur. Ait enim Paulus in l. j. ff. de acquirenda hæreditate: Qui totam hæreditatem acquirere potest, is pro parte eam scindendo adire non potest. Et Vlpianus ait: Neminem posse quasdam partes repudiare, quasdam agnoscere, etiamsi ex pluribus partibus in eiusdem hæreditate institutus sit. Sed Eusebium & Dionem diuersum ab hoc professionis genus facilè tuetur, vt eis ignosci non solùm possit, sed etiam debeat. Tulit autem legem C. Falcidius tribunus plebis ijs tēporibus, quibus Triumuiri reipublicæ constituendę Cæsar, Antonius, & Lepidus dominabantur, authore eodem Eusebio, & Isidoro in capitulo Quædam. secunda distinct.

LVD. CHAR.

In restituenda hac lege Falcidia elaborarunt plerique. Eadoctorum quorundam Iurisconsultorum fuit coniectura: vt eius quatuor capita fuisse arbitrati sint. Equidem duo tantùm à Paulo referri obseruaui. Primum caput non tam fuit à Falcidio Tribuno plebis inuentum, quàm ex legibus 12. Tab. restitutum: qd quia variè legitur, ipsum vt in manuscriptis codicibus scriptum inueni, subiicere volui. Qui ciues Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet, quam pecuniā, quasque res, quibusque dare legare volet, ius potestasque esto. Secundo capite constitutum est, vt ita detur legetur, ne minus, quàm quartam partem hæreditatis ex eo testamento hæredes capiant Sed ex interpretatione hoc statutum est, vt Falcidiam sibi de imminutione legatorum hæres retineat, constante nihilominus testamento. Si enim lex voluerit testatorem quartam partem totius hæreditatis hæredibus relinquere, censetur eris permisisse, vt eam sibi non relictam retineant. Vnde quartum quod à quibusdam subiicitur caput, ab ijs translatum in legem videtur. Tertium autem secundo tribuit Paulus, quod vult legatarium, quod sibi ita datum legatum erit sine fraude habere. Mouet me nostrorum Iurisconsultorum authoritas, nec dissentit Caius, si rectè eius verba inspiciantur.

LEX

LEX FVSIA CANINIA.

LEge Fusia Caninia certus modus cōstitutus fuit in seruis Testamento manumittendis, quam Iustinianus Imperator in fauorē libertatis, cui iniquior videbaī, sustulit. Hęc est nimirū lex Fusia ista, cuius & Cicero actione tertia in Verrem meminit.

LEX FAVIA DE PLAGIO.

LEx Fauia contra Plagiarios lata est, qua cauet, vt liber q hominē ingenuū, vel libertinū inuitū celauerit, in vinculis habuerit, emerit sciens, dolo malo: quive in earū quā re socius erit: quiq; seruo alieno, seruæve persuaserit, vt à domino, dominave fugiat, vel cū, eamve inuito vel insciente dño, dominave celauerit, in vinculis habuerit, emerit sciens, dolo malo, quive in ea re socius erit, pœna legis teneatur, inquit Calistratus in l. Non statim ff. ad l. Fauiam. Pęna autē huic legi primùm pecuniaria constituta fuit, quæ deinde in vsu esse desiit. Namq; in hoc crimine detecti pro delicti modò coercentur, & modò gladio feriuntur, modò in metallum damnantur. l. fi. C. ad l. Fauiam. Meminit huius legis Cicero ꝓ Rabirio Perduellionis reo, & Iureconsulti in l. j. ff. de fugitiuis, & l. Merito. ff. pro socio. Quis autē eam tulerit, incertū est. Sed ne de nomine quidem satis cōstat, cùm eam alij Fauiam, alij Fabiam, alij Flauiam appellent.

LVD. CHAR.

De hac lege nihil aliud in antiquis monumentis scriptum inueni, quàm Q. Fabio Labeone, & M. Claudio Marcello Cōsulibus, anno vrbis conditæ 171. acerbam legē aduersus eos latā fuisse, q hominē ingenuum vel libertinum inuitum celauerint, vel dolo malo emerint nolentes eum soluere, aut seruum alienum seruamve, vt à domino fugeret, induxerint.

Lex Gabinia Tabellaria, & reliquæ leges Tabellariæ.

POpulus Rom. suffragium primò voce tulit, cùm in magistratib. creandis, tum in iudicandis reis, legibusq; sanciendis, vel abrogandis. Sed cùm hac ratione suffragandi obnoxius optimatib. videretur, data est populo Tabella, quæ (vt inquit Cicero pro Plancio) frontes aperit hominū, mentes tegit, eamq; libertatē dat, vt quod velint faciant, promittant autem quod rogantur. Erant autem Tabellæ istæ cera illitæ, in quibus puncta scribebantur, quæ vocalis suffragij vicem obtinebant. Vnde etiam Cic. ꝓ Murena & Plancio puncta pro suffragijs vsurpauit.

Cæterùm leges tabellariæ quatuor latæ sunt, vt scribit Cicero libro tertio de Legibus. Ex his prima est Gabinia, quam tulit Gabinius homo sordidus, & ignotus, Cn. Calphurnio Pisone, M. Popilio Lenate Coss. Vt comitiis, quib. magistratus crearentur, Populus non voce, sed tabella suffragium ferret. Et quò id liberius esset, cautum est: Ne quis inspiceret tabellam, ne rogaret, ne appellaret: ita ab omni parte liberum iudicium suum in magistratib. creandis populus habebat.

Secuta est biennio pòst Cassia, vti in iudiciis populi de dānando vel absoluendo reo, quemadmodū & in creandis magistatib. tabellare suffragiū esset. Hanc autem Legem tulit L. Cassius, homo nobilis, quē Cicero in Bruto scribit multū potuisse, non eloquentia, sed dicendo tamen, hominemque fuisse eum non liberalitate, vt alij, sed ipsa tristitia & seueritate popularem.

Lata est lex M. Aemilio Lepido Porcina, & C. Hostilio Mancino Consulibus, aduersante Lepide consule, & Trib. pl. L. Anitio Brisone. Pedian. in secundā actionē in Verrē, vř de plurib. legib. Cassiis loq: Inde sunt, inquit, leges Cassiæ tabellariæ, de suffragiis liberè ferendis, non voce, sed tabella. Meminit ēt Cicero pro Sestio, & in libro de Amicitia, quib. in locis indicat, magno Patrum dolore has leges latas esse, cùm prudentiorib. neutiquam videretur è Repub. esse, tabellæ licentiam populo committi.

Tertia lex est Papyria, quam tulit Carbo seditiosus atque improb. ciuis, de iubendis & vetandis legib. Cùm verò sua lege Cassius ꝑduellionis iudiciū excepisset, ꝙ ei. l. iniquū esse videretur, in ciuis Romani, vitæ bonorumq; omniū discrimine, tabellarū licentię locū dari, dedit huic quoq; iudicio Cęlius Tabellā, atq; ita vocis suffragiū penitus sublatū est. Cęterùm, cùm suffragia ablata à populo, iusq; creandorū magistratuū Tiberius Princeps, authore Tacito, ad Senatū transtulisset, ēt Senatus, cùm antea vocali suffragio vtereī, circa Traiani tēpora ꝑ tabellā magistrat⁹ creare cępit. In tabellis tamen Senatoriis nō puncta, sed ipsa Candidatorū noīa scribebanī. Noua tñ hæc ratio non diu in Senatu mansit, ob singularē quorundā impudentiā atq; petulantiam, de qua se plura scribit Plinius lib. epist. 4. & 5. ad Maximū. Dicunī autē apud authores suffragia illa Tabellaria ēt clancularia, seu tacita: Vocalia verò manifesta, ꝙ illa clam, hæc autem palàm fierent.

LEX GABINIA De Piratis persequendis.

A. Gabinius tribunus plebis legē tulit, vt Pōpeio bellū piraticū decernereī. De qua lege ita scribit Paterculus lib. 2. Cōuerterat in se Cn. Pōpeii persona totū terrarū orbē, & ꝑ oīa maiore vi habebatur, qui cùm Cos. perquàm laudabiliter iurasset, se in nullā prouinciā ex eo magistratu iturū, idq; seruasset, post biēniū A. Cabinius tribunus plebis legem tulit, vt cùm belli more, non iā furtiuis expeditionib. Piratæ tenerent, quasdamque ēt Italiæ vrbes diripuissent, Cn. Pōpeius ad eos opprimēdos mittereī, essetq; ei imperiū æquū in omnib. Prouinciis cū Proconsulibus vsq; ad quinquagesimū miliariū à mari. Hactenus Velleius, & plura alia Plutarchus in vita Pompeii. Hic est aūt ille Gabinius, qui Consul cum Pisone fuit, atque ex consulatu Prouinciā Syriā adeptus, Regē Ptolomæū in regnū restituit pulso Archelao Cappadoce. Notissimū etiam inimicitiis Ciceronis, & singulari fauore Pompeii. Lata est autem lex, L. Metello & Q Martio Cōsulib.

LEX GABINIA De Fœnore.

IDem Gabinius legē de fęnore tulit, qua prouinciis ære alieno oppressis ꝓspexit, Cic. lib. 6. ad Atticū: Salaminii cùm Romæ versurā facere vellent, nō poterant, ꝙ lex Gabinia vetabat. Et in eadē epistola: Audio omnino Scaptiū pęnitere, nā ꝙ S. C. esse dicebat, vt ius ex Syngrapha diceret, eo consilio factū est, ꝙ pecuniā Salaminii contra legē Gabiniā sumpserant. Vetabat aūt Auli lex ius dici de ita sumpta pecunia. Ex his facilè colligitur, lege Gabinia certū vsurarum modū per Prouincias cōstitutū, quæ rapacitate Publicanorum ita vexabantur, vt illis nihil ad supremā miseriam deesset. Exemplo est Scaptius ille, quē in epistolis ad Atticum Cicero quatuor centesimas à Salaminiis exegisse terrore militari, obsessoq; & afflicto illorū Senatu, scribit. Huic aūt malo prospexit Gabinius, & sanxit, vt Syngraphæ, q̄ contra legem datę essent, in ius productæ, nihil valerent. Fecerat autem idem etiam antea in Asia L. Lucullus non sine graui offensa Publicanorum, quorū rapacitati vix maxima atq; opulentissima regna sufficiebant. Sed & Cicero cùm in eam Prouinciam proconsulari imperio venisset, coercitis publicanis ciuitates fœnore obrutas subleuauit. Idem postea Cæsar fecit.

LVD. CHAR.

Leges de fœnore latas latius refert Zasius, cùm legem Iuliam de fœnore explicat.

LEX HORTENSIA.

HAnc legem tulit Qu. Hortēsius Dictator. Nam cùm plebs Romana, vt inquit Florus, propter æs alienum, grauesque atque longas seditiones ad vltimū secessisset in Ianiculum, atq; ob eam rem in magno timore essent Patres, creatus Dictator Qu. Hortēsius Plebem inde deduxit, legemque tulit, Vt omnes Quirites plebiscita non minus ac reliquæ leges tenerent. Gellius libro decimoquinto, capite 25. Tribuni, inquit, neque aduocant Patritios, neque referre ad eos de vlla re possunt. Ita ne leges quidem propriè, sed plebiscita appellantur, quæ Tribunis plebis ferentibus accepta sunt. Quibus rogationibus antea Patricij non tenebantur, donec Qu. Hortēsius Dictator eam legem tulit, vt eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur. Et Plinius lib. decimosexto ca. 10. Qu. Hortensius Dictator, cùm plebs secessisset in Ianiculum, legem in esculeto tulit, vt quod ea iussisset, omnes Quirites teneret. His astipulatur Imp. in §. plebiscitum. Inst. de iure naturali, gentium, & ciuili. Sed & plebiscita lege Hortensia non minus valere, quàm leges cęperunt. Et Pōponius in l. 2. ff. de origine iuris. Deinde, inquit, cùm esset in ciuitate lex 12. Tabularum, & ius ciuile, essent & legis actiones, euenit: vt plebs in discordiam cū patribus veniret, & secederet, sibique iura constitueret, quæ plebiscita vocantur: mox cùm reuocata esset plebs, quia multæ discordiæ nascebantur ex his plebiscitis, pro legibus placuit & ea obseruare lege Hortensia, & ita factum est, vt inter plebiscita & leges, species constituendi interesset, potestas esset eadem. Hactenus Pomponius. Hic Hortensius Dictator in ipso magistratu mortuus est authore Floro lib. 11. Liuianæ epitomes, & D. August. lib. de ciuitate dei 3. c. 17.

LVD. CHAR.

Mihi studiosius Pomponij de orgine iuris historiam cum Romaniis antiquitatibus conferēti visus est ille cum veteribus omnino non conuenire. Nam quod de lege Hortensia scribit; veteri memoriæ consentire non videtur. Non ignoro Florum Gellium, Plinium (quos noster Zasius refert) Pomponij sententiam confirmare. Sed ex Liuio aliisque maiori fide dignis discordiam, quę plebem in monte Ianiculo contra patres excitauit, propter matrimoniorum indignitatem exarsisse accepi. Verū plebeiis ꝑꝑ Apij, aliorumq; Decemuirorū libidinē à patrib. diuisis & in Auentinū ꝓfectis (est. n. vnus cōprehensorū in vrbe colliū, ponēdis castris valde opportun⁹) primos ꝯsules à populo cēturiatis comitiis creatos, L. Valeriū & M. Horatiū, q eā legē tulerūt, intellexi. Dionysius Halicarnasseus (cuius verba sic latina reddidi) Primi aūt (inqt) imperiū à populo cēturiatis comitiis acceperūt, L. Valerius Potitus, & M. Horatius Barbat⁹, natura ipsi populares, & maiorib. suis in hāc sectā succedētes, q ꝓmissa seruātes q plebeiis fecerant, cùm arma eis deponere persuaserunt, nempe omnia se plebi vtilia effecturos, leges sanxerūt centuriatis comitiis, ægrè quidem ferentibus patritiis, sed non audentibus contradicere, cùm alias quasdam, quas non necesse est scribere, tum eam, quæ positas è plebe leges curiatis comitijs iubebat ex æquo

Romanis omnibus poni, vim eandē iubentes eas, quam quæ cēturiatis comitijs ferrent. Erantq; pœnæ appositæ soluentibus aut transgredientibus legē, mors & bonorū publicatio. Hęc lex patritiorum ambiguitates sustulit, quas cū plebeis antea faciebāt, nolentes positis ab eis legibus parere. Quæ sequunt̄ nō refero. Liuius scribit L. Valerium & M. Horatiū cōsules p interregē creatos, qa controuersum erat an tenerent̄ patres plebiscitis, legē tulisse cēturiatis comitijs, vt qđ Tribuni plebis iussissent, populum teneret. Quorū authoritate mihi aliquando visum est errorem in vulg. D. libris corrigendū esse, & non legē Hortensiā, sed Horatiā legendū: meamq; cōiecturā doctissimorū virorū sentētia confirmabam. Sed quia non temerè à nostri Pōponij, Gellij, Plinij, & aliorū historia discedēdum existimabā, volui diligentius oēs, qui de Romanis antiquitatibus scripserant, repetere: atque nullā discordiā exagitatā sæpius fuisse, quàm hanc de plebiscitis inueni. Licèt. n. contra legē patres venire p p pęnas nō auderēt: ipsi tñ apertā adeo iniuriā toties faciebāt, vt ab ijs nō semel plebeios discessisse cōtigerit: vt mirū nō sit, si ēt in laniculū secessērint, eorūq; reuocandorum causa electus sit Q. Hortēsius Dictator. Nam & P. Philo cōsul anno vrbis quadringentesimo decimosexto, à collega T. Aemylio Mamerco aduersus rebellantes Latinos Dictator creatus, inter cæteras leges, quas plebi secūdissimas, nobilitati aduersas tulit, vt plebiscita oēs Quirites tenerēt, ꝯstituit. Narrat Liuius li. 8. Diligētis est lectoris, ꝓprius inspicere. Nā Zasius noster (vt cæteri) Hortēsiam legē ab Horatia separat.

LEGES HORATIAE.

POst restitutam Tribunitiā potestatē, quæ ob decēuirale Imperiū creati desierat, ac receptā secessione Auentiniana libertatem, creati Coss. L. Valerius, M. Horatius viri populares, ac decēuirali Tyrannidi infensi, leges pro populo tulerunt, vt scribit Liuius lib. 3. Nam primū omniū cū veluti in controuerso iure esset, tenerēturne patres plebiscitis, legē Cēturiatis Comitijs tulere, vt qđ plebs tributim iussisset, populū teneret. Qua lege tribunitijs actionibus telū acerrimum datū est. Hanc aūt legē nō esse obseruatam argumento est lex Hortensij, quā in eandē sententiam iterum ferri opus nō fuisset, si hac patres vti statuissent. Aliam deinde Cōsularē legē de prouocatione, vnicū præsidiū libertatis, decemuirali potestate euersam, nō restituerūt modò, sed etiā in posterū munierunt, sanciendo nouā legem. Ne quis vllū magistratū sine prouocatione crearet: qui creasset, eum ius fasq; esset occidi: neve ea cædes capitalis noxæ haberet̄. Tertia lex pro Tribunitia potestate lata est. Vt qui Trib. Pl. Aedilibus, Iudicibus, Decēuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrū esset: familia ad ędem Cereris, Liberi, Liberęve venū iret. Eodē etiā anno M. Duellius plebiscito cauit, qui plebē sine Tribunis reliquisset, quiq; magistratū sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Harū legū etiā Dionysius meminit li. 13. Acta sunt hęc anno V. C. trecentesimo sexto.

LEX HOSTILIA.

LEge Hostilia permissum fuit furti agere eorū nomine, qui apud hostes essent, aut reip. causa abessent, quive in eorum cuius Tutela eēt. §. Præterea. Inst. p quos agere possumus. Actiones quæ ex hac lege prodeūt. Cicero lib. 1. de Orat. sub persona Antonij Hostilianas vocat. Et credo, inquit, in illa militis causa, si tu aut hæredem aut militē defendisses, ad hostilianas te actiones, nō ad tuam vim, & oratoriā facultatem contulisses. Quis autem hanc legem tulerit, aut quo tempore lata sit, non constat.

L V D. C H A R.

Latam hanc fuisse legem C. Hostilio Mancino, & C. Attilio Serrano Coss. anno vrbis 584. ex Romana antiquitate accepi.

LEX HIRCIA.

A. Hircius Cæsaris amicus, qui postea in pugna ad Mutinā Cos. cecidit, legē tulit, qua Pōpeiani magistratus capere, aut tenere prohibebant̄: vt hr̄ in epistola Antonij, quæ inserta ē Philippicæ Ciceronis decimæ tertiæ. Huius aūt legis authoritatem vehemēter eleuat Cicero, qui & ipse Pōpeij partiū fuerat, earumq; ruinas restaurare eo tempore frustra moliebatur.

LEX ICILIA.

ICilia lex vna ex sacratis legibus fuit, quas sibi populus abiectus antea, & obnoxius, parandi iuris, & constituendæ Maiestatis gratia, secessione in Sacrū montē, vt Liuius & Cicero, siue vt Piso & Salustius volunt, in Auentinū facta parauit. Liu. lib. 3. ab vrbe condita: placet, inquit, creari Decē viros sine prouocatione, & ne quis eo anno alius magistratus esset, admiscerenturve plebeij, cōtrouersia aliquandiu fuit. Postremò concessum Patribus: modò ne lex Icilia de Auentino, alieq; sacratę leges tollerent̄. Erant aūt hac lege iura populi, & Tribunitiæ potestatis cōprehensa. Sacratæ aūt leges idcirco dñr, authore Festo, qa illis sancitum erat, vt si quis aduersus eas fecisset, sacer alicui Deorū eēt, cùm familia pecuniaq;. In quam sententiā etiā Cicero pro Cornelio Balbo scribit: Primū Sacrosanctum nihil esse potest, nisi quod populus plebsve sanxisset. Deinde sanctiones ipsæ sacrandæ sunt, aut genere ipso, aut obtestatione & cōsecratione legis, aut pœna, cū caput eius, qui contra facit, consecratur. Tulit aūt hāc legem L. Icilius Tribunus plebis quinq; annis ante creatos Decemuiros.

LEX IVNIA Annalis.

LEgem Iuniam Annalē L. Manlio Accideno, Q. Fuluio Flacco Coss. latam fuisse Liuius author est lib. 40. Eo, inquit, anno rogatio primū lata est ab L. Iunio Trib. pl. quot annos nati quenq; magistratum peterent caperent, inde cognomē familię inditum, vt Annales appellarentur. Ferēdæ autem legis causam pulchrè indicat Cicero Philippica 5. his verbis: Legibus Annalibus cū grandiorē ætatem ad consulatum constituebāt, adolescentiæ temeritatem verebantur. C. Cæsar ineunte ætate docuit ab excellenti eximiaq; virtute progressum ætatis expectari non oportere. Itaq; maiores nostri veteres illi admodum antiqui leges Annales non habebant, quas multis post annis attulit ambitio, vt gradus esset petitionis inter æquales. Itaq; sæpe magna indoles virtutis, priusquam reip. prodesse potuisset, extincta est. At verò apud antiquos Rulli, Decij, Coruini, multiq; alij: Recētiore aūt memoria superior Africanus, T. Flaminius admodū adolescentes consules facti tantas res gesserunt, vt Po. Ro. Imperiū auxerint, nomē ornarint. Quid Macedo Alexander, cū ab ineūte ætate res maximas gerere cępisset, nonne tertio & trigesimo anno obijt, quæ est ætas nostris legibus decē annis minor, quàm Consularis? Ex his verbis apparet cōsularem ætatē quadraginta triū annorū fuisse, vnde etiam Cicero gloriat̄ se suo anno Consulatū adeptum, idest, eo anno quo ei primū per leges Annales petere licuit. Quòd verò aliquis computet à Consulatu C. Serrani, & Q. Cepionis, emergent anni quadragintatres ad consulatū vsq; Ciceronis. Duobus autē annis minor fuit Prætoria ætas, rursus biennio minor quàm prætoria fuit Aedilitia. Multos tamē legimus his legibus solutos fuisse, ex quibus primus fuit Africanus posterior, qui cū iuuenis ædilitatē peteret, non sine maxima contentione senatus & plebis Consul creatus est, vt scribit Appianus in Libyco. Appellatur aūt hæc lex ēt Annaria. Festus li. 1. Annaria lex dicebatur ab antiquis ea qua finiunt̄ anni magistratus capiendi. Et Lampridius in Cōmodo. Post hæc venia legis Annariæ impetrata Consul factus est. Sed & M. Pinnariū Ruscam legem Annalem tulisse Cicero lib. 2. de oratore scribit.

L V D. C H A R.

Huius legis meminit Cicero in 3. li. de legib. cū sic ait: Eundē magistratum, ni interfuerint 10. anni, ne quis capito. A euitatem annali lege seruanto, & ad eā allusit Ouidius in Fastis.

> Iura dabat populo senior, finitaq; certis
> Legibus est ætas, vnde petatur bonos.

LEX IVNIA Norbana.

LEx Iunia Norbana circa libertinorū statū versatur. Nam ex hac lege liberrimi qui Latini vocant̄ instituti sunt, qui viui liberi quidē erant, sed cū moriebant̄ in seruilē conditionē recidebant, & bona eorum iure quodammodo peculij manumissores tenebant, cū ipsi nec testamēti factionē, nec alia liberorum Romanorū iura haberent. Huic legi primùm. S. C. Largiano, deinde D. Traiani edicto abrogatū ē. Postremò aūt Iustiniani Principis constitutione tota sublata est, qua cōstituitur, vt oēs libertini, sublatis antiquis differētijs, ciues Romani sint. §. Sed hæc de libertinis. Inst. de successione libertorum. Lata est aūt lex imperāte Claudio Tiberio à Cōsulibus M. Iunio Sillano, & L. Norbano Balbo, post natū saluatorē nostrū Dei filium anno 21.

LEX IVNIA Vellea.

LEx Iunia Vellea de Testamentis lata est, qua cauebat̄, vt is q testamentū facturus esset, oēs virilis sexus, qui ei sui hæredes futuri essent, cū nascerentur, necessariò instituat. Deinde, si quis ex suis hæredibus suus esse desierit, liberi eius, & cęteri in locū suorū, sui hæredes succedant, si in Testamento hæredes instituti sint. Multa pręterea in hac lege de testamētis sancita erāt diligentius, quàm apud antiquos, ea potissimū ratione, ne tam facilè Testamenta agnatione, aut quasi agnatione rumperent̄. §. Posthumum. Inst. de exhęredatione liberorum. Atq; astipulatur Cicero li. 1. de Oratore dicens: Agnascēdo rūpi testamētū iure antiquo. Quæ deinde pleraq; Tribonianus & socij eius in Pādectas suas passim trāstulerunt. l. Si hæreditas. ff. de tutelis. l. Gallus. ff. de liberis & posthumis.

L V D. C H A R.

Quis ille Velleus huius legis author fuerit, an idē, qui & senatusconsulti Velleiani, nō satis constat. Verū vtilissimā testamētis scribendis legē tulit. Formulas. n. præscripsit, quibus ne testamenta rūperent̄ prospicere testatores possent. Eius duo fuerūt capita, q̄ Scęuola elegātissimè cū Galli cōsilio interpretatus est.

LEX

LEX IVLIA Miscella.

LEgis Iuliæ Miscellæ studium circa procreationem liberorū versabatur. Permittebat. n. vxori, vt tametsi vir prohibuisset, & quædam ēt ad hoc reliquisset, ne ad secundas nuptias trāsiret, si tamen ipsa intra annum iuraret, se liberorum procreandorū causa ad secundas nuptias progredi, & in mariti ius veniret, & quod relictum esset caperet. Quòd si annus præterijsset, siquidē mulier relictum volebat capere, non aliter id capere licebat, quàm cautionem exposuisset, se ad secundas nuptias nō peruenturam. Hanc autē appendicem siue clausulā non ipse Iulius Miscellus adinuenit, verū Q. Mutius Scæuola, qui in omnibus, quæ ex facti prohibitione penderent, eiusmodi cautiones excogitauit, hanc fortè legi apposuit. Cæterū cū iniquū videretur atque naturali æquitati minus consentaneū, ob vile cōpendiū, & periuria ab mulieribus ad secunda vota transeuntibus, fieri: & fęminas, quæ adhuc parere, atq; rempub. sobole augere possent, à connubijs arceri, promulgauit constitutionem maximus, sapiētissimusq; Imperator Iustinianus, qua totā legē sustulit, & mulieribus nullo obstante legis Iuliæ impedimēto, liberè ad secūdas nuptias transire permisit: qua cōstitutione visus est optimè & iurisiurandi religioni, & reip. vtilitati prospexisse.

LEX IVLIA, & reliquæ Leges ad ius Ciuitatis Romanæ pertinentes.

LEge Iulia Ciuitas vniuerso Latio data est, cū socij Latini ob negatā ciuitatē ingens bellū mouissent, vt tradit Appianus lib. 1. & Cicero pro Cornelio Balbo, & Gell. lib. 4. capite 4. Vt autē facilius causa huius belli, legisq; ferendę percipiatur, repetēda est altius ad eam rem pertinens historia, totumq; ius cū Latij, tū Ciuitatis oculis subijciendū. Princeps igitur & conditor Romanę ciuitatis Romulus, ab initio statim deuictos populos in ciuitatē recepit, augendæ multitudinis causa: Itaq; eo tpe ciues Romani facti sunt Ceninenses, Crustuminij, Antēnates, & deinde ex fędere Albani. Romuli postea atq; Regū authoritate & exēplo nunquam intermissa est à Romanis largitio & cōicatio ciuitatis. Dabatur aūt Ciuitas apud antiquos duobus modis, cum suffragio, & sine suffragio. Qui Ciuitatem cū suffragio nanciscebantur, æquo iure cū Romanis ciuibus magistratus creabant, leges ferebant, iudicia faciebant, in censum deferebant̄, & si volebant, Romæ etiam habitabant, hæreditates atq; legata capiebāt, inque libertos patronorū filios in potestate habebant, & Iuris connubiorū participes erant. Vtebant̄ etiam iure Gētilitatis, Adoptionis, Agnationis, Togę ferēdæ, ac in Romanis legionibus militandi. Quæ Iura omnia propria ciuiū Romanorū fuerunt. Quibus accesserūt deinde Immunitates à supplicijs, à Tributis, ab Exactionibus ac multis alijs grauaminibus, qbus Romani ciues non tenebantur. Ius autē Latij, siue Latinitas originē hēt ex Fædere, siue Societate, quod cū priscis Latinis Romani pepigere. Cū. n. eos magna pugna ad lacū Regillum, & deinde ad Veserim deuicissent, in eas conditiones pacē cū ijs firmarunt, vt Latini suo iure viuerent, atq; in bello milites darent, hostesq; cōes cum Romanis haberent: In bellis autem atque expeditionibus Romani Latinis tertias prædæ præstarent: Ipsique Latini populi Ro. socij atq; amici dicerentur. In hoc aūt multò deterior erat Latinorum conditio, ꝙ omnes illorū res pace belloq; ex nutu atq; arbitrio Romanorum pendebant. Nā tametsi liberi essent, nihil tñ publicè decernere sine assensu Populi Romani audebant, & ipsis militibus Latinis quoties in expeditionē ibāt, Præfectus non ex Latinis, sed ex Romanis dabatur, cumq; suo sanguine regna ac Prouincias acquirerent, nihil ex ijs, præter tertiā prædæ partem, nanciscebantur. Quas ob res sępe conati sunt Latini, partim precibus, partim minis, ius suum in meliorē conditionem restituere, modò ipsum ius Ciuitatis, modò vt alter vtique Consul ex Latinis crearetur, postulātes. Quorum alterum illis in perpetuum denegatum, alterum tandem sub hac conditione cōcessum, vt qui ex Latinis stirpē ex se domi relinquerēt, ciues Romani fierent. Horum verborum sententiam multi circumuenientes, partim Romanis, partim Socijs iniuriā faciebāt. Nam & ne stirpem domi relinquerēt, liberos suos quibusqbus Romanis, in eam conditionem, vt manumitterentur, mācipio dabant, libertiniq; ciues essent: & quibus stirps deesset, quam relinquerent, vt ciues Romani fiebant. Postea his quoq; imaginibus iuris spretis, ꝓmiscuè sine lege, sine stirpe in ciuitatem Ro. per migrationem & Censum transibant. Hac ratione cū exhauriretur Latium, nec facilè tam multis migrātibus Latini milites ex formula dare possent, cōquesti apud Senatum impetrarunt, vt C. Claudius Cōsul legē ex Senatuscōsulto de ijs ferret: Vt qui socij, ac nominis Latini ipsi maioresve eorū M. Claudio, T. Quītio Cēsoribꝰ, postq; eos apud socios nominis Latini certi essent, vt oēs in suā quisq; ciuitatē ante Cal. Nouemb. redirēt. Quęstio, si qui ita nō redijssent, L. Mūmio Prętori decreta est. Hanc legē Claudiam primā de socijs in sua ciuitate regundis, latā inuenio, anno vrbis cōditæ quingētesimo septuagesimoseptimo. Postea verò alia lex Papia de eadem re lata est, qua constitutū fuit iudiciū, quo socij Latini nominis, oēsq; alię gentes Romano imperio subiectione, aut societate, vel fędere affines, ciues suos repeterent, si qui ciuitatem Romanam vsurpauissent. Cicero ꝓ Cornelio Balbo: Iudices cùm prę se ferrent, palamq; loquerent̄, qd essent de M. Crasso Mamertinis lege Papia repetētibus iudicaturi, Mamertini publicè suscepta causa destiterūt. Idē pro Licinio Archia: Quid? cū cæteri non modò post ciuitatem datā, sed etiā post legē Papiam in earum ciuitatum tabulas irrepserūt. Et Valerius Maximus li. 3. c. 4. de M. Perpenna: Cùm interim cuius vita triumphauit, mors Papia lege dānata est. Neq; patrē eius, nihil ad se pertinentia ciuis Romani iura complexū, Sabelli iudicio petitū redire in pristinas sedes coegerūt. Ex his satis cōstat in peregrinos, q sibi ciuitatis ius vsurpabāt, lege Papia iudiciū datum. Tulit aūt legem Papius qdam, paulo ante Gracchana tēpora: vt vix de hac loqui videatur Cicero lib. 3. Offic. Malè, inqt, qui peregrinos vrbibus vti prohibent, eosq; exterminant, vt Petronius apud patres nostros fecit, Papius nuper. Nā vrbis vsu prohibere peregrinos sanè inhumanum est. Loquitur igitur hic non de ciuitatis iure, sed de vrbis vsu Cicero.

L V D. C H A R.

Existimaui aliquando legem hanc Papiā, dictā esse à Q. Aemilio Papo, qui cum C. Fabricio Lucino cōsul fuit, belli cū Pirrho gesti tempore. Sed qa historia meā non confirmabat coniecturam: probabilius mihi visum est, latā eā fuisse à Caio Papio Tribuno pleb. qui tempore belli Socialis claruit, vt testatur Appianus lib. 1. bello. ciuil. Nec me mouet Zasij opinio, qui eam sine authoritate, ante Gracchorum tempora latam esse arbitratur. Mea enim sententia & historia, & verisimilitudine probatur: ipsius enim constitutio, belli Socialis tempori rectè conuenit.

His verò legibus remotos à spe cōsequendæ ciuitatis Socios denuo inflāmauit M. Fuluius Flaccus, qui cùm in cōsulatu, tum in triūuiratu agri lege Sēpronia diuidendi, Ciuitatem omnibus Italicis pollicitus est primus, vt scribit Appianus: Quāuis Velleius & Plutarchus tradāt Tiberium Gracchum P. Mutio, L. Calphurnio Coss. Ciuitatem Italicis promisisse. Fuluianæ actiones, quoniā in consulatu ipsius perferri nō potuerunt, postquàm ipse priuatus esse cępit, exarmatę sunt. Sed cū eas in triūuiratu suo retractaret, adiuuante C. Graccho, ambo decreto Senatus interfecti sunt. Destitutos aūt hac spe Socios post aliquot deinde annos M. Liuius Drusus Tribunus plebis erexit: is iratus Senatui, quē actionibus suis aduersari sentiebat, ad dandā Italiæ ciuitatē animū adiecit: quo facto, cū Italorum animos in se cōuertisset, atq; ingenti stipatus turba è foro reuerteretur, percussus in turba actiones suas vitamq; simul deposuit. Hic verò Drusus cū se magnificè gereret, Socijsq; persuasum esset, ipsum vtiq; qđ promiserat præstiturū, magna multitudo ex Latinis fiducia illius viri Romā se contulerat, ob quam causam L. Licinins Crassus, & P. Mutius Scæuola Consules, legem tulerunt, qua sociorū vnusquisq; in suæ ciuitatis ius redigeret̄: quæstioq; in eos constituta est, qui se non ciues pro ciuibus gerebant. Cuius rei Cicero pro Cornelio, & in eā orationem interpres eius Pedianus authores sunt. Hęc lex Licinia & Mutia appellat̄. Idē Cic. lib. 3. Offic. Nam esse pro ciue qui ciuis non sit, rectū est non licere, quā legē tulerunt sapientissimi Consules Crassus & Scęuola. Fuit aūt lex ista valde austera. Neq;. n. solū ij, qui recēs ī ciuitatē se insinuauerāt, arcebantur, sed etiam ij qui & nati Romæ erant, & muneribus ciuium fungebant̄, si maiores eorum iuris Italici fuissent, & ciuitatē Romanam non essent adepti. Cicero in Bruto de Lysia: Est enim Atticus, quoniā certè Athenis & natus est, & mortuus, & oīum ciuiū munere fenctus, quanquā Timeus eū quasi Licinia & Mutia lege repetit Syracusas. Ad eos tamē, qui vel ob legū p̄mia in ciuitatē peruenerāt, aut ob virtutē ciuitate donati ab imperatoribus erāt, lex nō ptinuit, vt scribit idē Cicero pro Cornelio Balbo. Cæterū hac lege animi Italicorū ita exasperati sunt, vt vniuersi propemodū ducibus Silone Popedio, Herio Asinio, Insteio Catone, C. Pōtio Telesino Samnite, alijsq; viris fortis. acerrimisq; à Romanis, moto ingēti bello desciuerint. In eo cū vehemēter premerent̄ Romani, viderentq; defectione Latinorū Marsorū, Samnitiū, & Picentū, ēt reliquorū Italiæ populorū animos labare, ciuitatē lege Iulia primū Hetruscis atq; Vmbris, qui nondū apertè defecerant, dederūt, deinde reliquis ēt nominis Latini socijs. Quos deinde, cū in octo tantū tribubus suffragiū ferrent, in Triginta quinq; tribus distribuit Cinna, & post eū icto cū Italicis populis fędere, ꝯfirmauit Sylla. Hocq; potissimū mō Italici ciuitatē adepti sunt. Cæterū nō ī vniuersum ius Latij abolitū est, sed passim in Prouincijs ciuitates fuere, q̄ eo iure vtebant̄. Scribit Plinius Vespasianū Augustū iactatū ꝓcellis reipu. vniuersę Hispanię ius Latij tribuisse. Et Suetonius tradit Diuum Augustū plerasq; ciuitates merita sua in rēpublicā allegātes Latinitate, vel ciuitate donasse. Hęc aūt vocabula Latinitatis & ciuitatis, tū demū ī desuetudinē abierūt, cū Antonius Pius Imperator oēs, q ī orbe Romano eēnt, ciues Romanos eē iussit, vt tra-

dit Iureconſultus Vlpianus in l. In orbe ff. de ſtatu hominū. Et D. Auguſtinus lib. 5. de Ciuitate Dei. c. 17. Vnde & Modeſtinus in l. Roma ff. ad municipalem. Romam cōem patriam eſſe ait. Ex ſuperioribus autem legibus oritur reatus peregrinitatis, quē ſubibant ij, qui ciuitatē Romanam falsò vſurpabant, quibus pœna erat cōſtituta, vltimum ſupplicium. Scribit enim in Claudio Suetonius, Claudiū eos, qui ſe pro ciuibus Romanis falsò gerebant, in campo Eſquilino ſecuri percuſſiſſe.

Pertinent etiam ad hanc rē aliæ duæ leges non ita magni momenti, ex quibus prima eſt Apuleia, quam tulit Apuleius Saturninus, qui gratificari volens C. Mario, cuius tū magna erat in rèpub. potentia, ac ſingularis ambitio, legē tulit. Vt in ſingulas Colonias Latinas Marius ternos Ciues Romanos facere poſſet: ſed hac lege nihil actū eſt, vt ſcribit Cicero ꝓ Cornelio Balbo. Altera eſt Cornelia & Gellia, qua poteſtas dabatur Cn. Pōpeio Proconſuli in Hiſpaniam ad periculoſum bellum proficiſcenti, ciuitate donandi eos, qui de rep. bene meriti eſſent. Legem tulerunt L. Gellius Publicola, & Cn. Cornelius Lentulus. Iuliā autem legē tulit L. Iulius Cæſar, qui cum P. Rutilio Lupo Conſul fuit anno vrbis conditæ ſexcenteſimo ſexageſimo ſexto.

LEX IVLIA De iudicijs, & reliquæ leges Iudiciales.

RES Iudicialis in Romana rep. variè agitata eſt, magnasq; ſæpenumero contentiones ciuiles excitauit, propter Senatorij & Equeſtris ordinis diſſenſiones. Itaq; plures de hac re leges latæ ſunt, quas breuiter perſtringemus.

Iam inde igitur ab vrbe condita, in iudicijs dominabantur patres, apudq; eos cauſæ agebantur, & ij ſoli erant in cōſilio Cōſulibus prætoribusq;, reliquis autem ordinibus nulla ad iudicādū facultas dabatur. Hoc autē ius Senatorio ordini tradiderat Romulus, vt ſcribit Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 2.

LVD. CHAR.

Solebant etiam reges, priuatis iudicijs præeſſe, iusq; poſtulantibus reddere: vt ex hiſtoria Liuij conſtat. Sed & Dionyſius Halicarnaſſeus refert, iniuriarum, quæ quidem maximę eſſent, iudicium regibus tribuiſſe Romulum: quæ verò minores eſſent, Senatoribus permiſiſſe: hoc tamē prouiſo, ne qua fraus iudicijs adhiberetur. Seruius autem Tullius priuata iudicia certis iudicibus delegauit, vt ſecundū leges à ſe latas ius dicerent.

Nec ſanè inter tot ſeditiones ac tumultus quiſquam Patribus hoc iuris eripere conatus eſt, vſq; ad C. Sempronium Gracchū, qui primus infenſus Senatui Equeſtrē ordinē ab eo diſiungere meditatus, legē de Iudicijs ad Equites transferendis tulit, nactus occaſionem calumniādi Senatus, ꝙ Iudicia Senatoria largitionē redolere videbanť, vt author eſt Appianus lib. 1. de bellis ciuilibus. Huc pertinet qđ præclarè à Cicerone in actionibus in Verrē dr. Hoc aūt cū haud fruſtrà diceretur (multi. n. eo tēpore Repetundarū rei, qui ob euidentiā, & magnitudinem furtorū, & ſua, & hominum opinione iā condemnati erant, iudicū pecunia corruptorū perfidia erant abſoluti) Senatus verecūdia motus, legē ferri paſſus eſt. Et ipſa plebs auidè eam accepit: nam ob iudiciorum metum haud parum potentiæ Patrū obnoxia erat, vt ſcribit Plutarchus in vita Gracchorum.

Legis autem ſenſus erat, vt trecentis, qui tum erant, Senatoribus ſexcenti Equites admiſcerētur, authore Floro: qua ratione fiebat, vt Equites bis tantum viriū in iudicijs haberent.

Hęc lex ordinum concordiā vehementer afflixit, ciuitatēq;, vt ait Varro, bicipitē fecit. Siquidē poſt multos demū annos, variasq; ac ſęuas diſcordias, M. Tullius Cicero in conſulatu Equeſtrē ordinē Senatorio reconciliauit, profectū ſe ex eo dictitās, & eius vires peculiari popularitate quærens, vt ſcribit Plin. lib. 33. c. 2. Atq; ipſe etiā lib. 1. ad Attic. gloriatur ordinum concordiā à ſe eſſe cōglutinatā. Lege autē Sempronia Equeſter ordo annis quindecim ſine infamia iudicauit, authore Pediano. Cęterū anno decimoquinto poſt Gracchi mortē, Senatū in poſſeſſionē iudiciorū reſtituere conatus eſt Q. Seruilius Cepio Coſſ. Caſſiodorus in Chronicis. Q. Seruilio, inquit, & C. Attilio Serrano Cōſulibus, Cepio Coſſ. iudicia Equitibus & Senatoribus cōicauit. Ex his verbis conſtat Cepionē non in vniuerſum iudicia ad Senatū tranſtuliſſe, ſed hoc egiſſe, vt pares vires in iudicijs Senatores & Equites haberent. De hac lege loquiť ēt Cicero li. 1. de Inuentione: Offenſum eſt, inquit, qđ eorū qui audiūt voluntatem lædit, vt ſi quis apud Equites Romanos cupidos iudicādi, Cepionis legem Iudiciariam laudet. Idē in Bruto de Scęuola loquēs.

Omnibus quidē alijs, inquam, magiſtratibus, ſed Tribunus anno poſt fuit eoq; in roſtris ſedente ſuaſit Seruiliam legem Craſſus. Hauc Craſſi pro lege Seruilia orationē Cicero ſibi quaſi magiſtram fuiſſe ſcribit, in qua ornabať authoritas ſenatus. Meminit idē li. 2. de Oratore, & in oratione pro Cluentio. Tacitus præterea lib. 12. his verbis. Claudius oē ius tradidit, de quo toties ſeditione aut armis certatū fuerat, cū Sēpronijs rogationibus Equeſter ordo in poſſeſſione iudiciorū locareť, aut rurſus Seruiliæ leges Senatui iudicia redderēt. Poſt damnatū aūt Cepionē, eius calamitoſiſſimū exitū Equiti iudicia reſtituit C. Seruilius Glaucia, qua lege Equeſtrē ordinē, vt inquit Cicero in Bruto, ſibi vehementer deuinxit. Hāc legē Glauciam authores vocant, in qua etiā noui hoc erat, vt cōperendinaretur reus, antea vero vel iudicari primo poterat, vel amplius pronūciari, vt inquit Cic. actio 3. in Verrē. Quid ſit autē comperendinatio, quid itē, Ampliatio abunde in eū locū ſcribit Pedianus. Hac autē poteſtate iudicādi ita immoderatè abuſi ſunt Equites, vt præter cætera inſolenter ac ambitioſè iudicata ēt P. Rutiliū cum iuris ſcientia celebrē tū in omni vita innocentiſſimum, integerrimūq; virum condēnarint, quo iudicio totius ciuitatis ſtatū conuulſum eſſe Cicero exiſtimat. Quare nō multò poſt lata ē lex Plotia, de qua ita ſcribit Cicero pro Cornelio. Memoria teneo, cùm primū Senatores cū equitibus lege Plotia iudicarent, hominē dis ac nobilitati permiſſum Cn. Pompeiū cauſam lege Varia de Maieſtate dixiſſe. Tulit aūt eā M. Plautius Sillanus Trib. pleb. Cn. Pompeio Strabone, L. Portio Catone Conſulibus, ſecundo anno belli Italici, adiuuātibus nobilibus. Iubebat aūt lex vt Tribus ſingulæ ex ſuo corpore quinos denos ſuffragio crearent, qui eo anno iudicarēt: ex quo fiebat, vt Senatores quoq; in eo numero eſſent, & quidā ēt ex ipſa Plebe. Hanc legē ſtatim cōſecutum eſt bellū ciuile atrox, atq; multiplex, in quo iudicia omnia omiſſa eſſe leges, quæ tacuiſſe Cicero in Bruto, vt ſuprà ēt diximus, author eſt. Quamobrē L. Sylla, recuperata rep. quæ multis cōciſſa vulneribus, acribus remedijs opus habebat, cū cæteras eius partes, tū ēt iudicia conſtituit. Itaq; lata Cornelia lege primū omniū iudicia Senatui reddidit, atq; Eqtes è iudicū numero omnino ſuſtulit, abrogatis Sēpronijs legibus, ex qbus tū aliqua in ſuā Corneliā tranſtulit: quare ēt Cic. pro Cluētio dicit, eā quæ tunc Cornelia fuerit, olim Sempronia fuiſſe. Eadem lege cautū fuit, Ne qs plures quàm tres iudices reijceret, vt ſcribit Cicero actio. in Verrē 4. Reiectio aūt idcirco erat, ꝙ cùm multi iudices à Prætore in Cōſilium conuocandi eſſent, neceſſe erat eos primū ex Decurijs Senatorū Equitumq; conſcribi, deinde in vrnā ſortitò mitti, vt de pluribus neceſſarius numerus effici poſſet. Tertio, idest, poſt vrnam, permitti accuſatori ac reo, vt ex illo numero reijcerēt, quos putarent ſibi aut inimicos, aut ex re aliqua incommodos fore. Modum igitur Reiectionibus conſtituit lex Cornelia, ne plus quàm tres reijcere liceret. Eadē lex optionē dabat reo clā an palā de ſe vellet iudicari, idest, voce an per tabellam. Cicero pro Cluentio: Cū in cōſilium iri oporteret, quæſiuit ab eo C. Iunius Quæſitor ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clam an palā de ſe ſententiam ferri vellet. Cùm autem decem annis ea lege Cornelia iudicaſſent Senatores, atq; munera ſumma cum infamia ac turpitudine à reis accepiſſent, lata eſt lex Aurelia, quam tulit M. Aurelius Cotta, homo, vt Cicero ait, nobiliſſimus, qui tū Prætor erat, authore Floro lib. nonageſimo ſeptimo Liuianæ Epitomes. Hic aūt Cotta tribus ordinibus iudicia communit, Senatoribus, Equitibus, & Tribunis Aerarijs, qui & ipſi de corpore Romanorū Equitū erant, authore Plin. lib. 33. cap. 1. Vellei. lib. 2. Peridē, inquit, tēpus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum Senatui ad Equites, Sylla ab illis ad Senatū trāſtulerat, æqualiter inter vtrunq; ordinem partitus eſt. Idē vero antea tentauerat M. Liuius Druſus, cuius tamen leges cito interierūt. Lege Aurelia per annos circiter decē & ſex iudicia penes illos ordines permāſerunt, cū non multò poſt legē latā, vt dictum eſt, M. Cicero Senatui equeſtrem ordinē reconciliaſſet. Deinde aūt Pompeius Magnus in ſecundo conſulatu legem & ipſe Iudiciariā tulit, vt ſcilicet ex ampliſſimo Cenſu aliter atq; antea lecti iudices, æque tamē ex illis tribus ordinibus iudicarent. Huius legis Iudiciariæ meminit Cicero in Piſonē. Sed paulò poſt idem Pompeius in illo celebri conſulatu tertio iudiciariā legem vehementem atque acrem tulit in qua de ordinibus qui tū iudicabant nihil mutauit, ipſam autem iudiciorū formam vehementer circumcidit. Iubebat enim lex, teſte Aſconio, vt priuſquam cauſa agerentur teſtes per triduum audirentur, dicta autem eorū iudices cōfirmarent; quarta die adeſſe oēs in diē poſterū iuberentur, ac coram accuſatore ac reo, pilæ in quibus iudicū nomina inſcripta eſſent, æquarentur. Deinde rurſus poſtero die ſortitio iudicum fieret vnius & ſeptuaginta: qui numerus cùm ſorte obtigiſſet, protinus ſeſſum irent, tū ad dicendū accuſator duas horas, reus tres haberet, eodēq; die illo res iudicaretur. Prius autē q̄ ſententia ferretur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidē reus reijceret, ita vt numerus Iudicū relinqueretur, quinquaginta vnus. Huiuſmodi igitur lex Pōpeia fuit, q, vt ex Aſconio colligere licet, magis q Pōpei potentiæ reſiſtere nemo audebat, q̄ ē repub. magnopere videretur, accepta eſt. Ipſi quidē eloquētiæ pernicioſa ac propemodū exitiabilis fuit. Nā poſt hāc legē lata omnis penè Oratorū dignitas ac cōtētio collapſa eſt, cū maximorū Oratorū facundia intra tam paucarū horarū fines eſſet incluſa: quā indignitatem etiam commemorat Cicero in Bruto his verbis: Maximè vero perpeſſa eſt vtriuſq; noſtri exercitatio paulò anteq̄ perterritū armis hoc ſtudiū, Brute, nā poſtq̄ ſubito & obmutuit, cū lege Pōpeia ternis horis ad dicē datis, ad cauſas ſimillimas

limas inter ſe vel potius eaſdē noui veniebamus quotidie, quibus quidem cauſis tu etiam Brute, præſtò fuiſti, compluresq; & nobiſcū & ſolus egiſti. Armis autem perterritum hoc ſtudium idcirco Cicero dicit, ꝙ Pompeius, cùm M. Cœlius Trib. ple. pertinacius in legem inueheretur, eò proceſſit, vt diceret, ſi coactus eſſet, ſe armis remp. defenſurum. Milonianum pręterea iudiciū, quod primum hac lege lata exercitum eſt, circumpoſitis armatis ſepſit, ne cuiq; integrum eſſet contra legem aliquid vel dicere, vel facere. Sed & Tacitus tantum Romanæ eloquētiæ caſum deplorat in Dialogo de Oratoribus: Tranſeo, inquit, ad formā & cōſuetudinem veterum iudiciorum, quæ etſi nūc arctior eſt, ita tamen eloquentiam tantò illud forum magis exercebat, in quo nemo intra pauciſſimas horas perorare cogebatur, & liberæ comperendinationes erāt, & modū dicendi ſibi quiſq; ſumebat, & numerus neq; dierum, neq; patronorum cauebatur. Primus tertio conſulatu Cn. Pompeius aſtrinxit, impoſuitq; veluti frenum eloquentiæ, ita tamen, vt in foro omnia, & legibus omnia apud Prætores gererentur, apud quos quantò maiora negotia exerceri ſolita ſint, quod maius argumētum eſt, quàm quòd cauſæ Centumuirales, quæ nunc primum obtinēt locum, adeo ſplendore reliquorum iudiciorum obruebantur, vt neq; Ciceronis, neq; Cæſaris, neq; Bruti, neq; Cœlij, neq; Calui, nō deniq; vllius Oratoris magnus liber apud Centumuiros dictus legatur. Hactenus Tacitus. Selegerat etiam Pompeius trecētos ſexaginta Iudices, quorum meminere Cicero lib. 8. ad Attic. & Paterculus libro 2.

Poſt legem Pompeiam lata eſt lex Iulia, quam tulit Cæſar Dictator, qua lege Iudices ad duo genera redegit, Senatorii & equeſtris ordinis: Tribunos Aerarios, quod tertiū erat, ſuſtulit, vt author eſt Suetonius in Cæſare. Multa præterea huius legis capita fuerunt, de ipſorum iudicum ætate, dignitate, & conditione, de forma & conſuetudine iudiciorum publicorum & priuatorū: Quæ omnia in antiquis Iuriſconſultorum libris comprehenſa opera Triboniani abolita ſunt. Meminere tamen huius legis Vlpianus in l. Conſenſiſſe. ff. vbi quis agere, vel conueniri debeat. Calliſtratus in l. Cū lege. ff. de receptis arbitris. & Modeſtinus in l. Vnica ff. de Ambitu. & Gellius lib. 14. c. 2. his verbis: Atq; in rerū quidem diffuſionibus, comperēdinationibus, & alijs quibuſdam legitimis in rebus ex ipſa lege Iulia, & ex Sabini Maſſurij, & quorundam aliorum iuriſperitorum commentarijs commoniti & adminiculati ſumus. Poſt obitum autem Cæſaris Antonius Conſul Iudiciariam legem ferre conatus eſt, qua in tertiā Decuriam, quæ Tribunorum Aerariorum fuerat, Centuriones atq; Alaudas conijcere decreuerat, de qua lege plenius ſcribit Cicero Philippica prima. Sed ille prius hoſtis iudicatus eſt, quā lex fuerit perlata. Quæ autem poſtea de iudiciorum ratione ſancita ſunt, Conſtitutionum nomine comprehenduntur. Sunt. n. ab imperatoribus conſtituta.

LEX IVLIA DE VI.

VIs ſecundū Iuriſconſultos duplex eſt, Publica & Priuata. Vis publica dr, cū ab armatis violentia cōmittitur. Vis aūt priuata quæ fit ſine armis. l. Hos accuſare ff. de accuſationibus & inſcriptionibus. De Vi publica primū dicemus. De ea igiť duas leges latas inuenio, Plautiam & Iuliam. Vtriuſque mētio fit in l. Non ſolū. ff. de Vſucapionibus. & in §. furtiuę. Inſt. eo. tit. Vbi dr rerū Vi poſſeſſarum vſucapionem lege Iulia & Plautia inhiberi. Cæterū antiquior eſt Plautia, quæ videť eo tēpore lata fuiſſe, quo M. Lepidus, & Qu. Catulus Coſſ. pernicioſas diſcordias inter ſe inuicem alebant. Cicero pro Cęlio: de Vi quæritis, quę lex ad Imperiū, ad Maieſtatem, ad ſtatum patrię, ad ſalutē omnium pertinet: quā legem Qu. Catulus armata diſſenſione ciuiū reip. penè extremis temporibus tulit: quęq; illa lex ſedata flāma conſulatus mei fumātis reliquias cōiurationis extinxit. Ciceronem autem poſt conſulatum demandata ei extra ordinem in coniuratos quæſtione, iudiciū hac lege Plautia in eos exercuiſſe etiam Saluſtius ei in inuectiua obijcit. Tenebantur autē ex lege Plautia omnes qui armati Senatum obſediſſent, magiſtratibus vim attuliſſent, rempublicā oppugnaſſent: ex qua parte hæc lex cum lege Maieſtatis coniuncta fuit. Item ſi quis cum telo in publico fuiſſet, aut pugnæ cauſa loca ſuperiora occupaſſet, alienisve ędibus ſaxis, ignibus aut ferro cladem intuliſſet. Preterea ex S. C. Sodalitates & Decuriati, qui comitia & iudicia turbabāt, vt author eſt Cicero pro Cęlio, & de Reſponſis Aruſpicum, & lib. 2. epiſtolarum ad Qu. fratrem. Pedianus præterea in Milonianam. Ex hac igitur lege ante legem Iuliam Romæ iudicia erercebantur de Vi publica, vt teſtatur Cicero lib. 4. ad Atticum. Et Saluſtius Catilinam ait lege Plautia interrogatū fuiſſe ab L. Paulo. Tuliſſe autē legem arbitror Plautiū ſiue Plotiū tribunū pl. ex authoritate Q. Catuli Coſſ. qui eo tempore Vrbi contra Lepidi furorē pręſidebat, & in eos potiſſimū, qui remp. vnà cū Lepido tū oppugnabant. Rogatio autē Plotia, cuius Suetonius in Cæſare, itē Gellius meminere, qua quibuſdā, qui Lepidi partiū poſt mortē eius ad Sertoriū ꝯfugerāt, reditus cōfectus eſt, nihil huc ꝑtinet.

LVD. CHAR.

Nulla ex hiſtoria verbum vllum colligere potui de Plautio, ſiue Plotio tribuno pleb. quē tempore ſeditionis (quæ ſub Lepido fuit) legem Plautiā tuliſſe arbitratur Zaſius. Legi Liuiū, Appianum, Eutropiū, Florum, & alios, qui eius ſeditionis meminerunt, ſed eos de Plautio nihil ſcribere inueni: quem tamen non omiſiſſent, ſi legem illam memoria dignam regiſſet. Equidē ex Romanis antiquitatibus accepi, L. Aemylio Mamerco Priuernate, & Cn. Plautio Deciano Coſſ. latam fuiſſe legem de re vi rapta non vſucapienda, & alias leges de vi publica, quęſtionibusq; publicis. Et certè cū Cicero latā fuiſſe legē de vi, Q. Catulo Lepidi collega armata diſſenſione ciuiū dicat: nō eſſet veriſimile eā nomē ab alio accepiſſe: vt ꝓbabilius ſit diuerſas eas leges fuiſſe.

Iuliam autem legem de Vi tulit C. Iulius Cęſar Dictator, qua tenentur ij, qui quocunq; modo vim armatam aut publicè, aut priuatim attentauerint, eiusq; rei ergo arma aut homines coegerint: nec ſolū vis, ſed etiam dolus malus hac lege vindicatur, vt ſi quis dolo malo fecerit, quò minus iudicia tutò exerceātur, aut iudices, vt oportet, iudicent. Nonnunquā etiā dignitas perſonarum facit, vt in eas etiam ſine armis vis publica cōmittať, vt ſi quis legatos, oratores, comitesve eorū pulſauerit, aut iniuria affecerit. Item ſi quis cùm imperium poteſtatemve haberet, ciuem Romanum aduerſus prouocationem læſerit: vt habetur per totū titulū. ff. ad legem Iuliam de Vi publica. Diligenter etiā cautum erat de teſtimonijs, ne hac lege in reū teſtimoniū dicere liceat ei, qui ſe ab eo, parēteve eius liberauerit, quive impubes erit, qui eorum in integrū reſtitutus non erit, cū iudicio publico dānatus eſſet, qui in vinculis cuſtodiaq; publica erit, quive ad beſtias vt depugnet, ſe locauerit: quive palā quæſtū fecit, feceritve, quive ob teſtimoniū dicendū vel non dicendū pecuniā accepiſſe iudicatus vel cōuictus erit. l. Teſtiū. §. lege Iulia. ff. de teſtib. Conſtitutum etiam erat, ne quis de vi damnatus prouocaret ad Populum: quā clauſulam poſtea M. Antonius lata lege immutare conatus eſt, atq; ob id à Cicerone in Philippicis meritò reprehenditur. Nominatim præterea cautum erat, ne is, cui obtigiſſet exercitatio, poſſet eā ſi proficiſceretur mandare l. Quęcūq; ff. de off. ei. cui mandata eſt Iuriſdictio. l. Sed & partus. ff. quod metus cauſa. Dānato autē de vi, aqua & igni interdicebať, bonaq; eius publicabantur, vt ſcribit Cic. Philippica prima, & in epiſtolis ad Brutū. Et Vlpianus in l. Qui dolo. ff. ad legē Iuliā de Vi publica. Quāuis Imperator in §. Item lex Iulia. Inſt. de publ. iud. pœnam ei, qui armatam vim commiſiſſet, deportationē ex hac lege conſtitutam fuiſſe dicat. Præterea ſic damnati non lugebanť. l. Minimè. ff. de religioſis. Hactenus de vi publica. Nūc pauca de priuata. Lege Iulia de vi priuata tenenť, qui ꝯuocatis hominibus vim fecerint, quò quis verberaretur, aut pulſaretur: itē cùm cœtū aliquis & cōcurſum feciſſe dicitur, quò minus quis in ius produceretť, & ſi quis aliquē ex agro ſuo hominibus congregatis ſine armis deiecerit. Præterea ex S. C. Voluſiano, qui improbè coeunt in alienā litē, vt quicquid ex condemnatione in rem ipſius redactū fuerit, inter hos, cōicaretur. De vi autem priuata dānatis pars tertia bonorum publicatur, ipſiq; infames fiunt.

LEX IVLIA Maieſtatis.

PRiuſquam de legibus ad Maieſtatē pertinentibus dicamus, operæprecium facturi videmur, ſi, quid & cuiuſmodi fuerit apud antiquos Maieſtatis crimen, & ex quibus delictis naſci cōſueuerit, oſtēdamus. Maieſtatem igitur Victorinus Ciceronis interpres, amplitudinē & magnificētiam eſſe ait, in qua ius totius ciuitatis cōſiſtit. Hęc autem olim in populo eſſe dicebať, quemadmodū authoritas in Senatu. Minuere igitur Maieſtatē eſt, vt inquit Cicero lib. 2. de Inuentione, de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorū quibus populus poteſtatē dedit, aliquid derogare. Ex his verbis colligitur, Maieſtatis crimen partim in ipſum populū, partim in magiſtratus cōmitti. Populi Maieſtatē minuit, ſi quis exercitum Po. Ro. tradidit, vt inquit Cicero lib. 2. de Oratore: aut ſi legionē vel exercitum iniuſſu Populi aut Senatus ſollicitauerit, delectūve habuerit: vt idem Cicero pro Cluentio ſcribit, & Martianus in l. lex duodecim tabularum. ff. ad legem Iuliam Maieſtatis. Item ſi quis poteſtate atque imperio præditus exercitum extra ſuā Prouinciam iniuſſu populi obduxiſſet, authore eodē Cicerone in Piſonem. Vnde & Fabius ille Maximus inuidioſè P. Scipioni, qui Proconſul ex Hiſpania ad regē Syphacē ſocietatis coeūdæ cā nauigauerat, obijcit, ꝙ prouincia & exercitu relicto ſine lege, ſine S. C. duabus nauibus Po. Ro. Imperator fortunā publicā, & Maieſtatē Imperij, quę in capite eius periclitabať, cōmiſiſſet, vt ſcribit Liuius li. 28. Maieſtatis ēt crimine cōprehendebatur, ſi qs rempublicam ſua culpa malè geſſiſſet, atque exercitum amiſiſſet. Exēplo ſunt Cn. Fuluius, & Q. Cepio, quorum alter Punico ſecūdo, alter Cimbrico bello exercitum amiſerat. Huc refertur ēt crimen imbellię, & ſtationis deſertæ, authorib⁹ Suida, Suetonioq; ī vita Auguſti, & Martiano in §. allegata lege. Pręcipuè verò ad hoc crimē per-

tinuit,ſi quis regnum affectaſſe conuictus fuiſſet, aut reip. occupandæ conſilia inijſſet,in qua cauſa olim fuerunt Sp. Caſſius, M. Manlius,Sp.Melius.Item ſi quis ſeditionibus populum exagitauiſſet,aut opera ſua dolove bellū populo conflaſſet.Exemplum eſt in Cn.Norbano,propter quem lex Apuleia lata eſt, & in vniuerſa nobilitate,cuius opera bellum ſociale cōflatū fuiſſe videbatur,quæ cauſa fuit legis Varię ferēdę,de qua poſtea dicemus. Hoc autē crimen propriè ad Maieſtatem pertinuiſſe Ci. in Partitionibus author eſt.Læſæ præterea Maieſtatis rei erant,qui priuati hoſtes publicos domi ſuæ habuiſſent, aut ius ciuitatis, vel magiſtratus ſui minuiſſent,vt teſtatur Cice. actio. in Verrem 3. & interpres eius Pedianus.Item ſi quis in regio aliquo Comitatu præter populi Romani dignitatem fuiſſet. Scribit enim Suetonius,Claudium Cæſarem quendam notaſſe,ꝙ comes regis in prouincia fuiſſet,referens maiorum tēporibus Rabirio Poſthumo Ptolemæum Alexandriam crediti cauſa ſecuto, crimē Maieſtatis apud iudices motum. Cæterùm, ne dicta quidē impunè erant.Nā Claudia Appij filia ꝙ in conferta multitudine ægrè ꝓcedente carpento,palàm optauerit, vt frater ſuus Pulcher reuiuiſceret,atq; iterum claſſem amitteret,quò minor turba Romę eſſet,Maieſtatis iudicium apud populū ſubijt, vt ſcribit Suetonius in Tiberio,& Gell.lib.10. ca.6. Poſtremò in huius criminis nomen omnes tranſitiones,proditiones, pactionesq́; cum hoſtibus cōtra remp.habitæ aut initæ veniebant. Hactenus quatenus Maieſtatis crimē in populum cōmitteretur,diximus: nunc videamus de magiſtratibus. Quoties igitur, inquit Victorinus, magiſtratus impediuntur facere officium ſuum, offendit Maieſtas. Item ſi cuius opera dolo malo conſilium initū erit, quò quis magiſtratus populi Romani, quive imperium poteſtatēve habet,occidatur. Itē ſi quis interceſſioni Tribunitiæ nō patuiſſet,aut concionē ab Tribunis auocaſſet:cuius rei illuſtre exēplū eſt apud Liuium 3.dec.5.de Cenſoribus C.Claudio,& Tib.Graccho,quibus diem perduellionis dixit Rutilius, ſiue vt Valerius Maximus ſcribit, Popilius. Præterea ſi quis concilium plebis vi atq; audacia turbaſſet,Tribunosve in ordinem coegiſſet,Maieſtatis in eum iudiciū exercebatur,quale deſcribit Liuius lib.5.decadis tertiæ,de M.Poſthumio Pirgenſi, & ordine Publicanorū. Sed & ſi quis Tribuno plebis de via nō deceſſiſſet, in hoc crimē quaſi ſcopulū quēdā impingebat. Scribit.n.Plutarchus in Gracchis, C. Veturium ciuē Romanum vltimo ſupplicio affectū,ꝙ Tribuno plebis in foro ambulanti de via non deceſſiſſet, cùm more maiorum omnes ei cedere tenerentur.Cęterū hoc crimē antiqui perduellionem vocabant, ex ea nimirum cauſa, ꝙ huius criminis conuicti,hoſtili animo aduerſus remp.eſſe viderentur.Nam antiqui,hoſtes perduelles vocabant.Itaq; ea differētia eſt inter perduellionis & Maieſtatis crimen, ꝙ omnia perduellionis delicta ſub nomen Maieſtatis cadunt, non autem omnia quæ crimina Maieſtatis dicuntur,perduellionis ſunt,vt l.fi.ff.ad legem Iuliam maieſtatis.

Nunc ad ipſas leges de Maieſtate peculiariter latas veniamus. Ex quibus prima ſanè ſit Apuleia, quæ lata eſt in C. Norbanum ciuem improbum,ac ſeditioſum,qui Q.Cepionem in iudicium vocatū,nullo nec iure nec lege,ſed excitato populari tumultu, miſerabiliter dānauerat. Accuſatus eſt igitur Norbanus, quòd Maieſtatem minuiſſet,contra legem Apuleiam ſeditiones excitando,populumq́; concitando.Accuſauit autem Norbanū Sulpitius,defendit M.Antonius, de qua re plura ſcribit Cicero lib. 2.de Orat. Secunda lex de Maieſtate lata eſt Varia,ex hac cauſa. Cū bellū ſociale,quod maximè omniū cùm Romanæ reipubl. tū ipſi Italiæ exitiabile fuit,opera ac ſtudio nobilitatis conflatū eſſe diceretur,atq; ob id nobilitas in magna eſſet inuidia,lata eſt Varia, quę iubebat vt quęreretur de his,quorum ope conſiliove ſocij arma contra Pop.Ro.ſumpſiſſent. Belli ſocialis cauſam & hiſtoriā copioſè & eleganter narrat Appianus li.1.bell.ciui. Tulit autem legem Qu.Varius Sucronēſis Trib.pl.qui ēt ob obſcurū ius ciuitatis Hybrida dictus eſt,Orator ſui tēporis non vulgaris habitus,qui & ipſe tandem ſua lege damnatus, & in exilium profectus eſt,vt ſcribunt Cic in Bruto,& Valerius Maximus, li. 8.c.6.Cæterū cū ardēte bello vnà hac lege,cæteris omiſſis, iudicia fierent,& multi ex nobilibus iniquè damnarētur, quaſi hoc bellum illis authoribus conflatum eſſet, aliæq́; ſuper alias Italicorū defectiones nunciarentur,Senatus triſtitiæ eius interuētu, occaſionem nactus decreuit, Ne iudicia dum tumultus Italicus eſſet,exercerētur:atq; eo decreto etiā ea iudicia,quæ ex lege Varia fiebant, ſublata ſunt, cū adhuc ſupereſſent,qui ſibi maximè metuerent,vt C.Curio adoleſcēs,cuius filius bello ciuili Cęſaris fuit partiū,vt ſcribit Pedianus in orōnē Ciceronis ꝓ Cornelio.

Poſt hāc legē lata eſt Cornelia à L.Sylla Dictatore, in qua ea potiſſimum tractabantur, de quibus ſuprà in criminibus Maieſtatis diximus.Meminit huius legis Corneliæ de maieſtate Cicero in Piſonem,& Pedianus in Cornelianā. Hāc ſequitur lex Iulia,in quam omnia ſuperiora translata ſunt, adiecta ēt perſona principis,quam tñ nō ipſe Cæſar adiecit, ſed poſt illū Tiberius, princeps damnoſæ & incommodæ auſteritatis.Plinius in Panegyrico:Dicauit,inquit,Tiberius Auguſtū, ſed vt Maieſtatis crimen indiceret:& Tacitus lib.1.de eodem Tiberio Nam legem, inquit, Maieſtatis reduxerat,cui nomen apud veteres idem, ſed alia in iudicium veniebant,ſi quis proditione exercitū aut plebē ſeditionibus,denique malè geſta rep. Maieſtatem Pop.Ro. minuiſſet,facta arguebantur,dicta impunè erāt. Primus Auguſtus cognitionem de famoſis libellis,ſpecie legis eius tractauit, commotus Caſſij Seueri libidine,qua viros fœminasq; illuſtres procacibus dictis diffamauerat. Ex his conſtat Auguſtū nihil de ſua perſona ſtatuiſſe,ſed cauiſſe tātum,ne famoſi libelli ſcriberent, aut ederentur:qui ſcripſiſſet,quive edidiſſet,aut recitaſſet,pœna huius legis tenerē. Hinc ēt eſt qd Horatius dicit in arte poetica.

Succeſſit vetus his Comœdia,non ſine magna
Laude,ſed in vitium libertas excidit,& vim
Dignam lege regi,lex eſt accepta,chorusq;
Turpiter obticuit,ſublato iure nocendi.

Poſt mortem igitur Auguſti, Tiberius ſucceſſor eius conſultante Macro Prætore,an iudicia Maieſtatis redderentur, Exercendas eſſe leges rñdit,ſtatimq; animaduerſa voluntate Principis,crudeliſſimè frequentiſſimeq; exerceri lex cepit. Itaq; in iudicium etiam leuiſſima queq; deduci ceperūt,paſſimq; delationes & calumniæ rempub occupabant. Vnde & Seneca lib.3. de beneficijs,ait,ſub Tiberio principe fuiſſe accuſandi frequentem & penè publicam rabiem,quæ omni ciuili bello grauius togatā ciuitatem confecerit. Si quis autem ſcire cupiat, quàm friuola, quamq; vix ſermone,nedū iudicio,& tam graui pœna digna ſpecie huius legis tractata ſint. Suetonium,Tacitumq;,& reliquos authores temporum iſtorū legat, in quibus adhuc veluti veſtigia principum crudelitatis reperiet. Quare rectè Plinius in Panegyrico, Maieſtatis crimen ſingulare,& penè vnicum crimen eorū vocat,qui crimine carerent.

LVD. CHAR.

Graue adeo viſum eſt hoc crimen, vt Nerua quãuis ne ſerui dños criminarentur,edicto vetuerit: ipſis tamen eos Læſæ Maieſtatis accuſare permiſerit: vt Dion Caſſius refert. & Modeſtinus Iuriſconſultus reſpondit c.7.ad legem Iuliam maieſt. famoſos qui ius accuſandi non habēt,ſine vlla dubitatione ad hac accuſationem admitti. Seruos quoq; deferentes audiri,& quidem dominos ſuos,& liberti patronos.

Pœna autē huius criminis nō eadē fuit apud antiquos. Quoſdā n. vltimo ſupplicio affectos legimus,vt M.Manlium, Sp.Caſſium:alios exilio damnatos,vt M.Poſthumium, Cn. Fuluium: alijs mulctam tantùm dictam,vt Claudij Appij filię: ad quā pœnam etiam Plautus alludere videtur.

Nunc Barbarica lege certū eſt ius meum omne perſequi,
Qui conſilium iniere,quo nos vita & victu prohibeant.
His diem dicam,irrogabo mulctam.

Cicero aūt pro Rabirio ꝑduellionis reo,innuere vr, dānatos hoc crimine in crucem agi ſolitos. Nā perduellionis, inquit, iudiciū,quod à me ſublatū eſſe criminari ſoles,meū crimen eſt,nō Rabirij. Quod vtinam, Quirites, ego id primus aut ſolus ex hac repub.ſuſtuliſſem. Quid.n.optari poteſt,qd ego mallē, quā me in cōſulatu meo carnificē de foro,crucē de cāpo ſuſtuliſſe? Perduellionis aūt reis,cū antea ad populū prouocare liceret,vt maniſeſtè oſtēdit in Cęſare Suetonius,lex Iulia id ferè prohibuit. Noſtris aūt legibus pœna huic crimini cōſtituta eſt amiſſio animæ,& dānatio memoriæ poſt mortē, itē publicatio omniū bonorū.§.Publico.Inſt.de publicis Iudicijs.l.Quiſquis.C.ad legē Iuliā Maieſtatis:cuius tamen legis diritatē Budęus noſter temporis ornamentū multo maximū, in annotationibus ſuis ſuper Pandectas poſterioribus,mitigatā eſſe putat per aliā Honorij & Arcadij conſtitutionē,quæ habet in l.Sancimus.C.de pœnis. Tulit aūt legem Iuliā de Maieſtate C.Iulius Cæſar Dictator, authore Cicerone Philippica prima,cui deinde multa aliaq; ex Senatus conſultis, tum ex Principum Conſtitutionibus adiecta ſunt.

LEX IVLIA Repetundarum.

Lex de pecunijs repetundis ad coercendā Magiſtratuū auaritiam Sociorū cauſa conſtituta fuit,authore Cicerone actione quarta in Verrem,& Tacito lib.15. Vñ Lex ipſa Socialis à Cicerone dr,ipſumq; iudiciū arcē Sociorū vocat, q hac Lege iniurias ſuas Socij contra magiſtratus Romanos perſequebant. Legē aūt de pecunijs Repetundis primus tulit L.Calphurnius Piſo tribunus plebis, L. Martio Cēſorino, & M.Manilio Coſſ.bello Punico tertio,vt ſcribit Cicero in Bruto.Et lib.2.Officiorū:Nōdū,inquit,centū,& decē anni ſunt,cū de pecunijs repetūdis à L. Piſone lata eſt lex,nulla antea cū fuiſſet. Cęterū ex hac lege primam oīum qōnes Perpetuæ cōſtitutæ ſunt,vt inqt Cicero in Bruto,cū antea nullæ fuiſſent. Queſtiones aūt Perpetuę idcirco dicunt,q perpetuò exercebant, quarū ea cā prætore annis ſingulis creabant,quos Quæſtores vocabant.Hinc fuit qd ex lege Calphurnia nſa repetūdarū,& qōnes ex legib Cornelijs de falſo,de Sic.de iniurijs ex lege Calphurnia de ambitu,& Plautia de Vi.

LVD.

LVD. CHAR.

Perpetuas dici quæſtiones conſtat, quæ perpetuò cǫnſtitutæ ſunt.Nam aute Piſonis legē, cùm de ciuis Romani capite agebatur,quoſdam populus,qui de crimine quęrerēt & ex lege ſtatuerent conſtituebat,quos ideò Quæſtores appellabat. Et hi nō erant certo ordinarijque magiſtratus: vt hiſtorias confundere mihi videatur Zaſius noſter. Poſtquam enim ſancitum eſt, vt hoc iudicium repetundarum perpetuum ordinariumq́; eſſet, ita vt,qui ei præeſſet,prætor eligeretur,ſublatum eſt in eo inquirendo Quæſtorum officium:quamuis etiam in publicis iudiciis Quæſtor diceretur & princeps queſtionis: ducta ex eo appellatione,quòd qui accuſabatur,nocens eſſet necne cū cōſilio quęrebat, ideſt, cognoſcebat. Cicero pro Sext. Roſc. in Ver. & pro Cluentio.

Poſt legem autem Calphurniam, & ante Iuliam, etiam aliæ leges de pecunijs repetundis latæ ſunt, vt Cæcilia, cuius meminit Valerius Maximus libro 6.capite 11.L.Lentulus, inquit,cōſularis lege Cęcilia Repetundarum crimine oppreſſus, Cenſor cum L.Cenſorino creatus eſt. Fuit autem hic Lentulus Conſul triennio poſt Cenſorinum:vnde apparet legem Cæciliam poſt Calphurniam latam fuiſſe.

Proximam huic inuenio Seruiliam. Pedianus in oratione ꝓ Scauro:Qu.Seruilius Cepio Scaurum obligationis Aſiaticæ,& pecuniarum contra leges captarum reum fecit lege Repetūdarum,quam tulit Seruilius Glaucia. Ex his verbis apparet legem latam fuiſſe à Glaucia,qui Equitibus iudicia,vt ſuprà dictum eſt, reſtituit.Cicero pro Scauro: Ibidem reus eſt factus à Q. Seruilio Cepione lege Seruilia, cùm iudicia penes equeſtrem ordinem eſſent,& P.Rutilio damnato,nemo tam innocens videretur,vt non timeret illa. De hac lege loquitur etiā Valerius Maximus libro octauo, capite primo. C.etiam Coſcanium Seruilia lege reum propter plurima & euidentiſſima facinora ſine vlla dubitatione nocentem, Valerij Valentini accuſatoris eius recitatū in iudicio carmen,cōtexit. Multa autem in hac lege accuratius ſancita erant,quàm in prioribus,ex quibus etiam hoc fuit, Vt ſi quis ex Latinis,id eſt,fęderatis Senatorem (nam ij ſoli cum magiſtratibus lege Repetundarum tenebātur,vt ſcribit Cicero pro Rabirio Poſthumo) in iudicium adduxiſſet & damnaſſet, vt ei ciuitas Romana præmium eſſet.

Lata eſt præterea de pecunijs Repetundis lex Acilia. Cicero in Verrem actione ſecūda: Fac tibi paternæ legis Acilię veniat in mentem qua lege Populus Romanus de pecunijs Repetundis,optimis iudiciis,ſeueriſſimisq; iudicibus vſus eſt.Et Actione tertia:Ego tibi illam Aciliam legem reſtituo,qua lege multi accuſati dicta cauſa, ſemel auditis teſtibus condemnati ſunt. In priorem locum Pedianus,Acilius,inquit, Glabrio Legem Aciliam tulit de pecuniis Repetundis ſeueriſſimam, in qua nec cōperendinari quidem reum licet.Hanc legem primā de Pecuniis Repetundis latam eſſe Philippus Beroaldus in Commentarijs Suetonianis falsò exiſtimauit.

Sed & L.Sylla Legem de pecunijs Repetūdis tulit,in qua primū de ipſo Proconſulum ac Prætorum Imperio cautum fuit, vt oſtendit Cicero libro primo epiſtolarum familiarium ad Lētulum.Deinde Legatis, quiq́; Proconſules & Prætores in Prouincias ſequebantur,quos comites magiſtratuum vocabāt,certus modus ſumptuū præfinitus fuit, ne immodicis expēſis Prouinciæ grauarentur.Cicero libro tertio epiſtolarum ad Appiū: Ad me adire quoſdam memini nimirum ex Epicteto, qui dicerent nimis magnos ſumptus legatis decerni, quibus ego non tā imperaui quàm cenſui ſumptus legatis quàm maximè ad Legē Corneliam decernendos.Poſtremò etiam de ratione decernendi cauebat.Cicero eodem libro: Non modò ibi non fuiſti: vbi me quamprimùm videre poſſes ſed eò diſceſſiſti, quò ego te ne perſequi quidem poſſem triginta diebus,qui tibi ad decedendū lege,vt opinor,Cornelia cōſtituti eſſent. Meminit etiam idem Cicero in oratione pro Rabirio Poſthumo.

Sequitur hanc lex Iulia,quam tulit C.Iulius Cæſar in conſulatu,quem cum M.Bibulo geſſit. Cic. in Vatinium: Quæ cùm ita ſint, quæro ex te, ſiſne ex pauperrimo diues factus illo ipſo anno,quo lex lata eſt de pecunijs Repetundis acerrima, vt omnes intelligere poſſent, à te non modo noſtra acta, quos tyrannos vocas,ſed etiam amiciſſimi tui legem eſſe contemptam.Fuit autem Vatinius eodem anno Trib. Pl.quo Cęſar conſulatū geſſit. Idem Cic.pro Seſtio de P.Clodio loquens. Etiamne eius, quem ſua lege,ſuo beneficio ornatum,munitum,armatum ſolet gloriari.C.Cæſaris de pecuniis repetundis legem, non putat eſſe legem:Lege autem Iulia eæ pecunię reuocantur,quas quis in magiſtratu,poteſtate,curatione,legatione,vel quo alio officio,munere,miniſteriove publico cepit, vel aliquis ex cohorte ipſius, inquit Martianus in l.1.ff.ad legem Iuliam Repetundarū. Quoniam autem magiſtratus oēs aut Vrbani ſunt,aut Prouinciales, ſeparatim de ijs dicemus: poſtea autē ad curationes,& legationes veniemus.Cautū erat lege Iulia,vt inquit Venuleius,vt Vrbani magiſtratus ab omni ſorde ſe abſtineant, neve plus doni munerisve in anno accipiant,quàm qđ ſit aureorū centū Neve quis ob iudicē arbitrumve dandum,vt ait Marcellus,mutandū, iubendumve,vt iudicet:neve ob non dandum, non mutandū, non iubēdum, vt iudicet:neve ob hominem in vincula publica conijciendum,vinciendum,vincirive iubendum, vel ex vinculis dimittendum:neve quis ob hominem condemnandū, abſoluendumve:neve ob litem æſtimandam,iudiciumve capitis, pecuniæve faciendum,vel non faciēdum aliquid accipiat. Quæ verba legis nō minus ad prouinciales magiſtratus, quàm Vrbanos pertinent.Sed & Senatores,qui ob rem iudicandā, vel non iudicandam pecuniam accepiſſent,aut in Senatu conſiliove publico venalem ſententiam dixiſſent,lege Repetundarum tenebantur,authoribus Martiano & Venuleio Iureconſultis, & Cicerone actione ij in Verrē. Circa prouinciales aūt magiſtratus quantam curam adhibuerint veteres, operępręcium eſt narrare.Nanque primum omniū,cū viderent, iſtis magiſtratibus abſentibus à patria ſuiſq́;, multa opus fore, ne in ea re Sociis graues eſſent,ſuppellectile eos atq; pecunia publicè inſtruebant.Cicero actio.6.in Verrem. Videte dum maiorum diligentiam qui nihildum etiam iſtiuſmodi ſuſpicabantur, veruntamen ea quæ paruis in rebus fieri poterant,prouidebant,neminē qui cum poteſtate aut legatione in Prouinciam eſſet profectus, tam amētem fore putarunt, vt emeret argentum. Dabatur enim de publico:vt veſtē,præbebatur enim legibus:mancipiū putauerunt, quo & oēs vtimur,& non præbetur à populo: Sanxerunt ne qs emeret mancipiū,niſi in demortui locū.Et actio 7. Vbi muli,inquit,vbi Tabernacula, vbi tot tantaque ornamenta magiſtratibus & legatis à Senatu Populoque Romano data & permiſſa. Adeo veteres neminē in Prouincia domū ſuam inſtruere voleban, tantaq́; diligentia magiſtratus ab emptionibus remouebant,ꝙ putabant ereptionē eſſe,non emptionem,cū venditori ſuo arbitratu vendere non liceret. Hanc conſuetudinem diu intermiſſam reuocauit Alexander Seuerus. Lampridius in vita eius:Iudices cū promoueret exēplo veterū,vt & Cicero docet, & argento & neceſſarijs inſtruebat,ita,vt præſides Prouinciarū acciperent argenti pondo vicena,phialas ſenas, mulas binas, equos binos,veſtes forenſes binas, domeſticas ſingulas, balneares ſingulas,aureos centenos,cocos ſingulos.Et ſi vxores nō haberent,ſingulas concubinas,ꝙ ſine his eſſe non poſſent, reddituri depoſita adminiſtratione mulos, mulas, equos,muliones, & cocos.cætera ſibi habituri,ſi bene egiſſent:in quadruplū reddituri:ſi malè. Hactenus Lampridius. Adeo aūt etiā poſtea cautū fuit,ne Prouinciæ Præſidum auaritia grauarentur,aut exhaurirentur,vt etiam principalibus cōſtitutionibus cautū fuerit, ne hi,qui prouincias regunt,quive circa eos ſunt,negotientur,mutuā pecuniam dēt,fęnusve exerceant: ſed ne vxorem quidē qſquā ducere potuit ex ea prouincia oriundā,vel domiciliū ibi habentē,filio ēt vxorē ducenti cōſentire nō dēt, qua rōne de iure ciuili infirmę erāt illę nuptię.l.principalibus.ff.ſi cert.pet. condictione.l.Si quis.ff de ritu nupt.l.Aufertur. ff.de his quib. vt indig. auferunt.Prętereà quod à præſide ſeu procuratore,vel quolibet alio in ea prouincia,in qua adminiſtrat, licèt per ſuppoſitā perſonam comparatū erat,infirmato contractu,vindicabat, & ęſtimatio eius fiſco inferebatur: nā & nauē in ea prouincia in qua quis adminiſtrabat,ædificare prohibebatur. l. Aufert. ff. de iure fiſci. Cæterū lege Iulia hæc peculiariter circa magiſtratus ꝓuinciarū ſancita inueniunt: Ne ſcilicet ijs ius in liberos populos de pecunijs creditis dicere liceret. Itē ne quis de prouincia exiret, aut exercitū inde ſua authoritate educeret, bel ū ſua ſponte gereret,in regnū alienū iniuſſu Senatus ac populi accederet. Modus præterea diplomatum, nauiū, frumentiq́; exigendi conſtitutus erat:cautū etiam,vt libertas ſocijs,ac præmia ob merita in rēpublicā data,integra eſſent, cuius rei author eſt Cicero in Piſonē,& de prouincijs cōſularibus. Cōſtitutū ēt erat:Ne cuiquā aurū Coronariū aut imperare,aut accipere liceret,niſi cui decretus à Senatu eēt triūphus,vt inqt idē Cicero in Piſonē.Quid aūt ſit aurū Coronariū oſtendit Gell.li.5 capite 6.Triūphales, inqt, Coronæ ſunt aureę, quæ Imperatoribus ob honorē Thiumphi mittunt.Id vulgò dicit aurū Coronariū. De his Coronis ēt Liuius paſſim loquitur,cū deſcribit triūphos, in qbus hmōi coronæ præferebant.Seruius aūt celebris grāmaticus in hoc carmen Virgilij,qđ habet Aeneidos octauo:Dona recognoſcit populorū.Aurū Coronariū eſſe ait, qđ victis gētibus ob cōceſſam vitā imponebat.Quę ſententia mihi minus placet: nā aurū coronariū non tā à victis ciuitatibus,quā ſociis atq; liberis dabat,eratq́; collationis quoddā genus, qđ etiam ſub Cęſaribus durauit.Alij grāmatici aurū coronariū eē dñt ſpēm quādā nūmi cui triumphalis coronę figura impreſſa erat.Capitolinus ī Antonio Pio: aurū Coronariū,qđ adoptionis ſuę cā collatū fuerat, Italicis totū,mediū Prouincialibus reddidit. Cū igit multi quaſi triūphaturi aurū coronariū peterēt à Prouīciis,idq́; vł ſpōte omiſſo, vł abnegato triūpho,ī priuatos vſ⁹ verterēt vehemēter grauabant ꝓuīcię,qbus toties aurū aut ꝯferēdū eſſet,quare hac lege cautū fuit,ne cui daret,niſi cui iā decret⁹ eēt triūph⁹.Sđ ēt huic rei fra'tādē adhibita ē.Scribit.n.Dio.li.49.Prętores quoſdā,partī Anto-

nij, partim Octauij gratia fretos, triumphalia ornamenta à Senatu impetrasse, hocq; prætextu plurimum auri coronarij à prouincialib. exegisse: adeo nihil tam diligēter sancitum est, in quo circumueniendo hominum auiditas non elaboret. Cautū etiā lege Iulia fuit, quantum à prouincialibus legati cæteriq; comites acciperent. Cicero lib.5. ad Atticum: Leuantur tamen miseræ ciuitates, quòd nullus fit sumptus, neque in nos, neque in legatos, neque in Quæstorem, neque in quenquā: Scito non modò nos fœnum, & quod lege Iulia dari solet non accipere, sed ne ligna quidem, nec preter quatuor lectos & tectum quenquā accipere quicquam, multis locis ne tectum quidem, & in tabernaculo manere plerunque. Prohibitum fuit etiam, ne dona acciperent. Quæstores aut Xenia Plinius libro epistolarum 4. ad Vrsum: Hoc aliàs eum onerabat, quòd homo simplex & incautus quædam à prouincialibus vt amicis acceperat. Nam fuerat in prouincia eadem Quæstor. Hæc accusatores furta & rapinas, ipse munera vocabat. Sed lex munera quoque accipi vetat. Loquitur autem de Iulio Basso Repetundarum reo.

Diligenter præterea de referendis rationibus cautum fuit, primùm vt prouinciarum Rectores, rationes, priusquam decederent, apud duas in prouincia ciuitates deponerent. Cicero libro quinto epistol. ad Rufum. Quod igitur fecissem ad vrbē, si cōsuetudo pristina maneret: id, quādo lege Iulia relinquere rationes in prouincia necesse erat, eademq; totidē verbis referre ad ærarium, feci in prouincia. Et paulò pòst: Illud quidem certè factum est, quod lex iubebat, vt apud duas ciuitates Laodicensem, & Apamensem, quæ vrbes maximæ videbantur, quoniā ita necesse erat, rationes confectas & consolidatas deponeremus. Et libro sexto epistolarum ad Atticū. Ego Laodiceæ Quęstorē Messinium expectare iussi, modo ipse venerit, vt confectas rationes lege Iulia apud duas ciuitates possem relinquere. Cautum fuit & hoc: Ne quis Procos. aut Prætor legatū suum ante se de prouincia dimittat, in l. Meminisse. ff. de officio Procos.

Extendit autem lex vigorem suum etiam ad eos, qui non cū potestate aliqua sunt, sed curatione tātùm: cuiusmodi sunt, quibus operis alicuius publicè faciendi, frumentive cōparandi, vel viæ reficiendæ cura committitur. Præterea in legatos, qui prouinciarum rectoribus à Senatu dabantur, præfectosq;, & Tribunos, Quæstores etiam, totamq; cohortem Prætoriam ex hac lege iudicium datur. Si quid accepisse à prouincialibus conuicti fuerint. Erat enim quibusdam eorum familiare, operā suam rectoribus & Proconsulibus ad turpissima facta accommodare. Nonnunquam autem hęc lex etiam ad priuatos pertinuit, vt ad eos qui ob negotium faciendum, vel non faciendum per calūniam pecuniam accepissent. l. 1. ff. de Calumniatoribus. l. Quæsitū. ff. de testibus. Et ex S.C. Claudiano ad Causidicos, atq; patronos, qui vltra dena sestertia, siue centum aureos ob causam orādam, patrociniūve præstandum accepissent. Hanc. n. summam egressi, Repetundarū tenebantur, vt scribit Tacitus lib. 11.

Priusquam autem de pęna huius legis dicamus, de ipso iudicio pauca præmittemus. Prouinciales igit̄, si qui spoliati essent, iniurias & desideria sua ad eos deferebant, qui aut in eadē prouincia iustè, moderateq; præfuissent, vt Siculi ad Ciceronē, Sardi ad C. Iulium, aut quos ipsos vel maiores ipsorū tota prouincia patronos cooptasset, vt Achęi ad L. Pisonem cōtra Pub. Gabinium. Vetus enim consuetudo Romæ fuit, & ea quidem laudatissima, defendere socios, aut clientes, aut hospites, atq; etiam eorum causa inimicitias suscipere, vt scribit Cicero in Diuinatione. Ij verò, qui patrimoniū, vindicandasq; prouincialiū iniurias susceperant, nomen rei ad Prætorem, qui de Pecunijs Repetundis ius dicebat, deferebant, hoc Latini nominis delationem vocabant, atque ex eo tēpore is, qui spoliauerat prouinciam, inter reos habebatur. Quòd si plures accusatores essent. Iudicium prius de accusatore constituēdo habebatur, quod Diuinationē appellabāt. Ideo appellabatur diuinatio, quia in hoc iudicio nō de præterito, sed de futuro statuendū erat, vter esset rectius accusaturus. Cicero in Diuinatione contra Verrem. Quo constituto certum ei tempus ad inquirendū à Pretore dabatur, quo ipse in prouinciam ꝓficisci, crimina colligere, testes euocare, causam deniq; instruere posset. Et tempus quidem inquirendi aliis longius, aliis breuius dabatur, pro magnitudine criminum, vel prouinciæ in quam proficiscendū erat, distantia. Testibus autē numero centum & viginti denunciare testimonium licuit, authore Valerio lib. 8. c. 1. Si quis autem ob denunciandū testimoniū vel non denunciandū & ipse pecuniam accepisset, lege Repetūdarum tenebatur, vt inquit Venuleius in l. Eadem. ff. ad legē Iuliam Repetundarū. Inquisitione perfecta accusator vnà cū testibus ac reliquis probationibus decretisq; ciuitatum Romam veniebat, eiq; dabantur viginti dies ad accusandum legitimi, & totidem reo ad defendendū, vt scribit Pedianus in Verrinam 3. Intra quadraginta igitur dies iudicium publicū de pecunijs Repetundis peragebatur, atq; aut absoluebatur reus, aut condemnabat̄. Si damnatus esset reus, pecuniam reddere cogebat̄ (vt inquit Pedianus) extimata lite, hoc est, in pretiū redactis omnibus furtis: quam summam pecuniæ proscriptis eius bonis Sectores curabant. Sectores aūt dicebantur, qui spem lucri sui secuti bona condemnatorū vel proscriptorum redimebant, iisq; in auctione venditis pecuniam ærario soluebant. Horum autem nomen infame admodum fuit. Quare & Cicero in Philippicis Antonium Sectorem Pompeii per contumeliam vocat. Et Plinius lib. 36. capite 15. Metellum Syllæ vxorem Sectricem. Dicitur & Sectio apud Ciceronem Philippica 2. & Tacitum lib. 13. Si autē ex bonis dānati tantū redigi non posset, quanti lis æstimata erat, iubebat lex Iulia, & ante eam non modo Cornelia, sed etiā Seruilia, persequi ab iis, ad quos damnati pecunia prædantia peruenerat: qua ratione etiam ea quæ creditoribus data erant, reuocabantur, vt scribit Cicero pro Rabirio Posthumo. Nonnunquā etiam decernebatur, vt bona quæ reus ante Prouinciam habuerat, a reliquis separarentur, atq; illa liberis eius, hæc spoliatis relinquerentur. Et hæc quidem de bonis. Ipsi verò rei aliquādo pro ratione delicti, vel exilio puniūtur, aut si immanius egerint, planeq; crudeliter potestatem exercuerint, capite plectuntur, aut in insulam deportantur. Damnati aūt nec in testamentis adhiberi possunt, neque ad dicendum testimonium admittuntur. l. Qui testamento. §. Eum. ff. qui test. facere possunt. Actiones etiā contra hæredes dantur duntaxat intra annum, vt inquit Scæuola, quod in iudicio Classi, cūm aliquandiu intermissum fuisset, suo tempore reductū fuisse Plinius testatur libro tertio epistolarum ad Cornelium Minutianum. Is autem ordo exercēdi huius iudicii, aut reliquorum iudiciorum publicorum in vsu esse desiit, durante tamen pęna legum, vt ait Paulus in l. Ordo. ff. de Publicis Iudiciis. Exercitum est autem postea hoc iudiciū in Senatu, si Senatu audientia, si criminis ratio id pateretur, iudices dabantur. Plinius libro 2. epistolarum ad Arrianū: Marius Priscus accusantibus Afris, quibus Proconsul præfuit, omissa defensione iudices petit. Ego & Cornelius Tacitus adesse Prouincialibus iussi, existimauimus fidei nostræ conuenire, notum Senatui facere, excessisse Priscum immanitate ac sęuitia crimina, quibus iudices dari possent, cū ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset.

Et Suetonius in Domitiano: Author & Tribunus plebis fuit Aedilem sordidum repetundarum accusandi, iudicesque in eū à Senatu petendi. Sed & patroni à Senatu dabantur, quos antea Prouinciales eligebant, vt ostendit in eadem epistola Plinius. Inquisitores etiam à Prouincialibus eligebātur, quum antea ipsi accusatores hoc officio fungerentur, vt colligitur ex eodem Plinio libro 3. epistolarum ad Minutianum, vbi de Norbano loquitur. Legati autem Proconsulum sordium damnati, aut turpiter se in legatione gessisse conuicti, vel ordine Senatorio mouebātur, aut sortiri suo loco & tempore Prouinciam prohibebantur: quod & ipsum genus ignominiæ fuit non vulgare, authore eodem Plinio, & Suetonio in Galba: vbi scribit Caium Imperatoris Galbæ fratrē attritis facultatibus vrbe cessisse, prohibitumq; sortiri anno suo Proconsulatum, voluntaria morte obiisse. Exemplum autem causæ Repetundarum ante legē Calphurniam actæ habes apud Liuium lib. 3. decade quinta, & Valerium Maximum libro quinto capite octauo, de Manlio Torquato Iureconsulto.

LEX IVLIA Peculatus, & de Residuis, & Sacrilegiis.

HAec lex etsi crimina aliquantò inter se distantia complectitur, ab eodem tamen Prætore iudicia, quæ ex ea veniebant, exercita sunt, eo scilicet, cuius quæstio peculatus erat, vt apertè testatur Cicero pro Cluentio, vbi dicit C. Orchinium collegam suum quæstionem Peculatus pariter & de Residuis exercuisse. Peculatum autem definit Labeo, vt sit pecuniæ publicæ aut sacræ furtum: in quam quidem definitionem nō Peculatus solū, sed etiam Sacrilegium cadit. A peculatu dicitur etiam peculator, quem Pedianus in Actionem secundam in Verrem, eū esse dicit, qui furtum facit pecuniæ publicę. Vnde & Cicero pro Flacco damnatū pecuniæ publicę eum dicit, qui peculatus damnatus erat. Propriè igitur Peculatus ad pecuniam publicam pertinet, dictus à pecore, authore Festo: Sacrilegium autē ad sacra.

Lege itaq; Peculatus, vt inquit Venuleius, tenetur, is qui pecuniam publicam surripuerit, aut vt surriperetur curauerit, aut in aurum, argentumve, aut æs publicum quid indiderit, vel immiscuerit, feceritq; dolo malo, quo id peius fieret. Præterea qui æs, in quo leges incisæ erant, refixerit, vel quid inde immutauerit, aut in publicis Tabulis quid deleuerit, vel induxerit. Ad hoc crimen pertinebat, si quis Imperator pecuniā ex præda captā penes se priuatim retinuisset, eamq; nec in Triumpho tulisset, nec in ærarium retulisset. Exēpla sunt apud Liuium lib. 38. de L. Scipione. Item si quis pecuniā sibi ex ærario attributam auertisset, aut pecuniam publicam ad emptionē frumenti, vel alio huius rei datā fęneratus esset, authore Cicerone in Verrē actione secūda, & quinta. Pęna legis de peculatu varia est. Nā si qis pecuniā publicā captā subripuit, in quadruplū damnatur, ceteris aqua & igni interdicit, quem pęnā deinde Deportatio secuta est, in quę statu deducti, sicut oia pristina iura, inqt Vlpianus, ita & bona amittunt.

tunt. In hoc iudicio æquè ac in pecuniis Repetundis æstimationes litium fiunt, contraque hæredes actio datur, cùm in hoc iudicio non minus principalis quæstio ablatæ pecuniæ moueatur. Iudices autem, idest, Præsides, & Rectores Prouinciarum, si tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali animaduersione tam ipsi, quàm ministri eorum, & conscii puniūtur. §. Item lex Iulia Peculatus. Institu. de Publicis Iudiciis. l. Vnica. C. quando ciuilis actio criminali præiudicet.

Crimini peculatus finitimum est crimē de Residuis. Pecuniæ autem Residuæ dicuntur, quæ delegatæ in vsum publicum, nec in eum vsum consumptæ apud aliquem resederunt. Adeo autē similia sunt hæc duo delicta, vt nonnunquam pro eodem accipiantur.

Liuius libro trigesimotertio: Annibal postquam vectigalia quanta terrestria maritimaque essent. & in quas res erogarētur, animaduertit, & quid eorum ordinarii reipub. vsus consumerēt, quantum peculatus auerteret, omnibus Residuis pecuniis exactis, tributo priuatis remisso satis locupletem rempub. fore ad vectigal præstandum Romanis pronunciauit in concione, & pręstitit promissum. Pecunias residuas Liuius vocat eas, quas per peculatum tum primores ciuitatis ad suos vsus detinebant. Si quis igitur pecuniam aut ad belllum decretam, aut ad ædificium instaurandum, vel ædificandum, viamve muniendam aut faciendam, aut ad aliam quamcunque rem curandam, datam non redditis rationibus suppressisset, hac lege tenebatur: atque hoc iudicium non minus in hæredes, quàm superiora exercetur. Vnde ēt Cluentio, & contra Rullum, itemq; Pedianus in Cornelianā, iactatum aliquando Romæ in Senatu scribunt, vt pecuniæ, quas Sylla Dictator per multos annos non redditis rationibus ex ærario sumpserat, à filio eius Fausto reposcerentur. Damnati de Residuis amplius tertia parte, quàm debent puniuntur, authore Martiano.

Sacrilegium autem committit, qui rem sacrā aufert ac deprædatur: quo crimine tenentur, qui aurum, vel argētum, aut aliud quid ex templis auferunt, templave effringunt, atque ad huiusmodi scelera vel consensum suum, vel operam accommodant. Exemplar insignium sacrilegorū apud Romanos habemus Qu. Pieminium Scipionis legatum & C. Verrē Siciliæ Pretorem, vt equidem mirer Lactantium tam inuidiosè in Ciceronem declamare, qui Verrem huius criminis reum egerit, ꝙ fana ac templa spoliauerit, imagines: auex, eritornamenta detraxerit, cùm hæc omnia Verres animo in vniuersum sacrilegio commiserit, non odio idololatricæ superstitionis, veræque religionis amore. Pœna sacrilegij pro modo & qualitate aliquando seuerius, nonnunquam remissius adhibetur: quare de ea re vt plurimùm Iudices cognoscunt, inspecta conditione rei, temporis, ætatis, & sexus.

Lex Iulia de Annona.

ANnonæ cura cum Senatui primùm, tum postea principib. maxima fuit, ob euitandos populi tumultus, quos fames ac annonæ penuria grauitasque concitabat. Neque enim facilè maiores tumultus plebs excitauit, quàm cùm fame quasi rabie quadam agitata est. Quare Aurelianus Imperator ad Flauium Arabianum præfectum Annonæ scribit, Populo Romano saturo nihil esse lætius. Itaque præter ingentes classes, maximasque ꝓuincias & fertilissimas huic rei destinatas, etiam peculiaris magistratus institutus est, cui annonæ cura incumbebat. Lege autē Iulia de annona, vt inquit Vlpianus, pœna statuitur aduersus eū, qui contra annonam fecerit, societatemve coierit, quò annona carior fiat. Eadem lege cauetur, ne quis nautam, nauemve retineat, aut dolo malo faciat quò magis detineatur, & pœna viginti aureorum statuitur. Eos autem qui Annonam grauabant, antiqui Dardanarios vocasse videntur. l. Dardanarij. ff. de extraordinariis criminibus. l. Dardanarios. ff. de pœnis.

Lex Iulia de Sacerdotiis.

ROmani leges aliquot de sacerdotiis dandis, & capiendis ad ius publicum pertinentes habuere, quas in hunc locum cōiicere nobis visum est. Primam autem de Sacerdotiis legem latam inuenio Ogulniam. Nam anno ab vrbe condita quadringentesimo quinquagesimotertio, M. Valerio Coruino V. & Qu. Apuleio Pansa consulibus, Qu. & Cn. Ogulnij Trib. pleb. rogationem promulgarunt, vt cùm quatuor Augures, quatuor Pontifices eo tempore essent, placeretque augeri Sacerdotum numerum, quatuor Pontifices, quinque Augures de plebe omnes adlegerentur, cùm antea more à regibus tradito solis Patritiis capere Sacerdotia liceret. Itaque Patres, cùm hoc ius, cęteris per plebem ablatis, iam ferè solum retinerent, quasi prærogatiuam quādam dignitatis suæ, aliquandiu rogationi aduersati sunt, nec tamen animi ardore, quanto superioribus annis decertatum est, patribus iam vinci assuetis. Vnus Appius Claudius vir vehemēs & disertus, propugnatorque nobilitatis acerrimus, de ea rogatione grauiter cum viro fortissimo P. Decio contendit. Vtriusq; conciones apud Liuium habentur. Vicit tamen ad extremum pertinacia plebis, & eo magis, quòd multi in eo ordine, post legem Liciniam, erant Consulares. Triumphalesque viri, quorum dignitati & splendori, si sacerdotiorum capiendorum ius daretur, nihil deesse poterat. Quare tum primùm de plebe Pontifices quatuor creati sunt. Suasor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Martius Rutilius. M. Liuius Denter. Quinque itē de plebe Augures, C. Genutius, P. Aelius Pætus, M. Minucius Fessus, C. Martius, T. Publius. Author huius rei Liuius libro decimo ab vrbe condita.

Multis autem annis post hanc legem lata est lex Romuleia, qua Triumuiri Epulones creati sunt, atque Epulonum collegiū institutum. Liuius libro tertio dec. 4. Romæ eo primùm anno Triumuiri Epulones facti C. Licinius Lucullus, T. Romuleius, qui legem de creandis his tulerat, & P. Portius Lecca. His Triumuiris item ac pontifici datum Togæ Prætextæ ferendæ ius. Caussam verò, cur ii creati sint, ostendit Cicero libro tertio de Oratore. Sed ut Pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem Tresuiros Epulones esse voluerunt, cùm essent ipsi à Numa, vt etiam ludorum illud Epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici causarum actores communi Philosophiæ nomine separauerunt, cùm veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent. Cæterùm ex istis Triumuiris postea Septemuiri facti sunt. Plinius libro secundo epistol. ad Arrianum. Stabat, inquit, modò Consularis, modò Septemuir Epulonum, iam neutrum.

Post legem Romuleiam aliam legem ad Sacerdotia pertinentem promulgauit C. Licinius Crassus, Q. Fabio Aemiliano, & L. Hostilio Mancino Coss. anno V.C. sexcentesimo nono. Sententia legis erat, vt sacerdotes non à collegiis cooptarentur, sed per populum fierent. Legem dissuasit C. Lælius Prætor, populusque eam abrogauit. Hunc C. Licinium Cicero de Amicitia author est primum instituisse in forum versus agere cum populo, quod Plutarchus in Gracchis C. Graccho tribuit.

Hanc autem legem à Crasso agitatam atque à populo repudiatam reduxit Cn. Domitius Aenobarbus Trib. pl. C. Mario, C. Fimbria Coss. Suetonius in Nerone Atauus, inquit, Cn. Domitius in Tribunatu Pontificibus offensior, quòd alium quām se in patris sui locum cooptassent, ius subrogandorum sacerdotum à collegiis ad populum transtulit. Et Paterculus libro secūdo: Cn. inquit, Domitius legem tulit, vt Sacerdotes, quos antea collegę sufficiebant. Populus crearet. Cùm autem, vt scribit Cicero cōtra Rullum, salua religione Sacerdotes ab vniuerso populo creari non possent, ita moderatus est legem Domitius, vt minor pars populi vocaretur, ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur: ita nec collegiis cooptionem ademit, & populo potestatem mandandorum sacerdotiorum dedit. Dabatur autem lege petendi facultas etiam absentibus. Cicero in epistolis ad Brutū: Existimo omnino absentium rationem Sacerdotum haberi posse: nam etiam factum est antea: C. enim Marius cùm in Cappadocia esset, lege Domitia factus est Augur. Sed & Paterculus author est C. Cæsarem, cùm in Asia esset, Romæ Populi suffragiis Pontificem creatum.

Legem autem Iuliam de Sacerdotiis tulit. C. Iulius Cæsar Dictator, cuius meminit in eadem epistola Cicero. Est etiam in lege Iulia, quæ lex est de Sacerdotiis proxima. Qui petit cuiusuis ratio habebitur. Nec quicquam amplius de hac lege inueni.

Lex Iulia de Fœnore.

FOEnus malum quocunq; penetrauerit, non solùm singulis hominibus, sed etiam totis ciuitatibus ac populis exitiabile, vrbem Romam primis statim temporibus inuasit, vexauitq;, cū fęneratorū auaritia ciues primùm pecuniis exhauriret, inde etiā nexos debitores creditoribus traderet. Hinc ingentes sæpe seditiones motæ sunt, vt omnino necesse esset fœnebrem licentiam legib. constringere, ne soluta ac libera in maxima mala remp. p̄cipitaret. Primùm itaq; C. Martio Rutilio, Cn. Manlio Capitolino Consulib. anno vrbis conditæ trecentesimo nonagesimooctauo lex de Vnciario fęnore à M. Duellio, & L. Menenio Trib. pl. est perlata, authore Liuio lib. 7. Quamuis Tacitus lib. 5. Fœnus Vnciarium xij. tabul. legibus constitutum fuisse tradat. Vnciariū fęnus dicitur, ratione maximæ vsurę quę in alijs partes diuidi p̄t. As enim, qui duodecim vncias continet, pro toto & integro solet vsurpari. Decennio autem post illam de Vnciario fœnore latam legem Semiunciarium tantùm ex vnciario factū Tribunitiis, vt inquit Tacitus, rogationib. ac solutio æris alieni in portiones æquas Triennij, ita vt quarta præsens esset dispensata. Hæc autem acta sunt T. Manlio, C. Plautio Consulibus. Sed cùm ne sic quidem fęnus tolerari posset, L. Genutius ad plebē tulit, ne fęnerare liceret. Sed cùm constricta esset hisce legibus auaritia, aperteq; grassari metu legū non auderet, ad fraudes se conuertit. Via fraudis hæc fuit, Vt nomina in socios, qui hisce legib. non tenebantur, transcriberent: atq; ita libero fœnore debitores obruebantur. Deprehensa aūt hac fraude, simulq; perspecta & detecta magnitudine æris alieni, M. Sempronius Trib. pl. ex authoritate Patrum Plebem rogauit, Plebsq; sciuit, vt cum sociis ac nomine

Latino

Latino pecuniæ creditæ ius idem quod cum ciuibus Romanis esset. Hæc lex Sempronia anno ab V.C quingentesimosexagesimoprimo lata est, L. Cornelio Merula, Qu. Minutio Coss. vt scribit Liuius. Quid autem deinceps de fœnore constitutum fuerit, non habetur, vsque ad belli ciuilis Pompeiani tempora, in quo C. Cæsar victis hostibus suis, recuperataque rep. cùm omnes in nouarum tabularum expectatione essent, ob æris alieni magnitudinem, necessarium iudicauit lata lege cùm debitoribus, tum creditoribus consulere. Quare, vt inquit Suetonius, disiecta Tabularum nouarum expectatione de pecuniis mutuis sanxit, vt debitores creditoribùs satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quasque ante ciuile bellum comparassent, deducta summa æris alieni, si quid Vsuræ nomine numeratum & pręscriptum fuisset: qua conditione quarta ferè pars crediti deperibat. Meminit huius legis Tacitus lib. 5. Interea magna vis accusatorum in eos irrupit, qui pecuniam fœnore auctitabant, contra legem Dictatoris Cæsaris, qua de modo credendi, possidēdique intra Italiam cauerat. Ex his verbis satis constat Cæsarem maximum, præstantissimumque virum imposito Vsuris modo constituisse, vt pecuniæ creditæ ad possessionum modum astringerentur, ne alicui plus crederetur, quàm ex bonis eius redigi posset. Vnde etiam beneficium Cessionis bonorum promanat, debitoribus, lege Iulia concessum, quo tamen duntaxat ciues Romani vtebantur, si soluendo non essent. Postea autem ex constitutione Diuorum fratrem etiam Prouinciis impertitum est l. legis. C. qui bonis cedere possint. Quæ autem postea de Vsuris sancita sint in iuris ciuilis libris suis locis reperiuntur. Sed cùm diuina scriptura Vsuras in vniuersum condemnet, ad principum officium pertinet, rem cùm diuina authoritate reprobatam, tum multis exēplis perniciosam è Christiana ecclesia tollere: quod tantùm abest vt fiat, vt ea quæ de antiqui fœnoris magnitudine scribuntur, si cum hisce Vsuris, quibus passim per Germaniam mercatores vtuntur, conferantur: ludus iocusque videri possint.

LEX IVLIA de libertatibus.

AD statum eorum, qui ex seruitute manumissi essent, hæc Lex pertinuit, quam Iustinianus sustulit, promulgata constitutione, qua reiecta lege & Senatusconsulto Largiano, solum Ciuitatis Romanæ ius in libertatibus dandis obseruari præcepit remoto omni discrimine vel loci, vel ætatis, vel alicuius aliùs impedimenti. §. Inde adeo autem. Vt liberti decætero aureo annulo ne indigeant.

LEX IVLIA de Ambitu.

AMbitum duplicem facit Cicero in oratione contra Salustium, Concessum alterum, atque etiam laudatum, quem Popularem ipse vocat, cùm quis operam suam magistratum aut curationem petendo reipub. offert, iudiciumque de se faciēdum populo permittit absque dolo malo. Hoc genus ambitionis nullis legibus prohibetur, sed approbatū semper, ac à maximis præstantissimisque viris exercitum est. Nā in reipub. administratione necessarium est esse aliquos, qui honores innocenter & gerant & petant. Illud autem alterum genus infame, ac legū seueritate notatum non legitima via incedit, sed aliquando vi, nonnunquam dolo grassatur. Vnde homicidia, largitiones, ac variæ corruptelæ nascuntur. Ad hunc autem Ambitum coercēdum variæ leges latæ sunt. Primus autem de hac re ad populum tulit C. Petilius Trib. Ple. Cn. Fabio Ambusto, C. Plautio Proculo Coss. circa annum conditæ vrbis trecentesimum nonagesimum septimum, qua rogatione non largitio aliqua vindicata est, quæ in paupere tum ciuitate nulla esse potuit, sed pręposterea ambiendi ratio coercita, cùm noui quidam homines præter morem nundinas & conciliabula obirent, sibique hominum fauorem conciliarent, suffragiaque peterent. Huius rei author est Liuius libro septimo. Post multum deinde temporis aliæ leges de Ambitu latæ sunt à P. Cornelio Lentulo, M. Bebio Pamphilo Cos. eodem Liuio authore quæ cuiusmodi fuerint, nec ipse, nec alius quisquam ostendit. Deinde item aliam legem de Ambitu latam scribit Florus libro quadragesimoseptimo, nec quicquā præterea, nisi latam esse dicit. Quare omissis iis ad legem Calphurniam veniamus, quam tulit C. Calphurnius Piso, qui Cos. fuit cum M. Acilio Glabrione, anno Vrbis conditæ 687. & cùm iam Respub. & Imperii dignitate, & opum magnitudine, magnam & ambiendi causam, & largiendi materiem præberet. In hac lege præter alias pœnas pecuniaria quoque erat adiecta, authore Pediano in Cornelianā. Hanc legem cùm ferret Piso Consul ex Senatusconsulto ad populum, ita à multitudine eorum qui Ambitu pasti ac saturati, legem contra commoda sua fore arbitrabantur, exceptus est, vt è foro pelleretur. Deinde autem maiori manu stipatus in forum descendit, clamans: Qui rem saluam esse vellent, vt ad legem accipiendam adessent. eaque ratione exterritis iis qui aduersabantur, legem pertulit: statimque apparuit, legem non frustra latam fuisse: nā sequenti anno Coss. Dess. P. Sylla, & P. Antonius lege hac interrogati damnatique pœnas dederunt. Nec tamē aut seueritate legis, aut exēpli tristissimi nouitate extingui feruens malum potuit. Quare necesse fuit Senatui plura ad legem adiicere. Itaque M. Tullio Cicerone Consule, Senatusconsultum factum est, quo cauebatur: Ne quis biennio quo magistratū petat, petiturusve sit, gladiatores daret, nisi ex Testamento præstituta die. Item ne quis mercede conductus obuiam Candidatis iret, aut conductus sectaretur. Præterea ne quis prandia vulgo daret: qui eorum quid fecisset, contra legem Calphurniam factum videri. Adiecta est etiā pœna asperior quàm antea, nempe exilium, cùm antea damnati in ciuitate remanerēt. Hanc autem legem de Ambitu Cicero ex Senatusconsulto saluis auspiciis tulit, vnde lex Tullia dicitur, cuius meminit ipse Cicero in oratione pro Murena, & p Sestio, item in Vatinium. Idem vero Cicero libro primo ad Atticum aliam legem de Ambitu latam fuisse scribit à Lurcone Tribuno plebis, in qua noui hoc fuerit: vt qui nummos in tribu pronunciauerit, si non dederit, impunè sit, sin dederit, vt quoad viuat singulis tribubus HS CCCCXXXV. debeat. Cæterùm paulò pòst gerente res maximas in Galliis Cæsare, Pompeioque Vrbi præsidente, tantus Romæ Ambitus exarsit, vt insanientibus Candidatis, ferroq; & igni inter se depugnātibus, populo verò corrupto, ac in diuersa studia scisso, comitia haberi non potuerint, atque ipsa vrbs octo mensibus, vt scribit Appianus, magistratu caruerit. Quare aliis Dictatorem creandum censentibus, Cato qui extraordinaria imperia oderat, eam sententiam dixit, vt existimaret Pompeium solum absque collega Consulem ad componēdam Rempublicam creādum: quę sententia vicit, solusque Cn. Pompeius tertiùm Consul ab Interrege creatus est. Is suscepta Reipub. cura, Ambitus leges tulit seuerissimas, coercitisque diuisoribus, & punitis sontibus Ambitum campo non sine magna laude pepulit, vt inquit Plinius.

Post legem autem Pompeiam lata est Iulia, quam tulit C. Cæsar Octauianus. Nam cùm per Triumuiorum tempora ius creādorum magistratuū à populo ablatum fuisset, ipsique Triumuiri magistratus reipub. darent: Augustus pristinum ius comitiorum, solus iam Imperio potitus, reduxit, ac multiplici pœna authore Suetonio, ambitum coercuit. Sed Tiberij tempore, cùm comitia, vt scribit Tacitus, in curiam è campo translata essent, ac deinde ad ipsum Principem cessauit lex Ambitus in Vrbe, vt inquit Modestinus. Et Quint. libro sexto de Ambitu loquens: Hoc genus, inquit, nostris tēporibus totū penè sublatum est, cū omnia tutelæ curęque vnius innixa periclitari nullo iudicij exitu possint, cuius rei ēt Ammianus lib. decimoquarto meminit.

Huc autem pertinent aliæ duæ Leges, Fabia de Sectatoribus, & Licina de Sodalitiis, de quib. breuiter dicemus. Sectatores dicebantur, qui Candidatos sectabantur: quorum tres partes facit Qu. Cicero de Petitione Consulatus ad M. fratrem. De his legē tulit Fabius, quam populus aspernatus est. Cicero pro Murena: Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & Senatusconsulto, quod est L. Cæsare Consule factum, restiterunt. Nulla est enim pęna, quæ possit hanc obseruantiam tenuiorum ab hoc veteri instituto officiorum excludere.

Lex autem Licinia de Sodalitiis in eos lata est, qui coitiones honorum adipiscendorum causa fecissent, aut operam suam ad corrumpenda suffragia interposuissent: nam hos nomine criminoso Romani Sodales vocabant, vt author est Cicero pro Plancio. Huiusmodi autem erant Sequestres, apud quos, vt inquit Pedianus, pecunia deponebatur: atque hi non minus in corrumpēdis populi suffragiis, quàm iudicis adhibebātur. Vt colligitur ex secunda actione Ciceronis in Verrem, & pro Cluentio. Erant pterea Diuisores æque infames, qui pecuniā in tribus diuidebāt, quos Pedianus à Plauto Magistros Curiarū dici putat. Hi si deprehensi & conuicti essent, damnabantur plerunque in præiudicium eorum, qui largitionem fecisse dicebantur, authore Cicerone pro Plancio. Singulas autem tribus suū Diuisorē habuisse scribit idē Cicero de respōsis Aruspicum. Erant & Interpretes, per quos inducebatur pactio. Quæstioni autem legis Liciniæ de Sodalitiis, pprius Quæsitor deputatus erat, vt indicat Pedianus in Milonianam. Illud quidē nō prætermittendū videtur, quòd is qui ambitus condemnatus erat, si alium eiusdē criminis reum in iudicium adduxisset, & damnasset, in integrum restituebatur: cuius rei authores sunt Cicero pro Cluentio, & Appianus lib. 2. bellorum ciuilium, & Quintilianus lib. 5. & 11. Meminit legis Liciniæ Cicero lib. 8. epistolarum. & pro Plancio. Sunt qui putent hanc legem latam esse à M. Licinio Crasso, qui à Parthis cæsus est, de quo ego vt in re dubia nihil statuo. Cæterum ex iure nostro si quis in municipio contra legem Ambitus magistratum aut Sacerdotium petierit, per S. C. centum aureis cum infamia punitur: qua lege damnatus, si alium cōuicerit, in integrum restituitur, non tamen pecuniam recipit. Qua pœna etiam is plectitur, qui nouum vectigal instituit, authore Modestino in l. Vnica. ff. ad legem Iuliam ambitus.

LVD. CHAR.

Legis de Sodalitiis latę, veteres ante M. Licinij Crassi, qui à Parthis cęsus fuit, tempora meminerunt: vt probabilius sit, quod ex eorum scriptis collegi. C. Licinio Varo, & P. Cornelio Lentulo Candino Coss. anno vrbis conditæ 518. eam latam fuisse.

LEX

LEX IVLIA Vel papia de maritandis ordinibus.

LEgem Iuliam vel Papiam tulit D. Augustus imprimis reipub. ac ærario vtilissimam. Suetonius in Augusto: Leges retractauit, & quasdam ex integro sanxit, vt sumptuariā, & de Adulteriis, & de Pudicitia, & de Ambitu, & de Maritandis ordinibus. Hanc cùm aliquantò seuerius, quàm cæteras, emendasset, præ tumultu recusantium perferre non potuit, nisi adempta demum lenitave parte pœnarum, & vacatione Triennij data, auctisque præmiis. Sic quoq; abolitionem eius publico spectaculo pertinaciter postulante equite, accitos Germanici liberos, receptosque partim ad se, partim in patris gremiū, ostentauit, manu vultuque significans, ne grauarentur imitari iuuenis exemplum. Cumq; etiā immaturitate sponsarum, & matrimoniorū crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctauit, diuortiis modum imposuit. Ex his Suetonii verbis apparet, hanc legem tā inuisam omnibus & pręsertim Equestri ordini, non ab Augusto primùm excogitatam, sed emendatam tātùm, atque restitutam fuisse. Egerat autem de hac re cum populo multos antè annos vir amplissimus Qu. Metellus Censor. Florus libr. 59. Qu. inquit, Metellus Censor cēsuit, vt ducere vxores omnes omnino cogerentur liberorum creandorum causa. Extat oratio eius, quā Augustus Cæsar, cùm de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam, in Senatu recitauit. Et Suetonius in Augusto: Etiā libros totos & Senatui recitauit, & populo notos per edictum sæpe fecit, vt orationes Qu. Metelli de prole augenda, & P. Rutilii de modo ædificiorum, quò magis persuaderet, vtramq; rem nō à se primò animaduersam, sed antiquis iam tunc curę fuisse. Summa autem orationis Metelli fuerat, ciuitatem sine matrimoniorum frequentia consistere non posse, author Gellius lib. 1. c. 6. De hac lege loquitur etiam Tacitus lib. 3. Relatum est, inquit, de moderanda Papia Popęa, quam senior Augustus post Iulias rogationes, incitandis cœlibum pęnis, & augendo ærario sanxerat: nec ideo coniugia & educationes liberorum frequentabantur, præualida orbitate.

Ferendæ legis causa fuit, quòd plerique diuites vxores non ducebant, propter vitanda matrimoniorum onera. Hi cùm nullos liberos suosque hæredes tollerent, in magno propter diuitias atque opes honore habebantur ab iis, qui ad successionem ipsorū aspirabant, captabanturque non solùm à propinquis, sed etiam alienis. Hæc autem res cùm reip. multipliciter damnosa esset (nā & legitima sobole ciuitas destituebatur, & Testamēta multa Improba, Inofficiosa, & inhumana fiebant) correxit hac lege Augustus saluberrimus Princeps publicum incommodū, statutis multiplicibus præmiis, immunitatibus. atque honoribus iis qui vxores haberent, atque ex iis liberos. Cœlibatū autem atq; orbitatē vicissim pœnis subiecit, quæ omnes ad locupletandum ærarium institutæ atque excogitatę erant: cumque noui vectigalis magnā ad populum inuidiam esse cerneret, hac se ratione excusauit, ꝙ vt id faceret ex Diui Iulii, quem populus vehementer & viuum dilexerat, & mortuū vindicauerat, commentariis edoctus esset. Varia autem lex in se continebat, quæ oīa cùm ob amissos antiquorum Iureconsultorum libros referre non possimus, ea quæ extant, indicabimus.

Primùm itaque cautum erat, Vt si quis hæres extraneus institutus fuisset, is priusquam hæreditatem adiret, Vicesimam eius partem fisco daret: qua lege filii & proximiores hæredes non tenebantur. Cuius rei author est Andræas Alciatus vir cùm cæterarum maximarum rerum, tum verò Iuris ciuilis illustri peritia præditus, & legalis disciplinæ nostro seculo inclytus instaurator, lib. Dispunctionum suarum 3. cap. 6. Hæc autem legis pars, cùm in iis tantùm locum haberet, qui ciues Romani erant veteres, & ii, qui nuper in ciuitatem vel per Latium, vel beneficio Principis, peruenissent, nisi hoc specialiter impetrassent, excluderent: primus illud quasi vitiosum aggressus est emendare Nerua sanctus bonusque Princeps. Is itaque sanxit, Vt quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis ad matrem peruenisset, etiamsi cognationum iura nō recepissent, cùm ciuitatem nacti essent, eius vicesimam ne darent. Neruæ autem adoptione filius, atque in Imperio successor Traianus debilitatam à parente rem consummauit. Constituit enim. Vt quemadmodum in patris filius, sic in hæreditate filii pater esset immunis: sed & illam Neruæ exceptionem sustulit: Si modò in patris potestate filius esset. Nec verò cōtentus primum cognationis gradum vicesimæ abstulisse, etiam secundum exemit, cauitque, Vt in sororis bonis frater, & contra in fratris soror, vtque auus, auia, in neptis nepotisque, & inuicē illi seruarentur immunes. Postremò cùm ex lege Papia omnis vtcunque tenuis hæreditas Vicesimæ onerib. obnoxia esset, idē princeps ad certam summam hæreditatem taxauit, quę vicesimā penderet, pauperesque & exhaustas hæreditates vectigalis onere leuauit. Hæc decreta Traiani Plinius in Panegyrico multis atq; illustribus verbis & laudat & commemorat.

Post Traianum M. Antonius Augustus & ipse de Vicesima hęreditatum leges constituit, quæ tamen cuiusmodi fuerint nō tradit Capitolinus. Gratianus autem Imperator, vt tradit in Gratiarum actione Ausonius, Vicesimam in totum sustulit. De legibus autem Vicesimę primus scripsit Iurisconsultus A. Offilius, authore Pomponio de Origine Iuris.

Fuit & alia Vicesima ex lege Manlia, quam Consul Cn. Manlius Capitolinus ad Sutrium tulit, vt Vicesima eorum qui manumitterentur ad ærarium pertineret, author Liuius libro 7. Huius Vicesimæ meminit & Cicero ad Atticum lib. 2. quamuis Blondus in sua Roma Triumphante, vbi de Vectigalibus disputat, nescio cuius authoritate fretus, Ciceronem in eo loco de Vicesima quadam loqui scribat, quam ex re frumentaria Latini Romanis præstiterint. Legis autem Iuliæ aliud caput fuit, vt si hæres institutus viuente Testatore, vel ante aditam hæreditatem decessisset, fisco bona addicerentur: ex quo capite tota Caducorum materia introducta est, de qua per totum Titulum de Caducis tollēdis. Cautum præterea fuit, Vt si vir & vxor liberos non haberēt, vt eius quod vir vxori, aut vxor viro reliquisset decima pars ad fiscum pertineret, quod deinde sustulere Impp. Arcadius & Honorius, vt habetur in l. fi. C. de infirmandis pœnis cœlibatus.

De libertis etiam multa ad ius nuptiarum, & matrimoniorū, liberorumque pertinentia sancita erant. Nam ex lege Papia si libertus duos filios vel diuerso tempore in potestate habuisset, obligatione operarum liberabatur l. Nec patronis. C. de operis libertorum. Remittebatur etiam liberto Iusiurandum, quod in hoc oppositum erat, ne vxorem duceret, libertæve ne nuberet, si modò nuptias contrahere rectè vellent, l. Adigere. ff. de Iure patronatus. Prohibebat præterea libertam diuertere à Patrono, & alij inuito Patrono nubere, l. Vnica ff. Vnde vir & vxor. Mentio fit huius legis etiam in §. postea. Inst. de Success. libertorum. l. lege. ff. de ritu nuptiarum l. Si libertam. C. de nuptiis l. Quidam testamento, ff. de S.C. Sillaniano. Ex quo loco facilè colligitur, de quo quidam dubitauere, eandem legem fuisse Iuliam & Papiā, cùm dicat ibi Iureconsultus Iulia bona Caduca siue vacantia ad ærarium pertinere, quod in Titulo de Caducis tollendis l. 1. Imperator Papiæ tribuit. Quare aliquando vt lex Licinia & Mutia, aut Aelia Santia coniunguntur, vt in l. Sancimus. C. de nuptiis.

Lege autem Iulia siue Papia sexagenarii, quòd generare amplius non posse videbantur, non tenebantur, ex Tiberij constitutione, cui deinde Claudius abrogauit, authore Suetonio. Meminit & Lactantius his verbis. Quid est quòd apud poetas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere, vtrùm sexagenarius est factus, & illi lex Papia fibulam imposuit? Quare nuptiæ inter Sexagenarios & Quinquagenarios prohibitæ erant, quod Imperator Cæsar Iustinianus Augustus aboleuit. d. leg. Sancimus. C. de Nuptiis.

Huc etiam pertinuisse videtur lex Iulia de prædio dotali, de qua loquitur Iurisconsultus in Titulo de fundo dotali, & Imp. Inst. Quibus alienare licet vel non. Postremò verò lege Papia cōstituta erant præmia delatoribus, qui hæreditates, ex quibus lege Papia aliquid ad fiscum pertinebat, deferebant. Suetonius in Nerone: Præmia delatorum legis Papiæ ad quartas redegit. Delatores autem istos Traianus in vniuersum sustulit, authore Plinio in Panegyrico. Promanant ex hac lege etiam Iura liberorum, de qb. multa Plinius in epistolis, & Martialis, q̄ à Principe impetrare necesse erat. Meminit huius legis etiam Apuleius in 2. Apologia: Lex quidem, inquit, Iulia de maritandis ordinibus nunquam scilicet ad hunc modum interdicit: Vxorem in villa ne ducito. Irridet autem accusatorem, qui ei quasi magnum quoddam crimen obiecerat, quòd vxorem in villa duxisset. Dicitur autem lex Papia à C. Papio Popęo Sabino, qui eam ex authoritate Augusti ad populum tulit in consulatu, quem cum Qu. Sulpitio Camerino gessit, quinquennio ante obitum Augusti. Vnde & Isidori error conuincitur, qui 2. dist. ca. quædam. sic scribit: Leges dicuntur ab iis, qui eas condiderunt, vt Consulares, Tribunitiæ, Iuliæ, Corneliæ. Nam sub Octauiano suffecti Coss. Papius & Pompeius legem tulerunt, quæ à nominibus eorum appellatur Papia & Pompeia, continens patrum præmia pro suscipiendis liberis. Hactenus Isidorus.

LVD. CHAR.

Quis huius legis Papiæ Popæę author fuerit, satis non constat. Nam ex chronico Cassiodori, catologo consulum, & omni antiquitate Romana, quæ eius meminit, latam aut certè renouatam ab Augusto sub finem Imperii Popęo Sabino, & Q. Sulpitio Camerino Consulibus, eam fuisse accepi. De Papio, nullum in annalibus eius temporis, nec etiam antiquioribus verbum inueni. Dion tamen eam Papiam Popiliam appellat, & per M. Papium Mutilium, & Q. Popilium Consules latam ab Augusto fuisse scribit. Alii eam Papiam Pompeiam vocant, à Sexto Pompeio vltimo Imperii Augusti Consule. Et ita in Plinii & Taciti libris (sed corruptè) legitur. Mihi verior Io. Baptistæ Egnatii, qui ad Suetonium adnotationes scripsit, sententia videtur. Hæc autem (ait) iunctim Papia Popæa dicta videtur, quòd cùm Papius legem cōtra adulteros tulisset, ac de matrimoniis etiam sanxisset, cuius & Ausonius præter alios meminit, Sabinus Popęus eandem retractarit, grauioribusque pęnis additis, sanxerit, frequentanda matrimo-

trimonia. Vnde,& lex à primo authore Papia dicta, posteà de Sabino Popæo,Papia Popæa iunctim appellata est, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis cœlibum pœnis, & augendo ærario sanxerat. Et certè annales C. Papij tribunipleb. meminerunt,qui temporibus Iulij Cæsariis fuit, ex quo Iuliam Papiam dici probabile est. Sed affirmare nihil audeo.

LEX IVLIA De adulteriis.

QVemadmodum prior lex idcirco constituta est,vt frequentarentur matrimonia,ita hæc cōtracta in officio cōtinet, pęnasque adulteris constituit. Cautum igitur lege fuit: Ne quis stuprum,adulteriumve faceret sciens,dolo malo:quod ad eum & qui suasit,& ad eum qui stuprum vel adulterium intulit, pertinet. Venia etiam dabatur patri ac marito,si deprehensam vxorē aut filiam cum ipso adultero interemissent. Aequū enim visum est legislatori ignoscere iustissimę iræ. Ne tamen occasionem dedisse cædibus videretur,licentiam hanc & temporum & locorū discriminibus,personarumque differentiis coarctauit. Pertinent verò ad legem non adulteria solùm,sed etiam stupra. Committitur autem,vt inquit Vlpianus,adulterium propriè in nuptam, propter partum ex altero conceptum composito nomine: Stuprum verò in virginem viduamve,quod Græci φθοράν appellāt. Lenocinia præterea,siue in vxorem,siue in aliàs personas exercita,hac lege puniuntur. De quibus omnibus plenissimè scribūt Iureconsulti ad legem Iuliam de Adulteriis, libro quadragesimo octauo Pandectarum. Pœna huius legis capitalis est.

Tulit eam D. Augustus,authoribus Vlpiano,Suetonio, & Seneca libro sexto de beneficiis. Adeo autem seuerè eam exercuit, vt ipsam etiam filiam suam,neptemque adulteriis famosas,damnaret,ex quibus filiæ forum ipsum,ac rostra,ex quibus pater legē de adulteriis tulerat,vt inquit Seneca,ad stuprum placuere. Tulit autem cùm hanc,tum alias leges,præter eam,quæ est de Maritandis ordinibus, in sexto suo Consulatu, quem cum M. Agrippa gessit, quo etiam anno Augusti nomen ei à Senatu delatum est,vt scribit in Chronicis Cassiodorus. Meminit huius legis Plinius libro sexto epistolarum ad Cornelianum, & Vlpianus in l. 1. ff. de Concubinis.

LEX IVLIA Theatralis.

DIV Romæ vsitatum fuit, promiscuè ludos spectarent Ordines,nec cuiquam vt honoratiori secretus erat in spectaculis locus. Primi autem secernere Senatum à plebe aggressi sunt Sex. Aelius Pætus,& C. Cornelius Cethegus Censores Ludis Romanis,quos Aediles C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libro edebant. Huius autem rei author Censoribus fuit P. Scipio Africanus, cùm quingentis & octo annis antea promiscuè spectatum fuisset. Author Liuius libro tricesimoquarto. Spectabant autem Senatores ex Orchestra, qui locus etiam exterarum nationum legatis honoratioribus spectandi gratia dabatur, vt author est Tacitus.

Post multos autem annos lata est lex Roscia,quam tulit L. Roscius tribunus plebis, L. Pisone, M. Acilio consulibus,vt quatuordecim gradus proximi Equitibus assignarentur in Theatro, vt scribit Florus in Epitome,libro nouagesimo nono. Et Cicero ꝑ Murena: L. Otho vir fortis,meus necessarius, Equestri ordini restituit non solùm dignitatem,sed etiam voluptatem. Itaque hęc lex,quæ ad ludos pertinet,est omnium gratissima, ꝙ honestissimo ordini cum splendore fructus quoque iucunditatis est restitutus. Hæc autem lex Othoni haud mediocrem inuidiam peperit,cùm plebs hoc sedis discrimine magis notatam se, quàm honoratum equestrem ordinem putaret. Roscium tamen in consulatu suo plebi reconciliauit M. Cicero, vt ei Theatrum ingredienti etiam plausum darent,vt scribunt Plutarchus in Cicerone, & Plinius libr. septimo capite tricesimo. In quatuordecim tamen ordinibus non sedebant nisi qui Censum etiam equestrem haberent quamuis alioquin ex familia Equestri essent. Cicero Philippica secunda: Illud tamen audaciæ tuæ,quòd sedisti in quatuordecim ordinibus,cùm esset lege Roscia doctoribus certus locus constitutus,quamuis qui fortunæ vitio,non suo decoxissent.

Post aliquot autem annos D. Augustus cùm Equestrem ordinem recognouisset,censumque eius auxisset, etiam de iure spectandi constituit,legem Rosciam imitatus. Hæc lex Iulia Theatralis dicitur. Plinius libro trigesimo tertio,capite secundo: Hac de causa constitutum,Ne cui ius annulorum esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri, auoque paterno, Sestertia quadringenta Census fuisset,& lege Iulia Theatrali in quatuordecim Ordinibus sedēdi. Legis autem Rosciæ rigorem, quæ pauperes Equites à quatuordecim gradibus submouebat,mitigauit Augustus. Suetonius in vita eius. Cùm autem plerique Equites,attrito bellis ciuilibus patrimonio, spectare è Quatuordecim non auderent,metu pœnæ Theatralis,pronunciauit,Non teneri eos,quibus ipsis, parentibùsve eorum Equester Census vnquam fuisset. Quatuordecim isti Gradus,siue Ordines,quia in iis Equites residebant. Equestria dicuntur à Seneca, lib. 7. de beneficiis, & libro quarto Controuersiarum.

LEX IVLIA Sumptuaria.

IN Romana republica parsimoniam & frugalitatem primò non leges, nec pœnæ continuerunt: Sed erat cuique ad retinendas eas magistra paupertas atque continentia. Si quid autem nonnunquam luxuriosius actum videretur,Cēsoria animaduersio interueniebat. Sed & domestica disciplina singulorum ita instituta erat, vt ab omnibus voluptatibus & delitiis abhorreret. Exemplo sunt Quintia prata, & fictilia M. Curij, notatusque Cōsularis Senex,quòd decem pondo argenti facti haberet. Cùm autem defuncta Punicis Macedonicisque bellis respub. arma in Asiam vertisset, quasi contagione quadam luxuria voluptatesque primùm Romano militi,postea etiam plebi obrepserunt,eoque tandem peruentum est,vt Asiam magistram suam Roma longo interuallo post se victam relinqueret. Huic malo dum remedium quæritur,latæ sunt leges Sumptuariæ: Ex quibus prima fuit Orchia,quæ conuiuas ad certum numerum redegit, de modo Sumptuum nihil constituit. Huius Legis latio incurrit in annum quingentesimum septuagesimum primum ab vrbe condita,in Consulatum verò M. Claudii Marcelli, & Qu. Fabii Labeonis. Legem tulit Orchius tribunus plebis.

Post annum deinde vicesimum secundum lata est Fannia de Sumptibus: Ne quis videlicet plus,quàm centenos asses insumeret. & id ludis tantùm Romanis, Plebeiis, & Saturnalibus, aliisq; quibusdam statis diebus. Decem deinde aliis diebus in singulos menses triceni æris in conuiuiorum sumptus concessi erant. Cæteris autem diebus plus quàm denos insumete lex vetabat. Cautum etiam erat, Ne quid volucrum poneretur præter vnam gallinam,quæ non esset altilis: quod deinde caput trāslatum per omnes alias sumptuarias leges ambulauit,authore Plinio libr. decimo. cap. quinquagesimo. Tulit autem hanc legem C. Fannius Strabo,qui Cos. fuit cum M. Messala annis vndecim ante Punicum bellum tertium.

Sequitur hanc Didia,quæ non solùm Romanis ciuibus, sed ēt vniuersis Italis iugum suum imposuit, sanxitq; præterea, Vt qui inuitarent,& qui inuitati adfuissent,pœna legis tenerentur. Lata est Lex à Didio Tribuno plebis, Appio Claudio Pulchro, Qu. Metello Macedonico Coss. annis decem & octo post Fanniam. In tantum excreuerat luxuria,vt intra tam paucos annos nouā legem ferre,pęnas augere,atq; ēt ad socios extendere opus esset.

Deinde autem lata est lex Licinia,quæ in cæteris quidem Fanniæ par fuit, nuptiis tantùm ducenos indulsit, certisque diebus statuit æris tricenos,deinde carnis aridæ & salsamentorum certum pondus in dies singulos constituit. Ea autem quæ terra, arbore,vite,nata essent promiscuè largita est. Ab hac lege Centenarias cœnas vocabant,in quas ex lege non plus centussibus pręter terra nata impendebantur,authore Festo lib. 3. Tulit eam P. Licinius Crassus cognomine,copiisque iuxta diues,qui cum Cn. Lentulo Consul fuit anno sexcentesimo quinquagesimoseptimo vrbis conditæ.

Post hęc ingentia ac ancipitia bella remp. occupauerunt. Italicum primùm,moxque ciuile Martianum,quibus,vt fit, cùm legum metus excessisset ex animis hominum,multique in magnis opibus helluarentur,atque ampla patrimonia deuorarent, L. Sylla Dictator,qui eo tempore ægram rempub. asperis medicamentis curabat,legem sumptuariam & ipse tulit, quam Corneliam vocant. Legis sententia erat,vt Calendis, Idibus, Nonis, diebusq; ludorum,& feriis quibusdam solennibus tricenos nummos insumere ius esset. Cæteris diebus omnibus ternos tantùm sestertios pręfiniuit. Eadem lege minora rebus pretia imposita sunt.

Inuenitur apud authores etiam Aemilia Sumptuaria, quam tulisse videtur M. Aemilius Scaurus Cos. Pli. lib. 8. cap. 57. Sorices & ipsos hyeme condi,author est Nigidius sicut glires,quos Censoriæ leges,princepsque M. Scaurus in consulatu, non alio modo cœnis ademere,quàm conchylia, aut ex alio orbe aduectas aues. Hæc autem lex non quo sumptu, sed quibus cibis cœnæ instruerentur,continebat.

Lata est etiam lex Antia Sumptuaria, quæ præter certum numerum æris,qui in conuiuia erogaretur,id etiam sanxit: Ne quis magistratus aut magistratum capturus,nisi ad certas personas cę nandi causa accederet. Tulit hanc legem Anitius Restio,sed paulò pòst consensu repudiata est. Legis Sumptuariæ meminit Cicero lib. 7. epist. familiarium ad Gallum. Lex Sumptuaria, inquit, quæ videtur λιτότητα attulisse,ea mihi fraudi fuit. Nam dum volunt isti lauti terra nata,quæ lege excepta sunt, in honorem adducere,fungos,helluellas, herbas omnes ita condiunt, vt nihil possit esse suauius. Et Suetonius ait Cæsarem Dictatorem legem præcipuè Sumptuariam exercuisse,dispositis circa macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent portarentque ad se,submissis nonnunquàm lictoribus atque militibus, qui apposita iam è triclinio auferrent.

Post hęc legem Sumptuariam etiam Augustus tulit princeps, si vlla

si vlla alia re,frugalitate certè,ac sumptuum moderatione maximè commendandus,atque ea lex postrema ad populum peruenit. Qua quidem aliquid de superiorum legum duritia remissum est. Nam profestis diebus ducenti nummi permittebantur, Festiuis autem diebus trecenti, nuptiis verò & repotiis mille. Postea autem Edicto Tiberii concessum est, vt sumptus cœnarum per dierum varias solennitates à trecentis sestertiis ad vsque duo millia propagari posset, vt his saltem finibus efferuescens, seseque longè ac latè proferens luxuria contineri,coerceriq; posset. Dicuntur hæ leges etiam Cibariæ, quas ex Rhetris Lycurgi Romam translatas esse scribit Ammianus libro decimosexto. Præterea Gellius libro secundo capite vigesimoquarto,& libro vigesimo,capite primo,& Macrobius libro secundo capite vigesimo octauo plura de his scribunt. Et hactenus quidem de legibus Iuliis,in quas etiam alias de eisdem rebus latas coniecimus, ob Augustæ familiæ inclytam per omnes terras omnesque ætates amplitudinem atque Maiestatem.

LEX LICINIA De consule ex plebe creando,atque ære alieno minuendo.

C. Licinius Stolo Trib. pl. tres simul leges tulit. Vnam Agrariam,de qua inter Agrarias dictum est. Alteram,quæ tamē prima promulgata est, de ære alieno minuendo, vt deducto eo de capite, quod vsuris pernumeratum esset, id quod superesset triennio æquis portionibus persolueretur. Hæc lex maximè plebi placuit,exhaustæ fœnore,atque ære alieno obrutæ: itaque huius maximè actionis fiducia etiam reliquas duas Tribuni susceperunt. Tertia lex fuit de altero Cos. ex plebe creando. Nam ad ea tempora soli Patricii in maiorum magistratuum possessione erant,quæ res plebis potentiam vehementer debilitabat. Quare in hanc legem pertinacissimè à Patribus pugnatum est. Conciones atque adeo contentiones potiùs apud Liuium habentur. Sed victi tandem Patres legem perferri passi sunt, atque ita primus de plebe Cos. factus est L. Sextius Lateranus, cum antea per annos trecentos octoginta nouem nemo de plebe, aut consulatu,aut præfectura vrbis, Magisteriòve aliquo potitus esset. Deinde autem sancitum est,vt semper alter vtique Cos. de plebe crearetur,quod deinceps obseruatum est. Hæ autem tres leges ciuitatem discordia laborantem propter ordinum dissidia in cōcordiam reduxerunt,simulque & patrum nimiam potentiam castigarunt, & plebeiam humilitatem ita extulerunt,vt deinde plebs à patribvs contemni desierit.

LEX LICINIA Et Ebutia.

HAc duæ leges contra ambitiosas atque quæstuosas magistratuum rogationes latæ sunt,quibus illis facultas præciditur, sub nomine & prætextu popularis commodi siue se, siue suos locupletare. Cicero de lege Agraria contra Rullum: Quos tandem Decemuiros creare vult? Se primum. Quomodo licet? Leges enim sunt veteres,neque eæ consulares, si quid interesse hoc arbitramini,sed Tribunitiæ,vobis maioribusque vestris vehemēter gratæ atque iucundæ, Licinia lex est atque altera Ebutia, quæ non modo eum cui tulerit de aliqua curatione ac potestate, sed etiam collegas eius,cognatos,affines, excipit ne eis potestas curatiòve mandetur. Idem pro domo sua ad Pontifices: Præterquam quòd ne id quidem per legem Liciniam, vt ipse tibi curationem ferres,facere potuisti. Ex his verbis Ciceronis tam clàris tamque non ambiguis facilè sententia legum Liciniæ & Ebutiæ perspicitur. Sed hæ quo tempore latę sint,cùm præsertim eas Tribunitias esse Cicero dicat, scire non possum, cùm maxima pars Romanarum Annalium temporum iniuria perierit. Ad has leges Cicero etiam libro 13. ad Atticum alludere videtur. Atque hoc etiam accepi, non solitos maiores nostros legare in decem qui essent imperatorum necessarii, vt nos ignari pulcherrimorum institutorum, aut negligentes potius, M. Lucullum, & L. Murenam & cæteros ad L. Lucullum misimus. Fuit autem, M. Lucullus frater L. Luculli. Murena verò gentilis & cognatus. Nam & Murenæ & Luculli ex gente Licinia fuerunt, cognominibus tantùm distincti.

LEX LICINIA De Iudicio communi diuidundo.

HVius legis obscura admodum est ratio, cuiusque vno tantùm,quod sciam,in loco fiat mentio, nempe apud Martianum in l. Finali. ff. de alienatio Iudicii causa facta. Si quis, inquit, iudicii communi diuidundo euitandi causa rem alienauerit, lex lege Licina interdicitur ei, ne communi diuidundo iudicio experiatur. Hactenus Martianus.

LVD. CHAR.

Hanc legem Liciniam,à L. Licinio Crasso & Q. Mutio Scæuola latam fuisse,antiquitatis Romanæ fragmenta testantur,ex quibus constat Scæuolam inter cæteras leges,quas Cōsul cum Crasso tulit,de communi diuidundo statuisse.

LEX LECTORIA De Circunscriptione adolescentum.

LEctoria lex eum, qui adolescentem,aut furiosum,quique suę authoritatis iurisque nō esset, circunscripsisset,fraude dolove malo,iudicio publico persequebatur. Iubebat etiam huiusmodi personis Curatores dari. Cicero libro tertio de Diuinatione. Inde tot Iudicia de Fide mala, Tutelæ, Mandati, pro socio, fiduciæ, reliqua quæ ex empto,aut vendito, aut conducto,aut locato contra fidem sunt. Inde iudicium publicum rei priuatæ lege Lectoria Idem libro tertio Officiorum. Atque iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus,vt Tutela 12. Tabulis, Circunscriptio adolescentum lege Lectoria,& sine lege Iudiciis, in quibus ex fide bona agitur. Item Capitolinus in Antonino Philosopho: De Curatoribus verò,cùm antè non nisi ex lege Lectoria vel propter lasciuiam, vel propter dementiam darentur,statuit, vt omnes adulti curatores acciperent non redditis causis. Hanc legem Alciatus nunquam sine summi honoris præfatione à nobis nominandus, Quinam vicenariam apud Plautum in Pseudolo in persona Calidori adolescentis,dici putat: quem vide libro sexto parergon Iuris ciuilis, cap. 16. Legem autem tulit Q. Lectorius.

LEX MANILIA.

LEge Manilia quæstio constituta est bello Iugurthino in eos, qui pecunias à rege accepissent. Salustius de bello Iugurthino: Interea Romæ, inquit, Bracchus Manilius Lemetanus Trib. pleb rogationem ad populum promulgat,vt quæreretur in eos, quorum consilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset, quive ab eo in legationibus & Imperiis pecunias accepissent, qui elephantos,quique perfugas tradidissent,itemque qui de pace & bello cum hostibus pactiones fecissent. Ad hanc quæstionem exercendam constituti erant tres Quæsitores, inter quos fuit M. Aemilius Scaurus,qui quamuis & ipse huic crimini affinis esset,artificio tamen quodam perfecerat,vt non solùm inter reos nō reciperetur,sed etiam Quæsitor ipse ac iudex in alios iudiciū exerceret. Quæstione autem hac publica condemnati sunt quatuor Consulares viri,atque vnus Sacerdos C. Sulpitius Galba. Consulares autem fuerunt L. Calphurnius Bestia, C. Portius Cato, Sp. Albinus, L. Opimius,qui C. Gracchum interfici curauerat: quam ob causam potissimùm à Gracchanis iudicibus,idest Equitibus è ciuitate sublatus est, cùm anteà à populo, accusante Q. Decio Trib. pleb. quòd indemnatos ciues in carcerem coniecisset, absolutus esset,vt scribunt Florus libro sexagesimo & Cic. in Bruto. Hæc autem lex inuidiosa admodum nobilitatis potentiam vehementer afflixit,tumque primum plebs iacentibus nobilibus, nouos homines ambitiosos atque cupidos ad honores euehere cœpit,ex quo paulò pòst atrox bellum ciuile sequutum est, in quo magna parte nobilitatis extincta, ipsi tandem nobiles duce Sylla vicerunt,populusque & præsertim Equester ordo malè consultorum pœnas acerbissimas dedit.

LEX MANILIA De Bello Mithridatico.

HAc autem lege Manilia belli Mithridatici cura Cn. Pompeio Magno demandata est,reluctantibus patribus, plebe verò omnibus viribus annitente. Mouebat autem Patres L. Luculli authoritas,qui ea tempestate fęliciter hoc bellum gerebat, & penè confecerat: quem à reliquiis belli abstrahi, eiusque consummati laude & gloria fraudari iniquum censebant. Plebem autem agitabant cùm innata leuitas,tum odium Luculli, fauorque erga Pompeium. Tulit igitur legem Manilius Tribun. pleb. quem Paterculus semper venalem atque alienæ ministrum potentiæ fuisse scribit. Legem autem suasit Cicero Prætor oratione amplissima,in qua simul & magnitudinem difficultatemque belli demonstrat,& Pompeium magnis laudibus ornat. Hæc autem acta sunt L. Volcatio, M. Lepido consulibus. Salubris verò Reipub. rogatio Manilia fuit: Nam eo bello singulari Pompeii fœlicitate ac virtute Mithridates omnibus rebus exutus, filii sui scelere mortem sibi afferre conatus est,populoque Romano vectigalia antiqua omnia restituta,ac noua insuper adiecta sunt. De qua re plura scribunt historici. Appianus in Mithridatico. Meminit autem huius legis Quint. libro secundo,his verbis: Nec me fallit eas quoque leges esse,quę non in perpetuum rogentur, sed de Honoribus,aut Imperiis,qualis Manilia fuit,de qua Ciceronis oratio est.

LEX MANILIA De Suffragiis Libertinorum.

HAnc legem,authore Pediano,idem Manilius tulit, ipsis Cōpitalibus post pauculos dies quàm tribunatum inierat. Vt autem ratio ipsius legis plenius percipiatur, pauca de Libertini Ordinis

Ordinis ſuffragiis dicemus. Cùm igitur Romæ trigintaquinque Tribus eſſent, in quas vniuerſus Popul. Roma. diſtributus erat, Libertini ex inſtituto Seruij Tullij in quatuor tantùm Vrbanis Tribubus ſuffragia ferebant, cùm Ruſticæ propriè ingenuorum eſſent, vt inquit Plinius, Multoque tempore nemo libertinus in tribu Ruſtica cenſus fuit præter Vindicium, cui ob coniurationem Aquiliorum detectam, optio à P. Valerio Conſule data eſt, vt in qua tribu vellet ſuffragium ferret, vt ſcribit Plutarchus in vita Publicolæ. Ipſi deinde Cenſores, ad quorum curam hæc pertinebant, maxima opera hoc egerunt, ne libertini Ruſticis tribubus immiſcerentur. Appius autem Claudius, cùm in Cenſura, quas ſperauerat in Senatu opes non eſſet conſecutus, ad humillimam plebem ſe contulit, ac libertinos in omnes tribus diſtribuit, nonnullos etiam in Senatum allegit, quamuis eam lectionem ratam nemo habuerit. Hi autem cùm & multi eſſent, ac aſſiduè in foro verſarētur, cùm in aliis vrbanis actionibus, tum verò in comitiis planè dominabantur, ſtatumque ciuitatis turbabant, mandando infimis quibuſque honores: quippe opera illorum Cn. ille Flauius & ipſe libertini generis ad ædilitatem ſumma cum Nobilitatis indignatione peruenerat. Ipſa verò plebs ingenua agriculturæ operam nauabat, nec intereſſe omnibus ciuilibus negotijs poterat: ita fiebat, vt omnia quæ per populum agebantur, forenſis illa factio ageret. Quæ res cùm totius reipublicæ faciem turpitudine quadam deformaret, Qu. Fabius Rutilianus Cenſor libertinos omnes in quatuor Vrbanas Tribus, in quibus antea fuerant, coniecit. Et Liuius quidem Vrbanarū Tribuum nomen tum primùm emerſiſſe ſcribit. Dionyſius autem Halicarnaſſeus author ipſo Liuio haud paulò diligentior, Quatuor illas Seruium Tullium inſtituiſſe tradit, quem nos libentius ſumus ſecuti. Sæpe poſtea libertini, cùm ſe Ruſticis tribubus infudiſſent, inde emoti ſunt. Cæterùm L. Cornelius Cinna Coſs. pulſus per diſſenſionem ciuilem ab Octauio collega, Libertinis pollicitus eſt, ſi ad recuperandam dignitatem ſuam auxilio eorū adiutus eſſet, diſtributurum ſe eos in trigintaquinque Tribus: & paulò pòſt occupata vrbe, quod promiſerat præſtitit, cuius rei Appianus & Florus authores ſunt. Improbata autem poſt victoriam nobilitatis Cinnæ tyrannide, actiſque eius reſciſſis, etiam libertinis Cinnæ beneficium ereptum eſt. Nec quiſquam deinde cauſam eorum recepiſſe traditur, præter hunc Cn. Manlium, qui Libertinorum ac ſeruorum manu ſubnixus, perditiſſimam legē tulit, vt libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, idq; per tumultum egit, & cliuum Capitolinum obſedit. Hunc autem cętum L. Domitius Aenobarbus Quæſtor perrupit, atque diſiecit, & quibuſdam Manlianis interfectis, Libertinos omnes, ipſumq; Manilium à ſpe ferendæ legis remouit. Hęc legis Maniliæ ſententia fuit, de qua & Cicero pro Milone loquitur.

LEX MARIA De Pontibus.

HAec lex ad coercendum Ambitum, Pontes anguſtiores fecit, vt dicit Cicero libro tertio de Legibus. Erant autem Pōtes in campo Martio, per quos ſuffragia ferebantur, vt colligitur ex Cicerone libro primo ad Herennium, vbi de Conſtitutione diffinitiua tractat, & ex Suetonio in Cęſare, vbi dicit coniuratos in animo habuiſſe Cæſarem in campo per comitia tribus ad ſuffragia vocantem, diuiſis partibus è ponte deiicere, atque exceptum trucidare. A quo autem Mario, Prætorenè, an conſule vij. lata ſit hæc lex non magni momenti, affirmare non poſſum.

LVD. CHAR.

C. Marius trib. plebis legem de ſuffragiis, vt Plutarchus ait, Cotta Conſ. & plerisque aliis nobilibus repugnantibus tulit: ea pontes anguſtos fieri ſanxit, nequis ad rogandum populum ſubire poſſet. Itaque & in comitiis legum, quæ in foro fiebant, & in comitiis magiſtratuum, quæ in campo Martio, pontes quidam leuiter fieri ſolebant, quos populus Romanus ſuffragium laturus tranſgrediebatur: vnde ortum eſt illud prouerbium, ſexagenarios de ponte deiici: cuius Cicero in oratione pro Sex. Roſcio meminit, & M. Varro apud Nonium Marcellū. Quum (inquit) in quintum gradum peruenerant, atque habebant ſexaginta annos: tum denique à publicis negotiis liberi atque otioſi: ideo in prouerbium quidam putāt veniſſe, vt diceretur ſexagenarios de ponte deiici oportere, ideſt, quòd ſuffragium non ferant, quod per pontem ferebant. Ex quo & ſenes depontani dicebantur. Rationem Ouidius in quinto Faſtorum & Sex. Pompeius Feſtus explicant: huius locum, quia in vulgaribus libris corruptus reſtituendus eſt, referre ſtatui. In dictione ſcraptæ, poſtquàm oſtendit quę mulieres ita dicerentur, ſubiicit, quod certè ex manu ſcripto codice diſtinguendum eſt: & ita legēdum. Sexagenarios de ponte deiici quidam putant, quòd per flumen & maria in patriā remitterentur. Sunt qui dicant poſt vrbem à Gallis liberatam, ob inopiam cibatus, cęptos ſexaginta annorum homines iaci in Tiberim: ex quo numero vnus, filii pietate occultatus, ſępe profuerit patriæ conſilio ſub perſona filij: id vt fuit cognitum, ei iuueni eſſe ignotum, & ſexagenariis vitam conceſſam. Latebras autem illas, quibus arcuerit ſenem, ideſt cohibuerit & cælauerit, ſanctitate dignas eſſe viſas, ideoque arcæa appellata. Sed exploratiſſimum illud eſt cauſæ, quo tempore primùm per pontem cœperunt comitiis ſuffragium ferre iuniores, conclamauere, vt de ponte deiicerentur ſexagenarii, quia iam nullo publico munere fungerentur, vt ipſi potius ſibi, quàm illi deligerent imperium. Cuius ſententiæ eſt etiam Sicinius Capito. Vanam autem opinionem de ponte Tiberino confirmauit Afranius in repudiato. Hactenus Feſtus. Hanc verò à nobis reſtitutam lectionem audio non multùm diſſidere ab ea quam Petrus Victorius vir omnium iudicio doctiſſimus ex Politiani libro deſcripſit.

LEX MARIA De Moneta.

MAria lege ratio Nummaria conſtituta eſt, quæ eo tempore ita varia erat, vt homines quid haberent, ignorarent. Cicero libro tertio de Officiis: Ne Marius quidem Gratidianus officio boni viri functus eſt, tunc cùm Prætor eſſet, collegiumque Prætorum Tribuni plebis adhibuiſſent, vt res Nummaria de cōmuni ſententia conſtitueretur. Iactabatur enim temporibus illis numerus ſic, vt nemo ſcire poſſet, quid haberet. Conſcripſerunt communiter Edictum cum pęna & iudicio, conſtitueruntque, vt omnes ſimul poſt meridiem in roſtra deſcenderent, & cæteri quidem alius aliò. Marius à ſubſelliis in roſtra rectà, & quod communiter compoſitum fuerat, ſolus edixit. Quod autem Cicero hic Edictum dicit, Plinius legem vocat libro triceſimo tertio capite nono, de Denario loquens: Alii, inquit, è pondere ſubtrahunt, cùm ſit iuſtum octoginta quatuor è libris ſignari. Igitur ars facta Denarios probare, tam iucunda lege plebi, vt Mario Gratidiano vicatim totas ſtatuas dicarit. Ad has autem ſtatuas etiam thus & cerei adhibiti ſunt, quo modo diis ſupplicabatur. Huius rei authores ſunt Cicero, & Seneca libro tertio de Ira. Hic eſt ille Marius Gratidianus, cuius caput Catilina per vrbem tulit, quod ei inuidioſiſſimè obiicit Cicero.

LEX MEMMIA De Calumniatoribus.

MEmmia lege Calumniatoribus pœna conſtituta erat. Calumniantur autem, qui falſas accuſationes inſtituunt, fraude dolove malo. Cicero pro Roſcio Amerino: Ita tamen te quęſtus cupidum eſſe oportebat, vt horum exiſtimationem & legē Memmiam putares aliquid valere oportere. Vlpianus in l. j. ff. ad Senatuſconſultum Turpilianum. Calumniatoribus, inquit, pœna lege Memmia irrogatur: ſed non vtiq; qui non probat quod intendit, protinus calumniari videtur. Papinianus etiam in leg. Quæſitum. ff. de Teſtibus, ait, eos qui in publicis iudicijs calumniæ damnati ſint, poſtea in iudicio publico teſtimonium dicere non prohiberi Lege Memmia. Cautum etiam erat hac lege, vt abſentes reip. cauſa iudicium ſubire non cogerentur. Valerius libro tertio. Contra M. Antonius ille diſertus Quæſtor proficiſcens in Aſiam Brunduſium iam peruenerat, vbi literis certior factus, Inceſti ſe poſtulatum apud L. Craſſum Prætorem, cuius Tribunal propter nimiam ſeueritatem ſcopulus reorum dicebatur, cùm id vitare beneficio legis Memmiæ liceret, quæ eorum qui reipublicæ cauſa abeſſent recipi nomina vetabat, in vrbem tamen recurrit. Hæc lex in libris Iuris ciuilis duobus in locis falſò legitur Rhemnia pro Memmia. Quis enim vnquam apud Romanos nominis alicuius Rhemnius fuit, à quo lex denominationem haberet? Cùm contra Memmii & honoribus ſummis functi, & apud Hiſtoricos & Oratores celebres ſint. Præterea cùm hæc lex cùm apud Ciceronem tum apud Valerium incorruptè ac rectè legatur, nemo vel mediocri iudicio preditus dubitabit, quin in duobus illis locis ſuprà productis non Rhemnia ſed Mēmia legendum ſit. Vnde magis miror, quoſdam Ciceronis Interpretes locum illum pro Roſcio ex liberis legum conatos emendare, nulla nec pròbabili nec veriſimili ratione appoſita.

LEX MENIA De authoritate Patrum.

HAec lex de minuenda authoritate Senatus lata eſt. Authoritatem autem non voco opinionem grauitatis, prudētiæ, acq; magnitudinis cuiuſdam, quam in magnis ac claris viris eſſe credimus: ſed conſenſum maioris vel prudentioris alicuius, ſine quo res à nobis actæ ipſo iure nihil valent. Hinc vocabant antiqui Auctores mulierum, ſine qnorum conſenſu, quæcunq; egiſſent mulieres rata non erant, vt ſcribunt Liuius libro 37. & Cicero pro Flacco, & A. Cæcina. Quid autem ſit Authorem fieri, tradit Paulus in l. Etiam ſi. ff. de authoritate & conſenſu Tutorum. Etiamſi, inquit, non interrogatus Tutor author fuerit: valet authoritas eius, cùm ſe id probare dicit, quod agitur: hoc eſt enim Authorem fieri. Antiquitus igitur id iuris Patres habebant, vt tū demum rata eſſent quæ populus iuſſerat, ſi Patres authores fierent, ideſt, cùm rem factam probarent. Liuius libro ſexto. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia Patricii ſe authores fore negabant.

Et Victorinus ait, ſine authoritate & conſenſu Senatus nullam legem olim ferri potuiſſe. Cùm autem ſæpe fieret, vt Patres rerum à populo decretarum authores fieri nollent, lata eſt lex Menia, quem ita moderati ſunt latores, vt Patribus authoritas quidem relinqueretur, ſed eneruata planè ac inutilis. Cùm enim antea poſt latum ſuffragium authoritas Patrum requireretur, ſanxit legiſlator, vt ante initum ſuffragium authores fierent eius rei, quam populus iuſſurus erat: ita fiebat, vt quicquid populus iuſſiſſet, ex authoritate Patrum actum videretur. Liuius libro primo: Decreuerunt enim, vt cùm populus regem iuſſiſſet, id ſic ratum eſſet, ſi authores Patres fierent: hodieque in magiſtratib. legibusque rogandis vſurpatur idem ius vi ademptum priuſquā populus ſuffragium ineat, in incertum comitiorum euentum Patres authores fiant. Et Cicero pro Plancio: Nam ſi ita eſſet, vt quod Patres apud maiores noſtros tenere non potuerunt, vt reprehenſores eſſent comitiorum, id haberent Iudices, quod etiā vel minus eſt ferendum: Tum enim magiſtratum non gerebat is qui ceperat, ſi Patres authores non erant facti: nūc poſtulatur à vobis, vt eius exilio qui creatus ſit, iudicium Pop. Rom. reprehendatis. Hinc eſt quòd Saluſtius in oratione Macri Trib. pleb. dicit. Libera, inquit, ab authoribus Patritiis ſuffragia maiores veſtri parauerunt. Hanc autem legem à Trib. ple. Menio latam fuiſſe arbitror, cùm etiam antea in eadē poteſtate M. Curius Patres authores fieri coegiſſet. Plinius de viris illuſtribus de Curio loquens: Trib. pl. Patres authores fieri coegit comitiis, quibus plebeius magiſtratus creabatur. Item Cicero in Bruto. M. Curium quòd is Trib. pl. Appio Cæco diſerto homine comitia contra leges habente, cùm de plebe Conſulem non accipiebat. Patres antea authores fieri coegit: qđ fuerit permagnum lege Menia nondum lata. Hac igitur ratione Patribus adempta eſt authoritas, quam iis Romulus, vt ſcribit Dionyſius, tradiderat, quamuis ſub ſpecie quadam vſuparetur. Quare quidam, dum ſuperiorem locum Liuij interpretantur, falsò exiſtimarunt Liuium de Cæſaribus loqui, qui Patribus antiquum illud authoritatis ius vi ademiſſent, cùm iamdudum lege hac Menia ablatum fuiſſet.

LVD. CHAR.

Quæ Patrum authoritas fuerit, præclarè Cicero prima Philippica oſtendit, cùm reprehēſum à Tribunis T. Iuuentium Taluā Prætorem fuiſſe dicit, quòd nouo maloque exemplo, non conſulto Senatu, nec certioribus factis Coſſ. de ſua vnius ſententia rogationem promulgaſſet, vellent iuberent'ne Rhodiis bellum indici: cùm antea ſemper de bello conſuleretur ſenatus, deinde ad populum ferretur. Et Liuius libro 5. quartæ decadis ſcribit in Sempronium Trib. ple. authoritate Patrum populum rogaſſe, ipſumque ſciuiſſe vt cum ſocijs & nomine Latino, pecuniæ creditæ idem quod cum ciuibus Rom. ius eſſet.

LEX METELLA.

HAec lex nō ita multùm ad ſtatum reipub. pertinuit, ſed magis ad Fullones. Plinius lib. 35. cap. 17. vbi de creta loquitur, qua veſtes poliuntur: Vmbrica, inquit, non niſi poliendis veſtib. aſſumitur. Neque enim pigebit hanc quoque partem attingere, cùm lex Metella extet Fullonibus dicta, quam C. Flaminius & L. Aemilius Cenſores dedere ad populum ferendam, adeo omnia maioribus curæ fuerunt. Ex his conſtat hanc legem de ratione poliendarum veſtium Fullonibus datam, quam ex præcepto & voluntate Cenſorum, Metellus tulit ad populum, vnde lex Metella dicitur.

LEX OPPIA De mundo muliebri.

HAnc legem ad coercēdam mulierum luxuriam tulit C. Oppius Trib. pl. Qu. Fabio Maximo, Tib. Sempronio Graccho Conſulibus in medio rigore belli Punici Secundi: Ne qua mulier plus ſemiuncia auri haberet, neu veſtimento verſicolori vteretur, neve iūcto vehiculo in vrbe oppidòve, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſa veheretur. Poſt hęc autem cùm quieta à bellis tam ancipitibus eſſet reſp. M. Fundanius & L. Valerius Trib. ple. de Oppia lege abroganda ad populum tulerunt. Dixit pro lege M. Portius Cato Conſul, rurſus contra legem Tribunus L. Valerius. quorum orationes diſertæ ſanè atq; vehementes apud Liuium extant. Lex autem populi iuſſu, ingenti fœminarum gaudio antiquata, eſt viceſimo anno quàm lata erat: author huius rei Liuius lib. 37.

LEX PAPYRIA De Sacrandis agris.

ANtiqua conſuetudo in rep. Romana fuit, vt conſecrarentur ædes, quæ Sacrę appellantur: agri pręterea de hoſtibus capti, cuiuſmodi fuit ager Carthaginenſis, vt ſcribit Cicero cōtra Rullum. Campus etiam Martius expulſis regibus ſacratus fuit, authore Liuio lib. 2. Sacrabantur pręterea aræ, quæ religionem loco afferrent, in quo erant conſecratę, vt ara Martis in campo Martio, vt tradit Liuius lib. 39. Prohibuit igitur lex Papyria iniuſſu populi, ædes, terram, aram ve conſecrare. Hanc autem legem malè intellexit P. Clodius, qui putauit iuſſu populi etiam priuatorum ciuium ædes conſecrari, eaque ratione poſſeſſoribus auferri poſſe, vt ſcribit Cicero pro domo ſua ad Pontifices. Tulit autem legē Qu. Papyrius Trib. pleb. ſed quo tempore, incertum. Agri autem qui conſecrabantur in nullius bonis erant ex iure Romano, quēadmodum & ciuitates, ſi in iis aratrum ductum eſſet, quod paſſa eſt Carthago, omnia iura ciuitatum quaſi morte habere deſinebant, authore Modeſtino in l. Si vſufructus. ff. quibus modis vſufructus vel vſus amittatur. Ad hanc conſuetudinem etiam alludit Horatius Carminum lib. 1. Ode 16.

> Iræ Thyeſten exitio graui
> Strauere, & altis turribus vltimæ
> Stetere cauſæ, cur perirent
> Funditus, imprimeretque muris
> Hoſtile aratrum exercitus inſolens.

Fuit igitur, vt Acron inquit, eadem conſuetudo & condendis & euertendis ciuitatibus. Aratrum enim, cùm conderentur vrbes, duci conſueuiſſe ex Virgilio, & Plutharco in vita Romuli, itemque Cicerone Philippica 2. notius eſt, quàm vt hic diu ſit immorandum. Antiquum autem illum morem in euertendis vrbibus retuliſſe videtur fortiſſimus ſapientiſſimusq; princeps Fridericus Aenobarbus Auguſtus, qui Mediolanum captum euerſumque aratro vertit: vt oſtenderet omnia ciuitatis iura inde penitus ſublata. Idem in Brixiam & Bononiam ſtatuiſſe Henricum ſcribunt, Bartolus in l. aut facta. §. Nonnunquam. ff. de pœnis, & Panormitanus in c. Dilectus. extra de Simonia.

LEX PAPYRIA De Nexis.

EX iure xij. tabularum conſtitutum olim fuit, vt debitores, ſi ſoluendo non eſſent, creditori ſeſe nexum dare cogerentur, vt miſer ſcilicet debitor, quod in ære non haberet, lueret in corpore. Erat autem nexorum miſerrima conditio, cùm ad omnes iniurias contumeliasque creditorum expoſiti eſſent, & catenis conſtricti, multis laboribus quaſi ſerui attererent. Hoc igitur ius ad extremum ob L. Papyrii fœneratoris ſingularem libidinem ac crudelitatem eſſe deſiit. Is cùm C. Publium ætate formaq; pręſtantem adoleſcentem, qui ſe ei ob æs alienum paternum nexū dederat, de turpiſſimo obſequio appellare auſus fuiſſet, atq; adoleſcens ingenuitatis magis, quàm præſentis fortunæ memor, impudicum ac inceſtum ſermonem, non ſolùm animo, ſed ne auribus quidem reciperet, indignatus fœnerator tergū iuuenis verberibus lacerauit. Quæ indignitas cùm in populum vociferante adoleſcente emanaſſet, ingens concurſus factus eſt: ibi ob repentinum tumultum conuocato Senatu, negotium Conſulibus L. Papyrio, & C. Petilio datum eſt, vt legem ad populum ferrent: Ne quis niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur. Pecuniæ debitæ bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. Ita nexi ſoluti, cautumque in poſterum ne necterentur. Author Liuius lib. 8.

LEX PAPYRIA De Refectione Trib. pleb.

C. Papyrius Carbo Trib. ple. rogationem tulit, vt eūdem trib. pleb. quoties quidem vellet creari liceret, quod multis legibus vetitum erat. Rogationem Carbonis diſertiſſimi ciuitatis, atque in his etiam C. Lælius & P. Africanus diſſuaſerunt, in qua ēt oratione P. Africanus dixit, Tib. Gracchum iure cæſum videri. Suaſit contra Rogationem C. Gracchus, ſed Scipio obtinuit, lexque admodum popularis viſa, ſuffragiis populi repudiata eſt. Cuius rei authores ſunt Florus lib. 59. & Cicero in Lælio. Hic eſt ille C. Carbo homo ſeditioſus, qui eidem illi Scipioni vim attuliſſe exiſtimatus eſt, authore Cicerone libro ſecundo epiſtolarum ad Qu. Fratem. Et cùm deinde à L. Craſſo oratore prętantiſſimo accuſatus fuiſſet, diffidens cauſę ſuę Cantharidas ſumpſiſſe dicitur, vt ſcribit idem Cicero lib. 6. epiſtolarum ad Papyrium Pætum.

LEX PAPYRIA Monetaria.

ASſes, quibus olim Po. Rom. vtebatur, vario & diuerſo pondere percuſſi ſunt, pro ratione temporum, ſtatuque reip. Cæterùm poſt bellum Punicum ſm Aſſes Semunciales facti ſunt lege Papyria, vt tradit Plinius lib. 33. cap. 3. Quis autem ex gente Papyria hanc legem tulerit, non traditur.

LEX PEDIA.

LEge Pedia, quam Conſul Pedius collega Cæſaris Octauiani tulit, omnibus qui Cæſarem patrem interfecerant damnatis,

aqua

aqua & igni interdictum eſt. Ex his autem præcipui fuerunt, M. & D. Bruti, C. Caſſius, Sulpitius Galba, Tullius Cimber, C. Trebonius, Seruilii duo cognomento Caſcæ, & multi alii, qui diuerſis modis, omnes tamen mox miſerè periere. Cõſul autem Pedius edita proſcriptione Triumurali, cùm in vrbe tumultus ac conſternatio orta eſſet, Vrbem circumiens, ac laboribus ſolicitudineque confectus, interiit, authore Appiano, libro quarto bellorum ciuilium. Meminit huius legis Suetonius in Nerone & Galba.

LEX PETILIA De Peculatu.

PEtilia lege Peculatus quæſtio conſtituta eſt in eos, qui pecuniam ex præda bello Aſiatico, quod cum rege Antiocho geſtum eſt, interueniſſe inſimulabantur. Hoc autem maximè pertinebat ad L. Scipionem, qui bellum illud Conſul geſſerat, atque ad Legatos eius, Quæſtoresque. In omnes præterea, qui peruniam publicam ad ſuos vſus auerterant, Terentio Culeoni Prætori quoad in magiſtratu fuit, Quæſtio mandata eſt. Vnde Liuius libro triceſimonono ſcribit Cn. Manlium Volſonem ſerius triumphaſſe, ne Qu. Terentio Prętore cauſam lege Petilia diceret. Pœna autem legis erat, vt lite æſtimata, ſi pecunia iudicata ex damnati bonis redigi non poſſet, duceretur reus iuſſu Quæſitoris in vincula, ibique ad finem vſque vitæ eſſet. Deinde poſt mortem nudus ante carcerem proiiceretur. De qua re plura ſcribit Liuius libro triceſimo octauo.

LEX PETRONIA.

QVa de re principaliter hæc lex lata ſit, affirmare non auſim: duo tamen ea cauta fuiſſe inueni. Primò, Ne dominis poteſtas eſſet ad beſtias depugnandas ſuo arbitratu ſeruos tradere. leg. Circuncidere. digeſtis ad legem Corneliam de Sicariis. Secundò, vt ei, qui iure viri delatum adulterium non peregiſſet, nunquam poſtea deferre hoc crimen permitteretur. leg. Abolitionem. Codic. ad legem Iuliam de adulteriis, & ſtupris.

LVD. CHAR.

Lata eſt hęc lex Petronia, à Petronio quodam tribuno plebis, ex decreto & conſilio Senatus, vt reſcripſerunt Valerian. & Gallien. AA. in d. l. Abolitionem.

LEX POMPEIA DE IVRE Coloniarum.

COlonias olim Romani ad exemplum Græcorum plurimas in varia loca deduxerunt, quæ eſſent ceu propugnacula Imperij, atque reipub. Romanæ quaſi effigies quædam & ſimulachra. Hæ autem coloniæ duorum generum fuerunt. Nam aliæ Romanæ, aliæ Latinæ dicebantur, propter iuris diuerſitatem. Nam Romanæ coloniæ ciuium Romanorum erant, quibus ius ciuitatis non minus ac iis qui in vrbe habitabant, integrum erat. Latinæ autem Coloniæ, tametſi & ipſæ à Romanis, & ex Romanis conſtituerentur, non tamen ſimul ac deductæ erant, Romanorum ciuium iure, ſed Sociorum, id eſt, Latinorum iure vtebantur. Ex iure enim Romano ita comparatum erat, vt ciues Romani in Latinam Coloniam nomina dediſſent, vel ſua voluntate, vel metu mulctæ, aut pœnæ alicuius, ipſi Latini iuris fierent, ciuitatemque amitterent. Qui erant rerum capitalium damnati, in Colonias Latinas, vt ſcribit Polybius vt Præneſte, Tybur, Neapolim exules proficiſcebantur. Cuius rei author eſt Cicero pro Domo ſua ad Pontifices, & pro A. Cecinna. Si autem Latini in Coloniam Romanam eſſent profecti, ciues Romani propterea non fiebant, ſed Latini iuris erant, vt ſcribit Liuius libro triceſimo quarto, de Ferentinatibus. Huiuſmodi igitur diſcrimen inter Latinas, & Romanas Colonias fuit. Cæterùm poſtquam Latinis, id eſt, Sociis ciuitas data eſt lege, vt diximus, Iulia, cęperunt Latini omnes, qui in Latio erant, & plerique Itali ciuitatis iure vti, à quo tamen excluſæ erant Tranſpadanæ Coloniæ, quæque extra Italiam finitimæ Pado in agro Gallico erant conſtitutæ, vt Ariminum, & reliquæ. His igitur Cn. Pompeius Strabo Conſul lata lege idem ius dedit, quod Latinis, id eſt, vt Aſconius inquit, vt petendi magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur, & hæreditates à Pop. Roma. capere, reliquoque iure Romanorum ciuium vti poſſent. Has ego duodecim Colonias fuiſſe puto, de quibus Cicero pro Cecinna loquitur. Fuit autem Cn. Pompeius Conſul anno poſt L. Cæſarem, qui Sociis ciuitatem dedit. Erant & aliæ Latinæ Coloniæ per Gallias, Hiſpaniaſque, & Cæteris orbis Romani partibus, quæ Ciuitatem non habebant. Quare Suetonius ſcribit Cæſarem Colonias Latinas de petenda ciuitate agitãtes adiiſſe, & aliquid vtique effecturum fuiſſe, niſi Conſules conſcriptas in Ciliciam legiones ob id ipſum retinuiſſent. Lex igitur Pompeia ad ſolos Tranſpadanos pertinuit.

LEX POMPEIA Parricidij.

SVperioris Pompei filius Cn. cognomento Magnus, princeps ſuo tempore in repub. cùm authoritate, tum opibus, aliquot & ipſe leges tulit, ex quibus pleræque poſt ruinam viri illius interciderunt. Inter eas autem, quæ remanſerunt, eſt ea, quæ in parricidas lata eſt. Et conditor quidem vrbis Romulus interrogatus aliquãdo, Quid ita nihil de his ſanxiſſet, qui parentibus vim mortiferam intuliſſent: Reſpondit, Se non credere quenquam ad tãtam dementiam peruenire poſſe, & propterea lata lege admonere homines facinoris inuſitati noluiſſe. Idem Cicero Solonem reſpondiſſe dicit in oratione pro Sex. Roſcio. Sed nihil tam aut natura ſanctum, aut legibus munitum eſt, ad quod prophanandum euertendumque humana audacia non aſpiret. Nam vt ait Plutarchus, poſt annum vrbis conditæ ſexcenteſimum L. Oſtius patrem occidit. Deinde P. Malleolus poſt bellum Cimbricum C. Mario, L. Valerio Flacco Coſſ. matrem interemit, iſque primus culeo inſutus, ac in mare præcipitatus eſt. Poſtea de Parricidiis quæſtionem conſtituit Sylla, vt author eſt Pomponius, quam deinde Pompeius emendauit, nouamque de iis legem tulit, qua cautum fuit, Vt non ſolùm qui patrem aut matrem, ſed etiam qui cognatos aut patronos necaſſent, parricidij tenerentur. §. Item. leg. Hos accuſare. digeſt. de accuſationibus & inſcriptionibus. Pœna autem legis Pompeiæ de Parricidio duplex fuit. Nam qui perſonam aliquam extra patrem aut matrem, auum aut auiam occidiſſet, pœna legis Cornelię, vt ſcribit Martianus, de Sicariis tenebatur. Qui autem patrem vel matrem, aut ex aſcendentibus aliquem necaſſet, ea pœna, quæ more maiorum conſtituta erat, adficiebatur. Ea huiuſmodi fuit. Iudicato ſtatim folliculo lupino os obuoluebatur, & ſoleæ ligneæ pedibus inducebantur, deinde in carcerem vſque ad ſupplicii ſumendi tempus coniiciebatur. Productus deinde, virgiſque primùm ſanguineis verberatus, culeo inſuebatur cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & ſimia: poſtea in mare profundum culeus iactabatur, aut ſi mare propinquum non eſſet, in profluentem, vt ſcribunt Cicero lib. 2. ad Herennium, & Modeſtinus in leg. fina. ff. ad legem Pompeiam Parricidii. Huius autem ſupplicii vim atque atrocitatem pulcherrimè deſcribit Cicero pro Roſcio Amerino: Quid enim tam commune, quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita viuunt dum poſſunt, vt ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur vt eorum oſſa terram non tangant, ita iactantur fluctibus, vt nunquam alluantur: ita poſtremò eiiciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. Hac pœna niſi confeſſi non adficiuntur. Vnde Suetonius ſcribit Auguſtum mitiſſimum principem quendam manifeſti parricidij reum ita interrogaſſe: Certè patrem tuum non occidiſti. Exercebatur autem hæc lex cum pœna non ſolùm in vrbe, ſed etiam in prouinciis, vt apparet ex epiſtolis Ciceronis ad Qu. fratrem. Hoc genus ſupplicii primus inuenit Tarquinius rex, qui M. Tullium Duumuirum, quòd librum ſecreta ciuilium ſacrorum continentem cuſtodiæ ſuæ commiſſum corruptus Petronio Sabino deſcribendum dediſſet, culeo inſutum in mare abiici iuſſit, vt tradunt Valerius Max. lib. 1. c. 1. & Dionyſius lib. 3.

LEX POMPEIA, Quæ Bithynis data eſt.

BIthynia Prouincia populi Romani Mithridatico bello vel maximè appetita & vexata eſt, vnde magnus legum vel interitus vel contemptus conſecutus eſt. Quare compoſito Orientis ſtatu Pompeius Bithynis legem conſcripſit, quæ maximè ad normam Romanæ conſuetudinis adaptata erat. Legis varia capita fuerunt, Ne quis ſcilicet caperet magiſtratum, nève eſſet in ſenatu minor annis triginta, vtque qui magiſtratum cepiſſet, in Senatu eſſet. Huic capiti poſtea derogauit edictum D. Auguſti, quo permiſerat minores magiſtratus ab annis duobus & viginti capere. Cautũ etiam erat, Ne quid Decuriones, qui in Bulen vel Curiam à Cenſoribus legebantur, pro introitu darent, quam pecuniam olim Honorarium Decurionatus vocabant. Sed deinde etiam ab hoc capite receſſum eſt, cùm ij quos Imperatores ex indulgentia ciuitatibus ſupra legitimum numerũ permittebant, & ſingula millia denariorum, & bina inferrent, quod deinde ẽt ad eos, qui inter ordinarios & legitimos legebantur, tranſlatum eſt. Præterea permiſſum erat Bithynicis ciuitatibus, adſcribere ſibi quos vellent ciues, dum ciuitatis non eſſent alienæ, ſed ſuarum quiſq; matrum ciuitatum, quæ eſſent in Bithynia. Hæc pars legis conſenſu quodã exoleuit. Quare Traianus per reſcriptum ad Pliniũ Bithyniæ Procos. iuſſit legẽ Põpeiã in poſterũ obſeruari: de ijs aũt q̃ antè acta erãt, nihil mutari voluit, ne ꝓuinciæ tranquillitas

qllitas cõcuteretur. Poſtremò certæ cauſæ ſcriptæ erant, ꝑp quas Senatores à Cẽſoribus ordine mouerentur. Hac autem lege etiã finitimi Bithyniorum Pontici vtebantur, vt pleniſſimè ſcribit Pli. lib. 10. epiſtolarum ad Traianum. Plures præterea Pompeius Magnus leges tulit, in quibus etiam vnam de Iure magiſtratuũ, qua inter alia etiam hoc ſtatuebatur, vt abſentes à petitione honorum ſubmouerentur, vt author eſt Suetonius in Cæſare. Plinius etiam de lege Pompeia loquitur lib. ,. cap. 20.

LEX PORTIA De iure Ciuium Romanorum.

TRes leges apud antiquos de libertate ciuium Romanorum latæ ſunt. Prima Valeria, quæ ter ab eadem familia repetita eſt. Cauſa innouandæ ſæpius haud alia fuit, quàm quòd plus paucorum opes, quàm libertas plebis poterant. Iubebat autem lex Valeria: NE QVIS, qui prouocaſſet, virgis cæderetur, aut ſecuri necaretur: ſi quis aduerſus ea feciſſet, nihil vltrà, quàm improbè factum videri, adiecit: id, qui tum pudor erat, viſum vinculum ſatis validum legi.

Poſt hanc lata eſt lex Portia efficacior multò quàm ſuperior: graui enim pœna ſanxit, ſi quis verberaſſet, necaſſetvè ciuem Romanorum, vt inquit Liuius libro decimo. Hinc Cicero pro Rabirio perduellionis reo: Portia, inquit, lex virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit. Portia lex libertatem ciuium lictori eripuit. Et Saluſtius Ciceroni grauiter obiicit, quòd ciues Romanos Catilinæ ſocios in dicta cauſa contra legem Portiam necaſſet.

Sequitur legem Portiam Sempronia, qua cautum fuit, vt inquit Cicero pro Rabirio perduellionis reo, & Plutarchus in Gracchis, Ne de capite ciuium Romanorum iniuſſu populi iudicaretur: qui iudicaſſet, vti in eum populi animaduerſio eſſet. Meminit huius legis Cicero in Catilinam, & Saluſtius in oratione Cæſaris. His autem legibus non impunitas facinoroſis ciuibus dabatur, ſed exilium damnatis permittebatur. Saluſtius in eadem oratione. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati verberibus animaduertebant in ciues, de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. Poſtquam reſp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones valuere, circumueniri innocentes, alia huiuſmodi fieri cœpere: tunc lex Portia aliæque leges paratæ ſunt, quibus legibus exilium damnatis permiſſum eſt. Hinc eſt quòd Cicero dicit pro A. Cecinna: Exilium, inquit, non ſupplicium eſt, ſed perfugium portuſq; ſupplicii: nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eò ſolùm vertunt, hoc eſt, ſedem ac locum mutant. De his duabus legibus loquitur & Cicero actione 7. in Verrem, vbi grauiter in eum inuehitur, quòd Gauium municipem Coſſanum Meſſanæ in crucem ſuſtuliſſet. Sed ne vinciri quidem ciuem Romanum licuit, vt oſtendit Lucas Euangeliſta in Actis, de Diuo Paulo apoſtolo loquens: Accedens, inquit, Tribunus dixit ei, dic mihi num tu Romanus es? cui reſpondit Paulus, Eſſe ſe vtique ciuem Romanum. Dixitque Tribunus: Ego multa ſumma ciuitatem Romanam conſecutus ſum. Paulus verò reſpondit, ſe etiam natum eſſe ciuem Romanum. Protinus ergo receſſerunt ab eo, qui vt eum torquerent, aſtiterant. Et ipſe Tribunus vehementer timuit, audito Paulum ciuem Romanum eſſe. Exemplo autem apoſtolorum principis diſcimus, neminem ius ſuum negligere debere.

Tulit autem legem Valeriam M. Valerius Conſul collega Qu. Apuleij Panſæ, Portiam verò M. Portius Cato Cenſorius, Semproniam C. Sempronius Gracchus. Has leges poſtea Cęſar in ſuam Iuliam de Vi publica tranſtulit, iuſſitque eum, qui cùm Imperium poteſtatemvè haberet, ciuem Romanum aduerſus prouocationem, necauerit, verberauerit, iuſſeritvè quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur, legis Iuliæ de Vi pœna teneri, vt ait Vlpianus in l. lex Iulia. ff. ad legem Iuliam de Vi publica.

LEGES PVBLILIAE.

Q. Publius Philo Dictator anno ab V. C. quadringenteſimo decimoquarto tres leges aduerſus Senatum tulit. Vnam, vt plebiſcita omnes Quirites tenerent. Alteram, vt legum, quæ comitiis Centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium Patres authores fierent. Tertiam, vt alter vtique ex plebe, cùm eò ventum ſit, vt vtrunque plebeium fieri liceat, Cenſor fiat. Hæ autem leges ſtatim euanuerunt. Nam prima longo poſt tempore ab Hortenſio repetita & perlata eſt: ſecunda verò à Menio, vt ſuprà diximus. Author Liuius libro octauo.

LVD. CHAR.

In chronico Caſſiodori, Conſulum catalogo, & Liuij hiſtoria Q. Publius Philo legitur, qui cum T. Aemylio Mamerco Conſul fuit. De eo loquutus ſum, de lege Horrenſia ſcribens.

LEX PVPIA De Senatu habendo.

LEge Pupia certum tempus conſtitutum fuit, quo Senatus haberetur, quem ex eo legitimum vocabant, alium verò indictum. Capitolinus in Gordiano: Non legitimo, ſed indicto Senatus die Coſs. in Curiam venit. Et Aelius Spartianus in Adriano: Senatui legitimo, cùm in vrbe aut extra vrbem haberetur, ſemper interfuit. Meminit huius legis Cicero libro primo, epiſtol. Senatus, inquit, haberi ante Calendas Februarias, id quod ſcis, per legem Pupiam non poteſt, neque menſe Februario toto, niſi perfectis aut reiectis legationibus. Quod autẽ hic Cicero de legationibus dicit, ſciendum eſt, Menſe Februario olim legatis Prouinciarum Senatum dari ſolitum: quare totus ferè ille menſis audiendis prouinciarum poſtulatis conſumebatur: author Pedianus in Verrinam tertiam. Idem Cicero libro ſecundo epiſtolarum ad Qu. Fratrem. Appius interpretatur, non impediri ſe lege Pupia, quò minus habeat Senatum, & quòd Gabinia ſanctum ſit, etiam cogi ex Calendis Februarijs vſque ad Calendas Martias Senatum legatis quotidie dari, ita putantur detrudi comitia in mẽſem Martium. Hanc legem tuliſſe videtur M. Pupius Piſo Calphurnianus, qui cum M. Meſſala Cos. fuit, authore Cæſare libro primo de bello Gallico. Cæterùm tempora, quibus haberetur Senatus legitimus, etiam Cęſar Octauianus conſtituit, de qua re Suetonius ſcribit.

LVD. CHAR.

Valde mihi ſuſpecta eſt hæc ſententia. Si quis enim proprius inſpexerit, probabile non eſſe dixerit Ciceronem, qui ante hũc Piſonem conſul fuit, latam ab eo legem intelligere. Ideo veriſimilius eſt eius latorem fuiſſe Q. Pupium Tribunum pleb. de quo & hiſtoriographi Romani ſcripſerunt.

LEX RVPILIA SIVE HIERONICA.

LEx Rupilia Siculis data eſt, quemadmodum Pompeia, de qua ſupra diximus, Bithynis. Cic. actio. 4. in Verrem: Siculi hoc iure ſunt, vt quod ciuis cum ciue agat, domi certent ſuis legibus: quod Siculus cum Siculo non eiuſdem ciuitatis, vt de eo Prætor iudicet ex P. Rupilii decreto, quod is de decem legatorum ſententia ſtarnit, quam legem Siculi Rupiliam vocant, ſortiatur. Quod priuatus à populo petit, aut populus à priuato, ſenatus ex aliqua ciuitate qui iudicet datur: cùm alternę ciuitates reiectæ ſunt. Quod ciuis Romanus à Siculo petit, Siculus iudex datur: quod Siculus à ciue Romano: ciuis Romanus datur. Cæterarum rerum ſelecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi ſolent. Inter aratores & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, iudicia fiũt. Ex his verbis Ciceronis ſatis conſtat, quæ vis legis Rupiliæ fuerit. Tulit autem legem P. Rupilius, qui cùm aliquando in operis publicanorum eſſet, Conſul factus eſt & Siciliam bello prædonum & fugitiuorum liberauit, atque Siculis de decem legatorũ ſententia leges cõſcripſit: cuius rei authores ſunt Valerius Max. lib. 6. cap. 10. & Pedianus in Verrinam quartam. Eadem lege cautum fuit, ne extra forum ſuum vadimonia præmitterent aratores, multaq; alia ad ſuſtinendam prouinciæ tranquillitatem ſalubriter excogitata. Lex autem Hieronica ſcripta eſt ab Hierone Tyranno, qua conſtitutum fuit quantum frumenti, aut quo precio, quovè tꝑe, arator frumentum Decumano, id eſt, publicano, qui decimas redemerat, daret. Hæc autem oĩa ita diligenter & cautè ſcripta erant, vt nec arator Decumanũ fraudare, nec Decumanus plus decima ab aratore auferre poſſet. Quare ob ęquitatem legis, Romani Sicilia potiti, nihil mutauerunt. Memorabile etiam hoc in Lege fuit, quòd numerus aratorum quotãnis apud magiſtratus publicè ſubſcribebatur: tanta erat diligentia veterum in magnis iuxtà ac paruis rebus.

LEX SEMPRONIA FRVMENTARIA.

HAnc legem damnoſam admodum ærario tulit C. Sempronius Gracchus Trib. pl. vt frumẽtum, quod antea plebi aut omnino non dabatur, aut integro precio ab ęrario vęniebat, ſemiſſe & triente plebi daretur. Author Florus in Epitome, lib. 60. Huic legi Senatus diu aduerſatus eſt cùm ꝑp ærarij incõmodũ, tum ꝙ plebs, quia victus ei largè ſine labore ſuppeditabatur, ab induſtria ad deſidiam, vt inquit Cicero pro Seſtio, vocari videbatur. Gracchus ꝙ putabat, vt ait Florus li. 3. Aequum eſſe inopem

populum ex ærario suo viuere. Iubebat autem lex, Vt frumentum publicè emeretur, quod deinde plebi vilissimo precio dabatur, eratq; locus Romæ constitutus, in quo frumentum publicum asseruabatur, vna cum legibus frumentariis: quem locum horrea Sempronia vocabāt, authore Festo. Frumentum autem singulis mēsibus per singulas tribus in plebem diuidebatur, quæ res q̃ sumptuosa ęrario fuerit, ostēdit Plutarchus in Cęsare. Scribit enim menstruum frumentum, quod plebi diuidebatur, quingentis & quinquaginta myriadibus stetisse, quæ summa ad ęstimationem nostri nummi quingenta & quinquaginta aureorũ millia conficit. Refert Cicero memorabile dictũ L. Pisonis Frugi Tusculanarum Quæstionum lib. 3. Is itaq; Piso semp ꝯ legem frumentariã dixerat. Deinde lata lege Consularis ad frumẽtum accipiendũ venerat. Animaduertit Gracchus Pisonem in concione stantem. Quærit audiente Pop. Ro. Q̃uo sibi cõstet, cùm ea lege frumentũ petat, quã dissuaserat. Cui Piso: Nolim equidẽ tibi mea bona Gracche viritim diuidere liceat, sed si facias, partem petam. Qua voce vir grauis & sapiens declarauit patrimonium publicum lege Semuronia dissipari. Hanc autem legem M. Octauium Cn. filium populi frequentis iussu abrogasse, aliãq; reipub. magis tolerabilem substituisse scribit Cicero in Bruto, & lib. 2. de Officiis. Cæterùm Apuleius Saturninus legem frumẽtariam obsistẽtibus multis ex integro tulit, vt tradit Cicero lib. 2. ad Herennium. Itaque datum est frumentum plebi semissibus & trientibus vsque ad P. Clodij Pulchri Tribunatum. Is n. Clodius legem tulit, vt frumentum plebi gratis daretur, vt scribit Asconius in Pisonianam. Et Cicero pro Sestio inter alia inuehit in Clodium, quòd remissis semissibus & triẽtibus, quintam ꝑpè vectigalium partem sustulerit. Alterius etiam legis frumentarię Rosciæ meminit idem Cicero lib. 2. ad Atticum. De qua lege ẽt loqui vr̃ Salustius in concione Macri Tribuni plebis. Quanta autem multitudo frumentũ ex publico acceperit, disertè ostendit Suetonius in Cæsare his verbis: Recensum populi nec more, nec loco solito, sed vicatim per dominos insularũ fecit, atq; ex viginti trecentisq; millibus accipientiũ frumentũ è publico ad centum quinquaginta retraxit. Hanc frumenti largitionem, frumentationem vocat idem Suetonius in Augusto: Romani, inquit, populi censum vicatim egit, ac ne plebs frumentationũ cã frequentius à negotiis auocaretur, ter in anno quaternorum mensium tesseras dare destinauit: sed desideranti cõsuetudinem veterem concessit rursus, vt sui cuiusq; mensis acciperet. Ex his duobus locis colligitur, nec omnibus frumentum datum fuisse, nec quocunque tempore, sed semel tantùm in mense, vnde & frumentum menstruum appellatur. Ne autem frumentum deesset, magna ad hoc classis deputata erat, quæ ex frumentariis prouincijs, cuiusmodi fuerunt Sicilia, Sardinia, Africa, Hispania, Aegyptus, & in Italia Hetruria, annonam Romam deportarẽt. Cùm autem pleręque ex Semproniis legibus maturè perierint, sola hæc ad extremum vsque permansit. Adeò enim dulce fuit victum ex alieno paratum habere, vt eam populus aboleri nunquam passus sit.

LEX SEMPRONIA De Coloniis deducendis.

OCcasione legis Agrariæ quam post fratrem C. Gracchus instaurauit, aliam ẽt legem tulit, vt coloniæ Romanorum ciuium in diuersas orbis partes deducerentur. In his autem etiam Carthago fuit, quam non ita multò antea Scipio Africanus deleuerat. Quæ res vel maximè Patres infensos legi reddidit, cùm ad eam diem nulla extra Italiam colonia deducta esset. Nã maiorem cùm viderent tantò potentiorem Tyro Carthaginem, Massiliam Phoca, Syracusas Corintho, Cizycum ac Byzantium Mileto genitali solo, diligenter id obseruarant, ne extra Italiam coloniam deducerẽt. Obtinuit tamen Gracchus, suaq; Triũuir creatus. colonias in varias orbis partes deduxit, nemine potẽtiæ eius palam resistere auso. De hac autem re plura scribunt, Plutarchus in Gracchis, Appianus in Libyco, & Paterculus libro secundo.

LEX SEMPRONIA De Militum commodis.

IDem C. Gracchus duas alias leges tulit ad rem militarẽ pertinentes. Vnam, vt vestis quæ militibus mitti solebat, gratis daretur, nec ijs propterea, id qđ antea fieri solebat, de stipendio quicquam detraheretur. Huius ferendæ legis cã hęc fuit. L. Aurelius Horestes Consul prouinciam Sardiniam sortitus, bellum in ea gerebat, huic Horesti Quæstor erat Gracchus. Cũ autem valida ac propemodũ intolerabilis vis hyemis ingruisset, atq; quotidie multi milites nuditate ac inopia perirent, miserat ad ciuitates Consul, vt vestis militibus publicè præberetur. Ciuitates rem ad Senatum detulerunt. Senatus censuit eos ab hoc onere immunes esse. Cùm itaque nihil neque à ciuitatibus, neque à republica præberetur, multi ex militibus partim affligebantur frigore, partim omnino peribant. Gracchus igitur misericordia motus ciuitates ipse adiit, easque suadendo eo perduxit, vt vestes militibus vltro darent. Quæ cùm Romæ nunciata essent, Senatus grauiter tulit, qui Graccho cùm ob fraternas actiones, tũ ob singulare populi erga ipsum studium, infensus erat. Quare Tribunatum postea nactus Gracchus de hac re ad populum tulit, populusque iussit. Qua rogatione ingens iterum vulnus ærarium accepit.

Altera lex erat. Ne minores decem & septem annis ad militiam cogerentur. Vnde hæc postea ætas militaris obseruata est, antequam nemo inuitus sacramento adigi potuit. De ętate militum scribit Vegetius lib. j. & Alexander ab Alexand. lib. j. c. 20. Has autem duas leges C. Gracchũ tulisse author est Plutarchus in vita Gracchorum.

LEX SEMPRONIA De Prouinciarum administratione.

HAnc legem idem Gracchus tulit pro Senatu, cuius vires agrarijs iudiciarijsq; legibus attenuauerat. Cauebatur autẽ hac lege, vt de Prouinciis Senatus statueret, easq; regẽdas daret magistratibus. Florus lib. 3. de Legibus Gracchanis loquẽs. Quid ad ius libertatis ęquandæ magis efficax, q̃ Senatu regente ꝓuincias, ordinis equestris authoritas saltem iudiciorum regno niteretur? Item Salustius de bello Iugurthino: Sed vbi Senatus delicti conscientia populum timet, Prouinciæ futuris consulibus Numidia atque Italia Lege Sempronia decernuntur. Et Cicero lib. j. epistolarum Familiarium, ad Lentulum: Nam & stipẽdium Cęsari decretum est, & decem legati, & ne lege Sempronia succederetur, facilè perfectum. Idem pro Balbo: Senatus victorem exercitum in angustiis ęrarij stipendio affecit, Imperatori decẽ Legatos decreuit: lege Sempronia succedendum non censuit. Ex his satis constat, Prouinciarum decernendarum ius, & potestatem dãdi successores magistratibus prouincialibus, omnino l. Sempronia penes Senatũ fuisse. Quod ẽt plenius idem Cicero in Vatinium declarat: Eripueras, inquit, Senatui prouinciæ decernendę potestatem, Imperatoris deligendi iudicium, ærarij dispensationẽ, quæ nunquã sibi Populus Romanus appetiuit, qui nunquam hæc à summi cõsilii gubernatione auferre conatus est. Hæc autẽ idcirco obijcit Cicero Vatinio, ꝙ is lata ad populũ lege, Gallias & Illyricum Cæsari decreuerat cum decem legionibus in quinquennium: quam legem Vatiniam authores vocant. Meminit etiam Cicero alterius legis à Vatinio de alternis consiliis reijciendis latæ.

Sempronia De Populi suffragijs.

SEruius Tullius rex cũ Cẽturiata comitia instituisset, iussit vt Centuriæ ex censu suffragiũ ferrent, ratus hoc genere suffragiorum magistratuũ creationẽ penes optimates fore: de qua re plura scribunt Liuius & Dionysius. Contra hanc igitur Seruij constitutionem Gracchus, qui optimatiũ partibus aduersabat, aliam legem in Tribunatu promulgauit, vt. s. ex cõfusis quinq; classibus sorte Centurię vocarentur, non autẽ ex censu: qua ratione fiebat, vt Comitia Centuriata non minus in tenuiorum, quàm diuitum potestate essent. Hæc autem lex non est accepta. Author verò huius rei est Salustius ad C. Cæsarem de rep. ordinanda.

LEX SEMPRONIA De Locatione agri Attalici, & Asiæ.

ATtalus rex Pergami Eumenis filius testõ Pop. Ro. reliquit hæredem. Hanc hæreditatẽ tum recentem C. Gracchus lata lege in alimenta populo dedit, vtq; agri regij à Censoribus ꝑ singulos annos locarẽtur, sanciuit. Ex hac locatione Pop. Rom. vectigal maximum annuum percipiebat. Cic. in Verrem actio. quinta: Inter Siciliam, inquit, cæterasque prouincias, Iudices, in agrorum vectigalium ratione hoc interest, ꝙ cæteris aut impositum vectigal est certum, quod stipendium dr̃, vt Hispanis & plerisque Pœnorum, quasi victoris premium, & pœna belli: aut Censoria locatio constituta est, vt in Asia lege Sempronia. Meminit huius vectigalis Cicero etiam contra Rullum.

LEX SCANTINIA.

SCantinia lex in eos lata est, qui aut alienam pudicitiam sollicitassent, aut suam ipsi prostituissent. Pœna autem cõstituta fuit primùm pecuniaria, decẽ millium scilicet nummum, authore Quintiliano libr. 4. & septimo Oratoriarum Institutionum. Sed postea ob magnitudinem huius sceleris, atque culpæ maximam

mam atrocitatem pœna gladij à Christianis Imperatoribus cõstituta est: quam primùm sanxerunt Constantius & Constans, vt habetur in l. Cùm vir nubit. C. ad legem Iuliam de Adulteriis. Sunt qui putent hanc legem latam fuisse à C. Scantinio Capitolino Tribuno plebis, qui cùm M. Marcelli viri illustris filium de impudicitia appellasset, patre accusante damnatus est, vt scribit Plutarchus in vita Marcelli, & Valerius Maximus libr. 6. capite primo. Meminere huius legis Suetonius in Domitiano, & Iuuenalis Satyra sexta, & apud Ciceronem in epistolis Cœlius.

LEX SVLLANI ET CARBONIS.

LEge Sullani & Carbonis data est ciuitas eis, qui fœderatis ciuitatibus ascripti fuissent, si tum, cùm lex ferebatur, in Italia domicilum habuissent, & si sexaginta diebus apud Prætorem essent professi: cuius rei author est Cicero pro Archia poeta.

SVLPITIAE LEGES.

P. Sulpitius vir suo tẽpore cùm bonis omnibus charus atq; gratus, tum eloquentia omniq; facultate dicendi magnus & celebris. Postea autem Trib. pl. creatus ambitione ac ardore quodam contentionis eo prouectus est, vt & optimatium fauorem amitteret, & eloquentia sua in propriam perniciem abuteretur. Causa autem contentionum hæc erat. C. Iulius Cæsar, de cuius festiuitate ac lepore multa in libris de Oratore Cicero dicit, gesta ædilitate consulatum omissa Prætura petiturus erat, qđ legibus Annalibus omnino prohibitum erat. Huius igitur extraordinariæ petitioni cum alij Tribuni plebis, tum Sulpitius ipse sese obiecit, primumq; modestè & legitimè res acta est: postea tamen nimia contentione vincendique studio ad arma ferrũq; processit. In hoc tumultu Sulpitius incensus ira multa, ita se gessit, vt ei nihil ad extremum furorem deesse videretur. Leges etiã quasdam tulit, authore Plutarcho in vita Syllæ, ex quibus vna fuit aduersus Senatum: Ne quis ordinis Senatorii vltra duo mil lia drachmarum æs alienum constare posset. Ipse autem legislator, cùm vita excessit, vltra trecentas myriades debiti nomine reliquit. Tres etiam præterea alias leges tulit, ex quibus prima fuit, vt exules reuocarentur. Altera, vt libertini ac noui ciues in Romanas tribus ingenuasq; distribuerentur, cùm eo tempore noui ciues in octo tãtùm tribubus suffragium ferrent, aut hore Appiano, eorumque suffragium propter reliquarũ tribuum multitudinem nullius momenti esset. Tertia lex ꝯ Cos. Syllam lata fuit, cui cùm magnæ cum C. Mario essent cõtentiones, iãq; ipse à Senatu dux ad bellum Mithidraticum destinatus esset: tulit ad populum Sulpitius, vt Mario Prouincia illa decerneretur. Hæc lex vna ex causis belli ciuilis, quod mox sequutum est, fuit, dicente Sylla, se legibus Sulpitiis, ꝙ per vim latæ essent, non teneri: moxque Capuam ad exercitum profectus, vrbem occupauit. Marium expulit, Sulpitium occidit, eiusq; decreta omnia rescidit. Authores huius rei sunt Cicero Philippica 8. & de Rñsis Aruspicum vbi in omnibus exemplaribus mendosè legitur C. Thuscius pro C. Iulio. Itẽ Appianus li. j. Florus lib. 77. & 86. Hęc aũt acta sunt Consulibus L. Cornelio Sulla, & Q. Põpeio Rufto.

LEX TERENTIA ET CASSIA.

HAnc legem tulerunt M. Terentius, & C. Cassius Varus consules ex S. C. qua constitutum erat, vt frumentum in penuria annonæ, populo emeretur, vt scribit Cicero actio. 5. & 7. in Verrem. Quàm autem damnosa fuerit ærario illa largitio, ostendit Cicero. Ait enim tribus illis annis, quibus Siciliam Verres obtinuit, HS. centies & tricies in solam Siciliensem emptionẽ fuisse erogata. Quæ summa in nummo aureo solato conficit trecenta & vigintiquinque millia. Erat autem ex lege frumentum Siciliæ ciuitatibus ęqualiter distributum, quantum quæque ciuitas daret, atque omnia accommodata erant, vt nec Siculi, nec Romani damni aliquid acciperent. Sed hanc legis ęquabilitatem Verres in suum quæstum auertit, quæ ei multis in locis detectis eius fraudibus obiicit Cic.

LEX TERENTILLA.

POpulus Romanus ab initio nullo iure scripto, authore Dionysio lib. 10. vsus est. Sed primùm ipsi reges iura postulantibus reddebant, & quod ab ipsis decretum pronunciatumque esset, pro lege habebatur. Pulsis autem Regibus cùm cætera officia Regum, tum etiam Iurisdictio ad Consulare imperium trãsijt, ijsq; iudicibus controuersiæ & lites agitabantur. A quo officio etiam Consules dicti sunt: nam consulere pro iudicare veteres vsurpabãt, vt tradit Quint. libro primo. Formulas autẽ actionum, diesq; quibus legę agi posset, Scribæ magistratuum & Iureconsulti tenebant, quos populus ipse consulebat, ijsque honores & dignitates quasi pro præmio reddebat. Præterea in libris Pontificiis pauca erant reposita, quibus vis legis erat, quæ soli Patricii nouerant, quiq; in vrbe frequenter versabantur. Qui verò aut mercaturę, aut cultui agrorum operam dabant, ea prorsus ignorabant, cùm non nisi nundinis in vrbem venirent. Cũ igiť is status ciuitatis esset, & consules Iurisdictionem suam liberam sæpe non ad ęquitatis iustique normam, sed propriam voluntatem atq; libidinem dirigerent, crebrò fiebat, vt multa ab ijs variè atque ambitiosè decernerentur. Quam inęqualitatẽ dicundi iuris variæ querelæ plebis, partim ex iniquitate decretorũ, partim ex inuidia, quæ magnis potestatibus assidua comes esse solet, consequebantur. Anno itaque vrbis conditæ 192. cùm consules L. Lucretius & T. Veturius bello Hernico occupati essent, Qu. Terentillus Arsa Trib. pleb. ratus locum Tribunitiis actionibus datum, per aliquot dies Patrum superbiam ad plebem criminatus, maximè in Consulare imperium, tanquam nimiũ, nec tolerabile liberæ ciuitati, inuehebatur: nomine enim tñ minus inuidiosum, re ipsa propè atrocius q̃ regium esse, quippe duos pro vno dominos acceptos immoderata, infinita potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omnes metus legum, omniaq; supplicia verterent in plebem, quæ ne ęterna ijs licentia sit, legem se promulgaturum, vt Quinqueuiri crearẽtur legibus de imperio Consulari scribendis: quod populus in se ius dederit, eo Consulem vsurum, non ipsos licentiam atque libidinem suam ꝓ lege habituros. Et hactenus quidem Liuius. Dionysius autem diligẽtissimus Romanæ historiæ scriptor, nõ de Quinqueuiris, sed Decemuiris promulgatum fuisse scribit, ijsque potestatem nõ tãtũ de Consulari imperio leges ferendi decretum, sed de omnibus publicis & priuatis rebus. Cuius quidẽ sñĩa mihi magis placet, quanuis dubium non sit, ipsum etiam Liuium aliquem suæ opinionis authorem habuisse. Cæterùm eo anno, quo lex promulgata est, Terentillus castigatus à Qu. Fabio prefecto vrbi, atque aduersante præterea omni Senatu nihil egit. Sequẽti autẽ anno P. Volumnio, Ser. Sulpitio Coss. lex à toto collegio Tribunitio relata ingentes motus excitauit, suscipiente primas actionis partes A. Virginio Trib. pl. viro acerrimo, nec parum diserto. Hæc verò contentio nonum vsque annum producta est, intenta in legem plebe, Tribunisq; acerrimè pro lege in Patres ac Consules dimicantibus. Tandem Sp. Tarpeio, A. Aterino Consulibus, cùm superioris anni Consules, quia legem ferri non patiebantur, damnati essent, nec tamen eorum calamitas segniores nouos faceret, palamque iactarent, se vtique damnari posse, plebẽ verò & Tribunos legem ferre non posse: Tribuni plebis cõstãtia Consulum commoti, deposita lege lenius agere cũ Patribus cœpere, resq; tandem ad eas ꝯdõnes peruenit, vt leges quidem scriberentur, non tñ ab vllo ex plebe, sed à Patriciis tñ. Ibi cùm aliquandiu leuiter certatum fuisset, concessum id tandem Patribus est, sicq; abrogatis cæteris magistratibus. Decemuiri legibus scribendis sine prouocatione creati sunt, qui ius scriptum partim ex Atticis legibus, quas Solon inclytus sapientia & iustitia scripserat, partim ex aliarum ciuitatum iure conposuerunt, totumq; in xij. Tabulas redegerunt, vnde ius xij. Tabularum etiam hodie appellatur. Occasionem itaque his legibus scribendis dedit lex Terentilla, atq; ex eo tpe Po. Ro primùm ius quoddam certum habere cœpit. Quare & Imperator Iustinianus in suis constitutionibus, quas nouellas vocant, in Titulo de his q nuptias iterãt, legem xij. Tabularum omnium vetustissima vocat, & quæ prima ferè Romanam Rempub. constituerit. Fuerat aũt antea ius Papyrianum, quod tamen exactis regibus, authore Pomponio, Tribunitiis actionibus sublatum est.

L V D. C H A R.

Melius quidem, & historiæ conuenientius narrat Dionysius Halicarnasseus. Is enim scribit T. Romuleium, qui paulo ante Consularis dãnatus grauiterq; multatus Populi iudicio fuerat, præter omnium opinionem, primùm censuisse legatos & Athenas & in alias Gręcię vrbes, ad optimas leges petendas mittẽdos esse: & non creatos decemuiros, sed tres legatos missos fuisse, viros clarissimos, Sp. Posthumiũ Albũ, A. Manliũ, & Seruiũ Sulpitiũ Camerinũ: quibus quidẽ cũ Atticis legibus reuersis, ex Appij Claudii, qui consul designatus fuerat, sñĩa, decem ex Senatorib. viros electos fuisse, qui & ex patriis suis consuetudinibus, & Græcorum legibus certam iuris perpetui formam composuerunt. De ijs plura dixi in commentariis ad leges xij. Tabularum.

LEX TITIA Et Cornelia.

HAs leges nusquã me legere memini, q̃ apud Martianũ Iureconsultũ, in l. in quibus. ff. de Aleatoribus. S. C. inquit Paulus, vetuit in pecuniã ludere: præterquã si quis certet disco vel pilo iaciendo, currendo, saliendo, ludendo, pugnando, qđ virtutis causa fiat. In quibus, inquit Martianus, ex l. Titia & Cornelia, ẽt sponsionẽ faceret licet. Sed ex aliis, vbi pro virtute certamen non fit, non licet. Ex his Iurecõsulti verbis colligere possumus, hanc legem de Alea latam fuisse. Ne quis. s. in pecuniam luderet sponsionemq; eius rei ergò faceret, nisi virtutis cã. Legis autem de Alea meminit Cicero Philip. 2. Hominem verò nequissimũ, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege quæ est de alea condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissimè studium suum profitetur. Loquitur autem de Licinio Lenticula, quem de Alea cõdemnatum Antonius in integrũ restituerat.

LEX TITIA De vacatione consulatus.

P. Titius Tribunus plebis dñantib. in repub. Triũuiris legẽ tulit, vt ꝯsulatus dũ Triũuiri remp. ꝯstituerẽt in quinquẽniũ vacaret, q pari mõ ac cõsules illũ obtinerẽt. Author Appianus lib. 4.

LEX TITIA.

ALterius legis Titiæ mentionem facit Cicero in oratione pro L. Murena, vbi de Quęstura Murenę loquitur: Habuit hic,

hic, inquit, lege Titia prouinciam tacitam & quietam. Solebant autem olim etiam ex Quæſtoribus quidam prouincias ſortiri primũ ex S.C quod factum eſt D. Bruto & Porcina Coſs. authore Vlpiano de Officio Quæſtoris. Deinde ex lege Titia, vt oſtendit hic Cicero, & Iuſtinianus Imperator in Inſtitutionibus ſuis, Titulo de Attiliano Tutore ſcribit, Tutores, in prouincia dari ſolitos ex lege Iulia & Titia: ex quibus omnibus colligitur lege Titia de Quæſtoriis Prouinciis, deque eorum qui in eas proficiſcebantur iure, atque poteſtate diligenter cautum fuiſſe. Quis autem hanc legem tulerit incertũ eſt. De Titio quodam Seruij diſcipulo ſcribit Pomponius de Origine Iuris. Et Cicero duos commemorat Titios in Bruto, Sextum & Caium, atque vtriq; modicam eloquentiam tribuit. Vtrumq; Tribunum pleb. fuiſſe Romana hiſtoria teſtatur. An autem ex his aliquis legem tulerit, affirmare non poſſum.

LEX VALERIA De Prouocatione.

P. Valerius Voleſi filius ſalubres aliquot in Conſulatu reip. & libertati Romanę leges tulit, vnde ei ob ſingulare ſtudium erga populum Publicolæ nomen inditum eſt. Ex his vna fuit, Vt aduerſus omnes magiſtratus prouocatio eſſet ad populum. Qua lege conſulare Imperium diſſolutum fuiſſe Liuius libro quarto ſcribit. A Dictatore tamen ad populum prouocare non licuit, vt idem Liuius lib. 2. tradit. Pomponius de orig. Iuris.

LEGES VALERIAE RELIQVAE.

IDem Valerius etiam, alias Leges tulit. Ne quis haberet Romę imperium, niſi cui à populo datum eſſet, ſacrandoque cum capite bonis eius, qui regni occupandi conſilia iniįſſet. Hæc lex propriè ad crimen Maieſtatis pertinuit, qua occiderunt poſtea Sp. Caſſius, Sp. Melius, M. Manlius. Pecunię autem, quæ ex bonis ita damnatorum redigebantur, ſacræ erant Cereri, authore Dionyſio libro decimo. Aliam eundem legem tuliſſe Plutarchus ſcribit, qua plebs à portoriįs & tributis præſtandis liberabatur. Satis enim ſtipendii pauperes pendere videbantur, ſi liberos tollerent. Hanc autem legem tulerat obſidentibus Romam Tarquiniįs, vt his delinimentis affecta plebs facilius & libentius obſidionis incommoda ſuſtineret.

LEX VALERIA De ære alieno.

VAlerius Flaccus, qui in locum C. Marii ſepties Cos. demortui ſuffectus eſt, in Conſulatu ſuo turpiſſimæ legis author fuit, vt ſcribit Paterculus: qua iubebat creditoribus quadrãtem tantùm ſolui, ideſt, quartam tantùm æris alieni, ſiue debitæ pecuniæ partem: cuius facti merita eum pœna intra biennium ſecuta eſt. Nam ex conſulatu prouinciam Aſiam ſortitus, cùm eo perueniſſet, ſeditione exercitus ſui, operaque C. Fimbriæ ſceleſtiſſimi atque audaciſſimi hominis interfectus eſt, manifeſto exemplo: Neminem debere poteſtate ſua ad eripiendum ius ſuum alteri, abuti.

LEX VALERIA De Proſcriptione.

L. Valerius Flaccus, quem Florus principem Senatus vocat, Interrex, legem tulit, vti Sylla Dictator crearetur, eique vitæ & necis poteſtas in ciues eſſet. Cicero de lege Agraria contra Rullum: Omnium legum iniquiſſimam, diſſimillimamque legi eſſe arbitror eam, quam L. Flaccus Interrex de Sulla tulit: Vt omnia quæcunque ille feciſſet, eſſent rata. Nam cùm cęteris in ciuitatibus Tyrannis inſtitutis leges omnes extinguantur & tollantur, hic Reip. Tyrãnum lege conſtituit. Eſt inuidioſa lex, ſicut dixi, veruntamen habet excuſationem: non enim videtur hominis lex eſſe, ſed temporis. Hanc legem etiam aliis in locis tum Valeriam, tum Corneliam vocat, vt pro Roſcio Amerino. Verùm ego hoc quæro, quomodo potuerint iſta ipſa lege, quæ de proſcriptione eſt, ſiue Valeria eſt, ſiue Cornelia: non enim noui, nec ſcio: verùm iſta ipſa lege bona Sex. Roſcij venire quomodo potuerunt? Scriptum enim ita dicunt eſſe, Vt eorum bona vęneant, qui proſcripti ſint. Et Actione in verrem tertia abſolutè Corneliam vocat: Lex, inquit, Cornelia proſcriptum iuuari vetat.

LEX VOCONIA.

VOconia lex de coercendis mulierum hæreditatibus lata eſt, authore Gellio li. 17. c. 5. Et Cic. Actio. 3. in Verrem cautum lege fuiſſe ſcribit, ne quis hæredem virginem, nevè mulierem faceret. In quem locum Pedianus ſcribens, ait, Voconium tuliſſe. Ne quis Cenſus, hoc eſt, pecunioſus hæredẽ relinqueret filiam. Et Auguſtinus lib. 3. de ciuitate dei. Lata eſt etiam, inquit, illa lex Voconia, Ne quis hæredem fœminam faceret, nec vnicam filiam. Qua lege q̃d iniquius dici aut cogitari poſſit, ignoro. Erat autem conſtituta lege certa ſumma, quæ poſſet ex teſtamento patris aut alterius ad virginem vel mulierem peruenire, quod ex Cicerone colligitur lib. 2. de finibus: Memini me, inquit, adeſſe, P. Sextilio Rufto, quum is ad amicos rem ita deferret, ſe eſſe hæredem Q. Fabio Gallo, cuius in Teſtamento ſcriptum eſſet, ſe eſſe adeo ratum, vt omnis hæreditas ad filiam perueniret, id Sextilius factum negabat. Poterat aũt impune. Quis. n. redargueret? nemo noſtrum negabat, eratque veriſimilius hunc mẽtiri, cuius intereſſet, q̃ illum qui id ſe rogaſſe ſcripſiſſet, quod debuiſſet rogare. Addebat ſe etiam in legem Voconiam iuratum, ꝯ cã facere non audere, niſi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adoleſcentes, ſed ẽt multi ampliſſimi viri, quorũ nemo cenſuit plus Fadiæ dandum, q̃ poſſet ad eam lege Voconia peruenire. Hactenus Cicero. Hanc autem legem etiam ad Vſucapiones pertinuiſſe ſcribit Paulus in l. Sequitur. ff. de vſucapionibus, his verbis: Libertatem ſeruitutum vſucapi poſſe verius eſt: quia eam vſucapionem ſuſtulit lex Voconia, quæ ſeruitutem conſtituit, non ẽt eam, quę libertatem præſtat ſublata ſeruitute: itaque ſi cum tibi ſeruitutem deberem, ne mihi, puta, liceret altius ędificare, & per ſtatutum tempus altius ędificatum habuero: ſublata erit ſeruitus. Tulit hanc legem Qu. Voconius Saxa Tribu. pleb. eamque ſuaſit, vt ſcribit Cicero de Senectute, M. Portius Cato, Qu. Seruilio Cepione, Qu. Martio Philippo iterum Conſulibus. Fuit autem Voconius legiſlator Aricinius, authore Cicerone Philippica tertia. Sed & apud Florum lib. quadrageſimoprimo falsò pro Voconio legitur Volumnius.

L V D. C H A R.

Lex de non vſucapienda ſeruitute, non Voconia ſed Scribonia, à Paulo, in emendatioribus codicibus dr̃: eamq; C. Scribonio Curione, & Cn. Octauio Coſſ. latam plerique arbitrantur.

LEX VISCELLIA.

HAec lex cuiuſmodi fuerit, indicat reſſcriptum Diocletiani & Maximiani, quod hr̃ lib. 5. Codicis, titulo ad legem Viſcelliam, his verbis: Lex Viſcellia libertinæ conditionis homines perſequitur, ſi ea, quæ ingenuorũ ſunt, circa honores & dignitates auſi fuerint attentare, vel Decurionatum arripere, niſi iure aureorum annulorum impetrato à principe ſuſtineantur: tunc enim quoad viuunt, imaginem, non ſtatum ingenuitatis obtinent, & ſine periculo ingenuorum officia peragunt, etiam publica. Qui autem libertinus ſe dicit ingenuum, tam de operis ciuilibus poterit, quàm legis Viſcelliæ crimine perurgeri. In Curiam autem ſe immiſcens damno quidem cum infamia afficitur. Et hæc quidem ſunt verba reſcripti.

L V D. C H A R.

Fuit quidam L. Viſcellius Varro cũ Sext. Cornelio Cethego Conſul, Claudio Tyberio Imperante: à quo an hæc lex lata ſit, dubito.

LEX VOLERONIA.

LEge Voleronia cautum fuit, vt Plebeij magiſtratus, cuiuſmodi fuerunt Aediles & Tribuni plebis, Tributis comitiis fierent. Sciendum eſt autem triplicia potiſſimum apud Romanos comitia fuiſſe, Curiata, Centuriata, & Tributa. Ex his Curiata antiquiſſima fuerunt, quippè quibus ipſe Romulus vſus ſit, eoq; tp̃e totius reip. cura per ſñías Curiarum expediebatur, authore Pompo. ff. de Orig. Iuris. Hæc aũt Comitia Curiata ĩ creandis magiſtratibus maiorib. cũ Centuriata à Seruio Tullio inſtituta fuiſſent, abolita ſunt: in minorib. autẽ ẽt poſt exactos reges ad annos ſexaginta tres circiter permãſerũt, vnde Gellius li. 12. ait: Minoribus Magiſtratibus magiſtratũ Tributis comitiis, ſed iuſtius Curiata lege dari. Et Tacitus lib. 11. author eſt, Quæſtores ſub Regibus lege Curiata creatos, quã legẽ L. Brutus repetierit. In quibuſdã ẽt aliis rebus Curiata comitia auſpiciorũ gratia in republica remanſerunt. Vt in re militari: Nã Conſuli abſq; lege Curiata rẽ militarẽ attingere non licebat, vt ſcribit Cicero de lege Agraria ꝯ Rullũ. Et Liuius lib. 6. Comitia Curiata ait rem militarem continere. Quod idẽ ẽt lib. 10. clarius oſtẽdit his verbis: Papyrius C. Iunium Bubulcum magiſtrũ equitũ dixit, atq; ei legem Curiatam de imperio ferẽti, triſte omen diẽ diffidit, quod Fauciæ Curię fuit principiũ duabus inſignis cladib. captæ vrbis, & Caudinę pacis. Ex his conſtat neminẽ in re militari imperiũ hr̃e potuiſſe, niſi cui id in vrbe Curiata lege datum fuiſſet, cuius rei ẽt Cicero author eſt lib. j. epiſtolarũ ad Lentulũ, & ad Qu. fratrẽ. Nemini autẽ Curiata lege imperiũ dabatur, niſi cui antea veris comitiis, ideſt, Tributis, vel Cẽturiatis datus eſſet magiſtratus, vt tradit idẽ Cicero ꝯ Rullũ. Arrogationes ẽt l. Curiata fiebant: nã hac imperiũ conſtituebatur arrogatori in arrogatũ. Gellius lib. 5. capite 19. Sed arrogationes nõ temere, nec inexploratò cõceduntur. Nã comitia arbitris ẽt pontificibus, quæ curiata appellantur, ijs comitiis populus ita rogabat. Velitis, iubeatis, vt L. Valerius L. Titio tã iure legeq; filius ſibi ſiet, q̃ ſi eo patre matreq; familias natus eſſet, vtiq; ei vitę necisq; in eũ poteſtas ſiet, vt pariendo filio eſt: hoc ita, vt dixi, ita vox Quirites rogo. Hinc arrogatio dicta, q̃a hic in alienã familiam tranſitus per populi rogationẽ fit. Et Cicero in oratione pro domo ſua ad pontifices ita de hac arrogatione ſcribit: Credo. n. quanquã in illa adoptione legitimè factũ eſt nihil, tñ tę eſſe interrogatũ: Author ne eſſes, vt in te P. Fonteius vitę necisq; poteſtatẽ haberet, vt in filio: quæro ſi aut negaſſes aut tacuiſſes, ſi tñ id triginta Curię iuſſiſſẽt, nũ id iuſſum eſſet ratũ? Appianus ẽt li. 2. bellorũ ciuiliũ ſcribit C. Cęſarẽ Octauianũ iterũ ſe parenti in adoptionẽ dediſſe l. Curiata. Eſſe autẽ id à populo in adoptione confirmari. Hoc autẽ genus adoptionis poſtea in principẽ trãſlatũ eſt, q̃d alioquin iure antiquo neceſſariò ꝑ populũ fiebat l. j. C. de adop. §. j. Inſt. q̃b. modis teſtã infirmentr̃. Omne. n. ius populi l. Regia in Imperatorẽ trãſlatum eſt. Inſt. de iure naturali, gentiũ, & ciuili. §. Sed & q̃d principi. Hæc aũt Comitia auſpiciorũ cã remãſerũt, vnde & de cęlo ſeruabatr̃, & Pontifices Augureſq; ijs intererant, vt tradit Cic. de Pro-

uinciis Cõſularibus, & lib. quarto epiſtolarum ad Atticum, vbi de pactione Domitii cum Conſulibus loquitur, quam detexit Memmius, & Gellius in loco ſupra allegato. Hæc verò Comitia per triginta lictores peragebantur ad ſpeciem atque vſurpationem quandam vetuſtatis, authoribus Cicerone de lege Agraria contra Rultum, & Gellio lib. 15. cap. 27.

Secunda ratio comitiorum Centuriata dicitur, quam excogitauit Seruius Tullius rex, in qua ſic omnia inſtituta ac ordinata erant, vt ea comitia in poteſtate optimatiũ eſſent, ipſaque plebs nihil poſſet. Quare aucta poſtea ciuitate, & tribuum numero (vt inquit Liuius libro primo) conſummato, receſſum eſt ab inſtituto Tullii ad ſeruandam ordinum concordiam. Nam cùm primùm Centurię omnes centum & nonaginta tres eſſent, authore Dionyſio, Prima claſſis, in qua ditiſſimi erant, prima vocabatr̃ ad ferendum ſuffragium. Habebat autem ea claſſis octo & nonaginta Centurias, Secunda viginti: quarum duarum claſſiũ Centuriæ, ſi conſentirent, reliquas numero ſuperabant, eaq; ratione ſuffragia nunquam ad infimam plebem perueniebant. Poſtea verò, vt concordia ordinum, vt diximus, conſeruaretur, comitia hæc ſic haberi conſueuere. Primùm omnium ex omni numero Centuriarum ſortitò prærogatiua conſtituebatur Centuria, quæ prima in ſuffragium mitteretur. Deinde primæ claſſis Centuriæ vocabantur, & Secundæ, quæ primò vocatas Centurias appellabant. Cicero Philippica 2. Ecce Dolabellæ Comitiorum dies: ſortitio prærogatiuæ quieſcit, renunciatur, tacet. Prima claſſis vocatur, renunciatur: deinde vt aſſolet, ſuffragia, tum Secunda claſſis vocatur, quæ omnia citius ſunt facta quàm dixi. Et Lilius lib. 9. Nemini dubium erat, quin Qu. Fabius omniũ cõſenſu deſtinaretur, eumque & Prærogatiuę & primò vocatę oẽs Centuriæ Conſulem cum L. Volumnio dicebant. Poſt hęc aũt vocabantur tribus, quas Iure vocatas dicebant. Liuius li. 4. Haud inuitis patribus P. Licinium Caluum Prærogatiua Trib. Militũ non petentem creat, moderationis expertę in priore magiſtratu virum, cęterùm iam tum exactę ętatis: omneſque deinde ex collegio eiuſdem anni refici apparebat, qui prius quàm renunciarentur, Iure vocatis Tribubus permiſſu Interregis, P. Licinius Caluus ita verba fecit. Et Cicero de lege Agraria cõtra Rullum: Itaque me nõ extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus, neque ſingulæ voces preconũ, ſed vna voce vniuerſus Po. Ro. Conſulem declarauit. Ex his ſatis conſtat hanc Comitiorum formam admixtis Tribubus quaſi duplicem factam. Quod etiam Aſconius in Verrinam ſecundam teſtatur. Prærogatiuę, inquit, ſunt tribus, quæ primæ ſuffragiũ ferunt, ante Iure vocatas. Mos enim fuerat, quò facilius in comitiis cõcordia ſeruaretur, bina de ijſdem candidatis comitia fieri, quorum tribus primæ Prærogatiuæ Dicebantur, quos vellent Conſules fieri. Secundę Iure vocatæ, ꝙ in his ſequente populo, Prærogatiuarum voluntate omnia complerentur. Tribus autem hic in priore membro pro Centuriis accepiſſe vr̃ Aſconius. Neque eñ apud authores Tribus Prærogatiuę, ſed Centurię dicuntur. Prærogatiuam autem Iuſtorum Comitiorũ volebãt eſſe Romani, authore Cicerone lib. j. de diuinatione. Quare etiam nomen illud variè vſurpatur. Nam & pręiudicium ſiue authoritatem quandam ſignificat, vt apud Liuium libr. j. Decadis tertię in principio. Et Cicero actione in Verrem ſecunda pulchra Dialogia ludit in Metellum, qui cùm magna pecunia, à Verre qui tum reus erat accepta, atque in Prærogatiuam Centuriam erogata, Præturam nactus fuiſſe, vel emiſſe potius exiſtimaretr̃: pręiudicio ſuo reũ Verrem iuuabat. Hic, inquit Cicero, Metellus, quàm ſit iſti amicus attendite: dedit enim pręrogatiuã ſuę voluntatis eiuſmodi, vt iſti pro pręrogatiua reddidiſſe videatur. Priore loco pręrogatiua hic pro pręiudicio accipitur, in poſteriore verò pro Centuria. Sed & Iureconſulti hac voce variè vtuntur, modò ꝑ authoritate & eminẽtia quadã, modò pro Iure quodam ſpecialiter indulto. Vlpianus ĩ l. Reſcripto, & l. Munerũ. ff. de munerib. & honorib. l. Obſeruare. ff. de offõ procos. l. Si q̃s. C. de epis & clericis.

Cùm autem hęc duo genera Comitiorum ob auſpiciorũ rationem, patrumque authoritatẽ optimatum potentię obnoxia viderentur, tulit legem P. Volero, vt plebeij magiſtratus Tributis comitiis fierent, in quibus nec auſpicia ſeruabãtur, nec authoritas patrum requirebatur, ſed plebes per trigintaquinq; tribus diſtributa ſuffragia nullo nec religioſo, aut ſacro, nec ciuili vinculo aſtricta ferebat. Propoſitis igitur tribus Comitiorum generibus, videamus quomodo ſingula diſcreta à ſe inuicem fuerint. Curiata Comitia à Tributis ita differunt, quòd Curiata & antiquiora ſunt, auſpicatoq; fiebãt, & patres ijs Comitiis authores erant. Quorum ante legem Aeliam Fuſiam in Tributis nihil obſeruabatur. Pręterea Tributa ex regionibus & locis, vt inquit Gellius, conficiebantur. Curiata ex ratione Sacrorum, ſecundũ quam à Romulo conſtitutæ erant, fiebant. Vtriſq; tamen hoc commune fuit, quòd mixtim ſuffragium ferebatur: in quo etiã à Centuriatis differunt. Nam ijs Comitiis populus Cenſu, ordinibus, ętatibuſque deſcriptus adhibebatur in ſuffragium, vt inq̃t Cicero libro tertio de Legibus. Centuriata etiam Comitia ſępe vna die confici non poterant, Tributa verò vna die perfici neceſſe erat. Præterea Curiata & Tributa cùm in vrbe tum in campo habere fas fuit, Centuriata verò in vrbe haberi non potuerunt: cuius rei authores ſunt Dionyſius libro nono, Liuius libro 37. Dion Caſſius libro 31. & Gellius libro decimoquinto, capite vigeſimoſeptimo. Vnde liquidò apparet, vehementer errare eos, qui ducem ſententiæ ſuæ ſequuti Flauium Blondum libro Romæ Triumphantis tertio, Curiata & Tributa Comitia eadẽ fuiſſe aſſerunt: & multò magis eos, qui Feſtum celebrem Grammaticum imitati, ex Curiatis & Centuriatis idem comitiorum genus faciunt.

Hæc quàm breuiſſimè de antiquis comitiorum generibus, quibus Romani cùm in magiſtratibus creandis, tum in legibus ferendis, ſiue reo iudicando, vtebantur, diſſerere libuit. Lata eſt autem lex Voleronia T. Quintio, Appio Claudio Conſulib.

Quædam leges a Ludouico Charonda Iureſconſulto additæ.

DE LEGE REGIA.

LEGIS Regiæ meminit Zaſius, ſed quæ ea fuerit, non ſatis diſertè explicat. Equidem & Dionis lib. 53. & Taciti in annalibus authoritate illam Auguſto decimo, & Cn. Norbano Flacco Coſſ. latã fuiſſe arbitror: qua ſumma & Regia poteſtas, quã ſibi populus Romanus ab eiectis Regibus ſumpſerat, in vnum principem tranſlata eſt: vt is quidem ipſe nulla legis neceſſitate teneretur, omniq; ſcripto iure ſolutus eſſet: ei verò parerent omnes. Itaque hæc illius legis vis fuit, vt gubernacula Reipublicæ ad imperatores perpetuò trãſlata eſſent. Quod Arcadius I. C. libro ſingulari de officio præfecti prætorio teſtatur. Quod igitur principi placuit, legis habet vigorem. Nam (quemadmodum & Vlpianus I. C. & Iuſtinianus imperator non vno in loco ſcripſerunt) populus ei & in eum omne ſuum imperium omnemque poteſtatem contulit. Sed quid ea verba, ei & in eum, ſignificent, multos video dubitare. Vir magni ingenii exquiſitęque doctrinæ Franc. Duarenus (quem honoris cauſa nominare ſoleo) ſcribit lege Regia, ideſt, de regno ſiue imperio principis lata, collatam poteſtatẽ principi non tantùm in prouinciales & ſubiectos populo Romano, ſed etiam in ipſum populum fuiſſe: vt relatiuum pro reciproco accipiatur. Mihi non diſpliceret ſubtilis illa tãti Iureconſulti interpretatio, ſi eam orationis diſpoſitio ferre poſſet. Conferre enim poteſtatem ei, aliter intelligere non licet, q̃ principi: & in eum, in principem. Qua igitur ratione illa relatiua ad prouinciales & ipſum populum referantur, non video. Verius mihi videtr̃, vt ſic ea verba interpretemur. Populus principi omne ſuum imperium contulit, vt ipſe ſolus dominaretur ac imperaret, atque omnem populi Romani maieſtatem haberet: & in eum ſuam poteſtatem tranſtulit, ideſt, eã quam in imperatorem habebat. Non enim ante legem Regiam perpetuus erat imperator ſolutuſq; legibus, ſed à populo dictator creabatur, qui ſi eam poteſtatem vltra ſextum menſem retinere tentaſſet, hoſtis Reipublicæ dicebatur: nam fas non erat, atque Populus in eum imperium habebat. Quamobrem lege Regia tranſlata à populo ad principem omnis poteſtas fuit, nõ ſolùm ea quã ille in ciues Romanos ac prouinciales habebat, ſed ea ẽt quã in imperatores, quos & creare & eijcere, ipſiſq; diẽ dicere poterat.

LEX MAMILIA, ROSCIA, PEDVCEA, Aliena, Fauia. KL. III.

ADrianus Turnebus vir ſingularis doctrinæ excellentiſque ingenii ex vetere libro hoc caput deſcripſit, quod in hunc catalogum referendum eſſe exiſtimaui. Sic igitur in eius apologia aduerſus quorundam calumnias ſcribitur. Quæ colonia hac lege deducta, quodvè municipium, præfectura, forum, conciliabulum conſtitutum erit, qui ager intra fines eorum erit, qui termini in eo agro ſtatuti erunt, quo in loco terminus non extabit, in eo loco is cuius is ager erit, terminum reſtituendum curato, vtque recte factum eſſe velit, idque magiſtratus, qui in ea colonia, municipio, præfectura, foro, conciliabulo, iuridicundo præerit, facito vt fiat. KL. IIII. Qui limites decumani, qui hac lege deducti erunt, quæcunque foſſæ, limites in eo agro erunt, qui ager hac lege datus aſſignatus erit, ne quis eos limites decumanos, ne obſeptos, nevè quid in eis immolitum, nevè quid ibi poſitum habeto, nevè eos arato, nevè eas foſſas obturato, nevè quis ſepito, quò minus ſuo itinere aqua ire fluere poſſit. Si quis aduerſus ea quid fecerit, in res ſingulas quotieſcunque fecerit: KL. IIII. colonis, municipibusvè eius in quorum agro id factum erit, dare damnas eſto. Pecuniæ qui volet petitio hac lege eſto. KL. V. Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium, præfecturam, fora, conciliabula conſtituerit, in eo agro, qui ager intra fines eius colonię, municipij,

nicipii,conciliabuli,præfecturæ erit, limites decumaniq; vt fiãt, terminatique statuantur curato:quiq; fines ita statuerit, si fines eorum sunt,dum ne extra agrum colonicum territorium fines ducat: quique termini hac lege statuti erunt, ne quisquam eos eijcito,nevè commoueto sciens,dolo malo. Si quis aduersus ea fecerit, ĩ terminos singulos quos eiecerit,locové mouerit sciẽs, dolo malo, △ XXV. in publicum eorum,quorum intra fines is ager erit,dare damnas esto: deq; ea re curatoris,q hac lege erit, iurisdictio reciperatorumque datio addictio esto: cùm curator hac lege non erit, tunc quicunque magistratus in ea colonia, municipio,præfectura,foro,conciliabulo,iuridicundo prçerit, eius magistratus de ea re iurisdictio, iudicisque datio addictio esto:in eamque rem is qui hac lege iudiciũ dederit, testibus publicè duntaxat in res singulas △ X. denunciandi potestatem facito, ita vt è republica fideq; sua videbitur. Et si is vnde ea pecunia petita erit condemnatus erit,eam pecuniam ab eo devè bonis eius,primo quoq; die exigito, eiusq; pecunię, quod receptũ erit, partem dimidiam ei cuius vnius opera maximè condemnatus erat,partem dimidiam in publicum redigito:ex quo loco terminus aberit,si quis in eum locum terminum restituere volet,siue sua fraude liceto facere,nevè quid cui is ob eam rem hac lege damnas esto.Huius legis Mamiliæ,quę etiam Manilia dicitur.Cicero lib.j.de legibus meminit,& Frontinus:Controuersia est (inquit) finitimæ conditionis, quoties inter duos pluresvè terminos ordinatos, siue quæ alia signa secundum legem Mamiliam intra quinque pedes agetur. Ea sancitum erat, vt quoties de quinque pedibus, quos ex lexe xij. tabu. relinquere inter vicinorum prædia oportebat, controuersia esset, eligeretur arbiter agrimensor, qui fines eos regeret & constitueret. Sũt qui huius legis authorem Manilium I.C.putẽt, sed ij, quid esset lex, & in quo Iureconsultorum munus versaretur, ignorare videntur. Equidem inuenio latam fuisse legem de agrorum finibus constituendis & terminandis Qu. Mamilio Vitulo & M. Valerio Maximo Coss. Cuiusdam legis Mensiæ author Vlpianę epitomes meminit, qua statutum erat ex alterutro peregrino natum deterioris conditionis parentem sequi. Sunt & alię ꝑmultę leges de quibus in tertio nostrarum Antiquitatum libro copiosè scripsi.

LEGES XII. TABV. A LVD. Charonda Iurisconsulto ex suis, & aliorum antiquitatis doctissimorũ commentarijs restitutæ.

LEX PRIMA.

CVVM nexũ faciet mancipiũq;, vti lĩgua nũcupasset,ita ius esto.
Ex Sex. Pompeio Festo de vete.verb.sig.explicat Balduinus.

2 Si quis qđ lingua nũcupasset, inficiatus sit,duplionem luito.
Ex Cicerone,lib.3.officiorũ, & Festo restituit Charond.

3 Venditæ, & tradite res nõ aliter emptori acquiruntor,quàm si is venditori precium soluerit, vel alio modo satisfecerit.
Ex Iustiniano lib.2.Institution.

4 Vsus, & authoritas fundi, biennium esto: cæterarum rerum vsus, annus esto.
Ex Cicerone in orat.ꝓ Cecinna,& in topicis. Bal. interpretãt.

5 Aduersus hostem æterna auctoritas esto.
Ex Cicerone lib.j.officior.

6 Rei furtiuæ ęterna auctoritas esto.
Ex Iustiniano tit.Institu.de vsucapion.

7 Attæ custodes nec sint.
Ex Pomp.Festo in dictione nec, qui etiam, qui attæ dicantur, explicat. Char.restituit.

8 Rem vbi pagunt, oratione pagunt in comitio:at in foro ante meridiem causam coniicito, cùm perorant ambo præsentes: post meridiem præsenti litem addicito. Si ambo præsentes, Sol occasus suprema tempestas esto.
Ex libr.2.Rhetoricorum ad Herennium, Au.Gellio, libr.17. cap.2.Macrobio lib.i.Satur.cap.3.Censorino.de die natali.ca.19. Sed quid sit comitium, Festus explicat.

9 Cui testimonium defugerit, is tertijs diebus ob portum obuagulatum ito.
Ex Festo,q eius duobus in locis meminit, explicãs portũ ꝓ domo accipi,& vagulationẽ significare qõnem cum conuitio. Ob autem pro ad vsurpatur. Restituit Charo.& in commen.interp.

10 In cõtrouersia de finibus,quinq; pedum vsucapio nulla esto.
Ex Cicerone lib.j.de legibus.

11 Eius arboris,quæ in alienum agrum impenderet,circuncidere ramos quindecim pedes altius à terra ius esto vicino.
Ex Vlpiano.cap.1.D.de arb.cæden.

12 Viæ latitudo in porrectum, octo pedum esto: in anfractum, sedecim.
Ex Caio,cap.8.D.de seruitu.rusti.

13 Tignum iunctum ædibus, vineisvè,& capulo ne soluito, sed duplum qui iunxit, dato.
Ex Pompeio Festo lib.18. Restituit locum corruptum Char. legens capulo. Quid autẽ sit capulũ,Nonius Marcellus explicat.

14 Glandem in alienũ fundum decidentẽ colligere, liberũ esto.
Ex Plinio lib.16.cap.13.

15 Si immissum ab aliquo pecus glandem ex arbore aliena ꝓcidentẽ in fundo alieno depascatur, de pastu pecoris actio esto.
Ex Vlpiano,cap.14.D.de præscrip.verb.

16 Si quadrupes pauperiem fecerit,aduersus dominum quadrupedis actio noxalis esto.
Ex Vlpiano,cap.j.D.Si quad.paup.sic.dic. in quo sunt I.C. interpretationes, quas malè quidam legi adiiciunt.

17 Perfectum partum in decem mensibus gigni putato.
Ex Gellio lib.3.cap.16.

18 Insignis ad deformitatem puer,breui tempore creatus,multò quoque tetrior & fœdior esto.
Ex Cicerone lib.3.de legib.cuius sñĩam hãc esse Char.scribit, vt mõstruosus, deformis, distortis.s.& deformibus membris natus,aut breuiori tp̃e creatus turpis sit & infamis iure Quiritum.

19 Parentibus liberos ter vendẽdi ius,atque potestas esto.Quòd si filius ter venditus fuerit à patre,liber esto.
Ex Dionys.Halic.lib.2.antiq. Rom. & Vlpia.in epito.institut.

20 Vti quis legasset, super pecunia tutelauè suę rei,ita ius esto.
Ex epitome institu. Vlpia.

21 Parẽtibus tutorum liberis in potestate dandorum testamento, ius esto.
Ex Caio,lib.4.ad L.12.tab.cap.j.D.de testa.tut.

22 Quib.testõ tutor datus non est,agnati tutores legitimi sunto.
Ex Vlpiano cap.j.D.de legit.tu.

23 Si furiosus est, agnatorum gentiliumque in eo, pecuniavè eius potestas esto.
Ex Cicerone lib.2.de inuentione,& lib.3.Tusc.quæst.& Iustinia.institu.de curat.

24 Prodigo bonis interdictũ esto,isq; ĩ curatione agnatorũ esto.
Ex Vlpiano cap.j.D.de cura.fur.& in epitome institu.

25 Dolus tutoris,qui pupillum suum fraudauerit,vindicator.
Ex Cicerone lib.3.officio.& I.C.c.j. D.de susp.tut.& instit.eo.

26 Vti quis legasset rei suæ, ita ius esto.
Ex Pomponio cap.120.D.de verb.signific.Iustiniano Nouel. const.xij.& al.I.C.

27 Quæ si erit testatior, libripensvè fuerit in testimonium feriatur, improbus, intestabilisq; esto.
Ex Gellio lib.6.cap.7.& lib.15.cap.13.Lex autem eum improbum & intestabilem esse statuit,qui fœminam vel libripendem vel testem adhibuerit.

28 Intestatorum hæreditates primò suorum hæredũ, velint nolint,sunto: & in locum filiorum nepotes succedunto.
Ex Iustiniano,institu.tit.de hęred.qual.& dif.& de hæred.quę ab intest.def.Diocletiano.cap.3.de legit.lib.& al.I.C.

29 Si intestatus moritur,cui suus hæres nec extabit,agnatus proximus familiam habeto.
Ex Vlpiano in epit. instit.& Iustin. tit. de legiti. agn. tut.& de leg.agn.succes.

30 Intestato liberto mortuo, primùm sui succedunto: si hi non fuerint, patronus.
Ex Iustin.de succes.liber.& Vlpia.in epito.

31 Si plurib.hr̃ditas iure delata sit, atq; hi à cõione discedere volent,familiæ erciscũdę iudicio inter eos res hr̃ditarię diuidũtor.
Ex I.C.Caio,cap.j.D.fami ercisc. Gordiano cap.6. C.eo.& al.

32 Hominem mortuum in vrbe ne sepelito, nevè vrito.
Ex Cicerone lib.2.de legibus.

33 Dum funus effertur, ne incomitiato.
Ex Cicerone & Plinio restituit Char.

34 Hoc plus ne facito. Rogum ascia ne polito.
Ex Cicer.est autem ascia dolabra genus poliẽdis lignis aptũ.

35 Tria ricinia,rica purpurea, decẽ tibicines, nec amplius sunto.
Ex Cicerone eo libro, & Festo, qui ricinium ex sententia interpretum explicat. Restituit Char.

36 Mulieres genas ne radũto, nevè lessum funeris ergò habẽto.
Ex Cicerone,eo.lib.& 2.Tuscul. quæst. & Plinio lib.11.c.37.

37 Cadauera ne vngito.
Ex eo.Cicer.Char.

38 Vino rogum ne respergito.
Ex Cicer.Plinio, & Festo.Char.

39 Ne in funere circumpotato.
Ex Cicer.Charond.

40 Ne longæ coronæ sepulchris imponantor.
Ex Cicer.

41 Ne

41 Ne acerræ funeris ergo ponantor.
Ex Cicer. & Festo, qui acerras esse dicit aras ante mortuum poni solitas,in quibus odores incendebant.

42 Homini mortuo ne ossa legito, quò post funus faciat:prætérquàm si peregrè, vel militiæ mortuus sit.
Ex Cicero.

43 Qui coronã parit,ipse,pecuniavè eius, virtutis ergò ei duitor.
Ex Cicer.& Plinio libr.12. capit.3. Legi autem malè quidam adijciunt Plinij interpretationem.

44 Ne aurum addito.

45 Quoi auro dentes vincti essent, ast im cum illo sepelire vrevè se fraude esto.
Ex Cicerone. Veteres autem im pro eum,& se pro sine dixisse Festus testatur. Restituit Charon.

46 Ne vni plura funera facito, nevè plures lectos sternito.

47 Rogum bustumvè nouum propius sexaginta pedes ne adijcito ædes alienas inuito domino.

48 Forum bustumvè ne vsucapito.
Forum Festus significare scribit vestibulum sepulchri.

49 Nequis vnciario fœnore amplius exerceto.
Ex Cor.Tacito lib.5.Annal.

50 Sodalibus, qui eiusdem collegii sunt, & ius coeundi habent, potestas esto pactionis quam volent inter se ineundæ, dum ne quid ex publica lege corrumpant.
Ex Caio cap.4.D.de collegiis & corp.

51 Statuliberum venundari posse.
Ex Modestino.cap.25.de statulib.D.

52 Priuilegia nisi centuriatis comitiis ne irroganto.
Ex Cicerone in or̃one ꝓ domo sua,ꝓP.Sestio,& li.3.de legib.

53 Si per trinoctium vxor à viro abfuerit,eam vir vsurpato.
Ex Gellio lib.3.cap.2.restituit & interpreta.Char.

54 Quandoque serpta donec dempta erunt.
Ex Festo.

55 Si in ius vocet, astque eat.
Ex Cicerone lib.2: de legib. ast vero non est aduersantis, sed copulantis particula.

56 Si quis lege agendo plus petierit, causa cadito.
Ex Cicer.libr.de Oratore.

57 Si quis in ius vocatur, si morbus ęuitasvè vitium esset,qui in ius vocabit,iumentum dato:si nolit,arceram ne sternito.
Ex Gellio lib.20.cap.j.

58 Si iudex, vel alter ex litigatoribus morbo sontico impediatur,iudicii dies diffissus esto.
Ex Vlpiano titu.11.libr.2. D. & Festo, qui interpretatur quid sit morbus sonticus.

59 Si status dies sit cum hoste, venito.
Ex Cicerone lib.j.Offic.

60 Assiduo, vindex assiduus esto. Proletario ciui quiuis volet, vindex esto.
Ex Cicero.in Top.& Gellio lib.16.cap.10.

61 Si qui in iure manum conserunt, superstitibus præsentibus vindiciæ sumuntor.
Ex Gellio lib.20.cap.9.& Festo.

62 Vindiciæ secundum libertatem dantor.
Ex Dionysio Halicar.li.11.& Pomp. I.C.c.1.D.de orig. iur.

63 Aeris confessis,reisque iure iudicatis,30.dies iusti sunto.Post deinde manus iniectio esto:in ius ducito.ni iudicatum facit,aut qui pseudo eo in iure vim dicit, secum ducito, vincito aut neruo,aut compedibus 15.pondo, ne minore: aut si volet, maiore vincito.si volet, suo viuito:ni suo viuit,qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato: si volet, plus dato.tertiis nundinis partes secanto.si plus minusvè secuerint, se fraude esto.
Ex Gellio libro 20.cap.j.

64 De capite ciuis, nisi centuriatis comitiis, ne rogato.
Ex Cicerone lib.1.de leg.& pro P.Sestio.

65 Qui perduellem concitauerit, quivè ciuem perduelli tradiderit, capite punitor.
Ex Martiano I.C.cap.3.ad l.Iul.maiest.

66 Sanatibus idem iuris esto, quod fortibus.
Ex Festo.libr.17.

67 Si quis in vrbe coetus nocturnos agitet,capite punitor.
Ex oratione Portij latronis contra Catilin.restituit Bald.

68 Qui falsum testimonium dixerit, è saxo tarpeio deijcitor.
Ex Gellio lib.20.cap.j.

69 Iudex, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse conuictus sit, capite punitor.
Ex ipso Gellio eod.lib.

70 Si quis occentauisset,actitauisset,siue carmen condidisset, qđ infamiam flagitiumvè alteri precetur, intestabilis esto.
Ex Cicerone lib.4.de Rep.& Arnobio,lib.4.contra Gentiles, & cap.D.de iniur.& famosi libel.

71 Qui malũ carmẽ incãtasset, frugesvè excãtasset, vrbe eijcitor.
Ex Plinio lib.28.cap.2.& lib.30.cap.j.

72 Qui iniuria ceciderit alienas arbores,luito in singulas ęris 25.
Ex Plinio libro 17.cap.j.

73 Frugem aratro quęsitã furtim noctu si pauerit secueritvè pubes,suspensus Cereri necator,impubes verberator, noxiamque duplionemvè præstato.
Ex Plinio lib.18.cap.3.

74 Si nox furtum faxit:& im aliquis occisit, iure cęsus esto.
Ex Macrobio Satur.lib.j.cap.4.

75 Fur manifesto furto prehẽsus interdiu,si se telo defenderet,& im aliquis occisit,iure cæsus esto.Ex cæteris manifestis furibus,liberi verberãtor,& ei cui luci factum furtũ erit, si telo nõ defendant, addicuntor:serui verberibus affecti, de saxo præcipitãtor.
Ex Gellio lib.11.cap.18.

76 Furta per lancẽ liciumq; cõcepta, sicut manifesta vindicãtor.
Ex eodem libro Gellij. Hæc autem furta committi existimo, cùm quis lancem ante oculos tenens,ne matresfamilias aut virgines conspicaretur, ac lincio cinctus furtum quæ res in domo alienæ ipse furaretur, ex Gellio & Festo.Char.

77 De furto pacisci licitum esto.

78 Si membrum rupit meum:è pacto, talio esto.

79 Si iniuriam alteri faxit,25.æris pœnæ sunto.
Ex Gellio.

80 Si rupitias, sarcito.
Ex Festo, qui rupitias significare scribit damnum dederis.

81 Qui in bello pedem struit, capite punitor.
Ex Festo & hist.Rom.

82 Si seruus furtum faxit, noxamvè nocuit,sciente domino,serui nomine actio noxalis esto.
Ex Vlpiano.cap.2.D.de noxal.acti.

83 Inter hæredes pro hr̃ditariis portionibus oblones diuidũtor.
Ex I.C.Paul.cap.25. D.famil. ercis. Valeria, Galienoque Imp. cap.1.c.vnus ex plu.hær. & al.

84 Patricij cum plebeis coniugium ne contrahunto.
Ex Diony.Halicar.lib.11.

85 Si vir cum muliere diuortium fecerit, mulier suas res sibi habeto: Et vir claues adimito.
Ex Cicero.2.Philippica.

LVDOVICI CHARONDAE IVrisconsulti Parisiensis, Ad leges duodecim tabularum, liber singularis.

COGITANTI mihi legum antiquarum originem ac progressum,perbeata visa est illa respublica,quæ paucis necessariisq; legibus fundata,suum statum conseruat. Nam si liberam Romanorum ciuitatem consideremus,variasq; & diuersas à seditiosis ciuibus latas leges repetamus, tũ ad vetustas duodecim tabularum leges animum conuertamus, infœlicissimam illam fuisse rempublicam intelligemus,cum multis abundare legibus cœpit:vt si eam suo statui restituere voluerint prudentiores,ipsi ad optimas leges,quæ in duodecim tabulis inscriptæ erant,recurrendum fuerit.Eas enim primas esse iudicarunt, quæ Romanis constituerint rempublicam. Fremant omnes licet, dicam cum Crasso Ciceroniano quod sentio.Bibliothecas mehercle oĩum philosophorũ vnus mihi vr̃ duodecim tabularum libellus,si qs legum fontes & capita viderit,& authoritatis pondere,& vtilitatis vbertate superare.Cicero lib.j.de orat.ad Q.Frat.Hinc omnis vetustatis memoria, antiquitatis effigies, publici priuatiq; iuris auctoritas,reipublicæ regendæ ratio, maiorum consuetudo, ad omnem deniq; virtutem via cognoscitur. Non est certè philosophorum,qui in otio,veri cognitionem indagant, & discendi studio impediti ciuilem hominum vitam contemnunt,mores instituere,legesq; ciuitatibus scribere:sed eorum,qui reipublicæ gubernacula suscipiunt,in societate hominum versantur,priuata atque publica negotia tractant. Effingunt sibi philosophi ciuitatum morumque ideas, quæ nec cognitę sunt, nec percipi vnquam poterunt, atque ita inanes reipublicæ formas, & (vt aiunt) notiones concipiunt,sed eas explicare nequeunt.Qui verò cœtus, consessusq; nobilium, congregationes plebis, officinas, commercia sequuntur, ij si virtute & prudentia excellant, non possunt non vtilem, & hominum moribus consentiẽtem legem ferre. Nullæ autem meliores, formandeque reipublicæ vtiliores latæ sunt leges, quàm quę à Decemuiris, siue authorũ grauitatẽ,siue earum ferendarum formam spectes. Cùm enim ab exactis regibus incerto iure populus Romanus iactaretur, & cõsuetudine aliqua magis,q̃ perlata lege vteretur: multę & graues cõtrouersiæ,seditiones,discordię atq; diuisiones inter plebẽ & nobiles nascebãtur.Nam plebs,eiusq; tribuni certã & ęquam iuris tum publici,tum priuati formam toti reipublicę constitui postulabant.Sed dissentiebant patricii, qui ciuitatẽ suo arbitrio regere volebant. Tandem C.Terentius trib. pleb.(quem Liuius C.Terentillum Arsam vocat) primus rogauit populũ:vt decem viri prudẽtia,& auctoritate nobiles scribẽdis ꝯponẽdisq; legib. eligerẽtur.verũ ille nõ potuit qđ conabat̃ efficere,atq;imperfectũ opus deserere coactus est,populo bellis occupato.Qui autẽ

sequentibus post eum annis electi sunt tribuni , victos tandem & precibus & mulctis Senatores ad iustam plebis petitionem impulerunt. Nam T. Romulius cōsularis damnatus grauiterq; mulctatus à plebe, præter omnium sententiam suasit ea, quæ à plebe petebantur ęqua & iusta. Elegantem eius orationem , & verè consulari viro dignam refert Dionysius Halicarnasseus. Ex illius sententia, quæ Senatusconsulto probata populo placuit, tres legati Sp. Posthumus Albus, A. Manlius, & Seruius Sulpitius Camerinus missi sunt Athenas, & in alias Grecorum vrbes, vt ab ijs optimarū legum formam acciperent. Quibus Romam reuersis (triennium autem in sua peregrinatione cōsumpserūt) creati sunt ex Ap. Claudii consulis designati decreto Decē viri, qui & ex patrio iure, & ex Græcorum legibus certam iuris perpetui formam colligerēt, quod Senatus sententia & populi iudicio probatum & sanctum esset, omnes deinde sequerentur Magistratus. Electi sunt illustrissimi Senatorum Decemviri App. Claudius, T. Genutius designati consules, P. Sestius alter consulum prioris anni, ipsi tres legati, qui leges attulerant, T. Romulius, L. Veturius, C. Iulius, & P. Curiatius, quem Horatium appellat Dionysius Halicarnasseus. Illi maiestate consulari, vel potius regia ornati, cæteris magistratu abdicatis, toto anno scribendis legibus operam dederunt ius populo reddentes. Prudentes eos fuisse, nec Solonem, aut Lycurgum prudentiorem scribit Cicero. Sed ne domestico testimonio eorum præstātiam illustrem, Halicarnasseus Græcus rerū Romanarum grauissimus scriptor, visam illo anno ciuitatem Romanam sub Decemviris optimè gubernatam fuisse scribit. Laudabatur (inquit ille) eorum in plebeios prudentia, & aduersus omnem violentiam, potentiorūq; iniquitatem imbecilliorum defensio. Quamuis Decemvirorū prudentia sola componendis legibus sufficeret: illi tamen Hermodori Ephesij cōsilio vti voluerunt. Hic ille est clarissimus philosophus, qui ab Ephesijs in exilium actus est, quod ipsis excellētiori virtute præstare videretur, quem cùm ciuitate eijcerent, dicebant, vt scribit Cicero, Nemo de nobis excellat, sed si quis extiterit, alio in loco & apud alios sit. Eum Plinius interpretem vocat earum legum, quas Decemviri ferebant: Ipsique statuam in comitio dicatam. Pomponius dicit eum authorem fuisse Decēviris harum legum ferendarum, ipsumque in Italia exulasse. Si igitur Decem viri compositis legibus ex Græcis, & ex patrijs cōsuetudinibus, ingenti hominum expectatione in decem tabulis propositis populum ad cōcionem aduocarunt: & quod bonū, faustum, fœlixque Reipublicæ, ipsis, liberisq; eorum esset precati legere leges propositas iussere. Liuius lib. 3. Se, quantùm decē hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisque iura ęquasse. Plus pollere multorum ingenia consiliaq;. Versarent in animis secum vnamquanq; rem, agitarent deinde sermonibus: atque in medium, quid in quaque re plus minus esset, conferrent. Eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium non iussisse latas magis, quàm tulisse videri posset. Cùm ad rumores hominum de vnoquoque legum capite edito satis correctæ viderentur, primùm quidem Senatū cōuocantes, nemine amplius leges reprehendente, præconsultum de ijs sanxerunt: deinde centuriatis comitijs, Pontificibus, & auguribus alijsq; sacerdotibus præsentibus, & diuina (vt est lex) enarrantibus, dederunt centurijs suffragia. Confirmante verò etiam leges populo, ipsæ perlatæ sunt, atque in decem tabulis æneis incisæ: qui nunc quoque (vt ait Liuius) in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgabatur deinde rumor duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posset velut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cùm dies comitiorum adesset, desideriū decemuiros iterum creandi fecit. Alijs igitur creatis (ex prioribus enim solus mansit Ap. Claudius) nondum anno finito duæ illæ posteriores desideratæ legum tabulæ editæ ac perlatæ sunt. Atque ita compositæ duodecim tabulæ, quas solus Pomponius eboreas, alijs melius æreas fuisse scribunt. Nam vsus ęris (vt inqt Plinius li. 34. c. 9.) ad perpetuitatem monumentorum iampridē translatus est, tabulis ęreis, in quibus publicæ constitutiones inciduntur. Hæ sunt illæ leges, quas ex antiquis prudentibus, qui iurisperitus dici volebat, memoria tenere, interpretari aut enarrare debebat. Ipsæ enim sunt iustitiæ exempla, finis æqui iuris; vt ait Tacitus. Vtinam illæ nunc etiam integræ, cum suis interpretibus extarent. Cùm ego principium illud enarrationis Caij ad leges duodecim tabularum, quod Pandectarum compositores in caput primū tituli de origine iuris coniecerunt, ꝑpendo: non possum non grauiter illius cōmentariorū, cū ipsis legibus iacturam ferre. Non ita veterū iurisconsultorū libros discerpere, ac dilacerare debebat Tribonianus. Elegantius n. iuris originem Caius, q̃ Pomponius (ni fallor) descripserat. Nam hoc illum doctiorē, quæ vtriusq; in Digestis extant fragmenta, testantur. Locus hic postulare vr̄, vt ab vrbis initijs iuris originem, Caium restituens, repetam. Sed quia non perfectos ad leges duodecim tabularū, quæ integræ non inueniuntur, cōmētarios scribere, sed quædam earū capita restituere & interpretari statui, nolo pluribus lectionibus nostri studij cursum interrumpere, de iure Romano aliqñ copiosè dicturus. Sed vt ad leges reuertar. Sūt q leges à Cicerone scriptas, à Decemuiris latas fuisse existimēt, ipsasq; duodecim tabularum. Verū Cicero in suis legibus authoritatis nunq tribuit, vt eas duodecim tabulis adscribat: sed si qñ suas illis illustret, quas ex eis sumpserit, nō sine ipsarum laude subijcit. Et Platonis quidem exemplo se leges illi Reipub. quā instituērat cōuenientissimas describere ostendit. Is lib. 1. A. Atq; si quæres, ego quid expectē, qñ scriptū est à te de optimo Reip. statu, ɔñs esse vr̄, vt scribas tu idem de legibus, sic. n. fecisse video Platonē illum tuum, quem tu admiraris, quē oībus anteponis, quem maximè diligis. Plures alios locos omitto, sed eius non possum non meminisse, qui est in 2. eius lib. A. Conclusa est quidem à te magna lex sanè q breui: & vt mihi quidē vr̄, non multū discrepat ista ɔstitutio religionū, à legibus Numæ, nostrisq; moribus. M. An censes, cū in illis de Republica libris persuadere videatur Africanus oium Rerumpublicarū nostram veterem illā fuisse optimam, non necesse esse optimæ Reipublicæ leges dare consentaneas? Alio loco. A. Video q sint in Pontificio iure, sed quæro equidnā sit i legibus. M. Pauca sanè, Tite, & vt i arbitror, nō ignota vobis: sed ea non tā ad religionē spectant q ad ius sepulchrorū. lib. 3. post recitatas de magistratibus leges subijcit. Sūt leges præclarissimæ duæ de xij. tabulis tralatæ, quarū altera priuilegia tollit: altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitatu, vetat, nondū inuentis seditiosis tribunis plebis. Hæc sunt, quæ ex Cicerone ad meam sniam confirmādā referre volui. Idē mecū alij ēt sentiunt, qui Ciceronē de Prætore legē scripsisse, cùm tñ is primū Romæ annis post duodecim tabulas plus q octoginta creatus sit, obseruāt. Sed quē in suis tabulis cōponendis ordinē sequuti sint decē viri, affirmare non audeo. nec ēt alij quamuis audaciores possunt. Cicero quidē de religione primas leges edidit: Sed ipse Decemuiros legem Solonis, qua is sumptuosa funera & lamentabilia sustulerat, in decimā tabulā eisdē propè verbis cōiecisse testatur. Nā de tribus reicinis & pleraq; illa Solonis sunt: de lamētis verò expressa his verbis sunt: Mulieres genas ne radunto neve lessum funeris ergo habento. Permulti tñ sese leges duodecim tabularum describere fingētes primam tabulam de religione edunt, alij collecta indigestaq; à se ipsis capita enarrant. Equidem cū 12. tabularum leges nō ita cōponere, neq; oēs ordini suo restituere, sed adnotationes quasdā ad nōnulla earū capita scribere statuerim, non me certæ collocationi adstringā: atque ad leges de sepulchris, funeribusque primùm veniam.

Desumptæ ex duodecim tabulis leges.

HOminem mortuum in vrbe ne sepelito, nève vrito.
Rogum ascia ne polito.
Tria ricinia, rica purpurea, decē tibicines, nec amplius, funto.
Hoc plus ne facito.
Mulieres genas ne radūto, nevè lessum funeris ergo habēto.
Homini mortuo ne ossa legito, quo post funus faciat: præterquam si peregrè, vel militiæ mortuus sit.
Cadauera ne vngito.
Vino rogum ne respergito.
Ne in funere circumpotato.
Ne longe coronæ sepulchris imponantor.
Ne acerræ funeris ergo ponantor.
Qui coronā parit, ipse, pecuniavè eius virtutis ergò arguitor.
Ne aurum addito.
Quoi auro dētes vincti essent, ast im cū illo sepelire, vrereve se fraude esto.
Ne vni plura funera facito, neque plures lectos insterto.
Rogum bustumvè nouum propius sexaginta pedes ne adijcito ędes alienas inuito domino.
Forum bustumvè ne vsucapito.

Hactenus mihi videntur Decēuiri de funeribus & sepulchris sanxisse. Sed quia multa sunt in iis legibus, quæ a plerisq; ignorātur: iis subijciendam breuem quandā interpretationē esse duxi. Primùm caput, quod Cicero libro secundo de legibus refert, ex Græcia allatum est. Nā Athenienses pro lege perpetuo seruarūt, ne quis in eorum vrbe sepeliretur: quemadmodum ad Ciceronē de obitu M. Marcelli scribens Seruius Sulpitius testatur. Eā rationem esse credit Cicero ignē, vel periculum. Et certè mortuorū sepulchra fieri ita debent, ne qd viuis ex eorū corporibus detrimenti afferatur. Nā Plato etiam vetat ex agro culto, cove qui coli possit, vllam partē sumi sepulchro: sed qua natura agri tantùmodo efficere possit, vt mortuorū corpora sine detrimento viuorū recipiat, ea potissimū vt compleatur. Quę autē terra fruges ferre, & vt mater cibos suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat, nevè viuus, nevè mortuus. Placuit hęc ideo Romanis, vt Vlpianus referat D. Adrianū aureorū quadraginta pœnā in eū statuisse qui in ciuitate sepulchrum fecisset. eamq; fisco inferri iussisset. Præterea Iulius Paulus libr. sentent. prim. scribit, corpus in ciuitatem inferri non licuisse, ne funestentur sacra ciuitatis, & qui contra ea fecerit extra ordinem puniri. Verùm ante hanc legem quisque in suis ædibus sepeliebatur. Hancque ob

causam

causam Romani Lares coluerunt: Sed & Fabritij corpus (quia is virtutis causa legibus solutus est) in vrbe sepultum fuisse Cicero scribit, & Plutarchus ius fuisse hominis triumphalis ossa in vrbem inferri & sepeliri, ipsiusq; posteros ius idem vsurpasse narrat. Sequitur alia lex. Rogum ascia ne polito. Eam malè restituere conantur, qui illi aliam legem. Hoc plus ne facito, adijciūt: vt postea dicemus. Verat autem illa lex, ne ex perpolitis lignis pyra fiat. Est enim ascia dolabræ genus poliendis lignis aptum. Tertium quod proposuimus caput, ab alijs etiam diligentioribus omissum, ex Cicerone descripsimus. Illud verò, vt pleraque alia Decemuiri à Solone acceperunt. Lata est illa lex ad sumptus funerum minuendos: Nam funebris pompæ modum præscribit. Ricinium autem est (inquit Festus) omne vestimentum quadratum. Hi qui duodecim Tabulas interpretati sunt, esse dixere togam, quam mulieres vtebantur, prætextam clauo purpureo: vnde Riciniati mimi planipedes. Ricinium dictum videtur, ꝙ eo vterentur duplici, ab eo ꝙ dimidiam partem retrorsum iaciebant, à reijciendo. Solon quoq; vt sumptus tolleret, cum tribus duntaxat vestibus mulieres ad pompam funebrem exire voluit. Ricam purpuream appellat lex, qua cadauera, quæ efferebātur, vestiebantur. Purpura enim (vt ait Liuius) vtebantur viri, & magistratibus in colonijs municipijsq; togæ prætextæ ius erat: nec id, vt viui haberent tantùm insigne, sed etiam cum eo vt cremarentur mortui. Sed Festus Ricam scribit dici vestimentum quadratum fimbriatum purpureū: quo flaminicæ pro palliolo vtebantur. Solebant veteres in nobilium funeribus habere, qui tuba: in pauperū & plebeiorum, qui tibia canerent. Sed plus quàm decem in funere non erant: vt etiam Ouidius libro sexto Fastorum testatur.

Adde quod Aedilis pompa qui funeris irent
Artifices solos iusserat esse decem.

Lex quæ sequitur, Hoc plus ne facito, eam sententiam habet, ne maior sumptus in funere fiat, quàm sanxerit. Sustulerunt ēt Decemuiri Solonem sequuti lamentationes funeris. Ante rogum olim effundi humanus sanguis vel captiuorū, vt apud Homerum in funere Patrocli: vel gladiatorum, vt Romæ solebat. Eorum sæpe loco præficæ mulieres luctum simulantes, genasq; laniantes cruorem effundebant. Plinius lib. 11. cap. 37. Infra oculos (inquit) malæ homini tantùm, quas prisci genas vocabant, duodecim Tab. interdicto radi à fęminis eas vetāte. Plutarchus Solonem sustulisse scribit lacerationes plangentium. Quid lessus in duodecim Tabulis diceret, veteres interpretes Sex. Aelius, L. Acilius non satis se intelligere dixerunt: sed suspicari, vestimētum, vestimenti aliquod genus funebris. L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, vt vox ipsa significat: quod eò magis indicat verū esse Cice. quia lex Solonis id ipsum verat. Plautus.

Thetis quoq; etiam lamentando lessum fecit filio.

Dicitur autem ab antiquo verbo lesso, quod à lædo venire videtur. Lessum autem habere ea forma lex dixit, qua Iurisconsulti & oratores, comitia, vel Senatum habere. Subijcit alia lex, ne ossa mortui hominis colligantur, vt alio in loco sepeliantur vel vrantur: nisi forte is vel peregrè, vel in bello perierit. Primùm enim veteres iudicarunt eius reliquias, maiorum sepulchris reddi, condiq;. Desumpta est etiam illa lex ex libro secundo Ciceronis de legibus. Quæ sequuntur leges, ab eo etiam recitantur. Hæc præterea (inquit) sunt in legibus, de vnctura, quæ seruilis vnctura tollitur, omnisq; circūpotatio, quæ & rectè respersio, ne longæ coronæ, ne accerræ ponantur. Solebant quidē cadauera, à pollinctorum familia vngi: vnde seruilis vnctura dicitur. Græci quoq; pollinctoris serui dominum libitinarium, νεκροθάπτην, ἀπὸ τοῦ θάπτειν τοὺς νεκροὺς, hoc est à sepeliēdis cadaueribus appellant. Circumpotatio dicitur cōuiuium funebre. De respersione loquuntur Plinius & Festus. Ille legem duodecim Tabularum eam fuisse scribit, Vino rogum ne respergito. Festus, Murrhata (inquit) potione vsos antiquos inditio est, ꝙ etiam nūc ędiles per supplicationes dijs addunt ad puluinaria: & quod duodecim Tabulis cauetur, ne mortuo indatur: vt ait Varro libro primo antiquitatum. dicit etiam is, murinam genus potionis à quibusdam appellari murrhatum vinum. Veteres & corpus & pyrā vnguentis, alijsq; liquoribus aspergebant: atq; sepulchris longas coronas, idest, amplas & deorum alicui sacratas imponebant, & acerras ante rogum ponebant. Festus acerram esse dicit arā, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebant. Alios existimasse scribit arculam esse thurariam: scilicet vbi thus reponebant. Has omnes superfluas & sumptuosas solennitates sustulit lex duodecim Tabularum, sed laudis ornamenta ad mortuos pertinere voluit, ꝙ coronā virtute partam, & ei qui peperisset, & eius parēti, sine fraude esse lex impositam iubet. Plinius, Semper tamen (ait) authoritas, vel ludicro quæsita fuit. Namq; ad certamina in Circum per ludos & ipsi descendebant, & seruos suos quoq; mittebant. Inde illa duodecim Tabula. lex: Qui coronam parit, ipse pecuniave eius, virtutis ergò arguitor: Quā serui equive meruissent, pecunia partam lege dici nemo dubitauit. Quis ergo honos? vt ipsi mortuo, parentibusq; eius, dum intus positus esset, forisve ferretur, sine fraude esset imposita. Hæc lex mouit me, vt lōgas coronas ita vt scripsi interpretarer. Sed quia memini me in antiquis Romanarum historiarum monumentis legisse, leges duodecim Tabul. vetuisse, ne longę coronæ circum pyram fierēt: dubito, an Decemuiri coronas intellexerint, choros mulierum, aut parentum lamentantium: sic enim prisci Romani coronas vocabant: vt etiam testatur Festus, qui de veterū verborū significatione scripsit. Alij lemniscatas coronas interpretantur. Sequitur apud Ciceronem lege cautum fuisse, ne aurum adderetur, sed eam quàm humanè excepisse, vt qui sibi dētes auro vinxissent, vt ij cum eo sine fraude sepelirentur, vrerenturve. Vetera verba mutare nolui. Antiqui enim Quoi dixerunt, vt ēt, im, pro eum, & se pro sine. Festus, im (ait) ponebant antiqui, pro eum, à nominatiuo is. Idem, se, quandoq; seorsum, quandoq; sine. Veteres autem sibi dentes eburneos inserebant, eosque auro vinciebant. Martialis.

Sic dentata sibi videtur Aegle
Emptis ossibus, Indicoq; cornu.

Refert etiam Cicero lege sanctum fuisse, ne vni plura funera fierent, atq; ne lecti plures inferrentur. Id enim in vsu erat, vt plures in funere lecti sternerentur ad maiorem pompam. Seruius libro quinto Aeneid. ait, quondam populum honoris causa in funere gestasse faces, ac postea funebres lectos. Duæ sunt pręterea leges (inquit Cicero) de sepulchris, quarum altera priuatorū ædificijs, altera ipsis sepulchris cauet. Nam ꝙ Rogum bustumve nouum vetat propius sexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino, incendium veretur acerbum: ꝙ autem forum, idest, uestibulum sepulchri bustumve usucapi vetat, tuetur ius sepulchrorum. Bustū (inquit Festus) propriè dicitur locus, in quo mortuus est, combustus & sepultus: dicitur bustum, quasi bene vstū: vbi verò combustus quis tantummodo, alibi verò est sepultus, is locus ab vrendo vstrina uocatur: sed modò busta sepulchra vocamus. Idem scribit, antiquos appellasse forum, quod nunc vestibulum sepulchri dici solet. Catulus bustū pro sepulchro accipit.

Cùm teres excelso coaceruatum aggere bustum.

Græci (ait Cicero) τύμβον appellāt à τυμβεύειν, idest vri. quidā nō forum, sed herum dicunt. Verùm mihi Festi sententia magis placet. Quem in alijs tabulis collocandis ordinem sequuti sint Decemuiri, affirmare non possum: tamē cęteras leges, vt cōijciam, subijcere statui.

Perfectum partum in decem mensibus gigni putato.

Variæ fuerunt antiquorum philosophorum de tempore humani partus sententiæ. Sed eam ab omnibus receptam esse scribit Gellius libro tertio c. decimosexto, postquam mulieris vterus conceperit semen, gigni hominē septimo mense rarius, nunquam octauo, sępe nono, frequentius decimo. Eumque esse hominem gignendi summum finem, decem menses nō inceptos, sed exactos. Idq; Plautum veterem poetam dicere videmus in Comœdia Cistellaria, his verbis.

Tum illæ quam compresserat,
Decumo post mense exacto, hic peperit filiam.

Verùm Decemuiri existimarūt perfectum atq; legitimū partum decimo, non vndecimo mense gigni. Quæ opinio aliis deinde Romanis ita placuit: vt in testamentis adijcere testator soleret: Qui post mortem meam in decem mensibus proximis natus erit: Et hæc verba ex satyra M. Varronis, quæ inscribitur, testamentum refert Gellius, Si quis mihi filius, vnus, pluresve in decem mensibus gignuntur: ij si erunt ὄνοι λύρας, exhæredes sunto. Quòd si quis vndecimo mense κατ᾽ Ἀριστοτέλην natus est, Accio idem, quod Titio ius esto apud me. Per hoc uetus prouerbium significare mihi uidetur Varro, sicut uulgò dici solitum erat de rebus inter se nihil aut parum distantibus, idem Accij quod Titij: ita pari iure apud testatorem esse eum, qui indocilis & ad literas non magis aptus, quàm Asinus ad lyram gignitur, atq; eum qui undecemo mense, idest utro quis nascatur modo exhæredem esse.

Sequuntur aliæ leges.

Parentibus liberos ter uendendi ius, atq; potestas esto.
Si pater filium ter uenundauit, filius à patre liber esto.

Illā ex veteri iure, cuius author Romulus fuit, in duodecim Tabulas retulisse Decemuiros, eamq; multis annis seuerissimè seruatam testatur Dionysius Halicarnass. lib. 11. antiquit. Romana hanc legem in quarta 12. Tab. quę in foro extabant, fuisse scribit. Eius meminerunt nostri Iurisconsulti. Verùm ipsam ad filias non pertinuisse arbitror, cùm Plutarchus Solonem prohibuisse scribat filias aut sorores uendere, nisi quæ stupro se polluissent, cùm filios & filias antea liceret. Has autem tabulas ex Solonis legibus magna ex parte Decemuiros composuisse diximus. Præterea alio legis duodecim Tabularum capite (quod nobis auctor Vlpianæ epitomes suppeditauit) cautum erat, filium ter emancipatum, terq; manumissum sui iuris fieri. Quod etiam Romulus (ut refert Dionysius) constituerat. Verba legis ea sunt quæ retuli. Ex ea ius ciuile in emancipandis liberis tres imaginarias uenditiones & manumissiones sumpsit, quarum solennitatem explicat Caius libro priori institutionum. Atq; ea ratione filius è patris potestate exibat, & sui iuris efficiebatur. Fœminæ autem,

uel nepo-

vel nepotes maſculi ex filio, vna emācipatione de patris vel aui exibant poteſtate,& ſui iuris efficiebantur. Emancipatio autem (vt id obiter dicam) hoc eſt manus traditio, quædam ſimilitudo venditionis eſt. Nam pater naturalis filium ſuum alteri qui fiduciarius pater nominatur mancipat, hoc eſt manu tradit, à quo ille vnum aut duos nummos, quaſi in ſimilitudinē pretij accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit. Hoc ſecundò & tertiò fit, cùm fiduciario patri emancipat ac tradit. Et ſic de patris poteſtate exit. Alia eſt duodecim Tabularum lex, quam vt potui, ex libro tertio Ciceronis de legibus collegi. Is enim ita de tribunis loquentem Quintum inducit. Nā mihi quidem poſtifera videtur: quippe quæ in ſeditione & ad ſeditionē nata ſit, cuius primum ortum ſi recordari volumus, inter arma ciuium & occupatis & obſeſſis vrbis locis, procreatū videmus, deinde cum eſſet citò legatus tanquam ex 12. Tabulis, inſignis ad deformitatem puer, breui tempore creatus, multò quoq; tetrior & fędior natus eſt. Omnes qui Ciceronē interpretati ſunt, ipſum quidem ad 12. Tabularum caput alludere ſcribūt: ſed eorum nullus illud reſtituere conatus eſt, Equidem eius verba fuiſſe arbitror.

Inſignis ad deformitatem puer, breui tempore creatus, multò quoq; tetrior & fœdior eſto.

Senſiſſe mihi vidētur Decemuiri monſtruoſum & deformē partū (qui ſcilicet deprauatis & deformibus membris naſcitur) aut breuiori tempore creatum, infamem & turpē perpetuò eſſe, tanquam malum Reipublicæ omen. Statuerat Romulus, vt mōſtroſi partus ſine fraude necarentur. Eius conſtitutionem refert Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 2. Et certè Romana hiſtoria inſignia Romæ portenta nata fuiſſe in mare abiecta & necata teſtatur. Verùm lex 12. Tabul. humanius de ijs ſenſiſſe, aut certè Romuli conſtitutioni interpretationem adieciſſe videtur. Nec enī de monſtris adeo deformibus, vt contra omnem hominis formam procreata ſint, intelligenda eſt. Nam aruſpices talia portēta viuere nūquam paſſi ſunt. Illi quidem M. Meſſala & C. Liuio Coſſ. natum in Vmbria ſemimarem necari iuſſerunt: androgynos etiam in mare proijci voluerunt: quod factum eſt L. Metello, & Q. Fabio Maximo Coſſ. Cneo quoque Domitio & Fannio Coſſ. & paulò pòſt L. Aurelio, & Cæcilio Coſſ. Sed Decemuiri, quia generaliter omnes deformes partus necari ſtatuiſſe Romulus videbatur, ſanxerunt eos qui contaminatis & deprauatis mēbris nati deformes eſſent, iure fœdiores turpioresq; eſſe, vt quos natura inquinaſſet, eos multò infamiores ius redderet. Hanc certè interpretationem ſequuti ſunt veteres iuriſcōſulti. Nam Paulus (vt refertur in cap. 14. tit. D. de ſtatu hominum) ſcribit partus non ſtatim eſſe monſtroſos, qui membrorum humanorum officia ampliarunt, & ideo inter liberos cōnumerari. Sed nec portentis comparandi ſunt illi, qui breuiori tempore, quàm natura ferat, gignuntur: verùm quia vidētur illam violaſſe, eos quoque turpes iudicare legem arbitror. An plures aliæ à Decemuiris latæ ſint de liberis leges, affirmare non poſſum. Eos quidem multas ex veteri iure in ſuas tabulas retuliſſe omnes teſtantur: ſed quas, an eas tantùm, quæ à Romulo, an etiam, quæ à Numa, alijsq; regibus conſtitutæ ſunt, aut quæ ex patria conſuetudine venerunt, nullus explicat. Scribit Dionyſius Halicarnaſſeus, Poſt diſſolutionem regni, quū primùm viſum eſt Romanis lèges omnes patriasq; & arceſſitas in foro omnibus ciuibus proponēdas, ne cum Regibus ius publicum caderet, eos qui à populo deſcribendarum componendarumq; legum poteſtatem acceperunt, eam quæ à Romulo de filijs lata eſt, ſimul cum alijs conſcripſiſſe, ipſamq; eſſe in quarta earum, quæ in foro poſitæ, duodecim Tabulæ appellantur. Quod non autem hi viri decem trecentis poſt annis ad deſcriptionē legū creati, primi ipſi Romanis hanc legem introduxerint, ſed multò antè latam accipientes, nō auſi ſint tollere, ex multis quidem alijs ille cōcipit: maximè verò ex Numæ legibus ſecundi Regis, in quibus eſt lex ſcripta huiuſmodi: Si pater filio permiſerit vxorem ducere, ſacrorumq; & pecuniarum ſociam legibus futuram, non amplius poteſtatē eſſe vēdendi filium patri. Quod non vtiq; ſcripſiſſet, niſi prioribus legibus filios omnes vendere patri licuiſſet. Videtur Halicarnaſſeus exiſtimaſſe Decemuiros & Romuli & Numę leges in ſuas Tabulas cōieciſſe. Nec etiam arbitror humanam & politicam Numæ conſtitutionem omiſiſſe prudentes illos viros. Sūt leges 12. Tabularum, quæ ſtatuliberos venundari poſſe ſtatuerint: vt ſcribit Modeſtinus c. 25. de ſtatulib. D. Sed is qui Vlpiani epitomē collegit, adijcit eas etiam iuſſiſſe, emptori dando pecuniam ſtatuliberos ad libertatem peruenire: vt eorum ſtatui venditio nō noceat. Sic igitur hoc caput reſtituendum eſſe exiſtimaui.

Statuliberum venundato, ſed eius ſtatui venditio ne noceto.

De magiſtratibus & Iudicijs.

Multas leges de magiſtratibus, & eorum officijs tulerunt Decemuiri, ſed quæ fuerint illę, non ſatis conſtat. Equidem ſcio Reges permultas de magiſtratuum authoritate & muneribus conſtitutiones ſanxiſſe. Ijs quoq; exactis Conſules, ante duodecim Tabularum deſcriptionem multas rogationes ad populum tuliſſe. L. Valerius, vt omnem affectandi regni opinionē vitaret, Cōſul leges tulit, vt qui regnandi caperet conſilia, eius cum bonis caput ſacraretur: Et vt aduerſus magiſtratus, ad populum prouocatio eſſet. Quæ illi nomen Publicolę attulerunt. An eas leges ex veteri iure in ſuas tabulas retulerint Decēuiri, dubito: verùm perſuadere mihi non poſſum, ipſos illas omiſiſſe: cùm & ad conſeruandam Reipublicæ libertatem, & ad continendum popularem ſtatum maximè pertineāt, & earum exemplum ex Græcis legibus accipere potuerint. Ad coercendam patritiorum audaciam, eorùmq; tyrannidem reprimendam ęquabile ius populus tandem obtinuit: ſed quis eum populares, & Reipublicæ neceſſarias leges, conſuetudinesq; patrias neglexiſſe dicet? Statuerat etiam Romulus, quod populus decreuerat, non prius ratum eſſe, quàm patres authores eſſent. An ea lex deſcripta à Decemuiris fuerit, ignoro: tamen eos Senatui non fuiſſe odioſos, atq; Sylla & Pompeio Coſſ. renouatam fuiſſe antiquam legem, vt nihil iam ad populum, & niſi de patrum cōſilio ferretur, legimus. Sed & populum ſic Imperium diuiſiſſe, vt ſibi maieſtatē reſeruaret, Senatui verò authoritatem tribueret Romanæ antiquitates teſtātur. Cicero ſe de duodecim tabulis duas pręclariſſimas leges, in ſuas tranſtuliſſe ſcribit, quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, vetat. Illas ſic reſtitui.

Priuilegia niſi centuriatis comitijs ne irroganto.

Ne de capite ciuis, niſi centuriatis comitijs rogato.

Cicero pro domo, Vetant (inquit) leges ſacratæ, vetant duodecim tabulæ, leges priuatis hominibus irrogari: id enim eſt priuilegium. Ille lib. tertio de legibus priuilegium interpretatur, legē in priuatum hominem latam. Legis autem illius 12. Tabu. hanc eſſe vim dicit, eam noluiſſe ſcitum & iuſſum in omnes, ferri de ſingulis, niſi centuriatis comitijs, id eſt, legem generaliter ſcitam & iuſſam non debere ad priuatum hominem trahi. Iniuſtius nihil & Reipublicæ pernicioſius ferri poteſt, q̃ vni magis, q̃ cæteris fauere, eumq; legibus, quæ communes ſunt & publicæ, ſoluere. Ideo hæc priuilegia nō niſi maximis comitijs irrogari veteres voluerunt. Deſcriptus enim populus cēſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad ſuffragium conſilij, q̃ fusè in tribus conuocatus. Tributis quidem & centuriatis comitijs communes leges ferebantur. Sed in cauſa Ciceronis vir magni ingenij, ſummæq; prudentiæ L. Cotta, cùm princeps rogatus ſententiam diceret, nihil omnino actum eſſe de Cicerone iure, nihil more maiorum, nihil legibus iudicauit: præter enim quam ꝙ comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus, p̃terea neq; tributa capitis comitia rata eſſe poſſe, neq; vlla priuilegia: Nam nec poſſe quēquam de ciuitate tolli ſine iudicio: de capite non modo ferri, ſed ne iudicari quidē poſſe, niſi centuriatis comitijs. Nō erat diuerſa lex Athenis, vt dicit Demoſthenes contra Timocratem. Neq; enim legem hominis priuati cauſa, niſi & eandem in omnes Atheniēſes ferre licebat, nō minus ſex hominum milibus ſuffragio eā lato ſciſcentibus. Sed & Romani ſuam conſeruare maieſtatem cupientes, noluerunt in ciues animaduertendi poteſtatem magiſtratibus tribuere. Verum ſi quando de ciuis capite ageretur, cōſtituebat populus Quæſtores, quis de re capitali cognoſcerent. Illi quidē ex populi iudicio, & vt erat centuriatis comitijs decretum ſtatuebāt: vnde publicæ quæſtiones, vel iudicia dicuntur, quæ ex legibus à populo de his rebus latis deſcendunt. Cicero pro P. Seſtio, Cur de capite, inquit, ciuis & de bonis proſcripti ferretur: cum & ſacratis legibus, & 12. Tabulis ſancitum eſſet, neve priuilegium irrogari, neve de capite ciuis niſi comitijs cēturiatis rogari, nulla vox eſt audita cōſulum? Hanc legē renouauit C. Gracchus, quē Cicero pro C. Rabirio perduellionis Reo, ait legē tuliſſe, ne de capite ciuium Romanorū iniuſſu Quiritiū iudicaretur. Perpaucas de rebus capitalibus leges Decemuiros ſanxiſſe Cicero in libris de Republica ſcribit: vt verius ſit hæc publica iudicia populi maieſtati reliquiſſe. Sed an ea cōſtitutio hac lege intelligatur, an verò quædam alia lata ſit, dubito. Equidē ſcio pęnę diſceptationem ad populi iudicium pertinuiſſe. Cùm enim pęna ab eo irrogata erat, qui de capite ciuis ex publica lege cognoſcebat, apud populū diſceptabatur, & eius ſuffragijs vel firmabatur, vel abrogabatur. Liuius, Confeſtim Caruilij tribuni plebis omiſſa multę certatione, rei capitalis diem Poſthumio dixerunt. Sunt quædam leges à Decēuiris de criminibus latæ, quas ex antiquis deſumpſimus, & ſic reſtituimus.

Qui perduellem concitauerit, quive ciuem perduelli tradiderit, capite punitor.

Iudex qui ob rē dicendā, pecuniam acceperit, capite punitor.

Qui falſum teſtimonium dixerit, è ſaxo Tarpeio deijcitor.

Si quis occentauiſſet, actitauiſſet, ſiue carmen condidiſſet, qđ infamiam faceret, flagitiū ve alteri precaret, inteſtabilis eſto.

Qui fruges excantaſſit, & qui malum carmen incantaſſit, vrbe eijcitor.

Qui iniuria ceciderit alienas arbores, luito in ſingulas æris 25.

Frugem aratro quæſitam furtim noctu ſi pauerit ſecueritve pubes, ſuſpenſus Cereri necator. impubes verberator, noxiamque duplionemve præſtato.

Si nox furtum faxit, & im aliquis occiſit, iure cæſus æſto.

Fur manifeſto furto præhenſus, aut interdiu ſi ſe telo defendit, occiditor. Alius manifeſtus fur, ſi liber, verberator, eique cui furtum factum eſt addicitor: ſi ſeruus, verberibus affectus è ſaxo præcipitator.

Furta per lancem liciumq; concepta capite vindicantor.

Qui membrum rupit, è pacto, talio eſto.

Si iniuriam alteri faxit, 25. æris pœnæ ſunto.

Atrociorum iniuriarum maioris æris pęnæ ſunto.

De furto paciſci licitum eſto.

Martianus Iuriſconſultus (vt extat in cap. 3. titu. Ad legem Iuliam maieſtatis D.) ſcribit 12. Tabularum iubere eum, qui hoſtē concitauerit, quive ciuem hoſti tradiderit, capite puniri. Et hoc crimen dicitur læſæ maieſtatis. Populi enim Romani maieſtatem minuit, qui contra populi dignitatem hoſtem concitat, aut hoſti exercitum ciuemve tradit. Perduellem priſcè dixi, qui nūc hoſtis appellatur. Lex quæ ſequitur, ad conſeruandam iuſtitiā, quę ipſa nullo precio æſtimari poteſt, maximè pertinet. Tāta eſt iudicis pecunia corrupti perfidia, vt ea capite vindicanda ſit. Nō igitur ineptè Cæcilius eam minus duram videri debere apud Gellium probat. Nec acerba etiam eſt ea, quam de falſis teſtimonijs tulerunt Decemuiri. Cæcilius apud Gellium lib. 20. cap. 1. noct. Attic. An putas, inquit, Phauorine, ſi non illa etiam ex 12. Tabulis de teſtimonijs falſis pęna aboleuiſſet, & ſi nunc quoque vt antea, qui falſum teſtimonium dixiſſe conuictus eſſet, è ſaxo Tarpeio deijceretur, mentituros fuiſſe pro teſtimonio tam multos, quàm videmus? Acerbitas plerunque vlciſcendi maleficij, bene atq; cautè viuendi diſciplina eſt. Scio Modeſtinum Iuriſconſultum ſcripſiſſe, non ita quem damnari, vt de ſaxo præcipitetur: quia pœna illa 12. Tabularum iam deſierat. In deſcribenda lege de famoſis ſcriptis, vt in alijs etiam quibuſdam vſus ſum laboribus doctiſſimi viri Frāciſci Balduini, qui eruditos ad leges 12. Tabularum commentarios ſcripſit. Sed mihi cum eo in permultis capitibus non conuenit, vt nec in hoc etiam omnino. Verùm referam locum Ciceronis ex quo eam legem deſumpſit. Sic apud eum libro quarto de Republica loquitur Africanus. Apud Græcos fuit etiam lege conceſſum, vt quod vellet Comœdia, nominatim, vel de quo vellet, diceret. Itaque quem illa non attigit? vel potius quem non vexauit? Eſto populares homines improbos in republica ſeditioſos, Cleonem, Cleophontem, Hyperbolum læſit. patiamur. Etſi huiuſmodi ciues à Cenſore melius, quàm à poeta notari. Sed Periclem, cùm iam ſuę ciuitati maxima authoritate plurimos annos domi & belli præfuiſſet, violari verſibus, & eos agi in ſcena non plus decuit, quàm ſi Plautus voluiſſet, aut Næuius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere. Noſtræ contrà 12. Tabulæ cùm perpaucas res capite ſanxiſſent, in his hanc quoque ſanciendam putarunt, ſi quis actitauiſſet, ſiue carmen condidiſſet, quod infamiam faceret, flagitiumve alteri precaretur. Iudicijs enim ac magiſtratuū diſceptationibus legitimis propoſitam vitam, non poetarum ingenijs habere debemus: nec probrum audire niſi ea lege, vt reſpondere liceat, & iudicio defendere. Hæc Africanus. Exiſtimat Balduinus ſummo ſupplicio Decemuiros hanc infamiam vindicaſſe. Equidem intelligo Ciceronem dixiſſe illos capite eam ſanxiſſe. Sed capitis pœna non mortem tantùm, verùm etiam ſtatum & dignitatem reſpicit. De ſuo capite quæſtionem habitam Cicero, cùm in exilium actus eſt, ſcribit. Capitis iudicium ſubijſſe eum dicit, qui Senatu motus eſt. Sunt etiam tres capitis minutiones, de quibus multæ in Pandect. referuntur veterum Iuriſconſultorum ſententiæ. Melius igitur Caius, qui etiā ad leges duodecim Tabularum ſcripſit, (vt extat in cap. 5. tit. de iniurijs & famoſis libellis D. ipſi enim veterum librorum inſcriptiones tribuunt) enarrans hoc 12. Tabularum caput, cùm legē Corneliam explicaſſet, ſubijcit: Si quis librum ad infamiam alicuius pertinētem ſcripſit, compoſuit, edidit, dolove malo fecit, quò quid eorum fieret: etiam ſi alterius nomine ediderit, vel ſine nomine: vti de ea re agere liceat: & ſi condemnatus ſit, qui id fecit, inteſtabilis ex lege eſſe iubetur. Legem cùm dicit, 12. Tabu. intelligit: atque ita alij iuriſconſulti ſemper vſurparunt. Ipſam enim per excellentiam abſolutè vocant: vt etiam ſi illud caput Vlpiano (vt in vulgaribus libris ſcribitur) tribuamus: Ea tamen verba non de lege Cornelia, qua quid cautum erat: prius dixerat Iuriſconſultus, ſed de hac ipſa accipienda ſint. Caius ad leges 12. Tabul. cap. 26. de teſtamentis D. Cùm lege (inquit) quis inteſtabilis eſſe iubetur, eò pertinet, ne eius teſtimonium recipiatur: & eò amplius (vt quidam putant) neve ipſi dicatur teſtimonium. Et certè, ſi talionis pœnam reſpexerimus, non eſt probrum alia pęna, quàm infamia vindicandum. Quæ de non excantandis frugibus, malove carmine incantando, de pœna eius, qui iniuria alienas arbores ceciderit, de pœna eius, qui frugem aratro quæſitam furtim noctu pauerit, ſecueritve, leges ſequuntur, ex Plinio deſumptæ ſunt. Is enim libro 28. cap. 2. de magicis incantationibus diſputans, ſcribit ea legis 12. Tabul. verba fuiſſe: Qui fruges excantaſſet, & qui malum carmen incantaſſet. Pœnam non adijcit. Eam ego ex antiquis monumentis collegi. Teſtantur enim hiſtoriæ conuictos magicæ incantationis, vrbe expulſos fuiſſe. Magia quidem illa, quam Zoroaſtes verum rei cultum appellat, reprehendenda non videtur, ſed ea quæ à Chaldæis tradita eſt. Fuit & arborum (narrat Plinius lib. 17. capi. j.) cura legibus priſcis, cautumque eſt 12. Tabulis, vt qui iniuria cecidiſſet alienas, lueret in ſingulas æris 25. Ex hac lege deſcendit actio arborum furtim cæſarum. Quæ autem cęſa dicatur arbor, intelligi facilè poteſt, ex reſponſis prudentum, quæ conſecta ſunt in titul. 7. lib. 47. Pandect. Fuit etiam lex antiqua, quam Plinius refert, Oleam ne ſtringito, neve verberato. Sed oleam arboris appellatione contineri Vlpianus oſtendit. Lex acerbiſſima de frugibus non debebat à Decemuiris in 12. Tabulas referri. Sed quia ipſam ab ijs latam fuiſſe teſtatur Plinius, omittendam non duxi. Duplionem autem veteres dicebant, quod nos duplum. Venit autem à Græco διπλοῦν. Leges de furtis à Gellio lib. 11. cap. 18. & Macrobio lib. Saturnal. 1. cap. 4. Earum Cicero in oratione pro Milone, & Iuriſconſulti meminerunt. Ipſas poſteriores Romani correxerunt pęnas pecuniarias ſtatuentes. Quid ſit furtum manifeſtum, quid telum, neminem dubitare exiſtimo. Itaque de furto per lancem & licium (in cuius interpretatione multi elaborant) dicendum videtur. Si vellem omnium qui ſcripſerunt, ſententias referre, ſingularem commentarium ſcribere me oporteret. Dicebatur certè furtum per lancem & licium conceptum, quod ea ratione committebatur, ſi quis lancem ante oculos tenens, ne matresfamiliàs, aut virgines conſpicaretur, licio cinctus domum alienam ingrederetur, & furtum quęrens, ipſe furaretur. Confirmatur mea coniectura (quę nulli in mentem venit) Gellij & Feſti Pompeij authoritate. Scribit ille Decemuiros furtum per lancem & licium conceptum, perinde ac ſi manifeſtum foret vindicaſſe. Conceptum dicitur aliquid, quod formatum, compoſitum, & effectum eſt: vnde conceptas à prætore formulas veteres dicebant. Legum igitur latores factum & commiſſum ea forma furtum vindicant. Sed quid ſit per lancem & licium, explicat Feſtus, Lance (inquit) & licio dicebatur apud antiquos: quia qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus intrabat: lancemque ante oculos tenebat, propter matrumfamiliæ aut virginum præſentiam. Scribit quidem Feſtus anquam illam quærendi furti in ædibus alienis fuiſſe ſolennitatem, vel ne viderentur vxores aut mulieres, quas religioſè ac ſeuerè olim & Græcos & Latinos obſeruaſſe, vt nunc etiam, nullus ignorat: vel ne terrerentur, vel aliam ob cauſam. Furtum autem quod quis committebat, furtum quęrens in ædibus alienis, per lancem & licium conceptum dicebatur, quia licio cinctus & lancem ante oculos tenens furtum faciebat. Mihi quidem omnes alij interpretes falli, errare, & labi videntur. Sed ſi quis meliora afferat, eum lubens audiam. Sileant igitur Tatij, Alpini, Alciati, Ant. Auguſtini, aliorumque controuerſiæ. Conſtat enim non ſolùm ſacrificulos licio cinctos fuiſſe, ſed etiam lictores, qui magiſtratibus præminiſtrabant, alioſque profanos: atque lances vſitatas non in ſacrificijs tantùm, verumetiam in prandijs profanis, & cœnis. Quod diximus, à Tirone Tullio M. Ciceronis liberto (qui à Gellio refertur lib. 12. cap. 3.) & à Plinio lib. 33. cap. 11. probatur. Is namque lictorem à licio dici ſcribit. Plinius verò de frugalitate ac luxu in vaſis generaliter diſputans, lances in rebus etiam profanis dicit. Itaque non de furto, quod ſacrilegio proximum eſſet, ſtatuerunt Decemuiri, ſed de alio genere, quod quamuis manifeſtum non eſſet, eadem tamen pœna, qua illud ipſum coercebatur. Lex de talione à Cæcilio deſcribitur & explicatur apud Gellium lib. 20. cap. 1. Eius ſententia eſt. Si is qui membrum ruperit, pulſarit, ac læſerit, paciſci noluerit, talionem patiatur. Nec adeo acerba videri debet, cùm idem in eo, qui læſit, fiat, quod in alio fecerit: illeque paciſcendi facultatem habeat, nec neceſſe ſit pati talionem, niſi eam ipſe elegerit. Leges duæ de Iniurijs ab eodem Cęcilio tractantur, qui atrociorum etiam iniuriarum, vt de oſſe fracto, pecuniarias ſemper fuiſſe pœnas ſcribit: vt etiam Iuſtinianus leg. 12. Tab. cautum in Inſtitutionibus teſtatur. Quare mihi vidētur Decemuiri ſanxiſſe, vt ſi qui atrociorem iniuriam intulit, nec paciſci, nec talionem pati velit, ipſa talio ad æſtimationem pecuniariam, iudicis arbitrio redigatur. Quod Cæcilius quoque dicit. Denique lex paciſci de furto, vt de iniuria permiſit: vt ex permultis noſtrorum Iuriſconſult. reſponſis conſtat. Sed in his, tanquam vulgatioribus magis inſudandum non eſt. Ideoque alia ſubijcio capita, cum breui interpretatione.

Si in ius vocet, aſtque eat.

Hoc caput ex libro ſecundo Ciceronis de Legibus collegi. Ait ille. A paruis enim, Quinte, didicimus, Si in ius vocet aſtque eat, eiuſmodi alias leges nominare. Ea illius legis ſententia eſt, vt qui in ius vocat, is etiam eat: quæ certè prima ex legibus ad iudicia ciuilia pertinentibus eſſe potuit. Particula verò Aſt, aduerſantis non eſt, verùm copulantis: vt apud eundem. Diuos & ollos qui cœleſtes ſemper habiti, colunto: & ollos quos tendo cęlo merita vocauerint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum: Aſt olla, propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum, &c. Omiſſa eſt hæc lex, vt pleræq; aliæ, ab ijs qui doctiores diligentioresque videri cupiunt.

Si in ius vocet,ſi morbus,æuitasve vitium eſſet, qui in ius vocabit,iumentum dato:ſi nolet,arceram ne ſternito.

Gellius lib.20. capit. 1. hoc caput 12. Tabularum refert,apud quem Cæcilius Iuriſconſultus cum Phauorino diſputans oſtendit morbum in lege non ægrotationem grauem & febriculoſam, ſed vitium aliquod imbecillitatis & inualentiæ ſignificare. Iumentum autem non id ſolùm,quod vulgò dicitur:ſed vectabulum etiam, quod adiunctis pecoribus trahebatur. Veteres enim(vt Varro quoque ſcribit) à iungendo iumentum dixerũt. Arcera autem vocabatur plauſtrum tectum vndique & munitum, quaſi arca quædam magna veſtimentis inſtrata,qua nimis ægri aut ſenes portari cubantes ſolebant. Aeuitatem priſci ætatem dicebant. Vult igitur lex, Si is qui in ius vocatur, ideſt, apud eum,qui iuridicundo præeſt,infirma ſit valetudine,aut grandiori ætate,quàm pedibus ire poſſit:ipſi plauſtrum, quod iumẽtum dicitur, eum qui in ius vocat, dare debere,non arceram ſternere, niſi velit.

Si quis lege agendo plus petierit,cauſa cadito.

Huius legis Cicero meminit lib. 1. de Oratore. Ait enim lege agendo plus petere neminem potuiſſe, quàm quantum lex in 12. Tabul.permiſerat: & ſi quis plus petijſſet, cauſa cecidiſſe: ſicuti cauſa cadebat,qui ante diem tempus petijſſet. Lege autem agere is mihi videtur, qui ex legis forma & conſtitutione agit. Nec enim Decemuiros ad formulas actionum, quæ ex ipſis legibus 12.Tabularum compoſitæ ſunt, reſpexiſſe arbitror.

Si iudex, vel alteruter ex litigatoribus morbo ſontico impediatur,iudicij dies diffiſſus eſto.

Vlpianus (cuius extat reſponſum in titu.11.lib.2.Pandect.) legem xij. Tabularum iuſſiſſe ſcribit, ſi iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo ſontico impediatur, diem iudicij eſſe diffiſſum, ideſt, dilatum & productum. Sic enim diffindere Latini vſurpant. Sonticum morbum in xij. Tabulis ſignificare, aut Aelius Stilo(vt refert Feſtus) certum cum iuſta cauſa:quem nonnulli putant eſſe qui noceat: quod ſontes dicantur nocentes. Næuius, ſonticam(ait eſſe oportet cauſam,quamobrem perdas mulierem. Poteſt Aelij defendi ſententia,qua lex velit,tum differri diem iudicij, cùm certus eſt atque conſtans, minuſve varius morbus, & cum legitima cauſa, quæ iudicem vel alterum ex litigatoribus iuſtè excuſet. Magis tamen alia interpretatio placet, quæ à noſtris Iuriſconſultis & Gellio probatur: vt morbum ſonticum dicamus, morbum vehementiorem, qui mentem ita perturbat, vt cuique rei agendæ impedimento ſit. Marcellus Iuriſconſultus capit.60.titul.j. lib.42. D. morbus ſonticus (inquit)etiam inuitis litigatoribus,ac iudice diem differt. Sonticus autem exiſtimandus eſt, qui cuique rei agendæ impedimento eſt.Alios non refero.

Status dies cum hoſte eſto.

Accepi hanc legem à Cicerone, libro primo de Officijs,quo in loco hoſtem antiquos appellaſſe eum ſcribit, quem nunc peregrinum dicimus: Feſtus, Status dies (ait) vocatur, qui iudicij cauſa præconſtitutus eſt cum peregrino: eius enim generis ab antiquis hoſtes appellabantur: quòd erant pari iure cum populo Romano, atque hoſtire ponebatur pro æquare. Plautus in Curgulione.

Si ſtatus condictus cum hoſte intercedit dies.

Itaque ea eſt huius legis vis, vt dies certus peregrino præfigatur & conſtituatur,quo cum eo agatur.

Aſſiduo vindex aſſiduus eſto, proletario ciui quiuus volet, vindex eſto.

Cùm lex (inquit Cicero) aſſiduo vindicem aſſiduum eſſe iubet,locupletem iubet locupleti. Locuples enim aſſiduus (vt ait Aelius) ab ære dando dicitur. Hanc legem refert Gellius lib. 16.cap.10.atque eadem interpretatione aſſiduum explicat. Proletarium autem eſſe ab antiquis appellatum dicit, qui in plebe Romana tenuiſſimus pauperrimuſque erat, neque amplius, quàm mille quingenta æris in cenſum deferebat:quaſi prole tãtum,non etiam opibus iuuare rempublicam poſſet. Lex vindicem vocat defenſorem, qui vel procurando, vel fideiubendo cauſam alterius vindicandam ſuſcipit. Nam veteri iure, qui in ius vocabatur, ire cum vindice debebat. Vindex (inquit Feſtus) dicitur is qui vindicat, quò minus is qui prenſus eſt ab aliquo teneatur.

Si qui in iure manum conſerunt, ſuperſtitibus præſentibus vindiciæ ſumuntor.

Deſumpſimus hoc caput ex Feſto & Gellio. Ait ille, ſuperſtites teſtes præſentes ſignificare:cuius rei teſtimonio eſt,quòd ſuperſtitibus præſentibus leges inter quos controuerſia eſt, vindicias ſumere iubent. Plautus in Artemone.

Nunc mihi licet quiduis loqui, nemo hic adeſt ſuperſtes.

Gellius ſcribit, manum conſerere eſſe, de qua re diſceptatur, in re præſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſt, cùm aduerſarium ſimul manu prenderet,in ea re ſolennibus verbis vindicare: ideſt, vindicia correpta manu in re atque in loco præſenti, apud Prætorem ex duodecim Tabulis fiebat, in quibus ita ſcriptum eſt, Si qui in iure manum conſerunt. Hæc igitur eſt legis ſententia. Si qui apud eum, qui iuri dicundo præeſt, manum conſerunt,ideſt,in re præſenti,de qua controuerſia eſt,mutuam manum prendunt, præſentibus ijs teſtibus, qui ſuper rem ſtant, vindiciæ ſumuntor. Solennia verba refert Cicero in oratione pro Murena. Fundus (ait) qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur, meus eſt. Eum ego ex iure meum eſſe aio. Ibi ego te ex iure manum conſertum voco. Hæc erant verba eius, qui vindicabat. A quo verò vindicabantur, eius hæc erant verba. Vnde tu me ex iure manum conſertum vocaſti: inde tibi te ego reuoco. Meminit etiam alijs in locis Cicero huius antiquæ formulæ. Vindicias à lege dici arbitror, eas res, quæ coram ius dicente, è fundo ſumebantur, tanquam eæ ſignificarent vtrunque litigatorum eum fundum ſibi vindicare. Alij aliter hanc legem reſtituunt & interpretantur. Sed mea ſententia, & legi conuenit, & à Cincij opinione non diſſentit. Sic enim Feſtus eum ſenſiſſe ſcribit. Vindiciæ appellantur, res eæ, de quibus controuerſia eſt: de quibus Cincius ſic ait, Vindiciæ olim dicebantur, quæ ex fundo ſumptæ in ius allatæ erant. Seruius Sulpitius, vindiciam dictã eſſe ait, ab eo, quod vindicantur res ex controuerſia.

Vindiciæ ſecundum libertatem dantor.

Hoc ius ex veteri iure in xij. Tabulas Decemuiros tranſtuliſſe ſcribit Pomponius Iuriſconſultus. Sed eorum princeps Ap. Claudius eam legem calumnioſè & malitioſè interpretatus, ex ſua argutia turpiter perijt. Aequa eſt certè legis ſanctio, vt is, de cuius ſtatu agitur,in poſſeſſione libertatis maneat pendente cõtrouerſia. Vide Dionyſium Halicarnaſſeum, lib. 11.

Aeris confeſſis, reiſque iure iudicatis xxx. dies iuſti ſunto. poſt deinde manus iniectio eſto, in ius ducito. ni iudicatum facit: aut qui pſeudo eo in iure vim dicit, ſecum ducito, vincito aut neruo, aut compedibus xv. pondo, ne minore, aut volet, maiore vincito. Si volet, ſuo viuito. Ni ſuo viuit,qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato: Si volet, plus dato. Tertijs nundinis parteis ſecanto,ſi plus minuſve ſecuerunt, ſe fraude eſto.

Acerbam & penè inhumanam hanc legem explicet, atque tueatur Cæcilius apud Gellium lib.20. capi. 1. Equidem eam interpretatione indignam iudico. Quid enim eſt in ea humanitatis, præter iuſtam 30. dierum dilationem, & victum, quem vincto ſuppeditari vult? Immitius & immanius eſt,quàm humanitas ferat, pro debito pecuniario, addicere, vincire, & diſſecare hominem. Puniendam eſſe debitoris perfidiam ſentio, ſed præſtantior eſt vita hominis, quàm quæ pecunia æſtimari debeat, ipſaque propter debitum non ſolutum tollenda ſit. Iuſtos dies interpretor legitimos, qui ad quandam quaſi interſtitionem & ceſſationem pertinebant. Sic eos explicat Cæcilius: & Feſtus ſcribit iuſtos dies dici triginta, cùm exercitus eſſet imperatus, & vexillum in arce poſitum. Iudicatos reos lex dixit condemnatos.

Cùm nexum faciet, mancipiumque, vti lingua nuncupaſſet, ita ius eſto.

Hoc caput ex Feſto Pompeio deſumpſi,quo in loco Cincium nuncupata explicare nominata & certis proprijs nominibus pronunciata ſcribit. Santram verò promiſſa & quaſi teſtificata. Eius meminit Cicero 3. Offic. ipſiuſque ſententiam declarat: cùm ait, legibus xij. Tabularum ſatis eſſe ea præſtari, quæ eſſent lingua nuncupata. Aliter hanc legem alij reſtituunt, ſed quàm rectè, videant.

Si quis quod lingua nuncupaſſet, inficiatus ſit: duplionem luito.

Huius etiam capitis admonuit me Cicero libro tertio Officiorum. Scribit enim, legibus xij. Tabularum, ſatis eſſe ea præſtari,quæ eſſent lingua nuncupata: quæ qui inficiatus eſſet,dupli pœnam ſubiret.Illud tamen omiſerunt alij.

Tignum iunctum ædibus, vincisve & capulo ne ſoluito. Sed duplum dato.

Vlpianus cap.1. de tigno iuncto. D. Lex duodecim Tabularum (inquit) neque permittit ſoluere tignum furtiuum ædibus vel vineis iunctum, neque vindicare. Quod prudenter lex effecit,ne vel ædificia ſub hoc prætextu diruantur,vel vinearum cultura turbetur.Sed in eum qui conuictus eſt iunxiſſe, in duplum dat actionem. Feſtus Pompeius ait.Tignum non ſolùm in ædificijs quo vtuntur appellatur: ſed etiam in vineis:vt eſt in xij.Tignum iunctum ædibus, vineave & capulone ſoluito. In vulgaribus libris concapu corruptè legitur. Nam in manuſcriptis inuenitur capulo. Capulum autem veteres dixerũt locum,in quo nouorum vinorum dolia reponebantur atque guſtabantur. Vnde capulari,quod licet antiquiores ſacrificijs tantùm accommodarent, tamen generalius vſurpari, etiam Decemuirorum tempore ſolebat.Nonius Marcellus ſcribit Capulum dici,quicquid rem aliquam intra ſe capit. Nam & veteres ſepulchrum vocarunt capulum, quod corpora capiat. Plautus in Aſina. de ſene loquens.

Perij miſera, vt oſculatur carnifex capuli decus.

Sed noſtra interpretatio legi conuenit. Ex hac lege xij.Tabula. deſcendit actio de tigno iuncto, de qua noſtri Iuriſconſulti

non

non vno in loco diſputant. Tigni appellatione in lege duodecim Tabula. omne genus materiæ ex qua ædificia conſtant ſignificari Caius ſcribit.

Glandem in alienum fundum decidentem colligere liberum eſto.

Caius Iuriſconſultus hanc legem duodecim Tabularum, libro 3.enarrans, glandis appellatione omnem fructum contineri ex Iaboleno ſcribit, exemplo Græcorum, apud quos omnes arborum ſpecies ἀκρόδρυα appellantur. Ita quoque Vlpianus glãdẽ in edicto Prætoris de glande legenda interpretatur. Plinius libro 16 ca.13.diſertè hoc caput,xij.Tabularum eſſe oſtendit. Sed ipſum alij etiam reſtituunt & interpretantur.

Si immiſſum ab aliquo pecus glandem ex arbore aliena procidentẽ in fundo alieno depaſcatur, de paſtu pecoris actio eſto.

Vlpianus libro quadrageſimoprimo ad Sabinum (vt extat in cap.14.titu.Pandect. de præſcriptis verbis, & in factum actione) oſtẽdit ex lege duodecim Tabularum actionem deſcendere de paſtu pecoris aduerſus eum, qui pecus ſuum immiſerit in alienum fundum, vt glandẽ ex arbore aliena decidentem paſcatur. Illamq; ab ea diſtinguit,quæ de pauperie, vel damni nomine datur:vt verius ſit ipſam hominis factum reſpexiſſe.

Si quadrupes pauperiem fecerit, aduerſus dominum quadrupedis actio noxalis eſto.

Legem voluiſſe ſcribit Vlpianus,aut dari, quod nocuit,ideſt, animal, quod noxiam commiſit: aut æſtimationem noxiæ offerre.Noxia enim eſt ipſum delictum. Quę actio ad omnes quadrupedes pertinet:atque locum habet, quoties contra naturam fera mota pauperiem dedit.Eſt titulus in Pand. Si quadrupes pauperiem feciſſe dicetur. Et ita Seruius interpretatur: cuius verba ipſe Vlpianus refert,qui edictum Prætoris eadem de re enarrans ipſam legem præclarè explicat. Et dominum à lege intelligi, non cuius fuerit quadrupes, cùm noceret, ſed cuius nunc eſt, ait: quia noxa caput ſequitur.Hanc actionem non ſolùm domino,ſed etiam ei cuius intereſt, competere Paulus reſpondit, ipſamque vtilem eſſe, etſi non quadrupes, ſed aliud animal pauperiem fecit.

Si ſeruus ſciente domino furtum fecit,vel aliam noxam commiſit,ſerui nomine actio noxalis eſto.

Deſumptum eſt hoc caput ex libro 18. Vlpiani ad edictum, in quo de noxalibus actionibus ſcribit: atque refert traditam à Celſo differentiam inter legem Aquiliam & legem duodecim Tabularum. Nam in lege antiqua (inquit) ſi ſeruus ſciente domino furtum fecit, vel aliam noxam commiſit, ſerui nomine actio eſt noxalis: nec dominus ſuo nomine tenetur: cuius ratio eſt, quia lex duodecim Tabularum, noluit ſeruos dominis in hac re obtemperare. At in lege Aquilia dominus ſuo nomine tenetur, non ſerui: quaſi ignouerit ſeruo, qui domino paruit, periturus ſi non feciſſet. Illius meminit Iuſtinianus: & legem Aquiliam legi duodecim Tabularum derogaſſe ſcribit Vlpianus capite primo, ad legem Aquiliam. Omiſſam ab alijs hãc eſſe legem miror.

Eſt lex de finibus, à Solone lata, à Caio Græcè relata, à Balduino noſtro in duodecim Tabulas coniecta, & interpretata. Sed quia ille legem decemuiralem (quæ non extat) non eandem eſſe cum Athenienſi, ſed ad exemplum quodammodo eius ſcriptam dicit,non audeo ipſam in duodecim Tabul.referre. Conſtituerat quidem Solon, Qui ſepem in confinio ponet, terminum ne excederet: qui murum, pedem vt relinqueret, qui domum,pedes duos:qui ſepulchrum, foueamve, quantum id profundum erit:qui puteum, paſſum: qui oliuam, ficumve, pedes nouem: qui alias arbores, quinque pedes: Sed de ſepulchro aliud Decemuiri ſanxerunt. Lex quoque de quinque pedibus, generaliorem habuiſſe ſententiam videtur. Ea autem eſt.

In controuerſia de finibus, quinque pedum vſucapio nulla eſto.

Huius legis meminit Cicero lib.j. de legibus. Ex hac autem non rerum(inquit) ſed verborum diſcordia, controuerſia nata eſt de finibus:in qua quoniam vſucapionem duodecim Tabulæ intra quinque pedes eſſe noluerunt, de paſci veterem poſſeſſionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus,nec Mamilia lege ſinguli, ſed ex his tres arbitri fines regemus. Ex Agenio, Vrbico, & Iulio Nypſo collegi lege duodecim Tabul. cautum eſſe,vt inter vicinorum prædia conſtitutis finibus, quinque pedum ſpacium relinqueretur, quà ire, agere, vterque dominus poſſet, itemque vt circumuerti aratrum poſſet. Id ſpacium vſucapi eadem lege prohibitum erat:deinde poſt Decemuiros lata eſt lex Mamilia, quæ quoties de his quinque pedibus controuerſia eſſet, eligi arbitrum agrimenſorem aut finiorem iuſſit,qui eos regeret, arteque ſua conſtitueret. Sed ſi de maiori, quàm quinque pedum ſpacio lis eſſet, quia non finalis, ſed proprietatis cauſa erat, Prætor adibatur. Non referam Conſtantini, & Theodoſij conſtitutiones, de quibus quid ſentirem, in ijs libris dixi, in quibus probabiles noſtras interpretationes ad ius Romanum ſcripſi.

Plures ſunt aliæ duodecim Tab.leges, quas à Balduino (alios enim ſibi leges effingere ſino) eleganter reſtitutas, & explicatas repetere non ſtatui, eas ſcripturus, quas is vel omiſit, vel rectè (meo iudicio) non retulit.

Cui teſtimonium defugerit,is tertijs diebus, ob portum obuagulatum ito.

Hanc legem à Feſto Pompeio duobus locis repetitam, cæteros neglexiſſe miror. Vno enim loco ſcribit portum in duodecim, pro domo poſitum omnes ferè conſentire, cui teſtimonium defugerit, is tertijs diebus, ob portum obvagulatum ito. De vagulatione ſic ait.

Vagulatio in tabula duodecima ſignificat quæſtionem cum conuitio, cui teſtimonium defugerit, is tertijs diebus, ob portum,obuagulationiem ito.Neſcio an melius legatur, ob portũ, obuagulatum,ito. Teſtatur idem Feſtus, antiquos vſos eſſe præpoſitione ob,pro ad:vt apud Ennium.

Ob Romam noctu legiones ducere cœpit.

Vult igitur lex eum,cui teſtimonium defuerit, tertijs diebus, domum accuſati ire, conuitij quæſtionem paſſurum, vel(ſi alia lectio magis placeat)eum & domum ire,& ad quæſtionem conuitioſam. Nolebant Decemuiri,eos qui temere alios prouocarent,& ex ſuis ędibus,in quibus negocia ſua tractabant,in ius vocarent,impune litigare. Erat quidem mos antiquus litis conteſtandæ.Cùm duo pluresve rei(ſic enim eos appello, qui cauſam agunt, litemque conteſtantur, ſiue ij prouocarint, ſiue vocati ſint) ſuum deſiderium, ſuamque intentionem & depulſionem, ei qui iuri dicundo præerat expoſuiſſent, vtraque pars dicere ſolebat, Teſtes eſtote. Et tum litem conteſtari dicebantur, iamque erat ordinatum iudicium, vt ſcribit Feſtus. Nec enim duodecim Tabularum tempore,nec multis poſt annis, dabantur à magiſtratu iudices, qui litigantes audirent,ſed ipſe cognoſcebat & iudicabat:creatus etiam prætor primus annis poſt duodecim Tabulas, plus quàm octoginta fuit.Poſtquam igitur vterq; reus dixerat, Teſtes eſtote,ſi qui defugiſſent alteri ex reis, ipſeque probare,quod intendebat non potuiſſet, ea infamia notabatur, vt tertijs diebus iret domum aduerſarij, conuitioſam quæſtionem paſſurus. Oſtendit Feſtus ex lege Numæ,quæ eſt ſecunda tabulæ ſecundæ,Reum dici & actorem, & eum, quo cum agitur. Legis fragmentum eſt. Quid horum fuit, vtrũ iudici, arbitrove,reove eo die deffenſus eſto.

Neſcio an illud ex more vetere & conſuetudine antiqua in ſuas tabulas coniecerint Decemuiri.

Rem vbi pagunt,oratione pagunt in comitio: at in foro ante meridiem cauſam cõijcito,cùm perorant ambo præſentes, poſt meridiem præſenti litem addicito. Si ambo præſentes,Sol occaſus ſuprema tempeſtas eſto.

Huius legis diuerſa fragmenta ex Rhetoricis ad Herennium, Aulo Gellio lib.17.cap.2.Macrobio lib.j.Saturna.cap. 3. & Cenſorino libro de die natali cap.19. reſtituimus. Pago autem antiquum eſt verbum. Et lex ita ſtatuit, cùm rem tractant ſiue de re paciſcuntur, oratione conueniunt in comitio,ideſt,quę præſtari volunt lingua nuncupant in eo loco, in quem conuenire ſolebant etiam ij qui extra vrbem degebant:Sed in foro in quo ius redditur cauſa conijcienda eſt, & breuiter ac quaſi per indicem iudici exponenda, qui poſt meridiem præſenti litem addiceret: quòd ſi ambo præſentes ſint, Solis occaſus vltima & ſuprema ſit tempeſtas.

Item in fœdere Latino pecuniam quis nancitor habeto, & ſi quid pignoris nanciſcit, ſibi habeto.

Deſumpſimus hoc caput ex epitome Feſti Pompeij. Nam is quid Nancitor in duodecim tabulis ſignificet,explicans ſcribit: Nancitor in duodecim nactus erit,dicitur.tum ſubijcit verba legis, quæ retulimus. Vult igitur illa eum, qui in fœdere Latino, quod inter ſocios populi Romani initum eſt, aliquas opes nactus erit, vel pignoris nomine acceperit,ſibi habere. Pecuniam antiqui à pecore,omne diuitiarum genus vocabant:vnde etiam pecunioſos,locupletes dicebant Vide an hoc caput non magis ſit fœderis Latini,quam xij.Tabul.Ego enim affirmare nihil audeo. Particulã quis veteres, pro qui dixiſſe teſtatur Feſtus, vt alij Grammatici item,pro etiam,præterea,deinde.

Attæ cuſtodes nec ſint.

Hanc legem refert Pompeius Feſtus: vbi Aſinium Capitonẽ intellexiſſe coniunctionem, nec, poſitam eſſe ab antiquis pro non ſcribit.Attæ verò (vt idem ait) appellantur, qui propter vitium crurum aut pedum plantis inſiſtunt,& attingunt magis terram, quàm ambulant. Quod cognomen Quintio poetæ adhæſit.Eos igitur lex eſſe cuſtodes prohibet Quamuis autem corruptus ſit codex,nec ſatis conſtet,an Atta, vel Atteus, aut Attis in lege ſcriptum ſit:placet tamen hæc lectio.

Si per trinoctium vxor à viro abfuerit,eam vir vſurpato.

Reſtitui hoc caput ex lib. tertio, cap. 2. Gellij, & ipſum in primo Πιθανῶν libro interpretatus ſum Mulier,quæ viro nubebat, ſi per coemptionem ducta eſſet, in viri manum conueniebat, eique materfamiliàs erat:ideo è parentum poteſtate exibat. Haberi quidem aliter poterat per confarreationem,ſed ea ſolis põtificibus conueniebat. Verùm parentes ne ſuo iure priuarentur,ſuas

tur,ſuas

tur, suas filias vsui tantùm maritis dabant, nec eas emancipabāt. Quod cùm viris grauius esset: legis subtilitate cautum est, vt si vxor per trinoctium abesset (illud enim spacium non sine superstitiosa ratione constituit. Nam nec maiori abesse honestum fuisset) viro eam vsurpare, idest, capere, apprehendere, & suo iure sibi arrogare, suamque facere liceret. Sic enim vsurpare accipi, me ostendisse memini. Equidem plura esse duodecim Tabularum capita, quàm restituerim, non ignoro: Sed etiam an ea, vt scripta fuerunt, retulerim, dubito. Subieci caput ex Gellio, lib. 15. noct. c. 13. desumptum, in quo vulgarem lectionem corruptā esse aliquando existimaui. Verùm quod adnotaueram relegens incidi in caput septimum libri sexti eiusdem Gellij, in quo is de Caia Tarratia virgine Vestæ scribit: cui lege Horatia plurimi honores delati sunt: inter quos ius quoque testimonij dicendi tributum est, testabilisque vna omnium fœminarum vt esset, datum. Id verbum est (inquit) ipsius legis Horatiæ. Contrarium est in duodecim Tabulis scriptum, Improbus, intestabilisque esto. Itaque mihi locos Gellij diligentius comparanti, probabilior visa est vulgaris lectio, & lex ita restituenda.

Quæ si erit testatior, libripensve fuerit, in testimonium feriatur, improbus, intestabilisque esto.

Vult lex eum improbum & intestabilem esse, qui fœminam vel libram pendere voluerit, vel testem in suo testamento adhibuerit.

Erat in duodecim Tabulis lex, qua dolus malus in tutela vindicabatur: ex qua licet supecti tutoris crimen descendisse iurisconsulti scripserint: ea tamen mihi ex Cicerone sic restituenda videtur lib. 3. de offic. & pro Roscio.

Dolus tutoris, qui pupillum suum fraudauerit, vindicator.

Supersunt quædam alia veterum legum vestigia in fragmentis librorum Festi Pompeij de veterum verborum significatione, quæ Paulus Pontifex corrupta & discerpta nobis reliquit. Tantùm enim verborum quorundam significationes extant. Vtinam iste dum cupit integros illos libros in epitomem componere, & authoris verba & sententiam non dilacerasset. Conabor tamen quàm diligentissimè potero, ea fragmēta restituere.

Quandoque sarpta donec dempta erunt.

Ita Festus hanc legem refert, quid sit sarpire, explicans. Sarpiūtur (inquit) vineæ, idest, putantur: vt in duodecim Tab. quandoq; sarpta donec dempta erunt. Mihi lex voluisse videtur putari statutis iustisve temporibus, donec demātur. Sic enim veteres particulam quandoque vsurparunt.

Sanatibus idem iuris esto quod fortibus.

Festus sic scribit. Sanates dicti sunt, qui supra infraq; Romam habitauerunt: quod nomen iis fuit, qui cùm defecissent à Romanis, breui post rediere in amicitiam, quasi sanata mente. Ideoque in duodecim cautū est, vt idem iuris esset Sanatibus, quod fortibus, idest, bonis, & qui nunquam defecerāt à populo Romano. Hoc caput non omisit noster Balduinus.

Si rupitias, sarcito.

Collegi hoc caput ex duobus locis Festi, in quorum vno ait, Rupitias in duodecim, significare damnum dederis: in altero Seruium Sulpitium dixisse, Sarcito in xij. significare damnum soluito, vel prestato. Sancit igitur lex eum, qui damnum dederit, illud præstare & sarcire. Nescio an lex sarcire intellexerit, quasi talionem soluere: video enim & veteres & recentiores Latinos verbum sarcire, in ea quodammodo significatione vsurpare, vt quasi pro compensare accipiant.

Qui in bello pedem struit, capite punitor.

Huius legis describendæ (quam ex Romana historia collegi) monuit me Festus. Cùm enim legissem veteres eum, qui ignauia exercitum deseruisset, capite punisse, atq; in locum Festi incidissem, in quo scribit, Pedem struit, significare fugit: vt in xij. ait Seruius Sulpitius: hoc caput restituere conatus sum: an fęliciter, aliorum sit iudicium.

Si vir cum muliere diuortium fecerit, mulier suas res sibi habeto: Ei vir claues adimito.

Hāc legem ex Cicerone, 2. Philippica restitui, quam facilè intellexerit, qui antiquum nuptiarum morem ex Dionysio Halicarnasseo, alijsq; historiographis & iurisconsultis didicerit. Quēadmodum enim mos institutumque Romanorum erat, vt vxoribus primùm domum ingredientibus claues darent: quò (nisi fallor) significabant ipsas matresfamiliàs esse, atque omnem rei domesticæ potestatem à viro habere, vel (vt ait Festus) ob significandam partus facilitatem: ita eis diuortio facto adimere solebant. Non ignoro alia esse legum duodecim Tab. capita, sed ea ab alijs restituta & explicata non repetimus.

TITVLI XXIX. EX CORPORE VLPIANI,

Ad veterem manuq; scriptum Philippi Geruasij Iureconsulti Germani codicem restituti, & emendati.

In eosdem titulos Ludouici Charondæ, & Iacobi Cuiacij Iureconsultorum notæ.

TIT. I. DE LIBERTIS.

LIBERTORVM genera sunt tria, ciues Romani, Latini, Iuniani, Deditiorum numero. Ciues Romani sunt liberti, qui vindicta, censu, aut testamento, nullo iure impediente, manumissi sunt.

Vindicta manumittuntur apud magistratum, velut Prætorem, Consulem, Proconsulem.

Censu manumittebantur olim, qui lustrali censu Romæ iussu dominorum, inter ciues Romanos censum profitebantur.

Vt testamento manumissi liberi sint, lex duodecim Tabularum facit, quæ confirmat, In vulg. hæc verba desunt, & sic leg. prohib. excep. quib. cogn. & si plus dona. sit. non resc. & sequens ver. sic incipit. minus quam perfecta lex est, quæ. quod datum legatum est.

Quæ prohibet exceptis quibusdam cognatis: & si plus donatum sit, nō rescindit, minus quàm perfecta lex est: quia vetat aliquid fieri: & si factum sit, non rescindit, sed pœnam iniungit ei, qui contra legem fecit, qualis est lex Furia testamentaria, quæ plus quàm mille assium legatū, mortisve causa prohibet capere, præter exceptas personas: & aduersus eum qui plus cœperit, quadrupli pęnam constituit.

Lex aut rogatur, idest, fertur: aut abrogatur, idest, prior lex tollitur: aut derogatur, idest, pars primæ legis tollitur: aut subrogatur, idest, adijcitur aliquid primæ legi: aut obrogatur, idest, mutatur aliquid ex prima lege. Hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege Iunia, qua lege Latini sūt nominati, inter amicos manumissi.

Dedititiorum numero sunt, qui pœnæ causa vincti sunt à domino: quibus vestigia scripta fuerunt: qui propter noxam torti, nocentesque inuenti sunt: quive traditi sunt, vt ferro, aut cum bestijs depugnarent: vel in custodiam coniecti fuerunt: deinde quoquomodo manumissi sunt: idq; lex Aelia Sentia facit.

Eadem lege cautum est, vt minor triginta annorum seruus vindicta manumissus, ciuis Romanus non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit: ideo sine consilio manumissum, seruum manere putat. Testamento vero manumissum perinde haberi iubet, atque si domini voluntate in libertate esset, ideoque Latinus fit.

Eadem lex eum dominum, qui minor viginti annorum est, prohibet seruum manumittere, præterquam si causam apud cōsilium probauerit. In consilium autem adhibentur Romę quinque Senatores, & quinque Equites Romani: in prouincia viginti Recuperatores, ciues Romani.

Ab eo domino qui soluendo non est, seruus testamento liber esse iussus, & hæres institutus, etsi minor sit triginta annis, vel in ea causa sit, vt dedititius fieri debeat, ciuis Romanus & hæres fit: si tamen alius ex eo testamento nemo hæres fit. Quòd si duo pluresve liberi hęredesque esse iussi sint, primo loco scriptus liber & hæres fit: quod & ipsum lex Aelia Sentia facit.

Eadem lex in fraudem creditoris & patroni manumittere prohibet.

Qui tantùm in bonis, non etiam ex iure Quiritium seruum habet, manumittendo Latinum facit.

In bonis tantùm alicuius seruus est, velut hoc modo, Si ciuis Romanus à ciue Romano seruum emerit, isque traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit. nam quandiu horum quid fiat, is seruus in bonis quidem emptoris est, ex iure Quiritiū autem venditoris est.

Mulier quæ in tutela est, item pupillus & pupilla manumittere non possunt.

Communem seruum vnus ex dominis manumittendo, partem suam amittit: eaque adcrescit socio, maximè si eo modo manumiserit, quo, si proprium haberet, ciuem Romanum facturus esset. Nam si inter amicos eum manumiserit, plerisque placet eum nihil egisse.

Seruus in quo alterius est vsusfructus, alterius proprietas, à proprietatis domino manumissus, liber non fit, sed seruus sine domino est.

Post

Post mortem hæredis, aut ante institutionem hæredis, testamento libertas dari non potest, excepto testamento militis.

Inter medias hæredum institutiones libertas data, vtrisque adeuntibus nōn valet: solo autem priore adeunte, iure antiquo valet. Sed post legem Papiam Popeam, quæ partem non adeuntis caducam facit, siquidem primus hæres adeat, vel iure antiquo valere eam posse placuit: ꝙ si non adeat, non valere constat, ꝙ loco non adeuntis ea lege ærarium partis hæres fiat: sunt tamen qui & hoc casu valere eam posse dicunt.

Qui testamento liber esse iussus est, mox quàm vnus ex hæredibus adierit hæreditamem, liber fit.

Iusta libertas testamento potest dari his seruis, qui testamenti faciendi, & mortis tempore, ex iure Quiritiū testatoris fuerūt.

Lex Furia Caninia iubet, testamento ex tribus seruis non plures quàm duos manumitti: & vsque ad decem, dimidiam partem manumittere concedit: à decimo vsque ad triginta, tertiam partem, vt tamen adhuc quinque manumittere liceat, æquè vt ex priori numero: à triginta vsque ad centum, quartam partem, æquè vt decem ex priori numero liberari possint: à centum vsque ad quingentos, partem quintam similiter, vt ex antecedenti numero vigintiquinque possint fieri liberi. Eademque præcipit, ne plures omnino quàm centum, ex cuiusquam testamento liberi fiant.

Eadem lex cauet, vt libertates seruis testamento nominatim dentur.

LVD. CHAR.

QVANQVAM hęc Libertinorum differentia nouo iure sublata est: digna tamen mihi videtur, quam intelligere Iuriscōsultus debeat, tum propter iuris antiqui cognitionem, tum propter veterum I.C. responsa in Pandectas relata. Ciues Romani. Hos manumittendi modos ciuiles & legitimos appellat Theophilus, quòd legibus & iure Romano instituti ciuitatem cum libertate tribuerent. Vindicta. Vindicta erat virgula quædam, à vindicio fortè vel vindicando dicta, quam lictor manumittendi serui capiti imponens ipsum (vt ait Boetius) in libertatem vindicabat, solennia quædam verba pronūcians. Vetus autem mos fuit, vt qui manumittebatur, imposita eius capiti manu verteretū à domino. Illius meminit Arrianus lib. 2. cap j. de Epicteti dissertationibus. Persius.

> Verterit hunc dominus, momento temporis exit
> Marcus Dama.

Sed eo antiquato non statim vindictæ solennitas obsoleuit, licèt ex Augusti constitutione in Imperatore necessaria non esset, vt scribit Paulus de Manumissionibus. Censu. Ad Topica Ciceronis adnotat Boetius censeri solitos olim solos ciues Romanos: ideo qui domini iussu vel voluntate nomen suum detulisset in censum seruus, quia factum ciuis vsurpasset, & libertate & ciuitate donabatur. Verùm non statim atque eum censeri iusserat dominus, plenam libertatem consequebatur. Nam expectādum erat, vt lustrum conderetur, quemadmodum Cicero in libro 1. de oratore ostēdit. Vnde Vlpianus noster rectè lustralem censum dixit, quo perfecto lustrum conditum erat: interim domino pœnitere licebat. Vt testamento. Verbis legis xij. Tabul. his, Vti quisque legassit suę rei, ita ius esto. Latissima (inquit Pomponius) potestas tributa videtur, & hæredes instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi. Sed interpretatione coangustatum est, vel legum auctoritate, vel iura constituentium. De lege Furia, quæ & Fusia dicitur, in catalogo legum antiquarum scribitur. Lex aut rogatur. De legis rogandę forma dixi alio loco, non minor autem solennitas in ea abroganda requirebatur. Nam populus rogabatur vellet iuberet eam legem tolli. Vel in custodiam coniecti fuerunt. Idest, qui iam damnati in carcere adseruantur, vt pœnæ tradantur. Nam vt Vlpianus lib. primo ad legem Aeliam Sentiam scribit. Verum est eum, qui in carcere clusus est, non videri neque vinctum neq; in vinculis esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita. Nostram sententiam confirmat Paulus lib. 4. senten. tit. de manumiss. Verùm de lege Aelia Sentia dixi in catal. leg. antiq. Consilium. Consilium appellat eorum consessum, quos magistratus vel in vrbe vel in prouincia in consilium vocabat. Theophi. in titu. 6. lib. 1. institu. qui etiam cætera, quæ de dominij distinctione sequuntur, explicat. Iure antiquo. Ius antiquum interpretantur ius xij. Tabul. aut certè quod interpretatione prudentum ex illis profectum est. Iusta libertas. Iustam libertatem dicit legitimam, quæ ius ciuitatis tribuebat, & quā ciues Romani habebant. Ipsa verò reuocari nō poterat, nisi ijs rationibus quæ à iure constitutæ sunt. In alijs autem locus pœnitentiæ relinquebatur: quod Tacitus li. 13. testatū.

IAC. CVIACIVS.

QVAE CONFIRMAT. Desunt hæc verba, Testamēto datas libertates. quę deinde sequuntur, abundant: nam ad legem Furiam pertinent, cuius sententia mox clariùs explicatur. Pręter exceptas personas. Vt infr. tit. XXVIII. His autem similia Th. scripsit in ti. de leg. fal. Idest pars prima tollitur. Legendum opinor, Pars primæ legis tollitur: vt Derogare sit, partem primæ legi detrahere l. derogatur. de verb. sig. qđ ēt exrogare est, authore Sex. Pompeio. Obrogare, legem primam alia lege lata aliqua ex parte cōmutare, quod M. Tullius his verbis complexus est. Deinde indignum de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari. Idest, vt & ipse loquitur alijs in locis, legi obrogari. Hodie autem. Hic talia quædam desunt, Olim liberi non erant, qui aliter quàm vindicta, censu, vel testamento manumittebantur. Qui pęnæ causa vincti. Huc pertinet l. fideicommissaria 2. de fid. lib. cuius sensus hic est. Fideicōmissaria libertas nō debetur ei, quem posteà dominus ob delictum vinxit: quia Dedititiorum numerum habetur. Secus est si hæres vinxerit, arg. l. cætera. in fin. de leg. 1. & hoc Paulus tradit lib. 4. sen. tit. 11. ex quo detorta videtur l. fideicommissaria. Nam & sententiæ speciem habet. Quibus vestigia. Legendum videtur, quibusve stigmata: nisi vestigia sunt notæ. Seneca lib. j. de benefic. Sic nō est beneficiū, quod sub oculos venit, sed beneficij vestigium & nota. Ergo serui cōpuncti notis, manumissione Dedititij efficiuntur. Nocētesque inuenti, idest, confessi. Nā qui torti, nec confessi sunt, Ciues Rom. fieri possunt, vt Paul. in eodem lib. scribit. Vt ferro. Ad ludum gladiatorium. Ad ferrum in l. eius qui. §. vlt. de testa. Ad gladiū in l. si quis mihi bona. §. si quis planè de adquir. hær. l. si quis. l. filio. §. sed & si. de iniust. testa. Vel in custodiam. In publicum carcerem. Igitur publicus carcer dedititium facit, nō priuatus: nisi corpori vincula adhibita sint. l. verum. de verb. signi. Testamento verò Manumissum. Et idcirco quos ad ciuitatem Romanam perduci volebant, ijs ita testamento libertatē dabant. Liberi sunto, cùm annorum erunt 30. l. ex parte. §. Sticho. fam. ercis. l. Arist. de man. test. l. vlt. de reb. dub. l. si quis ita. §. vlt. de statulib. In eo, q censu liberatur, nulla ætatis habita est ratio. In cōsilium. Hæc eadem & Theophilus scribit in titu. qui & quib. ex cau. man. non pos. Eadem lex in fraudem. Caius idem lib. 1. Instit. Porrò in cæteris rebus alienatis in fraudem Rescissoria actione vtimur, Pauliana, Fabiana, siue Caluisiana: non etiā in libertatibus datis in fraudem. Nam libertates ipso iure nullæ sunt, idest ex lege Aelia Sentia. Qui tantum in bonis. Hūc Theoph. Bonitarium vocat, sequētem Quiritarium. Communem seruum. §. vlt. de donat. Seruus in quo alterius est. Huius sententiæ vestigia quædā sunt in l. quoties. in fi. de hær. insti. l. 2. de mand. vind. l. si fructuarium. de mād. testam. Nam Iustiniani constitutio in contrarium scripta est. Legatarij partis. Hic locus admodùm deprauatus est. Crediderim legendum, Præf. ærarij. Præfectorum enim ærarij est, bona quæ fisco deferuntur, spernere, vel agnoscere l. ergo. §. planè. de fid. lib. l. edicto de iur. fisc. Et mortis tempore. Vel intra diem cretionis. l. verum. de man. test. & infr. ti. 22. Nam & qui intra diē cretionis hæreditatis fit, propè est: vt defuncti fuisse videatū mortis tempore. Lex Furia Caninia. Quid fiet si supra statutum numerum seruos in testamento manumittat? placet liberari eos q primo loco scripti sunt, vsque ad legitimum numerum: quod & in lege Aelia seruatur. l. qui soluendo. 2. l. si non lex §. j. de hæred. inst. Quid fiet si in orbe, si permixtè seruorū nomina scripta sint? Et placet impediri omnium libertatē. l. qui soluēdo. 1. & l. prox. eod. tit. Quid fiet si in codicillis quidam scripti sint? Et Paul. lib. 4. sent. nouissimum eis locum tribuit, quod puto verius dici. Rursus quæro, cur per legem Furiam totam familiam inter viuos liberare liceat, non etiam in testamento: facilius enim quis in testamento totam familiam manumittit, quèm inter viuos: & eadem ratione Senatus obligatæ mulieri succurrit, nō donāti: lex Iulia hypothecam prædij dotalis inhibet, non alienationem: Cōstitutio Theodosij decurionibus venditionem, non donationē aut permutationem: Nouella Iustiniani intercessiones pro marito, non pro extraneo. Quæro, an rectè quis moribundus prætermisso testamento totam familiam manumittat? Et rectè Caius lib. 1. Inst. hoc tanquam in fraudem legis excogitatū respuit. Cui simile est, quod ad legem Caniniam Pau. scribens tractat, in l. si quis eum. de cond. & demonst. Sed pugnat cum Paulo l. si qs quos. de leg. 2. nisi dicamus, legati retentionem esse non petitionem, vt in l. Lucius. §. codicillis. eod. titu. Et hæc de lege Caninia ex iure antiquo annotare libuit: quæ, & si ea lex abrogata sit nobis, in alijs tamen partibus iuris magno vsui esse possunt. Eadem lex cauet. §. libertas. de legat.

II. DE STATVLIBERIS.

QVI sub conditione testamento liber esse iussus est, statuliber appellatur.

Statuliber quandiu pendet conditio, seruus hæredis est.

Statuliber seu alienetur ab hærede, siue suscipiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit.

Sub hac conditione liber esse iussus, si decem milia hæredi dederit, & si ab hærede abalienatus sit, emptori dando pecuniam, ad libertatem perueniet: idq; lex duodecim Tabularum iubet.

Si per hæredē factum sit, quò minus statuliber conditioni pareat, perinde fit liber, atque si conditio expleta fuisset.

Extraneo pecuniā dare iussus, & liber esse, si paratus sit dare, & is cui iussus est dare, aut nollet accipere, aut antequàm acceperit, moritur, perinde fit liber, ac si pecuniam dedisset.

Libertas & directò potest dari hoc modo, Liber esto, Liber sit, Li-

fit, Liberum esse iubeo: & per fideicommissum, vt puta, Rogo, Fidei committo hæredis mei, vt Stichum seruum manumittat.

Is qui directò liber esse iussus est, Orcinus fit libertus. Is autem cui per fideicommissum data est libertas, non testatoris, sed manumissoris fit libertus.

Cuius fidei committi potest ad rē aliquam præstandam, eiusdem etiam libertas fidei committi potest.

Per fideicommissum libertas dari potest tam proprio seruo testatoris, quàm hæredis, aut legatarij, vel cuiuslibet extranei seruo.

Alieno seruo per fideicommissum data libertate, si dominus cū iusto precio non vendat, extinguitur libertas: quoniam nec precij computatio pro libertate fieri potest.

Libertas sicut dari, ita & adimi tam testamento, quàm codicillis testamento confirmatis potest: vt tamen eodem modo adimatur, quo & data est.

LVD. CHAR.

Statuliber est, cui spes quędam libertatis proposita est, licet interea seruus sit, & (vt ait Paulus) qui statutam & destinatam, in tempus vel in conditionem habet libertatem. Fit autem statuliber vel conditione expressa, vel vi ipsa. Conditione expressa, si sub hac conditione (exempli gratia) liber esse iussus sit, si centū hæredi dederit. Vi ipsa, cùm creditoris fraudādi causa manumittitur. Nam dum incertū est, an creditor iure suo vtatur, interim statuliber est: quoniam fraus in lege Aelia Sētia cum effectu accipitur. Idq; lex. Modestinus scribit, putauisse leges xij. Tab. statuliberos venūdari posse. Sed ego ex hoc Vlpiani loco legi adiectum fuisse arbitror, vt eorum statui venditio non noceret. Libertas & directò. Libertas datur vel directis verbis, vel precarijs. Directa appello ea, quæ ipso iure prodita libertatem ita relinquunt, vt recta (quod aiunt) via seruus ad eam perueniat: precaria vel obliqua, quibus testator rogat, & alterius fidei committit, vt seruum manumittat. Orcinus. Orcinum libertum vocat, qui mortuo iam domino, & in orci potestate cōstituto liber fit, quasi ab ipso orco libertatem consequatur. Quoniam nec precij. Hæc Vlpiani verba disertè (quod vulgò dicitur) libertatē inæstimabilem rem esse, explicant. Ea enim tanti est momenti, vt nullo precio dignè æstimari possit. Nam licèt æstimandorū seruorum ratio definita sit: tamen veteres libertatē tanti fecerunt, vt nullum ad eam æstimandam precium sufficere arbitrati sint.

IACO. CVIA.

IDQVE LEX XII. TAB. IVBET. In hac lege emptoris nomine continentur omnes, qui quoquo iure dominium in statulibero nacti sunt. & hoc Pompo. scribit in l. statuliberi à cæteris. de statulib. Hac item lege significatur vendi statuliberos posse: & hoc est quod Modestinus in eo. tit. Statuliberos, ait, vænundari posse leges 12. Tabu. putauerunt: quasi hæc fuerit sententia xij. Tabularum. Sic suprà Vlp. de lege Aelia Sentia. Ideo sine cōsilio manumissum, seruum manere putat. & M. Tul. li. 4. de Rep. Iurgare lex putat inter se vicinos, non litigare. Horcinus fit libertus. Non malè Horcinus. Nam & horcum quidam dixere παρὰ τὸ ὅρκος. Hic autem nullius est libertus. l. si necem. de bon. lib. nisi Charontis, Plutonis, Orci, quamobrē & Charonianus ab Theophilo dictus est, ea forma, qua Orcini Senatores (quorum meminit Suet. Tranquillus) à Plutarcho in M. Antonio Charonitæ dicuntur. Alieno seruo. Si relinquatur res aliena, & si hæres non possit eam redimere, non tamen extinguitur legatum aut fideicommissum. Nam iustum rei precium ex testamento debetur. Si relinquatur libertas seruo alieno, quem nulla hæres conditione redimere possit, extinguitur fideicommissum libertatis: propterea ꝙ libertas inæstimabilis res est. Sed videamus an hoc sit perpetuū? quid enim si eius serui dominiū hęres quandoq; nanciscatur? Et hoc constitutiones introduxerunt l. deberi. C. de fid.

III. DE LATINIS.

LATINI ius Quiritium consequuntur his modis: beneficio principali, liberis, iteratione, militia, naue ædificio, pistrino: prætereà ex senatusconsulto, veluti quæ sit ter enixa.

Beneficio principali Latinus ciuitatem Romanam accipit, si ab Imperatore ius Quiritium impetrauerit.

Liberis ius Quiritium consequitur Latinus, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam lege Iunia cautum est, vt si ciuem Romanam, vel Latinam vxorem duxerit testatione interposita, ꝙ liberorū quærēdorum causa vxorem duxerit, postea filio filiave, nato natave, & anniculo facto, possit apud Prætorem vel Præsidem prouinciæ causam probare, & fieri ciuis Romanus, tam ipse, quàm filius filiave eius & vxor, scilicet si & ipsa Latina sit. Nam si vxor ciuis Romana sit, partus quoque ciuis Romanus est, ex senatusconsulto, quod authore diuo Adriano factum est.

Iteratione fit ciuis Romanus, qui post Latinitatem, quam acceperat maior triginta annorum, iterum iustè manumissus est ab eo, cuius ex iure Quiritium seruus fuit. Sed huic cōcessum est ex senatusconsulto, etiam liberis ius Quiritium consequi.

Militia ius Quiritium accipit Latinus, si inter vigiles Romæ sex annis militauerit, ex lege Visillia. Prætereà ex senatusconsulto concessum est ei, vt, si triennio inter vigiles militauerit, ius Quiritium consequatur.

Naue Latinus ciuitatem Romanam accipit, si non minorem quàm decem millia modiorum nauem fabricauerit, & Romā sex annis frumentum portauerit, ex edicto Diui Claudij.

LVDO. CHAR.

Ius Quiritium appellant, quod ciuium Romanorum proprium est, quod etiam ius ciuitatis à Cicerone dicitur: vt ferendi suffragij, petendi magistratus, & similia iura, quæ nec Latini alijve socij nisi ciuitate Donati sibi tribuebant. quemadmodum Cicero lib. 14. epistola. ad Atticum, pro Cecinna, in Pisonem, Asconius Pedianus, Suetonius in Augusto, & alij ostendunt. Itaque Latini liberti, quos ad Latinorum sociorum exemplum introductos fuisse indicat Iustinianus, eodem tantùm iure, quod primùm ipsis qui in Latio habitabant, tributum fuit, vtebantur: non eo, quo cæteri ciues Romani.

IACO. CVIA.

LATINO IVS QVIRITIVM. Igitur meliore conditione sunt Latini, quàm Dedititij. Nam Dedititij nullo prorsus modo ius Quiritium cōsequuntur. Sed & Latini cōmercium habent, & testamenti factionem: Dedititij non item. Latini vera libertate potiuntur quandiu viuunt: Dedititij vmbra & imaginibus libertatis. Ciues autem Romani meliore conditione sunt, quàm Latini. Connubium enim Latini, & patriam potestatem nō habent: testamentum facere, tutoresve dari non possunt: denique moriuntur quasi serui. Nam si vxor ciuis Romana. Partum Latinum nasci, argumento erat lex Mensia. de qua in titu. 5. propterea ꝙ Latini non valde distant à peregrinis. Sed huic cōcessum est. Qui minor 30 annorum Latinitatem accipit, liberis ius Quiritium consequitur ex lege Iunia. Post hanc ætatem qui Latinitatem accipit, non nisi patroni beneficio: sed ex S.C. etiam liberis ius Quiritium consequitur. Militia. Vigilum septem cohortes D. Augustus in vrbe ita cōstituit, vt binas regione vrbis vnaquæque cohors tueretur. Constat enim 14. fuisse regiones vrbis. l. 3. de off. præf. vig. Inter eos qui Latinus sex annis militasset, ex lege Visellia ius Quiritium consequebatur: tandem Senatui triēnium visum est sufficere. Visellia malo quàm Visillia: quæ D. Claudij temporibus lata est, rogante L. Visellio Varone. l. j. C. ad leg. Visel. l. j. C. quan. ciu. ac. cri. præ.

IIII. DE HIS QVI SVI IVRIS SVNT.

SVI iuris sunt familiarum suarum principes, idest, paterfamiliæ, itemque materfamiliæ.

Qui matre quidem certa, patre autem interto nati sunt, spurij appellantur.

LVD. CHAR.

Personarum aliæ sunt sui iuris, aliæ iuri & manui alterius subiectæ. Iure autem Romanorum constitutum erat (quemadmodū Vlpianus libro primo insti. tit. scribit) vt alij patres, matresve familiarum, alij filij filiæve famil. essent. Quod ius proprium ciuiū Romanorum est. Ità verò vxor materfamil. fiebat: quia vir eam rogabat (vt Boetius ad Topica Ciceronis ait) an sibi materfam. esse vellet: illa respondebat velle: Sicque mulier in viri cōueniebat manum, & princeps familiæ fiebat acceptis ex veteri iure clauibus: quod Sext. Pompeius Festus testatur.

IACO. CVIA.

SPVRII APPELLANTVR. Spurij sunt, qui legitimè quæsiti nō sunt. Originem verbi Iustinianus explicat his verbis, Vnde solent Spurij appellari, vel à Græca voce, quasi σποράδην concepti, vel quasi sine patre filij. in tit. de nup. sic in l. Diuus. de captiuis. sic Caius lib. j. Instit. sic Theophilus, sic libri scripti: impressi non sic, quibus non assentior.

V. DE HIS QVI IN POTESTATE SVNT.

IN potestate sunt liberi parentum, ex iusto matrimonio nati.

Iustum matrimonium est, si inter eos qui nuptias contrahunt, connubium sit, & tam masculus pubes quàm fœmina potens sit, & vtrique consentiant, si sui iuris sunt, aut etiam parentes eorum, si in potestate sunt.

Connubium est vxoris iure ducendæ facultas.

Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum Latinis autem & peregrinis, ita si concessum sit.

Cum seruis nullum est connubium.

Inter parentes & liberos infinitè cuiuscunque gradus connubium non est. Inter cognatos autem ex transuerso gradu, olim quidem vsque ad quintum gradum matrimonia contrahi non poterant: nunc autem etiam ex quarto gradu licet vxorem ducere. Si tamen fratris filia, aut sororis filia, aut etiam amita, vel matertera (quamuis eodem gradu) sit: eademque ex vxore: si nouerca, uel priuigna, vel nurus, vel socrus nostra fuit, ducere eam non possumus.

Si quis eam, quam non licet, vxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit: ideoque liberi in potestate eius non sunt: sed quasi vulgo concepti, spurij sunt.

Connubio

Connubio interueniente, liberi semper patrem sequūtur: nō interueniente connubio, matris conditioni accedunt, excepto eo qui ex peregrino & ciue Romana, peregrinus nascitur: quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino natum deterioris parētis conditionem sequi iubet.

Ex ciue Romano & Latina Latinus nascitur: & ex libero & ancilla, seruus: quoniam cùm his casibus connubia nō sint, partus sequitur matrem.

In his, qui iure cōtracto matrimonio nascunt̄, ꝯceptionis tēpus spectat̄: in his autē, qui non legitimè concipiuntur, editionis: veluti si ancilla conceperit, deinde manumissa pariat, liberū parit. Nam quanuis non legitimè concepit, cùm editionis tempore libera sit, partus quoque liber est.

LVD. CHAR.

Aut etiam parentes.) Neque naturalis neq. ciuilis rō ꝑmittit vt absq; parentū filius nuptias contrahat: ita vt iniustas esse nuptias, nec legitimos iustosq; liberos esse, qui ex matrimonio sine parentum consensu contracto procreantur. Paulus respōderit. Insti. lib. j. de nup. Et certè filium, qui parentes ita negligit, exhęredari posse non dubito: quanuis dissentiant pleriq;. Miserū est. n. eorum hominum genus, qui muliercularū blanditiis allecti, eos contemnunt, quib. vitam acceptam ferre debent. Inter parētes. Cùm nulla maior reipublicæ cura esse debeat, q̃ vt certa honestaq; nuptiarum ineundarum rō constituatur: ea semper apud Romanos lex æterna obseruata est, vt incestæ iniustæque inter eos haberentur nuptiæ, qui sibi parentes & liberi, aut parentum & liberorum loco essent. Verùm de ijs qui ex cognatione per transuersum iunguntur, dubitatum fuit, varięq; & diuersæ leges latæ fuerunt. prudentiores autem Romani in quarto gradu, idest, inter consobrinos nuptias permiserunt, aliorum etiam populorum exemplis confirmati. Graduum autem numerandorū facilis est ratio. Paulus c. iij. de ritu nup. arca. & Hono. A A. c. 19. C. de nu. Anto. A. c. ij. C. de insti. vel substi. Cicero pro Aul. Cecin. Iul. Capitolinus de M. Anton. Philos. Plutarchus & alij. Iustinia. tit. de nup. Instit. lib. j. Si. n. cognationem (vtar eo verbo, qđ vt generale elegerunt I.C.) ita disposuerimus, vt supra eum, de cuius cognatione agitur ponantur ij, à quibus originem ducit (quos vulgò ascendentes appellamus) infra verò, qui ab eo descendunt: ex transuerso, qui ex communione quadam sanguinis ipsi iunguntur, communemq; cum eo stirpem habent. Eos autem sic distinxerūt iuris authores, vt vnaquæq; generatio vnū gradum constituat. Ita enim gradus vocant à similitudine scalarum locorumq; procliuium, quos ita (vt inquit Paulus) ingredimur, vt per singulos gradus proximum quenque numeremus. Non is quidem, de cuius cognatione quæritur, vllam in hac enumeratione cognationis appellationem habet, sed eius ratione ipsa cognatio explicatur: atque ita ad ipsum referri debet: vt cū eo qui sibi proximus est vnum gradum vnamq; generationem constituat, quæ ex duabus semper personis constat; altera quidem generante, altera verò generata. Verū facilis est ascendentium & descendentium enumeratio. Nā ab eo, de cuius cognatione agitur, ascendentes, illius patrem primùm in superiori ordine gradum occupare: descendentes autem primùm esse in inferiori filium inuenimus: Auum quoque in superiori secundū, nepotem verò in inferiori, & ita deinceps. Sed si quam cognationem in transuersa linea quæramus, relicto inferiori ordine, gradatim ad eam vsque personam ascendendum est, quæ est cōmunis causa & origo cognationis, & ab ea in transuersū ad ipsū quem desideramus descendēdum. Quot in hac descriptione inueniuntur generationes, tot erunt gradus: vt duorum fratrū filij quatuor gradibus distant. Duo enim sunt ad eorum auum, q. est commune ipsorum propinquitatis principium, gradus in linea recta ab eo ad patruum, & à patruo ad consobrinum, de cuius ad alium cognatione agitur, duo etiam in transuersa linea. Quāuis eodem gradu. Inter has quidem personas ideo nuptiæ prohibentur, nec enim honestas permittit, vt eas vxores ducam q̃ mihi vel filiarū, vel matrū loco sūt, licet quarto atq; ēt remotiori gradu à me distent. Eadēque ex vxore hæc verba ad infinitates pertinent. Theophil. lib. inst. titu. de nupt. L. non facile. de grad. D. & §. affinitatis. instit. de nup. L. fratris. l. pen. l. vlti. C. de incest. nup. Est autem affinitas, coniunctio personarum, quæ citra cognationem per nuptias contrahitur. Et inter eos quidem affines iure ciuili prohibetur matrimonium, qui paretum, liberorumq; loco habentur: vt sunt Socer, Socrus, Gener, Nurus, Vitricus, Priuignus, Nouerca, & aliæ similes personæ. De iis affinib. qui ex tranuerso coniunguntur non tanto est ratio. Sed Leuiri coniunctio imperatorum cōstitutionibus prohibita est. Quoniā lex Mensia Legis ratio est. quia cùm iniustum sit, & contra ius Romanorum matrimonium: filios quoque non legitimos esse constat: ideoque filiorum iuribus carere eos oportet.

IAC. CVIA.

Nunc autem etiam ex tertio. Hic locus sic meo iudicio restituēdus est: Nūc autē etiam ex quarto gradu licet vxorē ducere. Sed tñ fratris aut sororis filiā, neptemve eorū, quāuis eodē gradu sit, amitā, vel materterā, eāq; vxorē, q̃ Nouerca, vel Priuigna, vel Nurus, vel Socrus nostra fuit, ducere nō possumus. Olim igitur inter se Patrueles, Amitini, Consobrini matrimonio iungi non poterant: id quod & Caius scribit lib. 1. Inst. Hodie ex cōstitutionibus possunt. Perperàm ex tertio gradu: nam iure ciuili ex tertio gradu vxorem ducere nunquam licuit: neq; verò nunc licet. Cætera quàm ineptè descripta fuerint, ex Caij & Iustiniani Institutionibus, & graduum ratione deprehēdi potest. Incertum matrimonium. Ergo non tantùm inter parentes & liberos incestæ sunt nuptiæ, sed & inter eos, qui ex transuerso, vel qui affinitate cōiuncti sunt: quod & Caius scribit lib. 1. Inst. & Paulus in l. Sororis. de rit. nup. Et præterquàm quòd iure gentium inter parentes & liberos cæterum iure ciuili incestæ sunt nuptiæ. Quoniam lex Mensia l. lex naturæ. de stat. hom. Veluti si ancilla conceperit. Quòd si libera conceperit, deinde ancilla peperit, partus quoque seruus est, si hanc iuris ciuilis regulam sequamur: quod & Caius scribit libro primo Instit. sed fauorē libertatis placuit eum liberum nasci. & ita Mart. scribit in l. & seruorum. de stat. hom. & Paulus lib. 2. sent.

VI. DE DOTIBVS.

DOS aut datur, aut dicitur, aut promittitur.

Dotem dicere potest mulier, quæ nuptura est. & debitor mulieris si iussu eius dicat institutus: parens mulieris virilis sexus per virilem sexum cognatione iunctus, velut pater, auus paternus. Dare, promittere dotem omnes possunt.

Dos aut profectitia dicitur, idest, quam pater mulieris dedit: aut aduentitia, idest, ea, quæ à quouis alio data est.

Mortua in matrimonio muliere, dos à patre profecta ad patrem reuertitur, quintis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum. Quod si pater non sit, apud maritum remanet.

Aduentitia autem dos semper penes maritum remanet, præterquàm si is qui dedit, vt sibi redderetur stipulatus fuit, quæ dos specialiter receptitia dicitur.

Diuortio facto, siquidem sui iuris sit mulier ipsa habet actionem, idest, dotis repetitionem: quòd si in potestate patris sit, pater adiuncta filiæ persona habet actionem reuera: nec interest aduentitia sit dos, an profectitia.

Post diuortiū defuncta muliere, hæredi eius actio non aliter datur, quàm si morā in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

Dos si pondere, numero, mensuræ cōtineatur, annua, bima, trima die reddetur: nisi si, vt præsens reddatur, conuenerit. Reliquæ dotes statim redduntur.

Retentiones ex dote fiunt, aut propter liberos, aut ꝑpter mores, aut propter impensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas.

Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris, cuius in potestate est, diuortiū factū sit: tunc enim singulorū liberorū nomine sextę retinent̄ ex dote: non plures tamen quàm tres sextæ in retentione sunt, non in petitione.

Dos quæ semel functa est. amplius fungi nō potest, nisi aliud matrimonium sit.

Morū noīe, grauiorū quidem sextæ retinentur: leuiorū autē octauæ. Grauiores mores sunt, adulteria tm̄ leuiores, oēs reliq.

Mariti mores puniūtur, in ea quidē dote, quæ annua bima trima die reddi debet. Ita ꝑꝑ maiores mores præsentē dotē reddit: ꝑꝑ minores senum mensum die. In ea aūt, quæ præsens reddi solet, tm̄ ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote quadriennio redditur, quod repręsentatio facit.

Impensarum species sunt tres: aut enim necessariæ dicuntur, aut vtiles, aut voluptuosę.

Necessarię sunt impensę, quibus non factis, dos deterior futura est: veluti si quis ruinosas ędes refecerit.

Vtiles sunt, qbus non factis qdē deterior dos nō fuerit: factis aūt, fructuosior dos effecta est: veluti si vineta & oliueta fecerit.

Voluptuosę sunt, quibus neq; omissis, deterior dos fieret: neque factis, fructuosior effecta est. Quod euenit in viridarijs, & pictorijs, similibusque rebus.

LVD. CHAR.

Varro dotem propriè dici scribit pecuniam, quę nuptiarum causa datur: nec enim ea sine matrimonio esse potest. Dos aut datur aut dicitur. Dos dicitur, quę sine vlla stipulatione constituitur, vel etiam sine stipulatione promissa debetur. Nā & mulier & parentes eius paterna cognatione iuncti si quam pecuniam doti dixerint, illius soluēdę necessitate obligantur. Huius dotis dicendę cōsuetudinis meminit Cicero pro Flacco, & Caius lib. poster. Insti. Alij vero, quos extraneos appellāt, si pro muliere dotem marito promisissent, communi iure obligari debebant, idest, vt & interrogati responderent, & stipulationem pręmitterent. Sed nunc ob dotis fauorē sola conuentio actionē parit. Lex ad exactionē C. de dot. ꝑmiss. Nec interest. Vlpianus lib. 35. ad Sabinū (cuius extat sententia in c. 2. D. Sol. matri. &c.) patrem à repetitione dotis aduentitię excludere vr̄. Cū patrem

quidem posse dotem à se profectam repetere dicat, nullū de aduētitia verbum faciens. Sed certè cùm in Pand. nulla harū dotiū exprimatur differentia, equidem nihil inter eas iure antiquo interfuisse arbitror. Nam & filia, quæ in patris erat potestate, nihil eo non consentiente agere poterat. Eos quæ semel functa. id est pecunia, quæ in prius matrimoniū data est, non potest amplius in dotem dari, nisi aliud matrimonium contrahitur. Mariti mores. Antiquo iure iudicium de moribus dabatur, quod actio malæ tractationis dicebatur. Competebat autem ad viri aut vxoris mores accusandos, vt diuortij culpam à se in alterum reiiceret. Eius meminit Quintilianus lib.iiij. declamat. 8. & 18.

IAC. CVIA.

Dos aut datur. Dos dicitur solennibus verbis sine interrogatione. Dotis actio tam ex dictione nascitur quàm ex stipulatione: hodie etiā ex nuda pollicitatione & nudo pacto. l.ij. C. Theo. de inc. nup. l.vlt. C. Theo. de dotib. Sublata autem est dicēdæ dotis solennitas: ideoque à l. ad exactionē. C. de do. prom. vt ex Codi. Theo. apparet, Tribonianus amouit hæc verba, Dictio vel: & quib. in locis prudentes scripserant, Doti dicere, subscripsit, Doti promittere, inusitata loquendi forma. l. si rem. §. vlti. de nouat. l. auus, de iu. dot. l. si marito. §. primo. l. si socer. §. Lucius. solu. matrimo. Deniq; in l.j. C. de iu. dot. Cùm Seuer' Imp. scripsisset, Dictio vel promissio: & paulò post, Ex dictione, vel ex stipulatione (necdum enim ex pollicitatione dotis actio erat) pollicitationem Trib. adscripsit, & condictionē ex pollicitatione: cùm tamen ex pactis, vel pollicitationibus præscriptis verbis, non conditio dari soleat. Institutus. Ad hanc rem constitutus. Dare promittere. Idem Paulus in l. promittendo, de iu. dot. Dicendo igitur tres duntaxat personæ obligantur, promittendo oēs. Quam pater mulieris. Adde, vel parens virilis sexus, per virilem sexum cognatione iunctus. Quintis. l.j. C. Theo. de dotib. l. vlti. C. Theo. de repud. Semper. siue sint liberi, siue non. Receptitias. l. mortis causa. § sed & si dos, de don. cau. mor. Seruus autem receptitius, de quo Aul. Gellius & Nonius Marcellus scribunt, neque dotalis est, neque ex paraphernis: quia ad virum non defertur. Sunt hæc omnia diuersa, bona receptitia, dotes, παράφερνα, ἀντιφέρνα, θεώρετρα, ὑπόβολα. sunt, quæ extra dotem ad virum deferuntur, quæ & peculij nomine significantur. l. si ego. §. dotis. de iu. dot. l. donationes. §. species, de don. Παράφερνα sūt donationes propter nuptias. l. vlti. C. de don. ante nup. quibus proxima sunt, θεώρετρα, & ὑπόβολα, de quib. Constantinus scribit. Harmenopulus vnde & Hypobolica instrumēta apud Sid. Appoll. lib. 7. Epist. quāquam sunt, qui legant Hyperbolica: alij quidam Paraphernica, omnino malè. Nec interest. Obstare videtur l.ij. §. quòd si in patris. soluto matrimo. Benè autem Goueanus in lib. var. lect. Triboniani in eo §. facinus annotauit: An. Goueanus, cui ex omnibus, quotquot sunt aut fuere, Iustinianei iuris interpretibus, si quæramus quis vnus excellat, palma deferenda est. Proinde Goueanus sentit, Dotis aduētitiæ communis est actio ex iure antiquo, mulieris propria ex iure nouo. Neque verò propriam esse actionem rectè colligitur ex l. Caius, soluto matrimo. quia non dicit soli filiæ actionem dari: verum ideò filiæ dicit non patri, quia filiæ cautum fuit non patri. Cæterùm per filiam patri quæritur actio. Post diuortiū. Inde si post diuortium maritus in reddenda dote moram fecerit, & hæredi vxoris cōpetit actio: si moram non fecerit, secus est. Quamobrem & mortua in matrimonio vxore, hæredi non competit actio. l. vsufruct. solut. matrim. l. cùm in fundo. § si autem vsumfr. de iur. dot. Annua Bima. Hodie annua die ex cōstitutione Iustiniani: cui à Triboniano aptata est. l.j. de do. prælega. in qua legitur, annua die pecuniam dotalem reddi. Non plures tamē quàm tres. Id est, media pars, vt Paulus ait lib.ij. Institu. titu. de dotibus, cuius verba Boetius Seuerinus refert. Nam sex sextæ, integrum conficiunt. Non in petitione. Quæ ex aliis causis retinentur, & in petitione sunt. Sustulit verò Iustini. quintas & sextas, & alia omnia retentionum genera. Sunt tamē compensationum ex eis causis leges quamplurimæ. l. fructus. §. ob donationes. l. rei. §. j. l. si constante. §. si vxor. l. pe. §. j. solut. matrimo. l. vtilium: de impens. in res dot. l. neque. C. de cōpens. l.j. C. rer. amot. Sed & de moribus actionem sustulit. l. vltim. C. de repud. de qua in l. 5. D. de Pac. Dot. l. vlti. C. Th. de inc. nu. l.j. C. Th. vic. ciui. cri. ag. non pos. quę & accusatio dicitur in l. viro. l. cùm mulier. D. solut. matrimo. quemadmodum actio suspecti, actio ingrati, actio inofficiosi, accusatio suspecti, accusatio ingrati, accusatio inofficiosi suis locis. Dos quę semel. Nisi redintegratum sit matrimonium, dos quæ semel dos esse desijt, dos effici amplius nō pōt. Redintegrato m̄rimonio, tacitè redintegrat̄ & dos, nisi sit receptitia. l. si mulier diuerterit. l. in insulā §. vlt. solut. mat. Itē octaua. Legēdū, aūt octauæ. Quæ à die reddi dēt. Ita p.p. Legēdū, q̄ annua bina trima de reddi dēt p.p. Pistoriis. Lego, picturis. & paulò antè, deterior dos fuerit. Viridariis. In Pand. Flor. virdiaria in l. si cuius. §. fructuarius. de vsufruct. l. in instrumento. de fund. instrumen. vel instrumen. leg. & viridia in l. quoties. §. seruitutum. de seruit. l. ædificia de ser. vra. l. impensæ. de verborum significa. vnde & virdiaria alij deduxere, alij viridaria. Sed nihil hæc ad Vlpianum.

VII.

De iure donationum inter virum & vxorem.

INter virum & vxorem donatio non valet, nisi certis ex causis: mortis causa, diuortij causa, serui manumittēdi gratia. Hoc amplius principalibus constitutionibus concessum est mulieri, in hoc donare viro suo, vt is ab Imperatore lato clauo, vel equo publico similive honore honoretur.

Si maritus diuortij causa res mouerit, rerum quoque amotarum actione tenebitur.

Si maritus pro muliere se obligauerit, vel in rē eius impenderit, diuortio facto, eo noīe cauere sibi solet stip̄lone tribunitia.

In p̄tāte parentū sunt ēt ij liberi, quorū causa probata est, p̄ errorē ɔtracto matrimonio inter dispares ɔditione p̄sonas. Nā seu ciuis Romanus Latinā aut peregrinā, vel eā, q̄ Dedititiorū numero ē quasi p̄ ignorātiā vxorē duxerit: siue ciuis Romana p̄ errorē p̄egrino, vel ei q̄ Dedititiorū numero est, aut ēt si Latino ex lege AElia Sentia nupta fuerit, cā p̄bata, ciuitas redditā liberis quàm parentibus, præter eos qui Dedititiorum numero sunt & ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

LVD. CHAR.

Receptā morib. dōnē inter virū & vxorē p̄hibitionē Antoninus Caracalla Imp̄ator ɔfirmauit. Prohibitionis diuersas cās & iurecōsulti & Philosophi adferūt: duę verò magis placēt, vna Vlpiani, ne coniuges ob mutuū amorē se inuicē spoliēt: altera Plutarchi, ne bonorū, q̄ inter eos cōia esse debent, societas leuissimi munusculi acceptatione tolleretur. Sed & is ipse Antoninus voluit donationem ab altero ex cōiugibus factam eius morte cōfirmari. l. 3. 32. 34. D. de donat. int. virū & vxor. Durū. n. & nimis auarū esset h̄rdē aduersus supremā eius q̄ donauit voluntatē venire: adeò vt res tradita eius fiat, cui donata est, vel si stipulatio intercesserit, ciuilis obligatio cōpetat. Multas ēt alias exceptiones adiecerunt I.C. quorū sniē in Pan. referunt̄. In potestate parentum. Cū enim retinēdi cōiugij grā, is qui peregrinus erat aut Latinus, efficiatur ciuis Romanus: cōuenit vt filij in parentum potestatem redigantur, vtanturq́; ipsi parentes iure patrię potestatis: quod proprium est ciuium Romanorum.

IAC. CVIA.

Principalibus. Antonini Imp. l. nuper. de don. inter vir. & vx. Si maritus diuortij. Non tn̄ in vxorē, sed & in virū rerū amotarū actio est. l. ɔtra. §. itē. rer. amot. Stipulatione tribunitia. Vt in l. cū mulier de dote. sol. matr. Hęc stipulatio honoraria est, q̄a ex iurisdictione tribunorū venit: vt pretoria, vt ędilitia ex iurisdictione pretoris, ex iurisdictione ędiliū. In institutionibus, de ędilitiis vulgò malè scriptū est, q̄a ex iurisdictione p̄toris veniunt. Superest enim vox p̄toris, auctore Theophilo, & Pōponio in l. 5. de verb. obl. Dispares condignis. Lego, disparis cōditionis. Ex lege Aelia sentia. Legendū opinor, ex lege Iunia, vt in tit. de latinis ex lege Iunia. infr. vti lege Iunia cōprehēsum est. Est aūt ab hac sententia non absimile id, quod Impp. rescripserunt in l. qui in prouincia. §. Diuus, de rit. nup.

VIII.

De Adoptionibus.

NOn tantum naturales liberi in potestate parentum sunt, sed etiam adoptiui.

Adoptio fit, aut per populū, aut per p̄torē, vel p̄sidem p̄uincię. Illa adoptio quę per populum fit, specialiter arrogatio dr̄.

Per populum qui sui iuris sunt arrogantur: per pretorem autem, filij familię à parentibus dantur in adoptionem.

Arrogatio Romę tantùm fit: adoptio autem, etiam in prouincia apud presidem.

Per pretorem vel presidem prouincię adoptari tā masculi q̄ feminę, & tā puberes q̄ impuberes possūnt: per populū verò Romanum, feminę quidē non arrogant. Pupilli antea quidē nō poterant arrogari: nūc aūt possunt ex ɔstitutione Diui Antonini.

Hi qui generare non possunt, velut spado, vtroq; modo possunt adoptare. Idem iuris est in persona cœlibe.

Item is qui filium non habet, in locum nepotis adoptare pōt.

Si paterfamiliæ arrogandū se dederit, liberi quoq; eius quasi nepotes, in p̄tāte fiunt arrogatoris. Feminę verò neutro modo possunt adoptare: quoniā nec naturales liberos in p̄tāte hēnt.

LVD. CHAR.

Arrogatio dicitur. Arrogationem dicebant, quia populo rogato adoptabat̄ is, qui sui iuris erat. Postea hęc populi potestas ad principem translata est: ipsam verò in curiatis comitijs trino nundino antè promulgatam fieri solitam fuisse & Cicero pro domo sua, & Suetonius in Augusto, & Gellius probant. Hic etiā rogationis verba refert: velitis iubeatis vti L. Valerius, L. Titio tam iure legeq́; filius sibi siet, quàm si ex eo patre matreq́; filius eius natus esset? vtiq́; ei vitę necisque potestas siet, vti pariendo filio est? hoc, ita vt dixi, ita vos Quirites rogo. Loquuntur de ea quę postea principis authoritate fieri solebat, iurecōsulti, quorum extant in Pand. snię. Cōstitutione Diui Antonini. Iure qdē antiquo (vt ait Gellius) neq; pupillus neq; mulier arrogari poterat.

terat. Sed pupillum arrogari posse Vlpianus, & Caius fœminā ex rescripto principis scribunt. Hi q generare nō possunt. Idē & in pand. tit. de adoptio. ex lib.j. institutionum Caij in c.ij. refert: extat etiam in priore libro institutionū qui Caij nomine inscribitur (eiusdemne, an alterius non affirmo.) Spadonum autem generalis est appellatio: quidam. n. specialiter dicuntur spadones, alii castrati, alij Thibiæ. Spadones sunt, qui ob morbū, aut frigiditatē generare nequeunt: impedimēto autē liberati, possunt. Castrati, quib. excisi & euulsi sunt testiculi. Thlibiæ, quibus attriti. Ita distinguit Theophilus: & mihi quidē de spadonib. ad res venereas captis non castratis intelligendus videtur Vlpianus, vt etiam scripsit Iustinianus in institutionibus.

IAC. CVIA.

Aut per populum. l.ij. C. de adop. Hodie per Imperatorē. Arrogatio Romæ tantùm fit. Quoniam curiatis comitiis fit. Fœminæ quidem nō arrogant. Legendū arrogantur. Causa illa est, quia nulla cum fœminis comitiorum communio est. Cæterùm per principem fœminæ arrogantur. l. nam fœminæ. D. de adop.

IX. De his qui in manu sunt.

FArre ɔuenit̄ in manū, certis verbis, & testib. X. p̄sentibus, & solenni sacrificio facto, in quo panis quoq; farreus adhibet̄.

LVD. CHAR.

Pertinet hic titulus ad nuptias: cùm. n. trib. illæ modis contraherentur (vt scribit Boetius) vsu, farre, & coēptione: per confarreationem ductæ mulieres in viri potestatem veniebant, vt testatur Tacitus lib.iiij. Sed hoc quidem matrimonij genus non adeo frequens erat, verùm Pontificibus maximè conueniebat.

IAC. CVIAC.

In manu est vxor, quę conuenit in manum aut conferreatione cōuenitur, aut coemptione. Sed omissa est confarreandi adsuetudo, vt Cornelius Tacitus lib.iiij. Annalium scribit. Omissa quoque tandem est coēptio. Deniq; omissa est omnis ɔuentio in manum. Quamobrem Tribonianus in l. vxorē. de ri. nup. l. ex parte. §. j. de verborum obliga. scripsit, in matrimonium conuenire: cùm tamen Pap. scripsisset, in manum conuenire.

X. Qui ī p̄tāte mācipio ve sunt, quēadmodū eo iure liberent̄.

LIberi parētum potestate liberantur, emancipatione, id est, si posteaquàm mancipati fuerint, manumissi sint. Sed filius q̄dem ter mācipatus, ter manumissus, sui iuris fit. Id. n. lex duodecim tabularum iubet his verbis, Si pater filium ter venundauit, filius à patre liber esto. Cęteri autē liberi præter filiū tā masculi, q̄ fœminæ vna mancipatione manumissioneq́; sui iuris fiunt.

Morte patris filius & filia sui iuris fiunt: morte autem aui nepotes ita demum sui iuris fiunt, si post mortem aui in potestate patris futuri nō sunt: velut si moriente auo pater eorum aut iā decessit, aut de potestate dimissus est. Nā si mortis aui tp̄e, pater eorū in potestate eius sit, mortuo auo, in patris sui p̄tāte fiunt.

Si patri vel filio, aqua & igni interdictum sit, patria potestas tollitur, quia peregrinus fit is, cui aqua & igni interdictum est. Neque autem peregrinus ciuem Romanum, neq; ciuis Romanus peregrinum in potestate habere potest.

Si pater ab hostibus captus sit, quamuis seruus hostium fiat: tamen cùm reuersus fuerit, omnia pristina iura recipit, iure postliminij. Sed quandiu apud hostes est, patria potestas in filio eius interim pendebit: & cùm reuersus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit. Si verò ibi decesserit, sui iuris filius erit. Filius quoque si captus fuerit ab hostibus, similiter propter ius postliminij, patria potestas interim pendebit.

In potestate parentum esse desinunt & hi, qui Flamines Diales inaugurantur, & quæ virgines Vestæ capiuntur.

LVD. CHAR.

Emancipatione. Filii à potestate paterna emancipatione liberandi solēnitatem explicat Caius ti. 6. lib.j. inst. & nos in comment. ad l. 12. tab. de ea diximus. Neq; ciuis Romanus peregrinū. Nec. n. iure ciuili (vt Boetius ad Topica Cicer. ait) fieri aliquid inter alios, quàm ciues Romanos potest. Virgines Vestæ. Virgo vestalis (vt inquit Gellius lib.j.) simulatq́; capta, & in atriū Vestæ deducta, & pontificibus tradita est, eo statim tempore sine emācipatione ac sine capitis minutione, è patris exit potestate.

IAC. CVIA.

Qui flamines Diales. Qui morte parētis sui iuris fit, capite nō minuitur. l.iij. §. vlti. ad Maced. Adiungo etiam eum qui Flaminio Diali, aut vestali sacerdotio sui iuris fit. l.ij. quod cum eo. l.j. §. sed etsi alio. quando pecul. auctore Gellio lib.j. c. 13. Et hoc nimirum est quod ait Vlpianus in d. l.iij. vel aliàs sui iuris &c. Idē & in eo Iustinianus constituit, qui dignitate sui iuris fit. in noue. 81. At is profectò qui emancipatione sui iuris fit, capite minuitur: credo quia in imaginariam seruitutis formam deducitur. l. liberos. de c. minutis: immò quia sublata est legitima emancipatio, vigetque aut Anastasia, aut Iustiniana emancipatio, q emācipatur, hodie capite nō minuitur. Proinde meritò ex Iustiniani constitutionibus suo exæquatur emancipatus. Vsusfructus emancipatione non finitur. Id denique restat, vt capite non minuant̄ hodie, q cùm alieni iuris forēt, sui iuris efficiunt̄. His aūt q̄ in hoc loco dicunt̄ ab Vlpiano, addēda est, q̄ in manū flaminis ɔuenit, Cornelius Tacitus li. 4. qū̄ exiret è iure patrio q id Flaminiū adipisceretur, quæque in manum Flaminis conueniret.

XI. De tutelis.

TVtores constituuntur tam masculis, quàm fœminis: sed solis quidem impuberibus duntaxat, propter ætatis infirmitatem: fœminis autem tam impuberibus, quàm puberibus, & propter sexus infirmitatem, & p̄p forensium rerū ignorātiā.

Tutores autem legitimi sunt, aut senatusconsultis constituti, aut moribus introducti.

Legitimi tutores sunt, qui ex lege aliqua descendūt. Per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim Tabularum introducuntur, seu propalàm, quales sunt agnati: seu per consequentiam, quales sunt patroni.

Agnati sunt, à patre cognati virilis sexus, per virilē sexū descēdentes, eiusdē familiæ: veluti fratres, filij fratris, patrui, patrueles.

Qui liberū caput mācipatū sibi, vel à parēte, vl̄ à coēptore, manumisit, p̄ similitudinē p̄roni tutor efficit̄, q Fiduciari' tutor appellat̄.

Legitimi tutores, alii tutela in iure cedere possunt.

Is cui tutela in iure cessa est, Cessicus tutor appellatur: qui siue mortuus fuerit, siue capite minutus, siue alii tutela cesserit, redit ad legitimum tutorem tutela. Sed & si legitimus decesserit, aut capite minutus fuerit, cessitia quoque tutela extinguitur.

Quantùm ad agnatos pertinet, hodie cessitia tutela non procedit: quoniam permissum erat in iure redere tutela fœminarū tantùm, non etiam masculorum. Fœminarum autem legitimas tutelas lex Claudia Al. sustulit. sustinet.

Excepta tutela patronorū, legitīa tutela capitis diminutione amittitur.

Capitis minutiōis species sunt tres, maxima, media, minima.

Maxīa capitis diminutio ē, p̄ quā & ciuitas, & libertas amittit̄: veluti cū īcēsus aliqs venierit: aut cū mulier alieno seruo se iūxerit, denūciāte dn̄o, & ācilla facta fuerit ex senatuscō. Claudiano.

Media capitis diminutio dicitur, per quam sola ciuitate amissa, libertas retinetur: quod fit in eo, cui aqua & igni interdicitur.

Minima capitis diminutio est, p̄ quā & ciuitate & libertate salua, stat' dūtaxat hoīs mutat̄: qd̄ fit adoptiōe, & ī manū ɔuētiōe.

Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege duodecim Tabularum, his verbis, Vti legassit super pecunia tutelave suę rei, ita ius esto: qui tutores datiui appellant̄.

Dari testamēto tutores possunt liberis qui in potestate sunt.

Testō tutores dari possūt hi, cū qb. testamēti faciēdi ius est, p̄ter Latinū Iunianū. Nā Latinus hēt quidē testamēti factionem, sed tamen tutor dari non potest: id enim lex Iunia prohibet.

Si capite diminutus fuerit tutor testamento datus, non amittit tutelā: sed si obdicauerit se tutela, desinit esse tutor. Abdicare aūt est, dicere nolle se tutorē esse: in iure aūt cedere tutela testō datus nō p̄t. nā & legitimus ī iure cedere p̄t, abdicare se non pōt.

Lex Attilia iubet mulieribus, pupillis ve non habentibus tutores, dari, à prætore, & maiore parte tribunorum plebis: quos tutores Attilianos appellamus. Sed quia lex Attilia Romæ tātùm locum habet: lege Iulia & Titia prospectum est, vt in prouinciis quoque similiter à præsidibus earum dentur tutores.

Lex Iunia tutorem fieri iubet Latino, vel latinis impuberib. eum qui etiam ante manumissionem ex iure Quiritium fuit.

Ex lege Iulia de maritandis ordinib. tutor dat̄ à Prætore vrbis ei mulieri virginive, quā ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotē dandā, dicendā, p̄mittendāve, si legitimū tutorē illa non habeat. Sed posteà Senatus censuit, vt etiā in prouinciis quoque, similiter à præsidibus earum ex eadem causa tutores dentur.

Præterea etiam in locum muti, furiosive tutoris, alterum dādum esse tutorem ad dotem constituendam Senatus censuit.

Item ex Senatuscōsulto tutor dat̄ mulieri ei, cuius tutor abest, preterquàm si patronus sit, q abest. Nā in locū patroni absentis alter peti nō potest, nisi ad h̄rditatē adeundā, & nuptias ɔhēdas. Idemq́; permisit in pupillo patroni filio.

Hoc amplius Senatus censuit, vt si tutor pupilli pupillave suspectus à tutela submotus fuerit, vel etiam iusta de causa excusatus, in locum eius tutor alius detur.

Morib. tutor dat̄ mulieri pupillove, q cū tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo agat (ipse. n. tutor in rem suam auctor fieri non potest) qui prætorianus tutor dicitur, quia à pretore vrbis dari consueuit.

Pupillorū pupillarūq́; tutoris & negocia gerūt, & auctoritatē interponūt. Mulierū aūt tutores auctoritatē dūtaxat īterponūt.

Si p̄les sūt tutores, oēs ī omni re debēt auctoritatē accōmodare, p̄ter eos q testō dati sūt: nā ex his vel vni' auctoritas sufficit.

Tutores auctoritas necessaria est, mulierib. qdē ī his reb. si lege aut legitimo iudicio agāt, si se obligēt, si ciuile negociū gerāt, si libertæ suę p̄mittāt in ɔtubernio alieni serui morari, si mācipia alienent. Pupillus autem hoc amplius, etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

Liberent̄ tutela, masculi qdē pubertate. Puberē aūt Cassiani quidē eū esse dicūt, q habitu corporis pubes apparet, id est, q gn̄are p̄t: Proculeij aūt, eū q quatuordecim annos expleuit: verū Priscus eū puberē esse, in quē vtrunq; cōcurrit & habitus corporis, & numerus annorum. Fœminæ autem tutela liberantur.

LVD. CHAR.

Fœminis. Fœminæ ppetua tutela (vt ait Boetius) ɔtinebant, à qua recedebāt, quæ in viri manum ɔuenissent. Et Cato pro lege Oppia (vt est apud Liuium) maiores voluisse dicit nullā ne priuatā quidem rem sine authoritate fœminas agere, sed in parē tum fratrumve, aut liberorum potestate eas esse. Propalam. idest ex verbis legis. Per consequentiā. idest ex interpretatione. Vide institut. lib. j. tit. 17. Media capitis diminutio. Vident Iurisconsulti nō eodē modo species capitis diminutionis ɔstituisse. Nam Callistratus c. 5. de extraord. cognit. D. consumi existimationem scribit, quoties magna capitis ĩdiminutio teruenit, idest, cùm libertas adimitur: veluti cùm aqua & igni interdicit, qđ in persona deportatorū euenit. Sed certè obseruandū est non eo respexisse Callistratum, vt capitis diminutionis species distingueret: tantùm. n. disputat de existimatione alicuius, quomodo ea minuatur aut consumat. Verùm qđ hic Vlpianus noster dicit, Paulo & aliis I. C. ēt placuit. c. vlt. D. de cap. minut. Nā ille lib. ij. ad Sabinū, tria capitis diminutionis genera ɔstituit. Tria. n. sunt quæ habemus, libertatē, ciuitatē, & familiā: q cùm amittimus, in maximam capitis diminutionē incidimus: cùm verò amissa ciuitate cōis illa libertas nobis remanet, in mediā: sed cùm familia tm̃ mutatur, in minimā. Et authoritatē interponunt. pp ingenij pupillorū imbecillitatē ɔstitutū est, vt nō nisi tutore authore ɔhere possint, qđ certè cùm ad eorum vtilitatē introductū sit, ipsis nocere nō debet. Itaq; meliorē ɔditionē eis facere licet, etiā sine authoritate tutoris: deteriorem verò nō aliter, quàm tutore authore. Non igitur ne natura quidem obligari poterunt, nisi ex ijs causis, ex quibus melior & locupletior eorum fit ɔditio: nec. n. æquum est ipsos ex aliorū iactura suū augere cōmodum. Sed ēt si deterior eorū ɔditio nō fiat, nihilque detrimenti accepisse dici possint: equidem nō video, in quo eorū infirmitas lædatur, si quem iuris gentium effectum obligationi tribueris. Atq; ita conciliandas semper existimaui I. C. sententias, quæ pugnare plerisque videntur.

XII. DE CVRATORIBVS.

CVratores aut legitimi sunt, idest, qui ex lege duodecim Tabularum dantur: aut honorarij, idest, q à ptore cōstituunt.

Lex duodecim Tabularum furiosum, itemq; prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.

A prætore ɔstituitur curator, quē ipse prætor voluerit, libertinis, prodigis, itemq; ingenuis, qui ex testamento parētis hęredes facti, malè dissipant bona: his. n. ex lege, curator dari nō poterat: cùm ingenuus quidē nō ab intestato, sed ex testamento hęres factus sit patri: libertinus autē nullo modo patri hæres fieri possit, qui nec patrem habuisse videtur, cùm seruilis cognatio nulla sit.

Prætereà dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus, idoneè negotia sua tueri non potest.

LVD. CHAR.

Lex xij. Tab. Idem alio loco Vlpianus scribit, idq; morib. ab initio introductum esse. Quamuis autem lex 12. tab. ɔstituerit, pdigo interdici suorū bonorum administratione: magistratus tm̃ snīa requirebat: vt Valerius Maxi. lib. iij. c. 5. ostēdit. Et Paul. lib. 3. Sentent. titu. 5. solennem verborum formam, qua prætor prodigo bonis interdicere solebat, refert.

IAC. CVIA.

Virilis sexus.) In tutelarum quæstione ita definiuntur agnati, propterea q tutela virile munus est. Cæteroquin & fœminæ agnatæ sunt. Eadē est agnatorum definitio in quæstione intestatæ successionis. l. ij. §. agnati. de suis & legit. hæred. & infrà tit. 26. qa etsi consanguinea cōsanguineo intestato hęres existat, agnata tm̃ agnatio cuiquā intestato ex lege Voconia hæres non est. §. cæterū de legit. agnat. succ. Sic in lege Vellea, Qui testm̃ faciet, is omneis virilis sexus, q ei sui hr̃des futuri erunt, &c. etiam si parēte viuo nascantur. Ideo ait, Virilis sexus quia sequuntur hæc verba, Vt nominatim eos exhæredet, vel instituat. Soli autem posthumi mares nominatim exhæredandi sunt. §. posthumi quoq;. §. posthumorum. de exhæredat. lib. Vnde & in l. iij. de iniusto rupt. aio sic Vlpianum scripsisse, Posthumi virilis sexus: & ex Iustiniani constitutione id Tribonianum immutasse. Eiusdem familiæ. l. pronunciatio. §. communi. de verbo. sign Fratres. Legēdum, Fratres patrueles, filij fratris patruelis. Qui liberum caput. Agnatus est tutor ex l. 12. tabul. patronus ex interpretatione legis: parens ex contractu fiduciæ. Cur non & parens ex interpretatione legis? Quia nulla talis ĩ lege interpretatio adhiberi potuit. Nec enim ex patronis, sic parentibus nominatim lege defertur hæreditas. Igitur duæ tātùm sunt species legitimæ tutelæ, Agnatorum & Patronorum: id quod Vlpianus tradit in l. j. de leg. tut. Verùm in l. iij. §. vlt eod. tit. parentem emancipatorem non legitimum, sed vicem ait legitimi tutoris obtinere, idest, fiduciariū tutorem esse. Non nego moribus inde receptum, vt nominetur legitima, quæ propriè est fiduciaria. tit. de leg. par. tut. fiduciariæ tutelæ nomen ad liberos transmitti, legitimæ non transmitti: deniq; hoc liberos patronorum distare à liberis parentum. Cęterùm ratio differentiæ tradita à Iustiniano in titu. de fiduc. tut. falsa est in patre & auo: certè subtilior est quàm verior. An igitur quia non vt liberis patroni ita liberis emancipatoris lege debetur hæreditas? l. j. §. liberos. si quis à par. fuerit manu. sed de his satis. Vel à parente, vel à coemptore. Qui à parente, is est pater fiduciarius: qui à coemptore, is est pater naturalis. Lex Claudia sustinet. Lege, Sustulit. Rursus verò lex Claudia sublata est constitutione Constantini. l. iij. C. de legat. tut. l. ij. C. Thom. de tuto. & curato. crean. Ait Constantinus. In fœminis tutelam legitimam consanguineus vel patruus non recuset. Excepta tutela patronorum. Hoc est quod ait l. tutelas. de cap. minutis. Tutelas etiam non amittit capitis diminutio, exceptis his quæ I. A. P. P. deferuntur, idest, quæ iure agnationis proximis potissimum deferuntur. Tribonianus non sic. Equidem scio Tribonianū, cùm multa in libris prudentum notis perscripta essent, auctore Iustiniano in l. ij. C. de vet. iu. enuc. in eis explicandis cadere frequenter & labi. Cæterùm tutela patronorum minima capitis diminutione non perit, quia nec ius patronatus perit. Aeque testamentaria & datiua tutela non perit. At qua minima capitis diminutione ius agnationis perit, & legitima agnatorum tutela perit. Dixi, Proximis potissimùm, vt in edicto translatitio Verris, Tū vti proximum quenque potissimum hæredem esse oporteret, si is intestato mortuus esset. Vnde extimenda non sunt posteriora verba. l. j. vnde legit. Quinimo in Asconio ita malè legitur, quasi si Asconius legeret non Tullij. Item alio in edicto, Sec. tab. testamenti potissimum hæreditatem dabo. Veluti cùm incensus aliquis venierit. Hoc M. Tullius explicat in extremo orationis pro Cecinna. Denunciante domino. Trina denunciatione opus est: denunciari etiam testato oportet, idque denunciari vt seruo abstineat. Denunciationem sequitur prætoris, aut præsidis sententia. Inde Tertullianus lib. ij. ad vxorem. Nonne insuper censuerunt seruituti vindicandos, qui cum alieno seruo post dominorum denunciationem in consuetudine perseuerarunt? Exemplo S. C. si ingenuæ, quæ ad gynæciarium se, vel monetarium applicat, similis denunciatio fiat, nisi dicto audiens fuerit, eiusdem ipsa conditionis ex constitutionibus efficitur. l. edicimus. C. Th. de murileg. l. Scæuol. senatusconsf. C. Th. de decur. Sed hæc à Iustiniano mutata sunt in titu. do. S. C. Claud. toll. Status duntaxat hominis. Saluo statu publici iuris. l. j. §. capitis. ad S. C. Tertyl. priuatus hominis status commutatur. In manum conuentione. Quæ conuenit in manum mariti, capite minuitur: quia in familiam eius, & sui hæredis locum venit, vt in titu. 23. & apud Gellium lib. 18. cap. 6. vti legassit. Integra lex est, Paterfa. vti legassit, auctore Cornificio lib. j. ad Herennium. Ait, Paterfam. atque ideo filiusfami. testamentum facere non potest, etiam si hoc velit pater: quod tamen in donatione nulla lex vetat. Ait, Super pecunia, tutelave suæ rei, quæ verba coniunctim accipienda sunt. Nam tutore instituere filiis suis pater, nisi in testamento non potest, in quo & pecuniæ suæ hæredem instituat. l. sæpe, de verborum signific. Qui tutores datiui. Legitimi non dantur, sed ipso iure fiunt tutores. l. legitimos. D. de legitim. tuto. Testamentarij, Attiliani, Iuliani datione tutores fiunt. Plerumque autem Attiliani, & Iuliani datiui tutores appellātur. l. dati. D. reinpubl. sal. for. l. generaliter. C. de episc. & cleric. l. vlti. C. de leg. tut. Abdicare autem M. Tullius lib. 6. ad Att. Itaque aut tutela cogito me abdicare, aut, vt p Glabrione Scæuola, fœnus & impendium recusare. Nihil ab abdicatione distat excusatio. Excusatione datiui duntaxat vtūtur l. εἰδέναι. D. de exc. tut. §. qui excusare. Inst. eo. Nullum verò in iure ciuili excusationis proximis agnatis datæ extat exemplum. Proinde rectè ait legitimos tutela se abdicare non posse. Ratio illa est, quia ipso iure tutores existunt. Quæ ratio etiam efficit, vt sui hæredes repudiare hæreditatem non possint. Verùm enim vt in iure, hi se hæreditate abstinere, ita & illi in iure, idest, apud prætorem, tutela fœminarum cedere possunt. In pupillis maribus, iam superius ab Vlpiano dictum est, cessitia tutela non procedit. In iure cedere autem. Lego, In iure autem cedere. Lege Iulia & Titia. Quæ sic dicta est à duobus latoribus, vt lex Plautia & Iulia de vi. Lex autem Attilia, à L. Attilio dicta est, interprete legis 12. tab. quod specie quidem prima falsum esse quis dixerit: cōtamen verius nihil esse, clarissimis argumentis in tempore demonstrabo. Qui etiam ante manumissionem. Non cum solum qui in bonis, sed etiam qui ex iure Quiritium dominus fuit. Si legitimum tutorem pupilla non habeat. Delenda est vox, pupilla: Cæterùm quamuis regula iuris hęc sit, Certæ rei vel causæ tutorem nō dari, ex lege tamen Iulia & senatusconsultis tutor ex causa datur ad dotem cōstituendam. Item, vt paulò post tradit, ad adeundam hæreditatem specialis tutor datur: quod etiam cō firmat. l. impuberi. D. de tut. & cur. datis. l. cùm in vna. §. tutor de appellat. Ad dotem constituendam. Si ad dotem constituenda, erit hoc tantummodo superiori regulæ iuris, quæ dictat, Certæ rei tutorem non dari: si generaliter (quod & ipsum, si mutus aut furiosus sit legitimus tutor, ex S. C. fieri potest. l. pen. D. de tutel.) obstat illa regula, qua cauetur, Tutorem habenti tutorē nō dari: ideoq; S. C. opus fuit. Ideq; pmisit in patroni filio: nimirū vt in eius locū non nisi ad adeūdā hæreditatē, vel dotē ɔstituendā tutor det. Quod & gnaliter in tutorib. pupillorū iure ciuili locū obtinet. Hoc amplius.

Huius S. C. fit mētio in l. si qs sub ɔditione. de testa. tut. & ij qdē sunt tutores, q ex S. C. dantur: de qbus intelligenda est l. tutelas. de cap. minutis. Sequuntur ij, q morib. dantur. Morib. tutor. Hodie, qa extraordinaria sunt iudicia, curator datur. §. vlt. de aucto. tut. In ordinariis iudiciis tutor exigitur. l. curatorē. D. eo. l. vlt. C. de in lit. dan. tut. Lege aut legitimo iudicio. Lege agere latius patet, quàm legitimo iudicio agere: nam sine iudicio lege agi potest. Qui tunc dati sunt. Legēdum, Qui testamēto dati sunt. l. vlt. C. de auct. præst. l. 4. l. 5. in principio, & §. item ipse. l. q dicimus. §. j. D. eo. M. Tullius p Flacco, Nihil pōt de legitima tutela sine omnium tutorum auctoritate diminui. Proculeij. Quorum snīa Iustiniano placet. Fœminæ autē tutela liberantur. Imperfecta oratio est. Cæterùm vnus ponitur casus in tit. vlt. in quo libertæ tutela patronorum liberantur. Deniq; omnes fœminæ cōuentione in manum liberantur, auctore Boetio in Topicis Ciceronis.

XIII.

De Cœllibe, Orbo, & solitario patre.

LEge Iulia prohibentur vxores ducere, senatores quidem liberiq; eorum, libertinas, & quæ ipsæ, quarumve pater materve artem ludicram fecerit: item corpore quæstum facientē.

Cæteri autem ingenui prohibentur ducere lenam, à lenone lenave manumissam, & in adulterio deprehensam, & iudicio publico damnatam, & quæ artem ludicram fecerit: adiicit Mauricianus, & à senatu damnatam.

LVD. CHAR.

Multas fuisse inter patres & plebeios ɔtrouersias de connubij societate Liuius, & alij historiographi testantur. sed lege Papia cautum esse, vt omnib. ingenuis præter Senatores eorumque liberos, libertinam vxorem habere liceret, Dion libr. ij. scribit.

IAC. CVIA.

Cæteri autem ingenui. Et has quoque senatores non ducent. l. lege Iulia. §. vlt. de ritu nupt. nō tm̃ idē est è ɔrio: nam ingenui libertinas ducent. l. lege Papia. eo. Est in eandē rē auctoritate Marci & Cōmodi factum plenius S. C. de quo in l. oratio. de spons. l. oratione. l. palam. §. senatus. de rit. nup. Extat & de eadē re Cōstātini ɔstitutio in l. j. C. de nat. li. & nō Martiani, de mat. senat. q tm̃ ambæ sublatæ sunt in nou. Iustiniani CXVII. & LXXXIX. ex qua id ēt didicimus, corruptè in d. l. j scriptum esse, Præfectos: legendum. n. est, Perfectissimos, idest, διασημοτάτους: atque ita constanter habēt oēs veteres Codices. Error manauit ex errore nou. Martiani. Lex quoque Iulia de senatorum & libertinarum nuptiis à Iustiniano sublata est. Mauricianus. Qui ad leges Iulias libros scripsit.

XIIII.

De pœna legis Iulia.

FOEminis lex Iulia à morte viri anni tribuit vacationē: à diuortio, sex mensium. lex autem Papia à morte viri, biennij: à repudio, anni & sex mensium.

IAC. CVIA.

Pœna legis Iuliæ hæc est, ne cœlibes, nec orbi ex ciuium Romanorū testamētis capiant. l. si is q hæres. de vulg. substi. Tertullianus in lib. de monogamia, Aliud est si & apud Christum legibus Iuliis agi credunt, & existimant cœlibes & orbos, ex testamēto Dei solidum capere nō posse. Sed hæc pœna sublata est à l. j. C. de infir. pœn. cœl. & orbit. Tribuit vacationem. Hoc est, vt interim, ēt si cœlibē vitā agant, capere ex aliorum testamētis possint. Biennij. Legendū, triennij. Vt. n. altero tāto à morte viri vacatio, quæ lege Iulia tribuitur, eā superat quæ à diuortio tribuit: eadē vt sit proportio necesse est in lege Papia, quæ tempora legis Iuliæ prorogauit. Deniq; triennium Augusti lege tribui Suetonius auctor est: nimirū. n. lex Papia Popea lata est auctore D. Augusto post Iulias rogationes, M. Papio. Q. Popeo COSS. suffectis, non ordinariis, vt Dion, & Isidorus scribunt. Similis est error in l. vlti. C. de aduoc. diuer. iudic. vt constat ex l. per hanc. eodem tit.

XV.

DE DECIMIS.

VIR & vxor inter se mr̃imonij noīe decimā capere possunt.

Quòd si ex alio mr̃imonio liberos superstites habeant, præter decimā, quā matrimonij nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiūt. Itē cōmunis filius, filiave, post nonum diem amissus, amissave, vnam decimam adiicit: duo autē, post nonum diem amissi, duas decimas adijciunt. Pręter decimā, etiā vsumfructum tertiæ partis bonorū eius capere possunt: & quotcunque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem. Hoc amplius mulier petere præter decimam, dotem potest legatam sibi.

IAC. CVIA.

Lege Iulia coniuges, pręter ea q in hoc ti. enumerant, inter se capere nihil possunt: & hoc ĩ vxore manifestò tradit. l. j. C. de his qui se def. lib. 10. Sunt & multa huius rei vestigia ĩ C. Th. l. vlti. de inofficio. dot. l. vltim. de leg. hęredit. l. j. l. si aliquis. de bon. pscript. l. pro commoditate, de naucul. & in nou. Valent de testamē. Sed in l. pro commoditate, pro, Liberis, perperam scriptum est Lucris. Interdum verò ne decimas quidem capere possunt. contra interdū & solidū capere pñt: hodie omnimodo. l. 2. C. de inf. pęn. cœl. & orbit. & decimis sublatis. Duo autem. Tres post nonum diem amissi solidum adiiciunt, tit. proxi.

XVI.

De solidi capacitate inter virum & vxorem.

ALiqñ vir & vxor inter se solidū capere pñt: velut si vterq;, vel alteruter eorū nondū eius ętatis sit, q qdē liberos exigit: idest, si vir minor annorū vigintiqnq; sit, aut vxor annorū viginti minor. itē si vtriq; lege Papia finitos annos in matrimonio excesserint, idest, vir sexaginta annos, vxor qnquaginta. itē si cognati ĩter se coierint vsq; ad sextū gradū: aut si vir absit, donec abest, & intra annū postq abesse desierit, libera inter eos testamēti factio est. Si ius liberorū à prĩcipe impetrauerint: aut si filiū filiāve cōem hēant: aut quatuordecim annorū filiū, vł filiā duodecim amiserint: vel si duos trimos, vel si tres post nonū diē amiserint, vt ĩtra annū tm̃ & sex mēses. Etiā vn⁹ cuiuscūq; ętatis, impubes amissus, solidi capiēdi ius pstat. Itē si post mortem viri intra decē menses vxor ex eo peperit, solidū ex bonis eius capit.

Aliquando nihil inter se capiunt, idest, si contra legē Iuliā, Papiamq; Popeam contraxerint matrimonium: verbi gratia, si famosam quis vxorem duxerit, aut libertinam senator.

Qui intra sexagesimū, vel quę intra qnquagesimū annū neutri legi paruerit, licet ipsis legibus post hāc ętatē liberatus esset, ppetuis tm̃ pęnis tenebitur, ex senatusconsulto Perniciano. Sed Claudiano senatusconsulto maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset vxorem.

Quòd si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimoniū appellat: & senatusconsulto Caluitiano iubetur non proficere ad capiendas hęreditates, & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.

IAC. CVIA.

Vsq; ad sextū gradū. Nā à sexto gradu cognatio nulla est, §. vlt de succes. cogn. Abesset intra. Lego, Abest & intra. Credo. hęc vera esse, si absit Reip. cā. Nā ann⁹ eis tm̃ dari solet, q Reip. cā abesse desierūt. Si ius liberorū. Isidorus, auctor sanè vel eo nomine pbandus, q, vt ex hoc libello nonnulla, ita ex optimis auctoribus, qbus nūc destituti sumus, descripta quàmplurima cōtineat, lib. 5. Ius. inquit, liberorū est coniugū sine liberis inuicē pro loco pignorū hr̃ditatis alterna cōscriptio q definitionē cōfirmat nou. Valent. de testa. & l valeat. C. Th. de infir. ijs q sub tyrā. Et hoc qdē ius liberorū Impp. oīb. dāt, in l. 1. C. de iur. lib. Nec enim se ius triū dicūt, aut quatuor liberorū dare, sed ius liberorū: id nempe qđ superiùs exposuimus, ideq; cōiūcta ea lege cū l. 2. C. de infir. pę. ex qua ea l. pendet, vti perspici ex inscriptionibus & subscriptionibus potest, clariùs demonstratur: alioquin superuacua est constitutio Iustiniani de iure triū aut quatuor liberorū. l. 2. C. de iur. lib. Si igitr ius liberorū à principe impetrauerint: liberā inter se ɔiuges, vt Vlpianus nr̃ ait, testamēti factionē hñt. Deniq; vno filio, filiave cōi supstite, aut vno filio 14. filiave 12. annorū amisso amissave, tribus post nonū diē amissis, duob⁹ trimis amissis, vno cuiuscūq; ętatis impubere amisso intra annū matrimonij & sex mēses, idē ius habeāt. Vt intra annū. Lego, vt intra annū & sex mēses ēt vnus, &c. pstet. Neutri legi. Si neq; liberos susceperit, neq; matrimoniū ɔxerit. Iulia est de ɔhendo matrimonio: Papia, de procreandis liberis. Inde Tertullianus in Apologetico. Nōne vanissimas Papias leges, q antè liberos suscipi cogūt, q Iulię matrimoniū ɔhi, post tantæ authoritatis senectutē heri Seuerus cōstātissimus princeps exclusit? Definiti aūt sunt in viro anni sexaginta, in muliere qnquaginta. l. pe. C. de nup. l. si maior. C. de leg. hær. q definitio S. C. Claudiano in fœminis pbat. Nā mulier post quinquagesimū annū non gignit. l. sisterilis in prin. c. de act. emp. in maribus nō probatur: nā & sexagenarii idonei sunt ad generandum. Aristoteles. libro v. περὶ ζώων ἱστορίας. Τεννᾷ δὲ ἄνθρωπος τὸ ἔσχατον μέχρις ἑβδομήκοντα ἐθῶν ὁ ἄρρουν, γυνὴ δὲ μέχρι πεντήκοντα. Caluitiano. Vide num legendum sit, Claudiano: vt supra. Dos caduca erit. Vt in l. si quis officium. §. veterem. l. dote. de rit. nup.

XVII.

De caducis.

QVod qs sibi testō relictū, ita vt iure ciuili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducū appellatur, veluti cecidit ab eo: verbi gr̃a, si cœlibi, vel Latino Iuniano legatū fuerit, nec intra dies cētum vel cęlebs legi paruerit, vel Latinus ius Quiritiū cōsecutus sit: aut si ex parte hęres scriptus, vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel peræger factus sit.

Hodie ex constitutione imperatoris Antonini, omnia caduca fisco vindicant, sed seruato iure antiquo liberis & parētibus.

Caduca cū suo onere fiūt: iōq; libertates & legata & fideicōmissa ab eo data, ex cuius psona hereditas caduca facta est, salua sunt: scilicet & legata, & fideicōmissa cū suo onere fiūt caduca.

IAC. CVIA.

Eorū q in testamētis scribunt, qdā p nō scriptis sunt, qdā in cā caduci, qdā caduca. Pro nō scriptis hæc sunt, q in capacibus relinquunt: q nō intelliguntur: q sibi testamētarius adscribit: q sunt captatoria: quæ ei, q in rebus humanis nō ē adscribunt. Pro nō

scriptis igitur sunt,quę in ipso initio deficiūt. In cā caduci sunt, quæ paulo post testamentum viuo testatore deficiunt:vt puta,si legatarius viuo testatore decedat, aut conditione excludat̄. Caduca sunt quæ mortuo testatore deficiunt:vt puta,si hæres vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel aliàs incapax factus fuerit. Caduca, & in cā caducorum legib. Iulius fisco vindicant̄: legib. Iustiniani apud hæredē remanent cū onere. Quæ pro nō scriptis habentur,& nouo,& antiquo iure apud hæredem remanēt sine onere. Veluti cecidit. Malim, veluti ceciderit. Constantinus dixit,cadere in casum l.omnes.C.de delat. Si cœlibi,vel Latino Iuniano. Ergo & cum cœlibe, & cum Latina testamenti factio est: & hoc de Latino nominatim proditum est in titu.11.& 20. Nam neque cœlibem lex Iulia, neque Latinum lex Iunia hæredem institui,aut ei legari quidpiam vetat: sed ex ijsdē legibus caduca fiunt ea,quæ ipsis relinquuntur, nisi intra centū dies hic ciuis Romanus fiat,ille matrimonio iungat̄,vt in tit. 22. Peræger. Mallem,peregrinus. Hodie ex ꝯstitutione imp. Antonini. Immo ex lege Papia. Quamobrē vidētur mihi hęc esse transposita,atque restituenda esse in hūc modum, omnia caduca fisco vindicantur, sed seruato iure antiquo liberis & parētib. Hodie ex constitutione Imp. Antonini, caduca cū suo onere fiunt: & quę sequuntur:vt intelligatur constitutio ea cuius fit mentio in l.licet de leg.j.l.iiij.C.ad Trebell. Quæ n. ille de substitutis, ad cohęredes & ad fiscum transferuntur. l. si Titio.j. §. de legat. ij.l. quidam.§ quoties.de leg.j.

XVIII.

Qui habeant ius antiquum in caducis.

ITem liberis & parentibus testatores vsque ad tertium gradū lex Papia ius antiquum dedit:vt hæredib. illis institutis, quod quis ex eo testamēto non capit,ad hos pertineat,aut totum, aut ex parte,prout pertinere possit.

IAC. CVIA.

Ea quæ mortuo testatore deficiunt,ex iure antiquo apud hæredem remanēt,post legem Iuliam,& Papiam caduca fiunt: ius tamen ea lege antiquum seruatur liberis & parentibus vsq; ad tertium gradum.§.& cùm lex.C.de caduc.toll.qđ & in tit. proximo,& tit.j.& tit.25. Vlpianus notat. Inde Celsus in l.pater meus. §.vlti.de leg.ij. Si filio,inquit,hęredi pars eius,à quo nominatim legatum est,accrescit,non præstabit legatum quod iure antiquo capit. Id verò immistum portioni hæreditatis eo iure capit,ꝙ legem Papiam antecessit,quoniam filius est. Cæterùm vt de Iuliano Vlpianus in l.si Titio,ita nos de Celso dicere possumus. Celsus quidem ait legatum non præstari. Sed post ꝯstitutionem Seueri & Antonini alio iure vtimur:ac frustra nostri interpretes Celsum,q Hadriani tēporib.floruit vnà cū Iuliano,cū rescripto D.Seueri in ꝯcordiā adducere conantur. Sed hæc aliàs subtilius.

XVIIII.

De dominiis & adquisitionibus rerum.

OMnes res aut mācipi sunt,aut nec mācipi. Mancipi res sunt prædia in Italico solo,tam rustica, qualis est fundus: quàm vrbana,qualis domus. Item iura prædiorum rusticorum: velut via,iter,actus & aquęductus. Item serui & quadrupedes q̄ dorso collove domantur,velut boues,muli,equi,asini: cæteræ res nec mācipi sunt. Elephanti & cameli,quanuis collo dorsove domēt̄ur,nec mancipi sunt:quoniam bestiarum numero sunt.

Singularum rerum dominia nobis adquiruntur,mancipatione,traditione,vsucapione,in iure cessione, adiudicatione, lege.

Mancipatio propria species alienationis est, & rerum mancipi:eaq; fit certis verbis,libripende, & quinq; testibus præsentib.

Mācipatio locū hēt īter ciues Romanos, & Latinos Colonarios,Latinosq; Iunianos,eosq; ꝑegrinos qb. cōmerciū datū est.

Commercium est emendi vendendique inuicem ius.

Res mobiles non nisi præsentes mācipari possunt, & nō plures quàm quæ manu capi possunt. Immobiles autem,etiam plures simul,& quæ diuersis locis sunt, mancipari possunt.

Traditio propria est alienatio rerum nec mancipi. Nec mancipi rerum dominia,ipsa traditione adprehendimus: scilicet, si ex iusta causa traditę sunt nobis.

Vsucapione dominia adipiscimur,tam mācipi rerum, quàm nec mācipi. Vsucapio est aūt dñij adeptio,ꝑ continuationē possessionis anni,vel biennij:rerū mobiliū anni,immobiliū biennij.

In iure cessio quoque communis alienatio est,& mancipi rerum & nec mancipi, quæ fit per tres personas in iure cedentes, vindicantes,addicentes.

In iure cedit dominus:vindicat is cui ceditur: addicit prætor.

In iure cedi res etiā incorporales possunt, velut vsusfructus, & hereditas & tutela legitima, & libertas.

Hrditas ī iure cedit̄, vel anteq̄ adeat̄,vel posteaq̄ adita fuerit.

Antequā adeat̄,ī iure cedi potest à legitimo hrde: postea quā adita est,tā à legitimo, quā ab eo q testamēto hæres scriptus est.

Si antequàm adeatur hæreditas,in iure cessa sit,perinde hęres fit,cui cessa est,ac si ipse hrs legitimus esset. Quòd si postea quā adita fuerit,in iure cessa sit,is cui cessa est permanet hæres, & ob id creditoribus defuncti manet obligatus: debita verò pereunt, idest, debitores defuncti liberantur.

Res autē corporales,quoties singulæ in iure cessæ sunt, transeunt ad eum cui cessa est hæreditas.

Adiudicatione dominia nanciscimur, ꝑ formulam Familiæ erciscundæ, quæ locum habet inter cohæredes: & per formulā Communi diuidūdo,cui locus est inter socios:& per formulam Finium regundorum,quæ est inter vicinos. Nam si iudex vni ex hæredibus,aut sociis,aut vicinis rem aliquam adiudicauerit, statim illi adquiritur,siue mancipi, siue nec mancipi sit.

Lege nobis adquiritur,velut caducum,vel ereptitium ex lege Papia Popea:item legatum ex lege duodecim Tabularum, siue mancipi res sint, siue nec mancipi.

Adquiritur autem nobis etiam per eas personas, quas in potestate,manu,mācipiove habemus. Itaq; siquidē (mācipio puta) acceperint,aut traditū eis sit,vel stipulati fuerint, ad nos pertinet.

Item si hæredes instituti sint, legatumve eis sit:& hæreditatē iussu nostro adeuntes nobis adquirūt, & legatū ad nos pertinet.

Si seruus alterius in bonis,alterius ex iure Quiritiū sit, ex omnibus causis adquiret ei,cuius in bonis est.

Is quem bona fide possidemus, siue liber, siue alienus seruus sit,nobis adquirit ex duabus causis tantum,idest, quod ex re nostra, & quod ex operis suis acquirit: extra has autem causas,aut sibi adquirit, si liber sit, aut domino, si alienus seruus sit. Eadē sunt & in eo seruo,in quo tantum vsumfructum habemus.

LVD. CHAR.

Omnes res aut mancipi. Mācipium ꝑ dominio à Latinis vsurpari solet: qđ à seruis profectum videtur,qui ꝙ manui & potestati dominorum subiicerentur, ob primam originem mancipia dicebantur,quasi manu capti fuissent. Quod postea ad omne ius dominij translatum est. Res aūt mancipi Vlpianus appellat, quæ in communi nostro vsu versantur, & quas manu quodammodo capimus & tractamus. Aliter Caius libr. posteriori institut. res diuidit. Iura prædiorum. Rectè Vlpianus seruitutes iura prædiorum appellat,eadem quidem significatione, qua ius agendi, ius petendi,aut quid simile dicimus. Sunt n. seruitutes, quædam prædiorum qualitates,quæ ipsis inhærent, iisq; tribuunt: vt eorum dñs vel sibi ius in vicini prædio vindicet, vel vicinum nihil iuris habere in eo qđ ipse possidet intendat. L.quid aliud. de verbo.signi. Mancipatio. Mancipationem esse manus traditionem. Caius lib.j.institut.tit.6.ostēdit. Commercium. Cōmercij appellatione omnem ꝯtum intellexisse videtur: vt Caius instit. lib.j. & Varro lib.ij.de re Rustica,emptionis nomine omnem alienationē complexi sunt. Itaq; I. C. aliquid in commercio hominū esse,& Paulus etiam lib.ij.sentent. prodigis interdici re sua commercioq;,& noster Vlpianus seq.tit. interdictum prodigo commercium esse scribunt. Vsucapio. Vsucapionē Cicero & in Topicis,& in oratione pro Cecinna,vsus authoritatem appellat,idest,ius dominij vtenti acquisitum. Distinxerant autem veteres in præfinitione temporis vsucapiendi res quæ extra Italiā erant ab Italicis:sed has subtilitates sustulerunt Imperatores:atque tēpus vsucapiendarum rerum mobilium triennium, immobilium verò longi tēporis possessionem,idest, 10. annis inter præsentes, & 20. inter absentes. In iure. Id est apud eū q iuri dicundo præest. A legitimo hærede. qua lex ad eum hæreditatem defert,fitq; ex ea hæres. In iure autem cessionis meminit Varro.

IAC. CVIACIVS.

Elephanti & Cameli. Videntur quidem mācipij esse, nō sunt tamen:quia feræ,bestiæ sunt,l.ij.§.vlt.ad leg. Aquil. Isidorus, Mancipium, inquit, est quidquid manu capi subdiq; potest, vt homo,equus,ouis. hęc n. animalia statim vt nata sunt mancipium esse putantur:nam & ea quæ in bestiarum numero sunt,tunc videntur mancipium esse,quando capi,siue donari cœperint. Tollitur verò hęc rerum differētia in tit.de vsuc.transf. C. Et rerum mancipi. Superest, Et Eaq; fit certis verbis. Exempla sunt in § ꝑterea quib.mod.ius potest sol.& §.j.de testa.ord.quæ, cùm explicata sint à multis,longiora non faciam. Latinos colonarios. Horum exēplo Iuniani introducti sunt, vt Iustinianus scribit in tit. de lat.lib. Cōmerciū. Cōmerciū est permutatio.l.ex hoc iure.de iust. & iure. Ex pmutatione originē cepit emptio & vēditio: in qua & si vtrinq; merx nō sit,vt in pmutatione, sed aliud pretiū, aliud merx. de ea tñ cōmerciū dr frequētissimē:inde & mercari, & ꝑmercia, & pmercalis res. Traditio. Legendū, Traditio ppria est alienatio rerū nec mācipij. Nec mancipi rerū,&c. Vsucapio est autē dñij adeptio. Modestinus ait in l.ij.de vsurp. & vsuc. adiectio dñij. mallē adeptio,vt in hoc loco:cōsueuerunt n. Iurisconsulti eisdē rerū definitionib. vti. Equidē qa hæc duo verba tantā inter se affinitatē habēt,vt alterū ꝑ altero facile poterit obrepere:qđ et potuit Vlpiano auctore,nō metuo emēdare in Modestino,adeptio dñij. Nā & capionis verbo adeptio significat, nō adiectio. Rerum mobilium anni. In iure ciuili qri plerunq; solet, vtrum continuus,an vtilis annus sit. Idem & in hoc loco quæri pōt:sed verius est continuū annū numerari:& hoc Paulus scripserat in l.nunquam.§.j.de vsurpat. & vsuca. Quia tamen annus in triennium mutatus est, Tribonianus scripsit continuum tempus: sed debuit & vocem hanc mobilium circunscribere.

Nam

Nam idem prorsus est in vsucapionibus rerum immobiliū. Scitū planè est huius erroris cām in Triboniani ignorātiā cōferre, In iure cessio. Trib. verbis omne officiū ꝑtoris ꝯtinet̄, Do, Dico Addico. Dat iudices, Dicit ius, Addicit,exēpli grā,ī cessionib. Addicit bona libertatū conseruandarū cā. Vnde & antiquis legib. Manilia. Peducia, Alliena, Fabia de finib. agrorū (q leges nōdum typis excusæ sunt) ita legit̄. Deq; ea re curatoris,q hac lege erit, iurisdictio,reciperatorumq; datio, addictio esto. Si curator hac lege nō erit,tunc quicūq; magistratus in ea colonia,municipio, prefectura,foro, cōciliabulo iuridicūdo præerit,magistratus de ea re iurisdictio,iudicisq; datio, addictio esto. Velut vsusfruct⁹. Vsusfruct. siue dño cedat̄, siue extraneo, cessione finit̄. Nā & extraneo cessus,ad ꝓprietatē recurrit. l.si vsusfru. de iure dot. Nihil verò agit̄ in persona extranei. Tutela legitima & libertas. De tutela Cessitia. tit.11. dictum est. Libertas cessitia ea est, q̄ vindicta dat̄: cedit n. libertatem dñs, vindicat seruus, addicit prætor: & inde Scipioni lictoris, quē liberandis seruis gerit. vindictæ nomē. Is cui cessa est. Videt̄ legendum, Is à quo cessa est: qm̄ subinfert, Permanet hæres. Atq; facit qdem ab hac ꝯiectura ipsa iuris ratio. Ideo n. tenetur creditorib. ꝙ adeundo cum eis cōtraxisse videat̄. l.iij. in fi. l.iiij. qui. ex caus. in poss. eat. Ideo ei debitoris nō tenent̄,ꝙ se omni hęredis iure abdicauerit. Sed neq; cessitio hęredi tenent̄: qa ei nō sunt obligati: attamē emptori hęreditatis vtiles actiones,dant̄,venditori directæ. l.emptor. C.de hæred. vend. Aliud ergo est cedere hęreditatē in iure,lōgè aliud vēdere hęreditatem. De cessitia hęreditate in libris Iustiniani mētio,qđ sciā, nulla fit. Res autē corporales. Dixit de rebus incorporalib. quæ cedunt̄ in iure, nunc de rebus corporalib. Quid est igitur qđ ait in extremo huius sniæ, Cui cessa est hæreditas? Malim, Cui cessæ sunt. Adiudicatione. Idē Iustinianus scribit in extremo tit. de offic. iud. neq; verò vllus est alius casus, in quo iudicis snia dñium acquirat̄. Vel ereptitium. Nescio quid sit ereptitium: nisi id forsitan sit,qđ aliàs in cā caduci esse dr̄. Neq; n. id cadit à nobis (quādoquidē viuo testatore deficit) sed hęredi eripit̄: caduca cadunt à nobis. Itē legatum ex lege 12. Tab. l. verbis legis. de verb. signi. Si seruus alterius in bonis. Dñs Bonitarius præfert̄ dño Quiritiario. Ex operib. suis. Alij dicunt ex operis: sed hoc quoq; rectum est, vt auctoribus scriptis libris in §. de ijs. per quas perso. nobis adq. §. item. per quas perso. obligat. nob. adq. & auctoribus Florentinis, in l.quod seruus, de stip. ser.

XX.

DE TESTAMENTIS.

TEstamētum, est mentis nostrę iusta (In manusc. legitur testatio, idest declaratio.) cōtestatio, in id solenniter factum, vt post mortem nostram valeat.

Testamentorum genera fuerunt tria. vnum, quod calatis Comitiis, alterum quod in procinctu, tertium quod per æs & librā appellatum est. Illis duobus testamētis abolitis, hodie solum in vsu est, quod per æs & libram fit: idest, per mancipationem imaginariam: in quo testamento libripēs adhibetur, & familiæ emptor, & non minus quàm quinque testes. In manuscrip. marg. additur, ciues Romani puberes, cum quib. testamenti factio est.

Qui in potestate testatoris est, aut familiæ emptoris, testis aut libripens adhiberi non potest: quoniam familię mancipatio inter testatorem, & familię emptorem fit: & ob id domestici testes adhibendi non sunt.

Filio familię emente, pater eius testis esse non potest.

Ex duobus fratribus qui in eadem patris potestate sunt, alter familię emptor, alter testis esse non potest: quoniam quod vnus ex his mancipium accipit, adquirit patri: cui filius suus testis esse non debet: pariter & qui in potestate eius est constitutus.

Duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes vtriq; vel alter testis, alter libripens fieri possunt, alio familiam emente: quoniam nihil nocet ex vna domo plures testes alieno negócio adhiberi.

Mutus, surdus, furiosus, pupillus, fœmina, neque familiæ emptor, neque testis, libripensve fieri potest.

Latinus Iunianus, & familię emptor, & testis, & libripens fieri potest: quoniam cum eo testamenti factio est.

In testamento, quod per æs & libram fit, duæ res aguntur, familiæ mancipatio, & nuncupatio testamenti. Nuncupatur testamentum in hunc modum: tabulas testamenti testator tenens ita dicit. Hæc vti in his tabulis cerisve scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor. Itaque vos Quirites testimonium præbitote. Quæ nuncupatio & testatio vocatur.

Filius familiæ testamentum facere non potest: quoniam nihil suum habet, vt testari de eo possit. Sed Diuus Augustus Marcus constituit, vt filius familiæ miles de eo peculio, quod in castris adquisiuit, testamentum facere possit.

Qui de statu suo incertus est (facito quòd patre peregrè mortuo ignorat se sui iuris esse) testamentum facere non potest.

Impubes, licet sui iuris sit, testamentum facere non potest: quoniam nondum plenum iudicium animi habet.

Mutus, surdus, furiosus, itemque prodigus, cui lege bonis interdictum est, testamentum facere non possunt: mutus, qm̄ verba nuncupationis loqui non potest: surdus, quoniam verba familiæ emptoris exaudire non potest: furiosus, quoniā mētem non habet, vt testari de ea re possit: prodigus, qm̄ commerciū illi interdictum est, & ob id familiam mancipare non potest.

Latinus Iunianus, item is q Dedititiorū numero est, testm̄ facere non potest: Latinus qdem, qm̄ nominatim lege Iunia ꝓhibitus est: is aūt q Dedititiorū numero est, qm̄ nec quasi ciuis Romanus testari potest, cū sit peregrinus: nec quasi peregrinus, qm̄ nullius certæ ciuitatis sit, vt aduersus leges ciuitatis suæ testet̄.

Fœminæ post duodecimum annum ætatis testamenta facere possunt tutore auctore, donec in tutela sint.

Seruus publicus Prętorisve, parte dimidia testamenti faciendi habet ius.

LVD. CHAR.

Testamentū ex eo dicitur, quòd testatio mentis sit, idest, declaratio & significatio testatò facta. Solebāt autem veteres vel calatis, idest vocatis comitijs, vel in procinctu, ex castris scilicet in præliū exeūtes, quasi togis iam præcincti, expediti, vel per æs & libram testamentum facere: quemadmodum & ex Sex. Pompeio Festo, & Gellio, alijsque intelligere licet. In quibus omnibus is qui testabatur, voluntatem suam certis verbis & clara voce exprimebat, testes eos appellans, qui testamenti factioni aderāt: vt rectè Vlpianus eadem significatione testationē, & nuncupationem postea dixerit. Nuncupare enim est (vt Varro & Festus scribunt) nominare, siue nominatim pronunciare. Iustam denique siue testationem, siue sententiam dicit, quæ secundum præscriptam à iure Romano solennitatem facta est. Seruus publicus. Seruum publicum appellat eum, quem vulgo tabellionem aut notariū dicimus, qui idem magistratuū decreta, iudicia, & alia eius generis excipiebat: vnde etiā eorū seruus vocabatur. Ideo enim munus illud seruis mandabatur, quia Romanorum iure non licuit per literas personas sibi quærere vel contrahere, sed per eas tantùm, quæ sunt in nostra potestate. Et seruus quidem publicus totius erat ciuitatis, ipsiusque P.R. Postea id muneris Arcadius per liberos homines exerceri voluit. Eius extat constitutio libr. 10. C. de adul.

IAC. CVIACIVS.

Testamentorū genera fuerunt tria. Iure ciuili. Fuit & quartū iure prætorio. Est & quintum, ciuili, prætorio, & principali iure permisto. Ad libræ pensa. Lege, Aut lipripens. Inter testatorem. Et ideo seorsim in tabulis hæres scriptus (plerunq; enim cui fit emancipatio non fit nuncupatio) ad testamentum testis adhiberi potest: at sublata mancipatione, sanè creditur hodie, vt rectè Iust. ait in §. sed neque. de testam. ord. totum hoc negotium inter testatorem & hæredem agi. Proinde hæres, aut qui per potestatem hæredi coniunctus est, testis adhiberi non potest. Pariter & qui in potestate. Lego, Pater, & qui in potestate eius est constitutus, & duo fratres, &c. de l.pr̄. de test. Fœmina. De fœminæ testimonio rata hæc sunt: Fœmina, ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς testis loco produci potest. l.ex eo. de testa. l.qui testamento §. mulier. de testa. Fœmina, ἐν ταῖς συστατικαῖς testis adhiberi non potest: & hoc Græcus interpres tradit. Latinus Iunianus, & familiæ. Quoniam commercium habet, vt supra tit. proximo. Sed diuus Augustus Marcus. Superest, Marcus. §.1. quib. non est per. fac. testa. Qui de statu. l. de statu. de testa. Mutus surdus. Surdus mutus ita natus, testamentum facere non potest. Surdus mutus ita factus, testamentum facere potest, si sciat literas. Aequè surdus ita natus, aut factus, testamentum facere potest: itemq; mutus ita natus aut factus, si sciat literas. Cæterùm hæc est Iustin. constitutio, ex qua in l.nutu. de leg.3. additum est, Nisi superueniēs morbus ei impedimento sit. Quoniam commerciū. Quanquam hęc ratio deficiat hodie, non tamen habet prodigus testamenti factionem, nimirum quia non tantùm commercio ei, sed etiam bonis suis interdicitur. Ait enim prætor, vt est in formula interdictionis, Ob eam rē tibi ea re cōmercioq; interdico. Ea re, idest bonis paternis, auitisq;. Certæ ciuitatis sciens. Lego, Certæ ciuitatis ciuis est. Vt aduersus leges. Aduersus, ꝓ secūdū, positum est: vt sit, secundum leges. Sic in titu.28. Bono. possessio aduersus tabulas, quæ iuxta tabulas in tit.23. Sic in l. naturaliter. de vsurp. & vsuc. Caius ait, Possessionem non tantùm aduersus eum interrumpi qui eripit, sed aduersus omnes: idest, non ei tantùm vtilē esse vsurpationem qui eripit, sed etiam omnibus: id quod intelligi potest ex titu. quemad. seruit. amitt in quo multis in locis ostenditur, seruitutes vsurpari per socium, & quemcunque possessorem, per eum etiam qui se suo iure vti non putat. Seruus publicus Prætorisve. Legendum, Seruus publicus P. Romani, cui non absimilis error est in tit.24. Plus ergo iuris habent serui publici P. Romani, quàm aut ciuitatum, aut priuatorum serui.

XXI.

Quemadmodum hæres institui debeat.

HAeres institui rectè pōt his verbis, Titius hrs esto, Titius hæres sit, Titiū hæredem esse iubeo. Illa autem institutio, Hæredem instituo, Hæredem facio, plerisq; improbata est.

IACO. CVIA.

Cur hæc institutio plerisque improbata est, Hæredem instituo, Hæredem facio? Vtrùm quia sola lex hæredem instituit, heredem facit? an quia hæc verba plerisque vident nō esse directa? Sed hec verborū solēnitas abolita est. l. qm̄. C. de testamētis.

XXII.

Qui hæredes institui possunt.

HAEredes institui possunt, qui testamenti factionem cum testatore habent.

Dedititiorum numero hæres institui nō potest: quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est: siquidem mortis testatoris tempore, vel intra diem cretionis ciuis Romanus fit, hæres esse potest: q̄ si Latinus manserit, lege Iunia capere hæreditatem prohibetur. Idem iuris est in persona cœlibis pp legē Iuliā.

Incerta persona hæres institui non potest, velut hoc modo: Quisquis primus ad funus meum venerit, hæres esto: quoniam certum consilium debet esse testantis.

Nec municipia, nec municipes hæredes institui possunt: quoniam incertum corpus est, vt neque cernere vniuersi, neque pro libito omnes pro hærede gerere possint, vt hæredes fiant. Senatusconsulto tamen concessum est, vt à libertis suis hæredes institui possint. Sed fideicommissa hæreditas municipib. restitui potest: idque hoc senatusconsulto prospectum est.

Deos heredes instituere non possumus, preter eos, quos senatusconsulto, constitutionibus principum instituere concessum est: sicuti Iouem Tarpeium, Apollinem Didymæum, sicuti Martem in Gallia, Mineruam Meliensem, Herculem Gaditanum, Dianam Ephesiam, matrem deorum Cybelem, eam quæ Smyrnæ colitur, & Cœlestum Salinensem Carthaginis.

Seruos heredes instituere possumus: nostros, cum libertate: alienos, sine libertate: cōmunes cū libertate, vel sine libertate.

Eum seruum qui tantùm in bonis noster est, nec cum libertate hæredem instituere possumus, quia Latinitatem consequitur: quod non proficit ad hæreditatem capiendam.

Alienos seruos hæredes instituere possumus: eos tamen, quorum cum dominis testamenti factionem habemus.

Communis seruus cum libertate rectè quidem hæres institui tur, quasi proprius, pro parte nostra, sine libertate autem, quasi alienus, propter socij partem.

Proprius seruus cum libertate hæres institutus, si quidē in eadē cā pmāserit, ex testamēto liber & heres fit, idest, necessarius.

Quòd si ab ipso testatore viuente manumissus, vel alienatus sit: suo arbitrio, vel iussu emptoris, hæreditatem adire potest. Sed si sine libertate sit institutus, omnino non constat institutio.

Alienus seruus hæres institutus, siquidem in ea causa permanserit, iussu domini debet hereditatem adire. Quòd si viuo testatore manumissus, aut alienatus à dn̄o fuerit: aut suo arbitrio, aut iussu emptoris poterit adire hæreditatem.

Sui hæredes instituendi sunt, vel exheredandi. Sui autem hæredes sunt liberi quos in potestate habemus, tam naturales, quā adoptiui: item vxor quæ in manu est, & nurus quæ in manu est filij, quem in potestate habemus.

Posthumi quoque liberi, idest, qui in vtero sunt, si tales sunt, vt nati in potestate nostra futuri sint, suorū hr̄dū numero sunt.

Ex suis hæredib. filius quidem neque hæres institutus, neq; nominatim exhr̄datus, non patit̄ valere testm̄. Reliquę verò psonę liberorum, velut filia, nepos, neptis, si pręterite sint, valet testm̄.

Scriptis heredibus adcrescunt, suis quidem heredibus in partem virilem: extraneis autem, in partem dimidiam.

Posthumi quoque liberi cuiuscunque sexus omissi, quod valuit testamentum, agnatione rumpitur.

Eos q in vtero sunt, si nati sui hæredes nobis futuri sunt, possumus instituere hæredes: si quidem post mortem nostram nascantur, ex iure ciuili: si verò viuentibus nobis, ex lege Iulia.

Filius qui in potestate est, si nō instituatur hæres, nominatim exhæredari debet: reliqui sui hæredes vtriusque sexus aut nominatim, aut inter cæteros.

Posthumus filius nominatim exheredandus est: filia posthuma, cęteræq; posthumę fœminę vel nominatim, vel inter cęteros: dummodò inter cæteros exhæredatis aliquid legetur.

Nepotes & pronepotes, cæteriq; masculi posthumi p̄ter filiū, vel noiatim, vel inter cæteros cū adiectione legati sunt exhr̄dādi: sed tutius est tn̄ noiatim eos exhr̄dari: & id obseruat̄ magis.

Mancipatos liberos cùm iure ciuili neq; heredes instituere, neq; exhæredare necesse sit: tn̄ prætor iubet, si non instituantur hæredes, exheredari masculos omnes nominatim, fœminas vel inter cæteros: alioq ꝯ tabulas bonorum possessionē eis pollicet̄.

Inter necessarius hæredes, idest, seruos cū libertate hr̄des scriptos, & suos. s. necessarios, idest, liberos q in potestate sunt, iure ciuili nihil interest (nā vtriq; etiā inuiti heredes sunt) sed iure p̄torio suis & necessariis heredib. abstinere se à parentis hereditate permittitur: necessariis autem tantùm heredibus abstinendi potestas non datur.

Extraneus heres, siquidem cum cretione sit hæres institutus, cernendo fit heres: siue sine cretione, pro herede gerendo.

Pro herede gerit, qui rebus hæreditariis tanquam dominus vtitur: velut qui actionē rerum hereditariarum facit: aut seruis hereditariis cibaria mandat.

Cretio est certorum dierū spacium, qd̄ datur instituto heredi ad deliberandum, vtrùm expediat ei adire hæreditatem, necne: velut, Titius heres esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris, poterisq; nisi ita creueris, exheres esto.

Cernere, est verba cretionis dicere, ad hunc modū, Cùm me Mæuius hæredem instituerit, eam hereditatem adeo, cernoq;.

Sine cretione heres institutus, si cōstituerit, nolle se hr̄dē esse, statim excluditur ab hr̄ditate, & amplius eam adire non potest.

Cū cretione verò heres institutus, sicut cernēdo fit heres, ita nō aliter excludit̄, q̄ si intra diem cretionis nō creuerit: ideoq; etiā si constituerit nolle se heredem esse, tamen si supersint dies cretionis, pœnitentia actus, cernendo hæres fieri potest.

Cretio aut vulgaris dr̄, aut ꝯtinua. Vulgaris, ī qua adijciuntur hęc verba, Quib. scietis, poterisq;. Cōtinua, in qua nō adiiciunt.

Et qui vulgarem cretionē habet, dies illi dati cōputāt̄ur, quibus scit se hærede institutū esse, & potuit cernere. Ei verò, q cōtinuam habet cretionē, etiam illi dies computant̄, quib. ignorauit se hæredem institutū: aut sciuit quidē, sed nō potuit cernere.

Hæredes aut instituti dicuntur, aut substituti: instituti, qui primo gradu scripti sunt: substituti, q secūdo gradu, vel sequentib.

Heredes scripti sunt, velut, Titius hæres esto, cernitoq; in diebus proximis centū, quib. scieris poterisq;: nisi ita creueris, exhæres esto: tunc Mæuius hæres esto, cernitoq; in dieb. & reliqua. Similiter & deinceps substitui potest.

Si sub imperfectā cretionē hæres institutus sit, idest, nō adiectis his verbis, Si nō creueris, exhæres esto: sed si ita, Si nō creueris, tunc Męuius heres esto: cernendo quidē, superior inferiorē excludit: nō cernendo aūt, sed pro hærede gerendo, in partē admittit substitutū. Sed postea Diuus Marcus ꝯstituit, vt & pro herede gerendo, ex asse fiat hæres. Quòd si neque creuerit, neque pro herede gesserit, ipse excludit̄, & substitutus ex asse fit hæres.

LVD. CHAR.

Qui testamēti factionē. Testamenti factionē appellant I. C. facultatē faciendi testamenti vel aliqd ex testamento iure Quiritium capiendi. Eos q in vtero sunt. Posthumorū duo genera facit Caius: nā alios posthumos appellat q post patris mortem de vxore nati fuerint, alios q post testm̄ factū nascunt̄. Posthumorum verò alij sui heredes dicunt̄, q nati in potestate testatoris futuri sunt, quos nominatim instituere vel exhr̄dare oportebat, non minus, q̄ si tēpore testamenti nati essent. Et eos qdē, q post humatū testatorē sui nascebant̄, ius ciuile, idest, prudentū interpretatio, (vt in l. ij. de orig. iur.) instituere pmisit, atque Gallus Aqlius formulā introduxit, qua nepotes posthumi, quos filij testamēti tēpore p̄cedebāt, cōmodè instituerent̄, ne p̄teriti agnoscēdo testm̄ aui iā mortui rūperent. De iis autē nepotib. q viuis nobis sui nascerent̄ ius ciuile nihil ꝯstituerat, qm̄ mutare suam sn̄iam auus poterat. verùm qa ꝯtingebat ēt testm̄ rūpi pp posthumi omissionē, lata est lex Vellea, de qua vt de Galli cautione alio loco Scæuolę interpretationē enarrantes diximus. L. Gallus de libe. & posth. Cretio est. Veteres (vt testat̄ Varro) dicere solebāt cernere p decernere & ꝯstituere. Plaut. Cùm ego antea te amaui, & mihi amicā esse creui. Itaq; hæres, cùm se hæredem esse constituit, cernere dicitur, & cùm id fecit, creuisse. Hę autem cretionum subtilitates imperatorum ꝯstitutionib. sublatę sunt.

IAC. CVIA.

Quia peregrinus est. Cū quo testamēti factio nō est, siquidē. Ex ijs q̄ diximus in ti. 17. apparet ita hūc locū emēdari oportere, Quia pegrinus est, cū quo testamēti factio nō est. Latinus Iunianus, siquidē mortis &c. Nā cū Latino pculdubio testamēti factio est: alioquin, nec si intra diē cretionis ciuis Romanus fiat, rectè hæres instituit̄. §. ī extraneis. de her. qual. & diff. Nec municipia, nec municipes. Plinius li. 5. epist. nec hr̄dē institui, nec præcipere posse Rēpu. ꝯstat. Neq; p libito de hr̄de cernere. Vr̄ legendū, neque pro hærede gerere: nā aut cretione, ait p hr̄ste geritione hæredes fiunt. Senatus. tn̄ l. j. de libert. vniuers. Deniq; hoc. S. C. Senatusconsulto Aproniano, qd̄ factū est tēporib. D. Marci. l. omnib. ad Treb. Meliensē. Aut Melitēsem, aut à Melio vrbe nō pcul ab Euphrate. Cœlestū Salinensē. Tertul. aduersus gētes. Vnicuique ēt puincię & ciuitati suus Deus est, vt Africę Cœlestus. Cū libertate, vel sine libertate. Si cū libertate, socio accrescit: si sine libertate, seruus cōis est hr̄dis & socij. l. verū. §. si seruū. p soc. Quod nō pficit ad hr̄ditatē capiendā. Nisi intra diē cretionis ciuis Rom. fiat. Eos tn̄ quorū cū dn̄is. Si cū dn̄o est testamēti factio, est & cū se suo: vice versa, si cū dn̄o nō est testamēti factio, nec irē est cū seruo. l. seruus hr̄ditarius. l. nō minus. de hr̄d. insti. Cęterū ex persona serui id qd̄ relinquit̄ valet, idest, si ei libero relictum valeat. Ex quo efficit̄ vt seruo legari nō possit seruitus ad fundū dn̄i. l. etsi maximè. de seruit. leg. ꝯ vt & possit legari res domini, quamuis res suas domino legari non possit. l. debitor. §. seruo. de legat. ij. (Quod ab ipso testatore.) Alienatione, manumissione libertas reuocatur, nō hæreditas: cui rei nō obstat regula l. si ita scriptum. de libe. & posthum. talis nanq; est, Seruo cū libertate ex

asse hærede instituto, libertatem seruo eodem testamento à semetipso adimi nō posse, vt in l. sed & si cōditioni. in fi. de hæred. insti. Ibidē scriptū est, hr̄ditatē adimi nō posse, qd̄ falsum est: at lego. Qua cōstitutū esse libertatē. In libertatis & hæreditatis nominibus, sæpius legum auctores errare contigit. Omnino non constat. Hodie constat ex constitutione Iustiniani. Tā naturales. Hi sunt sui naturales, reliqui sui non naturales, vt infra tit. vlti. Scriptis. Legendum, Sed scriptis. §. 1. de hæred. lib. Posthumi quoque liberi cuiuscunque sexus. In natis differentia est sexus & personarum, in posthumis non item. Denique omnes posthumi pręteriti si nascantur rumpunt, filii statim ab initio iniustum faciunt: vtrunque fit iure ciuili: iure prætorio vtrisq; datur contra tab. Rumpit. Legendum, Rumpunt. Eos qui in vtero sunt. Posthumi sui sunt, qui post mortem, aut post testamentum sui nascuntur, vel quasi nascuntur: nati post mortem ex iure antiquo instituuntur, nati post testamentum, ex iure nouo, idest, lege Iulia Vellea. De iis qui quasi nascūtur, non est quæstio, an institui possint, quia nati sunt tempore testamēti, de quibus lex Iulia tractat in secundo capite: at nati non sui post testamentum, succedentes tamen in locum sui, moribus institui possunt, idest, ex Iuliani sententia. l. Gallus. de lib. & posth. Posthumi alieni iure ciuili idest 12. Tabul. institui non possunt, sed neque eis legari potest: iure prætorio institui possunt: iure prætorio legata capere non possunt, quia prætori curæ legata non fuere: at fideicommissa capere possunt: ex Iustiniani constitutione cum eis, quasi ex iure ciuili, testamenti factio est. Hæc vt breuia ita absoluta sunt. Ex iure ciuili. Lege duodecim Tabul. quod ius antiquum dicitur in l. Gallus. Huic autem iuri & Galli cōsilium congruit. Sed tutius est tamen. Ergo posthumæ fœminæ inter cæteros cū adiectione legati, ne per obliuionem omissæ videantur: posthumi mares cuiuscunque gradus nominatim. §. posthumi quoq;. de exhær. lib. superstites, præter filiū, inter cæteros sine adiectione legati, quia superstitum non æquè obliuiscimur. Sed hæc Iustinianus emendauit. Mancipatos liberos. Emancipati, & mancipati rectè dicuntur: sed mancipati nomen in malam partem accipi potest. Plinius lib. 4. episto. Filium regulas emancipauit, vt hæres matris existeret. Mancipatum (ita vulgò ex moribus, hominis loquebantur) fœda & insolita parentibus indulgentiæ simulatione captabat. Inter necessarios. Sui beneficiū abstensiosionis habent: necessarij beneficium separationis, abstensionis non æquè. Separatio facit, vt ne væneant, quæ postea sibi hæres acquisierit: abstensio, vt ne sit hæredis loco. Actionem. Pro, auctionem, vt in l. 2. §. tutor. § procuratorem, pro empt. l. si existimans. de vsurp. & vsuc. Cretio est. Hereditas acquiritur cretione aditione, pro hærede geritione, immistione, agnitione, immistione, agnitione. Cretio est eorum, qui sub cretione hæredes instituuntur. Pro hærede geritio eorum, qui sine cretione, vel etiam cum cretione imperfecta, ex constitutione D. Marci. Immistio est necessariorum & suorum. Agnitio nuda hodie est in vsu tam in ciuili, quàm in prætorio iure. §. vlt. de hæred. qualit. & diff. §. vlt. de bono poss. Sublata est cretio à Cōstantino in maternis successionibus l. .C. Tho. de mat. bonis. & mat. gen. cret. sub. ab Theodosio penitus l. cretionū. C. de iur. delib. l. 1. C. Th. de cret. vel bo. poss. Cernitoq;. Idest, facito vt videant te esse hæredem, sic Varro interpretatur in lib. 5. de ling. Lat. Itaq;, inquit, in cretione adhiberi iubēt testes. Quibus scierit poterisq;. Sunt igitur vtiles dies, non continui. l. 2. quis ord. in bo. poss. ser. Inde M. Tullius lib. 1. de Orat. De his, credo, rebus, inquit Crassus, vt in cretionibus scribi solet, quibus sciam poteroq;. Quem fœliciter nobis locum Franc. Hotomanus emendauit, vir ingenij probi & recti. Est similis error in li. Gratiani, c. ius Quiritiū. 1. dis. vbi loco horum verborum, Vel curationibus, vel de contractibus, scribendum est, Vel cretionibus. Nisi ita creueris exhæres esto. In suo, aut emancipato hærede non scripto exhæredatio valet, quia hic prætorio, ille ciuili iure hæres est: in extraneo hærede non scripto exhæredatio inanis est. l. quidam, de verb. obl. l. non putauit §. si quis emancipatum. de bono poss. contra tab. in scripto valet, vt in hac formula, & in l. paterfamilias. de hæredibus instit. l. Seius ad leg. Falc. l. vxorem. §. hæres. de legat. nisi sola, idest, nuda sit exhæredatio. l. si certarum. §. si eodem. de milit. test. Vulgaris. Legitima & vtilis.

XXIII.

QVEMADMODVM testamenta rumpuntur.

TEstamentum iure factum infirmatur duobus modis si ruptum, aut irritum factum sit.

Rumpitur testamentum mutatione, idest, si postea aliud testamentū iure factū sit: itē agnatione, idest, si suus hæres agnascatur, qui neq; hæres institutus, neq; (vt oportet exhæredatus sit.

Agnascitur suus hæres, aut agnoscendo, aut adoptando, aut in manum conueniendo, aut in locum sui hæredis succedendo: velut nepos mortuo filio, vel emancipato: aut manumissione, idest, si filius ex prima secundave mancipatione manumissus, reuersus sit in patris potestatem.

Irritum fit testamentum, si testator capite diminutus fuerit, aut si iure facto testamento nemo extiterit hæres.

Si isqui testamentum fecit, ab hostibus captus sit, testamentum eius valet: siquidem reuersus fuerit, iure postliminij: si autem ibi decesserit, ex lege Cornelia, quæ perinde successionem eius confirmat, atque si in ciuitate decessisset.

Si septem signis testium signatum sit testamentum, licet iure ciuili ruptum vel irritum factum sit, prætor scriptis hæredibus iuxta tabulas bonorum possessionem dat, si testator & ciuis Romanus, & suæ potestatis cùm moreretur fuit, quæ bonorum possessio cum re, idest, cum effectu habetur, si nemo alius iure heres sit.

Liberis impuberibus in potestate manentibus, tam natus q̄ posthumis, heredes substituere parentes possunt duplici modo: idest, aut eo quo extraneis, vt si hæredes non extiterint liberi, substitutus hæres fiat: aut proprio iure, idest, si post mortem parentis hæredes facti, intra pubertatem decesserint, substitutus hæres fiat.

Etiam exhæredatis filijs substituere parentibus licet.

Non alter impuberi filio substituere quis hæredem potest, quàm si sibi quis hæredem institueret, vel ipsum filium, vel quemlibet alium.

Milites quomodocunq; fecerint testamenta, valent, idest, etiam sine legitima obseruatione. Nam principalibus constitutionibus permissum est illis, quomodocūq; possent testari: idque testamentum quod miles contra iuris regulam fecit, ita demum valet, si vel in castris mortuus sit, vel post missionem intra annum.

LVD. CHAR.

MVTATIONE. Si testator mutans sententiam, aliud testamentum fecerit, in quo iuris solennia non defuerint, prius rumpitur testamentum, quia non est suprema testatoris voluntas. Si septē signis. Quanuis iuris scrupulositate, nimiaq; subtilitate testamentum ruptum videatur: attamen si iuris prætorij solennia obseruata sint, scilicet si signatum fuerit, hæredi scripto bonorum possessionem secundum tab. dabit prætor: nec interest, vt Vlpianus noster scribit siue ruptum siue irritum iure ciuili factum sit testamētum, c. 12. D. de iniust. rup. irri. fac. test. Liberis impuberibus. Duo substitutionis genera tangit, quæ tantùm veteres iurecōsulti tradiderūt. Sic enim Caius scribit. Substitutio est, q̄ post institutionē à testatore fieri solet, idest, secūdi hæredis appellatio. Et duæ sunt, quarū vna vulgaris dicitur, altera pupillaris. Vulgaris est, quæ vulgari & cōmuni formula cuiuis personæ & cuiuis ætati fieri potest: pupillaris autē, qua parentes filiis impuberibus, quos habent in potestate substituunt, si anteq̄ in suam tutelā perueniant, decedāt. Etiam exhæredatis. Ideo exhæredatis filiis substituere parentes pn̄t: qa licèt eos ab hæreditate sua excludant, ipsos tamē honorare vident̄, qbus heredes dant, cùm ijs per ætatem testari non liceat. Non aliter impuberi filio. Pupillares tabulæ, q̄ etiam secūdæ appellant̄, pendent à paterno testamento, easq; partem & appendicem paterni testamenti rectè dixeris. Ideo q impuberi testamentū facit, sibi quoq; facere debet. Sed cùm vnum sit testamentum, nihil interest quis ordo scripturæ obseruet̄: modò ea sit testatoris mens & sententia, vt scripturam conuertens velle sibi prius testamentū facere intelligatur. Atq; ita intelligendus mihi videtur Vlpianus in capite 2. §. Prius autem. de vulga. & pupil. substit.

IAC. CVIA.

ITEM AGNATIONE. Agnatione ex iure antiquo, si nascātur post mortem: ex iure nouo, si in vita: successione, ex iure nouo: nam iure antiquo sui nascunt̄, non fiunt. Ait verò lex noua, In locum suorū sui heredes succedūto. l. Gallus. §. videndū. Aut manumissione. Filius tribus emancipationibus, & tribus manumissionibus sui iuris fit: cæteri liberi vna emancipatione. Singulæ manumissiones aliis diebus, aliisque adhibitis testibus fieri possunt, auctore Paulo libro 2. sentent. Igitur post primam & secundam manumissionem filius præteritus rumpit testamentum patris, quia in eius potestatem reuertitur. Cæteri liberi semel emancipati, iam amplius non redeunt in potestatem, & ideo nec patris testamentum rumpunt. l. verum. §. vlt. de iniust. testamen. Si non ibi decesserit. Legendum Si verò. Ex lege Corneliana. Ex lege Cornelia. vtrunque fit fictione quadam: nam re vera captiuitate irrita testamenta fiunt. Duplex igitur est fictio, Postliminij, & Cornelia. Hæc iuris ciuilis est: illa iurisgentium. hæc retro fingit tempore captiuitatis eum decessisse, qui non rediit: illa vero in ciuitate fuisse eum qui rediit. Lex 12. Tabul. ciuibus Roma. constituit hæredes testamentarios & legitimos: lex Cornelia captiuis. Si nemo alius iure. Iure legitimo, vel ab intestato. Quòd si alius ius iure hæres sit, vt si existat filius præteritus, secund. tab. bonor. possessio erit sine re. Verùm enim

enim quia vtcunq; secundum tabul. dari potest, quamuis iure ciuili nullum sit testamentum: iure prætorio necessaria est filio contra tabul. bonor. possessio. Restat autem vt ex iniusto nullo, rupto agnatione, detur bono. possessio: item ex irrito, si modò reuersus testator in antiquum statum non mutata voluntate è vita decesserit. Nam tria exigit pretor: vt non minus quam 7. testium signis obsignatum sit testamentum: vt is cuius bonorum possessio datur, mortis, & testamenti tempore testamenti factionem habuerit: denique vt supremum testamentum sit. §. non tamen. quib. mod. test. infirm. l. 1. de bono poss. secund. tab. Cum re Hoc explicatur in tit. 28. l. filiis Cod. de inoff. test. Aut proprio iure. Hæc est pupillaris substitutio, illa vulgaris: hæc moribus, illa 12. Tab. introducta est: hæc pubertate, illa aditione finitur: hac succeditur pupillo, illa testatori: hæc fit in euentum adquisitæ hęreditatis & mortis, aut in euētum mortis duntaxat, illa in euētum non adquisitæ hæreditatis. Ex constitutione autem diuorū fratrum omnis substitutio facta pupillo duplex est. Etiam exhęredatis. Substitutio plerunque æstimatur ex ratione successionis hæc ex ratione scripturæ æstimatur, non successionis. proinde in ea ordo scripturæ obseruatur: & ita intelligendum est initium §. prius. l. moribus, vtpote cùm pendeat ex §. quisquis, & §. interdum: quos siquidem quis diligenter excutiat, inueniet ad eam duntaxat substitutionem pertinere, quæ fit exhæredato. Ac inde in fin. §. prius ait, Quòd igitur dictum est, etiam exhæredatis liberis (sic enim legendum esse scio) substituere licere, ideo adiectum est, vt declaretur non esse à filij impuberis testamento incipiendum, quandoquidem si ab eo incipias exhæredato, hoc nō est substituere. Denique odiosa hæc substitutio est. l. cùm quidā Cod. de legat. & ideo rigor iuris, idest, ordo scripturæ, qui in cæteris relaxatur, in ea diligenter custoditur. Sunt & quamplurima alia exempla substitutionum, quæ ex scriptura æstimantur, non successione: vt in formula Galli, in specie. leg. cùm ex filio. §. vltim. sed plures. §. vltim. leg. vltim. §. 1. de vulgar. substit. vt verè quis ita statuere possit. Substitutus est is, qui secundo loco scriptus est, quamuis ei non succedat, qui primo loco hæres scriptus est. Substitutus est is, qui secundo loco scriptus est, ēt si ei post mortem testatoris primo deferatur hæreditas. Substitutus est is, qui semel atque iterum hæres scriptus est, quamuis ei non nisi semel deferatur hæreditas.

XXIIII.

DE LEGATIS.

Legatum est, quod legis modo, idest, imperatiuè testamento relinquitur. Nam ea quæ precatiuo modo relinquuntur, fideicommissa vocantur.

Legamus autem quatuor modis, per vindicationem, per dānationem, sinendi modo, per præceptionem.

Per vindicationem his verbis legamus, do, lego, capito, sumito, siue habeto.

Per damnationem his verbis, Hæres meus damnas esto dare, dato, facito, hæredem meum dare iubeo.

Sinendi modo ita, Hæres meus damnas esto sinere, Lucium Titium sumere illam rem, sibique habere.

Per præceptionem sic, Lucius Titius illam rem præcipito.

Per vindicationem legari possunt res, quæ vtroque tempore ex iure Quiritium testatoris fuerunt, mortis, & quando testamētum faciebat: præterquam si pondere, mensura, numero contineantur: in his enim satis est, si vel mortis duntaxat tempore fuerint ex iure Quiritium.

Per damnationem omnes res legari possunt, etiam quæ non sunt testatoris, dummodò tales sint, quæ dari possint.

Liber homo, aut res populi, aut sacra, aut religiosa, nec per dānationem legari potest: quoniam dari non potest.

Sinendi modo legari possunt res propiæ testatoris, & hæredis eius.

Per præceptionem legari possunt res, quæ etiam per vindicationem, si ea res quæ non fuit vtroque tempore testatoris ex iure Quiritium, per vindicationem legata sit, licèt iure ciuili non valeat legatum, tamen senatusconsulto Neroniano firmatur: quo cautum est, vt quod minus pactis verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo iure legatum esset.

Optimum autem ius legati per damnationem est, si duobus eadem res per vindicationem legata sit, siquidem disiunctim, singulis in solidum debentur: si verò coniunctim, velut Titio & Seio, hominem Sticum do, lego, iure ciuili concursu partes fiebant. Non concurrente altero, pars eius alteri adcrescebat. Sed post legem Papiam Popeam non capientis pars caduca fit.

Si per damnationem eadem res duobus legata sit, siquidem coniunctim, singulis partes debentur, & non capientis pars iure ciuili in hæreditatem remanebat, nunc autem caduca fit: quòd si disiunctim, singulis in solidum debetur.

Optione autem legati, per vindicationem data, legatarij electio est: veluti, Hominem optato, eligito. Idemq; est, & si tacitè legauerim Titio hominem. At si sic, hominem aut decem hæres meus dato: hominem dare hæredis electio est.

Ante hæredis institutionem (Add. mar. manusc. lib. hoc nouo iure correctum) legari non potest: quoniam & potestas testamēti ab hæredis institutione incipit.

Post mortem hæredis legari non potest, ne ab hæredis hærede legari videatur: quod iuris ciuilis ratio non patitur. In mortis autem hæredis tempus legari potest: velut cùm hæres morietur.

Pœnæ causa legari non potest. Pœnæ autem causa legatur, quod coercendi hæredis causa relinquitur, vt faciat quidem aut non faciat, non vt legatum pertineat: vt puta hoc modo, Si filiam tuam in matrimonio Titio collocaueris, decem millia Seio dato.

Incertæ personæ (Add. mar. lib. manus. quam testator incerta opinione comprehendit.) legari non potest: veluti, Quicunque filio meo filiam suam in matrimonio conlocauerit, ei hæredes mei tot millia dato. Sub certa tamen demonstratione incertæ personæ legari potest: velut, Ex cognatis meis qui nunc sunt, qui primo ad funus meum venerit, ei hæres meus illud dato.

Neque ex falsa demonstratione, neque ex falsa causa legatū infirmatur. Falsa demonstratio est, velut, Titio fundum, quam à Titio emi, do, lego. Cùm is fundus à Titio emptus non sit, falsa causa est: velut, Titio, quoniam negotia mea curauit, fundū do, lego, cùm negocia eius nunquam Titius curasset.

Alegatario legari non potest.

Legatum ei tantùm dari potest, qui extraneus est. Ideòque filio familiæ hæredi instituto, vel seruo, neque à patre, neque à domino legari potest.

Hæredi à semetipso legari non potest.

Ei qui in potestate, manu, mancipiòve est scripti hæredis, sub conditione legari potest: sed requiritur vt quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit.

Ei cuius in potestate, mano, mancipiòve est hæres scriptus, legari non potest.

Sicut singulæ res legari possunt, ita vniuersarum quoque summa legari potest: vt puta, Meuius hæres meus cum Titio hæreditatem meam partito diuidito: quo casu dimidia pars bonorum legata videtur. Potest autem & alia pars, velut tertia vel quarta, legari: quæ species partitio appellatur.

Vsusfructus iure ciuili legari potest earum rerum, quarum salua substantia vtendi fruendi potest esse facultas, & tam singularum rerum, quàm plurium, idest, partis.

Senatusconsulto cautum est, vt etiam si earum rerum quæ in abusu continentur, vt puta vini, olei, tritici vsusfructus legatus sit, legatario res tradantur cautionibus interpositis de restituendis eis, cùm vsusfructus ad legatarium pertinere desierit.

Ciuitatibus omnibus, quæ sub imperio P. Romani sunt, legari potest: idque à Diuo Nerua introductum, postea à Senatu auctore Adriano diligentius constitutum est.

Legatum quod datum est, adimi potest, vel eodem testamento, vel codicillis testamento confirmatis: dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum est.

Ad hæredem legatarij legata non aliter transeunt, nisi si iam die legatorum cedente legatarius decesserit.

Legatorum quæ purè vel in diem certum relicta sunt dies cedit: antiquo quidem iure, ex mortis testatoris tempore: per legem autem Papiam Popeam, ex apertis tabulis testamenti: eorum verò quæ sub conditione relicta sunt, cùm conditio extiterit. Lex Falcidia iubet, non plus quàm dodrantem totius patrimonij legari, vt omni modo quadrans integer apud hæredem remaneat.

Legatorum perperam solutorum repetitio non est.

LVD. CHAR.

Has verborum solennitates iam diuorum principum constitutionib. sublatas reijciens Iustinianus Imperator, vnam omnibus legatis naturam esse voluit. Ea verò legatorum genera Caius etiam diligenter explicat. Si per damnationem. Cùm & legatorum distinctiones & caduca Iustiniani constitutione sublata sint, non est in eorum explicatione diutius immorandum: sed tamen de coniunctis & iure accrescendi dicendum aliquid ad huius loci interpretationem videtur. Coniunctorum alios re & verbis, tantùm esse I. C. scribunt. L. triplici de verb. signif. l. Re coniuncti de leg. Re verbis coniunguntur, quibus legatum est, Titio & Mæuio fundum Sempronianum do lego. Re tantùm, quibus ita, Titio fundum Sempronianum do lego, eundem fundum Mæuio do lego: Verbis autem, quibus sic, Titio & Mæuio fundum Sempronianum æquis partibus do lego. d. leg. re coniunct. l. si quis ita de hæred. insti. l. cùm singulis, de vsufr. accresc. §. si. eadem res, instit. de legatis, & al. Si quis ex re & verbis coniunctis decedat, alter cæteris præfertur, ipsique soli pars eius accrescit. Verum si vnus ex re tantum coniunctis, alter potior nō est. sed re & verbis coniuncti cum eo concurrent: non autem verbis tantum coniuncti: quia cùm partes distinctas & à testatore constitutas habeant, ad eorum portiones admitti non debent, quibus eadem res sine partibus legata est. Imo & inter verbis coniunctos ius esse accrescendi negant I. C. nec enim testator tam coniunxisse, quàm celeriter dicere voluisse videtur. Et hęc rudioribus, qui iuris institutionibus operam dant, sufficiant. Plura enim alio loco diximus.

IACO. CVIA.

Idest Imperatiue. Imperatiua verba sunt verba directa. l. quoniam. C. de testamen. Per præceptionem. Hoc modo hæredibus legatur, vt in iudicio id familię erciscūdæ, quod legatum est præcipiant, hoc & prælegatum dicitur & præcipuum. Sid. Apoll. libro sexto. episto. Illud autem deberi tibi quodam, vt iurisconsulti dicunt, præcipui titulo. Et hæredis eius. Non etiam alienæ: quod tamen perperam additum est apud Caium libro secundo, institut. titul. de legat. Quæ etiam per vindicationem. Hæc ita distinguenda sunt, Quæ etiam per vindicationem. Si ea res, &c. Vt quod minus pactis. Idest conceptis & legitimis verbis. Cicero pro Rosc. Comœ. Non enim ex pactione verborum, quibus iusiurandum comprehenditur. Arnobius libro 7. contra gentes. Quam cum pactionibus adorat & formulis. Optimum autem ius. Nempe quia laxius & expeditius est. Sic optimum ius vsurarum in l. 1. Cod. de vsur. optimum ius possessionis. l. fideiussor. §. pater. de vsur. Si duobus eadem res. Hæc quoque diuelli debent à superiore sententia. Si quidem disiunctim. Disiunctim legatur, si re tantùm legatarii iungantur: coniunctim, si re & verbis. §. si eadem de legat. titul. de caduc. toll. titul. de vsufruct. accresc. verborum coniunctio aut pro nihilo, aut pro duplici coniunctione accipitur. Singulis in solidum debentur. Legendum, Singulis partes debentur. & hoc Iustinianus indicat in § sui autem disiunctim. Cod. de caduc. tollen. Paulus in sententiis, Caius in institutio. Non currente. Legendum, Non concurrente. Si per damnationem. Re coniuncti sunt quibus eadem res disiunctim per vindicationem legatur, quoniam à principio solidum, concursu partes habent. proinde re coniunctis accrescit deficientium portio, idque sine onere. Re coniuncti non sunt, quibus eadem res disiunctim per damnationem legatur, quoniam solidum singulis debetur, vni res, alteri pretium: ideoque nec ius accrescendi inter se habent. Sed ex constitutione Iustiniani eodem iure est damnationis, quo vindicationis legatum. Re & verbis coniuncti sunt, quibus eadem res coniunctim per vindicationem legatur. nam & concursu partes habent, & ideo ius inter eos accrescendi est, cum onere tamen. Re & verbis coniuncti non sunt, quibus eadem res coniunctim per damnationē legatur: quoniā singulis ab initio partes debentur. proinde siue disiunctim, siue coniunctim per damnationem legatum sit, nunquam inter eos versatur ius accrescendi. Ius accrescendi cùm dicimus, ius antiquum dicimus. Ius caduci, ius nouum est. & hæc est sententia huius loci. Hinc verò apparet. l. coniunctim de legat. 3. de legato vindicationis. l. planè. §. si coniunctim. de legat. 1. de legato damnationis accipiendam esse. Sed hoc ideo in eis locis suppressum est, quòd iā sublatæ essent ab Iustiniano legatorum differentiæ: non tamen ita ab eis locis sublatæ sunt, vt hæc manifestò non supersint huius differentiæ vestigia, quæ prima specie, quasi contra se stare videantur, vt planè iam ex eo apparet, quàm hebetes aut indiligētes fuerint ij, quibus studium fuit pandectarum capita ex veterum Iurisconsultorum libris decerpere. Cæterùm & id quod diximus de legato damnationis, nominatim traditur in l. 7. de legat. 2. vndè & in l. huiusmodi. §. si Titio. l. si duobus de legat. 1. optimo iure legatum fuisse necesse est vt statuamus: alioquin pars vacans accrescit coniuncto, cum quo partes per concursum fiunt. Quod deinde sequitur in §. si coniunctim. Sed si in pupillari, ad re coniunctos pertinet qui concursu partes habent. Vnde in extremo ita scriptum oportuit, Interim igitur totum. quod & Azo & Hugolinus intellexere. Optione autem legati. Hic locus mirum in modum deformatus est. Ipse ratione iuris ductus sic emendaui, Optioni autem legati per vindicationem data, legatarij electio est veluti, Hominem optato, eligito. idēq; est si tacitè legauerim Titio hominem. At si ita, Hęres meus dānas esto hominem dare, hæredis electio est. Si tacitè, idest, non data optione. Homine igitur per vindicationem generaliter legato, legatarii electio est l. legato. de legat. 1. per damnationem hæredis. l. si à substitutio. §. primo eod. Similiter in disiunctiuis legatis electio est legatarij, si per vindicationem. l. planè. §. penul. de legat. 1. l. Lucio de legat. 2. hæredis, si per damnationem. l. si is cui. l. si ita relictum. §. vltimo. de legat. 2. Et hæ quidem duę differentiæ non sunt sublatæ, quia inducuntur ex voluntate testatoris. Pœnæ causa. Quemadmodum superiores duæ sententiæ, ita & hæc à Iustiniano sublata est. Hodie igitur valet legatū tale, Hæres meus si Stichum alienauerit, Caio centum dato. Non idem est, si impossibile, probrosum illicitum sit legatum: veluti, Si mare non ebiberis, Titio centum dato. Si sororem vxorem non duxeris, aut si pupillam filio nuptum non collocaueris, Titio centum dato §. final. de legat. in l. prima, de ijs quæ pœn. cau. relin. Hæc verba, Illicitè vel probrosè, sunt Triboniani. Vt faciat quidem. Puto legi debere, Quid, non quidem. Vt negocia. Lego, Cùm negotia. Legatum ei tantùm dari potest. Hic quoque locus valde corruptus est. Lego, Legatum ab ęo tantùm dari potest, qui ex sua persona hęres est. Ideoque, & quę sequuntur. In potestate, manu, mancipiove. In potestate est filiusfamil. in manu vxor materfamil. in mancipio seruus. Partitò diuidito. Malim, Partito, diuidito. Quo casu dimidia pars bonorum. l. nomen. §. partitionis. de verborum significatione. partiarius legatarius partis suę commoda, & pro parte sua onera sustinere debet. l. cùm filius. §. 1. l. si quis seruum. §. final. de legat. 3. & in eam rem partis & pro parte stipulationes interponuntur. §. sed quia. de fideicommiss. hæred. & in titu. proxi. Quòd si ita legatum sit, Bonorum meorum partem tertiam, non est partitio. Non affero capita legum, quæ sunt notissimæ. Idest partis. l. etiam partis. de vsufruct. Senatusconsulto. Huius S. C. fit mentio in titul. de vsufruct. earum rerum. l. 1. l. vxorem. de vsufruct. legat. l. vl. vsufructu. quemadmodum. cauea. l. vsufructua. de leg. Falcid. l. 1. C. de vsufr. §. constituitur. institu. eod. C. opus fuit, quia neque naturali, neque ciuili iure earum rerum est vsufruct. quę sunt in abusu. Senatus autem id satisdationibus explicat: quæ in rebus difficillimis certissima sunt iuris subsidia. l. vsufructu. sol. matrimo. Prętoriani. Legendum, P. Romani. l. omnibus ad Trebell. Auctore Adriano. Imò fortasse Marco. l. cùm Senatus de rebus dub. Est in proprijs nominibus facillimus auctorum lapsus. Dum tamen eodem modo. Sic de libertate in titul. 2. exempla hæc sunto. Do, lego. non do, non lego. hæres dato, hæres ne dato. Ex apertis tabulis. Sunt huius iuris vestigia quædam in l. eū qui post. de conditione & demonstr. l. final. de donat. cau. mort. l. 3. §. final. l. qui soluendo. de hæred. institu. Hodie verò ius antiquum sequimur, cuius iuris regula quædam est Catonis regula: ad ea namque pertinet, quæ à morte testatoris cedunt: ad nouas leges, idest, ad leges Papias non pertinet, ex quibus ex apertura tabularum legata cedunt. l. vlt. de regul. Catoni. nam neque ad ea pertinet quæ ab aditione, vel ab euentu conditionis cedunt. Repetitio non est. Imò repetitio est. l. 2. & 3. de condi. indeb. l. fideicommissum. Cod. eod. l. error. C. ad leg. Falc. & in Pauli sententiis. libro tertio. titu. 9. Aut igitur hæc sententia accipienda est de legatis damnationis: quibus adijci possunt legata incertis personis soluta. §. final. de obligat. quæ qua. ex con. § incertis. de leg. aut, quod magis est, negatione abundat.

XXV.

De fideicommissis.

Fideicommissum est, quod non ciuilibus verbis, sed precatiuè relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.

Verba fideicommissorum in vsu ferè sunt hæc Fideicommitto, peto, volo dari, & similia.

Etiam nutu relinquere fideicommissum, in vsu receptum est.

Fideicommissum relinquere possunt, qui testamentum facere possunt, licet non fecerint. Nam intestatus quis moriturus, fideicommissum relinquere potest.

Res per fideicommissum relinqui possunt, quæ etiam per dānationem legari possunt.

Fideicommissa dari possunt his, quibus legari potest.

Latini Iuniani fideicommissum capere possunt, licèt legatū capere non possint.

Fideicommissum & ante hęredis institutionem, & post mortem hæredis, & codicillis, etiam nō confirmatis testamento, dari potest, licet legari non possit.

Item Græcè fideicommissum scriptum valet, licèt legatum Græcè scriptum non valeat.

Filio qui in potestate est, seruove hæredibus institutis, seu si his legatum sit, patris vel domini fidei committi potest, quanuis ab eo legari non possit. Qui testamento hæres institutus est, codicillis etiam non confirmatis rogari potest, vel vt hæreditatē totam, vel ex parte alij restituat, quanuis ex directo hæres institui, ne quidem confirmatis codicillis possit.

Fideicommissa non per formulam petūtur, vt legata: sed cognitio est Romę quidem Consulum, aut Pręroris, qui fideicommissarius vocatur in prouinciis verò, Præsidum prouinciarum.

Pœnę causa certę vel incertę personę, ne quidem fideicommissa dari possunt.

Is qui rogatus est alij restituere hęreditatē, lege quidē Falcidia locū non habēte, qm̄ non plus, puta q̄ dodrantem, restituere rogatus est, ex Trebelliano senatusconsulto restituit, vt ei & in eū dent actiones, cui restituta est hrditas. Lege aūt Falcidia interueniente,

uueniente, quoniam plus quàm dodrantem, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano senatusconsulto restituit, vel deducta parte quarta, ipse qui scriptus est hęres, hæreditatem restituat, & in ipsum actiones conseruentur: is autem qui recepit hæreditatem, legatarij loco habeatur.

Ex Pegasiano senatusconsulto restituta hæreditate, commoda & incommoda hęreditatis communicantur. Inter hęredem, & eum cui reliquæ partes restitutæ sunt interpositis stipulationibus ad exemplum partis & pro parte stipulationum. Partis autem & pro parte stipulationes propriè dicuntur, quæ de lucro & damno communicando solent interponi inter hęredem & legatarium partiarium, idest, cum quo partitus est heres.

Si hæres damnosam hæreditatem dicat, cogetur à prætore adire, & restituere totam, ita vt ei & in eum qui recipit hæreditatem actiones dentur, perinde atque si ex Trebelliano senatusconsulto restituta fuisset: idque vt ita fiat, Pegasiano senatusconsulto cautum est.

Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodauerit, vt non capiendi fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus censuit: nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.

Libertas dari potest per fideicommissum.

LVD. CHAR.

CIVILIBVS VERBIS. Ciuilia verba appellat, quæ ius ciuile præscripsit ciuibus, quæ etiam & legitima & directa dicuntur. Per formulam. Idest, non petita à prætore solenni actione iudiciique formula. Is qui rogatus est. De lege Falcidia in catalogo legum antiquarum diximus: ad eius autem exemplum factum est S.C. Pegasianum, cui Trebellianum successit, in quòd Iustinianus quicquid S.C. Pegasiano cautum erat transtulit. Eo statutum fuerat vt hæredi restituere rogato liceret ex fideicommissis quartam bonorum partem retinere: sicut lege Falcidia ex legatis quartam hæreditatis deducere licebat. Hoc autem interest, quia cautum expresè erat. lege Falcidia id tantùm in quartā imputari, quod iure hæreditario hæres accipit. Ideoque non alia causa. Se. C. verò non de quarta hæreditatis prospexerat, sed bonorum: statueratque restituere rogatum id tantū retinere, quod quartam bonorum partem faceret, ex quacunque causa à testatore haberet, & hęc sententia est Dioclet. & Maxim. constitutionis, in qua enarranda multi elaborant. Sed quod de quarta Trebelliana dicimus, ita intelligendum videtur, nisi testatoris volūtas ea sit, vt hæredem & quartam bonorum partem & legata habere voluerit, quod Iulianus respondit: qui licèt de Falcidia loqui existimetur, cùm Falcidiæ meminerit: disertè tamen ostendit rogatum fuisse hæredem vt hæreditatem restitueret. Neque verò nouum est quartam Trebellianam dici etiam Falcidiam.

IAC. CVIAC.

NON CIVILIBVS VERBIS. Directis verbis, vt in l. verbis de vul. subst. Etiam nutu. l. nutu de le. 3. secus tamen est in legato. Secus inquam est in legato iure antiquo. Fideicommissum relinquere. Idem Vlp. in l. 2. de legat. 1. quæ, si quæramus exēpla, coniungenda est cum l. 1. de legat. 3. nam ex eodem libro sunt ambæ. Post mortem hæredis. l. si fuerit de legat. 3. hoc autē tacitè fieri potest, nō nominatim, vt puta, à Titio substituto exhæredati legatarij. l. cùm quidam. Cod. de legat. Item Græcè. l. fideicōmissa in princip. de leg. 2. Licet legatum Græcè. Quæ sunt iuris ciuilis Latinè, quæ iurisgentium qualibet lingua. l. an inutilis in fin. de accept. Testamenta igitur Latinè fiunt, vnde meritò dubitatur in l. qui testamento. §. veteres de testamen. an testes ad testamentum adhibiti Latinè scire debeant: sed hoc Impp. emēdarunt l. hac consultissima. §. fin. Cod. de testament. l. vlt. Cod. de testament. tut. l. directas. Cod. de testam. manu. Si quandoque stipulationem contendas esse iurisgentium, hæc verè mascula erit ratio: nam stipulatio qualibet lingua semper fieri potuit. Quamuis directò hæres. In cōfirmatis omnia directò relinqui possunt excepta hæreditate. Per formulam. Per actionem, vt formula hypothecaria, & in tit. 19. formula communi diuidundo, familię erciscundæ, finium regundorum. Actio porrò nihil aliud est, quā formula. Qui fideicommissarius. §. 1. de fidei. hæred. l. is cui legatum, de cond. & demonstr. l. Licinius. quib. ad libert. procl. non lic. l. quæsitum. § penult. de leg. 3. l. 2. Cod. qui potio. in pign. l. 2. de orig. iur. In prouinciis verò. l. cùm etiam. Cod. de reb. cred. Hodie fideicommissa per actionem petuntur, & omnino sublatæ sunt à Iustiniano legatorum & fideicommissorum differētiæ. Quod est in l. 1. de legat. 1. Per omnia, Triboniani est: cætera Vlpiani. Vel deducta parte. Lego, vt. Hæc verò de Pegasiano & Trebelliano fusiùs explicantur in institutionibus Iustiniani, neque desiderant interpretationem meam. Tacitam fidem. Tacita fides est, si quis non palàm rogatus, in fraudem legis tacitè promittat, se id quod accepit, cœlibi aut orbo redditurum. l. in fraudem. de iis quib. vt indig. l. in tacitis. de legat. 1. extat præclarum exemplum taciti fideicommissi apud M. Fabium Quintilianum Auum in Declama. 3 1 5. Senatus censuit. Planciano S.C. l. beneficio ad leg. Falc. Igitur si de hæreditate incapaci restituenda promiserit, primùm omnium hæreditas fisco vindicatur: nec si exhausta sit hæreditas. Falcidia retinetur, verùm Falcidia fisco applicatur ex rescripto Diui Pij. l. 3. Cod. ad leg. Falc. hæres. D. de iis quib. vt indig. Si liberos habeat. Scriptum oportuit. Si ex liberis existat. idque liquidò constat ex iis, quæ dicta sunt tit. 18.

X X V I.

DE LEGITIMIS hæredibus.

INTESTATORVM ingenuorum hæreditates pertinent, primùm ad suos hæredes, idest. liberos, qui in potestate sunt, cæterosque qui in liberorum loco sunt. Si sui hæredes non sunt, ad consanguineos, idest, fratres & sorores ex eodem patre. Si nec hi sunt, ad reliquos agnatos proximos, idest, cognatos virilis sexus, per mares descendentes, eiusdem familiæ: id enim cautum est lege duodecim Tabularum, si intestatus moritur, cui nec suus extabit hæres, agnatus proximus familiam habeto.

Si ex defuncto sit filius & ex altero filio mortuo iam nepos vnus, vel etiam plures, ad omnes hęreditas pertinet, non vt in capita diuidatur, sed vt in stirpes, idest, vt filius solus mediam partem habeat, & nepotes, quotquot sunt, alteram dimidiam.

Aequum est enim nepotes patris sui loco succedere, & eam partem habere, quam pater eorum si viueret, habiturus esset.

Quandiu suus hæres speratur hæres fieri posse, tandiu locus agnatis non est: velut si vxor defuncti prægnās sit, aut filius apud hostes sit.

Agnatorum hæreditates diuiduntur in capita, veluti si sit fratris filius, & alterius fratris duo plurèsve liberi: quotquot sunt ab vtraque parte personæ, tot fiunt portiones, vt singuli singulas capiant.

Si plures eodem gradu sunt agnati, & quidam eorum hæreditatem ad se pertinere noluerint, vel ante quàm adierint decesserint, eorum pars adcrescit his qui adierint. Quòd si nemo eorū adierit, ad insequentem gradum ex lege hæreditas non trāsmittitur: quoniam in legitimis hæreditatibus successio non est.

Ad fœminas vltra consanguineorum gradum legitima hæreditas non pertinet: itaque soror fratri sororìve legitima hæres fit.

Ad liberos matris intestatæ hæreditas ex lege duodecim Tabularum non pertinebat: quia fœminæ suos hæredes non habent. Sed posteà IMPP. Antonini & Commodi oratione in Senatu recitata, id actum est, vt sine in manu conuentione, matrū legitimæ hæreditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis, & reliquis agnatis.

Intestati filij hæreditas ad matrem ex lege duodecim Tabularum non pertinet, sed si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, legitima hæres fit ex senatusconsulto Tertulliano: si tamen ei filio neque suus hæres sit, quìve inter suos hæredes ad bonorum possessionem à prætore vocatur: neque pater, ad quem lege hæreditas, bonorumve possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus. Quòd si soror consanguinea sit, ad vtrasque pertinere iubetur hæreditas.

LVD. CHAR.

AGNATORVM HAEREDITATES. Notandus est diligenter hic locus: vt veterum Iureconsultorum, quibus etiam imperatores consentiunt, ea fuisse opinio intelligatur: vt (quemadmodum Caius in institutionibus scribit) semper inter suos hæreditas in stirpem, non in capita diuidatur: contra verò inter agnatos non in stirpem, sed in capita. Succesio nō est. Hāc prudentum interpretationem, successorio edicto prætores correxerunt, successionemque de persona in personam, de gradu in gradum, de capite in caput esse voluerunt: vt vno non succedente proximus succederet. Extant illius edicti capita in Pandectis.

IACO. CVIA.

CVI SVVS EXTABIT HAERES NEC. Hęc sunt perturbata. Legendum est, Ac si intestatus moritur, cui suus hęres nec extabit. & hęc prima legis verba Paulus interpretatur in l. si quis posthumos. §. pen. de lib. & posth. reliqua in l. pronunciatio. de verb. signif. Apparet autem ex hac 12. tab. lege, suorum nomen esse ex 12. tabul. quod & Callistratus tradit in l. liberorum, de verb. signific. Hos enim omnes, inquit, suorum appellatione lex 12. tab. comprehendit. Igitur in l. vltim. de bon. damn. In iure ciuili, idest, in 12. tabul. Possem similia exempla proferre quàmplurima, in quibus ius ciuile pro 12. tab. accipitur. Si defunctus sit filius. Legendum. Si defuncti sit filius, & ex altero filio iam mortuo nepos. §. cum filius. de here. quę ab intest. defer. Sensus hic est. Nepotes ex filio iam mortuo, auo in stirpes cum

cum patruo succedere. Planè sunt hæ perpetuò in liberorum linea obseruandæ regulæ, Proximior vlteriorē non excludit, Hęreditates pro stirpibus diuidūtur nō pro virilibus portionibus. Quandiu suus hæres. Hæc antiquorum definitio est. l. 3. si pars hæred. petat. l. penult. vnde legit. l. cum quidam. §. 1. de acquiren. hæred. Agnatorum hæreditates. Ergo superiores duæ regulæ in agnatorum serie non obseruātur: nam & si sit frater & filius fratris iam mortui, frater solus succedit. § hoc etiam. §. si plures. de legit. agna. success. Ex nouella Iustiniani frater non præfertur, atq; vnà fratrum filij in stirpem succedunt. Vltra fratrum filios in capita fit diuisio, quod & inter ipsos fratrum filios nullis concurrentibus fratribus obseruari Constantinus probat lib. 5. epitom. & verū est. Si plures. l. si ex pluribus de suis, & legit. hęred. Quòd si nemo. In suis, in legitimis nō est successio. quia, vt Paulus ait lib 4. sentent. omnis legitima successio proximiori defertur. In honorarijs est successio, vt ecce, non petente auunculo magno, succedit proprior sobrinus. l. 2. C. de success. edict. At filio non adeunte, nepos non admittitur, ne iure quidem prætorio ex parte vnde liberi, sed ex illa vnde legitimi. l. 1. §. sed videndum. D. eod. ex constitut. Iustiniani in suis & in legitimis est successio. §. placebat. de leg. ag. suc. nam & in legitimis tutoribus est successio. l. 3. § pen. de leg tut. IMPP. Antonini. l. sacratissimi ad S.C. Tertyl. quam & S.C. secutum est, quod dicitur Orficianum. Vt sine in manum conuentione. Etiam si vulgò quæsiti sunt liberi. Ex S. C. Tertulliano. Quod factum est D. Pij temporibus. Quive inter suos. Vt puta emancipatus. Neq; pater ad quem lege hæreditas. Hęreditas, aut bonorum possessio. vnde legitimi, si in emancipatione, manumissor extiterit. Bonorumve possessio. Vnde 10. personæ, si in emancipatione manumissor non extiterit. l. si ad patrem. de suis & legit. hæred. § sunt autem de bono. possess. Sic ex testamento si præteritus sit, non manumissori datur querela. l. 1. §. fin. si à paren. quis fuer. manum. manumissori bonorum possessio cōt. tab. vt manumissori, querela vt patri. l. si à milite. § si. de militar. testam. l. pater filium. l. filio. §. 1. de inoff. test. ex Iustiniani cōstitutione pater pro manumissione semper habetur, idest, contraxisse fiduciā semper videtur. Ad vtrasque. Ad matrem pro dimidia, si filia decesserit: pro virili, si filius. l. 2. Cod. Theo. de sec. nup. Sed hæc vt sint à Iustiniano mutata, vide in institutionibus. Nobis id potissimùm in animo fuit, vt ius antiquum explicaremus, cuius cognitio studioso iuris noui non vtilis tantùm, sed etiam necessaria est. De iure nouo eadem via faciente Deo quandoque differemus, qua & ius antiquuum aggressi sumus.

XXVII.

De libertorum successionibus vel bonis.

Libertorum intestatorum hæreditas primùm ad suos hæredes pertinet: deinde ad eos quorum liberti sunt, velut patronum, patronam, liberosve patroni.

Si sit patronus & alterius patroni filius, ad solum patronum hæreditas pertinet.

Item patroni filius patroni nepotibus obstat.

Ad liberos patronorum hæreditas defuncti pertinet, vt in capita, non in stirpes diuidatur.

Legitimæ hæreditatis ius ex lege duodecim Tabularum descendit, capitis minutione amittitur.

IAC. CVIA.

Ad liberos patronorum. l. si libertus præterito. §. vlti. de bon. libert. Legitimæ hæreditatis. Hæc sententia de ingenuorum hæreditate accipienda est. l. capitis de sui. & legit. hæred. non libertorum. l. si libertus prætorio in princ. eademque de tutela legitima diximus tit. 11. nec verò quispiam ex inscriptione huius tituli argumentetur. nam eæ sectiones nō sunt Vlpiani, quinimo sunt omnia meo iudicio legenda vno contextu: eis quidem certè nihil est inconcinnius.

XXVIII.

De possessionibus dandis.

BOnorum possessio datur, aut contra tabulas testamēti, aut Addit. in marg. manuscr. secundum aduersus tabulas, aut intestati.

Contra tabulas bonorum possessio datur liberis emancipatis, testamento præteritis, licet legitima ad eos non pertineat hæreditas.

Bonorū possessio contra tabulas liberis tam naturalibus quā adoptiuis datur. Sed naturalibus quidem emancipatis: non tamen & illis, qui in adoptiua familia sunt. Adoptiuis autem, his tantùm qui in potestate manserunt.

Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio, si parati sunt cauere fratribus suis, qui in potestate manserunt bona, quæ moriente patre habuerunt, se collaturos.

Secundum tabulas bonorum possessio datur scriptis hæredibus, scilicet si eorum quibus contra tabulas competit, nemo sit, aut petere nolint.

Etiam si iure ciuili non valeat testū, fortè quod familiæ mancipatio vel nuncupatio defuit, si signatum testamentum sit, non minus quàm septem testium ciuium Romanorum signis, bonorum possessio datur.

Intestati datur bonorum possessio per septē gradus: Primo gradu liberis: Secundo legitimis hæredibus: Tertio proximis cognatis: Quarto familiæ: Quinto patrono, patronæ, liberisve patroni, patronęve: Sexto viro, vxori. Septimo cognatis manumissoris, quibus per legem Furiam plus mille asses capere licet, si nemo sit ad quem bonorum possessio pertinere possit. aut sit quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria.

Liberis bonorum possessio datur, tam his qui in potestate vsque in mortis tempus fuerunt, quàm emancipatus: item adoptiuis, non tamen etiam in adoptionem datis.

Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt, non solùm per fœminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite diminuti. Nam licet legitimum ius agnationis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.

Bonorum possessio datur parentibus & liberis intra annum, ex quo petere potuerunt: cæteris, intra centum dies.

Qui omnes intra id tempus si nō petierint, ad bonorum possessionem sequens gradus admittitur, perinde ac si superiores non essent, idque per septem gradus fit.

Hi quibus ex successorio edicto bonorum possessio datur, hæredes quidem non sunt, sed hæredis loco constituuntur, beneficio Prætoris. Ideoque seu ipsi agant, seu cum his agatur, fictitijs actionibus opus est: in quibus hæredes esse finguntur. Bonorum possessio aut cum re datur, aut sine re. Cum re, si is qui accepit, cum effectu bona retineat: sine re, quum alius iure ciuili euincere hæreditatem possit: veluti si suus hęres intestato sit, bonorum possessio sine re est, cùm suus hæres euincere hæreditatem iure legitimo possit.

LVD. CHAR.

Legitima ad eos non. Ignoti sunt iuri ciuili emancipati: atq; Prætor hæredem facere non potest, sed bonorum possessorem tanquam eum hæredis loco constituens. Legitima autem hæreditas lege 12. tabu. aut iuris ciuilis interpretatione defertur. Si signatum testamentum. Bonorum possessio prætoria est, ideoq; datur secundum tabulas eius testamenti, in quo solennia iuris prętorij obseruata sunt, vt iam diximus. Et ipsa quidem vel emēdandi vel confirmandi veteris iuris gratia introducta est. Fictitijs actionibus. Fictitias appellare mihi videtur actiones, ea quidem, quę directò & ipso (vt aiunt) iure non competebāt, ideoq; minùs legitimæ dicebantur, sed ad ciuilium & legitimarum exemplum introductæ & excogitatæ à Prætore erant: vulgò dici vtiles existimant.

IAC. CVIAC.

Intestati. Legendum, aut intestati. Emancipatis. Imò & suis. Sed non est necessaria iure ciuili. Non tamen & illis. Eos qui in adoptiua familia sunt Prætor non nouit, non vocat inter suos. vnde consequens est inter legitimos quoq; eos non vocari: nā qui sui non sunt, proculdubio nec legitimi sunt. l. scripto. vnd li. l. de bonis. §. 1. de Carbon. edict. Patribus. Manifestum est legi debere, fratribus. Cauere autem debent vel re ipsa conferre. Scilicet si eorum quibus contra tabulas. Nam prior est tam contra tabulas quàm secundum tabulas. inde ex prima parte vel ex primo edicto bonorum possessionem dari, idest, contra tabulas. l. ideoq;. l. scriptus de Carbon. edicto. l. 2. de bonis librt. Etiam si iure ciuili. Inde edictum translatitium Verris, Si de hęreditate ambigitur, & tabulæ testamenti obsignatæ nō minùs multis signis quàm è lege oporteat, ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimum hæreditatem dabo. qua de re & in titu. 23. diximus. Septem gradus. Omissa est bono. pos. vnde 10. personę, sed si pater manumissor sit, sanè verum est septem dūtaxat gradus esse. Secundo legitimis. Inter quos & patroni sunt patronorumq; liberi. Quarto familiæ. 1 agnatis patroni. hæc dicitur, tum quem ex familia: sic enim lego in institutionibus Iustiniani. Si nemo sit. Hoc est initium alterius sententiæ. Ex lege Iulia caducaria. De hac in l. quidam. §. quoties de legat. 1. item in l. ergo, §. eadem constitutio de fideic. libert. in illo loco. quare & si caducis legionis, vel, vt alij Codices habent, caducis legionibus, bona delata sint, idem erit probandum. nam caducariis legibus, legēdum esse omni asseueratione confirmamus, idest, legibus Iulijs. quæ

quæ enim delata dicuntur, legibus delata vt sint necesse est: deniq; hoc significat vacantibus bonis fisco vindicatis cōstitutionem cessare, vt in l. quod Diuo. de manum. testam. hę verò notę Cad. leg. errori causam dedere. Ex successorio edicto. Successorium edictum eò dicitur q; det successionem inter bonorū possessores: quanquam & eam quoq; clausulam cōtineat quę definit tempora petendæ bonorum possessionis. Ceterum ex illa potissimùm parte appellationem sumit, qua in locum eorum qui intra tempora petitionis bonorum possessio. non admiserunt. sequentes vocantur, qui & ob eam causam ex successorio edicto. ex successoria parte, ex beneficio successorii edicti, ex successorio capite venire dicuntur. l. vlt. l. j. §. sed videndum de success. edict. l. vlt. C. codē l. 1. §. pen. de iur. & fact. ignor. Si suus hæres intestato. Hæc ab interpunctionibus mendosa sunt. nam sic distingui ea oportet. Si suus hæres intestato sit, bonor. poss. sine re est, cùm, &c.

XXIX.

De bonis libertorum.

CIuis Romani liberti hæreditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, si intestato sine suo hærede libertus decesserit. Ideoque siue testamento facto decedat, licèt suus hæres ei non sit, seu intestato, & suus hæres ei sit, quanuis non naturalis, sed vxor, puta quæ in manu fuit, vel adoptiuus filius, lex patrono nihil præstat. Sed ex edictò Prætoris si testamento facto libertus moriatur, aut vt nihil, aut minus quàm partem dimidiam bonorum patrono relinquat contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat, siue intestatò decedat, & vxorem fortè in manum vel adoptiuum filium relinquat, æquè partis mediæ bonorum possessio contra suos hæredes patrono datur.

In bonis libertæ patrono nihil iuris ex edicto datur. Itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum hæreditas pertinet, licet liberi sint libertæ, quoniam non sunt sui hæredes matri. Obstat patrono lex Papia Popea. Postea libertas quatuor libertorum iure, tutela patronorum liberauit, & cùm intulerit, iam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit vt numero liberorum libertæ superstitum virilis pars patrono debeatur.

Liberi patroni virilis sexus, eadem iura in bonis libertorum parentum suorum habent, quæ & ipse patronus. Fœminæ verò ex lege quidem duodecim Tabularum, perinde ius habent, atque masculi patronorum liberi.

Contra tabulas autem testamenti liberti, aut ab intestato cōtra suos heredes non naturalis bonorum possessio eis non competit. Sed si ius trium liberorum habuerunt: etiam hæc iura ex lege Papia Popea nanciscuntur.

Patronæ ex bonis libertorum illud ius tantùm habent, quod lex duodecim Tabularum introduxit. Sed postea lex Papia patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ, libertinæ tribus id iuris dedit, quod patronus habet ex edicto.

Item liberis ingenuæ trium liberorum iure honoratæ, eadē lex id ius dedit, quod ipsi patronæ tribuit.

LVD. CHAR.

Sed ex edicto prætoris. Rutilius Prætor edixerat vt societatis lege patronus dimidiam bonorum liberti partem haberet. Sed posteriores prætores ius aliud constituerunt, patronum illam bonorum partem successionis iure habere edicentes: ipsique contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem polliciti sunt: nisi aliquem ex naturalibus liberis hæredem libertus scripsisset: vt Vlpianus cap. 1. D. de bon. libert. scribit. Postea verò lege Papia aucta fuisse Patronorum iura Iustinianus dicit, qui locupletiores libertos haberent: sed eam ipse interpretatur & corrigit, ius nouum de successione libertorum statuens. Et hæc adnotasse sufficiat.

IAC. CVIACIVS.

Ciuis Romani. In Latino secus est. §. vlt. de success. liber. Aut vt nihil. Legendum, & si aut nihil. §. j. de success. libert. Aeque partis dimidiæ. Hæc est quinti gradus bonorum possessio: quæ & nullis extantibus suis hæredibus patrono dabitur, si bonor. possess. vnde legitimi non admiserit: nam sibi ipsi succedit posse iampridem receptum l. j. §. sed an. de success. edict.. Ex edicto datur. Nam de liberto prætor edixit non liberta, & de suis hæredibus quales fœmina non habet. Hæreditas pertinet. Ergo lege 12. Tabul. non prætoris edicto quæ sequuntur ita restituenda sunt, erat omni ex parte hic libellus miserè deprauatus. at hæc ita restituenda sunt, nam licet liberi sint libertæ, qm̄ non sunt sui hæredes matri, non obstant patrono. lex Papia Popœa libertas. Ait, nō obstat patrono, hoc vtique verum est antiquo iure. nam post S. C. Orficianum liberi intestatæ libertæ patronos excludūt. l. j. in princi. & §. si nemo ad Tertyll. Virilis pars. Eadem lex cauet vt liberto testato vel intestato defuncto relicto vno vel duobus liberis patronus virilem, relictis tribus vt nihil auferat, & vt ita demum quando pauciores sunt quàm tres viriles auferat si libertus centenarius sit. §. postea de succes. lib. ex quibus apparet quantùm inter libertum, & libertam intersit, quod & Valent. in Nouell. de libertis probat. Fœminæ vero. Iure antiquo, quo & hodie vtimur, inter liberos patroni nulla est differentia sexus. Pretorio iure plus tribuit masculis quàm fœminis. Non naturalis. Pro, non naturales. Patronæ. Est differentia inter patronum & patronam non quidem ex 12. Tabul. sed ex lege Papia. nā licet nullis extantibus suis hæredibus quo casu locus est legi 12. Tab. idem patronæ ius quod patrono sit, iure tamen Prætorio non aliter patronæ datur bonorum possessio contra Tabulas, vel ab intestato contra suos heredes non naturales, quàm si ingenua duobus, libertina tribus liberis honorata sit. Liberis honoratæ. In §. præferuntur de S.C. Tertyll. vulgo legitur, mater liberis onerata. sed vt in hoc loco ita in eo auctoribus etiam scriptis libris legendum est honorata. Theo. in §. sed cum antea eodem titul. dixit, κεκοσμημένη. Quod ipsi patrono. Legēdum, patronæ. Iacobus Cuiacius has ad Vlpianum notas scripsi, tibique I. Amariton. dicaui, quo neque gratiorem mihi neque meo iudicio qui ea quæ recta sunt acutius perspiciat, vehementius amplectatur, religiosius colat nostra quenquam Scola fert. Non erit ea res mihi damno si tu pro eo ac ipse cupio eis vtare pro tuis. nam etsi perexiguum sit ingenium mihi diligentia tamen mea breui, vt spero, tibi & iuris studiosis & Reipub. nostræ ampliora beneficia præstabuntur.

RAINALDI CORSI

LECTISSIMI

Iureconsulti,

INDAGATIONVM IVRIS.

Libri III.

LIBER PRIMVS.

Quare Infortiatum ita fuerit appellatum? Cap. I.

1 *Alciati discipulus Auctor.*
2 *Alciati eiusdem sententia.*
3 *Prouerbium ad far, & farinam.*
4 *Sententia Auctoris.*

DEploranda ne magis, an admiranda sint proxima aliquot sęcula superiora non video, quibus in maximo literariæ rei naufragio tot emerserunt clarissimi legum Interpretes, Deus omnipotens, quantò clariores futuri si cum Iuris ardua scientia humaniores literas cōiunxissent? sed admiranda sunt profectò magis, quàm deploranda. Quanquam ex hoc multę (vt cætera mittam ad Grammaticos, Rhetoresque spectantia) prodiere quæstiones; quæ meo iudicio nunquàm prodiissent, si homines illi alioqui doctissimi politiorum studiorum non adeò fuissent expertes. Increbuitque antiquitatis vitium in recentiores vsque Iurisconsultos, vt piaculum fuisse ducant, si vel vnam earum quæstionum quamuis ineptam, silentio prætermiserint. Hinc nomen Infortiati pertinaciter potius, quàm vtiliter, magnum facit iuris professoribus negotium. Mihique in eadem esse naui contingit, vt quid maximè mihi probabile videatur, non omnino taceam, iuxta illud Cice. ad Seruium Sulpicium. Nam quod exemplo fit, id etiam iure fieri putant. Præsertim cùm liceat doctissimi magistri 1 mei † Andreæ Alciati vestigijs inhærere, quem Bononiæ au- 2 diui dicentem † infortiatum posse denominari ex eo, quòd hic liber multū conferat vtilitatis, & ad far, & farinam faciat; quę Gręci vno vocabulo appellant τὰ φορτία. Abijtq; in prouerbiū, vt quicquid frequens atque vtile sit qualis est materia hære- 3 ditatum, quæ præcipua est in Infortiato, illud † ad far, & farinam facere dicatur. Simile ferè (vt mihi videtur) ꝯdictioni triticariæ, siquis eam κατ' ἐξοχὴν a tritico deducat. Ceterùm quod attinet ad 4 Infortiatum, mihi † magis arridet, vt illud ducamus a gręca vocè φορτίον, quod onus latine significat. Quādoquidem restitutio dotis, curæ, tutelæ, hereditatisque susceptio, legatorum, alimentorum, fideique commissorum pręstatio, ius ipsum patronatus atque operæ libertorum, & quicquid denique hac Digestorum secunda parte continetur, onus non iniursa dici potest. Sicque magis propria, & lata videtur fieri denominatio.

De continuatione Rub. C. de Edendo, & quare de Edendo inscripti fuerint Tituli, non de Editione. Cap. II.

1 *Prima pars Iudicij citatio.*
2 *Gerundij natura accommodatior, vt capiat vtranque significationem.*
3 *item vt neget, vel affirmet.*
4 *Gerundium vicem gerit verbi.*
5 *Aduerbium, quòd verbo adhæreat, dictum est.*
6 *Pars omnis orationis, quæ neget, aduerbium est.*
7 *Continuandi ratio, qualiscunque sit, recipienda.*

MIhi vr̄r (quod pace tantorū virorum dixerim) Doctores omnes in huius Rubricæ cōtinuatione longè aberrasse. Nam si Imperator Editionem, vtpotè iudiciorum præparatoriam pręmisit, cur Titulum de in ius vocando huic Tit. post- 1 posuit? Vtique. n. in primis aduersarius in ius vocandus est. † Instit. de pœ. tem. lit. §. fi. Itaque vel adstipulemur Alexandro dicenti, Actorem debere Iudici edere libellum, antequàm reus citetur. Vel dicamus, quia multę circa editiones rationum, instrumentorum, actorum, & libellorum oriri solent ambiguitates, immò quia nusquā in hoc Titulo de libelli editione tractatur, quæ fit in limine iudicii, sed de rationum tantùm editionibus, quæ post cœptum iudicium mandante Magistratu fieri consueuere; iccircò post magistratus ipsos, eorumque efficia, Titulum de edendo subiunxit, tanquam docturus eos, quibus casibus, aut quando edi instrumenta præciperent, vel non præciperent. Libuitque vti gerundio magis, quàm nomine; quia cùm vicissim 2 reus, & actor edant, quin & Notarius. l. ij. ỹ. eo. Gerundium † ex Grammaticorum sentętia recte vtranque recipit significationem, actiuam scilicet, & passiuam. Item accommodatur magis 3 ad negandum, & affirmandum, quàm nomen. † Ideò inscriptū est DE EDENDO, quasi cogitatum etiam fuerit, VEL NON EDENDO. Est enim aliquando edendum, aliquando non edēdum. Et ex hoc cognoscitur parem non esse rationem Testamenti factionis, atq; aliorum huiusmodi nominum, quæ doctores obiicere conantur. Nam aduerbia omnia melius adhæ- 4 rent Gerundio, quàm nomini. Gerundium † enim vicem gerit 5 verbi. Aduerbium † verò, quòd verbo adhæreat, dictū est. Pars- 6 que omnis † orationis, quæ per se neget, aduerbium est. Igitur perindè est, ac si prænotatū huic Titulo fuisset. QVAE, & quando Iudex inter litigandum præcipere debeat, vt edantur. Et de quæstionibus inter edendum emergentibus inter edendum emergentibus, quas itidem Iudicem definire oportet. Quod si quis opposuerit legem Edita, de libelli editione tractare, quæ fit in litis ingressu; Respondeo primò ex mente Alex. talem quoque editionem non antè fieri, quàm Iudex præceperit. Deindè vnam istam legem esse huius argumēti sub vniuerso hoc Titulo. Cæteræ namque omnes de aliis agunt editionibus. μία δὲ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ. l. Nā de ea. ff. de legib. Deniq; dico ei legi subiectam non esse principaliter materiam de libelli editione, sed de libello iam edito, nempè quando immutare liceat, vel corrigere, nec ne. Quod inter litigandum similiter euenit, & ad Iudicis pertinet auctoritatem, vt eo textu dicitur. Iustinianus itaq; pulchrè hunc Titulum subtexuit post Titulos de officiis Magistratuum; præposuit verò Titulo de in ius vocando, eò quòd iubere, vt fiat editio, spectet ad Magistratum, in ius autem vocare ad partes. Et erant quidem Magistratuum officia simul absoluēda, digniora q; præmittēda, iuxta l. j. & ij. de albo scrib. Sic rebus, atque negotiis antelatæ sunt litigantium personæ, ut patet ex ordine Titulorum. Cuius tamen ordinis non est irreprehensi- 7 bilis ratio exigenda, sed satis est † qualemcunque animaduerte re, sicut Comensis notauit in Rub. de op. no. nun. & eum sequutus est Ang. Instit. de Actio. in Rub. Porrò in ff. vbi Titulus de in ius vocando præponitur Tit. de edendo, exactius seruatus fuit ordo iudiciorum; atq; ibi cum de aliis editionibus, tū verò principaliter actū de libelli editione, quēadmodū patet. in l. i. eo. Ti.

Restituta l. Nesennius. in prin. ff. ad l. Fal. Cap. III.

VT Falcidiæ sit locus, quæro. Ita inquit Paulus ea lege. Quæ verba perperàm accepta interpretes satis torquent, putantes sine interrogatione prolata fuisse. Cæterùm ego longe aliter sentio, putoque omninò cum interrogatione legendū hoc modo. Vt Falcidiæ sit locus, quæro? idest scire cupio, quemadmodum sit Falcidia deducenda? Quod ex antecedente facti specie, subsequentibusque verbis facile meo iudicio cognoscitur: et ita hunc textum restituo.

Restituta lex in quartam. eo. Tit. Cap. IIII.

1 *Accentuum ratio minimè otiosa.*

IAM verò quis remoram impedimenta esse naui, quis scarabeum cum Aquila bellum gerere admiretur, si sola accētus nota deficiens, tot fatigauit sæcula, tot detinuit præcipuæ doctrinæ viros, dum certant Martianum a superfluitate defendere superflui ipsi in l. In quartam. ff. ad l. Fal. Ait enim Martianus; pro ea verò parte, quam accepit à cohærede, extra quartam, idest, quod à cohærede accipitur. Et doctores quidem. QVOD, relatiuum esse opinantur, ac referunt ad pronomen ID; quia purè, & sine accentu scriptum est, ita, vt videatur idem inculcasse Iurisconsultus, cùm dixit, id quod à cohærede accipitur, & pro parte, quam accepit à cohærede. Tu vide, quanto aptior, atque elegantior sit lectio cum accentu. Extra quartam idest, QVOD, idest, quia à cohęrede accipitur; & sic non inculcatio, sed assignatio rationis est, quasi dixerit, ideò non imputatur in quartam, quoniam non venit à testatore. Solæ enim res, quæ à testatore veniunt, imputantur in quartam. Et ex hoc liquet mi- 1 nima non semper esse negligenda, nec accentuum, † quos aliqui rident, inutilem esse rationem, præsertim ad tollēdā vnius, atq; eiusdem vocis ambiguitatem, vt hoc textu, quem non abnuimus potisse etiam sine accentu intelligi; sed quantò clarius cum accentu, res ipsa declarat.

Cur minus raptor, quàm fur manifestus puniatur? Cap. V.

1 *Rapina grauior furto.*
2 *Veneficus infensus legi magis, quàm sicarius.*
3 *Summum genus iniustitiæ procedere per insidias.*

MIrantur Doctores, atque ambigunt, cur mitius raptor fure 1 manifesto puniatur, cùm furis quanquam manifesti † leuior sit in improbitas? Magister meus præ cæteris Dominus Andreas Alciatus in l. ix. de verb. sig. Qua in re nobis sese offert huiusmodi ratio. quòd lex arbitrata est pauciores illos fore, quibus animus rapiendi esset ob paratam defensionem possidentis, quàm qui rem absentis, ignorantisque Domini ꝯtrectare auderet. Duriusque ideò cauit, vbi maius periculum est verita. c. iij. 2 de elec. in vi. Sic videmus puniri acrius † occidentes hominem veneno, quàm gladio. l. i. C. de malefi. nimirū quia (vt ait Arist. 3 7. eth.) iniusti magis † sunt ij, qui magis occultè procedunt, atq; insidias moliuntur. Hocque innuit tex. in l. j. §. occisorum. de se. Sill. Porrò quemadmodum dicatur esse eadem pœna furis in genere cum pœna raptoris, inferius differemus.

De septimo Casu, cùm præsentis est temporis Participium, noua sententia. Cap. VI.

1 *Tractus figura quæ sit.*

QVæ nam sit septimi casus participio præsentis temporis ꝓlati natura variè a Doctoribus disceptatum fuit; nec alij quidem soli, sed ipse quoque Alciatus inter latinos iurisconsultos latinitatis nomine eximius, hac in re non nihil dormitasse videtur. Ait enim in l. cùm quærebatur. de verbo. sig. Participiū, & casum huiusmodi non aliter conditionem inducere, quàm si futuros euentus prospiciat. Pugnant verò exempla, quæ adfert. Nam quid intersit, exponamus. Prædecedente filio, patri permittitur quemlibet in locum filii adoptare; & masculis extantibus fœminæ non succedant? Nonne vtraque oratio in conditionem futuram, atque incertam resoluitur? idest, si contigerit filium prius mori, quàm patrem. Et si masculos extare contigerit? Ego igitur ex mea sententia sic statuo. Participium pręsentis temporis septimo prolatum casu, posse conditionem semper inducere, vt allegatis exemplis patet, itemque ex auct. præsente. C. de fideiuss. & multis aliis auctoritatibus, quæ passim se se offerunt. Cùm enim dicitur in ea auct. Præsente vtroque, exponimus, id est, si vterque præsens fuerit. Absente reo, idest, si ipse desiderauerit. Limitatur hęc regula, si participium, quo vtimur hoc casu, eiusmodi sit, vt firmitatem quandam, ac stabilitatem absolutę iam rei, siue dispositionis prę se ferat, qualia sunt, manente, obtinente, quiescente, siue enim ab homine, siue a lege dicatur. Rato manente pacto, pœna soluatur. Pęna, quam statuimus, in futuris causis obtinente, Edicto quiescente Diui Adriani: perę̨que exponimus, idest, ita tamen, ut ratum maneat pactum, vt pœna obtineat, vt quiescat, nec amplius sit in vsu edictum. Et sic futurus quidem euentus prospicitur, sed non in uim conditionis, vt Magistro meo uisum fuit, quem nō aliter

aliter defendi poſſe exiſtimo, niſi cum tale Participium nulla præcurrente diſpoſitione, ſeu cauſſa, profertur: tunc enim & futurum reſpicit, & reſoluitur in conditionem. Atque hęc verborum conceptio figura eſt, quam idem lib. iiii. de ver. ſig. Tractum † appellat, ſcilicet cùm vtimur verbo, quod non præſens tempus ſolum, ſed παρατατικῶς etiam futurum comprehēdit. Saneq; videtur hic vir clariſſimus multò rectius definiſſe, quādo pręſens tempus ad futurum porrigatur. in l. verbum oportebit. eo. Tit. de verbo. ſig. vbi vide.

Quæ ſit ratio l. ij. C. de ſen. quæ ſine certa quantitate prolata. eſt. Cap. VII.

1. *Sententia generalibus uerbis, & negatiuè concepta magis videtur, quàm ſit incerta.*
2. *Nouum opus nunciatur etiam parte operis damnum dante.*
3. *L. Eos. C. de modo multa. ex mente Oldr. declarata.*
4. *Malum eſſe infiniti, bonum finiti.*
5. *M. Antonius Natta vir doctiſſimus, atque eloquentiſſimus.*
6. *Quod optimum, unicum, vitioſa plurima.*

PVtant communiter Doctores, ſententiam, qua cautum ſit, indemnitatem præſtari Reipublicæ, incertam eſſe, uarijsq; modis hanc legem interpretantur, vt vitent regulam. §. curare. Inſtit. de Actio. Mihi verò longè alia mens eſt, vt qui credam hunc caſum ſtare ſub regula. Nam vtcunque Reſp. lædatur, fit contra ſententiam. Ergo (& hoc meo iudicio verum eſt legis argumentum) ſententia † verbis generalibus & negatiuè concepta videtur magis, quàm ſit incerta; ideoque ſuſtinetur. Facit lex Stipulatio. §. opus de op. no. nun. accedente Alciato. in l. v. §. fin. in fi. Gloſ. primæ de verb. ſig. Toties enim opus nouum nunciare licet, † quoties vel ex parte operis damnum infertur. Nam neque ex parte operis damnum inferri debet. Sic poſtquam Iudex vetuit Rempublicam lædi, quiſquis eam quoquo modo lædit, incidit in ſententiam, & ſic ſententia eſt certa. Neque hinc abeſt illud Oldr. conſilio xv. dum legem Eos. C. de modo multa † declarat ijs planè verbis. Non enim lex Eos. conſtituit, quantum dicat, ſed quantum non dicat. Item quòd ſequenti cōſilio idem Doctor ait in deciſione ipſa primæ quæſtionis. Facit autē euidentius, quod Ariſtoteles. ii. Ethi. 6. Pythagoræ tribuit, videlicet † malum eſſe infiniti, bonum verò finiti. Nam cùm pluribus peccemus modis, vno tantùm benefacimus. Et vt M. Antonii Nattæ † viri hac tempeſtate eruditiſſimi, atque eloquentiſſimi verba deſcribam, hæc ille de Pulchro lib. iii. Sicut, inquit, a lineæ rectitudine aberrare multipliciter poſſumus, & obliquas multas effingere diuerſis figuris, cùm ipſa recta vniuſmodi ſit, & difficulter adhibita etiam peritia impleatur; Sic etiam magnum eſt boni ſagittarij more attingere ſignum in quod iaculamur. Nam non attingere, cuiuſlibet eſt; quia vt attingas, vnus tantum locus propoſitus, ne attingas, infiniti. Similiter cùm vna æquabili humorum temperatione, & quaſi quadam rectitudine, corpus benè valeat, efficit, vt malè valeat, multipliciter, cùm ab illo vno ſigno temperaturæ facillimè excidatur. Et, enim in omni rerum genere † quod optimum eſt, id vnum eſt: vitioſa verò plurima ſunt. Atque hoc ipſum confirmaſſe videtur Dionyſ. de diui. nominib. par. 4. cap. 4. cum ait, Bonorū cauſa vna eſt, Mali cauſa ſunt plurimæ.

Munita fortius Alciati præceptoris ſententia de Rub. C. de ſen. ex breuiculo recitandis. Cap. VIII.

1. *Alciatus vir ſummi iudicij.*
2. *Bartolus diuinæ mentis.*

QVod periculo exploſo legamus BREVICVLO, id Alciato † ſummi iudicii viro debetur. Eius autem ſentētia præter rationes quæ illum impulerunt, probari mihi videtur in l. ii. eo Tit. ibi ſcriptasque ex LIBELLO partibus legerent. Horū enim verborum idem eſt ſenſus, qui & Rubricæ. quidquid Accurſius dixiſſe voluerit, contra quem diuinæ mentis † Bartolus ſentit, nobiſque fauet; quamuis ad Rubricam reſtituendam animum non aduerterit.

Legis nomen interdum pro priuata conuentione. Cap. IX.

QVoties legis nomen ſingulariter ennnciatur, & ad ſpeciē Obligationis, vel ad rem, quæ in obligationes veniunt, refertur. Quoties item coniungitur cum verbo Dicere, adponere, adiicere, ſiue alijs eiuſmodi verbis, quæ factum hominis reſpiciant, toties non legislatoris opus, ſed priuatam ſignificat cōuentionem. Sæpeque profertur ablatiuo ſeu, ſeptimo caſu, ſæpe iungitur cum pronomine demonſtratiuo, ea, hac, & huiuſmodi. labol. de contrahen. emptio. in lege Fundi venditi lapidicinæ, vbicunque eſſent, exceptæ erant. Labeo eo. tit. Feſtulas emptori acceſſuras in lege dictum erat. Paul. in l. Qui fundus i. eo. tit. Reſpondi intereſſe, quemadmodum lex diceretur, item in lege fundi aquam acceſſuram dixit. Alex. Imper. C. de pac. legē, quam dixiſti, cùm dotem pro alumna dares, ſeruari conuenit. Valent. Gali. & Valens. C. de loca. legem quidem conductionis ſeruari oportet. Iidem Valent. & Gali. C. de condi. ob cauſam. Ea lege in vos collata donatio &c. mitto innumera exempla, quæ vltro ſe legentibus offerunt.

Ius naturale quando pro eo, quod natura omnia animalia docuit, & quando pro iure gentium ſit accipiendum. Cap. X.

IVs naturale eſt, quod natura creans, qui eſt ipſe Deus, omnia animalia docuit. Ita expoſuit Gl. i. textum in Inſtitutio. d. Iur. nat. gen. & ciu. in prin. Quæ expoſitio verò eſt, & probatur in §. ſed naturalia. eo. tit. cùm dicitur. Diuina quadam prouidentia &c. Quanuis huius loci neque Accu. neque cæteri, quos ego legerim, Doctores meminerint. Quod verò dicitur in §. Ius autem Ciuile. eo. tit. Ius gentium illud eſſe, quod naturalis ratio inter omnes gentes conſtituit. ipſe intelligo de natura creata, nimirùm de ratione DEI Optim. Max. benignitate hominibus inſita. Et quia frequēter dubitari cōtingit, an iuris naturalis nomen pro primæuo illo iure, an pro hoc altero, quod gentium dicimus, ſit accipiendum, ego ita cenſeo: Vt quoties tacitè, vel expreſſim de ratione lex cogitat, toties intelligendum ſit de iure gentium, quia ratio ſolius eſt hominis, non etiam reliquorū animantium. Et nitor verbis eius tex. qui eſt §. Ius autem ciuile. Ver. Quod verò. Alioqui intelligamus de naturali primæuo. Facit c. Ius naturale. Diſt. I.

Declarata in Inſtitutio. Rub. de Iuſtitia, & Iure. Cap. XI.

1. *Habitus non eſt contrariorum.*
2. *Sanctitas quid ſit.*
3. *Scientia, & potentia per contraria definiri poßunt.*
4. *Viſus quonam modo poſſit definiri.*
5. *Sapientiæ definitio ſecundum Cic.*
6. *Iuſtitia ab eodem dicta eſſe habitus.*

ACcipe Iuſtitiam pro habitu, Ius pro diſciplina, qua ipſum habitum adſequimur. Quod ex ſubiectis definitionibus patet. Nam Iuſtitia in homine conſiderata non aliter poteſt eſſe conſtans, & perpetua voluntas, niſi prout eſt habitus, a quo qui deuiat, ſtatim deſinit eſſe iuſtus. Quid verò conferret ad Rubricam Iuris prudentiæ definitio, niſi Ius caperemus pro eadem Iuris prudentia atque diſciplina, qua diuina noſcimus, & humana; iuſtumque ab iniuſto ſecernimus? At alia etiam ratione cognoſcitur Iuſtitiam pro habitu, Ius pro Iuris ſcientia capiendū eſſe. Nam ſi quis quæſierit, cur in definitione Iuſtitiæ dictum ab Imperatore ſimpliciter fuerit, ius ſuum vnicuique tribuens, nec additum ab eo fuit, vel non tribuens: In definitione autem Iuriſprudentiæ idem Imperator iuſtum iniuſto oppoſuit, atque vtriuſque meminit, cum videretur alterum ſatis fuiſſe, eò, quòd cognito vno de contrarijs, conſequens eſt, alterum etiam cognoſci? Nihil rectius meo iudicio reſpondere poterimus, q̄ ſub nomine Iuſtitię habitum, ſub nomine Iuriſprudentiæ, diſciplinam ad illum habitum conſequendum neceſſariam nobis hoc in loco fuiſſe propoſitam. Et hac ratione Imperator nō per contraria, ſed verbis ſimplicibus Iuſtitiam definiuit. Quia habitus † non eſt contrariorum: ſicut dicimus de ſanitate, qui eſt habitus, † a quo proficiſcuntur operationes non læſæ. Non autem dicimus, quòd inde etiam operationes læſæ proficiſcantur. Sanè verò cum Iuriſprudentia ſit ſcientia, potuit ab eodem Imperatore per contraria definiri; quia ſcientia, † & potentia per contraria definiri poſſunt, vt ſi dixerimus. Viſus † eſt potentia viſiua nigredinis, & albedinis, Ariſt. 4. ethi. 1. & per hæc ceſſant multæ oppoſitiones Doctorum ad hunc Titulum. Porrò hæc Iuriſprudentiæ definitio parum diſtat ab illa, quam Cicero † dat ſapientię, Tuſc. 4 ſcilicet, vt ſit rerum diuinarum, atque humanarum ſcientia, & quæ ſit cauſſa cuiuſque rei cognitio. Iuſtitiam verò idem † per habitum definiuit s. de Finibus. & nos quidem aliàs de his definitionibus rurſus agemus.

Verbum, videtur, quando capiatur propriè, & quando ſecus. Cap. XII.

VErbum, videtur, nō minus propriè ſemper capi debet, quāuis ita vulgò feratur a Doctoribus. Quinimò ſunt quidam textus, vbi magis propriè dici non poterat, vt eſt præceteris text. in §. & non ineleganter. Inſtitu. de iure nau. gent. & ciu. ibi, diſtributum eſſe videtur. Item, Fluxiſſe videtur. Vt verò huius differentiæ cauſſā m cognoſcamus, intueri diligenter oportet,

nùm paſſiua ſignificatione vſurpatum fuerit à videor, videris, an verò ſit illud ipſum imperſonale verbū videtur. Altero enim caſu propriè, ſequenti minus propriè capietur. Quorum vtrnq; latinitatis ordo facilè demonſtrabit.

Reprehenſus Acc. in Inſtitutio. de iu. na. gen. & ciu. in prin. Cap. XIII.

MARIS, & fœminæ coniugatio (inquit Tex.) à Iure naturali deſcendit. Quod Glo. interpretatur de cōiunctione animorum: ſed meo iudicio fallitur, quoniam huiuſmodi coniunctio nobis cum reliqui animantibus non eſt communis; vt quæ ex ratione oriatur, niſi ad ſequentia verba nos referamus, cùm Imperator adijcit. Quam nos matrimoniū appellamus. At hoc quoque dictum Gloſſæ non eſt ſimpliciter verum. Neque enim brutis vllo modo cōgruit, ſed ſolis hominibus. Hęc ſcripſeram, cùm reperi Aldobrandinum Iureconſ. idem ad eum Tit. adnotaſſe. Mihique iccircò gratulor, quòd tanto viro conuenerim.

Duplicem Iuregentium introducendi rationem. Cap. XIIII.

1. *Nemo in contractibus obligatur inuitus.*
2. *Seruitus eſt contra Ius naturale.*

FVIT duplex iriſgentium introducendi ratio, vſus videlicet, ideſt, vtilitas, quæ in conttactibus pręcipuè elucet, vbi nemo † obligatur inuitus. Item Neceſſitas, quæ in bellis ſuſcipiendis pro rerum ſuarum defenſione, ſeruituteq́; † aduerſum ius naturale inducenda emerſit. Hę rationes colliguntur ex. §. Ius autem gen. in Inſtitutio. de Iur. na gen. & ciu.

Aduerbium, ſemper, ad locum referri. Cap. XV.

1. *Manumitti poteſt vbique, & ſemper.*

EX §. ſerui. in Inſtitutio de Liberti. Noto, ſemper, ad locum referri, non ad tempus ſolum, cùm dicitur. Serui verò à dominis ſemper manumitti ſolent, adeò vt vel in tranſitu &c. Exēpla enim, quæ ſequuntur, locum ipſum, quo manumiſſio fit, euidenter deſignant. Atque huic rationi Doctores ſubſcribunt, cū aiunt in ſummarijs. Quocunque tempore, † & vbique fieri poſſe manumiſſionem.

Iuſtinianus ferè indefenſus in Inſtitutio. de pat. pot. §. 1. Cap. XVI.

1. *Prolepſis græcè nobis Anticipatio.*
2. *Matrimonium cauſa efficiens patriæ poteſtatis.*

NON ſat video, qua excuſatione poſſit defendi Iuſtinianus, qui definitionem nuptiarum ſub hoc titulo tradidit, tanquam per prolepſin, † ideſt per Anticipationem, cùm mox ſubiecerit titulum de nuptijs. Niſi dicamus in ſequenti titulo voluiſſe illum de nuptiarum modo, non autem de ſubſtantia tractare; quod patet per vniuerſum titulum. Hic ergo nuptias, ideſt matrimonium, tanquam patriæ poteſtatis, de qua agebatur, cauſam † efficientem definiuit, latiorem ſubindè tractatum de modo nuptiarum habiturus.

Ratio. §. ſed & capitis, in Inſtitutio. quib. mod. tut. finitur. Cap. XVII.

1. *Tutela vt plurimùm ſequitur ius ſucceſſionis.*

RATIONEM huius tex. eſſe dico, quia ſublato iure ſucceſſionis, † tollitur quoque tutela. Argu ſupra de legit. patrono. tute. verſ. Quia plerunque. Atque ita declaro Gl. quę ab Ang. reprehenditur in verſi. omnis tutela, coniunctis Angeli verbis cum verbis Gloſſæ.

Quæ ſit ratio, cur furari propter neceſſitatem liceat, adulterium committere nequàm? Cap. XVIII.

1. *Neceſſitatis tempore omnia, quæ ad victum, & veſtitum pertinent, ſunt communia.*
2. *Adulter propter cordis inopiam perdit animam ſuam.*
3. *Ciceronis locus in medio poſitus.*

QVAS rationes in hac re Doctores adferant, non deſcribo: videat, qui voluerit, Decium illas memorante in l. j. in princ. col. antepen. de off. eius, cui manda. eſt iuriſdi. Mihi nulla probatur, vt qui rear hanc vnam veram eſſe, ꝙ tempore neceſſitatis † quęcunq; ad uictum, & veſtitum pertinent, ſunt communia, quemadmodum teſtatur vniuerſa Theologorum Schola, & eſt arg. tex. in l. 2. § cùm in eadem ad l. Rho. de iac. atq; ibi Glo. 47. diſt. c. ſicut. & ibi ſimiliter Gl. Facit optimè pulchra illa Salomonis ſententia Prouer. 6. in fin. Non grandis (inquit) eſt culpa, cùm quis furatus fuerit; furatur enim, vt eſurientem impleat animam. Et paulo poſt. Qui autem adulter eſt, † propter cordis inopiam perdet animam ſuam. Ceſſet itaq; Philippe Deci Vir. eruditiſſime altercatio illa tua, dum ſtudes adhibere rationem, ꝙ furando ſtatim ſubleuatur fames. Vndè & exiſtimas nō licere aliud furari, quàm panem, & obſonia: licet ſiquidem & veſtes, & omnia alia furari, modò inopię ſuccurratur. Neq; hoc furtum, ſed rei propriæ vendicatio, vel cōmuni diuidundo iudiciū. Quod tamen inopes haud temerè attentare, ſed maxima cogente neceſſitate debent. C. ſi quis propter. Et ibi Gl. de fur. Et ex hoc conſtat, nimis durè ſenſiſſe Cic. lib. off. 3. niſi eius verba miti aliqua interpretatione ſubleuētur; quod vix fieri poſſe cognoſco, cùm inquit. † Forſitan quiſpiam dixerit, Nonne igitur ſapiens, ſi fame ipſe conficiatur, abſtulerit cibum alteri homini ad nullā rem vtili? Minimè verò. & paulo poſt. Nam ſi quid ab homine ad nullam partem vtili tuæ vtilitatis cauſa detraxeris, inhumanè feceris, contraq; naturę legem. Immò verò ſecundum legē naturæ; quæ (vt idem profeſſus eſt Cic.) eadem eſt cum lege diuina, data ſ. neceſſitate. Quare ille ipſe Cic. ſe rurſus declarat, vt ita demū res alienas ad viuendū neceſſarias ad nos trāsferre poſſimus, ſi id nō ad propriā, ſed ad communem referamus vtilitatē; quia ſcilicet vita noſtra, ſi cōſeruetur, multū poſſit vtilitatis afferre Reip.

Cur poſt diutinum tempus ille, qui in reatu fuerit, mitius puniatur? Cap. XIX

1. *Reatus quid ſit.*
2. *Diutinum tempus intelligitur decem annorum.*
3. *Triennio ſufficit non deliquiſſe, vt quis præſumatur correctus.*
4. *Tres eſſe puniendi cauſas.*
5. *Decennio præſumitur obliuio, præſertim ſi agatur e facto alieno.*
6. *Reatus nomen aliud ſignificans ſecundum Alcia.*

SVB Titulo de pęnis locatum eſt reſponſum Modeſtini his verbis. Si diutino tēpore aliquis in reatu fuerit, aliquatenus pęna eius ſubleuanda erit. Sic ēt conſtitutū eſt, non eodē modo puniendos eos eſſe, qui longo tpe in reatu agunt, q̄ eos, qui in recenti ſnīam excipiunt. Qua in re quid conferat tēpus ad minuendam pęnam, perueſtigandum eſt. Et mihi ſanè videtur, vel ꝙ lex diuinæ patientiæ æmula abſtineat à puniendo illum ſeuerè, quē Deus per tot tēpora benignè tulit, vel ꝙ tēpus ipſum pars pęnæ fuerit. Intelligimus namq; reatum † tempus eſſe poſt ſequutam condemnarionē. Quod oſtendit ea comparatio. QVAM EOS, QVI IN PRAESENTI SENTENTIAM EXCIPIVNT. Vel dicamus, ꝙ ſi reus nuper deliquiſſet, ob nouum delictū puniretr̄, nec haberetr̄ ratio antiqui, vt Modeſtinus conſiderat. Cuius mēs ea fuit meo iudicio, vt doceret mitius puniēdū eſſe illū, qui iamdiu deliquit, nullo deinde ſuperaddito ſcelere, q̄ qui recēs crimē cōmiſit. Sed diutinum † tp̄s non minus decēnio regulariter æſtimatur. Inſt. de vſuc. §. j. ſufficit verò aliquem per trienniū † vixiſſe probū, & abſtinentē à delicto, vt pręſumamus, eum correctū. §. Hinc aūt nobis. vbi Ang. in Aut. de monach. coll. j. Rom. cōſi. 225. Alci. Doctor meus in Tract. Pręſump. Reg. 2. pręſump. 7. nu. 7. nu. 3. Igitur propter hanc emendationē præſumptam Iurecōſultus benignius agendū eſſe poſt tēpus cenſuit, q̄ in recenti. Pōt & alia non deterior ratio dari. Nam (vt Gellius adnotauit lib. 6. c. 14. Noct. Attic.) Tres ſunt cauſæ, † cur nocenter plectantur. Prima eſt Νουθεσία, ſeu κόλασις, ſiue παραίνεσις, q̄d eſt Admonitio, vel punitio, quam adhibemus, vt is, qui deliquit, attentior fiat, correctiorq́;. Altera eſt, quæ ab honoris cōſeruatione vocabulū ſumpſit, τιμωρία à Græcis appellata. & hęc eſt vltio pro dignitate, & auctoritate eius, in quem peccatum eſt, tuenda. Tertia cauſa eſt παράδειγμα, hoc eſt exemplum, vt cæteri à ſimilibus peccatis metu cognitæ pęnæ deterreantur. At cùm qui decēnio (quod, vt dixi, longū eſt tp̄s) in reatu fuit, tunc ceſſat tertia cauſa, nimirùm exēpli, eò ꝙ tanto tempore, † in facto præſertim non ſuo, præſumatr̄ obliuio. Bar. in l. Qui fundum. §. 2. pro emp. Inducta itaque obliuione, non eſt, cur lex, aut Magiſtratus laboret in deterrēdo homines à delicto, cuius iam amplius non meminerunt. Et hac de cauſa pęna ſubleuatur. Porrò Alcia. de verb. ſig. lib. j. col. mihi 57. Reatum ipſum eſſe habitum vultus, ac veſtium reorū declarat.

Examinata Decij ſententia de l. 2. C. de cond. inſer. Cap. XX.

1. *Contrarius ſenſus non ſumitur, ſi incidimus in abſurdum.*
2. *Incōnuenientia, & abſurda multiplicari non debent.*

IN l. prima, de offic. eius. diſceptant vario modo Doctores, dùm ſcrutantur, quænam ſit ratio diuerſitatis inter l. Reprehendenda. C. de inſtitu. & ſubſtitu. & l. 2. C. de conditio. inſer. In altera enim turpi ſpreta conditione, quæ fuit, vt filia diuerteret, ſi hæres eſſe vellet, hæreditem ſcripta nanciſcitur. In altera nec reijci conditio poteſt, qua iuſſum eſt hæredi, vt caueret, ſi non diuerteret, nec ex tali conditione ſenſum contrarium eruere licet, quoniam incideremus in abſurdum: & quoties in abſurdum incidimus, contrarius ſenſus † ſumi non debet. Ita cōiter Doctores has leges definiuit, ſed Dec. in d. l. j. col. 10. poſt Petr. & Alb.

communi refragari sententiæ,& talem diuersitatis rationem cõstituere videtur. Qm̃ in l. Reprehendenda. satis constat testatricē voluisse, vt filia (cuius solius in supremo iudicio mentionē habuit) sibi hæres esset, idcirco nemini fit præiudiciū, si hęc filia maternam capiat hęreditatem. Quinimò fauetur vltimę voluntati, dum mater non finitur absq; hærede decedere. At in l.2.& pręiudiciū fit legatarijs, cùm illis nõ caueatur,& & lex(qđ est prætoris edictum) spernitur, simulq; voluntas testatoris, cuius potissimū causa inuētæ sunt huiusmodi cautiones, vt ait l.2.C.vt in poss.lega. Igitur diuersi sunt casus. Nec ratio l.2.C.de cond.inser. illa est, quam Doct. communiter tradunt, nempè ꝙ sensus contrarius non sit sumendus, cùm resultat absurditas, sed ea est, ne plura in-
2 conuenientia aggregētur. † Hæc Decius. Ego verò, quatenus ille negat ex hac lege colligi, ꝙ sensus contrarius non sit sumendus, cùm resultat absurdum, cõmuni adhæreo sententiæ. Quatenus autē rationem adsignat, ne inconueniens augeatur, hoc iungo cum cõmuni sententia, consideroq; testatorem duo voluisse; vnum affirmatiuum, vt filia caueret, aliud negatiuum, vt non diuerteret, quæ duo iudicia testatoris à dispositione legis minime aberrāt; cùm in l. Reprehendenda. prorsus sit contrariū. Manifestè namq; pugnat testātis voluntas cū voluntate legis. Ergò si volumus dare casum, in quo nec forma edicti, nec volūtas testatoris seruetur, oportet sumere contrariū sensum, videlicet, vt filia diuertat; qđ abfuit à mente testatoris dicētis, si non diuerteret; & ne caueat, quod aduersatur edicto, vt legatorum, & fideic. nomine caueatur. sumiturq; hic sensus non ex cõditione adposita in prin. sed ex legis resolutione, cùm Imperator, absurdū esse inquit, ideò perpetui edicti negligi formam; quia voluntati patris sui non obtēperatur. Atque ita & cõmunis sententia manet, quia propter absurditatem vitandam non sumitur sensus cõtrarius, & sustinetur opinio Decij; quia non sunt incõueniētia multiplicāda. Errat quidē insigniter Dec. meo iudicio, dùm interpretando finem legis applicat illi rationem suam, ne inconueniētia multiplicentur, inquiens, Multiplicaretur absurdum, si filia spreta patris cõditione, quæ fuit, si diuerteret, nollet ēt cauere, quod est contra edictū. Neq; enim mihi constat, quod absurdū sequatur, quamuis filia voluntati patris iniquæ nõ obtemperet. Et nihilominus vera est alia eiusdem Decij opinio, qua inquit sumi contrariū sensum ex cõditione, quæ in sensu directo nihil operaretur: & si postea non attendatur eius sensus dispositio. Qm̃ neque in sensu directo, neq; in contrario illa cõditio debet aliquid operari, ex quo lex ijs verbis haud quidē disponit, sed solùm refert dispositionem testantis, pręcipitq; illa verba perindè haberi, ac si nihil de ea re scriptū fuisset. Quid igitur ex nõ scripto, quid ex actu statim à lege reiecto, seu recta via, seu obliqua colligemus, præsertim cùm neutro casu quicquam operetur? Decij sanè proba est ratio in se, sed male applicata; aut liber corruptus.

Quid sit id, quod interest, & alia ad rem pertinentia. Cap. XXI.

1 *Leges ad particularia se non referunt.*
2 *Id, quod interest, facti potius, quàm iuris est.*
3 *Verbum, fieri, comprehendit etiam, quod datur.*
4 *Definitio per effectum fieri non debet.*
5 *Rerum nomine Iura non veniunt.*
6 *Præpositio, ex, denotat, causam immediatam.*
7 *Læsionis nomen lucrum quoque cessans complectitur.*
8 *Iudex officium suum petenti duntaxat impertitur.*

ANTEQVAM definiam, quid sit id, quod interest, libet de continuatione huius Tituli in C. nonnulla præfari. Nā vr̃ Imperator fuisse superfluus, qui de hac re separatim tractaret, cū mista esse deberet Titulo superiori, in quo de sentētijs, quæ sine certa quantitate feruntur, agebat. Vr̃ siquidem talē esse hanc ma-
1 teriam. Neq; ad particularia † leges se referunt, sed ad generalia. l. suus quoq;. §. puto. ff. de hæredi. instit. Verùm rñdetur. Qm̃ hæc lex maximam dubitationē tollit antiquitatis, estq; perdifficilis; ideo titulū meruit ab Imperatore spālē; ne alioqui neglecta videret. l. Itē apud Labeonē. §. Ait prætor, ne quid, de iniu. Vel alia vtamur rñsione, & continuemus. Visum erat de sententijs, quas cõuenit esse certas regulariter. §. curare, Insti. de Actio. Rursus visum fuerat, quasi per modū exceptionis à Regula, de illis sentētijs, quas licet proferre incertas. Sequebat̃, vt videremus de sentētijs, quibus ambigi solet, incertæne, an certæ ferri possint. Nùm scilicet incertitudine vitientur, an certæ semper esse debeant? Qua de re ab antiquis vario modo disceptatum fuit. Deniq; Iustinianus statuit omninò certas esse debere. Sanè verò, quod Decius ait, vbi certa quantitas eius, quod interest, declarari nequit, posse iudicem proferre incertam sententiam per l. quāquam. supra tit. j. falsum esse deprehenditur per dictum. §. curare. & quonam modo interpretari debeamus d. l. quanquam, à nobis supra declaratum fuit cap. 7. Nunc quid sit id, quod interest, perscrute-
2 mur. & quidem constat esse potius facti, quàm Iuris, † vt dicitur in l. quatenus. de Reg. iu. Quare difficilis est eius definitio, vt in simili dixit Ireconsul. in l. mora. in prin. de vsu. Hæc etenim mēte melius concipimus, quàm verbis effingere possimus. Quòd si qua definitio ex ijs, quæ traditę hucusque fuere, proxima veritati accedit, illam esse crediderim, quam Gl. secūdo loco ponit. Nā id, quod interest, consideratur ex altera parte tantum, vt Doct. aiunt; & est tex. in d. l. quatenus. Req; ipsa constat, nihil interesse aduersarij, cuius causa damnum nobis aliquod euenit, vt illud resarciatur. Nostra verò duntaxat interest, qui iacturam fecimus. Quam ob rem pulchrè Acc. definisse videtur. Est damnū emergens, & lucrum cessans, nimirùm in persona actoris ex eo, ꝙ ali-
3 quid fieri cessatur à persona rei. Et sub verbo FIERI † venit ēt, quod datur, vt cõsentiūt Doct. Cæterùm hæc definitio, ꝙ latius pateat, periculosa est; neq; tamen tutiorem vllam traditam fuisse perspicio. Etenim si dicamus id, quod interest, æstimationem esse, ergo æstimatio æstimabitur, vt ratiocinatus est ille Iaco. de Ra. discipulus; cui argumento nondum audio responsum. Pręterea esto damni ęstimationem parere id, quod interest; res per ef-
4 fectum † definiri non debet. Bar. in l. j. in prin. de acqui. poss. & in l. j. in prin. de app. & cuius arbitrio facienda est talis ęstimatio? Iudicis certè, vt docent, quæcunq; leges de hoc loquuntur. Itaque missis pluribus modis, q̃bus aliquid nostra interest, subtilius indaganda est materia, de qua Imperator acturum se cõstituit sub hoc titulo. de sent. quæ pro eo, quod interest, profe. Expendēdūque est illud, quod interest, dupliciter. Cùm petitur, & cùm soluitur. Primo casu conuenit fortè definitio Gl. quam antea diximus; quandoquidem eò vsque verè est damnum. licetque insuper tueri illam definitionem, quæ terminat illud, quod interest, per. æstimationem, si ad mentē actoris eam referamus, dùm ipse secū meditatur, quid, quantumve iure sit petiturus, eo ꝙ nõ detur, vel fiat quod fieri, darive debet, seu cõtrà. At clarius meo iudicio, sic definietur. Est computatio vera damni accepti, vtilitatisve omissæ, q a dolo, aut culpa aduersarij re, iureve nostro opportunè nobis vti non licuit. Altero casu, videlicet cùm soluit, ita definiemus. Est restitio vera damna &c. vt supra proximè. Siue, est tacita accessio Iuris nostri ex manifesta illius læsione per aduersarium nostrum inducta. Quæ definitiones omnes probātur in l. vnica hoc ipso titulo. Nam computationis nomen indè sumptus est, cùm Iustinianus ait. Ne dùm in infinitum computatio deducitur. Vera, sumptū est ex illis verbis. Quod re vera inducitur, damnum reddatur. Atq; ab eodem Reddendi verbo sumptum est vocabulū restitutionis; quo in secunda definitione vsi fuimus. Re, Iureve nostro diximus, qm̃ non in ipsis duntaxat rebus, sed & in Iuribus damnū nobis infligi, vel vtilitas adimi pōt. Vt puta, si aduersarius facturum se aliquid certa die spopōdisset, quod non fecerit, & huiusmodi. Constat aūt Ius aliud esse à re-
5 bus, etiam si diceretur, mobilibus, & immobilibus, † vt notatur à Bar. in l. Cēturio. in 3. q prin. nu. 28. de vulg. & pup. & in l. fi. nu. 4. de vsufr. leg. Bertran. in cõs. 246. par. j. 59. 74. & 105. par. 2. opportunè inquam, quia tunc temporis, cùm petitur, habituri quidem sumus, at non opportuno loco, & tempore.

Tertia quoq; ꝓbatur definitio, ꝙ sit tacita accessio: qm̃ instar alluuionis accrescit nobis ius nostrū in id, quod interest. Ex manifesta illius læsione. Nisi. n. damnum probatione liquida cõstaret, non esset resarciendū, iuxta illa verba legis, vt quod re vera
6 dānum inducitur, hoc reddatur. Et pręposito, Ex † denotat cām immediatam. Bar. l. eo tpe. §. fi. de pecu. Dec. in ult. lectu. Rub. C. qui admitti. circa med. Læsione dixi, quia ille proculdubio ius nostrū læsisse dicitur, qui re, iureve nostro opportune nobis vti
7 prohibuit. Estque latissima huius nominis significatio, † adeo vt lucrum quoq; cessans complecti possit; Quod patet multis casibus; in quibus minor, vti læsus restituitur, neq; tamen diminutionem patrimonij accepit. Qualis est inter alios l. Minoribus. ff. de mino. Ideoq; in superioribus definitionibus dictum à nobis fuerat, Damni accepti, vtilitatisve omissæ. Quorum vtrunq; in fine legis attingitur. Dolo, aut culpa aduersarij in eisdem definitionibus adiecerā: qm̃ alioqui, quod interest, peti nõ posset, item nisi peteretur, non solueretur. Iudex enim officium suū petenti dun-
8 taxat impertitur, † l. 4. §. Hoc autem iudiciū. & ibi Alex. de dam. inf. Perstrinxi verò hunc aduersarij dolum, seu culpam in tertia definitione sub illis verbis. PER aduersariū nostrū inducta. Et INDVCTA dixi tpe tam cõsumato q̃m ea, quę no. in l. j. §. Hęc aūt verba. qđ quisq; iu. Nā ea demū lęsio resarcitur, quā accepimus. Atq; hanc tertiam definitionē, vti breuiorē, latioremq; probo.

Defensa communis quædam opinio ab Alciati impugnatione. Cap. XXII.

1 *Verba in dubio propriè sunt capienda, præsertim in statutis.*
2 *Pręsumere, quam habeat significationem.*

STATVTVM, Ne quis præsumat aliquid facere, non extēditur ad eum, qui facit nomine alieno. Ita cõmuniter Doct. pręcipuè Abb. in c. decernimus. col. 25. de Iudi. Alciatus tñ contra de præsump. in 2. parte in prin. duobus fundamentis. Primo per auth. Item nulla communitas. vbi Gl. in ver. fecerint C. de Episcopis, & cle. Deindè, quia temerariè superbèq;, ac de facto aliqd

agere

agere (inquit ipse) non conuenit alieno nomine agenti. Cæterū ego (quod tam eximij viri, præceptorisq; mei, vt sæpe attuli, pace dixerim) aduersus Alciatum sic tueor communem sententiam. Quippè cùm secundùm subiectam materiam statutum in proposito casu extendatur datur. Nam versimile non est, communitatem aliquam vniuersam, seu Principem aliquem secularem per se quicquam exequi. Quapropter illa auth. porrigitur ad officiales. Hocque sentit Glo. in ver. Fecerint. Pręterea (& hāc solutionem verissimam esse arbitror) Tex. illius auc. loquitur de ipsis officialibus nomine proprio, idest propria præsumptione, non superiorum iussu aliquid agentibus. Quo casu dicuntur potius agere nomine ꝓprio, quàm alieno; tametsi alterius nomine officium exercent. Atque id palàm deprehenditur ex initio cõstitutionis dicentis, Nulla communitas, vel persona publica, vel priuata, Si quidem priuata persona, cuius nisi proprio nomine, agere potest? Quin etiam, vt illud verbum Præsumat, accipiatur
1 propriè (quod est in dubio, † & in statutis potissimè faciendum) debemus declarare, idest proprio animi motu, & suapte temeri-
2 te audeat. † Nam hęc est euidens huius verbi significatio, præter aliam notissimam, de qua loquitur Titulus de præsump. in Decretalib. Alcia. passim in d. tract. At fingamus insuper Ciuitatem officiali, vt illicitam faceret exequutionem, mandasse, eumque fuisse exequutum; In quem cadet pęna legis? Nempè in Ciuitatem. Quòd si Ciuitatis iniussu officialis id pręsumpsisset, tunc nõ Ciuitas, sed officialis puniretur. Oldr. consi. 66. An ex delicto, & consi. 315. Circa illud propositum. Alterum Alciati fundamentum inutile prorsus videtur; quoniam pręsumptio motus est animi; & qui alterius nomine agit, ab alio, non à se mouetur. Quare nomen illi præsumptionis non conuenit, ita vt à statuto cõprehendatur. Fortè posset Alciatus defendi, si declararetur, eum facere nomine alterius, qui non alieno iussu, sed prætextu, puta officij aliquid attentaret. Verum hanc ego defensionē non probo, communisque vsus loquendi rationem in eum retorqueo.

Ratio auc. Ex causa. C. de lib. præteri. quam Alciatus in suis præsumptionibus cogitandam reliquit, ab auctore explicata. Cap. XXIII.

DOMINVS Alciatus in tracta. Præsump. Reg. j. præsumpt. xij in fi. Considera, inquit, rationem d. auc. Ex causa. Cur legatari, qui sunt minus dilecti à testatore, consequantur sua legata, hæres verò scriptus, qui erat magis dilectus, in totum excludatur, & nihil habeat? Qua in re sic ego censeo. Institutum ideò nihil consequi; quia non tàm propria dilectione institutus est à testatore, quàm odio pręteriti indebitè, vel exhæredati. Aut certè vtraque ratione coniunctim. Inq; hoc potissimùm consistit iniuria eius, qui sine causa præteritus, exhæredatusve fuit: lex autē iniuriæ non fauet; immò & hæc erit altera, magisq; plana ratio, cùm Imperator in ea auc. studeat remouere iniuriā ex indigna præteritione, siue exhæredatione natam, quod Ias. ibidem in j. col. testatur, non poterat profectò melius iniuriam remouere, quàm in locum instituti præteritum, siue exhæredatum admittendo. In quo cõsistit omnis iniuriæ medicina. legata autem nullam præterito, vel exhæredato iniuriam inferunt, seque commodè habent cū remedio d. auc. perindè ac si ipso initio hunc, quem lex vocat, testator instituisset. Atque hæc (ni fallor) est vera eius tex ratio. Legata enim sustinentur, quia non impediunt remedium d. Auc. Institutio verò, quòd illud impediat, prorsus euertitur.

Qua de causa Medicus ob imperitiam malè curans teneatur ex maleficio, Iudex verò male iudicans ex quasi maleficio. Cap. XXIIII.

1 *Actui necessario plus fauetur, quàm voluntario.*
2 *Affectata necessitas non prodest.*
3 *Litis nomen Actionem significat, siue in rem sit, siue in personam.*

IMPERITIA Medici culpæ adnumeratur, veluti si Medicus ideo seruum tuum occiderit, quia malè eū secuerit, aut perperàm ei medicamentum dederit. Teneturq; primo capite legis Aquiliæ. §. Præterea. Institutio. de l. Aqui. Iudex verò, qui per imprudentiam Ius alicuius læserit, ex quasi maleficio obligatur; & quantū ea de re alteri Iudici æquū visum fuerit, pęnam sustinet. Insti. de obl. quæ ex quasi delic. nascun. in prin. Quæ nam diuersitatis est ratio? Pōt quippè Iudex per imprudentiam aliquē mortem multare. Et cur non instar Medici ex malcficio obligabitur? Nùm lex claudicat, fauetq; magis Iureconsultis, quàm Medicis, vbi ęquè delinquitur? Angelus in eo. prin. reddidit ratiōnē; quo-
1 niam Iudex ex necessitate iudicat, fauetúrque magis exercenti actum necessarium, quàm voluntarium † l. si fideiussor. § j. qui satisda. cogan. sed cùm Iudici fuerit ab initio liberum non suscipe-
2 re munus iudicandi, videtur hāc necessitatem, tanquam affectatam, † illi minimè prodesse debere, arg. l. 2. §. pen. si quis cau. Aut certè eadem ratione videtur excusandus Medicus, qui postquā ægrotum curandū suscepit, ex necessitate prosequi tenetur. Præsertim si, quod vsu venit, fingamus eū à ciuitate aliqua publico stipendio fuisse conductum. Nõ est igitur proba Ang. ratio. Proptereaque ipse considero tex. in d. prin. loqui de solis pecuniarijs causis, in quibus si Iudex ob imperitiam quemquam læserit, ex quasi maleficio obligatur. Vt enim à sufficienti partium enumeratione arguamus, quod argumenti genus validissimū est, cùm neque Iudex obligetur ex cõtractu, nec quasi, quod patet legēti titulos. Quibus mod. re contrah. oblig. & de literarum oblig. & de oblig. ex consen. Nec item ex maleficio, quia nec furatur, nec rapit, nec in corpus offendit, nec insectatur contumelia, qui sunt modi delinquendi, vt apparet ex titulis 4. lib. Institutio. vsq; ad ipsum titulum de oblig. quæ ex quasi delict. nasc. consequens est, vt ex quasi maleficio obligetur. Etenim Ius lædit alterius. Atque hoc est proprium argumentum eius tex. in principio. Cuius verba palam testantur Imperatorem sub eo titulo nullo modo voluisse capitales causas amplecti. Ait enim, Si IVDEX litem
3 suam fecerit. LITIS † verò appellatio nihil significat amplius, quàm actionem in Rem, siue in personam l. litis de Verb. signif. Porrò si per imperitiam Iudex morte aliquem damnauerit, per titulum, Quod quisq; Iuris, eadem pęna plectetur. Et sic par erit Medici, Iureconsultiq; hominem occidentis conditio.

Quomodo furis, & raptoris pęna dicatur esse eadem. Cap. XXV.

FVR potest teneri in minus, aut in plus, quàm raptor, prout euenerit, ꝙ cum furto, vel sine deprehēdatur. At raptor semper tenetur in idem. Hæcq; fixa, & certa pęna exæquat dubiū illud, quo fur in plus, vel in minus teneri potest. Lex enim futuri euentus in certa id ab initio statuere non potuit, ideoq; dixit pęnam furis, & raptoris esse eandē; quasi deducere voluerit simplū ex eo quadruplo extra rē, in quo tenetur fur manifestus, & hoc adijcere duplo illi, in quo fur nec manifestus obligatur. Ita nāq; fit, vt cùm duo sint genera furum, vnicum verò genus raptoris, vtriusq; furti pęna cumulata duplicet pęnam rapinæ. Quòd si in raptore manifestum liceret à nõ manifesto secernere, esset vtique eadem, quæ furi statuta est pęna. Verùm hæc manifesti, & nõ manifesti omissa in raptore distinctio, qđ furi manifesto detrahit, id furi nõ manifesto addere vr̃. Sicq; promiscuè, & in ipsa mēte legis considerata par est furis, ac raptoris pęna. Fur etenim in genere, atque item raptor considerandus. Simulque cogitandū, ꝙ inquantùm raptor manifesti, & nõ manifesti distinctionem haud patitur, deterioris est conditionis, inquantùm verò pœna illius nunquàm ascendit ad quadruplum, meliore fruitur conditione. Atque hæc veniunt ad declarationem text. Institutio. vi bon. rap. in princip.

Limitata communis quædam conclusio circa naturam Tituli de condict. causa data causa non sequu. Cap. XXVI.

1 *Paria sunt vel causam omninò non sequitur duntaxàt de facto, & non de iure.*
2 *Idem est non facere, vel ita facere, vt sustineri nequeat.*

GLOSSAE in Rub. ff. & C. de cõd. ob tur. causam & ff. de cõdi. indeb. Atq; in his locis Doctores vno ore oēs cõstituūt hanc differentiam inter cõdictionē ob causam, & condictionē indebiti; ꝙ illa respicit causam futuram, hæc præteritam. Bartolusq; adeò tenet hanc opinionem, vt in Rub. ff. de cond. ob tur. causam, neget condictionem ob causam posse vnquam habere locum, si cā sit præterita. Et Rofr. in 4. par. libellorū sub Rub. de cond. cā da. col. 1. pro tertio requisito ad experiēdum illa actione, necessarium esse, inquit, vt causa tempus futurum respiciat. Nec reperitur in summa, qui contrariū dicat. Ipse tñ nouè ac notabiliter dico dari casum, in quo talis causa potest esse præterita. Et sic limito generalē conclusionem. Finge (quod mihi ex facto contigit) putasse me, ꝙ tibi competeret ius aliquod in re, in qua nullū ius habeas; atq; vt huic iuri renūciares, pecuniā me soluisse; renūciasti; compertum est deinde nullum vnquam Ius in ea re apud te fuisse. nūquid repetam? & qua actione? certè repetam actione causa data, causa non sequuta. Tex. est in terminis in l. 3. §. Si liber homo. de con. causa da. Nihil em̃ interest, vel causam
1 omninò non sequi duntaxàt de facto, & non de iure, † vt notat ibi Bar. Quapropter communis illa cõclusio declaranda esse videtur, vt obtineat in ea tantùm causa, quæ de facto, & de iure simul impleri potuit, non vltrà. Quare & Glossæ in præallegatis Rubricis se referunt ad causam honestam. Sed si causa eiusmodi sit, vt de facto tantum, non autem de iure potuerit impleri, tunc non distinguitur inter præteritam, & futurā. Verùm vtcunque sit, competit actio. Atque ita declarare conuenit verba ipsa Rubric. de causa da. causa non sequu. de facto scilicet, & de iure simul. Nam satis non est causam de facto solùm, cui ius
2 non assistat, sequi; cùm idem sit † non facere, vel ita facere, vt sustineri nequeat. Text. optimus in l. eleganter. §. penult. in

ver. sanè. de cond. indeb. Old. consi. 288. secunda quæstio est. col. 2. vbi nos huius loci meminimus.

Cautio, vt semel tantùm in aliqua instantia citato reo, possit contra illum ad omnes actus, & ad sententiam quoque procedi. Cap. XXVII.

CITETVR semel in limine iudicij reus ad debitè procedendum, & absque alia citatione poterit aduersus eum vel vsq; ad condemnationem procedi. Quod nos docet Oldr. cons. xij. Quæstio est prima in fi.

Legitimam non esse de iure naturæ: ex quo sequitur, quod possit tolli statuto. Cap. XXVIII.

1 *Declaratur. §. sed naturalia. in Institutio. de iu. nat. gen. & ciui.*
2 *Agathonis ex Aristotele sententia.*
3 *Legitima non est principaliter de iure naturæ, sed accessoriè.*
4 *Ex qua causa filius exhæredari potest, ex eadem priuari alimentis.*
5 *Ciceronis quædam sententia ad Brutum.*
6 *Lex diuina appellatur natura.*
7 *Deus propter nostra delicta mutari dicitur.*
8 *Lex ciuilis habet facultatem declarandi legem naturalem.*
9 *Iniquum est in immeritos beneficia conferre.*
10 *Q. Metelli Numidici pulchra sententia.*
11 *Fallentem fallere licet, etiam si fides sit iurata.*
12 *Filio spurio nulla debetur legitima.*
13 *Legitimum strictè appellari consueuit, quicquid descendit à lege ciuili.*
14 *Communis in hac re opinio.*

1 QVOD dicitur, Iura naturæ immutabilia esse. §. sed naturalia. Instit. de Iur. nat. gen. & ciu. † Arbitror intelligendũ de his, quę alicui ex ipso ortu ita affixa sunt, vt nullo modo diuelli possint, neq; pro infectis haberi. Estq; hmôi sanguinis coniunctio, cuius meminit idẽ. §. Neq; enim qui natus est ex aliqua agnatione, põt ex ea nõ esse natus. Quia, vt Aristoteles Aga- 2 tonem referens lib. Ethi. 6. c. 2. aiebat, † Hoc etiam ipse Deus, soloq; carere vr̃, Infectum haud faciat, quod factũ est, atq; peractũ. Id namq; implicat contradictionem, quæ in Deo non est, cuius perfecta sunt opera. Deut. 32. & qui omnia fecit in sapientia. Psal. 103. & à quo quęcunq; sunt, ordinata sunt, Pau. ad Ro. c. 13. Talisq; est cuiusq; ortus. Cæterum loquendo de legitima, estò quod possit dici eam esse de iure naturæ, nõ est tñ principaliter, sed ac- 3 cedit. † Quod patet, quia ex eo, quod sit filius, consequitur quis legitimam. Neq; id nobis tam firmiter adhæret, vt separari nequeat. Quamuis enim propinquitas sanguinis auferri non possit, fauor tamen ille, qui dari propinquitati solet, interdum aufertur, exemplum in filio, qui causam commisit ingratitudinis ex qua potuerit exheres scribi secundum. §. Aliud. in Auct. vt cùm de app. co- 4 gnosci. Nàm ex eadem possunt illi negari † alimenta. Coras. in l. qui liberos. in ver. Pater. de iu. dot. Neq; tamẽ propterea filius esse desinit, sed eo se beneficio reddit indignum, quo propter filiationis existẽtiam dignus ante habebatur: sicut è contrario de pa- 5 rentibus impijs dictum est à Cicerone ad Brum. † Hoc (inquit) præclarè legibus constitutum est, vt charitas liberorũ amiciores parentes Reipublicæ redderet. Itaq; pater crudelis in liberos, nõ is, qui patrem hostem iudicat. Ad hæc arguẽdo à natura ad Deũ, quod argm̃ valet, quia Deus est natura naturans, & natura aliquando pro Deo exponitur, vt Glo. institu. de iu. nat. gen. & ciu. 6 in prin. & lex diuina dicitur consistere † natura c. 2. dist. j. Quem- 7 admodùm Deus propter nostra delicta mutatur, † seu mutari dicitur, quod vidimus contra Heli sacerdotem, & eius familiam. 1. Reg. 2. sic non est absurdum, vt natura ex causa aliquando mutetur, & priuilegium post culpam adimat, quod ante contulerat. Nec obstat, si dicatur, naturam quidem per se posse mutari, 8 sed non per legem ciuilem; Quoniam respondeo, naturã † posse per legem ciuilem declarari nõ minus cùm adimit, quàm cũ defert. Et vnde, nisi ex lege ciuili habemus, quod natura det legitimam? At qua lege natura dãs declaratur, eadem auferens declarari potest; cùm sit æqualis contrariorum ratio. Doct. in d. §. Sed naturalia. Vtque in antiquis Domini de Rota dixerunt decis. 18. Quoties ob delictum filius à statuto priuatur legitima, videtur ille ipse præstare consensum aduersus se, nec tã per legem, quàm per propriam eius voluntatem priuari legitima, ex quo certior de pęna factus fuerat. Neque hinc distat Oldradi argumentum cons. 15. circa processum. in fi. l. auxilium. ff. de mino. l. pen. C. de pac. Facit, quod notat Marian. in c. si diligenti. col. 3. extra de Renuncia vbi ait valere pactum, per quod filius renũciet legitimę. Accedit duplex ratio; atque apud Iureconsultos acceptissima. Nam Regulæ omnes siue naturalis, siue alterius cuiuscunque iuris ad terminos habiles restringuntur, iusque ipsum naturale summam ęquitatis rationem habet. Qui ergò à iure naturæ beneficium aliquod consequuturus est, is eo se dignum profiteatur, necesse est, quoniam ęquitati repugnat, vt in indignum be- 9 neficia conferantur. † Perrecteque Cic. Benefacta malè collocata, malefacta arbitror. Ex quo vel Deus ipse naturæ, atque æquitatis parens, post factas Dauid promissiones, quod semen illius in ęternum maneret, psal. 88. statim subiecit, si autem dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint, si Iustitias meas profanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eo- 10 rum. Extatque pulchre Q. Metelli Numidici sententia † penes A. Gellium Noct. Atti. lib. 1. cap. 2. his verbis. Dij immortales plurimum possunt, sed non plus velle nobis debent, quàm parentes. At parentes, si pergunt liberi errare, bonis exhęredant. Quid ergò nos à Dijs immortalibus diutius expectemus, nisi malis rationibus finem facimus? Iisdem Deos propitios esse æquum est, qui sibi aduersarij non sunt. Ad hæc quàm graue est fidem frangere? l. j. in prin. de pac. Et frangenti nihilominus rectè frangitur, 11 etiam si fuerit iurata † Bertran. consi. 134. Visis copijs. nume. 2. par. 2. igitur ex causa recedere licet ab eo, vnde prius non licebat, etiam in terminis iuris naturalis. Nam fides est à iure naturali, intelligendo de iure gentium, vt Glo. not. in d. l. 1. in prin. de pac. Atque hinc etiam descendit legitima, vt quæ solis sit homi- 12 nibus inter se communis. & hac tamen ex causa denegatur quibusdam, † veluti spurijs. auc. ex complexu. atque ibi Doct. C. de ince. nup. Quòd si ius naturale primæuum inspicere voluerimus, nulla pars certa distingui poterit, cùm omnia tunc temporis essent communia. §. j. Institut. de iu. nat. gen. & ciui. subsequentes igitur leges naturale ius, & gentium ex causa moderari potuerunt; & sic non est inconueniens, quòd legitimam quoque potuerint auferre iusta aliqua concurrente causa, dato quod legitima ab aliquo ex antiquis illis iuribus descendat. Mihi verò (vt planè 13 dicam, quod sentio) satis ex ipso nomine † persuasum est, legitimam à iure ciuili fluxisse, non aliundè; sicut hæredum vocamus legitimum, cui lex ciuilis hæreditatem defert; legitimum tutorem, cui tutelam l. j. C. de suis, & legi. libe. l. legitimos. de legit. tut. Cur enim eodem nomine appellarentur, si diuersam haberent originem? Retorto argumento l. si idem. C. de codi. Ex quo itaq; fluxit à lege ciuili, ab eadem tolli proculdubio potest. §. minus. Instit. de hæredit. quæ ab intestato defe. Huc conferunt, quæ no. Glo. in l. Ius ciuile, & in l. manumissiones. de Iustit. & iur. & in c. à nobis. de deci. Quoniam & si iuris naturalis substantia tolli nequit, possibile tamen est aliquem effectum exteriorem tolli, cõstitutionibusque hominum effici potest, vt iura naturę habeantur perindè, ac si essent immutata. Doct. in eo. §. Sed naturalia. Nec nisi fortissimum argumentum meo est animo; quod cùm legitima dicatur decerni pro alimentis, sicut quis potest delinquẽdo se reum mortis efficere, ita etiam possit se priuare alimentis. Quo genere argumenti Tyrannum insectatus est Cicero offi. 3. his verbis. Neque est contra naturam spoliare eum, si possis, quẽ honestum est necare. Et ex his concludo legem municipalem præscribere posse pœnam, qua quis ob delictum priuetur legitima. Qua in re altercati sunt Doct. à ducentis annis citrà, vt adse- 14 uerat Soci. cons. 150. in prin. Hanc autem partem, quam ipse tueri conatus sum, crebriore calculo † comprobari, dicit Io. Nic. ad Alcia. de pręsump. Reg. j. præsump. 8. Rota decis. 18. in antiq. Bertran. consi. 95. Quæsitum est. num. j. vol. 3. Cur. iun. cons. feud. 10. col. 3. in fi. Benedictus de Benedictis. cons. pen.

Matrimonium cur ab vxore potius, quàm à viro denominetur? Cap. XXIX.

1 *Mater certa, pater verò incertus.*

CVM patris, & matris nomen respiciat filiorum procreationem, qui finis est matrimonij, non autem ipsam maris, & fęminæ coniunctionem, concubitumque, iure optimo effectum fuit, vt matrimonium à matre potius, quàm à patre denomina- 1 retur, tanquam à certiore causa. Nam † mater semper est certa, pater verò incertus. l. quia semper. de in ius voc. Quod si nulla in eo nomine ratio filiorum haberetur, sed simplex coniugale cõmertium exprimi tentaretur; præstaret vtique à viro, quàm ab vxore deducere, vtpotè à causa digniori, argu. l. quæritur. de statu ho. siue ab vtroque, quod fit, cùm dicimus coniugium. Hæc (testor Deum) scripseram, mirificè veluti meo fœtu delectatus, cũ repeti Decium hoc sentientem in l. Imperium. col. 2. de Iurisdi. omnium iud. & post aliquod tempus Corasium id fusius explicantem in l. qui liberos. num. 77. de iu. dot. Nec possum tamen mihi ipsi non summoperè gratulari, qui tantis viris similia cogitarim.

Cur mutuum, indebitè solutum, commodatum, depositum, & pignus dicantur re obligare magis, quàm cæteri contractus? Cap. XXX.

RE contractus ideò dicuntur, quia cùm obligatio nascitur, & cùm extinguitur, res semper interuenit, atque eadem saltem in genere; Idque ex natura contractus. Nam in locatione precium abest; de qua poterat fortè magis dubitari.

Quomo-

Quomodo defendi Iustinianus possit, qui solutionem indebiti, vt contractum posuit. instit. quib. mod. re contrah. oblig. & eandem alibi inter obligationes ex quasi contractu statuit. Cap. XXXI.

SOLVTIO indebiti respectu accipientis est vera obligatio, & contractus; respectu dantis quasi contractus est. Ille enim tenetur ad restitutionem. Hic nullum habuit animum obligandi. Et hæc est ratio, cur ponatur de eo. §. sub titulo, quib. mod. re contrah. oblig. & alius sub tit. de oblig. quæ ex quasi contrah. nascun. Hicq; euenit, quod verba obligationis conferuntur in accipiẽtis personam. Est etiam ratio, quare cõtractus appelletur; qñ, cũ præsupponatur excusabilis error in dãte, præsumimus illum habuisse animum repetendi, quoties resciret, se dare non debuisse.

Declaratus. §. j. in Institutio. quibus modis re contrah. oblig. Cap. XXXII.

EA verba, Ei ab eo condici potest, si apparet eum dare oportere, Iudicio meo talem interpretationem recipiunt, idest, vt condemnetur is, qui indebitum accepit, ad restituendum ei, qui soluit, nisi simus in aliquo ex casibus exceptis, quos notat ibi Glo. in ver. Accepisset. Similis inclusio in l. Si curatorem. C. de in integr. restitutione min.

Cur in Iure amicus passim ex ordine scipturę anteponatur consanguineo? Cap. XXXIII.

1 *Amici beneuolentia firmior, quàm propinqui.*
2 *Auctor huius operis librum edidit de priuata reconciliatione.*

1 HOC præstat amicitia propinquitati (ait Cic. in Lælio) quod ex propinquitate beneuolentia tolli potest, † ex amicitiæ autem non potest: sublata enim beneuolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis manet. Atque hanc ego rationem esse puto, cur lex amicum prius, quàm consanguineum nominauerit semper. Amici namque beneuolentia certa est, & indubitata, consanguinei verò duntaxat præsumpta. Qua de re tractat Alcia. de præsumpt. Reg. j. Præsumpt. 28. Nos hoc ipsum attigimus 2 † de priua. reconcilia. Cap. 18.

RAINALDI CORSI

Indagationum Iuris

LIBER II.

Actionis definitionem ab Imperatore traditam in 4. lib. Institutionum complecti realem æquè, ac personalem actionem. Cap. I.

1 *Persequendi verbum commune est ad realem, & ad personalem actionem.*

MIRO modo se torquent Glossæ, Doctoresque, dum disputant, an realis actio cum personali definiatur, an vltima tantùm. Verùm quod æquè propriè ambæ definiãtur, facilè cognoscitur ex eo, quod Imperator verba definientia retulit ad rem, non ad personam. Neq; enim dixit, EST IVS persequendi debitorem, sed, QVOD debetur. scilicet siue illud sit aliquid faciendum, siue dandum personale antecedente obligatione, siue res sit ad nos iure dominij pertinens. Cuius namq; rei domini sumus, ea nobis debetur, & obstricta est, quemadmodum dicimus de seruo. Patet hoc ipsum, videlicet quod vtraq; definiatur, ex processu Tituli; quoniam post præmissam definitionem, diuidit, & vnamquanque prosequitur, semperq; appellat actionem illam etiam, quæ realis est. Quare cùm definitio fuerit tanquam fundamentum, seu potius summa totius tituli, non est dubium, quin declaranda veniat ex reliquis tituli partibus. Acce- 1 dit verbum ipsum PERSEQVENDI, † quod est commune ad vtranq; actionem l. actio in personam. ff. de actio. & oblig.

Cur Inscriptiones librorum, & titulorum rubris literis scribere moris fuerit, vndè & Rubricarum nomen sortitæ sunt. Cap. II.

1 *Antonius Thylesius Consentinus auctor libri de coloribus.*
2 *Phœnicibus inuentum literarum adscribitur.*
3 *Phœniceus color qui.*

NVSQVAM actum apud Iurisconsultos inueni, cur Rubricas antiqui rubro colore scripserint; ex quo & nomẽ illi inditum, & seruata fuit hactenus ea cõsuetudo. Solus Io. Pratus in Rub. si cer. pet. intempestiuam quæstionem excitans hoc sentit, minusq; bellè explicat. Nàm cur (inquit) Rubricæ scribuntur rubris literis? Ideò, quia primi scribentes fuerunt secundum Isidorum quidem vocati Senites, qui scribebant in rubro; & quia erant secundum quosdam adhærentes mari rubro. Quę quidem responsio eò est ineptior, quò reddit rationem originis, cùm de 1 causa quæ fuisset. Mihi igitur tanquàm aliud agenti sese obtulit libellus de coloribus Ant. † Thylesij Cõsentini, cuius verba hic adnotare statui, quod pręclarè hanc dirimant controuersiam. Sunt verò eiusmodi cap. 13. Vtebantur (ait) veteres, quod nunc etiam seruatur, cùm librorum titulos notarẽt, colore phęniceo, in ho- 2 norem, memoriamq; phęnicum † quos literarum, tradunt fuis- se inuentores. En itaque vndè venerit consuetudo scribendi ru- 3 bricas. Nam Phęniceus † color flagrãs est, & vti viola flammea. Quod idem Thylesius 10. cap. eiusdem libelli præmiserat. Et videre est in Noct. Atti. Gellij lib. 2. cap. 26. ac libro seq. cap. 14.

Argumentum à contrario sensu ex mente legis, & verborum proprietate esse. Cap. III.

ARGVMENTVM à cõtrario sensu, sicut fortissimum est in iure, ita ex mente legis, & ex verborum proprietate venit. Quicquid Doct. cõtrouersentur in l. j. de offi. Qua in re, dùm Scholaris Bononię agerem, ego consueui ponderare Tex. à nemine prius animaduersum; neque (quod mihi constet) in hoc articulo allegatum in l. Iurisgentium. §. prætor ait. coniuncto. §. dolo malo. ff. de pac. Prætor (inquit tex.) ait. Pacta conuenta, quę neque dolo malo, neque aduersus leges &c. facta erunt, seruabo. Deindè subijcitur. Dolo malo, ait Prætor, pactum se non seruaturum. Quis amabò Textum desideret apertiorem? Vlpianus prætoris verba resumens, vt ea declaret, ait, inquit prætor. Non autem colligitur ex mente prætoris.

Quid consequatur hæres, cui falcidia denegata est. Cap. IIII.

1 *Pietatis fructus ex Paulo.*
2 *Biantis sententia.*

LVCRVM, quod hæres percipit implendo voluntatem testatoris, qui illum expresè compescuit, à beneficio legis Falcidiæ, illud est, bene facti scilicet recordatio; atque ipsum pietatis officiũ. Quod noto ex tex. in §. fin verò expressim. in Aut. de hæredib. & fal. Est enim (vt Pau. j. ad Tim. 6. inquit) quæstus magnus 1 pietas † cum sufficientia. Vtque Bias vnus e Græciæ sapientibus 2 ait. † Qualia feceris parẽtibus, eadem à liberis expecta. Hinc tollitur quęstio, quomodo possit testator falcidiam prohibere, quã lex fauore testamenti, vt hæres ad adeundum inuitaretur, induxit. Corroboraturque decisio Bartoli in l. Nemo potest, num. 4. de lega. 1. Cui subscribit D. Alciatus in lib. Præsump. Reg. 3. Præsump. 22. in fin.

In auaritiam Aduocatorum notatus textus. Cap. V.

1 *Honorarium est, quod aduocato patrocinij causa præstatur.*

CONTRA Aduocatos, qui ab amicis nomine officij pecuniam extorquent, habemus l. j. in fi. ff. manda. Vbi talis adsignatur ratio. Contraria porrò est officio merces. Nec ob. Hono- 1 rariũ † esse, quod aduocatis patrocinij causa præbetur. l. j. §. proindè. de var. & extraord. cogni. Nam verum est semper, vbi pecunia interuenit, nihil officij, neque amicitiæ nomine posse præstari, vt ea lege dicitur.

Apud forum Cæsaris in causis appellationum induci posse testes super eisdem articulis. Cap. VI.

1 *Bartolus in hoc articulo dormitasse fertur.*
2 *Bartoli laudes.*
3 *Corrigium Auctoris domicilium locus insignis.*
4 *Ea demum sententia Doctorum amplectenda est, cùm maior pars ita disputando conclusit.*
5 *Doctori de consuetudine attestanti creditur.*
6 *Glossæ auctoritas quanta.*
7 *Lex dubia recipit interpretationem à consuetudine.*
8 *Deficiente in foro Cæsaris consuetudine recurrimus ad Ius canonicum.*
9 *Discordia legistarum, si consuetudo adsit, conciliatur per eam, sin minus, per sententiam canonistarum.*

TERQVE, quaterq; contigit, vt cũ longæuis, ac spectatis do- 1 ctoribus aduocando contẽderim super ardua illa quæstione, in qua Bartolus errasse fertur, nùm scilicet indistinctè reijci debeant testes in cã appellationis, cùm producuntur super eisdẽ articulis, super quibus fuerũt in priore instantia examinati, publicatiq;. Timor enim subornationis obstat. Cle. 2. de testib. Quę ratio, cũ sit generalis, debet omni in loco indistinctè seruari. Itẽ (vt quidam Iudex obijciebat) de periculo animę tractari vr̃. Quã autem cõmutationẽ dabit homo pro anima sua? Matth. 16. Præterea iuris ciuilis interpretes in hoc articulo minimè sunt cõcor- 2 des. immò Bartolus supremus Doctor, † cuius traditionib. solet inesse substãtia veritatis, quemadmodũ Ro. ait in cõs. 469. & Ias. in cõs. 146. col. 4. vol. 2. palàm dissentit, habetq; suæ fautores opi-

nionis, Alexandrum in cons. 58. vol. 2. & 84. in 4. spec. nonnullo loco. Barba. in d. Clem. 2. Maria antiquum in repet. c. fraternitatis. de testib. in 6. & 11. art. principali. Ex quo sequitur, ꝙ discordantibus legistis, conuenientibus autem Iuris Pontificij doctoribus, horum sententia sit omninò tenenda: præsertim cum dicatur esse munita tex. in §. quia verò. & in §. Illud. in Aut. de testibus. Cæterùm his nihil obstãtibus defendi & obtinui; alijq; post me defenderunt, & obtinuerunt coram Iudicibus maximè peritis, & coram me ipso etiam, qualiscunq; sim, vt in causis appellationum testes super eisdem articulis reciperẽtur. Si quidem lex ipsa cum Glossa, & cõsuetudine atq; communi Doctorum sententia pro nobis stat. Etenim habemus tex. apertum, & nusquam correctum in l. eos. §. j. C. de app. Necnon alium tex. in l. per hãc. seq. Tit. Vbi Gl. in fi. quæ hunc articulum disputat, & tãdem pro nostra parte concludit. Alia Gl. in aut. at qui semel. in ver. productione. C. de proba. Non solùm ita iuris esse, sed ita seruari dicit. Glossa quoq; canonica in d. c. fraternitatis. in ver. Nouis. tametsi leges canonibus concordare studeat, affirmat tamen ita seruari in foro seculari. Et eam Gl. ibi sequitur Abbas. Speculator (quicquid aliquis de eo sentiat) in tit. de teste. §. satis vtiliter. col. 2. dum numerat casus exceptos à regula, ꝙ publicatis attestationibus testes produci non possunt super eisdem capitulis. Duodecimus (inquit) casus est in causa appellationis. Et liberè sequitur hanc opinionem allegans vltra decretalem, cùm Ioãnes. de fi. instru. d. aut. at qui semel. Quòd si alicubi refragari videatur, loquitur de ijsdem testibus iterum non producendis, non de ijsdem capitulis. Lanfr. in ca. quoniam contra. col. 64. in priscis codicibus in ver. testium depositiones. ver. Item prædicta non procedunt in causa appellationis: sic tandem concludit. Tamen opinio legistarum seruatur in foro seculari, canonistarum, in foro Ecclesiastico. Papien. in forma oppo. contra testes. ver. suntque publicatis. col. j. atque 2. Brunatius in institutione rerum iudicialium, qui Agon inscribitur, & sub Rub. de prouoc. & app. nu. 36. ver. Quartò quæritur. ad fi. eius tit. Cy. Bal. Ang. atque alij cõmuniter à Bar. dissidentes in d. l. per hanc. Vbi hęc sunt Baldi verba pręcisa in 6. col. nu. 23. Vtrùm didicitis testificatis possit ad cõfirmationem, vel infirmationem eorum in causa appellationis fieri nouorũ testium productio, & examinatio? Et hæc lex secundùm omnes legistas communiter determinat istam quęstionem, ꝙ sic, vt pleniore subueniatur veritati lumine. Idẽ Bal. in d. aut. at qui semel. firmat hãc opi. Idem in d. l. eos. §. j. sic ait. Tu tene opi. legistarum in foro Cæsaris, & Canonistarum, in foro beati Petri. Ang. in cõ si. 155. in quęstione vertente inter Dominum Micheletum, col. j. ver. Et sunt prædicta, constare inquit, ꝙ talia capitula in foro seculari sunt admittenda. Martinus Garatus in tracta. de opin. Bar. reprobatis hanc probat opinionem; & Bartolum, qui contrariũ dixerit, reprehendit. Curtius vnus præ cæteris maximè notabiliter, & indubitanter adstruit hanc esse communem sententiam, à qua non sit iudicaauro discedendũ, in repet. l. admonendi. col. 9. in fi. & 10. & in prin. nu. 35. & seq. super 3. not. ff. de Iureiur. Quo in loco videatur omninò. Atque hæ sunt auctoritates nusquam alibi sic congestæ, quibus concluditur apud forũ Cæsaris in causis appellationum posse testes super antiquis capitulis produci, maximè si testes sint noui, & diuersi. Meque ita, & alios post me 3 obtinuisse attestor in insigni domicilio meo † Corrigij, Vbi vt primùm hæc protuli, visus sum peperisse monstrum. At paulatim admiratio versa est in consensum. Et ita etiam ego iudicaui, & si vsu venerit DEO dante, iudicaturus sum. Contraria omnia argumenta tolluntur ex ipsa distinctinctione fori; qm̃ in seculari foro nostra, in ecclesiastico diuersa sentẽtia obtinet. Ideò nec ratio cle. 2. nec, si quod est hoc casu periculum animæ, consideratur, eò ꝙ non sit principale: & si valeret huiusmodi argumentum, quæcunq; causa ad tribunal ecclesiasticum traduci cum fori nostri iniuria facillimè posset, vt in sim. dixit Ang. in cõs. 233. in fi. Totq; sunt, & tantæ auctoritatis Doct. pro hac parte stantes; vt frustrà dicat id esse ambiguũ apud legistas, immò elucet, claraq; est communis sententia, & obseruantia inter ipsas disputationes, & lites. Legendo enim, & consulendo, rationibus vtriusque partis consideratis, ita decreuere maior pars Doctorum, & Glossa vsq; ad Curtium testificati sunt de communi consuetu- 4 dine. Multum porrò refert, quid maior pars disputando † cõclu- serit. Alcia. de præsump. Reg. j. præsump. 51. nu. 4. Et si vnico Do- 5 ctoris testimonio de consuetudine † creditur, secundùm Bald. in l. de quibus. de legib. quanto magis tot, tantisq; simul nobilissimorum Doctorum attestationibus credetur? Quòd si Bartoli contrarium adierentis grauis est opinio, grauior certè est aucto- 6 ritas Glossæ. † quippè quæ cunctas antecellit, quemadmodum Bal. ait in l. cùm hæreditas. C. depo. Nec meliori possumus adhęrere, vt idem Bal. inquit in c. j. ad fi. de natu. succ. fue. Et hæc, si variæ sint hinc inde opiniones, à Iudicibus, & consultis est amplectenda, vt ille ipse Bal. testatum reliquit in l. j. de vulg. & pup. præsertim cùm fuerit clari alicuius doctoris auctoritate suffulta, vt ipsemet Baldus respondit in cons. 59. aliàs 61. in fi. vol. j. in antiq. Obiectio sanè de Tex. in §. qa verò. in Aut. de testib. ita diluitur; 7 quoniam in dubijs legum † interpretationibus primò quidem recurrimus ad consuetudinem. l. si de interpretatione. de legib. Consuetudo autẽ stat pro nobis, vt supra dixi. Quòd si nulla extaret consuetudo, tunc demum liceret ad certa Canonum de- 8 creta confugere, † atq; illa sequi etiam in foro Cæsaris, quemadmodum Doctores censuerunt, præsertimq; Decius in c. Ecclesia Sanctæ Mariæ. nu. 31. de const. Et his quoq; gradibus declaratur ea conclusio, ꝙ si legistæ discordent circa aliquem articulum in quo Canonistæ conueniant, stamus claræ Canonistarum deci- 9 sioni. Nam si adsit consuetudo, † potior est opinione Canonistarum; aut certè superflua erit dispositio legis, si de interpretatione. Quæ tu singula lector adnotato, vtpotè vtilissima, nec alibi fortè sic declarata. Teq; potissimùm haud lateant, qui in foro Cæsareo versaris.

Vindicis nomen quomodo à Cicerone vsurpetur in Topicis; Cap. VII.

1 *Assiduus idem, quod locuples.*
2 *Procurator post litem contestatam euadit dominus litis.*
3 *Præs idem, quod vadimonium.*
4 *Vindiciæ quid sint.*

CVM lex Aelia Sentia assiduo vindicem assiduũ esse iubeat, 1 locupletem iubet locupleti. Locuples enim † assiduus, vt ait Aelius appellatur ab ære dando. Hæc Cicero in Topicis. Boetius verò interpretatur vindicem, idest procuratorem. Quæ interpretatio si vera est, ea mouit legislatorem ratio, quoniã à lite 2 contestata procurator † euadit dominus litis, & si causa cadere contingat, ab eo perindè, atq; à domino exigi condemnatio potest, quemadmodum not. in l. Liberto. §. fi. de neg. gest. Veruntamen 3 mihi magis arridet, vt Vindicem pro prede, † idest vadimonio accipiamus. Quę nominis significatio sumpta est à Vindi- 4 cijs. Vindiciæ † verò dicuntur esse ius possessionis, cùm pendente iudicio disceptatur, penes vtrũ de litigatoribus res stare debeat; illeq;, qui obtinet, vindicem præstat, se nihil in ea re deterius interim facturum. Alcia. de verb. sig. l. Pecuniæ verbum. §. pen. Atque ita resideo, salua rectiore sententia.

Ratio discriminis nuper quæsita, & enucleata, inter. §. Cùm in suo. & duos seqq. §§. in Institutio. de Rerum diui. Cap. VIII.

1 *Decet maiorem pœnam constituere, vbi maius periculum imminet.*
2 *Furtum propriè committitur in rebus mobilibus.*
3 *Verbum præteriti temporis rem perfectam designat.*

QVAE sit ratio differentiæ inter. §. cùm in suo. & seqq. §§. in Institutio. de Rerum diui. à nemine doctum, vel inuestigatum reperio. Sanè quidem ego iamdiu dubitaui. Nam si ex materia aliena in meo solo ædificem, duplum præsto integro manente ædificio, nec distinguitur, bona fide, an mala ædificauerim. Sin autem ex mea materia ędificium in alieno solo posuero, aut bona fide, idest nesciens, & simplicem sumptum repeto, aut sciens, & meę materiæ proprietate priuor. Cur. in §. cùm in suo, non fit hæc ipsa distinctio? Cur ædificanti mihi bona fide in alieno solo ex mea materia licet tantùm impẽsam repetere, & si in meo solo ex aliena materia ædificauero, cogor duplum præstare? Cogitaui tandem duplicem esse posse diuersitatis rationem; seu ꝙ difficilius aliena materia consumato opere cognoscitur, q̃ solum alienum; propterea q; maior est facta cõminatio 1 pęnę, † vbi maius periculum imminebat. arg. c. 3. de elec. in 6. seu 2 ꝙ in rebus mobilibus † facilè, & propriè furtum cõmittitur, in immobilibus non æquè. §. furtiuæ. & §. quod autem. Insti. de vsucap. Furti autem pœna duplum est, nimirum nec manifesti. §. pęna. Insti. de oblig. quæ ex delic. nas. Neq; enim altera species furti, manifesti scilicet consideranda meo iudicio fuit, vbi quis in suo solo ex aliena materia ædificium posuit, tùm ꝙ verisimile sit, si te meam materiam asportantem inuenissem, id me pati noluisse, tùm ꝙ si passus fuissem, mea fortè patientia pro consensu ha- 3 beretur. Quin etiam lex vtitur verbo † præteriti tẽporis AEDIFICAVERIT, sicq; opus iam perfectum notat. l. j. §. hęc autem verba. quod quisq; iuris. Item rationem reddit, ne destruantur ædificia. Quò fit, vt simus extra casum furti manifesti.

Eiusdem Tituli commoda, & recens diuisio. Cap. IX.

TITVLVS de rerum diuisione in Institutionibus. ita mihi commodissimè diuidi posse videtur, aliorum sectionibus reiectis, vt scilicet partes eius principales sint quatuor. Quarum primam constituit principium; secundam §. primus; Tertiam secundus; Quartam, & vltimam residuum tituli. Hęcq; multifariã subsecatur. In prima fit continuatio; In secunda præmittitur vniuersalis diuisio rerum; In tertia subdiuiditur ea diuisio vniuersalis; In quarta adferuntur cuiusq; diuisionis exempla; secunda est ibi. Modò videamus; aut fortè melius ibi. Quę vel in nostro; Tertia ibi, Quædam; Postrema ibi, & quidem.

Cautio

Cautio ad euitandam gabellam, quæ pro venditione soluitur. Cap. X.

1 *Nulla, nisi absoluto contractu, gabella soluitur.*

QVISQVIS in casu l. 2. C. de pac. inter emp. & vendi. voluerit euitare duplicis, imo etiã vnius gabellæ præstationẽ, contrahat hoc modo, vt liberum at venditori intra certum tempus, aut quandocunq; precium restituere, & cõtractus sit ipso iure rescissus, vel precij pars apud emptorem maneat ea lege, vt nisi intra certam diem residuum soluatur, res sit inempta, & omnis dissoluta obligatio. Aliave fiat adiectio huiusmodi, quæ suspendat actum. Etenim nulla, nisi demum contractu 1 absoluto, gabella † præstabit. Quòd si contingat resolui emptionem, elusus publicanus remanebit, nec iure conqueri poterit. Rom. cons. 78. Doct. in l. fi. §. fi. C. communia de leg. arg. l. 3. C. eo. tit. de pac. inter empt. & vend. Suntque hæc dignissima notatu.

Mentem legis fuisse, vt in fœminarum successione fęminæ masculis potiores essent. Cap. XI.

1 *Quaratione motus fuit legislator, eadem moueri Iudicem æquum est.*
2 *Nulli fęminæ existimandum est proprium sexum esse inuisum.*
3 *Tàm, & Quàm, dictiones cuiusmodi vim habeant.*

NOVE noto ex prin. Instit de S. C. Orficia. mentem legis in successione fęminarum fuisse, vt fęminę masculis anteferrentur ratione quadam sexus, & naturalis sympathiæ. Patet, quia dicitur in textu. DATA EST tàm filio, q̃ filiæ legitima hæreditas. Dùm enim filius exæquatur filiæ, ostenditur vocatam fuisse principaliter filiam, & instar eius deindè filium, qui exprimitur, vt de quo magis dubitaretur. Atq; hæc ratio confert ad fęminas 1 successiones; qm̃ qua ratione legislator motus fuit, † eadẽ moueri Iudicẽ æquum est. arg. c. super litteris. de Rescrip. Et hoc videt confirmari ex ratione, quam Sici. adfert in l. cùm auus. nu. 83. & seq. de cond. & dem. post Spec. & Anch. quos allegat. Neq; enim 2 existimandum est † fęminæ alicui propriũ sexum esse inuisum. Quòd verò eiusmodi sermone soleant exprimi casus magis du- 3 bitabiles, † liquet initio proœmij suprà, dùm Cæsar demonstrare cpiens leges nõ minus, ac arma pertinere ad Principẽ, re semper, & verbo prælatis armis, subijcit. ET fiat tàm Iuris religiosissimus, q̃ victis hostibus triumphator magnificus. Necnon in seq. §. Tàm Africa, q̃ aliæ innumeræ prouincię. & paulo post. Omnes verò populi legibus tàm à nobis promulgatis, q̃ compositis regũtur. Subindeq; tàm aures, q̃ animi vestri nihil inutile, nihil per peràm positum accipiant. Idem de oblig. quę ex delic. nasc. Pęna manifesti furti quadrupli est tàm ex serui, q̃ ex liberi psona. Exodi quoq; xij. iussit Deus septem diebus fermentatum non inueniretur in domibus vestris, qui comederit fermentatum, peribit anima eius de cętu Israel, tàm de aduenis, q̃ de indignis terræ.

Temerè in grauiorem partem aliquando capi. Cap. XII.

1 *Pœna sine dolo non incurritur.*

TEMERE, idest malitiosè, præter alios noto in Rub. Insti. de pę. tem. litig. codẽq; modo temeritas pro malitia in nigro. 1 Etenim sine dolo † pęna non incurritur, vt est Iuris notissimi, seque ipsum declarat Imperator in §. Hæc aũt cũ appellat improbum litigatorem eundem, quem temerè litigãtem inscripserat.

Iurisconsulti finem esse praxim. Cap. XIII.

1 *Vt coniunctio denotat caussam finalem.*
2 *Virtus in actione consistit.*

NOTO finem Iuris scientię esse Reipublicę gubernationẽ; & sic practicam magis, q̃ Theoricam. ex §. fi. in Proęmio Institutionũ, hortante Iuuenes Imperatore his verbis. Sũma itaq; ope, & alacri studio has nostras leges accipite, & vosmetipsos sic eruditos ostẽdite, vt spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perlecto, posse ẽt nostram Rẽpublicã in partibus eius vo- 1 bis credendis gubernari. Nam vt † coniunctio denotat causam finalem; quale est, cùm dicimus, leges fauent dotibus, vt Ciuitas liberis repleatur. Milites agrum in ea prouincia, in qua militant, emere prohibentur, vt militiæ impensius vacent. Et huiusmodi: sic spe præmij Iustinianus adolescentiam ad Iuris studia inuitat. 2 Omni verò in re (vt ait Cic. in in off.) virtus in Actione † cõsistit.

De Iustitiæ definitione tradita in Institutionibus. Cap. XIIII.

1 *Iudicis optimi persona qualis esse debeat, ex Chrysippi sententia teste A. Gellio.*
2 *Iudex Antistes est Iustitiæ.*
3 *Vacca amicus, & æqualis Auctori.*

IVSTITIA (inquit Imperator) est constans, & perpetua volũtas ius suum cuiq; tribuendi, siue vt aliàs legitur, vnicuiq; tribuẽs. Super qua definitione Doct. superflua, atq; inania multa iactitarunt, dùm laqueo perpetuitatis eximere se nesciũt, qua frui mortalium nemo p̃t. Et nos hercle plura superiore libro de hac re scripsisse meminimus. Nũc, quod superest, credimus Imperatorẽ hac Iustitiæ definitione voluisse optimã Iudicis personã ef- 1 fingere, instar Chrysippi, † de quo Gellius Noct. Att. lib. 14. c. 4. oportet. n. Iudicem esse grauem, sanctũ, seuerum, incorruptũ, inadulabilem, contraq; improbos, nocẽtesq; immisericordẽ, atq; inexorabilem, erectumq;, & arduum, ac potentem, vi, & maiestate æquitatis, veritatisq; terrificũ. Vndè pictores, Rhetoresq; antiquiores Iustitiam depinxerunt ad hunc fermè modum. Forma, atq; filo virginali, aspectu vehementi, & formidabili, luminibus oculorũ acribus, neq; humilis, neq; atrocis, sed reuerendæ cuius- 2 dã tristitię dignitate. hęc ille. Iudex † aũt est Iustitię Antistes. Vac- 3 ca † æqualis noster, & studiorũ comes, ac fautor in proęm. ff. in ver. Antecessoribus, & in l. j. de Iust. & iu. in vers. Cuius merito.

Inuestigata ratio. §. Minorem. in j. lib. Institutionum de adoptio. Cap. XV.

1 *Annus quartus decimus hominis ad generandum vt plurimum aptus.*
2 *Leges ad frequentiora se referunt.*

CVR adoptans decẽ, & octo annis maior esse debet adoptato, si adoptio naturam imitatur, quæ anno quartodecimo, 1 † vt in pluribus, est habilis ad generandũ? § j. infra quib. mod. tut. fini. An vt ostendatur, debiliorẽ esse vim artis, q̃ naturæ? Exẽplar nobilius, quàm exemplum? naturale ius potentius ciuili? An verò, ꝙ pauciores ante decimum, & octauum annũ matrimoniũ 2 contrahant, quapropter ad ea, quæ frequẽtius † accidunt, ius nostrum se retulit? l. nam ad ea. de legib. An ꝙ media quædã via sit electa eorum, qui serius, maturiusve copulantur? arg. §. vlt. supra quib. ex caus. manumitt. non li.

Ad Gl. Instit. de oblig. in prin. elegans accessio. Cap. XVI.

VERSIBVS illis quàm notissimis de vi obligationis, quibus funi verba comparantur, aptè, venusteque congruit illud Euripidis,

—πᾶν ἐξαιρεῖ λογός,
ὃ κὰι σίδηρος πολεμίων δράσειν ἄν.

Idest, vt latinorum aliquis vertit,
Cuncta sermo conficit,
Quæcunq; ferrum efficere possit hostium.
Atq; hæc longè præstantior est auctoritas.

Calumniæ definitio ex Luciano. Cap. XVII.

LVCIANVS in sermone de calumnia sic eam definiunt. Calumnia est accusatio quædam ex solitudine facta latens accusatum ex vna tantum parte sine contradictione credita.

Quod adiici potest definitionibus à Iureconsultis nostris variè traditis: & id calumniæ genus, quę criminis notam inurit, pręcipuè explicat.

Summarium hactenus imperfectum cap. Eam te. de rescrip. Cap. XVIII.

ANIMADVERTI, Doctores imminutè (ni fallor) summãtes hoc capitulum. Nam tacent rationem expressam in ver. Quod nullatenus. Quam ob rem ita iudicio meo suppleri oportet. Si vacante sede capitulo scribatur, vt præbendam alicui conferat, Episcopus, qui ex eiusdem Capituli numero deindè sufficitur, Apostolicas literas exequi debet. Arguit nimirùm Summus Pontifex à parte ad totum, negans Episcopum posse se à præcepto, quod Capitulo factum est, cùm ipse vnus ex Capitulo esset, aliquo modo eximere.

C. Causam quod est 18. eo. tit. nouè declaratum. Cap. XIX.

EX hoc tex. noto præter, & forsan aduersum alios regulam cum limitatione huiusmodi. Ordo scripturæ attenditur regulariter. Fallit, quoties ordo inducit quicquam contra ius: quoniam tunc, quod Iuris est, potius, quàm ordinẽ attendimus. Et nisi hæc decretalis ita declaretur, erit de indubitabili, contra l. quod Labeo. de Carb. edic.

Breuis formula appellandi in scriptis. Cap. XX.

1 *Eligenda est potius indiserta prudentia, quàm stulta loquacitas.*
2 *Vox non ab ore, sed à pectore mittenda.*

CVM multi hodie declamatores in foro, atq; atrijs Principũ multis scateãt verbis sine vllo negocij iudio, quos loquaces re vera dicas magis, quàm facũdos, ego, vt huic vitio nostratib. præsertim patronis familiari p viribus obuiã irẽ, tali in appellã-

do,& de nullitate querẽdo, formula vſus ſum. Quę & ius noſtrũ mea ſententia tuetur,& iniuriam infert nemini. Id quod plerią; faciunt acerbiſſimo latratu iudices inſectantes, cõtra l. Illud.j.ff. de app. Vide verò, nùm hæc ſit ſatis modeſta. Corã vobis &c. Ex parte Seij appellatur,& de nullitate dicitur, à ſententia contra ſe pro Sempronio lata, ad Illuſtriſſimos DD. NN. petendo literas dimiſſorias cum omnibus, ac ſingulis clauſulis opportunis,& ſolitis, atq; omni meliore modo &c. Et ex hac formula poteſt etiã (ni fallor) cognoſci, quemadmodum libelli,& aliæ ſcripturæ forenſes citra culpam perſtringi queant. Nam (vt ait Cic.) eligenda eſt potius indiſerta prudentia, † q̃ ſtulta loquacitas: & inſtar Homerici Vlyſſis vox mittenda eſt non ab ore, † ideſt leuiter,& importunè, ſed à pectore, quod eſt ſapienter.

Reſtituta Rubr. C. de Peda. iudic. & eius nominis origo explicata. Cap. XXI.

1 *Pedanei vox barbara, quod attinet ad Magiſtratum.*
2 *Pedarius ſenator, qui pedibus ibat in Curiam.*

GELLIVS lib. Noct. Att. 3. pen. notat barbarè dici Pedaneos † pro pedarijs, videlicet quod attinet ad Magiſtratũ. Etenim Pedaneus dr̃, quod eſt pedis, vt apud Col. Nemo minorem pedanea ſcrobem vitibus cõparat. Appellabantur verò Pedarij ſenatores,† qui pedibus ibant in curiam. Et hinc ad cęteros Magiſtratus illud nomẽ effluxit, vt ij ſcilicet deſignẽtur, qui pręcipuis nondum functi ſunt honoribus. Accedit eodem teſtimonium Taciti lib. annalium 3. ſatis apertum, cùm inquit, Cęterùm tẽpora illa adeò infecta,& adulatione ſordida fuere, vt non modò primores ciuitatis, quibus claritudo ſua obſequijs protegenda erat, ſed omnes conſulares magna pars eorum, qui prætura functi, multique etiam Pedarij ſenatores certatim exurgerent, fœdaque,& nimia cenſerent.

Libertatem'ne ſeruus baptiſmate conſequitur? Cap. XXII.

1 *Hippolytus Auſtria Corrigij Comes, vir pace belloq; clarus.*
2 *Vnuſquiſque in propria vocatione manere debet.*
3 *Statuto caueri poteſt, vt bannitus efficiatur ſeruus capientis.*
4 *Seruus baptizatus mitius tranctandus.*
5 *Seruus Presbyterum ordinari poteſt, & liberatur.*

ILLVSTRIS memoriæ Hippolytus † Auſtria, Corrigij Comes,& Dñs meus, vir pace, belloq; clarus, nec literarũ minus eruditione, q̃ fortibus factis præſtans, ſub ipſos dies, quibus annũ agens 44. immaturè nobis ereptus eſt, mecum egit hãc cauſam, & acutiſſimis, valdeq; pijs argumentis contendit, Baptiſma ſeruo pro vindicta eſſe. Quod & Alcia. magiſter meus ſentiſſe videtur, de ſing. cert. cap. 43. cùm ait. Extat communis omnibus pijs viris obſeruatio, nec Chriſtianum mancipium habeant, ſed ſtatim mittant manu. Tñ in contrariũ ſtat auctoritas Ro. cõſ. 288. Quam ipſe corroboro qunq; argumentis. Primò, quia non reperitur iure cautũ. l. præcipimus. C. de app. Deindè, quia variæ ſunt hominum fortunæ, & vnuſquiſque in propria † vocatione manere debet, vt ait Pau. j. ad Cor. 12. Deo namq; placet, vt alius alij præſit, & ſicut vaſallus inique certaret de æqualitate cum Domino ſuo, ita & ſeruus cum eo, cuius iuri ſubiectus eſt. Quin Paulus idem ad Philipp. vlt. nominat ſeruos in comparationem liberorum hominum, & eos inſtituit, quemadmodùm ſe gerant, nec alterutrius conditionem arguit. Præterea, ſi quod bellum eſt iuſtum (eſſe autem aliquando conſtat) in eo permittitur homicidium; à fortiori igitur & mancipiũ. §. Item ea. Inſtit. de rer. diui. Ad hæc Doct. cenſent validum eſſe ſtatutum,† vt capiens bannitũ habeat illum ſeruum. Glo. & Bal. per eum tex. in l. de latronũ. C. quib. ad liberta. proclama. nõ licet. Dec. in l. j. §. hęc autem verba. quod quiſque iu. Sed ſi ſtatutum in baptizato hoc poteſt, quo modo baptiſma quenquam liberabit? Pium eſt manumittere, verùm non neceſſarium. Et quamuis baptiſma dignum illũ manumiſſone faciat, ipſo tamẽ iure non manumittit. Poſtremò baptiſma reſpicit animam, non autem tertio pręiudicium infert, ita vt illi ius quæſitum adimat. Dec. conſ. 130. vol. j. Et ꝙ baptiſma neminem liberet, conueniat tamen, vt mitius tractetur ſeruus † iam baptizatus, æquè confirmant ſummæ Angelicæ, Syl-ueſtrinæq; auctores in ver. Iudæus. in ea. q. Quid Chriſtianus contra Iudæum facere prohibea. in fi. Fauet huic concluſioni tex. in c. per venerabilem. qui fil. ſint legit. vbi Pontiſex inquit, ſeruum † ordinari poſſe in presbyterũ, & per hoc liberari. Ergò ſolo baptiſmate liber non erat.

An legatum factum vxori, donec honeſtè vixerit,& vitã ſeruauerit vidualem, debeat ingreſſæ monaſteriũ? Cap. XXIII.

1 *Baldi opinio, quòd ſic.*
2 *Auctoris contraria.*
3 *Teſtatoris ſermo accipitur ſecundùm communem ſenſum verborum.*
4 *Vidua permanẽs dicitur eſſe in priori matrimonio et priuilegijs viri fungi.*
5 *Vitæ monaſticæ non conuenit nomen vidualis.*
6 *Vidua ſtuprum committens, offendit nomen mariti, non tamen ſi ſit effecta monacha.*
Statutum puniens certa pęna eum, qui mulierem nuptam cognoſcit, habet etiam locum in cognoſcente monialem, ibi proximè.
7 *Vxor debet eſſe curæ marito.*
8 *Oratio perfecta, & vno contextu emanata non eſt ſcindenda.*
9 *Vidua quoque dicitur, quæcunque fuit viro coniuncta, ſed non ex communi vſu loquendi.*
10 *Geminatio verborum vim habet plurimam.*
11 *Monaſterij ingreſſus ſimilis eſt morti.*

BALDVS † hanc mouet quæſtionẽ in l. fi. C. de Epiſcopis,& cle.& concludit deberi legatum, qm̃ quæ ingreſſa eſt monaſterium, multò magis dicitur ſeruare honeſtã vitã. Id quod Cremen. pro valdè notabili refert ſing. 142.& exponit ea verba, Donec vitam ſeruauerit vidualem; ideſt, quo ad vidua manſerit. Cęterùm ipſe † (quod pace tantorum virorũ dixerim) longè ſecus exiſtimo. Nam vr̃ mihi teſtator ſenſiſſe, donec ſeruauerit eam vitam, quam aliæ viduę communiter ſeruare ſolent, inq; eius hęreditaria domo ſanctum matrifamilias nomẽ cuſtodierit. Etenim verba † teſtatoris ſecundùm communem ſenſum ſunt accipiẽda l. Labeo. de ſupp. leg. Et ſic argumẽta Alex. in ſim. in l. mulier. §. cùm proponeretur. nu. 10. ad S.C. Treb. Cumq; vidua, † quæ ſe viduam cuſtodit, dicatur eſſe in priori matrimonio, teſte Bar. in §. ſolu. nu. j. in Auc. de nup.& fungi priuilegijs mariti: vt idẽ Bart. ait in l. fi. C. de priuileg. ſcholari. lib. 12.& in l. filijs. §. per eum tex. ad municip. Gl. in Auc. de conſulib. §. ſin autem etiam vxorem. Marſil. ſing. 179. Diaz reg. 786. Quis hoc de Monacha, mortuo q̃uis marito, affirmare audebit? Mea quidẽ ſententia nemo. Duo ſunt præterea, quæ teſtator iubet, vxorem honeſtè viuere. Neq; hoc reprehendo, ſi monaſteriũ bonis (vt decet) moribus excultũ ingrediatur; & vitam ab ea ſeruari vidualẽ quod prorſus nego: quia vitæ monaſticæ † non conuenit ſimpliciter nomen vidualis, arg. l. ſi idẽ. C. de codicill. Quinimò mulier, quæ ſe monachã fecit, deſponſatur Deo, ſpiritualem, cęleſtemq; cognationẽ terrenæ præferẽs; quemadmodum notatur in d. l. fi §. j. C. de Epiſcopis & cle. Mutat etiam nomen,& habitum, fitq; noua omninò creatura, & ad aliud genus vitæ tranſit; ita vt in viduali perſiſtere nullo modo dicatur. Nec iam amplius ſequitur forum viri, vt vidua ſequebatur. Io. And. ad Spec. de cõp. iud. adi. §. j. verſ. 44. Doct.& præcipuè Dec. in l. cum quædam. de Iuriſd. om. iud. Nec ſi ſtuprum commiſerit, mariti nomen (vt prius) † offendere dicitur, ſed monaſterij. Caſtr. in conſ. 121. Reuocatur in dubium. Pe. Gher. ſing. 48. Facit, quod Marſ. notat in ſing. 215. vbi poſt Dion. de Peruſ.& Maria. Soci. ait, ſtatutum, per quod puniri debeat certa pęna cognoſcens mulierẽ nuptam, habere etiam locũ in cognoſcente monialem,& ita cõiter teneri. Ea inſuper mens teſtatoris fuiſſe videtur, vt vxoris cõmoditati conſuleret, quoad ipſa mereretur, ſcilicet honeſtè viuendo, & quoties nullus alius prouideret, cùm ad maritum † cura pertineat vxoris. l. ex annuo. de dona. inter virũ,& vx. l. ſi cùm dotem. §. ſin aũt in ſæuiſſimo. ſol. mat. Oldr. conſ. 162. Verùm enimuero ſicut dote recepta vir alit vxorem, atq; onera matrimonij ſuſtinet, ita monaſteriũ ſoluta ſibi dote nutrit religioſam mulierẽ. Quare vr̃ ceſſare præſumpta voluntas mariti, qui hæc duo in teſtamento coniunxit, tãquam altero contentus non eſſet. l. 5. de condi. inſti. Et quia oratio, ſeu clauſula perfecta, † atq; vno verborum contextu emanata, debet tota capi, non autem ſcindi. Corn. conſ. 59. in 2. Boer. deciſ. 155. in prin. vol. j. Nec obſt. ꝙ vidua ſit, quæ maritum habuit. 34. Diſt. c. vidua. quia per hoc non ſequitur, ꝙ vitam ſeruet vidualem. Alioqui & turpiter viuens & iterum nubens vidua erit, ac legatum conſequetur. Eſt etiam vidua, † quæ nunquam habuit virum. Bar. in l. vni. num. 5. C. quando Imperator inter pup.& vidu. iud. Sed non ita communiter loquimur, neque de hac eſt nobis quæſtio, cum maritus ſit, qui legat. Concludimus itaque contra Bal.& Crem. tàm ex verborum vſu, atque proprietate, quàm ex mente teſtatoris, legatum huiuſmodi non deberi vxori relictæ, quæ ingreſſa ſit monaſterium. Et hæc ueriora credimus, ſi maritus in teſtamento geminauerit verba,† puta donec caſtè,& honeſtè vixerit, & vitam ſeruauerit vidualem, argu. l. baliſt. ad S.C. Treb. nam geminatio ampliat effectum. Bald. in l. fructus. C. de actio. empt. Nec patitur fieri reſtrictionem ad caſus tantùm idoneos. Alcia. de verb. ſignifi. lib. j.& 2. Quòd ſi præfatus ſit ſe relinquere eam dominam, maſſariam &c. arbitramur eſſe veriſſima. Quoniam ingreſſus † monaſterij dominio rerum, & adminiſtratione priuat, fereque occidit. Auc. Ingreſſi. C. de ſacroſan. eccleſ. Gloſſ. in §. ſi qua mulier. in Auth. de ſanctiſſ. epiſcopis. colla. 9.

Duo Platonis præcepta quouis Iudice digna. Cap. XXIIII.

1 *Maturè capienda deliberatio.*
2 *Ratio, non perſona præ oculis habenda.*

DVO

DVo tradit præcepta Plato in lib. de Anima, quæ iudicaturo cuique ob oculos verſari debent. Primùm eſt, † ne rationibus vllis ſine longa examinatione credamus, cumque illis ſufficienti examine crediderimus, ne facilè indè ob quaſlibet obiectiones, ſimilitudineſque amoueamur. Secundum eſt,† ne aut propriam, aut alienam in diſputando (quod & eò minus in iudicando) perſonam, ſed rationem dumtaxat veritati conſonam cogitemus.

Quibus præcipuè caſibus opus ſit ſpeciali mandato. Cap. XXV.

1 *Procurator ad recipiendum ſolutionem non ſatis eſt, quod fateatur ſe recepiſſe.*

QVator præſertim caſibus procurator indiget ſpeciali mandato. Ad tranſigendum. Ad petendum reſtitutionem in integrum. Ad deferendum Iuſiurandum, Ad accepto ferendum. Glo. pen. in c. nonnulli. de reſcrip. Quòd ſi conſtitutus fuerit ad recipiendum ſolutionem, † non ſatis eſt illum accepto tuliſſe, niſi debitor aliundè ſoluiſſe ſe oſtendat. Bart. in l. 2. in fi. ſi cert. pet. Fed. Sen. q. 53. Et ſic ſe habet communis ſententia, teſte Alciato in l. ſolutionis verbo. de verb. ſig. quanquam ipſe reclamare videtur. Eſt & quintus caſus ad recipiendam reſtitutionem fideicommiſſi, ſecundùm Pau. de Caſt. in l. reſtituta. §. 1. ad S.C. Treb. Item ſextus ad matrimonium contrahendum. ca. fin. de procu. in 6.

Duarum legum valde vtilium ratio, & materia diſputata. Cap. XXVI.

1 *Renunciatio l. ſi vnquam. C. de reuo. dona. fit inutilis, ſi alij filij poſtea naſcantur.*
2 *Inofficioſi nomen quid referat.*

IN materia donationis immoderatæ, quæ ſuperueniente ꝓle reuocatur, quia diſputari ſolet, an poſſit renũciari. l. ſi vnquã. C. de reuocand. donatio. Ipſe vno præſertim caſu cenſeo illi legi non poſſe renunciari, ſcilicet † cùm pater donat filio iam nato, alijque poſtea naſcuntur: qui eſt caſus l. ſi totas C. de inoffic. dona. Moueor: quia ratio totius diſputationis eſt, an fauor l. ſi vnquã. ſit patris ſolius, an ẽt filiorũ. Qui tenent ſolius patris eſſe, rñdent poſſe illi à patre renunciari. Qui credũt eſſe patris, & filiorũ ſimul, dicunt nõ poſſe. Atq; hæc congeſta habenť in l. pe. C. de pac. Verùm quicquid generaliter ſit, ego in caſu l. ſi totas. cenſeo fauorem filiorum adeſſe, ex quo ſequitur, vt illi renunciari non poſſit. Quòd adſit filiorum fauor, Rubrica declarat,& titulus ipſe de inoff. teſt. Neque enim vltimam voluntatem, vel donationem alia ex cauſa inofficioſam † appellamus, niſi quoniam ſit contra charitatis officium, qua pater filios abſque vllo diſcrimine agnoſcere debet. Et hinc argumentor ad l. ſi vnquã. Cùm enim in l. ſi totas. militet fauor apertiſſimè filiorum, nulla eſt ratio, cur dicamus in l. ſi vnquam. non militare, coniunctis videlicet caſibus. Et per hoc non licet eiuſmodi fauori renunciare. Quin etiam videtur generaliter validum eſſe argumẽtum a fortiori. Quia ſi donatum vni filio, naſcentibus aliis, reuocatur, cur non magis reuocetur, quod extraneo ſit donatum? De his tamen adeatur Ripa. q. 43. in d. l. ſi vnquam lib. Reſponſ. 3. Idem q. 51. Fortè obſtat ratio l. cùm oportet. C. de bon. quæ lib.

Apologeticum caput in materia nullitatis ſententiæ. Cap. XXVII.

1 *Coniecturæ, quibus credi poſſit mercatorum libris.*
2 *Pluralis ſermo verificatur in duobus.*
3 *Mercatorum curia de bono, & æquo procedit.*
4 *Sententia debet eſſe conformis libello.*
5 *Arbitrarium eſt iudici, quam fidem adhibeat libris mercatorum.*
6 *Limitationes plures ad regulam, quòd ſententia debeat eſſe libello conformis.*
7 *Prout dictio limitat.*
8 *Sententia ſi contineat rem, cauſam, & actionem, dicitur eſſe conformis libello.*
9 *Clauſulæ omni meliore modo quæ nam ſit vis.*
10 *Iudex in arbitrariis raro reprehenditur.*
Ritius Merlus patruelis auctoris. ibi proximè.
11 *Mercatoris nomen cui conueniat.*
12 *Vniuſcuiuſq; libris creditur, etiam non mercatoris, modò illos iuſtificet.*
13 *Ius municipale Corrigij vult cauſas exprimi in ſententijs.*
14 *Iuriſiurandum in ſupplementum probationis delatum excuſat diuerſam partem ab expenſis.*
15 *Labilitas memoriæ præſumitur potius quam dolus.*
16 *Fallit in facto proprio, & recenti.*
17 *Oblatio vrbalis non ſufficit, quoties a diuerſa parte recipitur.*
18 *Honorem ſuum ab iniuria vindicare licet.*
19 *De canitie græcum prouerbium.*
20 *Salomonis ad idem duplex ſententia.*
21 *Beati Iob alia ſententia.*

HViuſmodi lis corã nobis tractata fuit anno 1555. Mercator aditis Principibus, conqueſtus eſt de debitore illum fruſtrante, ea forte calliditate, ꝙ ſciret nulla lege Mercatorum libris adhiberi fidem in Municipio noſtro. Petijtque nobis demandari cauſam ſummariè, de plano, ſine ſtrepitu, & figura Iudicii, ſola facti veritate inſpecta, & ex bono, & æquo, atq; ita denique, vt lites agi, & terminari ſolent in foro mercatorum. Ita ſe planè preces habebant. Principes verò reſcripſerunt his verbis. Egregius Corſus, vti iuxta negotii qualitatem magis conſentaneum iuri fore cenſuerit, cognoſcat,& iuſtitiam faciat. Poſt hæc iudicium cœptum eſt,& actor narrauit, ſe mercis, artificijq; nomine, vt qui mercator, ſutorque ſimul eſſet, computatis datis, & acceptis, habere adhuc reum ſibi obligatum in 20. aureis, libris 4.& 10. atque 8. ſolidis, vt manifeſtè apparere dixit ex ſuo ipſius libro ſignato. B. a folio quarto ad ſexageſimumprimum; Ad quem ſe retulit, ſaluo iuſto,& veriore calculo. Hæc in libello præmiſſa fuere. Deinde rerum ad ſupradictam quantitatem condemnari debere concludebat, tam iuris communis,& ſtatutorum, quàm reſcripti auxilio, ſubiectis clauſulis non tantum, vt ſupra, ſed omni meliore modo &c. Deducens &c. Excipit reus, haud dignum nomine mercatoris actorem; ideoq; de modica vix ſumma illi credi oportere, etiam ſi ęquitas attenderetur, obreptumque Principibus fuiſſe, & quò ſua frugalitas cognoſceretur, partem debiti confeſſus obtulit ſe decætero paratum ad ineundas rationes,& ſoluendum, quicquid ſe debere cõſtiterit. Replicauit actor, ſe mercatorem, iuſtum reſcriptum, reumque verum debitorem eſſe in ſumma petita cauſa,& occaſione, de qua in ſuis libris, ad quos iterum ſe retulit,& ſi rationes ſupputẽtur, ad Iudicis cognitionem. Quod verò liqueret reum dare verba, obtulit ſe ſtatim ad conferendum coram Iudice rationes cum libris ſuis, futurumque contentum eo reſiduo, qđ ſibi deberi calculus oſtenderit. Proteſtans per ſe non ſtare, quin calculus fieret, nec aliam ſibi mentem eſſe, niſi vt ope Iuſtitiæ, quod ſuum eſſet, adſequeretur. Arguens, vt inanes oblationes rei, & eas acceptans, hæcque proponens omni meliore modo &c. Quid, & quatenus probatum hinc indè fuerit, ipſa noſtra ſententia memoratur, quæ talis fuit.

IN CHRISTI nomine, amen. Præmiſſo iuramento ſm formam ſtatuti. Nos Rainaldus Corſus I.V.D. & Iudex delegatus inter Caium Actorem,& Sempronium Reum, auditis partibus, viſis actis, & omnibus maturè conſideratis ita decernimus omni meliore modo &c. Iniri debere rõnes, & ſtari libris actoris, modò iuret ſe fideliter ſcripſiſſe. Atque illi reum in expenſis condemnamus. Mouere nos † potiſſimum cauſa, dies, veriſimilitudo, acceptorum æquè, ac datorum deſcriptio, deprehenſa ſemel, atque iterum veritas aliundè, quàm ex ſcriptura actoris integritas,& bona fama probata, mercatorum noſtrorum ſtylus qualitercunque deductus, quantitas nõ admodum magna, pręſumptio potius labilitatis memoriæ, quàm fraudis ſcripturæ, difficultas probationis. Ancha. in cle. j. §. cæterum. col. 4. de vſu. Iaſ. in lectura l. admonendi. col. 17. de Iureiurand. Cur. in d. l. repet. nume. 105.& 107. poſt veteres quos allegat. Ptolem. eadem l. num. 69. Lanfran. num. 33. Alex. in l. j. colum. ij. C. de ędén.& in conſi. 217. col. 3. uol. 7. Dec. in d. l. j. col. 2. multas auctoritates accumulans. Nec obſtat varietas obiecta, eo quòd actor nonnunquam maiorem expreſſerit quantitatem. Nam ab initio reſeruauit ius calculi, obtulit ſe promptum ad ineundas rationes, ꝓteſtatus eſt ſe nolle, niſi ſuum, modicum auxit priorem quantitatem,& denique ſub maiori ſumma complexus eſt minorem: ſuntque hæc ſatis aperta. Quod diximus de veritate aliunde, q̃ ex ſcriptura deprehenſa, ea eſt, de qua Lucius, Ofidiuſq;, & Caſſandra deponunt. Item quam reus confitetur. Quæ poſſunt dici plures veritates, qm̃ pluralis † ſermo verificatur in duobus. l. vbi. de teſtib. Difficultatem adiecimus probationum, ꝙ cõſtet mercatores, dum proprias merces diſtrahunt, nullos vt plurimum accerſire teſtes. Eorumque curia † de bono,& ęquo, ac ſine iuris ſcrupuloſitate procedit. Rom. conſi. 193. Bertran. conſi. 163. uolum. 2. HACTENVS a nobis ſcriptum,& recitatum eſt in ſententia. Reus verò appellauit, & delegata eſt cauſa egregio Dño Sigiſmundo Auguſtono Doctori antiquo, & multis, clariſque honoribus functo: qui ſententiam meam nullam fuiſſe pronunciauit expreſſa ratione, quoniam libello cõformis non fuit. Nã actor petierat quantitatem, & ego ad factum condemnaui, ex quo ſequiť, quòd fuerit nulla † ipſo iure,& quòd fruſtra reus appellauerit. Adduxit l. vt fundus. communi diuidundo l. fin. C. de fideicom. liber. c. licet Hely. de ſimo. Sali. in l. eos. in fi. C de app. Poſtea reformando elegit mediam viam, cùm propter varias Doct. opiniones de plus, minus'ue credendo libris priuatę perſonæ, tùm ꝓꝓ confeſſiones,& negationes varias, & diuerſas a partibus corã ſe factas, non diſſimulans, ꝙ arbitrarium † eſt Iudici, quantam

quantam fidem adhibeat libris hmōi, & allegans Dec. l. 2. nu. 4. & S.C. de eden. Hæc est uis sententiæ latæ a Domino Sigismundo. Quam quod attinet ad articulum causæ, non vexabo: quoniam si arbitrarium est credere plus, minus'ue libris, qui me reprehendet, ꝙ vsus sim arbitrio? Fortè etiam ille plus condemnauit exprimendo quātitatem media illa via, s. iubendo reū soluere actori x. aureos. 11. libras. & ix. solidos, quam fecerim ego, qui iussi rationes iniri. Præterea si partes coram illo variarunt, id a me examinari non potuit. Concedo igitur absque altercatione, istud caput sententiæ rectum esse posse. At aliud, Deus optime, quo meam sententiam nullam fuisse pronunciauit, quā meo iudicio petulans est? quàm indignè meam lædit æstimatio6 nem? Dantur enim † plurimæ limitationes ad regulam, ꝙ snīa debeat esse conformis libello. Sufficitque expressum esse equipollens, & ꝙ libellus virtualiter insit sententiæ. Feli. in d.c. licet Hely. col. 7. Vant. de nullita. tit. 13. nume. 97. Item satis est, si illud, quod iudicatur, cōueniat naturę eius, quod petitur, vel sit antecedens correlatiuum, aut consequens, & ab eodem fonte procedat. Bal. in l. pen. C. de sent. quæ si. cer. quan. Ias. in § omnium, nu. 140. & §. curare. nu. 33. Instit. de actio. Vel si tacitè, aut implicitè petitum sit, vel si præsumptiuè eliciatur ex libello, vel si ex actis suppleatur libellus, atque ipsa sententia. Feli. ea. col. 7. & anteced. Quæ omnia sustinent meam sententiam, nam in precibus, in libello, & in replicatione actor semper conqueritur, reum nolle conferre rationes, & semper se refert ad proprios libros per di7 ctionem, prout, † quæ limitat, vt ait Bart. in constitu. Ad reprimendum. in ver. prout. Rom. consi. 294. Dec. consil. 362. volu. 2. Ias. consi. 171. col. 6. volu. 2. Instatque rationes iniri, & addit expressam clausulā, saluo iusto, & vero calculo. Qui calculus quomodo potest esse saluus, & iustus, nisi rationes conferantur? Arg. est Bertran. consi. 327. colum. 5. in fi. volu. 3. Corset. in sing. saluo iure. Et quis non videt de natura huius causæ fuisse, vt veniretur ad calculum? esseque hoc quoddam antecedens solutionis? Quis etiam non cognoscit ab actis perfici meam sententiam, dum vnaquæq; pars se offert ad ineūdas rationes? STARI deindè libris quid aliud est, nisi reum damnare, vt soluat, quod illum debere apparebit apud libros actoris? Non ne talis condēnatio per equipollens respondet petitioni? Sed & sententiam 8 dicimus † esse conformem libello, quoties complectitur rem, causam, & actionem, vt notat Io. And. in ordi. iudicia. fol. 65. in j. col. Quæ singula dubium non est comprehendi a nostra sententia saltem per relationem. Accedit eodē clausula omni me9 liore modo † in fi. libelli posita, quę tantopere prodest, vt quāuis facta sit inepta conclusio in specie: tamen super omnibus generaliter propositis & probari, & iudicari queat, videaturq; omnis actio, & omne remedium competens esse deductum. Quin eadem adiuuat sententiam, cui sit inserta. Alexand. consilio 208. colum prima, volum. 7. Rom. in d. consi. 294. Dec. consil. 14. in j. Ias. in d. §. omnium. num. 149. Factum insuper ipsum mercimonij est, in quo (vt a me dictum in sententia fuit) ex æquo, & bono proceditur, neque curatur ad apicibus iuris secundùm Ang. in §. in bonæ fidei. colum. pen. Instit. de actio. & quod magis refert, causa demandata fuerat arbitrio Iudicis, quod & si debet intra fines boni viri consistere, quemadmodum no. in l. si sic. de leg. j. & in l. cùm quidam. seq. titu. & in d. § in bonæ fidei, & ꝑ Bar. in d. constitu. Ad reprimen. in versi. videbitur. Nihilominus vix 10 ferè est, vt Iudex † in huiusmodi reprehendi possit, vt qui iusta semper causa ductus fuisse præsumatur, sicut Ritius Merlus patruelis meus adnotauit in Apologia sua fol. 25. in fin. Et quis bonus negari boni iudicis bonū fuisse præceptum, vt rationes supputarentur? Nullus herclè, ni prorsus erro. Nam mihi videor regulas iuris amplexatus fuisse, vt patet ex supra dictis. Quibus accedat sing. Corseti in ver. sententia. 9. vbi ex mente Doct. scribit, valere sententiam Iudicis, qui reum in id, quod debet, condemnauit, si quantitas inter acta probatoria (qui sunt in casu nostro libri) appareat, secus si solo libello quantitas expressa fuisset. Quocirca sequitur me, qui meam sententiam retuli ad libros rationum testibus comprobatos, rectè iudicasse, nec factum, sed verius quantitatem in condemnatione posuisse, quoniam libri continent nomē, quod exigitur. arg. l. ait Prætor. §. j. l. In summa. §. item. j. de re iud. Libet verò occurrere etiam quibusdam dubitationibus, quò omnis ansa detrahendi calumniatoribus auferatur. Et primò, ne quis ambigat, num actor Mercatoris appella11 tione dignus fuerit, nec'ne; sciendum est, Mercatorem † eū dici, qui rem emptam non mutatam vendit, secundùm Petruc. ꝯsil. 207. Qui'ue (vt tradit Alcia. in l. mercis. de verbo. significa.) emit res, quas in eadem specie carius vendat. Quare actor meritò sibi hoc nomen tribuit, sicut apud acta probatum est. Deinde non omnino oportet Mercatorem esse illum, cuius rationibus, & 12 libris credatur. At cuiuis creditur, † modò illos doceat esse probè conscriptos. Ita not. in l. admonendi. Enimuerò mercis negotia ęquitate tractantur, quemadmodū prædiximus. At amplius quamuis actor forum rei sequatur, ab actore tamē exerceri mercaturam satis est, vt causa de bono, & ęquo terminetur. Sic enim Bertran. in allegato consi. 263. loquitur. Quòd si me totum in iudicando æquitati credidissem, has certè rationes vnà cum alijs sententia contineret. Verùm ibi eas inserere superfluum iudicaui. Maximè cum illarum pars in dubijs proposita iam fuisset, neque reus in tali fundamento persisteret, & Iudex, cui necessitas 13 † imponitur a iure nostro municipali, vt adferat in sentētia cās, omnes tamen exprimere non teneatur. In sumptibus condem14 naui: quia licèt exigente iudice iusiurandum † suppletorium talis condemnatio fieri non soleat, vt not. a Cur. in d. l. admonendi nu. 219. Et licèt memoriæ labilitas potius, quàm dolus, præsu15 matur, † l. pen. vbi Bald. C. de ijs, qui in testa. sibi ascri. Vbert. noster in l. fin. nume. 147. C. de edic. Diui Adria. toll. Tamen hæc fa16 cti proprij & recentis obliuio digna excusatione non fuit. † Punienda est enim temeritas litigatoris. Instit. de pœn. tem. litig. in prin. Nec obliuio damnum vitare potest in eo, quod quis scire tenetur, ante lapsum decennium. Bar. in l. qui fundum. §. 2. ff. pro empt. Et esto, quòd reus posset se tueri, tanquam certam debiti quantitatem ignorauerit, obliuioni'ue tradiderit, nihilominus haud se defendere potest, quin calculum inierit. Ad cuius supputationem verbo tantū se obtulit. Ex quo illud Cic. de C. Graccho conuenire videtur. Quid verba audiam, cùm facta videam? 17 Nunquam satis est verbalis † oblatio, cùm a diuersa parte recipitur, vt euenit in casu nostro. Pet. Gher. sing. 92. ex mente Bart. in l. fi. de distrac. pign. Atque hæc hactenus candide lector incul18 caui, vt honorē ab iniuria vindicarem meū. Quod iure † optimo licuit per tex. in l. quę omnia. §. j. de procura. & in l. qui cū maior. §. si libertus. de bon. liberto. Simulq; vt ostenderem verissimum 19 esse, quod adagio fertur. Πολιὰ χρόνου μήνυσις, οὐ φρονήσεως. † Argumentum videlicet ętatis est canities, non prudentiæ. Nō obstan20 te, quòd penes Salomonem legitur. † Gloria senum est canities, & alio in loco; Canities hominum prudentia est. c. fi. 90. distinc. Quoniam Salomon id, quod esse deberet, proponit; Nos, quod 21 vsu plerunque videmus. Scriptumq; est alibi. † Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. Non sunt longeui sapientes, nec senes intelligunt iudicium. Iob. 32. Acta istius causæ sunt apud Tabellionem Aleandrum Parim Corrigiensem.

Aliud Apologeticum in materia possessoria. quod est. Cap. XXVIII.

1 *Incertitudo vt vitiet possessionē, duplex esse debet, videlicet quotæ, & loci.*
2 *Incertum omninò non dicitur, quod aliquo modo certum est.*
3 *Quota propriè dicitur tertia, vel quarta pars, & huiusmodi.*
4 *Constituti clausula in possessione prorsus incerta nihil operatur.*

ME iterum Iudice mulier quædam experiebatur Canone Reintegranda. Et idem egregius Dominus Sigismundus suscepto rei patrocinio, duo contraria simul excepit. Negabat siquidem actricem, quę pro indiuiso possederat, vlla reintegratione dignam esse, tanquam certi nihil possedisset, arg. l. 3. §. incertam. de acqui. poss. contraque studebat è fundo petito deducere tantam partem, quanta ad summam ducentorum quadraginta aureorum ascenderet, eò ꝙ litigantiū auctores ante casum spolij cuidā extraneo, cui reus successerat, tantā partē his planè verbis, & nulla alia demonstratione facta assignauissent, seq; ꝑ illo possidere constituissent. Ego verò pro actrice rñdi, nec vllā prædij partē deduxi. Nā qđ dr̄, incertam partē possideri non posse, in1 telligitur, † si sit duplici rōne incerta, videlicet quotæ, & loci; Quotæ dr̄, cū nescimus, quanta sit pars, quę possideatur. Loci, cū ignoramus, in quo angulo, & ad quā cæli regionē qs possideat. Ita Alex. in d. §. incertam. atq; ibi Cur. in add. Adeoq; duplex ista incertitudo nocet, vt neq; actualis possessio ꝯ illam possit. Bart. consi. 74. sola autē quotæ, vel loci incertitudo non impedit possessionē. Doct. oēs in d. §. incertam. Dec. consi. 179. ad fi. volum. j. Nec deest rō vtriq; decisioni: nam cū possessio consistat in actu corporali, corporalis actus in parte omnino incerta exerceri minimè pōt. Castr. in l. locus. de acq. poss. Omninò autē incertum 2 † non dr̄, qđ aliquo modo certū est. Alex. in l. moribus, col. 10. de vulg. & pup. Ad speciē itaq; nostram redeundo, quamuis possessio actricis rōne quotæ incerta fuisset (concedo nanq; ꝙ cōiunctim possidens, quāta sua esset pars, ignoraret) tñ rōne loci fuit ꝗ certissima. Qm̄ qui fundū pro indiuiso possidet, singulas eius glebas possidere dr̄, vt no. Ale. in d. §. incertā. nu. 5. Verius est aūt mulierē in casu nostro possedisse ēt certā partē ratione quotę. 3 Quia ad triētē fundi reintegrari se petijt, & quota † propriè dr̄ tertia pars, vel quarta, seu dimidia, & hmōi, vt eodē loco not. Alex. Regē igitur a nobis concessi fuit actrici vtroq; ex capite reintegratio. Patetq; ijsdē rōnibus iustè denegatū fuisse reo deductionis auxilium, qm̄ nec certa fundi portio, vel mensura designata fuerat auctori suo extraneo, nec constabat, ortum'ne versus, an 4 occasum ille possedisset. Quare nec constituto † iuuari poterat possessio omninò incerta, & si constitutū veram transfert possessionem. Ale. consi. 90. in fi. vol. 5. Ias. consi. 147. in 2. dub. vol. 2. Bart. & Dec. in allegatis consilijs. Dumque hæc verissima sint, nunquam tamen mihi licuit ea Domino Sigismundo persuadere. Quin ille in dies contra me inuehatur. Quid dicam? dolum'ne hominis, an ignorantiam accusem? ęgrè illud, hoc nullo modo possum. Philautia sanè periclitatus est.

RAI-

RAINALDI CORSI Indagationum Iuris

LIBER III.

1 *Recens Iudicij definitio ex Venusino. Cap. 1.*
2 *Ex auctore.*

QVID sit Iudiciū, variè a Doctoribus disceptatur in diuersis locis maximeque a Venusino in 2. par. prin. spe. aur. Qui multis confutatis opinionibus aliorum suo more doctè, atque subtiliter, ita tan1 dem ipse definit. † Iudicium est iustitiæ ministratio, quæ fit a Iudice in causa proposita coram eo. Tu dicito mea 2 sententia pulchrius, atque elegantius. † Iudicium est alieni iuris obscuri per legitimos tramites explicatio. Nec euagandum est diutius, vt rationes assignentur huius definitionis. Nam per se patent.

Arguitur Venusinus circa iniuriæ propulsationem. Cap. II.

1 *Vim propulsare est iuris naturalis primæui.*
2 *Quandoque bonus dormitat Homerus.*

IDem Venusinus 3. par. prin. eiusdem tractatus. Ius, inquit, secundarium commune est solis hominibus, ideoque rationis dicitur. Et de hoc loquitur l. vt vim. de Iustitia, & iure. Ego contra, quod attinet ad vis propulsationem. Neque enim soli ho1 mines, † sed omnia omninò animalia aduersum vim eunt. Quocirca Cic. de offi. j. Principio, inquit, generi animantium omni est a natura tributum, vt se, vitam, corpusq; tueatur, declinetq; ea, quæ nocitura videantur. Malè ergo is doctor, alioqui eruditissimus, legem illam accepit, conuenitque illi, quod dicitur. 2 † Quandoque bonus dormitat Homerus. Consentit quidem nobis Vacca familiarissimus noster in expositione d. l. vt vim. in princip.

Ad constituendam Vrbem, Episcopum nequaquam esse necessarium. Cap. III.

1 *Episcopalis dignitas ex communi vsu constituit Ciuitatem.*
2 *Represalijs concessis in Ciues, oppidani non veniunt.*
3 *Plus, & minus non faciunt differre specie.*
4 *Ciuitas constitui potest sine superioris auctoritate, sed non habere Episcopum.*
5 *Ciuitates condere de iure est gentium.*
6 *Ciuitatem laici constituere possunt, qui tamen Epm creare nequeunt.*
7 *Ciuitates fuere prius, quàm Episcopi.*
8 *Item ante aduentum Christi.*
9 *Episcopi sine ciuitatibus, & contra esse possunt.*
10 *Ciuitates multas Germani, & Sarmatæ adhuc sine Episcopis habent.*
11 *Ciuitas constituitur voluntate principis.*
12 *Item si Princeps ex certa scientia, vt ad Ciuitatem scripserit.*
13 *Ferdinandi Imperatoris electi beneficio Corrigiū sine Epo est ciuitas.*
14 *Ciuitas, quæ propriè dicatur.*
15 *Definitio ipsa dupliciter definitur.*
16 *Dissidij tollendi causa Sedes Episcoporum ab initio distinctæ fuere.*
17 *Ampliationes duæ ad præsens capitulum.*
18 *Limitationes totidem.*
19 *Ciuitas nobilior cum Episcopo, quàm sine.*
20 *Aemulatio regulariter prohibita.*

MAndricardus Cruceius elegantissimis moribus Iuuenis, summaque mihi, ac memorabili, quò ad vixit, familiaritate deuinctus, cùm Parmæ ageret, quæstionē huiusmodi, in quā sui sodales inciderant, ad me retulit. Nùm sine Episcopo Vrbs esse possit? Et quidem pro parte negatiua plura vrgere videbantur. Ac primò doctrina Bart. in l. si hæres. §. j. de leg. j. vbi dicit, ꝙ 1 ex communi vsu † dignitas Episcopalis constituit Ciuitatē. Ciuitas autem, & Vrbs idem sunt, quanquam a diuersis nominibus deriuantur. Bar. in Auth. quib. modis natu. effici. sui. in princ. l. Ciuitas. si cer. pet. l. 2. l. Pupillus. §. Vrbs. de verb. sig. Secundò facit alia doctrina eiusdem Bart. in l. fin. col. 2. de colleg. illici. Vbi inquit, quòd vsu nostro non appellatur Ciuitas, nisi Episcopatū habens. Tertiò facit alia doctrina eiusdem interpretis in consti. Qui sint rebel. in ver. Lombardiæ, nu. 5. ubi ait, Ciuitatem secūdùm vsum nostrum appellari illam, quæ habet Episcopum. Ad hæc Bal. in l. si in aliquam. de offi. proconsu. & in Margar. in ver Ciuitas. secūdum, inquit, communem vsum loquendi oppida, quæ nunquam habuerunt Episcopum, non dicuntur Ciuitates 2 Ideoque concessis represalijs in ciues † oppidani non veniunt Idem etiam Bal. in l. Ex hoc. de iusti. & iu. in prin. Homines, ait, sociati in vnum oppidum, faciunt Terras, quas vulgò dicimus Ciuitates, si habent Episcopum. Nec a Bart. & Bald. dissentit Albericus in Dictiona. Cùm Ciuitatem docet eam propriè nuncupari, quę habeat Episcopum. Alciatus præterea Dominus, & magister meus in d. l. Pupillus. §. Vrbs. de verb. sig. In recentioribus, inquit, canonibus non dicitur Ciuitas, nisi quæ habet Episcopū. Atque hæc inter Christianos maximè obtinent, quāuis & apud Sarracenos sint vrbes, iuxta not. 98. distin. cap. prouinciæ. a Bal. in d. l. ex hoc colum. quarta, & in Italia præsertim, teste Bald. in d. l. secunda, in fi. de verbo. significa. Quibus tamen non obstantibus, contrarium respondi. Et primò per text. 80. distin. cap. Episcopi. Vbi ex verbis Anacleti Papæ dicitur, Episcopi non in castellis, neque in modicis Ciuitatibus debent constitui. Sū t ergò 3 Ciuitates sine Episcopis, licèt modicæ. Nam plus, † & minus nō faciunt differre specie. l. fi. de fun. instruc. Sed & Leo Pontifex in c. j. de priuileg. & excessib. priuilegia. Episcopalia, inquit gubernacula non nisi maioribus populis, & frequentioribus ciuitatibus præsidere oportet. Innoc. verò in c. cùm ab Ecclesiarum. de offic. ord. posse. inquit, homines absque superioris auctoritate 4 † sibi constituere ciuitates, quæ Episcopos non habeant. Cuius 5 rei est ratio: quia condere ciuitates † venit a iure gentium, vt Imo. not. in d. capit. colum. secunda. Propterea Bald. in dict. l. Ex 6 hoc. de iu. & iu. dixit, laicos posse ciuitates constituere, † qui tamen Episcopum creare nequeunt. Adde, quòm vrbes antiquio7 res sunt † Episcopis, & temporalis iurisdictio nihil habet commune cum spirituali, immo Sarraceni habent vrbes, vt dixi, & carent tamē Episcopali dignitate, sicut idem Bal. eo loco ratio8 cinatur. Et anteꝗ CHRISTVS † in vterū Virginis e sinu patris descēderet, vrbes erant. Quemadmodū veraciter ait Imo. in ꝓximè nuncupata col. Videmus etiā Episcopos sine ciuitatibus, 9 cur non igitur † sine Episcopis Ciuitates? Multæ quippè vrbes ad 10 huc extant sine Episcopis apud Germanos, † & Sarmatas, vt Alcia. adstruit in d. l. Pupillus. §. Vrbs. post Alex. in addi. Bar. ad d. l. 2. de verborum signific. Quòd autem possibile sit, vrbem esse, quæ non habeat Episcopum, tenet expressim Bar. in l. 1. C. de Metropol. Beryto. libr. 11. Et hanc esse verè ciuitatem adserit idem in d. Cōst. qui sint reb. Modò habeat magistratum cum iurisdictione, quamuis non eum imperio. Accedit, quod dicitur, volunta11 te Principis † ciuitatem constitui. Barto. in d. l. 1. C. de Metropo. 12 Beryto. Et eam esse ciuitatem, ad quam † ex certa scientia princeps, vt ad Ciuitatem scribit, quenadmodùm Serenissimus Fer13 dinandus Imperator, quem Deus sospitet, † ad Corrigium domicilij mei Sedē scripsit Anno Domini 1559. die Maij 16. apud Augustam Vindelicorum. Si enim scriberet, vt ad Terram, quāuis datis priuilegijs Iurisdictionis, esset dumtaxat castrum cū priuilegijs Ciuitatis. Idem Bartol. in d. Constitutione. qui sint reb. Cui conclusioni quamquàm videatur aduersari Alexan. ibi per tex. in Clem. fin. de sententia excommunica. Tu pete responsionem ex Innocen. in d. cap. cùm ab Ecclesiarum. Quòd si defini14 tionem capimus ciuitatis, Nihil aliud est Ciuitas, † nisi ciuium vnitas, vt Dominus Helias notauit in capitulo si ciuitas, de sent. excommnnica. in 6. vel ea, quæ muris ambita veterum auctoritate Ciuitas nuncupatur, secundùm Baldū in dicta l. ex hoc. colum. 4. siuè, vt Bolognetus ait, ampliando Bartoli definitionem in l. Ciuitas. numero 9. si cert. peta. locus muris circundatus, ædificijs plenus, territorium habēs ad perpetuam populi habitatio15 nem destinatum. Nusquam ergo in definitione habetur mētio Episcopi. Et tamen definitio † illa est, quæ, vt Cic. in Topicis tradidit, quasi inuolutum euoluit id, de quo quæritur. Et vt eo in loco Boetius explanauit. Definitio est oratio substantiam vniuscuiusque rei significans. Cùm itaque in definitione nulla fiat mentio Episcopi a Doctoribus, consequens est dicere ex mente Doctorum minimè necessarium esse Episcopum, vt Vrbs constituatur. Quod & palam professus est Præp. in dict. c. Episcopi. & in c. superiore. 80. dist. & Dominus Helias in eo. c. si Ciuitas. de sentenria excommunica. in 6. Argumentum ex anti16 quitate adijciens; quoniam a confusa olim administratione Episcoporū gignebantur discordiæ, ideoq; sedes † distinctæ fuere. Quibus adde Ias. in d. l. si hæres. §. j. de leg. j. Et ꝑ hæc oīnò cōcludi17 tur, Ciuitatē sine Epo esse posse. Qđ quidē ampliat † dupliciter ēt sine superioris consensu vt supra dixi. Atque ēt sine tribunali causarum, vt Bald. scripsit post Iac. de Are. in dict. l. si in ali18 quam, & in dict. l. ex hoc. Limitatur autem † dupliciter quoque modo cincta sit muro, aggere, aut fossa. l. secunda, & quod ibi not. de verbo. significa. Patet ex definitionibus superius positis. Item modò absit alterius vrbis ęmulatio, materiaque seditionis. Imo. in dict. capitulo cùm ab Ecclesiarum. colum. secunda, de offi. ord. l. opus. de ope. pub. Contraria obtinent ex communi vsu loquendi. Certumq; est, & prorsus indubitatum augeri de19 cus vrbis per Episcopi sedem, † cùm solæ maiores Vrbes hoc primum honore dignæ habitæ fuerint. Porrò quod dicitur, concessis represalijs aduersus ciues, non comprehendi oppidanos, Illud est ratione odij, strictæque materiæ. c. odia. de reg. iur. in 6. 20 saneque æmulatio † in ipsis etiam castris, & arcibus est prohibita, immo & in priuatis quibusque locis d. l. opus.

Cur

Cur Prætor hæredem facere non potuerit, & an legem? Cap. IIII.

1 *Hæres dicitur dominus, & hæreditas dominium.*
2 *Dominum sine traditione non transfertur.*
3 *Prætor nullam habuit facultatem legis condendæ.*
4 *Prætoris ministerium in quo versetur.*
5 *Prætoris ordinationes quare edicta, decretavè appellentur.*
6 *Ipso iure, idest recta via.*
7 *Dominium ex possessione cepit.*
8 *Prætoriæ bonorum possessionis nomina declarata.*
9 *Bonorum possessio est ius, quo.*
10 *Prætorium ius quid sit denique.*
11 *Prætor est viua vox, & minister Iuris Ciuilis.*
12 *Par in parem nullum exercet imperium.*
13 *Verbum, Debet, necessitatis est, pariq; modo futura participia passiua, si verbo substantiuo, sum, es est, iungantur.*
14 *§.Quos autem. Instit. de bono.poss.declaratus.*
15 *§.Prætorum.Instit.de iu.na.gen.& ciui.similiter declaratus.*
16 *Cui datur facultas consequentis, datur etiam antecedentis.*
17 *§.Pœnales.Instit.de actio.nouè ponderatus, atque examinatus.*
18 *Inter magnum, & modicum datur tertium.*
19 *Legem condere supremæ est iurisdictionis.*
20 *Exemplum ad rem accommodatum.*

RAtio, cur prætor hæredem facere nō possit, ea est, ni fallor.
1 Quia hæres† dicitur Dominus.§.fi.Instit.de hæredum quali.& diff.Ergò & hæreditas recto iure dominium dici potest. Do
2 minium autem † sine traditione transferri non solet. l. traditionibus.C.de pac.Nisi id per legem, aut similem iuris constitutionem fiat.§.quos autem.Instit.de bono.poss. Prætor itaque, cùm legis condendæ nullam potestatem haberet (quod infra docebo) cumque dominium per hoc absque traditione transferre non posset, emendandi tamen iuris ciuilis causa, in quo plura desiderabantur, bonorum possessionem inuenit, atque eam loco hæreditatis detulit.d.§.quos autem.& l.ij. ff. eod. Quòd verò
3 Prætor condendæ legis † nullam potestatem haberet, sic primò ostendo. Quia nusquam reperimus id à lege expressum. Immo quod ius prætorium, siue honorarium appellatur, & si non modicam iuris auctoritatem habere dicitur. §. prætorum. Instit.de iu.nat.gen.& ciu.tamen declaratur esse emendandi, corrigendi, supplendi iuris ciuilis gratia.l.Ius autem ciuile.§.j. de iusti.& iur. ita vt prætor sit minister iuris ciuilis, quod euidētius habetur in l.seq.cùm dicitur, eum viuam quodammodo vocem esse Iuris
4 ciuilis: & ministerium † quidem prætoris versatur potius circa effectum, atque exequutionem iuris, quàm circa nomen. Ideo in l.2.§.capta deindè Sardinia. de orig. iur. dicitur prætoris officium fuisse in Iure reddendo. Præterea non alia ratione equitas proposita fuit a lege Prætori.l.quod si Ephesi.§. fina.de eo, quod cer. loco. Nisi, quia cùm lex scripta semp viuat, Legislator moriatur, contingit interdum, vt legislatorem ipsum, si viueret, credibile sit aliter atque aliter fuisse constitutum. Quare prætori data est facultas moderandi ius ciuile, idest legem scriptam, pro loco, pro tempore, pro personis, habita ęquitatis, atque vtilitatis publicæ ratione, ita vt is, ceu viua quædam vox, declaret ius ipsum ciuile mortuum non per modum legis, sed (vt dictū est) ministerij. Quod Aristoteles manifestè sensit. V.Ethi.x. & hanc iuris moderationē Diuus Thomas epicheiam nominauit.2.2.q. 120. Neque verò videmus legem vnquam, aut constitutionem illi similem dispositioni suæ, quæ pura sit, exequutionis aliquod verbulm adiungere, sicut prætor facit, cuius mos est sub conditione plerunque, si ita factum nō erit &c. polliceri se daturum, facturumvè, adeūdusq; est semper, & causa cognita vt plurimū, quæ cuncta signa sunt ministerii. Et fortè hæc est ratio, cur ma-
5 gis propriè, ac strictè ordinationes Prætorum† Edicta appellentur, siue Decreta, eo quòd vel dicat per sentētiam, vel decernat; quorum neutrum sine hominis ministerio explicari pōt. Atque hinc euenit (vt rem propositam iam tandem arctius teneamus) quòd cum qualibet prætoris dispositione desideretur ministerium ipsius, oportuit etiam bonorum possessionem agnosci verbo saltem coram ipso.l.fi.C.qui admitti. Id porrò obstabat, quo
6 minus ipso iure † (quod recta via, & nullo adito magistratu interpretamur) dñium prætor transferre posset. Etenim dñium ex
7 possessione cœpit† l.j.in prin.ff.de acq.pos.& qui dñs est, nil amplius, agit, quàm vt vel retinendo, vel vendicando possideat.l.rē in bonis.de acq.rerum dominio. Itaque Prætor, qui dominium recta via dare non poterat, videbatq; dñij causam, quæ exequutionis erat, ad se, tanquam ad iuris ciuilis ministrum, pertinere, bonorum possessionem loco hęreditatis substituit in hoc adiu-
8 uans, atque emendans ius ciuile, † φ in possessione ius amplecti, in bonis etiam incommoda venire voluit præter horum nominum propriam significationem.l.3.in prin.& §.j.ff.eo. Atq; hoc, vt omninò similis esset bonorum possessor hęredi, quod apertè dr in d.§.quos autē. Ex quibus cessat lōga illa altercatio, nunqd bonorum possessio sit ius, quo, an ius, quod. Dico enim eā esse dñij causam, quæ præstat nobis ius, idest facultatem persequen-
9 di &c. sicq; est † ius, quo. Enimuerò quod attinet ad agnoscendi modum, ideo seruandam esse formam, quam Prætor constituit, cuius mentio hī in d.l.fi. C.qui admitti. Quæ forma, qa dat substantiam bonorum possessioni, propterea effecit etiam, vt talis bonorum possessio diceretur esse de iure prætorio. Idem est
10 autem dicere de iure prætorio, † quod est de iure ciuili emendato, correcto, vel adiuto a prætore ministro illius ob publicā vtilitatem, siue equitate sic postulante. Secundo loco sic argumen
11 tor. Prætor dicitur, tanquam viua vox † iuris ciuilis, quod supra ostendi. Sed sicut vox ab animali separari non potest, ita nec a iure ciuili prætor. Quid is, quæso, erit hoc iure sublato, in quo ille declarando, corrigendo, supplendo elaborare debet? Nihil omnino. Nam & vocis ministerio vti dicimur. l.Labeo.§. Idem Tubero.de supp.leg. Non est ergò Prætor eo numero habēdus, vt sit legislator, sed legislatorum minister, atque ancilla, cui viuere ex præscripto necesse sit, neque ideo corrigat ius ciuile, φ tanti sit per sesipsis auctoritas, sed quia procuratoris instar, mādati fines diligenter custodire tenetur. Qua in re sese offert.l.j. de ventre inspiciendo. Tertium, ac fortissimum, profusque nostrum argumentum: quam perlegi hortamur saltem vsque ad §. quamuis, & hanc ita inducimus. Nulla reperitur lex Imperatori præcipiens, neque senatusconsultum, aut constitutio legi: quia
12 par in parem † non habet imperium. c.cùm inferior.de maiori. & obed.cum sim. At rescriptum extat, & sic constitutio reperitur, quæ prætori necessitatem facit, & sic illi præcipit. Ergò Prætor non potest cōdere legē. Alioqui par esset. Contraria namq; sunt dare legem, & accipere, nisi is, qui accipit, sponte sua profiteatur se velle illi obtemperare, exemplo principis in l.digna vox.C.de legibus. Porrò dictæ l.j.de ven.inspi.verba talia sunt in §.igitur. Quod si negauerit, secūdùm hoc rescriptum prętor debebit obstetrices adhibere. Et paulò post in ver. Et notandū.oēs a Prætore adhibēdæ sunt. Atque item. Prætor domum honestæ matronę eligere debet. Quibus, obsecro, verbis astringi poterat euidentius prętor, vt omnino pareret, quàm verbo ipso, Deben
13 di.repetito, † participioq; illo futuro passiuo, Adhibendæ, cum verbo substantiuo coniuncto, qui loquendi modi necessitatem semper inducunt, vt latini sermonis ratio, proprietasq; docet in primis spectandæ? l.Labeo.de supp. leg. Alciatus de verbo.sign. libr.j.in prin. Iure igitur optimo Prætor eximitur ab origine legislatorum, cùm nunquam professus fuerit se velle subiacere legi, & subiaceat tñ. Hincque probatur etiam ministerium ipsius adeo manifestè, vt in hoc non sit nobis præterea elaborandum. Sed nec defatigari quidem nos conuenit, vt probemus illi non fuisse potestatem legis condendę. Quandoquidem id planè di-
14 cit Imperator in d.§.quos autem. † Adeò vt non possim nō magnopere mirari, quomodo vniuersi Doct. illum text. præ oculis habētes, nodum in scirpo quæsierint. Etenim Imperator ponit primò dictum inquiens. Quos autem solus vocat prætor ad hæreditatem, heredes quidem ipso iure non fiunt. Deinde rationē adfert ijs verbis. Nam prætor hæredem facere non potest. Tertio loco rationem rationis subnectit eiusmodi. Per legem enim tantùm, vel similem iuris constitutionem hæredes fiunt. Quapropter tale consequens colligi vr. Non potest facere hæredem. Ergò neque legem. Et è contrario. Legem constituere non pōt, igitur nec facere hęredem. Manifestaq; conclusio vr sumi ex illa clausula, VEL similem Iuris constitutionem, φ prętoris edictum simile non sit legi. Quare nec Prętor legislatori. Id quod sequentibus exemplis maximè confirmatur. Dum senatus consulta, Principumque constitutiones, Prætore omninò exclusō, adsimilantur legi. Tantum abest, vt Prętor legem condere possit. Nec ob. quod dicitur, Prętorem adnumerari inter eos, qui fa
15 cultatem habent statuendæ legis.§.constat.& §. Prætorum. † Instit.de iure gen.& ciu. Quia tamē & si videatur hęc argumentatio solidissima, ita tamē eneruatur. Edicta Prętorum sunt pars iuris scripti, & non modicam obtinent iuris auctoritatem, nihilominus vim legis haud quaquam habent: vt enim lex lege declaratur, cùm Prętoris facultas versetur in emendando, corrigendo, supplendo, & adiuuando iure ciuili, quoties ex his aliquid facit, id iuris obtinet auctoritatem, parsq; est iuris scripti, sed non uim legis habet, ita vt absolutè dici queat, licitum esse Prętori legem condere. Immo Prętor legē sequitur, vt minister, & exequutor, quemadmodum prædiximus. In ministrando autē, & exequendo cognoscit, & adhibet remedia opportuna ea ratione: qm cui
16 datur facultas consequentis, † datur etiam antecedētis.l.ad rem mobilem.& l.ad legatum.de procu. Hinc si animus vertatur ad eas actiones, quas prętor dicitur introduxisse ex sua iurisdictio-
17 ne §. Pœnales. † Instit. de actio. cognoscetur planè illas omnes respicere exequutionem, quò scilicet libera sit et exequēdi via, album, quo ius ciuile ab eo declaratur, ne quis corrumpat, neu quenquam a fori discrimine, postquam in illud vocatus fuerit, eximat; atque vt ne ab alio eximatur, dolum præstet. Itē ne spreta naturali equitate illum adeat quisquam aduersus parentem, patronum ve, nisi venia impetrata. Quæ omnia præcurrit exequutionem, & ministerium eiusdem Prætoris ius reddere debentis. Quò fit, vt sermo ille, ex sua iurisdictione, videatur oīnò sic declarandus, idest ex ea facultate, quā Prætor habet adiuuandi, emendandi, corrigendi, & supplendi iuris ciuilis, sicut iam sepè a nobis supra dictum est. Quæ verò est ratio, quòd in singulis illis partibus iuris scripti, quæ sex sunt, Imperator vsus fuerit verbis significantibus legis auctoritatem, in solo Prætore abstinuerit? Legem, inquit, populus senatorio, Plebiscitum plebs plebeio magistratu interrogante cōstituebat. Enutrobique verbum constituebat, legislatoris proprium. Hoc ipso Senatusconsulti vis explicatur. De Principe palam est. De prudentum rñsis dicitur, constitutum esse, vt Iudici ab eorum sententia recedere non liceret. Adsunt & verba magis aperta, quibus ostenditur cęteras partes iuris ciuilis pro lege fuisse. De vno prætoris edicto scribitur. Non modicam iuris obtinet auctoritatem. Atqui inter
18 modicum, † & magnum datur tertium. & modica quidem non est prętoris auctoritas, vt quę consistat in Iure ciuili moderando, sed non continuò sequitur, quòd ea sit maxima, quemadmodū
19 esset, si legem condere posset, † qui supremæ iurisdictionis est actus, vt cùm de iurisdictione loquuntur Doct. tradunt, præsertim Bar.in l.Imperium. de Iurisd.omnium iud. Videre est etiam in ff.& C.titulos singulares de offic.præt.& nusquam tamen hec illi datur potestas. Quin extat titulus communis de legibus, & de Senatusconsultis, seorsum alius de Constitutionibus Principū, de Edicto Prætoris omnino nullum. Et ex his opinor, sublatam esse omnem in hac re dubitationem, modo illud addatur, nullū esse Prætoris edictum, siue ad rei persequutionem, siue ad pœnā pertineat, quo non potius defendatur ius iam competens, quàm competiturum inducatur. Etenim semper alteri iuri adhæret, vel naturali, cùm ciuile suppletur, vel ciuili, cùm ipsum corrigi-
20 tur, emendatur, aut adiuuatur. Fitque fermè, † quod apud Grammaticos de nominibus adiectiuis, quorum proprium est substantiuis adijci, nec vnquam per se stare. Sic Prætor in bonorū possessione contra tabulas inhæret legi naturali. In secundum tabulas inhæret ciuili. Atque ita de singulis.

Cur ex stipulatione Actio detur? Cap. V.

1 *Liberatio charior est legibus, quàm obligatio.*
2 *Ius ciuile moderatur, non aufert naturale.*
3 *Iure naturali fides seruanda.*
4 *Similia sunt pactum geminatum, & stipulatio.*

1 AMicior est legibus liberatio, † quàm obligatio.l.Arrianus.
2 de actio.& oblig. Nec ius ciuile auferre potest, † sed moderari tantum Ius naturale, vt copiosè aliàs disseruimus. l.Ius ciui-
3 le.de iust.& iu. Ius autem naturę, quod quis promisit, † seruandū esse dictat. l.j. de pac. Quam regulam quia Ius ciuile subuertere non poterat, sic temperauit, de non aliter oriretur ex promissione actio, nisi præcurrentem interrogationem subsequeretur responsio. Quæ stipulationis est forma. Et hoc fauore liberationis, qui fauor militat similiter prohibendo, ne actio nascatur, nisi cōtinuus sit actus stipulantium. Sunt verò similia inuicem † stipulatio, & pactum geminatum. Nam qui respondens obligatur, & cū audiebat se interrogari, videbatur ipsis aduersarij verbis consentiendo se obligare, & cum respondet, vr̄ eadem interrogantis verba confirmando repetere. Ita vt alterum alteri, eò φ vtrunq; incontinenti fiat, inesse videatur. Arg.l.Iuris gētium.§.Quinimò de pac. Neque hinc aliena est forsitan ratio tex.in mutum. Instit. de inut.stip. si quis eam diligenter, acriterque perpēdat. Quòd si legum Ciuilium auctores voluissent impedire etiam, ne daretur ex stipulatione, & ex pacto geminato actio, id erat demoliri prorsus, non solùm moderari ius naturæ, cuius proprium est immutabile permanere. §.sed naturalia. Insti.de Iur.na.gen.& ciu. Atq; hæc ipsa est causa, cur inuenta fuerit stipulatio, scilicet quò amplior liberatio, & angustior obligatio euaderet. Eadem est, cur prohibeatur quis alteri stipulari, & cur nutu, nuncio, vel epistola
4 non liceat verborum obligationem contrahere, & cur passim stricta sit stipulatio l.stipulatio ista.§.alteri.l.j. in prin. & §.si quis ita.& §.fin.l.quicquid.de verbo.oblig. Instit. de oblig.ex consen. in fi. Toto titulo de Inut.stip. Quæ si notes, humanissime lector, teq; nostræ adiungas sententiæ, (quod futurum Deo bene iuuante confidimus) adseres planè tibi nunc primùm traditam fuisse auream clauem vniuersæ huius materiæ. Deoq; ipsi, a quo bona cuncta procedunt, ingentes mecum gratias habebis, & ages.

Exornatum Sing.Cremen.L. Cap. VI.

1 *Primogenitus Regis ille dicitur, quem suscepta dignitate Rex genuit.*
2 *Arthemenes Xersi quanquam maior natu, ideò postpositus.*
3 *Ludouicus Maria Sfortia consimili ratione Francisco patri in imperio Mediolanensi successit.*
4 *Natus antequam pater decurio fieret, id solum ex sequenti patris dignitate consequitur, ne plebeiorum more castigetur.*

DIfferit Cremensis, minorem natu filium, quem pater Rex genuit, maiori filio, qui ante regiam dignitatem patris na-
1 tus fuerat, esse præferendum. † Et hoc legibus, & auctoritatibus tùm Bartoli, tùm Baldi fulcit, ibique Castillionæus in additionibus aliorum Doctorum congerit auctoritates. Nos possumus lo
2 cupletare exemplo ab historia petito. † Etenim Arthemenes, & Xerses filii Darij Persarum Regis in hanc contentionem venere, & prior quidem maximus natu ętatis priuilegio Regnum sibi vendicabat, sed a patruo tamen Anapherne postpositus est iuniori, eo quòd iunior Regi, ille priuato patri natus esset. Herodot.libro tertio. Iust.libr.2. Item alio præsenti ferè exemplo Lu-
3 douici Mariæ † Sfortiæ, de quo per Iouium in argumento, quēadmodum Mediolani status ad Aurelianos Principes deuolutus fuerit. Ad hęc text. meo iudicio peregrinus in l.secunda.§.In filijs.de decu. Vbi item glo.in verb. Pertinet. Natum enim ex De
4 curione esse, antequam pater decurio fieret, † eatenus prodest, ne plebeiorum more filius castigetur, haud amplius.

Perquisita ratio in materia fideicommissi. Cap. VII.

1 *Fideicommisso rem subiacentem si quis ignoranter emat, dominus illius efficitur irreuocabiliter secundùm Alex.*
2 *Boni publici causa contra naturalem æquitatem statuitur.*
3 *Præfertur, qui tractat de damno vitando ei, qui lucrum captare studet.*
4 *Ignorantia facti alieni excusabilis, si non ei summa negligentia obijciatur.*
5 *Fideicommissorum natura infirma, & iure positiuo inducta.*
6 *Emptio a iure gentium.*
7 *Hæres omni tempore habet apud se directam actionem.*
8 *Fideicommissarius vtilem tantum acquirit, quo tempore hæreditas sibi restituitur, vel in mora restituendi est hæres.*
9 *Vendita re duobus, siue locata, ille, cui primò tradita fuerit, in dominio detinendo est potior.*
10 *Fideicommissi alienatio tenet, quo ad casus venerit restitutionis.*

QVæ'nam est ratio, cur emens rem fideicommisso subiacen
1 tem ignoranter, dominus illius † efficiatur irreuocabiliter? quemadmodum notauit Alexand. consilio 329. aliàs 185. Viso themate dicti Siluestri.vol.secundo. An ea fortè, ne rerum dominia in incerto sint, quæ dicitur esse causa boni
2 publici? l.prima, de vsucap. Et ex hac interdum † contra naturalem ęquitatem statuitur, vt ibi not. Glo. & in materia fideicommissi specialiter, quæ plerisque prosunt, his, quæ quibusdam sunt vtilia, præponuntur, aut.res, quæ. C. Communia de lega. An φ emptor certet de damno vitando, Fideicommissarius verò de lucro captando? Emptio enim est titulus onerosus, Fideicommissum, vt quod legato sit exęquatum, lucratiuus. §. primo.§.si cui fundus, & §.si quis debitori. Instit.de lega. l.prima, de legat.j.
3 Constat autem præferri eum, † qui tractat de damno vitando ei, qui lucrum captare studet. l.non debet actori.§. primo, & qđ
4 ibi no.de Reg.iu.l.fin.C.de codicil. An φ in alienis factis † ignorantia sit excusabilis? l.iniquissimum.de iu.& fac.igno. l.fin.pro suo.l.si mulier.ad Vell. Quam ob rem solet ex tali ignorantia cōcedi restitutio secundùm Dyn.in cap.cùm quis.de Reg.iur.in 6. Bar.in l.ad diem.& in l.cùm filius.§.in hac.de verbo. oblig. Dec. in l.qui in alterius.de Reg.iu.si non ignoranti summa negligentia obijciatur.l.Regula.§.sed facti.de iu.& fac.ign. An φ infirma
5 † sit satis, & iure positiuo inducta natura fideicommissorum, & contra ius, ac libertatem hæredis, qui iam dominus effectus est?
6 Instit.de fideicom.hæredit.in prin. Cùm emptio † a iure sit gentium, & naturali firmitate, fide bona, cōsensu mutuo, lege omni fauente munita? l.ex hoc.de Iusti.& iu. Instit.de oblig. ex cōsen. in prin.l.consensu.ff.de actio.& oblig. Instit.eo.§.actionum. Res autem facilè in pristinum redeunt, neque dicuntur fieri deteriores, sed formæ suæ reddi.l.si vnus. §.pactus, ne peteret. in fi.de pa
7 ctis. An quia directa actio est omni tempore † penes hæredem,
8 ad fideicommissarium verò vtilis tunc tantum transit, † cùm hęreditas restituitur, vel in mora restituendi est hęres? l. pen. C. ad Treb.S.C.l.quis ergò casus.de pecu.§.restituta. Instit. de fideicō. hæredita. Vnde interim alienāte eo, cuius est omnis actio, & firmior quidem, quæ perpetua est, sed nihilo magis, quàm illa, quę temporalis est, ad eundem spectans, transfertur vtraque per traditionem, bonaque fide, ipsa scilicet ignorantia excusabili comitante, firmius ius quærit emptor, quàm fideicommissarius, & in pari causa præfertur, tùm vt possidens. l.in pari causa.de regu. iur. tùm vt dominus. Quia in fideicōmissis dominium nō trāsit, nisi facta restitutione.l.restituta, in princip. ad Treb. In emptione verò sequuta mox traditione.l.traditionibus C. de pac. Fitq;
9 fermè, quod de re duobus vendita, vel locata. † Nam cui primū tradita fuerit, is in dominio detinēdo est potior. l.quoties.C. de rei vendica. Rot.in antiq. decis. 879. Nec par est causa scientis, & ignorantis propter dolum, & collusionem, quæ scienti patrocinari non debent l.Itaque.§.primo.de furt. l.& eleganter. §. penult.de dolo malo. Satisque constat infirmitas fideicommissi
10 ex eo, quòd indistinctè valet alienatio, † donec casus restitutionis euenerit. Marsil.in l.fin.numero 74.de Iurisd.omnium iud. An hęc omnia simul?

Circa procuratorem minoris cautio. Cap. VIII.

CAutionum tradit Specul. in §. Ratione. colum. secunda. de procu. quam nunquam vidi seruari in foro, & multum tamen omissa nocere potest, obseruata prodesse. Atque hæc est, vt procurator a minore constitutus caueat, si minor, vel eius hæres, aut is ad quem ea res, de qua agitur, pertinebit, fuerit in integrum restitutus, quanti ea res erit, tantam pecuniam se daturum. Alioqui rapelli potest. Vides iam lector, quanti referat hæc cautio, siue stes pro minore, seu contra. Sumpta fuit autem ex l. cùm minor. ff. rem rat. hab.

Alia cautio circa Iuramentum. Cap. IX.

1 *Iuramentum sine verbis præstitum, eum, qui fari possit, in foro fori non obligat.*

PRætermittitur & ferè ab omnibus in exigendo iuramento alia cautio, dum nullis id verbis præstant, præstari've sibi curant, & tamen claræ sunt doctrinæ, ac communis Iureconsultorum sententia, quòd qui fari potest, † si silentio iuret, quò ad forum fori nihil astringitur, iniuriatusque omninò est. Guarnat. in Rub. de verb. ob. quæst. j. colum. septima, ver. Est & quintus casus. vbi quamuis dissentiat, ait tñ ita se habere cōmunem opinionem. Et hinc forsan limitare licet nō sine maxima vtilitate l. si quis maior. C. de transac. & eius legis pœnas effugere.

Dissensio quædam a præceptore in materia sing. certaminis. Cap. X.

1 *Bella fieri dicuntur auctoritate publica.*
2 *Vnusquisque miles dicitur esse membrum Imperatoris, vel Reipublicæ, cuius in albo conscriptus sit.*
3 *Pyrrhi epirotarum Regis præclara sententia.*
4 *Cerimoniæ belli ab Anco Rege Romanorum prodita.*

DEt mihi veniam Alciatus summe vir auctoritatis, magisterque meus, si veritatis studio aliquatenus ab eo dissensero. Nam quod ille ait de sing. certamine cap. 30. etiam gregarium peditem, qui in albo militum nomen dederit, posse cum quolibet præfecto singulari pugna certare, eò quòd in bello cū Rege quoque certet, mihi non perindè probatur. Concursus. n. belli, qui cū Rege fit, † auctoritate publica non caret, quæ auctoritas in duello desideratur: nec odijs priuatis belligerantes certant, sed vnusquisque miles, † tanquam membrum est Imperatoris sui, vel Reipublicæ, adeo vt Rex non priuati hominis, sed Imperatoris, Rei've publicæ magis captiuus esse videatur. Quod Pyrrhi Epirotarum Regis † ostendit præclara illa sententia; qua cum rebus feliciter gestis, domum rediisset, & a suis Aquila diceretur, per vos, inquit, Aquila sum, qui enim nō sum, cùm vestris armis, veluti pennis subleuer? Plutar. in Reg. & Imper. apophth. Notæ sunt cerimoniæ † bellicæ ab Anco proditæ: de quibus Liuius dec. j. libro primo. Non est itaque per causa singularis certaminis, & belli, prout Alciatus ratiocinatur. Et qui Rex in bello capitur, non tanquam regia dignitate præstans, sed tanquam hostis publicus in militis mercenarij potestatem venit. Enimuerò Domini mei sñiam vno casu amplector, scilicet cū in ipso bello vtriusq; Imperatoris auctoritate gregarius pedes vnius exercitus cum præfecto alterius æquo marte decernit; in reliquis vel inuito animo dissentio.

Ludo vincentem non teneri ad restitutionem. Cap. XI.

1 *Dolus malus semper inuisus legibus.*
2 *Consueto excusat contractus nomine vsurarum suspectos.*
3 *Vsuræ diuino omni, humanoq; iure prohibitæ.*
4 *Aequa lusorum conditio, & dubius victoriæ euentus ludi victoriam tuetur.*
5 *A fortis iudicio non appellatur.*
6 *Io. Maior insignis Theologus.*

ABsit dolus malus nunquam non legibus inuisus, † l. j. de dolo malo. Doct. in §. Item si quis in fraudem. Instit. de actio. & in l. aliud est fraus. de verb. sign. & in l. generaliter. cum l. seq. de reg. iur. Et crediderim ludo uincentem ad nullam restitutionem teneri, prestante hoc consuetudine; Quæ si contractus vsurarum nomine suspectos † defendere potest, vt per Oldr. consi. 207. in fi. quantò magis pecuniam ludo quæsitam? maximè si ludi genus non sit omninò prohibitum, cùm vsuræ † diuino omni humanoque iure sint penitus interdictę. capit. 3. & ibi Gl. de vsu. Aristoteles in Polit. j. Nec loquor quidem de alio cōsuetudinis genere, quàm de quo Oldradus, qui frequentiam actuum ꝓ cōsuetudine accepisse videtur, vt eius verba, legesque ab eo adductę planè demonstrant. Ludum certè ipsum, si dolus (quemadmodum dicimus) absit, tueri generaliter videtur æqua lusorum conditio, & dubius victoriæ euentus, † arg. l. prima. C. de pact. Et tanquam a iudicio sortis † appellari non posse videtur. Bald. in l. fin. in prin. C. communia de leg. Dec. in Rub. extra de appel. colum. tertia. Corn. consilio 143. in fin. volum. quarto. Venus. in aur. Spec. par. vj. in ver. Et quandoque appellatur, numero 257. Nosque hanc opinionem eo libentius amplectimus, quò videmus eam itidem placuisse prestantissimo Dño Antonio Vaccę, quem honoris, & amicitiæ causa nominamus, in l. de quibus, columna fin. de legib. latius verò illam fouet, & amplectitur insignis Theologus Io. Maior † in 4. Senten. 15. quæstione 13. per totum. Atque hæc veniunt ad declarationem titu. ff. & C. de aleæ lusu, & aleato.

De continuanda Rub. Quibus non est permissum facere testamentum. in Institutio. Cap. XII.

1 *Testari, & testis adhiberi vnusquisque potest, nisi expresse prohibeatur.*

VT tollatur oppositio Glos. Cur Imperator postposuerit ꝑsonas in tractatu testamentorum, dic, quòd personas non postposuit, sed impedimenta personarum: & ideò concepit Rubricam negatiuè. Quibus non est permissum; non autem dixit, Quibus sit permissum. Et ipsum titulum exorditus est Non tñ omnibus. q. d. & si pro regula sit, † oēs homines posse testari, excipiuntur tamen quidam, quos nominatim scire oportet, instar ferè testium; qui nisi expressim repellantur, omnes sunt idonei. l. prima. §. primo. de testib. Glo. fin. in l. pen. C. de hæret.

Declaratum prin. Decreti Dist. j. Cap. XIII.

1 *Voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat, secundùm Cic.*
2 *Nihil est liberale, quod non idem sit iustum.*
3 *Liberalitate nihil est hominis naturæ accommodatius.*
4 *Pœna æquo animo subeunda, vt sit locus iustitiæ.*
5 *Zaleuci Locrensis memorabile exemplum.*

OPponit Gl. ad Iuris naturalis pręceptum, quomodo qs alij facere debeat, quod pro se vellet, & cōtra abstinere ab eo, quod pro se nollet, cùm ab altero nobis rē suam dari sepe cupiamũs, neque tamen rem nostram dare velimus. Item cum Iudex inferat reo mortem, quam sibi dari nullo modo vellet? & soluit satis inaniter. Tu dic ex Cic. Tusc. 4. † voluntatem eam esse, quæ quid cum ratione desiderat. Et cessant omnes obiectus: quia & cum ratione dandæ nostræ sunt res libenter. Nihil enim † liberale esse potest, quod non idem sit iustum. Et liberalitate † nihil est naturę hominis accommodatius vt idem Cic. explicat de off. j. liberalitate inquam vera, & propria. vt infra distinct. 86. fratrem. ij. Respon. & cap. non satis. ea. dist. Pœnaque item † est ęquo animo subeunda, vt sit locus iustitię. Nam Iustitia est constans, & perpetua voluntas. Instit. de Iusti. & iur. in princ. Qua in re habemus clarum † Zaleuci illius Locrensis exemplum: a quo tota non potuit ciuitas impetrare, quin suo prius, deinde filij oculo eruto, cùm filius eius adulterij crimine damnatus, vtroq; oculo carere deberet, ius a se constitutum, omninò seruaret. Val. libro sexto, titu. de iust. Porrò de voluntatis vi, ac nomine disputatum est etiam a nobis in libro de priua. reconciliatione. 13. Cap. in fin.

Cur venari clericus prohibeatur, piscari non item? Cap. XIIII.

1 *Non est bonum sumere panem filiorum, & dare canibus.*
2 *Actæonis fabula quo sensu conficta.*
3 *Pisces muti, & ex his quidam sanguine carent.*
4 *Leonis, & Androdi historia.*
5 *Piscium nullus nobiscum adsuescit, aut certè pro monstro est.*

QVæstionem hanc exuscitat Glo. 86. distin. Esau. & reddit duplicem rationem, quia fortè piscatio fit sine clamore, venatio non. Item propter maiorem delectationem, qua venator distentus, non potest interim de diuinis cogitare. Ego potiores esse alias rationes censeo; nempè quia venatio fit cum maiore sumptu, comeduntque bestię, quod Christi pauperes alere deberet, contra illud Euangelium, † Nō est bonum sumere panem filiorum, & dare canibus. Ex quo vel apud ipsos poetas omninò profanos datus est locus † fabulę Actęonis, qui a suis canibus ꝓpterea dicitur fuisse dilaceratus. Item quia carnes ferinę luxuriā magis fouent, & vitia subministrant, quàm pisces, quod patet ex esu carnium prohibito, quo tempore ieiunium ab Ecclesia indicitur pro vitijs compescendis. Item quia proximior est crudelitati venatio, quàm sit expiscatio; cùm muti † sint pisces, & eorū quidam, ne sanè pauci, sanguine careant, ac plerunque inuulnerati capiantur, sintque prorsus natura, victu, forma, consuetudine a nobis discreti; quod initio libr. 9. nat. hist. Plinius sensit. Tellus verò, tellurisq; fructus sunt nobis cum feris cōmunes, immo etiam cū ipsis volucribus, quin vox ipsa, & sanguis, & distinctio quædam membrorum, gressusque quodāmodo sic cōueniunt, vt nulla sit tam immanis bestia, quin feritate deposita nobis interdum assistat, blandiatur, plaudat, occinat, in nostris viuat domibus, peregrinetur, rusticetur nobiscum, dicto obediat, acceptique beneficij memor, se mente quadam propinquiore nobis ostēdat, vt de Leone illo † scripsit Gellius, qui Androdo bestijs exposito, quòd se curatum ab illo meminisset, Romano spectante populo, pepercit. Ex quo illud pulchrè dictum fuit. Leo hospes hominis, homo medicus Leonis. Atque hoc ipsum sacra pagina innuisse videtur, cùm pisces primum, deindè aues, proximo apud homines loco bestias ab omnipotenti Deo creatas fuisse dicit Gen. 1. Sanctique item Pontifices huc aciem mentis direxisse videntur, cùm post tit. de clericis vena. subiecerunt tit. de cler. percuss. tanquam vterque percutiat, ille feras, hic homines. Nec percutiat solum, sed ijsdem quoque telis, quibus ne clerici in cæterorum hominum perniciem assuescant, fortasse etiā prohibentur a venatione. Quæ & illis ipsis, eorumque vitæ, qui illam exercēt, maius affert periculum, quàm piscatio, quoniam (vt docet experientia) interimuntur sępe homines a feris, vel semet impetu aliquo præcipites agunt in illis persequendis, corporisque, & animæ (quo quid grauius homini præsertim Christiano, contingere potest?) ictu oculi detrimētum faciunt. Id quod raro, ne nunquam dixerim, in piscatione euenit. Est insuper venatio minus decora, & grauis: quid enim turpius, quàm clericū huc, & illuc pedibus cursitantem; aut equo volitantem videre? Item caret exemplis virorum bonorum, vt eod. c. Esau. Cùm piscatio ipsos habeat Apostolos, ante, & post resurrectionem Christi, immo Christum ipsum approbantem, & iubentem retia tendi, ac de piscatione comedentem. Luc. & Io. & vlt. Cuius rei illa mihi ratio probabilis esse videtur, quia vt vescamur piscibus, quibus perindè ac volatilibus, & bestiis præfecit nos Deus, necessaria omninò piscatio est. Nullus enim piscis nobiscum adsuescit † vnquam, vel certè pro monstro est. At volatilium, quadrupedumq; greges, & cateruæ, quibus continenter vescimur, apud nos sunt. Ideò persequi feras appetitus magis, & luxuriæ, quàm rationis, vel necessitatis esse cognoscitur. Denique accedit damnum, quod agris alienis a venatoribus datur, & quæ possunt oriri, rixæ, si fortè dominus ingredientem aliquem prohibere conetur, cùm in aquis nulla post vestigia appareant: vt per similitudinem ait Dauid ad Dominum Psal. 76. & cùm liberior sit omninò vsus aquarum. §. primo. & secundo. Instit. de rerum diui. iuncto. §. Feræ. eo. titu.

Initio Iuris Pontificij cur Papa non inuocet? Cap. XV.

1 *Vnicus fuit semper summus Pontifex, Imperatores verò aliquando plures.*
2 *Imperium ab infidelibus cepit.*
3 *Pontificatus a Christo institutus.*
4 *Papę nomen singulare, Episcopi commune.*
5 *Benedictio qua solennitate fiat a Pontificibus.*
6 *Apostolici nomen soli conuenit summo Pontifici, Romanæq; Sedi.*
7 *Apostoli, cæteriq; vtriusque paginæ compilatores, & auctores initio librorum nunquam inuocauere.*
8 *Petrus, & Paulus duo Romanæ sedis fundamenta.*
9 *Stylus antiquus obseruandus.*
10 *Populi Regis exemplo ducuntur.*
11 *Pontificij iuris compilatio vim habet legis vniuersalis.*
12 *Mutatio nominis in Pontificibus Maximis quidnam significet.*

VIdebantur sanè Pontificis partes inuocare nomen Domini nostri Iesu Christi, antequam iuris sui promulgationem aggrederetur, sicut Imperatorem passim fecisse videmus, immo quò Pontifex propius Christo accedit, cap. j. §. Vnde in veteri. de sacra vnctio. eò magis ab illo inuocationem fieri debuisse ratio omnis suadere videtur, tùm propter ipsum, qui summus est Religionis Antistes cap. 2. §. Pontifex. dist. 21. tum propter alios, vt illis esset exemplo. Scriptum est enim, Vos estis lux mundi. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est. Matth. 5. Quid ergò est in causa, cur non inuocarit? An quòd necesse non sit Pōtificem declarare se christianum, perindè ac Imperatorem? Eo enim ipso, quòd dicit se Episcopum, affirmat se esse Christianum. d. cap. secundo. in princ. & in §. Episcopus. cum multi sint, & fuerint a Christi lege alieni, qui nomen sibi Imperatoriū vsurpauere, vt & hodie Turcharum maximus facit. Cumque vnicus sit Pontifex (de summo nanq; loquimur) † multi verò sæpè fuerint eodem tempore Imperatores, dubitari de Pontifice nullo modo potest, quin idem sit semper, & Christianus. c. Nunc autē prædicta. distinct. 21. cap. loquitur 24. quæst. prima. An quòd Imperium † ab infidelibus cœperit, nimirum a Cæsare, atque ab Augusto, quorū nomina Imperatores adhuc sibi tribuūt, deque his poterat iccirco ambigi, ne christiani essent? Ea propter vbi ad Christianos traductum est imperium, & a summis Pontificibus agnosci cęptum, Imperatores dignum arbitrati sunt, legum suarum initio Christi nomen præmittere, vt omnis amoueretur suspicio, ne adhuc idolatræ essent. Quæ suspicio in Papa locum non habet, cùm eius dignitas ab ipsis manet Apostolis, fueritq; a Christo † instituta. cap. in nouo. & cap. seq. ead. distinct. 21. cap. Non nos. distinct. 40. An quòd humilitas subiecta, qua seruum se vocat seruorum Dei, suppleat, quod propter inuocationem omissam deficere videtur, tanquam nomen ipsum sanctum, & terribile Domini reuerenter tacuerit, nec ore indigno nominare sit ausus, nisi cùm se seruorum eius seruum esse professus est? Cuius rei argumentum est etiam, quòd se non sublimi, singularique titulo Papam, † sed miti, communique vocabulo Episcopū nuncupauit. d. c. ea. dist. Neque enim assentio Glossæ in ꝓœm. 6. quòd vti potius voluerit nomine ordinis, quàm dignitatis, cū nullus ordo maior, immo neq; par sit Episcopo in Ecclesia Dei. Nam cur se statim in tātum abijceret, vt seruorum Dei seruum se esse profiteretur? Itaque quò sibi constet, cēsendum est humilitatis causa vtrunque ab eo dictum fuisse. l. non ad ea. de cond. & dem. l. si seruus plurium §. fin. de leg. primo. Tex. ferè in terminis 99. distinct. c. fina. Host. de off. Archid. colum. secunda. A qua humilitate quantum Imperator distet, patet summæ auctoritatis nomina atque pręnomina, titulosque legentibus. An quòd Apostolica benedictio, quam statim Pontifex impertitur, loco sit inuocationis? Cum solennitas † eius requirat: vt nomen Domini primò laudetur, mox per signum Crucis benedicatur populo. cap. Abbates. & ibi Gl. in ver. solennem. de priuileg. in 6. 26. quæst. 6. Ministrare. Atque ibi similiter Glo. in fi. Old. consi. 246. num. 4. Nec Apostolicum † quidem nomen conuenit, nisi summo Christianorum Præsuli sanctæque illius, ac beatissimæ sedis auctoritati. dist. 56. in fin. 79. in prin. 35. quæst. 5. cap. 3. & q. 7. Apostolicæ. c. Prouida, de elec. in 6. cum mille sim. Quare hinc etiam suum testatur cultum, ac dignitatem. An quòd imitatus fuerit sacrorum librorum † vtriusque testamenti compilatores auctoresque, & præsertim Apostolos, ac ipsos deniq; Petrum, & Paulum duo sedis Romanæ præcipua fundamenta, † cap. quamuis. dist. 21. c. 2. dist. seq. quorum nullus inuocauit, sed droprio plerunque nomine pręmisso scripsere, vt constat? Dignumq; ideo ratus est Pontifex imitari eos magis, a quibus Religio sumpserit exordium, quàm alios. Maximè cùm nomen, & formam Epistolæ in oībus, & ꝑ omnia seruet in his libris, & a stylo † antiquo non sit recedendum. Doc. in c. 2. de rescrip. An quòd Imperator vniuerso orbi, & sic multis etiam populis non christianis sibi subiectis scribens testari debuit, quem Deum coleret? iuxta illud, omnis, qui me confitebitur coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo. Matth. 5. Nec suum ipsius exēplum prætermittere cùm populi † Regis imitatione sæpe ducantur. Ecclesiastici. 10. Pontifex verò solis scripsit scholaribus Bononiæ commorantibus, quibus Religionis suæ fidem facere oportuit nullam, quia sciens certiorari non debuit l. j. in fi. de actio. empt. Et quia cùm Christiani essent, non erant mouendi exemplo, nā cessante cā, cessat effectus. l. adigere. §. Quamuis. de Iur. patro. Et qui lotus est, nempè baptismo, non indiget, nisi vt pedes, qui sunt sordes affectuum, per pœnitentiam lauet. Io. 13. Nec obstat, ꝙ Pontificij iuris compilatio vim habeat legis vniuersalis, † vt per Glo. in Proœm. Decretal. in ver. Bononiæ, quoniam inspicitur, ꝙ principaliter agitur. l. si quis nec causam. si cert. pet. l. si quis donationi. de cōtrah. empt. Accedit pro Pontifice ratio, ꝙ omnes tituli, omnes epistolæ, omnes (vt ita dixerim) sententiæ, ac syllabæ, in eius constitutionibus nihil aliud præ se ferunt magis, quā Christi nomen, atque Religionem, cùm Cæsareæ leges negotia vt plurimum profana tractent. Quare non mirū, si Cæsar auspicatò sua volumina exorsus est ab eo nomine, quo pontificum libri referti sunt vndique. Sed & ipsa noui nominis assumptio, † quam quisque ferè Pontifex facit, confert ad ostendendum, ꝙ ille vicem Dei gerat in terris: vt notatur in Proœm. vı. Ex quo sequitur, quòd minus necesse fuerit declarare se ex inuocatione Christianum. Quòd si quis Dei nomen latè patere dicat, adorariq; ab oībus cùm Christi cultus intra angustiores fines sese cōtineat, hr̃ ex prædictis rñsio. Ipsa enim Episcopi, & Apostolicæ benedictionis commemoratio demonstrat planè hunc, quem Pontifex Deū fatetur, esse Chr̃m vnū cū patre, & spiritu sancto, coęqualemq;, & consubstantialē, ac coomnipotentē, & coęternū; cui laus, & gloria in ꝑpetuum, amen. c. j. de summa Trin. & fi. Cath. Approbandæ deniq;, & sancti ficādę (vt ita dicā) leges erāt profanorum Principum; quæ ratio cessat in sacris Pōtificibus.

Cur reus positioni respondere cogatur, qui tamen instrumenta edere non cogitur. Cap. XVI.

1 *Arma sumenda non sunt e domo rei.*
2 *Instrumentum habet pro se præsumptionem.*

3 Confessio ad fauorem eius, cui fit, est releuatio ab onere probandi.
4 Simplex conceditur facilius, quàm qualificatum.
5 Lex fauet diligentiori.
6 Interrogatio fit in iudicijs æquitate suadente.
7 Varijs modis excipitur contra positiones.

PRoblema illud ab interpretibus propositū in l. j. C. de eden. videlicet, cur reus positioni respondere cogatur, instrumenta edere non cogatur, cùm regula sit † non esse sumenda arma de domo rei l. nimis graue. C. de testib. An ea fortè ratione nititur, quòd lex præsumat nō aliter contra se dicturum esse reum, nisi veritas eum coegerit; cùm instrumentis multę possint subesse fraudes, simulationesque, quibus vel volens reus prouidere non potest? Nam Instrumentum † habet pro se præsumptionem. l. cum precibus. C. de proba. An quòd Instrumentū de præterito sit, responsio de futuro? quare interrogando, non dicuntur sumi arma de domo rei, cùm eius, quod non sit, nullæ sint qualitates l. si seruum mihi. §. primo. de actio. empt. nec interrogati confessio dicitur esse probatio, † sed ad eius, qui interrogauit, fauorem releuatio. l. cum, qui, de Iureiur. Doct. in Rub. extra de proba. Alcia. de præsump. par. ij. numero quinto. An quòd responsio sit facti, eiusque simplicis, instrumentum verò iuris, ac plerunque inuoluti, etiam si facto admistum sit: adsunt enim clausulæ ex stylo notariorum, quarum vis a partibus sæpenumerò ignoratur? Arg. est Bolognetus in auct. si quis in aliquo. col. quinta, versi. & ratio decidendi. eod. titu. de æden. vbi inquit, cōcedi facilius simplex, † quàm qualificatum: prout & econtra, difficillius tollitur qualificatum, quàm simplex. Glo. in clem. dudum §. nos enim. de sepultu. An quòd si tua interest instrumentum apud te esse, initio tibi consulendum fuerat? licebat siquidē non minus tibi, quàm reo, copiam ex notario petere. Quare nō tàm lex suum tibi, quàm tuum denegat auxilium, fauetque diligētiori. † l. Pupillus. in fi. de his, quæ in frau. cred. An quòd ipsum notarium persequi potes, in interrogatione non æquè? cessat enim æquitas, † qua fieri solent interrogationes. l. vbicunque. de interr. actio. & propter auxilium ordinarium impeditur extraordinarium. l. qui bona fide. §. de illo. de op. no. nunc. An quòd lex pro more suo studuerit parcere sumptibus, & protelationibus litium confisa, de Iudicis præsentia, & de varijs exceptionibus, quibus vti potest reus aduersus positiones, † antequam ad respondendum cogatur? De quibus tractat Specul. de positio. §. 7. An quòd dubium sit, quid reus sit responsurus, possibileque est, vt neget, cùm instrumentum sit prorsus certum, ac liquidū? Pet. & Cy. in l. prima, in 6. quæst. C. de procura. Bald. in l. quoties. in fin. C. de iudi. Marsil. in Rub. de proba. numero tertio. Propterea minus offendi dicitur reus, si interrogetur, quàm si proferat instrumenta, arg. fortè l. j. C. de pac.

De dote ab vxore propter osculum luxuriosum amittenda, vel non, Auctoris sententia. Cap. XVII.

1 Animus in primis spectatur in adulterio.
2 Voluntas, & propositum maleficia distinguunt.
3 Præsumitur in dubio, mulierem seductam fuisse a viro.
4 Naturalis affectus reclamatio.
5 Iniuria sine animo iniuriandi fit nemini.
6 Plauti duo perlepidi versus.
7 Duo versiculi Græci ad idem.
8 E malis multis, quod malum est minimum, id minimum, est malum.

DE dote ab vxore propter osculum luxuriosum amittenda, sic statuerem, quòd si constet eam osculatam fuisse extraneum hominem aliquo verisimili impedimento obstante, quo minus coire possent, vel si illa procaces blanditias admiscuit, vt linguæ additamenta, tunc, quia corrupta animo iniuriam marito intulit, dotis fecisse iacturam omninò putaretur. Animus † enim spectandus in primis in adulterio, vt Xenophon in Cyri Pædia disputat: & voluntas, & propositum † distinguunt maleficia. l. verum. de fur. Sed si mulier honestæ alioqui vitæ diuturno amantis obsequio, precibusq; deuicta (quod in dubio † pręsumendum l. vni. §. pen. C. de rap. virg.) osculo tandem illum dignata sit (frequentes absint conuentus, nimijq; ioci) probeturq; in sua ipsius potestate fuisse: vt adulterium consumaret, nec fecerit, non video, cur incorrupto manente animo, sexus mollitie, fragilitateque inspecta, amoris vi, vt sit reciprocus, exigente, mulier veniam non mereatur, præsertim cùm florem ipsum castitatis illibatum seruarit, nec adsit periculum filios gignendi, qui mariti non sint. Naturale est enim, † vt eos, a quibus amari nos credimus, vicissim amemus. Quod carmine illo Dantes Hetruscus Poeta mirabiliter expressit inf. 5.

Amor, ch'à nullo amato amar perdona.

Et Aug. Nihil magis prouocat ad amandum, quàm quod pręuenit amando. Preceque vel Deus ipse flectitur, quanquam, vt qui summa est bonitas, atq; sapientia, non nisi ad bonum flecti possit. Et in muliere quidem abfuit iniuriādi maritum animus, sine quo † iniuria fit nemini. l. 3. §. j. de iniu. Maleque huic osculo accommodari posse videtur nomen luxuriosi, quod immodicam quandam, & effrænem libidinem præ se fert. Quin potius illa Patronum videtur habere Plautum in Sticho sic dicentem. †

Vbi facillume spectatur, mulier, quæ ingenio est bono?
Quoi malefaciendi est potestas, quæ ne faciat, id temperat.

Et græcum illum poetam, qui de viro iusto hos scripsit versiculos, † in latinum sic sonat.

Vir iustus non est, qui iniqua non facit,
Sed qui cùm possit, non vult, iniqua agere.

Quæ sententia in sacris literis his verbis expressa fuit. Qui potuit transgredi, & non est transgressus, qui potuit facere malum, & nō fecit. Hùc autem pertinent, quæ subindè reperi Marsil. scripsisse in d. l. vni. nume. 254. C. de rap. virg. Textus in l. vulgaris. de fur. Canonizatus de pœnit. dist. j. saneque huiusmodi interpretatio, tanquam mitior, & ad euitanda scandala potentior, videtur omninò facienda. Nam, vt idem Plautus alibi monet. E malis multis id malum est minimum, quod minimum est malum. † Faciunt, quæ nos ipsi diximus de priua. reconcil. Cap. 6.

Magna vis Clausulæ, ne quid peti amplius possit, si vltimæ voluntati adijciatur. Cap. XVIII.

1 Quæ notabilia sunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta.
2 Remora piscis huic clausulæ comparatus.
3 Instituto aliquo in re certa, si iussus sit, ne quid amplius petat, euanescit potius institutio, quàm illi quicquam adijciatur.

POrrò videatur quasi neglecta clausula, ne quid peti amplius possit, nisi specialiter notetur, † quemadmodum de edicto Prætoris argumentatus est Vlp. in l. Item apud. §. ait Prætor, ne quid. de iniu. Vt enim de pisce illo exiguo fertur, † quem latini, quòd maximam quanque nauem, cui fuerit adnixus, remorari credatur, appellauere Remoram, nosque eiusdem aliàs meminimus, ita de hac clausula dici posse videtur; quæ si supremo cuicunque iudicio fuerit adiecta, ius omninò impedit accrescēdi. Propterea instituto † quopiam in re certa; si his verbis prohibitus fuerit, ne quid scilicet amplius petat, euanescet potius testamentū, quàm illi accedat aliquid aliud de hæreditate Bart. consi. 156. & 177.

Argumentum l. Eam, quam; C. de fideicom. secundùm Azo. & Communem intellectum. Cap. XIX.

1 Azonis sensus communiter adprobatus.

AZonis sensus † ad eam legem communiter recipitur, sed in eo tamen perstringendo visi sunt Doctores nescio quo modo segnes, atque socordes. Quare nùm diligentia nostra, quamuis eorum subtilitati impar, quicquam amplius assequuta sit, tu lector dispicito. Nos sanè ita paucis cōcludimus. A veniente ab intestato legata præstantur, si errauerit testator in coniunctione instituti; propterea que hæreditas ex testamento adiri nō potuerit. Coniunctionis autem nomen eo sensu ponimus, quo Glos. ibi in ver. Adoptata.

Romanæ Sedis auctoritas nouis rationibus comprobata. Cap. XX. & vltimum.

1 Romæ Christus nasciturus, nascens, natusq;, & moriens obedire consensit.
2 Romani milites Christi resurrectioni testes adhibiti.
3 Petro a Christo, Paulo ab Angelo prædictum fuit, vt Romæ assisterent.
4 Paulus Apostolus Ciuis natus est Romanus.
5 Romanorum primitiæ insigniter a Christo vocatæ.
6 Danielis interpretatio huc accommodata.
7 Petrus Romanum virum sibi successorem elegit.

INgratus verò planè sim, si te Roma silentio præteriero, quæ me tuo excipis sinu, quę metam blandè foues, ac nutris, quæ mihi tot amicorum studia, tot fauorem Patronorum cōcilias. Tu mearum portus ærumnarū, Tu mihi quodcunque hoc otij. Tu ingratæ mihi patriæ damna rependis. Tu dolorum meorum acerbitatem tuo solaris, ac lenis aspectu. Felix, cui vel Christus † nascens, immo prius etiam quàm nasceretur, postque statim natus obedire consensit, cuius inter populos nomen dare, cui tributum pendere non dedignatus est. Luc. 2. Matth. 17. 2. q. j. Magnum. 23. quæst. 8. Tributum. Qua iudice vitam deposuit. Mar. 15. Luc. 23. Paul. j. ad Tim. vlt. Qua teste, † resumpsit. Matth. 27. Salutis illud nostræ mysterium, hoc pignus fidei. Deus enim Rex noster ante sęcula operatus est salutem in medio terræ, ait Propheta, psal. 73. Et nisi Christus a mortuis surrexisset, inanis esset fides nostra, inquit Paul. j. ad Cor. 15. Quis ergò tuum cœlo coniunctum neget imperium? Quis te iure optimo Christianis oībus præesse inficietur, quæ ipsi Christo pręfuisti? Quin Petrus, & Paulus duo post summum illum lapidem angularem huius domus spiritualis lapides viui, atque præcipui, tot acti casibus, tot terræ, marisque periculis erepti, tuo foro astitere, tuis parere iudicibus cum ipsa etiam vitæ iactura. Quod ne temerè factum crederetur, † antè huic dictum fuerat ab Angelo, Cæsari te oportet assistere. Act. 27. Illi post traditas statim claues a Christo. Cùm esse iunior, cingebas te, & ambulabas, vbi volebas; cùm autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet, quò tu non vis, vt scilicet significaretur, qua morte clarificaturus esset Deum. Ioan. vlt. Nùm verò amplius Pauli eiusdem vocationem fortuitam fuisse dicemus? quem Christus in patris stans dextra interpellauit, minarumque adhuc, cædisque spirantem sibi coniunxit? Act. 9. Nùm Cornelij Centurionis? Ad quem Petrus, iam Pontifex trino Dei admonitu, certaq; omninò visione contendere iussus est? Act. 10. Et horum quidem vterque, cùm vocaretur, eodem sermone vsus est, Quis es Domine? vt intelligeretur eodem vtrunque moueri spiritu, quemadmodum in sim. argumentatur Ambrosius in Homelia de Visita. Virg. Neque sanè de Paulo dubitari contingit, quin natus fuerit ciuis † Romanus; cùm ipse id palàm profiteatur. Act. 22. De Cornelio verò & nomine, & munere militiæ (quòd præsidiis auxiliaribus Romani, tunc præsertim temporis, non vterentur) coniicere licet. Quare nec frustra alterius centurionis fidem miratus est Iesus dicens, Non inueni tantam fidem in Israel. Matth. 8. Nec nisi solida, grauique ratione testimonium sibi quæsiuit ab alio Centurione dicente, Verè hic homo filius Dei erat. Mar. 15. eo potissimum tempore, quo idem Dominus prædixerat. Beatus, qui non fuerit scandalizatus in me. Mat. 11. Ita in Romanorum † primitiis insigniter semper operatus est Iesus, prophetia iuxta latiore adiuncta, qua gentium accessio notaretur. Nam Matth. 8. subintulit. Dico autem vobis, quòd multi ab oriente, & occidente venient, & recumbent cum Abraam, Isaac, & Iacob in Regno cœlorum, filii autem Regni eiicientur in tenebras exteriores. Mar. verò 15. Velum templi scissum est in duo a summo vsque deorsum. Et vt Luca adiecit, Multi percutientes pectora sua reuertebantur. Act. 9. dictum est Ananiæ de Paulo. Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus, & Regibus, & filiis Israel. sequenti capite cœlum est apertum, & vas ostensum Petro plenum omnibus quadrupedibus & serpentibus, & volatilibus, dictumque idem, occide, & manduca. Et rursus, quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Quare etiam Paulus in Epistolis suis Romanos solos dilectos Dei specialiter nuncupauit, aliorum, ad quos scripserit neminem: cumque alios ex professo reprehēderit, cum Romanis vtitur excusatione, quòd monitoris magis, quàm Doctoris vice sit functus, vt qui satis sibi sint dilectione, atque omni scientia. Ad Roma. capit. j. quintodecimoque. Quòd si altius diuina præiudicia repetēda sunt, lapis ille exiguus & sine manibus, a quo tota repleta est terra, & cuius solus Daniel percontanti Assyriorum Regi rationem comminisci, atq; explanare potuit. Da. 2. nùm quicquam certius portendisse videtur, † quàm huius sedis maiestatem ab initio exilem, & humana nulla ratione, aut ope subnixam; quæ inter martytia vsqueadeo creuit, vt ipsius denique Romani Imperii fastigium obtinuerit? immò (vt Leo Papa in sermonibus ait) latius præsidens Religione diuina, quàm dominatione terrena? Abscissa a monte, nempè a Christo per imitationem passionum eius? quia scriptum est, Violenti rapiunt illud. Matt. 11. vel quòd ex eius latere saucio educta est. de consecra. dist. 2. In calice, & 4. Si quis autem, in fi. Futuraque æterna, & a toto colenda orbe? quia in omnem terram exiuit Apostolorum sonus. Psal. 10. & adorabunt in conspectu Domini vniuersæ familiæ gentium. Psal. 21. 23. q. 4. displscet. Oldr. cons. 72. Atque illi ipsi, qui viderat, inuisa? Iuxta illud, Vt videntes, non videant, & audientes, non intelligant. Matth. 13. Et à nullo sapiente cognita, sed vni puero Danieli commonstrata? quia abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Luc. 10. Matth. 11. Et per os prophetæ dicitur, perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Paul. 1. ad Cor. 1. Proindè neque mysterio carere putandum est, quòd Petrus, † vbi se morti pro Christo iam deuouisset, superstite adhuc, non aliis tantùm inferioris ordinis discipulis, sed ipso Ioanne Apostolo, & Euangelista maximè omnium ab eodem Christo dilecto, virum sibi Romanum, nimirùm Clementem successorem elegit, qui si Linum, & Cletum (vt graues aliquot scriptores affirmant) humilitatis caussa prætulit, & ille tamen domicilio, & hic ortu fuit Vrbi insitus; Quò videlicet tuum Roma Iubar supra incunabula vagientis Ecclesiæ protinus emicaret. Meritò igitur tu Regni cœlorum custos, tu paradisi fores claudis, & aperis. Hic me quantulumcunque æui superest, vnà tecum viuere delectat. Hic non vixisse piget. Hic mori denique iuuabit inter tot agmina sanctorum, qui te de cœlo sua tegentem corpora prospiciunt, atque tuentur, cultumque sibi, & obsequium à te præstitum benignè excipiunt,

piunt, ac Deo trino, & vno offerunt immortali, inuisibili, omnipotenti, cui laus, honor, gloria, claritas, gratiarum actio, & benedictio nunc, & in diem æternitatis.

ALBERTI BOLOGNETI BONONIENSIS Iureconsulti, *DE LEGE, IVRE, ET ÆQVITATE Disputationes,*

ARGVMENTVM.

SIt ne eadem in legibus explicandis seruanda ratio, quæ à nostris vulgò seruatur, & quid causæ fuerit, cur anteaquàm vlla ad leges aliquas ederentur commentaria, has de lege, iure, & æquitate disputationes instituere oportuerit.

SVMMARIVM.

1 Quanto in honore habeantur qui primi nostras leges interpretati sunt.
2 Errare cum Bartolo non indecorum à multis iudicatur.
3 Aethiopum in Reges suos obseruantia.
4 De Accursio Budæus non rectè sensit.
5 Sunt qui Bartolum non modò non bonum authorem, sed ne authoris quidem nomine dignum existiment.
6 Quo nomine potissimùm Accursiani sint commendandi.
7 Quid causæ fuerit, cur fori consuetudine reciperentur Bartoli commentaria, Itemque aliorum, qui idem scribendi genus secuti sunt.
8 Quantum cuique legum interpreti tribuendum sit.
9 In singulis authoribus vt non damnanda omnia, sic non omnia imitanda.
10 Ex alienis authoribus ea desumere, quæ propositæ rei lucem afferre possint, nulla ratione damnandum.
11 Nostri huius seculi fęlicitas.
13 Totius consilij ratio explicatur.
14 Quæstiones nonnullæ, quæ non certæ alicui legi, aut materiæ conueniunt, sed omnium fermè communes sunt.
15 Earum rerum vtilitas, quæ hîc tractandæ sunt.
16 Cùm ad alias materias omnes multùm prodest suscepta disputatio, tùm verò plurimùm ad materiam obligationum.
17 Quàm necessarium sit in materia obligationum æquitatis vim expendere.
18 Turpe Iurisperito ex ijs, quæ ad legem, ius, & æquitatem pertinent, quicquam ignorare.

CAP. I.

QVemadmodum sæpè fit, vt qui summos, atque aliquo virtutis genere pręcellentes viros etiā, atque etiam imitari student, nō ea tātùm imitatione exprimāt, quæ in illis præclara sunt, sed etiam ea, quæ maximè potius vitanda essent, sic contra euenit nonnūquam, vt cùm de aliquo non rectè sentias, eius non modò vitia, atq; errata declines, sed & si quæ fortè in eo sint vel tolerabilia, vel ad laudem etiā insignia, ea tamē pariter studiosè reijcias. Horum porrò vtrunque nō vlla ex re alia clarius mihi perspicere videor, quàm cùm ad primos illos nostrarum legū interpretes animum cōuerto, quorum traditionibus, pro summa eorum auctoritate, magnam Orbis terrarum partem regi, & gubernari videmus; ac cùm mecum ipse cogito, quàm varia de illorum ingenio, & doctrina, immò verò quàm planè contraria à nostræ ætatis iurisconsultis iudicia fiant. Sunt † enim qui illos ipsos tanquàm diuinos homines vsqueadeò colant, ac venerentur, vt non nisi stultè, atque arroganter dubitari posse existiment, quin illi hoc tanto honore dignissimi sint, quem tot literatorum hominum, tot ciuitatum, ac prouinciarum

ciarum iis consensus detulerit, magisque, ac magis in dies confirmarit. Itaque eorum tantùm libris euoluendis insudant, nec porrò in iis quæ recta, vel praua sint, accuratè diiudicant, sed quam illi instituerunt docendi rationem nullo discrimine imitantur, palàm illud ferentes facilè se passuros, quòd ab alijs errare [2] conuincantur, dummodo † eius erroris authorem Bartolum, cęterosque ipsius similes nominare possint. Quasi verò impudentiæ nomine (vt multos dicere sæpe audio) meritò damnari se posse vereantur si iis studeant antecellere, qui constanti aliquot iam ætatum iudicio inter omnes legum interpretes principem locum obtineant. Quare non minori ferè illos in honore habent, atque olim suos Reges habuisse Aethiopes ferantur, apud quos vsu id seruatum fuisse accepimus [3] † vt si fortè Rex quacunque ex causa, vel crure, vel oculo, vel quo alio membro caperetur, tunc statim domestici eius omnes eandem sibi partem certatim frangerent, aut præciderent; turpe scilicet existimantes, quo vitio Regem deformatum ac mancum viderent, eo se carere. Quanquam verò eorum qui has partes sequuntur, multò frequentior numerus est, non desunt tamen alii, qui in contraria planè sententia sunt, quique eosdem illos, quos cęterorum vulgus maximè commendat, maximè ipsi damnant, atque contemnunt, adeoque pro nihilo ducunt, vt si quæ fortè in ipsis meritò laudanda sint, ea ne animaduertant quidem. Itaque nihil rectius facere se posse arbitrantur, quàm si omni ex parte ab eorum instituto quàm longissimè recedāt; propterea quod sibi animum induxerunt, nihil rectum aut commendatione vlla dignum esse posse, quòd ab eius sectæ hominibus probetur, ac recipiatur. Atque vt omittam, quid [4] de Accursio, † Accursianisque omnibus senserit Budæus, illud certè mihi admodum memorabile videtur, quòd scriptores quosdam reperio, & quidem illos non tantùm sanæ mentis, sed etiam præstanti ingenio præditos, qui commentariis suis [5] hoc palàm de Bartolo iudicium faciunt, † vt dicant se illum non modò non bonum authorem, sed ne authoris quidem nomine dignum existimare. Non is certè ego sum, qui contendere velim Bartolum, & eiusdem farinæ alios, quibus passim iudices tantum tribuunt, vt vix ab eorum sententiis audeant recedere, perfectos homines fuisse, aut eam quam penè iam suo iure sibi vendicare videntur, veræ eruditionis laudem promeruisse. Neque enim inficiari possum inscitè illos multa tractasse, ac permultis in locis (quamquàm non tàm ingenii culpa, quàm ob seculi illius imperitiam) errore lapsos esse. Verumtamen illud semper affirmauero, iniquiorem iudicem esse, qui eos nulla in re prorsus laudandos existimet. Videntur enim mihi cùm aliis de causis, tùm eo nomine præsertim meritò [6] commendari debere † quod in legibus explicandis non simplici, ac nuda verborum interpretatione contenti responso illi (quodcunque sibi proponunt explicandum) totam plerunque materiam accommodant, varièque dispersa in hac Iustiniani quasi farragine colligunt in vnum, atque ordine semper aliquo (quicunque tandem is sit) in certa capita distribuunt.

Huc accedit, quòd si qua offendunt obscuriora, ea propositis ab vtraque parte argumentis fusius prosequuntur, & quantum in ipsis est, moribus nostris accommodant. Quæ res (iudicio meo) ad fori disceptationes momenti plurimum habet, ad quas proculdubio multò is instructior accedet, qui assiduis disputationibus assuetus, ex iis anteà didicerit, quo pacto tenebris obducta eruatur veritas, & ab aduersariorum calumniis [7] defendatur. Hisque † duabus potissimum rebus factum esse mihi videtur, vt fori, ac iudiciorum vsu illorum passim commentaria reciperentur; Cum enim iudices non eo omnes ingenii acumine sint, neque ab assiduis occupationibus otii tantum habeant, vt interpretum errata perspicere, atque accuratè cōsiderare possint, eos libentissimè interpretes sequuti sunt, quos videbāt & in singulis materiis quàmplurima ad eam rem pertinentia congessisse, & factorum species illas, quæ in iudiciis omnium maximè controuersæ esse solerent, copiosissimè tractasse. Ab hac verò laude longè abesse video omnes ferè alterius (vt ita dixerim) factionis interpretes, nam vel si politius leges explanent, ac plerunque etiam (vt negari non potest) multò & solidius, & eruditius, quippe qui in bonarum artium studiis magis versati, ad hanc legum disciplinam solent instructiores accedere; tamen adeò ieiunè id faciunt, vt qui omnes illorum omnium ad certam aliquam legem percurrerit interpretationes, præter solum illius legis sensum, nihil aliud videatur assequutus. Nam cum alienis forsan libris plusquàm deberent operæ ponant, non eum, quem necesse esset in legum interpretatione laborem suscipiunt. Itaque materias angustè, atque exiliter tractant; quæstiones verò omnes planè contemnunt, non eas modò, quæ verè inanes, ac futiles sunt, (nam eiusmodi multas esse fateor) sed insigniores etiam illas, quæ rebus obscurissimis splendorem maximum afferre possunt, publicisque ferè omnibus in gymnasiis, ac quotidianis disputantium cœtibus non immeritò celebrantur. Quapropter ego semper hac in re quoddam quasi temperamentum adhibendum esse duxi, vt qui ad veram, & solidam eruditionis gloriam [8] contendat, neque (quod aiunt) in † vllius verba sibi iurandum existimet, vllius vè authoritati tantum tribuat, quin ab eius erratis liberè recedat; neque contra vsqueadeò quemquam contemnat (ex iis præsertim, qui aliquo in honore habentur) vt eo fructu seipsum fraudet, qui sæpe etiam ex librorum non optimorum lectione referri solet. Cum enim non omnia omnibus data sint, sed alia in re alium præstare liquidò videamus, perfectius id esse necesse est, quod quis non duorum tantum, aut trium, sed multorum imitatione consequutus fuerit. Mul[9]ti multorum libri (sententia mea) sunt euoluendi, sed † in iis vt non damnanda omnia, sic non omnia imitanda. Damnantur eo nomine Accursiani, quòd persæpè ob bonarum literarum ignorationem iis in rebus hæsitent, ac diutissimè persistāt, quæ non modo infructuosæ sunt, sed planè pueriles, atque irridendæ. Esto, sint hac in re (vt verè sunt) maximè reprehendendi, At erunt ne propterea cætera omnia, quæ ab ipsis traduntur aspernenda, atque omittendæ quæstiones omnes copiosissimè ab iis disputatæ, quarum pleræque eiusmodi sunt, vt singularum explicatio integros ipsos titulos facile illustrare possit? Eosdem porrò audio à nonnullis commendari, quòd in singulis tractandis magis quodammodo sibi constnet, ac legibus tantùm agant, neque ad ea digrediantur, quæ cum sint nostris incognita, ab alienis authoribus petenda sint, id quod multiplicis doctrinæ ostentandæ gratia stultè quidam facere solent. At non ego prorsus hac in re imitandos eos esse censeo; nam vel si illorum nunquam laudauero ostentationem, qui temerè, nùllaque de causa in alienas messes falcem iniecerint, tamen si ex alienis authoribus ea quis desumpserit, quæ propositæ rei aptè cohæreant, lucemque illi aliquam afferre possint, hoc ego factum non modò non improbauero, sed summopere commendauero; Video enim hanc legum disciplinam cum reliquis studiis commercii plurimum habere, ita [10] † vt ex eis multa passim desumi possint, quæ in legitimis etiam quæstionibus ad veritatem facilius obtinendam momenti non parum habeant. Neque verò Bartolo honoris tantum vnquam tribuero, vt quæ ignorarit ipse, à nobis quoque ignorari, aut quod minus ipse præstiterit, rectè à nobis quoque prætermitti posse concessurus sim. Hæc sanè cuperem posse me illis persuadere, qui ad ius discendum quotidie se conferunt, atque iis etiam multò magis, qui iuri docendo sese to[11]tos dediderunt; Nam † cum videam (& maxima certè cum mea voluptate) fœlix nostrum hoc seculum, excussa veterum barbarie, linguarum peritia mirificè excultum, optimorum librorum copia refertum, iisque omnibus artibus, ac disciplinis instructum quæ ad hanc nostram Iurisprudentiam pristino nitori restituendam summo adiumento esse possent; si hoc vnum nostræ ætatis interpretes sibi in animum inducerent, vt rudis illius, atque imperiti seculi hominibus neque nimium crederent, neque contra etiam certis in rebus promeritam ipsis laudem detraherent, sed ratione potius, firmoque animi iudicio, quàm vel inuidia, vel authoritate singula metirentur, sperarem fore, vt quæ posthac in nostras leges ederentur commentaria, eam formam præ se ferrent, quæ omnium animos tantum alliceret, quantum nunc solertissimi plerique, optimoque ingenio præditi nostra hæc studia, non alia certè de causa, quàm scriptorum nostrorum culpa abhorrent, [12] ac detestantur. Non me latet † quantum eiusmodi in rebus facilius sit verbis alios monere, quàm quod moneas re ipsa præstare, ac præsertim vbi tanta rerum moles versanda sit, vsusque emendandus, qui vetustate iam penitus consenuerit. Etenim (vt de me ipso dicam) quamuis ego semper dum Bononiæ primùm, deinde Salernum, ob Ioannis Bologneti clarissimi, eximiæque eruditionis iurisconsulti ab ea ciuitate discessum, accersitus publicè ius ciuile docui, hoc ipsum, quod dixi, docendi institutum mihi proposuerim, hucque semper omne meum studium, ac cogitationes meas omnes direxerim; sentio tamen meis me commantariis eam, quam conceperam animo idæam minimè assequutum esse. Et id causæ fuit, cur quæ publicè dixissem, eorum semper discipulis meis, vel mihi amicissimis assiduè id à me efflagitantibus copiam facere recusauerim; Si quidem verebat, ne in meo nomine aliquando exirent, quæ mihi non prorsus probarentur; si quæ verò erant, quæ mihi ipsi satis arriderent, verebar: vt peritorum virorum assensum essent habitura. Neque enim ignorabam, quàm facile sit cùm alijs in omnibus, tùm præsertim in Iurisprudentiæ studijs nimio propriarum rerum amore labi; quæ studia quàm varia, quàm incerta, atque in contrarias partes flexibilia sint, innumerabiles propemodum eadem de re nostrorum interpretum sententiæ, atque aliarum super alias aceruatarum interpretationum volumina perspicuè ostendunt. In hoc verò tandiù proposito constantissimè permansi, donec Romam profectus à summis viris, atque in omni doctrinarum ge-

nere

nere præstantissimis, quibus fortè commentariorum meorum partes aliquot perlegeram, ad ea ipsa quàmprimum edenda ita sum non modò persuasus, sed penè etiam impulsus, vt non possem pertinacius reclamare, quin eorum grauissimum iudicium planè aspernari, ac pro nihilo ducere viderer. His igitur impellentibus difficilem admodùm, ac periculosam prouin[13]ciam aggressus sum. Constitui † enim, quæ quatuor annorum cursu pomeridianis horis Auditores meos docueram, in vulgus edere, atque omnium palàm iudicio subiicere, si minus eodem tempore omnia, at saltem paulatim, & quantum occupationum mearum ratio feret, vt ex primis meis, rudibusq; exemplaribus ea ipsa aliquantò accuratius describere possim. Qua in re faciendum mihi esse duxi, vt cæterorum interpretum ordinem quendam (vt ita dicam) vniuersalem minimè immutarem, & quæ in certarum vel legum, vel Rubricarum interpretatione ex inueterato, totius præsertim Italiæ, vsu quæstiones tractari solent, easdem ego quoque iisdem in locis tractarem; singulas tamen tractationes, quantum res ipsa pateretur, clariori quàm cæteri faciant, certiorique ordine instituerem, ac verioribus etiam fortasse traditionibus illustrarem. Iam verò cum totum hoc negotium cogitatione complecti iam inci[14]perem, circulo † ac simul quæstiones illas omnes animo perlustrarem, quæ hoc toto quadriennij quasi circulo continentur; nonnulla esse animaduerti, quæ non certæ alicui legi, vel materiæ conueniunt, sed omnium ferè communia sunt, vt quæ de lege ciuili, & naturali, de duplici iure gentium, de naturali æquitate, alijsq; nonnullis, quæ ex his fontibus quasi profluunt, non vno aliquo, sed varijs in locis à nostris disputantur, quæq; vsqueadeò scitu necessaria sunt, vt qui illa non planè tenuerit, omnibus eum propemodùm in rebus hæsitare necesse sit. Itaque ne sæpius eadem, vbi vsus eueniret, repetenda essent, nihil [15] † rectius nos facere posse arbitrati sumus, quàm vt illa ipsa, quæ diximus, paruo hoc libello concluderemus, qui libellus com[16]munia quædam contineret quasi prolegomena, & cum † ad cętera legum commentaria, quæ in posterum edituri sumus, tùm præsertim ad tractationem obligationum, ex qua parte potissimum totius suscepti muneris initium sumere statuimus, quodammodo lectores institueret. Siquidem cum legis siue (vt Iustinianus inquit) iuris vincultim obligatio sit, nemo inficiari potest, quin ad omnes obligationis effectus permagni referat, quonam iure, seu qua lege inducta sit obligatio, quod sanè intelligere non poterit, qui harum vocum discrimina non probè nouerit, & quod his vocibus significatur, non rectè in suas species anteà distinxerit. Aequitatis porrò vim omnem illi in primis tenendam esse, cui sit de obligationibus differendum, ex eo per[17]spicuū fit † quia in tota obligationum materia nihil fermè est, in quo magis Interpretes elaborent, quàm vt ostendant quantum quæque obligatio æquitatis habeat, vnde intelligatur, an ne actionem producat, vel saltem exceptionis, quæ sola nititur æquitate, quasi obicem valeat opponere. Item impediat ne pœnitentiam, an verò ne eam quidem propter obligationis (vt ipsi inquiunt) debilitatem impediri æquitas patiatur. Quanquam verò non omnia hìc complecti in animo habuimus, quę de lege, Iure, & æquitate dici possent (cùm id propemodum infinitum esset) sed ea tantùm quæ ad institutum nostrum magis necessaria esse duximus, nonnunquam; tamen aliquanto liberius, vel alienis etiam in campis vagati sumus, multaque ex alienis Authoribus desumpsimus, quæ à nostris vel prorsus prætermissa erant, vel perperam, atque insulsè admodum tractata; Ne[18]que † enim sanè ipsi animaduertisse videntur, quàm absurdum sit eum qui se legum, Iurisqua peritum esse asserat, quique ęqui, ac boni peritiam profiteatur, hos ipsos quos profitetur terminos non probè tenere. De lege igitur primum tractaturi, vt quid sit lex rectius intelligamus, commodissimum esse duximus ab illa quæstione exordiri, sit ne aliqua animæ nostræ potentia, quam (vt videtur voluisse Soci. in rub. ff. de verb. obliga.) verè legem dicere possimus.

ARGVMENTVM.

QVAE sint animæ nostræ facultates, & an iis legis nomen, quemadmodum Socinus existimauit, conuenienter accommodari possit.

SVMMARIVM.

1. *Quo ordine animæ nostræ facultates inter se dispositæ sint.*
2. *Vegetatiuæ facultatis operationes nulla cognoscendi egent vi, neq; ex arbitrio nostro pendent.*
3. *Sensitiuæ facultatis instinctus ex Vlp. & Iustiniano.*
4. *Cognitio à sensibus qua ratione perficiatur.*
5. *Sentiendi facultatem Socinus naturæ legem nominat.*
6. *Qua in re Paulus ab Vlpiano, & Iustiniano videatur dissentire.*
7. *De rationali anima non omnia hic dicenda, quæ dici possent, sed ea tantùm quæ ad propositam legis tractationem spectant.*
8. *Ratio est potior hominis pars, quamuis nonnulli amplius senserunt, rationem totum hominem esse.*
9. *Durum videtur hominem ipsum esse legem, cùm ipse potius legi obstringatur.*
10. *Lex non videtur dici posse, quæ non præsideat, ac dominetur.*
11. *Non semper rectè operatur, qui cum ratione operatur.*
12. *Ius, & lex apud nostros confunduntur.*
13. *Ius non est ratio, sed quod ratione constituitur.*

CAP. II.

ILlud omnibus compertissimum est, animam qua homines à natura donati sunt, triplici potentia præditam esse, nam cùm homines vitæ, & sensus facultatem, & rationis vsum habeant, triplici animæ potentia prediti rectè dicuntur, nimirum vegetatiua, sensitiua, & rationali: [1] † quarum hic ordo est, vt vbi rationalis sit, ibi quoque sensitiua includatur, vbi sensitiua, ibi quoque vegetatiua, quamuis è conuerso non ita res se se habeat, vt ex ijs quæ dicturi sumus facilè apparebit. Vegetatiua animę facultas est, qua viuimus; ideoque hac generamur, nutrimur, & crescimus. Quæ munera sic illa pręstat, vt continuè attrahat, digerat, expella; hę enim operationes omnes quasi primis illis seruientes ad generationem, augumentum, & conseruationem necessariæ sunt. Hęc non hominibus est propria, sed cum brutis, immo & cum plantis communis nobis est, namq; & plantas è terra sucum quasi cibum trahere exploratum est, perque omnes ramos illum digerere, & diffundere, atque ea ratione nutriri, indeque crescere, & fructus sibi similes generare. [2] Neque † porrò in eo vlla cognoscendi indigent vi, sed sola illa ad hunc finem natura dicuntur, qua à summo rerum omnium opifice Deo donatę sunt. Nec sanè quisquam nostrum est, qui vlla discursus, ac rationis vi famem, ac sitim in se ipso compescere possit, quemadmodum nec sumpto cibo, & potu potest sibi ipsi esse impedimento, quominus & nutriatur, & crescat, si ea modo ætate sit, quæ ad crescendum sit idonea. Hanc Socinus existimat legem diuinam dici posse, qua sine vlla humanæ rationis ope omnia prorsus, quæ tota hac mundi machina concluduntur, & animata, & inanimata, & rationabilia, & irrationabilia reguntur, iuxta illud Boetii libro tertio de consolatione.

O qui perpetua mundum ratione gubernas.

» Quod quia pleniori eget explicatione, nos aliquantò accuratius exquiremus paulòpost, sit ne prorsus hac in re Socino assentiendum. Huic animæ parti, quam dicunt vegetatiuam, proxima est sensitiua, quæ neque ipsa solis hominibus data est, sed & in brutis animantibus cernitur inesse. [3] Ea † verò ad maris, & fœminæ coniunctionem pertinet, ad liberorum procreationem, eorumque educationem, vt docet Vlpian, in lege prima; digestis de Iustit. & iur. Iustin. instit. de iur. nat. gen. & ciuil. §. ius naturale. Sic & Cicero libro primo offic. Commune (in» quit) animantium omnium est coniunctionis appetitus pro» creandi causa, & cura quædam eorum quæ procreata sunt. Quamuis autem hæc potentia rationalis non sit, tamen propius ad eam quodammodo accedere, atque ipsius speciem prę se ferre videtur. Nam præter mouendi, & appetendi, complectitur etiam cognoscendi facultatem quandam, quæ toties munus suum explet, quoties oculis nostris, aliisve sensibus corporeæ res aliquæ (quæcunque illæ tandem sint) obiiciuntur. [4] Etenim † res omnes sibi à sensibus exterioribus oblatas sensus communis recipit, receptas imaginationi offert, oblatarum rerum species imaginatio format, formatas denique memoria conseruat. Prout verò in hunc modum vnumquodque vel bonum, vel malum esse cognoscimus, ita illud ipsum eadem hac sentiendi vi, vel expetimus, vel reiicimus. Qua de re existimat Aristoteles libro primo de moribus, capite vltimo sensitiuam animæ potentiam, vel si rationalis non sit, rationis tamen haud prorsus expertem esse, propterea quod delectum habet quendam, & vi sua ad optimum quodque [5] nos inuitat. Hanc † sentiendi vim naturæ legem nominat Socinus in Rubri. digestis de verborum obligatione. Quod idem quamuis & Vlpianus, & Iustinianus in locis proximè citatis videantur sentire, dum ius etiam brutis tribuunt animantibus, non tamen id satis tutò videtur recipi posse. Si quidem in con-

6 trariam ſententiam ſe propenſiorem Paulus oſtendit in leg. pe nul. ff. de iuſt. & iur. qui ius ita diſtinguit, vt ſolis hominibus illud ſe concedere, cæteris verò animantibus planè denegare haud obſcurè teſtetur. Habuit autem Paulus hac in re authorem Ariſtot. lib 5. de moribus capitulo ſeptimo: vbi idem apertè ſentit, dum ius politicum in duas ſpecies, naturale ſcilicet, ac legitimum deducit, eiuſque differentias ita exponit, vt eas ſolis hominibus conuenire demonſtret. Quare cum neque hoc ſatis liqueat, quod de anima ſenſitiua affirmat Socinus, ſed in eo Iuriſconſulti inter ſe pugnare videantur, aliquantò accuratius id quoque à nobis inferius explicabitur. Tertiam denique, & vltimam animæ noſtræ facultatem dicimus rationalem; Hæc eſt illa naturæ noſtræ vis, qua non modò quid quaque in re verum ſit, quidvè deceat, intelligimus, ſed etiam ad ea quæ recta, & honeſta eſſe cognoſcimus, ſtudio quodam impellimur, contraque ab iis amouemur, quæ iuſtitiæ, atque honeſtati repugnare iudicamus. Ita enim comparatum eſt, vt cum primum intellectus noſter, quem poſſibilem vocant, eo inuiſibili lumine illuſtratus, quem intellectum agentem appellant, rectum aliquid, & bonum eſſe cognoſcit, tum ſtatim voluntas, quæ eſt altera rationalis animæ vis, ita eius amore incendatur, vt membra ad operandum confeſtim moueat: Quo fit, vt niſi res aliqua impedimento ſit, operatio, & effectus neceſſariò ſubſequatur, vt dicit Ariſtoteles libro ſeptimo, de moribus capitu-
7 lo tertio. Multa † de hac rationali animæ facultate dici poſſent, quæ vt à Philoſophis naturalibus accuratè tractantur, ita à nobis eſſent alieniſſimæ; Nobis enim id tantum propoſitum eſt, vt cognoſcamus, vtrum hominis ratio ſit lex, ac cum ſimpliciter legem dicimus, rectè ne rationem ipſam intelligamus. Qua in re pariter ſuam nobis Socinus paucis ſententiam aperit, cum dicit, rationem eſſe legem naturalem, per quam homo ad ea quæ ratione conſtat, inclinatur. Verum contra ipſius ſententiam tria video in medium afferri poſſe, quorum mox confutatio ad ea quæ tradere inſtituimus, faciliorem aditum præſtabit. Quamquam verò de ratione tantùm loquemur, tamen ad reliquas quoque duas potentias hæc eadem obiecta pertinebunt; Nam ſi demonſtrari poſſet, hominis rationem non eſſe legem, multò magis idipſum & de reliquis duabus animæ partibus affirmandum eſſet. Primùm igitur humanam rationem
8 non eſſe legem, ita demonſtrari poſſe videtur, Illud † omnibus exploratiſſimum eſt, potiorem hominis partem rationem eſſe, immò verò ſenſere nonnulli hominem nihil aliud eſſe, quàm animam, & rationem ipſam, ita vt rationem, & mentem hominis totum hominem eſſe affirmarent, corpus verò hoc quod cernimus non hominem, ſed hominis inſtrumentum exiſtimari debere; Quod apertè ille ſenſiſſe videtur, quem dicere ſolitū ferunt, loquere vt te videā, nā dum iubebat hominē loq, vt hominē videre poſſet, ex hoc perſpicuè indicabat, hominē nō eſſe hoc, quod ſpectamus corpus, ſed rationem quæ intus latet, & viget, atque oculis corporeis cerni non poteſt. Hoc verò ipſum fuſius in Alcibiade primò proſequitur Plato, apud quem Socrates argutiſſimis rationibus oſtendere conatur, ſe qui amabat Alcibiadem, non corpus eius, ſed animum, & rationem adamaſſe. Hoc ita conſtituto, concludi poſſe videtur, falſum eſſe, quod Socinus affirmat, hanc ipſam mentem, & rationem eſſe legem, nam cùm ratio non quidem totus homo (nam verè in hoc Plato à veritatis ſcopo aberrauit) ſed potiſſima certè ipſius pars ſit, ſi eamdem rationem contendis eſſe legem, ipſum quoque hominem, ſaltem quò ad potiorem
9 ſui partem, ſibi ipſi legem eſſe concedas oportet. Hoc † autem nimis durum, minimeque ferendum videtur, vt dicas legem eſſe ipſum hominem, cui lex impoſita eſt, & id quod obſtringit ab eo quod obſtringitur, nihil propemodùm differre. Alterum eſt, quod contra hanc Socini ſententiam maximè facit,
10 quia † non videtur lex dici poſſe, quæ non præſideat, ac dominetur, vt ex Chryſippo ſummo Stoicæ diſciplinæ philoſopho refert Martianus in leg. ſecunda digeſtis de legit. Oportet (in-
„ quit) legem præſidere bonis, & malis ducem, & Principem
„ eſſe, & quæ ſequuntur. Hoc autem non verè affirmari poſſe videretur, ſi ratio hominis eſſet lex; quia verè hæc mens, & ratio non præſidet bonis, & malis, neque ſemper in hominibus præualet, aut dominatur, cùm immo homines eo ipſo quod cum ratione operantur, malè operari, & ratione ipſa abuti poſſint; quod egregiè exemplo citharœdi oſtendit Ariſtoteles li-
11 bro primo de moribus capitulo ſeptimo. Sicut † omnis (inquit)
„ citharœdi opus eſt citharam pulſare, periti verò, ac probè do-
„ cti citharœdi rectè pulſare, ſic hominis cuiuſcunque eſt agere
„ cum ratione, probi verò hominis eſt rectè cum ratione opera-
„ ri. Quibus verbis demonſtrat Ariſtoteles non omnes, qui cum ratione agunt, rectè agere, ſed à rectę rationis ſemita poſſe declinare, Quod cum ita ſe habeat, qui accuratius hanc rem totam inſpexerit, non dicet rationem eſſe legem, ſed illud potius legem appellabit, quod præcipit, vt recta rationis ſemita inſiſtamus, contraque prohibet, ne ab ea declinemus, nevè malè cum ratione agamus, cum ex eodem Chyſippo tradat Martianus legem eſſe præceptricem faciendorum, prohibitricemque non faciendorum dicta lege ſecunda digeſtis de leg. Alioquin nimis abſurdum eſſet, eum qui lege vtitur, vel ex lege aliquid agit, in eo poſſe delinquere, ſicut perſpicuè ſentit Ariſto. eum qui cum ratione agit, eo ipſo perperam, & iniuſtè agere poſſe. Poſtremò vel ſi maximè concedamus (id quod nequaquàm concedi debet) eum qui ratione vtitur, ſemper illa rectè vti, non tamen confeſtim ſequitur rationem eſſe legem, quod ſic oſtendi poteſt. Duo hæc vocabula ius, & lex, apud
12 noſtros confunduntur † ſic Iuſtinianus in §. ſingulorum, Inſtit. de re. diui ius videtur appellare legem illam naturalem, quam vnà cum humano genere rerum natura prodidit. Idem etiam de lege poſitiua probatur in lege iura conſtitui in lege ius naturale, digeſtis de leg. iuncta rub. eiuſdem titul. Lex igitur, & ius tanquàm vnum & idem accipiuntur. Cum hoc concedis, tum ſic argumentor. Ratio noſtra non eſt ius, ergo ratio non eſt lex. Quod verò pono rationem non eſſe ius, apertè teſtan-
13 tur Caius, & Iuſtinianus, dum ius illud appellant, quod † naturalis ratio inter omnes homines conſtituit lege omnes digeſtis de iuſtit. & iur. §. ſed ius quidem. inſtitut. de iur. natur. gent. & ciui. quibus in locis de naturali omnium hominum lege loquuntur, Quam cum dicant à naturali ratione fuiſſe introductam, haud obſcurè ſignificant, eam à ratione diuerſam eſſe. His tribus argumentis Socini ſententia optimè videtur refelli poſſe, qui rationem ipſam legem eſſe ſentit, Quæ tamen argumenta quo pacto dilui poſſint, ſequenti capite aperietur.

ARGVMENTVM.

QVA'M variè legis nomen vſurpetur, & quæ nam verè ſit illa lex, quam nobis in tota iuris ſcientia conſiderandam proponimus.

SVMMARIVM.

1 *Legis nomen quàm latè pateat, & quomodò ſtrictius, propriusq; accipiatur.*
2 *Quatuor legis ſpecies Plato conſtituit.*
3 *Quam Platonici dicunt legem diuinam, Theologi æternam nominant ob rationem hìc adductam.*
4 *Non defuerunt qui cœlo, ipſiq; mundo vniuerſali animam, & rationem ineſſe ſtultè arbitrati ſunt.*
5 *Lex quoque cęleſtis, vt à Deo promanat, tanquàm à prima rerum omnium origine, ſic diuinæ prouidentiæ penitus ſubiicitur.*
6 *Sola ſunt corpora, quæ cæleſtium corporum impreſſionem aliquam poſſint recipere.*
7 *Quæ inter nos paſſim contingunt, ea ex ſiderum conuerſionibus neceſſitatem nullam aſſumunt.*
8 *Lex naturalis non prorſus dici poteſt eſſentiam ab æterna lege diuerſam, ac ſeparatam habere.*
9 *Homines multò præſtantiorem in modum, quàm cætera, diuini luminis impreſſionem participant.*
10 *Cuiuſmodi illa ſint, quæ nobis à lege naturali ſuggeruntur.*
11 *Lex humana vnde fluat, aut quo pacto à naturali lege diſtinguatur.*
12 *Secus Theologi diuinam legem accipiunt, ac Platoni faciant.*
13 *Diuinam legem non ſemper homines habuerunt, vt naturalem.*
14 *Lex diuina non exteriores tantùm actus coercet, quod vnum facit lex humana.*
15 *Ex duabus diuinis legibus, quantum Moſaicæ præſtet Chriſtiana.*
16 *Duplex ratio, cur præter humanam legem, lex quoque diuina hominibus fuerit neceſſaria.*
17 *Lex Pontificia, vtrum diuina potius, an humana debeat appellari.*
18 *Lex Pontificia non tàm in diuinarum ſcripturarum explicatione, quàm in dirimendis hominum controuerſiis verſatur.*
19 *Non prædictas omnes legum ſpecies, ſed naturalem tantùm, & humanam conſiderat iuriſperitus.*
20 *Magis propriè legis nomen ſibi vendicat lex naturalis, quàm lex humana.*
21 *Non putat Plato legem humanam legis nomen mereri, niſi quatenus naturali legi eſt conſentanea.*
22 *Quicquid à legiſlatore conſtitutum eſt quodammodò iuſtum exiſtimari Ariſtoteles tradidit.*
23 *Cum legem dicimus, non tàm ſpectamus quid ea decretum ſit, quàm quid decerni debuerit.*
24 *Inter proprium, & improprium datur medium.*

25 *Verè ne lex naturalis ita definiri poſſit, vt hominis ratio ſit, & quomodò hoc ſit accipiendum.*
26 *Dupliciter differunt voluntas, & electio, licèt quantum ad id, quod nunc agitur, confundantur.*
27 *Natura omnes homines ad id quod rectum, & honeſtum eſt, propendunt, & inclinant.*
28 *Legis definitio ex Platone.*
29 *Lex naturalis non ſcripta, ſed nata, adeoque noſtris mentibus inſculpta, vt nemo illam ignorare, aut diſſimulare poſſit.*
30 *Lex vnde dicta.*
31 *Facit duplex hominis natura, vt diuerſis conſideratis homo ſibi ipſi lex dici poſſit.*
32 *Tres illæ perſonæ, quæ diſtinguuntur in aliis iudiciis, nimirum iudex, accuſator & reus, in legis naturalis iudicio, ſubiecto concurrunt.*
33 *Nullum ſeuerius, atque incorruptibilius quàm proprium cuiuſque de ſe ipſo iudicium.*
34 *Naturalis legis pęna eſt, quod ſceleſti homines propriorum ſcelerum conſcientia vexentur.*
35 *Proborum hominum ampliſſimum præmium, rectè factorum conſcientia.*
36 *Ius, & lex non idem planè ſunt.*

Cap. III.

1 VT ergo intelligatur, vera nè hęc, an falſa ſint, quæ contra Socini ſententiā obiecta fuere, ac ſimul ea omnia accuratè tradantur, quæ hac in re ſcitu neceſſaria ſunt, plenius aliquantò nobis explicandum eſt, quid hoc ipſum ſit quod legem appellamus. Reperio † hoc legis nomē latiſſimè patere, id quod & Plato animaduertit in eo dialogo, qui Minos, ſeu de lege inſcribitur, vbi vocabulum hoc ad omnia inſtituta, omneſque regulas, quæcunque in arte tradantur, rectè referri poſſe arbitratur. Vnde non tantùm iuriſconſultorum, non tantùm Medicorum, ac Geometrarum leges eſſe ſtatuit, ſed etiam quæ de cultu hortorum ab agricolis, immò & quæ à coquis de condendis obſonijs præcipiuntur, rectè hoc nomine nuncupari poſſe putat, & horticulorias illas, has coquorum leges appellat. Verùm alibi ipſe Plato hoc nomen legis aliquantò magis coarctauit, legem illam eſſe ſentiens, cui rerum imperium, ac gubernatio quædam ſit, & quæ certum vitæ modum, certamque normam
2 præſcribere poſſit. Quatuor † autem illę legis ſpecies eſſe ſtatuit, diuinam, cœleſtem, naturalem, & humanam, vt ex Timęo, Phædra, & Gorgia colligitur. Diuinam legem ſtatuit eſſe ſummi, præpotentiſque Dei prouidentiam, Idem enim Plato lib. x. de legib. impietatis eos arguit, qui non ab ipſo rerum omnium opifice Deo omnia proficiſci, omniaque regi, ac gubernari putet. Cùm igitur nobis exploratiſſimum eſſe debeat, quicquid hac tota tum inferioris, tum ſuperioris mundi machina continetur, diuina regi prouidentia, conſequens eſt, vt ſicut in Principe, qui perfectam aliquam communionem, hoc eſt ciuitatem, ſiue vnam, ſiue plures gubernat, regendi, ac moderandi normam illam legem appellamus, ſic in Deo ſummo & opt. ipſam rerum omnium gubernādarum rationem legis inſtar eſſe dica-
3 mus. Hanc † quam Platonici diuinam vocant, Theologi æternam nominant, vt hoc nominis diſcrimine hanc ab ea ſecernant, quàm paulò poſt diuinam nuncupabimus. Sic eam appellat Diuus Thomas in prima ſecundæ quęſtione 91. ibique huius nominis rationem illam affert: quià diuina ratio nihil ex tempore concipit, ſed æternum habet conceptum, vt dicitur Prouerb. 8. quo fit, vt cum æternum hunc diuinæ rationis conceptum nos legem dicamus, iure optimo æternam legem appellare poſſimus. De hac pulchrè Cicero libro 2. de legibus, cū inquit. Hanc igitur video ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingenijs excogitatam, neque fictum aliquod eſſe populorum, ſed æternum quoddam, quod vniuerſum mundum regeret imperandi prohibendique ſapientia, Ita Principem legem, & vltimam Dei mentem eſſe dicebant. Hùc etiam pertinet, quod ex Boetio refert hìc Socinus.

„ O' qui perpetua mundum ratione gubernas.

Secundam, vt diximus, legem, nimirum cœleſtem ſtatuunt Platonici, quam fatum eſſe dicunt, & non in ſola mente diuina, ſed in ſuperioris mundi anima, ac ſferarum, ſiderumque
4 inclinatione quadam poſitam eſſe. Nam † vt huic noſtro corpori, quod cuiuſdam ſimilitudinis ratione (quòd vniuerſalis mundi inſtar ſit) à multis paruus mundus non inconcinnè dictum eſt, mentem atque animam includi perſpicuè cognoſcimus. Ita cœlo, ipſique mundo vniuerſali animam, & ratio-
„ nem ineſſe, quamuis ſtultè, voluerunt. Sic Cicero libro ſecun-
„ do de legibus. Quid eſt verius, quàm neminem eſſe oporte-
„ re, tàm ſtultè arrogantem, vt in ſe mentem, & rationem pu-
„ tet ineſſe, in cœlo, mundoque non putet, aut ea quæ vix ſumma ingenij ratione comprehendat nulla ratione moueri putet? Eam ob rem Plato primam quidem illam legem ſupra rationes eſſe dicit, hanc verò ſecundam putat in rationibus eſſe poſitam; propterea quòd hæc lex cœleſtis, quæ dicitur fa-
5 tum, quamuis ipſa quoque à Deo ſummo, & opt. † vt à prima rerum omnium origine promanet, diuinæque penitus ſubijciatur prouidentiæ, certis tamen, & naturalibus rationibus continetur. Exiſtimat enim in ſpherarum, ſiderumque animabus (propterea quod illis hæc inferiora forma, modo, temporeque conſentiant) inuolutam quandam ineſſe ſeriem futurorum, ac rerùm hic apud nos explicandarum quaſi præfigurationem, Atque ea re fieri, vt quemadmodum plantę certis temporibus accedente, vel recedente Sole vel pullulent, vel areſcant (uniuerſa ſcilicet uerni, vel autumnalis temporis natura ad id illas prouocante) ita homines, cæteræque animantes certis temporibus, ac certis aſtris accedentibus, vel recedentibus, ſimulque iunctis, vel ſemotis, eorumque aſpectibus quoquo pacto variatis, interdum vitas longius, ac fœlicius producant, interdum verò interitus acerbiores habeant. Quod ita recipiendum eſt, vt ſemper illud conſtantiſſimè retineatur, ſola hìc eſſe corpora, quæ cęleſtium corporum impreſſionem recipiant, animorum verò noſtrorum, qui incorporei, ac planè diuini ſunt, libertatem nequaquam (vt quidam non modò impiè, ſed & ſtultè prorſus arbitrati ſunt) vlla ex parte imminui poſſe. Sicuti nec poſſunt ea, quæ inter nos paſſim contingunt, quæque ſummi, atque optimi Dei prouidentia fieri dubitandum non eſt, ex ſiderum conuerſionibus neceſſitatem
6 vllam aſſumere. Tertia † eſt lex naturalis, quam dicit Plato in ſeminibus poſitam eſſe; eſt enim vis quædam rerum ſeminibus innata, qua ſingulæ ad proprios actus, propriosque fines propendunt, & inclinant. Hoc autem ideò fit, quia, vt docet diuus Thomas in prima ſecundæ quæſtiones 91. articu-
7 lo ſecundo nihil † planè eſt, quod non legis æternæ, hoc eſt diuinæ rationis particeps ſit, quatenus ab illa tanquam vniuerſali omnium rerum regula, ac menſura regitur, & guberna-
8 tur. Vnde fit, vt † lex naturalis non prorſus dici poſſit eſſentiam ab æterna lege diuerſam, ac ſeparatam habere; immò enim pars ipſius eſt, ab illa ſola pendet, & promanat, ab illa denique vim, & robur omne ſuum aſſumit. Lex æterna (vt diximus) in ſola diuinæ mentis ratione conſiſtit, lex verò naturalis, quocunque illam applices, nihil aliud eſt, vt diuus Thomas ibidem declarat, quàm diuini numinis impreſſio, cuius ſolius communicatione res omnes innatam illam vim aſſumunt, qua bonum ſemper aliquod ſuaptè natura appetunt, atque ad proprios fines diriguntur. Qua ex re fit, vt quæ ſunt naturæ, ipſi quoque Deo tribuere ſoleamus, vt Ouidius cum inquit.

„ Hanc Deus, & melior litem natura diremit.

Hæc verò diuini numinis impreſſio, & communicatio, ta-
9 metſi omnib. in rebus perſpicitur † tamen in hominibus multò clarius, quàm in alijs elucet. Cęteris enim & rebus, & animantibus diuinum hoc lumen eatenus tantùm, quatenus fert eorum natura, communicatur, & ita quidem communicatur, vt ea tamen ab illius virtute, ac præſtantia longiſſimè abſint; Homines autem diuini intellectus, & rationis eſſentialiter (vt inquit diuus Thomas) ac verè rationaliter participes facti fuere. Vt non modò recta, honeſtaque & cognoſcant, & appetant, ſed arduis etiam in rebus maturè deliberare, ac prouidere poſſint, vitæ rationem inſtituere, mores componere, aliorum hominum cœtus moderari; quo fit, vt cùm ingeniorum acie diuinæ ſapientiæ quaſi ſpeciem, ac ſimulacrum præ ſe ferant, tùm mira in rebus gerendis ſolertia diuinam prouidentiam imitentur, ac denique totius naturæ ſuæ nobilitate ad ſupremæ naturæ præſtantiam proximè accedant. Idque proculdubio ex eo proficiſcitur, quod homines modo quodam longè nobiliori, ac præſtantiori diuinæ prouidentiæ, quàm cœtera, ſubiiciuntur, ac propterea illuſtrius, pleniuſque in ipſis, quam in aliis fit diuini luminis impreſſio, ac communicatio. Eſt verò hæc diuini luminis communicatio in hominibus,
10 quam nos legem naturalem appellamus, † quę nobis quid rectum, quiduè bonum ſit, ſingulis in rebus oſtendit, cuiuſque ope cognoſcimus cultum Deo exhibendum, patriæ, ac maioribus parendum, fidem ſeruandam, & id genus alia, quę omnibus, qui ratione præditi ſint, cognita eſſe neceſſe eſt. Atque idipſum oppidò quàm eleganter diuinus Vates nobis expreſſit, qui poſteaquam ad iuſtitiam nos adhortatus eſt, quoniam videbat multos forſan extituros, qui ſe excuſarent, quòd ſe neminem habere dicerent, qui quæ iuſta, & honeſta eſſent, ipſis oſtenderet, reſpondet ea neminem ignorare, aut diſſimulare poſſe, cum diuini quaſi vultus lumen ita ſignatum in nobis ſit, vt apertam iuſtitiæ, atque honeſtatis ſpeciem facile vnuſquiſque in ſe ipſo cernere, atque intueri poſſit. Sacrificate (inquit) ſacrificium iuſti-

tiæ, & sperate in Domino. Postea subiicit. Multi dicunt quis ostendit nobis bona? Cui obiecto sic respondet. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Lumen intelligamus rationis naturalis, vt rectè exponit diuus Thomas in prima secundæ, quæstion. nona articul. secundo. Itaque rectè Tullius libro secundo, de legibus, cùm dixisset, principem & vltimam legem Dei mentem esse, posteà subiicit, naturalem ex ea legem oriri, atque ex hoc ortu ipsius arguit pſtantiā. Ex qua, inquit, illa lex, quam Dij humano generi dederunt, rectè est laudata, est enim ratio, mensque sapientis ad iubendum, & vetandum idonea.

Et paulò pòst.

Quæ non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed tum cum orta est, Orta autem simul est cum mente diuina; quamobrem lex vera, atque princeps apta ad iubendum, & ad vetandum ratio est recta summi Iouis. Ergo vt illa diuina mēs summa lex est, ita cum in homine est perfecta, est in mente sapientis. Post legem naturalem quarto loco legem humanam numerauimus; Profluit † hæc lex humana à lege naturali, sicque ipsa quoque à lege illa æterna, vt à primo fonte promanat, à qua legis naturalis originem proximè deduximus. Siquidem ex principiis communibus, & indemonstrabilibus, quæ legis naturalis sunt, ipsi deinde homines eius, qua præditi sunt, rationis, & mentis præsidio adiuti, alia nonnulla plenius, magisque speciatim constituerunt, quæ non ita passim omnibus nota esse, aut eodem semper modo sese habere, sed plerunque mutari, ac variari posse videmus; atque hæc sunt, quæ legem humanam, seu positiuam perficiunt. Verùm quoniam quæ ad legem humanam attinent, infra accuratius à nobis explicabuntur, satis erit in præsentia hoc tantùm indicasse, quo pacto lex humana ab aliis legum speciebus distingui debeat. Præter has quattuor leges, nimirum æternam, cœlestem, naturalem, & humanam, addunt Theologi legem diuinam. Diuinam † autem legem vocant, non prouidentiam, vt Plato, nam æternam illam dicunt, vt sic commodius singulis appellationibus singulæ leges distinguantur; diuinam verò eam appellant, quæ pręter instinctum, & rationem naturalem ab ipso Deo optimo maximo pro eo, quo genus humanum prosequitur, incredibili amore, & charitate hominibus data est; primò quidem Israeliticis, deinde præstantiorem quendam in modum nobis Christianis. Hæc non ex omni sua parte mentibus, & rationibus nostris insculpta est, atque ob id non vnà cum humano genere est prodita, quemadmodum naturalis. Immò † enim fuit aliquando tempus, cum hanc legem homines non habuerint, quamuis eius præcepta legis naturalis principiis mirificè consentiant, argumen. capitulo primo prima distin. Neque † verò id solum diuina lege assequimur, quod lex humana nobis præstat, quæ actus tantùm exteriores moderatur, interiores verò animi motus in nobis non coercet, neq; tacitis cogitationibus vllam pœnam constituit leg. cogitationis pœnam digest. de pœnis leg. fugitiuus, & leg. sæpe digest. de verborum significa. leg. inficiandi digestis de furtis leg. qui autem. digest. de his, qui not. infam. Sed multò præstantiorem in modum sancit lex diuina, interioresque etiam motus, & tacitas cupiditates nostras coercet, ac moderatur; Etenim lege humana id tantum prohiberis, ne alienas nuptias adulterio polluas; illud verò addit lex diuina, vt ne facere quidem id concupiscas. Atqui † ex duplici, quæ ab ipso Deo hominibus data est, lege diuina, eò Mosaicæ præstat Christiana, quod hæc non tantùm imperat, sed etiam robur nobis quoddam addit, atque inuisibilem gratiam largitur, qua imperata perficere valeamus; quod nec Mosaicæ, neque alterius vllius legis munere unquam homines consequi potuerunt. Quamobrem verò præter naturalem, & humanam legem quæ ad benè, beateque viuendum videbantur satis esse posse, lex diuina fuerit necessaria † duplex ratio assignari potest. Primò considerandum est, semper legi (quęcunque illa sit) certum finem propositum esse oportere, quem actiones nostrę omnes intueātur; finis autem legi naturali non is potest esse propositus, qui humanæ naturæ conditionem excedat, hocque solum illa spectat, vt ad hanc quam hìc viuimus vitam rectè, & honestè degendam nos instituat. Sed malè proculdubiò, immò verò infęliciter prorsus nobiscum ageretur, si ad hunc solum finem nati essemus; essemus enim (vt verè diuinitus ille dixit) miserabiliores cęteris omnibus animantibus. Quare finem illum, cui nos Deus summus, & optim. destinauit, longè præstantiorem esse oportet; atque is porrò est, vt ad Deum ipsum, vnde ortum iam duximus, peracto demum huius miserrimæ vitæ curriculo reuertamur. Ibique diuinam naturam, in qua omnes omnium rerum thesauros absconditi perspicuum est, proprius contemplemur, & cum beatis spiritibus fœlicissimo, ac sempiterno æuo perfruamur. Quoniam verò hunc finem lex naturalis non agnoscit, vtpotè quæ humanæ naturæ (quemadmodum diximus) conditionem non excedit, propterea ad hanc rem diuina lege opus fuit, quæ ad tàm præstantem finem animos nostros incenderet, eoque vitam, mores, atque operationes nostras omnes dirigeret, atque institueret. Eundem hunc finem, quem spectat lex diuina, lex quoque Pontificia sibi proponit, vt ad futuræ vitæ fœlicitatem nostras dirigat actiones. Quocirca † diuina potius, quàm humana debet appellari, arg. capit. quo iure. 8. distin. & cap. nimis, vbi plenè not. de iureiura. Idque cùm ob hanc quam diximus causam, tùm etiam quia non humano ingenio excogitata fuit, sed diuino spiritu dictata. Constat enim non tantùm Sanctorum Patrum traditionibus, sed etiam summorum Pontificum constitutionibus, in quos summus Deus, & seruator noster Christus omnem tùm ligandi, tùm soluendi contulit potestatem. Itemque sanctissimarum synodorum decretis, tùm & aliis ecclesiæ institutis, quam se ille nunquam destituturum, sed vsque ad consumationem seculi semper ipsi præstò futurum diuino eloquio pollicitus est. Quibus de causis hæc quoque lex diuina dici potest † quamuis non tàm in diuinarum scripturarum explicatione, quàm in dirimendis hominum controuersijs versetur, vt docet Gratianus capitulo primo 21 distinction. Altera insuper, cur lex diuina nobis traderetur, causa fuit, mira rerum humanarum varietas, & inconstantia, tum humani iudicij imbecillitas. Quibus rebus plerunque fiebat, vt ne hunc quidem finem per nosmetipsos assequi possemus, qui ad terrenam hanc vitam rectè informandam, atque instituendam pertinet. Multa enim quotidie eueniebant perplexa, dubia, atque incerta, in quibus neque natura, lege quicquàm iuuabamur, vtpotè quæ omnium passim mentibus insculpta communia tantùm quædam practici intellectus principia continet, At neque ab humana lege satis certum præsidium sperare poteramus, quæ ab infirmo, hebetique hominum iudicio pro ecta à vero iustitiæ, & honestatis scopo plerunque aberrabat. Earundem enim rerum sæpe diuersa, immò & planè contraria sunt iudicia. Cum videamus non modò apud varios populos varia viuendi instituta, sed etiam in eadem ciuitate frequentes legum promulgationes, abrogationes, correctiones, mutationes. Quare hac quoq; de causa diuinæ legis præsidio opus fuit, quæ sublata omni errorum quasi caligine, verum nobis ad iustitiam, & honestatem aditum patefaceret, ac certissima norma, quæ nullo modo deficere, aut errare posset, quid sequendum, quiduè fugiendum esset, nobis præscriberet.

Has † quinque legum species explicare non prorsus alienum esse duximus; sciendum tamen est non has omnes ad institutum nostrum pertinere. Etenim eam quam diximus cœlestem legem vocari non modò non Iurisconsultorum, sed nè piorum quidem vllorum hominum studio dignam censemus. Aeternam verò, itemque diuinam legem, vt cæteris omnibus longè anteponimus, ita eas Theologis reseruamus; nisi quatenus pontificias traditiones diuinæ legis appellatione ob rationes superius adductas complecti velimus. Quare nos postremas duas tantùm legis species consideramus, naturalem scilicet, & humanam. Quæ lex humana vsqueadeò naturali legis affinis, & connexa est, vt nulla alia, quàm naturæ habeat fundamenta, atque à solis (quemadmodum anteà diximus) naturalis legis principiis proficiscatur. Ex his † porrò duabus, quæ solæ tùm à nobis, tùm etiam à moralibus philosophis considerantur, maximè propriè lex dicitur lex naturalis, quam vnà cum humano genere proditam esse & nos supra docuimus, & tradit Iustini. in § singulorum institut. de rer. diui. Ita vt legi humanæ, ac positiuæ quatenus per se illam consideres, si non impropriè, at certè minus propriè hoc legis nomen conueniat. Siquidem (vt rectè aduertit Ficinus ex Platone in Minoe) ea quæ à principibus, & populis statuuntur, non nisi quæ naturali legi conueniunt, legis nomen merentur. † Nam si à recta illa, & optima naturæ semita declinent, rectè quidem decreta, & edicta, siue instituta dicuntur, leges autem nequaquàm appellari debent. Idemque etiam apertè sensit Papinianus in lege prima digestis de legibus, cum dixit, legem esse virorum prudentum consultum; neque enim sanè prudentum consultum diceretur, nisi iustitiæ, & honestati conueniret, sine qua prudentiæ nomen non consistit. Hinc Cicero, libro primo de legibus, posteàquàm loquutus est de lege naturali, illamque veram legem esse diffiniuit, hæc verba subiungit; Populariter interdum loqui necesse est, & appellare eam legem, quæ scripto sancit, quod vult aut iubendo, aut vetando, vt vulgus appellauit. Non hanc ego certè ausim dicere impropriè legem, cùm sic passim vsurpetur a nostris Iurisconsultis, vel si dura, & iniqua videatur lege prospexit, digestis qui, & à quibus, & toto titulo digestis de legibus. Iccircò enim sic potest sat congruenter appellari, † quia quicquid ab eo constitutum est, qui legis condendæ auctoritatem habeat, quodammodo iustum existimatur, vt aduertit Arist. lib. 5. de moribus capitulo 1. Quamquàm etiam dicere possumus † cum sic legem veteres appellarunt, nō tàm quid lex decernat, quàm quid decernere debuerit, considerasse,

id quod ęquè, & de iuris vocabulo docuit Vlp. in l. penul. ff. de iustit. & iur. Prætor quoque (inquit) ius reddere dicitur etiam cùm iniquè decernit, relatione scilicet facta non ad id quod prætor ita fecit, sed ad illud quod prætorem facere conuenit. Verumtamen sicut hanc impropriè legem non dixerim, ita Ciceronis fretus auctoritate minus propriè legem dicere non dubitauerim. Neq; id absurdum est, † cùm inter proprium & improprium medium illud dari, quod non improprium est, sed tamen minus proprium doceat Vlp. in leg. j. ff. de suis & legit. Rectè igitur ante omnia constituendum est, quid sit hęc lex naturalis, quam omnium maximè propriè legem esse dicimus, tametsi id quoque ex supradictis intelligi potest. Meæ sententię summa hæc est † vt verè affirmari posse existimem, legem naturalem esse rationem, seu rationalem animæ nostræ partem, vt rectè Socinus quoque hìc dicebat. Sicque legem definit etiam Cicero lib. 1. de legibus. Lex est (inquit) naturæ vis, mens, & ratio prudentis, iuris, atque iniuriæ regula. Idem Cicero libro secundo repetit, cum ait, Est enim lex nihil aliud, nisi recta, & à numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibensque contraria. Quibus verbis, non tantùm ostenditur partem animæ nostræ rationalem esse legem, sed etiam intelligitur, quomodo ea accipi debeat, vt legis nomen illi conueniat, Nimirum quatenus voluntati nostræ imperat honesta, prohibetque contraria; quæ res planius in hunc modum explicari potest. Constat animæ rationalis duas esse facultates, si minus essentia, at certè effectu, & operationum discrimine inter se distinctas, nempè intellectum, & voluntatem. Atque hic cum dico voluntatem complector etiam electionem; quamquàm † non me latet inter voluntatem, & electionem eas differentias solere assignari, quòd electio eorum tantùm sit, quæ in nobis sunt posita, voluntas autem etiam ad ea, quæ aliunde pendent, immò & quæ natura fieri non possunt, extendatur. Item quòd voluntas finem spectet, electio autem eorum potius sit, quæ ad eum nos finem perducunt, Quo fit, vt & diuites esse, & rectè valere velimus, eligere verò media dicamur, quorum ope & diuites fieri, & rectam valetudinem comparere possimus, vt docet Aristoteles libro tertio Ethic. capit secundo. Quas differentias ego hic non considero, quoniam non est necesse. Habet igitur pars rationalis animæ nostræ duas potentias, quarum altera intelligimus, altera volumus, atque eligimus. Harum verò ea est inter se coniunctio, vt ob eam quam supra diximus, diuinæ rationis communionem, id quod rectum, & honestum ab intellectu indicatur, semper voluntas appetat, atque ad id potissimum naturæ instinctu quodam feratur. Cum ergo dicimus rationalem animam in nobis esse legem, non eo tantùm accipere hoc debemus, quòd intelligat. At neque quòd voluntas sit, sed † quòd diuini luminis communicatione ita afficiatur, vt ad ea, quæ recta & honesta sunt, propendat semper, & inclinet. Etenim sicut natura oculi vident, ita animus natura iudicat, & sicut corpus non potest non dolere, cum illi vulnus aliquod infligitur, ita animus semper angitur, & cruciatur, quoties iustum, & honestum violari intelligit, cum eo ipso, animi iudicio quoddam quasi vulnus infligatur. Propterea Cicero in sua diffinitione non eo solo contentus est, vt dicat legem esse rationem, sed in eo rationem considerat, dum illud nobis munus pręstat, vt imperet honesta, prohibeatque contraria. Atqui † hac in re Platonem suum secutus est, ex cuius verbis tùm in libris de legibus, & in libris de Republic. tùm præsertim in eo dialogo, qui Minos, seu de lege inscribitur, apertè colligimus hanc de legis diffinitione ipsius sententiam esse; vt dicamus legem esse veram gubernandi rationem, quæ optimum nos ad finem certis mediis, atq; ad eum ipsum accommodatis instituit, atque dirigit. Hanc verò diffinitionem conuerti cum suo diffinito, ita optimè demonstrari potest. Illud in primis necessarium est, hanc rationem, quæ sic actus nostros instituit, & dirigit, esse primum humanarum operationum omnium principium, & consequenter earundem normam, & regulam dici debere, vt ostendit diuus Thomas in prima secundæ quæstio. 90. artic. 1. eo vsus argumēto, quia, si credimus Aristoteli, in his omnibus, quæ aguntur, primum principium est ordinatio. In vnoquoque autem genere cernere est, quod est primum, idem pariter mensuram, & regulam ipsius generis esse, Quemadmodū in numeris eadem vnitas, quæ numeri principium est, numerādi etiam normam, & regulam præbet, Nec minus apertè in genere motuum hoc perspicitur, vt qui primus motus est, idem etiam sit, ex quo cæterorum deinde motuum regula, & mensura perficitur. Atqui certè nihil est, quod in quaque re legis nomen magis mereatur, quàm quod regulæ, & mensuræ vim obtineat. Si ergo hanc totam argumentationis seriem spectaueri mus apertè videbim' rōnē nostrā, & mentē q̄ actiones nr̄as instituit, rectissimè legem appellari, nam si ordinatio est actionū nostrarum principium, si principium rerum omnium, earundē regula, & mensura est, si denique omnis regula, & mensura in quaque re, sola illius rei lex dici debet, consequens est: vt, cum humana ratio sit ordinatio quædam, quæ nostras actiones dirigit, & instituit, sicut proxima diffinitione complexi sumus, eā ipsam hominis esse legem fateri debeamus. Hæc † est illa lex, quę non ab hominibus scripta, sed à Deo ipso lata, & mentibus nostris insculpta est, adeoque omnibus est cognita, vt nemo illam ignorare, aut dissimulare possit; quæ tacito quodam iussu, atque præcepto compellit nos ad ea, quæ honesta sunt, & amouet a contrariis; quam denique non didicimus, aut accepimus, sed natura ipsa, & sola rationis facultate, ob diuinæ rationis communicationem hausimus, expressimus, arripuimus. Iam verò si quæras † cur hoc potissimum nomen sortita sit, vt lex appelletur, Diuus Thomas in prima secund. quæstio. 90. articu. primo. huius nominis originem inde fluxisse arbitratur, vt à ligando lex fuerit appellata; Sed hac in re mouet me magis Tullii testimonium, qui tradit legem à deligendo fuisse dictam, atque in hoc latinos à Græcis discrepare. Etenim quam latini legem dixere, Græci νόμον ἀπὸ τῆς νομῆς, hoc est à distributione appellarunt, siue ἀπὸ τοῦ νομένειν, quod est distribuere, cum proprium legis munus sit, vt ius cuiq; suum certa ratione assignet, atque tribuat. Quare Tullius posteaquam de hac lege naturali locutus est, subiicit hæc verba. Eamque rem illi græco putant nomine suum cuique tribuendo appellatam, ego verò à deligendo, nam vt illi æquitatis sic nos delectus vim in lege ponimus. Tradita legis cùm diffinitione, tùm ethimologia, ac Socini sententia confirmata, qui partem animæ nostræ rationalem legem esse tradidit, reliquum est, vt tria illa diluamus obiecta quę superius in proximo cap. contra hanc sententiam allata fuere. Dùm igitur primò dicebatur ex hac sententia illud sequi, vt homo, qui mens, & ratio, haud falsò dici potest, idem pariter & lex sit: id verò absurdum esse, legem, atque hominem esse vnū, & idem, cum homo potius vtatur lege, ipsique legi obstringat; Respondetur fore quidem id absurdum, si hoc ipsum eadem ratione inspecta acciperetur, sed † facit duplex, diuersaque, qua homines præditi sunt, natura, nimirum rationalis, & sensitiua, vt neque mirum, neque absonum videri debeat, si ratio, quæ tanquam Regina totius simul naturę nostrę supremam partem obtinet, legis munus in nobis expleat, sensus moderetur, libidines coerceat, mores componat, actionibusq; nostris omnibus certum modum, ac certam normā pręscribat. Quo fit, vt † vel si in alijs iudicijs tres illæ personę inter se differre debeant, accusator, reus, & iudex, cum scilicet vel Iulia lege agitur, vel Pompeia, Corneliave, aut alijs eiusmodi, quæ ab hominibus latę sunt, tamen cum hac lege naturali agendum est, tum vnusquisque solus in se ipso formam iudicij quandam instituat, se ipse tacitus accuset, se ipse apud se defendat, ac si illius criminis reus est, cuius nomine accusatur, semetipsum denique cōdemnet, † adeoque seuerum hoc sui ipsius iudicium experiatur, vt vel si à quocunque alio Iudice absoluatur, se ipso tamen Iudice absolui nunquam possit, vt eleganter Iuuenalis his versibus tradidit,

> Exemplo quodcunque malo committitur ipsi
> Displicet authori, prima est hęc vltio, quod se
> Iudice nemo nocens absoluitur.

Itaque non est alienum, hominem sibi ipsum legem esse, quod & Apostolus apertè sentit, cum Epistol. ad Romanos cap. 2. scribit. gentes eas quibus lex nulla data est, sibi ipsas legē esse, si modò naturalis rationis præscriptum obseruent. Secundum obiectum illud erat, quòd lex præesse semper, ac dominari debet, sed ratio non semper dominatur, immò nō semper rectè nos instituit, cum sæpe contingat, perperam in eo quempiā agere, dum rationis munus exercet, vt etiam Aristotelis authoritate supra confirmauimus. Respondetur ad hoc, negari quidē non posse, quin interdum ratio nostra sensuum illecebris deprauetur, ac quasi decipiatur, qui sæpe in ratiocinando falsas subijciunt propositiones, vnde fit, vt non vera, sed falsa illa proficiscatur ratiocinatio, quam paralogismum appellant. Sed non propterea tamen naturę bonitas vincitur, neque iccircò ratio internum illud suum remittit præceptum, sed assiduè intus clamat, & à sensibus se videns circumuentam, quantum in ipsa est, reluctatur, & cum vi victa demum succumbit, † tùm nostrum nobis scelus continuè exprobat, & conscientiæ stimulis vsque adeò nos vexat, vt non modò liberè nunquàm quiescere, sed ne spirare quidem sine continuo animi angore valeamus. Quapropter cum ratio ne tunc quidem à legis munere, & officio desistat, non video cur legis nomen debeat amittere. Nam si humanas leges pariter spectemus, illæ certè non semper seruant, & multi quotidie ꝯ illas delinquunt, sed q̄a eisdē illis legib. puniunt, idcircò leges nihilomin' & sunt & appellant: legis enim virtus est non tantùm vetare, imperare, permittere, sed etiam punire. l. legis virtus. ff. de legibus. Atqui certè quin improbi homines, qui rationis, & naturæ perscriptum lædunt, eiusdem naturæ, & rationis lege puniantur, inficari nemo potest, nam quæ maior potest pœna excogitari, quam continuus ille, quem diximus, animi angor, quo illi, qui iniustè, ac sceleratè aliquid commiserūt, quasi furiarum tędis ardentibus (quemadmodum Poetę summa cum ratione sunt fabulati) cruciantur, agitantur, ac perterrentur, vt de Oreste, Besso, alijsq; nonnullis exēpla nō incognita

cognita sunt? qua de re Cicero. Hæc est natura (inquit) quæ ab iniuria arcet, quæ vel in maxima solitudine vexat tamen impios; hæc est natura, quæ de Regibus, ac Tyrannis sumit pœnas, qua si quid peccarint, luunt ipsi non tàm iudiciis, quibus nō tenentur, quàm vexatione mentis continua, quæ dies noctesque eos exagitat. Sicut & contrà † eadem hac naturæ vi qui iustè, & honestè viuunt rectè factorum conscientia amplissimum præmium consequuntur, miram scilicet animi quietem, ac iucunditatem, quam ad beatè viuendum plurimum ponderis habere nemo non fatetur, multi verò etiam solam per se sufficere arbitrantur, vnde illa puerorum nænia apud Horatium.

Rex eris aiunt.
Si rectè facies, hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi nulla pallescere culpa.
Est porrò hæc nænia,
Quæ rectè regnum facientibus offert
Et maribus Curiis, & decantata Camillis.

Sequitur ergo naturalem hanc, quam diximus, legem omnibus in hominibus reperiri, siue illi rationis præscripto pareant, siue eius munere abutantur, cum videamus ab hac vna lege illos quidem præmio affici, his verò scelerum pœnas maximas imminere. Quanquàm illud satis argumenti est, quod rationē legem esse iam fuit demonstratum, & ratione omnes homines tùm probos, tùm scelestos præditos esse constat, atque in hunc modum Cicero argumentatur lib. 1. de legib. cum inquit.

Quibus enim ratio à natura data est, iisdem & recta ratio in iubendo, & vetando, si lex, ius quoque, at omnibus ratio, ius igitur omnibus datum est. Rectam rationem in omnibus esse putat, quia quanuis ab improbis non seruetur, tamen semper eam vim habet (quemadmodum alibi ipse inquit) vt quantumuis audaces homines cogat ad negandum facinus, aut cōfessi causam aliquam fingendam, vt iure fecisse videantur.

Illud postremò contra hanc sententiam afferebatur, ꝙ cum hominum ratio differat à iure, vt ex Vlpiano, & Iustiniano demonstratum fuit, consequens esse videtur, etiam à lege rationē differre, cum ius, & lex planè idem esse videantur. Cui argumento ita respondendum est, vt dicamus, hoc vltimum falsum esse, nam † immò ius, & lex inter se differunt, vt perspicuè ostendunt ea verba, quæ ex Tullio proximè retulimus, si lex ius quoque, & quæ sequuntur, Idemq; innuit etiam Caius in l. 2. ff. de orig. iur. in illis verbis, populus sine certa lege, sine certo iure primum agere instituit. Quid verò inter se differant, infra suo loco demonstrabimus.

ARGVMENTVM

Omnes ne planè homines legem habeant naturalem, an verò illi tantùm, qui ex rationis pręscripto viuunt, & quo modo illud accipiendum sit, quòd omnes philosophorum scolę receperunt, improbos quosque homines ignaros esse.

SVMMARIVM.

1 *Nemo qui cum ratione loquatur, ab eo spernendus est, qui alicuius rei veritatem assequi studeat.*
2 *Bonum, & rectum natura omnes appetimus.*
3 *Videtur hęc duo simul pugnare, quòd improbi homines ignari sint, & quòd omnibus planè hominibus lex naturalis data fuerit.*
4 *Prudentia à probitate seiungi non potest.*
5 *Incontinentes ab intemperantibus Aristoteles seiungit.*
6 *Qua de causa qui ab omni iustitia, morumq; sanctitate alienissimi sunt, id tamen enixè studeant, vt quammaximè iusti, sanctiq; habeantur.*
7 *Caligula palàm dicere solitus est, nihil esse laudabilius inuerecundia.*
8 *Fedissimæ Neronis nuptiæ.*
9 *Heliogabalus catula indomitæ libidinis à militibus appellatus.*
10 *Commodus Antoninus omnia à se flagitiosè gesta in acta publica referri iussit.*
11 *Sardanapalus in morte tantùm se virum ostendit.*
12 *Improbi sunt plerique homines probis, & iustis multò perspicaciores.*
13 *Neronis quinquennium.*
14 *Initio imperij Caligula nemo melior, vt ad extremum nemo deterior.*
15 *Aristoteles ita loquitur, vt se perplexum ostendat.*
16 *Igniculi sunt quidam à natura hominibus dati, quasi quædam virtutum semina.*
17 *Rectè dixit Aristoteles, virtutes, & vitia in nostra esse potestate.*
18 *Quomodò accipiendum sit, quod dicitur, voluntatem per se cœcam, rationis atque intellectus præscriptum sequi.*
19 *Vnde fluctus illi animorum, qui sæpè nos ancipites reddunt.*
20 *Ad propositæ difficultatis explicationem duo sunt tempora distinctè consideranda.*
21 *Dùm mali adhùc incerti deliberant, nulla eorum ignoratio est.*
22 *Differunt hæc secundùm Aristotelem, quòd ignorantes, & quòd propter ignorationem aliquid faciamus.*
23 *Neque ebrij, neque irati venia, aut miseratione digni sunt, si per ebrietatē, vel iram aliquid peccent.*
24 *Qui iam delicto assensum præbuerunt, aliquo modo ignari dici possunt.*
25 *Sit ne hoc concedendum, eos qui scelus aliquod patrare iam decreuerint, iccircò ea obliuisci, quæ prius intelligebant.*
26 *Nunquàm prorsus tolli potest illa naturæ nostræ vis, qua ad bonum propensi sumus.*
27 *Quid causæ sit, cur quæ perperam committimus, omni studio honestate contendamus.*
28 *Particularium propositionum vsus non quidem ad speculationes, sed tamen ad practicam scientiam est maximè necessarius.*
29 *Incontinentes vel particulares propositiones non tenent, vel certè ijs non vtuntur, dum in illa versantur perturbatione.*
30 *Cuiusmodi sit incontinentis ratiocinatio.*
31 *Verè dicemus incontinentes expeditè ratiocinari, vereq; etiam hoc negabimus, si diuersa tempora consideremus.*
32 *Verè dici potest improbis quoque hominibus naturalem legem inesse, ob rationes quæ hic afferuntur.*
33 *Quæ ratio sit, cur aliena magis quàm nostra errata cognoscamus, & quæ nos committimus in alijs vindicemus.*
34 *Intemperantium, atque incontinentium non par conditio est.*
35 *Possint nè Plato, & Tullius aliqua ratione defendi, qui solis prudentibus legem tribuere videntur.*
36 *Vt naturalem legem quis habere dicatur duo sunt necessaria, veri. s. perspicientia, & propensio ad id quod rectum, & honestum est.*
37 *Si improbi alioquin homines rectum sibi aliquid in animum inducant, nō alio quàm legis naturalis munere id facere existimandi sunt.*
38 *A viris prudentibus nihil propè differunt improbi homines, eo ipso quòd iustè, ac prudenter aliquid agunt.*

CAP. IIII.

Haec, quæ de lege hucusq; tradita fuere, satis certè plana, & aperta sunt; sed hìc tamen video ab iis, ꝗ adhuc accuratius hæc, quæ diximus, considerare voluerint, dubitationem excitari posse, cuius explicatio non satis expedita videtur, quare illā non censui esse prætermittendam. Quod si qui forsan erunt, qui nos accusandos existiment, quod iam nimis diù in his cōmoremur, quæ ab Accursianis tradita non reperiuntur, ideoq; ab alienis potius authorib. desumenda sint; ego apud illos peccatum meū non excuso (si id modo peccatum est) sed iis potius concedo, vt hoc capite prætermisso, ad alia statim se cōferant. Ipse verò interea illis non deero, qui aliquantò studiosiores erunt veritatis. Cuius ea est conditio, vt donec illa vndequaque eluceat, omni ex parte erroris caligine sublata, nunquàm prorsus nos quietos reddere possit. Dubitatio igitur, quæ ex supradictis oriri potest, eiusmodi est. Diximus legem naturalem omnium prorsus tùm proborum, tùm improborum hominum mentibus, ita insculptam esse, vt nemo eam ignorare, aut dissimulare possit. Cōtra hoc maximè pugnare videtur, quod præstantissimi omniū philosophi sentiunt Socates, Plato, & Aristoteles, qui † cum omnia summa semper cum ratione tradiderint, eorū authoritatem ne nos quidē Iurisperiti ita facilè debemus aspernari, vt inaudita causa eos reiiciamus. Concludunt ipsi omnes malos errore labi, atq; ignaros esse; fusiusq; aliquantò hoc prosequitur Aristoteles lib. 3. Ethic. cap. j. vbi minimè obscurè loquitur, sed apertè sententiam nobis suam indicat his verbis. Omnis prauus ignorat, quæ facere oportet, & à quibus est abstinendum, & ob eiuscemodi errorem iniusti homines, maliq; omninò fiunt. Quod ipsum ea quoque ratione cuipiam fortasse non prorsus alienū primo aspectu videri poterit † quia nos natura ita formati, atq; instituti sumus, vt ad id quod bonum, & rectum est, voluntas semper nostra feratur (siue illud verè sit bonū, siue ita esse videatur) eoq; omnis nostra actio, omnis ars, & doctrina dirigat. Qđ cùm satis per se perspicuum est, tùm id etiam non semel Aristoteles ipse testatur, vt lib. 1. Ethi. c. 1. Item lib. 3. c. 4. atque alibi persæpe. Quapropter si videmus malos, & improbos homines ea appetere, eaq; velle, & amplecti, quæ mala, & inhonesta sunt, atque à recta iustitiæ semita declinant, quomodo possumus inficiari, quin errore, & ignoratione id contingat, vt quæ verè mala sunt, ob corruptam iudicii, atque ingeniorum aciem ab ipsis bona, & recta iudicentur? Qua ratione rectè illud quoq; Aristo. concludere videtur incōtinētes electione carere, vt lib. 3. Ethi. c. 2. vbi incontinens (inquit) cupiens quidem non tamen eligēs est: quoniam cupiditas aduersatur electioni, & quæ sequuntur. Iam verò si hoc concederemus † omnes malos ignorantes esse, ac propterea electione carere, corrueret certè illud totū, quod supra diximus, omnibus hominib. quantumuis improbis, naturalem legem inesse; Legem enim diximus perfici diuini luminis communicatione, quæ nobis quid rectū, & honestū sit, ostēdit, atq; pręscribit. At hoc modo poneremus istos propter ignorationē in maxima errorū caligine versari, neq; honestū ab inhonesto secernere posse. Rursus legem esse diximus, in qua delectus vis omnis ponenda est, vt ex Cicerone ostendimus, ꝗ propterea dixit legē à deligendo fuisse appellatā. At istos daremus nullū planè electionis vsum hr̄e. Sed nec Cicero forsàn ab hac posteriori sententia abhorreret (quando ipsius quoq; auctoritati nonnihil dedimus) qui quanuis lib. j. de legib. naturalē legem omni-

omnibus datam esse affirmet, tamen in eo aptitudinem potius quandam, quàm rem ipsam, & effectum spectasse videtur, quod posteà indicat ipse lib. 2. dum legem ita diffinit, vt sit mens, & ratio prudentis, iuris, atque iniuriæ regula; quibus verbis ostendit se probis tantum hominibus, non autem malis & impijs legē tribuere voluisse. Siquidem † prudentia à probitate nunquā seiungitur, alioquin prudentiæ nomen amittit, versutiaq; & calliditas potius appellatur, vt docet ipse in libris Offic. Itemq; Arist. lib. 6. de morib. cap. pen. & vlt. Hinc fit, vt illud quoq; nonnullis dubium videri possit, quod diximus, improbos omnes conscientię stimulis agitari, namq; hoc in illis tantū contingere verisimilius est, qui probi alioquin viri naturæ nostræ potius imbecillitate, quàm firmo animi proposito in aliquod crimen delabuntur, quales describit Aristoteles esse incontinentes † dū illos ab intemperantibus seiungit lib. 7. Ethic. cap. 3. Ac talem quidē fuisse Orestem scriptorum monumētis proditum est, qui excepto matris parricidio (quod tamen ipsum non vllo odio, aut impietate ductus, sed patris vlciscendi causa commisit) reliquis omnibus in rebus, ac præsertim in Piladis amicitia sanctissimè seruanda (quæ non nisi inter optimos viros talis esse potuisset) miram semper probitatem præ se tulit. Quare si eiusmodi homines propria errata detestantur, non est qđ quicquam miremur. Verū cum aliquem damus intemperantem, hoc est animo ita obfirmatum, vt præsentem voluptatem, animiq; sui libidinē et per scelus, & flagitiū sequi velit; dubitari potest, quomodò ille propriorum scelerum terrore, vel pudore saltem aliquo afficiatur, aut quomodo illum tędere possit earum rerū, quas impiè, ac flagitiosè commiserit, si ex Platonis, atque Aristotelis sentētia concedimus ignorantem eum esse, & ita mente quasi obcęcatum, vt quæ recta sint, quævè minus internoscere haudquaquàm valeat. Atqui certè multos quotidie videmus, qui teterrimis flagitijs suis ita gloriantur, eaq; sic vbique prædicāt, vti si insignia aliqua, ac præclara facinora patrassent. Et quanuis † maximus etiam eorū numerus sit, qui propria scelera summo studio occultant, ac dum maximè perfidiā, & improbitatem suā exercent, dumq; turpissimis omnibus ac teterrimis sese vitijs contaminant, id sedulò semper agūt, vt viri boni, ac iusti ab omnibus habeantur; Faciunt tamen id proculdubio vel legum, ac pęnarū terrore, vel quia ea ratione commodius alios fallere, dolisq;, ac fraudibus suis faciliorem se aditum sperāt præbere posse. Quod genus hominum oppidò quam eleganter his versibus pingit Horatius.

Iane pater clarè, clarè cum dixit Apollo.
Labra mouet metuens audiri, pulchra Lauerna.
Da mihi fallere, da iustum, sanctumq; videri.
Noctem peccatis, & fraudibus obijce nubem.

At cum ad Principes homines plerosq;, Romanosq; præsertim Imperatores animū conuertimus, qui anteactis ætatibus vixere, nulloq; fraudū egebāt suffragio, sed liberè, atq; aptè, absq; vllo pęnarū metu, quicquid illorū ferebat libido, facere se posse arbitrabantur, multò apertiora impudentiæ signa perspicimus. Quare fuisse aliquandò crediderim, qui dubitarint quomodo Cæsar ille Caligula, qui fex humani generis appellatus est, naturalem hanc legem habęre dici posset, quæ ipsi quid fugiendum esset, quidve sequendum demonstraret, quæ ad honestatem impelleret, eaque violata pudorem ipsi aliquem inijceret, aut eum conscientiæ stimulis agitaret. Cum immò ipse ex flagitijs maximè sibi laudem captare, ac palàm dicere solitus sit, † nihil esse laudabilius inuerecundia, Cumque & aliàs multas improbissimas voces, Oderint, dum metuant, Vtinam Populus Romanus vnam ceruicem haberet, & id genus alia cōsulto veluti gloriabundus in vulgus iactasse feratur. Atque vt omittam Neronem † quem constat puerum Sporum palàm solemni nuptiarum ritu pro vxore duxisse, contraque etiam muliercula in morem Doriphoro liberto suo turpissimè denupsisse. Vt pariter sileam Heliogabalum prodigiosæ libidinis hominem, qui aliorum in se nefariam cupiditatem palàm propositis præmiis excitando, Romani Imperii maiestatem vsqueadeò, dum vixit, dedecorauit, † vt passim à militibus catutela indomitæ, ac rabidæ libidinis appellaretur; Vt hos (inquam) & alios multos prætercam, qui ex Romanis, externisque pariter historiis adduci possent, illud sanè mihi omnium maximè memoratu dignum videtur, quod de Commodo Antonino legitur, Ille enim, cum in omni nequitiæ, ac crudelitatis genere versaretur, ita vt vel vrbem Neronis exemplo manibus suis incendere tentauerit, ita tamen his rebus omnibus gloriari solitus fertur, † vt quæcunque turpiter, ac flagitiosè gessisset, ea omnia prodendæ posteris memoriæ causa in acta publica referri iusserit. Qui hæc exempla sibi ante oculos proposuerit, in eam fortasse trahetur sententiam, vt illud verum esse fateatur, quod Plato, & Aristoteles tradunt, istiusmodi homines ita mente obcœcata esse, & in tanta ignorationis caligine versari, vt quæ recta sint à contrariis nequeant discernere. Cuius etiam ignorationis non leue nobis præstat argumentum vltimus ille Assiriorum Rex Sardanapalus, Namq; † is forsan, si quæ studia Regem decerent, cognouisset, non id sibi vitæ genus instituisset, vt inter scortorum greges muliebri habitu indutus purpuram colo neret, pensaque inter virgines partiretur, quod vel si maximè voluptatum illecebris ductus id fecisset, non eo saltem in proposito vsque ad vitæ extremum tam desidiosè perseuerasset, donec scilicet Arbactus virum tandem esse illum docuit, belloque victum coegit, vt extructa pyra se ipsum, suasque simul diuitias omnes incendio absumeret. His rationibus, & exemplis facilè quispiam (vt dixi) in hanc vltimam sententiam inclinare posset; sed tamen nimis durum est, minimeque concedi potest illud assumptum (si id modò sic absolutè intelligamus) ex quo tota hæc argumentatio, huiusque sententiæ confirmatio pendet, vt scilicet omnes, qui mali sunt, eosdem dicamus & ignaros esse, neque bona à malis posse secernere. Nam, vel si hoc videatur ea ratione confirmari, quòd voluntas non sibi ipsi credit (cum nec iudicium illius vllum sit) sed illud semper sequitur, quod ab intellectu bonum iudicatur, tamen huic rei nimium experientia reclamat. Etenim † quàm multos videmus homines variis vitiis, & flarisque spectatæ integritatis hominibus longè perspicatiores sunt, & de ijs quę ad mores atque ad virtutes pertinent, optimè differunt? ne dicam quod minima quæque vitia sæpe in aliis accerrimè castigant, & puniunt; De quibus nihil aliud videtur dici posse, nisi vt fateamur, ea quidem, quæ recta sunt, optimè istos perspicere, sed vel inhonesta libidine, vel alijs cupiditatibus adductos ea potius consultò amplecti, quę turpia, & inhonesta esse probè intelligunt, vt Medæa apud Ouidium, cùm inquit.

Video meliora, proboq;,
Deteriora sequor. Et paulopost.
Quid faciam video, nec me ignorantia veri.
Decipiet, sed amor.

Credimus ne obsecro Catilinam, cùm in patriam cōiurauit, eiusq; libertatem occupare conatus est, præceptum illud, quod natura docemur, ignorasse. Pietate erga patriam vti nos oportere? An ne etiam putamus Neronem (quando Neronis exemplū inter alia obiectum est) cum vrbem Romam, quam ornare, & amplificare debuerat, ita incēdit, vt illa sex dies, septemq; noctes ipso spectante, ac ridente flagrauerit, id rectè factū existimasse, aut matris parricidium, duarumq; vxorū, ac Senecæ præceptoris cędem. totq; itidem stupra, adulteria, & alia, quę scelestissimè perpetrauit, recta, & honesta iudicasse? An nè tandem & Caligulam, & alios quos supra cōnumerauimus tàm fatuos, ac demētes fuisse existimare possumus, vt nefanda, atque inaudita scelera iustitiæ, atq; honestati conuenire arbitrarentur? De nemine hoc credi potest, at de Nerone, & Caligula multò minus. Ferūt enim, Neronem primos quinque annos tàm præclaræ indolis speciem prę se tulisse, tantaque probitate, innocentia, lenitate, ac temperantia imperium gessisse, vt Traianus optimus ille Imperator Senatus decreto sic appellatus, dicere solitus sit, optimos † quosque Principes à Neronis quinquennio longissimè abfuisse. Quod † idem & de Caligula memoria proditum est, qui sic imperium administrauit, vt neque melior ab initio, neq; ad extremum deterior princeps vllus vnquā fuerit. Quid ergo minus verosimile est, quàm aut Caligulam, aut Neronem rectam viuendi, imperandiq; rationem ignorasse, quam & ipsi aliquando sanctissimè seruarint? Huc accedit, quòd si homines ideò mali essent, atq; ideò cędes, furta, rapinas, stupra, adulteria committerent, quòd hęc mala esse ignorarent, legum proculdubio seueritas ipsis relaxanda esset. Iniustè enim delicta vendicarētur, neque vlla esset ratio, cur non vt stulti, qui sine certo cōsilio delinquunt, ita & improbi, scelestiq; omnes legum pęnis excusari deberent. Satis ostendunt quæ hucusq; dicta fuere, hunc nodum valdè implicitum esse, & † licèt hac de re loquatur Arist. libro 7. Ethic. cap. 3. Ita tamen loquitur, vt propemodum se perplexum ostendat. Cuius rei satis illud certum argumētum est, quòd qui illum interpretantur, varias in hoc opiniones, maximeq; inter se diuersas afferunt. Nos igitur, vt hoc totum cōmodius explicemus, nonnulla prius statuemus, ex quibus ad id quod quærimus aditus aperietur. Constanter illud ante omnia retinendum est, quod supra diximus, rationi nostræ hoc natura ingenitum esse, ob diuini luminis communicationem, vt semper ad id quod iustum, honestumq; est, propendat, & inclinet; Hi † verò sunt igniculi à natura hominibus dati, hæc sunt virtutum semina, & elementa, de quibus tot in locis loquitur Tullius. Hæc elementa, hos igniculos, siue hanc ad bonum propensionem (nam his omnibus nominibus eadem res significatur) omnium planè hominum mentibus inesse, idq; præsertim initio, antequàm vllus vel virtutum, vel vitiorum habitus contrahatur, dubitari non oportet. Nec mihi quorundam populorum instituta obijciantur, vt Carthaginensium, qui cū proprios filios incognitis Dijs sacrificabant, quemadmodum in Minoe testatur Plato in eo videbantur ad feritatem potius, & crudelitatem, quàm ad hanc naturæ bonitatem inclinare. Imò enim hoc ipso exemplo id quod diximus, optimè demonstratur; Si quidem illi vsqueadeò naturæ bonitate,

bonitate, atq; innato nobis religionis inſtinctu ad Deorum cultum ferebantur, vt paternas vincerent affectiones. Quicquid autem in eo erat peccati, id totum cognitionis vitio contingebat; vt in ſtultis ſæpè videmus, qui dum per ſtultitiam iniuſtè multa faciunt, tamen illa naturæ bonitate coacti, qua feruntur ad bonum, & honeſtum multis rationibus quamuis ineptiſſimis, ac planè ridendis, rectè ſe feciſſe contendunt. Illud præterea præ oculis habendum eſt, quod nemo ignorat, eandem, quam feris & belluis, nobis etiam ipſis naturæ inclinationem eſſe, vt proni ad ea ſenſu feramur, quæ vitæ iucunda, & vtilia ſunt, & licèt eadem, quæ ſunt vtilia, poſſint eſſe & honeſta, tamen euenit ſæpenumerò, vt hæc cum illis pugnent, & quod vtilitas ad ſe rapit, contra honeſtas ad ſe reuocare videatur (vtilitatis verò appellatione placet in hoc loco illud quoque amplecti, quod iucundum eſt, vt & Cicero, & alij facere ſolent.) Poſtremò etiã illud ſtatuendum eſt in hac vtilitatis, honeſtatisq; diſſenſione voluntatem noſtram liberam eſſe, poſſeq; vel ad hanc, vel ad illã partem ſe conferre. Atque hoc ne ab ipſius quidem Ariſt. ſententia abhorret; immò ipſe quoq; lib. 3. de morib. apertiſſimè hoc oſtẽdit, dum de voluntario, & inuoluntario loquitur, eaq; explicat, quæ ad conſultationem, atque ad electionem ſpectant, ac mul-

17 tò etiam fuſius ibidem hoc tradit cap. 5. dum ibi docet † & virtutes, & vitia in noſtra eſſe poteſtate, & à nobis ſolis pẽdere, vt vel

18 probi, vel improbi efficiamur. Et † quamuis voluntatem per ſe cœcam eſſe rectè dicamus, & quaſi pediſſequam ſequi ſemper cognoſcendi facultatem, ſiue illa in intellectu, ſiue in ſenſibus poſita ſit, ita vt non poſſit voluntas non illud vel appetere, vel renuere, quod ſibi aliunde vel bonum, vel malum eſſe cõmonſtratur. Tamen hoc ita accipiendum eſt, vt duobus propoſitis honeſtis, non poſſit non illud ſequi, quod ab intellectu honeſtius eſſe iudicatur; idemq́ue dicimus cum duobus propoſitis vtilibus quæritur vtrum vtilius. Quandoquidem nihil tunc eſt, quo diſtrahatur voluntas, atque in hanc potius quàm in illam partem alliciatur. Si enim hoc amplectitur vt honeſtum, cũ primùm honeſtius illi aliud proponitur, illud potius, quàm hoc voluntas ſequatur oportet. Vel ſi ſolam quærere vtilitatem propoſitum eſt, vincat ſemper illud neceſſe eſt, quod maioris vtilitatis ſpeciem præ ſe ferat. Verùm ſi vtilis, & iucundi cum honeſto, hoc eſt ſenſus cum ratione altercatio ſit, ut quod honeſtas fugiendum præcipiat, id vtilitas amplectendum ſuadeat, tunc liberum voluntatis iudicium eſt, vtrum rationis regno malit ſe ſubijcere, an verò ſenſus quaſi tyrannidem potius ſuſtinere.

19 Ex † his fontibus oriuntur illi fluctus animorum, qui tunc excitantur in nobis, cùm ratio ita ſenſibus reluctatur, vt nos ancipiti cura modò huc, modò illuc variè diſtrahamur. Quod ſæpe vnuſquiſq; in ſe ipſo experitur, niſi fortè aliquis ſit, qui ita ſe obfirmarit, & aut vitiorum, aut virtutum habitus ita iam contraxerit, vt vel igniculos illos rationibus noſtris natura ingenitos, q. bus ad honeſtum inclinamur, quaſi contexerit (extingui enim illi prorſus nunquàm poſſunt) vel contrà ſenſuum cupiditates penitus frenauerit. Nam tunc alterutro hoſte prorſus debilitato, duellum hoc, ſi minus finiri (id quòd verè nunquàm fit) at certè maximè diminui neceſſe eſt. Hanc verò rationis cũ ira, alijsq; ſenſuum affectionibus luctationem ſolertiſſimus Poeta Ouid. nobis planè ante oculos proponit cũ alibi ſepe, tũ multò apertius, cum Alteam inducit poſt eius fratres à Meleagro filio interfectos, ſecum deliberantem, an ne fatalem illum ſtipitem, vnde filio necem afferre poterat, flammis committeret. Quare cum prius ira percita dixiſſet,

Pereat ſceleratus & ille.
Spemq; patris regnumq; trahat, patrięq; ruinam.

Tum ſtatim illam quaſi contrarius ęſtus rapit, quare ſubijcit.

Mens vbi materna eſt? vbi ſunt pia vota parentum.
Hei mihi quo rapior? fratres ignoſcite matri. Et paulopoſt.
Et cupio, & nequeo quid agam, modò vulnera fratrum,
Ante oculos mihi ſunt, & tantę cœdis imago.
Nunc animum pietas, maternaq; nomina frangunt.

In hac porrò luctatione ij qui à ratione recedentes ſenſibus voluntatem ſubijciunt, ea ipſa in re mali proculdubio habendi ſunt, qui verò rationis præſcriptio potius parent probitatis laudem merentur.

Iam verò, vt his quaſi iactis fundamentis, nunc proprius ad propoſitam dubitationem veniamus. Cũ quærimus, an mali iſti homines, qui ad ſenſuum libidines magis propendunt, ac proprijs cupiditatibus voluntatis aſſenſum præbent, hac de cauſa

20 ignari dici debeant. Reſpondeo † permagni referre, quodnam tempus in hoc ſpectemus, illud ne tempus quo recta ratio nondum victa eſt, ſed voluntas adhuc ancipiti cura diſtrahitur, an verò illud, cũ iam aſſenſit voluntas, ac ſenſibus quaſi mancipio rationem dedit; Et quidem eo tempore, quo ratio nondum victa eſt, neq; adhuc prorſus ab ipſius imperio voluntas defecit, intre-

21 pidè hic dixero nullam ignorationem eſſe. † Etenim ratio dum adhuc ſui iuris eſt, armis & ipſa ſuis vtitur, ac dum defenſioni locum eſſe videt, non ceſſat cauſas illas omnes ſubminiſtrare, quibus voluntatem ab iniquo propoſito reuocare poſſit. Hinc Medęam apud Ouidium egregiè videas ratiocinantem.

Prodam ne Regna parentis.
Atq; ope neſcio quis ſeruabit aduena noſtra? Et paulopoſt.
Coniungiumq; ne putas ſpetioſaq; nomina culpæ.
Imponis Medęa tuæ: quin aſpice quantum
Aggrediare nefas, & dum licet effuge crimen.

Non ſecus infęlici Mirræ, quæ obſcœno patris amore incẽſa erat, anteaquàm ſe obfirmaſſet, vt ſceleſtiſſimum illud facinus aggredi vellet, ratio ſuggerebat illa omnia, quæ debuerant tàm nefariæ libidinis impetum coercere pudorem, pietatem, & ſacrata parentum iura.

Illa quidem ſentit, fœdoq; repugnat amori
Et ſecum quo mente feror? quid molior (inquit)
Dij (precor) & pietas ſacrataq; iura parentum
Hoc prohibete nefas, ſceleriq; reſiſtite noſtro.

22 Hoc † verò eſt, quod nobis Ariſtot. ſignificat lib. 3. Ethic. ca. 1. dum eam diſtinctionem tradit, ignorantesne, an propter ignorationem aliquid operemur, & concludit malos, iniuſtosq; homines (quamuis ignorantes eos dici velit) non tamen operari propter ignorationem, cùm alioquin cogeremur fateri, eos nõ ſponte delinquere, ideoq; non vituperatione vlla, vel pęna, ſed venia potius & miſeratione dignos eſſe, quemadmodum ipſe ibi docet. Idcircò verò negat Ariſtoteles malos propter ignorationem delinquere: quia nulla præcedit ignoratio, quæ illis adimat electionem, ſed ignoratio ipſa potius ab eius electione proficiſcitur, qui ſenſibus magis, quàm rationi parendum exi-

23 ſtimauit. † Perſimilis ebrij, atq; irati hominis ratio eſt, qui vel ſi propter ebrietatem, aut irę furorem aliquid non intelligat, non eſt tamen venia, aut miſeratione dignus. Nam quicquid tùm vitij in animo eſt, id non initio eligendi libertatem impediuit: ſed quia nimio ſe obruit vino, aut iræ furori, quem compeſcere, ac frenare debuerat, nimis ſe facilem expoſuit, ipſe verius propria electione ſibi ipſi rationis vſum deprauauit, vnde rectè Horatius;

Ira furor breuis eſt, animum rege, qui niſi paret
Imperat, hunc frenis, hunc tu compeſce catena.

Ex his omnibus perſpicuum eſſe poteſt, primo hoc tempore antequàm voluntas, quæ liberam electionem habet, voluptati, & ſenſibus ſe ſubmittat, nulla nos ignoratione impediri, quominus recta, & honeſta à contrarijs internoſcere poſſimus. Cui explicationi maximè conuenit id, quod tradit Ariſt. lib. 3. cap. 2. vbi docet non idem eſſe eligere bona, & putare bona, quandoquidem multi (vt ipſe inquit) putant quidem aliqua eſſe bona, & tamen pro ipſorum improbitate ea reijciunt, contrariaq; am-

24 plectuntur. Si verò tempus illud conſideremus, cum † voluntas ſenſuum potius illecebras ſequi, quàm rationi parere decreuit, rectè cum Ariſtotele fatebimur eos qui id faciunt, non tantum malos, & improbos, ſed etiam ignaros dici poſſe. At hoc vltimum ſentio mirum plerisq; viſum iri. Dubitabunt enim quomodo fiant ignari, qui contra rationis pręſcriptum aliquid facere decreuerunt, cùm immò experientia doceamur illos rerum omnium quas prius intelligebant cognitionem retinere. Vt igitur hæc quoq; dubitatio tollatur, conſiderandum eſt, hãc ignorationem non vlla opinionis mutatione, ſed ſolo cupiditatis vitio, cui ſe iam penitus ſubiecerunt, euenire; & hoc docet Ariſt. li. 7. Ethic. cap. 3. vbi cupiditas (inquit) rectæ rationi, non opinio aduerſatur. Sola ergo cupiditas huius rei cauſa eſt, quæ non ſecus ac ſoleant ira, vel ebrietas, vel ſomnus mentes noſtras ita quaſi obruit, atq; opprimit, vt non illæ amplius, quemadmodũ antea, munus ſuum explere valeant, ſed quę prius intelligebant, tum quaſi ſopitæ obliuiſcantur, id quod ſcitè nobis indicat Oratius, cùm inquit;

Crudi tumidiq; lauemur.
Quid deceat, quid non obliti.

Idemq́; etiam alibi, cũ dixiſſet neminem omnium eſſe, qui grauius ſentiat damnum.

Quam qui non poterit uerò diſtinguere falſum,

Demonſtrat poſteà quinam iſte ſit, & ſic ſtatim ſubijcit,

Quem res plus nimio delectauere ſecundæ,
Mutatæ quatient, ſi quid mirabere pones.
Inuitus.

Quibus uerbis oſtendit hoc illis damnum contingere, qui nimia delectatione, atque alijs animi affectionibus ita ſunt impediti, ut uerum à falſo diſtinguere nequeant. Adhuc non rectè

25 (inquies) percipio, qua ratione poſſit id cupiditas efficere † nam quid minus ueriſimile eſt, quam illum qui cupiditate aliqua obſidetur ea, quæ prius intelligebat, ea de cauſa oblitum eſſe? aut quis conceſſerit, nõ amplius illum cognoſcere furta, cędes, ſtupra, adulteria, iuſtitiæ & honeſtati reclamare? Nec ſanè illa ebrij, & incontinentis ab Ariſtotele tradita comparatio ſatis conuenire uidetur, non enim incontinens errat, delirat, aut uagatur animo, id qđ ebrius facit, ſed liberè, atque expeditè omnia cognoſcit, & honeſta à contrarijs rectisſimè diſcernit.

Quãuis multi multa hac in re tradant, ut in qua potisſimũ huius totius controuerſiæ quaſi cardo uerſatur. Ego tamen misſis aliorum

aliorum diſputationibus meam paucis ſententiam explicabo.

26 Puto igitur eſſe animaduertendum † illã ipſam rationis, & naturæ noſtræ vim, quæ initio cum ſenſibus luctatur, vt voluntatis aſſenſum quaſi victoriæ pręmium quamuis, poſteaquã duello in illo ſuccubuerit, non propterea tamen penitus tolli, atque extingui. Immò enim (vt mihi videtur) adhuc illa intus vrget, & (quantum in ipſa eſt) vires continuè ſuas exercet; idq́; ex eo perſpicuum fit, quod in nobis ipſis ſæpè experimur, vt poſteaquàm in ea, quam diximus, rationis cum ſenſibus luctatione volunta-

27 tem noſtram ad honeſtum perducere non potuimus † illud ſaltem quod voluntas amplexa eſt, eadem illa vi rationis vrgẽte, omni ſtudio honeſtare contendamus. Quare ſæpe erratis noſtris ſpecioſa nomina imponimus, ac turpiſſima quęque vitia proximæ virtutis colore decoramus, immanitatem fortitudinis, pertinaciam conſtantiæ, profuſam luxuriem liberalitatis, ac munificentiæ nomine nuncupantes, ac denique omnes cauſas ſedulò fingimus, & excogitamus, cur ſi minus alijs, at ſaltem nobiſmetipſis rectè nos feciſſe perſuadeamus, quod Tullius his verbis reſpexiſſe viſus eſt. Hæc eſt natura, quæ quantumuis audaces homines cogit ad negandum facinus, aut confeſſi cauſam aliquam fingendam, vt iure feciſſe videantur. Quod cum ita ſit, neceſſariò fateamur oportet, veriſſimum illud eſſe, quod tradit Ariſtoteles lib. 7. Ethic. cap. 3. incontinentes, dum ratiocinãtur,

28 particularibus & veris non vti propoſitionibus (cum † tamẽ earum vſus, ſi minus ad ſcientias ſpeculatiuas, quæ ſolis vniuerſalibus vtuntur propoſitionibus, at certè ad practicam ſcientiã conſtituendam ſit neceſſarius.) Itaque hac de cauſa ignari dici po-

29 terunt, † quoniam has illi propoſitiones, aut prorſus non habent (vt ipſe Ariſtoteles inquit) aut certè, dum in ea verſantur perturbatione, ita habent, vt nõ iccircò verè ſcire dici poſſint. Non ſecus ac de ebrijs & temulentis contingit, qui Empedoclis verſus habent quidem in memoria, immò & voce perſepe referunt, attamẽ ab illorum ſenſu ſunt animo alieniſſimi, ideoq́; non verè verſus illos tenere, ac ſcire exiſtimandi ſunt. Id verò ita eſſe ex ijs, quæ diximus, facilè intelligitur; nã ſi id quod peccant incontinentes excuſare ſecum ipſi, & honeſtare contendunt, nunquàm certè in ratiocinando particulares propoſitiones ad vniuerſales accommodabunt, quoties ex illis ita iunctis vera concluſio, & illorum cupiditati contraria ſequi poterit, ex qua turpe illud, & inhoneſtum demonſtretur, quod vel iam patrarint, vel patrare in animo habeant. Quod ſi aliquandò veræ illis rationes ſuccurrent, ab illis ſtatim voluntatem, ac cogitationem penitus omnem amouebũt, niſi cùm fortaſſe videbũt, poſſe ſe illas coloratis aliquibus reſponſionibus infirmare, dum enim infirmabunt minori cum moleſtia illas in animum reuo-

30 cabunt. † In hunc modum porrò iſti ſecum ratiocinãtur, Alias nimirum aſſumunt vniuerſales propoſitiones, veras illas quidẽ, ſed à quibus tamen id poſſit inferri, quod illorum libidini conſentaneum ſit. Tum ijs ſubijciunt particulares falſas, ſibiq; à ſenſibus dictatas, ſicq́; illud conſtituunt ratiocinationis genus, qđ paralogiſmus appellatur. Vt verò clarior exemplo res fiat, proponamus nobis Tyrannum, qui patriæ libertatem inuadere ſibi iam in animum induxerit, ciuiumq́; poſſeſſiones occupare, quas poſtea inter ſuos miniſtros, ac ſatellites cogitet diſtribuere. Hic quanuis optimè intelligat pietate erga patriam vtẽdũ, resq́; alienas nemini auferendas, tamen hoc ipſo tempore, quo eius voluntas iam obfirmata eſt, atque huiuſce cupiditatis perturbatione penitus obſeſſa, vniuerſalibus particulares non applicat propoſitiones, vel ſi illæ ſibi probè cognitę ſint; non enim cogitat hanc eſſe patriam, has non ſuas, ſed alienas poſſeſſiones eſſe. Sed harum loco quærit alias propoſitiones, ex quibus tàm ſceleſtum facinus defendere, vel ſaltẽ aliqua ratione colorare poſſit. Quapropter ſic ipſum ſecum ratiocinari credibile eſt; Ea attentare, quæ ſunt fortis & magnanimi non modò honeſtũ, ſed & glorioſum eſt, hęc propoſitio à ratione ſuggeritur, eaq; veriſſima eſt; at verò ſenſus hoc eſt iræ, & cupiditatis impetus ſubinde hanc minorem dictabit. Quod porrò aliquis ciuitates, & populos proprio ſui ipſius imperio, ac ditioni ſubijciat, quodq́ue poſſeſſiones quamplurimas inter amicos diſtribuat, hęc fortis, & magnanimi ſunt. Ergo hęc me attentare non honeſtum modò, ſed & glorioſum erit. Et quoniam nefario ipſius propoſito veras rationes aduerſari videt, ideò ſecum ipſe hunc eũdem in modum cõminiſcitur, quomodo illas diluere, ac refellere poſſit. Quod ipſum nulla re alia apertius, quàm eiuſdẽ Medeæ exẽplo demonſtrari poteſt. Norat Medæa, idq́ue ipſa pàlàm vſurpabat, regna patris non eſſe prodenda, norat patriam non eſſe relinquendam. Quin AEetam Regem ſibi patrem, Colchiden terram patriam eſſe non ignorabat. Verùm poſteaquàm ſeſe iam obfirmauit, vt prodito patre, ac propria terra relicta Iaſonem ſequi velit, non his amplius vtitur propoſitionibus, namq; cas voluntas planè renuit, immò verò ijs ſecum ipſa ita reſpondet.

Nempè pater ſæuus, nempè eſt mea barbara tellus.

Quare contrarias potius admittit rationes, animoq; libẽtius reuoluit, quæ ſceleſtum ipſius conſilium decorare poſſint; nimirum crudelitatem deteſtandam, laudandam humanitatem, atque clementiam; clementiæ & humanitatis eſſe iuuenem, tũ virtute, generisq; nobilitate, tùm etiam forma inſignem à Draconis morſibus, immaniſſimaq; morte liberare; eiuſmodi porrò eſſe Iaſonem etiam atque etiam ſibi ſuccurrit, vnde ſic ipſa ſecum loquitur;

Quem niſi crudelem non tangat Iaſonis ætas,
Et genus & virtus? quem non, vt cętera deſint,
Forma mouere poteſt? certè mea pectora mouit.
At niſi opem tulero, taurorum afflabitur ore,
Concurretq; ſuæ ſegeti tellure creatis
Hoſtibus, aut auido dabitur fera præda draconi.
Hoc ego ſi patiar, tum me de tigride natam
Tum ferrum, & ſcopulos geſtare in corde fatebor.

Quid porrò minus veriſimile eſt, quàm mulierem aliquã ſibi perſuadere, venereo parentis complexu rabidam ſe libidinẽ honeſtè explere poſſe? & tamẽ infœlix Mirra, id ſibi perſuadet; propterea quod veris non vtitur propoſitionibus, ſed eas tantũ amplectitur rationes, quæ ipſius propoſito conuenire poſſint. Argumentatur enim tùm à iure naturali, quo cęteris animantibus id permittitur, tùm etiam à quorũdam populorum inſtitutis, vt Perſarum, Medorum, & Parthorum, apud quos non interdictum id fuiſſe proditum eſt. Quibus argumẽtis adducitur, vt quod ſcelus eſt omnium maximè nefarium, id ne ſcelus quidem habẽdum exiſtimet, humanasq; leges, quę hoc interdicũt inuidas, & malignas appellet, inquit enim;

Si tamen hoc ſcelus eſt, ſed enim damnare negatur
Hanc Venerem pietas, coeuntq; animalia nullo
Cætera delicto, nec habetur turpe iuuencæ
Ferre patrem tergo. Et paulopoſt.
Felices quibus iſta licent, humana malignas
Cura dedit leges, & quod natura remittit
Inuida iura negant, gentes tamen eſſe feruntur,
In quibus & nato genitrix, & nata parenti
Iungitur, & pietas geminato creſcit amore.

His exemplis docemur vſu ita euenire, vt incontinentes dũ in illa perturbatione ſunt (quemadmodum rectè concludit Ariſtoteles) minori propoſitione non vtantur, neque vniuerſali ita iungant, vt inde vera concluſio ſequi poſſit. Quod verò

31 ſupra obijciebatur, etiam † incontinẽtes, & improbos homines omnia rectè, liberè, & expeditè ratiocinari, eo tempore verum eſt, cùm adhuc volũtas ſtabili propoſito nihil decreuit, nã poſt illud tempus veras ratiocinationes volũtas ipſa prorſus auertit, ac deteſtatur. Quòd ſi aliquẽ proponas, qui veras illas rationes animo interdum, & cogitatione amplectatur, hunc adhuc dubium eſſe concedas oportet, & non animo ita obfirmato, ut cupiditati potius obſequi, quàm rationi parere uelit, qualẽ hunc noſtrum eſſe nos proponimus. Iam tandem igitur totam quæſtionem decidentes concludamus, à ueritate alienum non eſſe id, quod dicit Ariſtoteles, eos qui mali, & improbi ſunt, pariter etiam ignaros eſſe. Quod ut uerũ eſſe fatemur, ita negamus eos ita ignaros dici poſſe, ut propterea lege naturali carere exiſtimari debeant, nam immò ipſis quoque illam, quam diffiniuimus

32 ſupra, naturalem legem ineſſe contendimus. Perſpicitur † uerò in illis legis naturalis uirtus, primò quia anteaquàm huic, uel illi exorienti cupiditati voluntatem quaſi mancipio dedant, omnia illis à ratione ſuggerũtur, quibus ab iniquo propoſito reuocari debeant. Præterea quia tunc quoque, cùm iam cupiditatibus voluntatem addixerũt, hæc lex naturalis vniuerſalia ijs ſuggerit præcepta, quibus tametſi ipſi particulares non ſubijciunt propoſitiones, ita vt totam non perficiant ratiocinationem, tamen id tantùm euenit, cùm de ſe ipſis aliquid comminiſcũtur. Si quidem rectiſſimè hoc faciunt, cùm aliena facta iudicant, qa nulla tunc ipſis cupiditas impedimento eſt. Facitq; hæc ſola cauſa, vt nos omnes aliorum magis quàm noſtra errata cognoſca-

33 mus, † quam cauſam aliquando quæſiuit Horatius inquiens;

Nam tua cum videas oculis malè lippus inunctis.
Cur in amicorum vitijs tàm cernis acutum?

Immò ſępiſſimè, quæ clanculum nos cõmittimus, in alijs palàm vendicamus. Quàm multos Principes legimus improbos, ac ſceleſtos homines fuiſſe, qui tamen ſubiectos ſibi populos legibus, & inſtitutis rectè moderati ſunt, & iuſtitiam, quam ipſi minimè ſeruarunt, ſeruari tamen in alijs ſanctiſſimè voluerũt? Nec ſanè cuiquàm obſcurum eſt Triboniani noſtri exemplũ, qui iniuſtiſſimus ipſe iuſtiſſimas tamẽ leges nobis reliquit. Quapropter ſi leges humanas à naturali lege proficiſci nemo non concedit. Ipſæ verò leges humanæ, quantumuis ſanctæ, ac iuſtæ ab iniquis hominibus ſæpè conduntur, conſequẽs certè eſt, legem naturalem, ex cuius præſcripto leges cõdant humanas, iniquis etiam hominibus ineſſe. Hùc poſtremò accedit, quòd quemadmodum qui dormiunt aliquando à ſomno excitãtur. Itemq́ue ebrij, poſtquàm vinum iam obdormierunt, illo animi quaſi morbo liberantur, ſic mali & incontinentes homines (vt rectè explicat Ariſtoteles cap. 3. libro 7. Ethic.) cùm primum in ijs ceſſat cupiditas, eo quaſi vinculo ſoluti, quod eorum voluntatem

tatem

tatem irretitam tenebat, legis naturalis minus liberè vndequaque exercere poſſunt; Tunc errata ipſi ſua clarius perſpiciunt, tunc terrores illi, animęque vexationes inſurgunt, atque aſſiduæ illæ, domeſticęque furiæ, quibus qui ſceleſtè aliquid patrarunt, proprij ſceleris conſcientia de ſe ipſis ſupplicium ſumunt. At quid dicemus (inquies) de hominibus illis ſceleſtiſſimis, ac planè intemperantibus, quibus ſequi voluptatem omnibus in rebus certum, ac deliberatum eſt, quique hoc propoſitum iam longo habitu confirmarunt, quales ſunt ij quos ſupra connumerauimus? 34 Fateor † ego eiuſmodi homines, quemadmodum initio, cùm delictum aliquod aggrediuntur, minorem rationis cum ſenſibus luctationem experiuntur, vtpotè qui cupiditatibus iam parere longo vſu didicerunt. Ita poſteaquàm delictum aliquod patrarunt, eius cogitatione longè minus torqueri, atque vexari. Verùm quoniam igniculi illi natura nobis ingeniti, quibus ad honeſtum inclinamur, ſopiri quidem inueterato vitiorum habitu, ſed extingui nunquàm poſſunt, nèminem puto reperiri tantis flagitijs inquinatum, quin aliquando, cùm ſe ipſe reſpicit, aliquibus conſcientiæ aculeis leuiter ſaltem ſtimuletur; præſertim cùm ceſſat illa cupiditas (nec enim ſemper durare poteſt) quæ ad delictum eum impulit. Quare ſi in Nerone furor iracundiæ vllas aliquando inducias dabat, non is certè poterat in ſe ipſo non damnare, quod matri, alijſque tàm multis crudeliſſimè nęcem intuliſſet. De turpiſſima illa libidinis rabie idem iudico, quæ quoties aliquo temporis ſpatio cedebat (intermiſſiones enim interdùm aliquas habuiſſe illam neceſſe eſt) fieri non poteſt, quin tàm multa, quæ illius explendæ cauſa ſceleſtiſſimè patrauerat, non ille ipſe tacito animi ſui iudicio improbauerit. Quod verò mœroris, aut pœnitentiæ nullum in ipſo indicium appareret, illud puto cauſæ fuiſſe, quod varijs ſenſuum cupiditatibus vſqueadeò obnoxius erat, vt vna, aut altera interdum ſopita, aliæ atque aliæ ſubindè orirentur, quæ continuos improbitatis parerent effectus. Atque idem videmus ſæpè in ægro euenire, in quo nullum quietis ſignum extrinſecus apparet, quoties vno cedente morbo, alius repentè ita ſuccedit, vt ab hoc torqueatur non minus, quàm ab illo dudum torqueretur. Iam mihi cætera omnia ſatis aperta eſſe videntur: 35 Sed † quomodo Platonem, Tullium, ac cæteros defendemus, qui in ſolis prudentibus, quos & probos eſſe neceſſe eſt, ac non in aliis naturalis legis domiciliū videntur collocaſſe. Nam Plato legem prudentiam eſſe dixit, quem Tullius ſecutus libro primo de legibus, legem diffinit eſſe mentem, & rationem prudentis. Atque alibi idem Cicero requirit rationem habitu prudentiæ in hominis mente confir„ matam eſſe, vt verè lex dici poſſit. Lex eſt (inquit) ſumma „ ratio inſita in natura, quæ iubet ea quæ facienda ſunt, prohi„ betque contraria. Eadem ratio cùm eſt in hominis mente con„ firmata, lex eſt. Vt in hoc quoque quæ noſtra ſit ſententia paucis aperiamus, non credimus negari poſſe, quin perfectiorem quendam in modum in mentibus prudentium, quàm aliorum 36 vigeat lex naturalis. Cùm † enim ad eam perficiendam duo neceſſaria ſint (vt ex prædictis intelligi poteſt) nimirum veri perſpicientia, itemque animi propenſio ad id, quod rectum, & honeſtum eſt, vtrunque in prudentibus hominibus pleniſſimè adeſt. Nam & clarius verum perſpiciunt, quàm ij qui boni quidem viri ſunt, ſed tamen ingenio minus valent. Iidemq; ad rectum proniores multò, ac propenſiores ſunt, quàm improbi, & mali homines, qui quantumuis intelligentes, tamen innata ſibi virtutum ſemina contrario habitu deprauarunt. Quo fit, vt quemadmodum non in tardis, atque inſipientibus, ita neque in malis, & ſceleſtis hominibus ratio ſemper rectè præcipiat, diſſimili tamen de cauſa. In his enim voluntas, in illis facultas deeſt. Hi cupiditatis, & voluntatis culpa veras ratiocinationes, quas conficere poſſent, non conficiunt, veriſq; propoſitionibus non vtuntur, at illi quod verum & honeſtum eſt (vel ſi maximè ad illud naturæ bonitate ferantur) tamen propter ingenij imbecillitatem non aſſequuntur. Itaque cum Tullius in legis diffinitione conſideraret rationem, qua lex eſt, & qua ſemper recta præcipit, rectè iccircò prudentis tantùm rationem Platonis exemplum ſecutus, ſibi propoſuit. Verum37 tamen † ſi tardioris ingenij homines, vel etiam incontinentes aliquando recta eligant, eaque mentis propoſito decernant, non alio certè quàm legis naturalis munere id facere exiſtimari debent. Quocirca ratio quæ tunc ipſis, quod honeſtum erat, non tantùm commōſtrauerit, ſed etiam perſuaſerit, poterit rectiſſimè naturalis legis nomine nuncupari. Etenim ſi non virtutis habitum, ſed ſolum hunc actum ſpectemus, in eo certè fateri cogemur, improbi hominis rationem à prudentis ratione diſſimilem non fuiſſe, ſed idem planè præſtitiſſe, quod ea in re prudentis ratio effeciſſet. Hac de cauſa naturalem legem etiam in alijs, quàm in prudentibus hominibus eſſe concedendum eſt, quamuis non ſemper legis officio rectè fungatur, ſicuti rectè interpretem dixeris, vel ſi non ſemper interpretis munus exerceat. At Cicero in tradenda legis diffinitione perfectiſſimum rationis ſtatum inſpexit, nimirum cum ipſa ratio iam ſic habitu obfirmata eſt, vt nunquàm non recta præcipiat. Huc etiam reſpexit Papinianus in legis humanæ deſcriptione, quam tradit in lege prima, ff. de legib. vbi vult, legem eſſe prudentum virorum conſultum., & tamen id quoque legem eſſe conſtat, quod ab hominibus quantumuis iniquis, qui modò eam authoritatem habeant, iuſtè conſtitutum eſt; At illud ipſe proculdubiò cogitauit, quod dum homines alioquin iniqui iuſtè aliquid decernunt, nihil in eo à viris prudentibus differunt. Itaque concludendum eſt, ne Papinianum quidem ipſum, aut Platonem, aut Ciceronem, & ſi qui alij ſunt, qui prudentis rationem legem eſſe ſtatuant, negaturos eſſe, quin eius quoque ratio, qui prudentiæ habitum non contraxerit, lex naturalis dici poſſit, toties (inquam) ſic dici poſſit, quoties rectè aliquid ratiocinetur, rectèque decernat, atq; eundem prorſus in re aliqua præſtet effectum, 38 † quem prudentis ratio eadem in re præſtitiſſet. Immò expreſſum tradit hoc Cicero (niſi eum planè ſibi aduerſatū eſſe malis.) Ipſe enim eodem libro primo de legibus legem naturalem non ſolis prudentibus, ſed omnibus prorſus datam eſſe affirmat. Quibus enim (inquit) ratio à na„ tura data eſt eiſdem & recta ratio, ergo & lex quę eſt recta ra„ tio in iubendo ac vetando, ſi lex ius quoque ab omnibus ratio, „ ius igitur omnibus datum eſt.

ARGVMENTVM.

AD ſolos ne homines lex pertineat, an verò etiam cęterorū animantium ſit, & an legis naturalis principia, veluti obligatio ad antidora, vim vi repellere, & alia id genus brutis quoque animantibus rectè (vt fit à noſtrorum pleriſque) tribui poſſint.

SVMMARIVM.

1 *Duo propoſitæ dubitationis capita.*
2 *Et legem, & normam eodem vocabulo Græci nominant.*
3 *Rebus omnibus certæ regulæ inſunt, vt ad finem quoque ſuum peruenire contendant.*
4 *Vt varia plantarum genera ſunt, ſic variè vel hoc, vel illud appetunt.*
5 *Quænam regulæ brutorum naturæ animantium ingenitæ ſint.*
6 *Hæc omnia vocabula lex, concordia, lis, pax, & id genus alia ſolent nonnunquàm vel ad res ipſas inanimatas referri.*
7 *Admiranda naturæ magiſteria.*
8 *Alicui rationem ineſſe, dupliciter accipi poteſt.*
9 *Brutis animantibus, itemq; rebus inanimatis quomodò ratio inſit.*
10 *Habent homines propriam rationem, & à diuina ratione diſtinctam.*
11 *Naturæ magiſteria omnia ſoli diuinæ rationi tribuenda.*
12 *Ex motu locali declaratur, quod de motu rationali hucuſque traditum eſt.*
13 *Vt in ſagitta, quæ ab homine emittitur principium motus non ineſt, ſic in brutis alijſq; rebus naturalibus, quæ à diuina ratione mouentur, rationalis motus non reperitur.*
14 *Legem illa propriam non habent quibus electio non ineſt.*
15 *Vlp. & Iuſtin. brutis etiam animantibus ius naturale tribuunt.*
16 *Electio quid ſit.*
17 *Num etiam belluæ habeant electionem.*
18 *In pleriſque brutis mira ſagacitas, atque etiam virtutum non obſcura apparent veſtigia.*
19 *Obligatio antidoralis an etiam ad feras, & belluas pertineat, & infra numero 30.*
20 *Mirum quod de Leone, & ſeruo Androdo refert Gellius.*
21 *Ariſt. & Paulus ius naturale ſolis hominibus tribuunt.*
22 *Præter legem æternam, quæ in Deo eſt, aliam belluæ propriam legem non habent.*
23 *Quæ ratio ſit, cur in belluis nonnulla appareant quaſi virtutum ſimulachra.*
24 *Quæ ſine conſilio, ac delectu fiunt, nullam laudem merentur.*
25 *Qua ratione ſoli homines verè eligere, ac deliberare dicantur.*
26 *Belluarum inſtitutio an aliqua ſit.*
27 *Quomodò principium illud legis naturalis, vim vi repellere, in belluis accipiendum ſit.*
28 *Iuſtitiæ laus nulla belluis tribuenda.*
29 *Ex quo fonte honeſtas oriatur.*
30 *Quomodò illud accipiendum ſit, quòd belluas interdum videamus benefacientibus benefacere.*

CAP. V.

VIdimus hucuſq;, quid ſit lex, & an lex naturalis, cui omnium maximè legis nomen diximus conuenire, omnium planè hominum ſit. Atque omnium illam eſſe concluſum fuit, quamuis perfectiorem quendam in modum in prudentibus hominibus reperiatur, longèq; in ijs clarius quàm in alijs eluceat. Nunc proximum eſt, vt videamus, ad ſolos ne homines pertineat, an verò etiam ad brutos animantes, quod quia ex ijs, quæ proximè docuimus, commodius intelligi poteſt, propterea huiuſce rei ex1 plicatio huic ipſi loco maximè conuenit. Conſiderandum † eſt ante omnia duplici ratione id à nobis quæri poſſe. Primò, vtrū aliquo modo legis nomen alijs animantibus, quàm hominibus conueniat; Secundò, vtrum cæterorum animantium ea ſit natura, vt in illis quoque legis eſſentiam, & ſubſtātiā reperiamus. Quod ſi primo modo id quæratur, minimè dubitandū eſt, quin rectè legis nomen non modò ad feras, & belluas, verùm etiā ad arbores, ad plantas, quin verò & ad res prorſus inanimatas referri poſſit. Etenim iampridem loquendi vſus obtinuit, vt vbi certa aliqua norma, ac regula ſeruanda ſit, rectè ibi ſemper legis no2 men vſurpetur. Quod † ipſum etiā apud Græcos poſſumus obſeruare, qui quo legem vocabulo nominant, eodem etiam vtūtur, cum normam & regulam exprimere volunt, Vnde Plato in Minoe (quemadmodum ſupra retulimus) latiſſimè legem accipit, vt Medicorum, & Matematicorum, immò & Agricolarum, & Coquorum regulas, atque alias quaſcunque complectatur. Quod verò attinet ad rem noſtram, nemini obſcurum eſt, ita natura comparatum eſſe, vt res omnes quāuis varias (prout varia illorum natura eſt) regulas tamen aliquas habeāt, quibus bonum ſemper aliquod appetunt, & ad finem quęque ſuū per3 uenire contendunt. Nam † & rebus prorſus inanimatis vi quadā naturæ hæc lex innata eſt, vt grauia deorſum, leuia ſurſum ferātur, humida fluant, ſicca certiori loco contineantur. Cùm ſummus rerum opifex Deus hęc, quæ vocantur elementa, certa lege quaſi librauerit, eaque ſimul ita compoſuerit, vt licèt nō modò variam, ſed & contrariam prorſus haberent naturam, inter 4 ſe tamen minimè diſſiderent. In plantis † etiam multò apertiorem huius naturalis legis ſpeciem cernimus. Siquidem illis omnibus vim quandam ineſſe videmus, vt vel ſiccum ament, vel humidum potius expetant, atque ea loca quodammodo vel renuant, vel expoſcant, quibus aut lędi, aut iuuari poſſunt, vnde fit, vt plantis, & arboribus inter ſe quaſi patriæ diuiſæ ſint, quod eleganter his verſibus Virgilius expreſſit libro ſecundo Georg.

» Fluminibus ſalices, craſſiſq; paludibus alni
» Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni.
» Littora myrtetis lætiſſima, denique apertos
» Baccus amat colles, Aquilonem & frigora taxi,
» Diuiſæ arboribus patriæ, ſola India nigrum
» Fert hebenum, ſolis eſt Thurea virga Sabęis.

De brutis verò animātibus adhuc multò minus dubitari poteſt, quæ præter eaſdem has naturæ inclinationes, quæ ſibi cum alijs rebus communes ſunt, alias quaſdam inſuper proprias ha5 bent. Quatenus enim † ijs corpus eſt quatuor naturæ principijs ita compoſitum, vt terræ elementum præualeat, lege quadam (vt ita dixerim) elementari deorſum feruntur, ſubiectaq; itidē ſunt alterationibus, & corruptionibus, quæ alijs omnibus in rebus elementaribus fiunt. Quatenus porrò anima illa pdite ſunt, quam dicunt vegetatiuam, appetunt ea omnia, quibus commodè viuere, nutriri, & creſcere poſſint; Ac demum quia ſentiendi præterea facultatem habent, cui prouida natura voluptatem immiſcuit quandam, ac cupiditatem eorum perficiendorum, quæ ab ipſis omitti minimè oportuit, videmus eas hoc ipſo inſtinctu ſpeciei quęque ſuæ propagandæ cauſa, mutuam appetere, fœminam maris, marem fœminæ coniunctionem. Indeque eorum, quæ procreata ſunt, educationi diligenter incūbere, ſemperque illis præſto eſſe, donec ad eam ętatem peruenerint, vt iam per ſe abſque vllo alterius adminiculo ad viuēdum neceſſaria parare poſſint, id quod tradit Vlp. in l. 1. ff. de iuſtit. & iur. Iuſtin. inſtit. de iur. nat. gent. & ciuil in princ. Sed plenius Ci» cero libro 1. offic. vbi Principio (inquit) generi animantiū om» ni à natura tributum eſt, vt ſe vitam, corpuſque tueatur, decli» netq; ea, quæ nocitura ſunt, omniaq; quæcunque ad viuēdum » ſint neceſſaria, acquirat, & paret, vt paſtum, & latibula, & alia » eiuſdem generis; commune autem omnium animantium eſt » coniunctionis appetitus procreandi cauſa, & cura eorum, quę procreata ſunt. Qua ex re concludi poſſe arbitror, quamuis neque elementorum, nec plantarum, immò nec brutorum quidē animantium lex verè ſit (vt ſtatim oſtendemus) ad hæc tamen omnia legis vocabulum ob quandam ſimilitudinem non ab6 ſurdè referri. Sic † enim & concordiæ, & pacis, & litis vocabula, atque id genus alia, quæ legis maximè affinia ſunt, quamuis rebus ratione carentibus non conueniāt, ad eas tamen interdum referuntur; Ad elementa quoque ipſa refert hæc Ouidius, dum tradit primum illud chaos facta elementorū diſtinctione fuiſſe ſublatum, ita enim inquit;

» Hanc Deus & melior litem natura diremit, Et paulopoſt.
» Diſſociata locis concordi pace ligauit.

Ex duobus ſupra à nobis propoſitis ſecundum illud erat, an plantarum, vel brutorum ſaltem animantium ea ſit natura, in qua legis eſſentiam reperiamus. Atque hic multos fore proſpicio, qui ex ijs, quæ nos antea concluſimus, affirmandum id eſſe arbitrentur. Diximus n. legem eſſe rationem, & regulā, quæ certis medijs certum dirigit ad finem, & ex ſola diuinæ rationis cōmunicatione proficiſcitur. Sed hanc rationem, hanc normam, atq; hanc diuinæ rationis participationem nō in ſolis hominibus, ſed & in brutis animantibus, quin etiam in plantis, alijſque 7 rebus naturalibus apertiſſimè conſpicimus. Quis † n. non eam maximè admiratur, quoties ad tam multa arborum, plātarūq; genera oculos conuertit figura, & facultate inter ſe diſtantia, ac ſecum ipſe conſiderat, quo quęq; ordine certis temporibus munus ſuum expleant, ac pręter fructus, & ſemina quam varios anteà flores emittant, & quidem eos quanto naturæ quaſi artificio elaboratos, quam varijs coloribus, certaq; menſura inter ſe diſtinctis mirabiliter inſignitos? Non inficior ego, quin ſumma ratione fiant hæc omnia, ſed tamen dico non ſatis hoc argumēti eſſe, vt propterea naturalem hanc, de qua loquimur, legem ab ęterna lege diſtinctam hiſce ipſis rebus ineſſe concludamus. Qđ vt rectè intelligatur, reuocādum illud in memoriam eſt (quod 8 & ſupra tetigimus) poſſe † nimirum id dupliciter accipi, quod dicimus alicui rationem ineſſe. Primò enim poſſumus hoc intelligere, quatenus ratione quidem aliquid regitur, ac mouetur, ſed ita tamen, vt in ſe ipſo mouentem rationem nullam inclu9 dat. In hunc † modum rectè dicemus & brutis animalibus, & rebus omnibus naturalibus ineſſe rationem. Siquidem ea quoque ratione diuina reguntur, & mouentur, quamuis mouentem, & propriam rationem nullam inde aſſumant, quæ à diuina ratione diſtincta ſit, atq; in ipſis tanquam in proprio domicilio ſuā quaſi ſedem collocauerit. Idē hoc voluit diuus Thomas in prima ſecundæ, queſt. 91. art. 2. cum dixit. Brutos animantes rationem quidem ipſi quoque diuinam, non tamen rationabiliter participare. Alio modo intelligimus alicui rationem ineſſe, cū illud non aliunde tantùm certa ratione mouetur, ſed natura huiuſmodi eſt, vt mouentem in ſe ipſo cōtineat rationem tanquā in propria ſede penitus collocatam. Atque hoc modo non niſi ſolis hominibus ineſſe rationem dicere poſſumus, cùm enim multò ipſi illuſtrius, multoq; nobiliorem quendam in modum diuinam rationem, quam cætera participent, facit hæc partici10 patio, vt non tantùm eadem illa regantur diuina ratione, † ſed vt inde propriam rationem mouentem aſſumant diuinæ quidem illi perſimilem, ſed eſſentia tamen ab ipſa diſtinctam (cum mouētē dico non de motu corporali, ſed de rationali loquor) hoc eſt facultatem quandam ipſorum hominum naturæ penitus hærentem, qua ſeipſos excitare, regere, ac moderari poſſint. Hęc eſt illa ratio, hæc illa norma, quā ab æterna lege meritò ſeiungimus, legemq; naturalem appellamus, cuius proprium, & certum munus in nobis ipſis perſpicuè cernimus. Hanc (vt dixi) legem neque in brutis, neque alijs in rebus naturalibus, ſolo homine excepto, reperimus; nihil enim in ijs proprium agnoſcimus, nihil liberum, nihil denique quod ſe ipſum ſua ſponte dirigat, & inſtituat, ac non potius ab æterna illa, diuinaque lege 11 immediatè proficiſcatur. Itaque † ſolius æternæ, ac diuinæ legis munus eſt, quòd plantæ, & arbores certis temporibus, certiſque rationibus veſtiantur, & ſpolientur, quòd bruti animantes ad finem quęq; ſibi propoſitum certo inſtinctu ferantur, quòd imbres, grandines, fulmina, fulgores, ſublimiaq; exhalationum incendia, quæ tam varias, horribileſq; interdum imagines nobis oſtendunt, certis de cauſis generentur, quòd admirabiles illæ ſphærarum conuerſiones perpetuò ordinem ſuum obſeruent, & quicquid denique in hac tota mūdi machina admirabile cōſpicitur, ab hac vna æterna lege proficiſci minimè dubitandum eſt. Ad quæ omnia tametſi legis quoque naturalis nomen aliquo modo referri poſſe diximus, ipſam tamen legis eſſentiam non æquè ijs, vt hominibus conuenire concedimus. Atque vt clarius hoc eluceat, quid inter hominis rationem interſit, & rationem illam, quæ in hac rerum naturalium ſerie perſpicitur, operępretium eſt hæc quæ de motu rationis dicta ſunt, in motu locali animaduertere, qui cū ſenſibus noſtris magis perſpicuus ſit, multò clarius hanc rem totam, quo pacto ſe habeat, demon12 ſtrare poterit. † Ponamus ſagittam vel arcu vel alia ratione ita ab aliquo emiſſam eſſe, vt certum aliquem ſcopum poſſit attingere. Ponamus pariter volantem auem ad certum aliquem locum iter direxiſſe. Hic certè vt in aue, ſic in ſagitta motum cernis, atque in vtraque pariter mōtus intentionem cognoſcis: qa, ſicut auis, ita & ſagitta ad certum illum locū peruenire contendit. At quia ſagittæ & motum videas, & motus intētionem cognoſcas, non propterea tamen conceſſeris eodem modo, quo eſt in aui, ita & in ſagitta ipſa motum, motuſque intentionem ineſſe.

inesse. Auis enim se ipsam mouet, atq; ad eam potissimum partem motum intendit,ad quam cupit peruenire, at sagitta per se ipsa neque motum, neque intentionem vllam habet, virtus.n.
13 & intentio alterius mouentis est, † & licèt sagittæ motum cernas, nullum tamen ipsius proprium motum assignare poteris, sed eum tātum vides hic motum, qui à mouente proficiscitur. Pari ergo ratione (vt ad rem nostram hoc exemplum accommodemus) in brutis animantibus, alijsq; rebus naturalibus rationalem quidem motum videbis,quatenus illa à mouente lege diuina diriguntur,nullā tamen in ipsis rationem mouentem conspicies. Nam vel si corporalem motum in se ipsis habeant, motum tamen rationalem nullum habent,nullaque prorsus ijs ratio est,cur hoc modo potius quam illo moueri velint, præter illam diuinam,cuius quidem munus in ijs cernitur; Sed illa tamen non nisi in Deo summo,& opt.tanquàm in primo mouēte reperitur. Huc accedit, ꝙ quæ rationem nullā propriam habent,qua sponte se ipsa dirigant,nullam pariter electionem habere possunt.Siquidem electio est, quoties non vnum aliquid, sed plura proponuntur, quæ in consultationem veniant, ita vt electionem præcedat consultatio,quemadmodū docet Aristoteles lib.3.Ethic.cap.2.& 3.Itēq; diuus Thomas in prima secundæ quæst.13.ar.2.At quæ ratione carent,nunquam consultant, nullaq; rerum obiectarū varietate distrahuntur, sed illud semper determinatè appetunt ad quod naturæ instinctu feruntur.
14 Quare † si nullam habent electionem, nullam pariter legē habebunt,cùm legis vim omnem in deligēdo positam esse supra fuerit demonstratum. Sic.n.Cicero.

» Vt Græci (inquit) æquitatis, sic nos delectus vim in lege ponimus.

Videò hic multos fore,qui quamuis de plantis, & arboribus, alijsq; rebus naturalibus id quod à nobis traditum est, admissuri sint, tamen in eo quod de brutis animantibus, idem quod de plantis affirmauimus,fortasse reclamabunt, Vlpianoq; potius
15 & Iustiniano assentient, † qui ius naturale brutis etiam animātibus non grauatè tribuunt.l.1.ff.de iust.& iur.& instit. de iur.natur.gent. & ciuil. Cùm præsertim hęc opinio non sola illorum authoritate nitatur,sed etiam satis aperta ratione probari posse videatur. Nam (quicquid proximè à nobis conclusum sit) non videtur negari posse, quin bruta quoque animalia habeant ele-
16 ctionem, † quæ nihil aliud est, quàm rerum aliquarum appetitus propter finem,vt definit Aristot.lib.3.de morib.ca.7.Et qui hoc negauerit, apertissimæ experientiæ aduersari videbit.Quo-
17 ties† quæso videbimus capellam, dum illa in prato herbas depascitur,vnam atque alteram herbam explorare, ac demum ex ijs vnam reijcere, & alteram assumere? Quoties venaticum canem aliquandiu incertum deliberare, qua potissimum via ferā amissam insequi velit, & posteaquàm non hac parte illum effugisse naribus explorauit,tum quasi syllogismo diuisiuo vsum
18 ad aliam partem cursum intendere? Nemo † est etiam qui non admiratione aliqua afficiatur,quoties apium, & aranearum miram sagacitatem considerat, atque aliarum id genus animantium,quæ certè non possent opus quęque suum tàm cōcinnè, aptèq; fabricare,nisi & in paranda materia,& in totius operis figura componenda aliquam deligendi facultatem haberēt.Adde,quòd si brutorum naturam penitus inspexerimus,in plerisq; eorum non occulta virtutum vestigia reperiemus, vnde prudētes serpētes:castas turtures: fortes equos:fideles,& mites canes, eosdemq; & asseclas,& vrbanos meritò dicemus. Hæc verò naturæ semina ita plerunque in illis habitu perficiuntur,vt de quibusdam ea cōspiciamus,quæ vix ab homine expectari possent. Maximaq; illud certè animaduersione dignum est, quòd videmus ferocissima animalia minuti pueri, vel imbecillis muliercu læ imperio,ita parere,vt sæpe iussa eas res deferant, ad quas tamen sensu,& cupiditate maximè ferūtur. Quæ cùm omnia ad hānc sententiam confirmandam momenti plurimum habent, nimirum brutis animantibus naturalem legem inesse, tū mul-
19 tò magis cogemur hoc fateri, si illis assentiemus, † qui naturales nonnullas obligationes,quas sola naturali lege cōstringi exploratissimum est,feris etiam, ac belluis accommodant. Facit hoc in primis Accursius in l. sed si lege. §. consuluit. ff. de pet. hær. in verbo obligauerunt, quo loci existimat ad omnē creaturam pertinere illam obligationem,vt benefacientibus benefaciamus,ijsq; ἀντίδορα (vt Græci inquiunt) tribuamus. Quam sententiam (vt refert Marcellus Beringutius in Rub.ff. de verb. oblig.) summa vi defendere contendit Ioannes Cola de Vicarijs,qui vir suis temporibus maxima nominis celebritate fuit,& hunc ipsum,quem nūc ego teneo in gymnasio Salernitano locum,ita obtinuit, vt ad eum certatim ex omnibus huius regni partibus tanquàm ad commune oraculum concurreretur. Plu-
20 rimum † verò huic opinioni suffragatur, id quod ex Appione refert Gellius lib.5.cap.14.de quodam Leone,qui Romæ in Circo maximo,vniuerso populo Romano amplissimæ venationis pugnam spectante,cùm vidisset Androdum seruum Dacum, à quo olim in quadam specu Africæ,in qua tùm Androdus metu domini delitescebat,stirpem pedi hærentem,qua maximè cruciabatur,sibi reuulsam esse recordaretur, propter huius beneficij recordationem,ad eum statim noscitabundus accessit,ac quasi gratularetur,quòd eum incolumem videret,more adulātium canum eius crura, & manus blandè cœpit demulcere. Quo factum est,vt cum seruus, qui anteà propè metu examinatus aliquandiu constiterat,tandem & ipse Leonem,recognouisset,tū læti sese ambo inuicem complecterentur, atq; incredibili omnium cum admiratione veteris beneuolentiæ significationem non obscuram præberent. Admirationem porrò illatā plurimum auxit, quòd Androdus postea commemorauit, eundem Leonem,ex quo tempore pedis dolore ipsius ope fuerat liberatus,eius beneficij memorem semper postea,dum is metu domini in illa specu delituit,ex ferinis quas lacerabat carnibus copiosè sibi victum suppeditasse. Qua ex re nonnulli probare contēdunt,obligationem illā,quòd ijs teneamur benefacere, qui bene de nobis meriti sunt, brutos quoque animantes attingere. Quemadmodum illud quoque naturalis legis principium eas attingere videtur, quod vim, atq; iniuriam licitè propulsemus, vt aduertit Marcellus Beringutius in d. Rub.ff.de verb.oblig.dū reprehendit Socinum qui soli potentiæ rationali illud tribuit. Cùm verò inter prima legis naturalis principia id recenseri perspectissimum sit,vt per Florentinum in l.vt vim.ff.de iust.& iur. non minus ex hoc,quàm ex supradictis omnibus rationibus videmur vrgeri, vt etiam feris, & belluis naturalem legem fateamur inesse, quibus eadem, quæ nobis permittuntur, permissa esse videamus; Legis enim virtus est non tantùm imperare,aut prohibere,sed etiam permittere l.legis virtus.ff.de legibus. Veruntamen nos non hæc tanti facienda ducimus,vt propterea recedendum existimemus a prima opinione,in qua fuerunt Aristoteles lib.5.Ethic.cap.7.& Paulus in l.pen.ff.de iust.& iur.neq; enim triplicem ibi iuris diuisionem tradunt,quemadmodū Vlpianus & Iustinianus,sed tantū ius naturale à ciuili distinguūt,
21 atq; ipsum ius naturale ita explicant, † vt illud solis hominibus conuenire apertissimè demonstrent. Probatur necessariò hæc sententia (dicant alij quicquid velint) argumento illo superius adducto, quod vt in plantis, alijsq; rebus naturalibus, ita etiam in animantibus sensu præditis optimè concludit. Nam si lex (vt iam demonstrauimus) ratio,& regula quædā est, bruti verò animantes,cum diuina tantùm ratione regantur,propriam ipsi rationem non habent; quæ distincta sit à ratione diuina, id quod plenissimè supra explicatum fuit, sequitur certè nec brutos ipsos animantes legem aliquam habere,quæ ab æterna seu diuina lege seiungi possit; Sed ex nostratibus plerique, qui rustice philosophantur, in eo nimirum decipiuntur, quòd à brutis quoq; nonnulla interdum fieri vident, quæ solertiam quandam,& sagacitatem præ se ferat, quæ nos omnia rationis munera esse nō inficiamur. Sed non animaduertunt ipsi id quod supra à nobis declaratum est, non eodem modo, quo inest hominibus, feris quoque, & belluis rationem inesse. Rationem feris, ac belluis inesse fatemur, quatenus diuina ratione reguntur,propriam tamen eas rationem, & à diuina ratione distinctam habere non
22 concedimus, qua se ipsas regere possint. Quare † præter hanc æternam legem, quæ in Deo est, aliam propriam illis legem esse negamus. At verò (dices) hæc solertiæ munera,atque hæc rationis vestigia non in Deo, qui à nobis non videtur, sed in ipsis brutis cernuntur. Respondeo,non satis hoc argumenti esse, vt idcircò rectè inferas, verè hanc rationem ipsorum naturæ tanquam proprio domicilio insidere, nam & in sagitta, quæ ad certum scopum emissa est, rectus & motum cernis, & intentionē cognoscis, quam si in hominem, qui eam emiserit, oculos conuertas,nec propterea tamen mouendi virtutem, aut intentionem ipsi potius sagittæ,quàm homini tribues. Sic ergo & in brutis animantibus quicquid rationis elucet, id non in ipsis est, sed in Deo summo, & opt. à quo ita reguntur, vt ad fines quosque
23 suos naturæ instinctu ferantur. Et † quoniam hoc ipso instinctu ad ea sæpe feruntur,ac quasi instituuntur, quæ in nobis laudari solent,quin & nobis ipsis,qui eius instinctus psidio destituimur, adeò difficilia sunt,vt non nisi maxima industria, longoque habitu comparari possint. Propterea fit, vt in brutis sæpenumero solertiæ,prudentiæ,castitatis,aliarumque virtutum quædam appareant quasi simulachra, quæ tamen veræ virtutes dici non
24 possunt. Qua † quæ neque consilio, neque delectu vllo fiunt, nullam laudem merentur, & tamen laus virtutis propria est, vt multis in locis tradit Aristoteles. Vnde nemo sagittam laudabit, quòd vel scopum rectè tetigerit,vel velociter peruolauerit, cùm nō ipsi sagittæ, sed homini potius, à quo sagitta emissa est, tota hæc laus debeatur. Atque hinc tollitur illud, quod de electione obijciebatur, eratque potissimum contrariæ opinionis fundamentum,nam si belluarum nulla ratio est,quæ ijs propria sit,atque à diuina ratione distincta, nullam earum consultationem esse concedendum est,si nulla consultatio, ergo nulla pariter earum electio erit,ita enim & Aristot.argumentatur libro
25 3.de morib.cap.2. Verè homines † deliberare, & eligere dicūtur,quos constat non sensitiuum modò, sed etiam intellectiui appetitum habere. Intellectiuus enim appetitus est eiusmodi,vt siue

siue illum per se consideres, siue dum ipso in actu, & exercitio versatur,nunquam certum aliquod respiciat obiectū, & ad bonum quidem,sed illum tamen commune, & indeterminatum feratur. Consultationi verò, atque electioni tunc locū esse diximus, cùm plura ita cuipiam proposita sunt,vt hoc,vel illud liberè amplecti possit. Non idem de appetitu sensitiuo affirmari potest,quo solo cætera animantia prædita sunt. Namque is (vt rectè adnotat Caietanus ad primam secundæ quæst. 13.art.2.) si per se consideretur,ad speciale semper obiectum dirigitur,puta odores,sapores,atque id genus alia,si verò consideretur in ipso actu & exercitio,tunc ad obiectū singulare ordinatur, vt ibidem diuus Thomas clarè explicat.Quare belluā videbis, prout hoc,vel illud melius esse agnoscit, ita confestim absque cōsultatione,ac deliberatione vlla ad id potissimū accurrere. Et quāuis ouis,vt supra obijciebatur, cùm herbam depascitur,hęsitare interdum,ac deliberare videatur,cognitionis tamen, non deliberationis mora illa,& hæsitatio est.Contingit enim interdū, vt sensus communis quid iucundius,meliusq; sit,non ita statim percipiat,aut agnoscat; sed cùm primum id agnouit, nulla tūc mora est, quin ad illud repente appetitus sensitiuus naturæ instinctu feratur. Illud fortasse magis quempiam mouerit, vt bru-
26 torum electionem fateatur esse aliquam, † quòd (vt & supra opponebatur) videmus sæpe canes, aliosq; nonnullos animantes vsu,& exercitatione ita institui,ac quasi erudiri, vt honesta potius quàm iucunda deligant,& non tàm sensibus, quàm domini Imperio obtemperent. Verùm hoc quoque eadem ratione facilè diluitur;non enim illud ideò fit,quia consultationem,atque electionem, quam natura non habent, habitu comparare possint,sed soli naturæ instinctui totum hoc tribuēdum est, qui tamen instinctus postea habitu non parùm iuuatur. Quo fit, vt ea quæ sensus alioquin allicere potuissent, aut verberum metu deserant, aut etiam dominorum iussu ob quandam in eos propensionem,quam plerisque animantibus, canibusq; præsertim natura ipsa innatam esse haud obscurè perspicimus. Hoc verò habitu consultationem,& electionē,que prius nulla brutis erat, comparari non potuisse,eo argumento facilè conuincitur,quo vtitur Caietanus in loco præallegato,quoniam ars, licèt ad naturalis actus rationem,& modum momenti plurimum habeat, eius tamen ipsius substantiam nec inducere, nec mutare potest. Ex quo sequitur arte electionem nec mutari,nec induci,aut acquiri potuisse, quia cùm dicimus electionem,non agendi modum,& rationem,sed substantiam ipsam, ipsumq; actum naturalem significamus. Alterum illud pro hac sententia argumētum afferebatur,nimirum solius legis munus esse, quod aliquid permittatur,vel præcipiatur, arg. l. legis virtus.ff. de legib. Brutis verò animantibus permitti nonnulla, ac nonnulla etiā imperari; permittitur enim, vt vim vi repellere, ac propulsare possint,imperatur vt benefacientibus benefaciant.Quocirca videntur teneri ea obligatione,quam vulgò ant doracem dicūt, vt ex Leonis, & Androdi serui mutua agnitione demonstratū fuit,& tamen exploratissimum est,vbi lex non sit, ibi obligationem consistere non posse. Vt planius intelligatur hanc argumentationem nullius momenti esse, constanter illud retinendum est,quod paulò ante tetigimus,sępenumero brutis solo instinctu naturæ ea dictari, quæ apud nos in consultationem, ac deliberationem veniunt. Et quoniam hæc possunt esse nobis vel permissa,vel imperata,non est,quod miremur, si quæ nobis permittuntur,vel imperantur, eadem quoque non dissimili ratione ferarum,ac belluarum naturæ consentanea sunt. Siquidē belluæ quoque ad eadem illa natura informantur, atque instituuntur,sed tamen permissionis, vel imperij, seu præceptionis vocabula non rectè in belluis vsurpamus, neq; ea quæ diximus præscripto rationis tribui possunt, quam bruti animantes nul-
27 lam habent.Quapropter † naturæ illud principium, vim vi repelli posse (vt de hoc primùm loquamur) non eo modo accipitur à iureconsultis,quo possit & cæteris animalibus conuenire.Siquidem in brutis nihil aliud considerari potest,nisi factum illud violentiæ propulsandæ,quod à naturæ instinctu proficiscitur. At iurisconsulti cum hoc principium vsurpant, non illud solum factum inspiciunt,sed quod iuris in eo est;considerant.n. hoc,quatenus ex legis permissione fit, ideòque iustitiæ & honestati conuenit. Quòd ipsum apertè ostendit Florentinus in illa l.vt vim. ff. de iustitia, & iur. vbi post illa verba vt vim, atque iniuriam propulsemus, ita subijcit. Nam iure hoc euenit, vt
» quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit,iure fecisse videatur. Hoc idem ostendit Diocletianus in lege prima, C. vnde vbi hoc factum propulsandæ violentiæ per se non considerat, neque vt ex solo naturali instinctu proficiscitur, sed vt iustitiæ, & honestati consentaneum est. Neque aliter videtur Cicero accepisse, cùm in oratione pro Roscio Amer.ita inquit;Est hęc
» iudices non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepi-
» mus, legimus, verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, ex-
» pressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti,sed imbu
» ti sumus, vt si vita nostra si in aliquas insidias, si in vim, in tela,
» aut latronum, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Itaq; honestatem in hoc, & iustitiam, non solum naturæ instinctum consideramus, atque hoc modo nihil planè ad belluas hoc præceptum pertinebit; neque enim iustitiæ, aut honestatis laudem illis vllam tribuimus. De iustitia
28 dubitari non potest,† quia belluæ quicquid faciunt,sua causa faciunt,iustitia autem sola omnium virtutum in se ipsa non vertitur, sed complectitur eos, quibus cum viuit, & omne suum munus alijs præstat. Quod verò etiam honestas solius hominis,& non cæterarum animātium sit,eleganter inter alios ostēdit Cicero libro primo officior. quo loci cū nobis honesti qua-
29 si ortum tradit. † Vt quemadmodum vis naturæ, rationisque, qua soli homines præditi sunt, eorum quæ aspectu sentiuntur pulchritudinem, venustatem, conuenientiam partium sentit, ita hanc similitudinem eadem hæc natura, ratioque ab oculis ad animum transferens multò etiam magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in consi ijs considerandum putet, moneatque nequid indecorè, aut libidinosè fiat. Quibus ex rebus honestum conflatur & efficitur. Atque hinc perpetuum sumimus documentum, quoties quæritur iustum nè aut honestum aliquid sit, solius semper hominis, & non cæterarum animantium rationem haberi. Meritò igitur Bartholomæus Socinus hoc ipsum principium, vt vim vi propulsemus, soli potentiæ tribuit rationali, quamuis Marcellus Beringutius hoc in loco
30 illum reprehendat. Quæ † hactenus conclusimus de propulsandæ iniuriæ permissione, eadem planè censeo affirmanda & de præcepto illo, vt benefacientibus benefaciamus; quia vel si maximè hunc instinctus in aliquibus animalibus reperiremus, non tamen eum tanquàm pręceptum, aut tanquàm obligationem considerare possemus. Siquidem non aliò spectant naturalis legis præcepta, & obligationes, quàm vt honestatem & iustitiam tueantur, iustitiam verò, & honestatem solis hominibus conuenire, ac cęteris animantibus planè incognitas esse iā demonstratum fuit. At ego certè ne instinctum quidem eiusmodi brutis animantibus inesse facilè concessero, nihiloq; magis leonibus quàm cæteris, vt beneficiorū acceptorum se memores, & gratos præbeant, quod in præsentia demonstrari eo minus necesse est, quòd multo magis hac in re nobis ipsis, quā ijs, qui contrarium sentiunt, sensus experientiaque suffragatur. Neq; enim si gentilium historijs proditum est Leonem illum Aphricanum Androdo seruo virum probum, & gratum se pręstitisse, concludendum est propterea Leonum naturæ datū hoc fuisse, nam & boues apud Romanos non semel locutos esse, Liuius tradit,& olim equam in Xersis exercitu leporem peperisse Herodotus,& Valerius authores sunt, neque ea tamen bouum, atque equarum naturæ tribuimus. Prodigia eiusmodi sępe multa,atque etiam naturę monstra interdùm nonnulla conspiciūtur,neque hoc in alijs tantùm animalibus, sed etiam in hominibus ipsis cernitur nonnunquàm, inter quos reperiuntur interdum, qui vel ingenio plus valeant, quàm aut ętas, aut humana conditio ferre videatur, vel ijs corporis, sensuumque viribus donati sint, quæ naturales excedant facultates, qualem nobis hominem illum nomine Lynceum Plinius describit,quem tanta luminum acie pręditum fuisse tradit, vt à Lylibeo Sicilię portu Carthaginensium egredientes classes intueretur.

ARGVMENTVM.

POssitne Vlpianus, & Iustinianus aliqua ratione defendi,qui legem naturalem feris etiam, & belluis contra id quod supra conclusum est,concedere videntur.

SVMMARIVM.

1 *Verè ne senserit Vlp. belluarum ius, & legem esse.*
2 *An absolutè id accipi debeat, quod dictum est sensitiuæ facultatis instinctus non esse legem.*
3 *Ex naturæ quoque sensitiuæ inclinationibus possunt desumi principia, ex quibus iuris scientia conflatur.*
4 *Quamuis Gratianus belluis ius non tribuat, tamen inter ea, quæ sunt iuris naturalis sensitiuæ quoque potentiæ instinctus recenset.*
5 *Cum de iure naturali loquitur Paulus in l.penul.ff.de iust. & iur. quo pacto illud accipiat.*
6 *Post triennium pueros exponere Romuli legibus erat permissum.*
7 *Declaratur l.1.ff.de iust. & iure.*
8 *Feris quoque, & belluis naturalis iuris peritiam inesse, quo pacto intelligendum sit.*
9 *Verborum translatione ipsi quoque iurisconsulti vtuntur.*
10 *Verbum, censeri, quomodò accipiatur.*

CAP.

CAP. VI.

EX ijs omnibus quæ proximè diximus,intrepidè cōcludi potest, legem naturalem solis hominibus, ac non cæteris animantibus conuenire. Verùm huic sententiæ sola Vlpiani,& Iustiniani authoritas aduersatur, quæ vt nullo modo videtur declinari posse, ita nec temerè contemni debere. Atqui certè si eos ita sentire contendas,vt primo aspectu eorum verba ostendere videntur, brutorum etiam animantium ius & legem esse, nos 1 eorum patrocinium prorsus deserimus. † Etenim cogeremur hoc modo feris etiam, & belluis obligationum regulas accommodare, quod ipsum (vt supra demonstrauimus) planè absurdum est. Sed tamen hanc defensionem ita suscipi posse arbitramur,vt eos nō id sensisse dicamus,immò verò à sentētia nostra, quam proximè firmauimus nulla ex parte abhorrere, quod vt planum faciamus, vnum prius nobis constituēdum est, ex quo facilè illud deindè demonstrabitur. Animaduertere igitur nos 2 oportet hoc, quod hactenus diximus, nimirum † naturales instinctus,veluti maris,& fœminæ coniūctionem, & eorum quæ procreata sunt educationem ad legem naturalem, iurisq; præcepta nihil pertinere,ita accipiendum esse, vt eatenus tantùm id negemus,quatenus eiusmodi instinctus in brutis animātibus sunt. Quod si in hominibus considerentur, tunc fatemur eosdem hos instinctus & in legis naturalis præceptis expendendis, & in tota hac iuris arte constituenda momenti plurimum habere. Nam quæ ratio supra in brutis considerata fuit,cùm dictum est, nullo modo illis conuenire iustitiam,& honestatem,quam vt proprium scopum iuris præcepta sibi proponunt, ea ratio in hominibus non modò non idem concludit,sed cōtrarium potius apertè demonstrat. Quandoquidem homines licet ad hæc eadem natura propensi sint,habent tamen præterea rationis vsum,quo istas inclinationes regere,ac moderari possunt,atque id efficere, vt honestati, & iustitiæ quammaximè illi respondeant. Quare quæ à sensibus, atque ab hac communi natura sibi dictantur,ea neque recipiunt omnia,neque etiam omnia respuunt, sed in consultationem deducunt sola liciti, & honesti ea in re norma vtentes;Quod si turpitudinis,atque iniustitiæ nihil in ijs ratio perspiciat,ea concedit,atque permittit, immò nō tantùm permittit, sed etiam imperat interdum ea ipsa de causa, quòd ab hac pariter communi natura nobis præcipiantur; 3 Vnde fit † vt naturales istæ inclinationes iam incipiant esse regulæ,propositiones,& principia,ex quibus iuris scientia conflatur, atque perficitur.Quamuis in feris,& belluis secus sit,quæ honesta à contrarijs minimè internoscunt. Nam vt colores,qui verè in re aliqua insunt, in tenebris discerni non possunt, oborta verò luce statim apparēt,ita naturalibus hisce inclinationibus verè quidem iusti,& iniusti, honestiq; & inhonesti differentiæ insunt,sed hæ differētiæ belluas ipsas,in quibus nulla est ratio,planè latent; vbi verò rationis accedit lumen,vt in hominibus fit, 4 tunc illæ penitus elucent. Quare † Isidorus, & Gratianus quamuis ius belluis nullum tribuant, sentiunt tamen ad ius naturale inter homines perficiendū hos ipsos instinctus maximè pertinere, dum statuunt ius naturale esse, quod est commune omnium nationum, & instinctu naturæ, non constitutione habetur aliqua, vt est viri, & fœminæ coniunctio,& puerorum educatio, cap. ius naturale 1. distin. Vlpianus etiam in lege prima. ff.de iustitia,& iur. in vltimis verbis non modo suā, sed & aliorum sententiam hanc fuisse nobis indicat, nam cum in iuris diuisione has ipsas inclinationes complectatur, in eo tantùm elaborat,vt reddat rationem,cur hos communis naturæ instinctus ab alijs iuris regulis seiungat, atque ex ipsis ius diuersum constituat. Qua in re apertè ostendit à nemine fuisse dubitatum,quin & tales instinctus ad ius constituendum pertinerent. Nam nisi hoc apud omnes exploratum fuisset,ipse certè non tantùm cur seiunxisset,rationem debuisset reddere, sed cur omninò ea recepisset,quæ ab alijs tradenda iuris diuisione reijci solerent. Quocirca minimè dubitandum esse crediderim,quin & Aristoteles, 5 † & Paulus in lege penultima, ff. de iustitia, & iure cùm ius solis tribuunt hominibus, atque illud in naturale,& ciuile diuidunt, eam habuerint mentem, vt sub primo illo capite iuris naturalis,maris, & fœminæ coniunctionem complecti voluerint, itē liberorum educationem, & iniuriæ propulsationem, & si qua alia nobis cùm belluis communia sunt. Quoties enim rationes expenduntur, cur vel prohibitum, vel permissum, aut imperatum aliquid sit, hæc ipsa quoque reperiemus momēti plurimū habere. Nam si quis te roget, quæ te lex liberos proprios alere iubeat,eosdemq; destituere,aut eijcere prohibeat,non certè respondebis te ea solà naturæ vi ad id obstringi; quæ rationalis dicitur,atque hominum propria est, sed naturæ potius communi id tribues, quæ omnibus animantibus tacito quodam instinctu ea ipsa præcepit,& arctius hoc vinculum inter liberos,& parentes,quàm inter alios esse voluit; quamuis eundem hunc instinctum, propterea quod honesti nō modo non aduersabatur, sed maximè potius conueniebat,naturalis quoque ratio appro- 6 bauerit. Atqui hoc puto ego fuisse in causa, † cur olim Romuli legibus post triennium pueros exponi non fuerit interdictum, & alijs etiam Romanis legibus aliquando impunè filij interfici potuerint,cùm tamen alij non potuerint. Etenim homines sapientissimi necessarium esse non putarūt illud lege prohibere, quod naturali instinctu satis vetitum esset. Ac multas porrò leges habemus, vt quæ de successoribus latæ sunt,de tutelis,de legitima iure naturæ debita, quæ omnes huic ipsi liberorum educandorum instinctui quasi firmissimo fundamēto innituntur; Quibus ex rebus facilè intelligitur inclinationes hasce naturales, vel si in brutis animantibus nullam legem constituāt,in hominibus tamen ad legis naturalis præcepta, & ad iuris scientiā constituendam maximè pertinere. Quod cum ita se habeat,satis iam ex hoc intelligimus,qua ratione Vlp.defendi possit;Quę si ideo reprehendis, quod inter legis naturalis principia naturę quoque communis instinctus sit complexus, vt maris,& fœminę coniunctionem, & liberorum educationem, iniuria illum reprehendis, cùm immo ex his ipsis naturalis legis regulæ, ac propositiones sumantur complures, ex quibus conflatur iuris scientia, nostrumq; hoc studium constituitur. Ipse verò ibi hoc potissimum in animo habuit, vt quæ huius nostri studij partes essent,nobis ostenderet,dicta lege prima. §. huius studij. Idem & de Iustiniano affirmandum est,qui cum in §. vlt. instit. de iustitia, & iur. ex Vlpiano ad verbum omnia descripserit, sicuti eiusdem criminis reus est,ita eiusdem defensionis suffragio iu- 7 uabitur. Quod † si Vlpianum ea ratione accusas, quòd senserit hosce instinctus non tantùm ius constituere, sed inter brutos quoque animantes constituere, verè is quidem, si ita sentiret, hoc nomine damnandus esset, sed ipse certè non in eum modum loquitur, vt de brutis quoque hoc sensisse existimari possit; Immò verò in tota illa lege ijs vtitur verbis, ex quibus facilè intelligas non ad cæteros animantes, sed ad solos homines eam, quam ibi tradit iuris distinctionem retulisse. Initio enim ius, quod postea diuidit, ita describit, vt dicat esse artem ęqui, & boni, ac propterea eos qui artem iuris profitentur ęquum ab iniquo secernere. Iam hucusq; intelligimus non de belluis, sed de solis hominibus loqui Vlpianum, & propositam iuris tractationem ad solos homines referre. Nam æquitatem, bonitatem, iustitiam, de quibus ibi loquitur,in feris, & belluis inesse non rectè dicimus, vnde Tullius. Non vlla in re (inquit) longius absumus à natura ferarum,in quibus inesse fortitudinē sæpe dicimus, vt in equis, in leonibus iustitiam, bonitatem, ęquitatem non dicimus, sunt enim rationis, & orationis expertes. Postea ius diuidit publicum, & priuatum, ac publicum statuit esse, quod in sacris, in sacerdotibus, & in magistratibus consistit, quæ omnia cū à brutis animantibus alienissima sint, satis ex hoc intelligitur, iurisconsultum non modò ijs publicum ius non tribuisse, sed ne suspicatum quidem hoc fuisse. His porrò omnibus consequens esse videtur, vt cùm is postea iuris priuati diuisionem subijciat, dicatque ius priuatum tripartitum esse, hoc est collectum ex naturalibus præceptis, gentiū, & ciuilibus, eodem modò illud accipiat, quo & supra generatim ius definiuit, & posteà illud speciatim diuidere cœpit, ne vnum diuisionis membrum ab altero dissentiat; quod si admittamus, vt necessariò admittendum est, non possumus deinde negare,quin voluerit Vlp.totum ius naturale ad solos homines referre. At huic defensioni plurimùm aduersari videntur verba illa,quæ postea sequuntur. Videmus etenim (inquit) cætera quoque animalia,feras etiam istius iuris peritia cēseri.Quę verba vel si aliqua ex parte hoc quod diximus videantur confirmare ob dictionem illam quoque, quæ cum implicatiua sit, videtur ostendere de solis hominibus supra sermonem haberi,ac non de cæteris animalibus,quæ postea implicantur. Tamen eo ipso quòd Vlp. expressim cætera implicat animalia, apertè nobis indicat suam hanc sententiam esse,vt ijs quoque ius naturale tribuendum existimet. Verùm hæc ipsa verba satis rectè (iudicio meo) duplici ratione possunt euitari (nihil enim omittendum est, ex quo Vlp. saltem probabiliter defendi possit.) Primò: quia si verum est, naturales hosce instinctus, qui ad maris, & fœminæ coniunctionem attinent, ius aliquādo esse posse, vt demonstratum est, Ac si verumetiam est hos ipsos instinctus ad feras, & belluas pertinere, potuit certè non absurdè dicere Vlp. hoc ius belluis conuenire, non quia hoc quod in hominibus ius est,in ipsis pariter belluis ius dici possit,sed quia hoc totum,quicquid est,in ipsis quoque belluis reperitur. Eiusmodi porrò loquendi formulis sæpissimè vtimur,vt cùm dicimus venenum nonnullis animantibus cibum esse. In quo tametsi veneni vocabulum vsurpamus, nō tamen intelligimus eodē modo id illis esse venenum, vt nobis est,sed quod nobis venenum est,illud ipsis cibum esse significamus. Atque ita etiam accipiendum puto, quod idem dixit ius naturale esse, quod natura omnia animalia docuit, vt in hoc ille rē ipsam potius, ac naturales ipsos instinctus. quàm iuris nomen spectauerit. Possumus etiā alio modo respondere ad illa Vlpiani verba,videmus enim &c. vt

vt dicamus ius ibi sumi μεταφορικῶς, docuimus enim supra iuris nomē, vt & pacem, litem,concordiā, & alia id genus vocabula cuiusdam similitudinis ratione non modo ad belluas, sed 9 etiam ad res prorsus inanimatas referri solere. Spectasse † verò Vlpianum hanc similitudinem,& per verborum translationem ita locutum fuisse,ostendit verbum,docere,item verbum peritia,quæ duo verba brutis animantibus non propriè conueniunt; Potestque etiam ad hoc perpendi verbum illud, censeri,nam neque ipsum alio modo quàm per translationem vsur- 10 pari potuit,cum † censeri ea propriè dicantur, quæ in aliquem ordinem,ac numerum quasi adscribuntur, vnde rectè Theophilus vertit ὁρῶμεν γὰρ οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα ἐν τοῖς τιμῶσι τοῦτον τὸν νόμον ἀναγεγραμμένα. Quamuis Budęus exponat censeri,hoc est admirationi esse,siue (vt clarius id exprimatur) huius iuris peritia onari,ac celebrari,prout videtur Papinianus hoc verbum accepisse in l.vlt.ff.de suis & legit.
Hęc ad Vlpiani,Iustinianiq; patrocinium attulisse sat erit,quos etsi maximè arbitramur hac ratione defendi posse, tamen cū plenè supra explicauerimus, quid hac ipsa in re verius esse putemus,nihil est,quod de aliorum sententia magnopere sollicitismus; cum palam sit ipsos quoque iurisconsultos eiusmodi in rebus nihilominus quàm alios quoscunque errare potuisse.

ARGVMENTVM.

QVomodo ex lege naturali leges humanæ profluxerint,& quæ fuerint causæ, cur homines naturali lege non contenti,leges humanas instituerent.

SVMMARIVM.

1 *Practici intellectus theoremata à varijs sparsim iurisconsultis relata.*
2 *Ex naturæ fontibus oriuntur leges humanæ.*
3 *Practici, & speculatiui intellectus similitudo, quatenus vterque ex primis,& notioribus alias insuper conclusiones deducit,& nu.5.*
4 *Differentia inter speculatiuas scientias, & nostram hanc practicam facultatem.*
5 *Quantum ad id,quod hìc agitur prædictæ facultates conueniunt.*
6 *Lex humana describitur primò, ac mox accuratius definitur.*
7 *Vbi de iustitia, & honestate disceptatio occurrat,ibi naturæ præsidio nunquàm destituimur.*
8 *Prima causa cur quamuis legem naturalem haberemus, leges tamen humanæ necessariæ fuerint iudicatę.*
9 *Legum nostrarum exemplis demonstratur, quod sentit Aristoteles, leges humanas esse mensuram iusti naturalis.*
10 *Quibus ex causis possit hodie filius exhæredari.*
11 *Altera affertur causa,ob quam leges humanæ conditæ fuerint.*
12 *Est cum præcepta naturalia videantur inter se dissidere, vel si verè non ita sit.*
13 *L.bona fides ff.depos.*
14 *Vsucapionum occasio, & vtilitas.*
15 *Tertia & vltima causa, cui legum humanarum origo adscribenda est.*
16 *Cur à solis hominibus violetur naturæ præscriptum,quod à cæteris omnibus rebus & animatis, & inanimatis inuiolatè custoditur.*
17 *In hominis natura inest quasi bellum internum.*
18 *Ad frenandum hominum malitiam quantum Philosophia præstet adiumenti.*
19 *Optimum quidem Philosophiæ præsidium,sed per se haud satis efficax est.*
20 *Leges humanæ duplici egent nempè magistratuum, & bellorum adminiculo.*
21 *Bellorum necessitas.*
22 *Mortalium primi quomodo pugnarent.*
23 *Bella certis legibus indicenda,ac gerenda sunt.*
24 *Legum humanarum auxilio indiget lex naturalis.*
25 *Contra etiam lex naturalis ipsis legibus humanis quasi mutuum præstat officium.*
26 *Ex quocunque præcepto legis ciuilis naturalem semper oriri obligationem Bart.existimauit.*

CAP. VII.

INter eas omnes, quas supra cōmemorauimus, legis species duas tantum diximus esse, quę penitus nobis cognoscendæ sint, & quæ solę hāc obligationū materiā,immò & totā iuris ciuilis sciētiā attingāt,nimirū naturalem,& humanā; ac de lege naturali hucusque ea docuimus,quę scitu magis necessaria esse iudicauimus. Nunc proximū est, vt & de lege humana idem præstemus. De hac enim superius id tantùm demōstrauimus, qua ratione illa ab alijs legum speciebus distingui possit. Quoniam igitur diximus sanctiones humanas,omnes à sola naturali lege deriuari, non secus ac plures sæpe aquarum riuuli ab vno,eodemq; fonte scaturire soleant, vt quæ de ipsis dicturi sumus,commodius percipiantur, constāter hic quoque retinendū est, quod de lege naturali supra conclusum fuit,esse illam scilicet rationem,quę ob diuinæ rationis cōmunicationem, quid rectum, & honestum sit nobis ostendit, atque ad id nos velut tacito monitu assiduè hortatur. Reuocan 1 dum insuper in memoriam est, nos huius † naturalis legis ope vniuersales tantùm quasdam regulas cognoscere, veluti Deo opt.Max.cultum præstandum,patrię, & maioribus parendum, fidem seruandam, ijs qui de nobis benemeriti sunt gratiam referendam,pręterea vt vim vi repellere possimus, esse omnibus concedendum,quę sunt omnia practici intellectus nostri theoremata,atque principia,eaq; communia, & indemostrabilia, & hæc varijs passim in legibus vsurpantur, vt in l. veluti. cum l. sequēti.ff.de iust.& iure.§.iuris præcepta.inst.de iure natur. gēt. & ciuili.l.1. ff.de pact.l.1.ff.de cōst.pec.l.stichum. §. naturalis.ff. de solut.l.cum amplius.§.is natura debet.ff.de reg.iur. l. si testamento.§.seruo.ff.de fideiuss.l.sed & si lege.§.consuluit.ff. de petit.hęredit.Quæ omnia Vlpianus,& Iustinianus ad tria tantum prima præcepta videntur redigere voluisse,vt in l. iustitia. ff.de 2 iust.& iu.& §.iuris.insti.de iur.nat.gen.& ciu.Iam verò † cōmunibus his principijs homines nō cōtenti, vlterius progressi sunt, & ex ijs alia,atque alia subinde deriuarunt,multaque speciatim cōstituerūt, quę neq; ita passim omnibus cognita sunt, neque etiam eodem in statu semper permanent,sed sępenumerò corrigi,rursusque restitui, multisque modis mutari, ac variari solent. Quam rem totam planius explicat diuus Thomas in prima secundæ quæst.91. art.3. dum speculatiuę rationis similitu- 3 dinem nobis proponit. Satis † constat rationi speculatiuę cōmunes quasdam inesse notiones, ex quibus deinde sapientes homines alias deduxerunt conclusiones,variasque sciētias excogitarunt. Quare sicuti ex illis principijs intelligibilibus variæ scientiæ deprompte sunt, ita pariter ex legis naturalis præceptis, quę sunt vniuersalia,& indemōstrabilia,humanę leges fluxerunt.Qua in re tamen aduertendū est, nos nō inficiari, quin hæc nostra iuris sciētia, practicaque cognitio à speculatiuis sciē- 4 tijs maximè distet † quas perspicuum est non modò diuersum finem spectare, sed diuersis quoque modis vti, quibus ad eum finem perueniant.Etenim speculationem ipsam ac solam rerū cognitionem sibi proponunt,minimeque illam (id quod practica scientia facit) humanis actionibus indiuiduis, ac particularibus accommodāt.Ideoque nec particularibus vllis, vt hæc nostra,sed solis vniuersalibus vtuntur propositionibus, vtpote quæ solam rerū naturā,& essentiā inquirūt;quam non in rebus particularibus,atque indiuiduis,sed in speciebus tantùm,atque vniuersalibus rerum formis consistere nō ignoramus. Hæc dif- 5 ferentia ita aperta est,vt de illa dubitare nemo possit. At † nos in præsentia dum speculatiuas scientias cum practica comparamus,hanc similitudinem consideramus in eo tantùm, quod pximè dictum est. Quemadmodum enim speculatiuus intellectus,vnde scientiæ illę prodeunt, habet communes quasdā notiones,vt totum esse maius sua parte,Si ab ęqualibus æqualia remanere,Paria vni tertio inter se quoque paria esse;Sic etiam intellectus practicus, vnde nostra oritur iuris scientia, communia quædam nobis suggerit principia,eaq; itidem indemonstrabilia,quæ proximè cōmemorauimus. Rursus quemadmodum ex illis cōmunibus notionibus variæ promuntur variarum cōclusiones,ita ex his nostris principijs varia præcepta, variaq; leges vbique homines desumpsere, Ac denique quemadmodū ibi ita fit, vt quamuis notiones illæ natura ipsa omnibus planè cognitæ sint,atque perspectę,quas tamen ex ijs sapientes homines deriuarunt conclusiones, nō ita prorsus omnes intelligāt, non secus etiam hic euenit,vt quamuis illa prima iuris nostri elementa omnes planè homines sola natura hauserint,& arripuerint, tamen quæ inde leges deducuntur varijsque in locis constituuntur,eas non propterea cæteri mortales cognoscant aut amplectantur. De his loquitur Papinianus in lege prima di- 6 gestis de legibus,cum legem definiens,ita inquit; Lex † est commune præceptum virorum prudentium consultum, delictorum quæ sponte vel ignorantia contrahuntur coercitio communis Reipub.sponsio. Verè tamen hæc descriptio potius quædam, quàm definitio appellanda est, quare accuratius legem humanam definit diuus Thomas in prima secundæ quæstio.91. articulo primo, aitque illam nihil aliud esse quàm dictamen practicæ rationis in Principe, dum communitatem aliquam perfectam,hoc est ciuitatem gubernat. Rectissimè is mihi hanc definitionem tradidisse videtur; nam ratio est lex naturalis in eo, quod principia tantùm vniuersalia nobis suggerit, si verò ad ciuitatis gubernationem conferatur,inde orietur lex humana. Siquidem non potest ratio Principis ciuitatis curam suscipere, nisi ex illis primis fontibus alia magis particularia præcepta deriuet, ac deducat, quæ humanum, ciuileque ius constituant. Quod tamen in iis tantùm rebus accipiendum est,quæ Princeps,quiue eam potestatem habet, generaliter obseruari voluerit. Constat.n.non omnia, quæ in ciui-

tatis gubernatione decernuntur legis vim obtinere. §. sed & quod principi. inst. de iur. natur. gent. & ciuili. Nō me latet, alias humanę legis diffinitiones passim afferri, quæ promiscuè tùm iuri applicantur, quod ea ratione fit: quia passim etiam iuriscōsulti ob maximam, quam simul habent, affinitatem hos duos terminos confundunt, quamuis inter se illi non nihil differāt, vt infra à nobis aperietur, cum ijs absolutis, quæ ad legem spectant, de iure dicere incipiemus. Interea verò non absurdè videbimur facturi, si promiscuè (quod diximus & ipsos facere iurisconsultos) vtroque vocabulo passim vtamur. Habemus iam quid sit lex humana. Constat verò illa ex ijs omnibus partibus, quas fusè explicat Iustinianus in §. constat, cum multis sequentibus, inst. de iure nat. gent. & ciuil. Sed videndum est, quę causa fuerit, cur cum legem naturalem haberemus mentibus nostris insculptam, qua nunquàm destituimur, necessarium tamē esse existimatum fuerit præter hanc alias leges excogitare. Quid enim aliud est hoc, quàm accusare naturam, quòd cum cæteris omnibus vel minimis in rebus nulla ex parte deficere soleat, hac ipsa tamen in re defecerit, quę tanti momenti erat ac non perfectè ea omnia nobis præceperit, quæ ad vitam rectè, & honestè degendam, essent necessaria? Non est certè quòd naturā in hoc, vt neque alijs in rebus, accusare possimus, cum immò solius naturæ præsidio, etiam leges humanę omnes excogitatę 7 fuerint, neque quicquàm prorsus sit † (vbi modò iustitiæ, & ho nestatis regulæ sint expendendæ) in quo viri boni, atque prudē tes ijs ipsis, quæ supra recensuimus, naturę principijs adiuti, quid fugiendum, quiduè sequendum sit, non & rectè deliberare, & decernere facilè possint. Cur verò pręter hęc vniuersalia præcepta, alia insuper plenius, ac magis speciatim legibus humanis pręcipere fuerit necessarium, tres mihi causæ fuisse videntur. 8 Prima causa est; † qa quamuis vniuersalia naturæ præcepta om nibus hominibus, & locis, & temporibus conueniant, non tamen semper, & vbique, & singulis eodem modo, eademque mensura conueniunt. Quare hominum legibus, & institutis ꝓpterea opus fuit, quę iusti naturalis essent tanquàm mensura, vt ait Aristoteles lib. 5. de morib. cap. 7. & pro locorum, temporū, ac personarum varietate ipsum hoc naturale iustum variè metirentur. Quemadmodum enim alijs in rebus fieri videmus, vt quamuis vini (gratia exempli) triticiq; genus & vendentibus, & ementibus idem sit, non tamen ijs æquales sint mensurę, sed apud eos, qui emunt maiores, apud eos verò qui vendunt mi- 9 nores esse soleant, vt ibidem Aristoteles inquit, Sic † iustum ip sum naturale, licèt sit semper vnum, & idem, atque à se ipso mi nimè differat, varias tamen regulas, & quasi mensuras habet, quibus variè illud homines applicando quodāmodo metiuntur. Exemplis porrò illustrior tota hęc res fiet. Pietatem erga pa rentem violari ratio non permittit, quod qui fecerit paterna dignus successione hac ipsa lege naturali videri nō potest. Quo niam verò hac in re certum quendam modum, certamque mē suram inesse necesse est, ideò quoties nos hanc mensuram con sideramus, ac quærimus, an ne patrem filius ita offenderit, vt læ sisse pietatem existimandus sit, ac propterea à successione excludi debeat, in eò legis ciuilis dispositionem solam spectamus; cum eam rem metiri, atq; decernere legislatoris munus sit. Ita verò hoc videmus meritum esse Iustinianum, vt cum antea lō 10 gè pluribus ex causis filij ingrati, atque impij haberentur † rectèque eo nomine exhæredari possent, ex quatuordecim ipse tantùm causis id fieri permiserit, quas causas connumerat in §. Aliud quoque capitulum. auctent. vt cum de appel. cognos. Scimus præterea à patre (dum is vita fruitur) filios educari debere, id enim præcipit lex naturalis, quæ ipso etiam patre mortuo eius substantiam filijs deberi statuit. §. cum autem. auctent. de hæred. & falc. l. scripto. ff. vnde liberi. l. cum ratio. ff. de bo. damnat. Sed quia dubitari poterat, totanè substantia, an pro parte, & pro qua parte deberetur. Ideò lex ciuilis, quę has partes constitueret, ac metiretur, necessaria fuit, vt toto tit. auctent. de triente, & semisse. Aliud insuper hoc exemplum afferri potest. Si fidem ego tuam sequutus sum, eam mihi seruari lex naturalis iu bet. l. cum amplius. §. is natura debet. ff. de reg. iur. Quando verò fidem mihi tuam ita pręstitisse existimandus sis, vt ego illam se quutus videar, hoc statuit lex ciuilis, ipsaque sola huius rei qua si mensuram prębet, vt demonstrabitur in Rubr. ff. de ver. obl. plenissimè enim hac de re ibi à nobis agendum est. Prima ergo inueniendę legis humanæ causa fuit, vt illa iustum naturale, quod variè apud varios applicari poterat, certis ponderibus, cer tisque regulis expenderet, ac metiretur.

11 Secundam † huius rei causam fuisse statuo, ne pręceptorum naturalium dissensio, quę discordare inter se nonnunquam vi debantur, nos ipsos forsan ancipites redderet, neuè iusti, & honesti faciem nobis aliquando occultaret. Etenim naturalia hęc pręcepta eiusmodi sunt, vt si per se illa consideres, tum quidē semper mirificè simul consentitā, si verò ad varias, indiuiduasque factorum species accommodes, interdum pro locorum, ac 12 temporum varietate pugnare simul videantur † vel saltem aliqua ex parte inter se dissidere. Patrem meum grauissimè lęsisti, quem mihi patrem esse forsan ignorabas, me ipsum verò maxi mo aliquo beneficio decorasti, vt ego huius beneficij gratiam tibi referam, naturæ præceptum illud exigit, quo admonemur benefacientibus benefacere. Pietas tamen huic rei maximè reclamat, si me hoc inuito patre, aut non sine ipsius iniuria factu rum intelligam. Neque id tantum euenit cum de honesto, sed 13 etiam cum de iusto disceptatio est, Eiusmodi exemplum † pro ponit nobis Triphoninus in l. bona fides. ff. dep. Latro spolia, quę mihi abstulerat, deposuit apud Seium inscium de malitia deponentis: vtrum latroni an mihi restituere Seius debeat? Vt mihi restituat, illud vrget, quod natura cuique id quod suum est, tribui iubet: latroni verò hac in re depositi fides suffragatur, quę tam inuiolatè seruari se vult, vt nullas audiat excusationes, nullasque compensationes admittat. l. vlt. C. de compens. Qua re hic quoque apertiori legis humanę determinatione opus fuit. Eadem sæpe perplexitas & illis occurrebat, quibus dirimē darum quæstionum facultas data erat. Fiebat enim, vt dum legis naturalis præceptum aliquod ab iniuria defenderent, aliud planè destituerent, ac sceleſtis hominibus quasi violandum ex hiberent, licèt præcepta illa minimè inter se contraria essent, 14 idque hoc exemplo rectè demonstratur. Res † alienas quidam suas esse credentes certo titulo diu possederant; vt eas dominis restituere cogerentur, naturale illud præceptum exigebat, quod nemo debet cum aliena iactura locupletari. l. nam hoc natura. ff. de condict. indeb. Verùm cum id sæpius fieret, eueniebat, vt rerum dominia apud omnes ciues essent incerta, multæque eo nomine contentiones, ac lites orirentur, vnde maximè publica quies sedebatur, cuius præcipuam semper curam gerimus, naturali lege admonentur, pietatéque illa, qua patriæ quisque sue naturæ vinculo obstringitur. Præsto igitur hic quoque fuit lex ciuilis, quæ hanc sustulit perplexitatem, atque vsucapionum opportunũ remedium attulit, quas vsucapiones eo stat non alia de causa, quàm ex hac ipsa inuentas esse. l. 1. ff. de 15 vsuc. l. vlt. ff. pro suo, & inst. de vsucap. in princ. Tertia. † & vltima causa, omniumque potissima, cur præter legem naturalem sanctionum quoque humanarum nos ope indigeremus, fuit hominum malitia, qui non modo cum iusti naturalis mensurā ignorabant, aut cum præcepta naturalia inter se videbantur dissidere, sed etiam cum iusti, & honesti facies maximè elucebat, ab eo tamen ipso per summum scelus recedebant, atque omni se flagitiorum genere inquinabant, quotidianis enim furtis, cædibus, rapinis communes vtilitates impediebant, publicamque tranquillitatis rationem omnem conturbabant. Quare non tã tùm mœnijs contra vim externam, sed etiam legibus contra ci uium improbitatem ciuitates, atque oppida munire opus fuit, vt rectè Horatius in 3. Saty.

» Oppida cœperunt munire, & condere leges.
» Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter,
» Iura inuenta metu iniusti fateare necesse est,
» Tempora si fastosq; velis euoluere rerum.

Si quę recta, & honesta sunt, sponte homines semper amplecterentur, ac sicut cætera animantia, aliæque res naturales omnes finem sibi à na tura propositum sponte sequerentur, sola per se lex naturalis ad vitam rectè, & honestè traducendam, & ad publicam vtilita tem conseruandam forsan satis esse potuisset. Verùm longè ali 16 ter euenire videmus † vt naturę præscriptum, quod à brutis, ab arboribus, & plantis, aliisque rebus omnibus inuiolatè semper custoditur, à solis tamen hominibus quotidie violetur, non ea quidem de causa, quia hęc, quæ diximus, omnia naturę nobilita te hominibus antecellant (immo enim hominum naturam lō gè præstantiorem esse constat) sed quia (vt supra diximus) bru ta animalia, aliæque res naturales neque libertatem, aut electionem habent vllam, neque eorum natura quicquam continet, quod pugnans, & contrarium sit. Nam neque in plātis pars corporalis ab illa animę parte dissidet quam dicimus vegetatiuam, neque in brutis pars vegetatiuam sensibus reclamat: quare nihil ipsis impedimento est, quominus finem semper assequantur sibi propositum, cùm naturę necessitate quadam ad il 17 lum ferantur, neque re vlla ab illo ipso auocentur. At † in hominis natura cum nulla planè insit necessitas, sed liberum sit voluntatis iudicium, inest etiam continuè quasi bellum internum, dum pars animæ sensitiua parti rationali aduersatur. Et certè cum pars illa terrestris, & humana sit, hęc verò diuina, nihil mirum est, si dissident ambæ inter se, propterea quod illa ad humanum semper nos perducit, hæc vero ad recta, & honesta, & ad cœlum ipsum, vnde primam duxit originem, allicere con tendit; Quod si hæc illi interdum subiiciatur, vt in nonnullis hominib. fieri videmus, ab eiusmodi hominū improbitate, nihil vsque tutum erit, nihil tam sanctū, quod violare ipsi non audeant. Etenim vt rectè Horatius,

Nil mortalibus arduum est,
Cœlum ipsum petimus stultitia, neque
Per nostrum patimus scelus,
Iracunda Iouem ponere fulmina.

In hac hominū nequitia, & improbitate nullo vnquàm tem pore

pore puto defuisse Philosophos, & prudentes homines, qui 18 de moribus præcepta traderent, vt † quantum in ipsis esset, animos excolerēt, lapsamque in multis rationem erigerent, ac deprauatos hominū mores à vitijs, & flagitijs ad virtutem, atque honestatē reuocarent. Sicq; moralis philosophiæ quædā quasi incunabula vel primis illis tpibus extitisse credibile est, quāuis nōdū essent, vt postea fuerunt, qui hæc accuratius tractarent, ac Moralis, Politicæ atq; Aeconomicæ noīa distinguerent. Neq; verò possumus inficiari, quin cum vel fastu intumescimus, vel alia quacunq; cupiditate miserè obsidemur, semper in primis moralia præcepta ad animos nostros deliniendos, atq; illa quasi ęgritudine recreandos momenti aliquid habeant, quod probè explicat idem Horatius:

Feruet auaritia miseraque cupidine pectus,
Sunt verba & voces, quibus hunc lenire dolorem
Possis, & magnam morbi deponere partem.
Laudis amore tumes, sunt certa piacula, quæ te
Ter purè lecto poterunt recreare libello,
Inuidus iracundus, iners, vinosus, amator,
Nemo adeò ferus est, qui non mitescere possit,
Si modo culturæ patientem accommodet aurem.

19 Sed hoc † totum, quicquid est remedij, quod à solis Philosophis sperari potest, ad publicam quietē, & tranquillitatem satis nō esse quotidie experimur. Quam multos enim videmus, qui rectè præcipientibus planè surdas aures præbent, ipsosq; etiā vl tro deludunt ac plenè contēnunt? Quapropter asperius aliquan tò remediū necessariū fuit, aliudq; aliqd excogitare oportuit, quod non tm̄ moneret (id quod à Philosophis fit) sed iubendo, vetando, puniendo, etiā inuitos, ac reclamantes in officio retineret. Idipsum verò hac sola ratione fieri potuit, vt singuli populi, ac ciuitates pręter legem naturalē, cui planè oēs alligamur, quibusdā ēt legibus humanis se subijcerent. Fuerunt ergo leges humanæ, qu e huic cōi periculo, quod in vniuersum genus hu 20 manum intendebatur, verum remediū attulerunt. Quæ † tamē ipsæ duplici egent adminiculo, neque enim firmitatis aliquid habere possent, nisi hinc prudentiū magistratuū, indeq; fortissimorum militū corona munirentur. Totum igitur hoc remediū, in quo simul hæc oīa concurrunt, triplici fundamento subnixum est, nam partim in legū humanarū præceptis, partim in magistratuū cura, & authoritate, partim deniq; in bellorū pręsidio, militumq; fortitudine positum est; Quæ tria inuicem ita se habēt, vt ex ijs nullum satis per se sit, sed eorum vnumquodque mutua alterius ope indigeat. Siquidem (quod ad leges humanas attinet) parum illæ nobis prodessent, nisi illis magistratus quasi assiderent, qui illas seruari curarent, atque ab improbo rum hominum iniurijs defenderent. Hùc accedit, ꝙ cum leges surdæ, & inexorabiles sint, cumq; accidat plerūq;, vt esse debeat veniæ locus, propterea etiam necesse fuit, aliquos esse moderatores, & tanquàm ministros, ac dispensatores, à quibus bonum, æquumq; liceret impetrare: Quapropter eodem ipso tpe, quo leges ciuiles condi cœperunt, etiam magistratus creati fuere. §. singulorū insti. de rer. diuis. in vltimis verbis. Magistratus verò per se soli non magnam nobis afferrent securitatem, nisi & ipsis leges terrori essent; parum enim tutum esset illorum subijci po testati, si nullis illi legibus alligarentur, sed liberè pro animi sui 21 libidine de rebus nostris statuere possent. De † bellis idem dicē dum est, nam sine legibus, ac magistratibus bella non sufficere tàm clarum est, vt à nobis demonstrari non oporteat: Esse verò bella necessaria res ipsa facilè docere potest, siquidē quoties eue nit, vt scelesti, gratiosiq; homines præ nimia potentia, atq; opibus insolentes legū, & magistratuū authoritatem contemnāt, resq; nostras (vt est multorū audacia) violenter inuadant, ac vel legitimos Reges eijcere, vel Rerumpub. libertatē occupare con tendant, tunc quia nec legum, nec magistratuum ope ad nostra tuto, & quietè obtinenda quicquam iuuamur, nihil reliquū est, nisi vt ad vim, ad ferrum, ad arma deueniamus. Itaque hoc in causa fuit, vt quo tempore mortales & leges cōdiderunt, & magistratus crearunt, etiam bella recipienda, ac publica authorita te milites armandos existimarint; quamuis & ante leges ciuiles bella hominibus non fuerint incognita. l. ex hoc iure. ff. de iust. 22 & iur. Nam † vel primo initio generis humani, vnguibus, & pugnis pugnare soliti fuerunt, deinde paulatim progredientibus temporibus ea adinuenerunt, quæ ad bellorum vsum magis essent accommodata, quod & Horat. his versibus ostendit.

Cum prorepserunt primis animalia terris
Mutum, & turpe pecus glandem, & cubilia propter
Vnguibus, & pugnis, dein fustibus, atque ita porrò
Pugnabant armis, quæ mox fabricauerat vsus,
Donec verba, quibus voces, sensusque notarent,
Nominaq; inuenere, dehinc obsistere bello,
Oppida cœperunt munire &c.

Atque hic latere nos non oportet totum hoc & legū, & magistratuū, & bellorū præsidium rectè solis legibus posse tribui, cùm legibus ipsis planè cætera contineantur: Nam & magistratibus leges præscribunt, quod illorum munus, & officium sit, vt 23 latè lib. 1. ff. orum compilatores tradiderunt. Item † & bella certis ritibus publicè indici, & geri iusserunt, quibus non seruatis neque bella, neq; hostes, quibus cum pugnaretur, appellari voluerunt; ideoq; nec captiuorum seruitutē induci; ex quo fit, vt tunc postliminio locus nō sit, vt docet Vlp. in l. hostes. ff. de capti. & post. reuer. Concludamus ergo omniū potissimā legū ab 24 hominibus condendarum causam illam fuisse † vt leges humanæ præsidio essent naturali legi, quæ alioquin scelestorū hoīum iniurijs nimis patuisset. Frustra dictasset rō atq; assiduo monitu illud frustra inculcasset, neminem non modò occidendum, sed ne lædendum quidem, nisi lex Cornelia de sicarijs, lex Aquilia de damno culpa dato, & quæ de iniuriis tùm Romanorum, tū aliorum etiam populorum leges multo antea sanxerunt, pęnarū terroribus, damnisq; propositis, audacium, flagitiosorumq; hominum animos à cędium, iniuriarumque cogitatione deter ruissent. Ac ne frustra exemplis recēsendis tps conteram, quæ propemodum innumerabilia afferri possent, satis per se vnusquisque (ad quamcunque iuris ciuilis partem animum conuertat) animaduertere poterit legum ciuilium laborē omnē, omneq; studium consumi in conseruatione naturæ, neque aliud quicquàm eas moliri, aut agere, quā vt naturæ ius omni ex parte integrum, inuiolatumq; conseruetur. Qua ex re facilè intelligimus, quàm arctum inter legem naturalem, humanasq; sanctiones societatis quasi vinculum sit; Quod quidem vinculum 25 tantò arctius etiam ex eo alligatur, quòd † natura mutuū quodammodo humanis legibus præstat officium. Sola est enim lex naturalis, quæ ciuilibus præceptis vim, roburque omne, ac quasi spiritum præbet, quòd ni faceret, præcepta iuris ciuilis oīa iacerent tanquàm demortua, & quasi nullo subnixa fundamento pęnitus conciderent. Neque enim leges ciuiles, quæ ad tutelarum, ac vectigalium munera, atque eiusmodi alia patrię pręstā da, tum pręterea quę ad iudicia, ad magistratus, ad iurisdictiones attinent, non planè corruerent, si vnum illud naturæ fundamē tum tolleres, patrię, & maioribus parendū esse, immò verò hoc vno sublato nullæ planè aliæ leges ciuiles consistere possent. Quod cum videret Bar. in l. Iulianus. nu. 27. ff. de condic. indeb. 26 propterea concludebat † ex præcepto solius legis ciuilis naturalem semper oriri obligationem, cū præstò semper adsit illud naturæ pręceptū, vt patrię, & maioribus pareamus. l. veluti. ff. de iusti. & iur. quod tamen non ita planè affirmandum erit, si accipiamus obligationē eo modo, quo accipi in hac materia obligationū & solet, & debet. Quoties enim quærimus, an ex aliqua cōuentione, aut aliqua facti specie oriatur naturalis obligatio, semper expendimus quantum in illo ipso facto naturalis æquitatis insit, ac non eam tm̄, quæ legi ciuil inest, naturalem obliga tionem consideramus, quamuis ipsi quoque legi ciuili natura parere teneamur. Quod si naturalem hanc obligationē spectaremus, quam secum affert semper pręceptum iuris ciuilis, ac nō eam potius, quæ ex ipsa facti specie immediate proficiscitur, co geremur fateri etiam in literarū obligatione, item in iuramēto, quod postulante aduersario præstitum est, necnon & in senten tia, quæ iudicati vim obtineat, naturalem obligationē non minus inesse, ac cum verè alterius fidem sequuti sumus. Quapropter ciuilis obligatio sine naturali nunquàm reperiretur, quod tamen nequaquam concedendum esse, ex ijs intelligetur, quæ dicemus in rub. ff. de verb. oblig. quo in loco illa fermè oīa, q̄ in tota materia obligationū īsigniora sunt, accuratè explicuimus.

ARGVMENTVM.

NVm leges humanæ ea tantum pręcipiant, quæ particularē (vt vocat Aristoteles) iustitiam attingūt, an vero etiā quæ ad alias virtutes spectant. Tum quid profiteri debeant iurisconsulti, qui leges humanas interpretantur.

SVMMARIVM.

1 *Non ad solam iustitiam, sed etiam ad aliàs planè omnes virtutes natura instituimur.*
2 *Leges humanas non ea sola præcipere, quæ ad iustitiam particularem spectant, exemplis aliquot demonstratur.*
3 *Rectè ne sentiant, qui Iustiniani legibus exceptis à cæterarum rerum omnium doctrina iurisperitum excludunt.*
4 *Duodecim virtutes morales, quas connumerat Arist. rectissimè ad tres tantum rediguntur.*
5 *Prudentia, vel si moralis virtus non sit, tamē ijs in rebus omnibus, quæ ad mores spectant, est apprimè necessaria.*
6 *Qui sint habitus intellectiui, & quomodo inter se differant.*
7 *Quod nam sit prudentiæ munus.*
8 *Quæ quibusque Reip. partibus virtutes magis conueniant.*
9 *Iustitia particularis quotuplex.*
10 *Iustitia vniuersalis quæ: & qua ratione sic seorsum fuerit considerata.*
11 *Eatenus tantum virtutes considerant leges humanæ, quatenus alterum respiciunt.*
12 *Non tantum particularis, sed etiā vniuersalis iustitia ad alterū refertur.*
13 *Eo modo, quo Politici, virtutes considerant etiam iurisperiti.*
14 *Moralis, & Politici an idem subiectum sit.*

15 *Quibus populis leges Plato dederit, & quibus dare recusauerit.*
16 *Prosperitati comes audacia, & confidentia.*

CAP. VIII.

IAm verò si leges humanæ, vt rectè ostendunt, quę à nobis hucusque tradita sunt, id pręcipuè semper agunt, vt iustum naturale nō modò interpretentur, atque interpretando quasi metiantur, sed etiam à scelestorū hominum iniuria defendant, consequens certè est ex ijs omnibus, quæ legi naturali proposita sunt, nihil ab humanis ciuilibusque legibus alienum dici posse, ac nihil planè esse natura iustum, vel honestū, quod non illi omnes & tenere, & profiteri debeant, quibus ciuilium legum vel condendarum, vel interpretandarum onus incumbat. Quoniam † verò lex naturalis quid iustum, & honestum sit omnibus in rebus præscribit, ac nō tantum docet, quo pacto ius suum cuique tribuamus, sed etiam quo pacto temperantes, ac fortes esse possimus, cæterasque itidem virtutes omnes seruare, ex hoc intelligitur legum humanarum conditores virtutes sibi omnes considerandas proponere, ac non ad illam solam virtutem nos instruere, quæ ius suum cuique tribuit, & quàm magis peculiari vocabulo iustitiam dicimus. Negari quidem non potest, quin illa iurisconsultorum quodammodo magis propria sit, ac sæpius etiam considerari soleat, ijs in rebus præsertim, quæ ad pacta, conuentiones, contractusque attinent, vtpotè quæ ex omnibus virtutibus vna in rebus contrahendis, rerumque contractarum fide versatur, solumque illud cauet (siue in commutando, siue in distribuendo posita sit) ne plus quisquàm accipiat, quàm accipere eum par sit, vt docet Aristoteles libro quinto, de moribus, capitulo primo. Verumtamen si leges omnes generatim, atque in vniuersum spectabimus, videbimus † non hunc solum scopum sibi illas proponere, sed ea dictare, ac suggerere nobis omnia, quæ etiam ad alias quascunque virtutes pertineant, nosque prorsus ad rectam, & honestam viuendi rationem instituere valeant. Fac aliquem ex acie timidè aufugientem locum deseruisse, aut forte clipeum abiecisse; nullum hic quidem cernimus iniustitiæ crimen, vt rectè aduertit Aristoteles in loco proximè adducto, & tamen non ignoramus hoc quoque crimen humanis legibus vindicari. Solebant enim apud Romanos ex eiusmodi delictis milites exauthorari. lege secunda, §. ignominiam. ff. de his, qui not. infam. l. milites. §. missionum. ff. de re milit. Adde, quòd cum adulterium quis commisit, si lucri gratia potissimū id fecerit, iniustitiæ quidem dandum hoc est, sed si nihil acceperit, quin potius (vt fit plerunque) aliquid erogauerit, intemperantem hunc magis, quàm iniustum habendum esse rectè Aristoteles tradit, & tamen lex Iulia neque etiam hoc casu adulterium impunitum relinquit, sed omnes planè alienarū nuptiarum temeratores gladio punit. §. item lex Iulia. institu. de publ. iudic. Quapropter † crediderim ego illos errare, quos sæpe audiui à cæterarum virtutum cognitione, aliaque omni planè doctrina iurisconsultum excludere. Putant enim excepta hac vna iustitia, quam particularem Aristoteles nominat, nihil aliud de moribus, de vitæ instituto, de rerumpub. administrandarum ratione nos profiteri, nihil querere oportere, satisque illud esse, si ex Iustiniani legibus addiscamus, quo pacto ius cuique suum tribui oporteat, quare ad solos Iustiniani libros euoluendos, tāquàm ad ergastulum quoddam nos detrudunt. Nequaquàm tamen hoc ita est, verè enim nos totum philosophiæ illius campum excurrimus, quæ ad mores instituendos, actionesque nostras omnes componendas attinet, vt non solum ex ijs, quæ diximus, facile possumus intelligere, sed perspicuè à Vlpiano docemur in lege prima, in princip. ff. de iusti. & iur. Quare † ex duodecim illis, quas connumerat Aristoteles virtutibus moralibus nullam planè a nobis aliena existimamus. Quod quidem ita esse clarius perspiciemus, si illas cum Cicerone ad pauciores redegerimus, id quod commodissimè fieri potest. Ad tres tātùm illas redigit Cicero libr. 1. offic. Nempe ad temperantiam, quę in dictorum ac factorum modo consistit, ad fortitudinem, quę in animi robore posita est, & denique ad hāc quam speciali nomine iustitiam dicimus, quæ in tribuendo ius suum vnicuique, & tuēda hoīum societate versatur. His tribus moralibus virtutibus addimus deinde prudentiam † quæ tametsi moralis non est, cùm inter alias virtutes intellectiuas, nimirum intellectum, sapientiam, scientiam, & artem prudentia quoque numeretur, vt est apud Aristotelem libr. 6. de moribus. tamen ex his quinque solam prudentiam nobis merito vendicamus, quandoquidem ab hac vna rectè agendi præcepta sumimus, atque huius ope, quæ iusta, & honesta sunt, à contrarijs secernimus. Prudentiæ enim non id propositum est † vt principia vniuersalia intueatur, id quod facit intellectus. Rursus nec res diuinas speculatur, quod soli sapientiæ tribuendum est. Neque vt scientia cognoscit ex caussis primis, atque immediatis, quæ non possint aliter sese habere. Nec denique † vt ars regulis vllis perficitur vniuersalibus, sed singula tantum atque indiuidua scrutatur, in consilijs, factisque modum, & ordinem statuit rerum progressiones animaduertit, præteritis præsentia comparat, indeque rectius de futuris decernit; sicque ex sola rerum experientia conflatur, atque perficitur. Quocirca hoc prudentiæ lumen vsqueadeo ad nostram hanc practicam disciplinam necessarium est, vt nisi omnibus rebus in agendis nobis præluceat, non iustum ab iniusto, non honestum ab inhonesto, non denique à vitijs virtutes ipsas internoscere valeamus. Erunt igitur quatuor virtutes nobis propositæ, nimirum prudentia, temperantia, fortitudo, ac iustitia, quæ ceteras omnes complectuntur, & ad quas præcipuè, qui leges condunt, oculos intendere debent. Etenim † in ciuitate rectè legibus constituta non solos ciues, sed & magistratus & milites esse oportet, at in magistratibus prudentia est necessaria, in militibus fortitudo, à reliquis ciuibus temperantiam maximè exigimus, ac moderationem. Quapropter dubitari non potest, quin cum his omnibus leges dare, ac perfectum totius ciuitatis statum componere instituimus, necessarium sit in primis, vt prudentiam, fortitudinem, ac temperantiam nobis ante oculos proponamus. Insuper verò quoniam ij, quos diximus omnes & magistratus, & milites, & ciues pro singulorum dignitate, & meritis afficiendi sunt, cauendumque etiam est, ne in commutationibus, & commercijs quisquam decipi possit, ad hoc præsto est iustitia, † quę propterea rectè ab Aristotele in duas partes diuiditur, commutatiuam, ac distributiuam; Atque iccircò illa quoque omnibus semper in rebus spectanda nobis est, vtpotè quæ per alias virtutes omnes diffusa implicat eas inter se fortissimo vinculo æquitatis, & concordiæ, facitque, vt illæ sibi omnes quàm maximè consentiant. Satis iam demonstratum fuisse arbitror omnes virtutes legum conditoribus debere esse propositas, ac propterea nobis quoque, qui legum interpretationem profitemur, cognitas esse oportere. Quod ipsum Aristoteles non modò affirmauit † sed propter hanc ipsam caussam vniuersalis iustitiæ nomine omnes virtutes cōprehendi voluit. Etenim præter iustitiam particularem, quam in eo positam esse dicit, ne quis plus, quam par sit, accipiat, iusque suum cuique tribuat, statuit & aliam, quæ omnes virtutes complectitur, iustitiamque vniuersalem nominat. Eam verò sic seorsum statui, atque à particulari iustitia seiungi debere eo probat argumento, quia non potest is non iustitiæ laudem mereri, qui quę legibus imperantur, obseruat. Quod cùm ita sit, consequens est, iustitiam dari aliquam, quæ omnes virtutes contineat, propterea quòd minimè dubitandum existimat, quin ea omnia, quæ ad quascunque virtutes attinent, humanis legibus præcipiantur. Vnum porrò hic prætereundum non est, in quo solo lex humana, quæ alijs omnibus in rebus legis naturalis vestigia sequitur, prout hucusque à nobis demonstratum est, illam non prorsus imitatur. Nam lex humana omnia quidem illa sibi proponit, quæ virtutum omnium sunt, quemadmodum lex naturalis, sed dissimili tamen ratione. Considerat † illa lex naturalis absolutè, etiam quatenus ad singulorum mores componendos spectant, neque quempiam alium respiciunt, leges verò humanæ eo ipso tantùm considerant, quatenus ad alterum referuntur. Qua ex re fit, vt † non tantùm particularis iustitia, sed etiam vniuersalis, vtpotè quæ in harum legum obseruatione posita est, omne suum munus alteri tribuat, & nunquàm non ad alterum referatur, vt docet Aristoteles libr. 5. de moribus, capitulo primo. Referunt enim legislatores quæcunque decernunt ad communem vtilitatem, vel omnium vel optimarum, vel principum, vt varia sunt ciuitatum instituta, quæ vel communi omnium libertate fruuntur, vel vnius Regis, aut paucorum imperio subijciuntur. Neque enim pręcipient leges nos affabiles esse, item nec liberales, aut in sumptibus, & cibis parcos, quatenus hæ virtutes ad singulos tantum ornandos spectant, sed ita demum si forsan hæc, quæ diximus, aliquando alium respiciant. Forsan enim interdum legislatores illum puniendum existimabunt, qui propter illiberalitatem alicui pręsidium in tempore non attulerit, vel epularum sumptibus ob publicam vtilitatem modum imponent, sicque publicę vtilitatis gratia continentiam imperabunt, quo nomine antiqui Romani maximè commendantur, apud quos summi, & ditissimi viri (vt est apud Valerium, & Plinium) in propatulo cœnare solebant, vt ipsorum continentia vniuerso populo magis pateret. Eam ob rem verè concludi potest † iurisperitos, licet moralem ipsi quoque disciplinam profiteantur, non tamen vt morales, sed vt politicos & iustitiam, & virtutes alias omnes considerare, quandoquidem moralis facultatis, atque politicè est quidem vnum, idemque subiectum nimirum vt hominem considerent quatenus virtutibus, & fœlicitati subijcitur. Verùmtamen hoc diuersa ratione ab vtraque fit, nam † moralis quęcunque tradit pręcepta ad illum

illum ipsum refert, quem instituit, politica verò ad commune bonum omnia redigit, quod etiam legislatores, ac iurisperitos facere minimè dubitandum est. Ex hoc etiam colligitur politicæ facultatis non ignaros esse oportere, qui legum se conditores esse profiteantur. Quod † cum intelligerent Magnesij, & Siculi, à Platone harum rerū omnium peritissimo sibi leges scribi curarunt. Idemque ab eo postularunt etiam Thebani ac Cyrenaici, quibus tamen Plato morem gerere ea ratione recusauit, quòd diceret ob nimiam, qua tum fruebantur, prosperitatem † cui se comitem semper audacia, & confidentia præbere solet, haud facilè esse eiusmodi leges inuenire, quæ apud ipsos firmę, ac stabiles futuræ sperarentur. Atqui certè si concedimus (vt necessariò concedendum est) eum qui leges condat, moralem, ac politicum esse oportere, idem cogemur & de iurisconsultis affirmare, qui leges conditas interpretantur. Quomodo enim hoc interpretandi munus præstarent, aut quomodo ijs in rebus, quæ fortè non omni ex parte legibus expressa essent (cuiusmodi passim multa reperiuntur) verosimilem legislatoris mentem assequerentur, si ea ignorerent, quę ad mores, ad vitæ institutum, & ad Reip. gubernandæ rationem spectant, & quæ ipsum legislatorem in condendis legibus præoculis habuisse inficiari non possumus?

ARGVMENTVM.

EX ijs, quæ de legum humanarum fine, ac de iurisconsultorum instituto tradita sunt, iurisprudentiæ nobilitatem, ac præstantiam aliquidò elucere; Neque illa quicquàm aduersari quę contra multi afferunt, dum conantur ostendere leges ciuiles, & totam iurisprudentiam à sola hominum opinione pendere.

SVMMARIVM.

1. *Qua ex re maximè artis alicuius, seu facultatis præstantia cognoscatur.*
2. *Architectonica quæ sit, & cur artium omnium dicatur Regina.*
3. *An vlla in re à politica facultate differat iurisprudentia.*
4. *Qui verè iurisconsultus dici possit, eundem & moralem & politicum esse necesse est.*
5. *Ius ab opinione pendere quibus rationibus nonnulli ostendant.*
6. *Variorum populorum leges non modò variæ inter se, sed & planè contrariæ.*
7. *Insigne Claudij exemplum, qui quod licere sibi voluit, pridie omnibus lege permisit.*
8. *Multi sunt in Philosophia rudes, qui tamen iurisprudentiæ laude excellunt.*
9. *Quid potissimum legum conditores profiteantur.*
10. *Quàm sæpè iurisconsulti ab ipsa natura legum rationes desumant.*
11. *Cur tanta humanarum legum varietas sit, ex Platone caussa affertur.*
12. *Eiusdem varietatis altera ratio, ex eodem Platone.*
13. *Quæ res maximè rectum iudicium impediant.*
14. *Nonnullæ sunt leges ex solo iurisconsultorum artificio potius introductę, quàm ex naturali vlla ratione desumptæ.*
15. *Legitima omnia sunt quodammodo iusta secundùm Aristotelem.*
16. *Et morales, & Politici esse possunt etiam qui Aristotelis libros nunquàm perlegerint.*
17. *Talis esse debet iurisconsultus, qui rectè Remp. possit administrare, atque omnibus in rebus æquum ab iniquo secernere.*
18. *Cur dixerit Vlp. iurisprudentiam esse rerum tàm diuinarum, quàm humanarum peritiam.*
19. *Cur solius particularis iustitiæ, ac non aliarum virtutum diffinitionem nobis & Vlp. & Iustin. proposuerint.*
20. *Verba illa, ius suum vnicuique tribuens, à iustitia vniuersali non prorsus abhorrent.*
21. *Prima verba Vlp. in iustitię diffinitione quomodo accipienda.*
22. *Dictio, perpetuum, variè vsurpatur.*
23. *Quomodo Tullius accipiat, quod dicit constantem, & perpetuam in Remp. voluntatem.*

CAP. IX.

EO paulatim res deducta est, vt ex iis, quæ diximus, iurisprudentiæ nobilitatem, ac præstantiā facilè perspiciamus; Verè enim iurisprudētiam esse demonstrauimus, quæ ad Rerump. sedeat gubernacula, neque ea solum teneat, quæ ad vitæ institutum, & ad singulorum mores attinent, sed & ea omnia planè cognoscat, quæ ad publicam vtilitatē spectant, ac politicę facultatis sunt, quin & totā ipsam Politicā (quicquid ꝫ alii sentiant) in se cōtineat, & cōplectatur. Quod cum ita se habeat, videtur mihi ex hoc solo nostræ huius iurisprudentiæ splendor ita elucere, vt nulla re alia magis illustrari possit. Compertissimum est enim, omnes artes † ac disciplinas, quæ ad actiones humanas pertinent, hoc ordine sese habere, vt semper quæ dignitate inferior est, alterius præstantioris fini subiiciatur, donec tandem ad eam deueniatur cuius finis supremus sit, atque idcircò principem inter cœteras omnes locū obtineat. Quoniam ars illa (vt exemplo clarior res fiat) quæ equos frenari docet, ad equitandi vsum comparata est, ideò equitandi disciplinam, cui illa qua famulatur nobiliorem esse necesse est. Rursus quoniam neque hæc fine suo contenta est, sed bellorum commoditatibus inseruit, meritò illi disciplinæ, quæ rectam militandi rationem demonstrat, nobilitate concedit. Demum verò quoniam neque militaris disciplina per se nobis satis prodesset, nisi Reipub. defensionem susciperet, & politicę facultati, quæ totius ciuitatis, ac Reip. curam suscipit, supremumque finem sibi proponit, obsequium hoc præstaret, propterea politicam hanc facultatem splendore, ac dignitate nō militari tantùm disciplinæ, sed aliis planè omnibus antecellere necesse est. Hæc † igitur est artium omnium quasi Regina, quam non semel Aristoteles architectonicā appellauit, quòd non secus, ac soleant architecti, suā cuique munera partitur, rebusque omnibus, quæ ad rectum totius ciuitatis statum quasi extruendum attinent, certam rationem, ac certum modum pręscribit: Hæc virtutes omnes commonstrat; Hæc ciuium mores componit & moderatur: Hæc denique prouidet omnia, nihilque, quod ad ciuium omnium fœlicitatem pertineat, à se alienum esse arbitratur. Atqui certè ipsam quoque iurisprudentiam (si aut Iustiniani leges, aut alias quascunque diligenter euoluamus) hoc planè idem & profiteri, & præstare comperiemus. Quo fit, vt † nulla ex re alia à Politica facultate iurisprudētiam distinguere possimus, nisi quia iurisprudentia præter hæc omnia certarum insuper aliquarum legum cognitionem semper profitetur, quod nec Politico, nec morali Philosopho est necessarium. Itaque licèt non omnes morales sint politici, neque omnes politici iurisconsulti, iurisconsultum tamen eundē & politicum, & moralē esse oportere existimamus. Quod diximus non omnes morales politicos esse apertissimum est, cum sæpe eueniat, vt qui virtutibus omnibus instructus est, ignoret tamen qua ratione illas ad cōmunem conferat vtilitatem, id quod politico est necessarium: Nec minus etiam apertum illud est, quod diximus, non omnes politicos esse iurisconsultos; Etenim si quis vel perfectam virtutum omnium cognitionem adeptus sit, ac planè etiam norit, qua ratione illas ad communem vtilitatem accommodet, is tamen nisi vel Solonis, puta, vel Lycurgi, vel Iustiniani leges, aut alias quascunque teneat, quas vel ipse, vel alius quispiam condiderit, recteque valeat illas interpretari, nō verè, ac propriè, ipsoque actu iuriscōsultus, iudicio meo, dici poterit. Contra verò † cum iurisconsultum aliquem proponis, qui vel Iustiniani, vel alias quascunque leges, quibus publicę fœlicitatis ratio instituatur, iam probè teneat, recteque illas interpretari, extendere, coarctare, atque vbi vsus eueniat, ea quæ à legislatore fortè prætermissa sint supplere valeat, idem hic proculdubiò cognoscet, quo pacto virtutum vsus ad publicam vtilitatem conferatur; atqui idipsum cognoscere non posset, nisi virtutes quoque per se ipsas, prout cuiusque animum instituūt, & exornant, planè teneret: Quare cum hoc moralis facultas præstet, illud verò politica, propterea fateri debes, eum quem das iurisconsultum esse, & moralem pariter, & politicum esse oportere. At hic multos forè video, qui non tantùm addubitent, sed hoc planè falsum esse contendant, siquidem falsum & illud videtur, quod supra affirmauimus, & à quo vno pendent hæc omnia, nimirum leges ciuiles iusto naturali planè conuenire, Ex quo fit, vt quamuis ea omnia, quæ rationi, atque honestati quoquo modo conueniunt, ad legem naturalem spectent, non propterea tamen ad leges humanas pertinere videantur. Quod † verò leges ciuiles, & humanæ nullis certis naturæ fundamentis subnixæ sint, sed ab hominum potius opinione pendeant, eodem modo demonstrari posse videtur, quo Thrasymachus, Protagoras, Aristo, aliique nonnulli demonstrare conati sunt nec naturæ ius vllum extare. Siquidem quæ natura ipsa consistunt, vbique locorum eadem esse cernuntur, eademque ab omnibus iudicantur; Neque enim vlli populi sunt (vt in Minoe inquit Plato) apud quos non ea quæ vehementius trahunt, grauiora, contraria verò leuiora habeantur. Non magis apud Græcos, quàm apud Indos ignis vrit, neque minus nobis, quàm Hyspanis bene olentium odor suauis, aut Symphoniæ iucundus auditus. At † de legibus nequaquàm hoc affirmari potest, cùm illæ variis in locis non modò variæ, sed & planè contrariæ sint, fiatq; sæpenumero, vt quæ ab aliis penitus improbantur, ab aliis tāquā iustissima, & honestissima recipiantur. Quid est, quod nostris legibus tantoperè improbetur, quàm posse cum cōsanguineis, vel affinibus cōsistere matrimonium? Et tamē legimus Persas, Medos, & Parthos id maximè solēne, ac iustū connubium habuisse, quod cum maximè cōiunctis, matribus, sororibus, aliisque consanguineis esset contractum. Legimus etiam Arabas vnā omnibus cōsanguineis vxorē esse voluisse, eosq; solos, qui

inde nati essent, legitimos duxisse, cæteros adulterinos existimasse. Apud Scythas scribit Iustinus nullum delictum furto grauius fuisse, qualescunque illæ res fuissent furto subtractæ; Et tamen Lacedęmoniis eduliorum furta permittebantur. Leges vbique seditiosos homines detestantur, & tamen lege Sólonis tenebatur, qui in seditione populari neutra ū partium extitisset, ita vt seditionibus quasi assensum præstare cogeretur. Addamus & illud, quod ali filios, & educari hæ, quibus nunc vtimur, Romanæ leges in primis pręcipiunt, at veteribus Romanorum legibus filii post triennium exponi, & quocunque etiā tempore impunè occidi potuerunt. Nec dissimile fuit Carthaginensium institutum, qui filios proprios in Deorum sacrificiis tanquam victimas iugulare non modò licitum, sed pium, & sanctum esse iudicarunt. Hæc & alia eiusmodi exempla, quæ possent afferri, eam sententiam suadere videntur, in solo legislatorum arbitrio leges humanas positas esse, & ab ipsis variè pro singulorum libidine excogitari, atque confingi solere. Qua de re illud à veritate non prorsus alienum videtur, quod ex ipsius Thrasymachi sentētia Plato refert, nimirum ius nihil aliud esse, quàm quod vtile est ei, qui plus potest. Præscribunt enim (aiebat) legibus suis Principes, quod sibi commodum putant, atque id, quia lege sancitum est, ius habetur; Quandoquidem vt pastores non gregis, sed suæ, dominorumque vtilitati prospiciunt, sic omnes, qui rerum potiuntur Principes sibi tantùm, suisque commoditatibus, inseruiunt, quæ quoniam variari possunt, propterea ipsas quoque leges variari sępe contingit: Id
7 quod optimè etiam Claudij Romani Imperatoris exemplum demonstrat, qui (vt est pud Suetonium) Agrippinę Germanici fratris sui filiæ illecebris in amorem pellectus veniam prius talium coniugiorum passim omnibus dedit, quę ante id tempus incesta habebantur, ac deinde vix vno interposito die cum illa ipsa nuptias contraxit. Quod si naturæ fundamentis leges ciuiles niterentur, ac legi naturali conuenirent, non certè tàm varijs, immò & planè contrarijs legibus homines vterentur; quemadmodum videmus non variari legem naturalem. §. sed naturalia inst. de iur. natur. gent. & ciuili. Religio legis naturalis est, ideò nulla gens tàm fera (vt in Tusculanis inquit Tullius) nec tam immansueta, quę etiam si ignoret qualem Deum haberi deceat tamen non & habendum, & colendum sciat. Nulla gens est, quæ patriæ, ac parentibus pietatem deberi neget, & quę non fidem seruandam, & ijs, qui de nobis benemeriti sunt, gratiam referēdam esse fateatur. Ex hoc etiam tolli videtur, quod diximus eadem planè iurisconsultis, quæ & philosophis esse profitenda.
8 Quam multos † enim videmus iurisconsultos, qui hæc quæ de moribus, ac de ratione vitę à Philosophis traduntur, nunquàm didicerunt, ac ne tractari quidem solere vnquàm audierunt & tamen satis assequuti esse existimantur, si tanquàm illius tantū iustitiæ custodes, quæ ius suum vnicuique tribuit ex Iustiniani legibus didicerint, qua ratione fori, ac iudiciorum controuersias dirimere possint. Atque hoc solo videtur esse contētus Iustinianus, qui in principio tituli inst. de iust. & iu. illam tantum iustitiam nobis proponit, quæ ius suum cuique tribuit, quod idem facit Vlpian. in lege iustitia. ff. de iust. & iur. Quocirca vidētur sentire hac vna iustitia excepta cæteras virtutes iurisconsultis non esse necessariò cognoscendas. Hæc potissimum sunt quę passim contra iurisconsultos afferri solent, quæ licèt primo aspectu coloris aliquid habere videantur, facili tamen negocio dilui possunt. Verè enim negari non potest (quod & sentit
9 Aristoteles libro quinto Ethic. cap. .) quin † legum conditores id presertim agant, vel saltem profiteantur, vt quas condūt leges honestati ac rationi naturali quam maximè consentiant. Quod ipsum nostri Imperatores, ac iurisconsulti multis in lo-
10 cis ostendunt † dum ab ipsa natura variarum legum rationes desumunt, vt in lege cum ratio. ff. de bonis damnat. leg. scripto. ff. vnde liberi. lege nam hoc natura. ff. de condit. indeb. lege iure naturę. ff. de reg. iur. lege maximum vitium. C. de lib. præter. §. vlti inst. de Attilian. tut. Nec cuiquàm obscurum est, prætores in suis edictis id maximè operam dedisse, vt naturalem rationē & æquitatem tuerentur. lege prima ff. de pact. lege prima. ff. de const. pec. & alibi sæpissimè. Quomodo autem hoc facere & prætores, & iurisconsulti, & Imperatores potuissent, si quid ratio singulis in rebus sequendum, aut fugiendum præscriberet, ignorassent, aut virtutes alias præter iustitiam à se alienas esse duxissent? Ad illud verò quod de tot varijs, & planè monstruo
11 sis legibus adducebatur, respondet Plato in Minoe † non propterea tolli, quin singulis factorum speciebus, quæ humanis legibus comprehēduntur, verum illud iustum, & honestum semper reperiatur, quod legi naturali consentaneum sit, & nullorum opinione mutari possit: quandoquidem videmus etiam Medicos sæpè variare, neque omnibus hominibus, aut in quacunque passim ægritudine, seu qualibet anni regione eadem præbere medicamenta. Videmus agricolam non cuilibet solo eademve ratione committere. Videmus denique coquum in condendis obsonijs non eandem semper normā tenere Nec tamen propterea quisquàm affirmauerit istorum omnium regulas ab opinione potius pendere, quàm natura ipsa, & certa ratione constare. Quarum rerum exemplo rectè cōcludemus, leges quoque ipsas pro temporum varietate variari posse, id, ne non modo abiorum non esse, sed rationi maximè conuenire, vt docet Romanus Pontifex in c. non debet. extra de consang. & affinit. cū immo sepe pro causis, & personis varie statuendum sit, vt inquit Scæuola in l. vlti. supra tit. proxi. Verū si facti speciem aliquam proponamus, certis quasi cancellis restrictam, & coangustatam, ita vt nullo locorum, vel personarū aut temporum discrimine variari possit, in ea semper iustum natura sua constans, & stabile reperiri necesse est, quod & Scythæ, & Aegyptij, & quicunque alij, qui modo rectè iudicent, iustum esse fateantur, quodque non falsa cuiusquam æstimatione immutari valeat. Est quidem hoc per se verissimum, quod tradit Plato, & iis quæ ipse ibi docet maximè conuenit, sed nō prorsus illud dixit, quod nobis obijciebatur. Etenim quęnam locorum, aut temporum tāta diuersitas efficere potuit, vt apud Agathyrsos potius, quàm apud alios communes vxores habere permissum fuerit, vt apud Massagetas, vel si proprias singuli haberent vxores, impunè tamen vnusquisque alienis abuti potuerit, vt apud Persas, qui cum matribus non habere rectum, & honestum iudicabant spurce tamen quod per se honestissimū & est, & ab omnibus habetur, indecorum & turpe fuerit iudicatum, vt denique furari apud Lacedæmonas, apud Athenienses seditionibus interesse, apud Romanos, & Carthaginenses proprios natos exponere, itemq; immolare tanquam iustum recipi, atque approbari debuerit. Alia igitur insuper huius rei ratio
12 assignanda est, quam ab ipso Platone ibidem docemur, † vt dicamus, vel si in singulis factorum speciebus iustum illud, & æquabile semper insit, quod natura firmum, constans, & inconcussum est, ita tamen fieri interdum, vt legislatores non illud assequantur: Eiusque rei causam esse vel ingenij leuitatem (qua ratione etiam Medici qui parum ingenio, aut doctrina valent, à veris medendi regulis sæpenumero aberrant) vel etiam varias
13 animi affectiones † quæ rectam iudicandi rationem quam maximè impediunt. Verum id ingenij culpa frequentius inuenire credibile est, quandoquidem non omnes homines ea ingenij acie, & sagacitate sunt, vt omnibus in rebus veritatis scopum attingere valeant. Quo fit vt eadem de re variæ sæpenumero sententiæ sint, non secus atque ea quę nostris sensibus subijciuntur, quanuis eadem per se sint, variæ tamen ab alijs, atque alijs iudicantur. Cum in hominibus alij sint, qui clarius cernunt, qui sagacius odorantur, alij vero in quibus, & horum, & aliorum sensuum iudicium facile decipitur, quod in ijs presertim euenit, qui aliquibus rei planè imperiti sunt. Quare vt in cantu, & picturis multa offendunt doctos, quę fugiunt imperitos, sic qui plus doctrina possunt, rectius omnia iudicant, qui vero ea destituuntur, maximos in errores sępe incidunt. At non raro illud etiam accidit, vt mens humana (quemadmodum dicebamus) ira, aut odio, alijsue animi cupiditatibus obsessa ob eam quasi ægritudinem verum à falso internoscere non possit, vt ille, qui febre laborat, ciborum nec varietatem distinguere, nec suauitatem degustare potest. Nō est ergo, cū leges illas tam vanas, ac tā ppemodū monstruosas miremur, quas paulò ante commemorauimus. Faciebant enim hęc, quę proximè diximus, impedimenta vt quemadmodum nos remum in aqua inflexum iudicamus, sic nonnulli interdum populi, & reges quæ rectè erant, & honesta, tanquam torta, & inflexa reijcerent, quæ vero obliqua, aduersabantur iustitiæ, & honestati, ea vt iustissima, & honestissima, haud grauate legibus suis amplecterentur. In eiusmodi autē legibus illud valeat, quod dicitur in l. prospexit. ff. qui, & à quib. durum est, sed ita lex scripta est: Valeatque in his præsertim q Iulianus affirmare non dubitauit, non omnium quæ à maioribus instituta sunt rationem reddi posse. l. non omnium. ff. de le
14 gib. Quanquam fateor † in Iustiniani quoque legibus nonnulla reperiri ex nimio iurisconsultorum artificio, ne dicam superstitione introducta, in quibus rationem aliquam naturali legi consentaneam inuenire non admodum facile est, vt est illud, quod quis pro parte testatus, ac pro parte intestatus decedere non possit. l. ius nostrum. ff. de reg. iur. tamen huc regula omnia militi videntur, quæ de iure accrescendi constituta sunt. l. si duobus. ff. de milit. testament. & §. non autem. inst. de hæred. institu. Vt est etiam, quod paganus duo testamenta relinquere non possit, quæ ambo firma, ac ualida sint. l. quærebatur. ff. de milit. testam. & posteriore. inst. quibus modis testa. infirm. Quę quidem traditiones, vel si naturæ non reclamant, non tamē sat commodè videntur ab ipsius naturę fontibus posse deriuari. At in legum ciuilium interpretatione non temerè ad hoc præsidium confugiendum est: Immo enim in eo præsertim nobis est elaborandum, ut quæcunque siue Imperatoris constitutio, siue iurisconsulti sententia, siue alia quælibet legis decisio proponatur, eius semper rationem aliquam naturali iusto consentanea assignemus, cum nimmè dubitandum sit quin is, qui legum instituendarum munus suscipiunt, studiosè semper naturale iustum inquirant, aut saltem id se facere ante omnia profiteantur.

Atque

15 Atq; id causæ fuit, cur dixerit Aristoteles † omnia legitima quodammodo iusta esse, ideoque in sola legum obseruatione iustitiæ vniuersalis totum munus expleri, quemadmodum & supra retulimus. Hinc rectè defendūtur, quæ de iurisprudentiæ nobilitate, ac præstantia superius diximus. Nam si iuriscōsulti munus est, vt leges ciuiles, quibus totius Reipubl. gubernandæ ratio cōtinetur, varijs euētibus ita accommodet, vt semper illas ad naturalem rationem, & honestatem referat: quisnam quæso hoc tantum audeat profiteri, qui sibi prius in animum induxerit, ea quæ de moribus, ac de Rerūpubl. administrādarū ratione à philosophis præcipiuntur, nihil penitus ad se ptinere? At multi (inquies) passim reperiuntur, qui omnia hæc ignorant, & iuriscōsulti tamen sunt; Eos ego iurisconsultos esse non inficiabor, cū præsertim videamus Aristotelem non illis tantum, qui rectè cythara modulātur, sed etiam illis, qui sono quantumuis insuaui auribus nostris odiosè obstrepunt, cytharedi tamen nomen tribuere. Atqui certè, quoniam non me latet complures & nostra ætate esse, & superioribus ætatibus extitisse à philosophiæ studijs alienissimos homines, qui tamen in hoc iurisprudentiæ studio plurimum profecerunt, veramque, & solidam eruditio-
16 nis laudem sibi pepererunt, nunquàm ego concessero † ea ipsos ignorasse, quæ ex politica, moralique Philosophia diximus esse à iurisconsultis depromenda; sed sunt, qui natura plurimum valent, & quantum cęteri, qui minus ingenio possunt, doctrina, atque eruditione assequi solent, tantundem ipsi solo naturæ habitu assequuntur. Quapropter vel si Aristotelis libros nūquàm legerint, eadem tamen, quæ docet Aristoteles, interrogati sæpè respondebunt, easdemque planè rationes, atque interdum etiā meliores fortasse assignabunt. Quod non tantùm in iuriscōsultis, sed in rudibus planè, ac rusticis hominibus cernitur, qui solo naturæ præsidio adiuti & philosophantur, & syllogizant, & eadem illa quæ rethores tradunt, præcepta dicendi sæpissime seruant. Nec mirum, cùm ex ipsius naturæ fontibus hæc omnia profluxerint, si plus in ijs natura sine doctrina, quàm sine doctrina væleat natura. Quanquam inficiari non possumus, quin cùm ad naturam eximiam accesserit doctrinæ cōfirmatio, multò clarius, & illustrius hæc naturæ munera appareant. Quocirca quoties mihi aliquem proponis, qui quod iurisconsulti munus est, rectè obeat, atque in legum interpretatione ea semper respondeat, & decernat, quæ rationi, & honestati consentanea sint, dum id faciet, ego illum dixero si minus ex disciplina ulla. at saltem ex solo naturæ habitu probè tenere non tantùm, quæ iustum, sed etiam quæ fortem, ac temperantem deceant, atque alia planè omnia quæ ad totius ciuitatis statum, rectamq; Reipubl. administrandæ rationem pertineant. Nec secus certè Iu-
17 stinianus sentit, dum in procemio inst. §. vlt. Reipubl. † administrationem iurisconsultis pollicetur. Sentit etiam hoc idē Vlp. in l. j. ff. de iust. & iur. vbi talem vult esse iuriscōsultum, qui æquū ab iniquo, licitum ab illicito discernere possit, quod certe is nō pręstabit, qui non virtutes omnes planè cognouerit, cum etiam ea quæ cęteris virtutibus præter iustitiam aduersantur, iniqua
» sint, & per leges minimè liceant. Inquit ergo Vlp. Iustitiam nā-
» que colimus, & æqui, & boni notitiam profitemur, æquum ab
» iniquo separantes, licitum ab iniquo discernentes, bonos non
» solum metu pęnarum, verumetiam præmiorum quoq; exhor-
» tatione afficere cupientes, veram, ni fallor, Philosophiam, non
» simulatam adfectantes. Ac denique idipsum non obscurè no-
18 bis insinuant & Vlpianus, & Iustinianus † dum describunt iurisprudentiam; si quidem habenas planè laxant, rerumque omnium tàm diuinarum quàm humanarum notitiā complectantur. l. iustitia. ff. de iust. & iur. & insti. de iust. & iure. in princ. Durū tamen videtur, quod ibidem iustitiam illam tantùm definiūt, ac iurisconsulto considerandam proponunt, quæ ius suum vni-
19 cuique tribuit, † quasi apertè sentire videantur, cæteras virtutes nihil ad iurisconsultum pertinere. At non propterea id sentire existimandi sunt, neque enim illud tantùm iuris præceptū proponūt, ius suum cuique tribuere, sed addunt alia duo, nimirum honestè viuere, & neminem lædere, cùm tamen is, qui inhonestè viuit, aut aliquem lædit, non semper huic ipsi iustitiæ aduersetur, quam præcipuo nomine iustitiā vocamus, veluti si quis nulla lucri spe, sed fœdissimo libidinis impetu alienas nuptias adulterio polluerit, quod & supra ex Aristotelis sententia à nobis traditum est. Eam ob rem ipse eò feror coniectura: vt putē Alciati sententiam nō prorsus à veritate alienam esse, qui lib. 2. Parerg. ca. 31. existimauit his verbis Vlpia. & Iustinianum iustitiam vniuersalem definire voluisse; ait enim hanc diffinitionē cum ea planè sensu conuenire, quam tradunt Peripatetici, dū inquiunt, iustitiam esse habitum electionis cōpotem, in ijs circa quæ vir bonus vtilitatis, legumque seruandarum causa ver-
20 satur, quam diffinitionem iustitię vniuersalis potius, quàm particularis esse minimè ambigēdum est. Nec verò illa verba † ius suū vnicuique tribuens, à iustitia vniuersali prorsus abhorrent, quæ quamuis omnes complectatur virtutes, non tamen per se illas considerat, sed tantùm quatenus alterum respiciunt. Virtutes verò omnes quatenus alterum respiciant ius suum cuiq; tribuere dici possunt. Quare si miles locum deserat, quanuis ea in re non iniustum, sed potius timidum se præbeat, nequaquam tamē is principi, ac patriæ id quod debebat præstitisse existimādus est. Quanquàm etiam verè dicere possumus Vlp. & Tribunianum hæc iustitiæ particularis, & vniuersalis discrimina ibi parum distinctè, atque accuratè cōsiderasse. Vtcunque verò sit, videntur mihi hæc postrema eius definitionis verba plus habe-
21 re difficultatis quàm illa prima † cum dicit Vlp. iustitiā esse constantem, ac perpetuam voluntatem; in quorum verborum explicatione maximas turbas plerique excitāt, & frustra quidem iudicio meo. Cùm omnibus perspicuū esse possit, voluisse Vlp. illis verbis habitum significare, quem constat de omnibus virtutibus tanquàm genus prædicari. Quē Aristoteles nulla in re alia à dispositione seiungit, nisi quia constantius hæret, neq; ita facile ex animis nostris deleri potest, quare quod constantem voluntatem dixit, hoc mirificè conuenit. Conuenit etiam qđ
22 dixit, perpetuā, nā † hæc dictio, siquidē per se vsurpetur, habet varias significationes, Vt cum Ouidius perpetuum carmen dicit, hoc est habens connexum, & communem orationis filum, inquit enim,

Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

In qua significatione hoc verbum vsurpauit etiam Paulus, cum lacum continuum dixit perpetuum. l. via. §. j. ff. de seruit. rustic. præd. dicunt etiam iurisconsulti perpetuum pronūciatum, hoc est generale. l. cum hæreditas. ff. ad Se. Trebel. Sed cum hæc verba simul iungimus, dicimusque constantem, ac perpetuam voluntatem, nihil aliud significamus, quàm voluntatem minimè lubricam, & ancipitem, sed iam planè habitu obfirmatam,
23 sic enim & Tullius accipit, † cum perpetuam, & constantem in rempub. volūtatem sæpe dicit. Atque hæc à nobis quasi prætereuntibus dicta sint: nam satis nobis erat ostēdisse postrema huius diffinitionis verba iis non aduersari, quæ de legum humanarum fine, de iurisconsultorum instituto, ac de iurisprudentię nobilitate superius affirmauimus.

ARGVMENTVM.

QVomodo nostri tempora distinguant, dum societatis humanæ ortum, incrementa, ac progressiones referunt, & quid de manu Regia, quam secundo tempori tribuunt, frequentius concludant.

SVMMARIVM.

1. *Primo seculo quæ hominum conditio, ac qui rerum status fuisse credatur.*
2. *Vbi in hominibus & vitæ innocentiam dares, & bonorum omnium communionem, ibi leges humanæ non essent necessariæ.*
3. *Manus Regia an statim initio generis humani esse cæperit.*
4. *Caroli Ruini hac de re opinio.*
5. *Non res planè omnes, sed immobiles tantùm primo seculo fuisse cōmunes putant Castrens. & Ias.*
6. *Contraria aliorum sententia.*
7. *Non rectè infertur, vt quarum rerum vsus olim erat, earundem dominiū vel possessio esset.*
8. *Potest depositi fides considerari etiam vbi possessiones, & dominia nō fuerint distincta.*
9. *Quando verum fuerit, quod dicitur, ex occupatione rerum dominia acquiri olim consueuisse.*
10. *Secunda ætas, cùm primùm ad scelera cęperunt mortales declinare.*
11. *Qua de causa dicantur conuenisse in vnum, qui dispersi antea syluis vagabantur.*
12. *Quæ fuerint hac secunda ætate ab hominibus inuenta.*
13. *Reges creati, & quales, & quæ illis potestas tradita.*
14. *Quid important clausulæ illæ commissionibus adiectæ, procedas manu regia, vel procedas sine strepitu, & figura iudicij.*
15. *Tertia ætate conditæ leges, & qua ratione.*
16. *Manus regiæ vestigia secundum doct. etiam hodie nonnullis in rebus apparent.*
17. *Putant Butr. & alij nonnulli officio iudicis compellendum eum, qui pacto nudo aliquid promisit.*

CAP. X.

EXplicuimus hucusq; ea oīa, quæ legum essentiā ppius attingere visa sunt, quō leges humanæ ex lege naturali prodeāt: qbus de causis fuerint necessariȩ, & quē potissimū sibi finē ꝓponant. Nūc aūt operæpretiū facturi videmur, si quæ prima illarum ortus tpa fuerint, perquiramus (id quod & Bal. Nouellus, & Soci. & pleriq; alij hoc in loco faciūt) ita enim rectissimè, quæ ad hanc rem spectant, omnia intelligemus, si postea quàm legum causas & finem cognouimus, totius etiā ciuilis disciplinæ prima quasi incunabula, tum & progressum, & incremēta nobis ante oculos proposuerimus. Perquiremus ergo num principio generis humani, vel saltem quo tempore primū homines in vnum locū congregari cęperunt, certæ etiā aliquę leges esse cęperint, an verò fuerit aliqn̄ tps, cùm nullis legibus adhuc constitutis à solis Regibus omnia penderent: Vnde illā

 manum

manum regiam extitiſſe tradunt, quàm noſtri interpretes cùm multis alijs in locis vſurpant, tùm præſertim in Rub. de verborũ obligatio. vbi varias de hac manu Regia excitant quæſtiones. Quanquam nos in pręſentia has queſtiones nõ diſputabimus, ſed illud tãtùm explicabimus, ane fuiſſe, & qualem fuiſſe manum Regiam extimãdum ſit; Quod verò fusè in prędicta Rub. à multis tractatur, pro quibus obligationibus manus Regia pręſtaret, id nos ad ſuum locum reſeruabimus. Noſtri interpretes communiori conſenſu hanc rem totam, quę ad legum humaneq; ſocietatis ortum, & progreſſum attinet, ita fermè explicãt, vt dicant, ante illud tempus, quo leges ciuiles conditæ fuerunt, alia duo tempora conſiderari debere.

1 † Primum ſtatuũt fuiſſe cum mortales nulla adhuc mala libidine ſine probro, & ſcelere vitam degebant, & quę rationi, atq; honeſtati conſentanea eſſent, ſponte concupiebant. Hoc ipſo tempore (vt fertur) ciuilis diſciplinę, & artium omniũ expertes fuſi per agros, diſperſiq; homines vagabantur. Nihil proprium quiſquam poſſidebat, quandoquidem & vxores, & liberi, & omnia planè illa, quę fortunę bona appellamus, nõ ſecus atq; aer, imbres, & maria erant cõia, paſſimq; oĩbus latiſſimè patebant. Nemo nuptias viderat legitimas, non certos quiſquam inſpexerat liberos; incerti erant parentes, incertę cognationes, & affinitates; poteratq; ſemper vnuſquiſque ſuſpicari hunc, & illũ, quicunque ſibi obuius fieret, pro cuiuſque ętate vel patrẽ ſibi, vel filium, vel fratrem eſſe, aliove aliquo neceſſitudinis arctiſſimo vinculo coniunctum. Quare qui ſenes erant, iuniores oẽs tanq̃ filios charos habebant, contraq; illos tanquam parentes iuniores colebant, ęquales oẽs quaſi fratres habebantur, ita fiebat, vt mutua vbique pietas, charitas, ac beneuolentia omnium inter

2 ſe animos firmiſſimo vinculo deuinciret. Faciebat † verò illorum hominum probitas, vitęq; innocentia, tùm & bonorum omnium communio, vt non vllis humanis legibus indigerent. Etenim quę tum legũ partes eſſe poterant? An ne crimina vendicarent? At primi illi (vt diximus) contra iuſtũ nihil cupiebãt, tñ abeſt, vt vllis ſe flagitiis inquinarent: An ne pciperet qd ſequendũ, aut fugiendũ eſſet? At illi iuſta, & honeſta ſpõte appetebãt: An ne deniq; cõtrouerſias dirimerent, aut certis regulis ea inſtituerẽt, q̃ ad perſonarũ iura, ad nuptias, ad ꝯctus, ad vltimas volũtates, ad actionũ, iudiciorũq; formulas. Et inerent? At nihil horũ neceſſariũ erat; qa cũ bona eſſent cõia, nondum vlli ꝯctus vllęve permutationes fiebant; Propter promiſcuos ẽtcõcubitus nulla adhuc legitimorũ, vel illegitimorum erat diſtinctio, ſed eadem oẽs nataliũ iura obtinebant. §. licet auct. en. quibus mod. natur. effic. ſui. Quemadmodum etiam oẽs vna, & eadem fruebantur libertate. l. manumiſſiones. ff. de iuſt. & iur. Eam ob rem ergo ſicuti legibus nullis indigebant, ita neq; opus erat, vt magiſtratibus vllis, aut Regibus ſubijcerentur. Qua ex re cõ-

3 cluditur † ea, quę de manu Regia traduntur, ad hoc primũ tp̃s minimè pertinere, quia quanuis tunc quoq; extarent prima illa naturę pręcepta, quę ope manus Regię poſtea ſeruari cœperunt, tñ ſponte (vt dictum eſt) tunc temporis ſeruabantur. His de cauſis Bald. Nouellus, & plerique alij hanc primam ętatem auream appellant, neque id putant à veritate abhorrere, quod de aurea illa, ac fœliciſſima Saturni ętate Poetę inter fabulas complexi ſunt, de qua ſic Ouid.

> Aurea primo ſata eſt ętas, quę vindice nullo
> Sponte ſua ſine lege fidem, rectumque colebat.
> Pœna, metusque aberant, nec vincla minacia collo
> AEre ligabantur, nec ſupplex turba timebat
> Iudicis ora ſui, ſed erant ſine iudice tuti.
> Et paulo poſt.
> Nondum precipites cingebant oppida foſſę
> Non tuba directi, non eris cornua flexi,
> Non galeę, non enſis erat, ſine militis vſu
> Mollia ſecurę peragebant ocia gentes.

Sunt qui hic dubitent, an verum hoc ſit, quod proximè affir-

4 mauimus, manum † Regiam ad hoc primum tempus non pertinere, ſi quidem Carolus Ruinus videtur ſentire, tunc quoque manum Regiam ſi minus nomine, at re ipſa tamen, & effectu extitiſſe: Idque hac ratione, quia manus Regię is effectus, eaq; vis videtur eſſe, vt propria auctoritate aliquid exequamur; ita ſentit Barto. in l. frater à fratre, col. 5. ff. de condict. indeb. dum putat hodie quoq; manus Regię veſtigia in eo apparere, quòd à filio pater, atque à ſeruo dominus propria authoritate res ferè omnes auferre poſſunt. Quod cum ita ſit, videtur concludi poſſe, prima quoque illa ętate manum Regiam fuiſſe; quia cùm magiſtratus tunc non adeſſent, vnicuique permiſſum eſſe debuerat propria authoritate, quod ſibi debebatur, occupare, ar. l. ſi alius, § belliſſimè. ff. quod vi, aut clam, & declarat Alexand. in l. prima §. nunciatio. ff. de no. ope. nunciat. Quod quidem facere nihil aliud eſſe nr̃i ſentiunt, q̃ manũ Regiam exercere, vt proximè dictum fuit. Id ipſum tamen Ruinus ita demum concludi poſſe ait, ſi admittamus manum regiam ea de cauſa inductã fuiſſe (vt quidem ſentiebant) quia magiſtratus tunc temporis deeſſent, quod tamen ipſe minimè concedit. Vtcumque verò res ſeſe habeat, certè huic Ruini traditioni illud aduerſatur, quod de primorum illorum hominum probitate nuper tradidimus. Pugnant enim hæc duo, quòd tum ſponte mortales iuſtitiam, & honeſtatem colerent, & quòd ſeſe inuicem ita offenderent, vt qui offenſus erat propria authoritate, ſibi ius dicere cogeretur. Itaque pendet huius rei explicatio ab ijs, quæ infra ſumus dicturi: cùm horum omnium veritatem expẽdemus, quæ tum de aurea ætate, tum etiam de manu regia traduntur.

5 De eo etiam hic dubitari ſolet, num † quod dictum fuit, primo hoc tempore res omnibus communes fuiſſe, id ita generatim atque vniuersè in omnibus planè rebus recipiendum ſit, an verò in rebus tantum immobilibus. Caſtrenſis in l. prima. § ius naturale, & in l. ex hoc iure. nu. 6. ff. de iuſti. & iur. cui videtur ſe ſubſcribere Iaſ. in l. ſi id quod. in vltimis verbis ff. de condictio. indeb. exiſtimat ſolas res immobiles fuiſſe communes; Idque probat ex cap. ius naturale, prima diſtinctio. dum Gratianus ibi naturali iuri communem rerum omnium poſſeſſionem tribuit: poſſeſſionem verò rerum immobilium tantum eſſe Caſtrenſis admittit (qua de re pleniſſimè nos diximus in l. prima,

6 ff. de acquirend. poſſeſſio.) Non deſunt tamen † qui contra ſentiant, & rerum planè omnium non tantum immobilium, ſed & mobilium communionem fuiſſe affirment, vt Marcellus Berengutius in Rub. ff. de verbo. obliga. ea vſus ratione: quia aurea ætate (vt ipſe inquit) id maximè decuit, vt omnia communicarentur, cum Deus opt. max. terram, & mare, & cœlũ ipſum, ſolẽque & ſtellas, & quæcunque hac mundi machina continentur communi tum gaudio poſſidenda tradidiſſet, vt cap. j. 8. diſtinctio. Quare ſi leporem, puta, vel piſcem cœpiſſes, ſic rationem dictaſſe putat, vt non tanquam proprium haberes, ſed in commune conferres. Quod ipſum tamen reijciendum eſt: quia ſi natura rerum omnium communionem ita dictaſſet, vt propterea qui piſcem fortè cœpiſſet, vel leporem, non niſi reclamãte natura proprium illum habere potuiſſet, non potuiſſent deinde poſterioribus ętatibus rerũ dominia ab hominibus diſtingui, cũ quæ naturalia ſunt ab hominibus minimè tolli, aut mutari poſſint. §. ſed naturalia quidem. inſtitu. de iur. natu. gent. & ciui. niſi verò illud etiam affirmare non dubitamus, non eandem, quæ nunc ſit, olim natùram fuiſſe. Nec ſanè quicquam iuuatur hæc ſententia ex illo capitu. j. 8. diſtinct. nam ibi D. Auguſt. cuius verba à Gratiano referuntur, non de iure naturali, ſed de diuino loquitur, quod diuinis ſcripturis continetur; quæ verò in fine illius capitis de iure naturali dicuntur, ſeorſum accipienda ſunt, neque ad ſuperiora referri debent, vt ex ipſorum verborum cõtextu facilè vnuſquiſque animaduertere poterit. At neque iccircò Caſtrenſi, & Iaſoni aſſentiendum eſſe crediderim, qui rerum mobilium dominia prius diſtincta fuiſſe arbi-

7 trantur, quàm res immobiles cõmunes eſſe deſinerent. † Nam vel ſi res multæ eſſent, vt ſedilia, atque tuguria, & mobiles præſertim, vt quæ ad eſum, ad potum, ac veſtitum erant neceſſaria, quibus tum homines eodem modo vſos eſſe credibile eſt, quo nunc proprijs nos vtimur, tamen proprij, & alieni nulla tunc diſtinctio erat, neq; earum rerum propriè erat dominium, quẽadmodum nunc à nobis dominium accipitur. Siquidem ex cõmuni omnium conſenſu dominiorum diſtinctio nondũ facta fuerat, & approbata; Quanuis enim de prædictis rebus liberam diſponendi facultatem habuerint, non id tamen ea ratione fiebat; quia res illæ cuiquam propriæ, atque in alicuius dominio eſſent, ſed quia omnia omnibus planè erant expoſita: Quare ſi quod meis vſibus aliquando ſeruiſſet, poſtea tenere, aut habere deſijſſem, non illud certè quemadmodum hoc tempore, proprium meum remãſiſſet, ſed vt mihi anteà ſeruiebat, ſic & alijs

8 in poſterum patuiſſet, Niſi forte † apud alterũ id ego depoſuiſſem, qui ſe mox reſtiturũ promiſiſſet, ſiquidem eo caſu, quòd ego propriè dominium non haberem, non puto fuiſſe impedimento, quo minus depoſiti fides conſtaret, & propterea forſan Gratianus in d. c. ius naturale j. diſtinct. iuri naturali depoſitæ rei reſtitutionem tribuit. Quod ſi aurea hac (vt vocant) ætate dominia nondum diſtincta fuiſſe concedimus, nec res quidem mobiles cuiquàm proprias fuiſſe concedere debemus: Neque huic

9 ſententiæ illud quicquã aduerſatur † qđ ex poſſeſſione, & occupatione olim rerum dominia acquirerentur l. j. in princip. ff. de acquirend. poſſeſſio. §. ferę. inſtitu. de rerum diuiſ. Accur. in l. ex hoc iure. ff. de iuſti. & iur. quoniam non ea hoc fuiſſe ętate concedendum eſt, qua omnia adhuc communia erant, cum ex ſedilium, aliarumque rerum immobilium occupatione res ipſæ quoq; immobiles ſtatim propriæ effectæ fuiſſent: Quare aut negãda prorſus illius temporis cõio, aut omnibus in rebus admittẽda eſt, quorum vtrum potius recipiendũ ſit, haud multò poſt aperiemus. Ac de primo tempore hæc ferè ſunt, quæ à noſtris

10 tradita reperiuntur. Huic † primo tempori illud proximè ſubſequutum eſt, cum homines ab antiqua illa probitate ad vitia, & ſcelera pronius cęperunt declinare, ac pro pudore, & modeſtia, audacia diuitiarũq; libido inuaſit. Hoc tp̃e ſublata cõione dominia diſtincta fuere, ꝓpterea quòd res proprias auidè hoĩes quærere, ac diuitias ſibi comparare cęperũt. Ac initio qdẽ tantum quiſque habebat, quantum manu, & viribus per cædem, &

11 vulnera eripere poſſet; poſtea † tutius viſum eſt, & ad commercia, multaque vitæ commoditates opportunius, vt ex agris, & ſyluis, vbi prius diſperſi vagabantur vnum in locum congregarentur, valloq;, aut foſſa munirentur, quo magis ab externis iniuriis tuti eſſe poſſent, idque credibile eſt ſapientiorum quorũdam opera, & facundia factum fuiſſe, qui cum probè cognouiſſent, quanta animis hominum ad res maximas gerendas opportunitas eſſet, eos à fera, agreſtiq; vita ad humanum cultum deduxere. Hoc verò eſt, quod de Orpheo, & Amphione Poetæ fabulati ſunt, eos nimirum lyræ, & carminum ſuauitate ſaxa & feras demulſiſſe, atque vnum in locũ ad ſe aduocare ſolitos fuiſſe, vt pulchrè Horatius.

> Syluestres homines ſacer, interpreſq; Deorum
> Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus
> Dictus ab hoc lenire tigres, rapidoſq; leones,
> Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
> Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
> Ducere quo vellet, fuit hęc ſapientia quondam
> Publica priuatis ſecernere ſacra prophanis.

12 Tunc † inuenta atque introducta ſunt ea omnia, quæ connumerat Hermogenianus in l. ex hoc iure. ff. de iuſtit. & iur. Dominia ſunt diſtincta, agris termini poſiti, commercia inſtituta, permutationes primò, moxque etiam emptiones, venditiones, locationes, conductiones, aliique contractus omnes, paucis quibuſdam exceptis, introducti. Atque vt hæc omnia maiorem in commune afferrent, vtilitatem, ac ne ſceleſtorum hominum iniuriis pa-

13 terent, omnium maximè neceſſarium eſſe iudicatũ eſt † vt Rex aliquis deligeretur, qui reliquis præeſſet, omniumque ſaluti, & ſecuritati inuigilaret. curaretque ne ab iis qui maiores opes haberent, inops multitudo opprimeretur. Propterea vero nõ omnes paſſim, ac temerè deligebant, ſed eos, quorũ de iuſtitia, prudentia, animique magnitudine magna eſſet opinio multitudinis, quique ad res gerendas omnium maximè eſſent idonei, & à populis ſuis iniuriis arcere, publicisque in neceſſitatib. ſtrenuè labores ſuſcipere poſſent. Cum eiuſmodi aliquem nacti erant, nullis legibus ipſius poteſtatem coarctabant, nullaſque illi actionum formulas, aut vllas iudiciorum ſolennitates ſeruãdas proponebant, ſed ipſius manui, atque arbitrio ſeque, ſuaque omnia ſubiiciebant; Id tamen vnum ab illo exigebant, vt naturalẽ legem præ oculis haberet, iuriſque & iniuriæ regulam, qua vna ſatis ipſum admoneri poſſe intelligebant, ne cui vim, atque iniuriam inferri pateretur, cõtractuum fidem ſeruari curaret, virtuti præmia, ſceleribus, & flagitiis pœnas imponeret. Ex hac tam lata Regum poteſtate ſumunt noſtri interpretes vulgaris illius clauſulæ interpretationem, qua ſæpè in commiſſionibus prin-

14 ceps vtitur, † cum alicui cauſam manu Regia decidendam cõmittit; ita enim hanc clauſulam accipiendam dicunt vt de iure, & de facto eam cauſam committere voluerit, vt Natta in clem. ſæpe. de verborum ſignifi. §. j. colum. 19. ac tantundem dicunt hæc clauſula contineri, quantum in illa continetur, Procedas ſine ſtrepitu, & figura iudicij. Lanfranc. in d. clem. ſæpe, in verſ. & figura, & in verſ. libellus. Oldrad. in conſi. 115. Corn. in conſi. 54. colum. 2. verſi. illa enim verba, in ij. volum. Bart. in extrauag. ad reprimendum. in verſicu. & figura. Cardinalis in clem. diſpendioſam. col. fin. quæſt. 44 de iudic. Maranta in 4. par. diſt. 9. nu. 11. Hanc quam diximus regiam poteſtatem etiam initio ciuitatis Romanæ extitiſſe, teſtis eſt Põponius in l. ij. in princip. ff. de orig. „ iur. Neceſſarium itaque (inquit) nobis videtur ipſius iuris origi„ nem, atque proceſſum demonſtrare, & quidem initio ciuitatis „ noſtrę populus ſine certa lege, ſine certo iure primùm agere in„ ſtituit, omniaque manu Regis gubernabatur. Poſteà aucta ad aliquem modum ciuitate &c.

Sic iam vidimus quo pacto manum regiam noſtri accipiant, de qua multis paſſim in locis mentionem faciunt, vt Bar. & alij in l. frater à fratre, & in l. Iulianus. ff. de condict. indeb. Salice. in l. ex hoc iure, vbi etiam Iaſo. ff. de iuſt. & iur. Anto. Butr. in capitu. quæ in eccleſiarum. de conſtitu. Cagno. in l. ij ff. de orig. iur.

15 Tertium, † & vltimum tempus id fuiſſe ſtatuunt, quo demũ fuerunt conditæ leges ciuiles, quas cùm aliis de cauſis, tum præſertim propter hominum nequitiam inuẽtas eſſe nos ſupra docuimus. Quemadmodum verò ipſa hominum nequitia ciuiliũ inueniendarum cauſa fuit, ita etiam ſimul effecit, vt antiqua illa manus regia apud alios quidem populos planè tolleret, apud alios verò legũ ſaltẽ ipſarũ vinculis ꝯſtringeret; Eò. n. hominum audacia, atque omnium propè communis morum corruptela peruaſerat, vt bene moratum, ac ſpectatæ moderationis regem inuenire difficillimum eſſet, cuius vnius arbitrio omnium fortunę vita, & ſalus tutò committi poſſent. Itaque paulatim ij Reges creari cœperant, quos non ſpectata virtus, ſed ambitio populàris ad eius maieſtatis faſtigium euexerat. Qui cum rerum potiti erant, illis, quorum opera, & auxilio id fuerant aſſequuti, omnia deferebant, alios verò plerunque odio proſequebantur; Ita fiebat: vt modò in huius gratiam, modò in illius odium iudicãtes, omnia iuſtitiæ, & honeſtatis iura perfringerent. Iam nõ amplius ſubditorum vtilitati ſeſe exhibebant, ſed ſibi ipſis potius ſubditos quærebant, vt dominandi libidinem explerent, quæ tanta in multis fuit, vt ſæpe legamus maritis vxores, filiis parentes, parentibus filios inſidiatos eſſe, fratres verò non tãtùm acerrimis odiis ſæpiſſimè inter ſe concertaſſe, ſed mutuis etiam ſeſe vulneribus interdum confeciſſe: Quamobrem verè Ouidius,

> Viuitur ex rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus,
> Non ſocer à genero, fratrum quoque gratia rara eſt,
> Imminet exitio vir coniugis, illa mariti,
> Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ,
> Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Hac igitur de cauſa tutius eſſe iudicatum eſt, leges ciuiles condi, quæ cupiditate vacarent, ſurdæq; eſſent, & inexorabiles, atque eadem cum omnibus voce loquerentur. Etenim (vt inquit Ariſtoteles) qui legem præeſſe vult, is videtur velle Deum imperare, qui iiſdem oculis omnes intuetur, qui verò hominẽ, adiungit & beluam, nam belluæ ſimilis eſt hominum cupiditas, quæ vel optimos quoſque torquere ſolet: Quanuis verò conditis legibus ciuilibus manus Regia ſublata ſit, vel ſaltem eo mo-

16 do quo antiquitus erat, eſſe deſieri, dicunt † tamen doct. eius ipſius veſtigia adhuc nonnullis in rebus apparere, immò vim ipſam & effectum facilè cerni: quemadmodum in patre, & domino, qui in filios, & ſeruos manum Regiam exercent, vt docet Barto. in l. frater à fratre. colum. 4. num. 12. ff. de condict. indebi. Videmus hoc etiam multò expreſſius in Principe, qui ſit legib. ſolutus iuxta l. digna vox. ff. de legibus. Quare concludunt, Regem ipſum debere ſupplicantibus manus Regiæ auxilium impertiri, atque eos, qui vel nuda tantum conuentione obſtricti ſunt, ad fidem ſeruandam compellere, quod ſi id Princeps facere prætermittat, peccato eum non carere arbitrãtur. Ita inter alios concludũt Alex. & Iaſo. in l. iuriſgentium. §. ſed cum nulla. ff. de pact. Soc. in l. legitima. C. de pact. Huius verò traditionis primus author fuit Anton. Butr. in c. quæ in eccleſiarum. de conſtitu. quem ibi etiam ſequuntur Imo. & Fely. Concludit hoc idem

17 ibi Butrienſis & de iudiciis officio, † quo pariter exiſtimat eos quoque compelli poſſe, qui nudo pacto promiſerunt. Et in hanc ſententiam frequentius à ceteris quoque itum eſt, quod & Cagnolus teſtatur in l. ij. quæſt. 89. nume. 228. C. de pact. inter empt. & vendit. An verò hæc ſententia recipienda ſit, dicemus in Rub. ff. de verbo. oblig. vbi hoc totum quod ad obligationes vel naturales, vel ciuiles, atque ad earum poteſtatem attinet, clariori, & fortaſſe etiam veriori explicatione illuſtrabimus.

ARGVMENTVM.

OMnia quæ hucuſque ex communiori interpretum ſentẽtia, in hac temporum diſtinctione tradita fuere, non tantùm diuinis ſcripturis aduerſari, ſed etiam naturali rationi planè contraria videri.

SVMMARIVM.

1. *Primorum fratrum parricidium non rectè ijs conuenit, quæ de aurea prima illa ætate vulgò traduntur.*
2. *Communi poſſeſſioni, ac ferino primorum hominum cultui diuinarum ſcripturarum fides reclamat.*
3. *Senſus cum ratione luctatio poſt primum hominis lapſum ſemper extitit.*
4. *Homo natura magis appetens ſocietatis quàm vllæ ex ijs animãtibus, quæ gregatim incedunt.*
5. *Propriarum rerum amor quantopere nobis ſit innatus.*
6. *Fuerunt qui filios in commune ſuſceptos ex oris ſimilitudine inter ſe diuiderent.*
7. *Opinio illorum qui negant vllo vnquàm tempore ſine legibus ciuilibus regna extitiſſe.*
8. *Magiſtratus, & iudicia ſunt partes ciuitatis.*
9. *Ex legibus reges creantur.*
10. *Quomodo ex legibus actiones compoſitæ ſint, quomodo à nonnullis accipiatur.*
11. *Actiones quò ad materiam, & finem, item quò ad formam incertam iuriſgentium eſſe exiſtimant Bald. & alij hic adducti.*
12. *An ex l. 2. in princip. ff. de orig. iur. probetur, quòd de manu frequentius noſtri tradunt.*
13. *Conſuetudo verè dicitur eſſe ius ciuile.*
14. *An manus regia eſſet remedium eiuſmodi, vt in ipſius locum actiones poſſint dici fuiſſe poſtea ſubrogatæ.*
15. *Prius dominia ſunt inſtituta, & regna condita, quàm magiſtratus creati ſecundùm Iuſtin.*
16. *Actiones à iure ciuili non tantum ad formam redactas, ſed planè inuentas eſſe, quomodò probetur.*
17. *Perpenduntur verba. §. deinde. l. ij. ff. de orig. iur.*

CAP.

CAP. XI.

HAbemus iā explicatā totā illā tēporū diuisionē, quā nři frequētius hac in re statuūt. Quā tñ si qs paulò at tētius inspexerit, ianē fortasse, ac fatuā eē iudicabit, cū nulla videat sat consona rō afferri posse, cur primū & sm tps à tertio distingui debeāt, ac pleraq; ēt falsa videan tur q de illis hucusq; tradita sūt. Etenī qd attinet ad primū tps, q de illo supra diximus, nō mō diuinis scripturis ɔria sūt, sed naturali ipsi rōni primo saltē aspectu vsqueadeò reclamāt, vt ne qdē ethnicis hoīb. ꝑsuaderi posse videant. 1 Esse illa † diuinis scripturis cōtrariā primorū fratrū Chaim, & Abel solo exēplo optimè demōstrat, qd nobis ꝓponit Genes. c. 4. Dictū superius est eius primi seculi ꝓbitatē summā fuisse: at Chaim ea fuit improbitate, vt sanguine fraterno scelestissimas manus inquinare nō dubitauerit. Dictū est oīa tūc fuisse cōia; at ibi legimus alterū fratrē Abel de gregis suis primogenitis dūo munera obtulisse: pugnāt verò 2 hæc inter se, fuisse tūc oīa cōia, & suū illi, ꝓpriūq; aliquē gregē extitisse. Dictū est deniq; † primos illos hoīes disciplinæ ciuilis, artiūq; oīum expertes syluis vagari solitos: at ibidē legim⁹ Chaī primò agricolā fuisse deinde post fratris necē profugū ad plagā oriētalē ædificasse ciuitatē, eāque Henoch à filij sui noīe nuncupasse. Verùm ne diuinarū tñ scripturarū authoritate vrgeamus, eadē illa naturali quoq; rōne facilè dilui posse videt. Demōstratū à nobis superi⁹ fuit, nō aliā eē cām, cur hoīes à recto rōnis tramite declinēt, nisi qa rōni ipsi sēsus, & cupiditates aduersant, q aīos nostros ad vitia, & ad voluptates plerūq; detorquēt; Cōper- 3 tissimū verò est † post primi hominis lapsū semꝑ ī hominib. hāc sensus cū rōne pugnā extitisse, cui si cām malitiæ hoīum (vt fieri necessariū est) assignamus ɔcedamus ēt oportet tūc quoq; malos eē hoīes potuisse. Quin tātò priores, & atrociores illos fuisse existimādū est, quātò rudiores adhuc ob agrestē illā feritatē illorū animi erāt, ac nullis ꝑceptis exculti, q ad leniēdos aīos, atq; à flagitiis ad honestatē reuocādos momēti hře plurimū inficiari nō possumus. Quare si ædē ægrititudinis cā tūc aderat, medicinę verò remediū omne planè deerat, ɔcedamus oportet eos, q humani generis primi fuerūt, multò magis hoc ipso aīorū ęstu, atq; hac cupiditatū quasi ægritudine laborasse. Vnde melius sēsisse Horatius vř, q (vt supra à nobis relatū est) primos illos hoīes vnguib. & pugnis illicò īter se pugnare cœpisse coniectat, atq; hāc cōiecturā Tulli⁹ amplexus ē, q tūc singulos hoīes tm̄ habuisse dicit, quātū ꝑ cædē, & vulnera eripere, ac retinere poterāt. Atq; illud quoq; parū verosimile vř, qđ traditū ē, hoīes tū syluis dispersos ferarū more vagari ɔsueuisse, immò eos potius ad mutuā societatē statim accurtisse credēdū ē, nō solū q ex ea multa sibi ad vitæ cōmoditates parata eē adiumēta intelligere facilè posent, 4 sed ēt qa (vt inqt Aristoteles lib. j. Polit. c. ij.) hoīs † naturā mirū in modū appetēs societatis est, ac multò ēt magis q vel apiū, vel aliorū animātiū, q absq; disciplina vlla solo naturæ īstinctu gregatim semꝑ īcedūt. Quare nihil solitariū vllo vnq tp hoīum natura potuit nō odisse. Quod si (vt elegāter Tullius ait in li. de amicitia) posset qd tale ɔtingere, vt nos Deus ex hac frequētia tolleret, & in solitudinē vspiā collocaret, atq; ibi suppeditās oīum rerū, quas natura desiderat abūdantiā, & copiā aliorum hoīum aspectū, & cōmercium denegaret, nemo tā ferreus esset, q eā vitā ferre posset, cuiq; nō auferret fructū voluptatū oīum solitudo, quo fit, vt parum credibile videat primos illos hoīes totius vitæ solitudinē sustinuisse. Si ergo primi illi hoīes (vt credibile est) cū primùm in lucē editi fuere, simul ēt ɔgregati sunt, simulque cōmercia aliqua habere cœperunt, rectè ēt ex hoc colligere possumus, eos nō cōia oīa, sed ꝓpria aliqua bona habuisse, ac vt quisq; aliqd possidere cœperat, ita statim illud propriū habere cœpisse, ar. l. j in prin. ff. de acq. pos. Rectè. n. Arist. li. ij. Polit. c. ij. dum Platonis sniam refellit, q beatiorē Rem. fore credidit, in qua oīa essent cōia, nihil fermè esse dicit, qđ natura nostra vehe 5 mētius appetat, q † vt ꝓpriū aliquid habeamus, cuius rei tantus nobis amor ingenitus est, vt quò magis ꝓpriū aliqd fit, eò ēt sit nobis charius, neq; alia de cā sibi quisq; sit charissimus, nisi qa se sibi quāmaximè ꝓpriū esse intelligat. Qua rōne ɔcludit ibi Aristoteles bonorū cōionē naturæ nostræ vsqueadeò aduersari, vt in hoīum mores, & ɔsuetudinē haudquaq induci possit. Atqui nihilo magis admittēdū vř, qđ dictū est, aurea illa (vt vocāt) ætate cōes filios, atq; incertos fuisse, cū nihilo minus ab ipsa natura hoc quoq; abhorreat. Videmus. n. ꝓuidā, & sagacē nřam, q filios vnūquenq; suos agnoscere, eorūq; ꝑcipuā curā habere voluit, vt plurimū id efficere, vt fil ij ꝓprios parentes vel ore, vel gestu, vel corporis habitudine referant, id qđ satis testat insigne admo 6 dū quorundā populorū institutū, † q Libiā incolūt superiorē, quos scribit Aristoteles id in vsu habuisse, vt quāuis vxores cōes haberent, ꝓprios tñ haberent filios, quos in cōe antea susceptos postea ex quadā parētū similitudine inter se diuiderēt, ꝓut hūc magis, vel illū oris figura pueri referrent. Demū verò, cū verisimilius hoc esse probatū fuerit, eos quoq;, q primis illis tēporib, fuerunt, mortales proprias res aliquas habuisse, hac rōne vř cōcludendū, vel leges ipsis aliquas, vel saltē Reges, aut magistratus fuisse, q ortas illis ipsis de reb. ɔtrouersias dirimerēt. Sicq; iā demōstrauimus ea oīa, quæ de primo tēpore superius tradita fuerunt, ab omni rōne videri alienissima. Et de primo tēpore hactenus. Quod verò attinet ad sm, sunt q existimēt neque ēt hoc à tertio tēpore distingui debere, cū vel si maximè ɔcedamus vera esse illa, q de primo tēpore vulgò ferunt, falsum tñ esse videtur, fuisse aliqñ tps, cum nullæ leges, nullusq; actionū vsus esset, ac nullæ iudiciorū seruarent solēnitatis, sed manu regia oīa gu- 7 bernarent; Atq; † inter alios hāc sniam cōem reiicit Soc. Iun. hic nu. 15. itē Voconius à Vocuna li. j. decl. iur. ci. decl. 9. illo potissimū vsi argumēto, q dicāt nulla lege ea ꝓbari, q de manu Regia cæteri interpretes cōminiscunt, ideoq; neq; à nobis tuto recipi posse, ar. §. sideremus. auct. de trient. & sem. & l. illā. C. de colla. Quæ reprobatio vř hoc insup dilemmate maximè iuuari posse: nā aut tps illud spectam⁹, quo fusi p agros, dispersiq; hoies ferā, & agrestē vitā degebāt, & tūc Regē nullū fuisse nemo non fatet, aut de posteriori tpe loquimur, de quo verè interpretes loqunt, nimirū postea q hoīes vnū in locū ɔuenerūt, dñiaq; distinguere, ac regna condere cœperūt, iuxta l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. & hoc ipso tpe dicit Voconius ciuitates quoq; fuisse ɔstitu- 8 tas oībus q; suis parti. ac quasi numeris absolutas. Cōstat verò inter cæteras ciuitatis partes magistrat⁹ quoq; & iudicia cēseri, vt docet Arist. li. 4. & 6. Poli. Ex quo sequit, eos, q legitimè aliqd se facturos ꝓmiserāt, corā magistratib. potuisse ɔueniri, vt sm ciuitatis cuiusq; iura id qđ ꝓmiserāt dare, facereue cogerent, iuxta l. cū amplius. §. is nā dēt. ff. de re iur. dū ibi df, eū nā dēre, quā iure gētiū dare oportet. Qđ cū ita se habeat, ex hoc rursus sequit manū regiā, hoc est illā tā latè, atq; amplā regis potestatē, q nullis legib. esset adstricta, minimè necessariā fuisse; Immò. n. tūc quo 9 que reges, † quos credibile est ex certis legib. instituti ɔsueuisse, vt de Lacedemoniorū regib. alijsq; ꝓmultis & legimus, & videm⁹, credibile est ēt sm leges, ac sm illas, cū perat ciuitatis morē gubernasse, aliōqn tyrāni potius q reges dici debuissēt. Cōcludendū ergo potius vř, nullū nūquā tps extitisse, quo sola manu regia sine obligatiōe, ac sine actione saltē rudi lites, ac ɔtrouersiæ 10 inter priuatos hoīes dirimerent. Quāuis. † n. actiōes nōdū cōpositæ fuissēt, vt tradit Pōpo. in l. ij. §. deinde. ff. de orig. iur. ibi dicit actiōes ex legib. xij. ta. fuisse cōpositas, non tñ hinc rectè colligit actiōes antea nō extitisse, immo potius ɔtriū vř rectè ex eo inferri posse, neq; n. potuissēt cōponi actiōes, q prius nō fuissēt, cū cōponere sit colligere in vnū, & ad certū modū, certaq; rōne redigere: ī qua significatiōe ēt Iustin. dicit se leges veteres cōposuisse. §. qb. ɔsti. cod. & proœ. ffor. in prin. tū & proœ. Inst. §. verò, & §. quas ex oīb. Immo ēt ipsemet Pōpo. ead. sig. vsurpat verbū, cōponere, in illa ipsa l. ij. cū dicit, leges à regib. sine ordine latas à Papyrio deinde cōpositas fuisse, atq; in librū redactas, q ꝑpea ius ciuile Papyrianū fuit appellatū, atq; ita hoc verbū interpretat Bal. 11 in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iu. q ꝑpea sētit † actiōes quo ad formā specificatā eē iur. ciu. quoad materiā vero, & fine, itē & formā incertā eē iuris gētiū. Cui se subscribūt Zasius, & Cagnolus ī l. ij. §. his legib. ff. de ori. iur. ac simile de exceptiōib. quoq; distinctionē tradūt Abb. & Fel. in Ru. extra de exce. necnō & Angel. Are. ī Ru. īsti. eo. ti. de exce. Vnde corruūt oīa ad manū regiā spectātia, q huic solo tpi doctores tribuūt. Itaq; nulla alia iter hoc vltimū, & illud sm tps differētia vř ɔsiderari posse, nisi q actiōnes, q postea distinctè, & cōpositæ fuerūt, tūc rudes, & incōpositæ corā regib. ꝓponebant. Neq; n. desūt q verius eē existimēt actionū originē ad ius gētiū referēdā eē, vt Zasi. & Cagno. in d. l. ij. ff. de orig. iur. Quā sniam antiq ēt nōnulli antea receperūt: vt Ray. Foroli. & Bal. ī l. ex hoc iur. ff. de iust. & iur. & Io. Fab. insti. de ac. in prin. quāuis ibi Ias. enixe ɔriā sniam defēdere conet, quā tenēt Accur. & Bar. ī l. ex hoc iur. ff. de iust. & iu. ac cæteri deinde frequētiꝰ recipiūt. Qđ si hāc Baldi potius sniam, q cōem seq vellemus, nō difficili forsā negocio argūm illud possemus decli- 12 nare, quo potissimū nitit cōis snia, † desūptū ex verbi Pōponij i l. 2. in prin. ff. de ori. iur. dū ait, fuisse aliqñ tps, cū sine certa lege, ac sine certo iure popul⁹ ageret oīa; manu regis gubernarent; Nā (vt pfati interpretes aiaduertūt) cōpertissimū est, ibi Pōponiū de solo populo Romano loquutū esse, ac tñ significare nobis voluisse q primo illo vrbis initio seruaret, nā cū dicat initio ciuitatis nrę, ondit ea, q ibi ipse tradit, haudquaq ad hoc tps spectare, quo nullę adhuc leges ɔditæ fuerāt, sed solū ius gētiū extabat, ac p eque apud oēs seruabat. Nemo. n. nō stultissimus inficiabit, ante vrbē ɔditā fuisse apud alios populos ius ciuile, qđ iudicia & actiōes cōplecteret, aliaq; eiuscemodi, q legib. ciuilib. ɔtineri solēt. Eoq; maximè qđ palā est à iur. ciu. Atheniēñ. & Lacedemoniorū leges Romanas desūptas eē l. ij. l. postea. ff. de ori. iur. & §. ex nō scripto. inst. de iure na. gēt. & ci. Quo fit, vt q ibi dicit Pōpo. nō ad tpa iurisgētiū, neq; ad hāc, de qua nos loquimur, manū regiā referri possint. Attamen forsan, ibi qdē Pōponiū de populo tñ Romano loq, sed tñ Populū Romanū tūc vsū fuisse iuregētiū, cū adhuc nullas ciuiles leges haberet. Quapp si initio ciuitatis Romanæ iusgentium seruabatur, eoque ipso tempore extabat manus regia, qua omnia gubernabantur, consequens esse videt, vt iuregentiū manū regiā extitisse fateamur, hoc ē latissimā illā potestatē regis, cui⁹ arbitrio oīa ɔmitterent. At respon-

At responderi potest Pompon. ibi cùm dicit, initio ciuitatis Romanæ, hoc est ante leges curiatas, quæ (aucta demum in aliquē modum ciuitate à Romulo ad populum latæ sunt) populum sine certa lege, ac sine certo iure agere instituisse, Pomponium, inquam, cùm hoc dicit, nihil minus cogitasse, quàm vt ostenderet solum iusgentium tunc in vsu fuisse, quamuis hoc concedat Voconius loco præallegato; Idq; optimè demōstratur ex. §. exactis. dum ibi dicitur, exactis Regibus omnes leges ab ipsis latas tribunitia lege exoluisse, itemque populum incerto magis iure, & cōsuetudine aliqua, quàm perlata lege per viginti annos vsū esse quæ verba declarāt id, quod initio illius legis traditur, ita accipiēdum esse, vt dum ibi iurisconſ. dicit, populum sine certa lege, ac sine certo iure primùm agere instituisse, nō propterea neget, quin aliqua consuetudine, & aliquo iure ciuili, quamuis incerto vteretur. Neque. n. rectè diceret iterum populum consuetudine vti cœpisse, nisi antea quoque consuetudine vsus esset. 13 Perspicuum verò est, † consuetudinem esse ius ciuile. l. de quib. ff. de legib. & §. ex non scripto. inst. de iure nat. gent. & ciuil. Verū ibi Pomponius ius illud pretermittendum putat, quod leges curiatas à Romulo latas, antecessit, non quia nullum tunc esset ius ciuile, sed quia erat incertū, & à Regis manu, & arbitrio prorsus pendebat. Vnde facilè cernas ius ciuile tunc quoq; aliqđ fuisse, & qđ de manu Regia ibi dicitur, nō ad ius gentium, sed ad Populi Romani ius tantū referri. Iam verò hoc fundamēto sublato, nihil planè reliquum esse vř, vnde ea quę de manu Regia doctores tradunt defendi possint, Ac multo etiam magis reiiciedà videri poterit hæc cōis sententia, si ita accipiatur, vt nōnulli inter- 14 pretantur, qui dicunt doctores frequentius sensisse, manū † regiam esse ius, seu remedium quoddā creditori cōpetens ad petēdum, exigendumq; aliquid, cuius in locum actiones postea ciuili fuerunt subrogatæ. Quod si ita accipiatur, multò etiam magis abhorrere vř à sensu Pomponij in d. l. ij. in princ, qui cū dicat oīa regis manu, hoc est potestate, & arbitrio (vt exponit Accursius) fuisse gubernata, ostendit se non de remedio, & iure illo loq voluisse, quo ad petendum exigendūq; aliqđ creditores vterentur, sed potius personam indicasse, q adeunda esset, quęq; iura ista, & petitiones exequeretur. Nemini porrò obscurum esse pōt, aliud esse Principem seu iudicē, qui petitiones exequitur, aliud verò remediū illud, seu ius petēdi, qđ in iudicio ab actore proponit. Hucusq; ergo illorū sententias exposuimus, qui quātum ad manum regiā à cōi opinione recedunt, quæ licèt primo aspectu coloris aliqđ habere videant, tñ nec rationi, nec Iustiniani, aut iurisconsultorū menti satis conueniunt. Primò. n. qđ dictum est, 15 cùm primùm homines † congregari, ac dñia distinguere cœperunt, statim magistratus, & iudicia esse cœpisse, aduersat Iustiniano in §. singulorū. inst. de rerū diuiſ. vbi dicit, vetustius esse illud ius, ex quo inita commercia, ac rerū dñia distincta sunt, quæ tū bello, tū multis aliis modis acquirunt, posterius vero esse ait ius ciuile, qđ tunc demū esse cœpit, cū & magistratus creati, & leges ciuiles scribi cœperut. Sicq; optimè refellit illud dilēma, qđ supra ex Voconij snia ɔ cōem sententiam afferebat. Dicebat ꝓterea inter hoc vltimum, & secundum tempus essentialem differentiam, ideo statui non posse: quia tunc quoq; actiones quāuis rudes, & incompositæ coram Rege proponebantur. At hoc falsum videtur ea ratione; quia actiones iure ciuili non tantum ad formam redactas, sed planè inuentas esse tradit Iustinianus in §. namque. verſ. quippe, inst. de actio.

16 „ Quippe (inquit) proditæ sunt † iure ciuili actiones, vt quis dominium suum vendicet.

Nec dubiū est, quin de actionibus, quoq; personalib. idem sit affirmandū, quamuis æquitas, vnde illæ proficiscunt, iurisgentiū sit. Nā & rerū dñia, ex quib. prodeūt in rem actiones iuregentiū extabāt, & tñ Iustinianus ibi eas iure ciuili ꝓditas esse perspicuè tradit. Quōniā verò hæc qstio, vtrū actio iurisgētiū an iuris ciuilis sit, ad actionū potius materiā, q ad hanc nostrā ꝑtinet, ne nos nimis lōgè ab instituto nostro digrediamur, non ea hic describemus, q Gomesius & alij in hanc qstionē latissimè congesserunt; Verū putamus ad veritatē obtinendā satis nobis esse posse testi- 17 moniū Pōponij in d. l. ij. §. deinde. ff. de orig. iur. Est † . n. animaduertendū ibi Pōponiū de ipsis actionib. ita loq, vt apertè demōstret actiones antea non fuisse, sed à solis legib. 12. tabul. profluxisse. Siquidē primò ait, ex legib. actiones fuisse cōpositas, nō à legib. dicit, sed ex legib. quasi demōstrare velit, ex legib. ipsis fuisse desumptas; Postea addit veterib. placuisse, vt actiones solemnes essent, ne populus illas, vt vellet, instituerct, qđ certè superfluū esset, si hāc solēnitatē tū cōplexus esset, cū dixit, eas ex legib. 12. tab. fuisse cōpositas, Cui inductioni maximè id ēt suffragat, qđ ipse tradit paulò inferius ī ver. postea cū dicit, fuisse Appiū Claudiū, qui actiones ad formā redegit aliquātò postea q cōpositæ fuerunt. Igit Pōponius cū dixit, cōpositas actiones, eo ipso non formulā, & solēnitatem, sed originē demōstrare voluisse. In qua significatione etiā paulò antè hoc eodē verbo vsus erat, cū dixerat, ius ciuile à prudentibus esse compositum, & tñ ibi ius ciuile illud esse traditur, quod ex prudentium interpretatione inductum, & constitutum esset, ac non ad formam tantum redactū.

Alio etiam modo verba Pomponij perpēdi possunt, quatenus ait, eodem modo actiones, sicut & ius ciuile à legibus 12. tabul. fluxisse, sed constat ius ciuile ita fluxisse à legibus 12. tabul. vt verè dici non possit antè ipsas leges aliqua ex parte extitisse, quare idem & de actionibus concludēdum est, inquit verò Pōponius. Et ita eodem tempore tria hęc iura nata sunt, leges 12. tabul. ex his fluere cœpit ius ciuile, ex ijsdē legis actiones cōpositæ sunt. Compositas debemus accipere hoc est initio constitutas, quēadmodum intellexit Pomponius, cùm paulò ante ius à prudentibus dixit fuisse compositum. Quod si iure ciuili actiones introductæ sunt, satis ex hoc intelligitur, eas iuregentium non fuisse, neque apud Reges (queadmodum dicebatur) proponi consueuisse. Iam verò quamuis illorum traditiones reiectæ sint, qui communi sententiæ aduersantur, non propterea tamen satis defensa est communis illa temporum distinctio, quam initio retulimus, immò enim vigent adhuc multa, quæ contra ipsam obiecta fuerunt. Quare cùm hæc omnia valde dubia sint, quæ tum ad primam ætatem attinent, tùm etiam ad manum Regiā, quæ secūdæ ætati tribuitur, ita vt multos facilè incertos, ac perplexos reddere possent, consultius nos facturos duximus, si aliquantò accuratius his de rebus sententiam nostram exponeremus.

ARGVMENTVM.

QVod dictū est, principio generis humani nec leges vllas, nec magistratus, nec Reges extitisse, itemque alia omnia, quæ de primo illo, & aureo seculo Doctores sentiunt, veritati cōsentanea esse, ac non (vt primo aspectu videri poterat) ex solis Poetarum fabulis desumpta.

SVMMARIVM.

1 *Quid spectarint tùm Philosophi, tùm etiam iurisconsulti, dum societatis humanæ exordia, ac progressiones considerarunt.*
2 *Mundum non fuisse æternum etiam Plato confessus est.*
3 *Rerum humanarum varietas, & inconstantia.*
4 *Proposuit sibi Plato consideranda tempora, quæ post diluuium aliquod illico fuerint subsequuta, vt ciuilis disciplinæ ortum inuestigaret.*
5 *Peryſſe aliquando artes, ac postea denuo inuentas esse probabili argumento demonstratur.*
6 *Est vbi aureæ ætatis quasi effigiem possimus intueri.*
7 *Qualem Cyclopum habitationem Hom. descripserit.*
8 *Promiscuos aliquando fuisse concubitus, vel si à sacris paginis, non tamen à iurisconsultorum sententia est alienum.*
9 *Primorum hominum victus, & suppellex.*
10 *Creduntur fuisse semper artes nonnullæ hominum naturæ magis quasi peculiares.*
11 *Apud quos populos fuerit rerum communio seruata.*
12 *Præter ciuilem disciplinam, aliæ duæ causæ sunt, quibus populorum moderatio, & probitas adscribi potest.*
13 *Homines multò quàm alibi fuere scelestiores Athenis, vbi tamen disciplinarum omnium fuit domicilium.*
14 *Quanta simplicitate, & facilitate primi mortalium fuisse existimentur.*
15 *Duo hæc pronomina, meum, & tuum, ad publicā quietem obturbandam quanti momenti sint.*
16 *Quo pauciores primi homines erant, eo arctiori charitatis vinculo simul iungebantur.*

CAP. XII.

ILlud ante omnia cōstituendum censemus, hæc quæ ad humanæ societatis, ciuilisque disciplinæ exordia, & progressiones attinent non eodem modo ab ijs accipi posse, qui iurisconsultorum, vel philosophorum coniecturas sequuntur, atq; ab illis accipienda sunt, qui solam ipsam veritatē diuinis scripturis exꝑssam spectare velint. Qñquidē si nos Moysis libros in manus assumam⁹, verissimā, accurateq; admodū traditā vniuersæ historiæ seriē habebimus. Ac primò quidē totius terrarū orbis ortum, & prima quasi incunabula, mox quæ paulatim ille habuerit incrementa, liquidò ɔspiciemus. Verùm illi 1 † quibus ex diuinis scripturis veritatis lumen non affulsit, non tàm veram primæ ipsius orbis terrarum originis fidem quæsierunt (cùm immò ex ipsis plerique, vt qui Peripateticorū traditiones sequuti sunt, hoc quod conspicimus mundi templū nullum vnquàm initium habuisse, sed perpetuò antea extitisse affirmarint) quàm naturæ vim, humanarumque mentium facultates quasdam considerarunt, atque illud coniectura assequi conati sunt, qsnā nā olim rerū status extitisset, si forte imperitorū, ac planè rudium hominum numerus aliquis fuisset (vt ob eam causam, quam postea dicemus, fuisse aliquando arbitrantur) qui nullum à maioribus suis viuendi rationem nullum cultū, nullas artes, nullaque ciuilis disciplinæ præcepta accepissent, quibusque propterea, quantum in ipsis esset, & quantum naturæ

præsidio

præsidio adiuuarentur, rerum humanarum omnium ineunda ratio, ac totius vitæ modus instituendus fuisset; idque hac ratione maximè nos coniicere posse arbitrati sunt, si causas illas diligenter inquireremus, quibus conuentus hominum aliquos verè fieri cœpisse literarum memoria proditum sit, & variis in locis ciuitates conditas auctas, diminutas, & quacunque rōne mutatas fuisse, ac tùm ad vitia, tùm ad virtutes incrementa sumpsisse; Credibile n. esse iisdem istis de causis rudes quoque illos, ac prope feros homines (quocunque tandem tempore illos extitisse proponamus) ad hunc humanum cultum, atque hanc, quā nunc habemus ciuilem disciplinam paulatim peruenisse: Atq; hæc in hunc modū accipi, & tractari debere egregiè docet nos Plato 3. Dialogo de legibus. Quanuis † enim ipse mundi æternitatem non affirmet, in quo non parum à Philosopho, ethnicoque homine obtinuisse videri possumus, minimè tamen sperandum putat, vt vlla quispiam inuestigatione assequi possit primū illud societatis humanæ exordium, aut progressiones, mutationes, incrementa, à quibus tàm longo seculorum interuallo nos abesse non ignoremus. Quæ verò his de rebus coniiciunt Philosophi, eadem à iurisconsultis recipiuntur, ac sæpe etiam vsurpātur; siquidem eò pertinent, vt clarius nobis ostendant, q̄ sit humanæ naturæ ius, quantaq; hominum ingeniis opportunitas insit ad totius ciuilis disciplinæ rationem ineūdam, quæ omnia rectè cognouisse nobis apprimè necessarium est. Verùm nos anteaquàm de primorū illorū, rudiumq; hominū vita, & institutis aliqd dicamus, videbimus qua rōne ɔtingere potuerit, vt homines aliquādò planè rudes, atq; artium oīum expertes fuerint, ac deinde reliqua ordine aperiemus. Quanta † rerū humanarū varietas, & incōstantia sit, apertissima experientia docemur; Etenim quemadmodum in altiori mundi parte mutationes frequentes fiunt, ac persæpè variantur corpora cœlestia aspectib. & locis, ita vt interdū obliquo, interdum directo sese tramite intueantur, ac modò longiori, modò breuiori inter se distent interuallo: non secus in hac inferioris mūdi parte, quæ forma modò & tempore (vt dicebat Plato) cum superiore illa consentit, aliqui semper motus, rerumque conuersiones, ac varietates maximę contingunt. Hinc morbi, pestilentiæ, incendia, quæ vrbes totas vastare, & ad nihilum redigere interdum solent: hinc etiā maxima illa aquarum diluuia, quibus non tantum vrbes, sed integræ Prouinciæ inundantur interdum, ac prorsus euertuntur, quale olim Deucalionis temporibus in vniuersa Græcia fuisse tradunt, tum cum lapidum iactu genus humanum fuisse reparatum antiquitas fabulata est. Toties † verò contingere hæc ferūtur, quoties astra simul plura quibus illorum producendorum effectuum facultas sit, locis aliquibus ita dominantur, vt cætera astra quorum natura contraria sit, aut nullas, aut perparuas ijs tū in locis vires habeant. Faciamus ergo (id quod & Plato hac ipsa in re sibi ante oculos proponit) eiusmodi infortunium in Prouincia fortè aliqua contigisse, ita vt euersæ fuerint ciuitates, atque habitatores simul ferè omnes perierint; Ex hac clade si pauci aliqui superstites esse potuissent, credibile est, superstites potius fuisse agrestes quosdam homines in montium cacuminib. degentes, ad quæ non ita facilè aquarum eluuies peruenire potuerit. Quo in loco hoc contigerit, ibi necesse est leges, mores, ciuilis disciplinæ instituta aboleta esse, artesque itidem omnes intercidisse, tùm quæ ad nauigandi vsum pertinent, tùm & aliàs omnes, siue ad ornatum spectent, siue ad vitæ commoditates referantur. Idipsum verò sæpe contigisse eo argumento demonstrat Plato, quia † multas artes, quas antiquissimas esse verosimile est, ijs tamen tribuimus inuentoribus, qui heri, aut nudiustertius vixisse dici possunt. Vt enim mittamus cæteras, quæ à Dedalo, ab Orpheo, à Palamede, aliisque permultis inuentæ fuisse credunt. Quid est, quod Musica antiquius videri debeat, aut quod planè vbique omnium hominum naturæ, ingeniis, ac sensibus magis conueniat? & tamen Marsyam, & Olympum non admodum antiquos homines ob musicam inuentam celebramus. Quare verisimilius est hasce artes omnes, eiusmodi clade aliqua fuisse deperditas, ac variorum deinde hominum opera, & industria paulatim restitutas. Hic iam † primæ illius ętatis, quam auream vocant, expressam (iudicio meo) effigiem cernimus, siquidem paucos illos homines, quos in montium cacuminibus eius exitij cladem euasisse diximus, ijs rectè comparamus, quos initio generis humani extitisse doctores tradunt. Illi enim & per se agrestes erant, artiumque omnium expertes, & ad alios populos, à quibus aliquid addiscerent, nauigare non poterant, tùm quia nauigandi artificio carebant, tùm etiam quia rudes, ac nullo adhuc vsu edoctos homines (quemadmodum aduertit Plato) ea timiditate fuisse credibile est, vt ne quidem ex montibus, in quibus degebant, descendere propemodum auderent, quòd aliorum montium pendentes rupes spectantibus formidinem afferrent: quo fit, vt non minus illis totius vitæ modus fuerit instituendus, ac si hæc tota orbis terrarum fabrica tunc nuper extructa fuisset. Hoc ita cōstituto nos in eam sententiam facile adducimur, vt tria illa veritati maximè consentanea esse existimemus, quæ huius primi tēporis hoībus nostri tribuunt, nimirum quòd dispersi per agros vagarentur, quòd res omnes communes haberent, & quod denique sine probro, ac scelere viuerent. Quibus ex rebus rectè concludi posse arbitramur, eos nō modo legibus, sed etiam magistratibus, & regibus tum caruisse. Dispersos † eos habitasse Homeri testimonio probat Plato, cumque propterea summopere laudat, quod in habitatione Cyclopum describenda rudium hominū instituta, atque ingenia ipsis naturæ vim diuinitus expresserit, cū dixit; Cyclopas publicis rebus spretis priuatas tantum curasse, filijs & vxoribus iura dedisse, ac pptereà dispersas altis in mōtibus familias obscuros antrorum recessus habitasse, id quod etiam in auibus, alijsq; feris aīantibus obseruamus, inquit ergo Homerus.

> Concilium ijs nullum est, ijs nulla forensia prætor
> Iura dat, obscurum sed in altis montibus antrum
> Soli habitant, nihil hos aliena negocia tangunt
> Vxori tantum & natis ius dicere doctū.

Neque verò erat illorum vita, qualem Tullius nobis describit in lib. de amic. & quam dicit neminem non planè ferreū laturū esse, vt si cuipiā in solitudine aliqua collocato alterius hominis omīo aspiciendi facultas esset adempta: quinquide illi mutuo oīum inter se aspectu maximè delectabātur, ad cùm filijs, & vxoribus, iucundam, & suauem vitā degebant. Vxores † tā ipsis non magis peculiares fuisse existimandum est, neque magis certos fuisse liberos, q̄ brutis aīantibus esse soleant. Nā qui nuptias nondum viderant legitimas, neq; filios satis certos habere poterant, vt sentit Iustinianus in authen. quibus mod. nat. effic. sui. §. natura. A cufius doct. explicat, vt Alberic in l. j. § ius natu. ff. de iust. & iur. Bar. in l. 3. ff. de concub. Bal. Nouel. in tractatu de dote ī 3. parte nu. 7. At neq; illud a veritate alienum esse arbitramur, quod dicti est primo illo, & aureo seculo res oēs fuisse cōmunes; Idq; non tm quia conueniat testimonio Hermogeniani in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. vbi dū dicit iuregentiū distincta esse dnia. ostendit ea aliqū fuisse cōia, & Gratiani in c. ius naturale. j. distin. qui rerum cōem aliquando fuisse possessionē expressim affirmat, sed & quia naturali rōni maximè consentaneum est; Cū enim nullus tunc diuitiarum vsus esset, nihil erat, quod res proprias tibi quisquam compararet. Nec dum verò aurum, aut argentum inuentum fuerat, quibus rerum omnium æstimatio fieri posset; De rebus porrò ipsis, præsertim quæ ad victum spectarent, nihil erat quod sollicitè quisq̄ tunc & lactis copia erat maxima, & variæ insuper venationes facile quærentibus victum suppeditare poterant, quanquam permultos et mōtanis fragis, glandibus, cornis, moris, alijsq; fructibus agrestibus fuisse pretos credendū est, & quæ arbitrat Ouid. cū inqt.

> Contentique cibis nullo cogente creatis
> Arbutos fœtus, montanaque fraga legebant
> Cornaque, & in duris hærentia mora rubetis
> Et quæ deciderant patula prius arbore glandes.

Vestitus præterea ipsis deesse non poterat, cū pro vestitu ferè pellibus ferinis vterentur; Domibus verò nihilo magis indigebant, quippe qui arborū truncos, aut certè antra habitabant, vt Cyclopas fecisse ex Homero traditū est. Stramenta denique, & terrea vascula illis abundè aderant, si Platoni assentimus, q existimat artibus quibusdā eos non caruisse, vt quæ ad texenda vestimenta, vasculaque ex limo fingenda attinent: vbi ferri vsu minime opus est. Has † enim artes putat ipse Deum summū & optimum magis hominibus quodāmodo peculiares esse voluisse, idque ea ratione, vt si quando in eiusmodi calamitatem incidissent, commoditas & vitam degere, & genus humanum propagare possent. Atque his persimiles Scytharum mores describit Iustinus lib. 2. Aurum (inquit) & argentum perinde aspernantur, ac cæteri mortales appetunt, lacte, & melle vescuntur, lanæ ijs vsus, ac vestium ignotus, & quanquam continuis frigoribus vruntur, pellibus tamen ferinis, atque murinis vtuntur. Vbi verò demus ea mortalibus copiosè suppetere, quæ ad vitæ vsum necessaria sint, non tam ipsis innata diuitiarum cupiditas est, quin cōio inter ipsos aliquandiu conseruari possit. Vt enim Platonis Rempub. mittamus, quam fortasse dices ex suis tm ideis illum desumpsisse, neque in hominum mores, & cōsuetudinem (id quod illi obijcit Aristoteles) introduci posse, multos † certè populos fuisse legimus, qui in rerum omnium cōione constantissime perseuerarunt. Etenim Mela testis est, Garamātas in externis Aphricæ partibus degētes cōia habere in Repub. omnia. Diodorus etiā insulam in Oceano meridiem versus describit, qua præter alia omnia cōmunes etiam sint vxores, atq; eius loci incolas dicit esse Philosophiæ, atque Astrologiæ admodū studiosos, similem quoque cōionem inter Philosophos Brachmanas Gymnosophistas, Esseos, Pythagoricos fuisse accepimus. Nec quisquam est, quæ præterea apud primos sanctissimæ nostræ religionis authores maximam non modo animorum, sed rerum planè omnium consociationem extitisse: quos ipsos etiā ætate nostra permulti religiosi homines imitantur, qui propriis rebus omnibus relictis diuino cultui sese penitus addixerunt, nec locum tantùm communem habitant, sed cæterarum etiam rerum

rerum omnium communione vtuntur, iuxta tradita in clemē. Exiui de paradiso. de verborum significatione. Itaq; nemini mirū videri debet, q cum Hermogeniano dicamus, primos illos, & rudes homines res communes aliquandiu retinuisse; ac deinde qui posterioribus temporibus sequuti sunt iureque gentium vti cœperunt rerum dominia distinxisse, iuxta illud.

> Communemque prius ceu lumina solis, & auræ
> Cautus hominum longo signauit limite mensor.

Postremo dicebatur, homines sine probro, ac scelere tum vixisse, quod ipsum si quis ita prorsus affirmare vellet, vt propterea diceret nullum planè fuisse, q in vllius vnquàm rei, puta glādium, vel cubilium contentionem veniret, ego nequaquàm assentiēdum putarem; Satis enim verosimile mihi videtur, quod tradit Cicero lib. j. de inuentione, propter errorem, & inscitiam in quibusdam interdum contigisse, vt cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas nulla institutione sedata, ac delinita ad se explendam viribus corporis tanquàm perniciosis satellitib. vteretur. Verumtamen si non tantùm hunc, & illum hominē, sed generatim omnes spectemus, atque in vniuersum coniicere velimus, quales essent ij homines, qui primo illo seculo vixerunt, multò probabilius arbitramur id quod & Plato affirmat, longè maiorem, quàm nostræ ætatis hominum sit, fuisse illorum probitatem, & continentiam, sanctiores mores, atque iustiores, neque tàm multas (vt nunc passim audiuntur) seditiones, & controuersias eo tempore extitisse. Nam † vel si ad morum probitatem momenti non parum habeat recta institutio, atque hæc ciuilis disciplina, qua illi si non prorsus, at certè maxima ex parte caruere: tamen præter hanc animaduertimus alias duas causas esse, quibus communis quædam populorum probitas, & iustitia meritò adscribi potest. Prima causa est ignorantia vitiorum, quæ magis forsan hac in re prodest, quàm virtutis cognitio, si Iustino credimus, qui lib. ij post Scytharum commendatā probitatem ita subicit.

„ Tantò plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quàm in aliis cognitio virtutis. Atque † huius rei argumētum maximum est, q Athenis, vbi velut proprio quodam in domicilio disciplinarum, optimarumque artium omnium studia floruisse non ignoramus, improbissimos tamen vixisse homines, ac multò etiam quàm alibi scelestiores literarum monumentis proditum est, vt non minorem scelerum, ac flagitiorum, quàm virtutum peritiā ibi se adeptos esse facilè concludemus, primos illos homines quanto minus rerum vsu, & experientia valebant, tantò etiam meliores, ac iustiores fuisse. Erant † enim (vt rectè coniicit Plato) summa simplicitate, & facilitate; neminem suspectum habebāt, vtpote qui nullius adhuc dolos, ac versutias experti erāt; si quæ recta, & honesta esse audissent, illico fidem adhibebant, ac sicuti armorum fabricandorum peritia, & tractandi ferri artibus carebant, sic etiam artes illas ignorabant, quibus nūc mortales dolis; & fraudibus sese mutuo circumueniunt, quibusque factum est, vt iam non fustes ad vlciscēdas iniurias satis esse existimatum sit, sed in terrę viscera itum fuerit, indeque ferrum extractum, quo se mortales mutuis vulneribus crudelissimè trucidare possint. Altera causa est, quæ probos homines, ac temperatos, vel saltem à scelerum cogitatione alienos reddat, nimirum ipsorum scelerum occasiones amputare, quod tum maximè fit, cum diuitiarum vsus adimitur, tunc enim simul & cupiditas tollitur, quæ flagitiorum omnium solet esse causa. Quo circa pulchrè Iustinus ibidem Scythas hoc nomine commendat. Hæc „ continentia (inquit) illis morū quoq; iustitiā dedit, nihil alienū ɔcupiscētib. quippe diuitiarū cupido ibi est, vbi & vsus. Vbi „ diuitiarum vsus, & ostentatio est, ibi luxuries semper creatur, ex luxuria existat auaritia necesse est, ex auaritia erumpat audacia, indeque omnia scelera, & maleficia gignuntur. Neque alia sanè ratio est, cur in vita rustica, quæ à luxuria magis aliena, ac quasi parsimoniæ magistra est, pauciora flagitia reperiamus, quàm in hac vrbana, ciuilique vita; Rectè enim Cicerò vt non omnem frugem, atque omnem arborem in omni agro reperire possis, sic non omne facinus in omni vita nasci posse arbitratur. Quæ cum ita se habeant, negari non potest, quim hac quoq; de causa à compluribus vitiis primi illi homines fuerint alieni, quibus nunc mortales omnes maximè obnoxij sunt. Nam cum res omnes (vt dictum est) communes haberent, nullum apud ipsos inter inopes, & diuites discrimen extabat: erantque propterea ab inuidiis, atque æmulationibus alieni, à quibus iniuriæ omnes, & contumeliæ proficiscuntur. Furta quoque, & rapinas, atque alia eiusmodi delicta, quæ sæpenumero inopes homines partim ob diuitiarum cupiditatē, partim quoque egestate coacti patrare solent, minus apud eos extitisse credibile est. Ac propterea etiam existimandum est, acerrimis illis odiis eos caruisse, quibus sæpe humiles, ac tenui fortuna homines (quod se contemni, ac pro nihilo haberi suspicentur) potentes, ac diuites ꝑsequuntur, vnde etiam nouas res quærunt, motusque semper aliquos, ac rerum conuersiones moliuntur. Quibus ex causis concludebat Plato (vt est apud ipsum libro 5. de Republ.) sola esse hæc duo † pronomina meum, & tuum, quæ tàm multas, quibus quotidie vexamur, lites ac seditiones pariant, quæ sceleribus ac flagitiis omnibus occasionem præbeant, ideoque miserias & ærumnas vbique maximas mortalibus afferant, ac denique omnibus semper in locis publicam quietem, & tranquillitatem impediant. Præter has duas possumus aliam insuper ex eiusdē Platonis sententia primorum illorum hominum ꝓbitati causam assignare. Existimat enim ipse † fecisse tum hominum paucitatem, vt pauci illi ardentiori quadam sese inuicem beneuolentia complecterentur, quæ illorum animos firmissimo velut nodo deuinceret, atque à cædibus, iniuriis, & contentionibus alienissimos redderet. Hæc latius aliquanto censuimus explicanda, vt probè intelligeretur, non absurda esse, neque ex solis Poetarum fabulis esse deprompta, quæ de aureo illo seculo nostri interpretes tradunt, cum scilicet Iustitia ingeniis potius, ac moribus culta, quàm legibus erat, ipsique homines ferarum more fusi per agros vagabantur. Quandoquidem si illud aliquando contigisset, quod supra diximus, ita tulisset hominum natura, vt talem vitam degerent, qualē antea descripsimus. Vnde Cicero in oratore pro P. Sextio. „ Quis vestrum (inquit) iudices ignorat ita naturam rerum tulisse, vt quodam tempore homines, neque naturali, neque ciuili iure descripto fusi per agros vagarentur &c. Quod verò diximus illorum facilitatem, probitatem atque iustitiam facere potuisse, vt sine legibus viuerent, probat etiam Tacitus libro 3. vbi, „ Vetustissimi (inquit) mortalium nulla adhuc mala libidine sine probro, & scelere eoq; sine pœna & coercionibus egebant, nec premiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur, & vbi nihil præter morem cuperent, nihil p metum vetabantur.

Sic puto iam defensa esse illa omnia, quæ de prima ætate frequentiori calculo recipiuntur.

ARGVMENTVM.

POsse nostros interpres in eo quoque defendi, quod de manu regia frequentius senserunt, quicquid contra nonnulli recentiones existimauerint.

SVMMARIVM.

1. *Prima hominum societas, domus.*
2. *Pluribus iunctis domibus fit pagus, altera nimirum societas secundum naturam.*
3. *In pago imperabat, qui ex tota illa consanguinitate omnium natu maximus erat.*
4. *Tertia Societas secundùm naturam est ciuitas, quæ iunctis simul pagis cōstituitur.*
5. *Quælibet ciuitas se ipsa contenta est, ita vt plures eidem regi subijci ciuitates natura minus sit necessarium.*
6. *Regem aliquem imperare, an sit naturæ consentaneum.*
7. *Initio ciuitatis Romanæ quale regum imperium extiterit.*
8. *Mar. Socini & Voco. argumenta diluuntur, quibus probabāt, nec manum Regiam, nec Regna vlla ante leges ciuiles, ac magistratus esse potuisse.*
9. *Fuerintne ciuitates, antequam conderentur leges, ac magistratus crearentur.*
10. *Ciuitatis diffinitio ex Aristotele.*
11. *Non eo modo manum Regiam doctores accipit, quo voconius existimat.*
12. *In actione duo considerari possunt.*
13. *Quid potissimum faciat actionem esse.*
14. *Quomodo rectè dicatur, iure gentium agi, si actiones à iure ciuili inuentæ sunt.*
15. *Quare condictio potius iurisgentium sit, quàm actio rerum amotarum.*
16. *Quomodo manus Regia potuerit dici remedium ad exigendum.*
17. *Quæ prius authoritas debitoris compellendi in solo Rege posita erat, hodie non tàm in iudice, quàm in ipsis actionibus reperitur.*
18. *Iudices iurant se leges seruaturos, nec nisi ex causa possunt ab ipsis recedere.*
19. *Punitur iudex, qui legitimam actionem proponenti iustitiam non ministrauit.*
20. *In iudice punitur vel sola negligentia.*
21. *Qua ex re fiat, vt quæ naturali æquitati conueniunt, iuris ciuilis tamen esse dicantur.*

CAP. XIII.

VT verò deinceps etiam quantum ad secundam ætatem sententiam nostram exponamus, id quod frequentius traditur, hoc ipso tempore nullas fuisse leges ciuiles, sed manu regia omnia gubernari cōsueuisse, minimè (vt quidem faciunt) improbamus, sed veritati maximè conuenire arbitramur. Id verò ita esse rectissimè intelligemus, si prius cum Platone, & Aristotele societates nonnullas, ac ciuilis disciplinæ quasi figuras nobis ante oculos posuerimus, quibus quasi gradibus ciuitatum guberna-

gubernationes, atque imperia ad hunc, quē nūc videmus, statū
1 paulatim pducta fuere. Prima † societas inter mortales secūdū naturam constituta est, quam Aristoteles lib. j. Politic. domum, seu familiam appellat, atque quotidiani vsus causa esse constitutā, in qua qui degunt non ciues, sed conuictores, & contubernales dici possunt. Hæc est, quam solam primo illo, & aureo seculo extitisse conclusimus, quo tempore maritus tantū, & vxor cū filiis suis simul degebant, sicque plures erant familiæ inter se
2 distinctæ, quæ variis in locis dispersæ habitabant. Postea † verò numero hominum paulatim excrescente cum ex singulis domibus plures domus, seu familiæ factæ essent, credibile est eas eo ipso in loco, vnde primùm prodierant, simul iunctas perstitisse, cumq; locū vallo, & fossa muniendum curasse. Faciebat. n. hæc multorum cōiunctio, & consociatio: tùm vt à feris (quēadmodum inquit Plato) omnique vi externa tutiores essent, tùm ēt, vt vitæ iucundius, commodiusque degēdæ multa inde adiumēta reportarent. Hanc societatē Aristoteles pagum appellat, quæ quanuis posterior sit ea societate, de qua proximè meminimus, prima est tamen inter societates illas, quę alia quam quotidiani vsus causa constitutæ sunt. Pagum porrò illum maximè secundùm naturam putat esse Aristoteles (vt est apud ipsum lib. j. politic. c. j.) qui ex consanguineorum propagatione perficitur, eūq; ita regi solitum arbitratur, vt quemadmodum domui paterfamilias iura dabat, sic qui in illa tota consanguinitate omniū natu maximus erat, pagum ipsum regeret, ac gubernaret. Huius rei
3 vestigia in Regno Neapolitano cernuntur, vbi † pleræq; ciuitates in pagos distributæ sunt, ex iis verò pagis sunt nonnulli qui certarum familiarum cognomen tanquam proprium retinent, vt facilè intelligas ex vnius domus propagatione aliquandò to-
4 tū aliquem pagum effectum esse. Tandem † verò sicut pluribus domibus simul iunctis pagi fuerant constituti, ita iisdem planè de causis ipsi quoque pagi postea simul iungi cæperūt; quantò n. maior esset hominum multitudo vnum in locum congregata tantò maiores ex mutuis inter se commerciis vtilitates sperabant, an tantò etiam tectiores contra quamcunque vim externam se futuros confidebant. Vnde tertia societas conflata est, quā ciuitatē appellamus. Vna hæc societas ex prædictis tribus se sola contenta est, earumq; rerum omniū finem assequitur, quæ
5 ad bene, beateq; viuēd necessaria sunt, Quanuis † enim & alia quædam societas reperiatur, cui Plato, & Aristoteles quartum, & vltimum locum tribuunt, quæ tunc constituitur, cum plures simul iunguntur ciuitates, quæ vni eidemq; regi subiiciantur, tamen hoc natura minus necessarium est, cum singulæ per se ciuitates eiusmodi sint, vt rectè gubernari, & omni ex parte publicæ fœlicitatis scopū plenissimè assequi possint. Veruntamē huic quoque vltimæ societati naturalē originē Aristoteles tribuit, eam nimirum qn̄ aliqua in ciuitate, quę vni regi subiiciebat, hominū numerus in eū modū auctus est, vt ex illorum velut propagatione plures ciuitates ortæ fuerint. At siuè plures ab eodem
6 regantur ciuitates, siuè vna tantùm, hoc vnum certè † qđ cœtus multorum alicuius potestati subiiciātur vsqueadeò ex mortalium omnium sententia, naturæ consentaneum esse vr̄, vt ꝓpterea gentes ferè oēs suos illos quoque cōmentitios Deos regem habere existimauerint. Idque non alia de causa (vt tradit Aristoteles in loco superius adducto) nisi quia cū & formas humanas Dijs tribuerent, & alia, quæ hominib. naturalia sunt, hoc ipsum quoque quod ab vno cæteri regantur, hominum naturæ maximè conuenire iudicarunt. Hisce quasi gradibus ab eum locum peruenimus, vt iā ex iis quæ diximus, facilè defendi possint, quæ de manu regia senserunt nostri interpretes, cum dixerunt, regum potestatē tum prorsus liberam fuisse, ac nullis iudiciorum regulis, nullisque aliis legibus adstrictam. Quemadmodum enim prima societate liberum patris imperium erat, ac de ipsius tùm prudentia, tùm beneuolentia vxor, & filij maximè confidebant, quemadmodum etiam in pagis, quibus secundam societatem diximus contineri, liberè omnia committebant illius consilio, q inter omnes consanguineos natu maximus erat, sic posteaquā pagis simul iunctis in ciuitates congregati fuerūt, atque ex seniorib. illis, qui prius singulos pagos singuli regebāt, regem sibi aliquem delegerunt, qui prudētia, & consilio cæteris præstaret, nihil minus verisimile est, quàm vt illicò ipsi regi facultatē legib. coarctare, ac quasi manus alligare voluerint, sed multo verosimilius est, eandem quā domus patrifamilias, ac seniori pagus potestatem dabat, regibus quoque suis ciuitates cōcessisse, & tunc tantùm leges esse ꝯstitutas, cū cœperunt reges à recto rōnis tramite declinare, tunc. n. maxima cum ratione factū est, vt alij eiectis regib. leges posuerunt, alij verò retentis regibus legum quasi frena ijs iniecerint, propterea ꝙ vnius effrænatę libidini vitam, & fortunas omniū committere exitiosum esse cōperissent. Verùm ante id tempus credendum est, arbitria principum pro legibus extitisse. Atque hanc ipsam coniecturā (quando præter coniecturam eiusmodi in rebus nullum aliud firmius argumentum habemus) sequitur Iustinus libr. j. vbi ita
„ inquit. Principio rerum, gentium, nationumque imperium pe-
„ nes reges erat, quos ad fastigium huius maiestatis non ambitio
„ popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat. po-
„ pulus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus
7 erant. Idem dicit Pomponius † initio ciuitatis Romanæ fuisse seruatum, vt regis vnius manu omnia gubernarētur l. ij. in prin. ff. de orig. iur. Quanuis verò tunc quoque aliquæ forsan consuetudines essent, non tamen impediebant, quominus latissima regis esset facultas, à quo vno illæ quoque (qualescunque essent) consuetudines atque institutam pendebant. Atque hoc ipsum nō tantum apud populum Romanum fuisse, sed etiam apud alios omnes, tum cum primum homines vnum in locum congregari cœperunt, iurisconsulti passim liquidò ostendunt, dum dicunt, prius fuisse introducta bella, distincta dominia, regna condita, ac deinde posteriori tempore conditas esse leges ciuiles, vt in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. & § singulorum. iuncto. §. Item ea, quæ ab hostibus. insti. de rer. diuis. Si ante leges ciuiles regna fuerunt, necesse est talia fuisse regna, in quibus latissima, ac planè libera regis potestas esset. In hunc modum rectè confirmantur, quæ de manu regia doctores tradunt. Sicque etiam optimè diluuntur argumenta, quæ contra hanc communem sententiā
8 superius allata fuerunt. Nam † quod primo Voconius, & Socinus dicebant hæc quę de manu regia doctores comminiscuntur, nullo loco probari, probè iam dilutum est, cū viderimus, hæc non tantum naturali ratione, sed etiam Iustiniani, aliorūque iurisconsultorum authoritate probari, atque aliorum insuper probatissimorum authorum testimonio confirmari. Neque porrò præterreundum hic est Tullij testimonium, qui lib. ij. offi. de legum constituendarum, ac de creandorum regum causis ita loquitur, vt minimè dubitet, quin legum ciuilium constitutio-
„ nem regum authoritas antecesserit. Eadem (inquit) constituen-
„ darum legum causa fuit, quæ regum. ius enim semper quæsitum
„ est æquabile, neque enim aliter esset ius. Id si ab vno iusto, & bono
„ viro consequebantur, eo erant contenti, cum id minus contingeret, leges inuenere, quæ cum omnibus semper vna, atque eadem voce loquerentur. Obiiciebatur illud præterea, quòd cum iudicia, & magistratus pars ciuitatis sint, vt docet Aristoteles libr. iiij. & 6. Politic. nunquam videtur illud tempus esse potuisse, cū reges imperarent in ciuitate, iudicia verò & magistratus nō extarent. Respondetur ad hoc, magistratus, & iudicia, qualia nunc habemus, hoc est certis regulis adstricta, tunc esse cœpisse, cum leges scribi cœperunt. §. singulorum. inst. de rerum diuis. l. ij. §. hęc disputatio. ff. de orig. iur. Accurs. in § i. insti. de obli. in principio in
9 verbo necessitate. At † constat ante leges ciuiles regna fuisse cōdita; sed quomodo (dixerit aliquis) reges esse poterant, si non erant ciuitates, quibus reges præessent? Ciuitates verò nō fuisse testatur Iustinianus in d. §. singulorum vbi perspicuè sentit eodem planè tempore, & ciuitates esse, & magistratus creari, legesque ciuiles scribi cœpisse. Verùm aduertendum est, quanuis nōdum essent ciuitates, fuisse tamen cœtus hominum ex pluribus pagis (vt diximus) constitutos. At visum est Iustiniano eas hominum consociationes non appellare ciuitates, nisi posteaquā legibus, & magistratibus munitæ instructæque sunt, neq; abhorret hæc sententia Iustiniani ab Aristotelis sententia, qui lib. Politic 6. non quamcunque generum, pagorumque cōiunctionē, & societatem putat ciuitatem dici posse, quanuis ad commune vitæ, fortunarumq; securitatem ea societas comparata sit, ac faciliorem commerciorum vsum, vtilitatem omnium opportunitatem, & copiam præbeat. Nam hęc quidem omnia (vt ciuitas sit) dicit esse necessaria, sed illud præterea requirit, vt hæc societas omni ex parte eiusmodi sit, quæ ad bene, beateque viuendum per se satis esse possit, ac nullo planè alio ad vitam perfectā
10 egeat adminiculo † cum ciuitatem definiat esse gentium, virorumque in vita perfecta, seq; ipsa contenta cōmunionem. Talis verò esse non potest, nisi in ea, & magistratus adsint, & certæ leges constitutæ sint, quibus commerciorum modus, & ratio, publicorum munerum obsequia, connubiorum iura, tum & necessitudinum, affinitatum, successionum, atque id genus alia cōtineantur. Quæ priusquam legibus comprehensa essent, erant tamen hominum cœtus, in quibus à regum potestate hęc planè omnia pendebant, sicque regia manus (vt rectè concludunt nostri interpretes) omnia gubernabant. Quanquam neque ex verbis Iustiniani in d. §. singulorum necessario illud corrigitur, vt quo tempore ciuitates conditę fuerunt, etiam magistratus illicò creatos, & leges scriptas fuisse existimarit. Vnum illud restat, vt postquam vidimus verè aliquando fuisse manum regiam, videamus an in eo saltem doctores reprehendendi sint (vt à quibusdā reprehēdunt) q̄ dixerint manū regiā fuisse eius, & remediū ad aliqđ exigēdū, cuius locū postea actiōes iure ciuili fuerint subrogatæ. Atq certè si sciret manū regiā fuisse loco actiōis, hoc est loco illi' equitatis, q̄ ex petitiōe, aliove facto ꝓficiscit. atq; actiōi quali materia pbet, ita vt sine vlli' æqtatis admi-
11 niculo, sola ad agēdū manus regia satis fuisset, quēadmodū sēsisse doctores interpretat Voconius d. decla. 9. negari n̄ posset, in iure optimo esse reprehēdēdi, sed hoc Barth. Sal. Butr. aliiq; q̄ de manu regia locuti sunt, nē qdē vnq̄ somniarūt. Quis. n. non videat, vt nunc actio iustitiæ & equitatis fundamento subnixa est, ita

est, ita tunc quoque eum, qui petebat, æquitatem petitionis aliquam præ se tulisse, cuius maximè rex in iudicando rationē haberet. Nemo igitur non stultissimus affirmauerit, manum regiā huius ipsius æquitatis locum obtinuisse, nemoque dixerit actionem, quatenus ea fouetur æquitate, in locum manus regiæ fuisse subrogatam. Verùm si doctores ea de causa reprehendamus, quod dixerint, manum regiam esse remedium ad cogēdum debitorem, & actiones prout cogendi remedia sunt, in eius locum iure ciuili fuisse subrogatas dubitandum non est, quin iniquè illos accusemus; Et quoniā explicatione hoc potius eget, quàm disputatione, aduertēdum † est in actione duo considerari pos-
12 se. Primò æquitatem illam naturalem, quæ postulat, vt is qui cōtraxit puta, vel deliquit, compellatur ad soluendum, & cuius præsertim contemplatione actio ipsa conceditur. Secundò possumus in actione considerare fomentum illud, & eam iuris ciuilis potestatem, quæ ipsi actioni robur, ac quasi spiritum præbet, quo valeat debitorem vrgere, eique soluendi necessitatem afferre. Si solam spectes æquitatem, non rectè hoc respectu dixeris, actionem esse remedium ad cogendum debitorem; nam ab hominibus inuenta sunt remedia, vt suffragarentur naturali Iustitiæ, & æquitati, quo minus ea ab improbis hominibus violaretur. Quo circa cum remedio æquitas egeat, æquitas ipsa nō rectè remedium dicetur: neque enim eadem sibi ipsi remedio esse potest. Immo hac inspecta neque actionis nomine rectè actionem ipsam nuncupabimus, † quandoquidem hæc æquitas non
13 est quæ faciat actionem esse, quanuis eius fundamentum sit, sicut & realis actionis fundamentum est dominium, non tamen dominium est, quod illam faciat esse actionem, vt supra ostendimus sentire Iustinianum in § sed istæ, vers. nanque. inst. de actio. Quòd si in actione iuris ciuilis facultatem consideres, quæ cogēdi vim, ac facultatem præstat, rectè ob id ipsum poteris actionē, & remedium appellare, siquidem nihil aliud est, quod læsæ æquitati præsidium afferat, & maximè faciat actionē esse, quàm vis illa, atq; ille quasi spiritus, quem ex legibus ciuilibus petitio desumit, id quod aperte ostendit Pomponius in d. l. ij. §. deinde. ff. de orig. iur. cum dicit, ex legibus 12. tabul. desumptas esse actiones, vt clarè supra ipsius verba perpendimus. Ostēdit etiam hoc Iustinianus in diffinitione obligationis insti. de obliga. in princ. quo loco cum velit definire eam obligationem, quæ actionem producat, illud exigit, vt secundum Romanæ ciuitatis iura necessitatem afferat, id quod sola æquitas (quocunque tandem illa ex fonte profluat) efficere non potest. Vnde concludendum est, iuregentium ante legum ciuilium constitutionem, quanuis tunc quoque naturalis æquitas extaret, actiones tamen ipsas nō extitisse. Nec tamē propterea inficiamur, † quin rectè dici pos-
14 sit iure gentium agi, qua loquendi formula vtitur Martianus in l. rerum quidem. ff. rerum amotarum, quod non ideò dicitur, q̄ actio iurisgentium sit (siquidem ius gentium ad agendum nihil aliud præter æquitatem illam affert, quæ, vt fuit demonstratum, actio dici non potest) sed quia ius ciuile in actionibus concedendis, præexistentem aliquam materiam exigit, velut traditionem, promissionem, aut id genus alia; atque hæc materia iurisgentium est, neque in ea iuris ciuilis ministeriū vllum agnoscitur, nisi quatenus lex ciuilis interdum decernit, vt ex vno aliquo facto hæc potius, quàm illa actio competat: tunc enim aliquo modo potest videri actio à lege ciuili etiam materiam habuisse, veluti cum statuit lex pro rebus ab vxore subtractis, non furtiua, sed rerum amotarum actione maritum vti debere; Sic fit: vt in eadem propemodum specie rectè vtrumq; dicamus
15 mus, † & iuregentium agi, & agi iure ciuili; Iure ciuili, cū agi potest rerum amotarum, Iure gentium qn̄ non potest agi rerum amotarū, sicuti tunc nō pōt agi, qn̄ sine diuortij cōsilio res amotæ fuerunt, tunc. n. ꝯdicere possumus ob eā æquitatem iurisgentium, q̄ iudicem admonere potest, vt qđ quisque nō ex iusta cā possidet, ab eo illud auferat, & ita accipienda sunt verba Martiani in l. rerū quidē. in fin. ff. rerum amot. ibi. Licet (inquit) cesset
„ rerum amotarum actio, tamen ipsas res maritus ꝯdicere potest.
„ Nam iuregentium condici puto res posse ab iis, qui nō ex iusta cā possident. Itaque ex his verbis nō rectè colligit, vt colligunt multi, iuregentiū ante ꝯditas leges ciuiles actiones extitisse. Reliqua porrò argumenta, quib. id probare contendunt, non sunt eiusmodi, vt in iis refellendis tempus conterere debeamus. Itaque, si hoc retinuerimus, quod verissimum esse hucusq; demonstrauimus, eo ipso maximè actionem dici posse, ꝙ authoritate iuris ciuilis robur, ac cogendi facultatem acceperit, atq; hac sola de causa posse actionem remedium appellari, non rectè
16 eos reprehendemus, qui sentiunt † manum Regiam fuisse remedium exigendi, & quidem remedium eodem modo, quo nunc actiones sunt remedia ad exigendum comparata, ita vt dici possint actiones, quantum ad hoc attinet, in ipsius manus Regiæ locum fuisse subrogatæ; Etenim ante ciuiles leges constitutas, si petebam à te, quòd mihi promiseras, vel ex alia iusta causa mihi debebas, fouebat quidem æquitas naturalis meam petitionē, sed huic tamen petitioni non id roboris datum erat, qđ postea actionibus authoritate iuris ciuilis datum fuit, vt ꝯ eius ęquitatis contemptores remedio esse posset, qn̄quidē tota hęc facultas totaq; huius remedij uis, & ptās in solo Rege posita fuerat, atq; hæc ptās erat, quā doctores manū Regiā vocāt, & quam fuisse remedium ad exigendum rectè sentiunt. Rectè enim in eo dicimus esse positum remedium, quod morbo mederi, atque ipsi quandam quasi vim afferre valeat. At posteaquā sublata manu Regia, legibus sese ciuitates subiecerunt, vt plenè
17 supra docuimus, tunc † quæ Regis prius erat authoritas, publico omnium consensu ipsis legibus data fuit, vt quod prius à Rege quacūque in re præsidiū, ac remediū peti solebat, à legibus in posterum peteretur, & quæ antea Rex solebat, eadem planè omnia leges imperando, permittendo, vetando, puniendo munera præstarent, ita vt leges in ipsius Regis penè dixerim regale solium suffectę fuisse videantur. Quod cum ita se habeat, cūque etiam perspicuum sit, actiones ex legibus ciuilibus ita fuisse desumptas, vt ipsius iuris ciuilis pars sint. d. §. deinde l. 2. ff. de orig. iur. cōsequens est, vt fateamur actiones in locum manus Regię fuisse subrogatas, Nec dicatur ipsos potius magistratus, qui eodem tēpore creati fuerunt, quo & leges conditę, quinque actiones exequuntur (id quod rex antea faciebat) propterea in ipsius regis locum videri suffectos. Nam verè regis potestas non ma-
18 gistratibus, sed legibus data fuit. Idque ex eo intelligitur † quòd legum obseruationi iureiurando magistratus obstringuntur, vt in authen. Iusiuran. quod præst. ab his. & cap. venientes. extra de iureiur. Ideoque illarū limites transgredi non possunt, nisi fors aliquando ita ferat, vt propter publicam authoritatem ab ijs recedere opus sit, vt docet Innocen. cap. j de constitut. & Bald. in tract. de sindic. in 11. quęstio. Vt vero legum custodes sunt magistratus, ita actionibus quę iuris ciuilis pars sunt. ita deseruiunt, vt semper iudicis officium naturæ actionis, quę proponitur, accommodari debeat, quemadmodum latè explicat Iustinianus.
19 in toto titu. insti. de offic. iudicis. Nec dubium est, quin † puniatur iudex, qui legitimam actionem proponenti authoritatis tuę presidium nòn prestiterit, etiā si non dolo, sed sola negligentia
20 id facere pretermiserit, neque enim obscuræ leges sunt, † quę in iudicibus, ac magistratibus, vel solam negligentiam puniunt, vt l. si quis in conscribendo. in fine l. si quos iudices. C. de offic. pręfecti pretor l. mancipia. C. de seruis fug. aucten. de quæst. §. super. cap. iudices. de pace iuram. firmanda l. iudices. C. de anno. & tri. l. 1. C. de suscep. & archa. lib. 10. l. placuit. cum multis simil. C. de fund. patr. eod. lib. Ac non tantū exequi actiones tenentur, sed etiam exequi intra tempus legibus constitutum, alioquin litem suam faciunt, & parti in id quod interest tenentur. §. super hoc. auct. de quæst. & c. iudices. de pa. iur. fir. tradit Amedeus in tract. de sindic. nu. 74. Itaque actionum ea vis, & potestas est, vt iudices etiam ipsos coerceat. Facit porrò hæc vis atque potestas, vt & manui Regię rectè actiones cōparentur, & iuri ciuili potius,
21 quàm iuri gentium tribuantur. † Non secus ac de tutela fiat, quę licet quacunque alia inspecta ratione, iurisgentium esse videri possit arg. §. penul, institu. de Attil. tut. tamen videmus ius ciuile propter eam quam ipsi tutelę vim, ac potestatem tribuit, primā quoque eius originem tibi vendicare l. j. ff. de tutel. & insti. eodē tit. in prinp. Hęc de manu regia dixisse in pręsentia sat erit; quod enim disputant Doctores in rub. de obligat. pro quibus obligationibus solerent reges manus regię auxiliū impertiri, nos quoque ibidem copiosè & accuratè tractabimus.

ARGVMENTVM.

QVid à lege, & à iusto ius differat, & an ius à iustitia, an verò à iure iustitiam fluxisse existimandum sit.

SVMMARIVM.

1 *Differunt hæc quidem inter se lex, ius, & iustum, sed tamen maximam simul affinitatem habent.*
2 *Opinio Franc. Connani quoad prædictarum vocum differentiam, atque eiusdem error.*
3 *Aristo. verba planius explicantur, in eo quod de iusto & iure, item de iniusto, & iniuria loquitur.*
4 *Altera sententia superiori contraria refertur, & reprobatur.*
5 *Ius non id est quod* δικαίωμα *Græci dicunt.*
6 *Græcæ voces non planè semper Latinis respondet.*
7 *Non habent Græci quod nos ius dicimus, vt neque nos quod illi* δίκαιον *&* δικαιοπράγημα.
8 *Negat Diuus Thomas ius à iusto quicquam differre.*
9 *Qua ratione lex sæpissimè appelletur scriptura qua legislator aliquid decernit.*
10 *Ius propriè quid sit.*
11 *Quæ nos iura dicimus veteres Romani iussa appellarunt.*
12 *Quid differat iustum ab eo quod Græci* διακαιοπράγημα *vocant.*
13 *Cur distinctio iuris, quam iurisconsulti tradunt, ipsi iuri potius, quàm legi accommodetur.*
14 *Ius & iustum iustitia ipsa antiquius est.*

15 *An*

CAP. XIIII.

PRimo ipso huius tractationis initio tria diximus esse, quibus non planè cognitis, maximos vbiq; errores subsequi necesse sit, nimirùm legem, ius, & æquitatem. Ac de lege hucusq; ita egimus, vt non modò duas illas legis species, quas iurisconsultorum proprias esse cõstat, diuinam scilicet, & humanam plenissimè explicauerimus, sed etiam ea sumpta occasione, mutuæ hominum societatis (ad cuius præsidium & conseruationem leges ipsæ maximè comparantur) ortum, incrementa, & progressiones accuratè tradiderimus. Nunc proximum est, vt veniamus ad secundum, & de iure dicamus nõ quidem omnia quæ dici possent (nam hoc nimis latum, immò & propè infinitum esset (sed quæ ad generalem huius termini cognitionem magis necessaria esse iudicabimus. Quæ verò de iure dicenda sunt, ijs etiam, quæ de primis humanæ societatis temporibus proximè diximus, maximè conueniunt, vt quæ de iurisgẽtium primæui, & secundarij in quæstionem nostri reuocant, qđ totum nos latissimè explicabimus. Verùm quoniam meritò dubitari posset, cur hęc diuisio, itemque alia diuisio iuris naturalis, gentiũ & ciuilis à nostris iurisconsultis tradita, iuri potiùs, quàm legi tribuatur, & an cum ea legis diuisione planè cõueniat, quã attulimus supra, dum legem naturalẽ ab humana distinximus, possetque etiam dubitari, cur hanc diuisionem Arist. neque legi, neque iuri, sed iusto tribuat, vt est apud ipsum lib. 5. Ethic. c. 7. vbi loquitur de iusto naturali, & legitimo, Ideò nobis ante omnia cuiusdam quasi in modum præludij, rectè explicandum est, quidnam idipsum sit, quod hac dictione significamus, & quid
1 hæc tria inter se differant: Lex, ius, & iustum. Quamuis enim sæpissimè simul confundantur, prçsertim lex, & ius, dubitandum tamen nõ est, quin verè diuersa hæc sint, vt indicat Pomponius in l. ij. in princ. ff. de orig. iur. in illis verbis: sine certa lege, sine certo iure primum agere instituit: quod Tullius etiã multò expressius ostendit lib. j. de legibus. Quibus (inquit) ratio à natura data est, ijsdem & recta ratio, ergo & lex, quæ est recta ratio in iubendo, & vetando, si lex, ius quoque: at omnibus ratio, ius igitur omnibus datum est. Quibus verbis ius à lege apertissimè seiungit. Verùm eam inter se affinitatem habent, hæ tres voces, lex, ius, & iustum, vt vera illarum differentia facilè vel doctissimos quosque latere posset. Cuius obscuritatis non leue argumẽtum est, quod Franciscus Connanus summus certè vir, & cùm varia eruditione, tùm acri ingenio præditus, quamuis hac in re plurimùm elaborauerit, tamen non satis rectè (nisi ego fallor) hunc
2 nodum explicauit † tractat hoc ipse lib. j. c. 2. vbi hos terminos ita inter se distinguit: Legem esse putat, quę nobis aliquid faciẽdum dictat, eamque paulò inferius generale iussum superioris esse dicit; Quod verò lex, aut ratio dictat, illud ipsum ius esse statuit. porrò iustum putat esse, quod ex rationis præscripto fit, ita vt quod lex dictat, atque præscribit, id & ius, & iustum esse possit, ius anteaquàm fiat, posteaquam verò factum fuit, tunc verè ac propriè iustum dicatur. Atque hæc existimat planè respondere iis, quę docuit Arist. lib. 5. Ethic. c. 7. in fin. vbi hoc idem qđ nos quærimus, ipse quoque sibi explicãdũ proposuit. Sed miror sanè Connanum ab Aristo. sententia tàm longè aberrasse. Is. n. non modò hoc non sentit, sed contrarium prorsus affirmat, nẽpè iustum esse, anteaquàm factum sit, postquàm verò factũ est, non amplius dici iustum, sed aliud nomen sortiri: & hoc iustum appellat δίκαιον. Verùm in eo Connani error fuit, quia putauit δίκαιον non significare iustum, sed significare illud potius, quod Latini ius vocant, & iustum credidit esse, quod ibi Aristo. appellat δικαίωμα, siue δικαιοπράγημα. Hoc vero falsum esse, primùm vox ipsa satis edocet. Deinde verborum etiam sententia, quibus ibi vtitur Arist. apertissimè hunc errorem conuincit: Nã cùm iniustũ illud tantùm appellari statuat, qđ nondum factum est, cur negaret id, qđ nondum factum est, posse appellari iustũ, ac cùm velit id quod factum est alio nomine vocari, & nõ ampliùs iniustum dici, cur posteà vellet iusti nomẽ tunc demũ cõuenire, cũ factum ipsum subsequutum sit? Non video certè cur tam diuersè hęc duo acciperet ἄδικον καὶ δίκαιον, hoc est iustũ & iniustum, quę clarum est nulla in re alia differre, nisi quod vnũ alterius priuatio est. Quantùm verò ad reliqua omnia, eosdem planè & habitus & priuationis terminos retinere debemus. Qđ
3 vt clariùs explicetur considerandum est, † à Philosopho ibi eandem constitui differentiam inter ius, & iustum, quæ inter iniuriam, & iniustum constituitur (si modò Argiropili versionem sequamur, qui δικαίωμα ius vertit) iniustum statuit à natura, vel instituto proficisci: Aitque illud esse vniuersalem quandam regulam, natura, vel hominum instituto inductam, ac tunc tantum posse iniustum appellari, cùm dum id factum est quod ea regula continetur. Cùm verò factum subsequutum est, atque ea regula ex vniuersali particularis effecta est, certisque personis applicata, iam non amplius iniustum, sed iniuriam putat appellari debere. Quare iniustum erit adulterium cõmittere, & legatos violare: quod verò à Tarquinio adulterium cum Lucretia fuerit cõmissum, aut quod à Corinthijs (qbus ea res exitio fuit) Legati Romanorũ fuerint violati, hoc non iniustũ, sed iniuria dici poterit. Subijcit postea Arist. hoc idem, & de iure affirmandum esse (si modo δικαίωμα ius vertamus) quã verba certè ostendunt, quod de iniuria dictũ sit, idem de iure affirmandum esse, vt quemadmodum iniuria nõ dicitur, nisi interueniente facto, ita non dicatur ius, nisi quoties factũ ipsum intercesserit. Quod sanè maximè consentaneũ esse videtur, vt quemadmodum iustum iniusto, sic ius iniuriæ respondeat; veluti cùm quærimus, iurene vel iniuria aliquid factũ fuerit. Ex hac verò explicatione colligitur opinio (quantũ ad horũ terminorũ distinctionem attinet) superiori prorsus contraria: nempe generalem esse regulam, quæ iustum dici debeat, veluti depositum reddere, atq; inuiolatos legatos dimittere: cùm verò factum accessit, tunc verè ius dici posse, sicuti factum, quod aduersatur iustitiæ, non iniustum, sed iniuria appellatur. Atque ita sentit vt dixi Ioannes Argiropilus, dum illud quod Aristo. δικαίωμα dicit, non iustũ, sed ius vertit, ac multò etiam expressius Iacobus Faber Stapulensis solidissimus interpres ibidem hanc
5 sentẽtiam amplectitur. Sed † neque his crediderim hac in re assentiendum esse, cùm nihil minus dicendum esse mihi videatur, quàm vt quod ibi Arist. δικαίωμα dicit, & δικαιοπράγημα illud idem sit, quod nos ius appellamus. Idq; vnusquisque per se facilè animaduertere poterit, qui cõsiderauerit, quò ius à nostris iurisconsultis accipiatur: illi enim cum ius diuidunt, vel cum iuris præcepta distinguunt, vt in l. iust. ff. de iust. & iur. & § iuris pcepta Inst. de iure nat. gent. & ciu. hac ipsa voce volunt nobis indicare, nõ quod factũ ab aliquo sit, sed quid faciẽdum fuerit. Alioquin cogeremur fateri iurisprudẽtiã quoq; ipsam, de qua ibi loquit, in illarum rerum potius cognitione quæ à singulis hominibus facta sunt, quàm in ipsius liciti, & iusti cognitione versari, contra id quod sentit Vlp. in l. 1. & in d. l. iustitia. ff. de iust. & iur. Ego hãc
6 totam perplexitatẽ ex eo oriri animaduerto, quòd † grçcæ voces non semper latinis rectè respõdent. Nam vt Græcis desunt interdum, quas nos habemus: sic contra ex ijs pleræq;, quæ apud illos fuerunt in vsu, apud nos desiderantur. Nos præter legem,
7 & iustum habemus hanc vocem ius † qua Græci prorsus caruisse mihi videntur: Nam legem illi νόμον dixerunt, iustum δίκαιον appellarunt, sed vocem, qua ius significarẽt, nullam eos habuisse comperio. Nec sanè dubito, quin hæc sola causa sit, cur distinctionem iuris Arist. ad iustum referat, vt libr. 5. Ethic. cap. 7 vbi iustum naturale à legitimo disiungit. Contra verò (vt dicebamus) habent Græci hac in re, quod nobis deest, nam quod illi δικαίωμα & δικαιοπράγημα vocant, nos certo aliquo vocabulo exprimere non possumus; Quamuis enim diuus Thomas, Ioãnes Buridanus, & alij plerique iustificationem vertãt, barbarum tamen hoc vocabulum est, neque latinæ linguæ vsu receptũ. Verumtamen quod vno non possumus, duobus vocabulis rectè exprimemus, & δικαιοπράγημα appellabimus, quicquid iustè factum est, hoc enim vocabulum apud Grecos latissimum est. At hæc vox δικαίωμα, licet ipsa quoque ad factum referatur, non tamen tàm latè patet, nec quodcunq; factum significat, sed illud tantùm, quod ad iniuriæ emendationem spectat: Quocirca (vt refert ibi Eustatius) sic Græcè dici solet δικαιώσει τὸν κόρινθον ὁ Ζεῦς, quod quidem, si vocẽ voci reddere velimus, non nisi barbarè vertere possumus, iustificabit Corinthũ Iupiter, iustificabit, hoc est iustè corripiet, atque emendabit. Et hanc differentiã apertissimè exprimunt apud Aristo. illa verba: καλεῖται δὲ μᾶλλον δικαιοπράγημα τὸ κοινὸν, δικαίωμα δὲ τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος. Hinc iam liquidò cõstare potest inanem eos operã sumere, qui ex his verbis Aristotelis elicere student quid nam iustum à iure differat, cũ Arist. illã differentiã, quã ibi tradit, nõ inter ius, & iustum velit constituere, sed inter iustũ, & id quod à Græcis dicit δικαίωμα & δικαιοπράγημα, à nobis iustè factũ dici potest. Sic fit: vt hæc quam quærimus iuris, & iusti differentia aliunde, quam ab
8 Aristotele, aliove vllo Græco auctore petenda sit. Diuus † Thomas in secunda secũdæ quæst. 57. in 1. artic. negat ius à iusto quicquam differre, ac propterea sentit non secus ac iustum, ius quoque iustitiæ obiectũ esse. Cui sententiæ subscribere vr̃ Dominicus Sotus lib. 3. de iusti. & iur. quæst. 1 artic. 1. Sed certè hac in re ipsi Aristotelis potius traditiones sequuti sunt, quàm latinæ vocis vim considerarunt. Fatemur hæc duo ius, & iustũ ab Aristotele confundi, propterea ꝙ (vt diximus) nec vocẽ vllã habebat, qua ius à iusto separare posset, sed nostri tñ iurisconsulti, alijq; latini auctores vti legitimũ à lege, ita iustũ à iure separant, ac de iure sæpe ea loquuntur, quæ iusto conuenire non possent, vt toto tit. ff. quod quisque iuris: Vt etiam cùm dicunt: summo iure experiri, summo iure contendere, nihil mihi iuris cũ illo est, & alijs

alijs eiusmodi permultis loquendi modis vtuntur. Missis ergo aliorum sententijs, videamus nos quomodo hæ voces accipi, atq; inter se distingui debeant. Et quod attinet ad legem, nihil est, quod in ipsius explicatione hoc tpe amplius elaboremus: Satis enim supra demonstrauimus quo pacto illa accipienda sit, cùm diximus, legem nihil aliud esse, q̃ rationem nostram, quæ tenus iusta, & honesta nobis præcipit, hoc est præceptricem illam animorum, & naturæ nostræ vim, quæ quid fugiendũ, quidvè sequendum sit, rebus in omnibus nobis imperat, atque prescribit. Nec porrò aliter legem humanam accipimus, quam rectè diuus Thomas (vt ibidem relatum à nobis est) dicit esse rationẽ Principis, illorumvè, q̃bus eadẽ quæ Principi potestas sit, dũ ex principijs naturalibus alias cõclusiones magis speciatim deducit, quibus ea decernit, quæ ad publicum ciuitatis statum pertineant. Et in hunc modum legem accipit etiam Chrysippus, quẽ vt summum Stoicæ disciplinæ philosophũ commendat Martianus in l. 3. ff. de legib. Is enim legem non præceptũ esse voluit (quemadmodum Papinianus in l. j. de legib. qui confundit legem cũ iure, vt ex ijs apparebit, quæ statim dicturi sumus) sed vim potius illã esse voluit, vnde præceptũ emanat; cũ dicat, eam esse præceptricem faciendorũ, ac prohibitricem non faciendorũ Retinenda ergo nobis est hæc legis significatio: cùm legem à iure distinguimus, vtpotè ab ijs magis recepta, qui non popularem tñ spectarunt loquendi vsum, sed ipsius rei naturam aliquãtò accuratiùs
9 considerarunt. Quamuis non propterea negari possit, † quin & legem rectè appellemus eam scripturam, qua legislator aliquid decernit, cũ ita ferè contingat, vt quæ rebus quibuscunq; indita sunt vocabula, vsu deinde trahãtur ad ea quoque, quæ illis proxima & annexa sunt. Neque alia causa est, cur legis nomine scriptura quoque nuncupetur. Nam rationis, quam per se ipsam maximè legem dictam esse ostendimus, duo actus sunt: interior est vnus, nimirũ volũtatis, & electionis, alter verò exterior est, quo primus ille, & interior rationis actus vel scriptura, vel alia ratione significatur, atque exprimitur. Inualuit ergo vsus, vt cũ ratio lex sit, scriptura quoque illa lex appelletur, quæ rõnis actus est; & sic appellat Gratianus in c. lex est 1. dist. Atque hunc ipsum exteriorem actum potius quàm naturalem respexit Papinianus in legis diffinitione, quam tradit in d. l. j. ff. de legib. Itaque non pugnant hæc duo, ꝙ legislatoris decretum verè lex dici possit, & ꝙ verè etiam lex sit illa animorum & naturæ nostræ uis, quæ rectam viuendi rationem ostendit. Iam verò considerandum est, præceptum ex lege semper aliquod oriri, vt reddere depositum, vectigal soluere, & alia eius generis, quæ à præceptrice ipsa lege
10 differre nemo inficiari potest. Atque hoc † præceptũ est, quod verè ius appellamus, tametsi etiam iustum, & iustè factum rectè dicere possumus. Cur verò tot nominibus appellet, & qũo hæc nomina inter se distingui debeant, ordine aperiemus. Quod diximus præceptum hoc à lege profectũ ius appellari, ideoq; ius à lege differre tanquam effectum à sua causa, docet nos Caius in l. omnes populi. ff. de iust. & iur. dum ius gentium esse dicit, quod naturalis ratio (quam verè legem esse cõclusimus) inter omnes homines cõstituit. Et idem tradit Iustin. in §. quod verò. inst. de iure nat. gent. & ciui. Quæ verba apertè indicant iuris appellationem non legi conuenire, sed ad ea præcepta esse referendã, quæ ab ipsa lege, & ratione naturali proficiscuntur. Quare quod ibi dicit, omnes populos, partim suo proprio, partim cõi omniũ hominum iure vti, non aliter accipi potest, nisi vt partim proprijs, partim communibus præceptis vtantur. Hoc idem minimè obscurè testatur Vlp. in l. j. in fin. ff. de iust. & iur. dum ius priuatum ita partitur, vt in præcepta naturalia, gentium, & ciuilia distribuat: quod nisi essent præcepta, quæ ius constituerent, ac nisi ex ipsis tanquam suis partibus ius constaret, non in præcepta, sed in veras suas partes diuidi debuisset. Itaque Vlp. Priuatũ ius (inquit) tripartitum est, collectum enim est ex naturalibus præceptis, & gentium, & ciuilibus: Quibus verbis, vtitur etiam Iustin. inst. de iure nat. gent. & ciui. Atqui certè, cùm veram, & propriam verborum significationem inquirimus, hæc maximè loca spectare debemus, in quibus iurisconsulti aut definiunt, aut diuidũt, aut quauis alia ratione quasi artis terminos constituunt. Non enim negamus, quin permultis alijs in locis hanc vocem aliter iurisconsulti accipiãt, & ad ea, quæ iuri proxima, & annexa sunt, iuris vocabulum deflectant, quemadmodum posteà dicemus. Habemus iam quid sit ius, nimirum quod à lege præcipitur; & cùm dicimus legis preceptum esse ius, præceptum ipsum per se consideramus, neque inspicimus, sit ne illud scriptura comprehensum, an vsum tñ receptum, cum solo vsu, & consuetudine ius induci posse nemo dubitet, l. de quibus. ff. de legib. & §. ex non scripto. inst. de iure nat. gent. & ciui. Vnde & Tullius lib. 2. de inuentione. Ius consuetudinis (inquit) esse putatur, id quod volũtate omnium sine lege vetustas comprobarit, quo in genere & alia sunt multa, & eorum multò maxima pars, quæ edicere prætores consueuere. Nunc proximum est, vt uideamus, qua ratione ipsum legis præceptum nõ tantùm ius, sed & iustum, & iustè factum appelletur, id quod fit ab Arist. libr. 5. capit. septimo. Sic enim intelligemus quo discrimine seiũgatur ius à iusto: itemq; ab eo quod iustè factum est. Sciendum igitur est in præcepto legis duo considerari posse, quæ quamuis maximè inter se affinia sint, tamen nõ tantùm animo, & cogitatione, sed etiam re ipsa facilè distingui possunt. Siquidem in præcepto primùm consideramus iussum, hoc est actum illum rationis tam interiorem, quàm exteriorem, dum ratio aliquid imperat, puta, Deum coli, fidem seruari, vel eiusmodi aliud. Atque hoc inspecto (ut mihi uidetur) uerè ius dicitur, neque alio ullo uocabulo appellatur.
11 Siquidem uidemus † quæ nos dicimus iura, uetustiores Romanos appellasse iussa, ut Festus testis est, propterea quòd iussus ijs semper inest. Vnde ẽt fit mihi admodũ verisimile, qđ tradit Agricola lib. j. de inuent. dialect. ab hac voce, iussus, iuris vocabulũ profluisse, quicquid dicat Franciscus Connanus lib. j. c. 2. vbi existimat hanc etymologiã non iuri, sed legi potius conuenire, quã definit esse generale iussum superioris, siquidẽ hoc rectè dici nõ põt, nisi quatenus ius cũ lege confundas, quod tñ fieri interdũ solere non inficiabor. Secundò præter iussum, rem quoque iussam in præcepto cernimus inesse, & hæc est, quam Arist. iustum vocat; quicquid enim iubetur, à iussu, vel etiam à sola iuris pmissione eam qualitatem assumit, ob quam meritò iustum dici debeat. Quamuis verò vbi iussus adest, adsit semper & illud, quod iubetur, non idcircò tamen possumus inficiari, quin hæc penitus inter se diuersa sint: Sic enim semper vbi detur incendiũ, necesse est materiam dari aliquam, quæ incendium illud alat, & foueat, & tñ materiam illam ab incendio differre nemo negabit. Est igitur lex ratio, & pceptrix illa naturæ nostrę vis; Hęc iubet, gratia exempli, fidem datam seruari; ius est iussus & actus ille rationis, fidem obserues: ipsa verò fidei obseruatio est res iussa, ac propriè iusta est, quicquid enim iussu continetur, illud est, quod
12 Arist. iustum appellat. In † eo verò differt iustum à iustè facto; quia ita demum censet Arist iustum debere appellari hoc ipsũ, quod iussu, ac præcepto legis continetur, si generatim accipiatur, & tanquam à personis, rebusque abstractum, ac planè semotum. Nam posteaquàm effectum illud est, quod à lege imperatum erat, iam non δίκαιον, hoc est iustum amplius appellat, sed δικαιοπράγημα, quod nos non nisi duobus verbis iustè factum dicere possumus. Quare quod Attilius Regulus, vt fidem Carthaginensibus seruaret, ad certissimum supplicium vltrò reuersus sit, hoc non propriè iustum dicemus, sed iustè factum: antequã verò reuerteretur, iustum, vt id fieret, futurum dixissemus. Hic verò non ignorandum est, has voces, ius, iustum, iustè factum, ad homines tantùm non ad Deum propriè referri, hoc est ad ea tantùm quæ humana, non quæ diuina lege præcipiuntur. Nam quicquid diuina lege quacũque ratione continetur, siue illa nobis aliquid imperet, siue prohibeat, aut permittat, id non iustum aut iniustum, sed fas, vel nefas propriè dicitur, vt post Isidorum aduertit Gratianus in c. omnes leges 1. distinct. Vnde transire (inquit) per alienum agrum, fas quidem, sed non ius est: Ac differre fas à iure indicat etiam Virg. lib. j. Georg. cùm inquit: Quin etiam festis quædã exercere diebus, Fas & iura sinunt. Cur porrò iusti, & iniusti vocabula ad Deum non referantur, diuus Thomas in secunda secundæ quæst. 57. art. j. rationem eam reddit; q̃a nulla cùm Deo nobis est ęqualitas, neque enim res vlla est, in qua illi par pari reddere possimus. At verò iustum in ęqualitate maximè positum est. Vnde etiam nõ defuerunt, qui propter hãc equalitatem existimauerint ius ideò dictum fuisse, quod iuxta sit: Latinis enim iuxta idem est, quod æquè, ac pariter, vt cum inquit Salustius, ciues, hostes iuxta metuere. Quamuis ego ab illa iusti etymologia non putem recedendũ, quam ex Agricolæ sententia supra tradidimus. Ex his omnibus iam perspectissimũ esse nobis põt, quid differant inter se hi tres termini, lex, ius, & iustũ, quæ tamen non negamus vsq; adeò simul connexa esse, vt quæ vni eorum cõueniunt, rectè etiam alijs duobus conuenire possint. Eam ob rem ergo, quæ de iure naturali, gentium & ciuili infra dicturi sumus, eadem promiscuè & ad ius (vt iurisconsulti faciunt) & etiam ad iustum (id quod fecit Aristoteles) referri poterunt.
13 Quod † verò legi neque ab Arist. neque à iurisconsultis tribuantur, illa est cã, iudicio meo, quia cùm lex sit vel ratio nostra, si primam maximeq; propriam spectemus significationẽ, vel constitutio scripta, secundùm aliam significationem, quę in vsu nostrorum frequentissima est, certè lex ipsa, siue vt rõ, siue vt scriptura accipiatur, per se semper eadem est, neque in plures species diuidi potest, nisi quatenus plura, & varia suggerit præcepta. At quia legis præcepta sunt, vt supra demõstrauimus, quæ ius & iustum cõstituunt, hanc distinctionem ad ius potius, & ad iustũ, q̃ ad legem, & Arist. & iuriscons. nostri applicuerunt. Verumtamen quia lex quoq;, sicuti varia continet præcepta, ita variè accipi potest (qua de causa etiam in naturalẽ & humanã diuiditur, vt supra vidimus) nõ absurdè facturũ eum iudicarem, qui omnia, quæ de iure naturali, gentium, & ciuili dicuntur, ad legẽ quoque ipsam accommodaret. Præter legem, ius, ac iustum habemus iustitiam, cui quidem postremum inter hæc omnia locũ assignamus. Iustitia enim, vt de ea loquamur, quæ oẽs virtutes cõplectitur, est animi affectio, qua ad legũ obseruationẽ apti sumus, quaq; res iustas & facimus, & facere volumus, sicuti docet

Arist. lib. 5. Ethi. cap. j. Quocirca non tantùm † ius, sed & iustum iustitia antiquius esse oportet. Iustitiæ ergo obiectũ est iustum, cuius illa quasi ministra est, & cuius quodammodò curam, & dispensationem suscepit. Itaque iustitiæ munus non nisi ab eo expleri potest, qui iusti naturam penitus cognouerit: Qua ex re iustitiam iusto posteriorem esse apertè demonstratur. Sed † tñ huic rei aduersatur maximè Vlp. in l. j. ff. de iust. & iur. vbi dũ ait, ius à iustitia fuisse appellatum, haud obscurè sentit, iustitiã iure antiquiorẽ esse, id quod, si vera sunt, quæ proximè diximus, non potest non absurdum videri, ac tanto etiam absurdius ob id videri potest, quia iuris vocabulum simplicius est, vnde ab eo potius iustitiam deriuari debuisse grammaticorum leges docent. Hac de causa etiam Cicero eos reprehendit, qui Venerem à venustate dictam arbitrentur, cùm venustas sit à Venere appellata, quasi in qua venus stetit: ita ergo & iustitia, ꝙ in ea ius stet, videtur fuisse nominata. Franciscus Cõnanus, loco supra citato hac in re satis se perplexum ostendit, ac duplicem demum excusandi Vlp. rationem affert, quarum neutra mihi satis arridet. Reperio † ego distinctionem quandam in hoc traditam à Ioãne Buridano libr. 5. moralium quæstionum in secunda quæstione: ex qua forsan rectius videatur Vlpian. defendi posse. Permagni referre putat ipse, vtrum de principis, ac legislatoris iustitia loquamur, an verò de iustitia subditorum. Iustitiam subditorum fatetur iure & iusto posteriorem esse, cùm iustitia sit, qua iusta facimus: iustum verò, ꝙ iuri est cõsentaneum. At de principis, & legislatoris iustitia contrarium sentit; eam enim iure, & iusto antiquiorem esse statuit, idque ea ratione; quia cũ princeps pro sua iustitia ea subditis præcipit, quæ in vniuersum prodesse possint, inter eos ius constituit, ex quo etiam iustum inducitur; sic fit, vt hæc ambo, ius, & iustum à principis iustitia proficiscantur. Sed parum certè Vlpiano suffragatur hæc defensio, qui non de legislatore potius, quàm de alijs locutus est. Quanquàm vel si de iustitia legislatoris sensisse illum proponamus, non tamen absolutè possumus affirmare † eam iusto antiquiorẽ esse: immo enim legislatorem quoque ipsum necesse est ius atque iustum aliquod saltẽ naturale præ oculis habuisse, ad quod cogitationes suas omnes intenderet, cùm alioquin iustitiæ habitum comparare non potuisset. Quoniam hæc res non tanti momenti est, vt in ea diu commorandum sit, breuiter dicam quod sentio. Ego † minimè dubito, quin verissimum id sit, quod & alij nonnulli senserunt, Vlpianum in illa l. j. Iustitiam non vt habitum & virtutem (quemadmodum à nobis nunc accipitur) sed vt Deam considerasse; idque apparet ex ijs verbis, quæ Vlp. ibi statim subijcit. Cuius merito quis nos sacerdotes appellet, Iustitiam nãq; colimus, & quæ sequuntur. Etenim † iustitiam veteres colebant vt Deam, Iouisq; filiam faciebant, vnde Chrysippus (vt est apud Gellium lib. 15. cap. 4.) in hac formam iustitiam describit; Virginem esse statuit iudicio incorruptam, quæ improbis nunquam concedat, nullius precibus ausculte, blanditias, & assentationes à se procul amoueat. Tũ tristem esse ait, & cõtracta fronte semper incedere; cultum illi grauem, aspectum simul & facilem, & toruum esse, iustis illum quidem gratum, malis verò & iniustis permolestum, cum illis fiduciam præbeat, his verò terrorẽ maximum incutiat. Nec cuiquam est incognitum, quod antiquitas fabulata est, eã Deorũ omniũ postremam terras reliquisse; attñ demum & ipsam hominum improbitate coactam in cœlum se contulisse. Itaque cùm de iustitia, vt de Dea loquatur Vlp. non est quod miremus, si ius ab ea deriuari statuit. Siquidẽ maximè absurdum ipse iudicasset à iure iustitiam deriuare, quam à solo Ioue profectam esse credebant: quod ipsum etiam in primis spectasse Tullium arbitror, cùm dixit, non à venustate Venerẽ, sed à Venere venustatem fuisse appellatam.

ARGVMENTVM.

An dictio hæc, ius, præter eam quæ frequentius vsurpatur, alias insuper vllas significationes habeat.

SVMMARIVM.

1 *Sæpe voces, quæ certum aliquid significant, ad ea quoque vsu deflectũtur, quæ illi proxima, & annexa sunt.*
2 *Pro arte iuris interdum ius accipitur, vt medicina pro arte medendi: licèt verè illa remedium sit, quod ægroto adhibemus.*
3 *Reijcitur communis intelligentia l. penult. ff. de iust. & iur.*
4 *Sunt qui Paulum Iurisconsultum reprehendant, quòd ius pro loco accipi posse existimauerit.*
5 *Defenditur Pauli sententia.*
6 *Ab vsu maximè vis verborum pendet.*
7 *An cùm dicimus, in ius vocare, ius pro loco hac formula accipiamus.*
8 *Ius pro necessitudine.*
9 *Sex & triginta iuris significationes a nostris doctoribus afferuntur.*
10 *An sint reprehendendi antiqui iurisconsulti, quòd minus hac in re, quàm nostri doctores prospexisse videantur.*
11 *Error nostris frequentissimus, ex quo fit, vt quàm plurimas eidem vocabulo significationes falsò tribuant.*
12 *Qua ratione tot modis vulgare a nostris accipiatur.*
13 *Eodem errore nouum quid dici pluribus modis nostri doct. existimant.*
14 *An iuris vocabulo & vitium, & pœnam rectè significemus.*
15 *Vt natura dicitur id quoque quòd a natura proficiscitur, ita ius dicimus, quod a iure introductum est.*
16 *Optimo iure esse, vel haberi, quomodo accipiendum sit.*
17 *Priori iure liberatos quomodo Iust. intellexerit.*
18 *Variè vsurpatur ius; licèt illæ significationes non verè inter se differant, sed ab vna tantum pendeant.*
19 *Multæ etiam loquendi formulæ sunt, quæ ad prædictam significationem referuntur.*

CAP. XV.

Cvm de iure hucusque loquuti sumus, verã & maximè propriam iuris significationem tñ spectauimus; Verũ latere nos nõ dẽt, † hanc vocem etiam ad ea, quæ iuri proxima, & annexa sunt (queãdmodũ & de lege diximus) sæpissimè referri. Potissimã huius vocis illam significationem esse demonstratũ est: vt cùm dicimus ius, legis præceptum significemus: at qm̃ legis præcepta iurisconsulti certo ordine collegerũt, ac suis commentarijs ita interpretati sunt, vt quandam ex ijs artem cõstituerent, qua docemur, quid in singulis factorũ speciebus æquũ, bonũq; sit, propterea factũ est, vt † hæc ipsa quoq; ars ius diceretur, vnde Vlp. definit ius esse artem æqui & boni, vt habemus in l. j. in prin. ff. de iust. & iure. Fitq; hoc idem & alibi sæpe, vt artibus tribuantur nomina earũ rerũ magis propria & peculiaria, quibus artes illæ cõtinentur: vt ecce principiò medicina dictũ est illud remedium quo vtimur ad sanandum, posteà vsus obtinuit, vt medicorum artem, propterea ꝙ varia ad sanãdum suggerit remedia, medicinam appellaremus, id qđ aduertit etiam diuus Thomas in 2. 2. q. 57. in 1. art. Et hæc erit secunda iuris significatio. Alia insuper significatione ius refertur ad locũ, in quo ius redditur, collata appellatione ab eo quod fit in eo vbi fit, vt docet Paulus in l. pen. ff. de iust. & iur. Quam † legem ego nequaquã censeo intelligendam, quemadmodũ cæteri interpretes passim exponunt, vt quatuor ibi iuris significationes Paulus afferat; neque.n. diuersæ significationes ideò sunt, ꝙ ius ipsum & ad naturale, & ad ciuile, & ad Prætoriũ referatur: immo verò vna eademq; significatio est, s̃m quam demonstrat ius pluribus modis dici, hoc est (vt postea ostendit) in plures species diuidi, quibus tamen oĩbus speciebus eadem significatio conuenire potest: neq; enim animal ideò diuersè accipitur, q a de pluribus speciebus prædicetur, ubi verò primam significationem explicuit, secũdam tradit his verbis. Alia (inquit) significatione ius dr̃ locus, in quo ius redditur. Quæ verba rectè superiorũ quoq; verborũ contextũ intuenti facilè indicabunt Paulũ vsq; ad hunc vers. vnam tantũ iuris significationẽ attulisse. Nequaquam hic censeo prætereundũ nonnullos esse, vt Dom. Sot. lib. 3. de iust. & iur. q. j. art. j. qui † Paulum hac ipsa in re reprehendere non dubitent, ꝙ ius pro loco accipi existimauerit. Putant Paulũ deceptũ esse ijs formulis loquendi: in ius ire, in ius vocare, in quibus iuris vocabulũ nihil aliud vr̃, quã locum significare posse. Id verò non ita esse demonstrant ex l. j. ff. de in ius voc. vbi declaratur, in ius vocare esse iuris experiũdi causa vocare. Sicq; vr̃ ius ibi non pro loco accipi, sed suam communem significationem retinere. Verumtamen isti animaduertere debuerunt † eundem Paulũ, qui in l. pen. ff. de iust. & iur. docet, ius interdum accipi pro loco, illius quoq; l. j. ff. de in ius voc. auctorem esse, vbi declaratur, in ius vocare, esse iuris experiũdi causa vocare, quo fit: vt ipsum Paulum nullo errore ductũ existimare possimus. Adde quod minimè dubitari oportet, quin † verborum significationes à solo vsu pendeant;

Quem penes arbitrium est & vis & norma loquendi.

Vt inquit Horatius. & facit. l. librorũ. §. qđ tñ Cassius. ff. de leg. 3. l. anniculus & l. vt Alphenus. ff. de verb. sig. Quod cũ ita sit, non video cur Romano iurisconsulto Romanæ linguæ vsum attestanti credere non debeamus, cùm præsertim nostri temporis doctoribus (qui modò doctrina præstent) hac eadem in re fidẽ adhibendam esse frequentius à nostris receptum sit, vt per Decium & alios in l. 2. § mutui datio. ff. de cer. pe. Itaque ius poterit significare locum, si minus in hac formula loquendi cum dicimus, in ius ire, in ius vocari, at saltẽ in alijs quãplurimis. Quanq̃ in hac quoque ego idem affirmari posse puto, nec quicquam aduersari illam l. j. ff. de in ius voc. Immo videamus, ne non potius ea lege hac significatio maximè confirmetur. Nam † cùm in ea formula ius sumeretur pro loco; ne quis forsan existimaret eũ posse dici in ius vocasse, qui in eũ locũ, ubi ius redditur, quacunque ratione vocasset, declarat Paulus in ius vocatũ tunc demum dici aliquem, quando in eum locũ iuris experiundi cã vocatus est, quod & rationi maximè consentaneum est, cùm locus ille iuris nomen eatenus tñ sortiatur, quatenus in eo de iure experimur. Quapropter rectè iurisconsultus statuit hanc qualitatem semper adesse oportere, vt verè ac propriè quis in ius

vocasse dicatur. Addit etiam Martianus aliam iuris significationem in l. vlt. illo tit. de iust. & iure, vt † nonnunquàm ius pro necessitudine vsurpemus, veluti est mihi ius agnationis & affinitatis. Hæ sunt iuris significationes, quas reperio a iuriscõsultis ipsis fuisse animaduersas. At † longè maior earum numerus est, quas preterea nostri interpretes addiderunt, vt Io. Monachus in c. cupientes. de elect. in 6. gl. iuribus, & Luc. de Pen. in Rub. C. de iure fisci lib. 10. alijq; recentiores, è quibus nonnulli sex & triginta recensent. Ego has significationes hic referre nolui, tũ ne viderer tanq̃ cornicula Horatiana alienas plumas induere voluisse, tum ẽt quia qui hoc fecerunt, nihil aliud mihi videntur egisse, quã vt longa earum serie legentium animos perterrerent. Si hæ tã multæ, quas enumerant, iuris significationes, veritatis aliqđ haberẽt † nimis lõgè profectò à vera, & pfecta huius rei cognitione abfuisset Paulus, qui lib. 14. ad Sabinũ, dum iuris significationes sedulò perquireret, paucis tñ relatis, alias oẽs, tanquam sibi planè incognitas prætermisisset. Quod si enumerasset illas Paulus in suis cõmentarijs, (nam hoc dices forsan te magis conijcere), iniquè profectò nobiscũ egissent cõpilatores, qui Pauli, aliorumq; iurisconsultorũ hac de re sententiam occultassent. Cõstat enim cõpilatores ipsos quatuor tñ huius vocis significationes retulisse, nimirũ duas ex ipso Paulo, totidemq; ex Vlp. & Martiano l. j. l. pen. & vlt. ff. de iust. & iure. Ego igitur minimè dubito, quin nostrorum interpretum commenta hæc sint. Nam sic eos sæpe alijs etiam in rebus facere solere video † vt dum alicuius vocabuli vim expendũt, permultas eius significationes, easq; alienissimas cõi propemodum errore recenseant. Atque huius rei eandem fermè vbiq; causam esse animaduerto, quæ quanto frequentius hunc errorem parit, tantò magis cauere nos illam oportet.

Quod ergo hìc, & alibi sæpissimè nostri interpretes labantur, dũ de alicuius vocis significatione agunt, hæc potissimum mihi vr̃ esse causa. Ita ferè cõtingit, vt qđ vno vocabulo significatur, vel si maximè ea significatio vna sit, pluribus tamen rebus accõmodari possit. Hæ plures res (siquidem eatenus illas spectes, quatenus eo vocabulo comprehendũtur) semper inter se maximè conueniunt. Sin verò quantùm ad reliqua, considerentur, variã habent naturam, variaque attributa continent. Iam verò nostri magistri (quod in hoc parùm longè prospexerint) varia, & diuersa earum rerum attributa, eiusdem illius vocis significationi solent attribuere, atque in hunc modum ex vna tantùm & vera, plures & diuersas, easque commentitias significationes constituere. Ac ne fortasse cuipiam obscurius hoc videatur, vno, aut altero subiecto exemplo apertissimum reddam. Bart. & cæteri in l. j. ff. de vulg. & pupill. vt rationem reddant, quare † substitutio vulgaris appelletur, quærunt quid significet vulgare; & vulgare exponunt, hoc est, approbatum, item expressum, itemque directum, & alijs multis modis. Atque id nõ alia ratione, nisi quia vident hæc interdum materia, & rebus ipsis concurrere, vt quod vulgatum est, idem vel expressum, vel directum sit, vel approbatum, vt l. libertates. ff. de fideic. liber. l. cum quidam. iuxta fin. ff. de hæred. inst. & l. si seruus nauem. ff. de furt. At nos quoq; hoc modo possemus dicere vulgare idem significare, quod turpe, & inhonestum, cùm interdum contingat, vt vulgaris mulier, eadem & turpis inhonesta sit, vt inquit Vlp. in l. legitimos. in prin. ff. de leg. tut. Aliud possumus exemplum desumere ex traditis in rub. ff. de no. oper. nunc. ac præsertim per Bart. nume. 9. Etenim † dũ rationem inquirunt, cur tertium Pandect. volumen Digestum nouum fuerit appellatũ, inter alias huius vocis significationes, exponunt nouum, idest, iniquum, atque ideo sic exponũt, quia vident quandoque euenire, vt quod est nouum, idem & iniquũ sit, vt l. j. ff. quod quisque iur. Non alia ergo causa est, cur ẽt huic voci, ius, multas significationes tribuant, quarum plereque prorsus ridendæ sunt, vt † cum iuris vocabulo vitium, item & pœnam significari dicunt, per l. cum hæres. ff. de diuer. & temp. præscrip. & auth. quibus mo. nat. effici, sui. in prin. Qua in re illud proculdubio eos decepit, quòd plerunque vbi ius sit, ibi vitium subesse aliquod, & pœnam irrogari vident. ll. proximè adductis. Quod si hoc modo vocabulorum vim expendere liceret; posset quiuis non tantum sex & triginta, sed multò etiam plures afferre iuris significationes, quãdo id quasi palmarium existimatur, vbique quamplurimas attulisse. Vt verò nostram hac de re sententiam aliquantò plenius exponamus, illud putamus aduertendũ, sicut ius, & natura alia multa habent inter se consimilia, sic etiã vsum loquendi vtraque in re persimilem esse. Quandoquidem videmus loquendi vsum ita ferre, vt quod à natura profectum est, illud idem naturam appellemus. Dicimus † rationem à natura hominibus datam. Et rationem quoque ipsam sæpissimè hominum naturam appellamus. Ac sic semper cuiusque rei conditionem, & statum à natura inductum, ipsius rei naturam dicimus. Hoc verò & in hac dictione ius facilè est animaduertere. Ius, quemadmodum supra docuimus, est legis præceptum (cum præceptum hìc dicimus, quamcunque legis determinationẽ complectimur.) Hæc legis determinatio, quam ius dicimus, ea ipsa in re, de qua disponitur, præter statum naturalem, alium quẽpiam statum introducit, atque hunc ipsum pariter ius appellamus, nõ secus ac statum illũ natura introductũ, naturã dicere solemus. Etenim ꝙ fundus fertilis sit, ꝙ vmbrosus, vel apricus, naturalis status est. ꝙ verò datus in dotem fuerit, hoc est oneribus matrimonij destinatus, ꝙ alienari nõ possit, ꝙ denique post solutum matrimonium certo tempore sit restituendus, hic status iuris, & altera quasi natura, quæ illi fundo, non quidẽ vti fundo, sed vti fundo dotali à iure data fuit. Et hoc totum, quicquid est, appellatur ius, vnde ẽt actio, quæ ex ea cã cõpetit, talẽ iuris quasi naturã assumit, vt rectè demõstrat Vlp. in l. si vnus §. pactus ne peteret. ff. de pact. dum ibi. Incipiet (inquit) dos redire ad ius suũ, quoties enim ad ius, qđ naturæ eius tribuit, de dote actio redit, nõ fit cã dotis deterior, sed formæ suæ redditur. Hinc toties apud Ciceronẽ, & alios legimus † optimo iure esse, optimo iure haberi, hoc est optima iuris conditione, & statu esse, vel haberi. Et hæc significatio adeò frequens, & aperta est, vt iurisconsultis eam notare minimè fuerit necesse; tantò magis, quia ita conuenit cũ significatione illa cõi, qua ius significat legis præceptum & dispositionem, vt vix vnam ab altera seiungere possis. Hic, quem dicimus, iuris status, hæc quasi natura à iure introducta, quam ius appellamus, vt varijs & diuersis in rebus consideratur, ita varia, & diuersa esse potest. Quare quoties lex alicui pœnam imponit, vel eius conditionem quocunq; modo facit deteriorem, qm̃ hoc ipso talem iuris statum in eo introducit, & hunc statum nos ius appellamus, propterea hoc illius hominis ius esse rectè dicemus. Et hoc loquendi modo vtitur Iustin. in authen. quibus mo. nat. effic. sui, in princ. dum dicit, Imperatores inuenisse modum, per quẽ naturales liberi priori iure liberati, legitimi fierent. † Doct. exponunt iure, idest, pœna, illa. s. cui priùs ob defectum nataliũ erant obnoxij, nec aduertunt ibi iuris appellatione conditionẽ, & statum iuris aperte significari. Atque hoc eodem modo accipit Papinianus in l. cum hæres. ff. de diuers. & temp. præscrip. vbi. Cum hæres (inquit) in ius omne defuncti succedit, ignoratione sua defuncti vitia non excludit. Colligunt Doc. ex his verbis ius significare vitiũ, cũ ibi succedat in vitiũ, qui in defuncti ius succedit. Nos dicamus hanc significationẽ superiori non differre; ac iuris appellatione ibi conditionem, & iuris statum exprimi, in quo defunctus ex iuris dispositione constitutus erat: qui cum talis esset, vt propter vitium defunctus vsucapere non posset, facit illud idem vitium, vt vsucapiendi facultas hæredi quoq; denegetur. Sed non propterea sequitur, hanc vocem ibi diuersam significationem habere. Siquidem ius, s̃m eandem, quam proximè attulimus significationem, potest ad vitiosa, & non vitiosa, ad commodũ, & incommodum, ad præmiũ, & pœnam, & ad alia permulta variè referri, id quod ex subiecta materia facile intelligi poterit. Et qꝙ ius sæpissime ita decernit, vt nobis in re aliqua & facultatem, & auctoritatem præstet, aut etiam dignitatẽ aliquam, & priuilegium concedat, idcircò his in rebus maximè iuris nomen solet vsurpari. Hinc dicimus † ius dñij, ius vsusfructus, vel alterius seruitutis, ius emphyteuticum, ius priuilegij, seu prærogatiuæ, & dignitatis l. j. & passim. C. de iure dom. imp. l. 5. §. si fundus. ff. de rebus eorũ. l. j. ff. de vsufr. l. vti frui. ff. si serui. vẽdic. l. quicunque. C. de omni agre deserto l. j. C. de metropol. Berit. libro 11. Atque ex hoc vno fonte profluunt aliæ quoq; oẽs significationes, quæ (vt iam demonstrauimus) non rectè à nostris disiunguntur. Longum verò potius quàm necessarium esset oẽs loquendi formulas percensere, quibus variè in varijs locis iuris vocabulum vsurpari solet. Quæ tamen huic vni, quam diximus, significationi planè oẽs conueniunt, vt cũ dicimus, pro suo iure aliquem id facere, firmo iure haberi, sui vel alieni iuris esse. † In quibus omnibus solus vsus spectandus est, qui hac in re prorsus dominatur. Vnde persæpè fit, vt frustrà inquiratur ratio, cur hoc potius quàm illo modo aliquid dicatur. Vt si quæras rationem cur quamuis lex, & ius sæpenumero simul confundantur. §. sed ius quidem ciuile, cũ simil. inst. de iure natu. gent. & ciui. tamen nunquam legamus ipsa lege aliquid fieri, sicut ipso iure fieri frequenter dicimus, cum à sola lege nullo alterius facto, vel adiumento accedente, aliquid fieri significamus. l. si tibi. §. quædam. ff. de pactis, & §. j. cum multis simil. inst. de hær. qual. ac differ.

ARGVMENTVM.

Videri Iustinianum in tradenda iuris diuisione, & in ipsa diuisionis explicatione multis modis errasse, qui ordine hìc enumerantur.

SVMMARIVM.

1 *Longè difficilior est iuris diuisio, quàm primo aspectu videatur.*
2 *Summa eorum quæ de tota iuris diuisione Iust. sentit.*
3 *Sitne in eo reprehendendus Iust. quod ius naturale à iure gentium separauerit.*
4 *Ab Vlpiano & Iust. Paulus, Caius, itẽq; Aristoteles dissentire vidẽtur.*
5 *Non videtur iust. vlla diuisionis suæ parte prima naturæ præcepta fuisse complexus.*
6 *Tertium, in quo videtur Iust. reprehendendus.*

7 *Multa sunt iuris ciuilis, quæ non minus videntur naturalia dici posse, quã quæ sunt iuris gentium.*
8 *Tutelam, & alia nonnulla, quæ Iust. tribuit iuri ciuili, Aristoteles forsan tribueret potius iuri naturali.*
9 *Iustiniani traditionibus experientia reclamat in eo, quod ius gentium immutabile esse dicit.*
10 *Testamenta apud Germanos non fuisse in vsu ex Tacito.*
11 *Testamenta iurisgentium esse, & verius est, & frequentius receptum, licèt Portius vtrunque negauerit.*
12 *Quæ iurisgentium sunt, non statim ab omnibus fuerunt inuenta, sed ab aliquibus primùm, deinde in aliorum mores paulatim introducta.*
13 *Manumissionum primus auctor Tullus Hostilius.*
14 *Non rectè colligit Connanus ex l. 1. ff. de contrah. emp. tempore Troiani belli, emptionis, & pecuniæ vsum non extitisse.*
15 *Qua ratione Lycurgus nummos aureos & argenteos planè irritos reddiderit.*
16 *Plato & Arist. apud solos Deos volunt ius planè immutabile esse.*
17 *Quomodo concilientur verba Aristot. qui alibi docet etiam ius naturale apud homines esse immutabile.*
18 *Non esse hic recipiendum, quod nonnulli existimant, à solis improbis hominibus ius gentium, seu naturale mutari.*
19 *Christianorum moribus seruitutes improbantur.*

CAP. XVI.

CVM ex ijs, quæ suprà diximus, compertissimũ esse possit, quid sit ius, ac quid à lege, & à iusto differat, reliquum est, vt de iuris diuisione agamus † cuius cùm difficultas maxima est, tum difficultas certè maior, q̃ primo aspectu forsan cuipiam videri possit. Ita enim hac in re solet euenire, vt cum ad Vlpiani ac Iustin. diuisionem animum referas, primo quidem aspectu nihil ea planius, & apertius, vbi verò paulò attentius eam consideres, tũ nodos videas inesse illi quamplurimos, quos explicare difficillimũ sit. Iustinianus ergo inst. de iu. nat. gẽt. & ciui. post Vlp. in l. j. in fi. ff. de iust. & iur. tripartitam tradit iuris diuisionem, † ac quicquid iuris est, id totum in naturale, gentium & ciuile distribuit. Naturale appellat, quod non solius humani generis est, sed & omniũ animantium, quæ in cęlo, terra, marique nascuntur. Cuiusmodi videmus esse maris, & fœminæ coniunctionem, liberorumque procreationẽ, atque educationem. Ius gentium definit esse, qđ ratio inter oẽs gentes constituit, id enim apud oẽs gẽtes (inquit) pereq; custoditur, vocaturq; ius gẽtium quasi quo iure oẽs gentes vtuntur. §. quod verò. inst. eo. quæ diffinitio ex Caij institutionibus traditur etiã in l. oẽs populi. ff. de iust. & iur. Atq; huic iuri paulò post Iustinianus in §. ius autem. eod. tit. bella, captiuitates, seruitutes, & contractus tribuit; Quæ omnia & Hermogenes recenset in l. ex hoc iure. ff. eod. Quãquam verò in tradenda diuisione hoc appellet ius gentium, tñ alibi sępe appellat ius naturale, vt §. sed naturalia quidem. eo. tit. & inst. de rer. diuis. in prin. §. & quidem. & §. singulorum, & sic passim apud alios quoq; legum auctores naturale ius accipitur, vt in l. si quod dominus. ff. de cõdict. indeb. c. ius naturale. 1. distinct. & multis alijs in locis. Demũ verò ius ciuile illud esse tradit, quod quisque populus sibi constituit, vnde leges Solonis, vel Draconis ius ciuile Atheniensium, leges quibus vtitur Po. Romanus ius ciuile Romanorum, ac denique quicquid à quocunque populo proprijs legibus decretũ est, eius populi ius ciuile rectè dici statuit. §. sed ius quidem, inst. eod. Atqui inter omnia, quæ quocunque iure continentur, sola ea quæ iuris ciuilis sunt, mutari posse concedit, vel tacito cõsensu populi, vel alia posteà lege lata, quæ verò iuris gentium sunt, ea dicit diuina prouidentia constituta, semper firma, & immutabilia permanere. §. penul. instit. eod. Hæc sunt, quæ de iuris diuisione sentit Iust. quæ licèt temerè percurrentibus planissima videri possint, tamen cũ expenduntur diligentius, accuratiusq; aliquantò ad calculum reuocantur, ita omni ex parte videntur absurda, vt qui ea defendenda susceperit, non facilem prouinciam suscepisse existimari debeat. Quinque verò sunt, in quibus potissimum Iustinianus videatur iustissimè accusari posse, ac cũ Iustiniano varij præterea iuriscõsulti, quorum ipse hac in re traditiones sequutus est. Primum huius accusationis caput ex eo sumitur † quia Iust. post Vlp. ius quod ad maris, & fœminæ coniunctionem, liberorumque educationem pertinet, ab eo iure disiungit, quod naturalis ratio inter omnes gentes constituit, idq; ea ratione, quoniam illud nobis cum cæteris animantibus commune est, hoc verò solis hominibus conuenit, quam rationem affert ipse Vlp. primus huius sentẽtiæ auctor in l. j. in fi. ff. de iust. & iur. Quod verò hac in re videantur non posse iustam reprehensionem effugere hoc argumento demõstratur. Etenim si id senserunt hos ipsos coeundi, & procreandi instinctus, qui ad animã sensitiuam pertinẽt, ac brutis quoque insunt animantibus, verè & propriè ius dici posse, in hoc meritò damnandi sunt. Atque eos planè hac in re ridet Laurentius Valla, qui nihil absurdius esse dicit, quàm vt edendi, bibendi, coeundivè appetitum, vel irę impetum, nocendiq; cupiditatem, aut eiusmodi alios naturę instinctus propriè ius esse contendamus. Hac porrò de re nos suprà plenissimè diximus capite tertio, quo loci demonstrauimus animæ sensitiuæ inclinationes ius dici non posse, nisi quatenus eas ratio tanquam iustitię, & honestati consentaneas receperit, & approbarit, atque idcirco solam rationem attendi, solámq; ipsam totius iuris dispensationem sibi vendicare. Si verò eam retineamus defensionem quam & suprà attulimus, vt quæ nobis cõia sunt cum brutis animantibus, ea voluerint non quidem in ipsis feris, & belluis, sed in nobis ius esse, ea ratione, quia nos ingenita nobis ratione id amplectamur, ad quod cætera animalia solo naturæ sensitiuæ instinctu feruntur. Si hanc (inquam) retineamus defensionem, non poterimus illos in eo defendere, qđ in iuris diuisione has sensuum inclinationes separauerint ab iis, quæ nos naturalis ratio docuit, cùm eiusmodi inclinationes eatenus tantum ius dici possint, quatenus à ratione approbantur, neque alio modo vt ius accipi debeant. Præterea verò vt cogamur fateri † hac in re Vlpianum errasse, momenti plurimũ habet responsum Pauli in l. penult. ff. de iust. & iur. vbi in duo tantum membra ius partitur, naturale, & ciuile, statuitq; id esse naturale, quod semper æquum, & bonum est, qua diffinitione licèt non negauerim, quin ea quoque complecti voluerit, quæ tum ad maris, & fœminæ coniunctionem, tum ad liberorum procreationem spectant, ex quibus & alia multa profluunt, tamen non potest dici hæc ibi aliter considerari, nisi prout à rõne recipiuntur, & prout æquo & bono consentanea sunt. Quocirca eodem membro hæc complectitur quo & alia, quæ nobis naturalis ratio suggerit. Conuenit etiam, quod habetur in l. omnes populi. ff. de iust. & iur. vbi pariter Caius bimembrem tantum iuris diuisionẽ tradidit. Sentitque hoc idem Aristot. lib. 5. de morib. capit. 7. vbi ius politicum in duas tantum species naturale & legitimum distribuit. Sic videmus huius sententiæ grauissimos auctores non defuisse, quos potius quàm Vlpianum videtur hac in re Iustinianus sequi debuisse. Secundum, in quo Iustinianus videtur reprehendẽdus, illud est, quòd sicuti membrum in hac diuisione vnũ amplius apposuit, vt proximè ostendimus, sic contra nõ omnia videtur complexus, quæ in hac diuisione complecti debuerat. Negari † non potest quin maxima, & potissima iuris pars sint prima illa iustitiæ quasi fundamenta, quæ natura nostris mentibus ingenita sunt, vt colere Deum, parẽtibus, patriæque parere, fidem seruare, & id genus alia, quorum passim iurisconsulti meminerunt, vt l. veluti. ff. de iust. & iur. l. j. ff. de pactis. l. j. ff. de const. pecunia. Sed cùm traditam initio illius tit. diuisionem iuris explicat Iust. sequentibus §§. in eum modum loquitur, vt illa ipsa rationis principia nulla eius diuisionis parte complecti videatur. Neque enim ad ius naturale ea retulisse existimandus est, quia non conueniunt omnibus animantibus, sed humanis tantum mentibus insident; non ad ius ciuile, quia non sunt propria singularum ciuitatum. Solum erat iusgentium, in quo comprehendi posse viderentur, sed ab eo quoque illa excludit ipse Iust. in §. ius autem. eod. tit. Ius autem gentium (inquit) omni humano generi commune est, nam vsu exigente, & humanis necessitatibus gentes humanæ iura quædam sibi constituerunt, idque bellorum, captiuitatum, seruitutum, ac contractuum exemplis demonstrat. Non erunt ergo iurisgentium hæc prima naturalis rationis præcepta, quandoquidem ea sibi gentes non constituerunt, vt videtur ibi exigere Iust. sed sola natura nobis ingenita sunt, nec constitutione habentur aliqua, id quod & Gratianus aduertit in c. ius naturale 1. distinct. Tertio † ea quoque ratione videtur Iustinianus saltem primo aspectu reprehendi posse: quia quamuis ipse in tradenda iuris diuisione ius naturale à iure gentium distinxerit, tamen alibi varijs in locis docet, ius quoq; gentium naturale esse, non quę de iure ciuili affirmat, immo id aperte infitiatur: quoties enim ius gentium appellat naturale, hac appellatione à iure ciuili illud distinguit. §. sed naturalia. inst. de iure nat. gent. & ciui. §. & quidem & §. singulorum. insti. de rer. diuis. Sic etiam videmus naturalem dici solum illam obligationem, quæ oritur ex contractibus iurisgentium l. Stichum. §. naturalis. ff. de solutionibus. l. cum amplius. §. is natura debet. ff. de reg. iur. Rationem assignat Socinus in rub. de verbo. obligatione numero sexto, ex sententia Augustini in lib. de lib. arbitrio, quia ius gentium manat à lege naturę. Cùm enim lege naturę (inquit) homo sit animal communicatiuum, & appetẽs societatis (vt ait Arist. libro primo Politic.) ex hoc cõtractus oriri necesse fuit, sine quibus neque humanæ societates conseruari, neq; vlla inter homines commercia iniri potuissent. Verũ hic operæpretium esset rationes quærere, cur minus ea iura, quę in singulis ciuitatibus obseruantur, naturalia dici debeant, † cùm multa eiusmodi sint, quæ non minus, atque ea quæ sunt iurisgentium rationi naturali respondeant. Tutelam iuris ciuilis esse, ipsius definitio ostendit, & tamen ipsa tutela à sola naturali ratione desumpta est, vt fatetur Iust. in §. vlt. Inst. de Attiliano tut. Impuberes (inquit) in tutela esse naturali iuri conueniens est, vt is qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. Cur igitur minus naturale ius erit, qđ me impuberis tutelam suscipere iubet, quàm quod mihi permittit, vt hominem vel innoxium, ac de me etiam forsan benè meritum, q ab hostibus captus sit, ac mihi postea venditus in compedibus tenere, virgis cædere, omnique tormentorum genere possim cruciare, atque etiam, si libuerit, necare. Nam hæc omnia ante iuris ciuilis prohibitionẽ iuregentium permissa erãt. §. j. inst. de ijs qui sunt sui vel alie. iur. Atqui certè hanc ipsam ob causam seruitutem cõtra naturam esse fatetur Iustin. §. primo. inst. de iure perso. Item Florent. in l. libertas. §. seruitus. ff. de statu hom. Si contra naturã est, quomodo ad ius naturale pertinet? Quod si hoc non impedit, quo minus ius, quo seruitus inducta est, naturale dicatur, qua ratione non & de iure ciuili idem concedimus, vt si ratione naturali sit consentaneum, ius naturale dici possit? Neque verò parum hac in re mouere nos debet Aristotelis testimonium, qui ita apertissimè sentit loco superius adducto † ipsique Iustiniano propterea aduersari videtur. Ibi enim dum ius legitimum à naturali iure disiungit, ea tantũ tribuit iuri legitimo, quæ eiusmodi sunt, vt antequàm legibus decreta essent, nihil referret ita ne, vel secus sese haberent, ideoque non aliam ob causam iusta sunt, nisi quia legibus præcipiũtur. Qualia sunt ea, captiuos mina redimi, capramq; potius Dijs, q̃ duas oues mactari. Quod cũ ita sit, multa reperiemus nos in iure ciuili, quę ex Aristotelis sententia iuri naturali assignari debebunt. Cũ multa sint, quę maxima ratione sunt instituta, atque ob id permagni referat, inane vel secus sese habeant. Argumẽto sunt vsucapiones, sine quibus dñia semper incerta fuissent, litiumq; & contentionum assiduè occasionem præbuissent, ideoq; bono publico inuentę dicuntur l. j. ff. de vsucap. & inst. co. in prin. l. vlt. ff. pro suo. Argumento est etiam Macedonianum, cuius prouisio non modò non indifferens (vt ita loquar) sed propemodum necessaria fuit, cùm alioquin ab ijs qui pessimo exemplo filijsfam. fœnerarentur, parentum vitæ periculum maximum potuisset imminere l. j. ff. ad Macedon.

9 Quartò † videtur in eo Iustinianus veritati aduersatus, quod dixit, ius gentium quasi diuina quadam prouidentia constitutũ mutari non posse. §. penult. inst. eo. Etenim hoc falsum esse multis potest exemplis monstrari eorum populorum, qui, quæ sunt iurisgentium, aut non receperunt, aut certè semel recepta posteà ab vsu sustulerunt. Distinctio dominiorum iurisgẽtium est l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. tamen fuerunt, qui ea reiecta communia in Repub. omnia habere maluerint, vt Garamantes, & alij quos supra capit. 12. commemorauimus. Iurisgentium quoque sunt captiuitates, & seruitutes, atque eę tamen Christianorum moribus exoleuerunt. Nec minus apertè hoc ostenditur exemplo testamentorum, † quæ apud Germanos in vsu nõ esse Tacitus est testis: & tamen iure gentium fuerunt introducta, testandique vsus antiquissimus est, licèt testamentorum solennia aut iuris Romani, aut alterius cuiuscunque iuris propria sint. Nec sanè dubitandum est † quin verissima sit hæc sententia, quã frequentius etiam interpretes receperunt Io. And. in c. decernimus. de sent. excom. in 6. Butrius, & alij in Rub. extra de testam. Fulg. & Ias. in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. Alex. in Rub. ff. de acq. hæredit. Viglius instit. de testam. in princ. Quare Christ. Portio minimè assentiendum est, qui contrariam opinionem & veriorem esse, & communi consensu approbatam ibidem affirmat. Ostendunt hæc exempla non minus etiam alias res, quæ iuris gentium sunt, mutari posse, licèt hactenus mutatæ nõ reperiantur. Atque ad hanc rem satis illud argumenti est, quòd cum ea quæ sunt iurisgentium, non semper extiterint, sed ijs aliquando homines caruerint, nulla ratio est, cur non etiam in posterum ijsdem ipsis carere possint. Neq; enim existimare debemus, † quę ad communem omnium vtilitatem sibi gentes inuenerũt, aut ab omnibus populis statim fuisse inuenta, aut protinus vt ab aliquo populo inuenta sunt, fuisse, a cæteris omnibus vsurpata. Excogitata hæc primum ab aliquibus sunt, mox sensim in vicinorũ mores sese insinuarunt, indeque ad alios, atque alios populos peruenere, donec tandem vbiq; terrarum diffusa, cõi omnium gentium approbatione in mores, & consuetudinẽ recepta fuerunt. Manumissiones, & emptiones iurisgentiũ esse Hermogenes, Vlp. & Iustinianus tradunt, & nemo nõ admittit † & tñ manumissiones nudius tertius (ita enim fermè dici põt) induxisse Tullum Hostilium Regem Romanorum tradit Dionysius Halicarnassæus, q ancilla genitus putaretur. Emptionum, venditionumq; vsus antiquior is quidẽ, non tñ admodum antiquus est; Nam longo interuallo post permutationem fuisse inuẽtũ nummum testis est Paulus in l. j. ff. de c̃h. emp. Licèt † non rectè ex ea lege colligat Francis. Connanus tpe Troiani belli emptionis, ac pecuniæ vsum non extitisse, vt probè intelligitur ex ijs quæ eruditè admodum hac ipsa de re tradit Alciat. lib. 9. Parerg. cap. 17. Itaque si fuit aliquando tempus, cum neque fierent emptiones, neque vlla in re alia nummis homines vterentur, quamuis postea hæc ideo inuenta sint, vt permutationum difficultatibus æqualitate quantitatis subueniretur, fieri tamen posset, vt rursus aliquorum populorũ moribus improbarentur, qui forsan animaduerterent, non vtilitatis tantum ad commercia pecuniam afferre, quantum detrimenti ad animos hominum diuitiarum cupiditate deprauandos. Atque id sensisse vr̃ Lycurgus Lacedemoniorum rex, † qui vt multa flagitiorum iniuriarumq; genera extirparet, omnes nummos tùm aureos, tùm argenteos (vt testis est Plutarchus) irritos reddidit; solos verò ferreos concessit, qui ob ponderis magnitudinem nõ tam facilè rapi, occultariq; possent, nec cum tãta voluptate possideri. Quòd si ferreos quoque nummos sustulisset, fuisset illud quidem forsan aliqua ex parte incommodum, ob pmutationum scilicet difficultatem, at certè iustitiæ, honestatisq; ratio huic prohibitioni nullatenus reclamasset. Quibus rebus fit, vt mirum videatur, quod tam constanter affirmat Iustinianus, ius gentium semper firmum, atque immutabile permanere. Quod verò omniũ maximè hãc auget difficultatem, illud est; quia non tantum ius, quod gentes constituerunt, verumetiam id quod à sola naturali ratione inter homines introductum est, vr̃ mutari posse. Primum videtur hoc fateri ipse Iust. inst. de iur. persona. dum dicit seruitutẽ esse c̃ naturã, & ibi apertius explicat hoc Theophilus, dum exponit contra naturam, hoc est, contra ius naturale. Omnium verò apertissimè hoc tradit Aristoteles d. cap. 7. lib. 5. Ethic. vbi inquit † apud solos Deos esse ius immutabile, sequutus in hoc scilicet Platonis sententiam, qui inter Deos voluit esse illud ius, quod per se iustum est, & nunquam mutatur, ideoque appellat αὐτοδίκαιον & iustitiam ex qua illud fluit αὐτοδικαιοσύνην. At inter homines ne naturalia quidem iura omnia esse immutabilia cõcedit. Aristo. sed quædam esse dicit, quæ mutari possint, non secus ac naturales quasdam facultates in nobis interdum mutari posse videamus. Quod ipsum eo demõstrat exemplo satis certè accommodato; quia licèt sinistræ dextra præualeat natura, tamen fieri põt vt hæc natura vincatur, cũ permulti sint, qui vtraq; manu ęquè idoneè vtuntur. Verùm † quoniam alibi idem Aristoteles docet iustum naturale immutabile esse, huius contrarietatis vitandæ gratia expositores ita distinguendũ putant, vt dicamus, apud eos, qui sanę mentis sunt, iura immutabilia esse; ab ijs verò solũ mutari, qui à recto rationis tramite declinant, quæ distinctio an philosophi sententiæ conueniat, inferius videbimus. At compertissimum est, eam Iustiniani, & iurisconsultorum traditionibus accommodari non posse, immo nec rationi conuenire. Nã † communi consensu omnes fermè nationes illius iuris statum immutarunt, quo omnia erant communia, & quo omnes vna, eademq; libertate fruebantur. Ac nemo tñ ppeà dixerit, oẽs dementes fuisse, atq; à recta rõne aberrasse. Quod tantò minus dicendum est, quia quæ ab omnibus populis recipiuntur, necesse est rõni esse consentanea, atq; ob id videmus in ijs decernendis quæ iuris gentium sunt, generalem omnium hominũ cõuentũ non fuisse necessarium, vt rectè aduertit Diuus Thomas in secunda secundæ q. 57. ar. 3. Quòd si hæc ipsa quoq; quæ gentes posteà constituerunt populi aliqui fortè minus reciperet, atque essent qui non pro parte tñ ea mutarent, vt passim leges ciuiles facere solent l. ius ciuile. ff. de iust. & iu. sed etiam penitus ab vsu tollerent, non idcirco tñ existimandi essent illi à recta ratione, atque à vera iustitiæ semita declinasse. Neque enim Christiani † quorum moribus captiuitates, ac seruitutes improbatæ sunt, à ratione, & iustitia propterea recesserunt; cũ immo ea in re maximè ad naturæ bonitatem accesserint. Itaque fit, vt tantò surdius videatur, quod tradit Iustinianus. d. §. pen. inst. de iust. & iure, exceptis iuribus ciuilibus, quæ contrario ciuitatis consensu mutari possunt, nulla alia iura mutationi obnoxia esse.

ARGVMENTVM.

INter cætera, quæ c̃ prædictã Iustiniani diuisionẽ afferri possunt, illud quoq; forsan ipsi obijci posse, quod ius gentiũ primatuum à secundario non distinguat. Itemque illud, quod iuris vocabulum ad ea quæ facti sunt, referre videatur. Hinc porrò variæ a varijs traditæ iuris diuisiones referuntur.

SVMMARIVM.

1 *Videtur ius gentium prius, & posterius non modò inter se diuersa, sed planè contraria.*
2 *Priore iuregentium dominus seruo naturaliter obligatur.*
3 *Intelligentia l. si quod dominus. ff. de condi. indeb. ex Aret.*
4 *Auctores illius opinionis, quòd ius gentium vnicum sit.*
5 *Lex municipalis, quæ statuit nobis per alterum aliquid acquiri, quando actionem directam, & quando vtilem nobis præstet.*
6 *Alia declaratio l. si quod dominus, quæ tamen difficultatem non tollit.*
7 *Non potest idem sibi ipsi esse obligatus.*
8 *Fauoris nonnihil continet seruitus, quatenus inductum est, vt captiui alioqui occidendi seruarentur.*
9 *Cur constitutio iurisgentium, quæ naturalem libertatem penitus tollit, nõ sic tollat naturalem obligationem.*
10 *Gratianus in diuisione iuris ab Vlp. & Iusti. discordat, & ius naturale hominum à iure gentium distinguit.*
11 *Frequentius recipitur illa sententia, ius gentium esse duplex, vt per doct. hic adductos.*

12 *Vtrum possessio priori, an posteriori iurigentium sit tribuenda.*
13 *Rei depositæ, & accommodatæ restitutionem tribuit Gratianus priori iuri gentium, licèt alij secus sentiant.*
14 *Vt patriæ pareamus, quo iure sit inductum, nostri in dubium reuocant.*
15 *Tres differentiæ inter ius gentium prius & posterius ex Gratiano & D. Thoma.*
16 *Quomodo Diuus Thomas contractuum originē à iure naturali desumat.*
17 *Quæ sunt iuris gentium prioris, non egent ratiocinatione, neque vlla hominum constitutione.*
18 *Sint ne semper æqua, & bona, quæ ad ius gentium posterius spectant.*
19 *Quæ maximè leges faucant illorum sententiæ, qui ius gentium vnicum esse statuunt.*
20 *Perpenduntur l.1. & quatuor sequentes. ff. de Iust. & iur.*
21 *Propria fecit Iust. quæcunque ipse approbauit.*
22 *Vt non modo canones à legibus ciuilibus, sed etiam omnes fermè leges ciuiles inter se videantur hac in re dissentire.*
23 *Arist. non eandem vbique, sed diuersas iuris diuisiones affert.*
24 *Ciceronis diuisio nulli ex prædictis planè conuenit.*
25 *Nostri quoque interpretes varias pro se quisque diuisiones afferre conati sunt.*
26 *Ius aut cum brutis, aut cum Deo opt. max. aut cum cæteris tantùm hominibus nobis commune esse nonnulli statuunt.*
27 *Iuris vniuersi quatuor qualitates ex Vlder. Zasio.*
28 *Roberti Marantæ diuisio à superioribus omnibus diuersa.*
29 *Rectène Iust. & Grat. iuri tribuant bella captiuitates, contractus, ædificationem, munitionem, & eiusmodi alia, quæ potius facti sunt.*
30 *In contractibus, bellis, alijsque prædictis quicquid iuris inest, totum videtur esse à natura, non autem ab hominibus fuisse constitutum.*
31 *Non eodem modo se habent bella, & contractus, & similia ad iusgentiū, quemadmodum prima naturæ præcepta ad ius naturale.*

CAP. XVII.

ALIA insuper in hàc iuris diuisione difficultas oritur, quæ nō mihi soli venit in mentem, sed & alijs expositoribus negotium fecit. Quare multi multis in locis in huius modi explicatione non parum elaborarunt. Dubitatur, cur Vlp. & Iust. vnicū tm̄ ius gentium, ac non potius duplex esse statuant, nam cū distinguant ea capita, quæ rectè simul cōmisceri potuerant, vt suprà demonstrauimus, multò rectius forsan ius gentium prius à po- 1 steriore separassent; Cùm † hæc duo iura eiusmodi sint, vt non modò inter se diuersa, sed ēt sibi inuicem planè ꝯ̄ria videantur. Quod ipsum vel hoc vnico exēplo optimè demonstratur. Fatentur oēs ad seruū ea non pertinere, quæ posteriore iuregentiū cō stituta sunt, arg. l. qđ attinet. & l. seruitutem. ff. de reg. iu. & §. j. inst. de ijs qui sunt sui vel alie. iu. Qua ratione non modò dn̄ium, sed & possessio ipsi seruo denegatur l. quod seruus. l. possessio quoq;. 2 §. qui in alium. ff. de acquir. poss. At † priore illo iure gentium, quod naturalis ratio inter omnes homines introduxit, potest seruus naturaliter sibi dominū obligare, facitq; hoc æquitas seruandæ fidei, quæ oēs planè homines adstringit. Quapropter videtur esse necesse hoc ipsum ius gentium, quod naturali ratione introductum est, ab eo iure diuidere, quod sibi gentes constituerunt. Quandoquidem si vnicum illud esse statueremus, non possemus inficiari, quin idem ius sibi ipsi contrarium esset. Hac ratione adductus vr̄ Triphonius hāc iuris gentium diuisionem attulisse in l. si quod dominus ff. de condi. indeb. quo loci statuit non dari domino repetitionem, si quod seruo proprio debuit, eidem postea manumisso errore aliquo ductus soluerit, idq; ea ratione; quia dn̄s in hac solutione naturale debitum vr̄ agnouisse. Quomodo verò inter dominum, & seruum possit naturale debitum consistere, in eum modum ipse explicat, vt simul etiā apertè demōstret, illud ius gentium quod sola naturalis ratio inter homines primum induxerat, ac dicitur naturale, ab altero posteriore iure omnino distinguendum esse, quod ipse peculiari nomine ius gentium appellat. Vt enim (inquit) libertas naturali iure continetur, & dominatio iure gentium introducta est, 3 ita debiti, vel non debiti rō naturaliter intelligenda est. † Franc. Areti. in l. j. ff. de acq. possess. respondet non idcircò seruum naturalis obligationis compotem esse, possessionis non esse, quia ad diuersa iura & obligatio, & possessio referri debeant, sed quia nullæ directæ obligationes, neque actiones à seruo ad dominū transferuntur, sed transferuntur vtiles tantum, ac directæ penes seruum remanent l. qui hoc casu. ff. de pecul. l. j. §. j. ff. de vsufruct. accresc. videturque hoc sensisse Bar. in l. j. §. sublata. ff. de Trebel. 4 Ita fit † vt eodem vno iure gentium obligationes naturales, quarum capax est serus, non directò, sed vtiliter tantum dn̄o acquirantur, cum directæ obligationes (vt ipse inquit) inseparabilem naturam obtineant. Quare sublata hac ratione, concludit ipse ius gentium non duplex, sed vnicum esse, quàm sentētiam ante ipsum probarunt Archidiaconus in c. omnes. 1. distinct. & Fulg. in l. si quod dominus ff. de condict. indebiti. Verùm hæc responsio Aret. legibus apertissimis aduersatur, namque actiones directas per seruum domino acquiri perspicuè probatur, arg. l. quoties. ff. de administ. tut. & l. 2. iuncta. l. non quasi. in princip. vbi Accur. & Bart. ff. rem pup. salu. fore. Quare tanto magis de naturali obligatione hoc affirmandum est, quæ non admittit hanc distinctionem, vt in directam, & vtilem diuidatur, vt liquido apparet ex l. si eius. ff. ad Trebell. Leges verò ab Aretino adductæ nihil ad hāc rem pertinent. Nec sanè ipsi quicquam suffragatur Barto. in d. §. sublata. Quin potius perspicuè aduersatur. Nam 5 † tunc quidem existimat ipse lege Municipali transferri in me vtilem actionem, & non directam, quoties lege illa cauetur, vt alteri primum actio acquiratur, ac per illum deinde mihi. At cū initio mihi, quanuis per aliam personam, acquiri actionem lex Municipalis statuit, tunc sentit Barto. non vtilem, sed directam 6 mihi actionem acquiri. Aliam † responsionem affèrunt ibidem recentiores desumptam ex traditis per Castrensem. in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iure. Ea de causa dicunt penes seruum, cui dominus aliquid promisit, remanere naturalem obligationem; quia cum dominus fuerit, qui se obligauit, non potest hæc obli- 7 gatio acquiri domino † ne eundem sibimet ipsi obligatum dicamus, contra l. Vranius. ff. de fideiuss. & l. & quidem. ff. de legat. j. Atque hoc modo non videtur esse necesse, vt prius ius gētium à posteriore disiungamus. Neque enim posteriori iuri gentiū, quod ab hominibus constitutum est, illud quicquam aduersatur, ꝙ quæ domino per seruū acquiri non possunt, penes ipsum seruum resideant, argu. §. sed cum factum. Inst. de stip. seruorū. 8 Nam † & fauori seruorum nonnihil tribuit ius gentium posterius, cùm sciamus hoc ipsò iure fuisse inductum, vt seruarentur captiui, neque occiderentur. l. 4. ff. de statu hom. Qua de cā concludunt nostri interpretes valere legatum alimentorum seruis relictum vt l. 3. ff. de alim. & cib. lega. nimirum quia alimenta ad vitæ conseruationem spectant. l. necare. §. j. ff. de lib. agnosc. Quā debilis, & infirma sit hæc responsio cùm ex ijs apparebit, quæ infra plenissimè sumus dicturi, tùm ex eo etiam facile intelligitur; quia vel si maximè concedamus seruis quoque ipsis à iure gentium nonnulla tribui, tamen constat ius gentium posterius nō modò non inducere naturalem obligationem, qua seruo dominus obstringitur, sed illi potius aduersari; cùm extante seruitute, omnem planè huius obligationis effectum irritū reddat. 9 Quocirca † si hæc iurisgentium constitutio seruitutem inducit, & propterea libertati aduersatur, aduersatur etiam obligationi, sed libertatem quidem funditus tollit, naturalem verò obligationem tollere non potest; consequēs certè est, naturalem obligationē alio aliquo, & longè firmiore fundamento niti, quod non tam facilè euelli possit. Ideo fit vt non ad idē, sed ad diuer- 10 sum ius referenda videatur. Atque hoc vr̄ sensisse Gratian. † qui hac in re ab Vlp. & Iust. traditionibus recessit. Ipse enim in c. ius naturale, & in c. sequenti: ius illud, quo gentes vtuntur, duplex esse statuit, alterum naturale, quod solo naturæ instinctu inductū est, alterum verò, qđ sibi gentes constituerunt, idq; magis peculiari noīe ius gentium appellat. His duobus addit posteà ius ciuile, atq; in hunc modū triplicē iuris diuisionem constituit. Illud verò quod cū cæteris animantibus nobis cōe est, cū primo illo planè confundit. Iuri naturali qđ nostri appellant ius gentiū primæuū tribuit viri, & fęminę coniunctionē, liberorū successionē, puerorū educationem, cōem omniū possessionē, vnā oīum libertatē, acquisitionē eorū, quæ cœlo, terra, mariq; continentur, rei depositæ, vel commodatæ restitutionē, violētiæque per vim repulsionē. Iuri gentiū posteriori alia assignat ab his ipsis planè diuersa, quæ nō à sola naturali ratione, sed ab hominibus ipsis proficiscuntur: nempè sediū occupationem, ædificationē, munitionē, bella, captiuitates, seruitutes, fœdera pacis, inducias, legatorū non violandorum religionem, connubia inter alienigenas prohibita. Quare est solū ius ciuile, in quo ipse à Iust. non dissentiat. Eamobrem ergo nostri interpretes cùm ratione illa, quam supra attulimus, tum etiam Gratiani auctoritate adducti 11 in hanc sententiam frequentius decurrunt † vt dicant duplex esse ius gentium, prius, & posterius, siue (vt multi appellant) primęuū, & secundarium: Ita concludit Barto. in d. l. si quod dominus. ff. de condict. indeb. & alijs etiam in locis, vt in l. eas. ff. de capit. diminut. & in l. ex hoc iure colum. quarta. ff. de iust. & iur. & hæc sententia (vt diximus) communiori calculo recepta est, qđ & Socinus testatur in d. l. prima ff. de acqui. possess. Ita etiam sentiunt Angel. & Castren. in dict. l. si quod dominus. quod plerique etiam ex recentioribus varijs in locis sequuti sunt, Fort. Garzia. in l. manumissiones. colum. secunda & tertia. ff. de iust. & iur. Dominus meus Bolognetus in l. vt vim. numero quarto, & in l. omnes populi nume. 10. & 11. ff. de iust. & iur. Galiaul. hoc in loco, Cagnol. in rub. ff. de orig. iur nume. 3. & in l. vlt. numero nono. C. de pactis. Sicq; hæc sententia (vt diximus) communiori calculo recepta est, qđ & Socinus testatur in dict. l. prima. ff. de acquir. possess. Conueniunt in eo predicti omnes, ꝙ censet ius gentium in duo capita, nimirum prius, & posterius distribuēdū esse, sed quantū ad ea quæ vni vel alteri iuri tribuēda sunt, neq; 12 cū Gratiano, neq; ipsi inter sese satis consentiunt. Etenim † possessionem cōi consensu iuri gentiū posteriori assignant, vt per Socin. Iun in l. j. nume. 389 ff. de acquir. possess. At contrarium

videtur

vr̄ sentire Gratianus in c. ius naturale, vbi ad ius naturale, quod à iure gētium ipse disiungit, cōem rerum omnium possessionē 13 refert. Eidem † iuri tribuit etiam rei depositæ, & cōmodatę restitutionem. At non concedunt interpretes, depositum, & cōmodatum ad ius primæuum referri posse, cum posteriori tātū iure dominia distincta, & contractus fuerint introducti d. l. ex hoc 14 iure. De illo quoque præcepto, † vt patriæ pareamus, ambigunt nostri, cui nam iuri tribuendum illud sit, neque satis inter se cōsentiunt. Soc. Iun. in d. l. j. ff. de acquir. poss. ex aliorum sententia tradit hoc præceptum iuris gentium posterioris esse, cum antea non potuerint esse patriæ, q̃ homines in vnum cōgregari, ac regna condere cœpissent, quod posteriore tantum iure gentium factum esse constat. At Barto. Soc. hic num. 3. inter ea quæ à iure gentium primęuo profecta esse dicit, hoc quoque præceptū cōnumerat, quod idem facit Dominus meus in l. omnes populi nu. 9. ff. de iust. & iur. Vtcunque verò huic distinctioni exempla 15 accommodentur, distinctio certè ipsa vr̄ necessaria † siquidē inter vnum, & alterum ius gentium tres differentię videntur afferri posse. Prima est, quòd ius gentium primęuū, (vtar enim semp ijs vocabulis, quæ apud nostros frequentiora sunt) prima illa naturæ principia cōtinet in deriuata, atque indemonstrabilia, quæ sola natura mentibus nostris ingenita sunt, veluti fidem seruare, & id genus alia, vt rectè docet Barto. in dict. l. ex hoc iure. colum. quarta. Ius verò, quod dicunt secundarium, ijs constat propositionibus, quæ inde deriuantur. Hanc differentiam tradit diuus Thomas in prima secundæ, quæst. 95. articulo quarto, cum 16 dicit † emptiones, vēditiones, locationes, conductioner, & alios contractus ex lege naturæ deriuari, quoniam sine illis non rectè deriuari aut conseruari possent hominum consociationes, ad quas ipsius naturæ instinctu inuitamur, vt tradit Arist. libro primo Polit. cap. secundo. Ex hac prima oritur altera differentia: nā cum ius gentium primæuum, quod à iurisconsultis naturale appellari solet, prima iustitiæ contineat fundamenta (quemadmodum diximus) inderiuata, atque indemonstrabilia, ex hoc sequi 17 tur in † ipso iure primæuo neque ratiocinatione opus esse, neq; vlla hominum constitutione. At ius gentium posterius ab hominum consensu, & instituto pendet. Tametsi necesse non fuit (vt ex diuo Thoma supra retulimus) huius consensus declarandi causa aliquando omnes homines simul conuenisse. Docuit nos Gratianus hanc secundam differentiam in cap. ius naturale, quo loci ius naturale, quod à nostris dicitur ius gentium primæuum, hac ipsa de causa distinguit ab eo, quod hominum con„ stitutionibus inductum est. Ius naturale (inquit) est commune „ omnium nationum, eo quòd vbique instinctu naturæ, non constitutione habetur aliqua. Tertia hinc profluit differentia, quam „ in fine illius cap. idem Gratianus tradit, vbi post relata exempla „ iuris naturalis, hæc subijcit verba: Nam hoc aut si quid huic simile est, nunquam iniustum, sed naturale, ęquumque habet. Quod 18 † cum de iure tantum primæuo affirmet, haud obscurè indicat, non posse de posteriori iure gentium hoc affirmari, sicque illud non semper ęquum & iustum esse. Tametsi enim eo fine inspecto, propter quem ab hominibus constitutum est, iustissimum semper est, tamē est interdum, cū iniqui faciem quodammodo præ se ferat, vt in bellis optimè cernitur. Quoties enim contra aliquam ciuitatem bellum suscipitur, publicè acceptam iniuriā in omnibus eius ciuitatis incolis vendicamus, quorum tamen plerique ab eius commissi culpa, cuius ratione bellum susceptū est, alienissimi esse potuerūt. Sed quantò pluribus & rationibus, & differentijs confirmamus hanc distinctionem iuris gentium primæui, & secundarij, tantò vehementius in Iust. inuehimur, qui non modò in tradenda generali totius iuris diuisione, sed & alibi semper, cùm de iure gētium incidit mentio, primęuum cum secundario planè cōfundit, atque ita loquitur, vt eandem 19 se vtrique naturam tribuere, haud obscurè demonstret. † Quod præsertim facit in §. singulorum. inst. de rerū diuisio. vbi dum se tractaturum proponit, quibus modis res nobis acquirantur iure naturali, quod (vt ipse ait) appellatur ius gentium, illud idē ius proponit nobis, atque describit, quod à nobis primęuum appellatur, cum dicat ipsum vnà cum humano genere ꝓditum esse: & tamen tribuit ipsi posteà effectus illos, qui nō nisi ex iure gentium secundario prouenire possunt. Vt quòd vel in bello, vel per ædificationem aliquid acquiratur, vt §. item ea quæ. ab hostibus, & §. cum in suo solo, cum §. sequent. inst. eod. Qua in re habuit Iust. auctorem Caium in l. prima. ff. de acquirend. possess. Nec minus etiam Vlp. & alij iurisconsulti hæc duo iura confundunt, vt liquidò apparet ex l. prima. §. vlt. iunctis quatuor ll. seq. ff. de iust. & iur. quas & Aretinus in l. prima. ff. de acquirend. pos- 20 sess. ad hoc ipsum rectè perpendit. † Nam cum prius in dict. §. vlt. ex Vlp. sententia statuissent compilatores, illud esse ius gentium, quod solis hominibus inter se commune est, dum posteà in legibus sequentibus Vlp. mentem explicant, promiscuè tum ex iure primario, tum etiam ex secundario exempla tradūt, Quare in l. veluti, proximè sequenti numerant religionē erga Deos, quæ est iuris gentium primæui, tum & præceptum illud patriæ parere, quod à plerisque iuri gentium secundario tribuitur, vt aduertit Socinus Iun. in dict. l. prima. numero 399. Sequenti postea lege subdunt exemplum illud, vim vi repellere, quod à priore iure gentium didicimus. In alijs porrò duabus legibus ex posteriore iure gentium sumuntur exempla, simulque ita connectuntur, vt nō diuerso alicui iuri, sed eidem planè tribui videantur, cui etiam superiora exempla conueniunt. In l. manumissiones quoque perpendit Aretinus illam dictionem, quoque, quæ cum implicandi vim habeat, ostendit manumissiones, ac seruitutes ab eodem iure profluere, ex quo etiam vis, atque iniuriæ propulsationem oriri proximè dictum fuerat; & tamen nemo est, qui seruitutes, ac manumissiones non iuri gentium posteriori tribuat. Proximè sequitur l. ex hoc iure, in qua Aretinus perpendit dictionem, hoc, quæ quasi ad oculum id quod exprimit demonstrare solet. l. nemo dubitat. l. hoc articulo. ff. de hæred. inst. l. si stipulatus fuero hanc summam infra eo. l. prima. ubi Bar. & alij idem aduertunt. ff. de no. oper. nunc. Itaque ibi demōstrat hoc ius gentium, ex quo Hermogenes dicit, introducta esse bella, gentes discretas, regna condita, & alia inducta, quæ ibi referuntur, illud idem esse, cui promiscuè tribuuntur etiam exēpla omnia superioribus legibus connumerata. Quòd si erratum est, aut si hæc iura verè inter se distincta sunt, quæ ibi confundūtur, hoc erratum Iustiniano præsertim tribuendum est, qui nō ipse tantum errauerit, sed & in alijs hunc errorem approbauerit. Si- 21 quidem † omnia quodammodo sibi propria fecit, quibus auctoritatem suam est impartitus. l. 1. §. omnia. C. de vete. iure enucle. Hæ sunt quinque accusationes, quæ in hac iuris diuisione cōtra Iust. videntur afferri posse, ex quibus illud saltem probè intelligitur, quanta huius materiæ difficultas sit; quam difficultatem etiam ex eo facilè possumus agnoscere, quòd ex ijs omnibus, qui hac de re scripserunt, nullus fermè fuit, qui non nouam ali- 22 quam, atque diuersam iuris diuisionem attulerit. Primū † enim dissident canones à legibus ciuilibus, quemadmodum diximus per c. ius naturale. cum duob. sequen. 1. distinct. iuncta l. j. § ius naturale. ff. de iust. & iur. inst. de iur. nat. gent. & ciui. in princ. & §. j. & 2. Præterea etiam leges ciuiles parum inter se conueniunt, vt ex ijs quæ diximus perspectissimum esse potest: Siquidem vidimus Vlpianum, & Iust. dum iuris diuisionem tradunt, ius gentium prius à posteriore non distinguere: At eam distinctionem recipere Triphon. in l. si quod dominus ff. de condi. indeb. neq; ab ea abhorrere Vlp. parum in hac re sibi constantem in l. manumissiones. ff. de iust. & iur. Ab horum sententia longè diuersa est sententia Pauli in l. pen. illo titu. ff. de iust. & iur. vbi neque ius animantium separat ab eo iure quod hominibus proprium est, id quod Vlp. & Iust. faciunt; neque etiam, vt Triphonius, ius gentium prius đ posteriore disiungit, sed duplicem iuris vim, & rationem esse statuit, quarum alteram in ęquitate, alteram in vtilitate ponit. Arist. lib. 5. Ethic. cap. 7. ab hac ipsa ęquitate, vel vtilitate distinctionem suam non desumit, sed naturale ius appellat, quod vim vbique obtinet eādem, sicut ignis & hìc & apud Persas pariter vrit. Legitimum verò esse definit, quod anteaq̃ legibus statueretur, nihil referebat, itanè, vel secus sese haberet. Ac primo aspectu forsan quispiam iudicabit, neque etiam Aristote- 23 lem ipsum sibi satis constare † nam lib. primo, Rhet. ad Theod. ca. 13. non eandem, quæ proximè allata est, retinet diuisionem, sed aliam planè diuersam tradit. Legem enim siue ius in ꝓpriū & commune diuidit; cui diuisioni ea planè respondet, quam tra- 24 dit Caius in l. omnes populi. ff. de iust. & iur. Cicero † quoq; lib. 2. de Inuentione, ne cum alijs conueniret, suæ diuisioni ius cōsuetudinis inseruit. Statuit. n. ius esse triplex, naturale vnum, alterū cōsuetudinis, tertium legitimum, atque hæc tria iura explicat in hunc modum. Natura (inquit) ius est, quod non opinio genuit, „ sed quædam innata vis inseruit. Consuetudine ius est, quod aut „ leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit vsus, vt religionē, „ aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit. Lege „ ius est, quod in eo scripto quod populo expositum est, vt obseruet, continetur. In tanta huius rei perplexitate, ac sententiarum varietate illud quoque accedit, quod nostri interpretes, nō tam in eo elaborarunt, vt has tam varias diuisiones explicarent, atque in vnam consonantiam redigerent, quàm id studuerunt, vt noui aliquid pro se quisque in hac iuris diuisione ex suo capite excogitatum afferret. Fuerunt enim qui non modò feris, & beluis, sed & plantis, atque arboribus ius tribuerent. Sicq; Vlpiani, & Iust. diuisioni aliud caput adijceret, vt Voconius in sua. 1. 25 declarat. Fuerunt pręterea † qui ius & gentium & naturale simul complexi, illud triplex esse affirmarent, vt Stephanus Forcatulus Dialogo trigesimoseptimo, quo loci ait, aliud ius nobis commune esse cum Dijs, aliud cum brutis, aliud denique neque cum Dijs, neque cum brutis, sed cum cæteris tantùm ho- 26 minibus. † Cum Dijs, vt fidem seruare, benefacientibus benefacere, & id genus alia; cum brutis vt maris, & fœminæ coniunctionem, liberorumque procreationem & educationem; cum hominibus ipsis, vt bella, manumissiones, seruitutes, & alia quæ numerantur in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. & in c. ius gentium. 1. distinct. Zasius in l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. in ea sententia est, vt non modò vnum ius gentium ab altero distinguendum

non sit, sed neque etiam ius naturale, quod est cōmune omnibus animantibus disiungi debeat à iure gentium, quod hominibus constat peculiare esse. Ac fatetur quidem † quatuor illi qualitates inesse, ex quibus varia nomina sortiatur: verùm tamen illas arbitratur, non esse impedimento, quo minùs vnicum ius sit, cùm non ex qualibet accidentali, immo neque ex materiali differentia iuris diuisiones sint sumendæ, vt aduertit diuus Thomas in secunda secundę q. 95. art. 4. Prima iuris qualitas est secūdùm Zasium, quando instinctus naturæ solus operatur; vnde inducitur ius naturale, quod omnibus etiam brutis animantibus commune est. Secunda est qualitas, q; naturæ instinctus ratione temperatus, ac moderatus sit, qualis in solis hominibus esse cernitur. Tertia est, cùm in hominum mentibus absque vlla ratiocinatione ius perficitur ex ijs solis principijs, quorum intelligētias mētibus nostris natura inseruit. Postrema est qualitas cum ratiocinatione opus est in ijs decernendis, quæ hominum prauitati mederi possint, cuiusmodi sunt bella, captiuitates, seruitutes, & alia quæ communi omnium gentium consensu recepta sunt. At considerandum est, neminem futurum, qui has qualitates, & hos quasi gradus iure naturali distingui posse inficietur, verum quòd hæ qualitates potius sint, quàm ipsius iuris substantiam attingant, certè ex ijs quæ tradit Zasius non rectè demōstratur. Aliam † denique iuris diuisionem à superioribus diuersam affert Robertus Maranta in tract. de ord. iudic. in 3. parte principali, nu. 2. cum plurimis sequen. In qua non tantum ius gētium, sed etiam ius naturale in primæuum, & secundarium distribuit, ac secus aliquantò quàm alij faciāt hæc singula capita declarat; Et hæc quò ad quintam dubitationem. His porrò dubitationibus omnibus, quas in hac materia hucusque excitauimus, alia insuper accedit difficultas, quam silentio minimè duximus prętereundam: Ea verò est, quòd Iust. præterquàm, q; non videtur ius rectè diuisisse, in hac quoque diuisione videtur ius ipsum non rectè accepisse. † Nam dum iurisgentium exempla tradit, connumerat bella, captiuitates, seruitutes, cōtractus §. ius autē. inst. de iure nat. gent. & ciui. Quod idem facit Gratianus in c. ius gentium. 1. distinct. At si intelligimus bella, captiuitates, cōtractusq; esse ius, nemini poterit hoc non absurdum videri. Siquidem hæc omnia facti esse, nemo est qui non concedat, idque de contractibus vulgò probant ex l. consilio. §. vlt. ff. de curato. furio. Et quanquàm verè illa lex non modò hoc non probet, sed nec etiam quicquàm ad hanc rem pertineat, tamen vsqueadeò perspicuum est contractus, item & bella, & captiuitates esse facti, vt de hoc minimè ambigendum sit. Si verò intelligimus voluisse Iustinianum, & Gratianum in locis proximè adductis ius nobis illum indicare, quod ad bella, captiuitates, & contractus pertinet, itemque ad alia, quæ iurisgentium sunt, non rectè hoc modo Iust. defendi poterit, qui dicit, gentes sibi iura quædā constituisse. Nam quæ prædictis in rebus obseruanda sunt, ea nō ab hominibus cōstituta, sed à naturali ratione potius inducta fuerunt, & ab ijs præceptis, quæ ab ipsa ratione nobis suggeruntur. Id quod exemplis aliquot propositis perspicuè cognoscemus. In † contractibus quicquid iuris inest, totum illud fermè positū est in eo, vt fidem datam seruemus. Atque id certè nō aliunde, quàm à naturali ratione proficiscitur; quamuis enim hoc præceptum homines ad contractus applicuerint, nullatenus tamen hæc applicatio ius dici potest. Fit verò illa in hūc modum: fides data seruanda est, at in contractu data est fides, illa ergo seruanda est. In hac argumentatione præcipiendi & disponendi vis tota, ex qua ius inducitur, maiori inest propositioni, quę fidem datam seruari iubet, & quæ à sola naturali ratione nobis suggerit̄; quod verò in cōtractu fides ipsa pręstita sit, quæ erat minor propositio huius syllogismi, est hoc quidem hominum inuentum, attamen ius non est, sed nudum factum. De bellis idem dicēdū videtur, in quibus quicquid iuris inest, totum illud naturali rationi videtur tribuendum, qua nobis permittitur, vt vim vi repellere possimus. Quod verò homines hoc naturæ principiū ad bella applicuerint, certè nudum ea in re factum præstiterūt. Ac de reliquis idem etiam affirmari potest, quæ omnia persequi sigillatim non est necessarium. Quod si ius gentium hoc modo acciperetur, Gratianus pariter errasset in c. ius naturale, ī primis verbis iuncto c. ius gentium, dum putat hominum constitutione iura induci nonnulla ab ijs diuersa, quæ solo naturæ instinctu nostris quasi mentibus inscribuntur. Aduersatur etiam hoc obiectum ijs, quæ docuit Diuus Thomas in 1. 2. quæst. 95. artic. 40. vbi emptiones, venditiones, locationes, conductiones, societates ius gentium appellat, atq; a naturali iure disiungit. Nec secus nostri interpretes eosdem ipsos ℈ctus, tum & bella, atq; captiuitates ad ius gentium secundarium referunt, & iuri primario prima & indemonstrabilia rationis principia tribuunt, vt fidem seruare, & id genus alia. Quapropter non immeritò quispiā ea qua diximus rōne hac de re dubitabit. Neque † enim eodem modo & hæc, & illa ius ipsum spectant. Nam hæc præcepta rōnis ius constituunt, ac verè ius ipsa sunt, quod de bellis, captiuitatibus, commercijs, & contractibus affirmari nō potest. Siquidem illa ius non sunt, sed sunt facta, & operationes, quę iure reguntur, & in quibus ipsius iuris munus expletur. Refertur enim ius vel ad personas, vel ad res, vel ad operationes: quæ tamen operationes cùm facti prædicamēto subijciantur, iuris appellatione minimè continentur. Verùm quoniam existimare non debemus Iurisconsultos, aliosque tam multos grauissimos auctores, tam incōsideratè loquutos esse, aliquantò accuratius explicandum nobis est, quo pacto hæc omnia accipienda sint, & qua ratione tùm aliorum auctorum, quos supra adduximus, tùm iurisconsultorum præsertim sententiæ defendi possint.

ARGVMENTVM.

VT facilior ad veritatem aditus pateat, nonnulla quasi prę ludij in morem explicanda atque illa duo in primis. Primùm, an eodem modo ius accipiatur in hac diuisione, quo superiùs dictum est illud accipi debere. Præterea, ad ius perficiendum, quid nam sola per se natura præstiterit.

SVMMARIVM.

1. *Ius non alio modo hic accipi debet, quàm pro eo quod ex regulis, & præceptis constat.*
2. *Regulæ, quæ factorum præsumptionem, aut cognitionem respiciunt, quamuis ad iuris artem pertineant, tamen ius ipsum non constituunt.*
3. *Cuiusmodi illæ sint.*
4. *Quales sint regulæ, quæ ius perficiunt.*
5. *Quomodo ad tria illa præcepta, quæ sola Vlp. nobis proponit, aliæ multæ iuris regulæ redigantur.*
6. *Plenissimè natura nobis omnia suggessit, quæ ad vitam iustè, & honestè degendam pertinent.*
7. *Bipartita eorum ratio, quæ à natura nobis suggeruntur.*
8. *Ad sex tantū possunt redigi ea oia, quæ nobis à natura imperantur.*
9. *Ius quo nobis aliquid præcipitur, semper vi sua obligationem aliquam inducit.*
10. *Quo ex fonte religio oriatur.*
11. *Vis religionis quantoperè omnibus hominibus sit innata.*
12. *Pietas quomodo definiatur, ac quàm arctum eius vinculum sit.*
13. *Gratia quid sit, & quomodo à nostris iurisconsultis appelletur.*
14. *Obseruantia naturæ præceptum est.*
15. *Veritas, & fides non nisi reclamante natura lædi potest.*
16. *Communis omnium hominum quasi cognatio est.*
17. *Prudens Socratis responsum.*
18. *Nunquid alieno delicto occurrere teneamur.*
19. *Duo iniustitiæ genera.*
20. *Vim vi repellere, sit ne tantum natura permissum, an verò etiam quandoque imperatum.*
21. *Vltio si minus natura, ac saltem diuinis, atque humanis pariter legibus interdicta.*
22. *Vindicandi instinctus, cùm omnibus planè animantibus insit, tùm præcipuum quendam in modum ipsis hominibus.*
23. *Vim, atque iniuriam inferre naturali lege prohibitum est.*
24. *Verbum, insidiari, ad omnia iniuriarum genera refertur.*
25. *Decalogi præcepta iuris naturalis sunt.*

CAP. XVIII.

VT igitur in tanta cùm sententiarum varietate, tùm & rei ipsius difficultate, certi aliquid affirmare possimus, tria nobis ante omnia explicanda sunt, & quibus mox ad reliqua, quæ hac in re scitu necessaria sunt, facilior aditus patefiet. Primò declarandum est, quō ius in hac diuisione accipiatur, tū à Iustiniano, tū ab alijs, qd vt in primis necessariū sit, facit difficultas supra pximè excitata. Nimirumq; secus hic videantur legū auctores iuris vocabulū accepisse, atq; a nobis supra demonstratum fuit, illud frequentius accipi solere. Præterea videndum est, quas in ius cōstituendo natura sibi partes vendicet. Tertiò & vlt. quid ℈ hac iure hominibus præstiterint. Sic. n. quoties nobis ius aliqd proponetur, facilius cognoscemus, quid in eo naturale sit, quidue hominibus potius tribui oporteat. Sicq; etiā optimè intelligemus, q͞ō ipsum ius diuidi debeat, & an iurisconsultorū, aliorūq; diuisiones aliquo pacto & conciliari simul, & defendi possint. Quod attinet ad primū, licet varijs loquendi modis legū auctores vtantur, si tñ eorum verba attentius perpendamus, reperiemus eos in hac diuisione non alia significatione ius ipsum accipere, † quàm ea, quàm supra diximus maximè veram, & propriam esse. Diximus ius significare legis præceptū, quatenus prę ceptum pro quacunque dispositione sumitur. Ita ergo videbimus accipi ius etiam in hac diuisione, nam cùm dicit Iust. post Vlpianum, priuatū ius tripartitū esse, collectumq; ex præceptis naturalibus, gentium, & ciuilibus, certè in hoc præcepta ipsa ius appellat, & præceptorū appellatione quæcunque dispōnes complectitur. Quare omnes regulæ, siue sola natura traditæ, siue le-

gibus

gibus institutæ sint, verè ius dici poterunt, nec sanè credendum est à seipso dissentire Iustin. dum in §. ius autem gentium. inter exempla iurisgentium, bella, captiuitates, & contractus recēset; quia non intellexit hæc esse iura (verè. n. facta sunt, quemadmodū diximus) sed regulas potius illas respexit, quę his in rebus obseruantur. Et quamuis videatur hic plurimùm obstare, quod dicebatur, has regulas non ab hominibus constitutas, sed à sola ratione pfectas esse, & propterea non quadrare, quod dicit ibi Iustin. gentes sibi ea iura cōstituisse, tñ verè hoc nihil obstat. Siquidem nos infra ostendemus, quomodò hoīes ijsdē his in rebus regulas sibi quasdā constituerint, quæ propterea ipsis gentibus potius, q̃ naturæ assignari debeant. Vnum tñ cauere hic oportet, antequam ad reliqua duo huius disputationis nostræ capita deueniamus: nam quod diximus, regulas tùm naturales, tùm quæ legibus comprehenduntur, ius constituere, non de omnibus passim regulis affirmari pōt, sed de ijs tantùm, quibus aliquid decernitur atq; statuitur. Siquidem † multæ sunt, quæ ad factorū præsumptionem, cognitionemve tm̄ pertinent, quibus iuris nomē minimè conuenit. Sicut enim facta ius nō sunt, ita eiusmodi regulis facta ipsa respicientibus haudquaq̃ ius constituitur. Quanq̃ negandum non est, quin ad iuris artem maximè pertineāt, & in legum interpretatione sępissimè vsurpentur. Cuiusmodi † illæ sunt. Incorporalium rerum nullam possessionem esse l. 3. in prin. ff. de acq. poss. Naturam nō pati, vt tu videaris stare in eodē loco, in quo ego sto l. 3. §. ex contrario ff. de acq poss. Earum rerum, quæ vsu consumuntur, vsumfructum esse non posse l. 2. ff. de vsufructu ear. rer. quæ vsu consum. Naturam nō pati, vt filius ætate patrem antecedat. §. minorum. inst. de adopt. Errantes cōsentire non videri. l. nihil consensui. ff. de reg. iu. Sicut & aliæ permultæ, quas oēs recensere longum magis esset, q̃ necessarium. Constanter ergo hoc retinendum est, nō secus accipi ius in hac diuisione, ac vera, & propria huius vocabuli significatio exigat. Vnde dicimus, omnibus ijs regulis ius constitui, quæ aliquid statuunt, atq; decernūt, quæq; iusti, atq; iniusti normam nobis pręscribunt. † Quales sunt, non modò illæ tres primæ, omniumque maximè generales, quas Vlp. & Iustin. nobis proponūt, honestè viuere, neminē lędere, ius suū cuiq; tribuere. l. iustitia. ff. de iust. & iure. §. iuris præcepta. inst. eo. Sed & aliæ oēs quæ ab his deriuantur. † Profluunt. n. ab his quasi fontibus aliæ permultæ regulæ, quas quotidie præ manibus habemus, nō secus atq; à primis mathematicorum principijs, aliæ multæ propositiones deduci solent: Possumus exēpli gratia, ab illa regula, qua iubemur, ius suū cuiq; tribuere, pronunciatum illud deriuare. Id quod omnes tāgit, ab omnibus comprobari debere l. j. in fine. C de auc. præstanda, atq; alia id genus quamplurima. Ab illa quoq; regula, qua phibemur, quemq̃ lædere, profluunt aliæ multæ. Non debere aliquem alterius odio grauari. Non debere alterius factum alteri obesse. Nō debere inter alios actum, nocere alteri. l. si quis in suo §. legis. C. de inoff. testa. l. de pupillo. §. si plurimum. ff. de noui. op. nun. l. quia non debet. ff. iureiurādo. Penes eum qui fidē fefellit, nihil ex ea re residere oportere. l. fundo. ff. de lege cōmis. Ab illo deniq; præcepto, vt honestè viuamus, sumuntur alia complura, veluti conuentiones hominum contra bonos mores non valere. l. pacta quę contra. C. de pact. Contrà factum proprium neminem honestè venire posse. l. post mortem. ff. de adop. Rei illicitę nullam societatem rectè coiri. l. si quis à reo. §. illud quod vulgò. ff. de fideiuss. Hæ sunt regulę, atq; aliæ eiusdem generis, quibus diximus iuris nomen verè, ac proprie conuenire. Sic iam primum explicuimus ex ijs tribus, quę nobis proposita fuerunt, nimirum quo pacto in hac diuisione iuris hęc ipsa vox sit accipiēda. Nūc pergamus ad secundum, & videamus, quātum ad ius ipsum perficiendum, quid sola præstiterit per se natura absq; vlla hoīum constitutione. Qua † in re generatim concludimus, naturam, vt alijs omnibus semper in rebus, ita in hoc maximè prouidam plenissimè illa omnia nobis suggessisse quibus ad vitā, iustè, piè, & honestè degendam optimè instrui possimus. Quæ vt perfectè, ac distinctè à nobis cognoscantur, sciēdum est, † bipartitam eorum rationem esse. Quædam enim sunt, quæ natura neq; prohibentur, neq; imperātur, sed libero ipsorum hoīum arbitrio permittuntur, ita vt pn̄t homines liberè decernere, quæ pro locis, & temporibus sibi magis expedire iudicauerint: Quædā verò sunt, quæ determinatè (vt ita dicam) natura imperantur, vel prohibē tur, ita vt eius imperij, vel prohibitionis mutandæ nulla hominibus facultas concessa sit. In illis quidem primis maximè inspicit̄ vtilitas, in his verò honestas, ac iustitia sola attēditur; solaq; hęc postrema sunt, quæ ipsi naturę præcipuo quodam iure tribui possint. Primi capitis exempla hæc sunt. Permisit natura res cōes haberi, sed quia permisit, ac non præcepit, ideò nec rerum dn̄ia distingui vetuit, quemadmodum postea distincta sunt; q; certè reclamante natura nullo modo fieri potuisset. Permisit pmiscuos marium, feminarumq; esse concubitus, quatenus saltem pietatis, & consanguinitatis pudor id pateretur. At nō idcirco prohibuit, quominus qui promiscui cōcubitus antea fuerāt, certis cōnubiorum legibus, ac regulis distinguerētur. Permisit acquisitionem eorum, quæ cælo, terra mariq; continentur, quāuis postea earū rerum acquirendarum facultas vel si nō prorsus sublata, tñ regulis atq; modis natura eadem permittente fuerit coarctata. l. vlt. ff. de vsuc. no. in §. flumina. inst. de rer. diui. Secūdi capitis exē pla apud nostros iurisconsultos variè dispersa reperiunt̄: Verùm ea rectissimè colligit in vnum Cic. lib. 2. de inuēt. Vbi de primis nullam fecit mentionem, atq; his ipsis tm̄, quæ nos secundo capiti tribuimus, ius naturæ contineri statuit. Naturæ (inquit) ius est, qđ non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, vt religionem, pietatem, gratiam, vendicationem, obseruātiam, veritatē. Sex proponit exēpla, quę nos aliquantò apertius duximus explicanda, & iurisconsultorum auctoritatibus confirmanda, vt planius hoc ipsum demonstraret̄, qđ secūdo loco posuimus, nempe quo pacto ipsa per se natura ad ius, atq; iustitiam mētes probè nostras instruxerit. Considerandū est, ius, & iustum (vt rectè philosophi declarant) vi sua semper obligationē quandam continere, cuius rōne semper ad alterum refertur. Refertur autē vel ad Deum, vel ad hoīes ēt ipsos. Ad Deum cur referatur, ac qua ipsi rōne obstricti sumus, nemo nō stultissimus, aut maximè impius dubitare pōt, cùm nihil planè in nobis sit, quod nō immensę ipsius benignitati, & clementiæ acceptum referri debeat, cuius solius munus est, q; viuim⁹, nutrimur, mouemur, & sumus. Ex hoc primo naturæ debito, † quo ipsi Deo summo, & opti. obstringimur, oritur ius religionis, † de quo Pōponius in l. veluti. ff. de iusti. & iu. Propterea ergo religio iuris naturalis est, & religionē Cicero eam esse definit, quæ superioris cuiusdam naturæ (quam diuinam vocant) curam, cęremoniamq; affert. Vsqueadeò verò † ipsius naturę vi omnibus hoībus religio innata est, vt nulla gēs sit tàm fera, tamq; immansueta, aut tàm ab omni vitæ cultu aliena, quæ si vel ignoret qualem Deum haberi deceat (id quod optimè nos pręcipuo quodam diuinę clementię munere & scimus, & cognoscimus) tamen non & habendum omninò, & colendū intelligat. Neq; enim fieri potest, vt qui Lunæ, Solis, aliorumq; siderum conuersiones intueatur, ac cæterarum insuper rerum tùm superiorum, tùm inferiorum, vim, ordinem atq; æqualitatem consideret, non his quasi vestigijs ad summi illius, præpotētisq; Dei contemplationem ducatur, à quo sicuti primam duximus originem, ita & ad eum, tanquàm ad primum, & supremū finem præstantissimæ naturæ nostrę instinctu semper contendimus: vnde verè ac diuinitus ille. Creasti (inquit) nos ad te, & cor nostrum inquietum est, donec requiescat in te. Huic proximum est ius, quod ipsis quoq; hominibus nos alligat, sed vt varij inter se homines sunt, ita ob varias res sibi ipsis deuincti esse possunt. Itaq; fit: vt cùm magis interdum, interdum minùs hoc vinculū astringatur, ita plures illius obligationis qua homines inter se deuincti sunt, quasi gradus constituantur. Etenim primùm ijs tenemur, qui ex eadem patria orti sunt, ac multò etiā magis, si ex eadem sunt agnatione, ita vt præter patriæ communionem, sanguinis quoq; vinculum accedat. Atq; hinc oritur pietas, de qua mentio est apud Pomponiū in d. l. veluti. ff. de iust. & iur. Est † autem pietas (vt Tullius definit) per quam sanguine coniunctis, patriæq; beneuolis officium, ac diligens cultus tribuitur. Alterum præterea naturæ debitum est, vt ijs teneamur, quibus nos absq; vllo patriæ, vel cognationis vinculo sola amicitia coniugauit, vel q; mutua cum ijs familiaritas nobis intercesserit, vel q; ab ijs fuerimus aliquo beneficio ornati; atq; hoc naturæ debitum Cicero gratiam appellat, † eamq; esse definit, in qua amicitiarū, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur, de qua etiam loquutus est Vlp. in l. sed & si lege. § cōsuluit. ff. de petit. hæredit. cùm dixit, eos qui beneficium in aliquē contulerunt, eum sibi ad remunerandum obligare, & hanc obligationem nostri interpretes græcam vocem imitati, vulgò antidoralem appellant. Tertia causa est, quæ nos hominibus obstringit, nimirum, cùm eos vt maiores nostros agnoscimus. Et hęc dicitur obseruantia, † per quam homines aliqua dignitate præcedentes, cultu quodam, & honore dignantur, vt eodem in loco Cicero definit. Hac de causa concludit Bar. in l. Iulianus verum debitorem. in 8. col. ff. de condi. indeb. ex præcepto legis ciuilis oriri naturalem obligationem, propterea q; ciuiles leges à maioribus nostris constituuntur, quibus obtemperare natura obligamur. Verùm quo pacto hoc accipiendum sit, nos alibi explicuimus. Iuri naturali respondet in hoc ius diuinū, vt & alijs multis in rebus. Legimus enim maiorum auctoritatem, & potestatē Dei summi, & optimi ordinationem esse, ac proinde qui resistit humanę potestati, diuino pariter decreto aduersari, vt ex Augu tradit Gratianus in c. qui resistit. 11. quæst. 3. Hinc etiā illud: Qui Principi non paruerit, morte moriatur, vt legitur lib. Reg. & refert Rom. Pontifex in c. 2. de maior. & obedient. His tribus accedit alia causa, qua non tantùm maioribus, ijsve, qui aliquo vel patriæ, vel consanguitatis, vel amicitiæ vinculo nobis coniuncti sunt, sed omnibus passim hominibus obligamur; oritur enim aliud debitum ex eo, quod cuipiam aliquid promiserimus. † Siquidē nihil est tàm consentaneum naturali æquitati, q̃ fidē seruare, & id quod promisimus, ueritatis effectu cōprobare. l. j. ff. de pactis. l. j. ff. de const. pec. l. si quod dn̄s. ff. de condi. indeb. l. cùm amplius. §. is natura debet. ff. de reg. iur. Atqui certè non tantum in

rerum

rerum promiſſarum fide, ſed & ubiq; ſemper rebus in omnibus veritati aſtricti ſumus, quam Cicero ſic definit, vt veritas ſit per quam immutata ea quæ ſunt, aut antea fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Poſtremò vel ſi maximè ceſſent cauſæ alię omnes, deſintq; alia omnia vincula, tamen ea ratione cæteris hominibus tenemur; quia homines ſunt, nam cum eadem oẽs lege, ac cõditione fuerimus procreati 16 † propterea omnium hominum quãdam quaſi ſocietatem, & cognationem eſſe neceſſe eſt, vt diſertè tradit Florentinus in l. vt vim. in 2. reſponſo. ff. de iuſt. & iur. Nec ſecus atq; ęquor piſcibus, omnibus hominibus terra communis patria eſt. 17 Quare † prudentiſſimè Socrates interrogatus cuias eſſet, mũdanum ſe eſſe reſpondit. Rectè etiam Africanus in ſomno Scipionis, vniuerſam terram ſedem, & domũ hoĩum appellat. Eam ob rem ergo ſicut inter cognatos, atq; adeò etiam inter oẽs eiuſdem patrię ciues naturalis obligationis vinculum extat, quo mutua ſibi officia præſtare tenentur, ita oẽs planè hoĩes ſibi inuicem, ſi nõ tanto, at aliquo certè naturę debito obſtricti ſunt. Vnde Chremetis illius Terentiani ſapiẽtiſſima rñſio meritò cõmendatur, cui cum fuiſſet à Menedemo obiectum, quod aliena curaret, & ea quę ad ſe nihil attinerẽt, rñdens ille. Homo (inquit) ſum, nihil humani à me alienum puto. Atq; hoc ipſum varijs in 18 locis noſtræ leges ſpectarunt, cum † nos certis in rebus, etiã quæ nullatenus ad nos pertineant, voluerunt tñ alieno occurrere delicto, atq; hoc quaſi obſequium in cõe præſtare l. lege Cornelia. ff. ad legem Cornel. de falſ. l. vtrùm, & l. ſi ſciente creditore. ff. ad legem Pompei. de parric. §. alia. inſt. de pub. iudicijs c. quantæ. extra de ſentent. excom. Quam materiam latè tractant Baldus, Siculus, Decius, & alij in c. 1. extra de offic. deleg. Item Decius in l. culpa caret. ff. de reg. iur. Et quamuis frequentius cõcludant tàm iure pontif. quàm iure ciuili, non paſſim in quocunq; delictorũ genere puniri eum debere, qui, cum poſſet, delicto obuiam non ierit, ſed in quibuſdam delictis tantùm, quibus ſpeciatim id lege cautum ſit, fatentur tamen ſemper vnumquemq; ad id natura obligari, quoties videt ſe commodè delictum impedire poſſe, ac niſi id faciat, in foro conſcientiæ teneri, vt docet Accur. in d. l. culpa caret, Siculus, & alij in d. c. 1. extra de offic. delega. vbi ſic intelligunt c. quantæ. de ſentent. excommun. Hic etiam Cicero 19 lib. j. offic. duo † ſtatuit iniuſtitiæ genera: Vnum eorum qui inferunt, alterum eorum, qui ab ijs, quibus infertur, ſi poſſint, non propulſant iniuriam. Quemadmodum ergo natura nobis præcipit, vt cùm ab alijs, tùm multò magis à nobis ipſis iniuriam propulſemus, ita neceſſariò illud concedit, vt vim vi repellamus, 20 prout Florentinus inquit in l. vt vim. ff. de iuſt. & iu. † Quòd ſi nobis interdictum eſſet, eueniret ſæpenumero, vt neq; alios, neque noſmetipſos ab iniuria defendere poſſemus: Qua de cauſa hanc non ſimplicem permiſſionem eſſe exiſtimare debemus. Eſt eñ interdum cum obligatione coniuncta, vt ex ijs quæ diximus intelligi facilè poteſt. Huc ergo reſpexit Cicero cũ legi naturæ inter cætera vindicationem quoq; aſſignauit. Eſt autẽ vindicatio (vt ipſe definit) per quã vis, aut iniuria, aut omninò omne quod obfuturum eſt, defendendo, aut vlciſcẽdo propulſatur. Quibus verbis oſtendit non defenſionem modò, ſed & vltionem naturæ lege permiſſam eſſe. Differũt enim hæc duo inter ſe, cum defenſio tueatur nos à futura, & imminenti iniuria, vltio verò iam 21 factam, & acceptam vlciſcatur. Verùm † vltio poſteà non tantum diuinis, ſed & ciuilibus legibus fuit interdicta, vt l. j. C. vnde vi. Vbi cùm Diocletianus inculpatæ tutelæ moderationem exegit, nihil aliud ſibi voluit, quàm vt ſolam defendendi poteſtatẽ daret, vlciſcendi denegaret, ac propterea non dubito, quin decipiantur noſtri interpretes, qui ex illa Diocletiani conſtitutione exceptionem afferunt ad defenſionis regulam, quã in l. vt vim. 22 Florentinus tradidit. Tametſi † verò in oĩ natura iſte ipſe vindicandi inſtinctus perſpicitur, cum videamus non modò brutos animantes cornibus, vel dẽtibus, vel aculeis, alijsve eiuſmodi naturæ adiumentis, ab offenſionibus, & iniurijs ſe vindicare, ſed ẽt arbores ipſas ſi incuruentur, in contrariũ niti, palmamq; onus etiam impoſitum repellere: tamen homo hac in re præcipuum quiddam habet, quod rationi meritò tribuatur. Neq; enim alia naturæ vis, quàm naturalis ratio facit, vt non tantùm à nobis ipſis, ſed ab aliis quantumuis extraneis hominibus iniuriam propulſare debeamus. Quinetiam cùm ad noſmetipſos hoc referimus, apertè tamen naturalis rationis munus in eo perſpicimus: quia quantò quiſque mente, & ratione magis valet, tantò ęgrius ſibi iniuriam fieri patitur. Itaque Tullius non immeritò inter ea quæ nobis à naturali ratione ſuggeruntur, vindicationem quoque connumerat. Nec porrò dubitandum eſt, quin eadem naturalis ratio, cùm hæc omnia ſeruari præcipit, eo ipſo & contraria interdicat. Quapropter ſicuti ad vim, & iniuriam propulſandã 23 natura nos inuitat, ita multò magis prohibet † ne vim, aut iniuriam inferamus, aut quacunque ratione alterum lædamus. Nam ſi vel omnia alia vincula deeſſent, reclamaret tamen illa, de qua „ ſupra diximus, omnium hominum inter ſe cognatio; vnde Flo„ rentinus in d. l. vt vim. in 2. reſponſo. Et cum inter nos (inquit) cognationem quandam natura conſtituit, conſequens eſt, hoĩem 24 homini inſidiari nefas eſſe. Verbum † inſidiari, latè accipit, eoq; omnia iniuriarũ genera complecti voluit, ſiue (gratia exempli) alterius vxore violanda, ſiue bonis ſubtrahendis, ſiue alia quacũque ratione inferantur. Atq; hæc quæ hactenus recenſuimus, eadem fermè ſunt, quæ etiam in Decalogo continẽtur. Cuius tria prima præcepta pertinent ad religionem, quartum ad pietatem, ac porrò ex reliquis nullum eſt, quod non ad ea ipſa referri poſ25 ſit, quæ hactenus recenſuimus. Quocircà † Decalogi præcepta iuris naturalis eſſe, ac propterea diſpenſationem non admittere meritò cõcluditur. Alia præterea ſunt, quæ ita in nobis ſe habẽt, vt pręceptorum quodammodò inſtar obtineant: nempè maris, & fęminæ coniunctio, & liberorum educatio, quæ nos tamẽ inter alia non recenſuimus, quia à naturę ſenſitiuæ potius inſtinctu, quàm à naturali ratione proficiſcuntur.

ARGVMENTVM.

EX ijs quæ ad plenam huius materiæ explicationem præmunienda erãt, poſtremum illud erat, quod hic explicatur: An homines præter ea quibus ſola natura inſtructi erant, proprium ipſi aliquid ad ius perficiendum attulerint.

SVMMARIVM.

1 *Quibus de cauſis ſublata communione, rerum dominia fuerint diſtincta.*
2 *Nihil vtilitatis cauſa ab hominibus eſt receptum, quin idem ſit honeſtati conſentaneum.*
3 *An dum homines ea inuenerunt, quæ facti ſunt, in eo dici poſſint iura ſibi aliqua conſtituiſſe.*
4 *Multa prohibuerunt homines, quæ iure naturali permiſſa erant.*
5 *Nonnulla fortè potuiſſent videri prohibita natura, quæ ab hominibus permiſſa fuerunt.*
6 *Quid præſtiterint homines quantum ad ea, quæ natura imperantur, vel prohibentur.*
7 *Quòd delicta vendicentur, naturæ ius eſt. Quod hac vel illa pęna, ipſis hominibus eſt tribuendum.*
8 *Iure belli plectuntur etiam, qui nihil deliquerunt.*
9 *Naturalium præceptorum applicandorum duplex ratio.*
10 *Quæ in naturæ præcepto, vel prohibitione iura poſita ſunt, non æquè homines poſſunt ſua efficere, vt quæ ipſorum arbitrio poſita ſunt.*
11 *Facit ſæpè neceſſitas, vt ea legibus decernantur, quæ primo aſpectu quandam iniuſtitiæ ſpeciem præ ſe ferant.*

CAP. XIX.

EX ijs tribus, quę ſupra propoſuimus, duo iam explicata fuerunt, nimirũ quomodo ius in hac diuiſione ſumatur, & quid nam ad ius ipſum perficiendum ſola per ſe natura præſtiterit. Nunc reſtat tertium, & vltimum, vt videamus, quid nam in ipſo iure perficiẽdo ab hoĩbus profectũ ſit, ſiue ab oĩbus ſimul gentibus, ſiue à ſingulis populis in ſingulis ciuitatibus conſtitutũ aliquid fuiſſe proponatur; Hanc enim differentiam ad id quod quærimus in præſentia conſiderare non eſt neceſſe. Hoc ipſum verò inquiremus primò quãtum ad ea, quę libero ipſorum hominum arbitrio natura permiſit. Deinde cõſiderabimus, an ad ea quoq; quæ natura præcepit, vel prohibuit, proprium aliquid homines attulerint. Quantum pertinet ad illa quæ diximus natura fuiſſe permiſſa, cùm ea homines viderẽt in vtranq; partem & iuſta, & honeſta eſſe poſſe ſolamq; in ijs vtilitatem ſpectari, in eam præcipuè curam, & cogitationem incubuerunt, vt in ijs ſingulis id potiſſimum decernerent, quod ad vitam iucundè, & commodè traducendam maximè profuturum 1 iudicarent: vnde † quoniam experientia erant edocti, rerum cõmunionem publicæ vtilitati, ac tranquillitati valdè incommodam eſſe, non tantùm ob diſſidia, & contentiones, quę ex ea vtplurimum oriri ſolent, iuxta l. cum pater. § dulciſſimis. ff. de leg. 2 ſed etiam ea ratione, quam inter alias aſſignat Ariſt. lib. 2. Polit. cap. 2. ꝙ quæ communia ſunt, negligentius curari, atq; aſſeruari ſolent; propterea communi omnium voto ad hoc decurſum eſt, vt rerum omnium poſſeſſiones, ac dominia diſtinguerentur. Poſt dominia diſtincta ea occaſione multa ipſi homines inuenerunt, quæ ad mutua commercia, & ad varias vitæ oppor2 tunitates expedirent. Ita † verò vtilitatis rationem habuerunt, vt honeſtati nulla ex parte aduerſarent. Immò id ſtudioſè curarunt, ne earum rerum, quæ natura eſſent permiſſæ, fines honeſtatis excederent. Viderunt mortales diſtinctis iam dominijs, non poſſe ſine contractibus vlla iniri commercia, ideoq; varia contractuum, conuentionumque genera in mores & conſuetudinẽ induxerunt. Quæ licèt vtilitatis gratia magis inuenta fuerint, iũctam tamẽ vtilitati honeſtatem ſemper habent, cum datam in conueniendo fidem ſeruare honeſtiſſimum ſit. Inuentis porrò contractibus, viderunt ob controuerſias, quę quotidie ſuper rebus contractis orirentur, non modò vtile, ſed & propemodum neceſſarium eſſe, ſuperiores ſtatui aliquos, qui has ipſas controuerſias audirent, cauerentq;, ne à potẽtioribus humiles vim aliquam

quam paterentur. Quare reges, & magiſtratus conſtituerunt, nõ modò non aduerſante, ſed maximè ſuffragãte naturali ratione, quæ illud nobis pręcipit inter alia, vt maioribus pareamus. Viderunt inſuper in hominum cõuentibus vim non tñ internã, ſed ẽt externam timeri poſſe. Quocirca bellorũ pręſidium publico conſenſu receperũt. At illa certe nequaquàm probaſſent, niſi vidiſſent vtilitati pariter rñdere iuſtitiam, & honeſtatem, quæ vim vi repellere permittit d. l. vt vim. ff. de iuſt. & iur. Quæ cũ ita ſe habeant, videndum modò eſt, an ex eo homines, quod cõis vtilitatis gratia hæc oĩa excogitarint, rectè dicantur iura ſibi aliqua conſtituiſſe. Primo certè aſpectu minimè hoc concedendum videtur. 3 Quandoquidem † contractus bella, aliaq; eiuſmodi, quæ vtilitatis gratia ab hominibus inuenta fuere, nõ iuris, ſed facti ſunt. Illa verò honeſtatis, ac iuſtitiæ fundamẽta, quibus hęc inniti voluerunt, vel ſi iura ſint, non tamen ab hominibus conſtituta, ſed à ſola ratione deſumpta fuerunt. Verumtamen crediderim ego rectè contrarium affirmari poſſe; nempe ex ijs, quæ homines ſiue ad propriam ſingularum ciuitatum, ſiue ad communem omnium vtilitatem excogitarũt, iura quædam emanaſſe, quæ ipſis hominibus potius, quàm naturæ aſſignari debeãt. Id quod apertè vr̃ mihi Iuſt. ſentire in §. ius autẽ. in inſt. de iure nat. gent. & ciui. qui cum dixiſſet, gentes ſibi quædam iura conſtituiſſe, mox bellorum, captiuitatum & contractuum exemplis idipſum oſtendit. Verè autem hoc ita eſſe duplici ratione demõſtrari poteſt. Primò † quia poſt hæc hominũ inuenta, multæ res, quæ 4 antea erant permiſſę, prohibitę eſſe cęperunt. Etenim ſi illud tãtum ius reſpicias, quod natura dictauit, poteris certè quemcunque locum vacantem rectè ingredi, atque obtinere, nec poterit non iniuſtiſſimus haberi, qui te id facere prohibeat, niſi forte ipſe quoque eiuſdem loci vſu indigeat. Si verò dominorum diſtinctionem ſpectes ab hominibus inductam, iam totam iuſtitię rationem conuerſam, ac planę mutatam videbis. Siquidem tu potius iniuſtè facies, ſi alterius poſſeſſionem quantumuis vacantẽ, ingrediaris; vt diſerte traditur. l. vlt. C. vnde vi. Quòd ſi dominus te ingrediẽtem prohibeat, iuſtiſſimè prohibebit. §. feræ igitur. inſti. de rerum diuiſ. Cùm ergo videamus id, quod antea erat permiſſum, poſt hominum cõſtitutiones, prohibitum eſſe cæpiſſe, neceſſe eſt fateamur mutationem iuris hic aliquam interueniſſe, ac propterea verum eſſe, quod dicit Iuſt. in § ius autem: gẽtes humanas iura quędam ſibi cõſtituiſſe. Alia inſuper ratione idip5 ſum affirmari poteſt; quia † quemadmodum ea, quæ fuerant antea naturali lege permiſſa, ab hominibus poſteà prohibita ſunt, ita è conuerſo nõnulla quæ naturali ratione inſpecta potuiſſent prohibita videri, ab hominibus poſtea fuere permiſſa. Nã ſeruũ bello captum, mihiq; poſtea venditum vinculis, verberibus, atq; omni ſupplicio ex cruciatum necare (id quod olim iure gentiũ permiſſum fuit. §. j. inſti. de ijs qui ſunt ſui vel alie iur.) certè ante bella introducta; & contractus inuentos mihi haudquaquam licuiſſet. At ijs inuentis, & receptis tum demum id licere cępit. Cępit enim ita fieri: vt qui bello ius in eo ſeruo acquiſierat, illud ipſum mihi permutationis, vel emptionis, aut alterius contractus titulo adiudicaret: Sed vidẽdum eſt, quo pacto in hoc iuris naturalis prohibitio tolli potuerit: quandoquidem de ijs, quæ naturali lege prohibentur, vel imperantur, ſeorſum dicere propoſuimus. Vt ergo etiam quantùm ad hæc ipſa quę natura nobis prę6 cepit, aut interdixit, diſtinctè tradamus † quid nã ipſi homines præſtiterint; præſtitiſſe illa tria mihi videntur, quæ ſuperius ẽt, licèt ad aliud propoſitum, attigimus. Primò. n. naturalibus ipſis p̃ceptis robur, & firmitatem addiderunt, nam cùm impunè antea violari poſſent, id egerunt, vt ẽt ab inuitis ſeruarentur. Qua de cã etiam magiſtratus, qui iuſtitiæ quaſi vindices eſſent, publica auctoritate decorarũt. Nõ idcircò tñ ijs, quæ natura dictabat, cum per ſe honeſtiſſima, & iuſtiſſima eſſent, maiorem honeſtatem, & iuſtitiam afferre potuerunt, niſi de ea iuſtitia loquamur, quam in legum obſeruatione poſitam eſſe docet Ariſt. li. 5. Ethic. c. j. Qua quidem inſpecta nõ prorſus abſurdè ſenſerit, qui hæc ab hominibus quodammodo iuſtiora effecta eſſe affirmauerit. Siquidẽ hęc antea ſeruari debebãt eam ſolam ob cauſam; quia honeſta erãt, nunc verò ſeruari debẽt & quia honeſta ſunt, & quia maiorum inſtitutis, ac legibus præcipiuntur, quibus nos naturæ eiuſdẽ præcepto addicti ſumus. Itaq; non vno tantum, & ſimplici, quemadmodum anteà, ſed duplici naturæ fundamento innituntur. Inſuper etiam homines id præſtiterunt, vt quæ naturalis ratio per ſe, atq; in vniuerſum recta eſſe commonſtraret, ea ipſi pro locorum, & temporum varietate variè metirẽtur. Solet enim hæc varietas iuſtitiæ rationem nonnunquã mutare, arg. l. vlt. in fine ſupra tit. proxi. & c. non debet. extra. de conſang. & affinit. Quare pietas, & naturalis ratio (vt & ſupra diximus) patrem obligaret, vt bona ſua poſt mortem aliqua ſaltẽ ex parte filijs relinqueret; quæ nam legitima bonorum portio hac in re habenda eſſet, homines ipſi ſingulis in ciuitatibus declararunt. Declararũt etiam certa pęnarum genera, quæ varijs delictis conuenire iudicarunt. 7 Vnde † ꝙ delicta vindicentur, naturæ pręceptum eſt l. ita vulneratus. ff. ad legem Aquil. Quòd verò hac potius, q̃ alia pęna vindicentur, hoc ſoli hoĩes conſtituerunt. Ac ne fruſtra ſingula cõſectemur exempla, quæ hac in re poſſent afferri, generatim concludi põt, diſpoſities oẽs, quę iuſti naturalis quaſi menſuram cõtinent, non naturæ, ſed hominibus tribuendas eſſe. Tertiò illud quoque ſupra notauimus, ꝙ cum pręcepta naturalia in eo, ꝙ humanis neceſſitatibus applicabãtur, inter ſe quandoq; quodammodo diſſidere, atq; honeſti faciem obſcuriorem reddere viderentur, ea homines cõciliarunt inter ſe, certaq; interpretatione illuſtrarunt; id quod demõſtrauimus ex l. bona fides. ff. depoſiti. 8 Nunc verò † aduertendum eſt, hoc non tantum ijs in rebus perſpici, quæ in ſingulis ciuitatibus decernuntur, ſed & in ijs, quę cõmuni oĩum nationum exemplo recepta ſunt, vt bellorum exẽplum apertiſſimè demonſtrat. Nam ſola naturali ratione inſpecta, potuiſſet quis non immeritò dubitare, an ſi alienus rex quiſpiam iniuriam nobis aliquam intuliſſet, licitũ nobis eſſet, ſubditos illius oẽs bello vexare, atq; illorum ẽt ſubditorum agros depopulari, qui iniuſti Regis ꝓpoſito reclamaſſent, vel ſaltẽ huic iniurię aſſenſum nullatenus præbuiſſent. Tametſi. n. natura vindicationem concedit, nõ tñ eos lædi permittit, à quibus iniuria laceſſiti non ſumus, neq; enim iuſtum id habẽdum eſt, quod eſt apud Horatium:

Quicquid delirant reges plectuntur Achiui.

Attamen exigere hoc videtur publicę ſecuritatis ratio, ciuiũque oĩum quies, & ſalus, quam alioquin ab inimicorũ impetu, atq; iniurijs defendere non potuiſſemus. Præualuit ergo hæc poſtrema ratio, ac propterea hoĩes hac ipſa rõne adducti, quin potius hac neceſſitate coacti cõi omniũ conſenſu bellorũ vſum recipiendũ potius, q̃ reſpuendũ cenſuerunt, ac vendicationem in eum quoq; modũ quem ſupra diximus, licere interpretati ſunt, cum oẽs eius ciuitatis ciues, cui bellum infertur, vnũ quaſi corpus ſint, ac regi illi à quo iniuria profecta eſt, tanquã capiti ſe ſubiecerint, quę interpretatio naturę ſimplicitati erat incognita. Eã ob rem ergo vindicatio quidem per ſe ipſa iuris naturalis eſt, ſed quæ in bellis attentatur vindicatio, præcipua quædã hẽt, quę nõ tàm naturæ, q̃ cõi omnium nationum cõſenſui, atq; interpretationi tribuenda ſunt. Itaq; fit, vt quamuis alioquin hoĩes, cũ varijs vitæ opportunitatibus præcepta applicãt naturalia, materiã tñ ipſis applicando præbeant, tñ in bellis, atq; ẽt in ſeruitutibus bellorũ occaſione introductis non ſolam præſtent materiã, ſed permittendo, quod antea minus permiſſum videri potuiſſet, ꝓpterea iura quædam conſtituant, quæ tñ iura nequaquam aduerſantur naturali rationi, quæ publicæ ſecuritatis præcipuam rõnẽ haberi haud grauatim concedit. Atq; vt nihil prorſus pretermittatur, quod ad hanc rem planius explicandum attinet, ſciendũ 9 eſt † hanc, de qua proximè dicebamus, præceptorum naturaliũ applicationem, duobus modis fieri poſſe. Primò enim fit ad ea, quorum ſtatus planè naturalis eſt, neq; ab vlla hoĩum conuẽtione, vllove inſtituto pendet. Cuiuſmodi illa ſunt, Deũ colere, parentibus parere, vim vi repellere. Referũtur. n. hæc ad Deũ, ad parentes, ad violentiã, in quibus nihil eſt, quod hoĩum cõſenſu, & approbatione ſit ↄſtitutũ. Atq; hic planè affirmari p̃t, nihil hoĩes præſtitiſſe, ideoq; nulla hic hoĩum iura cõſiderari poſſe. Põt ſecundò hæc applicatio ad ea fieri, quæ non merè naturalia ſunt, ſed ab hoĩbus inuẽta, & excogitata fuere, vt ſunt illa, contractus fidẽ ſeruare, quarũ rerũ dñium alterius ſit, ab ijs rebus abſtinere, bello ſe vindicare, patriæ & magiſtratibus parere, atq; alia id genus q̃plurima. Videmus enim in his exẽplis naturalia ineſſe præcepta, fidẽ ſeruare, neminẽ lędere, vim vi repellere, maioribus parere, q̃ potius naturæ ſunt; eaq; ab hoĩbus ad ſocietates, ad bella, ad dñia, ad patriã, ad magiſtratus fuiſſe applicata, quæ oĩa naturæ fuiſſe incognita, atq; ab hominibus ipſis emanaſſe, perſpectiſſimũ eſt. Poteruntq; ẽt huc referri tutelæ, vſucapiones, ſtipulationes, & alia id genus, quæ in ſingulis ciuitatibus inuẽta ſunt. Quoties verò hoc ſecundo modo applicationẽ conſiderabis, in una, eademq; ſpecie habebis & quod naturæ, & qđ hominibus quoque ipſis rectè aſſignare poſſis. Etenim cũ quis, gratia exempli, cuiuſpiam rei dñium in ſe transferre contrahendo prommittit, idipſum quidem quod ipſe fidem ſeruare teneatur, ſolius naturę eſt, at ꝙ in transferendo dominio ſeruare fidẽ oporteat, hoc hominibus tribuendũ eſt; dñia enim homines diſtinxerunt, quod niſi feciſſent, neq; proprium quicquam iſte qui promiſit habere poſſet, neq; etiam poſſet id quod promiſit tibi vt propriũ adiudicare. Verumtamen aduertendum eſt, multò nobilius, & præſtantius hic eſſe, quod à natura, q̃ quod ab hominibus proficiſcitur. Nam cum ius dici non poſſit, niſi præcipiendi vim obtineat, ſola hic natura eſt, quæ præcepti formam affert. Siquidem homines nihil afferunt, quod imperet, ac præcipiat, ſed ſolã ipſi materiam naturæ præcepto ſuggerunt. Præſtant enim dominij auctoritatem, quæ licèt per ſe ius alibi conſtituat, tamen in hoc materię tãtum vice fungitur. Itaq; generatim, atq; vniuersè, ex prędictis omnibus concludendum eſt, non eodẽ modo poſſe hoĩbus 10 tribui iura, † quę in naturę imperio, vel prohibitione cõſiſtunt, quemadmodum ea diximus eſſe ipſi tribuẽda, quę libero hominũ arbitrio natura permiſit, in quibus nihil aliud ſpectatur, q̃ qđ ab hominibus vtilitatis gratia fuerit conſtitutũ. Quamuis. n. ijs quoq; quę natura imperat, aut prohibet publicam auctoritatẽ, ac quan-

ac quandam exequutionis necessitatē homines præstiterint: tñ ad ipsius præcepti, vel prohibitionis essentiam nihil afferunt, vnde hec iura ex naturalibus humana effici potuerint. At quę natura nō prohibet, sed permittit, ea non in solius naturæ, sed in hominū etiam permissione posita sunt, qui liberā earū rerum mutādarum facultatem hñt. Quam facultatem cum in illis iuribus non habeant, quæ à naturæ Imperio, vel prohibitione pendent, ideo nullatenus sibi illa tribuere possunt, nisi quatenus in naturæ præceptis quasi mentiendis, eo modo, quo supra diximus, regulas sibi nonnullas constituunt, quas sentit Aristo. ad hominū potius instituta, q̃ ad naturale iustum referri oportere. Verùm quia mensuras ab ijs rebus differre necesse est, quibus mensuræ accommodantur, ideo prædictæ regulę, atq; mensuræ nihil pertinent ad id, quod proximè diximus, nec propterea vlla ex parte restringendum est id, quod conclusimus. Ab hac porrò cōclusione, quæ generatim alijs omnibus in rebus obtinet, sola excipimus iura, quæ ad bella, & seruitutes attinent. In ijs enim gentes verè dici possunt ex naturali prohibitione nonnihil detraxisse, nimirum id permittendo, quod inspecta naturæ simplicitate ꝓhibitum videri potuisset. [11] † Nec mirum id videri debet: nam & exceptio Macedoniani, & exceptio biennij, & alia multa in iure ciuili ob similem necessitatem introducta fuere. Itaque ob hanc causam bellorum, & seruitutū iura fuisse ab hominibus instituta, rectè dixit Iust. in §. ius autem. inst. de iure nat. gent. & ciu. Vbi contractus ēt connumerauit, nam cōtractus quoq; ipsis hoībus tribuendi sunt, licèt alia de causa, vt supra diximus. Eandem hāc ob causam bella dicuntur esse contra naturā, siue contra ius naturale, vt inst. de iure pers. in prin. vbi ēt Theophilus hoc diserte affirmat. Neq; idcirco tamen negamus, quin & rectè possint appellari naturalia, vt Iusti. appellat in §. singulorū, iuncto. §. Itē ea quæ ab hostibus. insti. de rerum diuis. Qua ratione verò & contra naturam, & naturalia simul esse possint; infra suo loco aperiemus, cum propositam iuris diuisionem propius explicabimus. Namq́ue hic satis est, tria illa tantùm explicasse, quæ intio huius capitis proposuimus.

ARGVMENTVM.

DVas esse causas, quæ hanc tantam in diuidendo iure varietatem inducunt, earumq́; vnam esse æquiuocationem illarum differentiarum, quæ passim ad ius ipsum diuidendum adhibentur. Ideo videndum quot modis ius naturale, ius gentium & ius ciuile, itemq́ue legitimum accipiantur.

SVMMARIVM.

1. *Iidem sæpè Iurisconsulti alia iura alibi distinguunt, quæ alibi confundunt.*
2. *Ius naturale pro eo quod natura omnia animalia docuit.*
3. *Ius naturale alia significatione complectitur iusti, & honesti principia prima, & indemonstrabilia.*
4. *Omnia quæ primo seculo seruabantur, innaturale appellantur.*
5. *Ius naturale etiam dicitur, quicquid humanæ gentes constituerunt.*
6. *Nonnunquam ius naturale ita sumitur, vt legum quoque ciuilium dispositiones complecti possit.*
7. *Quomodo Aristoteles ius naturale accipiat.*
8. *Ius gentium dicitur etiam, quod sibi gentes non constituerunt.*
9. *Ius gentium non absurdè illud quoque dicitur, quod à singulis ciuitatibus est introductum.*
10. *Ius ciuile interdum idem significat, quod Politicum.*
11. *Politicum ius est, quod Caius in proprium, & commune diuidit.*
12. *Omnium frequentissima iuris ciuilis significatio.*
13. *Quibus ex partibus constet ius ciuile.*
14. *Sit ne idem ius ciuile in frequentiori significatione sumptum cum eo, quod Aristoteles ius legitimum appellat.*
15. *Potest ius legitimum illud quoque dici, quod nos ius gentium appellamus.*
16. *Seruitutum captiuorum iuri legitimo Aristoteles tribuit.*
17. *Tertia, & vltima iuris ciuilis significatio.*

CAP. XX.

IIs iam oībus cuiusdam quasi pręludij in morē explicatis, quibus ad id qđ nobis propositū est, instructiores esse possemus, sequitur nūc: vt de ipsa iuris diuisione propius agamus, ostendamusque pacto tùm iurisconsultorū, tùm & aliorū grauissimorum authorū tàm varię hac de re sñiæ conciliari inter se, aut defendi possint. Id aūt hac rōne maximè præstare nos posse arbitrati sumus, si antè omnia causas inquireremus, ex quibus tanta hæc confusio, & varietas oriatur; Causæ verò illę, iudicio meo, duæ sunt. Prima est verborum ęquiuocatio, nam differentiæ quibus iuris diuisio perficitur, illæ fermè sunt, quod ius ipsum vel naturale, vel gētium, vel ciuile, seu legitimū sit. At hæ differentię non eodem modo ab omnibus, sed variè à varijs accipiuntur, & quod ab vno ius gentiū dicitur, ab alio ius naturale appellatur: sicuti ēt iuris ciuilis, ac legitimi appellatio sæpissimè variatur. Secunda cā est; quia non eadem illorū oīum, qui ius diuiserunt, mens, & intentio fuit, sed alijs alij in diuidendo iure fines propositi fuere; Et qm̄ non oēs partes eius diuisionis, quæ supra à nobis tradita est, illorū pariter oīum intentioni conueniebāt, idcircò factū est, vt ex oībus capitibus in ea diuisione traditis alij alia assumpserint, alia verò pętermiserint. Sed nō satis hoc argumēti est; [1] vt † quia aliqua capita pretermiserint, seu confuderint nonnulli, propterea existimauerint nō recte illa capita distingui posse, idq́; ex Vlpiano probè demōstratur, qui quæ iura sub eodem capite complectitur in l. j. ff. de iust. & iur. eadem apertè disiungit in l. manumissiones. Quod ipsum facit etiā Iustinianus in §. ius aūt. inst. de iur. nat. gent. & ciui. vbi seorsum ea iura considerat, quæ humanæ gentes sibi constituerunt, & tñ in generali iuris diuisione hæc cum ijs commiscet, quæ naturalis ratio inter oēs homines introduxit. His duabus causis propositis, accuratius nūc aliquantò singulas consideremus, optimè enim ex ijs intelligemus non modò cur tàm variæ iuris diuisiones traditæ reperiantur, sed etiam quo pacto aliæ oēs difficultates supra à nobis propositæ explicari possint. Et quoniam primā causam assignauimus æquiuocationi illarum differentiarum, quas ad iuris diuisionem adhibemus, cum scilicet dicimus ius naturale, ius gentium, ius legitimum, seu ciuile, cognoscendum est ante omnia, quasnam singulæ istæ voces significationes habeant. Naturale igitur (vt ab hac voce primùm exordiamur) quinq; modis vsurpatur: [2] Primò ius naturale dicitur † quod natura omnia animalia docuit; sic enim accipiunt Vlp. & Iustinian. (quemadmodū vidimus) in sua diuisione, & quoties hoc modo naturale sumetur, nō poterit dici naturale id, quod hominibus tantùm inter se cōe est, nec si de eo loquamur, quod sola natura mentibus nostris ingenitū est; sicq́; ēt Plato ius naturale accepisse visus est, cum eam legem, quæ in ratione hoīum posita est, à lege naturali separauit. [3] Alio modo † ius naturale accipitur pro illis honestatis, ac iustitię principijs, & quasi seminibus, quę animis nostris natura inseruit, vt colere Deū, maioribus parere, fidem seruare, & id genus alia, quæ non eò spectant, vt cōmodè, & idoneè, sed vt honestè, piè, ac sanctè viuamus, ideoq́ue liberè hoīum ꝓtāti permissa non sunt, nec pro gentiū arbitrio mutari pñt. In hac significatione ius naturale sumit Tullius lib. 2. de inuent. Natura ius „ est (inquit) quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inse„ruit, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem. Tertia est significatio iuris naturalis, eaq; latior [4] priore, † vt oīa complectatur, quę primo illo, & aureo seculo seruabantur, hoc est non tantùm quæ ad iustitiam, & honestatem, sed ēt quæ ad vtilitatem spectabant, ac mutationi obnoxia erāt, vt erat rerum cōio, vnaq́; oīum libertas. Atq; in hac significatione ius naturale vsurpat Gratianus in c. ius naturale, quo loci, iure naturali ea tm̄ excludit, quæ posteriori tpe hoīum constitutionibus inducta fuere. Nec secus illud accipiūt Triphoninus, & Vlp. dum ius naturale, quo libertas continebatur, distinguunt à iure gentium, quo seruitus inducta est. l. si quod dñs. ff. de cond. indeb. sæpius adducta. l. manumissiones. ff. de iust. & iu. Quartò p̄t adhuc [5] latius sumi ius naturale, † vt complectatur ea oīa, quibus humanæ gentes vtuntur, quamuis nō à sola ratione naturali nobis cōmonstrata, sed ab hominibus ipsis fuerint introducta; frequēsq́; admodum apud Iustinianum hæc significatio est. Ipse enim (vt dictū est) ius naturale multis in locis appellat, quod in generali totius iuris diuisione ius gentium appellauit, & à solo iure ciuili illud disiungit. §. pen. inst. de iur. nat. gent. & ciui. inst. de rer. diuis. „ in prin. & §. singulorum. Singulorum (inquit) hoīum multis mo„dis res fiunt: quarundam enim dominium nanciscimur iure na„turali, quod (sicut diximus) appellatur ius gentium, quarundam verò iure ciuili. Tandem quinta, omniumq́; latissima iuris natu[6]ralis significatio est, † secundùm quā possunt ad ius naturale referri ea omnia, quæ naturali rationi sunt consentanea, siue à sola natura proderint, siue ab hominibus ipsis fuerint introducta, nec tantùm si omnibus gentibus cōia sint, verùm etiam si in singulis tātum ciuitatibus fuerint instituta. Quapropter & tutela, & alia huiusmodi, quæ à iure ciuili inducta fuere, naturali tm̄ ratione ad id suadente, rectè poterunt dici iuris naturalis esse, neq; ab „ hoc dissentire videtur Iustinianus in §. pen. inst. de Attil. tutore, „ quo in loco. Impuberes (inquit) in tutela esse iuri naturali conue[7]niēs est. Verùm, quicquid senserit Iustinianus, † multò certè expressius tradit hoc Aristoteles lib. 5. Ethic. c. 7. vbi ea omnia iuri naturali tribuit, quæ non indifferentia, sed eiusmodi sunt, vt referat aliquid, vtrum hoc, vel illo modo sese habeant; idq́; de tutela, atq; id genus alijs verè affirmari potest, quod si nihil referret, iuris naturalis illa esse non concederet. Quod attinet modò ad ius gentium, reperio illud pariter varijs modis vsurpari, ita vt pleræq; ipsius significationes cum iuris naturalis significationibus [8] concurrant. Vno modo † iurisgentium dicuntur esse ea omnia quibus gentes vtuntur, siue ab ipsis gentibus constituta fuerint, siue à sola naturali rōne introducta, quam significationem docet nos Caius in l. oēs populi. iuxta finē. ff. de iust. & iur. Quod ve„rò (inquit) naturalis ratio inter oēs hoīes constituit, id apud oēs „ peræquè custoditur, vocaturq́; ius gentiū quasi quo iure oēs gētes vtuntur. Eandem hāc retinet significationem Vlp. in l. j. in fi. ff. eo tit. vbi ius gentiū appellat, quicquid solis hominibus inter se cōe est. Quare & Iustinianus eodē planè modo accepit ius gētium, qui cùm ex Vlpiano integram iuris diuisionem desumpserit, tum ex Caio eadē ipsa, quæ proximè retulimus, verba descripsit in §. quod verò. inst. de iur. nat. gent. & ciui. Altero modo sumitur ius gentiū pro eo tm̄, qđ sibi gentes cōstituerunt, oībusq́; hoībus cōe est, atq; in hunc modum Gratianus illud vsurpat, qui quæ solo naturæ rationalis instinctu habentur, non iuri gētium, sed iuri naturali tribuit, eaq́; sola, quæ gentium constitutionibus inducta fuerunt, iuris gētium esse statuit. Postremò, si sequamur [9] Aristotelem, ius gentium ita accipiemus, † vt comprehendat nō tantùm ea quibus vtuntur omnes gētes, sed ea quoq; quę in singulis ciuitatibus obseruantur. Siquidem Aristoteles eodem illo in loco sæpius adducto cōiunctim loquitur de ijs omnibus, quę ab hominum instituto pendent, nec distinguit gentiumnè omnium communia sint, an verò propria aliquarum ciuitatum; & quamuis non appellet gentium iura, sed humana, tm̄ quę hoīum sunt, non minus rectè ēt gentium dici possunt, id quod plenius infra ostendemus. Iam demum offert se nobis ius ciuile, quod & [10] ipsum totidem modis vsurpari potest. Primò † ius ciuile ita pōt accipi, vt idem significet, quod apud Græcos politicū, prout sola per se ipsa vox satis ostendit, cùm & ciuile, & politicum à ciuitate fuerit appellatum, docetq́; etiam id Cicero lib. 3. de Natura „ Deorum, quo loci vtitur his verbis. Cùm sic hoīs natura genera„ta sit, vt habeat quiddam innatum quasi ciuile atq; populare, qđ Græci πολιτικον vocant. Et hoc modo sumptum ius ciuile complectetur ea oīa, quę in ciuitate seruantur, siue sola natura nobis ingenita sint, siue ab hoībus, vel omnibus simul, vel solis eius loci incolis fuerint instituta. [11] † Nā oēs populi, (vt Caius inquit) aūt suo proprio, aut cōi omnium hominum iure vtuntur. Quapropter sicut Aristoteles ius politicum duplex esse statuit, naturale scilicet, & legitimū. Ita nos ius politicum atq; ciuile poterimus appellare quod Iustinianus & Vlpianus in ius publicum, atq; priuatum distribuunt, intelligentes illud esse priuatim, quod constat ex præceptis naturalibus, gentium, & ciuilibus. Qua ex re cognoscitur ius ciuile hæc omnia complecti; ipse enim proculdubio cum ius ita diuisit, ius politicum diuidere voluit, quod nos proximè cū Tullio diximus ciuile à Latinis appellari. Alio modo sumitur ius ciuile pro eo tantùm quod vnaquæq; ciuitas sibi [12] cōstituit, † & in hac significatione reperiemus illud passim à Caio, Vlpiano, Iustiniano, alijsq́; iuriscōsultis vsurpari, vt l. ius ciuile. l. oēs populi. ff. de iust. & iur. §. ius autē, & §. pen. inst. de iur. nat. [13] gent. & ciui. §. singulorum. inst. de rer diuis. Cōstatq́; † ex his partibus omnibus, nimirum legibus, plebiscitis, S. cōsultis, principū placitis, magistratuum edictis, & responsis prudentum l. ius aūt. ff. de iust. & iur. & §. constat autem. inst. eo. Existimat Franciscus [14] Connanus lib. 1. c. 6. nu. 2. ius ciuile † hoc modo sumptum idem esse quod legitimum, de quo Aristoteles loquitur d. c. 7. Sed nō videtur mihi eo in loco Aristotels tàm angustè accepisse ius legitimum, quemadmodū diximus à nostris accipi ius ciuile. Ipse enim ius legitimum appellat, quicquid lege humana, hoc est hominum instituto vtilitatis causa quacunq; ratione introductū est; Et quoniam quæ ad vtilitatem spectant, hominum arbitrio, ac potestati permissa sunt, sæpeq́; mutari, ac variari possunt, ideò quæ pertinent ad ius legitimum, ea dicit esse eiusmodi, vt nihil referat, an ne hoc, vel alio modo se habeant. Itaque generatim accipio ego verba Aristotelis, quemadmodū accipit etiam Eustratius, vt cùm loquutus est de iure legitimo, non de eo solo intellexerit, quod singulis tantùm in ciuitatibus obseruatur, sed ēt [15] de illo, † quod communem omnium hominum continet vtilitatem, & à nobis dicitur ius gentium. Id quod ipse ibidem in eo quoq; dilucidè ostendit; quia cùm de iure naturali proximè egis„set, cōfert se statim ad ius legitimum, & his verbis vtitur. At quæ „ iura (inquit) ex instituto, & propter vtilitatem sunt &c. pauloq́; inferius hæc humana iura appellat. Sed qui secus verba Aristotelis acceperunt, exemplis fortasse illis decepti sunt, quæ affert ipse initio eius capitis, nam verè illa quidem iuri tantùm ciuili conueniunt; At cauendum est, solere Aristotelem id ferè seruare, vt cùm ius legitimum à iure naturali distinguit, aut legem ab ipsa natura, legis, & legitimi appellatione complectatur etiam ea quæ iurisgentiū sunt, prout optimè colligi potest ex eo, quod [16] ipse docet lib. 1. Polit. cap. 4. quo in loco † cùm legitimam seruitutem à seruitute naturali disiungit, seruitutem illam secūdùm legem appellat, qua capti in bello alienæ potestati subijciuntur, & quam apud iurisconsultos iurisgentium esse cōstat. Nam lex „ (inquit) consensio quædam est, qua bello capta illorum fiunt, qui ea cœperunt.

Sic videmus ius ciuile non eodem modo accipi à nostris, quo ius legitimum ab Aristotele vsurpatur. Non desunt tamen alij, qui hanc quoq; iuris legitimi significationem admittant, ac dicant ea sola, quæ à singulis ciuitatibus constituta sunt, iuris legitimi nomine comprehendi, immò neq; ea omnia, sed tantūmodo, quæ differentia sunt, potueruntq́; non minus alio, q̃ hoc modo se habere. Sed vel si maximè hanc significationē recipiamus, vt illam recipit inter alios Franc. Bur. lib. 5. q. 20. Non tñ iccircò hæc vox, legitimum, nobis ciuile sonabit, nam vt apud Aristotelem latior, ita hic angustior erit legitimi, q̃ ciuilis iuris significatio. Quod si ēt recentiorum vsui aliquid concedamus, ac cū ipsis fateamur pro eodem ius ciuile, & legitimū accipi, vt præter Con[17]nanum Buridanus prædicta qōne, & alij pleriq; sentiunt, † tertiā ex hoc iuris ciuilis significationem à duabus præcedentibus planè diuersam constituemus, nimirum eo inspecto, quod de legitimo iure proximè diximus. Itaque cùm tàm variè hæc accipiātur, quod vel naturale ius dicatur, vel gentium, vel ciuile, neque ex alijs, quàm ex his differentijs ius diuidatur, non est, ꝙ miremur, si tàm variæ iuris diuisiones afferuntur.

ARGVMENTVM.

ALteram huius varietatis causam illam esse, ꝙ qui ius diuiserunt, non eūdem omnes, sed varios sibi fines singuli proposuerunt; quibus diligenter consideratis prædictorum omniū sententias defendi posse, cùm illæ, vel si diuersæ, minimè tamen inter se contrariæ sint.

SVMMARIVM.

1. *Non eodem modo ius accipiunt philosophi, quo iurisconsulti.*
2. *Quomodo iurisconsulti ius considerent.*
3. *Philosophorum intentioni conuenit diuisio Aristotelis.*
4. *Multa iure gentium introducta sunt, quæ quātum ad iustitiam nihil refert, vtrum hoc, vel illo modo se habeant.*
5. *Leges ciuiles multa disponunt, quæ etiam alioquin per se iustissima fuissent.*
6. *Pęnarum genera, & modi salua iustitia variari sæpe, ac mutari possunt.*
7. *Quodnam remedium Hebræi loco vsucapionum adhibeant, ne dominia rerum sit incerta.*
8. *Iurisconsultorum intentioni nulla iuris diuisio magis conuenit, quàm quæ ab Vlp. & Iust. traditur.*
9. *Duplex differentia inter ius gentium, & ciuile.*
10. *Ius commune est eiusmodi, vt illud omnes gentes quasi vaticinentur.*
11. *Quare Aristoteles eam oratori proponat iuris diuisionem, quæ à nostris iurisconsultis nihil discrepat.*
12. *Quæ ratio mouerit Vlp. vt suæ diuisioni illud quoque ius insereret, quod est commune omnibus animantibus.*
13. *Naturæ sensitiuæ instinctus hominum constitutione non egebant, quo magis seruarentur.*
14. *Est cum in brutis quoque quodammodo iusti, atque iniusti regulas iurisconsulti expendant.*
15. *A brutis posse nos veri iuris viam addiscere Plutarchus existimat.*
16. *Caij potius quàm Vlp. diuisio est probanda.*
17. *Peccatum Iustiniani, sed quod facilè ipsi sit condonandum.*
18. *Non disiungit Cicero, quæ sola natura introduxit, ab ijs, quæ ab hominibus constituta sunt.*
19. *Quid spectauerit Gratianus, dum diuisionem iuris ab aliorum diuisionibus diuersam tradidit.*
20. *Differentiæ illæ, quod ius sit militare, vel forense, & aliæ eiusmodi non constituunt species à iure gentium, vel ciuili distinctas.*

CAP. XXI.

VERVM quia hæc causa id tantum facere potuit, vt ꝓpositæ iuris diuisiones verbis inter se differrēt, veniamus ad secundā cām superius à nobis propositam, quæ fecit, vt neq; ēt sensu, & re ipsa diuisiones istæ simul conuenirent, Eā verò diximus esse; quia in iure diuidendo non eadē oībus mens, & intentio fuit. Quare operæpreciū est, in singulis his diuisionibus animaduertere quidnā vnicuiq; ipsarū authori propositū fuerit, & quo modo hæc cā facere potuerit, [1] † vt neq; cū iurisconsultis Gratianus, neq; cum Aristotele iurisconsulti, ac ne ipsi quidē inter se iurisconsulti hac in re prorsus conuenirent. Cōsiderandū est ante oīa legem, siue ius (vtrum .n. hoc, vel illo noīe id appellemus, nihil refert) à philosophis nō eodem modo, atq; à iurisconsultis accipi solere. Philosophi enim ius per se tm̄ cōsiderant, & quà honestati, rōniq́; naturali consentaneū est. Quapropter vt philosophi quis nomen mereatur, non est necesse illum cognoscere, qđ à varijs populis, ac ciuitatib. putà Atheniensibus, Lacedemonijs, Romanis, alijsve vllis receptum fuerit, dūmodo rectè teneat, quid quaq; in re naturalis Iustitiæ, atq; honestatis ratio seruandū præcipiat. At verò iurisconsulti non per se tm̄ ius considerant, sed quà receptū est, & approbatū legibus humanis; quæ leges humanæ iuri naturali maius quoddā robur addiderūt, dum pęnis propositis, ac magistratibus cōstitutis, illud vel ab inuitis seruari curarunt. Qua ex re fit, vt q̃uis nō minus iurisconsulti q̃ philosophi, morales iuris naturalis cognitionē profiteantur, eaq́; planè oīa tenere debeant, quibus ad piè, sanctè, & honestè viuendum natura nos instruxit, tm̄ eatenus id profiteantur, quatenus ad humanarum legum aliquarum interpretationē sunt necessaria, immò & quatenus verè ipsarum pars sunt, cùm

singulæ

singulæ ciuitates non tn̄ eo iure vtantur, quod ipsæ sibi constituerunt , sed ēt eo quod naturalis ratio inter oēs hoīes introduxit,vt in l.oēs populi.rectè Caius animaduertit.Itaque † vniuersè ius considerant iurisconsulti , prout efficax factum est populi alicuius vel expresso,vel tacito saltē consensu, ita vt in eius mores,& consuetudinem sit introductum,qua ratione dr̄ ius Politicum;Et quamuis in iure politico illud quoq; ius includatur (vt diximus) qđ natura ipsa sine vlla approbatione per se æquum , & bonum est,tn̄ illud non per se, atq; absolutè , sed eatenus tantum considerant,quatenus est approbatum. Ostendūt hoc Vlp. & Iusti.qui ius Romanorum in publicum,ac priuatū distribuūt, deinde priuatum ex præceptis naturalibus,gentium,ac ciuilibus constare dicunt.l.j.§.j.ff.de iust.& iur.& §.huius studij.inst. eo. In quo satis demonstrant hæc se omnia pręcepta in eo tantùm cōsideraſſe,quod Romanorum consensu, & approbatione maius quoddam robur assumpserunt.

Postquam vidimus quo modo tùm à philosophis,tùm à iurisconsultis ius accipiatur, videamus quo modo vtrorumq; fine inspecto ius ipsum diuidendum sit.Si cum Philosophis † ius per se, & quà iustum est consideremus, id quod præcipuè facit Aristoteles,qui de iusto expressum loquitur,non possumus alio modo rectius illud diuidere,quam ipse Aristoteles diuiserit, dum totū ius politicum in naturale, & legitimum distribuit.Nā si ius aliqđ proponatur, quod per se iustum futurū esset, vel si nullis vnquā humanis legibus fuisset approbatū, verè illud dicemus naturale,cum quicquid habet iustitiæ,totum illi natura dederit.Si verò eiusmodi sit,vt nisi legibus comprehensum esset,non hunc potius q̃ alium in modum iustitiæ conueniret,tunc quia solæ leges sunt,quę iustum illud faciunt,meritò Ius legitimum appellatur. Quocirca iuri legitimo neq; sola ea, neq; oīa ea tribuenda sunt, quæ singulæ sibi ciuitates constituerunt.Dixi non sola,qm̄ ex ijs quoq; quæ apud oēs gentes obseruantur nonnulla sunt eiusmodi,vt licèt quātum ad vtilitatem plurimi referat, itanè,vel secus sese habeat, † tn̄ quantum ad iustitiam , quam solam hic spectauit Aristoteles,nihil prorsus id intersit, sicut pauloante demonstratum à nobis fuit.Accedit huic præterea,quod tradit idē Aristoteles lib.1.Polit.c.6. omnia planè acquirēdi genera,in quibus pecunia adhibetur,peritiæ tn̄, & arti,non autē naturæ tribui debere.Ideoq; non ad ius naturale,sed ad ius legitimum ab hominum instituto pendet,referenda esse.Vnde ad ius legitimum refert emptiones,& venditiones,locationes,& conductiones,quę ab Hermogene,Iustiniano,nostrisq; omnibus iurisgentium assignantur.Sic videmus nō sola illa legitimi iuris esse,quæ vnaquęque sibi ciuitas constituit.Quemadmodum verò nō sola, ita nō omnia ea concedimus ad ius legitimum referri posse, si ius consideremus,vt à philosophis consideratur ; siquidem † permulta sunt ciuilia iura,quæ vel si legibus non continerentur, essent tn̄ per se iustissima,quemadmodum de tutela diximus supra . Quare ex ijs omnibus quæ à iure ciuili constituta sunt, illa tn̄ iuri legitimo tribui poterunt,quæ nullam aliam ob cām iusta sunt,nisi quia legibus,vel moribus illius ciuitatis introducta fuerunt,vt definit ibi Aristoteles , ac rectè etiam exempla illa demonstrāt, mina captiuos redimi , & Dijs capram potius , quàm duas oues mactari.Atq; huc proculdubio referēdæ erant illæ regulæ , quas supra attulimus,ex artificio potius iurisconsultorum confictæ,q̃ ex rōne vlla naturali depromptæ:Huc etiam spectabunt,quę de pęnis irrogandis iure ciuili cōstituta sunt ; Tametsi enim delicta puniri lex ipsa naturalis,publicæq; vtilitatis ratio exigit.l.ita vulneratus.ff.ad l.Aquil.tn̄ quod † singulis delictis hæc potius,q̃ illa pęna infligatur, cum illa ęquè grauis sit , hoc certè solis legibus, hoc est soli iuri legitimo tribuendum est. Tribuenda sunt etiam iuri legitimo quædam remedia,quę singulę ciuitates inuenerūt, atq; ijs rebus applicuerunt,quibus tn̄ alia ratione occurri,ac prouideri potuerat. Quo in numero vsucapionū quoq; remedium, iudicio meo,censeri pōt; Quādoquidem licèt bono publico inuentæ sint vsucapiones,ne dominia semper incerta essent,neve lites in infinitum protenderentur.l.j.ff.de vsuc.inst.eo. in prin.l. vlt.ff.pro suo , tn̄ † adhanc rem poterat aliud aliquod remediū afferri,vt legimus fuisse factum ab Hebręis quibus erat vsucapio planè incognita,sed loco vsucapionis (ne dominia essent incerta) ex diuinæ legis præscripto illud seruabāt, vt post quinquaginta annos pristinis dominis oīa restituerentur.Ita enim legitur in

„ Leuit.c.25.Reuertetur homo ad possessionē suam, & vnusquis-
„ que redibit ad familiam pristinam,quia iubilæus est,& quinquagesimus annus.Itaq; non aliter res proprias vendere vlli licebat, nisi habita eius spacij rōne,quod,cum venditio fiebat , vsque ad annum iubilæi adhuc supererat ; nam sic ibidem subijcitur.Ter-
„ ram quoq; non vēdatis in perpetuum;quia mea est, & vos adue-
„ næ,& coloni mei estis.Qua ex re concluditur , vel si ratio naturalis sit,ob quam est introducta vsucapio , vsucapionem tn̄ ipsam ad ius legitimum referri posse.Verùm hunc puto Aristotelis sensum in hac diuisione fuisse , quæ sola diuisio, neq; alia planè vlla ipsi iuri accommodari pōt,cum illud per se (vt semper philosophi faciunt)& quà iustum est,consideramus . Diximus alio modo ius considerari à iurisconsultis nempe quà efficax est,tantūq; roboris,& virium habet,vt licite illi nemo reclamare possit.Qđ si hoc modo accipiatur,verè concludi potest,nullam † esse diuisionē quæ illi magis conueniat,q̃ diuisio Iustiniani, ideoq; non mirum est ab Aristotelis diuisione illam differre, cū nō eadem vtriusq; in diuidendo iure intentio fuerit, vt neq; ab vtroq; eodem modo naturale,& ciuile accipitur. Neq; enim id spectauit Iustinianus,quod Aristoteles,vtrū scilicet vel sola natura,vel legibus fuerit illud iustum effectum , sed cum in iure efficaciam potissimum consideret,illud vnū spectauit , nimirū quo ipsum ius efficax fieret. Quare quod à cōi oīum gentium cōsensu oritur, appellat ius gentium, quod verò singularum ciuitatum legibus, & institutis,appellat ius ciuile:† Quod quidem ius ciuile propterea duabus in rebus potissimum differt à iuregentium. Primò: quia latius diffunditur,& cōmoditates suas pluribus impertitur. Præterea quia apertiorem Iustitiæ,& honestatis speciē hēt, apertiorem enim esse necesse est,quā non soli prudentes hoīes,ac legislatores in singulis ciuitatibus, se oēs planè nationes, quātūuis feræ,atq; rudes & agnoscant, & fateantur. Quam differentiā nō obscurè insinuat nobis Aristoteles lib.2.Rethor.c.11.quo loci ius in proprium,& cōe diuidit,ac propriū esse statuit, quod singuli populi sibi seruandū præscripserunt:Cōe † verò,quod absq; vlla vel pactione,vel societate oēs hoīes qua vaticinantur,cuiusmodi illud est,quod apud Sophoclem tradit Antigone,cū sepulturæ Polinicē tradere iussum esse afferit. Nec est, quod quisquā miretur, si hoc in loco Aristoteles non eādem diuisionē afferet, quam attulerat lib.5.Ethic.hic n. non philosophum instituit, sed oratorem,qui ius non secus considerat, ac faciat iurisconsultus, nimirum quā efficax est, & in vsu hoīum versatur. Quare † oratori Aristoteles eam iuris diuisionem proponit,quæ à Vlp.parū discrepat,à Caio aūt prorsus nihil. Nam & Caius totū ius in proprium,& cōe partitur.l.oēs populi.sæpius adducta. Tot rectè quidem(inquies)ex prædictis apparet,quare Aristoteles in superiori illa diuisione discrepet à iurisconsultis, at non adhuc intelligitur , cur iurisconsulti à se ipsis discordent , nempè à Caio Vlpianus, qui præter ius gentium, & ciuile, hoc est præter proprium, & commune aliud quoque ius adiecit, quod continet eos instinctus, qui cum belluis, & feris nobis communes sunt, idq; ius naturale nominauit. Dicam primò † qua rōne id eum fecisse existimē,deinde magisne probem eius consilium, qui hoc membrum suæ diuisioni censuerit inserendum,an verò Caij,& Aristotelis in posteriori sua diuisione, qui illud ipsum prętermiserint.Cur ergo Vlp. membrum illud adiecerit,hāc causam fuisse arbitror. Iam diximus ipsum Vlpianum,vt & alios iurisconsultos oēs ius consideraſſe quā efficax est, atq; id roboris ab hoībus accepit,vt necessariò obseruandum sit. Quā rōne singulis ciuitatibus non immeritò assignauit, quæ ab illis seorsum constituta sunt,nā vel si prius iusta esse potuerint, tn̄ anteaq; apud illos populos instituerentur,efficacia non fuerūt.Meritò & gentibus tribuit,quæ apud oēs gentes seruantur,quia licèt seruētur & prima illa iustitiæ fundamenta, quę sola natura nostris mentibus inseruit,tn̄ id ipsum quod hac in re potissimum spectauit Vlp. nimirū ꝙ seruentur, & quod perficiendorum iustorum ob pœnarum metum, quandam quasi necessitatem afferant, ipsorum hoīum cura prouisum fuit, cū impunè antea ab oībus passim violarent. At considerauit Vlp. esse præterea non nulla adeò per se firma, atq; efficacia,vt quo magis seruarētur,nullo hoīum præsidio nullis institutis,aut constitutionibus indigerent:† qualia sunt maris & fęminæ coniunctio,liberorumq; educatio.Hoc enim robur, atq; hāc efficaciam satis, superq; ipsis naturam præbuisse, quę ad speciem propagationem vellet inuiolatē illa custodiri,ac propterea quadam eiusmodi rebus voluptatum illecebras quasi inseruisse,quibus sit,vt quamuis hæc ipsa non minus,ac cætera oīa præcepta, quæ iuris materiam constituunt,ad alterum referant, tn̄ in ijs seruandis,non tàm alteri,q̃ nobis ipsis morem gerere videamur.Hac ergo de causa Vlp. qui in hac iuris diuisione primā huius efficaciæ originem spectauit, putauit ea rectius tribui posse illi naturæ, quæ nobis cum cæteris animantibus cōis est. Neq; verò propterea ipse Vlp. reprehendendus est, ꝙ feris &, & belluis ius tribuisse videatur,nam nos superius duplicem eius defendendi rōnem attulimus. Primam , vt hosce ille instinctus in hoībus quidem,at non in cæteris animantibus ius esse existimauerit, q̃uis materiā,quæ in hoībus ius cōstituit, ipsis quoq; bestijs aliqua ex parte voluerit conuenire. Secundam, vt dicamus ius et ad feras,& bestias,sin minus propriè,at impropriè saltem, & per trāslationem referri posse;Ac præter l.j.ff.de iust. & iur. quod ibi ad hoc perpendimus, rectè et hoc colligitur l.j.ff.si quadr. pauper. fecisse dicatur.§.& generaliter dum ibi deciditur , nō esse locum illi actioni,† qua petitur aut dari animal,quod noxiam commisit,aut æstimationem noxiæ offerri ; toties (inquam) illi actioni locum non esse,quoties fm naturam animal nocuit , quasi iniuste fecisse videatur,quod fm naturam suam fecit.Prudentia,virtutibusq; alijs brutos animātes carere supra plene docuimus , sed tn̄ non negauimus quin apparent in illis quædam prudentię,aliarumq; virtutum quasi vestigia,quibus perseuendis hoīes(vt fusè in quodam dialogo explicat Plutarchus) veri iuris viā multis

possint

possunt in rebus inueniri.† Nā si hæc apparent in brutis, primū, vt generationis causa coniungantur, deinde quod procreatum est ament,& nutriant,idq; faciant cum desiderio , & similitudine quadam solicitudinis humanæ, multò certè magis id hoī natura præcipit,vt vxorē quærat,& ex ea liberos quos suscepit,magno studio alat , & ad subsidium generis tueatur. Potuerūt ergo hæc mouere Vlpianum,vt cùm maris,& fęminę coniunctionē, liberorumq; educationē iuri naturali tribueret , tùm ēt hoc ius naturale à iure gentium separaret . Habemus iam quid spectarit Vlpianus,cùm triplicem hanc iuris tradidit diuisionem, itemq; Iustinianus qui eandem diuisionē amplexus est , & qua rōne defendi possint. Verùm † si inter iurisconsultorū sententias liceat nobis diiudicare,vt certè in eiusmodi rebus,quæ nullius facti decisionem continent,deberet esse permissum, nos non tn̄ Vlpiano,& Iustiniano assentiemus, quantum Caio, & Aristoteli, qui hoc caput prorsus omiserūt,ac ius totum diuiserunt in cōe omnium hominum,quod est ius gentium,& propriū cuiusq; ciuitatis,quod est ius ciuile . Sola.n.ratio iusti differentias nouit,solaq; dispensationē iuris sibi vendicat , quare non ea oīa quæ animæ sensitiuæ instinctu nobis innata sunt,iuris esse statuit,sed tūc tn̄ cum illa eadem iudicat iustitiæ,& honestati respōdere,Quandoquidem (vt supra dictum est) quæ animæ sensitiuæ instinctu nobis innata sunt,ita demū iuris esse dici possunt, si ab humana ratione tanquàm iusta,& honesta recipiantur;quod cùm ita sit,nō video cur in iuris diuisione nō rectè cū illis coniūgi potuerint, quæ naturalis ratio inter omnes homines introduxit. Quamuis enim considerentur hęc iura,vt efficacia sunt,cùm à iurisconsultis diuiduntur, attamen certè vt iura considerari debent : Vnde negare non possumus,quin peccato debeat hoc ascribi Iustiniano,ꝙ Vlpiani potius,q̃ aliorū hac in re sn̄iam secutus sit.Verùm hoc † eiusmodi peccatū est,vt facilè cōdonari debeat,cū pręsertim hæc duplex diuisio,licèt quantū ad ius naturale redūdet,pleniorem tn̄ , ac magis distinctā iuris cognitionem nobis afferat:

Excepto hoc vno capite, quoad reliqua duo Iustinianus cum Caio planè consentit , itemq; cum Aristotele qui lib. j. Rhetor. ius in proprium,& cōe diuidit.At videndum est cur his ab omnibus discrepet Gratianus,qui ius illud commune, seu gētium putat esse duplex, cum tamen prædicti omnes illud vnicū esse statuant.Atq; ipsi Gratiano aduersatur etiam Cicero lib.3.offic.vbi cum ius gentiū disiungit à ciuili , appellatione iuris gentiū tàm ea complectitur,quæ sola naturalis ratio nos docuit,ac iuris gentium primæui sunt,† quàm ea quæ ab hominibus ipsis fuerūt cōstituta,ac posteriori iuri gentium tribuuntur.Neq; verò (inquit)

„ hoc solum natura,id est iure gentium,sed etiam legibus populo-
„ rum, quibus in singulis ciuitatibus Respub. continetur , eodem
„ modo constitutum est,vt non liceat sui commodi gratia nocere alteri. Nos Gratiano hac in re prorsus assentiēdum putamus, qui hæc iura distinxit , verè enim illa inter se differre credimus; quod ipsum haud multò post perspicuis argumentis demōstrabimus.At non iccircò tamen Aristoteles , Vlp. Iustinian. alij ve vlli nobis nobis reprehendendi esse videntur,qui hæc iura,quantumuis inter se diuersa , iuris gentium appellatione complexi fuerint . Nam cum ipsi iura considerarent , vt in hominum vsu versantur,cumque perspicuum sit, æquè vtrunque ius gentium & prius, & posterius apud omnes fermè gentes in vsu esse , nihil fuit necesse,vt prius à posteriore in hac diuisione separarent.Veruntamen ea inter se differre non modo negarunt , sed ipsimet alijs in locis apertè indicarunt,vt Vlp.in l. manumissiones. ff.de iust.& iur.Iustinian.in §. ius autem.instit. de iur. nat.gent.& ciui. Propterea † verò dici potest ipsum potius Gratianum hæc iura distinxisse,quoniam id videtur in animo habuisse,vt magis graphicè , ac quasi historicè hanc diuisionem traderet,ac temporū progressionem quandam consideraret.Et quia primo tempore, anteaquàm homines quicquàm constituerent , aut à primo illo,naturaliq; statu quicquàm immutarent , seruabantur ea quæ solo naturæ instinctu habebantur, iccircò ea omnia quæ hominum constitutiones præcesserunt , vnico tantum capite, atque vno naturalis iuris nomine complexus est.Nec respexit , vtrum spectarent vtilitatem,an verò solam honestatem , itē an immutabilia essent, an verò pro ipsorum hominum arbitrio in posterum mutari possent. Insuper verò quoniam mortales , cum primùm in cętus congregari cęperunt,cęperunt etiam sedes occupare,ædificare,munire, bella inter se gerere, connubia inter alienigenas prohibere,ideo ex his omnibus aliud ius constituit Gratianus,quod ius gentium nominauit,ac demum quia conditis iā ciuitatibus vnaquæq; ciuitas propria sibi quædam diuina, humanaq; causa constituit,rectè ipse ea omnia (prout etiam iurisconsulti omnes fecerant) ad ius ciuile retulit , quanquàm nō omnia quę iurisgentium sunt,ius ciuile antecesserunt,quemadmodum postea dicemus.Sequentibus † deinde capitibus recenset ius militare,ius quiritum,& alia, sed hæc membra in diuisione iuris nō per se seorsum censenda sunt, quandoquidem ad superiora tria iura,ac præsertim (vt mihi videtur) ad ius ciuile referri possunt. Itaque concludamus,Gratianum hanc trimembrem iuris diuisionem summa cum ratione tradidisse.

ARGVMENTVM.

QVomodo Gratianus defendi possit , qui cum ius naturale primis tātùm temporibus obtinuisse statuat,antequàm scilicet dn̄ia distinguerentur,tamē ipsi tribuat possessionē,ac rei depositæ restitutionem , quæ non nisi posteriore tēpore videntur extare potuisse. Tum quomodo ius publicū accipiēdum sit,& an per se speciem iuris ab alijs diuersam constituat.

SVMMARIVM.

1. *Vel anteaquàm dominia distinguerentur,rerum tamen omnium vsus erat.*
2. *Hodie quoque sine dominio potest consistere vsus , licèt per eum res consumatur.*
3. *Verè,& propriè possessio quæ sit.*
4. *Cum possessioni adimis dominij contemplationem , nihil aliud nisi merus vsus remanet.*
5. *Possessio sæpè accipitur pro simplici vsu,immò & pro mera detentione.*
6. *Qui in aliena sunt potestate non verè possident.*
7. *Solius vsus ratione consistit depositum, & commodatum.*
8. *Opinio Franc.Connani.*
9. *Publica conuentio quæ sit.*
10. *Propter publicam vtilitatem à iure tùm gētium,tùm ciuili sæpè receditur.*
11. *Velata Romanorum iniustitia.*
12. *L.conuentionum.ff.de pactis.*
13. *Hostes ligant non quæ iure ciuili , sed tantū quæ iuregentiū constituta sunt.*
14. *Publica conuentio verè,iuris gentium est .*

CAP. XXII.

AT Gratiano illud præterea objiciunt nonnulli,ꝙ in tradēda hac iuris diuisione naturali iuri quod primis tn̄ illis tēporibus antè dn̄ia distincta obtinuerit,nō rectè possessionē , ac depositū assignasse videat . Sed in hoc quoq; expeditā eius defendendi rōnē esse credimus,quam ex ijs,quæ de primo illo, & aureo seculo supra docuimus,facilè vnusquisq; colligere poterit.Antiquitus(quemadmodum ibi diximus) vel † anteaq̃ dn̄ia distincta essent,idem ipse tn̄,qui hodie est, rerum oīum vsus erat, siquidem & herbas,& plantas,& brutos animātes, ac res deniq; omnes nō alia de causa fabricata est natura , nisi vt ijs homines vterentur. Vsum enim solum,non dn̄ium natura spectauit,ac præter vsum primis illis secundùm naturam viuentibus,nihil aliud opus fuit. Quocirca si auem,feram,vel piscem cęlo,terra, marive cępisses, vel quocunq; in loco rem aliquā inuenisses, properas ea pro animi tui libidine vti,ac vel edendo,vel alia quacunq; ratione absumere.Eius tn̄ rei dominus non eras; quia nondum generali omnium consensu id receptū fuerat,vt licet illa non egeres,ab eius tn̄ vsu eo nomine alios prohiberes, ꝙ eam rem tibi propriam diceres.Neq; † absurdū videri debet , sine dn̄io vsum extitisse,quo res ēt absumerentur, cum istuc ipsum hodie quoq; cernamus in ijs rebus,quę vsu consumuntur.§.constituitur.inst.de vsufr. & toto tit.ff.de vsufr.ear.rer.quæ vsu consum. Ex hoc porrò intelligi potest,qualis fuerit eius temporis possessio,nō enim eadem esse potuit,quam nos verè,& propriè possessionem appellamus. Verè,& propriè possessio à nobis dicitur,quoties nō vtimur simpliciter,sed vtimur contemplatione dominij;cuius rei optimū sumitur argumentum ex l.quæcunq;.§.interdum.ff.de pub.in rem act.& ex l.si seruus depositus.§.is qui pignori.ff.de nox.act.Quare qui possidet aliquam rem,si eiusdem rei dn̄s est, ea ipsa vtitur ratione dn̄ij,quod iam habet;si nō dn̄s est,sed bonęfidei possessor, vtitur ratione dominij,quod se habere arbitratur; ꝙ si malafide possidet, vtitur ratione dominij , cuius prætextu eam rem possidet,& ad quod aspirat,saltem post completam 30.ann. præscriptionem,qualecunq; tandem id ius futurum sit,quod inde in re possessa consequuturus est,vt l.si quis emptionis.§.j.C.de præscr. 30. vel 40.annorum . At verò primis illis temporibus cum dn̄ia nulla essent,non poterant qui tunc erant homines re vlla vti cōtemplatione dominij. † Quare dempto dominio eorum possessio in simplici tantùm vsu posita erat;& tamen non absurdè possessionem illam appellabimus, namq; vsus quicunque possessio dici solet,iuxta l.quæstio.ff.de verb.sign.Itaq; non est reprehendendus Gratianus,vt nōnulli illum reprehendunt in l.j.ff. de acqui.poss.atque inter alios Franciscus Connanus lib.j.c.6. ꝙ dixerit communem rerum possessionem tunc extitisse.Nam & communis tunc rerū vsus erat, & vsus rectè possessio appellatur ; immò verò hæc vox † possessio,non ad vsum tantùm,quo quis vtitur sibi,sed ad meram detentationē sæpissime refertur,cū & serui dicantur possidere,& filijfamilias,& coloni, qui ex locato,cōmodato,vel deposito rem aliquā detinent.l.2.§.qđ vulgò.ff. pro hærede.l.cōi §.neq;.ff.cōi diuid.l.ꝙ seruus.l.cum hæredes.§. item quęro.ff.illo tit.de acq.poss.l.stipulatio ista.§.hi qui sunt,& § hęc quoque.hoc tit. Atque hi † tamen nullo modo possident,neque propriè,neq; impropriè,sed sunt quędam quasi instrumenta,per quæ possident patres,vel domini,vel ij qui locarunt,deposuerūt,

aut com-

aut commodarūt.l.possessio quoq;.l.3.§.quod si seruus.l. si colonus.l.si de eo.§.j.l. peregrè. §. quibus explicitis.l. qui vniuersas.§. quod per colonum.l.si id quod.§.j.ff.de acq.poss.]Vnde eam nos iurisconsulti differentiam docuerūt, vt aliud sit possidere, aliud in possessione esse.l.si quis ante. §.idem Pomponius eo.ti.de acquir. possess. Facilè etiam ex hoc defenditur Gratianus ab altero illo obiecto, quod non rectè existimasse dicebatur depositum, & commodatum ad ius naturale pertinere. Nam cū vsus rerum tunc quoq; esset, vt dictum est, sicut ratione vsus acquirebantur ea, quæ cęlo, terra, mariq; capiebantur, in quibus tñ nihil aliud pręter vsum acquirere poteram, ita † quantum ad hunc ipsum vsum poterat consistere depositum, vel commodatū. Etenim si re aliqua, quam penes me haberem, vidissem mihi in posterū opus fore, ac propterea aliquò fortè profecturus apud te interea illā deposuissem, vel tibi cōmodassem, fidē in hoc tuā secutus, ꝙ eam te mihi restituturum promisisses, negari certè nō potest, quin tunc quoq; tibi ratio dictaret, vt fidem mihi datam seruares, remq; illam mihi redderes, quam vel vtendam, vel custodiendam à me accepisses, quamuis ego nullam ea in re dominium haberem. Sic concedamus oportet non modo diuisionē iuris rectè à Gratiano traditam esse, sed etiam exēpla quibus ipse vtit, rectè singulis capitibus fuisse accōmodata. Alias quoq; supra retulimus iuris diuisiones, quas omnes nunc persequi nimis longū esset, ac minimè profectò necessariū. Nā qui varias spectarit eorū intentiones, qui hoc, vel illo modo diuiserūt, facilè per se cognoscet, eas oēs diuisiones aliquo modo defendi posse, & iurisconsultorū traditionibus nulla ex parte aduersari. Vnū tñ hic non censeo prætereundū, quod à Francisco Connano traditū reperio lib.5.c.j. quodq; à Iustiniani, aliorumq; oīum sñia in hac diuisione iuris vr̄ maximè abhorrere, & tñ, saltē primo aspectu, videtur maximè rationi consentaneum. † Videtur ipse constituere quandā iuris speciem ab ijs oībus planè diuersam, quas hactenus commemorauimus, ac ius quoddam nobis proponere, quod vel si non à sola naturali ratione introductū, sed ab hominibus fuerit constitutū tamen neq; ius gentiū, neq; ius ciuile dici possit, sed magis ius quoddā tertiū, quod ex his cōflatur, atq; perficitur. Id † verò ita esse ostendit exemplo publicæ conuentionis, quæ per Principem fit, aut quoties duces belli inter se paciscuntur, in qua nec iuris ciuilis, nec iuris gentium ratio attēdit. Cùm enim fiat cum hostibus ijs de rebus, quæ ad publicū cōmodū spectant, ideoq; dirigatur ad id, quod potest, & expedit Reip. cuius vtilitas oībus omnium vtilitatibus antecedit, † propter hāc cōem vtilitatem receditur sæpissimè non tantum à legibus ciuilibus, sed etiam à cōi omnium gentiū iure, hoc est ab ijs, quæ de singulorum contractibus scita sunt in populis, & quę oīum moribus ea in re obseruantur. Non vr̄ ergo hæc conuentio iuris ciuilis esse posse, tùm quia in ea à legibus ciuilibus sæpè receditur, tùm etiam quia cum hostibus fit, quibus cum nulla nobis consociatio est iuris ciuilis; At neq; etiam iuris gētium videtur esse, quia nō pōt fieri nisi ex legum ciuiliū præscripto, atq; eo modo qui publicis legibus descriptus est. Is verò iuri gentiū vtplurimū aduersatur, quod † optimè ostēdit pax Caudina ab Aul. Posthumio Consule per sponsionē cū Samnitibus facta, cū se ille cū toto suo exercitu interclusum videret. Hāc.n. populus Romanus ratam non habuit, vt author est Liuius, ꝙ diceret iniussu populi quicquā sanciri posse, quod populum teneret. In hoc Romani proculdubio iuri gentium aduersati sunt: Vt enim hæc sponsio sine populi facta consensu non valeret, legibus Romanis cautū erat, sed hoc ad Samnites nihil attinebat, qui ijs legibus nō tenebantur: Cùm ergo nec iuris gentium, nec iuris ciuilis sit publica conuentio, vt ad ius aliquod referre eam possimus, videtur necessariò concedendum ius aliquod dari, quod sit ab hominibus constitutum, & tñ à iure gentium, ac pariter à iure ciuili diuersum sit, Idq; probari videtur † ex l.cōuentionum.ff. de pact. quo loci duplex traditur esse priuata conuentio.s. iuris gentium, & legitima; sed quātum ad publicam conuentionem hec distinctio non adhibetur. Vera (iudicio meo) huius obiecti solutio est, vt dicamus non posse ex hoc tertiō ius constitui, quod & à iure gētium differat, & à iure ciuili; Id enim hoc argumento certè non demonstratur. Nā quæ de publica cōuentione legibus publicis constituta sunt, verè sunt iuris ciuilis, cū sæpe & ius ciuile ob publicam vtilitatem ab alijs legibus ciuilibus recedat, ar.l.j.ff.de vsuca.& plenissime traditur in l.j.ff. solu. matr. Quòd verò fiat cum hostibus hæc conuentio, † cum quibus nulla nobis iuris ciuilis cōmunicatio est, concluditur hinc quidem quæ de publica conuentione iure ciuili constituta sunt, hostes non ligare (ligantur enim tñ hostes ijs conuentionibus, quæ iuris gētium est) sed nō rectè ex hoc colligitur, quæ de bellorum gerendorum ratione in singulis ciuitatibus constituta sunt, iuris ciuilis non esse. At, vel si non hostes, ciues tamen certè ligabūt, à quibus ea necessariò obseruanda sunt. Quare conuentio ipsa, † quantumuis publica, semper iuris gentiū est, ac verè hostes obligat, quæ verò de illius conuentionis forma à singulis ciuitatibus cōstituta sunt, ea sunt iuris ciuilis, & solos earum ciuitatū ciues adstringunt. Itaq; non rectè sentiunt, qui ius inde tertiū constitui volunt. Maximū verò ad hanc sententiam diluendam argumentū est, quod Vlp. ipse ex cuius responso in l. conuentionū. tertium hoc ius desumebat, præter ius gentiū, & ciuile nullū aliud ius cognouit, qđ ab hoibus fuerit constitutum. Atq; hanc solutionem ipse quoq; Connanus necessariò recipere debet, nisi apertè sibi ipsi aduersari velit. Namq; is lib.j.c.4. expressim affirmat nullum ius publicū reperiri, quod non ciuile sit, id quod vel ex ipsa voce demonstrari ait, cùm dicatur publicum quasi populicū, ac populus sit multitudo iuris consensu congregata, quam ciuitatem appellamus.

ARGUMENTUM.

EX iurisconsultorum simul omniū traditionibus, iunctis etiā ijs, quæ hac de re Aristoteles, & Tullius docuerunt posse perfectam iuris diuisionē desumi, ex qua rectè intelligatur, quot sint iuris species, & quomodo illæ inter se distingui debeant.

SUMMARIUM.

1. *Nulla à quoquam traditur iuris diuisio, quæ omnes ipsius iuris differentias complectatur.*
2. *Quæ sit rectissima iuris diuidendi ratio.*
3. *Ius, quod ad hominum vtilitates pertinet nō æquè naturæ assignandum est, vt quod solam honestatem spectat.*
4. *Ius humanum idem & gentium dici potest.*
5. *Quæ sint tùm primæui, tùm secundarij iuris.*
6. *Ius primæuum non diuiditur.*
7. *Iuris secundarij duæ species.*
8. *Modi acquirendi à iure ciuili introducti.*
9. *Non absurdè dicimus iuris gentium appellatione etiam ius ciuile contineri.*
10. *An ius respiciens solam honestatem specie differat ab eo, quod hominum vtilitates instituit.*
11. *Ciuium Romanorum differentiæ permultæ.*
12. *Tres differentiæ inter ius naturale, & ius gentium.*
13. *Effectus prouenientes ex diuersitate iuris naturalis, & humani.*
14. *Authores grauissimi, qui in iure diuidendo hanc ipsam vtilitatis atque honestatis distinctionem amplectuntur.*
15. *Verus Aristotelis sensus contra Connanum.*
16. *Refellitur Connan. circa intelligentiam.l.pen.ff.de iust. & iur.*
17. *Falsum est, ius ciuile à nostris iurisconsultis sumi pro politico.*
18. *Perpeduntur verba Iust. in §. ius autem. inst. de iur. nat. gent. & ciuil.*

CAP. XXIII.

LICET planissimum iam fecerimus nō modò iurisconsultorum, † sed & aliorū hac de re traditiones optime defendi posse, ac tàm multas à varijs traditas diuisiones diuersas quidē, sed minime inter se contrarias esse, non tamen eò rem deduxisse videmur, vt qui cupiat oīa, quæ ad iuris diuisionem attinēt, planè tenere, ijs tantùm quæ hactenus diximus, acquiescere possit. Neque enim adhuc cognoscimus, quot iuris species sint, aut qua ratione illæ inter se distingui debeant. Siquidem diximus nec Aristotelē, nec Iustinianū, aliosve iuriscōsultos id sibi proposuisse, vt oēs omninò iuris differentias attingerent, sed cū in iuris diuisione varij varia spectarint, attigisse singulos eas tñ differentias, quæ illorum intentioni conuenirent, reliquas verò prætcrijsse, quas tamen extare ijsdē ipsi non inficiarentur. Itaq;, vt hasce oēs differentias, ac iuris species probè cognoscamus, operæprecium facturi videmur, si Aristotele, & Cicerone in nostrorum iuriscōsultorum numerum quasi receptis (quod facere hac in re cōsentaneum est) ex illorum simul oīum traditionibus perfectā colligamus iuris diuisionē, oībusq; (quod aiunt) numeris absolutam, in qua complectamur oēs differentias, quæ à quolibet eorū traditæ, vel ob aliquos effectus, quacunq; rōne fuerint considerate. Et quamuis supra docuerimus eas voces, quæ ad iuris diuisionē adhiberi solent, cùm scilicet dicimus naturale, gentium, & ciuile multis modis solere variari, nos de ijs in pręsentia nō magnopere solliciti erimus, sed omissa verborum superstitione, eius ipsius iuris quod in singulis capitibus ab altero iure distinxerimus, naturā, & substantiā vel exemplis, vel certa aliqua descriptione demonstrabimus. † Ea igitur totius iuris diuidendi rectissima rō esse mihi vr̄, vt illud generatim, atq; vniuersè cōsideratū duplex tñ esse statuamus. Vnū ius est quo ea continentur, quæ determinatè (vt ita loquar) à natura vel imperantur, vel prohibentur, ac propterea per se iustorū, vel iniustorum distinctionem hñt, qualia sunt ea, quæ ex Cicerone supra relata sunt, sparsimq; ēt in varijs iuriscōsultorū rñsis hñr l. ueluti.l. vt vim.ff.de iust.& iur.l.sed & si lege.§.cōsuluit.ff.de pet. hære. Et hec Cicero magis propriū quendā in modū naturali iuri tribuenda esse existimat. Alterū ius cōplectit ea quæ natura non determinatè vel præcepit, vel prohibuit, sed hoīum arbitrio, ac ptāti tanquā differentia permisit, vt id potissimū decernerent, quod sibi magis expedire iudicarēt. Quare vt in primo honestas potissimum, & iustitia inspicitur, ita in hoc vtilitas maxime attenditur. Moderatur enim eas cōmoditates

ditates quæ ad vitam instituendam pertinent. Ideoque rectè ad hoc ius referamus non tantùm dominia, commercia, bella, captiuitates, seruitutes, contractus, quæ nostri interpretes dicunt esse iuris gentium secundarij, sed etiam rerum omnium cōmunionem, vnam omnium libertatem, promiscuos cōcubitus, acquisitionem eorum, quæ cęlo, terra, mariq; nascuntur, & si qua alia primo illo ęuo seruabātur, anteaquam homines ex illo naturali statu quicquam immutassent. Nā hæc quoq; in hominū potestate posita erant, ita vt salua iustitiæ ratione mutari, corrigi, rursusq; restitui, ac sæpius variari possent. † Hoc ius (si Ciceronis testimonio aliquid dabimus) ius naturæ non propriè dicemus, is enim dū connumerat ea, quæ iure naturæ continentur, hæc non recenset; Ac fortasse etiā minus propriè ius esse sensit, ꝙ ad vitæ vtilitates potissimum dirigatur. Poterimus nos cum Aristot. ἀντρώπινον, hoc est humanū appellare, quandoquidem libero hominū arbitrio permissum sit. † Quod verò humanum ius est, idem mihi viderur ius gentium non absurdè dici posse. Quòd si quis hoc ipsum ius quantum ad ea, quæ primo illo seculo seruabantur naturale maluerit, quàm gentium nominare, vt Gratianus fecit, ego in hoc illi nō reluctabor, nec negabo, quin maiori cū ratione, ea ipsa possint dici iuris naturalis esse, quàm quæ posterioribus temporibus ab hominibus inuēta sunt, vt fusè infra explicabitur, dummodo illud mihi concedatur, totum hoc ius, quod in hominū potestatē collatū est (siue priora, siue posteriora tempora spectemus) ab illo iure naturali differre, de quo paulò ante loquuti sumus, id qđ necessariò concedendum esse, haud multò post demonstrabimus. Qđ attinet ad primū illud ius, quod ex Tullij sentētia diximus magis propriè naturale esse, ego illud vnicum statuo, nec rectè subdiuidi posse iudico. Quod attinet verò ad alterū ius, quod Aristoteles ἀντρώπινον nominauit, nos humanū, aut etiam gentiū non absurdè possumus appellare. Huic ego existimo rectè conuenire distinctionē primæui, & secundarij, quā nostri frequentius probant. † Primęui iuris ea sunt, quibus homines primo illo æuo vtebantur anteaquam ex naturali, qui tunc erat, statu aliquid mutassent. Quo tēpore seruabant hæc omnia, cōis rerum possessio, vna omnium libertas, concubitus promiscui, acquisitio eorum, quæ in cælo, terra, mariq; nascuntur. Iuris verò secundarij ea sunt, quę postea seruari cęperunt cū hominū creuit malitia, suntq; ijs, quæ proximè diximus penè cōtraria. Etenim loco illius vniuersalis cōionis distinctio dominiorū successit, loco libertatis seruitus multos oppressit, indeq; ēt ꝓcessit manumissio; quare cū vno naturali noīe homines antea appellarent, iure gentiū tria genera esse cęperunt liberi, & ijs contrariū serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui. Item cū prius essent promiscui, ac cū omnibus fermè mulieribus permissi concubitus, inuētis postea connubijs, tàm libera eorum potestas sublata fuit. Potestas etiā rerū acquirendarum sin minus sublata, at certè maxima ex parte restricta est, ar.l.vlt.ff.de vsucap. Nunc videamus, an singulæ iste species iuris gentium, quas hucusq; constituimus, rursus diuidi possint. In quo breuiter dico, ius illud † primæuū, quoniā peręque ab omnibus seruabatur, nullā amplius diuisionē admittere. In secundario † verò duas adhuc species distinguo (& hāc postremam statuo iuris diuisionem) nam aut cōmune, aut proprium est. Commune ea cōtinet, quibus oēs gentes vtūtur; cuiusmodi sunt ea, quę proximè cōmemorauimus, soletq; hoc ius præcipuò quodam vocabulo ius gentium appellari. Proprium verò est, quod quisque sibi populus constituat, atq; in nostris legibus passim ius ciuile dicitur. Nā quę vtilitatis gratia post primū illud, & aureū seculū ab hominibus fuerunt excogitata, aut ad cōem omniū vtilitatem spectant, & iuris gentiū sunt, aut ad varias singularū ciuitatum opportunitates inuenta fuerūt, & inde ius ciuile constituitur, quod iuri cōi solet semper aliquid vel addere, vel detrahere, vt ait Vlp. in l.ius ciuile.ff.de iust.& iur. Addit, † vt in vsucapione, & arrogatione, sunt enim hi modi acquirendi, quos adiecit ius ciuile, præter eos, quibus iure gentiū rerū dominia acquirebamus. Detrahit, vt cum donationem prohibet inter virū & vxorē, toto tit.de don.inter uir.& vx.& ff.& C. Quæ iure gētiū recepta erat, vel cū mutuū à filiofa. cōtractum planè irritū atq; inualidū reddit, ita vt is acceptam pecuniā restituere non teneat toto tit.ff & C.ad S.C.Maced. Atq; in hūc modū proprias sibi regulas ius ciuile constituit, quæ quāuis vtplurimū conueniant rationi naturali, ex ijs tñ nonnullæ sunt, quæ ex solo iurisconsultorū artificio fuerūt excogitatæ, cuiusmodi nos aliquot supra connumerauimus. Nec † cuiquā debet absurdū videri qđ statuerimus iuris gentiū appellatione, ius quoque ciuile contineri, nā & quæ à singulis ciuitatibus cōstituta sunt, verè hominū dici possunt. Vnde Aristoteles cū de humanis iuribus loquitur, non distinguit omniūnè hominū ea sint, an verò singularū ciuitatū. Si hominū sunt, ergo & gentiū dici poterunt; constat enim hoc vocabulum non solùm ad oēs simul populos, sed ad singulos etiam posse referri, vt cū gētem Allobrogum dicit Cicero, immò & de singulis familiabus sæpe vsurpatur, vnde Valerię gētis, Aemiliæ, Fabię, Claudię, & aliarū crebrā mentionē reperimus. Hæc, iudicio meo, vera, & perfecta iuris diuisio est, differentiasq; oēs, quæ modò alicuius momēti sint, planè cōplectitur. Verùm quoniā illa, vel si iuriscōsultorū sentētiæ maxime conueniat (vt mox ostendemus) à nemine tñ ipsorū in hunc modū, & quoad oēs partes tradita reperit, nonnulla circa eā censeo explicanda, ex quibus rectius intelliget, qua rōne hęc singula capita sic à nobis distincta fuerint. Primū omniū explicandū illud occurrit, qua ratione ius naturale, † quod à solius naturę præcepto, vel prohibitione pendet, ab eo iure disiūxerimus, qđ humanæ vitæ vtilitates cōtinet, atq; instituit. Cuius dubitationis explicatio eo magis necessaria est, quia legū authores hæc duo capita simul permiscent, ac planè confundunt. Nā si loquamur de eo iure gentiū, quod primæuū appellauimus, cū iure naturali illud apertè confundit Gratia. in c.ius naturale, vbi cōem rerum possessionem, atq; vnā omnium libertatem eidē iuri tribuit violentiæ per vim depulsionem, ac seruādæ fidei obligationem; si etiam loquamur de iure gentium posteriori, ex quo bella inducta, distincta dominia, contractus inuenti, solet hoc quoq; cum iure naturali confundi, vt probatur legibus supra adductis in quinta dubitatione, nempe ex § singulorum. instit.de rerum diuis.& l.1. iūctis quatuor.ll. sequentibus.ff.de iust. & iur. quas optimè ad hoc ipsum Aret. perpendebat, quemadmodum ibi retulimus. Sed ego leue hoc obiectum esse iudico; neque enim si aliqua huius diuisionis capita ab aliquibus distincta non fuerunt, rectè iccircò concludi poterit, ea distinguenda non esse. Satis iā docuimus solere diuisiones oēs, quæ in quacunque re afferuntur, finē aliquem spectare. Quare qui diuidūt differentias tantum illas diuidendo comprehendunt, † quæ ad propositum sibi finem pertinēt, cùm tamen alias quoq; eidē rei differentias inesse non ignorēt. Veluti si qs ciues Romanos in patricios, & plebeios diuiserit, neque huic diuisioni aliud adiecerit, non male is diuisisse existimandus erit; tametsi inter ciues Romanos aliæ extabant differentiæ, cū alij senatores, alij equites, alij priuati essent. Item alij vel ex plebeis nobiles, alij ignobiles, alij ingenui, alij liberti, aut libertini, tū & alij capitecensi, alij proletarij, alij diuites. Ex quibus omnibus differentijs variè diuidi poterunt ciues Romani, vt varii erunt fines, ad quos eiusmodi diuisiones instituant. Qua verò rōne factū sit, vt iuriscōsultis non fuerit necesse hęc duo iura separare, ex ijs constare potest, quæ plenissimè à nobis superiori capite tradita fuere. Attamen inter vnum, & alterū eiusmodi extant differentię, & quæ tanti momenti effectus parere possunt, vt qui perfectam iuris diuisionem tradere velit, duo hæc capita simul cōfundere nullo modo debeat. Siquidem ius illud, † quod diximus naturale, sola per se perficit natura, cū determinatè aliqđ vel præcipit, vel prohibet. Hoc verò, quod humanum Aristoteles appellat, non tàm perficit ipsa natura, quàm hominum consensui, ac potestati permittit. Præterea illud ad solam iustitiam, & honestatem dirigitur: In hoc verò quamuis honestatis etiam ratio habeatur, tamē vtilitas potissimum inspicitur, illud deniq; est immutabile, at hoc passim pro ipsorum hominum arbitrio quancunque mutationem admittit. Ac sicuti quod primo illo, & aureo seculo seruabatur postea mutatum fuit, ita id quod posteà seruari cœpit, quoties hominum variaretur consensus, variari sæpe, ac mutari posset; qua de re fusius dicemus, cùm ad secundam dubitationem respondebimus. Plurimùm etiam confert hæc prima distinctio ad eos effectus, qui à nostris iurisconsultis considerantur; idque optimè demonstratur ex ea differentia quam notāt nostri interpretes ferè omnes in lege prima.ff.de acquiren.poss. Etenim si quæratur, qua † ratione mortales, sicut antiquam rerum communionem tollere potuerunt; itemque captiuis in seruitutem redactis pristinam libertatem penitus adimere, non sic etiam naturalem seruandæ fidei obligationem in ipsis seruis perimere potuerint, curque hæc obligatio, quam in seruis lex ciuilis nullius effectus esse voluit, in ipsis tamen viuat semper, atque vigeat, vt sentit Triphoninus in lege si quod dominus.ff.de condict.indebit. nullam aliam poterimus veriorem responsionem afferre, quàm vt dicamus alio ex fonte profluere hanc obligationem, alioque diuerso, ac longè firmiore fundamento niti; Habet enim naturæ firmissimum fundamentum, quod nullo modo subuerti, aut labefactari potest; quod certè non potest de ijs affirmari, quæ nos iuri humanò tàm priori, quàm posteriori assignauimus, cùm hominum arbitrio, & potestati ea penitus commissa sint. Quocirca mirari non debemus, quòd videamus seruos ad possidendum seruitute ipsa inhabiles reddi, nam possessio, quam propriè possessionem vocamus, ab ipsis gentibus est inducta. Vnde quam liberis hominibus possidendi facultatem ipsæ gentes dederunt, eandem seruis denegare potuerunt. Nec enim potuit quicquàm aptius fieri, quàm vt humano consensu inducta possessio, eodem pariter humano consensu in nonnullis infirmaretur, argumento lege pro vt quisque. ff. de solut. lege nihil tam naturale cum simil. ff. de regulis iuris. Sed fidei seruandæ obligatio, item obseruantia erga parentes, & id genus alia quæ à naturali ratione præcipiuntur, vsqueadeo naturalibus quasi radicibus inhærent,

vt nulla vi humana euelli prorsus, atque extirpari possunt. Et verè hanc solam rationem (ni fallor) iurisconsulti spectarunt cū inter obligationem seruandæ fidei, & possessionem eam differētiam constituunt, de qua in l. si quod dominus. ff. de condict. indeb. iuncta l. possessio quoque. §. qui in aliena. ff. de acquir. poss. l. stipulatio ista. §. hæc quoq; infrà eo. quæ differentia plusquàm par fuerat fatigauit nostros interpretes in l. 1. eodem illo tit. de
14 acquir. poss. Habeo † insuper authores grauissimos, quorū testimonio hoc primum distinctionis meæ caput confirmare possim, atque inter alios Tullium loco supra citato, vbi dum enumerat quæ iuri naturæ tribuenda sint, de communi omnium libertate, alijsq; eiusmodi quæ ad hominum statum, siue vtilitatē pertinent, nullam mentionem facit. Multoq; etiam magis quā Ciceronis, debet nos Aristotelis authoritas mouere (si modo hac in re authoritati aliquid damus) qui lib. 5. Ethic. cap. 6. à naturali iure apertè disiungit hæc iura, quæ ad vtilitatem spectāt, eaq; & humana iura, & nō naturalia appellat: nam posteaquàm de iure naturali locutus est, subijcit hęc verba. Quę verò iura ob
„ vtilitatem, & ex instituto sunt, ea sunt mensuris simillima, non
„ enim omnibus in locis ęquales sunt vini, triticiq; mensuræ, sed
„ quo in loco hæc emuntur maiores, vbi aūt vendūtur minores;
„ simili ratione ea quæ non naturalia sunt, sed humana iura non eadem sunt vbicunque. Quę verba ita mihi videntur accipienda (quemadmodum & ab Eustratio, alijsque expositoribus accipiuntur) vt voluerit Aristoteles ea iura, quæ dicit esse ob vtilitatem inuenta à naturalibus separare, tùm quia cùm ad ea transit, dictione vtitur aduersatiua, tùm etiam quia paulò post cum mēsurarum similitudinem applicat, expressim vocat non natura-
15 lia, & humana iura. Atq; hic † mihi verissimus Aristotelis sensus esse videtur, quicquid contra comminiscatur Franciscus Conna. lib. 1. cap. 6. vbi horum verborum (nisi ego fallor) totā sentētiam inuertit. Veruntamen hanc quam nos hic constituimus, differentiam inter ius naturale, quod determinatè iusta præcipit, iniustaq; prohibet, & ius gentium, quod circa ea, quę natura permissa sunt, vtilitates moderatur ad vitam degendam necessarias Connanus non modò non improbat, sed etiam ipse quo-
16 que ibidem probat, ac maximè inculcat, † ampliusq; existimat eam rectè desumi ex responso Pauli in l. penul. ff. de iust. & iur.
„ quo in loco. Ius (inquit) pluribus modis dicitur; Vno modo qui
„ dem cum id quod semper æquum, & bonum est ius dicitur, vt
„ est ius naturale. Altero modo quod omnibus, aut pluribus in quaque ciuitate vtile est, vt est ius ciuile. Sed non ausim ego affirmare Paulum secundo illius distinctionis capite voluisse ius gentium cōplecti, cùm illud appellet ius ciuile. Tametsi enim fateor ius ciuile interdum pro iure politico accipi, hoc est pro eo toto quod in ciuitate aliqua seruatur, vt docet Cicero lib. 3. de Natu. Deorū, tamen non mihi videtur in ea lege Paulus hoc
17 modo ius ciuile accepisse. † Si quidem ius Politicum non modo illud complectitur quod gentium omnium est, sed etiam ius naturale; quod enim in quaq; ciuitate ius seruatur, ex omnibus planè præceptis constat, siue ab instinctu naturæ, siue à naturali ratione, siue ab hominum instituto proficiscantur, & tamen ibi Paulus à iure ciuili ius naturale disiungit. Quare si ius politicum includit etiam naturale, ciuile autem de quo loquitur Paulus excludit naturale, consequens est eum, cū ius ciuile dixit, de iure politico non intellexisse. Verùm, licèt Paulus hac in re nobis non suffragetur, satis tamē hoc primum distinctionis caput superioribus rationibus, & authoritatibus fuit confirmatum. Quibus omnibus accedit postremò, quòd ipse quoque Iustinianus, vel si in generali totius iuris diuisione non expressim hæc duo iura separauerit, tamen hanc separationem non obscurè nobis insinuasse videtur in §. ius autem. inst. de iur. nat. gent. & ci
18 ui. † cùm dicit gentes humanas sibi iura quædam constituisse, Si quædam, ergo non omnia; quod si non omnia gentes constituerunt, quæ ab ipsis gentibus seruantur, cætera vnde profecta? certè à sola natura sentit Iustinianus ea profluxisse. Quod cū ita sit, tacitè confitetur preter humanum, gentiumq; ius, quod gentes humanæ sibi constituerunt, aliud esse ius naturale solis hominibus inter se commune, quod à sola naturali ratione emanarit, ac propterea sit ab illo planè diuersum. Primùm hoc fuit in hac diuisione, quod mihi explicatione egere visum est.

ARGVMENTVM.

AN ius naturale, nimirum illud quod ad solam iustitiam, & honestatem spectat, atq; à naturę pręcepto, vel prohibitione pendet, rectè in primarium, ac secundarium diuidi possit.

SVMMARIVM.

1 *Num statim ab hominibus omnia seruari cœperint, quæ iuris naturalis erant.*
2 *Præcepta naturalia quocunque modo applicentur, ipsa semper per se eadem sunt.*
3 *Iuris naturalis vis omnis, & natura in præcipiendo posita.*
4 *Tres differentiæ supra consideratæ inter ius primæuum; & secundarium nullam iuris naturalis distinctionem inducunt.*
5 *Dupliciter accipi potest, quod dicimus, à natura aliquid deriuari.*
6 *Quæ à iure naturali deriuantur per modum conclusionis, pars iuris naturalis sunt.*
7 *Quòd ratiocinatione egeant præcepta, vel non egeant, non facit, vt ad diuersa præcepta referri debeant.*
8 *Potest ius naturale non bene applicari, nec propterea tamen ius diuersum efficitur.*

CAP. XXIIII.

SEcundò explicandum illud occurrit, qua ratione illud ius, quod solius naturæ præcepto, vel prohibitione perficitur, & quod per antonomasiam dicimus naturale, vnicum esse statuamus, ac non in primæuum, & secundarium id diuidamus, quęadmodum illud diuisimus, quod ad hominum vtilitates dirigitur. Diximus hoc ius naturale omnia complecti, quæ ad honestatē spectant, & naturali ratione imperantur, vel prohibent. At certè his non minus videtur conuenire eiusmodi diuisio, quàm ijs rebus conueniat, quas iuri gentium assignauimus. Siquidem ex his ipsis, quæ nobis ratio præcipit, vel prohibet, quædā sunt, quæ primo illo sæculo statim seruari cœperunt, vt Deū colere, parentibus parere, vim vi repellere, & id genus alia. Quædam verò
1 quæ non nisi posteriori tempore extare potuerunt, veluti contractus fidē seruare, abstinere ab ijs rebus, quæ in alterius dominio sint, patriæ, ac magistratibus parere; Ita fit, vt hic quoque ius primęuū à secundario disiungendum videatur. Cuius tamen obiecti facilis solutio est. Nam concedendū quidē esset, quod dictum est, si hæc vltima præcepta ab illis primis differrent; sed cū eadem planè & hæc & illa sint, consequens est, non debere ex illis diuersa iura constitui. Ac ne quis fortè miretur, quomodo eadem esse possint, aduertendum est diligenter, non inficia-
2 ri nos, † quin quantum ad applicationem inter se hæc differāt: Est enim hoc necessariò admittendū, cū partim ad ea applicentur, vbi nulla hominum constitutio interuenit, vt sunt Deum colere, parentibus parere, & similia, partim ad ea, quæ ab hominibus excogitata sunt, vt in eo quòd contractus fides seruanda sit, Item in alijs posterius relatis. Sed tamen dicimus præcepta, quæ applicantur ipsa vtrobique eadē esse, nec propter diuersam applicationem diuersa effici posse. Neq; enim videmus, quo pacto id sustineri possit, vt cū ius naturale omnibus in rebus fidē seruari præcipiat, præceptum illud, quod in contractibus fides sit seruanda, à primo illo, & naturali præcepto diuersum sit, aut ad diuersum aliquod ius referri debeat. Fit quidem (fatemur) applicatio ad cōtractus, q nō nisi posteriori tpe fuerūt, tñ nihil ex ea applicatione amplius inducit, qđ præcipiendi vim obtineat.
3 Ideoq; ex ipso iure nihil immutatur, † cuius tota substantia in præcipiendo posita est; Alioquin cogeremur eadem ratione fateri ius quoq; ciuile cū ad Titium, Sempronium, aliasq; singula res personas accommodat, diuersum quiddam effici, neq; illud idem esse, quod legum ciuilium scriptura continetur. Quod dixi de præcepto seruandæ fidei, non minus clarè perspicitur & in alijs duobus exemplis supra adductis; nimirum à re aliena abstinere, item patriæ, ac magistratibus parere. Nam hic nullum planè aliud ius cernimus præter illud, quod nobis maiorum obseruantiam præcipit, & ius suum cuique tribuere iubet. Ac de omnibus denique naturæ præceptis idem prorsus affirmamus, quę siue ad ea referantur, quæ merè naturalia sunt, siue ad ea, quę ab hominum consensu, & instituto pendent, semper vnū, idemq; ius constituunt. Atqui certè ita sensisse Gratianum nostri interpretes inficiari non poterunt, dum is in c. ius naturale 1. distinct. illi iuri naturali, quod solo instinctu naturæ inductum est, neq; aliqua hominum eget constitutione, assignat rei depositę, & cōmendatæ restitutionem, nam depositum, & commodatum, quibus ibi seruandæ fidei præceptum applicatur, non naturæ instinctui, sed hominum inuentioni passim omnes tribuunt. Quare non rectè diceret Gratianus hoc ius à solo naturæ instinctu prouenire, si illa depositi, ac commodati applicatio ad hoc ius inducendum, vel saltem aliqua ex parte immutandum momenti aliquid haberet. Nec mouere nos debent tres illæ differentiæ,
4 † quas supra in quinta dubitatione diximus inter ius primęuū, & secundarium afferri posse. Quandoquidem non rectè ex illis demōstratur posse iuris naturalis quatenus diuersè applicatur, diuersas species constitui, vt singulis percurrendis facilè intelligemus. Ex prima ergo differētia sic posset aliquis argumentari; Quòd contractus fides seruetur, quòd nemini res propria auferatur, hæc, & eiusmodi alia in modum conclusionis deriuantur à iure naturali, ergo ius à naturali diuersum inducere debēt. Sic enim & emptiones, locationes, societates, & reliqua id genus, quæ à iure naturæ deducuntur, ius ab eo diuersum cōstituunt vt
5 tradit diuus Thomas in 1. 2. quæst. 95 ar. 4. Respondeo † solere id duobus modis accipi, quod dicimus deriuari aliquid à iure naturæ. Primùm eo modo quo accipit diuus Thomas in loco proximè

proximè adducto, cùm. s. aliquid ratione naturali suadente institutum est, sed tamen ex legis præcepto in modum cōclusionis non deriuatur, Veluti quod dominia distinguerētur; Ratione. n. id naturali factum est, vt cōtentionum tolleretur occasio, vtq; homines (quemadmodū inquit Aristoteles) in rebus proprijs curandis diligentiores essent. Sic & emptionum inuentio naturali ratione non caruit, vt per eam permutationū difficultatibus occurreretur; quamuis neq; distinctio dominiorū, neq; emptiones, aut alij contractus à præcepto iuris naturalis descēdant. Et hæc ipsa fateor alterius iuris, quàm iuris naturalis esse, hoc est ius aliud à naturali iure diuersum constituere; Idq; optimè probatur ex ijs, quæ nos supra docuimus. Alio modo possumus intelligere aliquid deriuari à iure naturali, cū illud nō modò ratione naturali institutum est, sed à præcepto, vel prohibitione rationis naturalis deducitur in modum cuiusdam applicationis, ita vt illud quoq; ad quod applicatio fit, vel imperatum, vel prohibitum esse necessario inferatur. Quale est illud, societatis fidem seruare, cū alijs eiusdē generis. Atq; in his rebus nullo modo concesserim ius diuersum constitui, nec de his loquitū
6 diuus Thomas. Ratio huius diuersitatis apertissima est; quia † cū à iure naturali necessariò hęc ꝓfluant, ipsius iuris naturalis pars sunt, nec aliunde quàm à iure naturali prohibitionis, aut pręcepti vim assumūt; sed superiora illa quāuis ratione naturali instituta fuerint, non tamē pars iuris naturalis sunt, nec. n. ab illo iure naturali profluunt, quod verè est ius naturale, quodq; nobis imperat, ac pręscribit quid quaque in re faciendum, aut vitandū sit. Quare quod dicit diuus Thomas à lege naturali emptiones deriuari, itemq; alia quæ iuris humani sunt, in eo nō ꝓprius propriè locutus esse mihi videtur; & de prima differentia hactenus. Secunda quoq; differētia, quam supra retulimus, videtur primo aspectu iuri naturali accommodari posse; nam prima illa rationis principia, nempe Deum colere, fidem seruare, maioribus parere, sola natura nobis cognita sunt, at quæ ad patriam, magistratus, contractus, aliaq; commercia accommodantur, quāuis ipsa quoq; hùc spectent, vt sanctè. & iustè viuamus, tamen egent ratiocinatione, ac non nisi post aliquē mentis discursum à nobis approbantur. Ad hoc ita rectè responderi potest, vt dicamus hanc ratiocinationem atq; hunc mentis discursum ad pręcepta ipsa, in quibus solis substantiam iuris positam inesse diximus, nihil pertinere, Si quidē illa semper absq; vlla hęsitatione passim concedimus; tunc verò tantùm nos hæsitare contingit, cū inquirimus quo pacto ad hanc, vel illam facti speciem eadem ipsa prę
7 cepta accommodemus. Quo fit, vt † ab hac animi perplexitate, quæ non ius, sed solū factum, solamq; applicationem respicit, diuersas iuris species colligere non possimus. Tandem à tertia, & vltima differentia ita quis forsan argumētabitur, vt dicat prima illa, quæ mentibus nostris innata sunt, iustitiæ quasi fundamenta, iustissima semper esse, at quæ inde deriuantur pręcepta, & ad contractus, aliaq; hominū inuenta applicantur, à vera iustitiæ semita sæpissimè declinare. Quæ differentia mouit Gratianum, vt ex ijs diuersas iuris species constitueret, vt ex c. ius naturale in vltimis verbis videtur apertè colligi posse. Sed cauendum est, eo loci Gratianum inter ius naturale, & ius gentiū cōsiderasse hanc differentiam, non autem inter naturæ præcepta, & quæ ex ijs deriuantur, nam immò ipse hæc omnia simul confundit, ac iuri naturali meritò tribuit, cū ea pariter omnia iustitiæ, & honestati semper conueniant. Atq; hic non inficior ego, quin ob malitiam, vel improbitatem malè hęc à multis applica
8 ri soleant; † at quoties fieri hoc contingit, possumus quidē dicere illi facto non rectè ius respondere, sed non rectè propterea dicemus ius esse mutatum, aut diuersum inde inductum fuisse. Sic videmus hoc nostræ sententiæ planè nihil obstare, quo minus cōcludamus, vnum, atq; idem ius constitui ex his omnibus præceptis, quæ non ad vitæ commoditates pertinent, vt quæ ab hominibus inducta sunt, sed eò tantū spectant, vt iustè, piè, & honestè viuamus. Qua in re nobiscum apertissimè sentit Aristoteles loco supra citato, vbi ea tantùm iuri legitimo tribuit, in q-bus nihil refert, itanè, vel secus sese habeāt; cętera verò assignat iuri naturali, atque illud vnicum esse statuit, ac subindè ibi ita loquitur, vt apertè ostendat, se non modò non probare hanc differentiam inter prima rationis principia, & quæ ex ijs deriuantur, sed de ea ne suspicatum quidem fuisse.

ARGVMENTVM.

QVæ causæ sint, cur prædicta diuisio primarij, & secūdarij ad ius gentium rectius accommodetur, nempè ad illud ius, quod communes hominum vtilitates metitur.

SVMMARIVM.

1 *Quoties mutantur quæ iure aliquo inducta sunt, an diuersum ius efficiatur, & nu. 6.*
2 *Ius primæuum est naturale simpliciter, secundiarium verò secundùm quid, & quo pacto hoc intelligendum sit.*
3 *Vt quædam sunt, quæ non nisi ratione ægritudinis corpori natura cōueniūt, sic quędam iura sunt, quæ hominibus non cōueniunt, nisi ratione malitię.*
4 *Dantur seruitutes, quæ verè naturales dici possunt ex Aristotele.*
5 *Seruitutes captiuorum contra naturam plerunque sunt, vel saltem non simpliciter naturales.*
6 *Possunt ea substantia differre, quorum vno sublato alterum inducitur.*
7 *Quàm multis in locis apud legum authores ius primæuum à secundario distinguatur.*
8 *Vtrum leges quæ à iure gentium ius naturale distinguunt, de illo iure naturali loquantur, quod est commune omnibus animantibus.*
9 *Libertas naturalis bestijs non communicatur.*

CAP. XXV.

VNum tantùm restat, quod à nobis, quātum ad hāc iuris diuisionem, explicari oporteat, nempè qua ratione ius, quod ad hominū vtilitates dirigitur, atq; ab ipsorum arbitrio pendet (siue ius humanū illud appellemus, siue iusgentiū, siue alio quocunque modo; nam hic de re ipsa, vt diximus, non de nominibus sumus soliciti, quę vidimus solere hac in re multis modis variari) qua ratione, inquā, hoc ius diuiserimus in gentiū primæuū, & secundariū. Neq;. n. satis illud argumēti est, q homines posteriori tpe diuersa, immò planè cōtraria seruare ceperint, vt pro-
1 pterea cōcludamus ius posterius à priore diuersum esse. † Nā & in iure ciuili multas cernimus abrogationes, correctiones, ac mutationes, neq; iccircò tñ in varias species illud diuidimus, vt aduertit Bart. Soc. in l. j. ff. de acqu. pos. Eodē modo si qs heri vnū voluerit (vt cōsiderat ibidē Soc. Iun. nu. 380.) hodie aliud velit, atq; vt ait Horat. Quod petijt spernat, repetat, qđ nuꝑ omisit.

Non propterea à se ipso differre existimari debebit, sed quātūuis mutata voluntate idē semper Titius erit. Hoc vltimū exēplū à proposito nostro prorsus alienū est, qa cū Titij substantia ab illo, vel illo actu suæ volūtatis diuersa sit, necesse est manere eundē Titiū, quāuis volūtatis actus varietur; at substantia iuris perficitur ijs præceptis, quæ ius illud constituunt, quare nō eodē modo hic negari pōt, quin mutatis ꝓceptis ius quoq; ipsum mutari potuerit. Cōgruit ergo magis primū exemplū, qđ de iure ciuili Socinus Patruus afferebat. Quo sanè videmur vrgeri,
2 † vt sicut fatemur ius ciuile, quantū vis mutatis legibus, vnicum manere, neq; in plures species diuidi, ita ēt de iure gētiū idē cōcedamus; eoq; maxime qa plures species simul eodē tpe extare possunt At nō cōsistūt simul ius gētiū prius, atq; posterius; si qui dē posteriore introducto, necesse est illud prius, qđ planè cōtrariū erat, ab hominū vsu, & moribus ilicò recedere. Verūtamē, qcqd alij senserint, nos vt hęc duo iura omninò crederemus esse distinguēda, nō tantū Gratiani, & aliorū iuriscōsultorū authoritate adducti sumus, q apertè sentiūt ea inter se diuersa esse, vt posteà ostēdemus sed differentia quoq illa sanè maxime insigni, quā inter vnū, & alterū ius extare animaduertimus. Ex qua ēt fit, vt passim legū authores, dū iusgentiū prius à posteriore disiungūt, naturale illud, hoc verò magis ꝓcipuo vocabulo ius gētiū appellare soleāt Ea verò est, qa quę primo illo, & aureo seculo erat vna omniū libertas, rerūq; cōio, & si quæ alia eius tēporis propria tū seruabanī, naturæ hominum simpliciter & per se cōueniebāt. At bella, seruitutes, & alia, quæ post auctā hominū malitiā introducta fuerūt, nō per se, ac simpliciter, sed tātū secūdū quid (vt ita dicā) humanæ naturę congruunt, atq; illi semper vitij aliquid inesse declarāt, cui remedio ipsa sint. Nam nec sine bellis cōi saluti, ac securitati satis cōsultū fuisset, nec sine dñiorum distinctione hominū industria ad res strenuè gerendas excitari potuisset. Quapropter quæ ad ius gētiū prius attinēt verè, & propriè naturalia sunt, quæ verò ad posterius, nō nisi secūdū quid naturalia dici possunt. Quā distinctionē solemus ēt in ijs
3 rebus adhibere, quæ ad corpus referuntur. Nā † quædā sunt quæ cōueniūt corpori rectè valenti, vt cibus, potus, quies nocturna, diurna exercitatio, & hęc ipsi corpori per se naturalia sunt. Alia verò nō nisi corpori morbo aliquo laborāti ꝯueniūt, vt inedia, vigilia, pharmacū. Atq; hæc quidē omnia vel si corpus aliqua ex parte lędant, tñ ratione ægritudinis multo magis illi ꝓsunt, ac ꝓpterea ipsi corpori nō simpliciter qdē naturalia, sed tñ aliquo modo naturalia dñr. Persimilem ergo rationē esse cōperiemus horū quoq; iuriū quas præ manibus habemus, cū inquiremus, an ne hominū ingenijs, ac moribus naturaliter congruāt. Nā si sani vndequaq; essent hominū mores, ijs certè nō magis conuenirēt bella, & seruitutes, q̃ sano corpori pharmacū, inedia, diurnus somnus, aut nocturna vigilia. Bella. n. aduersantur potius, q̃ cōueniāt naturæ, q̃ nō vltra, q̃ iustę vindictę impetus ferat, sęuire ꝑmittit. At in bellis sępe ꝯ innoxios sęuit, & cur id liceat, satis causæ esse existimatur, q ciues sint illius ciuitatis, cōtra quā bellū susceptū fuit. Nec minus etiā seruitus naturæ aduersat, nihil enim naturali iuri tam cōtrariū est, quàm violentia, ac per violentiā seruitus inducitur; sed facit hominum nequitia, atq; hæc quasi totius humanis gñis ęgritudo, vt q̃ alioquin ꝯ naturā videri potuissent, natura ipsa permittat, nec permittat modò,

ſed ſpontè etiam nobis tanquam illius ægritudinis remedia ſuggerat. Quare bella ratione naturali ſuadente introducta ſunt ſine quibus regum, ac populorū in nos temere irruentium effrenatam libidinem compeſcere nō potuiſſemus. Ac ſubinde ſeruitutem non tantū immanitatis habere, nobis ratio perſuaſit, quin & ipſa in hominū mores, & cōſuetudinem induci debuerit, Immò vero ſeruare illos, quos licebat necare humanitatis potius, & clementiæ habitum fuit, licèt ſeruati imperio noſtro ſubijcerentur, & hæc cauſa eſt, cur ſeruitus tùm naturalis, tùm etiam contra naturam dici poſſit (quorum vtrunq; legibus vſurpari ſupra demonſtrauimus.) Quanquā intelligimus eam non ſimpliciter, ſed tantū ſecundùm quid naturalem eſſe. Non me 4 latet ſeruitutē dari poſſe, † que verè, ac ſimpliciter naturalis meritò dicenda ſit, de qua loquitur Ariſtoteles lib. 1. Polit. Aduertit ipſe eo in loco inter illa omnia quę creata ſunt alia ad imperandum, alia verò ad parendum natura ipſa fuiſſe inſtructa, cū videamus in omnibus fermè ſpeciebus maſculo fœminam parere, itemq; cætera planè omnia animantia hominibus eſſe ſubiecta, ac varijs eorum vſibus deſtinata. Quare eodē modo docet ibi Ariſtoteles ex hominibus alios liberos, aliosq; ſeruos eſſe, propterea quòd eos, qui per ſe ad vitam ciuilem minus ſint idonei, alij; præſtantioribus hominibus ſeruire, non modò iuſtius ſit, ſed & illis ipſis qui ſeruiunt commodius. At nos in præſentia de eiuſmodi ſeruitute non loquimur, ſed de violenta illa, quam ibi Ariſtoteles quoque fatetur contra naturam eſſe poſſe, cum poſſit ſæpiſſimè cōtingere, vt indigniori dignior, ac præ5 ſtantior ſubiiciatur. Quo fit, † vt vel ſi ob eam, quam diximus rationem hæc quoque coacta, & violenta ſeruitus aliquo modo naturalis ſit, non tamen ſimpliciter naturalis dici poſſit. At quæ primo ſeculo ſeruabantur planè omnia verè, & propriè naturalia erant, maximeque naturali hominum ſtatui conueniebant. Eſt certè eiuſmodi hęc differentia, quam inter ius gētium prius, atq; poſterius extare iam demonſtrauimus, vt prorſus ex ea cōcludere poſſimus non vnicum, ſed duplex ius gentium eſſe, cū præſertim videamus ex multo tenuioribus differentijs diuerſas ſpecies ſolere cōſtitui l. 1. ff. de prætor. ſtip. Nec nos moueat, qđ 6 antea dicebatur † iuregentium poſteriore prius ſublatum eſſe, nam cùm, gratia exempli, ex ligno terra, vel quippiam aliud generatur, poſteriore forma inducta, prior ſtatim perimitur, & nemo tamen ob id affirmauerit terrā, & lignum ſpecie ſimul conuenire. Quòd ſi hac in re non tàm rationes, quàm authoritates quæramus, reperiemus apud legum authores hæc duo iura, nimirum prius, & poſterius paſſim diſtingui ſolere, atq; illud natu7 rale ob eam, quam diximus rationem † hoc verò magis peculiari nomine ius gentium appellari. Quin fecerit hoc Gratianus, nemo dubitare poteſt, is enim communem rerum poſſeſſionē, & vnam omnium libertatem iuri naturali tribuit, ac ſola ea quę poſteriori tempore introducta fuere, bella, ſeruitutes, & alia iuris gentium eſſe ſtatuit. d. c. ius naturale. iuncto. c. ius gentium. 1. diſtinct. At videntur mihi etiam ante Gratianum antiqui iuriſconſulti hoc aperte ſenſiſſe. Voluit enim proculdubio Triphoninus in d. l. ſi quod dominus ff. de cōdict. indeb. hoc ipſum nos docere, cùm dixit, libertatem naturali iure contineri, dominationem verò ex iure gentium introductam eſſe. Voluit hoc idē Vlp. in l. manumiſſiones. ff. de inſt. & iur. Vtpotè (inquit) cum iure naturali omnes homines liberi naſcerētur, & paulò poſt. Sed poſtquam iuregentium ſeruitus inuaſit, ſequutum eſt benefi8 ciū manumiſſionis, & quæ ſequunt. His † legibus (iudicio meo) nullo modo reſponderi poteſt, neq; enim poſſumus dicere Triphoninum, & Vlp. cùm de eo iure loquuntur, quo vna omniū libertas erat, de naturali iure intellexiſſe, quod conuenit omnibus animantibus. Quę res ab ipſorum ſenſu alieniſſima eſt, vt rectè aduertit Franciſcus Conna. lib. . cap. 5. ſiquidem nullum ius nullaq; ratio dictat, cæteros animātes liberos eſſe debere. Neq; 9 † enim libertas beſtijs communicatur, cùm immò illæ ſoli hominum vtilitati, & ſeruitio natæ eſſe videantur. Loquuntur ergo de iure primęuo, nimirum illo, quod primo illo ſeculo cuncti mortales ſeruabant, & illud appellant ius naturale ob eam, quam ſupra adduximus, rationem, diſtinguuntq; à iure gentiū, quod poſtea ſeruari cœptum eſt. Qua ex re optimè etiam colligitur, non eſſe neceſſarium illud argumētum; vt quia alicubi iuriſconſulti iura aliqua non diſtinguant, exiſtimēt propterea nullo modò poſſe illa diſtingui. Nam Vlp. in generali iuris diuiſione, quam tradit in l. j. ff. de iuſt. & iur. duo hæc iura ſimul commiſcet, prius ſcilicet ius gentium, & poſterius, & tamen idem ipſe in hac. l. manumiſſiones. vnum ab altero apertiſſimè diſiungit.

ARGVMENTVM.

POſſe ex his omnibus, quę hucuſque tradita ſunt, nonnullas elici concluſiones, quibus earum, quæ circa iuris diuiſionē propoſitę initio fuerunt, difficultatum explicationes continentur. Ac pleniſſimè inter cętera explicatur, quo modo vnumquodque ius vel mutabile, vel immutabile dici poſſit.

SVMMARIVM.

1 *Quodnam ius vel naturale, vel gentium vnicum, aut duplex exiſtimandum ſit.*
2 *Quatenus vnumquodque ius mutabile, vel immutabile dici debeat.*
3 *Concedit Ariſtoteles nonnulla eſſe iura, quæ nullo modo mutari, at ne vſu quidem deprauari queant.*
4 *Videtur interdum ius naturale mutari, cùm tamen facti nō iuris ea mutatio ſit.*
5 *Quando licite poſſimus fidem datam non ſeruare.*
6 *Non ijſdem rebus vbique pietas læditur.*
7 *Varij populorum vſus quanti momenti ſint. & nu. 9.*
8 *A io ſenſu Connanus accipit verba Ariſtotelis, atque ipſe loquatur.*
9 *Principum mutationes ad mutandos populorum mores quantū valeant.*
10 *Quare Ariſtoteles dixerit abſolutè ius naturale eſſe immutabile, nec deprauatæ conſuetudinis rationem vllam habuerit.*
11 *Ius gentium, quod hominum vtilitates inſtituit, ſalua iuſtitia liberè mutari poteſt.*
12 *Quæ ad hominum vtilitatem diſpoſita ſunt, menſuris rectè comparat Ariſtoteles.*
13 *Communiū vtilitatum ratio non patitur, vt ius gentium mutari poſſit.*
14 *Non ideò ius dicitur natura ſua mutabile, quòd facto ipſo, hoc eſt hominū vſu, vel conſtitutionibus mutetur.*
15 *Diſtinctio dominiorum quam cauſam habuerit.*
16 *Quæ Platonis mens fuerit in ſua Rep.*
17 *Aut philoſophos, aut diuino cultui addictos eſſe oportet, qui diù in communione permanſuri ſint.*
18 *Quomodo accipiendum ſit, quod ſentit Iuſtin. ſeruitutem tolli non poſſe, cū ea tamen Chriſtianorum moribus ſublata ſit.*
19 *Emptionum, ac nummorum vtilitas inuariabilis.*
20 *Quæ ſunt iuris gentium, nunquàm hoc nomine corrigi poſſunt, quòd iniuſta ſint, vt quæ ſunt iuris ciuilis.*
21 *Circa legitimas ſucceſſiones quantoperè à legibus Romanis variatum ſit.*

CAP. XXVI.

DE iuris ſpeciebus, ac differētijs ita hucuſq; egimus, vt ex ijs, quæ diximus, illarū dubitationū omniū, quas ſupra excitauimus, facilè per ſe vnuſquiſq; ſolutiones colligere poſſit. Veruntamen vt ſummā eorum omniū, quæ dicta fuerunt, ac breuem quaſi epilogum habeamus, operępretium facturi videmur, ſi in ſingulis dubitationibus nonnullas ſtatuamus cōcluſiones, quibus illarū ipſarum ſolutiones contineantur; Quas concluſiones nouis rationibus probare non erit neceſſe, cū illæ ferè omnes in totius tractationis progreſſu ſatis, ſuperq; fuerint demonſtratæ. Et quoniam vltima dubitatio propius ea attingit, quę proximè tradita fuere, ac quorum memoriā recentiorem habemus, ſatius erit ab illa exordiri, ac deinde ad reliquas conuerſo ordine progr di. Videt ergò mihi vltimæ dubitationis explicatio ius quinque concluſionibus cōtineri, ex quibus colligetur, quæ nam iuris ſpecies ſint, & quo pacto totum ipſum ius diuidi debeat. Pri1 ma eſt † ius naturale, quo naturalis rationis principia continentur, veluti fidem ſeruare, & id genus alia, differre ab illo iure primęuo, quod pro ipſorum hominum arbitrio mutari poterat; Ad quod diximus referendam eſſe communem rerum poſſeſſionem, vnam omnium libertatem, acquiſitionem eorum, quę cęlo, terra, mariq; naſcunt. Quocirca videntur mihi errare Bar. & frequentius alij interpretes, qui hæc duo iura planè confundunt. Secunda eſt, hoc ipſum, quod proximè diximus, ius naturale non duplex ſed vnicum eſſe; Atque hinc falli eos arbitramur, qui præceptum illud, patriæ parere, non eidem iuri, cui & ſeruandæ fidei obligationem, ſed alij diuerſo iuri, nempè ſecundario tribuendum exiſtimant, vt communiori calculo noſtros ſenſiſſe aduertit Mari. Soc. in l. 1. nu. 389. ff. de acquir. poſſ. Tertia eſt, ius humanum, ſeu ius gentium primæuum ab eo iure differre, quod ſibi gentes poſtea conſtituerunt. Ideoque totum illud, quicquid iuris eſt, quod ad communem omnium gentium cōmoditates ſpectat, & ab hominum pēdet arbitrio, in primariū, & ſecundarium rectè diuidi. Quarta eſt, bella, contractus, & id genus alia, quæ iuri gentium tribuuntur, non eodem modo ipſum ius gentium conſtituere, quemadmodum naturalis rationis principia, quibus aliquid imperatur, vel prohibetur, ius naturale conſtituunt, atque perficiunt. Quinta, & vltima eſt, poſſe in vno, eodemq; præcepto, vtputà in eo quòd fidem de transferendo dominio datam ſeruare teneamur, duplici iuris vim, naturalis ſcilicet, & gentium, quamuis diuerſa ratione, reperiri. Quæ duo iura, vel ſi ſubiecto interdum conueniant, ſubſtātiam tamen ipſa (vt diximus) planè ſemper inter ſe differūt. His quinque concluſionibus addamus ſextam, & vltimā. Poſſe plures tradi diuiſiones iuris, quæ diuerſæ inter ſe ſint, & tamen omnes ſint rectè traditæ, neque inter ſe contrariæ dici poſſint. Vnde planè oſtēdimus traditas ab alijs diuiſiones Iuſtiniani ſententiæ

nulla ex parte aduerſari. Huic proxima erat illa dubitatio, quomodo Iuſtinianus in §. penult. Inſt. de iure nat. gent. & ciui. affirmare potuerit, præter iura ciuilia, alia omnia iura, quibus gentes vtuntur, immutabilia eſſe. Cùm ex iure gentium, immò etiam ex iure naturali nonnulla videantur mutari poſſe, vt multis exemplis ſupra demonſtrauimus. Quatuor hic ſtatuo concluſiones, ex quibus huius difficultatis explicatio deſumetur. 2 Prima eſt, † ius naturale, quod naturalis ratio inter omnes homines introduxit, ſi per ſe illud ſpectes, ſolamq; ipſius naturam conſideres, haudquaquàm mutabile eſſe. Secunda eſt, hoc idē ius naturale, vel ſi minus per ſe mutabile ſit, ac ſola ipſius natura inſpecta, violenter tamen interdum populorum vſu, aliqua ex parte quodammodo mutari. Tertia eſt, ius gentium, quod ſibi gentes conſtituerunt, poſſe dici mutabile, ſi in eo ſolius honeſtatis, & iuſtitiæ ratio habeatur, hoc eſt ſalua iuſtitiæ, & honeſtatis ratione mutari poſſe, vt clarius adhuc infra aperiemus. Quarta & vltima eſt, illud idem ius gentium habita vtilitatis ratione non eam recipere mutationem, quin ſi iuri ciuili comparetur, verè immutabile dici poſſit. Et quamuis hæ quoque concluſiones omnes, quas ad ſecundæ dubitationis explicationem attulimus, ex iis colligantur, quæ à nobis ſuperius tradita ſunt, ita vt pleniori non videantur egere explicatione, tamen, vt oēs omnino ſcrupulos euellamus, ſi qui fortè reliqui ſunt, ſingulas breuiter adhuc perſequemur. Quod primò diximus, ius naturale per ſe immutabile eſſe, non tantùm docemur à Iuſtiniano in d. §. penult. inſt. de iur. nat. gent. & ciui. ſed conuenit etiam ſententiæ Ariſtotelis, qui ius naturale illud eſſe definit, quod vim vbique obtinet eandem, non ſecus atque ignis, qui & hic, & apud Perſas æquè vrit. Et licèt fateri poſtea videatur, ius naturale mutari poſſe, non tamen id fatetur ſola ipſius iuris natura inſpecta, ſed tantum ratione vſus, vt plenius ſequēti concluſione 3 dicemus. † At ne ratioue quidem vſus omnibus in rebus mutationem concedit, quę iuri naturali continentur, ſed videtur admittere quædam eſſe, quæ nullo planè modo mutari queant. Quod ipſum ſanè & rationi, & experientiæ maximè conſentaneum eſt. Quis enim tàm audax, aut improbus legislator vnquam fuit, qui ſtatuere auſus fuerit, fidem non eſſe ſeruandam, vel parentibus honorem eſſe nullum exhibendum? Qua in re cauendum eſt, ne illud nos decipiat, vt quia mutationem in ijs aliquam cernamus, propterea naturæ præcepta mutabilia eſſe 4 exiſtimemus; facti enim non iuris mutatio illa eſt. † Ac tametſi ius quoque eadem mutatio videtur attingere, hoc tamen nō ea ratione contingit, quia ius naturæ mutabile ſit, ſed quia nō idē ſemper in qualibet facti ſpecie natura præcipit. Vnde meritò Alphenus in facto ius poſitum eſſe dixit in l. ſi ex plagis. §. in cli5 uo Capitolino. ff. ad l. Aquil. Iubet natura fidem ſeruari, † ſed nō cum illi promiſimus, qui malè poſtea de repub. meritus eſt, vt ſentit Triphoninus in l. bona fides. ff. depoſiti. Item nec quoties promiſſa illis ipſis inutilia futura ſunt, quibus promiſimus, quale illud eſt, quod de Neptuno vetuſtas fabulata eſt, qui ſi Theſeo promiſſam fidem in eo ſeruare recuſaſſet, quod is de Hyppoliti filij interitu optauit, non tantos in luctus infœlix Theſeus incidiſſet, vt & Cicero libro primo offic. animaduertit. Iubet natura ius ſuum cuique tribui, quod ipſum tamen non prorſus atq; abſolutè facit, neque enim hoc tunc iubet, cū vnius petitio alterius iuſtiore petitione diſtrahitur, vt liquidò apparet ex d. l. bona fides. in ſecundo reſponſ. Iubet natura parentibus honorem exhiberi, ac vel minimis in rebus pietatem lædi prohibet. Verū 6 ea † quibus vel honos continetur, vel pietas læditur, variè apud varios populos accipi poſſunt. Lęſit pietatem Myrrha, cū proprio parenti venereo complexu ſe copulauit; quod non æquè affirmari poſſet, ſi qua mulier apud Medos, Perſas, aut Parthos idem feciſſet, apud quos id maximè ſolenne, & iuſtum connubium habebatur. quod cū maximè coniunctis, ſororibus, parentibus, & alijs conſanguineis eſſet contractum. Ita fit, vt mutari quidem, ac cum tempore, & perſonis variari ea poſſint, ad quæ naturæ præcepta applicantur, ſed præcepta ipſa, naturaliaq; iura (vt rectè ait Iuſtinianus in d. §. penult.) firma ſemper, atque immutabilia permaneant. Diximus præterea in ſecunda cōcluſione, idem hoc ius naturale (nam hic quoq; de eo loquimur, quod non in hominum vtilitatibus poſitum eſt, ſed ad iuſtitiā, & honeſtatem ſpectat) hoc (inquam) ius naturale, quāuis per ſe immutabile ſit, tamen vſu hominum ita interdum deprauari ſolere, vt quodammodo mutari videatur. Huius concluſionis ratio ea eſt, quoniam vſus, ſicut multis alijs in rebus naturam vincit, ita in hoc quoque ipſi naturæ quaſi violentas manus infert, eaque propemodum oppreſſa ſolus viget, ac dominatur. 7 † Potuit vſus apud Lacedęmonas furtum, quod per ſe turpiſſimum eſt, quodammodo honeſtare, ita vt qui apud ipſos à furto rerum mobilium abſtinuiſſet (in his enim tantùm rebus furtum permiſſum erat) nihilo propterea probior, & honeſtior, at multò quidem ſegnior, & ignauior haberetur. Nec minus inſigne eſt, quod de Medis, Perſis, & Parthis ꝓximè diximus, apud quos potuit vſus id efficere, vt qui vel honeſtiſſimi eſſent, honeſtè ſe matrum cōcubitu vti poſſe arbitrarentur; Clariusq; etiam hoc idem cōfirmat ibidem Ariſtoteles, cū ait, apud ſolos Deos iura immutabilia eſſe, apud nos verò quædam etiam eorum, quæ natura inſita ſunt, mutari poſſe. Idq; eo exemplo demonſtrat, quod & ſupra retulimus, quia cùm ſiniſtræ dextra pręualeat natura, tamen fieri poteſt, vt omnes vtraque manu æque 8 idoneè vtantur. Diſſentit † tamen à nobis hac in re Franciſcus Connanus, qui alium ibi fuiſſe Ariſtotelis ſenſum interpretatur, nempè vt cùm naturalia iura mutari poſſe concedit, de ijs loquatur, quæ naturali iudicio ad humanæ vitæ vtilitatem hominum adinuenit conſenſus, vt ſunt bella, ſocietates, locationes, & alia eiuſdem generis, at non idem de ijs ſentiat, quæ iuſtorum, & iniuſtorum diſtinctionem habent, & quę ſola nos in præſentia iuris naturalis appellatione complectimur: hęc enim Ariſtotelem immutabilia exiſtimaſſe affirmat. Sed nō puto ego dubitandum eſſe, quin hac in re Connanus à vero Ariſtotelis ſenſu aberrauerit, ſiquidem ea quæ ad vtilitatem ſpectant, & ab hominum arbittio pendent, diſiungit Ariſtoteles ab ijs, quæ naturalia iuſta ſunt (vt apertiſſimis argumentis ſupra oſtendimus.) Quare cùm dicat ea, quæ natura iuſta ſunt, mutari poſſe, non poteſt videri de ijs intellexiſſe, quæ eò ſpectant, vt commodè, & idoneè viuamus. Itaque verè ſenſit, naturalia quoque iura vſu mutari poſſe, tantò magis quia ſolius vſus vim, & poteſtatem in hac mutatione conſiderauit, qui vſus interdum naturam propè vincit, vt rectè oſtendit exemplum illud de ſiniſtra, quæ non potaſt æquè fortis, ac dextra fieri, niſi vſus aliquis accedat. Vt puta ſi ſemper ſiniſtra iaculari annitamur, vt idem oſtendit libro primo magnorum moralium, capite 34. vbi eadem prorſus tradit, quæ habentur libro quinto Ethicor. capite 7. ſed tàm apertè loquitur, vt qui hunc quoque locum viderit, de ipſius ſententia dubitare non poſſit. Nam poſteaquàm hoc idem de ſiniſtra manu exemplum tradidit, illud ipſum applicat in hæc verba. Idem (inquit) in natura iuſtis, ſi vſu mutentur. Ecce de natura iuſtus loquitur, non de ijs, quæ vtilitatis gratia ab hominibus inſtituta ſunt, & ea dicit vſu mutari poſſe. Nec ſanè mirari debemus, tantùm poſſe hominū vſum, & conſuetudinem, cùm hoc experientia quotidie nos doceat, 9 ac præſertim principum, & regum mutationes optimè oſtendant. Nam cùm ita comparatum ſit (quemadmodum rectè dicebat Plato) vt quales ſunt principes in Rep. tales vt plurimū ciues exiſtant, videmus ſæpenumerò mutatis regibus vnà etiā ſubditorum vſus, & conſuetudines mutari, dum pro ſe quiſque ad noui Regis mores ſtudet ſe conformare. Facere verò hanc mutationem, vt quæ vno imperante vt turpia vitabantur, aliò mox ſuccedente glorioſa, ac quaſi palmaria haberi incipiant. Atquì certè non defuerunt Romani Imperatores, qui imperiali auctoritate freti, non modò viuendi vſum, ſed cùm vſu ſimul totam honeſtatis rationem inuertere, ac laudabilem inuerecundiam (vt Caligula ſæpè appellabat) decoraq; flagitia facere quodammodo attentauerint: Hoc ſpectaſſe Commodum Antoninum credibile eſt, cùm prodendæ poſteris memoriæ cauſa, in acta publica referri iuſſit quæcuuque turpiter, ac flagitiosè geſſiſſet; Sperauit enim forſan ita fore, vt quæ maximum Imperatorem olim probaſſe palàm eſſet, ab alijs in poſterum minus grauatè reciperentur, & cùm hac ratione in hominum mores, ac conſuetudinem eſſent inducta, minus iam inhoneſta haberi inciperent, minuſque propterea eius ipſius memoriam apud poſteros dedecorarent. Quapropter cùm Ariſtotele concludamus, naturalia iura quamuis per ſe immutabilia ſint, tamen ab vſu, & con ſuetudine eam quodammodo vim pati, qua ſi minus euelli, atque extirpari prorſus, ac certè variari ſæpè, atque in hanc, vel illam partem deflecti poſſe 10 videantur. At non iccircò † certè Iuſtiniauum reprehendere debemus, qui iura naturalia immutabilia eſſe abſolutè affirmauerit, cùm enim non niſi ex prauo vſu, corruptaque hominum conſuetudine eiuſmodi mutatio contingat, iuſtiſſimo Imperatori, & qui iuſtiſſimas leges vniuerſo propemodum terrarū orbi ſe tradere profiteretur, hunc parùum vſum, atq; hanc morum corruptelam conſiderare minimè neceſſe fuit. Diximus in 11 tertia concluſione ius gentium, † nimirum illud quod ſibi gentes conſtituerunt (nam hoc modo ius gentium in præſentia ſumimus) habita ſolius iuſtitiæ, & honeſtatis ratione mutari poſſe. Probatur hæc concluſio omnibus argumentis adductis à nobis ſupra in hac quarta dubitatione, quæ nullo modo dilui, aut labefactari poſſunt. Verſatur hoc ius (quemadmodum ſępè diximus) in vtilitate, atq; eo ipſo aptiores efficimur ad participandum alium cum alio, & communicandum inter nos. Quare hominum arbitrio, ac poteſtati totum illud natura permiſit; quo fit, vt ſalua iuſtitia variari paſſim, ac mutari valeat, Neque enim, quia apud nos diſtincta ſint dominia, iccircò iuſtiores habendi ſumus, quàm ij eſſent, quibus (vt teſtis eſt Diodorus) omnia in Repub. communia erant, vt nec minus iuſti erant antiqui, qui permutationibus tantùm vtebantur, quàm mox poſteriores fuerint, qui nummorum vſum inuenerunt. Vtilitatis quidem plurimum hæc quæ poſtea inuenta ſunt, ſed iuſtitiæ certè, atque honeſtatis nihilo plus attulerunt; ſicuti

cuti neq; ex iustitia ipsa quicquam detraherent, si rursus ab vsu tollerentur. Quocirca verè dicere possumus quantum ad iustitiam, & honestatem nihil referre, itane, vel secus sese habeant. 12 Hac † de causa etiam Aristoteles hæc omnia,quæ ad vtilitatem comparata sunt, & quæ ab hominum instituto pendent, dicit esse similia mensuris,quæ varijs in locis variæ sunt.Quod ipsum rectè Eustratius, alijq; interpretes generatim accipiunt, vt non magis de ijs loqui voluerit Aristoteles, quæ in singulis ciuitatibus seruantur,quàm de ijs, quæ ab omnibus recepta fuerunt, & quæ à nobis iuris gentium esse dicuntur. Nam hæc quoque metiuntur homines,& quatenus publico statui vident conducere, amplectuntur. Vnde videmus rerum communionem, tùm & vxorũ,filiorũq; reiecisse quidem fermè omnes, sed nonnullos tamen retinuisse,fuisseq; etiam qui partim illam reiecerint,partim retinuerint, prout sibi magis expedire arbitrati sunt; Sicut populi illi,quos refert Aristoteles lib. 2. Polit.cap. 2.communes tantùm habuisse vxores, sed filios ex formæ similitudine inter se diuisisse. At ne quis propterea reprehẽdendum esse Iustinianum existimet, qui dixit præter iura ciuilia alia omnia iura esse immutabilia,qua ratione is defendi possit, nos statim in proxima conclusione ostendemus. Diximus ergo in quarta conclu- 13 sione,† idem hoc ius gentium, vtilitate inspecta,mutari nõ posse; cuius rei causa illa est, quia quanuis mutationi iustitia consentiat,tamen vtilitatis ratio aduersatur, & ob id rectè Iustinianus absolutè, ac simpliciter dixit illud immutabile esse.Nam vt verè hoc affirmari possit, satis est illud mutari non posse, nec quicquàm refert, hæc ne potius quàm illa causa sit, quæ mutationem impediat. At videntur adhuc Iustiniano aduersari illa 14 exempla, quibus dilucidè supra demonstrauimus,ea † quæ iuris gentium sunt, verè à quibusdam fuisse mutata, ex quo probè intelligitur,ea in posterum quoque mutationi obnoxia esse. Ego ante omnia cauendum hic puto, non solum hac in re factũ inspici debere,quandoquidem si illud tantùm spectauerimus,cogemur fateri etiam iure naturali,quæ ad iustitiam nos instruũt, atque honestatem,posse mutari. Quod tamen nemo concedit, nam quia huic mutationi naturale iustum aduersatur,ideò dicimus ea per se, & ex sua natura immutabilia esse. Ita ergo potius dicamus,hæc quoq; iura,quæ vtilitatis gratia instituta sunt,quãtumuis mutentur,tamen ipsa per se, solaq; eorum natura inspecta immutabilia esse, ea scilicet de causa, quia semper natura, qua communes vtilitates continẽtur, huic mutationi reclamabit. At durum est (inquies) vtilitatis rationem huic mutationi semper reclamare,nam cùm palam sit, eiusmodi mutationem apud aliquos fuisse factam,credibile non est, vllos vnquam populos suæ vtilitati aduersatos fuisse, ac quæ sibi vtilia nõ essent, spontè seruasse. Ad hoc respondeo toties mutationi vtilitatem aduersari,quoties das extare, ac vigere adhuc causam illam,propter quam hæc quæ mutantur iura aliquando vtilia existimata sunt,ac tanquam vtilia in omniũ gentiũ consuetudinem intro 15 ducta.Causa † ea fuit hominum malitia,ob quam de rebus communibus discordiæ permultæ oriebantur.Itaque cum hanc malitiam ponis,illud quoq; concedas necesse est, & dominiorum distinctionem,& alia omnia,quæ,vt huic malitię occurreretur, ab hominibus inuenta sunt iura prorsus vtilia esse,ac salua vtilitatis ratione mutari non posse. Hanc malitiam posuisse,spectasseq; Iustinianum non negabimus, cùm is alioquin inanem condendarum legum curam suscepisset,quæ nos à scelestorum hominum iniurijs defenderent. Quod cũ ita se habeat, neq; illud negare poterimus,quin rectè idem Iustin. ea omnia,quibus gẽtes vtuntur (licèt ad solam vtilitatem pertineant) immutabilia esse affirmauerit. Plurimùm sanè ipsi in hoc suffragatur id quod tradit Aristoteles lib.2. Polit. cap. 2. dum eam Platonis de communione sententiam refellit,hominum naturæ,atque ingenijs communionem vsqueadeò aduersari dicit, vt vel si maximè in mores ciuitatis posset induci, non diù tamẽ vllo in loco posset 16 conseruari. Sed nec Plato † videtur mihi ab hoc dissentire;siquidem expressim ipse dicit, non eam se nobis Remp. descripsisse, quæ vllibi reperiri queat, sed quam ipse omnium optimã animo,& cogitatione assequi potuerit. Quæ cũ ita se habeant,parũ nos mouere debent exempla superius adducta,nam quod in cęnobijs victus communionem (vt vox ipsa indicat) rerumq; omniũ, quæ ad vitæ vsum necessaria sunt, consociationem esse videamus,eamq; optimè conseruari,hoc ideò fieri puto, quoniã in ijs hominibus,qui se diuino cultui penitus addixerunt,longè minus viget illa ratio, ob quam diximus dominiorũ distinctio- 17 nem humano generi vtilissimam fuisse iudicatã. Optimis † enim disciplinis sanctissimisq; moribus ita illi vitam instituũt, vt animi affectiones, ac cupiditates omnes in se ipsis quàm maximè coerceant. Quod si qui sunt,qui id minus faciant, minimè dubito,quin ijs omnibus,quot quot sunt, hoc genus vitæ maximum supplicium videatur. De varijs illis philosophorum sectis idem affirmandum est,nimirum Gymnosophistis, Essæis, Brachmanis, Pythagoricis,apud quos eandem hanc vitæ,rerumque omnium consociationem fuisse traditum est. Diodorus quoq; cũ insulam illam in Oceano meridiẽ versus describit, in qua omnia erant communia,addit eos homines qui ibi degebant philosophiæ admodum studiosos fuisse. Itaq; philosophiã maximo illis præsidio fuisse existimandum est, vt facilius, minusq; grauatè in eo vitæ genere perseuerarent. At Iustinianus,cùm hęc iura dixit esse immutabilia,non religiosorum, aut philosophorũ (ij enim Iustinianeis legibus parum indigerent) sed generatim, atq; vniuersè quorumcunq; hominum cętus considerauit, qui omnia (vt vulgò fit) ad vtilitatem potius referant,quàm ad honestatem, & qui propterea humanarum legum freno cohiberi,atq; in officio retineri debuerint. Cùm tales hominum mores nobis proponimus, bellorum quoque non modo vtilitatẽ, sed etiam necessitatem perspicuè cernimus. Bellis inductis atq; receptis,necesse est dari aliquam in eos potestatẽ, qui bello capti sunt; & hanc potestatem potissimum considerarunt iuris- 18 consulti, cùm seruitutem iurisgentium, atq; immutabilem esse dixerũt, vt ex eius diffinitione perspicuè cognoscitur. l.libertas. ff.de stat.homin. & instit.de iure pers. in princ. Quod verò capti potius cogantur seruire, quàm occidãtur, & quod vel seuerius, vel benignius tractentur, vel accepta pecunia dimitti debeant (vt Christianorum moribus receptum est) hæc modũ potius, ac mensuram illius potestatis (iudicio meo) attingũt. Quare hęc legibus,& institutis posse mutari non negamus, at dicimus potestatem ipsam in captiuis per se consideratam, cùm ea potissimum sit, quæ soleat hostibus terrorem incutere ad communẽ securitatem præsidij tantum afferre, vt ab vsu nationũ, & gentium,salua earum vtilitate, haudquaquàm possit amoueri. Ac ne multis exemplis recensendis frustra tempus conteramus,cõcludimus absolutè omnibus in rebus, quæ iurisgentium sunt, apertissimam semper vtilitatem reperiri,adeoq; perpetuam, & constantem,vt nulli nec locorum, nec temporũ mutationi obnoxia sit. Quod cùm de omnibus affirmemus, complectimur etiam illa,quæ posterioribus temporibus inuẽta sunt,veluti emptionem,& venditionem, qua sicut antea homines maximo cũ incommodo caruerunt,ita si apud populos fortè aliquos hodie 19 illa in vsu esse desineret, propterea † quod nummorum fortè vsum tollerent, communes certè vtilitates ea re maximè læderentur, tùm quia non facilè concurreret (vt inquit Paulus) vt cũ tu haberes quod ego desiderarem, ego inuicẽ haberẽ quod tu accipere velles, tum etiam quia sine nummis nullarum fermè rerum æquabilis æstimatio iniri posset. Itaque ex his omnibus clarè perspicimus non errasse Iustinianum qui quãuis hęc iura salua Iustitiæ ratione mutari posse videret,tamen ea immutabilia esse dixerit. Nam vt verè dicantur immutabilia, satis est subesse aliquid,quod eorum mutationem impediat. Nec Iustiniano aduersatur etiã Aristoteles, nam cùm ipse iustum diuidit, in sua diuisione, quid iustitiæ ratio ferat,solũ cõsiderauit. Quod si qui forsan ceruicosi erunt,qui nõ solam vtilitatem, sed etiam iustitiam in hoc Iustinianum spectasse contendant,ne hoc quomodo quidem errasse Iustinianum fatebimur, sed aliã ipsius defendendi rationem afferemus,vt dicamus non absurdè ius gẽtium posse dici immutabile,si iuri ciuili comparetur, quemadmodũ 20 ibi comparat Iustinianus. Quia † quæ iuris gẽtium sunt tanquã iniusta nunquam corriguntur; at hoc nomine in iure ciuili frequentes abrogationes, correctiones, mutationesq; fieri videmus. Posthumum exhæredem facere, tãquam iustum olim permissum fuit, postea verò tanquàm iniustum fuit reprobatum. l. si qs in suo. §.legis. C.de inoffic. testam. Ob id etiam in legitimis successionibus variatum sæpè fuit,atq; in eo præsertim, num deberent fœminæ in successionibus æquo cũ masculis iure censeri, 21 † nam lege 12.tab. media iurisprudentia,edictis Prętorum,cõstitutione Iustiniani alia,atque alia constituta sunt,& quę prius correcta fuerant sæpè restituta,vt refert ipse Iustinianus in §.cęterum.inst.de legit. agnat. succes. At non quę de illarum rerũ iustitia ambigi potest, quæ iurisgentium sunt. Nemo enim tam rudis est,qui probè non intelligat,emptionem,aliasq; conuentiones iure gentium institutas iustissimas esse; nemo est, q nõ concedat æquum esse res ablatas bello repetere,aut illatam iniuriam vlcisci,irruentes hostes vi repellere, armaq; armis opponere; nemo denique est, qui cùm bella iusta esse cõcesserit exortas inde seruitutes,ac manumissiones iustitiæ aduersari contendat. Atq; hoc ipsum videtur Paulus indicare voluisse in l.pen. ff.de iust.& iur. cum dixit, aliud esse ius, quod semper æquũ, & bonũ est, vt est ius naturale,aliud verò quod omnibus, aut pluribus in quaq; ciuitate vtile est, vt est ius ciuile. Quibus verbis ostendit iurisgentiũ stabiliorem,apertioremq; esse equitatem, quàm iuris ciuilis sit. Neq; enim dubito, quin ibi Paulus appellatione iuris naturalis id totum complexus sit, quo gentes vtuntur; namq; ad hanc rem satis illud argumẽti est, q à solo iure ciuili ius naturale distinguit. Sic videtur mihi duplex esse Iustiniani,seu Triboniani potius defendendi ratio, ac prima etiam multo tutior est. Quanquam ego non is sum qui velim cõtendere, Tribunianum,ac cęteros, quos illi Iustinianus consociauit,tantum eruditione,ac ingenio valuisse,quãtum eos erat opus, qui tàm arduam prouinciam suscepturi essent.

ARGVMENTVM.

QVomodo vnumquodque ius vel naturale, vel præter, aut contra naturam dici debeat, Tum sub quo membro suę diuisionis complexus fuerit Iustinianus prima illa iustitię,atque honestatis principia, quæ sola natura mentibus nostris ingenita sunt.

SVMMARIVM.

1. *Duabus in rebus conueniunt ius gentium, & ius ciuile.*
2. *Vnum, & idem ius iuxta varios loquendi modos & naturale, & non naturale dici potest.*
3. *Ius ciuile quatenus iustitiam naturalem habet, naturale dici potest.*
4. *Ius gentium aliqua saltem ex parte iuri naturali aduersatur.*
5. *Etiam pro qua parte naturæ aduersatur ius gentium potest naturale appellari.*
6. *Longè inter se differunt, esse simpliciter naturale, & naturale secũdũ quid.*
7. *Macedonianum, Velleianum, & alia quæ videntur iustitiæ aduersari, iustissima tamen sunt.*
8. *Non tantum Iusti. sed alij quoque ius gentium vocant naturale, dum à iure ciuili illud distinguunt.*
9. *Nũ quæ ratio sit, cur magis ius gentiũ quàm ius ciuile naturale dici possit.*
10. *Non semper, aut necessariò ex eo dignoscitur ius gentiũ à iure ciuili, quòd vel magis commune sit, vel prius introductum.*
11. *Iuris gentium vtilitates quantò communiores, tantò firmioribus naturæ nituntur fundamentis.*
12. *Iuris ciuilis non tàm aperta iustitia est sicut iuris gentium.*
13. *Quomodo accipiatur, quod dicit Iustin. ius gentium vnam cum humano genere natura proditum esse.*
14. *An verè Iustin. in sua diuisione prima naturæ præcepta fuerit complexus, & num. 16.*
15. *Ius commune omnibus hominibus duplici de causa appellatur ius gẽtiũ.*
16. *Quomodo Iustinianus ius gentium accipiat.*
17. *Declaratur. §. ius gentium. inst. de iur. nat. gent. ciuil.*

CAP. XXVII.

TErtio loco dubitatum fuit, quid ita factum sit, vt cùm Iustinianus sæpè naturale appellauerit ius gentium, quod tamen ipsum non à sola natura introductũ, sed ab hominibus constitutũ est, non eodem modo ius ciuile dixerit naturale. Nam cũ possit etiam ius ciuile naturali rationi esse consentaneum, nulla videtur fuisse ratio, cur iurigentium potius, quàm iuri ciuili 1 hoc tribueretur. Nam † si dixeris ius ciuile ideò naturale non vocari, quia à sola natura non sit introductum, hac ratione nec debuerat dici naturale illud ius gentium, quod à sola natura introductum non est, sed ab hominibus constitutum. Si verò dixeris ideò ius gentium appellari naturale; quia quamuis illud sibi homines constituerint, tamen, vt id facerent, naturali ratione inuitati fuere, instabo ego, debuisse hoc modo etiam ius ciuile dici naturale, quoniam & qui singulis ciuitatibus leges dederunt, rationem naturalem præ oculis semper ante omnia habuerunt; quare hæc dubitatio haud planè videtur contemnenda. Possunt ex nostra theorica superius tradita nonnullæ conclusiones desumi, quę huius difficultatis explicationẽ cõtinẽt.

2 Prima conclusio est, sex modis dici ius naturale † ideoq; secundùm varios modos rectè vnum, idemque ius & naturale, & non naturale dici posse. Quod cũ plenissimè à nobis supra fuerit explicatũ, nihil est, quòd diutius in eo commoremur. Ex hac prima oritur altera conclusio, nempè ius ciuile, si consideretur tanquàm iustum (vt à Philosophis semper ius consideratur) habere multa, quæ verè dici possunt iuris naturalis esse, cùm, vel si legibus non continerentur, per se ipsa tamen iustissima essent. 3 Tertia est, ideò Vlpianum, cùm ius diuisit, neque ius ciuile, neq; ius gentium naturale appellasse, quia in hac diuisione iura considerauit, vt efficacia sunt. At neque ius gentium, neq; ius ciuile à sola natura roboris tantum, atq; efficaciæ habuerunt, quantũ satis erat, vt ab hominibus seruarentur. Quarta est, ius gentium 4 † aliqua saltẽ ex parte iuri naturali aduersari, id quòd perspicuè tradunt Florentinus, & Iustinianus in diffinitione seruitutis. l. libertas. ff. de statu homi. & institu. de iur. person. in princ. sentitq; ibidem hoc Theopilus; qui illa verba, contra naturam, exponit contra ius naturale. Idem sentiunt alij quoque iurisconsulti, vt Triphoninus in l. si quod dominus. ff. de condict. indeb. & Vlp. 5 in l. manumissiones. ff. de iust. & iu. Quinta est, ius gentium † etiã pro qua parte cõtra naturam est, naturale dici posse. Docet hoc multis in locis Iustinianus, ac præsertim in §. singulorum. insti. de rer. diuis. Vnde etiam Theophilus in §. quod verò. inst. de iure nat. gent. & ciui. dum connumerat ea, quæ naturalis ratio inter omnes homines introduxit, inter alia hoc quoq; recenset, vt seruus domino obtemperet. Sicut ergo seruitutes, ita etiam captiuitates, & bella, & si quæ alia sunt eiusmodi, naturalia di- 6 ci possunt. Veruntamen hoc ita accipiendum est, vt † non simpliciter, sed tantùm secundùm quid (vt ita dicã) naturalia sint. Simpliciter naturalia ideò nõ rectè appellaueris, quia si omnes homines ex naturalis rationis præscripto viuerent, hęc nõ modò ipsorum hominum naturæ non conuenirent, sed maximè aduersarentur. Qua ratione etiam contra naturam conueniẽter dicuntur. At quoniam posita hominum malitia, rectè hęc omnia quasi eius malitiæ remedia humano generi conueniũt, & ipsius naturæ propè consilio, atq; decreto ab hominibus inuenta sunt, ideò poteris ea dicere naturalia secundùm quid, sicuti non absurdè dixeris pharmacum, inediam, & id genus alia, quę corporis sani naturæ aduersantur, corpori ęgro naturaliter conuenire, non quidem quà per se illud consideras tanquã corpus animatum, sed quà infirmum est, atque ægritudine illa oppressum; Quandoquidem videmns brutos quoq; plerosq; animantes natura ipsa id doceri, vt cùm ægrotant ijsdem istis, vel similibus remedijs vtantur. Multa etiam eiuscemodi in iure ci- 7 uili reperies, quæ rationi naturali vidẽtur aduersari, † veluti Macedonianum, quod pecuniæ mutuò filijsfamilias datæ denegat repetitionem, item Velleianum, quod mulieri, quæ pro alio intercesserit, fidem datam frangere permittit. Nihiloq; iustior videtur præscriptio biennij, quæ facit, vt quàm verè mihi non numeraueris pecuniam, perinde ac si numerasses, restituere tibi compellar, id quod sæpè etiam iudicati facit authoritas. Hæc omnia, si per se illa consideres, ab omni iustitia videntur alienissima, sed quia ideò sunt instituta, vt grauius quiddã, & iniustius declinetur, propterea verè iustissima dici debent. Qua de causa etiam fit, vt simul & naturalis, & contra naturã dici possint, vt de bellis, captiuitatibus, ac seruitutibus ꝓximè diximus, quæ omnia iuris gentium esse perspicuum est, atque in hoc ius gentium, & ius ciuile planè conueniunt. Vltima conclusio est, 8 ius gentium † magis naturale, quàm ius ciuile dici posse, si rectè alteri alterum comparetur. Idq; præter Iustinianum, qui sæpè ius gentium appellat naturale, cùm à iure ciuili illud disiungit, tradit etiam Arist. lib. 1. Rhetor. c. 13. quo loci cùm distinguit legem propriam à lege communi, legem ipsam communem secundùm naturam esse sentit. Hoc idem sentit diuus Thomas, cùm quęrit, qua de causa generali omnium hominum conuentu opus non fuerit, vt ius gentium constitueretur, quemadmodum ad ius ciuile inducendũ ciuiũ conuentus fuit necessarius; Siquidem huius rei illam rationem affert, ꝙ ius gentiũ magis naturæ conueniat; quare dicit facere ipsam naturam sine vllo consilio, atq; conuentu, vt sponte ad illud nationes omnes fe- 9 rantur. Cur verò magis † ius gentiũ naturæ conueniat, quàm ciuile, expeditissimum est, atq; optimè colligitur ex ijs, quę supra diximns. Diximus supra, totũ quicquid habent mortales iuris humani, siue cõe sit omnium hominum, siue propriũ singularũ ciuitatum, ea occasione inductũ fuisse; quia multa homines tũ ad communes, tùm ad proprias vtilitates inuenerunt, eaq; omnia, quantũ in ipsis fuit, naturali rationi, atq; honestati accõmodarunt, ac propterea conclusimus tàm in iure gentiũ, quàm in iure ciuili & vtilitatem, & honestatem posse cõsiderari. Iam verũ siue vtilitatẽ, siue honestatẽ spectemus, facilè possumus animaduertere, maiorem quandam in iure gentium, quàm in iure ciuili naturę vim extare. Nec sanè alia res vlla est, ex qua rectius ius gentium à ciuili, quàm ex hoc distingui possit. Nam quòd 10 † commune aliquid sit omnibus gentibus, aut ꝙ prioribus seculis fuerit introductũ, nõ satis indicij est, vnde cognoscamus iuris gentiũ potius, quàm iuris ciuilis illud esse; Cũ quæ iuris gentiũ sunt, possint esse posterius inuenta, vt de emptionibus, & manumissionibus dictũ est supra. Itemq; è conuerso, quæ sunt iuris ciuilis, possint esse ab omnibus gentibus approbata, vt de stipulationibus omnes fatentur. Itaq; verissima, ac maximè propria ea differentia est inter ius gentiũ, & ius ciuile, quia multò clarius, atq; euidentius in iure gentiũ, quàm in iure ciuili & quãtũ ad vtilitatẽ, & quantũ ad honestatẽ sese natura ostentat; Si- 11 quidem vtilitates, † quas cõplectitur ius gentiũ, quantò magis cões sunt (ad oẽs enim planè nationes sese diffundũt) tãtò magis naturalibus ex causis proueniunt. Multa ex iure ciuili tãquã inutilia partim correcta fuerũt, partim ab vsu paulatim recesserunt, vt quæ de emancipationibus, de uarijs testandi modis, de nuptiarum solennitatibus, de actionum, exceptionũ, fęderum, spõsionũ formulis, atq; alijs permultis inuiolatè à veteribus seruabantur. Quod nequaquàm in ijs contingere potest, quæ iuris gentiũ sunt; Nemo enim non stultissimus hucusq; repertus est, at neq; in posterũ vnquam reperietur, qui bella, contractus, atq; alia, quæ ad communes omnium hominum vtilitates excogitata sunt, tanquàm inania, atq; inutilia improbare ausus fuerit. Cuius rei non alia causa est, nisi quia quę iure gentiũ continentur vtilitates firmioribus naturæ fundamentis nituntur. Quòd si pariter honestatem spectemus, cuius semper præscripto quãmaximè homines accommodarunt quæcunq; vtilitatis gratia inuenerũt, ĩ hac parte quoq; reperiemus iuri gẽtiũ magis, quàm

12 ciuili suffragari naturam. Nam † quæ ciuilibus legibus continentur, vel si rectissimè, ac iustissimè tradita esse possint, non tamē semper eam continent iustitiam, & honestatem, quæ solius naturæ ope omnibus omninò nationibus etiam rudibus, & agrestibus perspecta, & planè cognita sit; Neque enim sanè omnes rectè dijudicabunt, iustiusnè sit repudiatam legati portionem alteri legatario accrescere, qui repudianti re, vel verbis coniunctus sit, an verò illa mahis penes hæredem residere debeat; tametsi quæ de iure accrescendi, vel non decrescendi nostris legibus comprehensa sunt, rectè, ac iustè constituta fuerunt. Fateor etiam (vt supra obijciebatur, & verissimum est) tutelarum leges rationi naturali conuenire, attamen de tutelis multa tradita reperies, in quibus iustitiæ non satis expedita ratio est. Hesitabit enim forsan imperitus, & in iure ciuili rudis, si rogetur, iustumnè sit compellere illum rursus ad soluēdum, qui semel pupillo creditori soluerit sine tutoris authoritate. At quæ iure gētium constituta sunt, tàm apertam iustitiam, atque honestatē præ se ferunt, vt cum primum nobis proponuntur, moueant approbationem nostram, sponteque ab omnibus nullo alio docente, ac solo naturæ quasi decreto, quæ hasce nostris animis notiones impressit, tanquàm iusta recipiantur, atque vsurpentur. Hanc ego causam esse arbitror, cur ius gentium sæpè Iustinianus appellet naturale, ius verò ciuile planè nunquàm, quin
13 potius illud à iure naturali semper disiungat. † Potuit etiam id esse causæ, cur dixerit idem Iustinianus in §. singulorum. ius gentium vnà cum humano genere à natura proditum esse, cùm tamen ibi non tātùm de eo iure loqueretur, quod sola nobis naturæ vis inseruit, sed etiam de eo quod sibi gentes constituerūt. Ac certè non debet absurdum videri, quod cum humano genere nata esse iura affirmauerit, quæ videret non solos prudentes homines, sed etiam rudes, atque imperitos, ac non solas aliquas ciuitates, sed vbique terrarum nationes omnes, non cuiusquam exemplo, vel authoritate, sed solo quasi naturæ consilio non dubitanter recepisse, atque approbasse, semperque posteà vsurpasse. Quanquàm possumus etiam dicere, Iustinianū, cùm sic locutus est, illa tantùm iura respexisse, quæ à naturali ratione inter homines introducta sunt, sed quoniam illa ad vnum, idemque ius refert, cui etiam omnia tribuit, quæ ab hominibus constituta sunt, idque vnicum esse statuit, propterea id, quod ibi dixit, rectè potuit de iure gentium simpliciter affirmare: semper enim hoc verum, erit ius gentium, vel si non totum, attamen aliqua saltem ex parte cum humano genere proditū esse. Itaque ex his omnibus tertia hęc difficultas (iudicio meo) penitus sublata est. Proximè dubitatum fuit, quare Iustinianus in sua diuisione prima illa rationis principia non fuerit complexus, veluti Deum colere, patriæ, ac maioribus parere, & alia eius-
14 dem generis † videtur autem illa non esse complexus, quia in §. ius autem gentium. statuit iure gentium ea tantùm contineri, quæ gentes sibi constituerunt, quod de prædictis certè haud quaquàm affirmari potest. Vt plenius hoc totum explicetur, duas statuo conclusiones, quas pariter ex ijs, quæ suprà docuimus, rectè desumemus. Prima est, ius gentium, si pro iure humano accipiatur (quemadmodum posse illud accipi antea diximus) ea omnia complecti, quæ ab hominibus profecta sunt, siue apud omnes gentes communi omnium nationum consensu, & approbatione recepta sint, siue in singulis ciuitatibus fuerint constituta: Sed à nobis in præsentia non hoc modo sumendum est ius gentium, cùm de Iustiniani sententia disputamus, nam nec ciuiles leges, nec canones in hac significatione vnquàm illud vsurpant, sed à iure ciuili semper disiungunt. Se-
15 cunda est conclusio, ius gentium † quatenus à iure ciuili seiunctum est, duabus de causis hoc nomine appellari, atque iccircò duobus modis accipi posse. Primò appellatur ius gentium ea ratione; quia illud sibi gentes constituerunt, & hoc modo accipit illud Gratianus in cap. ius gentium. prima distinct. vt clarè ipse ostendit in c. ius naturale, vbi quæ solo naturæ instinctu habentur, tribuit iuri naturali, ac separat ab ijs, quæ ab hominū constitutionibus profecta sunt, quæ sola iuris gentium esse statuit. Alia de causa dicitur ius gentium, quòd eo iure gentes omnes vtantur; latiorque est hæc significatio, qua continentur ea quoque, quæ à gentibus constituta non sunt, sed sola natura nostris mentibus ingenita. In hac significatione semper ius gentium accipiunt nostri iurisconsulti; nam quicquid omnibus gētibus commune est, iuri gentium assignant, vt Vlpia. in lege prima in fin. ff. de iustitia & iur. cuius sententia clarius etiam explicatur duabus in legibus sequentibus, itemq; in lege omnes populi, quo loci Caius. Quod verò (inquit) naturalis ratio inter
„ omnes homines constituit, id apud omnes peræquè custodi-
„ tur, vocaturq; ius gentium quasi quo iure omnes gentes vtun-
16 tur. Hinc satis intelligitur † Iustinianum, cùm de iure gentium loquutus est, ea quoque principia complexum fuisse, quæ sola nos docuit naturalis ratio. Nam cùm in hac tota diuisione authores habuerit Caium, & Vlpianum, quorum non modò sequitur sententiam, sed & verbis vtitur, non in alia significatione ius gentium accepisse existimandus est, quàm in hac secūda, & latiori, in qua illi quoque ius gentium vsurparunt. Idq; probatur ex §. quod verò. inst. de iur. nat. gent. & ciui. Neque illud
17 nos moueat, quòd videamus † ipsum Iustinianum in §. ius gentium. ea tantùm connumerasse, quæ gentes humanæ sibi constituerunt, nam voluit ibi (vt mihi videtur) demonstrare, ius gentium omni humano generi commune esse; Quod quia de religione, de pietate, & alijs primis iustitiæ fundamentis perspectissimum erat, meritò illa tantùm ibi recensuit, quæ ab hominibus constituta fuerunt, sed non propterea sensit, ijs solis rebus ius gentium contineri. Immò enim contrarium tàm clarè expresserat paulò antè in §. quod verò, vt de ipsius sententia nullatenus dubitari possit. Restaret vna illa dubitatio, quam primo loco proposueramus, nimirum qua ratione illud ius, quod est nobis commune cum omnibus animantibus, ab eo iure disiunxerit Vlp. quod naturalis ratio inter omnes homines introduxit, sed eam fusius nunc prosequi non est necesse. Quid enim hac in re concludendum sit, & an debuerit Iustinianus Vlpiano prorsus assentire, supra à nobis plenissimè explicatum fuit.

ARGVMENTVM.

De æquitate iurisconsultos, aliosq; probatos auctores, tàm variè loquutos esse, vt ex illarum traditionibus variæ sententiæ oriri possint, quæ hic enumerantur, ac sigillatim reprobantur.

SVMMARIVM.

CAP. XXVIII.

Nihil aliud iam restat, nisi vt ad æquitatem veniamus, erat enim hoc vltimum ex ijs tribus, quæ nobis initio proposuimus explicanda. Promiscuè verò tùm de æquitate agemus, tùm etiam de æquo
1 & bono † quæ duo vsque adeò inter se connexa sunt, vt qui vnum probè tenuerit, alterum ignorare non possit. Ita enim respondet æquitas ęquo & bono, quemadmodum iusto respondet iustitia; quare sicut iustum iustitiæ obiectum esse perspicuum est, iustitiam verò habitum, & virtutem, qua apti sumus ad res iustè gerendas, vt docet Arist. ita ęquitas est virtus, cuius obiectum est æquum & bonum. Attamen confundūtur hæc interdum à Cicerone, & alijs, qui æquitatem, pro æquo & bono nonnunquam assumunt, vt in nostræ huius tractationis progressu apertissimum fiet. Non me latet solere nonnullos di-
2 sputationis gratia in dubium reuocare, verè † ne æquitas virtus sit, id quod facit inter alios Diuus Thomas in secunda secundę quæstio. 120. articulo primo. Sed nos eiusmodi disputationes omnes omittere decreuimus, quæ neque ad id, quod nobis propositum est, neque ad nostrarum legum cognitionem vlla ex parte pertinebunt. Ac præsertim cùm difficultatis habebunt parum, vt hæc ipsa ferè nihil habere mihi viuentur. Nam ęquitatem verè virtutem esse, omnibus compertissimū esse potest ex ipsius virtutis diffinitione, quam libro primo Rhet. & alijs
3 multis in locis tradit Aristo. cùm dicit † virtutem esse habitum electiuum, quo propensi sumus ad id, quod laudabile est, ac rationi consentaneum, eaque seruamus pariter omnia quid, quādo, quantū, & cū quibus, quæ Græci ὑπάρχοντα, nos vulgò circumstantias appellamus. Etenim hoc ipso habitu, quē dicimus æquitatem, inclinamus ad id, quod ęquū & bonū est, atq; illud porrò semper est laudabile, & rationi consentaneum, eaq; omnia diligenter inquirit, quæ proximè relata sunt, quo quidq; tēpore, quo loco, quatenus, & cum quibus factum, dictumve fuerit, vt latè infra explicabimus. Itaque cùm ęquitas virtus sit,
4 † qua propendemus ad id quod æquum & bonum est, non absurdè facturi videmur, si promiscuè in hac tota tractatione, modò æquitatem, modò æquum & bonum vsurpauerimus. Nam

Nam ex eius quoq; cognitione quod æquum & bonum est, cognoscemus quid sit æquitas, aut quid ab aliis virtutibus differat. Conueniunt enim genere virtutes omnes, sed quia ad varia re-
5 feruntur obiecta † ex obiectis ipsi inter se distinguuntur. Multi sunt non modò iurisconsulti, sed & alii probatissimi auctores, qui de ęquitate, ac de ęquo & bono crebram mentionē faciunt; qui tamen omnes tàm variè hac de re loquuntur, vt ex eorum traditionib. vix certi aliquid colligere, at in diuersas potius sententias distrahi posse videamur. Primùm video in eam sententiam facilè quempiam adduci posse, vt existimet, nō rectè nos hanc æquitatis tractationem à superiore separasse, in qua de iu-
6 re loquuti sumus, cū † primo aspectu nihil aliud æquitas videatur esse, quàm ius, & iustum. Videtur enim hoc rectè demōstrari ex ea diffinitione, quam Tullius in Topicis accommodat ęquitati, cùm dicit, æquitatem esse, quod naturalis ratio persuasit. At quod naturalis ratio persuasit, nostris ius esse constat, cum eodē hoc planè modo ius gentium Caius, & Iustin. definiant: vt l. omnes populi. ff. de iust. & iure. & §. quod verò inst. de iure nat. gent. & ciu. Nec minus dilucidè hoc ostendit idē Tullius in part. ora-
7 torijs † vbi & æquitati iustum tribuit, & iustū ita exponit, vt velit illud esse æquum, & bonum. Aequitas est (inquit) cuius vis, di recti, veri, & iusti, & (vt dicitur) æqui, & boni ratione defenditur. Ac ne aliorum potius, quàm nostrorum iurisconsultorum auctoritates afferamus, videtur hoc idem apertissimè sentire Vlpi. in l. j. ff. de iust. & iur. vbi cum definit ius esse artem æqui, & boni, nihil aliud videtur, quàm iustum significare voluisse; vt rectè demonstrant verba quæ sequuntur. Iustitiam namque colimus &c. quæ ratio haudquaquam cōcludens esset, nisi Vlp. ibi æquū & bonum pro iusto accepisset. Si pro iusto sumitur, ergo & pro iure rectè sumi potest: & ita docet Bald. post Iacob. Beluis. in c. j. §. ad hæc, de pace iuram. firm. in vsibus feud. aliàs in c. vnico, de allodiis. nu. 18. versi. quartò dicitur. Quo loci ait, æquitatem posse dici ipsum ius, siue iustum, adeò enim connexa sunt ius, & iustum, vt semper mutuò se consequantur, & vbi vnum sit, ibi pariter adesse alterum sit necesse. Postremò non differre à iusto æquum & bonum, hac ratione demonstratur, quæ iudicio meo plurimùm vrget. Satis constat, neq; hoc quisquam (vt opinor) inficiabitur, tàm æquo & bono, quàm iusto illum finem esse ꝓpositum, vt cuiq; quod suum est, tribuatur. Atqui profectò hac in re necesse est dari certum aliquem modū, quem vltra citrave nihil esse possit, quòd laudem vllam mereamur. Quod ipsum in Minoe docet nos Plato, cum dicit, ius in vero positum esse, & q̄ à vero recedit, eū semper & à iusto, & legitimo declinare. Hoc ita constituto, si ponamus æquum & bonum à iusto differre, necesse erit fateri, ex his saltem alterutrum ab eo, quem diximus, scopo aberrare. Neque enim possent esse diuersa, si ambo eundem scopum, non modò spectarent, sed planè etiam attingerēt. Quòd si alterutrum concedis à prædicto scopo aberrare, nō rectè dixeris id quod aberrat, esse rectum, & honestum. Immò .n. prauum, & iniquum illud esse oportebit, ac non laudem vllam, sed potius vituperationem mereri. Quod ipsum tamē perabsurdum est, siquidē nulli vnquam rectè vitio dabitur, quod vel iustum, vel æquum & bonum seruauerit. Quocirca ne ad hoc absurdum redigamur, videtur illud potius cōcedendum, hæc duo
„ non posse inter se differre, sed planè vnum & idem esse. Atque
„ in hunc modum mihi videtur Aristo. voluisse argumentari (li-
„ cèt aliquantò pressius agat) lib. 5. Eth. cap. 10. quo loci. Absurdū videtur (inquit) æquum & bonum laudabile esse, si a iusto illud differre concedas: nam aut iustum non est rectum, aut à recto declinat æquum & bonū, si à iusto diuersum est. Quòd si vtrūque rectum est, nō potest vnum ab altero differre. Sunt hæc certe probabilia, sed non adeò vrgent, vt propterea concludere debeamus, æquum & bonū idem prorsus esse, quod ius, seu iustū;
8 Namque † neq; in hac sententia persistit Arist. neque cum ea cōueniunt traditiones nostrorum iuriscōsultorum, qui multis in locis ius ab æquitate distinguunt. Facit hoc inter alios Modest. in l. nulla. ff. de legi. Nulla (inquit) iuris ratio, aut æquitatis beni-
„ gnitas patitur &c. Idem facit Constant. in l. j. C. de legib. cum ait.
„ Inter ius, & æquitatem interpositam interpretationem nobis solis & licet, & oportet inspicere. Separat hæc pariter idem Constant. in l. placuit. C. de iud. ac denique multæ aliæ leges sunt, quę dilucidè ostendūt ius ab æquitare differre, quas passim in huius tractationis progressu adducemus. Atque idipsum confirmat etiam Arist, eo argumento: quia vulgò cum dicimus, aliquem esse iustum & bonum, solemus eum ita laudare, vt qui iusto sit anteponendus, idq; omnium consuetudine receptum est; quæ sanè consuetudo prorsus inepta, & absurda esset, nisi æquum & bonum iusto esset prestabilius. Quod si pręstabilius est, ab eo dif-
9 ferat, necesse est. Hoc † nomine Cicero in oratione pro Cecinna laudat Sulpitium, quòd quæ proficiscebantur à legibus semper ad facilitatem, æqualitatemq; referret; qua in re non solam iustitiæ laudem, sed maiorem quandam videtur illi tribuere voluisse. Adde, quòd neminem audiemus, ideò cōdemnari, quod nimirum sit æquus, & bonus; at damnatur interdum, qui nimiū iustus est, iuxta illud Salomonis Eccles. 7. Noli esse iustus multum, neque plus sapias, quam necesse est. Quibus ex rebus omnibus facilè intelligitur, æquum & bonum, à iusto iureq; differre, atque ob id primam hanc sententiam minimè recipiendam
10 esse. Huic † primæ maximè finitima est illorum sententia, q̄ voluerunt, æquitatem esse actum rationis. Voluit hoc Bald. inter alios, qui licèt variis in locis variè de æquitate loquutus sit, tamen in l. j. ff. de iust. & iu. vbi accuratius illam definit, dicit, æquitatem esse animi applicationem ad directum iudicium, intellectu non errante in substantia, neque in circunstantiis facti, sicut rectum est (inquit) iudicium Ecclesiæ claue non errante. In hac
11 sententia † est etiam Franc. Duar. qui in l. j. ff. de pact. cùm declarat illa verba Vlpiani. Huius edicti æquitas naturalis est, statuit naturalem æquitatem esse iudicium rationis, ac veluti legē de iustis, & iniustis, nostris mentibus insculptam, cui sponte imperiti etiam sine ulla probatione consentiunt. Ciuilem verò æquitatem dicit esse probabilem rationem, quæ non omnibus hominibus naturaliter cognita est, sed paucis qui prudentia, & vsu prædití sunt. Negari non potest, quin semper, cum quis vtitur æquitate, animi iudicium adhibeatur; sed quòd ipsa sit animi iudicium, non propterea admittendum est. Iudicio rationis egēt virtutes omnes, vtpote quæ prudentiæ adminiculo vtuntur, sed illæ tamen diuersæ inter se sunt; quandoquidem ex variis obiectis inter se distinguuntur. Quare cum non minus ad iustitiam perficiendam, quàm ad æquitatem, rationis munus sit necessarium, & tamen à iustitia, & à iure æquitas differat (vt proximè ostendimus) videndum est, quidnam illi præcipuum insit, vnde & à iustitia, & ab alijs virtutibus seiungi possit. Tertia est opinio, eaq; frequentius à nostris recepta, æquitatem in quadā clementia, & benignitate positam esse, ideoque iuris rigori, atque seueritati, tanquam suo contrario esse opponendam. Nam cū possit iustitia & ad seueritatem vergere, & ad humanitatē, tunc tantùm volunt eam æquitatis nomen sibi vendicare, cū ad hu-
12 manitatem propendet & inclinat. Quocirca † Salic. & Iason in l. placuit C. de iudic. definiunt æquitatem esse iustitiam dulcedine misericordiæ temperatam, quam diffinitionem ex antiquorum sentētia tradit etiam Bal. in c. j. §. ad hoc. nu. 8. de pace iur. fir. in vsibus feud. Habet hæc sententia multas leges, quibus plurimum iuuari videatur; atque inter alias maximè ipsi fauet illa l. nulla. ff. de legibus paulò ante adducta, in qua dicitur, nullam
13 † æquitatis benignitatem pati, vt quæ salubriter pro hominum vtilitate introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad seueritatem; sicque Modestinus seueritati æquitatem opponit. Facit hoc etiam Paulus in l. quod si minor. §. j. ff de minoribus, vbi. Non semper (inquit) quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad æquum
„ & bonum redigenda sunt. Quòd rescindantur, quæ cum mino
„ ribus gesta fuere, hoc rigoris, & seueritatis est, quòd sustineātur clementiæ, & benignitatis; quare cùm dicat ea non esse rescindenda, sed ad æquum & bonū redigenda, perspicue, demonstrat verbis illis æquum & bonum clementiam, lenitatemq; significari. Idem ipse Paulus in l. si seruum §. sequitur. infra tit. nostro, dum loquitur de moræ emendatione, damnat eos, qui recedūt à bono & æquo, ac sub auctoritate iuris scientiæ perniciosè sæpe numero errant, quasi innuere velit, seueritati benignitatem esse anteponendā. Huc itidem spectat, quod Terentianus ille cōqueritur. Nimium (inquit) durus est, præterq; æquum & bonū. Atq; alibi dicit idem Terentius. Aequum est vos cognoscere, atque ignoscere. Nec porrò spernendum est Senecæ hac in re testimonium, qui clementiæ æquitatem quasi connectit, ac de clementia ita loquitur. Hæc inquit, liberum arbitriū habet, nō sub
„ formula, sed ex æquo & bono iudicat. At licet probabilia videā
„ tur hæc omnia, haudquaquam tamen istis assentiendum est, q̄
14 æquitatem in clementia, & æquitate ponunt. Reclamant † enim nostri iurisconsulti multis in locis, qui seueritatem quoq; appellant æquitatem, atq; in pœnis irrogandis interdum ęqui & boni nomē vsurpant. Sic Vlp. in l. j. ff. de eo per quem fact. erit. Aequissimum (inquit) putauit prætor, dolum eius coercere, qui impe-
„ dit aliquem iudicio sisti. Idem Vlp. in l. j. §. hæc actio. ff. si quis te-
„ stam. lib. esse iuss. dicit, prætorem tunc vti æquitate, cum punit eum, qui alioquin, ciuili tantùm iure inspecto remaneret impunitus, eius porrò verba hæc sunt. Hæc actio (vt Labeo scripsit) naturalem potius, quàm ciuilem in se habet æquitatem, siquidē ciuilis defuit actio, sed natura æquum est, non esse impunitum eum, qui audacior hac spe factus est. Omnium verò optime id
„ ostendit Suetonius Trāquillus in Claudio, vbi non minus aspe-
„ ritatis nomen tribuit, vult enim eum quoque ex æquo & bono interpretari, qui pœnas legib. comprehensas supergreditur, earumq; lenitatem exasperat, quod interdum fecisse Claudiū asserit. Nec semper (inquit) præscripta legum sequutus duritiam, lenitatemq; mulctarum ex bono & æquo, perinde vt afficeret, moderatus est. Ex æquo & bono ita iudicasse Claudium perhibet, vt non modò legum duritiam lenitate, sed etiam lenitatē duritia moderari solitus fuerit, quod expressius etiam ostendit
15 cum protinus hęc verba subijcit; † Nam ex ijs, qui apud priuatos
„ iudices plus petendo, formula excidissent, restituit actiones, & in maiore

„ in maiore fraude conuictos, pœnam supergressus ad bestias cō-
„ demnauit. Aliud postremò addi potest, ex quo perspicuè demō stratur, à clementia, & benignitate differre æquitatem; Nam æquitatis vsus videtur omnibus esse concessus. l. in omnibus. ff. de re. iur. l. placuit. C. de iudic. l. si seruum. §. sequitur infra eo. cum aliis multis, quas adducemus inferius, cum hac ipsa de re fusius agemus. Clementia verò, & miseratio solius principis est, aut populi, eorumvè magistratuum, qui parem cum principe habent potestatem, vt olim senatus Romanus. Et hoc rectè ostendit Cicero in orat. pro Ligario, cùm ait, neminem apud iudices ita causam agere solere. Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si vnquam posthac. & postmodum ita subsequitur. In senatu verò, & apud populum, & apud principem, & vbicunque iuris clementia est, habet locum deprecatio.

ARGVMENTVM.

CVr hæc duo vocabula simul iungantur, & æquum & bonum, ac quid propriè illud sit, quod æquitatem, siue æquũ & bonum appellamus.

SVMMARIVM.

1 *Accursii sententia refertur, & reprobatur.*
2 *Budæi laus.*
3 *Bonum non eodem modo semper vsurpatur.*
4 *Quomodo Aristoteles definiat æquum & bonum.*
5 *Altera æqui & boni definitio ab eodem Arist. tradita.*
6 *In factis ius inest, & pro ipsorum varietate variatur,*
7 *Quàm multa lege exprimenda essent, si perfectè omnia complecti vellet.*
8 *Vt rerum singularum propè infinita est multitudo, ita nostrarum operationum varietas incredibilis.*
9 *Duo legis peccata.*
10 *Intell. l. ex iis l. nam ad ea & l. quoniam. ff. de legibus.*
11 *Ex eo quod de pupilli obligatione constitutum est, ac de muliere pro altero intercedente, primum legis peccatum demonstratur.*
12 *Alterum ad eam rem exemplum ex Aristo.*
13 *Quomodo accipiendum sit statutum, quo puniuntur facientes sanguinem in Palatio.*
14 *Fieri non potest, quin imprudentibus legumlatoribus multa excidant, quę exprimi debuissent.*
15 *Exempla nonnullarum legum, in quibus verba deficiunt, & sententia tamen extenditur.*
16 *Naturaliter id fit, vt prudentum interpretationem leges desiderent.*
17 *Legitima constitutionis species apud Rhetores.*

CAP. XXIX.

VT ergo hæc omnia, quæ spectant ad æquitatem penitus cognoscantur, duo videnda sunt. Primò, quid verè hoc ipsum sit, quod æquitatem, siue æquum & bonum appellamus. Secundò, quinam sint illi, qui possint vti æquitate, atque ex æquo & bono iudicare. Sed anteaquàm ad hęc veniamus, vt rectè huius vocis vim teneamus, breuiter illud nobis explicandum est, cur hæc duo vocabula, æquum & bonum simul ferè iungantur. Accursius † in l. j. in ver. ius. ff. de iust. & iur. cum explicat illa verba, æqui & boni, bonum interpretatur esse, quod vtile est, & ab æquo illud diuersum esse statuit. Existimat verò hæc duo ideò simul iungi solere; quia multis in rebus æquitas vtilitati consentit, licèt sæpenumero etiam ipsi aduersetur. Datur (inquit) quod bonum simul, & æquum est. l. si & me. ff. si cert. peta. idq; vt plurimum ita euenit. Datur quod bonum est, sed non æquum. l. j. ff. de vsuca. item contra datur interdum quod æquum tantummodò, & non bonum est l. hac lege. C. de pact. conuen. quo loci habetur, esse quidem bonum, atque vtile mulieri res ipsius à marito gubernari, verùm id fieri æquũ non esse, si mulier aduersetur. Ita Accursius. Quem hac in re toto cœlo errasse, iam apud omnes vulgatissimũ est. Primus hunc † errorem detexit Guliel. Budæus in illa ipsa l. j. ff. de iustit. & iur. vbi de æquitate ita locutus est, vt quemadmodum aliis multis in locis, ita in hoc qooq; quoddam veritatis quasi signum sustulerit. Quare illum multi posteà sequuti sunt, Vld. Zasius, & Marius Solomon. in d. l. j. Alciat. lib. j. parerg. capit. xj. Franc. Conna. lib. j. comment. iur. ciuil. cap. xj. Itaque cum Budæo concludendum est, duo hæc verba æquum & bonum, quoties simul iunguntur, illud significare, quod Aristot. vocat ἐπιεικές, cuius Græci vocabuli vim quoniam non vno tantùm vocabulo Latini exprimere possunt, solent hæc duo adhibere, quibus non duæ, sed vna eademque res significatur. Sæpè etiam, dempta copula, dicunt æquum bonum, vt post Donatum idem Budæus animaduertit, sic enim Cicero in Bruto. Deinde (inquit) æquum bonum testamentorum sententias voluntatesq; tutatum est. Hinc formula illa, æquum bonũ & æquius melius in arbitrio rei vxoriæ; hinc etiam alii permulti loquendi modi fluxere, qui persępè apud Terentium, Tullium, Liuium, aliosq; probatissimos auctores repeiuntur. Græca illa vox ἐπιεικές, facilitatem exprimit quandã, cũ æqualitate coniunctam: quare cum Latini vertunt æquũ & bonũ, æqui appellatione exprimunt parilitatem, boni facultatem; Idem enim dicitur vir bonus, qui facilis, & qui de iure suo nonnunquam decedit. Atque hoc ita esse optimè ex eo intelligitur, quia ita videmus interdum Ciceronem hoc vocabulo vti, & qđ alibi bonitatem vocat, facilitatem appellare, vt in oratione pro Cecinna, quo loci (vt supra retulimus) Ser. Sulpitium commendat, ꝙ ea quæ proficiscebantur à legib. & à iure ciuili, semper ad facilitatem, æquitatemq; referret. Sicq; quæ alibi dicitur bonitas & æquitas, ipse ibi facilitatem, & æquitatem appellat. † Quod si seorsum de bono mentio fiat, tùm quidem concedendũ est id, quod tradit Accurs. nimirum hac voce illud tantùm quod expedit, atq; vtile est, significari, vt in d. l. hac lege. C. de pact. cōuent. l. naturæ. in fi. ff. de reg. iur. l. j. ff. de vsucap. Non idem de æquitate affirmari potest, quæ vel si seorsum vsurpetur, potest tamen idẽ significare, ac si cum bonitate cōiungeretur, vt cum Cicero in eadem orat. pro Cecinna, ait, se ex campo æquitatis ad verborũ angustias reuocari. Quanquàm non inficiamur ad alia quoq; hoc verbum referri posse, quemadmodum postea ostẽdemus. Quoniam igitur huius vocis rationem iam probè tenemus, videndum est, quidnam hoc sit, quod Græci vocarunt ἐπιεικὲς, ac nostri pariter à facilitate, & parilitate nominarunt. Fuit enim hoc primum ex illis duobus, quæ nobis paulò antè explicanda proposuimus. Aristot. † lib. j. Rhetor. cap. 13. ἐπιεικές, quod nos appellamus æquum & bonum, illud esse definit, quod præter legem scriptam iustũ est: Quę tamen diffinitio primo aspectu subobscura videtur, immò nec videtur satis conuenire cum eo † qđ tradit idem Arist. lib. j. Ethic. cap. x. cum dicit æquũ & bonũ esse emendationem legitimi iusti. Aliud enim videtur esse, qđ præter legem quid sit, aliud quod legem emẽdet. Itemq; illud videtur esse dubium, quomodo Aristo. velit æquitatem esse emẽdationem legitimi iusti. Et nunquid in hoc sentiat, æqui & boni appellatione contineri actum illum, quo lex aliqua corrigitur, & antiquatur vel abrogatur. Neq; enim certè hoc sensu æquitatem videtur Paulus accepisse in l. in omnibus. ff. de reg. iur. cùm dixit, In omnibus quidem, sed præsertim in iure spectandam esse æquitatem. Item nec Cicero, cum Sulpitium commendauit, ꝙ omnia quæ proficiscebantur à legibus ad æquitatem referre solitus esset: Nam nec Pauli, nec Ciceronis sensus satis congruerent, si cum de æquitate loquuntur, de correctione legis, & abrogatione intellexissent. Sed minimè dubitandum est, quin verissima sint quę vtroq; in loco Aristo. tradit. Verè æqtas est emẽdatio legis, verè etiam æquitas præter ipsam legem est, nec sanè pugnant hæc inter se, sed optimè simul conueniunt, vt non tantùm ex ipso Aristotele, sed etiã ex nostris iurisconsultis demonstrari potest. Vt verò commodius intelligamus, quomodo hæc emendatio accipienda sit (qua ex re tota huius nodi explicatio pendet) duo seorsum, & distinctè nobis consideranda sunt. Primò, qui sint legis defectus, seu quæ vitia, quib. emendatio adhibetur. Præterea quid illud sit, vnde hæc emendatio desumitur. Defectus legis, qui egent emendatione, duo sunt (vt docet ipsemet Aristo) qui tamen ambo ab eadem causa proficiscunt. Cōsiderandum est leges quascunq;, vt & alia omnia iura, siue à sola natura prodierint, siue ab hominib. inducta sint † ad facta semper aliqua referri, neq; verò semper factis omnib. æquè conuenire, sed pro ipsorum varietate variari, ac propterea fieri, vt qđ in qualibet facti specie ius inest, ea mutata, sæpissimè illud mutet, atq; ex iure iniuria efficiatur. Quocirca necesse esset, vt † qui perfectas vellet leges condere, quæ per se satis esse possent, & q̃ omni carerent ambiguitate, quoscunq; prorsus indiuiduos, ac singulares rerũ euentus enumeraret, omnesq; illas, quas vulgò dicunt circunstantias, exprimeret. Vt si percussorem vellet punire, deberet illa omnia legis scriptura complecti, lignonè, vel arũdine, an ferro percusserit; ꝙ si ferro, quanto, aut quali, an ne ense, vel mucrone, aut hasta, aliisve similib. Exprimendum prætereà esset, qualem hominem, item quo loco, quo tempore, qua occasione, vel necessitate, quove consilio, vel animo percusserit: Quæ quidem tam multa sunt, & tam multis modis variari possunt, vt nemo vel prudentissimus legislator quicquam posset vnquam tam perfectè scribere, cui non multa, & addenda, & detrahenda essent. Nec sanè legislatoris culpa hoc cōtingit, sed ob rerũ agendarum propè infinitam multitudinem (vt rectè ait Aristo.) quia † quemadmodum, si res singulas à natura proditas contemplemur, reperiemus eas non modò incertas, & instabiles, sed & ferè innumeras esse, ita etiam si ad singulas singulorũ hominum operationes animum conuertamus, videbimus illarũ cùm numerũ propemodum infinitum esse, tum verò incredibilem varietatem, & inconstantiam. Facit verò hæc ipsa causa (quemadmodum anteà dicere cœpimus) vt scriptæ leges duobus modis sint imperfectæ † duoq; contineant peccata, quibus emendatio adhibenda sit. Atq; horum alterum volentib. legũlatori-

latorib. contingit, alterum inuitis. Volentib. iis contingit legem peccare, cũ generatim illi aliquid decernunt, consultò enim sæpenumero id faciunt, quandoquidem vident non posse se oẽs prorsus factorum species enumerare. Atqui cũ has regulas generatim constituunt, ea potissimũ spectant, quæ frequentius cōtingunt, & (vt dicit Theophrastus ἐπὶ τὸ πλεῖστον) id quod Pomp. Cels. & Pau. animaduertunt. † l. iura constitui. l. ex iis. l. nam ad ea. l. quoniam. ff. de legib. quib. in locis vident̃ mihi non tantùm de iis legibus loquuti esse, in quib. aliquid omittitur (qua de re dicemus paulò post, cùm de secundo legis peccato agemus) sed etiam de illis, quæ generaliter loquuntur. Nam & illæ ad ea, quæ plerunq; accidunt, accommodantur, quicquid contra sentiat Fran. Conna. qui putat hęc inter se differre; ꝙ lex aliquid statuat ἐπὶ τὸ πλεῖστον, & ꝙ generaliter loquatur. Nobiscum verò hac in re perspicuè sentit Arist. qui lib. 1. Rhetor. cùm loquitur de hoc ipso peccato, quod volentib. legislatorib. contingit, his vtit̃ verbis. Volentib. autem, cùm nequeant determinare, sed necesse sit
„ vniuersaliter dicere id, quod non ita semper, sed vt plurimùm
„ contingit. Idem etiam lib. 5. Ethic. dicit, legem ideò generatim concipi solere, q̃a cùm lex non possit omnia perfectè enumerare, nihil tutius facere potest, quàm vt generaliter loquat̃, illudq; in vniuersum assumat, quod plerũq; contingit, quamuis in hoc peccatum ipsa suũ non ignoret. Si potuissent legislatores casus omnes recensere, quib. pupillus contrahendo fraudem incurreret, vel mulier pro alio intercedens verè deciperet̃, certè in illis solis casib. id quod gestũ esset, infirmassent: sed quia non permittebat incredibilis rerum varietas, vt id facere possent, propterea id ipsi quod vt plurimũ solet euenire, tantummodò spectarunt. Et quoniam viderunt ita fieri plerunq;, vt pupillus contrahens sine tutoris auctoritate lædatur, item mulier decipiat̃, q̃ pro alio intercedit, ideò generatim omnes mulierũ intercessiones irritas fecerunt, ac quæcunq; cũ pupillis sine tutoris auctoritate gesta essent, in q̃b. modò deterior pupillorũ conditio fieri posset, nullius planè momenti esse voluerunt. l. obligari. ff. de auctorit. tut. inst. eod. in princ. toto tit. ff. & C. ad S. C. Velleian. Nam vel si possit interdũ contingere, vt nec fraude vlla mulier circumueniat̃, neq; vllũ pupillo ex ea re damnũ inferatur, non tamen id considerarunt legumlatores, sed voluerũt illi periculo occurrere, qđ vt plurimũ pupillis, vel mulierib. imminere animaduerterũt. Et ita intelligi potest, quod ex Theophrasto refert Paul. in d. l. quoniam. ff. de legib. τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. Quapropter euenit sæpenumero, vt quæ in hunc modum à legib. generatim, atq; vniuersè statuuntur, tẽperanda sint, atq; interpretatione coangustanda, quod demonstrat Aristot. hoc exemplo. Fac pœnam contra omnes generali lege constitutã esse, qui ferro percusserint, atq; ita postmodò cōtigisse, vt qui digito annulum ferreũ fortè gestabat, inter loquẽdũ extulerit manũ, aliũq; percusserit. Si sola hìc legis verba spectes, erit iste certè hoc nomine condemnandus, sed quia nō malo id consilio fecit, ex ipsius legislatoris sententia nullam pœnam meretur. Huic persimile est exemplum, quod attulit Bart. in l. omnes populi. in 2. q. 6. q. prin. ff. de iust. & iur. & in l. non dubium. C. de legib. passimq; illud referunt cæteri interpretes, ac præsertim in l. quanuis. ff. de in ius voc. Extat Bononiæ statutũ † quo cauet̃, eũ qui sanguinẽ fecerit in palatio, esse capite plectendum. Iam verò cùm fortè quidam in palatio ægrotaret, tonstrina quidam accersitus est, q̃ ex medici præscripto è vena illi sanguinem mitteret. Dicit Bar. hæsitatũ diù fuisse, esset ne ille, qui sanguinem misit in palatio, statuti pęna afficiendus, ac tandem fuisse eũ liberatũ hac rōne, ꝙ verba legis captanda non sint, aut contra ipsius legis sentẽtiã accipienda. Sententiam verò statuentiũ fuisse, vt cũ solum punirent qui per iniuriam, non eum q̃ salutis gratia sanguinem emisisset. Habemus iam primũ, in quo lex peccare solet, ita vt emẽdatione indigeat. Alterũ ipsius legis peccatum est, atq; id nō volentib. sed inuitis legumlatorib. contingit, vt ibidem docet Aristot. cùm aliquid ipsos legũlatores effugit, quod propterea imprudentes omittũt. Itaq; fit, vt in legib. condendis non ea de cã peccare soleant, ꝙ casus nonnullos tanquã raro euenientes cōsultò omittant, vt in illo exemplo, quod de Lazaro in vitam reuocato tradit Accur. in l. ex iis. ff. de legib. verumetiam † q̃a nonnulla imprudentibus excidunt, quæ maximè exprimere fuisset opus, cum homines non ea mentis acie sint, vt omnia animaduertere, omniaq; ꝓuidere possint. Vnde Iustin. hac de re loquẽs dicit mortalis ingenii imbecillitati esse aliquid condonandũ. l. 2. § sed & si quid forsan prætermissum. C. de vet. iu. enucl. Quare sicut primùm illud legis peccatum positum est in eo, qđ plura, q̃ oporteat legis scriptura fuerint comprehensa, ita hoc s̃m in eo consistit, ꝙ fuerit aliquid prætermissum. Ac sicut ibi verba legis coangustanda sunt, ita hìc suppleri, ac dilatari debent. Docemur hoc à Iuliano in l. non possunt. ff. de legib. Cum dicit, nō posse omnes articulos sigillatim aut legib. aut S. C. comprehendi, sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, ad similia procedendum esse. Traditq; hoc idem Vlp. ex Pædii sentẽ
„ tia in l. seq. vbi ita inquit. Nam, vt ait Pædius, quoties lege aliq̃d
„ vnum, vel alterum introductum est, bona occasio est cætera q̃
„ tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel certa iurisdictione suppleri. Vt verò † exemplis clariùs hoc totum reddatur, conuenit maximè inter alia exemplum, quod affert Vlp. in l. si quis id quod. ff. de iurisd. om. iud. Pœna quingentorum aureorum edicto prętoris constituta erat in eum, qui quod propositum erat, in albo prætoris corrupisset: corrupit verò aliquis, nō cũ propositũ esset, sed cum proponeretur, vel anteà: quoniam constat hos casus non consultò, sed imprudenter fuisse prætermissos, ideò dicit Vlp. edicti quidem verba cessare, sed sententiã edicti & ad hæc porrigendam esse. Simile etiam exemplum habetur in l. 2. §. si mater. ff. ad Tertul. quo loci emendat Vlp. defectum illius rescripti, quod matri ius denegat vendicandorũ bonorum intestatorum filiorum, si ipsis viuentibus idoneos tutores non petierit, aut prioribus excusatis, vel reiectis, non confestim aliorum nomina ediderit: emẽdat (inquam) in eo, quod de tutoribus tantùm loquitur, ac de curatoribus mentionem nullam facit, suppletq; ipse Vlpi. quod Imp. minùs animaduerte-
„ rat. Quid si curatores (inquit) non petiit? verba rescripti deficiũt,
„ sed dicendum est, siquidem impuberibus curatores non petiit, eandem esse rationem. Cernitur hoc idem & aliis multis in legibus, vt in §. penul. inst. de eo cui lib. caus. bo. addic. item in l. scire etiam oportet. §. sed & si maximè. ff. de excus. tut. Sed & si ma
„ ximè (ait ibi Modestinus) verba legis hũc habeant intellectum,
„ tamen mens legislatoris aliud vult. Itaq; naturalis semper causa est, ꝙ lex scripta egeat emendatione, & ꝙ vel coangustari, vel suppleri debeat, cum semper id contingat vel propter humanarum operationum nimiam varietatem, & inconstantiã, vel ꝓp humani ingenii imbecillitatem, vt iam plenè explicuimus. Et hoc est quod dicit Pompon. in l. 2. §. his legibus latis ff. de orig. iur. post latas leges 12. tabul. euenisse, ꝙ † naturaliter euenire solet, vt earum interpretatio prudentum auctoritatem, necessariamq; disputationẽ fori desideraret. Hinc Rhetores † inter alias constitutionum species legitimam statuunt, in qua cùm multis aliis ex rebus oritur controuersia, tùm præsertim ex scripto, & sententia. Exemplum affert Cicero, quod est eiusmodi: Lex sit, quæ iubeat eos, qui propter tempestatem nauẽ reliquerint, omnia perdere; ꝙ si nauis conseruata sit, eorum nauim, cæteraque esse, qui manserunt in naui. Magnitudine tempestatis omnes ꝑterriti nauem reliquerunt & in scapham conscenderunt, pręter vnum ægrotum, is propter morbũ exire, & fugere non potuit; casu, & fortuna nauis in portum delata est incolumis, illã ægrotus possidet, nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto, & sententia: hìc. n. ea de re agetur an ne verba legis, quamuis nullam contineant restrictionem, tamen ex ipsius legis sententia coangustanda sint, atq; in iis solis accipiẽda, qui consultò in naui manserunt, cùm videatur legislator id egisse, vt eorum industriam, qui in naui essent, eius spe premii ad seruandam nauim excitaret.

ARGVMENTVM.

QVibus ex rebus sumatur illa legum emẽdatio, siue directio (Græci ἐπανόρθωμα, vocant) in qua æquitatis vis omnis posita est.

SVMMARIVM.

1 *Debet legis emendatio legislatoris sententiæ conuenire.*
2 *Scire leges non est sola earum verba tenere.*
3 *Aliis legibus aliæ rectissimè declarantur.*
4 *Optima legum interpres consuetudo.*
5 *Ciuilis æquitas quæ sit.*
6 *Ciuilis æquitatis maior est auctoritas, quam naturalis.*
7 *Vbi alia omnia cessent, ex iure naturali legum interpretatio desumenda est.*
8 *Mutua quasi cognatio inter ius naturale & ciuile.*
9 *Verba legum interpretationis facilitate laxanda sunt.*
10 *Qua in re maximè æquitatis vis posita sit.*
11 *Non seueritati, sed stricto iuri æquitas opponitur.*
12 *Laxamentum verborum appellat Cicero æquitatem, quòd per eam à verborum angustiis recedatur.*
13 *Exempla nonnulla ex Arist. & Eustratio, quibus æquitatis exercitium recte demonstratur.*
14 *Quid sibi velit Vlp. cùm dicit, ius esse artem æqui & boni.*
15 *Regula Lesbia quid sit, & quàm congruenter illam æquitati comparet Aristoteles.*

CAP. XXX.

DE duplici legis peccato, cui legis emendatio adhibetur, ita huculque egimus, vt ex iis quæ diximus intelligi possit, hanc emendationem non contra legem, sed præter legem esse, ac legislatoris si minus verbis, at certè menti, ac rationi conuenire, ideoq; legem non tàm corrigere, quàm dirigere, & moderari, hoc

hoc enim significat Græca illa vox ἐπανόρθωμα, qua vtitur Arist. Vnde Diuus Thomas, Ioannes Burid. alijq; pleriq; Aristotelis interpretes eam non emendationem, sed directionem nominant. Videndum modò est, vnde hæc legis tùm suppletio, tùm restrictio desumenda sit, siue emēdatio appelletur, siue directio, namque hoc non multum refert. Ex quo etiam simul intelligetur, quando illa verè æquitas dici possit. Et an hoc eodem modo, quo sumitur ab Aristotele, à nostris quoq; iurisconsultis ęquitas accipiatur. Possemus generatim hic concludere 1 † hanc suppletionem, & restrictionem ex ipsius legislatoris mente desumi: vt sæpe inculcat Arist. recteque etiam colligitur ex legibus supra adductis. Sed quia hæc mens variè conijci potest, vt magis distinctè loquamur, dicamus tria esse, ex quibus sumi potest recta legis expositio (sic enim non absurdè possumus appellare, quam alij emendationem, alii directionem vocant) siue suppletione, siue restrictione lex indigeat. Primò sumi potest ex iis, q̄ in eadem lege vel præcedunt, vel sequuntur, arg. l. si seruus plurium. §. vlt. ff. de leg. j. Et tunc crediderim non rectè æquitatis nomen vsurpari posse. Nam æquitas præter legem scriptam est, vt rectè docet Arist. At quod ex iis, quæ eadē in lege scripta sunt, saltem per interpretationem desumitur, non potest videri præter legem esse, immò rectè legitimum appellatur, perinde ac si expressim lege illa cautum esset, vt disertè tradit Iustin. instit. de leg. patr. tute. passim, & in tit. sequenti. Neque enim sola verba legis legem perficiunt 2 † cùm nec scire leges sit verba earum tenere, sed vim & potestatem, vt ait Celsus in l. scire leges. ff. de legibus. Et hoc est primum, quod spectare debet legis interpres, an ne quod in lege dubium est, ex alia legis parte declarari possit. Quod si minus fieri posse videat, secūdò animaduertere debet, 3 † possitne casus in ea lege omissus, quam sibi interpretandā proponit, alia aliqua lege determinari: & si lex scripta nulla extabit, ad mores, & consuetudinem confugiet, inspicietq; quo iure ciuitas retrò in eiusmodi casibus vsa sit. l. de quib. ff. de legibus. 4 Est † enim optima legum interpres consuetudo l. si de interpretatione. ff. de legibus. Quid porrò dicemus de hac ipsa interpretatione, quæ vel ex alia lege, vel ex consuetudine sumitur, dicemus ne illi æquitatis nomen conuenire? Putarem ego id planè negandum esse, quoties id quod vna lege prætermissum fuisset, vel obscurè traditum, alia lege, vel cōsuetudine, planè decisum reperiretur. Verùm, si non illud idem reperiretur esse decisum, rectè posset æquitatis nomen vsurpari: quamuis, vel in supplendis iis, quæ lege prætermissa essent, vel ijs coangustandis, quæ nimis generatim fuissent tradita, aliàs aliquas potius ciuiles leges, quàm naturalia præcepta præ oculis haberemus. Ita sentit Triphon. in l. bona fides. ff. depositi. Bona fides, inquit, quæ in contractibus exigitur, æquitatem summam desiderat, sed eam vtrū æstimamus ad merum ius gentium, an verò cum præceptis ciuilibus, vel Prætoriis? &c. ac 5 † tunc poterit appellari æquitas ciuilis: Siquidem hoc modo accipi æquitatem ciuilem ostendit Vlpian. l. j. ff. de pactis: dum ibi naturalem æquitatem appellat, quæ ex præceptis naturalibus emanat, quasi velit eam disiungere ab æquitate ciuili, quam ex præceptis ciuilibus oriri sentit. Expressius verò idem Vlp. tàm de ciuili, quàm de naturali æquitate mētionem facit in l. j. §. hæc actio. ff. si quis test. lib. esse, iuss. fuerit. Atque hìc prætereundum non est, huius 6 † ciuilis æquitatis maiorem esse auctoritatem, quàm naturalis. Quandoquidem si videātur aliquando inter se dissidere, præcepta ciuilia, & naturalia, p̄feruntur ciuilia; Nunquam enim à iure naturali lege recedunt, nisi ex maxima causa, & cùm alioquin in præceptorum naturalium explicatione maximum aliquod absurdum contingeret: veluti si publicæ vtilitati non aliter prospici posset, nisi à naturę simplicitate aliqua ex parte recederetur. Qua de re dicetur à nobis fusius, cùm de obligationibus propius agemus. Illud verò constanter retinendum est, quod & aliàs diximus, leges ciuiles ne tunc quidem, cùm videntur naturalibus pręceptis aduersari, naturali iure destitui, immò tunc quoque illis naturam suffragari, quæ semper monet, & instat, vt patriis legibus pareamus. Vidimus iam duo, ex quibus legum emendatio desumenda est. 7 Tertium, & postremum illud est † vt quoties neq; ex eadem, neque ex diuersa aliqua lege, aut consuetudine desumi aliquid potest, ex quo legis vitium temperando, vel supplendo emendet̄, ad ius naturale decurramus. Quod vt fieri omninò debeat, facit 8 duplex illud quasi mutuæ cognationis vinculū † quod (vt aliàs diximus) inter ius naturale, & ius legitimum intercedit. Vnum, quod hac potissimum de causa conditæ fuerunt leges ciuiles, vt iuri naturali præsidio essent, quod alioquin improborum iniuriis nimis patuisset, ita vt illorum labor omnis, & studium consumatur in conseruatione naturæ. Alterum (& in hoc ius naturæ, quod legum ciuilium præsidio munitum est, ipsis mutuum quodammodò præstat officium) quia leges ciuiles non aliunde robur, neque honestatem, ac iustitiam assumunt, quàm à iure naturæ, illarumque ius omne à sola natura petendum, atq; impetrandum est. Quapropter cum leges ciuiles à iusto naturali quasi vitam, & spiritum assumant, contraq; etiam totis virib. in naturæ conseruationem inclinent, nihil tàm rationi consentaneum est, quàm vt quoties illæ aliqua in re peccant, à iusto naturali emendentur, & ad rectam quasi naturæ semitam dirigantur, ita vt natura legibus ciuilibus semper consentiat, semperq; in illis regnet, ac dominetur. Ac propterea verba legum non tā 9 strictè, & superstitiosè obseruanda sunt † sed quadam interpretationis facilitate laxanda, & quammaximè fieri possit, ad naturæ legem accommodanda. Hoc verò cùm facimus, ac cùm ex præscripto naturę ea temperamus, ac moderamur, quæ non rectè à legibus generatim definiri potuerunt, quin vel prætermissum aliquid, vel quid amplius fuerit comprehensum, quod 10 à legislatoris mente abhorreat, † tunc verè dicuntur vti æquitate, & ex æquo bonoque interpretari, vt docemur à Scæuola in l. de accessionibus. ff. de diuers. & tempor. præscrip. De accessionibus possessionum (inquit) nihil in perpetuum, neque generaliter definire possumus, consistunt enim in sola æquitate. Qua 11 ex re intelligitur † æquitatem seueritati, sed potius stricto iuri tanquam suo contrario opponendam esse, vt concludit etiam Diuus Thomas in 2. 2. quæst. 120. artic. 1. & probatur in l. placuit. C. de iudiciis. Placuit omnibus in rebus (ait ibi Constant.) præcipuam esse iustitiæ, æquitatisque quàm stricti iuris rationem. Stricto iure vtimur, cùm verborum angustias tantùm attendimus, idque etiam appellatur summum ius, vnde factum est tritum sermone prouerbium. Summum ius, summa iniuria, quod Terentius, Tullius & alii persæpe vsurpant. Aequitas verò ab angustijs verborum recedit, nimisque arcta legum quasi vincula relaxat, & non tàm litterarum angulos, quàm naturalem rationem atque honestatem ante oculos sibi proponit. Quod probè explicat Cicero in oratione pro Cecinna. Istum locum (inquit) fugis, ac reformidas, & me ex hoc (vt ita dicam) campo æquitatis, ad istas verborum angustias, & ad omnes literarum angulos reuocas, in his ipsis includere vis insidiis, quas mihi conaris op12 ponere. Hac † de causa æquitas legis laxamentum rectè dici potest, & sic appellat Cicero, qui in oratione pro Cluentio his verbis vtitur. Non modò causæ, sed ne legi quicquam per tribunos plebis laxamenti datum est. Quod laxamentum multis in rebus necessarium est, vt supra diximus, idque hoc exemplo de13 monstratur. † Lege punitur, & quidem meritò, qui alienas nuptias adulterio polluerit. Verùm si quis fortè cum vxore Tyranni ideò rem habuerit, quòd videret ea ratione maximè fieri posse, vt ipsius vxoris ope Tyranno interfecto patriam liberaret, ac verè idipsum postea præstiterit, certè in hac specie verbis laxamenti nonnihil dandum est, pœnaque huic condonanda, qui benè de Repub. meritus sit, vt Eustrat. in lib. 5. Eth. animaduertit. Dubitari verò non oportet, quum tunc quoque verba legum laxanda sint, cùm de odio, ac pęna agitur, si id modò ratio fieri suadeat. Est enim æquissimum eam sumere interpretationem, ne qui delinquit pœnam euadat, vt habemus in l. j. §. hæc actio. ff. si quis testamen. lib. esse iu. fu. Hæc actio in factum (ait ibi Vlpian.) naturalem potius, quàm ciuilem habet in se æquitatem, siquidem ciuilis deficit actio, sed natura æquum est, non esse impunitum eum, qui audacior hac spe factus est. Maximè etiā hìc quadrat exemplū illud, quod de peregrino Eustatius affert. Lex sit, vt si peregrinus murum ascenderit, impunè à ciuibus interfici possit. Cū hostes in eam ciuitatem irruissent, peregrinus murum ascendit, & pro ciuium salute strenuè, ac fortiter dimicauit. Hunc postea ciuis interfecit, quòd eum legi aduersatum esse diceret. Quæritur, an impune hoc ciui esse debeat. Si verba legis spectes, nullo ciuis supplicio affici potest; apertissima enim verba sunt, quæ ipsi impunitatem concedunt. Sed æqui boniq; ratio huic impunitati reclamat, monetque, & instat, vt impia, atque ingrata interfectoris acerbitas seuerissimè puniatur. Itaq; videmus in legum scriptarum interpretatione, ac quasi temperamento hanc, quam quærimus, æquitatem elucere. Vnde me14 ritò Vlp. in l. j. ff. de iust. & iu. dixit † ius esse artem æqui & boni, cum ij qui hanc artem interpretantur, ex æquo & bono leges profiteri debeant. Neque verò ibi eum habuit sensum Vlp. quē Beluisius, & Bald. existimarunt in ca. j. §. ad hoc. de pace iur. firm. vt æquum & bonum pro iure accipere voluerit, sed vidit corū, qui hanc artem profitentur (quàm idcircò dicit esse æqui & boni) proprium munus esse, vt missa verborum superstitione, ex naturalis rationis præscripto interpretentur, dilatent, restringant, moderentur, inflectant, ac denique id vnum agant, vt naturali rationi atque honestati legis scriptura in primis aptetur, 15 atque ex omni parte cohæreat. Quocirca † mirificè conuenit similitudo illa de regula Lesbia quam æquitati Aristoteles comparat, vt ipsius æquitatis proprium munus, & officium apertissimè nobis ante oculos ponat. Cùm in Lesbo insula lapides omnes, quos in ædificiis construendis adhibebant, varij, atque inæquabiles essent, quippe qui propter duritiem non commodè incidi, neque expoliri, aut ad certam figuram redigi poterant, solebant, qui ædificabant plumbea norma vti, quæ ad inæqualem lapidis figuram flectebatur, vt ea ratione lapides mox alios inuenirent vel eadem figura, vel non prorsus dissimili, qui cum primis aptè cohærerent. Persimilis certè æquitatis ratio est, nam quemadmodum norma illa Lesbia, non ad regulam suam, quæ ipsi

ipsi nulla certa erat, structuras exigebat, sed illis potius se accōmodabat, facileque ex omni parte cedebat. Ita facit æquitas, vt quando hominum actiones tàm variæ, tamq; inter se inęquales ac dissimiles sunt, vt quasi Lesbii lapides, nullis certis regulis aptari possint, nullisq; legibus perfectè, atq; definitè comprehendi, facit (inquam) æquitas, vt ipsis saltem factorum speciebus aptentur congruenter quæ à legibus traditę sunt regulę, ac pro negotiorum natura variè flectantur, atque mutentur, quo magis rebus ipsis, atque negotiis conueniant. Quare propius quàm cęteri videtur mihi Bald. æquitatis naturam attigisse in l. si defunctus. col. vlti. C. de suis & legit. cum dixit, æquitatem esse certum modum, & rationem, qua leges, & pacta interpretari rectè possimus.

ARGVMENTVM.

BReui descriptione aliquantò clarius, & luculentius æqui & boni naturam exprimi posse, ex cuius descriptionis explicatione mox demonstretur, vnde illud ipsum sumendum sit, & ad cuius iuris emendationem adhibeatur.

SVMMARIVM.

1. *Nullum aliud æqui & boni genus est, quam iustum.*
2. *Aequum & bonum non potest absolutè dici iusto melius, sed melius aliquo iusto.*
3. *Quod est simpliciter iustum, per se stat, sed æquum & bonum refertur ad alterum.*
4. *Quid sit, quod sibi potissimum æquitas proponit.*
5. *Non iuri naturali, sed tantum legitimo æquitatis remedium adhiberi.*
6. *Natura non peccat, ita vt hominum emendatione indigere possit.*
7. *Declaratur l. bona fides. ff. depositi.*
8. *Vt in natura, sic in iure naturali monstra interdum nonnulla contingunt.*
9. *Si ius naturale recipit interdum emendationem, non id facit vt naturale est, sed vt legis scriptura comprehensum.*
10. *Distinctio naturalis, & ciuilis æquitatis non ex iusto, quod emendat, sed tantùm ex iusto quod emendatur, desumi potest.*
11. *Possit ne ius gentium ex æquo, & bono emendari.*
12. *Connani sententia reijcitur.*
13. *Quòd nudæ conuentiones omnes efficaces essent, non iure gentium, sed iure ciuili inductum est.*
14. *Solius vtilitatis ratione æquitas non adhibetur.*
15. *An sicut lex scripta, ita etiam consuetudo æquitatis temperamentum recipiat.*
16. *Quid à lege differat consuetudo.*
17. *Ipsa quoque consuetudo ad similes casus extenditur.*
18. *Duo quæ ad æquitatem necessaria sunt, in consuetudine nunquam interueniunt.*
19. *Quantum ad æquitatem pertinet, consuetudinis, & iuris naturalis, eadem ratio est.*
20. *Aliud est scripturam consuetudinis, aliud est consuetudinem ipsam ex æquo, & bono moderari.*
21. *Nunquid si describatur æquitas, æquitatis nomen amittat.*
22. *Differt æquitas tùm à correctione legis, tùm etiam à dispensatione.*
23. *Longè aliter in dispensatione causa consideratur, quàm in interpretatione ex æquo & bono.*
24. *Sunt casus quos ab Ecclesiæ præcepto propria auctoritate excipere possimus.*

CAP. XXXI.

VErùm vt nos breui descriptione plenius aliquantò hoc totum complectamur, quod de æquitate, siue de æquo & bono hucusque traditum est, dicamus æquum & bonum esse iustum, non quidem per se, neq; prout simpliciter iustum est, sed quatenus ea, quæ lege præcipiuntur, non pręter verisimilem legislatoris mentem, vel dilatando, vel coangustando moderat̄. Diximus: 1 iustum † quia verè nullū aliud est genus æqui & boni, quàm iustum, vt probè explicat Aristo. qui quanuis dixerit æquum & bonum esse iusto melius, non tamen intellexit, debere illud ad præstantius aliquod genus referri. Neq; enim absolutè dixit illud esse iusto melius, sed esse melius aliquo iusto. At nō idcirco nega2 ri potest † quin quod æquum, & bonum est, idem semper & iustum sit. Quemadmodum etiam negari non potest, quin homo animal sit, quanuis verissimè dici possit, esse ipsum aliquib. animalib. immò cæteris planè omnib. præstantiorem. Diximus postea, iustum non per se accipiendū esse, neq; quatenus tantummodò iustum est, vt possit dici æquum & bonum. Quod ipsum ea ratione affirmauimus; quia si nulla in re differret æquū & bonum ab eo quod simpliciter iustum est, non posset esse iusto p̄stabilius, vt verè illud præstabilius esse demonstrat Aristo. ex cōmuni loquendi consuetudine; Itemq; non rectè iuri opponeretur, quemadmodum opponitur in l. j. C. de legib. & in l. placuit. C. de iudic. Quare licèt genere cum iusto conueniat æquum & bonū, immò non tantùm genere, sed & subiecto, & effectu cō3 uenire possit, tamen ratione ab ipso differt. Siquidē † iustū per se stat, totumq; suū est, at æquū & bonū non per se stat, sed ad legis emēdationem refertur; quare inter ea percenseri debet, quæ cū altero conferuntur: nulla enim æquitas est, quæ non sit alicuius legis æquitas, vt è contrario nulla est lex, q̄ non sit alicuius æquitatis lex, hoc est cuius interpretatio æquitatis præsidium nō exposcat; Cùm nihil tam enucleatè tamq; definitè, atq; accuratè 4 scribi possit, ꝙ non multa temperandum sit æquitate. Cuius † qdem hoc vnū negotium est, vt ad id quod rationi consentaneū est, scriptarū legū sensus accommodet. Id verò certè facere non posset, si sola per se staret, nec legis alicuius scripturæ semper aptaretur. Quare æquum & bonum dempta illa scriptura, in cuius interpretatione positum est, remaneret quidem iustū, sed æqui & boni nomē prorsus amitteret. Diximus insuper, referri æquū & bonū ad ea, quę legib. præcipiuntur, vt demonstraremus, non 5 † iustum naturale, sed tantùm legitimum ex equo & bono emēdari posse. Qua in re auctorem habemus Arist. in locis supra citatis. Namq; is lib. 5. Ethic. dicit, æquū & bonū emendationem esse legitimi iusti, ac lib. 1. Rhet. illud definit esse æquū & bonum, quod præter legē scriptā iustū est. Cur verò iustū naturale nullā exposcat, immo nec admittat æquitatem, ratio ea est; quia si ēt in iuris naturalis interpretatione adhibendā esse æquitatē cōcederemus, cogeremur ea ratione fateri, peccare naturam, atq; hu6 mana emendatione indigere; At hoc fieri non potest † siquidem (vt docet Auerroes lib. 12. metaph.) à Deo summo, & opt. tota natura dirigitur, quem peccare nec velle, nec posse vnquàm cōpertissimum est. Quod ipsum ea quoq; ratione confirmatur, qa si æquum & bonū præter legē semper est, lex verò naturalis ea planè omnia tacito monito nobis p̄cipit, atq; suggerit, q̄ ad piè, sanctè, & honestè viuendum necessaria sunt, vt aliàs plenissimè diximus, consequens certè est, hoc quod æquum & bonū appellamus, nullo modo posse ad legem naturalem accommodari. 7 Attamen † in contraria sententia videtur esse Triphon. in l. bona fides. ff. depositi. quo loci sentit iustum illud naturale, quo iubemur depositi fidem seruare, à ciuilib. præceptis coangustari posse. Nam si cuiuspiam bona ex iuris ciuilis pręscripto publicata fuerint, non esse illi rem depositam reddendam asserit, sed in publicum deferendam. Verba ipsius hæc sunt. Bona fides, quæ in contractib. exigitur, æquitatem summam desiderat, sed eam vtrum æstimemus ad merum ius gentium, an verò etiam præceptis ciuilibus, & prætorijs: Veluti reus capitalis iudicii deposuit apud te centum, is deportatus est, bona eius publicata sunt. Vtrūnè ipsi ea reddenda, an in publicum deferenda sunt? Si tantum naturale gentiū ius intueamur, ei qui deposuit reddenda sunt, si ciuile ius, & legū ordinē, magis in publicū deferenda sunt; nam malè meritus publicè, vt aliis exemplo sit, & egestate laborare debet. Hanc difficultatem Ioan. Buridanus auctor non cōtemnendus lib. 5. quęst. moraliū q. 27. ita explicat, vt dicat iustū naturale duobus modis accipi posse. Primò quidē pro eo, qđ in vnaquaq; facti specie singulari, atq; indiuidua dictat nobis, atq; præcipit ratio naturalis; Et hoc modo concedit ius naturale nullā ęquitatem desiderare, ac ne quidē admittere; tùm qa nulla legis scriptura perfectè id vnquam potest cōprehendi, ad quā mox adhibeatur interpretatio ex æquo & bono, tū qa qđ nobis natura suggerit, semper æquū & bonū est, semperq; iustitiæ, atq; honestati maximè consentaneū. Vnde nihil continet, qđ detrahi, vel suppleri, aut vlla rōne emendari possit. Scđò dicit Buridan⁹ posse accipi ius naturale pro iis præceptis, q̄ vel si plerunq;, atq; in vniuersum, non tn̄ semper, atq; in singulis factorū speciebus naturæ ꝯueniūt, quale est illud, cuius ꝓximè meminimus, depositū reddere. Et hoc mō putat posse nos ius naturale æqtate moderari. Cessant.o. illæ duæ rōnes, ꝑ quas in superiore huius disputationis capite dixmus æqtatis vsum impediri. Nam & rectè hæc p̄cepta naturalia in scripturā redigi pn̄t, & iustitiæ, ac rōni naturali nō semꝑ cōsentiūt. Est.n. interdū, cū depositę rei restitutionē naturalis rō interdicit. Idq; subiectæ materiæ vitio cōtin8 git, sicut † & in reb. corporalib. materiæ vitio fit interdū, vt cum sex digitis hō nascat̄, aliaq; eiusmodi monstra nōnunquā cōspiciant̄. Qđ quoties in p̄ceptis naturalib. cōtingit, toties vr̄ ius ipsum naturale æqtatis adminiculo indigere. Verū si hanc sn̄iam amplecteremur, ac ꝯcederemus ius naturale aliquo mō saltem ęqtatis p̄sidiū desiderare, possemus Aristotelē nō immeritò accusare, q iuri tn̄ legitimo æqtatē tribuit: dicit.n. æquū & bonū, emendationē esse legitimi iusti. Siqdē parū ipsi suffragat̄ Buridani defensio, q dicit, Aristotelē, cū de iure legitimo loquutus est, eaten⁹ tn̄ ius naturale excludere voluisse, quatenus primo mō sumit̄, nō quaten⁹ vniuersalib. naturæ p̄ceptis ꝯtinet̄, cū absurdū sit, à natura separare p̄cepta illa naturalia, q̄ natura nostris mētitibus inseruit, & quæ nihil planè ciuile continent, sed in sola natura consistunt; neque enim ea sola de causa iuri legitimo tribui debent; quia lege scripta cōprehendi, ac definiri possint.

Existimo

Existimo igitur ego simpliciter, ac propriè accipiēdum esse id, quod sentit Aristot. solius iusti legitimi æquitatem esse, naturalis verò non esse. [9] Nam si † præceptum naturale per se cōsideres, vt naturalē est, nulla certè eget emendatione, aut restrictione: nō enim egreditur illos fines quos ipsi natura præscripsit, neq; in ijs speciebus naturale dici potest, in quibus natura illud seruari prohibet. Quod si illud consideres, vt in scriptum redactum est, in eo quod peccat emendari debet. Peccat verò in eo, quod nimis generaliter conceptum est. At hoc non naturę peccatum est, sed legis, atque scripturæ. Quare, vel si naturale sit pręceptum, nunquam tamen vt naturale, sed vt legitimum emendatur. Ideò rectè sentit Aristot. ad ius legitimum tantùm æquitatem adhiberi; nulli enim planè iuri, nisi quà lege scripta comprehensum est, adhibetur illa interpretatio, in qua diximus æquitatis munus omne, atque officium expleri. Distinctionem [10] † ergo illam, cuius supra meminimus, naturalis, & ciuilis æquitatis ex iusto, quod emendatur, desumere non poterimus, cùm illud semper vel legitimum sit, vel vt legitimum consideretur. Rectè autem illam desumemus ex eo iusto, quod ad alterum emendādum adhibetur. Id enim si ciuile est, ciuilem, si naturale, naturalem æquitatem constituit, vt sentit Vlp. in l. 1. ff. de pact. & in l. 1. §. hęc actio ff. si quis test. lib esse iussus fuerit. Sumi verò hanc emendationem non modò ex naturalibus, sed etiā ciuilibus præceptis docet Triphon. in d. l. bona fides. ff. depos. Sed erunt qui hac de re forsan addubitent: nam quod diximus, ius naturale non posse ex æquo & bono emendari, nisi qua legis scriptura comprehensum est, id quidem expeditissimum est si loquamur de eo iure naturali, quod nostri ius gentium primæuum appellant, sed si loquamur de illo quod secundum nominant, videtur hoc dubiū; Immò Franc. Connanus concludit ius gentium secundum verè à legibus ciuilibus emendari posse. Cùm enim illud à simplicitate naturæ aliquātum recesserit, [11] vt hominum vtilitati seruiret † propterea putat rursus posse ex ęquo & bono à legislatoribus quasi emendari, atque ad naturæ simplicitatem reuocari, licèt iudicibus non eandem potestatem concedat. Exempli gratia (inquit) naturæ ius est, dictorum omnium fidem esse pręstandam. Ius gentium restrinxit hoc ad eos contractus, qui frequentiores erant, & magis ad hominum vsum necessarij, quos vocamus nominatos, & ad eas conuētiones, quas iam aliqua ex parte rei interuentus confirmarat, quo iure gētiū obstringitur iudex, nec potest illud decreto suo mutare; at lex potuit, quæ stipulationibus vim addidit obligationis. [12] Itaque † Connanus meo iudicio non rectè sensit, putauit enim illam restrictionem iure gentium fuisse factam, vt pręter [13] nōnullas frequētiores † aliæ nudæ conuentiones, in quibus res nulla interuenit, inefficaces essent, sed totum hoc falsum est, vt plenius ostēdemus in Rub de verb. obligat. (vbi nisi nostra nos fallit opinio) planum faciemus hac in re & Cōnanum, & alios à veritatis scopo longissimè aberrasse. Quantum verò ad hoc attinet, quod nobis in præsentia propositum est, constanter affirmari posse credimus, vt non iuri naturali, ita nec iuri gentiū æquitatis moderationem adhiberi. Quod & Aristot. sentit, & ex ijs, quæ aliàs docuimus, rectè colligi potest. Demonstratum à nobis aliàs est, huius iuris inducendi, quod gentium appellatur, eam fuisse occasionem, quia multa ad communem vtilitatem homines inuenerunt, in quibus tamen sedulò id egerunt, vt ea omnia ad ius naturæ accommodarent. Quare duo sunt precipua, quę in hoc iure gentium considerari possunt, vtilitas, & honestas. Exigit vtilitas emptiones in vsu esse, fidem verò in ijs datam seruare, non tantùm vtilitati, sed etiam iustitiæ, & honestati consentaneum est. Iam verò cùm ad ius gentium moderationem, & temperamentum æquitatis adhiberi posse dicis, aut vtilitatis causa id fieri asseris, aut iustitiæ, & honestatis. Si so[14]lam † vtilitatem spectabis, non rectè huic moderationi æquitatis nomen tribues; siquidem æquum & bonum non vtilium, sed iustorum genere continetur, ac cùm illud definit. Aristot. in ipsius diffinitione iustum tanquam genus assumit. Si verò iustitiam spectabis, & honestatem, cùm iustitia, & honestas omnis à iure naturali pendeat, nihil in hoc concludere poteris diuersum ab eo, quod supra de iure naturali conclusum fuit. Posset tamen forsan defendi hæc opinio Connani quantum ad ea quæ de bellis, & seruitutibus iure gentium introducta sunt, quę verè à naturæ simplicitate nonnihil declinarunt, si modò vtilitatis ratio pateretur, vt ea mutari aliqua ex parte, atque emendari possent; qua de re copiosè supra disseruimus. Post hæc, quæ de iure naturali, ac de iure gentium diximus, alia similis dubita[15]tio excitari potest. Nunquid cōsuetudo † quæ est lex ciuilis, sed non scripta, æquitatis temperamentum recipiat, ita vt ex ęquo & bono, & extendi, & coangustari possit. Primo aspectu hoc affirmandum videtur: Nam æquitas proculdubio adhibetur legi ciuili, & est emendatio iusti legitimi. At ipsa quoque consuetu[16]do lex ciuilis est, & iustum, ac legitimum constituit † neque inter legem, & consuetudinem cernimus aliam differentiam, nisi quia in lege populus suffragio voluntatem suam declarat, in consuetudine verò factis, ac rebus ipsis, vt aduertit Iulian. in l. de quibus. ff. de leg. Hinc videmus non minus consuetudinem, [17] † quàm legem scriptam ad similes casus extendi. l. 1. C. quæ sit long. consuet. Quam extensionem ad solam ęquitatem pertinere diximus. Sed non dubito ego, quin contrariam sententiā potius recepturus sit quicunque æquitatis naturam accuratius considerauerit. Sicut apertè concludit Aristot. contrarium lib. 1. Rhetor. cùm dicit, æquum & bonum esse, quod præter legē scriptam iustum est; nec enim negari potest, quin legis scriptæ appellatione consuetudinem excludat. Cur verò ad consuetudinem æquitas non pertineat, ratio ea mihi videtur esse; quia [18] vt † æquitas sit, duo requirunt. Primò debet esse emendatio legitimi iusti. Deinde ab illius mente, & consilio nulla ex parte aliena esse debet, qui illud decreuit, quod nobis emendandum proponitur. At hæc simul ambo nunquàm in consuetudine concurrunt, quod ita demonstratur. Satis constat consuetudinem pluribus actibus induci. d. l. 1. C. quæ sit longa consuet. l. an in totum. C. de ædific. & fusè hac de re agit Bart. in d. l. de quibus. ff. de legib. & Pet. Rauennas in tract. de consuetudine in 3. sect. Quo sic constituto, aut das eos actus indiuiduam illam facti speciem prorsus pertinere, quam ex æquo & bono à generali consuetudine excipere volumus, dum æquitatis temperamentum ad ipsam consuetudinem adhibemus, Et hoc non pręter, sed cōtra consuetudinem erii, ac populi sententiæ prorsus aduersabitur, qui speciatim illud induxerit, quod nos frustrà per interpretationem declinare contendimus. Quòd si actus illi, quibus cōsuetudo introducta est, non eandem hanc planè facti speciem attingant, de qua controuersia est, sed diuersos casus respiciant, non rectè dicetur hæc facti species vllo modo consuedine illa contineri. Quare vel si diuersum hìc respondeatur, nulla tamē consuetudinis restrictio fiet, aut emendatio. Fit quidem in lege scripta hæc emendatio; quia cùm lex verbis exprimatur, possunt ea verba plus, minusvè complecti, quam par sit, sed in consuetudine non possumus verba damnare, quod vel nimis generalia sint, vel minus angustè concepta, cùm perspicuum sit consuetudinem nullo modo loqui, sed tacito populi consensu per[19]fici, quem diuidui, ac singulares actus declararint. Itaq; † hac in re consuetudinis, & iuris naturalis par ratio est. Ideò ius naturale æquitatis præsidio non eget (quemadmodum diximus) quia nec quicquā pretermittit, qđ suppleri debeat, nec nimis generales constitui t regulas, quæ mox ex eiusdem naturæ præscripto cōangustari possint. At eadem ratione nec consuetudo locum dabit æquitati. Nam quod nimis restricta sit, sæpissimè quidem continget, sed non erit hoc consuetudinis vitium, quę ad singularia tantum facta dirigitur, priusque illa speciatim decidit, atque exequitur, quam in vniuersum aliquid decernat. Quod autem nimis pateat, aut nimis generaliter aliquid statuat, quod restrictionem mox desideret, hoc contingere nullo modo potest, nisi proponas consuetudinem aliquam, qua in scripturam redacta fuerit, vt redactæ fuerunt consuetudines feudorum; po[20]teris enim restringere, & dilatare † non quidem consuetudinē, sed scripturā illā qua consuetudo continetur, vt de iure naturali supra diximus. Quod si scriptis mandetur, æquitatis moderationem exposcit, non quidem quà naturale est, sed quà legum scriptarum monumentis est consignatum. Hæc igitur omnia nos spectauimus, cùm in hac æquitatis descriptione diximus ęquitatem ad ea pertinere, quę legibus scriptis præcipiuntur. Id enim nobis propositū fuit, vt ius naturale, & ius gentium, & ius consuetudinis excluderemus. Diximus pręterea, vel dilatādo, vel coangustando; vt magis distinctè exprimeremus duo illa legis vitia, quorum alterum restrictionem desiderat, ac volēte legislatore concipitur, nimirum cum ille dedita opera generatim, atque vniuersè legis verba concipit, vt in exemplis supra allatis. Alterum verò volente legislatore inducitur, cùm scilicet ille imprudens aliquid omittit, in quo posteà suppletione opus sit, vt l. si quis id quod. ff. de iurisdict. omni iud. l. 2. § si mater. ff. ad Tertull. cum alijs quas superius adduximus. Solet hìc dubitari, quo pacto hæc tum amplificatio, tum restrictio [21] facienda sit, vt æquitas dici possit: † & an ipsa æquitas, si fortè describatur, æquitatis nomen retineat: Qua in re nos breuiter cōcludimus, manere adhuc ęquitatem, quoties ab eo describitur, qui nullam condendæ legis potestatem habuerunt, vt Accurs. & alii, qui Iustiniani leges scriptis interpretati sunt. Si verò qui leges condere potest, priores leges ex æquo & bono interpretetur, idque eo animo faciat, vt velit in eundem modū ab omnibus illas seruari, hæc interpretatio amittit ęquitatis nomen, legis assumit. Incipit verò ipsa quoq; egere alia interpretatione, cui pariter hoc ipsum æquitatis nomē rectè tribuemus. Quod si hæc quoque incipiat vim legis obtinere, aliam æquitatem desiderabit. Sic semper æquitas in legem conuersa nouę æquitati initium, atque occasionem præbebit. Constat ius prætorium ab æquitatis quasi radicibus pullulasse, vt docet Papinianus in l. ius autē. ff. de iust & iu. cùm dicit, illud adiuuandi, vel supplendi, vel corrigendi iuris ciuilis gratia propter publicam vtilitatem à prætoribus fuisse introductū; Nihil enim aliud sibi proponebant Prætores, q̄ vt leges ciuiles à nimia illa subtilitate ad ius

naturæ

naturæ ex æquo & bono reuocarent. Posteà verò æquitas Prætoria auctore Diuo Adriano descripta fuit à Saluio Iuliano, atq; in Edicti illius perpetui formam redacta, de quo tàm crebram in nostris legib. mētionē habemus, vt in l. 2. C. de vet. iur. enucl. l. si quis seruū. C. de condict. indeb. l. 2. ff. de stat. hom. l. vlt. inf. de appellat. recip. l. 5. ff. de extraor. cri. Quare posteà Vlpiani opera fuit necessaria, qui Edicta prætorū ex æquo & bono interpretaretur, vt etiam aliorum, qui ante Vlpianum id fecerunt. Vlpiani rursus traditiones imperiali auctoritate probatæ nostrorum interpretum industriam excitarunt, vt in ijs explicandis æquitatis munus exercerēt. Postremò quoniam eo res hodiè redacta est, vt communes nostrorum interpretum sententiæ multis in locis pro legibus obseruentur, quamuis reclamante Iustin. in l. j. §. sed neq; ex multitudine. C. de vet. iure enucl. propterea non secus ac si verè leges essent, istæ ipsæ pariter interpretum traditiones æquitatis moderationē desiderabunt. Diximus; non præter verisimilem legislatoris mentem; vt simul cum Arist. ostende[22]remus † æquitatem à legis abrogatione, & correctione differre. Item etiam a dispensatione; Dispensare enim non est ex æquo & bono interpretari, sed à lege excipere quempiam ex subditis, eique licentiam, & facultatem concedere, sine qua legi esset obnoxius. Ac quamuis habeamus non posse Prælatum sine causa dispensare, vt ait Rom. Pont. c. innotuit. extra de elect. Et passim nostri interpretes inculcant, vt Innoc. in c. diuersis de cler. coniug. Castrens. cons. 117. & Oldradus cons. 155. tamen causa nō re[23]quiritur eiusmodi † quæ ad legem ex æquo & bono temperandam per se satis esse posset, q̄ si adesset, vt verè semper adest, quoties contingit legis obseruationem naturali rationi, ipsiusq; legislatoris sententiæ aduersari, haudquaquàm certè egeres dispēsatione, sed ipso iure à legis præcepto solutus esses. Id qđ subiecto exēplo clarius perspiciet. Sanctissimo Romanæ Ecclesiæ instituto iubemur certis diebus ab edendis carnibus abstinere. At si fortè eueniret, vt tu non posses à carnib. abstinere, quin fame [24] perires, licitè illis absq; vlla dispensatione vti posses, Sicq; † posses ab ecclesiæ præcepto propria auctoritate eum casum excipere, æquitatis scilicet ea in re vsus temperamento. Neq;. n. exceptio illa præter verisimilem Pontificum mentem esse iudicari dēt. Verùm vt tibi facere id liceret, causa illa nō satis esset, ꝙ carnis forsan coercione non indigeres, ob quam cām maximè ieiunium ab Ecclesia inductum est. Neq;. n. tunc æquitati, sed tm̄ dispensationi locus esset. vt rectè ex Diui Thomæ, aliorumq; sententia concludit Dom. Sotus lib. j. de iust. & iure, q. 7. artic. 3. Qđ postremò diximus: moderatur: æquitati maximè conuenit, sola enim æquitas ius nobis suggerit, quo ad legum moderationem vtamur, sola modum commonstra, quem ad legum interpretationem adhibeamus, cū rectissimus ille, immò verò solus fruendarum legum modus sit, qui ab æquitate constituitur. Neq; verò tunc tantùm conuenit æquitati goc verbū, moderari cū æqtas ad benignitatem vergit, sed etiam cū ad seueritatē inclinat, vt supra ex Tranquillo ostendimus, q dicit solitum fuisse Claudium æquitatem legum in eo moderari, quod sæpè maiore fraude conuictos legitimam pœnam excedens ad bestias cōdēnauit.

ARGVMENTVM.

Aequum & bonum, tametsi propriè id significat, quod huc usq; explicatum est, posse tamen loquēdi vsu ad ea quoque deflecti, quæ illi proxima, & annexa sunt, atq; ideò quas Beluisius, Baldus, & alii docuerunt æquitatis significationes à veritate non prorsus abhorrere.

SVMMARIVM.

1. *Sumitur interdum æquitas pro moderatione, quam Græci dicunt ἐυγνωμοσύνην.*
2. *Item pro iure, & iusto.*
3. *Aequitatem aliquando appellauit Arist. iustum non scriptum.*
4. *Non prorsus errarunt, qui dixerunt, æquitatem esse iudicium rationis.*
5. *Qua ratione possit rectissimè cognosci, sit ne aliquid æquiuocum, vel vniuocum.*
6. *Quæ ratio sit, cur pro benignitate sæpissime æquitatis vocabulum sumatur.*
7. *Ad mitiorem sensum vt plurimum verba legis contorquenda sunt.*
8. *Promiscuè vitur Arist. æquitatis nomine & pro benignitate, & pro laxamento verborum.*
9. *Nonnunquam etiam parilitatem, atq; æquabilitatem æquitatis vocabulo significamus.*
10. *Ex Beluisio, & Blado variæ huius vocis significationes numerantur, quæ à prædictis haud prorsus abhorrent.*

CAP. XXXII.

Habemus iam veram, ni fallor, æqui & boni, sicq; ēt æquitatis significationem. Nunc verò sciendū est, non hoc modo æquitatē semper sumi. Nā de æqtate idem euenit, quod de iure supra diximus, ac de omnib. propemodum vocabulis euenire videmus, vt quanuis vnum aliquid propriè significent, tamen ad ea quoq; quæ illi proxima, ac quasi finitima sunt, loquendi vsu deflectantur. Itaq; hoc verbum, æquitas, ad ea quuq; interdū referri solet, quæ cū æquitate, vel modo, vel genere, vel effectu conueniunt. Primò; quia semper qui vtitur æquitate, moderationē adhibet quandam, ac quasi temperamentum, ideo vsus obtinuit, [1] vt † æquitas pro animi moderatione sumatur, quacunq; tandē in re eiusmodi moderatione vtamur. Quare cum moderatam, æquabilem, ac tranquillam animi affectionem significare volumus, atq; ab omni indignationis impetu alienam, quam Græci ἐυγνωμοσύνην vocant, sæpe æquitatis vocabulum vsurpamus. In hac significatione æquitatem accipit Cicero cum in orat. pro Marcello, Cæsarem, qui se mortem optare dixerat, sic alloquit. Sæpe (inquit) venit ad aures meas, te idem illud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse. Hìc tu modum vitæ tuæ non pro salute Reipub. sed æquitate animi definies. Hinc æquum animum dicimus moderatum, & tolerantem, vt Plautus in Aulularia. Pol si est animus æquus tibi, satis habes qui vitam colas. Sic Cicero de senectute dicit, sapientissimum quemq; æquo animo mori, stultissimum iniquissimo. Hoc idem & apud Græcos obseruat, qui hanc, quam, diximus animi moderationem non semper ἐυγνωμοσύνην, sed interdum ἐπιείκειαν appellant, quo vocabulo æquitatem magis propriè significant, Idq; eum non latuit, qui diuinas Pauli Epistolas vertit, nam c. 4. ad Philipp. Pauli sensum exprimit his verbis. Modestia vestra sit nota omnibus. Et tamē in Græco Codice nō ἐυγνωμοσύνην, quę magis propriè modestia est, & æquanimitas, sed ἐπιείκειαν legitur; Quod ipsum animaduertit & D. Tho. in 2. 2. q. 120. artic. 2. Solet etiam frequenter hoc voca[2]bulum † æquitas, ad iustitiam referri, idq; ea ratione; quia ęquum & bonum cum iusto genere conuenit. Et licèt non omne iustū sit æquum & bonum, tamen quia quod est æquum & bonum, idem semper & iustum est, ideò vsu receptum est, vt hęc vox ad quodcunq; iustum referatur. Quemadmodum æs, gratia exempli, certam quandam metalli speciem tātùm significat ab auro, argento, ferro, aliisq; specieb. diuersam l. in venditionibus C. de contrah. empt. & tamen pro quacunq; metalli specie solet vsurpari l. etiam. ff. de verb. sign. Vnde non malè Cicero in Topicis æquitatem dixit esse, quod naturalis ratio persuasit, quāuis hęc diffinitio iuri, & iusto conueniat. l. omnes populi. ff. de iust. & iu[3]re & §. quo verò inst. de iure nat. gent. & ciu Aristot. etiam † æqtatem iustum non scriptum appellat lib. j. Rhet. c. 13. ibi enim iusti non scripti duas partes constituit: vnam quæ est posita in exuberantia virtutis, & vitii, vnde manat probrum, infamia, dedecus, contraq; etiam laus, honos, & pręmium; veluti benemeritis de nobis gratiam referre, & habere, amicis opitulari, & alia eiusdem generis. Alteram verò iuris non scripti partem dicit sitam esse in iis, quæ sunt scripto legum prætermissa, ad quę dicit po[4]stea æquitatem pertinere. Quapropter † non prorsus errarunt, q dixere æquitatem esse iudicium rationis, siue (vt ait Bald. in l. j. ff. de iust. & iu.) applicationem animi ad rectū iudicium; quia vbi ius sit, ibi necesse est & iudicium rationis, & hanc animi applicationem interuenire. Atq; hoc modo æquum & bonum nō stricto iuri, sed iniuriæ, & iniquo opponetur, vnde Tullius; Benè p̄cipiunt (inquit) qui vetant quicquam agere, quod dubites ęquū sit, an iniquum, æquitas enim lucet ipsa per se, dubitatio autē cogitationem affert iniuriæ. Aequum ab iniquo, & ab iniuria ibi Cicero distinguit, vnde apparet esse hanc significationem ab ea diuersam, quam maximè propriā esse diximus. Etenim s̄m propriam significationem aduersatur æquum stricto iuri; s̄m hanc verò aduersatur iniquo. Et hac ratione maximè dicit Arist. lib j. [5] Topic. posse † nos cognoscere æquiuocum aliquid esse, & multipliciter dici, nempe cùm vnum plurib. opponitur, quæ inter se diuersa sunt. Sic enim dicimus graue æquiuocum esse, qm̄ & leui opponitur, & acuto, quæ duo penitus inter se differunt. Pro [6] humanitate præterea, & benignitate ęqtas sæpissimè sumit † qđ ea ratione fit, quia re ipsa, & effectu vt plurimū conueniunt. Licèt. n. ęquitas interdum seueritatem exigat, tamen perrarò hoc cōtingit, propterea ꝙ leges nullum fermè delicti genus prętermittunt, quin merita pœna illud coerceant, ita vt æquitatis p̄sidium ea in re parum sit necessarium. Quoniam verò dū generatim legumlatores delictis pœnas decernunt, eos etiam casus sæpè complectuntur, in quibus veniæ locus esse debet, nunquam fermè illud verborum laxamentum fit, quod æquitatis propriū [7] esse diximus † quin verba legis ad mitiorem, humanioremque sensum torqueantur. Hinc porrò fit, vt qui legib. exponēdis benigni, & faciles sunt, æqui & boni viri nominentur: quib. propterea opponuntur qui ab Aristo. appellantur ἀκριβοδίκαιοι, hoc est acerbi, & maligni iuris interpretes; atq; hi sunt quos tanquā ab omni æquitate alienos damnat Modestinus in l. nulla. ff. de legib. Nulla (inquit) iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, vt quæ salubriter pro vtilitate hominum introducūtur, ea nos du[8]riore interpretatione producamus ad seueritatem. Hac † de cā Arist. promiscuè æquitatis nomine vtit & pro benignitate, & ꝓ laxamēto verborū, vt lib. j. Rheto. c. 13. quo loci cùm declarasset æquum & bonum esse, quod præter legem scriptam iustum est, ad aliam decurrit significationem, & ita inquit. Aequum est ēt

rebus

rebus humanis ad ignoscendum commoueri, & non legem, sed legis scriptorem, & non verba, sed sententiam spectare, nec factum, sed voluntatem, cum reliquis, quæ sequuntur. Postremò 9 † quoniam æqtatis munus est, vt à similib. ad similia progrediatur, & in parib. causis paria decernat, vt rectè docet Accur. in l. placuit, in ver. q̄ stricti iuris. C. de iudic. Eam ob rem obtinuit ēt vsus, vt pro quacunq; paritate, atq; æqualitate æquitas accipiat, vt l. vlt. C. de fruct. & lit. exp. l. vt liberis. C. de collat. Et ad hæc, q̄ 10 diximus † possunt sat congruenter referri illæ quinque æquitatis significationes, quas post Iacobum Beluis. refert Bal. in c. j. §. ad hoc. de pa. iuram. firm. aliàs in c. vnico. de allod. nu. 18. Primò dicit ex Accursij sententia sumi æquitatem pro quadam conuenientia, quę in parib. causis paria iura desiderat. Et hoc modo eam distingui contra iniquitatem. l. ita vulneratus. ff. ad l. Aquil. l. bona fides. ff. depositi. Secundò distinguunt eam contra rigorem, & iuris ciuilis regulas, ad quod adducunt l. si quis seruo. C. de furt. & l. si quis seruum. §. sequit. ī. tit. nostro. Tertiò accipiūt pro mente, & ratione legis l. scire oportet. §. si maximè. ff. de excu. tuto. Quartò pro iure, & iustitia. l. j. in princip. ff. de iust. & iur. Ac postremò etiam æquitatē appellant temperantiam, & æqualitatem, vt l. illam. C. de collat. cum auctent. sequenti. Verè quidem Beluis. & Bald. ab iis, quæ nos de æquitate docuimus, non multum dissentiunt. Sed tamen nec rectè legib. quas adducunt, singulas applicant significationes, neque ita illas inter se distinguunt, vt æquitatis vim, ac proprietatem planè tenuisse existimari debeant. Cùm vna tantum sit vera, & propria æquitatis significatio, à qua cætera (vt diximus) cuiusdam similitudinis rōne profluxerunt. Quanquàm sæpè etiam apud iurisconsultos æquitas prædictis omnibus modis vsurpatur.

ARGVMENTVM.

NOn satis perspicuum esse, possintne iudices ex æquo & bono leges interpretari, an verò hoc solis Principibus reseruatum sit. Multa enim hinc, & inde extare argumenta, quibus videatur vtraque opinio plurimùm iuuari.

SVMMARIVM.

1 *Antinomia duarum legum Constantini.*
2 *Aequitatem scriptam rigori præferendam esse, frequentius receptum est, præterquam in tribus casibus.*
3 *Quæ maximè leges communi sententiæ faueant, quatenus equitati non scriptæ rigorem præferri concludunt.*
4 *Differentia inter arbitrum, & iudicem ex Aristotele.*
5 *Quid intersit inter iudices, & Senatum populumve.*
6 *Multæ contra afferuntur leges, quæ ad æquitatem iudices inuitant.*
7 *Damnantur, qui sub auctoritate iurisprudentiæ ab æquo & bono recedunt.*
8 *Summum ius summam iniuriam, summamq; crucem veteres dixerunt.*
9 *Quomodo illud Salomonis accipiendum sit. Noli esse iustus nimium.*
10 *Aequitatem absolutè esse rigori præferendam, & iurisconsultorum, & Imperat. & Pontificum legibus receptum est.*
11 *Communis intelligentia l. placuit. C. de iudicijs refertur, & reprobatur.*
12 *Qui communem hanc intelligentiam defendere voluerint, necessariò concedere debent leges contrarias reperiri.*
13 *Persuadet sibi Iustin. nihil se pugnans in toto iure reliquisse.*

CAP. XXXIII.

QVoniā vidimus, qd propriè æquitas sit, & q̄ varijs modis accipiat, nūc deinceps videamus, quinā illi sint, q æqtate vti pn̄t; Et nūquid iudiciorū licentia tàm latè pateat, vt possit iudices ex æquo & bono suggerere, qd̄ ipsis legib. deest, an verò solis Principibus hoc fuerit reseruatū; ita vt nullis aliis fas sit, æqtatis specie scriptas leges subterfugere, earūq; propterea auctoritatem illudere, atq; aspernari. Et Cōst. qdē in l. placuit. C. de iudic. iudicib. quoq; æqtatis vsum ɔcedere vr̄. Placuit (inquit) in omnib. reb. præcipuā esse iustitiæ ęqtatisq;, q̄ stricti iuris rōnem. Quæ verba proculdubio ad iudices referenda sunt, vt titulus ipse satis indicat, qui de iudicijs inscri- 1 bit, arg. l. Imperator. ff. de in diē addict. † Sed (qd̄ meritò oēs mirētur) idem Constant. parū hac in re sibi cōstans quā hìc iudicib. concedit potestatē, alibi vr̄ apertissimè ipsis denegare, ac sibi soli reseruare, nā in l. j. C. de legib. his vtitur verbis. Inter æquitatē & ius interpositā interpretationē nobis solis & licet, & oportet inspicere. Magis mouet nostros interpretes hæc prohibitio, q̄ superior illa concessio, ac propterea concludunt legi scriptæ nō esse præferendam æquitatem, nisi ipsa quoq; æquitas in scripturā redacta sit. Ita Accurs. in d. l. j. in ver. ius. in prin. & in l. placuit. in ver. in omnib. in fi. quē ibi Ale. & Ias. cū aliis fermè omnib. sequuntur, & iis etiam se subscribit Dec. in l. in omnib. qdem. ff. de reg. iur. Ad l. placuit respondent, non de quacunq; æquitate ibi loqui Constantinum, sed de æquitate tantùm scripta, quam solā concedunt rigori legis scriptæ præferendam esse. Distinguunt 2 ergo inter æquitatem scriptam, & nō scriptam. Aequitatē † scriptam fatentur rigore potiorem esse debere, præterquam in tribus casib. quos ab hac regula excipiūt. Primus est, cū æquitas generatim, rigor verò specialiter nobis lege tradit, ita Dyn. in reg. possessor. de reg. iur. in 6. Io. And. in c. vlt. de solut. Lud. Roman. l. si in solum in 7. col. inf. tit. nostro. Ale. & Ias. in d. l. placuit. C. de iudic. Idq; probant ex l. j. ff. de vsucap. iunctā l. nam hoc natura. ff. de cond. indeb. Prætereà illum casum excipiunt, cū rigor lege posteriori continetur; tunc. n. eo ipso rigore æquitati legis præcedentis derogari dicunt, ita gl. & Doct. ac præsertim Imo. in c. extirpanda. extra de præbend. Dicunt tertiò huic regulæ non esse locū in arbitrariis: in iis. n. posse iudicem sequi rigorem scriptū, & ab æquitate recedere, sic But. in c. j. in 6. de constit. Bal. in l. j. C. de legib. Ias. in d. l. placuit. C. de iudic. Hanc regulā cum his limitationib. quantum ad æquitatem scriptam tantummodo constituunt. Sed quando æquitas non est scripta, tūc nulla adhibita distinctione æquitatis vsum planè iudicib. adimunt, ac soli Princi- 3 pi reseruant, adducti potissimū illa l. 1. C. de legib. Videtur † et maximè iuuari hac sententia ex l. leges sacratissimæ. eod. tit. quo loci ait Valentin. solius Imperatoris interpretatione patefieri oportere, si quid in legibus relatum fortassis obscurius fuerit. Quod idem statuit & Leo in l. sequenti. Sed omnium maximè hoc inculcat Iustini. in l. vlt. eiusd. tit. vbi Si in præsenti (inquit) leges condere soli Imperatori concessum est, & leges interpretari solum dignum imperio esse oportet, & paulò post. Quare omnes ambiguitates iudicum, quas ex legib. oriri euenit, aures accipiunt nostræ, si nō à nobis interpretatio mera procedit: Quibus omnib. legibus respondet etiam quod tradit Iul. l. l. & ideo. ff. de legib. cum ait de iis, quæ primo constituuntur, si fortè ea dubia sint, optimi Principis aut interpretatione, aut cōstitutione certius aliquid statuendum esse. Faciūt insuper l. sunt personæ. sumpto inde arg. à speciali. ff. de reli. & sumpt. fun. Sed inter alias oēs nulla est lex, quæ apertius hoc probet, q̄ l. prospexit. ff. qui & à quib. quo loci non audet Vlp. verba legis Iuliæ ex æquo & bono in eo interpretari, in quo maximè opus fuisset, vt ipsius legis asperitas temperaret. Perquam durum est (inquit) sed ita lex scripta est. Hæ verò leges atq; aliæ omnes, q iudici æqtatis vsum adimunt, cū eo cōueniunt, qd tradit Aristo. lib. j. Rhet. c. 13. vbi 4 dr̄iam inter iudicē, & arbitrū ita cōstituit † vt dicat arbitrū intueri æquū & bonū, iudicē verò id solū, qd lege cautū est, ideoque eligi arbitrū solere, vt æquū & bonū plus valeat: qb. verbis ostendere vr̄ dēre iudicē verba legis spectare, ac nō legis sensum ex æquo & bono interpretari. Vn̄ & in sacris paginis illud habet: Nō misereberis in iudicio pauperis, hoc est. n. de alieno largiri, debitam pœnam remittere. Ac deniq; plurimū suffragant huic cōi sniæ, quæ supra retulimus ex Tullio lib. 2. de inuent. & in orat. pro Q. Ligario, vbi populo tantùm, & Senatui, ac non iudicib. conce- 5 dit, vt in iudicando à verbis legis recedere possint. † Cuius diuersitatis ratio manifesta assignari poterit, nam & populus, & senatus ius facere poterant. l. non ambigitur. ff. de legi. & §. lex est. cū §. sequent. inst. de iure nat. gent. & ciu. quod nō posse iudices cōpertissimum est. At pro contraria sententia, & affirmatiua per- 6 multę passim sunt leges † quæ tam apertè ad æquitatem nos inuitant, vt rectè illis respondere nemo possit, qui non & sibi ipsi, & aliis mentiri velit. Et primò Paul. in l. in omnib. ff. de reg. iur. In omnibus quidem (inquit) maximè tamen in iure æquitas spectanda est. Si in omnibus, ergo non in iis solis casibus, in quibus æquitas scripta esse reperitur. Prætereà, cùm de æquitate simpliciter Paulus loquatur, nihil minus dicendum est, q̄ de æquitate scripta illum intellexisse: Cùm immò faciat legis scriptura, vt q̄ prius æquitas fuerat, æquitatis nomen protinus amittat, vt potè quæ in legis scriptæ interpretatione, atq; in quodam verborū laxamento tantùm consistit. Quæ causa potissimum facit, vt nostri interpretes plerunq; decipiantur, quoniam ipsi æquitatem vbiq; pro benignitate accipiunt. At, vel si cum benignitate æquitas coniuncta sit, vt sæpissimè cōtingit, non minus tamen idcircò Paul. in ea lege aditum ad eam iudicib. concedit. Secundo, contra communem sententiam facit. l. at si quis. §. quid Labeo. vers. & generaliter. ff. de relig. & sump. fun. vbi Vlp. de æquit. nō scripta loquitur in hunc modum. Et generaliter puto iudicem iustum non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solicitus æquitatem sequi, cum hoc ei & actionis natura indulget. Idem Vlp. in l. quod Ephesi in §. interdum. in fi. ff. de eo quod cer. loc. In summa (inquit) antè oculos æquitatem habere debet iudex, qui hac actione aditus est. Tertiò Celsus in l. si ser- 7 uum. §. sequitur. inf. eod. errare eos affirmat † qui sub auctoritate iuris scientiæ dum eius regulas nimis superstitiosè obseruant, ab æquo & bono recedunt: nam cum ibi dixisset propositam quæstionem ex æquo & bono esse, postea statim subiicit. Quo in genere sub auctoritate iuris scientiæ perniciosè erratur. Huc etiam respexit idem Celsus in l. scire leges. ff. de legib. cum dixit, scire leges non esse verba earum tenere, sed vim & potestatē. Qui verba legū rigidè sectantur, verè illi dicuntur summo iure vti. Hoc

Hoc verò nullo vnquàm tempore non summoperè fuit impro- 8 batum. Semper enim vel antiqui omnes summum † ius summam iniuriam, quin verò (vt refert Columel. lib. 1.) summā crucem esse existimarunt. Nec sanè alius sensus Salomonis fuit, cū 9 † nimium iustos nos fieri vetuit, nō enim tàm iustos ijs verbis damnasse existimandus est, quàm eos qui summo iure vterent. Vnde rectè Cicero lib. 1. offic. inter alia iniuriarum genera statuit illos quoque iniuriosè agere, qui in eum, quē diximus modum, ius interpretantur. Hęc enim iniquitas veriùs, quàm iustitia appellari potest, vt idē Cicero appellat, cum in orat. pro Cecinna, ita inquit. Nam cæteri tū ad istā orationem decurrūt, cū se in causa putant habere æquum & bonum, quod defendant: si contra, verbis & literis, & (vt dici solet) summo iure contendit, solent eiusmodi iniquitati boni & æqui nomen, & dignitatem opponere. Longum esset, si loca omnia vel ex nostris legibus, vel ex alijs auctoribus vellem percensere, in quibus & monemur, & iubemur à verbis legum ex causa recedere, & summo iuri, strictæq; verborum interpretationi æquitatem anteponere. 10 † Habemus hoc in l. benignius. ff. de legib. in l. si tibi, in l. si me & Titium. ff. si cert. petat. in l. sed dicendū est. ff. de in rem verso. l. si quis mancipijs. §. vlt. ff. de inst. l. si quis filium. §. vlt. ff. ad Trebel. l. diuus. ff. de in integ. rest. l. Imperatores. ff. de appel. Ex varijs etiā Imperatorum cōstitutionibus rectè hoc colligere possumus, vt ex l. 2. vbi Bald. in 1. notab. C. de rescind. vend. ex l. 1. in fi. C. de interdict. l. si defunctus. C. de suis & legit. l. si quis in suo. §. legis. C. de inoffi. test. l. vlt. §. cum autem. C. de furt. authent. vt sine ꝓhib. mat. in princ. vbi Accurs. in ver. existimamus. Hoc idem & Pontifices multis in locis ostendunt, vt in c. vlt. de transact. in c. quærenti. de offic. deleg. c. magnę. extra de voto. Verùm vt maximè deessent aliæ omnes & leges, & rationes, satis tamen apertè iudicarem ego æquitatis vsum iudicibus cōcedi illa vna cōsti- 11 tutione † quæ habetur in d. l. placuit, dum ibi statuit Constant. debere omnibus in rebus potiorem iustitiæ æquitatisq;, quàm stricti iuris rationē esse. Frequentiùs nostri legunt, æquitatisq; scriptæ, sed castigatiores Codices non habent illud verbū scriptæ, vt neque Ant. August. illud recipit lib. 4. suarū emēdationū cap. 8. Quocircà ipse eò feror coniectura, vt putem additū hoc verbum ab expositoribus fuisse, qui neque satis tenebant, quid æquitas esset, neque alia ratione poterant hanc legem conciliare cum l. 1. C. de legib. Videturq; mihi hoc probabilius, quàm quod tradit hìc Frāc. Cōnan. qui existimat, Cōstātinū, cū dixit, scriptæ æquitatis, de ea intellexisse, quæ scriptis legibus interpretandis adhibetur, & quæ iuri scripto subministrat naturæ bonitatē, atque clementiā: voluisse autē hāc separare ab alia ęquitate, quæ in exuberantia virtutis, aut vitij posita est; cū scilicet nō tantùm ea facimus, quæ legibus precipiuntur, sed etiam cum amicis opitulamur, bene meritis gratiam referimus, atque eiusmodi alia seruamus, quibus vel si lege inuiti nō astringamur, ijs tamen maiorem laudē comparare, & ab omni planè reprehensione alienissimi esse possumus, vt ex Aristot. lib. 1. Rhet. supra nos retulimus: Probabilis certè hæc coniectura est, sed mihi tamē longè magis superior arridet, eoq; præsertim; quia Aristot. hoc ipsum, quicquid sit, quod in exuberantia virtutis, & vitij cōsistit, nō æquitatē appellat, sed partē iuris nō scripti, solāq; illā alterā, quā ab hac distinguit, iuris nō scripti partē in ęquitate ponit. Vtcūque tamē hoc sese habeat, illud certè videtur mihi posse cōstanter affirmari, nihil esse absurdius, quàm id quod frequentius volunt Doct. nimirū loqui Cōstantinū de ea tātū æquitate, quę in legis scripturā redacta est, vnde quācūque potius aliam solutionē libentiùs admiserim: Vt enim omittā nō rectè tūc posse ęquitatē illā dici, cū in legē scriptā conuersa fuit vtq; leges tā multas prætereā, paulò antè à nobis adductas, quæ de æquitate idē disponūt, quod Cōstāt. in d. l. 1. dū ęquitatis præcipuā rationem haberi uolunt, neque tamē inter scriptā, ac nō scriptā æquitatem distinguunt. Satis hoc mihi videtur esse argumenti ad cōmunē hanc solutionem refellendā, quòd si hanc recipiamus expositionem, ac cum Doct. concludamus, tunc tātùm stricto iuri præferendā esse æquitatē, cum ęquitas scripta est, & in legis formam redacta, nullo aliomodo facti speciem in illa l. 1. poterimus cōstituere † nisi cùm fortè duas leges inter se contrarias reperiemus, quarum altera strictum ius, altera verò æquitatem contineat, Id quod ipsi interpretes poni posse nō inficiantur: immò persepè hac vtūtur distinctione, cum duas offendūt leges, quæ inter se videantur pugnare, neque earū cōciliandarum rationē vllam inueniunt, vt dicant vnam ex rigore procedere, alteram ex æquitate. Verùm hoc perabsurdū est, minimeq; meo iudicio concedendū. Puduisset enim Cōstantinū fateri, leges eas inter se contrarias esse, quibus se imperāte vniuersus propemodum terrarū orbis vteretur. Ac vel si maximè hoc cōstat, ea lege cōcessisset, tn̄ nō eā certè legē in suam cōpilationē recepisset Iustin. q in his omnib. legib. quas nobis ipse in hūc modū dispositas reliqt † nihil pugnās se reliqsse ꝓfitet. l. 2. § ɔtriū aūt. C. de vet. iu. enucle. Vn̄ optimè intelligit, friuola ea oīa, ac ꝓrsus inania esse quæ de concursu rigoris, & æqtatis scriptæ nostri interpretes tāto apparatu comminiscūtur.

ARGVMENTVM.

QVæ distinctio adhibenda sit, vt proposita quæstio penitus dirimatur, & argumenta pro vtraq; parte adducta simul concilientur.

SVMMARIVM.

1 *Tria propositæ distinctionis capita.*
2 *Quoties verba dubia sententiam quoque planè incertam reddunt, nullus æquitati locus est.*
3 *Perpenduntur verba legis vlt. C. de legib.*
4 *Cum ex verbis dubijs sententia non prorsus incerta redditur, equitate vti non modo possumus, sed debemus.*
5 *Aequitatis vsus quàm sit necessarius.*
6 *Non solum iudicibus permissum est, præter verba legis iudicare, sed etiam subditis præter verba legis agere.*
7 *Solus verborum cortex à pena delinquentem non excusat.*
8 *Aequitas lucet ipsa per se, vnde illud rectè. Quod dubitas ne feceris.*
9 *Non est locus interpretationi ex æquo & bono, quoties sine vitio scripturæ verba inflecti non possunt.*
10 *L. in ambigua. ff. de legib.*
11 *Intell. l. prospexit. ff. qui & à quib.*
12 *Aliorum explicationes ad eam l. reprobantur.*
13 *Est interdum, cum etiam in principe damnanda sit clementia.*
14 *Nimia Nerue facilitas reprehensa.*
15 *Non est vni indulgendum quod alteri noceat.*
16 *Casus in lege omissus ex æquo & bono suppleri non tantùm potest, sed etiam debet.*
17 *Antiqui iurisconsulti legis condendę potestatem non habuerunt.*
18 *Non temerè ad omnes casus lex protrahenda est, in quibus prima fronte eadem ratio subesse videatur.*
19 *In ijs quæ stricti iuris sunt, casus non expressus pro omisso habendus est.*
20 *Etiam in correctoris extensio admissa est.*
21 *Quoties vnica tantùm ratio assignari potest, illa habetur pro expressa.*
22 *Nihil refert sit ne vnica tantùm legis ratio, an verò sint plures, quæ eandem sententiam suadeant.*
23 *Lex nimis generatim concepta, licet non temerè, tamen ex æquo & bono coangustanda est.*
24 *Est interdum cum legis ratio non prorsus cesset, licèt cessare videatur.*
25 *Quòd minor subsit ratio, non satis causæ est, vt à generali regula recedamus.*
26 *Duo sunt potissimum, ex quibus generalis legis restrictio desumi potest.*
27 *Id semper apprimè vitandum, ne quid absurdum inducatur.*
28 *Quibus ex rebus absurdum aliquid esse vel non esse iudicandum est.*
29 *Errat Bart. qui vbi naturalis ratio reclamat, non concedit indistinctè restrictionem fieri debere.*
30 *Ad sacrum ire non tenetur, qui scit in via sibi paratas insidias esse.*
31 *Regula illa, Cessante causa &c. quomodo accipienda sit.*
32 *Statutum excludens fœminas masculis extantibus, quam rationē habeat.*

CAP. XXXIIII.

SVblata verò hac communi solutione videndū est, num alia ratione simul conciliari possint illæ leges, quæ superius pro vtraque sentētia adductę fuerunt, Videntur enim illæ omnes sibi inuicem maximè aduersari: cuius rei gratia necessarium esse existimo tria capita distinguere. 1 † Aut enim verba vsqueadeò dubia sunt, vt nihil planè sit, ex quo voluntas testatoris elici possit, ita vt non tantùm de verbis, sed etiam de sententia dubitetur: Aut verba dubia quidē sunt, sed eorum talis est ambiguitas, quæ non tollat certitudinē sententiæ, neque prorsus impediat, quominus ad volūtatem & sensum legislatoris aliquibus vestigiis perueniri possit. Aut deniq; verba nulla ex parte dubia sunt, sed vndequaq; apertissima, ita vt qd̄ in ea lege ambiguitatis inest, id nō ex verbis oriat, sed ex eo tm̄, qa aperta legis scriptura à verisimili legislatoris mēte videat abhorrere. Vn̄ ea inducit cāę cōstitutio, quā Rhetores legitimā appellāt ex scripto & sentētia. Perqramus ergo qd in singulis capitib. cōcludēdū sit. Qd̄ attinet ad primū, cū. s. verba ita 2 dubia sunt † vt dubiā quoq;, ac planè incertam sn̄iam reddant, cōstāter hìc puto posse nos affirmare, interpretationi ex ęquo & bono locū non esse. Ac nobis cū hac in re sentit D. Tho. in 1. 2. q. 96. art. 6. cū rn̄det ad 3m arg. & in 2. 2. q. 120. art. j. Quib. in locis ita interpretatur verba Cōstātini in l. j. C. de legib. vt cū dicit. Inter ius, & æqtatē interpositā interpretationē soli imperatori inspicere licere, eo casu loquat, cū nō mō dubia sunt verba, sed sn̄ia est prorsus incerta. Rō aūt in prōptu est, cur nullus tūc possit esse æqtati locus. Nā iccirco tm̄ adhibet legi interpretatio ex æquo & bono, ut legis uolūtas cōseruet, ut docet Cels. in l. benignius ff. de legib. Nec sanè longius æqtas ꝓgredit, q̄ ut aptè ad scriptoris sn̄iam verbis ipsis utamur, nā si ɔcessum iudicibus fuisset, ex suā potius, q̄ ex legis sn̄ia interpretari, magnus ꝓfectò esset adit⁹ ipsis datus ad iniquè iudicādū, cū semꝑ suæ ini-

quitati equitatis nomen, ac dignitatem possent obtēdere. Quare cùm nullo modo legislatoris sententia ex ipsa lege elici potest, nihil aliud reliquum est, nisi vt principem adeamus, qui nō ua legē, si opus erit, voluntatem suam testetur, apertamque omnibus reddat. Atque in hunc modum intelligi debet, quod habetur in l. leges sacratissimæ, atq; in l. pen. & vlt. C. de legib. aliisque item omnibus, quæ statuunt soli principi legum interpretationem esse reseruandam, nempe vt tunc verum sit, cum perplexa, atque incerta penitus earum sententia est, quod videtur mihi apertissimè Iustin. demonstrasse in illa l. vlt. nā [3] † cùm reddit ibi rationē, cur sibi soli interpretationē legum vendicet, his verbis vtitur. Quis enim ęnigmata soluere, & omnibus aperire idoneus esse videtur, nisi is cui soli legislatorem esse cōcessum est? Quod etiā non obscurè sentit Iulia. in l. & ideò. ff. de legib. qui cum dicit, certius aliquid statuendum esse, ostendit se de ea lege loqui, cuius sententia obscura sit, & incerta. Nunc veniamus ad secundum caput, nimirum [4] † quando verba dubia quidem sunt, sed non ita prorsus, vt sententiæ certitudinem tollāt. Ego hic non puto dubitandum esse, quin ex æquo & bono leges interpretari non modò possimus, sed etiam debeamus, ac multò magis sentētiam, quàm verba spectare, immò enim fraus legi fiet, si saluis verbis sententia eius circumueniatur. l. cōtra legem. §. in fraudem cum l. sequenti. ff. de legi. Nam, vt pulchrè ait Cicero pro Cecinna. Si [5] † verba inter nos aucupabimur, ne domi quidem in seruos domesticum vllū imperium habebimus; si seruulis hoc nostris cōcesserimus, vt ad verba nobis obediāt, nō ad id quod verbis intelligi possit, obtemperent. Hoc idē & Theologi præcipiunt, Hilariusq; inter alios lib. 3. de Trinitate. Intelligentia (inquit) dictorum ex causis est assumenda dicēdi, quia nō sermoni res, sed rei debet esse sermo subiectus. Quapropter non debet absurdum existimari, quòd possint hoc modo iudices a verbis recedere, quinimò si id non possent, nō modo permissum, sed planè necessarium illis esset contra leges iudicare. Lex enim non verbum legis, aut scriptum est, sed sentētia, quam qui sequitur, ex æquo & bono iudicat, qui verò æquitate non vtitur, sicuti à sententia recedit, ita contra leges iudicare existimandus est. Quod [6] † diximus de iudicibus, idem & de subditis, quantum ad hoc affirmamus, ac de subditis ipsis loquitur Diuus Thomas, cùm hanc quæstionem proponit: Vtrùm possimus, præter verba legis agere, in pri. secun. quæst. 96. art. 6. Quemadmodum ergo iudices ita etiam subditi, qui ex lege viuere volunt, eum sensum verborū minimè amplecti debent, quem rationi & voluntati legislatoris viderint non esse cōsentaneum, alioquin in legem peccabunt, nec solo verborum præsidio tuti erunt, vt quia verba sequuti fuerint, [7] † propterea pœnas legibus insertas euitare debeant, vt expressim cautum habemus in l. 5. C. de legib. Non dubiū est (ait ibi Theod.) in legem committere eum, qui verba legis amplexus contra legis nitītur voluntatē, nec pœnas insertas legibus euitabit, qui se contra iuris sententiam, salua prærogatiua verborum, fradulenter excusat. At neque eo nomine sese poterunt excusare, quod dicant aliam se legis voluntatem esse nesciuisse, quàm quæ ex verbis colligebatur, arg. l. Labeo. in fin. ff. de supel. leg. Primò quia pertinet hoc secundum caput nostræ distinctionis ad eas leges, in quibus [8] † verba dubia non prorsus incertam sentētiam reddūt. Deinde quia æquitas lucet ipsa per se, neq; hæsitationē affert vllam, vt pulchrè aduertit Cicero lib. 1. offici. cum hac de causa dicit, rèctè eos præcipere, qui monent, ne id faciamus, quod dubitari possit, æquum an iniquū sit. Tertiū, & vltimum erat caput nostrę distinctionis, cùm verba planè aperta sunt, ac per se nihil obscuritatis habet, quamuis eo modo, quo sonāt, non prorsus rationi, & iustitiæ congruere videantur. Et hìc rursus tres casus censeo distinguendos. Video enim totidem modis euenire posse, vt verba, quantùm ad illud quod in cōtrouersiam deducitur, nullā obscuritatem contineant. Primò enim aperta sunt verba, cùm illud ipsum, de quo agitur, expressim determinant, ac decidunt. Secundò cum prorsus illud omittunt. Tertiò & vlt. cùm neque prorsus omittunt, neque etiam speciatim decidunt, sed generalibus id tantùm verbis complectuntur. Primo casu, cùm verba legis illud ipsum tàm apertè decidunt, de quo [9] disceptatio est, vt sine vitio scripturę inflecti non possint † tūc nulla interpretatione, nullaque æquitate euitari poterunt, aut ad eum sensum contorqueri, qui prorsus à verbis alienus sit, nā cùm ad legis sententiam interpretatio omnis, quæ fit ex æquo & bono, referenda sit, non poterit videri ea fuisse legislatoris sententia, quę verbis perspicuis aduersatur, arg. l. Labeo in fine. ff. de suppell. leg. Vnde retinenda est significatio, quæ verbis cō[10]uenit, quamuis ex ea non talis sententia colligi possit † quæ rationi sit consentanea. & hoc probatur apertissimè ex l. in ambigua. ff. de legi. vbi cum dicat Celsus, accipiendam esse significationem, quę vitio caret, posteaq; subiiciat, Præsertim cū etiam voluntas legis ex hoc colligi possit, satis demonstrat illa dictio, prefertim, vel si inde voluntas colligi nō possit, idē tamen con[11]cludi debere. In hunc † modum puto esse accipiendum, quod habetur in l. prospexit. ff. qui & à quibus. Nā quod ibi Vlp. à verbis legis Iuliæ non recedat, cùm tamen id maximè legis ratio exposcere videatur, nulla alia causa est, nisi quia verba ita concepta erant, vt seruū quoque illū, qui extra ministerium mulieris fuerat, vel speciatim exprimerent, vel aperta aliqua demonstratione significarent. Id quod optimè ex eo probatur. quia ex solis verbis legis Iuliæ hanc suam decisionem Vlp. desumit, ac cum eius decisionis rationē affert sola legis verba considerat. Quia ita verba (inquit) faciunt, vt ne eum quidem seruū, qui extra ministerium eius mulieris fuit, vel in agro, vel in prouincia possit manumittere, vel alienare. Vnde rectè coniici potest, verba legis Iuliæ in eo quoque casu fuisse expressa, vel certè eum in modum prolata, vt apertam legis sententiam redderēt. Hoc modo aūt mihi videtur ex lege Iulia argumētū sumi potuisse, vt is quoq; seruus, q extra ministeriū mulieris fuerat, ex legis sententia comprehenderetur. Nā quātū ad seruos patris, & aui, matris, & auiæ, eos tantùm manumitti prohibebat, qui in ministeriū mulieris fuerant concessi. Ergo quātū ad seruos ipsius mulieris noluit lex Iulia hanc distinctionē adhibere, arg. l. ex eo. ff. de test. l. qui testamento. §. mulier. ff. de testam. c. qualis 25. dist. c. nonne. cum simil. extra de præsempt. Et hæc fuit causa. cur Vlp. dipositionē legis Iuliæ sine vitio verborum restringi non posse existimauerit. Durum tamen dicit hoc ipsum esse, vt eorū quoque seruorum manumissio, & alienatio fuerit ꝓhibita, qui fuerant extra mulieris ministeriū. Verùm id forsan spectauit lex Iulia, quia si in illis prohibitionem remisisset, maximus fuisset aditus patefactus, vnde ipsi legi facilè fraus fieri potuisset. Itaque forsan non est, cur hoc nobis ita durum videri debeat, vt Vlp. iudicauit. Hinc [12] † porrò apparet friuolam esse, minimeq; necessariā distinctionē, quam tradit Bar. in l. omnes populi. in 2. quæst. 6. quæst. princip. ff. de iust. & iu. cùm animaduertit in hac l. prospexit. agi de lucro, de damno verò agi in aliis legibus, in qbus restrictio fit, vt in l. quamuis. ff. de in ius voc. in l. adigere. §. quāuis. ff. de iure patr. nam nil prorsus est, vnde hoc Vlp. considerasse colligi posset. alias solutiones cæteri quoque interpretes variis in locis certatim attulerunt, vt Bald. in l. non dubium. C. de legib. & in l. 2. C. quę sit longa cōsuet. Salyc. in l. si serui vestri. C. de noxalib. act. Crotus in d. l. omnes populi. Ruin. in l. 1. §. nunciatio. ff. de nou. oper. nunciat. qui omnes mirum in modū in lenienda huius legis duritie, quamuis (iudicio meo) frustra prorsus, insudarunt. Ita concludamus apertissimè demonstrari ex hac lege non posse legi ex æquo & bono interpretationem adhiberi, quoties sine vitio verborū ea interpretatio fieri non potest; esset enim hoc non æquitatis, sed clementiæ. Clementia in rebus priuatis vnumquemque maximè decet, cùm non aliorū, sed propriam, quā vlcisci possemus, iniuriam remittimus. Sed in rebus publicis, ac propterea etiam in iure reddendo ad solū principem spectare debet, vel ad illos, qui parem cum principe potestatem habent, vt & supra diximus. Est verò interdū [13] † cū etiam in principe clementia damnatur, & meritò quidē; nam si æquè cum omnibus facilis, & benignus erit princeps, ac non sese in delictis vindicandis, improbisque hominibus coercendis seuerum, quin & vbi opus fuerit, atrocem ostenderit, multos ea facilitate ad delinquēdum inuitabit, ac fortasse etiam subiectos sibi populos parùm obsequentes habebit; quo fiet, vt imperii dignitas, & auctoritas nō parum minuatur. Hoc [14] † ipsum Neruæ Romano Imp. vitio datū fuisse legimus, quod nimium miti, & mansueto esset ingenio. Siquidem multi nimiam illam bonitatē eo verbo notarunt, quòd dicerent, deterius esse sub eo principe viuere, per quem omnia liceant, quàm sub eo, per quē nihil liceet. Vsqueadeò autē creuit indies eius cōtēptus, vt vt cum viderit ipse nullam se apud suos retinere auctoritatem, hac de causa Traianum illum optimū imperatorem adoptauerit, eique imperii insignia Coloniam miserit. Multoque etiam magis nimia principis clementia damnanda erit, si cuipiam detrimento fuerit [15] † vt si fortè is pœnam alicui remiserit, quæ parti fuisset applicanda. Namque hìc præsertim valet illud. Nō misereberis in iudicio pauperis, hoc est enim de alieno largiri, debitam pœnam remittere. Facitq; ad hoc reg. l. 2. §. meritò. ff. ne quid in lo. publ. cum alijs multis, quæ vulgo ad idem adducuntur. Et hæc spectant ad primum casum ex ijs tribus, quos nobis in hoc postremo cap. considerandos proposuimus. Secundus casus erat ille, cū id de quo disceptatio est, in lege prorsus omissum fuit. Et tunc clarū est æquitati locū esse posse [16] † cùm videamus sæpè iurisconsultos, supplere ea, quæ legibus fuerāt prætermissa, vt l. 2. §. si mulier. ff. ad Tertul. l. si quis id quod. ff. de iurisdict. omn. iud. l. filiū habeo. ff. ad S. C. Maced. Nec dicat, vt sæpè solēt dicere nostri interpretes, in his locis extensionem fieri à lege, cùm fiat à iurisconsultis [17] † qui legis condendæ potestatē habebāt, vt tradit Bart. in l. Gallus. in princ. ff. de lib. & posth. & videtur probari in §. respōsa. inst. de iure nat. gent. & ciui. Nam minimè ambigēdū puto, qn Bart. & alij hac in re pueriliter errauerint. Cùm verè iuriscōsulti interpretū munere tātùm fungerentur. vt probatur arg. eius l. in §. ille casus, & l. penult. ff. de leg. 1. Idq; nos (vt spero) planum faciemus, cùm quę scripsimus ad l. Gallus. Deo adiuuante, emittemus. Posset quidē rectè fortasse hæc responsio afferri ad eas leges Codicis, in quibus suppleri aliquid videmus, nā fecisse hoc Imperatores nō mirū est, q ius cōdere potuerūt. Verū animaduerto ipsos quoq; Impp. sępenumero ijs verbis vti, qbus ꝑspicuè ostēdūt, hac in re legis auctoritatē nō reqri, sed solo interpretis ministerio id ꝑmisū esse, vt in l. nō sine C. de bo. quę lib. in l. quāuis. C. de fideicō. & l. his solis. §. j. vers. tacitè cautū putamus. C. de reuo. do. Neq; verò ꝓpterea nos affirmamus leges semꝑ ad oēs casus extēdi, in qbus earū ratio locū habere videt. [18] † Est. n. interdū, cū eiusmodi extēsio nō fiat. vt in l. si verò. §. de viro. ff. solut. mat. q̄ legem, & alias similes Bart. in l. oēs populi. in 4. quæst. 6. princ. ita accipiēdas existimāt, vt tūc ꝓcedāt, cū casus ille omissus, de quo cōtrouersia est, alia aliqua lege fuit decisus: Tūc n. ad casū omisū lex nō extēditur, ac tāto minùs ēt extēderetur, si fortè lex illa, de cuius interpretatione agit, priuilegiū aliquod induceret, iuxta l. quod ꝯstitutū. ff. de milit. test. aut alio quocūq; mō stricti iuris materiā ꝯtineret. Vulgatū est n. apud nos, in ijs [19] † quæ stricti iuris sunt, casum nō expresū tanq̄ omisū haberi, & iuris cōmunis regulis reseruari. l. si cùm dotem. in princ. ff. solut. mat. l. cōmodissimè. ff. de lib. & posth. Et hoc rectè ēt ꝓbat, quod tradit Gord. in l. 2. C. de noxal. act. Verùm nō id nobis hoc tēpore ꝓpositū est, vt casus oēs enumeraremus, in qbus vel posēt, vel nō posent leges extēdi; tātùm. n. quærimus in præsentia, an ęqtati locus tūc esse possit, cùm casus, de quo agitur, à legislatore planè omissus est. Vt autē ꝓbemus, ęqtati tūc locū esse posse, satis est ostēdisse, solere leges interdū ad ea extēdi, quæ prætermissa sunt, vt rectè ostēdūt leges oēs superius adductę. Quod verò nō tātū permissa hæc extēsio, sed planè necessaria sit, ostēdit Iul. in l. nō posūt. ff. de legi. Cū dicit, nō posse oēs articulos singulatim legibus cōprehēdi, sed necessariū esse iudici ad similia ꝓcedere, quod & Vlp. tradit in l. seq. Nō tñ id facere licebit in ijs, quæ ꝯ iuris rationē recepta sunt, vt habetur in l. quod verò, & in l. in ijs. ff. de legi. At hæ leges pariter oēs, cū ea tātùm excipiāt, quæ ꝯ iuris rationē sunt cōstituta, ostēdūt reliqua omnia ad ꝯsequētiā ꝓ[20]duci posse. Idque † posse fieri ēt in correctorijs frequētius admittūt nostri interpretes, dūmodò ratio sit expressa, ex qua extēsionē sumere volumus. Ita concludit gloss. in clem. 1. in ver. eligatur, de elect. quā cæteri passim sequūtur. Bald. in authen. quas actiones col. 2. C. de sacrosan. eccl. Butrius in c. vlt. de ꝯsuet. Deci. in rub. extra de rescript. Socin. alijsq; recētiores in rub. ff. solu. matr. vbi nos quoq; plenissimè ac de re aliqn̄ egimus. Et hanc appellāt potius cōprehēsionē, siue intēsionē, quàm extēsionē, vt Bald. in l. de qbus col. 5. ff. de legib. At quādo ratio non est expressa, non cōcedūt legē correctoriā posse ad casus similes pro[21]duci, nisi lex eiusmodi sit † in qua vnica tātū ratio assignari possit: nā tūc quoq; etēsio permissa est, vt dicunt Accurs. Cynus, & alij in l. quāuis. C. de fideicō. Bald. & Imol. in l. vlt. ff. de hæred. inst. itē Bald. in l. maximū vitiū. C. de liber. præter. Alex. in l. si cōstante. col. 5. ff. solut matr. Idē dicēdū esset, si plures essent ratio[22]nes † quæ tamen omnes æquè illi casui conuenirēt, ad quē vellemus legē extendere, neque n. minus eo modo aperta esset legislatoris volūtas, quā potissimū debemus intueri, cū de ipsius legis productione agimus. l. benignius. cū similib. ff. de legib. Sic videmus hoc secundo casu, nostros quoq; interpretes æquitati locū re ipsa dedisse, licèt illud nō animaduerterint, huic extensioni maximè propriè æquitatis nomē cōuenire. Tertius & vlt. casus, quē supra proposuimus, is fuit, cū id quod in cōtrouersiā reuocat, neq; expressim lege decisum est, neq; etiā ꝓrsus omissum, sed verbis tantū generalibus cōprehēsum. Et in hoc pariter cōcludēdū est, posse nos ex ęquo & bono legē interpretari, & quod nimis generatim in ea traditū est, coangustare, ac moderari. Attamen nō id passim fieri posse admittendū est; Nam extat vulgare illud quidē apud nos, sed verissimū pronūciatū, [23] Generatim † prolata, esse itidē generatim, ac sine vlla restrictione accipienda. l. 1. §. generaliter. ff. de leg. pstād. l. de pretio. ff. de publi. in rem act. Quare non semper cùm legis ratio cessare videtur, temerè à legis præcepto recedere possumus; vt si, gratia exempli, lex municipalis puniat eū, qui noctu arma tulerit, nō debemus illicò senē liberare, qui cū armis noctu inuentus sit, quāuis ea sit ætate, quæ ad digladiādū non sit idonea. Licèt. n. ratio legis in eo cesset; tamē pōt legis sententia ad eū quoq; pertinere, ne si ei detur venia, exēplo ea res dānosa sit, atq; aditum forsan patefaciat, vnde legi fraus fieri facilè possit. Et ita rectè ꝯ[24]cludit Domin. Sotus lib. 1. de iust. & iur. q. 6. artic. 8. Puto † ego & in hoc, & in aliis eiusmodi exemplis esse antè omnia diligenter inspiciendū, verè nè legis ratio cesset, quod in proposito exemplo non facilè admisero, nam vel si maximè iste senex sit, cùm tamē annis non impediatur, quo minus noctu cum armis eat, feriendi certè suspicione nō prorsus aberit. Multa eiusmodi sępè reperiemus, in qbus ratio quidē nō tāta subsit, sed ta[25]mē nō prorsus cesset. Quòd † verò aliquo casu minor subsit ratio, non satis causæ est, vt propterea à generali legis regula recedere debeamus, vt docet Socin. in l. 2. §. ex ijs. inf. tit. nostro. Alciat. lib. 1. de verb. sig. latè Doct. fermè omnes in l. 1. C. de eden. Et ꝓbat hoc in l. in fraudē. §. vlt. ff. de milit. test. & in l. 1. §. quod autē. ff. de aleæ lusu & aleat. Nam cùm aliqua ex parte ratio vigeat, legis voluntas prorsus deficere non potest. Cùm autem subsit legis voluntas, eaque restrictioni aduersetur, non posset dici facta hæc restrictio ex æquo & bono, cùm id vnū æqtas agat, vt legis volūtatē inuiolatā ꝯseruet. Iā verò si nō passim, aut temerè, cū gñalr leges loquūtur, earū restrictio faciēda est, & illa tamē interdū fit, vidēdū est, quid nā sit, ex quo possimus cognoscere, qn̄ verba legis generalia ex æquo & bono coāgustari possint. Nō satis cōmodè potest hoc ex omni parte explicari, cū in singularibus, atq; indiuiduis factorū speciebus positū sit, multaq; sæpè cōcurrāt, quę multis modis interꝑtationē variare solēt. Quæ oīa, sicut lege cōphēdi nō posūt, vt post Aristot. tradit Iul. in l. nō posūt. ff. de legib. ita neq; à nobis posūt certis regulis definiri. Sed tñ duo [26] † mihi pręcipua vidētur esse, ex qbus legis restrictio rectè desumat. Primū est, cùm videmus nō posse legē generatim accipi, qn absurdū aliquod sequat: tūc. n. eius vitādi gratia legis dispositio coarctari omninò dēt, vt rectè tradit Rainer. in l. oēs pnpuli. nu. 74. ff. de iust. & iur. cui hac in re cōsentit Bart. in l. Cæsar. ff. de publica. Qua de re minimè mihi dubitādū videt, cū nihil sit, quod nobis iuriscōsulti crebrius inculcēt [27] † quàm verba ita esse accipiēnda, ne absurdū ex ijs aliquod oriatur, vt habemus in l. 2. ff. de cōd. insert. in l. aliud. §. absurdū. ff. de reg. iur. l. ex facto. ff. de vulg. & pupil. l. nā absurdū. ff. de bonis libert. l. in ambiguo. ff. de legi. l. Pōponius. ff. de neg. gestis. l. si quis à filio. ff. de leg. 1. l. cōsulta diualia. C. de testamē. [28] Absurdū † autē ita accipiēdū est, si fortè lex gñaliter accepta alteri legi aduerset, tūc. n. ea ipsa lege declarari, & restringi debet, arg. l. nō est nouū. ff. de legib. vel si reclamet iuri naturali. Nam hoc vsqueadeò absurdū est, vt qcūq; verè absurda dici posunt, ad hoc vnū fermè omnia redigātur. Habemus à Bar. in l. oēs populi. exēplū illud de statuto Bononiēsi imponēte pœnā capitis ei, q fecerit sanguinē in palatio, à quo eximet & tōsor, & chirurgus, q id fecerint salutis gratia; quoniā alioqn esset absurdū, rationique naturali repugnaret, vt innocēs puniretur. Putat [29] † tamē Bart. secus dicēdū fore, si eiusdē ipsius statuti pœna nullū afferret dānū, sed in sola alicuius cōmodi, atq; lucri amissione ꝯsisteret. At in hoc vltimo frequētiùs reꝓbat, & rectissimè quidē ab Alex. & alijs, q hac in re nullā lucri, vel dāni distinctionē admittūt. Exēplū ēt illud hāc rē maximè apertā facit, quod affert Domin. Sotus lib. 1. de iust. & iur. quæst. 7. art. 3. Lex est, quæ infames, vel obscuris parētibus ortos ꝓhibet equos ꝯscēdere. Latrones in eū locū impetū faciūt, in quo eiusmodi hoīes multi degūt; isti cùm videāt se nō alia ratione latronū manus effugere posse, vitæ suæ præsidiū quærētes equos ascēdūt, ac citatis cursibus sese illis subducunt. Dubium est, quin à pœna legis immunes esse debeant. Si enim hanc quoque speciē lex cōplecteret, aduersaret legi naturali, quæ nobis dictat, vt vitā, corpusq; omni ratione tueamur. Hac eadē de causa Ecclesiæ quoq; generale præceptum restringi posse Theologi admittunt. Nam [30] † nec festo quidem die tenereris ad sacrum ire, si certò scires paratas tibi in via ab inimicis fuisse insidias, vt rectè post diuū Thomā ꝯcludit idem Sotus eod. lib. 1. quæst. 7. art. 8. Et hoc est primum, vnde diximus generalis legis restrictionem desumi posse. Alterum est, cùm perspicuum est, legislatorem spectasse rationem aliquam, quam constet nō vigere in ea facti specie, quam volumus à generali legis regula eximere, sed rectè vtrunque ex his constare, vel planum fieri necesse est, vt hoc nomine restrictio fieri possit. Lex iure patroni eum priuat, qui libertum adegerit, ne ꝯhat matrimoniū, neve liberos tollat. Apertissima hic legis ratio est, ne scilicet publica vtilitas lædatur, quæ in eo maximè posita est, vt repleatur ciuitatis liberis hominibus. l. 1. ff. solut. matri. Iam verò tu cogis iurare libertum, sed eum castratum, qui vel si non iurasset, tamen nec ducere vxorem, nec liberos suscipere posset; Compertissimum est prædictam legis rationē hìc cessare, quare videmus ex æquo & bono excipi à lege hanc speciem, ne tu, qui hoc fecisti, pœna legis tenearis, vulgatissima l. adigere. §. quāuis. ff. de iure patr. Idem dicemus, cum initio adest quidem illud, quod legi causam præbuit, sed postea finitur, ita vt causæ illius ne vestigium quidem vllum remaneat, quod apertè docet Papini. in l. in omni. ff. de adopt. In omni fermè iure (inquit) finita patris adoptiui potestate, nullum ex pristino retinetur vestigium. Denique & patriæ dignitas quæsita per adoptionem, finita ea, deponitur. Huc pariter spectat exemplum illud, de eo qui imprudens ferreo annulo alterum percussit, Itē quod de peregrino, & quod de tyrāni interfectore, & reliqua, quæ ex Aristot. Eust. & alijs attulimus. Ita [31] † denique accipiendę sunt & leges illæ omnes, quibus probatur trita illa iuris regula, cessante causa cessare effectum, vt. l. si duas. § penult. ff de excus. tut. l. ex facto. in princ. vbi Alex. infert ad multas quęst. ff. de vulg. & pupil. l. actione. §. item si alicuius. ff. pro socio. l. vlt. vbi Accurs. & Bart. ff. de testamen. tutela. l. qui cum herede. ff. de act. & oblig. Bart. in l. oēs populi, in 2. q. 6. q. prin. nō satis esse putat, quòd cā, & ratio legis penitus cessent, vt legis pœnam quis effugiat, sed illud insuper requirit (quemadmodū & paulò antè diximus)

ximus) vt pœna damnum inferat aliquod, ac non solam lucri amissionem contineat. Verùm in hoc frequentius illum reprobant cæteri interpretes, vt Alex. in d. l. omnes populi. Deci. in cōsi. 60. Alciat. libr. j. pag. xj. de verborum significa. Qui omnes sentiunt, ad restrictionē id satis esse, quòd prorsus legis ratio cesset, iuxta capitu. cum cessante. extra de appella. Cùm enim ratio (vt vulgò fertur) sit anima legis l. cum pater. §. dulcissi. ff. de lega. ij. Consequens certè est, non posse legem in ijs speciebus roboris aliquid habere, in quibus ratio legis, ac propterea etiam legislatoris sententia deficiat. l. j. in j responso. iuncto §. hæc verba, & §. hoc edicto. ff. ne vis fiat ei. l. j. in princi. & § j. ff. ne quid in lo. sacr. cap. miramur. extra de ser. ordinan. Hanc communem conclusionem generatim accipiunt nō tantùm, in cùm lege ratio fuit expressa, sed etiam cùm expressa non fuit, si modò illa vnica sit, tunc enim perinde est, ac si fuisset expressa, vt docet Accurs. in l. quanuis. C. de fideicommis. quem frequentiùs sequuntur alij interpretes in l. maximum vitium. C. de legibus præterit. Cùm dicunt † statutum illud, quo masculis extantibus, fœminæ excluduntur, fauore agnationis tantùm fuisse introductum, quanuis ea ratio non exprimatur. quicquid contra senserit Bart. in l. j. C. de adult. Idem affirmandum est, cum duabus rationib. quid cōstitutum apparet, quæ tamen singulæ efficaces non sunt, ac per se non sufficiunt: nam altera cessante, æqui boniq; ratio postulat, vt quod est introductum extinguatur, vt & Alci. concludit libro j. pag. 5. de verborum signific. dum affert exemplum illud de l. si familia. ff. de iurisdi. omn. iudic. iuncta l. illud. ff. ad l. Aquil.

ARGVMENTVM.

EX prædictis rectè solui nobilem illam antinomiam de l. j. C. de legi. & l. placuit. C. de iudiciis. Quanquàm ad l. j. potest alius intellectus afferri, qui Constantini & sententiæ, & verbis multò magis applaudet.

SVMMARIVM.

1. *Quando sit adeundus Princeps, qui legem obscuram interpretetur.*
2. *Solutio diui Thomæ licèt per se verissima sit, tamen verbis Constant. non satis conuenit.*
3. *Ineptè Accurs. exponit interpositam, hoc est interponendam.*
4. *Noua intelligentia. l. 1. C. de legibus.*
5. *Naturaliter euenit, vt interpretationem leges desiderent.*
6. *Quanti referat vnam potius, quàm alteram recipi interpretationē legis.*
7. *Quorum iurisconsultorum cōmentaria Theodosius pro legib. approbarit.*
8. *Aequitati suum locum reseruat Theodosius.*
9. *Non de particulari, sed de generali legis interpretatione loquitur Constant. in d. l. 1.*

CAP. XXXV.

EX his omnibus, quæ ad huius quæsti. explicationem tradita sunt, optimè illud etiam intelligimus, qua ratione simul conciliari possint duæ illæ leges Constan. quarum altera æquitatis vsum iudici concedit, & habetur in l. placuit. C. de iudic. Altera verò quæ habetur in l. j. C. de legibus nō alij, quàm principi permittit, vt ex æquo & bono leges interpretari possit. Dicemus ergo, tunc demum soli principi interpretationem reseruari, cùm non modò verba legis dubia sunt, sed & voluntas incerta. Cùm enim legis voluntatem æquitas potissimum intueatur, ac propterea ibi æquitati locus esse non possit, vbi voluntas incerta sit, nihil aliud reliquum est, † nisi vt Princeps adeatur, qui certius aliquid decernat, vt in l. & ideò. ff. de legibus. & l. leges sacratissimæ, cùm tribus sequent. C. eo. de legib. Alioquin si quid vel minimum eluceat, cuius ope ad legislatoris voluntatem perueniri possit, poterunt ipsi quoq; iudices ex æquo & bono legem interpretari, vt probatur ex l. in omnibus. ff. de reg. iur. ex l. si seruum. §. sequitur. infra tit. nostro, cum aliis tàm multis superius adductis. Et ita intelligimus l. placuit. C. de iudic. Hanc † solutionem primus (vt dixi) tradidit Diuus Thomas, eademq; postea Franc. Conna. probauit. Ac certè illam ego quoque satis probabilem esse iudico. Verumtamen non vlla animaduerto in illa l. j. C. de legibus quibus adducor, vt quamuis hæc distinctio per se verissima sit, non tamen eam existimem illi legi satis conuenire, aut omnem prorsus dubitationem tollere. Primò enim dicit Constant. interpositam interpretationem sibi soli inspicere licere, quibus verbis non videtur prohibere, quominus à quocunque, vbi opus sit, interpretatio ex æquo & bono adhiberi possit, cùm loquatur de ea tantùm interpretatione, quæ iam fuit interposita. Turbauit hoc & Accurs. † qui propterea exposuit interpositam, hoc est, interponendam, aliasque nonnullas solutiones attulit, quæ non tantum falsæ, sed & planè absurdæ sunt. Præterea de ea interpretatione Constant. loquitur, quæ fuit interposita inter ius, & æquitatem, quæ verba faciunt, vt non rectè videantur mihi sentire, qui ibi propriè æquitatem sumunt, pro emendatione, & interpretatione legis, quæ fit ex æquo & bono. Etenim nō nisi ineptissimè quis dixerit, interpretationē ex æquo & bono (nisi forte ea esset scripta, & in legis formā redacta) interpretationem adhibitā esse. Illud quoq; potissimo non parùm huic expositioni aduersat, φ ea lex generaliter loquitur. Vnde non videtur carere diuinatione illa restrictio, φ dicamus eo tantùm casu loquutū esse Constant. quo lex penitus incerta est, ac nihil planè est, vnde legislatoris voluntatem assequi possimus. Quoniā ergo sua cuiq; côiectura est, dicam ego quoq; qd hac in re verius esse existimē. Crediderim ipse alio modo hanc legem intelligi posse, vt rectè côueniat cū alia illa l. placuit, quæ primo aspectu ipsi videtur esse contraria. Animaduerto constitu. l. placuit. insertam esse tit. de iudic. cui sanè maximè côuenit, cùm in ea Constant præscribat iudicib. quid in iudicando sequi illos oporteat, præcipit. n. vt maiorē æquitatis quàm stricti iuris rationem habeat. At † illa l. j. subiicitur tit nō de iudic. sed de legib atq; ob id credibile nō est, voluisse ibi Imperat. de iudicandi ratione quicquam præcipere, sed alio potius existimandū est illius legis decisionē spectare. Vt autē planius fiat, quid nā sibi Cōstant. ibi voluerit, considerandū est in tanta rerum, actionumq; varietate, quas legibus definire necesse est, non posse ipsas leges tam apertè, & dilucidè scribi, quin eæ interdū nōnullis in rebus videatur à iustitiæ semita declinare. Ita vt nō solum iudicum desiderent moderationē, quę variè à variis adhiberi posset, sed certā quandā, ac generalē interpretationē exposcant, atq; ea in re prudentiorum ingenio, & peritia indigeant. Siquidem iudices, quippe qui ob forenses occupationes in omnibus legum verbis subtiliter perpendendis nō diù immorari possunt, non oēs eiusmodi sunt, vt dubij, ac perplexi legū nodi tutò ipsis cōmitti possint, quare rectè dicit Pompo. in l. ij. §. his legib. ff. de orig. iur. leges 12. tab. † cùm primùm latę fuerunt, prudentum auctoritatē desiderasse, idq; ait naturaliter euenire solere. Permagni verò sanè momēti sunt eiusmodi interpretationes, & quemadmodum illas adhiberi prsus necessariū est, ita plurimi refert, an hoc, vel illo modo fiant. Itē posteaq̃ factæ sunt, vtrùm seruent passim ab omnib. & in iudiciorū mores recipiant, † quandoquidē possūt legum sensus in hanc, vel illā partē deflectere, ac sæpè interpretationis colore leges corrigere, atque mutare. Quare cùm hoc Cōstantinus animaduerteret, cūq; videret fortasse iurisconsultorū peritiam, & auctoritatem iudices aliquos mouere posse, vt propterea interpretationi illi quasi addictos se esse arbitrarent, quàm insignis aliqs iurisconsultus in legē quam piam edidisset; fieriq; etiam posse, vt pręfectus Pretorio, vel Pręsides prouinciarū, aut alij quicunq;, qui iurisdictionē aliquā obtinerēt, eiusmodi interpretationes approbarent, easq; seruādas præciperēt, nequaquā id ferendum putauit. Intelligebat. n. hoc ipsum nomine quidem interpretari, re ipsa verò nihil aliud esse, quàm legis cōdendę sibi facultatem vendicare. Quare in hac l. j. C. de legibus huic periculo prouidè occurrit, statuitq;, vt si qñ aliqua eiusmodi interpretatio legi cuipiā fuerit adhibita ab aliquo forsā iurisperito, qui iuris scripti duritiem profiteatur se velle ad æquitatē reuocare, soli liceat Imperat. illā inspicere, atq; approbare, immò verò nō tātùm liceat, sed omninò fieri illud oporteat, cùm alioqn nulla possit eius interpretationis auctoritas esse. Hac † de causa videmus postmodò Theodosiū Papiniani, Pauli, Caij, Vlpiani Modestinique scripta approbasse, aliorumque item vetustiorum, quorum ipsi auctoritate vtebantur, vt in l. vnica. de responsis prudētum in C. Theodosiano, vbi ita Theodosi. inquit. Papiniani, Pauli, Caij, Vlpiani, atque Modestini scripta vniuersa firmamus, ita vt Caium, atque Paulum, Vlpianum & cæteros comitetur auctoritas lectionis, quæ ex omni opere recitatur. Eorū quoque scientiam quorum sententias in operibus suis miscuerunt, ratam esse censemus, vt Scæuolæ, Sabini, Iuliani, atq; Marcelli omniumque quos illi celebrarunt. Interpretationes ergo, ac responsa iurisconsultorum ita demum generalis legis auctoritatem obtinebant, si vel expressim ab imperatorib. fuissent cōfirmatę vel permittentib. ipsis in iudiciorū mores & cōsuetudinē essent introductę. Atq; hac de cā toties Vlpi. & alij testantur huius, vel illius iurisconsulti sñiam receptā esse, modò n. Iuliani, modò Sabini, aliorumve vetustiorū traditiones dicūt obtinuisse. l. penul. ff. de leg. j. l. Gallus. §. ille casus, cū multis simi. ff. de lib. & posth. Itaq; tunc iudicū æquitas, ac moderatio in legū interpretatione nō erat necessaria, nisi cùm prædictorū iurisconsultorū scripta in legē aliquā non extabāt, † vel fortè ipsorum sñiæ pro vtraq; parte pares erāt, vt Theodos. ibidē subiicit. Vbi aūt (inquit) pares eorū sñiæ recitant, quorū par censet auctoritas, qđ sequi debeat eligat moderatio iudicantis &c. Verissima (meo iudicio) hęc solutio est, atq; ex ea optimè simul cōciliant hę duę leges, q̃ inter se videbant pugnare. Si quidē in l. placuit, q̃ subiicit Rub. de iudiciis, loquit Cōstāt de iudicis moderatiōe; atque ob id meritò statuit, apud eū potiorē æquitatis rōnē esse debere, id qđ & alię multę leges (quemadmodum vidimus) non permittunt modò, sed planè pręcipiūt. At † in l. j. quam sub titu. de legibus. Iusti. collocauit, de gñali legis interpretatione agit, q̃ tanti momenti est, vt legē reformare, ac quasi mutare possit,

cùm præsertim inter ius scriptū interposita sit, & id quod æquitas, ac iustitia postulare videbatur, vnde maxima cum ratione ibi deciditur, à solo Imp. eam inspici oportere. Atque in hunc modum planè tolluntur illi omnes scrupuli, qui nos in superiori expositione non immeritò offendebant. Etenim. primò rectè quadrat verbum illud, interpositum, nec est necesse cum Accursio exponere, interpositam, hoc est interponendam. Rectissimè etiam loquitur Constan. de interpretatione interposita inter ius, & ęquitatem, cùm ea tunc interponi soleat, cùm ius scriptum ab æquitate, iustitia, & honestate videtur primo aspectu dissidere. Præterea nihil erit necesse generalem illius legis dispositionem coangustare, verè enim possumus generaliter affirmare, nullam esse interpretationem hoc modo interpositam inter ius, & ęquitatem, quæ pro lege obseruanda sit, nisi prius illam princeps inspexerit, & approbarit. Accedit postremò (id quod certè maximè vnūquēque mouere debet) quòd si hæ leges in hunc, quem diximus modum, intelligantur, vtraque illi titulo, cui subiecta est, mirificè conueniet.

ARGVMENTVM.

REcte ne senserint nostri interpretes, qui Iudæos ab omni æquitate excludendos putarunt.

SVMMARIVM.

1. *Materia tituli, de eo quod certo loco, non habet locum in Iudæis secūdùm Iasonem.*
2. *Quare regula. l. meritò. ff. pro socio, & alię similes credantur in Iudæis non procedere.*
3. *In ijs in quibus aduersatur iuris præsumptio, actus etiam indifferentes in peiorem partem accipiuntur.*
4. *Ex genere, & stirpe præsumptio.*
5. *Verior sententia est, ipsos quoque iudæos æquitatis compotes esse.*
6. *Negandum non est, quin multis in rebus deterior Iudæorum, quàm Cristianorum conditio sit.*
7. *Potest Iudæus vti exceptione præscriptionis contra Christianum.*
8. *Permittitur etiam Iudæis moram purgare, quicquid contra Iason sentiat.*
9. *In ijs tantùm quæ ad religionem spectant, aduersatur Iudæis iuris præsumptio.*
10. *Ex facto quæstio.*
11. *Possit ne Deus sum. & opt. quod factum est infectum reddere.*
12. *Non de omni religione debet intelligi, quod dictum est, in rebus ad religionem pectantibus, malè de iudæis præsumi.*

CAP. XXXVI.

QVoniam vidimus quinam possint, & quando possint æquitate vti, videndum nunc esset, cum quibus ea ipsa vti possint, sed paucis in hoc agemus, cū hæc res non eiusmodi sit, quæ diu nos remorari debeat. Nostri interpretes in ea sententia sunt, vt in hoc non idem de Iudæis, ac de Christianis hominibus sit iudicandum, sed Iudæi ab omni prorsus æquitate sint excludendi, cuius tamē Christianos planè omnes compotes faciunt. Sentit hoc gloss. in c. 2. in verb. iuris seueritate. extra de Iudæis. Item Iason in l. quod Ephesi. §. interdum col. vlt. in fin. ff. de eo quod cer. lo. vbi † propterea concludit totam eius tit. materiam restringendam esse, vt locum non habeat in Iudæis, quam restrictionem commendat vt nouam, & ante ipsum inauditam. Quocirca si quis promiserit Iudæo, certo loco soluere, & quia ibi solutum nō sit, alio in loco petatur, non putat actionem effici arbitrariam, neque habendam esse rationem eius quod Iudæi intererat eo loco accepisse, quod sibi promissum fuerat. Nam vt perspicuè sentit Iustin. in §. præterea. inst. de act. totum illud, qđ arbitrariam actionem facit, ab æquitate pendet, cuius compotes esse Iudæos Iason non concedit. Hinc propterea infert idē Iason. in l. & si post tres. ff. si quis caution. fusiusque in l. si insulam. infra tit. nostro, negandam esse Iudæis purgationem moræ, cum eam sola æquitate niti exploratissimum sit. Et hoc quoque tanquam nouum, atque insigne admodum extollit. Hanc eandem sententiam amplectitur Franc. Niconitius in rub. de no. oper. nunci. nu. 85. cum multis sequentibus, vbi ex ea infert in Iudæis non procedere illam regulam, vt quilibet bonus existimetur, iuxta l. meritò. ff. pro soc. quod ea ratione probat † quia cum suam Iudæi prauitatē in eo perspicuè ostendant, quod Christi seruatoris hostes sunt, quodque Christianis hominibus, à quibus benignè recipiūtur, & cohabitatione dignantur, se ingratos præbent, pro gratia cōtumeliam reddentes, vt inquit Rom. Pontifex in c. & si Iudæos extra de iudæis; hac de causa faciunt locum illi præsumptioni, vt qui semel mali deprehēdūtur, semper mali iudicari debeāt, reg. semel malus, vbi Dyn. de reg. iur. in 6. l. si cui. §. iisdem. ff. de accusat. l. nō omnes. §. à barbaris. ff. de re milit. Habemus etiam quoties aliqua inueniuntur indifferentia, & quæ in vtramque partem accipi possunt † si ab illis gesta proponantur, quibus contraria est iuris præsumptio, sem per ea in deteriorem partē accipi debere, & eo modo gesta præsumi, quo illicita sunt, & inhonesta, vt docet Bar. in l. inter omnes. post medium. ff. de fur. & in l. falsus. §. qui alienum. ff. eod. tit. de fur. quē seqtur Aretinus in c. dilecti filii. col. 2. de accusat. Cōfirmat insuper Niconitius hanc in Iudæos præsumptionē ea cōiectura, quòd ex scelestissimis hominibus originem trahant; posse enim † ex gente, atque ex prima stirpis origine vel malitiā, vel probitatē præsumi, docet Vlp. in l. quod si nolit. §. q mācipia. ff. de ædil. edict. Zeno in l. si cohortalis C. de cohort. lib. 12. Sētitque etiam Cicero in orat. prò L. Muræna vbi Catonis (inquit) proaui tui naturæ similitudo ad te magis, qui ab illo ortus es, quàm ad vnūquēque nostrum potuit peruenire. Atque idipsum nostri interpretes passim recipiunt. Gādi. in opere malefic. sub rub. de præsum. & indic. col. penu. Ang. in disputatione incip. Astēsis miles. col. 16. in fin. Dyn. in reg. sine culpa. de reg. iur. in 6. Hac de causa ēt existimāt beneficio l. 1. ff. de solu. iudæos non potiri. Et deniq; ne frustra singula consecter, sicut æquitatē ipsam, sic ea omnia, quæ ab æquitate proficiscuntur, ipsis Iudæis prorsus denegant. Et licèt contra hanc sententiā, quæ frequētius recepta est, nonnulla adducat Felyn. in d. c. 2. de Iudæis, tamē Iason in d. l. si insulā. col. 1. infra tit. nostro, cōmunis sentētiæ tutelā suscipit, obiectaq; illa refellere conatur. Ego verò (vt quod hac in re sentio paucis exponam) existimo hæc omnia reiiciēda esse, atque omninò concludit debere † Iudęos quoque æquitatis compotes esse, siue propriè ęquitatē accipiamus pro laxamēto verborū, siue etiā pro benignitate, in qua significatione tantùm vident Doct. eam accepisse, cùm ab æquitate Iudęos excluserunt. Et q dem si propriè eam sumamus pro congruente legis interpretatione, quę tunc fit, cùm laxantur verba, ac verosimili legislatoris menti conuenienter aptantur, dubium non est, quin cū Iudęis, vt cum alijs qbuscūque ęquitate vti possimus. Etenim supra demonstrauimus, eo modo sumptā ęquitatē nō semper benignam, & mitem esse, sed continere nonnunquam odium, & ad duritiem, seueritatemque posse inclinare. Vnde, vel si maximè concederemus de Iudęis semper malè pręsumendū esse, tamen eo ipso quòd hac pręsumptione vteremur, interpretamur ex ęquo & bono. Verè .n. illud est ex ęquo & bono interpretari, cùm omissa verborum superstitione trahimus legem ad eū sensum, qui iustitię, & honestati maximè conueniat, & quem vel habuerit legislator, vel habiturus fuisset, si de ea re, quę vocatur in cōtrouersiam, speciatim ipsi aliquid decidere in mētē venisset. Quòd si ęquitatem pro benignitate accipiamus, tunc quoque arbitror concludendū esse, cum Iudęis pariter nos illa vti posse, ideoque cōmunē sententiā à veritate procul abesse: item & quas ex ea inferunt conclusiones, dū Iudęorū cōditionē quasi certatim attenuant, atque deprimunt. Non † id quidē ego affirmauerim, paria prorsus Iudęorum, ac Christianorum iura esse: nam multę leges sunt tàm ciuiles, quàm Pontificię, quibus longè deterior Iudęorum conditio redditur, Cùm videamus ipsis iudęis officia publica, administrationesq;, & dignitates interdici l. vlt. C. de Iudęis. c. constituit. 17. quęst. 4. aliaque item nonnulla denegari, quę Christianis non prorsus interdicta sunt, vt quod habetur in d. c. 2. extra de Iudęis. Verùm si de ijs rebus loquamur, in quibus nihil diuersum in Iudęis constitutū est, vt si de alicuius legis interpretatione agamus, quę ęquè omnibus scripta, ac generaliter concepta sit, nō video cur alio modo illam in Iudęis, alio in Christianis hominibus accipere, aut cur in iudicando, alias in illis, atque in his regulas seruare debeamus. Immò enim hoc fieri non debere, non obscurè sentit Arcadius in l. Iudęi. 1. C. de Iudę. quo loci ait Iudęos communi Christianorū iure vti, ideoque adire solēni more iudicia, omnesq; Romanis legibus cōferre, & excipere actiones. Ex eo, φ generatim, atq; vniuersè dicit posse Iudęos actiones oēs & conferre, & excipere † rectè probatur posse Iudęū exceptione præscriptionis ɔ̃ Christianū vti, id quod expressim tradit Accurs. in l. si fur. §. 1. in ver. vsucapere, & ibi Imol. ff. de vsucap. Manat verò hęc exceptio prescriptionis à rigore iuris, vt latè ostendit Ludo. Roman. in rub. ff. de recep. arb col. 1. Quare Fely. in d. c. 2. extra de Iudę. nō malè sumit hinc arg. p Iudęis; nā si ɔ̃ ęqtatē, quę p Christano est, pōt Iudeus vti rigore, multo fortiùs debet posse vti ęquitate cōtra rigorem. Ad hoc perpendi possunt alię etiam leges, vt l. nemo, & l. die sabbati. C. eod. tit. de Iudę. quę leges non modò hanc differētiā inter Christianos, & Iudęos nō constituunt, sed illi maximè aduersantur, & apertè contrarium nobis insinuant. Parùm autē mouere nos debent, quę ɔ̃ Fely. rationes considerat Ias. in d. l. si insulam. nu. 5. nihil enim dicit, quod vllius planè momenti sit. Sicuti inania figmenta sunt & alia, quę de Iudęis idem Ias. cōminiscitur † nō posse Iudęū purgare morā. Itē nō haberi rationem eius, quod Iudęi interest, si in alio loco ipsi soluatur, quàm in quo promissum fuerat. Falsū etiam illud esse opinor, quòd Niconit. existimat, nō esse locū in Iudęis illi regulę, quòd quilibet pręsumatur bonus. Quando qdē si de re aliqua dubitari cōtingat, q̃ ad religionē nihil pertineat, vt cum de datis, & acceptis agitur, tunc ego semper in du-

biis quemcunq; Iudæum virum probum, ac veridicum potius, quàm mendacem, & fraudulentum iudicabo. Verumtamen [9] † in ijs quæ ad religionem spectant, non idem dixero, video. n. semper leges nostras in peiorem partē accipere, quæ in eiusmodi reb. à Iudæis geruntur, vt puta si ad ecclesias nostras confugiant. Simulatè enim id facere existimandi sunt, & ita coniicit Arcadius in l. j. C. de iis qui ad eccles. cōfug. Item si augustissimū, & sanctissimum Christi nomen implorent, aut crucis signo in re aliqua vtantur, locisve suis depingant, contemptus gratia id facere rectè creduntur. Qua de causa id eos facere prohibet Honorius in l. Iudæos. C. de Iudæis. Itaq; in his tantùm reb. valeat id quod dicitur, Iudæos malos præsumi, in alijs verò nullam reperio rationem, cur id concedere debeamus. Hinc verum illud forsan cuipiam videri poterit, quod concludit Soc. consil. 102. incip. in præsenti consultatione in j. vol. vbi de ea facti specie cō [10] sultus est. † Cum Iudæo Christianus homo rixabatur, q̄ diceret non idem sibi reddi, quod præstiterat, pignus, sed pro suo deterius aliud suppositum esse. Ad quem Iudæus iratus, non potest, inquit, Deus facere, vt tuum tibi pignus permutauerim. Accusatur hac de causa Iudęus, q̄ blasphemauerit, ac propterea debeat pœnam illam sustinere, quæ lege municipali huic crimini adscripta erat. Poterant hæc Iudęi verba in bonam partem accipi, vt non blasphemandi animo essent prolata, cum Theologi cō[11]cedant, non † posse Deum summum, & opt. quę facta sunt infecta reddere, non quia non omnia ipse possit, sed quia factum q̄d esse, & non factum esse, ita pugnant, vt simul consistere prorsus nequeant; id quod ibi fatetur Socinus, ac multis etiam Theologorum auctoritatibus ostendit. Verùm ait verba potius contra Iudæum accipienda esse, ideoq; eum pœna blasphemię puniendum, quandoquidem ipsi semper aduersatur iuris præsumptio; quod ipsum & nos, vbi agatur de rebus ad religionem spectātibus admittendum diximus. At neque Socino in hoc assentiendum putamus, sed in sententiam Alex. sumus propensiores, qui hunc absoluendum respondit cons. 15. incip. viso processu inq-sitionis formatæ, in 3. volum. Neq; verò solum nos mouet ratio illa Alexandri, qui animaduertit Iudæum eadem verborum cō ceptione appellasse Deum omnipotentem, sed eo potissimùm [12] adducimur; quia † quod diximus malè Iudæis præsumi quoties de religione agitur, in iis tantum rebus verum est, quæ ad religionem nostram spectant. & hoc tantùm probant leges adductæ, nempe. l. j. & l. Iudæos. C. de Iudæis, at quod negasset Iudęus Deum omnipotentem esse, hoc non nostræ magis, quàm ipsorum Iudæorum religioni contrarium fuisset, cuius tamen illos videmus esse obseruantissimos. Itaque concludamus ex hisce omnibus, Iudæos quoq; ipsos æquitatis compotes esse; neq; id tantùm, si pro laxamento verborum, sed etiam si alio quocunq; modo æquitatem accipiamus.

SPECVLVM CONSCIENTIÆ, PER IOANNEM A' CAPISTRANO anno 1441. editum:

IN QVO PRIMO PONITVR Epistola, quæ ipsi Tractatui causam impulsiuam dedit.

SPECTABILI AC FAMOSISSIMO IVRIS Vtriusque Doctori, Domino Franchino de Castelliono Ducali Consiliario.

NICOLAVS DE ARCEBOLDIS.

SPectabilis & famosissime Doctor, pater honorande. Quæ in nostra difficultate potui ex scribentium dictis lectitādo colligere, redegi vestro iussu in hanc scripturam, breuiorē certè q̄ potui limationi, & correctioni vestræ illa non secus ac cætera mea subiiciens. Eam igitur scripturam ad vos mittere priusquā conueniremus institui, vt ipsa à vobis examinata facilior reddatur nostra collatio: nam hac via fortassis veritatē tanquam ex silice scintillam excutiemus. Cùm ergo quærit, quid in scriptorū varietate sequendū sit, distingui posse videtur, aut loquimur in foro iudiciali, aut in foro conscientiæ, primo casu, aut de eo, de quo quæritur, apparet determinatio legis clara, & indubitanter sequenda est, quia iam non oportet de ipsa, sed secundum ipsam iudicari, vt dicit tex. 4. dist. §. ideo autem, & Philosoph. 5. Ethic. & hoc casu Iudex contra ipsam iudicans si dolo versatus est, tenetur ad litis æstimationem, & ad resarciendum parti læsæ damnum, l. fi. C. de pœn. iud. qui ma. iud. & l. si filiusfa. ff. de iudi. Si autem ignorantia, punietur tanquam imperitus de culpa lata, quantum religioni iudicis æquum videbitur, Instit. de oblig. ex quasi malef. in princ. & l. si iudex. ff. de var. & extraord. cognit. aut est dubia, & eius intellectus apud probatos iuris interpretes variatur, & tunc si illi qui communiter magis probati habentur, vnam partem tenent, ita vt illa communis opinio habeatur, debet ius dicens illam amplecti, quia minimè mutanda sunt, quæ semper certam interpretationem habuerunt. l. minimè, ff. de legibus: aliàs autem puniretur, vt supra. & hoc fortasse verum, nisi minus probata & singularior opinio consuetudine loci ex rerum similiter iudicatarum auctoritate reperiretur cō probata. quo casu dicendum videtur, iudicem debere secundū approbatum fori stilum iudicare, cum optima sit legum interpres consuetudo. l. si de interpretatione, & l. seq. ff. de legibus: & videtur hoc tenere Bald. in Spec. in tit. de execut. sentent. Ideo autem dixi de opinione minus communiter approbata, quam consuetudo seruat, quia si seruaret omnino reprobatam & expressè veritati contrariam, non deberet illam iudex sequi. 8. distin. c. veritate, & seq. Si verò tanta sit opinionum varietas, vt nō facilè iudicari possit, quæ nam verior sit, & quæ communior, p̄sertim si non appareat in illo articulo indicatum, aut cōstet varias fuisse super illo articulo sententias latas, tunc potest impunè iudex quam probabiliorem existimauerit sequi, cū propter varietatem incerta lex dici possit, vt no. gl. in prima cōstit. Cod. §. quibus, & ita tenet Bart. in l. fin. C. de pœna iud. qui male iudicauit, & Bald. vbi supra. Quòd si quæratur in magna opinionū varietate, quæ communior censenda sit, illa videlicet, quam plures, an verò quam doctiores tenent, mihi videtur esse dicendū, quòd philosoph. ponit in j. Ethic. & expressius in princi. j. lib. Topicorum, vbi formaliter dicit, Probabilia sunt, quę vidētur omnibus, aut pluribus, aut sapientibus, & his vel omnibus, vel plurimis, vel maximè notis & probatis, & probat tex. in c. in canonicis. 19. dist. 6. q̄ par est eis auctoritas, licèt difficulter hoc possit inueniri. Si autem in foro pœnitentiali, & conscientiæ loquimur, videtur probabiliter hoc modo posse distingui. Quia aut de his, quæ sunt iure cōstituta, diuino vel humano, communi vel particulari quis vult capitanea sua sententia non solum iudicādo, sed constanter asseuerando tenere cōtra id, quod est in vim legis constitutum, affirmando quòd lex sit male posita, & peccat. 4. distin. c. in istis, & 8. dist. c. quæ contra mores, & facit c. ne innitaris. extra de constit. etiam si talia sint, in quibus aliquando licitum fuerit priusquam auctenticata per ecclesiam essent, disputare. xj. dist. c. nolite. aut de his, quæ in vim constitutionis recepta non sunt, & tunc aut sunt sanctorum patrū dicta, aut aliorum. primo casu si omnium auctoritate sunt recepta, vel reprobata nō inueniantur, siue per eos qui posuerunt ea, vt in retractationibus Beati Augustini reperitur, siue per alios, vt in dicto Hieronimi de bigamia, quam non vult contrahi ex matrimonio post baptismum celebrato, quod corrigitur per alios, vt xxvj. dist. c. j. & seq. & tenenda sunt, ac vsq; ad minimum iota seruanda, ita dicit Innoc. & But. in c. ne innitaris. extra de constit. per tex. xv. dist. c. fin. & facit tex. 12. dist. c. omnia. Si autem ab aliis recepta non sunt, sed variæ super vno passu sacrorum doctorum reperiuntur auctoritates, & tunc aut vna pars contradicit his, quæ ad fidē, vel ad bonos mores pertinent, quia in his ēt Papa dispensare non posset, vt in c. contra statuta, & c. seq. vbi est glos. 25. q. j. & c. sunt quidam, ea. q. & eam tenere non licet. 12. distin. c. illa autem. & tenet Beatus Thomas in quæstionibus suis de quolibet disputatis. 22. dist. art. ij. aut his, quæ ad illa duo non pertinent, vt est exempli gratia in dubitatione, quę maxima est inter Doctores sacræ paginæ, an scilicet Beata Virgo concepta fuerit in peccato originali, vel non. Et similiter de assumptione corporis eiusdem, nisi Ecclesia solenniter ipsam celebrando dubitationem amputasset, de damnatione Salomonis, & similibus, & tunc impunè licet vnicuique, qui suo sensu velit abundare: sicut dicit Apostolus ad Rom. 14. eam amplecti partem, quę sibi probabilioribus rationibus fundata videatur. Ita dicunt Innoc. & Butr. in d. c. ne innitaris, & sentit Beatus Thomas, vbi s. Si enim sic dictat conscientia sua, non peccat, etiam si veritas sit in contrarium. facit quod not. Archi. 22. q. 2. ne quis arbitretur. vsque quo Papa, ad quem pertinet, declarauerit, Archid. 15. dist. c. canones. ad fin. & Beatus Thomas q. xj. artic. 2. in 2. 2. Aut sunt aliorum quàm sanctorum Patrum auctoritates & dicta, & tunc dicendum videtur eum, qui disputādo, vt acuitatem exerceat ingenii, tenet vnam opinionem, licèt omnino nouam & aliis repugnantem, non peccare, modò ne quid contra bonos mores ponat, quia nihil est quid eum vetet in his quæ non sunt maiorum auctoritate statuta sentire quid velit, cum opinio distinguatur vero & falso, & versari circa omnia potest, etiam impossibilia, vt Philosophus dicit Ethic. 3. & probat tex. in c. in quibus rebus

reb. 22. q. 2. & ponit Beatus Thomas in 2. 2. q. xj. art. 2. & hoc vsu euenire sępe videmus in doctoribus, qui iura legunt. Sæpe. n. nouas & contra alios omnes doctores ponunt opiniones, quas nullo modo ponerent, si in eo arbitrarentur se peccare, sed tamen iudicando quis tantum communem opinionem sequi debet: aliàs autem pręter pœnam iuris etiam peccatum non effugeret, vt dicit Cyn. in auctent. hodie. C. de iudic.

IOANNES A CAPISTRANO.

COGITIS me, O viri magnifici, ac Ducales spectatissimi, Senatores, & Consules Reipubli. Liguriæ, præclarissimique Doctores & Patricij, patrięque totius cardines & columnæ, decus & gloria generis Latinorum tam acumine intellectus, vel ingenij perspicacia, ac eloquentię flumine, facundiaque loquendi, quàm morum compositione, virtutum probitate, vitæ rectitudine, sed & super hęc omnia (quod plus omnibus est) diligentia cultus orthodoxæ fidei Iesu Christi, vt vobis edisseram, quid sentiam de variis opinionib. amplectendis, hoc est, an vni adhærens tam quo ad Deum & propriam conscientiam, quàm quo ad ius humanum reddatur excusabilis & innocens à reatu? Super quo quæsito tacitus mecum conferens in cubili, quid aio me tentant hi montes excelsi, cùm sim paupercula vallis, immò fouicula puluerosa mecum reor iocari delectat hos leones quasi cum catulo quanquàm vetulo decubante. Solet nempè centies sic accidere curialibus, vt interponant gaudia curis. recreantur equidem īgenia sæpe magna, cùm alta fuerint misteria profundius contemplata, si cum rurali quopiam fabulentur, etiam de ipsis apicibus, quos quasi intuitus aquilinus penetrant & decernunt. Aurifices quoque pluries delectantur in minimis quanquàm maxima pertractarint, & quod in auro sæpius fabricarunt, in plumbo sculpere non verentur. Nonne quandoque sancti etiam à celsitudine diuinorum ad ima descendunt, & auiculis collusisse patres legimus & fatemur? Et strenuissimi milites & acerrimi bellatores nonne plurima vice ludunt cum simiis, & despectis ferunculis, & damnosius, cum taxillis, & nonnunquàm piscatores, relicto maris pelago, pisciculos in riuulis hamare solent. Si sic ergo ludunt hi solares Domini cum Ioanne de Capistrano quasi cum scintilla cinere cōuoluta mel de petra quærunt oleumque de saxo durissimo. Est ne sic Domini Franchine, & Nicolae? vt à vestris amplissimis thesauris sapientiæ ad meam pauperculam pharetram declinetur, quem nutrit incerta mendicitas, & ignorantiæ fouent latebræ cellulares, quę vestra sunt, seruate tanquàm preciosissimas margaritas: mea autem tanquàm uilia solatio deridete, sumite forestas herbulas, siluestresque radices & cum iecoribus & renunculis pullorum, perdicumque & fasianorum vestrorum miscete prudēter, vt vestrum excitent appetitum, olei mei spurculas haurite discretè, ne vestrum balsamum maculet alabastrum, in quo mei fuerunt seruati liquores, & cum opus fuerit ex mea spurca vngite pedes equorum, vel mularum vngulas impinguate, feces meas è tiro colatas cum cinerib. adiungite pro coloribus conficiendis. & siquid est vtile mei laborum & vobis accommodum accipito placite: si quid verò superfluum, resecate, corrigite, comburite, lacerate, & omnino destruite, quanquàm non rectè sapit, & vos & lectores quoslibet precor obnixè, quæcunque corrigenda sunt corrigant, & emendent intuitu Saluatoris, qui suos fideles saluos facere dignetur, & nos cum illis ad gloriam & honorem sui nominis triumphantis, amen. Valete interim ad salutem.

SVMMARIVM.

1 *Principium cuiusque rei potissima pars.*
2 *Dubitatio, quid, & quotuplex. & num. 3.*
4 *Suspicio, quid, & quotuplex. & num. 5.*
6 *Xistus Papa de falsa se purgauit temeritate.*
7 *Opinio seu opinatio quid, & quotupliciter sumatur.*
8 *Fides, quid.*
9 *Intellectus, quid.*
10 *Certitudo, quid.*
11 *Credulitas pro fide sumpta, quid.*
12 *Fides, quomodo intelligitur substantia.*
13 *Lux est hipostasis coloris.*
14 *Quæstio per verbum, credo, determinatur.*
15 *Credulitas nimia imputatur.*
16 *Veritas est defendenda, quæ ex lege patet.*
17 *Auctoritate probari debet, quod prædicatur & docetur.*
18 *Scientia, quid.*
19 *Scientiæ veritas de fonte hauriri debet.*
20 *Ratio legem superat.*
21 *Ratione carens, extirpandum.*
22 *Scire & noscere, differunt.*
23 *Sensus corporis in causa scientiæ.*
24 *Ratio de singulis reddi non potest.*
25 *Scientia Dei res causat, sed nostra causatur.*
26 *Entitas & veritas.*
27 *Scire, vel discere, an includat malum, siue peccatum.*
28 *Scientium varia voluntas.*
29 *Iudicium triplex.*
30 *Iudicem esse peritum, an opus sit.*
31 *Theologus an Canonistæ præponatur in promotione ad curam animarum.*
32 *Iudicem inhabilitantia, quę.*
33 *Ignorantia mater errorum.*
34 *Ignorantia, cuius iuris excuset, & cuius non.*
35 *Conscientia, quid, & vnde deriuetur. num. 36.*
37 *Ratio, quid.*
38 *Arbitrium liberum, quid.*
39 *Rationis diuisio.*
40 *Sinderesis, rationis & conscientiæ sillogismus.*
41 *Sillogistæ triplex consideratio.*
42 *Conscientiæ & stimuli conscientiæ differentia.*
43 *Conscientia stimulans de præteritis, vel de præsentibus aut de futuris.*
44 *Conscientiam errare, quomodo contingat.*
45 *Sinderesis, legis naturalis & conscientiæ differentia.*
46 *Conscientiæ diffinitio secundum Origenem.*
47 *Conscientia simulata, quæ.*
48 *Sapientia diuina, principia primorum vltimis secundorum coniungit. & 306.*
49 *Animæ cognitio à sensibilibus ad intelligibilia procedit.*
50 *Angelus apprehendit, anima perscrutatur.*
51 *Sinderesis est scintilla intellectualitatis.*
52 *Conscientia omnis recta an liget ad faciendum quod dictat.*
53 *Rectitudo, quid.*
54 *Conscientia, quando recta sit.*
55 *Voluntas, quando bona sit.*
56 *Gratia diuina præcedit, comitatur & sequitur bonam hominis voluntatem.*
57 *Voluntas libera est ad præmium, vel supplicium.*
58 *Conscientiæ variæ diffinitiones.*
59 *Conscientiæ diffinitio quo ad effectum.*
60 *Conscientia erronea, quomodo liget & ad quid. nume. 315.*
61 *Peccatum est omne, quod non est ex fide. & quomodo intelligatur. Et quando qui agit contra conscientiam ædificat ad gehennam.*
62 *Ordines ab episcopo simoniaco ignoranter recipiens, securè ministrat.*
63 *Coniugij impedimentum, qui certò scit, potius debet excommunicationem substinere, quàm debitum reddere coniugale.*
64 *Mori melius est, quàm contra virtutes agere.*
65 *Infernum eligere potius quis debet, quàm peccare.*
66 *Loquens, agens, & intendens contra conscientiam, ad gehennam ædificat.*
67 *Conscientiæ suspecti remittitur de occultis non probabilibus.*
68 *Cordis puritas, & conscientiæ rectitudo.*
69 *Conscientiæ ligationis effectus.*
70 *Affectus tuus operi tuo nomen imponit. Et sic intelligitur, Lucerna corporis tui, est oculus tuus.*
72 *Iura iuribus concordare, iuxta posse debemus.*
73 *Dubijs in arduis ad ecclesiam recurrendum.*
74 *Consilium humanum cum omne deficit, ad Deum recurrendum, qui nunquàm deficit.*
75 *Facere contra legem Dei, dupliciter contingere potest.*
76 *Agere contra conscientiam, quando sit peccatum.*
77 *Error, an in conscientia esse possit, & quid sit.*
78 *Imaginatio est mater erroris.*
79 *Voluntas an agere possit contra conscientiam.*
80 *Mentiri an liceat pro morte vitanda.*
81 *Voluntas an semper peccet agendo contra iudicium conscientiæ.*
82 *Conscientia erronea, an peccatum excuset.*
83 *Conscientia tripliciter errare potest.*
84 *Sapientes sunt, vt faciant mala &c.*
85 *Error triplex, iuris, facti & communis.*
86 *Error communis, ius facit.*
87 *Iudex an post sententiam suum errorem corrigere possit.*
88 *Error iuris, quando à peccato excuset.*
89 *Conscientiæ iudicium, quando sit sequendum.*
90 *Conscientia est quædam, animi impulsio.*
91 *Conscientia quicquid dictat ad salutem necessariam, an sit faciendum.*
92 *Abstinere à fornicatione credens non esse peccatum mortale, an abstinendo peccet?*
93 *Gratianus reprehenditur.*
94 *Iudæorum perplexitas de morte Christi.*
95 *Inimicum quærenti, an si taceo peccem.*
96 *Vir vxori debitum negans, an peccet?*
97 *Perplexus inter duo mala nullus esse potest.*
98 *Perplexio stulta est opinio.*
99 *Taciturnitas non semper consensum inducit.*

CONSCIENTIAE SPECVLVM

Per Ioannem a Capistrano editum, anno 1441.

SCęuola consultus in re dubia, necnō satis ardua, suspicatur ad partem alterutram defensandam; perquirens autem in agone concertantium peritorū reperit opiniones varias, adhæret saltem opinioni proficuæ suo clientulo, secundum quam opinionem inducit iudicem ad sententiandum, nec curat vlterius perquirere, an opinio vera sit affectans etiā nunquam amplius scire non veram. Conscientia tamē arguit, quia cùm appellatum extiterit a sententia, pronuntiatum fuit per iudicem ad quem malè iudicatum, & bene appellatum. Quærit Scæuola præfatus ex stimulo consciētiæ, an teneatur damnum passo ex tali sententia lata, secundum opinionem, cui Scęuola iam adhæsit?

Diuino præsidio primitus inuocato, qa vt dicit Philosophus 4. Topicorum, Qui virtutes nominum ignorāt, de facili parlogizātur. Idcirco ex themate antedicto de septē quasi præfationibus, vel euidentialibus est quærendum. Ex quibus facilior nobis erit aditus, & via patentior ad cognoscendum quid est in causa præfata quæsitum. Namque, ni fallor, istę præfationes & libentius nos ad lectionem propositæ materiæ perducunt, & cùm ibi venerimus, huius euidētiorem præstabunt intellectū. 1 †Et cuiusq; rei potissima pars principiū est. ex 4. Topic. & in l. j. ff. de orig. iur. vbi gl. dicit, Nam dimidium facti qui cępit habet. ad quod C. manda. l. si procuratorem, in princ. & C. quando lic. vnic. sine iud. vind. l. fi. & C. qn̄ in integr. resti. non est necess. l. fi.

Primò igitur quæritur, quid est dubietas, secundò, quid est suspicio, tertiò quid est opinio, quartò quid est credulitas, quintò quid est scientia, sextò quid est conscientia, septimò quid est sinderesis conscientiæ. His visis, quo ad principale quæsitū de tribus postmodum indagabimus. primò an liceat sequi alterā ex varijs opinionibus. Secundò, an sequens alterutram excusetur à mortali culpa. tertiò, an teneatur ad institutionē damnū passo? Ex his igitur patebit veritas in themate contentorū, Domino concedente. Ad primum dico, ꝙ dubietas, secundū etimologiam vocabuli, est incertitudo, quasi duarum viarum. Inde dubius. i. incertus de via tenenda, secundum Isidor. 10. lib. Etimolog. Aristo. autem in Topicis dicit, ꝙ dubitatio, est ęqua- 2 litas contrariarum rationum. Isaac verò Philosophus dicit, † ꝙ dubitatio est motus indifferens in vtraque parte contradictionis. Et sic intelligimus ꝙ dubietas nil certitudinis habet, ꝓpter quod Stephanus Papa dixit, Dubius in fide īfidelis est, in c. j. ex- 3 tra de hæret. † Et notandum, quod dubietas triplex esse potest, videlicet personæ, facti, & iuris. In dubietate personę nunquam diffinitiua sententia ferri potest, quando persona non est certa conuicta, vel confessa. 2. q. j. c. j. & 2. sed edicta, vel bāna in personas proponantur latitantes & incertas. 5. q. j. quidam 33. dist. habuisse.

In dubietate facti dic, ꝙ facta non præsumuntur, nisi probentur. 11. q. 3. in cunctis. & ibi glos. & 30. q. 5. nullum. & 2. q. j. Deus omnipotens. hic autem principaliter quæritur de dubio, quod emergit in iure, non autem de eo quod emergit in persona, vel facto, de quo 5. q. j. quidam. 20. dist. de libellis. 33. distin. habuisse. 24. q. 1. quoties. xj. q. 3. graue. 30. q. j. iudicantem. & §. seq. in dubio etenim iuris scriptura consulenda est, senioresque prouincię, & ad vltimū Papa, vt d. c. de libellis. & in d. c. quoties. Dubitare igitur, vel non, probabili debet ratione moueri, vt in c. ex tua, in gl. penè ext. de his, que fi. à præla. si. consen. ca. & no. ff. si pars hered. petat. l. antiqui libero ventri. nam dubitans vbi dubitādū non est, laborat in uentū, & argui meretur. Vnde dicit Philosoph. 1. Topic. Qui dubitat, vtrum oporteat deos vereri, & parentes honorare, non indiget ratione, sed pena. Qui vero dubitat, vtrū nix sit alba, non indiget ratione, sed sensu. quasi dicat, Insensati hominis est dubitare, vbi non est dubitandum. ad quod ext. de rescrip. c. cum contingat. & de regu. iur. cap. in obscuris. & ca. inspicimus. lib. 6. & 14. dist. sicut. & est bona glo. in d. c. habuisse, q̄ tractat de ꝓdicta triplici ambiguitate, videlicet iuris, facti, & personæ, accedunt no. in l. veteribus, ff. de pact. in prima glos. & per Io. And. in c. fi. ext. de consti. & in c. auditis. extra de procurato. & in capitulo ex literis. & in capit. iuuenis. extra de sponsal. & in c. ad euidentiam. de homicid. & in c. fi. de vsur. & in c. 2. de regu. iur. in omni igitū rationabili dubietate, vel ambiguitate sententia est suspendenda, quia in ambiguis rebus absolutum non debet esse iudiciū, vt in d. c. habuisse. & hęc de primo sufficiant.

4 Ad secundum dico, † quòd suspicio est quædam fluctuatio in vtranque partem sine assertione, & sine causæ cognitione cum formatione vtriusq; partis, & sic suspicio est velut de quibusdam cōuētis: ergo suspiciones sunt q̄dā indicia, vel vestigia, sicut dicit Papias, qui addit quòd suspicio est opinio in alteram partem titubans, in alterā vergens. Sed certè ista diffinitio, magis respicit opinionem quàm suspicionem, nā suspicere idē est qđ sursum aspicere. vn̄ suspicari, quasi sursū causari. i. cogitando 5 extimare, vel arbitrari. † Suspicio etenim triplex esse censetur, quarum prima dicitur violenta, quæ habetur ex testium probatione, vel ex iuris præsumptione. 54. dist. fraternitatem. 11. q. j. si qui clericorum. & 32. q. 1. dixit dominus. Alexan. de Ales in 2. senten. de hac exemplificat, quando omnia signa mali, & nulla boni apparent, & hæc condemnationem inducit, vt in d. c. dixit dominus. & mouet iudicem ad pronuntiandum & sententiandum. Et si de facto nota fiat, non admittitur probatio contraria, alioquin secus. tamen qn̄que violenta suspicio non sufficit. ext. de testib. & attestat. c. præterea, & in c. literas. ext. de præsump. sed ibi propter grauitatem criminis, quia de hęresi agitur non ita faciliter condemnatur. Vnde etiam in alijs criminibus, si probetur contrarium, nō statur violentæ suspicioni, vel præsumptioni. 27. q. j. nec aliqua. ext. de præsump. proposuisti. & 35. q. 3. extraordinaria pollutio. & per gloss. in d. c. literas, & in c. afferte, eodem titu.

Secunda suspicio dicitur probabilis, quæ habetur ex communi hominum opinione, vel verisimilibus indicijs. 2. q. 5. si legitime, & c. presbyter, & c. si mala fama. Et talis suspicio cogit ad purgationem, admittitur tamen purgatio in contrarium, 7. q. j. pręsentiū. Alex. de Ales in 2. dū de prauo iudicio interiori agit. quæstione 7. exemplificat, vbi multa sunt signa mali, pauca boni.

Tertia suspicio dicitur temeraria, quæ habetur ex inimicorū relatione, vel confessione, & hæc semper repellitur xj. quæstio. tertia, in cunctis. 6. quæstio. j. oues, & ibi glos. quæ dicit, suspicioni temerarię non creditur. allegat 2. quæstio. prima. primo semp. vbi dicit tex. nullum iudicetis suspicionis arbitrio. Alex. de Ales vbi supra de temeraria dicit, vbi multa sunt signa boni, & pau-

ca mali. Hæc igitur temeraria ſuſpicio nunquam mouere debet iudicem ad pronunciandum, vel ad indicendam purgationem. ſecunda quæſtio. prima, in primis. Non enim eo ſolo, quòd quis eſt accuſatus, reus eſt. 15. quæſtio. ſexta, capit. fin. multi enim turpis quæſtus cauſa faciliter accuſant, & teſtificantur, iuxta not. ſecunda quæſtio. prima, prohibentur, & ibi gloſ. quæ ſentit, quòd propter ſuſpicionem turpis quæſtus repellitur quis ab accuſando. faciunt not. 2. q. 5. mandaſtis. ibi, ſuſpicionem tamen fugiens, &c. 6 † vbi Xiſtus Papa à falſa ſe criminatione purgauit. Suſpicio igitur aduocati in parte dubia, quantum in ſe eſt, niſi violenta ſit, vel probabilis, nullam certitudinem in ſua mente poterit confirmare. Vnde circa iſtam ſuſpicionem dicit Iſid. de ſum. bono. Facilius vitia vniuſcuiuſque, quàm virtutes attendimus, nec quid boni quis fecerit, ſed quid mali geſſerit, perſcrutamur. Et Chryſo. ſuper Matth. dicit, ſicut difficile aliquem ſuſpicatur malum, qui bonus eſt, ita econuerſo. & exemplificat de ſuperbo & de fornicario, &c. Et Seneca de moribus dicit, hoc habet omnis affectus, vt quod ipſe geſſerit, putet cęteros. Et vide circa prædicta. ſ. de ſuſpicione, vel præſumptione iuris, & de iure hominis, & naturæ, atque facti præteriti, vel ſequentis, in c. is qui fidem, extra. de ſponſal. & in c. ad id, eod. titu. Et hæc de ſecundo.

7 Ad tertium dico, † quòd opinio, ſecundum noſtrum ſubiectum, eſt ſpecies rationis, quæ diuiditur in extimationem, & ſuſpicionem, vt dicit Papias. Vnde ſecundum eum, opinatio eſt cum res adhuc incerta latet, & nulla ratione videtur, vt puta quantum Sol ſit maior terra: aliàs autem opinio ſumitur pro fama, vel pro rumore, aut nomine, vel aura populari. de quo per glo. & Docto. in c. veſtra, & in c. fin. ext. de cohab. cler. & mul. * vbi ſatis dixi de materia notorij, & ſimilium. Dicit Dominus Bald. in l. ſcire leges, ff. de legib. ſcientia eſt infallibilis notitia veritatis, veritas autem eſt vera charitas. Opinio eſt motus animi elicientis ſibi aliquam concluſionem ex aliquibus principijs. Dubitatio eſt æqualitas contrariarum rationum. Fides eſt perceptio alicuius veritatis per teſtimonium aliorū, & de multis habemus certam fidem, & tamen neſcimus per infallibilem rationem, vt not. Innocen. in c. cum cauſam, ext. de iuram. calum. Et nota, quòd ſcientia conſiſtit in medulla rationis, non in cortice ſcripturę, vt hic, ſcilicet in d. l. ſcire leges, & prima q. 1. Marchion. Et nota, quòd multipliciter exponitur, eius veritas ignoretur, & ideo valet ſententia in alterutram partem, quia non dicitur eſſe contra legem, vt not. Inſtitutio. de obligatio. quæ ex quaſi delic. naſcun. in princip. De opinione autem, ſiue opinatione, ſic dicit Iſid. Etymol. lib. ſecundo, capit. 24. Opinatio autem eſt, cum adhuc incerta res latet, & nulla ratione firmata videtur: vt puta Sol vtrum ne tantus, quantus videtur, an maior ſit quàm omnis terra. Item Luna globoſa ſit, an concaua, & Stellæ vtrum ne adhæreant cœlo, an per aerem libero curſu ferantur. Cœlum ipſum, qua magnitudine qua materiaque conſiſtat, vtrum quietum ſit, an immobile, &c. Frater Io. de Ianua, qui compoſuit Catholicon ſolennius colligens dicit, Opinio ab opinor, ris, dicitur hæc opinio putamen, vel ſuſpicio, vel fama, & propriè dubia. Et eſt opinio quædam extranea poſitio, vt vult Ariſtot. in 2. Topic. vbi notandum, ſicut dicit Bernard. in 5. de conſiderat. ad Eug. quòd intellectus rationi innititur. fides auctoritati, opinio ſola veriſimilitudine ſe tuetur, habent illa duo certam veritatem, ſed fides clauſam, inuolutam, intelligentiam nudam, & manifeſtam. Cæterum opinio certi nihil habens verum per veriſimilia quærit potius quàm appręhēdit. omnino in his cauenda eſt confuſio, ne aut incertum opinionis fides figat, aut quod firmum fixumque fidei eſt opinio reuocet in quæſtionem. Et hic ſciendum, quia opinio ſi habet aſſertionem, temeraria eſt fides: ſi habet hæſitationem, infirma eſt fides. Item intellectus ſi ſignata fidei, tentet irrumpere, reputatur effractor ſcrutatorque maieſtatis. Multi enim ſuam opinionem intellectum putauerant, & errauerunt. Et quidem opinio poteſt putari, intellectus omnino non poteſt. Vnde hoc accidit pro facto, quia hæc fallit, & fallere poteſt, ille non poteſt: aut ſi potuit falli, intellectus non fuit, ſed opinio. Verus nempe intellectus certam habet non modo veritatem, ſed etiam notitiam 8 veritatis. Poſſumus ſingula hæc ita diffinire. † Fides eſt voluntaria quædam, & certa prælibatio necdum propalatę veritatis.
9 † Intellectus eſt rei cuiuſque inuiſibilis, certa & manifeſta notitia. Opinio eſt quaſi pro vero habere aliquid, quod falſum eſſe neſcias.

Ergo, vt dixi, fides ambiguum non habet: aut ſi habet, fides non eſt, ſed opinio. Quid diſtat ab intellectu, nempe quòd & ſi non habet incertum non magis quàm intellectus, habet tamen inuolutum, quod non intellectus. denique quod intellexiſti, non eſt de eo, quod vltra quæras: aut ſi eſt, non intellexiſti. nil autem maluimus ſcire quàm quæ fide iam ſcimus, nam ſupererit ad beatitudinem, cum quæ iam certa ſunt, nobis erunt 10 ęquè & nuda. Et ſcia, † quòd certitudo eſt determinatio intellectus ad vnum. Certitudo enim à cerno, is, deriuatur, quod idem eſt, quod videre de longinquo, conſiderare, proponere, iudicare, ſtatuere. Sed inter cerno & conſidero, differentia eſt: quia, vt dicit Greciſmus.

Corporeis oculis cerno, Conſidero mente.

Ponitur tamen quandoque vnum pro reliquo. Et hæc de tertio.

11 Ad quartum dico, † quòd credulitas a credo, is, venit. eſt enim credere dare cretum, id eſt conſiderationem ſupra rem aliquam: vel dare cretum, id eſt inclinare animum ad credendum, quòd ita ſit, vt dicitur. Credulitas igitur à credulus, quod eſt faciliter credere, & incredulus, qui nunquàm, vel vix credit, ſecundum Hugut. & Catholic. In eo ergo, quòd credulitatem capimus hic pro fide, ſecundum Hug. de San. Victore, qui diffinit fidem per accidens quoddam eius, ſcilicet certitudinem dicens, quòd fides eſt certitudo quædam animi de abſentibus ſupra opinionem, & infra ſcientiam conſtituta. Et propterea benedicitur fides voluntaria quædam, & certa prælibatio necdum propalatæ veritatis, vt ſupra proximè dictum eſt. Hoc etiam accidens fidei, ſcilicet certitudo poteſt haberi ex diffinitione Apoſtoli, dicentis ad Heb. ſecundo, fides eſt ſubſtantia ſperandarum rerum, argumentum non apparentium.
12 † Et appellatur hic fides ſubſtantia, ſecundum quòd dicit Catholicon, non quia ſubſtantia ſit in genere ſubſtantiæ, ſed quia quandam proprietatem habet ſubſtantię. Sicut enim ſubſtantia eſt fundamentum, & baſis omnium aliorum entium: ita fides eſt fundamentum totius ædificij ſpiritualis. Et per hunc 13 modum dicitur etiam, † quòd lux eſt hipoſtaſis coloris, quia in natura lucis omnes colores fundantur. In eo autem, quod Apoſtolus dicit fidem argumentum, ergo intelligit certitudinem, argumentum importat certitudinem. Vnde ponit ſcientiam ſupra opinionem. Argumentum enim ab arguo, is, dicitur. Et ſecundum noſtrum ſubiectum, argumentum idem eſt, quod rei dubiæ probamentum, quaſi arguens mentem, tanquàm ignaram, vt intra ſe de ignorantia confundatur. Non apparētium verò importat abſentiam cognoſcibilis, per quod ponitur fides ſub ſcientia, & ſupra opinionem, vt dictum eſt ſupra proximè. Fides ergo ambiguum non habet. Credere autem, ſecundum Auguſt. eſt cum aſſenſu cogitare, vt not. Ar-14 chidia. de conſecratio. diſtinctio. ſecunda, credere. Vnde † per verbum, credo, determinatur quæſtio. ff. ad Trebel. l. ille a quo, §. ſed quid. ff. de iniuſto rup. & irri. teſta. l. ſi quis exhæredato. §. irritum. Et not. extra de eo, qui mitt. in poſſ. ca. rei ſer-15 uan. cap. cum veniſſet. verſicu. nos igitur. Et † nimia credulitas imputatur. 50. diſtinctio. ſi quis præpoſtera, & 22. quæſtio. quarta, innocens, & 23. quæſtio. quarta, quàm magnum. Hinc Seneca dicit. 3. Epiſto. ad Lucil. Tam vitium eſt omnibus credere, quàm nulli. ad quod 11. quæſtio. tertia, nolite timere, circa fin. ibi, nam ſicut ſacerdos debitor eſt, vt veritatem, quam audiuit a Deo, ſcilicet per ſcripturas, vel reuelationes liberè 16 prædicet, ſic laicus debitor eſt, † vt veritatem, quam audiuit a ſacerdotibus probatam quidem in ſcripturis defendat fiducialiter, quod ſi non fecerit, prodidit. Pari ergo ratione intelligendum eſt de opinionibus, Doctorumque ſententijs, niſi ſcripturis authenticis muniantur. Vnde dicit Archidia. in dicto capit. nolite, verſus fin. ſuper verſicu. probatam. Non ſtatim aſſumenda ſunt, & ſuſcipienda, quæ iactantur in Chriſti nomine, ſed quæ geruntur in Chriſti veritate, prima quæſtio. prima, ſi quis inquit, verſicu. ergo omnia. Et ideo ea, quæ mandantur, & prædicantur, debent probationem habere a lege Domini. 50. diſtinctio. ſi quis præpoſtera. ad Heb. 9. dicto capit. noli, & capit. negare, & cap. ego ſolis. non ergo debet habere ex proprio corde, vel ex humano ſenſu, ſed quæ eccleſia docet. 36. diſtinctio. cap. ſi quis vult, vbi etiam dicit text. hæc duo ſunt Pontificis opera, vt a Deo diſcat legendo ſcripturas diuinas, & ſæpius meditando, aut populum doceat & oret, ſcilicet pro 17 populo, &c. Subdit Archidia. † Vnde quod prædicatur, & docetur, debet probari authoritate. 26. diſtinctio deinde. alias extirpari debet. 68. diſtinctio. corepiſcopi, & ſubdit ſuper verſicu. in ſcripturis, dicens: Nota hic contra ſcholares, qui continuè dicunt, hæc eſt gloſ. communis, nam cuicunque, licèt magno Doctori, non habeo credere, niſi ſuum dictum probetur per authoritatem ſcriptam, vt hic manifeſtè patet, & 9. diſtinctio. ego ſolis, & 37. diſtinctio. relatum, & de conſecra. diſtinctio. quarta. ſanctum eſt, iuxta fin. vbi de hoc, & habes ſimile huic 23. quęſtio. quinta, de Liguribus, & in d. c. ſi quis præpoſtera, & hæc de quarto.

18 Ad quintum dico, † quòd ſcientia eſt, cum res aliqua certa ratione percipitur. Vnde Philoſophus dicit, ſcire eſt rem per cauſam cognoſcere. Et tunc vnumquodque ſcire arbitramur, cum cauſas eius, & principia cognoſcimus, vt in primo Methaphiſ. & not. Ioan. And. in proœm. 6. lib. ſuper verbo, Bonifacius. in Nouella. Propriè igitur ſciri dicitur id, quod indubitatum eſt, iuxta no. per Archi. de pœn. diſt. prima. § primo. ver. Petrus, & per Innocen. in c. ex literis. extra de iureiur. & in cap. cauſam. de

19 de iuram. calum. inde Hierony. dicit ſuper Zachar. † Scientiæ veritatem de fonte magis quàm de riuulis quęrere debemus. 76. diſt. ieiunium, el grande. vbi dicit gloſ. Collige in dubiis ad rei originem recurrendum: & plus magiſtro, quàm diſcipulis eſſe credendum. 9. diſtin. vt veterum. & 20. diſtin. de quibus. 24. quæſtio. j. loquitur. & 12. diſtin. præceptis. argument. contra. ff. de legibus. l. & ideo. Nam dicit lex, quòd non de omnibus quæ conſtituta ſunt, reddi ratio poteſt. ff. de legibus. l. non omnium. ſed illud intelligitur de conſtitutis à Principe ex plenitudine poteſtatis. vnde dicitur, quod Principi placuit, legis habet vigorem, quia ſufficit pro ratione voluntas. Nec eſt tamen veriſimi-20 le, quòd voluntas principis ſine ratione firmetur. † Ratio nanque vincit legem, vincit conſuetudinem, æquiualet canoni, & præponitur exemplis, vt in capitu. cum quis duas, in glo. ſuper verbo, rationi, de electio. libro ſexto. 9. diſtinctio. ego ſolis. in fi. 8. diſtinctio. veritate. & capit. qui contempta. omne enim quod ratione conſtiterit, duntaxat quòd religioni cōgruat, q́ diſciplinæ conueniat, & q́ ſaluti perficiat, lex erit. j. diſt. 21 conſuetudo. verſ. porrò. † Et quod ratione caret, extirpandum eſt. 68. diſtin. cor epiſcopi. Hoc etiam vult Iſidor. 2. Etimolog. ca. 24. cum dicit, q́ ſcientia eſt, cum res aliqua certa ratione percipitur. Et ibidē dicit, Philoſophia eſt diuinarum humanarumque rerū, inquantū homini poſſibile eſt, probabilis ſciētia. Et Papias 22 dicit, † Scire eſt reddere rationem, quam noueris, noſce verò referre tantū quæ audieris. vnde dicimur ſcire, qđ ab aliis audiuimus, vt nota. in capit. cum contingat, extra de reſcrip. & ij. quæ-23 ſtio. iij. beatus. † Sed in his oportet conſiderare cauſas humanis ſenſibus conuenientes, vt de viſu, auditu, guſtu, odoratu & tactu, iuxta nota. ff. de aqua quotid. & æſtiua. l. in ſumma. §. item Labeo. nam quædā ſunt ex ratione, quædam ſecundum rationem, quædam contra rationem, quædam ſupra rationem. de quo per Archidiaco. 23. quæſtione 4. Nabuchodonoſor. verſ. 24 hic mihi rationē reddat. vbi dicit gloſ. † argumen. quòd de ſingulis non eſt ratio reddenda, vt infra ead. quæſti. de Tiriis. & de pœn. diſtinctio. 4. ſi ex bono. argumen. contra. 68. diſtinctio. cor epiſcopi. & 24. diſtinctio. iij. ſi habes vbi Auguſt. ad Auxentium epiſcopum ſcribens dicit, ſi habes de hac re ſentētiam certis rationibus, vel ſcripturarum teſtimoniis exploratam, nos docere digneris. & infra. ſed fortè ſi eſſent interrogati, reperirentur idonei, inde reddere rationem. vbi dicit gloſſ. Et ita non ſufficit dicere, niſi dicti ratio aſſignetur. ſecunda quæſtio. 7. criminationes. argument. contra. de pœn. diſtinctio. 4. ſi ex bono. ff. de legibus. l. non omnium. Et eſt hic argumen. teſtes non eſſe recipiendos, qui dicunt ſe rem ſcire, niſi qualitatē, & vnde nouerint declarent. niſi enim omnia inquirantur, nō poteſt veniri ad veritatem. 23. quæſtione. 8. occidit. & argumen. 25. quęſt. 4. miror. ad quod. 35. quæſtione. 6. de parentela. & in capitu. ſicut, extra de ſentent. & re iudi. & in capitu. ſi quando. extra de reſcriptis. & quod not. Moderni in capitu. j. de electio. in clement. & per Ioan. Andr. in c. vbi periculum, circa princip. de electi. & per Archidiaco. 12. diſtinctio. conſuetudo. & iij. quæſtione. 9. teſtes. & per Innocē. in capitu. cum cauſam, quæ. extra de teſtibus. vnde & Pet. dicebat, Dominum autem Chriſtū ſanctificate in cordibus veſtris, parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcenti vos rationem de ea, quæ in nobis eſt, fide & ſpe, ſed cum modeſtia & timore habentes conſcientiam bonam, vt in eo quod detrahunt, de vobis confundantur, qui calumniantur veſtram bonam in Chriſto conuerſationem. j. Pet. iij. loquitur enim ibi Pet. de probabilibus: nam de diuinis non pōt reddi ratio ſpecialis, quia occulta ſunt. Ideo dicit Hugo de Sancto Victore, quòd quædam ſunt ex ratione neceſſaria, quædam ſecundum rationē probabilia, quædam ſupra rationem credibilia, quædam contra rationem reprobabilia. Hoc tamen vltimum nunquàm intelligas de diuinis, quia multa videri poſſunt nobis contra rationē. ſ. inferioris naturæ, quæ tamen rationabilia ſunt in ſpeculo ſapientiæ diuinalis. Inde dicit Apoſto. ad Roma. 11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. Quis enim cognouit ſenſum domini, aut quis conſiliarius eius fuit? aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Nam, vt dicit Ilarius, in his, quæ Dei ſunt, ſoli Deo credendum eſt, qui ſe ſolum nouit. Hinc & Dominus Ieſus dixit Matth. 11. Nemo nouit filium, niſi pater: nec patrem quis nouit niſi filius, & cui voluerit filius reuelare. Nam, vt dicit 25 Philoſoph. 11. Metaphiſ. † Sciētia Dei cauſat res, ſed noſtra ſciētia cauſatur à rebus. & in ij. Meth. dicit, Sicut ſe habet oculus nocticoracis ad lumen diei. i. Solis, ſic ſe habet nr̄ intellectus ad maniſeſtiſſima naturę, & ad Deum & ad ſubſtantias ſeparatas, & ad 26 naturas rerum ſubſtantialium. Et ibid. dicit, † Vnumquodque ſicut ſe habet ad entitatem, ſic ſe habet ad veritatem. & ibidē dicit, Veritas eſt coæquatio rei ad intellectum.

27 Circa ſcientiam prædictus Fr. Io. de Ianua in Catholicon dicit, Hinc ēt attende, † q́ ſcire quātū in ſe eſt, nunq̄ malum eſt, & per cōſequens nec addiſcere: quia cuius gn̄atio eſt mala, ipſum eſt malum: ſed per accidens contingit eſſe peccatum in ſciendo, vel addiſcendo, ſiue conſiderando. hoc autem accidens pōt accidere vel ex parte cognoſcentis, vel ex parte cognoſcibilis. Ex parte cognoſcentis eſt duplex accidens. Vnum eſt, quando propter occupationem in ſtudio alicuius ſcientiæ impeditur quis ab executione officij ad quod tenetur, ſicut ſi iudex propter ſtudium geometriæ deſiſteret à cauſis expediendis, vel ſacerdos à confeſſionibus audiendis, quando eas audire tenetur. Aliud eſt, qn̄ propter delectationem in aliqua ſcientia veniret quis in contemptum alicuius, quod venerari oportet, ſicut de Hieronymo accidit, qui tn̄ delectabat ī ornatu verborum Tullij, q́ deſipiebat ei intellectus, & ſermo prophetarū, vt ipſe dicit. Sicut etiam accidit illis qui tantum adhærent rationibus humanis, q́ a fide diſcedunt & eam impugnant. Ex parte verò cognoſcibilis eſt triplex accidens. Vnum eſt, quando cognoſcibile de facili ad malum inclinat, & præterea in ſe paruæ vtilitatis eſt: propter hoc prohibitæ ſunt ſcientiæ magicæ, ne homo in exercitium earum labatur. Aliud eſt quādo cognoſcibile eſt ſupra potentiam cognoſcētis, ſi creditur Ecc. 3. Altiora te ne q̄ſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris, ſed quæ p̄cepit tibi Deus, illa cogita ſemper, & in pluribus operibus eius ne fueris ſtudioſus. Tertium eſt, quando in ſe nullius vtilitatis eſt, ſicut facta cōtingentia hominum, vnde & curioſi dicuntur, qui ſunt ſcrutatores conſcientiarum proximi. Inde ſubditur Eccl. 3. non eſt tibi neceſſarium ea quæ abſcondita ſunt videre oculis eius. In ſuperuacuis rebus noli ſcrutari multipliciter, et in pluribus operibus eius non eris curioſus, plurima enim ſuper ſenſum hominum oſtenſa ſunt tibi. Multos enim ſupplantauit ſuſpitio illorum & in vanitate detinuit ſenſus illorum. Cor durum male habebit in nouiſſimo, & qui amat periculum, in illo peribit. In omnibus autem iſtis tribus cōtingit, q́ illud quod eſt vni curioſum, non eſt curioſum alteri, quia aliquid eſt ſupra intellectum vnius, quod non eſt ſupra intellectum alterius. Aliquid eſt vtile uni, quod non eſt vtile alteri. Aliquid etiam facile præcipitat vnum, quod non præcipitat aliū. Hæc conſiderans Apoſtolus ait ad Ro. 12. Non plus ſapere quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem. Quæ verba Bern. declarat Serm. 36. ſuper Can. dicēs. Sapere ad ſobrietatē, eſt vigilātiſſimè obſeruare quid ſcire magis priusve oporteat: tempus enim breue eſt. Eſt autem quo ad ſe omnis ſcientia bona, quæ tamen veritati ſubnixa ſit. Sed tu qui cum timore & tremore tuam ipſius operari ſalutem pro temporis breuitate feſtinas, ea prius ſcire ampliusque curato quæ ſenſeris viciniora ſaluti. Vnde & Apl̄s dicit; Qui ſe putat aliquid ſcire nondum ſcit, quomodo oporteat eum ſcire 1. Corint. 8. vbi verba Apoſtoli ita dicunt; Scimus quoniā omnes ſcientiam habemus: ſcientia autem inflat, charitas verò ædificat. Siquis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid, nondum cognouit quemadmodum eum oporteat ſcire. Sequitur Bernar. Vides quomodo fructum & vtilitatem ſcientiæ in modo ſciendi cōſtituit. Modū ſciendi dicit, vt ſcias quo ordine, quo ſtudio, quo fine, quęq; noſſe oporteat. Quo ordine, vt illud prius quod maturius ad ſalutem. Quo ſtudio, & vt id ardentius, quod vehemētius ad amorem. Quo fine vt non ad inanem gloriam, aut corioſitatem, aut aliquid ſimile, ſed tn̄ ad ædificationem tuam, 28 vel proximi. † Sunt nanque qui ſcire volunt eo fine tantum vt ſciant, & turpis curioſitas eſt. Et ſunt qui ſcire volunt, vt ſciantur ipſi, & turpis vanitas eſt. Et ſunt qui ſcire volunt, vt ſcientiā ſuam vendant: verbi cauſa pro pecunia, pro honoribus, & turpis quæſtus eſt. Et ſunt qui ſcire volunt, vt ædificentur, & prudētia eſt. Sunt quoque, qui ſcire volunt vt ædificent, & charitas eſt. Horum omnium ſoli duo vltimi non inueniuntur in abuſione ſcientiæ. Ad prædicta faciunt not. 37. diſtinctione, qui de menſa. & cap. Epiſcopus libros gentilium. 43. diſt. in mandatis. 8. q. 1. ſunt in eccleſia quidam. 45. diſtinctio duo ſunt. Ex prædictis igitur clarè colligitur, q́ tam iudices quàm aduocati, cęterique ſcientifici vacare debent ſtudio literarum, vt & ipſi ædificētur ex veritate comperta, & cæteros ædificent in oſtenſione veritatis.

Ex quo incidenter quæritur an oporteat Iudicem eſſe ſcien-29 tificum, vel peritum. Vbi primò † no. triplex iudicium, videlicet vulgi, fori, poli. Primū debet in meliorem partem interpretari qn̄cunq; dubium eſt, q́ inducatur. ext. de reg. iur. ca. eſtote. & in c. ad audientiam. ext. de homic. & Apoſt. dicit ad Rom. 14. Qui non manducat, manducantem non iudicet. Et Lucæ 6. Nolite iudicare, & non iudicabimini. Et Ioann. 7. Nolite iudicare ſecūdum faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate. de quo per Thom. 2. 2. quæſt. 60. Secundum debet terminari reſpectu ſecundum acta & actitata. ff. de offic. præſid. l. illicitas. §. veritas. de quo infra dicam. Tertium debet terminari ſecundum veritatem propriæ * confeſſionis. ext. de pœnitent. & remiſ. cap. omnis vtriuſque ſe-30 xus. & ibi dixi plenè. † Ad propoſitum quo ad principale quæſitum, an oporteat iudicē eſſe ſcientificum vel peritum, intelligitur principaliter de duobus vltimis. Et videtur primò, quòd non, quia milites poſſunt eſſe iudices, eo quòd per quotidianū vſum poſſunt habere peritiam iudicandi. C. de iudic. l. certi, arg. contra 20. diſtinctio. cap. 1. ibi, negocijs diffiniendis, non ſolum eſt neceſſaria ſciētia, ſed etiam poteſtas. Glo. dicit, arg. q́ nullus

poteſt

poteſt eſſe iudex, maximè Eccleſiaſticus, niſi ſit peritus, vt extra de conſang. & affini. capitulo, ex literis. in fi. j. quæſtio. j. vt euidenter 1 1. quæſtio. 3. & ad tempus. 24. quæſtio. 3. ſiquis. de pęnit. diſtinctio. 5. conſideret. de pęnit. diſtin. 5. qui vult. Et quia leges ſcire tenentur, in Authen. de iudic. § quia verò. colla. 6. Item quia ſententia ferenda eſt in ſcriptis. 2. quæſtio. 1. in primis, in fi. Item quia per ſe iudices debent ſcribere ſententias & recitare. C. de aſſeſſoribus. l. præſes. Ad l. certi. C. de iudic. reſpondet Archid quòd potius videtur facere pro, quàm contra, dum in fine dicit, pro ſui & legis ſcientia, Sed gloſ. ibi exponit legis ſcientia, quam habent per ſe, vel per ſuos aſſeſſores, vt in Authen. de iudic. §. j. Et concludit gloſ. quòd mediocris ſcientia ſicut & in prælato, ita & in iudice ſufficit, vt extra de electio. capi. cum nobis olim. addit Archid. non. n. requiritur ſumma perfectio in artifice ff. de ædil. edic. l. ſiquis venditor. de hoc extra. de reſcrip. capitu ſciſcitatus. & not. Doct. in capitulo eam te. extra. de ęta. & qualit. nam cognoſcens de cauſa, debet eſſe prudens, & peritus vt non ſolum cognoſcat merita cauſæ, de quibus eſt informatus, ſed ſciat etiam diſcernere quid habeat iudicare ſaltem per fidelis aſſeſſoris inſtructionem, vt dictum eſt. Ex quo con-

31 cludit Hoſt. in cap. j. extra, de conſang. & affini. † quòd per ſolam Theologiam non poteſt regi clerus. & dicit quòd ſi eligatur purus Theologus & purus Canoniſta, conſideranda eſt eccleſię qualitas. nam ſi incumbat eccleſiæ cauſarum ventilatio, & ampla iuriſdictio, præferendus eſt Canoniſta: & ſi incumbat cauſa ſpiritualis, vt quia habet hæreticos ſubiectos vel conuicinos, etiam præferẽdus eſt Canoniſta, quia eſt miſtus, & miſtum aſſerit præferendum allegat cap. ex parte. extra. de cler. non reſiden. & c. officij. extra. de electio. ibi enim repellitur electus in Abbatem eo quòd antequam eſſet diſcipulus, voluit eſſe magiſter. Sed dominus Anto. de But. in capit. ſciſcitatus. extra. de reſcrip. facit feſtum de illa l. certi iuris. C. de iudic. dicens, nota bene iſtã gloſ. Canoniſta, qui non habes textum, quòd laicus imperitus literarum poteſt eſſe iudex, ſi habet conſuetudinem cauſarum. Dicit. n. ibi gl. ſ. in dicto capitulo. ſciſcitatus, ſuper ver. legitimo impedimento, puta excommunicatus, vel quia eſt illiteratus, nec habet conſuetudinem cauſarum, quia peritus debet eſſe iudex, nec quærere debet ab alijs quid eum loqui oporteat, vt in Authen. de iudic. in princip. collat. 6. & infra, de conſangui. & affinita. ex literis, in fi. ſi tamen illiteratus ſit, & habeat conſuetudinem cauſarum ſiue peritiam iudicãdi, poteſt ei cauſa committi, vt C. de iudic. l. certi iuriſ. & arg. C. de epiſcop. & cleric. l. pa-

32 rabolani. Dicit etiam ibi dominus Antonius, Credo † quòd illa inhabilitent ipſo iure, quæ inficiant perſonam a fine iudicandi, vel iuſtitiam cognoſcendi, quia nemo bene iudicat quæ non cognoſcit. Ideo in iudicãdo exigitur diſcretio & cognitio, quæ ceſſant in muto & ſurdo, pupillo, furioſo, vel infante, quia non habent organa, per quæ poſſint diſcernere & ꝓferre facta aliorum. Quantum autem ad iudicem eccleſiaſticum patet expreſſe quòd ad regimen eccleſiarum non debet inſtitui, indignus ſcientia, vel ætate, vt in d. c. eam te. extra, de ætate & qualita. & in c. cum ſit ars artium. eo. titu. Imò, quod plus eſt, defectus ſcientię deijcit iam promotum, vt in c. quamuis, eo. tit. accedunt not. 23.

33 diſt. qui epiſcopus. & 38. diſt. c. j. vbi dicitur, † ꝙ ignorãtia mater cũctorũ errorũ, in ſacerdotibus. Dei vitanda eſt, qui docẽdi officium in populo Dei ſuſceperunt. vbi gloſ. dicit, notandum eſt ergo, ꝙ ignorantia, alia iuris naturalis alia ciuilis, vel canonici.

34 † Ignorantia iuris naturalis neminem excuſat, ſi eſt adultus & diſcretus, quia in his parum intereſt decipere & decipi poſſe, vt 16. q. 1. ſi cupis. & de hac dicitur, ignorans ignorabitur. Ignorantia iuris ciuilis vel canonici, etiam non excuſat, vt infra eod. ſi in laicis. aliquos tamen excuſat, ut milites, mulieres, ruſticos, & minores. In damno tamen vitando nulli nocet. ff. de iur. & fac. igno l. error, in fi. niſi in his, quæ introducta ſunt ad rigorem iuris conſeruandum, & in conſti. ſiquis in tantam. C. vnde vi. & in præſcriptione eſt etiam ignorantia facti alia probabilis, & hæc excuſat, quia etiã periti ſſimos fallit, ut j. q. j. ſiquis ſimoniacis. & 9. q. j. ordinationes. alia eſt craſſa & ſupina, ut cum aliquis ignorat id, quod publicè factum eſt in ciuitate, & hæc neminem excuſat, vt 16. diſt. quod dicitis. 12. q. 2. qui in humanis. hæc plenius inuenies in q. 4. §. vlt. in fi. Et iſta pro præſenti de quin. ſufficiãt, quia de ignorantia etiam infra dicam.

35 Ad ſextum dico, † ꝙ cõſcientia eſt cognitio cordis ſui ipſius. Item conſcientia eſt habitus animi agendorũ, & non agendorũ. Item eſt prudentia vera de eligendo, & fugiendo. Item eſt lex noſtri intellectus, vt dicit Io. Damaſcenus. Item conſcientia eſt naturale iudicatorium. Item eſt habitus mentis boni & mali, ſecundum Papiã. Item conſcientia eſt cordis ſcientia. Cor. n. & ſe, nouit ſua ſcientia, & multa alia. Quandò nouit ſe, appellatur cõſcientia, vt dicit Hugo de ſancto Victore in 2. de anima. cap. 12. Item conſcientia eſt credulitas intentionis ad aliquid faciendũ vel non faciendum, animi deliberatione firmata, vt in Compend. Theologicæ veritatis, lib. 2. titu. de conſcientia, poſt medium.

De prima diffinitione, Eccleſiaſtici. 7. ſcit enim tua conſciẽtia, quia tu crebrò maledixiſti alijs, &c. de ſecũda Gen. 2. comede, ne comedas. De tertia Iſaiæ. 7. vt ſciat reprobare malũ & eligere bonum. De quarta ad Rom. 2. opus legis ſcriptum in cordib. eorum. De quinta ad Rom. 2. in quo alium iudicas, te ipſum cõdemnas. De ſexta Eccleſiaſtici. 33. contra malum, bonum eſt. De ſeptima prouerb. 14. Cor, qđ nouit amaritudinẽ animæ ſuæ, &c. De octaua. Auguſt. de prædeſtinatione vaſis iræ. nũquam Deus redderet interitum, niſi ṗcedens reperiretur eſſe peccatum. 23. quæſt. iiij. vaſis iræ. Circa conſcientiã igitur, qua in hoc maiorem ſpero fructum, magis inſiſtam. Et principaliter quæro de trib. Primò de deriuatione cum diffinitione vltra prædictas deſcriptiones. Secundo de obligatione, quando. ſ. dicatur ſtimulus conſcientiæ obligare. Tertio de erroris cauſatione: videlicet vnde cauſetur error conſcientiæ. Ad primum reſpondeo breui-

36 ter, † ꝙ conſcientia deriuatur à conſcio, is, quod eſt ſimul ſcire. Componitur. n. ex hac præpoſitione cum, & ſcio, mutato u, in o, ipſius ṗpoſitionis, & fit conſcio. quanquàm aliqui velint ꝙ cum, fit con, & nulla mutatio fiat, ſed ſola compoſitio ex con & ſcio. & habetur conſcio. inde conſcientia. i. ſimul ſcientia. Vnde hoc nomen conſcientia, duo dicit. ſ. ſcientiam. & ſecundum, hoc ſcientia eſt habitus naturalis, non ſolum cognitiuus, ſed etiam motiuus. Inclinat enim animam ad proſecutionem boni & fugam mali. Alio modo dicit conſcientia, acceptionem in parte rationis, quod not. in hac præpoſitione, cum. Primo igitur modo, prout ſcilicet conſcientia includit in ſe ſcientiam, habet ſe ſicut ſuperius, & coniungitur ſinderesi, & ſemper eſt recta. Secundo modo coniungitur magis rationi, & ſic habet ſicut inferius. Et hoc modo recipit errorem & conturbationem.

37 † Nam ratio vis eſt animæ non ſolum cognitiua, ſed etiam motiua. De ratione igitur tria nota, diffinitionem, diuiſionem, ſillogiſmum. eſt autem ratio animi motus, & mentis intuitus, à falſis vera diſtinguens. Circa quod dicit Apoſt. ad Rom. 12. obſecro vos. & j. rationabile obſequium veſtrum. Ratio igitur cum iudicat aliquid eſſe bonum, vel malum, & ibi ſiſtit, tunc dicitur eſſe cognitiua. ſi autem procedit amplius & iudicat eſſe bonum vt fiat, ſic eſt motiua. ſi verò adhuc procedit vlterius, & non ſolum iudicat eſſe bonum vt fiat, ſed etiam id appetit, tunc dicitur liberum arbitrium. † Quoniam liberum arbitrium comprehen-

38. dit rationem & voluntatem: nam liberum arbitrium eſt facultas rationis & voluntatis, qua bonum eligitur gratia aſſiſtente, & malum eligitur gratia deſiſtente. De his ſatis agitur in ſecundo ſentent. diſtinctio. 24. & 25. Ratio igitur habet ſe ad bonum

39 particulare † & diuiditur in partem ſuperiorem & inferiorem. Superior pars diuinis & æternis intendit. Inferior autem de tranſitorijs iudicat & ea diſponit. circa quod dicit Apoſto. ad Heb. 4. Viuus eſt enim ſermo Dei. & j. vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus. † Item ſuperior pars rationis accipit rationes per

40 leges diuinas, vt hoc eſt faciendum, quia Deus præcipit: inferior autem per accipit rõnes per leges humanas. Vt hoc eſt faciendum, quia honeſtum eſt, vel quia expedit reipubl. vt in prædicto compendio. libro ſecundo, tit. de ratione & partibus eius. Conſcientia igitur cum parti inferiori coniungitur, habet verſari circa particularia, in quibus ſæpe contingit errare, ſicut patet in ſillogiſmo conſcientiæ, in quo ſinderesis proponit maiorem ſic, nullum malum eſt faciendum. Ratio aſſumit minorem ſic, hoc eſt malum, vel adulterium eſt malum. Conſcientia concludit, ergo non eſt faciendum. Circa primam non eſt error: circa ſecundam quandoq; eſt error, & ex hoc eſt falſitas in concluſione. & hoc intendit dicere Ariſtote. 7. Ethic. dum dicit, quòd ratio in eligendis & fugiendis, quibuſdam ſillogiſmis vtitur.

41 † In ſillogiſmo autem triplex eſt conſideratio, ſecundum tres propoſitiones, ex quarum duabus tertia concluditur. Ita etiam contingit in propoſito, dum ratio in operandis ex vniuerſalibus principijs circa particularia iudicium aſſumit. Et quia vniuerſalia principia iuris ad ſinderesin pertinent, rationes magis appropriatæ ad opus pertinent ad habitus. quibus ratio ſuperior & inferior diſtinguitur. Sinderesis in hoc ſillogiſmo, quaſi maiorem miniſtrat, cuius conſideratio eſt actus ſinderesis. Secundum minorem miniſtrat ratio ſuperior, vel inferior. & cuius conſideratio eſt ipſius actus. Sed conſideratio cõcluſionis elicitæ, eſt conſideratio conſcientiæ, vt dicit prædictus Fr. Ioann. de Ianua in Catholicon, in verſiculo, conſcientia. Cauenda eſt igitur conſcientia nimis larga, & etiam nimis ſtricta. nam prima generat præſumptionem, ſecunda generat deſperationem. Item prima ſæpe dicit malum bonũ, ſecũda econuerſo dicit bonũ malum. Et propterea vtrobique culpatur. Iſaiæ. 5. Væ qui dicitis malum bonum, &c. Item prima ſaluat ſæpe damnandum, ſecunda è contrario damnat ſaluandum. Et ſic dicunt tenebras lu-

42 cem, & lucem tenebras. Iſaiæ 5. Et notan. † quod aliud eſt conſcientia, aliud timor, vel ſtimulus conſcientiæ. Tunc enim eſt conſcientia, quando quis ſententialiter iudicat aliquid faciẽdũ vel vitandum, & contra talem conſcientiam facere, etiam ſi ſit erronea, peccatum eſt, vt infra dicam. Sed contra timorem cõſcientiæ facere, non ſemper eſt peccatum, quia talis timor non ſemper eſt diffinitiua ſententia rationis, per quam iudicet ſe teneri

neri ad aliquid, ſed ex eo, quòd vacillat inter dubia neſciens qd ſit melius vel ad quid teneatur potius, cùm tamen non omitteret qcquid ſciret eſſe placitũ diuinæ voluntati. Stimulus autẽ cõſcientiæ eſt quidã aculeus, compungens, incitans & moleſtãs, & aliquando vrgens, & inflammans mentem hominis ad aliquid faciendum, vel non, ſiue liceat, ſiue non, vel ad deteſtandũ factum, vel ad murmurandum contra id, quod fit, vel ad diſſua-

43 dendum, ne fiat. † Et ſic conſcientia, quaſi ſimul cum alio ſcientia, quandoque reſpicit præteritum, quandoque præſens, & quãdoque futurum: nam de præterito accuſat, de præſenti remurmurat, & præcauet de futuro. Præterita namque reſpicit, ut quando conſcientia mentem de hoc quod ſibi conſcientiæ eſt, reprehendit, ſicut de malo commiſſo, vel de bono omiſſo. & ideo dicitur, ꝙ propriè conſcire dicitur de malo. Tunc enim aliquis conſcit, cum in malo & ſcelere conſcius eſt. Vnde verſus.

Conſcius ipſe ſibi, de ſe putat omnia dici.

Papias verò dicit, conſcit, conſentit, intulit. Conſcius particeps in ſcientia aliquid habens teſtis. Vnde Iob. 16. Ecce enim in cęlo eſt teſtis meus; & cõſcius meus in excelſis. Præſentia autem reſpicit contradicendo eis, quorum per ſcientiam habuimus oppoſitum. Futura quoq; reſpicit, vt qñ inſtruit & ſtimulat mẽtẽ ad ea facienda aut vitanda, ad quæ ipſa conſciẽtia iudicat nos teneri. dicitur igitur omne malum euitãdum per cõcluſionem conſcientiæ vniuerſalem, quia ad actum particularem applicatur, vel etiã quia per eam aliquis ſibi conſcius eſſe poteſt eorum, quæ fecit, vel facere intendit. Et propter hoc etiam dicitur ſcientia, vel dictamen rationis, aut rationale iudicatorium,

44 ſecundum Baſilium. † Et propter hoc contingit conſcientiam errare, non per ſinderesis errorem, ſed per errorem rationis, ſicut patet in hæretico, cui dictat conſcientia, vt prius permittat ſe comburi quam iuret, quia non ſuperior peruerſa eſt in hoc,

45 quod credit iuramentum ſimpliciter eſſe prohibitum. † Et ſecundum hunc modum patet qualiter differat ſinderesis, lex naturalis & cõſcientia, quia lex naturalis nominat ipſa prima principia iuris, ſinderesis verò nominat habitũ eorum, ſiue potentiam cum habitu. Conſcientia autem nominat applicationem quandam legis naturalis ad facienda per modum cuiuſdam cõcluſionis, & ideo conſcientia à diuerſis diuerſimodè diffinitur,

46 ſiue deſcribitur. † Nam ſecũdum Origenem, conſcientia eſt ſpiritus corrector & pedagogus animæ ſibi ſociatus, qua ſeparatur à malis, & adhęret bonis. Sed hic attẽde, quòd ſpiritus quãdoq; ſumitur pro ſpirituali quadam operatione, vel pro ſpirituali dono, & hoc modo ſumitur hic ſpiritus, & non pro natura animę. Vel conſcientia, ſecundum quòd à quibuſdam deſcribitur, eſt vt dixi, dictamen rationis, quo iudicat & ligat ad faciẽdum, vel non faciendum. Bernard. autem in meditationibus, de contemptu mundi, incipiens: Multi multa ſciunt, & ſemetipſis neſciũt dicit. Finxi me eſſe, quod non eram, dixi me velle, qđ nolebam, aliud ore dicebam, & aliud corde volebã, & ita ſub ouina pel-

47 le vulpinam conſcientiam abſcondebam. † Talis planè conſcientia eſt tepida conuerſatio, & animalis cogitatio & ficta confeſſio, breuis & rara compunctio, obedientia ſine deuotione, orõ ſine intentione, lectio ſine ædificatione, ſermo ſine circunſpectione. ò quàm ſunt dura mihi iſta, quæ loquor, quoniam loquẽdo me ipſum ferio. verumtamen, quia me non nego peccatorem, ſed peccatum meum cognoſco, erit fortè apud Deum iudicem pium ipſa cognitio culpæ, impetratio veniæ. De conuerſatione. 1. Pet. 2. Conuerſationem veſtram, &c. De animali cogitatione. 1. Corin. 2. animalis homo. De ficta confeſſione ad Titum 1. Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant. De breui compunctione Lucæ 8. & Matth. 13. Ad tempus credunt & in tempore tentationis recedunt.

De obedientia deuota, ad Epheſ. vltimo, Filij obedite p. v. in domino. De oratione attenta. primo ad Corint. 14. nam ſi orem lingua, &c. De lectione ædificatiua. j. ad Corint. 14. Omnia ad ædificationem fiant. De circunſpectione ſermonis vide Gregor. ſuper Ezech. omil. 11. & in Moralib. lib. 30. Circa quod dicit glo. ſuper illud Iſaiæ 38. obſecro Domine, memento quęſo, quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, &c. Iturus Ezechias ad Deum narrat opera ſua. Felix conſcientia, quæ in tempore malorum poteſt recordari bonorum. Hinc & Apoſtolus dicit ſecunda ad Corinth. primo nam gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate, & ſinceritate Dei, & non in ſapientia carnali, ſed in gratia Dei conuerſati ſumus in hoc mundo. & hæc ſufficiant pro deriuatione & diffinitione. Et ſic de primo in diſcuſſione conſcientiæ contingente. Ad ſecundum de obligatione, cum quæritur, quando dicatur ſtimulus conſcientiæ obligare. Reſpondeo, quòd obligatio per ſtimulum conſcientiæ poteſt cadere ſub ratione rectitudinis, & ſub errore: nam recta, & erronea conſcientia obligat: ſed recta conſcientia obligat ſimpliciter, & per ſe. Hoc enim eſt dictatum per ipſam, quod in ſe bonum eſt, & ex iudicio rationis bonum apparet. vnde ſi non fiat, malum eſt, & ſi fiat bonum: ſed conſcientia erronea non obligat niſi per accidens, & ſecundum quid. Si enim dictet aliquid faciendum, illud in ſe fieri conſideratum non eſt bonum neceſſarium ad ſalutem: ſed appręhenditur, vt bonum, & ideo cum non liget niſi ſecundũ quod eſt bonum, non obligat voluntas per ſe ad hoc, ſed per accidens, ſcilicet ratione appręhenſionis, qua iudicatur bonum. & ideo ſi fiat aliquid, quod eſt ſecundùm ſe malum, quod errans ratio iudicat bonum, peccatum non euitatur: ſi autem non fiat, peccatum incurritur. Et ſi obiiciatur, quòd conſcientia erronea non obliget, quia præceptum inferioris non poteſt obligare contra præceptum ſuperioris: ſed Deus ſuperior eſt noſtra conſcientia, ergo conſcientia noſtra non poteſt nos obligare ad peccatum faciendum ſuo præcepto. Dicendum, quòd conſcientia obligat non virtute propria, ſed virtute præcepti diuini, ſub quo errans ſe reputat obligatum. non enim conſcientia dictat aliquid faciendum ratione eius, quod ſibi videtur, ſed hac ratione, quia à Deo præceptum eſt. Vnde per accidens ex virtute diuini præcepti obligat, in quantum conſcientia dictat hoc, vt præceptum à Deo. & ideo dictamen conſcientiæ plus obligat quàm præceptum prælati, ſicut & præceptum diuinum, in cuius virtute ligat. Exemplum, ſi præceptum regis non perueniret ad populum, niſi mediante aliquo Principe, ſi princeps diceret, hoc eſt præceptum à Rege, quamuis non eſſet verum dictum ſuũ, obligaret, vt præceptum regis, ita quòd contemptores pœnas merentur. Hinc prædictus frater Ioan. de Ianua in Catholicon dicit, Et ſcias, quòd conſcientia, prout eſt quoddam dictamen rationis, obligat virtute præcepti diuini, ſub cuius ratione appręhendit illud, quod ratio dictat. Et ideo ſi illud appręhendatur, vt directè ſub præcepto cadens, peccat quis mortaliter omittendo, quod conſcientia dictat, etiamſi aliàs ſit veniale, vel indifferens. Si autem non appręhendatur, vt directè cadens ſub præcepto, vel prohibitione, tunc non fit directò contra conſcientiam, ſed præter conſcientiam, & ita non peccaret mortaliter, ſed venialiter, vel etiam nullo modo. Sicut quando conſcientia dictat alicui, quòd bonum eſt facere opus conſilij, ſi non fiat, non peccat, quia non appręhendit illud, vt bonum debitum, & neceſſarium ad ſalutem, & præcepto ſubiacens. Vnde Ambroſ. dicit, affectus tuus operi tuo nomen imponit. Et eſt hæc regula generaliter vera in bonis operibus. Sed in malis illa excipiuntur, quæ per ſe mala ſunt. Omnis igitur hominis opera ſecundum intentionem, & cauſam iudicantur bona, vel mala, exceptis his, quæ per ſe mala ſunt, idem quæ ſine præuaricatione fieri nequeunt. Hic etiam ſciendum eſt, quòd ſecundum Dioniſium in 7. c. de diuinis no-

48 minibus. † Diuina ſapientia coniungit principia ſecundorum vltimis primorum. Quia, prout in libro de cauſis oſtenditur in ordine cauſatorum oportet, quòd conſequens aſſimiletur præcedenti: nec hoc poteſt eſſe, niſi ſecundum, quod aliquid participat de perfectione eius. quod quidem in flor. noſtro eſt in ſecundo ordine creaturarum quàm in primo. Vnde hoc quòd inferior creatura de ſimilitudine ſuperioris participat, eſt ſupremum in inferiori, & vltimum in ſuperiori, quia eſt deficientius receptum quàm in ſuperiori ſit. Inter creaturas autem talis eſt ordo, vt primò ſit Angelus, & ſecundò rationalis anima. Et quia rationalis anima corpori coniuncta eſt, ideo co-

49 gnitio eſt debita ſibi ſecundum ſuum ordinem. † Cognitio ſcilicet quæ à ſenſibilibus ad intelligibilia procedit. Vnde non prouenit in cognitione veritatis, niſi inquiſitione præcedente, & ideo cognitio illa rationalis dicitur. Quia verò Angelus ſimpliciter incorporeus eſt, nec corpori vnitur, cognitio naturæ ſuæ debita eſt, vt ſimpliciter ſine inquiſitione veritatem appręhendat, propter quod intellectualis natura nominatur.

50 † Oportet ergo, quòd in anima rationali, quæ Angelo in ordine creaturarum contiguatur, ſit participatio intellectualis virtutis, ſecundum quam aliquam veritatem ſine inquiſitione appręhendat, ſicut appręhenduntur prima principia naturaliter cognita tàm in ſpeculatiuis, quam in operatiuis. Vnde & talis virtus intellectus vocat, ſecundum quòd eſt in ſpeculatiuis.

51 † Quæ etiam ſecundum quòd in operatiuis eſt, ſinderesis dicitur. Et hæc virtus conuenienter ſcintilla dicitur: quia ſicut ſcintilla eſt modicum quid euolans ex igne, ita hęc virtus eſt quędam modica participatio intellectualitatis, reſpectu eius, quod intellectualitate in Angelo eſt. Et propter hoc etiam ſuperior pars rationis ſcintilla dicitur, quia in natura rationali ſupremum eſt. Vnde Hieronym. dicit, quòd per Aquilam ſignificãt quę cætera animalia in volando tranſcendit: ita & hæc virtus tranſcendit rationabilem quę per hominem ſignificãt, cõcupiſcibilem, quæ per vitulum iraſcibilem, quæ per leonem. Sicut autem non contingit in ſpeculatiuis intellectum errare circa cognitionem primorum principiorum, quin ſemper repugnet omni ei, quod cõtra principium dicitur, ita etiam non contingit errare in practicis principijs primis. Et propter

hoc

hoc dicitur, quòd superior rationis scintilla, quæ sinderesis est, extingui non potest, sed semper repugnat omni ei, quod fit contra principia naturaliter sibi credita.

Circa prædicta incidunt sex quæstiones, quarum prima est, vtrum omnis recta consciētia liget ad faciendum quod dictat. Secunda est, vtrum conscientia erronea liget, si voluntas discordet ab ea. Tertia est, vtrum conscientia erronea liget ad deponendum errorem, vel ad faciendum quod dictat. Quarta est, vtrum conscientia erronea peccatum excuset. Quinta est, vtrum plus liget præceptum diuinum quàm erronea conscientia dictans contrarium. Sexta est, vtrum erronea conscientia plus liget quàm præceptum prælati de indifferentibus, quæ præcipere potest.

52 Ad primam quæstio. respondeo affirmatiuè, † quòd omnis recta conscientia ligat ad faciendum quod dictat. Probatur per auctoritatem Apostoli dicentis. 2. Corinth. 1. Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate & sinceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in 53 gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo. † Ex quibus verbis satis ostendit rectitudinem conscientiæ in eo, quod dicit, in simplicitate & sinceritate & gratia Dei. Rectum enim dicitur, cuius medium non exit ab extremis. Vnde rectus dicitur ordinatus, probus, bonus, honestus, firmus, vt dicit Papias. Dicendo igitur Apostolus in simplicitate, sinceritate & gratia Dei, intendit exprimere, qualiter simplicitas patris, sinceritas filij, & gratia Spiritus Sancti, sunt illa, quæ rectificant nostram conscientiam, sicut in simili dixit 1. Timoth. 1. Finis autem præcepti est, charitas de corde puro. ecce simplicitas. conscientia bona. ecce sinceritas. & fide non ficta, ecce gratuitas, quia accessum habemus per fidem in gratiam istam, in qua stamus, vt dicit idem Apostol. ad Rom 5. nam, vt dicit Gualt. & Astesa- 54 nus refert in summa sua, libro secundo. artic. tert. † Tunc conscientia est recta, quando rectificata est, secundum legem diuinam scriptam vel pro regula datam, iuxta illud Psalm. psal. 118. legem pone mihi Domine viam iustificationum tuarum, & exquiram eam semper. Da mihi intellectum, & scrutabor legem 55 tuam, & custodiam illam in toto corde meo. † Et ideo sicut ad hoc quòd voluntas sit bona debet se conformare diuinæ legi iuxta illud Matth. 7. qui facit voluntatem patris mei, qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. nam (vt dicit 56 Augustin. † gratia præparat voluntatem vt velit. & subsequitur ne frustra velit. & sic gratia præcedit, comitatur & sequitur. ex quo dicebat Apostolus 1. Corinth. 15. gratia Dei sum id, quod sum. gratia. s. præcedente. sequitur, & gratia eius in me vacua non fuit. gratia scilicet comitas. subsequitur, abundantius omnibus laboraui, non ego, sed gratia Dei mecum. gratia scilicet subsequens. Nam, vt dixit Dominus Ioann. 15. sine me nihil potestis facere. Ita idem Apostolus dicit, ad Philipp. 2. Deus est enim qui operatur in nobis, & velle & perficere pro bona voluntate. De hoc satis agitur in secun. sentent. distin. 26. Non enim potest voluntas bonum velle, nisi ipsa sit bona: nec potest esse bona, nisi à gratia. Quia omne datum optimū, & omne donū perfectum desursum est, descendens à patre luminum. Iaco. 1. Inde Isai. 26. scribitur, omnia opera nostra scilicet bona, operatus es in nobis Domine. Ita etiā necesse est, quòd voluntas vt bona sit, rectæ conscientiæ se conformet. Vnde idem Apostol. 1. Thimo. 1. scribens dicit, hoc præceptum commendo tibi, fili Thimothee, secundum præcedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens bonam fidem & bonam conscientiam quam scilicet bonam conscientiam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt. Ex quibus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Sathanæ, vt discāt non blasphemare. Ecce igitur, quòd sine rectitudine conscientiæ salus esse non potest. vnde sicut lex diuina, ita & conscientia recta, diuina gratia informata, ligat voluntatem ad faciendum ea, quæ in diuina lege præcipiuntur, & ad vitandum ea, quæ in illa prohibentur & ad approbandum consilia, infor- 57 mationes, & exhortationes, quæ continentur in ea. † non tamen voluntas, cum sit libera, ligatur violentia, vel necessitate aliqua absoluta, sed conditionata. quia si velit pręmium obtinere, & supplicium euitare, necesse habet sequi durationem rectæ conscientiæ. De præmio probatur Matth. 19. cum dixit Dominus adolescenti, si vis ad vitam ingredi, serua mandata. De supplicio probatur Deuter. 28. Quòd si audire nolueris vocem Domini Dei tui, vt custodias & facias omnia mādata eius, venient super te omnes maledictiones. istæ, & apprehendent te, &c. Ibi satis de hoc. Et Isaiæ 1. Quod si nolueritis, & me prouocaueritis ad iracundiam, gladius deuorabit vos. & psalm. dicit, nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit, & cætera multa similia. De duratione i. perseuerantia rectę conscientiæ patet Matth. 10. & Mar. 24. Qui autem perseuerauerit vsque in fi- 58 nem, hic saluus erit. Hinc dicit Hieronym. † Quòd conscientia est dux animæ. Et Damascenus dicit, quòd conscientia est lex nostri intellectus. Et Benard. in quodam sermone dicit, bonū parat habitaculū Deo, cuius nec rō decepta, nec volūtas puersa, nec memoria fuerit inquinata. Et Isid. in 2. lib. de soliloq. dicit, conscientia munda est q̄ nec de præterito iustè accusatur nec de præsenti iniustè delectatur. supple nec de futuro ad malum inclinatur. Et Hugo de Sancto Victore libro 2. de anima 59 cap. 9. dicit, † Conscientia bona titulus est religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, archa fœderis Domini, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus Sancti, liber signatus & clausus, in die iudicij aperiendus. Et Augustin. super psal. 28. dicit, Quando Dominus iudex erit, alius testis, quàm consciētia tua nō erit inter iustum iudicem & conscientiam tuam, noli timere nisi causam tuam. 1. quæstio. 3. custodi. Gregorius etiam Constantino Mediolanensi episcopo scribit dicens, in cunctis, quæ in hac vita peruersa peruenerint, sola est, sicut nostis omnipotentis Dei destructio pensanda, atque ad cor proprium semper recurrendum, vt nullius ibi lingua implicet, vbi conscientia non accusat. Quem enim conscientia defendit, liber est inter accusationes, & liber sine accusatione esse nō potest, si sola, quæ interius adiacet conscientia accuset. 11. quæs. 3. in cunctis. Et hæc de prima.

60 Ad secundam quæstio. respondeo etiam affirmatiuè, † quòd erronea conscientia ligat, etiam si voluntas discordat ab ea. Et est ratio, quia (vt dictum est) consciētia est lex nostri intellectus, & dux animæ rationalis. Et ideo sicut recta conscientia, quæ iusta lex est, ligat voluntatem, vel hominem per formam, quā habet, ita etiam erronea conscientia, quę est lex appręhensa pro iusta & recta tradita ipsi conscientiæ, ligat voluntatem & obligat quandiu talis esse videtur. Hæc Gualt. & Astes. vbi supra etiam quia satis succinctè loquuntur, quanquàm vera sit sentētia, roboranda tamen est, & auctoritatibus Fulcienda. vnde confirmat hanc sententiam Apostolus ad Roman. 14. dicens, scio & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum nisi ei, qui existimat quod cōmune esse illi cōmune est. Et infra. 61 qui aūt discernit, si māducauerit, dānatus est, quia nō ex fide: † oē aūt qđ nō est ex fide, peccatū est. Quod verbū. s. ex fide, Amb. intelligit. i. ex conscientia. & sic communiter doctores. Hinc sumitur regula, quòd quicquid fit contra conscientiam, ædificat ad gehennam, vt in capitu. literas. §. porrò cum mulier. extra de restitu. spoli. 28. quæstio. 1. capitu. omnis deinceps. §. ex his. & §. omne, quod aliter. & extra de præscript. capit. quoniam omnę. & de pœnitent. distinctio. 3. capitu. fin. §. illud. & extra de 62 simon. capitu. per tuas. 2. vbi Innocent. III. dixit, † quòd ille, qui receperit ordines ab episcopo simoniaco, quem tunc nesciebat simoniacum, in suscepto ordine securè valeat ministrare. Sed contra conscientiam ad superiores ordines non ascendat, ne fortè ædificet ad gehennam licèt ex eo quòd conscientiam minus habuit scrupulosam in difficultatē huiusmodi sit collapsus, quam vtique non euadet, nisi deponat errorem. Et idem Innocent. in capitu. inquisitioni, extra de sentent. excommuni. dicit, 63 † de eo quod pro certo scit impedimentum coniugij, quòd debet potius excommunicationis sententiam humiliter sustinere quàm per carnale commercium peccatū operari mortale. De eo vero, qui nescit pro certo, sed credit, distinguit, vtrum habeat conscientiam huiusmodi ex credulitate leui & temeraria, an probabili & discreta. Et quidem ad sui pastoris consilium conscientia leuis & temeraria credulitatis explosa licitè potest non solum reddere, sed exigere debitum coniugale. Verùm cum conscientia pulsat animum ex credulitate probabili & discreta, quamuis non euidenti & manifesta, debitum quidem reddere potest, sed non debet postulare, ne in alterutro, vel contra legē matrim. vel contra iudicium consciētiæ committat offensam. vbi glos. dicit, super verbo, sustinere, quod potius debet quis omnia mala pati, quàm contra conscientiam peccatum operari 64 mortale. 32. quæstione 5. ita ne. vbi text. Augusti. dicit, † sed cum pudicitia virtus animi sit, comitemque habeat fortitudinem, potius quælibet mala tolerare, quàm malo consentire decernat. simile 31. quæstio. 2. Lotarius Rex, ibi cum dicit Nicolaus Papa, cum nec etiam occisores corporis sint timendi contra iustitiam hominem impellentes. ex quo dixit Dominus Matth. 10. nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem nō possunt occidere, sed potius eum timete qui potest corpus & animam perdere in gehennam. Et Philosophus dicit 3. Ethic. Melius est mori quàm contra virtutes agere. Anselm. 65 etiam in lib. de similitudi. capitu. pen. dicit, † si hic peccati pudorem, & illic cernerem inferni horrorem, & necessariò vni haberem immergi, prius in infernum me immergerem, quàm in me peccatum immitterem. Innocent. etiam III. in capi. sacris, extra de his, quæ vi, metusve ca. fi. dicit, quòd pro nullo metu debet quis mortale peccatum incurrere. vnde contra cōscientiam loquens ædificat ad gehennam, vt in capit. vnico, extra de scruti. in ordine fac. iuncta glos. ibidem. & contra con- 66 scientiam agens, ædificat ad gehennam, vt in capit. ad aures, extra de ætate & qualitate. Et ibi etiam probatur, † quòd etiam intendens

Intendens agere contra conscientiam ædificat ad gehennam, cum dicit text. Clementis III. Respondemus, q̄ si super pręmissis conscientia te remordet, ad maiores ordines de nostro consilio non ascendas. hoc dixit cuidam phisico, cuius consilio nonnulli ægri medicinis perceptis mortis periculum incurre- 67 runt. ad idem facit 33. dist. habuisse. Vbi patet, † quòd de occultis non probabilibus remittitur conscientiæ illius, de quo suspicatur. Simile 4. distinct. denique. 15. quæstio. 8. cap. j. 33. quæst. 4. vir cum propria. Nam, vt dicit Archid. in ca. statutum. §. assessorem. de rescrip. lib. 6. & de pœnit. dist. 1. §. econtra. vers. in quæ- 68 stio. † Conscientia est testimonium cordis, quæ debet esse pura. 1. quæstio. 1 Petrus. nam cum Simon Magus vellet. s. s. gratiam pecunia comparere, & Petrus respondisset sibi, pecunia tua, &c. subdit, Cor enim tuum non est rectum coram Deo, Actuum 8. Ex quo Ambro. in 1. lib. de pœn. ad Nouatianū scribens dicit, Vides q̄ hunc magica vanitate blasphemantem in spiritu sancto apostolica authoritas condemnat, & eo magis q̄ puram conscientiam fidei non habebat. quasi dicat, quod conscientia est quasi domus hominis, in qua si bona est, homo quiescit: si mala est, vexatur in ea, iuxta not. de pœniten. distinct. 1. §. econtrario. vers. qui domum. ibi, Quicunque domū conscientiæ, vel agrum conuersationis per pœnitentiam Domino offerre, &c.

69 Circa hunc passum Dominus Bonauentu. in 2. senten. distinctio. 39. artic. 1. quæst. 3. sic dicit, † Tertiò quæritur de conscientia quantum ad effectum ligationis. & est quęstio, vtrum teneamur ad omne id, quod conscientia dictat esse necessarium ad salutem. & arguens pro, & contra, dicit inter alia, videri quòd sic per auctoritatem Apostoli ad Rom. 14. Omne, quod non est ex fide, peccatum est. glos. quod non est ex fide, idest contra cōscientiam, vt credamus malum esse peccatum est, sed non esset peccatum, nisi conscientia ligaret ad omne illud, quod ipsa dictaret. ergo tenemur omne illud facere, quod est de ligamine conscientiæ, &c. In contrarium arguit, quòd non obligemur ad omne id, quod conscientia dictat: nam si obligamur cum conscientia aliquando dictet faciendum aliquid contra Deum, ergo tenemur facere contra Deum. Sed nullus peccat faciendo illud, ad quod tenetur, ergo faciendo contra Deum non peccamus. Respondendo igitur dicit tripliciter distinguendum. Aliquando enim conscientia dictat aliquid secundum legem Dei. Aliquando dictat aliquid præter legem Dei. Aliquando dictat contra legem Dei. Et nota, quod hæc distinctio loquitur de dictamine per modum pręceptionis, vel prohibitionis, non per modum consilij siue persuasionis. Primo igitur casu, quando conscientia dictat secundum legem Dei, tunc simpliciter ligat & vniuersaliter p̄ eo quòd ad illa homo ligatus est per diuinam legem, & conscientia, quæ illi concordat, ligatum ostendit. In secundo vero casu conscientia ligat quandiu manet, vnde vel tenetur homo conscientiam deponere, vel tenetur illud quod conscientia dictat, adimplere: vtpote si dictat quòd necessariū est ad salutem festucam de terra leuare. In tertio verò casu, scilicet contra legem Dei, conscientia non ligat ad faciendum, vel non faciendum, sed ligat ad se deponendum pro eo quòd talis conscientia sic erronea repugnat legi diuinę, & ideo è necessario, quandiu manet, ponit hominem extra statum salutis. ergo necesse est ipsam deponere, quia siue homo faciat quod consciētia dictat, siue eius oppositum, mortaliter peccat. Si enim faciat quod conscientia dictat, & id est contra legem Dei. & facere contra legem Dei sit mortale peccatum, absque dubio mortaliter peccat. Si verò faciat oppositum eius, quod cōsciētia dictat, ipsa manente adhuc peccat mortaliter, non ratione operis, quod facit, sed quia malo modo facit. Facit enim in contemptum Dei, dum credit dictante sibi conscientia, hoc Deo displicere, quanquàm Deo placeat. Et hoc est, quod dicit glo. ad Roma. 14. super illud, Omne quod non est ex fide, peccatum est, i. omne, quod ad conscientiam pertinet, si aliter fiat, dicit Apost. esse peccatum, quamuis enim fiat etiam quod bonum est, & qđ faciendum creditur, peccatum est. Et ratio huius est, quia non tātùm attendit Deus, quod homo faciat, sed quo animo faciat: & iste qui facit quod Deus iubet, credens facere contra ipsius Dei voluntatem, non facit bono animo, sed malo, & ideo peccat mortaliter. Nam, vt dicit Ambros. & Magist. refert in 70 secundo sentent. distinct. 40. cap. 1. † Affectus tuus operi tuo nomen imponit. Et Saluator noster ait Lucæ 11. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo, ne lumen, quod in te est, tenebræ sint. Si ergo corpus tuum, totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum. Et sicut lucerna fulgoris illuminabit te. Intelligit enim prædicta verba pro rectitudine conscientiæ, siue obliquitate vel erroneitate, sicut dixerat de bona & mala arbore, Matth. 7. sic igitur patet, quod omnis conscientia aut ligat ad faciendum quod dictat, aut ligat ad se deponendum. non tamen omnis conscientia ligat ad faciendum quod dictat, sicut illa quæ dictat, non esse faciendum id, ad quod homo aliàs tenetur. Sed talis conscientia dicitur esse erronea, ergo non sequenda. Et hæc de secunda quæstione. Ad tertiam quæ- 71 stionem, in qua quæritur, † an erronea conscientia liget ad deponendum errorem, vel ad faciendum quod dictat. quamquam ex magna parte soluta sit supra proximè ex dictis Domini Bonauent. attamen vt etiam aliorum ingenia perscrutemur, dico secundum Gual. & Astesa. vbi supra, Conscientiam errare contingere dupliciter, scilicet dictando aliquid indifferens esse præceptum, vel prohibitum, vt leuare festucam de terra esse peccatum mortale, vel dictādo aliquid contra Dei pręceptum vel prohibitionem, vt occidere patrem esse licitum. Dico ergo, quòd in primo casu ligat ad faciendum, vel non faciendum secundum suum dictamen, quandiu durat. In secundo verò casu non ligat ad faciendum, sed ad se deponendum, quia nihil ligare potest hominem in his, quæ sunt contra Deum. & hoc videtur intendere Dominus Bonauent. vbi supra. Alij verò concedunt primum dictum, & negant secundum, attendentes quòd erronea conscientia, etiam in his, quæ sunt contra Deum dictans ligat ad faciendum non per se, & simpliciter, sed per accidens & secundum quid. Nam quamquam recta conscientia per se & simpliciter obliget, erronea tamen solum per accidens obligat, quia non ligat ad faciēdum in quantum erronea, sed in quantum creditur recta & iusta, secundum quid, inquam, quia non ligat semper & in omnem euentum, sed quandiu durat, idest quandiu videtur recta, cum sit tamen erronea. Ad deponendum autem se non ligat, quia nec hoc dictat. Et hæc videtur opinio Petri Aureoli in secun- 72 do senten. distin. 39. † Sed quia promptum esse debet, iura iuribus concordare, vt in capitulo cum dilectus, in glos. penultima, extra de consuet. & in cap. cum expediat, de elect. lib. 6. vnde ex tempore, loco & persona ac alijs circunstantijs compensatis debemus canones concordare. 23. quæst. 4. si ecclesia, in glos. vlt. Sic & Doctorum varietates, quantum est possibile, debemus ad concordiam reuocare. Dici potest igitur pro concordia, quòd erronea conscientia duo includit, scilicet seipsam conscientiam & errorem. Ratione erroris conscientia ligat ad se deponendum vinculo diuini præcepti, vt dicit Apostol. ad Ephes. 4. Deponite vos secundum pristinam conuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. renouamini autem spiritu mentis vestræ. Et infra, propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem. Ratione autem ipsius conscientiæ, erronea conscientia ligat vinculo conscientiæ ad faciendum quod dictat, nec tamen est simpliciter perplexus, quia potest & debet deponere talem erroneam conscientiam. Et ideo simpliciter & proprius & magis ligatur ad deponendum eam, quàm ad faciendum secundum eam. & si de illa per se nesciat iudicare, debet peritiores consu- 73 lere, † & saltem recurrere ad ecclesiam si non posset aliter declarari. Et quod auctoritas ecclesiæ roborat, & declarat, id inconcussè ab omnibus catholicis est seruandum, vt in capitu. firmiter, extra de summa Tinitate, & fide catholi. & in capitulo 74 debitum, & in c. maiores, extra de baptis. & eius effec. † Et si tandem omne sibi consilium deficeret humanum, debet se per orationem ad Deum cōuertere, iuxta illud Iac. 1. Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet eam a Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei: postulet autem in fide, nihil hęsitans. Et Dominus Iesus cum dixisset Matth. 11. Nemo nouit filium, nisi pater, nec patrem quis nouit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. subdit, Venite ad me, &c. Et Ioan. 16. dixit, Amen, amen dico vobis. si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis, & infra. Petite & accipietis vt gaudium vestrum sit plenum. Quæ verba August. intelligit de pertinentibus ad salutem. Et sic est verisimile, quòd si iustè petantur, nunquam Deus deneget pertinentia ad salutem, sicut etiam intelligitur illud Matth. 18. Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis a patre meo, qui in cœlis est. Et Mar. 5. omnia, quęcumque orantes petitis, credite, quia accipietis, & venient vobis. Et Ioan. 14. Quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam. Et Ioan. 15. si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis, petetis, & fiet vobis. Vnde Dominus Bonauent. vbi supra, respondendo ad illud argumen. quod fecerat, quòd conscientia ad nihil per se posset ligare, & quòd non dicitur peccatum, quod fit contra conscientiam, sed contra legem Dei, dicit quod facere contra legem Dei potest contingere dupliciter, vel verè, vel interpretatiuè, siue secundum veritatem, siue secundum reputationem, & vtroque modo est pec- 75 catum mortale. Vtroque enim modo contemnitur Deus. † Et quamuis faciens contra conscientiam non faciat semper contra legem Dei, secundum veritatem, facit tamen vel secundum veritatem, vel secundum reputationem, quia conscientia est sicut pręco Dei & nuncius. Et quod dicit non mandat

dat ex ſe, ſed mandat ex Deo, ſicut præco, cum diuulgat edictum Regis. Et hinc eſt, quòd conſcientia habet virtutem ligandi in his, quæ poſſunt aliquo modo bene fieri. & in fine concludit, quòd nemo ex conſcientia perplexus eſt, niſi ad tempus, videlicet quandiu conſcientia manet: non tamē eſt perplexus ſimpliciter pro eo quòd debet illam conſcientiā, deponere, & ſi neſcit per ſe de illa iudicare pro eo quòd neſcit legem Dei, debet ſapientiores conſulere, vel per orationem ad Deum ſe conuertere, ſi humanum conſilium deeſt. alioquin ſi negligens eſt, verificatur in eo, quod dicit Apoſt. qui ignorat, ignorabitur .1. Corin. 14. Hæc Bonauen. Hugo de Caſtro nouo in ſuo ſecundo, ſu-
76 per ſent. quæſt. 101. † quærens vtrum homo peccet agendo cōtra conſcientiam: dicit, videtur quòd non, quia ſuperior nō peccat agendo contra dictamen inferioris. ſed intellectus inferior eſt voluntate cuius dictamen, eſt actualis conſcientia. igitur nō peccat voluntas agendo contra conſcientiam intellectus. Item nullus peccat agendo illud, quod eſt bonum ſimpliciter, ſed aliquando voluntas contra conſcientiam vult illud, quod eſt bonum ſimpliciter, vt pote cum vult aliquid contra conſciētiam erroneam, ergo non peccat ſaltem tunc agendo contra conſcientiam.

Ad oppoſitum arguitur, quia omne regulabile peccat non agendo ſecundum regulam: ſed voluntas eſt regulabilis ſecundū conſcientiam & iudicium intellectus, igitur peccat agendo cō-
77 tra iudiciū intellectus. Hugo dicit hic primo inquiretur, † vtrū poſſit eſſe error in conſcientia, & hic præmittitur illud, quod dicit Beatus Augu. quòd error eſt approbare vera pro falſis, & falſa pro veris. Ex quo patet quod error poteſt eſſe in conſcientia, quia in ea poteſt eſſe error, quod deducitur ex principiis vniuerſalibus per aſſumptionem particularis, in qua ratio poteſt deficere & errare. Sed conſcientia ſic deducitur. & hoc patet ſenſibiliter, ſi arguam ſic, nihil illicitum eſt faciendum: iuramentum eſt illicitum, in hoc particulari poteſt deficere. iuramentum enim non eſt omnino illicitum. Hoc idem ſecundo ſic. In ratione practica poteſt eſſe alia & alia fides etiam de eodem obiecto, immò oppoſitæ fides, ſicut de Chriſto eſt fides Chriſtiana, quod eſt Deus; & Saracena, quod non eſt Deus. Igitur neceſſarium eſt, quod alia ſit falſa, quia contradictio ſtare non poteſt, & per conſequens altera fides eſt mala, & oritur ex ipſa error conſcientiæ in multis agibilibus circa Chriſtum, vt obiectum. Item
78 intellectus noſter coniunctus mouetur ex imaginatione: † ſed error poteſt eſſe in imaginatione, quia eſt mater erroris, vt vult Commentator 4. Meth. igitur intellectus poteſt errare. Secun-
79 dò videndum eſt, † qualiter voluntas poteſt agere contra conſcientiam in actu. Et hic dicunt aliqui, quòd non poteſt agere contra eam in actu, ſed tantum in habitu. Conſcientia enim dictante, hoc non eſſe faciendum, non poteſt voluntas contrariū agere. Sed contra, quia agere contra conſciētiam habet remorſum & dolorem, quod nō eſſet, ſi conſcientia non eſſet in actu, cum agit. Secundò ſic, quia ſecundum iſtos tunc nullus poſſet agere contra conſcientiam erroneā, quia in actu iſto habet oppoſitum actum conſcientiæ erroneæ. Item non ageret niſi cōtra habitum erroneum: ſed agere contra habitum erroneum, non eſt peccatum, igitur agere contra conſcientiam erroneam non poſſet eſſe peccatum. Sed patet quòd experientia eſt in cōtrarium, quia eſt experientia in nobis quòd actualiter dictante aliquid conſcientia, facimus oppoſitum. Ideo dicitur ſecundo modo, ꝙ agit contra conſcientiam in actu: quia quando agit cōtra conſcientiam, habet duas propoſitiones. conſcientia enim dicit, ꝙ aliquid eſt illicitum, vt puta mendacium, & ideo non faciendū. Et alia ratio dicit, ꝙ melius eſt mentiri quàm perdere vitam, vel huiuſmodi. Talis igitur ſic agit contra conſcientiam bonam, agendo tamen ſecundum conſcientiam erroneam.
80 † Sed quia, quando ratio dicit, ꝙ melius eſt mentiri modo, quā perdere vitam, aut ſtat iudicium conſcientiæ, ꝙ non eſt mentiēdum modo, aut non ſtat. Si ſtat, igitur aliud pro tunc ſtare non poteſt ſcilicet, ꝙ ſit mentiēdū, quia tunc eſſent ſimul contraria iudicia, ſi non ſtat, igitur non agit contra conſcientiam in actu. Conſcientia enim dictat ſibi, ꝙ ſaltem pro tunc eſt mentiendū, licèt conſcientia ſit erronea. Ideo tertio modo dico, ꝙ ſtante iudicio actuali rationis & ſtante conſcientia, ꝙ melius eſt non mentiri quàm mentiri etiam pro tunc. Et ideo dico, ꝙ voluntas poteſt agere contra conſcientiam in actu. hoc patet experi-
81 mento. Tertiò videndum eſt, † ſi voluntas ſemper peccet agendo contra iudicium conſcientiæ. Dicitur vno modo, ꝙ poteſt aliquando agere, vbi non peccat, nec mortaliter, nec venialiter. Dico aliter, ꝙ ſi ipſa erronea conſcientia diceret, ꝙ aliquid ſit faciendum ſicut præceptum, & faciat contrariū, mortaliter peccat, quia æquipollet contemptui. Si autem conſcientia erronea dicit de aliquo, ꝙ eſt faciendum ſicut conſilium, tunc non peccat mortaliter, ſed venialiter. Ad rationes primas, cum dicitur, ſuperior non peccat, &c. Dicendum, ꝙ licèt voluntas ſit ſuperior non mouendo & inſtigando, tamen intellectus eſt ſuperior in conſulendo & dirigendo.

Ad ſecundum, cum dicitur, ꝙ nullus peccat faciendo illud, quod eſt bonum ſimpliciter: dicendum, ꝙ immò poteſt peccare faciendo illud non debito modo, ex eo quod illud facit cum murmuratione conſcientiæ. Hæc Hugo, vt ſupra. Et hæc de tertia.
82 Ad quartam quæſtionem, qua quæritur, † vtrum erronea conſcientia peccatum excuſet. Reſpondeo ꝙ lex iniqua ſuum conditorem non excuſat à peccato, ſed potius condemnat, iuxta illud Iſaiæ 10. Veh qui condunt leges iniquas. Conſcientia autem erronea eſt lex iniqua ab ea tamen condita, & ideo ſimpliciter non excuſat, ſed magis peccatum facit, vel aggrauat. Ad
83 cuius euidentiam nota, † ꝙ conſcientia tripliciter errat. Primò ea, quæ ſunt indifferentia, iudicans eſſe præcepta, vel prohibita. Secundò econtrario præcepta vel prohibita iudicans eſſe indifferentia. Tertiò præcepta iudicans eſſe prohibitiones, vel econtrario. hoc primo caſu non excuſat, ſed illaqueat & condemnat. hoc ſecundo & tertio caſu ſciendum eſt, ꝙ conſcientia erronea includit duo, ſcilicet conſcientiam putatiuam & errorem. Ex primo excuſatur peccatum pro tanto, quia minus cōuenit, quando fornicari non credit eſſe præceptū prohibitum, & ideo fornicatur, ſed ꝙ tāto aggrauat, quia libidinoſius & ſecurius peccat, iuxta illud Hierem. 4. ſtultus populus meus me non
84 cognouit: filii inſipientes ſunt, & vecordes. † Sapientes ſunt, vt faciant mala, bene autem facere neſcierunt. Quo ad ſecundum ſcilicet quo ad errorem diſtinguitur. Cum enim omnis errans
85 ſit ignorans, vt dicit Auguſt. in Enchirid. 17. ſciendum, † ꝙ triplex eſt error, videlicet iuris, facti & communis. Primus error regulariter non excuſat. C. de iuris & fac. ignor. l. 2. & l. cum quis. Secundus error ſcilicet facti excuſat. C. de iur. & fac. ignor. l. error facti. & c. fin. extra de conſti. Tertius autē error ſimiliter ex-
86 cuſat. ff. de offic. præto. l. Barbarius. † Nam communis error facit ius, vt plenè not. in d. l. Barbarius, in gloſ. 2. ad prædicta faciūt not. in capi. cum olim, extra de cenſibus & in capit. ſacro, de ſen. excommu. & 74. diſtinct. quorundam. & 29. quæſtione 1. §. 1. vbi agitur de erroribus matrimonialibus. & 35. quæſtio. 9. §. his ita. & ibi per gloſ. & Archidiaco. & per Ioann. Andr. in capit. qualiter
87 & quando j. extra de accuſat. † vbi tractat, an iudex poſt ſententiam poſſit corrigere ſuum errorem. Et de differentia inter errorem & titubationem, ignorantiam & neſcientiam, ſatis no. Azo in ſumma ſua. C. de iur. & fac. ignor. & per Archid. 22. quæſ. 2. in quibus, & 38. diſtin. quamuis. vbi Archid. not. quando errare ſit peccatum, & per Ioann. Andr. in cap. ad Apoſtolicæ, extra de cler. excommu. miniſt. De his tamen dicam j̃. in quæſtio. de cauſatione erroneæ conſcientiæ. ſed quantum ad præſens attinet, ſciendum ſecundum Dominum Anton. de Butrio in capit. per tuas. 2. extra de ſimon. in 3. not. ꝙ agens contra conſcientiā, etiam irroneitate iuris, vel facti cauſatam, peccat, niſi errorē deponat, & ſic non expedit quem eſſe nimis in conſcientia ſcrupuloſum. in prædicto etiam cap. per tuas, Hoſtien. not. quinque pulcherrima dicta ad noſtrum propoſitum memoranda, videlicet primò, ꝙ ex variis. dictis aliorum in alterius præiudicium non eſt conſcientia informanda. Secundò, ꝙ ſi taliter eſt informata, eſt ad ſuperioris conſilium deponenda. Tertiò, ꝙ ſi deponi non poteſt, in omnibus eſt ſequenda. Quartò, ꝙ animi virtus de conſcienria ſcrupuloſa poteſt bonam facere & vilitas animi econtrario. Quintò, ꝙ in differentibus poteſt quiſque, prout ſibi libet, conſcientiā informare. Innocen. etiam in d. c.
88 per tuas, dicit quoddam notab. dictum, videlicet † ꝙ errans in iure grauiter eſt puniendus, ſi poſtquàm fuit informatus, credere & obedire contemnit. 19. diſtinctio. nulli. ſi tamen ante informationem erraſſet in iure poſitiuo, quia male intellexiſſet canonem, non tamen commiſiſſet mortale peccatum, ex quo Dominus Anton. notabiliter infert, ꝙ error in iure excuſat quem à pœna & à peccato mortali, quando talis error non eſt contra iuris diſpoſitionem. A pœna autem temporali error iuris non excuſat, vt in capit. per tuas. 3. extra de ſimon. faciunt not. in capit. inquiſitioni, de ſentent. excommu. vbi Dominus
89 Anton. not. † ꝙ contrariante iudicio eccleſiæ & iudicio conſcientiæ, ſi conſcientia eſt informata ex cauſa certa, ſequēda eſt omnino conſcientia. Si verò ex cauſa dubia & probabili, adhuc iudicium conſcientiæ eſt ſequendum in his, quæ ſibi præiudicant. In his verò, quæ præiudicant alteri, non eſt ſequendum iudicium conſcientiæ, ſed eſt eccleſiæ iudicium amplectēdum. Si autem ex cauſa friuola fuerit conſcientia informata, etiam in reſpicientibus proprium commodum, iudicium eſt ec-
90 cleſiæ amplectendum. dicit etiam ibid. Domin. Anto. † ꝙ conſcientia eſt quædam impulſio animi ad credulitatem eius, de quo non eſt plenè certus. inclinat enim animum, & pungit ad iſtud vel aliud credendum. Hæc Anto. de Butrio.

Circa hoc etiam Ricar. in 2. ſent. diſt. 39. art. 2. quę. 3. quærens vtrum conſcientia erronea obliget hominem ad volendum, vel ad faciendum illud, quod dictat neceſſarium ad ſalutem.
91 poſt argumenta reſpondendo dicit, † ꝙ conſcientia erronea aut aliquid dictat eſſe neceſſarium ad ſalutem, quod tamen eſt contra præceptum Dei: aut aliquid dictat neceſſarium ad ſalutem,

tem, quod tamen eſt indifferens ſecundum rei veritatem. Sed ſiue hoc, ſiue illud dictet eſſe neceſſarium ad ſalutem manente tali dictamine faciens contrarium ex deliberatione mortaliter peccat, quia cum bonum ſit obiectum voluntatis, vt apprę-henſum à ratione, ſi illud, quod eſt bonum, ſecundum rei veritatem proponitur ipſi voluntati, vt malum, & voluntas in ipſum feratur, peccat non quia velit aliquid, quod ſit malum per ſe ſecundum rei veritatem, ſed quia vult illud quod eſt malum
92 quantum ad errantis conſcientiæ iudicium. † Vnde ſi abſtinere à fornicatione proponatur volūtati, vt tale malum, cuius cōtrarium neceſſariū eſt ad ſalutem, velle abſtinere à fornicatione ex deliberatione peccatum eſſet mortale manente prædicto dictamine. Volendo etiam fornicari peccaret homo mortaliter, vnde manente tali dictamine homo eſſet perplexus. Et quia per talem conſcientiam, quandiu durat obligatur homo ad faciendum illud, quod ſecundum rei veritatem ſibi facere non licet. ideo obligatur ad deponendum talem conſcientiam, qua depoſita, vel amota abſolutus eſt ab illo, ad quod ligabatur per eius dictamen. ſimiliter ſi aliquod indifferens dictet eſſe neceſſarium ad ſalutem, manente illo dictamine obligati ſumus, quo remoto ſumus abſoluti, quia ad faciendum illud indifferens non eramus obligati per aliam legem. Et ad illud, quod dicitur de perplexitate reſpondet, quòd quamuis homo ſecundum conſcientiam erroneam poſſit eſſe perplexus, durante dictamine illius conſcientiæ, tamen ſimpliciter perplexus eſſe nō poteſt, quia talem conſcientiam poteſt deponere, quo facto ab
93 illa perplexitate liberatus eſt. † Vnde reprę-henditur Gratianus in paſſu perplexitatis, qui dixit, quòd aduerſus naturale ius nulla diſpenſatio admittitur, niſi fortè duo mala ita vrgeant, vt alterum eorum neceſſe ſit eligi. 13. diſtinct. item aduerſus. vbi glo. & Docto. communiter reprę-hendunt in hoc Gratianum, quia
94 maledixit. Et ideo gloſ. refert ibi quoſdam dicere, † quod aliquis poteſt eſſe perplexus inter duo mortalia, vt Iudæi, qui Chriſtum Crucifixerunt, peccauerunt mortaliter, & ſi non occidiſſent, ſimiliter peccaſſent, quia feciſſent contra conſcientiam, quæ dictabat eis contrarium, quia dictum erat eis, Quicunque fecerit ſe filium Dei, morte moriatur. Item omne, quod fit contra conſcientiam ædificat ad gehennam. Item, vt dicunt, po-
95 teſt aliquis eſſe perplexus inter veniale & mortale, † Vt cum aliquis quærit aliquem inimicum ſuum, quem ſcio eſſe in loco aliquo, ſi dico quærenti eum eſſe in loco illo, pecco mortaliter, quia prodo eum. ſi nego eum ibi eſſe, pecco ſaltem venialiter, vel etiam mortaliter, ſi ſum perfectus. 22. quæſt. 2. nequis. Si taceo, ex taciturnitate mea prę-ſumitur eum eſſe in loco illo. Item
96 in alio exemplo, † ſi vxor petit debitum à viro, & vir negat, mortaliter peccat. ſi reddit, videtur peccare venialiter, aut mortaliter, quia delectatio carnis eſſe non poteſt ſine peccato veniali, vt videtur 33. quæſt. 4. vir cum propria. & ſic eſt perplexus. Similiter videtur, quòd aliquis poſſit eſſe perplexus inter duo venialia, vt ſi aliquis ſimplici verbo promiſit ſe plus bibere, quàm poſſet, ſi plus bibit, peccat venialiter. 25. diſtin. criminis. ſi contra verbum ſuum facit, peccat venialiter. 22. quæſt. 2. primum.
97 Sed dicendum eſt, † quòd nullus poteſt eſſe perplexus inter duo mala, quia ſecundum hoc ſequeretur, quòd aliquis ex neceſſitate teneretur facere malum. Sed dicit Auguſt. quòd Deus nunquam interitum redderet, niſi ſpontaneum reperiretur homo habere delictum 23. quæſt. 4. Nabuchodonoſor. §. vaſis irę, ideſt peccatoribus. Præterea, ſi ex neceſſitate teneremur aliquid mali facere, lex quæ illud prohibet, eſſet impoſſibilis, cum tamen
98 omnis lex debeat eſſe poſſibilis. 4. diſtin. erit autem lex. † Perplexio ergo, quantum ad rem, nihil eſt: ſed quantum ad animum & ad ſtultam opinionem alicuius, perplexio aliqua eſt. Vnde Iudæi non erant perplexi niſi quantum ad animum, & ideo debuiſſent conſulere peritiores, vt Apoſtolos, vel ſacras ſcripturas. ſupple quia ad illas ipſemet Dominus remiſerat eos dicens, Io. 5. ſcrutamini ſcripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere, & illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. Et cum aliàs calumniarentur ipſum, quòd in Belzebub principe dæmoniorum eijceret dæmonia, remittens eos ad Apoſtolos ſuos dixit, ſi autem ego in Belzebub eijcio dæmonia, filij veſtri in quo eijciunt? Ideo ipſi Iudices noſtri erunt, Lucæ 11. Sed noluerunt intelligere, vt bene agerent, ergo damnum, quod quis ſua culpa ſentit, ſibi debet & non alteri imputare, vt in regu. damnum, de regu. iur. lib. ſexto. ſequitur in ead. gloſ. In alio exemplo dicas, quòd ille qui interrogatur, debet tacere, nec hoc ei nocet, ſi aliter ex taciturnitate ſua aliquid præſumitur. Abſit enim vt ea, quæ propter bonum ac licitem facimus aut habemus, ſi quid propter hoc præter noſtram voluntatem cuiquam alij acciderit, nobis imputetur, vt dicit Aug. ad Publicolam & habetur 23. q. 4. de occidendis. ad quod 50. diſt. ſæpe. & c. quid ad te, & 6. diſt. teſtamentum. nam Deus inſpector eſt cordis nedum operis. 15. q. 6. c. j. Præterea dicit gl. non ſemper ſequitur, quòd qui tacet conſentit, 86. diſt. tanta, & in c. is qui tacet, de reg.
99 iur. lib. 6. † Quod autem obijcitur de vxore, dicit gl. non credo ꝙ talis delectatio ſit peccatum aliquod. ſi tamen uis tenere, quòd ibi ſit veniale peccatum, dicas cum Hugol. ꝙ vir debet mulierem petentem debitum prudenter illudere, promittendo ſe poſtea facturum, donec ipſa efferueat. ſi nec illa deſiſteret, tunc vir det ei copiam corporis ſui, vt quàm citò mulier expleuerit libidinem ſuam, ſtatim vir recedat, ne procedat ad actum. Theolo-
100 gi tamen, & melius, in 4. ſent. diſt. 32. tenent, † quòd cōmixtio cauſa prolis, vel cauſa reddendi debitum coniugale, nedum excuſat à peccato etiam veniali, ſed quod plus eſt, acquirit meritū propter actum iuſtitiæ, cum Dominus dixit Gene. j. creſcite, & multiplicamini. Et Apoſt. j. Cor. 7. Vir vxori debitum reddat, ergo non eſt neceſſe ſequi opinionem Hugol. ex qua ſcandalum inter coniuges faciliter poneretur, iuxta not. in c. Ioannes. ext.
101 de cler. coniug. † Graue eſt enim ſcandalum inter coniuges, iuxta not. in cap. quàm ſit graue, ext. de exceſſ. prælat. Et econtrario Deo & hominibus grata eſt conſentanea coniugum conuerſatio. Eccleſiaſtici, 25. In talibus beneplacitum eſt ſpiritui meo, quæ ſunt probata coram Deo & hominibus, concordia fratrū, amor proximorum, & vir & mulier ſibi bene conſentientes. Quo ad propoſitum igitur de perplexitate, quanquam multa ſimilia exempla poni poſſent, attamen quantum ad rem, perplexio nulla eſt prout dixi, ſed ſolum quantum ad faturam opinionem illius, qui ſe credit proplexum. & ſic intelligenda ſunt omnia exempla poſita 13. diſt. c. duo mala. & ca. nerui. & ſatis agitur de materia 14. diſt. per totum. vbi ſatis declaratur, ꝙ nec minus malum faciendum eſt, vt euitetur maius, niſi circa eandem perſonā, ſed non circa diuerſas, vt dicit ibi gl. De hoc caſu dicit Ray.
102 in ſum. lib. 3. Circa perplexitatem no. † ꝙ alia eſt perplexitas iuris, alia facti. perplexitas iuris eſt, cū aliquis circa illud, quod ſibi occurrit faciendum inuenit diuerſas auctoritates ſibi adinuicē oppugnantes. hæc perplexitas per contrariorū concordiam eſt ſoluenda. nam in iure nulla eſt contrarietas, realis ſupple, niſi ſit abrogatum, cui non licet inhærere, vt no. Innoc. in cap. ne innitaris. ext. de conſtit. ergo in iure nō abrogato non eſt contrarietas realis, ſed ſuperficialis tantū. Perplexitas facti eſt, cum diabolus ſuggeſtione ſua mala (vt dicit Greg. 25. Moral. tractans illud, nerui teſticulorum Leuiatan perplexi ſunt, Iob 40.) pleroſque ita peccare facit, quatenus ſi fortaſſe peccatum fugere apperant hoc ſine aliquo peccati laqueo non euadant. Contra iſtam autē perplexitatem dat ipſemet Greg. conſilium dicens. Eſt tamē ꝙ ad deſtruendas Behemot verſutias ſubtiliter fiat, vt cum mens inter maxima & minora peccata cōſtringitur, ſi omnino nullus ſicut peccato aditus patet, minora ſemper eligantur: quia & qui murorū vndiq; ambitu, ne fugiat clauditur, ibi ſe in fugam præcipitat, vbi breuior murus ingeritur. hoc idem habetur 13. diſt. nerui. & intellige cum dicit, ſi omnino nullus ſine peccato aditus pateat, ſcilicet aut per erroneam conſcientiam, aut per prauam voluntatem, qua erroneam conſcientiā deponere nō vult, quia veritate inſpecta, certum eſt nullum aſtringi ad malum ali-
103 quod perpetrandum. † Nam adeo peccatum voluntarium malum eſt, vt nullo modo ſit malum, vel peccatum ſi non ſit voluntarium, vt dicit Auguſt. in d. §. vaſis irę. idem 15. q. 1. §. j. circa fin. Cum ergo poſitus eſt inter duo mala, aut poteſt vtrumque vitare, aut alterum facere ſine peccato. Et cum oportet me alterum facere debeo eligere, iuxta conſilium Gregorij, illud, quod per ſe conſideratum minus peccatum eſſet. ita concludit Ray. & concordant communiter Theologi, & ſpecialiter Thomas
104 in 4. diſt. 9. † Quid enim ſi ſacerdos indutus veſtibus ſacris ad celebrandum miſſam ſuper altare, recolat eo tempore, quo conſecraturus eſt, ſe aliquod crimen commiſiſſe mortale, ſi procedat peccat mortaliter conficiendo & ſumendo, quia iudicium ſibi manducat & bibit, non dijudicans corpus Domini. j. Cor. 11. Si non conficiat, ſed fingat ſe conficere, grauius videtur peccare, quia Deo nō veretur illudere, & populo, quem decepit, ſe aſtringit. extra de celeb. miſ. cap. de homine, in fi. ſi autem ex toto dimittat, magnum ſcandalum generat, & ita videtur perplexus. Sed dicit Ray. præcipuam & tutiorem viam eſſe ſequendam, vt pœniteat & conteratur. doleat etiam, quia ita tardè pœnitet, & proponat confiteri quàm citò poterit, & ſic conficiat & ſumat, vel ſi non vult, aut conſcientia non dictat ſic facere, ſi ante conſecrationem ſcit, tutius eſt ex toto dimittere. ſi conſecrauit, ſumat propter generalem eccleſiæ traditionem, & per argu. illius decretal. de homine. Idem etiam de perplexitate cōcludit ĩ ſubſtantia Alex. de Ales Anglicus in ſuo ſecundo, dum agit de pec-
105 cato conſenſus, art. 3. tractans de conſenſu peccati dicēs, † quòd triplex eſt perplexitas, videlicet prima eſt intelligentiæ verborum ſacræ ſcripturæ. ſecunda eſt cognitionis faciendorum, vel non faciendorum. tertia eſt ineuitabilitatis peccandi. Prima & ſecunda poſſunt eſſe etiam in bonis hominibus. Prima tollitur per conſiderationem cauſarum dicendi in diuerſis locis ſcri-
106 pturæ, † quia intelligentia dictorum ex cauſis eſt aſſumenda dicendi, quia non ſermoni res, ſed rei eſt ſermo ſubiectus, vt dicit Hilar. & habetur in capit. intelligentia, ext. de verborum ſignificatio. Secunda tollitur per vnctionem Spiritus ſancti quę docet de omnibus. 1. Ioannis. 2. Tertia tollitur per depoſitionem conſcientiæ erroneæ, de qua ad præſens eſt intentio.

circa quam sciendum secundum Alexandrum, quòd duplex est perplexitas, scilicet iuris & facti. Prima remoueri potest ab homine in quocunque statu sit. secunda remoueri potest ab homine manente in tali statu, vt cum aliquis ex peccato proprio est 107 perplexus. † talis enim dum in illo statu manet, vitare non potest, quin de nouo peccet, scilicet, vel proximum scandalizādo, vel contra conscientiam faciendo, qui tamen si de peccato pęniteret, iam dubius, siue perplexus non esset. Et de tali perplexitate Alexander intelligit loqui Gregor. circa quod sciendum, 108 † quòd duplex est necessitas peccandi, scilicet pronitas & ineuitabilitas. De prima intelligitur illud Psal. Saluasti de necessitatibus animam meam. Iuxta quod dicit August. in lib. de natura & gratia, quòd necessitas peccandi non est ex conditione naturæ, sed ex vitio. Audiat homo, ac vt necessitas non sit dicat Deo, de necessitatibus meis erue me. liberat enim Dominus à pronitate, ita quòd non deducatur pronitas ad effectum. j. Corinth. 10. fidelis est enim Deus, &c. De secunda etiam scilicet, de ineuitabilitate peccati tenendum est, quòd si quis à Deo instanter peteret, prout deberet in peccandi ineuitabilita-109 tem non caderet, quinimmo potius pœniteret. † Non enim vult Deus mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat. Ezech. 18. qui etiam dixit, Quacunque hora peccator ingemuerit peccatum suum, omnium iniquitatum suarum non * recordabor vlterius. Ezech. 33. de quo satis de pœnit. distinct. 7. cap. fin. & dixi in tractatu de latrone Crucis, pendente ad dexte-110 ram Christi. Quærit Alexand. inter alia, † quid de existente in sęculo habente parentes pauperes, ac per hoc timente si relinquat sęculum, transgredi præceptum de parentibus honorandis, & ex alia parte vouit relinquere sęculum, quid talis agere debet. Respondet Alexand. quòd talis, ex quo vouit, iam de consilio factum est ei præceptum relinquere seculum, iuxta illud Psal. vouete & reddite Domino Deo vestro. Et Ecclesiasti. 5. si quid vouisti Deo, ne moreris reddere. displicet enim ei infidelis & stulta promissio, sed quæcunque voueris redde: multoque melius est, non vouere, quàm post votum promissa non reddere. Sed vlterius est distinguendum, quia aut vouit cum præfinitione temporis, aut sine. si sic infra tempus illud præuideat parentibus quantum potest. vltra enim illud tempus non licet sibi differre sine dispensatione. si verò sine præfinitione temporis vouit, tenetur ad statim, nisi aliqua conditio interueniat impeditiua, & tunc etiam pendente illa conditione prouideat eis, secundum quòd potest, alias tenetur vel statim intrare, vel ad minus accelerare quantum potest dictante conscientia, & habito consilio saniori, aliter esset in periculo neglectus veritatis vitæ. quod satis probat auctoritas supra proximè allegata, cum dicit, si quid vouisti, ne moreris reddere. 111 † si verò non interuenerit obligatio, sed est tantum consilium, in hoc casu potest & debet differri: præceptum enim pro tempore, pro quo est præceptum, est implendum: vnde vtrumque est implendum, secundum prius & posterius, non quòd transgrediatur, si non adimpleat consilium, sed vnum est implendum, quia præceptum. Aliud verò est implendum, si velit esse perfectus, iuxta illud Matth. 19. Si vis perfectus esse, &c. nec creditur semper esse differendum consilium propter contemptum, nec deperit eius vtilitas specialis, si non implet consilium. Sed si non implet, quando spiritus Dei, qui omnia scrutatur donat esse implendum. Spiritus enim Dei, quantum de se est, mouebit vt fiat eo modo, quo melius fieri cōuenit. Astesan. autem in secundo sum. suæ, titu. 69. artic. 3. tractans de perplexitate & referens Alexandrum super hoc passu de tali mouente remittit se ad not. per ipsum in primo lib. suæ 112 sum. titu. 24. de quarto pręcepto, quęst. fin. vbi sic dicit, † vtrum occasione religionis sint prætermittenda pietatis officia in parentes. Respon. Religio & pietas sunt duæ virtutes. nulla autem virtus alij virtuti repugnat: quia secundum Philosoph. in prædicamentis, Bonum non est bono contrarium. Vnde non potest esse, quòd pietas & religio mutuò se impediant. Ad pietatem autem pertinet exercere parentibus officium & cultum, secūdum debitum modum. Non est aūt debitus modus, vt homo plus intendat ad colendum patrem, quàm Deum. Sed, vt dicit Ambros. super Lucam, Necessitudini generis, diuinę religionis pietas antefertur. Si ergo cultus parentum à cultu Dei nos abstraheret, iam cultui pietatis parentum insistere contra Deum esset. Et ideo in tali casu prætermittenda sunt pietatis officia in parentes propter diuinum religionis cultum. Vnde in hoc casu dicit Hierony. in epist. ad Eliodorum, si pater in limine iaceat domus, si mater vbera quibus te lactauit, ostendat per calcatum perge patrem, per calcatam perge matrem, & siccis oculis ad uexillum crucis euola. summum enim pietatis genus est in hac re esse crudelem. sic etiam dicit Dominus Lucæ 14. si quis venit ad me, & nō odit patrem suum & matrem, & infra. Adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Si verò exhibendo parentibus obsequia debita non abstrahatur quis à cultu diuino, hoc iam ad pietatem pertinet. & in hoc casu redarguit Dominus Pharisæos, quòd in cultu religionis honorem parentibus debitum subtrahere docebant, Matth. 15. Et sic patet quòd si parentibus carnalibus obsequia nostra sunt necessaria, vt sine ipsis sustentari non possint, nec nos ad aliquid contra Deum inducant, eos intuitu religionis deserere non debemus. si autem sine peccato eorum obsequijs vacare non possumus, vel etiam si ipsi sine obsequio nostro valeant sustentari, licet eorum obsequia omittere, vt amplius religioni vacemus, quia filij non tenent ad sustentationem parentum, nisi in casu necessitatis: licet inquam eis intrare etiam contra prohibitionem parentum, quia quilibet ingenuus est liber quantum ad pertinentia ad dispositionem sui status, præsertim in his, quæ sunt obsequij diuini. & magis est obtemperandum patri spirituum, quàm parentibus carnis. Vnde Petrus dixit Actuum 4. Obedire oportet Deo magis, quàm hominibus. Vnde Dominus, vt legitur Matth. 8. & Lucæ 9. reprehendit discipulum, qui nolebat eum statim sequi intuitu sepulturæ patris: poterat enim per alios sepe-113 liri, vt dicit Chrysostomus. † filius autem iam professus in religione reputatur quasi mortuus mundo, vnde non debet occasione sustentationis parentum exire claustrum, in quo Christo consepultus est, & iterum se negocijs secularibus implicare. tenetur tamen, salua sui prælati obedientia, & suæ religionis statu, pium studium adhibere, quomodo subueniatur parentibus eius, si in necessitate fuerint constituti, secundum Thom. in quolibet & 2.2.q.100. Addit Alexan. quòd licèt talis professus non sit obligatus ad exhibitionem corporalem huiusmodi parentū honoris, est tamen obligatus ad exhibitionem spiritualem scilicet in reuerendo, consolando, orando, ad bonum inducendo, & salutem animæ procurando. In exhibitione enim spirituali maximè habet perfici hoc præceptum, in qua est conformatio quædam ad Deum. sic dicit idem Alexand. in 3. dum tractat de obligatione huius pręcepti, scilicet honora patrem tuum, &c. Patet igitur ex prædictis, quòd erronea conscientia peccatum non excusat. Et hæc de 4. quæstione sufficiant.

114 Ad quintam quæstionem, qua quæritur, † vtrum plus liget pręceptum diuinum, quàm erronea conscientia dictans contrarium. Respondeo hoc idem est quærere, quòd vtrum magis peccet faciens contra Dei præceptum, quàm faciens contra conscientiam erroneam. Ad quod dicendum quòd sic: plus enim ligat recta cōscientia quàm erronea; quia, vt dictum est supra, recta conscientia ligat simpliciter & per se, erronea verò ligat per accidēs & secundum quid. Conscientia autem recta est, quando diuinæ legi concordat. Similiter ergo plus ligat Dei præceptum erronea conscientia. Circa quod dicit Alexand. in 2. cum tra-115 ctat de peccato consensus, artic. 3. q. j. † quòd sunt diuersa genera operum. Quædam ita bona, quòd nullo malo fine fieri possunt, vt diligere Deū sup se & super omnia. Quędam autem ita mala, quòd nullo bono fine fieri possunt, vt fornicari & mētiri, & huiusmodi. sunt autem alia opera, quæ bona sunt in genere, & possunt tamen fieri malo fine, vt dare eleemosinam, quod potest fieri causa inanis gloriæ. sunt alia, quæ sunt mala in genere, vt ire ad lupanar, quod tamen fieri potest bono fine, vt ire ad correctionem fornicarię. Sunt quædā oīno indifferentia, vt sicut supradictū est, leuare festucā đ terra, vel spuere, &c. In primis ergo duobus ligat conscientia ad faciendū id, qđ faciendū est, & ad nō faciendum quod non est faciendum. In alijs autem non ligat cōscientia, secundum quòd est lex intellectus nostri, nisi quatenus ad iustitiam reducuntur, vt ligat ad dandum eleemosinam, cum formatur debitis circūstantijs, & ad non eundum ad lupanar, cū attenditur scandalum. Ad indifferentia verò omnino ligat. Conscientia verò erronea non ligat quo ad duo prima membra, sed error conscientiæ est deponendus. si enim conscientia dictat aliquid faciendum contra legem Dei, deponenda est, & absoluitur homo ab huiusmodi vinculo. In aliis autem etsi conscientia erronea in quantum erronea non ligat, ligat tamen sub ratione conscientiæ, dum non deponitur. Ad hoc enim principaliter homo ligatur, vt error deponatur. Recta enim conscientia obligat, quia ipsa determinat tanquam consiliaria voluntaris rationalis, quid sit eligendum, vel non eligendum rationi, quid ve faciendum, vel non faciendum voluntati. Vnde est circa præcepta vel prohibita, vel quę ad illa quodam modo reducūtur sub illa generalitate, quibus rationalis creatura naturaliter obliga-116 tur, iuxta quod dicit Apostolus ad Rom. 2. † Cum enim gentes quę legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, quæ ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium aut etiam defendentium in die, cum iudicauerit Deus occulta hominum. dicit gl. & si legem non habent scriptam, habēt tamen legem naturalem qua intelligunt, & sibi conscij sunt, qđ 117 sit bonum, & quid sit malum. † Et sicut conscientia ligat ipsum intellectū ad ea, quę egrediuntur à prin scibili, ita ligat intellectū practicū ad ea, quę sequuntur ab ipso. Est enim cōscientia iudex hominis, cuius iudicium effugere nemo valet. Eccl. 7. scit enim conscientia tua, quia & tu crebrò maledixisti alijs. Iudex autem ligat vel obligat illum, qui subest eius iudicio ad faciēdum quod iudicatum est: sed magis ligat quando iustè iudicatum est, quàm 118 quando iniustè. † tūc enim hēt beneficium appellationis, vel dicendi de nullitate sententiæ, vel etiam reclamandi, vt reducatur sententia ad arbitrium boni viri, de quibus de appellat per totum. & de transact cap. j. in vlti. glos. & 2. quæstione prima, in gloss. fi. de sequestr. pos. & fruct. in Clem. & in cap. scienti, de regu. iur. lib. sexto, & secunda quæstione sexta, à iudicibus. & ff. de procurat. l. fin. & ff. pro soc. si societatem habens. Sic ergo magis ligat diuinum præceptum, quod semper iustum est, quàm erro-119 nea conscientia, † quæ vt erronea, semper est iniusta. nam licèt conscientia, vt dicit Alexand. vbi supra, formetur aliquando ex opinatis, ex parte autem opinionis solum non obliget, obligat tamen ex parte scientiæ coniuncta sibi opinione, vt scientia est legis certæ acceptionis, quòd blasphemus est duriter castigandus, vel secundum legem veterem lapidandus. Leuit. 24. Opinio adiungitur quòd iste sit blasphemus, ex parte opinionis per se non est obligatio, sed ex parte scientiæ cum opinione, & hæc potest dici conscientia, quæ cum erronea est, quamuis non obliget ex parte erroris, obligat tamen ex parte conscientiæ, cum est de his, quæ videntur indifferentia. Conscientia enim erronea est, quę dictat de faciendo non esse faciendum, vel econtrario. Iuxta quod arguit Apostolus ignorantes 120 discernere. j. Corinth. 8. dicens, † sed non in omnibus est scientia. quidam enim cum conscientia vsque nunc idoli, quasi idolaticum manducant. Et conscientia ipsorum, cum sit infirma, polluitur, esca autem nos nō cōmendat Deo, nec si nō manducauerimus deficiemus: nec si manducauerimus abundauimus. Videte autem ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. si enim quis viderit eum, qui habet scientiam in idolo recumbentem, non ne conscientia eius, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolatita, & peribit infirmus in tua conscientia frater propter quem Christus mortuus est. sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam in Christo peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem inęternum, ne fratrem meum scandalizem. Vbi dicit Nico. de Lira super illo versi. sed non in omnibus est scientia. hic consequenter arguit Apostolus temeritatem illorum, qui de sua scientia præsumentes comedebant indifferenter idolothita. quod videntes simplices fideles, potissimè conuersi de gentilibus credebant eos comedere ad modum gentilium, scilicet in venerationem idoli, & exemplo eorum inducebantur ad sic comedendum, & sic peccabant grauiter reuertentes ad ritum gentilium. Ergo eorum erronea conscientia polluebat eosdem scilicet per peccatum, quanquam si recta fuisset comedendo non peccassent, 121 ex quo dicebat idem Apostolus. j. Corinth. 10. † Omne, quod in macello venit manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini enim est terra, & plenitudo eius. Si quis autem vocat vos infidelium ad cœnam, & vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum, qui iudicauit & propter conscientiam. Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia cōscientia? si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quòd gratias ago? Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue quid aliud facitis, omnia in gloriam Domini facite. sine offensione estote Iudæis & gentibus, & ecclesiæ Dei, sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant. & hæc de quinta quæstione sufficiant.

122 Ad sextam qua quæritur, † vtrum erronea conscientia plus liget quàm præceptum prælati de indifferentibus, quæ præcipere potest. Respondeo breuiter decisiuè, secundum Alexan. vbi supra. quæstione secunda, ꝙ obediendum est magis prælato, quàm conscientiæ in huiusmodi. Vnde glossa. super illud ad Rom. 13. Ideoque necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. dicit, subditi estote non solum propter iram principis, vel Dei vitandam, sed & propter conscientiam, scilicet, vt sit munda vestra mens. Ergo conscientia ordinat ad hoc, quòd obediamus prælatis in indifferentibus. De talibus enim loquitur Apostolus de discernentibus cibos, de quo in proxima quæst. consequenter & de his quę debentur prælatis, cum dicit ad Rom. 13. omnis anima potesta-123 tibus sublimioribus subdita sit. dicit glos. † Mandatum superioris absoluit à mandato inferioris. prælati autem spirituales præsunt ipsis animabus subditorum, vt dicit idem Apostolus ad Hebr. vlti. Obedite ergo præpositis vestris & subiacete eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationē pro animabus vestris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant & non gementes. hoc enim non expedit nobis. si ergo conscientia dictet contrarium in his indifferentibus obediendum est magis prælato præcipienti, quod iustè præcipere potest, quàm conscientiæ erroneæ, quæ deponenda 124 est in tali casu. † Aliter tamen est in secularibus & aliter in religiosis. Seculares enim debent sequi sententiam prælatorum in his, quæ pertinent ad cathedram, & non sunt contra Deum, iuxta illud Matth. 23. Super cathedram Moysi sederunt scribę & Pharisęi. Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite, secundum verò opera eorum nolite facere. Et sic declarat quòd parendum est eis in his, quæ sunt secundum Deum, sed non in his, quæ sunt contra Deum sicut erant Pharisęorum opera. Religiosi verò, qui renunciauerunt proprię voluntati & proprio consensui, tenentur sequi mandatum superioris nedum in his, quæ non sunt contra Deum, secundum præcepta vel prohibita legis Dei, sed etiam in his, quæ continentur in regula quam profitentur, vel in constitutionibus ordinis óbligatorijs ad culpam, quæ fiunt ab ecclesia super ipsam, vt satis patet in cap. exijt qui seminat. de verbor. significa. lib. 6 & in cap. exiui de paradi-125 so. de verbo. significa. in Clem. † similiter etiam obligantur ad obediendum prælatis, secundum ea, quæ continentur in constitutionibus factis in capitulis generalibus, vel prouincialibus, vel etiam localibus in eo, quod prælati præcipiunt iustè, vel indifferenter per modum ligandi ad culpam sub vinculo obedientiæ, quam vouerunt. Et ad hoc etiam extenditur verbum Domini dicentis, omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate & facite. Cauere autem debent prælati, ne indiscretè præcipiant propter periculum conscientiæ, nedum subditi, sed 126 etiam sui ipsius. † Sic enim indiscretè præcipiens ligabit seipsum, sicut ligat subditum præcipiendo discrete iuxta not. in ca. sacro, extra, de sentent. excommun. Nam quanquam prælatus non teneatur formare suam consciētiam in agendis, sed quādocunque conscientiam sui subditi, sed potius econtrario tenetur in prælatis formare suam conscientiam secundum discretionem & rationem diuinæ legis & naturalis, iuxta illud Thob. 4. Quod tibi non vis fieri, vide tu ne aliquando alteri facias. Et 227 Matth. 7. † Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis ho-128 mines, & vos facite illis. hæc est enim lex & prophetæ. † Pręterea aliqua sunt licita, quę non expediunt; & aliqua sunt licita, quæ expediunt, sicut prædicatori accipere necessaria vitæ ab his, quibus prædicat. Iuxta quod dicebat Aposto. 1. Corinth. 6. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestatem. Et primo Corin. 10. subdit post prædicta verba, omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Et primo Corinth. 9 quis militat suis stipendijs vnquam. Et infra, si vos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si carnalia vestra metamus. Et infra: nescitis, quòd hi, qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt. Aliquando autem non expedit, quia fortè non ædificat. Et ex hoc dicebat Apostolus 2. Corinth. 13. Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, & non ero grauis vobis. non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Et infra, omnia autem charissimi propter vestram ędificationem. & sic conscientia non tantum respicit licita & illicita, sed etiam expedientia & non expedientia, & sic oportet intelligere, quòd conscientia non ligat ad indifferentia prout huiusmodi, sed ligat ad indifferentia sub ratione differenti bonorum diffinitè, vel malorum diffinite, vt nomine scientiæ importatur: nihilominus tamen dicitur esse circa indifferentia in genere suo. Et ita intelligenda sunt, quæ supradicta sunt. Attenduntur igitur licita; expedientia & non expedientia in suo genere, quæ omnia aliquo modo ad legem rationis reducuntur. sicut enim illud quod est consilium, in casu potest esse præceptum, licet non sit generaliter præceptum, sicut patet in professione religiosorum pro statu perfectionis, Matth. 19. Si vis perfectus esse, &c. sic etiam illud quod non expedit pro loco & tempore, dicitur illicitum, licèt non sit simpliciter illicitum. Vnde dicit glos. super illud, omnia mihi licent, &c. 1. Corinth. 6. omnia mea licet mihi repetere, sed tamen non repetam, quia non omnia expediunt ad cursum meum, sed impediunt. & infra, omnia mihi licent. de his dicit, quæ pertinent ad escam. Erant enim inter eos, qui cibos discernebant. Et infra, Nota quòd potest aliquid licere & non expedire. Expedire autem quod non licet, non potest, ac per hoc non omnia, quæ licita sunt, idest, quę nullo pręcepto Domini prohibentur, expediunt. omnia verò illicita non expediunt. Sicut enim omnis, qui Christi sanguine redemptus est, homo est, non tamen omnis, qui homo est etiam Christi sanguine redēptus est. Ita omne quod non licet non expedit: nec tamen omne quod non expedit ēt non licet.

Circa predictam quæstionem dicit Gual. Pictanen. episcopus 129 † quòd subditus obediens pręlato contra conscientiam, aut captiuat conscientiæ iudicium affectu, aut defectu, vt subdens se p̄cepto prælati, aut facit contra conscientiam ex affectu voluntatis obediēs pręlato, aut timore animi, vel amore deordinato. In primo casu faciens contra conscientiā non peccat, sed meretur, licèt non possit deponere conscientiam, vel licèt non deponat. sicut non potes rationibus contra fidem respondere voluntate tamen captiuans illas & obediens Deo meretur, vt dicit Apost. 2. Cor. 10. Destruētes oēm altitudinem, extollentem se aduersus 130 scientiam Dei. † Et in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. Et 1. Thimot. 3. dicit, habentes ministerium fidei in conscientia pura.

tia pura. In secundo casu, quando timore animi, vel amore deordinato, tunc peccat, sed minus quàm si faceret contra præceptum. Primò, quia agens contra prelati præceptum, magis contemneret Deum, quia contemnens prælatum, contemnit Deum, non autem contemnens conscientiam erroneam. Vnde Bernar. de dispensatione & præcepto, ca. 9. ad Eu-131 genium dicit, † Deus sibi coæqualiter quodam modo reputat prælatorum reuerentiam & contemptum, contestans eis, Qui vos audit. me audit: & qui vos spernit, me spernit. qui autem me spernit, spernit eum, qui me misit. hęc Lucæ 10. Et si dicatur quòd hoc est verum, quando conscientia subditi scit prælati præceptum esse secundum Deum, quod nescit errans. Respondet Bernar. quicquid homo vice Dei præcepit, quod non sit certum Deo displicere, haud secus omnino accipiẽdum est, quàm si Deus præciperet. Secundo, quia talis nedum prælatum, imò totum collegium magis offendit & scandalizat quàm si cõtra conscientiam faciat. faciendo enim contra obedientiam scãdalizat plures, sed faciendo contra conscientiam scandalizat seipsum tantum. Circa quod dicit Dominus Matth. 18. Veh autem homini illi, per quem scandalum venit. De materia satis di-* xi de pœnit. & remiss. in c. j. super glos. cum dicit, vt sedetur scandalum, &c. Tertiò, quia magis se disponit ad malum, scilicet ad inobedientiam & rebellionem, & ad sequendum proprium sensum, & ad paruipendendum veritatis iudicium, quod est 132 magnum scelus, † quoniam quasi peccatum ariolandi est, repugnare, & quasi scelus idolatriæ, nolle acquiescere, dixit Samuel ad Saul j. Reg. 15. inde dixit Grego. 81. distinct. si qui sunt præsbyteri. peccatum igitur paganitatis incurrit quisquis dum se Christianum esse asserit, sedi apostolicæ obedire contemnit. 133 de quo etiam 19. distinct. in memoriam. vbi glos. dicit, † hoc intelligendum, quando quis dicit Romanam ecclesiam non esse caput, nec posse condere canonem, ille est hæreticus, vt 22. distinctio. cap. secundo. 25. quæstione prima, violatores canonum. & 25. quæstione secunda, si quis dogmata. sed si quis aliter transgreditur eius mandata, non est hæreticus, licèt peccet. 134 Vnde idem Grego. dicit 19. distinct. † nulli fas est vel velle, vel posse transgredi apostolicæ sedis præcepta, vel nostræ dispositionis ministerium, quod vestram sequi oportet charitatem. Sit ergo ruinæ suæ dolore prostratus quisquis apostolicis voluerit contraire decretis. & infra, quia iam damnatus à sancta & Apostolica ecclesia sua inobedientia & pręsumptione, &c. Contra id autẽ, quod sequi voluerit proprium sensum, & sic paruipẽdet iudicium veritatis, scribitur Isaiæ 12. non plus sapere quàm oportet sapere, sed sape ad sobrietatẽ. & infra, nolite esse prudẽtes apud vosmetipsos &c. Predicta tangit Astesan. in sum. li. 2. tit. 3. artic. secundo. satis faciunt ad hanc vlti. quæstionem not. in c. ad aures, in glos. super verbo, obedientiam, ext. de tempo or-135 din. vbi glos. optimè distinguit dicens, quòd si prælatus excommunicet, siue iusta sit sententia, siue iniusta, obediendum est sententiæ pastoris. 11. quæstione j. sententia pastoris. & ca. si episcopus forte. nisi in duobus casibus, vt in cap. per tuas. de sent. excom. in glos. super verbo, intolerabilem. vbi text. exprimit, quòd si in forma excommunicationis patet intolerabilem errorem fuisse expressum, audiendus est excommunicatus tanquàm iniustè & indebitè ligatus, dicit glos. error intolerabilis potest 136 dici quodlibet peccatum, † vt si excommunicet prælatus aliquem subditum ideo, quia non furatur, vel quia non ducit ei aliquam meretricem, vel quia est obediens suo prælato, vel si præcipiat aliquid impossibile, vel turpe, ut dictum est, talis sententia nulla est, nec aliquam obligationem inducit de iure, vel facto, vt in cap. fin. ext. de pact. Dicit etiam ibi glos. Item intolerabilis potest dici error, si expresse pronunciat contra ius scriptum. vbi Dominus Anto. dicit quòd de hoc vltimo dubium est, videlicet si ex euidenti falsitate causæ erratum est in facto. Et infra dicit, nota glos. & tene ipsam menti, quia causa euidenter iniusta reddit sententiam nullam. Idem si impossibilis, vel turpis sit causa. Idem si contineat sententia aliquid in se sub vi præcepti, quod sit in se peccatum, vt quòd eleemosinam non faciat, vel quòd non faciat aliud, quod sit in se bonum, vel quòd hominem occidat. sufficit ergo, & ad hoc no. illum text. quòd in suo genere ostendat in se iniquitatem euidentem, vt sit nulla, dato quòd possit casualiter excusari. quod nota & tene menti. casus est de senten. excommun. venerabilibus. lib. sexto. Secundò dicit eadem glos. quòd sententia est nulla ex euidenti iuris errore. quod dicit glos. procedere duobus concurrentibus. primò, quòd in sententia iudex erret in iure, vt si pronunciet contra ius scriptum. secundò, quòd error pateat ex terrore sententię, vt sic sententia sit contra ius litigatoris & legum. Secus dicit, si error esset contra ius litigatoris tantum, quia sententia tunc terreret, vt in cap. cum inter, ext. de re iud. sic debet intelligi opinio Vinc. qui dicit, sententiam nullam esse ex errore iuris, alias falsam dicit. his concurrentibus sententia est nulla, à qua non est necesse appellare. secunda, quęstione sexta, diffinitiua. licèt ad cautelam possit quis appellare. Exemplum si pronũciat excommunicationem valere latam post legitimam appellationem, hoc limitant Doctores, quando error est iuris, de quo agitur. & sic loquuntur iura allegata per glos. in dicto cap. per tuas, vt in dicto §. diffinitiua, & ff. quæ sentent. si appellat. resc. l. prima, §. primo, & faciunt not. in cap. sacro, in tertia glos. ext. de senten. excommun. secus si de eo iure non ageretur, vt si excommunicaret eum ex aliqua causa, puta quia non soluit decem, & subderet, quia sententia non est in scriptis ferenda. Item hęc vera, quando ius est notum, non sic, si sit extrauagans, vt not. Barto. in l. cum prolatis. ff. de re iudic. Item oportet ꝙ sententia sit contra ius certum, secus si esset ius, super quo essent opiniones variæ, & non appareret casus expressus, vt not. Iaco. de Are. in dicta l. cum prolatis. & est dictum Doctorum in cap. cum speciali, ext. de appella. Item hoc est verum, quando visibiliter patet error, secus si mentaliter, vt not. Innocen. in cap. P. & G. ext. de offic. delega. & not. in cap. peruenit. extra, de testibus cogen. de alijs autem, quæ satis ibi prolixè tractat idem D. Anto. gratia breuitatis omitto. Aliqua autem, quæ nostrum videntur subiectum attingere, vt de contumacia manifesta, præsumpta, dubia, vera, & cętera quæ ibi tractat, dicam infra Domino concedente. Et circa ea, quæ dixi de obedientia, satis tractat Thom. & bene concordat prædictis in substantia, secunda quæstione 104. & faciunt not. 11. quęstione tertia, qui resistit. & cap. non semper. vbi dicit glos. quod inferior nõ solum obedire non debet, cum præceptum est iniustum, sed etiam cum est inhonestum, arg. in cap. fin. ext. de condit. appos. & ibi glos. notab. & vide glos. in dicto capitu. ad aures. de tempor. ordin.

Restat nunc videre de tertio principali quæsito, circa conscientiam, videlicet de causatione erroris.

Ad tertium ergo principale quæsitum ad conscientiam pertinens, quo quæritur, vnde causatur error conscientiæ. Respõ-137 deo breuiter, † quòd error conscientiæ causatur octo modis, secundum quòd traditur in Compẽd. Theologicæ Veritatis, lib. 2. cap. de conscientia, versus fi. videlicet primo ex ignorantia, secundò ex negligentia. tertiò ex superbia. quartò ex singularitate. quintò ex affectuositate. sextò ex pusillanimitate. septimò ex perplexitate. Octauò ex humilitate.

Circa primum tria breuiter quæruntur. Primò, quid est ignorantia. Secundò, quotuplex est ignorantia. tertiò quando & qualiter excuset ignorantia.

138 Ad primum dico, † quòd ignorantia negatiue in genere, est carentia scientiæ. Vnde ignorantia simpliciter est nescientia. 139 † Est autem ignorantia secũdum se, alia naturalis, alia accidentalis. Ignorantia naturalis est priuatio, vel innata corruptio potentiæ sciendi. Ignorantia verò accidentalis est vitium ex carentia debitæ scientiæ, secundum Papiam. de hoc Archid. & post eum Gemin. in cap. fin. de summa Trinit. & fi. catho. lib. 6. quæ-140 rentes, † quot modis dicatur verum. Respondent, quòd tribus modis, videlicet primo dicitur verum illud, quod habet esse contra falsitatem. 22. quæstione secunda, cum humilitatis. & ca. his autem. in princip. secundò dicitur verum illud, quod habet apparentiam cum debita existentia subiecti, & sic est contrarium simulationi & fantasiæ. tertio dicitur verũ illud, quod habet naturalis proprietatis puritatem cõtrariam permixtioni, secundum Archid. & Ioan. And. qui tractant de ignorantia & errore. Ioan. tamen Cald. dicit ibi, quòd non semper est verum, 141 quòd ignorans erret. 38. dist. ꝗuis. † nam aliud est ignorantia, & aliud nescientia. Ignorantia dicitur, quando quis debet scire, & nescit. Et de hoc dicitur, ignorans ignorabitur. 1. Corinth. 14. & 38. distict. quia. & talis ignorantia sumitur in mala parte. 38. distinct. multa. Nescientia dicitur, quando non exigitur vt sciat, arg. 15. q. j. ex præmissis. 50. dist. sæpe. 8. dist. consuetudo. 4. q. j. si quis dederit. & 14. q. 5. forte. & in d. cap. quamuis. & 23. quæst. 5. de occidendis. Item aliud est error, quando quis extimat scire & nescit, vt in d. cap. quamuis. aliud est titubatio, quando quis habet argumenta pro vtraque parte, vt in cap. nuper. extra de biga. & de hac ignorantia not. 38. distin. in sum. secundum. Io. Cald. 142 † Vnde mater errorum dicitur ignorantia. 38. distin. ignorantia. 83. distin. nihil. Catholicon autem dicit ignorantiam deriuari ab ignoro, as, quod verbum deriuari dicit à nomine, ignarus. 143 † Ignarus autem componitur ex in, & gnarus, qui est sciens, peritus. doctus scilicet, qui ex arte scit, qualiter aliquid fiat, vel sit faciendum, vel fieri debeat, siue illud faciat siue non. Et dicitur gnarus, pro narus, & apponitur g, per prothesin. Ignarus igitur, idest non gnarus, impius rudis, & qui ignorat, & qui ignoratur sic appellatur. Et dicitur ignarus propriè, qui oblitus est, & perdidit memoriam, quasi sine naribus officisse, idest veteres scisse dicebant, & hinc ignoro, as. Et scias, quòd ignoramus ea, quorum notitiam habuimus, sed obliti sumus, vel quæ scire deberemus, sed quodam vitio pigritiæ nescimus. Ea verò nescimus, quæ nunquam sciuimus, vnde ignoranter aduerbium, & hæc ignorantia ignorantiæ, secundum Hugol. ad quod Iob, 19. si ignoraui, mecum erit ignorãtia mea. Et subdit, hic no. quòd ignorantia differt à nescientia, quia nescientia dicit simplicem scientię negationem. Vnde cuicunque

que deest aliquarum rerum scientia, potest dici nescire illas, secundum quem modum Dionisius in Angelis nescientiam ponit, sexto capi. ecclesiasti. Hierarch. Ignorantia verò importat scientiæ priuationem, dum scilicet alicui deest scientia eo-144 rum, quæ aptus natus est scire. † Horum autem quædam aliquis scire tenetur, illa scilicet sine quibus, non potest debitum actum rectè exercere. vnde omnes tenentur scire communiter ea, quæ sunt fidei, & vniuersalia iuris præcepta: singuli autem ea, quæ ad eorum statum, vel officium spectant. Vnusquisque enim tenetur scire ea, quæ ad suum spectant officium. Quædam verò sunt, quæ & si aliquis aptus natus est scire, non tamen ea scire tenetur, sicut theoremata Geometriæ, & contingentia particularia, nisi in casu, scilicet quo quis professus esset talem artem. manifestum est autem quòd quicunque negligit habere, vel facere id, quod tenetur habere vel facere, peccat peccato omissionis. vnde propter negligentiam ignorantia eorum quæ quis scire tenetur, est peccatum. non autem imputatur homini ad negligentiam, si nesciat ea, quæ scire non potest. † Vnde ho-145 rum ignorantia inuincibilis dicitur, quia scilicet studio superari non potest. & propter hoc talis ignorantia, cum non sit voluntaria, eo quòd eam repellere non est in nostra potestate, nõ est peccatum. Ex quo patet quòd nulla ignorantia inuincibilis est peccatum. Ignorantia autem vincibilis est peccatum, si sit eorum, quæ quis scire tenetur, non autem sit sit eorum, quæ quis scire non tenetur. concordat Thom. primo, secunda secundę, quæstione 76. Circa quod Augustinus, ad Valentinum dicit, licèt grauius sit peccare scienter quàm nescienter, non ideo tamen fugiendum est ad ignorantiæ tenebras, vt in eis quisquam excusationem requirat. aliud est enim nescire, aliud scire noluisse, quia in eis, qui scire noluerunt, ipsa ignorantia peccatum est. hoc autem verum est, si sit eorum, quæ quis scire tenetur, alias non, quia habere etiam voluntatem non sciendi geometriam, peccatum non est ei, qui illam non profitetur per officium magistri. Et subdit Augustinus. In eis verò, qui nec potuerunt, supple scire, pœna peccati est. Ignorantia verò, quæ non est eorum, qui scire nolunt, sed qui tantum simpliciter nesciunt, scilicet non renuentes, vel proponentes scire, nullum sic excusat, vt ęterno igne non ardeat, sed fortasse vt minus ardeat. Nam sicut dicit Apostol. primo Corinth. 14. 146 † Ignorans ignorabitur, idest à Deo reprobabitur, & intellige de ignorantia eorum, quæ quis scire tenetur, siue eorum quæ pertinent ad fidem, virtutem & bonos mores. Et hæc de primo, sed clarius dicam infra.

147 Ad secundum dico, † quòd ignorantia multiplex est. alia videlicet considerata secundum se, alia considerata secundum subiectam materiam. alia considerata secundum subiectum, in quo est. Prima triplex est, videlicet prima est ignorantia negationis. secunda est ignorantia priuationis, tertia est ignorantia dispositionis. Secunda duplex est, videlicet prima est ignorantia iuris. Secunda est ignorantia facti. Tertia sexcuplex est, videlicet prima simplex, secunda crassa, tertia supina, quarta affectata, quinta inuincibilis, sexta vincibilis. pro declaratione istorum diuersarum specierum ignorantiæ oportet interserere tertiam principalem quæstionem circa ignorantiam qua quæritur, quando & qualiter excusat ignorantia. Circa quod de tribus quæritur. Primò, vtrum ignorantia excuset à peccato, vel nõ. Secundò in comparatione ignorantiæ ad ignorantiam, quæ magis excuset. tertiò in comparatione ignorantię ad alias causas excusabiles, quæ magis excuset.

De ignorantia secundum se.

AD primum reducendo partes huius tertiæ quæstionis ad partes secundæ quæstionis præcedentis, quæ est de quotuplicitate ignorantiæ iuncta cũ ista, quę quærit de excusabiiltate 148 Respon., † quòd ignorantia negationis, quæ dicitur simplex nescientia mandatorum excusat à tanto, sed non à toto, sicut dicit Augustinus in libro de gratia & lib. arbit. cum dicit, quòd non sic excusat, vt sempiterno igne non ardeat, sed forte, vt minus ardeat. Et dicit si propterea non credidit, quia non audiuit. & sic patet quòd non excusatur à peccato mortali, sed fortè, vt minus sit, & minus puniatur. fortè dicit, quia licèt minus contemnat per nescientiam: tamen libidinosius & securius ex hoc peccato se immergit, & ideo nocet ex parte vna quãtum excusat ex parte altera. Secunda ignorantia, scilicet priuationis, quæ scilicet priuat cognitione eorum, quę scire debent. & est eorum, quæ scire valent, qua scientia negatur, aptitudo tamen, siue debitum faciendi ponitur. & hęc etiam non excusat simpliciter, sed accusat quantum ad totum in his, quæ pertinent ad salutem, licèt excuset similiter à tanto. Vnde super illis verbis Domini dicentis Lucæ 12. Ille autem seruus, qui cognouit voluntatem Domini sui, & non præparauit se, & non fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis. Qui autem non cognouit & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem, cui multum datum est, multum quæretur ab eo. dicit glos. qui scire possunt & nolunt, non ignorantes, sed contemptores iudicantur. Tertiã ignorantia, s. dispositionis, quando quis non tantum nescit, nec scire vult, sed etiam dispositionem, vel habitum nescientiæ induit, qua veritatem impugnat. de quo Iob 14. ipsi sunt rebelles lumini: nescierunt vias eius. & hæc ignorantia est propriè in conscientia erronea, quæ ponit errorem siue conceptionem contrariam scientiæ rectæ, quia dictat contra prohibitiones & præcepta. de qua. j. Corinth. 14 scribo vobis Domini mandata. si quis autem ignorat ignorabitur. glos. idest reprobabitur. Et hæc ignorantia in his, quæ pertinent ad salutem, non excusat, sed accusat, & plus aggrauat, scilicet quo ad contemptum discendi, & libidinem delectandi. Vnde Amb. super illud ad Rom. 2. Ignoras, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit, dicit, Peccas homo, dum impunitatem tibi promittis: grauius tamen, cum Dei bonitatem contemnis: grauissimè cum ignores scilicet Dei bonitatem. de quo dicit Isidorus in lib. de ecclesiastica institut. nullus in culpa maior est, quàm ille, qui Deum nescit. Ex quo dicit Alexand. in 2. dum 149 agit de speciebus peccati, in 6. quæstione, † qua quærit, vtrum peccatum ignorantiæ sit grauissimum. Respondit quòd peccatum ignorantiæ dicitur multipliciter, vel cum peccat aliquis & nescit se peccare, & tunc dicitur peccare ex ignorantia, vel cum nescit, & non curat se scire, vel peccat graui peccato, & postea non sentit quàm grauiter peccauit, imò redditur quasi insensi-150 bilis respectu culpæ & pęnę. † Est ergo ignoratia disponens ad peccatum sequens, & est ignorantia materia ipsius peccati, siue contra quod est peccatum. Et est ignorantia consequens peccatum: hoc vltimo modo intelligitur authoritas Ambrosij. Grauissimè cum ignoras, idest periculosissimè. quia si sentiret peccatum, aut pęnam peccati, ad medelam confugeret, qua causaret à peccato, & sic est de illo, sicut de paralitico, vel de illo qui non habet sensum morbi sui. Et sic intelligitur quod dicit August. in lib. de bapt. contra Donatistas. Verissimum est longè grauius esse peccatum eius, qui sciens, quàm eius qui nesciens peccauit, intelligendo de ignorantia antecedente peccatũ, quia ex ignorantia peccatum semper diminuitur.

De ignorantia iuris.

AD primum reducendo vt supra, in comparatione ignorantiæ ad ignorantiam, quæ magis excuset secundum subiectam materiam. Respon. quòd ignorantia iuris in eo quòd potest esse excusabilis minus excusat quàm ignorãtia facti. Vbi 151 sciendum, † quòd ignorantia iuris, alia est iuris naturalis, alia iuris diuini, alia iuris canonici, alia iuris ciuilis. Ignorantia igitur iuris, si excusat aliquam simplicem personam, quæ non habeat facultatem perueniendi ad iuris peritiam, vt sunt paruuli, rustici & mulieres, minus excusat quàm ignorantia facti. Ignorantia enim iuris, vt dicit Alexand. vbi supra, in octaua quæstione, in his, quæ sunt ad salutem, minus excusat, vtpote ignorantia iuris canonici, vel diuina, quantum ad quædam præcepta. naturalis verò iuris minimè, canonici verò iuris plus excusat quasdam personas. Ciuilis verò plus. Quanto enim plus tenetur homo ad cognitionem iuris, tanto minus excu-152 satur. † quia vero vnusquisque tenetur ad scientiam iuris naturalis, ideo nullus adultus excusatur. nulli enim adulto licet legem naturalem ignorare, quoniam ipsa naturaliter scribitur in corde humano, vt dicit Apostolus ad Rom. 2. Cum enim gentes, quæ legem non habent naturaliter ea, quæ legis sunt faciũt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. de hoc 1. quęstione quarta, 153 notandum. † Sciẽtia autem iuris diuini, scilicet legis & prophetarum, Euangelij & apostolicæ doctrinę pertinet ad prælatos. Talia enim tenentur scire episcopi & maiores prælati, qui tenentur omni poscenti reddere rationem de ea, quæ est in eis fide & spe, vt dicit Apostolorũ princeps. j. Pe. 3. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est fide & spe, sed cum modestia & timore conscientiam habentes bonã. A talibus igitur peritis requiritur scientia veteris & noui testamenti cęterorumque ad salutem pertinentium, quibus valeant subditos informare. Quod intelligendum est pro quibuscunque ex debito officio curam habentibus animarũ, qui sunt coadiutores episcoporum, & quibus conuenit illud Malach. 2. labia enim sacerdotis custodiunt scientiam & legem requirent ex ore eius. Probantur etiam prædicta 36. distinct. ecce. vers. vnde sacerdotes, & ibi per Archid. & per totam illam distinct. agitur de hoc. accedunt not. in cap. irrefragabili. ext. de offic. ordi. 154 & in cap. inter cętera, eodem titu. Subdit Alexand. † laici verò tenentur ad scientiam Decalogi & eorum, quæ pertinent ad fidem, prout continetur in simbolo Apostolorum. Ignorantia verò quo ad quædam iuris diuini, excusat eos simpliciter. intellige de nõ necessarijs ad salutem. Quantũ ad quędam verò excusat à tanto, & si non à toto. Vnde super illud Lucæ 12. ille aũt ser-155 uus &c. dicit Io. Chrys. † non n. similiter in oĩb. omnia iudicãtur,

ſed maior cognitio fit maioris pœnæ materia. Vnde ſacerdos eadem peccans cum populo, multo grauiora patietur. Et Cirillus dicit, homo enim perſpicax, qui turpioribus ſuam voluntatem inclinauit, inexcuſabile peccatum commiſit, quaſi propter malitiam recedens à Domini voluntate, ſed homo ruſticanus rationabilius implorabit veniam iudicantis, Vnde ſubditur, qui autem non cognouit, &c. vbi dicit Theoph. hic obijciunt aliqui dicentes, meritò punitur qui ſciens voluntatẽ Domini non proſequitur. Sed cur punitur ignorans? quia cum & ipſe ſcire potuiſſet, noluit: ſed pigritans ipſe ſuæ fuit ignorantiæ cauſa. Subdit Alexan. 156 † Eſt iterum notitia iuris canonici, quod continet conſtitutiones eccleſiaſticas ad intelligenda peccata, & ad hoc tenentur ſacerdotes curã animarum habentes, & confeſſores. Ignorantia huius iuris quoſdam excuſat, & ſi non à toto, tamen à tanto non enim omnes clerici tenentur ad notitiam omnium, quæ ſunt in iure canonico, & ſi tranſeant ad notitiam quorundam. accedunt not. per Archid. j. quæſtione 4. ex multis. & per Ioan. Andr. in cap. niſi cum pridem. §. pro defectu quoque ſcientiæ. extra de renunc. & 8. quęſtione prima, oportet. & cap. ſequen. oportet enim epiſcopum tam ſpirituali, quàm ſeculari ſcientia perornari, quia eſt iudex animarum & corporũ, vt legitur & no. 36. diſtin. §. j. in gloſ. cum enim, & in gloſ. j. & per totam diſt. & quatuor ſequent. & ſatis not. Ioan. And. ſuper rub. de ſumma Trinit. & fide catho. in addit. ſuper verbo, implicite, 157 † vbi tractat quæ ſcientia requiritur in epiſcopis, quæ in curatis rectoribus, quæ in clericis diuitibus & pauperibus & quæ in laicis literatis, vel illiteratis. accedunt not. per Archid. 38. diſt. ſi in laicis, & per Pau. de Eleaz. in cap. j. de ęta. & qual. in clem. nam clerici in quanto maiori gradu ſunt, tanto plura ſcire tenentur, & iuſtius viuere, iuxta not. j. quæſtione j. viliſſimus. & in cap. cum in cunctis, extra de elect. 158 † Ignorantia verò iuris ciuilis aliquibus prodeſt in damno vitando, vt militibus, ruſticis, mulieribus, & minoribus, iuxta not. 6. quæſtione j. ſi quis cum militibus, & 16. quæſtione 1. ſi clericatus. & ibi per Archid. & C. de reſtit. milit. & de teſtam. mili. per totum. ex ff. ex quibus ca. maio. l. pen. & in l. penult. & in l. vlt. §. milites autem, C. loca. dicit enim Imperator, milites noſtros magis arma ſcire volumus quàm leges. C. de iure deliber. l. ſcimus. & not. gloſ. 2. q. j. prohibentur. de ruſticis autem not. 2. q. 7. ſancta quippe ruſticitas. & ff. de iuriſd. om. iud. l. ſi quis id quod §. doli. & in c. cum vniuerſorum. ext. de rerum permut. & 23. q. 4. qui ſecundum. & C. de iur. & fac. igno. l. j. vbi ruſtici quo ad ignorantiam legis ſcilicet ciuilis, æquiparantur militibus. ad quod 38. diſt. in ſumma, & in cap. ſuper literis, in gloſ. ſimplicitati, ext. de reſcrip. vbi ruſticus ſimplex & imperitus æquiparantur. de minoribus patet, ff. de mino. 25. ann. per totum. & ff. de in integ. reſtit. min. per totum. & de prædictis not. Archid. & ſequaces in cap. 2. de conſtit. lib. 6. & in cap. præſumitur. ext. de re iud. & in cap. j. in gloſ. hæc allegatio. ext. de poſtul. prælat. & in ca. ab excommunicato, ext. de reſcri. & in c. 2. in gl. ſed nunquid, de temp. ord. lib. 6. & 25. q. 1. §. j. & ibi bona gloſ. De mulieribus autem not. in cap. veniens, ad fin. ext. de conuer. coniuga. vbi patet quòd ſi mulier aliquid facit in ſuum præiudicium, non certificata de iure pro ſe introducto, non nocet ſibi. ad quod accedunt not. per Archid. 38. diſtinct. placuit. & quod not. gloſ. 33. quęſtio. 5. qui vxorem. & 7. q. j. qualiter. & in cap. noua quædam, ext. de pęnit. & remiſ. & in cap. mulieres. ext. de ſent. excom. & in cap. mulieres, de iudic. lib. 6.

De ignorantia facti.

159 EST iterum ignorãtia facti, † quæ ſubdiſtinguitur: nam alia eſt facti indifferentis ad ſalutem, vel ad officium, & hæc excuſat. j. Corinth. 10. Omne, quod in macello venit manducare, nihil interrogantes propter conſcientiam. alia eſt facti neceſſarij ad officium, vt in presbytero, quòd ſit ei facta manuum impoſitio, & hæc non excuſat, iuxta not. per Ioan. And. & per tex. & Doct. in cap. j. & in cap. fin. ext. de ſacram. iteran. vel non. Alia eſt facti neceſſaria ad ſalutem, vt quòd Chriſtus eſt paſſus, &c. & hæc non excuſat habentes vſum liberi arbitrij, iuxta not. per Io. And. poſt Innocen. in cap. j. ext. de ſumma Trinita. & fi. cath.

De ignorantia facti proprij.

160 ITerum ignorantia facti ſubdiſtinguitur, † quia alia eſt ignorantia facti proprij. Et tunc aut dabat operam rei illicitæ & non excuſat: aut dabat operam rei licitę: & tunc aut adhibuit debitam diligentiam, & excuſat: aut non adhibuit debitam diligẽtiam, & tunc non excuſat à toto, quanquam excuſet à tanto, iuxta not. in c. ex literis. j. & 2. in c. dilectus filius. in fi. ibi, nec dedit operam illicitę rei. & in cap. ſicut dignum. §. fin. in gloſ. ſuper verbo, conſilium. ver. aut dabat, & ibi allegantur concordan. per gl. ext. de homic. & 50. diſtin. clerico, & ca. ſi quis voluntate. 161 † Si autem ſit ignorantia facti alieni, aut eſt ignorantia probabilis, ſcilicet per quam non requiritur, quòd quis ſit nimis diligens & curioſus in inquirendo, nec etiam quòd ſit nimis negligens, & hæc excuſat per auctoritatẽ Apoſtoli. 10. Corint. ſuperius allegatam. Aut eſt ignorantia improbabilis, ut cũ quis dicit ſe ignorare, quæ publicè nota ſunt, & talis ignorantia non excuſat. 16. diſtinct. quod dicitis. Alexand. autem de ignorantia, quæ verſatur circa neceſſarium ad ſalutem dicit per alia verba idem in ſubſtantia, cum diſtinguit quòd aut non poteſt vitari ignorantia, ſicut in illo, qui à natiuitate ſua caret vſu rationis, & hæc excuſat. aut poteſt vitari, ſicut in Iudęis & paganis, & nõ excuſat, quia debuerunt ſcrutari ſcripturas, vt ſupra dictum eſt.

De vtraque ignorantia, ſcilicet iuris & facti.

CIrca hanc ignorantiam iuris, vel facti, Dinus in cap. ignorantia, de regu. iur. lib. 6. 162 † recolligendo ſuccinctè ſic diſtinguit, videlicet aut erratur in iure, aut in facto. Si in iure, aut ciuili, aut naturali, aut quaſi naturali. 163 † Et ſi ciuili, aut erratur in iudicio, aut extra iudicium: ſi in iudicio, ſiquidem ante litis conteſtationem error excuſat, probata cauſa erroris legitima, vt ff. de inter. act. l. de ætate. §. qui iuſto. & §. dolus. ſi poſt litis conteſtationem, ignorantia iuris nam excuſat, vt in d. reg. ignorantia, & in l. non fatetur. ff. de confeſſ. verbi gratia, ſi credebam, te eſſe coheredem meum, & hoc confeſſus ſum in iudicio, errando in facto, error non præiudicat, vt C. de iur. & fac. ignoran. l. ſi poſt diuiſionem. ff. famil. erciſcun. l. cum putarem. ſed ſi confeſſus fui errando in iure, quia credebam teſtamentum valerę coram teſtibus non rogatis, vel factum non ſolenni numero teſtium, error nocet, vt probatur in dicta l. non fatetur. Simile eſt, ſi ſoluatur illud, quod eſt naturaliter debitum & ciuiliter indebitum. nam ſi quidem per ignorantiam facti, excuſatur ſoluens, & ideo põt repetere, vt C. de iur. & fac. igno. l. cum quis. & ad leg. falc. l. error. 164 † Si erratur extra iudicium, aut agitur de damno vitando, aut de lucro captando. 165 † Et ſi de damno vitando, aut erratur in eo, in quo requiritur merus dolus, vel præſumptus, vel lata culpa, vel leuis, & multo fortius ſi leuiſſima. Et ſi in eo, in quo requiritur verus dolus, ignorantia iuris excuſat, vt ff. ad Sillani. l. ſi quis in graui. §. ſi quis ignorans. Sed ſi erratur in eo, in quo ſufficit dolus præſumptus, vel lata culpa, tunc ſi quidem id ius, in quo erratur, erat publicè notum verè, vel iuris pręſumptione, 166 † vt quia à tempore publicationis concurrebant duo menſes, iuris ignorantia non excuſat, vt C. de leg. & conſt. l. ſacratiſſimæ. & de iur. & fac. ignoran. l. conſtitutiones, & ff. de public. l. vlt. §. licet. & ad leg. Corn. de fal. l. diuus Claudius, in princ. Sed ſi non erat publicè notum verè, vel præſumptiuè, ignorantia iuris excuſat, vt ff. de decret. ab ord. fac. l. vlt. 167 † Si agatur de lucro captando, tunc ſi quidem cum alterius iniuria, vt pro vſucapione, vel ſimilibus, iuris ignorantia non toleratur, nec excuſat, ſiue potuit, ſiue non potuit peritiores conſulere, vt ff. de iu. & facti ignor. l. iuris. ignorantia. & ff. de vſucap. l. ſi fur. & l. nunquam. ſed ſi ſine alterius iniuria, ſi quidem non potuit peritiores cõſulere, tunc iuris ignorantia toleratur & excuſat: ſed ſi potuit peritiores conſulere, iuris ignorantia non excuſat, vt ff. de iur. & fac. igno. l. regula. §. ſed iuris. & §. ſi quis. & ff. de bon. poſſ. l. in bonorum. & ff. quis ordo in bon. poſſ. ſer. l. 2. §. fin. fallit ff. de acquiren. hæred. l. ſi duo. nam ibi cauſa, de qua agebatur, originem ſumebat à lucro. & ideo licèt ſubſequenter damnum inducat, iuris ignorantia non excuſat, cum magis originem, quàm caſum poſt originem incidentem conſiderari oporteat, vt ff. de dolo. l. quia, in principio. & ff. de acquiren. poſſeſſio. l. clam poſſidere. circa principiũ. & ff. de fideiuſſ. l. tutor. 168 † Si autem erratur in iure naturali, tunc ignorantia non excuſat, vt ff. de adult. l. ſi adulterium cum inceſtu, §. ſtuprum. Si autem erratur in iure quaſi naturali, tunc iuris ignorantia non excuſat, vt C. de in ius vocan. l. 2. 169 † Exemplum de errore in iure naturali, vt quia filius pretendit ſe ignoraſſe qđ nõ debuerit iniuriã inferre patri, vel ꝙ deberet patri prouidere in neceſſarijs alimentis, vel quòd non deberet furtum committere, vel homicidium, vel cætera delicta iure naturali prohibita. talis ignorantia non excuſat, nec toleratur, licèt de damno vitando agatur, vt in dicta l. ſi adulterium. §. ſtuprum. ff. ad leg. Iul. de adult. 170 † Exemplum de ignorãtia iuris quaſi naturalis, vt quia libertus dicit ſe ignoraſſe, quòd deberet patrono reuerentiam exhibere; cum enim ab eo conſecutus fuerit priuilegium libertatis, naturali ratione tenetur, vt iuris compenſatione eidem debeat præſtare reuerentiam. Et ideo iuris ignorantia non excuſat, etiam à damno, quod incurrit propter reuerentiam non exhibitam, vt in dicta l. 2. C. de in ius vocan. 170 † Si verò erratur in facto, aut erratur in facto proprio, aut in facto alieno. ſi in facto proprio, aut certat de damno vitando, aut de lucro captando. ſi de damno, aut cum alterius iniuria, & tunc error in facto proprio non toleratur, vt ff. ad Velleia. l. quanquam. aut ſine alterius iniuria, & tunc error in facto proprio excuſat & toleratur, vt ff. de condi. indeb. l. ſed & ſi me putem, in principio. & §. cum inter. & ff. de act. emp. & vẽd. l. ſi tibi liberum. 171 † Si verò agitur de lucro captando, tunc error nõ toleratur in proprio facto. & ita oportet intelligi, quod not. ff. de lega. j. l. ſi res obligata. ſi autem erratur in facto alieno, tunc illud aut erat publicè notum, aut non. ſi erat publicè notum, tunc ignorantia non excuſat, vt ff. de inſtit. act. l. ſed & ſi pupillus. §. proſcribere nam ſi proſcriptum erat, vt non contraheretur cum tali perſona, is, qui contraxit ignorans proſcriptionem factam, non excuſatur. & ideo non poteſt agere contra dominum, vt ibi. 173 † tunc enim errans videtur in lata culpa, quæ dolo aſſimilatur, ex eo quòd ignorat id, quod omnes intelligunt, vt ff. de verbor. ſignific. l. cedere diem. §. fin. & l. latæ, & l. magna. 174 † ſi autem non erat publicè notum, tunc ignoratia excuſat, vt ff. pro ſuo l. ſi. & in dicto cap. ignorantia. & in cap. cum quis, de regu. iur. libro 6. & in dicta l. non fatetur, ff. de confeſſ. faciunt not. in l. error C. de iur. & fac. ignoran. & in l. ſi non ſortem. §. indebito, & §. adeo, & l. cum his. § fideiuſſor. & l. ſi fideiuſſor. ff. de condict. indebi. Ecce quòd ſatis melius ſatisfaciunt nobis iura, quàm ſimplicia verba etiam valentium magiſtrorum. Erubeſcimus enim ſine lege loqui, vt in l. illud. & in l. illam. C. de colla. Et ſic expediuimus hunc paſſum de iuris & facti ignorantia tantis nexibus inuolutum.

Ad tertium quæſitum ſimiliter reducendo partes ignorantiæ conſideratę ſecundum ſubiectum, in quo eſt ad titulum quęſtionis, videlicet 175 † quomodo excuſet ignorantia in comparatione ad alias cauſas inexcuſabiles declarando primò partes prædictas, ſiue in euidentiali contentas ſcilicet, quãdo dicatur ignorãtia ſimplex, craſſa, ſupina, affectata, inuincibilis, vincibilis. Reſpõdeo quòd 176 † ignorantia ſimplex eſt, cum quis tenetur ſcire quod neſcit, & facere aliquid vt ſciat, ſed non quicquid poteſt. vel ſecundum aliquos poteſt dici ſimplex ignorantia illa quæ priuat ſcientiam, nec ponit debitum ſciendi, nec contemptum ſciendi. & hæc eſt in his, qui non habent vſum rationis, vt ſunt amentes & ſimiles. 177 † Craſſa ignorantia eſt, cum quis negligit ſcire id, quod tenetur ſcire, nec tamen vult ſe neſcire. 178 † Supina ignorantia dicitur, cum quis præ oculis habens facile ſcire & diſcere ea, quæ ſeruare tenetur, terga vertit, ne videat, quaſi nolens erigere ad cœlum oculos, ne videat claritatem diei. de quo dicit Pſal. noluit intelligere vt bene ageret. Et in plurali de talibus loquens dicit, Oculos ſuos ſtatuerunt declinare in terram. Pſalm. 16. & Daniel. 13. de ſenibus ſacerdotibus & iniquis iudicibus, qui exarſerunt in concupiſcentiam Suſannæ dicitur, Et euerterunt ſenſum ſuum, & declinauerunt oculos ſuos, vt non viderent cęlum, nec recordarentur iudiciorum iuſtorum. erant autem ambo vulnerati amore eius, &c. Supinare enim verſare eſt. vnde ſupinus, na, num, idem eſt quod reuerſatus, vt dicunt Pap. & Catholicon. Ignorantia igitur craſſa & ſupina dicitũ per metaphoram hominis craſſi & ſupini, qui non videt etiam ea quæ coram eo ſunt. & qui publica & manifeſta ſe aſſerit ignorare, cui faciliter non eſt credendum, 17. diſtinct. quod dicitis. 179 † Affectata autem ignorantia dicitur, cum quis negligit ſcire, quod tenetur ſcire, & placet ſibi neſcire. 180 † Simplex igitur ignorantia carentes vſu rationis excuſat à toto, vt infantes & amentes, ſi ſine ſua culpa amentia fuerit. ſi autem ſua culpa: tunc aut ſuperuenit amẽtia per opus licitum, vt puta per vigilias, vel abſtinentias: & tunc ſecundum aliquos, excuſatur à toto, etiam ſi feruoris exceſſus peccatum fuerit veniale. aut ſuperuenit amentia per opus illicitum, & tunc dicunt quidam, quod excuſatur à tanto, licèt non à toto. Archid. 50. diſtinctio. ſæpe. 15. quæſtio. 1. ſed hoc. Quidam autem dicunt, quòd peccatum ſequens poſt amentiam, ſi nullus remanſit vſus rationis, excuſatur à toto. & hoc probabilius videtur 15. quæſtione j. aliquos. de quo per gloſ. & Doctor. in dicto capit. ſicut dignum. §. fin. ext. de homicid. Craſſa autem minus excuſat quàm ſimplex: & ſupina adhuc minus quàm craſſa: ſed multo minus affectata, quanquam rectè inſpiciendo, ſupina & affectata ad idem tendere videantur, quaſi ſupinus claudat oculos, vt non videat veritatem, affectans autem gaudeat non videre, quaſi cęcus gaudens cæcitate ſua, 181 † ſicut legimus in vita Beati Martini de illis duobus infirmis, quorum vnus erat cęcus, & alter claudus. cęcus deferebat claudum, ipſe verò claudus iter oſtendebat cęco. Dubitantes autem, ne meritis Beati Martini ab eorum infirmitatibus curarentur, fugiebant, ne obuiarent corpori glorioſi Martini, quod per ciuitatem Turoniæ proceſſionaliter ferebatur. Sed volens optimus Deus ſuam virtutem pandere, meritaque Sancti, nolentes curati ſunt in eorum opprobrium prauitatis. Sic igitur adueniet his, qui ſupina & affectata ignorantia ſe cogitant excuſare, iuxta illud Sapien. 5. videntes ſcilicet iniqui turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in ſubitatione inſperatæ ſalutis, 182 † dicentes intra ſe, pœnitentiam agentes ſcilicet deſperatã & præ anguſtia ſpiritus gementes. hi ſunt quos aliquando habuimus in deriſum & in ſimilitudinem improperij, nos inſenſati vitam illorum æſtimabamus inſaniam & finem illorum ſine honore. Ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter ſanctos ſors illorum eſt. ergo errauimus à via veritatis, & iuſtitiæ lumen non illuxit nobis & ſol intelligentię non eſt ortus nobis, laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis & ambulauimus vias difficiles, viam autem Domini ignorauimus & infra, Et virtutis quidem ſignum nullum valuimus oſtendere. In malignitate autem noſtra conſumpti ſumus. Talia dixerunt in inferno hi, qui peccauerunt. Ecce igitur quantum eis talis ignorantia profuit, quos magis accuſat quàm valeat excuſare 183 † Inuincibilis autem ignorantia, ſcilicet cum quis ſine culpa ſcire non poteſt, ſicut ſunt infantes. & amentes à natiuitate, excuſat à toto, quia Deus à nemine requiret impoſſibile. Idem eſſet, ſi quis dubitans in aliquo caſu conſultiſſet peritiores & finaliter ſupplici prece pia mente ac humili corde per ſuam deuotã orationem recurſum habuiſſet ad Deum, qui dat lumen ſapientiæ ſuæ omnibus deuote petentibus affluenter. Iaco. primo, de quo dictum eſt ſupra. nam qui fecit quod potuit, legem impleuit, 184 † quia impoſſibilium nulla eſt obligatio, vt in l. impoſſibilium, ff. de regu. iur. eſt enim talis ignorantia inuincibilis & inuoluntaria. meritò igitur excuſabilis iudicatũ. 185 † Si verò per accidens talis ignoratia inuincibilis ſuperueniat, vt in ebrio & furioſo, tunc recurrendum eſt ad præcedentem diſtinctionem de cauſa ſuperuẽtionis & de quantitate defectus, vt in furioſo, habente dilucida interualla, & de ebrio non totaliter alienato à rectitudine ſenſus diſcretiui. & de infante proximo pueritiæ, vel de puero proximo infantiæ, quæ eſt ætas ſeptem annorum, vt in l. ſi infanti. C. de iure delib. In his enim aliqualis capacitas eſſe poteſt præcepti, vel prohibiti, licèt non ſit in eis plena capacitas, iuxta not. in cap. j. ext. de delic. puer. & in c. omnis vtriuſque ſexus. de pœn. & remiſ. & in cap. vno, de homicid. in clemen. & dixi plenè in Tractatu de confeſſione. In his igitur excuſatur plus & minus ſecundum capacitatem ſubiecti, in quo reſidet ignorantia prælibata. 186 † Vincibilis autem ignorantia, ſcilicet cum quis diſcere poteſt ea, quæ ſcire tenetur, & attamen aut negligit, aut omnino renuit ſcire, tunc in eo, quo excuſabilis eſſe poteſt, excuſat à tanto, ſed nunquàm à toto. Imo ſicut ſupra dictum eſt aliquando accuſat potius quàm excuſet. & ſic magis nouum peccatum inducit, quàm excuſet alia peccata ſequentia. de quo per Thom. j. 2. quæſtione 76. & per Alexand. in 2. vbi ſupra, qui in 8. quęſtio. ſuperaddit diuiſionem ignorantiæ ex parte efficientis, 187 † quia alia eſt voluntaria, alia inuoluntaria. Voluntaria eſt duplex, alia eſt volentium neſcire. Et hæc eſt affectata ſimpliciter, & non excuſat. alia eſt nolentium ſcire, & hæc eſt affectata ſecundum quid, & hæc ſimiliter non excuſat, ſed accuſat, ſed non tantum, quantum prior. Inuoluntaria verò aut fuit à principio inuoluntaria, & hæc eſt pęna, non peccatum ſimpliciter, & hæc excuſat à toto: aut fuit à principio voluntaria, & poſtea facta eſt inuoluntaria, & hæc excuſat à tanto, & ſi non à toto. Et ſubdit Alex. his cognitis ad maiorem euidentiam ponendi ſunt quidam caſus de ignorantia.

Quæritur enim de puero, qui ab infantia includitur incarcere ſaracenorum, 188 † vtrum ignorando ea, quæ ſunt fidei, peccetur? Videtur quòd non, quia non poteſt habere qui inſtruat ipſum, nec per ſe poteſt habere cognitionem. Circa quod dicit Apoſt. ad Rom. 10. Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt: aut quomodo credent, in quem non audierunt? Quomodo autem audient ſine prædicante? Et infra, ergo fides ex auditu eſt, auditus autem per verbum Chriſti. ergo talis non poteſt non ignorare, ergo non peccat: nullus enim peccat in eo, quod vitare non poteſt. Contra ad Hebr. 11. Sine fide impoſſibile eſt placere Deo. Ad quod reſpondendum, quòd talis, cum perueniat ad adultam ætatem, non habebit impotentiam credẽdi omnino: quia ſi facit quod in ſe eſt, Dominus illuminabit eum per occultam inſpirationem, vel per Angelum ſuum, aut per hominem. Videtur tamen per hoc quòd dicit Auguſt. in qq. noui teſtamenti, quòd ſi non fuit à quo diſceret, nec ad eum aliquo modo rumor doctrinæ peruenit, quòd tunc non ſuo vitio ignorat, & immunis eſt à condemnatione. Sed intelligendum eſt tũc de diſciplina ſecundum quòd fit per doctrinam exteriorem, vel per doctrinam interiorem. Et ideo non incautè dixit Auguſt. nec ad eum aliquo modo rumor doctrinæ peruenit: Oportet enim facere quod in ſe eſt, & vti ratione, per quam poteſt comprehendere Deum eſſe, & Dei adiutorium inuocare. Dicit etiã Beda, quòd vnuſquiſque poteſt intelligere Deum eſſe, & iudicium eſſe venturum. De incarnatione autem & redemptione ſi aptet intellectum ſuum, quantum in ſe eſt, vocabitur vocatione interiori etſi non exteriori. ad quod ſatis accedit quod ſcribitur 2. Paralip. 20. c. 189 † Sed cum ignoramus quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus ad te. Hoc dicebat Ioſaphat in oratione, quam fecit ad Deum, quando filij Moab & Amon pugnabant contra eum & contra populum Iudęorum. Dauid etiam Rex ſic ex parte Dei promittit pſal. 90. dicẽs, Qui habitat in adiutorio altiſſimi. Et infra, Quoniã in me ſperauit, liberabo eum, protegam eum, quoniã cognouit nomen meum. Clamabit ad me, & ego exaudiam eum & infra. Et oſtendam illi ſalutare meum. Ad auctoritatem Apoſtoli reſpõ. ſecundum ſuam met declarationem, cum ſubdit, Sed dico, numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. vbi dicit Nic. de Lira, Habent ne excuſationem ſuę infidelitatis propter defectum publicationis. quaſi dicat, non. ad quod inducit auctoritatem

Psal. 18. Et quidem in omnem terram &c. A tēpore enim Apostolorum publicatum fuit Euangelium per orbem vniuersum, sicut plenius ostendi, scribendo super Psal. 18. ibi enim dicit prædictus Nic. super ver. non sunt loquelæ &c. quia Apostolis alijsque discipulis, cum eis existentibus in die Pentecostes data est gratia linguarum, vt possent prædicare Euangelium Christi linguis omnium gentium, vt habetur Actu. 2. quia Spiritus sanctus in linguis igneis cecidit super Apostolos & alios Christi discipulos, de quibus ibid. dicitur, erat autem turba hominum ferè 120. In omnem terram exiuit sonus eorum, &c. quia viuente Beato Petro Apostolo fides Christi prædicata est vsque in Franciam, quæ est in vltimo climate versus occidentem. Vnde & Senonis fundata est ecclesia in nomine Beati Petri viui, quia ipso uiuente cōsecrata est. Cum igitur Apostoli, alijque discipuli exierunt de Hierusalem ad publicandum Euangelium per orbem, secundum quòd prænunciauerat Christus Act. 1. dicens, eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa & Samaria & vsque ad vltimum terræ. Hierusalem autem sita est in medio climate. Et ideo sicut Euangelium publicatum est viuente Petro vsque ad vltimum clima versus Occidentem, ita intelligēdum est versus alias partes mundi. Hæc Nicolaus de Lira in d. Psal. Cœli enarrant.

190 Secundò quærit dictus Alexand. † vtrum quilibet catholicus teneatur scire de quolibet mortali, quòd sit mortale? videtur quòd sic, quia non potest vitari malum nisi cognitum. Quilibet autem tenetur vitare mortale peccatum, ergo quilibet tenetur scire mortale peccatum, quòd sit mortale. Contra Doctores dubitant in casibus subtilibus simoniæ & huiusmodi peccatorum, ergo non potest sciri à laicis, ergo non tenentur. Respondendum ad hoc, quòd quilibet tenetur scire implicitè, vel explicitè, particulariter, vel ad minus generaliter, sub illa scilicet ratione generali, qua dictat natura. Sed laici non tenentur scire de quolibet mortali explicitè, licèt teneantur vitare in propria ratione. Hæc Alexand. Tu adde se-

191 cundum Thom. 1. 2. q. 76. † quòd omnes tenentur scire ea, quæ sunt fidei, & vniuersalia legis præcepta, vt supra tetigimus. vbi tractat de ignorantia excusabili, vel non excusabili, & in substantia concordat cum suprascrip. determinationibus. Ab ecclesia etiā sic institutum est, vt omnes curati suos populos instruant orationem dominicam, simbolum fidei & cōfessionis formam eos sollicitè edocentes, vt in cap. Deus qui, de pęnit. & remiss. accedunt not. in cap. quisque. ext. de vita de hon. cler. & per Inno. & Ioan. Andr. in ca. j. de sum. Trinita. & fide cathol. vbi tractant Doct. de fide, vel de scientia fidei implicita, vel explicita.

192 Tertiò quærit Alexand. de sacerdote, qui accedit ad ordines & non potest adiscere canones, & ita non potest scire, ergo tenetur ad impossibile. Contra dicit Hier. Maledictus homo, qui dicit Deum pręcepisse impossibile, ergo iste non tenetur ad impossibile. Quæritur ergo de tali sacerdote, in quo peccat, aut quia vult suscipere ordines, aut quia nescit canones: non quia vult suscipere ordines, quia velle suscipere in se bonum est, nec in eo quod nescit, quia non tenetur scire, quod non potest discere, ergo in nullo peccat. Ad quod dicendum, quòd peccat in eo, quod vult suscipere ordines, cum nesciat, nec discere possit. Vnde licèt teneatur ad sciendum canones, ex hoc quòd est sacerdos, & non possit adiscere, non tenetur propter hoc ad impossibile: tenetur enim ex hoc non suscipere officium audiendi cōfessiones, & iniungendi pęnitentiam, in quibus est periculosum iudicium. Sed adhuc videtur quòd impotentia sciendi excuset illum per simile. Si quis enim cadit in paupertatem per impotentiam dandi excusatur, si non dat pauperi in extrema necessitate, quia si non habet, dare non potest. Eadem ergo ratione impotentia adiscendi excusat sacerdotem in tali casu. Ad quod dicendum, ꝙ non est simile. ille enim non ingessit se in impotentiam dandi: sed iste ingessit se in impotentiam audiendi, nam ille qui non habet pecuniam, potest tamen habere & dare bonam voluntatem, quæ magis placet Deo. Non sufficit autem isti sacerdoti curam habenti bonam voluntatem habere de faciendo, vel de curando, sed oportet quòd ipse sciat & curet.

193 Hæc Alexand. † Adde quòd si per se nescit curare, aut debet renunciare beneficium, vt in cap. nisi cum pridem. §. pro defectu quoque scientiæ. ext. de renunciat. per sufficientem substitutum ex dispensatione prę lati suo populo debitum pabulum ministrare, iuxta not. in c. inter cætera, extr. de offic. ordin. ad fi. vbi Inno-

194 cen. III. mandat dicens, † Vnde præcipimus tam in cathedralibus quàm in alijs conuentualibus ecclesijs uiros idoneos ordinari, quos episcopi possint coadiutores & cooperatores habere non solum in prędicationis officio, verum etiam in audiendis confessionibus & pęnitentijs iniungendis, ac cęteris, quæ ad salutem pertinent animarum. si quis autem hoc adimplere ne-

195 glexerit, districtè subiaceat vltioni. † præcipit etiam prælatis, vt ad corrigendum subditorum excessus, maximè clericorum, & reformandos mores prudenter ac diligenter intendant, ne sanguis eorum de suis manibus requiratur, vt in cap. irrefragabili. eod. titu. vbi dicit glos. Durum verbum est istud pro prælatis negligentibus subditorum correctiones, vt in cap. fin. de regular. & in cap. cum ad monasterium. §. fin. de sta. monach. & in c. qualiter & quando, §. fin. de accusat. nec admittitur pastoris excusatio, si lupus oues comedit, & pastor nescit, vt in cap. quamuis, ext. de reg. iur.

196 Quartò quærit Alexand. de illo, cui apparet Satanas, transfigurans se in Angelum lucis. & ipse credit quòd sit bonus Angelus, & apponit suo videre omnem diligentiam, quam potest, & ita adorat eum. videtur quòd ignorantia excuset eum, eo quòd apposuit diligentiam, quam potuit. Contra, adorat quem debet non adorare, ergo peccat. Respon. quòd non apposuit omnem diligentiam, quam potuit. quia si apposuisset, vel per se cognouisset, vel Deus ei reuelasset. Hæc Alexand. Adde quod dicit glos. super illud Apostoli 2. Corinth. 11. ipse enim Satanas transfigurat se in Augelū lucis, idest ostendit se quasi Angelum Dei scilicet Christum, vel aliquem cœlestem Angelum, vt decipiat, quod ad erumnas huius vitæ pertinet. transfigurat enim se ad tentandum eos, quos ita erudiri est opus, vel ad decipiendum aliquos, prout iustum est, ad quod magis Dei misericordia necessaria est, ne quisquam cum Angelos bonos amicos habere se putat, habeat malos dęmones, fictos amicos, eosque tanto nocentiores, quanto astutiores & fallaciores patiē inimicos. neque sancti & fideles vnius viri Dei cultores ab eorum fallaci & multiformi tentatione securi sunt in his diebus malignis. Et infra, ne quis post eum eat, opus est magna vigilantia, quod nemo sine Deo potest. Et ipsa huius difficultas ad hoc est vtilis, ne sit spes sibi quisque, aut homo alter alteri, sed Deus tantum, quod nobis expedire prorsus piorum ambigit nemo. Ergo ex his ostenditur quòd si debitus habeatur recursus ad Deum, non decipietur a Satana, cum non plus possit quàm Deus permittat, iuxta illud Iob 40. Qui fecit eum applicabit gladium eius. vnde & Apostolus dicit, 1. Cor. 10. Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam prouentum, vt possitis sustinere. Vbi dicit glos. Fidelis autem Deus. i. verus in promissis, qui se protectorē suorum electorum fore promisit, q nō patiet vos ꝑ se tribulatos tentari supra id, qđ potestis ferre, qa vel cadere non sinit, vel à casu eripit. Sed faciet etiam cum tentatione prouentum, idest virtutis augmentum. q eñ dat tentandi diabolo licētiam, ipse dat tentatis misericordiā ita facit prouentum, vt possit is perseueranter sustinere, ne deficiatis in lucta, sed vincatis, quod fit per humilitatem. humilitas .n. custodit in omni tentatione, vt illi non crepent in fornace, qui non habent ventum superbiæ. Hinc subdit Apostolus, ꝑpter quod chariss. fugite ab idolorū cultura, vbi dicit glo. idest abstinete ab omni societate idolatriæ. hoc satis ad propositū in verbo pręcedenti, cū dicit Apostolus, tentatio vos non apprehēdat nisi humana: dicit glos. inter alia, vel humana tentatio est aliter sapere q̃ res se habeat, tamen bono animo, nimis autem amādo sententiam suam, vel inuidendo melioribus vsque ad præcidēdę communionis, & condendi scismatis, vel ex his sacrilegium ꝑuenire diabolica præsumptio est. In nullo autem sapere aliter quàm res se habet, Angelica perfectio est, &c.

197 Quintò quærit Alex. de viro, a quo vxor petit debitum, † & ipse dubitat, an sit vxor sua, an aliena, si ergo cognoscit, cōmittit se discrimini, ergo peccat mortaliter. si non cognoscit, exponit eam discrimini. ergo ei imputabitur, si illa adulteretur. Ad quod dicendum, ꝙ si apponit diligentiam quam potest, poterit per aliqua signa cognoscere ipsam esse suam vxorem, & ita auferetur dubitatio: si verò per nulla signa poterit cognoscere, nec Deus reuelat, monenda est vxor, vt contineat ad tempus, quousque possit ab eo auferri dubitatio, quòd si noluerit, ipsa se committit discrimini, & non ipse, si cum alio coeat, quasi dicat, non ipse dedit causam damni, sed ipsa sumpsit a semetipsa, vnde non habet locum illa regula, qui causam damni dat, dānum dedisse videtur, vt in c. fi. extra de iniur. & dam. dato non est enim in tali casu causa data, sed accepta, ergo potius locū hēt regula quę dicit, damnum, quod quis sua culpa sentit, sibi debet & non alteri

198 imputare, vt in c. damnum, de reg. iur. lib. 6. † Simile est de eo, qđ quidam iurisperiti dicunt esse simoniam, & quidam non. nam abstinendum est ab huiusmodi contractu, ne quis discrimini se committat, nam in dubijs semper tutius est eligendum, vt in c. in obscuris, de reg. iur. lib. 6. & in c. vbi periculum, ext. de elect. & in c. inspicimus, eo. titu. quæ regula sumpta est ex l. in obscuris. ff. de reg. iur. ad quod 33. quæst. j. siquis acceperit, & de pœnit. dist. vlt. c. fin. vbi August. dicit, Tene certum & dimitte incertum.

Ad id autem quod quærebatur de excusatione ignorantię in cōparatione ad alias causas excusabiles, dicit Alex. in 2. de igno-

199 rantia tractans, q. 9. † ꝙ potest esse ligatio rationis multipliciter. Primò per ebrietatem. Secundò per naturalem stoliditatē. Tertiò per frenesim. Quartò per dormitionē. Quintò per ignorantiam. Sextò per stuporem. Potest .n. quæri, vtrum ęqualiter excusetur peccatum in omnibus istis, an plus excusetur per vnam ligationem q̃ per aliam? Quod autem non ęqualiter, videtur per

200 hoc, quod dicit Ber. in lib. de lib. arb. † Insanis, infantib. & dormientib. nihil quod faciunt, in bonum, vel malum imputatur, quia

quia nimirum sicut non sunt cōpotes suæ rationis, sic nec vsum tenent propriæ voluntatis, ac per hoc nec iudicium libertatis. De hoc puncto satis agitur per modernos in c. si furiosus. de ho-

201 mic. in clem. † De Loth enim inebriato per filias, cum quibus postmodum incestum commisit, & filios generauit, dicit Amb. quòd culpandus est non quantum incestus, sed quantum ebrietas meretur. sed dicit postmodum, ꝙ ebrietas est origo incesti cōcubitus, ergo videtur ex vtroque peccasse. Item philosophus dicit de ebrioso, qui occidit, quòd duplices maledictiones ei debentur, ergo ligatio rationis, quæ prouenit ex ebrietate, non ita excusat, sicut in prędictis. ergo non omnis ligatio rationis ęqua-

202 liter excusat. † Similiter potest quæri de perturbatione, quā habuit Loth, cum dixit, habeo duas filias, abutimini eis, Gen. 19. & de illo, qui recepit leuitam in domo sua, cum dixit, habeo filiam virginem, & hic homo habet cōcubinam, & ducam eas ad vos, vt humilietis eas, & vestram libidinem compleatis, tantum obsecro vos, ne scelus contra naturam operemini. Iudic. 19. Cum enim perturbatio esset, vt dicit August. non erat ibi deliberatio rationis. Vbi autem non est deliberatio rationis, nec esse potest quòd peccet quis mortaliter. ergo illa ligatio rationis, quæ fuit ex huiusmodi perturbatione, ipsum Loth excusabat in eo, quod secundum se erat mortale. Vel si non erat ibi tanta ligatio rationis, quę excusaret a mortali, non omnis ligatio ęquè excusat, sed quædam plus, quędam minus, quod concedendum est. Vnde in quibusdam est omnimoda ligatio, secundum omne tempus, & illa omnino excusat a peccato, sicut est in eo, qui à princ. factus est extra mentem. Quando vero non est omnimoda ligatio, sed accidit secundum aliquod tempus, sicut in senibus ex debilitate naturæ, & illa pro tempore illo excusat. Quædam verò accidit ex infirmitate, & hoc potest cōtingere multipliciter quia qñq; infirmitas impedit cellulam imaginatiuam, quandoque memorialem. quādoque legisticam. Quando verò legistica impeditur, quandoque sunt lucida interualla, qñque non. Cum ergo ligatur ratio continuè ex infirmitate, non ex culpa præcedenti, tunc omnino excusatur, secundum illud tempus. Si verò lucida sunt interualla, potest sibi præuidere, & ideo non omnino excusatur. Aliquando verò ligatur ratio ad horā, sicut in somno ex fatigatione naturæ, vel ex ebrietate, quæ accidit ex volūtate pręambula, vt ex stupore, scilicet ex insolita imagine, vel ex imprēmeditatione, sicut ex perturbatione. Si primo modo, nō imputatur ei, nisi quando potuit præuidere. Si secundo modo, imputatur ei, quia per culpam iniecit se in illam. Si verò tertio modo, aut talis fuit causa, quæ absorbuit vsum rationis, & secundum hoc excusatur. aut talis fuit, quæ non debebat absorbere vsum rationis, & talis non omnino excusat. Si verò fuit ligatio ex perturbatione ad horam: tunc quia non est admittenda flagitiorum compensatio, non omnino excusatur, etsi aliquantulum habeat excusa-

203 tionis. † Vnde Loth peccauit mortaliter, etsi minus q̃ si imperturbatus diceret. Hæc Alex. vbi supra. ad quę faciunt not. 35. dist. sequitur autem. vbi dicit tex. Loth, quem Sodoma non vicit, vina vicerunt, & c. sexto die. vbi dicit tex. Legimus etiam, quod patrem Loth inebriauerunt filię in monte, ad quem timentes incendium sodomitarum confugerant, & habitabant in spelūca. fuit itaque ebrietas incesti origo pessimę regnatricis partus. s. deterior. vbi dicit glo. super verbo, partus. i. effectus. Istud vult dicere, ꝙ vinum ex se duos produxit effectus. Primò ebrietatem, demum incestum, & ebrietas fuit deterior effectus vini. Vel aliter ex ebrietate processit seruitus. s. Cham. Item ex ea processit incestus, qui deterior est. Vel illud vult dicere ꝙ filia deterior est q̃ mater, quia Moabitæ, & Amonitę, quæ ab illis. s. filiabus Loth ꝓcesserant, fuerāt deteriores quàm mater. nam vna illarum duarum malarum gentium processit ab vna filia Loth, & altera ab altera: nam maior filia peperit Moab, minor verò Amon. Gen. 19. in fine. De prædicta etiam ebrietate tractatur 15. q. j. inebriauerunt. vbi referuntur verba August. contra Faustum dicentis, inebriauerunt Loth filiæ eius, & se nescienti miscuerunt. Quapropter culpandus est quidem non tantum, quantum ille incestus, sed quantum ebrietas illa meretur. Vbi dicit glo. videē ergo quòd peccat, qui nesciens in ebrietate quid fecit, vt hic, & 35. distinct. sexto die. sed dic ꝙ hic non erat Loth nesciens. Natura enim non patitur ꝙ aliquis nesciens coeat, sed dicitur nescius, quia nesciebat esse filias suas: credebat enim esse vxorem suam, & alia glo. super verbo, culpandus est, dicit: Tripliciter exponiē hoc, quidam sic exponunt, ꝙ punitur pro incestu & pro ebrietate, vel aliter nō punitur quàm incestus meretur, scilicet si esset commissus ex deliberatione. Alij dicūt ꝙ nullo modo punitur pro incestu, sed tantum pro ebrietate quæ ebrietas est tantū veniale peccatum. 25. dist. cap. criminis. Tu dic, secundum Thom. 2. 2. q. 150. ꝙ immoderatus vsus vini potest cōtingere tripliciter. Primo modo, ꝙ vtens nesciat potum esse immoderatum, & in-

204 ebriare potentem, et sic ebrietas potest esse sine peccato, † sicut creditur de Noe Gen. 9. Secundo modo ꝙ aliquis percipiat potum esse immoderatū, non tñ ęstimet posse inebriare, & sic pōt esse cum peccato veniali, & sic potuisset contingere Loth Gen. 19. Vnde Beda super epistolam Iacobi, Peccata, quæ ex ignorantia, vel infirmitate humana committūtur, dicit & præcipit alterutrum confiteri, quia facilè dimittūtur. quęcunq; verò sunt ex deliberatione, non nisi per pęnitentiam, vt in d. §. criminis. Tertio modo, dicit Thom. potest contingere ebrietas, cum aliquis bene aduertit potum esse immoderatum & inebriantem, & tñ magis vult ebrietatem incurrere, q̃ a potu abstinere, & talis propriè dicitur ebrius, & sic ebrietas est peccatū mortale. hęc Thomas. siquis igitur in ebrietatem incidit sine sua culpa, & sic totaliter alienatur a mente, excusatur quidē a peccato, mentali alienatione durante. Vnde Amb. dicit in lib. de Patriarchis, Nesciūt quid loquantur, qui nimio vino indulgent & iacent sepulti. Ideoq; siqua per vina deliquerint apud sapientes iudices cū venia quidem facta donantur, sed leuitatis auctores damnantur. 15. q. j sanè. vbi dicit glo. super verbo, venia, idest minori pœna quàm si ex certa scientia fecissent, & super verbo, damnantur, dicit glos. j. etiam redarguunt eos, qui sunt nimis faciles ad inebriandum se. De oblatione, quam Loth fecit Sodomitis, de proprijs filiabus virginibus, Gen. 19. dicit Ambr. in lib. de patriarch.

205 † Offerebat Sanctus Loth filiarū pudorem: nam si illa quoque flagitiosa impuritas erat, tñ minus erat ſm naturam coire, quā aduersus naturā delinquere. præferebat domus suę verecundiæ hospitalē gratiam, ēt apud Barbaras gētes inuiolabilem. 32. q. 7. c. offerebat. Ex verbis igitur Ambr. patet Loth obtulisse minus peccatum, vt euitaret maius, & vt hospitalitas nō violareē apud eum, quæ apud paganos inuiolabilis obseruatur. Vnde dicit ibi

206 glo. † nam & hosti fides est seruanda 23. q. j. noli. & ita hospes tenetur hospitē defendere. vnde & lex dat actionē ꝯ eum. ff. nau. caup. stab. l. j. in princ. Posset dici, ꝙ Loth spiritus sancti radio fulgētis sapientię luminis illustratus intellexit talem oblationem ad maius cedere iudiciū sodomitis, cū tñ ipse non intenderet filiarū pudicitiam tradere violandam, sed potius intelligeret hoc illos acceptare nolentes. nec tñ propter hoc fuisset a peccato totaliter excusatus ꝑꝑ malum exemplum, qđ proximis exhibebat: quia qui causam damni dat, damnū dedisse vr̄, vt in c. fi. de iniur.

207 & dam. dato. Certum est. n. † ꝙ stuprum secundum se, non pręcedente ꝯiugali pactione inter flagitiosa crimina computatur, de pęnit. dist. j. § j. 36. q. j §. cum ergo. Nec obst. ꝙ Loth in ciuitate peruersa iustus fuisse dr̄, & in monte peccasse. 40. dist. quælibet. quia illud dixit Greg. vt ostenderet ꝙ non locus, sed diuina gratia sanctificat hominem: diminuitur enim eius peccatū, sed non totaliter excusatur, nam & aliquādo malum factum excusatur per bonam intentionem, etsi non totaliter, saltem aliqualiter, vt patet de obstetricib. mentientib. vt vitam paruulis conseruarent. Exo. j. & 22. q. 2. si qualibet. sic etiam excusantur filiæ Lotæ de incestu commisso cū patre, quia putabant nullū hominē superesse terrenis, ex quo prolem cōcipere valuissent, & sic humanum genus deficere cogitabant, nisi patris semine generarent. Vnde dicit Amb. in lib. de Patriarch. Deniq; & Loth sancti filię hanc cām quærendę posteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanū, & ideo publici muneris gratia priuatā culpā prętexit. 32. q. 4. dixit Sara. in fi. vbi dicit glos. super verbo, prætexit, idest diminuit & exterminauit, nō autem extinxit. 35. dist. sexto die.

208 † De hac materia, scilicet de operibus furiosorum, infantium, ebriosorum, amentium & similium sufficienter agitur 15. q. j. ꝑ totum, & quàm maximè in c. j. & in c. meritò. vbi est bona glos. quæ incipit, sic nesciens non peccat. & §. ex præmissis. & in c. aliquos, & in c. illa cauenda sunt, & in c. siquis insaniens, vsque ad finem quæstionis. Sic & ignorantia excusat eum, qui nesciēs dormit cum sorore vxoris suę, quam putat vxorem. 34. q. j. sic etiam, & c. in lectum. Et taliter dicitur excusari Loth ab incestu, quia filiam putabat vxorem, arg. 37. dist. c. fin. & §. fi. Et hæc de ignorantia, & qualiter ex ignorantia causetur error consciētiæ, dicta sufficiant, nam qui nescit quid eligat, vel respuat, faciliter errat. Circa quod dicitur Isaiæ 7. vt sciat reprobare malum & eligere bonum. de quo per Archid. 22. q. 2. in quibus. & 38. dist. quamuis. & per Io. And. in c. ad apostolicę. ext. de cler. excom. minist. vbi agitur de ignorātia probabili & crassa & supina, aut erronea, & de

209 differentia earūdem. † & de differentia inter ignorantiā, errorē, & titubationem. & dicunt ibi Doct. ꝙ ignorare est ex toto nescire, quod scire debet. 36. distin. §. fi. cum sim. Errare quidem est aliud pro alio putare. 38. dist. quamuis. Titubare autem est, cum quis inter duo dubius est, & nescit quid eligat, de quo ext. de testib. cogen. c. præterea. & per legistas. ff. & C. de iur. & fac. igno. & l. de statu. ff. de test. & dicunt Doct. in d. c. ad apostolicę, ꝙ vt probabiliter dicatur qs ignorare, non requiritur ꝙ sit nimis diligēs & curiosus in inquirendo, sed sufficit ꝙ non sit nimis dissolutus & negligens ad quærendum ff. de iur. & fac. ignor. l. nec supina.

210 Circa secundum, † quo dicitur, erroneam conscientiam nasci ex negligentia, vt quia negligit quis quærere veritatem eius, de quo dubitat, tria quæruntur, videlicet primò quæ est causa & radix negligentiæ. Secundò, vtrum negligentia semper sit mortale, vel qualiter sit peccatū. Tertiò, vtrum peccator semper negligat. Ad primum dico, secundum Greg. super illud Ierem. 48. Maledictus, qui facit opus Dei fraudulenter, alias dicitur negligenter. Hinc dicit Pap. Negligere, non curare, vel despicere. Et

super

super illud Iob 9. verebar omnia opera mea, sciens ꝙ non parce res delinquenti. vbi Greg. ponit desidiam pro negligētia dicens, Desidia i. negligentia per torporem nascitur, fraus per priuatam dilectionem. illam minor amor Dei exaggerat, hanc proprius amor sui excitat. vult ergo dicere ꝙ minor amor Dei facit negligentiam, vel desidiam: proprius autem siue nimius amor sui excitat fraudulentiam. Desidia, ignauia, pigritia corporis, à valde sedendo dicta secundum Pap. Ostenditur autem, secundum Alex. in 2. cum tractat de negligentia. q. 5. ꝙ proprius amor sui
212 vtrunque facit: quoniam vt dicit August. in lib. de lib. arb. ꝙ anima aut conuertitur ad summum bonum, aut auertitur à summo bono. si conuertitur bene ordinata est, si auertitur à summo bono, & conuertitur ad bonum cōmutabile, tunc peccat: & tunc distinguendum, quia aut conuertitur ad proprium bonum diligendo suam excellentiam, aut ad bonum exterius, sicut ad temporales diuitias: aut ad bonum inferius, quod est bonum carnis: & secundum hoc sumuntur illæ tres radices peccatorum, quas scribit Beatus Io. prima sua Can. dicens. 2. c. Omne quod in mundo est, cōcupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Vnde Aug. in prædicto lib. reducit hæc ad indebitum sui amorem, qui est radix omnium peccatorū. ergo ad ipsum, tanquam ad radicem reducitur negligentia & fraudulentia. Concludit igitur Alex. ꝙ vtrunque est in vtroque, hoc est, quia in negligentia & fraudulētia sunt hæc duo, scilicet minor amor Dei, & nimius, vel proprius amor sui, quoniam ibi est auersio à Deo, & conuersio ad bonum commutabile. Cum ergo deficit in homine feruor charitatis, tunc negligit facere bonum, etsi per appropriationem negligentiæ ex defectu charitatis in Deum, negligit opera Dei,
213 sicut est psallere & orare, & huiusmodi. † similiter per appropriationem dicitur, quod fraudulentiam facit proprius amor sui. & intelligit Greg. amorem suum nimium, vel proprium inordinatum amorem temporalium. Talis enim facit fraudem. nam aut homo intendit istud bonum, & præponit ipsum summo bono, quod debet intendere & hoc pro fine. vnde tunc est fraudulentia. Et hoc est, quod dicit Greg. in prædicta gl. cum ait, Fraudem quippe in Dei opere perpetrat, qui se inordinatè diligēs pro hoc, quod rectè agit in remunerationis transitoriæ bona festinat. Et hæc fraudulentia est in corde, ore, & opere: quando. s. quis cogitat dicit & agit aliquid, in quo præponit bonum temporale, & minus intendit summum bonum. & sic desidiam vel negligentiā facit minor amor Dei. Vnde dicit ibi Greg. sæpe desidia i. negligentia interueniēte operi bono pleriq; deficiunt, & frigescente amore. s. proprio, calesiunt. Vnde patet ꝙ reducendo ad cās, siue radices proprias ipsius negligentiæ causa est minor amor Dei. hic est n. minor feruor charitatis, quando frigescit homo, secundum ꝙ habetur Mat. 24. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Radix autem fraudulentiæ est proprius, siue nimius amor sui. Et sic communis radix omnium peccatorum libido, vel concupiscentia nuncupatur, iuxta illud Apostoli 1. Timot. vlt. Radix omnium malorum est cupiditas.
214 de quo in c. nam concupiscentiā, ext de constitut. † sunt tamen aliæ radices peccatorum magis propinquæ, sicut timor malè humilians, & amor male incendens, vt habetur super illud Psal. Incensa igni & suffossa ab increpatione tua peribunt. vnde timor ad amorem reducitur, quia non timet quis inordinatè siue male,
215 nisi quia amat se inordinatè. vbi sciendū † ꝙ dilectio Dei a creatura triplex est. Vna est naturalis, qua diligit homo Deū naturaliter. Alia est voluntaria, siue procedens ex voluntate deliberata, sicut quando homo deliberat in se ꝙ Deus hoc fecit illi, & ꝙ talis est. Ex hac deliberatione surgit in ipso dilectio Dei. Tertia est dilectio procedens ex voluntate gratuita, & ista dilectio est charitatis. Cum ergo dicitur ꝙ minor amor Dei facit negligentiam, amor non stat ibi pro charitate. Vnde hoc quod est minor amor, non dicit amorem, prout est charitas, sed prout est diffinitio voluntatis deliberatæ principaliter, quæ potuit formari per charitatem. merito igitur negligentia maledicitur. Et hæc de radice negligentiæ.

Ad secundum dico secundum Thom. 2. 2. q. 54. art. 3. ꝙ negligentia importat quandam remissionem voluntatis, per quā cōtingit ꝙ ratio non sollicitatur, vt percipiat ea quæ debet, vel
216 eo modo, quo debet. Potest ergo dupliciter contingere, † quod negligentia sit peccatum mortale: vno modo ex parte eius, quod prætermittitur per negligentiam, quod quidem si sit de necessitate salutis, siue sit actus, siue circunstantia, erit peccatum mortale. Et sic intelligitur illud prouerb. 19. Qui custodit mandatum, custodit animam suam. Qui autem negligit vias suas, mortificabitur, idest morte culpæ & gehennæ, vt dicunt Glossatores. Alio modo ex parte causæ. si enim voluntas in tantum sit remissa circa ea, quæ sunt Dei, vt totaliter a Dei charitate deficiat, talis negligentia etiam est peccatum mortale, & hoc præcipuè contingit, quando negligentia sequitur ex contemptu. & hoc benè probatur ex diffinitione vocabuli, secundum Isid. Etimol. & alios diffinitores dicentes, Negligens dicitur, quasi non eligens, vel non legens, dicit Catholicon. Talis igitur postponit timorem Dei, &
217 propterea negligit: quia, vt dicit Salomon, Eccles. 7. † Qui timet Deum, nihil negligit. Et prouerb. 15. per timorem domini decli
218 nat omnis homo a malo. † Cum igitur negligentia importet defectum debitę sollicitudinis, omnis autē defectus debiti actus habet rationem peccati plus & minus, secundum suū subiectū. ergo contemnens quæ Dei sunt, mortaliter peccat & grauiter. prouerb. 18. Impius, cum in profundum venerit peccatorū, contemnit, sed sequetur eum ignominia & opprobriū. alioquin dicit Thom. si negligentia cōsistit in prætermissione alicuius actus, vel circunstantiæ, quæ non sit de necessitate salutis, nec hoc fiat ex contemptu, sed ex aliquo defectu feruoris, qui impeditur interdum per aliquod veniale peccatum, tunc negligentia nō est peccatum mortale, sed veniale. & sic intelligitur illud Ecclesi. 6. de negligentia purga te cum paucis. vbi dicit glo. quamuis oblatio parua sit, multorum tñ delictorū purgat negligentias. Alex. in 2. cum tractat de negligentia. q. 2. dicit, ꝙ negligentia est mortale peccatum, quando est circa circunstantiam debitam, quæ est in præcepto, sicut est ꝙ aliquis teneatur dare eleemosinam indigēti, & quando necesse est dare, necessarium est quidam actus. circurstantiæ autem determinātur per hoc ꝙ est indigenti, & per hoc ꝙ est in tempore necessitatis, siue quādo est necesse. hę circunstantiæ debitę sunt & in præcepto. Negligentia ergo circa ipsas debet dici mortalis. similiter dicit Apostolus 1. Cor. vlt. omnia vestra in charitate fiant. hæc est circunstantia præceptorum affirmatiuorum, hæc circunstantia est in præcepto. Negligentia ergo circa huiusmodi circunstantiam dicitur esse pecca-
219 tum mortale. Et sic intelligitur illud Ierem. 48. † Maledictus hō qui facit opus Dei negligenter, secundum aliam translationem. Et illud Apost. ad Hebr. 2. si enim q per Angelos dictus est sermo factus est firmus, & omnis pręuaricatio & inobediētia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus? scilicet gehennam. dicit gl. si tantam neglexerimus salutem. vbi dicit Nic. de Lira, idest si inobediētes fuerimus legi nouę, in qua sola est salus vitę ęternę. Sequitur Alex. Item aliquando negligētia est venialis, sicut quando est circa talem actum, vbi de natura actus non sequitur peccatum mortale, sicut quando est circa
220 loquutionem, † q actus ponitur in lubrico linguę, à quo difficile est cauere. Eccles. 14. Beatus vir, qui nō est lapsus verbo ex ore suo. & Iac. 3. si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. Et infra, linguam autem nullus hominum domare potest. Cum igitur hęc dicantur propter difficultatem cauendi, dicitur esse veniale peccatum, cum talis difficultas habeat rationem venialis peccati, quod difficile est cauere. Verūtamen respondendo
221 ad ipsam materiam, non ad genus actus, contingit bene † quod negligentia circa loquutionem sit peccatum mortale, sicut si aliqui indigent verbo prędicationis & aliquis negligeret eis pro loco & tempore, cum esset necesse ostendere & aperire verbū veritatis propter huiusmodi defectum, & negligentiam ostensionis veritatis, diceretur ipse peccare mortaliter, quia talis negligeret quantum ad circunstantiam debitam ipsius actus, cum esset tempus & locus necessitatis idoneus, & ipsi auditores indigētes desiderarent audire. Ratione autem ipsius sermonis quotidiani, qui de facili non potest vitari, dr̄ veniale. Potest etiā contingere, negligentiā esse in actu indifferenti, & sic non erit mortale, nec veniale: nam cum actus est indifferēs, similiter eius cir-
222 cunstantia indifferens iudicatur. Vnde ex his dici potest, † ꝙ si iudex non diligenter discutit iura partiū, examinat processum, & merita causæ, & ex tali negligentia male iudicat, mortaliter peccat, & ad restitutionem tenetur eo modo quo infra dicam. Si autem vtatur negligentia ad excussionem eorum, quæ nō faciunt ad decisionem causæ, tunc excusabitur a peccato. si verò negligens fuerit, & remissus ad celerem expeditionem causæ, non tñ male iudicet, poterit excusari a mortali, sed non a veniali, iuxta illud Eccle. 26. Difficile exuitur negotians a negligentia sua, & non iustificabitur caupo a peccatis labiorum. vbi dicit
223 Nic. de Lira, † A negligentia scilicet suæ salutis, quia nimis inhæret terrenis lucris. De caupone verò, idest de tabernario dicit, nā ex frequenti iuratione incurrit periurium propter inopiam quę frequenter portatur impatienter. Et hæc de secundo.

224 Ad tertium dico, secundum Alex. vbi sup. q. 8. † videtur ꝙ peccator semper peccet peccato negligētiæ, dum perseuerat in peccato, quoniam homo semper tenetur conteri, vel atteri de peccato suo, & indifferenter in quolibet instanti, quia Deus in quolibet instanti suam gratiam offert, iuxta illud 1. Pet. 1. sperate in eam, quæ offert vobis gratiam in reuelationē Iesu Christi, quasi filij obedientiæ non configurati priorib. ignorantiæ vestrę desiderijs. ergo omnis, qui stat in peccato suo peccat negligendo pęnitētiam. Circa quod dicit Crisost. si quis offenderit dn̄m suum, implorat amicos & rogat vt pro se intercedat coram dn̄o suo, & dat ianitoribus de suo, & deprecatur vt intret, & ita omnem diligentiam adhibet vt cum ipso recōcilietur. Quanto ergo magis ille, qui offendit Deum Cœli, debet hoc facere. Si desides, inquit, fuerimus, idest negligentes, nec per aliquos saluari poterimus: si autem vigilauerimus, per nos ipsos hoc poterimus. s. sal-
225 uari. Ex his quærit Alex. † ponatur ꝙ aliquis sit in peccato negligentiæ mortali, sicut aliqs negligit in celebrādo missam, postea ipse

ipse negligit dolere & confiteri de illa negligētia. Quæ ergo istarum negligentiarum erit maior? prima, vel secunda? Et ostenditur ꝙ prima sit maior, quia potuit iste resistere magis primæ negligentiæ quàm secundæ, & ꝙ tunc habebat adiutorium gratiæ Dei, quando cecidit in illam: modò autem est fragilior, quia postq̃ cecidit, ratio in peccato fragilior efficitur ad resistendum alij peccato. nec etiam habet auxilium gratiæ gratum facientis,
226 sicut prius, ergo minus potest resistere. † Et ita minor est ista secūda negligētia q̃ prima. Ad oppositū dicit Io. Chrisost. neque quando non doles, cum peccas neglige, vel contemne, sed pp hoc ipsum maxime ingemisce, qm̄ non sentis te deteriorē. non enim quia non mordet, peccatum contingit hoc, sed quia iā delinquens insensibilis es. Et postmodum dicit, Non dolere eos, qui peccant magis quàm peccare, Deum facit irasci & irritare, ergo maior est negligentia secunda quàm prima.

Sed vlterius quæritur sup hoc, vtrum peccator peccet simul
227 pluribus negligentijs. & ostenditur ꝙ sic, † nam tres sunt vires in anima, quarum quælibet habet suum actum contra peccatū, ad quem actum tenetur exercēdum, nam irascibilis tenetur insurgere ꝯ peccatum. Vnde Psal. dicit, Irascimini & nolite peccare. Et ideo dixit Apost. ad Ephes. 4. Sol non occidat super iracundiam vestram. Ipsa verò concupiscibilis tenetur dolere & conteri de peccato. Rationabilis autem tenetur eligere qđ bonum est, & fugere quod est malum, sed post peccatum bonum est pęnitere, ergo illud tenetur eligere. Similiter ipse tenetur cogitare quantum malum sit peccatum, & fugere illud. Iere. 2. Arguet te malitia tua & auersio tua increpabit te. scito & vide, quia malū & amarum est, dereliquisse te Dn̄m Deum tuum, & non esse timorem eius apud te, dicit Dn̄s Deus exercituum. Et infra, Vide vias tuas in conualle, & scito quid feceris cursor leuis explicans vias suas. Quasi dicat animæ peccatrici, Cogita peccatū tuum, & pęnitere. Vnaquęq; ergo vis tenetur ad actum propriū contra peccatum, & quælibet tunc est negligens circa actū suum, cum peccat, & differt vnus actus ab alio. ergo plures sunt ibi negligētiæ. Ergo peccator existens in suo peccato peccat simul pluribus negligentijs.

228 Ad primum dicendum, † ꝙ ipsa diuturnitas actionis de peccato, & peccati manifestandi actu bene aggrauat peccatum, sed nō dico propter hoc, ꝙ hic generetur nouum peccatum negligentię. vnde bene concedo ꝙ homo tenetur in quolibet instanti cōteri & atteri de peccato suo, & si non actu, saltem habitu. licèt ergo non semper conteratur actu, nō tamen nouum peccatum ex hoc generatur. Sed ex hac diuturnitate aggrauatur suum peccatum, quia non tenetur semper conteri actu, siue pro quolibet instanti, & ita nō sequitur ꝙ semp negligat, sed si ita sit ꝙ peccator cogitet de peccato suo, & sit tantum malum & tam graue, & conuertatur super ipsum, & excitetur a gratia Dei ad conterendum, quia hoc modo ipsum excitat, quando facit peccatorē cogitare de peccato suo, dico ꝙ tunc tenetur actu dolere pro illo instanti, etsi non conteritur, tunc peccat per negligentiam, & innouatur aliquod peccatum in ipso, quod est negligentia. Dico tamen ꝙ si semper doleret actu de peccato suo, istud esset
229 perfectionis. Et quando loquitur Chrisost. de hoc, non dicit † ꝙ homo teneatur ad hoc pro quolibet instanti vt actu cōteratur, sed quia hoc esset perfectionis. Vnde quantum ad statum perfectionis loquitur ipse, & non aliter, & propter hoc non peccat homo mortaliter per negligentiam, si non actu semper conteritur, nisi cogitet de peccato suo, & sit excitatus a gratia Dei vt pœniteat de peccato suo: quia si Deus ipsum excitat, & tunc nō conteritur, bene sequitur ꝙ peccat negligētia mortali: vel si ita esset ꝙ nunquā contereretur actu, non tamen ex hoc mortaliter peccaret, sed hoc suum peccatum aggrauaretur. Et si obijcit ꝙ debeat conteri pro quolibet actu, dr̄ hoc esse ei impossibile. Quod tamen in quolibet actu non conteratur, est ei ad peccati aggrauationem. Ad auctoritatem Chrisostomi respondetur, ꝙ non dicit illud pro necessitate, sed quia hoc esset perfectionis, vt semper homo post peccatum deprecaretur Deum, & faceret ꝙ in se esset, vt reconciliaretur sibi.

Ad secundum quæsitum dicendum, ꝙ non dolere dicit multipliciter. Vno modo dicitur nō dolere, idest insensibilem esse, siue obstinatum esse in peccato, & de tali loquitur Chrisostomus, sicut patet per verba sua cum dicit, propter hoc ipsum maxime ingemisce, quia nō sentis dolorem. Si ergo negligentia secunda sit in non dolendo, hoc modo bene concedo ꝙ grauior & peior est q̃ prima. Alio modo dicitur nō dolere magis communiter, vt dicatur non dolere quando aliquis actu non dolet, nec conteritur super peccatum suum, sed negligit. & hæc negligentia secunda non est maior q̃ prima.

230 Ad tertium quæsitum dicendum, † ꝙ licèt tres sint potentiæ animæ, sunt tamen adinuicem ordinatæ ita ꝙ vna cooperatur alteri, & altera alteri in sua operatione. Et sic inuicem ordinatæ sunt earum operationes. vnde eiusdem pertinentiæ sunt actus, & etiam sunt circa eandem rem, & sic ad vnum ordinantur, & vnum dicitur meritum, vel demeritum, quia vna alteri cooperatur, vt dictum est, & actus earum ordinati sunt ad vnum opus. Et ideo non debet dici triplex peccatum, secundum tres actus earum, sed vnum tantū. similiter & negligentia debet dici vna, iuxta quod dicit Apost. 1. Timot. 4. Attende lectioni & exhortationi doctrinę, noli negligere gratiam, quæ in te est, quę data est tibi per prophetiam cum impositione manuum prębyteri & Deut. 8. mandauit Moises populo dicens, Omne mādatū, quod ego præcipio tibi hodie, caue diligenter vt facias. & inf. Obserua & caue ne quando obliuiscaris Dn̄i Dei tui, & negligas mandata eius. nam q̄q̄ pro quolibet neglectu mandati cuiuslibet mortale peccatum in sui ratione concludatur, non tamen secundū tres vires animę tria peccata in qualibet transgressione notātur. simile 2. Paral. 26. de Ozia Rege dicitur, ꝙ cum roboratus esset, eleuatum est cor eius in interitum suum, & neglexit Dn̄m Deū suum. Simile Prouer. 1. dicit Dn̄s, Vocaui & renuistis: & extendi manum meam & non fuit qui aspiceret: despexistis omne consilium meum & increpationes meas neglexistis. Et sic in prædictis locis & similib. sub ratione peccati mortalis negligentia detestatur. Et hæc de negligentia sufficiant pro præsenti.

Circa tertium, quo dicitur erroneam conscientiam causari ex superbia, tria quæruntur. Primò, quid est superbia. Secundo, vtrum superbia sit mortale peccatum. Tertio de oppositione su-
231 perbiæ, videlicet cui virtuti opponitur. Ad primum dico, † ꝙ superbia est amor propriæ excellentiæ, secundū Ber. August. verò dicit 14. de Ciuit. Dei, & in lib. de innocentia, ꝙ superbia est peruersæ celsitudinis appetitus, vel amor proprię excellētiæ. Quod intelligendum est, secūdum Alex. in 2. cum tractat de superbia. q. j. ꝙ proprium sonat in vitium. Est enim excellētia, quā homo habet a Deo & ei attribuit. Et est excellentia quam homo sibi appropriat aliquo modo, sicut cum dicit homo in corde suo ꝙ habeat aliquid a se, cum dicat meritū esse a se eius quod habet, & non à Deo, & hoc modo proprię excellentiæ vitiosus est, iuxta quod dicit Apost. 1. Cor. 4. Quis enim discernit? Quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Nam secundum Greg. super Iob 32. circa princip. ibi, eo quòd Iob iustum esse se diceret coram Do-
232 mino. † Quatuor sunt species timoris, quibus omnis tumor arrogantium demonstratur, videlicet primo, cum bonum a semetipso hr̄e se ęstimat, qđ habet. Secundo, si sibi datum desuper credit pro suis meritis accepisse. Tertio, cum iactat se habere, qđ non habet. Quarto, cum despectis cæteris, singulariter vult videri. Hæc autem diuisio sic sumi potest. Superbia est vitium, quo homo iniuriatur Deo. Aut ergo hoc est quātum ad bonum, qđ habet, aut quod videtur habere. Si quantum ad illud quod videtur habere, & non habet extollitur, tertia est species superbiæ. Si verò quantū ad bonum, quod habet extollitur, hoc potest esse dupliciter, quia aut iniuriatur Deo in se, aut iniuriatur Deo in proximo. Si Deo in proximo, quarta species intelligitur superbiæ, scilicet cum aliquis vult singulariter videri. Si verò iniuriatur Deo in se, qui est principium omnis boni, hoc etiam potest esse dupliciter: quia aut homo ponit seipsum totam causam boni, aut ponit se esse principalem causam. primo modo determinatur prima species superbiæ, secundo modo determinatur secunda species. Ad hoc etiam substantialiter refertur sententia Thomæ 2. 2. q. 162. art. 4. dicentis, ꝙ superbia importat immoderatum excellentiæ appetitum, qui scilicet non est secūdum rectam rationem. Est autem considerandum ꝙ quælibet excellentia consequitur aliquod bonum habitum, quod quidē potest considerari tripliciter. Videlicet primo modo secūdum se. Manifestū est enim ꝙ quanto maius est bonum quod qs hēt, tanto per hoc maiorem excellentiam consequitur. Et ideo cum aliquis attribuit sibi maius bonum q̃ habeat, consequens est ꝙ eius appetitus tendit in excellentiam propriam vltra modum sibi couenientem. Et sic est tertia species superbiæ, cum scilicet aliquis iactat se habere qđ non habet. Secundo modo ex parte causę prout excellentius est, ꝙ aliquod bonum insit alicui a se ipso q̃ ꝙ insit ei ab alio. & ideo cum aliquis ęstimat bonū quod habet ab alio ac si haberet a se ipso fertur per consequens appetitus eius in propriam excellentiam supra suū modum. Est autē dupliciter aliquis causa sui boni. Vno modo efficiēter, alio modo meritoriè, & secundum hoc sumuntur duæ primæ species superbiæ, scilicet cū quis a semetipso ęstimat habere quod habet a Deo, vel cum proprijs meritis sibi datum desuper credit. Tertio modo ex parte modi habēdi. prout. s. excellentior aliquis redditur ex hoc ꝙ aliquod bonum excellētius cæteris possidet. Vnde & ex hoc etiam inordinatè fertur appetitus in propriam excellentiā. & secundū hoc sumitur quarta species superbiæ, quæ est, cum aliquis despectis cæteris singulariter vult videri. Sūt ēt aliqua antecedentia, & consequentia superbiam, sicut est arrogantia, ingratitudo, iactantia, præsumptio & similia. Vnde Ansel. di-
233 cit, † exaltationem superbiæ quandam esse in voluntate, quādā in sermone, quandam in operatione. & sic considerat progressum cuiuslibet peccati, ꝙ aut corde, aut ore, aut opere consuma-
234 tur. † Bern. etiam ponit 12. gradus superbiæ, qui sunt isti, videlicet, primus est curiositas, de qua act. 19. Multi autem ex his q fuerant, curiosa sectati, contulerunt libros & combusserunt coram omnibus.

omnibus. Secūdus, mentis leuitas. Tob. 3. nunq̄ cum ludētibus miſcui me, nec cū his, qui in leuitate ambulāt, participē me præbui, dixit Sara. Tertius inepta lętitia, Sap. 2. Vbique relinquamus ſigna lętitię noſtrę, qm̄ hæc eſt pars noſtra, dixerunt impij, &c. Quartus, Iactantia, Heſter. 1. vt oſtenderet magnitudinem atq; iactantiam potentiæ ſuæ. ſ. rex Aſſuerus. Quintus ſingularitas. 1. Reg. 17. Date mihi virum, & ineat mecū ſingulariter certamē, dixit Goliath Philiſtęus. Sextus, arrogantia. Iſaiæ 2. Dies domini exercit. ſuper omnem ſuperbum & excelſum, & ſup oēm arrogantem & humiliabitur. Septimus præſumptio. Eccleſ. 18. vidit prę ſumptionem cordis illorum, quoniam mala eſt & cognouit ſubuerſionem illorum, qm̄ nequam eſt. Octauus, peccatorum defenſio. Eccleſ. 19. quaſi defendens peccatum odiet te, & ſic aderit tibi ſemper, dicit de reuelante peccatum. Nonus, ſimulata cōfeſſio. Ad Tit. 1. Confitentur ſe noſſe Deum, factis autē negant, Prouerb. 11. Simulator, &c. Decimus, rebellio, Num. 15. Anima, quæ per ſuperbiam aliquid commiſit, quoniam contra Deū rebellis fuit, peribit de populo ſuo. Vndecimus, diſſoluta libertas. Ier. 31. Vſq; quo delicijs diſſolueris filia vaga. 2. Pet. 2. libertatē illis ꝑmit. &c. Duodecimus, peccandi conſuetudo. Sap. 14. conualeſcente iniqua cōſuetudine, hic error tanq̄ lex cuſtoditus eſt Prouerb. 18. Impius cum in profundum venerit peccatorū contemnit, ſed ſequitur eum ignominia & opprobrium. In his igit 12. gradibus tanguntur non ſolum ſpecies ſuperbiæ, ſed etiā quædam antecedentia, & quædam conſequentia ſuperbiam, vt ſupra dixi, & clarius dicam inf. in 3. q. huius articuli.

235 Ad ſecundum dico, † ꝙ ſuperbia propriè reſpicit defectum ſubiectionis hominis ad Deum, cuius contrariū facit humilitas. Vnde cum aliquis ſe extollit ſupra id, quod eſt ſibi præfixum ſecundum diuinam regulā, vel menſuram, peccat per defectum huiuſmodi ſubiectionis. Circa quod dicit Apoſt. 2. Cor. 10. non enim audemus inſerere aut comparere nos quibuſdam, qui ſeipſos commendant, & infra. nos autem in immenſum gloriamini, ſed ſecundum menſuram regulæ, quā mēſus eſt nobis Deus. & ideo dicitur Eccleſ. 10. ꝙ initium ſuperbiæ hominis eſt, apoſtatare a Deo, ſed in hoc radix ſuperbiæ conſideratur, ꝙ homo aliqualiter non ſubditur Deo, & regulæ ipſius. Manifeſtum eſt autem ꝙ hoc ipſum quod eſt, non ſubijci Deo, habet rationem peccati mortalis. hoc enim eſt auerti a Deo, vnde conſequēs eſt ꝙ ſuperbia ſecundum ſuum genus ſit peccatum mortale, iuxta quod dicit Greg. 34. moral. ꝙ euidentiſſimū reproborum ſignū eſt ſuperbia, & contra humilitas electorum. Sed homines non fiunt reprobi, niſi pro peccato mortali, ergo ſuperbia ſecūdum ſuum genus eſt peccatū mortale, ſicut tamen in alijs quæ ex ſuo genere ſunt mortalia, vt puta in fornicatione, in adulterio, & ſimilib. ſunt aliqui motus, qui ſunt peccata venialia propter eorū imperfectionem, quia ſi præueniunt rationis iudicium & ſunt præter eius conſenſum. Ita etiam & circa ſuperbiam accidit, ꝙ aliqui motus ſuperbiæ ſunt peccata venialia, dum eis ratio non conſentit. Et ita intelligitur quod dicit Greg. vbi ſupra. Aliquādo homo ex ſummis cęleſtibusq; virtutibus intumeſcit. ex quo patet ꝙ ſuperbia oritur ex virtutib. non ſicut ex cauſa per ſe, ſed ſicut ex cauſa per accidens, in quantum. ſ. aliquis ex virtutibus occaſiones ſuperbiæ ſumit, nihil autem prohibet quin vnū contrariorum ſit alterius cauſa per accidens, vt dicitur in 8. Phiſic. vnde etiam & de ipſa humilitate aliqui ſuperbiūt aliqn̄, vt dicit Thom. 2. 2. q. 162. art. 5. nam vt ipſe dicit, ſuperbia ſemper quidē ſecundum ſuum genus contrariatur dilectioni diuinæ. inq̄. ſ. ſuperbus non ſe ſubijcit diuinæ regulæ prout debet. & qn̄q; etiam contrariatur dilectioni proximi, inq̄. ſ. aliquis inordinatè ſe præfert proximo, aut etiam ab eius ſubiectione ſe ſubtrahit, in quo etiam derogatur diuinæ regulæ, ex qua ſunt homini ordines inſtituti, prout. ſ. vnus eorum ſub alio eſſe debet. ergo pro menſu-

236 ra defectus erit & menſura peccati ſuperbiæ. † Et ideo cū in peccato duo attendantur. ſ. cōuerſio ad bonum commutabile, quæ materialiter ſe habet in peccato: & auerſio à bono incommutabili, quæ eſt formalis, & completiua ratio peccati. ex parte autē conuerſionis nō eſt peccatum mortale, ſed ex parte auerſionis. Cum igitur ſuperbia ex parte auerſionis habeat maximam grauitatem, quia in alijs peccatis homo auertitur a Deo, vel propter ignorantiam, vel propter infirmitatem, vel ꝑꝑ deſiderium cuiuſcunque alterius boni. Sed ſuperbia habet auerſionem a Deo ex hoc ipſo ꝙ non vult Deo & eius regulæ ſubijci. Vnde dicit Boet. ꝙ cum omnia vitia fugiant à Deo, ſola ſuperbia opponit ſe Deo. ꝑꝑ quod etiam ſpecialiter dicitur Iac. 4. ſuperbis Deus reſiſtit, ex quo etiam de Philoſoph. dicit Apoſt. ad Rom. 1. Reuelatur enim ira Dei de cęlo ſuper omnem impietatem & iniuſtitiam hominum eorum qui veritatem Dei in iniuſtitiā detinēt, quia quod notum eſt Dei manifeſtum eſt in illis. Deus. n. illis reuelauit. Et infra, ita vt ſint inexcuſabiles. Vbi dicit glo. Viderunt ergo. ſ. Philoſophi, de longinquo veritatem, ſed non appropinquauerunt per humilitatem. Et inf. dicit Apoſt. & ſicut non probauerunt Deum hr̄ in notitiam, tradit illos Deus in reprobum ſenſum, vt faciant ea, quæ non conueniunt, &c. Dicit gl. vt ſicut peccauerunt in ſenſu Dei, arbitrātes Deum neſcire peccata ſua, ſic puniti ſunt in proprio ſenſu. Vbi dicit Nic. de Lira ſuper verbo, non probauerunt, id eſt non curauerunt de Dei notitia. quaſi dicat, non curauerunt ſi ſciret Deus, vel ſi neſciret. Auerti ergo a Deo & eius præceptis, quod eſt quaſi conſequens in alijs peccatis per ſe ad ſuperbiam pertinet, cuius auctus eſt Dei contemptus. & quia id, quod eſt per ſe, ſemper eſt potius eo ꝙ eſt ꝑ aliud ſiue per accidens. cōſequens eſt igitur ꝙ ſuperbia ſit grauiſſimū peccatorū ſecundum genus ſuū, quia omnia alia peccata excedit in auerſione, quæ formaliter complet peccatum. Vnde dicit glo. ſuper illud, ſuperbi iniquè agebant vſque q̄. Pſal. 118. maximum peccatum in homine eſt ſuperbia. Et ſuper illud Pſal. 18. & emundabor a delicto maximo. dicit glo. hoc eſt delictū ſupbiæ, quod eſt vltimum redeuntibus, & primū recedentib. Vnde Eccleſ. 10. odibilis eſt coram Deo, & hominibus ſuperbia. Et j. Initium ſuperbiæ hominis apoſtatare a Deo, quoniam ab eo q fecit illum, receſſit cor eius, qm̄ initium omnis peccati eſt ſuperbia. qui tenuerit illam adimplebitur maledictis, & ſubuertet eū in fine. Et inf. perdidit Deus memoriam ſuperborum, & reli-

237 quit memoriam humilium ſenſu. † nam infidelitas, deſperatio, odium Dei, blaſphemia, homicidium, & alia huiuſmodi, quæ rectè conſiderata, ſecundum ſe grauiora ſunt peccata, attamē oīa prædicta adhuc creduntur potius grauiora, ſi ex ſuperbiæ contempta procedant, q̄ ſi ex ignorantia, vel infirmitate proueniāt. Eſt enim ſuperbia aptè nata, vt ex ea omne genus peccati valeat deriuari, vt dicit Thom. vbi ſup. art. 6. & 7. Concordat Alex. in 2. de ſuperbia. q. 5. dicens, ꝙ ſuperbia dicitur eſſe maximum peccatum, & infidelitas & huiuſmodi, quæ dicta ſunt, ſed ꝑꝑ diuerſas cauſas dr̄ quodlibet illorum maximum. nā ꝑꝑ ablationem fundamenti omnis boni quod eſt fides maximū peccatum dicitur infidelitas, vt dicit gloſ. Tren. 1. peccatum peccauit Hieruſalem. infidelitas eſt peccatum, quo retento retinentur omnia, & quo ablato, auferuntur omnia. ſed propter ablationem remedij contra peccatum quod eſt Dei miſericordia & hominis pęnitentia dr̄ maximum, peccatum in ſpiritum ſanctum, & q̄maximè finalis impęnitentia. de quo Matth. 12. & Lucæ 12. Tertio modo ꝑꝑ diſſolutionem vnitatis eccleſiæ dr̄ maximum peccatum diſcordia, vel ſciſma. 1. Cor. 11. Audio inter vos ſciſſuras eſſe. dicit glo. primum malū diſſenſio eſt vnde cætera oriuntur. vbi eſt diſſenſio, nihil rectum eſt. Quarto autem modo id quod mag deordinat a Deo, inquantum eſt finis creaturę rationalis, ad quē tendit & in quo beatificatur, dr̄ maximum peccatum, & ſic eſt odium quod de directo opponitur charitati Dei, & proximi, quia charitas eſt dilectio, qua diligatur Deus propter ſe, & proximus ꝑꝑ Deum, vt dicit Magiſter in 3. Sen. diſt. 27. nulla. n. virtus ſine charitate meritoria poteſt eſſe, vt dicit Apoſt. 1. Cor. 13. Et ſi tradidero corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt. Quinto modo maximum peccatum dicitur id, quod eſt maximi nocumenti, & ſic ſuperbia peccati primorum parētum dr̄ maximū peccatorum, ſecundū Auguſt. ſuper Pſal. 118. qui dicit ꝙ maximum peccatum eſt ſuperbia, vn̄ emanauit origo noſtri delicti, id eſt originalis peccati. Sexto modo dicitur maximum peccatum ratione ſui motiui, vel allectiui, quod magis eſt inſeparabile a ſpiritu, & etiam quia magis derogat Deo, & magis auertit a Deo, & hoc modo ſuperbia ratione generis peccati dr̄ eſſe maximum peccatum, quia maxime auertit a Deo & derogat ſibi. Item quia ſuum motiuū maximè eſt allectiuum, quia maximè inſeparabile, quod patet: motiuum enim vel appetibile in ſuperbia magis adhæret ſpiritui, quā motiua aliorum peccatorum, ſicut concupiſcibile carnis, vel huiuſmodi, nam ablata carne non erit carnis motiuum vel appetibile, & ablata ſenſibilitate carnis non erit concupiſcentia oculorum, & ſic de ſimilib. Septimo dicitur maximum peccatum, q a maximè Deo derogat & iniuriatur. & maximè auertit à Deo, & tali modo blaſphemia dicitur maximum, quia per blaſphemiā iniuriatur homo diuinę bonitati, quæ blaſphęmia eſt peccatum in ſpiritum ſanctum. Et hæc de ſecunda. De blaſphęmia ꝓlixè dixi in Tractatu de blaſphęmia.

238 Ad tertium dico, † ꝙ ſuperbia per ſe & formaliter humilitati propriè dicitur opponi: non enim nata ſunt ſimul eſſe ſuperbia & humilitas. ſecundum vero motum, qui reſpicit finem, ſcilicet ſummum bonum. tūc ſuperbia opponitur charitati. & ſic intelligitur glo. ſuper illud Pſal. Non det in commotionem pedem tuum. vbi dicit glo. ſicut ad proficiendum non mouet pedē niſi charitas: ita ad cadendum, non niſi ſuperbia mouetur. De motu autem venitur ad effectum. ſuperbiæ autem effectus eſt cęcitas. Vnde dicit gloſ. ſuper illud ad Rom. 1. Dicentes enim ſe eſſe ſapiētes, ſtulti facti ſunt, quia ſuperbia erat in eis, obumbrauit eos cęcitas. & Greg. in Moralib. dicit, lumen veritatis elatis mentib. aſconditur, afflictis & humiliatis reuelatur. ergo cęcitas infidelitatis eſt effectus ſuperbiæ, Eſaiæ 6. excęca cor populi huius. & Sap. 2. Excęcauit enim eos malitia eorum. & Iob 24. ipſi fuerunt rebelles lumini: neſcierunt vias eius. ex hoc igitur faciliter creatur. Sap. 2. Dixerunt enim impij apud ſe cogitantes non rectè. & inf. opprimamus pauperem iuſtum & non percamus viduę, nec veterano nec reuereamur canos multi temporis. Et inf. ꝑmittit

enim

enim ſcientiam Dei ſe habere, & filium Dei ſe nominat. Et inf. Grauis eſt nobis etiam ad vidēdum, quoniam diſſimilis eſt alijs vita illius. & inf. hæc cogitauerunt & errauerunt. Excęcauit. n. illos malitia eorum, & neſcierunt ſacramenta Dei, nec mercedē ſperauerunt iuſtitiæ, nec iudicauerūt honorem animarum ſanctarum. Ex hoc etiam dicitur Iac. 4. ſuperbis Deus reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Vnde ſicut gratia & reſiſtētia Dei ſunt oppoſita ſuperbiæ, de quib. ſupradiximus, ita etiā poſuit 12. gradus humilitatis, & ſicut quilibet gradus ſuperbię tranſcendit ſuū gradum præcedētem de malo in peius, ita ꝙ vltimus ſit peſſiſſimus, ſi grāmatica pateretur, ita quilibet gradus humilitatis tranſcendit ſuum præcedentem de bono ad melius, ita ꝙ vltimus, optimiſſimus dici poſſet, ſed ſufficiat dicere perfectiſſimus, vt re-

239 ctius exprimamus. † Sunt autem prædicti 12. gradus, quos Ber. in ſua reg. ſcripſit, & Beatus Thomas refert 2. 2. q. 161. arti. 6. Primus humilitatis gradus eſt corde & corpore ſemper humilitatē oſtendere, defixis in terram aſpectibus. Secundus eſt, vt pauca verba & rationabilia quis loquatur nō clamoroſa voce. Tertius vt non ſit facilis, aut promptus in riſu. Quartus taciturnitas vſq; ad interrogationem. Quintus, tenere quod habet communis regula monaſterij. Sextus, credere & pronunciare ſe omnibus viliorem. Septimus, ad omnia indignum & inutilem ſe credere & confiteri. Octauus, confeſſio peccatorum. Nonus, pro obedientia in duris & aſperis patientiam amplecti. Decimus, vt cū obediētia ſe ſubdat maiori. Vndecimus, vt voluntatem ꝓpriam nō delectetur implere. Duodecimus, vt Deū timeat, & memor ſit omnium, quæ præcepit. Ad quorum declarationem dicit Beatus Thom. ꝙ cum humilitas eſſentialiter in appetitu conſiſtat, ſecundum ꝙ aliquis refręnat impetum animi ſui, ne inordinatè

240 tendat in magna: † habet tn̄ regulam in cognitione, vt. ſ. aliquis non ſe exiſtimet eſſe ſupra id, quod eſt, & vtriuſque principium

241 & radix eſt reuerētia, quam quis habet ad Deum. † humilitas ab interioribus ad exteriora procedit, ſicut & cęterę virtutes. Ex interiori autem diſpoſitione humilitatis procedunt quędam exteriora ſigna ī verbis & factis & geſtibus, quibus id, quod interius latet, manifeſtatur: nam a viſu cognoſcitur vir, & ab occurſu faciei ſenſatus. Eccleſ. 19. Et ideo in prædictis gradibus humilitatis ponitur aliquid, quod pertinet ad humilitatis indicem. ſ. 12. gradus, qui eſt vt homo Deum timeat, & memor ſit omnium, quæ præcepit, Eccleſ. vlt. Deum time, & mandata eius obſerua. ponitur etiam aliquid pertinens ad appetitum, ne. ſ. in propriam excellentiam inordinatè tendat. quod quidem fit tripliciter, uno modo vt non ſequatur homo propriā voluntatem, qđ pertinet ad vndecimū gradū: alio mō, vt regulet eam ſm̄ ſuperioris arbitriū, qđ ꝑtinet ad decimū gradū. Tertio mō, vt ab hoc non deſiſtat propter dura vel aſpera, quæ occurrunt, & hoc pertinet ad nonum gradum. Ponuntur etiam quædam pertinentia ad oſtinationem hominis recognoſcentis ſuum defectum, & hoc tripliciter. Vno quidem modo per hoc ꝙ proprios defectus recognoſcat & confiteatur, quod pertinet ad quintum gradū. Secundo modo, vt ex conſideratione ſui defectus aliquis inſufficientē ſe exiſtimet ad maiora, quod pertinet ad ſeptimum gradū. Tertio, vt quātum ad hoc ſibi alios præferat, quod pertinet ad ſextū gradum. Ponuntur etiam quædam, quæ pertinent ad exteriora ſigna, quorum vnum eſt in factis, vt homo non recedat in ſuis operib. a via communi, quod pertinet ad nonum. Alia duo ſunt in verbis, vt. ſ. homo non præueniat tempus loquendi, quod pertinet ad quartum, nec excedat modum in loquendo, quod pertinet ad ſecundum. Alia duo conſiſtunt in exterioribus geſtib. puta in reprimendo extollentiam oculorum, quod pertinet ad primum. & in cohibendo exterius riſum, & alia ſigna ineptę lętitiæ, quod pertinet ad tertium. Iſti igitur 12. gradus humilitatis habent oppoſitos 12. gradus ſuperbiæ ſupradictos, vt proſequit̄

242 Thom. 2. 2. q. 63. art. 4. † Primo gradui opponitur curioſitas, per quam aliquis curioſè vbiq; & inordinatè circūſpicit. Secundo gradui oppon. leuitas mētis, per quam. ſ. homo ſuperbè ſe habet in verbo. Tertio gradui oppon. inepta lętitia, vt diſſolutus riſus & ſimilia. Quarto gradui oppon. iactantia verborum, qn̄ de ſe ad pompam magna refert. Quinto gradui oppon. ſingularitas, ꝑ quam. ſ. aliquis ſanctior vult apparere. Sexto gradui oppon. arrogantia, per quam homo ſe præfert alijs. Septimo gradui oppon. præſumptio, per quam ſe quis reputat ſufficientem ad maiora. Octauo gradui oppon. defenſio peccatorum quærens excuſationem in peccatis. Nono gradui opponitur ſimulata confeſſio, ꝑ quam. ſ. non vult quis pœnam ſubire pro peccatis, quæ ſimulatè confitetur. Decimo gradui oppon. rebellio, per quam non vult ſe ſubijcere. Vndecimo gradui oppon. libertas vaga, per quam. ſ. delectatur quis liberè facere, quod vult. Duodecimo & vltimo gradui oppon. peccati conſuetudo, quæ implicat Dei contēptū, Prouerb. 18. impius, cum in profundum malorum venerit, con-

243 temnit. † Cum his etiam conueniunt ſeptem gradus humilitatis, quos Anſel. ponit in lib. de ſimilitu. quorū primus eſt cognitio ſui ipſius. hanc vnuſquiſq; talem habere debet, vt ſe inferiorem omnib. indicet, imitans Apoſtolum, qui ſe omnium Apoſtolorum minimum prædicabat: nam ſi eſſet homo, qui ita peccaſſet, vt dn̄s ei iuſto iudicio manus & pedes amputare, oculos eruere & dilaniare poſſet, nec tn̄ faceret, ſed miſericorditer ipm̄ toleraret, vehementer ſe domini ſui debitorem cognoſcere deberet, & eo magis humiliari, quo miſericordius a domino meruit tolerari. Nos igitur in multis Deum offendimus in tantū, vt in præſenti nos iugi languore & poſtmodū ęternis ignibus trudere poſſet. ex qua offenſa non ſolum iram Dei meruimus, ſed etiam omnem creaturam contra nos concitauimus. etenim ſi ſeruus à domino ſuo recedens inimico domini adhęret, non ſolum dominum exacerbat, ſed etiam totam familiam. Cū igitur creatorem omnium offendimus, aduerſum nos omnem creaturam concitamus, quam ad noſtrum meritum cognouimus. pōt ergo iuſtè terra dicere, nō debeo uos ſuſtinere, ſed potius abſorbere, quia à creatore meo receſſiſtis, & inimico eius diabolo adhęſiſtis. poteſt etiam potus & cibus dicere, non meruiſtis vt vos paſcere debeamus, imò potius vt neceſſe vobis ꝑparemus. Sic etiam quælibet creatura contra nos dicere poteſt. vt ergo humiliemur, quid ſumus, quid nati ſumus, quid fecerimus, & quid erimus, mente pertractemus, & nos viles peccatores multo ſupplicio digniſſimos fore cognoſcemus. Secundus gradus humilitatis eſt dolor ſuæ vilitatis. nam ſunt nonnulli, qui ſe peccatores eſſe fatentur, ſed inde dolorem non habent, ideo veniam non merentur. Tertius gradus eſt confeſſio. vult enim Deus, vt quicunque ei peccauerit, ac ſi ipſe neſciret, ita ſuo loco alij neſciēti confiteatur. Quartus, perſuaſio. ita enim confiteri debemus, vt hoc ipſum, quod confitemur, ita eſſe perſuadeamus, vt credatur ſic eſſe: tunc enim pura eſt confeſſio, cum eam ſequitur voluntaria perſuaſio. Quintus eſt conceſſio, vt qualem ſe quiſq; cognoſcit, dolet, confitetur & ſuadet, tales quoque ſe ab alijs concedat iudicari. ſunt enim plurimi, qui ſeipſos iudicāt, ſed nequaquam pati poſſunt ab alijs vituperari. Sextus patientia, qua pœnitētes iniuriam aliquam ſibi illatam ita patienter ſuſtinet, quaſi cōmodum magnum ſibi fieret. Septimus amor, non ſolum. n. abſque murmuratione pati moleſtias debemus, ſed etiam ſi grauius puniamus ad vindictam Dei, amemus. ſ. punientem. amor. n. ſummus humilitatis gradus eſſe videtur. Hos ſeptem gradus dicit Thomas vbi ſup. reduci ad opinionem & manifeſtationē & voluntatem proprię abiectionis: nam primus gradus pertinet ad cognitionem proprij defectus. ſed quia vituperabile eſſet, ſi quis proprium defectum amaret. hoc per ſecundum gradum excluditur, ſed ad manifeſtationē ſui defectus pertinet tertius & quartus gradus, vt. ſ. aliquis nō ſolum ſimpliciter ſuum defectū enunciet, vel fateatur, ſed etiam perſuadeat vt credatur. Alij autē tres gradus pertinent ad appetitum, qui excellentiam exteriorē nō quærit, ſed exteriorem abiectionem quærit, vel ęquanimiter patitur ſiue in verbis ſiue in factis: quia ſicut Greg. dicit in regiſtro. non grande quid eſt his nos eſſe humiles a quibus honoramur: quia & hoc ſeculares quilibet faciunt, ſed illis maximè humiles eſſe debemus a quibus aliqua patimur. Et hoc pertinet ad quintum & ſextum gradum. Vel & etiam aliqui deſiderāt exteriorē abiectionem amplecti, quod pertinet ad ſeptimum gradū. Circa hoc dicit Ber. ſuper illud Cantic. 1. Si ignoras te, &c. Serm. 36. neminem abſque ſui cognitione ſaluari, de qua nimirum noſtræ ſalutis humilitas oritur & timor Dn̄i, qui & ipſe ſicut initium ſapientiæ, ita & ſalutis. Nemo dico, abſque illa cognitione ſaluabitur, qui tn̄ ętatem habeat ac facultatem cognoſcendi, qđ ꝑꝑ paruulos loquor & propter fatuos, quorum alia ratio eſt. Quid ſi ignoras Deum, poterit ne ſpes eſſe ſalutis cum Dei ignorātia? nec hoc quidem. nec enim potes aut amare, quem neſcias, aut benedicere quem nō amaueris: noueris proinde te vt Deum timeas. noueris ipſum, vt ęquè ipſum diligas. In altero initiaris ad ſapientiam, in altero conſumaris, quia initium ſapientiæ timor domini & plenitudo legis eſt dilectio. Et inf. Quemadmodum ex notitia tui venit in te timor Dei, atq; ex Dei notitia, Dei itidem amor: Sic econtrario de ignorantia tui ſuperbia, & de Dei ignorātia venit deſperatio. ſic autem ſuperbiam parit tibi ignorantia tui, cum meliorem q̄ ſis, decepta & deceptrix tua cogitatio, te eſſe mētitur. hoc quippe eſt ſuperbia, hoc initium omnis peccati, cum maior in tuis es oculis q̄ apud Deum, q̄ in veritate. Et inf. non eſt ergo periculum quantūcunq; te humiles, quantūcunq; minorem te reputes q̄ ſis, hoc eſt q̄ te veritas habeat. Eſt autem grande malum, horrendūque periculum, ſi vel modicè, plus vero te extollas, & ſi vel vni, videlicet in tua cogitatione te præferas, quem fortè parem tibi veritas diiudicat etiam ſuperiorem, quemadmodum ſi per oſtium tranſeas, cuius ſuperliminare, vt ad intelligentiam loquar, nimium baſſum ſit, non nocet quantulūcunq; te inclinaueris: nocet autem, ſi vel tranſuerſi digiti ſpatio plusq̄ oſtij patit̄ menſura te erexeris, ita vt impingas, & capite quaſſato collidaris. ita in anima non eſt planè timēda quātalibet humiliatio. horrenda autem, nimiumque pauenda vel minima temere præſumpta erectio. Quam ob rem noli te homo comparare maioribus, noli minoribus, noli aliquibus, noli vni. Quid ſcis. n., o homo, ſi vnus ille forte quem omnium viliſſimum atq; miſerrimū reputas, cuius vitam ſceleratiſſimā ac ſingulariter fędiſſimam horres, & propterea illa putas ſpernen-

nen. non pro te, quem fortè iam sobriè, & iustè & piè viuere confidis, sed etiam prę cęteris omnibus sceleratis tanquam omnium sceleratissimum. Quid scis, inquam, si melior & te & illis mutatione dexterę excelsi in se quidem futurus sit, in Deo verò iam sit. Et hæc de tertio.

244 Circa quartum, † quo dicitur, erroneam consciẽtiã causari ex singularitate, sciendum ꝙ singularitas dupliciter sumi potest, in bono videlicet & malo. In bono nãq; laudanda est singularitas, cum emulatur carismata meliora, vt excellentiorem viuẽdi viã studiosè perquirat, discretè sequatur. Ex quo, dicit Apostolus 1. Cor. 13. Emulari autem carismata meliora, & adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. Et subdit, excellentiorem viam ad culmen perfectæ charitatis attingere: nam cum prius dixisset ex humani similitudine corporis in mistico fidelium corpore membra varia contineri prophętas, videlicet Apostolos & Doctores, cæterosq; varijs donis, virtutibus gratijs atq; singularibus beneficijs sublimatos, vt omnia in vnum concurrant ad vnitatem perfectæ charitatis inuitat, subnectens, si linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut ęs sonans, &c. Vbi dicit gl. super verbo, emulari, explanauit reddita ratione, qualiter diuersas habeãt gratias, nec totum alicui concedatur, & exemplo humani corporis spiritua le corpus insinuauit, ac per hoc in omnib. Deum benedicendũ ostendit. quasi dicat, Diuersa sunt dona, sed de his emulamini. i. desiderate carismata meliora. i. vtiliora, & inf. præter prędicta demonstro vobis viam eundi ad Deum, idest charitatem excellentiorem prędictis, quia maius omnibus donum est, quia prędicta non semper ad mandatum pertinet, sed ad hominem Dei ostendendum gentib. vnde in fine, his qui dicent, Dñe in nomine tuo ꝓphętauimus & demonia eiecimus, & virtutes multas fecimus, dicet Dñs, recedite a me omnes, qui operamini iniquitatem, qa nunq̃ noui vos. Mat. 7. singularitas autem illa, quæ in malo sumitur & de fonte proprię reputationis oritur, facilius labitur in errorem: nam siue ex defectu electionis per ignorantiam, siue ex negligentia discutiendi atque inquirendi ab alijs veritatem, siue ex superbia, vt cum non vult quis humiliter suum intellectũ melioribus & sapientioribus subiugare & in Christi obsequiũ captiuare, vt plus fidei quàm sibi consentiat in credendis & plus alijs in agendis credat q̃ sibi ipsi, siue ex singularitate, sensum sequẽs proprium, non se conformet alijs, nec cões bonorum vias, conuersationes & sententias suo sensui velit anteponere, extrema

245 sequens corruet agiliter in errorem. † Extrema autem sunt vitiosa. Vnde cum filij Israel deferentes arcam Dñi per desertum murmurarent contra Dñm pro labore iratus est dominus ꝯtra eos, & accensus in eos ignis dñi deuorauit extremam castrorũ partem. Num. 11. Hinc & Amalech extrema perdẽda scribũtur Num. 24. principium gentium Amalech, cuius extrema perdentur. vbi dicit Nic. de Lira, Non potest dici ꝙ Amalech simpliciter sit principium gentium, quia fuit filius Cliphat filij Esau, vt habetur Gene. 36. ante quem fuerunt multi gentiles, sed dr̃ principium gentium, quæ insurrexerant contra filios Israel post exitum de Egipto, vt habetur Exo. 17. cuius extrema perdita fuerũt per filios Israel tẽpore salutis Regis, vt habetur 1. Reg. 15. Amalech. n. brutalis gens, vel populus ĩterpretatur, cuius significationem hi sequuntur, qui suum sensum animalem vero ac rationabili sensui anteponere nõ verentur, quorum tñ extrema gaudij luctus occupabit, Prouerb. 14. est via, quę vr̃ homini iusta, nouissima autem ducũt ad mortem, risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat, vijs suis replebitur stultus & super eũ erit vir bonus. vbi dicit Nic. de Lira. Est autem via. s. peccatorum, quæ videtur homini. s. peccatori iusta, quia vnusquisque iudicat secundum ꝙ est affectatus: nouissima autem eius ducũt ad mortem culpæ & pęnæ, & ideo extrema gaudij huius mundi luctus occupat infernalis. Talis igitur singularitas detestanda est potius q̃ sequenda: nam singularitas. etsi non sit Deo contraria, tamen omnem consuetudinem. s. iustam, licitam & honestam violare non debet. Turpis est. n. omnis pars suo vniuerso non cõgruẽs, vt dicit August. singularitas. n. inter non suetos flagitium reputatur, de quo 8. dist. quæ contra mores. Cum igitur conueniunt cum lege diuina & naturali iusti & honesti mores hominum ab omnibus sunt seruandi, nec est in huiusmodi necessaria singularitas. ꝙ si mores deuiant à rectitudine veritatis & iustitiæ in hoc singularitas virtutem sequens commendabilis iudicatur: nã cõsuetudo sine veritate vetustas erroris est, ꝓꝑ quod relicto erro-

246 re veritas est amplectenda. † veritas. n. valet & inualescit in ęternum, viuit & obtinet in sęcula sęculorum. 3. Exod. 4. c. & 8. dist. consuetudo. vbi in finem Cyprianus dicit, Prudens & sciens iam non in uenia ignorantię peccat. præsumptione. n. atque obstina-

247 tione quadam nititur, cum ratione superetur. † nulla. n. lex, consuetudo, constitutio, vel statutum contra ius diuinum, vel ꝯtra ius naturale vnquam potuit præualere, iuxta no. 32. q. 7. flagitia. vbi referuntur verba Aug. 3. confes. dicentis. Flagitia, quæ sunt ꝯ naturam, vbique ac semper repudianda atque punienda sunt, qualia sodomitarum fuerunt, quæ si omnes gentes facerent, eodem criminis reatu diuina lege tenerentur. Ad prædicta veniũt not. 8. dist. dignitate. vbi dicit tex. Quęcunque. n. vel moribus recepta sunt, vel scriptis cõprehensa, si naturali iuri fuerint aduersa, vana & irrita sunt habenda. Hinc & Ciprianus dixit, quælibet consuetudo quantumuis vetus, q̃uis vulgata, veritati est oĩno postponenda, & vsus qui veritati est cõtrarius, est protinus abolendus. 8. dist. si cõsuetudinem. nam & Petrus, qui circũcidebat, & cibos discernebat, cessit Paulo veritatem prædicanti, ead. dist. qui veritate cõtempta. & 2. q. 7. Paulus Petrum reprehendit. originaliter autem hoc exprimit ipse Paulus ad Gal. 2. dicens. Cum autem venisset Cęphas Anthiochiam, in faciem ei restitit, quia reprehensibilis erat. historia autem decisionis eiusmodi scribit Act. 15. de primo concilio Anthiochiæ per Apostolos celebrato, vbi primùm cognominati sunt Christiani, hr̃ Act. 11. Singularitas igitur in his, quæ proximum scandalizãt & non sunt necessaria ad salutem ex præcepto, professione vel voto, vitanda est potius q̃ seruanda. nam quisquis rebus prætereuntibus strictius vtitur, q̃ se se habent mores eorum, cum quibus viuit, aut intem-

248 perans, aut superstitiosus est: † qsqs verò sic vtitur eis, vt bonorũ metas consuetudinis inter quos versatur excedat aut aliqd significat, aut flagitiosus est. In omnib. n. talibus non vsus rerum, sed libido in culpa est. Quid ergo locis temporib. & personis conueniat, diligenter attendendum est, ne temere flagitia reprehendamus. fieri. n. potest, vt sine aliquo vitio cupidinis, vel voracitatis pretiosissimo cibo sapiens vtatur, insipiens autem fędissima gulæ flamma in vilissimum cibum ardescat, & sanius quisquis ma-

249 lucrit more domini fasce velci, † quã lenticula more Esau. dicit Aug. de doctri. Christiana. & 41. dist. quisquis. Hinc etiam idem Aug. Anglorum episcopo scribit, vt siue in Romana, siue Gallicana, siue in qualibet ecclesia inuenitur, quod plus optimo Deo possit placere solicitè eligatur. Vnde exemplificat, ꝙ alij ieiunãt sabato, alij non, alij verò quotidie communicant corpus & sanguinem Dñi, alij certis diebus accipiunt, & si quid aliud hic animaduerti potest, totum hoc genus rerum liberas habet obseruationes. Quod. n. nec contra fidem, nec contra bonos mores etiã conuincitur, indifferẽter est habendũ. & pro eorum, inter quos viuitur, societate seruandum est, & subdit, mater mea multum me secuta inuenit ecclesiam, sabato non ieiunantem cęperat fluctuare quid ageret. Tunc ego consului de hac re beatissimæ memoriæ Amb. Episcopum. At ille ait, cum Romam venio, sabato ieiuno: cum Mediolani sum, non ieiuno. sic & tu ad quam fortè ecclesiam venis, eius mores serua, si cuiq̃ non vis esse scandalum, nec tibi quemquam. 12. distinct. nouit. & c. illa autem. Et hæc de quarto.

Circa nonum, quo dicitur erroneam conscientiam causari ex affectuositate. idest ex affectu inordinato, q sępe inclinat conscientiam ad id, quod homo tũc appetit, & sic facit eam à sua re-

250 ctitudine deuiare. vnde Seneca de morib. dicit, † Vbi regnat affectio, perit omne iudiciũ. de qua affectione, tria breuiter sunt quærenda. Primum est, quid est affectio. Secundum est, quotuplex est affectio. Tertium est, vnde procedit affectio.

Ad primum respondeo, secundum Papi. ꝙ affectio est quędam mentis spontanea inclinatio, quæ ad aliquẽ cum dilectio-

251 ne fertur. † Item affectio est animi, aut corporis ex ipsa aliqua de causa coniunctio. Item affectio est conceptio per fidem sancto gaudio pij amoris & proximi. Item affectio est effusio per desi-

252 derium perfruẽdi, dicit Vgo de sancto Vict. † deriuatur etenim ab affecto, as, quod est desiderare, tentare, appetere. affectus autẽ ab afficio, is, vnde affectus participium præteriti, idem est ꝙ maceratus, cęsus, laceratus, ex ad & facio, mutato d, in f, & a, in i, & sic dicitur afficio. Inde etiam dr̃ affectus, nomen quartę declinationis, idest voluntas animi, & est affectus actio, vel passio deside-

253 rium, vel motus animi, † vnde affectio, dilectio, vel maceratio affectiua voluntaria, affici iniurijs grauari, vel macerari. cõcordat Catholicon, & ponit versum.

Afficit, informat, punit, cupit hęc tria signat.

Quod sumatur pro inclinatione voluntant, vel desiderio, patet ex Psal. 72. Cum dicit, Transierunt in affectum cordis, & sic ibi pro malo sumitur. Vnde prius dicit, prodijt quasi ex adipe iniquitas eorum t. in af. c. cogitauerunt & loquuti sunt nequitiam, iniquitatem in excelso loquuti sunt. Quòd autem sumatur pro dilectione, patet 2. Machab. 14. ibi, Kazias autẽ quidam de senioribus ab Hierosolymis delatus est Nichanori vir amator eruditus, & bene audiens, qui pro affectu pater Iudęorum appellabat. Quòd autem sumatur pro actione gaudij voluntarij, patet Ezechiel. 25. ibi, pro eo ꝙ plausisti manu, & percussisti pede, & gauisa es ex toto affectu super terram Israel. Iccirco ecce ego extendam manum meam super te, & tradam te in direptionem gentium, & interficiam te & perdam te de terris & conterã te. Quod autem sumatur pro cessione, vel cęde, aut maceratione, patet Num. 11. vbi Moises ad Dominum orans dicebat. Obsecro vt interficias me, & inueniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis. hoc autem dixit, quando populus nauseatus mãna carnes concupiuit ad manducandum, ex quo Moises onus defe. ingrati populi tantis malis affici se putabat ꝙ ingratitudinis species pullulabant. Similiter pro grauamine sumitur passionis. Ezech. 22. ibi,

22. ibi, patrem & matrem cõtumelijs affecerũt. Simile Naum, 3. Ecce ego ad te, dicit dñs exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua & ostendam gentib. nuditatem tuam, & regnis ignorantiam tuam, & proijciam super te abominationes tuas, & cõtumelijs te afficiam, & ponam te in exemplum. Simili modo sumitur Matth. 22. reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumelijs affectos occiderunt. Simile Mar. 12. Et iterum misit ad illos alium seruum & illum in capite vulnerauerunt & contumelijs affecerunt, dr̃ de malis agricolis. Simile Mar. 13. Et cõsurgẽt filij in parẽtes, & morte afficient eos. & Luc. 21. Trademini aũt a parentibus & fratribus & cognatis & amicis & morte afficiẽt ex vobis. Simile Act. 14. Diuisa est autem multitudo ciuitatis, & quidam erant cum Iudęis, quidam verò cum Apostolis. Cum autem factus esset impetus gentilium & Iudęorum cum principib. suis & ꝯtumelijs afficerent & lapidarent eos. Sumitur etiã qñque pro immundis desideriis & operibus carnis, vt dicit Apostolus ad Rom. 1. de philosophis, qui euanuerunt in cogitationibus suis & obscuratum est insipiens cor eorum & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpentium, ꝓꝑ quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorũ in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, qui cõmutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & seruierunt creaturæ potius q̃ creatori. quasi dicat, ꝙ in pœnã peccati erroris eorum traditi sint in passiones ignominię cõtra naturam, fœminę in fœminas, & masculi in masculos turpitudinẽ operantes. Vnde subdit, & mercedem, quam opportuit, erroris sui, in semetipsis recipientes. sic etiam Sap. 14. de idola colentib. dicitur, initium enim fornicationis est exquisitio idolorum & adinuentio illorum corruptio vitæ est. Et inf. conualescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est. Et infra Quoniam aut affectui, aut regib. deseruientes homines incommunicabile nomen lapidib. & lignis imposuerunt, & non suffe-

254 cerat errasse eos, circa Dei scientiam, † sed & in magno viuentes in scientiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant. Et sic patet expressè, ꝙ ex inordinato affectu causat̃ erronea cõscientia, sumendo affectum pro amore vitioso, sicut alias affectionem pro charitate sumit Apostolus de reprobis dicẽdo, ad Roma. 1. Et sicut non probauerunt Deum habere in notitiam, tradidit illos Deus in reprobum sensum. & inf. sine affectione, absq; fœdere, sine misericordia. Et ad Philip. 2. dicit de Timot. Neminem. n. habeo tam vnanimẽ, qui sincera affectione ꝓ vobis sollicitus sit. Et sequitur, omnes. n. quę sua sunt, quærunt, non quæ Iesu Christi. quasi dicat ꝙ sunt homines semetipsos amantes & non Deum, nec proximum, sicut etiam ad Timoth. scribens 2. Epist. 3. cap. dicit, hoc autem scito ꝙ in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines se ipsos amantes. Et infra, sine affectione, sine pace. Et inf. semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes. Nam, vt dixit Calistus Papa 3. q. 5. accusatores. propinquitatis & familiaritatis & dominationis affectio veritatem impedire solet, amor carnalis, & timor carnalis atque auaritia plerũq; humanos sensus hebetant & peruertunt opiniones, vt quæstum pietatẽ putent, & pecuniam quasi mercedem prudentiæ caripendant.

Ad secundum respondeo, secundum August. de Ciuit. Dei, &

255 communiter omnes, † ꝙ affectiones animi, quas August. perturbationes vocat, quatuor sunt, videlicet, Amor, quẽ August. auiditatem vocat, Boetius autem spem. Timor, quem Tullius metum appellat. Lętitia, secundum August. Boet. autem gaudiũ dicit. Tristitia, quam Boet. dolorem appellat, cum dicit, Nubibus atris Cõdita nullum Fundere possunt sidera lumen. Et inf. Gaudia pelle, Pelle timorem, Spemq; fugato, Nec dolor adsit. Nubila mens est, Hęc vbi regnant. Augustinus etiam refert versus Virg. dicentis.

Hinc metuunt, cupiuntq; dolent gaudentq; nec auras.
Suscipiunt clausæ tenebris & carcere cæco.

Et subdit August. Verum potestatẽ ex terrenis artubus moribundisq; membris, sic affici animas opinantur, vt hinc eis sint morbi cupiditatum & timorum & lætitiæ, siue tristitiæ. Quibus quatuor vel perturbationibus, vt Cicero appellat, vel passionibus, vel plerique verbum e verbo Græco exprimant, omni hu-

256 manorum morum vitiositas continetur. † Hoc refert, secundũ Platonicos. ipse autem subdit, hoc reprobãs, ꝙ si ita est, quid est ꝙ Aeneas apud Virg. cũ audisset à patre apud inferos aĩas rursus ad corpora redditas hanc opin. miratur exclamans.

O pater, an ne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est.
Sublimes animas iterumq; ad tarda reuerti,
Corpora, quæ lucis miseris tam dira cupido.

Nunquid nam hæc tam dira cupido ex terrenis artubus moribundisq; membris adhuc inest animarum illi prædicatissimæ puritati. Nonne ab huiusmodi corporeis, vt dicit, pestib. omnib. eas asserit esse purgatas, cum rursus incipiunt in corpora velle reuerti. Et inf. dicit, non potuisse tñ veraciter dici omnes culpabiles atque vitiosos motus animarum eis ex terrenis corporib. inolescere. Siquidem, secũdum ipsos, illa vt locutor nobilis ait, Dira cupido vsque adeo non est ex corpore, vt ab omni corporea peste purgatam, & extra omne corpus animam constitutã ipsam esse compellat in corpore. Vnde etiam illis fatentibus, nõ ex carne tantum afficitur anima, vt cupiat metuat lętetur, ęgrescat, verum etiam ex seipsa his potest motib. agitari. Stoici verò, vt dicit August. vbi sup. tres esse voluerũt affectiones prædictas pro tribus perturbationibus in anima sapientis, pro cupiditate voluntatem, pro lętitia gaudium, pro metu cautionẽ appellantes, pro ęgritudine verò, vel dolore qua nos vitandæ ambiguitatis gratia tristitiam maluimus dicere, negauerunt esse posse aliquid in animo sapientis. Voluntas quippe (inquiunt) appetit bonum, qđ facit sapiens gaudium habet de bono, qđ adeptus est, qđ vbiq; adipiscitur sapiens, cautio deuitat malum, quod debet sapiens deuitare. Tristitia porrò, quia de malo est, quod iam accidit, nullum autem malum existimarunt posse accidere sapiẽti. nihil in eius animo pro illa esse posse dixerunt. quod reprobãs August. dicit. Si ergo illi loquuntur, vt velle gaudere cauere negent nisi sapientem, stultum autem non nisi cupere, lętari, metuere, contristari, & illas tres esse constantias. Has autẽ quatuor perturbationes, secundum Ciceronem: secundum autem plurimos, passiones. Græcè autem illę tres appellantur enpathiæ, istæ

257 autem quatuor pathię. † In scripturis enim sacris hæc differentia non attenditur, nã & in bonis & in malis prædicta vocabula sępe legimus assignata: nam ille, qui dixit, Mihi viuere Christus est, & mori lucrũ, ipse idem dixit, Coartor autem e duobus desiderium habens dissolui, & cum Christo esse, multo magis melius est: permanere autem in carne necessarium est propter vos. Et hæc confidens scio, quia manebo & permanebo oĩbus nobis ad vestrum profectum & gaudium fidei, vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu, ad Philip. 1. Ecce ꝙ desiderium suũ pro cupiditate ponit, vnde cõmuniter dicitur, Cupio dissolui, & esse cum Christo. Et gaudium fidei iustis attribuit. Et ibidem dicit, sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis, eo ꝙ habeam vos in corde & in vinculis meis, & in defensione & cõfirmatione Euangelij socios gaudii mei omnes vos esse. Testis enim mihi est Deus, qũo cupiam vos omnes in visceribus Iesu Christi. Ecce igitur ꝙ boni viri gaudẽt & cupiũt. De malis autẽ, & iniquis similiter patet per eundem Apostolum 2. Timoth. 3. vbi cum dixisset, erunt homines seipsos amantes, subdit, Cupidi, elati, &c. & Salomon, Prouerb. 1. dixit, Vsquequò paruuli diligitis infantiam, & stulti ea, quæ sibi noxia sunt cupient, & imprudentes odibunt scientiam. non. n. dicit verba prædicta pro paruulis, secũdum ętatem temporis, vel pro stultis, secundũ amentium strictè sumpto vocabulo, sed dicit pro quibuslibet a ratione deuijs & iniquis. Ideo subdit, cõuertimini ad correctionem meam, & proferam vobis spiritum meum, & ostendam verba mea, qa vocaui & renuistis, &c. Et de talib. etiã dicit, Prouerb. 2. Qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebrosas, q lętantur, cum male fecerint, & exultant in reb. pessimis, quorũ viæ peruersę, & infames gressus eorum. Et idem Apost. cupiditatem in bono describit pariter & in malo. nam in bono sumit ad Rom. 15. dicens, Nunc ergo vlterius, locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos. In malo autem sumit, cum ad Timoth. scribens dicit, Radix. n. oĩum malorum est cupiditas, quam quidam appetentes errauerunt a fide, & inseruerunt se dolorib. multis. sic & August. vbi sup. allegat Ciceronẽ, oratorem amplissimum in bono dixisse, Cupio patres cõscripti, me esse clementem. Et Terent. dicit, ꝙ flagitiosus adolescens insana flagrans cupidine, nihil volo aliud, inquit, nisi philomenam. Quam voluntatem fuisse libidinem, respon-

258 sio demonstrauit. † Voluntas autẽ in vtrunque deflectitur bonum, videlicet atque malum. Inde dixit Dominus Matt. 7. quæcunque vultis. s. bona, vt faciant vobis homines, & vos similiter facite illis. Et Thobias filium admonens, Thob. 4. dixit, quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne alteri tu aliquando facias, cum tamẽ dicatur. Quod tibi non vis fieri, id tu ne feceris vlli. Et de vtroq; scribitur. Eccles. 15. omne execramentum erroris odit Dñs & non erit amabile timẽtib. illum. Deus ab initio cõstituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui, adiecit mãdata & præcepta sua, si volueris mandata conseruare, conseruabunt te, apposuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris, porrige manum tuam, ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei, dabitur illi. De metu autem, vel timore ꝙ in bono sumatur similiter & in malo, patet Eccles. 18. Vbi pro bono dicit, homo sapiens in omnibus metuit. Et Paul. ad Philip. 2. dicit, cũ metu ac tremore vestram salutem operari. De timore autẽ malorum scribitur Matth. vlt. præ timore autem eius. s. Angeli, cuius aspectus erat sicut fulgur, exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. Et Lucæ 21. Arescentibus hominibus præ timore, &c. Et pro vtroque dicit Apost. ad Rom. 8. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Aba pater, & clarius per Dominum Iesum, Matth. 10. dicitur, Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem nõ possunt occidere, sed potius eum timete, qui potest corpus & animam perdere in gehennã

nam

nam cùm timorem prohibet detestatur: cùm verò præcipit, exhortatur & laudat.Bonus ergo timor laudādus est, malus verò vituperandus & depellendus.1.Io.4. Perfecta charitas foras mittit timorem,scilicet malè humiliātem.subdit, Quoniam timor pœnam habet, qui autem timet non est perfectus in charitate, cuius contrarium videtur scribi Eccles.1.cum dicitur, Timor Domini expellit peccatum.Et ibidem,timor Domini gloria & gloriatio & lętitia & corona exultationis. Et ibidem, Nam qui sine timore est,non poterit iustificari,sed certè aliud est timere Deum propter virtutem, & aliud est timere eum propter pęnā. nam propter virtutem timent boni, sed propter pœnam etiam mali timent. Vnde Sap.5.de impijs & reprobis dicitur, videntes turbabuntur timore horribili & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis. Hinc etiam dicitur.

Oderunt peccare boni virtutis amore:

259 Oderunt peccare mali formidine pœnæ. Vt in glos. ff. de iust.& iure l.1.† Timor namq; septupliciter distingui pōt, videlicet primus dicitur naturalis,secundus realis, tertius personalis, quartus seruilis, quintus initialis,sextus filialis,septimus reuerētialis.de quibus satis agitur in 3. sent. dist. 34. Naturalis.n.timor communis est bonorum & malorum, qui dicitur humanus, & qui etiā in Christo fuit.Vnde Mar.14.scribitur,& assumit.s.Iesus Petrum & Iacobum & Ioannem secum & cępit pauere,& tęde-

260 re.talis ergo timor.s.naturalis,nec ponit,nec tollit,† quia in puris naturalibus nec meritum,nec demeritum,nam virtus consistit circa difficile,quod est attingere medium, & ibi meritū siue laus,ex 2.Metaph. Secundus timor.s.realis, vel mundialis, vt cū quis non curat Dei offensam & suæ legis contemptum, ne bona temporalia perdat, vel aliquid temporale lucretur. Et talis timor,scilicet malè humilians,qui coniungitur cum amore malè alliciente mortale peccatum inducit,sicut patet in pontificibus & Pharisęis,qui dicebant,Io.11.Quid facimus,qa hic homo multa signa facit,si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani & tollent nostrum locum & gentem. ergo timore perdendi temporalia cōtempserunt Deum & iustitiam, vnde Christi mortem iniustissimè decreuerunt, q̄q̄ plures fuerint causę,vt alibi tractatum est. Tertius timor.s.personalis est, quando timore lęsionis proprię, vel dilectæ personæ postponit diuina volūtas & iustitia, & similiter inducit peccatū mortale, cum dicat Dominus Matth.10.Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, nam cum tali timore perfecta charitas nō subsistit, vt dicit Apostolus & Euāg. Ioannes sua 1.Canon.c.4.Timor non est in charitate, sed pfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor pœnam habet.

261 Qui autem timet,non est perfectus in charitate.† Vnde Petrus tali timore Christum abnegans mortaliter peccasse perhibetur Matth.26.& Mar.14.& Lucæ 22.& Io.18.Quartus timor.s.seruilis est,vt dicit August.super Psal.cum per timorem gehennæ cōtinet se homo a peccato, quo præsentiam iudicis & pœnas metuit, & timore facit quicqd bonifacit, nō timore amittēdi ęternum bonum,quod non amat,sed timore patiēdi malum, quod formidat non timet ne perdat amplexus pulcherrimi sponsi, sed timet ne mittatur in gehennam. Bonus est iste timor & vtilis,licèt insufficiens, per quem fit paulatim consuetudo iustitiæ, & succedit in malis timor, quando incipit quod durū erat amari,& sic incipit seruilis timor excludi à charitate, & succedit deinde timor castus siue amicalis, vt dicit Magist.Sent. vbi supra:

262 nam,vt Aug.inquit,† Inaniter putat victorem se esse peccati,q timore nō peccat,quia si non impletur foris negotium malę cupiditatis,ipsa tamē mala cupiditas metus est hostis. & addit,ipsa voluntate reus est qui vult facere quod non licet fieri: sed ideo non facit, quia non potest impunè fieri: nam quantum in ipso est,mallet non esse iustitiam prohibentem atque punientem,& vtique eam, si posset, auferret, ac per hoc qūo iustus est, iustitiæ talis inimicus? Amicus autem erit,si eius amore non peccet.De tali etiam timore intelligitur verbum 1.Io.4. Timor pœnā hēt. ex quo dicit Apost.ad Ro.8. non.n.accepistis spiritum seruitutis iterum in timore.Est enim timor seruilis, quasi vestis saccinea, cum qua nulli licebat ingredi aulam Assueri. Hester 4. Minus igitur cum tali timore licet ingredi aulam summi Dei. Quintus timor dicitur initialis,qui est cum aliqua charitate,licet nō perfecta,de quo dicitur in Psal.initium sapientiæ timor Domini, intellectus bonus omnibus facientibus eum. quasi dicat, Timens Deum incipit gustare saporem amoris eius. Inde Eccles.1. scribitur,Initium sapientiæ timor Domini.Et inf.plenitudo sapientiæ timere Deum.Et inf.Radix sapientiæ est timere Deum.quasi velit innuere,vt inf. subdit,q; timor Domini expellit peccatū, quo expulso radicatur charitas & impletur,vel perficitur p successum.Hinc etiā Isa.26.scribit.A timore tuo domine.alia litera dicit,à facie tua domine concepimus, & quasi parturiuimus & peperimus spiritum salutis. Magna quidem inter conceptionē & parturitionem atque fętus obductionem differentia est.cōcipitur.n.cum dulcore,parturiturq; cum dolore: nutritur autem fœtus cum amore.In destructione autem peccati oportet cōcipere,scilicet contritionem cum dolore,parturire.s.confessionē cum rubore,& nutrire.s.pœnitentiam cum feruore.s.charitatis. Et sic spiritus salutis deducitur ad perfectum. Sextus timor.s.filialis,est cum perfecta charitate in hac vita: nam qui filialem timorem habet, timet offensam patris cœlestis,sicut bonus filius timet offensam patris terrestris, etiam si sciret ex illa offensa, se mali nihil esse passurū, vel etiam lucraturum, ne sit amor mercenarius, sed potius gratuitus, q̄q̄ naturalis instinctus filium in

263 patris dilectionem incitet & inuitet,† cum pater plus diligat filium q̄ seipsum, vt dicit glos. in l.isti quidem.ff.quod met.ca.& Tullius in proœm.suæ orationis de congratulatione ipsius ab exilio reuocati,quæ incipit,quod precatus a Ioue, dicit, q̄ dulcius hominum generi a natura datum est q̄ sui cuique liberi. Mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter ingens eorum ingenium vita sunt mea chariores. ad quod faciunt not.p glos. 85.dist.c.nō satis.super verbo, captiuitatis filiorum. & in c.cum dilectus.ext.quod met.ca.& in l.nam & si.ff.de inoffi.test.& in l. liberorū.ff.de verb.sign.& in l.scripto.ff.si tabulę test.nul.extā.& ff.de orig.iur. l.2.§.initium.vbi dicitur,q; sit castitas filiæ,vitę patris

264 est præferenda. † Septimus timor.s.reuerentialis, si subtiliter indagetur, est propriè ille,quem etiam sancti seruant in patria gloriosa,de quo Psal.dicit,Timor Dñi sanctus permanet in seculum seculi.Et ideo August.hūc timorem castum vocat,& dicit æternum. Ex quo Magister sent.vbi sup. dicit, q; hic timor facit nos in patria reuereri Deum non timere separari,vel carere.Dicit et q; seruilis & initialis timor q̄sq; in scripturis sanctis initiū sapientiæ nuncupantur. Seruilis.n.ideo dr initium sapientiæ, quia præparat locum sapientiæ & ducit ad sapientiam, sed tñ non remanet cum ea,imo foras exit. Initialis verò dr initium sapientiæ, quia est inchoatio sapientia,quem cum quis habere incipit sapiētiam & charitatē incipit habere. Et exemplificat de timore seruili inducente in initialem,& de initiali in filialem,sicut videmus per setam introduci linum,q̄a aliqd suitur, seta prius intrat: sed nisi exeat, non succedit linum, sic timor primò mentem occupat,non autem ibi remanet, quia ideo intrauit, vt introduceret charitatem,de quo etiam in Decretis,de pœn.dist.2.sicut seta.& ibi per Archid.& in c.cum,qui.in glo.aut repen. de præben.lib.6. & 23.q.6.§.fin.in glo.vlt.Hinc etiam dicitur,q; qui Deum timet, nec contra Euangelium,nec contra Apostolos, nec contra Prophetas, nec contra sanctorū patrum constitutiones facere tentat.1.q.3.qui omnipotētem.& de prædicta materia satis tractat

265 Thom. [illegible] q.19. † De dolore autem,q; etiam in sapiente cadat contra Stoicos,satis patet in plurib.locis sacræ scripturæ, q̄ maxime per argum.a minori,cum in de co taquam in Deo dolor cadere non possit, & attamē quis Deo homine, idest Christo Iesu sapientior esse potest, cum Deo dicat Apostolus. In quo sunt oēs thesauri sapientiæ & scientiæ Dei obsconditi, ad Colos.2.& de ipso propriè sumitur prophetaliter illud Gen 6. Videns autē Deus,q; multa malitia hominum esset in terra,& cuncta cogitatio cordis humani intenta esset ad malum omni tempore pœnituit eum,q; hominem fecisset in terra, & præcauens in futurū, & tactus dolore cordis intrinsecus, delebo inquit, hominē quē

266 creaui a facie terræ. † Et licèt cōmunis expositio sit, q; illa verba intelligantur de Deo per comparationem ad hominem, vt ita dixerit Deus se facturum de homine,sicut faceret verus pœnitens & cordialiter dolens,qui suum malum opus destruere niteretur:attamen glo. dicit super illo verbo, Tactus dolore cordis intrinsecus,in hoc innuit sacra scriptura ardentem amorem, quem habet Deus ad genus humanum.Vnde & Nic.de Lyra dicit ibidem,q; pœnitentia & dolor cęteręq; passiones nullo modo sunt in Deo secundum rem, sed secundum modum. Et ideo dicitur pœnituisse, quia ad modum pœnitentis se habuit volens dissipare quod prius fecerat. De Christo autē tanq; de Deo homine, quātum ad assumptam humanitatem, ad literam verum est prophetaliter intellectum q; pœnituit.i.pœnam sustinuit, nō pro suo,sed pro nostro peccato,sicut Isa. dixit 53. cap. Ipse autē vulneratus est propter iniquitates nostras,attritus est pp scelera nostra. Et supra dicit, & desiderauimus eū despectum & nouissimum virorum virum dolorum & scientem infirmitatem. Et inf.verè languores nostros ipse tulit & dolores nostros ipse portauit. De eo enim loquitur qui morti proximans assumpto Petro & duobus filijs Zebedęi cępit cōtristari & mœstus esse dicēs, Tristis est anima mea vsque ad mortem. Matt.26. vbi Hilarius di-

267 cit, † Hæreticorum omnis hic sensus est, vt opinentur metum mortis in Dei filium incidisse, quia asserunt non de æternitate prolatum,nec de infinitate ęternę substantiæ extitisse,sed ex nihilo per eum q omnia creauit effectum, & ideo in eo doloris anxietas,ideo metus mortis,vt qui mortem timere potuit & mori possit.qui verò mori potuit, licèt in futurum erit, non tñ p eum qui se genuit ex peccato sit ęternus.quod si per fidem capaces euangelium essent,scirent verbum in prin. Deum, & hoc in prin.apud Deum,& eandem ęternitatem esse gignētis & geniti. sed si virtutem illam incorruptæ substantiæ in decillitatis suæ forte assumptio carnis infecerit vt sit ad dolorem infirma, ad mortem trepida & corruptioni subdita erit, ac sic de æternitate mutata in metum.hoc quod in ea est, poterit aliquādo non esse.

esse.Deus autem sine mensuram temporum semper est, & qualis est, talis ęternus est. Mori igitur nihil in Deo potuit, nec ex se metus Deo vllus est. Hieronimus autem clarius explanans dixit, Nos autem ita dicimus hominem passibilem a Dei filio susceptum, vt diuinitas impassibilis permaneret. Passus est enim Dei filius non putatiuè, sed verè, secundum illud,quod pati poterat,scilicet secundum substantiam assumptam. Hinc etiam dicit Ambrosius super Lucam, Tristis autem est non ipse, sed anima non enim tristis est diuina sapientia,non diuina substantia, sed anima: Suscepit enim animam meam, suscepit corpus meum, scilicet per similitudinem naturæ. De hoc satis agitur in tertio Senten. distinctio. decimaquinta, capi.fina. Quis etiam dubitet Paulum raptum vsque ad tertium cœlum, nedum sapientem fuisse, sed etiam optimè sapientem, & tamen se dolere, & contristari fatetur sępius & testatur. Vnde ad Rom.nono dicit, Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi prohibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ipse ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt co-

268 gnati mei secundum carnem. † Vbi dicit glos. Optabam ego ipse esse anathema, idest separatus à Christo p fratribus meis, idest si fieri posset, vellem ad horā vel in hac vita, vel post mortem separari a Christo, vt fratres mei crederent. Attende quod optabam, ait, non opto, quia scit talem, idest ita honestum membrum, nullo præcedente vitio non posse separari à Christo, tamen affectum & dilectionem circa illos ostendit, quomodo etiam ipse idem Apost.diceret secunda Corin. septimo,Superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.& infra,ita vt magis gauderem, quoniam & si contristaui vos in epistola, non me pęnitet: & si pœniteret, vidēs quòd epistola illa & si ad horam contristauit vos, nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati ad pœnitentiam estis. Contristati enim estis secundum Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur. Sęculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum secundum Deum cōtristari vos quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timo-

269 rem, sed desiderium, sed emulationem, sed vindictam.† Ecce quòd in his verbis septem animi motus, quasi septem affectiones Apost. indicauit, sicut & Ricar. de Sancto Vict. septem etiam numerat affectiones, quæ sunt spes videlicet, timor & gaudium, dolor, odium, amor & pudor. Et dicit quòd omnes isti affectus possunt esse ordinati & inordinati. cum sunt ordinati, sunt virtutes: cum autem sunt inordinati, tales affectus in vitium conuertuntur. Vnde & Auctor de spiritu & anima, capitu.tertio, dicit, Capilli hominis magis sunt numerabiles, quàm affectus & motus cordis illius. Affectus quadripartitus est:nam de concupiscibilitate oriuntur spes & gaudium, sed de irascibilitate timor & metus. Hi quatuor affectus omnium sunt vitiorum & virtutum quasi quędam prin-

270 cipia & communis materia,† affectus siquidem operi nomen imponit. & idem vigesimoprimo capitu. dicit, habet anima affectiones quibus exercetur ad virtutes. dolor nanque de peccatis, timor de supplicijs, desiderium de promissis, gaudium de præmijs, quædam exercitia sunt virtutis. omnis enim affectio ex cogitatione oritur. nunquam enim mens circa aliquid afficitur, nisi prius res ipsa per cogitationem videatur, vt dicit Riccard. prædictus super Psal. Laudate nomen Domi-

271 ni. vbi etiam dicit, † quòd septem donorum spiritus sancti quatuor pertinent ad intellectum, tria verò pertinent ad affectum. Ad intellectum autem pertinent, sapere & intelligere: discernere & scire: ad affectum verò confidere, diligere & timere. spiritus itaque sapientiæ & intellectus consilij & scientiæ congruit intellectui, spiritus verò fortitudinis, pietatis, & timoris Domini congruit affectui. Tres igitur hi spiritus, qui ad affectum pertinent, solent ex alijs ad intellectum pertinentibus exurgere. & dicit quòd spiritus sapientię spirat a meridie, spiritus intellectus spirat ab oriente, spiritus consilij ab Aquilone, spiritus scientiæ ab occidente. A quacunque enim plaga spiritus sufflet, spirat fortitudine quæ medium locum tenet habens hinc inde sibi suffragantes a dextris spiritum pietatis, a sinistris spiritum timoris. hos autem ventos producit Deus de thesauris suis. Hæc Riccard. in prædicto Psalmo. Circa hoc etiam dicit glos. ad Roma. tertio. Dedit Deus homini omnes affectus omnesq; motus, quibus ad virtutes vti posset, & progredi. Insuper etiam vim rationis inseruit, qua cognosceret quid deberet agere, vel cauere, his acceptis homo neglexit iter virtutis incedere, cui ex Deo nihil defuit. Ipse verò inuenitur defuisse his, quæ sibi a Deo data sunt. Patet igitur expresse Stoicos malè dixisse cum omnibus suis sequacibus, qui tristitiam vel dolorem in sapientem cadere recusarunt. Cum enim tristitia siue dolor virtus esse possit, vt patuit, ergo & in sapiente talis virtus assistitur. nam, vt August. dicit [illegible]. de Ciuit.

272 Dei, † non est quærendum vtrum quis irascatur, sed quare irascatur: nec vtrum sit tristis, sed vnde sit tristis: nec vtrum timeat, sed quid timeat. Irasci enim peccanti, vt corrigatur, contristari pro afflicto, vt liberetur. Timere periclitanti ne pereat, nullus sanæ considerationis repręhendat. Sic etiam dici potest odire vitium, amare virtutem, pudere inhonesti, quis sanæ mentis arguerit. ergo, &c.

273 Ad tertium, † scilicet vnde procedit affectio. Respondeo secundum August.decimoquarto de Ciui. Dei, capit.sexto, affectiones bonas, vel malas a voluntate procedere, quamquam Tullius ex carne dixerit esse, & non bene. Dicit enim August. quòd etiam illis fatentibus non ex carne tantum afficitur anima, vt cupiat, metuat, lętetur, ęgrescat, verum etiam ex seipsa his potest motibus agitari. Interest autem qualis sit voluntas hominis: quia si peruersa est, peruersos habebit hos motus. si autem recta est, non solum inculpabiles, verum etiam laudabiles erunt. Voluntas est quippe in omnibus. Immo omnes nihil aliud quam voluntates sunt. Nam quid est cupiditas & lętitia, nisi voluntas in eorum consensione quæ volumus? Et quid est metus atque tristitia, nisi voluntas in dissentione ab his, quæ volumus? Sed cum consentimus appetendo ea, quæ volumus, cupiditas est. Cum autem dissentimus ab eo quod accidere nolumus, talis voluntas metus est. Cum autem dissentimus ab eo quod nolentibus accidit, talis voluntas tristitia est, & omnino pro varietate rerum quæ appetuntur, & quæ fugiuntur, sicut allicitur, vel offenditur voluntas hominis, ita in hos vel illos affectus mutatur & euertitur. Quapropter homo qui secundum Deum, non secundum hominem viuit, oportet vt sit amator

274 boni. Vnde fit consequens, vt malum oderit. † Et quoniam nemo natura, sed quisque vitio malus est, perfectum odium debet malis, qui secundum Deum viuit, vt nec propter vitium oderit hominem, nec amet vitium propter hominem, sed oderit vitium, amet hominem. Sanato enim vitio totum quod amare nihil autem quòd debeat odisse remanebit. nam cuius propositum est amare Deum, & non secundum hominem, sed secundum Deum amare proximum, sicut etiam seipsum, proculdubio propter hunc amorem dicitur voluntatis bonæ, quæ vsitatius in scripturis san-

275 ctis charitas appellatur. † Sed amor quoque secundum easdem sacras literas, dicitur. Et infra eod. lib. capitu. septimo dicit, Recta itaque voluntas est bonus amor, & voluntas peruersa, malus amor est: amor ergo malus est habere quod amatur & cupiditas est, idem autem habens eoque fruens lętitia est, fugiensque, quod ei aduersatur, timor est. Idque si acciderit sentiens, tristitia est, proinde mala sunt ista si malus amor est: bona, si bonus, & infra eod. lib. capitu.nono dicit ad confusionem Stoicorum dicētium sapientem tristem esse non posse, contra quos satis respondet in nono lib. de Ciuit. Dei, ostendens eos, non tam de rebus, quàm de verbis cupidiores esse contentionis, quàm veritatis subdit; Apud nos autem iuxta scripturas sacras sanamque doctrinam, ciues sanctæ ciuitatis Dei in huius vitæ peregrinatione secūdum Deum viuentes metuunt cupiuntque, dolent gaudentque. Et quia rectus est amor eorum istas omnes affectiones rectas habent, metuunt pœnam ęternam, cupiunt vitam ęternam, dolent vitę quam ipsi in semetipsis adhuc ingemiscunt adoptionem expectantes redemptionem corporis sui, vt dicit Apost. ad Rom. octauo, gaudent in spe, quia fiet sermo, qui scriptus est absorpta est mors in victoria, prima Corinth. decimoquinto. Item metuunt peccare, cupiunt perseuerare, dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis. Vt enim metuant peccare audiunt, quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Matth.vigesimoquarto. Vt cupiant perseuerare audiunt quod scriptum est, Qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Matth. vigesimoquarto. Vt doleant in peccatis, audiunt, si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est, prima Ioan. primo. Vt gaudeant in operibus bonis audiunt, hilarem enim datorem diligit Deus, secunda Corinth. nono. si quis plura de affectionibus animi inuestigare desiderat, legat August. de prædictis prolixius differentem in nono & decimoquarto, de Ciuita. Dei, per totum, & in lib. de Spiritu, & anima, & in primo Sent. distinctio. octaua, & distinctio. decimaseptima, & in secundo Senten. distinct. vigesimaseptima, & distinctione quadragesima, & in tertio Sententiarum, distinctio. decimaseptima, & distinctio. vigesimanona.

276 Circa sextum, † quo dicitur, erroneam conscientiam caussari ex pusillanimitate, cum quis timet non timenda secun-

dum rectum iudicium rationis, iuxta quod dicit Psalm. Illic trepidauerunt timore, vbi non erat timor. Et Ecclesiastici septimo, Noli esse pusillanimis in anima tua.

De pusillanimitate igitur tria quæruntur? Primo quæritur, quid est pusillanimitas. Secundò, vtrum pusillanimitas sit peccatum. Tertio, Cui virtuti opponitur.

277 Ad primum respondetur, † quòd pusillanimitas idem est quod pusillus animus, vel pusilla animositas: nam pusillanimis, vel pusillanimus, quia vtroque modo dici potest, a magnis, & arduis ex animi paruitate se retrahit. Vnde sicut per præsumptionem aliquis excedit proportionem suæ potentiæ, dum nititur ad maiora, quàm possit: ita etiam pusillanimis deficit a proportione suæ potentiæ, dum recusat in illud tendere, quod est commensuratum suæ potentiæ, & in hoc est culpa ratione defectus, sicut in præsumptione est culpa ratione excessus. Vnde pusillanimitas est nimia sui deiectio, ex qua humana mens ab inquisitione se retrahens veritatis in erroneam conscientiam labitur. Ex quo dicitur Prouerb. decimooctauo, pigrum deijcit timor. Et Esaiæ trigesimoprimo. dicite pusillanimes confortamini, & nolite timere. pusillanimitas ergo propter timorem inordinatum refugit labores, pœnalitates & rerum iacturam propter Deum. Timor enim humanus refugit incommoda pœnalitatum. Vnde talis propter timorem humanum quo nimis timet pelli suæ non audet sustinere, opera pœnalia propter Deum, scilicet ieiunia, disciplinas & huiusmodi. Ex quo monet Apostolus, prima Thess. quinto, dicens: Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Et Psalm. dicit Psalm. quinquagesimoquarto. Expectabam eum, qui saluum me fecit a pusillanimitate spiritus & tempestate. Et hæc de primo.

Ad secundum respondeo secundum Thom. secunda secundæ, quæstio. centesimatrigesimatertia.

278 † Quòd pusillanimitas est peccatum. nam, vt dicit Philosophus, quarto Ethic. qui dignificat se minoribus, quàm sit dignus, pusillanimis est. Et ideo pusillanimitas, tanquam peccatum, est euitanda.

Vnde dicit Apostolus, ad Colos. tertio, Patres nolite ad indignationem prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant. Omne enim illud, quod contrariatur legi naturali tanquam naturali inclinationi, est peccatum: inest autem vnicuique rei naturalis inclinatio ad exequendam actionem commensuratam suæ potentiæ, vt patet in omnibus rebus naturalibus, tam animatis quàm inanimatis. ergo sicut præsumptio est peccatum. quia excedit supra mensuram suæ potentiæ: ita & pusillanimitas, quia deficit a mensura potentiæ suæ, peccatum est. Et inde est quòd seruus, qui acceptam pecuniam domini sui fodit in terram, & eam abscondit, nec est operatus in ea propter quendam pusillanimitatis timorem, punitur a domino tanquam de peccato mortali. Dixit enim ille miser, qui vnum talentum acceperat, Domine, scio quia homo durus es, & metis, vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti, & timens abij & abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes quod tuum est. Respondens autem dominus eius, dixit ei, Serue male & piger, &c. Matth. vigesimoquinto, vbi subditur, Omni enim habenti dabitur & abundabit. ei autem, qui non habet & quod videtur habere auferetur ab eo & inutilem seruum eijcite in tenebras exteriores. ibi erit fletus & stridor dentium. Vbi dicit Beatus Gregor. Talentum quippe in terra abscondere, est acceptum ingenium in terrenis actibus implicare. & Hieron. dicit, Vere enim hoc, quod scriptum est ad excusandas excusationes in peccatis, & huic seruo contingit, vt ad pigritiam & ad negligentiam superbiæ quoque crimen accederet.

Qui enim debuit simpliciter inertiam confiteri & orare patremfam. econtrario calumniatur, & dicit, se prudenti fecisse consilio, ne dum lucra pecuniæ quæreret, etiam de sorte periclitaretur.

Sed quod putauerat se pro excusatione dixisse, in culpam propriam vertitur, ergo per consequens & in pœnam. Ioannes Chrisostomus dicit, Seruus autem malus non solū damno punitur, sed & intolerabili pœna, & cum pœna accusabili denunciatione. Et Gregorius dicit, Et sic per pœnam in tenebras exteriores cadit, qui per culpam suam sponte in interiores tenebras decidit. Prædicta etiam sententia Domini scribitur Lucæ decimonono.

Dicit etiam Thomas, quòd ex pusillanimitate potest quis aliquando peccare mortaliter, aliquando venialiter, secundum maiorem vel minorem deordinationem animi in retardationem boni quærendi, vel fiendi.

Et quantum ad propositum de erronea conscientia in responsione ad tertium articulum dicit, quòd pusillanimitas aliquo modo oriri potest ex superbia, dum scilicet aliquis nimis proprio sensu innititur, quo reputat se insufficientem ad ea, respectu quorum sufficientiam habet.

Vnde dicitur Prouerbiorum vigesimosexto. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias. Et sic patet, quòd talis pigri erat erronea conscientia. Hæc de secundo.

279 Ad tertium respondeo, secundum Thom. vbi supra, † quòd pusillanimitas potest tripliciter considerari, vno modo secundum se ipsam, & sic manifestum est, quòd secundum propriā rationem opponitur magnanimitati, à qua differt secundum differentiam magnitudinis circa idem: nam sicut magnanimus ex animi magnitudine tendit ad magna, ita pusillanimus ex animi paruitate se retrahit a magnis.

Secundo modo potest considerari ex parte suę causæ, quæ ex parte intellectus est ignorantia propriæ conditionis. Ex parte autem appetitus, est timor deficiendi in his, quæ falso extimat excedere suam facultatem.

Tertio modo potest considerari quantum ad effectum, ꝙ est retrahere se a magnis.

Sed sicut supradictum est, oppositio virtutis ad virtutem attenditur magis secundum propriam speciem, quàm secūdum causam, vel officium. Et ideo pusillanimitas directè magnanimitati opponitur, quamquam ex parte causæ, quam habet in intellectu, videatur opponi prudentiæ, ex eo, quod Philosoph. dicit in quarto Ethicorum, quod pusillanimus ignorat seipsum: appeteret enim bona quibus dignus est, si se cognosceret.

Sed certè talis ignorantia non procedit ex insipientia, sed magis ex pigritia, vt dicit idem Philosophus.

Ex parte etiam effectus, qui est pigritia, videtur opponi sollicitudini: nam, vt dicit idem Philosophus, pusillanimi videntur pigri.

Ex parte etiam causæ, quia videtur ex inordinato timore procedere, videtur opponi fortitudini.

Sed attamen, vt dictum est, pusillanimitas directe magnanimitati opponitur. Nam pusillanimitas & magnanimitas differunt, secundum magnitudinem & paruitatem animi, vt ex ipsis nominibus apparet.

Sed magnum & paruum sunt opposita, ergo pusillanimitas opponitur magnanimitati, secūdum propriam rationem. Et concludit Thomas in fine quæstionis.

280 † Quòd pusillanimitas est grauius peccatum, secundum propriam speciem, quam præsumptio, quia per ipsam recedit homo a bonis, quod est pessimum, vt dicitur in quarto Ethicorum.

Sed præsumptio dicitur esse nequissima ratione superbiæ, ex qua procedit.

Inde dicitur Ecclesiastici trigesimoseptimo. O præsumptio nequissima, vnde creata es cooperire aridam malitiam & dolositatem illius &c.

Circa hoc dicit Gregorius decimoquarto lib. Moralium, capite sexto, quòd pullanimus ex conscientia & inordinato timore malorum peccatorum non præsumunt aggredi viam perfectionis, & in tribulationibus, & tentationibus non subsistunt.

Et septimo Moralium, capite nono, dicit, quòd qui nimis sunt pauidi, & timent præsentem pœnam, incurrent futuram.

Et Isidorus decimo lib. Etimo. dicit. quòd pauidus est, quem mentis trepidatio vexat. habet enim cordis pulsationem.

Idem dicit Papi. nam pauire, idem est, quòd percutere, tondere, vel ferire. Inde pauitare, pauere, se simulare, & pauitans, titubans & pauor dictus, quia cędit cor, id est percutit. Et hæc de sexta cautione sufficiant.

281 Circa septimum, † quo dicitur, erroneam conscientiam causari ex perplexitate, qua homo se credit inter duo peccata positum esse, quorum alterum sit impossibile declinare, cum tamen perplexitas simpliciter nihil sit, quamquam possit aliquis secundum quid esse perplexus, idest secundum suam erroneam conscientiam, qua deposita erit a perplexitate sua continuo liberatus, vt satis dixi supra in illa quæstione, Vtrum erronea conscientia peccatum excuset. Et ideo de perplexitate plura quærere hic omitto, ne tędium afferam auditoribus ex prolixitate sermonis, & etiam quia ibi sufficienter habitum est de ipsa.

282 Circa octauum, † quo dicitur, erroneam conscientiam causari ex humilitate. multi nanque ex puritate cordis & mentis humilitate culpas timent, vbi culpa non est.

Vnde Beatus Gregorius dicit, Bonarum quippe mentium est, etiam ibi culpas suas agnoscere, vbi culpa non est, quia sępe sine culpa agitur, quod venit ex culpa. Vnde etiam, cum exurimus, sine culpa comedimus, quibus ex culpa primi hominis factum est, vt exuriamus. quinta distinctio. ad eius. nam in genere potest quis dicere se esse peccatorem, quia nemo sine crimine viuit. vigesimaquinta distinctio. §. nunc autem. & recognoscendo in se culpam esse, non peccat, dummodo hoc credat verum esse quod dicit, quadragesima distinct. ante omnia. secunda quæstio. septima, quamquam. † Sed specialiter dicendo aliquod peccatum de se, cuius contrarium credit, mortaliter peccat. vigesimasecunda quæstio. secunda, cum humilitatis causa. & ibi glos. not. referens August. dicentem, quòd in vno peccato multa possunt peccata nominari. Cum enim quis peccat mortaliter, committit homicidium, occidendo animam suam: committit furtum, quia se subtrahit Deo: committit adulterium, quia recedit a Deo & fornicatur cum diabolo: committit periurium, quia non seruat primam fidem promissam in baptismo, & sic cum dicit, in omnibus vitijs, in quibus miser homo labitur, compręhendit August. genera singulorum, sed non singula generum. † Tres enim sunt modi peccandi, delectatione, consensu & opere. de pœniten. distinctio. prima, sicut tribus. accedunt not. in capit. consilium. §. cum autem quæsieris. extra de obser. ieiun. vbi dicit Innocen. III. quia bonarum mentium est ibi timere culpam, vbi culpa minimè reperitur. simile in capitu. exiui. de verborum significat. in clemen. & quinquagesima distinctione, quia te. vbi in sententia idem dicit. & in dic. capitu. ad eius, est text. ad literam, cum alijs concord. Circa quod dicit Archid. in dic. capitu. ad eius, super verbo, culpas agnoscere, idest timere, & credere esse ibi, scilicet quando aliquas pœnas sustinet. quasi dicat, licet enim quis sit iustus, debet timere tamen, ne aliquod peccatum mortale sit in eo. Vnde Propheta, Ab occultis meis munda me Domine, & ab alienis parce seruo tuo. Et infra dicit, Cum Deus pœnam alicui infligit, cognoscere debet pro sua culpa saltem pręterita sibi fieri. ad quod de pœniten. distinct. 3. prima consultatio.

(283 and 284 in margin)

De humilitate igitur tria quæruntur vltra ea quæ supra tetigi de gradibus humilitatis in tertia causatione erroneę conscientiæ, scilicet ex superbia, in vltima quæstio. videlicet cui virtuti opponitur superbia. Primo ergo quæritur, quid est humilitas. Secundò, vtrum per humilitatem se debeat quis omnibus subijcere. Tertiò, vtrum humilitas sit potissima virtus.

285 Ad primum respondeo, † quòd humilitas est ex intuitu propriæ conditionis voluntaria mentis inclinatio, vt dicit Hugo de sancto Vict. & dicitur ab humo, vel limo aut terra: vnde humilis, idem est quod abiectus, ignotus, quasi humo accliuis, secundum etimolog. vocabuli, & inde habetur humilio, as. refertur enim humilitas ad obedientiam. Vnde dicit glos. Matth. tertio, vera est humilitas, quam comes obedientia sequitur. Et Grego. vigesimosexto Moral. dicit, ille verè humilis est, qui non defensor est, cum in malis arguitur.

286 † & sunt tres principales humilitatis gradus. primus est, subdere se maiori, & non se præferre ęquali, & hæc humilitas dicitur sufficiens, & est necessaria cuilibet iusto, sine qua iustus esse non potest. Vnde dicit Gregor. Qui cæteras virtutes sine humilitate congregat, tanquam qui puluerem in uentum portat. Secundus gradus est, subdere se ęquali, nec se præferre minori, & hæc dicitur abundans, Ecclesiastici septimo. Humilia valde spiritum tuum, quoniam vindicta carnis impij, ignis & vermis. Tertius gradus est, subdere se minori, in quo gradu est omnis iustitia. Ecclesiastici tertio. Quanto maior es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam, quia magna potentia Dei solius & ab hominibus honoratur. Inde dixit Dominus Ioan. Baptistæ, renuenti ipsum baptizare, sine modo. sic enim decet nos implere omnem iustitiam, Matth. tertio, vbi dicit glos. ponendo dictos tres gradus. hanc Christus impleuit, scilicet cum ipse Dominus seruo se subdidit. Et Nic. de Lyra dicit, quòd ibi accipitur iustitia pro humilitate, non prout est virtus specialis, sed prout

287 iustitia est virtus generalis. Inde dicitur, † quòd iustitia est omnis virtus includens sub se omnem virtutem. Et sciendum quòd humilitas principaliter duplex est. Vna bona, altera mala. Bona exaltat, mala deprimit. Quod Dominus Lucæ decimooctauo, patenter & compendiosè designat dicens, Omnis, qui se exaltat humiliabitur, & qui se humi-

288 liat, exaltabitur. Quod exponens Beda dicit, † quia simpliciter non ait, qui se exaltat humiliabitur, sed cum additamento, omnis qui se, &cæt. Dicendum est, quia varijs modis homines in hoc sęculo, & in futuro exaltantur, & humiliantur. Alij hic & in futuro exaltantur, sicut Rex Dauid & Iob, & Ezechias, & Iosias, & cæteri tales, qui gloriosi in hoc sæculo fuerunt & gloriosiores sunt in futuro. Alij hic & in futuro humiliantur, sicut sunt superbi, pauperes, vel certè illi qui in hoc sæculo de peccatis vindictam recipiunt, & in futuro ad pœnam transeunt sempiternam, qualis fuit Hęrodes, Antiochus, Pilatus & Pharao, & multi tales, de quibus scriptum est, duplici contritione contere eos Domine Deus noster. Nonnulli autem hic exaltantur, sed in futuro humiliantur, sicut sunt superbi diuites, qui iuxta scripturæ vocem ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt, Iob vigesimoprimo. Alij autem hic humiliantur, sed in futuro exaltantur, sicut sunt sancti pauperes, & illi pręcipuè, qui propter Deum sua omnia relinquentes semetipsos spontanea paupertate humiliant, vt in futuro mereantur a Domino exaltari, de quibus dicit Dominus Matth. quinto, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et prima Petri quinto, humiliamini sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis.

289 Bernar. etiam 34. Serm. super Canticam dicit, † quanti humiliantur qui humiles non sunt, alij cum rancore humiliantur, alij patienter, alij & libenter. primi rei sunt & noxij, sequentes innoxij, vltimi iusti. Qui autem dicere potest, Bonum mihi, quia humiliasti me, is verè humilis est. non potest hoc dicere qui inuitus tolerat, minus qui murmurat. Est autem humilis, qui humiliationem conuertit in humilitatem & ipse est qui dicit Deo, Bonum mihi, quia humiliasti me. Circa hanc scilicet humilitatem dicit Astesanus lib. secundo, titu. quinquagesimoprimo. Sciendum quòd humilitas, secundum quòd est virtus, dicit in sui ratione quandam laudabilem deiectionem ad ima. hoc autem fit quandoque secundum signa exteriora tantum, & hæc est falsa humilitas, de qua dicit August. in quadam epistola, quòd est magna superbia, de quo Ecclesiastici decimonono. est qui nequiter e humiliat & interiora eius plena sunt dolo, & est iustus qui se nimium submittit a multa humilitate, & est iustus qui inclinat faciem, & fingit se non videre quod ignoratum est. Quandoque autem fit secundum interiorem motum animæ, & hæc humilitas propriè ponitur virtus, quia virtus principaliter consistit in eiectione mentis, vt patet primo Ethico. Respicit autem humilitas præcipuè subiectionem hominis ad Deum, secundum quam etiam alijs humiliando se subijcit: † vnde quilibet ho-

290 mo secundum illud, quod est suum, in eo se subijcere debet cuilibet proximo quantū ad illud, quod est Dei in ipso: hominis enim est defectus, Dei autem est, quicquid in homine bonum est. Oseæ 12. perditio tua Israel, ex me tantum auxilium tuum. potest tamen aliquis reputare aliquid boni esse in proximo quod ipse non habet, vel aliquid in se esse defectuosum quod in alio non est, ex quo potest ei se subijcere per humili-

291 tatem. † Sed nunquid est condemnandus, qui per humilitatem reputat se deteriorem aliquo, qui est manifestus peccator? Respondeo, iustus qui est verè humilis non reputat se deteriorem quo ad perpetrationem actus, qui sit peior ex genere: non enim ad bonam pertinet mentem, sed ad errantem, vt actum aliquem se commisisse cognoscat, quē non commisit, sed quia iustus timet, ne in his, quæ bene agere videtur per superbiam grauius delinquat. Et ideo verbum Greg. dicentis,

292 Bonarum mentium &c. vt supra † agnoscere, sumitur pro timere, & ideo rectius dicitur resolutiuè in dic. capitu. consilium, extra de obser. ieiun. Bonarum mentium est ibi timere culpam, &c. nam quo ad substantiam actus non esset bonæ mentis agnoscere culpam, vbi non esset, quia esset error, sed quo ad conditionem actus iustus timet, ne defectus aliquis in suo bono opere sit commixtus. Et sic dicitur Iob nono. Verebar omnia opera mea. Vnde ad bonam mentem pertinet, vt istam formidinem, quam corde tenet, lingua accuset. Vel potest dici breuius, quòd loquitur Greg. de agnitione dubia, & non de assertoria, vt dicit Astesan. in quinto, num. decimooctauo, scilicet qualis debet esse confessio. §. Quinto debet esse vera. vbi dicit de August. qui se tantum accusat in lib. cōfess. vbi ex humilitate dicit, si quæras a me, vtrum iustus sim. Respondeo quòd non. nam fateri se reum vel iniustum cōtingit dupliciter, quia aut prout iniustitia priuat simpliciter iustitiam, & sic non debet quis fateri se iniustum, nisi habeat cōscientiam peccati mortalis: aut prout priuat perfectionem iustitiæ, & sic quilibet fateri se potest iniustum, secundum illud

393 Isa. 53. † omnes iustitiæ nostræ, quasi pannus menstruatæ. Et prima Ioan. primo. si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est, & sic in genere loquitur, quia non iustificatur homo comparatus Deo. Iob quarto. Nunquid homo de comparatione iustificabitur, aut factore suo purior erit vir. ecce qui seruiunt ei, non sunt stabiles, & in Angelis suis reperit prauitatem. Et Iob 25. nunquid iustificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere.

294 Ad secundum, quo quæritur, † vtrum per humilitatem debeat quis se omnibus subijcere? Respondeo, secundum Thom. secunda secundæ, quæstione sexagesimaprima. In homine, vt supra dixi in parte præcedenti, duo possunt considerari, scilicet id, quod est Dei, & id quod est hominis.

minis. Dei autem est quicquid boni est ad salutem, & perfectionem pertinentis: hominis autem est quicquid pertinet ad defectum: humilitas autem est virtus animi, qua homo verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit, vt dicit Bernard. in libro de duodecim gradibus humilitatis. & Io. And. refert in Clemen. prima. in glo. penult. ad fi. c. super verbo, in humilitatis spiritu deseruire, de relig. domibus, & ibi etiã tãgit, de supradictis tribus gradibus humilitatis, ad quod allegat vigesimasecunda distinctione, de Constantinopolitanæ. & de pœnit distinct. secunda, capit. primo, & §. hæc quæ de charitate. Humilitas enim propriè respicit reuerentiam, qua homo Deo subijcitur, qui excelsus Dominus, vt dicit Psalm. humilia respicit & alta a longe cognoscit. Vnde beata Virgo dicebat in Cantico suo, Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: Ecce enim ex hoc beatã me dicent omnes generationes. Lucæ primo. Discipuli enim sumus humilis & mitis magistri dicentis Matth. vndecimo. Tollite iugum meũ super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Ad quod secunda quæstione sexta, qui scit se quibusdam. Et ideo dicitur 100. distinct. contra morem ecclesiasticum, circa fin. decorari pal-295 lio forsan volumus moribus indecori, † dum nihil in episcopali ceruice splendidius fulget quèm humilitas. vbi dicit glo. sicut nihil est splendidius in Principe quàm fides, C. de sum. trin. epist. inter claras. Ad propositum igitur dicit Thom. vbi supra, quòd quilibet homo secundum id quod suum est, debet se cuilibet proximo subijcere, quantum ad id, quod est Dei in illo. ad quod accedit quod dicit Pet. sua 1. Can. capitulo secundo, subiecti estote omni humanæ creaturę propter Deum. non autem hoc requirit humilitas, vt aliquis id quod est Dei, in seipso subijciat ei, quod apparet esse Dei in altero. nam illi qui dona Dei participant, cognoscunt se ea habere a Deo, iuxta illud Apost. prima. Cor. secundo. Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum: spiritus enim omnia scrutatur etiam profunda Dei. quis enim scit hominum? Et infra, nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum, qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo data sunt nobis. quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ ver-296 bis, sed in doctrina spiritus, † spiritualibus spiritualia comparantes. Et ideo absque præiudicio humilitatis possunt dona, quæ ipsi acceperunt, præferre donis Dei, quæ alijs apparent collata, sicut Apost. ad Ephe. tertio, dicit, si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis, quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in breui, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in misterio Christi, quod alijs generationibus non est agnitum filijs hominum, sicut nunc reuelatum est sanctis Apostolis, & Prophetis in spiritu esse gentes cohæredes, & concorporales & comparticipes promissionis in Christo. & ibi plura dicit ad propositum. Subdit Thom. similiter etiam nec hoc requirit humilitas, vt aliquis id quod est suum in seipso subijciat ei, quod est hominis in proximo: alioquin oporteret, vt quilibet reputaret se magis peccatorem quolibet alio, cum tamen Apostolus absque præiudicio humilitatis dicat ad Gal. secundo. Ascendi autem secundum reuelationem. Et infra, quibus neque ad horam cessimus subiectioni, vt veritas Euangelij permaneat apud nos. Et infra: Mihi autem, qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. Et infra Cum autem venisset Cęphas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Et infra sed cum vidissem, quòd non rectè ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cęphę coram omnibus si tu Iudęus cum sis, gentiliter viuis, & non iudaicè, quomodo gentes cogis iudaizare, nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores, scientes autem quòd non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Subdit Thom. potest tñ aliquis reputare aliquid boni esse in ꝓximo, quod ipse non habet, vel aliquid mali in se esse, quod non est in alio, ex quo se potest ei subijcere per humilitatem, & sic Papa multoties humiliter loquitur Imperatori, sexagesimotertia distinctio. nobis. decima distinctio. de capitulis. & nonagesimasexta distinctio. si imperator. Exempla siquidem humilitatis & patientiæ magister omnium fidelium Christus verbo docuit, & opere demonstrauit. nonagesimatertia distinctio. Dominus noster. adeo siquidem semetipsum humiliauit factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. ad Philip. secundo, & de consecrat. distinctione secunda, timorem, vt amplius se humiliare impossibile iudicetur, cum summus Deus ad ima descenderit factus homo. nam, vt dictum est, humilis ab humo dicitur, secundum Isid. decimo lib. Etymol. ad quod de pœn. distinctio. prima. §. econtra, in fi. & per Archid. vigesimasecunda, quæstione secunda, cum humilitatis causa mentiris. Vnde humilitatis virtus de directo appropriatur Christo, vt dicit Archid. trigesima distinctio. hæc scripsimus, ergo eius exemplo requiritur humilitas in magistris & prælatis, vt in capitu humilis, cum concordant. ibi allegatis, extra de maio. & obedien. non tamen debet superior, vel 297 prælatus adeo se humiliare subditis, † vt dum nimium seruatur humilitas, regendi frangatur auctoritas, vt dicit August. in reg. & habetur octuagesimasexta distinct. quando necessitas. & ibi glos. nam sæpe nimia familiaritas contemptum parit. ff. de officio præsid. l. obseruandum. & ff. de officio proconsl. l. nec quicquam. quod verum est inter fatuos, vt Azo exponebat.

298 Ad tertium, quo quæritur, † vtrum humilitas sit potissima virtus. Respondetur secundum Thom. secunda secundæ quæstio. centesimasexagesimaptima, articu. quinto, quod bonum humanæ virtutis in ordine rationis consistit, qui quidem principaliter attenditur respectu finis. Vnde virtutes Theologicæ, quæ habent optimum finem pro obiecto, sunt potissimæ, iuxta quod dicit Apostolus ad Colossen. tertio, 299 super omnia autem hæc charitatem habete, † quod est vinculum perfectionis. Et prima Petri tertio. In fide autem omnes vnanimes. & infra: de ea, quæ in vobis est fide & spe. & prima Petri quarto. Ante omnia autem mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes. Secundariò autem attenditur, prout secundum rationem finis ordinantur ea, quæ sunt ad finem. Et hæc quidem ordinatio essentialiter consistit in ipsa ratione ordinante, participatiue autem in appetitu per rationem ordinato. Quam quidem ordinationem vniuersaliter facit iustitia præsertim legalis. Et 300 sic intelligitur, vt dicit Philosoph. 5. Ethic. † quod iustitia est omnis virtus, & præclarissima virtutum, quia ordinatiue concludit in se omnes virtutes. Et ideo dicitur Ezech. decimooctauo, Iustitia iusti super ipsum erit. Et infra, hic iustus est, vita viuet, & non morietur, ait Dominus omnipotens. Ordinationi autem facit hominem bene subiectum humilitas in vniuersali quantum ad omnia. Ex quo dicit August. in lib. de ver. Domini, cogitas magnam fabricam constituere celsitudinis, de fundamento prius cogita humilitatis. 301 Ex quo videtur, † quod humilitas sit fundamentum omnium virtutum. Qualibet autem alia virtus bene disponit hominem ordinationi quantum ad aliquam materiam specialem. Et ideo præter virtutes Theologicas & virtutes intellectuales, quæ respiciunt ipsam rationem, & post iustitiam præsertim legalem potior cæteris est humilitas. Vnde Augustinus 302 dicit in lib. de vera relig. † Tota vita Christi in terris per hominem, quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit: sed Christus præcipuè humilitatem suam imitandam docuit, Matth. vndecimo. Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde. Hinc etiam Greg. dicit in Pastorali, quod in argumentum redemptionis nostræ, Dei humilitas est inuenta. Hinc etiam dicit August. de ver. Dom. O medicinam omnibus consulentem, omnia contumentia comprimentem, omnia tabescentia reficientem, omnia superflua resecantem, omnia deprauata corrigentem. Quæ superbia sanari potest, si humilitate filij Dei non sanatur? Quæ auaritia sanari potest, si paupertate filij Dei non sanatur? Quæ iracundia sanari potest, si patientia filij Dei non sanatur? Et hæc ratio in epist. ad Cellantiam dicit, Nihil autem est, quod nos ita Deo & hominibus gratos faciat, quàm si vitæ merito non magni, sed humilitate infimi simus. humilitatem sequere non quæ ostenditur, quæ simulatur gestu corporis, aut ficta voce verborum, sed quæ puro cordis affectu exprimitur. aliud est enim virtutem habere, aliud virtutis similitudinem: multo illa deformior est superbia, quæ sub quibusdam humilitatis signis latet. nescio enim quomodo turpiora sunt vitia, quàm cum virtutum specie celantur. Et Bern. in quadam epist. dicit, Bona humiliatas, quæ & in præsenti ab huius mundi mordacibus curis mentem facit esse quietam, & a minantibus pœnis in futuro securam reddit conscientiam. Inde dixit Dominus Lucæ decimoquarto, & decimooctauo, Qui se humiliat, exaltabitur. nam sicut contemnenti terrena promittuntur cęlestia, iuxta illud Matthei sexto. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terris. Et infra, Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlis. Et similiter contemnentibus mundi gaudia promittuntur cœlestes consolationes, Matth. quinto, Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. & Psalm. Euntes ibant & flebant mittentes semina sua: venientes autem u. cum exultatione. Eodem modo humilitati promittitur spiritualis exaltatio, non quia ipsa sola eam mercatur, sed quia eius est proprium contemnere sublimia terrenorum. Vnde August. dicit in lib. de pœniten. Ne putes eum, qui se humiliat, semper iacere, cum dictum sit, exaltabitur. Et ne opineris eius exaltationes in oculis hominum per sublimitatem fieri corporales, quasi dicat, sed potius æternales. Inde dixit Dominus Matthę. vndecimo. Discite a me. & infra, & inuenietis

uenietis requiem animabus vestris. Ecce mel humilitatis cum dulcedine mansuetudinis. Sicut enim mel concordat in confectionibus medicinæ cum omnibus diuersitatibus specierum, sic ex humilitatis dulcedine omnia virtutum genera saporantur, vt dicit Hugo. libro tertio, de claustro animæ. humilitas. n. in paupere grata est, in diuite gloriosa. Humilitas inter inimicos blanda est, superbia verò inter amicos ingrata. Blanda est & officiosa semper humilitas, in amicitijs grata, in contumelijs patiens, non extollitur prosperis, non mutatur aduersis, non extorquet seruitium, non requirit voces adulantium, nisi quia se laudatione nouit indignum. Per humilitatem siquidem membra Christi sciunt diaboli vicisse superbiam. per hanc fideles supra regna proficiunt, per hanc superbia tirannica superatur, per hanc in ęternum martires coronantur, nec potest dici perfectus, qui hac fuerit virtute priuatus, vt dicit Cassiod. super Psal. 118. in illo versic. humiliatus sum vsquequaque Domine. Hinc Greg. 8. Moral. dicit, perit omne, quod agitur, si non in humilitate custoditur. Ioan. Cassianus in lib. de spiritu superbiæ dicit, Nullo modo poterit in anima nostra virtutum structura consurgere, nisi prius iactata fuerint in corde nostro verę humilitatis fundamenta, quæ firmissime collocata perfectionis, & charitatis culmen valeant sustinere. hæc enim excelsa virtus, quanto magis per se abijcitur, tanto magis per regem cœlorum erigitur, vnde bene sedet in paruis, & multo melius prædicatur in magnis. Ecclesiasti. 4. Quanto maior es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam, quia magna potentia Dei solius, & ab humilibus honoratur. magnum quippe dedecus est seruuli, inde superbire, vnde Dominus se humiliat: humiliauit enim se Deus propter te, ergo non te pudeat humiliari propter se, immo etiam & propter te, & propter tuam vtilitatem. omnis enim qui se humiliat, exaltabitur, dixit Dominus Lucæ 14. & 18. Ipsa quippe humilitas virtutum mater est & magistra, ideo inquantum mater cæteras virtutes generat, & in quantum magistra instruit, & erudit. Hinc Christus Iesus in exemplum se dedit, & doctorem humilitatis dicens, Tollite iugum meum super vos, & discite a me, quia mitis sum & humilis corde. Et Apostolus de Domino dicit ad Philip. secundo, hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu. Et infra, semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens. Et infra, humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltauit illum. Quid ergo superbis, o homo, terra & cinis? Deus propter te humilis factus est, pudet te fortasse imitari humilem hominem? saltem imitare humilem Deum. Venit filius Dei in hominem, & humilis factus, præcipitur tibi vt sis humilis, non præcipitur, vt ex homine fias pecus. Ille Deus factus est homo, & tu cognosce quòd es homo. tota humilitas tua versetur in hoc, vt te cognoscas, & cum te magis cognoueris, magis eris humilis & magis tibi proderit quàm si cognosceres omnium herbarum vires, omnium lapidum virtutes & omnium siderum dispositiones & cursus. Immo magis tibi proderit quàm si haberes pulchritudinẽ Absalonis, fortitudinem Samsonis, philosophiam Platonis & Aristotelis, eloquentiam Ciceronis. &, vt ita dixerim, si sine humilitate haberes sapientiam Salomonis: potentiam Cæsaris, & Octauiani, ac diuitias totius mundi, nihil est enim, quòd nos Deo & hominibus ita gratos efficiat, sicut humilitas: nã quanto humilior est sublimitas, tãto sublimior est humilitas. Ideoq; sint humiles qui volunt esse sublimes, humilis est enim qui se ipsum apud se ipsum veraciter contemnit, humilior autem qui se contemni etiam ab alijs non refugit: sed humillimus est qui contemptum suum non solum contemnit, sed admodũ concupiscit. Hinc Bern. de consid. ad Eug. libro secundo, circa med. pretiosissimus fundus, virtus est, bonis fundus humilitas, in quo omne ędificium spirituale constructum crescit in templum sanctum in Domino. per hanc nonnulli possidere etiam portas inimicorum. Qua enim virtutum ęquè poteris demonum omnem debellare superbiam, tyrannidem hominũ? Cęterum cum omni indifferenter personæ hæc sit quædam turris fortitudinis a facie inimici, nescio quo pacto tamen vis eius maior in maioribus, & in clarioribus clarior comprobatur, nulla splendidior gẽma in omni præcipuè ornamento summi pontif. Quo enim celsior cæteris, eo humilitate apparet illustrior, & seipso. Et infra, Monstruosa res, gradus summus, & animus infimus: sedes prima, & vita ima, lingua magniloqua & manus otiosa, sermo multus & fructus nullus, vultus grauis & actus leuis, ingens authoritas & nutans stabilitas. Et idem Bern. Serm. 12. super Can. dicit, Magna & rara virtus profectò est, vt magna licèt operantem, magnum te nescias, & manifestam omnibus tuam te solum latere sanctitatem. Mirabilem te apparere & contemptibilem te reputare. hoc ego ipsis virtutibus mirabilius iudico. fidelis re, vera famulus es, si de multa gloria Domini tui, etiam si non exeunte ex te, tamen transeunte parte, nil tuis manibus adhærere contingat, cum iuxta mandatum Domini, lux tua luceat coram hominibus ad glorificandum non te, sed patrem, qui in cœlis est, Matth. 5. & quia non quæ tua sunt quæris, sed quæ Iesu Christi, ideo dicetur tibi, Euge serue bone & fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui, Matth. 25. Euge siquidem, interiectio lætantis est, gaudium insinuans post laborem eius, qui seruus bonus extitit erga Deum, quia nihil eorum, quæ sunt domini sui, appropriare sibi quæsiuit. Vnde Greg. dicit, Tunc fidelis seruus supra multa constituitur, quando deuicta omnis corruptionis molestia de ęternis gaudijs in illa cœlesti sede gloriatur. Tunc etiam ad Domini sui gaudium perfectè intromittitur, quando in ęterna illa patria assumptus atque Angelorum cętibus admixtus sic interius gaudet de munere, vt non sit quod exterius iam doleat de corruptione. Et Chrisost. dicit, per hoc enim verbum omnem beatitudinem ostendit. humiliamini ergo sub potenti manu Dei, vt nos exaltet in tempore visitationis prima Petri quinto. Et hæc de humilitate.

Ad septimum principale, quod per modum euidentiæ de synderesi conscientiæ quærebatur flexibiliter condescendens, principaliter quæro de tribus, videlicet primò, quid est synderesis, vtrum sit potentia, vel habitus. Secundo, vtrum synderesis possit corrumpi, vel deprauari. Tertiò, vtrum synderesis possit extingui.

303 Ad primum respondeo, † quòd synderesis est superior pars rationis, quæ opponitur sensualitati, semper inclinatiuè excitans ad bonum, sicut sensualitas econuerso inclinat ad malum. Dicit enim August. in libro de lib. arbit. In naturali iudicatorio, quod nos synderesim dicimus, absunt quædam regulæ & lumina virtutum & vera & incommutabilia. Hinc & Thom. in 304 Quolib. in q. de synderesi, dicit † quòd in anima humana est duplex forma. vna, per quam cum Angelis conuenit in quantum spiritus est, quæ est superior: alia, per quam corpus viuificat, in quantũ anima est, quæ est inferior. oportet ergo quòd synderesis fundetur supra formam superiorem, & sic est superior ratio, vel superior pars rationis. quod tamen ad tale argu. postmodum respondendo subiungens declarat, quòd synderesis nominat quid communiter se habẽs ad superiorem & inferiorem rationem. in ipso enim habitu vniuersalium principiorum iuris continentur quædam, quæ pertinent ad rationes ęternas, vt hoc, quod est, Deo esse obediendum. Quædam verò quæ pertinent ad rationes inferiores, vtpote secundum rationem esse viuendum. Aliter autem synderesis dicitur incommutabilibus intendere. Aliter ratio superior dicitur aliquid incommutabile propter incommutabilitatem naturæ, & sic diuina incommutabilia sunt. Et hoc modo ratio superior incommutabilibus intendit. Aliter dicitur aliquid incommutabile propter necessitatem veritatis, quamuis etiam sit circa res secundum naturam mutabiles, sicut ista veritas, omne totum est maius sua parte. Incommutabile est etiam incommutabilibus rebus, & hoc modo synderesis incommutabilibus intendere dicitur. Catholicon tamen dicit simpliciter, quòd synderesis est superior pars rationis, quæ ẽt scientilla dicitur, vt dixi supra, cum egi 305 de conscientia. Pro declaratione autem, † vtrum synderesis sit potentia, vel habitus, dicit Tho. circa hanc quæstionem diuersę sunt opiniones. quidam enim dicunt quòd synderesis potentiam absolutè, nominat & aliam à ratione, ea superiorem. Alij verò dicunt potentiam quidem absolutè esse, sed eandem rationem secundum rẽ, consideratione tamen diuersam. Consideratur enim ratio vt ratio, idest in quantum ratiocinatur & confert, & sic nominatur vis naturalis, & non natura, idest inquantum naturaliter cognoscit aliquid. & sic dicitur synderesis. Alij autem dicunt synderesim nominare ipsam potentiam rationis cum aliquo habitu naturali. Quod autem hoc verius sit, sic videri potest, sicut dicit Dioni. 7. capit. de diuinis nominib. 306 † Diuina sapientia cõiungit finem primorum principijs secundorum, de quo dixi sup. in q. de conscientia. Et subdit Thom. sicut igitur animę humanę est quidam habitus naturalis, quem vocamus intellectum principiorum, ita in ipsa est quidam habitus naturalis primorum principiorum operabilium, quę sunt vniuersalia principia iuris naturalis. Qui quidem habitus ad synderesim pertinet: hic autem habitus non in alia potentia existit, quàm in ratione, nisi forte ponamus intellectum esse potentiam a ratione distinctam, cuius contrarium supra dictum est. Restat igitur, vt hoc nomen synderesis, vel nominet absolutè habitum naturalem similem alicui principiorum, vel nominet ipsam potentiam rationis cum tali habitu. Et qđcunq; horum fuerit, non multum differt, quia hoc non facit dubitationem, nisi circa nominis significationem. Quod autem ipsa potentia rationis, prout naturaliter cognoscit, synderesis dicatur, absque omni dubio esse non potest, quia naturalis cognitio rationi conuenit secundum aliquem habitum naturalem, vt de intellectu principiorum patet. Circa idem Riccar. in secundo, distinctione trigesimanona, articulo tertio,

307 quæstione prima, dicit, † quod sinderesis in creatura rationali, & intellectuali est aliquid, quo naturaliter inclinatur ad bonum absolutè, vel in generali, & ex consequenti murmurat contra malum absolutè & in generali. Duo autem sunt in creatura rationali, per quorum quodlibet est talis inclinatio in ea. Vnum est, quo dictando affirmat bonum esse volen. tale enim dictamen inclinat ipsam ad volendum bonum, & hoc maius est quàm simplex boni ostensio. Aliud est illud, quo naturaliter determinatur ad volendum bonum. per illud enim quo determinatur res ad aliquem motum, inclinatur ad ipsum. Vnde sicut graue per naturam suam determinatur ad motum deorsum, ita per eam inclinatur ad ipsum. primum autem inclinatiuum inclinat nō necessitando ad actum, sed persuadendo, vnde si voluntas non determinaretur ex natura sua ad bonum volen. absolutè per illud inclinatiuum non necessitaretur ad volen. bonum absolutè. Secundum autē inclinatiuum inclinat necessitando, non necessitate coactionis, sed naturalis determinationis ad volen. bonum absolutè. Vnde si intellectus tantum nō proponeret bonum absolutum simplici ostensione absque hoc quòd affirmaret illud esse volen. adhuc creatura rationalis de necessitate non coactionis, sed naturalis determinationis ad volen. bonum absolutè. Vnde si intellectus tantummodo proponeret bonum absolutum simplici ostensione absque hoc quòd affirmaret illud esse volen. adhuc creatura rationalis de necessitate non coactionis, sed naturali vellet bonum absolutè, vel in generali. Ad hoc etiam sufficit determinatio voluntatis ad bonum absolutè cum inclinatione, quam in ea facit ipsum bonum vt apprehensum, sicut ad mouendum graue deorsum de necessitate sufficit determinatio naturæ grauis ad talem motum cum adiutorio influentiæ loci, ad quem mouetur. Ex prædictis patet, quòd si dicatur sinderesis inclinatiuum ad bonum absolutè per modū persuadentis, non necessitantis, sic est in intellectu. Si autem dicatur inclinatiuum ad bonum absolutè, vel in generali per modum necessitatis, sic est in affectu, & ita concludit Ric. & bene. Scotus autem in prædicta distinctione, secundo Senten. sic concludit, videlicet quòd si sinderesis ponat aliquid habens actum elicitum semper tendentem in actum iustum, & resistentem peccato, cum nihil tale sit in voluntate, nec potest

308 ibi poni: † ergo est in intellectu, in quo non potest aliud poni quàm habitus principiorum, qui semper est rectus, quia ex ratione terminorum virtute luminis intellectus naturalis, statim intellectus acquiescit illi, & tunc quantum est ex parte intellectus liberum arbitrium actum natum concordat velle istis principijs, licet prout deficit reliqua causa participalis non libere velit, quia non est ibi aliqua causa necessitatis. & secundum hoc etiam conscientia potest poni habitus proprius contrarius praticę secundum huius actum nata est conformari electio recta in agibilibus, & ita dicitur assimilare ad bonum, inquantum liberum arbitrium totum habet vnam causam participalem rectè dispositam, & sequeretur recta volitio & bona, nisi esset defectus alterius causæ participalis concurrentis respectu voluntatis. Dominus Bonauentura super idem, vbi supra

309 dicit, † quòd circa distinctionem sinderesis ab alijs viribus animæ, videlicet rationabili, irascibili & concupiscibili, multiplex est opinio: sicut & circa distinctiones aliarum virium animæ. Voluerunt enim aliqui dicere, & ex glos. Hierem. super 1. Ezechielis colligere, quòd sinderesis dicitur supremum ipsius animæ. Supremum autem ipsius animæ, est superior portio rationis, qua anima ad Deum conuertitur, & illa superior portio regit inferiorem portionem rationis & irascibilem, & concupiscibilem. hæc autem superior portio secundum quòd ad Deum conuertitur, semper est recta: obliquatur tamen secundum quòd descendit ad hæc inferiora. Et isti dixerunt, † ꝙ

310 inter sinderesim, & conscientiam, & legem naturalem talis est differentia, scilicet quòd sinderesis nominat ipsam potentiam, scilicet superiorem portionem. Conscientia verò nominat ipsius habitum, secundum quòd regit inferiorem portionem. lex verò naturalis nominat illud, ad quod conscientia dirigit. hic autem modus dicendi satis videretur esse probabilis, nisi repugnaret illi glossæ prius habitæ, quæ vult, quòd sinderesis alijs viribus peccantibus non se immiscet, sed ipsas errantes corrigit. Cum enim mortale peccatum non posset esse absque actu superioris portionis, quia in manducatione viri consistit consumatio peccati, si sinderesis esset superior portio rationis, vtiq; alijs peccantibus se immisceret. Præterea superior portio rationis dicit ordinationem ad Deum: actus & sinderesis non tātum respicit Deum, sed etiam proximum, secundum quòd lex naturalis respicit vtrunque. & ideo est alius modus dicendi, quòd cum potentiæ rationales dupliciter habeant moueri, scilicet intellectus & affectus, dupliciter inquam, scilicet per modum naturæ, & per modum deliberationis, quemadmodum libertas arbitrij consistit in ratione, & voluntate, secundum quòd mouetur deliberatiue: sic conscientia & sinderesis respiciunt rationem & voluntatem, inquantum mouentur per modum naturæ, tam sinderesis, quàm conscientia, quàm etiam lex naturæ semper ad bonum inclinant: sed liberum arbitrium aliquando ad bonum, aliquando ad malum. Et ideo sicut liberum arbitrium simul complectitur rationem, & voluntatem: ita & sinderesis, & lex naturalis, & conscientia similiter, & pro eodem accipi possunt, appropriate tamen sinderesis dicit potentiam, & conscientia habitum, & lex naturalis obiectum, siue alio modo appropriando, vt sinderesis dicat habitum respectu boni, vel mali in generali. Conscientia vero dicat habitum respectu boni, vel mali in particulari: lex vero naturalis indifferenter se habeat ad vtrunque. Sed quia, vt habitum est prius, conscientia dicit habitum se tenentem ex parte intellectus, aut necesse erit ponere quòd sinderesis se teneat ex parte affectus, & propterea est tertius modus dicendi videlicet, ꝙ quemadmodum ab ipsa cęcatione animæ intellectus habet lumen, quod est sibi naturale iudicatorium dirigens ipsum in intellectum in cognoscendo, sic affectus habet naturale quoddam pondus dirigens ipsum in appetendis. Appetenda autem sunt in duplici genere commodi, sicut & cognoscibilia sunt in duplici genere. quædam in genere speculabilium, & quædam ex parte moralium. Et quemadmodum conscientia non nominat illud iudicatorium, nisi in quantum dirigit ad opera moralia, sic sinderesis non nominat illud pondus voluntatis, siue voluntatem cum illo pondere, nisi inquantum illam habet inclinare ad bonum honestum. Et quemadmodum nomen conscientiæ potest accipi pro potentia cum tali habitu, vel pro habitu talis potentiæ: sic etiam sinderesis, vsitatiori tamen modo loquendi sinderesis nominat potentiam habitualem q̃ nominet habitum. Et quia illa potentia nunquam separatur ab illo habitu, hinc est quod habitus & potentia vno nomine comprehenduntur, & propterea illa vt sit humilitata non est sui habitus sortita. Et ex hoc patet responsio ad q. qua quæritur, vtrum sinderesis dicat quid affectiuum, vel cognitiuum.

311 † Dico enim quòd sinderesis dicit illud quod stimulat ad bonum, & ideo ex parte affectionis se tenet. & ideo sinderesis dicitur spiritus postulans pro nobis gemitibus inenarrabilibus, vt dicit glos. Ezech. primo, ad quod accedit authoritas Greg. super Iob. 1. dicentis, quod non tantum loquimur ad Deum cogitationibus, & exterioribus verbis, sed etiam affectibus, & desiderijs, & propterea dum sinderesis continuè stimulando nos facit bonum desiderare, dicitur gemitibus inenarrabilibus ad Deum interpellare. Et hæc de prima sufficiant.

312 Ad secundum, quo quæritur, † vtrum sinderesis possit corrumpi, vel deprauari. Respondeo secundum Riccar. vbi supra quòd siue accipiatur secundum quod est in intellectu, siue secundum, quod est in affectu, actus sinderesis nunquam potest esse peccatum, nec ad peccatum inclinatio, sed est inclinatio ad retrahendum nos a peccato. sinderesis enim considerata secundum quod est in intellectu, est aliquid, quo determinatur noster intellectus ad dictandum bonum absolutè esse volen. planum est autem, quod hic actus non potest esse peccatum, nec ad peccatum inclinatio, nec potest habere actum repugnantem isti actui, quia eadem natura non potest habere duos naturales actus sibi adinuicem repugnantes. Sic etiam dicit Phi

313 losoph. 2 Ethic. † Nullum natura existentium aliter assuescit. restat ergo quod sinderesis secundum quod est in intellectu nullum actum potest habere, quod sit peccatum, vel dispositio ad peccatum. similiter nec secundum quod est in affectu. Sic etiam est illud quo formaliter voluntas determinatur naturaliter ad bonum absolutè volendum. Talis autem actus nec est peccatum, nec dispositio ad peccatum, nec potest habere actum isti actui repugnantem, quia natura non assuescit in contrarium, vt iam dictum est. Nullum ergo potest actum habere sinderesis, qui sit peccatum vel dispositio ad peccatum, & hoc vult glos. super illud Ezech. 1. Et facies aquilæ, &c. quæ dicit quod sinderesis aliqui propriè Aquilæ deputant non se immiscentem tribus, scilicet viribus animæ, sed ipsa errantia corrigentem, vt supra dictum est. Nec obstat, quod dicit glos. etiam Ezech. 1. super illud, quatuor pennæ, vni hanc scilicet sinderesim præcipitari sæpe audemus, & suum locum amittere, cum quidam sine pudore peccant, de quibus dicitur Ierem. secundo. frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. intelligi-

314 tur enim glos. prædicta, † dum dicit sind. præcipitari, non quia actus eius aliquando sit peccatum, sed quia non semper voluntas deliberatiua mouetur secundum motum illius. vnde præcipitari dicitur propter præcipitium deliberatiuæ voluntatis, sicut ille, qui sedet in equo firmiter, nec vnquam de sella mouetur, quantumcunque præcipitetur equus, præcipitari dicitur non propter præcipitium proprium, sed propter præcipitium equi.

D. Bonauentura vbi supra, dicit referendo opiniones per d. gl. Ezech. 1. quòd aliqui dixerunt, quòd superior portio rationis habet dupliciter moueri, aut secundum quod ad Deum conuertitur, &

tur, & regitur, & dirigitur secūdum leges eternas, & sic in ea nō habet esse peccatum: aut prout conuertitur ad inferiores vires, & sic ab eis sumit occasionem deuiādi, & potest per peccatum deprauari. & ponunt exemplum in peccato Arrij, qui errauit circa Trinitatem & vnitatem, & ita secundum superiorem portionem rationis. sed quoniam, sicut dicunt Sancti & glo. manifesta sinderesis quantum est de se, semper habet ad bonum stimulare, & peccato remurmurare, quandiu sumus in statu viæ. Ideo alij dixerūt aliter, videlicet quòd sinderesis nominat ipsam voluntatem, secundum quòd habet naturaliter moueri. Et qm̃ peccatum non habet esse circa actū volūtatis, vt natura est, vel vt mouetur naturaliter, sed solū vt mouetur deliberatiuè. hinc est, quòd sinderesis per peccatum non habet deprauari. Quia tamen ipsa habet alias regere & dirigere & dominium regendi potest perdere, hinc est quòd contingit, eam per culpam præci-

315 pitari. † Præsidentia enim dominij a duobus pendet, videlicet a rectitudine præsidentis & ab obtemperantia famulantis. Et quamuis sinderesis quantum est de se, semper sit recta: quia tamen ratio & voluntas frequenter ei obuiant, ratio per erroris excęcationem, & voluntas per impietatis obstinationem, hinc est quòd sinderesis præcipitari dicitur pro eo ꝙ effectus eius & præsidentia in vires alias deliberatiuas propter earum repugnātiam repellitur & cassatur. Et ponit exemplū de milite, qui quātum est de se, semper bene sedet super equum, equo tñ ruente præcipitari dicitur. sic & in proposito intelligendum est. hic aūt modus dicendi tanquam rationabilior a pluribus sustinetur. Et ideo rationes, quæ ad hanc partem inducuntur, concedendæ sunt. Thom. in quolib. circa hanc quæst. sic dicit videlicet, quòd natura in omnibus suis operibus bonum intendit, & conseruationem eorum, quæ per operationem naturatę sunt. Et ideo in omnibus naturæ operib. semper principia sunt permanentia &

316 immutabilia & rectitudinem conseruantia. † Principia. n. manere oportet, vt dicitur in 1. Phisic. non enim posset esse aliqua firmitas, vel certitudo in his, quæ sunt a principijs, nisi principia essent firmiter stabilita. Et inde est quòd omnia mutabilia reducuntur ad aliquod primum immobile. Inde est etiam ꝙ omnis specifica cognitio deriuatur ab aliqua certissima cognitione, circa quam error esse non potest, quæ est cognitio primorum principiorum vniuersalium, ad quæ omnia alia cognita examinantur, & ex quibus omne verum approbatur & oē falsum respuitur. In quibus si aliquis error posset accidere, nulla certitudo in tota sequenti cognitione inueniretur. Vnde & in operib. humanis ad hoc, ꝙ ī eis aliqua rectitudo esse possit, oportet esse aliquod principium permanens, quod rectitudinem immutabilem habeat, ad quod omnia opera examinantur, ita ꝙ illud principium permanēs omni malo resistat, & omni bono assentiat, & hoc est sinderesis, cuius est remurmurare malo & inclinare ad bonum. Et ideo concedimus ꝙ in ea non possit esse peccatum. Nec obstat quod dicit Psal. in verticem ipsius iniquitas

317 eius descendit. Vbi glo. dicit, † quòd vertex animæ est superior pars eius. & Ierem. 2. dicitur, Filij quoq; Mempheos & Tapneos constuprauerunt te vsque ad verticem. nam vertex animæ q̃q̃ sit suprema pars eius, sicut vertex corporis est suprema pars corporis, attamen secūdum diuersas distinctiones partium animæ, vertex animæ diuersimodè accipitur. distinguendo enim partē intellectiuam & sensitiuā, tota intellectiua pars vertex dici potest. Vlterius distinguendo rationem in naturale iudicatorium & rationis deliberationem, naturale iudicatorium dicitur esse vertex. Cum igitur anima dicitur vsque ad verticem constuprari, intelligitur secundum quòd vertex nominat superiorem rationem, non autem prout nominat sinderesim. Ex hæc de secūda.

318 Ad tertium, quo quæritur, † vtrum sinderesis possit extingui. Resp. secundum Ric. in 2. distinct. 39 art. 3. quęst. tertia. Ad istam quæst. dicunt aliqui, quòd sinderesis duplex est actus, vnus naturalis inclinatio ad amorem boni, & detestationē mali: alius naturalis amor boni, & detestatio mali. Hæc autem dicunt differre, sicut differunt naturalis inclinatio leuis ad motum sursum & grauius deorsum, & ipse naturalis motus leuis sursum & grauis deorsum. Quamuis enim graue non moueatur deorsum aliquando propter aliquod prohibens, naturaliter tamen ad illum motum inclinatur. quod experitur homo rem grauem sup se sustinens. Illa autem inclinatio nec est virtus mouens, nec est ipse motus. Vnde Auicen. 9. Methaph. cap. 2. loquens de inclinatione corporis ad naturalem motum dicit, quòd inclinatio illa aliud est quàm motus sine dubio etiam aliud quàm virtus mouens. Dicunt ergo isti, quòd quantum ad actum inclinandi, nullo modo potest extingui sinderesis per peccatum, nec in viatoribus nec in damnatis, & quantum ad naturalem amorem boni, & naturalem detestationem mali, & si nō possit totaliter extingui in viatoribus, tamē extincta est totaliter in damnatis. Sed contra hoc arguitur sic, sinderesis in damnatis remurmurat cōtra malum: sed remurmurare contra malum est detestari malum, ergo in damnatis, sinderesis detestatur malum. Item Sap. 5. de damnatis dicitur, Videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis, dicentes intra se pęnitentiam agentes, & prę angustia spiritus gementes, & reliqua. Ergo videtur quòd detestantur malum, quamuis in relatione ad pœnam ad maiorem eorum afflictionem. Ex quo alij dicunt ꝙ totaliter est extincta in damnatis, quantum ad actum naturaliter diligendi bonum, non tamen quantum ad actum remurmurandi contra malum. Sed contra hoc arguitur, quia odium reducitur ad amorem, nā amor boni ratio est oppositi mali, ergo damnati nullo modo naturaliter detestarentur malum, nisi naturaliter diligerent bonum oppositum. Ideo videtur mihi dicendum, quòd si ad horam possit esse sinderesis absque naturali cognitione & dilectione boni propter aliquod impedimentum superueniens creaturæ rationali, sicut aliquando ad tempus potest esse graue absque hoc quòd actu descendat deorsum pp aliquod impedimentum, nunquam tamen potest auferri possibilitas exeundi in naturalem cognitionem, & dilectionem boni absolutè dicti, siue boni in generali, cuius cognitio & amor nobis naturaliter inpressa, secundum quòd dicit Boet. de cōsolat. lib. 3. paulo post princ. impeditur autem in nobis sinderesis ab actuali dilectione boni aliquando per corporis impedimentum. Et quamuis aliqui dicant, quòd in damnatis perpetuo impeditur illa possibilitas, ne reducatur ad actum propter pœnam & obstinationem in malitia, non tamē mihi videtur hoc verū, quia cum voluntas nihil possit velle, nisi sub ratione boni, & damnati aliqua velint, sequitur quòd eorum voluntas mouetur per aliquam rationem boni, quod non videretur verum, nisi in illis esset, vel interdum esse posset, naturalis cognitio, & amor boni absolutè, siue in generali, cui videtur concordare Dionis.

319 de diuinis nominib. capit. 10. † dicens de dęmonibus, quòd bonum & optimū concupiscunt esse, viuere & intelligere existentium appetentes. loco cuius dicit translatio Abbatis, quòd in eo quod desiderant esse, viuere & intelligere, quæ tria sunt de numero existentium, pulchrum & bonum desiderant. & infra eo. cap. secundum eandem translationem dicit quòd principium

320 & finis omnium malorum aliquo modo est bonum, † quia cōsideratione boni fiunt quæcunque fiunt, siue bona, siue contraria. Sequitur ergo ex prædictis, secundum Ric. quòd sinderesis p peccatum non potest, quantum ad omnem sui actum totaliter extingui: qa quamuis naturalis cognitio & dilectio boni disponant ad virtutem politicam quantum est ex parte sua, damnati tamen per talem cognitionem, & amorem nō disponuntur ad virtutem obstinatione voluntatis in malitia hoc impediente, p quam non sunt susceptibiles talis dispositionis. quia, vt dicit Philoso. 2. de anima, Actus actiuorum sunt in patiente disposito. D. Bonauentura in 3. distinct. 39. art. secundo, quæstione secūda, dicit quòd sinderesis quantum ad actum impediri potest, sed extingui omnino non potest, quia cum dicit quid naturale, nō potest a nobis omnino auferri. Vnde glos. super illud Lucæ 10. & plagis impositis abierunt semiuiuo relicto. dicit immortalitatē exuere, sed rationis sensum omnino abolere non posse, quin hō

321 possit sapere Deum & cognoscere, † nec vnquam vitium delet extrema naturæ vestigia, quamuis autē actus eius omnino aufer-

322 ri, vel extingui non possit, † potest tamen ad tempus impediri, siue propter tenebram obcęcationis, siue propter lasciuiam delectationis, siue propter duritiam obstinationis. Propter tenebram abcęcationis impeditur sinderesis ne malo remurmuret pro eo quòd malum creditur esse bonum, sicut est in hæreticis, qui morientes pro impietate erroris, credunt se mori pro pietate fidei, & ideo remorsum nō sentiunt, sed magis quoddam gaudium siccum & vanum. Propter lasciuiam delectationis similiter impeditur. aliquando enim in peccatis carnalibus ita absorbetur homo ab actu carnis, vt remorsus locum non habeat, qa carnales homines tanto impetu delectationis feruntur, vt ratio tunc locum non habeat. Propter duritiam obstinationis impeditur etiam sinderesis, ne ad bonum stimulet, sicut in damnatis, qui adeo sunt in malo confirmati, vt nūquam possint ad bonum inclinari. Et ideo sinderesis, quantum ad instigationem ad bonum sempiternum habet impedimentum. Et propterea quātum ad istum actum potest dici extincta, non tamē simpliciter, quia habet alium vsum, videlicet remurmurationis. Secundum enim illum vsum, secundum quem sinderesis habet pungere & remurmurare contra malum, maximè vigebit in damnatis, & hoc dico, prout remurmuratio contra malum tenet rationē pęnæ, non prout tenet rationem iustitiæ, quia illa remurmuratio erit ad commendandum diuinam iustitiam, sed non erit ad eliciendum fructuosam pęnitentiam, vnde remurmurabit sinderesis in damnatis contra culpam in relatione tamen ad pęnam. Et sic patet, quòd sinderesis quātum ad actum impediri potest, nunquam tamen extingui potest vniuersaliter quantum ad omnem actum & quantum ad omne tempus. Et hoc intendit glos. super j. Ezech. facies aquilæ &c. dicit glos. scintilla conscientiæ in Caim non extinguitur. & Aug. dicit, quòd vitium non delet ex-

323 trema naturæ vestigia. Sic etiam de damnatis intelligitur illud Isaiæ vlt. Vermis eorum non morietur, idest remorsus conscientiæ. & ignis eorum non extinguetur, scilicet inordinata concu-

* piscentia. quanquam etiam ad literam intelligatur de igne in-

extinguibili infernali, de quibus satis dixi in tractatu de Inferno.

324 Circa prędicta dicit Thom. in Quolib. q. 3. de sinderesi, † ꝙ sinderesis extingui, potest intelligi dupliciter: primo modo, quantum ad ipsum lumen habituale, & sic impossibile est quòd sinderesis extinguatur, sicut impossibile est ꝙ anima hominis priuetur lumine intellectus agentis, per quod principia prima in speculatiuis & operatiuis nobis innotescunt. hoc enim lumen est de natura ipsius animæ, cum per hoc sit intellectualis. de quo lumine dicitur in Psal. 4. sacrificate sacrificium iustitiæ, & sperate in domino. multi dicunt, quis ostendit nobis bona. ad quod quasi respondendo subiungit, signatum est super nos lumne vultus tui Domine, dedisti lętitiam in corde meo. Alio modo, quantum ad actum, & hoc dupliciter: vno modo, vt dicatur actus sinderesis extingui, in quantum actus eius non intercipitur, & sic contingit actum sinderesis extingui in non habentibus vsum liberi arbitrij, nec aliquem vsum rationis, & hoc propter impedimentum proueniens ex lęsione organorum corporalium, a quibus ratio nostra accipere indiget. Alio modo per hoc quòd actus sinderesis ad cōtrarium deflectitur, & sic impossibile est in vniuersali iudicium sinderesis extingui: in particulari verò operabili extinguitur, quandocunque peccatur in eligēdo. Vis enim concupiscentiæ, vel alterius passionis ita rationem absorbet, vt in eligēdo sinderesis vniuersale iudicium ad particularē actum non applicet. Sed hoc non extinguit sinderesim simpliciter, sed secundum quid. Vnde simpliciter loquendo, concedimus quòd sinderesis nūquam extinguitur. Et hæc de sinderesi. Ecce, vt opinor, aliquali mediocri sufficientia declaraui, quæ per modum euidentialium incumbere poterunt ad elucidationē thematis prædicti.

SVMMARIVM.

1 *Opinionum variarum alterutram, an liceat sequi.*
2 *Opiniones Magistrorum fouendæ.*
3 *Iuris auctoribus omnibus æqua prærogatiua seruanda.*
4 *Ius condere parum est, nisi sit qui seruari faciat.*
5 *Si de quo minus videtur inesse &c.*
6 *Virginis Beatæ corpus, an in gloria assumptum, & Salomon an damnatus sit.*
7 *Credendum nulli est, quantumlibet magno Doctori, nisi authoritate probet.*
8 *Ratione carens, extirpandum.*
9 *Ratio legem vincit.*
10 *Opinio improbabilis respuenda.*
11 *Iudex, quando possit suo sensu iudicare.*
12 *Iudices imperitos instituere valde periculosum est.*
13 *Circunstantiarum consideratio.*
14 *Ius vbi scriptum non est, de similib. ad similia procedendum.*
15 *Agitur bene hoc solum, vt hominum vita corrigatur.*
16 *Contumacia crescente, & pœna crescere debet.*
17 *Opinioni potioribus rationibus fulcitæ standum.*
18 *Theologi inter lepram & lepram discernunt.*
19 *Peritis in arte credendum.*
20 *Varietas quando est inter opera sanctorum Doctorum, quid tenendum.*
21 *Iura iuribus concordari posse tenus expedit veritati.*
22 *Doctor in opinione solus caueat ne sæpius reprobetur.*
23 *Veritas opinionibus quorumcunque semper præualet.*
24 *Dubitatio nulla, vbi casus legis est.*
25 *Succumbens in re dubia si habet pro se Doctoris opinionem ab expensis excusatur.*
26 *Iudicans male, condemnatur.*
27 *Discipulo & filio contra Magistrum & patrem licitum est pro veritate certare.*
28 *Discordantes ad concordiam reducendi sunt sine veritatis præiudicio.*
29 *Scripturarum veritas ex præcedentib. & sequentibus patet.*
30 *Mens potior quàm vox.*
31 *Scripturarum circunstantia intellectum illuminant.*
32 *Sermo rei subiectus est, non sermoni res.*
33 *Interpretatio certa non mutatur.*
34 *Certius est tenendum in ambiguis.*
35 *Institutorum omnium rationem quærere non expedit.*
36 *Opinio communior in dubijs seruanda.*
37 *Opinio benignior, quæ sit censenda.*
38 *Iuris diuini & humani tam Canonici, quàm ciuilis in matrimonijs cōtrahendis differentia.*
39 *Doctorum prærogatiua.*
40 *Artificum differentia.*
41 *Canones sacrorum conciliorum, vel præsulum Romanorum auctoritatibus sacrorum Doctorum præualent.*
42 *Leges non dedignantur sacros canones imitari.*
43 *Sensu suo abundare in rebus indifferentib. cuilibet licet.*
44 *Sententiam in mitiorem declinare in obscuris tutius est.*
45 *Opinionum diuersarum alterutram sequens, an a culpa mortali excusetur.*
46 *Probabilia dicuntur, quæ a pluribus sapientib. comprobantur.*
47 *Sententiam suam, quamuis falsam, non pertinaciter, sed cum intētione acquiescendi veritati defendens, non est inter hæreticos deputandus.*
48 *Sensu suo quisque abundat in quibus licet suo sensu abundare. nu. 110.*
49 *Senti de Augustino, quicquid libet sola me in oculis Dei conscientia non accuset.*
50 *Ignorans ignorabitur.*
51 *Ignorantia in pertinentibus ad fidem & bonos mores non excusat.*
52 *Assensus in reb. dubijs non est de facili præstandus.*
53 *Opinionum diuersarum in materia, plena distinctio.*
54 *Veritas semper honoranda.*
55 *Aduocati perfidi dicuntur non defendentes plena fide clientulos.*
56 *Veritatis cognitæ impugnatio est peccatum in spiritum sanctum, quod maximè hæreticorum est.*
57 *Veritatem animo deprauato defendens mortaliter peccat, sicut qui furatur rem propriam putans alienam.*
58 *Alienum negans si posset auferret.*
59 *Animus magis quàm opus attenditur.*
60 *Iudicij Dei, & hominis differentia.*
61 *Verba interpretationi deseruiunt.*
62 *Charitas & veritas animæ rationalis sunt oculi.*
63 *Linguam ream non facit, nisi rea mens.*
64 *Iudæus, vel saracenus veram fidem catholicam defendens peccat.*
65 *Veritas charitatem auget.*
66 *Supplicium pati pro veritate melius est, quàm pro adulatione suscipere beneficium. & nu. 148.*
67 *Laicis de fide catholica disputare sub pœna excōmunicationis prohibetur, & quomodo de ea disputare liceat. & nume. 68. estque magni periculi de ea disputare nume. 90.*
69 *Veritas sæpius examinata magis splendescit in lucem.*
70 *Circunstantiarum consideratio veritatis dat notitiam.*
71 *Omnia cum consilio.*
72 *Iudicantem cuncta rimari oportet.*
73 *Ambiguitas triplex, iuris, facti, & personæ.*
74 *Error communis ius facit, quomodo intelligitur.*
75 *Fama, quam multi famant, omnino non deprædatur.*
76 *Opinio maioris & sanioris partis præualet, & quid econuerso, num. 84.*
77 *Iudicium est integrum, quod plurimorum sententijs confirmatur.*
78 *Opinio maioris partis, sed non sanioris, non excusat. & quid econtra, numero sequen.*
80 *Veritas perfectissima per ampliores homines reuelatur.*
81 *Sapientia amicos Dei imbuit & in animas sanctas se transfert.*
82 *Iudicium in re dubia licitum est de similib. ad similia.*
83 *Zeli ad zelum, meriti ad meritum, & numeri ad numerum comparatio.*
85 *Opinio leuis & incolorata non excusat.*
86 *Iudicans secundum consilium sapientis à partibus electi, an excusetur.*
87 *Opinio solius vnius, quomodo possit præualere.*
88 *Sancti Dei spiritu sancto inspirati loquuti sunt.*
89 *Apparitio Dei patribus per Angelos.*
91 *Opinio nuda, est respuenda.*
92 *Hæreticorum nomina.*
93 *Approbatum semel, iam reprobari non potest.*
94 *Morum conformitas, vel consuetudo, quomodo excuset.*
95 *Papa contra legem diuinam, vel naturalem, quomodo dispensare possit. & quid contra generalē ecclesiæ statum & dignitatem, in bigamia, & cōtra apostoli auctoritatem num. 96. 97. 98. & 99.*
100 *Deus an possit in omnibus dispensare.*
101 *Ingenij & intellectus perspicacitas, in quibus valere potest.*
102 *Veritas de fonte potius quàm de riuulis est haurienda.*
103 *Sensum nouum in lege, an liceat proponere.*
104 *Similia vel æqualia quæ dici debeant.*
105 *Dubiorum in iudicio declarandorum plena distinctio.*
106 *Veritas à quocunque dicta, semper amplectenda.*
107 *Peccandi mortaliter in periculo se ponens, an mortaliter peccet, ex contrarietate Doctorum.*
108 *Sensus verus & non extraneus, ex scripturis est assumendus.*
109 *Aduocatorum pertinacia.*
111 *Ferendus non est qui obesse vult, & non prodesse, dum valet.*
112 *Iudicio de temerario aliorum, an sit curandum.*
113 *Iudicij peruersio.*
114 *Opinionem erroneam sequens, an teneatur ad restitutionem damnum passo ex eius sententia.*
115 *Culpa, imperitia & negligentia æquiparantur.*
116 *Iudex male iudicans, qualiter punitur.*
117 *Medico quæ exigantur, & quæ iudici. & num. 118.*
119 *Iudicandi ab auctoritate, qui repellendi sint.*
120 *Iudex an esse possit, illiteratus.*
121 *Surdus & alij similes à iudicio repellendi.*
122 *Iniquorum à dictis arguitur.*
123 *Iudicare, quare non omnibus conueniat.*
124 *Iudicio exclusi defectu vitæ.*
125 *Suspicio contra iudices.*
126 *Aetas iuuenilis ad iudicandum non idonea.*
127 *Iurisdicium mulieribus, quare non conueniat, & prophetia sic.*
128 *Iudicum triplex differentia.*

129 Po-

129 *Potestatis ordinariæ differentia in pluribus subalternatis, an à lege diuina sumatur.*
130 *Pontifices summi 24. à Dauid constituti.*
131 *Principatus vnitas.*
132 *Iudicij sæcularis auctoritas, & spiritualis quo ad Papam episcopos & presbyteros. num. 133.*
134 *Potestatis sæcularis gradus.*
135 *Arbitrorum authoritas & delegatorum. nu. 136.*
137 *Authoritas spiritualis sęculari præeminet.*
138 *Papa an possit ab aliquo iudicari.*
139 *Repræhensio Petro per Paulum facta.*
140 *Iudex an secundum propriam conscientiam iudicare possit. & an contra veritatem sibi notam secundum probata, licèt falsa. num. seq. & quid facere debeat. num. 156.*
142 *Suspicio præsumptio & coniectura ad certitudinis differentiam.*
143 *Iudex secundum suam præsumptionem iudicare debet.*
144 *Iudici nunquam licet cōtra veritatē certitudinaliter sibi notam iudicare.*
145 *Malum quod secundum se est, nullo modo faciendum.*
146 *Veritas omnia superat.*
147 *Veritatis contemptores Deum produnt.*
149 *Effectus miserior est quàm voluntas.*
150 *Vera omnia, vero consonant.*
151 *Causa magis in potestate iudicis est, quàm partis.*
152 *Mala omnia quis pati potius debet, quàm contra conscientiam agere.*
153 *Agens contra conscientiam, ad gehennam ædificat.*
154 *Faciens per alium, per seipsum facere videtur.*
155 *Causa causæ quicquid est, causa causati est.*
157 *Non posse, & non iustè posse, paria sunt.*
158 *Peccatum maius est ex genere quàm ex circunstantia.*
159 *Mori melius, quàm turpiter agere.*
160 *Malum minus est eligendum.*
161 *Absoluere nocentē, sanctius est, quàm innocentē condemnare. & nu. 174.*
162 *Anima cunctis rebus est preciosior, ideoq; cunctis præponenda.*
163 *Princeps non habens superiorem est quasi Deus in terris, ideoq; quasi Deus iudicare debet de veritate sibi nota.*
164 *Iudex bonus est quilibet de veritate, quam bene cognouit.*
165 *Principis præsentia testium supplet defectum.*
166 *Iudex non semper iudicare debet secundum illam notitiam, quam accipit vt iudex.*
167 *Aduocatis quæ desunt, iudex suppleat.*
168 *Paritas in omni comparatione intelligi debet.*
169 *Iudicantes contra veritatem, sunt maledicti à Deo.*
170 *Iudex custos esse debet veritatis.*
171 *Excommunicati in multis casibus vitandi non sunt.*
172 *Innocentia semper est tuenda.*
173 *Veritas diligenter inquirenda.*
175 *Ordinem iuris nō seruare, minus malū est, quàm contra veritatē iudicare.*
176 *Veritas rerum erroribus gestorum non vitiatur.*
177 *Fides testium secundum veritatem attendenda, non secundum falsitatem.*
178 *Confessionem per sacramentalem quod scitur, non debet publicè cōdēnari.*
179 *Participans in crimine criminoso in eandem sententiam incidit.*
180 *Iudicibus cauenda, & nu. 190.*
181 *Iudicum malè iudicantium pœna.*
182 *Iudicans contra conscientiam ad interesse tenetur.*
183 *Iudicare nullum debemus ante veram iustamq; probationem.*
184 *Sententia certa in re dubia non est danda.*
185 *Certitudo non est de certis.*
186 *Veritas sollicite & diligenter inquirenda.*
187 *Iudicium Dei, secundum veritatem.*
188 *Iudex an partis defectum supplere possit.*
189 *Iudicis sacerdotis conscientia triplex.*
191 *Iudex compulsus ad iudicandum contra conscientiam, quid faciet.*
192 *Iudicis arbitrio relaxatur, quanta sit fides testibus adhibenda.*
193 *Iudicis magna potestas in arbitrarijs.*
194 *Anima vna innumerabilibus corporibus præponderat.*
195 *Mala omnia potius quis pati debet, quàm malo consentire.*
196 *Deum diligere plus quilibet tenetur, quàm seipsum.*
197 *Iudex veritatis amicus, qualis esse debet.*
198 *Species Priami digna est imperio.*
199 *Speciositatis, pulchritudinis & formositatis discrimen.*
200 *Scandalum facilius nasci permittitur, quàm veritas relinquatur.*
201 *Veritas, triplex, bonæ scilicet vitæ, veræ doctrinæ, & iustitiæ.*
202 *Iustitiam colere, in rebus summum bonum est.*
203 *Scuto circundabit te veritas eius, &c. pulchra & breuis declaratio.*
204 *Tentationes leues, quæ.*
205 *Insontem & iniustum non occides.*
206 *Veritas colenda, ex sacra scriptura.*
207 *Iudicium, quasi iurisdicium.*
208 *Iudices dicuntur sacerdotes.*
209 *Causæ, iudicij & iustitiæ differentia.*
210 *Iuramentum licitum, vel illicitum.*
211 *Verbum verax præcedat te ante opera omnia.*
212 *Sapiens in sapientia sua non glorietur*

RESTAT nunc respondere ad principale quęsitum, ex quo de tribus dicebam esse quęrendū, videlicet primò, an liceat sequi alterā ex varijs opinionibus. Secundò, an sequens alterutrā excusetur à mortali culpa. Tertiò, an sequēs teneatur ad restitutionem damnum passo?

1 Ad primum quæsitum arguitur primò, † ꝙ liceat sequi alterutram ex varijs opinionib. sic deducēdo, † Opiniones Magistro- 2 rum sunt fouendæ, vt dicit gl. in c. j. ext. de decim. Vnde Innocē. III. nō reprobauit aliquam ex varijs opinionib. super matrimonio dissoluendo propter cōsanguinitatem, quæ allegabatur per mulierem contra virum, vt in cap. literas. ext. de restitu. spol. ibi, nos autem ad pręsens nullā de prædictis sententijs reprobamus, nec cuiquam earum aliquod præiudicium ex nostra responsione volumus generari, sed sequens alterutram fouet aliquam, ergo facit rem licitam.

3 Secundo sic, † Omnibus iuris actoribus æqua prærogatiua seruanda est. C. de vet. iure enuc. l. j. §. his ita. & arg. 30. dist. sic omnis. & 20. dist. de libellis. in fi. sed non seruaretur æqua prærogatiua Doctorib. & Iurisperitis, si nō liceret sequi alterutram ex varijs opinionibus. ergo vt seruetur, licet sequi: nam ius constare non potest, nisi sit aliquis Iurisperitus, per quem ius possit in melius 4 produci. ff. de orig. iu. l. 2. §. post originē. † parum est enim ius in ciuitate esse nisi sint, qui iura regere possint, vt ibid. & Inst. de iure natu. in fi. & in c. vbi periculum. §. præterea, de electi. lib. 6. & facit C. de iudic. l. nullus. & ff. de iure fisci. l. non intelligitur. §. diui fratres. & de statu regular. c. vno. §. & quoniam, lib. 6. ergo, &c.

5 Tertiò sic, † si de quo minus videt inesse, & inest, ergo multo fortius de quo magis, vt in 2. Topic. Sed minus videtur licere sequi vnam ex uarijs opinionib. Doctorum in re pertinēte ad bonum æternum, quàm ad bonum temporale, & tn̄ licet, ergo &c. Probatio minoris patet ex nota. Innocē. in c. ne innitaris, ext. de 6 consti. qui dicit, † ꝙ si Sancti inter se diuersas opiniones habent, vt de corpore gloriosę Virginis assumpto in gloria, vel de Salomone dānato, licet cuiq; tenere qđ placet. ergo ꝓpositū firmū.

7 Cōtra, † Nulli quantumlibet magno Doctori credēdum est, nisi ꝙ dicit, ꝑ authenticam scripturā ostendat, quod asserit, vt dicit Archid. 11. q. 3. nolite timere, super verbo, in scripturis. ad qđ satis accedunt, quæ dixi supra de credulitate, versus finem. Pererubescibile est aliquid dicere, & per legem non probare, vt in l. 8 illud, & in l. illam, C. de collat. † quod ratione caret, extirpare necesse est. 68. dist. cor episcopi. ad quod ext. de censib. c. peruenit.

Respond. opinio potest dupliciter considerari. nam aut est opinio probabilis, aut improbabilis. Opinio probabilis, est quæ lege scripta, vel sufficienti ratione probatur. & hāc opinionem licitum est sequi & tenere: nam deficiente lege, recurrimus ad rationem, quoniam & legem ratio commendat. j. dist. cōsuetudo. 9 † Ratio namq; vincit legem, vincit consuetudinem, æquiualet canoni, & præponitur exemplis, vt dicit glo. in c. vt quis duos. de elec. lib. 6. super verbo, rationi consonum ad quod 8. dist. frustra. & 9. dist. sana quippe. & in c. ex eo, quod. de elect. lib. 6. ibi, cum tā iuris, quàm rationis existat. vbi dicit gl. ꝙ deficiente iure scripto, ratio allegari potest. allegat iura supradicta. Nā, vt dicit Isid. Etimolog. lib. 5. lex erit omne, quod ratione constiterit dūtaxat, ꝙ religioni congruat, ꝙ disciplinæ conueniat, ꝙ saluti proficiat, vt in d. c. cōsuetudo. ad quod 19. dist. c. si Romanorum. & 9. dist. ego 10 solis. & c. negare. cum similib. † Improbabilis autem opinio est, quæ aut reprobata est à iure, aut reprobāda, vt quia nec lege, nec ratione subsistit. & talis opinio nullatenus est sequenda, sed protinus extirpanda, vt in d. c. cor episcopi. periculū est enim inniti suæ prudentiæ contra canonicas sanctiones. Inde dicit Salomō prouerb. 3. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuę. In omnibus vijs tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos, ne sis sapiens apud tenet ipsum. inde sumptū est c. ne innitaris, extra de constit. vbi dicit tex. prudentiæ tuę innititur, qui ea, quę sibi agenda, vel dicenda videntur, patrum decretis præponit. verba sunt Hieronimi. ad quod 8. q. j. fundum. & 3. q. 9. pura. & in c. j. ext. de constit. vbi dicit tex. nemo in actionibus, vel iudicijs suo sensu, sed eorū, scilicet canonum auctorita- 11 te ducatur. vbi dicit gl. † Quandoq; enim suo sensu vti debet iudex in iudicando, propriè accepto vocabulo, ff. de arbit. l. qualē. & in Auth. de iureiur. quod præsta. ab his. circa princ. collat. 2. & in c. in præsentia, de renunc. duntamen secundum leges & iura pronuntiet, vt in Auth. de iud. §. quia verò, collat. 6. & in Auth. de defensorib. Ciuit. §. iusiurandum. collat. 3. & 3. q. 7. iudicet. & 20. dist. de libellis. & 37. dist. relatum. & Instit. de off. iud. in princ. 12 & C. de sent. & iuterloq. om. iud. l. nemo. † Valde igitur periculosum est instituere iudices imperitos. 19. q. 3. monasterijs. Semper enim consulendum & iudicandum est, secundum canones, qui 13 reperiuntur expressi, † aliàs procedendum est æquitate seruata in humaniorem partem declinando, secundum ꝙ personas, & causas, & loca & tempora videris postulare, iuxta no. in c. fi. in fi. extra de transact. nam iudex semper debet præ oculis equitatem habere. ff. de eo, quod cer. loco. l. ꝙ si Ephesi. in fin. quod intelligi debet, vbi lex scripta deficit, sicut dicitur de consuetudine, quæ

ser-

14 seruatur.cum lex deficit.j.dist.consuetudo.† nam vbi ius scriptũ non est,de similib.ad similia procedatur.ff.de leg.l.non possunt. & in c.in causis,ext.de re iudi.& in c.super quodam.in fi.& in c. recolentes.de statu reg.& in c.inter cæteras,de rescrip.& in c.in ter corporalia.de transl.prælato accedunt not.in c.quærentis.de verb.signifi.vbi dicit tex. vt iudex discretus rerum & personarũ substantijs indagatis ferat quam magis viderit sententiam expedire.dicit gl.quia in pœnis imponendis dignitati deferendum est & personæ,vt in c.sanè,& in c.pastoralis,de offi.deleg.& arg.50.
15 dist.contumaces.† nam siue plectēdo, siue ignoscendo,hoc solum bene agitur,vt vita hominum corrigatur.23.q.5.prodest.& in c.quoniam frequenter,vt lite non contest. in fi.ibi. ita videlicet,vt alterutra pœna,quæ magis timeri debeat,iudex à principio sit contentus, ad alteram nihilominus processurus, si hoc me-
16 ruerit proteruitas contumacis.dicit gl.† quia crescente cõtumacia,crescere debet & pœna.ff.de pœn.l.relegati.& ext.de cohab. cler.& mul.c.sicut. Deficiente igitur lege,ac similitudine legis,
17 ad opiniones Doctorum est recurrendum,† ex quibus illi fauēdum est,quæ potiorib.rationib.fulciatur, iuxta notata in ca.j.de decim.Opinio siquidem est dubia particularis arbitratio , quæ à Doctore alicuius scientiæ auctoritatem assumit. Si vero opiniones sint contrariæ inter Theologos & Canonistas,vel Legistas, de rebus pertinentibus ad salutem & fidei veritatem , præferen-
18 da est opinio Theologorum, † quia melius ipsi norunt discernere inter lepram & lepram,sicut sacerdotib. veteris testamēti inter lepram & lepram iudicium & discretio committebatur. Leuit.13.Inde etiam Malach.2.scribitur, Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam & legem requirēt ex ore eius, quia Angelus
19 Domini exercituum est.† Quibuslibet itaq; in eorum arte peritis potius est credendum,quia omne artificium per continuum exercitium suscipit incrementũ.ff.de leg.3.l.legatis seruis.§.ornatricibus.Theologi autem cęteris paribus, magis vacãt studio rerum ad æternam salutem pertinentium,& ad ea quę concernũt fidei veritatem ex frequentiori studio sacræ scripturæ, quam legistæ,vel canonistæ:ergo verisimile est, ꝙ circa prædicta melius ipsi nouerint veritatem & efficaciores rationes. secundum tenet.iuxta no. in c.cum Marthæ.§.quæsiuisti etiã,extra de celeb. miss.in c.verum inter opiniones.& in c.apellamus,ext.de fer.& in c.per venerabilē,qui filij sint legi.& in d.ca. de libellis.20.dist. ibi dum dicit, Leo IIII.nam si tale emerserit,vel contigerit inusitatum negociũ ꝙ minimè possit per istos, si canones finiri, tunc illorum , quorũ meministis dicta Hieron. Aug. Isidori,vel cæterorum similiter sanctorum Doctorum similium , si reperta fuerint magnanimiter sunt retinēda ac promulgan. vel ad apostolicam sedem de talib. referatur. sunt enim Doctores vacantes inferioribus & terrenis quasi splendor firmamenti. Sed Doctores Theologi vacantes cęlestibus,& ęternis fulgentes quasi stellę in perpetuas æternitates,iux.id,quod scribitur Dan. 12. & in c.sug specula. de magist.Hinc dicit Innoc. in d.c. ne innitaris.
20 † Nota, ꝙ dictis sanctorum Patrum , vel aliorum ab ecclesia receptorũ stare licet.& qui dicit quod ipsi dicunt , non potest determinatè redargui,nisi ea diceret,quæ retractata sunt, sicut Aug.multa retractauit de dictis suis , vel nisi sint per ecclesiam reprobata , vel correcta , sicut patet reprobata opinio Hieronimi scribentis ad Oceanum, ꝙ monogamus ante baptismum nõ prohibetur ordinari , vel etiam si vnam habuit ante baptismum & aliam post. Aduersæ tamen sententiæ fuit Aug.in epist.ad Titum, cuius auctoritas ꝑualet , & ab ecclesia cõfirmatur,opinione Hieronymi protinus refutata. 26.dist.c.j.& 2.quod incipit, Acutius. & c. vna tamen.& 82.dist.proposuisti.faciunt not.in c.maiores.§.illud verò.ext.de baptis.& eius effec.& in c.j.§.fi.de sum.Trini. & fi.cath. in Clement.Aduertendum est etiam ꝙ multa Sanctorum dicta & aliorum Doctorum sunt ab ecclesia declarata, cuius declarationi firmiter standum est,ut in d.c maiores , & in c.cũ expediat.
21 de elect. lib.6. Iura namq; correcta sustineri non debent : † quæ autem non sunt correcta,etiam si varia uideant, studendum est possetenus iura iuribus cõcordare,ut in d.ca. cum expediat,& in c.ecclesia vestra.ext.de elect.& C.de inoff.testa.l.si quando.facit quod not.in c.j.de præb.lib.6.vbi dicit Clemens IIII.suscepti regiminis cura nos sollicitat,vt vtilitatib.subiectorum in illis præcipuè,per quæ animarum saluti consulitur,nunc nouorum editione iurium, nunc antiquorũ innouatione sollicitè prouidere
22 curemus. † Caueat ergo Doctor,ne sit solus in opinione sua, ne suæ prudentiæ videatur inniti.Patet enim ꝙ multæ & variæ Doctorum opiniones per Sextum , & Clementinas & nonnullas alias summorum Pontificum constitutiones extrauagãtes,sunt correctæ, & quàmplurimum emendatæ, sicut patet in apparatu Ioan.Andreæ super Sextum & Clemen.qui multoties meminit Doctorum differentias per cõstitutiones Doctorum librorum frequentius reprobatas,ita ꝙ sæpe vnius Doctoris opinio reprobatur & alterius approbatur,& sępius econuerso. Ex diuersitate namq; opinionum surgit diuersitas iudiciorũ & per consequēs offuscatio veritatis,iuxta not.in c.ne Romani.de elect.in Clem. vbi etiam aliquorum opiniones reprobantur & aliquorum approbantur, vt ibi declarat Io.And. & sequaces, nõ est enim opinio cuiuscunq; Doctoris præponenda veritati, cum aliàs de ve-
23 ritate constat.† Nam cum omnia prætereant, veritas semper regnat,vt dicit ille cõmendator veritatis. 3.lib.Esd.c.4. Veritas magna est & fortior præ omnibus, omnis terra veritatem inuocat, cęlum etiam ipsam benedicit,& omnia opera mouentur,& tremunt ea , & nõ est cum eam quicquam iniquum. Iniquus Rex, iniquæ mulieres , iniqui omnes filij hominum , & iniqua omnia illorum opera,& non est veritas in ipsis , etiam in sua iniquitate peribunt,& veritas manet & inualescit in æternum, & viuit & obtinet in sęcula sęculorum : nec est apud ea accipere personas,nec differentias , sed quæ iusta sunt facit omnibus iniustis & malignis & omnes benignantur in omnib.operib.eius,& nõ est in iudicio eius iniquum,& fortitudo & regnũ & potestas & maiestas omnium æuorum,benedictus Dominus Deus veritatis,& desijt loquendo,& omnes populi clamauerunt, magna est veritas & prævalet. Qui veritatem taliter commendauit Zorobabel vocabatur,qui interpretatur princeps trãslationis. Hinc etiam col-
24 ligitur,ꝙ vbi patet de veritate,non est amplius dubitandum,inde dicitur, vbi casus legis,ibi nulla est dubitatio.C.de furt.l.ancillæ.C.de crim.sacrileg.l.2.& in ca.ex multa.de vo.& vo.redēp. Vbi autem est dubium, recurrēdum est ad opiniones Doctorũ, vt supra. Vnde Zenzel. Ant.de Bur.& Io.de Imo. in c.2. de elect.
25 in Clem.dicunt,† ꝙ habens pro se opinionem Doctoris in aliquo casu,si succumbat,excusatur ab expensis, quia iustam fouet causam litigandi,ad quod. ff.de leg.2.l. qui solidũ. §. etiã respõs. & per Innoc.in ca.vt debitus.& in c.cum speciali.ext.de app. Qd Pet intelligit,si pars iudici,qui vnã elegit,quasi ex varijs opinionib.veriorem.faciunt not.in l.cum prolatis,ff.de re iud.& in d.c. ne innitaris,de constit.per Innoc.& sequaces.Ratio prædictorũ est, quia Doctor habet potestatem à iure interpretandi legē, vt in l.j.C.de legib.cum ibi not. & not.in c.j.de postul.prælato. per gl.& Doct.vnde Doctoris interpretatio,cum sit probabilis,facit rem dubiam,vt in prædictis iuribus accedit not.in 11.q.3.§.ex his.
26 Hæc vera,nisi opinio esset communiter reprobata, † nam tunc fatuus esset iudex, qui sequeretur eam,nec excusaretur in sindicatu,si ex tali opinione fecisset litem suam, cum per imprudentiam iudicasset, & in id condemnabitur,in quo læsit aliquem propter suam imperitiam , & sustinebit pœnam in quantum de iure æqui arbitrabitur religio iudicantis,Inst.de oblig. quæ ex quasi delic. nasc.in princ.per tex.& glo.faciunt not.per Io.And.in c.j.de con-
27 stit. in nouel. Hinc dicebat Zenzel. † ꝙ si discipulus subtilior est magistro,licet discipulo magistrum reprehendere.ff.de cõd. ob cau.l.dedi.§.si quis. vbi Celsus patrem arguit , & filij sententia verior est.nam vt dicit ibi gl.In his,quæ ad ius pertinent,non videtur fieri iniuria maiorib.si melius dr à minorib.C.de off.præfec.prouinc.l.potioris.faciunt not.in c.cum ex iniuncto. §. licet autem. ext. de hæreti. Aliud est.n.veritatem debito modo ꝓferre aliud animo detrahendi insurgere in maiorē , vt colligi potest ex tex.
28 d.c.cum ex iniuncto.circa fi.† Debet tamen quilibet,nedum minor,sed etiam par vel maior quantum est possibile , ad cõcordiã reducere discordantes,& opiniones quorumlibet, quantum veritas patitur,excusare,sicut Sabinus sententiam sui magistri Cassij solenniter excusauit,ff.de arbit.l.qualem. ver. & Sabinus quidã.Et similiter Papa,qui maior est omnibus, diuersas opiniones nititur excusare in d.c.literas.de restit. spol. accedunt not.in l. si finita.§.illud quæritur.ff.de dam.infec.nam,vt declarat August. 12.Confes.nonnunquam sub litera sacræ scripturę eodem contextu , secundum literalem sensum diuersa comprænenduntur, vt patet j.Paralip. 17.vbi ad literam,ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium . intelligit de Salomone. Et Apost.ad Heb. j.prædicta verba intelligit de Christo , cum ibi per adoptionem intelligat de Salomone & Apost. per naturã intelligat de Christo , vt declarat Nic. de Lira in prologo Bibliæ. Ex quo similiter instruimur,necessarium nobis esse,non solum attendere ad ver-
29 ba existentia , sed etiam ad præcedentia & subsequentia. † Nam multoties ex præcedentibus sequentia declarantur, & econuerso.ff.de lega.2.l.legatorum.§. qui plures. & in l. reprehendenda. C.de insti.& substi.& in l.semper in stipulationib.ff.de reg.iur. & in l.hæredes palam.§.sed si notam.ff.de hæred.instit.& no.gl.3.q. j.cõstituimus.& 32.q.7.apostolus. & 28.q. j. immundi.non igitur solummodo verba legis sunt ponderanda,sed legislatoris mens
30 & intentio subtilius intuēda,† quia potior est mēs dicētis,q̃ vox. ff.de supel.leg.l.Labeo.& voluntas magis q̃ verba,inspici debet. C.quæ res.pig.oblig. poss.l.fi.Vnde & Aug.in li.83.qq.q.69.dicit,
31 † Solent circunstantiæ scripturarum illuminare substantiã:quapropter in verbis Christi hęc regula diligenter notanda est,quia per eam sæpe perpendimus , an verba Christi propriè dicta sint, an figuratiuè. Propriè,vt cum dixit,hoc est corpus meum, Mat. 26.Mar.14.Lucæ,22.qui subiungit,ꝙ pro vobis tradetur, &c.Figuratiuè autem & similitudinariè,cum dixit,ego sum vitis vera, & pater meus agricola est, Io. 15. Et ego sum vitis,& vos palmites , ibidem . Simili etiam modo dicere possumus in legib. humanis,vt sicut etiam in sacra scriptura intelligimus veram sentētiam vnius passus suppleri per literam alterius passus, respiciēdo semper legislatoris mentem:ita tam in diuinis , q̃ in humanis legib.atten-

gib.attendatur. Vnde Ilarius dicit,intelligētia dictorum ex cau-
32 sis est assumenda dicendi , † quia non sermoni res,idest intellectus,sed rei est sermo subiectus.ext.de verb.sig.c. intelligentia.Et Greg.dicit, si prolixam epistolam meã ad interpretandum accipere te fortasse contigerit,rogo non verbum ex verbo, sed sensum ex sensu transferri , quia plerunq; dum proprietas verborũ attēditur,sensus veritatis amittitur.ext. de verb.sig.c. propterea. Aduertendum est igitur,ꝙ si Doctoris opinio probabilis sit per legem Canonicam,vel ciuilem, aut per iustam consuetudinem
33 approbatam,tali opinioni standum est,† quia quæ certam interpretationem semper habuerunt,minimè sunt mutanda, vt in l. minimè.ff.de legib.& in c.licet.cum ibi no. ext.de foro compet. si verò talis opinio non probatur lege,vel consuetudine approbata,quantum possibile est , reducenda est ad concordiam cum sanis opinionib.aliorũ Doctorum, vt in d.c.literas. de resti. spo-
34 liat.† nam in ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio,quæ vitio caret, præsertim cũ etiam voluntas legis ex hoc
35 colligi possit,vt in l.in ambigua, ff.de legib.† nec est necesse omnium, quæ instituta sunt à maioribus rationē quærere,alioquin multa ex his,quæ certa sunt subuerterentur,vt in l.non omniũ, & in l.& ideo,ff.de legib. Deficiente ergo lege scripta, siue quantum ad vim & potestatem legum volũtate seruata , vt in l.scire, & in l.benignius,ff.de legib.siue quantum ad similitudinē, vt qa nec reperitur in lege simile, vt possit de similibus ad similia iudicari,vt in c.inter cęteras,ext.de rescri. & C. de leg.l.j.& in c.inter
36 corporalia,de translat. prælat.& in l.nõ possunt. ff.de leg. † tunc illa opinio,quæ cõmunior est,seruari debet,nisi per rationē , vel per rationes quibus responderi non possit,appareat non seruanda:nam tunc illa debet reputari communis opinio, quæ potioribus & plurib. ac validiorib.rationib. adiuuatur, arg.in l.fi.C.de edic.diui Adri.tol.ibi.qui potiora ex legitimis modis iura osten-
37 derit. † aliàs autem illa opinio tenenda est cæteris paribus, quæ benignior est,vt in d.l.benignius.ff.de legib.Et dicitur benignior illa,quæ fauet iuramento, matrimonio,libertati, testamento,religioni,siue reo,iuxta no.in c.j.ext.de cog.spirit.& in c.fin.ext. de re iud. faciunt ad prædicta no.per Io.And.in c.j.ad fi.de sum. Trinit.& fide cathol.in nouella.

38 Ad primum argumentum respõdeo , † ꝙ opinioni Doctorũ fauendum est in quantum lege aliqua , diuina vel humana, aut naturali ratione subsistat.& hinc est,ꝙ Innoc. III.nullam reprobauit ex varijs sententijs , vel opinionibus contentis in c.literas, de restit.spol. nam ibi interueniebat differentia ex prohibitione legis diuinæ,& ex prohibitione legis humanæ . Præterea, secundum legem humanã alia est prohibitio ex iure ciuili, alia ex iure canonico. nam ex iure diuino in linea transuersali nõ prohibetur ꝯtrahi matrimoniũ,nisi inter germanos,vt inter natos ex eodē patre,vel ex eadem matre,vel ex vtroq; parente,vt colligitur Leuit. 18. ibi, turpitudinē sororis tuæ ex patre,siue ex matre, quæ domi vel foris genita esse non reuelabis . Turpitudinem filiæ vxoris patris tui,quam peperit patri tuo,& est soror tua, non reuelabis.Et Leuit. 20.qui acceperit sororem suam, filiam patris sui,vel filiam matris suæ,& viderit turpitudinem eius, illaq; conspexerit fratris ignominiam , nephariam rem operati sunt , ambo occidentur in conspectu populi . hoc ius diuinum imitatur ius ciuile in linea trãsuersali:nam filius vnius germani potest cõtrahere matrimonium cum filia alterius germani, Insti.de nup. §.inter eas.& C.de nup.l.nemini.& ff.de ritu nup. l. si neptem ex filio.De iure autem canonico,secus est, quia non possunt cõtrahere etiã ex linea transuersali, nisi altera pars transcenderit quartum gradum, secundum computationem ecclesiæ, vt in c. non debet,& in c.fi.de consang.& affinit.& idem est in affinitate , qđ in consanguinitate,vt in c.super eo,& in c.quod super his,eo.tit. Imo plus est, quia citra quartum gradum inclusiue contrahētes excommunicationem incurrũt ipso facto, vt in c. eos qui.de cõsang.& affinit.in clement.Præterea in d. c.literas , vtraq; opinio fulciebatur auctoritate legali. nã q dicebant mulierem restituēdam viro fulciebantur auctoritate decretalis Lucij Papę III.quę incipit , ex conquestione. de restit. spol. Qui verò dicebant non restituendam, fundabant ex decretali Clemētis III. quæ incipit intelleximus. & est c.j.ext.de ord. cognit.Meritò ergo Inno. III. nolens decretales alicuius ex prædecessoribus reprobare,vtriusque sententiam ad concordiam nititur reuocare, per distinctionem petitorij & possessorij,& facta restitutione mulieris , interueniat securitas de copula non reddenda , dum tenet causa petitorij , hoc est quousq; discussio facta fuerit, an sit consanguinitatis vinculum inter eos.Et sic non obstat primum argumentũ.

39 Ad secundum arg.respondeo,† ꝙ iuris actoribus ęqua prętogatiua seruanda est,quando æquè sentiunt omnes, vt patet in d. §. his itaq;.C. de vet.iu.enucle. vbi dicit tex. Iubemus igitur vobis,antiquorum prudentium,quibus authoritatem conscribendarum interpretãdarumq; legum sanctissimi Principes prębuerunt, libros ad ius Romanum pertinentes & legere & elimare . & infra dicit,omnibus auctoribus iuris æquè dignitate pollentibus & nemini quædam prærogatiua seruanda, quia non omnes in omnia,sed certi per certa,vel meliores vel deteriores inueniuntur. Sed neq; ex multitudine actorũ, qđ melius & ęquius est iudicatote , cum possit vnius forsitan & deterioris sententia & multos & maiores in aliqua parte superare.cõcordat in simili
40 ff.de solut.l.inter artifices . Nam patet expresè,† ꝙ differētia est inter artifices.concordat etiam l.potioris . C.de off.rect.prouin. Simili etiam modo respondetur ad c.de libellis.20. dist.vbi Leo IIII. vult , † ꝙ iudicia terminentur secundum canones sacrorũ
41 conciliorum,vel Romanorum præsulum,quibus deficientib.dicta sanctorum Hieronymi,Aug.Isidori,vel cęterorum similiter sanctorum Doctorum similiũ,si reperta fuerint magnanimiter sunt tenenda ac promulgãda vel ad apostolicam sedem referatur de talibus.Simile 50.dist.si ille.dicit enim gl.in d.c.de libellis. super ver. tunc illos. ꝙ potius iudicandum sit secundum illum, qui vtitur authoritate canonis , quàm secundum illum qui vtit̃ auctoritatę Hieronymi,vel Augustini.quod verum est,dicit gl. nisi August.iunetur auctoritate veteris, uel noui testamenti uel alio canone. nam licèt conciliũ Aquisgrani statuerit ꝙ raptor non posset matrimonialiter iungi cum rapta.36.q.2. placuit. tñ Hieronymus contrarium dixit,& ei statur.36.q.2. tria. adde ꝙ ēt Imperator iubet sacras & diuinas regulas præ suis legibus obseruari, vt in Auth.vt cle.apud prop.epicop.in fi.collat.6.vbi dicit,
42 † Nostræ leges non dedignantur sequi sacras & diuinas regulas. Vnde diuinę anthoritates in causis allegãtur tanquam leges scriptæ in corpore iuris,vt no.in Auth.vt iud.sine quo.suff.§.cogitatio.in verbo,sacrorum eloquiorũ.accedunt no.per D.Bal.de Perusio in auth.ad hęc.C.de vsur.in j.q.& per prędicta respõsum est etiam ad alia iura allegata in præfato 2.art.& sic non obstat.

Ad tertium argum.respondeo, ꝙ theorica Innocentij in d. c.
43 ne innitaris, de constit. intelligitur, † ꝙ liceat tenere quod placet in re indifferentiæ & non pertinente necessario ad salutem tñ, nec determinata per canones ecclesiasticos. quid enim mihi attinet pro necessitate salutis meæ si Salomon est damnatus, vel saluatus, dummodò ego seruem diuinas regulas ecclesiasticosq; canones ad salutem necessariò pertinētes. similiter etiam neq; saluabor, neq; dãnabor necessariò, siue beata Virgo in glorificato corpore sit assumpta,siue sit assumenda,cum nec hoc sit articulus fidei, neq; sit aliquid attinens ad aliquem articulũ credendorum.in talibus ergo vnusquisq; suo sensu abundat, vt dicit Apostolus ad Ro. 14. potest igitur in talibus quisq; sequi quã probabiliorem sententiam extimauerit, cum incerta sit lex, iuxta not.per glos.in prima Constit.Cod.§.quibus.& per Bart.in l.
44 fin C.de pę.iud.qui malè iud. † nam cum tanta est opinionũ varietas,vt non possit facilè discerni,quæ sit verior,vel cõmunior, nec super hoc reperiatur aliàs iudicatum,tutius est tenere,quod in mitiorem partem declinat, vt in c. in obscuris , & in c.inspicimus,& in c.in pęnis, de reg.iur.lib.6.

Ad argumenta posteriora non expedit respondere,cum tendant ad cõclusionem supra positam , vt patet in corpore qõnis. nam ad hoc vt opinio sit tolerabilis,oportet aliqua lege, vel sufficienti ratione subsistere, vt volunt argumenta prædicta , & ita conclusum est,ergo responsum,&c.

45 Ad secundum principale quæsitum,videlicet,† an sequens alterutram excusetur à mortali culpa ? primò uidetur ꝙ sic,nã qđ à viro probabili dictum est ꝓ eligibili propositione tenetur , vt probat Philosoph. j.Topic.post medium,dum dicit,erga propositiones quidem id eligendum est, quoties terminatum est in ꝓpositione,an oppositiones proponēti omni aut plurium, aut sapientum,& horum vel omnium vel plurimorũ, vel notissimo-
46 rum.& simile dicit.circa princip. eiusdem libri,ibi, † probabilia autem sunt quæ videntur aut pluribus aut omnibus, aut sapientib.& his vel omnib.vel plurib. vel maximè notis vel præcipuis, & probabiliorib.sed Aug.ponit & refertur in Decretis 24.q.3.di-
47 xit Dominus.† ꝙ qui sententiam suam q̃uis falsam atq; peruersam nulla pertinaci animositate defendunt , præserim quam nõ audacia suæ præsumptionis pepererunt,sed à seductis & in errorem lapsis parentib.acceperint quærunt autem cauta sollicitudine veritatem,corrigi parati eum inuenerint, nequaquã sunt inter hæreticos deputandi . ergo ex ꝓdictis Aug.uidetur sentire, ꝙ sequens erroneam opinionem putans ueram,& paratus corrigi cum uera monstratur , non peccet . Secundo uidetur idem per
48 auctoritatem Apostoli dicentis ad Rom.14.† unusquisq; in suo sensu abundat. ergo sequens opinionem probabilioribus rationibus suo sensu suffultam uidetur non peccare . Tertiò sic idem probatur ex uerbis eiusdem Aug. scribentis ad Secũdinum Ma-
49 nichæum , & refertur 11.q.3.† senti de Aug. quicquid libet sola me in oculis Dei conscientia non accuset.hanc sententiam satis confirmant uerba Ioãnis,sua j.Can.3.c. dicētis, Charissimi si cor nostrum non reprehendit,nos fiduciam habemus ad Deum , & quodcũq; petierimus, accipiemus ab eo.ergo ex prædictis uidet̃ ꝙ sequens erroneam opinionem , quam secundum suam consciētiam putat ueram excusetur à peccato mortali.Contrarium dicit Apost. 1.Cor.14.si quis uidetur Propheta esse, aut spiritalis
50 cognoscat quæ scribo uobis, quia Domini sunt mandata. † si qs autem ignorat ignorabit,idest à Deo in futuro reprobabitur. dicit gl.Respondeo, secundum Thom. in quadam q.de quolibet, dicendum

dicēdum q̄ diuerſę opiniones Doctorum ſacrę ſcripturę, ſi quidem nō pertineant ad fidem & bonos mores, abſq; periculo auditores vtramq; opinionem ſequi poſſunt. hic enim habet locū quod dicit Apoſt. ad Rom. 14. vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundat.
51 † In his vero, quæ pertinent ad fidem & bonos mores, nullus excuſatur, ſi ſequatur erroneam opinionē alicuius magiſtri. In talibus enim ignorantia non excuſat, alioquin immunes à peccato fuiſſent qui ſequuti ſunt opinionem Arrij, Neſtorij & aliorū Hęreſiarcharum. nec poſſunt excuſationē habere propter ſim-
52 plicitatem, qui in talib. ſequuntur erroneam opinionem. † In rebus enim dubijs non eſt de facili præſtandus aſſenſus: ſed vt dicit Auguſt. lib. 3. de Doct. Chriſtiana, conſulere debet quis regulam fidei, quā de ſcripturarum planioribus locis & eccleſiæ authoritate percepit. Qui ergo aſſentit opinioni alicuius magiſtri contra manifeſtę ſcripturæ teſtimonium, ſiue contra illud q̄ publicè tenetur ſecundum eccleſiæ authoritatem, nō poteſt ab erroris vitio excuſari. Retenta ſententia Thomę, mihi tanquàm rudioris ingenij, quo ad noſtrum propoſitum dicendū videtur, hanc materiam tritius minutandam ſine præiudicio veritatis.
53 † nam ſequi alterutram opinionem ex varijs, diuerſimodè contingere poteſt. aut. n. ſequitur quis & tenet vnam opinionē tanquam veram, cum ſit realiter vera, & ex propoſito ſciēter illam pro vera defenſat, & tunc certum eſt, q̄ non peccat, imò meretū tanquam veritatis amicus, iuxta illud Eſaiæ 33. Qui ambulat in iuſtitijs & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam ex calūnia, & excutit manus ſuas ab omni munere, qui obturat aures ſuas, ne audiat ſang. & claudit oculos ſuos, ne videat malū, iſte in excelſis habitabit. ſimile Pſal. 14. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut qs requieſcet in mōte ſancto tuo? Qui egredit ſine macula & operatur iuſtitiam, qui loquitur veritatem in corde ſuo, qui non egit dolum in lingua ſua, nec fecit proximo ſuo malum. Aut tenet quis alterutram opinionē ſciens falſam, quā tamē veram nititur demōſtrare ſuis ſophiſticationibus & fallacijs, & tunc in cauſis iudiciarijs, nulli dubium, q̄ mortaliter peccat, nedum ex contumelia veritatis, ſed etiam ex proximi læſio-
54 ne. Prouerb. 28. † Qui cognoſcit in iudicio faciem, non facit bene, iſte & pro bucella panis deſerit veritatem. & Apoſt. ad Rom. j. dicit, Reuelatur enim ira Dei de cęlo ſuper omnem impietatē & iniuſtitiam hominum eorū, qui veritatē Dei in iniuſtitiā detinent, & loquitur de Philoſophis, ſecūdum omnes catholicos gloſſatores. & infra dicit, qui cōmutauerunt veritatē Dei in mēdacium. & infra, qui cum iuſtitiam Dei cognouiſſent, non intellexerunt, qm̄ qui talia agunt, digni ſunt morte, nō ſolum, qui faciunt ea, ſed etiam qui cōſentiun facientib. Attende iudex, attēde Aduocate, Aſſeſſor, Conſultor, vel procurator: quia & vobis etiam prędicta conueniūt. Vnde ſcribitur Sap. 6. Audite ergo reges & intelligite, diſcite iudices finium terrę, præbete aures vos, qui cōtinetis multitudinem, & placetis vobis in turbis nationū, quoniā data eſt à Deo poteſtas vobis, & virtus ab altiſſimo, qui interrogabit opera veſtra & cogitationes ſcrutabitur, qm̄ cū eſſetis miniſtri regni illius, nō rectè iudicaſtis, nec cuſtodiſtis legem iuſtitię, nec ſecundum voluntatem Dei ambulaſtis, horrende & cito apparebit vobis, quoniam iudicium duriſſimū his, qui præſunt, ſiet. Irreligioſum prorſus & execrabile iudicamus, dixit Gelaſius Papa, ſi quiſquam deſtitutos, vel extraneos in ſui tuitione ſuſceptos non oī fide & tota animi ſui educauerit ſanctitate. 87.
55 diſt. irreligioſum. vbi dicit gl. quod dicit, omni fide, † eſt arg. cōtra perfidos Aduocatos, qui plena fide clientulos nō defendūt. Præfato itaq; caſu, cum quis videlicet ſciēter falſam opinionem tanquam veram nititur defenſare, pro qua ſuſtinenda verā impugnat, peccatum in Spiritum ſanctum incurritur euidenter.
56 † Vna enim ex ſex ſpeciebus peccati in Spiritum ſanctū eſt, impugnatio agnitæ veritatis, vt patet in 2. ſen. diſt. 43. & ibi p Theologos. & tali crimine ſunt irretiti omnes hæretici ſacræ ſcripturæ ſenſum erraticè peruertentes. Vnde Aug refertur 24. q. 3. ſic teſtari, Hæreticus eſt, qui alicuius temporalis commodi, & maximè gloriæ, principatuſq; ſui gratia falſas ac nouas opiniones gignit, vel ſequitur. & Hier. ſuper epiſt. ad Galat. dicit, Quicunq; aliter ſcripturā intelligit, quàm ſenſus Spiritus ſancti flagitat, à quo ſcriptura eſt, licèt ab eccleſia non receſſerit, tamen hæreticus ap-
57 pellari poteſt. † Aut quis veram opinionem pro falſa defenſat, vt quia illam veram putat falſam, & ſic tanquam falſam pro vera defenſat: Et tunc quanquam defenſet veritatem, peccat tamē mortaliter ex intentione corrupta, ſicut dicimus de eo, qui rem propriam ſubtrahit, intendens ſubtrahere alienam. nam quanquam non cōmittat furtum, quia non contractat rem alienam, peccat tamen mortaliter ex intentione peruerſa, ſicut ille qui rē alienam ſubtrahit, putans inuito domino furari, cum tamē domini voluntas accedat ad transferendum. nam quanquam non teneatur pęna furti, peccat tamen mortaliter ex nequam oculo mentis, arg. ff. de furt. l. inter omnes. §. pen. & l. ſi res. § j. & l. ſi is, q rem. & 14. q. 5. ſi quid inueniſti. vbi Auguſtini verba ſcribūtur dicentis, ſi quid inueniſti & non reddidiſti, rapuiſti, quantum po-
58 tuiſti feciſti, quia non plus inueniſti. † Qui alienū negat, ſi poſſet & tolleret, Deus cor interrogat & non manum. faciunt not. per Thom. 2.2. q. 71. & arg. ff. de furt. l. falſus. §. qui alienum. vbi agitur de re habita pro derelicta. Vulgo namq; dicitur, Quicquid agat homines, intētio iudicat omnes. magis enim cordis inſpector eſt Dominus quàm operis. 15. q. 6. ſi ſacerdotibus, vbi dicit tex.
59 † nec tantum attendenda ſunt quæ fiunt, quantum quo animo fiant. concordat 23. q. 8. occidit. & de pœn. diſt. j. aut facta. Cum igitur in caſu prædicto quis veritatem pro falſitate defendit, putans verum, quod eſt falſum, & ecōuerſo, talis propriè incidit in maledictionem Dei, quam Iſaias pronunciat dicens, Iſaiæ 5. væ qui dicitis bonum, malum; & malum, bonum, ponentes tenebras lucē, & lucem tenebras. & Dñs dixit Lucę 11. ſi oculus tuus ſimplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: ſi autem nequam fuerit, & corpus tuū tenebroſum erit. Et Greg. 25. moral. dicit,
60 & refertur 22. q. 5. humanæ aures. † talia verba noſtra iudicant, qualia foris ſonant diuina verò iudicia talia foris audiunt, qualia ex intimis proferuntur. certè nouerit ille, qui voluntatē & intentionem alteri varijs verbis explicat, quia non debet aliquis verba conſiderare, ſed voluntatem & intentionem, † quia non de-
61 bet in mente verbis deſeruire, ſed verba intentioni. Sępe etenim bona verba mala intentione proferuntur, & ecōuerſo: nam, vt dicit Aug. 5. q. 5. nō omnis qui parcit, amicus eſt; nec omnis qui verberat inimicus. voluntas enim ſpectanda eſt potius quam factum. 23. q. j. paratus. 5. diſt. ad eius. Hinc & Bern. de diſpenſ. & pre-
62 cep. dicit, † intentionis oculus verè ſimplex ſit, duo illi arbitror eſſe neceſſaria, charitatem in intentione, & veritatem in electione. Quomodo deniq; erit ſimplex oculus cum ignorantia veritatis? eſt qui bonum diligit, & malum neſciens agit, huius bonus quidem oculus, quia pius, non tamen ſimplex, quia cęcus & eſt qui bonū & libenter agit & prudenter intelligit. Iſtius verò oculum non immeritò ſimplicem dixerim, vtpote cui neutrum bonum deſit, nec zelus. ſ. bonus, nec ſcientia. is verò oculus neq; eſt, qui peruerſus pariter & cęcus bonum agit & malum credit. Et infra, bonum prorſus commendat intentio praua, & malū nō penitus excuſat recta: ſicut oculum ſimplicem duo iſta bona faciunt, amor boni, & cognitio veri. ſic nequam oculū duo e regione mala conſtituunt. Cęcitas. quia ſit vt veritatem non agnoſcat: & peruerſitas, quia ſit vt diligat iniquitatem. nam, vt dicit
63 Aug. 22. q. 2. homines, † ream linguam nō facit niſi rea mens. nā tex. illius c. ſatis probat hoc membrū in eo, quod dicit, Putat homo verū eſſe quod falſum eſt, & temerè iurat, aut ſcit, aut putat falſum eſſe, & tamen pro vero iurat, & nihilominus cum ſcelere iurat. & infra, putat eſſe falſum, & iurat tanquam verum ſit. Et infra, intereſt quemadmodum verbum procedat ex animo rea
64 linguam, &c. ponatur in exemplo: † Iudęus vel ſaracenus credit & reputat falſam fidem Chriſtianam, cum tamen vera ſit, & ſic tanq̃ falſam contra ſuam conſcientiam pro vera defenſat, mortaliter peccat, non quia defendit veritatem, ſed quia contra ſuā conſcientiam agit, quanquam erronea ſit talis conſcientia, de qua erronea conſcientia latius ſupra diximus. Aut quis falſam p falſa iudicat, vt quia credit falſam, cū verè ſit falſa, & ideo ipſam impugnat tanq̃ falſam defenſando veram, & tūc etiam cū recta intentione moueatur, & rectè agat, non eſt dubium, q̄ non peccat, imò meretur. circa quod dicit Apoſt. ad Epheſ. 4. Non ſimus paruuli fluctuantes & circunferamur omni vento doctrinæ in
65 nequitia hominum, in aſtutia ad circunuentionem erroris. † veritatem autem facientes in charitate creſcamus. Et infra, propter quod deponētes mendacium loquimini veritatem vnuſquiſq; cum proximo ſuo. Et ad Philip. 4. dicit, de cętero fratres quęcunque ſunt vera, quęcunq; pudica, quęcunq; iuſta, quęcunq; ſancta, quæcūq; amabilia, quęcunq; bonæ famæ, ſi qua virtus, ſi qua laus diſciplinæ, hæc cogitate & quæ didiciſtis & accepiſtis & audiſtis & vidiſtis in me, hæc agite, & Deus pacis erit vobiſcū. ex hoc n. Sancti Dei martires vltimo ſe ſupplicio prodiderunt, ſanctè &
66 religioſè putantes † melius eſſe pro veritate ſupplicium pati, q̄ pro adulatione ſuſcipere beneficium. 11. q. 3. nemo peritorum. & intellige melius. ſ. electiuè ead. ca. & q. iniuſtum. 2. q. j. confidera. Hinc & Apoſtolus dicit 2. Cor. 4. non ambulātes in aſtutia, nec adulterantes verbum Dei, ſed in manifeſtatione veritatis commendantes noſmetipſos ad omnem conſcientiam hominum corā Deo. Et infra, ſemper enim nos, qui viuimus in morte tradimur propter IESVM, ut & uita IESV manifeſtetur in carne noſtra mortali. Aut quis retinet ueram opinionem pro dubia, ut quia cognoſcēs ueritatem pro clariori notitia cæterorum mouet dubia contra illam ueritatem & inducit argumenta & rationes, q uidentur oppugnare illam ueritatem, non tamen intendens contra ueritatem concludere, ſed potius argumenta contraria confutare, & hoc licitum, ſanctum & iuſtum eſt, ut puſilli & debiles intellectu ſciant euitare laqueos & inſidias infidelium ſophiſtarum. Et talem modum ſacri Doct. frequentiſſimè ſunt ſequuti, ut in eorum operibus euidentius noſcitur apparere, ſicut in operib. Beati Thomæ, & ſimilium patet euidentia luculenta. Dicit n. diuina ſapientia Eccleſ. 24. Qui elucidant me, uitam æternam habebūt. & Daniel. 12. Qui docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti. Qui autem ad iuſtitiā erudiunt plurimos, quaſi ſtellę in perpetuas æternitates. Tales namque implicita explicant &

occulta

occulta reſeruant, reddentes quaſi de omnib. rationē omni poſcenti, vt dicebat Apoſtolorum princeps. j. Pet. 3. Dominum autem IESVM ſanctificate in cordibus veſtris, parati ſemper ad ſatiſfactionem omni poſcēti vos rationem de ea, quæ in vobis eſt fide & ſpe. accedunt not. 36. diſt. ecce. nam prius Dominus poſt reſurrectionem ſuam ſenſum aperuit diſcipulis & ſcripturas explanauit & poſtea dixit eis, euntes docete omnes gentes, Matt. vlt. & Mar. vlt. & Lucę vlt. accedūt etiam no. 38. diſt. omnes pſallentes. ibi, inquiratur an diligēter à metropolitano, ſi in prōptu habeat legem ſcrutabiliter & non trāſitoriè tam ſacros canones & ſanctum Euangelium, q̃ Apoſtoli librum & omnem diuinā ſcripturam atq; ſecūdum mandata conſeruare & docere popu-
67 lum ſibi cōmiſſum. † prohibetur tamen laicis ſub pęna excōicationis publice vel priuatim de fide catholica diſputare, vt in c. 2. §. j. de hæret. lib. 6. accedunt not. in l. pen. C. de ſum. Trinit. & fide catho. & in eadē rub. ſubditur, vt nemo de ea publicè audeat diſputare. & in l. fi. dicitur in reſponſione Io. Papæ huic confeſſioni, huic fidei quiſquis cōtradictor extiterit, alienum à ſancta cōmunione, alienum ſe ipſe ab eccleſia catholica iudicauit. Prohi-
68 betur etiam expreſsè in l. nemo, eo. tit. vbi dicit Imperator, † Nemo clericus, vel militans, vel alterius, cuiuſlibet conditionis de fide Chriſtiana publicè turbis coadunatis & audientib. tractare conetur in poſterum, ex hoc tumultus & perfidiæ occaſionem requirens: nam & iniuriam facit iudicio reuerediſſimæ ſinodi, ſi quis ſemel iudicata ac rectè diſpoſita reuoluere & publicè diſputare contendit. Vbi gl. dicit, niſi fiat cauſa adiſcendi in ſcholis, nā de ſingulis dubitare non eſt inutile, ſecundum Ariſtotelem, q ſatis tractat. 3. Metaph. ſubdit gl. vel cauſa conuincendi. ſ. impugnantes catholicam veritatem, vt in l. quoniam venerabilis. C. de epiſc. & cler. vbi dicit gl. patet ergo, q̄ de fide catholica licet publicè diſputare ad reprobandum prauam opinionem hæreticorum. & allegat d. l. nemo, ſimilis gloſ. eſt 96. diſt. nos ad fidem. vbi dicit gl. ſuper ver. inuenta veritate. & ita videtur q̄ poſſit de fide catholica diſputari. arg. ꝯtra. C. de ſum. Trin. l. nemo. 24. q. 3. cum quibus. reſpondet glo. q̄ dubitando non licet diſputare de fide, quia dubius in fide, hęreticus eſt. tex. tamē dicit, infidelis eſt, vt in c. j. ext. de hæreti. aliàs diſputatur. ſ. non dubitādo, ſed potius declarando. 96. diſt. ſatis. ibi, & in nullo quidem faciendę ſunt de pijs dogmatib. quæſtiones, ſed potius expoſitiones. facit 23. q. 7. fides. & quod not. in d. l. qm̄. C. de epiſ. & cler. multo magis ergo licet de alijs diſputare & in ſuis ſcripturis diſputatiuo modo procedere in his, quæ veritatem fidei catholicæ nō concernunt, recta tn̄ intentione ſeruata non impugnandi agnitam veritatem. Patet namq; q̄ quærendo, opponendo, diſputando, ſoluendo & reſpondendo veritas facilius inuenitur & propenſius defenſat.
69 Vnde cōiter dicitur, † Veritas ſępius examinata magis ſplendeſcit in lucem. facit ff. de mun. & honor. l. munerū. §. fi. ibi, & notādo & diſputando bene & optima ratione decreuit. faciunt not. per Speculat. in tit. de aduoc. §. nūc tractemus. ver. habito. faciūt not. 8. diſt. veritate. & c. conſuetudo. & c. qui cōtempta. & 81. diſt. quicunq;. & vide gl. in d. c. veritate. & 96. diſt. cum ad verum. nam conſideratio circunſtantiarum dat notitiam veritatis. 23. q. vlt. occidit Phinees. vbi tex. Io. Chryſoſt. ſuper Matth. refertur dicen-
70 tis, † non ſolum igitur reſpiciamus ad opera, ſed etiam ad tēpus & cauſam & ad volūtatem, perſonarū quoq; differentiam quātacunque alia ipſis operibus acciderunt, diligentiſſimè requiramus. non enim poſſumus ad veritatem aliter peruenire. faciūt not. ext. de teſt. c. cum cauſam. 15. q. 6. c. j. in fi. nam cauſa facti potius eſt inquirēda quàm factum, nec tn̄ attēdēda ſunt quæ fiūt, quantum quo animo fiāt, vt dicit ibi tex. & ff. de fur. l. verū. Hinc etiam ſcripſit Innoc. Papa epiſcopis per Macedoniam conſtitutis, vt refertur 35. q. 9. c. ſi. dicens. Graue non oportuit videri pijſſimis mentib. veſtris cuiuſcūq; retractare iudicium, quia veritas ſępius exagitata magis ſplendeſcit in lucem, & pernicies reuocata in iudicium grauius & ſine pęnitentia condemnatur. i. quia cū maiori grauitate & ſaniori conſilio iudicatur poſt iudicium nō
71 pęnitebit. Inde dixit filius Syrac Eccleſiaſtici 32. † fili ſine conſilio nihil facias & poſt factum non pęnitebis. Et Salomon Prouerb. 11. vbi non eſt Gubernator, populus corruet; ſalus autē, vbi multa conſilia. Et Prouerb. 24. dicit, vir ſapiēs fortis eſt, & vir doctus, robuſtus & validus, quia cum diſpoſitione initur bellū, &
72 erit ſalus, vbi multa conſilia ſunt. † Iudicantem etenim oportet cuncta rimari, & ordinem rerum plena inquiſitione diſcurrere interrogandi & reſpondendi obijciendiq; præbita patientia ab eo, vt ibi actio ambarum partium illuminata ſit pleniter, nec litigantib. prius ſua iudex velit ſententia obuiare, niſi quādo iam peractis omnibus nihil habeant in quæſtione quod proponant, & tandiu actio ventiletur quouſq; ad rei veritatē perueniat, frequenter interrogari oportet, ne aliquid prætermiſſum fortè remaneat quod auctoritati conueniat. 30. q. vlt. c. iudicantem. nam fructus diuinus eſt ſępius iuſtitiam recēſeri, vt in d. c. graue. in fi. aut tenet quis dubiam opinionē pro dubia, vt quia in re dubia ſuſpenſam tenet ſententiam in nullam ſe determinat partem, & tunc non peccat, niſi habita notitia veritatis, negligat vel contēnat quod ſibi conuenit explicare: nam in re dubia non eſt certa danda ſentētia. 30. q. vlt. c. fi. 11. q. 3. graue. & in ambiguis rebus ab-
73 ſolutū non debet eſſe iudicium. 33. diſt. c. fi. vbi dicit glo. † q̄ triplex eſt ambiguitas. ſ. iuris, facti, & perſonæ. vbi ambiguitas iuris eſt, ibi de ſimilib. ad ſimilia proceditur. 14. diſt. ſicut. 20. diſt. de libellis. ſed vbi factum eſt ambiguum, tunc nunquam ferenda eſt ſentētia in alicuius præiudicium. 11. q. 3. graue. hoc ideo dico, qa ſi nulli ſit præiudicium, vt in baptiſmo, conſecratione, vel ordinatione bene fertur ibi in dubio certa ſententia ſ. vt baptizetur, vt eccleſia conſecretur, vt de nouo ordinetur. de conſec. diſt. j. ſolennitates. & de conſecr. diſt. 4. paruulos. & 68. diſt. presbyteri. tn̄ quandoq; dubitatur de facto, & fertur ſentētia in præiudiciū alterius, ext. de ſponſal. iuuenis. Sed illud eſt propter periculum animę. vbi autem eſt ambiguitas perſonę, ſed factum incertum, bene fertur certa ſententia. 5. q. 1. quidam. hoc videmus etiam quotidie practicari in palatijs, in tribunalib. ordinariorū, qui ſæpius publicari faciūt excōicatum, quicunq; cōmiſerit tale quid. ext. de ſent. excom. c. à nobis I. nam quicunq; incidit in factum damnatum, vel facit factum per excōicationem damnatum, iudicatū excōicatus quaſi à canone, arg. 24. q. j. c. j. 2. & 3. aut quis tenet & ſequitur dubiam opinionem pro vera, vt quia quanquam dubia ſit, attamen illam dubiam tāquam veram amplectitur & obſeruat, & tunc opus eſt veritatem ſubtilius indagare per acutiorem ſubdiſtinctionem: nam aut illa opinio, quæ aliàs fuit dubia, quanquam non ſit aliter ſuper ea per Papam, vel Principem declaratum, cum ſi eſſet opus, eſſet ſecundum ipſam declarationem protinus iudicare. 4. diſt. ideo autem. eſt tn̄ communis opinio omnium peritorum, & tunc ipſam ſequens nō peccat, quo-
74 uſq; latet veritas, † quia communis error facit ius, arg. ff. de offi. pręţor. l. Barbarius. & de ſupel. lega. l. j. in fi. Et no. q̄ dicit, oīum peritorum, ad ſolutionem obiectionis, quę fieri poſſet de paganis hæreticis & ſchiſmaticis, ſuas cōmunes opiniones erroneas amplectentes. non enim iudico tales peritos, ſed potius imperitos, vt dicit Apoſt. ad Rom. j. Euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum. dicentes enim ſe eſſe ſapiētes, ſtulti facti ſunt, & mutauerūt gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & ſerpentium. fuerūt autem periti ſancti patriarchæ & prophetæ & ſcribæ in lege doctiſſimi & ſancti Apoſtoli & Euangeliſtæ: noſtriq; catholici Doctores, qui veritatē Dei catholicè nunciarunt. Ego autem in hoc mēbro nō loquor de ptinentibus ad fidem & bonos mores, ſed loquor de pertinētib. ad iudicium rerum temporalium, in quibus complectenda eſt cōis opinio per iura ſuperius allegata. & faciūt no. in l. j. C. de teſta. & 3. q. 7. tria, in prin. C. de ſent. & interloq. om. iud. l. ſi arbiter. C. ad Maced. l. ſi quis. ff. de acq. hæred. l. ſi quis. §. planè. nam communis opinio probabilis iudicatur, & accipitur tanquam vera,
75 vt in iurib. allegatis. Vnde & Philoſoph. dicit, † Fama quam multi famant omnino non deprædatur, vt in 7. Ethic. faciunt not. in c. tua nuper. ibi, totius cleri tractatu atq; aſſenſu. ext. de his, quæ fi.
76 à præla. ſi. con. cap. † aut talis opinio, quam quis ſequi deſiderat, vel ſm̄ quā iudicat, vel iudicari procurat, nō eſt oīno cōis, eſt tn̄ maioris & ſanioris patris. & tunc ſimiliter excuſatur eā ſequens, arg. in c. j. ibi, quod à maiori & ſaniori parte, de his, quæ fi. à maio. par. cap. & in princ. d. c. dicitur, cum in cunctis eccleſijs quod pluribus & ſaniorib fratrib. viſum fuerit, incūtāter debeat obſeruari. ſimile habetur 65. diſt. c. j. & 2. vbi habetur, q̄ non obſtante contradictione quorundam, qui quadam animoſitate ducūtur, obtineat ſententia plurimorum ſ. & ſaniorum in eo, quod dicitur, q̄ contradicentes animoſitate ducuntur. vbi dicit gl. per hoc patet eos malo zelo duci. faciūt no. 20. diſt. de quibus. vbi dicit tex. facilius enim inuenitur, quod à pluribus ſeniorib. quæritur. ſimi-
77 le ext. de off. deleg. c. prudentiam. vbi dicit tex. † Cum ſicut canones atteſtantur, integrum ſit iudicium, quod plurimorū ſentētijs confirmatur. talis enim canon habetur 64. diſt. extra cōſcientiā. & faciunt in ſimili ext. de elect. c. licet. vbi dicit tex. in quib. debet maioris & ſanioris partis ſententia præualere. ſimilis tex. eſt etiā c. fi. de his, quæ fiunt à maio. par. ca. in fine. ibi, & maioris & ſanio-
78 ris partis capituli. † Aut talis opinio eſt maioris partis, quāuis nō ſanioris: & tunc niſi euidenter iuuentur hi plures potiorib. & validiorib. rationibus, ſiue iuribus, ſequens talem opinionem non excuſabitur à peccato; nam errantiū multitudo peccatum non excuſat quo ad terminos conſcientiæ. 93. diſt. iratus. 2. q. j. multi. & 7. q. 1. deniq;. & 23. diſt. in nomine Domini. ibi, quod ſi prauorimū atq; iniquorum hominū, &c. De hoc eſt opt. tex. 19. diſt. in canonicis. vbi referūtur verba Aug. in 2. lib. de Doct. Chriſtiana, dicentis, in canonicis ſcripturis eccleſiarum catholicarū, q̃ plurimū diuinarum ſcripturarum ſolertiſſimus indagator auctoritatem ſequeretur, inter quas ſanè illæ ſunt, quas apoſtolica ſedes habere, & ab ea meruerūt alij accipere epiſtolas. Tenebit igitur hunc modum in ſcripturis canonicis, vt eas, quæ ab omnib. recipiuntur eccleſijs præponat eis, quas quidā non accipiunt. In eis verò, quæ non accipiunt ab omnibus præponat eas, quas plures grauioreſq; accipiunt eis, quas pauciores minoriſq; auctoritatis eccleſiæ tenent. ſin autem alias inuenerint, à pluribus, alias à grauiorib. haberi, quanquam hoc inueniri non poſſit, ęqualis tamē

auctori-

auctoritatis eas habendas puto. Vbi quanquam gl. super ver. plures, sumat arg. q pro multitudine prędsumatur, alia tamen glo. sequens dicit, nota q hic personarum dignitas compensatur cum numero. Similiter in testib. vt ext. de testib. in nostra. Similiter in creditorib. vt ff. de pac. l. maiorē. Et not q ad id quod dicit Aug. in fi. d. c. in canonicis, videlicet. sin autē aliàs inuenerit à plurib. alias à grauioribus haberi, quāquam hoc inueniri nō possit. supplet Hugoli. & Archid. s. de facili. nam iura adaptantur ad ea, quę sæpe contingunt, plusquam ad ea, quæ rarò accidūt. de consecr. dist. 4. sanctum est, & ff. legib. l. nam ad ea. & ff. si pars hæred. pet. l. antiqui. & sic intelligitur 28. dist. de Siracusanę. & 14. q. 5. deniq;. Et in eo quod dicit, ęqualis auctoritatis, intelligit Hug. & Arch. si æquali ratione nitantur, aliàs non. ad qđ satisfacit 76. dist. non autem. ibi, æqualis ergo eorum necessarium est, vt sit festiuitas, quorū ęqualis est sanctitas. similiter igitur æqualis fides adhibeatur, vbi æqualis est ratio auctoritatis. 79 † Aut talis opinio, de qua loquimur, est sanioris, sed non maioris partis: & tunc in dubio si aliter de veritate non cōstat, dato q rationes non impares viderentur, dicerem potius excusari sequentē opinionē partis sanioris, q̄ maximè si nō esset in numero magnus excessus, arg. 63. dist. c. fi. §. fi. & 31. dist. Necena. vbi dicit Arch. regulare est q semper stetur maiori parti in omni dispositione vel ordinatione vniuersitatis, & in auctoritatib. sanctorum, & in datione tutorum, & ī remissione faciēda à creditorib. & in similib. sed maior pars intelligitur, quæ maiori ratione & pietate ducit. 9. dist. sana q pe. 40. dist. multi. in fi. 4. q. 3. item iureiurandi. præsumitur tñ pro pluralitate. 61. dist. nullus. nisi specialiter probetur in contrariū. 93. dist. illud. ext. de elect. dudum. & c. congregato, secundū Inn. in c. j. de his, quæ fi. à maio. par. cap. quod tamen intelligendū est cæteris parib. Sed cum differentia sit inter artifices, vt in l. inter artifices, ff. de solut. & videam hominem veritatis amicum, sanctitatis compotem, satis differentem à plurib. mendosis, vel mētiri consuetis, quos nō puduit turpis quæstus gratia, vel cæcæ voluptatis amore veritatem sępius impugnare, sanctitatem frequētius offendere, si lasciuijs & turpibus actib. vicissim fręna laxare, de quibus intelligebat Apost. 2. Timo. 4. erit enim tempus, cū sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes aurib. & à veritate quidem auditum auertere: ad fabulas autem conuertentur. Quomodo ergo talium sententia, quanquam plurimorum præponam sñię integrorum ac sanctorum hominū, quos Deus, natura, gratia, ecclesia & omnis fidelium deuotio venerabiliter exaltauit, iuxta not. per Innoc. in d. c. ne innitaris. ext. de cōsti. Et imperialis lex dicit, 80 † vt per ampliores homines perfectissima veritas reueletur. C. de fideicō. l. fi. Verisimile est enim vt qui amicabiliores fuerint & magis intimi summæ veritati, quæ Deus est, potiorib. rationib. & verioribus sententijs fulciantur, teste ipsa diuina sapiētia, Prouerb. 8. dicente, Ego diligentes me diligo: & qui mane. i. sollicitè vigilauerit ad me, i. perquisierit me, inueniet me. & Sap. 7. optaui & datus est mihi sensus: inuocaui, & venit in me spiritus Sapiētię. Et infra, sup salutē & specię dilexi illam, & pposui pro luce habere illam, quoniam inextinguibile est lumen illius. Et infra, infinitus enim thesaurus est hominibus, quo qui vsi fuerint, participes facti sunt amicitiæ Dei propter disciplinæ dona commēdati. Mihi aūt dedit Deus dicere ex sñia. i. sentētiosè loq. Et Sap. 81 8. dicitur, † q sapiētia per nationes in animas sanctas se transfert & amicos Dei & Prophetas constituit. Neminem enim diligit Deus, nisi eum, qui cum sapientia inhabitat. Et Sap. j. econuerso dicitur, peruersæ enim cogitationes separant à Deo: probata autem virtus corripit insipientes, qm̄ in maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Hinc & beatus Thomas. j. cōtra Gentiles dicit, sunt enim quidā hominum tm̄ de suo ingenio præsumentes, vt totam rerum naturam se putent suo intellectu posse metiri existimantes id solum esse verum quod eis videtur, & esse falsum, quod eis non videtur, ex quo tanto amore suas amplectūtur sententias opiniones & sectas, vt de contrarijs etiam nec cogitare velint, nec respicere, vel audire, de quib. Salomon Prouerb. 18. dicit, Nō recipit stultus verba prudentiæ nisi ea dixeris, quę versanī in corde suo. Et de talib. etiam dicit Apost. ad Rom. j. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. ergo tanquam stulti & temerarij, cū cōtra fidei morumq; veritatem insurgunt, sunt meritò puniendi. Vnde contra tales leges armantur vlciscentes iniuriam veritatis, vt in c. vergētis. & in c. si aduersus vos, & in c. ad abolendam, & in c. excōicamus. ext. de hæret. & in l. quicunq;. C. de hære. Et si quis diceret q nos quærebamus de causis iudiciarijs circa tem-82 poralia, non aūt de pertinentib. ad fidem & mores, † dico q vbi non patent iura clara, oportet de similib. ad similia iudicare, ext. de rescrip. c. inter ceteras. 2. q. j. multi. & in c. inter corporalia. ext. 83 de trāsl. prælat. in gl. quia de similib. † Vnde sicut patet in electionib. fieri comparationem zeli ad zelum, meriti ad meritū, & numeri ad numerum, quāquam auctoritas sit æqualis, vt in c. ecclesia vestra. 2. ext. de elect. & zelus & meritum præponderāt numero, vt patet ibi in glos. ex hac decretali. Ita dicam in casu nostro habendum esse respectum in comparatione zeli veritatis ad zelum veritatis considerata fama & consuetudine vitæ præteritæ) meriti sanctitatis, ad meritum vitæ alterius, ac numeri ad numerum, & habita prærogatiua zeli veritatis & meriti sanctitatis dicam dignus sequi sententiam præualentium in zelo & merito q effluentium in numero insaniorum, cum maior pars censeatur quę meliori zelo & maiori pietate mouetur, vt supra dictum est. 84 Aut opinio, de qua loquimur est minoris & insanioris partis, & tunc si per potiora iura, vel efficaciores rationes talis opinio nō subsistat, tanto magis dico peccare, & minus excusari talis sententiam prosequentes ac proponentes sententiam maioris & sanioris partis, iuxta not. in d. c. j. ext. de his, quæ fi. à maio. par. cap. cum concordant. superius allegatis. Circa quod D. Bal. in l. Barbarius, ff. de off. pretor. breuibus verbis de hoc se expediens, versus finem prin. d. legis, 30. q. dicit, Trigesimo quæritur, Agitur ptra iudicem de imperitia, ipse excusat se propter diuersitatē opinionum, an excusetur? & dic q hoc sit sindicatores arbitrari, 85 † nam leuis & incolorata opinio non excusat, sed grauis & ponderosa, vt Insti. de obl. quæ ex quasi delic. nasc. in prin & ibi gl. facit quod not. ext. de constit. c. ne innitaris, per Inn. & subditū de 86 Bal. Trigesimoprimo quæritur, † an excusetur, qui pronunciauit de consilio sapientis electi à partibus? Et dic q non, si consilium non est sanum nisi per pactum sit actum, vel statuto caueatur, q consilium sit omnino sequendum. de hoc in l. si conuenerit ff. de re iud. per Bart. vel dic, dicit ipse, q excusatur, & imputent sibi eligentes, arg. ff. de arbi. l. itē si vnus. §. principaliter. si autem iudex elegisset eum sibi proprio motu, non excusaretur per hoc, vt no. Inno. de offi. deleg. c. super quæstionum. & vide quod no. eo. tit. c. si pro debilitate, per Innoc. in Nouel. super Ioa. And. ergo per consequens dico non excusari à culpa sequentem erroneā opinionem minoris & insanioris partis, per ea quæ superius annotā-87 tur. Superaddo adhuc aliud & vltimum membrū, † videlicet aut opinio de qua loquimur, est solius vnius: & tunc oportet subtilius indagare motiua, ingenium, perspicaciam intellectus, conditionem vitæ, verisimilitudines & coniecturas, rationes & iura, quibus hic solus mouetur super alijs ad varie pertractandum & decidendum aliter q fuerit cōsuetum & ab alijs obseruatum. nam si sunt aliqua ad fidem & mores pertinentia, secundum Apost. ad Galat. j. licèt nos aut Angelus de cęlo euāgelizaret vobis prętęr q̄ quod euangelizauimus vobis, anathema sit, sicut prædixi, & nunc iterum dico, si quis vobis Euangelizauerit præter id, qđ accepistis, anathema sit. Et infra, Notū. n. vobis facio, fratres, euāgeliū, qđ euāgelizatū est à me, quia non est ₰m hoīem. nec enī ego ab homine accepi illud, nec didici, sed per reuelationē Iesu Christi. Vbi sciendum, secundum Ilariū, q in his, quæ Dei sunt, soli Deo credēdum est, qui se solus nouit. Vnde dixit. Iesus, Mat. 11. nemo nouit filium, nisi pater: nec patrē quis nouit, nisi filius; & cui voluerit fili⁹ reuelare. Ergo diuinę reuelationes p successum tēporū factæ sunt amicis & seruis Dei pro bñplacito diuinę volūtatis, quos elegit Deus ab initio, vt essent sancti & immaculati, vt dicit Apost. ad Ephes. 1. Benedictus Deus & pater Dñi nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cęlestibus in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate. & Pet. Apostolorum princeps 2. Pet. 1. dicit, non enim indoctas fabulas sequuti, notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem & præscientiam, sed speculatores facti illius magnitudinis. accipiens enim a Deo patre honorem & gloriam voce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria, hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audiuimus de cęlo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto, & habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordib. vestris. hoc primum intelligentes, q 88 omnis prophetia scripturæ propria interpretatione non fit. † nō enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines. ex quibus verbis satis patet, q qcquid de fide & moribus habemus à Deo reuelatū est sanctis seruis suis per Angelos Dei nobisq; per ipsos sanctos. Nam, vt dicit Aug. 4. de Trini. Constat firmitate aucto-89 ritatis & probabilitate rationis, † cum antiquis patribus dicitur Deus apparuisse, voces illas ab Angelis esse factas. vnde Apostolus ad Galat. 3. dicit, lex ordinata per Angelos in manu mediatoris. Et ad Heb. 2. dicit, si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & cap. subdit Aug. probabile est enim quòd illa columba, in qua apparuit Spiritus sanctus secundum ministerium Angeli moueretur. Prædicta tangit D. Bonauent. in j. sen. dist. 16. dum tractat de missione uisibili, & Alex. de Ales in 2. sen. in summa sua, dum tractat de motu Angeli assumpto corpore. q. 7. & attribuit Deo per authoritatem, & Angelo per ministeriū. Vnde Christus Iesus, Dei filius, qui dictus est magni consilij Angelus, secundum aliam translationem. Isaiæ 9. secundum uerò translationem Hier. scribitur, admirabilis consiliarius Deus fortis, & c. reuelauit nobis per sanctos Apostolos & Euāgelistas suos fidei ueritatem & omnem bonorum morum

perfe-

perfectionem integram & sinceram. quem, cui, & in quē credētes salui fiunt: nō credentes autē, iam iudicati sunt, Io. 3. & Mar. vlt. Inde dicit Apost. j. Cor. vlt. si quis non amat Dominū nostrū Iesum Christum, sit anathema maratana. i. in aduentu eius. nam, 90 vt dicit Beatus Max. in serm. plurimorum mart. † Magni periculi res est, si post Prophetarum oracula, post Apostolorum testimonia, post martirum vulnera, veterem fidem, quan nouellam discutere præsumas & post tam manifestos duces in errore permaneas, & post morientium sudores otiosa disputatione contēdas. Adde, & post tot miracula fidem nostram probantia & cōfirmantia in infidelitatis algore iaceas & in luto fęcis remaneas conculcatus, nam fides nostra tot testimonijs, miraculis & prodigijs, signis & portentis, auctoritatibus & exemplis extitit cōfirmata, q verè dignus est maledici, qui non crediderit & permāserit in ea, sicut dicit Moyses Deut. 27. Maledictus q non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit, & dicet oīs populus, amen. nam ipsemet Christus dixit Heb. Io. 5. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitā hēatis. optime igitur solū sanctum, solū Dñm, solum altissimum Iesum Christum, cum sancto spiritu in gloria Dei patris adoramus, colimus, imitamur, obseruamus & sequmur tāquam vnū verum Deum, creatorem omniūm cęlestiū, terrestrium & inferiorum, redemptorē atq; glorificatorē oīum 91 electorum. † Aut ille solus, qui nouam opinionē gignit, nō hēt testimonium scripturarum, nec sinceritatem vitæ, nec sanctitatis integritatem, nec efficaciam rationis, aut legis decisionē vel propriam similitudinem: & tunc tanq̄ captiosus respuendus est, & tanq̄ temerarius & præsumptuosus veritatis hostis & iustitiæ, legis inimicus ab oībus rectè sapientib. cōdēnandus, sicut expres-92 sè patet 24. q. 3. quidam aūt hæretici. † vbi describunī noīa multorū hæresiarcharū, à quibus hæretici eos sequentes denominationē sumpserūt, vt Simoniaci à Simone, Menandriani à Menādro, Basilidiani à Basilide, & ibi de multis similibus. sic etiam patet hodie de saracenis, qui damnatam memoriam Machometi colere non verentur. Si verò loquimur de temporalib. legib. postq̄ institutæ fuerint & firmatæ, non licet iudici de ipsis iudicare, sed secundum ipsas. 4. dist. in istis. verba originalia sunt Aug. 93 de vera religione. nam † quod semel approbatū est, amodo non pōt reprobari. 8. q. 2. c. dilectissimi. & c. licet. & 32 q. 5. horrendus. Si verò loquimur de moribus, tūc aut sunt mores generales sub diuina lege comprehensi & expressi, & tunc nemini licet in cōtrarium attentare. & hoc vult intelligere Beatus Thom. vbi sup. cum dicit, q in his, quæ pertinent ad fidē, vel bonos mores, nullus excusatur, si sequatur erroneam opinionē alicuius magistri, intelligendo bonos mores diuina lege comprehensos, ad quos ēt referūtur mores inducti à iure naturæ. & q sic intelligat, patet per ea, quę subdit, cū dicit, Qui ergo assentit opinioni alicuius magistri contra manifestum scripturę testimonium, siue cōtra illud, quod publicè tenetur, secundum ecclesiæ authoritatē, nō pōt ab erroris vitio excusari, ergo nec à peccato. Si verò loquamur de moribus, ex quadā humana ꝯsuetudine introductis, nō tñ diuina lege expressis principaliter, vel extensiuè, nec iuris naturalis dictamine reuelatis, & tunc locū habet q dicit Aug. lib. 2. Confes. & refertur. 8. dist. quę contra mores hominum sunt flagitia, pro morum diuersitate sunt vitanda, vt pactum inter se gētis aut consuetudine ciuitatis, vel lege firmatū nulla ciuis, aut peregrini libidine violetur. Sic igiī in talibus licet sequi morē patriæ 94 vel cōsuetudinē regionis, † quia quilibet in talibus dēt se cōformare moribus eorū, inter quos cōuicturus est. 41. dist. quisquis. vbi referunī verba Aug. de doct. Christiana, dicētis, q squis reb. ptereuntib. restrictius vtiī, quantū sese hñt mores eorū, cū quib. viuit, aut intemperās, aut superstitiosus est. Quisquis verò sic eis vtiī, vt metas consuetudinis bonorū, inter quos versaī excedat, aut aliqd significat, aut flagitiosus est. faciūt no. in c. Deus q. ext. de vita & hon. cler. & 12. dist. illa. & 30. dist. si quis carnē. Si qs dereliquerit, si qs virorū, & quasi p totā distinctionē. & c. clerici officia, ī gl. hæc sine licētia. de vita & hon. cler. & 4. dist. erit āt lex. & 21. q. 3. in summa. In talib. n. cū sint indifferentia, pt quis sequi alterutram opinionē p suo sensu, vt dictū est, ₰m consuetudinem regionis, q̄ cōsuetudo excusat in talib. 4. dist. deniq;. ibi, vnde nec à tali cōsuetudine auerti pñt, & ideo cū venia ingenio suo relinquen. sunt, ne fortè peiores existant, si à tali ꝯsuetudine prohibeātur. vbi dicit glos. arg. q consuetudo excusat in delictis, vt hic, & 32. q. 3. obijciunī. & ext. de tēp. ord. c. sanè. Sed contra cōsuetudo nō minuit peccatum, sed auget. 24. q. j. scisma. 32. q. 7. flagitia. ext. de simo. c. nō satis. ext. de consuet. c. fi. vbi dicit tex. Cū tanto grauiora sint peccata, quanto diutius infęlicē animā detinent alligatam. simile in c. cum haberet, ext. de eo, q dux. in mat. quā pol. p adult. in fi. & in c. non debet, in fi. de cōsang & affi. & in c. cū in ecclesiæ corpore, circa mediū, ext. de simo. Sequiī in prædicta glo. illius c. deniq;. Imò ꝯsuetudo veniale peccatū, facit mortale. 25. dist. criminis. Solutio cōsuetudo excusat à pęna tēporali, sed nō à gehēnali. intellige sanè, q consuetudo non excusat à pęna ge-95 hēnali, qñ cōsuetudo obsistit diuinæ legi, vel naturali, † qa in tali bus, nec Papa dispensat. 25. q. j. quę ad ppetuā. ubi dicit tex. quę ad perpetuam generaliter ordinata sunt ciuilitatem, nulla commutatione varientur. Et infra, sed manentibus terminis, quos cōstituerūt patres, ne iniustè vsurpet alienū, sed intra fines proprios atq; legitimos, put quisq; valuerit in altitudine se exerceat charitatis. ad idem ea. ca. & q. c. sunt quidā. vbi dicit tex. sunt quidam dicentes, Romano Pōtifici semper licuisse nouas cōdere leges. quod & nos non solum non negamus, sed etiam valde affirmamus. Sciendum verò summopere est, quia inde nouas leges cōdere pt. vñ Euāgelistæ aliqd nequaq̄ dixerūt. vbi verò apertè Dñs, vel eius Apostoli & eos sequētes sancti patres gñaliter aliqd definierūt, ibi non nouam legē Romanus Pōtifex dare, sed potius quod pdicatum est, vsq; ad animā & sanguinē ꝯfirmare debet. Si enim qđ docuerūt Apostoli & Prophetæ destruere, qđ absit, niteretī, nō sñiam dare, sed magis errare cōuinceretur. vbi dicit gl. 96 † q Papa non pt dispēsare cōtra gñalem statū ecclesię, nec contra articulos fidei. nā si non oēs assentiant ei, nō valeret statutū, sed oēs hæretici essent. 15. dist. sicut, & illa gl. debet esse super c. q̄ ad perpetuā, superius allegato. ad idem ea. ca. & q. c. cōtra statuta. Præterea non dispensat Papa cōtra quatuor concilia, 15. dist. sicut. nec ꝯtra Euangeliū, & pceptū Apostoli, 23. q. 2. sunt qui dñt. 97 & gl. j. q. 7. §. nisi. † sed in bigamia dispēsat, si vult, iusta interueniēte cā. 34. dist. lector. quod ēt tenet Tho. in 4. sent. dist. 27. quanq̄ satis videatur obstare c. nuper. ext. de biga. sed rñdetur q nō licet dispensare, nisi ex cā maxima. 50. dist. quicunq; pęnitens. nā bigamiæ non est addita irregularitas de iure naturali, sed de iure positiuo: nec est de essentia ordinis, q aliquis nō sit bigamus, cum etiam bigamus, si ordinetur, caracterē recipit, sicut q libet illiteratus & laicus & coniugatus, vt not. gl. 36. dist. c. j. & Innoc. in ca. cū in cunctis, ext. de elect. & Io. And. in c. nullus. de temp. ord. lib. 6. 98 in nouel. & satis dixi in c. Ioannes. ext. de cler. coniug. † Item nō dispensat Papa in his, quæ dignitatē ecclesię lędunt, & sine manifesta decoloratione ecclesię recipi non pñt, j. q. 7. & si illa. Itē nec dispensat Papa ꝯtra ius naturale. 8. dist. quæ cōtra mores, nisi fortè duo mala ita vrgeāt, vt alterum eorū necesse sit eligi, 13. dist. in princ. & c. nerui. Nec pt Papa dispensare ꝯ necessaria sacramēta ecclesiæ, & fidem Christi, vt not. Theologi in 4. sent. dist. 27. & ibi Thom. In his aūt, quę non sunt de iure naturali, nec cōtra bo-99 nos mores, vel contra fidē Christi & cętera supradicta, † bene pt Papa dispensare, ēt ꝯ auctoritatem Apostoli, qa Papa maior est Apostolo, sicut Petrus fuit maioris auctoritatis, q̄ Paulus ī administratione. 21. dist. §. j. Vnde Papa est in loco Petri, & maior Paulo. 2. q. 7. puto. 21. dist. in nouo testō. Nā Papa est vicari⁹ Iesu Christi, & nō Paulus, vt in c. quāto, & c. inter corporalia. ext. de transl. & in c. vt nostrū, ext. vt eccle. benef. In his aūt, quę ad Deum per-100 tinent & ad diuinā legē, solus Deus dispensare pōt. † Imò q̄q̄ dispensare possit Deus in pceptis secundæ tabulæ, quæ ad humanā naturam pertinent, vt dispensatum fuit cū filijs Israel, vt asportarēt bona Aegyptiorū, Exod. 12. Et cū Osea Propheta, vt sumeret sibi vxorē fornicariā, Oseæ, j. & in alijs similib. In pceptis aūt primę tabulæ, q̄ ad diuinā naturā ptinent, nec ipse Deus dispensare posse dī, qa nō est posse, sed deficere à posse. Esset. n. dispēsare ꝯ seipsum, & dispēsare ꝯ seipsum esset sibiipsi aduersari: sed aduersari Deū sibi ipsi esset seipsum destruere, qđ est sathanicū, vt dixit Dñs Lucę, 11. Si aūt & Sathanas in seipsum diuisus est, qūo stabit * regnū ipsius? de hoc satis dixi in tractatu de blasphemia. art. 33. 101 † In his aūt, quę sunt humanitus introducta, videmus expresè, q satis pualet subtilitas ingenij & perspicacia intellectus, vt patet in operib. Arist. q satis illustrauit Philosophiā & naturalē & moralē, & multa correxit ex dictis aliorum Philosophorū. Simile ēt patet in legib. humanis, vbi satis pualuit ingeniū Accursij, Glossatoris legum ciuilium, & nondum completo annorum centenario tantum præualerunt ingenia Bartoli, & Baldi, q videntur offuscasse memorias cæterorum præcedentium ante eos. Simile patet etiam in iure canonico, vbi Bernar. Bartholomeus Brixiensis, Hug. & cæteri pcedentes videbātur optimè perorasse ad declarationem canonum, & nihilominus superuenientib. postmodū nouis ingenijs, Io. And. Io. de Lignano, Petri de Ancharano, Pauli de Liazarijs, Antonij de Butrio, Ioānis de Imola, Frāc. de Zabarellis, Cardinalis Florētini, & Dñici de Sācto Geminiano, & similiū, videtur vnus alterū occupare, in tm̄, q iam opus esset iura Ciuilia & Canonica renouare pp varias & diuersas sētentias cōcertātiū, & multiplices opiniones intermixtas, vt pauper iudex quasi iuris perditus, nō peritus, inter viperas & dracones, in aduocatorum circulo, se putauerit cōstipatum: &, quod deterius est, multi quasi discoli (vt de meis similibus loquar) nituntur inuētiones nouas exquirere, vt ingeniosiores p cęteris reputentur. Non ergo indistinctè amplectenda est opinio cuiuslibet opinantis, sed potius opus est iudici laborare & vigilijs insu-102 dare ad perscrutandam veritatem, † quæ de fonte magis scientiæ, quàm de riuulis est, quærenda, iuxta not. septuagesimasexta distinct. ieiunium quarti. vbi Hier. super Zachar. refertur dicere hoc loco nostrorum multi multa dixerunt, & inter se dissonantia, cogimur igitur ad Hebręos recurrere, & scientiæ veritatem de fonte magis, quàm de riuulis quærere. vbi dicit glos.

super

ſuper verbo,fonte,collige in dubijs ad rei originem recurrendũ, & plus magiſtro q̃ diſcipulis credendum.9. diſt. de veterum. 20. diſ.de quibus. 24 q.j.loquitur.12.diſtin.præceptis. Argumentum contra, nunquam ad originem rei recurrendum eſt, vt ff.de leg. l.& ideo.nam dicit lex,ꝙ nõ de omnibus,quæ cõſtituta ſunt reddi ratio poteſt.ff.de legibus.l.non omnium.ſolutio vera eſt quã ponit gl.ſequens,videlicet, ꝙ exemplata inſtrumẽta aliqua iuſta cauſa,authoritate iudicis eandem vim habent cum authenticis, & originalibus,vt in c.fi.extra de fide inſtrumentorum, & ideo tunc nõ oportet recurrere ad originẽ,nec de omnibus, quæ cõſtituta ſunt,oportet requirere rationem,vt in dicta l.non oĩum, & in l. ſequen.ſufficere namq; debet poſitam eſſe legem, & minime ſunt mutanda, quæ interpretationem certam ſemper ha- 103 buerunt.ff.de legi.l. minime.vbi gl.quærit, † ſed nunquid nouũ ſenſum licebit proponere.Reſpondeo, licet ſm Io. hic enim loquitur cum ſemper ſic eſt intellecta,vt ex hoc intellectu induceretur conſuetudo,ideſt,vt de cætero ſic ſuper ea iudicaretur. Circa ꝙ dicit D.Bal.in l.neq; leges.ff. de leg. ꝙ non poteſt legiſlator ſigillatim determinare oẽs caſus, quos videmus denuo occurrere quaſi ex vtero naturæ, quia natura & hominũ actus ſemper nouas producunt formas:& ideo in iſtis nouis caſibus conſulendus eſt princeps, vel iuriſconſultus,vt decidatur qd iuris Nã noui caſus deſiderant noua remedia,vt in l.j.in prin.ff.de ventre inſpiciendo.Quandoq; ergo occurrit noua materia,& tunc recurrendum eſt ad legiſlatorem: quandoq; dubia,qñq; pp repugnantiã legum,& rationum.ff.de hęred.inſtituẽd.l.ſi par. vel per multiplicitatem opinionum & tunc ſimiliter legiſlator eſt conſulẽdus, C.de leg.l. fi. Quandoq; eſt caſus dubius pp legis obſcuritatẽ,& idem,quia eius eſt declarare legem,qui eam tulit.C.de indicta vidui.tollen.l.2.ſed melius probatur.11.q.j. ſicut enim §.proximo,& 25.q.j. ideo.& in c.cũ veniſſent,extra de iudi.ſubdit Bal. & hoc ſi volumus habere certitudinem iuris neceſſariam, vt inuariabilẽ.C.de pact.l.ſi quis in conſcribendo, in fi.C.ad Sillania. l.fi.C. de condi. indebiti.l.pro dubietate. C.de furtis,l.apud antiquos.& C.manda.l.ab Anaſtaſio,cũ ſi.& no.quia nõ poteſt ſemper haberi legum conditor,vnde debẽt iudices determinare caſus dubios,per argumẽta, & rationes legum , vt in l.qui filiũ.§ fi. ff.ad Trebel.& ff.de iure patronatus:l.diui fratres. poſſunt etiam procedere de ſimilibus ad ſimilia. & aſſimilatio iudicis eſt ꝓ veritate inter partes,inter quas eſt iudicatum,& ideo debent aſſeſſores de ſimilibus ad ſimilia procedere , vbi ſimiliũ eſt æqua cõditio,vt in l.nõ poſſunt,cum l.ſeq.ff.de leg.& in d. l. & ideo. & in 104 l.de quibus,eo.tit.† Et no.ꝙ illa ſunt eadem,quorum nihil eſt diuerſum,& vna eſt ſubſtantia,vt Marcus Tullius, illa ſunt ſimilia quorũ ſunt diuerſi termini,& vna ratio,ſeu qualitas.ff.de ſta hominum.l. quæritur.illa ſunt æqualia,quæ ad pondus , vel menſuram ſunt æqualia,vt in 5.Metha.& medici dicunt, ꝙ quædã ſunt æqualia ad menſuram quædam,ad pondus. & gl. in d.l.non poſſunt. ff.de legib.ponit vnam diſtinctionẽ præpoſtere , & ideo vt habetur per Cy. in l.cum de nouo. C. de legib. & hæc Bal. vbi ſupra.ibi enim Cy.cõcludit ꝙ in caſibus dubijs primo ad interpretationem cõſuetudinis recurratur , vt in l.ſi de interpretatione. ff.de legibus.Secundo ad verborum propriam ſignificationem, vt in l. non aliter. ff. de leg.3.Tertio ad partem benigniorẽ,vt in l.ꝙ ſi Epheſi.§.fi.ff.de eo ꝙ certo loco. Quartò ad ſimilia,vt in l. non pñt.ff de legib. Quintò ad legũ vel canonũ cõditore , vt in dicta l.cum de nouo,& tangit D.Pe. de Anch.in ſua repetitione 105 capituli primi,ext. de conſtit. Et vt examinemus quęcunq; poſſunt p̃dicta contingere,dicit gl.in d.l.non poſſunt.& vt hæc ſint plana diſtingue cum dubitatio in iudicio cõtingit,aut ſuper aliquo nouo negocio,aut ſuper lege aliqua.ſi ſuper negotio.D.Imperator eſt cõſulendus,ſi tamẽ præſens ſit, & eius ſit copia.vt C. de legib. l.humanum, & C. de vete.iure enucle. l. j.§. ſed quia diuinæ,& ff.de fideicõmiſſ. lib. l.itaq; argumentum. C. de iudicijs l.fi.ibi ne compellantur &c.Si autem non ſit eius copia procedã de ſimilib.ad ſimilia,vt in d.l.non poſſunt. Si uerò ſuper lege, vt dos à patre profecta, &c. ſi quidem ex cõſuetudine certo modo eſt intellecta,eius intellectui ſtabit̃,vt ff.de legib.l.minime,& l.ſi de interpretatione.Quod ſi ex cõſuetudine eõ nõ eſt certificata,recurritur,vt dictum eſt ad principem,ſi ſit eius copia,ut C.de legibus.l.cum de nouo, & ff.de legib.l.& ideo. & l. nam Imperator, & l.nam ut ait,ibi,uel certe iuriſdictione ſuppleri,alioquin interpretabor in benigniorem partem, ff. de legib.l.benignius,& l. in ambiguo.ſed ſi dubitat̃, quæ ſit benignior pars,uerborum ſignificationi ſtabo,ut ff.de condi.& demon.l.Publius.§.j. quanquam uideatur primo ſtandum ſignificationi uerborum, ut ff.de legatis 3.l.non aliter.tertio procedam de ſimilibus ad ſimilia,ut in d. l.neq; leges hæc gl.in d.l.non poſſunt.poteſt dici ꝙ aut occurrit aliqua dubitatio in caſu aliquo nondum deciſo , aut in deciſo, ſed à conſuetudine.In primo recurram ad principem ſi eius copia poteſt haberi , ſin autem procedat̃ de ſimilibus ad ſimilia in ſecundo caſu recurram ad conſuetudinem,ut in d. l. de quibus, & in d.l.nam Imperator. Similis gl.ad literam eſt in d. l. cum de nouo. C. de legib. ubi D. Raphael Fulgoſius dicit recolligendo doc.ꝙ ſi de lege generali condenda agitur ſuper nouo negocio primo loco princeps eſt adeũdus,& loquitur lex humanum, ſed ſi de deciſione unius cauſæ, quę emerſit inter certas pſonas agitur, putant Doctores prius procedendum eſſe de ſimilibus ad ſimilia,ut in d.l.non poſſunt. ubi autem non reperitur ſimile, uel apparent multa ſimilia contraria, & ſic non eſt certum ſimile, tunc ſecundo loco adeundus eſt princeps. Ita debet intelligi. l. cum de nouo.cum dicit,neceſſaria eſt tam ſubgeſtio iudicantis, q̃ ſententiæ principalis auctoritas.Ita ẽt debet intelligi. l. præcedens,in ſi,quæ incipit,leges ſacratiſſimæ.ſubdit Raphael,nũc ergo addam dictis Doct. ſi principis copia non ſit, iudex debet iudicare in partẽ benigniorem, vt in l.in ambiguis.ff.de regu.iur. Si non appareat,quæ ſit benignior iudicio meo,dicit ipſe non poterit illud deſicere quin in cauſis fauorabilibus iudicandum ſit ꝓ cauſa fauorabili, vt puta pro dote, pro teſtã.pro libertate.in alijs cauſis in quib. nõ eſt fauor quin iudicet ꝓ reo. argu.ad hoc in l.iter pares,& in l.duo ſimul mẽte.ff.de re iudicata,& l.ſi par. ff.de inofficioſo teſtamento.& in l.fauorabiliores.ff.de regu.iur. & ſubdit in eadem gl.ad fi.dicite,in hoc ſecundo membro principali quando emergit dubitatio ſuper lege,& idem dico in ſtatutis, primo loco recurrendum eſt ad cõſuetudinem, ſecundum omnes per leges hic in gl.allegatas. hoc eſt dicere, vt iudicetur ſicut conſuetum eſt in talibus iudicari, ſed ſi conſuetudo nõ appareat recurrendum eſt prius ad verborum propriam ſignificationem,ꝙ intelligendum eſt, quando proprie verborum ſignificatio certa eſt,& in hoc bene dicunt Doct.nec contra eam dubitat de mẽte in oppoſitum . hic addo Doctoribus dicit ipſe,poteſt enim dubitari multis modis,vt audiſtis in l.non dubium, ſupra eo.vel ſi dubitatur de mente in oppoſitum dubitatur minus probabiliter,vel ſecũdo ſi dubitatur probabiliter vnum non præponderat alteri, tunc in re dubia inſpiciam verba propria ipſius legis. In ambiguo enim tutius eſt deſeruire verbis edicti, vt l.i. ſi is qui nauem. ff. de exercitoria actio. vbi autem propria verborum ſignificatio eſt incerta vel certa, ſed maxima dubitatio eſt de mente ad oppoſitum,tunc videntur dicere Doctores,nõ recurrendum ad principem per prius, vt dicit gl.ſed aſſumendã partẽ benigniorẽ.arg in l.in ambigua,& l.l.benignius.ff.eo.ſi nõ appareat, quę ſit benignior interpretatio, dicunt Doct.procedẽdum eſſe de ſimilibus ad ſimilia,hoc eſt de ſimilibus caſib.ad ſimiles caſus,& de ſimilibus interpretationibus ad ſimiles interpretationes,ſi qua lex dubia eſt interpretata aliquo certo caſu ſimili,vt in d.l.non poſſunt. Si non appareat ſimile, tunc recurrẽdũ eſt ad principem , ita dicunt Doctores & ſic intelligunt legem iſtam,& præcedentem,& l.non poſſunt,cum le.ſeq.ff.eo. Et ego addo dicit ipſe, ſi nõ poteſt haberi copia Principis,ſicut nũc eſt in Italia propter maximam diſtantiam, tunc iudicandum eſt in ambiguis pro re fauorabili,puta dote,teſtamẽto,libertatib.Arg. in l.in ambiguis.ff.de reg.iur.& in l.ſi.ff.ſolu.matr.quæ loquuntur in dote,& in l.ſi par,ff.de inoff.teſt. Vbi nõ eſt cã fauorabilis,tũc iudicandũ eſt pro reo,arg in pari leg.l.inter pares,& in l.duo, iunctæ ſimul ff.de re iudi. Hæc Fulg.in d l.cũ de nouo,C.de legib.ex prædictis igitur concludendum videtur, ꝙ quando ſunt diuerſa iura & opiniones,non cõtra diuinam legem,neq; contra ius naturale & bonos mores,humanior ſententia eſt præferenda, cæteris paribus,ext.de tranſac.c.fi.alias ſtandum eſt illi opinioni, ꝙ melioribus rationibus adiuuatur,vt in c. Capellanus, ext de fer. ſit igitur iudex cautus, vt quantum eſt poſſibile conetur exquirere veritatem,quam cum inuenerit, magis ꝗ conſuetudinem amplectatur,8.diſt.veritate,& c.ſi conſuetudine. & c.qui cõtempta. Quod ſi veritas conſuetudini ſuffragetur, nihil oportet firmius 106 retineri,ead.diſt.fruſtra. † Veritas enim a quocunq; dicatur,amplectenda eſt,& qui veritatem profert, eſt quibuſcunq; cõtrariũ aſſerentibus præferendus,9.diſt.ego ſolis.& .q.7.quæritur.Poſtponat igitur prudens iudex & ſtudioſus aduocatorum certamina & opiniones varias, cum poſt multos ſudores & vigilias reperit veritatẽ,iuxta not.in d.c.veritate,& .1.diſt.quicunq;& c.at de bigam.nuper.& de purga.vulg. ſignificantibus.& extra de iure patro. conſultationibus.& 3.q.7.tria hæc.

Poſt hęc reperi venerandum Magiſtrum Henricum de Gan- 107 dauo in 4.ſui Quodlibeti,q.33.quærente,† vtrum Doctoribus cõtrariantibus circa aliquod agibilium, & agere ſecundum unam opinione ſit ſine omni periculo peccati: agere vero ſecundũ aliã eſt in dubio peccati mortalis,mortaliter peccet ille ,q agit illud de quo eſt dubium,an ſit peccatum mortale,puta in emedo redditus ad vitam,vel accipiendo vltra ſortem.In non emendo enim certum eſt non eſſe peccatum,ſed emendo in intentione accipiendi vltra ſortem,quidam dicũt eſſe vſuram,& ita mortale peccatum,quidam vero non,& arguit ꝙ mortaliter peccat imponens ſe illi periculo,propter illud Eccle.3.Qui amat periculum, in illo peribit.Et ſubdit,Contra, Tunc multi eſſent in periculo mortalis peccati & damnationis.Et ſubdit reſpondendo,Dicendum, ꝙ quæſtio iſta generalis de oibus eſt,in quibus Doctores contrariantur,& certũ eſt, ꝙ in altero contrariorũ eſt peccatum mortale.ſic eſt in tenedo redditus ad vitam,& accipẽdo vltra ſortẽ, ſi hæc ſit vere vſura,ſuper quo variantur opiniones Doctorum, & circa eius ſolutionem tria ſunt aduertenda.Primò ſtatus Doctorum,

corũ,ſecundò rõnes & fundamenta eorũ.tertiò ꝯditio auditorũ.Auditores.n.appellat oẽs, qui agere volunt ſm conſilia alterius partis Doctorũ. Primò circa ſtatũ Doctorum aduertẽdum eſt,quales inuenti ſunt in aliis determinationibus ſuis , vtrũ veraces,dubij vel mendaces,& ſm magis,& minus,qualiter viuũt, ſi oſtendunt ſe amatores veritatis eſſe non tam ſermone,q̃ opere,qualiter inſtructi ſunt & illuſtrati in notitia eorũ,q̃ pertinent ad qq.terminandas, qua affectione in determinando moueãtur qualia hactenus terminabant ipſi,vel amici eorũ,ad quæ ſequit̃ fortè vel non ſequitur id,quod nunc ſuper propoſita q.determinant,qualia conſilia ſuper caſu propoſitæ qõnis ipſi vel coniuncti eis dare cõſueuerunt: facilius.n.hoĩes ſentẽtiant ſm talia. Secundo rõnes & fundamẽta eorũ.ſ.Doctorũ in ſñiando reſpiciẽda ſunt,quorum rõnes efficaciores & validiores,& auctoritates ſunt expreſſiores.q.d.vt ſm certiorem veritatem iudicetur. Tertiò conditio auditorũ,an ſint literati & diſcreti potentes diſcernere determinationes,& eas cõparare , an ſimplices,quos oportet alteri parti credere . Et etiam an vtraq; pars Doctorum quo ad oĩa ęqualis nota ſit eis,an altera tm̃.Et ſm hoc combinando prædicta variè tenent̃ conſcientias ſuas ipſi auditores informare.Et ſm hoc eſt aliquãdo vni peccatũ mortale exponere ſe dubio illi & periculo,& non alteri.Si.n.auditorũ aliquis peritus ſit, & nouerit ſtatum Doctoris , qui ſñiat contra partem periculoſam hr̃e oẽs conditiones p̃dictas,aut plures ex eis q̃ alius , nouit ẽt rõnes eius eſſe efficaciores , & expreſſiores auctoritates, quas adducit,iſte ꝓcul dubio exponens ſe illi periculo,mortaliter peccat,quia quod agit,non eſt ex fide, ſiue conſcientia,ſed cõtra dictamen ſcientiæ rationis rectæ. ſi verò auditor ſimplex ſit , non potens diſcernere Doctorum determinationes, nec cõditiones p̃dictas cõtra Doctorem,qui ſtat cõtra partem periculoſam,ſed nouit probos eſſe illos,qui ſententiant contrarium, aut p̃ſumit eos magis eſſe fide dignos, iſte exponẽdo ſe illi periculo,nõ peccat mortaliter,quia nõ reputat illud periculum ẽt ſi ſit in rei veritate.Quod ſi ſit in rei veritate , licèt non peccet exponendo ſe illi periculo,peccat tñ mortaliter faciendo,quod regula fidei ꝓhibet,licèt occultũ ſit ei, ꝙ illud prohibet,quia huiuſmodi ignorantia non eſt facti,ſed iuris,quę neminem excuſat,niſi forte diſtinguendum ſit inter ea , q̃ pertinent ad principia legis naturalis,vt ſunt illa,quæ ſunt expreſſa in præceptis Decalogi , quæ neminem hñtem liberum arbitrium ignorare licet,& inter ea,quę ſunt poſt illa principia.Et ex illis ductu rationis eliciẽda,quæ fortè licet aliquos ſimpliciores ignorare, & maximè hñtes ignorãtiam iuris.Et patet primum obiectum.

Ad ſecundum , ꝙ tunc multi eſſent in periculo mortalis peccati,dicendum,ꝙ ex caſu propoſitæ q.non ſunt aliqui in periculo mortalis peccati,niſi ſolum illi , qui contra conſcientiam illi periculo ſe exponunt,& ſi forte ſunt multi,qui peccant ratione rei,vtpote potentes ex ſemet circa hoc veritatẽ dijudicare . Notandũ ꝙ ille,qui huiuſmodi periculo ſe exponit, ſemper ex hoc duo peccata incurrit. Vnum ex temeritate , aliud ex facto . Sed quia etiam ſi factum non eſſet mortale in veritate,pp temeritatem tñ in agendo contra conſcientiam contra illud, quod reputatur mortale, eſſet mortale. Hæc præfatus Henricus , vbi ſupra. Patet igitur ex prędictis oportere iudicem oculatum eſſe ad iudicandum in cauſa,vbi Doctorum variæ ſunt opiniones,vt diſcutiat poſſe tenus veritatem, & reprimat audaciã temerariam inſolentium & infeſtorum aduocatorum oportunè & importunè quærentium iudicem debachare.

Ad argumenta q̃q̃ ſatis pateat reſponſio ex diſtinctione præmiſſa:attamen ẽt particulariter facilius reſpõdetur . Et primò ad primum dico,ꝙ verba Aug. intelliguntur, qñ quis intendit hr̃e veritatem pro veritate, & falſitatem pro falſitate, & ſic intendit tenere opinionem verã pro vera,& falſam pro falſa,& hoc oſtẽdit,cum dicit,quęrunt autem cauta ſollicitudine veritatem corrigi parati,cum inuenerint.& ſupra dicit,nulla pertinaci animoſitate defendũt.Secus eſt autem,qñ aduocatus placitam opinionem,vel à ſe textam, vel ab aliis inuentam pertinaci animoſita- 108 te defendit pro vera,ſiue ſit vera,ſiue falſa:† nõ.n.ſuum,vel alienum ſenſum extraneum auctoritate legis quęrere debet quiſq̃, vt quoquomodo ipſum ex ſcripturarũ auctoritate ꝯfirmet , ſed ex ipſis ſcripturis ſenſum capere veritatis , vt vbi vera didicerit, 109 falſa & ſimulata declinet.37. diſt.relatum. † In hoc.n. permaximè aduocationis officiũ periculoſum eſſe dignoſcitur: quia,vt plurimũ aduocati pertinaciam capiunt obtinendi, vt colligitur 51.diſt. aliquantos,in prin.ibi,& obtinendi pertinaciam ſuſceperunt.quæ verba Lau.& Hu.& Archidiac. & ſequaces communiter intelligunt de aduocatis tam in cauſis ciuilibus,q̃ criminalibus,& dicunt pertinaciam notare vitium,ſicut conſtantia virtutem. eſt.n.pertinacia aſſiduitas , vel perſeuerantia in malo duritia,obſtinatio,imprudẽtia,irreuocabilitas, obluctatio,indocilitas,ſecundum Papiam & Catholicon.

110 Ad ſecundũ dico,ꝙ Apoſtolus intelligit, † ꝙ vnuſquiſq; ſuo ſenſu abundet in reb.indifferẽtibus, vbi nec nocet, nec ꝓdeſt. & ſic ad rem non pertinet,nec refert,credatur hoc, vel illud; dicat̃ ſic vel aliter;fiat hoc vel non.loquitur.n.ibi.ſ.ad Rom. 14.de diſcretione ciborum,qui licitè ſumi poſſunt cum gratiarum actione,& licite poteſt q libet abſtinere.ergo in talib.& ſimilib. vnuſquiſq; ſuo ſenſu abundet.i.ſi vult comedere, comedat; & ſi vult abſtinere,abſtineat;& qui infirmus eſt in fide,vel in conſcientia: vt quia putat peccare,ſi comẽdat,olus manducet.quaſi dicat, teneat certum & dimittat incertum.Dico incertum ſuæ conſciẽtiæ:nam certũ eſt oĩbus,ꝙ olus comedere licet , ſed alicui dubiũ eſt, an liceat comedere carnes imolatas.ergo talis dimittat carnes & comedat olus. Similiter igitur Iudex Doctor vel aduocatus,vbi nulli obſit, teneat opinionem ſibi placitam & feſtiuam: ſed vbi poteſt alteri obeſſe,teneat certam,& dimittat incertam, 111 & laboret vt reperiat certam.† non eſt enim ferendus, qui vult obeſſe & non prodeſſe.ff.de rei vendic.l.in fundo & 22.q. 2. primum.nam & qui ſibi prodeſſe cupit, ſtudere debet,ne cui obſit. ff.de aqua pluuia arcen.l.1.§.deniq;.& 14.q.5.deniq;.vbi referuntur verba Ambroſij de offic.dicentis,Deniq; ſi non poteſt alteri ſubueniri,niſi alteri lædatur, commodius eſt,neutrum iuuari,q̃ grauari alterum . Ideoq; in cauſis pecuniariis interuenire nõ eſt ſacerdotale,in quibus non poteſt fieri, quin frequenter lædatur alter,qui vincitur qñ interceſſionis beneficio ſe victum arbitratur.Sacerdotis igitur eſt nulli nocere,prodeſſe velle oĩbus,poſſe aũt ſolius Dei eſt.& loquitur ibi Amb.rectè de off.aduocationis.

112 Ad tertium dicendum,† ꝙ Aug.loquitur ibi de temerario iudicio,de quo non ſatis eſt curandum,ſi conſcientia non accuſat. Hinc etiam dicebat Apoſt.j.Cor.4.Mihi autem pro minimo eſt, vt à vobis iudicer,aut ab humano die,ſed nec me ipſum iudico. nihil enim mihi cõſcius ſum , ſed nõ in hoc iuſtificatus ſum,nec tñ pp hoc fama negligẽda eſt,in q̃tũ ꝓximo neceſſaria eſt ad ędificationẽ vitę,vt idem Aug.teſtatur, 12.q.1.nolo. Vnde gl.in d.c. ſenti.11.q.3.dicit,ꝙ qñ ſumus inter tales,qui non curãt nos imitari,ſed tm̃ repræhendere , tunc ſufficit nobis cõſcientia noſtra. & ſic ẽt oportet intelligere verba Ioannis , ſi cor noſtrum non repræhenditur,nos,&c. nam cũ recta & diſcreta atq; munda eſt conſcientia coram Deo,bene nobis ſufficit ad ſalutẽ,& pari modo ſufficiet iudicibus & aduocatis , cum diligẽter perquiſierint & repererint veritatem,ſecundum quam debent protinus iudicare.8. diſt. veritate . nam diuina lex ita præcipit Exo.23.dicens, non ſequeris turbam ad faciendum malum , nec in iudicio plurimorum acquieſces ſententiæ , ut à vero deuies. & infra, Mendaciũ fugies, inſontẽ & iuſtũ non occides.quia aduerſor impiũ, non accipias munera,q̃ excęcãt etiã prudentes,& ſubuertũt ver- 113 ba iuſtorũ.† nam,vt dicit B.Greg.quatuor modis humanũ iudiciũ peruertitur, timore,cupiditate, odio, vel amore . Vnde verſus:

Quattuor iſta,timor,odium,dilectio,cenſus,
Sæpe ſolent hominum rectos peruertere ſenſus.

11.quæſtio. tertia, quatuor modis.& ibi gloſ. de his dicam infra.

Ad illud Apoſtoli pro alia parte allegatum , ſi quis autẽ ignorat, ignorabitur. j. Corinth. 14.dico, quòd intelligitur de neceſſariò pertinentibus ad ſalutem,vt ſatis dixi ſupra de ignorantia inexcuſabili,&c.

114 Ad tertium principale quæſitum, videlicet † an ſequens erroneam opinionem teneatur ad reſtitutionẽ damnũ paſſo? Dicẽdum eſt breuiter,ꝙ eo caſu,quo nõ licet ſequi alterutram ex variis opinionib.multo minus nõ licet ſequi erroneã.Et ſic vbi nõ excuſat̃ à culpa, dici põt, ꝙ teneat̃ ad ſatisfaciẽdũ dãnificato ſua culpa,quia q cãm dãni dat,dãnũ dediſſe vr̃, vt in c.ſi culpa,de iniur.& dam.da.probat.n.ille tex. ꝙ ẽt ſi ex imperitia ſeu negligentia dãnum ſequutum fuerit, ſatisfiat,nec ignorantia excuſat illũ q ſcire debuit.Dicit ibi tex.Imperitia ſiquidẽ culpæ annumerat̃, ff.de reg.iur. l.imperitia.ff.loca.l. ſi qs.§.Celſus.& Inſt. de le.Aql. 115 §.imperitia. ex quo colligit gl.in d.c.ſi culpa,dicens,† ergo ſiue culpa,ſiue imperitia, ſiue negligẽtia dãnum dederis , vel iniuriã irrogaueris teneris,& ſi negligentia tua aliquid minus bene feciſti & ob hoc damnum datum ſit,teneris.ff.ad leg. Aquil. l. ſi ſeruus.§.ſi ex plauſtro.& l.qui occidit,§.in hac actione.hoc etiã ſentit glo.in l. fi.ad fi.C.de pęna iud.qui malè iudic. dum dicit,ſi autem ſicut dolo,hoc eſt per imprudentiam,tunc tenetur actione in factum , in quantum bono iudici videtur , vt ff. de var.& extraord.cogn.l.ſi iudex.ſiue paterfam.ſiue filiusfa.erat iudex,vt ff. 116 de iud.l.ſi filiusfa.† nam ſi dolo malè iudicauerit,tenetur ad ęſtimationẽ litis & ad dãnum reficiẽdum parti lęſæ,ut in d.l. fi.& in alijs iuribus ſuperius allegatis.& Inſtit.de oblig.quæ ex quaſi maleſ.in princip.& dicit gloſ. in dicta l.fin.quòd tenetur per actionem in factum , ut Inſtitut.ubi ſupra. Tenetur etiam l. Iul.repetundarum.ff.ad leg.Iul.repetun. l. ſecunda, & quarta,quæ extraordinem punit , vt in l. lex Iulia.§.hodie, eodem titu.

Item tenetur crimine concuſſionis , ut C. de crimi. concuſ. l. fin. Item crimine falſi , quod pœnam deportationis , uel ultimi ſupplicii continet,ut ff.ad leg.Corn.de fal.l.1. §.qui iudicem. Et prędicta iura intelliguntur,quando iudex pecunia corruptus doloſè tulit ſententiam pro corrumpente,& tũc ẽt efficitur infamis,ut in d.l.fi. Condemnatur etiam in triplum dati , & in duplum ꝓmiſſi , & in cã ciuili, amiſſa dignitate,vel cingulo.In cri-

minali verò cā bonis oībus confiſcatis mittet̄ in exilium de iure nouiſſimo, vt in Auth. vt litigant. iur. §. q verò accep. & §. ſi aūt. Poteſt ēt ciuiliter cōueniri ex edicto de calūniatorib. in quadruplū ab eo, quem debebat damnare per pecuniam, vt ff. de calūniat. l. j. & l. 3. §. illud. Et quia noſtrum principale propoſitum ad opinionum varietatem tendere ponebatur, ideo ſequendo concluſionē ſpectabilis Doctoris D. Nicolai de Arcimboldis, ꝙ vbi tanta ſit opinionum varietas, vt nō facile iudicari poſſit, quæ nā verior ſit, & quæ cōmunior, pſertim ſi non appareat in illo articulo iudicatum, aut conſtet varias fuiſſe ſuper illo articulo ſententias latas, tunc potuiſſet impunè iudex opinionem quam ꝓbabiliorem æſtimauerit, ſequi, cum pp varietatē incerta lex dici poſſit, vt no. gl. in prima conſtit. Cod. §. quibus. & ita tenet Bart. in d. l. fi. C. de pena iudi & Bal. in Spec. tit. de exec. ſent. Sit tn̄ cautus iudex, vt diligenter diſcutiat argumenta, rōnes, & iura circūuolantia inter Doctores, nec facile adhęreat proprio ſenſui, vbi vertitur periculum inter partes potius vni q̄ alteri ex varijs opinionibus ſine cā & ſufficientibus rōnibus eius animū cōmouētibus ad ſnīam taliter proferendam: nam ſi ex apertis dubiis ſcripturarū, & non ſolutis ſnīam tulerit, condēnabitur ex culpa, quā cōmiſit, vt in d. c. ſi culpa. & in c. 2. de iniu. & dam. da. vbi dicit D. Ant. de But. pdicatores intelligunt tex. de his, quæ aperiūt dubia ſcripturarum & non ſoluunt ea. ſ. ꝙ dederint cām damni, nā dicit ibi tex. ſi quis aperuit ciſternam, & non operuerit, tenetur. & gl. dicit, quia qui occaſionem damni dat, tenetur. ff. ad leg. Corn. l. nihil intereſt. & ff. ad leg. Aquil. l. qui occidit. §. pe. & in d. c. ſi culpa. faciunt ad prædicta not. in c. ad aures. ext. de ęta. & qualit. vbi D. Ant. colligit argm̄, ꝙ in foro animæ Doctor cōſulēs, & ignorantia vel imperitia nō ſequēs traditionem artis tenetur pro eo, quod alterū cōſulendo deſerit. & hoc tenet Cin. poſt Pet. de Belaper. in auth. ſed hodie. C. de iudi. ſ. quando volūtariè aſſumpſit 117 tale officiū, ſecus ſi neceſſitate coactus. † Et quanq̄ illud c. ad aures, loquatur de medico, idē tn̄ in ſimili colligitur in iudice, vel conſulente. Vnde idē D. Ant. dicit ibi, Not. q̄ exigantur, vt medicus non incurrat periculum animæ, nec periculum irregularitatis. Nam primò exigitur, ꝙ ſit eruditus; ſecundò, ꝙ experiatur, ſecundū traditiones artis medicæ; tertiò, ꝙ diligēs ſit in artis exercitio. Subdit, & ſic exigitur in cōſulēte, ꝙ ſit peritus, & ꝙ ſecundum opiniones communes & non ſophiſticas conſulat, & ꝙ in examinando factū ſit ſollicitus & diligens & non piger. de quo per Hoſtien. in ſum. de ęta. & qualit. §. credo. ver. ſic breuiter. & ſic reſponſum ſit ad principalia quæſita dubij prænotati.

Sed prętér prędicta incidenter quęram de aliquibus ad perſonam iudicis ſpecialiter pertinentibus; deinde quærā de aliquib. ſpecialiter pertinentibus ad aduocatum, vel aduocatos; poſtmodum quæram aliqua de aliis perſonis quandoq; interuenientib. in iudiciis, vt de Aſſeſſoribus, cōſultoribus, Procuratoribus, & Teſtibus, vel ſimilibus.

Quantum ad pertinentia ad perſonā iudicis, quęro principaliter de tribus. Primò de cōditionib. requiſitis in perſona iudicis. Secundò de differentia iudicum ſecundum iura. Tertiò, ſi iudex poſſit ſecundum conſcientiam propriam iudicare.

118 Ad primum dico, † ꝙ principales conditiones in iudice requiſitæ, tres ſunt, videlicet, Poteſtas, Veritas, & Bonitas. Hæc fuit cognitio à Dño primitus demōſtrata Ietro cognato Moyſi, Exo. 18. dicentis ſibi, prouide autem de oī plebe viros potentes & timentes Deum. Ecce primum. In quibus ſit veritas, ecce ſm̄. Et qui oderint auaritiam, ecce tertium. Sequitur, & conſtitue ex eis tribunos & centuriones & quinquagenarios & decanos, qui iudicent populum oī tempore, & ſic aperit conditiones, iudicū & ſubdit, Quicquid aūt maius fuerit, referant ad te. Et ſic oñdit differentias iudicum. ſubdit, & ipſi minora tantummodo iudicent, leuiusque tibi ſit partitio in alios onere. Et ſic intendit oſtendere rectitudinem iudicij, ſicut poſtmodum ipſemet Deut. j. declarauit, dicens, Date è vobis varios ſapientes & gnaros, & quorum conuerſatio ſit probata in tribubus veſtris. Et infra, pcepiq; dicens, Audite illos, & quod iuſtum eſt iudicate, ſiue ciuis ſit ille, ſiue peregrinus, nulla erit diſtantia perſonarum, ita paruū audietis, vt magnum, nec accipietis cuiuſq; perſonam, quia Dei iudicium eſt. Ex quibus verbis ſequitur, ꝙ ſm̄ legē Dei, qui nō eſt ſapiens, & gnarus iuris, & conſtitutus iudex cum auctoritate iudicandi, & qui non timet Deum, & qui non eſt amicus veritatis, & qui non eſt vir probus & virtuoſus, odiens auaritiam, & diligens iuſtitiam, non poterit eſſe rectus iudex. Hoc etiam confirmat idē Moyſes, Deut. 16. dicens, Iudices & magiſtros cōſtitues in oībus portis tuis, quas Dñs Deus tuus declarauerit tibi per ſingulas tribus tuas, vt iudicent populū iuſto iudicio, nec in aliā partē declinēt. Non accipies perſonā, nec munera, quia munera excęcant oculos ſapientū, & mutāt verba iuſtorū. Iuſte, qđ iuſtū 119 eſt, perſequeris, vt viuas. † Ex pdictis ēt colligitur, ꝙ qui minoris ętatis ſunt, & ſurdi, & ppetuò furioſi, & muti, & q nō ſunt de populo Dei, non debent eſſe iudices populi Chriſtiani. Vnde dicebat Apoſt. 1. Cor. 5. Audet aliquis veſtrū hn̄s negociū aduerſus alterū iudicari apud iniquos, & nō apud ſāctos? An neſcitis, qm̄ ſancti de hoc mūdo iudicabūt: & ſi in vobis iudicabit̄ hic mundus, indigni eſtis iudiciorum minimorū. Neſcitis, qm̄ angelos iudicabimus? quanto magis ſęcularia? Ad hoc ēt concurrit canon, 24. q. j. hęreticus. & ext. de iud. c. intelleximꝰ. vbi decidit̄, ꝙ excōicatus in iudicio ſtare nō debet, ſed reſpondere cogit̄, per aliū, ne videatur de ſua malitia cōmodum reportare. concordat c. ſi verè. de ſent. excom. & c. excōicamus. § credentes, ext. de hæreti. & ꝙ debeat eſſe peritus, patet extra de reſcrip. c. ſciſcitatus. Non. n. adeo imperitus eſſe debet, vt oporteat eū ab aliis quærere, quod eū loqui oportet, vt in Auth. de iudic. in princ. collat. 6. & in c. ex 120 literis, in fi. ext. de conſang. & affinit. † Ex cōmiſſione tn̄, ſi hēt peritiam iudicandi ēt illiteratus poterit eſſe iudex, vt in l. certi iuris, 121 C. de iudic. & arg. C. de epiſc. & cler. l. parabolani. † De ſurdo aūt, muto, & perpetuo furioſo & impubere, patet ff. de iud. l. cū ptor. & l. cū furioſus. & 3. q. 7. tria ſunt. ibi ēt patet de fœmina & de ſeruo, & de perſona infami. gl. tn̄ intelligit de infame per ſnīam. faciunt no. in c. inter dilectos. ext. de exceſ. pręlat in fi. q a q̄q̄ fuerit aliàs toleratus, ſi obiicitur infamia, remouetur q fuerat electus in iudicē, vt in d. c. ſciſcitatus. & ff. ad leg. Iul. de vi priua. l. 1. & gl. hoc dicit 3. q. 7. infamis. Item in eo, qđ dr̄, Quorū cōuerſatio ſit probata, oſtenditur ꝙ iudex ſuſpectus pt recuſari. 3. q. 5. quia ſuſpecti. vbi dicit tex. nā qd gratius & amabilius dare quis inimico pt q̄ ſi ei ad impetendū cōmiſerit, quē delere fortè voluerit. ad idem ext. vt lite nō cōteſt. c. accedens. & ext. de eo q mit. in poſſ. ca. rei ſer. c. cum ſicut, in fi. Ex pdicto ēt verbo, ſ. quorū conuerſatio ſit probata, & ꝙ iudex ꝯſtituatur de tribubus populi repellit̄ alienigena 3. q. 5. accuſatores. vbi dicit tex. nullus alienigena aut accuſator fiat eorū, aut iudex. Inde & de Loth ſcriptū eſt, ſ. Gen. 122 19. ingreſſus es vt aduena, nūqd vt iudices? vbi dicit gl. † à dictis malorum poſſumus argumentari, 37. diſt. ſi quid veri. nā illa verba dixere Sodomitæ, qn̄ Loth arguebat ſcelera eorū. Sed vident̄ pdictis obſtare aliqua exēpla ſacræ ſcripturæ, vt de Hiere. & Daniele pueris, q iudices à Deo cōſtituti ſunt in pueritia ſua. Hiere. 1. ibi, quia puer ego ſum. Et Danie. 13. ſuſcitauit Dñs ſpūm ſanctū pueri iunioris, cui nomen Dan. Itē de mulierib. cū Delbora mulier iudicauerit Iſrael. Iud. 5. & multæ mulieres ſpū ꝓphetiæ præditæ diuina iudicia nunciarunt, vt Maria ſoror Moyſi, Exo. 15. & Anna mater Samuelis. 1. Reg. 1. & 2. Et Eliſabeth mater Io. Baptiſtæ, Lucæ 1. & Maria mater Dñi, Lucę j. & Anna Prophetiſſa, Lucæ 2. ergo magis videt̄ mulieres humana iudicia nunciare. Item de ſeruis dicit Apoſt. Gal. 3. oēs. n. filij Dei eſtis per fidem in Chriſto Ieſu. Quicunq;. n. in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtū induiſtis. non eſt. n. Iudæus, nec Gręcus; nō eſt ſeruus, nec liber; nō eſt maſculus, nec fęmina. omnes. n. vos vnum eſtis in Chriſto Ieſu.

Sed ad pdicta rn̄detur, ꝙ iudices ſunt miniſtri Dei, vnde in tribus debēt ſe cōformari, Deo. ſ. in ptāte, veritate & bonitate, vt dictū eſt. Ptās em̄ eſt in auctoritate, veritas in diſcretione, bonitas aūt in rectitudine vitæ, vt patet in auctoritatib. ſup. allegatis. No 123 tandū eſt igit̄, † ꝙ quędā perſonę idoneę nō ſunt ad ſumēdā pſonā iudicis, qa nō ſunt idoneę ad ſuſceptionē auctoritatis, ſiue rōne ſexus, vt mulier, cui poſt peccatū dictū eſt, ſub viri ptāte eris. Vnde & Apoſt. j. Cor. 14. dicit, Mulieres in eccleſia taceant. nō. n. permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſiue rōne cōditionis fortunæ, vt ſeruus. Vñ 1 Pe. 2. ſerui ſubditi eſtote in oī timore Dñis. & ad Col. 3. ſerui obedite p oīa Dñis carnalib. non ad oculū ſeruientes quaſi hoībus placētes, ſed in ſimplicitate cordis timētes Dñm. Aliquę verò perſonę repelluntur ab officio iudicis, q̄ nō ſunt idoneę ad iudiciū veritatis, & hoc plurib. modis videlicet, vel pp impedimentū permanens, vel pp impedimentū tranſiēs. ſi pp impedimētū pmanēs, aut eſt innatū, aut eſt ꝯtingēs. pp impedimentū pmanēs & innatū ꝓhibet̄ iudex eſſe, furioſus & mutus. pp impedimētū pmanens & ꝯtingens ꝓhibet̄ ppetuò furioſus: pp impedimentū verò tranſiēs, ꝓhibet̄ minor ętate. Itē aliæ 124 pſonæ excludūt̄ † pp defectū approbationis vitæ, vel bonitatis, qđ ꝯtingit triplici de cā. prima eſt reꝓbatio vitæ, & hæc triplex: qa aut pp crimen erroris, vt in hęreticis: aut pp ſcādalū ꝯuerſationis, vt in infamib. quibus porta dignitatis patere nō debēt, ut in c. infamibus, de reg. iur. lib. 6. aut pp contagiū cōionis, vt in excōicatis. Secunda cā eſt ignorantia conditionis pſonę, vt in alie125 nigenis vel extraneis. † Tertia verò cā eſt ſuſpicio ꝓbabilis malignæ pſonę, vt ſi ſit inimicus, vel ſuſpicio declinationis à rectitudine iuſtitię, qua rōne ꝓhibent̄ oēs, q ſunt ex ꝯſanguinitate actoris, vel inimici rei, vel aliqua iuſta cauſa ſuſpecti. 3. q. 5. ꝯſanguinei, & c. ſuſpectos, & c. qa ſuſpecti, cū ſim. Ad illud ergo, qđ obiicitur de Hiere. & Daniele, dicendū eſt, ꝙ illud ꝑtinet ad priuilegiū gratię ſingularis, nō ad exēplū imitationis, ſicut Hiere. 5. dr̄, An126 teq̄ exires de vētre, ſanctificaui te. & Dan. 13. dr̄, † ſuſcitat Dñs ſpiritū pueri iunioris. priuilegia. n. paucorū n̄ faciūt legē cōem, ſed potius priuāt. Inde. n. dn̄r priuilegia, qa priuāt legē, vt colligit in c. porrò, & in c. in his. ext. de priu. & in c. Abbate, ext. de verb. ſig. & q̄q̄ in aliqb. ſcīa ꝑueniat ętatē adultā: attn̄ qa iura, q̄ dēnt regulare gn̄alitatē hoīum, nō adaptant̄ his, q̄ rarò ꝯtingunt̄, ſed his, q̄ frequēter aut ſemꝑ, nec his, q̄ ꝯtingūt ī paucis, ſed his q̄ ꝯtingūt pluribus, vt in l. nam ad ea, ff. de legib. Rarò aūt ꝯtingit vt nō niſi ꝑ priuilegium ſupernę gratiæ, qđ in pueris talis ſcīa reperiat̄, qualis & quanta requirit̄ in iudicib. ex quo dicit Philoſoph. 3. Ethic. nemo

nemo iuuenes eligat ad conſilia, cum conſtet iuuenes non eſſe prudentes. requiritur. n. in iudicibus ſcientia iuris & experientia iudicij. Inde dicit Moyſes, Deut. j. Date ex vobis viros ſapientes, ſcilicet quo ad ſapientiam & ſcientiam iuris, & gnaros. ſ. quo ad experientiam iudicij. Hinc etiam dr̄ Moyſi, Num. 11. Congrega mihi ſeptuaginta viros de ſeniorib. Iſrael, quos tu noſti, & ſenes populi ſint ac magiſtri, vt ſupportēt onus tecū, & nō tu ſolus graueris. Hinc ēt eſt, ꝙ pp exēplū imitationis iudex oīum Chriſtus ad actus prælationis non proceſſit non in ętate perfecta triginta annorum poſt baptiſmū, vt hr̄ Matt. 4. & Lucæ 4. Ad illud verò, quod obijcitur de Delbora, dicendum eſt, ſm̄ Apoſt. j. Corin. 10. Oīa in figura ꝯtingebāt illis. Delbora igitur Chriſti eccleſiam figurabat. figuræ aūt veteris teſtamenti non trahuntur in auctoritatem extra in nouo teſtō. pp quod dicit Apoſt. 1. Timot. 2. docere mulierem non permitto, nec dominari in virum. Ad illud verò, quod obijcitur, ꝙ mulieres aſſumptæ ad gratiam prophe127 tiæ, ēt dicendū, † ꝙ non ſequitur, nec eſt ſimile, qa gratia ꝓphetiæ non dat auctoritatē mulieri ſuper virū, nec mutat legē ſubiectionis, qua iure diuino tenet̄ mulier eſſe ſub viro, Gen. 3. ſed auctoritas iudicij daret dñium mulieri ſuper virū, quod repugnat diuinę inſtitutioni. Quare aūt aſſumptę ſint ad gratiā prophetię, dicit gl. Iud. 4. ſuper illud, Erat aūt Delbora ꝓphetes pſtat in hoc conſolationē ſexui muliebri, ne per infirmitatē deſperet ſe prophetię gratiā poſſe ſuſcipere. ſed credat ꝙ confert hanc gratiam mentis puritas, non ſexus diuerſitas. vbi dicit Nic. de Lira, ꝙ Delbora hēbat ſpūm prophetię, eo ꝙ iudicabat populū, vt ſic fragilitatē ſexus prophetię ſpūs releuaret. Et hęc de prima q. ſufficiant.

Ad ſcđam, qua quæritur de differētia iudicū, rn̄deo breuiter, 128 † ꝙ triplex eſt. aliqui eqdē ſunt iudices ordinarij, alij arbitrarij, alij delegati. Ordinarij ſunt, qui ab Apoſtolico, vel eccleſiaſtico vel ab Imperatore, vt ſeculares legitimā ptātē hn̄tes cū ꝯſenſu accipiunt. Arbitrarij ſunt, qui nullam hn̄tes ptātem, de cōſenſu tn̄ litigantiū in iudices eliguntur. Delegati verò iudices ſunt, qbus vna, vel plures cauſæ ab eo, q habet iuriſdictionē ordinariā, vel à principe cōmiſſam legitimè cōmittuntur. De primis patet ext. de off. ord. per totum. de ſecūdis patet ext. de arb. per totum. de tertijs patet ext. de off. deleg. per totum. Et cōmuniter de omnib. ff. de iuriſd. om. iudic. per totū. & ff. & C. de arb. per totum. & in Auth. de iudic. per totum.

Quæro igitur, vnde ex lege diuina hęc differentia ſumitur. nā ſicut diuina lex Moyſi & Euangelij extrahitur à lege ęterna, ita lex ciuilis extrahitur à lege Moyſi, & lex canonum à lege Euangelij, vt dicit Alex. de Ales in 3. Item cū iudices ordinarij diſtinguantur ſm̄ ꝙ dicit Vgo de San. Vict. in lib. de ſacramē. par. 2. in laicis, ad quorum prouidentiam ea, quæ terrenæ vitæ ſunt neceſſaria pertinent, ptās eſt terrena. In clericis, ad quorū officiū ſpectant ea, quę ſpirituali vitæ conueniunt, ptās eſt diuina. Illa ptās ſecularis dicitur, iſta ſpiritualis. in vtraq; ptāte diuiſi ſunt gradus & ordines ptātum. Terrena ptās caput habet regem, ſpūalis ptās caput habet ſummū Pontificem. Quęritur ergo, vtrum à lege diuina hæc differentia ſumatur ordinarię ptātis. Item vtrū in ptāte iudicib. ordinarijs vtriuſq; ptātis poſſint eſſe plures in eodē gradu, vt duo ſummi pontifices, duo ēpi eiuſdem loci, duo Imperatores, vel duo Reges eiuſdem terræ non ſubalternati. Et videtur ꝙ ſic, quia duo pn̄t eſſe iudices delegati à ptāte vnius gradus, ergo pari rōne duo iudices ordinarij in eodem gradu. Item Luc. 1. ſuper illud, factum eſt aūt cū ſacerdotio fungeret̄ Zacharias, &c. 129 dicit gl. Ambroſij & Bedæ, † ꝙ pp ampliationē cultus Dei à Dauid cōſtituti ſunt vigintiquatuor ſummi pōtifices, qui per vices ſuas miniſtrarent. ergo in eodē gradu plures ſummi ſacerdotij plures erant ordinati, per prophetam Dauid. Item Lucæ 4. dicit̄, ꝙ ſub principib. ſacerdotum Anna, & Caipha factū eſt verbum Dñi ſuper Io. &c. ex quo hr̄, ꝙ duo erant Principes ſacerdotum. 130 Contra, † nemo pōt duobus dominis ſeruire, Matth 6. Ergo ſm̄ ſententiam Saluatoris, non eſt ordinata ſubiectio ad duos pſidētes in eodem gradu ptātis. nō. n. eſſet durabile, ex quo dixit Dñs Lucę 11. omne regnum in ſeipſum diuiſum, deſolabitur. Item omnis ordo, qui cōmendatur, quantum ad gradum principatus in irrationabilibus eſt ordo, ſecundum inſtinctum naturæ, & ſecundum dictamen rationis eſt vnitas principatus, quia in apib. princeps vna eſt, in gruibus vnitas ducatus, quia vna dux eſt: vna enim ſequuntur omnes, vt dicit Hier. ad Ruſti. monachum, & re131 fertur 7. q. j. in apibus. † ergo de inſtinctu naturæ etiam dictamen rationis eſt vnitas principatus & ducatus. ergo in eodem gradu non poſſunt eſſe duo principes, vel duces, ſicut in eodem corpore non bene conueniunt duo capita. Vnde dixit Dominus Io. 11. fiet vnum ouile & vnus paſtor. Et Philoſ. dicit, ꝙ pluralitas principatuum inducit confuſionem: vnus ergo princeps, 2. Metaph. Ex quo patet, ꝙ principes ſęculi ſubiiciuntur Apoſtolico quamuis dominentur ſęculo. Vnde gradus vtriuſq; Imperij Petro commiſſus dicitur à Chriſto. 22. diſt. c. omnes. ibi, Qui Beato Petro æternæ vitæ clauigero terreni ſimul & cęleſtis Imperij iura commiſit. accedunt not. 63. diſt. tibi Domino. vbi Imperator iurat & promittit obedientiam Papæ & 15. q. 6. alius, & c. nos ſanctorum. & c. iuratos. & 1. q. 4. quia præſulatus. & 96. diſt. duo. & in c. venerabilem ext. de elect. & in c. ſolitæ, de maior. & obed. & in c. quanto, & in c. inter corporalia. ext. de tranſl. prælat. & 21. diſt. quamuis & 24. q. 1. eſt aliud. & in c. fundamenta, de elect. lib. 6. & in c. ad apoſtolicæ, de ſen. & re iud. lib. 6. & in c. paſtoralis, de ſent. & re iud. in Clemen. & in c. Romani. de iureiur. in Clem. & 23. q. ✲ 5. omnes Principes. & c. adminiſtratores. Et ſatis dixi in Tractatu de poteſtate Eccleſiæ. Ad ſolutionem igitur prædictorum di132 co ſecundum Alexan. in 3. † ꝙ auctoritas ordinariorum iudicū in poteſtate ſęculari accipitur Exo. 17. vbi dicitur, ꝙ Moyſes electis uiris ſtrenuis de cuncto Iſrael conſtituit eos principes populi, tribunos & Cēturiones quinquagenarios & decanos, qui iu133 dicarent populum Domini. Auctoritas verò iudicū ordinariorum in poteſtate ſpirituali ſumitur Num. 3. vbi ponitur gradus ſummi ſacerdotis Aarō, & minorum ſacerdotum ſubminiſtrātium ſibi. Vnde dicitur ibi, functiq; ſunt ſacerdotio Eleazar & Ithamar coram Aaron. Et iterum ſubminiſtratio Leuitarum ſecundū differentes gradus. Vnde dicitur ibi, Dabis leuitas Aaron & filiis eius, quibus traditi ſunt à filijs Iſrael in miniſterio. Et iterū dr̄ ibi, quomodo filij Hierſon erant ſub principe Helizaphat, ſimiliter filij Cazphat erāt ſub principe Belizaphani & princeps Principū Leuitarū Eleazar filius Aarō Sacerdotis. Ex nouo verò teſtō quantum ad diſtinctionem poteſtatis ſacerdotalis, ſicut dicit Vgo de S. Vict. pręsbyteri Vicarij ſunt ſeptuaginta duorū diſcipulorū, q pręcedebant Dñm in oēm ciuitatem & locū, quò erat ipſe venturus, Lucæ 10. Epi verò ſucceſſores ſunt apoſtolorum q eligunt̄ à Dño. Matth. 4. & Matt. 10. & Mar. 3. & Lucę 5. & 6. Summus aūt Pōtifex ſuccedit in vicē Petri, cui cōmittitur plenitudo ptātis ī clauib. & cui dixit Dñs, tu vocaberis Cæphas. Io. j. prius. n. vocabatur Simō Bar Iona, & poſtmodum voluit eum Dom. vocari Petrū ex fidei firmitate, Mat. 16. Tu es Petrus, &c. Cui ēt dixit Luc. 5. duc in altū, vt deſignaret in eo altitudinē poteſtatis, vt dicit Amb. ſuper Luc. Ad quę accedunt not. 24. q. j. nō turbatur. & ca. quoties. & c. eſt aliud piſcandi genus, cum ſoli Petro dixit, Vade & piſca hamo, Matt. 17. ſibi ēt poſt reſurrectionē dixit, Paſce agnos meos, & paſce oues meas, Io. 20. ad quod 6. q. j. imitare Petrum. vbi etiam referūtur verba Ambroſij, & Archi. ſatis ibi declarat Petro commiſſum gregē Chriſti. Sub ptāte vero pſbyterorū eſt ptās ſiue ordo diaconorū, q in archidiaconib. hn̄t iudiciariam ptātē, qđ ſumptū eſt 1. ad Timot. 3. vbi poſt deſcriptionē epi dicit, Diacones ſi bene miniſtrauerint, gradū bonum ſibi acquirent, de quo ſatis hr̄ ext. de off. archid. per totum. 134 † Gradus verò ſęcularis ptātis accipit̄ ad Ro. 13. vbi dicit Apoſt. oīs anima ptātib. ſublimiorib. ſubdita ſit, & prima Petri 2. ſubiecti eſtote oī humanæ creaturæ pp Deum, ſiue Regi, quaſi pcellēti, ſiue Ducibus tanq̄ ab eo miſſis ad vindictam malefactorū, laudem verò bonorū. Ex his igitur patet, qualiter ex nouo & veteri teſtō accipitur auctoritas iudicum ordinariorū, ſiue ſęculariū, 135 ſiue ſpūalium. † Item auctoritas iudicum arbitrariorū pt accipi Exo. 21. vbi dr̄, ſi rixati fuerint viri, & percuſſerit quis mulierē pgnātē, & abortiuū quidē fecerit, licet ipa vixerit, ſubiacebit dāno, 136 quantū expetierit maritus mulieris, & arbitri iudicauerint. † Auctoritas aūt iudicū delegatorū accipitur Exo. 24. vbi aſcendens Moyſes in montē Senioribus ait, habetis Aarō & Hur vobiſcū: ſi quid natum fuerit qōnis, referetis ad eos. Abdias ꝓpheta dicit, Auditum audiuimus à Dño, legatum ad gentes miſit. Patet igitur ex pdictis reſponſio ad duo prima quæſita.

Ad illud, qđ obijcit̄ de iudicib. delegatis, dicēdū ꝙ nō eſt ſimile: nam cū plures delegantur ab vno ordinario, ambo gerunt vicē vnius, nec alter gerit plenariè vicē, ſed ambo ſimul. Ad illud verò, quod obiicitur, ꝙ 24. ſummi ſacerdotes inſtituti fuerant à Dauid, verum eſt, quantū ad miniſterium cultus templi, ſed tn̄ vnus erat, q perat ſuper alios in auctoritate iudicii, ſicut Caiphas dicitur pontifex anni illius, quo Chriſtus crucifixus eſt, Ioā. 11. & ſucceſſiuè.

Ad illud verò, qđ obiicit̄ de Anna & Caipha, dicen. ꝙ non ſimul præerant, ſed Anna pręfuit in principio prædicationis Ioānis, & poſtea Caiphas ſucceſſit ei in officio, & ideo ſub am137 bobus determinatur tempus prædicationis Io. † Et ꝙ ptās ſpūalis pręeminere debeat ſęculari, probat ēt Alex. per arg. à maiori dignitate. Vnde quanto dignior ē vita ſpūalis, q̄ ſęcularis, & ſpiritus q̄ corpus, tanto ſpūalis ptās ſęcularē ptātē honore & dignitate pcellit. quod ēt firmat Vgo de S. Vict. in li. de ſacram. adducēs exēplum diuinæ inſtitutionis. nam primū à Deo ſacerdotiū inſtitutū eſt, poſtea verò per ſacerdotiū, iubente Deo, regalis ptās eſt ordinata, ſicut legitur. j. Reg. 9. c. nā, ſicut dicit Apoſt. ad Heb. 7. Sine vlla animi contradictione qđ minus eſt, à meliore benedicitur. Hoc aūt dicit ꝓ Melchiſedech ſacerdote, q Abrahā benedixit, ſicut & Papa benedicit & conſecrat Imperatorē. Vnde ſacerdotalis dignitas regalem præcedit, de quo in d. c. Romani. de iureiur. in Clem. vbi Papa approbat, benedicit, conſecrat, & coronat Imperatorem, & cum opus eſt reprobat, excommunicat, & deponit, ut in d. c. apoſtolicæ, de ſent. & re iud. lib. 6. & in d. c. paſtoralis, de ſen. & re iud. in Clem. & 40. diſt. ſi Papa. & ibi per gloſ. & Archid. nam ſpiritualis poteſtas non iudicat ſm̄ humanā legē, ſed inquantū reſidet vice Dei. Vñ dixit Dñs Apoſtolis,

Matth. 10.non est discipulus supra magistrum, nec seruus super dominum suū. Et infra, Qui recipit vos,me recipit: & qui me recipit,recipit eum qui me misit.Et Lucę 10.dixit,Qui vos audit me audit:& qui vos spernit,me spernit.Qui aūt me spernit, spernit eū q me misit.Hinc & Apost.dicit 2.ad Cor.6.Pro Christo ergo legatione fungimur tanq̄ Deo exhortāte p nos. Et j.ad Cor. 2.dicit,spiritus.n.oīa scrutat̄,ēt pfunda Dei.Et j̄.Nos aūt nō spiritū hmōi accepimus, sed spiritū, q ex Deo est,vt sciamus q̄ ab eo donata sunt nobis.Et j̄. spūalis aūt iudicat oīa, & ipse à nemine iudicat̄.Ptās aūt sacerdotalis ad vindictā spūalem tendit, nō aūt ad vindictā corporalē.Vnde beat⁹ Ambros.Archadiū Imperatorē excōicauit & ab ingressū eclesię prohibuit vigorosè.2. q.7. nos si incōpetenter.& §.sicut Beatus Ambrosius. Sicut.n.iudex terrenus non sine cā gladium portat,ad Rom.13.ita sacerdotes nō sine cā auctoritatē clauiū suscepere.ille portat gladiū ad vindictā male factorū,laudē verò bonorū, j.Pe.2.Isti claues hn̄t ad exclusionē excōicatorū, vel excōicandorū & reconciliationē pęnitētiū,vnde qđ dicit Aug.super Ps.50.in versu,Tibi soli peccaui,videlicet quia rex oībus est superior,& ideo tm̄ à Deo, qui maior est eo,puniendus est.si quis de populo errauerit,Deo peccauit & Regi.Rex verò non hēt hoīem, q eius facta diiudicet.intelligendū est,ꝙ ab eo tm̄ est puniendus pęna corporali,nec hominē hēt, qui eū diiudicet.s.vt inferat corporalē pęnā, vt dicit
138 Alex.vbi s̄.qui ēt quęrit ibidem,† vtrū suprema ptās spūalis,q̄ est summi Pōtificis, possit hr̄e aliquā humanā ptātē, q̄ ipsam diiudicet.& vr̄ ꝙ sic:q a,vt dicit Hier.in li.de Viris illust.Damasus Papa à subditis de adulterio accusatus cū quadraginta duob.epis se purgauit.si ergo purgatio pertinet ad snīam iudiciorū, vr̄ ꝙ poterat iudicari.Item Beatus Greg.Papa de seipso dicit, si quis nos arguere voluerit,veniat ad sedē apostolicā, vt ibi mecū iustè decertet,quatenus ibi vnus ex nobis snīas deferat suam. Itē Aug.dicit,qui nec regiminis in se rōnē habuit, nec sua delicta detersit, nec filiorū crimē correxit, canis impudicus magis dicendus est q̄ eps.hoc hr̄ 2.q.7.qui nec regiminis. Item Paul.correxit Petrū, eo ꝙ non rectè ambularet ad euangelij veritatem,ad Galat.2.& hr̄ 2.q.7.Paul⁹ Petrū.& dicit gl.ad Gal.2.ꝙ Petrus,cui à Dño ter dictū est,pasce oues meas,Io.vlt.obiurgationē posterioris pastoris pro salute gregis libētissimè sustinebat.Ergo Papa,qui est successor Petri,si à veritate deuiet,poterit à posteriorib.pastorib.iudicari. Cōtra Vgo de S. Vict. 2.par.de sacram. dicit,ꝙ ptās summi Pontificis à Deo primū est instituta,& ideo cum deuiat,[à solo Deo iudicari p̄t.ad qđ allegat illud Apostoli j.ad Cor.2. Spūalis iudicat oīa,& ipse à nemine iudicatur.Item canon Gelasij Papę dicit.9.q.3.cuncta per mundū.ꝙ Papa,vel Sacrosancta Romana Ecclesia oēs iudicat,& à nemine iudicatur. Idem cōcludit capitulū,nemo iudicabit primā sedē,ea.ca.& q.vbi dicit Inn.Papa, neq;.n.ab Augusto, nec ab oī clero, nec à regibus nec à populo iudex iudicabit̄. Et Simachus Papa ibid. dicit, aliorū hoīum cās Deus voluit per homines terminare, sed sedis illius p̄sidere suo sine qōne reseruauit arbitrio. Et refert se ad mentem Christi dicentis Petro,Matt.16.Quodcūq; ligaueris, & quodcunq; solueris,&c.Alex.vbi s̄.s.in 3.sent.faciliter se expediens & succinctè p transiens dicit,ꝙ summus Pontifex non p̄t ab alio q̄ à Deo iudicari,sicut dicit Canon 9.q.3.facta subditorū à nobis iudicantur, nostra verò à Dño iudicant̄.ex quo accipit̄ ꝙ summus pontifex iudex est ordinarius singulorū,& null⁹ est,q eū iudicet,nisi De⁹. Et respondet ad illud qđ obijcitur de Damaso & de Gregorio,
139 † & de Petro,q substinuit reprehensionē Pauli, ꝙ illud factū dr̄ ad humilitatis exemplū,non aūt necessitatis debitū.vnde super illud ad Gal.2.dixi Cephę coram oībus,dicit gl. Ipse Petrus qđ à Paulo fiebat,vtiliter libertate charitatis & pietate humilitatis accepit:atq; ita exemplū posteris tribuit,vt non dedignarētur maiores,vbi forte recti tramitē reliquissent, à posteris corrigi. laus itaq; iustè libertatis in Paulo & sanctę humilitatis in Petro enituit.& simili modo dicendū est de Damaso & Greg.Ad illud verò,qđ dicit Aug.de malo epo, ꝙ canis impudicus dicendus est, intelligendum est si hēt superiorem,postq̄ est per snīam condēnatus.Vel illud dicitur pp meritum vitæ, non pp gradum potentiæ.Hęc Alex.Aliter tm̄ determinatū extitit in sacro Constantiēsi concilio p c.si Papa,40.dist.& ibi gl.,videlicet ꝙ in pertinentibus ad fidem & ad vnionē fidelium & ad reformationē ecclesię circa bonos mores Papa subsit concilio. de quo.tn̄ sufficiat mi
* hi quod dixi in Tractatu de potestate Papæ,& ecclesiæ.

140 Ad Tertiam principalē qōnem,videlicet, † an iudex possit secundū propriam conscientiam iudicare.Dico ꝙ de hac q.diuersæ sunt & variæ Doctorum snīæ.Alex.n.in 3.dicit, Videt̄ primò, ꝙ sic,Deut.17.iudices,qui pręsunt loco,iudicabunt iudicij veritatem.si ergo iudex sciat esse verū,qđ in iudicio accusatur,vel p ponit̄,ſm conscientiā debet iudicare,q̄uis non probet̄.Itē Deu.13.de idolatria iudicanda in aliqua ciuitate, dr̄ ꝙ diligenter rei veritate pspecta, si inueniatur certum esse, deleat̄ in ore gladij. ergo simili modo si iudex sciat certissimè aliquē peccasse, poterit ipsum iusto iudicio,ſm conscientiam iudicare. Item si iudex debeat iudicare ſm audita,non ſm conscientiam veritatis, ergo iudex poterit innocētē cōdēnare,cū ſm allegata & falsa testimonia,q̄ dephrendi non pōt,reus probari possit.quod tñ prohibitū est,Exo.23.insontem & iustum non occides.Item Isaiæ 11.dr de Domino,non ſm visionem oculorum iudicabit,nec ſm auditum auriū arguet. ergo nec iudex homo similiter debet iudicare ſm audita.Contra,Deut.j.Præcepi eis dicens,Audite illos,& quod iustum est iudicate,ita paruum audietis,vt magnum.ergo ſm audita debet iudicare,& non secundum conscientiam.Itē Amb.super Ps.Beati immaculati,dicit.Bonus iudex nihil paratū & meditatū de domo refert,sed sicut audit,iudicat:& sicut se habet cā,decernit.Item idem Amb.ibidem dicit,Bonus iudex nihil ex arbitrio suo facit,sed iuxta leges & iura pronunciat.ergo ſm leges & iura ea quæ audiuntur & conuincuntur iudicant non est iudicis ſm conscientiam iudicare. Item Aug.in Homil. de penit.dicit,Multi corriguntur,vt Petrus:multi tolerantur,vt Iudas;multi nesciuntur,donec veniat Dominus,qui & illuminabit abscōdita tenebrarū. Nos verò à cōione quemq̄ prohibere non possumus,nisi aut sponte confessum,aut in aliquo sæculari,vel ecclesiastico iudicio nominatum, aut conuictum. ergo ſm hoc Iudex non poterit ſm conscientiam iudicare non conuictum.Item Leui.24.super illud quod dicitur de blasphemo,miserunt eum in carcerem,& c. Dicit beatus Greg. Moyses causas populi semper ad dñm referebat,nos instruens,vt nō ex corde,sed præcepto diuino condemnationis,vel iustificationis sententiam referamus. ergo non debet iudex secundum conscientiam iudicare. Solutio. dicendum est,ꝙ est conscientia iuris,& est conscientia facti.Conscientia iuris est,quæ formatur ex lege diuina:Conscientia vero facti est,quæ formatur ex ipsa facti opinione,vel scientia.Dicendum ergo,ꝙ iudex non debet iudicare ſm conscientiam facti,sed ſm conscientiam iuris, excluso errore,quia qnq; contingit esse errorem circa vtranq; conscientiam scilicet iuris & facti:iudicare autem ſm conscientiam iuris rectā non erroneam, est iudicare ſm allegata diligenter discussa. Ad primum ergo,quod obijcitur,dicit Alex.ꝙ iudicare iudicij veritatem aliud est,ꝙ iudicare veritatē. Veritas enim est respectu facti,vel rei,quæ est,vel non est: Veritas verò iudicij est respectu puictionis,vel probationis legitimē facti,vel rei. Ex illa igitur lege non concluditur ꝙ iudex debeat iudicare secundum conscientiam veritatis facti,sed ſm veritatem iudicij, idem conuictionis & legitimæ probationis facti. Vnde dicitur, iudicabit iudicij veritatem,& facies quæcunq; dixerint, iuxta legē. Ad secundum dicendum ꝙ illa lex,s.de idolatria,loquitur in casu,vbi præcedit accusatio,& sequitur postmodum legitima facti conuictio.Vnde ibidem dicitur,si audieris in vna vrbium,supple aliquibus accusantibus aliquos dicentes,eamus & seruiamus diis alienis,&c. quære sollicitè & diligēter,rei veritate perspecta,si inueneris certum esse quod dicitur, & abominationem hanc opere perpetratam percutes habitatores illius ore in gladij.

Ad tertium,quod obijcitur,ꝙ si iudex iudicat ſm allegata,aliquando sciens veritatem,condemnare poterit innocentē. dicendum ſm Aug.ꝙ iudex,cum punit ad mortē,non dr occidere,sed ipsa lex:ita iudex,cum punit ſm legem, nihil omittendo de contingentibus legis,non condemnat ipse,sed lex ipsa.lex autem, quæ posita est ad iudicandum ea,quæ possunt conuinci, vel probari, nullo modo reprehensibilis est iudicando conuicta,vel confessa.Nam lex æterna,qua Deus iudicat, nō hoc modo iudicat,sed secundum ipsam rerum veritatem,quæ ei patet.lege autem,quæ posita est ad hoc,ꝙ ſm illam homo iudicet,non potest se extendere ad illa,quia multa de illis sunt ei occulta & incerta. sicut n. dicit Aug.Multa nesciunt,quousq; veniat Dominus, & illa sunt Dei iudicio relinquenda.

Ad quartum, quod obijcitur per aliam legem dicentem, insontem & iustum non occides. dicendum ꝙ si iudex laboret, q̄tum potest,salua iustitia ad repellēdum accusationem eius, quē scit innocentem,& ad repellenda testimonia, scilicet falsa: si tamen cōtingat ꝙ nulla exceptione iuris possit repelli accusatio, vel testimonium, nec alia occasione sententia differri aut subtrahi,consilium est, vt remitteret ipsum iudicandum superiori, cui etiam significet veritatē, quam scit, & probationem, quam audiuit: superior autē potestas, que nulli subest, de plenitudine auctoritatis posset sententiam mitigare, siue remittere, si tamen sine scandalo iudicium non posset differri. Dicunt aliqui, ꝙ si condemnaret innocentem, cū dolore, quia si oporteret cum facere, non esset reus, quia iudicaret conuictum nocentem,non innocentem. Sed quia videretur secundum hoc quod aliquis potuisset iustè damnare Stephanum, quia accusabatur de præuaricatione legis, dicendum est indistinctè,vt prius,quod si potestas inferior est, & constat sibi, ꝙ accusatus innocens est, debet ipsum ad superiorem remittere. Si verò superior nulli sit subiectus,& scit innocentem accusatum, debet eum soluere.

Ad illud,quod obijcitur, quod Dominus non secundum visionem oculorum, neq; secundum auditum aurium iudicabit, dicendum quod non est simile de homine: quia si homo solum secundum conscientiam teneretur iudicare, posset peruersus iudex reos absoluere,& econuerso,& ita periret iustitia.& in his residet Alexan.Thomas etiam 2.2.q.64. art. 6.in 3.argum.dicit, quod ꝙ illud,quod fit secundum ordinem iustitię.non est peccatum, sed quandoque cogitur aliquis secundum ordinem iustitiæ occidere innocentem.dicit ipse,puta cum iudex, qui debet secundum allegata iudicare, condemnat ad mortem eum,quem scit innocentem per falsos testes conuictum,& similiter minister, q iniustè condemnatum occidit obediens iudici . ergo absq; peccato p̄t aliquis occidere innocentem . Respondendo tñ ad prædictum arg.dicit,ꝙ iudex si scit aliquem innocentē, qui falsis testib.conuincitur,debet diligentius examinare testes,vt inueniat occasionem liberandi innoxium,sicut Daniel fecit.Si autē hoc non potest,debet eum relinquere iudicandum superiori Si autē nec hoc potest,non peccat,secundum allegata sententiā ferens, quia non ipse occidit innocentem,sed illi,qui eum asserunt nocentem.Minister autem iudicis condemnantis innocentem , si sententia intolerabilem errorem continet, non debet obedire. alias excusarentur carnifices,qui martires occiderūt. Si verò nō contineat manifestam iniustitiam, non peccat præceptum exequendo,quia ipse non habet discutere sententiā superioris, nec ipse occidit innocentem,sed iudex cui adhibet ministerium.hęc ibi Tho.Sed 2.2.q.67.art.2. specialiter de hoc quærens & arguēs pro & contra , decidendo tādem respondet ꝙ iudicare pertinet ad iudicem,secundum ꝙ fungitur publica potestate, & ideo informari debet in iudicio non secundum id,quod ipse nouit tanquam priuata persona,sed secundum illud,quod sibi innotescit tanquam personæ publicæ:hoc autem innotescit sibi & in communi & in particulari.In communi quidem per leges publicas, vel diuinas vel humanas , contra quas nullas probationes admittere debet.In particulari autē negocio aliquo per instrumenta & testes & alia huiusmodi legitima documēta, quæ debet sequi in iudicando magis,quàm id,quod ipse nouit tanquam priuata persona. Ex hoc tamen ad hoc iuuari potest,vt districtius discutiat probationes inductas, vt possit earum defectum inuestigare:ꝙ si non posset eas de iure repellere, debet sicut dictum est,eas in iudicando sequi,& sic pertransit Thomas.Discussis sententijs tractantium de materia,mihi videtur sine præiudicio veritatis, Giraldum Odonis ordinis Minorum,super 5.Ethic.hunc passum longe subtilius cæteris indagasse. vbi de duobus quærit, & elegantissimè disputat,videlicet primò vtrum iudici liceat cōtra veritatem sibi notam iudicare,sequendo proposita & probata.Secundò,vtrum iudex corruptus ferens iniustam sententiam pro parte corrumpente delinquat grauius, quàm corrumpens.

141 De primo arguitur, † ꝙ iudici liceat iudicare contra veritatem sibi notam,sequendo proposita & probata.Primo,quia iudex tenetur iudicare secundum illam notitiam quam habet vt iudex, & non secundum eam,quam habet vt persona priuata,nec secūdum eam , quam habet in alio foro , vt extra de offic. ordin. c.si sacerdos. Sed iudex habet vt iudex notitiam sibi factam per proposita & probata,quare licet ei,immo tenetur iudicare secundū proposita & probata contra veritatem , quam nouit vt persona priuata.Secundò, quia secūdum Amb.bonus iudex sicut audit, ita iudicat. 3. q. 7. iudicet. quare bonus iudex iudicat secundum proposita & probata,non secundum ea, quæ sunt aliter ei nota. Tertio,quia iudex nō debet mutare iudicium propter illam notitiam , propter quam non debet vitare in communione sacramentali excommunicatum,sed propter notitiam, quam habet vt priuata persona,non debet vitare excommunicatum.6.q. 2.si tantum,& c.placuit,& 2.q j.multi corriguntur.ergo, &c. Quartò,quia hoc licet iudici,quod est cautum lege.Sed cautum est lege,condemnare ad mortem virum innocentem,si cōuictus fuerit testimonio duorum vel trium,quia in ore duorum , vel triū testium peribit qui interficiet . Deut.17.Quare iudex,qui est lex animata poterit taliter conuictum ad mortem damnare. Quintò,quia sicut bonum commune prefertur bono particulari,tanquam melius & diuinius,vt in j. Ethic. in prooem.sic probatio communis,quæ fit in forma iudicij , præferenda erit probationi particulari,quā hēt iudex vt priuata persona . Quare iudex iudicare debet ſm illam,nō ſm istam. Sextò, quia de duobus malis, minus malum est eligēdum,vt in 3.Topic.sed minus malum est innocentē conuictū , q̄ nocentem non conuictū condemnare pp scandalum,quod esset, cū vniuersaliter oē iudicium putaret iniustū pro eo,ꝙ hoīes non immeritò illum ęstimant esse nocētem,qui in iudicio conuincitur esse nocens,quare vt prius.

Sed in oppositum arguitur, quia vtilius scandalum nasci permittitur,q̄ veritas relinquatur,ext.de reg.iur.c.qui scandalizauerit.Sed hic relinqueretur veritas,quare malè. Hic primò rñdendum est ad quæsitum.Secundo dandum est consilium.Pro quę

142 sito distinguo de notitia , † qm̄ est notitia probabilis opinionis, p̄sumptionis,vel suspicionis,& est notitia certitudinalis, puta cū vidit factum & audiuit dictū,de quo quæritur. Secundū hoc dicenda sunt duo. Primū est, ꝙ iudex pōt & debet iudicare cōtra illud,quod ipse suspicatur,p̄sumit,est opinatur esse verum,dūtamen oppositum fuerit ei legitimo modo probatum . Secundū autem est ꝙ iudici non licet in aliquo casu iudicare contra veritatem certitudinaliter sibi notam , quantūcunq; oppositum sit

143 probatū.† Primum aūt probo tripliciter.primo, quia nulla coniectura probationi obsistit in iudice, quæ non obsisteret in teste, cum iudex citius & ex leuiori cā possit repelli q̄ testis,vt not. 11. q.3.quicunq;.& 3.q.5. accusationes. ideo quia facilius hn̄r mille iudices, q̄ vnus testis . Coniectura opinionis & p̄sumptionis vel suspicionis si esset in teste dicente, ꝙ ipse suspicat̄,p̄sumit & opinatur,ꝙ probatio per alteram partem facta non sit vera, talis inquàm coniectura testis non obsisteret probationi , quo minus effectū snīę sortiretur,quare nec debet obsistere in iudice, si iudex taliter suspicet̄.Secūdò, quia illud non debet obsistere , quo nemo in actionibus & iudicijs vti dēt.tunc.n.vteremur illo tali, sed nemo in actionibus & iudicijs vti debet suo sensu,ext.de cōsti.c.j. In suspicionibus āt & p̄sumptionibus qlibet vtitur suo sensu,quare sicut nec proprius sensus debet probationi in iudicio factæ obsistere,sic nec propria iudicis suspicio, vel p̄sumptio. Tertiò,quia sicut se hn̄t argumenta topica dialectica,seu probabilia ad argumenta demonstratiua in logica , ita in iure se hn̄t suspiciones & p̄sumptiones ad testium probationes claras & iurō firmatas . Sed argumenta probabilia non obsistunt pp logicos argumentis demonstratiuis quo minus sortiātur effectum scientificum.quare nec apud Iuristas obsistent p̄latæ coniecturę pbationi apparēti p legū vel testium assertionem expressam factę, nec in ista cōclusione puto difficultatē qōnis esse,sed in sequenti,vbi iudex certitudinaliter nouit veritatē, contra quā est pbatio. Secūdā igitur cōclusionē pbo. Primo quidē auctoritate oīpo-

144 tētis Dei,q qōnem istā expressè determinare vr̄ dicens, † Nō sequeris turbam ad faciendū malum, nec plurimorū acquiesces snīę in iudicio,vt à veritate deuies,Exo.23. Cōstat.n.ꝙ iudex acquiesceret plurimorum snīę, si ad multorū falsorū testiū snīam cōtra veritatē sibi notam iudicaret & est hoc à veritate, quā nouit cōtra diuinū Imperiū deuiaret, quare simpliciter est illicitū.

Secundo , quia illa , quæ confestim nominata & conuoluta

145 sunt cum malitia † & quæ ſm se sunt mala,nullo modo conuenit bene fieri,vel rectè dirigi . Sed in illis necesse est semper peccare,& nunq̄ rectè agere vt tradit expressè Philosophus 2. Ethi. c.6.& Aug.in lib.de mendacio,& diffusè probatur in 2.lib. sent. dist.40.ait.n.Aug.Ea quæ constat esse peccata nullo modo bona esse possunt , nullo bonæ causæ obtentu, quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda sunt. Ea quippe opera hominū, si cās habuerūt bonas,vel malas, nūc sunt bona, nūc sunt mala, q̄ non sunt per se ipsa peccata, sicut victū p̄bere pauperibus , bonum est, si fit cā misericordiæ cum recta fide,& concubitus cōiugalis , qn̄ fit cā generandi , si ea fide fiat vt gignant̄ regenerandi. Et infra,Cum verò opera ipsa sunt peccata,vt furta,stupra , blasphęmiæ,qs dicat p causis bonis esse faciēda? vel peccata nō esse? vel quid est absurdius dicere, q̄ iusta esse peccata? Et infra, Quis hoc dicat,nisi q res humanas moresq; conatur & leges subuertere,de quo satis tractat Magister in 2.senten.distinct.40. Patet igitur, ꝙ ea , quæ conuoluta sunt, est malitia , & quæ secundum se mala sunt & peccata,nullo modo conuenit bene fieri,sed innocentem & iustum scienter condemnare est secūdum se malum, & cum malitia conuolutum.quare nullo modo potest bene fieri , qualiscunq; probatio intercedat.Quod autem istud sit secundum se malum , probatur , tum quia est opus impium , dicente Domino,innocentem & iustum non occides,quia aduersor impium.Exo.23.quasi dicat,ꝙ qui facit istud,est impius,& ideo aduersor illum,qui talia facit:tum quia est opus veritati & ęquitati

246 naturali contrarium. † Veritas autem est magna præ omnibus , & omnis terra & cælum inuocat veritatem, & benedicit,& omnia opera mouētur & tremunt veritatem, & non est cum veritate quicquam iniquum,vt ait Zorobabel 3.Esd.4.c.

Tertiò , quia si iustum condemnare scienter liceat iudici per falsa testimonia , aut hoc licebit amore Dei , vel amore sui , vel

147 amore proximi.non quidem amore Dei:quia vt ait Beda,† qui veritatis & charitatis iussa spernunt ,; Deum vtiq; qui charitas & veritas est,produnt, maximè cum non infirmitate vel ignorantia peccant, 11.q.3. abijt. hoc autem modo est in casu proposito.

148 Item non amore sui,† quia melius est homini pro veritate supplicium pati quàm pro adulatione recipere beneficium.11.q.3. nemo.Item nec amore proximi,quia vnus. s.damnificatur temporaliter,& alter spiritualiter, qui quamuis miser esset mala vo-

149 luntate,† miserior tñ efficitur ptāte,qua desiderium malæ voluntatis implet,vt ait Aug. 13.de Trin.c.5.quare iudici ex nullo bono amore scienter licet condemnare iustum & innocentem.

Quartò,quia nullum ante iustam , veramq; probationē iudicare aut dānare debemus.86.dist.siquis.& 2. q. j. Deus oīpotens, 11.q.3.eorum.& c.cūctis.& 30.q.5.nullum.Sed iudex contra veritatem sibi notam nullā probationē veram habere poterit , cū

150 cōstet sibi de veritate , quia nullū verū est cōtra verum, † cū oīa vera vero consonent.j.Ethic.c.7.ergo contra veritatem sibi notam iudex nullum iudicare,aut damnare debet.

Quintò , quia nō plus pōt cogi iudex p testiū assertionē ad faciendam rem iniustam q̄ pars p pbationē & snīam, arg. ad hoc,

151 † quia causa magis est in potestate iudicis , q̄ partis, vt dicit Philosoph.5.Ethic.sed pars non pōt cogi per probationem aliquā. nec per sententiā ad faciendum rem iniustam, quare nec iudex,

Quod.n.pars cogi nō poſſit,patet in caſu.Si.n.alicui adiudicetur vxor pp probationem teſtium,q̃ in rei veritate vxor eius nō eſt, nec eſſe p̄t pp'impedimentū notū iſti & nō iudici.Iſte certus de impedimento nec pp probationē,nec pp ſn̄iam , nec pp excōicationē recipit illam in vxorē , vel maritali affectione tractabit, quia nec debet ſm iura & ſanctorū conſilia, vt tractatur in c.inquiſitioni.ext de ſent.excō.& in c.literas,ver.ſi.extra de reſt.ſpol.
152 † nam potius debet qs oīa mala pati, quàm cōtra conſcientiam peccatum operari mortale.30.q.5.ita ne.& ſupra de his,quæ vi, met.ca.fi.c.ſacris.nam oē,quod non eſt ex fide,peccatum eſt, vt dicit Apoſt.ad Rom.14.vbi dicit gl.ideſt oē, quod contra cōſciētiam fit , dānabile eſt.Et Ambroſ.intelligit ex fide.i.ex cōſciē-
153 tia.† nam qui agit ꝯ conſcientiā,ędificat ad gehēnam,in d.c.literas,de reſt.ſpol.ſimilis expoſitio fit in c.fi.ext.de p̄ſcr.& de pęn. diſt.3.§.illud.quaſi ad mediū,& 28.q.j.ex his.Patet rn̄ſio ad q̄ſitū.

Cōſiliū igitur dandū eſt iudici ſuppoſito, ꝙ iudicare non debeat ꝯ veritatē ſibi notam,vt ſupra probatū eſt. ergo cauſam tali
154 ter inſtructā, nec cōmittat, nec deleget alteri. Cuius rō eſt,† qa oē opus malum,ſicut eſt illicitum hoī facere per ſeipſum , ita eſt ei illicitū facere per alterum,tum quia ille agit ſm iura,cuius auctoritate agitur,& ita per idem eſſet iudici cōdemnare innocentem per ſeipſum,vel per alterū,vt in c.qui facit,de reg. iur. lib.6.
155 † tum quia quicquid eſt cā cauſę,eſt cā cauſati,ſcd̄m Philoſoph. in j.de cauſis.& per conſequens iudex,qui eſſet ſcienter cā commiſſionis, ex qua pendet ipſo ſciente, iniuſta dānatio innocētis eſſet ēt ſcienter cā illius iniuſtæ dānationis,tum qa oīs actus bonus,vel malus magis imputatur cauſæ p̄cipienti, q̃ cauſæ obediēti,vt dicit Philoſoph.5.Ethic.Quare quancunq; iniuſtam condēnationem ferre per ſeipſum eſt illicitum iudici ferre ēt per alterum illicitū erit ei. Sed iudici eſt illicitū cōdēnare innocentem per ſeipſum,vt ſupra probatum eſt, ergo illicitum eſt ei ēt cōdē-
156 nare per cōmiſſarium.† Inſpeciali āt,vt videatur quid habet,& quid debet facere iudex,diſtinguendū eſt de iudice,qa vel habet ſuperiorē in terris,vel non.ſi habet conſulendum eſt,ꝙ cām remittat ſuperiori cū relatione propriæ conſcientiæ & probationis oppoſitę.& ſi non admittatur remiſſio , ſed ipſe cogatur ferre ſn̄iam, conſulendum eſt,ꝙ pro ueritate ſentētiet,quia melius eſt pro veritate ſupplicium pati,&c.vt ſupradictū eſt. Si verò nō habet ſuperiorē in terris,ſicut Rex Frāciæ,vel Papa,vel olim Imperator,conſulendum eſt,ꝙ ſimpliciter pro veritate ſententiet, & ꝙ grauiter puniat teſtes oppoſitum aſſerentes.

Primum declaro,qa cuicunq; cōmittitur actus,quem qs non
157 p̄ot conuenienter,agere debet illū cōmittenti remittere,† qa ꝑ idem eſt,ſm iura,non poſſe cōuenienter agere, vel nō poſſe agere,ff.de verb.ſig.nepos Proculo.ſed iſte iudex non p̄t in hoc caſu ſn̄iam conuenienter ferre,quia ſi pro veritate ſentētiet , facit ꝯtra ordinem iuſtitię,qui nō permittit aliquē non conuictū dānari.2o.q.5.nullum.& 2.q.j.Deus omnipotens. ſi verò cōtra veritatē ſententiet,facit contra rem iuſtitiæ, quod eſt maius inconue-
158 niens q̃ facere ꝯ ordinem,† ſicut maius peccatū eſt ex genere,q̃ peccatum ex circunſtantia,vt patet ex dictis 3.Ethic.c. de inuoluntario per ignorātiam. ergo iudex in hoc caſu debet cām ſuo ſuperiori remittere.Secundū verò declaratur proteſtato,ꝙ nullus debet ſe reputare coactū ad male agere, quia in quibuſdam
159 non eſt cogi,† ſed p̄morien.eſt antequā aliquis turpiter agat, vt in 3.Ethic.c.de operat.mixtis , ſuppoſito tn̄ ꝙ iudex metu , vel ignorantia reputet ſe coactum ad dandū ſn̄iam.in hoc caſu oſtē-
160 ditur ꝙ debeat ſn̄iare pro veritate,† qa de duobus malis minus malū eſt eligendum.ſi oporteat alterū eligi,vt in 3. Topi.ſed minus malum eſt cōtra ordinē iuris pro veritate innocentē abſoluere,q̃ ſeruato ordine iuris contra veritatē innocentē condēnare.Quod apparet,tum quia ibi perit res iuſtitiæ, hic aūt ſolus ordo iuſtitię:tū quia illud eſt ſm ſe malum ex genere,vt oſtenſum eſt ſupra, quod nullo modo p̄ot bene fieri. Iſtud aūt eſt malū ex
161 ſola circunſtantia:tum quia,vt dicit lex,† ſanctius eſt, impunitū relinquere facinus nocentis, q̃ innocentē dānare.ff.de pęn.l.abſentē.Quare iudex in tali caſu poſitus debet potius iudicare pro veritate certitudinaliter ſibi nota,q̃ ꝯtra veritatem,non obſtante quacunq; probatione propoſita,ſed pars appellet,ſi vult,poſt quam ipſe animā ſuam liberauit;cuius valor p̄ponderat toti mū-
162 do,† quia anima cunctis rebus eſt precioſior,vt in 3.de Anima. & in l.ſcimus,C.de epiſ.aud.& in c.cū infirmitas, ext. de pęnit. & remiſſ.potius igitur nocentē inconuictum abſoluat, q̃ innocentem conuictū per falſos teſtes cōdemnet,per l.abſentē, ff. de pę. vt puta,ſi proprijs oculis vidit Caium interfeciſſe Titium & probetur de Sempronio,qua igitur conſcientia poterit condemnare Sempronium?certè non niſi mala.ergo &c.

163 Tertiū verò declaratur,videlicet, † ꝙ iudex, qui eſt talis princeps,qui ſuperiorem non habet , debet ſimpliciter iudicare pro veritate ſibi nota.Primò,qm̄ ipſe,qui eſt quaſi Deus in terris,debet quantū p̄ot,ſicut Deus iudicare in terris. tali namq; principi maximè iniungitur illud quod generaliter fidelibus indicitur ꝑ Apoſt.ad Epheſ.5.eſtote imitatores Dei,ſicut filij chariſſimi. Sed talis princeps,qui non habet ſuperiorem in terris,eſt quaſi Deus in terris:ſic.n. vocatur in ſcriptura diuina & ipſe & ſui ſimiles vt dicitur in Pſ.Qm̄ dij fortes terræ vehementer eleuati ſunt: Deus aūt ſemper iudicat in uirtute pro veritate ſibi nota, ſicut ſcriptū eſt in Pſal.Deus iudicabit orbem terrę in ęquitate & populos in veritate ſua.& Apoſt.dicit ad Rom.2.ſcimus enim quoniam iudicium Dei eſt ſecūdum veritatem.ergo ſimili modo huiuſmodi princeps iudicare tenetur.

164 Secundò , † quia vnuſquiſq; iudicare tenetur ſecundum veritatem ſufficiēter ſibi notā.Vnuſquiſq;.n.iudicat bene quæ nouit,& horū eſt bonus iudex,vt in primo Ethi.in prologo,c.3.ſed tali principi eſt ſufficiēter veritas nota , poſito ꝙ ei ſoli ſit nota, quia ipſe ſolus magis eſt dignus fide,q̃ centum teſtes:quod appa ret tum quia ipſe eſt cuſtos ſupremus iuſti,vt in 5.Ethic.c.11.& ꝑ
165 appellationē non eſt recurſus ad alium:† tum qa teſtimonium, qđ eſſet inualidū ex defectu numeri teſtium,fit validū ex ſola p̄ſentia principis,vt C.de teſti.l.oīum.Ex quo appareat,ꝙ nota ſolius principis ęquipollet & p̄ualet atteſtationi pluriū teſtiū.ergo princeps talis iudicare debet ſm veritatē ſibi notā , & punire teſtes oppoſitum aſſerentes , ſicut conuictos de falſo teſtimonio.

166 Ad primum in oppoſitū eſt dicendum , † ꝙ iudex nō ſemper iudicare debet ſm illam notitiam, quā accipit vel addiſcit vt iudex:quod apparet,quia ſi alicui iudici daturo ſn̄iam fiant allegationes pro parte ius nō hn̄te,nullæ aūt allegationes fiant pro altera parte,ipſe tn̄ ſcit allegationes veras pro parte ius hn̄te , quas non didicit vt iudex,ſed vt ſcholaris exiſtens,ſi bene quidē iudicet obſequendo legibus non aduerſando examinando rem,merita non mutando.3.q.7.iudicet.iudicabit certè, ſm veram legū notitiam,quam didicit vt ſcholaris,non ſm falſam,quam acce-
167 pit vt iudex,† iux.not.in l.vna,C.vt quæ des. aduo. part.iud. ſup.
168 † Item cum aliqua comparantur ſub duabus differentijs debēt intelligi cætera paria,aliàs nulla eſſet comparatio : vt ſi q̄ramus, quis eſt melior clericus, vel laicus,non p̄ot dici ꝙ clericus ſit melior,niſi ſuppoſita in cæteris paritate , quia melior eſt vnus perfectus laicus,q̃ vnus imperfectus clericus. Similiter in propoſito dicendū,ꝙ ſi notitia,quā iudex hēt vt iudex,ſit p̄ferenda notitiæ, quam habet vt perſona priuata,cōcedendū eſt cęteris paribus: ſed ſi notitia illa non mereī dici notitia,ſed error & deceptio,qa falſa & iniqua:iſta verò.ſ.quam habet vt priuata perſona , ſit ve-
169 ra &c.nemo ſanæ mentis dicet,ꝙ illa iſti ſit præferenda, † & illi quidem,qui hoc dicerēt , maledicti ſunt à Deo dicente per Iſaiā 5.c.veh qui dicitis malū bonū,& bonū malū,ponentes tenebras & lucem tenebras. Sic autem eſt in propoſito, vbi probatur aliqd iudici contra veritatem certitudinaliter ſibi notam.

Ad ſm autem dicēdum, ꝙ bonus iudex ſicut audit iudicat, ſi veritatem ſe audiuiſſe percepit, aliter non.Vnde ſubdit Amb.ꝙ ſicut ſe hēt,natura decernit,i.veritas facti & iuris. ſi igiī cōſtet ei, ꝙ aliter ſe habet natura,& aliter audientia, potius declinabit ad
170 veritatē naturæ,q̃ ad falſitatē audientiæ. Vnde ibidē ſubdiī, † ꝙ in iudicādo magis dēt eē cordi cuſtodia veritatis q̃ obediētia volūtatis,& ꝙ ꝓ nullo optato ꝑ voluntatē dēt relinquere veritatē.

171 Ad tertium dicendum, † ꝙ aliud eſt excōicatū non vitare, & aliud eſt innocentē condēnare : qa illud eſt ꝯ ius poſitiuū, iſtud aūt eſt ꝯ ius naturale,& ideo per ius poſitiuū ſancitū eſt in qbuſdam caſib.excōicatos non vitare. 11. q.3. qm̄ multos. ext.de ſen. exc.c.rn̄ſo. & c. inter alia.& c.ſi verò, cum ſimilib. ſed per nullū ius ſancitum eſt in caſu aliquo innocentes damnare , immo per
172 oēs leges vniuerſaliter interdictū eſt,† qa factæ ſunt leges,vt puta ſit inter improbos innocentia.4. diſt.factæ ſunt aūt. ergo &c.

Ad quartum dicendum , ꝙ nulla lege cautum eſt, innocentē conuictum, cum conſtat iudici falſò cōuictū eſſe damnari.imò lex oppoſitū dicit ibidē,Deut.17.vbi Deus loquitur iudici dicēs,
173 † Cum reperti fuerint vir aut mulier,qui faciant malum, & hoc tibi fuerit nunciatū audienſq; inquiſieris diligenter & verū eſſe repereris, educes virum,&c.Et infra, Qui iudicabunt ſibi iudicij ueritatē,ergo p̄ſupponitur ꝙ iudex reperit,uerum eſſe qđ teſtis affirmat,& ſic percipiat illud eſſe credendum.

Ad quintum autem dicendum,ꝙ bonum cōe præferendū eſt particulari,& probatio cōis particulari ſimiliter præferatur. Sed ꝯdēnare innocētē nō eſt bonū,ſed malū,ergo malū cōe ꝯſiſtēs in impijſſima falſitate nō eſt p̄feren.bono cōi,nec particulari ꝯ-
174 ſiſtēti ī ueriſſima pietate,cū ueritas oīa uīcat,vt dictū eſt ſ.†imò meli⁹ ē,nocētē abſoluere,q̃ innocētē ꝯdēnare. ff. de pę.l.abſētē.

Ad ſextū aūt iam dictum eſt ēt , ꝙ minus malū eſt ꝯtra ordinē iuris ꝓ ueritate iudicare , q̃ ſeruato ordine ꝯtra ueritatē & iu-
175 ſtitiā iudicare:† nam, ut dictū eſt, ēt facilius ſcandalū naſci permittitur q̃ ueritas relinquaī,ut in d.c.qui ſcandalizauerit, de reg. iur.quàm maximè, quia ſcandalum in caſu ſuppoſito nō poteſt eſſe frequens,ſed raro contingens.

Hoc mihi videtur pro veritate tenēdum. quanquā Doctores iuris ciuilis in l.illicitas.§.veritas,ff.de off.præſid.ſatis ſe nitantur defendere per illum tex. ꝙ iudex debeat iudicare , ſm probata. Sed certè ille textus rectè intellectus ſatiſfacit ēt pro hoc quod
176 concluſum eſt.dicit.n.tex.ille,† Veritas rerum erroribus geſtorum non vitiatur.ergo veritas debet præualere,nō obſtante voluntario falſorum teſtium errore corā iudice palliato . Vnde dicit ibi gl.ſuper verbo,veritas, Pone caſum, Alium erat ſcriptum aliud

aliud actum.ſi ex fide teſtium,'qui probāt , apparet quid eſt actū, id ſequimur,vt hic,& C.plus valere quod agi.per totum.ergo ſimiliter dicam,ꝙ ſi aliud actum eſt,q̃ ex fide teſtimonium poſſit
177 apparere,nō credam teſtibus,ſed ſequar veritatem.† fides enim teſtium attendenda eſt ſm veritatem & non ſm falſitatem.Vnde cū ſubdit tex.in d.§.veritas,& ideo prẹſes prouincię id ſequatur qđ conuenit eū ex fide eorū,q̃ probabuntur . ſanè debet intelligi,ſi veraciter probentur , & nō fallaciter. Vnde ſubdit ibid. gl.In eo ergo,quod dicit,ex fide eorū &c.eſt arg.pro Io.ꝙ ſm allegata debet iudex iudicare,non ſm conſcientiā.Sed Mart.contra, & pro eo facit.ff.de fer.l.eadē, in fi. & ff.fi.reg.l.ſi irruptione. §.fi.Sed ibi vt iudici erat notū,ſecus ſi vt priuato.Hęc gl.vbi dicit Bart.vel dic,aut tractamus de cōſcientia, quā cauſat ius , vt quia pars allegat legem pro ſe & iudex intelligit alio modo , & tunc poteſt iudicare,ſicut intelligitur,arg.C.vt quę deſ.aduo.part.iud. ſup. l. vna. aut de ea , quam iudex habet ſuper facto , & tunc aut nota iudici, ſm conſcientiam ſunt notoria aut nō. In primo caſu ut talem fore p̄tātem Bononienſem,vel talē non eſſe Papam, & ꝯrium notum eſt,tunc p̄ot iudex ſm ſuam cōſcientiam iudicare,arg.C.qui & apud quos.l.2.In 2.verò caſu.ſ.qn̄ hēt conſciētiam de facto eorum q̃ non ſunt notoria: & tunc aut tractamus de his,q̃ ſunt ad deciſionem cauſæ, aut ad ordinationem, aut ad probationē.ſi ad deciſionē,tunc diſtingue,aut ſunt nota vt iudici,aut vt priuato:ſi vt iudici,certū eſt,ꝙ iudex p̄ot iudicare ſm talē conſcientiā:ſi vt priuato,& tunc nō,vt intelligit gl.in d.l.vna. C.vt quæ deſ.aduo.ſi ad ordinationē cauſæ,tunc dicit gl. ꝙ non poteſt,ff.de probat.l.quoties. ſi ad probationem cauſæ, tunc poteſt,arg.ff.de teſtib.l.3.ibi,tu magis ſcire potes,quanta fides ſit teſtibus adhibenda.hæc Bartolus.

Ad prædicta faciunt no.ff.de min.l.minor 25.an.& ff. de in lit. iur.l.2.§.fi.& ff.de pet.hæred.l.fi.& in Auth.de mād.prin.§.ſi tibi. col.3.& ext.de re iud.c.cū inter vos.& 30.q.5.§.ſed obiicit. & ext. de ōf.dele.c.paſtoralis & plenè.ext.de of.ord.c.j.& ibi gl. & Doc. dicit.n.ibi gl.ſuper verbo,canones,Item ex eo qđ dicit hic inquirere vlciſci & punire,ſm ꝙ canones cenſuerūt, eſt arg. ꝙ iudex iudicare debet ſm allegata & ſm canones & leges , & non ſm conſcientiam,vt expreſſe dicit 11.q.3.ſummopere.& 3.q.j.iudicet.& 6.q.2.ſi tn̄.& c.placuit.& in c.2.de off.ord.& C.de iud.l.rē nō nouam.& in Auth.de iud. §. quia verò & in Auth.de defenſ. ciuit.§.iuſiurandū.& ff.de off.præſid.l.illicitas.§.j.Arg. ꝯ ꝙ p̄ot iudicare ſm ꝙ putat,ff.quis & à quo app.l.appellari.& ff.de arbit.l. qualē & 11.q.3.tunc vera.& arg.8.diſt.qui cōtempta veritate.In hoc caſu dicit gl.qn̄ iudex aliud habet in cōſcientia,& aliter cōſtat per probationes legitimas, dn̄t quidā ꝙ debet cām alij delegare.ff.de iuriſd.om.iud.l.p̄tor. Alij dn̄t & melius, ꝙ licèt iudex aliud habeat in conſcientia ſua, q̃ conſtet per allegata,debet iudicare ſm ꝙ facta eſt ſibi fides in iudicio per iura prædicta,& nō debet ſequi ꝯſcientiā, qa non ſcit illa tanq̃ iudex,ſed tanq̃ Deus, vt in d.c.2.de off.ord.& 6.q.2.ſi tn̄.& cap.placuit.nec peccat,nec dr̄ facere ꝯ conſcientiam,& ita nec in condemnando,nec in abſoluendo ſequatur conſcientiam. & ꝙ ita ſit procedēdū, patet: nam Dn̄s omnia ſciebat,& tn̄ nullum voluit ꝯdemnare, niſi ꝓbationibus conuinceretur,2.q.j. Deus oīpotens. hęc gl. ibidem. Sed huic gloſſę ſubſtantialiter iam ſupra reſponſum eſt , ꝙ tunc iudex debet iudicare ſm allegata & probata , qn̄ talia vera ſunt. Vn̄ dicit tex. in d.c.ſummopere. ꝙ iudices in dictandis ſentētijs nullatenus leuitate , aut furore ducti ſint præcipites , ſed cauſis prius diligenter ventilatis,cum res q̃ ignorabatur,pleniter ad notitiam venerit diffinitiua ſentētia proferatur.Et in d.c.iudicet,dicit tex.iudicet ille,qui ad pronūciandū nullo odio, nulla offenſione,nulla leuitate ducatur.Et infra,ſicut ſe habet natura negocij decernit,&c.vt ſupradictum eſt,& bene ſolutū.Ad d.c.ſi tn̄, & ad c.placuit, reſpondeo ꝙ loquuntur de epiſcopo , qui ſolum modo nouit crimen occultum ꝙ non p̄t publicè condemnare, nec in d.c. ſi tn̄, fit aliqua mentio de oppoſito veritati, vt iudex hēat innocentē condēnare ꝯ veritatē, qa hoc nullum ius patiī,
178 vt dictū eſt.† Et d.c.placuit,loquitur de ep̄o, q nouit crimē ꝑ ſecretā confeſſionē criminoſi,ꝯ quē excōicationis ſn̄iam,vel aliā cōdēnationē ferre nō p̄t in publico , qa reuelaret cōfeſſionē , & ꝯfitentis proderet crimē occultū in infamiā ipſius,qđ eſſet ꝯ doctrinā Chriſti dicētis Matt.18.ſi peccauerit in te frater tuus, &c. de quo 2.q.j.ſi peccauerit. & ī tali ēt caſu loquiī c.ſi ſacerdos , qđ eſt c.2.de off. ord. vbi dicit tex. qa non vt iudex ſcit,ſed vt Deus. Cautū eſt.n.vt ꝯfeſſor nō debeat ꝓdere peccatorē,6.diſt.placuit. & ext.de pęn.& remiſſ.c.oīs vtriuſq; ſexus,ad fi.Ad p̄dictā l.rem nō nouā,dico,ꝙ facit pro me, cū dicit, ſic etenim attendētes ad ſacroſanctas ſcripturas , & Dei p̄ſentia ꝯſecrati ex maiori p̄ſidio lites dirimēt,ſcituri ꝙ nō magis alios iudicant,q̃ ipſi iudicanī,cū ēt ipſis,magiſq̃ partib. terribile iudiciū eſt, ſi litigatores qdē ſub hoīb.ſunt,ipſi aūt Deo inſpectore adhibito cās ꝓferūt trutinandas.i.dirimēdas, vt dicit gl.& infra,Sacroſanctis euangelijs tactis iurīm p̄ſtent,ꝙ cū oī qdem virtute ſua , oīq; opere qđ iuſtum & verū exiſtimauerint clientib.ſuis inferre procurent , nihil ſtudij relinquentes, quod ſibi poſſibile eſt.nō aūt credita ſibi cā cognita ꝙ improba ſit vel penitus deſperata,& ex mendacibus allegationib.ꝯpoſita,ipſi ſciētes, prudētesq; cū mala cōſcīa liti patrocinēī:ſed & ſi certamine p̄cedēte aliqd tale ſibi cognitū fuerit à cā recedāt ab hmōi cōione ſeſe penit⁹ ſeparātes, & hęc vltima verba ꝑtinent ad aduocatos, & ꝑoptimè trahunī in arg. ad iudices.

Ad Auth.de iud.§ qa verò.putādū eſt, ꝙ gl. velit adducere illud qđ cōtineī in ver.ſiue,§.oīs aūt.vbi ſequiī tex.oīs aūt iudex, ſiue cingulū hn̄s,ſiue aliter iudicans cuſtodiat leges & ſm eas ꝓferat ſn̄ias.rn̄deo,ꝙ nō dr̄ cuſtodire leges,nec ſequi leges,vel ſm leges proferre ſn̄iam,qui ꝯ veritatē iudicat habita notitia de falſitate probatorū vel allegatorū coram ipſo.Ad §.Iuſiurandū,in Auth.de deſenſ.ciuit.ubi tex.dicit, iuſiurandū uerò p̄bēs, qa oīa ſm leges & ius agat.dico idē,qa non agit ſm leges,q ſciēter iudicat ꝯ ueritatē.Ad dictū.§.ueritas. iā ſupra rn̄ſum eſt. Ad illud ēt qđ dicit gl.p̄dicta,ꝙ ſi aliter cōſtat per ꝓbationes legitimas,q̃ iudex in cōſcīa teneat,debet cām delegare:rn̄ſum eſt ēt ꝙ hoc nō dēt facere,qa eſſet particeps criminis faciēdo ꝑ aliū,qđ nō licet
179 ꝑ ſeipſum,† & participās in crimine criminoſo, incidit in eādē ſn̄iam,ut in c.ſi cōcubinæ clericorū,& in c.nuper,ext.de ſen. excōm.Præterea, cū delegans ſit cā principalius agens,ergo magis peccaret,ut ſupradictū eſt.Accedūt not.in c. ſi culpa. de iniur. & dam.dato.ibi,nec ignorantia te excuſat, ſi ſcire debuiſti ex facto tuo iniuriā ueriſimile poſſe ꝯtingere,uel iacturā.Accedūt ēt no. in c.ſicut dignū,ext.de homic.nō.n.minus peccauit rex Anglię, q iuſſit interfici beatū Thomā Archiepiſcopū Cantuarien. q̃ q eius iuſſu fecerūt, nam faciendo per alios dr̄ feciſſe ꝑ ſeipſum, ut in c.q facit,de reg.iu.li.6.ſicut Herodes dr̄ occidiſſe pueros,quos iuſſit occidi,Matth.2.Nam mandans & madatarius cōſulēs,ſuggerens,ꝯſenſiens,uel exhortās,cū poſſit ꝓhibere,pari pena puniunī,ut in c.ſign̄aſti,2. ext.de homic. ibi, nec ipſius ſtudio cōſilio uel mādato,& in d.c.ſicut dignū.in gl.ſuper uerbo , cōſilium dedere,ad fi.c.ubi dicit gl.Nota ꝙ homicidiū cōmittiī facto,cōſilio,p̄cepto & defenſione.5o diſt.ſi qs uiduā.& 23.q.ult. c. fi. ad qđ 11.q.3.q ꝯſentit.Nā,ut dicit Apoſt.ad Rom.j.in fi. digni ſunt morte nō ſolū q faciūt ea, ſed ēt q cōſentiūt facientib. Præterea qūo pn̄t dici legitimę ꝓbationes, quas cōſtat ſup falſo fundatas. ergo nullo modo ſequaī iudex falſitatē,ſed potius veritatē , nec ſuā conſcientiā lædat,& verā iuſtitiam ꝑ falſitatē offendat, ſi nō vult incurrere pęnas contentas in c.cum ęterni. de ſen. & re iud. lib.6.vbi dicit Inno.IIII.pulcherrima verba & ſingulariter nota.
180 dig.videlicet,† Caueāt Eccleſiaſtici iudices,& prudēter attēdāt, vt in cārum proceſſib. nil vēdicet odiū,nil fauor uſurpet , timor exulet,p̄miū aut expectatio prẹmij,iuſtitiā nō euertat, ſed ſtateram geſtent in manib. lances appendant æquo libramine , ut in oīb.q̄ in cauſis agenda fuerint,p̄ſertim in concipiendis ſn̄ijs & ferendis,p̄ oculis hēant ſolū Deū illius imitantes exemplū,q querelas populi tabernaculū ingreſſus ad Dominū referebat, ut ſm eius Imperiū iudicaret.Sed nulli dubiū,ꝙ iudiciū ſm diuinū Imperiū debet eſſe ſm ueritatē , & non ſm falſitatē,ut dicit Apoſt.
181 ad Rom.2. Subdit Inn. † ſi qs aūt iudex eccleſiaſticus ordinarius aut ēt delegatus famę ſuę prodigus ꝓprij p̄ſecutor honoris ꝯtra ꝯſcientiā & ꝯ iuſtitiā in grauamē partis alterius in iudicio qcq̃ fecerit per gratiā uel p̄ſordes ab executione officij per annū nouerit ſe ſuſpēſum,ad æſtimationē litis parti quā læſerit nihilominus cōdendandus,&c.Ecce quam ſp̄āliter monet,ne ꝯ conſciētiā & ꝯ iuſtitiā faciat.Vnde dicit gl. Io.And.nota iſta duo ſic copulata vtrūq;.n.requiriī,ut hēat locū hęc pęna.nō.n.ſimpliciter ſm cōſcientiā iudicare debet,ſed informare dēt eam, ſm allegata & probata,& allegat dictū c.iudicet,& d.c. paſtoralis. Ego dico,hoc eſſe uerū, in quātū allegata & ꝓbata ſint uera, nō aūt debet informare ſuā conſcientiā,in quantū ſibi conſtat allegata & probata certitudinaliter eſſe falſa. ius.n.non fouet , ſed punit & deſtruit falſitates,ut patet expreſsè in iure canonico & ciuili, de fal.ꝑ totū,ergo,&c.Dn̄s Ant.de But.in d.c.paſtoralis, §.qa uero, ſic pertranſit dicens , quartū dubiū gl.eſt,vtrū iudex hn̄s cōſciētiā ueritatis circa cām,& aliter ſibi cōſtat ꝑ probationes,debeat ꝓcedere ſm conſcientiā an ſm allegata. Vgoli.& ſequaces dixerūt ꝙ nō debet iudicare ꝯ ꝯſcientiā , ſed alteri cōmittere,& ſi ſit talis q non poſſit alteri cōmittere, puta ſubdelegatus delegati,ꝓnunciet ſm allegata,& deponat conſcīam.3.q.7.iudicet.cū ſimi
182 lib.fateī,† ꝙ iudicās ꝯ cōſcīam & grauās partē teneī ad intereſſe,ut in c.cū æterni.de ſent.& re iud.lib.6. Sed qd ſi non p̄ot conſcientiā deponere?Dicit Hoſt.ꝙ nō debet ꝯ conſcīam agere,qa nulla obediētia neceſſitat ad agēdū ꝯ ꝯſcīam.de tēp.ord. ad aures.& dr̄ gloria nr̄a,teſtimoniū cōſcīæ nr̄æ , de ſacra unct. c.j.Vn̄ ſi p̄t,informet ꝯſcīam ſuā cū iure & exequaī.Et dicit Hoſt.ꝙ hoc ipſe faceret,niſi ſn̄ia euidēter eſſet nulla,& ſi nō p̄t deleget:ſi nō p̄t,inſtet cū ſuperiore vt exoneret:ſi nō p̄t,appellet.de offi.deleg. ſi quando.non tn̄ ſtatim poteſt appellare , niſi quando non p̄ot ſuam conſcientiam deponere,ſecundum Doctores, quia nō eſt ſcribendum,nec alicui conſulendum,ꝙ contra cōſcientiā agat, allegat de præſcrip.c.fi.ſed magis facit c.inquiſitioni, de ſent.excom.& de reſtit.ſpol.c.literas.

Gloſ.etiam in d.c.iudicet 3.q.7.ſuper verbo, audit,dicit, arg.ꝙ ſecundum allegata eſt procedēdum,& allegat iura,& ſubdit,ſed cōtra 3o.q.5.nullum,& c.iudicantem.& 3.q.7. poſtulatus.& verè iſta tria

iſta tria cap. peroptimè probant,qđ ſupra cõcluſi. Nã d.c.nullũ, 183 dicit, † nullum ante veram, iuſtãq; probationẽ iudicare debemus,aut damnare.Nota,quia dicit,verã iuſtãq; copulatiuè. ergo dato q poſſet dici iuſta ſeruato iuris ordine , non tñ eſſet recta probatio,ſi non eſſet vera,iuxta not.86.diſt.ſiquid verò ibi,diligenter veritas eſt perſcrutanda.ſimile 11. quæſt.3. eorum. & c.in cunctis,& d.c,iudicantem,dicit,tandiu actio ventiletur,quo vſq; ad rei veritatem perueniatur.& inf.dicit Gratianus , Ex præmiſ-184 ſis manifeſtiſſime colligitur , † q p incertis à certis recedẽdum non eſt,nec in re dubia danda eſt ſententia certa. ſubdit gloſ. in d.c.iudicet,ſecundum Vgoli.delegabit cauſam,ſi conſcientia nõ concordat allegatis,ſecundum alios poteſt determinare,ſecundum allegata,quia aliud facit quis in eo, q Deus, aliud in eo,qđ homo. 23. q. 4. ſi eccleſia. & ſic iudicare poteſt ſecundum conſcientiam,quam habet vt iudex,non vt homo.argu.eſt de offic. ordi.c.ſi ſacerdos,& de offic.deleg. paſtoralis.§.quia verò.Sed ad prædictam glo.& ad iura,quæ allegat, iam reſponſum eſt ſupra. Simili ẽt modo reſpondendum eſt ad gloſ. & iura, quæ allegat 185 30.q.5.his ita reſpondetur. dicit enim ibi tex.† Incerta enim vt Xiſtus Papa ſcribit epiſcopis per Hiſpaniam conſtitutis , nemo pontificum iudicare præſumat.Et quamuis vera ſint , tñ credẽda non ſunt, niſi quæ certis indicijs comprobantur, niſi quæ manifeſto iudicio conuincuntur , niſi quæ iudiciali ordine publicantur. prædicta etiam verba repetuntur in §.ſeq.qui incipit,hinc ẽt Victor Papa.dicit glo.ſuper d.verbo,credenda non ſunt.argu.ex his authoritatibus,& ſequentib.cap.q iudex non ſecundum cõſcientiam,ſed ſecundum allegata,debet iudicare, de conſec.diſt. 5.cap.vlt.15.q.5.præsbiter.2.q.1.Deus omnipotens.3.q.7.iudicet. 11. q. 3.eorum.q̃uis graue ſummopere,arg. 11.q.3.eorũ. tunc vera plerunq; ꝯ arg. 24.q.3.Deus,qui contra.Ecce qũo ſe inuoluit ẽt gl.ſed reſpondeo primò ad tex.ſuper quo poſita eſt gl.& dico, q omnia illa verba,videlicet,certis indicijs manifeſto iudicio & iudiciali ordine , ad hoc tendunt , vt veritas diligentius perquirat̃,ne de re incerta ſñia proferat̃,vt patet expreſsè in tex. præce-186 dente,cũ dicit,Incerta.n.nemo iudicare pręſumat.† cõe eſt.n.ad oẽm iudicẽ inquirere veritatẽ,vt dicit Arch.in d.c.iudicantẽ. & patet per illum tex.& C.de iudic.l.iudices.

Ad c.ſi.de conſec.diſt.5.rñdeo, q rectè facit pro me:loquit̃.n. de ſpiritu ſancto à patre & filio procedẽte.nã dicit ibi tex.q ſpiritus appellatus eſt veritatis,& veritas Chriſtus eſt.Et infra, in perſona Chriſti dicit,ego veritatẽ loquor.Et infra, ſpiritus veritatis procedes à veritate.& q̃uis in fi.dicat in perſona Chriſti,ſicut au-187 dio & iudico,† certũ eſt, q iudiciũ Chriſti eſt ſm veritatẽ,vt dicit Apoſt.ad Rom. 2. ergo præſupponit audientiam veritatis & non falſitatis. Refert.n.tex. ſubſtantiam verborum Chriſti dicẽtis Io. 16.cum aũt venerit ille ſpiritus veritatis,docebit vos oẽm veritatẽ,ergo ſm veritatem iudicandũ eſt, & nõ ſm falſitatem.

Ad c.pſbyter, reſpondeo q ẽt ille tex. hoc intendit,vt veritas perquirat̃, & per teſtes idoneos cõprobetur:ſed non ſunt teſtes idonei,qui falſitatẽ approbant, ergo non obſt. & ſic ẽt rñdeo ad gl.ibi poſitã,quæ dicit, arg. q nõ eſt ſm conſcientiã iudicandũ: nam quoties ſit tale argm̃,reſpondeo,verũ eſſe,ſi conſcientia diſcordet à veritate , ſecus aũt ſi concordat conſcientia cũ iuſtitia & veritate.& ſic rñſum eſt per prędicta ad oĩa iura, quæ poſſent in contrariũ allegari.faciunt not.per Arch.in d.c.iudicet,in glo. arg. q ſm allegata,vbi dicit: Adde,dic q ſi pars aliqua non innitit̃ alicui rõni,quia non credit releuari per rõnem illam,ſi tñ iudex videat debere pronunciari per illã , p̃t pronũciare per illam. & ſic fuit.ext.de conſuet.cũ dilectus.ext.de conceſ.pben. ex parte de re iud.cũ Bertoldus.de elec. cũ cãm.& hoc cũ ratio illa deducta eſt in iudicium.alias ſecus,vt in hoc c.iudicet, ſm Goffr.q ita not.in præd.c.cum dilectus.Sed Hoſt.not.ext.de poſtul.prela. 188 c. bonæ memoriæ.j.† q iudex de iure & de facto ſupplere põt, vbicunq; vertitur periculũ animæ,arg.eſt de elec.cũ nobis.§. his igitur.& de excep.c.exceptionem.& vbi legitur publica vtilitas, arg.C.de procur.l.militẽ.ff.de poſtul.l.quos ptor. alias autem nõ debet ſupplere de facto,niſi de eo,quod ſibi conſtat tanq̃ iudici, ſm Hoſt.De hac materia not.28.diſt.priuſq.& 2.q.7.alieni.& ibi videas.Subdit Arch.in ead. gl.ibi,iudicare põt.ad de l.debet,ſecundum Inn.ext.de cenſib.venerabili,in gl.j.verſ.reſpondeo q quã do.Hæc Archid.vbi ſupra,& ſic etiam ipſe pertranſit.

Dñs Petrus de Ancharano in repet.c.j. ext.de conſtit. poſt 5. chartã dicit poſtremò pro declaratione literæ in quantũ dr̃ nouo ſuo ſenſu,& ẽt breuiter quero,vtrũ iudex debeat iudicare ſm conſcientiã,an ſm allegata & probata.Iſta qõ eſt vulgaris,& per Doctores vtriuſq; Iuris varijs locis facta, & vario modo ſoluta. Accurſ.tangit in l.illicitas.§ veritas.ff.de off.pſid.gl.in c.paſtoralis.de off.deleg.& in c.j.de off.ord.& plenius per Io. Cald.in additionib.in d.c.paſtoralis,& per Inn.in c.venerabili,de cenſib.& per gl.3.q.7.iudicet.Per Io.And.plenè in addit.Spec.ti.de diſpu.& allegat.aduoc.§ ſequitur.vbi refert opi.cõtrarias Theologorum Quidam.n.tenent,q debet ſequi potius veritatem quã notã,q probationes & acta contraria conſcientiæ ſuæ.Ipſe verò re-189 latis alijs opinionib. legiſtarũ dicit, † q in iudice ſacerdote põt conſiderari triplex conſcientia:vna vt Dei, per confeſſionẽ ſibi factam in foro penitentiali:ſecũda, vt hoĩs, quã forte habet per aliquem ſenſum corporeũ,vt per viſum vel alium de ſenſib.corporis,de quibus in c.cum cauſam,de teſtib.per Inn.tertia, quam habet,vt iudex per probata coram eo.

De perſona, quam habet vt Deus, certum eſt, q debet eã ſequi & per veritatẽ,vt hoĩ aliter ſibi notam nõ perdere peccatorẽ, vt in c.j.de off.ord.& in c.oĩs,de pęn.& remiſſ.reſtat modo de ſecunda & tertia,cũ ſibi inuicẽ aduerſent , quia veritas aliter ſibi nota 190 eſt vt hoĩ, aliter verò vt iudici per pbata in cauſa.† In hac ergo perplexitate primò conſulit , vt laboret quantum põt vt veritas ſibi nota vt hoĩ concordet cum probatis & allegatis in cã:quod ſi poteſt, nulli dubiũ,q debet eam ſequi & ſm iura iudicare,nec eſſe clementior lege.facit quod habetur in Auth.de iudic.§.ſi verò.& 30.q.vlt.iudicantem. ſi verò ad hanc veritatem & concordiam conſcientiæ cũ pbationib.peruenire non p̃t,laboret cũ ſuperiore quantũ põt,vt eum exoneret à iudicando,vt in c.paſtoralis.q ſi non poteſt,dicit Hoſt.q in executore remedium eſt vt appellet.Sed ſi eſt iudex delegatus,non tangit Hoſt.ſed Pet.dicit idẽ,quod in ordinario , videlicet primo, vt cauſam deleget, & ſic ſe exoneret.ſed ſi non poteſt, quia natura cauſæ hoc nõ patitur,vel quia eſt delegatus ab alio,q à principe, tunc dicit q tolerabilius eſt non pronunciare & patienter pati pęnam, de ſent. excom c.inquiſitioni,q̃ contra conſcientiã iudicare.ita ibi concludit in fi.Io.And.Subdit Pet.q conſilium ſequendũ eſſet,ſi nõ eſſet contra iudicem recuſantem miniſtrare iuſtitiã aliud remedium proditũ,q̃ excõicationis.ſed quia,vt credo,dicit ipſe,p̃t p̃ci ſè cogi ad pronunciãdum, vt l.munerum.§.iudicãdi.ff.de mun. 191 & hon.† Remanemus in prædicta perplexitate.ſ.qđ faciet compulſus ad hoc,& remittit ſe Pet.ad not per ipſum in repet.c.poſſeſſor malæfid.de reg iur.lib.6.in 6.quæſt.prin.proſequitur tñ caſum magis dubium,cum ſcilicet in ciuili, vel criminali cã iudex habet cõſcientiam informatam de certiſſima veritate pro reo, probationes tñ indubitatas habet in cauſa contra eum, quas verè nouit falſas, ſed non põt oſtendere tanquam iudex.Tunc dicit Io.Cald. q eſt tutius ſequi conſcientiam informatam de veritate,q̃ ſequi allegata & probata,ſm eum.Sed certè,dicit Pet.periculoſum eſt hoc in iudicio ciuili,quia tenebitur ad æſtimationẽ litis,poſtq̃ ex probationibus ſñia apparet iniuſta , nec credet̃ ſibi contrarium aſſerenti,vt in c.qm̃ cõtra falſam, ext.de probat. In criminali ẽt abſoluendo quem debuit cõdemnare ex probationib.in cã factis ẽt ſibi maius periculum imminet.ſ.pęnę conſimilis fortè pſonalis,arg.ff.ad leg.Iul. repet. l.lex Iulia.Iſtis aũt periculis pro debito alterius vel delicto ſe exponere non videtur ſm ordinẽ charitatis.Vnde in ciuili,ſi eſt maxima ſumma,à qua reum ſi contra allega.& probata abſolueret, oporteret iudicem de ſuo refundere,& per conſequens mendicare.Durum eſſet dicere ad hoc eum teneri,& durius in criminali reum cõtra probata abſoluendo ſupplicio ſe exponere, quod natura abhorret , vt in clem.paſtoralis,de re iudic.In hac ergo perplexitate ſatis videtur iudex excuſabilis quo ad Deum, ſi ueritatem, ut homini ſibi notam offendit,& ſequitur ueritatem iudicialem.Iſtud.n.eſt minus malum,dicit ipſe,ſ.non ſpoliare ſe, ſed ſupplicium pati nolle miſericordię cauſa,ut in c.ſingularis.86.diſt.& c.nerui.13.diſt. iſta.n.ueritas non patefacta in iudicio, nõ debet mouere iudicẽ, dicit ipſe,ſicut non mouit Chriſtum cõtra Iudam, nec Deũ cõtra Sodomam,ut in c.Deus omnipotens.2.q.11.& ſubdit, Multũ.n.excuſat neceſſitas officij,ut l.tutor.ff.de his, quib.ut indi.& l.poſt legatum,eo.ti.& in l.cum quædam.C.de admin.tut.& cõiter dicit ipſe Gloſſatores iuris Canonici & ciuilis inclinant in iſtam partẽ, vt patet per eos in iurib. allegatis. Conarer tñ, dicit Pet.modis omnib.uel inuenire ueritatẽ in figura iudicij concordantem in conſcientia, q efficaciter iudex facere poſſet,ſi teſtes probarent aliter quàm ueritas ſe haberet in conſcientia iudicis. poſſet.n.uti uarijs interrogationibus, cõminari pęnas & alia remedia ꝯ eos adhibere,iuxta not.per Inn. in c. qm̃ cõtra falſam, 192 & ibi p Io.And.in nouel.ext.de prob.† & cũ credere, vel nõ credere teſtibus ſit cõmiſſum iudicis arbitrio , ut in l.3.ff. de teſtib. fortè ſi ipſa non ſequeretur.ſ. dicta teſtiũ nõ faceret litem ſuam, nec ſubiaceret dictis periculis.oporteret tñ per aliquas cõiecturas apparere, quare non adhibet eis fidem . alias poſſet argui de conſcientia non probabili,arg.no.in cle.j.de iurepat.facit quod dixi ſupra in uerſ. ex cuius dictis collige etiam . ibi enim dicit idẽ Pet.Ex cuius dictis.ſ.Ioan.And.in d.c.j.de conſtit.in nouel. colli-193 ge,† q in arbitrarijs magna eſt poteſtas iudicis , ſimiliter in examinatione ueritatis,maximè quæ ſumẽda eſt ex atteſtationibus & dictis teſtium . Vtrum enim credere eis debeat & eorum dicta ſequi,uel nõ,ſuo arbitrio reſeruatur, ſuper quo omnino uide quod not.Ioan.And.poſt Inn.in d.c.quoniam contra falſam, ſuper uerbo , inſtrumentorum. uerſic. ille etiam qui recipitur , & dicta in acta redigit , & quod not.in cap. cum ſpeciali , de appellat. in nouel. ubi in commiſſis arbitrio iudicis, ſi non fuerit iuſtè arbitratus,poterit appellari, aliàs fiet ſibi præiudicium. idẽ no.Bart.de Saliceto,in c.ſuper his,ext.de accuſ. ſemper tñ in cõmiſſis arbitrio eſt pro iudice pręſumendũ , niſi contrarium doceatur,ſecus in alijs,vt no.Inno.in c.innotuit. ext.de eo, qui fur. ord.&

ord.& in c.cum in iure de offi.deleg.in nouel. accedunt not.in l.j.ff.de iure delib.& 3.q.3.de inducijs.& 1. q. 1.exigunt. & ff. de pœn.l.aut facta.§.fi.& plenè in l.quid ergo. §.pęna grauior.ff.de his,qui not.infam.& C.eod.tit.l.& ſi ſeuerior.& 50. diſt. vt cõſtitueretur.& 81.diſt.tanta.& 23.q.j.circũcelliones. In dictis enim iuribus agitur de arbitrio iudicis.Subdit D.Pet.& ſi p hunc modum non poſſum prolationes cum cõſcientia concordare, vel me exonerare apud ſuperiorem, vel ſi poſſem dimitterem ſucceſſori in officio. Et iterum ſe remittit ad not. per ipſum in d.c. poſſeſſor.malę fidei,in 6.q.Cauda enim huius ſuę theoricę mihi placet, ſed non corpus in eo, qđ tantum compatitur iudici, ne ſe ponat in periculo rerum temporalium , vel perſonæ, & nihil conſiderat,ſi ſe ponat in periculo damnationis ęternæ iudicando contra veritatem certitudinaliter ſibi notam Videtur enim ipſum magis compati diſpendio rerum temporalium , vel periculo corporali,quàm animæ,quod eſt expreſſe contra doctrinã Chriſti,Matth.10.vbi dicit,Nolite timere eos,qui occidunt corpus:animam autem non poſſunt occidere : illum autem timete,qui poteſt corpus & animam perdere in gehennam.Et Mat. 16.Quid enim prodeſt homini,ſi mundum vniuerſum lucretur animæ verò ſuæ detrimentum patiatur ? aut quam dabit homo 194 commutationem pro anima ſua ? † Nam maius damnum eſt in amiſſione vnius animæ,quàm mille, vel innumerabiliũ corporum.24.q.3.ſi habes.vbi referũtur verba Aug.ad Auſent.epiſcopum dicentis, ſi vna aĩa per iſtam ſeueritatem, qua tota domus iſta anathematizata eſt, ſicut baptiſmate de corpore exeundo perierit,innumerabilium corporum mors, ſi de eccleſia homines innocentes violenter abſtrahãtur & interficiantur , huic damno nõ poteſt comparari.ergo ſatis patet ex prædictis quòd magis debet conſiderari atque timeri periculum animę rationalis,quàm periculum omnium corporalium. Satis enim claret p ea,quæ ſupradixi, q malum eſt innocentem hominem cõdemnare,quia contra omnem legem,veram iuſtitiam confouentẽ, 195 †& potius debet quis omnia mala pati,quàm malo conſentire. 32.q.5.ita ne.& ext.quòd met.ca.ſacris.cum ſimilib. ſuperius allegatis. Debet enim verus catholicus quamlibet pœnam pręeligere culpæ,vt dicit Thomas in quolib.& Inno.in cap.omnis, de pœn.& rem.Ariſt.etiam in 3.Ethic.probat mortem præeligendam eſſe culpæ.Iudas etiam Machabęus.1.Machab.3.dixit,Melius eſt nobis mori in bello quàm videre mala gentis noſtræ & ſanctorum . Ergo taliter agat , q contra veritatem ſententiam 196 nunquam proferat,meo conſilio,&c. † Quilibet nanque tenetur ex vera charitate plus Deum diligere q̃ ſeipſum. Deut.6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo , & ex tota aĩa tua,& ex tota fortitudine tua.Idem repetit Dominus Saluator noſter, Matth. 22. & idem induxit reſpondere legis peritum ſe interrogantem Lucæ 10.quę verba ſacri Doctores omnes intelligunt id ſonare vt Deus ſuper omnia diligatur.Deus autem & Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſe veritatem appellat,Io.14. dicens , ego ſum via, veritas , & vita.ergo qui verè Deum diligit, oportet protinus diligere veritatem.Hinc ẽt dixit Io.6. Nolite iudicare ſecundum faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate . Hoc autem dixit contra multitudinem falſorum iudicum , ſiue teſtium,qui eum falſo modo de ſolutione ſabbati iudicabant eo q infirmos in ſabbato liberabat.Vnde dicit ibidem Augu. hoc autem quòd Dominus notauit hoc loco euadere in hoc ſeculo, magni laboris eſt,nõ perſonaliter iudicare. Admonuit quidem Dominus Iudęos,ſed monuit & nos.quod enim pretioſum ſonabat de ore Domini & ꝓpter nos ſcriptum eſt, & nobis ſeruatum,& propter nos recitatum.Surſum eſt Dominus , ſed etiam hic eſt veritas Dominus.Corpus enim Domini,in quo ſurrexit, vno loco eſſe poteſt,veritas eius vbiq; diffuſa eſt. Quis eſt ergo , qui non iudicat perſonaliter,qui ęqualiter diligit ? Hæc Auguſt. Ergo qui ęqualiter diligit recto ordine patrem & filium & ſpiritum ſanctum vnum Deum ſuper omnia & pluſquam ſeipſum , proximum autem ſicut ſeipſum a nota certitudinaliter veritate plurimorum falſorum teſtium aſſertione contrarij, vel mendacij minimè deuiabit,iuxta illud Exo.23.nec in iudicio plurimorum acquieſces ſententiæ , vt a vero deuies. Hinc etiam Zacharias Prophęta 7.c.Hæc dicit Dominus exercituum, iudicium verum iudicate,& miſericordiam & miſerationes facite,vnuſqſq; cum fratre ſuo:viduam & pupillum , & aduenam & pauperem nolite calumniari,& malum vir fratri ſuo non cogitet in corde ſuo . Noui etenim multos aduocatos ac defenſores carnis , & pulueris,cum omnia, quæ in mundo ſunt in amore hominum mandatorum ad puluerem redigantur,iuxta quod dicit Dominus Gen.3.in ſudore vultus tui veſceris pane tuo,donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es , quia puluis es, & in puluerem reuerteris.Quid eſt enim aurum,& argentum,& quęcunque delectabilia huius ſęculi, niſi puluis in cinere conuertendus ? Inde dixit filius Sirach Eccl.10.Auaro nihil eſt ſceleſtius,quid ſuperbis terra & cinis?nihil eſt iniquius, quàm amare pecuniam . hic enim & animam ſuam venalem habet , qm̃ in vita ſua proiecit intima ſua.Hinc etiam dixit Apoſt.Iacob. ſuę Canonicæ 5.cap. Agite nũc diuites,plorate vlulantes in miſeriis, quæ aduenient vobis, diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt , veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt,aurum & argentum veſtrum eruginauit,& erugo eorum in teſtimonium erit vobis,& manducabit carnes veſtras ſicut ignis.Hinc etiã arguit Dominus tentantes eum & arguentes ſuum teſtimoniũ,quibus reſpondit Dominus Io.8. Vos autẽ ſecundum carnem iudicatis,ego non iudico quemq̃,ſcilicet eo modo,quo vos iudicatis.Vnde ſubdit,& ſi ego iudico,iudicium meum verum eſt , ergo qui iudicat exemplo Chriſti,verum iu-197 dicium imitetur.Exo.18.† Prouide autem de omni plebe viros potentes,& timentes Deum.in omnibus ſit veritas , & qui oderunt auaritiam.Et infra,qui iudicent populum omni tẽpore. Et Exo.28.pones autem in rationali iudicij doctrinam & veritatẽ . Et Deuter.13.Diligenter rei veritate perſpecta, ſi inueneris certum eſſe quod dicitur,&c.Ex hoc etiam laudatur Thobias in captiuitate poſitus,viam veritatis non deſeruit,Thob.1.Et Iob cõqueritur de ſuis falſis amicis dicens , quare detraxiſtis ſermonibus veritatis,cũ è vobis nullus ſit,qui me poſſit arguere, Iob 6.& calumniatores etiam confundit tanquam falſarios dicens Iob 21.Audite quæſo ſermones meos,& agite pœnitentiam. Et inf. certè noui cogitationes veſtras , & ſentẽtias contra me iniquas. Et inf.Quomodo igitur conſolamini me fruſtra, cum reſpõſio veſtra repugnare oſtenſa ſit veritati ? Quomodo igitur amicus dicitur,qui ſcienter offenderit veritatem,cum Deus ipſe ſit veritas,vt dictum eſt,& Deus veritatis.Pſal.30.Redemiſti me Domine Deus veritatis,& veritatem ipſe requiret, vt in d.Pſal. ſubditur,Diligite Dominum omnes ſancti eius , quoniam veritatem requiret Dominus,& reddet abundanter facientibus ſuperbiã. Hinc etiam de Chriſto dicit Pſal.Pſal.44.ſpecie tua & pulchritudine tua intẽde, proſpere, procede & regna propter veritatem & manſuetudinem & iuſtitiam : ſpecioſitas enim optimè ſedet 198 in principe,propter quod dicit̃,† Species Priami digna eſt imperio.Eſt autem ſpecioſitas in viuacitate coloris & proportione membrorum.Vnde Papias dicit, ſpecioſitas eſt forma naturalẽ præſtans ſimilitudinem ſuis indiuiduis non inſtrumentalem.Et 199 Chatolicon dicit , † ſpecies propriè eſt forma quædam & propria qualitas,qua dignoſcitur ipſa forma.Inde dicitur in eodem Pſal.ſpecioſus forma præ filiis hominum . Ad pulchritudinem verò cũ prædictis requiritur debita perfectio quantitatis. Vnde 4.Ethic.dicitur, q parui poſſunt dici formoſi & cõmenſurati,nõ tamen pulchri . In Chriſto autem nihil defuit de his quæ pertinent ad debitam perfectionem corporis & animæ : ideo , non ſolum a ſpecie,ſed etiam à pulchritudine cõmendatur, & ſubdit , Intende proſperè,ideſt proſperitati populi tui,quia ad hoc tendebat intentio Chriſti . Procede per viam huius mortalis vitæ,& regna, quia vita finita impaſſibiliter regnat in ęternum . Vnde Ang.Mariæ nũciauit Lucæ 1. Et regnabit in domo Iacob in ęternum,& regni eius nõ erit finis . & ipſe poſt reſurrectionẽ dixit Apoſtolis Matth.vlt. Data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo & in terra . Exprimit autem Pſal. meritum gloriæ corporalis in Chriſto,cum ſubdit,propter veritatem,ſcilicet vitæ & doctrinę & manſuetudinem.ſ.patientiæ & tolerantiæ.Et iuſtitiã.ſ.in opere redemptoris ſe ipſum offerendo patri pro offenſione humani generis in recompenſatione iuſtitiæ , quaſi vt diuinæ iuſtitiæ ſatisfaceret mortem pro nobis voluit ſuſtinere, vt ſatis explicat Anſel.in Tract.Cur Deus homo.Dixi autem propter veritatem vitæ & doctrinæ,quia vt dicit glo.in c.qui ſcandalizauerit,extra 200 de regu.iur.ſuper illud Greg.ſimiliter Ezech. † facilius ſcandalũ 201 naſci permittitur,quàm veritas relinquatur.Dicit glo.† q veritas triplex eſt,bonæ vitæ,verę doctrinæ & iuſtitiæ,ſcilicet colendæ.Veritas vitæ nunquam eſt relinquenda propter ſcandalum quoruncunq; is veritas doctrinæ poteſt aliquando tacere,nõ tñ debet quiſquam contra veritatem ad euitandum qđcunq; ſcãdalum prædicare. Eccleſ.4. Nõ contradicas verbo veritatis vllo modo,& de mendacio ineruditionis tuæ confundere. Veritas autem iuſtitiæ poteſt aliquando differri,vel etiã executio omitti propter ſcandalum euitandum , ſed non propterea innocens eſt mactandus etiam ſi nocens ſit liberandus . In hoc igitur potius deberet iudex omnia mala pati, quàm innocentem contra veritatem & iuſtitiam condemnare,quod patet etiam Eccle.4. ibi dum dicitur,iuſtitia agonizare pro anima tua , & vſque ad mortem certa pro iuſtitia & Deus expugnabit pro te inimicos tuos. Ecce q etiam promittit præmium ex parte Dei colentib. in veritate iuſtitiam. Nam,vt ſcribit Beatus Greg.ad Conſtantiã 202 Reginam Galliæ,12.q.2.cum deuotiſſimam,† Summum bonũ eſt in rebus iuſtitiam colere,atque cuique ſua iura ſeruare, & in ſubiectos non ſinere quod poteſtatis eſt fieri,ſed quod ęquum eſt cuſtodiri.Hoc etiam patet ex diffinitione iuſtitiæ,quæ eſt cõſtans & perpetua voluntas ius ſuum vnicuiq; tribuens, vt in l.iuſtitia.ff.de iuſt.& iure. Quomodo igitur Iudex innocentẽ damnans iuſtitiam ſeruabit , cum expreſſe agat contra iuſtitiam ? faciat igitur quicquid poteſt,vt nec veritatem offendat , nec triſti-203 tiam violentet,† & ſcuto diuinæ protectionis circundabit eum veritas eius, nec timebit a timore nocturno , ideſt a latronibus & proditoribus,qui de nocte ſolent inuadere.A ſagitta volante in die,ideſt ab inuadentib.de die cum ſagittis. Vbi dicit gloſ. Veritas

ritas Dei est, quæ nec respicit personas, nec miscet sperantes de seipsis cum his, qui sperant in Deo. Et alia glo. dicit, qui ignorās peccat, in nocte peccat: qui sciens, in die: a timore, a sagitta. Duo ergo prima leuiora, secunda sunt grauiora: quæ repetita sunt. Et infra dicit Aug. vnde extracta est illa glossa. Tentationem, quæ fit in ignorantibus leuis, timorem nocturnum appellauit: & tentationem, quæ fit in scientibus leuis, sagittam per diem appella 204 uit, † quæ sunt leues tentationes? Respondeo, quæ non sic instant, non sic vrgent vt cogant, sed possit cito a declinante transiri. Eadem rursus fac grauia, si persecutor instat & vehementer terreat ignorantes, idest nondum firmos in fide, nescientes ꝙ ad hoc sunt Christiani, vt futuram vitam sperent, cum cœperint terreri de malis temporalibus putant, ꝙ deseruit illos Christus inuenit illos negocium perambulans in tenebris, & capit eos. Sunt autem, qui nouerunt se ad futuram spem vocatos: sed quando ceperit persecutor instare vehementer, agitare minis, pœnis, tormentis, aliquando cedunt & scientes tanquam in die cadunt. Quare autem in meridie, quia multum seruet persecutio. Tales igitur sunt, de quibus dixit Dñs Matth. 13. Exijt qui seminat seminare semen suum. Idem Mar. 4. & Luce 8. & ponit quatuor genera hominum, ex quibus vnum tātummodo capit fructū vitę ex vera doctrina Christi. Vnde subdit, quod autem in bonam terram, hi sunt qui in corde bono & optimo audientes verbum retinent, verbum, scilicet veritatis, & fructum afferunt in patientia. quod autem cecidit secus viam, vel supra petram, vel inter spinas, perijt, quia viatores veritatem negligentes, aut obstinati vel indurati, tanquam lapis, aut suffocati a voluptatibus vitę, & diuitiarum fallacia circumpuncti Dei veritatem facillimè vilipēdūt. ex quo dicebat Psal. de se orans Psal. 5. Domine, deduc me in iustitia tua, ꝓpter inimicos meos, dirige in conspectu tuo viam meam, quoniam non est in ore eorum veritas, cor eorum vanum est, sepulchrū patens est guttur eorū, linguis suis dolosè agebant, iudica illos Deus, decidant a cogitationib. suis, secundum multitudinē impietatū eorū expelle eos, quoniam irritauerunt te Dñe: impij sunt enim qui pios innocentes offendunt, & maximè si occidunt. Inde dixit Dominus 205 Exo. 23. Insontem & iustum non occides. quoniam aduersor 206 impium. † Hinc etiam Psal. orabat a tali crimine liberari, cū dicebat Psa. 118. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis vsque quaq; quia in iudicijs tuis supersperaui. & in codē Psal. dicit, oīa mādata tua veritas, iniqui persecuti sunt me, adiuua me. Et ibid. in generatione & generationem veritas tua. & ibid. Viam veritatis elegi, iudicia tua non sum oblitus. Et ibidem, Mandasti iustitiam testimonia tua, & veritatem tuam nimis. Et infra Iustitia tua, iustitia in ęternū, & lex tua veritas. Et inf. Prope es tu, Domine, & omnes viæ tuæ veritas. & Psal. 116. Et veritas Domini manet in ęternum. Et Psal. 145. Beatus, cuius Deus Iacob adiutor eius, spes eius in domino Deo ipsius, qui fecit cęlum & terrā, mare & omnia quæ in eis sunt. Qui custodit veritatem in ṣęculū facit iudicium iniuriam patiētibus. Hinc etiam sapiētia Dei clamat, Prouerb. 8. dicens, Veritatem meditabitur guttur meum, & labia mea detestabuntur impium. Et Prouerb. 12. qui qđ nouit loqtur, iudex est iustitię: qui autem mentitur, testis est fraudulentus. Et inf. labium veritatis firmum erit in perpetuum, qui autem testis est repentinus cōcinnat linguam mendacij. Et inf. Non contristabit iustum, quicquid ei acciderit. Impij autem replebuntur malo. Abominatio est Domino labia mendacia, qui autem fideliter agunt, placent ei. Et inf. qui negligit damnū ꝓp amicum, iustus est: amicus autem super omnes debet esse Christus, qui se veritatem nunciat, vt dictum est: ergo & amica veritas: Vnde duobus existentibus amicis, sanctum est præeligere alias honorare, Ethic. 1. veritatē. Vt si amicus Plato, amicus Cæsar sit, magis amica veritas. Et Plato dixit, Amicus Socrates, sed magis amica veritas, per quam immutata manent ea, quæ sunt vel fuere, vel futura sunt, vt dixit Tullius in Rethoricis, sed melius Salomon, vt dictum est, Prouer. 12. Labiū veritatis firmum erit in perpetuum. Sed, vt idem ait Prouerb. 26. lingua fallax nō amat veritatem, & Prouerb. 28. Qui cognoscit in iudicio faciē, non benefacit. Iste & pro buccella panis deserit veritatem. Sed heu, quia qui deserunt veritatem, deserentur a Deo, Sap. 1. Os autem, quod mentitur, occidit animam. Inde Psal. cum dixisset, quoniam nō est in ore eorum veritas, subdit. Iudica illos Deus. Econuerso dicit filius Sirach Eccl. 27. Veritas ad eos, qui operātur eam, reuertetur. Et Isa. 26. Aperite portas, & ingrediatur gēs iusta, custodies veritatē, quasi Deus hoc dicat ad Angelos suos, vt introducāt iustos custodientes veritatem in gloriam sempiternam. simile dixit Psal. quærens quis habitaturus esset in tabernaculo Dei, & in mōte sancto eius, Psal. 14. respondit, Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam: qui loquitur veritatem in corde suo: qui non egit dolum in lingua sua. Quasi dicat, ꝙ iustitia in veritate fundatur. Isa. 42. de Christo dicitur, in veritate educet iudicium. Econuerso conqueritur etiam Isa. 59. idē Propheta dicens, Cōcepimus & loquuti sumus de corde verba mēdacij, & conuersum est retrorsum iudicium, & iustitia longe stetit, quia corruit in plateis veritas, & ęquitas non potuit ingredi, quoniam facta est veritas in obliuionem, & qui recessit a malo prędę patuit. & vidit Dominus, & malū apparuit in oculis eius, 207 quia non est iudicium. † Iudicium autem dicitur, quasi iuris dicium, idest iuris declaratio, vel ostēsio. Ius verò humana lex est, 208 ars boni & ęqui, † cuius merito nos qs sacerdotes appellat, di 209 cit Imperator. ff. de iust. & iure. l. j. Ius igitur a iustitia dr. † Est aūt causa, cum proponitur, iudicium cum discernitur, iustitia cum finitur. Ergo iustitia veritatem continet, falsitatemque repellit. Hinc dixit Dominus Hierem. 4. Et iurabis, Viuit Dominus in ve 210 ritate & iudicio & iustitia, † vbi ponūtur tres comites iuramenti liciti, & quolibet subtracto redditur illicitum, sicut est iuramētum mendax, quod caret veritate, iuramentum iniquum, quod caret iustitia, vt si quis iuret se hominem occisurum: & iuramentum incautum, quod caret iudicio discretionis: vt si quis iuret sine causa & legitima ratione, vt dicit ibid. Nic. de Lyra, & plenius tractatur 22. q. 2. & iurabunt. & 22. q. 1. ita ergo. & Thom. 2. 2. q. 89. Ad hoc, & Osee 10. scribitur, secundum aliam literam, seminate vobis in veritate iustitiam, & metite in ore misericordię. Alia litera dicit, seminate vobis iustitiā, quod idem est, quia iustitia est iuris status. Ius autē stare debet in veritate & nō in falsitate. falsitas enim diu stare non potest, nec mendacium, vt dixit Dominus, Io. 8. Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo, cum loquitur mendacium ex proprijs loquitur, quia mendax est & pater eius. Ego autem, qui veritatem dico, non creditis mihi. Ad veritatem ēt iudicij exhortatur Dominus Zachar. 7. dicens, iudicium verum iudicate & misericordiam & miserationes facite vnusquisq; cū fratre suo. viduam & pupillum, & aduenam & pauperem nolite calumniari, & malum vir fratri suo non cogitet in corde suo. & Zach. 8. dicit, loquimini veritatem, vnusquisq; cū proximo suo veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris, & vnusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris, & iuramentum mendax ne diligatis. Omnia. n. hæc sunt, quæ odi, dicit Dominus. ad idem Eccles. 37. Anima viri sancti enuntiat aliquando vera, quam septem circunspectores in excelsum sedentes ad speculandum, & in his omnibus deprecare 211 altissimum, vt dirigat in veritate viam tuam. † Ante omnia opera verbum verax præcedat te, & ante omnem actum consilium stabile. quasi dicat, quandoque vir sanctus & religiosè viuens, licèt idiota sit in scientia, dat verius & melius consilium quàm vniuersitas magistrorū. & melius ītelligit secreta iudicia Dei, & voluntatem diuinam q̃ omnes Astrologi subtiliter speculantes cursus stellarum & coniunctiones, vel oppositiones planetarū, Iob 32. sperabam ꝙ ętas prolixior loqueretur, & annorum multitudo doceret sapiētiam. Sed, vt video, spiritus est in hominib. & inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. & Matth. 11. dicit Dominus, Abscondisti hæc a sapientib. & prudentibus, & reuelasti ea paruulis ita pater, quoniā sic fuit placitum ante te. ergo 212 hoc dicit Dominus Hiere. 9. † Non glorietur sapiēs in sapiētia sua: & non glorietur fortis in fortitudine sua: & non glorietur diues in diuitijs suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiā & iudicium & iustitiam in terra. hæc enim placent mihi, ait Dñs sed quia, vt dictum nosse, est nosse veritatem, quia Deus veritas est, ergo gloria nostra sit nosse sequi & seruare iustitię veritatem, q̃ quam certitudinaliter notam nullus audeat iudicare: & qui cōtrarium sentit, cum verè poterit respondere ad tot sacras auctoritates allegatas, adhuc recurrat ad summum superiorē Regem Regum, & Dominum dominantium. Et si non sufficit appellare ad Imperatorem & Papam, vel ad sacrum Cōcilium, appellet ad thronum Dei & tribunal Christi priusquam contra veritatem certitudinaliter sibi notam, innocentem quempiam deliberet condemnare. Hæc tamen cum reuerentia dixerim ad correctionem omnium rectius sentientium.

SVMMARIVM.

1 *Iudex corruptus an grauius peccet quàm corrumpens. & nu. 8.*
2 *Peccatum in iudice aggrauantes rationes.*
3 *Causa causæ quicquid est, est causa causati.*
4 *Iudicium humanum quatuor modis peruertitur.*
5 *Iudex cupiditate corruptus, grauius peccat quàm metu territus.*
6 *Territus minus peccat quàm terrens.*
7 *Pilatus minus peccauit, quàm qui ei Christum tradiderunt.*
9 *Vendere rem non suam maius peccatum est, quàm emere.*
10 *Peccatum maius est Giezia, quam simonia.*
11 *Causa prima & secunda.*
12 *Comparatio consideranda est cæteris paribus.*
13 *Concussionis pœna, & quid sit concussionis crimen. nu. 15.*
14 *Concussiua pecunia cui sit restituenda.*
16 *Osculenta & poculenta, quæ*
17 *Aduocare qui ꝓhibeātur. & q ab aduocationis offi repellātur. 23. & 28.*
18 *Ecclesiæ duæ si litigent, quomodo aduocetur, & quid si episcopus & capitulum. nume. 20.*

19 *Sui, vel domestici, qui dicantur.*
21 *Beneficiatus pro miserabilibus personis contra ecclesiam beneficiantem, an aduocare cogatur.*
22 *Officia duo simul quis in eadem causa exercere non debet.*
24 *Iudex aduocatos distribuit.*
25 *Aduocatorum salarium, eisq; competentia. num. 35. & quatuor in moderatione salarij requiruntur. nu. 36. & quomodo mederetur. nu. 55.*
26 *Aduocare contra fiscum in quibus causis liceat. & contra quas personas non. nume. 27.*
29 *Aduocatis, quæ incumbant.*
30 *Aduocatorum modestia, vel immodestia.*
31 *Aduocati vaniloqui, mendaces falsi, & perfidi. nu. 32. & 34.*
33 *Iudicandum iustè.*
37 *Aduocatorum, vel procuratorum aut iudicum pacta reprobata.*
38 *Aduocatorum cupidinis detestatio.*
39 *Pecuniæ obediunt omnia.*
40 *Aduocati impij sine lingua sępe decedunt.*
41 *Aduocati boni militare dicuntur.*
42 *Aduocatorum diuina retributio.*
43 *Aduocati, quando ad restitutionem teneantur.*
44 *Aduocati pro miserabilibus personis gratis consulere & patrocinari tenentur.*
45 *Subueniendum quibus sit magis, vel prius.*
46 *Mortē languentibus infligere probatur, qui hanc, cum possit excludere, non excludit.*
47 *Error, cui non resistitur, approbatur.*
48 *Iustitia auro violatur.*
49 *Assessor quis dicatur. & ex quibus defectibus reprobetur. nu. 51.*
50 *Iudex an sibi assessorem eligere possit.*
52 *Episcopus laicum assessorem, & libertum eligere potest.*
53 *Assessor spe præmij inuitandus est, & de moderato est sibi salario prouidendum.*
54 *Iudex, cum graue periculum in re propria pateretur, sua negocia negligere non tenetur.*
56 *Salarium totum an hæres habere debeat si magister scholarium intra annū moriatur.*
57 *Iudicem in fraudem assessorem assumere, qualiter intelligatur.*
58 *Gratis quod datur, gratis accipi potest.*
59 *Salarium pars altera diues assessori soluere si nolit, & altera egens sit, quid agendum.*
60 *Consulens malè, vel iudicem ad non rectè iudicandum inducens, an & in quantum parti læsæ teneatur.*
61 *Assessor de imperitia tenetur, sed magistratus de dolo tantum.*
62 *Medicus de imperitia tenetur, & an aduocatus. nu. 64.*
63 *Magistratus an de imperitia teneatur assessoris, vt faciat litem suam.*
65 *Consilium, an sit actus voluntatis, vel intellectus.*
66 *Prudentiæ quatuor actus.*
67 *Plebiscitum, quid.*
68 *Principi quod placuit, legis vigorem habet.*
69 *Periculum maius, vbi vertitur, ibi cautius consulendum.*
70 *Consiliariorum cautela, qualesq; sint eligendi.*
71 *Iurisconsulti sacerdotes appellantur.*
72 *Iuuenes tanquàm inexperti in consilijs non præualent.*
73 *Salomon in senectute infuatus, atque in ętate ann. 11. Roboam genuit. & nume. 74.*
75 *Ingrati filij erga parentes.*
76 *Pœna reuelantium turpitudinem attinentium.*
77 *Dauid filij ex malo consilio periclitati.*
78 *Præsidis vita, exemplum subditorum.*
79 *Salus erit, vbi multa consilia.*
80 *Pacis bonum.*
81 *Consiliarij sapientes Pharaonis, consilium insipiens dederunt.*
82 *Consilij finis, vtilitas & honestas esse debet deque eius multiplici fine. numero seq.*
84 *Honestatis ratione etiam a licitis abstinemus.*
85 *Honestas quid.*
86 *Turpe nil bono viro faciendum, etiam si ex omni parte lateat.*
87 *Consiliarij mali Ochoziæ.*
88 *Amasias consilium Heliæ Prophetæ despexit, & male sibi successit.*
89 *Balach malo Balaam consilio perijt.*
90 *Consilia Principum Deus dissipat.*
91 *Amon & Moab filij, mutua se cęde truncantur.*
92 *Consulens, an ex suo consilio obligetur.*
93 *Consiliarij mali magis, quàm facientes, puniuntur.*
94 *Errorem aliorum defendens plus peccat errantibus.*
95 *Consilij & mendacij discrimen.*
96 *Consilio, quando quis teneatur, distinctio.*
97 *Laudando, malitiam augeri non oportet.*
98 *Maleficiorum species distinguuntur.*
99 *Crimina publica, & priuata: maiora & minora, atque maxima, & occulta & manifesta: capitalia & enormia: atrociora, & mediocria. numero 100.*
101 *Affectus sufficit in atrocioribus &c. quomodo intelligatur.*
102 *Sciens & non reuelans in crimine lesę maiest. tenetur.*
103 *Lenones pœna lenocinij, scilicet capitali tenentur.*
104 *Irregularitas ex homicidio.*
105 *Irregularis an sit iactum machinæ, vel balistæ suadens, castriq; captionem etiam furtiuè aut proditoriè. num. 106. 107. atque aliquem verberari. quodque maleficus capiatur. 108. & 109.*
110 *Clericus non contradicens parentibus dicentibus se velle vindicari, an sit irregularis.*
111 *Consulens vindictam, & longo post tempore fiat, an sit irregularis.*
112 *Homicidio quando quis causam dedisse dicatur.*
113 *Peccat mortaliter quis ex solo consensu in malum.*
114 *Mandatum si fuit reuocatum & nihilominus homicidium sit sequutum, an mandans sit irregularis, & quid si homicida dicat, quòd non ex mandato fecit. nu. 116.*
115 *Dissuasionis cautela ne quemquam prodat, periculum notificando.*
117 *Consulens alicui, vt se occidat & arma sumat pro patria defendenda an sit irregularis. & nume. 120. & quid si sciat illum esse necandum. nume. 121.*
118 *Consulens homicidium, an sit irregularis, si volens occidere sit occisus.*
119 *Mandati fines obseruandi.*
122 *Insurgere contra parentes pro patria licet.*
123 *Consulens alicui, quòd se morti audacter exponat pro Christi fide, an sit irregularis.*
124 *Mortis exemplum Christus præbuit.*
125 *Charitas perfecta in morte probatur.*
126 *Passionis desiderium locum præcipuum in ecclesia tenet.*
127 *Christus crucem sustinuit confusione contempta.*
128 *Charitatis perfectio in desiderio mortis est, quod tripliciter probatur.*
129 *Desiderium præcedat obtentum.*
130 *Dilectio fortis est vt mors.*
131 *Martirium duplex. & an sit actus maximus perfectionis. nu. 137.*
132 *Religiosi & eremitæ, martires nuncupantur.*
133 *Martir testis dicitur, & martires quatuor modis appellantur. nu. 135.*
134 *Martirem non pœna, sed causa facit.*
136 *Opus plus facit quàm voluntas in martirio.*
138 *Martirium virginitati præfertur.*
139 *Martirium summitatem obedientiæ complectitur, quæ ad mortem vsque protenditur, & virginitati præfertur.*
140 *Mors an sit de ratione martirij.*
141 *Fortitudo principaliter consistit circa periculum mortis.*
142 *Virgo Maria, martir dicitur.*
143 *Rapina bonorum temporalium & ludibria inter martirij species computantur.*
144 *Fides sola, an sit causa martirij.*
145 *Martirium B. Io. Baptistæ non pro fide, sed pro iustitia celebratur.*
146 *Christianus & à Christo dicitur, qui sint Christi.*
147 *Patientes pro statu & libertate ecclesiæ persecutionemq; ab hæreticis patientes martires reputantur. & nu. 148.*
149 *Martirium appellatur deuotę mentis seruitus.*
150 *Carnificibus se exhibens, an bene agat.*
151 *Paulus Cæsarem appellauit, & per fenestram in sporta dimissus fuit a fratribus & Neronis tandem imperio decollatus. & an bene fecerit fugiendo.*
152 *Martirum merita, nostra vult Dominus esse suffragia.*
153 *Prælatorum status an statu religiosorum sit perfectior. & in plus obligentur quàm religiosi. nu. 155.*
154 *Holocaustum & sacrificium in quo differant.*
156 *Episcopatum desiderans, bonum opus desiderat.*
157 *Martirium virginitati perpetuæ præponderat.*
158 *Prælati se debent habere vt perfectiores, religiosi verò vt perfecti.*
159 *Episcopalis status si ꝑfunctoriè agatur, nihil est miserabilius apud Deū.*
160 *Vilissimus reputandus est, nisi præcellat scientia & sanctitate qui est honore præstantior.*
161 *Curæ aliorum positus in seipso ostendere debet qualiter alios in domo Dei conuersari oportet.*
162 *Miles in hostium exercitum irruens, an laudabiliter se habeat.*
163 *Occidere se ex magnanimitatis virtute an liceat.*
164 *Achonensis ciuitatis subuersio per saracenos.*
165 *Animi fortis & constantis est in rebus aduersis non perturbari.*
166 *Virtus in repentinis maxime patet.*
167 *Cautela sicut prouidos tuetur, ita negligentes extinguit ignauia.*
168 *Eligere magis honestè mori, quàm inhonestè viuere, opus summe arduum est.*
169 *Multitudo non tam prodest, quàm virtus in omni conflictu.*
170 *Omnia pro repub. sunt ferenda, morsq; pro patria appetenda. nu. 171.*
172 *Bellum fugere an liceat, si patria ab hostibus infidelibus oppugnatur.*
173 *Principes non debent subditos in bello deserere. proq; ecclesiæ defensione commouentur. nu. seq.*
175 *Regnum cęleste sępe proficit per terrenum.*
176 *Causa mea non me puto natum, sed reipublicæ procreatum, patriaq; mihi mea vita charior est. nu. seq.*
178 *Moriens pro fide, vel patriæ defensione cęleste consequitur pręmium.*
179 *Dauid fuga, quando se à bello subtraxit.*
180 *Fugientes de bellis publicis infames, & lesę maiestatis crimine iudicantur. & quando licitum sit fugere. nu. seq.*

182 Bellum ſi inſtans eſt, turpis eſt fuga ciuium.
183 Ciuitatem defenſandi modus, deq; bellandi modo pro eius tuitione.
184 Deſperantibus creſcit audacia.
185 Bellantibus victis, cuique licet fugere niſi prælatis.
186 Fugę parati ſunt, qui ſuum ducem ſentiunt deſperare.
187 Timens magis mortem quàm turpia, non eſt vir fortis.
188 Romanos quid fecit eſſe victores.
189 Bellicæ rei ſcientia dimicandi nutrit audaciam.
190 Miles exercitatus prælium cupit, formidat indoctus: vſusq; pluſquam vires, proficit dimicanti.
191 Fugiendum nequaquam eſt, ſi magis fugiendi obſit exemplo, quàm viuendi proſit officio.
192 Clerici cum laicis vitam finiant.
193 Prælatus ſolus ſi quæratur ad mortem, an fugere debeat.
194 Fugiendum quando ſit de ciuitate in ciuitatem.
195 Violentia pudicitiam non violat.
196 Miniſter impius iudicatur tunc ſubtrahens miniſterium, quando eſt neceſſarium.
197 Prælatus ab hoſtibus inuaſus ſi familiaribus dicat, vt arma ſumant, & mors inſequatur, an ſit irregularis.
198 Clericus contra ſaracenum arma ſumens, morte ſecuta, an ſit irregularis.
199 Clericus abortioni dans cauſam, an ſit irreg.
200 Clerici proteſtatio defenſionem, vel bellum ſuadentis.
201 Bellum mouere contra infideles, an liceat.
202 Epiſcopo plebem deſerere quoquo modo, an liceat.
203 Perſecutio intriſeca & extrinſeca.
204 Boni cum malis permixti non ſunt defendendi.
205 Vim vi repellere, omnes leges omniaq; iura clamant.
206 Vtilitas publica priuatæ eſt præferenda.
207 Prælatus etiam pro temporalibus vſque ad mortem ſe debet opponere.
208 Brachium ad ſeculare in oppurtunitatibus eſt recurrendum.
209 Epiſcopi in remotione maius eſt periculum.
210 Curatis deſerere plebem, an tempore peſtis liceat, & fortia argumẽta pro eorum fuga nu. 219, diſtinguitur optimè, nu. 220.
211 Peſtis cauſæ, & nu. 216. & quid ſit peſtis. & eius remedia n. 212. & 213.
214 Conuerſatio vitanda in contagione peſtis. neque in loco peſte affecto morandum. nu. 215. & cauſa periculoſior eſt communicatio cum peſtiferis. nu. 217.
218 Ventus infectum aerem defert.
221 Phiſicorum receptæ de fuga tempore peſtilentiæ declaratio.
222 Medicus animarum aduocandus ab infirmo.
223 Medici non ſeruantes mandatum eccleſiæ mortaliter peccant.
224 Canonum violatores ſpiritum ſanctum blaſphæmare dicuntur.
225 Medici ſub anathemate prohibentur, ne ſaluti animæ pro corporali contraria conſulant.
226 Peſtis cauſa principaliter peccatum eſt.
227 Gladio, fame & peſte contra Iudæos Deus comminatur.
228 Peſtis eſt vnum de quatuor iudicijs Dei, quæ ſunt gladius, fames, beſtia mala, & peſtilentia.
229 Peſtis grauis deſæuiſſe legitur peccatis exigentibus.
230 Flagella quinque modis contingunt.
231 Peccata fugiant, qui mortem æternam cupiunt euitare.
232 Mors animæ magis quàm corporis eſt timenda.
233 Mortem quis potius debet eligere, quàm contra virtutes agere.
234 Paſtor de cuſtodia tenetur.
235 Infirmitas corporalis multoties ex peccato eſt.
236 Angelus Raphael docuit medicinam.
237 Creatura omnis Dei bona.
238 Aſa Rex Iſrael in infirmitate ſua Dominum non quæſiuit, ſed medicos corporales.
239 Onias ſacerdos orando pro Eliodoro ſoſpitatem obtinuit.
240 Medicus an peccet nociuam adhibens medicinam, etſi mors vel mutilatio, aut debilitatio ſequatur, an efficiatur irregularis.
241 Imperitia in culpa eſt.
242 Medicus peritus, ſi ſit negligens in medendo, peccat.
243 Iactura turpis eſt, quæ fit per negligentiam.
244 Medicus quando dicatur debitam diligentiam exhibuiſſe. & quid ſi dat dubium medicinam. & quid ſi ſcienter omittat dare debitam. & quid ſi materia medicinæ mala ſit, nu. 245. 246. & 247.
248 Medicus an poſſit licitè incidi facere infirmum.
249 Chriſtianis an liceat aduocare medicum infidelem.
250 Conuerſari cum Iudæis, in quibus non liceat.
251 Iudæus non debet officium publicum inter Chriſtianos exercere.
252 Excommunicari nemo debet, niſi pro peccato mortali.
253 Temporis diuturnitas peccatum non minuit, ſed augmentat.
254 Caput non ſubijcitur legi, quam membris tribuit.
255 Præcepta ſedis Apoſtolicæ nulli phas eſt contemnere.
256 Infirmus medico non obediens, an peccet.
257 Peccato vſque ad mortem reſiſtendum.
258 Occidere ſeipſum, an liceat. & 282.
259 Cazias ſeipſum gladio interemit.
260 Corpus non inquinatur, niſi de conſenſu mentis.
261 Medicorum conſilia ſana cautè ſeruanda ſunt a religioſis, ſicut ab alijs.
262 Medicus, an ad ſacros ordines promoueri poſſit.
263 Clericis, an liceat exercere artem medicinæ, chirurgia autem eſt eis interdicta. nu. ſeq.
165 Medico ſalarium recipere, an liceat.
266 Medicus an teneatur pauperem gratis curare. & an diuitem. nu. 170.
267 Liberalitas perfecta fide, cauſa, loco, & tempore commendatur.
268 Voluntas bona, quando ſufficiat.
269 Proximum liberare quilibet pro poſſe tenetur à mortis periculo.
271 Negociorum geſtor alterius vtiliter expenſas repetit.
272 Mortuos ſuſcitare non eſt in medico.
273 Infirmus ſi ſibi medicinas dari prohibeat, an medicus impenſas repetat. & quando expenſæ donatæ præſumantur. nu. ſeq.
275 Medicus ab abbate cuius monachum curauit, vel a patre naturali, an poſſit expenſas repetere.
276 Medicus an teneatur recidiuantem ſub eodem ſalario curare.
277 Medicus ſpiritualis centies infirmum curare debet.
278 Seruitores infirmorum, miniſtrantes quicquid petunt, an efficiantur irregulares.
279 Chirurgus peritus diligẽs, ſi ex inciſione mors ſequatur, an ſit irregularis.
280 Sagittam ex pietate extrahens, an ſit irregularis.
281 Sanus nunquid teneatur medico ſe ſubijcere.
283 Infirmus freneticus ſi malè perit, an imputetur miniſtris.
284 Furioſus dilucida habens interualla ſua gerit negocia ſine auctorizante.
285 Negligentia magna, culpa eſt.
286 Culpa tenet deſides, qui multam nutriunt peſtem.
287 Paſtor morbidam ouem contemnere non debet.
288 Facientis proculdubio culpam hẽt qui quod poteſt, corrigere non emẽdat.
289 Mortuum inuoluere minus eſt, quàm viuentem non ſeruare, cum poſſis.
290 Negligentia depoſitionem meretur, ſicut dolus.
291 Negligentia & malitia æquiparantur.
292 Diligens eſſe debet quilibet in officio ſuo.
293 Curatoris conſilio & opera tueri debet ſalus rerum & corporis furioſi.
294 Furioſus in vinculis eſt ſeruandus.
295 Homicidium committitur facto, conſilio vel defenſione, voluntate, caſu, vel neceſſitate.
296 Abbas recolligere debet ſuum monachum, ne pereat euagando.
297 Exponens filium, homicidæ æquiparatur.
298 Conſulentes in iudicijs de dolo tenentur.
299 Conſiliarius falſus excommunicari poteſt.
300 Imprudentia, an culpæ annumeretur.
301 Electio mala in culpa eſt.
302 Conſulentes male, qui aſſerunt ſe peritos & negligentes, damnum paſſo tenentur.
303 De conſilio & cum conſilio clauſulæ, quomodo differant.
304 Procuratorum, Tabellionum & teſtium pericula.
305 Falſitas, quid. & quot modis committatur. nu. 313.
306 Falſitatis & mendacij differentia.
307 Falſum ad oratores, fictum ad poetas ſæpe refertur.
308 Impoſſibilitas rei ſe ipſam a falſitate defendit.
409 Mendacium, malum eſt mentientis.
310 Mentiens omnis, minimè dicit mendacium.
311 Mentiri & falſum dicere habent ſe vt excedentia & exceſſa.
312 Verba ad notitiam intentionis inſtituta ſunt.
314 Raſura, an vitiet reſcriptum.
315 Sigillans cum alieno ſigillo debet exprimere.
316 Scribens, abſentes veluti præſentes, falſum committit.
317 Sigillum qui furtiuè ſurripuit, nomine capituli ſigillando, falſum committit.
318 Teſtis qui non interfuit, vbi deſcriptus eſt, falſum cenſetur.
319 Mentiens procuratori fiſci, falſi pœna tenetur.
320 Papæ mentiri, ſacrilegium iudicatur.
321 Delictum perſonæ in damnum eccleſiæ redundare non debet.
322 Falſitas dicto, ſeu verbo quinque modis committitur.
323 Mentiens Principi, vel alicui notabili Iudici, falſi tenetur.
324 Mentientis improbitas ſeueritati ſubiacet iudicantis.
325 Papa maior eſt quàm princeps & Imperator.
326 Imperator obedientiam Papæ iurat.
327 Epiſcopi, principes appellantur.
328 Falſum quinque modis facto committitur.
329 Sigillum, an apponi poſſit chartæ vacuæ.
330 Fides dari non poteſt ei, quod non eſt.
331 Claues horrei ſi dedi, horreum dediſſe videor.
332 Teſtimonium eſt de ſenſibus.
333 Sigillum cuius nomine apponatur, in literis exprimi debet.
334 Conſuetudo Curiæ a crimine falſi excuſat.
335 Præſens fingitur, qui per alium facit.
336 Sigillum epiſcopi obtinet vicem publici inſtrumenti contra quoſdam Doctores.
337 Falſantes monetas, menſuras, pondera, numerum, vt minorem pro maiori parte capituli apponendo. & nu. 338. 339. & 340.
341 Scriptura ſacra contra falſa pondera & menſuras ſatis exardeſcit.
342 Falſitas vſu committitur quinque modis.
343 Malitia grauius quàm negligentia eſt punienda.
344 Vitium rei propriæ non excuſat.
345 Falſitas quare ſpecialiter annotatur in literis apoſtolicis, in quibus etiam mala grammatica ſuſpicionis ingerit falſitatis.

346 Falſitatis in quæſtione ſpecialia.
347 Inſignibus illicitis vtens, tanquam falſarius eſt puniendus.
348 Falſarius quaſi iudicatur non ordinatus, ſe pro ordinato gerens.
349 Acolitus cum paramentis cantans epiſtolam in miſſa ſolenni, efficitur irregularis. & an epiſcopus valeat diſpenſare.
350 Tacens ſcienter veritatem, an peccet.
351 Mendacium quid, & vnde dicatur. & quomodo a mentiri & falſum dicere & uerum tacere differat. nu. ſeq. 355. & 367.
353 Iudæus ſi aſſerat Chriſtum eſſe Deum, cum non ita ſentiat animo, non eſt mendacium, ſed mentitur.
354 Mendax omnis homo, quomodo intelligatur.
356 Iurans ſimpliciter, vel doloſè, quomodo differant.
357 Mendacij genera octo.
358 Mentiendum pro vita hominis non eſt, ſed cautè verum occultandum.
359 Poſſe id dicimur, quod iuſtè poſſumus.
360 Mendacium omne, fugiendum.
361 Mendacij triplex malitia. & eius iniquitas atque inhumanitas, numero ſeq. & 364.
363 Mentiens nemo ſeruat fidem.
365 Intellectus bonum, eſt veritas.
366 Mendacium omne eſt peccatum: ſed quandoque mortale, quandoque veniale. & quid in viris perfectis. nu. 368. 370. & 372.
369 Mendacium, quando ſit mortale & nu. 371.

RESTAT vltimum prætactum ad perſonam iudicis pertinẽs, quod etiam diſcutit prædictus Magiſter Giraldus Odonis ſuper 5. Ethic. videlicet, 1 † vtrum iudex corruptus ferens iniuſtam ſententiam pro parte corrumpente delinquat grauius q̃ corrumpens. Et arguit primò, quòd ſic.

2 Primò per primã rationem Philoſophi ibidem, † quia iniuſta ſententia magis eſt in poteſtate iudicis quàm alterius partis: ergo ſecundum Philoſophum, iudex magis peccat in ſententia iniuſta, quàm pars.

Secundò per ſecundam rationem, quia magis peccat agens principale præcipiens quàm agens obediens: ſed actionis iniuſtæ pendẽtis ex iniqua ſententia principale agens eſt iudex, obediens autem eſt pars, quare grauius peccat iudex quàm pars.

Tertiò, quia plus peccat ille, qui aufert ius proximi, quàm ille qui iam ablatum recipit, quia recipere non eſt peccatum, niſi quia receptum fuerat ablatum. Sed iudex aufert ius partis alterius, & ablatũ dat, vel vendit iſti, quare plus peccat iudex iniquè auferens, quàm pars ablatum recipiens.

Quartò, quia plus peccat infideliter agendo ille, qui magis tenetur fideliter agere, quàm ille, qui minus tenetur: peccatum enim vniuerſaliter tanto maius eſt, quanto maior eſt tenor & debitum ad faciendum oppoſitum, id eſt ad non peccandum. Sed quamuis vterque teneatur fideliter agere, tamen iudex magis tenetur fideliter agere pro eo quòd ad ipſum tanquam ad iuſtum animatum recurritur, & refugitur, vt in 5. Ethic. cap. 7. & de ipſo & in ipſo plus cõfiditur, quàm de parte, ergo iudex plus peccat, quàm pars corrumpens.

Quintò, quia quodcunque opus peccati eſt maius peccatum in eo, qui eſt in maiori dignitate pro eo, q̃ peccatum perſonæ dignioris eſt communius & maius ſcandalum, quàm cuiuſlibet alterius. Sed iudex eſt ĩ maiori dignitate q̃ pars, ergo corruptio maius peccatum eſt in iudice, quàm in corrumpente.

Sed in oppoſitum arguitur primò; quia plus peccat qui peccato ſuo & peccato alieno peccat, quàm qui ſuo ſolo peccato peccat: pars autem corrumpens iudicem, peccat ſuo peccato iudicem corrumpendo, & peccato iudicis ipſum ad peccatum in-3 ducendo, † quia quicquid eſt cauſa cauſæ, eſt cauſa cauſati, & p̃ conſequens pars corrumpens peccat peccato iudicis, quia eſt ei cauſa. Iudex autem non peccat, niſi ſuo ſolo peccato, ergo pars corrumpens plus peccat quàm iudex ipſe corruptus.

Secundò, quia plus peccat, qui facit pluſquam dimidium totius operis mali, quàm ille qui facit reſiduum. ſed pars corrumpẽs iudicem facit pluſquam dimidium totius operis mali, cum faciat principium, quod dicitur eſſe pluſquã dimidium totius operis, vt in 1. Ethic. c. 10. ergo plus peccat pars quàm iudex.

Tertiò, quia vitioſius eſt malè agere, quàm malè pati: ſicut p̃ oppoſitũ virtuoſius eſt bene agere, quàm bene pati, vt in quarto Ethic. ſed pars corrumpens malè agit: Iudex autem malè patitur, ergo vitioſius eſt in parte corrumpere quàm iudice corrũpi, & per conſequens plus peccat pars peccans ſicut mouens nõ motũ, quàm iudex, qui malè agit, quia male motus paſſus eſt.

Quartò, quia plus peccat, qui peccat in plures, quàm qui peccat in pauciores. Sic enim p̃batur, q̃ Eua plus peccauerit, quàm Adam, quia in plures peccauit q̃ ipſe, ſcilicet in ſe, & in virum & in Deum: Adam autem non niſi in Deum, & in ſe ipſum, vt in 2. Sent. diſt. 22. c. ex quo, in fine. Sed pars corrumpens peccat in plures, quia in ſe & in iudicem, in Deum & in alteram partẽ. Iudex autem nõ niſi in ſe & in Deum & in partem, quam lędit: ergo plus peccat corrumpens quàm corruptus.

Quintò, quia plus peccauit pars tradens Chriſtum crucifigẽdum Pilato, quàm ipſe Pilatus, dicente Chriſto ipſi Pilato, propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet, Io. 19. Sed Pilatus erat iudex, vt patet ibidem, ergo plus peccat pars corrumpens quàm iudex corruptus.

Pro ſolutione huius quæſtionis primò præmittẽda ſunt duo. Secundò ad quæſitum dicenda ſunt duo.

4 Primò ergo præmittendum eſt, † q̃ humanum iudicium quatuor modis peruertitur, vt dicit Greg. 11. q. 3. quatuor modis. ſicut iam ſuperius allegaui. ſ. timore, cupiditate, odio, & amore. In primis duobus iudex reſpicit ad ſeipſum: in alijs verò duobus reſpicit ad alterum. In primis duobus caſibus dicitur iudex corrumpi per partem, quæ vel comminatur aliquid terribile, vel dat, ſeu promittit aliquid concupiſcibile, ita quòd vel illud terribile, vel illud concupiſcibile trahit iudicem ad ferendum iniuſtum, vel iniquum iudicium. In duobus autem alijs caſibus ſequentibus iudex non dicitur corrumpi per partem, ſed per ſe ipſum affici huc, vel illuc per odium, vel amorem. Et ideo noſtra quæſtio in primis duobus caſibus eſt ſumẽda, vbi eſt expreſſa corruptio, & non in alijs duobus, vbi non dicitur propriè corruptio.

5 Secundò autem præmittendum eſt, † quòd iudex cupiditate corruptus grauius peccat, quàm metu corruptus, quod probatur dupliciter. Primò, quia duorum peccatorum eiuſdem generis illud, quod eſt magis voluntarium, eſt exprobrabilius, & deterius, vt in 5. Ethic. tractatu de tẽpera. in fi. Sed cupiditas & peccatũ cupiditatis eſt magis voluntarium opus quàm timor, & q̃ opus timoris, ergo eſt exprobrabilius & deterius. Secundò, quia peccatum ex induſtria, maius eſt, quàm peccatum ex infirmitate vt dicit Iſid. lib. 2. de ſummo bono, c. 17. ſed peccatum ex metu, fit ex infirmitate, vt ibidem dicitur, peccatum verò ex cupiditate eſt peccatum ex induſtria, ergo graue & deterius.

6 Nunc igitur ad quæſtionem dicendum primò, † q̃ iudex timore corruptus minus peccat quàm pars ex timoris incuſſione corrumpens. Secundò, quòd cupiditate corruptus plus peccat q̃ pars dono, vel promiſſione corrumpens. Primum probatur dupliciter. Primò, quia duorum ad idem opus malum concurrentium ille plus peccat, cuius voluntas præualet, & cuius voluntatem alter ſequitur: ſed in iſto caſu voluntas partis timorem inferentis præualet, & iudex territus voluntatem partis ſequitur, nõ ſuam, quoniam operatio iudicis territi eſt mixta ex voluntario & inuoluntario, vt in 3. Ethic. cap. 2. Ergo iudex minus peccat, pars verò plus.

Secundò, quia qui peccando tenet modum, per quem peccatum mortale interdum fit veniale, minus peccat, quàm ille, qui tenet modum, per quem ſemper aggrauatur peccatum. Sed iudex timore corruptus tenet modum timoris cadentis in cõſtantem virum, per quem peccatum mortale interdum fit veniale, vt colligitur ex 3. Ethic. c. 2. modus autem partis timorem incutientis ſemper peccatum aggrauat, quia talis metus eſt quidam modus violentiæ, & ideo ſemper præbet alteri quaſi violentum ſcandalum in via iuſtitiæ: ergo pars illa grauius peccat q̃ iudex.

7 Et hæc eſt ſententia Aug. reddentis rationem, † quare maius peccatum habuit, qui Chriſtum Pilato tradidit, quàm qui ſibi traditum crucifixit. Ait enim Aug. plus enim peccat, qui poteſtati innocentem occidendum liuore tradit, quàm poteſtas ipſa, ſi cũ timore alterius maioris poteſtatis occidit. Ioan. 19. per quæ verba videtur reſponderi ſatis clarè ad id, quod dicunt excuſantes iudicem, ſecũdum ſibi probata iudicãtem, etiam ſi conſtet ſibi, ſecundum ſuam conſcientiam de contrario. Dicũt enim quòd non iudex mactat, vel necat, ſed falſi teſtes: nam q̃q̃ magis peccent tales teſtes, quàm iudex, non tamen ex hoc iudex a peccato totaliter excuſatur: q̃q̃ dici poſſit, q̃ aliqualiter excuſetur, de quo ſatis ſupra dictum eſt. Secundum probatur etiam dupliciter. Primò ex conditionibus partis & iudicis, † quia duorum ad idem opus peccati concurrentium ille qui ſua mala voluntate res humanas, mores & leges põt ſubuertere, plus peccat quàm ille, qui non poteſt, quantumcunque velit. Sed iudex ſua mala voluntate hæc omnia poteſt euertere, cum ipſe humanarum rerum morum & legum, & vniuerſaliter omnis iuris & iuſtitię ſit cuſtos, ſicut dicitur de principe 5. Ethic. c. 11. Ergo iudex contra tot bona, tot iura, & tot iuſta ſibi tradita veniens pro pecunia plus peccat, quàm pars ipſum corrumpẽs, quia ſibi ſunt omnia ad cuſtodiendum tradita, non tamen parti. Secundò probatur 9 ex conditione venditionis & emptionis, † quia vniuerſaliter maius peccatum eſt in genere peccati, vendere rem non ſuam, quàm emere rem non ſuam. Vendere nanque non ſuum, eſt 5 naturam venditionis ex toto genere: ſed emere non ſuum, non eſt contra naturam emptionis, cum ſemper emamus ea, quę noſtra non ſunt, quamuis peccatum ſit emere ab eo, cuius non eſt res, ſi ſcienter ematur. Sed iudex in caſu noſtro vendit rem nõ ſuam, & pars emet rem non ſuam, quia rem alterius partis, ergo peccatũ iudicis maius eſt, quàm peccatum partis, quamuis pars grauiter peccet emendo a iudice, cuius res non eſt. Ex quo ſequi-10 tur corollarium, † q̃ maius peccatum eſt giezia, ideſt venditio ſpiri-

ritualium, quàm ſimonia, ideſt emptio eorum, quia giezia vēdit bona non ſua: ſimoniacus verò emit bona non ſua ab eo, cuius iuris nō ſunt. de Giezi diſcipulo Heliſei ſcribitur 4. Reg. 5. c. Ipſe enim fuit primus, qui quæſiuit vendere gratiam ſpiritus ſancti. de Simone mago ſcribitur Act. 8. & ipſe primus fuit, qui voluit emere gratiam ſpiritus ſancti ad miracula perpetranda, ſicut Giezi voluit vendere gratiam diuini miraculi ex ſanatione Naam, &c.

Ad argumenta igitur contra iudicem inducta dicendum ꝙ omnia aliquid veritatis concludunt contra iudicem pecunia & cupiditate corruptum: cōtra iudicem verò timore corruptum non concludunt, vt apparet faciliter diſcurrenti & ſubtiliter diſcutienti.

Ad argumenta verò contra partem inducta, reſpondendum eſt, ad primum, 11 † ꝙ peccatum habens cauſam primam & cām ſecundam immediatam non ſemper imputatur plus, vel tātum cauſæ primæ ſicut ſecundæ, quando ſcilicet cauſa ſecunda eſt libera, vel liberior quàm prima, ſicut eſt in propoſito, quia iudex liberior eſt quàm pars. Et ideo quamuis Deus ſit cauſa voluntatis humanæ, & voluntas humana ſit cauſa peccati, non tamen imputatur Deo peccatum voluntatis humanæ, quia voluntas humana eſt cauſa libera potens agere bene vel male. Vbi autem ſecunda cauſa non eſt libera, ſicut gladius, tunc peccatum non imputatur cauſæ ſecundæ, puta gladio, ſed homini. Vbi verò vtraque eſt libera, & vtraque attendit ad malum, illi magis imputatur peccatum, in cuius voluntate magis eſt opus malum.

Ad ſecundum dicendum, quòd principium eſt pluſquam dimidium totius operis, non quidem ſecundum quātitatem operis ſed ſecundum difficultatem operantis, & hoc modo concedo quòd pars fecit maiorem partem difficultatis, ſed iudex maiorem quantitatem iniquitatis: non enim menſuratur peccatū ſecundum difficultatem, ſed ſecundum peruerſitatem.

Ad tertium dicendum, quòd precisè ſiſtendo in corrumpere & corrumpi, prout differūt agere & pati, plus peccaret pars quàm iudex. Sed quia poſtea iudex agit motu proprio non ſolum in virtute partis corrumpentis, ideo plus peccare poteſt in actione propria, quàm pars peccauerit in ſua.

12 Ad quartum verò dicendum, † quòd peccans in plures, plus peccat quam peccans in pauciores, cæteris paribus, alias nō. Vñ plus peccat qui interficit vnum, quàm qui furatur pluribus. hic autem non ſunt cætera paria: ergo, &c.

Ad quintum iam dictum eſt, quòd Pilatus fuit corruptus timore maioris poteſtatis, audiēs illud verbum, Io. 19. Si hunc dimittis non es amicus Cæſaris: ergo, &c.

13 Illud autem non eſt omittendum, † ꝙ ſi iudex accipit pecuniam, vt iudicet, vel vt non iudicet, vel vt pœnam inferat, vel remittat, committit crimen concuſſionis, cuius pœna eſt, vt reſtituat quadruplum intra annū, poſt annum verò ſimplum, 1. q. j. iubemus. & c. ſeq. & 12. q. 2. cum deuotiſſimam. originaliter autē C. ad leg. Iul. repetun. l. iubemus. & ff. de calumniat. l. in eum. & l. annus. ad quod ff. de cōcuſſ. l. j. & 2. & ff. ad leg. Iul. repetun. l. eadem § j. vbi etiam patet, ꝙ talis iudex infamis efficitur, & extraordinariè punitur, vt in §. fin. eiuſdem legis. & 1. q. 1. c. fi. 14 † In illo verò quadruplo, rei perſecutio continetur, & ſic tantum triplū eſt pœna. Si verò data eſt a me pecunia, vt pro me iudicet, tunc non repetam, quia turpiter dedi: & tunc totum quadruplum datur fiſco. ſi autem pecunia data eſt ab alio, tunc aut data eſt pro me, aut contra me. Si pro me, ne calumniam mihi inferat, tunc totum quadruplum eſt pœna, & ille qui dedit repetit, quod dedit. Si verò data eſt cōtra me vt mihi calumniā inferat, tunc reſtituenda eſt pecunia non illi, qui dedit, quia turpiter dedit, ſed illi, in cuius læſionem data eſt cū pœna quadrupli. huius autem quadrupli medietas datur fiſco, reliqua verò medietas datur læſo, C. de aſſeſſ. l. 3. & tangit glo. Io. 14. q. 5. non ſanè. verſi. ille tamē ſolet. vbi dicit glo. arg. contra illos, qui dicunt, ſic dedi tibi pecuniam, vt pro me iudicares iuſtam cauſam, ꝙ non poſſum repetere pecuniam datam, vt ff. de condi. ob turp. cau. l. 2. vbi dicitur, ꝙ talis litem perdit, quia videtur iudicem corrumpere. Ego credo, dicit glo. ꝙ talis poſſit repetere pecuniam, ſi non eo animo dat, vt iudicem corrumpat: nam ſi dat eo animo, vt ius & quietem ſibi conſeruet, tunc poteſt repetere, vt probatur ext. de ſimo. c. dilectus. 1. vbi glo. dicit, ꝙ ſi cōſtiterit, ꝙ iniuſtè acceperit, compelletur ad reſtitutionem, & crimine concuſſionis punietur. C. de condi. ob turp. ca. l. quod euitandi. 15 † Crimen autem concuſſionis eſt, cum quis minatur alicui, niſi ita, vel ita faciat: vt ſi dixerit, niſi des mihi tantum, ſentētiam proferam contra te, vt in d. l. j. & 2. & 23. q. 1. militare.

Præterea, dicit glo. in d. c. dilectus, non dimittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum, 14. q. 6. ſi res. & de pœn. diſt. 5. falſas. & in d. c. non ſanè. Non enim, vt dicit Aug. licet iudici vendere iuſtū iudicium, etſi liceat aduocato vendere iuſtum patrocinium, & iuriſperito iuſtum conſilium. 11. q. 3. non licet. Et intellige de iudice ordinario, cui certi redditus ſunt aſſignati, vt in d. c. militare. Iudex autem delegatus nihil poteſt, præter expenſas petere. extra de vita, & honeſt. cle. c. cum ab omni ſpecie. modica tamē enxenia recipere poteſt, ſi iudicantis animum non immutet. ff. de offi. proconſ. l. ſolent. §. fin. & arg. in c. etſi quæſtiones. ext. de ſimon. Talia enim enxenia cētum aureos in anno excedere nō debent, vt in d. l. eadem. §. fi. ff. ad leg. Iul. repet. 16 † & talia enxenia dicuntur oſculenta & poculenta, vt in d. l. ſolent, in fi. Et hęc de perſona iudicis breuioris tractatus cauſa, dicta ſufficiant quo ad prædicta tria principaliter ſupra quæſita.

Sequitur ergo nunc aliqua videre de pertinentib. ad aduocatos, de quibus tria principaliter ſunt quærenda. Primò, qui ꝓhibentur aduocare. Secundò, quæ incumbunt aduocatis. Tertiò, quando tenentur ad reſtitutionem.

17 Ad primum reſpondetur, † quòd circa prohibitionem aduocationis, quatuor ſunt principaliter attēdenda, videlicet primo Bonitas, ſecundo ſtatus, tertiò gradus, quartò officium. Propter defectum bonitatis prohibentur infames, hæretici, pagani, excōmunicati. 3. q. 7. infames. & 4. q. 1. diffinimus. vbi dicit tex. omnes etiam infamię maculis aſperſi, ideſt hiſtriones, aut turpitudinib. ſubiectæ perſonæ. hæretici etiam, ſiue pagani, ſiue Iudæi ab accuſatione prohibētur, ergo pari modo ab aduocatione, arg. 2. q. 7. pagani & 4. q. 1. §. 1. extra de hęret. excommunicamus. 1. & de pœnit. diſt. 1. nemo in foro. 11. q. 3. cum excōmunicatis. & C. de poſtulan. l. nemo. nec aliquis debet aduocare in cauſa hæreſis. extra de hæret. c. ſi aduerſus. vbi patet prohibitio tam de hæreticis, q̃ de credentibus, fautoribus. & defenſoribus eorundem.

Secūdò propter perfectionem ſtatus prohibentur monachi, 16. q. 1. placuit, & c. monachi a manifeſto. ibi, forenſis negocij ſuſceptor, niſi ꝓ vtilitate ſui monaſterij, Abbate nihilominus imperante. & ext. de poſtul. c. 2. vbi prohibitio extenditur de monachis ad canonicos regulares, & per ꝯſequēs ad alios religioſos.

Tertiò propter idoneitatem gradus prohibentur clerici in ſacris ordinibus conſtituti & etiam in minoribus beneficiati coram iudice ſęculari. niſi in cauſa propria, vel pro eccleſia ſua, vel pro coniunctis, aut miſerabilibus perſonis, vt in c. j. ext. de poſtu. & multo magis prohibētur in cauſa criminali, nedum in ſacris ordinibus conſtituti, ſed etiam in minoribus, ſi intendunt promoueri. Et intellige, vbi agitur de pœna ſanguinis, ext. ne cler. vel mona c. ſententiam ſanguinis. & 23. q. vlt. c. his a quibus. & in c. fi. ext. de poſtul. vbi dicit Greg. IX. Cū ſacerdotis autem ſit, nulli nocere, ſed omnibus velle prodeſſe, & c. vbi etiam patet, quòd clericus, qui contra eccleſiam, a qua beneficium obtinet, pro extraneis perſonis procurator, vel aduocatus eſſe præſumit, tanquam ingratus poteſt illo beneficio ſpoliari. Epiſcopi verò nec in cauſa propria, nec in cauſa eccleſiæ poſſunt aduocare, ſed aduocatum habere debent, 5. q. 3. quare epiſcopus. Hoc autem intelligit Hoſt. coram iudice ſęculari, ſi placet, tam per ſe, quàm ꝑ procuratorem poteſt licitè comparere, vt in c. fi. ext. de iuram. calum. Et notandum, ꝙ ſicut clericus prohibetur aduocare cōtra eccleſiam, in qua obtinet beneficium, vt dictum eſt: ita ꝓhibetur aduocare contra ſuum epiſcopum, vt in c. grauem. ext. de exceſ. prælat. & dicit Innoc. in c. fin. ext. de poſtul. ꝙ etiam laicus beneficiatus aduocans contra eccleſiam in qua obtinet beneficium, tāquam ingratus priuari debet illo beneficio. Rodoricus autem dicit, ꝙ epiſcopus non debęt reputari extraneus in prohibitione clerici, ne pro extraneis contra eccleſiam beneficiātem aduocet. & idem dicit de canonicis reſpectu epiſcopi, vel capituli. 18 † Sed quid ſi duæ eccleſiæ, in quibus eſt clericus beneficiatus, agant adinuincem contra ſe. Reſpondeo, ſecundum conſilium Hoſtien. ꝙ neutri noceat, ſed cōcordiam tractet, arg. extra de poſtul. c. fi. ſi tamen ſit prælatus alterius, videtur ꝙ poſſit agere contra reliquam, & etiam ius ſuorum contra propriam eccleſiam defendere, ſi monita nolit emendare, arg. in d. verbo, pro extraneis. Dicuntur enim ſui, ij, contra quos non poteſt ſecundum legem teſtificari, ext. de teſtib. cogen. c. j. 19 † Appellatio autē ſuorum, eſt largior quàm domeſticorum 47. diſt. §. neceſſe eſt. prope fi. ibi, qui ſuos, & c. Lex autem ciuilis dicit, ꝙ pro filijs, parentibus, vxore & affinibus ex tranſuerſo, vſque ad quartū gradum poteſt patrocinium impartiri. C. de aduoc. diuerſ. iud. l. portionem. §. licentia 20 † Sed quid ſi epiſcopus & capitulum litigent? Reſpondeo ſecundum Hoſt. quòd debet adhærere epiſcopo, ſi credat ꝙ iniuria ſibi fiat, arg in d. c. fi. & ext. de verb. ſig. c. cū clerici, alias adhærebit capitulo, arg. ext de iureiur. c. petitio. ſi autem dubitet, tractet pacem inter eos. Quòd ſi concludere non poſſit pacem, in tali caſu, quòd potius eſſe debeat cum capitulo, ne remaneat indefenſum, arg. ext. de iureiur. ca. breui. niſi fortè epiſcopus præcipiat contrarium, cui eſſet in dubio obediendū, q̃q̃ in facto proprio hoc præcipere non deberet. † Sed nunq̃d aliq̃s cogi poſſit, vt pro miſerabilibus perſonis aduocet contra eccleſiam a qua obtinet beneficium? Reſpondeo ſecundum Hoſt. ꝙ ſic, ſi aliter haberi non poteſt, dummodo eccleſia alium hēat ita bonum, qui foueat iuſtitiam eius, alias ſecus, arg. ext. de teſtibus. c. cum in officijs. ſicut & quilibet in defectum probationis cogitur dicere veritatem. Nec obſt. ſi iuramentum. defenſionis, ſiue fidelitatis ipſi eccleſiæ fecerit, quia tacitè hanc cōditionem dicitur habuiſſe. ſ. niſi ſuperior contrarium demandaret, argu. ext. de iureiur. c. venientes. §. quia verò.

Quartò

Quartò propter diſtinctionem officij prohibetur iudex, ſiue aſſeſſor aduocare: 22 † nam in eadem cauſa non poteſt quis duo officia inuicem exercere. 4. q. 4. c. 1. & 2. Abſonum enim eſſet, vt quis in eadem cauſa eſſet iudex vel aſſeſſor, & aduocatus. C. de aſſeſſ. l. fin. C. de poſtul. l. quiſquis. ne dum ad vtrunque feſtinat, neutrum bene peragat, dicit tex in d. l fi. vbi glo. dicit.

Qui binos lepores vna ſectabitur hora,
Vno quandoque, quandoque carebit vtroque.

23 † Aliquæ etiam perſonæ prohibentur poſtulare, vel aduocare ratione ętatis, vt minor 18. ann. aliquæ ratione ſexus, vt mulieres. ff. de poſt. l. j. & 3. q. 7. tria ſunt. aliquæ ratione defectus, vt cæcus, ſurdus, & mutus, vt in dictis iuribus. Et q̃q̃ dictus §. tria ſunt, dicat vt iudices non fiant, attamen communiter etiam intelligitur idē eſſe de officio aduocationis. Ex his dātur verſus

Non cuicunque datur, quod poſtulet, immo vetatur.
Addictus pœnæ, ſeruus, puer, actor arenę,
Luminibus caſſus, mulier, muliebria paſſus.

Et ſic ſunt tres ordines eorum, qui poſtulare prohibentur. nā quidam ſunt, qui nec pro ſe, nec pro aliis poſtulare poſſunt, vt minor 18. an. & ſurdus, qui nullo modo audit, quia non exaudita voce prætoris tanquam contumax damnaretur. Item vtroq; lumine orbatus, cui dedit cauſam Publius cæcus, qui aduerſa ſella tergum poſtulando clamauit. Mulieres autem non poſſunt poſtulare, niſi pro ſe & pro his, quorum tutelam & curam gerūt. & huic edicto cauſam dedit Calphurnia improbiſſima mulierum, quæ inuerecundè poſtulans & magiſtratum inquietans cauſam dedit edicto, ne contra pudicitiam ſexui congruentem alienis cauſis ſe immiſceant. & iſta fuit cauſa finalis, vt dicit glo. in l. j. §. ſecundo loco. ff. de poſtul. improbitas verò Calphurniæ, fuit cauſa impulſiua, & quod dictum eſt de minore 18. annis, intellige ſi nō compleuerit 17. & attigerit 18. vt in d. l. j. §. j. ff. de poſtul. ver. pueritiam. Cœcus autem ideo prohibetur, quia inſignia magiſtratus videre & reuereri non poteſt, vt in d. l. 1. §. ſecundo loco. ver. caſum. Item prohibētur omnes infames, ipſo iure, vel de capitali crimine cōdemnati, vel qui locarunt operas ſuas, vt pugnarent cum beſtijs in arena. Aliqui prohibentur poſtulare, niſi pro ſe & certis perſonis: & hi ſunt qui notantur infamia, qui poſtulare poſſunt pro parentibus liberis patrono patrona, parentibusque patroni patronæ, liberiſvè ſuis, fratre, ſorore, vxore, ſocero ſocru, genero nuru, vitrico, nouerca, priuigno priuigna, pupillo pupilla, furioſo furioſa, fatuo vel fatua, vt in d. l. 1. §. fina. cum quatuor legibus ſeq. & tangitur 3. quæſt. 7. ſunt autē. in text. & gloſ.

24 Et ſciendum, † quòd aliqui repelluntur iudicis officio, eo ꝙ non eſt ęqua diſtributio aduocatorum inter partes. Vnde Iudex videns ex vna parte rudes & nouitios aduocatos, & ex altera peritos & antiquos, vult ęquam facere diſtributionem, ff. de poſtu. l. prima §. ait prætor. & C. eodem. l. prouidendum. quod intelligitur de his, qui ipſum habere non poſſunt, vel propter paupertatem, vel propter potentiam aduerſæ partis. ff. de officio proconſ. l. nec quicquam. §. fi. & §. obſeruare. ſi ergo iudex hoc alicui præcipiat, & ſubiectus ſine cauſa deneget ſuum patrocinium præſtare, caret foro, ideſt poteſt ei per iudicem interdici, 25 vt pro nemine vnquam aduocet, vt in d. l. prouidēdum. † Iudex autem in tali caſu diſponet aduocato prouideri de ſalario per clientulum pro facundia aduocati & fori conſuetudine, vt in l. j. §. in honorarijs. ff. de var. & extraord. cognit. Et ſi clientulus eſſet pauper, deberet aduocato prouideri de publico cenſu, vt dicit glo. in d. l. j. §. ait prætor. alias autem aduocet gratis pro Deo in cauſa pauperis, & recipiet mercedem à Domino longè dulciorem quàm a paupere: quia, vt dicit Salomon, Prouerb. 19. Fęneratur Domino, qui miſeretur pauperis, & viciſſitudinem ſuam reddet ei. ad prędicta faciunt not. in c. j. ext. de offi. iud. & in d. §. tria. ver. ſi verò. & in d. l. j. §. ſi cui. ff. de var. & extraord. cog. & C. de profeſ. & med. l. antepen. lib. 6.

26 Sciendum eſt etiam, † quòd aliquæ perſonæ ſunt, quæ prohibentur aduocare contra quaſdam particulares perſonas, vt qui agunt cauſas fiſci contra fiſcum non aduocent, niſi pro defenſione ſuæ cauſæ, vel parētum, vel filiorum, vel pupillorum, quorum tutelam gerunt: permiſſum eſt enim peragere tutorem pupilli cauſam aduerſus fiſcū, in qua aduerſus patrē pupilli aduocatus fuit ante pro fiſco, vt in l. pen. & fi. ff. de poſtul. 27 † Item ꝓhibetur aduocare vaſallus contra dominū, vel etiam tanquam ꝓcurator agere contra dominum, alias perdit feudum, 22. q. 5. de forma fidelitatis.

Item prohibetur legatarius contra legantem, alias perdit legatum ff. de inof. teſta. l. Papinianus. §. meminiſſe. Item prohibetur donatarius cōtra donatorem, alias perdit donationem, ext. de donat. c. fi. & C. de reuoc. donat. l. j. in fi. & l. fi. ad fi. nam per taciturnitatem remiſſum videtur ius aduocandi, vnde primordiū cauſæ reuocandi non competit hæredibus donatoris. vel cōtra hæredes, vel ſucceſſores donatarij, ſi donator in vita ſua tacuit, vt in prædictis iuribus, & per glo. in d. c. fi. Item nec libertus contra patronum, alioquin redigitur in ſeruitutem. 12. q. 2. liberti eccleſiæ. & cap. de libertis. & in c. octaua diſcuſſio. accedunt not. in Auth. vt liber. de cætero. §. illud. collat. 6. & in l. 1. C. de liber. & cor. lib. Itē prohibetur quis aduocare, ſi pecuniam ob nō aduocandum accepit. ff. ad leg. Iul. repet. l. repetita. 28 † Item repellitur qui habens perſonatum, leges ciuiles præſumit audire Pariſijs, ſeu in alijs locis vicinis, vel alibi, vbicunque. Et idem eſt de archidiaconibus, decanis, plebanis, præpoſitis, cantoribus & præsbiteris, niſi intra duorum menſium ſpatium deſtiterint à tali legum ſtudio, vel phiſicæ, vt in c. fi. ext. ne cle. vel mona. & accedūt no. in l. repetita. & in l. parabolani. C. de epiſc. & cler. & huiuſmodi edictum principaliter fuit editum contra religioſas perſonas, exeuntes ad audiendum leges, vel phiſicam, vt in nulla cauſa ſi patrocinium præſtare uoluerint, audiātur. & niſi intra prędictū ſpatium tā religioſi, quàm aliæ prædictæ perſonæ ad clauſtrum redierint, vel alij ab inceptis deſtiterint, excommunicationis incurrunt ſententiam ipſo facto, vt in d. c. fin. quod incipit, ſuper Specula, ext. ne cler. vel mona. & faciunt no. in c. non magnopere, eo. tit. vbi religioſę ꝑſonę prohibentur exire de ſuis clauſtris ad legendas leges, vel phiſicales confectiones ponderandas ſub prædictis pœnis, niſi intra prædictum temporis ſpatium ad clauſtrum redierint. Item repelluntur ab aduocatione omnes vniuerſaliter tam Doctores, quàm ſtudentes, qui Pariſijs, vel in alijs ciuitatibus ſeu locis vicinis docere, vel audire ius ciuile præſumunt: & qui contra fecerint, non ſolum à cauſarum patrocinijs interim excluduntur, verumetiam per epiſcopum loci debent excōmunicationis vinculo innodari, vt in c. ſuꝑ ſpecula, extra de priuil. Et hæc de primo quæſito ſufficiant.

29 Ad ſecundum igitur, † cùm quæritur, quæ incumbunt aduocatis. reſpondeo breuiter, ꝙ quatuor eis incumbūt principaliter attendenda, videlicet primum eſt qualitas cauſæ, ſecundum eſt modus aduocandi, tertium eſt cōuenientia ſalarij, quartum eſt excluſio pacti de quota litis.

Primò dico, ꝙ aduocatus attēdere debet ad qualitatē cauſæ, vt primò examinet cauſam, ſi eſt iuſta, vel iniuſta: & ſi viderit eā iuſtā, ſi vult ſuſcipiat: ſi verò viderit iniuſtā, oīno renuat. Vñ diligenter cauere debet, ne cauſam iniuſtam, vel deſperatā capiat: etſi ſuſceperit ab initio ignoranter, & poſtmodum in proceſſu iudicij cognouerit cauſam talem, omnino relinquere debet, & clientulo conſulere ꝙ deſiſtat, & cedat, vel componat cum aduerſario de communi concordia, ſine fraude, vt in l. rem non nouam. C. de iudic. Secundò debet attendere modum, qui conſiſtere debet in tribus, videlicet modeſtia, veritate, legalitate. 30 † Primò ſeruare debet modeſtiā, vt non procaciter, nec conuiciando, vel vociferādo proponat, vel aduocet, quia per hoc impeditur honeſtus iuſtitiæ proceſſus. Vnde Iſa. 32. ſcribitur. & erit opus iuſtitiæ pax, & cultus iuſtitiæ ſilentium. Et Salomon Prouerb. 22. dicit, Eijce deriſorem, & exibit cum eo iurgium, ceſſabuntque cauſæ & contumeliæ. Hinc etiam dicit Bern. de cōſid. ad Eugen. lib. j. c. 9. Miror nanque, quomodo religioſę aures tuæ audire ſuſtinent huiuſmodi diſputationes aduocatorum, & pugnas verborum, quæ magis ad ſubuerſionem, quàm ad inuentionem proficiunt veritatis. Nihil enim ita abſque labore manifeſtam facit veritatem, ſicut breuis, & pura narratio. Præcide ergo linguas uaniloquas, & labia doloſa claude: hi ſunt, qui docuerunt linguas ſuas loqui mendacium, diſerti aduerſus iuſtitiam, eruditi pro falſitate ſapiētes ſunt, vt facient mala, eloquentes vt impugnent verum. Et Aug. in quodam ſermo. dicit, 31 † Nihil eſt impudentius arrogantia aduocatorum, qui garrulitatem, auctoritatem putant, & parati ad lites in ſubiectos tumidè intonant. Et idem Bern. dicit, Verbuloſum aduocatum, & ſtudentem eloquentiæ cum ſapientiæ ſit inanis, non aliud, q̃ iuſtitiæ hoſtē reputes. Et Origenes in originali, ſuper illud Exod. 8. percutiam omnes terminos tuos ranis, dicit, Ranæ ſignificāt clamoroſas aduocatoris allegationes, quæ inani & inflata modulatione, velut ranarum ſonis & cantibus mundo deceptionis fabulas intulerunt. Ad nihil enim aliud vtiles ſunt, niſi quòd ſonum vocis improbis & importunis clamoribus reddunt. Et Iſidorus in 3. de ſummo bono, dicit: Antiqui forenſem eloquentiam caninam facundiam nuncupabant, eo ꝙ cauſidici in certaminibus cauſarum omiſſis, quæ agunt, veluti canes alterutrum lacerant. Tales enim procaces aduocati, qui non ratione, ſed ꝓbris putant eſſe certādum, redduntur infames. 3. q. 7. ſi quis adeo. & 5. q. 4. in loco benedictionis. 32 † Secūdò debet aduocatus ſeruare veritatem, ſcilicet vt non mentiatur, nec falſa iura, ſeu falſas leges, vel glo. alleget, nec falſa inſtrumenta, aut falſos teſtes, vel falſas rationes ſeu probationes inducat, nec ſuperfluas dilationes & nō neceſſarias petat in grauamen partis aut ſuperſtitioſis cauillationibus innitatur. 3. q. 7. ſiquis adeo, ver. ſiquis autem ex litigatoribus. & C. de iudic. l. properandum. §. illo proculdubio. Deut. 16. 33 † Iuſte quod iuſt ū eſt, exequeris. & Pſal. 57. ſi verè vtiq; iuſtitiam loquimini, rectè iudicate filij hominū. & C. de poſtul. l. quoniam veritatem. & l. quiſquis vult eſſe cauſidicus, licet tñ aduocato defendenti iuſtam cauſam prudēter occultare ea qb. impediri poſſet proceſſus eius, non tamen licet ei vti aliqua falſitate, vt dicit Thom. 2. 2. q. 71. arti. 3. Vtens enim falſis pro veris, falſi crimen incurrit, ext. de crim. fal. c. dura. & c. ſeq & ff. de falſ.

l. j. &

l.j.& l.eos.& l fin.& C.de vet.iu.enuc.l.2.§.hoc autem.& §.eand. & in c.j. ext. de crim. fal. mentientis enim improbitas seueritati subiacet iudicãtis.ext.de rescrip.c.super literis.25.q.2.& si legib. Tertio ad modum aduocandi pertinet seruare legalitatem, vel fidelitatem,vt inquantum iustitia permittit,causam sui clientuli foueat & defendat,nihil de contingentib.omittendo,C.de iu dic.l.properandũ §.illo proculdubio.3.q.7.si quis adeo.ver.si qs autem ex litigatoribus ibi , paris defensionis copiam.nã eo ipso ꝙ aduocatus nititur subtrahere copiam ꝓbationis aduersario suo,præsumitur iniquam causam fouere , & experiri debet in se iudicis auctoritatem elusam,vt vult text.in d.§.siquis autem. & glo.in c.intimauit,ext.de testib.& attest.& in c.peruenit. 1. extra de testib.cog.accedunt not.4.q.4.c.1. ibi, defensores congruos. Et inf.defensores examinatione ad muniendam causam.Vbi dicit glo.non tamen vt falso inducat ius aliquod.Circa quod Gelasius Papa dicit, irreligiosum prorsus & execrabile iudicamus, si quisquam destitutos, vel extraneos in sui tuitione susceptos non omni fide & tota animi sui educauerit sanctitate.87.distin.
34 irreligiosum.†vbi gl.dicit,super ver.fide,est arg.contra perfidos aduocatos,qui plena fide clientulos non defendunt, argu.2.q.3. notandum.Dicit etiam falsarius aduocatus, vel procurator, qui aduersario secretum causæ aperit, vel instrumenta etiam secreta prodit,ext.de offi.deleg. c.cum olim magister. ff.de fals.l.quæ deposita.ff.de pen.l.siquis aliquid.§.siquis instrum.& §.instrumẽta.& talis condemnatur ad interesse.12.q.2.siquis de clericis.vel tenetur actione iniuriarum.ff.depos.l.j.§.siquis tabulis. ff.ad leg. Aquil.l.siquis testamentum.§.sed & siquis tabulas. & talis etiam proditor dici potest.46.dist.clericus.& in d. §. siquis instrumentum.& §.seq.& no.Innoc.& Host.in d. cap.cum olim magister. Nam proditor etiam dicitur , qui propter timorem nõ defendit veritatem,sed tacet eam.11.q.3.nolite.2.& in d.c.1.ext.de crim. fal.ad prædicta faciunt not.in c.ad audientiam.ext.de decim.nã infamiam iuris incurrit, qui priuilegium principis astutè interpretatur,vt in l.2.C.de leg.glo.allegat in d. c.ad audientiam.

35 † Quartò debet aduocatus seruare competentiam in salario, secundum magnitudinem causæ & laboris,& secũdum Aduocati facundiam & fori consuetudinem , vt in d. l. quisquis vult esse causidicus.& 3.q.7.siquis adeo.ibi,vt non ad turpe compendium,& stipendium deforme hæc arripiat occasio.nam si lucro pecuniaque capiantur,veluti abiecti atque degeneres inter vilissimos numerabuntur,arg.12.q.2.concesso. & ext.de preb. ca.de multa. in fin. nam is gradus cęteros antecedat , quem stipendia longiora & labor prolixior fecerant anteire.C.de offi.mag offi. l.nemo.& ff.de var.& extraord.cog.l.j.§.in honorarijs. & ext. de maio. & obed. c.statuimus. & 51.dist.miramur.vbi text.Leonis Papæ dicit,Meritò patrum beatorum venerabiles sanctiones sacris administrationibus idoneos cẽsuerunt , quorum oĩs ętas a puerilibus exordijs vsq; ad perfectiores annos p disciplinę ecclesiasticæ stipendia cucurrisset , vt vnicuique testimonium prior vita præberet. nec potest de eius prouectione dubitari , cui pro laboribus multis,pro moribus castis,pro actionibus strenuis celsioris loci premium debetur.Si enim ad honores mũdi sine suffragio temporis,sine merito laboris,indignũ est prouehi,& notari ambitus solent , quos probitatis documenta non adiuuant quàm diligens & quàm prudens habenda est dispensatio diuinorum munerum & cęlestium dignitatum. Patet igitur ex prędictis moderandum esse salarium, secundum differentiam personarum:nam differẽtia est inter artifices, vt in l.inter artifices.
36 ff.de solut.† & sic in moderatione salarij quatuor sunt principaliter attendenda,videlicet quantitas causæ,quãtitas laboris,quantitas facultatis aduocantis, & consuetudo regionis . iuxta considerationẽ igitur horum quatuor potest & debet maius , vel minus salarium moderari,siue ab initio petitum fuerit per aduocatum,& promissum per cliẽtulum, siue sine aliquo pacto expresso,vel promissione salarium postmodum per iudicem sit taxãdum,vt in d ca.siquis adeo. ver.apud vrbem. & in d.l.prouidendum.C.de postul.& in alijs iuribus superius allegatis.

Quintò debet Aduocatus attendere ne paciscatur de quota parte litis,vel de immoderato salario cum graui damno litigatoris,nec ab initio,nec post motam litem.3.q.7.arcentur.vbi di
37 cit tex.† arcentur etiam a professione aduocatorum,qui sub nomine honorariorum ex ipsis negocijs , quæ tuenda susceperint emolumentum sibi certæ partis cum graui damno litigatoris & deprædatione poscentis inueniuntur . Vbi dicit glo. de parte litis non licet pacisci ff.de pact.l.sumptus. sed super certa re licet. arg.C.de senten. pass. l. si debitor.licèt Martinus dixerit, ꝙ licet de aliquota parte pacisci sine graui detrimẽto partis. tamẽ vltra centum aureos non licet pacisci, vt in d.§.in honorarijs. non.n. licet aduocato cum clientulo de certa parte pacisci. C.de postu. l.siquis aduocatorum. neque iudici cum litigatoribus. extra de vita & honest.cler.cum ab omni specie.nec procuratori cũ domino ff.de pact.l.sumptus.nec fideiussori,qui fideiussit iudicatũ solui cum eo,pro quo fideiussit.ff.manda.l.si remunerandi.§.maius.& tangit glo.in d. c. cum ab omni.super verbo , sęcularium .

Præterea non licet aduocatum vllum contractum inire, vllã pactionem inferre cum eo litigatore, quem in propriam recepit fidem,nec ex industria iurgium ꝓtrahere,vt dicit text. 3.q.7. siquis adeo.ver.præterea,faciunt not.11.q.3. non licet. Sed heu, quid dicendum de nostris modernis flebilibus diebus, & lugubri ętate,nec non & temporibus deplorandis,quibus lucide patet,quantũ Causidici regulariter ista ferueant:Nescio,quid aliud conueniat vlulare, nisi quod Alanus de cõquestione naturæ de-
38 plorando cantauit dicens,†siquis armatur pecunia,tanq̃ loricis argenteis terrętis impetum Tulliani, fulgur incursus Hectoris, robur virtutis Herculeę, versipelles Vlixis vilipendet astutias. In tantum etenim habendi fames incăduit, vt muta fit dialecticæ subtilitas,Rethoricæ languescat ciuilitas, vbi nũmorum perorat pluralitas. Si in aurem iudicis, vel aduocati susurret pecunia, Orphei lyra,carmen Amphionis,musa Virgilij voce pecuniæ suffocantur. Quid plura? vbi nummus loquitur, Tulliani eloquij tuba mutescit? Vbi nummus militat,Hectoreę militiæ fulgura compescuntur. Vbi pugnat pecunia, virtus expugnatur Herculea. Nummus vincit,nummus regnat,nummus imperat
39 uniuersis. Inde dixit Salomon Ecclesiastes 10. † In risu faciunt panem ac vinum, vt epulentur viuentes, & pecuniæ obediunt omnia. Hinc & Tullius in prologo Rethoric. dicit, Postquã cõmoditas quędam praua virtutis immutatrix sine rationabili officio dicendi copiam consequuta est,tunc ingenio ficta malitia peruertere vrbes ac vitas hominum labefactare consueuit. Et Innoc.de vilitate condit.humanæ dicit,sępe causas tantum differunt,q̃ litigantibus plusquam totum auferũt, quia maior est expensarum sumptus quàm sententiæ fructus:nec terminantur negocia pauperum cępta, quousq; eorum marsupia sint euacuata,cum tamen scriptum sit,Gratis accepistis, gratis date. Ipsi verò nec gratiam gratis dant,nec iustitiam iustè reddunt, lucrũ in arca, damnum in conscientia. Sed quid prodest homini, si mundum vniuersum lucretur, animæ verò suæ detrimentũ patiatur? Aut quam dabit homo cõmutationem pro anima sua, vt dixit Dominus Matth.16. ergo malum lucrum facit, qui semetipsum perdit.De talibus etiam aduocatis scripsit Sid. in quadam epist.Hi sunt,qui causas protrahunt adhibiti,impediũt prætermissi,fastidiunt admoniti, obliuiscũtur locupletati. Hi sunt, qui emunt lites,vendunt intercessiones,deputant arbitros,iudicanda dictant,dictata ꝯuellunt,attrahũt litigatores, protrahũt audientes, retrahũt transigentes. Et Cassiodorus super Psal.73. ibi,irritat aduersarius nomen tuum in finem. De aduocatis dicit,Hi sunt,quorum si nares afflauerit cuiusquã rubiginosi aura marsupij,cõfestim videbis illic & oculos Argi,& manus Briarei & spinguarum vngues,& periuria Laudemontis,& Vlixis argutias, & Sinonis fallacias, & fidem Polimnestoris, & pietatem Pigmaleonis adhiberi.Et ibid.dicit, Apud Causidicos etiã ipsum silentium uenale est,ac lingua eorum damnifica, nisi fumib. argenteis colligetur. Et ibid.dicit, Hi sunt in conuiuijs scurræ, in exactionibus arpię,in collocutionibus bestiæ, in quęstionibus statuę,ad intelligen.saxei,ad iudicandum lignei,ad ignoscendum ferrei,ad amicitias pardi,ad furias ursi, ad fallendum uulpes, ad superbiendum tauri,ad consumendum minotauri. Quomodo igitur inter argutos armatos tumultuosos uirtute,numero contubernio poterit ex ęquo & bono solus inermis,abiectus, peregrinus pauper audiri, ubi est gurges de sutoribus fabularum,de concionatoribus criminum, de duplicatoribus sinistrarum opinionum,qui cum non habeant opera pro pomis,spargunt uerba pro folijs:& cũ absit medulla sensuum, abundat spuma uerborum. Sed heu, quid erit de talibus, nescio qd aliud, nisi quod Moises cantat Deut.25.pro mensura peccati erit & plagarũ modus.& Sap.11.per quæ peccat quis,per hæc & punietur. Vñ quia per linguam peccant, in lingua etiam uiuentes sępissime puniuntur,ut dicit glossula, Instit.quib.non est permissum facere te-
40 stam.§.sępe.ubi text.dicit, † sępe etiam literati, & eruditi homines uarijs casibus,& audiendi, & loquendi facultatem amittũt. dicit glossula, maximè impij aduocati. Patet enim experientia manifesta , aduocatos quàm plurimos sine lingua mori, & nostris temporibus, nonnullos memini tam religiosos, q̃ seculares ueritatem iustitię lingua multiloqua suis temporibus depravantes uitam suam muta lingua finisse.Qui habet aures audiendi,audiat quid spiritus dicat ecclesijs,ut pluries Euãg.Io. diuino
41 spiritu protestante repetijt, Apocalip.2.† Sicut enim iusti aduocati,qui diriment ambigua facta causarum suæ defensionis iuribus,in rebus sępe publicis ac priuatis lapsa erigunt, fatigata reparant,non minus præstant humano generi,quàm si prælijs atque uulneribus,patriam atque parentes saluarent. Nec enim,ut Iustinianus Imperator ait, solos nostro imperio militare credimus illos,qui gladijs,clipeis,& thoracibus nituntur, sed & aduocatos.militant nanque patroni causarum,qui gloriosæ uocis cõfisi munimine laborantium spem, uitam, & posteros defendũt.
42 C.de aduo.diuer.iud.l.aduocati.† Sicut itaque Aduocati iustitiã defendentes merentur præmium retributionis ęternæ, ut dicit Psal.17. psal. Quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo, & iustitias eius nõ repuli a me, subdit, & retribuet mihi Dominus secundum iustitiam meam. Et Eccl.4. pro iustitia agonizare pro anima tua,& vsque ad mortem certa pro iustitia,& Deus expugnabit pro te inimicos tuos. Inde dicebat Apost. 2. Tim.4. Bonum certamen certaui,cursum consumaui,fidem seruaui:in reliquo reposita est mihi corona Iustitiæ. Ita ecõuerso, iustissimũ est,vt qui iustitiam peruertunt & impugnant , mercedem retributionis accipiant pro mensura præuaricationis eorum.Ex quo dicebat Apost.ad Heb. 2. omnis præuaricatio & inobediẽtia accepit iustam mercedis retributionem . Et Salomon Ecclesiastes 3.dicit, Vidi sub sole in loco iudicij impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem.Et dixi in corde meo, iustum & impium iudicabit Dñs,& tẽpus omnis rei tunc erit.Et Isa.1. comminatur Dñs cętui iniustorum & iniquorum iudicum,& præsidentiũ quorũcunq;,dicens: Qũo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij.Iustitia habitauit in ea,nunc autẽ homicidę.Et inf. Principes tui infideles,socij furum,oẽs diligunt munera,sequũtur retributiones,pupillo non iudicant,& cã viduæ non ingreditur ad eos. ꝑꝑ hoc ait Dñs exercituũ fortis Israel,Heu ꝯsolabor sup hostib. meis,& vindicabor de inimicis meis. Et hæc de secũdo quęsito .

43 Ad tertiũ igitur,cũ quæritur, † qñ Aduocati tenẽtur ad restitutionẽ.rñdeo,ꝙ tenẽtur infrascriptis casibus, videlicet. Primò, si aduocatus suũ clientulũ scienter inducat ad mouẽdũ vel defendendũ cãm iniustam,tenetur ad damna & expensas suo cliẽtulo,arg.C.de admin.tut.l.non est iniquum.Secundò tenetur, si ꝑꝑ suam imprudentiam,vel negligentiã cãm amiserit.ff.de offi. pręsid.l.illicitas.§.sicut.& multo fortius , si ꝑꝑ infidelitatem, vel proditionem,cum tunc maiori pœna dignus sit.ff.de pen.siquis aliqd.Tertiò tenetur generaliter , qualicũq; suo vitio cãm amiserit,arg.ff.de euict.l.emptor.& ff.ad leg.Aquil.l.idem iuris.& ff. loca.l.cum in plures.§.locator.secus tñ est,si ex qualitate causæ, vel defectu probationis succumbit clientulus,cũ tunc nõ sit aduocati culpa,sed causæ,vel clientuli,arg.ff.ad leg. Aquil.l.si seruus seruũ.§.si calicem.Quartò tenetur aduocatus de dolo,si dolo malo facit, ꝙ clientulus perdat cãm.ff.de iudic.l. filiusfam.& arg.C.de pęna iud.qui male iud.l.fin.& 14.q.5.non sanè.& q.6.si res aliena.& probato dolo aduocati restitui debet cã in pristinis terminis,vt de ea iterum cognoscatur.C.de aduoc.diuers.iud.l.j. qđ verum est,secundum Gulielm. qñ ad hoc actum est ꝯ victorẽ, vt causa de nouo agitetur.Secus, si actũ est ꝯ aduocatum, vt puniatur:nam tunc non obesset victori,quia res inter alios acta,alteri non præiudicat.ext.de fide instrum. c.dilectus. Aliqui tñ dicunt, ꝙ in hoc crimine, & in alijs publicis iudicijs res inter alios acta alijs præiudicat.ff.de iureiur.l.eum, qui.§. in popularibus.qđ verũ est,qñcunq; cõpetit actio popularis.Quintò tenetur aduocatus aduersario sui clientuli,si per suam cauillationem abstulit ei bonam cãm , vel eũ in aliquo grauauit , petendo dilationem superfluam,vel allegando falsa ꝯ conscientiam,vel faciẽdo positionem duplicem, vel cauillosam, vel per instructionem falsi testis , vel quia induxit clientulum suum ad negandum veritatem.In his omnibus tenetur insolidum, secũdum Hostien. quo ad verum interesse , sicut de iudice dicitur, per not.in l.fin.C.de pę.iud.q ma.iud.& 11.q.3.quatuor modis. quicũq; & vnicuiq;. Sextò tenetur, si extorsit salarium, vnde nõ debuit extorquere, vel si vltra quàm debuit habere extorsit: nam licitum est sibi recipere iustum salarium.dignus est enim operarius mercede sua, vt dixit Dominus Lucæ 10. Et nemo militat suis stipendijs vnq̃, dixit Apost. 1. Cor. 9. Et idem est dicendum de Iurisconsulto, 11.q.3.non licet iudici.nisi ita faciliter respondere posset , ꝙ verisimiliter talis responsio deberet gratis impendi,iuxta verbum Domini,Matth.10.Gratis accepistis, gratis date. quod tñ nõ est ita largè intelligendum,vt si diues petat consilium, & Iurisconsultus non indigeat pro tunc satis reuoluere libros pro tali responsione,nõ possit suũ cõpetẽs salariũ exigere, cũ per prius laborauerit,exulẽ se cõstituerit,magnas expensas fecerit,in studio sępius insudauerit,& non nunq̃ algoribus contremuerit & vitã suã oĩbus periculis exposuerit,iuxta not.in auth.habita.C.ne fil. pro pat.faciunt ad ꝑdicta,no.in c.ad aures,ext.de ęta.& qualit.& in d.l.idem iuris.ff.ad leg.Aquil.& in l.2.ff.qđ quisque iur.in alte. stat.ip.eo.iu.vta.ergo sicut suo vitio damnificauit alterũ,ita pro
44 suo vitio sustineat pœnam,& resarciat damnũ.†Pro miserabilibus verò personis,quæ ꝑꝑ defectum aduocati, quem nõ pñt cõducere,amittunt causas,& grauantur iniustè, cõgruũ est intelligere,ꝙ aduocati teneantur patrocinari,& iuriscõsulti gratis cõsulere,vt & ipsi de sua scientia amore Dei eleemosinam largiantur,a quo donum scientiæ receperũt: qa oẽ datũ optimũ à Deo est,Iacobi 1.& idem ibid. ait, Siquis aũt vestrum indiget sapientia,postulet eam a Deo , qui dat omnibus afflueter & non improperat & dabitur ei.postulet autem in fide,nihil hęsitans. Et inter cętera dona spiritus sancti , donum scientiæ numeratur, Isa. 11. spiritus sapientiæ & intellectus , spiritus consilii & fortitudinis , spiritus scientiæ & pietatis,& replebit eum spiritus timoris Dñi. hoc ẽt determinat Thom.2.2.q.71.art.1.dicẽs,ꝙ cũ ꝑstare patrocinium causæ pauperũ ad opus misericordiæ ꝑtineat , idẽ est hic
45 dicendũ,qđ & de alijs operibus misericordiæ dr.†Nullus.n.sufficit oĩb.indigentib.opẽ impẽdere & ideo sicut Aug.dicit in 1.de doct.Christiana,Cũ oĩb.ꝓdesse nõ possis,his potissimè ꝯsulẽdũ est,ꝙ ꝓ locorũ & tẽporũ , vel quarũlibet rerũ opportunitatib. cõstrictius tibi,quasi quadã sorte iunguntur. dicit autẽ ꝓ locorũ oportunitatib.qa nõ tenetur hõ ꝑ mundũ quærere indigentes, qb.subueniat, sed sufficit, si eis,qui occurrũt, opus misericordiæ impẽdat. Vñ dr Exo.23.Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti,reduc eũ,ergo magis occurrẽti pauperi subuenire teneris.Addit aũt Aug.& temporũ,quia nõ tenetur hõ futuræ necessitati alterius ꝓuidere,sed sufficit si in pręsenti necessitate succurrat.Vñ dr 1.Io.3.Qui habuit substãtiã huius mũdi,& viderit fratrẽ suũ necessitatẽ habere,& clauserit viscera sua ab eo,qũo charitas Dei manet in eo? Filioli mei,non diligamus verbo, nec lingua , sed opere & veritate. Subdit aũt Aug. vel quarumlibet rerũ,&c.quia homo sibi coniunctis quacũq; necessitudine maximè dẽt curam impẽdere, iuxta illud 1. Timot. 5. Qui suorum,& maxime domesticorũ curã non hẽt,& fidẽ negauit , & est infideli deterior. Quib.tñ cõcurrentibus, considerandũ restat, vtrũ aliquis tantam patiatur necessitatẽ, ꝙ nõ in promptu appareat, qũo ei possit aliter subueniri: & in tali casu tenetur ei misericordiæ opus impẽdere. Si autẽ appareat qũo ei aliter subueniri possit,vel ꝑ seipsum,vel ꝑ aliam ꝑsonam magis coniunctã,aut maiorẽ facultatẽ habentẽ, non tenetur ex necessitate indigẽti subuenire,ita ꝙ non faciendo,nõ peccat:quamuis si subueniat,laudabiliter agat.Vnde Aduocatus non semꝑ tenetur causæ pauperũ impendere patrociniũ,sed solũ concurrentib.conditionibus antedictis, alioquin oporteret eũ oĩa alia sua negocia ꝑtermittere,& solũ causis pauperũ iuuandis intendere. Et idẽ dicẽdum est de medico,quãtũ ad curationẽ pauperũ,de quo dicit Rav.in 2.lib.suæ Sum.tit.de Aduoca. §. item pro miserabilib. personis, qđ tenetur gratis de medicina sua cõsiliũ & curã impẽdere pauperi languido ꝑ illud decretũ Symaci Papæ,83.dist. in princ.vbi dicit,Non est grandis differentia vtrũ lethũ,i.mortẽ,inferas, vel
46 admittas.i.inferri patiaris.† Mortẽ.n.languẽtibus probatur infligere,qui hanc cũ possit excludere,non excludit.nã illud decretũ intelligere oportet eo modo,quo dictũ est in cõsideratione strictæ necessitatis,sicut illud Amb.de offic. Grãdis culpa est,si sciẽte te fidelis egeat,si scias eum sine sumptu esse , famen tolerare, erumnam perpeti.Et j.pasce fame moriẽtẽ.Quisquis.n.pascẽdo hoĩem poteris seruare,si nõ paueris,occidisti.86.dist.nõ satis. & c.pasce.Sic ẽt in tali stricta necessitate aduocatus pauperẽ subleuabit:nã sicut q nõ pascit necat,ita q nõ defendit opprimit.s.cõ-
47 currentib. superius ꝑnotatis. † Error.n.cui nõ resistit,approbat. & veritas cũ minimè defensatur,opprimitur.83.dist.error.Nã,vt dicit Greg. consentire vr erranti , qui ad resecanda quæ corrigi debẽt,nõ occurrit.Simile ff.de iure pat. l. adigere. ff.de noxal.l.si seruus,in fi.& ff.de his,qui no.infa.l.quid ergo.§.j. Circa qđ dicit Isid.pauper,dum nõ hẽt quid offerat , nõ solũ cõtẽnitur audiri,
48 sed etiam ꝯ veritatẽ opprimitur.†citò violatur auro iustitia,nullamq; reus ꝑtimescit culpã , quã redimere nũmis existimat.11. q.2.paup.Acceptio.n.nũmorũ ꝑuaricatio veritatis est , vt dicit Greg.11.q.3.q rectè iudicat. Prædictæ tñ authoritates de iudicib. loquunt,q sñiam verã & iustã sine ꝑtio ꝓferre debẽt,cũ eis đ publico salariũ impendat, nedũ sumptus q̃rit,ꝑdo crasset.86.dis.in singulis.& 23.q.j.militare. Et hæc de aduocato sufficiãt pro pñti.

49 Restat nũc de Assessorib. aliqua discutere.† Est autem assessor is,quem ille,qui potestatẽ iudicandi habet sibi associat,vt sibi in causa assistat , & vt eum ad causam rectè decidendam instruat. C.de assessor.l.j & not.Archid.in c.statutum.§. assessorem.de rescrip.lib.6.De assessore igitur tria principaliter sunt quærenda,videlicet primò , utrum iudex possit assessorem eligere.Secundò , vnde debet sibi de salario prouideri . Tertiò qualiter tenetur , si malè consuluit .

50 Ad primum respondeo, † ꝙ iudex indigens assessore põt sibi assumere quẽvult,dũmodò neutri parti suspectũ eligat,arg.ext. de appel.c.cum speciali,& illũ recipient ẽt partes inuitæ, qa iudiciũ redditur in inuitũ. ff. de uerb. oblig.l.inter stipulantem. §.1. sic etiam dicit glos.in c.super quæstionum,extra de offic.deleg. & Innoc.dicit quòd non requiritur consensus partiũ, sed iudex potest eligere quẽ vult,quia ex eius facto tenetur. C.de assess.l.1. & l.nullus iudicum.Archid.in d.§.assessorem,dicit ꝙ datis suspe-
51 ctis a partib.Iudex põt eligere quẽ vult,exceptis suspectis,†dummodo ille,quẽ elegit,sit ĩtegri status & famę nõ turpitudine notatus,vel infamis.ff.de offi.assess.l.2.C.de digni.l.neque.lib.10.nec sit excõicatus,uel hæreticus, qa tales tanq̃ infames ab oĩ actu legitimo prohibẽtur,ut in c.pia,de excep. lib.6. & in c.infamibus. de reg.iur.lib.6.ad idem ff.de offic.assess.l.liberti.& ext.de offi.de-
52 leg.c.pastoralis.& 2.q.6.c.placuit.† Eps etiam potest sibi assessorem eligere laicum ẽt in causa spirituali,cum non reperiatur ꝓhibitum. & tale edictũ prohibitoriũ iudicatur,unde admittũtur ẽt eruditi liberti.C.de postul.l.2.& Host.no.ext.de arb.c.ꝯtingit.

53 Ad secundum rñdeo , † ꝙ assessor spe præmij est inuitandus. C.de assess.l.j. Vnde iudex ex indigentia eum assumens põt partes adstringere, ut sibi cõmuniter de moderato salario debeant prouidere.ff.de offi.assess.l.diẽ.& in d.l.j. C. de assess. Iudex.n.occupationib.multiplicib. prępeditus in cura reipub. uel ĩ cura rei familiaris,vel qa aliam iustã cãm habet, vel qa infirmus , vel ꝑꝑ

negocia sua, quæ non tenetur negligere. ff. de iud. l. si longius. 54 1. respon. quod intelligendum est, s̄m Host. † qn̄ graue periculū iudex in re ꝓpria pateretur, arg. ff. de verb. sig. l. nepos Proculo. & ext. de don. c. apostolicæ. §. j. vel quia non hēt sciam cōpetētē, quæ in iudice desideratur, vt in Auth. de iud. in prin. collat. 6. nā in negocijs diffiniēdis necessaria est scia, vt patet 20. dist. in prin. Iudex. n. legis veritatē & iustitiæ vestigia sequi debet. C. de sent. & interlo. om. iud. l. nemo. in fi. 11. q. 3. summopere. sufficeret tn̄ competens scia, vt in 1. constit. Cod. His igitur casibus cum iustè eligit assessorem nō tenetur de suo sibi prouidere, nec assessor tenetur suis sumptibus assidere, arg. 28. q. j. iam nunc. nemo. n. de suo beneficium facere cogitur. 20 q. 2. precariæ. ext. de præscrip. c. cum ex officio. ideo merces pro labore constitui debet, nā oīs labor optat præmium. 12. q. 2. charitatem. & c. quicunq; & 7. q. 1. ibi, adunati. & in Auth. de iudic. §. ne autē. collat. 6. ergo assessor, qui est iurisconsultus, bene pōt vendere rectum consiliū. 11. q. 3. non licet iudici. & 14. q. 5. non sanè. & not. glo. & Doct. in c. cum 55 ab omni. ext. de vita & honest. cler. † salarium tn̄ debet esse moderatum, secundum qualitatem assessoris quātū ad scientiam & facundiam & secundum quantitatem causæ & conditionē partium, & fori consuetudinem, sicut dr̄ de aduocato. ff. de var. & ext. cog. l. j. §. in honorarijs. Et quia assessor cōis persona dēt esse, & vtriusque partis iustitia mediante, negocium gerere, ideo salarium ab vtraq; parte soluitur. arg. 14. q. 5. c. fi. † Et si iudex morit, 56 vel partes adinuicem concordent, assessor tn̄ salariū statutū habebit, & habitū nō restituet, ēt si ꝯductus esset assessor pro toto anno. ff. de offic. assess. l. diē. ff. loca. l. qui operas. & l. ex conducto. §. idem est. & hoc ēt de Aduocatis est censendum. C. de aduo. diuers. iud. l. post duos. Si verò iudex sine indigentia in fraudē accepit assessorē, de suo sibi prouidere tenetur, vt in d. c. statutū. §. assessorem. de rescrip. lib. 6. † Et dr̄ in fraudē assumere, s̄m Archid. 57 & Io. And. qn̄ sibi retinet salariū, qđ petit ꝓ assessore, uel vt partes grauet, vel vt alteram earum grauet, vel vt amicis seruiat, vel vt se exoneret, qđ facere nō dēt, vt in c. pastoralis. ext. de offi. de leg. in prin. ergo de suo soluat, vt in d. §. assessorem. & in d. c. cum ab omni. ext. de vita & honest. cler. & si recepit, restituat, ēt si cū taliter in fraudē electo assessore lucrū participauerit, nulli eorū, quibus restitutio facienda fuerit remissione vllatenus profutura, vt in d. c. statutum. §. siquis autē. & facit 14. q. 5. non sanè. & qđ ibi not. & de censibus. c. exigit, ad fi. lib. 6. Et sic est vnus casus, in quo dn̄s rem suam in alium transferre non pōt, qđ est ꝯ reg. qua dr̄, Nihil est tam naturale, q̄ voluntatem domini implere volentis in alium suam rem transferri. Instit. de rerum diuis. §. per traditionem. Si verò postq̄ iudex restituit, pars sibi gratis donet, gratis recipere potest, secundum Io. And. qa hoc nō prohibetr̄: † nā 58 qđ gratis datur, gratis accipitur, 18. dist. de elogijs, & 1. q. 2. sicut.

Sed † quid si vna pars adeo egens est, ꝙ conferre, siue contri 59 buere non pōt ad licitum salarium ꝓsoluendū? Rn̄deo, ꝙ excusatur pars illa, arg. opt. ext. de elect. c. cupiētes. §. si verò in discordia, lib. 6. ibi, nisi forsan, &c. & in c. olim. ext. de rest. spol. & in c. j. ext. de magist. Et si is, qui diues est, nolit satisfacere totaliter assessori, quid faciet Iudex, cū non debeat eum grauare in expensis. ext. de dolo & cōtu. c. finem litibus. & arg. C. vt nul. ex in. l. j. Ad hoc potest dici ꝙ assessor gratis debet præstare consilium ꝓ paupere, arg. in d. c. cū ab omni. nec ꝯ dicit, ꝙ cōiter debet ab vtraq; parte prouideri, qa diues soluet partem suā, & pauper satisfaciet assessori, si non pōt aliter, saltē per suffragiū orōnis, vel iudex satisfaciat assessori de suo proprio, qđ optimè facere poterit, si est iudex ordinarius. Si verò sit iudex delegatus, de quo loqt̄ d. c. statutū, tūc si paup est, & non hēt vnde possit satisfacere assessori, remittat cām ad superiorē, & se excuset arg. ext. de rescrip. c. si qn̄. secundum Archid. in d. c. statutum. Et hæc de secundo.

60 Ad tertium rn̄deo, † ꝙ assessor malè consulēs, tam ipse q̄ alij officiales iudicis, si dolo induxerint aliquem iudicem ad malè iudicandum pp ipsorum consilium, vel qualemcunque inductionem, quòd aliàs non fecisset, quilibet talis consulens, vel inducens, tenetur in solidum. Si verò sciunt, vel probabiliter credunt, ꝙ propter ipsorum consilium, vel persuasionem non plus fecerit iudex, q̄ alius fecisset sine tali cōsilio, tunc quilibet sic cōsulens, vel persuadens, tenetur tātummodo de perceptis, vt s. qđ ex hac cā percepit, restituat parti lesę. Si verò iudex per imprudētiam assessoris malè iudicauerit, erit excusatus iudex, si simplex erat, & habuit bonam conscientiam, nec fuerit in culpa eligendo assessorem, q bonus & sufficiens communiter putabatur. nā tunc in maiori culpa fuit assessor, quàm iudex, quia assessor præcipuè eligit, pp sciam, sed nō sic est de iudice, qa multi illiterati & simplices homines habent iustam iurisdictionem: dico de iudicibus secularibus, & tamen etiam si non haberet ordinariam iurisdictionem, habeat tamen consuetudinem & peritiam iudicandi, potest ei causa committi. C. de iudic. l. certi iuris. de quo supra dixi. Tali igitur casu præcisè tenebitur assessor ei, qui lęsus est. ff. quod quisq; iur. l. 2. vbi dicit tex. † Nam si assessoris impru61 dentia ius aliter dictum sit quàm oportuit, non debet hoc magistratui officere, sed ipsi assessori. ad idem Instit. de oblig. quæ ex quasi delic. nasc. in prin. & in l. fin. C. de pœn. iud. qui male iudic. dicit enim glo. in d. l. 2. ff. quod quisq; iur. super ver. assessori. Cur hoc tam variè, ꝙ magistratus de solo dolo tenetur, sed assessor etiam de imperitia? Respondet glo. quia assessor non consueuit eligi, nisi propter peritiam. C. de assess. l. j. Cum ergo ipse consentit electioni de se factæ, vt sit assessor, videtur affirmare se sapientem. Inde est, quòd sua tacita asseueratio sibi præiudicat propter 62 imperitiam. ff. de act. emp. l. Iulianus. §. quid tamen. † Sic etiam in medico. ff. de offi. pręsid. l. illicitas. §. sicuti. Magistratus vero ēt imperiti literarum, & bene experti negociorum, sępissimè eliguntur, & inuiti etiam subeunt munera. Vnde non debet eis iuris imperitia ascribi, cum non ob hanc causam electi fuerint. 63 Quidam tamen dixerunt, † quòd etiam de imperitia tenetr̄ magistratus. ff. de var. & extraord. cog. l. si iudex. quod hic non negatur. sed potest dici, quòd illud, scilicet quòd imperitia teneatr̄, verum est quo ad hoc, vt faciat litem suam, non quo ad hoc edictum, scilicet quod quisque iur. vt Insti. de oblig. quę ex quasi delic. nasc. in prin. Hæc glo. vbi D. Bal. dicit, in verbo, se sapientē. Ex hoc assessores imperiti sunt in magno periculo constituti, & tenentur de imperito consilio, quod dant potestati, licèt sentētia non formetur in persona assessoris, sed potestatis. ff. quod met. cau. l. metum. §. sed quod prætor. ibi, & prætorem. & in ead. glo. ibi, non negatur, dicit Bald. immo negatur expresè, hæc uera. Intendit dicere, quòd magistratus de imperitia nō tenetur edicto, quod quisque iur. cum illud edictum requirat dolum in iudice, vt in dict. l. 2. in prin. vel quasi dolum. dicit Bald. Et no. ex hac solut. quòd cōsilium assessoris nō excusat potestatem, quin faciat litem suam, si pronunciauit iniquè, quod tene menti. Ibi 64 etiam dicit D. Ang. hęc lex est arg. † quòd si aduocatus ob imperitiam causam amittat, tenetur, vt in dict. l. illicitas. §. sicuti medico, cū imperitia imputetur culpę. ff. de reg. iur. l. imperitia. Sed contrarium videtur notari. ff. de postul. l. j. §. initium. vbi aduocatus damnum non sentit, si cā amittitur. Dicit. n. ibi gl sibi imputet, qui talem elegit. ff. de minor. l. cū mandato. Dicit Ang. Sed tu dic, aut ignorauit apices iuris, & ea, quę sunt difficilia, & tūc non sentit damnum: aut quæ sunt cōia & facilia in iure, & tunc est in culpa aduocatus, & sic tenebitur, vt no. ff. de act. & oblig. l. ex malefic. & Instit. de oblig. quæ ex quasi delic. nasc. in prin. de quo ꝑ Spec. in tit. de Aduo. §. vtriusq; . vers. Quid si per imprudentiam. Prædicta distinctio de inducentibus iudicē, &c. probatur etiam 14. q. 5. non sanè, & in c. si culpa. extra de iniu. & dam. dato. & per Thom. 2. 2. q. 62. ar. 7. si autē officiales, quicūq; sint, habent certos redditus, sibi assignatos, nō licet eis à litigatoribus, vel etiam ab alijs subditis extorquere, sicut dr̄ de iudice ordinario, vel delegato, vt in c. cum ęterni, de sen. & re iud. lib. sexto, & dixi sup. & no. glo. in c. inter cæteras, extra de sent. & re iud. & 3. q. 6. hoc etiam. & in Auth. vt litigatores in exordio lit. §. siquis. colla. 9. & in dic. l. fina. C. de pœ. iud. qui ma. iud. & in d. l. fina. ff. de var. & extraord. cog. & prima quæst. secunda, iubemus. & in d. cap. non licet. 11. quæst. 3. si verò tales officiales non habent certum stipendium, vel redditus sibi assignatos, tūc dicit Aug. ad Maced. & habetur 14. quæst. quinta, non sanè, ꝙ inferiores officiales, vel personę inferioris loci, quæ ab vtraque parte non insolenter accipiunt, sicut officialis, & qui amouetur, & cui admouetur officiū. vbi gl. dicit, distinguere vult inter perpetuos & temporales officiales. Temporalē vocat, eum qui amouetur: perpetuum vocat eum, cui admouetur, idest perpetuò traditur tale officium. sequitur in tex. Ab his extorta per immoderatam improbitatem repeti solent. dicit glo. scilicet de facto. Subdit Aug. magisque reprehendimus, qui talia inusitate repetiuerunt, q̄ qui ea de more sumpserunt. dicit glos. hoc vult dicere, quòd officiati repręhenduntur, non ex eo, quòd aliqua extorquent, sed quòd ea immoderatè exquirunt. Vnde talia non repetuntur ab eis, nisi certum sit eis salarium constitutum. Tunc enim si vltra hoc aliquid petierint, crimine concussionis tenentur. 23. quæstione prima, militare, & soluent quadruplum. decimao ctaua distinct. quoniam. sequitur in tex. quoniam multæ necessariæ personæ rebus humanis, vel inuitantur huiusmodi commodis, vel tenentur. Isti si vitam vitę mutauerint, aut excelsioris conscenderint sanctitatis gradum, facilius ea, quæ hoc modo acquisierunt tanquam sua pauperibus largiuntur, quàm eis a quibus accepta sunt tanquam aliena restituant. Qui enim contra ius societatis humanæ furtis, rapinis, calumnijs, inuasionibus, oppressionibus aliqua abstulerit, reddenda potiusq̄ donanda censemus, Zachęi publicani exemplo, qui dixit Lucæ decimonono. Ecce dimidium bonorum meorum Domine, do pauperibus. & siquid aliquem defraudaui, reddo quadruplum, de quo 12. q. 2. cum deuotissimam, &c.

Nunc aliqua de Consultoribus, siue Consiliarijs videamus, & quæro breuiter de tribus, videlicet primò, vtrum consilium sit actus voluntatis, vel intellectus. Secundò, vtrum finis consilij sit sola vtilitas, vel simul vtilitas & honestas. Tertiò, vtrum consulens obligetur ex consilio.

65 Ad primum breuiter rn̄detur, ꝙ consiliū est actus intellectus practici, qđ probatur: qm̄ actus prudētiæ est actus intellectus, cū ipsa sit virtus intellectualis. Sed consilium est actus prudentiæ, 66 vt in 6. Ethic. † Prudētia nanq; habet quatuor actus circa extrinsecam

secam operationē virtutis moralis s. inuestigare, inuestigata iudicare, iudicata imperare, & imperata ad effectum applicare. Primi duo præcedunt naturaliter electionem, tertius verò concomitatur electionem. quartus autem sequitur electionem, vt patet in 6. Ethic. Consilium autem est primus actus, qui est, quærere & inuestigare. & ideo omne consilium & quæstio & inquisitio quædam. ergo est actus intellectus.

Secundò probatur, quia cuius est eubulia, eius est consiliū, cū eubulia sit rectitudo consilij, vt in 5. Ethic. dr̄. n. eubulia, ab eu, quod est bonum. & bule, quod est consilium, quasi sit bona cōsiliatio. Et eubulia est intellectus, ergo & consilium.

Tertiò probatur, quia cuius est iudicium, eius est consiliū: sed iudiciū est intellectus, ergo & cōsiliū. Est. n. sciendū, ꝙ terminus & finis consilij & cuiuslibet qōnis, est terminare iudiciū, & ideo sicut motus & terminus eius sunt actus eiusdē subiecti, sic necessariò consiliū & eius iudiciū. Et ideo sicut eubulia rectificat consilium, quasi primam partem prudentiæ, sic synesis rectificat iudicium, quasi secundam partem prudentiæ, vt in 6. Ethic.

Quartò probatur, quia sicut se habet electio ad fugam & persequutionem, sic se hēt consilium ad affirmationem & negationem: quia sicut electio terminatur ad alterum illorum duorū, sic cōsilium ad alterū istorum. Sed electio est signum in eadem potētia cū fuga & ꝓsequutione, quæ sunt in appetitu, ergo & cōsilium simul erit cum affirmatione & negatione in intellectu, vt in 6. Ethic. Id autem, quod in mēte est affirmatio & negatio, hoc fuga & persecutio est in appetitu. ergo, quia moralis virtus est habitus electiuus, electio autem est appetitus consiliatiuus: oportet quidem propter hoc rationem esse veram & appetitū rectum: siquidem electio studiosa & eandem habens rationem differentiæ. ergo patet consilium esse actus intellectus. nam, vt dicit Girald. Odonis, applicando similitudinem in 3. Ethic. necesse est quòd potentia eligens teneat locum regis. Ista autē est appetitus intellectus, qui est voluntas. potentia verò, quę consiliatur, est intellectus, vt probatū est. Quæ igitur erit potentia tenens typum & locum plebis? non potest dici, quòd voluntas cum illa teneret typum regis. erit igitur intellectus, & tunc erit euidēs. Probatur, quia sicut in vrbanitatibus bene ordinatis rex volens aliquid statuere pręnunciat senatui, vel plebis senibus, vt deliberent & consilientur, quid sit expediens pro bono reipub. & tunc deliberato consilio & diffinito rex eligebat & statuebat 67 iuxta diffinitionem, † & illud statutum vocabatur plebiscitum quasi a plebe præscitum. sic voluntas alicui finem desiderās annunciat desiderium suum intellectui tanquàm senatui, vt consilietur & deliberet, quid erit expediens pro illo fine assequendo. Facta verò deliberatione & habito consilio per intellectum voluntas eligit iuxta consilium. & sic per hanc similitudinē patet, ꝙ omne, qđ eligitur, est prius iudicatum. Iudicium autem est intellectus, ergo & consilium. Inde etiam. s. ex prædicta urbanita68 te sumpsit exordium verbum illud, Quod † Principi placuit, legis habet vigorem, Instit. de iure natur. §. sed quod Principi. Applaudet, quod legitur Iud. 20. de filiis Israel, qui habita notitia de morte vxoris Leuitę ex turpissimo cōtubernio per filios Beniamin, consiliati sunt inter se, quid agere deberent, & decreto conflictu contra malefactores, & diuina reuelatione Iudam ducem exercitus eligētes excidium magnum factum est de Beniamin, quia malefactores tradere noluerunt. Vnde dicit ibi tex. Conuenitq; vniuersus Israel ad ciuitatem, quasi vnus homo eadē mēte, vnoque consilio & miserunt nuncios ad omnem tribum Beniamin, qui dicerēt, cur tantum nephas in nobis repertū est? Tradite homines de Gabaa, qui hoc flagitium perpetrarunt, vt moriantur, & auferatur malum de Israel. Qui noluerūt ex quo oīb. computatis secuta est mors certa 90000. personarū. Et sic patet, 69 † ꝙ vbi maius periculum vertitur, ibi magis est consulendū. ff. de Carb. edic. l. j. §. 2. & omnia, quæ consilio recto geruntur, merito 70 effectu & firmitate nituntur. C. de repud. l. dubium. † Caueant igitur Consiliarij Principum, cæterūq; præsidentiū, ne ad inexaminata consilia citò ruant: nam, vt dicit Seneca, Qui citò facit, ad pęnitentiam sæpe properat. non est enim præcipitandū cōsilium in rebus arduis, & pōderosis: nam tempore indigemus, vt aliquid maturius agamus, ne præcipitemus cōsilia & opera nostra, nec eorum ordinationem corrumpamus. dixit Calist. Papa 50. dist. consideret. Consilium ergo à grauibus & expertis est requirendus & non ab indoctis & discolis iuuenibus inexpertis. Vnde Greg. in Pastorali admonet, & hr̄ 1. q. 1. estote. dicens, estote ergo in ordinatione præcipuè solliciti, & ad sacros ordines, nisi prouectiores ętate, & mūdos opere, nullatenus admittatis. Eorum enim qui in sacro sunt ordine collocandi, prius vitam moresque discutite, vt dignos huic officio adhibere possitis. nō uobis potentia, aut supplicatio quarumlibet subripiat personarum, quando igitur de his tractari necesse est graues expertosq; viros consilij vestri adhibete participes, & cum eis cōmuni hoc deliberatione pensate. ergo similiter consiliarij assumēdi ad vtilitati reipub. consulendum ętate prouecti, moribus, & vita clari, veraque scientia refulgentes in tam sublimi opere eligantur. 71 † Nam, vt eleganter Celsus diffinit, Iuris cultores sacerdotes appellantur. Vnde Iustinia. in l. j. ff. de iusti. & iure. Celsum referens dixit, Ius est ars boni & ęqui, cuius meritò quis nos sacerdotes appellat. Iustitiam nanq; colimus, & boni & ęqui notitiam ꝓfitemur, ęquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernētes, bonos nō solū metu pœnarū, verum ēt præmiorum quoq; 72 exhortatione efficere cupiētes. Hinc ēt dicit Philosoph. † nemo iuuenes eligat ad ꝯsilia, cū ꝯstet iuuenes nō esse prudētes. nā q̄q̄ possint hr̄e theoricā, nō tn̄ hn̄t practicā, vel experiētiā. habēt ēt acutiorē colerā, qua facilius præcipitantur ad placita cōsulenda sunt ēt ad lasciuiā proniores & ad vana iocalia facilius inclinan73 tur, quibus sępe cōfunditur oīs sapiētia peritorum, † vt patet de Salomone, qui postq̄ lasciuiis & vanis iocalib. adulationibus applausib. & fraudulētis deceptionib. mulierū se tradidit irretitū, idola vana coluit. verū Deū spręuit & demonib. tēpla cōstruxit. 3. Reg. 11. de quo satis refert filius Syrac, & improperat sibi, Eccles. 47. Salomon imperauit, &c. Subdit, Dedisti maculam in gloria tua. Et inf. & in cęteris stultitiā tuā. Nec moueatur aliquis ꝙ Salomon in iuuentute visus sit sapiens, in senectute verò sit infatuatus. nam q̄q̄ in sua oratione quā Dn̄o porrexit, vt in se sapientiā infunderet ad populū iudicandum se puerū paruulum acclamasset. 3. Reg. 3. Dauid. n. pr̄ eius postq̄ instituit eū Regē, & vngi fecit per Sadoch Sacerdotē, & Natham Prophetā in exhortatione, quam ei fecit non puerum appellauit, sed virū sapientē, cū nec tūc infusam à Dn̄o sapientiā suscepisset. Ait. n. Dauid pr̄ eius morti propinquans, Tu quoq; nosti, quæ fecerit mihi Ioab. Et inf. facies ergo iuxta sapientiā tuā. Et inf. Vir autem sapiēs es, & scies quæ facies ei, &c. 3. Reg. 2. Præterea cū Salomō senex describatur, quando deprauatū est cor eius per mulieres, vt sequeretur Deos alienos. 3. Reg. 11. & ibid. describatur, ꝙ Salomon re74 gnauit 40. ann. † & secundum Rabi Samuelem 12 ann. erat, quādo incœpit regnare. Hier. autem videtur inclinare, quòd in tali ętate genuerit Roboam, & sic omnes dies vitæ suæ fuissent computati in numero 52. ann. & secundum Nic. de Lira tertio Reg. 11. per sex ann. vel circa, cor eius extitit deprauatum. Et infra illud tempus idolorum templa construxit. ergo diceretur senex an. 46. quod mos loquendi non patitur, nec solet 46. ann. vir appellari senex. Ex quo concludit prædictus Nic. de Lira, ꝙ quando incœpit regnare Salomon, erat ann. triginta, cum in tali ętate vir soleat appellari, & sapiens esse. Quod autem dixit Salomon, Ego sum puer paruulus, & c. intelligendum est respectu tanti Regis, & populi gubernandi. Sicut etiam Iosue puer nō recedens de tabernaculo Domini scribitur, Exo. 33. cum tamen secundum Heb. tunc esset ann. 42. Hieron. enim in epist. ad Vitalem, non loquitur assertiuè quòd 11. tantum esset annorum, qn̄ regnare incœperit, & Roboam genuerit, sed intendit ostendere hoc possibile fuisse per exemplum cuiusdam mulieris nutriētis paruulum, qui cum decimum annum ętatis implesset prouocatus ab ea filium generauit ex ea, quod tamen Hieron. diuinę virtuti magis attribuit, q̄ naturæ. Sic ēt si Salomon tā iuuenis fuisset, quantū aliqui opinantur, tàm officium prolis quàm infusio sapientię magis attribuēdum esset diuinæ gratiæ, quàm naturę. Præterea nihil refert iuuenili, vel senili tēpore quis fatuus ostendatur. Sed patet, vt plurimum, quòd prudentiores sunt prouectiores ętate quàm iuuenes. sit ergo quisquis consiliarius potius Chusi, quàm Achitofel, vt tanquam prudens consiliarius dissipet consilium iniquorum. Achithofel etenim consiliarius fuit Dauid, & recedens ab eo adhæsit Absaloni filio Dauid, qui quærebat subripere regnum patri, & persequebatur eum. Cumque nunciatum esset Dauid, quòd Achithofel esset in coniuratione cum Absalon, orauit dicens, Infatua quæsumus Domine consilium Achithofel. Et dixit ad Chusi, vt adhæreret Absalō ad hoc vt dissiparet consiliū Achithofel. 2. Reg. 15. Dixit ergo Absalon ad Achithofel, Inite consilium, quid agere debeamus: & ait Achithofel ad Absalon, Ingredere ad concubinas patris, quas dimisit ad custodiēdam domum, vt cum audierit omnis Israel, ꝙ fœdaueris patrem tuum, roborentur manus eorū tecum. Fugerat enim Dauid de Hierusalem a facie Absalon, qui ingressus est ad concubinas patris sui coram vniuerso Israel. Consilium aūt, quod dabat Achithofel in diebus illis, quasi siquis ꝯsuleret dn̄m sic erat oē ꝯsiliū Achithofel. & cū esset cū Dauid, & cū esset cū Absalon, 2. Reg. 16. dn̄t. n. Hebrei, ꝙ Achithofel dedit tale cōsiliū, quia attinebat sibi Bersabee, quā Dauid polluerat adulterio. Et q̄q̄ dictum consiliū ad malū finē esset ordinatum, erat tn̄ satis accōmodū ad finē intentū, vt videlicet qui vacillabat timētes recōciliationē inter pr̄em & filiū vidētes tm̄ nephas, de recōciliatione certius desperarēt, & sic Absalon firmius adhærerēt. Post hęc adhuc peius & crudelius pręstitit cōsiliū Achithofel, vt irrueret nocte super Dauid & populum eius, & percuteret regē desolatum: placuitq; sermo Absalon, accersiuitq; Chusi & dixit ei huiuscemodi sermonē, loquutus est Achithofel, facere debemus, an nō? qđ das consilium? Et dixit Chusi ad Absalon, Nō est bonū ꝯsil. qđ dedit Achithofel hac vice. Et cum assignasset cām dixit Absalon, & oēs Viri Israel, melius est ꝯsiliū Chusi Arachitę consilio Achithofel: Dn̄i aūt nutu dissipatum est cōsiliū. Achithofel vtile, vt induceret Dn̄s super Absalon malū. Chusi autem

ſuo prudēti conſilio ſaluauit Dauid & eos, qui cum eo erant, notificans Dauid per ſecretum nuncium conſilium Achithofel, ut citò fugeret, & ſe ſaluum redderet. Porrò Achithofel uidens ꝙ nō fuiſſet factum conſilium ſuum, ſuſpendio interiit. 2. Reg. 17. hoc eſt laqueo ſe ſuſpendit. Quod fecit non ſolum propter indignationem, quam ſumpſit eo, ꝙ conſilium Chuſi fuerat approbatum, ſuum verò reprobatum, ſed etiam quia ſtultitiam Abſalon, & populi, qui cum eo erat, percipiebat, ex quo tenebat firmiter, quòd Dauid præualeret, & ĩ regnum rediret, & ſic de ſe vindictam ſumeret. Sed, heu, quia ſicut ipſe ſeipſum ſuſpendit, ita & miſer Abſalon fugiēs à facie Ioab principis militiæ Dauid ſuſpēſus interiit. Sedens. n. mulo cū ingreſſus fuiſſet mulus ſubter cōdenſam quercū, & magnā, adhæſit caput eius quercui, & illo ſuſpenſo. ſ. ꝑ capillos, inter cœlū & terrā mulus, cui inſederat, pertranſiuit. Tulit ergo Ioab tres lanceas in manu ſua & infixit eas in corde Abſalon. 2. Reg. 18. Ecce qualis finis ex iniquo conſilio. † Sed, vt aliquid poſſimus carpere ex tali hiſtoria fructus

75 & cōmodi, accurrant iuuenes ingrati filii ad contēplandū Abſalon patri rebellem, ponderent & ſeipſos, ne ſibi ſimilia conſulant & amaritudinē inferant & dolorē amœnæ paci patris & filij. ſic. n. interpretatur Abſalon, amaricatio & luctus pacifici patris. Dauid autem manu fortis, vel vultu deſiderabilis interpretaē, vt intelligant proterui filii ꝙ forte, vel durum iudiciū omnipotētis Dei deſcēdet ſuꝑ eos, q parētib. inſidiant̄, Apoc. 18. In vna die veniēt plagę eius, & mors & luctus & fames, & igne cōburet̄, qa fortis eſt Deus, q iudicabit illā. Dicit̄ de Babilone, quæ interpretat̄ confuſio, ut intelligat̄ de quocunque peccante, ſed in ſpecie de proteruo filio erga parētes diuina vox fatur, Leuit. 20. dicens, Cuſtodite præcepta mea, & facite ea, qa ego Dñs, qui ſanctifico vos. Qui maledixit patri ſuo, aut matri, morte moriatur; q patri matriq; maledixerit, ſanguis eius ſuꝑ eum ſit. Quantò magis ergo q malefecerit parētib. talia patiet̄. Ibidē ēt ſcribitur,

76 † Turpitudinē materteræ tuæ & amitæ tuæ non diſcooperies: q hoc fecerit, ignominā carnis ſuæ nudauit, portabunt ambo iniquitatē ſuā. Qui coierit cū vxore patrui, uel auunculi ſui, & reuelauerit ignominiam cognationis ſuæ, portabunt ambo peccatū ſuū, abſque liberis morient̄. Quanto magis ergo, ſi reuelauerint turpitudinē vxoris patris ſui, vel cōcubinæ, ut fecit Abſalon. Hoc ēt expreſsè deſcribit̄ Leuit. 18. ubi Dñs ēt generaliter prohibet dicēs, omnis homo ad proximā ſanguinis ſui nō accedet, vt reuelet turpitudinē ei⁹. Et ĩfra, Turpitudinē uxoris patris tui nō diſcooperies. Et infra, Turpitudinē patrui tui nō reuelabis, nec accedes ad uxorē eius, q tibi affinitate coniungit̄. Sed cū ita ꝯhatur affinitas ex coitu cum concubina, ſicut ex coitu cum vxore 25. q. 3. nec eā. & ext. de eo, q cog. cōſan. vxo. ſuæ. c. diſcretionē. & c. pen. & fin. ergo pari pœna puniēdus eſt, qui patris cōcubinā non eſt veritus defœdare. Achithofel igitur, q tale cōſiliū ꝓbuit, exēplū eſt ſimilia cōſulētiū. Achithofel n. interpretat̄ ruina fratris mei, tractātis uel cogitantis irruere, ſicut & ipſe cogitauit & conſuluit irruere in Dauid, q Dñs & rex eius erat, cuius finem ſubditi contemplent̄, ne ſimilia præſumāt ſimiliterq; depereant. j. Pet. ij. ſubiecti eſtote omni humanę creaturę ꝓpter Deum, ſiue regi quaſi præcellenti, ſiue ducibus tanquàm ab eo miſſis ad uindictā malefactorum, laudē uerò bonorū. Et infra Serui ſubditi eſtote in omni timore Dñis nō tm̄ bonis & modeſtis, ſed ēt diſcolis. Cōtemplentur & Domini diuinū iudiciū in Dauid Rege, qđ ſibi Natan propheta Dñi nunciauit. 2. Reg. 12. dicens, quare contēpſiſti uerbū Dñi, ut faceres malū in conſpectu meo, Vriā Cetheū percuſſiſti gladio, & uxorē illius accepiſti in uxorē, & interfeciſti eū gladio filiorū Amon. quaſi dicat, ꝙ opprobrioſius iudicat̄, qa per hoſtes Dei & populi ſui hoc ſcelus impleſti. Qnāobrem nō recedet gladius de domo tua uſq; in ſempiternum.

77 † Contemplentur inſimul & parentes circa curā filiorum negligentes curſum & exitum filiorum Dauid, nam Abſalon germanum ſuum Amon interfecit eo ꝙ oppreſſiſſet Thamar ſororē ſuā ex parte patris tantū, & ſororem Abſalon & utroq; parente. 2. Reg. 13. poſtmodum Abſalon hoſtis patris effectus, vt ſupradictum eſt, interiit tribus lanceis Ioab & percuſſionib. illatis ꝑ 10. armigeros Ioab. Deniq; Salomon necari fecit Adoniā fratrē ſuū, qa philocapt⁹ erat đ Abiſach Sunamite cōcubina incognita patris. 3. Reg. 2. c. q ēt mādauit interfici Ioab ducē olim exercitus patris ſui, eo ꝙ ignorante patre & ſic cōtra eius uoluntatē interfeciſſet, nedū Abſalon filium ſuum, ſed etiam Abner principem militiæ Iſrael, & Amaſan principē exercitus Iuda. Mādauit ēt interfici Semei, q maledixerat patri ſuo. ſ. Dauid ad caſtra properanti. 2. Reg. 16. de cuius morte, 3. Reg. 2. Poſt mortē uerò Salomonis prius deprauati per mulieres, ut ſupra, ſucceſſit ei in regno Roboam filius eius, cuius exitum ex iniquo & imprudenti conſilio iuuenum ſibi. ſ. Salomoni Domino nunciauerat, ut ſcinderet regnum eius, quod partim factum eſt crimine patris. ſ. Salomonis, partim uerò ex indiſcretione & imprudentia ipſius Roboam, qui reſpuens ſanum conſilium ſeniorum, quod dederant ei, ut benignè cederet petitioni filiorum Iſrael. & ſequitur, conſilia iuuenum reſpondit eis, pater meus poſuit ſuper vos iugum graue, ego autem addam ſuper iugum veſtrum, pater meus cęcidit vos flagellis, ego autem cędam vos ſcorpionibus. illi igitur deſperati ad propriaq; reuerſi terga uerterunt eidem, & conſtitutus eſt Ieroboam ſeruus patris ſui rex ſuper 10. tribus, ſola Tabu Iudæ remanente ſub obedientia Roboam. 3. Reg. xj. & 12. cap. Moleſtus eſſem prolixtate ſermonis, ſi uellem proſequi interpretatiuam ſententiā omnium nominum prædictorum, ideo gratia breuitatis omitto, cogitans ſufficere ad exemplum uiuentium principum & parentum, nec nō & conſiliariorum breuis narratio hiſtoriæ ꝓlibatæ, ne ſint præcipites, ſed matura deliberatione, & perſpicaci mentis oculo ſępe reuoluant quid agendum. præponderant. n. futuris præſentia, ſęuis iocunda, & læta triſtibus, & præpropera tardioribus. Velox. n. iniquitas, quæ ad nocendum occaſionem ſuggerit lenta virtus & cunctatrix ante iudicat quàm incipit, quid decorum, quid honeſtum, iniquitas autem omnia præcipitat, de pœn. diſt. 3. ſiue autem. aliàs ſumitur pro capit. item hic hircus, aliàs inter hæc. Lenta ſiquidem uirtus eſſe debet in dubiis, uelox in certis, lenta & omnino tarda in malum, uelox in bonum. Inde dixit Ang. Raphael, Thob. xj. Thobias frater, ſcis quemadmodum reliquiſti patrē tuum: ſi placet itaq; tibi præcedamus & lento greſſu ſequentur iter noſtrū familiæ ſimul cū coniuge tua & cum animalibus,

78 † quaſi præbens exemplum, ut perfectiores in uirtute in ſeipſis oſtendant, qualiter alios in domo Domini oporteat conuerſari, ut in c. cū in cunctis, extra de elect. ut dicere poſſint cum Dño Io. 13. Exemplum. n. dedi uobis, ut quēadmodum ego feci, ita & uos faciatis. & ſic ēt ſuis exēplis imperfectā familiā & quaſi animaliter uiuētē ad uelocitatē boni operis prouocēt & inducāt, illud ſæpius repetētes, qđ ſcribit̄ Eccleſiaſti. 31. in omnibus operib. tuis eſto velox & oīs infirmitas nō occurret tibi. operib. intellige. ſ. bonis, nō ꝓcraſtinans ſicut coruus, Sophō. 2. Vox cantantis in feneſtra, coruus ſuper liminari. Tepiditatem igitur intēdit arguere & ſolicitudinē excitare. Simile Prouerb. 22. Vidiſti uirū uelocē in opere ſuo corā Regib. ſtabit, nec erit ante ignobiles. Ecōtra de pigro dicitur, Prouerb. 26. dicit piger, leo eſt in uia, leena in itineribus. quaſi dicat, occidēdus ſum ab eis, & ſic retrahitur à bono opere & manet in miſeriis, Prouerb. 24. per agrum pigri tranſiui, & ecce totum repleuerāt urticæ. Et ĩ. vſq; quo piger dormis. & infra, & veniet tibi quaſi curſor, egeſtas tua: prudentes uerò ſtrenuitatē quærunt, & non præcipitiū, Eccleſiaſtici. 32. uir conſilii non diſperdet intelligentiam, alienus & ſuperbus non pertimeſcet timorē etiam poſtquàm fecit cum eo ſine conſilio & ſuis inſectationib. arguetur, fili ſine cōſilio nihil facias, & poſt factum non pœnitebis. Et ut ne ſe ꝓcipitet ſubdit, in uia ruinæ non eas, & non offendes in lapides. ad ſtrenuitatē uerò exhortatur filius Sirach, Eccleſiaſtici. 33. dicēs, in omnib. operib. eius præcellēs eſto, ne dederis maculā in gloriam tuam. ergo & ob hoc, ne dent maculam in gloriam ſuam, oportet principes populorum uti ſanis cōſiliis peritorum, Prouerb. xj. ubi non eſt gubernator, populus corruet.

79 † Salus eſt aūt, ubi multa conſilia. & Prouerb. 12. uia ſtulti recta in oculis eius. qui autē ſapiens eſt, audit conſilia. & infra, dolus in corde cogitantiū mala: q aūt ineunt pacis conſilia, ſequetur eos gaudium. & Prouerb. 13. inter ſuperbos ſemꝑ iurgia ſunt. q autē agunt cūcta cū conſilio, regunt̄ ſapiētia, ſubſtātia feſtinata minuet̄: q̃ aūt paulatim colligit̄, manu multiplicabit̄. Et infra, Aſtutus oīa agit cū conſilio, q aūt fatuus eſt aperiet ſtultitiā. Et Prouerb. 20. Cogitationes conſiliis roborantur, & gubernaculis tractanda ſunt bella, & Prouerb. 24. uir ſapiens fortis eſt, & vir doctus robuſtus & ualidus, quia cum diſpoſitione initur bellum, & erit ſalus, ubi multa conſilia. Et Prouerb. 27. vnguento & uariis odorib. delectatur cor, & in bonis amici conſiliis anima dulcoratur. Et Prouerb. 15. diſſipātur cogitationes vbi nō eſt conſilium. vbi verò plures ſunt cōſiliarii cōfirmant̄. Sit tm̄ cautus princeps, ſit & ipſe ſapiens, ut ex omnibus ſuis conſiliariis perfectionē eligat in ſciētia & vita, cuius conſilio magis acquieſcat Eccleſiaſtici. 6. multi pacifici ſint tibi, & conſiliarius ſit tibi vnus de mille, ubi hortat̄ principē ad acquirendū amicos & beneuolos, & ad habendum pacem quantum in eo eſt, cum omnib. hominibus, vt dicit Apoſto. ad Ro. 12. ſi fieri ꝑt qđ ex vobis eſt cū omnib hominib. pacē habentes. Hortatur etiam & Conſiliarios, ut pro pace conſulant potiusquàm pro guerra, & ſi mille conſulerent pro guerra, & vnus pro pace, quātum bono modo fieri poſſit, illi ſoli tutius eſt acquieſcere quàm multis: nam multi ex aliqua paſſione iracundię, vel aliis humanis paſſionibus & deſideriis faciliter inclinantur ad guerram, de qua tamen ut plurimum mala multa ſequūtur.

80 † Et econuerſo de pace fructus vberes & bona multa reſultant. 4. Reg. 20. ſit tantum pax, & ueritas in diebus meis, dixit Ezechias ad Iſaiā. Et Dauid rex pſal. 121. Rogate quæ ad pacem ſunt Ieruſalem, & abundantia diligentibus te fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis. Et Iſa. 32. Ecce in iuſtitia regnabit rex & principes in iudicio præerunt. & infra, Et erit opus iuſtitiæ pax, & cultus iuſtitiæ ſilentium & ſecuritas vſque in ſempiternum & ſedebit populus meus in pulchritudine pacis & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. quaſi dicat pacem concomitantur bona cuncta. Vnde Cypria. de 12. abuſionib.

abuſionibus dicit, iuſtitia principis eſt pax populorū, tutamē patrię, immunitas plebis, munimentum gētis, cura languidorum, gaudium hominum, temperies aeris, ſecuritas maris, terrę fęcūditas, ſolatium pauperū, hæreditas filiorū & ſibi ipſi, ſpes ęternæ beatitudinis: & quid melius ergo. Hinc & Aug dicit 19. de Ciuit. Dei, Tm̄ eſt. n. bonum pacis, vt ēt in temporalib. & terrenis nil ſoleat gratioſius audiri, nil deſiderabilius concupiſci, nil melius inueniri. Vnde ſicut nemo eſt, qui bonū habere nolit, ita nemo eſt, qui pacē optare non debeat. Ergo boni conſiliarij pro pace cōſulant magisq̃ pro guerra, ne de eis dicatur quod dicit Eſaias de conſiliarijs Pharaonis. Eſa. 19.

81 † Stulti principes Thaneos, ſapientes conſiliarij Pharaonis, dederunt cōſiliū inſipiens. Qūo dicetis Pharaoni, filius ſapientium ego? filius regū antiquorū? Vbi ſunt nūc ſapientes tui? annūcient tibi & indicent quid cogitauerit dñs exercituū ſuper Aegiptū. hoc ſibi improperat ex ruina, quā paſſus eſt Pharao cum omni exercitu ſuo in mari rubro, dū perſequebatur Aegyptus filios Iſrael. Exo. 14. Melius ergo feciſſet, ſi vni ſoli ſibi optime conſulenti. ſ. Moyſi crediſſet, & populum Iſrael dimiſiſſet in pace. Et hæc de prima.

Ad ſecundum breuiter reſpondetur, ꝙ cū vtilitas debeat habere comitē honeſtatem, vt vera & rationabilis delectatio ſubſequatur, vt colligitur ex 2. Topic.

82 † finis ergo conſilij debet eſſe vtilitas & honeſtas: circa quod duo ſunt præmittenda. ſ. primò ꝙ Tullius in ſua Rethorica, ſuꝑ iſta quæſtione reputat Ariſtotelē fuiſſe diminutū. Ariſtoteles. n. 1. Rethor. dixit, ꝙ finis negocij deliberatiui, vel ꝯſiliatiui eſt vtilitas, in quo ſolū principal'r quęritur de vtili, & uotiuo. Tullius autē hoc recitans ait, Ariſtoteli qdē viſa eſt vtilitas, nobis aūt, & vtilitas & honeſtas. ex quo ſeqt̄, vel ꝙ Tullius fuit ſuꝑfluus, vel ꝙ Ariſtoteles fuit diminutus.

Secundò ſciendum, ꝙ finis conſilij pōt intelligi dupl'r, vnus qui conſilio ſupponit̄, ſicut cognitus & deſideratus, a quo tanq̃ à principio includitur totus cōſiliarius ꝓceſſus, ſicut dr̄ 3. Ethic. Alius qui ex conſilio & ꝑ cōſiliū cognoſcitur & ꝑ electionem appetitur.

83 † Finis. n. conſilij prius & immediatus eſt cognitio circa ius medij eligendi & proſequendi, ꝑ qđ finis principalis pōt cōuenienter acquiri, & ſecundus finis conſilij eſt recta electio. tertius autem eſt electa proſecutio. quartus verò eſt finis præcognitus, vel præintentus modo quo poſſet eſſe de fine primo, vel de ſecundo, vel de tertio, vel de quarto. Sed quo ad diffinientem ſufficit diuidere quartum ex parte vna ab alijs, & tria ex altera. Nunc igitur ad quæſtionem dicendum, quòd loquendo de fine primo præcognito honeſtas & non ſola vtilitas eſt finis cōſilij, & hoc modo Tullius dicit verum. Et hoc modo demonſtrat ratio facta pro parte Tullij: ſed loquendo de fine intrinſeco non præcognito, dicendum ꝙ ſola vtilitas eſt finis conſilii, & hoc modo loquitur Ariſtot. & hoc modo loqui debuit de fine ꝓprio & intrinſeco conſilii. hoc autem probatur, quia oīs quæſtio quęrens de ſolo vtili & uotiuo, hēt vtilitatem pro fine ꝓximo. ſed conſilium eſt hmōi, ergo hēt vtilitatē ꝓ fine ꝓximo. Minor declaratur, quia oē conſiliū quærit de his, quæ ſunt ad finē, vt ſunt ad finē practicæ, vt in 3. Ethic. ſed talia inquātū hmōi ſunt vtilia, vel votiua, quantumcunq; habeant in ſe rōnem honeſtatis vel delectationis: verbi gratia, ſi quis proponeret ſibi pro fine ſalutem animæ, & cōſilietur de his, quæ ſunt ad iſtū finē & inueniat ꝙ ꝑ honeſtatē & ſanctitatē vitę contēplatiuæ, vel actiuæ poteſt acqrere eā, & ꝯſ̄r deliberet an honeſtas contemplatiua ſit commodior pro ſalute obtinenda q̃ honeſtas actiua: nūc autē q̄ſtio iſta non quærit de honeſtate iſta, vel illa, inquātū ſunt honeſtates, ſed inquantū ſunt vtiles ad ſalutē: quia ſiqs appetat honeſtatē ꝑꝑ honeſtatē, iā nō ꝯſiliabitur de ipſa. ergo nec finis talis quæſtionis, vel cōſilij eſt honeſtas ſ̄m ſe, ſed vtilitas honeſtatis, vt tendit ad ſalutē. Et ſic Ariſt. intellexit de tali fine intrinſeco nō præcognito, Tullius autē de ꝓcognito, vt dictū eſt. Tullius. n. conſiderauit honeſtatē ſ̄m ꝙ conuenit legi, quæ vt dixit Iſid. dēt eſſe honeſta 4. diſt. erit autem lex. nam in iure non tam deſideratur iuſtitia q̃ honeſtas. 35. q. 3. porrò.

84 † Vnde ratione honeſtatis etiā a licitis abſtinemus. 11. q. 1. aliud. non enim omne quod licet, honeſtum eſt. ff. de reg. iur. l. non omne. ſic econuerſo non omne inhoneſtum, eſt illicitum. extra de emp. & vend. c. j. & 12. queſt. 2. alienationes.

85 † honeſtas enim quaſi honoris ſtatus dr̄, quaſi conſeruans ſtatum honoris. Vnde honeſtum eſt quod ſuaui trahit ad dignitatem & allicit, vt dicit Tullius, & Archid. in d. c. erit aūt lex. Eſt autem virtus contraria turpitudini, materque condecentiæ. Inde dixit Philo. Sap. 7. Venerunt aūt mihi oīa bona pariter cum illa, & ĩnumerabilis honeſtas ꝑ manus illius, & lętatus ſum in oīb. qm̄ antecedebat me iſta ſapientia, & ignorabam, quoniā oīum bonorum mater eſt, quam ſine fictione didici, & ſine inuidia cōmunico, & honeſtatē illius non abſcōdo. Hinc etiā dixit Ambr. 2. de offic. Tantus ſplendor honeſtatis eſt, vt vitā beatam efficiat tranquillitas cōſcīæ, & ſecuritas innocentiæ. Et Auguſt. lib. 2. de Ciuit. Dei, dicit, Tāta eſt probitatis vis, & honeſtatis vel caſtitatis, vt oīs, vel pene oīs eius laude moueatur humana natura. nec vſq; adeo fit turpitudine vitioſa, vt totū amittat ſenſum honeſtatis. Hinc & Tullius, 3. de offic. dicit,

86 † Nihil turpe faciendum bono viro, ēt ſi ex oī parte lateat, ēt ſi oēs Deos, hoēsq; cęlare poſſimus. nihil tm̄ ĩ nobis auare, nihil iniuſtè, nihil libidinoſe, nihil incōtinenter, eſſe faciendū. Sapientis. n. eſt ꝓpriū nihil, qđ pœnitere poſſit facere, vel iniuſtū, ſed ſplendidè, conſtanter, grauiter, honeſtè oīa, & Apoſt. dicit. 1. Cor. 14. oīa aūt honeſtè, & ſ̄m ordinē fiant ĩ vobis. Sint igitur ex hoc ēt Cōſiliarij cauti, ut honeſta conſulant, inhoneſta autē & illicita rōnabiliter diſſuadeant, ne ſint cōſiliarii in interitū eius, cui conſulunt,

87 † ſicut ꝯſiliarii de domo Achab malè conſulentes Ochoziæ regi Iuda induxerunt eū ad idolatriā & interitū ſempiternū. 2. Paralip. 22. ipſi. enim fuerunt ei conſiliarii poſt mortem patris ſui in interitum eius, ambulauitq; in cōſilio eorum & perrexit cum Ioram filio Achab Rege Iſrael in bellum, vulnerauerūtq; Syri Ioram, & euertit Iheu domū Achab, & ĩterfecit Ochoziam & fratres eius. ſ. filios fratrū ſuorū. Malè ēt ſucceſſit Amaſię,

88 † qa vtile cōſiliū Heliæ Prophetę deſpexit, qui dixit ei, Cur adoraſti Deos, q nō liberauerūt populū ſuū de manu tua? Cumq; hæc ille loqueretur, rñdit ei Amaſias, Nū cōſiliarius regis es? quieſce, ne fortè interficiā te. quaſi dixerit, Quid tua intereſt mihi cōſulere, cū te in meū ꝯſiliariū nō elegerim. diſcedēſq; Propheta, ſcio inquit, ꝙ cogitauerit dñs occidere te, qa feciſti hoc malū, & inſuꝑ non acquieuiſti cōſilio meo. Igitur Amaſias Rex Iuda inito peſſimo cōſilio miſit ad Ioas, &c. Et ſaltē ēt ipſe extitit interfectus. 2. Paral. 25. non eſt igitur tutū, nec vtile deſpicere ſanū conſiliū amicorū Dei. quia, vt dicit Iob. 12. c. Apud Deū eſt ſapientia & fortitudo, ipſe hēt cōſiliū & intelligentiā, ipſe nouit & decipientē, & eū qui decipitur. Magis. n. profuit conſiliū Eliſei Prophetę Iorā regi Iſrael & Ioſaphat regi Iuda, q̃ oīs eorū potentia, dum eius ꝯſilio crediderunt. 4. Reg. 3. & 6. c.

89 † Econuerſo male ſucceſſit Balac Regi Moab, quia faciliter acquieuit iniquo conſilio. Balaā, vt mitteret mulieres ornatas ad exercitū filiorū Iſrael, vt fornicarentur cum eis. ob quam rem de mādato Moiſi occiſi ſunt ex filiis Iſrael 24000. hominum. Num. 25. ſed poſtmodum ad vindictam facinoris diuino iudicio factū eſt, vt ab eiſdē filijs Iſrael interfectus ſit Balach & Balaam, & omnis Moab & Amon ſeruatis ſolummodo 32000. videlicet virginum, quæ non nouerāt viros, Num. 21. Et ſic patet adimpletum fuiſſe in eis, quod dicit Iob. 12. Adducit conſiliarios in ſtultum finem, & iudices in ſtuporē. Et Pſal. 32. Dominus diſſipat cōſilia gentium, reprobat aūt cogitationes populorum & reprobat cōſilia principū. Conſiliū autē Dñi in ęternū manet cogitationes cordis eius in ḡnationē & ḡnationē.

90 † Vbi patet expreſſe, ꝙ ad nutū Dei mouetur oīa. Diſſipauit. n. conſiliū gētiū in filiis Noe, qui conſiliati ſunt ędificare turrem, cuius cacumem pertingeret ad cœlum. Deus autē eorū conſilium diſſipauit confundens eorum labium, ne ſe inuicem intelligerent. & ſic ab incępto opere deſtiterunt, & vocatū eſt nomen loci illius, Babel, quia ibi cōfuſum eſt labium vniuerſę terrę, & inde diſperſit eos Dñs ſuꝑ faciem cūctarū regionū, Gen. 11. Reꝓbauit ēt Dñs cogitationes populorū in Aegiptiis cogitantibus capere filios Iſrael inter deſertū & mare rubrum, ſed Dñs ſubmerſit eos, nec vnus ex eis remanſit & filios Iſrael miſericorditer liberauit. Exo. 14. Reprobauit etiam conſilia principum tēpore Moiſi & Ioſue, quando tot principes reges & duces contra ſe conſiliantes eorum dominio ſubiugauit, vt de multis patet Ioſue 12. Vbi poſt tranſitū Iordanis, & ſic poſt mortem Moiſi referuntur debelleti 31. reges. Tempore autem Moiſi poſt tranſitum maris rubri vſque ad mōtem Synai, nullus obſiſtere potuit, qui finaliter nō fuerit debellatus. Simili modo diſſipauit Dñs ꝯſiliū Saul pluries, qui iniuſtè & iniquè ꝑſequebatur Dauid, vt patet à 16. c. 1. Reg. vſq; in fi. Cum. n. Dauid liberaſſet Saul & populū eius a terribili Goliad, & a Philiſtinis, ꝑꝑ qđ Saul tradidit ſibi filiā in vxorē. 1. Reg. 17. poſtmodū Saul ꝑſequutus eſt Dauid vſq; ad mortē. 1. Reg. 18. & 19. & cū lateret Dauid in ſpelūca mōtis Engadi ingreſſus Saul in eā, vt purgaret vētrē, ſurrexit Dauid ſilēter & ꝓcidit orā clamidis Saul, quē ſi voluiſſet, facillimè ĩterficere potuiſſet, vt patet 1. Reg. 24. Cūq; nec ex hoc ceſſaſſet Saul ꝑſeq Dauid, ſurrexit Dauid clā cū vno ſocio. ſ. Abyſai, & venit ad locū in quo dormiebat Saul: tulit haſtā, quæ erat ad caput Saul, & ſciphū aquę & abierūt, & ñ erat qſq̃ ĩ exercitu Saul, q videret & intelligeret & iugularet, ſed oēs dormiebāt, qa ſopor dñi irruerat ſuꝑ eos Ex quo euidentiſſimè patet, ꝙ etiam ſi voluiſſet eū necare, faciliter potuiſſet, vt hr̄ 1. Reg. 26. expectauit tm̄ Dauid iuſtū Dei iudiciū, q diſſipās ꝯſiliū Saul conclusit eū cū filio & exercitu ſuo in manus Philiſtinorū, & mortuus eſt Saul, & Ionatas, & factū eſt excidiū magnū Saul & filiorū eius, & exercitus eius in die illa. 1. Reg. vlt. poſt cuius mortem regnauit Dauid in Iſrael, non obſtātibus iniquis conſiliis & machinationibus Saul ꝯ ipſum. Deniq; reprobauit Dñs cogitationes populorū Philiſtinorū inſurgentiū ꝯ Dauid, vt diſſiparēt regnū eius, ſed diuina virtute magis q̃ humana fuerūt ipſi potius diſſipati 2. Paralip. 5. c. Reprobauit ēt cōſilia principū, qñ 127. de exercitu regis Syrię, & 32. regum cū eo perierunt vna die in diebus Achab Regis Iſrael. 3. Reg. 20. Et ſimiliter reprobauit Dominus cōſilia principum, qñ in diebus Ezechiæ Regis Iuda Angelus Dñi vna nocte veniens percuſſit caſtra Aſſiriorum. 185000. & omnes inſimul perierunt, & filii Regis Senacharib. occiderūt

patrem.4.Reg.19. Nemo igitur suis iniquis consilijs fateretur,cũ non sit sapientia,nec prudentia, nec consilium contra Dominum.Prouerb.21. Sed qui volunt suis consilijs proficere, attendant quod dixit Iosaphat Rex Iuda filij Israel,quando Moab & Amon de Syria insurrexerunt contra eum, vt Dominũ consulerent ad ipsum recurrerent, orarent & crederent atque laudarent,dicẽs,Credite in Domino Deo vestro, & securi eritis.Credite prophetis eius, & cuncta euenient vobis prospera, deditq; consilium populo & statuit cantores Domini, vt laudarẽt eum in turmis suis. 91 † Cumq; cœpisset laudes canere conuertit Dominus insidias eorum in semetipsos filiorum, scilicet Amon & Moab, & mutua se nece truncarunt, nec superfuit quisquã, qui necem potuisset euadere. Venit ergo Iosaphat, & omnis populus cum eo,ad detrahenda spolia mortuorum.2. Paralip.vigesimo capit.Patet igitur, quòd q confidit in Domino,nõ commouebitur in eternum,& ipse Deus diriget consilium eius & disciplinam, & in absconditis suis consiliabitur.Eccl.39. Cuius ergo consilium dirigetur à Domino perire nequibit, cum ipse dicat Isa.quadragesimosexto, consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet.Hinc etiam Daniel nunciãs Nabuchodonosor interpretationem somnij de arbore magna,quam viderat,& declarans sibi quòd arbor magna ipse fuerat,sed suis nequitijs diuino iudicio esset proximè dissipandus:subdit,quam ob rem Rex consilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosinis redime,& iniquitates tuas misericordijs pauperum forsitã ignoscet Deus delictis tuis.Dan.4. Successit Nabuchodonosor quicquid Daniel nunciauit, & regno priuatus & cum bestijs & feris habitans recordatus consilio Danielis ad Deum se conuertit,restitutus est in regnum & saluus factus est. 23.q.4. Nabuchodonosor. Acquiesce igitur consilio saniori, Deum time, & mandata eius conserua & à consiliario malo serua animam tuam, Eccles. 37. Et hæc de secundo dicta sufficiant.

92 Ad tertium breuiter respondetur,† quòd regulariter ex consilio nullus obligatur, nisi consilium fuerit fraudulentum, ff. de reg.iur.l.consilij.& in c.nullus ex cõsilio,de reg.iur.lib.6. Distingui tñ debet, quia aut datur consilium circa contractum, vel quasi;aut circa maleficiũ, vel quasi. Primo casu subdistinguitur, quia aut tale consilium non est fraudulentum, & tunc non tenetur,vt in prædictis iuribus.& 14.quæst.j.quod præcipitur. & in c.cum olim.extra de arb.& ff.manda.l.secũda,in fi. & ff.de dolo. l.eleganter,in fi.aut est fraudulentum, & tunc tenetur actione de dolo ipsi, cui consilium dedit, vt in prædicta l. quòd si cum scires.vbi ille,qui dolosè mihi cõsuluit,fortè lucri sui causa mutuare debitori non idoneo,tenetur in actione de dolo.ad idem ff.de proxenet.l.2.& 86.distinct.tãta.† 93 vbi magis puniuntur mali consiliarij, quàm facientes.simile 26.distinct.duo. 11.quæst.3. qui consentit.24.quæst.3.qui aliorum.sed in d.capit.tanta.indultum fuit illi episcopo ratione senectutis & simplicitatis. Præterea in consulentibus non requirebatur dispensatio. & in d. cap. duo, Archadius fuit excommunicatus,quia cõsentit, vt sanctus Ioan.Chrisost.a sua sede pelleretur.plus est enim consentire cũ, qui potest prohibere,quàm consulere eum qui mandare nõ potest. & ideo talis consentiens magis est puniẽdus quàm ille qui agit illius consensu, ut sentit glo.in d. cap. duo. Et sic etiam intelligi debet dictum cap.qui consentit,& d.cap. qui aliorum.nã defendens aliorum errorem plus peccat quàm errãtes. vnde dicit ibi tex.† 94 qui aliorum errorem defendit, multo est damnabilior illis,qui errant.vbi dicit glo.nota, quòd plus punitur consulens quàm faciens.vigesimatertia quæst.quinta, cum homo. & ibi etiam gl.colligit simile arg. In secundo verò casu, scilicet cũ datur consilium circa maleficium, vel quasi, tunc tenetur consulens non tamen illi, cui consuluit, sed illi contra quem consilium dedit,nec tunc tenetur actione de dolo, sed eius maleficij nomine,quod consuluit:nam si consuluit occidi,homicida est. quinquagesima distinct. siquis viduam,& in d.c.dignum, ext. de homic.& in d.c.cum homo.vbi dicit text.& aliquãdo qui causa mortis fuit,potius in culpa est,quàm ille qui occidit.Quod sanè intelligendum est,quando ille qui occidit, non erat alias occisurus.Et ita intelligo quod dicunt Dyn.& Gentilis in d.capit.nullus ex consilio.qui volunt quòd cõsulens maleficium teneatur simpliciter,vbi is,cui datur consilium,non erat alias delicturus. Qui etiam Dyn.intelligit,quòd consulens contractum alias cõtracturo,si consuluit in fraudem teneatur de dolo,sed si nõ erat alias contracturus cõsulens simpliciter teneatur de damno, qđ incurrit contrahens ex illius malo consilio. allegat. ff. manda. l. si remunerandi. §. si tibi. † 95 Sed certè tex. ille non loquitur de consulente,sed de mandante. consulens autem non tenetur ratione mandati. differentia est enim inter mandatum & consilium:nam mandator obligatur mandando, sed consulens consulendo.ff.manda.l.secunda,& Instit.manda. §. tua tantum gratia.vbi dicit tex.magis consilium est quàm mandatum,& ob id non est obligatorium,quia nemo ex consilio mandati obligat̃, etiam si non expediat ei, cui mandabitur, cum liberum cuique sit apud se explorare,an expediat cõsilium. Et sic patet quòd ibi sumitur mandatum pro consilio,vt cum alicui consulitur & intelligitur mandari quid de re propria sit facturus, cum tamen in re propria quilibet sit moderator & arbiter, vt in l.in re mandata. C. manda. vnde dicit glos.in d.§.tua tantum gratia. sup verbo, quia non aliter. hoc est pro opinione Petri, qui dixit duo. s. vbi consulo certę personæ mutuari, teneor ita demum, si alias facturus non eras. Vbi autem non designata persona consulo, non teneor,& c si alias securus non eras. Sed Io.in vtroque casu dicit contrarium. Nam primò indistinctè teneor, siue alias eras mutuaturus, siue non, vt in §. tua & aliena. & in §.aliena. Instit. manda.secundò autem cum distinctione,& non alias.scilicet si eras mutuaturus,vel non.& facit pro Io.ff.manda.l.si remunerandi.§.planè.& ff.de negoc gest.l.1.in fi.& l.4. Nec obstat tex.dicti §.tua tantum gratia in fi.vbi dicit,quia non aliter Titio credidisses,quàm si tibi mandatum esset.dicit glos. quia & si alias etiã eras facturus,tenetur qui mandauit, vt dictum est. Vnde potest subaudiri,maxime quia non aliter, &c. hæc glos. ibid. Sed certè meo videre,in illo tex.variantur casus. nam in principio loquitur de consilio sine expressione personæ, & in fine loquitur de mandato,& cum expressione personæ:nimirum ergo,si in secundo casu tenetur, & in primo non. Ad casum igitur consulentis in maleficio, vel quasi, redeundo distinguit Dyn quia aut quis erat alias delicturus,quia aut quis præbuit solummodo cõsilium, & tenetur, quia non oportet laudando malitiam augeri. ff. de ser. corrup.l.1.§.persuadere. Aut præbuit opem tantum sine consilio principali,vel accessorio,& tunc non tenetur, ff.de fur.l.si pignoris.§.qui ferramẽta. Aut præbuit opem & consilium, & tũc obligatur. Instit.de oblig quæ ex delic.nasc.§ ope.& ff. de verbo. sig.l.sępe.§.ita dubitatum.& C.de furt. l. siquis seruo. nam siquis cõsuluit seruo meo.vt fugeret, vel furtum faceret, tenetur mihi actione iniuriarum.ff.de iniur.l.non solum.& de pœn. distin.1. non solum.glo.Ioan. And.in d.c.nullus ex consilio, versus finẽ, dicit,idem,vbicunque cadit in nomen maleficij, scilicet consilium. Ipsi autem cui dedit consilium dicit glos.non teneri,tum quia scire debebat id sibi non expedire, vt dictum est: tum quia ex improbitate sua nullus cõsequitur actionem. ff.de furt.l.itaq; fullo.glos.etiam in d.§.tua tantum gratia, super ver. quia nemo 96 ex consilio.dicit.† Nota bonam literam, si quem de cõsilio nõ teneri.fallit tamen in casibus,qui his legib. continentur, videlicet ff.de dolo.l.q si cum scires.& ff.de proxenet.l.2.sed certè ibi fuit fraudulentum consilium,vt ff.de reg.iur.l.consilij. Item fallit.ff.ad leg.Aquil.l.liber homo.1.respon. & Instit.de iniur.§.nõ solum.& ff.de iniur.l.non solum,in prin.& §. Proculus. & ff.ad vi, aut clam l.semper.§.primo. & ff. de fur. l. si quis vxori.§.cum Titio. & ff.de seruo corrup.l.1.1.respon.& §.persuadere. sed hæc in maleficijs,& quando alias quis facturus non erat. Et sic intendit dicta glos.tunc tantum teneri consulentes in maleficijs, qñ consilium principaliter & per se fuit inductiuum ad maleficiũ. Sed certè consulens maleficium etiam alias facturo, tenetur lęso,qñ non tenetur delinquenti,vt in d § persuadere,& in d.l. siquis seruo. Sed quàm maximè tenetur,si consilium fuerit inductiuum.Vnde dicit tex.in d. §. ope. Ope & consilio eius furtum admitti videtur,qui scalas fortè accommodauerit, fenestras,vel ostium effregit,vt alius furtum faceret, quive ferramenta ad infringendum commodauerit sciente huius rei gratia. Certè qui nullam operam ad furtum faciendum adhibuit, sed consilium tantum dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti. Vbi dicit glos.cum & alias erat facturus furtum etiã sine consilio huiusmodi. alias idest, si non erat alias facturus,tenetur vtergi;vt ff.de fur.l qui ferro.& ff.de verb.sign.l.sępe.aliud videtur in actione serui corrupti, vbi tenetur, etiam si alias erat 97 facturus: † nec enim oportet laudando augere malitiam. Instit. ad leg. Aquil.§.cęterum. & Insti de actionibus.§.quia in duplũ. & in d.§.persuadere. Sed quæ est ratio differentiæ? Respond.ibi glo.quia in d §.ope,agitur ex delicto sequuto post persuasionẽ, non autem ex ipsa persuasione. Et ideo distinguitur,erat alias facturus,vel non.Sed in alijs casibus ex ipsa psuasione agitur,qcqd postea sequitur,vt Insti co.scilicet de oblig que ex delic.§.vnde illud.dummodo non ex interuallo nimio sequatur, vt ff. de ser. corrup.l.in hoc, & l.Neratius.Item est contra, Instit. de iniur.§. non solum.sed ibi non erat alias facturus & fecit.hæc glo. in d.§. 98 ope.† Mihi videtur,distinguendas esse species maleficiorum,vt in atrociorib.cõsilium grauius puniatur, in leuiorib. aũt mitius. leuius est n.furtum rei mobilis & corporalis, quàm furtum ho- 99 minis,& sic quàm corruptio serui alieni.† Nam aliqua dicuntur crimina vel delicta publica aliqua priuata,Instit.de pub. iud.per totum,prima quæst.prima, concussionis. quamquam secundum ius canonicum,omne crimen dicatur publicum.secunda quæst. tertia,præuaricator est.in gl.super verbo, in omnibus causis,quæ incipit,scias quod in omni crimine. faciunt not. in c. ex tenore, ext de temp ordin & 67. quæst prima,infames. & ff.de pub.iud. l.2.5 quæst.tertia,calũniator.& ff. ad Turpil. l. in priuatis. & not. 100 Doct.post Host.in c.j.extra de calum.† Aliqua ãt dñr magna occulta, aliqua minora, aliqua maiora, aliqua maxima, aliqua occulta,& aliqua manifesta.de quib.50.dist.in summa.& no.Goffr. in c.quanto,extra de iureiur.in gl.qui falsa.& Io.And.post Inn. extra

extra de accus.c.qualiter.2.in addit. aliqua etiam crimina dicuntur capitalia.50.dist.si episcopus.6.q.j.infames.& no.Archid.25. dist.alias.Aliqua etiam dicuntur enormia, aliqua atrociora, aliqua mediocria,vt in d.c.ex tenore.de tẽp.ordin. & Inst. de iniur. * §.atrox.& not.in c.at si clerici.extra de iud.& scripsi in c.j.ext.de penit.& remiss. Præterea, cum quis ex fraudulento ɔsilio obligetur,vt in d.l.consilij.ff.de reg.iur.& in d.c.nullus ex cõsilio, de reg.iur.libro sexto,quomodo scienter consulens maleficiũ poterit excusari a culpabili fraude? cum etiam si alias esset ille fa- 101 cturus participans in crimine criminoso incidat in eãdem sententiam,vt in c. nuper. & in c.si concubinæ. ext.de sent. excom. & in atrociorib. sufficit affectus.s.cum propinquitate actus, licèt non sequatur effectus, vt in l.siquis non dicam rapere. C.de episc.& cleric.& in l.is,qui cum telo,C.ad leg.Cor.de sicar.& de 102 pœnit.dist.j.siquis non dicam.& siquis cum telo.patet etiam † q in crimine lęsę maiestatis ille qui sciuit & non reuelauit,eadem lege punitur.C.ad leg.Iul.maiest.l.quisquis cum militibus.ibi,eadem enim seueritate voluntatem sceleris, qua effectum puniri iura voluerunt.quomodo igitur talia consulens poterit excusari,cum etiam is,qui cognita adhuc consiliorum arcana non patefecit,minimè excusetur,vt colligitur in d. l. quisquis cum militibus,in fi.à contrario sensu,ibi dum dicit text.Is verò,qui vsus fuerit factione siue cognita ad hoc consiliorum arcana pate- 103 fecerit, absolutione ac tñ venia dignus habebitur. † Similiter ẽt puniuntur lenones,scilicet pęna lenocinij,qui suggerũt & consulunt fornicationes, vel adulteria, siue stupra, vt in Auth. de lenon. §. quia verò plurima. uersi. præcipimus itaque. vbi glos. super verbo,inuitam, dicit,maxime: nam idem, si vult, scilicet puella.quasi dicat, ita punitur leno, si blanditijs & adulationib. seducit puellam ad prostitutionem suis persuasionibus, sicut si raperet,arg.C.de episc.& cleric.l.raptores,in fi.vbi text.dicit,Cęteros autem omnes,qui conscij & ministri huius criminis reperti & conuicti fuerint, licèt eos susceperint, vel qualemcunque opem eis intulerint, siue masculi, siue fœminæ sint,cuiuscũque conditionis,vel gradus,vel dignitatis, pœnæ tantummodo capitali subijcimus, vt huic pœnæ omnes subiaceant, siue volentibus,siue nolentibus sanctimonialibus virginibus, seu alijs supradictis mulieribus tale facinus fuerit perpetratum.ad idem.C. de rap. virg. l.vnica, circa fin.ibi, nulli mulieri, siue volenti,siue nolenti peccandi locus relinquatur, quia hoc ipsum velle mulierum ab insidijs nequissimi hominis, qui meditatur rapinam inducitur,nisi etenim eam sollicitauerit,nisi odiosis artibus circumuenerit, nõ facit eam velle in tantum dedecus sese prodere ecce quomodo persuasionem raptui parificat, cum sequitur effectus prostitutionis.faciunt not.in c.sicut dignum, & in c.significasti.2. extra de homic. & in capit.ad audientiam. eod.titu.ubi Innoc.ex suis dictis multas qq.determinat,vel decidit videlicet.

104 Primò enim dicit, Nota † quòd ad hoc, quòd aliquis incurrat irregularitatem & peccatum ex homicidio, sufficit & est necesse quòd interuenerit vel consilium, vel præceptum, vel factum, vel defensio occidentis.50. distinct. siquis viduam. Et intelligitur consilium, vel mandatum dedisse in mortem alicuius,quando suasit illud vel rogauit, vel mandauit, vel alias consuluit vtilitatem, quæ sequeretur ex homicidio ostendendo, vt dicit Innoc.in d.c.ad audientiam.Et,vt clarius habeamus materiam,sequar modum D.Ant.de But.in d.c.ad audientiam.procedendo per qq.ex dictis Innoc.cum additionibus aliorum.

105 Primò igitur quæro, † an indirectè consulens homicidium, vt quia suasit iactum machinæ,vel balistæ,secuta morte, sit irregularis? Innocen. ibid. dicit, quòd sic. & idem Ioan. And. & 106 D.Ant.† hoc idem etiam dicit Innoc.si consuluit alicui, vt iret ad capiendum castrum,quod non potest capi faciliter sine morte hominum: nam captioni castri & iactui machinæ satis est affine homicidium, vt in c.de cætero,& in cap.continebatur,ext. de homic.& in d.cap.sicut dignum & in cap. suscepimus, ad fin. eod.titu.Idem dicit Host.quia tale officium non conuenit sacerdoti,vel promoueri volenti ad sacros ordines.vt in c. fi. in prin. extra de postul.& in d.cap.suscepimus.§.fin.

107 Secundò quæro, † quid si quis consulat, quòd castrum furtiuè, vel proditionaliter capiatur. Respon.secundum Innoc.ibid. quòd propter hoc non erit cõsulens irregularis,quamquam occasionaliter mors sequatur,nisi esset verisimile, quòd sine morte hominis non possit capi castrum.subdit tamen Inno.aliquos dicere, & fortè melius, quòd cum illicitum opus consulat, irregularis erit, etiam si casu mors inde sequatur,arg.in d. cap. con- 108 tinebatur,& c.præsbiterum,eo.tit.† idem si mandat aliquẽ verberari, quia satis credibile est q verberatus se defendat,& quòd ex plagis verberum mori posset, vt in c.2.& in cap.Petrus.extra de homic.in c.is qui.eo.tit.lib.6.

109 Tertiò quæro, † quid si consulatur, quòd maleficus capiatur, vel aliter insistatur consilio liciti operis. Respond. Innoc. quòd tunc consulens non erit irregularis, si præter eius conscientiam maleficus occidatur,quia hoc non consuluit,argu.in capit.fina. extra de homic. absit enim vt ea, quæ propter bonum & licitũ facimus, nobis debeant imputari, si quid præter nostram voluntatem inde contingat, vigesimatertia quæstione quinta,de occidendis.Et ita potest intelligi,quòd consulens rem licitam bona fide & sine fraude non obligatur ex consilio, vt in dictis iuribus superius allegatis & alijs similibus.subdit autem Innocent.quòd semper fit irregularis, si directè in mortem alicuius consilium dedit, vt in capit.sententiam sanguinis. extra ne cler. vel mona. 110 † Idem, si de voluntate sua processit, vtputa, quia parentes clerici verberati conueniunt & dicunt, quòd volunt hoc vindicare,nec clericus contradicit expresse,secundum Innocen.in cap. Matthęus. extra de simo.secus tamen,si expresse prohibeat,arg. in cap.sicut nobis.§.primo.extra de simo & est expressum in d.c. Petrus. dummodo ex corde prohibeat. alioquin in conspectu Dei cadit, cum tacitè consentiat homicidio. Et sic lex promotionis non semper in facto consistit, sed in facto & animo, vt patet decimaquinta quæst. prima, capit. fina.& ead.ca. q.6.cap.j. ante fin.& in d.cap.pręsbiterum,& in cap.dilectus.de homic.

111 Quartò quæro, † quid si alicui lęso,vel alicui,cui interest,consulatur homicidium fieri,ille tamen non statim,sed post longo tempore interposito perpetrat homicidium? Respon.secũdum Innoc.quòd consulens irregularis est, nisi ante homicidium secutum consilium datum,fuerit reuocatum,& nisi illi qui occidi debebat,denunciauerit,q sibi caueat.Sed ad hanc denunciationem non tenetur, si consiliarius probabiliter credat, quòd is, cui homicidium consuluit,acquiescat reuocationi, secundum Innoc.quod verum est,si homicida ex illo motus fuit,vt in d.ca. sicut dignum.§.qui verò.& §.fina.& in cap.de cætero. eo. tit. vbi 112 glos.quærit, † quando dicatur dedisse causam homicidio.Et respond.q consilio facto,opere vel præcepto: alias autem consulens non erit irregularis,vt in ca.cum I.& A.extra de re iud. ibi, & eorum dicta iudices secuti tantummodo,cum per alios ea pbata non essent,sententiam protulerunt. Vbi dicit glo. sic patet, quòd non sufficit probare conspirationem, vel coniurationẽ, vel falsitatem testis vel instri,nisi probetur iudicem secutum fuisse dicta falsorum seu cõspiratorũ testiũ, seu falsum instrm. C. si ex fal.instr.l.falsam.& arg. in c.sicut. ext. de testib.sed certe dato q in tali casu non esset irregularis,per arg. iurium pdictorũ,& q maximè si cõsuluit, vel suasit j. certũ tps occidi debere, & elapsum erat tps,& post lapsum tpis reuocatũ fuit consiliũ, vel ẽt si ante fuerit efficaciter reuocatũ,arg.in c.de illis.ext.de sponsal. & in c.sicut.§.1.de homic. & in c.fin.eo.tit.lib.6. attñ per hoc nõ restat quin mortaliter peccauerit mortẽ pximi cõsulendo pter iustitiã dolosè,sciẽter & appensatè,ẽt si ille nõ fuerit motus tali 113 ɔsilio sed aliàs fuisset ẽt facturus,† cũ talis ɔsulens ex solo suo cõsensu in malũ prædictũ mortaliter peccauerit,iuxta sententiam Saluatoris,Matth.5.dicentis,Audistis,qa dictũ est antiquis, non occides:qui aũt occidit,reus erit iudicio. Ego aũt dico vobis,siquis irascitur fratri suo,reus erit iudicio. Hoc est, quia mortaliter peccat. Vnde 1.Io.3. oĩs, qui odit fratrem suũ homicida est.

114 Quinto quæro † Mandaui alicui, quòd inimicum meum interficeret, & postea reuocaui mandatum, sed nihilominus ille occidit eum, an ego sim irregularis? Resp. secundum Inno.videtur quod non nedum si expresse, sed etiam si taciè reuocassem, vt quia is,cui mandaui, scit quod mihi reconciliatus est vel,quod parentelam mecum contraxit,vel compaternitatem, aut aliam amicitiam, arg.ff.de adim.leg.l.3.§.fi.& l.seq.Ratio autẽ diuersitatis est inter hunc casum & superiorem: quia ex quo mando causa mei, verisimile est, mandatarium acquiescere reuocationi: secus si consulo causa alterius, quia magis consueuerit homines seipsos diligere quàm alios, secundum Innoc. Host. tamen dicit, quòd ex illo mandato, quamuis reuocato secutum est homicidium,tunc mandans est irregularis,aliàs nõ. Quia verò hæc probatio difficilis est, talia non sine periculo suggeruntur. nam in dubio tutius est abstinere, vt in dict. cap. 115 decętero, ext. de homicid. Et notan. secundum Innoc. † quòd quando ille, qui consuluit homicidium causa alterius tenetur contrarium dissuadere & notificare periculum patienti, debet cautè procedere, ne quemquam prodat, & malum aliud inde sequatur, argum. in capit. quemadmodum, in fi. ext. de iureiuran. & in capit. si verò. §. 1. de senten. excommunic.in eo quòd defensio est licita, seruato moderamine inculpatę tutelæ,vt in l. ut vim. ff. de iust. & iure. & in capitu. ex tenore, de sentent. excommunic. & in capitu. significasti. de homic. debet enim auisare periculum patientem per modum quòd sibi prosit, & alteri non obsit, arg. 22. quæst. 4. si aliquod. & c. non solum, & ead. ca. q.5.hic videtur. & 2. q. 1. si peccauerit. accedunt etiam not. per Innoc. in cap. omnis vtriusque sexus. de pen. & remiss. vbi dicit,quòd confessor tenetur facere quicquid potest, vt peccatum, vel periculum impediatur sine expressione personæ cõfitentis, quam nullo modo prodere debet, ut ibi. & de pænit. distinct. 6. sacerdos. & accedunt not. in cap. significasti. ext.de adult.& in c.si sacerdos, ext.de offi. ord.

116 Sextò quæro,† qd si homicida iuratus & interrogatus dicat, q in nullo motus fuit pp consilium,vel mandatũ, an excusetur consulens,vel mandans? Resp. q si hoc famosum sit, & per ɔñs scandalosum,non est ei soli simpliciter id credendum, vt dicit

Dominus Ant.in d.c.ad audientiam. argu.in c. ex literis.'1. in fi. ext.de adult.vbi pp infamiam & ſcandalum indicitur purgatio ſacerdoti.Si verò occultum ſit homicidium,vel ipſum conſiliũ, ita ꝙ de tali conſilio vel mandato non ſit rumor, nec fama:tũc conſulens,ſi eius conſcientia ſe remordet, tanquàm irregularis abſtineat reuerẽter , cum ſit conſultius in huiuſmodi dubio abſtinere,quàm temere celebrare,vt in c.petitio tua,ext.de homi. ſi verò eum non remordet conſcientia , & homicida iuramẽto deponat ſe non motum propter illius conſilium , tunc poterit conſulens tolerari ſine impedimento irregularitatis , vt in cap. exhibita, circa fi.ibi, cum de illius obitu lęſam non habuit conſcientiam, ext.de homic.

117 Septimò,† quid ſi aliquis conſulat alicui,vt ſe proijciat in mare,vel ꝙ ſe de monte præcipitet, vel aliter ſe occidat? Reſp. ſecundum Inno.ꝙ coſulens eſt irregularis, vt in d. c. ſi quis viduã. 50.diſt.ibi dum dicit tex.ſi homicidij aut facto,aut dicto,aut præcepto,aut conſilio,aut defenſione , & c.accedunt.not.in c.continebatur, & in c.præsbiter.ext.de homic. & 24.quæſt.vlt.cap.fi. & extra de cler.pug in duel.cap. Henricus presbiter. & in capit. ſignificaſti, de homic.

118 Octauò quęro,†quid ſi quis conſulat alicui,vt alium occidat, & ille qui debebat occidi, occidat illum aggredientem,an conſulens efficiatur irregularis? Reſpondeo,Inno. refert opinionẽ dicentium, ꝙ ſic , quia conſilio illiciti operis dat operam,vnde quicquid mali ex tali conſilio ſequitur, etiam ſi caſu inde cõtingat,ſuę culpæ imputatur,arg.in d.c.ſuſcepimus. & in d.c.cõtinebatur.debuit.n.apud ſe cõſiderare hoc euenire poſſe , & ſic fuit in culpa non mature examinando conſilium, & non canendo futurum periculum,arg.50.diſt.ſi qui arborem.& c.ſępe contingit. Alij autem dicunt cõtrarium,ſ.ꝙ nullo modo conſiliarius prædictus eſt irregularis ex prædicto conſilio quia nullum conſilium dedit in mortem illius, immo eum mori nolebat . Vnde nec verbo, nec facto ſuo ſequutum eſt homicidium , ergo non debet ſibi imputari,arg.in c.dilectus.extra de homic.ibi, nec voluntate,nec actu homicidium perpetrauit . Subdit Innoc. Bene enim videtur , quòd ſi fraudulenter dediſſet conſilium, ſcilicet vt occideretur,ꝙ tunc eſſet irregularis.Et intellige vt occideretur.ſ.is,cui conſulebatur alium occidere . Certè tunc non eſſet dubitandum, ꝙ conſulens eſſet irregularis,arg.in d. c. hi qui arborem,& in d. cap. ſępe, & in c.ſignificaſti, extra de homic.Et ſi obijciatur,quòd fuit malum conſilium , & quòd dedit operam rei illicitæ, & ꝙ fuit in culpa & in magna negligentia, non examinando conſilium confiteor quòd fuit malum conſilium,ſed non contra illum, cui conſulebatur, hoc eſt non contra vitam eius,nec ad mortem eius,nec fuit negligentia conſultoris circa mortem illius,quia conſilium ſic debet intelligi,vt bene ſibi caueat,& attẽdat locum & tempus, vt ipſe & ſui occidi nõ poſſint illi ad mortem inſultando,vnde debuerunt attendere periculũ, & ſibi cauere , vt ſine periculo hoc facere poſſent:nam ſi alias conſulens incitaſſet aliquem ad occidendum , vbi eſſet periculum euidenter de morte illius,cui conſulitur homicidium, bene eſſet tunc conſulens irregularis.Nec obſtat, ſi dicatur, quòd

119 non fuit bonum conſilium,vt patuit ex euentu,† quia non debuit ille tranſgredi fines mandati.ff.mandati.l.diligẽter. & ideo ſi bene ſibi non cauit, ſibi imputetur , & non conſulenti , nam damnum,quod quiſque ſua culpa ſentit, ſibi debet, & non alijs imputare, vt in ca. damnum. de reg. iur.libro ſexto,& in l.quod quis ex ſua culpa. ff. de reg. iur. ergo conſulens non eſt irregularis, ſecundum Innoc.& ſequaces. quod de rigore verum credo. Sed pro conſcientia conſulerem abſtinendum, cum in dubijs ſemitam debeamus eligere tutiorem, vt in d.c.ad audientiã, & arg.in d.cap.pręsbiter.& in d.cap.continebatur , cum ſimilib. iuribus ſuperius allegatis.

120 Nonò quæro,† quid ſi aliquis cõſulat alicui,vel ſibi ſuadet,vt p ſua patria defendenda,vel p ſuo iure , aut pximi arma ſumat, & ſe mortis periculo ſubdat , & ſic in tali conflictu necetur , an cõſulens ſit irregularis. Rñdeo ſm Innoc.ꝙ non,arg.23.q.3.pro membris.& c.ſeq.23.q.8.igitur.& c.ſeq.& cap.hortatu , & c. ſeq.

121 † Decimò quæro,qd ſi in proximo prædicto caſu conſulens, vel ſuadens ſciat,vel veriſimiliter ſcire debeat, illum tunc moriturum,qui ſe pro patria ſupponit mortis periculo , vel pro iure ſuo,aut pro proximo. Reſpondeo ſecundum Innoc. tunc videtur quòd fiat irregularis,quia ordinata charitas eſt,ꝙ quiſque diligat plus corpus ſuum , quàm alterius. ſed certè q̃q̃ pro ipſo faciant not.in l.deberi.C.de fideic.lib attamen dictum ſuum non poſſet habere locum , niſi quando conſuleret , vt ſe exponeret morti pro vita proximi:tunc enim non eſſet ordinata charitas, quia non debet plus diligere vitam proximi , quàm vitam ſuã . eſt enim charitas ordo, vt primò,& ſup omnia diligatur Deus, ſecũdo propria anima,tertiò anima proximi ſicut propria.quartò vita proximi, ſicut propria. quintò & vltimò diligant bona temporalia , in quantum ſunt neceſſaria ad ſuſtentationem vitæ, ſecundum conſiderationem ſtatus & conditionis hominũ. Vnde ſuper illud Can.& ordinauit in me charitatem. dicit glo. multorum charitas deordinata eſt, quia quod primum eſt, faciunt vltimum,& quod vltimum,faciunt primum.Nam primũ eſt amare Deum ſuper omnia,vltimum verò amare bona temporalia pro neceſſitate ſuſtentationis humanæ. quem ordinem ſatis exprimit diuina vox dicens, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.& infra,& proximũ tuũ ſicut te ipſum. Deut.6.Matth.22.& Lucæ 10.nã in eo quod dicit,ſicut teipſum, intelligitur quicquid pertinet ad vitam naturalem moralẽ ſpiritualem & ęternalem, vt rectè ſentiũt gloſſatores. In eo autem, quod dicitur de re pub.non eſt par ratio: nam aliud eſt exponere vitam propriam pro vita vnius hominis,aliud pro vita totius patriæ,ideſt omnium hominum illius patriæ nõ enim nobis ſolis nati ſumus, nam primò naſcimur Deo, ſecundò patriæ, tertiò parentibus, & ſucceſſiuè cæteris proximis. Vnde Tullius libro primo de offic. dicit, Sed quoniam, vt præclare ſcriptũ eſt à Platone,non ſolum nobis nati ſumus,ortuſque noſtri partem patria vendicat , partem amici: atque, vt placet Stoicis, quæ in terris gignũtur ad vſum hominum omnia creari:homines autẽ hominum cauſa generatos eſſe, vt ipſi inter ſe alijs alij prodeſſe poſſint. In hoc noſtram debemus ſequi naturam, ducem,communes vtilitates in medium afferre, & c. omnes equidem nati tenemur patriam pro poſſe defendere etiam contra parentes,

122 † in tantum ꝙ licet occidere patrem contra patriam inſurgentem.C.ſi Curia relic. ciui.l.1.lib.10.& not. per gloſ.& Docto.23. q.3.c.fortitudo.& in c.j.ext.de conuer.infid.& ff.de relig.& ſumptu.fun.l.minime. Vbi patet,ꝙ debet filius in patrem,pater in filium,vir in vxorem, & econuerſo inſurgere pro patria defendenda. Ex quibus ſatis videtur quod talis conſulens irregularitatis maculam non incurrat,quod crederem de rigore ſuſtineri poſſe, ſed cautius eſt ob reuerentiam ſacri ordinis abſtinere,donec obtineat diſpenſationem à ſummo Pontifice.arg.not.in d.cap. decætero.& in d.c.ad audientiam,& in d.c.petitio. ext.de homic. & in c.Matthæus.extra de ſimo.

123 Vndecimo quæro,† quid ſi alicui conſulatur,ꝙ ſe indubitanter morti tradat pro honore Chriſti, pro fide, aut pro eccleſiæ libertate,an conſulens efficiatur irregularis? Reſpondeo ſecundum Innoc.quòd non etiam ſequuta morte , cum Chriſtus pro nobis mortem ſubierit,& ſancti martires ſanguinem ſuum fuderunt pro Chriſto & eccleſia ſua, quam acquiſiuit ſanguine ſuo, vt dixit Paul. Act. 20. qui etiam in propria perſona proteſtatur ibidem dicens, ſpiritus ſanctus per omnes ciuitates proteſtatur mihi dicens,quoniam vincula & tribulationes me manent Hieroſolimis: ſed nihil horum vereor,nec facio animam meã præcioſiorem quàm me.& Act.21.recedens à ſocijs dixit, quid facitis flentes & affligentes cor meum? Ego enim non ſolum alligari, ſed etiam mori in Hieruſalem paratus ſum propter nomẽ Domini Ieſu. Et infra Pet.2. dicit Apoſtolorum princeps Petr.

124 †In hoc enim vocati eſtis, quia & Chriſtus paſſus eſt pro nobis vobis relinquens exemplum , vt ſequamini veſtigia eius, ideſt vt ſicut Chriſtus voluit mori pro nobis,ita & nos,cum opus fuerit,ſubeamus mortem pro eius honore noſtroque profectu, vt vult ibi glo.& Io.Euangeliſta, ſua 1.Can.3.cap. dicit, in hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille p nobis animã ſuam poſuit,& nos debemus p fratribus animas ponere. Hinc etiam exhortatur Dñs ſuos fideles ad ſubeundam mortem pro domino ſuo.Mat.10. dicens, tradet autem frater fratrem in mortem, & pr filiũ,& inſurgẽt filij in parẽtes,& morte eos afficiẽt. Et inf. nolite timere eos,qui occidũt corpus,aĩam autẽ nõ pñt occidere.& inf. qui pdidit aĩam ſuã p me,inueniet eã. Simile Mat.16.

125 † In hoc.n.pfecta Chriſti charitas demõſtratur,quia mortẽ pro nobis ſubire dignatus eſt.Io.15. Maiorem hac dilectionẽ nemo habet,vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis:ſed cum nos eſſemus inimici,etiam pro nobis mori voluit. iuxta quod dicit Apoſt.ad Rom.5.Vt quid enim Chriſtus, cum adhuc infirmi eſſemus ſecundũ tẽpus pro impijs mortuus eſt iuſtus pro iniuſtis. Vix aũt pro iuſto qs moritur:nã pro bono forſitã qs audet mori.Cõmẽdat autem ſuã charitatẽ Deus in nobis: qm ſi cũ adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt:multo igĩ magis iuſtificati nunc in ſanguine eius ſalui erimus ab ira per ipſum.Si.n.cũ inimici eſſemus reconciliati ſumus Deo p mortẽ filij eius,multo magis recõciliati ſalui erimus in vita ipſius. Nã, vt dicit D.Bonauẽt. 2. reſpõſionis ſuæ Apolog.1.particula quarto; c.ſpirituali diuinæ legis intelligẽtia prææditos. nequaquã arbitramur ambigere perfectionis Euangelicæ culmẽ initiat Dauiticę turris ſpiritualib. ppugnaculis eſſe munitũ , qbus & foris hoſtilitas infeſta repellit,& intus trãquillitas imperturbata ſeruat.

126 †horũ aũt pcipuũ tenere locũ deſideriũ paſſionis, & mortis p noĩe Ieſu Chri ipſe nobilis dux exercitus Chriſtiani Apoſt. Pau-

127 lus,euidẽter oſtẽdit,cũ ad Hebr.12.dicit,† Deponẽtes oẽ põdus & circunſtãs nos pctm p patientiã curramus ad ppoſitũ nobis certamẽ aſpicientes in authorẽ fidei & cõſummatorẽ Ieſũ , qui ppoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucẽ cõfuſione contẽpta. Vbi gloſ. dicit,ſuccincti & expediti curramus ſine dubitatione ad certamen martirij aſpicientes in authorẽ fidei,qui.ſ.omnia bona terrena contẽpſit,vt nobis contẽnenda monſtraret,& nec in illis

quære-

quæreretur fęlicitas,nec in iſtis infęlicitas timeret.Et paulo poſt, vinctus eſt,qui infirmitatũ vincula ſoluit: mortuus eſt, qui mortuos ſuſcitauit. Amore itaq; eius ſimilia patiamur. hæc gloſ. Ad hoc quoq; ipſe Apoſt.ſuo nos hortatur exẽ. 2.Cor.13. dicẽs, Ego autem libentiſſimè impendam & ſuperimpendar ego ipſe pro animabus veſtris, licèt plus vos diligens minus diligar. Vbi dicit gl.perfecta charitas hæc eſt,vt quis paratus ſit etiam pro fratribus mori.Sed nũquid mox vt naſcitur iam prorſus perfecta eſt imò vt perficiatur naſcitur:cum fuerit nata,nutritur:cum fuerit nutrita,roboratur:cum fuerit roborata,perficitur : cum autẽ ad perfectionem venerit, dicit cum eodem Apoſtolo ad Philip.1. Mihi.n.viuere Chriſtus eſt,& mori lucrũ.Quod ſi viuere in carne hic mihi fructus operis e , & quid eligam ignoro , coarctor autem eſt duobus, deſiderium habens diſſolui & cũ Chriſto eſſe multo magis melius eſt . permanere autem in carne neceſſariũ eſt propter vos.hæc eſt intentio gloſſæ,cum dicit, Cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto.per quam gl. colligitur ꝙ perfectæ charitatis actus eſt ſui corporis diſſolutionem & mortẽ appetere exẽplo ipſius Apoſtoli dicentis ibid. paululũ ſupra , ſcire autem volo vos fratres, quia quæ circa me ſunt magis ad profectum venerunt euangelij ita vt vincula mea manifeſta fierent in Chriſto in omni ꝑtorio & in cæteris omnibus,vt plures è fratribus in Dño confidentes in vinculis meis abundantius auderent ſine timore verbum Dei loqui. & infra , ſed in omni fiducia ſicut ſemper & nũc magnificabitur Chriſtus in corpore meo,ſiue per vitam, ſiue per mortem.Et infra,Deſiderium habens diſſolui,& cũ Chriſto eſſe.vbi dicit gl.ſunt quidam homines imperfecti , qui cũ patiẽtia moriuntur: & ſunt quidam homines perfecti, qui cum patientia viuunt.Qui enim deſiderant iſtam vitam, cum illis venerit dies mortis,luctantur aduerſus ſe , vt ſequantur voluntatem Dei.Qui non deſiderat ſicut Apoſt. diſſolui & eſſe cum Chriſto non patienter moritur,ſed patienter viuit & delectabiliter moritur . Vnde paſſioni propinquãs exultabat & gloriabatur dicẽs 2.Thim.4.Bonum certamen certaui,curſum conſumaui , fidem ſeruaui, in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ. Patet ergo,

128 † ꝙ gl.prædicta intendit exprimere perfectionem charitatis cõſiſtere ĩ deſiderio mortis. hoc etiam triplici ratione poteſt oſtẽdi. Primò ratione vnionis . Secundo ratione transformationis. tertio ratione diffuſionis. De primo ſic oſtenditur , Amor vnit amãtem cum amato , nam amor eſt vis vnitiua,vt dicit Dioniſ. & patet ex verbis Dñi dicẽtis Io.15.Ego ſum vitis, & vos palmites.& infra,ſicut dilexit me pater,& ego dilexi vos, manete in dilectione mea.Et ſupra dixit,Manete in me,& ego in vobis.& Io. 13.dixit,in hoc cognoſcent omnes,quia mei diſcipuli eſtis,ſi dilectionem habueritis adinuicem.& Io.17.non pro his aũt rogo tantum, ſcilicet qui prius crediderant,ſed pro his , qui credituri ſunt per verbum eorum in me,vt omnes vnum ſint , ſicut tu pater in me,& ego in te,vt & ipſi in nobis vnũ ſint,vt mundus credat,quia tu me miſiſti.Et ego claritatẽ, quã dediſti mihi dedi eis, vt ſint vnum ſicut & nos vnum ſumus.Ego in eis,& tu in me , vt ſicut conſumati in vnum,& cognoſcat mundus, quia tu me miſiſti,& dilexiſti eos,ſicut & me dilexiſti. Ecce quàm expreſsè demonſtrat amoris vim vnitiuam : nam ex dilectione duorum fit ligatio diuerſorum in ſubſtantia vnitorum tamen per charitatẽ & beneuolam voluntatem. hoc etiam ſenſu loquitur Apoſt. ad Epheſ.4.dicens,obſecro itaq; vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione,qua vocati eſtis cum oĩ humilitate & manſuetudine,cum patientia ſupportantes inuicem in charitate ſolliciti ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis . vnũ corpus.ſ.miſticum,vel politicum,& vnus ſpiritus.ſ.vnitate voluntatum,ſicut vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ, & diſtribuẽs membra corporis prælibati.ſ.prophetas,Apoſtolos,Euãgeliſtas, paſtores & Doctores.ſubdit, ad conſumationem ſanctorum in opus miniſterij,in ædificationem corporis Chriſti,donec occurramus oẽs in vnitatem fidei,& agnitionis filij Dei in virum perfectum.Et infra, in menſuram vniuſcuiuſq; membri augumentum corporis facit in ędificationem ſui in charitate.Et ſic oſtendit ſe de hac vnitiua charitate loqui. hoc idẽ probat Lucas Act. 4.dicens,multitudinis autem credentium erat cor vnum, & aĩa vna.ex quib.euidẽter oſtẽditur, & ſequitur è uicino,ꝙ perfectus Dei amor perfectè inclinat amantem ad oẽ illud,per quod conuenientius,intimius & celerius amato poſſit vniri . Sed nihil eſt, ꝙ magis diſponat,vt celerius & intimius ſpiritus hominis, in ſtatu mortalitatis exiſtens vniatur immortali & impaſſibili Deo,q̃

129 ſuſtinentia mortis illatæ propter honorem Dei † neceſſe eſt igitur perfectè amãtem hoc deſiderare anteq̃ illud obtineat , & cũ obtinuerit, perfectè lætari . Vnde & de Apoſtolis dicitur Act. 5. Et illi quidem ibant gaudentes à cõſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.Et 1.Ioan.4. perfecta charitas foras mittit timorem.

De ſecundo ſic oſtẽditur, Amor transformat amantẽ in amatum,vt dicit Hugo de San. Vict. Inde dicit Tullius de Amicitia, Amicus eſt alter ego . Et hoc idẽ dicit Hier. ſuper Micheã. Hinc etiam Irichus dixit, Amicus eſt eadem anima & dimidium animæ meæ. & Hier. refert vbi ſupra. Et ſatis tractat Ambr.lib.3.de offic.circa fi.Qui igitur perfectè Chriſtum amat,præcipuo mentis affectu eidem configurari peroptat, in his potiſſimè,quę diuina lex dictat.Sed configuratio ad Chriſtum præcipuè ſaluandis conueniens in ſtatu præſentis miſeriæ attenditur ſm aſſimilationem in paſſione,& morte,Petro atteſtante,qui ait,j.Pet.2. Chriſtus paſſus eſt pro nobis,vobis relinquens exemplum,vt ſequamini veſtigia eius. Hoc idem innuit Apoſt.de ſe loquens ad Philip.3.ſed quæ mihi fuerant lucra hoc arbitratus ſum ,ppter Chriſtum detrimenta.Et infra, pp quem omnia detrimẽtum feci , & arbitror vt ſtercora,vt Chriſtum lucrifaciam. Et infra,ad cognoſcẽdum illum & virtutem reſurrectionis eius,& ſocietatem paſſionis illius configuratus morti eius, ſiquõ currã ad reſurrectionem.Et infra,quicũq; ergo perfecti ſumus,hoc ſentiamus. & notandum ꝙ cupiens ad virtutem reſurrectionis attingere,dicit ſe prius configuratum morti eius, volens innuere ꝙ ad id inclinatione præcipua perfectæ charitatis ardor inflammat, iuxta illud

130 Can.vlt.† Fortis eſt , ut mors dilectio, dura ſicut inferus emulatio , lampades eius lampades ignis atq; flammarum. Hinc etiam dixit Apoſt.ad Rom.8.ſi aũt Chriſtus in vobis eſt, corpus quidẽ mortuum eſt pp peccatũ , ſpiritus uerò uiuit pp iuſtificationẽ. Et infra,nam quos pręſciuit,& prædeſtinauit cõformes fieri imaginis filij ſui,ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.Et infra, Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio,an anguſtia?an perſequutio?an fames? an nuditas? an periculum? an gladius?ſicut ſcriptũ eſt . quare pp te mortificamur tota die extimati ſumus, ut oues occiſionis . Sed in his oĩbus ſuperamus pp eũ, qui dilexit nos:certus ſum enim , quia neq; mors , nec uita , nec Angeli , nec principatus,nec uirtutes, nec inſtantia, nec futura, nec fortitudo , nec altitudo, nec profundum , nec alia creatura poterit nos ſeparare à charitate Dei , quæ eſt in Chriſto Ieſu , Domino noſtro.

Hinc Dionyſ.7.c.Eccleſiaſticæ Hierar.dicit,ꝙ ex ſcriptura docemur , ꝙ etiã in hoc ſęculo Deiformẽ uitam inchoamus , quã in cęlo cõſumabimus. niſi.n.poſſemus aliqualiter Deo patri noſtro conformiter operari tanq̃ filij,non dixiſſet Dominus Matt. 5.Eſtote ergo & uos perfecti ſicut & pater veſter cæleſtis perfectus eſt.Nam cuius opera quiſq; facit,eius filius eſt, Io. 8. Hinc ẽt dixit Apoſt.ad Ephe.5.eſtote imitatores Dei,ſicut filij chariſſimi & ambulate ĩ dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos,& tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo in odorẽ ſuauitatis.Hinc etiam dicit Aug.ꝙ homo efficitur id, quod diligit. Et cum plura cumulet, ſubdit,ſi Deum diligis , quid dicam? Deus eris? non audeo ex me dicere , ſed ſcrutare ſcripturas:ego dixi,Dij eſtis,& filij excelſi omnes,Pſ.80.

De tertio ſic oſtenditur , Amor eſt uirtus liberaliter diffuſiua, ut dicit Ric.de San. Vict.nã amãs liberaliter diffunditur in amãtem.Hinc dixit Apoſt.2.Cor.ult.Ego autem libentiſſimè impẽdam,& ſuperimpendar ego ipſe pro animabus ueſtris, licèt plus uos diligens minus diligar.Et ad Rom.5.dicit, charitas Dei diffuſa eſt in cordib.noſtris per ſpiritum ſanctum,qui datus eſt nobis. Vbi igĩ pfectus eſt amor,ibi & pfecta diffuſio uel actu,ſi opportunitas adeſt, vel ſi nõ adeſt,ſaltẽ deſiderio pleno. Cũ igĩ traditio ſui in mortẽ p alicuius amore ſit diffuſionis pmaximę , neceſſe eſt perfectũ charitatis amorem ad id aſpirare,iuxta qd dicit Dñs Io.15.Maiorem hac dilectionem nemo habet,ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis . Mortem itaq; pro Chriſto deſiderare morti ſe pro Chriſto exponere & in mortis agone gaudere , perfectæ charitatis eſt actus totaliter expreſſiuus . Hinc Beatus Laurentius, dum in craticula ſuprapoſitus ureretur, ad impijſſimũ tyrannum dixit , Carbones hi refrigerium mihi pręſtant. & de Beato Stephano lapidato cantat eccleſia,lapides torrẽtis dulces illi fuerunt,ipſum ſequuntur oẽs animæ iuſtæ.

131 Sed ſciẽdum nobis eſt,† ꝙ martirium duplex eſt.Aliud occultum,aliud manifeſtum.nã à proſequente mactari in aperto opere martirium eſt,ſed adiuuante nos Dño cõtumelias ferre,odiẽtem diligere,patientiam in animo ueraciter cuſtodire, carnalia deſideria ſpiritus gladio trucidare,inter epulas eſurire,inter multas ueſtes & ꝑcioſas algere,paupertate premi,inter diuitias,quas mundus offert,quas malignus oſtẽtat, quas noſter deſiderat appetitus,martirium ſine ſanguine nuncupatur. Vnde Apoſto ad Heb. 11.inter ſpecies martirij tentationis uictoriam intellexit dicẽs , Alij uerò ludibria & uerbera experti, inſuper & uincula & carceres lapidati ſunt,ſecti ſunt,tentati ſunt , in occiſione gladij mortui ſunt.Hinc etiam Dñs pauperibus & martiribus regnum Cęlorum ęqualiter repromiſit,Mat.5.dicens.Beati pauperes ſpiritu,qm ipſorum eſt regnum cęlorum. Et infra, Beati qui perſecutionem patiuntur pp iuſtitiam,qm ipſorum eſt regnum cęlorum.Et quamuis prolixius ſit martirium ſine ſanguine, quia diutius uita cõiter perſeuerat: glorioſius tñ eſt cum ſanguine , quia mors eſt ultimum terribiliũ.hoc igitur maius eſt in gratia,ſublimius in poteſtate,& precioſius in honore, ut dicit Cyprianus in

132 quadam epiſtola.† qui etiam uocat martires,eremitas & religioſos,ut no.Archid.50.diſt.ſi quis præpoſtera. ibi, mandant aliqua martires fieri.dicit Archid.ꝙ tempore Cypriani Gentiles feriebant inceſſabili rabie Chriſtianos . Et cum ex Chriſtianis aliqui

cederent,

cederent, aliqui verò persisterent, q persistebant ab aliquib. martires dicebātur, qui pro lapsis penitentib. preces Dño porrigebāt. 133 † Martir.n. Grecè, Latinè testis dr̃. ergo qlibet verus fidelis & iustus, martir dici potest, quia iustè viuēdo testimonium perhibet veritatis fidei Christianæ. Hinc etiam Cōfessores vocātur Martires desiderio, & promptitudine voluntatis, vt de Beato Martino, Ambrosio, & Francisco, cęterisq; similib. ecclesia sancta cā-134 tant. † Martirem.n. non facit pęna, sed cā. Nec enim latro ille ad dexteram Christi pendens, cui dixit Dñs, hodie mecum eris in Paradiso, Lucæ 23. pro Christi nomine crucifixus est, sed ꝓ meritis facinorum suorum. nec quia credidit passus est, sed dum pateretur credidit, vt dicit Aug. de vnico baptismo, lib. 4. & de consec. dist. 4. baptismi vicem. nā non baptizati formali baptismate Christi fidem constanter amplectentes, & morte propria confirmantes effusione sui sanguinis baptizantur. de cōsec. dist. 4. cathecuminum. qui ergo martiriū pro Christi nomine susceperit, vitam ęternam absq; dubio continuo possidebit, etiam si à malis suis non fuerit per penitentiam aliam liberatus, vel per sacramentum fidei sacro baptismatis fonte respersus. 15. q. 1. vt itaq;. & not. Archid. in d.c. cathecuminum. Patet in Beata Emerentiana & similibus. Vnde dicit Archid. in d.c. cathecuminum, 135 † ꝙ quatuor modis martyres appellātur. Vno modo, cum quis interficitur pro tuenda lege Dei, vt patet. 2. Machab. 7. secundo modo, cum quis interficitur pro veritate tuenda, vt de prophetis & de Io. Baptista, Mar. 6. & Matth. 23. dixit Dñs, Hierusalē Hierusalē, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, &c. Tertio modo dñr martires, sancti innocentes, qui vice Christi fuerunt occisi, Matth. 2. quod etiam piè credendum est hodie in paruulis non baptizatis, si pro Christi nomine necarentur, vt dicunt Thom. & Pet. & communiter Theologi in 4. Sent. dist. 4. quanquā Hug. aliter dixerit, quod non placet, 15. q. 1. firmissimè. Quarto modo martires propriè & strictè dicuntur, qui ꝓ Christi fide & sui nominis confessione mactantur, vt Apostoli & san-136 cti martires, qui Christi fidem suo sanguine comprobarūt. † Vnde rectè dicitur, ꝙ in martirio plus facit opus q̃ volūtas, licèt ēt voluntas martirii præmietur, de penit. dist. j. nunquid Cain. & c. importuna. & 23. q. 5. non est. & q. 8. conuenior. nam & ille latro martir dicitur ratione pręmij, quia sicut martir, sic & latro inter pęnas Christum non timuit confiteri, vt dicit. gl. in d.c. importu-137 na. & vide Thom. 2.2. q. 124. art. 3. vbi quęrit, † an martirium sit actus maximæ perfectionis. & respondet ꝙ de aliquo actu virtutis dupliciter loqui possumus. Vno modo secundū speciē actus ipsius, prout comparatur ad virtutem proxime eliciētem ipsum & sic non p̃t esse ꝙ martiriū, ꝙ cōsistit in debita tolerantia mortis, sit perfectissimum inter virtutis actus, quia tolerare mortem non est laudabile, secundum se, sed solum secundum ꝙ ordinat̃ ad aliquod bonum, quod cōsistit in actu virtutis, puta ad fidem & dilectionem Dei. Vnde ille actus virtutis, cum sit finis, melior est. Alio modo potest considerari actus virtutis, secundum ꝙ comparatur ad primum motiuum, quod est amor charitatis, & ex hac parte pręcipuè aliquis actus habet quod ad perfectionem vitæ pertineat: quia, vt Apost. dicit, ad Colo. 3. charitas est vinculum perfectionis. Martirium aūt inter omnes actus virtuosos maximè demonstrat perfectionem charitatis, quia tāto magis ostenditur aliquis aliquam rem amare, quanto pro ea rē magis amatam contemnit, & rem magis odiosam eligit pati. Manifestum est aūt, ꝙ inter omnia alia bona præsentis vitæ maximè amat homo ipsam vitam, & è cōuerso maximè odit ipsam mortem, & præcipuè cum doloribus corporalium tormentorum, quorū metu etiam bruta animalia à maximis voluptatibus abstrahuntur, vt dicit Aug. in lib. 83. qq. Et secundum hoc patet ꝙ martirium inter cæteros actus humanos est perfectius secundū suum genus, quasi maximæ charitatis signum, secūdum ꝙ dixit Dñs Io. 15. Maiorem hac dilectionem nemo habet vt animam 138 suam ponat quis pro amicis suis. † Vnde & Aug. in lib. de Sancta Virginitate, præfert martirium virginitati, quę ad perfectionem pertinet. Nec obst. si dicatur, ꝙ ad perfectionem vitę videtur ꝑtinere id, quod cadit sub consilio, & non sub præcepto, iuxta illud Matth. 19. si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus & veni, sequere me. Sed sustinere mortem pro confessione fidei, videtur sub præcepto cadere, ad Rom. 10. Corde.n. creditur ad iustitiam, ore aūt cōfessio fit ad salutem. & 1. Io. 3. dicitur, ꝙ nos debemus pro fratribus animas ponere. ergo videtur ꝙ martirium non pertineat ad perfectionem. Quare respondetur, secundum Thom. vbi supra in respons. ad 1. arg. ꝙ nullus est actus perfectionis sub ꝯsilio cadens, q in aliquo euētu non cadat, etiā sub præcepto, quasi de necessitate salutis existēs, sicut dicit Aug. in lib. de adulterinis coniug. ꝙ aliquis incidit in necessitatem seruandæ continentię pp absentiam, vel infirmitatem vxoris, & ideo non est contra perfectionem martirij, si in aliquo casu sit de necessitate salutis. Est eñ aliquis casus, in quo martirium ferre non est de necessitate salutis, puta cum ex zelo fidei, & charitate fraterna multotiens leguntur sancti martires sponte se obtulisse martirio. illa autem præcepta sunt intelligenda secundum præparationem animi. Hęc Thom. ibidem. Qui ēt subdit, in respons. ad 2. arg. ex verbo Greg. vlt. Moral. ꝙ obedientia cunctis victimis præfertur, nam martirium complectitur illud, quod summum esse potest in obedientia, vt s. aliquis sit obe-139 diens vsq; ad mortem, sicut de Christo legitur ad Philip. 2. † Vnde patet ꝙ martirium, secundum se est perfectius q̃ obedientia absolutè dicta. Nec obst. etiam si diceretur ꝙ melius videretur esse aliis prodesse, q̃ seipsum in bono conseruare, quia bonū gētis melius est, q̃ bonum vnius hominis, secundum Philosoph. 1. Ethic. vnde docendo & gubernando prodest quis multis, sed martiriū sustinendo sibi soli prodest: quare respondetur ꝙ talis ratio procedit de martirio secundum propriam speciem actus considerato, ex qua non habet excellentiam inter omnes actus virtutum, sicut nec fortitudo excellentior est inter omnes virtutes, dicit Thom. vbi supra in resp. ad 3. arg.

140 Quærit etiā Thom. ibid. de pęna martirii, videlicet, † an mors sit de ratione martirij. Et respondet ꝙ martir dicitur, quasi testis fidei Christianæ, per quam nobis visibilia pro inuisibilib. contēnenda proponuntur. Vnde Apost. ad Heb. 11. dicit, fide Moyses grādis factus negauit se esse filium filię Pharaonis, magis eligēs affligi cum populo Dei, q̃ temporalis peccati habere iocunditatem, maiores diuitias ęstimās thesauro Aegyptiorum improperium Christi: aspiciebat enim in remunerationem, fide reliquit Aegyptum non virtus animositatē regis. Inuisibilem enim tanquam vidēs sustinuit. Ad martirium ergo pertinet, vt homo testificetur fidem se opere ostendens cuncta præsentia contemnere, vt ad futura & inuisibilia bona ꝑueniat. iuxta qđ dicit Apost. 2. Cor. 4. nam quod in pręsenti est, momentaneū & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitatem ęternū gloriæ pondus operatur in nobis contemplantib. non quæ videntur, sed q̃ non videntur: quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, ęterna sunt. Quandiu autem homini remanet vita corporalis nondum se opere ostendit temporalia cūcta despicere. Consueuerunt enim homines & cōsanguineos & omnia bona possessa contemnere & etiam dolores corporis pati, vt vitam conseruent. Vnde Sathan induxit contra Iob, pellē pro pelle, & cūcta, quæ habet homo dabit pro anima sua. i. pro vita, Iob 2. Et ideo ad perfectā rōnem martirij requiritur ꝙ aliquis mortem sustineat pp Christum. Vnde Beatus Maximus in quodam sermone de martirib. dicit, Vicit ergo ꝓ fide moriendo, qui vin-141 ceretur sine fide viuendo, † nam fortitudo principaliter cōsistit circa pericula mortis. Vnde propriè martirium nō dicitur pro sola tolerantia carceris, vel exilij, vel rapinæ diuitiarum, nisi fortè secūdum ꝙ ex his sequitur mors, vt de sancto Marcellino Papa martiriū celebratur, qui mortuus est in carcere, vt dicit Tho. 142 vbi supra, art. 4. † Aliter tamen quandoque sumitur martirium per quandam similitudinem, sicut Hiero. in sermone de assumptione Beatæ Virg. dicit, Rectè dixerim, ꝙ Beata Dei genitrix Virgo, & martir fuit, cū tamē in pace vitā finierit. Et Beata Lucia dixit Pascasio, Si me inuitā feceris violari, castitas mihi duplicabitur ad coronam. volens inferre ꝙ violentia passiuè species 143 fit martirii, si pro Christi nomine toleretur. † Vnde & Apost. ad Heb. 11. inter species martirij intendit exprimere violētiam, cū dicit, Alij verò ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres. Et ad Heb. 10. exprimit etiam rapinam bonorum dicēs, Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum, & in altero quidem opprobriis & tribulationib. spectaculum facti, in altero autem socij taliter conuersantium effecti, nam & cunctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cū gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam. Nolite itaq; amittere confidentiam vestram, quę magnam habet remunerationem: patientia enim uobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes reportetis promissionem.

144 Vltimò quærit Thom. ibid. † an sola fides sit cā martirij: Et respondet, ꝙ martires, sicut dictum est, dicuntur quasi testes, q.a.s. corporalibus suis passionib. vsq; ad mortē testimoniū perhibēt veritati, nō cuicunq;, sed veritati, quæ ſm pietatē est, q̃ per Christū nobis innotuit. Vnde & martires Christi dñr quasi testes ipsius. huiusmodi autē est veritas fidei: & ideo cuiuslibet martirij causa est fidei veritas. Sed ad fidei veritatem nō solum pertinet ipsa credulitas cordis, sed etiam extrinsece protestatio. quæ quidem fit non solum per verba, quibus aliquis confitetur fidem, sed etiam per opera, quibus aliquis fidem se ostendit habere, iuxta illud Iaco. 2. Quid proderit fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Et infra, sic & fides si non habeat opera, mortua est in semetipsa. Sed dicet quis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: Ostende mihi fidem tuam sine operib. & ego ostendam tibi ex operib. fidem meam. Vnde & de quibusdam dicitur ad Tim. 1. Cōfitentur se nosse Deū, factis aūt negāt, & ideo uirtutum oīum opera, secundum ꝙ referuntur in Deū, sunt quædam fidei protestationes, per quam nobis innotescit, ꝙ Deus huiusmodi opera requirit à nobis, & nos pro eis remune-145 rat. Et secundū hoc possunt esse martirii causa. † Vnde & Beati Io. Baptistæ martirium in ecclesia celebratur. qui non pro negāda fide, sed pro repręhēsione adulterij mortem sustinuit ab herede, ut

rede, ut patet Mar 6. & Mat. 14. Ex hoc etiam 1. Pet. 4. dicitur, Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut aliquid huiusmodi. Si autem vt Christianus non erubescat, glorificet autem 146 Deum in isto nomine. † Christianus.n. dicitur, qui Christi est: dicitur autem aliquis esse Christi non solum ex eo, ꝙ habet fidē Christi, sed etiam ex eo ꝙ Spiritu Christi ad opera virtuosa procedit, iux. illud Apost. ad Rom. 8. si quis Spiritum Christi nō habet, hic non est eius. Secūdò dicitur esse Christi, qui ad imitationē Christi peccatis moritur, vt probat Apost. ad Galat. 5. dicens, Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Et ideo vt Christianus patitur, non solum, q patitur pro fidei confessione, quæ fit per verba, sed etiam quicūque patitur pro quocunq; bono opere faciendo, vel pro quocūque peccato vitando pp Christum, quia totum hoc pertinet ad fidei protestationem. Vnde quodcunq; bonum humanum refe-147 ratur in Deum, martirij causa dici potest. † Ex sic pro ecclesię statu & libertate mortem sustinentes, martires possunt meritò reputari. Et Chrisost. ibi dicit, pp iustitiam, hoc est pp virtutem pp defensionem aliorum, pp pietatem. iustitiam enim consueuit Dñs pro omni virtute animæ designare, non autem dixit, Beati, qui à gentibus persecutionem patiuntur, ne putes illum solū Beatum, qui persecutionem patitur propter idola non colenda. 148 † Ideo & qui ab hęreticis persecutionē patitur propter veritatē non relinquēdam, Beatus est, quia pp iustitiam patitur. sed & si quis ex potentib. qui Christiani vidētur forsitan pp peccata sua correptus à te, fuerit te persecutus, Beatus es cum Io. Bapt. Si.n. verum est, ꝙ prophetæ martires sunt, qui à suis occisi sunt, sine dubio, qui pp causam persecutionis si aliquid patitur, etsi ab alijs patitur, mercedem martirij habet. & ideo nō posuit scriptura ꝑsonas persequentium, sed solam causam, vt non aspicias quis te persequit̃, sed pp quod. Hæc Chrisost. sup Matth. vbi supra. Hier. 149 etiam in legenda Sanctæ Paulæ dicit, † Non solum effusio sanguinis in confessione reputatur martiriū, sed deuotæ quoq; mētis seruitus est quotidianum martirium. Et Chrisost. in quodam sermone dicit, habet paupertas martiriū suum, & egestas bene tolerata facit martirem: egestas inquam, propter Christum, nō propter necessitatem.

150 † Sed nunquid semper sit consultius pro martirio se carnificibus exhibere? Respondeo secundum Isid. de summo bono, ꝙ non indistinctè, sed discretè se quis debet offerre. Vnde dicit lib. j. c. 24. vir sanctus vltro se in agone pro certamine debet offerre iustitię: & si agonis fructum viderit vberrimum, non debet laboris declinare periculum. Quòd si magnus est labor, quantū animarum lucrū, declinandus est labor. Vtrumq; horū fecit Apost. qui & periculis vltro se dedit, vbi maximum animarū lucrū vi-dit, & sapienter se periculo abstulit, vbi fortiorem laborem, q̃ lu-151 crum esse conspexit. † Vnde Cęsarem appellauit periculum fugiens ex Iudęa, Act. 25. 26. & 28. Et de Damasco per fenestram in sporta dimissus est per murum, vt effugeret manus præpositi gētis Arete regis. 2. Cor. 11. nec tamen effugere voluit manus Neronis, cuius imperio decollatus est extra Romam, vbi dicitur ad tres fontes. inde dicit ibi gl. in ver. per fenestrā &c. Quidam insigne factum hoc esse dicunt, quia non Dei auxilio liberatus est, sed ante non est necessarium Dei suffragium, q̃ deficiat humanum. nec debet aliquis expectare diuinum auxilium, dū habet quid faciat, ne videatur tentare Deum. Ideo & Apostolus à discipulis per fenestram in sporta dimissus est, vt effugeret. Sed videtur non fecisse sicut bonus pastor, sed vt mercenarius, cui nō est cura de ouibus, quas lupo veniente deserit, vt dicit Dominus Io. 10. Subdit gl. prædicta, sed nunquid nō fuit ei cura de ouibus, qui fugit? fuit planè. Eas enim pastori in cęlo sedenti orationib. commēdabat, qui & ab ipso suo pastore dictum audierat, si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. Matth. 10. Quis autem credat hęc ita Dñs fieri voluisse, vt necessario misterio, sine quo viuere nequeūt greges, quos suo sanguine comparauit. Nec ipse Christus hoc fecit, quādo portantib. parentib. in Aegyptum paruulus fugit, Matth. 2. quia necdum ecclesias congregauerat, quas ab eo desertas fuisse dicamus. Faciant ergo serui Christi ministri verbi, quod præcepit, vel permisit, sicut ipse Christus fugit in Aegyptū, fugiant omnino de ciuitate in ciuitatem, quādo eorū quisq; specialiter à persecutoribus quæritur, vt ab aliis qui non ita requiruntur, non deseratur ecclesia, sed præbeat cibaria conseruis, quos aliter viuere non posse nouerunt. Cum autē omnium i. episcoporum & clericorum & laicorum est cōe periculum, si qui alijs indigent, non deserantur ab his, quibus indigent. aut igitur ad loca munita omnes transeant, aut qui habent necessitatem remanendi non relinquant ab eis, per quos illorū est ecclesiastica supplenda necessitas, vt vel pariter viuant, vel pariter sufferāt, ꝙ eos paterfamilias nollet pati. hoc idē sentit Aug, in Hom. super Io. 12. c. ibi, Qui amat animam suam, &c. dicens, Cum autem causæ actus venerit, vt hæc conditio proponatur, aut faciendum esse contra Dei præceptum, aut ex hac vita migrandum, quorū duorum homo cogatur alterum eligere comminātе mortem persecutore, vbi eligat Deo dilecto mori, q̃ offenso viuere, ibi oderit in hoc mundo animam suam, vt in vitā ęternam custodiat eam. Et parum supra idem Aug dicit, si cupis vitam tenere in Christo, noli mortem timere proximo, sane intelligendo, vt dictum est, si illa extrema conditio proponatur. aliter autem tutius est fugam eligere, vbi profectus aspicitur plurimorum. iuxta quod dicit Beatus Maximus in sermo. de martirib. Rectè atq; ex debito, ecclesiæ Beatorum Martirum celebrat insignia, qui illuminantes virtute fidei suę innumerabiles populos, soli quidem illatam sibi senserunt mortem, sed nō soli mortis suæ beneficia possederunt. Immensa enim Dei nostri pietas multiplex ad bonitatem, & artifex ad salutem proponēs arduā virtutū palmam raros appetitores preciosam in paucorū trium-152 phis plurimorum commodis perspicit. † Illorum siquidem merita, nostra vult esse suffragia, simulq; dum nobis fidem verā duro martirij agone cōmendat afflictionem præcedentium instructionem efficit posterorum. Quanta est circa nos Dei nostri solicitudo, illos examinat, vt nos erudiat. illos ꝯterit vt nos acqrat eorumq; cruciatus nostros contulit esse perfec. Meritò ergo eos colimus, qui periculis suis pugnant & nostris vtilitatib. militant, qui per lucis vitæq; contemptum edocent nos quantum Deo nostro debeamus affectum. Hæc ille. Ex quibus clarè patet, ꝙ nō inconsultè & temerariè se debet quis ingerere morti, sed cautè, prudenter & discretè, patienter viuere, & mortem pro Christo pati auide peroptare.

Circa quod Henricus de Gandauo in suo quolibet 12. q. 29. 153 vbi tractat, † an status prælatorū maior sit, & perfectior quàm status religiosorum, in vltima charta dicit, ꝙ prælatus se totū offert, quia & vitam ad seruitium, & mortem ad supplicium quandocunq; fuerit opportunum. Religiosi autem non dant ex voto nisi vitam ad seruitium. Et hoc non publicum, vt prælati, vnde prælatis bene competit illud Psal. 68. Zelus domus suæ comedit me. s. pp nimiam charitatem, qua prælatus diligit Deum non tantum in seipso, vt religiosus, sed etiam in proximo. Zelum habent non solum Dei, qm̃ solum habet religiosus respectu prælati, sed etiam domus Dei. i. ecclesiæ & iste zelus eum corporaliter & in vita & in morte cōsumit, quia in vita per ipsum seruit corrigendo, increpādo, & huiusmodi opera exercendo, & morti fi-154 naliter se exponit, † vt per hoc sit totum incēsum holocaustū. Incensum autem dicitur quasi incendio cōsumptum. Vnde & de hac consumptione subditur in Ps. Et opprobria exprobrātiū tibi ceciderunt super me. i. secundum Aug. quia persecutus sum iniquitates, quia corripui, quia flagellaui in templo male versantem. Iterum, sacrificium solet in aquis decoqui, holocaustum solet igne assari. Religiosi ergo, quia in mollitie contemplationis, quasi in humido & in calore obtuso decoquuntur sacrificium sunt. pręlati autem, quia in ardore tribulationis, quasi in igne & calore acuto comburuntur, propriè holocaustum sunt, & sic fit allegoria contra allegoriam, vna pro religiosis contra prælatos, in quantum non renunciant omnibus: alia pro prælatis cōtra religosos, inquantum non exercent tāta perfectionis opera. Et subditit idem. Henricus, sed adhuc cōtra primum dicunt aliqui, ꝙ religiosi vouētes semper parati sunt, quātū in se est subire martirium, & ad hoc semper habent animum paratum magis q̃ prælati ex maiori feruore charitatis, quam habent ex cōtemplatione q̃ prælati ex sua administratione. Sed quia martirium ꝓuenit ab extrinseca actione, quæ prælatis ratione sui status occurrit, & dat eis materiam martirium sustinēdi, ideo prælatis potius incumbit animam suam ponere pro domo Dei, q̃ religiosis. Nihilominus tamen, quia parati sunt animo propter ea, quę amittūt in materiali. s. in exercitio, recuperāt in formali. s. in intenso desiderio: & propterea, vt dicūt, alligati sunt ad mortem spiritualem, quæ est vita claustralis, cuius sustinentia pp sui diuturnitatē 155 videtur ęquiparari sustinentiæ mortis temporalis. † Sed respondet prædictus Henr. dicens, ꝙ si religiosus quocunque tempore debet animum habere paratum ad sustinendum pro Deo, & ꝓ domo Dei martirium, hoc non habet ratione voti, sed ratione charitatis ad Deum & ad proximum simpliciter. ad hoc enim tenetur etiam quilibet laicus. p̃latus aūt ad hoc tenetur ex eadem causa: & plusquam religiosus, quāto plus debet esse perfectus in propria persona. & quod amplius est, ex prælationis officio ad quod obligatus est. primus debet se ad martirium pro alijs offer-156 re, cū opus fuerit, vt in primo Pastoral. c. 9. dicit Greg. † qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. 1. Thim. 3. illo in tēpore dicitur, quo quisq; plebibus præerat, primus ad martirij tormenta ducebatur, tunc fuit laudabile episcopatum quærere, qm̃ per hunc quemquam dubium non erat ad supplicia grauiora ꝑuenire, de quo 7. q. j. aduersitas. & 8. q. j. qui episcopatū. subdit Henric. sicut autem tunc pp occasionem prælatus prior erat ad martirium de facto, ita adhuc prior debet esse de iure, quod multo præcellit q̃ ad perfectionem status & personæ & operis. Quicqd quidem religiosus habet in se ex animi deuotione, aut ex voto quocunq;, quanto amplius est & difficilius pro salute aliorū vitam ponere, ad quod pro tempore prælati obligantur, q̃ temporalia dimittere & castimoniam seruare. Et adeo omnino perfectior illis iudicandus est non solum sicut in se perfectus existēs, sed sicut exemplo & facto alijs perfectionem tribuēs. Et subdit,

Vlterius

Vlterius autem dicunt prædicti religioſi, ſe eſſe paratos affectione, & charitate animi quantum eſt in ſe ad martiriū. Et per hoc in nullo diminui à perfectione prælatorum. dico ꝙ falſum eſt. Bonus enim prælatus maiorem feruorē charitatis haurit ex cōtemplatione, q̄ religioſus, & eſt magis eius augumentum ex ſua adminiſtratione, q̄ ille ex ſua contemplatione, vt patet ex dictis. Quod autem additur, ꝙ mors ſpiritualis diuturnitate temporis 157 ęquiparatur morti corporali, dico etiam ꝙ falſum eſt: † ſic nec diuturnitas virginitatis obſeruatæ, ſecundum Aug. poteſt ęquiparari martirio. Sic econtra poteſt dici de prælatis, ꝙ ex obligatione, qua prælaturam aſſumunt, tenentur etiam tempore oportuno pro ſubditis omnia temporalia dimittere, & eis ipſos paſcere, dicente Greg in Hom. ſuper illud Io. 10. Ego ſum paſtor bonus. Audiſtis fratres chariſſimi, eruditionē noſtrā, audiſtis & periculum noſtrum, & ita oñſa eſt nobis de comtemptu mortis, via, quam ſequimur. primo exteriora noſtra miſericorditer omnibus impendere: poſtremò verò, ſi neceſſe eſt, mortem pro eis debemus ſuſtinere. ſic ex obligatione habent prælati propriorū dimiſſionem, ſicut & mortis per paſſionē Et ideo omnino potius dicendi ſunt holocauſtum, q̄ religioſi. Hæc Henr. vbi ſupra. Hæc ſanè intelligenda ſunt habito reſpectu ad conditionem ſtatus. Indubitanter enim perfectior eſſe debet ſtatus prælatorum, q̄ ſubditorum. In omni enim genere ſemper agens præſtantius eſt patiente. In genere aūt perfectionis epiſcopi & prælati ſe hn̄t, 158 vt perfectiores: † religioſi verò, vel ſubditi in religione ſe habēt vt perfecti, quorum vnū pertinet ad actionem, ſcilicet perficere alios: alterum pertinet ad paſſionem. ſ. perfectū eſſe à perfectiore. Manifeſtum eſt igitur ꝙ ſtatus perfectionis potior eſt in perficiente, & ſic in epiſcopis, q̄ in perfectis, & ſic in religioſis, habito tamen reſpectu ad conditionem perſonæ facile eſt aliquē re- 159 ligioſum perfectiorem reperire aliquo epiſcopo. † nam ſi ſtatus epiſcopalis perfunctoriè agatur, nihil miſerabilius apud Deum. Vnde Aug. ad Valer. intendens oſtendere, ꝙ non ordines, ſed vitæ merita nos Deo commendat dicit, Ante omnia peto, vt cogitet religioſa prudentia tua, nihil eſſe in hac vita, & maximè in hoc tempore, facilius & leuius & omnibus acceptabilius, epiſcopi aut pręsbyteri, aut diaconi officio, ſi perfunctoriè atque adulatoriè res agatur. ſed nihil apud Deum miſerabilius & triſtius & damnabilius. Item nihil eſt in hac vita, & maximè in hoc tpe difficilius, laborioſius, & periculoſius epi, aut pręsbyteri aut diaconi officio: ſed apud Deū nihil beatius, ſi eo modo militet, quo noſter Imperator iubet. hæc. 40. diſt. ante omnia. Simile. 1. q. 1. viliſſimus. vbi Simmacus Papa Laurentio, Mediolanēſi epiſcopo, 160 ſcribit dicens, † Viliſſimus eſt computandus, niſi præcellat ſcientia & ſanctitate, qui eſt honore præſtātior. Simile 25. diſt. nunc autem. nam, vt dicit Hier. in epiſt. ad Ocean. Talis eligat. ſ. in epiſcopum, cuius comparatione, cęteri grex dicanē. ad idem 6. diſt. in ſacerdotibus. nam diſcere quis debet anteq̄ doceat, & exemplum religioſę conuerſationis, de ſe potius aliis pparare, q̄ ſumere emendatiorem eſſe conuenit populo, quem neceſſe eſt orare pro populo longa obſeruatione religioſus clericus tradatur, vt luceat, & clericalib. obſequiis erudiendus inſeruiat, vt ad venerandi gradus ſummam perductus quis ſit fructus humilitatis oſtendat. dicit ibi tex. & in c. cum in cunctis, ext. de elect. dicit tex. Cum in cunctis ſacris ordinibus & eccleſiaſticis miniſterijs ſint ętatis maturitas, morum grauitas, & literarū ſcientia inqui- 161 rendo, † multo fortius hoc in epiſcopo oportet inquiri, qui ad curam poſitus aliorum in ſe ipſo oſtendere debet qualiter alios in domo Deum oporteat conuerſari.

Ad propoſitum igitur redeundo, nequis inconſultè, vel temere ſe morti tradat, idem Henricus in ſuo 15. Quolib. in vlt. q in ſi- 162 mili diſputat, † vtrum miles irruens præuolando cōſortes ſuos in hoſtium exercitū, faciat opus magnanimitatis. Et arguit primò, ꝙ non: quia, ſecundum Aug. virtutibus non conuenit male vti, nec ad agendum malum opus, ſed talis male vſus eſt magnanimitate & ad malum opus, quia ad mortē ſuam. ergo, &c. 163 † nō eñ licet ſeipſum occidere ex virtute magnanimitatis, nec etiam ex zelo Dei, ſicut dixit Aug. ſuper Io. 12. ibi, qui odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam ęternam cuſtodit eam. Sed vide, inquit Aug. ne tibi ſubrepat, vt teipſum velis interimere, ſic intelligendo, ꝙ debes odiſſe in hoc mundo animam tuam. Hinc enim quidam maligni atq; peruerſi homicidę flammis ſe donant, aquis præfocant, præcipitio collidunt & perimunt. hoc Chriſtus non docuit, imò etiam Diabolo præcipitium ſuggerēti rn̄dit, Vade Sathana, ſcriptum eſt, non tentabis Dominū Deū tuum, Matth. 4. Petro autem dixit ſignificans, qua morte clarificaturus eſſet Deum. Cū eſſes iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: cum autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius te cinget & ducit quo tu non vis. hoc autem dixit poſt ſuam reſurrectionē, in ſept. apparitione ad mare Tyberiadis, vt patet Io. vlt. vbi ſatis expreſſit non à ſeipſo, ſed ab alio debere occidi, qui ſequi deſiderat veſtigia Saluatoris. de qua materia ſatis agitur 23. q. 5. ſeipſum. & c. ſi non licet. cum pluribus cap. ſeq. & in c. nō eſt noſtrum. & Thom. tractat 2. 2. q. 64. Ad partem contrariā arguit pręfatus Henr. ex eo, quod ſcribit Can. vlt. fortis eſt, vt mors dilectio, quia zelanter diligens pro dilectio in neceſſitatis articulo mortem contemnit. ergo, &c.

164 Reſpōdēdo pro deciſione dicit, † Quia iſta q. tangit & ponit in exemplum captionem ſubuerſionem atq; deſtructionem ciuitatis Achonenſis atq; Chriſtianorum & incolarum eiuſdem factā per ſaracenos anno Dn̄i 1291. die 10. menſis Maij. & altius exordiendo de bello licito per multas atuhoritates Tullij de offic. & Vegetij de re milit. dicit, ꝙ ſimiles ille aggreſſus eſt bellū, ſolus cęteris fugientib. ex præſumptione aut ambitione gloriæ, aut cupiditate alia, aut fortè temere & inconſultè, vt videtur innuere ipſa quæſtio in eo, quod dicit, militem præuolaſſe, non fecit opus virtutis. nam vt dicit Tullius 1. de offic. Ad rem autem gerendā, qui accedit, caueat ne id modo conſideret, q̄tū illa res honeſta ſit, ſed etiam vt habeat faciendi facultatem. in quo ipſo conſiderandum eſt, ne aut temerè deſperet propter ignauiam, aut nimis confidat propter cupiditatem. & infra, omnino illud honeſtum, quod ex animo excelſo magnificoq; quærimus, animi efficitur, non corporis viribus. exercendum tamen corpus, & ita afficiendum eſt, vt obedire conſilio rationiq; poſſit in exequendis negocijs & in laborib. tolerandis. Et infra, Quare expectanda quidem magis eſt diſcernendi ratio, q̄ decertan. fortitu- 165 do. † fortis autem & conſtantis animi eſt, non perturbari in rebus aſperis, nec timore de gradu eijci, ſed prudenti animo vti & conſilio, nec à ratione diſcederę, nec committere, vt aliquando dicendum ſit, non putarā. Hæc ſunt opera magni & excelſi animi & prudentia conſilioq; fidentis. Temere autem in acie verſari, & manu cum hoſte confligere inhumanū quiddam & belluarum eſt ſimile. Sed cum tempus, neceſſitaſq; poſtulat, decertandum manu eſt, & mors ſeruituti, turpitudiniq; anteponēda. ſed fugiendum eſt illud, ne offeramus illos periculis ſine cauſa, quo nihil poteſt eſſe ſtultius. Hinc dicit etiam Vegetius de re milit. lib. 3. c. vlt. Boni duces publico certamine nūquam niſi ex occaſione aut nimia neceſſitate confligunt. ſi igit̄ miles ille Achonenſis deſolationis tempore non confidēs de commilitonum adiutorio, nec putans eos paratos, vt ſimul ad bellum procederent, ſolus in hoſtes præuolando inſiluit ipſe ſine omni rationabili cauſa morti ſe obtulit ſcire debens, ꝙ nihil per ſe ſolus perficere poterat, non magnanimi, ſed ſtulti opus egit. Sed quia, vt dicitur, ſaraceni ante auroram ſubito ciuitatem Achonen. intrauerunt, nec fuit tunc Chriſticolis in illa permanentib. tempus 166 maioris deliberationis, † ſed ſolummodo ſtatim exercendæ virtutis, quæ ſecundum philoſoph. 2. Ethic. maximè in repentinis probatur. Miles igitur pdictus, qui vt dicitur dux erat exercitus, q̄ citius occurriſſet, forte iacens in excubiis armatus cum aliis & paratus ad bellum, ſtatim audito tumultu, & diſcurrentibus ſaracenis per vicos exilijt, putans commilitones ſuos ipſum cōſecuturos in hoſtes ſolus irruit, attendens illud Vegetij de re mili. lib. 3. c. 8. Ne verò repentinus tumultus amplius noceat, ante cōmonēdi ſunt milites, vt parati ſint omnino, vt arma in manib. habeant in neceſſitate. etenim, quæ terrent, ſubita non prouiſa non ſolent prouiſa eſſe formidini. & c. 6. eo. lib. dicit, Multa quidem ſunt dicenda atq; obſeruanda, pugnantibus, ſi quidem nulla ſit indulgentię venia, vbi de ſalute certatur. & lib. j. c. 14. dicit, in aliis rebus, ſicut ait Cato, ſi quid erratum fuerit, poſtmodum corrigi poteſt, præliorum delicta emendationē non recipiunt, cum 167 pęna ſtatim ſequatur errorem. Et lib. 4. c. 39. dicit, † ſicut enim prouidos cautela tutatur, ſic negligentes extinguit ignauia. Quod ſi ita fuerit, quia tunc tempus, neceſſitaſq; poſtulabant decertādū eſſe manu, & mortem ſeruituti turpitudiniq; fore anteponēdā & nullum fugiendum. quod re vera ita putādum eſt contigiſſe. Idcirco credendum eſt animam militis ſaluam fore. aliterq; dicendum eius opus magnanimitati potius aſcribendum, q̄ teme- 168 ritati aliquatenus imputandum. † Ex cuius magnanimitatis habitu repente eligit opus ſummè arduum, honeſtè. ſ. mori pro fide & ciuitate, quod eſt vltimum terribilium, q̄ fugiendo inhoneſtè viuere. Et fortè fuga incerta non ſubueniente iugum ſeruitutis Saracenorum ſubire. Quod ſi cæteri conciues & cōmilitones ſic feciſſent, & tales fuiſſent vt ille, credendum eſt proculdubio ꝙ Domino iuuante victoriam reportaſſent & ciuitas ſtaret ſub dominatu fidelium Ieſu Chriſti. nam, ut dicitur j. Machab. 3. facile eſt ex concludi multos in manu paucorū, & non eſt differentia in conſpectu Dei cęli liberare in multis & in paucis, qm̄ nō eſt ex multitudine exercitus victoria belli, ſed de cęlo forti- 169 tudo eſt. Et ut dicit Veget. de re milit. lib. 3. c. 22. † Victoria ſemp per paucos fieri cōſueuit, & maximè per homines virtutis. & li. j. c. 10. dicit, in omni conflictu non tam prodeſt multitudo, q̄ virtus. Sic ergo ſi Achonenſes pro poſſe bellaſſent & in Domino confiſi dixiſſent adinuicem mutua vice quilibet ad proximum, quod dixit Iudas continuò poſt prædicta 1. Mach. 3. Ipſi veniunt ad nos in multitudine & ſuperbia, vt diſperdāt nos & vxores noſtras ex filios noſtros, & vt ſpolient: nos verò pugnabimus pro animabus noſtris & legib. noſtris, & ipſe Dominus conteret eos ante faciem noſtram. Vos autem ne timueritis eos. Miles ergo prædictus laudandus eſt potiusq̄ culpādus. Intellexit enim illud Pſal. precioſa in conſpectu Dn̄i mors ſanctorū eius. quaſi dixerit vna

170 rit vnà cū Tullio, in oratione populari ad Senatum, † Nihil duri, vel acerbi mihi erit, quod rempublicam tutabitur. non enim victus cedo, nec mors moderanda eſt, quæ ob rempub. capitur: nec exercitium turpe eſt, quod virtute ſuſcipitur, præſertim cū non nullam hę pęnæ habeant in ſe conſolationem, nam vitam ſurripiūt, nō adimunt gloriam. mortali ſiquidem exercitio mutabunt corpus, non animum à repub. remouebunt. Et j. de offic. 171 dicit, † omnes omnium charitates patria vna complexa eſt, pro qua quis bonus dubitet mortem appetere, ſi ei ſit profutura. q. d. nullus. Ex prædictis patet ſecundam rationem eſſe cōcedendā.

Sed pro clariori ſolutione prędictorū, quare ꝯ prædictū militem arguebatur ex fuga cæterorum, qui fugiendo ſe ſaluos fe- 172 cerant, oportet ſic diſcutere, † an licitum ſit fugere bellum, qđ contra patriam ac patrias leges acceptum eſt ab hoſtib. legis & fidei Chriſtianę. Et ſentiēdum eſt in hac materia idem de fuga prelatorum maiorum & minorum, quod & de fuga principum ſuperiorum & inferiorum. & idem de fuga ſimplicium clericorum, quod & de fuga ſimplicium laicorum. Quia ſicut prelati tenentur miniſtrare populo in ſpiritualibus ad fomentum & cōſeruationem eorum vitæ ſpiritualis, ſic Principes miniſtrare tenentur eidem in temporalib. ad fomentum & conſeruationem vitæ eorum temporalis: propterea namq; de publico prouiſum eſt eis in tēporalib. rebus ad vſum neceſſarijs, vt dicit Apoſt. ad Rom. 13. propter hoc enim tributa præſtatis: miniſtri enim Dei ſunt in hoc ipſum ſeruientes. & loquitur de principibus, cum dicit, omnis anima poteſtatib. ſublimiorib. ſubdita ſit. & infra, nam Principes non ſunt timori boni operis, ſed mali. Et cōcludit infra, Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum, &c. 173 † ergo Principes non debent ſubditos in periculo belli deſerere fugiendo, niſi ſecundum modum ſequentē exponendum de fuga prælatorum principaliter, quamuis prelati ad non relinquendum populum pęna maioris criminis aſtringantur, quanto magis neceſſarium eſt populo in bellorum periculis miniſterium prælatorum in ſpiritualib. q̄ principum temporalium in tempo- 174 ralibus. † De debito enim principum in impugnatione aduerſariorum eccleſiæ dicit Aug. ſuper Io. ſic, commouentur poteſtates Chriſtianę contra diſſipatores & deteſtatores eccleſię, ſi non commouerentur, quomodo redderent rationem de imperio ſuo Dn̄o, quia & hoc pertinet ad reges ſęculi Chriſtianos, vt ſuis temporibus pacatam velint matrem ſuam eccleſiam hr̄e, vnde ſpiritualiter nati ſunt. Ad quod 23. q. 4. quando Deus. & 23. q. 5. principes ſęculi, & ead. ca. q. 1. quod culpatur. & c. militare. & c. ſumma. & ead. cau. q. 3. noſtri, & c. pro membris. & c. fortitudo. & c. ab Imperatorib. & quaſi per totum. Item Aug. ad Bonifac. Comitem dicit, Qūo Domino reges ſeruiunt in timore, niſi ea, quę contra Domini iuſſa ſunt religioſa ſeueritate prohibendo atq; petēdo. Aliter enim ſeruit rex, quia homo eſt, aliter quia rex eſt. quia homo eſt, ſeruit viuendo fideliter: quia rex eſt, ſeruit conuenienti rigore ſcindendo. Et Iſid. in d. c. principes. dicit, Principes ſęculi nō nunquam intra eccleſiam poteſtatis adeptę culmina tenent, vt per eandem poteſtatem diſciplinam eccleſiaſticā muniāt. Cęterum intra eccleſiam poteſtates neceſſariæ non eſſent, vt quod non præualet ſacerdotes efficere per doctrinæ ſermo- 175 nem, poteſtas, hoc imperet per diſciplinę terrorem. † Sępe namque per regnum terrenum cęleſte regnum proficit, vt qui intra eccleſiam poſiti contra fidem & diſciplinam agunt rigore principum conterantur. Et infra. cognoſcant Principes ſęculi Deo ſe debere eſſe reddituros rationem propter eccleſiam quam Chriſto tuendam ſuſcipiunt: nam ſiue augeatur parum & diſciplina eccleſiæ per fideles Principes, ſiue ſoluatur ille ab eis rationē exigit, qui eorum poteſtati ſuam eccleſiam. tradidit. Vnde ad eccleſiam tuendam poſſunt prælati compelli, 23. q. 5. præterea. Vbi dicit tex. ſicut principib. & poteſtatibus fidem & reuerentiā exhibere cogimur, ita ſęculariū dignitatū adminiſtratorib. defendēdarū eccleſiarum neceſſitas incūbit. qđ ſi facere cōtempſerint, à communione ſunt repellendi. Idem patet in c. ſeq. Ad titulū igitur quæſtionis & pro reſponſione ad argumentum contra dictum militem, diſtinguendum eſt tripliciter: quia aut tale bellū eſt imminens tantum, & timetur venturum; aut eſt iam inſtans, & compræhēſus eſt populus fidelis ab aduerſariis: aut eſt deficiēs aduerſariis obtinentib. iam victoriam. Si bellum eſt imminens, ſubdiſtinguendum eſt etiam tripliciter, quia aut omnes poſſunt fugere & ſimul rationabiliter deſperant de victoria ſi per ſiſtant: aut nec poteſt, nec debet aliquis illorum rationabiliter deſperare: aut aliqui eorum ſperant & aliqui deſperant, vel nō poſſunt fugere. ſi primo modo, tunc omnes ad inſtar vniuſcuiuſq; exercitus fugere tenetur, nec ſe periculo exponere nam, vt dicit Hier. fruſtra niti, & nihil aliud pręter odiū quęrere, ſumma dementia eſt. & expreſſius Eccleſiaſtici. 3. in ſuperuacuis rebus noli ſcrutari multipliciter. Et infra, qui amat periculū, in illo peribit. Si ſecundo modo, tunc nullus debet fugere, ſed vnanimiter tūc hoſtibus ſe opponere pugnando pro patria & repub. nam, vt dicit Veget. de re milit. lib. 3. c. 24. Qui autem poſt aggreſſum recedit ex acie, ſuis fiduciā minuit & inimicis addit audaciam. Et cū hoc conuincitur plus diligere ſeipſum & vitā ſuam, q̄ remp. qđ

176 eſſe nō debet, dicēte Tullio in oratione populari ad Senatū, † Si ab initio fui tā acutus, vt non me mea cā putarē eſſe natū, q̄ rei- 177 pub. pcreatū. Et idē in fine primi libri Inuectiuarū dicit, † Patria mihi vita mea charior eſt. propter quod patet, quòd pro patriæ defenſione quilibet ſe debet exponere morti. Vnde idem Tul. in Commen. inuectiuarum dicit, ſi quid contigerit ęquo animo, paratuſq; moriar: nec enim turpis mortis viro forti poteſt ſarcina accedere, nec conſulari, nec miſeria ſapienti. Et infra in eodem dicit, Itaque ſapientes nunq̄ eam inuiti ſuſtinuerunt, fortes ſępe appetierūt. Vnde qui in defenſione fidei, vel patriæ moritur, cęleſte præmium acquirit. Vnde Leo IIII. exercitui Frācorum ſcribit dicens, Omni timore ac terrore depoſito contra inimicos ſanctę fidei & aduerſarios omni religioni agere viriliter 178 ſtudete. † nouit. n. omnipotens, ſi quilibet veſtrum moritur, ꝙ pro veritate fidei, ſaluatione patriæ ac defenſione Chriſtianorū mortuus eſt. Ideoq; a Deo cęleſte præmium cōſequatur. 23. q. 8. omni timore. In tali ergo caſu nulli licitū eſſet fugere, niſi fortè mulieribus pueris & viris inualidis, dicente Veget. de re milit. lib. 9. c. 9. Imbellis ętas & ſexus propter neceſſitatem frequenter excluſa eſt, aut ſuaſus ab aliis, qui cum maiori vtilitate commu- 179 nitatis reſeruare intēdunt. † Vnde Dauid Propheta ſe ſubtraxit a bello imminente, ſecundum Aug. in Epiſt. ad Honoratum, in qua diffuſè tractat materiam de fuga prælatorū. Deniq; inquit ſanctus Dauid ne committeret ſe periculis bellorum, & fortè extingueretur. Sicut enim ibi dictū eſt, lucerna Iſrael à ſuis hoc petentibus ſumpſit, non ipſe præſumpſit: alioquin multos imitatores feciſſet ignauię, qui eum crederent hoc feciſſe non conſideratione vtilitatis aliorum, ſed ſuę perturbatione formidinis. Nec tantum intelligitur hoc de fuga Dauid a perſecutione Saul 1. Reg. 18. Sed magis de fuga, quam petijt Dauid a perſecutione 180 Abſalon filii ſui. 2. Reg. 15. † Tunc enim magis excuſabatur propter ętatem: alias autem de bellis publicis fugientes efficiuntur infames. 6. q. j. infames. & 1. q. 1. quod quidam. verſ. ſi enim, in gl. qui fortè. Et quod plus eſt, lęſę maieſtatis crimine iudicantur, vt in d. c. infames. & not. gl. oſ. 1. diſt. ius militare. Vnde ſecundum le- 181 ges capite puniūtur. ff. de re milit. l. omne. § qui in acie. † Si tertio modo, tunc ſi poſſunt fugere, & ſi maior & ſanior pars deſperat de victoria & defenſione, & iudicat fugiendum, illis qui ſperant, licitum eſt cum alijs fugere, ſi poſſunt, et ſic licitum eſt oēs fugere: ſed illi qui ſperant, non tenentur cum aliis fugere. Immo ſi vellent perſiſtere & hoſtibus ſe opponere, hoc licitum eſſet eis: & tunc alii, qui deſperabant, tenentur cum eis ſtare cōtra hoſtes tunc paratos, aut cum aliis cōtra hoſtes ſtare & eſſe paratos, aut cum alijs hoſtes diuidere, aut ſimul cōmori cum illis, aut ſi ſint aliqui inter illos, qui non poſſunt fugere: tunc illi qui tenentur talibus miniſtrare ſpiritualia, fugere non poſſunt, ſecūdū Aug. dicentē in ead. epiſt. ad Honor. Cum omnium, id eſt Epiſcoporū & clericorum & laicorum, eſt commune periculum, ij qui cum alijs indigent, non deſerantur ab aliis, quibus indigent. Aut igit̄ ad loca munita omnes tranſeant, qui manendi habent neceſſitatem non relinquantur ab eis, per quos illorum eccleſiaſtica neceſſitas ſuppleatur, vt pariter viuant, aut pariter ſufferant ꝙ eos paterfam. volet perpeti: alijs autem indigent in neceſſitate temporali pugnandi illi qui ſperant de victoria, & volunt ſe opponere hoſtibus, cum poſſent cum alijs fugere, ſed nolunt, & ideo validi potentes pugnare, non debent iſtos relinquere, ſed ſimul cū eis pugnare. Qui autem habent neceſſitatem manendi, quia nō poſſunt fugere propter aliquas cauſas, alijs indigent in neceſſitate eccleſiaſtica, quos non debent relinquere eccleſiaſtici viri, p quos illa neceſſitas eſt in eis ſupplenda, vt inf. plenius declarabitur. & ſic aut pariter viuant, aut pariter moriantur. Et hoc relinquente iſtorū fraterna charitate in eis, qui alias fugere poſſent, ſi vellent. Et in hoc caſu locū habet quod dixit Apoſtolus & Euangeliſta Io. ſua 1. can. 4. c. Si Chriſtus pro nobis aīam ſuā poſuit, & nos debemus pro fratribus aīas ponere, licèt etiam hoc prius dictet ius naturale, dicente Tullio, 1. de offic. Vt præclare ſcriptū eſt a Platone, non nobis ſolum nati ſumus, vt ſupradictum eſt. Hoc etiam ſecundò expreſſe teſtatur Aug. in prædicta Epiſt. dicens, ſiue alij magis, alii minus, ſiue omnes ęqualiter patiantur q eorum ſunt, qui plus aliis patiūtur apparet illi, ſcilicet qui ſe poſſent talibus malis eripere fugiendo ne aliorum neceſſitatem deſerant manere maluerint. & commendat prædictam charitatē, quam Ioan. demōſtrat; nam qui fugiunt, vel ſuis neceſſitatibus deuicti fugere non poſſunt, ſi comprehenſi patiātur pro ſeipſis, non vtique pro fratribus patiuntur. Qui verò propterea patiuntur, quia fratres qui eis ad Chriſtianam ſalutem indigent, deſerere nolunt, ſine dubio animas ſuas pro fratribus ponunt & cęleſte præmium obtinebunt. † Si autem bellum ſit iam inſtans, 182 & populum comprehenderit, atque hoſtes impetum faciunt, maximè inter męnia ciuitatis, vt in caſu propoſitæ q. dicendum ꝙ tunc nulli licet fugere, ſed omnes validi ad fugam, ad bellum, debēt properare, & hoſtes variis modis pro poſſe ſuo impugnare, potius quàm incertę ſe committere fugę, quali ſe multi commiſerunt, inſtāte depopulatione Achonenſis ciuitatis, qui ſubmerſi fuerunt in portu. In tali enim bello maiori periculo pugnant

gnant hoſtes q̃ ciues.nam,vt dicit Veget.de re milit.lib.4.cap.13. Violenta impugnatio,quando caſtellis,vel ciuitatibus præparatur,mutuo vtrorumq; periculo ſed maiore expugnantium exer
183 cētur fluctuoſa ibi certamina.quod exponit ca.25.† declarando modum, quo oppreſſi in ciuitate ſe defendere debent dicens, innumerabilib.declaratur explis,ſępe cęſos ad internicionē hoſtes,qui peruaſerunt ciuitatem,& ſine dubio euenit ſi oppido in muros & turres retinuerunt,vel altiora occupauerunt loca: tūc enim de feneſtris ac tectis omnis ætas ac ſexus irrūpētes obruit ſaxis,alijsq; generib.telorum. vnum oppidanis auxilium, ſiue p diem ſiue per noctē hoſtis intrauerit,vt muros turresq; teneant, ad loca ſuperiora conſcendant,hoſtesq; per vicos & plateas vndiq; obruant dimicantes.Per hunc modum Turnus,cum ad bellandum gētes externas accederet,decuit ciuitatem Teucris muniri circa Turnum, vnde clamorem ciuium & defenſionem eorum veniente turma cum exercitu,deſcribit Virg.lib.9.Aeneid. dicens ſic.

Ferte citi ferrum,date tela,& ſcandite muros
Hoſtis adeſt: eia ingenti clamore per omnes
Condunt ſe Teucri portas,& męnia complent.
Namq; ita diſcedens pręceperat optimus armis
Aeneas, ſi qua interea fortuna fuiſſet,
Ne ſtruere auderent acies,neu credere campo
Caſtra modo,& tutos ſeruarent aggere muros
Armatiq; cauis, expectant turribus.hoſtem
Turnus vt ante volans tardum præceſſerat agmen
Viginti lectis equitum comitatus, & vrbi
Improuiſus adeſt,&c.

Et debet omnibus in tali oppreſſione animoſitas ad ſe defendēdum creſcere ciuibus,vt dicit Veg.vbi ſupra. Quædam virtus &
184 deſperatio in occaſu.& lib.3.c.10.dicit, † Deſperantibus creſcit audacia. & c. 23. dicit, clauſis ex deſperatione creſcit audacia,& cum ſpei nihil eſt,ſumit arma fortitudo:libenter cupit commori, qui ſine dubio ſcit ſe moriturum. Cæterum clauſi, licèt exiguo numero,infirmi viribus, hoc ipſo ſunt hoſtibus pares, quia deſperantes ſciunt aliud ſibi inijcere non poſſe, ſed vna ſalus eſt victis nullam ſperare ſalutem. Vnde ſi ſic mutuo ſeſe iuuiſſent Achonenſes,atq; pariter inuaſiſſent, non ſolū viri,ſed ēt mulieres viros putandum eſt,q fauente Dño victoriam habuiſſent & obtinuiſſent triumphaliter contra hoſtes fidei Chriſtianæ, ſicut alias matronæ Romanæ adeo profecerunt in obſidione ciuitatis, q per earum auxiliū vrbs extitit liberata. Vnde Veget.refert lib.4.c.10.q baliſtæ cęteraq; tormenta, niſi funibus neruinis intēta, vel prorſus equorum cū ſeta de caudis ac iubis ad baliſtas vtiles afferuntur.indubitanter vero & crines fęminarum in eiuſmodi tormentis non minorem habere virtutem ratione neceſſitatis expertum eſt: nā in obſidione Capitolii corruptis iugi ac longa fatigatione tormentis, cum neruorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines viris obtulere pugnantib. præparatiſque machinis aduerſariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudiciſſimæ fœminæ deformato ad tempus capite liberè viuere cum maritis, quàm hoſtib. integro decore ſeruire.

185 † Si verò bellum eſt deficiens, & hoſtes victores extiterint,ciueſq; defendere ſe deſtiterint,tunc dicendum, q omnibus licet fugere,prælatis exceptis, qui in eccleſiaſticis tenētur miniſteriis illis, qui non poſſunt fugere ſubuenire & eccleſiaſtica miniſtrare,ſecundum Aug.in d.epiſt.ad Honor.vbi repetit dicens, Dixi nec eos eſſe prohibendos,qui ad loca, ſi poſſint munita migrare deſiderāt, & miniſterij noſtri vincula,qb.nos Chriſti charitas alligauit, ne deſeramus eccleſiaſticas quibus ſeruire debemus, non eſſe rūpenda.hoc etiam ſatis probatur,7.q. j.ſciſcitaris. & faciunt not.ſucceſſiuè vſq; ad fi.q. in tali ergo caſu nemini licet fugere,niſi duci,cum præuidet periculum,ſed non per ſe, ſed cum exercitu ſuo,& non niſi cautè,ne percipiat exercitus ſuus, aut aduerſarij illius ſm q ſuper hoc Veget.lib.3.c.24. exercitus ducem inſtruit dicēs, ſupereſt edocere quemadmodum præcellatur ab hoſtib. nam diſciplinæ bellicæ & exemplorum experti non nūquam periculum imminere teſtantur: verum quia hoc ſępe neceſſe eſt euenire quib. modis tutè fieri poſſit, declarandum eſt. primum vt tui neſciāt te recedere, quia declinas inire conflictū, ſed credant à te aliqua ſe ideo reuocare, vt in ſequentib. aduer-
186 ſarijs ſecretiores collocentur inſidię. † nam ad fugā parati ſunt, qui ducem ſuum ſentiunt deſperare. illud quoq; vitandum eſt, ne hoſtes te recedere ſentiāt,& ſtatim irruant. Vnde in tali caſu poſt ingreſſum belli licet iſto modo fugere omnes ſimul, ſicut ante belli ingreſſum. In primo modo diſtinctionis circa illum, vt iam dictum eſt,& hoc,quia illo tempore non volentib. fugere maximè neceſſarium eſt miniſterium eccleſiaſticum pręlatorum in ſpiritualib. vt inferius declarabitur. Nequaquam autem eſt eis neceſſarium miniſterium cęterorum,quod conſiſtit in ſolis temporalibus. In hoc tamē caſu perfectius eſſet bellatoribus reſiſtendo aduerſarijs & pugnādo mori cum fratribus, quod frequenter contingit inexpertis & ignorantib.pericula belli,& nō verè fortibus, q̃ timore vitæ amittendæ, fugæ incertæ ſe cōmittere,quod ſępe faciunt experti cognoſcētes pericula belli,& maximè timidi,& nō verè fortes, dicente Philoſopho 4.Ethic.Milites timidi ſunt,quando ſuperextenditur prælium,& deficiūt. primi enim fugiunt, ciuilia autem permanentia moriūtur. his q̃dē omni tēpore fugere & mors tali ſalute eligibilior. hi autem ex principio periclitantur,vt viliores exiſtentes, cognoſcentes autem fugiunt mortem magis turpia timentes,fortis autem nō talis. milites enim vt tangit alia translatio ibidem,ex principio belli viriliter agunt confidentes de peritia & experientia bellorum
187 quam habent, & maximis periculis ſe exponunt. † cognoſcentes autem mortis inſtantiam fugiunt, magis timentes mortem, q̃ turpe. talis autem nō eſt fortis, fortis enim aduertit decorem, nō rem extrinſecam,nec propriam vitam. & per hoc ſæpius milites qui fugituri eſſent,cognoſcentes mortis inſtantiam, victo-
188 riam obtinent,pluſquam ciues,dicente Vegetio lib.1.c.2.† Nulla alia re videmus populum Romanum orbem ſubiugaſſe terrarum. niſi armorum exercitio diſciplina caſtrorum atq; militiæ.
189 † ſcientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam.nemo n. facilè metuit,quod ſe bene didiciſſe confidit.Etenim in certamine bellorum exercitata paucitas ad victoriā promptior eſt, pluralis & indocta multitudo expoſita eſt ad cædē.& in lib.2.c.21.dicit,inexercitatus miles ſemp eſt tiro, vt quotidiani laboris vſus
190 difficilis non videretur, in bello exercebantur aſſiduæ:† nam quemadmodum bene exercitatus miles prælium cupit, ita formidat indoctus. Poſtremò ſciendū eſt in pugna vſum amplius prodeſſe,q̃ vires:nam ſi doctrina ceſſet armorum,nihil villanus diſtat à milite.Et lib.3.c.1.dicit, Igitur qui victoriam cupit, milites imbuat diligenter,qui ſecundos optat euentus dimicet arte, non caſu. Sed in caſu propoſito diſtinguendum eſt de fuga prælatorum,quia aut communitas quæritur ad mortem,aut ſolus p latus.Si primo modo, ſubdiſtinguendum eſt, quia aut per fugā prælati omnino ſubtrahitur à ſubditis miniſterium illi incūbēs, aut non ſubtrahitur,ſed per alios manētes poteſt ſuppleri.Si primo modo,dico q nō licet prælatū fugere,dicēte Aug.in epiſt. prædicta ad Honor. poſt verba eius recitata in illa epiſt. ad Cobulderum. Reſtat ergo vt nos, quorum miniſterium, quantuluncunq; plebi Dei ſumus manētes,ita neceſſarium eſt, vt ſine hoc eam non oportet remanere,dicamus Dño,eſto nobis in Deū p tectorem & in locum munitum,ne.ſ.quæramus aliud munimētum fugiendo,& populum dimittendo.Si ſecundo modo, tunc ſubdiſtingue,quia aut fuga eſt ſolo timore mortis, aut eſt,vt fugiens ſe præſeruet maiori vtilitati eccleſiæ:ſi primo modo, tam iſtius,q̃ præcedentis ſubdiſtinctionis dicendū eſt,q non licet prelato fugere.ſi ſecundo modo,adhuc ſubdiſtinguendum eſt,quia aut fugiendo magis obeſt exemplo,q̃ viuēdo proficeret officio: aut è conuerſo magis proficeret officio,q̃ obeſſet exemplo. Primo modo nō licet fugere,dicēte Aug. in eadem epiſt.poſt med. quādo eſt commune periculum magiſq; timendū eſt, ne quiſq̃ illud facere credatur non conſulendo vtilitati, ſed timore mo-
191 riendi,† magiſq; fugiendi obſit exemplo,q̃ viuēdi proſit officio nulla ratione fugiendum.Et idem dicit ibid. Abſit, vt tantipendenda ſit nauis noſtra,vt debeant eam nautæ & maximè gubernatores periclitantes deſerere,etiam ſi in ſcapha tranſiliēdo,vel et natādo potuerint effugere. Refertur.n.q aliqui ex prælatis in prædicto excidio à quouis per ſcapham effugere voluerunt, & in portu ſtatim ſubmerſi ſunt. ergo in tali caſu non licet fugere. & hoc generale eſt de quolibet fugiēte tam ante ingreſſum belli q̃ poſt ingreſſum,& etiam poſt defectum ſiue deficiētiam.Sed ſecundo huius vltimæ ſubdiſtinctionis loco dicendum,q prelato licet fugere per arg. à contrario ſenſu eius, quod iam dictum eſt,ſecundum q declarabitur in ſequētib. ſed in hoc nequaquā debent attentare fugam etiam ratione ſummæ vtilitatis eccleſiæ ſeu communitatis, niſi ſentiret prius ſuper hoc motum diuini inſtinctus in ſeipſo,qa præſumptuoſum eſſet proprio motu hoc attentare,dicente Aug. in prædicta epiſt.ad Honor. Nemo accipiat perſonam ſuam,vt ſi aliqua gratia videtur excellere ideo ſe dicat vita,& ob hoc fuga eſſe digniorem,quiſquis etiam hoc dicit,omnib. diſplicet.Et infra,poſt modicum, Qui dixerint ſe potius fugere debere, ant timidi videbūtur, aut imminēs malum ſuſtinere noluerunt, aut arrogantes, quia ſe magis qui ſaluandi eſſent neceſſarios eſſe iudicabant. vnde omnibus qui ſuper fuga ſua non ſentiunt ſpecialem diuinum inſtinctum,in d.caſu colu-
192 lendū eſt,q nullus eorū fugiat,dicēte Aug.ibid.† In oī periculo huius vitæ cur æſtimamus, vbicunq; fuerit hoſtilis incurſus omnes clericos,& non omnes laicos eſſe morituros in ſimul finiāt hanc vitam,cum ſint clerici neceſſarij? aut cur non ſperemus ſicut aliquos laicos,ſic etiam clericos permanſuros, à quib. eis neceſſarium miniſterium valeat exhiberi? Vnde ſi in iſto caſu alicui vel aliquib.indicenda ſit cura propter eccleſiæ vtilitatem futuram,determinat Aug.ibid.q forte eligendi ſunt fugientes, niſi poſſent diſcerni, qui ex omnibus vtiliores deberent eſſe eccleſiæ profuturi:nam tunc tales deberent eligi ſimpliciter. Et ſi illi nollēt fugere, ſed cōmori aliis eligerēt, alii minus vtiles reputati deberent ſimul in hoc contrariari,& ipſos ad fugam, quātum in ſe eſſet, compellere, dicente Aug. ſi inter Dei miniſtros inde ſit diſceptio,qui eorum maneant, ne morte omnium deſeratur eccleſia,

eccleſia, quæ diſceptio ſi non aliter potuerit terminari quātum mihi videtur qui maneāt & qui fugiāt ſorte eligendi ſunt de his fortaſſis ij,qui meliores ſunt eligent pro fratrib. animas ponere, & ij ſeruabunt fugiendo,quorum minus eſt vtilis vita, mitiorq; conſulendi & gubernandi peritia:qui tamen ſi piè ſapiunt, contradicent eis, quos vident viuere potius oportere & magis mori
193 malle,q̃ fugere.† Si autem ſolus prælatus quæratur ad mortem, ſubdiſtinguendum eſt,quia aut poteſt abſcondi à populo, ne pereat,aut non:ſi ſic,dicendum q tunc non debet fugere ſecundū Aug.in ſupradicta epiſt.ante fi.ſic dicens, ſi laici non quærantur ad mortem, poſſunt occultare quoquo modo epiſcopos & clericos,ſicut ille adiuuerit, in cuius poteſtate ſunt omnia, qui poteſt & non fugientem per mirabilem ſeruare potentiā.Sed ideo quærimus,quid nos facere debeamus, ne nobis quærentibus diuina miracula tentare Dominum iudicemus.Si autem prælatus non poſſet à populo occultari,tunc deberet fugere, duntamen non deſerat eccleſiam neceſſarijs miniſterijs. & hoc tripliciter, vel aliorum actu vel aliorum inſtinctu, vel proprio motu,diuino aut humano.De fuga primo modo. ſ.aliorum actu exemplo Chriſti delati in Aegyptum,de quo dicit Aug.in princ.epiſt.antedictæ. Nunquid hoc fecit Chriſtus, qñ portantib.parentib.in Aegyptum paruulus fugit,qui nondum eccleſias cōgregauerat. De fuga ſecundo modo.ſ.aliorum inſtinctu,exemplo Pauli, de quo continuè dicit Aug Nunquid qñ Apoſtolus Paulus, ne illū comprahenderet inimicus per feneſtrā in ſporta ſubmiſſus eſt, vt effugeret manus eius.deſerta eſt, quæ ibi erat eccleſia neceſſario miniſtro & non ab alijs traditus ibidē cōſtitutis, quod oportebat, impletū eſt. Eis volentib.hoc Apoſt. fecit, vt ſemetipſum
194 ſeruaret eccleſiæ, quē properè perſecutor ille quærebat.† Faciāt ergo ſerui Chriſti, miniſtri verbi & ſacramenti eius,quod ipſe p̄cepit,ſiue permiſit. fugiāt omnino de ciuitate in ciuitatē, qñ eorū quiſq; ſpecialiter à perſecutorib.quæritur, vt ab his, qui non ita requiruntur,non deſeratur eccleſia.Sed præbeant cibaria cōſeruis ſuis,quos aliter viuere non poſſe nouerint.per quod intelligit à contrario ſenſu,q ſi nō remanent,qui impleant eccleſiaſticū miniſteriū,tunc nec pręlato licet fugere,cū ſolus quęritur, ſicut nec cum quæritur tota ciuitas,vt iam dictum eſt ſupra. Vñ poſt modicum ſubdit Aug.Cum ſibi putant indifferenter obtēperandum eſſe præcepto,vbi legitur, de ciuitate in ciuitatem eſſe fugiendum,& mercenarium exhorrent, qui vident lupum venientem & fugit, qa nō eſt ei cura de ouib.cur non iſtas duas diuinas veraſq; ſententias,vnam.ſ.vbi fuga ſinitur,aut iubetur: altera,vbi arguitur atq; culpatur.Sic intelligere ſtudent,vt inter ſe non reperiantur eſſe contrarij,ſicut non ſunt. Et hoc qūo reperitur,niſi attendatur tunc de locis,in quibus ſumus, fugiendum eſſe miniſtros Chriſti,qñ ibi plebs Chriſti non fuerit, cui miniſtretur, aut ēt fuerit & poteſt impleri per alios neceſſarium miniſterium ab eis, quibus nō eſt eadem cauſa fugiendū,ſicut in ſporta ſubmiſſus fugit Paulus. De his etiam ſupra tetigi cum quotationibus ſuis.De fuga tertio modo. ſ.proprio motu diuino, exēplo Chriſti, de quo dicitur Io.8.Ieſus autem abſcondit ſe,& exiuit de templo. Et Lucæ 4. Ieſus autem tranſiens per medium illorum ibat.De fuga quarto modo.ſ.proprio motu humano,intellige ſecundum prædicta, non ſecundum diuinam inſpirationē,exemplo Athanaſij,de quo dicit Aug. poſt præmiſſa de Paulo,fugit Sanctus Athanaſius epiſcopus, cum eum ſpecialiter apprehendere cuperet Cōſtantinus Imperator nequaquā à miniſtris cæteris deſerta plebe catholica,quę in Alexandria commanebat.& paulo poſt dicit, Nam quātum neceſſarius fuerit eccleſię quantumq; profuerit, q vir ille manſit in carne,catholica fides nouit,quæ aduerſus Arrianos hæreticos ex ore illius & amore defenſa eſt.Et dicit Aug.hæc omnia contra illos,qui cōtrariabant ei in eo, quod dicebat, in certis caſibus miniſtros eccleſiæ perſecutiones fugere non debere. Vnde dicit in ead.epiſt.epm quēdam dixiſſe audiuimus,ſi Dñs imperauerit fugam eis perſecutiónib.vbi poteſt eſſe fructus martirij, quāto magis debemus fugere ſteriles paſſiones, qñ eſt barbaricus & hoſtilis incurſus. Verum eſt quidem & acceptabile,ſed his, quos eccleſiaſtici ordinis non tenent vincula. Et infra, Quis autem credat ita Dñm hoc fieri voluiſſe, vt neceſſario miniſterio, ſine quo viuere nequeunt deſererentur greges,quos ſuo ſanguine cōparauit quaſi dicat,Nullus eſt catholicus,qui hoc credere debeat. Quod autē non ſit manendum in perſecutionib. ſed potius fugiēdum, vna via arguit dictus epiſcopus,ſic referente Aug.in prædicta epiſt.ſi in eccleſijs perſiſtendū eſt,quid ſumus nos in populo profuturi, non video, niſi vt ante oculos noſtros viri occidantur, fęminæ conſtuprentur,incendantur eccleſiæ,& nos ipſi tormentis deficiamus:ſed rñdet Aug. ſubdēs ſingula ſingulis dicēs, potēs eſt q-dem Deus preces audire familiæ ſuæ, & hæc quæ formidantur auertere; nec ideo tamē pp iſta,quę incerta ſunt,debet eſſe officij noſtri certa deſertio, ſine quo eſt certa pernicies,non in reb. vitæ huius,ſed alterius,q̃ incōparabiliter diligētius ſollicitiuſq; curanda eſt.Et infra,magiſq; timeamus,ne oues Chriſti ſpiritualis nequitiæ gladio in corde,q̃ ferro in corpore trucidentur,magis timeamus,ne pereat caſtitas fidei,q̃ ne fęminę violenter ſtu-
195 prentur in carne,† quia violentia nō uiolatur pudicitia,ſed mēte ſeruatur.Magis timeamus,ne lapides viui extinguātur deſerētibus nobis,q̃ ne lapides & ligna terrenorum ædificiorum incendantur pręſentib.nobis. Magis timeamus,ne membra corporis Chriſti deſtituta ſpirituali victu neceſſitetur, q̃ mēbra corporis noſtri oppreſſa hoſtili impetu torqueanī, non quia iſta nō ſunt vitanda,cum poſſunt, ſed potius quia ferēda ſunt, qñ vitari ſine
196 impietate non poſſunt,† niſi fortè quiſquam contenderet,non eſſe miniſtrum impium, qui tunc ſubtrahit miniſterium pietati neceſſarium,cum magis eſt neceſſarium,an nō cogitatis, qñ ad iſtorum periculorū extrema peruenitur, nec eſt poteſtas illa fugiendi,quantus in eccleſia fieri ſoleat ab vtroq; ſexu,atq; ab omni ętate concurſus, alijs baptiſmum flagitantibus, aliis reconciliationem, alijs etiam pœnæ ipſius actionem, omnibus conſolationem & ſacramentorum confectionem & erogationem, vbi ſi miniſter deſit, quantum excidium conſequitur eos qui de iſto ſęculo,vel non regenerati exeunt,vel ligati, quantus deniq; gemitus omnium & quorūdam, quanta blaſphęmia de abſentia miniſteriorum & miniſtrorum. alii verò arguunt idē alia via cū prædicto epiſcopo contra Aug.ſic dicentes,vt ipſe refert in prædicta epiſtola. ſunt ſanè qui arbitrentur epiſcopos & clericos non fugientes in talib.periculis,ſed manentes facere, vt plebes decipiantur, cum ideo non fugiunt, quia manere ſuos præpoſitos cernunt.quib.tamen optimè reſpōdet Aug.ibid.ſubdēs. ſed facile eſt hanc reſpōſionem declarare alloquendo eaſdem plebes, & dicēdo, Nō vos decipiat q de iſto loco non fugimus: non enim pp nos, ſed pp vos manemus,ne vobis non miniſtremus quicquid ſaluti veſtræ in Chriſto nouimus neceſſariū. ſi ergo fugere volueritis,& nos ab illis,quib.tenemur periculis abſoluetis,qđ tūc puto eſſe dicēdū,qñ verè vi vtile eſſe ad loca tutiora migrare.Quo audito,ſi nuſquā vult ire,ſiue neceſſitatibus certis impeditus,ſiue laborare nolens ad incerta ſuffragia procul dubio iſti deſerendi non ſunt à miniſtro Chriſtiano.Si autem hoc audito abire maluerint,nec illis manendum eſt, qui pp illos manebant.Et infra,Melius autē quod in his faciamus inuenire non poſſumus,q̃ orationes porrigere ad Dñm Deum noſtrū,vt miſereatur noſtri.De prædictis not.Arch.23.q.j. in ſumma. & 7.q.j. hoc tunc.& 43.diſt.ſit rector.verſ.hinc rurſus. & de pęnit. diſt.2. fugerat.& 7.q.1.ſuggeſtum.& c.ſciſcitaris.& 23.q.4. ſi eccleſia & not.Doct.in c.niſi cum pridem.ext.de renunc.ſuper gl.quæ incipit,ſimile.aliàs ſic.& §.pp malitiam. & 43. diſt. ſcimus.& 23. q.4. tres pſonas.& 23.q.3.§.j.& ibi de fuga Domini in Aegyptū, &c.

Tranſgreſſus forſitan viſus fuerim à tramite pp fugam ab incurſu barbaricę feritatis,quā Deus ad vota luminis veritatis humiliet, & dignet ſua p̄ueniēte gratia dirigere ad ſalutē.Sed ad p̄-
197 poſitum redeundo,ac præcedentia ſubſequendo,quęro,† ſi ſubito fiat inſultus cōtra hoſpitium alicuius epiſcopi in ciuitate,idē epiſcopus,qui intereſt, & de morte ſua & ſuorū timet,dicat ſuæ familiæ,aſſumatis baliſtas & arma, & defendatis nos & vos, familia hoc fecit & multa homicidia ſunt hinc inde ſecuta,an prædictus epiſcopus ſit irregularis? Reſpondeo,ſecūdum Hoſtien.& poſt eum,D.Ant.in c.ad audientiam, ext.de homic.q ſi timebat de perſona ſua,vel ſuorum,licitè fecit,arg.23.q. 3.pro membris. & c.ſi quem.& 23.q.8.hortare,& c.præcedenti,& ſeq.& in c.dilectus.§.& quidam.de ſent.excom.lib.6.& in c.2.§.fi. ext de hom. & hoc eſt potius inſultantium duritiæ imputandum, vt in c.poſtulaſti.ext.de homic.ſi verò de reb.tantū timebat,potius debuit ipſas exponere,& propterea irregularis eſſet, ſi ob defenſionem rerum ſuo conſilio mors ſecuta fuerit,vt in c.fi.ext.de temp. ordin.& c.ſuſcepimus.§.fi.de homic.In primo etiam caſu pręcedēti.ſ.cum de morte timet, tutius eſt q de baliſtis expreſſam nō faciat mētionem,per not in c.vnico,ext.de ſagit. quia multa licēt in genere,quæ tamen in ſpecie prohibentur,vt in prædicto c.poſtulaſti,& in c.literis,de iure patro. ad prædicta faciunt not. in c. ſententiam ſanguinis.ext.ne cler.vel mona.Caueat etiam quiti-
198 bet clericus,ne in propria perſona perueniat ad conflictū:† alioquin ſi hoc fecerit,& aliquē percuſſerit,ēt ſaracenum,vel alium infidelē,& ſequatur mors,vel mutilatio, de quib. ipſum remordeat conſcientia,tanq̃ irregularis abſtineat reuerēter,vt in c.petitio,ext.de homic. nam etiam mors pagani irregularitatem in-
199 ducit,vt in c.ſicut 2.ext.de homic.† vbi dans cauſam abortioni, ſi cōceptus erat viuificatus, pro homicida reputatur & efficitur irregularis.Et ſi dubium eſt,an fuerit viuificatus, etiam abſtinere debet tāquā irregularis,vt in c.ſignificaſti, 2.& in c. poſtulaſti, ext de homicid.& hoc tenet Spec. in titu. de diſpenſat.§.iuxta in princ.vltimæ columnæ.Et faciunt not. in c.ſi aliquis, de homic. & 22.q.2.Moyſes.& de pęn.diſt.j.periculoſo. 50. diſtinct. miror.
200 Nota etiam,† q in omnibus occurrentib. ſemper cōſilium eſt, q prælatus,ſiue clericus conſulens, vel ſuadens defenſionē aperte exprimat,q omnino ab homicidijs abſtineant diligēter, arg. in c.Petrus,& in c.ſignificaſti,2.ext.de homic.& eſt forma proteſtandi ſic,videlicet,proteſtor nequid fiat, ex quo poſſim incurrere ordinis detrimentum,vel animæ periculum.Et ſic talis proteſtatio excuſat & releuat proteſtantem,niſi ipſe eſſet occaſio, vel cauſa mortis,arg.à contrario in d.c.Petrus.& faciunt no. in c.cū

M.Ferrarien.

M. Ferrarien. ext. de constit. si verò causa, vel occasio esset remota, vel propinqua, sed iusta, ac præter conscientiam consulentis aliquis occideretur, non esset irregularis ꝯsulens, vel exhortās, 23.q.5. cum homo. & c. de occidendis. & faciunt not. in c. de cętero, ext. de homic. & in d. c. sententiam sauguinis. & sic intelligēda sunt iura dicentia, iudices ecclesiasticos, vel prælatos indicere posse bellum & persequi hostes, 15.q.6. auctoritatem, & ibi gl. & Arch. & not. Innoc. in c. olim, j. ad fi. ext. de restit. spoliat. etiam si sit iudex delegatus potest contra rebelles indicere bellum, vt not. Io. And. in c. significasti, de off. deleg. & Spec. in tit. de iudice deleg. §. sequit. vers. sed nunquid. faciunt no. in c. pen. ext. de cler. percuss. & 23.q.8.c.j. & 36. dist. si quis vult. nam licèt clerici bella re non debeant, possunt tamen bellis licitis interesse, cum expedit & hortari bellantes. 23.q.8. ergo. & c. hortatu. & c. clerici, & c. vt pridem. & c. secundum Canonicam. §. hinc datur intelligi, cum trib. cap. seq. & c. his à quibus. & 36. dist. si quis vult. & per Innoc. in d. c. petitio, de homicid. & per Goffred. in sum. de torneā. in fi. ex per Archid. 51. dist. si quis post, in fi. & 7.q.1. scisitaris. & quod not. Doct. in c. quod in dubiis, ext. de pęnis. Spec. tamē, vbi supra concludit, q̄ delegatus bene potest inuocare brachium sęculare, & ecclesiastica censura compellere, vt suam sententiam exequatur, quanq̄ publicum bellum indicere nequeat, quia hoc solius principis est. 23.q.3.c.j. & 2. & 23.q.1. quid culpatur. & c.1.

201 & ibi per Archid. † an liceat mouere bellum contra infideles, puta saracenos, vel Iudęos. & not. Innoc. in c. quod super his. ext. de voto. faciūt no. per Io. And. in c. clerici, j. ext. de vita & honest. cler. & de materia satis tractat Thom. 2.2.q.40.

202 Sed † an liceat episcopo propter aliquam persecutionem deserere gregem, tractat Thom. 2.2.q.184. ar. 5. dicens in responsione, q̄ in qualibet obligatione præcipuè attendi debet obligationis finis. Obligant autem se episcopi ad exequendum pastorale officium propter subditorum salutem: & ideo vbi subditorum salus præsentiam exigit personæ pastoris, non debet pastor suum gregem deserere personaliter, nec propter aliquod cōmodum temporale, nec propter aliquod corporale periculum imminens, cum pastor bonus animam suam pro suis ouibus ponere teneatur. Io. 10. Si verò subditorum saluti possit sufficiēter in absentia pastoris per alium prouideri, tunc licet pastori, vel propter aliquod ecclesiæ commodum, vel pp personæ periculum gregē deserere corporaliter, quod bene colligitur in d. c. scisitaris. 7.q.6. Satius tamen q̄ Thom. hunc passum discutiūt Canonistæ in d. cap. nisi cum pridem. §. pro malitia. ext. de renunc. vbi D. Ant. recolligens dicit, post Inn. Quæro, an præsul persequu-

203 tus debeat fugere, an se opponere? Dic, † q̄ quæda est persequu-

204 tio intrinseca, quędam extrinseca. Intrinseca est, † qñ boni in psequendo sunt permixti cum malis, & tunc boni non sunt deserendi pp malos, 23.q.4. tu bonus. 7.q.1. hoc tunc. nisi alius prælatus magis proficere posset. Tunc enim superior cum transferre posset, & eps, qui persequutionem pateretur, nō malefaceret cedere & licentiam petere quia maius bonum pręferendum est minori. 7.q.1. omnis. & in d. §. hoc tūc, ad fi. & 11.q.1. si quis. & intelligendum, quādo populus indomabilis persequitur suum p̄sulē: aut omnes sunt mali, & est spes correctionis, & expectare debet præsul, & non fugere. si verò nulla spes est, recedat, petita prius tamen licentia cedendi, vt est casus in d. §. pro malitia, & 7.q.j. §. cum autem. & c. fi. Intrinsecam autem persequutionem vocat, quando hoc contingit pp defectum subiectorum, & tamen prælatum odio non habent. 7.q.j. §. hoc tunc. & in dicto §. cum autem, secundum Innoc. & Hostien. Quędam est persecutio extrinseca, quæ fit p̄lato, siue in publico, siue in priuato, vel pp peccatum, quod imponitur ei, vel pp id, quod imponitur clericis. Et hæc persecutio est multiplex. Quandoq;.n. fit persecutio contra prælatum & clerum & populum, quandoq; fit contra clerū, qñque contra alium inferiorem prelatum, & quādoq; fit pp bona temporalia. Si persecutio fit contra totam Ecclesiam, vt contra prælatum, clerum & populum, vt in totum fidem dimittant, vel persecutoribus per violentiam subijciantur, qui alias fuerunt liberi, etiam si Christiani sint persecutores, tunc debet se opponere episcopus & plebem non derelinquere, si spes est, q̄ se defen-

205 dere possint, ff. de iust. & iure, l. j. in fi. & l. 2. & 3. † nā vim ui repellere omnes leges omniaq; iura clamant, ext. de homic. c. significasti. 2. & in c. si verò j. §. 2. de sen. excom. & in c. olim. de rest. spol. & ff. de vi & vi ar. l. j. §. vim vi. cum multis similib. semper tamen intelligendo cum moderamine inculpatæ tutelæ, non ad assumendum vindictam, sed ad iniuriam propulsandam, vt in d. c. significasti, & ibi opt. glossa, & satis plena. Et est ratio præcedentis dicti. s. vt episcopus non recedat, nec populum derelinquat, quia magnum periculum esset, si ex recessu præsulis totus etiā populus marium & mulierum patriam desereret & post episcopum vagarentur. Si verò non est spes defensionis, fugiendū est, & tūc debet episcopus fugere, vt maius malum euitetur: intellige qñ possunt omnes fugere, sicut Maria & Ioseph puerum Iesum deferentes fugerunt in Aegyptum, Matth. 2. Vel si possunt conueniant cum infidelib. siue etiam cum Christianis persecutorib. si aliter euadere nequeunt, qūo melius possunt, dummodo Christianam fidem non abnegent, & cultum & ritus fidei non dimittant. hoc enim sępe factum legitur in veteri testamento, vt tempore Thobię & Danielis & similium. Sed persecutione cessante poterunt ad suam libertatem cōmodius remeare. 7.q.j. scisitaris. & c. præceden. & 23.q.8. ecce. & c. seq. Quādoq; fit persecutio contra solum prælatum, & tunc, vt dictum est, si potest esse per alium salus populo, bene facit cedere. & si nollet cedere cōpelli potest per superiorem secundum Inn. & Host. pp imminēs periculum destructionis ecclesiæ, vel aliud magnum periculū & scādalū in spiritualib. & temporalib. ita tamen q̄ bonum cambiū alterius prælaturę sibi assignetur, arg. in d. c. nisi cum pridē. §. pro

206 graui. † vt sic publica vtilitas præferatur priuatę. de postul. plac. bonæ. de regul. c. licet. 7.q.j. scias. & de rer. permut. c. quæsitū. Nec obst. q̄ infirmi & furiosi prælati non remouētur, quia ibi seruatur vtraq; vtilitas, publica videlicet & priuata. publica in eo q̄ coadiutor datur, priuata in eo, q̄ non remouetur. Qñq; persecutio dirigitur contra clerum, vel contra partem cleri tm̄, & tunc secundum Inno. & Host. episcopus debet se opponere, sicut qñ fit persecutio vniuersaliter contra clerum & populum, quamuis in clericis tanquam sapientiorib. minus periculum timeatur. vñ dic, q̄ si per sequentes clerum contententur nō persequi populum, si clericos tradant, nō debet tunc populus desistere, nec clericos tradere. Ratio est, quia per talem traditionem cessarent ecclesiastica sacramenta, & perderent Doctores fidei Christianæ. Vnde nec etiam clerici exire debent voluntariè. Et hoc si possent laici & vellent eos defendere. Si verò nollent vel non possent, tunc clerici possūt recedere, & tranquillitatem tpis expectare, vt in d. c. scisitaris. 7.q.j. debent tamen recedentes secum ducere quotquot valent, ne in tanto discrimine remaneant sine sacerdotibus & Ecclesiasticis sacramentis, sed magis cōmendandi forent, si diuino flamine inspirati martirium sustinerent. 7.q.j. cum verò. Qñq; fit persecutio, vt bona vel res ecclesiæ habeantur, & tunc dicunt aliqui q̄ non est violenter contendēdū pro reb. vt in c. suscepimus, de homic. & 23.q.8. conuenior. in prin. vbi de hoc. Contrarium tñ habetur hodie in c. dilecto. de sent. excom. lib. 6. nam sine corporalib. reb. diu clerici viuere nō pos-

207 sunt. j.q.3. si quis obiecerit. † Debet ergo prælatus & pro reb. temporalib. se opponere ad libertatem ecclesiæ defensandam exemplo B. Thomæ Cantuarien. Archiepiscopi, qui ex hac causa martirium tolerauit, vt in c. sicut dignum, ext. de homic. Hæc procedunt in maioribus prælatis. In minorib. autem dicendū est, q̄ si quis ad mortem quærantur, vtile esset, statim eos transferre, vel corū cessionem admittere, non tamē tradere. Immo potius debet superior ecclesiam interdicere, vel claudere omnes ecclesias, vel

208 reliquias extrahere, ext. de iure patro. c. 2. & 3. † Item excōicare, & tandem ad brachiū recurrere seculare, de cler. excom. minist. c. 2. in fi. cum concord. ibi alleg. & si nec sic cōpelli potest aduersantium tumultus, tunc vt maius malum euitetur, admittat superior cessionē, arg. 13. dist. nerui. & si fit maior prælatus, vt eps, & supra, si non potest aliter mederi, sine licētia Papæ cedere nō

209 potest, vt in c. fi. §. fi. de renunc. † quia in remotione epī maius est periculum, & ideo cautius est agendum. 42. dist. quiescamus. & in c. vbi periculum, de elect. lib. 6. prouideat ergo sibi, quantū fieri potest vel per locum tutum, in quo moretur, vel per societatem amicorum secum incedentium, vel per alium modum ad commodum vndecunque: quod si nullo modo mederi potest, cōsulatur Papa, vt sibi prouideat de remedio oportuno, saltem per officij cessionem, vt in prædicto §. pro malitia.

210 Sed circa prædicta quęro, † an tēpore pestis liceat curatis plebem deserere aeris intemperiem fugiendo? Circa hanc q. antequam respondeam præmitto ad euidentiam aliqua contingen-

211 tia, videlicet. Primo, † q̄ in genere quatuor sunt causæ, secundū Phisicos in pestilentiis concurrentes, videlicet prima actio, secunda passio, tertia contagio, quarta commoratio. Prima scilicet actio consideratur in fortitudine aeris agētis duplici via: prima, quia vis agentis nobis vt passā approximatur debitè & immediatè nos tangit intus & extra, quia aer attrahit per pulsus & anhelitus, & ēt p poros ingredi. secūda via est, q a aeri corrupto inest mala proprietas, qua redditur corporis humani corruptiuus, & non qualitatiuè tantum, imò potius per modum substātiæ, & hæc via fortior est, quàm prima. Agit enim aer iste in corpora disposita & indisposita, prius ea disponendo, demum cor-

212 ruptionem inducens, vt patet j. de interioribus, & 8. Phisic. † Nā pestilentia est quædam mutatio in aere facta, vt cum aer redditur rabiosus, secundum aliquam, vel aliquas de primis qualitatibus, scilicet caliditate, frigiditate, humiditate, & siccitate, adeo vt in multis generationes & vita corrumpātur, vt patet in j. de differentijs febrium. Fit etiam quandoq; mutatio aeris in substantia propter mixtionem vaporum corruptorū ad minimas partes eius, vnde totum aggregatum dicitur corruptum & malæ proprietatis respectu speciei humanæ, & non dicit hæc mutatio esse in substantia quia solum fiat in substantia & non in qualitate, cum aliquando sit aliqualis mutatio qualitatis, licèt parua, sed dicitur in substantia, quia mala proprietas insequitur potius modum substantiæ aeris q qualitatis, & hęc est illa mutatio pestilen-

tialis,

tialis, de qua est sermo: & quæ, vt colligi potest ex dictis auctorum, & maximè Auicennæ 1. de differentijs febrium sic diffinitur. Pestilentia est putrefactio, quæ accidit aeri simul remollienti fœtide. ingrossatur enim aer & remollitur ex istis vaporibus secum mixtis, velut aqua cum miscetur in ea linum & canape, & similia.

Secunda causa est dispositio patientis, quæ est potissima infectionis pestilentialis, quia actus actiuorum sunt in patiente disposito, vt in secundo, de Anima, & in primo, de different. febrium. cap. de febre pestilentiali, dicitur: Oportet enim medicum huius meminisse semper in hoc toto sermone, quòd nulla causarum sine patientis aptitudine agere apta nata est. Corpora autem apta nata tali actioni, sunt corpora vtentia plurimo coitu & balneo, & plena malis humoribus, & quorum superfluitas non consumitur. ergo continens & ratio dictorum est, quia coitus debilitat omnes virtutes, balneum aquæ dulcis humectat, & aqua calida aperit poros cutis, & calefacit nimis malos humores & superfluitates, quæ non resoluuntur, oppilationes inducunt & corpora reddunt similia qualitatibus putredinis. Vnde Galenus 1. de differentiis cap. quinto, dicit de

213 pestilentia inficiente corpus humanum, † Conuenit merito corpus huiusmodi exiccare, & siccum conseruare, & superfluitatibus plenum euacuare, & oppilationes pororum aperire. Et subdit infra parum; Si quis moderatis laboribus & vita decora vtatur, omnino impassibilis præseruabitur, quia non erit in eo dispositio. ergo corruptio non poterit operari.

214 Tertia causa est contagio, quia dicitur morbus contagiosus, qui ex contactu, & conuersatione faciliter operatur in corpora disposita propter attractionem aeris corrupti per pulsus & anhelitus & per poros, vt dictum est. ergo vitandæ sunt conuersationes politicæ, quanto magis est possibile, ne sit permixtio & confusio in anhelitibus & tactibus, siue pulsibus, cum vnus possit multos inficere. Standum est ergo solitariè, & pręcauendum à ventis, à loco infecto, vel aere, & multo magis à pestilente. Et ideo rectores locorum sanorum cautè prohibere solent, ne venientes de locis pestilentiatis eorum sana loca valeant introire. Nam, vt patuit Bononiæ 1393. vnus infectus venit à Ferraria Bononiam in domum de Lomelis, & ibi moratus omnes, qui eum visitauerunt, & specialiter quædam familia cuiusdam saraceni, quę vigilauerat in nocte pro cura ipsius, mortui sunt, adeo quòd in diebus 20. plures trecentis mortui sunt, & sequuta est magna pestis Bononiæ, ex mortuis illius saraceni. Sic etiam postmodum ex nauibus venientibus de Romania cum infectione Ianuæ & Venetiis pestis magna prosiluit, & ab inde per regiones cæteras pullulauit: nam dum vnus solus de Venetijs Ripperiam Brixiensem accessisset, mortuus est ibi, & incepta est pestilentia in eodem loco, & ab inde in Brixia in Gardesana, & demum in Verona. & sic de similibus.

215 Quarta causa in genere est mora, nam aer continuè nobis approximatur, & continuè est aliquid relinquens ex sui proprietate corpori humano. Cum igitur aer est corruptus, infundit corruptionem humanis corporibus. ex quo infertur, quòd corpora tam disposita, quàm etiam indisposita debent se ab aere infecto remouere. Regula est enim medicorum, quòd quotiescunque aer in aliquo loco incipit pestilentiari apparentibus vermibus, & variolis & morbillis, qui communiter præcedunt pestilentiam, vel apparente morbo aliquo pestilentiali, de his, qui communiter accidunt, & quasi subitò, qui dicitur morbus epidimialis, quia multiplex & diuersus est; quilibet se transferre debet ad aerem, in quo nihil appareat de prædictis, nec apparuerit de propinquo, saltem infra sex menses propter reliquias remanentes post epidimiam, quæ velut fermentum inficiunt transferentes se ad locum illum.

216 † Sunt & aliæ causæ in specie, quarum prima est vniuersalis, & remota, quæ est dispositio eueniens ex formis cęli, siue imaginibus facientibus esse necessarium id, cuius euentus à medico, inquantum medicus, ignoratur, quæ dispositio facit putrescere aquam, & facit putredines in visceribus terræ. Et hæc maxime contingunt ex eclipsi solis & Lunæ, & ex coniunctione planetarum, maximè Saturni & Martis, in domo vitę, ante reuolutionem anni mundani inducentis vapores temporum constituentes permutationes in essentiis & naturis, vt ait Commentator, siue Conciliator, differen. 93.

Aliæ verò sunt causæ particulares & propinquæ, quæ sunt vapores corrupti & mixti cum aere vsque ad minimas partes eleuati à re fœtida, sicut cum aperiuntur cauernæ, vel clausuræ aeris, vel quia aliquę res habentes corrumpere aquam, fuerint in ea infusæ, sicut linum, canape, & similia, vel corpora mortua non sepulta, vel arbores malarum conditionum, vt nuces, ficus, & similia, vel ex spiritu animalium venenosorum, vt dragonum & serpentium. vel ex exalatione vaporum,

217 siue fimi eleuati à corpore pestifero, † & hæc cęteris causis vniuersalibus & particularibus est fortior & periculosior, cum aer corpus pestiferum circundans mixtus sit vaporibus immediatè separatis ab humoribus venenosis. & ideo vitanda est conuersatio infectorum, imò etiam vitandæ sunt res tactæ à pestilentiatis, sicut vestes, & similia. Vitandi sunt etiam venientes à locis infectis, quamuis sani videantur, cum causa sufficiens possit in eis latere ad alium inficiendum magis dispositum, quàm ipse sit, sicut latet ignis in stupa absque flamma ad tempus, & approximato sibi sulphure flamma statim insurgit in sulphure ex dispositione sulphuris absque inflammatione stupę. Et hæc est causa per viam contagii de vno ire ad alium,

218 & de vna ciuitate ad aliam non infectam. † Contingit etiam quandoque infectio per contagium mediante vento portante talem aerem infectum cum dictis vaporibus ad ciuitatem non infectam. Ex quibus omnibus præcedentibus Phisici concludunt tempore pestis, Recipe, fuge, fuge cito, longe, tardè. Cito, antequam fugiens de infectione participet. Longè, ne per propinquitatem loci contagio diffundatur. Tardè, vt sit aer bene restauratus & purificatus, vt prius. Ex phisicorum igitur doctrina patet, pestis tempore fugiendum. ergo supradicti curati fugientes, si plebem deserant, excusari videntur.

219 Præterea naturaliter omne viuum mortem nititur euitare, & fugit contraria possibiliter, vt sumitur ex 3. de Anima. ergo tales curati similiter excusantur.

Præterea etiam ius canonicum videtur hoc dictare, vt in capitu. pastoralis, §. esto igitur. versicu. quis enim. vbi text. dicit, quis enim auderet, vel qua ratione audere aliquis teneretur concistorij talis subire iudicium, se in hostium suorum manibus reponere, ac ad mortem per violentiam & iniuriam non per iustitiam inferendam vltroneum se offerre. hæc quidem de iure timentur, hæc de more vitantur, hæc refugit ratio, hæc abhorret natura, & cætera. de sentent. & re iudic. in clement.

In contrarium est auctoritas Christi dicentis Ioan. decimo. Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Et infra; Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. ergo in casu prędicto non licet fugere, & plebem sine cura dimittere.

220 Respondeo per talem distinctionem, videlicet † quia aut curatus, siue prælatus, siue minor potest sufficienter per substitutum plebem curare, vt episcopus per alium episcopum suffraganeum, & sacerdos per alium sacerdotem ęquè sufficientes. & tunc intendentes se pro maiori bono ecclesiæ conseruare, & Christiano populo magis proficere, licitè possunt fugere, & pestem possetenus euitare, sine populi detrimento, argumen. not. in capitu. inter cætera, ext. de officio ordin. & patet etiam per sententiam Augustini superius allegatam in dicta epist. ad Honoratum. Si verò non possunt æquè per substitutos sufficienter curare plebem, non debent fugere, quia magis timere debent mortem animæ proximi, siue subditi, quàm mortem corporis sui, vt dicit Augustinus vbi supra. hoc idem ordo exigit charitatis, quia plus debet amari, quod dignius est. Vnde Deus super omnia, anima sub Deo, corpus sub anima, fama bona sub corpore, scilicet sub vita corporali, & bona temporalia sub bona fama sunt diligenda, vt vult glossa, canon. secunda, & ibi postillatores super illo verbo, ordinauit in me charitatem. Sic intelligi debet, secundum sacros Doctores illud diuinum præceptum, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & proximum tuum sicut te ipsum, Deuteron. sexto, Matthæ. vigesimosecundo, & Lucæ 10.

221 Ad argumenta Phisicorum respondeo, † quòd phisici tanquam corporum medici quærunt solummodo corporum sospitatem, non se intromittunt de animarum salute perpetua, vel æterna. & ideo eorum argumenta non cogunt salutem animarum postponere pro vita præsenti, quæ muscis & pulicibus est communis pro tempore competenti.

Sed si eorum speculatiuo intellectu acutius vterentur, melius dicerent, quod diuina sapientia proclamauit, Ecclesiastici vigesimoprimo. Fili, peccasti, ne adiicias iterum, sed & de pristinis deprecare, vt tibi dimittantur, quasi à facie colubri fuge peccata, & si accesseris ad illa suscipient te. dentes Leonis, dentes eorum interficientes animas hominum, quasi romphea bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius non est sanitas. Intellige si in finali impenitentia moriatur. dicant ergo fideles medici tempore pestis, Recipe, fuge, fuge scilicet peccatum, vt talis recepta melius spirituali, quàm literali intelligentia capiatur. litera enim occidit, spiritus autem viuificat, vt dicit Apostolus, secunda Corinth. tertio. Sic etiam recepta medicorum Constantini, qui iudicabant ipsum à lepra mandandum sanguine Innocētum, sanius intellecta fuit spiritualiter, vt Christi sanguinis merito mundaretur, iux. not in c. fundamēta, §. ne autem. de elec. lib. 6. Fuge igitur cito peccatum, ne vnquam committas, Thob. 4. omnib. autē diebus vitæ tuæ Deum in mente habeto, & caue ne aliqñ consentias peccato & prætermittas pręcepta Dei nostri, dixit Thobias filio suo; & si qñ peccaueris serua quod scribitur Eccles. 5. ne dixeris peccaui, & quid accidit

mihi triſte: altiſſimus enim eſt patiens redditor de propitiatu peccatorum, noli eſſe ſine metu, nec adiicias peccatum ſuper peccatum. Et ne dicas, miſeratio Dei magna eſt, multitudinis peccatorum meorum miſerebitur. Miſericordia enim & ira citò ab illo proximat, & in peccatores reſpicit ira illius: non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem: ſubitò enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ diſperdet te. Ergo diligenter caue, ne pecces: & ſi peccaueris, citò pœnitere, & ſic citò fugies peſtem peccati, quia principalis cauſa peſtis eſt peccatum, vt infra monſtrabo. Vade longè, ſcilicet à peſte peccati, ne ſibi appropinques, & eius contagione depereas: & ſi peccaueris, & pœnitens fueris, adeo longè fugias à peccato, vt ſibi nullo modo propinques, ſi non vis inuolui laqueo peſtilenti, Apocalip. 18. qui diuites facti ſunt ab ea, ſcilicet Babilone, quæ interpretatur confuſio, & rectè ſignificat peccati culpam. ſequitur, longè ſtabunt propter timorem tormentorum. Inde etiam Moyſes iuſſu Domini præcepit populo Iſrael fugere à tabernaculis Chore & Dathan, & Abiron, dicens Nume. decimoſexto, recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini peccatis eorum. Fugit enim Dauid à facie Saulis perſequentis, & ſaluatus eſt nocte illa, primo Regum 19. ſic & fugiens peccatum, ſaluabitur à tenebroſis ſuppliciis & perſecutionibus ſpirituum malignorum, Ezech. ſeptimo. Gladius foris, peſtis & fames intrinſecus: qui in agro eſt, gladio morietur: & qui in ciuitate, peſtilentia & fame deuorabuntur, & ſaluabuntur, qui exierint de eis.

Reuertere tarde, ſcilicet ad peccatum, adeo tarde, quòd nunquam amplius redeas ad ipſum, ad Rom. ſexto. Deſtruatur corpus peccati, vt vltra non ſeruiamus peccato. Ioan. quinto. Ecce ſanus factus es, iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat, Ioan. octauo. Nec ego te condemnabo, vade & amplius noli peccare. Vnde ad hoc determinauit ſancta mater Eccle-

222 ſia, † vt quicunque medicus Chriſtianus à Chriſtiano infirmo fuerit conuocatus, ipſum ante omnia moneat & inducat, & ſi plures fuerint, moneant & inducant, vt medicos aduocent animarum, vt cum fuerit infirmo de ſpirituali ſalute prouiſum, ad corporalis medicinæ remedium ſalubrius procedatur, vt in cap. cum infirmitas. ext. de pœnit. & remiſſ. vbi Dom. Ioan. And. ſuper verbo, inducant, dicit ſubtrahendo ſe à cura, ſi non faciunt, ſcilicet ſi infirmi non aduocant medicos animarum. Et

223 notandum, † quòd medici contrarium facientes, mortaliter peccant, tanquam præceptorum Eccleſiæ tranſgreſſores: quia dicit ibi tex. Præſenti decreto ſtatuimus, & diſtrictè præcipimus medicis corporum, &c. nam verbum præcipimus, neceſſitatem importat, 14. quæſtio. prima, præcipitur. & ext. de maio. & obedien. cap. illud. & not. Docto. in cap. ſecundo, de conceſ. præben. lib. ſexto, & in capit. nam concupiſcentiam, ext. de conſtitu. accedunt not. in clemen. exiui de Paradiſo. §. vos au-

224 tem. verſic. item præterea. de verborum ſignificat. nam † violatores canonum dicuntur blaſphemare Spiritum ſanctum, cuius inſtinctu ac dono ditati ſunt, & ideo grauiter peccare dicuntur, 25. quæſtio. prima, violatores canonum. & 10. diſtinct. certum. 1. & peccatum paganitatis incurrit, quiſquis dum ſe Chriſtianum eſſe aſſerit, ſedi apoſtolicæ obedire contemnit, quia peccatum ariolandi eſt, nolle obedire, & ſcelus idolatriæ, nolle acquieſcere, vt dixit Samuel ad Saul, primo Regum 15. & 81. diſtinct. ſi qui ſunt præsbyteri. Ex hoc etiam ter vidi alicubi per epiſcopos ſub excommunicationis ſententia tale mandatum medicis eſſe factum. & in prædicto cap. cum infir-

225 mitas, in fi. † ſub interminatione anathematis prohibetur, ne quis medicorum pro corporali ſalute aliquid ægro ſuadeat, quod in periculum animæ conuertatur. Ergo multo minus poſſunt medici ſine ſuo periculo talibus Curatis fugam conſulere, dum ſunt ſani: quia quod non licet in maiori neceſſitate, multo minus licet in minori, vt in ſecundo Topicorum. neceſſitas enim in multis excuſat à pœna legali, vt not. in cap. ſi quis propter neceſſitatem, ext. de furt. & de conſecra. diſtinct. quinta, diſcipulos. & in cap. conſilium, in fi. ext. de obſer. ieiun. ſed nulla neceſſitas excuſat à conſtitutione diuina in pertinentibus neceſſariò ad ſalutem, vt not. de conſecra. diſtinct. prima, ſicut non. magis eſt enim neceſſarium vacare ſaluti animæ, quàm corporis, quia ſalus animæ eſt æterna: ſalus verò corporis eſt temporalis. & quod durabilius eſt, deſiderabilius eſſe debet. Ergo prædicti curati magis vacare debent ſaluti animarum ſibi commiſſarum, quàm ſaluti corporum ſuorum, ne ſanguis ſubditorum de eorum manibus requiratur, vt in cap. irrefragabili. ext. de offic. iudic. ordin. quod ſumptum eſt ex verbis Ezechiel. tertio capit. ibi, ſanguinem autem eius de manu tua requiram, &c.

226 Attendant etiam præfati Domini Medici, † quòd peccatum fuit cauſa inductiua peſtis, & omnium aduerſorum humanæ ſaluti, ſpirituali & corporali, vt probat Apoſtolus ad Roma. quinto, dicens, Propterea ſicut per vnum hominem in hunc mundum peccatum intrauit, & per peccatum mors: ita & in omnes homines mors pertranſiuit, in quo omnes peccauerunt. Hoc etiam comminatus eſt Dominus Gen. 2. primo parenti dicens, Ex omni ligno Paradiſi comede: de ligno autem ſcientiæ boni & mali ne comedas. in quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris. Vnde quia præceptum Domini tranſgreſſus eſt, ſecum tota ſua poſteritate morti ſubiecit. Et cum ante peccatum haberet poſſe mori, & poſſe non mori, poſt peccatum impoſſibile factum eſt poſſe non mori, & neceſſarium factum eſt mori, vt plenè tractatur in ſecundo ſentent. diſtinct. 19. & 20. & in tertio ſentent. diſtinct. 13. In morte igitur omne aduerſum intelligitur, quia mors eſt vltimum terribilium. Inde dicitur Eccleſiaſtici 41. O mors, quàm amara eſt memoria tua homini pacem habenti in ſubſtantijs ſuis, &c.

Et quòd peſtis ſpecialiter ex peccato proueniat, patet infraſcriptis auctoritatibus ſacræ paginæ. videlicet primo namque, cum populus murmuraret in deſerto celeſti pabulo non contentus, & carnes appetens beſtiarum pluit Dominus coturnices in caſtra eorundem. ſed ad huc carnes erant in dentibus eorum, nec defecerat huiuſcemodi cibus, & ecce furor Domini concitatus in populum percuſſit cum plaga magna nimis, vocatuſque eſt locus ille, ſepulchra concupiſcentiæ: ibi enim ſepelierunt populum, qui deſiderauerat carnes, Nume. vndecimo.

Secundo adhuc in deſerto exiſtentes memoreſque diuini iudicij, quod iam experti fuerant timuerunt comminationem Domini loquentis ad Moyſem, & dicentis, vſque quo detrahit mihi populus iſte, quouſque non credent mihi in omnibus ſignis, quæ feci coram eis: feriam igitur eos peſtilentia atque conſumam, Num. 14. & infra, in ſolitudine hac iacebunt cadauera veſtra. Hoc etiam ſuſpicans dixit Moyſes Pharaoni, Exod. quinto. Deus Hebræorum vocauit nos, vt eamus viam trium dierum in ſolitudine & ſacrificemus Domino Deo noſtro, ne forte accidat nobis peſtis, aut gladius, & poſtmodum comminatus eſt Moyſes Pharaoni ex parte Domini dicens, Hoc dicit Dominus, Deus Hebræorum, dimitte populum meum, vt ſacrificem mihi: quòd ſi adhuc renuis & retines eos, ecce manus mea erit ſuper agros tuos, & ſuper equos & aſinos & camelos tuos & boues & oues peſtis valde grauis, Exod. nono. & infra, mortuaque ſunt omnia animantia Aegyptiorum. De animalibus verò filiorum Iſrael nihil omnino periit. Et ſic ex hiſtoria ſacræ ſcripturæ peſtis incepit in animalibus brutis. Subſequenter eodem cap. comminatus eſt Deus per Moyſem Pharaoni dicens, Nunc enim extendens manum percutiam te, & populum tuum peſte, peribiſque de terra. Deinde ſucceſſiue, cum induratum eſſet cor Pharaonis, dixit Dominus per Moyſem Pharaoni, Media nocte ingrediar in Aegyptum, & morietur omne primogenitum in terra Aegyptiorum, à primogenito Pharaonis, qui ſedet in ſolio eius, vſque ad primogenitum ancillæ, quæ eſt ad molam, & omnia primogenita iumentorum, eritque clamor magnus in vniuerſa terra Aegypti, Exod. vndecimo. Et prout pronunciatum extitit, ita factum eſt à Domino: nec enim erat domus, in qua non iaceret mortuus. Exod. duodecimo. Poſtmodum comminatus eſt Dominus populo ſuo, ſi non audierit ſermonem eius, & mandata eius non cuſtodierit, dicens inter alia Leuiti. vigeſimoſexto. Quòd ſi nec ſic volueritis recipere diſciplinam, ſed ambulaueritis ex aduerſo mihi, ego quoque contra vos incedam, & percutiam vos ſepties propter peccata veſtra, inducamque ſuper vos gladium vltorem fœderis mei. Cumque confugeritis in vrbes, mittam peſtilentiam in medio veſtri.

Tertiò principaliter poſt ſepulchra concupiſcentiæ comminatus eſt Deus per Moyſem maledictiones multas propter peccata populi. & inter alia ſubdit Deuteron. vigeſimo octauo. Adiungat tibi Deus peſtilentiam donec conſumat te de terra, ad quam ingredieris poſſidendam. percutiet te Deus egeſtate febris & frigore & ardore & æſtu, & aere corrupto ac rubigine, & perſequatur donec pereas. Et infra, percutiet te Deus vlcere Aegypti & partem corporis, per quam ſtercora egeruntur, ſcabie quoque & prurigine, ita vt curari nequeas. Et infra, percutiet te Deus vlcere peſſimo in genibus & in ſuris, ſanariq; non poſſis à planta pedis vſque ad verticem tuum. Et infra, Augebit Deus plagas tuas, & plagas ſeminis tui plagas magnas, & perſeuerantes infirmitates peſſimas & perpetuas, & conuertet in te omnes afflictiones Aegypti, quas timuiſti & adhærebunt tibi. Inſuper & vniuerſos languores & plagas, quæ non ſunt ſcripta in volumine legis huius, inducet Deus ſuper te, donec te conterat.

Quartò percuſſit Deus peſtilentia Iſrael, & immiſit peſtilentiam de mane vſque ad tempus conſtitutum, & mortui ſunt è populo à Dan vſque Berſabee ſeptuaginta milia virorum, quando Dauid fecit numerari populum. & ceciderunt tam Dauid, quàm maiores natu Iſrael veſtiti ciliciis, proni in terram, & ceſſauit plaga. 2. Reg. vlt. 1. Paralip. 21. Et ſic ex fuga peccati fugit peſtis.

Quintò hoc idem orando nunciauit Salomon 3. Reg. 8. in dedicati-

dicatione templi dicens, Fames ſi oborta fuerit in terra, aut peſtilentia, aut corruptus aer, aut erugo, locuſta & rubigo, & afflixerit eum, ſcilicet populum, & inimicus eius portas obſidens, omnis plaga, vniuerſa infirmitas, cuncta deuoratio & imprecatio, quæ acciderit omni homini de populo Iſrael. ſi quis cognouerit plagam cordis ſui & expanderit manus ſuas in domo hac, tu exaudies in cęlo, in loco habitationis tuæ, & repropitiaberis, &c. hoc idem refertur. 2. Paralip. 6.

Sextò de peſte fit comminatio ex parte Dei per Ezech. 6. cap. dicentem, hæc dicit Dominus Deus, percute manum tuam, & al-

227 lide pedem tuum, † & dic, heu, ad omnes abominationes malorum domus Iſrael, qui gladio, fame, & peſte ruituri ſunt: qui longe eſt, peſte morietur: qui autem propè, gladio corruet: & qui relictus fuerit, & obſeſſus fame morietur, & compleam indignationem meam in eis. & Ezech. 7. Ira enim mea ſuper vniuerſum populum eius, gladius foris, peſtis & fames intrinſecus, qui in agro eſt, gladio morietur: & qui in ciuitate peſtilentia & fame deuorabuntur.

228 Septimò † cōminatur Deus etiam per Ezechelem 14. c. dicēs, ſi autem & peſtilentiam immiſero ſuper terram illam, & effudero indignationem meam ſuper eam in ſanguine, vt auferam ex ea hominem & iumentum, & Noe & Daniel & Iob fuerint in medio eius, viuo ego dicit Dominus Deus, quia filium & filiam non liberabunt, ſed ipſi iuſtitia ſua liberabunt animas ſuas, quoniam hæc dicit Dominus Deus. Quod etſi quatuor iudicia mea peſſima, gladium & famem & beſtias malas & peſtilentiam miſero in Hieruſalem, vt interficiam de ea hominem & pecus, tamen relinquetur in ea ſaluatio educentium filios & filias. Ecce ipſi egredientur ad vos, & uidebitis vias eorum, ſcilicet illorum iuſtorum.

Octauò etiā per Ezechielem comminatur Deus peſtem propter peccata populi, Ezech. 28. dicens, Ecce ego ad te Sion. Et infra, Et immittam ei peſtilentiam & ſanguinem in plateis eius, & corruent interfecti in medio eius gladio per circuitū & ſcient quia ego Dominus.

Nonò comminatur peſtem Dominus per Ezech. 33. dicens Viuo ego dicit Dominus, quia qui in ruinoſis habitant, gladio cadent: & qui in agro eſt, beſtiis tradetur ad deuorandum. Qui autem in præſidiis, & ſpeluncis ſunt, peſte morientur, & dabo terram in ſolitudinem & deſertum, & deficiet ſuperba fortitudo eius.

Decimò ſimiliter peſtem comminatur per eundem Ezech. 38. dicens, Gladius vniuſcuiuſque in fratrem ſuum dirigetur, & tunc iudicabo eum peſte & ſanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immenſis ignem & ſulphur pluam ſuper eum.

Vndecimò hoc idem comminatus eſt per ſeipſum Dominus Ieſus Matth. 24. dicens, Conſurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt peſtilentiæ & fames & terræ motus per loca. Lucas autem ſuperaddit, terroreſque de cœlo & ſigna magna erunt, Lucæ 21. & Beatus Greg. dicit, quòd in aliquibus codicibus inuenitur. Ter. quæ de cę. & tempeſtates, atq; poſt ſubditur, & ſigna magna erunt.

Duodecimò in hiſtoria eccleſiaſtica legimus terribilem peſtilentiam, quam immiſit Dominus in Romanos, & ſequaces eorum, quando Maximianus Imperator diabolico ſpiritu ductus fecit componi carmina blaſphæmijs plena contra Chriſtum Ieſum, & ſanctos eius, eaque in tabulis deſcribi mandauit, & per ſingulas vrbes, villas & agros deferri iuſſit & præcantari. Altiſſimus autem tantum ſcelus inultum noluit remanſiſſe: ſed tanto rigore iuſtiſſimoque iudicio blaſphæmias illas vltus eſt, vt vbiq; illæſis Chriſtianis & omni proſperitate fruentibus Gentiles blaſphæmi peſte aere corrupto & igne, variiſq; morbis affecti, aliiq; incolumes, comedendo, bibendo, cantando, ludendo, tripudiando, & ſimilia faciendo, ſola ſunt mutatione miſerabiliter occupati morte ſubitanea deperibant. Maximianus autem impius & dirus tirannus, victus & confuſus atque compulſus iuſtis flagellis Chriſtum cōfiteri, tabe & miſeria deſiccatus ac orbatus luminibus cognouit clarius, quæ in Chriſtum commiſerat per doloris ſenſum, & præ anguſtia viſcerum de ſtratu exiliens ſępius allidebatur in terram, & Chriſti omnipotentiam in ſuum præiudicium recognoſcens blaſphęmum ſpiritum in doloribus exalauit, vt patet in hiſtoria eccleſiaſtica lib. 9. c. 5. vſq; ad c. 9.

Decimotertiò hoc idem commemorās Iuſtinianus Chriſtianiſſimus Imperator, in Auth. vt non luxur. cont. nat. collat. 6. verſi. ſi enim. dicit, Propter talia enim delicta, & fames & terræ motus & peſtilentiæ fiunt.

Decimoquartò Leo Papa ſcribens Aquilenēſi Epiſcopo, 86. diſt. c. 1. commemorat in Decretis, ꝙ negligentes deſideſque rectores multam ſæpe nutriunt peſtilentiam, dum auſteriorem diſſimulant medicinam. quaſi dicat, quòd ex defectu iuſtitiæ & correctionis delinquentium prouocatur ſępe Deus ad iracundiam, & ex ſeueritate flagellorum arguit negligentiam pręlatorum, ſicut patet etiam 4. Reg. 19. vbi ex vana Dei nominis ſumptione 185000. de exercitu Regis Aſſiriorum ſubitanea morte ſunt extincti, & ipſe Rex Senacherib in Ciuitate Niniue, cum adoraret Neſrach Deum ſuum percuſſus à filiis gladio infęlicē exitum conſumauit.

Quintodecimò hoc idem commemorat Gratianus 24. q. 3. §.

229 1. verſ. in nouo etiam teſtamento. vbi ſubdit, † nonnunquam peccatis exigentibus grauis peſtilentia deſęuiſſe legitur, quę etiā illos inuoluit, qui peccati conſcientiam non habebant. Vides igitur quot authoritates & exempla demoſtrant, peccatum eſſe cauſam inductiuam principaliter nedum peſtilentiæ, ſed etiam cęterorum flagellorum contra ſoſpitatem humani generis militantum, quanquam poſt peccatum plures ſint cauſæ, quare flagella ſuperueniant in mortales, vt dicit Magiſt. ſent. in 4. diſt. 15.

230 † Bedam referens, qui quinq; modis aſſerit euenire flagella. Et Archid. 24. q. 3. §. 1. refert, & colliguntur ex his verſus.

Vt probet, vt damnet, vt expiet, vt mereatur,
Vt pateat gloria Chriſti, ſic pęna datur.

De probatione patet in Iob per totum eius librum, circa quod vide 7. q. 1. cum percuſſio. aliàs incipit, cum perſecutio corporalis. & c. aduerſitas. & 45. diſt. diſciplina. & 13. q. 2. §. 1. De damnatione patet de Herode, Act. 12. Confeſtim autem percuſſit eum Angelus Domini, & c. Circa quod vide de pęni. diſtinct. 3. ignis ſuccēſus eſt. ſimile de Anthioco & Pharaone, 23. q. 4. Nabuchodonoſor. De expiatione patet Num. 12. de Maria germana Moyſi lepra percuſſa, quia murmurauerat, & c. ad quod 50. diſt. §. ecōtra. & 33. q. 2. hoc ipſum. De merito patet in Thobia, per totum eius librum, ad quod 13. q. 2. §. 1. De gloria Chriſti patet in cęco nato, Ioan. 9. Nec hic peccauit, nec parentes eius, ſed vt manifeſtentur opera Dei in illo. Et Ioan. 11. de Lazaro dicit Dominus, infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eum. ad quod de pęnit. diſtinct. 3. ad huc inſtant. Beda tamen aliter dicit, videlicet quinq; modis flagella contingunt, vel vt iuſtis per patientiam merita augeantur, vt Iob: vel ad cuſtodiam virtutum, ne ſuperbia tentet, vt Paulo. vel ad corrigenda peccata, vt Mariæ lepra. vel ad gloriam Dei, vt de cæco nato. Vel ad initium pęnæ, vt Herodi. De Paulo igitur patet, 2. Corinth. 12. vbi de ſeipſo dicit, Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ, Angelus Sathanæ, vt me colaphizet. ad quod 6. q. 1. imitare Petrum. & 23. q. 4. diſplicet. De prædictis etiam tractat Greg. lib. 1. Moralium, dicens: Percuſſionum diuerſa ſunt genera, & c. ibi plenè. Melius eſt igitur ſemper cōſulere peccatorum fugam, quàm locorum. ſemper enim mortem ſecum affert anima peccato ſubiecta,

231 quia ſtipendia peccati mors, vt dicit Apoſt. ad Rom. 6. † Fugiant ergo peccata, qui mortem ęternam cupiunt euitare.

Ad illud, quod dicebatur, omne viuum & c. Reſpondeo, ꝙ ſpi-

232 ritualis virtus agere debet ſupra naturalē, † & ideo magis timenda eſt mors animæ, quàm corporis. Vnde dixit Dominus Matthę. 10. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere: illum autem timete, qui poteſt & corpus & animam perdere in gehennam.

Ad id, quod dicebatur de his, quæ habentur in capit. paſtoralis, de ſent. & re iudic. in Clemen. dico, quòd text. met ſe ſoluit ibidem, dum dicit, ad mortem per violentiam & iniuriam; nam non per iuſtitiam inferendam. quanquam enim tali caſu ad

233 mortem accerſitus non teneatur ſe vltroneum exhibere: † amore tamen iuſtitiæ potius debet mortem eligere, quàm contra virtutes agere quoquo modo, vt dicit Philoſoph. 3. Ethicor. & primo Machab. 3. dixit Iudas, Melius eſt nobis mori in bello, quàm viuere. mala gentis noſtræ & ſanctorum. Sic ergo melius eſt mori cum virtute mutuæ charitatis in gratia Chriſti, quàm ſine charitate ſuperuiuere, & animam fratris, vel proximi relinquere deſperatam, & tanquam mercenarius fugere videns lupos ſupergredientes in ouiculas indefenſas: nam ſi non poteſt eſſe paſtoris excuſatio, ſi lupus oues comedit, & paſtor

234 neſcit, vt in cap. quamuis, ext. de regu. iur. † quanto minus, cum videt & renuit defenſare, iuxta not. in d. ca. tres perſonas. 23. q. 4. & in d. c. irrefragabili, de offic. ord. & 43. diſt. ſit rector. & 83. diſt. error. & 85. diſtinct. facientis. & faciunt not. ff. locati. l. qui mercedem. quia paſtor tenetur de cuſtodia.

Sed quia occurrit ſupra proximè de præſtantiſſimis Dominis & patribus Medicis feciſſe mentionem, ne & ipſi noſtri laboris fructuli expertes exiſtant, aut careant debita portione, aliqua de pertinentibus ad eorum exercitium inſeramus, vt ſe ſuo debito conſeruent honore. ſic enim diuina ſapientia proteſtatur, Eccleſiaſtici 38. dicēs, Honora medicum, propter neceſſitatem: etenim illum creauit Altiſſimus. à Deo eſt enim omnis medela, & à Rege accipiet omnem donationem. diſciplina medici exaltabit caput illius, & in conſpectu magnatum collaudabitur. Altiſſimus de terra creauit medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam. nonne à ligno indulcata eſt amara aqua? ad agnitionem hominum virtus illorum, & dedit hominibus ſcientiam Altiſſimus, honorari in mirabilibus ſuis, in his curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis, & vnctiones conficiet ſanitatis, & non conſummabuntur opera eius. pax enim Dei ſuper faciem terræ. Fili, in tua infirmitate ne deſpicias te ipſum, ſed ora ad Do-

ad Dominum, & ipse curabit te. Auerte à delicto & dirige manus & ab omni delicto munda cor tuum, da suauitatem & memoriam simulaginis & impingua oblationem, & da locum medico. Etenim illum Dominus creauit & non discedat à te, quia opera eius sunt necessaria. Est enim tempus quando in manib. eorum incurras, ipsi verò Deum deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum, & sanitatem propter conuersationem eorum. Qui delinquit in conspectu eius, qui fecit eum, incidet in manus medici. Ecce quàm solemnem & vtilem lectionem filius Syrac diuina sapientia illustratus proposuit in consistorio medicorum pro medicis & infirmis, vt qualiter se mutuò debeant exhibere & medicus ad infirmum, & infirmus ad medicum & ad Deum vterq; pariter quisque percipiat luculenter. Et quanquam prædicta verba congruentius atque vtilius de spirituali medico capiantur, & sic de prælato, vel sacerdote, qui magis honorandus est pro cura spirituali, quàm sit medicus corporum pro cura corporali, quanto dignior est anima, quàm corpus. Ex quo dicit Apostolus, 1. Timoth. 5. Qui bene præsunt præsbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina. vbi dicit glos. duplici honore. vt scilicet spiritualiter eis obediant, & exteriora ministrent. Boni enim dispensatores, & fideles, non solum honore sublimi præueniri debent, sed & terreno, &c. Medicus etiam corporalis nihilominus est honorandus propter curam corporibus exhibẽdam. ideo subditur, propter necessitatem enim &c. Et intellige, creauit non solum in quantum est homo, sed etiam inquãtum est medicus, qa Deus est principalis auctor medicinæ. Vnde subditur, à Deo est enim omnis medela. Intellige ẽt creauit, nõ strictè de nihilo, sed largè, sicut dicitur creari Rex, vel Pontifex, cũ promouetur ad dignitatem. Vnde subditur, & à Rege accipiet donationem: nam vt plurimum principes huius sęculi sollicitiores sunt pro corporis sospitate, quàm pro animæ perpertua fęlicitate. Vnde dicit Dñs Lucæ 16. quia filius huius sęculi prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt. hoc est, quia magis sunt solliciti circa bona temporalia, quàm circa beatitudinem ęternalem. & propterea disciplina medici exaltat caput eius. Vnde commune prouerbium est in versibus illis.

Dat Galienus opes, dat sanctio Iustiniana,
Ex alijs paleas, ex istis collige grana.

Et vt ostendat ꝙ ex Dei creaturis, vt ex herbis & radicibus conficiuntur, vt plurimum medicinæ, inducit exemplum de aquis Marath, quæ cum essent amarissimæ, dulcoratæ sunt per immissionem ligni per Moysem iussu Domini, Exo. 15. per experientiam igitur & diuinam reuelationẽ ad agnitionem hominũ medicinalis virtus puenit, sicut facta est reuelatio Salomoni de virtutib. herbarum & arborum à cedro vsq; ad hisopum. 3. Reg. 4. Et hoc vt honoretur Deus in mirabilibus suis, quibus medici & vnguentarij remedia cõferunt sanitatis, vt subditur. Sed quia effectus sanitatis est principaliter à solo Deo: ideo subditur, Et nõ consumabuntur opera eius, hoc est, quia medici per eorũ opera sanare nequirent, nisi Dominus suam virtutem infunderet, & ministraret per medicos & medelas. Hinc subditur, Pax enim Dei. & infra, sed ora Dominum, & ipse curabit te. Et vt intelligamus, † ꝙ infirmitas corporalis multoties prouenit ex peccato, (235) vt in d.c. cum infirmitas, de pœnit. & remiss. ideo subditur, Auerte à delicto, &c. Quasi dicat, si vis sanitatẽ corporis, quære prius animæ sanitatem, Matth. 6. Quęrite ergo primùm regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. namq; cessante causa, cessat effectus: vnde cessante peccato, cessabit infirmitas, quæ prouenerat ex peccato. Inde subdit, Da suauitatem, & impingua oblationem, sicut dixit Dominus leproso, quẽ sanauerat, Vade, ostende te Sacerdoti & offer munus, &c. Matt. 8. & decem leprosis mundandis dixit, Ite ostendite vos Sacerdotib. & factum est, dum irent mundati sunt, Lucæ 17. Inde subdit filius Syrac, Et da locum medico. quasi dicat, habita reconciliatione cum Deo per medicum spiritualem sanitatem corpoream per medicum corporis facilius obtinebis. Hinc cõsuluit Apost. sua can. 5. cap. dicens, Infirmatur quis in vobis, inducat præsbyteros ecclesiæ, & orent super eum, vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, scilicet ab infirmitate corporali. Et si in peccatis sit, dimittantur ei. Simili modo igitur subdit filius Syrac, Ipsi verò scilicet medici spirituales principaliter & secundario etiam medici corporum, Dominum deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum scilicet infirmorum: requiem inquam animæ principaliter, & corporis successiuè propter conuersationem eorum, id est propter bonam vitam & propter merita bonorum operum verorumque medicorum, vt eorum orationes dignę sint à Domino exaudiri, & qui sanatus fuerit, caueat ne iterum delinquat, si nõ vult reincidere in manus medici vtriusq;. Est enim infirmitas duplex, spiritualis scilicet & corporalis, & sic duplex medicus curaturus assistat. vt infirmus igitur neutra frangatur, vtrunque docet primo, scilicet releuare communiter infirmitatem vtranque, secundò dat doctrinam spiritualem de releuatione spiritualis infirmitatis ibi, Fili in tua infirmitate. Item in prima primò determinantur præambula ad obtentum sanitatis habendæ: secundò notatur conseruatio, seu modus conseruationis sanitatis iam habitæ ibi, & non consumabuntur. præambula autem ad sanitatem sunt duo, scilicet reuerentia medicorum & virtus medicinalium. Primum ex congruitate, secundum ex necessitate. honora igitur vtrumque medicum precibus & muneribus propter necessitatem corporis & animæ, Lucæ 5. non egent, qui sani sunt, medico: sed qui male habent, & Matthæ. 9. non est opus valentibus medicus, sed malè habentibus. Ad infirmorum igitur vtilitatem vtrumque medicum creauit Altissimus, Iob quinto. Nihil in terra sine causa fit. Inde dicit Philosoph. Natura nihil facit frustra, vt in 1. de cęlo & mundo. Et est argumen. quòd etiam religiosis infirmis licet vti medicinis. Vnde Isaias emplastrum caricarum alligauit (236) Ezechiæ. Isa. 37. † Et Angelus Raphael docuit Thobiam cor, iecur, & fel piscis ad medicamenta necessaria, Thobię sexto. ex quo postmodum Thobias inungens patris oculos felle, scilicet reseruato lumen pristinum reparauit, Thobię vndecimo. Nec obstat, quod dixit Beata Agata, medicinam carnalem corpori meo nunquam exhibui, quia paucorum priuilegia non sunt ad omnes generaliter extendenda. priuant enim legem communem, vt patet de priuileg. per totum. Vnde & Apostolus instruit Timoth. modico vino vti propter stomachum & frequentes suas infirmitates, primo Timot. quinto. habendo igitur principaliter fiduciam in Domino Saluatore, quia vt dicit Augustinus de doctrina Christiana, corporis medicamenta, quæ hominibus ab hominibus adhibentur, non nisi eis prosunt, quibus Deus operatur salutem, qui & sine illis mederi potest, cum sine ipso illa non possint cum gratiarum actione & diuina benedictione etiam religiosi licitè suscipiunt medicinas. Vnde Apostolus arguit eos, qui cauteriatam habentes conscientiam in spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum prohibebant abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his, qui cognouerunt veritatem, (237) † quia omnis creatura Dei bona, & nihil reijcien. quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem, primo Timot. quarto. Quo contra impropera- (238) rat sermo Dei, † quod Asa Rex Israel ægrotauit dolore pedum vehementissime, & nec in infirmitate sua quæsiuit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus est, secundo Paralipom. 16. Est enim super omnes medicos & medelas Christus Iesus supremus medicus, cuius liuore sanati sumus. Et qui verè languores nostros tulit, & dolores nostros ipse portauit. Isa. 53. & Psal. dicit, Benedic anima mea Domino, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitam tuã. Tanto igitur erit efficacior medicina, quanto erit acceptior medicus creatori, quitiã sine alio medicamine ad solas orantis preces sanat ęgrotos. Vnde Apostolus inter alias gratiarum species connumerat gratiam sanitatum, primo Corinthio. 12. Diuisiones gratiarum sunt. Et infra, Alij gratia sanitatum in vno spiritu. Patet enim quòd ad solam vmbram Petri diuina patrante gratia sanabantur infirmi, Act. quinto. per manus autem Apostolorum fiebant signa, & prodigia multa in plebe. Et infra, ita vt in plateis eijcerent infirmos, & ponerent in lectulis & in grabatis, vt veniente Petro saltem vmbra illius obumbraret quemquam eorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis. Concurrebat autem & multitudo vicinarum ciuitatum Hierusalem, afferentes ægros, & vexatos à spiritibus immundis, qui curabantur omnes. Meritò igitur dicit filius Syrac, ora Dominum, & curabit te. Et infra, ipsi verò Dominum deprecabuntur. Et intelligamus hoc magis ad clericos pertinere, quia medici corporum parum videntur orationi vacare, cognoscant & ipsi corporum medici, quòd sacerdotes orando eorum coadiutores effecti iugum Domini & infirmorum pondus pariter conferunt cum eisdem. Et rectè magis præualent apud Deum dignæ preces & orationes suorum fidelium ministrorum, quàm virtutes herbarum, vel lapidum & similium, quibus diligentius vtuntur medici corporales. Plus enim profuit Onias, summus sacerdos orando pro Heliodoro, grauiter à Domino flagellato, quàm omnis diligentia medicorum, vt patet secundo Machab. (239) tertio, vbi subditur, † Onie Sacerdoti gratias age: nam propter eum tibi Dominus vitam donauit. Et de Aaron Nume. 16. legimus, quòd currens ad mediam multitudinem, quam iam vastabat incendium, obtulit thimiama, & stans inter mortuos, & viuentes pro populo deprecatus est & plaga cessauit. Non igitur superbiant medici ex celsitudine philosophica etiam ignaros clericos contemnentes, quia magis sæpe proficit oculta virtus humilis orationis, quàm phalerata pompa Aristotelis & Platonis. Hinc dicit Dominus Hierem. 9. Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua: & non glorietur diues in diuitijs suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur scire & nosse me. quasi dicat, Quia sine me nihil potestis facere, Ioan. decimoquinto. Hæc dixerim pro quodam præambulo priusquam venerim ad quæstiones ad medicos pertinentes.

(240) Primò igitur quæro, † an Medicus imperitus peccet nociuã dans medicinam, vel remedium nocuum infirmo? Respondeo breuiter quòd sic, quia non debet vsurpare quod est alienum: vnde si mors, vel membri mutilatio, aut debilitatio sit secuta, nedum mortaliter peccat, sed etiam efficitur irregularis, argu. in cap. tua nos. 1. respon. ext. de homic. & in cap. ad aures. ext. de æta. & qualit. Culpa est enim ingerere se rei ad se non pertinenti. ff. de regu. iuris, l. culpa. Imperitus ergo non debet se ingere- (241) re, Institut. de lege Aquil. §. imperitia quoq;. † quia imperitia in culpa est, vt ibi patet. & argum. ff. quod quisq; iur. l. hoc edicto. & ff. de act. emp. & vend. l. Iulianus. §. quid tamen. Et hoc etiam tenet Innocen. in d. cap. tua nos. & post eum D. Anto. qui d. l. Iulianus, allegat, §. quòd autem, & se.

(242) Secundò quæro, † quid si medicus peritus negligenter se habeat ad infirmum, & ex eius negligentia infirmitas inualescat? Respondeo, quòd similiter peccat, sicut supra proximè dictum est, quia negligentia sicut imperitia similiter est in culpa. 2. q. 7. (243) negligere. 9. q. 3. cum simus. 5 :. dist. c. 1. 83. dist. error. † Turpis. n. iactura est, quæ fit per negligentiam, vt dicit Seneca in prima epist. ad Lucil. & not. Archid. 83. dist. nihil. vbi dicit tex. sicut enim artium in suo quoq; opere inuenitur mater instantia, ita nouerca eruditionis est negligentia. simile 38. dist. ignorantia.

(244) Tertiò quæro, † quando dicatur medicus circa infirmum debitam diligentiam adhibere? Respondeo, eo ipso ꝙ sequitur traditiones artis, & ꝙ ex post facto adhibet sufficiẽtem diligentiã, infirmum personaliter visitando, videndo signa interiora, tangendo pulsus, ordinando medicinas & dietas ac regimen vitæ, tã ad purgationes, ꝗ̃ ad restaurationes: nec tenetur ei ex debito ad custodiam continuam personalem, nisi ex pacto se specialiter obligaret, arg. in cap. fi. ext. de frig. & malefi. in glos. fi. ibi dum dicit, omnis enim cautela, quæ adhiberi potest in talibus est adhibenda, quia circa maiora cautius est agendum, arg. 7. q. 2. c. fi. & in c. vbi periculũ, de elec. lib. 6. & 42. dist. quiescamus. & ff. ad Carbon. l. j. §. 2. & 61. dist. miramur. & de consec. dist. 5. nunquam. & ext. de vsu pal. cap. fin. Et sic tenet Hostien. & post eum, D. Anto. in d. c. tua nos.

(245) Quartò quæro, † quid si medicus dat medicinam nocituram, dubitans an debeat nocere, vel proficere? Respõdeo, ꝙ similiter peccat, quia non debet dare medicinam, de qua sibi secundum artem non constat ex scientia: nam in dubijs tutior via eligen. est, vt in c. ad audientiam, §. 2. ext. de homic. & in c. petitio. eod. ti. securius est enim ęgrotantem in manu sui creatoris relinquere, quàm præbere medicinam, de qua dubitet quoquo modo, vt dicit Innoc. in d. c. tua nos, de homic.

(246) Quintò quæro, † quid si scienter omittat dare debitam medicinam? Respondeo, ꝙ peccat, sicut si indebitam propinat: nam si medicinam irreligiosè propinat infirmitatem aggrauando gratia maioris lucri percipiendi, vel vt alio respectu quocunq; infirmum faciat recidiuare, extraordinariè puniendus est, vt ff. de var. & extraord. cog. l. medicus. secundum Host. & Anto. vbi supra, & Innoc. tangit ibid. dicens ꝙ medicus ita peccat omittendo medicinas debitas, sicut faciendo indebitas. ad hoc faciunt no. in l. j. §. medicorum. ff. de var. & extraord. cog. & C. de profes. & med. l. medicos. lib. 10. & not. per glos. & Archid. 3. q. 7. si quis adeo. vbi est opt. arg. de aduocato ad medicum. ibi, nec ex industria iurgium protrahere. Vbi dicit glos. quòd si fecerit, eum iudex puniat in duabus libris auri, C. de iudic. l. properandum. § illo proculdubio.

(247) Sextò quæro, † quid si medicus bene peritus nouit medicinã bonam esse, & in veritate bona erat, sed contingit ꝙ species positæ in medicina malæ fuerunt secũdum materiam, vel propter nimiam vetustatem, vel quia falsam similitudinem gerebant verarum specierum, vel propter aliam quamcunq; causam corruptionem in se habebantur? Respondeo, ꝙ si medicus diligentiam, quam debuit, adhibuit in speciebus eligendis, inculpabilis est, quicquid inde contigerit, quia probabilis ignorantia & eius sollicita diligentia eum rationabiliter excusaret, secundum Innocen. in d. c. tua nos. Absit enim vt nobis imputetur ꝙ propter bonum ac licitum facimus, si quid propter vel præter nostram voluntatem cuiquam mali contingat. 23. q. 5. de occidendis. & argum. 50. dist. sæpe. & c. quid ad te. & 6. dist. c. testamentum. Deus enim inspector est cordis plusquam operis. 15. q. 6. c. 1. & faciunt not. in c. apostolicæ. ext. de cleri. excommu. ministr. vbi suspensionis ignaros diuina celebrantes reddit ignorantia probabilis excusatos.

(248) Septimò quæro, † Medicus, vel chirurgus secundum artem clarè cognoscit, vtile esse aliquem incidi in aliqua parte corporis, an licitè possit eum incidi facere? Respondeo, quòd sic, Dummodo peritum & discretum inueniat incisorem, arg. 55. dist. si quis absciderit. & cap. qui partem, & c. si quis medicis. & c. eunuchus. & cap. si quis pro ęgritudine. & cap. lator. & cap. præcepta. & ext. de corpo. vitia. cap. significauit. & cap. ex parte M. præsbyteri.

Octauò quæro, quid si incisor errat in incidendo non ex imperitia, vel desuetudine, sed fortè quia infirmus non habet consuetam dispositionem membrorum vel venarum, vel quia subitus & insolitus timor vel tremor irruit super eum? Respondeo chirurgum & incisorem pariter excusari, ex quo adhibuerũt debitam diligentiam, nec irregularitatem incurrunt secundum Innocen. in d. cap. tua nos, & argum. in cap. ex literis. ext. de frig. & malefic. & faciunt ad idem omnia iura superius allegata in 6. q. proxi. præced.

Nonò quæro, quid si chirurgus dubitat de incisione & de incisore, ꝙ nesciat benefacere? Respondeo, ꝙ vterque abstinere debet & potius dimittere infirmum sine incisione, quàm facere eum incidi, vel incidere, nisi talis sit incisor, de quo nõn dubitetur, ꝙ communiter bene scit incidere, secundum Innocen. vbi supra. & argum. ff. de flumin. l. j. in princip. & ff. de fun. inst. l. cum de lanionis §. asinam. quia in dubiis tutior pars est eligenda, vt in d. c. petitio, ext. de homic. & in c. iuuenis. ext. de spons. & 68. dist. præsbyteri, in glos. quæ incipit, hic in dubio. & ff. de reb. dub. quasi per totum.

(249) Decimò quæro, † an liceat Christianis pro cura sui corporis infidelem medicum aduocare, vel ab eo recipere medicinam? Respondeo, ꝙ non, imò contrafaciens, si clericus est, deponi debet: si verò laicus debet excommunicari, 28. q. j. c. nullus. & cap. omnes. ratio autem prohibitionis est periculum, cum talibus conuersandi, & maximè cum Iudæis, qui legem habent & prophetas, ne dum fidelis quærit salutem infidelis, potius ipse cum eo infidelitatis perditionem inueniat. 28. q. j. cap. Iudæi §. verum hoc ideo. vbi glos. dicit, Quia Iudæi sunt difficiliores ad conuertendum, & faciliores ad subuertendum, scilicet fideles, quàm sint Gentiles, quia Iudæi legem habent & prophetas, vt supra dixi. Hinc Euangelista Ioannes in 2. can. sua, circa finem dicit, si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis: qui enim dicit ei aue, cõmunicat operibus illius malignis. Ecce prædixi, vt non in die Domini confundamini. Et ex hac auctoritate, quàm maximè tempore recolendæ memoriæ Martini Papæ V. consultus in Curia Romana per quendam militem ex parte cuiusdam magni Comitis Hispani, qui intendebat quendam medicum Hebræũ in sua Curia cum continua permanentia retinere, de facto consului, non licere per suprascriptas & etiam infrascriptas rationes & argumenta. dicit enim Apost. 2. Corinth. 6. nolite iugum ducere cum infidelibus: quæ est enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quę cõsocietas lucis ad tenebras? quæ autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fidelis cum infideli?

(250) Præterea non licet Christianis cum Iudæis cohabitare, comedere, bibere, nec balneari, vt in dicto cap. nullus. & 11. q. 3. ad mensam. ergo, &c.

(251) Præterea, cum non debeant Iudæi aliquod officium publicũ inter Christianos exercere, ne occasionem habeant sæuiendi. 54. dist. nulla. 17. q. 4. constituit. ext. de Iudæ. cap. cum sit. & C. de Iudæ. l. fi. ergo nec medicus Christianorum esse debet Iudæus, cum sit officium publicum. Est namq; nobis licita causa suspicionis contra ipsos: quia, vt publicè patet, nostri sunt hostes, & crucifixerunt nostrum Dominum Iesum Christum. non est ergo Christi fidelibus tutum de ipsis confidere, & in eorum manibus se iactare. Ergo corporis tui curam medico cõmitte fideli.

Præterea cum canones contradicant, vt supra, nulli dubium, quòd contrarium facientes mortaliter peccant: nam violatores canonum spiritum sanctum blasphæmare dicuntur. 25. q. 1. violatores canonum & peccatum paganitatis incurrunt, sedis apostolicæ mandata contemnentes. 81. distin. si qui sunt præsbyteri. Sed canones prohibent etiam conuersationem & communionem fidelium cum infidelib. 28. q. 1. sæpe. vbi dicitur, sæpe malorum consortia etiam bonos corrumpunt: quãto magis eos, qui ad vitia proni sunt. nulla igitur vltra communio sit Hebræis ad fidem Christianam translatis cum his, qui ad huc in veteri ritu consistunt, ne fortè eorum participatione subuertantur. totum est de textu. Et si fortè dicatur, quòd d. c. loquitur de neophitis. responden. est, quòd magis debet attendi ratio, quàm litera, quia non sermoni res, sed rei est sermo subiectus. Vnde intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi. ext. de verb. sign. cap. intelligentia. Hinc & Greg. rogat non verbum ex verbo, sed sensum ex sensu transferri: quia plerunque dum proprietas verborum attenditur, sensus veritatis amittitur. ext. de verbo. signifi. c. propterea. Sed ratio prohibitionis est timor subuersionis, vt patet in d. c. sæpe. Vnde vbi est eadem ratio, ibi est idem ius, ext. de constit. c. translato. subuersio autem timenda est nedum de neophitis. i. de nouellis in fide, sed etiam de omnibus imperfectis, & fragilibus personis. ergo &c.

(252) Præterea, cum nemo possit vel debeat excommunicari nisi pro mortali peccato, 11. q. 3. nemo epõrũ. & c. nullus sacerdotũ. Sed participãs cũ infideli in casib. sdictis debet excõicari, vt in d. c. nullus. in fi. ergo ueniẽs ꝯ canonẽ illũ, mortaliter peccat. & tãto magis grauat peccatũ & pęna, ꝗ̃to magis incorrigibilẽ se demonstrat, qui monitus, à crimine nõ desistit, iuxta not. in d. c. nemo. & 23. q. 4. fortè. 3. q. 4. Engeldrudã. 11. q. 3. excellẽtissim⁹. & c. certus. 45 dist. sed illud. 24. q. 3. tã sacerdos. tãto namq; grauiora

ſunt peccata, quanto diutius infœlicem animam detinent alligatam. ext. de conſuet. cap. fin. [253] † Et diuturnitas temporis peccatum non minuit, ſed augmentat, ext. de eo, qui dux. in matri. quam pol. per adult. c. cum haberet. circa fi. & ext. de ſimo. ca. nō ſatis in fi. & ca. cūm in eccleſia. circa medium, cum ſimilib. Nec minus peccat, qui cum multis peccat, ſi aliis ipſe cauſam peccādi tribuit, iuxta not. in c. latores, ext. de cleri. excommu. miniſt. & 86. diſt. tāta. & 24. q. 3. qui aliorum. nec excuſatur membrum, licèt faciat id, quod caput, cum ſit ſupra membra, & det legem membris, [254] † cui tamen legi caput non ſubiicitur. 25. q. 1. c. prima ſalus. §. is ita. Nec principes ſæculares ſunt ſupra legem Eccleſiæ, ſed magis econuerſo, iuxta not. in cap. 1. de iureiuran. in clemen. 63. diſtin. tibi Domino. Nec dedignantur leges ſacros canones imitari, vt in Auth. vt clerici apud pro. epiſco. collat. 6. & in capit. clerici, ext. de iudic. [255] † Nulli ergo fas eſt, velle vel poſſe trāſgredi Apoſtolicæ ſedis præcepta. 19. diſtinct. nulli. Non ergo excuſantur allegantes exemplum Papæ, quem dicebant medicos Hebręos ad curandam ſuam ęgritudinem conuocare. nam eſto ꝙ hoc non eſſet laudabile: attamen huius redarguere culpas pręſumit mortalium nullus, quia cunctos ipſe iudicaturus à nemine iudicari debet, niſi deprӕhendatur à fide deuius. 40. diſtin. ſi Papa. Nec obſt. id, quod dicit Beatus Thomas de Aquino 2. 2. q. 10. art. 2. quòd qui in fide firmi ſunt, ita quòd ex eorum conuerſatione cum infidelib. ſperatur magis illorum conuerſio, quàm horum ſubuerſio, non ſunt prohibendi cum infidelibus conuerſari. nam patet quòd loquitur de viris perfectis, in quibus ceſſat ſuſpitio ſubuerſionis. Et ideo ibid. dicit quòd ſimplices & infirmi prohibendi ſunt. & ita de facto concluſum fuit, prout cōſului tēpore ſupradicto, nec miles ille diſpenſationē valuit obtinere. & poſtmodū ſucceſſiuè ſic approbatū extitit & de nouo decretum in Concilio Baſileæ cum multis alijs prohibitionib. in d. decreto contentis ſub anno Domini 1434. 2. Idus Septēb. & etiam per S. D. N. Eugeniū Papam IIII. extitit cōfirmatū, &c.

[256] Vndecimò quæro, † an infirmus non obediens medico peccet? Reſpondeo, ꝙ non ex peccato inobedientiæ, quia nec prælatus eius eſt, nec aliter tenetur ſibi obedire: incautè tamē facit nō credens in arte perito. ergo benefacit credere, ſecundum Inno. in d. c. tua nos. facit tex. in c. ſignificaſti. 2. eo. titu. dum dicit, Vt peritorum iudicio medicorum talis percuſſio aſſereretur non fuiſſe lethalis: nam per accidens non credendo perito, ſi contraria ſuæ ſanitati ſumat, periculum poterit mortis incurrere, vel infirmitatem prolixius aggrauare, quod induſtriosè facere nō debet, ad Epheſ. 5. Nemo enim unquam carnē ſuam odio habuit, ſed nutrit & fouet eam. Vbi dicit Alex. de Ales, Nec dicitur ſanctus adeo odio habere carnem ſuam, ſi maceret eam, & exponat ſupplicio: non enim eam odit, ſed corruptionē, quæ eſt in ea. Vnde Apoſt. 1. Cor. 9. dicebat, Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne fortè, cum aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar. ſi enim eſſet homo immortalis, ſicut fuit in ſtatu innocentię, nō congrueret caſtigare carnem. Vnde ratione corruptionis dicit idem Apoſt. ad Roma. 7. Cum enim eſſemus in carne paſſiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris, vt fructificarent morti: nūc autem ſoluti ſumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus. quaſi dicat, ſicut per mortem Chriſti redempti ſumus ab ęterna morte, ita mortificantes carnē in nouitate vitæ ſeruiamus Deo. Vnde ſupra in 6. cap. dixit, Quicunq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus. Et infra, ꝙ enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: ꝙ autem viuit, viuit Deo. Ita & vos exiſtimate vos mortuos quidem eſſe peccato, viuentes autē Deo in Chriſto Ieſu. Igitur nō regnet peccatū in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcētijs eius. Et infra, Exhibete vos Deo, tāquam ex mortuis viuentes. Propter contradictionē igitur, quæ eſt inter ſpiritum & carnem: caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem, ad Galat. 5. Ideo oportet mortificare carnem, vt obediat legi ſpiritus. Vnde nutrire & fouere diſtinguunt, vt nutrimentum ſit in alimēto & fomentum ſit in veſtimento. Vnde idem Apoſt. 1. Tim. vlt. dicit, Habentes quidem alimenta, & quibus tegamur, his contēti ſimus. Corpus igitur nutriendum eſt, quo ad ſuſtentationem, non quo ad voluptatem. vnde dixit idem Apoſt. 2. Cor. 6. in omnibus exhibeamus noſmetipſos, ſicut Dei miniſtros in multa patiētia, in tribulationibus, in neceſſitatib. in anguſtijs, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigiliis in ieiunijs. Et infra, quaſi morientes, & ecce uiuimus, vt caſtigati & non mortificati. Et ad Heb. 11. Circuierunt in melotis & in pellibus caprinis egentes, anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus. Et ad Heb. 12. dicit, Nondum enim vſq; ad ſanguinem reſtitiſtis aduerſus peccatum repugnantes. quaſi dicat, quòd reſiſtendum eſt peccato vſque ad ſanguinis effuſionem, imò vſque ad mortem, [257] † quia potius debet quis mortem pati, quàm mortali peccato conſentire, vt ſatis ſupradiximus in præcedenti tract. de martirio. Idem Thom. in quolib. & Innocen. & ſequaces in cap. omnis vtriuſq; ſexus, de pœnit. & remiſ. Si verò infirmus ex certa ſcientia, ſeu affectata, vel improbabili ignorantia, ſumat potum, vel quicquam ſibi nociuum, peccat quidem, quia facit cōtra charitatem, cum debeat ſeipſum diligere & cuſtodire diſcretè, vt ſuo ſeruiat creatori. Ex quo dicit Apoſt. ad Roma. 12. Obſecro itaque, vos fratres, per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra, hoſtiam viuentē, ſanctam Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. ergo non licet in ſeipſum irrationabiliter deſęuire, ſicut non licet poſt carnis concupiſcentias ambulare. vnde idem Apoſtolus ad Gal. 5. concludit poſt diſceptationem carnis & ſpiritus, Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentijs. Crucifixerunt intellige per diſcretam & rationabilem mortificationem, non autem per extinctionem vitæ, [258] † cum non licet ſeipſum extinguere, vel mactare. 23. q. 5. ſeipſum. & c. ſi non licet. & c. non eſt noſtrum. & quaſi per totam illam quæſtionem. & tractat Thom. 2. 2. q. 64. art. 5. vbi deſignat tres rationes dicens, ꝙ ſeipſum occidere, eſt omnino illicitum. Primò quidem, quia naturaliter quælibet res ſe ipſam amat, & ad hoc pertinet, ꝙ quælibet res naturaliter conſeruet ſe in eſſe, & corrumpentibus reſiſtit quātum poteſt. Et ideo ꝙ aliquis ſe ipſum occidat, eſt contra naturalem inclinationem, contra rationem, & contra charitatem, qua quilibet debet ſeipſum diligere. Et ideo occiſio ſui ipſius ſemper eſt peccatum mortale, vtpote contra naturalem legem, & contra charitatem. Secundò, quia quælibet pars plus debet diligere id, quod eſt totius, quàm id, quòd eſt ſui ipſius, vt in 1. Ethic. Quilibet autem homo eſt pars cōmunitatis. Vnde in hoc ꝙ ſeipſum ſe interficit, iniuriam facit communitati, vt patet per Philoſop. in 5. Ethic. Tertiò, quia vita eſt quoddam donum diuinitus homini attributum & eius poteſtati ſubiectum, quia occidit, & viuere facit. Et ideo qui ſeipſum vita priuat, in Deum peccat: Sicut qui alienum ſeruum interficit, peccat in dominum, cuius eſt ſeruus: & ſicut peccat ille, qui vſurpat ſibi iudicium de re ſibi nō commiſſa: ad ſolum enim Deum pertinet iudicium mortis & vitæ. iuxta quod dicit Deut. 32. Videte ꝙ ego ſum ſolus, & non ſit alius Deus præter me. Ego occidam & ego viuere faciam: percutiam, & ego ſanabo, & non eſt, qui de manu mea poſſit eruere. Nec obſt. ſi dicatur ꝙ aliqui legantur ſeipſos interfeciſſe & ſaluos eſſe, vt de Sanſone, Iudic. 16. de cuius ſalute commemorat Apoſt. ad Heb. 11. dicens, Deficiet enim me tempus enarrātem de Gedeon Barach Sanſon. Et infra, adepti ſunt repromiſſiones. nam ſicut dicit Aug. in j. de Ciuit. Dei, Non aliter excuſatur Sanſon, ꝙ ſeipſum cum hoſtib. ruina domus oppreſſit, niſi quia latēter ſpiritusſanctus hoc iuſſerat, qui per illum miracula faciebat. Et eādem rationem aſſignat de quibuſdam ſanctis fęminis, quæ tempore cuiuſdam perſecutionis ſeipſas interfecerūt, quarum memoria in eccleſia celebratur. [259] † Simili etiam modo intelligēdum eſt de quodam nomine Razias, cuius hiſtoria ſcribitur 2. Machab. vlt. qui mandato Nicanoris capi iuſſus turbis irruētibus & circundantibus domum eius & ianuam diſrumpere atque ignem admouere cupientibus, cum iam comprӕhenderetur gladio ſe petijt, eligens nobiliter mori, potius quàm ſubditus fieri peccatoribus & cōtra natales ſuos indignis iniuriis agi. Et infra, & ſtans ſupra petram quandam pręruptam, & iam exanguis effectus, complexus inteſtina ſua vtriſque manibus proiecit ſuper turbas inuocans dominatorem vitę ac ſpiritus, vt hęc illi iterum redderet, atque ita vita functus eſt. nam ad fortitudinem pertinet, quòd aliquis ab alio mortem pati non refugiat propter bonum virtutis, & vt vitet peccatum. Sed quòd aliquis ſibi ipſi inferat mortem, vt vitet mala per pœnalia, habet quidem quandam ſpeciem fortitudinis, propter quod quidam ſeipſos interfecerunt extimantes ſe fortiter agere. de quorum numero Razias fuit: non tamen eſt vera fortitudo, ſed magis quędam mollities animi non volentis mala pœnalia ſuſtinere, vt patet per Philoſoph. in 3. Ethicor. & per Auguſt. in 1. de Ciuit. Dei. Sed certe de prædicto Razia magnum argum. facit verbum, quod dixiſſe refertur, inuocans dominatorem vitæ ac ſpiritus, vt hæc illi iterum redderet. Et hæc inuocatio in vltimo vitæ ſpatio facta fuit, ſicut ſtatim ſubditur, atque ita vita defunctus eſt. Ex quo poteſt ita pręſumi, ꝙ diuina reuelatione fecerit, ſicut Sanſon, vel ſi in hoc forte peccaſſet, quia in vltimo vitę ſpiritu Dominum inuocauit veræ pœnitentiæ potuit eſſe ſignum. ſtat tamen his non obſtantibus ſemper firma concluſio, nemini licere ſpontaneam ſibi mortem inferre, vt ad fœliciorem tranſeat vitam, ſicut ille diſcipulus Platonis feciſſe refertur, cum audiuit Platonem animæ immortalitatem firmiter aſſerentem, nemini licere, vt miſerias quaſlibet vitæ præſentis euadat, quia malorum omnium & vltimum terribilium eſt mors, vt patet per Philoſoph. in tertio Ethicor. Non enim licet maius malum inferre ad uitādū minus. Similiter nec licet ſeipſum occidere, ꝓpter aliquod peccatum commiſſum, ſiue per ſe, ſiue per alium, ſicut Lucretia Romana fecit, & malè. Non enim ipſa peccauerat, quia adulterio ſe non conſenſiſſe dicebat, quanquam peccaſſet Tarquinij filius, qui eā violauerat, ergo ſe necaſſe non licuit, tū quia in hoc maximè ſibi nocuit, q. a ſibi ademit neceſſariū pęnitentię tempus, tum etiam, quia ſi ipſa peccaſſet, malefactorem occidere non licet, niſi per iudicium publicæ poteſtatis. & ſimiliter

militer non licet mulieri ſeipſam occidere, ne ab alio corrumpatur, quia non debet in ſe committere crimen maximum, quod eſt ſui ipſius occiſio, ut uitet minus crimen alienum, non ſuum, [260] † quia non inquinatur corpus, niſi de conſenſu mentis, vt dixit Beata Lucia: tenetur tamen prius mortem pati, quàm peccato conſentire, vt dictum eſt, ſed nō tenetur, nec licet committere maius vt vitet minus. Conſtat enim minus eſſe peccatum fornicationem, vel adulterium, quàm homicidium, vt plenè di* xi in Tract. de blaſphæmia. & maximè homicidium ſui ipſius, quod eſt grauiſſimum, quia ſibi ipſi magis nocet, cui maximam apud Deum dilectionem impendere debet. Iterum, quia eſt ſibi periculoſiſſimum ſubtrahere ſibi tempus pęnitentiæ competētis, vt dictum eſt. Similiter etiam nulli licet ſeipſum occidere ob timorem, ne conſentiat in peccatum, quia non ſunt facienda mala, vt veniant bona, vt dicit Apoſt. ad Roma. 3. Nec etiam facienda ſunt mala, vt vitentur mala, præſertim minora & minus certa, vt ſatis dixi ſupra in artic. de perplexitate. Incertum eſt eñ an aliquis in futurum conſentiat in peccatum: potens eſt autem Deus omnem hominem à ſuperueniente tentatione quacunq; & per conſequens à peccato eripere. & liberare, ſicut dicit Apoſt. j. Cor. 10. Tentatio vos non apprӕhendat, niſi humana. ſcilicet primi motus ineuitabilis. & ſubdit, fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari ſupra id, quod poteſtis, ſed faciet cum tentatione etiam prouentum, vt poſſitis ſuſtinere, ideſt uincere, & ſic coronari. Iaco. 1. Beatus vir, qui ſuffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligētibus ſe. Non enim ſufficientes eſſe poſſumus à nobiſmetipſis reſiſtere tentationi, quia nec ſufficientes ſumus cogitare aliquid boni à nobis, quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt, vt dicit Apoſt. 2. Corinth. 3. & ipſe Dominus dixit Ioan. 15. qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, quia ſine me nihil poteſtis facere. & Apoſt. 2. Corinth. 9. dicit, potens eſt autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum, ſicut ſcriptum eſt, Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſæculum ſęculi. Non igitur in noſtris viribus confidamus, ſed in virtute diuina, quia paratus eſt Deus ſuam gratiam infundere copiosè. Vnde Iaco. 4. commonet Apoſt. dicens. Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. ſubditi ergo eſtote Deo, reſiſtite autem Diabolo & fugiet à vobis, appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Et Apoſt. 1. Corinth. 6. dicit, Neſcitis, quoniam corpora veſtra, membra Chriſti ſunt. Et infra, Qui autem adhęret Deo, vnus ſpiritus eſt. Et infra, An neſcitis, quoniam membra veſtra, templum ſunt ſpiritus ſancti, qui in vobis eſt, quem habetis à Deo, & non eſtis veſtri. Empti enim eſtis precio magno, glorificate & portate Deū in corpore veſtro. faciamus igitur quod in nobis eſt, quia numq̃ deerit gratia Dei, & eius auxilium præſto ſemper eſt confidentibus in eum. Nullus ergo in ſe manus inijciat ad mortem, vel mutilationem, vt tentationes euitet, quia nemo eſt dominus membrorū ſuorum, niſi in his, quæ pertinent ad liberum arbitrium, vt in l. liber homo, ff. ad leg. Aquil. & ff. de ædil. edic. l. cum autem. §. excipitur. & ſatis tra- [261] ctatur in dicto cap. ſi quis abſcideret, 50. diſtin. † non ergo poſtponat infirmus ex induſtria, vel craſſa ignorantia peritorum medicorum ſana conſilia obſeruare, ne ſibi ipſi mortis cauſam tribuat, & ſęuiat in ſeipſum, quia ſic certè peccauit, ſicut etiam peccaret, ſi fortè ex carnis concupiſcentia ſenſualem appetitum ſequens poma vel ſimilia ſumeret contraria ſanitati. nam ſi medicus peccaret contra traditiones artis, cōtraria tribuendo, multo fortius peccat ęger ſcienter contraria ſponte ſumendo, ſicut peccaret, ſi ſcienter ſumeret venenoſa, vt intendit Innocen. vbi ſupra. Si verò non putaret mortiferum potum, vel ſimilia, quanquam bene crederet infirmitatem magis roborari ex illo contrario ſanitati, dici poteſt non peccare mortaliter, vel ad minus non ita grauiter, ſicut ſuperiori caſu. Poteſt enim fieri ſic comparatio grauioris afflictionis, vt ſitis ad minus grauem, vt febris, hoc eſt, quia magis affligitur ex ardore ſitis, quàm ex febre. Tunc ergo potum ſumendo diſcretè, non peccat mortaliter: imò poſſet ex peccato totaliter excuſari ex menſura diſcretionis, non tamen excuſaretur totaliter, ſi potus aſſumptus eſſet cauſa mortis, vel adeo grauioris infirmitatis, vt ex culpa ęgri aliquod impedimentum diuinum obſequium pateretur, ſecundum Innoc. & ſequaces, vbi ſupra.

[262] Duodecimo quæro, † an medicus exercitatus in arte medicinæ licitè poſſit ad ſacros ordines promoueri? Reſpondeo, ꝙ ſic, ſi conſcientia non remordet, vt in cap. ad aures, in fine, ext. de ęta. & qualit. ſed ad hoc, vt non impediatur, oportet diligentiam adhibuiſſe debitam in tribus temporibus, videlicet ante factū, in facto, & poſt factum. Ante factum deprӕhenditur in culpa, quando non eſt peritus in arte, vel quando intromittit ſe de miniſterio alieno, vt puta quia religioſus eſt, qui intromittit ſe de chirurgia, quod officium non conuenit ſibi, vt in dicto cap. tua nos. de homicid. Culpa eſt enim ingerere ſe rei ad ſe non pertinenti, vt in l. culpa, ff. de reg. iur. & in capit. non eſt ſine culpa, de reg. iur. lib. ſexto, & Apoſtolus dixit, Nemo militans Deo implicat ſe negociis ſęcularibus, vt ei placeat, cui ſe probauit, ſecundo Timoth. 2. & inde ſumptus eſt titul. Decretal. ne cleri. vel mona. ſęcul. nego. ſe immiſ. & ibi in capit. ſed nec procuratores, prædicta auctoritas Apoſto. allegatur, & in capit. non magnopere, & in capit. ſententiam ſan. & in capit. ſuper ſpecula, prohibentur monachis & præsbyteris Phiſicalia, & chirurgica, vt aduſtio, inciſio & ſimilia, quæ requirunt effuſionem ſang. & cætera. In facto autem deprӕhenditur in culpa, quando non eſt ſequutus traditiones artis ſuę in dando potiones, vel alias medicinas, imò potius eſt innixus prudentię ſuæ contra cap. primū & capit. ne innitaris, ext. de conſtitut. de quo ſatis ſupradiximus in artic. illo, videlicet an ſequens erroneam conſcientiā peccet, vel excuſetur. Ex poſtfacto in culpa depręhenditur, quando circa cuſtodiam infirmi non apponit diligentiam, quam debet, nec excuſatur ſi cuſtodem minus diligentem dimiſerit, vbi videbat periculum imminere, argum. ext. de offic. Archidiac. cap. ea, quæ, ſecundum Hoſt. in ſumma, de æta. & qualit. §. ſed qualiter. verſicu. hoc breuiter. qui ſubdit, Caueat ergo, ſcilicet medicus, ne plures curas ſimul & ſemel recipiat, quia ſi infirmitas continuam diligentiam exigit, pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus. & dum ad vtrumque feſtinat, neutrum bene peragat, vt in capit. diuerſis fallaciis, ext. de cleric. coniugat. Alibi dicit gloſſa.

Qui duos lepores vna ſectabitur hora,
Vno quandoq;, quandoq; carebit vtroq;.

vt in l. nemo, C. de aſſeſſoribus. Supradicta etiam triplex culpa colligitur in dicto capit. ad aures, ext. de æta. & qualit. & in dicto capit. tua nos. ext. de homicid. & ff. ad leg. Aquil. l. qua actione. §. fin. cum l. ſequen. & intelligo cautelam Hoſtien. quando medicus in ſpecie ſe obligat ad cuſtodiam certæ curæ, ne ſe multis occupet, aliàs autem non tenetur medicus ad continuam infirmi cuſtodiam, vt dixi ſupra, in 3. quæſtio. & tenet Ioan. Andr. in dicto capit. tua nos. ſuper uerbo, omnem quam ſtuduit, quam debuit diligentiam adhibere. & faciunt ad prædicta, notata 55. diſtinct. ſi quis à medicis, & in dicta l. medicus, ff. de var. & extraordin. cog. illi enim, qui ab adoleſcentia ſua intendūt ad ſacros ordines promoueri, cautius agunt, ſi abſtineant à practica medicinæ, maximè à chirurgia, quæ aduſtionem & inciſionem requirit, cum in nullo vacillare debeat conſcientia promouendi, 33. diſtinct. laici.

[263] Tertiodecimò quæro, † an liceat clericis operari in arte medicinæ? Reſpondeo, quòd tam monachi, quàm canonici regulares, archidiaconi, decani, prępoſiti, plebani, cantores & alij clerici perſonatus habentes, aut etiam quicunque præsbyteri, vel religioſi, profeſſi tacitè, vel expreſsè, audiunt in ſcholis leges mundanas, vel phiſicam, aut legunt prædictas ſcientias mundanas, excommunicationem incurrunt ipſo facto, ut in dicto cap. non magnopere, & in dicto capit. ſuper ſpecula, ne cleri. vel mona. hac differentia reſeruata, quòd religioſi prædicta de cauſa clauſtra exeuntes ipſo facto, cæteri verò præsbyteri, vel clerici ſupradicti tunc demum incurrant, ſi infra duorum menſium [264] ſpatium non deſiſtunt. † Chirurgiam igitur exercere eſt clericis omnibus interdictum, vt in d. cap. ſententiam ſanguinis. extra, ne cleri. vel mona. & in dicto capit. tua nos, de homicid. phiſicam autem quanquam ſupradictis perſonis prohibitum ſit audire, attamen clericis phiſica exercere non eſt indiſtinctè prohibitum, ſecundum Ray. ſed cum hac diſtinctione, quòd his, qui ſunt in ſacris ordinibus conſtituti, vel etiam in minoribus duntamen ſint ſufficienter beneficiati, non licet exercere phiſicam, niſi gratis pro miſerabilibus perſonis, uel pro ſuis conſanguineis, & etiam tunc cum diſtinctione, quia aut in cura poteſt imminere periculum, aut non. ſi ſic, non licet: ſi non, tunc licet, quod in religioſis eſt ſtrictius obſeruandum, iux. not. in capitu. primo, ad fi. ext. ne cleri. vel monac. ubi in fi. allegatur prædicta auctoritas Apoſtoli, nemo militans Deo, &c.

[265] Quartòdecimò quęro, † an liceat medico recipere pecuniam pro conferenda ſanitate, facit dubium, quia collatio ſanitatis eſt à Deo, iuxta illud Pſalmiſtæ, qui ſanat omnes infirmitates tuas. & in themate ſupra ſcripto, à Deo eſt enim omnis medela, Eccleſiaſtici 38. & ibid. Fili, in tua infirmitate ne deſpicias te ipſum, ſed ora ad Dominum, & ipſe curabit te. Reſpondeo, quòd licitum eſt medico accipere ſalarium pro labore ſuo: vnde potius illud dicitur honor medici, quàm precium ſanitatis, 14. quæſtio. 5. non ſanè. unde non recipit pecuniam pro danda, uel data ſanitate, ſicut fecit Giezi diſcipulus Eliſei, 4. Reg. 5. tū enim eſſet ſimonia. Vnde Giezi in pœnam ſimoniæ, lepram paſſus eſt, à qua Naaman fuerat liberatus. & de eodem fit mentio 1. q. 1. qui ſtudet. & ibi gloſ. format hanc q. Recipit igitur medicus licitè præmium pro labore, quia omnis labor optat præmium. ext. de reb. eccle. alie. uel non. capit. ad noſtram. Simile 12. quæſt. 2. charitatem. & Sapien. 3. ſcribitur, Bonorum laborum glorioſus eſt fructus, ſicut magiſter non recipit pecuniam pro ſcientia, quæ eſt donum Dei, Iſai. 11. & quā Deus donat, Iaco. 1. ſi quis autem veſtrum indiget ſapientia, poſtulet ęam à Deo, qui dat omnib.

affluēter & nō improperat. & ideo Sap.1.ſcribitur, quoniam in maleuolam animam nō introibit ſapiētia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis & ſubdit. Spiritus enim Sanctus diſciplinæ effugiet fictum, & auferet ſe à cogitationib. q̄ ſunt ſine intellectu. vnde Aug. ad Macedo. & refertur in d.c. non ſanè. reprehendit nolentes medico ſuum honorem reddere, nec mercedem operario.

266 Quintodecimò quæro, † an medicus teneat̄ gratis infirmum pauperē curare? Reſpondeo, ꝙ ſic, quia plus debet valere apud cum vita illius, quàm propria pecunia. 86. diſtinct. nō ſatis. nam cum facultas adeſt, & neceſſitas imminet, non ſufficit bona voluntas ſine opere ſubſequente, quod ex bono fonte procedat, vt intendit Amb. in lib. de offi. & in præd. c. non ſatis. ubi ſequitur, 267 † perfecta liberalitas fide, cauſa, loco, tempore cōmendatur, vt primum operis circa domeſticos fidei, grandis culpa eſt, ſi ſciente te fidelis egeat. vbi dicit glo. nota in liberalitate eſſe attēdēdā fidem, cauſam, locum, tempus, modum, neceſſitudinem, ætatē, debilitatem, conditionem, quæ diligenter per ordinem tractantur in præſenti. c. vſque ibi, pulchra liberalitas, & ibi præcipuè tractatur de modo vſque ibi, Item ſup Lucam, & ex inde oſtēditur præceptum de miſericordia impendenda, eſſe commune & generale omnibus, intelligendum eſt in eo, ꝙ facultas adeſt cum * aliis circunſtantiis requiſitis, de quibus tractaui in Sermone, de 268 eleemoſina facienda. † aliàs autē, ſi facultas non adeſt, ſufficit bona uoluntas cū charitate. 45. diſt. duæ ſunt eleemoſinæ. & ext. de eo, qui mit. in poſſ. c. conſtitutus. & ꝙ medicus teneatur infirmum pauperem curare, probatur in c. quantæ, extra de ſent. excommu. in fi. dum dicit, qui cum poſſunt, manifeſto facinori deſinunt obuiare. Valens igitur curare, & non curans, periculo deſinit obuiare, arg. 86. diſtin. paſce. & 23. q. 3. non eſt inferen- 269 da. & cap. fin. & ff. de libe. agnoſ. l. vetare. † Quilibet .n. pro poſſe tenetur à mortis periculo proximum liberare, Prouerb. 24. Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum, liberare ne ceſſes. n. intellige ſi iniuſtè trahunt̄, vt in d. ca. non eſt inferenda, & in c. ſeq. & per gloſ. ſolennem in d. cap. quantæ. ſuper verbo, interpretans, quæ eſt gl. finalis, & ibi etiam per Doct. & Specul. idem tenet in d. caſu de medico ad pauperem, in titu. de ſalariis, §. fin. verſ. ex premiſſis. & ultra iura prædicta allegat 23. diſ. his igitur. ibi, dum dicit tex. pro beneficiis diſciplinæ Dei. alias dicit text. medicinæ Dei munera non accipiant. Sed illud de medicinis animę, ideſt de ſacramentis eccleſiæ quæ vulnera ſanant animæ, ſanius intelligitur, vt dicit ibi gloſ.

270 Sextodecimo q̄ro, † q̄d ſi infirmus diues eſt, & nihil vult dare medico pro cura, an medicus teneatur gratis ipſum curare? Videtur ꝙ non, cum nemo cogatur de ſuo facere beneficium, maximè non egenti. 10. quę. 2. precariæ. & medicus licitè poteſt mercedē recipere pro labore, vt in d. c. nō ſanè. 14. q. 5. ergo, &c.

271 Reſpondeo, † ꝙ tenetur eū medicus expenſis propriis curare, & cum conualuerit æger, repetat expenſas, quia utiliter geſſit negocium eius, ff. de neg. geſt. l. Pomponius. & ſi moriatur, æger, adhuc poteſt medicus expenſas repetere, quia ſufficit quòd vtiliter cæperit genere negocium ægri, quanquàm non ſit ſequutus lætus effectus, ff. de negotiis geſt. l. ſed an vltro. nec tenebatur ſuis ſtipendiis militare, extra de præſcript. capitulo cum ex officii, facit extra de procu. quia in cauſis, nec mortalitatis euentus debet medico imputari, quia non eſt in medico ſemper releuetur vt æger, ff. de offic. præſid. l. illicitas. §. ſicuti. 83. diſti. quoniam non cognoui, in fi. palea eſt, & gloſ. in d. ca. ad aures, 272 extra de æta. & qualita. † Nec eſt in medico mortuos ſuſcitare, vt pſalm. 87. nunquid mortuis facies mirabilia, aut medici ſuſcitabunt & confitebuntur tibi? Quaſi dicat, non. Nec ſemper ſequitur laborem effectus. extra de renunc. c. niſi cum pridem. §. quippe. Sed quoniam in talibus tutius eſt pignori incumbere, quàm in perſonam agere, vt Inſtitu. de oblig. quę ex delic. naſc. §. furti autem. idcirco dum dolet infirmus, medicus ſit pignore firmus, argum. in d. l. properandum. §. pen. C. de iudic.

273 Decimoſeptimò q̄ro, † quid ſi infirmus ꝓhibet, ne ſibi aliqua detur medicina, an medicus poſſit tunc repetere impenſas? Reſpondeo ꝙ ſic. Talis enim infirmus præſumitur furioſus ff. de cōdit. inſtitu. l. quidam, extra de ſuc. quæ ab inteſt. defer. ca. fin. vnde inuitus poterit curari, nam multa bona pariantur inuitis. 23. q. j. paratus. & q. 5. non uos & ff. de neg. geſt. l. ſoluendo. & 45. diſt. & qui emendat. & expreſsè habetur 5. q. 5. ca. j. & ij. ergo qui expendit, vtiliter poteſt repetere, ſicut īuitum poſſum extrahere de do- 274 mo ruinoſa. 23. q. 4. ipſa pietas. † Nec obſt. ꝙ quidam dicunt, nō poſſe tunc repeti, quia tali caſu qui expendit, donaſſe videtur. C. de nego. geſt. l. fin. & ff. manda. l. qui fidem. & l. ſi cui pro te. & Inſtitu. de rerum diuiſ. §. cum in ſuo ſolo. nam talis præſumptio tunc locum habet, vt cauſa pietatis quis fecerit ſumptus illos, quando eſt propinquus infirmo, C. de nego. geſt. l. alimenta. vel quando infirmus eſſet egenus, quia tali caſu ſubueniendū eſt ei ex charitate, vt in d. c. paſce. hoc etiam tenet glo. 83. diſt. in prin. vbi dicit text. mortem enim languentibus probatur infligere, qui hanc, cum poſſit excludere, non excludit.

275 Decimooctauò quæro, † Medicus curauit monachū ægrotū ſtudentem Bononiæ, uel alibi nō animo tamē repetendi expenſas, & ſic proteſtans, demum monachus eſt mortuus, nunquid medicus poſſit expenſas repetere ab Abbate, vel à patre naturali? & præſupponitur ꝙ de Abbatis voluntate tacita, vel expreſſa in ſtudio permaneret, alias non eſſet quæſtio, argu. ff. de re mili. l. deſertores. §. 3. & ff. de neg. geſt. l. ſiue hæreditaria. Et dato ꝙ cōſtet de Abbatis volūtate, ꝙ Abbas teneatur, nullo iure cauetur, arg. C. de collat. l. illam. & ff. de nego. geſt. l. ſi pupilli. §. idem. Præterea pater tenetur eum heredem inſtituere & alere, ut C. de epiſco. & cler. l. Deo nobis, & paria ſunt hæc. ff. de libe. agnoſc. l. ſi q̄s à liberis. arg. contra, quia non poteſt dici inops filius, cum habet monaſterium locuples, à quo viuere debet, ut extra de præben. c. cum Apoſtolus, in princ. & in præd. l. ſi quis à liberis. Præterea contra Abbatē facit, ꝙ monachus eius ſeruus dicit̄, vt in Auth. de monach. §. 1. 54. diſt. c. fin. vnde ipſum alere tenetur, ff. de neg. geſt. l. ſeruum. Præterea Abbas eſt vſufructuarius monachi, quia ei acquiritur ex re ſua, uel operis. 18. q. 1. c. j. & uſufructuarius tenetur alere proprietarium ff. de vſufruc. l. hactenus. & l. ſi quid. §. ij. & ff. de verb. ſign. l. verbo victus. Reſpond. ꝑ ſolutione prædictorum: nam negari non poteſt, quin negotium ſit vtriuſque. Sed diſtinguendum eſt, cuius contemplatione factum ſit, Abbatis uel patris naturalis, vt ille teneatur, cuius gratia factum eſt, arg. ff. de neg. geſt. l. ſi pupilli. §. ſi ego. & ff. manda. l. qui fidem. Sed ſi gratia vtriuſq;, teneatur vterque, vt in d. l. qui fidem. In dubio autem ex perſonis dicta penſemus, argu. C. ſi quis imperat. maledix. l. j. ergo ſi perſona, quæ fecit expenſas magis amicabatur Abbati, præſumetur eius contemplatione feciſſe, & ab ipſo repetet. Si uerò patri naturali, ſimiliter repetet ab eodem. Idē tenet Specu. vbi ſupra, uerſ. quid ſi monachum.

276 Decimonono quæro, † an medicus, ꝙ pepigit pro cura infirmi, ſub certo ſalario, teneatur eundem infirmum curare ſub eodem ſalario, ſi infirmus pluries recidiuat? Reſpond. diſtinguendum eſſe, aut infirmus ſeruauit præcepta medici, qui diligenter exercuit artē medicinæ, aut non ſeruauit, & ſic ex ſua culpa recidiuauit: ſi ſeruauit, nec fuit plenè ſanitati reſtauratus, & tūc ex eo ꝙ infirmitas eſt in eadem inſtātia ſine defectu infirmi. medicus tenetur curare pro eodem ſalario, vt not. Legiſtæ in l. Martius. ff. loc. & Canoniſtæ not. de pœn. diſt. 3. adhuc inſtant perfidi. uerſ. videmus adhuc. vbi dicit tex. quomodo. n. corpus, q̄d vilius eſt, ab ipſo diſſimilius ſæpe ſanaret, & animam digniorem & redemptam non totiens liberaretur medicū ſe vocat, & non ſanis, ſed male habentibus oportunum. Sed qualis hic medicus, qui mallet 277 iteratum neſciret curarem? † Medicorum. n. eſt centies infirmum curare, qui cæteris minor eſſet, ſi aliis poſſibilia ignoraret. Verba ſunt Augu. in lib. de pœni. originaliter, qui intēdit demōſtrare Dominum Ieſum Chriſtum totiens peccatorem ſanum facere, & indulgentiā clargiri, quotiens pœnitet de commiſſis. Vnde Petro dixit, nedum ſepties, ſed ſeptuagies ſepties dimittendum, Matth. 18. ipſe igitur ſummus eſt medicus, qui ſanat contritos corde, & alligat contritiones eorum vt dicit pſal. Dicit igit̄ glo. in d. §. videmus adhuc, ſuper ver. centies. ſ. artis poſſibilitate, aliàs nunquid centies pro eodem ſalario, ſi centies recidiuaret, vel an totiens conſtituēda ſunt ſalaria, quoties fiunt curationes. nec. n. vnam pœnam bis indulget: immo ſingulas indulgentias ſingulæ præueniunt pœnæ. ea. diſt. quippe. ſufficit. n. ſemel infirmum curaſſe, arg. ff. de ſolut. l. qui res. §. areā. arg. contra de pœn. diſt. ij. querendum. §. iudex. nec vtique liberatur, qui non plenè liberatur. de pœnit. diſt. 3. ſunt plures. ff. de interrog. act. l. de ætate. §. nihil. hæc gl. prædicta. Si verò infirmus non ſeruauit præcepta medici, vt ſupra, tunc medicus non tenetur ſub eodem ſalario curare, & infirmus ſibi imputet culpā ſuā, vt in reg. damnū, de reg. iur. lib. 6. & ff. de reg. iur. l. q̄d q̄s ſua culpa, & facit 23. q. 4. diſplicet. non. n. adepta ſanitas perdit, niſi ex proprio facto, de conſec. diſt. 4. quæris. uerſ. nō aūt. ibi, & ideo ſemel, &c. & ideo factū infirmi non debet nocere medico: nam peccata ſuos auctores tenere debent, extra de his, quæ fiunt à maio. par. cap. c. quæſiuit. C. de pœn. l. ſancimus. & arg. ff. de dam. infec. l. damni infecti. §. ſi is, qui ædes, cum ſuis concordant. Specul. vbi ſupra vltra prædicta refert Petrū diſtinguere, an incontinenti redierit ægritudo, & tunc medicus teneatur, quia non videtur plenè liberatus ab ægritudine, qui non eſt totaliter liberatus, nec videtur ægritudo receſſiſſe, quę redit incontinenti, ff. de diuort. l. diuortium. & de pœni diſt. j. diuortium, & arg extra de bap. c. maiores. §. ſed adhuc quæritur. ibi, qui totum hominem ſanum fecit, Io. 7. Na, vt dicit filius Sirac, eccleſiaſtici 10. languor prolixior grauat medicum, breuem languorem præcidit medicus. ad quod extra de renunc. c. niſi cum pridem. §. uerum. in gl. iuxta illud. Si verò ex interuallo recidiuauerit, & tunc medicus nō teneatur, vt in p̄d. l. diuortium. & probatur optimē extra de cler. percuſſ. c. 2. & extra de homici. capit. præſbiterum. quæſtio dominicalis eſt, & antiquitus ventilata, ſed concluſio ſtat in diſtinctione prædicta.

278 Viceſimo quæro, † quid de ſeruitorib. infirmorū miniſtrantibus quicquid petunt, an peccent? Reſpondeo ſi id faciunt ex certa ſcientia, vel ex probabili ignorantia, ſeu affectata, vt etiā petenti infirmo nociua propinauerint, grauiter peccant, ſecundum Innocent. in dicto capitu. tua nos. idem etiam ſi contra præceptum medici contraria miniſtrauerint, quia in talibus credendum eſt medico, non infirmo, vt probatur 10. q. 5. c. 1. & 2. & ſi ex tali adminiſtratione mors ſecuta fuerit, talis miniſter efficitur irregularis. ſi uerò bona fide fecerit, non debet quis facilis eſſe ad formandum ſibi conſcientiam ſcrupuloſam, quamuis in aliquo ſit erratum, dummodo non ſit ibi lata culpa cum negligentia diſſoluta, quæ prope dolum eſt, de quo ſatis in cap. vno, ext. de commoda. per Ioan. And. in nouel. & in cap. j. de cuſto. Euchar. & ibi per gloſ. & Ioan. And. & 87. diſtin. irreligioſum, & ibi per gloſ. & Archid. & ff. ad leg. Aquil. l. qua actione. §. nam & ſi, in fi. & l. idem iuris. §. j. & §. fin. Et ſi talis miniſter iam habeat conſcientiam ſcrupuloſam, de facili deponere debet ad conſilium ſapiētis. Si autem lata culpa fuerit, aut negligentia diſſoluta, & certum ſit, quòd inde mors euenerit, irregularis effectus eſt. Si verò non ſit certum, tunc aut dubitatur probabiliter, ſecundum iudiciū medicorum, aut non. In primo caſu abſtinendū eſt ab officio & promotione. In ſecundo verò depoſita erronea conſcientia, ſi fieri poſſit, miniſtrare poterit in ſuſceptis, & ad alios promoueri, alias non, quia agens contra conſcientiam ædificat ad gehennam, vt in ca. literas, de reſtit. ſpoliat. poſt med. & in cap. inquiſitioni, ext. de ſentent. excommun. & ibi per gloſ. & 30. q. 5. ita ne. & ext. quod met. ca. c. ſacris. cum ſimilib. faciunt ad prædicta, not. 50. diſtinct. hi, qui arborem. & cap. ſæpe. & cum talibus irregularibus ſolus Papa diſpenſat, ſecundum Guliel. in Spec. de offic. lega. in tract. de diſpenſat. §. iuxta. verſic. ſimiliter ſi cuſtodiens. & §. nunc breuiter. verſic. quinto, cum homicida. ad quod ext. de conceſ. præben. cap. propoſuit, ad fin. & in cap. continebatur, & in cap. ad audientiam, & in cap. petitio. ext. de homic. & in cap. 1. ext. de cler. pug. in duel. & in cap. 1. ext. de corpo. vitia. & in cap. præsbyterum, ext. de cler. ægrot. vel debi.

279 Viceſimoprimò quæro, quid ſi quis peritus flebotomat, vel ſecat, vel ſeruitor infirmi ad prędicta vocat peritū, & vterq; adhibet omnem diligentiam, quam debet de contingentibus nihil omittens, an teneantur, ſi mors ſequatur, vel membri debilitatio, vt eis imputetur peccatum, vel irregularitas contrahatur. Reſpondeo, quòd non, quia potius præſumitur caſu & cōtraria diſpoſitione flebotomati, vel medicinati, ſeu ſecti mors eueniſſe, 23. q. 5. de occidendis. ſecus ſi propter eorum culpam, vel negligentiam euenerit, vt dictum eſt. facit 50. diſt. ſtudeat. & ext. de homic. cap. ſicut digum, & cap. præsbyter, & in d. cap. continebatur. & cap. ad audientiam, & c. ſi aliquis, & c. Ioannes. & c. fin. & c. ex literis. 2. & cap. ſequen. & cap. lator præſentium. & 15. q. 1. ſi quis non iratus. cum alijs iuribus ſuperius allegatis. & C. de maleſi & mathemat. l. j. & per Specul. in d. §. iuxta. verſic. item ſi quis peritus. & verſic. facto autem.

280 Viceſimoſecundò quæro, quid de eo, qui pietatis cauſa, ſe putans benefacere, ſagittam, vel telum, vel gladium infixum in gutture, vel pectore, ſeu corpore alicuius extraxit, ꝓpter quod vulneratus citius obijt? Reſpondeo, irregularis efficitur, arg. in d. l. culpa. & in l. quod quis. ff. de reg. iur. & in d. cap. tua nos. ext. de homic. & in d. c. non eſt ſine culpa. de reg. iur. lib. 6. & per Specul. in d. §. iuxta. verſ. ſi autem aliquis ſagittam. quanquam in tali caſu faciliter poſſit talis extrahens immunis à peccato cenſeri, quia Deus cor interrogat: lex autem opus quærit. 15. q. 1. ſi quis non iratus. hæc eſt tutior pars, quanquam ex iuris rigore, ſi bonam habebat intentionem & fidem, non putans ex hoc citius mori, ſed facilius liberari, & ſic pietate motus tanquam dans operam rei licitę adhibuit omnem, quam potuit & debuit diligentium, etiā ab irregularitate videtur excuſandus, arg. in d. ca. lator. & in aliis iuribus proximè ſuperius allegatis.

Patet enim medicum excuſari, cum adhibuit debitam diligentiam, vt in d. cap. ad aures. de ęta. & qualit. & in d. cap. tua nos. ext. de homic. ſed determinatio ſupradicta bene concludit in clerico, vel regulari, ſi ſe ingeſſit officio alieno, vt ſupra dictum eſt. Alias etiam ipſe Specul. videtur ſibi contrarius in d. §. iuxta. verſ. ſi autem aliquis. cum in præcedenti, verſic. qui incipit, item exercens. & verſ. Item ſi quis peritus. qui conſiderat diligentiam & negligentiam: excuſat enim diligentiam quanquam negligentiam damnet. & ſic etiam in d. §. iuxta, verſi. facto autem. & verſi. hinc eſt, ꝙ medico. Tenendum eſt igitur primum dictum in clerico, vel regulari, ſecundum vero in ſęculari.

Viceſimotertiò quæro, quid ſi aliquis infirmū vertit, vel tranſuertit in aliud latus, vt citius moriatur? Reſpondeo, ꝙ peccat & irregularis efficitur tā ille, qui fecit, q̄ ille qui conſuluit, ſi ex hoc mors fuerit ſubſequuta, puta quia fortè via anhelitus præcluditur, vel rumpitur apoſtema, & ex motus violentia ſuffocatur. Si autem non citius moritur ex hac cauſa non eſt irregularis, licèt aliàs pęnitere debeat de peccato. ſi tamen de his & ſimilibus dubitatur, an inde mors fuerit ſubſęcuta, deponat leuem & temerariam conſcientiam ad arbitrium & conſiliū ſapientium: aliàs viam eligat tutiorem, iuxta not. in trib. proximis præcedentibus qq. & ita tenet Specul. in d. §. iuxta, verſ. quid ſi aliquis. & faciunt not. in c. Matthęus. ext. de ſimo. nam in dubio, cum de irregularitate ſuſpicatur, ſemper conſulendum eſt, vt abſtineat, donec eius conſcientia ſerenetur, iuxta not. in c. 2. & in c. petitio, & in cap. ad audientiam, ext. de homic.

281 Viceſimoquartò quæro, nunquid ſanus teneatur viuere medicinaliter? Reſpondeo, ꝙ non, quia omnia ſana ſanis. Si tamen ſciēter ſine cauſa aliquod nociuum ſumeret, vnde mors, vel infirmitas ſequeretur, quæ ipſum a ſeruitio Dei ſubtraheret, peccaret, quia faceret cōtra charitatem, vt ſatis dictum eſt ſupra, 12. q. 282 † quia nemini licet ſpōtaneam ſibi mortem inferre. 33. quęſt. 5. ſeipſum. cum ſimilibus iuribus & rationibus in prædicta quæſt. ſuperius allegatis. & ſatis facit de conſec. diſt. 5. contraria. vbi dicit text. Contraria diuinæ conditionis præcepta medicinæ ſunt, quæ a ieiunio reuocant, lugubrare non ſinunt, ab omni intētione meditationis abducūt. Itaque qui ſe medicis dederit ſeipſum ſibi abnegat.

283 Vigeſimoquintò quæro, quidam infirmus religioſus, effectus eſt freneticus & furioſus, cum aliquibus paruulis dilucidis interuallis, in quorū aliquo relaxatus a cuſtode receſſit de loco extra clauſtrum exiens, & non citò quæſitus obijt, & per plures dies poſtmodum repertus eſt comeſtus à lupis, nec ſcitur amplius, quomodo ſit mortuus, an præfatus cuſtos & alij relaxationis cōſilium exhibetes, ſint irregulares & participes homicidij. quęſtio eſt de facto præſenti tempore nunciata. Et videtur primo, ꝙ 284 non ſint irregulares, † quia furioſus habens dilucida interualla, poteſt licitè ſua negotia peragere ſine curatoris auctoritate, & omnia alia facere, quę ſanis hominibus competunt, vt in l. cum alijs. C. de cur. fur. ſed præfatus regularis dicitur relaxatus tempore dilucidi interualli. ergo ſibi imputet, ſi ſe male rexit, vt in reg. damnum. de reg. iur. lib. 6.

Præterea furioſus tempore dilucidi interualli teſtari poteſt, & vltimam componere voluntatem, ſi ſana mente cępit & cōſumauit, vt in l. furioſum. C. qui teſta. fac. poſ. ergo conſequens ad illud, Inſtit. eod. titu. §. furioſi.

Præterea furioſus tempore dilucidi interualli poteſt contrahere matrimonium, quia tali tempore poteſt adhibere conſenſum, & vti ratione, iuxta not. in c. dilectus. extra de ſponſalib. & 32. quæſt. ſeptima, neque furioſus. & c. hi qui. & 15. quæſt. j. ſiquis inſaniens ergo, &c.

Præterea freneticus tēpore dilucidi interualli poteſt ſe obligare Deo, & religioni, vt in c. ſicut tenor, ext. de reg. & in c. cum dilectus. de ſucceſ. ab inteſt. ergo, &c.

Contrarium puto verum, primò quia non poteſt eſſe paſtors excuſatio, ſi lupus oues comedit, & paſtor neſcit, vt dicit Greg. in regiſt. & habetur in cap. quamuis. ext. de reg. iur. Secundò, quia ſanguis ſubditorum requiritur de manibus prælatorū, vt in c. irrefragabili. extra de offic. ord & Ezech. 3. ſanguinē autē eius de manu tua req̄ram. dicit Deus ſpeculatori. i. prælato, &c. 285 Tertiò, † quia magna neglīgētia, culpa eſt. ff. de verb. ſig. l. magna. ff. de ędil. edic. l. cedere. § ſi. culpa autem lata, dolo comparatur, ff. depoſ. quod Nerua. latæ autem culpæ finis eſt, non intelligere id quod omnes intelligūt. ff. de verb. ſig. l. latę culpæ. ꝑdictus aūt cuſtos magna negligentia vſus eſt dimittēdo furioſum ext. clauſtrum exire ſine ſocio gubernante, cum etiā ſi ſemper ſanæ mētis fuiſſet ſine ſocio dimittere non debebat, iuxta traditiones ordinis. ergo dimittendo fuit in lata culpa, quę dolo cōparatur, vt ſup. & ſic per conſequens irregularis. omnes enim ſanę mentis intelligunt furioſum, vel freneticum faciliter periculum incurrere ſine cuſtode, q̄q̄ aliquod dilucidum habeat interuallum, & iterum vexatio reuertatur. ergo cuſtos prædictus hoc non intelligens, fuit negligens & culpabilis. ad quod etiam accedit. ff. de 286 verb. ſign. l. cedere diem. §. lata culpa. Quartò, † quia inferiorum ordinum culpæ ad nullos magis referendæ ſunt, q̄ ad deſides negligenteſq; rectores, qui multum ſępe nutriunt peſtilentiam dū auſteriorem diſſimulant habere medicinam. 86. diſt. cap. j. ſed cuſtos prædictus, talis fuit, ergo conſequens. debuit enim fatuū carcerare, vinculare, ligare, nutrire, regere & cuſtodire: ſed non fecit, ergo idem. non enim ſęuientis animo, ſed medentis iſta ge- 287 runtur, ead. diſt. c. odio. Quintò, † quia paſtor morbidam ouem contemnere nō debet. de pęnit. diſt. j. importuna. exemplo Chriſti parabolicè introducto. Lucæ 15. de eo, qui habēs centū oues, & ſi perdiderit vnam ex illis, dimittit 99. in deſerto, & vadit ad illam, quæ perierat, donec inueniat illā, &c. Sed prædictus cuſtos 288 hoc non fecit, ergo conſequens. Sextò, † quia facientis procul dubio culpam habet, qui quod poteſt corrigere, negligit emendare, 86. diſt. facientis. ſed prædictus cuſtos bene potuiſſet cuſtodire fatuum, vel freneticum antedictum & non fecit, ergo in pęnam ſuę negligentiæ eſt irregularis meritò iudicandus, arg. ff. ad leg. Aquil. l. ſeruus. § ſi fornicarius. de conſecr. diſt. j. nemo. & 86. diſt. dictum. dicit enim tex. in d. c. nemo. Nemo clericus ꝑ ignorantiam mortuum credat aduoluendum, aut eius ſcapulas operire velit: palla quæ fuit in altari, aut certe, quæ diacono data eſt ī menſa Dn̄i qui hoc fecerit, aut leuiter quaſi nihil & negligenter habuit, diaconus triennio, ſexq; menſibus a Dominico erit remotus altari, graui percuſſus anathemate, ideſt ſuſpēſione, eo ꝙ clericum non admonuerit: præſbiter decem annis, & quinque menſibus excommunicatus ſit, propter quod de Dominicis ſacramentis

289 cramētis ſubiecta ſibi non admonuerit miniſteria. † Sed valde minus eſt mortuum inuoluere quàm viuentē ſeruare & cuſtodire, vt dicit Amb. de offi. & habet 12. q. 2. aurum habet eccleſia. ibi, melius fuerat, vt vaſa viuētium ſeruares, quàm metallorum. Et inf. illa ſunt vaſa pretioſa quæ redimunt animas a morte: ille verò eſt theſaurus Domini, qui operatur quod ſanguis eius operatus eſt. Et poſt pauca, nemo poteſt dicere, cur pauper viuit. nemo poteſt queri, quia captiui redēpti ſunt. ergo melius fuiſſet, ſi cuſtos prędictus non valens aliter prouidere paramenta, calices & ornamenta eccleſiæ diſſipaſſet, vt pauperem freneticū cuſtodiret, quàm prædicta ſeruando freneticum ad interitum relaxaſ-
290 ſet. ergo culpabilis, & per conſequens irregularis. Septimò, † qa negligentia præsbiterorum meretur depoſitionem. 81. diſtinct. dictum eſt nobis. vbi dicit gloſ. nota, φ aliquis ęquè deponit pp negligentiam, ſicut propter dolum. 86. diſt. c. j. & 11. q. 3. placuit. & 100. diſt. quoniam. & extra de ſtatu monacho. cum ad monaſterium. & C. de offic. prætor. l. ſi quos. & ff. de cuſtod. & exhib. reorum. l. carceri. & l. milites. quod intelligo, cū craſſa eſt negligentia. 1. q. 1. quicquid. & in d. l. magna. ff. de verb. ſign. Sed cuſtos prædictus nimia deſidia, ac torpore depreſſus, craſſaq; negligentia ſuperatus ſegniter & imprudenter è clauſtro freneticum relaxauit, qui incautè tanq̃ amens ſe lupis præbuit deuorandum. ergo non ſibi, ſed ſuo cuſtodi debet magis animæ periculum imputari corporis, q̃ interitus. accedunt no. 27. q. j. ſi cuſtos. & cap. ſi homo. vbi tex. ad fi. dicit, nam ſi quolibet modo in hac re negligens, vel lentus extiteris, ita in te diſtrictiſſime noueris vindicādum, vt quod ex te neſcis pœna poſſis reſecante cognoſcere. facit 83. diſt. nihil. de pœnit. diſtin. j. prædixerat. & ff. de offi. præſid.
291 l. diuus. Octauò, † quia negligentia & malitia ęquiparantur, ext. de teſtibus & atteſtat. c. per tuas. in fi. ibidem dicit, idque malitioſè, vel negligenter fuerit prætermiſſum. Sed ſi prædictus cuſtos malitioſè freneticum lupis præſentaſſet, nulli dubium, φ ſecuta morte eſſet irregularis. ergo ſimiliter ex tali negligentia irregularis eſt iudicandus. facit ff. manda. l. ſi fideiuſſor in princ. Nonò,
292 † quia quilibet in officio ſuo diligens eſſe debet, & non negligens. ff. de offic. præſid. l. diuus. in fi. vbi dicit text. nam cuſtos furioſis non adhoc ſolum adhibetur, nequid pernicioſius ipſi in ſe moliantur, ſed ne alijs quoq; exitio ſint. quod ſi cōmittatur, non immerito culpę eorum aſcribendum eſt, qui negligentiores in officio ſuo fuerint. accedit. ff. de excuſ. tut. l. ſi duos. §. minimè. & ff. de adminiſt. tut. l. cum plures. §. in vnum. & C. de offic. præfec. præto. Aphricæ. l. ſi quos. nam negligentia omnia lędit, vt in Auth. de Quæſtore, in prin. 3. collat. & C. de anna. except. l. penult. accedunt not. ff. de curat. fur. l. obſeruare. & ff. de offic. præſ. l. congruit. §. furioſi. nam ſicut medico non debet imputari mortis euētus, ita φ per imperitiam commiſit, imputari ei debet. ff. de offic. præſid. l. illicitas. §. ſicuti. ergo per cōſequens & cu-
293 ſtodi prædicto eius imperitia debet imputari. Decimò, † quia cōſilio & opera curatoris tueri debet nō ſolum patrimonium, ſed & corpus & ſalus furioſi, vt dicit tex. notabilis. ff. de cur. fur. l. ꝯſilio. ſimile de tutore ſcribitur. ff. de adminiſt. tut. l. cum plures. §. cum tutor. vbi dicit tex. cum tutor non rebus duntaxat, ſed etiā moribus pupilli præponatur, in primis mercedes pręceptoribus non quas minimas poterit, ſed pro facultate patrimonij, pro dignitate natalium conſtituet. faciunt not. Inſtit. qui dari tut. poſ. §. certè. & Inſt. de excuſ. tut. §. datus. Sed cuſtos prædictus nec corpus, nec ſalutem furioſi prædicti curauit extra clauſtrum ſciēter exire permittēs. Et intelligo ſalutem nedum eo modo, quo Iuriſconſultus intellexit ibidem, ſed eo modo, quo debet intelligere Chriſtianus, vt curare debuerit quantum in eo erat animæ corporiſq; ſalutem, vt ſeruaret ſibi vitam ſalutiferam regularē,
294 quod non fecit, ergo culpabilis. † Nam pro conſeruatione vitę debuit teneri cum moderamine vinculatus, ſi nō poterat aliter per deputatos ad ſui cuſtodiam gubernari, vt dicit tex. ff. de offi. præſ. l. ꝯgruit. §. furioſi. vbi ſequitur, furioſi ſi non poſſunt per neceſſarios contineri eo remedio per præſidem obuiam eundum eſt, ſcilicet vt in carcere contineantur. & in fine dicit de eo, qui paricidium commiſerat vt ſi furorem ſimulaſſet, plecteretur. Si verò fureret, in carcere poneretur: ſed hoc nō fuit factum, ergo male. Vndecimò, quia etiam dans operam rei licitæ, qui non adhibuit debitam diligentiam, ſi caſu facto ſuo cuiuſq̃ mors ſequatur, ſibi imputatur, & efficitur irregularis, vt patet in presbitero intuitu diſciplinæ puerum verberante, vt in c. præsbiterū. extra de homic. & in c. ſicut dignum. §. fi. eo. tit. vbi dicit tex. Clericos autem quos conſtat armatos interfuiſſe tanto facinori, & illos, qui conſilium dederunt, vt ſanctus vir caperetur perpetuo non ſolum ab altaris miniſterio deponendos eſſe cenſemus, ſed etiam in diſtricto clauſtro, &c. vbi glo. ſuper verbo, conſiliū,
295 dicit: † Nota, φ homicidium committitur facto, cōſilio, vel defenſione. 50. diſt. ſiquis viduam. & inf. aut committitur homicidium voluntate, aut caſu, aut neceſſitate. & inf. dicit gloſ. ſi verò caſu committitur homicidium, aut dabat operam rei licitę, aut non. ſi dabat operam rei licitæ, & adhibuit diligentiam, quā potuit, & debuit, in nullo imputatur ei, & ēt allegat iura. Si verò non adhibuit diligentiam, quā debuit, imputatur ei propter negligentiam, quæ culpæ annumerari videtur in hoc, ita φ hec ꝑmouetur ad ordines ſuperiores, nec vtitur iam ſuſcepto, & allegat prædictum c. præsbiterum. & c. ad audientiam, eo. ti. niſi cum eo per Dominum Papam fuerit diſpenſatum. 50. diſt. clerico incente. & in c. tua nos. eo. ti. Si verò dabat operam rei illicitæ, ſiue adhibuerit diligentiam, ſiue non, ſemper imputatur, vt in d. cap. clerico iacente, & in alijs iuribus in gloſ. allegatis. Ecce liquet per gloſ. prædictam, φ etiam ſi licitum fuiſſet, extra clauſtrum dimittere furioſum, imputaretur prædicto cuſtodi, ſi diligētiam debitam non adhibuiſſet, quanto magis ergo quia non poterat licitè ipſum emittere ſine ſocio, ſecundum declarationes & cō-
296 ſtitutiones ordinis. ergo, &c. Duodecimò, † quia Abbas recolligere debet ſuum monachum, ne damnabiliter euagetur, & pereat, ext. regular. c. fi. φ cuſtos prædictus non fecit tempore oportuno: immo, φ peius eſt, languidum ſuum filium ſpiritualem ꝑ pietatis regulam impiè videtur ex puliſſe de clauſtro. qua de re tanquam denegans alimēta curamq; paternalem, necaſſe videtur. ff. de lib. agnoſ. l. necare. 87. diſt. c. ſi. vbi tex. dicit, ſanè qui poſt prædictū tēpus calumniator extiterit, vt homicida, eccleſiaſticæ diſtrictione damnabitur. & loquitur propriè de expoſito à pa-
297 tre, vel ab alio, † & ſic talis exponens homicidæ cōparatur. quāto magis ergo cum de facto mors miſerabiliter eſt ſecuta. nam etiam ſi non potuiſſet eum alere in xeno. ideſt in hoſpitali, debuit commēdare. C. de lati. liber. tol. l. vna. §. ſed ſcimus. accedit not. in c. vno. extra de infan. & lang. expoſi. & ibi dicit gloſ. ſuper verbo, liberatus. & videtur φ tanquam homicidæ damnentur. accedunt etiam not. in l. j. & 2. C. eod. & in c. de infantib. ext. de his, qui fil. occid. & in cap. quæſitum, extra de pœnit. & remiſſ. In quibus iuribus agitur de pœnitentia parentibus imponenda, qui reperiūtur filij in lecto defuncti. faciunt etiam no. 50. diſt. ſi qua fœmina. & c. ſiquis ſponte, & 23. q. 5. excommunicatorum, cum ſimilib. hoc etiam dicit Frater Io. ordinis prædicatorum in Sum. confeſſorum, lib. 2. tit. 1. q. 42. vbi quærit, qd de illis, qui poſt mortem illorum, quos cuſtodierunt infirmantes ſcrupuloſam habēt conſcientiam de morte illorum pro eo φ ad petitionem eorū vocauerunt minutores, qui minuerunt eos, vel dederunt eis vinum, vel carnes, vel nimis coartauerunt eos ad prouocandum ſudorem, vel ſudandum: vel cum deberent ſudare, dimiſerunt eos. & ſic biberūt vinum, vel diſcooperientes ſe, vel exeūtes de lecto, cum eſſent frenetici, præcipitauerunt ſe in aquam, & ita mortui ſunt. & reſpondet ſecundum glo. ibid. In talibus vbi bona fide fuit, non debet aliquis de facili ſcrupuloſam habere conſcientiam, licèt in aliquo erratum fuerit, ſi non ſit ibi lata, & cuidens culpa, aut negligentia diſſoluta, quæ prope dolum eſt. & huiuſmodi ſcrupuloſitatem ad conſilium boni viri, ſi eā habeat deponere debet facile, vt ſi in prin. ęgritudinis, quando adhuc neſciebatur, cuiuſmodi morbus eſſet, vocauit minutorē, quod etiam medici quandoque facere ſolent, vel nimis coartauerunt ad ſudandum, aut ſi tūc dederint vinum bibere, vel aquam, aut ſi tunc grauatus vigilijs abdormiuit non propter ebrietatem, aut crapulam exiuit patiens, & præcipitans ſe mortuus eſt. Si aūt lata fuerit culpa, vel negligentia diſſoluta, & certum eſt, φ inde mors peruenerit, quia patiens forte ſe præcipitauit, credo φ irregularitatem contrahitur, vt ſi cuſtos infirmi, furioſi, vel frenetici, omiſit eum, &c. & ſic videtur eſſe in caſu prædicto. ergo, &c. Et intellige, dum dicit ſecundum gl. ibi. i. ſuper Raym. quam gl. ipſe Ioan. edidit, quia gloſauit totam Raymundinam. & eſt illa glo. quam allegat, lib. 2. Raymundinæ, tit. 1. ſ. de homic. §. 14. qui incipit, quid de philoſophis, vel chirurgicis. ſuper verbo, poſſunt ꝑmoueri. Ad prædicta facit quod ſcribitur in c. ſicut dignum. §. j. ext. de homic. ibi, qui potuit hominem liberare a morte, & non liberauit, eum occidit. Accedunt etiam no. 83. diſt. §. j. & c. error. & 23. q. 5. non inferenda & c. fi. & 23. q. vlt. c. fin.

Ad argumenta breuis eſt reſponſio, & vna ſufficit omnibus. Non enim probat hoc eſſe, quod ab hoc contingit abeſſe. C. de probat. l. neque natales. licèt igitur tempore dilucidi interualli furioſus agere poſſit, & ea facere, quæ alij poſſunt, non propter hoc ſequitur, φ curator abſoluatur a cura. immo non finitur cura, ſed manet, donec talis furioſus viuit, quia non eſt pene tepus in quo huiuſmodi morbus deſeratur, ſed p interualla perfectiſſima dum ſapit, & hæreditatem adire & omnia alia facere quæ ſanis hominibus competunt, poteſt & quoties morbus redierit, curatoris indiget ope, vt in dic. l. cum alijs. C. de curat. fur. & ibi clarè prædicta not. Sed cuſtos præfatus tēpore, quo magis indiguit curatore defecit, ſcilicet quando maius periculum eminebat ſalutis & vitæ. ergo talis cuſtos nullam ex hoc poteſt licitā allegare defenſionem, vel excuſationem, quin cenſendus ſit irregularis. & ſimiliter ſi qui fuerint ſibi fauentes, vel inſtigantes ad relaxandum ſcienter talem miſerum furioſum affecti fortè tędio, vel moleſtia furioſi. Recolo ſiquidem tempore felicis recordationis Martini Papę V. ſimilem ad Romanam Curiam deductum fuiſſe caſum. & qui culpabilis fuerat, diſpenſatione nō valuit obtinere. Contra quos conſulentes ſatis facit no. in d. c. ſicut dignum. §. j. ibi, niſi forte regem ipſum ad illud homicidiū ſuis ſuggeſtionibus ꝓuocaſſent. ad quod etiam facit ff. de dolo. l. elegan-

l. eleganter. nam & de perſuaſu tenetur quis. ff. ad leg. Aquil. l. itē ſi obſtetrix. § j. 86 diſt. tanta. & ff. de ſer. corrup. l. j. § fi. & in d. cap. ſicut dignum. § fi. in gloſ. ſuper verbo, conſilium, &c. Ecce igitur ꝓſecuti ſumus, quomodo quis ex cōſilio in maleficijs, vel quaſi tenetur, & in alijs caſibus ſupradictis.

298 Reſtat nunc redire ad tertium membrum, † videlicet quādo conſulitur in iudicijs, & præſertim quando conſultor eligitur de voluntate partium & iudicis auctoritate. vbi ſciendum quòd tali caſu cōſiliarij ſic electi debent fideliter & ꝓ utraque parte cōſulere, ſecundum terminos veritatis. 14. q. 5. nō ſanè. C. de aſſeſſ. l. nemo. etſi conuincantur doloſè & iniquè conſuluiſſe, tenētur de dolo, & aliter extraordinariè puniūtur. ff. de reg. iur. l. cōſilij non fraudolenti. extra de renunc. c. ſanè. & c. lectę. & ff. de fur. l. q ſeruo perſuaſerit. § j. & C. de aſſeſſ. l. cōſiliarios. Et contra iniquè conſulentem videtur quòd poſſit agi quanti interē alicuius cōſilium datum nō fuiſſe. ff. de dolo. l. arbitrio. §. dolo. & ſi non ſit ſoluēdo, videtur φ debet reſtitui litigator ad priſtinum ius. ff. de dolo. l. eleganter. §. pen. ff. de eo, per quem fac. er. l. fi. † Et falſus cō-
299 ſiliarius excommunicari poteſt. ext. de ſen. excomm. nouerit. & c. grauem. & quandoq; ſuſpenditur, & infamis efficitur. extra de hæret. c. ſi aduerſus. & c. excommunicamus. §. credentes. & ſi per imprudentiam falſum dedit conſilium, non videtur excuſari. quin puniatur. ff. de var. & extraord. cog. l. fin. Inſtit. de oblig. quę
300 ex quaſi malefi. in princ. † quia imprudentia culpę annumeratur Inſtit. de lege Aquil. §. Imperitia quoque. & ff. ad leg. Aquil. l. ſed etſi lege, in fi. & l. ſeq. in princ. accedunt not. in d. c. ad aures, de ęta. & qual. fatuus tamē eſt, qui imperitum eligit ꝯſiliarium, & ſibi imputet, qui ſcienter eligit imperitum. Inſtit. quib. mo. re contrah. oblig. §. præterea. & Inſtit. pro ſoc. §. fi. nā mala electio
301 in culpa eſt. ff. loc. l. videamus. in princ. cum ſimilib. Si † verò cōſulens pecunia ſit corruptus, tanto minus eius ſententia defendenda cenſetur. eſt enim res mali exempli. ff. de pœn. l. ſiqs aliqd. §. 2. ff. ad leg. Corn. de fal. l. 3. Et corruptus & corrūpēs ex tali corruptione nedum commodum non debet conſequi, ſed nec etiā pœnam debitam poterūt euitare. C. de pœna iud. qui male iud. l. j. & 2. ad inſtar patroni, qui ꝑuaricatus eſt. C. de aduoc. diuerſ. iud. l. j. 2. q. 3. notandum. & per Specul. in titu. de requiſitione cōſilij, verſi. conſiliarij autem. & ſeq. & D. Ant. in d. c. tua nos. extra de homic. colligit notabilia circa princ. dicens. Et nota, qa opor-
302 tet φ verè ſit peritus. Et q̃q̃ tex. ibi loquatur de medico, † attamē ipſe ſubdit à ſimili contra conſultos ſapientes, qui aſſerunt ſe peritos, & conſulunt qñq; in cauſis lędēdo clientulū, dicit D. Ant. hos in foro conſcientiæ obligari ad reſtitutionem damni, etiam ſi omnem adhibuerint diligentiam, quam potuerint & contra conſcientiam non fecerint, dummodo in hoc errauerint. Et ī. dicit, φ ſi ex pigritia non bene ſtudeat, dare conſilium obligatus eſt in foro conſcientiæ. Archid. etiam 49. diſt. ca. j. ver. albuginē verò dicit conſiderandum eſſe, an commiſſio fiat alicui cum clauſula, ne ſine conſilio procedat in cauſa; & tūc ſi irrequiſito conſilio procedatur, ſentētia non valebit, vt in c. cum in veteri. extra de elect. Si tamen requiſito conſilio, ſed non ſecuto, bene valebit, vt in c. cum olim, extra de arb. & in c. licet. extra de regulari. Sed ſecus dici poteſt, ſecundum eundem, ſi diceretur in mādato, de conſilio ſuffraganeorum, vel ſimiliū. Videtur. n. Papā, vel alium committentem tunc artare commiſſarium per aliū, cui ſcribit vt ſequatur conditionem & induſtriam perſonę, ſiue perſonarum, quorum conſilio res agi mandatur, arg. ext. de offi.
303 deleg. quoniam ſedes apoſtolica. † nā uidetur magis notare qñ dicitur de conſilio quàm cum conſilio. Amplius eſt enim dicere, ex nobis, quàm in nobis, vel nobiſcum. Inſtit. ui. bon. rap. §. ſanè. de pœn. diſt. 4. ſi ex bono. & aliud dicendum eſſet, ſi præponeretur negatio, vt non facias ſine conſilio talis, iuxta not. in capit. venerabili. ext. de offic. deleg. Sed Vinc. qui ita ſentit in c. ex parte. ext. de conſtit. & ibi no. etiam Ber. & Comp. ergo &c.

304 Nunc de ꝓcuratoribus, tabellionibus & teſtibus aliqua ſunt notanda. Et omiſſis cæteris ad eorum officia pertinentibus ſingulariter eſt tangendum de his, quibus periclitantur vt plurimū in certamine litigantium, quę principaliter quatuor eſſe reor, videlicet primum eſt falſitas, qua tales perſonæ ſępius implicātur. Secundum eſt taciturnitas, quæ multoties a probatione veritatis damnabiliter ſubtrahuntur. Tertium eſt mēdoſitas, quia mēdacijs plurimis ſępiſſimè cōnectuntur. Quartum eſt cupiditas, quia pecuniis & exenijs q̃ plurimi ſubuertuntur. Ex his quatuor ſubinfertur, φ nedum mortaliter peccent ſuis terminis, vt dicetur, quinimo ad reſtitutionem lęſis etiam obligentur.

Circa falſitatem de tribus quæro, primò de diffinitione. ſ. quid eſt falſitas. ſecundo de commiſſione. ſ. qualiter committitur. tertio de punitione, ſcilicet qualiter punitur.

305 Ad primum dico, † φ falſitas idem eſt, quod veri taciturnitas cum expreſſione contrarij. Vnde Papias dicit, Falſitas appellata eſt à fando aliud quàm verum ſit. Falſitas eſt negare quod verū eſt: fingere verò, quod verum non eſt. & ſic de falſitate prouehitᷓ in mendacium. Vnde per Aug. mendacium diffinitur falſa ſignificatio vocis cum intentione fallendi. 22. q. 2. ille ergo. vbi dicit gloſ. ſtrictè ſumitur hic mēdacium, largius ſumitur, cum dicitur falſitas veritatis immutatio eſt, vt in Auth. de inſtrum. caut. & fide. in princ. collat. 6. vbi dicit tex. illud ſtudium falſatoribus eſſe credētes, vt ad immutationem literarum. ſ. ucrarum ſemetipſos maximè exerceant, eo φ nihil aliud eſt falſitas, niſi immutatio veritatis. De hoc etiā ff. ad leg. Corn. de falſ. l. quid ſit falſum. vbi Paulus Iuriſconſ. determinat id eſſe falſum, videlicet ſi quis chirographum alienum imitetur, aut libellum, uel rationem intercidat, vel deſcribat, non qui alias in computatione, vel in ratione mentitur. ſuper quo verbo dicit glo. verum eſt hunc mētiri, ſed non incidit in Senatuſconſultum, quia non omnis mendax tenetur falſi. & ſic non obſt. C. ſi cōtra ius, vel vtilit. pub. l. 2. nam & ſecundum iura canonum multa ſunt genera mendaciorum. Accurſius Gloſſator ſumit ibi genus pro ſpecie. Iſid. etiam Ethimolog. lib. quarto dicit, Falſitas appellatur à fando aliud quàm
306 verum eſt. † & ſic intelligitur diuerſificari falſitas à mendacio, quia falſitas eſt, negare quod verum eſt: mendacium verò fingere quod verum non eſt. Vnde quidem Poeta dicit,

Si vera ſupprimas, falſus agnoſceris,
Si falſa confingas, mendax eſſe videris.

Quos verſus ēt refert Catholicon. & ſubdit φ dr̄ falſitas, & falſus, quia fando aliud quàm ſit verum decipiat. Item falſum dif-
307 fert a ficto, † quia falſum ad oratores pertinet, vbi veritas ita ſępe videtur, vt quæ facta ſunt negētur. Sed fictū ad poetas. vbi quæ facta non ſunt, facta dicuntur. Falſum ergo eſt, quod verum nō eſt, fictū quod tātum veriſimile eſt. Differt etiam falſitas à fallacia, & ſic falſus a fallace, qa omnis homo fallax id agit, vel dicit, vnde aliquis fallatur. Sed nō oīs homo, qui vult fallere mentitᷓ, vt Ioculatores, qui ſępe mētiuntur magis ſtudio delectādi q̃ voluntate fallendi. i. fando lingua decipiendi. vnde & fallacia dicitᷓ apud dialecticos in argumentatione, vel uoce aliqua, cum uidetur aliud fari, ideſt dicere, uel ſignificare aliud quàm ſignificet. Fallacia igitur eſt deceptio, quæ fit in argumentatione: falſificatio uerò, ſiue falſitas eſt inſtantia contra argumentationem, in qua magis apparet falſitas, quàm in argumentatione, aliter non erit falſificatio. Eſt enim falſificare argumētum, inducere. aliqd in quo magis appareat falſitas. unde nec uerum argumentum, nec falſiſſimum poteſt falſificari. Et notandum φ falſus, ſa, ſum, ī eo quod eſt participium huius uerbi, fallo, fallis, feſelli, falſum, idem eſt quod deceptus paſſiuè. Secundum uerò φ eſt nomen, falſus eſt qui fallit, uel qui negat, quod uerū eſt. & ſic dicitur falſum, quod uerum non eſt. Et dicit Chriſoſt. falſum dicere hominum eſt malignorum, quia falſa etiam res, ſi bene cōtinuata fue-
308 rit, uera & credibilis eſt, ideſt apparet. † rem autem impoſſibilem dicere, inſenſatorum hominum, non malorum eſt, quia qđ impoſſibile eſt defenſione non indiget, quia īpoſſibilitas rei ſeipsā defendit. Hinc dicimus, φ impoſſibilium non eſt obligatio. ff. de reg. iur. l. impoſſibilium. & in c. nemo poteſt ad impoſſibile obligari, de reg. iur. lib. 6. & ibi glo. ſolennis. & Ioan. And. in Mercur. Mendax autem propriè dicitur mētem alterius ſuis dictis fallēs,
309 uel decipiens. † hoc enim proprium malum eſt mentientis, qa aliud clauſum in pectore ſeruat, & aliud promptum in lingua profert. Mentiri. n. eſt propriè loqui cōtra hoc, qđ animo ſentit, ſiue illud ſit uerum, ſiue non. omnis ergo, qui loquitur mendacium, mentitur, quia loquitur contra hoc, quod animo ſentit. i.
310 uoluntate fallendo. † Sed non omnis, qui mentitur, mendaciū dicit, quia quod uerum eſt loquitur aliquando mētiendo. Sicut econuerſo aliquando uerax eſt aliquis falſum dicendo. Vnde ſi Iudęus dicit Chriſtum eſſe Deum, cum non ita ſentiat aīo, non eſt mendacium. quod dic, quia licet aliter teneat animo, uerum eſt tamen quod dicit. Et ideo non eſt mendacium. Mentitur tñ illud, quod uerum eſt dicens, quia contra mētem id uerum dicit. Mentiri enim eſt contra mentem ire. i. loqui aliter quàm in mēte exiſtimare, ſiue uerum dicat, ſiue falſum. Vnde & dicendo uerum, poteſt quis mentiri, & dicendo falſum, poteſt non mētiri.
311 & ſic notandum eſt, † φ mentiri & falſum dicere, habent ſe ut excedentia & exceſſa, quia non omnis, qui mentitur, dicit falſū. immo aliquando dicit uerum, licèt ipſe intendat falſum, & ecōuerſo, non omnis, qui dicit falſum, mentitur, immo aliquando credit dicere uerum, licèt dicat falſum. Ergo qui mentitur, ſemꝑ fallit uoluntate, licèt qñq; fallatur in facti ueritate, & ideo ſemꝑ peccat. qui uerò dicit falſum, non ſemꝑ peccat: nam aliqñ dicit falſum cum intentione fallendi, & tunc eſt peccatum & mēdacium: aliqñ dicit falſum, & credit dicere uerum, & tunc ſi adhibuit debitam diligentiam, non peccat. Sin autem peccat ſaltem uenialiter. qui autem dicit mendacium, ſemper peccat, ut dictū eſt. Vnde Aug. dicit, omne mendacium ideo dicendum eſt eſſe peccatæ, quia hoc debet homo loqui, quod animo gerit, ſiue il-
312 lud uerum ſit, ſiue putetur, & non ſit. † Verba enim ideo ſunt inſtituta, non ut per ea homines inuicem fallant, uel ſe decipiant, ſed ut per ea in alterius notitiam ſuas cogitationes ferant. Verbis ergo uti ad fallendum nō ad quod ſunt inſtituta, peccatum eſt. nec ideo etiam illud mandatum non eſſe peccatum, putandum eſt, quia poſſumus aliqñ cuiq̃ prodeſſe mētiendo: poſſum etenim ſimiliter furando diuiti, prodeſſe pauperi, ſed non ſunt fienda mala ut ueniant bona. Ad Rom. 3. Et ſciendum quòd dicere,

cere falsum,est dicere aliquid ita esse,quod non est ita,nō distincto an intendat dicere verum,vel falsum. Et hæc de primo.

Ad secundum de commissione dico breuiter , quòd falsitas quatuor modis committitur, videlicet primò scripto , secundò dicto, tertiò facto, quartò vsu.

Circa primum sciendum quòd scribendo committitur falsitas principaliter quinq; modis,videlicet primò scribendo falsū, secundò delendo verum , tertio sculpendo signum, quarto apponendo,vel interlineando , quintò transcribendo falsum. De primo patet in c.inter dilectos,ext.de fide instru.vers.sed contra priuilegium.ibi,videlicet in annotatione indictionis,vbi potuisset falsitas facilius deprehendi.Nec refert vtrum hoc fiat in testamento,vel alio instrumento publico,vel priuato, tabulis vel rationibus.ff.de fals.l.j.§.qui in rationibus.& l.nullus. De secundo similiter patet in præallegatis iuribus,& maximè in d. c.inter dilectos.vers.tertio,quia falsum sigillum. ibi, fuisse deleta. & infra deletę fuerāt duæ literę.Ad quod etiam optimè facit, quod not. in c.ex literis.extra de fi.instru.ibi,quia in narratione facti abrasę sunt.vbi glos. dicit, quoniam rescriptum debet apparere non vitiatum,non cancellatum, vt C. de edicto di. Adri tol.l.vlt. & sine repręhensione bullę & chartæ,vel literæ, vt in c.cum olim, de priuileg.Et hoc intellige verum,vbi est vis quæstionis , & ubi Papa respondet de iure,& ubi nō ad ius pertinet,sed ad quęstionem fidei,vel facti,vt C.de testam.l.si vnus.Sed in narratione facti potest fieri rasura,nec dicitur propterea vitiosum rescriptū, si de eadem manu rasum repositū est in loco non suspecto, arg. C.de fide instrum.l.comparationes.& in dic. l.si vnus.vnde dicit glo.in d.c.inter dilectos,super verbo,consumptum, ꝙ consumptio vel rasio obest in nominibus,in indictione, in data,& in remotione appellationis.faciunt not.in Auth.ut nomen imperat. in docu.præpon.collat.6·& ff.quemadmo.testa.aper.l.2. §.diem autem.C. de contrahen.& commit.stip.l.optimam.De tertio patet ff.de falsis.l.qui testamētum. & l.lege Cornelia. vbi agitur de falsario qui adulterinum signum fecerit, vel sculpserit:non.n.dicuntur literæ signatę,vbi nomen deest,vt ff.qui testa.fac.pos.l.ad testium.§.siquis ex testibus.& siquis non habet proprium sigillū cum alieno signare potest,vt in d.l.si vnus.C.de testam.sed exprimendum est hoc,videlicet quòd carens proprio cum alieno sigillat,ut in d.l.si vnus.& not.glo.in d.c.inter dilectos, versi. nā & in ipso sigillo, super verbo , duę literæ, & ad hoc ut sigillum sit authenticum debent apparere caracteres, ut ff. qui testa.fac.pos. l.ad testium.§.signum.& de pœnit. dist.2.prin. inquit.uersi.quid nanq; boni. De quarto patet in c.cum uenerabilis , ext. de relig. domib.ibi dum dicit,sed pars uestra instrumento prædicto nullam fidem penitus adhibendam propter superlineatam scripturam & rasuram loco suspecto factā . ubi uidelicet annotatio tēporis recēsetur.ubi dicit glo.super uerbo, annotatio.i.annis Domini. Idem esset in indictione,in qua citius depręhenditur falsitas.allegat dictum.c.inter dilectos.& subdit Innoc.III. in d.cap. cum uenerabilis, respondendo ad q. instrumentum esse inualidum propter prædictam interlineaturam & rasuram . ubi dicit glos.in uerbo , propter prædicta.s.pp rasuram in loco suspecto , & linearem scripturam,ut in d.c.inter dilectos.Ad hoc.n ut credatur instrumento,oportet ꝙ sit sine omni suspicione,arg.de rescrip.c. cum adeo.& c.ad audiētiam.& C.de edic. diui Adria. tol. l.fi.faciunt no.in d.l.comparationes.C.si de fide instrum.& in c. 316 cum I.& A.ext.de re iud.& in l.3.C.si ex fals.instru. † simile concluditur.s.ꝙ falsum committat, qui absentes veluti præsentes scribit,vt in c.quanto.ex.de his,quæ fi.a præla. si consen.cap.& C. ad leg.Corn.de fals.l.qui veluti.& in c.ex literis. ext. de fide īstrum. & in c.tam literis,ext.de testib.dicit.n.tex.in d.c.quanto.Absentium quoq; fratrum nomina inscribi nō facias, quia talia munimenta irrita sunt & falsa , & tu exinde quæstionem falsi merito poteris formidare. Et quibus verbis expresè deciditur, ꝙ prælatus scribens summo Pontifici nomine fratrum absentium & insciorum,falsum committit.quod etiam probat glo. in d.c.quan 317 to.Et subdit, † ꝙ etiam falsum committit , qui sigillum surripit furtiuè nomine capituli,vt in d.c.tam literis.vbi glo.in fine colligit notabile,ꝙ scribentes huiusmodi literas nomine capituli , tanquàm falsarij puniuntur,vt in d.c.quanto. idem dicit Innoc. in d.c.tam ex literis.s.ꝙ tales literæ sunt falsæ per iura prædicta.& de eo,quod dixit glos. in d.c.quanto . qui sigillum surripit furtiuè,&c.est text.in c.tertio loco.ext.de probat.ibi,dum dicit,adulterinum,vel furtiuum esse sigillum. Et loquitur propriè de quodā regulari,qui sigillauerat nomine capituli,furtiuo modo. Ad idē accedit quod not.D.Ant.de But.in d.c.quanto.vbi pro quarto notabili colligit,ꝙ instrumentum dicitur falsum, vbi descriptus est quis vt testis,qui non interfuit. ergo fortius, si est descriptus,vt actor qui absens erat ꝑ miliaria plurima , vt quia scripta est litera nomine conuentus,cum tamē ille qui scripsit,vel scribi fecit,mandauit,vel consensit,longè distabat a cōuentu ꝑ miliaria fortè centum & vltra, cum nullam notitiam conuentus tunc habuit de prædictis. Vnde idem D. Ant.in d. c. quāto,dicit, 318 † quòd si scribatur nomen decani absentis,falsum est instrumētum,vt in c. 1. extra de fide instr. nec excusat consuetudo in delictis,vt in c.fi.extra de cōsuet. Et ꝙ talis scriptura nomine absentium confecta,sit falsa,patet etiam in l.iubemus. C. de testam.in fi.dum dicit,Sciturís etiā tabellionibus & iis,qui conficienda testamenta procurant,ꝙ si aliter facere ausi fuerint, pœnam falsi- 319 tatis non euitabunt. Præterea, † si obripiens.i.circumueniens,vel mentiens,aut fallēs præfecto ærarij.i.procuratori fisci,dē falsum cōmittere,& pœna falsi tenetur.ff.ad leg.Corn. de falsis.l.j.§.tutores. vers.at siquis.quāto magis falsarius iudicandus est,qui Pa- 320 pę mentitur,† cum sibi mentiri etiam sacrilegium censeatur,de pœnit.dist.j.serpens.alias incipit,Item Ambrosius. vbi glos.hoc colligit,& dicit ꝙ augetur hoc sacrilegium ex persona, in quam committitur. De quinto patet in c.cū uenerabilis. ext.de excep. ibi,quaquam in transcripto, quo procurator vtebatur,appositū fuerit Sabinensis per vitium falsitatis. vbi dicit glo.ideo debuit succumbere monasteriū,vt in c.olim.de rescrip. sequitur in tex. d.c.cum venerabilis, licèt autē nimis excesserit, qui transcriptū illius instrumenti falsauit : quia tñ delictum personæ in dãnum ecclesię redundare non debet,ac non solum ante sententiā , verum etiam post obijci potest exceptio falsitatis,cum falsorū instrumētorū prætextu lata sententia vsq; ad 20.annorum spatiū valeat retractari veritate comperta,nolumus ut per id monasterio vestro præiudicium generetur. ad quæ faciunt not. 16. q.6.si episcopum & ext. de restit.in integ. c.tum ex literis. & C. de fals. l.querela.& not.glo.in c.licet.ext.de probat.

Circa secundum, sciendum quòd dicto committitur falsum etiam quinque modis,videlicet primò iudicando,secundo testificando,tertio corrumpendo, quarto allegando , quinto mentiendo.

De primo scilicet de iudice, qui contra leges & iura pronunciat, quòd falsum cōmittat,patet in l.j.§. sed etsi iudex.ff. de fals. & faciunt not.in l.2.ff.de cond. ob turp. cau. nam si iudex pecuniam accipit, ut etiam bonam sententiam det , turpiter agit,ut in dic. l.2.& glos.in dic.l.j.§. item qui ob instruen.ff.de fals.sentit quòd talis iudex teneatur de falso,& sententia nulla est. secunda quæst. sexta, venales.

De secundo,scilicet de teste,qui scienter falsum asserit,uel uerum supprimit,ꝙ falsum cōmittat,patet in l. j.in princ.ff.de fals. & in c.j.ext.de crim.fal.ubi dicit tex.uterque reus est,& qui ueritatem occultat,& qui mendacium dicit, quia & ille prodesse nō uult, & iste nocere desiderat. Simile 11.q.3.quisquis metu.

De tertio.scilicet de corrumpente Iudicem, Aduocatum,uel testem,ꝙ falsum committat,patet etiam ff.de fals.l.j.§.j.ubi dicit glo.super uerbo ,aduocationem, ꝙ si quis accepit pecuniam, ut etiā uerum redderet testimonium,falsi criminis reus est,per illū tex.& alia glo.super uerbo,renunciandum.dicit,ꝙ siue ob dicēdum, siue ob non dicendum acceperit: & etiam si quem gratis, debet relaxare,pecunia accepta relaxet, tali lege tenet. unde dicit tex.& qui iudicē corruperit, corrūpendumue curauerit,&c.

De quarto,scilicet de allegante falsam legem,uel constitutionem,siue abrogatam,siue retractatam,uel correctam,ꝙ incidat in pœnam falsi criminis, patet ff.de fals.l.fin.iuncta glo. & C.de Iustinia. Cod compo. §. falsi enim.& C.de fals.l.maiorem.

De quinto,scilicet de mentiente, sciendum ꝙ quamuis non 323 omnis mētiens falsarius dici possit,†attamen qui mentitur principi uel præsidi & similiter Papæ, uel Episcopo,seu alteri notabili Iudici, falsi criminis reus est. ff. de fals. l. siquis obrepserit. nam mendax precator carere debet penitus impetratis, ut in c.super literis.ext.de rescrip.& puniendi sunt iudices,qui uetuerint precum argui falsitatem,ut C.si contra ius,uel util. pub. l.puniri. & si nimia mētientis improbitas interuenerit , seueritati subiaceat iudicantis,ut in d.c.super literis.& 25.q.2.& si legibus.& C.si contra ius,uel util. pub. l.etsi legibus,& 25.q.2. dicenti cum duobus cap.seq.Et quod dixi de Papa & prælatis ecclesiasticis,satis constat per arg.a minori,quia si de quo minus, ergo fortius de quo magis,ut in 2.Topic.& in c.cū in cunctis,ext.de elect. sed maior est Papa quàm Princeps,etiam quàm Imperator,qui Papæ subijcit, ut in epistola, inter claras.C.de summa Trinit.& fi. Cathol.& in Auth.ut cler.apud prop.episc. collat.6. nam Imperator iurat & promittit obedientiam Papæ.63.dist.tibi dño.& in c.j.de iureiu. in clem.& accedūt not.in c.ad apostolicæ.de sent.& re iud.lib.6. ergo in plus est mentiri Papæ ꝙ Imperatori.De reliquis uerò prælatis ecclesiæ, ut de episcopis & sup.patet etiam ꝙ principes appellantur,ut in c.j.§.præfatis itaq; nuncijs.de iureiur. in clem.ibi, ex parte principū tam ecclesiasticorū ꝙ secularium.Sic etiam intelligitur de principe ecclesiastico qđ habetur in lege Domini, Exo.22.dijs nō detrahes, & principem populi tui nō maledices. accedunt not.10.distinc.suscipitis.20.q.3.cos.8.q.1.Moises.2.q.7. puto. 7.quæst.j.mutationes.de maiorit.& obed. c.solitæ & c.sigs non obedierit. 61. distinct. episcopum. 1. q. 1. principatus.23.q.1. paratus. cum simileb.ergo &c.

Circa tertium sciēdum , quòd facto committitur falsum etiā quinque modis, videlicet primò corrūpendo sigillum,secundo falsificando monetam, tertio falsificando mensuram, quarto falsificando pondera, quinto falsificando numerum.

De primo patet in c.inter dilectos.extra de fide instrum.& in c.tertio

c.tertio loco.extra de proba.& in c.quod super his,& in c. 2.ext. de fide instru.vbi D.Ant.de But.tractans de materia sigilli, inter 329 alia quęrit,an sigillum ad cōfirmationē eius,†quod postea scribitur,apponi possit chartę vacuæ,an verò oporteat sigillum cōtemporaneum esse cum scriptura.Respondet,ꝙ sicut traditur sigillum cum potestare scribendi & sigillandi respectu certi articuli,& scribatur aliquid vltra concessum,vel commissum , talis commissarius potest puniri tanquam falsarius per iura prædicta. Si verò datur sibi facultas scribendi quicquid placet generaliter & indistinctè,tunc dicunt aliqui valere quod scribitur etiā aliū obligando, quia totum videtur suæ fidei cōmisisse. ff.commod. l.3.§.fi.& l.seq.& l.si vt certo.§.sed interdum.& §.planè,& §.quinimo.& §.denique.ff.māda.l.siquis negocia. & ff. de fals.l.j.§.qui in rationibus.& §.seq.& §.ijdem principes.& l.siquis legatum.& l.impuberem.§.qui codicillos. dumtamē tale sit quod ibi scribitur,ad quod constitui possit procurator.Alij dicunt, ꝙ in illis cedulis sigillatis nihil potest poni,quod alium obliget, nisi illum , cuius est sigillum . Alij dicunt ꝙ nec illum obligare potest , nec aliquem,& ꝙ non valet,quod in talibus cedulis scribitur,quia sigillo dat authoritatem ille , cuius est sigillum . Sed sigillum dat authoritatem scripturæ,scriptura verò contractui,auctoritatem autem non potest dare sigillo, nec sigillum scripturæ , nec scriptura contractui eorum,quæ nondū sunt, vel non fuerunt ante 330 positum sigillum,licèt postea fuerint. † Ei enim quod non est , fides dari non potest. extra de constit.cum accessisset. ff de contrahen.empt. l.fundi.& l.Rutilia Polla. Secundò, quia nō potest authoritas confirmare futurum.ff. quod cuiusq; vni. no. l.litem eorum.§.j.nec confirmat quod ignoratur,quia nō potest auctoritas interponi sine causæ cognitione.ff.de offi.procōs. l. neqcq̃. §.vbi decretum. 3.q.3.spatium.hoc confirmat tex.in Auth.de tabel.§.nos autem. ubi dr̄ , ꝙ tabellioqui dat auctoritatem, debet interesse actui, & debet audire totum negociū , vt inde sciat respondere, si interrogetur.Sic & in sigillante,cum hæc duo ęquiparentur . Tertiò quia possent sequi multæ absurditates . posset enim tale sigillū dari & apponi ignorante eo,cuius est. Quartò , quia possibile esset,eum mori antequam sigillum apponeretur chartæ,& sic mandatum esset extinctum,quia mādatum extinguitur morte mandantis,Instit.manda.§.rectè.Quintò,quia procurator spoliari posset,vel mori,& cedula & sigillum peruenire possent ad aliquem Dei spiritum non habentem,qui posset scribere in ea quicquid placeret in domini cedulæ, & sigilli grauissimum detrimētum,de quo nec actum , nec vnquam cogitatum fuit , quod est iniquissimum.ff.de pact.l.tres fratres.ff.de transac. l.qui cum tutoribus.C.de dona.l.nec ignorans. Sextò , quia ante scripturam oriri possent inimicitiæ inter dominum & procuratorem,& hoc maximè , quando ignorauit quid ibi deberet scribi:secus fortè si scisset, quia mandatum fuit de certo scribendo. Non obstat si dicatur,ꝙ non contractui , sed mandato præsenti ꝓcuratori facto sigillum videatur appositum,quia sigillum non præbet auctoritatem mandato,sed scripturæ.Vnde etsi cēseatur authentica scriptura , non tamen de contractu , quem continet fidem facit. Et cum ꝓcurator possit scribere quicquid uult,hæc cedula nō sigillum ei præbet auctoritatem,sed ipse scribens.Nō obst.si dicatur, ꝙ dn̄s , ex quo dedit cedulā vacuam videtur dedisse ei potestatem,vt scribat quicquid vult.ff.de pact.l.2.ff.de cō trahen.emp.l.clauibus.extra de consuet.c.2. cum multis concordātijs,quia in illis iuribus quod datur,intelligitur venire ut propinquum dationi ad dationem in quandam consequentiam , 331 †vt si dedi claues horrei iuxta horreum, videor dedisse horreū. & si dedi instrumenta,videor dedisse contenta in eis. C. quæ res pig.oblig.pos.l.j.Et si reddo debitori instrumētum, videor remisisse debitum in instrumento contentum,vt in d.l.2.ff.de pact.secus si reddam pignus,vt in d. l.3 . ff. commod.hic autem non est aliquid propinquum,per quod videar magis mandasse de vno , quàm de reliquo,maxime cū ex multis & diuersis causis instrumentum sigillari possit, vt dictum est. vnde hoc instrumentum aliqua certa præsumptione iuuari non potest.Quandoq; autem episcopus committit sigillum alicui personæ, vt nomine suo sigillet contractus , & tunc secundum potestatem sibi datam poterit is,cui est commissum,illam scripturam sigillare de his quę pertinent ad episcopum,puta causas committere,citare, confirmare,& generaliter omnia quæ sibi commissa sunt,poterit expedire & literas sigillare, etiam si prælatus , cuius est sigillum non viderit , sicut videmus facere Papam & multos alios prælatos , ext.de crim.fal.c.dura. In contractib. autem aliarum personarū non debet sigillum testimoniale nomine episcopi apponere , 332 nisi & ipse episcopus interfuerit contractui,†cum testimonium sit tantum de sensibus,vt de visu, auditu & reliquis quæ habētur 3.q.9.testes.& sic loquitur.§.nos autem,in Auth. de tabel. Potest tamē dici quòd cessionale sigillum possit apponere is,cui commissum est,vbi de cōsuetudine hoc habetur,sicut in quibusdam locis enumeratis per Innoc.in d.c.2.ext.de fide instrum. & in c.j. & in c.cum dilectus,eo tit.Nam & in Romana Curia,& in Cancellarijs principum communiter sic fieri consueuit , sicut dicit etiam Host.in d.ca.j. ext.de fide instrum.vbi dicit hoc potissime de speciali cōsuetudine ratione Curię approbatum . Idem tenet Spec.in tit.de probat.versi. decimo per literas. qui allegat Inno. cum dicit,ꝙ etiam si modicę auctoritatis homines scribant,creditur eis,secundum Papam.s.Innocentium.quod maximè intelligitur in locis illis,in quibus prælati ecclesiastici habent dominium temporale,non ꝙ contractus intelligatur hr̄e testimoniū ab episcopo.sed ab eo,cui hoc commissum est,scilicet a Cancellario,vel alio, qui sigillum apponit . Fingitur enim eius sigillum sicut sigillū ecclesiæ fingitur episcopi.23.dist.in nomine Dñi.& 333 per Archid.63.dist.c.j.† Debet enim exprimi in litera,cuius nomine apponitur,an episcopi,an officialis, secūdum Inno. Host. tamen dicit, ꝙ in aliquibus ciuitatibus est de consuetudine, ꝙ nomine prælatorum scribuntur literæ de cōtractib.& alijs, quæ ipsi prælati nunquam uiderunt & sigillantur sigillo ad hoc specialiter deputato.nec fingitur sigillantis, sed prælati, cuius noīe scribitur,quàmuis absentis,ac si esset præsens,qđ in alio casu vix fieri posset absque pęna falsi,ut patet ex not.in d.c.quāto, de his 334 quę fiunt a præla.Vnde dicit Host.† ꝙ putat talem consuetudinem,quæ vim dat priuatę scripturæ,ut in d.c cum dilectus,de fide instrum.& prælatum & scribentem & sigillantem excusare a pęna falsi,quia hic nihil fit cum dolo,sine quo nō incurritur pęna falsi.ff.de fals.l.j.& 2.cum similib.sed necessitati contrahentiū subuenit, ad hoc vt instrumenta sint maioris auctoritatis & expediri possint absque præsentia prælatorum,quia impossibile esset,ꝙ oībus præsentialiter interressent.Sed nec debēt dici omnino absentes,qui ex authoritate & mandato præsentes sunt spiri 335 tu.2.q.j de manifesta.de dolo & contum.c.veritatis.†& quia pręsens fingitur , qui per alium facit. ff. de admin.tut.l.ita aliquis.§. gessisse, de offic.deleg.cap.pastoralis.§.præterea.de sent.excom. c.mulieres.& adde ꝙ not.Host.de his cedulis in c. 2.ext.de solut. & Spec.in d.§.decimo per literas.& ꝑ Io. And. in c.cum a nobis. ext.de testib.& in c.qm̄ contra falsam,ext.de proba.& per Ioan. de Imo.in c.statutum,de elect.in clem. & per eundem Io. And. post Archid in c.si canonici.de offic. ordi.lib.6.& in c. significauit,super primam glo.ext.de appel.& per Archid.12. q.2. c.cum redemptor,& ibi glo.notabilis.& in c.tuæ.extra de cler.pereg.& in c.post cessionem,ext.de probat.& 97.dist.nobiliss.in gl.oportet.& 98.dist.c.j.& 1.q.1.siquis inquit,in glo.quæ incipit,argumētum.& per Archid.11.dist.c.fi.& in c.dilectus.de exces.prælat.in glo fin.& per Archid.in c.si subdelegato,de offi.deleg.lib.6.& in clem.1.de procur.per glo.& Paul.de Leaz.& de pœni.dist.2.c.fi. & ff.quemad.test.aper.l.sed & si quid.& per Archid.11.q.3.curæ sit omnibus.vbi etiam dicit glo. ꝙ literis episcopi & aliorū Principum creditur,si consuetudo regionis hoc habet,vt in d.c.cum 336 dilectus.de fide instrum. & Hugol.dicit , † ꝙ semper statur sigillo epi,quia obtinet vicem publici instrumēti, vt in d.c.2.de fide instru.& de fideius.cap.peruenit . Alij dicunt ꝙ non creditur ei , nisi redactum sit in publicam formam,ut in Auth. & nulli iudi. §.si verò.& C.de dona.l.in donationib.& 16.q.3.§. potest.Et pręđicta sufficiant de primo .

337 De secundo patet in c.quanto,ext.de iureiur.†potest autē cōtingere fraus,vel fallitas in vsu monetarū multipliciter,sed principaliter circa quatuor,videlicet primò circa materiam, secūdò circa formam,tertiò circa pōdus,quartò circa valorem, de qui- * bus dixi in Tractatu de Vsuris,parte 2. art. 2.q.vlt.& no.Bart.in l. Paulus.ff.de solut.q̃q̃ in aliquibus variet à Canonistis. Accedūt not.in l.lege Cornelia.C.de fals. vbi conflantes pecunias tenentur pęna falsi.accedunt etiam not.in c.olim. & in c.penul. extra de cens.& in l.j.& 2. C. de fals. mone. & ff.de fals.l.quicunque. & l.qui falsam.cum similibus .

De tertio patet in cap.ut mensuræ.extra de emp.& vend.& in 338 l.annonam.§.fin.ff.de extraord.crimi.ubi dicit text.in fi.† Sed & Diuus Adrianus eum,qui falsas mensuras habuit,in insulam relegauit.accedunt no.24.q.1.non afferamus.& ff. de poen.l.in dardanarios.& in c.j.ext.ne cler.vel mona. & in c.ex parte, extra de cens.omnes.n.conuenientes in loco cōi mensura debent vti.ff. de contrah.emp.l.Imperatores.facit 100.dist. contra morē. ext. de capel.monach.cum dilectus,& arg.in c.sopitę.ext. de censib. & glo.satis ampla in prædicto c.ex parte .

De quarto patet.ff.de dolo.l.arbitrio.§.de eo & in iurib.super 339 ius allegatis.& ff.de fals.l.pen.§.fi.ubi dicit tex. † ꝙ corrumpens mēsuras à publico probatas,condemnatur in duplo. decretoq; Diui Adriani præceptum est in insulam eos relegari,qui pondera aut mensuras fallassent.facit ff.de uerb.sig. l.Paulus respon.& ff.de furt.l.siquis vxorem.§.si maiora. & satis tractat Isid. 16. lib. Ethimo.de ponderibus & mensuris.

340 De quinto patet in c.tam literis,extra de testib.ibi,literas nobis sub nomine maioris partis capituli destinarunt , cū constet per attestationes prædictas longe maiorem partem capituli nō fuisse cōsciam huiusmodi literarum, arg.etiam in c. tertio loco, ext.de probat.ibi, de assensu conuentus non fuisse confectum s. instrumentum.faciunt not.per Archid.in proę.lib.6. ubi tractat de numeris perfectis & imperfectis.& Isid.Ethim.lib.3. satis tractat de numeris,& de diuisione numerorum , & totius numeri, & de parib. & imparib. & ꝙ in maiori numero continetur mi- nor,

nor, sed non econuerso. de arbit. c. j. lib. 6. arg. ff. mand. l. rogatus, in fi. & 15. dist. c. j. & 16. dist. c. septuaginta. & vtrobique per glos. 341 & Archid. & 19. dist. in canonicis. † & de his tribus vltimis. s. mēsura, pondere & numero scribitur Sap. 11. omnia in mensura & in numero & in pondere disposuisti. Sed quantum ad propositum, patet Leuit. 19. ubi vox Domini dicit, Nolite facere iniquū aliqđ in iudicio in regula, in pondere, in mensura, statera iusta, & æqua sint pondera, iustus modius, equusq; sextarius. Et Deut. 25. non habebis in sacculo diuersa pondera maius & minus, nec erit in domo tua modius maior, aut minor, pondus habebis iustum & verum, & modius ęqualis & verus erit tibi. Abominatē enim Dominus eum, qui facit hęc & aduersatur omnem iniustitiam. & Prouerb. 20. dicit Salom. pondus & pondus, mensura & mensura, vtrūq; abominatio est apud Dñum. & Mich. 6. adhuc ignis in domo impij thesauri iniquitatis & mensura minor irę plena. nūquid iustificabo stateram impiam, & sacelli pondera dolosa, in quibus diuites eius repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudolēta in ore eorū. Et Prouerb. 11. statera dolosa abominatio est apud Deū, & pondus ęquū voluntas eius. Et Prouer. 16. Pondus & statera iudicia Dñi sunt. Et Prouer. 20. Abominatio est apud Dñm pondus & pondus, statera dolosa non est bona. Et Eccles. 42. de ęqualitate staterę & ponderum, & de acquisitione multorum, & paucorum, & de corruptione emptionis & negociatorum. Et Amos 8. arguuntur impij cōtemnentes pauperes & deficere facientes egenos terrę dicentes, Quando transibit messis, & venundabimus merces & Sabbatum, & aperiemus frumentum, vt imminuamus mensuram, & augeamus siclum & supponamus stateras dolosas, vt possideamus in argento egenos & pauperes pro calciamentis. Et inf. subditur, nunquid non super isto commouebitur terra, & rugebit omnis habitator eius. Et inf. & ponā eum quasi luctum vnigeniti, & nouissima eius, quasi diē amarū.

342 Circa quartum sciēdum est, † ꝙ vsu committitur falsitas etiā quinque modis, uidelicet primò scienter vtendo falsis literis, vel mensuris & similibus. Secundò scienter gerendo se pro milite, vel Doctore, cum non sit. Tertiò gerendo officium ordinati in ordine non suscepto. Quartò subtrahendo se a muneribus publicis, sub prætextu clerici, cum non sit. Quintò obtinendo beneficium tanquam clericus, cum non sit.

De primo patet in l. siquis falsos. C. de fals. differt tamē falsum fabricans ab vtente: quia siquis falsum fabricat, q̃q̃ non vtatur, incidit in pœnam falsi. Si quis autem vtitur iam falsatis ꝑ alium se inscio tanq̃ per alium deceptus, si suam probet innocentiam & eum, à quo accepit exhibeat, a pœna falsi se liberat, vt in d. l. si quis falsos, & in l. maiorem, C. de fals. & in c. inter dilectos. §. præterea. ext. de exces. prælato. ibi, scienter vsus fuerit literis sic falsatis, debebat tanquā falsarius omnino repelli: & sic patet de sciēte. Sed de ignorante subditur, ab eiusdem falsitatis obiectu eundem duximus absoluendum, maximè cum postq̃ hoc sibi obiectum fuit prætermiserit vti eis. oportet enim volentem euitare pœnam falsi, qui falsum aliter non cōmisit infra 20. dies, ex quo falsas se cognoscit habere literas, illas destruere, vel resignare, & nunq̃ vti, vt ī c. dura, circa finem, ext. de crim. fal. Sit ergo cautus, vt priusq̃ vtatur literis per alium impetratis diligentiam adhibeat studiosè, vt vel per se, vel per alios examinari faciat circunspecte, an tales literæ falsitatis uitio sint suspectæ, alioquin simplicitas, vel ignorantia non excusat, vt dicit glos. in d. c. dura, sup 343 uerbo euadere, † quamuis malitia grauius q̃ negligentia puniatur, vt in c. ad falsariorum. in fi. extra de crim. fal. & arg. C. de fals. l. pen. & l. maiorem. nam falsum nō committitur nisi dolo. C. de fals. l. nec exemplum. ff. de fals. l. diuus. quamq̃ speciale sit in literis apostolicis, vt siquis falsis literis vtatur etiam ignorāter, si negligens fuerit explorare, non excusetur, vt in d. c. ad falsariorū. multo minus ergo poterit excusari, qui falsis literis vtitur per seipsum obtentis, ut in d. l. siquis falsos. tunc enim locum habet, 344 † quòd vitium rei propriè non excusat, vt in l. quisquis. C. de rescind. vend. Potest etiam specialitatis esse ratio in literis apostolicis, quia tales literę cum nimia diligentia, & exquisita curiositate texuntur, ut in c. cum adeo, ext. de rescrip. Item quia modi falsitatis circa tales literas, uel similes in iure clarius exprimuntur, vt in c. licet, ext. de crim. fal. vbi est opt. glo. casus exprimens falsi 345 tatis. † Similiter speciale est etiam in literis apostolicis, vt mala grammatica suspicionem ingerat falsitatis, vt in c. ad audientiā, extra de rescrip. Item si episcopus in literis apostolicis filius appellatur, vel si Papa vni loquitur in plurali, vt in c. quàm graui, ext. de crim. fal. Dicit etiam falsum rescriptum, si sit impetratum sine mandato dñi, vt in c. ex parte, & in c. nōnulli, ext. de rescrip. 346 Est tamen sciendum, † ꝙ in quæstione falsitatis quædam specialiter obseruantur, videlicet primò, quia suspicio de falso, ꝓ falsitate habetur, nisi a parte producente veritas comprobetur. C. de probat. l. iubemus. quod generaliter in alijs criminib. non cōtingit. ff. de pœnis. l. absentem. & 2. q. 1. primo. Secundò, quia in quęstione falsitatis sine accusatore proceditur, & repertus falsarius condemnatur, quod alias non contingit. 2. q. 1. nihil. ff. de mun. & hono. l. munerum. §. defensores. & in d. c. dura, & in c. ad falsariorum, superius allegatis. Tertiò, quia si in causa crimen incidat falsitatis, pronunciandum est primitus de eodem, ut in l. ubi C. de fal. quod secundum leges alias non seruatur, ut pronunciatur super incidenti. C. de ord. iudic. l. addite. Quartò, quia in crimine falsi conuictus deponitur, & statim traditur Curiæ seculari, sin literis apostolicis falsitas interuenit, ut in d. cap. ad falsariorum. quod in alijs generaliter non seruatur, ut in capit. cum non ab homine. ext. de iudic.

347 De secundo patet. ff. de fals. l. eos, qui. §. qui se. † nam quicunque vtitur illicitis insignibus, tanquam falsarius est puniendus. vnde dicit tex. in d. §. qui se ꝓ milite gessit, vel illicitis insignibus vsus est, uel falso diplomate uias commeauit, pro admissi qualitate grauissimè puniendus est. l. crimine falsi.

348 De tertio. f. † de non ordinato gerente se pro ordinato & sic ministrante in ordine non suscepto, patet ex similitudine pene, quia debet abijci de ecclesia & nunq̃ ad superiores ordines promoueri, nec in susceptis potest ministrare, nisi cum dispensatione post susceptam pœnitentiam salutarē, vt in c. 1. & 2. extra de cleri. non ordin. minist. Dignum est enim ut puniatur quis in eo, in quo deliquit, ut in c. fi. ext. de immu. eccle. & in l. qui uas. §. furem. ff. de fur. & Sap. 11. per quæ enim pœnas passi sunt inimici illorum a defectione potus sui. Et inf. nam pro fonte quidē perpetui fluminis humanū sanguinē dedisti iniustis. Et inf. ut scirent, quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur. Ex prædictis 349 patet, † ꝙ si acolitus, uel clericus in minoribus constitutus in missa solenni cum paramentis cantat epistolam, irregularis efficitur, nec potest ulterius promoueri, nisi ex dispensatione pro ut superius allegata. & arg. 23. dist. subdiaconus. & 74. dist. si qui clerici. 11. q. 3. priuilegium. & 35. q. 2. sic decet. Sed dubitatur, an cum tali possit episcopus dispensare? Respondeo, q̃ Ray. Goffr. & Guil. tenuerint ꝙ non, sed solus Papa. Inno. tamen in c. dilectus, de temp. ordinan. tenet ꝙ episcopus potest dispensare. & hoc et tenet glo. in d. cap. 2. de cler. non ordi. min. ad fin. quia Papa hoc expressè non prohibet, nec Papa sibi hoc specialiter reseruauit, ergo permissiue uidetur, ut in c. nuper, de sent. exc. In hoc etiam videtur residere D. Ant. de Butr. in d. c. 2. de cler. non ord. min. q̃ videatur distinguere sequendo Spec. in tit. de lega. §. nūc de episcoporum uers. 18. inter susceptum ordinem & suscipiendum, ut in suscepto possit episcopus dispensare: sed in suscipiēdo secus: quia si cum ordinato, qui suspensus celebrat episcopus dispensare non potest, ut in c. latores, & in c. illud, & in cap. si celebrat, de cler. excom. min. & clarius ī c. cum æterni, de re iud. lib. 6. ergo & minus cum non ordinato, qui magis peccare videtur, ꝑ arg. si de quo magis, vt in 2. Topic. & in c. cum in cunctis. ext. de elect. in fi. tamen D. Ant. allegando Innoc. ubi sup. secum remanere videtur, quod magis pium est & humanum, q̃ tutius sit a Papa, uel eius auctoritate dispensationem protinus obtinere. Et ꝙ tales clerici se taliter ingerentes incidāt in pœnā falsi, expressè cōcludit idē D. Ant. & alij post Host. in d. c. j. de cler. nō ordin. mi. arg. d. l. eos qui. §. fin. nec excusat contraria consuetudo, ut in c. quanto. ext. de consuet. Caueant ergo fratres & clerici ordinis cuiuscunq;, ne præsumant in missa solenni cum solennibus paramentis ministrare in ordine nō suscepto, etiam si per superiores mandetur eisdem, cum nō teneantur in prohibitis obedire, quia si par in parem non habet imperium, ut in l. nam & magistratus. ff. de arbit. ergo multo minus inferior in superiorem, ut in c. cum inferior. ext. de maior. & obedien. & 21. dist. inferior sedes. sed Papæ quilibet est inferior & obedire tenetur. 9. q. 3. cuncta ꝑ mundum. & arg. in c. solitæ, de maior & obed. & in c. uno, de iure iur. in clem. ergo non excusatur obediens guardiano, uel ministro in prohibitis a Papa, uel Concilio, & multo minus in prohibitis a Deo. Vnde dixit Petr. Act. 4. Obedire oportet Deo magis q̃ hominibus. arg. 11. q. 3. si dominus. & c. quid obsistit. & c. qđ ergo. Non est enim obediendum alicui cōtra dignitatē ecclesiæ. 23. q. 3. pro membris. nam & minores iudices maiorib. obedientiam debent & reuerentiam exhibere. C. de offic. diuers. iudic. l. 2. & optimè patet, non esse obediendum illicito præcepto prælati 11. q. 3. non semper. ubi dicit text. Cum enim Dominus iubet quæ Deo sunt contraria, tunc ei obediendum non est.

De quarto patet in l. sub prætextu C. de sacros. eccles. ubi dicit tex. siquis sub nudæ appellationis velamine collegiarij, seu decanum se appellat, sciat pro se alium subrogandum, q̃ prædicto muneri sufficiens approbetur. & glos. 2. in dic. l. super uerbo, obuiandum, dicit, non enim prætextu liciti debet ueniri ad illicitum. ff. de ui pub. l. j. §. siquis. ff. de offi. præsid. l. illicitas. §. illicita. & in Auth. ut iudices sine quo. suff. §. quod autem in primis. Talis igitur in falsum incidit per iura & argumenta in ꝓximo memoria superius allegata. & Goffr. breuiter tangit in summa sua.

De quinto patet in c. ex literis, de trāsact. & in c. cum adeo, de rescrip. nam literæ impetratæ tacita ueritate, uel suggesta falsitate, nullius sunt roboris, uel momenti, ut in c. super literis, de rescrip. quod indubitanter uerum est, si per fraudem uel malitiam tales literæ sunt obtentæ. Si uerò per simplicitatem uel ignorantiam, talis expressa sit falsitas, uel ueritas occultata, quod his non obstantib. literæ datæ forent, ad formam iuris communis tales

literæ

literæ rediguntur, alias nihil valent, ut in d. ca. super literis, & ibi plenè per glo. & Doct. & in c. sedes apostolica, eo. tit. Tenetur ēt de falso Aduocatus, vel procurator, qui secreta causæ, vel instrumenta prodit aduersario sui clientuli. ff. de fals. l. j. §. is, qui deposita. ff. de pęn. l. siquis aliquos. §. siquis instrumētum. & §. instrumēta. alias condemnatur ad interesse. 12. q. 2. siquis de clericis. alias iniuriarum actione tenetur. ff. depos. l. j. §. siquis tabulas. & ff. ad leg. Aquil. l. si quis testamentum. §. sed & si quis tabulas. Et talis proditor dici potest. 46. dist. clericus. Similiter falsum committit, qui aperit secretum iudicis, ut in c. cum olim, ext. de offic. delega. Ad supradicta faciunt no. ff. de verb. sign. l. Paulus. & C. si ex fals. instrum. l. fi. & ext. de sent. & re iud. c. cum I. & A cum similib. vide optimam glo. 19. dist. in memoriam, quæ colligit 14. casus, & in c. licet, de crimine fal. numerantur nouem, quos exprimere non est vtile.

Ad tertium de punitione dico falsarij punitionem, secūdum triplex ius considerandam, videlicet primò secundum ius diuinale, secundò secundum ius imperiale, tertiò secundū ius pontificale.

Circa primum ius tria considero, videlicet primò prohibitionem, secundò detestationem, tertiò punitionem.

De primo patet Exo. 20. Non loqueris contra proximū tuum falsum testimonium. sub quo præcepto prohibitiuo includitur omnis species peccatorum linguæ, secundum Aug. de decē cordis. Prædictum etiam præceptum repetit Dominus, Matth. 29. dicens, Non falsum testimonium dices.

De secundo patet vbicunque in sacra scriptura fit mentio de falsitate eo ꝙ communiter reprehenditur & detestatur. Vnde 3. Reg. 21. In grauamē sceleris Iezabel uxoris Regis Achab describitur iniqua eiusdem mulieris machinatio, quæ scripsit ad optimates plebis, vt assumerent duos viros filios Belial contra Naboth, & falsum testimonium dicerent. Et inf. repetitur quòd illi duo, qui falsum testimonium tulerunt, erant filij diaboli, & viri diabolici. Similiter Eccles. 20. scribitur, Fatuo non erit amicus, & non erit gratia in bonis illius. qui enim edunt panes illius falsę linguæ sunt, quoties & quanti viri irridebunt eum. Et infra lapsus falsę linguę, quasi qui in pauimento cadens. Sic & casus malorum festinanter venient. similiter Dñs commonet Mat. 7. dicens, Attendite a falsis Prophetis, qui veniunt ad uos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. & sic falsarios raptoribus comparat. Simili modo Matth. 15. inter grauiora scelera cōnumerat falsitatem dicens, de corde n. exeunt cogitationes malę, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia & blasphemiæ. Ad maiorem etiam detestationē principum Sacerdotum & totius concilij Iudæorū scribitur, Matth. 26. ꝙ quærebant falsum testimonium contra Iesum, vt cū morti traderent, & non inuenerunt: cū multi falsi testes accessissent, nouissimè autem venerunt duo falsi testes, & dixerūt, Hic dixit, possum destruere templum Dei, & post triduum reędificare illud. Simile Matth. 14. Similiter etiam contra Stephanum statuerunt falsos testes dicentes, Homo iste non cessat loqui aduersus locum sanctum & legem, Act. 6. detestatiuè etiam arguit Paulus falsitatem in eo, quod scribit 1. Cor. 15. Inuenimur autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus aduersus Deum, ꝙ suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si mortui nō resurgunt. Similiter 2. Cor. 11. cōmemorat de periculis in falsis fratribus. Et ad Gal. 2. dicit Propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent, quibus nec ad horā cessimus subiectioni, vt veritas Euāgelij permaneat apud vos. hoc autem dicit ex eo, ꝙ illi falsi fratres quærebant introducere vniuersalem circuncisionem in ecclesiam Christi, quod tñ necessarium nō erat: & propterea dicit, ut in seruitutem redigerent. Similiter arguit falsarios. 1. Timot. 6. dicens, O Timotee, depositum custodi deuitans profanas vocum nouitates & oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt.

De tertio patet Deut. 19. ubi pœna falsarij concluditur talionis in his verbis, Si steterit testis mendax contra hominem accusans eum pręuaricationis, stabunt ambo, quorum causa est ante Dominum in conspectu Sacerdotum & iudicum, qui fuerūt in diebus illis. Cumq; diligentissime perscrutantes inuenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium reddēt ei, sicut fratri suo facere cogitauit, auferes malum de medio tui, ut audientes cęteri timorem habeant, & nequaq̃ talia audeant facere. non misereberis eius, sed animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. Accedit quod dicit Prouerb. 19. Testis falsus non erit impunitus: & qui loquitur mendacia, non effugiet. Et inf. testis falsus non erit impunitus, & qui loquitur mendacia peribit. & in fine cap. dicit, Testis iniquus deridet iudicium, & os impiorum deuorat iniquitatem. parata sunt derisoribus iudicia, & mallei percutientes stultorum corporibus. Et Prouerb. 25. Iaculum & gladius & sagitta acuta homo, qui loquitur contra proximum suū testimonium falsum. punitio talionis patet expressè Dan. 13. In morte falsorum testiū & iudicum Susannæ, quæ orās ad Deum dixit. Deus ęterne, qui abscōditorum es cognitor, qui nosti oīa anteq̃ fiant, tu scis, qm̄ falsum cōtra me tulerunt testimonium, & ecce morior, cum nihil horum fecerim. Cognito verò ꝑ Danielem ex diuina reuelatione, ꝙ falsum tulissent testimoniū, lapidati sunt illi falsi testes & mortui sicut morti damnauerant Susannam. Ergo, &c. Similiter interfectus est Balaā falsus Propheta, qui diabolicè suggesserat Balach Regi Moab, vt mitteret pulchras mulieres ornatas ad peccandum cum filijs Israel, ex quo multa milia perierunt, ut patet Num. 31. s. de morte, sed de suggestione patet Num. 25.

Circa secundum ius. s. imperiale, vel ciuile, dico ꝙ pœna falsi in homine libero est deportatio & omnium bonorum publicatio: in seruo verò est vltimum supplicium. ff. de fals. l. j. §. fi. & C. de fals. l. vbi falsi, in fi. & tali pęna punitur etiam qui scienter vtit̄ falso, & tūc vocatur crimen quasi falsi, ut in d. l. j. §. fi. ff. de fals. vbi tex. dicit, Pœna falsi, uel quasi falsi. ubi dicit glo. ut si utitur falso instrumento scienter, quod non fecit, ut C. eod. l. si falsos. Sed illa lex hoc non probat, immo dicit, ꝙ illis prodest instrumenti vsu abstinere, qui non ipsi machinatores falsi esse dicuntur, & quos periculo solus usus astrinxerit. qui autem compositis per scelus codicillis in seueritate legis Corn. inciderunt, non possunt defensiones eius recusando crimen euitare: vtens autem falso mitius punitur q̃ falsum fabricans. ff. de fals. l. falsi nominis. §. ordine. in qua lege duo probātur, primò ꝙ falsi nominis, uel cognominis asseueratio, pœna falsi coercetur. Secundò, ꝙ vtens falso ꝑ decēnium relegatur. quo tempore completo pristinam recuperat dignitatem. Accedit l. j. C. de mut. nom. & ff. de fals. l. j. s. tutores. ubi qui ꝑfecto ęrarij obrepserit, tenetur pœna falsi. simile ff. de fals. l. siquis obrepserit. Simile de his qui sibi ascribunt. ff. de fals. l. j. §. ad testamenta. & l. si quis legatum. & l. lege Cornelia. §. pœna legis. ibi, signauerit falsum, signariue curauerit. Vbi patet ꝙ nedū falsum committens, sed etiam procurans falsum committi, punitur pœna falsi. Et de eo, qui sibi ascribit, patet etiam in l. impuberem. § qui codicillos. ff. de fals. Accedit ad prædicta, Insti. de pub. iudic. § lex Cornelia, de falsis. ubi tex. dicit, Eiusq; legis pœna in seruos ultimum suppliciū est. quod & in lege de sicarijs & ueneficis seruatur: in liberis uerò deportatio. Vbi glo. dicit, & oīum bonorum publicatio. Et sic nota, dicit glo. ꝙ ex eodem delicto plus serui quàm liberi puniūtur, vt hic, & ff. ad leg. Corn. de sica. l. j. §. pen. & ff. si ex nox. ca. aga. l. pen. & ff. de pœn. l. in seruorum. immo & inter liberos magis puniuntur minores q̃ maiores. ff. de incen. rui. & nauf. l. Pedius. Qñque tñ variatur pęna grauior, uel leuior casualiter, vt C. de fals. l. maiorem. vbi dicit tex. maiorem seueritatē exigit, ut merita eorum, qui falsis pręscriptionib. vtuntur, digna pœna coerceātur. Ad idem ff. de fals. l. quicunq;. vbi falsantes monetas aureas, si quidem liberi sunt, ad bestias dari: si serui, supremo supplicio affici debent. Superadditur tamen in l. Codicis pęnę prædictæ, quia si quis nummos falsa effusione formauerit, vniuersas eius facultates fisco addici præcipit Imperator, ut in l. 2. C. de falsa mone. ubi etiam falsatores monetarū lęsę maiestatis crimine innectuntur. efficiuntur etiam infames, vt in l. lege Cornelia ff. de fals. & 6. q. 1. oēs verò infames. & c. illi qui. & c. beatus Petrus. & c. infames ibi, & qui fratres calūniantur, &c. Præterea falsatores monetarum cōmuniter vltimo supplicio puniuntur, vt in l. j. C. de fal. mone. Si quis autem personā suspectam de custodia exire fecerit, capite punitur, & domus vel fundus, in quo talia fuerint perpetrata, si dñs in proximo constitutus sit, & ignoret, fisco vendicetur, nisi q̃ primum nouerit, prodiderit. Si verò longissimè abfuerit, nullum sustinet detrimētū, & oēs participes in crimine plectuntur supplicio capitali. excusantur tñ a confiscatione prædicta viduæ & pupilli, qui quod vident ignorant. Tutores tñ si in proximo sint, tenentur pro pupillis, vt in d. l. j. Superadditur tñ pœnæ prædictæ in l. 2. in fi. C. de fal. mone. ꝙ falsarius monetarum illico omni dilatione submota flammarum exustionibus mancipetur. quod intelligit glos. in falsarijs propriæ monetę Imperatoris. Et sic patet diuersitas pœnarum in crimine falsi, secundum ius ciuile. Ad quod etiam accedit. ff. de fals. l. qui falsam monetam. & l. qui duobus, in fi. ubi vendens eandem rem duobus in solidum diuersis contractibus pęna falsi coercetur, & corrumpens iudicem similiter punitur. Sed remissius puniri solent, vt ad tempus relegentur, nec bona illis auferantur. Solidius tñ patet, pro mensura delicti mensurandam esse pęnam. ff. de fals. l. diuus Pius. nam ex circunstantiis variatur sępe delictū, & pœna per consequens. Vnde dixit Moises Deut. 25. pro mensura peccati erit & plagarum modus. Accedit ff. de pęn. l. respiciendum. ubi Martianus solenniter exorditur dicens, Respiciendum est iudicanti, ne quid aut durius, aut remissius constituatur, quàm cā deposcit. nec. n. aut seueritatis, aut dementiæ gratia affectanda est, sed perpenso iudicio, prout quæq; res expostulat, statuendum. Planè in leuioribus causis proniores ad leuitatem iudices esse debent. In grauioribus pœnis seueritatem legum cū aliquo temperamēto benignitatis subsequi. & inf. subdit, delinquūt autem s. homines, aut proposito, aut impetu, aut casu. Proposito delinquunt latrones, qui factionē habēt.

Impetu

Impetu autem, cum per ebrietatem ad manus, vel ad ferrum venitur. Caſu verò, cum in venenando telum in ferā miſſum hominem interficit. vbi glo. dicit, Aut quis delinquit ſine animo, vt caſu, & non punitur. ff. de parric. l. pen. aliqñ culpa leui, vel leuiſſima, & tunc punitur pp culpam, vel pp malum exemplum, ſed leuius. ff. de pœn. l. abſentem. in fi. & l. ſi quis aliquid fecerit. vbi relegantur malis exemplis leues hominum animos cōmouentes. ad idem ff. de pęn. l. ſiquis aliquid ex metallo Principis. §. qui abortionis. vbi Paulus Iureconſultus dicit, Qui abortionis, aut amatorium poculum dant, etſi dolo non faciunt, tamē quia mali exempli res eſt, humiliores in metallum, honeſtiores in inſulam, amiſſa parte bonorum, relegantur: ꝙ ſi eo mulier, aut homo perierit, ſummo ſupplicio afficiantur. Et ſic patet, ꝙ ſolum pp malum exemplum venit aliquis puniēdus. Simile ff. de ſica. l. 3. §. ſed ex ſenatuſconſulto. & l. 4. §. cum quidam, & l. in lege, & l. ſi mulier. & ff. de iudic. l. obſeruare. & ff. ad Macedo. l. j. & C. de probat. l. exemplo. & ff. de re iud. l. diuus, in fi. & not. ex eo ꝙ dicit tex. in d. §. qui abortionis. amiſſa parte bonorum. ꝙ cum nō exprimitur quota partis, intelligitur de dimidia. ff. de verb. ſig. l. nomen. §. portionis. aliqñ autem quis delinquit ex ignorantia iuris ciuilis, & in inceſtu excuſatur. ff. de adult. l. ſi adulterium cum inceſtu, in prin. aliqñ delinquit quis ex ignorantia iuris naturalis, vel quaſi, & tunc nō parcitur, ut in l. venia. C. de in ius voc. aliqñ dolo delinquit, & tunc ſecundum legem punitur pro menſura delicti, vt in dic. l. reſpiciendum. §. delinquunt. & notan. ꝙ q̃q̃ in atrocioribus puniatur affectus, licèt non ſequatur effectus. C. de epiſc. & cler. l. ſi quis non dicam rapere, & in l. ſi quis cum telo. C. ad leg. Corne. de ſic. requiritur tñ, vt ad aliquē proceſſerit actū, alias ſola cogitatio non punitur. ff. de pœn. l. cogitationis. quod intelligitur, dummodo ſtetur in finibus cogitationis. ff. de verb. ſig. l. fugitiuus & ff. de infamibus. l. qui ante. & ff. de furt. l. inficiando, in prin. & l. qui ea mente, vbi etiam bona gl. Siquis verò non dolo, vel lata culpa, vel leui deliquerit, leuiſſima tñ culpa interuenerit, tenetur lege Aquilia. ff. ad leg. Aquil. l. ſcientia. §. penul. & l. in lege Aquilia, & faciunt not. in d. l. abſentem. §. fi. ibi, cōſulto aliquid admittatur, an caſu, & optimè diſtinguuntur circunſtantię delictorū, in l. aut facta. ff. de pœn. vbi Claudius ſic inqt, Aut facta puniuntur, ut furta, cędesq;: aut dicta, ut cōuicia, & infidę aduocationes: aut ſcripta, ut falſa & famoſi libelli: aut conſilia, vt coniurationes & latronum conſilia quosq; alios ſuadendo immiſiſſe ſceleris eſt inſtar. Sed hæc quatuor genera cōſideranda ſunt ſeptem modis, cauſa, perſona, loco, tempore, qualitate, quantitate, euētu. Cauſa, vt in verberibus quæ impunita ſunt a magiſtro illata, vel a parente, qm̄ emēdationis, nō iniurię gratia videntur adhiberi, puniūtur, cum quis per iram ab extraneo pulſatus eſt. perſona dupliciter ſpectatur, eius qui fecit, & eius q paſſus eſt. aliter enim puniuntur eiſdem facinoribus ſerui quàm liberi, & aliter qui quid in dominum, parētemue auſus eſt, q̃ qui in extraneum, in magiſtratum, vel in priuatum. in huius rei cōſideratione ętatis quoque ratio habetur. Locus facit ut idem vel furtum, vel ſacrilegium ſit, & capite luendum, vel minore ſupplicio. Tempus diſcernit emanſorem a furtiuo, & effractorem, vel furem diurnum a nocturno. Qualitate cum factum, uel atrocius, uel leuius eſt, vt furta manifeſta a nec manifeſtis diſcerni ſolent. Rixę a craſſaturis, expilationes à furtis, a violentia petulantia. qua de re maximus apud Græcos tractator Demoſthenes ſic ait gręcè. Non enim plaga reprę́ſentat contumeliam, ſed neque verberari in liberis eſt malum, q̃uis eſt malum, ſed in contumelia. mulctam. n. vtiq; facit, qui verberat. Quantitas diſcernit furē ab abigeo, nā qui vnū ſuem ſurripuerit, vt fur coercebitur, qui gregem, vt abigeus. Euētus ſpectatur, vt a dementiſſimo quoq; facta, q̃q̃ lex non minus eum, qui occidendi hominis cā cū telo fuerit, q̃ eū q occiderit puniat. Et ideo apud Græcos exilio volūtario fortuiti caſus luebitur, vt apud pręcipuum poetarū ſcriptū eſt. euenit ut eadem ſcelera in quibuſdam prouincijs grauius plectantur, vt in Aphrica meſſium incenſores, in Miſia vitium, vbi metalla ſunt adulteratores monetę. Nonnunquam euenit, ut aliquorum maleficiorum ſupplicia exacerbētur, quoties nimiū multis perſonis craſſantibus exemplo opus ſit. Ecce q̃ pulchrè.

Aduertendum eſt autem vigilantia diligenti, ꝙ vbicunq; ſecundum veteres leges ex aliquibus criminibus imponitur pęna mortis, vel deportationis, cum confiſcatione bonorum ſublata eſt hodie per ius nouiſſimum bonorum confiſcatio, & vſque ad tertium gradū aſcendentes, vel deſcendentes ſuccedunt, ſi extāt ſalua dote, ac nuptiali donatione cæterisq; a legib. cōceſſis vxoribus damnatorum: quibus perſonis non extantibus, vel aliqua prædictarū quicquid reperitur, fiſco ſociatur. In maieſtatis verò crimine condemnatis veteres leges ſeruari iubetur, ut in Auth. vt nulli iudi. lic. § fin. collat. 9.

Circa tertium ius. ſ. pontificale, vel canonicum, pœna falſi diuerſificatur, ſecūdum diuerſitatem falſitatum. vnde falſus teſtis triplici pœna punitur, ſicut tribus perſonis obnoxius iudicatur, Deo. ſ. iudici, & innocenti quem falſo teſtimonio lædit, ut in c. j. de crim. falſi. Quia igitur offendit Deum eius præſentiam contēnendo, ſeptennis ei penitentia iniūgetur. 6. q. j. quicunque. Secundo, quia Iudicem mentiendo fallit, infamis efficitur. 22. q. 5. ſiqs ꝯuictus. & uerberibus caſtigatur. 5. q. 5. illi qui. vel alias, cū iudex extra ordinem punire poteſt durante cauſa. C. de teſtib. l. nullū. ſed poſt litem finitam accuſatur de falſo. C. de falſ. l. j. §. j. & ff. de falſ. l. j. §. j. Tertiò quia proximum lęſit, iuxta modum lęſionis eſt puniēdus. 3. q. 9. nihilominus. & in d. l. nullum. & obligatur lęſo ad intereſſe. ff. ad leg. Corn. de ſic. l. qui nomine, & arg. ff. de priua. delic. l. nunq̃. & arg. ext. de rap. c. 2. & c. in literis. & melius facit, ſecundum Io. And. 36. q. 5. hæc imago. vbi punitur pœna talionis. ad idem. 2. q. 3. in ſumma, & 23. q. 5. lex habet. nocuit enim mentiendo. 11. q. 3. quiſquis. & not. glo. Bernar. & Inno. & Hoſt. & Doct. communiter in d. c. j. de crimi. falſi. Et ſciendum, quòd falſus teſtis puniendus eſt, etiam ſi conatus effectum non habuerit. & ſnīa per falſum teſtimonium lata, ſiue inſtrumēta falſa retractari debēt falſitate reperta vſque ad 20. annos. ext. de excep. venerabilis. nec eſt mandanda executioni, ſi hoc excipiatur, ut in c. 2. de crim. fal. & ſecundum quoſdam nullum eſt, de quo ff. de except. l. qui agnitis. ext. de fide inſtru. accepimus. ff. de iudic. l. ſi prætor. ext. de offic. deleg. paſtoralis. vbi plenè not. qñ fieri debeat executio ſententiæ, vel nō. & in c. de cætero, ext. de re iudic. & in l. j. & 2. & quaſi per totū. C. ſi ex falſis inſtrum. ſent. lata fuer. Falſatores autem literarum apoſtolicarum, ſiue Papalium, ipſo iure maiorem excōicationem incurrunt cum ſuis fautoribus & defenſoribus, ſiue per ſe, ſiue per alios exerceant falſitatem, vt in c. ad falſariorū, de crim. fal. Clerici verò hæc vltra oībus officijs & beneficijs Eccleſiaſticis priuati perpetuò degradari debent, & tradi Curię ſęculari, puniendi ſecundum legitimas ſanctiones, ſicut laici falſarij legitimè puniuntur. Et hoc, quod dr̄ de degradatione & traditione Curiæ ſęculari, locum habet, qñ clericus p ſeipſum vitium cōmiſerit falſitatis, vel per alium committi diſpoſuerit, vel mandauerit: qui autem literis falſis ſcienter vtitur ab alio falſatis, q̃q̃ non ſit ipſo iure priuatus, eſt tamē priuandus officio & beneficio, & excōicatus eſt tam clericus q̃ laicus, ut in c. dura, & in c. ad falſariorum, de crim. fal. Nec debēt abſolui, niſi ſatisfecerint competenter. in pœna tñ infligenda diſtinguēdum eſt, an de falſitate dubitetur, an certū ſit. Si dubitatur, tunc ſuſpectus eſt capiendus & in carceribus detinēdus, & ſuper pęna eſt ſummus Pontifex conſulendus. 19. diſt. in memoriam. extra de crim. falſ. ſuper eo. & in c. 2. ext. de reſcrip. & faciunt not. in c. nouimus. ext. de verb. ſig. Si verò certum ſit, ꝙ ſit falſarius, non per ſuſpitionem, ſed per euidētiam rei, tunc locum habet, qđ ſupradictum eſt, vt ad pęnas ſupradictas ordinariè ꝓcedatur. Si verò clericus literarum aliorum prælatorum, regum, vel principum, vel publicorum inſtrumētorū falſator extiterit, deponitur & detruditur, ſed nō traditur curię ſęculari. 50. diſt. ſi epiſcopus. & plenius in c. ad audientiam. ext. de crim. falſ. vbi tales poſt carcerationem & depoſitionem a ſuis ordinibus degradati in ſignum maleficij charactere quodā facie impreſſo, quo īter alios cognoſcantur, compelluntur prouinciam abiurare, & ſic abire permittitur taliter conſignatus, vt ab alijs quocunq; perrexerit, cognoſcatur, & debet character tā leuiter imprimi, vt cutis ſuperficies deformetur in ſignum maleficij & ſanguinem characteris impreſſio non eliciat, quia ſanguinis effuſio iudici eccleſiaſtico nō permittitur, vt in c. ſententiam ſanguinis, ext. ne cleri. vel mona. & in c. in archiepiſcopatu, ext. de rapt. & eſt hoc ſpeciale in odiū criminis falſitatis, cum alias facies hominis adinſtar cęleſtis pulchritudinis facta, fędari non debeat. C. de pœn. l. ſi quis in metallum. & not. Doct. in d. c. ad audientiam. & hæc locum habent in falſario delegati & cuiuſcunque alterius iudicis, arg. extra de reſcrip. c. olim. & c. ex literis, in fi. & de offic. deleg. c. cum olim magiſter. Remouentur. n. tales ab obtento officio & beneficio, & multofortius. repelluntur ab obtinendo, extra de exceſſ. prælat. c. inter dilectos. §. præterea. accedunt not. in d. c. tam literis. §. fin. ext. de teſtib. & in d. c. nouimus. de verb. ſig. vbi ſingulariter habetur, ꝙ pro clerico degradato & tradito Curiæ ſęculari debet eccleſiaſtica efficaciter intercedere, vt citra mortis periculū circa eum ſnīa moderetur. Et notan. ꝙ pro tribus criminibus clericus degradatur & traditur Curiæ ſęculari, videlicet pro crimine hæreſis, vt in c. ad abolēdam. ext. de hæret. § j. ibi, ſęcularis relinquatur arbitrio poteſtatis. & in cap. excommunicamus, eo. tit. circa princ. Secundò in crimine falſi, vt in d. c. ad falſariorum. Tertiò cum quis ſeditionem, vel cōtumeliam per calumniam contra ſuum epm̄ excitat, vel exercet. 11. q. 1. ſiquis ſacerdotū. hoc vltimum intelligunt aliqui, cum eſt incorrigibilis, & benignior eſt intellectus, ſecundum glo. in d. c. nouimus. accedunt not. in cap. cum non ab homine, & in c. at ſi clerici. ext. de iud.

Sed hic etiam quæri conuenit, quid de componente falſum, vel famoſum libellum in infamiam alicuius, qui probare nō intendens iactat in publicum, non ſe ſubſcribens nec nominans aliquem actorem. Reſpondeo diſtinguendo: nam aut certum eſt, quis compoſuerit, aut non. Si certum eſt, aut eſt conuictus, aut ſponte confeſſus. Si eſt conuictus ſecundum leges, decapitatur, vel deportatur. C. de famoſ. libel. l. j. 5. q. j. ſiquis famoſum. Itē fit inteſtabilis. 4. q. 3. ob carmen. Item non poteſt eſſe teſtis. ff. qui teſtam. fac. poſ. l. qui in lege. Secundum canones verò ſubijcitur verbe-

verberibus. 5. q. j. c. j. Si autem ſponte confitetur, cū probari non poteſt, mitius cum eo agitur. j. q. 1. c. domino. & punitur ad arbitrium iudicis, arg. in c. de cauſis, in fi. ext. de offi. deleg. Si verò nō eſt certum, quis compoſuerit, admoneri debet generaliter, vt q. cūque fecerit in publicum prodat, & quod ſcripſit, probet. quod ſi non fecerit, primò priuabitur ſacramentis, & poſtea excōicabitur. 5. q. j. c. 1. & hoc eſt, cum innocens aliquis infamatur. ſecus ſi nocens, quia expedit peccata nocentium nota eſſe. ff. de iniur. l. eum qui. in prin. & C. de iniur. l. 3. & not. gloſ. 10. 5. q. 1. §. j. quod verum intelligas in iudicio, quia nemo debet extra iudicium ēt nocentem aliquem infamare, nam ſumma iniquitas eſt detrahere. 6. q. j. ſumma. Et qui detrahit fratri ſuo, homicida eſt, de pœnit. diſtinct. j. homicidiorum. de quo dixi in Tractatu de Confeſſione, conditione vltima.

Aduertendum eſt etiam, ꝙ q̃q̃ regulariter dolus non præſumatur, niſi probetur, ut in c. ſedes apoſtolica, in fi. & in c. ex parte, ext. de reſcrip. & in c. 2. ext. de renunc. lib. 6. probatur tamē ex perſpicuis indicijs, vt not. glo. in c. 2. de iureiur. lib. 6. Item probatur ex probabilibus coniecturis, vt in d. c. 2. de renunc. lib. 6. & ſatis tractat Io. And. qualiter dolus committatur, & qualiter ꝓbetur in reg. ſcienti, de reg. iur. lib. 6. in mercur. & Hoſt. in c. tuas, de vſur. & not. ff. loca. l. item ſi pretio. §. fi. vbi agitur de dolo ementis rem ſciēter pro minori pretio quàm valeat, nam actio de dolo competit non ſolum contra doloſum, ſed etiam contra illū, qui dedit conſilium fraudulentum, de quo ſatis in c. ſanè, ext. de renunc. præſumitur tñ dolus, vbicunque debet pręcedere diligens indagatio, vel inquiſitio, vt no. glo. in c. ad falſariorum. ext. de crim. fal. vnde ad reg. quæ communiter allegatur, videlicet ꝙ falſum non committitur ſine dolo, vt in l. nec exemplum, C. de falſ. reſpondetur per glo. & Doct. in d. c. ad falſariorum. ꝙ falſitas non committitur ſine dolo. ſ. vero, vel præſumpto, vt dicit ibi D. Ant. nam præſumitur dolus, vbi præſumitur affectata ignorātia, vt in c. cum inhibitio, extra de cland. deſp. & talis ignorantia craſſa dicitur, & ſupina, vt in c. apoſtolicæ, ext. de cleri. excō. min. Cum igitur quis inquirere debet veritatem rei, ſi non fecerit, in dolo eſſe videtur, vt dicit gloſ. in d. c. ad falſariorum. & ſic in tali caſu allegans ignorātiam debet probare, ſe adhibuiſſe debitam & ſollicitam diligentiam ad inueniendum quod ſcire primitus incumbebat ex officio, vel actus natura, alias dolus & ignorātia præſumitur contra ipſum, vt not. D. Ant. in d. c. ad falſariorum, in 3. col. & infert contra debentes denunciare maleficia. faciunt not. per glo. in c. innotuit, in verbo, ignorantia. extra de elect. & in l. ſi adulterium cum inceſtu. ff. de adult. & quod not. Barto. in l. non fatetur. ff. de confeſ. & in d. c. ad falſariorum. dicit gl. ſuper verbo, deprehēſi, ibi enim indagatio fiat acerrima, ubi pęna eſt grauiſſima. C. de falſ. l. vbi, & l. fi. eo. tit. Et ſic patet quòd nō excuſatur a pœna falſi, qui dicit ſe non commiſiſſe falſum, quia non dolo fecit. debuit enim prudēter & cautè, prius inquirere quod ſcribebat, vel ſcribi faciebat, aut conſenſum ſcribentibus adhibebat. & ſic in ſimilibus caſibus, quæ ſunt valde notabilia pro religioſorum cautela ſcribentium cuiq̃, ne ſe faciliter inuoluant crimine falſitatis: nam vbi maius periculum, ibi cautius eſt agēdum, ut in c. vbi periculum, de elect. lib. 6. Caueant ergo omnes Cauſidici, ne quoquo modo falſum committant, ſi pœnas prædictas uoluerint euitare. Cōſequēter de ſecūdo articulo principali, ſcilicet de taciturnitate, ſciendum eſt, † quòd ita mortaliter peccat, qui tacet veritatem, quam reuelare tenetur, ſicut qui mendacium dicit, ut in c. j. in fi. extra de crim. falſi. ubi tex. Aug. refertur dicentis, vterque reus eſt, & qui veritatem occultat, & qui mendacium dicit, quia ille prodeſſe non vult, & iſte nocere deſiderat. Simile 11. q. 3. quiſquis. vbi etiam referunt̄ verba Aug. ſcribentis ad Caſulanum, quiſquis metu cuiuſlibet poteſtatis veritatem occultat, irā Dei ſuper ſe prouocat. Et ſubdit, vterq; reus eſt, &c. vbi Vgol. dicit, id locum habere in teſte & iudice, quorū vterque peccat mortaliter occultando veritatem, ſcilicet iudex in iudicio, & teſtis in teſtimonio. Vel vbi talis occultatio alicui nocet, & nulli prodeſt. Vbi verò alicui prodeſt, & nulli obeſt, nō peccat mortaliter occultans veritatem, immo tenetur occultare. allegat 22. q. 2. nequis. ubi tex. dicit, vt ſiquis fortè non velit ad iſtam viſibilem mortem hominem prodere paratus eſſe debet verum occultare, non falſum dicere, vt nec prodat, neque mentiatur, neq; occidat animam ſuam pro corpore alterius. Verba ſunt Aug. in 5. Pſal. & in d. c. ne quis. dicit glo. quòd viris perfectis mentiri pro ſalute alicuius, ſcilicet pro vita, eſt peccatum mortale: imperfectis verò eſt veniale, quod tamen Beatus Thomas nō tenet, vt dicam inf. in art. ſeq. Dicit etiam Vgol. illud de occultāte veritatem intelligi poſſe etiam de prædicatoribus, qui vſq; ad effuſionem ſanguinis ueritatem fidei Chriſtianæ palam aſſerere debent, & non occultare. accedit quod dixit Dn̄s Matth. 12. Qui nō eſt mecum, aduerſum me eſt: & qui non colligit mecū, diſpergit. Et infra, Ex verbis enim tuis iuſtificaberis, & ex uerbis tuis cōdemnaberis. Et Matth. 10. dixit, Omnis ergo, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in cœlis eſt. Qui autem negauerit me, negabo eum. Idem in ſubſtantia dicit Lucæ 12. Sed certè hoc non ſolum cōuenit prędicatoribus, ſed etiam cuicunque fideli ſanę mentis, vt etiam pro euitanda morte ueritatem Chriſtianæ fidei & nomē ſanctiſſimi Domini noſtri Ieſu Chriſti non audeat abnegare, ſi mortem ęternam voluerit euitare. Ego autem ſequens Beatum Thom. dico in art. præcedēti de occultante veritatem, quòd nō ſolum iudex vel teſtis, ſed etiam quicunque interrogatus ab habente auctoritatem interrogandi tacens veritatem, mortaliter peccat ex defectu iuſtitiæ. Dicit enim Thom. 2. 2. q. 68. vel uerius 69. art. j. vbi quęrit, an peccet mortaliter aliquis ueritatem negando, per quam condemnaretur, ſi confiteretur. Et reſpondet ꝙ quicunque facit contra debitum iuſtitię, mortaliter peccat. ad debitum autem iuſtitiæ pertinet, ꝙ aliquis obediat ſuo ſuperiori in his, ad quæ ius prælationis ſe extēdit. Iudex autem ſuperior eſt reſpectu eius, qui iudicatur, & ideo ex debito tenetur accuſatus iudici veritatem exponere, quam ab eo ſecundum formam iuris exigit. Et ideo ſi confiteri noluerit veritatem, quam dicere tenetur, vel ſi eam mendaciter negauerit, mortaliter peccat. Si verò iudex hoc exquirat, quod non poteſt ſecundum ordinem iuris, non tenetur ei accuſatus reſpondere, ſed poteſt vel per appellationem, vel aliter licitè ſubterfugere: mendacium tñ dicere non licet. Et intelligo quod dicit de accuſato, idem eſſe de inquiſito, dummodo inquirens auctoritatem habeat inquirendi p paritatem rationis. Dicit. n. idem Thom. ibid. quod eſt contrarium diuinæ gloriæ, eſt peccatum mortale, quia ex præcepto tenemur omnia in gloriam Dei facere. 1. Cor. 10. ſed ꝙ reus id, qđ contra ſe eſt, confiteatur ſuperiori, pertinet ad gloriam Dei, ut patet p id, quod dixit Ioſue Achor, qui occultauerat de anathemate contra prohibitionem Dn̄i: & iratus eſt Dn̄s ꝯ populum pp pct̄m Achor. Fili mi, inquit, da gloriam Dn̄o Deo Iſrael, & confitere atque indica mihi quid feceris, ne abſcondas, & cum confeſſus fuiſſet delictum ſuum, lapidatus eſt, & cuncta quæ habebat, igne conſumpta ſunt, & auerſus eſt furor Domini ab eis.

Præterea cum quis interrogatur per eum, cui reſpondere tenetur ex vinculo obedientiæ, non obediēdo mortaliter peccat, vt patet 1. Reg. 15. vbi ait Samuel ad Saul, Nunquid vult Dominus holocauſta, aut victimas, & nō potius vt obediatur voci Domini? melior eſt. n. obediētia q̃ victimæ, & auſcultare magis q̃ offerre adipem arietum, qm̄ quaſi peccatum ariolādi eſt, repugnare, & quaſi ſcelus idolatrię nolle acquieſcere. Idem 81. diſt. ſi qui ſunt præsbiteri. Cùm igitur aliquis veritatem occultat, vel mentitur in iudicio ad excuſationem ſui, iniuriam facit ei, cui obedire tenetur ex parte Dei, dum ſibi denegat, quod ei debet. ſ. ueritatis confeſſionem, & per cōſequens offendit Deum & proximū, quia non eſt poteſtas, niſi a Deo. Itaq; qui poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit. qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem acquirunt, vt dicit Apoſt. ad Rom. 12.

Præterea quicquid eſt ꝯ charitatem Dei, vel proximi, mortale peccatum eſt, 1. Io. 3. Qui non diligit, manet in morte: ſed qui veritatem occultat ſuperiori, cui confiteri tenetur, & qui mentitur in iudicio excuſando ſe, facit contra charitatem Dei, cuius eſt iudicium. Et dicit Thom. ubi ſup. & Pſal. 35. Iudicia Dei abiſſus multa. Item facit contra dilectionem proximi tum ex parte iudicis, cui debitum negat, tū ex parte accuſatoris, qui punitur, ſi in ꝓbatione deficiat. Vnde in Pſal. dicitur, Ne declines cor meū in verba malitiæ ad excuſandas excuſationes in peccatis. vbi dicit glo. Hæc eſt conſuetudo imprudentium, ut deprehenſi per aliqua falſa ſe excuſēt. & Greg. 22. Moral. exponēs illud Iob. 20. ſi abſcōdi quaſi homo peccatum meum, dicit. Vſitatum humani generis vitium eſt, & libendo peccatum committere, & commiſſum negando abſcondere, & conuictum defendendo multiplicare. Dicit ēt idem Thom. ea. q. art. 4. ꝙ cōdemnatus ad mortē iuſtè, peccat mortaliter, ſi p uiolentiam ſe defendit. tenetur. n. non reſiſtere agenti, quin patiatur qđ iuſtum eſt: vnde non licet ſibi mortem effugere ꝯ iuſtitiam reſiſtendo, ergo &c. Nec licet accuſato calumnioſè ſe defendere: nā in cā criminali iur̄m de calumnia pręſtandum eſt, vt in c. inhibentes, de iuram. calum. & ff. & C. de iuram. calum. p totū. datur. n. ſibi iur̄m de ueritate dicēda ſuper interrogatis. ergo ſi non dicit, & ſi non reſpondet ad ꝓpoſitum, mortaliter peccat, & in periurij crimen incidit. Et dato quòd non præſtaretur iuramētum, licèt euitet periurium, nō tamen euitat mortale peccatū non parendo iudici in eo, in quo parere tenetur per iura ſuperius allegata. Caueant ergo Cauſidici, tam Cōſultores, quàm Aduocati & ꝓcuratores, ne ſubornēt clientulos, vel teſtes, vt taceant veritatem, ne condemnentur: quia ſi non condemnantur ab homine, condemnantur tamen a Deo, & finaliter condemnabuntur in extremo iudicio, quādo Dominus illuminabit abſcondita tenebrarum & manifeſtabit conſilia cordium, vt dicit Apoſt. 1. Cor. 4. Dicunt enim ſępe Cauſidici, quaſi laquei venatorum facti, ſcilicet dęmonum, Si confiteris veritatem, perdes cauſam: & non dicunt, quòd ſanius eſſet & vtilius, ſi non confiteris ueritatem, perdes animam. Et ſic perfunctoriè diſcurrentes in cauſis, ut imprudentes prudentes reputentur & cauti; & inſipientes ac ſtulti, ſapientes & aſtuti in litigijs iudicentur, eorum animas, ſubornando partes & malè conſulendo vnà cum animabus clientulorum, & teſtium in ſage-

sagenam includunt miseri dęmonum infernalium, cum quibus ęternaliter crucientur, iuxta sñiam Dñi dicentis, Matth. 25. Discedite a me maledicti in ignē ęternum, qui paratus est Diabolo, & angelis suis. non .n. habebit fraudolentus lucrum suę fraudis, quia fraus & dolus alicui patrocinari non debent, ext. de rescrip. c. ex tenore. ff. de dolo. l. ne ex dolo. vbi dicit tex. ne ex dolo suo lucrum reportet. simile 15. q. 6. c. j. 20. q. 3. constituit. & 30. q. j. dictum. Hinc dicit Salomon, Prouerb. 12. propter peccata labiorum ruina proximat malo. Et infra, Labiū veritatis firmum erit in perpetuum. Qui autem testis est repentinus, cōcinnat linguam mendacij, dolus in corde cogitantium mala: qui autem ineunt pacis consilia, sequitur eos gaudium. Et inf. non inueniet fraudolentus lucrum, & substantia hominis erit auri precium, in semita iustitiæ vita, iter autem deuium ducit ad mortem. Accidit enim talibus quod scribitur Michee 6. Lingua eorum fraudolenta in ore eorum & ego, ergo cępi percutere te perditione super peccatis suis. & Isaiæ 32. stultus enim fatua loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, vt perficiat simulationem, & loquat̄ ad Dominum fraudolenter, & vacuam faciat animam esurientis, & potum sitienti auferet, fraudolēti vasa pessima sunt. ipse enim cogitationes concinnabit ad perdendos mites in sermone mendacij, cum loqueretur pauper iudicium. princeps verò scilicet Christus ea quæ digna sunt principe cogitabit, & ipse super duces stabit, scilicet ad iudicandum omnes & retribuendum mendacibus & fraudolentis supplicium sempiternum. Vnde subdit, tenebræ & palpatio factæ sunt super speluncas vsque in ęternū. Conuenit etiam eis id, de quo Salomon instruit, Prouerb. 24. Ne emuleris viros malos, nec desideres esse cum eis, qa rapinas meditatur mens eorum & fraudes labia eorum loquantur. Sed heu, proh dolor, quia non perpendunt miseri, quòd credentes se decipere pauperes, opprimere & fraudare, ipsi quoq; cōtra sanguinem suum insidiātur, & moliuntur fraudes contra animas suas. sic semitæ omnis auari animas possidentium rapiunt, vt dicit Salomon, Prouerb. 1. Tenentur etiam tales ad restitutionem lęso de omni eo, qđ perceperunt tam ipsi quàm sui clientuli ex eorū iniquitate & fraudolentia, nisi eos inducant ad restituendum quod iniustè perceperunt, cum ipsi dederint causam damni, vt in c. si culpa, extra de iniur. & dam. da. & patet Leuit. 6. vbi dicit Dominus ad Moisen, Anima quæ peccauerit, & contempto Domino negauerit depositū proximo suo, quod fidei eius creditum fuerat, siue furto, vel vi aliqd extorserit, aut calumniam fecerit, siue rem perditam inuenerit, & inficians insuper periurauerit conuicta delicti reddat oīa, quæ per fraudem voluit obtinere integra, & quintam insuper domino partem, cui damnū intulerat. Prouerb. vigesimosexto. Sicut noxius est, qui mittit lanceas & sagittas ad mortem, sic vir, qui fraudolenter nocet amico suo, & cum fuerit deprehensus dicet, ludens feci. Et infra labijs suis intelligitur inimicus, cum in corde tractauerit dolos, quando submiserit vocem suā, ne credideris ei, quoniam septē nequitię sunt in corde illius, qui operit odium fraudolenter reuelabitur malitia illius in consilio, qui fodit foueam, incidet in eam, & qui voluit lapidem, reuertetur ad eum. lingua fallax nō amat ueritatem & os lubricum non operatur ruinas. Intellige contra seipsum. Et sic patet &c. De taciturnitate pro consensu, uel non, vide in capit. qui tacet, & in capit. is qui tacet, de reg. iur. libro sexto.

De tertio articulo, scilicet de mendositate, vel mendacio, circa quod Causidici frequentius implicantur, tria principaliter sunt quærenda, videlicet primò, de quidditate, quid est mendacium. Secundo de quotuplicitate, quotuplex est. Tertiò de culpabilitate, quando & quomodo est peccatum.

351 Ad primum respondeo, † quòd mendacium est falsa vocum significatio cum intentione fallendi, vt dicit Aug. in lib. de menda. & vigesimasecunda q. secunda, ille ergo. Dicitur enim mendacium à men, Græcè, & dico, dicis: nam mene Grecè, Latinè dicitur luna, quæ defectuosa & minorata sępe videtur. Vnde mendacium, quasi defectuosum dictum. Hinc dicit Aug. Mendax negator ueritatis dictus, quòd mentem alterius fallit. Inde etiam dicitur mendum & mendositas, & mēdosus, quamquam mendum propriè in libris dicatur. Vnde emendare, idest corrigere, quasi defectus castigare. Inde dicit Catholicon, menda à mendax deriuatur hoc mendum, di: & hæc menda, dæ, idest macula, maximè illa quæ solet esse in libris nondum emendatis, sed mendum in alijs rebus. Sed ponitur quandoque pro mendacio, vel culpa corporis, & a menda mendus, da, dum, idest sordidus, maculosus. Mena autem a mene, quod est luna, uel defectus dicitur. hæc mena nę, quidam piscis, qui cum luna crescit & decrescit. dicitur enim mene Hebręum esse vocabulum pro luna sumptum, quasi defectus, quia singulis mensibus deficiat, & sic 352 mene, idest luna, vel defectus. † Vt ergo mendacium sit, necesse est vt falsum proferatur, & cum intētione fallendi. hoc enim malum est proprium mētientis aliud habere clausum in pectore, aliud promptum in lingua: mentiri uerò est loqui contra qđ animo quis sentit, siue illud sit uerum, siue non. Omnis ergo, qui loquitur mendacium, mētitur, quia loquitur contra hoc, quod animo sentit, idest uoluntate fallendi: sed non omnis qui mentitur, mendacium dicit, quia quod verum est, loquitur aliquādo 353 mentiendo. sicut ergo falsum dicendo aliquādo verax est. † Vñ si Iudęus dicit Christum esse Deum, cum nō ita sentiat animo, non est mendacium, quod dicit: quia licèt aliter teneat animo, verum est tamen, quòd dicit. Et ideo non est mendacium, mentitur tamen illud, quod verum est dicens. Mendax enim dicitur à mentior, mentiris, hic & hæc & hoc mendax, cis, quia mētem alterius fallat. Interest tñ inter mendacium, & vanum, quia mēdax dicitur, qui gratia & spe lucri, vel uolūtate decipiendi mentitur: vanus qui sine causa, vel vtilitate mentitur. & comparatur mendacior & mendacissimus. vnde mendaciter, mendacius, & mendacissime. Inde mendax, idest fragilis & mutabilis. Vñ Pro354pheta dicit, omnis homo mendax. † quod verbum tractans Ber. in lib. de gradib. humilit. dicit. Quid est omnis homo mendax? omnis homo infirmus, omnis homo miser, qui nec se, nec aliū saluare possit. sic dicitur fallax equus ad salutem, &c. non quòd equus aliquē fallat, sed quia ipse seipsum fallit, qui ī fortitudine equi confidit. Sic omnis homo dicitur mendax, idest fragilis & mutabilis, à quo salus non possit sua, vel aliena sperari, quin potius maledictionem incurrat, qui spem suam in homine ponit. neminem excipit Propheta, ne quemquam decipiat, sciens qa omnes peccauerunt, & egent gratia Dei. non se excipit Propheta a communi miseria. Notatur etiam differentia inter mendosus, & mendax: nam mendosus a menda deriuatur, idest maculosus, sordidus, spurcus, turpis in factis: sed mendax in verbis, a mentior, tiris. mētior enim a mente dicitur, vnde mentiri, idest contra mentem ire, & dicere, scilicet aliter dicere quàm in mēte existimare, siue uerum dicat, siue falsum. Vnde & dicēdo verum, potest quis mentiri, & dicendo falsum, potest nō mentiri. 355 Et sciendum, † quòd mentiri, & falsum dicere habent se vt excedentia & excessa, qa nō omnis, qui mentitur, dicit falsum. immo aliquando dicit uerum, licèt ipse intendat falsum. Et econuerso, non omnis, qui dicit falsum mentitur: immò aliquando credit dicere verum, licèt dicat falsum. ergo qui mentitur, semp fallit voluntate, licèt quandoque fallatur in facti veritate, & ideo semper peccat. qui uerò dicit falsum, non semper peccat: aliqñ enim dicit falsum cum intentione fallendi, & tunc est mendacium, & peccatum. aliquando dicit falsum, & credit dicere verū, & tunc si adhibuit debitam diligentiam, non peccat, sin autem peccat saltem venialiter. Qui autem dicit mendacium, semper peccat. Et scias, quòd dicere falsum, est dicere aliquid ita esse, quod non est ita, non distincto vtrum intendat dicere uerū, uel 356 falsum. † Et no. ꝙ ille qui iurat, aut simpliciter, aut dolosè iurat. Si dolosè, ex duabus partibus potest culpa sequi, scilicet ex fractione iuramenti & ex dolo. Quamuis ergo ex ipsa ratione iuramenti inquātum iuramentum non obligetur ad seruandū ipsum, nisi secundum suam intentionem, tamen ex necessitate iuramenti inquantum fuit dolosum, obligatur ad seruandum taliter, ꝙ ex dolo suo alius non lędatur. Et hoc est, quando secundum intentionem recipientis impletur iuramentum. & sic intelligitur illud Isid. Quacunque arte verborum quis iuret, Deus tamen, qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui iuratur, intelligit. Si autem simpliciter iuret absque dolo: tunc in foro conscientiæ non obligatur, nisi secundū intentionem suam: sed in foro contentioso, vbi intentio ignoratur, obligatur sm ꝙ verba communiter accipi solent, vt dicit Tho. 2. 2. q. 110. faciunt not. 22. q. 2. homines. & per Archid. in d. §. ille ergo.

Ad secundum, scilicet de quotuplicitate mendacij, respōdeo, 357 † quòd octo sunt mendaciorum genera, secundum Aug. in lib. de mendacio. & tangit in Enchiridion, & in lib. de doct. Christiana. & Gratianus refert in decretis. 22. q. 2. omnis autem, qui mentitur. & c. primum, vbi sic sequitur.

Primum est capitale mendacium & longè fugiendum, quod fit in doctrina religionis, ad quod mendacium nulla conditione quiuis debet adduci. Vbi dicit glos. potius .n. debet omnia mala pati, quàm tali modo consentire. 32. q. 5. ita ne.

Secundum est, vt aliquem lędat iniustè, quod tale est, ut nulli prosit, & obsit alicui. dicit glos. vt est mendacium detractionis, vel falsi testis ī cā criminali. Simile dicit lex imperialis, Nō est ferendus qui vult obesse, & nō prodesse. ff. de rei vend. l. in fundo.

Tertium est, quòd prodest alteri, ita vt obsit alteri, quamuis non obsit ad immunditiam corporalem. dicit glos. vt mendacium testis in causa pęcuniaria: magis tamen obesset ad immunditiam corporalem.

Quartum est sola mentiendi fallendique libidine, quod merum mendacium est. dicit glos. quasi dicat, mirum est, quòd ita vult aliquis mentiri, vbi nulla vertitur vtilitas. Quidam tñ text. habent, merum mendaciū est, quasi simplex.

Quintum est, quod fit placendi cupiditate de suaui eloquio. dicit gl. ꝙ faciūt adulatores ad hoc, vt placeāt auditorib. 46. dist. sunt nonnulli: adulatio tñ qñq; ueniale pc̄m est. 25. dist. alias. seqt̄ in tex. his oīb. penitus euitatis atq; reiectis. dicit glo. quasi dicat, pcedentia quinq; sunt mortalia, sed sequētia sunt venialia.

Sextum genus mendacij est, qđ & nulli obest & alicui pdest, velut si quispiam pecuniam alicuius iniuste tollendam sciēs vbi sit, nescire se mentiatur. dicit glo. secus si iuste, vt si fieret auctoritate Iudicis. Adde, quia quod fit lege permittente, pœnam non meretur. C. de adult. l. Gracchus. & ff. de reg. iur. l. qui auctore iudice. & l. non videtur, §. qui iussu. eo. tit. & in l. iuste possidet, ff. de acq poss. & l. meminerint. C. vnde vi.

Septimum genus est, quod & nulli obest, & prodest alicui, velut si nolens hominem, ad mortem quæsitum prodere mentiatur. vbi dicit gl. in hoc differt septimum a sexto, quia istud pdest ad periculum personę, sed illud prodest ad vitandum periculum damni. Archid. dicit, non esse faciendum. 22. q. 2. nequis. vbi dicit tex. Aug. in 5. Psal. Ne quis arbitretur pfectum & spiritualem hominem pro ista temporali vita in cuius morte occiditur anima, siue sua, siue alterius debere mentiri. † Sed quoniam aliud est 358 mentiri, & aliud uerum occultare: siquidem aliud est falsum dicere, aliud est verum tacere, vt siquis fortè non uelit ad istam visibilem mortem hominem prodere, paratus esse debet uerum occultare, non falsum dicere, vt nec prodat, nec mentiatur, nec occidat animam suam pro corpore alterius. Et in prędicto libro de mendacio, dicit idem August. Faciat homo etiam pro tēporali vita, vel salute hominum, quod potest. Cum autem ad hoc ventum fuerit, vt tali saluti, nisi peccando, consulere non possit, iam se existimet non habere quid faciat, quoniam id reliquum 359 esse prospicit, quod rectè faciat. vbi dicit glo. † Ex hoc cap. habes quòd solum illud dicimur posse facere, quod iustè possumus, vt hic. Quandoque hæc dictio posse, simul denotat potentiā iuris & facti. ext. de rescrip. sciscitatus. quandoque potētiam facti tm̄ 8. q. j. Moises. quandoque refertur ad honestatem, de pœn. dist. 2. charitas. ff. de condi. instit. l. filiusfam. quandoque ad commoditatem. ff. de verb. sign. l. nepos Proculo.

Octauum genus est, quod & nulli obest, & ad hoc prodest, vt ab immunditia corporali aliquem tueatur. dicit glo. ut si uolenti contrahere cum soluta dicam eam esse coniugatam, & pdest istud ei ad conseruandam pudicitiam. Et no. quòd hæc tria mēdacia in hoc conueniunt, quòd per ea alicui prodest mentiens, sed nulli obest, sed differunt in hoc, quòd vnum prodest ad euitandum damnum rerum, aliud ad euitandum periculum vitæ, tertium ad pudicitiam conseruandam.

360 Sequitur in tex. decreti, † non est igitur mentiendum in doctrina pietatis, quia magnum scelus est primum genus detestabilis mendacij: non est mentiendum secūdo genere, quia nulli facienda est iniuria. non est mentiendum tertio genere, quia nulli cum alterius iniuria est consulendum. non est mentiendum quarto genere propter mēdacij libidinem, quæ p seipsam vitiosa est. non est mentiendum quinto genere, quia nec ipsa veritas placendi causa hominibus enuncianda est. quanto minus mendacium, qđ per seipsum, quia mēdacium est, utique turpe est. nō est mentiendum sexto genere: neque enim rectè testimonij veritas pro quocūque temporali cōmodo ac salute corrumpitur. ad sempiternam verò salutem, nullus ducendus est opitulante mendacio. Neque septimo genere mentiendum est: non enim cuiuscunque cōmoditas, aut salus temporalis perficiendæ fidei præferenda est, nec se quisquā in rectè factis nostris tam malè moueri sentiat, vt fiat ēt animo deiectior lōgeq; a pietate remotior. Nec octauo genere mentiendum est, quia in bonis castitas animi, pudicitiæ corporis præfertur, & in malis, quæ ipsi facimus, eo quòd fieri sinimus, nobis damnabilius est. In his autem octo generibus tanto minus quisque peccat, cum mentitur, quanto magis à primo recedit. Quisquis autem circa aliquod genus mēdacij, quod peccatum non sit, putauerit, decipiet seipsum turpiter, cum honestum se deceptorē arbitretur aliorum. Hæc Aug. vbi supra. Aliqui tamen hæc octo mendaciorum genera ad tria reducunt, videlicet ad mendacium perniciosum, quod semper est damnabile. ad iocosum, quod dicitur excusabile. & ad officiosum, quod nonnunquam est laudabile, de quibus infra dicam. Patet igitur rectè intuenti ex supradictis & infra dicendis, omne mendacium, inquātū mendacium, prauum esse & fugiendum, ac possetenus euitandum. quod etiam colligitur ex dictis Philosophi in 4. Ethic. ubi Gerald. Odonis solenniter hoc determinat dicens, quòd omne mendacium est peccatum, & malum & 361 prauum, & turpe. ergo fugiendum & euitandum. † quod patet ex triplici malitia inclusa in omni mēdacio. Includitur enim in omni mendacio, primò peruersitas, secundò iniquitas, tertiò inhumanitas. Primò nanque in omni mendacio includitur puersitas, quoniam mendacium concernit ordinem sermonis ad finem suum, qui finis debet esse prolatio ueritatis, cuius oppositū est mendacium. Vnde Aug. dicit, ꝙ mendacium est falsa uocis significatio cum intentione fallendi. 22. q. 2. ille ergo. Cum igitur mendacium impediat finem sermonis, patet; ꝙ continet in se puersitatem, quia vti re ad oppositum sui finis, ad quem est diuinitus ordinata, est puertere ordinē diuinitus institutū: sed ī omni mēdacio sic vtimur, uel uerius abutimur sermone. ergo diuinū ordinē puertimus. Sermo nanq; datus est hominibus ad significandū ueritatē de tristi & delectabili, de nociuo & utili, de iniusto & iusto, & uniuersaliter de bono & malo, ut hr̄ in 1. Polit. Nos autē in mendacio utimur sermone ad oppositū finis huius scilicet ad falsitatem, ergo puersitas. Quo circa Prouer. 8. diuina sapiētia clamat dicēs, Veritatē meditabitur guttur meū, & labia mea detestabuntur impium. Iusti sunt oēs sermones mei, & nō est in eis prauū qd, nec puersum recti sunt intelligentib. & ęqui 362 inuenientib. scientiā. † Scđò in oī mendacio includit̄ iniquitas, eo ꝙ mēdaciū ꝯcernit ordinē sermonis ad ītellectū, quē iniquè decipit mētiendo, qm̄ inter quæcunq; est inęqualitas, ibi est iniquitas, & maximè in electione, qua eligimus talem inęqualitatē ꝯ debitū naturale. Sed in oī mendacio est hmōi inęqualitas, constat .n. ꝙ inter vocē & mētem debet esse cōformitas & ęqualitas, sicut ītēr signū & signatū: qa ea quæ sunt ī uoce, sunt earū, quæ sunt in aīa passionū notę. i. signa cōceptuū, primo Perhier. Mendaciū autē includit inter hæc inęqualitatē, & difformitatē, quia homo mentiens vnū dicit voce, oppositū dicit mēte. & tñ hic eligit hmōi inęqualitatem ꝯ debitum naturale. Cōtinget .n. ꝙ aliquis dicet falsum, credēs dicere uerū, & iste dicit falsum, nō autem mendacium. & continget ꝙ dicet uerum, credens dicere falsum, & iste mentitur, non tñ adhuc dicit mendaciū. Cōtinget autē, ꝙ dicet falsum, credēs dicere falsum, & iste dicit ppriè mēdacium, sm ꝙ Aug. describit ipsum, vt sup. Et sic patent oīa, quæ faciunt ad istam inęqualitatem. quæ hoc modo sumpta, vt sumitur in mēdacio, est iniquitas. Vnde Aug. in 1. lib. de doct. Christiana dicit, oīs qui mentitur, iniquè facit. & si cuiq̄ vr̄ aliqñ vtile esse mendacium, potest videri aliqñ utilem esse iniquitatem. 363 † Nemo .n. mentiens in eo ꝙ mētiens, seruat fidē, nā utiq; vult, vt cui mentitur, fidē sibi adhibeat, quam tñ ei mentiendo non seruat: omnis autem fidei uiolator, iniquus est. ergo, &c.

364 Tertiò, † ꝙ in omni mendacio includatur inhumanitas, sic pbatur. Nā mendaciū concernit ēt ordinē loquētis ad audiētem. proferens mendaciū uoluntariè proximū hominē intendit facere deteriorē, qđ est inhumanū & opus inhumanitatis, quæ opponitur humanitati philanthropię, p quam qsqs amat, uel amare debet oēm hominē. Qui autem ipsum facit, deteriorem facit ꝯ istum amorem, cōtra quem nec Deus, nec aliquis sapiēs facit, sm Aug. in li. 83 qq. q. 4. dicētem, ꝙ nec sapiente authore homo fit deterior: nec similiter authore Deo. sed omnis dicens mendacium, quantum in eo est, facit hominē deteriorem, fallens ipsū. 365 Bonum .n. hominis consistit in intellectu & volūtate: † bonum autem intellectus vniuersaliter est ueritas, ut in 6. Ethic. Mendacium autē, q̄tum in eo est, informat audientem de malo opposito, scilicet de falsitate. ergo facit ipsum esse deteriorē, & per consequens committit inhumanitatem. Vnde Aug. Leu. 19. sup illo verbo, non mentiemini, dicit oīa quæ prohibentur committi ꝯ proximum, adhoc referuntur, non nocebis proximo. Et sic patent tria prædicta mala mendacij. s. peruersitas in abusu vocum, iniquitas in electione difformitatis & inęqualitatis vocū & intellectuum & intētionis. & impietas in deterioratione & despectione hominum. De prædicta etiam peruersitate dicit Aug. in Enchirid. 2. 22. q. 2. omnis autem qui mētitur, ꝯ id, qđ aīo sentit, loquitur voluntate fallendi: & vtique verba ppea sunt instituta, non vt per ea se inuicem homines fallant, sed vt eis quisq̄ in alterius notitiam cogitationes suas proferat. Verbis ergo vti ad fallaciam, non ad quæ instituta sunt, peccatum est.

Ad tertium, videlicet qñ & qūo mēdacium est pc̄m. Rñdeo 366 br̄ sicut, supra dictū est, † ꝙ omne mendacium est pc̄m, sed differentia est in qualitate peccati. nam qñque est mortale, qñque verò veniale. nam, vt dicit Aug. super illud Psal. perdes omnes q̄ loquuntur mendacium, duo sunt genera mendaciorū, in qbus non est magna culpa, sed tñ non sunt sine culpa, ut cū iocamus, aut proximo consulendo mentimur. Illud primum, quod in iocando est, non est perniciosum, quia non fallit. nouit enim ille, cui dicitur iocandi causa fuisse dictum. secundum verò mendacium prodest, & illud dr̄ officiosum. Restat ergo ꝙ solūmodo sit damnabile mendacium perniciosum, qđ est illud, qđ ꝯriatur charitati Dei, vel proximi, de quo supra in primis qnque gn̄ibus mendacij. Aduertendum tñ est, oē mēdaciū esse phibitū, inq̄tū mendacium, siue sub ratione mortalis in eo quod est mortale, siue sub ratione uenialis in eo quod est veniale. Vnde August. in prædicto verbo, non mentiemini, Leui. 19 dicit. Nunqd ex quo in lege dictum est, non mentiemini, & ex illo tēpore non licuit in tali causa mentiri, sed magis quia iniustum erat mendacium, ideo prohibitum: non quia prohibitum, ideo iniustum. Et in Enchirid. dicit, Mihi autem non absurde videtur, omne quidem mendacium esse peccatum, sed multum interesse, quo animo, & de quibus rebus quisque mentiatur. non enim ita peccat qui consulendi, quomodo ille qui nocendi uoluntate mētitur. nec tantum nocet, qui viatorem mentiendo in aduersum iter mittit quantum is, qui viam uitæ mendacio fallente deprauat. vigesimasecunda quæst. 2 mihi autem. Ex hoc Alex. de Ales in 3. Sēt. super 8. præcepto, scilicet nō loqueris ꝯ proximum tuū falsum testimonium, qđ scribitur Exo. 20. & Deut. 5. distinguit supradicta tria genera mēdaciorū, referens quosdā dicere ꝙ est mēdaciū ueniale & mortale. veniale dicūt mēdaciū iocosum & officiosum: mortale uerò dicūt gn̄aliter mēdaciū pniciosum, & sic distin-

diſtinguunt triplex mendaciũ,videlicet, pernicioſum,iocoſum, officioſum.Dicunt ergo pernicioſum mẽdaciũ ſimpliciter ꝓhibitum:iocoſum verò & officioſum dicunt prohibitũ quodammodo,vt quibuſdã,videlicet viris perfectis: imperfectis verò dicunt eſſe permiſſum. & hoc probãt auctoritate Aug. ſuper illud Pſal. Perdes oẽs,qui loquuntur mendacium.vbi dicit Aug. nullus arbitretur pfectũ & ſpiritualem hominem pro hac temporali vita mentiri.† Sed qm̃ aliud eſt mentiri,aliud eſt falſum dicere aliud verum tacere:ſiqs fortè velit hominem ad mortem ꝓdere vir perfectus paratus eſſe dẽt verũ occultare, non falſum dicere, vt neque prodat, neque mentiatur, neque occidat animam ſuã pro corpore alterius. † In hoc viro pfecto damnabile eſt mẽdacium officioſum,ergo & iocoſum.Itẽ viro imperfecto tale mendacium pmiſſum dicunt, tanq̃ veniale, vt dicit Aug. ibid.Duo ſunt genera mendaciorum,&c. vt ſupra.Sed ɔ.ſi mendaciũ iocoſum damnabile eſt viro perfecto, & imperfecto non, ergo peioris conditionis eſt vir perfectus q̃ imperfectus . Item ſi mẽdaciũ iocoſum damnabile eſt viro pfecto,hoc non eſt niſi quia perfectus:ergo perfectio eſt circunſtantia in infinitum aggrauans,qđ oñditur eſſe falſum.Eſto.n.q fornicentur duo, perfectus.ſ.& imperfectus.non in infinitum magis peccat pfectus,q̃ imperfectus, quia non in infinitum maiorẽ pęnam meretur.nulla ergo videtur prædicta diſtinctio. Pro ſolutione ergo dubij dicendum eſt, & reſpondendum, q cùm contingat mentiri ex libidine veniali , & ex libidine mortali , libido mortalis ab Auguſt. rectè diffinitur in lib.ɔ mẽdacium,appetitus animi, pro quo ęternis bonis quęlibet temporalia præponũtur, quaſi ſpręto incõmutabili bono, bonis temporalibus adhęrere. libido verò venialis eſt appetitus inordinatus ſenſualitatis vel rationis , quo nimis diligitur aliqđ temporale tñ ſub Deo. † cũ ergo ſit mẽdacium pnicioſum, qđ obeſt,officioſum qđ prodeſt,iocoſum qđ delectat:pernicioſum mendacium ſemp eſt ex libidine mortali:officioſum verò & iocoſum poſſet eſſe ex libidine mortali,& veniali.Ex libidine mortali officioſum mendacium eſt, vt cũ aliquis pp ſeruandam vitã alicuius mentitur ex amore præſentis vitæ illius ſupra Deum iocoſum verò ex libidine mortali,eſt cum ex amore delectationis ioci,quem diligit aliqs ſupra Deum.Ex libidine verò veniali officioſum mendacium eſt,qđ fit ex amore vitę ſub Deo. ſimilr iocoſum eſt,qđ fit ex amore delectationis ſub Deo . Secundum hoc ergo dicendum , q vniuerſaliter ꝓhibitum eſt mendacium in illo præcepto , Nõ loqueris ɔ ꝓximum tuum falſum teſtimonium:ex libidine mortali ſiue pernicioſum , ſiue iocoſum , ſiue officioſum:ex libidine verò veniali, officioſum & iocoſum, nõ ſic prohibetur,ſicut nec in alijs ꝓhibetur culpa venialis . & hoc modo intelligendæ ſunt rõnes Auguſtini,cùm dicit, q in nullo caſu mentiendum eſt,intelligitur quia mendacium ſecundũ ſe, malum eſt,& mortale ſeparat à veritate diuina: veniale verò diſponit ad ſeparationem, & ideo vniuerſaliter vitãdum eſt illud, ſicut damnabile,iſtud ſicut diſponens ad reatum damnationis.

† Illud verò,qđ obijcit de viro perfecto,q nõ debet mentiri,ne dum vitam alterius ſeruat,animam ſuam perdat,intelligunt quidam non de quocunque peccato,ſed de pfecto,qui vouiſſet, q in nullo caſu mẽtiretur. Vnde talis mortaliter peccat,quocunq; modo mẽtiatur. Sed contra hoc eſt, quia illud idem eſt de quocunque imperfecto,ſi uouiſſet. ꝑꝑea dicendum q non intendit Aug.dicere,q perfectus ſemꝑ mortaliter peccat, ſed q ſemꝑ debeat vitare mendacium,ne pro alicuius vita ſaluanda cõmittat diſcrimini animam ſuam.nã pp veniale citius,ueniret ad mortale,& hoc eſt,qđ dicit,ne dum uitam alterius ſeruat, ſupple ueniali mendacio , animam ſuã ꝑdat.i.contingat aliqñ perdere ꝓpter mortale mendacium;ꝑꝑea quia neſcitur an mendaciũ ꝓueniat ex radice veniali,an mortali:ideo in dubio ponit dicens,ne fortè dum uitam alterius,&c.nec aſſerit propter hoc q ſemper perdat animam ſuam pro tali mendacio .

Dñs Bonauẽtura in 3.Sent.diſt.38.in 4.q.ubi quærit,utrum oẽ mendaciũ ſit mortale uiris ꝑfectis.rñdet dicens.Ad ꝑdictorum intelligẽtiam eſt notãdũ,q circa hoc eſt duplex modus dicẽdi , qdam nanq; dicere uoluerunt,q mendacia illa,quæ ſunt uenialia imperfectis , ſunt venialia etiam perfectis . Sed tamen quia perfecti minorem habent pronitatem ad mendacium , quàm imperfecti:hinc eſt quòd grauius peccant . Vnde Aug. de mendacio nõ uult oſtẽdere,ut dicũt,q oẽ mendaciũ ſit mortale peccatũ uiris ꝑfectis:ſed cũ nullũ mendaciũ poſſit bene fieri,magis tñ indecens eſt & inconueniens circa ꝑfectos , q̃ circa imperfectos,non qa ipſe ꝑfectus ꝑ qđcunque mendaciũ aĩam ſuã occidat,& mereatur ire ĩ perditionẽ, ſed quia ex hoc ipſo, dũ minus adhæret ueritati,approximat iniquitati,& diſponit ſe ad lapſum & præcipitium. Sed qm̃ uerba Aug. expreſſe uidentur ꝑtendere q pericuIoſum ſit uiris ꝑfectis mentiri. dr̃.n.in gl.ſuꝑ illud, Perdes oẽs,qui loquuntur mendaciũ,qđ ꝑfectis nõ conuenit mentiri,nec ẽt pro temporali uita alicuius ſeruanda:& poſtea ſubdit, q falſum non dicat,ne pro tẽporali uita alterius aĩam ſuã occidat.& in lib.de mendacio dicit Aug. Qũo diligit ꝓximum ſicut ſeipſum,cui vt ꝑſtet tꝑalem uitam,perdit ęternam,& loqt̃ de uiris ꝑfectis.& ſic ur̃ expreſsè dicere, q mendaciũ officioſum uiris ꝑfectis ſit pctm̃ mortale.ideo alijs ur̃ aliter eſſe dicẽdũ, uidelicet q eſt perfectio uoti,ſiue religionis.& eſt pfectio charitatis,ꝑ quã perfecte adheret homo ſummæ charitati, ueritati,& bonitati ꝑ intellectũ & affectũ, prout poſſibile eſt in uia, & iſta dr̃ pfectio tranquillitatis.De primis pfectis non intelligit Aug.ſed de ſecũdis:illi ẽt pfecti pro eo q maxime adhærent ſummæ ueritati,nõ habent ueritatem ad mentiendum,& ideo cum mentiuntur,nõ excuſantur, ſed interuenit ueritatis contemptus, & eſt ei qualecunq; mendacium deliberatiuè dictum mortale pctm̃,& ponit exemplum de primo homine, qui in ſtatu innocentiæ pp tranquillitatem,quam habebat, non poterat peccare uenialiter, qa nulla erat in ipſo pronitas infirmitatis,ipſum excuſans,ut in peccato ſuo diceretur dignus uenia, uel temporali pœna:ſed illud adhuc calumniabile eſt,quia perfectiſſimos,aut nullos eſt reperire in iſta charitatis pfectione. Præterea quantũcunq; ſit aliqs perfectus pfectione tranquillitatis, ſi dicat aliqđ uerbum ocioſũ, nõ peccat mortaliter.Itẽ quãto homo eſt maioris pfectionis in uita pfiti,tanto maioris eſt pietatis & quanto maioris pietatis eſt, tanto pronior eſt ad ſubueniendũ alienæ ſaluti. qñ ergo uir pfectus uidet q põt ſubuenire alienæ ſaluti, corporali,uel ſpirituali ꝑ falſitatem uerbi ſui ur̃ q hoc modicũ debeat eũ inclinare ex ipſa pietate & dulcedine,ſicut uidemus,q magis pronus eſt pater ad mentiẽdum pro ſalute filij,q ꝑ ſalute unius extranei, eſto ẽt q nulla ſit pronitas,cũ mendaciũ iocoſum & officioſum non ſit ꝓhibitũ, niſi aliquis ad hoc adſtrinxerit ſe per uotũ qtũcũq; ſit pfectus, non ur̃ q incurrat mortale pctm̃. Et ꝑꝑea adhuc eſt tertius modus dicẽdi,uidelicet q ad aliquid obligatur homo ſpecialiter præter alios quadrupliciter, uel rõne uoti emiſſi,uel ratione officij commiſſi,uel rõne ſcandali imitantis, uel rõne conſcientiæ dictantis. Si ergo dicamus uiros pfectos obligari ad nõ mentiendũ aliquo genere mendacij peccati, cũ hoc non ſit ex ꝑcepto,nec ex officio cõmiſſo,nec ex uoto, & hoc pp ſcandalũ & conſcientiæ uinculum.ꝑ qđ nota q quidam ſunt pfecti publici,quidam ſunt pfecti occulti.Viris publicè perfectis adhibetur fides tanq̃ conſeruatoribus ueritatis,& quia mendacium deprehenſum facit,ut homo alteri non credat,ſi uiri perfecti mentirentur,iam nec ipſis crederetur,nec aliquibus,& magnum ipſi ueritati fieret præiudicium,& daretur alijs occaſio ſcandalizandi. Et ideo tales uiri pfecti debent habere conſcientiam,q pro nulla re dicunt falſum ſcienter.quãdo ergo dicunt,peccat mortaliter,tum quia faciunt ɔ conſcientiæ dictamen, tum quia etiã alios ſcandalizant actiuè. non ſic autem homines ſcandalizant de his,qui ſunt imperfecti, uel etiam de perfectis occultis.ideo tales non ſic obligantur ad omne mendacium uitandum.& eſt exẽplum huius, quia ſiqs impugnaret fidẽ, licitũ eſſet imꝑfectis fugere & latere.Sed uiri perfecti tenentur ſtare & liberè confiteri,ne per ipſorum fugam & latitationẽ populus infirmus cadat a fide.unde conſcientia debet eis hoc rõnabiliter dictare. poteſt igitur concedi ſecundum Aug.q uiris perfectis, quorum perfectio publica eſt,mendacium qtumcũq; ſit paruum imputatur in mortale peccatum, q̃ q pp uitandum ſcandalũ dictare debet eis conſcientia, nullatenus eſſe mentiendũ,ne faciant ueritatẽ uenire in contemptum . Et hoc uidetur ſenſiſſe Aug.qui fuit præcipuus ueritatis amator,& propter magnum ueritatis zelũ , maximè deteſtatus eſt mendacium,& cũ non poſſet illud ab oĩbus excludere , ſaltem à uiris perfectis uoluit ẽlongare , vt ueritas in aliquibus inueniret ſolidam ſedem.omnis enim uir bonus, qui ueritatem amat,uehementer odit mẽdacium. Vnde dicitur Eccleſiaſtici 20.Potior eſt fur,quàm aſſiduitas uiri mẽdacis. Et idẽ Aug.tractans illud Prouerb.29.ſecundum tranſlationem 70.Interpretum; Verbum ſuſcipiens filius a perditione longe aberit, & nihil falſi ex ore eius procedit.quod exponens Auguſtinus,dicit,filius ſuſcipiens per gratiam uerbum æternum tam clauſum ſibi deputat ad ſubueniendum homini per mendacium, quàm ſi per ſtuprum trãſire cogatur. Sed certum eſt,q hoc ſtuprum eſt mortale peccatũ, ergo & mẽdacium in caſu prædicto. Thomas etiam ſecunda ſecundæ q. 110.artic.quarto,quærens,† an omne mendacium ſit peccatum mortale? Reſpondet,quòd peccatum mortale propriè eſt quod repugnat charitati , per quam anima uiuit Deo coniuncta. Poteſt autem mẽdacium contrariari charitati tripliciter.Vno modo ſecundum ſe, alio modo ſecũdum finem intentum,tertio modo per accidens. Secundum ſe quidẽ contrariatur charitati ex ipſa falſa ſignificatione,quæ quidẽ ſi ſit circa res diuinas, ɔriatur charitati Dei , cuius ueritatem aliquis tali mendacio occultat,vel corrumpit. Vnde huiuſmodi mendacium non ſolum opponitur uirtuti ueritatis, ſed etiam uirtuti fidei & religionis. Et ideo hoc mendacium eſt mortale & grauiſſimum. Si uerò falſa ſignificatio ſit circa aliquid,cuius cognitio pertineat ad hominis bonum , puta quia pertinet ad perfectionem conſcientiæ & informationem moralem,tunc mẽdacium,inquantum infert damnum falſæ opinionis proximo ɔriatur charitati quantum ad directionem proximi. Vnde ẽt pctm̃ mortale. Si uerò ſit falſa opinio ex mendacio generata circa aliquid,de quo non referat,vtrum ſit vel aliter cognoſcatur.tũc ex tali mendacio non dãnificatur proximus,ſicut ſi aliquis fallit in ali-

in aliquibus particularibus contingentib. ad ſe nõ ꝑtinentibus. Vnde tale mendacium, ſm̃ ſe,non eſt peccatum mortale : rõne verò finis intenti aliqđ mendacium ɔriatur charitati, puta q dr̃ aut in iniuriã Dei,quod ſemꝑ eſt peccatum mortale , vtpote religioni ɔrium:aut in nocumentum proximi q̃tum ad ꝑſonam, diuitias,vel famam,& hoc etiam eſt peccatũ mortale , cum nocere proximo ſit peccatum mortale : ex ſola autem intentione peccati mortalis aliquis mortaliter peccat: ſi uerò finis intentus non ſit ɔrius charitati, tunc nec mendacium, ſm̃ hanc rõnẽ eſt peccatum mortale,ſicut apparet in mendacio iocoſo,in quo intenditur aliqua leuis delectatio; & in mẽdacio officioſo, in quo intenditur vtilitas proximi . Per accidens autem poteſt mendacium ɔriari charitati ratione ſcandali , vel cuiuſcunque damni conſequentis,& ſic erit ẽt peccatum mortale,dum.ſ.aliquis non veretur mentiri pp ſcandalum proximi.Et in fine reſpondendo ad quintum arg.dicit hoc idem eſſe in uiris perfectis de mendacio officioſo, vel iocoſo.ſ.q per accidens ratione ſcãdali poteſt eſſe in eis peccatum mortale.Idem etiam ſentit Ricar.in 3. Sen. diſt.38.q.3.dicens,q mendaciũ eſſe mortale peccatum, dupliciter poteſt intelligi , aut per ſe.ſ.ratione ſuæ ſpeciei , aut per accidens.ſ.ratione alicuius circunſtantiæ.primo modo , non omne mendacium eſt peccatum mortale,ſed tantũ illud, quod opponitur delectioni Dei ordinatè, ſicut eſt mendacium contra doctrinam catholicæ religionis,vel ɔ dilectionem proximi , ſicut eſt mendacium,quod loquitur homo in proximi nocumentũ, ſiue illi proſit , ſiue alicui alij , q̃uis ſecundum ſit minus graue q̃ primum.Secundo modo q̃uis mendacium nõ ſemper ſit mortale peccatum,attamen non eſt aliquod mendacium , quod nõ poſſit eſſe mortale peccatum.ſ.ratione ſcandali,vel ratione nocumenti. Scandalum autem ex multis cauſis poteſt contingere, & contingit frequenter ratione circunſtantiæ perſonæ mentiẽtis,vt cum ille,qui mentitur, eſt in ſtatu perfectionis. Vnde ſuꝑ illud Pſalm.perdes omnes,qui loquuntur mendacium , dicit q viris perfectis non conuenit mentiri , nec etiam pro alicuius tẽporali vita ſeruanda.& paucis interpoſitis ſequitur, ne pro alterius corpore animam ſuam occidat.& etiam cum ille, qui mentitur,doctor eſt veritatis,non q velim dicere , q ſtatus hominis de non mortali faciat mortale , niſi vbi interuenit votum , vel ſcandalum.ratione etiam nocumenti poteſt mendacium q de ſua ſpecie non eſt mortale peccatum fieri mortale,vt cum mentiens ex ſuo mendacio probabiliter videret imminere aliquod notabile nocumentum, quamuis ad illud non eſſet ordinatum illud mendacium per ſe.Et ſic patet,q non ſemper mendacium eſt mortale peccatum.Hæc Riccar.Scotus autem in 3. Sen.diſt. 38.q.j.art.2.diſtinguens,trimembre mendacium.ſ.pernicioſum, officioſum,& iocoſum. †Et loquens de viris perfectis & imperfectis ſubdit,Hic poteſt dici diſtinguendo , q perſona perfecta quædam eſt in ſtatu perfectionis exercendæ,ſicut prælatus:quædam eſt in ſtatu perfectionis acquirendæ , ſicut religioſus . De primo pòteſt concedi, q exercendo actus , qui competunt ſibi ratione talis ſtatus perfectionis, puta docere,iudicare, prædicare , vtrunque mendacium. ſ.officioſum & iocoſum eſſet in eo peccatum mortale,quia auferretur auctoritas, & vtilitas doctrinæ,quam prædicat,iuxta illud Aug.ad Hier.in epiſt.fundamẽti. Si ad ſcripturas ſacras relata fuerint,quantumcunq; iocoſa mẽdacia,nihil remanet in eis ſoliditatis, puta ſi prælatus prædictus miſceat mendacium iocoſum, nil remanet ſoliditatis in doctrina illa : poteſt enim quilibet dubitare de quolibet dicto ab eo, ſicut dubitatum eſt de illo.ſ.iocoſo mendacio,vel qua ratione non aſſentire illi mendacio iocoſo , pari ratione nec alij dicto ſuo,& ita peribit auctoritas Doctorũ eccleſiæ in docendo,peribit etiam vtilitas populi audientis. Conſimiliter in iudicio ſolẽni,vel doctrina ſolemni , & intelligo ita q nõ percipiatur illud mendacium eſſe dictum ſeorſum ab actu iudicandi, vel docendi:dum enim aliquis ſedet ad iudicandum , poteſt aliquã truſſam miſcere,quæ ex modo loquendi ſcitur non eſſe de iudicio. Videtur tamen , q vnicum mendaciũ iocoſum vel officioſum non impediat auctoritatem iudicantis,vel docentis:ſed tale mẽdacium frequentatum,ſiue ſi conſuetudo ſit mentiendi,ſed tũc cum ſecundum iura vnus actus inducat conſuetudinem, ſequitur q ſecundus actus eſt peccatum mortale, & non primus, cũ tamen ſecundus ſit omnino ſimilis , vt videtur ſecundũ omnes circunſtantias cum primo.Quicquid ſit de vno, vel de pluribus talibus mendaciis in docendo,& iudicando,ſaltem in alijs actibus non eſſet ſibi peccatum mortale, excluſa ratione ſcandali . Si verò loquimur de eo,qui habet ſtatum perfectionis acquirẽdæ,non exercendæ,tunc videtur aliud dicendum, quia talis nõ videtur ad aliqua obligatus,quæ ſunt perfectionis pluſquam cęteri,niſi ad illa,quæ nouit:non enim aſſumpſit ſtatum paſtoralis curæ,& ideo nec actum pertinentem ad perſonam talis . ergo ſi non exerceat actus,vel opera perfectionis,cuius ſunt docere,prædicare & huiuſmodi, non videtur peccare mortaliter in mendacio officioſo,vel iocoſo pluſquam alius Chriſtianus,niſi fortè propter ſcandalum, quia imperfecti magis poſſent ſcandalizari de mendacio talis perſonæ quàm communis , ſed nõ pñt facta iudicari,qualia ſint ex ſcandalo concomitante , vel non . Vniuerſaliter enim ſecundum legem euangelicam quęcunque ſcandala puſillorum vitanda ſunt , ſecundum illud Matth. 18. Veh homini illi,per quem ſcandalum venit . Scandala aũt Phariſęorum accepta,non data,non ſunt vitanda , iuxta illud dictũ Saluatoris,Matth.15.dicentibus diſcipulis, ſcis qa Phariſęi audito hoc verbo ſcandalizati ſunt.Reſpondit Ieſus, ſinite eos, cęci em̃ ſunt,& duces cœcorum.Siue igitur in factis indifferentib.ex ſe , qualia ſunt comedere carnes & huiuſmodi , de quo dicit Apoſt.1.ad Cor.8. ſi frater meus ſcandalizatur , non manducabo carnem in ęternum, ne fratrem meum ſcandalizem , ſiue in factis, quæ habent malitiam aliqualem , puta venialem, tñ nata ſunt ſcandalizare occaſionaliter, vel cauſaliter puſillos præſentes,vitandum eſt ſemper ſcãdalum , ſed per hoc non poſſumus iudicare , quale ſit iſtud factum ex natura facti in ſe . Quantum autem eſt ex natura mendacij iocoſi,vel officioſi in factis ſecundo modo dictis non videtur quòd talis obligetur ex profeſſione ſua ad vitandum tale peccatum ſub aliqua ratione præcepti magis,quam quicunq; alius Chriſtianus.verumtamen ſi recta ratio dictet quòd actus vnicus eius,vel actus frequentatus ſit ſcandalum audientibus, cum ſimilis actus in aliquo non eſſet ſcandaloſus iſte tenetur ex charitate,vel ex ſalute proximi vitare ſcãdalum,quemadmodum in articulo primo de fuga in tempore paſſionis paſtor tenetur quãdoq; non fugere,iuxta illud Ioan.decimo,Mercenarius,qui non eſt paſtor, videt lupum venientem & fugit.& Aug. pertractat bene illud in ep. Alius autem, qui eſt in ſtatu perfectionis acquirendæ,& non paſtor, non tenetur ex neceſſitate non fugere,ſi poteſt aliter fugere, ſed tenetur non ſcandalizare proximum fugiendo , & quandoque fuga eius ſcandaloſa eſſet, quando fuga infirmi non eſſet ſcandaloſa. iudicarent enim proximi ex fuga eius,quòd ex quo talis,qui tam arctam vitam elegit,non exponit vitam ſuam pro fide defendenda,ꝓ qua eſſet vita exponenda, vt pro cauſa quòd talis non bene ſentit de fide. Hæc Scotus vbi ſupra . Ecce quòd cõmuniter Doctores in viris perfectis conſiderant tria, videlicet uotum, ſcandalum, & nocumentum,ex quibus mendacium etiam iocoſum , vel officioſum in talibus viris intelligitur eſſe mortale peccatũ . Cum igitur valde periculoſum ſit exponere ſe periculo peccati mortalis, quia taliter ſe exponens labitur faciliter in mortale , iuxta illud Eccl.3.Qui amat periculũ, in illo peribit. magnopere ergo & oĩno cauendũ eſt viris religioſis & ſtatũ ꝑfectionis ꝓfitentib. ne mendacijs aſſueſcant gñis cuiuſcunq; , & ſe alioſq; ꝑcipitent in perditionẽ & laqueũ infernalem,& ne grauitas diſſoluatur in eis diligenter attendant , ne ſub hilaritatis ſpẽ iocoſa mendacia proferant aliqñ nam ſm̃ Apoſt. 1 . ad Theſſ. vlt. ab omni ſpecie mala abſtinendum eſt, ergo & ab omni mendacio lingua ꝑfecti diligentiſſimè cõpeſcenda,iuxta illud Iacobi 3.ſiqs in verbo nõ offendit,hic ꝑfectus eſt vir.Eſt autẽ iocoſum mendaciũ, vt dicit Scotus vbi ſupra,narrare fabulas, de quibus oẽs ſciunt, q nõ eſt verũ,nec narrantur tanq̃ verum: nec.n.audiẽtes decipiunt, nec loquens intendit decipere , nec ſermo ſuus eſt de ſe deceptiuus, quia non eſt talis,q natus ſit ſibi credi ab audientibus, ſed magis q ſciatur eſſe dictum ſine omni opinione facienda alicui de veritate.Si ergo huiuſmodi mendacium in viris ꝑfectis poteſt eſſe mortale.ratione ſcandali proximorũ,vt dictum eſt:quanto magis hoc poteſt eſſe in mendacio iocoſo habente colorẽ aliquẽ , vel faciem veritatis. Et ſi ſm̃ quendam Poetã.ſ.Dantẽ Florentinum a veritate faciem mendacij protendente, ſerio ſit cauẽdũ, quanto magis eſt ab omni mendacio abſtinendũ. & ſi a iocoſo, magis ab officioſo,& maxime a ꝑnicioſo. Subdit Scotus, ſimiliter mẽdaciũ iocoſum eſt,qñ aliqs iocando intendit decipere, ita q deceptus uerè decipit̃,nõ tñ in aliquo, ĩ quo ſibi magnum nocumẽtũ inferatur,de quo iocantur illi, qui ſciunt ipſum decipi,& finaliter põt ipſe iocari,quemadmodũ dicit Aug. fuiſſe de mẽdacio Ioſeph,q ueraciter uoluit decipe fratres ſuos in uerbis illis,Geneſ.42.exploratores eſtis, ut uideatis infirmiora terræ ueniſtis,&c.& tñ ipſe,q ſciebat oppoſitũ eſſe uerũ,iocari potuit de eorũ deceptione & timore,quẽ decepti incurrerũt,quo timore benemerito ſunt puniti ex proditione eorũ,qua uẽdiderant fratrẽ ſuũ ĩ Aegiptũ, Gen.37.cuius cã fuiſſent grauiori pęna plectẽdi.Et hoc ẽt alia uice ꝑterruit ipſe Ioſeph fratres ſuos de ſcipho inuẽto ĩ ſacco Beniamin, & ſe auguriatorẽ dixit,cũ tñ nõ eſſet, neq; intenderet auguriari diuina lege uetante.Deut.18.& Num. 23.& tñ dixit Ioſeph fratrib. ſuis, cur ſic agere uoluiſtis,an ignoratis,q nõ ſit ſimilis mei ĩ auguriandi ſcientia. Gen.44.ipſe.n.immitti fecerat ſciphũ argẽteũ ĩ ſaccũ Beniamin , & tñ oẽs fratres, quaſi furti noxios arguebat, ut Beniamin ex utroq; parente germanũ ſecũ,quodã paliato colore iuſtitię retineret. iocabat̃ etenim & terrebat cãm ꝓ cã parãs,ut aliquãtulũ pęnã ꝓ ꝑcedẽti crimine ſuſtinerẽt,& ipſi poſtmodũ cęteriq; ſciẽtes cũ eodẽ iocatore pariter iocarẽtur.nõ immeritò igit̃ ĩ eodẽ ꝑdictũ iocoſũ mẽdacium a mortali culpa potuit rationabiliter excuſari, &c.

Explicit Tractatus Ioãnis a Capiſtrano de Stimulo & Speculo Conſcientiæ,ſiue de ſerenanda Conſcientia , qui nunc primùm in lucem prodit.

D. GVILIELMI LE ROVILLE ALENCONIEN. CAVSIDICI.

De iuſtitia & iniuſtitia.

CVM omni generi animantium (inqt ille eloquentiæ parens Cice. officiorum primo) principio ſit ab ipſa natura tributū, vt ſe & vitam corpuſq; tueatur, declinet quæ ei nocitura videantur, & omnia quæ ſunt neceſſaria ei ad viuendum acquirat. ¶ Idcirco iuſtitiam (quę vtilitatem hominū conſeruat & continet, decernit vt ab homine inerti atque inutili, ad ſapiētem, bonum, fortemq; virum transferrētur res ad viuendum neceſſariæ, prout dicit idem Cice. offi. 3.) nō ſolum vtile eſt cognoſcere eius tramites, ſed etiam valde neceſſarium omnibus hominibus. Quid melius (inquit Io.) tinctus in tracta. de inſti. regiminis dignitatum. quid Deo acceptius, quàm per iuſtitiam ſeruare in oībus animū incorruptū, & in rebus exterioribus ęquitatē, qđ alterum non lędat, & efficere, vt hoīes a delictis & criminib. contineant, quæ legibus & iuſtitiæ inſtitutionibus coercentur, quā iuſtitiam purè & integrè obſeruando homo a mortali diuinus efficitur. ¶ Iuſtitia.n. eſt ſplendor magnus, ex qua viri boni nominātur, vt dicit idem Cice. off. lib. j. In qua quidem ſimul oīs virtus continetur, vt teſtatur B. Hiero. in Epiſt. 18. ad Demetriadem. Et Pau. de Caſt. in l. Iuſtitia. ff. de iuſt. & iur. ¶ Eſt.n. illa regina, de qua Prophe. ait Pſal. 44. Quæ ſedet coronata a dextris Dei in veſtitu deaurato circundata varietate. De qua Euripides & Ariſt. 5. Ethi. Neque Heſperus, neque Lucifer ita admirabilis. Eſt etiam omnium mater virtutum, cæterarumq; nobiliſſima, ꝓut dicunt Cice. offi. 3. Ariſt. Ethi. 5. & Thom. 2. 2. q. 58. arti. fin. Priſci igitur eam aſtream quaſi ex aſtris demiſſam iuſtitiam reginam nuncuparunt, quod teſtantur Ariſt. vbi ſup. & Cice. in 3. offic. qđ etiam probatur Pſal. 84. Iuſtitia de cœlo proſpexit.

SVMMARIVM.

1 *Iuſtitiæ variæ deſcriptiones.*
2 *Iuſtitia dupliciter accipitur.*
3 *Iuſtitia impropriè ſumpta quid ſit.*

SEd quoniam nephas eſt omiſſis initijs & interpretatione non repetita materiam tractare, prout dicit iuriſcō. Caius in l. j. ff. de orig. iuris, ad qđ ēt facit id, qđ ſcribit Cice. in proę. offici. ¶ Oīs (inqt ipſe) quæ a ratione ſuſcipit̄ de aliqua re inſtitutio, dēt a diffinitione proficiſci: vt intelligatur, quid ſit, de quo diſputatur. Et ideo vidēdum eſt de ſignificatione & diffinitione iuſtitię. ¶ † 1 Eſt igitur iuſtitia ſm Beatū Tho. 2. 2. q. 58. ar. j. & iuriſperitū ĩ l. j. ff. de iuſt. & iu. habitus ſm quā ꝯſtāti & ꝑpetua voluntate ius ſuū vnicuique redditur. ¶ Secūdum verò Cupum de Oliueto Hiſpanū in regula monachorum ſancti Hiero. c. 27. & eſt in tertia parte epiſtolarū beati illius Hier. in ſexta, eſt ſingularum rerum & perſonarum ęquiſſima diſtributio, quam quis obtinens, & cui adhęrent vitam ſuam diſpoſitè & ſine turbatione cōſeruat, cuſtodit in oībus ęquitatem ſcit quid Deo debeat, quid ſanctis, & ęqualibus reddat, quid nō deneget ꝑtātibus huius ſeculi, quid ſibi retineat, quid ꝓximo cōpetat, & quid alienis cōcedit, aut congruit. ¶ Scđm verò Cice. vete. Rheto. lib. 2. tit. 9. ſic diffinitur. eſt habitus animi cōi vtilitate conſeruata, ſuam cuiq; tribuens dignitatē. eius initium eſt a natura ꝑfectū, deinde quædā a cōſuetudine ex vtilitatis rōne venerunt: poſtea res & ab natura ꝑfectas, & ab conſuetudine ꝓbatas legum motus & religio ſanxit. ¶ Sed quia (teſte Tho. 2. 2. q. 58. art. 8.) oēs virtutes Cardi. dupliciter accipiuntur. Vno modo ſm ꝙ ſunt ſpeciales virtutes habentes determinatas materias. alio modo, ꝙ ſignificāt quoſdam generales modos virtutes, & ideo dicendū eſt, ꝙ iuſtitia † 2 propriè ſumpta accipit̄ dupliciter, videlicet gn̄aliter, & particulariter. Gn̄aliter, qua præcipiuntur, & ordinantur actus oīum virtutum, prout dicunt Tho. vbi ſup. & Richar. in 3. diſt. 33. arti. 5. q. 3. & Ariſt. in 5. Ethi. & vocatur iuſtitia legalis, quæ eſt in principe primò & quaſi architectonicè: quia cenſetur hr̄e oīa iura in ſcrinio pectoris, de quo glo. in c. dicenti. in verbo, iuris. 25. q. 2. per l. omniū. C. de teſt. Secundò eſt in ſubditis quaſi miniſtratiuè. ¶ Particulariter autem accipitur, prout eſt habitus conſtituens ęqualitatem ad alteram ſingularem perſonam, de qua per Richard. vbi ſupra ibi, quartò accipitur. ¶ Impropriè verò ſumpta iuſtitia eſt, quæ ad ſeipſum ſm diuerſas partes pertinet, & eſt rectitudo ordinis in partibus hominis, vt ſcilicet naſcibilis, & concupiſcibilis ſubdantur voluntati, & volūtas rōni, diſſinitur ſm Anſel. lib. de veritate. c. 12. Iuſtitia eſt rectitudo voluntatis ꝓpter ſe ſeruata, & Auguſt. lib. j. de moribus eccleſię. Eſt amor Deo tantum ſeruiens.

VIſa diffinitione iuſtitiæ, dicendum eſt ſecūdum Bal. in pę. Grego. in fi. ꝙ iuſtitia quodam triangulo continetur, veluti quadam turri fortiſſima triangulari, de qua quidem turri dicitur Prouerb. 18. Turris fortiſſima nomen domini. Et quòd de turri iuſtitiæ illud dictum ſit in promptu patet: quia nomen domini, quod eſt Chriſtus, eſt ipſamet iuſtitia. in c. exiſtiman. 11. q. 3. ſol iuſtitiæ in eccleſia nuncupatur.

SVMMARIVM.

1 *Fidei deſcriptio.*
2 *Fides quot modis accipitur.*
3 *Fides Marci Attilij Reguli Romani.*
4 *Fidei duæ ſunt partes, & eius effectus multiplices, & nu. 5.*

¶ De fide. Cap. I.

QValiter autem adęquantur iſtę virtutes turri iuſtitiæ videndum eſt. Et primò de fundamentis, quę quidem fundamenta ex duobus firmiſſimis lapidibus cōſtruuntur, quorum primus eſt vera fides, ꝓut teſtatur Cice. offi. j. & Aug. prout recitatur in c. j. vbi ſana. 24. quæſt. j. vbi dicitur, quòd vbi ſana fides non eſt, non poteſt eſſe iuſtitia, & ideo quia deficientibus fundamētis corruit ędificium. l. egi tecum. ff. de excep. rei iud. Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt, quod ex Chriſtus Ieſus. Pau. j. ad Corin. 3. Et vbi Chriſtus non eſt, fundamentum nullius boni operis eſt ſup ędificatum. in c. Cum Pau. j. q. j. Sine fide enim impoſſibile eſt placere Deo, qui iuſtitia eſt, quoniam iuſtitia eſt figura Dei, vt prædiximus. Fides ergo ſic deſcribitur † 1 ab Apoſtolo ad Hebrę. 11. c. Eſt ſubſtantia rerum ſperandarum argumentum non apparētium. Magiſtraliter autem ſic deſcribitur per glo. in rub. de ſumma Trinitate, & fide Catholica. Eſt voluntaria certitudo abſentium. infra ſcientiam, & ſup. opin. Conſtituta itaque ſcientia hēt cognitionem, fides verò non. vnde dicit Aug. Fides eſt credere, quod non vides, in cap. in domo. de pœ. diſt. 4. Vndecim † 2 modis fides accipitur, ꝓut dicit Hoſt. in d. gl. de ſum. Trini. & fide Cath. Primò ponitur, & accipitur pro ſacramento baptiſmi in c. debitum. de baptiſmo, & in c. de Iude. 15. diſt. Secundò pro caſtitate tori. in c. Coniuges. 27. quæſt. 2. Tertiò, pro conuentionali ſecuritate, quæ etiam hoſti ſeruanda eſt, in c. Noli. 23. q. j. Ob id.n. cōiter dicitur, ꝙ graue eſt fidem fallere. l. j. rñſo. i. ff. de conſti. pecu. 3 ¶ Ad hoc poteſt incidenter adduci notabile exemplum † Marci Attilij Reguli, de quo in l. poſtliminij. ff. de cap. & poſtli. reuer. qui quidem cum captus fuiſſet a Xantippo duce Lacedemonio, & iuramento præſtito ꝙ rediret, miſſus eſt Romam pro cōmutandis captiuis, vnde cū eſſet in ſenatu diſſuaſit captiuos aduerſariorum reddi. Dicebat enim illos adoleſcentes eſſe, & bonos duces belli ſe iam ſenectute profectū. Cuius cū valuiſſet auctoritas captiui retenti ſunt, ipſe verò redijt Carthaginem. Non caritas patrię retinuit eum, nec amor vxoris, aut ſuorū. Cùm etiam non ignoraret ſe ad crudeliſſimos hoſtes, & exquiſita ſupplicia (quibus de facto expoſitus fuit) proficiſci, ſed fidem cōſeruandā putabat. Quartò accipitur fides pro conſcientia. c. Literas. §. porrò, de reſti. ſpo. in c. Quoniam omne. de præſcri. Quintò accipit pro credulitate, ſecundum quam credimus id quod non videmus. Et iſta ſup. diximus. vnde Grego. Fides non habet meritum, cùm humana ratio probet experimentum. Sextò accipitur pro legalitate ſeu confidentia. §. venditę. inſt. de rerum diui. Septimò pro ęqualitate, & exuberātia actio. §. actionū. inſti. de actio. ĩ c. cū venerabilis. §. j. de excep. Octauò ꝑ legalitate ſeu fidelitate, dolo ꝯ̄ria. c. Bona fides. depoſiti. Nonò ꝑ probabili ignorantia. l. q bonęfidei. ff. de acq. rerū domi. vel ꝓbabili credulitate. l. bonęfidei emptor. de ver. ſig. Decimò ꝑ ſimplicitate bona, ſeu innocētia, vñ dr̄ cōiter bonęfidei homo eſt, & nō eſt duplex, nō eſt malitioſus, ſed innocēs, q omni verbo credit. c. Innocēs. 22. q. 4. Vndecimò pro collectione articulorū, vt in rubr. de fide Catho. & in c. hæc eſt fides. 24. q. j. Et ĩ ſymbolo Anaſtaſij. Quicunq; vult ſaluus eſſe &c. ¶ † 4 Duæ autē ſunt fidei ſpecies ſm eundē Hoſt. in d. rub. in ſumma, vna formata, quā hn̄t boni, & ſancti. Alia informis. i. ſine forma, quam hn̄t mali, & exiſtentes in peccato, quin etiā demones hn̄t informem fidē. Et de iſta hr̄ in c. Oſius, de elect. De prima videlicet deformata eſt tex. in c. qđ apud. de confec. diſt. 4. 5 Effectus autē fidei † ſunt multiplices, & mutabiles. Nam fides in vnum fideles cōnectit, quos diuerſitas meritorum tenet, in c. ſit rector. §. qđ ergo. 43. diſt. Oīa purgat ĩ c. vlt. 15. q. vlt. ĩ c. ſi Petrus. 24. q. j. Itē vbi rō humana ꝯprehēdere neqt, fides ꝯplectit̄, & cōprehendit. in c. nō turbat̄, in fi. eadē cā & q. Itē ſupplet vbi baptiſmus, vel aliud ſacramentum haberi nō poteſt. in c. Baptiſmi, de conſecra. diſt. 4. vbi eſt exemplum de latrone crucifixo cū Ieſu. Item omnes procellas militantis eccleſiæ ſuperat. d. c. nō turbare. Item rem publicā magis quàm ſudores corporales gubernat. c. in qualibet. 23. quæſt. 8. Sine fide enim virtus falſa eſt etiam in optimis morib. in c. Omnes. §. Item. Aug. 28. quęſt. j. Et ideo dicit Beatus Hieron. tertia part. tract. nono, epiſt. 28. Hæc (inquit ipſe) vniuerſa

vniuerſa nobis inuiſibilia ante oculos ponit. Ad hanc ingreſſi Diabolū, & poteſtatem huius mundi, & harū tenebrarū deſtruimus. ¶ Et hæc de fide, quæ eſt prima petra fundamenti turris.

SVMMARIVM.

1 *Charitatis laus, & eiuſdem multiplex deſcriptio, & nu. 2.*
3 *Charitatis effectus.*
4 *Charitatis erga Deum, & homines exempla.*

¶ De charitate. Cap. 2.

EST Charitas ſecundus lapis turris iuſtitiæ: quia (vt teſtatur Aug.) vbi charitas non eſt, non p̄t eſſe iuſtitia. c. vbi ſana, circa fi. 24. q. † 1 Eſt enim radix omniū bonorum, prout dicit idem Aug. & tranſumptiuè in c. quia radix. de pœni. diſt. j. Qui em̄ manet in charitate, in Deo manet, & Deus cum eo. Io. in Epiſt. 4. c. creatura nāq; rationis capax & liberi arbitrij iuſtitiæ, & innocentiæ ſine charitate particeps eſſe non pōt. ca. tolle. de pœn. diſt. 2. Charitas.n. nunquam excidit, ideſt in hac vita eſt, & in futuro erit ſęculo, & dicitur hoc ad differentiā fidei, ſpei, & Prophetiæ, prout dicit text. & ibidē Archi. in c. Charitas. c. 3. de pœni. diſt. 2. Eſt † 2 autem Charitas, vt ait Proſper, lib. de cōtemplatiua vita, & tranſumptiuè in c. Charitas. c. 2. de pęni. di. 2. Recta uoluntas & ab omnibus terrenis ac præſentibus prorſus aduerſa, iuncta verò Deo inſeparabiliter, & ignita igne ſpirituſſancti, a quo eſt, & ad quem refertur incenſa, omnis inquinamēti extranea, corruptionis neſcia, nulli vitio mutabilis obnoxia, ſuper omnia quæ carnaliter diligūtur excelſa, affectionū oīum potentiſſima, diuinæ cōtemplationis auida, in omnibus ſemper inuicta, ſumma actionum bonarū ſalus, morum finis cœleſtiū præceptorum, mors criminum, vita virtutum, virtus pugnātiū, palma victorum, anima ſanctarum mentium, cauſa meritorum bonorum, præmium perfectorum. Sine qua nullus Deo placuit, cum qua aliquis peccare nō poterit, nec potuit. Fructuoſa in pęnitentibus, lęta in proficientibus, glorioſa in perſeuerātibus, victorioſa in martyrib. operoſa in omnibus omnino fidelibus, ex qua quicquid eſt boni operis, viuet: ſecūdum verò Lupum in regula monachorum ſancti Hier. c. 29. eſt dilectio. Dilectio autem eſt vinculum animarū caſta & ſincera, & ſine ęmulatione Charitas, conſummatio omnium mandatorum, breuitas omnium præceptorum. Quam cum quis habuerit, omnia habet, ſine hac in alijs virtus, remanet imperfecta, iuxta illud. j. ad Corin. 13. c. Si linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem nō habeam, factus ſum velut ęs ſonans, aut cymbalum tinniens. Et ſi habuerim Prophetiā, & nouerim myſteria omnia & omnem ſcientiam. Et ſi habuero omnem fidem, ita vt montes transferā, charitatem autem non habuero, nihil ſum. Meritò ergo iuxta fidem ponitur, cùm vna ſine altera ſit prorſus inutilis: vt prætactū eſt. ideo dr̄ ad Gal. 5. c. ꝙ fides per charitatem operatur, eſt ideo Charitas dilectio Dei & proximi. in c. tolle. de pœni. diſt. 2. Item Charitas dr̄ aqua, vt habetur in c. Charitas eſt aqua, eadem diſt. & dicit ibidem Archid. ꝙ dicitur aqua, quia ad modum aquę lauat 3 & delet peccata. ¶ De effectu † autem Charitatis dicendum ſm Augu. prout refert Archid. in c. Charitas. c. 2. ante fi. eadem diſt. Quod naſcit̄, nutritur, roboratur & perficitur: naſcitur in appetitu. ſ. cum aliquis appetit voluntatem Dei fieri ſuper omnia: nutritur in cogitatione, cum. ſ. in hoc cogitat, & in hoc perſiſtit: roboratur in operatione, & non aduertendo ſe ad hoc ꝑꝑ aliqua mala quæ ſibi aduenient poſtmodū. Perficitur & tunc: qa ꝓpter defectus naturales & impedimēta corporalia non poteſt plenè hoc velle ĩ vita iſta cupio diſſolui & eſſe cū Chriſto, vt ibi plenè & perfectè poſſit hoc velle. ſ. ꝙ voluntas Dei ſup oīa fiat. ¶ De 4 charitate.n. erga Deum, † & inter homines infinita legūtur exēpla, inter quæ legitur, Gen 17. de Abrahamo, qui filium ſuū vnigenitum conatus eſt immolare, eo ꝙ ei iuſſerat Dn̄s, vetitus tn̄ & impeditus Dei iuſſu nobis charitatis erga Deum exemplum tribuit. ¶ De matre etiā 2. Macha. 8. c. legitur. Quæ quidē cū ſeptē filijs ſuis maluit ꝑ diuerſa ſupplicia mori, quàm veri Dei cultum abnegare. Infiniti etiam Martyres fuere, quorū infinitus eſt numerus, qui ꝑꝑ charitatem, quam erga Deum habebāt, mori maluerunt, q̄ charitatem deſerere. ¶ Charitas ēt inter homines eſt neceſſaria, vt ſup. diximus, nec tantū proximos amare cogimur: quia conſanguineos vel affines noſtros, ſed propter hoc tātum, ꝙ naturæ ſunt noſtræ participes. Nam proximi noſtri credendi ſunt omnes homines naturæ noſtræ participes. d. c. Charitas eſt. vèr. Item non illi. de pœni. diſt. 2. Et de iſta charitate multa & diuerſa exempla reperiūtur. De Ionatha.n. Sauli regis filio legitur in li. Regum, qui charus fuit Dauidi, eo ꝙ neque patris ſuperbia ipſi etiā filio formidāda, neq; crudelitas illius: quia Dauid quærebat occidere, potuit illum a propoſito auertere, qui in volūtates regis amico exitiales, non deſiſtit ei patefacere, ita vt nihil tā ſubitum ferociſſimus rex de eo ſtatuerit, ꝙ non ille tempeſtiuè Ionathæ ſtudio caueret. ¶ Item & aliud exemplum Thobia legitur, qui Babylonica captiuitate populus egenos & afflictos conſolabatur, ſubleuabatque proprijs fortunis, mortuos ſepeliebat, & diuerſos actus charitatis in eos exercebat. Dominus etiā Ieſus Chriſtus Redemptor noſter docuit hominibus charitatem eſſe maximam virtutem, nec tantum docuit, ſed præcepit, & exemplum prodidit. Qui humanitate recepta innumeros labores & ęrumnas paſſus eſt vſq; ad mortem incluſiuè, vt homo qui ſua culpa ruerat, aliena ope reſtauraretur.

SVMMARIVM.

1 *Spei deſcriptio, eius effectus & laus.*

De ſpe. Cap. III.

SVbſequenter de gradu ſeu ſchala videamus, qui quidem gradus ſpes vocatur. ¶ Eſt igitur ſpes ſm Arch. in c. poteſt. de pœ. diſt. 2. poſt Papi. futurorum bonorū expectatio, quæ exprimit humilitatis effectum, & ſedulæ ſeruitutis obſequiū. Dicta ſpes eo ꝙ ſit quaſi pes progrediēdi ad Deum: eſt.n. cupidorum, nemo.n. ſperat qđ non cupit, ſm verò Tho. in 2. ſen. diſt. 26. q. j. art. j. eſt extenſio appetitus inappetibile. ¶ Spes verò ſm Bea. Hiero. in 3. parte Epiſt. Tract. 9. in regula. 228. Eſt 1 † expectatio rerum futurarum, qua ſaluamur Paulo Apoſtolo ſcribēte ad Ro. 8. c. Spe.n. ſalui facti ſumus. Illa.n. beatiſſima nos perducit ad cognitionem & exercitiū iuſtitiæ, in proœ. inſtit. §. fi. ſm verò Aug. prout recitat Inn. ĩ c. Ex literis. de iureiu. Eſt certa expectatio futuræ beatitudinis. Tendit.n. ſpes laborum ad premium & honorificentiam, vt dicit. l. j. de aſſe. C. facit. l. fi. de ſta. & imag. C. Omnis quippe iuſtus ſpe & fortitudine nitet: ꝓut dicit Iſi. lib. de ſum. bono. lib. 2. c. 3. & ideo dr̄ Eſa. 40. c. Qui ſperant in dn̄o, mutabunt fortitudinem, aſſumēt pēnas ſicut Aquilę, current & non laborabūt, ambulabunt & nō deficiēt. ¶ Spes n. illa monſtrat reb. afflictis viam, ꝓut dicit Seneca tragędia. ¶ Iſta eſt.n. ſcala, quæ in ęternitatem aīum erigit, vt dicit Greg. li. 6. moraliū. ¶ Per iſtam ſcalam ad turrim ꝑuenire cupiebat. Dauid, dicēs Pſal. 60. ſpes mea turris fortitudinis a facie inimici. ¶ Licitū eſt igitur oīb. venire cupientib. ſub ꝑſidio & turris tegmine ꝑ verā ſpē aſcēdere, qa teſte Aug. ſup Pſal. 104. Qui gaudet in ſpe, tenebit & rem: q autē ſpem nō hēt, ad rem nō poterit peruenire.

SVMMARIVM.

1 *Prudentiæ deſcriptio.*
2 *Prudentiæ laus, effectus, & eius ſpecies.*

¶ De prudentia. Cap. IIII.

VIſis fundamentis, & ſcala quę quidē cōponuntur ex trib. virtutib. Theologalibus, uidelicet ex fide, ſpe, & caritate. Qua de cā ſuper illis uelociter tranſitum feci, reliquum uerò & correctionem Theologiæ profeſſorib. ſubmitto. Conſequēter ad portas poſt ſcalā ueniendum eſt: Prima quarum eſt prudentia. Secunda uerò fortitudo: de prudentia igitur 1 uidendum eſt. Eſt † igitur prudentia ſm Cice. li. 3. Retho. Calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorū & malorum. ¶ Dicitur prudentia a ſn̄ia cuiuſdam artificij, & appellatur prudentia multarum rerum memoria, & uſus plurium negotiorum. ¶ Prudentia uerò ſm Thom. 2. 2. q. 47. arti. 13. Illa dicitur uera & perfecta, qua conſiliamur, iudicamus, & præcipimus, quę ad bonum finē totius uitæ humanæ pertinet, & ſolis bonis conuenit. ¶ Sumpſit autem nomen a prudentia ſecundum eundem Tho. 2. 2. q. 40. art. 6. ¶ Dicitur autem prudēs ſecundū Iſid. Ethy. li. 10. quaſi porrò prouidens. ¶ Non ſine cauſa dicitur prudentia obtinere locum primi oſtij, ſeu primę portę, cùm ſcriptum ſit Prouer. c. 2. Si ſapientiam inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiæ. Si quæſiueris eam quaſi pecuniam, & ſicut theſauros effoderis illam, tunc intelliges timorem Domini, & ſcientiam Dei inuenies, quia Dominus dat ſapientiam, & ex ore eius prudentia & ſcientia. Cuſtodiet rectorum ſalutem, & proteget gradientes ſimpliciter ſeruās ſemitas iuſtitiæ, & uias ſanctorum cuſtodiens. Tunc intelliges iuſtitiam & iudicium &c. Et quòd prudentia ſit in ſapiente, facit illud, quod habetur in ca. Sapiens. de pœ. diſt. 2. ubi dicitur. Sapiens.n. nunquam inanis eſt, ſed ſemper habens in ſe amicum prudentiæ, qui poteſt dicere, iuſtitiā induebā, ueſtiebam iudicium. ¶ Nihil.n. diuinum eſſe pōt niſi prudentia ac ſapientia præditum ſit, prout elegāter dicit Plutar. in uita Ariſto. ¶ Prudentia enim docet, quomodo præſentia ordines, quomodo præteritorum recorderis, & quomodo futura prouideas, prout dicit Auguſt. in ſermo. de prudentia ad heremitas. ¶ Docuit enim nos Dominus eſſe prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ Matth decimo, & tranſumptiuè in c. q eccleſiaſticis. 36. diſt. ¶ Prudētis enim proprium eſt examinare conſilia multorum, & non cito facili credulitate ad falſa ꝓlabi, 2 ſm Sene. lib. de quatuor uirtutib. ¶ Quot † autē ſunt ſpecies prudentiæ:

dentiæ:& reſpondeo ſm Philo.vj.Ethi.& 3.Politi.Quòd quinq; ſunt eius ſpecies. Prima dicitur monoſtica, per quam quis regit ſeipſum. Secunda œconomica, per quam quis regis vnam domũ, vel vna familiam. Tertia militaris, per quam quis regit exercitũ. Quarta politica, architectonica ſiue regnatiua, vel legis poſitiua, per quam quis regit ciuitatem vel regnum. Quinta politica.ſ. ſimpliciter dicta ſubditorum, per quam ſe habent ad conſeruationem policiæ bene ordinatæ. ¶ Et hæc de prudentia, de qua & de ſapientia dicam in c.pen.lib.2.

SVMMARIVM.

1 *Fortitudinis deſcriptio, & vnde dicatur.*
2 *Fortitudinem quindecim iuuant.*

¶ De fortitudine. Cap. V.

SEcunda porta eſt fortitudo, ſine qua prima porta, quæ eſt prudentia, eſt innutilis, prout dicit B.Greg.ſuper Ezechiel. Omil. 3. Quid (inquit) prodeſt prudentia, ſi fortitudo deſit? Scire enim vnicuique, quod nõ poteſt facere, pœna magis, q̃ virtus eſt. Sed quæ prudenter intelligi, qđ agat fortiter agit, qđ intellexerit iam ꝓculdubio iuſtus eſt. Item vna ſola virtutum ſine alijs retineri non poteſt, prout dicit Ang. in lib.de pœn.& tranſſump.in c.conſideret.de pœ.diſt.5. iuncta gl. ibidem in verbo, detrimentum. ¶ Eſt † igitur fortitudo ſm Tul. vete.reth.lib.2.c.3. Conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio, ſm verò Philoſophum 3.Ethi. fortitudo vera eſt, per quam quis modiocriter timet & audet, ad hoc inclinatus ex habitu ꝑꝑ bonum finem, qui eſt conſeruatio boni cõis in periculis mortis: ſm verò Tho.2.2.q.123.art.2. Eſt firmitas animi in ſuſtinendis & repellendis his, in quibus maximè eſt difficile firmitatem hr̃e ꝑꝑ bonum virtutis. ¶ Et dr̃ a ferendo, ꝙ equo aĩo ferat aduerſa: vel a ferro, ꝙ ſit dura fortitudo ſecũdũ Plau. & Iſi. Ethy.lib.10. ¶ De fortitudine.n.dicit Ambro.lib.j.offi. Et poſt eũ Tho.2.2.q.vbi ſup. ꝙ nõ mediocris eſt virtus, quæ ſola defendit alia ornamẽta virtutũ aliarum & iudicia, cuſtodit, & quæ inexpugnabili prælio aduerſus oĩa vitia decertat, inuicta ad labores, fortis ad ꝑicula, ridigior aduerſus voluptates auaritiã fugat &c. ¶ De iſta etiam fortitudine dr̃ Prouerbiorum.30. ca. Leo fortiſſimus beſtiarum ad nullius pauebit occurſum: dicit.n.Grego. libro mora.c.7. ꝙ iuſtorum fortitudo eſt carnem vincere ꝓpriæ voluntatis & contrariæ delectionem vitæ præſentis extinguere huius mundi aſpera pro eternis præmijs amare proſperitatis blãdimenta cõtemnere aduerſitatis metum corde ſuperare. ¶ Fortitudo.n.ſimpliciter eſt, circa timores periculorum mortis: circa verò alia eſt fortitudo ſm quid, prout Ariſt. Actus verò fortitudinis principalior eſt ſuſtinere, ideſt immobiliter ſiſtere in periculis quàm aggredi: quia, vt dicit idem Ariſt.3.Ethi. In ſuſtituendo triſta maximè dicuntur aliqui fortes. ¶ Et notandum eſt, ꝙ † quindecim ſunt, quæ fortitudinem tam animi quàm corporis iuuant. ¶ Primum eſt timor Domini. Prouer.14.capit. In timore Domini fiducia fortitudinis. ¶ Secundum eſt fides.2. Paralip. 15.capit. Confortamini & non diſſoluẽtur manus veſtræ. & j.ad Cor.3. Fortes facti ſunt in fide. ¶ Tertium eſt ſpes. Eſaiæ 30. cap. In ſilentio & in ſpe erit fortitudo veſtra. ¶ Quartũ eſt charitas. Frater, qui adiuuatur a fratre, quaſi ciuitas firmat. Prouerbiorũ 18.capitu. ¶ Quintum eſt ſapientia. Prouerb.23. capit. Vir ſapiẽs fortis eſt, & vir doctus robuſtus. ¶ Sextũ eſt iuſtitia, ſine qua fortitudo equè nõ cenſetur virtus, ſed vitium, in auct. vt oẽs obed. iud.prouinc.in prin.colum.quarta, vbi dicitur. Nec fortitudinẽ, quæ non eſt cum iuſtitia laudabimus &c.& ibi vide not.tex.

¶ Septimũ. Eleemoſinæ ſeu beneficia. Prouerb.vigeſimoſecũdo, ca. Victoriam & honorem acquirit, qui dat munera, aurum enim frangit fores adamantinas: vt dicitur Poly. lib. quinto, c.9.

¶ Octauũ oratio. Cùm etenim eleuaret manus Moyſes vincebat Iſrael. Exod.17. ¶ Nonum temperantia. Nulla aduerſitas deijcit, quem proſperitas nulla corrumpit: prout dicit Greg. tertio mor. ¶ Decimum exercitatio. Ruſticus enim habet neruos duros, & fortes lacertos, hoc facit exercitatio. ¶ Vndecimum exempla robuſtorum: vnde ſecundo Machab.ſexto, hoc modo vita deceſſit Eleaſurus memoria mortis ſuæ exemplum virtutis & fortitudinis relinquens.

¶ Duodecimum diſciplina corporis. Quid mirum, inquit Bernardus, ſi hoſte debilitato fortior efficeris.

¶ Tertiumdecimũ maiorũ exhortatio. vñ ad Hyer.ad Demetria.& hr̃ in 3.par.Epiſt. Pugilla fortitudo clamoribus excitatur.

¶ Quartumdecimum laudes ducis exercitus cum ab eo milites de ſerenitate laudantur. vnde Titus Liui. ſecundo ab vrbe condita. Addebantur & laudes, quibus haud minus quàm premio gaudent militum animi.

¶ Quintumdecimum, ſi habeatur notitia, quòd hoſtes territi ſunt. Iud.7. Confortabuntur manus tuæ, & ſecurior ad hoſtium caſtra deſcendes. Nam ſubita bella conturbant. ¶ Et hæc de fortitudine, & conſequenter de duabus portis, de quibus habetur Pſal.117. Aperite mihi portas iuſtitiæ &c.

SVMMARIVM.

1 *Silentium quid ſit, vnde dicatur, & eius effectus.*
2 *Silentium turbantes qualiter puniuntur.*

¶ De ſilentio. Cap. VI.

IN turri iſta iuſtitiæ eſt vna apertio, ſeu vnum foramen, per qđ bombardæ ſeu falcones trahunt ad defenſionem turris, quando opus eſt. ¶ Et ꝑ dictam apertionem intuitur pars interior dictę turris, in qua quidem interiori parte inſpicitur ſilentium eſſe depictum & nõ immerito; quia iuſtitia cultum ſuum perdit, quando ſilentia iudicij obſtrepentium turba cõfundit, dicente Domino per Prophetam Eſa. Erit cultus iuſtitiæ ſilentium. Eſa.32.cap. & tranſſump. in c. fi. quinta quæſt. quarta. ¶ Silentium enim † ſecundum Luc. de Pęn. in l.ſi de cenſi.& cen.lib.11.C. nihil eſt. Sed vbi vox nulla eſt, ſilentium dicitur. ¶ Deriuatur enim a ſileo, quod eſt idem, quod taceo, & eſt fictum verbum ab ſ, litera, quæ nota ſilentij eſt, ſecũdũ Nico. Pero. in Cornuco. in princ. Vnde in locis literarijs publicisq; cõuentibus dum volunt ſilentium indicere, ſ, literam quaſi ſibilãdo pronunciant. ¶ Differt tamen ſilentium taciturnitate, ſed Seruium, Quia ſilere dicitur, qui nondum cœpit loqui, tacere verò qui iam cœpit. ¶ In quiete enim, & ſilentio veritas melius intuetur, vt colligitur in d.cap. In loco verba enim ſapientum, ſeu iuſtitiæ aut conſilij potiſſime iuriſperitorum in ſilentio ſunt audienda. Eccleſ. nono. capit. Et cum taciturnitate intenta. Iob. 29. Intenti tacebant ad conſilium meum. † Qui verò ſilentium perturbauerit, eijciatur & excommunicetur. dic.c. In loco. Item diminutionem famæ patietur in cap. Infantes. in §. Siquis adeo. tertia quæſtione ſeptima. Iu. ciuitatis perturbator ſilentij capite punitur, prout eſt text.not. in l. Denunciamus. C. de his qui ad eccleſ. confug. ¶ Aequitas enim petitionis eſt commendanda iudici ſine verborum atrocitate. l. Si manumiſſoris. de obſeq. patro. præſtandis.

SVMMARIVM.

1 *Iuſtitiæ ſex ſunt partes.*
2 *Religionis deſcriptio, & vnde dicatur.*

¶ De religione. Cap. VII.

DE lapidibus poſtmodum videamus. Sunt † autẽ principales partes ſeu lapides turris iuſtitiæ ſex ſecundum Cice. veteris rethorices, lib.2. c.pen. videlicet religio, pietas, obſeruantia, quæ includit obediẽtiam, veritas, gratia, vindicatio. Quas quidem ſex partes videtur etiam attribuere iuſtitiæ Beatus Thom.2.2.quæſt.80.arti.primo, de quibus partibus ſeu lapidibus videndum eſt ſeriatim. ¶ Et primò de religione. ¶ Eſt igitur † ſecundum Cice. vbi ſup. virtus, quæ ſuperioris cuiuſdam naturę, quam diuinam vocant, curam ceremoniamque affert. ¶ Tripliciter, enim deriuatur ſm Tho.2.2.q.81.art j. ¶ Primò dicitur a reeligẽdo.ſ.ea quæ ſunt diuini cultus: quia huiuſcemodi ſunt, frequẽter in corde iuxta illud Prouerb. c.3. In oĩbus vijs tuis cogita illum. ¶ Vel ſecundò dicitur a reeligendo: quia Deum reeligere debemus, quem amiſeramus negligẽtes ſcđm Aug. lib.10. de ciuitate Dei. ¶ Vel tertiò dicitur a religando: quia nos religat omnipotenti Deo ſecundum Pap. & Aug. lib. de vera relig. ¶ Qualiter autem diuerſimodè accipiatur, vide infra in 2. lib. c. ante. ¶ Religio.n. ꝑut dicit Hug. de clauſt. animæ. lib.j. Multa beneficia cõfert. Eſt.n. abundãs pauperi, mediocri ſufficiens, tolerabilis diuiti, infirmis larga, delicatis compatiẽs, fortioribus moderata, pęnitentibus miſericors, pueris ſeuera, & bonis optima. ¶ Religio † enim ſm Iac. in Cano. ſic deſcribitur. Illa eſt religio munda & immaculata apud Deũ, viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorum & immaculatũ ſe cuſtodire ab hoc ſeculo. ¶ Sine etenim religione vita hominum ſtultitia & immanitate cõpletur, ꝑut eleganter dicit Lactan. Fir. lib. de ira Dei. c.8. circa fi. Itẽ idẽ Fir. ibidẽ c.12. dicit, ꝙ religione iuſtitiaq; detracta ad ſtultitiam pecudum amiſſa ratione deuoluimur. ¶ Qualiter † autẽ accipiatur, vide ꝑ Bar. in l. Cunctos populos. de ſum. tri.& fi. Cath. C. in 2. col.4. oppoſitiones. & per Barb. & Philip. Decium in c. In Eccleſiarum. col.6.4.q. princi. de conſtit.

SVMMARIVM.

1 *Pietatis deſcriptio ad quos referatur, & quotupliciter ſumatur.*
2 *Pietatis laus, & in quibus conſiſtat.*
3 *Obſequium patrono debetur, obedientia Principi. Et quibus debeatur reuerentia.*

¶ De

¶ De pietate. Cap. VIII.

SECVNDVS lapis iſtius turris eſt pietas. ¶ Quæ † ſic deſcribitur ſm Tull. vbi ſupra, & Tho.2.2.q.80.arti.1. Eſt per quam ſanguine iunctis, patriæq; beniuolis officium & diligens tribuitur cultus. ¶ Dicit enim idem Tho.2.2.quæſt.101, art.3. Quòd pietas eſt ſpeciales virtus. Et principaliter eſt ad parentes & ad patriam in quibus includuntur omnes conſanguinei, ciues, amici patriæ.

¶ Poteſt tamen ſumi pietas tripliciter.

¶ Vno modo propriè pro cultu diuino, prout dicit Aug. lib. de ciuitate Dei.

¶ Secundo modo dicitur pietas impropriè ipſa miſericordia. vnde Aug. vbi ſupra. More vulgi in operibus miſericordiæ nomen pietatis frequentatur.

Tertio modo ſumit̃ pietas propriè pro cultu & honore, qui exhibetur parentibus, & patriæ, & ſic ſm diffinitionẽ Tullij vbi ſupra. Facit ad caſum dictum Arch. in c.ſi quælibet.22.q.2. ¶ Ad veram enim pietatem ſequendam non ſufficit bella neſcire, cõcordia cum omni ſeruare omnes homines tam inimicos q̃ amicos pro fratribus diligere, cohibere ira, omnemq; animi furorẽ trãquilla moderatione lenire, niſi veri Dei cultus ſeruetur, prout dicit Lactan. Fir. lib.5.& 10. Meritò inquit ipſe, huiuſcemodi pietatem pęna cõſequitur, & offenſa diuinitas ſcelere hominũ prauè religioſorum graui eos infortunio mactat. Qui licet factis moribus viuant in ſumma fide atq; innocentia: tamẽ quia deos colunt, quorum ritus impios ac prophanos Deus verus odio habet iuſtitia, & numine verę pietatis alieni ſunt. ¶ Pietas aũt nihil aliud eſt, q̃ Dei notio, ſicut Trimegiſtus veriſſimè deſcribit, ꝑut refert idem Lactan. eo. lib. c.15. vbi etiam dicit, ꝙ pietas & æquitas ſunt venæ iuſtitiæ. Item pietas eſt mater boni operis, prout dicit Greg. & habetur in d.c.ſi quælibet.22.q.2. ¶ Et ideo † dicebat Pau.j. ad Tim 4.c. Exerce te ipſum ad pietatem, nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt, pietas autem ad omnia vtilis eſt, promiſſionẽ habens vitæ, quæ nunc eſt, & futuræ. Super quo Amb. Pietatem ſequens, inquit, ſi lubricum carnis patiatur, non peribit, quia per hoc ꝙ aliquis pietatis operibus vacans in peccato mortali ſe diſponit ad gratiam, vt non facile permittatur ire in perditionem. ¶ Non eſt enim ꝙ ſic homines vt pietas mentis & bonitas, quæ tota in Chriſtiano eſſe debet, prout dicit Hie. in epiſt.3. parte tract.5. epiſt.18. ¶ Nec eſt ęſtimandum, pietatem ſolummodo conſiſtere in his, quæ pertinent ad miſericordiã, ſeu liberationem: Cùm conſiſtat etiam in criminũ punitione. ¶ Nõ eſt eñ crudelitas crimina pro Deo punire, ſed pietas. c. legi.24.q.8. Pietas enim (vt ſupra diximus) propriè debetur parentibus: vt habetur in c.6. die. vltra medium.35. diſt. ¶ Sicut † obſequium in patronis. c. longinquitatem.22.q.2.& obedientia principi & pręlatis in c.ſi quis venerit, & in c. omnes principes. de maio.& obe. Itẽ debetur reuerentia illis principib. ꝑſtãtib. c. dicat aliqs.23.q.5. ¶ Item ſenib. l.fi. ff. de fi. inſtr. Honor patri & matri.30. diſt. c.1. ¶ Fidelitas dñis à vaſallis. c. de forma.22.q.5. ¶ Fides clientulo ab aduocato. l. quiſquis. poſt prin. de poſtu. C. quæ etiam debet haberi infirmo à medico. l. medicus. ff. de variis & extraor. co. ¶ Item pupillo à tutore. auct. vt hi qui obli. §. ſed ſi quis. col.6. & ſic de aliis. ¶ Ad propoſitum autem redeundo, dicendum eſt, ꝙ pietas olim pro dea Romani colebant, prout refert Nico. Pero. in cornuco. epi.16. Et dicitur pietas, prout doctiſſimi veteres tradiderunt, ꝙ quæ in ea ſunt, penitus & in penetralibus recondantur. Accipitur aliquando pietas pro ſcientia ſanctarum ſcripturarũ. c.ſi quis artem.37. diſt. Et hæc de pietate.

SVMMARIVM.

1 *Obſeruantiæ deſcriptio, & quot modis accipitur.*
2 *Obedientia in obſeruantia includitur: & eius deſcriptio.*
3 *Obedientia aliquando ſub pietate continetur.*
4 *Obedientia qualiter generetur, quot conditiones habeat, & quo iure introducta ſit.*

¶ De obſeruantia & obedientia. Cap. IX.

TERTIVS lapis turris iſtius eſt obſeruantia, quæ ſm Tullium veteris rethoricæ. c.9. ſic deſcribitur. Eſt (inquit) obſeruantia † per quã hoĩes aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam & honore dignantur: ſm verò Tho.2.2.q.102.ar.2. Eſt virtus ſpecialis, per quã honorantur perſonæ in dignitate conſtitutæ, & ſic cum Tullio concordat. ¶ Obſeruare tamen aliquando pro callidè aduertere accipitur. vnde Terent. in Andria, Obſerues filium quid cum illo conſilij captet. ¶ Accipitur aliquando pro expectatione, ſeu ꝓſtolatione. l.ſi quando. C. de teſti. ¶ Accipitur etiam pro cura. l.2. de decurio. lib.10. C. Accipitur etiam pro cuſtodia. l.fi. de ſum. Tri.& fi. cat. C.& l.1. de ſpor. C. de verbo obſeruantia, vide tex. in l. filiam. ff. de aur.& arg. leg. l.2. de vſucapi. pro empto. C. Obſeruãtiam etiam aliquando ſumitur pro vſu & conſuetudine nõ ſcripta, prout no. Abb. Panor. in c. cum cauſam. j. col. de ele.

Sed quia obedientia † in obſeruantia includitur: prout dicit Tho.2.2.q.80.ar.j. ideo de illa videamus. Et dicẽdum eſt ſm Ang. de Claua. in ſum. ꝙ duplex eſt obediẽtia, videlicet obedientia, quæ debetur Deo, & obedientia, quæ debetur hominib. ¶ Quę eñ Deo debetur ab Anſel. ſic deſcribitur, eſt affectio voluntatis coniunctæ Deo. ¶ Quę verò hominibus debetur, ſic deſcribitur ab Aug. lib. queſtionum Gen. & tranſſump. habetur in c. eſt ordo.23.q.5. ¶ Eſt (inquit) ordo naturalis in hominib. vt ſeruiant fęminæ viris, quod minimè obſeruatur, & filij parentibus: quia in illis hæc iuſtitia eſt, vt maiori ſeruiat minor. Oportet tamen magis Deo obedire, q̃ hominib. prout dicitur Act.5.c. in c. Si Dominus.11.q.3. in c. Iuratos.15.q.6. ¶ Obediẽtia verò ſm Io. Damaſce. lib.3.c.4. generaliter ſic deſcribitur. Eſt voluntatis propriæ ſubiectio. Greg. lib.35. mora. tractãs illud.1. Reg.15. Melior eſt obedientia quàm victimæ. ſic ait. Obedientia ſola virtus eſt, quæ menti ceteras virtutes inſerit, inſertaſq; cuſtodit, & ſola ſibi meritum obtinet. c. ſciendum.8.q.1. ¶ Obedientia † enim, vt pręmiſimus, ſub obſeruantia cõtinet̃, & hoc inquantũ procedit ex reuerentia prælatorum. inquantum verò procedit ex reuerẽtia parentũ, ſub pietate continetur. inquantum verò procedit ex reuerentia Dei cõtinetur ſub religione, & pertinet ad deuotionẽ, quæ eſt principalis actus religionis, vnde ſm hoc laudabilius eſt obedire Deo, quàm offerre ſacrificium. Et ſic ſub diuerſis virtutibus continetur. ¶ Secũdum tamen ſe conſiderata, prout reſpicit rationem pręcepti, eſt vna virtus ſpecialis ſm Tho.2.2.q.104. ar.3. Qualiter † autem generatur obedientia. Dic ſm beat. Hier. ad Ctheſiphonem vrbicum, & habetur in 3. par. epiſt. tract. j. epi.2. Quod ex animi cõſilio, non ex corporis materia procedit, cũ ſit incorporalis. ¶ Obediẽtia enim prout dicit Arch. in d.c. ſciẽdum. dicitur habere nouẽ conditiones, videlicet vt libenter fiat ſine murmuratione cordis. Act.9.c. Quid me vis facere? ¶ Secunda humiliter ſine vocis contradictione. Oſeæ.4.c. Populus tuus, ſicut hi qui contradicunt ſacerdoti. ¶ Tertia conditio, vt fiat celeriter ſine dilatione. Eſa.8.c. Voca nomen eius celeriter.

¶ Quarta: vt fiat hilariter ſine vultus triſtitia & mœrore.2. ad Corinth.9.ca. Nam ex triſtitia aut neceſſitate: hilarem enim datorẽ diligit Deus. ¶ Quinta, vt fiat integraliter ſine operis diminutione. Ioan.5. Omnia quę præcepiſti mihi pater faciam. ¶ Sexta, fiat ſimpliciter, vt ſine mandati nimia diſt. Pſal. in auditu auris obediunt mihi. ¶ Septima, vt fiat prudẽter ſine errore. Act.5.c. Oportet magis obedire Deo, q̃ hominibus. ¶ Octaua, vt fiat veraciter ſine fictione, ad Coloſ. in c.3. Nõ ad oculum ſeruiẽtes, quaſi hominibus placentes. ¶ Nona, vt fiat perſeueranter ſine intermiſſione, ad Philip.2.c. Factus eſt obediẽs vſq; ad mortem. & beatus Ber. dicit, ꝙ verus obediens neſcit moras, nec mandato procraſtinat, ſed aures parat auditui, oculos viſui, manus operi, pedes itineri. Et ſic ſe totum interius colliget, vt imperãtis exterius impleat voluntatem. ¶ Quo autem iure introductum ſit, ꝙ homo homini ſeruire debeat: Reſpondendum eſt ſm Tho.2.2.q.104. arti.1. ꝙ iure naturali & diuino introductum eſt. dicit enim Grego. c. vlt. mor. ꝙ dum alienę voluntati nos humiliter ſubdimur, noſmetipſos in corde ſuperamus. Et facit illud, quod habet ad Hebr. c. vlt. Obedite præpoſitis veſtris. & ad Ro.13.c. Omnis anima poteſtatib. ſublimioribus ſubdita ſit: de laude autem obediẽtię & bonis illius, vide in regula monachorum beati Hier. in 2.c.

SVMMARIVM.

1 *Gratiæ deſcriptio quotupliciter ſumatur, & in quot inueniatur.*

¶ De gratia. Cap. X.

GRATIA † conſequenter eſt quartus lapis turris iuſtitię, quę ſm Tul. li.2. veteris retho. c.9. ſic deſcribitur, eſt in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria remunerandi voluntas cõtinetur: dicit eñ Tho.2.2.q.106.art.j. ꝙ gr̃a eſt ſpẽlis virtus reddens gr̃am bñfactori. ¶ Qualiter † autem diuerſimodè, & multipliciter ſumatur, vide per Arc. in c. gratia.1.q.1. dicit Beatus Tho.2.2.q.106. art.1. ꝙ gratia in quatuor inuenitur.

¶ Primò & principaliter inuenitur in Deo cauſa debiti, eo ꝙ ipſe primum principium eſt omnium bonorum noſtrorum. vñ 1. ad Cor.4.c. Quid habes quod non accepiſti? ſcilicet à Deo.

¶ Secundò inuenitur in patre, eo ꝙ eſt proximum noſtræ generationis & diſciplinæ principium.

¶ Tertiò inuenitur in perſona, quę dignitate pręcellit. Ex qua communia beneficia procedunt.

¶ Quartò autem in aliquo benefactore aliqua particularia & priuata beneficia percipiuntur, pro quibus particulariter & obligamur.

¶ Gratia enim ab Apoſtolo.2. ad Ephe. preponitur paci, quod refert beatus Hieron. ſuper Pſal.89. incipien. Domine refugium. Et hæc de gratia.

SVM-

SVMMARIVM.

1 *Veritatis multiplex deſcriptio, vnde orta ſit, & cuius ſit filia.*
2 *Veritas triplex eſt, & in quo cum iuſtitia conueniat.*
3 *Veritas tres ſunt gradus, et vnde extrahi debeat.*

¶De veritate. Cap. XI.

1 QVINTVS lapis turris iuſtitiæ eſt veritas, q̃ ſm Tullium vbi ſupra, ſic deſcribitur. Eſt † inquit, per quã immutata ea, quæ ſunt aut ante fuerunt, aut futura ſunt dicuntur, ſm verò Phylo. 2. me. eſt adequatio rei ad intellectum. ¶De terra enim ſumpſit originem, quod teſtatur Pſal. 84. veritas, inquit, de terra orta eſt, dicitur etiam veritas temporis filia ſm Aulum Gel. noc. acti. lib. 12. c. 11. circa finem. ¶ Veritas enĩ valet & vincit & viuit in ęternũ & obtinet in ſecula ſeculorum, prout dicitur in c. conſuetudo. 8. diſt. Et non vitiatur geſtorum erroribus. l. illicitas. §. veritas. ff. de off. præſi. ¶Quem etiam celare peccatum eſt in c. j. & c. dilectorum. de teſti. cogen. ad hoc facit quod no. Iaſo. in §. fi. circa fi. inſtit. de actio. vbi allegat iuriſconſultum in l. hęreditatum. §. fi. ff. ad l. fal. 2 ¶Triplex verò † diſtinguitur veritas ſm Tho. 2. 2. q. 109. ar. 3. ¶Prima eſt veritas vitæ, quæ oſtẽditur in eo, quod dicit Dominus, veritas mea. i. quæ eſt à me quam poſſideo. ¶Veritas tamen à quocunq; dicatur à ſpirituſancto eſt ſm Ambr. ¶Secunda eſt veritas doctrinæ, de qua idem Tho. vbi ſupra debet, ꝙ hęc conſiſtit in quadam manifeſtatione verborum, eorum de quib. eſt ſcientia. Vnde directè non pertinet ad virtutẽ veritatis, prout eſt virtus ſpecialis; vt quia ſacra ſcriptura veritas eſt. vnde Io. 17. c. Sermo tuus veritas eſt. ¶Tertia eſt veritas iuſtitiæ, de qua Tho. vbi ſupra. Veritas iuſtitię eſt ſm quod aliquis rectitudinem legis 3 in iudicijs, quæ ſunt ad alterum ſeruat. ¶Veritas † enim conuenit cum iuſtitia in duob. prout dicit idem vbi ſupra.

¶Primo modo in hoc, ꝙ eſt ad alterum manifeſtatio, quam diximus eſſe actum veritatis, ad alterũ autem eſt ſcilicet ea quæ circa ipſum ſunt, vnus homo alteri manifeſtat.

¶Secundo modo inquantum iuſtitia ęqualitatem quandam in rebus conſtituit. Et hoc etiam facit virtus veritatis, adęquat. n. ſigna rebus exiſtentibus circa ipſum. ¶ † Tres autem gradus ſeu ſtatus ſunt veritatis ſm Ber. lib. de grad. humili. ¶Ad primũ aſcẽdimus per laborem humilitatis. ¶Ad ſecundum per affectũ cõpaſſionis. ¶Ad tertium per exceſſum contemplationis. ¶In primo veritas reperitur ſeuera. In ſecundo pia. In tertio pura. ¶Veritatem e latebris etiã diuerſis cruciatibus religioſus tortor. i. iudex exigere debet, prout dicitur in c. illi qui. 5. q. 5. Et compellitũ quis loqui veritatem recõditam in horreo cordis ſui prout, not. Arch. in c. ſi forte. de elec. lib. 6. ¶De veritate enim legitur Zaca. 8. c. Nolite timere, hæc ſunt verba quæ facietis. ¶Loquimini veritatem vnuſquiſq; cum proximo ſuo, veritatem & iudiciũ pacis iudicate in portis veſtris, & iuramentum mendax ne diligatis. & ibidem, veritatem tãtum pacemq; diligite. Et ideo dicitur Eccle. 37. c. deprecare Altiſſimum, vt diligat in veritate viã tuã.

SVMMARIVM.

1 *Vindicationis deſcriptio, cui ſit neceſſaria, et quando dicatur cum virtute fieri.*
2 *Vindicatio in medio duorum vitiorum conſiſtit, et eius laus.*

¶Vindicatio. Cap. XII.

1 SEXTVS & vltimus lapis eſt uindicatio, quæ ſm Tulli. retho. uete. c. 9. ſic deſcribitur, eſt † per quã uis aut iniuria & omnino omne quod obfuturum eſt. i. iniurioſum defendendo, aut ulciſcendo propulſatur. Hęc uirtus eſt maximè neceſſaria habenti poteſtatẽ, ſeu prælationem, ſcilicet puniat crimina. vnde ad Roma. 13. ca. Miniſter Dei eſt, ſcilicet iudex quicunq; vindex in irã ei, qui malum fecit. j. Petri. c. 2. Subditi eſtote oĩ creaturæ humanę pp Deũ, ſiue regi quaſi præcellenti, ſiue ducibus tanquam à Deo miſſis ad vindictam malefactorum. i. punitionem, laudem verò bonorum. Eſt autem vindicatio tantum virtuoſa & licita inquantum tendit ad cohibitionem malorum, cohibentur autem aliqui à peccando, qui affectum virtutis non habent per hoc, ꝙ timent amittere aliqua, quæ plus amant quàm illa, quę peccando adipiſcuntur ſm Tho. 2. 2. q. 108. arti. 3. Dicit etiam idem Thom. ibidẽ 2 art. 2. circa fi. ¶† Quòd virtus iſta conſiſtit in medio duorum vitiorum. ſ. crudelitatis, & ſęuitię ſm exceſſum, & ſm remiſſionis defectum. Debet enim homo ſm omnes circunſtantias debitã menſuram in vindicando conſeruare, itaq; pęna, ſeu punitio zelo iuſtitię procedere debet: prout dicit Arch. in c. ea vindicta. 33. q. 4. Vbi etiam dicit idem Archi. ꝙ ea vindicta laudanda eſt, quę eo animo infertur, vt ille qui infert maiorem pęnam, paratus ſit ſubire, ſi ſimili delicto ſubiaceat.

3 ¶ † Licita eſt igitur vindicta, quæ introducta eſt, ne crimina remaneant impunita, vt ſupra diximus: & ad hoc facit c. nullus de bite. & ſing. in c. ſi peccatum. de peniten. diſt. j. vnde Hier. in epiſtola ad Ruſticum monachũ, nulli parcas, vt ſoli parcas animæ tuæ. facit. c. Illud. in fin. 24. q. 3. ¶Semper attendendum eſt, ꝙ vitia hominum corrigantur. c. prodeſt. 23. q. 5. Nemo enim (vt Plato ait) punit; quia peccatum eſt, ſed ne peccetur: reuocari enim præterita non poſſunt, futura tamen prohibentur per tormẽtorum terrorem. l. aut facta. §. fi. ff. de pęnis.

¶Eſt enim vlciſcendi & puniendi modus, prout dicit idẽ Cice. j. Offi. Atq; (inquit) haud ſcio an ſatis ſit eum qui laceſſerit iniuriæ ſuæ, pęnitere, vt & ipſe ne quid tale poſthac committat, & cęteri ſint ad iniuriam tardiores.

SVMMARIVM.

1 *Honeſtè viuere quid ſit, quid honeſtas, & vnde dicatur.*
2 *Honeſtas plus deſideratur in iure, quàm iuſtitia, quæ etiam legum rigori detrahit.*
3 *Honeſtas eſt præferenda omni pecuniario commodo.*

¶Honeſtè viuere quid ſit. Cap. XIII.

TVRRIS iſta, vt prædiximus, eſt triangularis, & de tribus fortiſſimis angulis conſtructa.

¶Primus quorum talibus verbis fabricatur. Honeſtè viuas, de quorum verborum importantia pauca uideamus, dicit enim Bal. in proę. Grego. in fi. col. ꝙ 1 angulus † iſte eſt bonum dirigens ad honeſtum, quod propriè appellatur bonum, cùm dicat Seneca, nullum bonum niſi honeſtum. Eſt autem ſm eũdem Bal. ubi ſupra bonũ in ſe & ad ſe, & eſt tutela maieſtatis regum, & e contrario contrarium iuxta illud Ouidii methamor. Non bene cõueniunt, nec in una ſede morantur maieſtas & amor. i. libido ſceptri grauitate relicta. Et non immerito pro angulo turris ponit honeſtas. Cùm nihil honeſtum eſſe poſſet, ꝙ iuſtitia uacet, prout dicit idem Tul. offi. j. & ideo dicit idem Tul. offi. 3. ꝙ ad honeſtatem nati ſumus, eaq; ſola expetenda eſt. & ibidem. Nihil turpe faciendum eſt bono uiro, etiam ſi ex omni parte lateat, etiam ſi oẽs deos homineſque celare poſſumus, nihil tamen auarè, nihil iniuſtè, nihil libidinoſè, nihil incontinenter eſt faciendum.

¶Sapientis enim eſt proprium nihil quod pęnitere poſſit facere, ſed ſplendidè, conſtanter, grauiter, honeſtè oĩa. unde Ambroſi. 2. de offi. Tantus eſt (inquit) ſplendor honeſtatis, ut uitam beatam efficiat trãquillitas conſcientiæ & ſecuritas innocentię. ¶Dicitur autem honeſtas ſm Iſi. Ethi. li. 10. & Arch. in ca. erit. 4. diſt. quaſi honoris ſtatutum conſeruans, unde honeſtum eſt, qđ 2 ſua ui trahit & allicit ad dignitatem. Plus † enim deſideratur in iure honeſtas, quàm iuſtitia, prout dicit tex. in d. c. erit. & in c. porrò. 35. q. 3. Detrahit enim honeſtas legum rigori.

¶Actio enim furti non datur patri contra filium, nec marito contra uxorem, nec econtra: & hoc propter honeſtatem, de marito & uxore eſt tex. in l. fi. §. fin. C. de fur. & ſer. corrup. & l. ſi quis uxori. in prin. ff. eo. de patre & filio eſt tex. ĩ d. l. ſi quis uxori. in §. j. ¶Item fiſco non permittitur rem, quam uendidit retractare pp honeſtatem. l. j. & 2. ne fiſc. rem quam uendi. lib. 10. ¶Honeſtas enim in omnibus requiritur negocijs: ut puta in lege cõdẽda. d. c. erit. 4. diſt. In matrimonio. l. ſemper. de ritu nuptiar. ubi habetũ ꝙ in coniunctionibus non ſolum quod liceat conſiderandum eſt, ſed etiam quod honeſtum ſit.

¶Item requiritur in uoto in c. magnæ. de uoto & uoti redẽp.

¶Item in iureiurãdo. in c. de forma. 22. q. 5. & hoc in iuramẽto fidelitatis, de quo iuramento & qualiter fiat, uide in d. c. de forma. Et etiam in alio iuramento facit. c. quemadmodum, de iureiur. honeſtus enim modus in omnibus ſeruandus non immoderata luxuria cuiuſq; ſubſequenda, prout dicit tex. in l. ex damni. in prin. ff. de dam. infec.

¶Item grauis iniuria uidetur, quæ inani honeſtatis colore ue3 latur. ¶ Eſt enim honeſtas † præferenda omni pecuniario commodo. l. miles. §. ſocer. ff. ad l. iul. de adul. tex. not. in l. reprehendẽda. de inſti. & ſubſti. C. unde & qui contra honeſtatem agit, excõmunicari poteſt, de hoc in c. in ſancta. iuncta gl. in uer. in hac. 92. diſt. ¶An autem aliquis inhoneſtè uiuẽs poſſit cogi ad honeſtè viuendum: & reſpon. ſm Iaſ. de May. in l. iuſtitia. de iuſt. & iu. & Pau. de Caſt. ibidem, & eundem Pau. in l. ex ea parte. §. j. ff. de uer. obl. ꝙ ſic. Ita dicunt ipſi, ꝙ ſi aliquis retineat uxorem & concubinam, quia honeſtè non uiuit, poteſt cogi dimittere cõcubinã. ¶Ita etiam ſi meretrix ueniat ad habitandum in aliqua uicinia; quia honeſtè non uiuit, & timor eſt, ne inhoneſtas mulieres inficiat, uicini poſſunt eam expellere.

SVMMARIVM.

1 *Alterum non lædere quid ſit.*
2 *Lædere ſeipſum an quis poſſit impunè.*
3 *Nemo ſe in bonis, ſicut nec in corpore lædere debet.*

¶Alterum non lædere, quid ſit. Cap. XIIII.

1 SECVNDVS angulus iſtius turris talis eſt. Alterum † non lædere: & ideo quod tibi non velles fieri, alteri non feceris, vt in prin. decre. no. & l. j. ff. de ſol. & lib. & l. ſeruus ea. ff. de ſer. export. vbi habetur, ꝙ beneficio afficere hominẽ intereſt hominis, pęnæ verò nõ irrogatę ſolam duritiã cõtinet. ¶ Detrahere enim aliquid alteri, & hoĩem hominis incommodo ſuum augere cõmodum, magis eſt contra naturam, q̃ mores, q̃ paupertas, q̃ dolor, q̃ cætera, quæ poſſunt aut corpori accidere, aut rebus ęternis, prout eleganter dicit Cice. lib. 3. Off. ¶Dicit enim Hierony. ad Celantiã, & habetur in 3. par. epi. trac. 6. epiſto. 22. ꝙ infinitæ ſunt partes iuſtitiæ, quas omnes vna breuis ſnĩa comprehẽdit, videlicet. omnia quæcũq; vultis vt faciãt vobis hoĩes, hæc facite illis. i. c. ponderet. 50. diſt. & in c. licet. 45. diſt. & in c. dilecti. de maio. & obe. Beatuſq; eſt, qui poteſt dicere cum beato Iob. Nulli nocui hominũ, iuſtè vixi cum omnibus. Iob. 3. c. ¶Puriſſima enim conſcientia canere cũ Pſ. Pſ. 110. Perambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meę.

1 ¶Sed † hic incidenter quæro, vtrum aliquis poſſit ſeipſum lędere, & ratio dubitandi eſt, ꝙ cùm in hoc paſſu ſpecialiter dicatur, non lædere alterum, ſequeretur, ꝙ in hoc per prohibitionẽ limitatam in altero ſit in ſe permiſſum, arg. l. cum de lanionis. §. cui fundum. de fun. inſtru. Et hoc ſumpto argumento à contrario ſenſu. Quod quidem argumentum eſt in iure fortiſſimum. l. j. §. huius rei. de off. eius cui man. eſt iuriſ. ff. ¶Et breuiter dic & ꝯclude omiſſis ſuperfluis altercationib. de quib. curioſus lector ſaturari poteſt in Ang. ſuper. §. iuris præcepta. inſti. de iuſt. & iu. & per Doc. in l. iuſtitia. ff. eodem. ꝙ nulli permittitur ſibi damnum inferre ſiue in corpore, ſiue in bonis. In corpore per l. omne delictum §. qui ſe. ff. de re mili. l. in fraudem. §. eius bona. de iu. fiſ. ff. l. parricidij. ad l. pompe. de parrici. faciunt no. per Bar. in l. Si quis aliquod. §. miles. ff. de pęnis. ¶Et ratio iſtorum eſt; quia nemo eſt Dominus membrorum ſuorum. per l. liber homo. ff. ad l. aqui. An autem incidat in cano. ſi quis ſuadente. 17. q. 4. clericus ſe vulnerans, dicit Ioan. Fabri poſt Iac. in §. iuris pręcepta. inſti. de iuſti. & iur. ꝙ non incidit, eſt tamen grauiter puniendus. dicit tamen Bal. in proę. Gregor. in 3. col. ꝙ ſi monachus trahit ſibi ſanguinẽ 3 in eccleſia percuſſiuè, eccleſia illa eſt interdicta. Et † ſicut nemini permiſſum eſt, immo multum prohibitũ ſe in corpore lædere, vt prædictum eſt, ſic etiam inhibitum eſt ſe in bonis lædere. Expedit enim reipublicæ, ne re ſua quis malè vtatur. §. ſed etiam maior. inſtit. de his, qui ſunt ſui vel alie. iur.

¶Qualiter autẽ procedit argumentum a contrario ſenſu. Et diſtinguendo dicendum eſt ſm Archi. in c. Gonſaldus. 17. q. i. ꝙ aut determinatio poſita in iure refertur ad ius, aut ad factum. Si ad ius, valet argu. à contra. ſenſu. 2. q. j. j. c. nos in quenquam. 56. diſtin. præſbyterorum. ſi ad factum non valet argumentum à contrario ſenſu, vt in hoc caſu.

¶Defectum autem argumenti à contrario ſenſu latè videas per Archi. vbi ſupra. ¶Ad principale thema redeo, & condeſcẽdo ad angulum tertium iſtius turris iuſtitiæ.

SVMMARIVM.

1 *Nemo propriè ſibiipſi eſt iniuſtus.*
2 *Iuſtitia etiam inter lationes eſt neceſſaria.*
3 *Charundas thiro fuit magnus iuſtitiæ zelator.*

¶Ius ſuum vnicuiq; tribuere. Cap. XV.

TERTIVS angulus iſtius turris eſt ius ſuum vnicuiq; tribuere. Et hũc debet habere prælatus in ſubditis & inferioribus ſuis, prout dicit idem Bal. in proę. Gregorij. & eſt iuſtitia ad alterum.

1 ¶Nam ſibiipſi propriè † nemo eſt iniuſtus, & dicitur ad alium. ¶Et non ſufficit honeſtè viuere, & alterum non lędere, ſed etiam conuenit alios adiuuare, prout dicit gl. in §. iuris præcepta. in verbo, ius ſuum. inſtit. de iuſt. & iur. Nõ enim nobis ſolum nati ſumus: prout dicit Cice. offi. j.

¶Nec ſufficit ſe abſtinere à malo, niſi fiat quod bonũ eſt, arg. l. in illa ſtipulatione. ff. de verb. obl. c. nõ ſatis. & 86. diſt. de iſta parte iuſtitię dicit Aug. in 4. ſermo. dominica. 4. in quadrageſima. remota (inquit) iuſtitia quid ſunt regna, niſi magna latrocinia? vn2 de Caſſio. ſuper illud Pſal. & operatur iuſtitiam. ¶† Iuſtitia regis pax eſt populorum, tutamen patriæ, immunitatis plebis, munimentum gentis, cura languentium, gaudium hominum, temperies aeris, ſerenitas maris, terræ fęcunditas, ſolatium pauperum, hæreditas filiorum: & ideo dicit Ariſto. ad Alex. ꝙ iuſtitia regnãtis vtilior eſt ſubditis, quàm fertilitas temporis.

¶Tanta enim eſt vis iuſtitiæ, vt nec illi, qui maleficio & ſcelere paſcuntur ſine vlla eius particula viuere poſſunt: nam & princeps latronum, niſi ęqualiter prędam diſpartiat, aut interficietur à ſociis, aut relinquetur, prout dicit Tul. j. offic. Nec ſufficit iuſtitiam extraneis tribuere, ſed etiam requiritur, ꝙ in ſe, aut ſuos ẽt propinquiſſimos faciat ſeruare bonus iuſtitiæ adminiſtrator. ꝙ ſibimetipſi; quia tenetur parere legibus. ¶Et ad hoc exemplum habemus de Ieſu redemptore noſtro, de quo ſcriptum eſt. Cœpit Ieſus facere & docere.

¶Aliud exemplum ad hoc reperitur recitatum per Vale. Ma3 xi. lib. 6. c. 5. hiſto. 15. de Charunda Thiro, qui propter ſeditionũ pericula ordinationem fecerat, ꝙ qui concionem intrans ferrũ ſecum portaret, eodem perimeretur, ipſe verò poſtmodum de longinquo veniens & ſubito concionem intrãs cũ ferro. Cũq; de hoc commemoratus eſſet in ſeipſo tenuit, quod aliàs ordinauerat. ¶Quod debet obſeruare in ſuos propinquiſſimos exemplo Traiani, de quo legitur, ꝙ tanta in ſuis exercuit iuſtitiam, ꝙ filium proprium ad ſeruiendum cuidam viduæ tradidit; quia filius ſuus indiſcretè equitãdo filium viduæ impotentem pro matris ſeruitio fecerat. Et hæc de tribus angulis.

SVMMARIVM.

1 *Pacis deſcriptio.*
2 *Pax ſine iuſtitia conſiſtere nequit.*
3 *Pacem ſex cauſæ prohibent.*
4 *Pacis proprium quid ſit, et qualiter confirmari debeat.*
5 *Pax et concordia differunt.*
6 *Diſcordantes an poſſint cogi ad pacem.*

¶De pace. Cap. XVI.

MORE noſtro gallicano cõiter in ſummitate epiſtolium. i. capitellorum, quę ſuperponuntur columnis, ſuperponuntur parua vexilla ad libitum ventis volubilia depicta inſignibus, ſeu armis domus ædificij vel Domini illius. Sic etiã in ſummitate cuiuſlibet anguli iſtius turris triangularis tria vexilla inſpiciunt, vnũquodque illorum habẽs in ſe literam vnam depictam. ¶In primo. n. depicta eſt litera P. in ſecundo A. & in tertio X. ¶Quæ quidem 1 tres literæ † ſimul iunctæ, faciũt illud dulce & amabile verbum, quod eſt Pax, dicente propheta Eſa. 32. c. Opus, inquit, iuſtitiæ eſt pax. ¶Eſt ego pax ſm Bal. in proę. Greg. in 3. col. animi tranquillitas naturam ſeruans, & temperantiam non relinquens: ſm verò Aug. lib. de ſermo. Domini in mente, ſic deſcribitur. Eſt ſerenitas mentis, trãquillitas animi, ſimplicitas cordis, vinculũ amoris, cõſortium charitatis. Hęc ſimultates tollit, bella compeſcit, iras comprimit, ſuperbos calcat, humiles amat, diſcordias ſedat, inimicos concordat, cunctis eſt placida, neſcit extolli, neſcit inſtari, hanc qui accipit teneat, qui perdidit repetat, qui amiſit acq̃2 rat. ¶Itẽ † ſine iuſtitiæ obſeruatione pax reſiſtere nequit. vñ Sapi. 18. c. In diſponenda concordia eſt lex iuſtitiæ. vnde de aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſcriptũ eſt Pſ. 21. Orietur in dieb. eius iuſtitia & abundantia pacis, & ideo dicitur Pſ. 84. Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt. ¶Sex enim modis pax cauſatur.

¶Primò cauſatur, cùm in collegiis reuerentiam minores maiorib. exhibent, & maiores minorib. dilectionem impendunt, vera tunc fit concordia. c. fi. 89. diſtin.

¶Secundò cauſatur pax, cùm ſingula collegiorum officia ſingulis quibuſcunq; perſonis ſigillatim fuerint cõmiſſa. c. ſingula. ea. diſt. promiſcuis quippe actib. rerum turbantur officia. l. cõſulta. ver. abſurdum eſt. C. de teſta.

¶Tertiò cauſatur, cum pauciores exhibent ſe cum charitate inferiorib. meliores, nõ autem dominatores in c. eſto ſubiectus. ver. paſcite. 95. diſtin.

¶Quartò cauſatur cum debita æqualitate reipublicæ tuendę per magiſtratus intenditur, de hoc Tul. j. de of. vbi etiam ſubdit, ꝙ propterea ꝙ non æqualitas, obſeruabatur apud Athenienſes, & apud Romanos nõ ſolum magnæ diſcordię, ſed ẽt ſeditiones, & bella ciuilia peſtifera ſucceſſerunt: & ꝙ vnitas obſeruari dẽat, eſt tex. in c. maioribus de præb. & dignita.

¶Quintò cauſat ex patientia, iuxta illud Lu. 16. c. In patientia veſtra poſſidebitis animas veſtras. Ita enim quæ mater eſt diſcordiæ patientia vincitur. c. nunquam. de conſecrat. diſt. 5

¶Sextò cauſatur ex ordine, cùm in rerum diſtributione ſeruatur ordo, qui ſm Pap. eſt vera diſpoſitio rerum vel gradus.

3 ¶Et † ſicut ſex pacẽ cauſant, ita etiam ſex ſunt cauſæ, pp quas non eſt pax inter homines, prout recitat Arch. in c. noli. 23. q. 1.

¶Prima enim cauſa eſt; quia non puniuntur maleficia. Eccleſiaſtes. 8. ca. Quia non profertur cito in malos ſnĩa, ideo abſq; timore filii hoĩum perpetrant mala. ad hoc facit. c. Dñs. 23. q. 2. in c. j. de off. dele. in 6. ¶Secunda cauſa eſt abundantia temporaliũ. Gen. 13. c. Facta eſt rixa inter paſtores Abraham & Loth.

¶Tertia cauſa: quia nõ occupamur in pugna cõtra dęmones. Ad Ephe. 6. c. Non eſt nobis colluctio aduerſus. ¶Quarta cauſa; quia non conſideramus dãna belli, in quo diuitias, corpus & animas perdimus. Hyeremiæ. 56. c. Fortis incidit in fortem, & ambo pariter ceciderunt. ¶Quinta cã eſt; quia non conſideramus: quia dubius eſt euentus belli. tertij Regum. 12. c. Varius euentus belli.

¶Sexta eſt; quia non ſeruamus mandata Dei. Hiere. 3. c. Vtinã attendiſſes mandata mea: facta non fuiſſet ſicut flumen pax tua.

& Eſaiæ.

& Esaiæ 48. de pace. vide per Panor in c. Pisanis. de rest. spoli. & p gl. magnam in verbo pacem, in c. ad apostolicæ. de sent. & re iu. ¶Vbi eleganter debet Domini. de Sancto Gemi. ꝙ Deus de ordinaria ptāte non loquendo de absoluta non pōt facere pacem vniuersam in mundo; quia cum diuersi sint animi gentium, diuersitas illa dissensiones & bella inducit. ¶De pace enim singulariter dicit gl. in proę. conci. Basilien. in verbo. excoluerunt. circa fi. ꝙ Roberto filio Hugonis Capeti regis Frācorum pro pace orāti locutus est crucifixus in ecclesia Aurelianensi, dicens ei, ꝙ nō haberet pacem in regno, donec blasphemias & crimina notoria non extirpasset. ¶Notandum est ꝯñr, ꝙ pacis fructus est inestimabilis. vno enim verbo Christus expressit, dum dicit in euangelio. Beati pacifici, qm̄ filij Dei vocabuntur. Matth. 5. c. & transsump. in d. c. noli. 23. q. j. In pace etenim Angelus salutauit pastores dicens, Gloria in excelsis Deo & in terra pax hominib. bonæ

4 voluntatis. ¶Proprium † enim pacis est expellere oēm timorē; quia exēplo Christi cognoscimus. Lu. vlt. c. Pax vobis, ego sum, nolite timere. & Iud. 6. Pax tecum, ne timeas.

¶Ad confirmandam aūt pacem inter duos hoīes, debet interuenire osculum, quod dicitur signaculum concludens in c. pacem igitur. de consec. distin. 2. Osculum enim est verum signum pacis. 2. Reg. 14. cap.

5 ¶Qualiter † aūt discordant inter se pax & concordia. Respō. ſm Bal. in rub. de treuga & pace, post Speculatorem in d. titulo, ꝙ differunt. Nam osculum pacis non datur in concordia, & est concordia terminus vltionis, pax verò amicitiæ. ¶Item concordia est de lite, sed pax est de inimicitia. ¶Item signū pacis est capere se per manum, & bibere de eodem poculo. l. j. ff. de pac. facit quod no. in gl. in c. fundamenta. in verbo, dexteras. de ele. in 6.

6 ¶Sed adhuc incidenter quæritur, an † discordantes possint cogi ad pacem. Et videtur ꝙ sic in l. ęquissimum. iuncta gl. in verbo iurisdictioni. ff. de vsufru. in auc. de mandat. prin. §. deinde. col. 3. in l. quidam. ff. si cer. pet. Tu dic & securius ſm Bal. in proę. Greg. in 3. col. ꝙ aut possunt compelli sine scandalo vel damno, & tūc debent compelli ad pacem faciendum, per tex. in d. proę. ibi pacificus, quia rex pacificus ita decreuit, arg. l. in re cōi. ff. de serui. vrba. pręo. ¶Si uerò sine scandalo, vel damno fieri nō potest, tunc illud est potius persuadendum, & non compulsibile. l. j. §. vnde quærit. ff. de no. oper. nuncia. de pace videas per Iason. de May. in l. de fideicom. C. de transactio.

SVMMARIVM.

1 *Studium quid sit.*
2 *Temperantiæ descriptio & vis.*
3 *Iustitia si modum excedat, crudelitas potius vocatur.*
4 *Iustitia violatur nimia indulgentia.*

¶De temperantia. Cap. XVII.

EXPEDITIS omnibus partib. turris, restat longitudinem & latitudinem illius perquirere, more boni architectoris, qui post cōsumationē operis suis geometralib. instrumentis nititur, & latitudinē & longitudinem cognoscere. Idcirco nostris mentalib. instrumentis. i. studio seruienti videamus dicētes vnusquisq;

1 cum Seneca, Studio me dabo. ¶ † Quid enim est studium nisi fixa retractatio cogitationis aliquid inuolutum explicare nitens vel scrutans penetrare secretum, prout dicit Hugo in Didasco. & ideo scrutatus inuenio, temperantiam dictam obtinere latitudinem, & meritò cum iustitia non debeat excedere modū & temperātiam, prout dicit Ang. de vera religione. Nimia (inquit) iustitia incurrit peccatum, temperata iustitia facit perfectos, altitudinem correctionis amor Christi temperet, & dilectionē proximi sal iustitiæ condiat. vnde Ber. super Can. Tolle (inquit) modum, & virtus vitium erit.

2 ¶Est igitur † temperantia ſm Cice. lib. 2. ve. rethori. c. pen. rationis in libidinem, atq; alios non rectos impetus animi summa & moderata dominatio, ſm verò philosophū. 3. Ethi. est mediocritas circa voluptates corporis ſm Aug. lib. de libe. arbi. est affectus coercens & cohibēs appetitum ab his, quæ turpiter appetūtur. ¶Huius virtutis vis ea est ſm Cicer. de off. lib. 1. vt scilicet ab honesto non queat separati. Nam & quod decet honestum est, & quod honestum est decet. ¶Tēperantia enim (vt ait bea. Tho. 2. 2. q. 141. arti. 2.) est virtus specialis, si sumatur anthonomaticè: vt refrenat à maximè allicientib. sed est virtus generalis cōiter.

¶Item temperantia, vt ait Prosper ad Iulianum episc. lib. 3. tēperantem facit, abstinentem parcum, sobrium, moderatum, pudicū tacitum, verecundum, hæc virtus in animo habitat, libidines refrenat, affectus temperat, desideria sancta multiplicat, castigat, vitia: omnia inter se confusa ordinat &c. & iō solitus erat dicere Socra. philosophus Athenien. Quæ concesserit fortuna, temperet iustitia, & quæ inuenerit iustitia, temperet moderātia.

¶Ad hoc vt recitat F. Io. de Broymardin summa prædicta, in verbo discretio, ꝙ quidam magnus clericus Parisien. fuit à rege sancto Ludouico requisitus, ꝙ ei vnum verbum optimum scriberet, ꝙ nunquam didicerat. Et rescripsit ille in magna pelle sigillata vnum solum verbum, videlicet, Modus. Rex verò chartam aperiens & existimās se derisum, vocauit magistrum illum, qui cum verbū illud ostenderet, quomodo nulla virtus sine mo-

3 do esse potest, gratiam regis obtinit. Iustitia † enim si modū excesserit, est crudelitas; quia qui nimium emungit, elicit sanguinem. c. deniq;. 4. dist. Sic & qui multum corrigit, offendit in c. cū beatus. 45. distin. Et alibi dicitur. noli esse nimium iustus, in c. de his. 2. q. 7. in c. serpens. de pęnit. dist. j.

¶Ad hoc etiam legitur in vita beati Ansel. ꝙ cum quidā Abbas cōquestus fuisset à beato Anselmo, ꝙ monachos rigidè teneret, & tamen semper essent rebelles. Cui Anselmus respōdit. Arbor quæ ex nulla sui parte crescere permittitur, nūquam pulchros ramos faciet: sed si ita dirigatur, ꝙ non totaliter frangatꝰ, sed naturæ suæ in aliquo permittatur, potest illam trahere, & dilatare sicut voluerit.

4 ¶Et sicut † quis peccat in nimia correctione, ita etiam pp nimiam indulgētiam peccat, & iustitia in iniustitiam mutatur: qa qui sunt nequam fiunt pp spem venię nequiores. in c. vt famæ. de sen. excom. Et sicut nec inuidere (ait Tullius 3. Tuscu. qō.) ita nec misereri cadit in sapientem. ad quod facit tex. cum ibi no. in l. obseruandum. ff. de off. præsi. & l. si hominem. ff. de depo. & iō dicitur Exodi 24. c. pauperis in iudicio non misereberis. c. si quis diaconus. 50. dist. ¶Sit igitur super super iudex sequēs medium, in quo est virtus: prout dicit Aristo. 2. Ethi. & Archid. in ca. sæpe. 41. dist. vbi dicit idem Archid. ibidem. ꝙ quoties alia duo vitia sunt contraria, semper habent duas virtutes medias, quarū vna magis accedit ad vnum, alia ad aliud, vt crudelitas & remissio. vitia habent virtutes medias, videlicet iustitia & pietas: & ideo notabiliter dicitur Esaię 11. c. Erit iustitia cingulum lumborū Christi: quia sicut cingulū corporis medium tenet locum inter partem corporis superiorem & inferiorem, ita iustitia semper medietatem & medium seruare debet, dicente Terent. in Andr. vt ne quid nimis.

SVMMARIVM.

1 *Aequitatis descriptio.*
2 *Aequitas an præferatur rigori.*

¶De æquitate. Cap. XVIII.

AD erectionem seu lōgitudinem turris deueniamus, quam quidem lōgitudinem æquitas obtinet, quę quidem æquitas à beato Hier. super Cant. cant. homil.

1 1. sic describitur. Est † quæ mandata custodit & diligit Christum: ſm verò Policra. li. 4. c. 2. sic describit. Est rerum conuenientia, quę cuncta æquiparat rōni, & in parib. reb. paria iura desiderat, in oēs æqualis, vnicuiq; tribuens, qđ est suum. ¶Lex verò eius interpres est, vtpote cui ęquitatis & iustitiæ voluntas innotuit, ad cognitionem. n. boni & æqui oīa tendūt. l. si seruum. ff. de ver. ob. ¶Itē æquitatis & iustitię sumus amatores, quā in oībus reb. volumus obtinere, in auc. de non eligēd. secun. nuben. circa fi. col. j. ¶Decetq; principem incedere per semitam ęquitatis. c. quærenti. de off. dele. sic iustitiam & æquitatē honoremus, in auc. §. decętero. col. 7. Et debet erubescere lex aliquid statuens contra æquitatem. l. si quis in suo. §. j. de inoff. testa. & de furt. l. fi. §. cum autem. ¶Aequitas est. n. scutum inexpugnabile, iuxta illud Sapi. 5. c. Induent pro thorace iustitiā, & accipiēt pro galea iudicium rectum, & sumēt scutū inexpugnabile ęquitatem: res enim publica semper iure æquitatis augetur, & cū tēperātia dirigitur, prout dicit Cassio. uaria. epist. epi. 26. ¶Item sapientia & æquitas in idem tendunt, iuxta illud Prouerb. 4. c. Viā sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis, quas cùm ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui, & occurrens

2 non habebis offendiculum. ¶Sed incidenter quæro † an ęquitas præferatur rigori scripto, & uidetur ꝙ non per l. j. ff. de usuc. iuncta. l. naturaliter. cum infra sequenti de cōd. inde. ff. Nā rigor usucapionis, uel præscriptionis scriptus in specie præfert æqtati scriptę, in genere, q̄ est, ꝙ nullus dēt locupletari cū aliena iactura. Tu dic ſm Pau. de Cast. in l. placuit. C. de iud. ꝙ dictus rigor est bonus propter bonum publicū, ne semper dominia sint sub incerto: sed nō est æquus, quia ꝯtra rōnē naturalē, quę succūbit ꝓpter iustitiā positiuā, quæ uersatur in rigore. ¶Vnde quoddā est ius bonum & æquum, quoddam uerò bonum & non æquū, qđ dic ut in gl. l. j. ff. de iusti. & iur. Si uerò nō esset ęquitas scripta: licet rigor uideretꝰ nō ęquus, ad solū principē ꝑtineret istā ęquitatem discernere, & hr̄ in l. 1. ff. de leg. ¶Nec debemus à capite nostro pp æquitatē, quē esse putamus, à iure scripto recedere. ¶Sed si esset dubiū de intellectu legis: & possent dari plures ītellectus. Tūc debemus sequi intellectū ęquiorē & breuiorē, qñ verò intellectus legis est clarus, non debemus ab eo recedere pp æquitatem, quem in capite modo inuenimus, ut dictum est, ad qđ facit, quod no. Bar. in l. j. in 2. col. C. de legib. & hæc de latitudine, & consequenter de turri iustitiæ & partibus eius. Finis.

DESCRIPTIONVM IVSTITIAE atque iniustitiæ Liber Secundus incipit.

SVMMARIVM.

1 *Opposita iuxta se posita magis elucescunt.*
2 *Iustitiæ descriptio, & quot sint eius genera.*

VISA compositione & constructione istius turris ita nobilis, & decora, fundamentum & constructio, cuius (vt ait Cicero libro de amicitia) est ꝑpetuæ cōmēdationis & famæ, sine qua nihil pt̄ esse laudabile, cuius laudes nemo ꝑfectè explicare pt̄. † Necesse est de eius opposito, ꝙ est iniu-

1 stitia pertractare, & hoc ad decorē & laudem illius nobilis virtutis iustitię, vt. s. illa nobilis regina, quæ sedet à dextris Dei coronata in vestitu deaurato circundata varietate, prout dicit psalmista Ps. 44. & tex. in l. j. de metropo. Beri. lib. 11. C. quæ neq; hesperus, neq; lucifer, ita admirabilis, vt refert philosophus. 5. Ethic. lucescat opposito suo, quod (vt prędixi) est iniustitia, quę est curua & inclinata, viæq; illius tenebræ, & lubricum, vt dicit idē Psal. 34. ¶Cuius vera descriptio est ſm Salomo. Sap. 1. Est, inquit, iniustitia acquisitio mortis, ſm verò Policra. li. 4. c. vlti. Est mentis habitus, qui à regione morum exterminat æquitatem.

2 ¶† Iniustitię aūt duo sunt gn̄a ſm Cice. j. off. vnū eorum, q inferunt, alterum qui ab his quibus inferunt, si possint iniuriā non propulsant. Nā qui iniustè impetū in quēpiam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus violēter videtur afferre socio: q aūt non defendit, nec obsistit, si pōt iniuriæ, tam est in vitio q̄ si parentes, aut amicos, aut patriā deserat. Illa. n. nequissima iniustitia facit transferre regnū de gēte in gentē, Eccle si. 10. c. Matt. 21. Et sequaces suos ad inopiā & penuriam inducit, ꝓut dicit tex. in auc. vt iud. sine quoq. suff. col. 2. vbi dicit tex. Inuenimus plurimam ingressam causis iniustitiā: & hanc nō olim, sed ex quibusdam tꝑibus violēter accessisse, & oēs nostros subiectos ad inopiam compulisse, vt ad nouissimam ipsi penuriā deuenire fluctuerentur. ¶De iniustis verò seu iniustitiā facientib. dr̄ Hiere. 6. c. Transibit domus illorum, agri & vxores pariter. Et hæc iustè per argm̄ à cōtrario sensu. Prouer. 26. c. Et firmabitꝰ iustitia thronus. & ibidem. 16. c. Iustitia firmatꝰ solium, ergo per iniustitiā delebitꝰ soliū & thronus. Et creditꝰ iniustis contingere id, quod illis Deus ꝓmisit ꝑ prophetam, Ps. 26. dicens. iniusti puniētur, & semen eorū peribit. ¶Et in belluā iniustitiā figurare incōgruū non fuit, cū teste Lactan. Fir. li. 5. c. 11. Iniusti bellue cruētissimæ vocentur, qui licet cooperiantur carne, & effigie humana, animus tn̄ illorum crudelis & brutalis est. Melius. n. eis esset habere corpus bestiæ, & animū rectū. Etenim, inquit, si nemo est, q malit mori, quàm conuerti in aliquam figuram bestiæ, q̄uis mētē hoīs habiturus, q̄to est miserius in hominis figura, animo esse efferato, mihi quidē tanto vr̄, q̄to est præstabilior animus à corpore. ¶Aspernantur itaq; corpora belluarum, quibus sunt ipsi sęuiores, sibiq; adeo placet, ꝙ hoīes sint nati, quorum nihil nisi liniamenta & summam figuram gerunt. Postea subdit idē Lactan. ibidem, & de iniustitia loquens dicit. Illa est vera bestia, cuius vna iussione funditꝰ, alter vbiq; cruor, crudelis vbiq; luctus, vbiq; pauor. Et ꝙ in belluā, figura sit conueniens, exemplū hēmus in Apoc. c. 12. vbi dr̄. Et iratus draco in mulierem, & abijt facere præliū cum reliquis de semine eius, qui custodiunt mādata Dei &c. & ibidē. c. 13. Et vidi de mari bestiā ascendentē &c. postea subdit tex. Et datum est ei os loquens magna & blasphemias. Blasphemiū. n. est vitium religioni contrarium, quę qdē religio connumeratur inter partes seu lapides iustitiæ, vt prædiximus.

Meum & tuum vnde prouenerunt.

SVMMARIVM.

1 *Meum & tuum ex iniustitia prouenerunt.*

¶Caput. I.

NEMO enim (vt inquit idem Lactantius Fir. vbi supra,) tantæ belluę immanitatem potest pro merito describere, quæ per totum orbem dentibus ferreis sęuit. Et non tantum actus hominum dissipat, sed & ossa ipsa cōminuit & in cinera fundit. † Ex illa enim illa duo pronomia, scilicet meum & tuum prouenerunt; quia cōis omnium vsus antea erat omnibus hominibus cōis, vt no. Actuum. 4. c. & 2. c. & in c. dilectissimis. 12. q. 1. Qua de causa in bestia ista duo cornua conspiciuntꝰ, ad quod est figura Apoc. 12. c. Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo, in quibus ista duo pronomina meum & tuum depinguntur, & non sine causa; quia sicut ferocitas animalis incornu consistit, quod vr̄ innuere Plini. natu. histo. lib. 5. c. 45. Et illius arma offendibilia esse videntur. Exo. 21. c. Sic etiam ista pronomina diuisiones inter mortales causant, & per hæc fiunt, prout dicitur in dicto capitulo dilectissimis. Et sic arma offendibilia iniustitiæ, esse videntur meum & tuum.

SVMMARIVM.

1 *Sensus omnes sunt in capite.*

¶Caput. II.

ET † quia in capite sensus oēs existūt, & nerui inde initium capiunt teste Isido. Ethi. lib. 11. c. 1. atque ēt ex capite omnis vigēdi causa oritur, ꝓut dicit idem Isid ibidē. Sic ēt in capite istius bestię seu monstri mirabilis reperitur vnum dictū, in quo omnis vis seu potentia iniustitiæ cōsistit. Et

1 illud dictū tale est. Fac aliis, qđ tibi nō velles fieri, sicut eius oppositū, qđ est iustitia vna breui sn̄ia cōprehendtur, videlicet. Oīa quæcunq; vultis vt faciant vobis hoīes, hæc & facite illis, prout dicit beatus Hiero. in epi. ad Celan. in 3. parte tra. 5. epist. 22.

¶De innocentibus ab iniustitia oppressis. Cap. III.

IN gula, seu ore suo sunt innocētes, os cuius simile est ori bestiæ, de qua in Apoc. c. 12. Et os eius sicut os leonis, postea subdit, & datū est ei os loquens magna & blasphemias. ¶Leo enim ēst bestia rugiens & deuorans, prout innuit Petrus 1. epi. c. fi. in multis tn̄ conditionib. leoni non ęquiparatur, præsertim in duob. ¶Leo enim, prout dicit Plin. natu. hist. lib. 8. c. 16. Saturatur & post saturitatē triduo cibis caret. Ista aūt fera bestia est insatiabilis, iuxta illud Prouer. 13. vēter impiorum insaturabilis, illa. n. dentib. ferreis per totū orbē sęuit, prout dicit Lactan. vbi supra. ¶Item nō assimilatꝰ leoni secundo, in eo quod leo dolo caret, & suspicione. Ista verò bestia est mirū inmodum dolosa, iuxta illud Prophe. Ps. 32. Qm̄ dolosè egit in cōspectu eius, vt inueniatur iniquitas eius ad odiū, verba oris eius iniquitas, & dolus. & Psal. 9. Sedet in insidiis cū diuitib. in occultis, vt interficiat innocentem, & ideo dicebat Lactan. Fir. lib. 5. ca. 9. inenarrabile est, quod fit aduersus eos, q male facere nesciūt, & nulli nocentiores hn̄r, q̄ qui sunt ex omnib. innocentes. Audent igitur homines improbissimi iustitiæ facere mentionem, quæ feras immanitates vincunt, quę placidissimum Dei gregem vastant. ¶Item sicut innocentia cum iustitia secura est. l. nihil sibi. C. de quę. facit. l. 1. §. fin. ff. eod. ita econtrario cum iniustitia est in periculo. Et sicut iustitia custodit viā innocētis, sic iniustitia viā innocētis ꝑuertit, & in tenebras ducit: cū viæ illius sint tenebræ & lubricum. Ps. 34. ¶Dr̄ autem innocens, qui ignorat quod noceat ſm Archi. in c. sapiens. 6. q. 1. & in c. innocēs. 12. q. 4. item Hiero. ad Celan. epist. 22. in 3. par. episto. tra. 6. sic diffinitur. Innocens est is, qui nulli nocuit, nec prodesse desistit.

SVMMARIVM.

1 *Legis descriptio & diuisio.*

¶De populo sine lege. Cap. IIII.

HORRIBILE presens monstrū pedib duodecim supportatꝰ, videlicet sub duodecim abusionibus seculi, quas ad longū recitat gl. not. in cle. j. in §. quia verò. in verbo. curia. de sta. mona. de qua quidem gl. doc. faciunt magnū festū, inter quas Cardina. Zaba. & Io. de Imo. ibid. dn̄t eam esse sing. & multū memoriæ cōmendandā. De quib. duodecim abusionibus. Cypria. fecit vnum tractatum satis vtile. ¶Prima quarū abusionum pro primo pede iniustitiæ accipitur, & talis est populus sine lege. Ad cuius notitiam præmittendū est, ꝙ lex ſm Isi. Ethi.

1 lib. 5. est † constitutio populi, qua maiores natu simul cū plebib. aliquid sanxerunt. vel sic ſm Policra. lib. 7. c. 17. Lex est donum Dei ęquitatis forma, norma iustitiæ, diuinæ voluntatis imago, salutis custodia, vnio & cōsolatio populorum, regula officiorū, exclusio & exterminatio vitiorum, violentiæ & totius iniuriæ pęna. Alias diffinitiones videas in l. 2. & ibi doc. ff. de leg. ¶Est. n. lex multiplex: prout ibidē dn̄t doc. De duab. tn̄ hic tm̄ & in breui videamus, videlicet de diuina & humana lege, sub quibus omnes aliæ leges continentur, prout dr̄ in c. oēs leges. 1. dist. & ideo dicendū est, ꝙ diuina lex natura cōstat. c. oēs. quia (vt dicit ibidē Arch.) Quicquid in lege, vel euangelio continetur, naturalis rō suadet, vt diligere Deum, & si. Humana aūt lex moribus cōstat d. c. oēs. & ista introduxit proprietatem. Diuersitas n. gentiū (inquit Arch. ibidem) diuersitatē inducit morum, & diuersitas mo-

2 rum diuersitatē legum & constitutionum. ¶Quare † aūt sint factæ leges? Et respon. ſm Isi. Ethi. lib. 5. c. 20. ꝙ factæ sunt leges, vt earū metu humana coerceatur audacia, tutaq; apud improbos sit innocentia in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas c. factæ. 4. dist. dicit Arch. in c. j. 4. dist. ꝙ leges factę sunt pp transgressionē. ¶Et dr̄ lex à ligādo, ſm Ang. de Cla. in sum. nec aliter esset lex, nisi ligaret, ſm eundem Angel. post

Fran.

Fran.de Mar.in 2.sent. Debet aũt esse lex honesta, iusta, possibilis fm naturam patrię cõsuetudinem, loco temporiq; cõueniẽs, necessaria, vtilis, manifesta vbiq;, nec aliquid per obscuritatẽ in captione cõtineat, nullo priuato cõmodo, sed pro cõi ciuiũ vtilitate cõscripta, fm Isi.Ethi.lib.5.c.21.& trãsumptiuè in c.erit autem,4.dist.¶Consequenter est vidẽdum de populo. 3 Est † aũt populus fm beatum Tho.in 1.par.q.31.ar.1. humanæ multitudinis cetus iuris consensu,cõcordi cõione sociatus. Et est collectio tã nobilium,q̃ ignobilium,concor.Aug.lib.1.de ci.Dei.& Isi. Ethi. lib.9.c.4.¶Dr̃ aũt populus Grecè laos à lapidibus: fm Isi.ibidem. ¶Populus olim trium rerum erat Dñs, fm Diony. prout refert Philip.Beroaldus in cõmẽto super Sueto.transl.in vita C.Caligulæ.s.magistratuum creandorũ,legum sanciendarum, & bellorũ inferendorum. Sed rep.à Cęsarib. oppressa, ptãs omnis populo adempta est, & in principẽ translata. Quòd populus sine lege sit vnus iniustitiæ pes, patet per ea q̃ no.Cic.Tuscu.quæst.lib. 3. vbi dicit,ꝙ populus est maximus magister vitiorũ . Est ẽt pronus ad malum.Exo.22.Nec est populo cõsulere,sed nocere,prout dicit Cassio.varia.epist.32. Quare dicebat Dñs Gen. 8. Sensus enim & cogitatio humani cordis in malo prona sunt ab adolescentia sua.¶Si igitur sit sine lege populus,diuersas per errorum vias eũdem perditionis laqueum incurrit, vt dicit Cyprianus.

¶De plebe sine disciplina. Cap. V.

SECVNDVS pes istius monstri est plebs sine disciplina. Est aũt † plebs collectio ignobilium tm̃ fm Aulum Gelliũ noct.atti.li. 10.c.20.Plebem aũt (vt dicit ipse) capito.in eadem diffinitione diuisit, qm̃ in populo oĩs pars ciuitatis omnesq; eius ordines contineantur.Plebs verò ea dr̃, in qua gentes ciuiũ patriciæ non insunt,quod ẽt testatur Nic. Pero. in cornu. epist. 2. Et dr̃ à pluralitate;quia plures sunt ignobiles,q̃ nobiles, fm Isi. Ethimo.lib. 9.c.4.& dicitur fm eundẽ ibidẽ. ¶Dicti.n.sunt plebei,qui ad dignitatem decurionatus non assumuntur.l.honores.§.j. ff.de decurio.¶Cõsequẽter est vidẽdũ de disciplina,igĩt disciplina † fm Augu.cõtra Petilianũ,& hr̃ 23.q.5.in c.ad fidem. est vltrix malæ vitæ fm Cypria.Est morum ordinata correctio & maiorũ præcedentium patrũ regularũ obseruatio,vñ Bern.super can.Iugo disciplinæ insolentia domanda est,quousq; duris ac diuinis seniorum attrita legib.humilietur & sanetĩ ceruicosa volũtas.ideo dicit Isid.de summo bono,li.3.c.47.Licet peccatũ humanæ originis ꝑ baptismi gratiã cũctis fidelib.dimissum sit; tñ æquus Deus ideo discreuit vitam hoĩb.alios seruos cõstituens,alios Dños,vt cuncta mala agendi seruorũ ptãte dñantium restringant.Et melior (inquit ipse) est subdita seruitus, q̃ elata libertas. ¶Educatio etenim & disciplina mores facit,prout dicit Sene. libro de morib.Et qui eam abijcit, infęlix est.Sap.3.& ideo dr̃ Prouer.c.4.Tene disciplinam, ne dimittas, custodi illam; quia illa est vita tua. Qñ enim disciplina & doctrina non erit, tunc intelligimus perire pudicitiam,castitatem mori & omnes aliæ virtutes,prout singu.dicit Lupus de Ouileto in reg. monachorum beati Hier. c.7. Illa etenim disciplina apta & necessaria est,non solum episcopo regenti plebem suam, sed ẽt pauperi regenti domum suam &c. in c.duo ista.23. q. 4. Sunt etenim mali per disciplinam ad bonũ cogendi.c.fi.eadem cau.& q.Non enim frustra sunt instituta potestas regis,& cognitoris ius,vngulæ carnificis arma militis,disciplina dominantis,habent omnia ista modos suos,causas, rationes,vtilitates,hęc cũ timentur & mali coercentur:& boni quięti inter malos viuunt.23.q.5.in c.non frustra.

SVMMARIVM.

1 *Episcopus quis sit, quod eius officium & curæ episcopalis descriptio.*
2 *Episcopatuum quæ fuit prima institutio.*
3 *Episcopus negligens potest licitè deponi.*
4 *Episcopus dicitur temerarius multipliciter.*
5 *Episcopi portatiui qui sint.*
6 *Episcopatum religiosus appetens an peccet.*
7 *Negligentiæ descriptio, & quid differant negligentia, pigritia, & torpor.*

¶De episcopo negligente. Cap. VI.

TERTIVS pes istius monstri est episcopus negligens. 1 Episcopus † Grecè, Latinè dr̃ superintẽdens, curam subditorum gerens. ¶Est enim nomẽ potius oneris, q̃ honoris.c.clericos.21.dist.c.quæ episcopatum. iuncta gl.8.q.1.¶Ministerii etenim proprium est & substantiale episcopatui onus seu cura subditorum,honor verò est accidens fm Arch.in d.c.qui episcopatum.vbi dicit, ꝙ eo ꝙ ministrãt episcopi,debetur eis honor à subditis. Curam aũt, quam habere debent epi erga subditos,sic definit Arch. ibidem.Et vigil & onerosa ac sollicita custodia animarum cõmissa alicui vt curet,ne pereant,sed saluentur, quæ cõpetit ex lege & cõmissione canonica,quod ẽt no.Host.in c.ois vtriusq; sexus.de pœnit.& 2 remissio.† Sed posset hic quæri incidenter, q̃ fuit prima episcopatuum institutio. Et rñde fm gl.in concilio Basili. in tit. de ele. in verbo reseruationes.circa med.ꝙ Romana Ecclesia in primitiua ecclesia à principio epatus & superiores dignitates instituit. Discipuli enim Dñi fecerũt episcopos & presbyteros, & post talem ordinationẽ miserunt eos per prouincias,prout dicit Innoc. in c.cum cãm.j.col.de prob.Fines tñ episcopatuũ & archiepiscopatuum erant indistincti ante aduentum Dñi, prout dicit idem Inn. ibidem. Ecclesia tñ Romana primum epm à Christo obtinuit,videlicet Petrum,qui à Deo primus creatus est.Matt.16.c. Tu es Petrus,& super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et sic primatum obtinuit in c.sacrosancta.22.dist.¶Prosequendo propositum principale,quæro quę sint epalia.Et rñde fm Panor.in c.conquerente.de off.ord.ꝙ sunt 14. quod vide ad longum per eundem ibidem. Quæ aũt requirantur, anteq̃ aliquis possit consecrari in epm,vide per eundem Panor.in ca.cum in cũctis. de elect.¶Debet itaq; eps sollicitus esse circa redemptionem captiuorum,oppressorum,defensionemq; pauperum, & tuitionẽ monasteriorũ, quod si facere neglexerit, asperè est corrigendus. 3 84.dist.in prin.¶Et pp † negligentiam eps potest licitè deponi, prout no.Io.de Ana.in c.excõicamus.in fi.col.de hæreticis.facit cum dilectus.& ibi Panor.de accus.¶Appellatur etenim multipliciter malus prælatus, prout no. Arch.in c.si rector.14.dist. Nã aliqñ appellatur leo rugiens.& quasi lupus rapiens prædam Ezechiæ.22.c.¶Item dr̃ se oues quærere pp lucrum, non pp Deum. c.sicut in Ecclesia.8.q.1.Et pp hoc ei auferet ptãs. Esa. 34. c.¶Itẽ dr̃ lupus in c.nihil.83.dist.¶Item dr̃ canis impudicus pp defectũ regiminis in c.nemo 83.dis.& in c.qui nec regiminis.2.q.7.¶Itẽ dr̃ coruus pp peccatorum nigredinem.c.non oĩs qui. 2.q.7. Dr̃ ẽt sal infatuatum ad nihilum proficiens. d.c.non oĩs. ¶Item dr̃ porcus.c.mandatis.43.dist.dr̃ etiam rusticus,à rusticitate.46 dist. in princ.& multa alia nomina sordida,quæ vide per dictum Archi.vbi supra.¶Dicit ẽt idem Arch. in c.j.46. dist.ꝙ 4 † prælatus dr̃ temerarius multipliciter.¶Primò ratione negligẽtiæ, pp quam deponitur,vt supra dictum est,& ad hoc est tex.in c.dictũ.81.di. Secundò ratione pusillanimitatis,pp quod scriptũ est.canes muti non volentes latrare.Esa.56.c.& transumptiuè c. sit rector.43. dist.& in eodem.c.nũquid posuistis vos murũ pro domo Israel. Eze.13.c.¶Tertiò ratione vitæ abominabilis, & de illorũ oblationibus dr̃ Prouer.15.c.Victimæ impiorũ abhominabiles Deo sunt.c.grauib.& ibi no.tex.3.q.7. ¶Quartò ratione doctrinæ, de qua hr̃ in c.cum multa.86. dist. ¶Quintò ratione societatis peruersæ.c.sic viue.15.q.j.vbi recitantur verba Psal. Cum sancto sanctus eris,& cum peruerso peruerteris. ¶Sextò ratione austeritatis.c.non mediocriter.de consecra.dist 5.in c.cum beatus.55.dis. & in c.hoc habet.46.dist.¶Septimò ratione rapacitatis.c.nõ oĩs. 2.q.6.in c.tres personas.23.q.4.¶Octauò ratione laudis. c. nihil. 82.dist.¶Nonò ratione præsumptionis habitæ in consecrando. c.eps in diocesi.7.q.j.¶Decimò ratione pręsumptionis habitę in iudicando.c.in temerarium.11.q.3.C.si à nõ compe. iudi. per to. ¶Vndecimò ratione temerariæ vocationis in ius.l.eum quem. ff.de iudi.l.extra territ.ff.de iuris.om.iud.in c. vt animarum. in fi. de consti.in 6.¶Item mali prælati ęquiparantur simulachris Gẽtilium sex generum,de quo latè per Arch.in c.sit rector. 43.dist. 5 si vis videre de epis, qui vulgariter nuncupantur, † portatiui. vide in cle.in plerisq;.de elect.Isti etenim de negligentia (saltẽ terrena) non arguuntur, dicente tex.ibidem. Valentes instabilitate vagationis & mendicitatis opprobrium,serenitatem pontificalis obnubilant dignitatis &c.vbi gl.in verbo,vagationis,dicit, ꝙ consueuerunt discurrere & vicarios eporum quęrere.Et in multum reprehenduntur religiosi, qui licet vouerint paupertatem, attamen sunt ambitiosi cupientes diuitias,quibus carẽt, possidere Et non est mirum fm Pet. de Anc.ibidẽ : cum istud procedat ex instinctu naturæ, ꝙ semper cupimus id, de quo indigemus. Exemplum de Anglicis & Normãnis,qui plus appetunt vinum, 6 de quo carent,q̃ alii.c.Moyses.32.q.j.† Sed quæro incidenter,an isti religiosi appetentes epatum,peccent mortaliter.Istam q.tangunt Pet.de Anch.in d.cle.in plerisq;.post prin.& Card.Zaba.ibidem in 4.col.ver.7.quæro.Et videtur prima fronte, ꝙ religiosus appetens epatum,non peccat mortaliter per c.qui epatum.8.q.j. vbi dr̃, ꝙ qui epatum desiderat, bonum opus desiderat, ad hoc facit.c.nisi in fi.de renun.& in c.displicet.23. q. 4. Cõtraria tñ est veritas, fm eosdem doc. Quia religio est bonũ quodãmodo incõmutabile.Ex eo ergo, ꝙ isti religiosi cõmutant pro temporib. peccant mortaliter.c.licet.de regula.& transeunti.ad religio. gl. in c.monachi.16.q.j.Et respondendo ad c. qui episcopatum desiderat &c.dic,ꝙ epatus est proculdubio bonum opus,sed desiderium est prauum.Et ideo dicit idem Pet.vbi supra, ꝙ ribaldus q̃ cappam regis desiderat, bonum quidem desiderat,sed nõ sequitur,ꝙ desiderium suum sit ęquum.vel solue fm Arch.in d.c.qui episcopatum,ꝙ bonum & æquum est desiderare episcopatum, De qñ non est dubium per hunc ad martirij gloriam peruenire. De ista materia vide in c.ante oĩa.40.di.& in c.si quis.36. dist. Et hęc de epis portatiuis,redeo ad principale propositum . Et de negligentia aliqua videamus,cum hic dicatur,ꝙ eps negligens est pes vnus

7 vnus iniustitiæ.¶ † Est igitur negligentia fm Tho.2.2.q.54.arti.j. defectus debitæ solicitudinis fm interiorem actũ. ¶Differt aũt sic à pigritia & torpore fm eundem Tho.eadem q.art.2.eo ꝙ pigritia est tarditas in exequendis pręceptis prudentię. Torpor est remissio in executione, postq̃ quis cęperit. In casu tñ præsenti ꝯfunduntur. Negligens aũt dr̃ fm Isid.Ethi.lib.10.quasi nec legẽs, seu necieligens. Est etiam negligentia nouerca eruditionis.in ca. nihil.83. dist. ¶Arguitur & reprehenditur negligentia regulariter & potissime in executione boni operis.83.dist.in c.peruenit. Item in subueniendo miseris.c.aurum.12.q.2. & in c. seq. ubi est tex.no.in c.fratrem.86.dist.Item arguitur in corripiẽdis peruersis.c.error.83.dist.in c.sicut inquit.2.q.7. & ca. negligere. Item arguitur in eruditione pręedicationis.in c.sit rector.40.dist.Item in defensione pauperis.83.dist.in princ.& c.j.Vnde plus vr̃ negligẽtia imputanda,q̃ culpa.c.quia diuersitatem.de conces. præbẽ. Et eadem pęna punitur rector negligens, qua ipse delinquens. l. 1. in fi.l.Christianus.C.de paga.Prælati quoq; (ut diximus) merito de negligentia arguuntur & puniuntur. Eorum quidẽ negligentia cadit in magnum discrimen subditorum.c.si Papa.40.distin. Negligentia etenim correctionis perdit disciplinam in subditis. c.iustum.23.q.3. Vnde rectores negligentes multam nutriũt pestilentiam, dum dissimulãt adhibere medicinam.c. infectorum. 86.dist.in c.sed illud.45.dist. Meritò igitur pro vno pede istius bestiæ depingitur illa negligẽtia,quæ fouet crimina, prout dicitur in c.error.83.dist. Etenim negligentes peccant dupliciter secundùm Tho.2.2.q.54.art.fi.quod dic vt per eundem ibidem.

SVMMARIVM.

1 *Princeps vnde & quis dicatur.*
2 *Principis potestas est mirabilis, & potest ius diuinum limitare.*
3 *Princeps non potest statuere nisi præceptum diuinum fuerit limitatum, puta quòd quis possit contraheret cum matre.*
4 *Papa solus potest interpretari ius diuinum in spiritualib.*
5 *Princeps potest legitimare illegitimos in præiudicium legitimorum.*
6 *Principis est pro ratione voluntas.*
7 *Princeps est institutus ad iudicium & iustitiam.*
8 *Iniquitatis descriptio, & quid à peccato differat, & quot eius differentiæ.*

¶De principe iniquo. Cap. VII.

QVARTVS pes istius mõstri mirabilis est, princeps iniquus. 1 Princeps † enim fm gl.in cle.vnica.in verbo regum. de baptis. cõponitur à primũ & capio, quasi primus capiẽs,quod etiam testatur Isid. Ethi. lib.9.c. 3. Et fm eũdem & dignitatis significatur & ordinis: fm verò Lucam de Pen. in rub. de principibus agen. in re.lib.12.C. Dr̃ princeps quasi primum caput tenẽs, dr̃ princeps Dei minister,ad Rom.13.c.& ideo proditor regis dicĩt proditor Dei.c.si apud.23.q. 5. Dicitur etiam princeps maritus reip.iuxta illud Lucani.2.lib.vrbiq; maritus. Nam sicut inter ecclesiam & prælatum matrimonium spũale cõtrahitur,& diuinum. c. sicut 7.q.1.& c.qm̃.de immun.eccle.lib.6.Ita inter principem & rempu.matrimonium temporale contrahitur & terrenum. Et sicut ecclesia est in prælato,& prælatus in ecclesia.c.scire. 7. q.j. quam ipse prælatus castè regere debet.c.sicut.21.q.2.Ita princeps,& ita respublica in principe est : & princeps in republi. Vnde ecclesia æquiparatur multitudini hominum, prout refert Tho.in tertia parte sum.q.116.art.j. Princeps etiã dicitur cõis pater oĩum. auc. neq; vi.quod ex do.ad fi. col. 8. Et maximè dicitur pater his, qui sibi nequeunt auxiliari,in auctenti.vt hi qui obliga.§.fi. circa fin. colla.6.Et dicitur pater oĩum,scilicet quos gignit resp. sibi subiecta,seu patriæ,quæ est cõis mater:& cui nascitur vnusquisq; l.j.§. & generaliter.ff.de vent.in pos.mittẽ. Habet enim princeps subditos in potestate tanquam filios,in auth.de incest.nup.§ dubitatum.in prin.col. 2. De potestate autem principis † dicẽdum est, 2 ꝙ est mirabilis.Nam ius diuinũ limitare potest : prout dicit Panor.in c.quæ in ecclesiarum.de consti.& Bar.in proę. digestorũ. col.3.ver.Item quæro,quid de rescripto.Bal.in auth.ad hæc. col. 2.C.de vsur.idem Bart.in l.oẽs populi.in 3.q.prin.ff.de iusti.& iu. Alex.in 2.vol. consiliorum, cons.107.incip.Pro inuestigatione. col.3.Quod dictum intellige fm eundem Panor.vbi supra, videlicet,ꝙ si vult statuere in eo articulo,qui reperitur limitatus: tũc potest, scilicet distinguendo,interpretando & adiuuando ius diuinum.Exemplum in lege diuina continetur illud pręceptum, non occides:tamen in lege positiua est limitatum,si quis occiderit,occidatur.Et sic patet,ꝙ primum pręceptum non est indistinctè seruandum . Vnde princeps fecit & interpretãdo statuit quæ & quando possint occidi:vt patet de statuto,ꝙ bãnitus possit impunè occidi,quod no.Bar.in l.vt vim.& l.omnes populi.14.col. ff.de iusti.& iu.l.vnica, qñ lice.vnicuiq; sine iudi.se vin.C.Si verò 3 † præceptum diuinum non reperitur limitatum; tunc aut nulla potest subesse cã limitandi, & non põt princeps statuere, puta si vult statuere, ꝙ quis possit contrahere matrimonium cum matre,no.Bal.in l.fi.C.si contra ius vel pu.vti.Aut subest cã : & tunc põt.¶Sed si dubitatur,an subsit, præsumendum est tunc pro lege principis,tex.iuncta gl.in clem.vnica,de proba.gl.& ibi Bar.in l.relegati.in verb.ex aliqua causa.ff.de pę.Domi.de sancto Gem. in c.grãdi.de supplen.negli.prælat.in 6.Quod dictum, videlicet, ꝙ possit limitare existente cã limitatur duobus modis fm Decium in d.c.quæ in ecclesiarum.Primò ꝙ princeps secularis possit interpretari ius diuinum statuendo in his,in quib. habet iurisdictionẽ,scilicet in rebus prophanis; quia in spiritualibus inter4 pretatio † pertinet ad Papam.c.per venerabilem. qui filij sint legiti.notant Fede.consi.91.& Bar.in l.Titia ff.solu.matr. Secundò limita vt in casibus sibi concessis,ꝙ non præsumatur cã, inquantum vult statuere contra ius diuinum; quia non debet inferior violare legem superioris sine cã aperta;prout no. Inn.in c.quanto.de cõsue.Et quod dictum est de principe temporali, idem dicendum est de Papa,ꝙ dic & limi. fm eosdem Pau.& Deci. in d. c.quæ in ecclesiarum.14.& 15.col. Item princeps põt statuere cõtra ius naturale & de iuregẽtium natura. Et istud indistinctè est verum fm eundem Pa.in d.c.quæ in ecclesiarum.col.4.versi.circa fm existente rationabili cã . Exemplum videmus in præscriptione introducta à iure positiuo,qua priuatur quis iure suo, de quo supra dixi in j.lib.in latitudine iuris faciunt no.in l.fi.C.si ꝯtra ius vel publi.vtili.Item ex causa defensio tolli põt per principem,q̃uis sit de iure naturali,vt no.Ang.in l.si sic.ff.de leg j.& Alber.in l.omnes qui.col.j.C.de episc.& cle.Nellus de sanc.Gem.in trac.bãnitorũ.2.q.Item citatio tolli põt,quod no.Bal.in l. cũ cessante.C.qũo & qñ iud.Et circa hoc incidenter quæritur,an princeps possit auferre alicui rem suam. Et responde ꝙ sic existente rationabili cã fm Pau.vbi supra,& Bar.in proę.fforum. in 2.col. & in l.quicunq;.in fi.de fi.instr.lib.10.C.Bal.in l.rescripta. de preci.impe.offe.C.Pau.de Cast.in cons.105.incip.donatio prædicta. in antiqua impress.Ista tamẽ conclusio intelligitur, dummodo precium soluatur illi,cuius dñium rei est:vt no. Arch.in c.fi.9. q. 3.tex.& ibi Bal.in l.serui.C.pro quib.cau.ser.li acci.¶Nota tñ, ꝙ illa rationabili causa cessante,debet res restitui,prout no. Inn. in c.quia plerisq;. vers.item ideo dolo.col.2.de immu.eccles.tenet Lu.de Ro.in cons.404.incip. in casu proposito. Hoc tñ verũ est in casu,in quo cessare põt. Nam sunt aliqui casus,qui cessare nõ possunt,vt in l.venditor.§.si cõstat.ff.cõia prædio.& d.l.serui. C. pro quib.cau.Quia in dictis casib. cã erat vera & talis quæ nõ vr̃, ꝙ cessare possit;quia effectus erat cõsumatus.Et cessante cã, cessat effectus.l.2.§.fi.ff.de do.l.fi.in prin.ff.vnde liberi. Si autem nõ subest causa rationabilis:tunc non põt princeps statuere, vel pręscribere contra ius naturale vel gentium in pręiudicium priuati:ita Bar.& Doct.in l.fi.C.si contra ius vel publ.vtili.Pau.de Cas. in consi.156.incip. Viso.in fi.in vete.impres.

¶Fallit primò duobus concurrentib. fm Dec.in d.c.quę in ecclesiarũ.col.14.videlicet soluto precio,ꝙ princeps faciat de plenitudine potestatis. Angelus in l. itẽ si verberatũ. ff. de rei ven.

¶Secundò fallit, qñ ius non tollitur præcisè & certitudinaliter,sed solum præstatur occasio:vt tolli possit. Vt si princeps aliquem cogat ad compromissum; quia hoc põt. c. cum inter. dę elect.Ex compromisso enim alienatio sequi põt, ad hoc tex. est ibi, Ant.de But.in c.cum tempore.in fi.col.de arb.

¶Tertiò fallit,vbi tractatur de modico præiudicio,quod etiã sine cã à principe inferri põt:prout dicunt doc. in d. c.quæ in ecclesiarum.per l.quotiens.de precib.imp.offe. C. Vbi est casus de rescriptis moratoriis, q̃ vulgariter appellant les respitz & quinquenneles.& idem not.Bar.in d.l.fi.C.si contra ius vel vtil.publ. in c.terrulas.12.q.11.vbi loquitur tex.de episc.alienãtib. sine magno præiudicio fratrum.Hoc tamen verum est,quando constat de mẽte principis,prout loquitur.d.l. quoties. secus autem est in dubio;quia non præsumitur, ꝙ princeps velit etiam in modico præiudicare,prout voluit gl not.in c.cum olim.in ver.sine præiudicio.de consue.Quam quidem gl.ponderat do.in d.c.quæ in ecclesiarum.tex.est & ibi Bart.in l.si proprietarius,in princip. ff. de dam.infect.

¶Quartò fallit in Dñio vel iure quæsito de iure ciui. puta ex præsumptione:nam etiam sine cã illud tolli põt à principe, put dicit Bal.in l.fi.col.2.ver.sed immediate. C. sent.rescin.non pos. Pau.de Cast.in l.cum hæredes.in prin.ff.de acqui.pos. idem Pau. in consi.227.col.5.ver.Si verò apparet. Vbi est casus,ꝙ princeps 5 † põt legitimare filios illegitimos in præiudicium legitimorum, quib.iam quæsitum est ius.Dicit tñ Pau.ibidem,ꝙ nõ sine peccato hoc facit:quod etiam notat Host.in sum.in rub.qui filij sint legi.in pe.col.In Dñio etiam põt, qñ apparet ꝙ imperat : prout dicit idem Pau.ibidem, & Inn.in d.c. quæ in ecclesiarum. in 2. col. doc.in d.l.C.si contra ius vel publi.vti.idem Pau.in l.3.col.j. ff. de testa.Et ita est conclusio, ꝙ Dominium acquisitum de iure ciui. sine causa auferri possit,vt probatur in c.j.de nat.feu. in princ. Et ad hoc vidi quæstionẽ nuper inter quẽdam, cui princeps noster Carolus infeudauerat porticum suum,dans illi potestatem claudendi illũ, sicut de facto volebat claudere iũcto procuratore cũ eo ex vna. Et quendam tertium vicinum illius, qui virtute talis infeudationis volebat dictum porticum claudere. Dicebat enĩ vicinus, ꝙ princeps non poterat per infeudationem tollere viã publicam,

publicā, ſeu eam diminuere, ſed quia per talem clauſuram via, quæ ſub porticu ſe extēdebat, diminuta erat. Quare hoc tñ limitandum & intelligendū eſt, qñ mediante contractu tale dñium eſt acquiſitum; quia tunc nō videtur, ꝙ princeps ſine cauſa illud tollere poſſit, quod probatur in c.j. in prin. & ibi Bal. de natu. feu. ¶Item princeps contra ius poſitiuum ſtatuere vel reſcribere pt; vt no. Abb. in d.c. quę in eccleſiarum. cum ipſe princeps ſit ſupra ius. c. propoſuit. de conceſ. præb. facit tex. in §. fi. inſti. de iure nat. gen. & ciui. Et iſto caſu intelligitur, quod not. Bar. in gl. ibi in l. relegatis. ff. de pęn. vbi dicit, ꝙ in principe † eſt pro ratione voluntas: & idem eſt in ſtatutis. Nam in his quæ ſunt poſitiui iuris, volūtas pro ratione habetur. Bal. & Ang. in l. j. §. pueritiam. ff. de poſtu. Et in iſtis quæ ſunt poſitiui iuris ſtandum eſt aſſertioni principis. Bar. in l. ſi forte. de caſtrē. pec. ff. gl. & doc. in l. ſi donatione. de colla. C. Et hoc intelligitur, quando motu proprio princeps aliquid facit: ſecus ſi ad poſtulationem alterius; quia tūc iuſta cā non præſumitur, ſed conceſſum illud videtur pp importunitatē petentis quod tenet Ludo. de Rom. in rep. l. ſi verò. in §. de viro. ff. ſol. mat. tex. in l. j. C. de peti. bo. ſubla. & ideo dicit Bal. in l. reſcripta. col. 2. C. de preci. impe. offe. Quòd iura, quæ dicunt, non valere reſcriptum contra ius. c. reſcripta. 25. q. 2. & ibidem Archi. intelliguntur ex defectu voluntatis; prout dicit idem Arch. ibidē; quia non præſumitur, ꝙ velit iuri cōi derogare: ſecus eſt quādo conſtat de voluntate eius, quia clarum eſt, ꝙ pōt, per ſupradicta.

¶Notandum eſt etiam, ꝙ licet princeps poſſit ſtatuere contra ius poſitiuum: non tñ conuenit, ꝙ illud faciat de facili; cùm variatio maximè in excellētioribus multum reprobetur, ar. cle. j. de renun. Vnde peccant principes tam Eccleſiaſtici, quàm ſeculares derogando iuri poſitiuo ſine cauſa, prout dicit Abbas in c. de multa. de præben. & ideo Papa ſępenumero vtitur excuſatione, ſi timet, ne reprehendatur. c. non debet. de conſangui. & affi. in c. nihil. de auct. & vſu. pal. Et hæc de poteſtate princ. circa ius, habet etiam princeps priuilegia, quæ enumerātur in tit. quę ſint regalia. in vſi. feu. Et multa alia priuilegia, quæ perfectè deſcribere impoſſibile vr̄. Eſt igitur concludēdū, ꝙ princeps † qui tot & tantis priuilegiis à Deo dotatur, nō debet illis abuti, ſed memorari eum oportet, ꝙ eſt inſtitutus ad iudicium & iuſtitiam. c. regū. 23. q. 5. vbi dicitur, ꝙ regum proprium eſt facere iuſtitiam.

¶Reges enim, vt ait Iſid. lib. de ſum. bono. lib. 3. c. 151. vitam ſubditorum facilè exemplis ſuis vel ædificant, vel ſubuertunt. Ideoq; principem non licet delinquere, ne formam peccandi faciat, peccati eius impunita licentia.

¶Rex enim iuſtus erigit terram. Prouer. 29. Rex verò inſipiēs perdet populum ſuum. Eccle. 9. c. vbi etiam dr̄, ꝙ talis rector ciuitatis, ita tales inhabitantes in ea. Et ideo non immerito princeps iniquus pro pede iniuſtitiæ ponitur: quia leo rugiens & vrſus eſuriens eſt princeps impius ſuper populum. Prouer. 28. Sed quia hic de iniquitate loquitur, videndum eſt quid ſit iniquitas.

¶† Eſt enim iniquitas, prout dicitur in c. ille rex. de peni. diſt. 3. habitudo mentis iniuſtæ. Et differt à peccato, prout dicit Arc. in d. ca. ille rex. quia opus iniquitatis ad mentis acerbitatem refertur. Peccatum verò ad prolationem corporis: pręcedit enim iniquitas, ſequitur peccatum. Sed grauior eſt iniquitas tanq̄ materia. ¶Iniquitatis autem tres ſunt differentiæ, ſm eundem Archi. ibidem, videlicet ſuggeſtionis, delectationis & conſuetudinis. Totidem etiam ſunt peccata, videlicet verbi, operis, & conſuetudinis. Iniquus etiam eo quòd non ſit æquus, ſed prauus operibus, ſecundùm Pap.

SVMMARIVM.

1. *Pauper vnde dicatur, & quotuplex ſit paupertas.*
2. *Paupertas ex propria voluntate ſeptem bona confert.*
3. *Mendicitas vnde dicitur.*
4. *Paupertatis deſcriptio, & eius priuilegia.*
5. *Paupertas habet multa incommoda.*
6. *Superbi deſcriptio, vnde dicatur ſuperb. et quot modis capiatur ſuperbia.*
7. *Superbia eſt euidentiſſimum ſignum reproborum.*
8. *Superbia eſt tolerabilior in diuite, quàm in paupere.*

¶De paupere ſuperbo. Cap. VIII.

QVINTVS pes iſtius mirabilis monſtri eſt pauper ſuperbus. Pauper † etenim (vt dicit Var.) dicitur à parua pecunia. Eſt tamen duplex paupertas ſm Tho. cōtra genti. lib. 3. c. 134. Prima eſt paupertas ex propria voluntate, de qua dicitur in Euāge. Mat. 5. Beati pauperes ſpiritu, qm̄ ipſorum eſt regnum cęlorum. & Luc. 3. c. Qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui habet eſcas, ſimiliter faciat. Et Mat. 10. Nolite poſſidere aurum, neq; argentum, neq; pecuniam in zonis veſtris, neq; peram in via, neq; duas tunicas, neq; calciamēta, neq; virgam. Item ibidem. c. 19. Si vis perfectus eſſe, vade & vende oīa quæ habes, & da pauperibus. Poſtea ſubdit. Facilius eſt camelum per foramen acus trāſire, q̄ diuitem intrare in regnum cęlorum. Et iſta paupertas † ſeptem bona cōfert, videlicet, peccatorum recognitionem, cordis quietem, deſiderii impletionem, ſpiritualium bonorum dulcedinem, meritorum exultationem, & cęleſtem hæreditatem. Multa alia de laude voluntariæ paupertatis, vide per Hiero. in regula ſua compilata per Lupum de Olitueto, & inſeritur in 3. parte epi. eiuſdē Hiero. Alia eſt paupertas, quæ eſt coacta neceſſitate, quæ aliter dicit † mendicitas. i. manum ducens, vt ſolent facere pauperes extendentes manum ad ſuſcipiendam eleemoſinā, & de iſtis eſt nūc qō. Qui ergo mendicant, & aliter vitā ſuam habere poſſunt, peccant grauiter: quia vnde pauper victurus erat, accipiunt. c. paſto. j. q. 2. ¶ † Igitur paupertas ſm Atheniē. Philoſo. odibile bonum, ſanitatis mater, curarū remiſſio, abſq; ſollicitudine ſemita, ſapiētiæ reparatrix, negocium ſine damno, intractabilis ſubſtātia, poſſeſſio ſine calumnia, incerta fortuna, ſine ſollicitudine fęlicitas. Iſta tamen deſcriptio videtur adaptari paupertati voluntariæ.

¶Eſt tamen pauper ſm leges, qui non habet quinquaginta aureos in bonis. l. nonnulli. ff. de accu. glo. in §. ſed & pp. inſti. de excu. tut. Et notandum eſt, ꝙ multa ſunt priuilegia paupertatis, prout dicit Arch. in c. pauper. 11. q. 3. Primum eſt, ꝙ propter paupertatem non cogitur quis reſtituere illud, quod non poteſt. ca. olim. de reſti. ſpol. ¶Item pp eam excuſatur teſtis à teſtimonio; quia aliàs non excuſatur. in c. ſi qui teſtium. de teſt. ¶Item pp eā excuſatur quis à reſtitutione vſurarum. c. cum tu. §. pe. de vſu. ¶Item excōicatus pp paupertatem non cogitur ire ad ſedē apoſtolicam pro abſolutione. c. ꝙ de his. de ſent. excō. ¶Item excuſatur quis pp eā ab appellando, & proſecutione appellationis. c. pen. de procu. l. ſi procuratorem. §. ignorātes. ff. mand. Bal. in l. 2. §. ſi quis in iudic. ff. ſi quis cau. Vbi refert idē Bal. ſe liberaſſe quēdam à pęna furcarum, qui appellauerat, & propter paupertatem non poterat proſequi appellationem. ¶Item propter paupertatem dantur alimenta, quæ aliàs non præſtarētur. l. ſi inſtituta. ff. de inoffic. teſta. ¶Item datio tutoris permittitur pp inopiam iudici, cui aliàs non permitteretur. §. pen. inſt. de atili. tuto. ¶Item pp eam excuſatur quis à tutela, qui aliàs non excuſaretur. l. poſt ſuſceptum. §. paupertas. ff. de excu. tu. ¶Itē pp eam excuſatur mater à tutela filiorum, quę aliàs non excuſaretur. l. 1. §. mater. ff. ad Tertul. ¶Item propter eam compellitur quis emere operas à patrono. l. j. de ope. liber. C. ¶Item remittitur pęna collationis alicui propter paupertatem, qui cōferre non poteſt. l. j. §. cum duobus. ff. de colla. ¶Item remittitur pęna pecuniaria alicui pauperi, quæ aliàs non remitteretur. l. falſi. & l. ſi non facile. ff. ſi cui pluſ quam per. ¶Item pp eam remittuntur expenſæ, quæ aliàs nō remitterentur. l. in fundo. ff. de rei ven. ¶Item ſolutio dotis & exactio fit pp eam, quæ aliàs non fieret. l. ſi conſtante. ff. ſol. mat. & l. quamuis. ff. de iure dotium. ¶Item facit valere, quod aliàs nō valeret. l. id quod pauperib. C. de epiſ. & cler. ¶Item benigna interpretatio datur pauperiori loco, vel eccleſię, de quo nō fuerit cogitatum. l. ſi quis ad declinandam. C. de epiſc. & cle. ¶Item multa ſunt ſuper cibariis & alimētis in fauorem pauperum introducta, de quibus legitur. l. j. & ferè per totum. ff. de alimen. pręſt. l. j. ff. de ven. in poſſ. mit. in c. cum ſm. de pręben. ¶Item ſucceſſio liberti remittitur propter paupertatē. inſti. de ſucceſ. libe. in princ.

¶Item propter eam differtur ſolutio, & præſtatur abſolutio. c. Odoardus. de ſolutio. ¶Item abſoluitur quis à voto adimplendo pp eam, ꝙ aliàs nō fieret. c. ſuper his. & in c. multa. de voto & voti redē. ¶Item datur actio pp ea, quæ aliàs non daretur. l. ideo quæ. ff. de dolo. ¶Itē propter eam fuit ceſſionis beneficiū introductum. l. j. de ceſſio. bon. C. & ff. qui bon. ce. poſſ. ferè per totum. ¶Item bona clericorum pauperū ſunt. c. gloria epiſcopi. 12. q. 2. vbi etiam dicitur, ꝙ ſacrilegiū eſt accipere, quod pauperib. erogatur. Multa alia priuilegia habet paupertas, & in multis pdeſt, q̄ propter breuitatem non ſcripſi, ſicut paupertas habet multa priuilegia & cōmoda, ita ēt habet incōmoda. † Nam facit paupertas aliqñ debitorem ſuſpectum. l. creditores. ff. de priui. cred. Facit ēt teſtē minus habilem in auc. de teſtib. §. ſancimus. col. 7. & ff. eodē. l. 3. Item facit eum ab honorib. remoueri. l. ad ſubeunda. de decu. lib. 10. C. Io. Fabr. in §. ſed pp. inſti. de excu. tut. ¶Item facit delinquentem perſonaliter puniri. l. ſi quis. §. 2. ff. de iuriſ. om. iud. l. j. in fi. ff. de pęn. vbi dicitur, ꝙ qui non habet in ære, luere debet in corpore. l. in ſeruorum. §. fi. eo. tit. ¶Item pp eam cogitur quis ſatiſdare. l. de creationib. §. ſin autē. C. de epiſc. aud. & l. ſciendum. ff. qui ſatiſ. coguntur. ¶Item facit ſequeſtrari fructus. l. fideiuſſor. §. fi. ff. eod. ¶Item nocet in adoptionibus faciendis. l. nec eod. §. j. ff. dę adop. ¶Item nocet in tranſactione alimentorum. l. cum hi. §. ſed & perſonarum. ff. de tranſactionib. ¶Item præiudicat in actione de dolo proponenda. l. non debet. ff. de dolo. ¶Item nocet in accuſationibus. l. alii. & l. nonnulli. ff. de accu. ¶Itē pauper non ſolum audiri contēnitur, cùm nō habet quod offerat, iuxta illud, Si nihil attuleris, ibis homere foras. ſed ēt contra veritatem opprimitur. c. pauper. 11. q. 3. in auc. vt omnes obe. iudi. prouin. §. plurimorum. col. 5. ¶Item nuncij & executores, qui cauſas præparant, non aſſumuntur pauperes, in auct. de iudi. §. hi qui cauſas. & ibi Ang. & Bart. col. 6. ¶Item pauper licèt doctiſſimus, abſtinere tamen debet ab honore magiſtratus. Vnde Boetius de ſchola. diſci. O quam abſurdum eſt magiſtratus egeſtas: Turpe eſt enim magiſtratus egeſtas. Turpe eſt enim tanti nominis reuerentiam prima fronte mendicare. Nam regulariter egeſtas eſt nouerca diſciplinæ. ibidem. Item pauperes habentur deſpectui. c. Diaconi. 93. diſtin. vnde Eccle. 13. cap. diues locutus eſt & omnes tacuerunt, & verbum illius vſque ad nubes perducent. Pauper locutus eſt, & dicunt quis eſt hic, & ſi offenderit, ſubuertunt illum. Et ibidem venatio leonis, onager in eremo, ſic & paſcua diuitum ſunt pauperes. ¶Item pauper ob timorem paupertatis præſumitur peccare de facili. l. fi. de ſpec. lib. 11. C. Item præſumitur malum de paupere, cui non eſt virtus, & vita ſufficiens, in auc. de defen. ciui. poſt prin. col. 3. iuxta illud Pſ. 36. Iunior fui, etenim ſenui, & non vidi iuſtum derelictum, nec ſemen eius quærēs panem. Et hæc de incommodis & commodis paupertatis. Reliqua vide per Bar. in l. illicitas. in §. fi. ff. de of. pręſi. & per Arch. in c. ſtatutum. §. inſuper. de reſcrip. lib. 6. vbi ſingulariter de priuilegiis paupertatis. Dicit tamen, ꝙ à tali prodeſſe & talib. priuilegijs liberet nos Dñs. ¶ Viſa pauperis ſignificatione (cum dicatur, ꝙ pauper ſuperbus eſt pes iniuſtitiæ) reſtat videre de ſuperbia. igitur ſuperbia ſm Tho. 2. 2. q. 162. arti. j. eſt quędam extollentia † per quam quis ſe extollit ſupra id quod eſt ei pręfixum à diuina regula, ſm verò Augu. lib. 14. de ciui. Dei, ſic deſcribitur. Superbia eſt peruerſæ celſitudinis appetitus. ¶Dicit autem ſuperbus ſm Iſid. Ethi. lib. 10. Quia ſuper vult videri, q̄ eſt, qui enim vult ſupergredi, quod eſt, ſuperbus eſt. ¶Nota tamen ꝙ ſuperbia multipliciter accipitur. Nam ſuperbia eſt ſe extollere, & aliorum merita deprauare. c. ſi quis verò. 11. q. 3. ¶Item aliis ſe præferre. c. de conſtantinopolitana. 92. diſt. ¶Item nouas opiniones ex ſcripturis ſacris & canonibus configere. c. hæc ſcripſimus. 30. diſt. ¶Item ſubditos non cum beniuolentia, ſed cū aſperitate corrigere. c. licet. 45. diſt. ¶Item arroganter alios inſtruere. c. habet hæc. 46. diſt. ¶Itē falſa vel nimia iuſtitia ſe velle alios ducere. c. vera. 45. diſt. ¶Itē occaſione habitus vel religionis ſimpliciores deſpicere. d. c. vera iuſtitia. 45. diſ. ¶Item ſine meritis ſe velle præfici, vel ordinari. c. ſi officia. 59. diſtin. ¶Item peccatum ſuum in confeſſione non manifeſtare. §. cum ergo. ver. item taciturnitas. de pęn. diſt. 2. ¶Item officia alijs conuenientia appetere. c. quoniam. 10. diſt. & in c. diaconi ſunt. 93. diſt. ¶De ſuperbia autem vide Archi. in c. quis aliquando. de pęn. diſt. j. eſt enim ſuperbia initiū omnis peccati, prout dicitur Eccle. 10. Et qui tenuerunt illā, adimplebit maledictis, & ſubuertet eū in finē. eo. c. vbi ēt ꝙ ſuperbia eſt odibilis corā Deo & hominib. ¶Dicit Grego. li. 31. Mora. ꝙ illa vitiorum regina ſuperbia cum deuictum plenè cor cępit, mox illud ſeptē principalib. vitiis ſuis ducib. deuaſtandum tradit. Dicit † etiā idem Aug. ibidē lib. 54. ꝙ euidentiſſimum ſignum reproborum eſt ſuperbia. Vnde Iſido. lib. 2. de ſum. bono. c. 38. Omni, inquit, vitio deterior eſt ſuperbia, ſeu propter quod à ſummis perſonis & primis aſſumitur, ſeu ꝙ de opere iuſtitiæ & virtutis exoritur. Omnis, inquit, ſuperbia tanto in imo iacet, quanto in alto ſe erigit. Et ideo dicit Bernardus ſuper Can. ſer. 54. Superbia tolerabilior † eſt in diuite, q̄ in paupere. Nō igitur immerito pauper ſuperbus pro pede iniuſtitiæ ſupponitur, cum etiam dicatur Eccle. 25. c. Tres ſpecies odiuit anima mea, & aggrauor valde animæ illorum. Pauperem ſuperbū. Diuitem mēdacem. Et ſenem fatuum. & ibidem 10. c. Melior eſt qui operatur, & abundat in omnib. q̄ qui gloriatur & eget pane.

SVMMARIVM.

1. *Chriſtiani deſcriptio, & vnde dicatur.*
2. *Chriſtiani qualiter differant à paganis.*
3. *Contentionis deſcriptionis vnde dicatur, & quid à rixa differat.*
4. *Rixæ deſcriptio, & vnde dicatur.*
5. *Contentio quotuplex ſit.*
6. *Publicè de fide diſputare eſt prohibitum.*
7. *Contentioſus prohibetur ordinari.*

¶De Chriſtiano contentioſo. Cap. IX.

SEXTVS pes iſtius monſtri eſt Chriſtianus contentioſus. ¶ † Eſt ergo Chriſtianus (ſm Tho. 2. 2. q. 123. art. 5.) qui Chriſti eſt, ideſt qui fidē Chriſtia. habet, qui ſpiritu Chriſti virtuosè operatur; quia ad imitationem Chriſti peccatis moritur: ſm verò Iſid. Ethi. lib. 7. c. fi. Chriſtianus quantū interpretatio oſtendit, de vnctione dicitur, ſiue de nomine authoris, & creatoris: à Chriſto etem̄ Chriſtiani ſunt cognominati: ſicut à Iuda Iudæi. Et ibidem dicit idem Iſid. Chriſtiani olim à Iudęis, quaſi in opprobrium Nazarei vocabātur, pro eo ꝙ Dominus noſter & ſaluator à villa quadam Galilee, Nazarenus fuit appellatus. In qua quidem villa, prout tradit Innoc. in ca. j. de ſepul. fuit nutritus, natus tamen in Bethleem, & ſepultus in Hieruſalem. Et ideo dicendum eſt, ꝙ non præſumitur quis Chriſtianus, niſi opera boni Chriſtiani fecerit, prout no. Bar. in tra. teſtiū. ver. 31. ¶Quę autem ſit diſcretio inter Chriſtianos † & paganos, dic vt per Arc. in c. Pagani. 2. q. 7. debet enim eſſe diſcretio in accuſatione, & teſtimonio. cap. j. 3. q. 4. & in d. c. Pagani. & in c. ſeq. ¶Item in coniugio. c. iam nunc. & c. ſeq. 28. q. j. Item in cibis ſeu epulis. cap. nullus. & c. omnes. eod. c. & q. ¶Item in cohabitatione. ca. Iudæi. & cap. ſępe. eadem cau. & q. ¶Item in ieiunio. cap. ieiunium. de conſec. diſt. 3. ¶Item in præſcriptione; quia Iudæi, vel pagani non poſſunt præſcribere contra Chriſtianos. ca. porrò. 16. in c. j. 3. q. 3. Sed quia hic dicitur, ꝙ Chriſtianus contentioſus pro vno pede iniuſtitiæ accipitur, videndum eſt de contentione. ¶Contentio † enim ſm Tho. 2. 2. q. 38. arti. j. eſt impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Dicit etiam idem Tho. ibidem, ꝙ ille dicitur in iudicio contendere, qui impugnat veritatem iuſtitiæ. In diſpoſitione autem cōtendere vr̄, qui intendit impugnare veritatē doctrinæ. ¶Cōtentioſus. n. ſm Iſid. Ethi. lib. 10. eſt ab intentione vocatus, qui non ratione aliqua, ſed ſola ptinacia vindicat. Differt aūt cōtētio à rixa, prout colli. in l. ſi ex plagis. §. j. & ibi gl. & doct. ff. ad l. aquil. Ibi, rixatus eſſet & c. & per tex. in l. ſi in rixa. ad l. cor. de ſica. ff. vbi hr̄, ꝙ rixa eſt in factis. Contentio verò (vt ſupra diximus) eſt in verbis. ¶Eſt † autē rixa ſm eūdem Tho. 2. 2. q. 41. art. 1. Contradictio in factis. ſ. mutua percuſſio & pticulare bellū ſine authoritate publica. Sed magis ex inordinata volūtate. ¶Et dicitur à ringo. Eſt eñ ringere, ſiue ringi, roſtrum torquere, quod canes faciunt latraturi: hinc ringi p iraſci accipitur. ¶Cōtentio † aūt triplex eſt ſm Angel. de Cla. in ſum. Prima eſt cōtentio æmulationis: & hæc eſt, de qua. j. ad Corin. j. dicitur. Significatum eſt. n. mihi de vobis fratres mei ab his, qui ſunt Chloes: quia ꝯtentiones ſunt inter vos. & c. 3. Adhuc. n. carnales eſtis: cū ſit inter vos zelus & contentio. Et ad Roma. 13. c. Non in contentione & ęmulatione, & iſta cōtentio hodie eſt in ſecularibus cōtra peritos: quum alium magis laudare vidēt, ꝯtendunt cōtra laudatores: & licèt de ſe nō ſit niſi peccatū veniale: tñ multoties eueniunt mortalia, puta detrectationes, & alia multa mala: iuxta illud Iacob. in canoni. epi. 3. vbi enim zelus, & contentio, ibi inconſtantia & omne opus prauum. Scd̄a cōtentio eſt diſputationis, & hæc ēt pt̄ eſſe mortale peccatū, prout dixit Tho. vbi ſupra. Et hoc tribus modis. Primò: quia eſt cōtra veritatē, ēt ſi nō fiat cū inordinato clamore, qđ intelligendū eſt de re aliqua maximæ importantiæ, puta cōtra fidē, ꝯtra bonos mores, ꝯtra ptinentia ad vtiles doctrinas. Nā ꝯtentio, q̄ fit inter pueros ēt ꝯtra veritatē, non vr̄ peccatum mortale. Secundò: qa eſt ꝯtra honeſtatem. Tertiò: qa materia eſt prohibita ſicut publicè ꝯtendere de fide, ad hoc eſt tex. in l. nemo clericus. de ſum. Tri. & fid. catho. C. & ibi doc. inter quos do. Pau. de Ca. dicit eſſe tex. contra illos prædicatores imperitos, qui mouent interdū dubia ardua in theologia, q̄ neſciūt ſoluere, nec ēt veritatē ſciunt. Et iō qa inducūt populos in errorē, eis prohibetur, ſicut diſputare publicè † de fide niſi doctis, & neceſſitate imminente, qđ multum eſt à vicariis & ſimplicib. ſacerdotib. notādū, q apparere & honorari vltra modū cupientes nitunt̄ in pnis prædicare & ipſiſmet incognita alios docere, de quib. Hier. in epiſtola ad Paulinum. c. 5. dicitur. Quanti (inquit) hodie putant ſe noſce literas, & tenēt ſignatū librū, nec aperire pñt. Et ibidē c. 6. in fi. Puerilia ſunt hoc & circulatorū ludo ſimilia docere, qđ ignores: immo vt cū ſtomacho loquar ne hoc qdē ſcire, ꝙ ſcias. ¶Tertia eſt ꝯtentio litigationis, de qua latè p D. Ang. & de qua dicit Cic. of. j. Miſerrima oīno ambitio bonorūq; ꝯtentio. Illa etenim ſcandala gñat in eccleſia, & pp eā diſcordat̄ in dicta eccleſia & ſacrificiis. in c. platū. 90. diſt. Itē infinita mala generat, qua de cā non immerito phibet̄ ordinari † vir ꝯtentioſus, ad qđ facit. c. j. §. j. & in c. ſeditionarios. 46. diſt. & 90. diſt. in prin. ¶Qualiter aūt puniantur, q ꝯtētiones faciūt, in c. ſi quis monachus. eadē diſt. & in c. in loco. 5. q. 4.

SVMMARIVM.

1. *Dominus quis dicatur.*
2. *Virtutis deſcriptio, & vnde dicta ſit, & qualiter differat à fortitudine.*
3. *Virtus qualiter acquiratur.*

¶De Domino ſine virtute. Cap. X.

SEPTIMVS pes iſtius monſtri eſt Dñs ſine virtute. Pro cuius elucidatione dicendum eſt de ſignificatione iſtius nominis Dñs. ¶Eſt igitur † Dominus ſm Pap. q domui præeſt, quaſi domui vnus. Ab ipſa enim natura nullus in Dñio vel ptāte deſiderat hr̄e conſortem. c. quod ēt. 23. q. 7. Policia quidem vnius optima eſt paucorū aūt bona: ſed plurimorū difficile eſt, vt bona ſit; qa plures ad virtutis meritū puenire eſt difficile ſm Ariſto. 2. politi. Et facit. 21. q. 2. c. pen. & in c. in apib. 7. q. j. ibi referuntur verba Hiero. in epiſt. ad Ruſt. mona. vltra quæ etiā in originali ſubdit, in naui vnus gubernator, in domo vnus Dñs, in quouis grandi exercitu vnū ſignum expectatur. Vel dr̄ ſm eundem Papi. quaſi dans minas, vel ſm Ang. de Cla. in ſum. dr̄ Dñs, quaſi dās minus. ¶Conſequenter vidēdum eſt de virtute, cū hic dicat̄, ꝙ dñs ſine virtute eſt pes iniuſtitiæ. † Eſt autem virtus habitus mētis bene cōſtitutæ, prout dicit gl. in c. de pudicitia. 32. q. 5. Virtus enim

ex eo vocata est, ꝙ suis virib. nitens non superetur aduersis sm Boe.lib.3.conso.philoso. prosa. vlt. Est etenim virtus pictura ad animæ ornatum, sm Ambro.& habetur in c.illa anima.de pęni. dist.2.sine qua virtute ad vitam minimè peruenitur.c.potest.eadem distin.¶Virtus etenim,vt testatur Lactan.Fir.lib. 6.c. 4. nos fert non ad elisios campos,vt poetę loquuntur:sed ad ipsam mūdi arcē.Et licet virtus virib.propriis innitatur, vt supra diximus. Differt tñ à fortitudine.Nam virtus in animi vigore est, fortitudo verò in corpore.¶De effectu autem virtutis nota sm Arch. in 46.distin. ꝙ † virtus cum humilitate vult doceri, cum labore quæri,& cum amore haberi. Illa enim virtus magno pretio ęstimatur,prout dicit Vale.lib.5.Refert ad hoc idem Valerius lib.7. de Bia philosopho,cuius cum patriam eius Prienen. hostes spoliassent, & pretiosarum rerum suarum ab onustis fugientib. interrogatus.Quid ita nihil ex bonis suis secum ferret.Ego(inquit) verò bona mea mecum porto : pectore etenim virtutes portabat.Qua de causa faciliter est concludendum, ꝙ Dominus, qui sine virtute est, est meritissimus pes illius. Cū dicat philosophus 4.Ethic. Optimus est, qui non solum vtitur virtute ad se, sed ad alios.Argumento à contrario sensu sumpto, pessimus est & iniquus,qui nec ad se,nec ad alios vtitur virtute.Et ideo dicebat Petrus 2.c.j. Vos autem curam omnem subinferētes ministrate in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam, in abstinētia autem patientiam, in patientia autem pietatem,in pietate autem amorem fraternitatis,in amore autem fraternitatis, charitatē: hęc enim si vobiscum adsint, non vacuos & sine fructus vos reddent.Vnde Seneca epi.75.Virtus regina vrbes prouincias temperat,fert leges,colit amicitias, inter propinquos liberosq; dispensat. Et melius est mori quàm facere contra bonum virtutis:vt refert Arist.3.Ethi facit.c.nolite timere.11.q.3. Nec Domino sufficit habere virtutem animi, sed etiam requiritur,ꝙ sit virtuosus in opere & facto.Nam tunc plena iustitia est,quæ prouinciam bello tuetur à barbaris:vel domi defendit infirmos,vel à latronibus socios.c.fortitudo.23.q.3. ¶Omnis enim animi debilitas, & humilis, & confracta timiditas, seruitus est censenda sm Tullium in paradoxis. ad quod facit.l.quinque.cum ibi not.de decu.li.10.C.¶Debent itaque Domini corrigere viriliter,cum moderatione tamen, qui eis subijciuntur,ne nimia humilitas & pusillanimitas frangat authoritatem illorum.Et ne facilitas veniæ tribuat incentiuum delinquēdi.l.aut facta.ff. de pęn. Vnde Augustinus in libro de verbis Domini.Qui negligit iniuriantem corripere,peior est ipso iniuriante:ille enim iniuriam fecit & iniuriam faciendo graui seipsum vulnere percussit. ¶Tu autem videns perire, negligis, peior es tacens, quàm ille conuitiando.cap.qui vitijs.23.quæst. 5.& 5.q. 5.cap.1.2.& 3.

SVMMARIVM.

1 *Fęminæ descriptio vnde dicatur, & quid sit inter fęmineum.*
2 *Mulier quæ, & vnde dicatur.*
3 *Pudicitiæ descriptio, & quotuplex sit pudicitia.*
4 *Possessio regni per tres species apprehenditur.*
5 *Impudicitia quæ sit, & censualitatis descriptio.*

¶De fęmina sine pudicitia. Cap. XI.

OCTAVVS pes iniustitiæ est fęmina sine pudicitia. Et ideo videndum de fęmina. ¶ † Est autem fęmina adiutorium viri,iuxta illud Gen.j.non est bonū hominem esse solum,faciamus ei adiutoriū simile sibi &c.Genus verò fęminarū,sm Virgi. lib.4.Enei. est variū & mutabile semper. De fęmina enim nititur frater Baptista Mantua.multa mala dicere in bucolicis suis,eglo.incip.fęmineum seruile genus, crudele, superbum, leue, modo ratione caret &c.Opinioni cuius protestor non inhęrere. Dicitur enim fęmina à fęditate,vt nonnulli volunt. Quare accipitur pro inferiori parte femorum sm M.An.Sabel.in commen.super Sueto. tranquil.in vita Titi Vespasiani, in cap.de victoria ciuitatis Hierusalem:& ideo, vt refert idem ibidem inter fęmineum eleganti vocabulo appellat Apuleius genitalia muliebria,eo ꝙ inter fęmina sunt collocata.Communiter tamen pro ipsis mulieribus accipiuntur fęminæ.Et de illis sic loquitur Vale.li.9.c.2. Sed quod (inquit) de fęminis loquar, quas imbecillitas mentis & grauior operum negata affectatio omne studium ad curiosiorem sui cultum hortatur conferre &c. Et hoc intelligendum est de prauis,de quibus etiam dicit glo.in l. pater Seuerino.§. socius. in fi. ff.de condi.& demon. ꝙ fęmina praua sui gaudet de morte mariti, quod intelligendum sm opi. Ray. quem refert Bar.ibidem, ꝙ videlicet bonæ tristantur, malæ verò gaudent. Vel est melius dicendum sm eundē Bar.ibidē, ꝙ bonæ gaudent de morte mariti,qñ maritus ille est senex,vxor verò iuuenis.¶† Sed incidenter posset queri,quæ sit mulier,& rñde sm Cic.ꝙ illa dicitur mulier,quæ amplius nō est virgo. Cicero etenim obiurgantib.cum nonnullis,ꝙ sexagenarius esset,& Popilliam duxisset virginem, rñdit.Cras mulier erit.Generaliter tñ appellatione mulieris, & virgo & corrupta & viripotens cōtinetur. l. mulieris.ff.de verb. signi.in c.mulier.32.q.¶Eua enim facta de latere viri sui, nondum ab illo contracta mulier dicta est, iuxta illud Gen.j.Et formauit eam in mulierē &c.& ibidē. Aedificauit Dñs Deus costā quā tulerat de Adā in mulierē, & adduxit eā &c. ¶ Cōis tñ vsus salutat primam dist.mulieris sm Archi.in d.c.mulier.32.q.1. Dicitur autē à mollicie,sicut vir à virtute sm Papi. ¶Est enim mulier adiutorium,columna,& requies viri.Eccle. 36. Qui possidet mulierem bonā, inchoat possessionem adiutorii.sm illum est & columna & requies: vbi, inquit, non est mulier, ingemescit egens. ¶ Malæ verò mulieris & impudicæ diffinitio talis est sm philosophum Athenien. Est(inquit) mulier hominis confusio, insatiabilis bestia,cōtinua sollicitudo, idesiciēs pugna,quotidianum damnum hoīs,domus sollicitudinis,aut sollicitudinis impedimentum,viri incontinentis naufragium,adulteri vas,pernitiosum prælium,animal pessimum,pondus grauissimum,aspis insanabilis,humanum mancipium.¶Si vis scire in quib. casib. cōditio mulieris est deterior viri,& in quib.melior,& in quib.conditio est indifferens.i.æquiparantur,vide Guiel.in spec.in tit.de procu. §. j. vbi inuenitur,ꝙ in 37. articulis est deterior conditio mulierum,quam virorum. In 11.articulis est melior mulieris cōditio,& in 13. articulis est ęqualis. De mulierib. fauendis est tex. no.in l. assiduis qui potio.in pigno.habean. C. ¶Sed cum hic dicatur,ꝙ fęmina sine pudicitia est pes iniustitię. Nūc visa fęminæ diffinitione,restat consequenter videre de pudicitia.¶† Est ergo pudicitia habitus mentis bene constitutæ sm gl.in ca.de castitate.32.q.5.Secundum verò Bal.in proę.Grego.in 4.col. Est honestas.Honestas verò dicitur honoris statum conseruans.c. Erit.& ibi Arch.4.dist.Quæ quidem honestas à Deo est, iuxta illud Eccle.11.c.Paupertas & honestas à Deo sunt: sm verò August.de ci.Dei, lib.14. Est pudicitia animi virtus,qua quis verecundatur de actib.de quibus homines magis verecundantur:vt sunt actus venerei.¶Est autem triplex sm Bald.in d.proę.Grego.videlicet maior, media, & minor. Maior virginitatis,media viduitatis & minor matrimonij. De qua quidā materia est tex.iūcta gl.& ibi idem Bal.in c.j.in fi.de sum.Trini.& fi.catho. Vbi idem Bald. dicit,ꝙ per istos tres modos viuendi saluātur animæ.Dicit etenim beatus Hier.ad filiam Mauritii, & habetur in tertiam parte epi. tract.5.episto.15.† ꝙ tres sunt species,per quas regni cęlestis possessio acquiritur & introitur.Prima est pudicitia.Secunda mundi contemptus.Et tertia est iniustitia, quæ vt cōnexæ plurimum se possidentibus præstant: ita possunt diuisæ difficillimè prodesse:cum vnaquæq; earum non propter se tātum, sed propter aliā afflagitatur.Est tamen differentia inter pudorem & pudicitiam sm Pap.Nam pudor est corporis,pudicitia verò mentis. ¶Est ēt differentia inter continentiam,& castitatem sm Archi.32.q.5. in sum.Nam castitas dicitur incorruptio,continentia verò post corruptionem.¶Et est etiam notandum, ꝙ pudicitia violenter quidem eripi non potest.Nec potest caro corrūpi, nisi mēs fuerit antea corrupta,vt no.32.q.5.in sum.& in c.reuera. & ferè per to.q.¶Sola enim castitas est, quæ cū fiducia potest animas Deo præsentare,in auc.de leno.§.sancimus.col 3.Debet ēt mulier potius mortem eligere,quam pudicitię contrariis consentire.c.ita. 32.q.5.& in c.se.Qm mulieres ornant pudicitia,in auc.qūo oportet episc.§.quanta.ver.timere,circa fi.col.j. Illa enim pudicitia à Vale.Maxi.multum laudatur lib.6. Vnde te, inquit, virorū pariter ac fęminarum præcipuum fundamētum pudicitia &c. Et sicut mulieres,vt prætactum est,ornantur pudicitia, sic ecōtrario deornantur & deturpantur impudicitia.Vnde Io. Chriso. super Ps.50.quid(inquit)est mulier speciosa,sepulchrum dealbatū,nisi fuerit sobria,casta,& pudica,pulchritudo aūt sine his virtutib.est pręcipitiū patens, venenum inspicientibus compositum. † Sed quæro,quæ est vera causa impudicitiæ.Et respō. sm Bal. in proę. Greg.ꝙ causa est defectus sensualitatis : sensualitas.n.animū deprauat.Est aūt sensualitas sm eundem Bal.ibidē carnalis appetitus,sine regula & freno ęquitatis,vt no.in c.ius.autem.j. dist. Remedium verò impudicitiæ sm Vale. Maxi.lib.6.c.j. est verecundia.vbi,inquit ipse,studium verecundiæ est,cupiditas rationi cędit.Præmissa concludendo dicendū est,ꝙ iustè fęmina sine pudicitia pro pede iniustitiæ ponitur, ꝙ ēt testatur Salomon Prouer.23.Fouea enim, inquit, profunda est meretrix & puteus angustus,aliena insidiatur in via quasi latro,& quos incautos inuenerit,interficiet.Et Eccle.25.Breuis omnis malitia super malitiā mulieris.Quare dicit Augu.lib.de sing. cleri. prout refert Archi. in c.hospitiolum.22.distin. Caue ne iunctus sis fęminæ, in qua nihil aliud est, quàm vt feriat proximantem. Et Hiero.timens deceptionem mulieris, ait, vt refert idem Archid.ibidem. Non sum fortior Sansone,sapientior Salomone, sanctior Dauid, qui per mulieres decepti fuerunt.Sanson enim per Dalidam,Dauid per Bersabeam,Salomon per mulieres alienigenas. ad hoc in c. Salomon.32.q.4.¶Si verò vis videre ad longum de malis & sinistris morib.fęminarum impudicarum, vide per d.fratrem Baptistam Mantua. Conditiones verò bonę fęminæ vide Prouerbio. c.fi.ibi.Mulierem fortem quis inueniet &c.

SVM-

SVMMARIVM.

1 *Diues quis, & vnde dicatur, & in quo differant diuitiæ ab opibus, & diues à locuplete.*
2 *Pecunia quæ, et vnde dicta sit. Itē diues bonus quis dicatur, et quis malus.*
3 *Diuitiæ in quibus casibus prosunt.*
4 *Eleemosinæ descriptio, & vnde dicatur.*
5 *Eleemosina duplex est, videlicet cordis & corporalis : eleemosina cordis in septem diuiditur.*
6 *Eleemosinarum largitor tria considerare debet, & decem bona confert. & nume.7.*
8 *Pauper an possit agere contra diuitem: vt sibi subueniat.*
9 *Bona quæ habentur vltra id quod sufficit, pauperum sunt.*

¶De diuite sine eleemosina. Cap. XII.

NONVS pes est diues sine eleemosina.† Est igitur diues sm legalem dispositionem,qui habet in bonis quinquaginta aureos,& vltra lege nōnulli.ff.de accusa.in c.prohibentur.& in c.in primis.2.q.1.Guil. in spec. de accusa.§.Itē excipitur.10. col.& scias, ꝙ 72.aurei faciunt libram auri.l.quicunq;. cum ibi not. C.de fer.l. fi.ff.de in ius vocan.¶Dicitur aūt diues à diuis : nā qui diues est, quasi Deus in terrenis nullo indigere vr̄,vt Varro.¶Differūt tñ opes à diuitiis sm Cice.de amicitia. Nam diuitiæ sunt, vt vtar, opes verò,vt aliis opitulando celare.Sunt itaq; diuitiæ ad necessarium vsum, opes verò ad magnificentiam. ¶Item ille dicitur diues cui pauca sufficiunt.c.quid dicam.& ibi Archid. 14. q.4.est etiam differentia inter diuitem & locupletem sm Pap. prout ēt recitat Arch.in c.hæc autem.29.dist.nam diues dicitur pecunijs, locuples verò fundis.¶Item diuitiæ largo sumptò vocabulo,& omne bonum terrestre hominis appellatur pecunia in c.totū. j. q.3.& l.pecuniæ.ff.de ver.sig pecunia † verò dicta est à pecorib. Antiqui etenim hoc totum,quod habebant,in pecorib.erat.d.c. totum.igitur is dicitur bonus diues & bonas possidet diuitias, si ex eis fiat misericordia. c.hæc autē. 30.dist.iuncta gl.in c. j.in verbo necessitatem.2j.q.1.& si propter eas iustitia non relinquitur. c.habebat.12.q.j.& si in illis cor non apponitur nimium.c.sicut. 18.dist.¶Item si bene & bono & iusto precio fuerint acquisitę. l.curat.ff.de mu. & ho. & de istis bonis diuitiis nō sunt intelligēda verba Euangelii Mat.19. vbi habetur, ꝙ facilius est camelum per foramen acus transire, q̃ diuitem intrare in regnum cœlorum;qm̄ illud viuendi genus, quod maximè opibus principatibus nititur,si cum iustitia, dignitate cōiungitur,diuinum fit, sin disiungitur à fera & agresti vita nihil distat, prout eleganter dicit Plu.in vita Aristidis.De illis verò,qui in diuitiis spem ponūt, & gratius intuētur aurum, q̃ Solem,est no.tex.in d.c.sicut.18.di. de quibus etiam dicitur Ecclesia.5.c.Illæ,inquit, sunt pernitiosæ diuitiæ,quæ custodiuntur à Dño in malum eius.¶In † multis tñ casibus prosunt diuitiæ,prout no.Archi.in d.c.hæc autem.30.di. ¶Primò in honoribus adipiscendis.l.honor.§.de honorib.ff.de mun.& ho.& l.scire oportet.§.cum de reliquiis.ff.de tuto. & cu. da.ab his.Secundò in pęna corporali vitanda.l.quicunque.C.de ser.fugi.l.si quis id quod.§.in seruos.de iurisd.omnium iudi. ff. & l.j.§.fi.ff.de pę.Et ideo qui nō habet in ære,luat in corpore. Et ita fuit practicatum hodie in quodam paupere istius vrbis Alenconicæ, qui confisus de sua paupertate,non timens emendam nec reparationes ciuiles,multa conuitia vicino suo & illius vxori dixerat publicè blasphemando Deū & sanctos. Qua de causa fuit cōdemnatus ad carcerem vsq; ad certum tempus, & ibi in pane, & aqua ieiunare pro emenda criminis erga Deum & sanctos cōmissa. Propter verò interesse & reparationem partis, cui iniuria facta fuerat, fuit condemnatus ad remissionem & misericordiā ei petendam,nudis capite & pedib. genib. flexis,cum face ardēti in manu, & sic in locum mulctæ successit corporalis pęna. Tertiò prosunt diuitiæ in satisdatione nō præstanda.l.vlt. de cu. fur. C.l.de creationibus.de epi.aud.& l.si fideiussor.§.vlti. ff.qui satis. cog.Quartò in adoptionib.l nec permittitur. ff. de adop. Quintò,ne tutor faciliter habeatur suspectus.insti. de suspe.tut. §. vltimo.Sextò in dote non exigenda constāte matrimonio.l.in reb. C.de iure dot.& l.si constante.ff.sol.mat.Septimò in testimonio reddendo.l.3.ff.de testib.in auc.de testi.§.sancimus.colla.7.in c. in primis.vers. testis autem.2.q. Octauò ne debitor habeatur suspectus.l.si creditores.ff.de priui.credi. Nonò in voto redimendo.c.quod super his.de voto & vo.redempt.& c.ex multa. eodē tit. Decimò prosunt donare volenti,ne præsumatur simonia. c. & si quæstiones.de simo.Vndecimò prosunt pupillo, vt donare possit,& vt necessarijs personis alimenta præstare debeat.l. cum plures.ff.de admi.tut. Duodecimò prosunt pupillo in alimentis decernendis.l.j.& 2.& 3.ff.vbi pupil.edu. debeat. Decimotertiò prosunt in dote constituenda filiæ.l. quæro. ff. de iur. dot. Decimoquartò prosunt in alimentis constituendis, quando non est determinatum.l. pen.in princ.ff.de alimen. leg. Decimoquintò prosunt in legato indeterminatè relicto.l. quidam. ff. de lega. 2. Decimosexto prosunt in transactione alimentorum.l. cum hi. §.personarum. ff. de transact.Et multa alia priuilegia habentur, quæ ad longum recitantur per Barto.Cępol.in tract.de Imperatore.§.diuitiis.vbi enumerat 30. priuilegia. ¶ Consequenter est videndum de eleemosina. † Est igitur eleemosina sm Thom.2. 2.q.32.art.j.opus,in quo datur aliquid indigenti ex compassione propter Deum,& dicitur ab eleo,quod est verbum Gręcum, & significat misereor. cuius imperatiuus est eleyson, quod est misereri.¶De ista eleemosina dicebat Ambro. in sermo. qui legitur in 3.de aduentu,quod etiam refert Ioan.de Ana.in ca.fi.in 3. colla.de maledi.Nullum, inquit, tam graue delictum est, quod non purgetur abstinentia, & eleemosinis extinguatur,dicente Propheta. Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosina peccatū: & ideo dicit idem Ioan.de Ana. ibidem magna est eleemosina, quæ ardentium criminum glebas beniuolentiæ suæ fonte refrigerat,& quędam in igne charitatis obruit incendia delictorum, vt quamuis offensus Deus, quamuis criminibus prouocatus,cogatur liberare eleemosinis, quæ disposuerat punire peccatis, & facit idem quod no.idem Ioan.de Ana.super.c.interfecisti.2.col. de homici.¶ † Et est notandum, ꝙ duplex est eleemosina, vna cordis & alia corporalis.cap. duæ sunt. 45. distin. ¶Eleemosina autem cordis subdiuiditur in 7. prout dicit Archid.in d.cap.duæ sunt,videlicet docere ignorantem,consulere dubitanti, consolari tristem,corrigere peccantem,remittere offendenti,portare onerosos,& graues & pro omnib.orare iuxta illud.

Consule,castiga,solari,remitte,fer ora,

¶Item eleemosina corporalis simiter subdiuiditur in septem, videlicet.Pascere esurientem, potare sitientem, vestire nudum, recolligere hospitem,visitare infirmum,redimere captiuum,& sepelire mortuum.Vnde versus.

Visito,poto,cibo,redimo,lego,collo,condo.

¶Item potest dici,ꝙ eleemosina est triplex.Prima est, quæ consistit in cordis contritione, quando aliquis seipsum Deo offert, iuxta illud Eccles.30.Miserere animæ tuæ. Et Ecclesiastes tertio. Ignem ardentem extinguit aqua,& eleemosina resistit peccatis. Secunda ꝯsistit in compassione proximi;quia compatimur alienis aduersitatibus tanquam nostris.Vnde Iob.30.c.Mecum creuit miseratio, & ab vtero matris meæ egressa est mecum. Tertia consistit in largitione manuali, & aduocatione, quam debent præstare aduocati in causa miserabilium personarum, cura corporali & spirituali:& habetur in quocunq; cōsilio, seu subsidio, quod impeditur proximo,de hac habetur in Euan. Lu.11.c. date eleemosinam,& omnia mūda sunt vobis.facit.c.pasce. 86.dis. Archi.in c.qui vult.de pę.dist.3. ¶ † In dandis etenim eleemosinis tria sunt consideranda:prout dicit ibidem Arch.videlicet iustum,ordo,& intentio.iustum,vt de iusto fiat, non de illicitè acquisitis.c.non est putanda.j.q.j.& ibi latè per eundem Arch. not. Abbas Pan.in c.Quia in omnibus.de vsu.Ordo,vt primò sibi,deinde proximo:vt d.c.Qui vult.l.Præses.C.de ser.& aqua.no. Pau. in c.j.de sacra vne.De ordine autem faciendo in eleemosina vide tex.in c.Non satis.86.dist.gl.in c.Quiescamus.42.dis.in c.omnino.30.dist.& Pan.in c.j.de coha.cle.& mulie.Intentio recta,vt fiat propter Deum,non ad vanamglo.not.Pa.in c.j.in gl.2.de collu.detegend.Et ideo eleemosinam dans vel sustinēs martyrium ad pompam peccat,& non meretur,sed demeretur.facit gl.in c. vide quantum.j.q.j.& tex.in c.odi & proieci.23.q.j. facit etiam.c. relegantes.23.q.5. ¶ † Item notādum est, ꝙ eleemosina decem bona confert,prout no.Lu.de Pe.in rub.de mēdican.vali.col.fi. lib.11.C.Primò à debito liberat,cum ad hoc teneamur.c.in singulis,86.dist.& Ecclesia.4.c. Declina pauperi sine tristitia aurem tuam & redde debitum tuum.Secundò absoluit eleemosina ab omni peccato,à morte liberat.Thob 4.& 12.c.& Prouer.15. Per misericordiam & fidem purgantur peccata, & redimitur iniquitas.idem 16.immo in hoc est præcipua & præ cæteris potentior medicina,prout dicit Ioan.de Ana.in d.c.fi. de maledi.in 3. col. Tertiò animam mundificat.Lucę j.c.Date eleemosinam,& omnia munda sunt vobis. cap. Non cogantur. 41.distinct. Quartò amicos multiplicat. Lucæ 16. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.Quintò inimicos expugnat.Ecclesia 29.Super scutum potentis, & super lanceam aduersus inimicum pugnabis tuum Sextò locum in cęlo præparat.Prouer.18.domum hominis dilatat viam eius, & ante principem spacium ei facit. Septimò gratiam conseruat.Eccle.17.Gratiam hominis quasi pupillam oculi conseruauit, & ibi vide plura notatu digna de eleemosina.Octauò abundantiam bonorum temporalium præstat. Prouer.3. honora Deum de tua substantia & de primitiis frugū tuarum da pauperib.& implebūtur horrea tua saturitate.Nonò, quia dās eleemosinam à paupertate securus est, denegans secus. Prouer.29.Qui dat pauperi,non indigebit: qui verò despicit deprecantem,sustinebit penuriam.Decimò,quia si fiat in charitate & debito modo,acquirit honorē & gratiam.Prouer.22. Gratiā & honorē acquirit,q dat munera. Itē acquirit Deū debitorē suū.Prouer.19.c.Fęneratur Dño qui fęneratur pauperi, ipse aūt vicissitudinem suā reddet ei.† Et pt queri circa materiā eleemosinarum,an pauper possit agere cōtra diuitem, vt sibi subueniat. Respond.sm Guiliel.in spec. titu. de instru. edi. §.Nunc verò ali

qua.ver.67.& fm Pan.in c.si quis.de furt. ꝙ non directè per glos. in c.sicut.48.dist. Denunciare tamen potest detẽtatorem & implorare officium iudicis,vt sic per iudicem ecclesiasticum communicare cogatur.c.Dilectissimis.12.q.j. ¶Est igitur miserabilis diues, qui fraudat pauperem eleemosina : propter id etenim ira Dei procuratur.c.Reuertimini.16.q.j.Si quando (inquit) fames, & penuria & rerum omnium egestas opprimit mundum, sciamus hoc ex ira Dei descendere, qui se in pauperib. si non accipiant eleemosinam, fraudari loquitur. Nemo etenim ab eleemosina præstanda est exemptus, cum omnes admoneantur, vt

9 conferant non habenti.c.in singulis. 86.dist. † Et quid habes vltra id,quod sufficit,pauperum est.c.sicut hi.47. dist. De isto vero malo diuite sine eleemosina dicitur Matth. 19. Facilius camelũ per foramen acus trãsire, quàm diuitem intrare in regnum cęlorum. Et ꝙ diuites sine eleemosina sit suppositus ęquè pro pede iniustitię,adhuc probatur.Nihil iniquius in mundo esse videtur quàm auferre substantiam & bona alicuius sine causa, cum istud sit directè contra iustitiam, quæ vnicuiq; tribuit ius suum. l.iustitia. ff. de iusti. & iur. Et si offertur ius sequitur iniustitia.Et cum non minus crimen sit habenti tollere, quam cum possis & abundans sis,indigentibus denegare.d.c.sicut hi. 47. distin. & in c.quid dicam. 14.q.4.in §.1.ver.quomodo.42. dist. Quare &c. ¶Diues enim qui eleemosinam non dat,est homicida illorum, qui fame pereunt.in c.Pasce.85. dist. Vnum tamen non est prætermittendum videlicet, ꝙ diuites quib. omnia non sufficiunt possunt dici serui seruorum,& ad propositum recitat Ioan.An. in nouel.in rub.6.de Diogene philosopho,qui cum dixisset,Alexandrum seruum seruorum suorum, interrogatus ab eo, quare id dixerat. Respondit ego præualeo cupiditatibus meis refrenans illas,vt mihi seruiant:tibi autem cupiditates præualent, & seruus efficeris illarum obtemperans iussioni, seruus igitur es seruorum meorum.

S V M M A R I V M.

1. *Adolescentia quid & vnde dicatur.*
2. *Adolescens in qua ætate dicatur, & quot sint ætates.*
3. *Obedientia tribus principaliter debetur.*
4. *Diabolus per inobedientiam separat hominem à Deo: & inobedientia cõparatur hæresi.*
5. *Inobediens qualiter puniri debeat.*

¶De adolescente sine obedientia. Cap. XIII.

1 DECIMVS pes istius monstri iniustitiæ est adolescens sine obedientia. ¶ † Est enim adolescentia (fm Pap. flos ætatis. à 15.anno vsq; ad 38. Et dicitur ab oleo, ꝙ est crescere, cuius prima ætas est epheia. Vnde ephebus,qui in prima est adolescentia. Teren.in an. Nam is postquam excessit ab ephebis &c. ¶Tripliciter autem dicitur adolescens fm Archid.in c.alligant. 26.q.vlt.videlicet,adolescens natura. vnde Dominus Lucæ 7. c. Adolescens tibi dico surge.Item adolescens gratia.vnde Dauid. in quo corrigit adolescentior viam.Tertiò adolescens contemplatione. Vnde idẽ Dauid. Renouabitur vt aquila iuuentus tua.

2 ¶Item adolescentia aliquando videtur esse à 18. annis vsq; ad 25.l.1.in fi.ff.de mi.¶Et nota, ꝙ septem sunt ætates fm Ioan. de Ana. in rub.de delict.puerorum.Prima est infantilis,& durat vsque ad septem annos.l.si infanti.& ibi doct.de iu.delib.C.Secunda pupillaris,& durat à septem annis vsq; ad 14.& 12.in fęminis in §.nostra.ver.Et ideo.insti.qui.mod.tute.fin. Tertia est pubertas vsq; ad 17.annum.l.arrogatio.§.non tamen.ff.de adop. & ibi gl.vbi tractatur de pubertate plena,pleniori & plenissima.Quarta est adolescentia, quæ propriè videtur esse à 28.anno vsque ad 25.vt prædiximus. Et vsq; ad illud tempus excusantur studentes à muneribus personalib.l.j.qui ætate vel profes. lib. 10.C. ¶Dic tamen, ꝙ perfecta ætas aliquando dicitur à 18.annis.in §.fi.institu.q & ex q.cau.manu.non pos.Tu dic, ꝙ hoc sit fauore libertatis.Item aduocati dicuntur habere ætatem perfectam,vt l.j.ff.de mino.Quinta ætas est iuuentus,circa quod vide tex. in l. non alter.§.fi.ff.de leg 3.Vbi tex.dicit,ꝙ ille dicitur iuuenis, qui adolescentis excessit ætatem:& incipit inter seniores computari:& dicitur seu computatur à 25.vsq; ad 50.annum,fm gl. ad hoc not. in proę.6.in verbo,perfectus.Sexta ætas dicitur senium, & dicitur vsq; ad 70.annum.§.item maior,insti.de excu.tut.faciunt no. in l.fi.qui æta.vel profes.lib.10.C.Septima ętas dicitur decrepita, & incipit à 70.vsq; ad centum annos;quia is est finis longeui hominis vitæ.Et ad hoc est gl.in l.fi.C.de sac.ec.l.an vsusfructus. & l.si ff.de vsufr.Archid.in c.vni.de cle.ęgro.lib.6. ¶Adolescẽs autem censetur in ætate temperatus, vt cito intelligat & memorię intellecta conseruet,iuxta Prouer.22.c. Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea. Et ibidem.c.j. In adolescentia laudatur scientia & intellectus. Sed quia hic dicitur,ꝙ adolescens sine obediẽtia est pes vnus iniustitiæ. Visa adolescentis diffinitione & descriptione, restat videre de obedien-

3 tia,& vltra ea quæ diximus in j.lib.c.9. ¶Dicendum † est,ꝙ trib. principaliter obediendum est. Primò & principaliter Deo. cap. quę contra.8.distin.& in cap. Imperatores. 11.q.3.Secundò post Deum Ecclesię.cap.præceptis.12.distin.in cap. Obedientiam. 13. distin.Tertiò potestatib.secularib. & omnib. superiorib. dicto c. quæ contra 8.distin.& in c.à subdiacono. 93. distin. ¶Quæritur, in quib.attendatur obedientia.Et responde fm Hostien. in sum. rub.de maio.& obe.ver.in quibus.col.4.ꝙ attenditur in reuerentia,iudicio & præcepto.In reuerentia,quæ debetur ei,qui præcedit ordine vel antiquitate.d.c.subdiacono.l.j.ff. de albo scriben. videlicet,vt minor assurgat maiori,nec sedeat stante maiore.ca. non oportet.93. distin. nec in æquali sede l. obseruandum.ff. de off.præsi. Et vt salutet cum reuerentia, forte inclinando se & pileum remouendo, sicut interpretatur consuetudo.l.fin. de off. diuer.iudi.C.Et vt maior præcedat,minor verò sequatur.d.l.j.ff. de alb.scriben.in c. Bene quidem. 96.distin. Item in incedendo, quamuis dicat idem Hostien.in curijs præcedunt Dominos domicelli. Item in consuetis & honestis seruitijs faciendis, in cap. Statuimus.in titu.de maio.& obed. ¶Et hoc tamen fallit, quando posterior tempore, maior est iurisdictione. Vnde Archidiaconus præponitur Archipresbytero.c.perlectis.25.distin.¶Item fallit,cum minor gerit vices maioris.c.94.distin.& cap.fin.23.distin. ¶Attenditur etiam in iudicio & præcepto. Et hic tangitur maioritas dispensationis.¶Hæc enim debentur ei,qui præest,ratione consecrationis vel iurisdictionis, aliàs sententia à nõ suo iudice lata nullius est momenti. C.si non à competen.iu.per tot. in c.at si clerici.de iudi. ¶Obedientiam igitur debent adolescentes senibus & post sedere, quia tete Cypria. libro de.12. abusio. Sicut in senibus sobrietas & morum perfectio requiritur, ita in adolescentibus obsequium,& subiectio,& obedientia rite debetur.Ideo dicit idem ibidem,sicut fructus non inuenitur in arbore, in qua flos prius non apparuit, sic in senectute honorem legitimum consequi non potuit, qui in adolescentia disciplinæ alicuius exercitatione non laborauit. Disciplina igitur absque obedientia qualiter fieri poterit. Et quia adolescentia prona est in malum.Gen.8.cap.& in ca.1.12.q.1. vbi etiam dicitur & Prouerb.3. cap. quòd nihil incertius via illius. Quare bonum est illam arctare disciplina & refrenare iuueniles calores, ne cupiditati dediti tristem faciant exitum,prout dicit tex.in l.vlti.§.filiis. C.de bon. quæ lib. & ideo dicitur 1. Petri. cap. 5. Adolescentes subditi estote senioribus &c. ¶Et nota, quòd sicut obedientia est fructuosa siue per ipsam in præsenti meremur gratiam Dei.

4 cap.nulla. & cap. sequen.93. distinct. † Et per eam futuram meremur salutem.cap.quid ergo.11.q.3.& ca.si inimicus. 93. distin. Ita inobedientia est mala, nociua & infructuosa ; quia vt dicit Angel.de Cla. in sum. sic homo per inobedientiam separat hominem à Deo.Illa etenim inobedientia comparatur hæresi.ca. sciendum. cum ibi not. 8.q.j. & in cap.si Papa. 40. distinct. Item species est idolatriæ, & apostasiæ. dicto cap. sciendum. & 1. Regum 15.cap.Item dicitur peccatum ariolandi & paganitatis.ca. si qui sunt præsbyteri.81.distinct.Item inobediens in culpa relabitur protoplasti scilicet Adæ.cap.curandum.34.distinct.Item quatuor euangelia dicitur contemnere.cap.de libellis in fin.20. distinct.Quare grauissimè puniri debet inobediens:debet enim puniri pœna amissionis omnium bonorum, & perpetui exilij. Et ad hoc facit id quod habetur. 1. Esdræ. cap. vlti. Missa est vox in Iuda & in Hierusalem omnibus filiis transmigrationis,vt cõgregarentur in Hierusalem, & omnis qui non venerit in tribus diebus iuxta consilium principum & seniorum,auferetur ab eo substantia eius,& ipse abijcietur de cetu transmigrationis.Et ibidem.cap.9.in princip.de hoc vide in l.fin.circa fin.ad l. Iul. repe. C. debet etiam carcerari. Ita quòd sibi vita misera reseruetur, donec à suæ præsumptionis nequitia resipiscat. capit. penult. de aposta.in cap.quis nos.22.q.4. Vbi dicit canon,donec de nolente fiat volens.Item donec consentiat.l.duobus.ff.de liber. cau.in cap. si quis.24.q.2.Item est excommunicandus.in c.si quis.de maio.& obe.Item & iterum potest excõmunicari, vt qui in sordib. est amplius sordescat.c.quantum libet.47.dist.Item si enormitas exigat, sunt omnino proculpellendi. cap. cum in Ecclesiis. de maio.& obedien.in fin.Item debet beneficiis suis priuari. cap. illud.de cler.præla.& d. cap. cum in ecclesiis. Item inobediens principi est capite puniendus,iuxta illud.j.Reg.14. Qui non obedierit principi,morte morietur. ¶Qua de causa concludẽdum est, quòd iustè & congruè pro pede iniustitiæ ponitur adolescens sine obedientia.

S V M M A R I V M.

1. *Senectus quæ sit, & à qua ætate incipiat.*
2. *Testis ætate 70.præsumitur in breui moriturus.*
3. *Senes & pueri in ætate conueniunt, & quotuplex sit senium.*
4. *Senes habent multa priuilegia.*
5. *Senes habent multa incommoda.*
6. *Religio dicitur tripliciter, & eiusdem definitio.*
7. *Senis obstinatio maior est inter abusiones seculi.*

¶De

¶De sene sine religione. Cap. XIIII.

1 VNDECIMVS pes iniustitiæ est senex sine religione.¶ † Est ergo senectus fm Abb.in c.magnę.2. col. de voto & vo. redem. quidam defectus hñs in se labores & dolores.A quo incipiat, vide in c.supra proximo,& incipit à quinquagesimo anno,ꝑut dicit gl.in ꝓę.sexti,in verbo, ꝑfectus. Tamen quò ad casum.c.fi.§.j.vt lit.non conte. Cum timet̃ de morte testium,relinquit̃ arbitrio iudicis,qs dr̃ senex fm Inno.in d.c.

2 fi.† Sed si senex attingit septuagesimum annũ, qui est aliorũ ętatum terminus,q̃tuncunq; sit bene cõplexionatus,dicente Ps.Ps. 89. dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta annis. Si autẽ in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor.Timetur abinde de eius morte,& non relinquitur iudicis arbitrio,& ita concludit Pan.in d.c.fi.col.6.versi.tertiò principaliter. Senex etiam minus præsumitur viuere, quàm æger. Et ideo facilius admittitur resignatio ægri, quàm senis. Et ad hoc est gl. in cõcilio Basilien.in tit.de colla.in verbo,permutationis. Dicitur.n.senex,quasi se nesciens, fm Arch.in c.tanta.86. dist. Quidã tñ putant senes dici à sensus diminutione, & ꝙ iam præ vetustate desipiant.Dicit etiam idem Archi. ibidem.† ꝙ physici dicunt

3 puerorum & senũ ętates cõuenire.Cũ in illis pueris sanguis non dũ est calidus, & in senib.iam frigidus est. Dicit̃ aliàs senex quasi seminex,hoc est semimortuus.Nex.n.mortẽ significat,vnde neco,qđ est interficio. Senex etenim dr̃ habere vmbram salutiferã iuxta illud.Melius est vmbra senis,q̃ gladius iuuenis.cap. j. & ibi Bal.de renun.¶Est autem quadruplex senium, fm eundem Archi.in d.c.tanta.videlicet naturæ,prudentiæ,culpæ,& ęternę gloriæ.Naturæ,vt in.d.c.tanta. Et hoc tendit ad defectũ : prout dr̃ in d.c.tanta.& in c.illud.13.q.2.de quo nunc est qõ.Prudentiæ in c. porrò.14.dist.vbi dicitur,ꝙ canicies senum prudentia est:& hoc ducit ad perfectum.c.de quib.20.di.& in c.ancillam.22.q.2. Culpæ,& hoc ducit ad interitum.c.Paulus.7.q.2.Aeternæ gloriæ, de quo dicitur in Psal. Cogitaui dies antiquos & annos æternos in

4 mente habui.† ¶De priuilegijs senũ ꝯñr videamus.Et dicendũ, ꝙ habent multa priuilegia. Nam in altiori loco ponuntur. §. ẽt. insti.de bono.pos.& ibi Io.Fab.vbi tangit qõnem,est aliqñ in facto inter vxores duorũ nobiliũ,quarũ vna vult primò sedere in Ecclesia,& primò ire ad offertoriũ. Et hoc satis cõiter & leuiter fit ꝯtẽtio inter mulieres tã nobiliũ ciuiũ,q̃ plebeiorũ. De qua q dẽ materia,si solatij gr̃a vis videre ad saturitatẽ,vide Bal. in l. obseruare.§.antequam.in fi.ff.de off.procons.& leg.& Ias.de Ma.in l.si non sortem.in gl.in verbo debere.ff.de ꝯd.inde.& ibidẽ vide bitis,an possint agere in iudicio de hoc.Itẽ senes hñt priuilegiũ: q̃a plus credit̃ seni q̃ iuueni.d.c.de q̃b.20.dist. quia illorũ sermo veracior est.c.cõsanguineos.35.q.6. Item in dignitatũ collatione.c.statuimus.61.dist.Item in depositionis approbatione.l.fi.ff. de fi.instr.Item in pęnarum impositione.l.2.ff. de termi.amo.in c.tempora.iuncta gl.26.q.vlti.& in d.c.tanta.Item in discutionis discretione.86.dist.in c.si quid verò.¶Si vis videre de priuilegiis senum,vltra ista vide latè per do. Cępo.in tract.de Imperatore, vbi reperies quinquaginta priuilegia senij. Et sicut senes habent multa priuilegia, ita habent multa incommoda. † In sene quip-

5 pe fm Titum Liui.lib.5.ab vr.cõ. vmbra nomenq; hominis relictum est,vires corporis effetæ,sensus oculorum atq; auriũ hebetes,memoria labat, vigor animi obtusus & confectus senio parũ aĩo valet.Dicit Sallus.in Iugur.& hoc est inter alia vnũ de incõmodis senectutis. Alius q̃a plerũq; hñr odio ab adolescẽtulis: vnde Terẽ.in Heci.odiosa est hęc ętas adolescẽtulis.Itẽ est tediosus,frigidus,& siccus. Vñ Macro. ĩ saturnali.Senectus extincta ꝑ vetustatẽ naturali calore fit frigida,& multa alia incõmoda habet,qđ not. Arch. in d.c.tanta.2.col.¶Sed cum hic dicatur,ꝙ senex sine religione est vnus pes iniustitię,ne ꝓcedamus per ignota,est videndũ de religione,& vltra ea,q̃ de ipsa diximus in j. lib.

6 †Dicendum est,ꝙ religio dr̃ tripliciter fm Abb.in c.Ecclesię.in 4.not.de consti.Primò largissimè,& sic est quilibet Christianus. c.j.in prin.de hom.lib.6.Secundò largè, & sic comprehẽdit omnes clericos seculares,& omnem Christianũ honestè viuentẽ.c. nullus.2.q.j.& de istis est nunc quęstio.Tertiò accipitur propriè, & sic religiosus est,qui fecit professionem alicui de religionibus approbatis per sedem Apostolicam. c.quod votum. §. præsenti. de voto.lib.6. Sic autem describitur secundum Iacob.in cano.c. j.Est (inquit) religio munda & immaculata apud Deum visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum,& immaculatũ se custodire ab hoc seculo.Ista cĩñ religio in senibus esse debet, q̃a q̃to morti viciniores sunt,tãto solliciti atq; timidi esse dẽnt, ꝑut dicit tex.in d. c.tãta.76.dis.Et sicut veteranis speciosa est sapiẽtia. Ecc.25.c.sicut eorũ corona est multa peritia.eo.c.vlt.sic abhominabiles sunt senes fatui & sine religione:& ideo dr̃ Eccle.25 tres species odiuit anima mea,& aggrauor valde animæ illorũ. Pauperem superbum,& diuitem mendacem,& senem fatuum & insensatum.Quare Cypria.lib.de.12.abusio.sic ait. Quid sordidius fieri potest,quàm si mens ad perfectionem festinare non contẽdat, quando totius corporis habitus senectute confectus ad interitum properat?dum oculi caligant,auris grauiter audit, capilli fluunt, facies in pallorem mutatur, dentes lapsi numero minuuntur, cutis aret, flatus non suauiter olet, pectus soffocatur, tussis attenuat,genua trepidant,talos & pedes tumor inflat &c. ¶Postea subdit, quid ergo superest,nisi vt dum huius vitæ defectus approperat,nihil aliud cogitare,q̃ quomodo futuræ vitæ habitus propriè comprehendatur? Vnde Hugo lib.de clau. animæ.

7 lib.2.† Inter abusiones seculi,inquit,sola maior est senis obstinatio,qui morti proximus mortis non abhorret euentũ. Qui quasi ad ostium huius mundi positus, foras spectat : nec tamen vitæ pręsentis attendit egressum,nec futura cõsiderat,audit nuncios mortis, & credere non vult eis. ¶Qua de causa dicit Sene. in epist.12.Quòd nihil turpius,quàm senex viuere insipiens. Quare non immeritò pro pede iniustitiæ supponitur.

S V M M A R I V M.

1. *Sapientis & sapientiæ definitio.*
2. *Sapientia semper eo contenta est,quod adest.*
3. *Sapiens qualiter quis probetur, & qualiter differant industria & sapiẽtia.*
4. *Sapientia vnde sumpsit originem.*
5. *Infęlices tres esse dicuntur.*

¶De sapiente sine operibus. Cap. XV.

1 DVODECIMVS & vltimus pes iniustitiæ est sapiens sine operib.¶Est ergo † sapiens fm philosophum.j.Met.qui scit omnia & maximè difficilia per certitudinem & causam,ipsum scire propter se quærens & alios ordinans & persuadens, fm verò Tullium in Tuscu.q lib. 4. Is dicitur sapiens,cui nihil humanarum rerum,aut intolerabile,aut dimittẽdum animum, aut minus lętabile ad offerendum videri potest. Et ibidem Beroaldus, vbi idem referens opinionem Senecę,sic ait.Sapiens,vt ait Seneca,plenus est gaudio,hilaris,placidusq;, inconcussus, cum dijs ex pari viuit. ¶Sapientia verò fm eundem Tul.ibidem est rerum diuinarum & humanarum sciẽtiæ cognitio,quę causa cuiuscunq; rei sit, & ex quo afficitur,vt diuina inuitetur,humana oĩa inferiora ducat. ¶Est etenim sapiẽtia filia memoriæ, & vsus fm Affranium poetam, prout refert Aulus Gel. noct.atti.lib.13.c.8.Dicit etiam idem Gel.ibidem,ꝙ eo argumẽto, demonstrat, qui sapiens rerum humanarum esse velit nõ libris solis, neq; disciplinis rhetoricis dialecticisq; opus esse, sed oportere eum versari quoq; exerceri in rebus quominus noscẽdi periclitãdiq;. Et omni ea tacta & euenta firmiter meminisse, & perinde sapere ac consulere ex his,quæ pericula ipsum rerum docuerit.¶Est etiam sapientia, fm eundem Tul. in Tuscu.q.li.4. omnino contraria stultitiæ. Etenim,inquit ipse, & si adepta est stultitia ꝙ concupiuit nunquam se tamen satis consecuta putat.

2 † Sic sapientia semper eo contenta est,ꝙ adest,neq; vnquam sui pęnitet.Vnde Eccl.c.2.& vidi, ꝙ tm̃ præcederet sapientia stultitiã,q̃tum differt lux à tenebris. & Prouer. c. 29.Vir sapiẽs si cum stulto contenderit,siue irascatur,siue rideat,nõ inueniet requiẽ. & ibidem c.3.Gloriam sapientes possidebunt, stultorum exulta

3 tio ignominia.¶ † Qualiter aũt probetur quis sapiens, not. Bar. in l.2.ff. de test. vbi dicit, ꝙ ex actibus & verbis cognoscitur dispositio mentis. Est tamẽ differentia inter industriam, scientiã, & sapientiam:prout dicit Arch.in c.Sapiẽs.8.q.1. Nam industria propriè circa mores versatur.l.nulli.C.de epis. & cle. & industria honestati ęquiparatur.c.tuam.de ęta.& qua.Sciẽtia circa humana,& sapiẽtia circa diuina. Et istam differentiam tangit Aug. li. 14.de ciui.Dei.& idem Arch.in c.vbi periculum.col.4. circa fi.de elec.lib.6.¶Sępe tamen confunduntur.i.vna pro altera ponitur. Exemplum.scientia pro sapientia in c.legimus.§.hinc etiã.37.distin.vbi dicitur,ꝙ illa est vera scĩa,per quam Christus inuenitur & noscitur.& eadẽ di.in c.Si quis grãmaticã.vbi dicitur, ꝙ scire nouum vetusq; testm̃ est scientia pietatis.Ponitur etiam sapientia pro scientia. l. 2. §. deinde sextus.ff.de origi.iur.vbi dicitur, ꝙ optimi professores iuris ciuilis vocantur sapientes. Item Iulianus dictus est sapientissimus,in auc.quibus modis natu. effi. legi. in prin.col. 6. ¶Sapientia etenim dicitur à sapio, quod est rectè sentio,vel à sapore,fm Archi.in d.c.Sapiens,& qui eam profitẽtur Sophi,idest sapientes vocãtur, quod nomen fuit inditum illis septem clarissimis viris,scilicet Taleti Milesio,Soloni Salamineo,seu Atheniẽ. Chyloni, Lacedemonio, Pyttaco Mityleneo, Bianti Prieneo,Creobulo Lyndeo,Periandro Corinthio.¶Sed postea Pythagoras nõ sophum se, sed philosophum appellauit, & fuit nominis philosophię inuentor, & illam nõ sophiam, sed philosophiam appellandam æstimauit, eo ꝙ nullus hominum, sed solus Deus sapiens esset,prout dicit Tullius in prin. quarti li.

4 Tuscu.q.& Augu.8.lib.de ciuita.Dei.¶ † Dicitur autem à philos Græcè,quod est amor Latinè:& saphos sapientia, quasi amor sapientiæ.Si verò vis scire, vnde procedat, & qualiter acquiratur, dic,ꝙ initium sumpsit à timore Domini.iuxta illud Prophe.Ps. 110.Initium sapiẽtiæ est timor Domini. Ex Deo enim procedit

iuxta illud Iac. in can. epi. j. si qs aūt vestrū indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat oīb. affluenter. & Prouer. 8. c. Accipite disciplinā meā. facit tex. in d. c. legimus. §. hinc ēt. 37. dis. & alibi de ea scriptū est Iob. 27. c. Sapiētia vbi inuenieť, & quis est locus intelligētię, nescit homo preciū eius, nec inuenit in terra suauiter viuentium, abissus dicit, non est in me, & mare loquiť non est mecum, & ideo dr̃ Prouer. c. 8. ego sapientia habito in ꝯsilio, & eruditis intersum cogitationib. & Sap. 6. Clara est sapientia, quę nūquā marcescit, & facile vr̃ ab his, qui diligunt, & inueniť ab his, qui quærūt illā. ¶ Ad adipiscendā tn̄ sapientiā oportet prius se à peccatis purgare; qm̄ in maliuolam animā non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Sap. j. sapiens etem̄ nulli nocere cognouit. c. sapiens. & ibi Archi. 6. q. j. in c. quisquis. 41. dist. ¶ Melior etenim est sapientia, q̃ vires, & vir prudēs, q̃ fortis. Sap. 5. & ideo dr̃ Prouer. 3. c. Beatus homo, qui inuenit sapientiam, & qui affluit prudentia. Melior est acquisitio eius negociatione auri & argenti primi & purissimi, fructus eius fructuosior est cunctis opibus, & oīa, quæ desiderantur, huic nō valebunt cōparari. Qua de cā dicebat Bias philosophus, ꝓut recitat Laertius Diogenes. Quòd si sapientię forma oculis videri posset, ad amorē sui oēs maximè excitaret. De illa dicit Tul. lib. 4. Tusc. q. iūcto commē. Philip. Beroal. ibidē, ꝙ aīus sapientis supra fortunā, non infra est collocatus. ¶ Ex pręmissis igiť clarè iudicať quis infęlix, qui à Deo tali dono sapientiæ dotatus nō vtitur, sed abutiť, quare dicit Arc. in c. multi. 40. di. ꝙ tres † dn̄r infęlices, videlicet infęlix, q recta docet, & viuit iniquè: vt est tex. in d. c. multi. infęlix, q pauca sapit, spernitq; doceri. c. vlt. 38. di. Infelix, cuius nulli sapiētia ꝓdest. c. reuertimini. 16. q. j. sed quia in ista parte diximus, ꝙ sapiēs sine operib. est vnus pes, & vltimus iniustitię, iō visa sapientis & sapientiæ descriptione, restat videre de operis & operibus. ¶ Dicēdū est igiť, ꝙ differētia est inter opus operis, & opera operę. Nā opera est actio, labor, & industria operātis, de qua in l. inter artifices. ff. de sol. ibi. hoc spāliter actū est, vt suis operis id ꝑficiat, & in ti. de operis seruo. & tit. de ope. lib. ff. & in gl. j. eo. ti. & in l. data opera. de his qui acc. nō pos. C. Opus verò est finis, fructusque operę, qđ fabricādo factū relinquiť, & de hoc vide rub. de no. ope. nū. ff. & C. Opus etem̄ laudat artificē, & opera nos cōmēdāt. in proę. j. partis Gulielmi in Spe. ver. nouissimè. ¶ Accipiť ēt opus ꝓ necessitate, vt opus est ęgrotanti medico, aliqn̄ ꝓ studio: vt da operā literis. Sępe tn̄ opus ꝓ opera poniť, & ecōtra, redeo ad propositū principale. ¶ Et dicendū est, ꝙ nō immerito sapiēs sine operib. ꝓ pede iniustitię supponiť, quare dr̃ ad Ro. 2. c. ꝑꝑ qđ inexcusabilis es, o homo oīs, q iudicas, in quo. n. alterū iudicas, teipsum ꝯdēnas. & iō eleganter dicebat Mace. philosophus, ꝓut recitat Aulus Gel. noc. act. li. 13. c. 8. ꝙ scribi debebat præ foribus oīum tēplorū. Ego odi hoīs ignaua opera & philosophica sn̄ia, & idē ibidē. nihil. n. fieri posse indignius, neq; intolerantius dicebat, q̃ ꝙ hoīes ignaui ac desides, operti barba & pallio mores & emolumenta philosophiæ in linguæ verborumq; artes conuerterent, & vita facundissimè accusatur etiam inter cutibus ipsis vitijs madentes, & hæc de duodecimo & vltimo pede iniustitię.

SVMMARIVM.

1 *Mors duplex & eius tam corporalis, quàm spiritualis definitio.*
2 *Mortis genera sunt sex.*
3 *Mors naturalis & ciuilis triplex est.*
4 *Mors vnde procedit, & qui sunt eius nuncij.*
5 *Dies obitus iustorum melior est, quàm dies natiuitatis.*
6 *Mors impii dicitur tripliciter.*

¶ De morte. Cap. XVI.

NVNC visis capite & pedibus istius mirabilis monstri iniustitię, restat finaliter de cauda illius retractare, in qua quidem cauda, vt cōiter fertur, iacet venenum. Et de ista cauda potest dici id, quod dicit Plin. de cauda scorpionis in lib. na. hyst. 11. c. 25. Semper (inquit ipse) cauda in ictu est, nulloq; momento meditari cessat, ne qn̄ desit occidať. Et ista cauda vocatur, Mors, de morte igiť descriptiones videamus. ¶ † Et dicendum est cū Lactan. Fir. li. 2. c. 12. ꝙ mors duplex est, videlicet mors corporis, & altera animę per pęnā, quam per immortalitatem patitur. ¶ Prima mors quę est corporis, sic diffinitur, est naturę animantium dissolutio, quā quidem diffinitionem tradit Aulus Gel. noc. act. lib. 2. c. 8. vel sic diffinitur ꝭm eundem Lactan. Fir. ibidem. Mors est corporis animæq; seductio. Secunda verò mors, quæ est animæ, sic diffinitur, est ęterni doloris perpessio. vel sic. Est animarum pro meritis ad ęterna supplicia dānatio. Hęc enim mutas pecudes nō attingit, quarū animę non ex Deo ꝯstantes sed ex cōi aere, morte soluūtur. ¶ Aliā diffōnem mortis tradit Panor. in c. per venerabilē. in 4. col. qui filii sint legiti. vbi dicit, ꝙ duplex est mors, videlicet illa, quæ est separatio animæ à corpore. Alia ciuilis, vt excōicatio, per quā separatur anima à gratia Dei: nam Deus est vita animarū: & iō ista est difficilior mors, q̃ prima, nisi quis ab illa libereť, & sic Panor. & Lac. vr̃ quasi ꝯcordare. ¶ Latius verò distinguiť 2 per Arch. in c. placuit. 2. q. 7. vbi dicit, ꝙ † sex sunt genera mortis, videlicet mors spiritualis, quæ est in criminosis, vt d. c. placuit. & in c. canonica. ea. cau. & q. Secunda est ciuilis, vt in c. deportatis. de qua dicā. Tertia est secularis, vt in monachis, qui mortui sunt mūdo, de quib. Io. de Ana. in c. sicut ex literarū. in 2. col. de hom. & Guil. in Spe. in tit. de testi. §. j. versi. Item excipitur, ꝙ est monachus, vbi dicunt, ꝙ monachi non censentur mortui, quantum ad imprægnandas mulieres, per tex. in d. c. sicut ex literarum. Dicuntur etiā monachi viuere quò ad Deum. c. placuit communi. & c. sunt nonnulli. 16. q. j. Quarta est effectualis. c. quæ Christi. 27. q. j. de qua Apost. ad Gal. 5. c. Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Quinta carnalis, siue naturalis, vt cum anima separatur à corpore. ¶ Sexta æternalis, vt humani generis hostis. vnde Oseę 13. O mors, ero mors tua. Aliam tutiorem & meliorem distinctionem tradit Ioan. de Ana. in tit. de homi. ca. j. col. j. vbi dicit, ꝙ triplex est mors, videlicet naturalis, ciuilis & spiritualis, naturalis: vt qn̄ corpus ab anima separať, vt diffinitū est, de qua in l. j. ff. de cond. & demō. vbi dr̃, ꝙ mori certū est, sed qn̄ incertū, de qua in l. quoties. fa. er. C. & l. cum pater. § dulcissimis. circa fi. ff. de leg. 2. Et ista cōis est omnibus hominibus tam nobilibus quàm ignobilibus, & liberis, q̃ seruis. ad hoc est tex. iuncta gl. in l. hos accusare. §. fi. ff. de accu. & inscri. iuxta illud Eccle. 2. c. Moritur doctus similiter vt indoctus & ibidem. vnus vtriusq; est interitus.

3 ¶ Et ista naturalis † mors subdiuiditur in tres ꝭm Car. Flo. in cle. j. col. 2. no. vt lite pē. vbi dicit, ꝙ mors naturalis triplex est, videlicet acerba, immatura, & naturalis, acerba infantiū, immatura iuuenū, & naturalis senum, de quibus Arch. in c. pn̄ti. de prębē. & digni. lib. 6. & Isi. Ethi. lib. 11. c. 2. ¶ Secunda mors principalis dicitur mors ciuilis, vt de sn̄ia excōicationis. c. per venerabilem. qui filij sint legiti. Item depositio est mors ciuilis ꝭm eundem Ana. Et ista mors ciuilis triplex est ꝭm Bart. de Chasse. in gl. suis super consuetudinibus Burgundiæ, in tit. des droictz & apparten à gēs mariem. §. femmes mariees. ver. quid dicendum post Bal. in l. j. ff. de test. Prima est mors ciuilis respectu pęnalitatis, vt deportatio, vel condemnatio in metallum. Secunda est mors ciuilis casualis, vt est seruitus. s. cum quis capitur ab hostibus. Tertia est mors ciuilis meritoria, vt cum quis ingreditur monasterium. Quarta principalis mors dicitur spiritualis, siue æternalis, de qua latè supra diximus. & infra dicemus. ¶ Vnde autem dicatur mors, & respon. ꝭm Car. in d. cle. j. vt lit. pen. ꝙ dicitur à morsu primi hominis; quia per esum pomi mortem incurrit, quod etiam no. Arch. in d. c. præsenti. de præben. lib. 6. & Isi. Ethym. lib. 11. ca. 2. Vel ꝭm 4 eundem Isid. ibidem, mors dicitur, eo ꝙ sit amara, vel a marte, qui est effector mortium. ¶ † Et notandum est, ꝙ mors semper venit ex dispositione Dei: siue quis interficiatur, siue aliter moriatur, prout singulariter dicit Ioan. de Ana. in c. fin. j. col. de homi. post Bal. in repe. c. j. de pace Constan. in 3. col. in ver. feudo. ad hoc est gl. no. in §. j. in verbo, communicatio. insti. de capi. diminu. & ibidem Bal. & Io. Fab. ¶ Mortis autem tres sunt nuntij, prout dicit Hug. lib. 2. de clau. animæ, scilicet casus, infirmitas & senectus. ¶ Itē est no. aliquis mortuus naturaliter, ciuiliter, & fictione præsumitur viuere, sicut econtra diximus, vt puta si quis moriatur in bello iusto pro republi. & de hoc tex. iuncta gl. in §. hi autem. insti. de excu. tut. & gl. in l. bello. ff. eodem. Item boni & 5 iusti naturaliter morientes non mori dn̄r, sed solummodo migrari, quare dicitur, ꝙ melior † est die obitus iustorum, quā dies natiuitatis: prout dicit Arch. in c. ualida. de pę. dist. 2. quia moriť homo ad quiescendum. Apoca. 13. c. Beati mortui, qui in Domino moriūtur. Sed nascitur homo ad laborandum. Iob. 5. Homo natus de muliere breui uiuēs tp̄e, repleť multis miseriis Itē mors istorum est euasio carceris. unde Ps. Educ de carcere animā meā. Pau. dicebat ad Phil. j. Cupio dissolui & esse cum Christo. Item est irrruptio uinculorum. Ps. 105. Dirupisti uincula mea &c. Itē est depositio oneris. j. Petri. j. c. Velox est depositio tabernaculi mei. i. corporis, quod est onus aggrauans animam. Sapi. 9. c. Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam. Item est infirmitatū abbreuiatio, ad Roma. 8. Oīs creatura liberatur à seruitute corruptionis. Item est reuersio de exilio ad patriam. Canti. 6. & transump. in c. agite. de pęn. dist. 2. Item est introitus ad gloriam. Mat. 25. Intra in gaudium Dn̄i tui. Item est restitutio libertatis & fuga exilii, prout no. dicit Baptista Mantua. in lib. de contemnenda morte, ubi inter alia dicit, ꝙ nō patria est nobis terra, sed exiliū: & ideo fleuit Dn̄s Lazarū, non fleuit: qa mortuū, sed ꝙ ad huius uitę miserias resuscitaturum. c. qui diuina. 13. q. ult. quare concludēdum est, ꝙ melior est mors, q̃ uita amara & requies æterna, q̃ languor perseuerans. Eccl. 30. c. & hoc morte bonorum & iustorum. De morte uerò iniustorum & de qua bestia iniustitia armatur, quam ēt mortē pro cauda obtinet uideamus, & dicendū est, ꝙ multum primæ contrariatur, cum dicatur Ecclesi. 44. ca. uerè mors peccatorum pessima. Quæ autem sit eius causa, dic secundum Lac. Fir. lib. 2. c. 13. ꝙ mors penalis peccatoris generatur ex defectu iustitię: qa (ut dicit idem Lactan. ibidē) sicut ignis ardere non potest & viuere, nisi aliqua pingui materia teneatur, in qua habeat alimentū: sic animæ materia & cibus est sola iustitia, qua tenemur

tenemur ad vitam: iō iniusti affliguntur duplici morte nat. morte, quia cū tristitia & męrore ad eā perducūtur inuiti. c. quē pręposterum. 14. q. vlt. vbi Arch. no. dicit † ꝙ mors impij pōt 6 tripliciter dici, videlicet amissio, emissio, & immissio. Amissio; qa ī morte amittit Deum, & oīa tp̄alia bona. Emissio, quia inuitus extra bona temporalia & extra vitā tp̄alem. vnde Ps. ꝭm multitudinē impietatum illorum expelle illos, qm̄ irritauerunt te Dn̄e. & Ps. 38. propter iniquitatem eruisti hoīem, & tabescere fecisti sicut araneam animā eius, immissio in pęnas æternalium tormentorum. vnde in Euange. Luc. 16. c. mortuus est diues & sepultus in inferno. & ideo dicit Aug. in li. de doctrina Christiana, ꝙ vix bene moritur, qui malè viuit. item ꝑꝑ peccata & iniustitias quis citius moritur. c. ea vindicta. 23. q. 4. facit illud Ezech. 22. in idolis, q̄ fecisti appropinquare fecisti dies tos, & Ps. 54. Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos. vnde Eccles. 40. ad hæc mors sanguis cōtentio, romphea, oppressiones, fames, & contritio & flagella super iniquos creata sunt, hęc oīa & ꝑꝑ illos factus est cathechismus. & ibidem. 41. nomen impiorum delebitur. & Ezec. 5. c. Iusta iudicia gentium nō estis operati. ideo hæc dicit Dominus, patres comedēt filios & filii patres. Tertia pars peste & fame & tertio gladio morietur. & ibidem. c. 18. Cùm auerterit se iustus à iustitia, & fecerit iniquitatem, morietur in eis, iniustitia quam operatus est morietur: affliguntur etiam in bonis temporalibus, iuxta illud Mich. 6. c. Repleti sunt iniquitate & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorū fraudulēta in ore eorō, & ego ergo cępi percutere te perditione sup peccatis tuis, tu comedes & nō saturaberis, & humiliatio tua in medio tui & apprehendes, & non saluabis, & quos seruaueris in gladium, dabo, tu seminabis & non metes, tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo, & mustū & non bibes vinum & c. Esai. 24. c. quia transgressi sunt leges mutauerunt ius, dissipauerunt fędus sempiternum, ꝑꝑ hæc maledictio vocabit terram &c. ibidē vide multa mirabilia de vltione iniustitiæ. Itē Ecc. 40. Substantię iniustorū sicut fluuius siccabunť, & sicut tonitruū magnū in pluuia personabunt. ¶ Scd̄a morte affliguntur, videlicet ęterna & gehēnali, vn̄ dicit Isi. de sum. bo. li. 3. c. vlt. Prauos aūt hoīes angeli excipiunt morientes, vt eis sint ipsi tortores in pęnis, qui fuerunt suasores in vitijs, de quibus æquè per prophe. dr̃. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendūt. & Eccl. 40 c. Veh vobis viri impij, ꝙ reliquistis legem Dn̄i altissimi, & si nati fueritis in maledictione nascemini: & si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra. & Eze. 22. Conflabo vos & cōgregabo vos, & succidam vos in igne furoris mei, & conflabimini in medio eius; vt conflatur argentū in medio fornacis. Sic eritis in medio eius; quia munera acceperunt ad fundamentū sanguinē, contempserunt legem meam &c. & Esa. 10. Veh q condunt leges iniquas, & scribentes iniustitiam scripserunt, vt opprimerēt in iudicio pauperes. Quid facietis in die visitationis & calamitatis de longè veniētis? ad cuius confugietis auxilium, & ibidem. 3. c. & erit pro suaui odore fętor, & pro zona funiculus, pro crispāti crimine caluitiū &c. ideo dr̃ Matt. 13. mittet filius hoīs angelos suos, & colligent de regno eius oīa scandala, & eos q faciunt iniquitatē, & mittet eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentiū: & Mar. 9. dr̃, ꝙ ignis ille est inextinguibilis, vbi vermis non moritur, & de illo igne loquitur Lactan. Fir. in 7. lib. c. 21. & de ista morte æterna iustè dicitur id, quod hr̃ Eccl. 41. O mors q̃ amara est memoria tua. Illius tn̄ frequens & assidua cōmemoratio est summa medela ad peccatum vitādum & iustitiam insequendam. Nam (vt dicit idem Isid. lib. 3. de sum. bo. c. vlt.) cum tam crudelis exitus cernitur, nō solum, qui viderit refugit, sed alios etiā ab imitatione illius quāta valuerit exortatione compescit. Valet etenim & proficit memoria mortis ad multa, prout dicit Archi. in c. valida. de pę. dist. 2. Nam valet ad terrenorum cōtemptum. Hie. in epi. ad Cypria. qui se quotidie recordať esse moriturum, cōtemnit præsentia & ad futura festinat. Scd̄ò valet ad refrenanda desideria carnis. vn̄ Greg. li. 12. Mora nihil tā valet ad domanda carnis desideria, q̃ ꝯsiderare, qualis futura est mors tua. Tertiò valet ad omnia peccata vitanda. Eccle. 7. In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum nō peccabis: & hæc de iniustitia, pro qua vitanda orandum est cum Psal. Psal. 118. gressus meos dirige ꝭm eloquium tuum Domine, & non dominetur mei oīs iniustitia.

Iustitia atq; iniustitiæ descriptionum libri secundi finis.

SVMMARIVM.

1 *Iura esse in ciuitate parum est, nisi sint qui reddere possint.*
Princeps tenetur pro toto regno suo die noctuq; laborare cōsilijs & laborib.

¶ Tertij libri proęmium.

1 VISIS descriptionibus & diffinitionibus iustitię & iniustitiæ, restat in ista tertia parte videre de earūdem ministris: cum parum † esset ista nosse, nisi ministri & personæ, quarum causa sunt prodita, notæ essent, ar. l. 2. §. post originem. ff. de orig. iur. & insti. de iur. natu. gen. & ciui. §. fi. sed quia princeps est iustitię caput & minister principalis, per not. in l. digna vox. & l. fi. C. legi. prout etiam Do. Azo in sum. in rub. de preci. impe. offe. Qui quidem princeps (secundum Polic. lib. 4. c. j.) dicitur potestas publica, & in terris diuinæ maiestatis imago, qui etiam censetur habere iura & leges in scrinio pectoris. c. j. de consti. lib. 6. & l. omnium. C. de testa. & dicitur lex animata in terris, in auc. de consuet. §. fin. col. 4. 2 † Teneturq; pro toto regno suo ꝯsiliis & laboribus die noctuq; laborare, in auct. vt iud. sine quo. suffr. in prin. col. 2. Et potissimè circa leges condendas omne suum dirigere debet studium, vt præter salutem suam, legum ordinationi cuncta post ponat, in auc. de nup. in fi. col. 4. iuxta illud, ecce in iniustitia regnabit rex, & principes in iudicio præerunt. Esa. 32.

PRINCIPIS TYPVS.

SVMMARIVM.

1 *Princeps debet inungi oleo, quare, & à quo debeat.*
2 *Reges Franciæ & Angliæ vbi, & à quibus, & qualiter inungentur.*
3 *Clodomirus primus Francorum Christianus rex miraculosè vnctus.*
4 *Princeps solus vti debet vestibus purpureis & oloberis.*
5 *Corona regum quæ fuit olim, & quot lapidibus ornata fuerit. Et lapidum nomina, virtutes, & colores.*
6 *Iuppiter Osiris primus sceptri inuentor.*
7 *Princeps legibus sicut armis ornari debet.*
8 *Solium quid, & vnde dicatur, & quare princeps sedebat.*
9 *Rex Franciæ in regno suo nullum recognoscit superiorem.*

¶ Iustitiæ atque iniustitię descriptionum Liber tertius. Cap. I.

1 DICENDVM est igitur, ꝙ † princeps antequam ad dignitatem perueniat, inūgitur oleo sancto, iuxta illud. j. Reg. 9. c. Mittam virum ad te de terra Beniamin, & vnges eum ducem super populū. & c. 10. ecce vnxit Dominus super hæreditatem suam in principem. & c. 6. tulit ergo Samuel cornu olei, & vnxit Dauid in medio fratrum eius. & 3. Regum 19. Dominus præcepit Helię, vade & reuertere in domum tuam per desertum in Damascum: cumq; perueneris illuc, vnges Azabel in regem super Syriam, & Iehu filium Nau vnges in regem super Israel. ad hoc est tex. in c. j. circa medium, de sacra vnct. in c. j. 70. distin. & 85. dist. in c. j. quare autem inungitur? Dic, ꝙ inungitur ad dilectionem iustitiæ, iuxta illud Psal. 44. Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lętitiæ præ consortibus tuis. ¶ Si autē vis scire, quomodo fiat vnctio principis, dic ꝭm Host. in sum. in tit. de sacra vnctio. in §. qui & quo. ver. vnctio regis. ꝙ si sit dubium, de Imperatore à Papa inungitur, vel ab alio mandato suo. c. per venerabilem. §. j. versic. sed & princeps, qui filii sint legiti. Alii verò reges à suis metropolitanis: sicut 2 † Rex Francię à Remē. Archiepiscopo, Rex Angliæ à Canthuarien. & sic de alijs, quibus apparet prisca consuetudo, quæ cuilibet ecclesi. seruanda est. ca. 1. & 2. 25. q. 2. in ca. quanto. de transla. episco. Qualiter autem inungantur Principes per librum Pontificalem, seu ordinarium, poteris edoceri. Dic tamen ꝭm eundem Hostien. ibidem. Quòd reges Franciæ, & Angliæ in capite inunguntur, alii verò in armo, seu brachio: prout est text. in d. c. 1. de sacra vnctio. in quo quidem armo principatus congruè designantur, iuxta illud, quod legitur & not. Esa. 9. vbi dicitur: factus est principatus super humerum eius: ad quod etiam significādum Samuel fecit poni armum ante Saul, cui dederat locum ante eos, qui fuerant inuitati. j. Regum. 9. De vnctione autem 3 regum † Franciæ qualiter miraculosè fuit missa è Deo in ampulla ad vngendum regem Clodomirū primum Francorum Christianum, est gl. no. in concilio Basil. in proę. in verbo Dei. in pe. col. vbi vide multa singularia & notatu dig. de priuilegiis & approbatione miraculosa regni Franciæ.

4 Secundò induitur princeps palijs & vestibus † purpureis, & oloberis quæ soli Principi competūt, prout glos. & ibidem Barto. in l. vellera. de vesti. olobe. lib. 11. C. ad hoc text. est in l. temperet. eodem titu. idem Bartol. in l. 1. circa princip. de murile. lib. 10. C. idem Barto. in l. si quis nauiculam. eod. titu. vbi dicit, ꝙ tinctura purpurea erat olim multum cara. Est autem purpura color roseus nimium speciosus, dicta à puritate lucis, & fit ex prima tinctura conchilij, lucetque obnigra rubedine croceus ex secunda & magis rubet. Hac in regno Romanorum prius vsus est Tullius Hostilius ꝭm Pap. & Bart. in d. l. si quis nauiculam. vbi dicit idem Bar. ꝙ si concha, quæ etiā muriceps appellatur, & alio nomine cōchilium: si ferro præscindiť, effudit lachrymas purpurei coloris, vnde tingitur purpura: dicit ēt ibidem Bar. in d. l. vellera. ꝙ scarlatum est species purpuræ (q̃uis tinctum grana sit) prohibetur priuatis hoībus portare sub pęna eadem. s. capitis. Dr̃ aūt oloberus, ab olon, ꝙ est totum, & beris aurū, & est vestis de puro auro facta, gl. & ibidē Bar. in rub. de

vesti.olobe.lib.11.Nam sicut aurum est inter omnia metalla nobilissimum & præ cęteris splendet, prout dicit Pli.natu.hy.li.33. & Isi.Ethi.li.16.c.17.sic etiam princeps clarescere, & omnes prę cellere virtute debet in c.in memoriam.in prin.11.dist.in ca. qui episcopus.& c.seq.23.di. & 50.dist.in c.qui in aliquo.& 36.dist. per to.neq; etenim est rex, qui non per se sufficiens est ac omnibus superexcellens, prout dicit philosophus.8.Ethyco.

5 Tertiò † coronat princeps corona aurea fulta gẽmis & lapidibus pretiosis, de qua quidẽ corona regũ regimus, q antiquitus erat magni ponderis, puta vnius talenti, & vocabatur dyadema.2.reg.12. Et tulit dyadema regis eorum de capite eius pondo auri talentum habẽs gemmas preciosissimas & impositum est super caput Dauid.& j.Parali.20.c. Item reginę coronabantur auro, iuxta illud Hester. 2. & posuit dyadema regni in capite eius, & sciendum, q præter margaritas & alios lapides preciosos coronæ regis dicunt inesse.12.lapides preciosi, qui quid est lapides enumerantur apo.21.in veteri etiam testamẽto rationale summi sacerdotis erat ornatũ illis 12.lapidibus. Exod. 28.De quibus etiam loquitur singulariter Arch.in c. qui ecclesi. 36.dist.Primus quorum lapidum, qui est in summitate coronæ, Sardus appellatur : sic dicta, eo q primum repertus sit à Sardis, hic rubrum habet colorem marmoribus pręstans fm Isi.Ethi.li. 16.c.8.spẽm etenim rubræ terræ habet, ad notandũ, q princeps quamuis supremus inter hoĩes, de terra tamen est, & in terram reuersurus, iuxta illud Aug.lib.de natu.& gratia si, inquit, de diuitijs & honorib.& morũ nobilitate te iactas, de patria & pulchritudine corporis & honoribus, quę tibi ab hominibus exhibent, respice teipsum; quia mortalis terra es, & in terrã ibis.c.tps. cum ibi no.13.q.2.alii verò lapides suo ordine collocantur, puta topacius lapis nimium preciosus, oĩq; colore resplẽdẽs, put dicit Isi. lib.16.Ethi.c.7.inuenta primum in Arabiæ insula: est autem amplissima gemmarum eademq; sola nobilium limã sentit, & hãc primũ detulit mater Ptholomei & multum ei placuit, vt refert Pli.naturalis hyst.li.37.c.8.Monet aũt princeps coloris illius exẽplo oẽs in se hr̃e virtutes: reges etenim & principes illi soli debẽt dici, qui se & alios virtutũ plenitudine regunt.c.duo sunt.12. q.j. Tertius lapis est smaragdus, qui omniũ gemmarum virentium principatum obtinet, cui veteres post margaritas & vniones tribuũt dignitatem, prout dicit Isi.in Ethi.li.16.c.7.vbi etiam dicit, q nulla gratior oculorum refectio inueniri potest, dicit ẽt idem Isi.ibidem, q Nero Cęsar gladiatorũ pugnas in smaragdo spectabat: q etiam testatur Plin.natu.hysto.li.25.ca.5. In Egypto eteñ reperitur, per hũc lapidem designator vera iustitia, quæ super in principe debet esse virẽtior & splẽdidior iuxta illud Mal.c.fi. vobis timentibus nomẽ meũ orietur sol iustitiæ : smaragdus enim auget opes deferentis, & facit eum bene intelligere fm Albertũ magnũ in tracta.lapidum, sic ẽt possidẽs iustitiam habebis opes intrinsecas.i.virtutes.Cum oĩs virtus in iustitia continetur, put dicit Pau.de Cast.in l.iustitia. ff. de iusti.& iu.facit etiam bene intelligere, iuxta illud Prouer.10. c. Iustitia simplicis diriget viã eius: de smaragdo etenim hr̃ in l.pediculis.§.fi.l.& si non sunt.§. perueniamus.ff.de auro & arg.leg.Quartus lapis est iaspis, qui ẽt est viridis, sed terrestris paulum preciosus, refert Pli.nat.hy.li.37. c.9.se vidisse iaspidem magnitudinis 11. vnciarum formatamq; exinde imaginẽ Neronis toricatam, illius etenim forma & colore monetur princeps, vt procuret pabula subditis, quæ à terra pueniunt. quare cõis pater vocat, & maximè his, q sibi nequeũt auxiliari, in auct.neq; vir qđ ex dote.circa fi.& in auc.vt hi q obl. se ha.circa.fi.col.6. Quintus lapis est crisopassus Indicus est, colore porri succũ referẽtis aureis intermiñẽtib.guttis fm Isi. Ethi.li. 16.c.7. hinc etenim amplitudo ea est, vt cymbia ẽt ex ea fiant, teste Pli.naturalis hi.li.37.c.8.hoc monet princeps sapientię intendere, q designat auro & viriditate catholicæ fidei ad cęlestem patriã aspirare.Sap.j. in maliuolam aĩam nõ introibit sapiẽtia. Qui enim sapiẽtiã abijcit, infęlix est.ibid.c.3.Sextus lapis est calcedonius, pallidus est & fuscus & aliquantulũ obscurus teste Alb.fortissimus est & multũ durus q̃uis modicũ pciosus: hoc instruit, vt sit magnanimus & totius regiminis sit fortissimus, nec frãgat in aduersis, nec erigat in psperis, vñ Tul.2.Tusc.qõ. appellata est.n. ex viro virtus. Viri aũt ppria maximè est fortitudo. Septimus lapis est iacynthus, q similis est aquę solis radio pfusę, in Ethyopia inuenit, teste Isi.vbi s.c.9.& frigid9 est fm Alb.p hoc.n.designat tpantia, q debet esse maxima in principe, nõ dñt principes eorũ subditis graues existere, cũ debeãt potius boni parentis moribus eis veluti filiis thesauros pparare, quosq; debẽt in cunctis necessitabus fouere.in cap.cum Appl'os. §. sustinemus.de censi. Subiectorũ quippe cõmodis dẽt princeps. subuenire non illa deprauare.l.puincialiũ.de ero.mili.anno.li.12.C. Octauus lapis est ametistus, q inter purpureas gẽmas principatũ obtinet: ametistus.n. purpureus est pmixto violaceo colore, & quasi rosę nitor & leuiter quaſdã flãmulas fundẽs fm Isi. Ethi.li.16.c.9. p hoc.n.designat vestis regia: debet.n.attẽdere ad regiã dignitatẽ, quare dicit Cic.in Paradox. Tũc aliis incipiat imperare, cũ & ipse in pmissis Dñs dedecori aut turpitudini parere desierit. Nonus lapis est berillus viridẽ & pallentẽ colorẽ hñs, quo docet princeps ętcrnorũ cõtẽplationi inhærere, & talẽ subiectorũ curã hrẽ, qđ plerunq; nimia laborũ solicitudine redeat, cum expediẽs fuerit ad pallorem: quia, vt supra diximus, pro toto regno suo tenetur p silis & laboribus die noctuq; labora.in auc.vt iud. sine quoquo. circa fi.col.2. Decimus lapis est crisolitus, qui auro similis est, cũ marini coloris similitudine hunc Ethyopia gignit, teste Isi.Ethi. lib.16.c.14.& secundũ Alb. pellit stultitiam & sapientiã cõfert: hoc monetur princeps luce supernæ sapientiæ refulgere, suasq; virtutes atq; suas cũ verbo exhortationis & exemplo actionis in subiectos effundere & in cunctis bonis operibus oẽs sibi subditos, perfectius magistratus similes sibi facere. Nam facilius est, si dici fas est, errare naturam, q̃ principem sui dissimilem formare posse rẽp. prout dicit Cassio varia.epi.12.de crisolito, smaragdo & ametisto est tex.in l.& si nõ sunt. §. perueniamus. ff.de aur. & arg.le. Vndecimus lapis est sardonix compositus ex sardix, & onice, in isto quidam etenim lapide tirannus Policratis nomine maxima fęlicitatẽ habebat, prout recitat Pli.na.hi.in 32.ca.j. vbi ẽt recitat Pirr.habuisse achatem vnam, vbi nouẽ musæ & Apollo citharã tenens notabili sculptura videbantur: est autẽ sardonius niger medio rubens & superius albus: est etiam multum pciosus & charus, prout dicit tex.in §.diuus.ff.de bo.dam.hoc docet princeps, vt per humilitatẽ sit niger, idẽ terræ similis per candorẽ, sit castus & pudicus p ruborẽ inflãmet charitate erga subditos. Nam similis est cõparatio regis ad subditos, patris ad filios & pastoris ad oues, put dicit philosophus Ethi. 18. Duodecimus & vlti.lapis est saphirus, qui colorẽ aereũ habet, & venit ab oriẽte in Indiam fm Alber. De saphiro etenim & pluribus aliis lapidib. preciosis est tex.in l.fi.§.diuus.ff.de publ.vectig.& cõmis. Vltimo loco ponendus est saphirus, q licet non multũ preciosus sit in ministerio: tñ est pelarus & in nullo lapidũ colore participat, hoc dr gerẽtẽ reddere castũ, ad qđ reges dñt sedere non seli bidinis vẽtilabro volutare. vñ plerunq; sequit ira Dei. ¶ Exẽplũ de libidine Dauid cũ Bersabea ex qua secuta est Dei ira.2.reg.12. Et Salomõ, q pp lasciuitatẽ mulierũ alienigenarũ reliquit verũ Dei cultũ, pp quod regnũ illius fuit diuisum, & in populo secuta est plaga maxima.3.Re.11. Colore etẽim saphiri monet princeps sic se regimini implicare, vt postq; se populo in cunctis exta sui debitum exhibuerit, cęlestia nihilominus mente petat, iuxta dictũ Apostoli dicẽtis, nostra ẽt puersatio in cęlis est: exẽplo ẽt Moysi, q post sui debitũ, qđ populo traliter exhibebat ingressus tabernaculũ diuinæ cõtẽplationi vacabat. Exo. 24. c.transũp. in c. nisi. de renun. Per istã igit coronæ interpretationẽ faciliter iudicatur & cõcludit fm Pau.ad Ro.12. qđ princeps est in solicitudine. Et iõ refert Valerius Maxi.lib.7.c.12. de quodã rege subtilis iudicij, quem ferunt sibi traditum dyadema, qui priusq; capiti imponeret retentũ diu cõsiderasse ac dixisse. O nobile magis q̃ fęlicẽ pannum, quẽ si quis penitus cognosceret, quẽ multis solicitudinib. sit refertum, ne humi quidem iacentem tollere vellet.

6 Quartò princeps sceptrum in manu dextra tenet, & in sinistra librum. Est autem sceptrũ † fm Pap.verbum grecũ, & idem est, q regimen vel virga regalis. Propriè aũt Iouis erat, fm Nico.Pero.in cornuco.epi.47. fuit ẽt idem Iuppiter (qui proprio nomine vocabatur Osiris) sceptri primus inuentor. Et is fuit primogenitus causam filii Noe, prout testatur Ioãnesmarius Belgen.in illustrationibus Galliæ.lib.j. Quæ quidam illustrationes mirabili studio in lingua Gallica de nouo proditę sunt in lucem. Dicit etiam idẽ Io.Marius ibidẽ, q Osiris Iuppiter deferebat in armis suis sceptrũ regale hñs in summitate oculum vnũ. Nota tñ, q virga illa significat correctionẽ. Vñ in archa tabernaculi erat virga & manna, virga ad denotandum asperitatem correctionis: mãna verò ad designandum dulcedinem misericordię, de hoc in c.disciplina.post prin.45.dist. aliquando etiam dat signũ amicitiæ. vnde Hester. 5.c.cumq; vidisset Hester reginamstãte, placuit oculis eius & extendit contra eam virgã aureã, quã tenebat in manu. Et ibidẽ. 8. c.at ille ex more sceptrũ aureum prætendit manu, quo signo clementia monstrabatur, & ibid.c.15. Tulit auream virgam & posuit super colũ eius, & osculatus est eam: virgam aũt fm Archi.in c.disciplina. pacis indiciũ est, eo q vi regat. vnde hac vtuntur magi ad pacandos inter se serpentes. Est etiam notandum, q sceptrum debet esse de puro auro: & sic significat iustitiam inflexibilẽ propter auri duritiã fm eundem Arch.in d.c.disciplina de auri significatione vide Plin. nat.hyst.lib.33. Item princeps in manu sinistra habet librum, cũ

7 † oportet principem legibus sicut armis esse decoratũ, vt vtrunque tẽpus bellorum, videlicet & pacis rectẽ possit gubernare, in proœ.inst.in prin. & ad hoc dicitur.2.Paralip.23. Eduxerunt filiũ regis, & imposuerunt ei dyadema & testimonium dederuntque in manu eius tenendam legem, & constituerunt eum regem.

8 Quintò insolido sedet. Solium autem fm Guari. vero dicitur regia sedes, & dicitur a sedeo, vel etiam à solio quasi solidum, eo q de solidissimis lignis fiat, vel etiam dicitur a solus: quia solius sedes. Et q sedere debeat in solio, facit qđ hr Hester. 5. c. sedebat rex super soliũ suum. & 15. c. steti contra regẽ, vbi ille sedebat sup soliũ regni sui indutus vestib. regiis vocatur etiã Thronus. 3.Reg. 2.c. Salomon aũt sedit super Thronũ patris

sui. ¶ Quare autem sedebat princeps, ratio est secundũ Philosophum ad prudentiam consequendam, iuxta illud 7. Phisi. anima in quiete & residentia fit prudens. & ideo dicitur Sap.6. si delectamini in sedibus & sceptris, o reges diligite sapientiam. ¶ Viso ornatu & habitu principis restant adhuc nonnulla potestatem & sublimitatem illius circa iurisdictio. tangentia. Et dicẽdum est, q omnis iurisdictio & potestas in principe est. §. sed & quod.inst.de iu.nat.gent.& ciuil. in c. nisi. de vsu pal.in c.proposuit.de concess.præben.in c.decreto.2.q.6.c.in apibus. 7.q.j. & in

9 c.cuncta.9.q.3.l.deprecatio.ff.ad l.Rho. de iac. † Et quæritur, an Rex Franciæ, qui Imperatoris vtitur potestate in regno suo, nullum recognoscens superiorem in c.venerabilem.§. insuper. qui filij sint legiti.& ibi Host.possit sibi reseruata tacta in tit.quæ sint regal.in vsi.feud.alicui duci seu comiti sui regni inferre. Et rñde secũdum Fel.in c.cum nobis.col.3.ver.tertia declaratio, & Paul. de Cast.consi.225.q sic, & tali priuilegio dotantur duces Mediolani: quia non recognoscunt superiorem, prout dicit Ang. cõsi. 214.col.3.circa verò iurisdictionẽ princeps noster Alenconien. dux Carolus habet superioritatem in scacatio suo, quod multũ est in suis subditis subsidium, nec dicere cogũtur, quòd alias forte cogerentur illud Esa.59.c.Iustitia à longè stetit, quia quamuis iustitia alibi sit ęqua, & iusta, tamen propter affluentiam causarum non potest breuis expeditio fieri.

SVMMARIVM.

1. *Roboam Salomonis filij regnum fuit diuisum : quia sapientes audire negauit. Assuerus econtra.*
2. *Consilium quid sit. vnde prodijt & dicatur.*
3. *Consilium est triplex.*
4. *Consilium, mandatum, & præceptum differunt.*
5. *Decurio quid, & vnde dicatur.*
6. *Senatus vnde & senator quis dicatur : senatores centum fuerunt Romæ a principio.*
7. *Consiliarij quales eligi debeant, & an ętas potius inspiciatur, quàm virtus. nume.8.*
9. *Consiliarij in articulis principaliter debent esse fideles, & qui a consilio sint repellendi.*
10. *Consiliarij habent multa priuilegia.*
11. *Iudex & magistratus sunt membra principis.*

¶ De Consiliarijs. Cap. II.

1 SED quia impossibile est, vt salubriter disponat principatum, qui non agit consilio sapientum, vt ait Polic.lib.5.c.6. † Cum etiam dissipentur cogitationes, vbi nullum est cõsilium. Prouer. 15. Vnde Roboam ideo regnum perdidit: quia cõsilium illorum, qui sibi statuti pro cõsilio fuerãt, audire negauit.3.Reg.12.c.& transumptiuè.in c.ecclesia.16.q.j. ¶ Assuerus verò, quia consilio sapientum semp vsus est, triũphauit super 127.prouincias. Hester j.c.& omnem terram & cũctas maris insulas fecit tributarias.ibidem.c.10. & q vsus sit cõsilio, faciunt ea quæ habentur ibidem.c.j. vbi dicitur, q iratus rex (pp reginam Vasthi) & nimio furore succensus interrogauit sapientes, qui ex more regio semper illi aderant, & illorum faciebat cuncta cõsilio secũdum leges ac iura maiorum &c. Cum etiam salus sit, vbi multa consilia. Prouer. 11. quare iuxta & ad latus Principis consiliarij depinguntur, capite nudi in signum reuerẽtiæ & subiectionis, iuxta illud Apostoli dicẽtis ad Col. 3.c.Serui obedite dominis carnalibus per omnia, & non debet esse obedientia illa seruili metu, sed charitatis affectu. Ornantur verò & induuntur infulis, prout habetur in l.j.& l.fi.§.j.de decu.lib.10.C. ¶ Est autem infula ornamentum honoris & rerum secundum Papin. vel est magna honoris adiectio deferenti : nam dignitas secundum Tu.li.2.Rhe.est alicuius cultu & verecũdia & honore digna auctoritas, quem honorem infulatis prudens vulgo licet non modernis semp impendit. Dicitur autem infula quasi influa secundum Iaco.de Arc.& Cyn.in l.fi.C.de quadri.præscr. ¶ Is enim dicitur consiliarius qui cõsilium dat. Consultus autẽ is, qui consulitur, cui contrarium est inconsultus, secundũ Isid. Ethi. l.9. ¶ † Est etiam consilium secundum Tu.l.j. Rhe. aliquid

2 faciendi vel non faciendi verè excogitata ratio. Est autem secũdum leges persuasio, vel impulsio, vel instructio ad aliquid faciẽdum.l.in furti.§.rectè.cum ibi no.ff.de fur.vel est suasio quędam ad alium bene regẽdum.l.his qui.§.diuus.ff.de tut. & cura.da. ab his. Consilii autem nomen tractum est ex more Romano. Tempore.n.quo agebantur causæ, conueniebant omnes in vnum & communi intentione tractabant. vnde & consilium a communi intentione dictum est, quasi considium.in d.l.literam.trãseunte, & in c.canones.§.sinodus.15.dist. vel dicitur a concalando.i. vocando secundum Var. vel secundum Fest. Pompei. dicitur a consensu, vel (forte) melius dici posset a con & silebo: vt illud dicatur esse consilium, quod simul aliqui tacent. Hoc.n.fuit, quod apud Romanam rempub.auxit imperium fidelitas consiliãtiũ, quibus quicquid per consilium in eorum auribus dicebatur adeo secretum erat, ac si non audiuissent illud, prout dicit Vale. Maxi.lib.2.c.j.Hyst.7. vbi etiam dicit, q nunquam taciturnitatẽ optimam ac tutissimum administrandarum rerum vinculũ la-

3 befactari volebat. ¶ † Item triplex est consi. videlicet necessitatis, perfectionis, & vtilitatis: consi.necessitatis est consilium principis, cui ob reuerentiam obediendum est, put dicit Archid. in c.testamentum.in fi.6.dist.tex.est in c.Matthęus. de simo. in c.ad aures.iuncta glo.in verbo consilio.de ęta.& quali.in c.dilectissimi.8.q.2.Secundum est consilium perfectionis, de quo in Euan. Mat.19.si vis pfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.& c.5. Si quis percusserit in dexteram maxillam tuã, præbe illi & alteram, & ei qui vult tecum contendere in iudicio & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium, de hoc in c.quod debetur.& c.quisquis.14.q.j.& glo.in d.c.ad aures. Tertiũ est consilium vtilitatis, sic dictum: quia nullus illi cedere cogitur. l.mãdatum.in fi.ff.mãd.ad quod facit cle.exiui de Paradiso.post prin. de verb.sig. Et sic nemo ex consilio obligatur sub pœna peccati saltim mortalis, nisi in consilio necessitatis : prout dicit Arc. in d.c.quisquis.quod est intelligendum in recipiente, in dante aũt malum consilium dic, q tenetur, si ex dolo fecit: ad hoc est gl.& ibidem Doct.in d.l.mandatum.vbi etiam dicit Bar.ibidem illud facere ad quæstionem, q si aduocatus dederit malum cõsilium,

4 non tenetur, nisi dolo fecerit. ¶ † Si autem vis videre in quo differant mandatum, præceptum, & consilium, vide per Archid.in d.c.quisquis.in 2.col.14.q.j. vbi dicit, q mandatum cõsistit inter consilium & præceptum. Est.n.vltra consiliũ & citra præceptũ. Cogit.n.sicut & præceptum, & peccatur si non adimpletur, & in hoc differt a consilio, & accedit ad præceptum. Sed pœna nõ infigitur, ante præceptionis verbum recipiat, & in hoc differt a pcepto & consonat consilio, secundum Hug.& eundem Archi. in c.petisti.7.q.j.De consilio pub.tex.est in l.nominationes. C.de appe.l.quod maior.ff.ad munic.l.eadem.§. lege Iuli. ad l.Iul.rep. ff.quod etiam alias dicitur commune.l.pen.de leg.li.10. C.de cõcilio verò generali, vbi Papa præsidet, & sine quo dictum concilium dicitur corpus acephalum, & de potestate illius concilij, si, qualiter & in quibus casibus sit sup.Papam in c.in nomine Dñi. 23.dist.in c.nulla.93.dist.glo.in consi.Basilien.in tit.de auctoritate sacri concilij.in verbo Pontifex.Bal.in c. olim.ad finem.de rescrip.& ibidem multa singularia de dicto cõcilio. ¶ Redeundo ad propositum, dicendum est, q consiliarius multipliciter appellatur. Primò appellatur decurio, glo. & ibidẽ Bart. in rub.de dec.

5 lib.10.C. † Dicitur autem decurio secundum Isi. Ethy.lib.9.c.3. is, qui est de ordine curię. Item vocantur curiales. d.glos.in rub. de decu.lib.10.C.& glo.in rub.de prædijs curia.iuncta.l.j. co.tit. lib.10.C.Dicuntur autem curiales, qui ciuilia munera curant & exequũtur.l.curiales.de decu.lib.10. C.Qualiter autem largè accipiantur vide in c.Nonne. 37. dist. & in c. qui in aliquo.51.dist. Et dicitur curia a cura: quia de multis ibi agitur cura.l.2.§. & deinde.ff.de ori.iur.& est locus, vbi conueniunt & morantur decuriones.l.quinque.de decu.li.10. C.sicut sunt palatia vrbium, vbi cõueniunt consiliarij: est autem curia maxima iudicum, in auct. de const.§.ideoq;.col.4.alia est curia principis seu regis. l.nemo. de dignita.lib.12.C.dr̃ autẽ curia quasi cor vrens: vt not. in auct. de hære.& fal.in prin.in gl.in verbo curias.colla.j. a cura etenim deriuatur curiosus, qui pprie dicitur is, qui maiores curas exhibere vult, q̃ res exigat, ad quod in c.quinq; modis.de conse. dis.j.

6 † itẽ consiliarij vocãtur senatores. l. omnes iudices. de decurio. lib.10.C.senatus autem a senectute appellatur, secundum Arch. in c.senatusconsultum.3.dist. Et componitur quasi senex natus: quia in illa dignitate eligebantur senes natu, vel eligebantur senes, saltem prudentia, vt inf.dicam. Senator.n.propriè dicitur, q habet illam dignitatem secundum Archi.in d. c.senatusconsultum. Senatores etenim Romani primò a Romulo fuerunt centum electi, put dicit gl.& ibidẽ Bar.in rub. de senato.ff. & Archi. in d.c.senatusconsultum.& idem Archi.in c.fundamenta.3.col. ibi, vniuerso senatu.de elec.lib.6.glo.no.in conci. Basilien.in tit. de conclu.ecc.gal.§.quocirca. in verbo parlamenta, vbi etiã dr̃, q ad instar illius Romani senatus curia parlamenti Parisien.fuit instituta de centum consiliariis, scilicet duodecim parib. Frãcię, octo magistris requestarum domus regis. & 80. alijs consiliariis. 40.laicis, & 40.clericis, inter quos sunt quatuor præsidẽtes laici.

7 ¶ † Quales autem esse debeant consiliarii, est bene pensandum, iuxta illud eccle.6.c.consiliarius sit tibi vnus de mille.& Bernar. in Epist.ad Galen.elec.omnia fac cum consilio, sed non omniũ & quorumcunque, sed tantum bonorum, bonos etenim in cõsilio bonos in obsequio, & bonos habeas contubernales vitę & honestatis tuæ custodes sint & testes. Sunt autem introducendi in cõsilio sapientes graues moribus & experti. c. estote.j.q.j.iuxta illud Thobiæ 4.c.consilium semper a sapiente perquire, & Eccl. 21.scientia sapientis tanq̃ inundatio abundauit, & consilium illius sicut fons vitæ pmanebit. Et ideo dr̃ ibidem.8. c. cum fatuis consilium non habeas, non enim poterunt diligere nisi quæ eis placent. Item debent esse graues moribus & experti, iuxta illud Eccl.26. c. q̃ speciosissimũ a canitie iudicium. Graues enim homines

mines dicuntur a 50.anno vsque ad 60. annum, secundū Archi. in c.estote.j.q.j.Et iuuenes dicuntur senes propter virtutum copiam,secundum Archi.ibidem,& eundē Archi.in c.fundamenta.col.4.de elec.lib.6.Et dic senes saltem prudentia, & graues ēt attamen senes ętate præsumuntur magis probi q̄ iuuenes. in c.si officia.59.dist.Item maior sciētia in eis præsumitur. c. porrò.80. distin.Item maior morum grauitas.c.j.12. q. j. Item in eis præsumitur sermo veracior.c.consanguineos.30. q. 6. Item maior iustitiæ examinatio.c.si quid verò.86.dist.Iuuenes in multis commendantur:quia sunt perspicaciores.glo.in l.Gallus.in princ.in verbo consilio ff.de lib.& posth. Item secūdum Philosophum sunt liberales,animosi & bonęfidei,miseratiui,verecundi & magnanimi:habent tamen iuuenes sicut & senes & ecōtra quosdā mores laudabiles,& quosdam vituperabiles.†Igitur ętas non inspicitur,sed virtus,per not.in c.cum iuuentute. de præsup.vbi dicit Pan.ꝙ non qui maior fuerit in honore, est iustior,sed qui est iustior,est maior.Et sic not. ꝙ ętas per virtutes suppletur in cap. monachus nouitius.77.dist.& in c.de illis. de despon.impub. Itē non est istis consiliarijs sola prudentia exquirenda, sed ēt fides, immo primò fides,deinde prudentia.vnde Bernar.lib.4.de cōsideratione.Si quominus fidelis inueniatur aut prudens potius fideli committendum est,vnde dr̄ Eccl.37.a malo consiliario serua animam tuam. Qualiter autem cognoscatur fidelis consiliarius,dic vt per Greg.lib.j.Reg.nullus (inquit) ad consilium fidelior potest esse,quàm qui non tua, sed te diligit. † Etenim in tribus principalibus articulis debent esse fideles consiliarij.Primò in consulendo;debet enim eorum consilium esse fidele,nec deuium,neque curuum.cap.non licet.11.q.3.quia si fraudem exhibeat,de dolo tenetur.l.consilij.ff.de reg.iur.not Spec.in tit.de requir.consil.§.consiliarij.cum Apost.Bal.Secundò debent esse fideles in non offerendo.c.omnis.de pœn.distinc.3.l.vt vim.ff.de iust.& iu.Et si sciant aliquem velle offendere principem, & debent ei indicare:nam conscij tantum tenentur.l quisquis.§.pen. & fi.ad l.Iul. maie. C. Tertiò debent esse fideles in defendendo. l.omne.§.fi.ff.de re mil.in c.de forma 23.q.5.no.Bar.in consti.ad reprimendum.2.col.in verbo totius fidelitatis, ad hoc est glo.in conci.Basilien.ti.de conclu.eccle.gallica.in §.quocirca.¶Consequenter videamus,qui sunt a consilio repellendi,& dic ꝙ adulatores principaliter sunt repellendi.Nequiores etenī hostes sunt, q̄ ille qui foris est.c.si inimicus.93.dist.qui autem dicantur adulatores,dic vt Prophe.Psal.27. qui loquitur pacem cum proximo suo,mala aūt in cordibus eorum. Adulator etenim (teste Greg. super Ezechie.c.9.) scorpio est, qui palpando incedit, sed cauda ferit.Vnde Esa.4.Popule meus qui Beatum te dicunt,ipsi te decipiunt. Ideo sit princeps memor, ꝙ dominus noster Iesus Christus adulatoriè traditus fuit.Luc.22.Sūt igitur isti adulatores fugiēdi vt hostes,vt ait Hier.in epis.ad Celam.Et meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula blandientis. Prouer. 22.De adulatoribus etiam refert Vale.Maxi.lib.4.c.4.hy. si. ꝙ ēt testa.Laer.dioge. in vita Philosophorū, ꝙ cū vidisset Aristippus Diogenem proprijs manibus olera lauantem, & dixit. Si cum Dionysio ꝯuersari velles,olera non lauares:immo (inquit) Diogenes,si tu ita esse velles, Dionysio tiranno non adulareris. De adulatorib.est tex.in c.sunt nōnulli.46.dist. vbi idē dicit Archi. ꝙ adulatio est mala,& excludit sapiētiam,& multa alia mala facit,quod dic & vide per eundem.Item extranei non sunt ad cōsilium admittendi:vnde Eccl.c.8.cum extraneis consilium non habeas.Item iuuenes,videlicet scientia & virtute.Exemplo Roboam,qui despecto senum consilio adhęsit iuuenibus, propterea regnum suum fuit diuisum.3. Regum 12.Item iracūdi,& subiti non sunt in consilio admittendi. vnde Sene. in Prouerbijs. sunt (inquit) duo contraria consilio, videlicet festinatio & ira. item luxuriosi: nam teste Amb.lib.7.de offi. vbi Luxuria est, ibi intemperantia,ibi vitiorum confusio.¶Est ergo generaliter dicendum secundum eundem Amb.ibidem, ꝙ in exquirendis cōsiliarijs plerūq; adiungantur virtutum prærogatiuæ beniuolētia vsus facilitatis & gratia. ¶ † De priuilegijs consiliariorum postmodum videamus. Et dicendum est, ꝙ multa habent priuilegia scripta per Bar in rub.de sena.ff.nam senatus, seu cœtus consiliariorum est maior præfecto prætorio secundum eundem Barto. ibidem. Item in aliquibus equiparatur imperatori: nā potest restituere a sententia.l.j.§.de qua sunt.ff.de postu.Item potest concedere aquam duci ex flumine.l.quominus.ff.de flumini.itē fert sententiam sine metu appellationis.l.j.a qui.app.non li. ff. in curia autem parlamenti bene supplicatur & proponitur error, ꝙ recipiuntur vsque ad biennium,& ad hoc est glo.in conci. Basilien.in tit.de conclu.eccl.gal.circa fi. in verb. parlamenta. ante fi.senatus etiam pars corporis principis esse dicitur.l.quisquis.ad l.Iul.maiest.C. In exequendis verò officiis vnū præcipuè obseruent consiliarii,videlicet ꝙ auaritiam omnium malorum radicem fugiant,sint itaque contenti proprijs regis salariis alia expellant,in auct.de man.prin §.præcipue.colla.3.Habeant igitur prę oculis illud non verendum, sed laudabile exemplum,quod recitat Aug.lib.5.de ciui. Dei.c. 8.vbi refert,ꝙ Lucius Valerius defunctus in consulatu adeo pauper erat,quod pecuniam pro eius sepultura in populo colligebant.¶Quales autem debent esse reliqui serui principis, dic secundum Bern.libro quarto,de consideran.ad Euge. Tales (inquit) quærendi sunt ministri,qui marsupia non exhauriant,sed corda reficiant & crimina puniant.Et hæc de principe & illius domesticis.

Dictum est supra de principe, qui est omniū magistratuum caput,vt supra diximus.Similiter de consiliariis & domesticis illius. Sed quia magistratus & iudices sunt membra corporis illius, † prout singu.dicit Azo in summa, in tit.de offi.prefe.præto.orien.C.Qua de causa non inconueniens fuit de ipsis iudicibus postponere, cum ipsi etiam ab eo creantur & delegantur, prout dicit idem Azo ibidem, & Gulielmus in Spec.tit.de iud.deleg.§.2.in princ.

IVDICIS, NOTARII, ADVOCATORVM, & Procuratorum Typus.

SVMMARIVM.

1. *Fasces qui erant, & qui dicebantur fasciati.*
2. *Iudex sine correctione bene regere non potest.*
3. *Statera dolosa abhominabilis est apud Deum.*
4. *Iudex vnde dicitur, & qui iudices, & eorum diuisio.*
5. *Iudices medij & minimi, baillini, præpositi & vicecomites qui sint.*
6. *Iudicis officij descriptio.*
7. *Iudex bonus quatuor conditiones habere debet, & debet scriptis sententiam ferre.*
8. *Carcerari quis non debet absque informatione præcedente.*
9. *Iudicem malum quatuor faciunt.*
10. *Iustitiam vendere, & simoniam committere, paria sunt.*
11. *Officia vtrum vendi possint.*
12. *Pecuniam dans ad officium consequendum, habet animum malè faciendi, & est ab officio remouendus.*

¶ De Iudice. Cap. III.

IVDEX igitur †fasciali ornamēto in capite ornatur & decoratur. Habet etenim indumētum capitis ex velutio serico, uel alio nobili panno in circuitu cuius est circulus aureus. Fasces autē secundū Papi.erant lanistæ.i.fasciolæ purpureæ, quibus redimebantur coronæ lauri, quas qui gestabant in summis fascibus.i.dignitatibus positi dicebantur. Prædictas enim fasces deponebat quilibet iudex, officio finito post successoris aduentum,in auct.vt iudices sine quoquo.§.necessitatem.colum.2.Olim autem tales iudices fasciati per electionē populi creabantur,& præerant omnibus aliis, quorum præsentia omnibus terrorem inducebat,secundum Nico. Pero.in cornuco.iuxta illud Virgi.2. Geor.non illum populi fasces, nō purpura regum flexit:aliquando tamen prędicti panni dicuntur fasciæ, & nō fasces.l.argento.ff.de aur.& arg.leg.Et tali nobili panno vtitur Cancellarius Alenconien. in scacario, quod vulgariter mortarium nuncupatur.

Secundò induitur doctorali cappa,quæ infula dicit̄,de qua superius diximus, & de hoc est tex.in l.1. de temp.& rep.app.C.in l.fin.de primice.& secun.lib.12.C.l.fi.in prin.de decur.lib.10.C.

Tertiò Virgam in manu dextra tenet,ad denotandū potestatem regēdi,quæ sibi a principe data est. Facit illud Exod.c.4. Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa.Etenim uirga seu baculo corriguntur peruersi: de baculo autem dicitur 1.Reg.17. Et tulit baculū suum, quem semper habebat in manibus.Nec illam uirgam iudex deponere seu proiicere debet, ne illa, quæ pulchra est & recta, si proijciat in terram,uertatur in colubrū: sicut scriptū est de uirga Aaron. Exod.c.7.Quòd intelligēdum est,ne uirtus iustitiæ,quæ per correctionem exercetur,& illius formidinē,seu metum, si abiiciatur,in iniustitiam conuertatur. Sine enim † correctione iudex bene regere non potest,arg.l.congruit.ff.de offic. præsi.Illa tum quippe supplicium delinquentibus reliquos saluos facit,in auct. de manda.prin.§.homicidia.colum.tertia, & in auct.de nup.§.si uerò filios ex aliqua. uersi.si quis enim. ideo si proijciatur uirga, idest si non profertur ꝯ malos sententia, filii hominum absque ullo timore perpetrant mala. Vnde & si negligenter ea,quę malè usurpantur, omittimus, excessibus uiam aliis aperimus.c.peruenit ad nos.circa finem.93.dist.

Quartò in sinistra manu stateram tenet:unde Greg. lib. Mor. c.20. & transumptiuè in c. omnis. 45.dist. Omnis (inquit) qui rectè iudicat, stateram in manu gestat, in utroque pēso iustitiam & misericordiam portat, ut iusto libramine quædam per ęquitatem corrigat,quædam uerò per misericordiam indulgeat. Iusto libramine meritò dicit † quia statera dolosa abhominatio apud Deum est, & pondus ęquum uoluntas eius. Prouerb.11.cap.Et ideo dicit Hier. & habetur in ca. non afferamus.uigesimaquarta quæst.prima. Non afferamus stateras dolosas.

dolosas. Debet ergo bonus iudex pōderare sermones suos.cap. ponderet.l.dist.

Quintò sedet in cathedra,quæ sedes dicitur sapientię & scientiæ, secundum Hiero. in tract. de fi.& creduli. Et ad hoc legitur,quòd Esdras stetit super gradum ligneū, quem fecerat ad loquendum.2.Esd.8. c. Quòd autem sedere debeant iudices,tex.est in auct.de iud.& vt nulli.§. sedebunt.col.6. ad quod etiam coguntur de necessitate:prout dicit Ang.ibid.& ad hoc est tex.in auct.vt ab illustri.§.sanximus.l.j.C.de offic.ciui. iud.l.fin.C.de offi.diuer.iud.& l.fin.§.sedenti. vbi sena. vel claris. C.Et notandum est,quòd qui bene sederit super cathedram,honorem accipiet cathedræ: qui verò malè sederit, iniuriam facit cathedræ.c.multi.40.distinct.

Restat videre de qualitate & significatione illius nominis iudicis,deque illius descriptione.& dicendum est,ꝙ iudex † dictus est,eo ꝙ ius dicat populo, siue ꝙ iure disceptet.Iure autem disceptare est iustè iudicare,secundū Isid.Ethy. lib.20.& transumptiuè in c.j.23.q.2.& in c. forus. de verb. sig.qđ etiam tenet Thom.2.2.q.60.art.j. Sub hoc enim verbo comprehenduntur præsules,procōsules, rectoresque prouinciarum, & omnes alij, in auct.vt iu. si. quo. suffr. in rub.col.2.l.iudicibus.de curs.pub.lib.12.C.mali tn̄ & iniusti iudices nō sunt iudices, nec merentur dici iudices,prout dicit tex.in l.iudices.C.de digni.lib. 12.C.in c.ipse.11.q.3.& in c.scelus.2.q.1. Iudicum autem alij sunt maximi,alij magni,alii medij,alij minimi,alij verò infimi:prout dicit Guli.in Spe.in tit.de iur.om.iud.§.j.ver.vel disting.& tex.in auc.de app.& intra quæ tempo.§.illud etiam.col.4.Maximi sunt principes & Papa,vt sup.diximus. Magni sunt primi præsidētes, & cancellarij.Et dicuntur illustres. in c.anteriorum. prope finē. 2.q.6.&d.§.illud etiam.& isti trina specialitate lętantur,secundū Guil.in spe.vbi sup.primo:quia ab eis non appellatur.l.j.ff. a quibus app.non lic.l.j.C.de sen.præfe.præto.& d.c.anteriorum l.pręfec.ff.de min.Parisijs tn̄ bene proponitur error, ad quod partes recipiuntur vsque ad biennium:& hoc per modum supplicationis,non autem appellationis,prout dicit gl. in concilio Basil.in tit.de conclu.ccc.galli.circa fin.in gl. in verbo parlamēta. Secūdò, quia minores contra eorum sententiam non restituuntur. l.vnica.in fi.ff.de offi.præfe.præt.Tertiò:quia possunt condere leges,& constitutiones.l.normam.C.de offic. præfec. præto.l.non ambigitur.ff.de legi.¶ † Medij sunt baillini in isto Alenconien. ducatu & Normaniæ,& dicuntur spectabiles, de bailliuis tex.est in cl.j.de pœn.vbi glo.dicit,illud esse vulgare prouincialium, & de illis est etiam text. in c. j. de sent.exc.lib.6.in comitatu tamen Andegauen.& Cenomanen. vocantur iudices patriæ & comitatus,in comitatu verò Carnoten.vocantur præpositi. c. ex parte.de verb.sig.lib.6.Sic etiam in patria Lugdun. & Parisien.ab illis etenim appellatur ad illustres,in auc.de app. & intra quæ tēp. §.illo videlicet.col.4. & in c.anteriorum. ¶Minimi autem sunt & vocantur clarissimi,vt præses prouinciæ.l.fi.de j.car.C. In isto tn̄ Alēconien.ducatu vocantur vicecomites,de quib.est tex. in c.clericus.ne cler.vel mon.secu.neg.se im.de vicecomite & eius potestate vide Guil.in Spe.in tit. de viceco.& sicut pręf.off.versatur circa vtilitatem pub.ciuitatis.l.fi.§.indefensa.de venden. reb. ciui.lib.11.C.l.si in aliquem.ff.de offi.procon.& circa vias pub.& flumina.l.fluminum.ff.de dam.infec.Sic & offi.viceco.quod patet in tit.de ꝯsuetudinis Normaniæ. in rub. de loffice du vicōte. ¶Infimi verò sunt hi,quorū potestas est taxata,videlicet ꝙ non possunt cognoscere vltra aliquam summam.l.fi.de peda.iud.C. & isti etiam in isto ducatu vocantur Senescali dominorum habentium in suis terris bassam iurisdictionem solummodo. Isti etenim Senescali non cognoscunt de causis hæreditariis,nec de criminibus:nec etiam de aliis causis existentibus meri vel mixti imperii,qđ no.Bar.& Pau.de Cast.in l.imperium. ff.de iu.om.iu. ¶Officium autem † iudicum est latissimum: prout dicit text.in l.j.ff.de iu.om.iu.& dici potest aliqn̄ purum generale & merum, & sic describitur secundum Host.in sum.in ti.de offi.iudi.§.2.est rationabilis & ęquus modus iudicis, qui inductus condemnandos condemnat & absoluendos absoluit,pœnas vel mulctas infligit,vel remittit,deneganda denegat, cōcedenda concedit, & facienda facit, secundum ꝙ decet regendo seipsum & subditos ac domino famulando:ad quod facit id quod hr̄ in proę. Greg. & in §.ideoque lex. de iusti. & iure. & §. iuris præcep.aliquando verò offi.iud.potest dici solenne siue iuris vinculum, & sic describitur secundum eundem Host.vbi sup. est quoddam iuris & iudiciale vinculum,seu quædam iuris & iudicialis, seu iudiciaria officialis formula subsidiaria fauorabilis & benigna, agendi seu prosequendi in iudicio ius,quod competit alicui ordinario auxilio destituto ad hoc in proę.fforū.in §.tertii.l.ī causæ. ff. de min. & l.si qui nauem.ff.de furt. Aliqn̄ etiam potest dici mixtum deseruiens,seu ministrans, & sic describitur secundū eūdem Host. est iuris quoddam adminiculum,quo firmata actio infirmatur, vt quæ ei desunt a natura,de ęquitate seu gratia consequatur,ad hoc ī l.in bonęfidei. ff. de eo qđ cer.lo.& duabus. ll.præcedētib. & subsequenti.Aliquādo.n.potest dici off.iud.anomalum, summarium, vel plenarium & sic secūdum eundem Host. describitur.Est quædam iudicialis ęquitas,qua iudex indutus postulationē seu supplica. alicuius plenariè expedit vel repellit ad hoc l.ꝙ si Ephesi.in fi.ff.de eo qđ cer.lo.l.vbicunq;.ff.de interro.ac.†Cōsequenter est videndum de qualitate ipsius iudicis,& dicendum est,ꝙ bo.iudex quatuor præcipuè habere debet.Primò debet habere scientiam iuxta illud Esa.1. Discite benefacere & quærite iudicium.i.scientiam,& modum iudicādi,& de hoc exemplum habetur de Salo.3.Regum 3.& 2.Paralip.1.Qui non diuitias,nō longa tempora huius vitæ, sed sapientiam a Deo expetiit & impetrauit,quare dicitur Eccl.10.c.Iudex sapiens iudicabit populū suum:& circa hoc quæro,an illiteratus possit esse iudex, & vr̄ ꝙ non, cum de necessitate debet habere notitiam iuris, & in illo expertus esse,p tex.in auc.de iudici.vt nullate.§.nos igitur.col.6. vbi dicit tex.non ęstimamus oportere habere quosdam iudicū nomina maximè legum ineruditorum. Item debet sententiam ferre scriptis.l.fi.cum ibi no.de sen.ex breui.reci.C.Item illiterati & rustici,& humiles,& viles eo.ordine ponūtur.l Athletæ.§.fi. ff.de excu.tut.& vilissimus reputatur,si non alios præcedat scientia,quæ est honore præstantior.in c.vilissimus.1.q.1. Et sic est, ꝙ viles non admittuntur ad honores.l.ad subeunda. de decu.li.10. C.quod etiam dicit Io.Fab.in §.fi.insti.de suspe.tut.quare &c.Itē illiteratus ceco ęquiparatur.c.post translat.§.itē si quis.de renun. & sic est,ꝙ cęcus non potest ad iudicialem dignitatem accedere,per gl.& ibi do.in c.cęcus.ff.de iud. quare &c. Item illiteratus cōparatur in aliqua parte corporis vitiato ī c.1.36.dist.Itē sciētia insufficiens vitæ inhonestas, & ętas, illegitimas ęquipollent. in c.nihil.de ele.Item ęquiparatur infanti.c.fi. & c. vlt. de temp.or. lib.6.Qui quidem omnes non admittuntur ad officium iudicaturæ,sed solum homines honestę vitæ.l.fi.ad l.Iul.repet.C.l.1.de profes.qui in vr.cōstan.lib.12.C.in c.estote.1.q.1. Item ꝙ debeat habere ętatem legitimā,tex.est in l.quidem.ff.de re iudi. in c.cū in cunctis. de elec. l. ad rempublicam. ff.de mune.& hon.l.cum prætor.§.fi.ff.de iud.ergo &c.¶In cōtrarium videtur esse text.in l.certi iuris.C.de iud.l.magisteriæ.ff.de iur.om.iu.l.2.C.si nō ꝯpe. iud.gl.& ibid.Fel.in c.sciscitatur.de rescri.glo.& ibi Doct.in l.fin. de sen.ex bre.reci.C.gl.mag.circa med.l.2. ff.quod quisq; iu. Bal. in proę.insti.§.omnes verò populi.in fi.& Spe.in tit.de iud.dele. §.excipitur.ver.Item ꝙ est illiteratus.In quibus iuribus vr̄, quòd iudex illiteratus toleratur, dummodo habuerit experientiam causarum. Solue secundum Saly. in d. l.certi iuris.aut quæritur, quid fieri debeat;& tunc laudabiliter & cōsultiuè peritus & nō imperitus delegari debet.Aut quæritur, si ꝯfactum sit an teneat & distingue,quia aut in vrbe, & delegatio debet fieri de perito, aliter non tenet, quod fallit in principe ex certa scientia imperito delegante.Aut extra vrbem,& tunc imperitus habet causarum & negotiorum experientiam,& tenet delegatio, arg.l.certi iuris.& gl.in c.sciscitatus.dummodo delegās ei vt perito in iure non delegauerit,art.l.si per errorem.ff.de iuri.om.iud. Aut non habet causarum experientiam,& tunc non tenet delegatio, nisi sit facta a principe & ex certa scientia,vt l.quidam consulebant. ff.de re iudi.Feli.tamē in d.gl.in c.sciscitatus.in 5.col.nititur tenere,ꝙ in illis illiteratis sufficit sola causarum experientia,qđ satis potest sustineri per tex.in d.§.1.in auct.de iud.ibi, neque causarū habentium experiētiam,vide bo.text.in §.quia verò. ibid.iuncto ꝙ habent assessores literatos,per quos possunt proferre sen. s̄m Bar.in l.expertes.de decurio.lib.10.C.& Paul. de Cast.in d.l.certi iuris.Secundò debet habere bonus iudex fortitudinem.Quid.n. prodest sapientia si fortitudo desiit? Scire.n.cuique quod nō pōt facere,pœna magis,q̄ virtus est, sed qui prudenter intelligit, qđ agat,fortiter agit,quod intellexit,iam ꝓculdubio iustus est, ꝓut dicit Greg.ī homil.sup Eze.homi.3.Nec cupias velle fieri iudex, nisi virtute valeas irrumpere iniquitates,&ideo dicit Amb.lib.j. offi.Fortitudo,quæ bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit īfirmos,vel a latronibus socios, plena iustitia est, trāsum. in c.fortitudo.23. q. 3. Tertiò requiritur in bono iudice iustitia, seu rectitudo,sicut artifici necessaria est regula,quia de sciētia & potentia sine iustitia egredietur iudi.peruersum. Abacuch.1.fac igitur,quod præcipitur.Deute.16. Iudices & magistratus constitues in parte tua,vt iudicent populum iusto iudicio,& ante iudicium para iustitiā.Eccl.18.c.Quartò requiritur in eis maior maturitas,quæ iudicium quodammodo etiā si amarum sit,sua dulcedine temperet,de qua Sap.12.c. tu autem dominator virtutis cū tranquillitate omnia iudicas, & ideo dr̄,ꝙ Ioseph iniustè fuit incarceratus, quia ad solam denunciationem vxoris Putifar, & sine causæ cognitione,& hr̄ Gen.19.c.†Quod fieri non debebat sine informatione præcedente iudicata & deliberata, prout fit cōiter in regno Franciæ,ad quod facit,quod dicit Sal. in l.absentem.col.4.C.de accu.& Fel.in c.frequenter.col.9. in prin.vt li.nō conte.¶Item Dauid rex,quamuis sanctus:attn̄ nimium præcipitanter priuauit Miphiboseph possessionibus suis ad solam relationem sibi,de quo legitur 2.Reg. 16. Quod facere nō debebat, immo maturè dicere debebat,qđ aliàs dicit Dn̄s Gen.18.Descēdam & videbo.c.licet Hely.de simo.in c.dn̄s omnipotēs. 2. q.1. in c.qualiter & quando.el 2.de accu.& ibid.per Abb.Io.de Ana. & Fel.Vbi inter cætera dicit idē de Ana.in d. c.licet Hely.col.2.

ꝙ tunc

q tunc propriè facilitas credendi reprobant, quando tendit in præiudicium. ¶ Et sicut ista quatuor prætacta faciunt iudicē bonum, iustum, & ęquum, ita etiam in cōtrarium quatuor † faciūt iudicem malum iniustum & iniquum, prout dr in c. quatuor. cū duobus can. seq. 11. q. 3. & sunt ista amor, timor, odium, & cupiditas. Amore etenim fit de ęquo iudice iudex iniquus, dum videlicet amico vel propinquo contendit in præiudicium tertii præstare auxilium, & ideo dr Deute. 16. c. Non accipies personam. & c. j. Audite illos, & quod iustum est iudicate, siue ciuis sit ille, siue peregrinus, nulla erit distinctio personarum, ita paruum audietis vt magnum, nec accipietis cuiuscunque personam: quia Dei iudicium est. ¶ Et ad hoc notabile exēplum legitur de Zeleuco, prout recitat Vale. Maxi. lib. 6. & 5. Hyst. 14. Qui cum ciuitati Locrentium, cui pręerat, lege lata cauisset, vt qui adulterium commisisset, exocularetur omni miseratione posthabita, reprehēso in hoc crimine filio eius adolescente præcepit, vt vtroque lumine priuaretur: cūque plebs ciuium summissis precibus rogitaret indulta ob gratiam principis flagitij venia ad deliberādum paululum spatij captans sibi & filio districtus iudex effodit vnum oculum pium patrem & seuerum iudicē declamādo. Egit itaq; cēsura mirabili vt sibi & filio videndi vsus superesset & in vltionem flagitij duo lumina (vt decreuerat) cęcarentur. Secundò timore alteratur iustitia iudicis & in malum & iniquum de bono conuertitur: cum videlicet metu potestatis alicuius veritatē loqui pertimescit. d. c. quatuor. quare dr in Euangelio Mat. 20. Nolite timere eos qui corpus occidūt, transump. in c. nolite 11. q. 3. Timore etenim errauit Petrus, quando Christum propter metum Iudęorum negauit. c. timendo. eadem cas. & q. & ideo dicit Aug. super Psal. 81. & transsumptiuè hr in c. ostēdit. 23. q. 3. ostēdit (inquit) propheta, nec illos immunes a scelere esse, qui permiserunt Christum principib. interficere, cum pro multitudine timerentur & possent illos a facto & se a consensu liberare. Qui enim desit obuiare, cum potest, ꝯsentit: prout dicit Isid. de sum. bo. lib. 3. c. 58. quare interrogatus Solon Philosophus de lege, respondit secundum Laer. Dioge. Lex (inquit ipse) est tela aranea: quia si in eam inciderit quid debile, retinetur, graue autem pertransit tela rescissa. Tertiò bo. iudex iniquus efficitur odio, cum videlicet contra quemlibet aduersarium molitur: quicūque. n. hostili odio, vel inimicitijs in iudicando ducitur, peruertit iudicium Christi, qui est iustitia, & fructum illius vertit in damnationis amaritudinem. c. quicunq;. 11. q. 3. qui autem vindicari vult a dño inueniet vindictam. Eccl. 28. c. Facit etiam ad præmissa dictum Tullij ꝯ Salu. Plerūq;. n. respubli. priuatis decrescit inimicitiis, vide in c. qui ambulat. 5. q. 5. & c. quisquis Christianus. & in c. ea vindicta. 23. q. 3. Quartò corrumpitur iudex cupiditate. s. qn̄ præmia vel dona sperat vel recipit. Igitur qui ueritatem pro pecunia negat, Deum negare vel vendere probatur. c. vnicuique. 11. q. 3. & in c. abijt iudas. eadem cau. & q. Lex. n. exigit puras esse manus iudicib. & eos ab omni acceptione abstinere, in auct. vt iud. sine quo. suffr. fiant. §. j. col. 2. & debet iudex immobilis esse vt columna. c. reuera. 3. q. 9. etenim sic administrationes suas gubernare studeat, vt cupiditati non sit deditus, aut violentias inferat. l. j. §. optamus. de offi. præfe. præt. Affri. C. mali enim iudices amplius q̃ latrones excedunt, prout dicit Isid. lib. 3. de sum. bon. c. 55. facit. c. religiosum. 87. dist. non debēt igitur iudices ꝑ quęstu pecuniæ innoxios condemnare, noxios verò adiuuare, in auct. vt iud. si. quo. suffr. §. qua propter. & §. seq. coll. 2. cum † paria sint, iniustitiam vendere & simoniam committere. c. accepimus. de purg. can. & in c. vlt. & c. non licet. 11. q. 3. & ideo de istis iudicib. munera accipientibus dicebat proph. Esa. 1. c. omnes diligūt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, vidua non ingreditur ad illos, propter hoc ait dn̄s Deus exercituum fortis Israel. heu ego consolabor super hostibus meis & vēdicabor de inimicis & c. Proue. 17. c. munera de sinu iniquus recipit, vt peruertat semitas iudicij. Et de illis dicetur, sicut olim dictū fuit de Achab, qui dimisit Benadach. 3. Regum 20. c. quia dimisisti virū dignum morte, erit anima tua pro aīa illius, qui. n. munera recipiunt ad iudicium peruertendū assimilantur Iudæ, qui pecuniā simul & laqueum accepit, laqueum etenim inferni cum pecunia recipiunt, quo ligati ad furcas inferni deducūtur: & figuram habemus de hoc Iudi. 3. vbi rex Eglon munera simul & mortē recepit ab Aioth: est etiam prauis & auaris iudici exemplum scriptum per Vale. Maxi. lib. 6. c. 3. hyst. fi. ubi narrat de Cambise rege, qui quendam iudicem de falso conuictum excoriari fecit, & pellem extendi super cathedram, vbi filius, qui ei successit in officio pro tribunali debuit sedere, vt patris pellem videndo exēplum acciperet, nec malos liberandi, nec bonos condemnandi voluntatem haberet: addidit etiam scripturam versificatam dicens, sede sedēs ista iudex inflexibilis sta. Sit tibi lucerna lux, lex, pellisq; paterna manib. resecas munus ab aure preces. Et de prauis iudicib. tex in c. j. de re iud. lib. 6. & ibidem Archi. & Io. And. in nouel. ¶ Et circa hoc finaliter quæro de notabili & satis quotidiana quæstione † vtrum videlicet officia possint vendi: Et omissis curiosis altercationibus responde q non, præsertim quę habent iurisdictionem annexam, per text. in auct. vt iud. si. quo. suff. per totum, col. 2. in auct. de man. prin. §. deinde. & §. illud colum. 3. in c. 2. ne præl. vices suas. Et qui emunt, incidunt in l. Iulia de ambitu. ff. ad l. Iul. de ambi. l. vnica. Quinimmo etiam nec debet dari ad firmam per iura sup. tacta: quia in firma eadem ratio militat sicut in venditione, & hoc sing. dicit & tenet Io. de Ana. in rub. ne præla. vices suas. & Host. in sum. eo. tit. no. Abb. Pan. in c. j. & 2. eo. tit. Bar. & Bald. in rep. l. Barbarius Philippus. ff. de offic. præto. & ratio est: quia dum sumptus quæritur, prædo grassatur. c. militare. 22. q. j. Nam si iurisdictio venditur, nititur emptor maiores facere cōdemnationes, & sic subditos aggrauat & iudicia subuertit equitate repulsa. d. c. 2. ne prælati vices suas & c. ¶ Qui. n. dat pecuniam ad assumendum officium, habet animum malè faciendi & indebitè lucrandi: prout notabiliter dicit Bart. in l. 2. in fi. de murile. li. 11. C. patet igitur ex præmissis, q is qui recepit officium, non debet dare pecuniam pro ipso adipiscēdo. cōtra autem is qui officium committit, potest & debet dare salarium secundum Host. vbi sup. ar. expressum in auct. vt iud. si. quo. suffr. §. ubi solis illis eos esse cōtentos eos quia fisco dantur & c. col. 2. ¶ Et est sciendum, q is, qui iurisdictionem aliquam per pecuniā acquirit ab officio, q taliter adeptus est remouendus. d. c. j. & 2. ne cleri. vi. suas, & hoc secundum canones, secundum verò leges incidunt in l. Iuliam de ambitu: vt sup. diximus. Quare congruè, decenter respondisse fertur Beatus Thom. de Aquino per epistolam ad ducissam Lothoringiæ (prout legitur in vita illius) a qua requisitus erat si baillivi, & officiarij possent officia vendere. Cui rndit, dicens. Talis vēditio expediens esse non vr. Primò: quia frequenter cōtingit, q illi, qui sunt magis idonei ad huiusmodi officia exercenda, sunt pauperes, & officium emere nō possunt. Secundò si sint diuites illi, qui meliores sunt huiusmodi officia non ambiunt, nec inhiant ad lucra ex officio acquirenda. Si ergo officia vestra venditis: vt plurimum illi officia vestra suscipiēt, qui sunt peiores ambitiosi & pecuniæ amatores & subditos vestros opprimentes vestra commoda etiam non procurent fideliter. Vnde magis expediens videtur, vt bonos homines & idoneos ad officia vestra eligatis, quos etiam inuitos (si necesse fuerit) ad suscipienda vestra offic. compellatis: quia per eorum bonitatem & industriam magis accrescet vobis & subditis vestris commodum, quàm de prædicta venditione acquirere valeatis. & hæc de iudice.

SVMMARIVM.

1 *Officium iudicis absque notario exerceri non potest: quia acta omnia debent scribi.*
2 *Notarij officium, item notæ quæ sint ac sinonima dicti nominis.*
3 *Notarii qualiter se habere debeant in officio.*
4 *Notarii & tabelliones qua pœna sunt puniendi, si falsum commiserint.*
5 *Falsum committens circa principis literas qualiter punitur.*

¶De Notario. Cap. IIII.

SED † quia iud. offi. absque notario pub. seu graffario exerceri per eundem non potest, prout innuit text. in c. quoniam cōtra. & ibi Ant. de But. Fely. & alij de probatio. vbi idem Doc. dicunt, q in ordinariis seu extraordinariis iudicijs, & etiā in summariis vbi non proceditur in figura iudicii, acta debent reduci in scriptis non per iudicem, sed per alium. l. in arbitriis. C. de arbi. & ideo de notario videndum est, & de illius habitu breuiter dicendum est, q habet biretum in capite. Dr enim biretum quasi bis rectū: cum debeat notarius seu graffarius esse bis rectum. s. inter actorem & reum. Habet etiā in manu calamum quo acta iudiciaria conscribit, & dr calamus a calamo grece, q est velum ponere: quia calat. i. incaustum ponit sup chartam, secundum Pap. ¶ † De officio autem illius sciendū est, q notarius est publica psona. & ideo quia hoc publicum gerit officium fm Pan. in d. c. qm̄ 3. in 2. col. Et dr a notis. i. literis legēdis fm glo. in c. monachis. 77. dist. Item notæ sunt scripturæ publicæ: quia de publicis negociis fiūt, vel quia publica manu fiūt. l. nulli. l. is quidem. §. si quid autem. qui mi. non pos. lib. 12. C. & inde dicuntur notæ instrumentorū. c. pen. de fi. instr. Aliqn̄ etiā notarius appellatur seruus publicus, quia seruit publicè exercendo officium suum. c. qq. circa me. iuncta gl. de vsu. lib. 6. l. non aliter. ff. de adop. l. generali. de tab. lib. 10. C. l. 2. in fi. ff. rē pupi. sal. fore. Aliqn̄ dicitur scriniarius. c. si aduersus. de hæret. & in c. vniuersa. 25. q. 2. Qnq; dr tabellio. c. pen. de fi. instr. Item dr tabularius. l. 1. C. de tab. lib. 10. Deriuantur autem tabularius & tabellio a tabula quā portare solebant, antequam essent vsus chartæ fm Hug. & dicebatur hę tabulæ publicæ. l. forma. §. illam. ff. de cēsi. & fiebant de buxo, quæ est arbor semper virēs, vnde in scriptura dr, scribe buxo, fm Isidor. ethymo. 17. c. 6. Item vocantur scribe & logographi, put dr in rub. & ibidem gl. de tab. lib. 10. C. logographi autem dicti sunt a graphos, q est scriptura, & logos ratio: quia scribunt leges & rationes publicas. In Francia autem appellantur graphari a graphos.

graphos. Appellantur etiam munerarij & censuales. in rub. de tab. in gl. Item notabiliter vocantur iudices chartularij p Bar. in l. iubemus. la 2. §. san. circa fin. C. de sac. san. eccl. quod etiam not. Pau. de Cast. in consi. 73. col. 3. incip. in nomine sanctæ & indiuiduæ. ver. tn̄ ꝯrium. Vbi ibidem dicit, q notarius ex priuilegio notariatus factus est iudex ordinarius, & probatur ex his quæ habētur in l. j. ff. de iudi. l. fin. C. vbi, & apud quem, tenet expressè Inn. in c. cum a nobis. de testi. vbi dicit, q communi iure notarii dn̄r iudices: licet enim non habeant contentiosam, habent tn̄ volūtariam iurisdictionem, vt parti confitenti coram eis possint facere præceptum, facit, quod no. Cyn. in l. j. ff. de confes. & habetur in l. 2. ff. de offi. procon. & lega. ¶ Sed quæritur, quis possit facere tabelliones, & rn̄de fm Guil. in Spe. ī tit. de instr. editio. §. restat. ver. sed quis potest, vbi dicit, q solus Papa, seu Imperator, prout not. Inn. & Ioan. And. in c. pen. de fi. instr. nisi cōsuetudo, vel priuilegium speciale alicui ꝯces. aliud inducāt, arg. l. j. C. de emanci. in c. accedentib. ad fi. de exces. præla. Tamen consuetudo concedit alicui tales facere, & hi possunt dici notarij, vt iudex, q in cā potest constituere, & est notarius eo ipso, q deputatur generaliter a iudice, prout no. Bal. & Fely. in d. c. qm̄ contra. & idem Bal. in l. quædam. ff. de eden. in apostil. dicens, q facta tali deputatione habet officium necessarium non indigens partium rogitu: non tn̄ habēt potestatem & officium publicum, quod tabellionibus a legib. & iure scripto datur, secundum Guil. vbi sup. Item dicuntur habere officium honoris. iuxta illud Eccle. 9. c. in manu Dei potestas hominis, & super faciem scribæ imponet honorem, q habeant officium honoris. tex. est in l. j. & 2. de primice. lib. 12 C. ¶ Consequenter quæro, qualiter † se habere debeant in officio notarij: & respon. q ante omnia veritatem obseruare debent, nec est per eos maculanda, sed ex officio debito subleuanda & amplianda. l. argentarius. §. j. ff. de eden. probat. l. quędam. §. nummularios. eo. tit. vbi hr, q pro veritate habenda ad eos habetur recursus. Item debet esse diligens nec debet aliquid omittere, ꝑsertim ad quod ex debito sui officij teneatur. Aliàs de dolo præsumpto tenetur. l. nulli circa me. de nummulariis. lib. 12. C. in c. fratres. de pœn. dist. 5. Item debet esse legis peritus, saltem scire debet, quæ ad eius officium de iure spectant. l. iubemus. in fi. C. de testa. ¶ Adhuc quæro, circa quæ versatur eius officium: & respon. secundum Panor. in d. c. quoniam contra. in 2. col. q officium notarij in causa versatur circa tria. Primò, vt vniuersa iudicij acta conscribat, fm iudicis præceptum apponēdo locū, & tempus scripturæ, & q requiratur iudicis pręceptum, est text. d. c. quoniam contra. dum dicit, iudex semper adhibeat & c. text. cum ibi not. in c. abbate san. de re iud. lib. 6. Secundò, vt actorum exempla tradat partib. Tertiò, vt actorum originalia penes se retineat, vt si q d difficultatis postea emerserit ad ipsa, habeatur recursus: prout dicit Ioan. And. in d. c. qm̄ contra. & super hoc vidi aliàs dubium de registris vice comitatus istius castellan. quia successores vicecomitis volebāt habere & de facto petebant ab hęredib. grapharij registra sua, sed q super hoc inter eos factū fuerit ignoro: dicit tamen super hoc & concludit Pan. in d. c. qm̄ cōtra. in 2. col. ver. & per hoc q debent remanere penes graphariū seu notarium. ¶ † Postremò quæro, qua pœna sint puniendi notarij, seu tabelliones falsum committentes. Et rn̄de q titulus specialis criminis est ī iure inductus, scilicet l. Cornelia de falsis. Tāto etenim in notario est grauius iudicandum, quanto minori præeminet dignitate: nam eius exemplo alij ad conficiendū falsa huiuscemodi facilius animantur, ar. c. cum quædā. de iureiur. Tabellio conficiens instrumentum de contractu prohibito, punitur perpetuò & absque spe reuersionis exilio. l. iubemus. §. his tabellionibus. C. de sac. san. ecc. in auct. de nō alie. aut permutan. reb. §. & sine libertate. Aliàs punitur pœna grauissima. s. mortis. l. fi. C. de enuchis. aliàs pœna flāmarum. l. j. de immunitate nem. conceden. lib. 10. C. aliàs pœna manus abscissionis. l. j. de eo qui chartam fal. in lombar. aliàs amissione officij & infamia, de ꝑhi. seu. aliena. per Fede. in §. calidis. ver. scriba. Qui autem falsum cōficit instrumentum punitur pœna deportationis. l. 1. §. fin. ff. ad l. Cor. de Fal. de pub. iud. §. item lex Cornelia de fal. si quis autem commiserit falsum circa principis literas seu rescripta. & distingue secundum Ioan. Fab. in d. §. item lex Corn. quod autem rescriptū est ad gratias, aut ad causas: si ad gratias, adhuc distingue, aut fabricauit, vel procurauit fabricari falsum, aut surreptitium, & ꝓhibitum. Primo loco punitur vltimo supplicio, si sit laicus. l. maiorem. ad l. Cor. de fal. C. si sit clericus degradetur & curiæ seculari traditur. cap. ad falsariorum. de crimi. falsi. Secundo casu quando obreptitium, & forte per fraudē leuius punitur, in auc. de non alie. aut permutan. §. item. cum ibi no. In tertio casu quādo ad causas faciliter ei parcitur. c. accedens. de crimi. fal. & hæc de notarijs.

SVMMARIVM.

1 *Aduocatorum commendatio.*
2 *Vestis talaris & toga quæ, & vnde dicantur, & qui illis vtebantur quo tempore.*
3 *Aduocatus quis & vnde dicatur, & quibus nominibus appelletur.*
4 *Aduocati a patronis differunt.*
5 *Postulare qui possunt, & qui non, & qui cogi possint ad postulandum.*
7 *Aduocatus qualiter se habere debeat in officio suo, & an possit in causa sua aduocare.*
8 *Aduocati quid pro salario vnius causæ habere seu accipere possint.*
9 *Procuratores qualiter se habere debeant in officijs suis.*
10 *Aduocatorum bonorum & malorum laudes & vituperia.*

¶De aduocatis & procura. Cap. V.

ADVOCATI † enim qui dirimunt ambigua facta causarum, suæq; defensionis viribus pub. in rebus ac priuatis lapsi exigunt, fatigata reparāt, non minus prouident humano generi, quàm si prælijs ac vulneribus patriam parentesq; saluarent, nec minus militare creduntur, quàm q gladiis, clipeis & thoracib. militant. Et enim militant, qui gloriosæ vocis confisi munimine laborātium spē, vitā & posteros defendunt: ꝓut dicit text. not. in l. aduocati. de aduoca. diuer. iudicio. C. de illis igitur gloriosis militibus videndū est, & primò de eorum ornatu. Aduocatus igitur coram iudice accedens ad aduocationis officium exercendum vestes talares habere dēt & suo officio congruentes, prout dicit Gu. in Spe. in ti. de aduoca. §. sequitur. circa principium. † Et talis talaris vestis dr honoris. c. non licet. 21. q. vbi innuit tex. q Aaron tali vtebatur veste, & originaliter habetur Numeri 16. & 17. c. Et dicitur talaris, eo q talos cooperiat: secundum Archi. in d. c. non licet. Vel aliter vestis illa dicitur toga ꝑ tex. in l. fi. in prin. C. de postul. ibi accedat ad togatorum consortium. Et dr toga a tegendo, eo q corpus tegat. Et illud indumentum olim solis Romanis dicebat, iuxta illud Virgilij;

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Tempore pacis duntaxat illis vtebantur togis. Nico. Perot. in cornucop. epi 2. q autem debeat vestis esse cōueniens statui, ordini, & officio, tex in c. Deus. de vi. & ho. cle. Nam talis quis esse præsumitur, qualem eum indicāt vestes esse. l. item apud. §. item virgines. ff. de iniuriis. in c. contingit. de sent. excom. iuxta illud;

Vir bene vestitus pro vestibus esse peritus.
Creditur à mille quamuis idiota sit ille.
Si careat veste, nec sit vestitus honestè.
Nullius est laudis, quamuis sciat omne, quod audit.

Qui quidem versus vide per Guiliel. in Spe. in d. §. sequitur. circa principium: edictum etenim de postulan. propositum est, vt non solum ratione moderationis habetur, sed etiam decoris. l. 1. 1. respon. ff. de postul. Aduocati vt sacerdotes ornari debent. nam aliqn̄ sacerdotes uocātur. l. j. ff. de iust. & iur. Sacerdos enim vestes statui & honori congruentes habere debet, quas deserere nō debet sine legitima causa. c. clerici. in prin. & ver. sed nec ali. de ui. & hone. cle. in c. suæ. 21. q. 4. ita nec aduocatus. Nec dēt talis uestis esse diuersi coloris aut diuersæ partis. 20. q. 1. c. fin. in fi. nec debet nimia breuitate, aut longitudine notari. d. c. cleri. ¶ Et similiter dicendum est de procuratorum ornatu seu habitu: quia in multis ęquiparantur, & possunt alterius officio fungi. Quoniam procurare sicut aduocare potest clericus. Arch. in c. peruenit. 86. dist. Panor. in c. per uenerabilem. qui filii sint legitim. & in cap. in nostra. de hoc est gl. in c. 1. 3. q 7. ubi procurator ponitur ꝓ aduocato, quare possunt uti paribus indumentis. De modo & gestu quem habere debet aduocatus, uide per Guil. in Spec. ubi sup. & singu. per Stephanū Aufrerii. in prin. stili arestorum parlamēti. ¶ Consequenter † quæro, quis dicatur aduocatus: & respon. q aduocatus dicitur ille, qui in iudicio apud eum, qui iurisdictioni præest desiderium suū uel amici exponit, uel alterius desiderio contradicit secūdum Angel. de Cla. in sum. uel sic describitur. Aduocatus dr, qui quoquo studio operatur in causis agēdis, fm tex. & ibi Bar. in l. 1. ff. de uariis & extraor. cogni. Et dr ab aduoco aduocas, q est ad me uoco. unde Teren. in Phor. ibo ad forum, atq; aliquot mihi aduocabo amicos. aduocare uerò dicitur fm Bart. in l. 1. §. aduocatos. ff. de uar. & extraor. cog. etiam pandere alienum desiderium. Illi itaq; aduocati multifariè uocantur togati, ut prædixi. facit. l. fi. C. de aduocatis diuer. iudicio. & in c. nemo. de pœniten. dist. 1. Item appellantur causidici. l. quisquis. in prin. C. de postu. Item patroni causarum. l. 1. & l. aduocati. C. de aduoca. diuerso. iudicio. Item honorati. l. 1. C. de offi. ciui. iud. Itē qn̄que iudices. ī c. fundamenta. uer. iudices. de elec. lib. 6. Differt † tn̄ aduocatus a patrono secūdū Nicol. Perot. in cornuc. epi. 3. eo q aduocatus gn̄alius nomen est, siquidem quicunq; adest alteri in causa officii gratia aduocatus appellatur, etiam si nihil dicat agatq;, modo paratus sit defendere, patronus autem propriè est qui agit cām, sed accusati nō accusantis. ¶ Quæro, quæ requirantur, anteq̄ aliquis posset creari & in aduocatum eligi? Resp. fm Bart. in d. l. 1. § aduocatos. ff. de uar. & extraor. cogni. q oportet, q prius studuerit in iure per quinquennium, & q doctor iuret eum iuris prudentia instructum. l. nemini. C. de aduo. diuer. iudicio. & l. petitiones. de aduo. diuer. iudicio. Imperiti tn̄ in iure

bene

bene possunt esse aduocati, si consuetudine in iure scripto, uel non scripto sint instructi, de hoc est gl. in l. nec cæterorum. de postu. quod communiter & satis leuiter obseruatur in istis partibus. In matriculam tñ poni non debent per iura prædicta. Sed 5 † est dubium, quis possit postulare & quis prohibeatur: Et resp. ꝙ edictum de postulãdo est prohibitorium: nam ad hoc omnes admittuntur, nisi expressè prohibeantur. d. l. nec cæterorum. & l. prouidendum. C. de postu. & in auct. de iudici. j. respon. ibi nos igitur. Idem dicendum est de procuratoribus. l. mutus. ff. de ꝓc. c. cum apud. despon. l. 1. ff. de testi. Qui autem repellantur a postulando, dic ꝙ repellitur aliquis officio iudicis: quia quis assessoris & aduocationis officio vti vult. l. fi. C. de offi. asses. Itẽ si est excõmunicatus. c. cum excommunicatis. 11. q. 3. etiam si pars aduersa consentiat. in c. exceptionem de exceptio. Itẽ religiosi: quia nec postulare debent nec in laicali, nec in ecclesiastico foro. Ant. de Butr. & Io. de Imo. in c. 2. de postulan. no. Io. And. in mercurialibus. in regula, argumentum. de reg. iu. lib. 6. Quod limitatur, nisi vtilitas monasterii illud exposcat, nec abbate nihilominus mandante. in c. alia. 16. q. 1. Panor. in c. ex parte. de postu. Item prohibetur episcopus etiam pro se postulare. c. quia episcopus. 5. q. 3. Quod intelligendum est in foro ciuili, cum habeat electionem vtrum per se, vel per procuratorẽ litiget. c. fi. de iuramen. calum. Item prohibentur clerici in sacris & si sine titulo promoti. c. cũ secundum. de præben. immo certè possunt repelli. c. accepimus. de ęta. & quali. Singulariter in causa sanguinis. c. sententiam sanguinis. ne cle. vel mona. secu. nego. se immisce. in c. aliquãto. 51. dist. Item postulare prohibetur, qui a iudice ad tempus, vel in ꝑpetuum prohibitus est ꝑꝑ crimina. l. puto. & l. sequen. ff. de postu. l. eadem. ff. ad l. Iul. repetun. vel in casu. l. si qui aduocatorũ. C. de postu. vel casu. l. prouidendum. eo. tit. Item sunt nonnulli, q pro se & pro aliis repelluntur: vt l. i. j. respon. ff. de postu. vt pueri. i. minores 17. annis. ibidem Ang. in 1. col. Inn. in c. conquestus. de feriis. Io. de Ana. in rubri. de deli. puero. Itẽ surdus qui prorsus non audit. d. l. 1. §. propter casum. Item fœmina ꝑꝑ sexui congruentẽ pudicitiam. d. l. 1. §. 2. loco. & ibi Ang. & causam istius prohibitionis dedit Calphurnia improbissima, vt dicit ibidem text. Item repelluntur infames & generaliter omnes, qui enumerãtur in l. j. 2. 3. 4. 5. & 6. ff. de postu. ¶ De procuratore autem dicẽdum est, ꝙ generaliter repelluntur omnes, qui legitimam personam in iudicio standi non habent: vt minor 25. annis. l. minor. ff. de ꝓcuratoribus. Item furiosus. Item infamis saltem secundum cano. in c. j. 3. q. 7. Item seruus. l. seruus. C. de Iud. Item excommunicatus. c. post cessionem. de proba. Item monachi, glo. in c. monachi. 16. q. 1. in c. 1. de sindi. Itẽ clericus in sacris, in auct. de sanc. epi. in §. Deo amabiles. & §. alium autem. col. 9. An autem possint cogi 6 inuiti postulare seu ꝓcurare, & breuiter dic circa aduocatos † ꝙ possunt cogi inuiti postulare per iudicem. l. prouidendum. C. de postulan. & l. 1. §. ait prætor. ff. eodem. Aliàs iudex potest eum priuare a postulatione, per d. l. prouidendum. Limita ꝙ cogitur postulare, nisi conditio litigantium aliud persuaderet. Nam vasallus ꝯ dominum non posset cogi postulare, nec consulere: quia diceretur militare ꝯ dominum, cum aduocati dicantur militare. d. l. aduocati. C. de aduoc. diuerso. iudi. Item non cogitur, si ei vr̃ clientulum suum malam fouere causam. l. rem non nouam. §. fin. C. de iudi. Item contra consanguineum, vel affinem nõ cogitur placitare, seu aduocare. l. aut affinitate. ff. de proc. ¶ De procuratore etiam dicendum est, q̃uis officium ꝓcurationis sit voluntarium in acceptatione. l. inuitus. C. de procu. si tamen recepit sine protestatione mandatum, cogitur officio iudicis dominum suum defendere. Ista est decisio tex. & ibidem doc. in cle. 1. de procur. & ibidem glo. in verbo cogi. dicit, ꝙ præcisè tenetur dñm defendere; nec per consequens liberatur soluendo interesse saltem in certis casibus. Primus, si dñs satisdedit pro procuratore præsente & non contradicente. l. filius. §. fin. ff. de procu. & l. sed & hoc. §. pen. eo. tit. & hoc ne fallat fidem dño: & idem si ꝓ absente satisdedit, & postea procurator tacitè vel expressè ratũ habuit. l. si defunctus. 1. respon. ff. de procura. est & alius, quando agit, & tunc cogitur dominũ defendere, aliàs ei denegatur actio. l. mutus. §. pœna. ff. de procu. Alius est casus in actione peritura, vt cogatur saltem litem contestari. d. l. mutus. §. fi. & l. sed etiã ex his, eodem tit. de hoc vide Pet. de Anc. in d. cl. 1. de procu. ¶ Post7 modum † videamus, qualiter se habere debeant in officiis suis. Equidem aduocati ante omnia obseruent. l. quisquis. C. de postulan. quæ eos docebit, qualiter se habere debeant, & eos instruet in bonis moribus. Super qua quidem lege dicit Bal. ꝙ si aduocatus bene seruaret. d. l. reputaretur sapientissimus aduocatus quo ad Deum & mundum. In primis prohibet, ne quis in causa iudicet, seu iudex sit in causa, in qua fuit aduocatus, & hoc ratione affectionis, quã haberet ad causam. Debet. n. causam delegare ſm Bar. ibidem ꝑ l. si prætor. ff. de iuris. om. iu. ¶ Sed quid eꝯ, si iudex functo officio vult esse aduocatus in causa coram se agitata? Et breuiter respon. ſm eundem Bar. in d. l. si quis. ꝙ potest, nec reperitur prohibitũ. Cum iudex præsumatur habere tãtam affectionem ad vnam partem quantum ad aliam. Quod dictum limitat Pau. de Cast. in d. l. nisi iudex dederit sententiam in d. causa pro vna parte: quia tunc talis iudex functus officio non poterit in cã appellationis sumere officium aduocationis pro illa parte, pro qua iudicauit: quia tunc resultaret suspicio, ꝙ faueret illi parti, vel ꝙ intellexerit se cum illa. Vidi tamen in istis partib. ab vno iudicum nostrorum totum cõtrarium obseruare, dicebat enim se cum parte in causa esse in appellatione seu prouocatione per supplicationem, quem nos vocamus in Normannia, Doleañ. & sic dicebat portare factum suum, ꝙ tamen honestè cum parte fieri non potest per superius tacta, ꝙ dic vt per eundem Pau. ibidem. ¶ Secundò aduocati placitare non debent vltra quàm sit licitum, nec debent certare cõtumeliis seu iniuriis. d. l. quisquis. §. j. & 2. sub pœna infamiæ, de qua in d. l. §. 2. & est arg. secundum Pau. de Cast. ibidem. Cum quis excipit de criminibus contra ꝑsonas testium, ꝙ non debet aduocatus prorumpere ad uerba iniuriosa vltra quàm litis vtilitas exposcat, aliàs tenetur actione iniuriarum. facit. l. si verò pro condemnato. §. 1. ff. qui satis. cog. Quando autem videatur litis vtilitas exposcere, dic vt in l. quæ omnia. ff. de proc. ¶ Tertiò cum clientulo non debet cõtrahere. d. l. quisquis. §. præterea, & ratio ſm glos. ibidem est: quia oĩa daret propter timorem litis, sicut infirmus propter timorem mortis. l. medicus. ff. de va. & extraor. cog. ¶ Quartò munus datũ sibi quamuis exiguum non debet aspernere. d. l. quisquis. in §. nemo ex his: iuxta illud Catonis.

Exiguum munus cum dat tibi pauper amicus,
Accipito placide plene, & laudare memento.

Quintò litẽ protelare non debet. l. quisquis. §. nemo. & l. apertissimi. ante finem. C. de iudi. aliàs puniuntur pœna duarũ librarum auri. l. properãdum. §. illo. C. de iudi. ¶ Sextò stare dẽt aduocatus. d. l. quisquis in fi de hoc tex. est in auct. vt ab illustri. §. sanximus, col. 5. Guil. in Spec. tit. de aduo. § dicendum. versi. Itẽ stãdo, vbi vide multa notatu digna de ista materia. ¶ Septimò malam causam fouere non debet. l. rem non nouã. §. patroni. C. de iudi. arg. l. 1. §. quæritur si quis. in fi. ff. de excep. doli. ¶ Octauò falsam legem, vel abrogatam, vel falsum canonem seu text. cuius actor ignoratur, allegare non debet. Alioquin falsi crimen incurrit, & deportari meretur. l. 1. l. eos. & l. fin. ff. ad l. Corn. de fal. l. diuus. §. 8 hunc igitur. C. de Iustinia. C. confir. ¶ De salariis † eorundem postea videamus, & dicendum est, ꝙ aduocati licitè pro singulis causis possunt accipere centum aureos, & non plus. l. 1. §. aduocatus. circa finem. ff. de variis, & extraor. cogni. & ibidẽ dicit Bar. ꝙ centum florenos tantummodo accipere debet. Dicit tamen Guil. in Spec. in tit. de salariis. §. sequitur. versi. sed & id, ꝙ hodie iure nouissimo aduocatus nomine salarii non põt in quacunq; causa recipere vltra 20. libras turonenses, & si vltra recipit, non transit in eius dominium: immo tenetur ad restitutionẽ, intãtũ ꝙ ei remitti non potest, & ad hoc allegat constitutionẽ Greg. X. in tit. de postul. quam quidem constitutionem non habemus in istis. s. transmontanis partibus, nec vnquam potui eam recuperare. In consuetudine verò Normanniæ potest aduocatus ꝓ vna causa 30. libras Turonenses, & non vltra recipere, & hoc habet in d. consuetudine, in rub. Sensuyuent les articles qui doibuent iurer les aduocatz de normandie. In minoribus verò causis pro aduocati facundia, & qualitate causæ soluitur salarium. dic. l. j. §. in honorariis. ff. de va. & extraor. cogni. & ibidem gl. ¶ Quali9 ter autem iurare debeant aduocati, vide latè per tex. in l. rem nõ nouam. §. patroni. C. de iudi. ¶ † De procuratoribus autem qualiter se habere debeãt? Respon. ꝙ præcipuè in eis debet esse maxima diligentia in officiis suis exequendis. c. cum olim abbas, de offi. deleg. Nec enim sufficit talem diligentiam adhibere, qualẽ suis rebus adhibet, immo maior ab eo exigitur. l. in re mandata. C. manda. Ideo cõiter dr̃, ꝙ negligẽtia, quæ in propriis rebus culpanda est, in alienis est vituperanda, arg. l. etiam. §. j. ff. sol. mat. Sic etiam ęquiparantur negligentia, & maleficia. c. plerunq;, de rescrip. l. 2. §. liberti. qui pet. tutores. ff. Item debet esse fidelis, & ita fideliter causam defendere, ita vt dominus faceret. l. sed & hæc. §. defendere. ff. de procu. ita etiam in proponendo, & in respõdendo fideliter se habeat, nihil omittendo de contingentibus: quia de omnibus tenetur reddere rationem. l. a procuratore. C. man. l. si procurator. C. de proc. ¶ De salario autem procuratoris dic, ꝙ aliqñ aduocato in salariis recipiendis ęquiparatur. c. j. in §. neç etiam, de foro compe. lib. 6. Dicit tñ Guil. in Spec. in d. tit. de salarijs. §. nunc de procuratoribus. versi. sed nunquid, ꝙ hodie in cã non potest procurator nomine salarii vltra 12. libras Turo. reci10 pere. De † commendatione, & prærogatiuis eorundem uidere ĩ hac calce restat, & primò de aduocatis dicit Propheta Psal. 83. Etenim benedictionem dabit legislator, ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in syon. & Danielis. 12. cap. Qui docti fuerint fulgebunt quasi stellę firmamenti, & qui ad iustitiã erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas ęternitates, transsumptiuè in c. fin. de magistr. Mali verò aduocati dicuntur stellæ erraticæ, de quibus Apo. 12. c. Draco traxit tertiam partem stellarum secum, istæ etenim stellæ habent duplicem motum, & vagos cursus sicut stellæ erraticæ, de quibus Pli. natura. Hysto. lib. 2. & Isido. 3. Ethy. c. 62, sic etiam isti mali aduocati: & procuratores in factis suis habent duplicẽ motum. s. pro & ꝯ, & ideo refert Ioan.

Ioan. de Broy. in summa prædicamen. Exemplũ ad hoc de vno homine, qui dedit aduocato suo currum vnũ, aduersarius verò ei equos dedit. Cùm ergo qui currum dedit videret, ꝙ potius ꝓ aduersario loqueretur, currus malè vadit. Cui aduocatus rñdit, non potest aliter ire: quia equi sic eum ducunt per illam viã. Et de istis malis aduocatis loquitur Propheta Hiere. 5. Inuenti sunt in populo meo impij insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos viros &c. & ibidem. c. 9. Et extenderunt linguam suam quasi arcũ mendacij, & non veritatis. & Dauid Psalmo 52. Exacuerunt vt gladium linguas suas, & intenderunt arcum rem amaram, vt sagittent in oculis immaculatum, vbi dicit Cassiodorus. Hi sunt in conuiuio scurræ, in exactionib. harpiæ, in collocutionibus bestiæ, in quæstionibus statuæ, ad intelligendum saxei, ad iudicandum lignei, ad ignoscendum ferrei, ad amicitias pardi, ad facetias vrsi, ad fallendum vulpes, ad superbiendum thauri, & ad cõsumendum minothauri. Et ideo iustè isti mali aduocati, & procuratores vocantur excoriatores pauperum, per Iaso. in §. omnes autem. versi. tripli. col. fi. institu. de actio. Alibi. n. vocantur canes curiarum deuoratores ciuium per Bart. in repeti. l. oẽs populi. in 5. q. principali. ff. de iusti. & iur. Meritò ergo insurgit contra eos Dauid dicens Psal. 51. Dilexisti omnia verba præcipitationis, lingua dolosa, propterea Deus destruet te in finem euellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium. Et hæc de aduocatis, & ꝓcuratoribus in generali, sed quia inter eos nonnulli reperiuntur qui speciali priuilegio dotantur, vt sunt aduocati, & procuratores fisci, prout dicit glossella in rub. de aduo. fis. C. & text. & ibi Bald. in l. binos. de aduoc. diuerso iudicio. C. ideo de illis aliquid dicendum est.

SVMMARIVM.

1. *Fiscus quid, vnde, & quare sanctissimus dicatur, quis sit aduocatus fisci, & eius priuilegia.*
2. *Officium aduocati fisci olim per annum solummodo durabat.*
3. *Procuratoris descriptio, procurator Cæsaris quis sit, & quis fisci, in quo differant, & qualiter se regere debeant.*
4. *Aduocati & procuratoris fisci officia, & eorum (vbi deliquerunt) pęna.*

¶ De aduocato, & procuratore fisci. Cap. VI.

1 ANTEQVAM ad vlteriora procedamus, sciẽdum est de fisco: † est. n. ſm Bal. in rub. de priui. fis. C. saccus Cæsaris, vel regis, vel reipub. ipsum etenim saccum habebat dñs. Ioan. 12. c. habebat dñs loculos. Qua ratione forte fiscus sanctissimus appellatur. l. omnes. C. de quadri. præscrip. secundum verò Bar. in rub. de iure fisci. lib. 10. C. in 2. col. Est camera imperij, ꝓbatur in l. sed & Celsus, in prin. ff. de ꝯhen. emp. & uendi. Vnde autem dicatur, & dic ſm gl. & ibidem Bar. in dic. rub. de iure fis. lib. 10. C. ꝙ fiscus dicitur quasi fixus, idest firmus: qa semper est diues & soluendo, secundum verò Franciscum de Parma in tracta. de priuil. fisci. in 3. colla. Est saccus qui imbursat omnia malè acquisita. l. in hærædem. ff. de calum. l. Papinia. §. meminisse. ff. de inofficio. testamen. ¶ Nunc de illius aduocato videre licet. Et dicendum est, ꝙ olim eligebantur duo ad patrocinandum pro fisco. de numero togatorum. i. aduocatorum qui erant cl. in numero. l. cum aduocato. & l. binos. C. de aduoca. diuer. iudi. & habebant plura priuilegia, vt dicit tex. & ibidem Bal. in d. l. binos: quia vilia nec volens, nec nolẽs exercebat. d. l. cum aduocatio. & l. fin. eod. tit. vt etiam not. Do. Azo. in d. rub. & spectabiles dicebantur. l. in sacris. la 3. de proxi. sacro. scri. lib. 12. C. & singulis annis sexcentorum aureorum salarium consequebantur, ne post decursum celebre officium, & labores gloriosos egeni exirent. l. per hanc. §. sexcenti autem, de aduo. diuer. iud. C. & habebant literas a principe seu codicillos, quibus dignitate illustri decorabantur. l. restituendæ. §. ad hoc. eo. titu. Finito tamẽ officio inter consortes aduocatos aduocatus erat, & comes cõsistorij dictus aduocatus fisci per tex. iuncta glo. in d. l. cum aduo2 catio. † Illud etenim officium olim durabat per annum solummodo d. l. cum aduocatio. fuit tamen prorogatum vsq; ad duos annos. l. sanximus, de aduo. di. iud. Nũc verò durat vsq; ad mortẽ aduocati, & hoc nisi causa superueniente, vt inf. dicã. Talis eteñ frequens remotio aduocati erat populo multũ nociua: quia tan to dominantur grauius, quanto breuius. Quod ostẽditur exemplo cuiusnam vulnerati, qui cum iaceret in via, & non amoueret muscarum multitudinem a vulnere, superueniens alter putabat, ꝙ hoc omittet ex imbecillitate, & fugauit muscas, quæ operuerat vulnus eius, ad quem ille, malè fecisti mihi: quia muscæ, quas amouisti erant plenę sanguine, & parcius me molestabãt, quæ autem superuenient recentes acrius me pungẽt. Sic officiarij quicunque recenter ordinati, acrius in subditos sęuiũt, idem potest dici de procuratore fisci. Et aliud exemplum recitatur in historia scholastica super actus Aposto. de Tyberio Cæsare, de quo dicit Iosephus, ꝙ in omnibus negotijs suis morosus erat, vñ cum statuerat procuratores in prouinciis vix aut nunquam eos mutabat, ꝙ cum sępius quæsitum esset ab eo, quare eos non mutaret, respondit se in hoc parcere plebiculæ. Scientes. n. procuratores se ad modicum habituros procurationes emungunt vsq; 3 ad sanguinem. ¶ Sed quæro quis sit procurator, † & respon. ꝙ procurator is est, qui aliena negotia mandato domini suscepit. l. j. ff. de procu. & Azo. in rub. eo. tit. C. ¶ Qualiter autem multifariè appellatur, recitat ibidem Azo. ¶ Est autem procurator fisci differens a procuratore Cęsaris; quia procurator Cæsaris est ille, qui administrat redditus prouenientes ex bonis, quæ Cæsar hẽt tanq̃ persona priuata, vt molendina, & sic de aliis, quę cõuertunt in vsus priuatos imperatoris. Procurator autem fisci est ille, qui administrabat bona Cæsaris, seu redditus qui conuertuntur in vsus publicos, & secũdum Pau. de Cast. in l. j. C. vbi cau. fisca. Vel melius differunt: quia officium procuratoris Cęsaris consistit in iudicando. l. 2. C. si aduer. fis. Non autem consistit in pœnarum impositionibus. l. fi. ff. de offi. procu. Cæsa. Et credo istum nũc vocari præsidentem computorum, qui cognoscit de rebus tangentibus fiscum, & de vẽditionibus fiscalibus, seu de dominio principis, in d. rub. & quasi per totum tit. vbi cau. fisca. Et iste aliàs dr̃ comes rerum priuatarum. l. si quis. eo. tit. Vtitur aliquando officio præsidis, prout dicit tex. & ibidem Salic. in l. ꝓcurator. eo. tit. Procurator autem fisci. i. qui causas fisci agit, & procurat. Et iste etiam ab Imperatore vocatur curator reip. l. curator. si aduer. fis. C. Dicitur etiam logista. i. rationabilis, a logos, quod est sermo. d. l. curator. Generali tamen verbo idem sunt procurator fisci, & procurator Cæsaris, prout singulariter dicit Salv. in l. cum uẽdente. 2. col. & l. seq. eo. tit. Ad hoc est glo. sing. in l. fin. in ver. ꝓcuratoris. si aduer. fis. C. Igitur aduocatus, & procurator fisci debẽt iustè causam fisci agitare, nec debent deserere sub ꝑtextu salarij 4 non soluti. l. j. C. de aduo. fis. † Item negotia fisci diligenter gerere debent. l. j. de offic. procu. Cęsa. ff. nec debet procurator absente aduocato fisci causam agitare. l. fi. de aduo. fis. C. l. non intelligit. §. diuus. & l. si fiscus. ff. de iur. fis. Nec debent procurator, & aduocatus fisci pro priuatis postulare. l. fin. iuncta glo. & ibidem Bal. C. ne fis. vel respu. & Pau. de Cast. in l. non allegas. eo. tit. ubi idem Paulus dicit se vidisse de facto Florentiæ in quodam, qui litigabat cum suo fratre, & volebat dare communi Florẽtiæ omnia iura sua, nec fuit auditus: quia contra tex. d. l. Item non debent commoda fiscalia occultare sub pœnis, de quibus inf. dicam, & de hoc est tex. in l. fisci. de aduocatis. fis. C. Item non debent priuatos plebeios vexare iniurijs, contumeliis, seu depredationib. Alioquin viui igne concremantur, & ad hoc tex. est expressus in l. vniuersi. vbi causæ fis. vel diui. do C. Vult etenim princeps ꝑ istum tex. ꝙ familiares sui aliis grauius puniantur. Et ratio secundum Salv. in d. l. vniuersi. est: quia in ignominiã principis redeũt delicta ab eius familiaribus cõmissa. Refert tamen Guil. de Cug. in d. l. vniuersi, se aliàs conseruasse a tali pœna ignis aliquem ꝓcuratorem regis accusatum de concussionibus dicendo eum illustrem esse per l. si quis. eo. tit. & ob id ab inferiore principis nõ posse iudicari per l. quoties. C. ubi Sena. vel claris. Grauiter tamẽ puniri debent, si in officio delinquũt. Et ꝙ concremari debeãt, concordat cum d. l. vniuersi. Propheta Dauid Psal. 139. Labor labiorum suorum operiet eos, cadent super eos carbones, in ignẽ deijcies eos, & Psal. 119. Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi, ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbonib. desolatoriis, & facit illud Esa. 33. Veh qui prædaris, nonne ipse prædaberis? Qui quidem si in delictis tolerantur mundus nõ regit, sed ducitur secundum appetitus sensuales, quare ira Dei est sup nos, & ideo cateruæ prædonum hoc sociales vocantur, vbique dominantur, & scisma pestiferum in ecclesia Dei est, prout not. dicit Saly. in præalleg. l. vniuersi. Et de istis loquitur Propheta Miche. 2. c. Qui violanter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnes eorum desuper ossibus eorum. Isti etenim propter vindictã faciunt diuersas concussiones, & iniurias. vnde Hie. compela. sic ait. Vindicat ius homo, qui pro vno uerbo displicẽtię sibi dicto, ꝙ fur nunq̃ fuit, facit aliũ verberari, ĩcarcerari, & huiuscemodi. Qui etiam pro paruo forte facto altam vult hr̃e emendam. Accusatus etenim fuit Socrates, ꝙ de quercu apud Athenienses ꝓ Deo habita maledixerat. Quare incarceratus, & tandem in eodem carcere hausto ab eis veneno obijt.

SVMMARIVM.

1. *Pręconis descriptio, vnde dicatur, & eius officium.*
2. *Pręco qualiter absentem citare debeat, & eius priuilegia.*

¶ De præcone, & vnde dicatur, & eius officium. Cap. VII.

1 PRAECO † enim secundum Priscianũ dicitur a præ, quod est valde, & cano. Inde est ꝙ vox illius dicit horrida. l. dies festos. C. de feriis, vel ſm Nic. Pero. in cornucop. 5. epi. dr̃ a calendo, qđ est vocãdo, siue a clangore. i. sono tubarum, quibus vtũtur. Quare depingitur in manu sinistra habens tubam. Sed qa illius officium

officium est proclamare mandata magistratuum, & aliquem publicè citare, seu ferias indicare, prout dr̃ in d.l.dies festos. ideo in dextra manu rotulum habet, in quo supradicta mandata describuntur. Cum citationes, & iudicis mandata in scriptis poni debent.c.quoniam contra, & ibidem doct. de proba. Olim autem (secundum Cice.in episto.ad Lucium lucet.) officium præconũ erat pronunciare magna voce nomina victorum, & soliti erant dicti pręcones ludorum gimnicorum coronas imponere victoribus, eorumq; nomina magna voce pronunciare. Et vetabant̃ fieri decuriones secũdum eundem Ciceronem in epist.ad Lep. ¶ Legimus etiam Neronem imperatorem publicè de præconis peritia, & vocis magnitudine certasse, eosq; superasse: prout recitat Sueto. Tranq.l.1 6. Nero. Cæsar. & Eusebius cronographus, & dicit idem Euseb. q Nero Cericas superauit. Cerix.n.grecè, latinè dicitur præco. Dicit etiam idem Sue. Tranquil.ibidem, q Nero ad conseruandam, & alendam vocem suam, clistere, & vomitu stomachũ suum purgabat, seq; abstinebat a pomis, & fructibus qui voci contrariantur, supinusq; plumbeam laminam pectori suo apponebat, quæ multum confert ad vocem conseruandam, prout dicit Pli.naturalis Hysto.lib.24.c. 23. Quæ quidē oĩa supradicta bonus præco notare, & obseruare dēt. ¶ † Qualiter autem absentem citare potest, dic vt in auct. qua in prouincia, vbi de crimi.agi opor.C.& per Guil.in Spec.in tit.de ci. §. sequitur videre, ver.fit quãdoque. ¶ An autem talis citatio valeat? & videtur q non per ea qua dicuntur, & no.in auc.qui semel. C. quomodo, & qñ iud. & in auc.de litig.§.omnem. versic. si verò. col.8, vbi dicitur, q vox præconis paucis innotescit. Quare per edicta citari debent, vel per nuncios per iura præalleg. & glos.in d.auc.qua in prouincia.dic secundum Io.And.in apost.ad Spec. in d.tit.de citatione.§.seqtur videre.versi. Titius cursor. & versi. seq. Item eorum officium est facere silentiũ, & victores in theatris proclamare, vt sup.dictum est, iuxta illud 5.Enei.Virg. victorem Eneas præconis voce Cloanthum declarat. ¶ Consequenter dicendum est, q præcones habēt multa priuilegia, inter quæ habent priuilegium, q non possunt, nec debent in ius vocari, seu personaliter capi, dum vadunt per compita ad præconizandum aliquid de iudicis mandato, de hoc est tex.in l.secunda. versicu. Sed nec enim. & ibidem Barto.ff.de in ius vocan. vbi ibidē dicit Barto.se aliàs liberasse quendam præconem incarceratum, qui captus fuerat pro debito, dum iret præconizando in equo per ciuitatem, & hæc de præcone sufficiant.

SVMMARIVM.

1. *Commentariensis quis sit, quare sic vocetur.*
2. *Carceris descriptio qualis debeat esse, ad quid repertus, & quotuplex sit.*
3. *Custos carceris qualiter se debeat habere erga carceratos.*
4. *Custos violentiæ non resistens consentire videtur, qui etiam non debet cum carcerato secretè loqui.*
5. *Capti & redempti pro debito ciuili, si non habuerint, vnde se alant, debent ali expensis creditoris, aliàs iudex debet eos relaxare.*
6. *Custodum salaria, & pęna, si quem omiserint.*

¶ De commentariensibus. Cap. VIII.

COMMENTARIENSIS † enim est principalis custos carceris.l.ad cõmentariensem.C.de cust.reo.& dr̃ commentariensis, eo q comitari debet eum, quem custodit, secundum gl.in d.l.ad cõmentarien. Carcer † verò secundum Bart.in trac.de carceribus sic describitur. Est locus securus, horribilis, repertus non ad pœnam, sed ad delinquentium vel debitorũ custodiam. ¶ In primis dum dicit locus securus, dic q carcer debet esse securus, ne incarcerati effugiant, no.in l.j.§.quia verò.ibi, permanet, sub fideli custodia.C.de custo.reo. Itē dicitur horribilis, ab ethymologia vocabuli sumitur, carcer enim dicitur quasi carens claritate. Et quicquid sit, semper incarceratus videtur horribilis. Itē est repertus non ad pœnam, sed solummodo ad custodiam.l.aut damnum.§.solent.ff.de poe.& l.credibile.C.eo.tit.in c.quamuis. de pœn.lib.6. Io.de Ana.in c. a nobis. in j.col.de aposta. Et ideo punitur custos carceris, q prisonarium ponit in loco, vbi de die non potest aliquem videre, vel audire, puta in bassa fouea. Nam ex hoc aliquando euenit, q dictus prisonarius ibidem moritur, prout notabiliter dicit idem de Ana.in d.c.a nobis.& in c.de cætero.in fi.de ho.& in c.ad falsariorum.in princ. de crim. fal. Vbi etiam dicit idem de Ana. q eps, qui damnato ad perpetuos carceres dat locum nimis arctum, vel cibos minuit, ex qua quidem minutione minuit illius vitam, nõ euitat irregularitatem. ¶ Est autem multiplex carcer, prout no.Bal.in auc.si captiui. C.de epi. & cle. Nam quidam est carcer, qui est terminus pœnę, qñ imponitur de iure ca.poena perpetui carceris.c.forus.de verb. signi.in c.quis.de pœnis.lib.6. Quidam est carcer, quando quis detinetur pro inuestigatione delic.l.2. C.de exhiben. re. ibi dum dicit, nec inuenitur cognitio celebrata &c. Quidã est carcer, in quo iam condemnatus detinetur, vt tedio carceris affectus soluat.l.j.C.q bo.ce.poss.facit tex.in d.auct.si captiui. Et isti tres dicuntur carceres iudicum, quidam autem est carcer hostium, de quo in cap.significauit.de iude. Et & alius carcer latronũ piratarum, siue alterius cuiuscunque personæ, pro quo est text.in l.nam & Seruius. in prin.ff.de neg.gest. Qui autem vtitur priuato carcere, punitur vltimo supplicio, tanquam violator imperialis maiestatis. l.j.de priua.carce.C. secundum Bart.in l.capite quinto.ff.de adul.& Io. de Ana.in d.c.a nobis.in fi.de aposta. nũc visa carceris descriptione, ad illius custodem redeamus. ¶ † Et primo de illius officio, & qualiter se habere debet erga carceratos. Et dicendum est, q periculo sui capitis debet adhibere diligentem custodiam erga carceratos. Quare depingitur habens in manu claues carceris, de quibus quidem clauibus est text.in cle.j.§.fanè.de hæret. & q debeat diligentiam adhibere est tex.in l.j.in prin.ff. ad sylla. & in auc.vt lic.mat.& aui.§.pen.col.8.glo.est celebris in l.j.§.fi.iuncta theorica Bal.in l.fin.ff.de seruis fugi. & optimè probatur in cap. super eo.retineri facias diligenter.de cri.fal. quod potissimè locum habet in iam damnato.l.si quis filio.§.eius qui. ver.sed & fi. ff.de iniust.test.idem in eo de quo quæstio debet haberi.l.si hominem.in prin.ff.depo.& quod legitur & no.in l.si tamen. §. ei qui. ff.de edi.edic.idem in eo qui confessus est crimen. l. si confessus. ff.de custo.& exhi.reo.Idem in eo, qui conuictus est l.j.& ibi Bar. eo.tit. Ex quibus iuribus concludunt Docto. q istis casibus pot commentarien. vinculare carceratum, & in cippis & compedib. ponere pro diligenti custodia. ¶ Et generaliter omnis carceratus probabiliter suspectus de fuga potest vltra carceres ligari & poni in cippis compedibus & manicis ferreis, prout notabiliter dicit Bal.in l.2.C.de exhi.reis. Alias non debet vltra carceres vinculari, solum etenim corpus retinere sufficit, vt no. glo.in d.l.2. C.de exhiben.re.& Arc.in c.cum episcopus. de offic. ordi. lib.6. Io de Ana.in c.fi.col.fi.de accu. ¶ † Item custos debet esse valens & potens, vt resistat violentiæ carceratorum, si opus sit. l. in lege. & l.item quæritur. §.exercitu.ff.loca. quare pingitur homo robustus hastam in manu tenens. Alias & si nõ resistat violentiæ, cõsentire vr̃, art.in c. Regum.23. q.5.in c.quid prodest. in fi.70.dist. no.in c.de forma.22.q.5. Arch.in c.grauis.in 3. col. de elec. titu.6. Item debet vigilare, & non dormire, sicut pastor super oues. ca. oportet.81.dist.iuxta illud Psal. 121. Ecce non dormitabit, neq; dormiet, qui custodit Israel: quare stat in introitu, seu vestibulo carceris, de quo vestibulo loquitur tex.in d.l.j.C. de custo. reo. vbi dicit tex. q in nocte debet geminari custodia, prout etiam dicit Azo.in d.rub. Item debet esse discretus, industrius & fidelis.de. cle.j.§.fanè.de hær. Item in secreto cũ prisonarijs loqui non debet. d.cle.j.§. porrò.& in c.vbi periculum.§.nulli. cum ibi notatis de electio.lib.6. Item ministrare debet sine vlla diminutione prouisionem carceratorum, quam recipiũt ex ordinatione communi, & illud, quod a parentibus, & amicis, vel aliis personis fidelibus offertur. Quæ omnia & singula iurare debet cõmentariensis, ante officij adeptionem, prout dicit tex.in d.cle.j.§.porrò. Diuidere tñ & partire debet escas, & panes quę eis mittuntur. Et diligenter visitare, ne in illis transmittant limas, seu alia ferramenta ad frangendos carceres, vel vincula, prout dicit Car.in d.cle.j. §.porrò qa quãdoq; in panibus, pullis, vel alijs escis abscondunt ferramenta, prout dicit Genze.ibidem, & Car.in 7.no. † Item si prisonerius nõ habuerit ex publico seu aliũde prouisionem vitæ, debet ei custos prouidere, postea resarcire tenebitur, prout dicit tex l.fi.de eroga.mili.anno.lib.12.C.facit.l.iudices. de episc. audien.C. Dicit tñ Lud.de Pen.in d.l.fi.in pen. col. q in regno debet captiuus expensis custodis custodiri, & ipse de suo satisfacere debet, si habuerit vnde, aliàs expensis curiæ custodiendus est, per c.vt præteritæ.& ibi Inn.de elec. Quod singulariter, & notabiliter limitatur in criminosis: in captiuis vero propter ciuile debitũ, si non habuerint, vnde debent ali expensis creditoris, aliàs iudex debet eos relaxare, & ad hoc est glo.singu.in d.l.fi.in verbo agnoscere, de ero.mili.anno.lib.12. C. Quam quidem gl. pro singulari ad hoc allegant Ang.in §.fi.insti.de actio. Fel. in c.j.6.col. ver.modo hinc allegate de lib.obla.apost. Bar.in l.sanctum. ff.de rerum diuisio. Item non debet custos in eodem claustro ponere sexu dispares.i.fœminæ cum viris nõ debet simul recludi, tex. in l.qui. C.de custo.reorum. Item dispares in gradu, honore, seu nobilitate. Bal.in d.l.2. C.de custo.reo. Io de Ana.in c.fi.in fi. col.de accu. ¶ De salario custodum consequenter videamus, & primò dicendum est, q de publico salariatur.de hoc est tex.in d.l.fi.de eroga. milita.anno.lib.12.C.in d.clem.j.§. fanè. ibi prouidebit.de hære. Item † salariantur a custoditis & prisonerijs.d.l.fi.de ero.mili.an. lib.12.C.ar.c.charitatem.in fi.ibi, iustum &c.12.q.2. Hoc tñ fallit in traditis carceribus pœnalib.cum tales nihil habeant, prout dicit Io.de Imo.d.clem.j.§.fanè.col.5.super glo.prouidebit, secundũ tñ est loci consuetudo, secundum eundem ibidem. ¶ De pœna autem custodum postremo dic, q capite punitur custos, si p dolum, vel culpam incarcerati ex delicto effugerit.de hoc text. est in l.miles.l.fi.ff.de custo.reo. Vel dic, q si incarceratus euasit de custodia, patitur custos eandem pœnam, quam pateretur incarceratus, de hoc tex.est in l.ad commentariensem. C.de custo. reo.nisi custos probauerit incarceratum euasisse casu fortuito, l.vlt.ff.e.tit. Si autem propter ciuile debitum erat carceratus: tũc custos tenetur ad illam quantitatē seu summã creditori, ad quã ille carceratus debitor erat obligatus, de hoc est text.ĩ l.quotiēs. de exac.trib.lib.10. C. ¶ Item nota, quòd si custos pretio corruptus custodiam sine vinculis agi, aut venenum vel ferrum inferri in carcerem passus est, officio iudicis, idest sine accusatore puniendus est, de hoc text.est in l.carceri. ff.de custo. & exhi. reo. Si verò ex ignorantia, uel negligentia id eueniat, ab officio custodiæ remoueatur: prout dicit tex.in d.l.carceri, & hæc de commentariensibus.

SVMMARIVM.

1. *Seruientis descriptio, & sinonima, & habitus.*
2. *Seruientes quales eligi debeant, & in qua ętate.*
   Seruienti soli creditur. ibidem.
3. *Seruientes quis possit creare, & qualiter sint creandi.*
4. *Officium nunciorum & salaria.*
   Sportulæ quæ dicantur, ibidem.

¶ De seruientibus. Cap. IX.

SERVIENTES ſm † Io.Fab.in §.igitur.j.col.per quas perso.nobis acquir. sunt officiales, qui cuilibet tenentur seruire. Et ad hoc compelluntur pro pecunia de consuetudine, vel de iure, de quib. etiã est glo. in l.non dubito.in verbo clientes.ff.de c.& postli.reuer.vbi glo. exponit clientes.i.seruientes. & est vulgare Galliæ, vel sic describitur, est officialis, p quem litis executio & ipsius causæ reparatio iubente iudice expeditur, ſm Azo. in rub. de sportul.C. Etenim diuersimode vocantur: nam aliqñ appellantur officiales.c.nullus.§.aliquãdo.4.q.4.l.ea quidem.C.de accu.l.prohibitum.de iu.fis.lib. 10. C. Aliquando etiam vocantur nuntij, in extrauag.ad repri.& ibi Bar. ibi per nuntium. & in cap. prudentiam.de offi.deleg. Qñq; executores.l.fi.C.de spor. Qñq; portarij.c.cũ olim pp. de primi. Qñq; Cæsariani siue catholica.l.pen.in fi.C.de bon.proscrip. Qñque viatores in §.tripli. insti.de actioni. Qñq; causas præparantes, in auc.de iudi.§.audient.versi. his qui. col.6. Qñque apparitores. l. multis.de prin.agen.in reb. lib. 12. C. Et isti ꝓpriè sunt de curia ecclesiastica, de quibus vnũ notabile sciatis, videlicet q epi, seu archiepiscopi non possunt p eos citare, seu citari facere aliquem siue clericum, siue laicũ, viua voce, in via publica. Et ita fuit per arrestum Parisijs in Parlamento pronunciatum multotiens, videlicet ꝯ Parisien. epm & Aurelianen. inter quæ habetis vnum arrestum pronunciatum anno Domini M.CCCXLVI. ꝓut recitat Io.Gallus in eodem Parlamento Parisi.regius aduocatus, in tract. suo arrestorum, p eum in dicta curia collectorum. & ratio decidendi ſm eundem fuit: quia citari viua voce est magis facti quàm iuris. ¶ Cõsequenter de habitu eorundem videamus, dicendum est, q debent portare in vestitu suo insignia, per quæ cognoscantur, vt puta portare biretum rubeum & similia, alias potest ei resisti, prout notabi. dicit Bar.in l.prohibitum.de iure fis lib.10.C.ar.l.apud Labeonē. §.si quis virginem.ff.de iniur. Quare ĩ diuersis prouincijs vidi diuersos diuersa portare insignia. Attñ in ducatu isto Alenconiēsi de laudabili consuetudine seruientes in vestib.suis portant colores dñi ducis. ¶ Debent etiam in manu habere virgam, seu baculum depictum in manu, prout no.Guil.in Spe.in tit.de cita §. sequitur. videre.ver. qñq; per nuncium, & ver.solu. dicunt quidam &c.q etiam singulariter obseruant istius Alenconien. ducatus seruientes, & vocant talem baculum massam, quæ qdem massa ornatur auro & argento, & depingitur armis & insignib. domini ducis. ¶ † Et videre licet, quales debeant eligi seruientes: & dic, quòd debeant eligi locupletes, & probatæ vitæ, vt non ab eis peccetur, vel prædetur, vel quid malignè agatur: prout dicit text. & ibi Ang.in auc. de iudi. §. his qui causas. columna sexta, notabiliter dicta per Bar.in d.extraua.ad reprimendum.in verbo per nuncium. Item debent eligi liberi, non serui, quia publicũ est corum officium, qđ per seruos exerceri nõ pōt. l.in his officijs.ff.de re.iu.in ar.l.in testã.§.seruus. ff. de testa. Is.n. est quasi testis, immo plus: quia sibi soli creditur, vt not.ĩ c. qm̃ ꝯ. de proba.sed sic est, q seruus non pōt esse testis, in auc.de test.§.si verò dicatur.col.7. quare &c. Item debent eligi habentes legitimam ętatem, puta maiores 25.anno.ar.l.rem. ff. de mune.& honor. Sed vr̃, q sufficit ętas 25 annorum: sicut in arbitris. l.cũ.l.ff. de arb.uel forte sufficit q habeant 17.annos.l.j.§.pueritiam.ff.de postu.& l.quidam. ff.de re iud. Quidam tñ tenent, prout refert Guil.in Spec.in tit.de executore.§.j.ver.Si tñ. in fi. q sufficit ętas 14.annorum, sicut in teste. l. testium.§.lege Iuli.ff.de testi. Item debent eligi bonum nomen habentes. Cum ex bono nomine quis præsumatur bonus, & eꝯ, prout no.doc.in rub.ff. sol.mat.& pulchrũ est habere nomen bonũ.l.facta.§.si in danda. ff.ad treb. qđ inducit bonã hominis præsumptionem: vt iam dixi, & not. Car.in cle.exiui de Paradiso.ver.cæterũ.de ver.sig.ad hoc glo.est in proœ.sexti.& ibidem Arch.in verbo Bonifacius. Item debent eligi masculi, non fęminæ: cum p mulieres sicut nec per seruos officia publica non possint exerceri.l.2.ff.de reg.iu.& ibidē Bar. Sũt etiam mulieres oĩum dignitatum & officiorum incapaces. l.imperialis.circa med.C.de nup.ar.l. fęminæ.ff.de tute. Item seruientes debent eligi laici, non cleri.ne cle.vel mo.secula. nego. se immisce.per totum, in anti.& in sexto. sing. in c.2. in anti.vbi dr̃, q clerici non debent esse ministri laicorum. ¶ † Quæro, quis potest seruientes creare. Et dic, q quilibet iudex ordinarius, in c.prudentia.§.j.de offi.deleg.l.fi.& ibidem Bal.& Saly.de spor.C. in c.cum parati.de appel. ¶ Circa verò illorum institutionem & creationem patriæ consuetudo seruanda est. l. non tantum. de decurio.lib.10. C. Bart.in l.actuarios.de numera.& actua.lib.12. C. Corse.in suis singu.in singu.inci. Consuetudo. Guil.in Spec.in tit.de execu.§.j.ver.est aũt. Quæ omnia & singula supradicta dēt bene iudex obseruare, & cauere, ne indignum & infestũ populo seruientē eligat, alias teneretur de delictis per dictum seruientē commissis per text.in dic. auc.de iu.§.his qui causas.col.6. & ibi Ang.& Bar. ¶ Sed quæro, qualiter iurare debeant, & rñ. q debēt solemniter iurare facere officium suum bene & legaliter, p tex. in d.l.fi.& ibidem Bald.& Salv.C.de spor.& istud iuramentũ ſm Bal.ibidem, & Bar. in l.prohibitum.de iur.fis.lib.10.C.in tãtum operatur, q postea statur eorum relationi.de hoc tex iuncta gl. in c.cum parati. de appel.nec est necessarium, q postea iurēt in singulis relationibus, prout dicũt doc. in iurib. pręal. dummodo habuerint insignia officij, prout dicit Gui.in Spe.ti.de citatione. §.sequitur videre. ver. alioquin. ¶ Modo quæro de notabili dubio, qualiter intelligatur id quod dr̃, q ei creditur.&c. Et respondeo, quòd nuncio seu seruienti creditur de his, quæ dependēt ex suo officio: vt si refert se citasse, seu adiornasse aliquem, & similia facit ad hoc.l.omnes.§.si verò apparitor.C.de epi.& cler.glo. in d.c.cum parati.de appel.& tex.in d. c.qm̃ contra. de prob. vbi Inn.dicit se mirari, quomodo plus creditur seruienti q̃ iudici, cũ dicat tex.ibidem, q nõ creditur soli iudici, nisi cum notario: seruienti autem creditur soli. Et hoc introductum est ad euitãdos sumptus, quos oporteret fieri in testib. vocandis: faciunt notata per Bar.in d.extraua.ad reprimendum, in gl.per nuncium, circa fi.l.magis.§.illis potest.ff.de reb.eo.qui sub tuto.vel cura & l.apparitores.de execu.lib.10.C.in c.j.de testib.cog. ¶ Vltra verò cõmissionem seu officium absq; testib.sibi non creditur. Et ideo in his, quæ excedunt eorum officium, vel quę sunt in facto alieno, non creditur eis, vt puta si dicat, aliquem citasse de mandato iudicis: quia nisi aliter constet de mandato iudicis, q̃ per eius relationem, non creditur, prout no.Cyn. in l.ea quidem. C. de accu. Io.And.in addi.ad Spe.in tit.de contu.§.j.& in tit.de cita.§.seqt̃. ver. sunt.n. quidam. ubi refert diuersas super hoc antiquiorum opiniones: ita Fe.in c.j.in 4.col. ver. quarta conclusio de iudi. Pa. de Cast. consi.277.incip.visis ac ponderatis. vbi etiam dicit idem Pa. q q̃uis credatur sibi de sibi commissis, attamen de non sibi sibi commissis non creditur. Vnde si commissa fuerit citatio, & dixerit se citasse, sibi creditur, vt prædictũ est: sed de rñsione sibi per citatũ facta, puta q dixerit nolo venire, vel alia verba iniuriosa, sibi non creditur: & hæc sunt propria verba illius Pau.in d.consi. Et ad hoc faciunt no.per Bal.in l.his solis. C.de reuo.donat.& per Ang.in tractatu suo malefi. & per eius apostil. ibidem in gl.iudex commisit. Quæ omnia & singula sunt multum memoriæ commendanda: quia sunt quotidiana, & in hoc multum vidi errare. ¶ † De officio aũt illius postmodũ videamus, & dicēdum est, q officiũ seruiētis est implere, quæ sibi iniuncta sunt p iudicem, in auc.de defenso.ciui.§.deinde. ver.ex prouinciali.consulum.&c. & in auc.de iud.§.his q. col.6. Item cautiones recipit, ꝓut dicit Guil.in Spe.in tit.de satis. Tñ non hēt causæ cognitionem: prout dicunt Io. Fab.& Ias.de May. in l.& si non cognitio.C.si ꝯ ius vel pub.vtili q obseruatur in regno Franciæ, prout dicit idē Fa.ibidē. Et ad hoc vide dicta p Pan.& Fely in c.decætero.2.col. versi.2.conclusio.de re iudi. Sumptus aũt, seu salaria illorũ vocãtur sportulæ, ꝓut hr̃ in tit.de spor.C. Et dicuntur sportulæ, eo q antiquitus accipiebant illos sumptus, & reponebant in sporta.i. in corbe, vel in alio simili vase, in quo consueuerunt aliqua portari, secundum Azo. in d.rub. de spor. Et debent tales sumptus, seu salaria præstari secundum consuetudinem loci: prout dicit idem Azo ibidem. ¶ Qualis verò sit pœna seruientis falsam relationem referentis. Et dic, quòd punitur lege Cornelia de falsis.l.j.ver.sed si quis ob renunciãdum, & l. Pau.ad l.Cor.de fal.ff. quæ quidem pœna declaratur in d.l.j.§.fin. ¶ Item si aliquid vltra debitum extorqueat, tenetur de concussionis crimine. l.j.iuncta glo.ff.de concus.& q concussio sit aliquid vltra debitum extorquere, est tex.in d.l.j.& glo in c.paratus.in fi.23.q.j. Arch.in c.cõcussionis.j.q.1. ¶ Pœna autē concussionis est arbitraria, secundũ qualitatem & qualificationem delicti, prout dicit tex. iuncta gl. in d.l.j. ¶ Quæro finaliter qs debeat eum punire, & rñd. q iudex ordinarius: prout dicit Cyn.in auth.qua in prouincia. ubi de cri. agi.opor.C.Io.Fab.in l.cum promulgatis.C.de offic.præfec.vr.facit tex.in l.fi.& ibi Bal.C. de spor. vbi dicit idem Bal. q ad eos remouendos debet iudex procedere sine figura processus, & leuato velo: quia delinquunt coram iudicibus, & aures eorũ offendunt: & hæc dicta de nũcijs, seu seruientibus pro nunc sufficiãt.

SVMMARIVM.

1 *Executores criminaliū qui sint, spiculator vnde, & spicula, quæ dicantur.*
2 *Executores veteris testamenti qui, & sub quibus exequuti sunt.*
3 *Lictores qui, & vnde dicti.*
4 *Executor qualiter se debet habere in officio.*
5 *Miraculum antequam possit euenire, quatuor requiruntur.*
6 *Pudori hominum parcendum est.*

¶De executoribus criminalium sententiarum. Cap. X.

1 ISTI enim executores criminalium sunt hi, per quos iudices † in causis criminalibus sententias suas exequuntur ſm Guil. in Spec. in titu. de exe. senten. §. 2. circa fi. & eorum ministri vocantur. c. cum minister. 23. q. 5. Item aliqn̄ vocatur carnifex. c. non frustra. eadem causa & q. dictus carnifex, eo q̄ de homine carnē faciat, & caro ꝓpriè dicatur, eo q̄ careat anima, vel a cadendo, ſm Nic. Perot. in cor. Item dicuntur spiculatores in l. diuus. ff. de bon. dam. vnde dr̄ in Euang. B. Ioan. Bap. Mar. 6. Misso spiculatore p̄cepit afferri caput eius in disco: & dr̄ spiculator a spiculo ſm Beroal. in commēto suo sup̄ Sue. Fran. in vita Cæsa. Aug. Sunt autem spicula secūdum Vegetium tela missilia, quorum ferrum est triangulum. Ad aliquando etiā ministri Dei nuncupantur. c. qui malos. 23. q. 5. & in c. quicunq;.
2 eadem. c. & q. vlti. ¶ Sed quæro † qui erant olim executores criminalium? Respon. q̄ tpe Moysi quilibet de populo absque electione personæ erat executor, prout legitur Exo. 22. Qn̄ Moyses cultores vituli puniri iussit, dicens, occidat vnusquisq; &c. transumptiuè ī c. disciplina. 45. dist. Item de Achaz legitur Iosue. 7. Qui quidem furauerat regulam auream, pallium, & ducentos siclos argenti de anathemate urbis Hieri. Idcirco fuit condemnatus per Iosue iudicē morte lapidationis: & dicit ibid. tex. & lapidauit eum omnis Israel. Aliquando etiam ijdem iudices soli erant suarum sn̄iarum executores, ut patet Iosue. 8. c. ubi hr̄, q̄ Iosue suspendit regem Hay. Patet etiam de Samuele, qui concidit Agag regē per frusta. j. Reg. 15. Item Phinees sacerdos iudeū cum Madianita coeuntem transfixit gladio. Nume. 25. c. & trāsumptiuè in c. res 23. q. 5. Tempore verò Dauidis executores iustitiæ criminalis fuerunt filii sui, vt patet 2. Reg. 1. c. vbi dr̄, q̄ Dauid præcepit vni filiorum suorū, vt occideret hominem renunciantē sibi se Saulem necasse, qui quidem filius percussit eum & mortuus est. item legitur 3. Regum 3. q̄ duo de pueris Dauid de regis mandato præcisis pedib. & manib. Rachab & Manaa (eo q̄ occidissent Isbozet, filium Saul) suspenderunt eos super piscinā in ebron. Tempore verò Salomonis executor iustitiæ criminalis erat Bananias magnus capitaneus militiæ Salomonis: vt ha-
3 betur ibidem c. 4. ¶ Tempore autem Romuli Romæ conditoris lictorum mos inuentus est. Erant n. lictores ministri consulum, portantes virgarum fasciculos cum securibus ligatos, magistratusque præibant, & cincti erant secundum Tiro. Mar. Cic. libertum, prout refert Au. Gel. noc. att. lib. 12. c. 3. Et dicti erant lictores secundum Valgium Ruffum lib. 2. de reb. quesi. per episto. eo q̄ cum magistratus populi Romani iussisset crura alicuius & manus ligabant: & de istis dicitur 1. Reg. 19. Misit Saul lictores, vt raperent Dauid, & de istis lictoribus dicit Titus Liui. lib. 3. ab vrbe con. Subito omnes cum duodenis fascib. prodiere. 120. lictores forum impleuerant, & cum fascibus illigatas proferebant. Et idē ibidem. Quoties iussit, erant fasciolos soluentes primo virgis cedebant reum. mox securi feribant, quem vsum portandi virgas ligatas non ita obseruant tortores seu executores nostri temporis. Hic tamen depingitur afficiens aliquem criminalem virgis, & habet ad zonam suam diuersos laqueos. In aliquib. tamen partibus executor defert signum vnum, per quod cognoscitur, puta scalam in manica vestimenti, vel aliquod aliud signū. ¶ Quæro, quæ sit ratio, q̄ nunc tantum habentur despectui isti executores, cū tam diuites magni & sapientes olim executores esse non erubescebant. Et rn̄d. q̄ istud procedit instinctu naturali: quia nihil hominibus, nihilque abominabilius inter homines reperiri pōt, q̄ aliquem sibi natura similem trucidare, eo q̄ naturaliter quodlibet animal suum applaudet simile starent; seu ȝ enim niti abhorret, prout notabiliter dicit Pli. natu. hysto. lib. 7. circa fi. j. capituli, & ideo illud officium executoris quamuis (vt prædixi) sit Dei ministerium in horrorem taliter versum est, q̄ non nisi per viles istis temporib. exercetur. Et quamuis pro nunc non sit magni honoris, est tn̄ magni commodi: q̄a vltra salarium, qd̄ de publico recipit, hēt vestes, pannos & cætera, quæ reperiuntur in possessione condemnati, quib. indutus & fasitus est tpe executionis mortis, gemis exceptis, & aliis rebus excedētes summam
4 quinq; aureorū, put dr̄ & no. in d. l. diuus. ff. de bo. dam. ¶ † Consequenter quæro, qualiter se hēre dēt in officio. Et rn̄d. q̄ executor taliter pœnā condemnato inferre dēt, vt non pro se hoc faciat sed pro alijs ēt & pro ciuitate, in qua est. c. de occidendis. 23. quæst. 5. Item non dēt pœnam inferre amore vindictæ, sed amore correctionis, d. c. de occidendis. & in c. cum minister. cadē cā, & q. & ideo dicit Grego. in registro lib. 6. c. 159. q̄ incorrectione corrector hunc modum obseruare dēt, q̄ dēt amando vitia ꝑsequi. Item executor dēt sn̄iam ſm illius verum tenorem mittere executioni, ar. l. ab executore. C. quorum appel. nō reci. & ibi Bar. & ad hoc facit tex. iuncta gl. & ibidem Bar. in l. ab executore. ff. de appel. Nam fines mandati diligenter sunt obseruandi. l. diligenter. ff. man. & l. si itaq;. ff. de iure iu. Et ideo qui non facit quod debet, vr̄ facere quod non dēt. d. l. diligenter. & in c. miles. & ibi Arch. 23. q. 5. l. qui non facit. ff. de re. iu. ¶ Et circa hoc incidenter quæro, si executor errauit in pœna imponenda delinquenti, vt puta delinquens fuit condemnatus: vt amputaretur ei manus dextra, vel extraheretur ei oculus dexter: executor verò p errorem amputauit sibi manum sinistram, vel extraxit oculum sinistrum. Quæritur, vtrum iudex debeat sibi facere extrahi dextrū oculum, vel amputare manum dextram ſm formam condemnationis. Et rn̄d. ſm Bar. qui istam quæstionē mouet in l. eleganter. §. qui reprobos. de pig. acti. ff. q̄ non, & rō est ſm eundem: q̄a id quod factum est, nō pōt recuperari, nec restaurari: si verò posset reparari impunè posset id facere. Sed quid si in sn̄ia non sit expressum, de qua manu sit abscisio facienda, quid faciet executor? Et rn̄d. ſm gl. Dyn. Bar. & Bal. in auc. sed nouo iure. C. de ser. fugi. q̄ illa, in qua delinquens minus pōt, abscindetur, ar. l. interpretatione. ff. de poe. Sed adhuc circa hoc quæro, si vna manuū sit arida, an illa sit amputanda. Et rn̄d. q̄ in hoc discordant multum doc. inter quos Dy. & Pau. in d. auc. sed nouo iure. dicit Dy. q̄ bona amputabitur, & rō: quia delictū remaneret impunitum: quia amputatio manus aridæ non vr̄ pœna. Paulus verò dicit ȝrium per rationē gl. in d. auc. quæ dicit, q̄ ista est amputanda, in qua minus pōt, sed minus dr̄ posse in arida, etiam si nihil possit. Quare &c. Præterea non est parua pœna deformitatis, quæ maior resultat ex amputatione manus, licet aridæ. Qui quidem Dy. & Pa. sic ad concordiam reducuntur per Bal. in d. auc. sed nouo iure. vbi idem Bal. dicit, q̄ aut prouisum est de certa manu. Et tūc satisfactū: si illa amputetur, licèt arida sit. Si autem de certa prouisum non est in sententia, & tunc aut illa manus est omnino arida, & tunc illa nō abscindetur, sed vtilis: si autem nō est oīno inutilis, tunc illa quæ minus vtilis est, truncabitur. ¶ Adhuc quæro de notabili dubio. Criminosus fuit condemnatus in amissione, seu truncatione capitis & manus, quid faciet executor, an caput, vel manū debeat prius præscindere. Et rn̄d. ſm Bar. in l. oēs. de dela. lib. 10. C. & Pau. de Cast. in d. auc. sed nouo iure. in j. col. q̄ primò dēt manum perdere, postea ꝑsonā. Et sic patietur ambas pœnas: nam si fieret eȝ, non pateretur, nisi pœnam mortis: quia amputatio manus post mortem non esset pœna, sicut amputatio manus oīno aridæ: vt sup. dictum est. Et in hoc errauit aliàs executor noster in executione Petri guytar, de quo fuit rigidè ꝑ iudicem reprehensus, sed illud non potuit restaurari. ¶ Adhuc quæro, damnatus est aliquis ad suspendium, cū publicè se diceret innocentē, ac p̄caretur Deum & sanctos, vt de sua innocētia quid miraculosum & veritatē oñderet. Executor verò alligato & parato laqueo, vt moris est, eum dimittit, q fracto laqueo cadit, nihil aut modico lęsus, vtrum sit, donec moriat̄, iterū suspēdendus. Istā qōnē tangit Luc. de Pe. in l. j. 8. col. de desertori. li. 12. C. & allegat pro & ȝ. Mallē tn̄ tenere, q̄ est iterū suspendendus, donec mors sequatur, vt sn̄ia plenò suum consequatur effectū: quia parum est sn̄iam ferre, nisi debita & efficax executio subsequatur, qd̄ probatur in c. cū aliquib. de re iu. gl. in rub. de exec. rei iu. C. Pœna. n. (abiecta oī mollitie, & pusillanimitate) ferire dēt eundem quem damnauit, ar. l. fi. C. de cōpen. Nec est p̄sumendū,
5 q̄ illud eueniat ex miraculo. ¶ Cum † anteq̄ miraculū possit euenire, quatuor requiruntur: prout no. Arc. in c. teneamus. j. q. j. Primò, q̄ sit ȝ naturam. Scd̄ò, q̄ sit à Deo. Tertiò, q̄ sit euidens. Et quartò, q̄ sit ad corroborationem fidei nostræ. Si autē aliquod istorum defuerit, non dr̄ esse miraculum, sed potius mirum. Si igitur ꝑp defectum laquei vel nodi illud eueniat, non dr̄ ex miraculo accidisse. Nam fortè laqueus ille est incantatus, vel aliqd̄ aliud simile, de quibus Tho. 1. 2. q. 110. art. pen. & q. 114. artic. fin. Ang. n. Sathanæ se aliqn̄ transfigurat in angelum lucis, & potest talia miranda facere, prout dicit Pau. ad Gal. 11. c. transum. in ca. licèt. §. si verò. de regu. Quare executor in nullo habet se vlterius intromittere: nisi vt iuxta senten. condemnatus vltionem debitam consequatur. l. cum reis. C. de pe. ēt si ȝrium diceret Angelus Dei: quia non qd̄ p̄ceperat, sed qd̄ leges præcipiunt faciendū est. c. si is qui pręest. 11. q. 3. in c. cum ergo. §. item Galathis. 24. q. 3. Dēt igitur executor diligenter inspicere & tētare laqueos suos, spadam & alia sua instrumenta, vt leuius & honestius q̄ fieri poterit, mors vel punitio inde sequatur, quia ex hoc multa & non parua oriuntur scandala. ¶ Quæro adhuc ante finem, est aliquis damnatus ad suspendium, vtrum possit executor iubente iudice accipere equum uel currū priuati, sup quo portetur criminosus ad suppliciū? Rn̄. ſm Bar. in l. iubemus. C. de sac. san. vbi istud dubium mouet q̄ sic, dummodo pretium soluatur, ꝓut ēt dicit idē Bart. in l. fi. de pig. actio. ff. ¶ Finaliter quæro, vtrum possit iudex absente executore cogere aliquem priuatū ad decapitādū, suspendēdum, seu fustigandū aliquē criminosum dānatū. Istud dubium

dubium mouent Guil. de Cu. & Bar. in l. fi. §. j. ff. de pign. actio. & dicunt q̄ sic, & ratio est: quia subditi tenentur in executione iustitiæ iudicibus obedire. l. si quis in hoc. C. de episc. & cler. & hoc verum est, si talis persona est vilis. Si verò sit honesta & religiosa non debet cogi secundum eosdem: & Bal. in l. fin. in fi. de execu.
6 rei iudic. C. quia † hominum pudori parcendum est. l. quintus. post prin. ff. mand. Vnde si inter seruientes esset aliquis multum vilis compelleretur, art. quòd sicut iudex cōpellitur ad iudicandum hominem ad suspendium. ergo & qui ad hoc sunt habiles, poterunt eadem ratione compelli ad exequendum. l. fin. §. iudicandi. ff. de mu. & ho. & hoc etiam facit illud Matt. 27. c. Exeuntes aūt, inuenerūt hominem Cireneum nomine Symonem, & angariauerunt, vt tolleret crucem eius. Sub qua quidem cruce quiescere decreui, & finem labori imponere. Ad laudem illius Christi qui in eadem cruce nos a morte liberauit ęterna, beatissimæ gloriosissimæ semperque Virginis matris eius, totiusque curiæ cęlestis triumphantis. Amen.

TRACTATVS DE IVRIS INTERPRETATIONE

Constantini Rogerij.

ARGVMENTVM.

Disposita partitione enucleandi Iuris & ordinem, & rationem, quidque ab interpretibus obseruandum sit, scripturum se profitetur.

SVMMARIVM.

1 *Partis prioris summa capita.*
2 *Enucleandi iuris instrumenta.*
3 *Interpretum iuris genus triplex.*
4 *Ordinem in iure interpretando seruari.*
5 *Legum varia genera. & nu. 6. 7. & 8.*
9 *Interpretandi argumenta. & nu. seq.*

1 IN isto Tractatu faciā duodecim principales partes.

In prima parte, tractabo, † quid sit Ius, & de pluribus Iuris speciebus, & qualis debeat esse Lex, & quos comites debeat habere, & de anima Legis, ac de eius proprietatibus, & virtutib. & an sublata aīa, seu rōne legis intelligat̄ sublata ipsa Lex: & qualiter verba legis debeant restringi ꝑp mentem.

2 In secunda verò parte (quia Tractatus noster erit de Iuris interpretatione, post declarationem quid sit Ius.) declarabo † qd sit interpretatio, & quotuplex, & quid sit significatio rerum, vel vocabulorum: & qualiter intelligemus, quæ sit propria significatio & quæ sit congrua expositio, tam in generali, quàm in indefinita locutione, & aliis locutionibus: & quid iuris, quando verba legis habent plures significationes.

3 In tertia verò parte videbimus, per quos fienda sit interpretatio, & de † interpretatione pertinente ad solum Principem.

Item, de interpretatione, quæ pertinet ad Iudices.

Item, Doctorum scribentium, & cui magis ex interpretationibus sit credendum: & quādo liceat recedere à communi Doctorum interpretatione.

4 In quarta parte videbimus, qualis ordo † sit in interpretationibus fiendis seruandus: & ibi videbis perpulchrè, qualiter leges, vel earum vocabula, debeant interpretari secundùm consuetudinem, vel vsum loquendi.

5 In quinta verò parte videbimus, qualis interpretatio † sit fienda in legibus correctiuis, & ibi erit profundissima materia: & dabo plerosque casus valde singulares, in quibus leges correctiuæ possunt ampliari.

6 In sexta † verò parte videbimus, qualis interpretatio sit fienda in legibus exorbitantibus: vbi etiam multos casus notabiles videbimus: & ibi etiam dicam, qualiter leges priuatæ, seu priuilegiales, sint amplificandæ, & intelligendæ.

7 Septimò videbimus, qualis interpretatio sit fienda in legibus † pœnalibus; & ibi etiam erit optima materia.

8 In Octaua autem parte videbimus, qualiter † aliæ leges non odiosæ debeant interpretari, & intelligi.

9 Nonò videbimus † quomodo, & qualiter interpretari possunt leges per contrarium sensum.

10 Decimò † videmus, qualiter leges possunt interpretari per naturam correlatiuorum.

11 Vndecimò † videbimus, qualiter vna lex interpretetur per aliam: & ibi videbimus de interpretatione passiua.

12 Duodecimò, & vltimò videbimus generaliter † modos, qui nos instruunt, & docent interpretari, & intelligere leges: & quos debet ante oculos habere ille, qui interpretatur: & ijs magnam intelligentiæ syluam poteris nancisci.

ARGVMENTVM.

Iuris genera, & species, horum definitiones, in quo consistat legis virtus: huius effectus, & quæ eius enucleandæ instrumenta scribit.

SVMMARIVM.

1 *Ius latè patere.*
2 *Ius quid sit.*
3 *Iuris summa genera, horum definitiones.*
4 *Diuina lex quæ.*
5 *Constantij institutum.*
6 *Regulæ æthymologia.*
7 *Ciuilis constitutio quì accipienda.*
8 *Iuris species ex Iustiniano, & Gratiano.*
9 *Quirites cur sic dicti & Quiritum iuris partes.*
10 *Legum quæ ab auctoribus nominatæ.*
11 *Satyra lex: & cur ita appellata.*
12 *Rhodiæ leges quorum caussa constitutæ.*
13 *Legis ciuilis comites.*
14 *Legis finis & quatenus condenda.*
15 *Lex malitijs viam nan aperiat.*
16 *Legis potentia in quibus consistat.*
17 *Lex qualis esse debeat.*
18 *Legis anima.*
19 *Legis mens verbis potior. & nu. 22.*
20 *Legis mens: & in quo consistat. nu. 21.*
23 *Rationis legis virtus.*
24 *Extensæ species quì decidendæ.*
25 *Extensionem ex mente non fieri.*
26 *Ex, vocis acceptio.*
27 *Legis est, quod ex mente est. & nu. 28.*
29 *Ratione latissimè patere.*
30 *Interpretatio passiua: & qui fiat.*
31 *Ratione correcta, quæ leges corrigantur, an non., ex caussa deprehendi. nume. 32. & 33.*
34 *Capitul. miramur. de seruis non ordinandis. explicari.*
35 *Ratione cessante, legem cessare naturæ congruit.*
36 *Restringere quatenus ex mente liceat, an non. & nume. 37. & 38. veriùs numero 39.*
40 *Verbis, non menti, quando standum.*
41 *Ratione suppressa, quid obseruandum.*

1 VENIO igitur ad primum: & quæro quid sit Ius? Dic br̄, q̄ Ius est nomē generale, multas sub se species continens. prima dist. can. est autem. & lex est eius species: vt ead. dist. in c. ius naturale. Et dicitur
2 † ius, q̄a iustum est, vt ibidem: licèt qn̄q; videatur non iustum, de quo ibi per glo. Et iuris prima partitio erit, quia
3 quoddam † est Diuinum, quoddam humanum. Et Ius Diuinū dicitur Ius naturale, quod in Lege, & in Euangelio continetur. c. humanum genus, 1. distin. Vnde Isidorus 5. lib. Ethymologiarum, dicit quod omnes leges aut Diuinæ sunt, aut humanæ. Diuinæ natura constant, humanæ verò moribus. 1. dist. c. omnes le-
4 ges. Et, vt ibi dr̄, † omne, quod fas est, nomine Diuinæ legis, uel naturalis accipitur: nomine verò legis humanæ, mores iuris scripti, & traditi intelliguntur. Et quia iuris Diuini interpretatio ad me nō pertinet (quia esset falcem immittere in messem alie-
5 nam) solùm huius operis progressus versabitur circa ius humanum: quod † est duplex: quia quoddam dr̄ Ius Canonicū, quoddam Ius Ciuile. Nam constitutio alia est Ecclesiastica, quæ sub Canonis nomine continetur, & Canon Græcè, regula Latinè nuncupatur, ſm Isidorū in 6. lib. Ethymologiarū, & trāsumpti-
6 uè distinct. 3. c. omnes hæ species. Regula autem dicta † est, eò q̄ rectè ducit, nec aliquando aliorsum trahit: de quo dic, vt in eadem distinct. c. regula. & ibi per glossam.

7 Alia verò est constitutio ciuilis: & accipio constitutionem † ciuilem non in specie, sed in genere, pro quocūq; iure nostro, quod reperitur scriptum, ſm quòd habetur per glossam in §. ius autem. Institut. de iure naturali. Et ita accipitur in l. 2. in § proinde. ff. de varijs, & extraordinarijs cognitionib.

8 † Et hoc ius subdiuiditur in plures species: quia quoddam est ius naturale, de quo Institut. de iure naturali. in principio.

Quoddam est ius ciuile in specie, de quo in eo. tit. §. j. Quoddā est ius gentium, de quo in eo. tit. §. ius autem gentium. Quoddā est Ius militare, de quo in Decretis j. dist. c. ius militare. Quoddā est Ius publicum, de quo in eadem dist. c. ius publicum. Quod-

dam verò eſt Ius priuatum, de quo videbimus in ſexta parte. Quoddam verò eſt Ius Quiritum, de quo in eadem diſtinctione Ius Quiritum. Et iſtud eſt propriè Romanorum, vt ibidem. Nã Quirites ſunt Romani, ita † dicti, à Quirino, ideſt Romulo. Et iſtud Ius Quiritum conſtat ex Plebiſcitis, ex Senatuſconſultis, & cõſtitutionibus Principum, & edictis, ſiue reſponſis prudentũ, vt habetur in Decretis per totam ſecundam diſtinct. vbi etiã declaratur, quid ſit lex, & quid plebiſcitum, & alia, de quibus ſuprà. Et iſta etiam declarantur in §. ſcriptum ius eſt. cum ſequentibus. inſtitut. de iure naturali. † Et etiam debes ſcire: ꝙ habemus quaſdam leges, quæ denominantur à ſuis auctoribus, vt ſunt Cõſulares, Tribunitiæ, Iulia, Cornelia. Nam ſub Octauio fuerunt Conſules Papius, & Pompeius. Hinc dicimus legẽ Papiam, quæ fuit promulgata à Papio Conſule: & legem Pompeiam, quæ à Pompeio. Et ſub eodem Imperatore fuit Falcidius tribunus plebis à quo dicta fuit lex Falcidia.

Sunt etiam quædam leges Satyræ nuncupatæ. † Nam Satyra lex eſt, quæ de pluribus ſimul rebus eloquitur: dicta à copia rerum, & quaſi à ſaturitate. Vnde Satyram ſcribere, eſt poemata varia condere, vt Horatij, Iuuenalis, & Perſij: vt in ſecunda diſtinctione. c. Satyra. Et de hoc habetur in l. prima. in princ. C. de Latinitate libert. tollenda.

† Habemus etiam quaſdã leges Rhodias, quæ de naualibus cõmercijs loquuntur, vt in toto tit. ff. ad legem Rhodiam de iactu. Et iſtæ denominatæ ſunt Rhodiæ ab inſula Rhodo, in qua antiquitus mercatorum vſus fuit. 2. diſt. c. Rhodiæ.

Nunc videamus, quos comites debeat habere lex. Et dico breuiter, † quòd debet habere honeſtatem, iuſtitiam, poſſibilitatẽ, vtilitatem, & claritatem: quod declara ſic, vt in 4. diſtin. erit autẽ lex. Et ſic debet eſſe valde rationabilis: quoniam ratio legẽ commendat, vt in prima diſtinctione cõſuetudo. & finis legis debet tendere ad bonum commune, d. c. erit autem. † Ideo, ſi Princeps eam ęderet ad propriam vtilitatem, eſſet iniuſta. De quo per Panormitanum in c. j. extrà de conſtitutionibus.

Idem dico, ſi finis tenderet in præiudicium ſingularium perſonarum. c. cùm omnes. vbi caſus ſingularis in eo. titu.

† Item non debet eſſe talis, vt inuitet ad delinquendum: vt qñ pro graui delicto imponit leuem pęnam, vt faciunt ſtatuta, quæ ſunt in pleriſque locis, quæ pro grauiſſimis delictis imponunt pęnam pecuniariam: & ideo non valet, de quo dic, vt dixi in titulo de ſtatu. militari. §. j. in Tractatu ſtatutorum. Sed quia, vt infrà patebit, in anima legis conſiſtit eius virtus, † & potentia, ac modus eam interpretandi: ideo quæro, quid ſit anima legis. Solutio. † Dic, quia ſuprà dixi, ꝙ lex debet eſſe rationabilis: iſta ratio legis nihil aliud eſt, quàm mens legis. l. Gallus. §. & quid ſi tantùm. ff. de liberis, & poſthumis. l. ſcire oportet. §. illud. verſiculo ſed & ſi maximè. ff. de excuſationibus tutorum. Et iſta mens legis † anima legis, vt notatur in l. cùm mulier viri lenocinio. ff. ſoluto matrimonio. Et iſtam rationem, ſeu mentem legis ſemper ponderabis, ſi vis ꝑfectè intelligere leges: quia aliàs, ſi verba ſimpliciter ſectaberis, poſtergata mente, ſenſum veritatis perdes. Nam, vt dicit text. in c. præterea. de verborum ſignificatione. plerunque dum proprietatem verborum attendimus, ſenſum veritatis amittimus. Nam ſemper mens eſt potentior, q̃ ſint verba. Hinc dicimus, † ꝙ non intentio verbis, ſed verba intentioni, & menti debent deſeruire: vt eſt text. in c. in ijs. aliàs incipit, Innotuit. propè finem, extrà de verb. ſignificatione. † Et iſta ratio, ſeu mens legis, dicitur medulla ipſius legis, verba verò dicuntur ſuperficies. Vnde dicit text. notabilis in c. Marchyon. prima quæſtione prima. Non enim in verbis ſcripturarũ, ſed in ſenſu Euangelium noſcitur eſſe: nec in ſuperficie, † ſed in medulla, nec in ſermonum folijs, ſed in radice rationis. Et à ratione legis, non autem à verbis eſt arguendum. l. adigere. §. quamuis. ff. de iure patronatus. † Et illa magis attenditur, quàm dictum, vt ibidem. Et notatur in l. cùm pater. §. dulciſſimis. de legatis ſecundo. † Hinc dicimus, quòd ratio ipſa arctat, & prorogat legem, vt habetur in Clement. prima. extrà de electione. Et iſta ratio tantæ eſt potentiæ, vt dicit Bald. in l. de quibus. ff. de legibus. quòd vbi vna, & eadẽ ratio militat in pluribus caſibus, tunc illi caſus non dicuntur † decidi per extenſionem, ſed deciduntur omnes ad inſtar generis comprehendentis ſuas ſpecies. Et iſtud eſt fortè quod voluit Dynus in c. fin. de regulis iuris. libro ſexto. dum dicit, Addere ex mente, † non eſt extendere. Et idem dicit Albericus poſt Iacobum de Arena in volumine ſtatutorum, in prima quæſt. Et ego do tibi de hoc gloſſam ad literam in c. ſi poſtquam. de electione. libro ſexto. & in c. primo. de temporib. ordin. eodem lib. & etiã hoc videtur uelle gloſſa in c. vnico. in verbo, & filio. de ſumma trinitate. lib. ſexto. & in Clement. ſecunda. de vita, & honeſtate clericorum. in verbo lineum. Et facit glo. in l. ciuitas. ff. ſi certum petatur. & in l. illud. C. de ſacroſanctis Eccleſijs. Et hoc probo fortiſſima ratione: quia id, quod excerpitur ex mente legis, dr̃ eſſe ex lege. Caſus eſt in l. nominis, & rei. §. verbum ex legibus. ff. de rerum, & verborum ſignificatione. Sed certum eſt, † ꝙ dictio, ex, denotat cauſſam immediatam, vt notatur in l. non dubium. C. de legibus. & per Barto. in l. liberorum. ff. de rerum, & verborum ſignificatione. & l. eo tempore. ff. de peculio. Ergo, quod ex ratione, ſeu mente † percipitur, dicitur immediatè ex lege procedere, & conſequenter non ſit extenſio. Probo etiam, quia l. Prætor ait. in §. j. ff. de operis noui nunciatione. dicit, Edicto expreſſum eſt: & tamen in edicto illud, de quo ibi, non erat expreſſum quantum ad uerba, ſed ſolùm quantùm ad mentem: ut ibi per gloſſam, & Doctores. Ecce ergo ibi caſum, ꝙ id, † quod ex mente legis percipitur, dicitur eſſe expreſſum in lege.

Tertiò, do tibi textum cum ſua gloſſa declarando, prout ibi dixi in l. ſi plures. in fine. ff. de vulga. & pupilla. & facit etiam l. libertum. la ſecunda. §. Senatuſconſulti. ff. de ritu nuptiarum. ibi. extraneum ſententia apprehendi. Noto verbum, apprehendi. † Et ſic ratio ipſa eſt, quæ comprehendit, ſeu amplectitur omnẽ caſum ſimilem. Et ad hoc etiam uide bonum textum in l. non ſine ratione coniuncta l. j. C. de bon. quæ lib. & quod uoluit Bar. in l. ij. §. equidem. ff. ad Tertyllianum.

Et ex præmiſſis infero, † quòd illa interpretatio, quæ fit per identitatem rationis, dicitur paſſiua, non actiua. Hinc infero ulterius, quòd poſito, quòd eſſet extenſio, tamẽ adhuc in legibus exorbitantibus poſſet tolerari: quia ſi in eis toleratur interpretatio paſſiua, quæ fit in uirtute diſpoſitionis extrinſecæ, hoc eſt, ui regulæ antiquæ. multò fortiùs iſta, quæ fit ui diſpoſitionis intrinſecæ, hoc eſt ui rationis expreſſæ in lege, quæ eſt anima intrinſeca legis.

Quæro ulterius, nunquid correcta ratione legis, intelligatur ipſa lex correcta. † Dic breuiter quòd ſi ratio legis, quæ eſt correcta, ſit impulſiua, non ob hoc inducitur correctio ipſius legis, per notata in l. j. §. ſexum. ff. de poſtulando.

Si uerò erat ratio finalis, tunc ſi ſunt plures † rationes finales, una correcta, non intelligitur lex correcta: per notata in §. affinitatis. Inſtitut. de nuptijs. & in l. liberorum. §. notatur etiam, qui eam duxit &c. ff. de ijs, qui notantur infamia. & per gloſſam, & Doctores in l. ſi uentri. §. in bonis. ff. de priuilegijs creditorum & in authentic. de nuptiis. §. ſi uerò. collatione quarta. Aut uerò eſt unica ratio finalis, quæ eſt correcta, & tunc pluſculum dubitationis, & tunc uidetur, quòd ob hoc non ſit correcta ipſa lex, per c. à multis. extrà de ętate, & qualitate. ubi patet, ꝙ ratio † canonis erat correcta, & tamen dubitabatur, an ipſe Canon eſſet in uiridi obſeruantia, & Papa ibi nouum ius ſtatuendo, uidetur eũ corrigere, quaſi ante non eſſet correctus per correctionem rationis. ut patet ex uerbo, ſtatuimus, ibi poſito, quod importat nouam prouiſionem, ut uult gloſſa in Clemen. finali. de reſcriptis. ſuper uerbo, ſtatuimus.

Sed in contrarium adducitur text. in capit. miramur. de ſeruis non ordinãdis. † ubi ur̃ Papa procedere declarando, ꝙ eo ipſo, ꝙ correcta erat ratio canonis, ĩtelligatur ipſe canon correctus, Et iſtud uidetur uerius. Et ita ĩtelligatur c. à multis. præallegatũ. Et hoc eſt de mente gloſſæ, & Bartoli in l. j. in prin. in gloſ. ſuper uerbo, prouidentia. ff. de legitimis tutoribus. quam gloſſam nota. Et facit illud generale: † quia ceſſante ratione legis, ceſſat ipſa lex. c. cùm ceſſante. extrà de appellationibus. Et ita etiam tenet Imola in l. ſi uerò. §. de uiro. ff. ſoluto matrimonio.

Et addo aliam rationem: Nam certum eſt, ꝙ ars imitatur naturam. §. minorem. inſtitu. de adoptionibus. Sed clarum eſt, ꝙ in naturalibus, ſublata anima, perimitur corpus: ergo etiam in artificialibus dicemus, ꝙ ſublata anima legis, hoc eſt, ratione, quę eſt anima, ut ſuprà dixi, erit ſublata ipſa lex.

† Quæro inſuper, an poſſint reſtringi uerba legis propter mẽtem? Et dic br̃. ꝙ ſi uis reſtringere, ne quis damnum indebitè patiatur, poteris hoc facere, ꝑ l. adigere. §. quamuis. ff. de iure patronatus. Nam ibi, niſi fieret reſtrictio, ius patronatus periret. l. quicunq;. eo. tit. Et ita loq̃t l. 2. de noxalib. quæ eſt ualde notabilis.

Eodem modo poſſunt reſtringi, ne quis indebitè ad † lucrum ꝑueniat. Caſus eſt in l. ut gradatim. §. j. ff. de muneribus, & honoribus. & per Bartolum in l. non dubium. C. de legib. Non autem † poteſt fieri reſtrictio, ut alius locupletetur, per l. proſpexit. ff. qui, & à quibus. quia lex tunc quantuncunque dura, ſeruanda eſt. Et ita etiam dicit Bart. in d. l. non dubium. † Ego uerò indiſtinctè teneo, quòd ubi ratio, & ſic mens, eſt expreſſa in lege, poteſt fieri reſtrictio, per rationes, quas ſuprà dixi, dum tetigi de uirib. rationis legis. Nec obſtat dic. l. proſpexit. quia ibi ratio non erat expreſſa, uel non bene poterat conſtare de ea: ideo ſtandum eſt generalitati † uerborum, ut ibi, & l. non aliter. in princ. ff. de legatis tertio. Et ita dicit Salicetus in l. non dubium. C. de legibus. & fuit opinio Baldi: licèt non referat in l. ſi quis ſeruo. C. de furtis. Et ſic Bald. & Salicetus quando de ratione conſtaret, uidentur uelle id, quod ego teneo. Vel potes reſpõdere aliter ad l. proſpexit. ſecundùm quod plenè dixi in Tractatu ſtatutorum. in tit. de reſtricta ſtatutorum interpretatione. §. j.

Quid autem iuris ſit, qñ ratio legis † non eſt expreſſa, tñ non poteſt eſſe niſi una, nunquid tunc illa habeatur pro expreſſa, ad hoc ut procedant omnia, quę ſuprà dixi de ratione expreſſa? Nõ tango hic, quia abundè tetigi in Tractatu ſtatutorum. in titulo de extenſiua ſtatutorum interpretatione. §. j. uerſic. ſed quæro, quid ſi ratio. Et ſic ſum expeditus de prima parte.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Interpretationum, & ſignificationum genera, & acceptiones: hæ vnde ſumendæ: & verba quì intelligenda ſint, ſcribit.

SVMMARIVM.

1 *Significationis acceptiones. & nu. 2.*
3 *Tituli de rerum, & verborum ſignificatione explanatio.*
4 *Interpretamentorum genera.*
5 *Interpretationem variè accipi. & nu. 6. veriùs nu. 7.*
8 *Significatus vnde ſumendus. & nu. 9. & 10.*
11 *Teſtamenti ethymologia.*
12 *Significatio quando à notatione vocis non accipienda.*
13 *Inteſtatus.*
14 *Generalium verborum interpretatio.*
15 *Indefinitorum interpretandi ratio, & vis.*
16 *Indefinitam vniuerſali æquipollere quì accipiendum: & ea, tum quæ ſit. numero 18.*
17 *Quaſi, cuius rei nota.*
19 *Poliſymæ qui accipiendæ. & nu. 20. & 21.*
12 *Impropriè quando ſit accipienda vox.*

SECVNDO principaliter quæro, quid ſit interpretatio? Pro cuius declaratione primò videamus quid ſit ſignificatio. † Et ſignificatio eſt proprius, & verus ſenſus attributus dictioni ab intellectu, vel ſtatuto legiſlatoris. Ita Bal. in rubrica. C. de verborum ſignificatione. Et ſubijcit, ꝙ ſignificatio † quandoque ſumitur à verbo diſponente, quandoque à re diſpoſita: & hinc intitulatur ibi de verborum, & rerum ſignificatione. De † verborum dicit, propter primum: de rerum ſignific. propter ſecũdum.

Videamus ergo nunc, quid ſit interpretatio. Breuiter dic, † quòd aliqua eſt interpretatio correctiua. l. prima. §. qui operas. ff. de operis noui nunciatione. Aliqua verò eſt extẽſiua, de qua plenè dixi in titulo de extenſiua ſtatutorum interpretatione, in Tractatu ſtatutorum. Aliqua eſt reſtrictiua, de qua dixi in eodẽ Tractatu, in titulo de reſtrictiua ſtatutorum interpretatione. Aliqua eſt declaratiua, de qua dixi in eodem Tractatu. in titulo de declaratoria expoſitione. Et de his omnibus tangit gloſſa notabilis in l. prima. ff. de origine iuris. Et dico, quòd vltima ꝓpriè non eſt interpretatio ſecundùm Baldum in dicta rubr. de verborum ſignificatione. † quia tantùm interpretatio dicitur, quãdo fit extenſio, vel reſtrictio. Et idem voluit Dynus: licèt Baldus non alleget in l. iuſta interpretatione. ff. de rerum, & verborum ſignificatione. & Bartolus in l. liberorum. in eodem titulo. in tertia oppoſitione. & Albericus in volumine ſtatutorũ. in quæſtione centeſimaquinquageſimatertia. dicens, quòd tantùm dicitur interpretatio, quando à verbis receditur.

Sed attende, quia gloſſa in dicta l. prima. de origine iuris. dicit totum oppoſitum: dicens, † quòd interpretatio propriè denotat vocabuli apertam ſignificationem: ſed largè ponitur pro arctatione, vel reſtrictione. Et pro eo adduco l. primam. in fine. ff. de verborum obligationib. vbi Iuriſcõſultus appellat expoſitionem vocabuli interpretem. Tamen non recedas ab eo, quod ſuprà primò dixi. Pro quo conſueui allegare caſum. Inſtitut. de legitima patronorũ tutela. paulò poſt principium. ibi: ſed quia perinde, accepta eſt † per interpretationem, ac ſi verbis legis introducta eſſet. Et hoc etiam probatur in l. Gallus. §. quid ſi is. in fine. & §. nunc de lege. verſiculo etiam ſi parente viuo. ff. de liberis & poſthumis. Et iſta tene menti propter ſtatuta, quæ dant poteſtatem interpretãdi ſtatuta aliquibus Iuriſperitis: quia ex præmiſſis patet, quam poteſtatem habebunt. Sed qualiter intelligemus, quæ ſit propria ſignificatio.

Solutio. Bart. in l. omnes populi. ff. de iuſtitia & iure. dicit. † ꝙ ꝓpria ſignificatio ſumitur ab auctoritate legis. l. propriè bona. ff. de rerum, & verb. ſignific. cum aliis ſimilibus.

Item poteſt ſumi † ex definitione legis. l. prima. ff. de teſtamentis. & l. prima. ff. de tutelis. & Inſtitut. de obligationibus. titulo generali. in principio.

Item † ex alluſione, ſeu deriuatione vocabuli. l. pupillus. §. territorium. de rerum, & verborum ſignificatione. c. cleros. vigeſimaprima diſtinctione. l. ſecunda. §. appellata. ff. ſi certum petatur. dummodò iſta alluſio non repugnet definitioni: † vt in teſtamento, quod dicitur teſtatio mentis, & tamen omnis teſtatio mentis non eſt teſtamentum, ſed illud, cui conuenit definitio. l. prima. ff. de teſtamentis.

Item verum eſt etiam, quod dixi: † niſi alluſio repugnaret limitationi factæ à iure. Exemplum in dicto §. appellata. vbi mutuum dicitur eò, quia de meo fit tuum: & tamen quandoq; fit de meo tuum, & non eſt mutuum: ſed requiruntur aliæ qualitates, de quibus in dicta l. ſecunda.

Dico etiam, quòd priuationis relatio ad habitum dat proprietatem vocabulis. Hinc dicimus, † ꝙ propriè inteſtatus dicitur ille, qui potuit teſtari, & non eſt teſtatus. l. j. in prin. infra de ſuis, & legitimis. De quo dic, vt dixi in titulo de declaratoria expoſitione. §. attingamus. verſiculo 58.

Si vero in lege ſunt † verba generalia, & quæras, qualiter debeant intelligi: do tibi regulam, quòd generaliter ſunt intelligẽda, niſi fiat reſtrictio ratione adiuncti: vt in caſu notabili, cũ ſua gloſſa in l. ſed ſi adijciatur. ff. pro ſocio. & in l. fin. §. cui dulcia. ff. de vino, tritico, oleoque legato. & in l. j. §. non fuit. & ibi Barto. ff. de dolo. Et adde, quæ dixi in titulo de declaratoria expoſitione. §. attingamus. verſi. 59.

Si verò lex indefinitè loquitur, tunc dic, † quòd indefinita legis, vel canonis regulam tradere intendentis, ęquiparatur vniuerſali. Secus indefinita communis locutionis ſecundùm Iuriſtas. Et ita ita dicit glo. in c. vt circa. de electione. lib. 6. Et debes ſcire, quòd indefinita ęquipollet vniuerſali ſecundùm logicos in materia neceſſaria: vt, homo eſt animal: ergo omnis homo eſt animal: non autem in materia contingenti: vt, homo currit: nõ ſequitur: ergo omnis homo currit: vt notatur ĩ d. c. vt circa.

Item debes † ſcire, quòd indefinita ęquipollet vniuerſali ex interpretatione, non autem propriè, ſecundùm Bart. in l. ſi pluribus. in princ. ff. de legatis tertio. vbi tangit plenè de indefinita locutione prolata ab homine: dic, vt ibi. Et probatur, quòd ex interpretatione in l. ſi ſeruitus. ff. de ſeruitutibus ruſticorum prędiorum. per Bartolum. Ego conſueui meliorem textum allegare in l. ſi ita relictum. ff. de lega. 2. ibi: quaſi ita ſcriptum. &c. † Nota dictionem, quaſi, quæ eſt nota improprietatis.

Item videmus, † quòd hinc dicimus, quòd indefinita ęquipollet vniuerſali: non autem quòd ſit vniuerſalis.

Item, quia ſi propriè eſſe vniuerſalis, tunc etiã in odioſis ęquipolleret vniuerſali: qđ eſt falſum. l. 2. ff. de liberis, & poſthumis. An autem in ſtatutis indefinita ęquipolleat vniuerſali, dic, vt dixi in titulo de declaratoria expoſitione. §. primo.

† Quæro, in lege eſt aliquod verbum habens plures ſignificationes, quæ dicetur congrua expoſitio? Dic, quòd ſi habet plures proprias ſignificationes, accipitur illa, quæ cõgruit materiæ legis. l. ſi vno. ff. locati. & l. ſi ſeruus plurium. in fine. ff. de legat. j. & expreſſius in l. quoties idem ſermo. ff. de reg. iuris.

Si verò habet † vnam propriam, aliam impropriam, regulariter aſſumitur propria, & omittitur impropria. l. non aliter. ff. de leg. j. l. j. §. ſi is, nauem. ff. de exercitoria. Fallit, ſi de mente diſponẽtis † aliter appareat, d. l. non aliter, vel ſi vſus loquendi foueat impropriam locutionem. Caſus eſt in c. quamuis. de verb. ſigni. quod limita, vt dicam in quarta parte.

Item, † vbicunque proprius intellectus fouet abſurditatem, vel iniquitatem: quia tunc debemus intelligere impropriè. l. in ambigua. de legibus.

An † autem, quando impropria ſignificatio eſt magis amica iuri communi, poſſimus tunc illam accipere, & recedere à propria? latiſſimè tetigi in titulo de declaratoria expoſitione. §. primo. verſic. ex prædictis uerbis. dic, ut ibi.

ARGVMENTVM.

Interpretandi genera duo, ſentẽtiarum quæ potior ſit, adnotat Rogerius.

SVMMARIVM.

1 *Interpretandi genera: quandoq́; capi debeat. & nu. 2. & 3.*
4 *Communis ſententia quando relinquenda, & 5. 6. 7. 8. & 9.*
10 *Opinionum quæ amplectenda. & nu. 11. 12. 13. 14. & 15.*
16 *Gloſſematum quæ ſectanda.*
17 *Opinioni priori quando ſtet gloſſa. & nu. 18. & 19.*
20 *Patrum ſententia an ſequendæ: an noxam tollant.*
21 *Papæ ſententiæ quando prævaleat.*
22 *Eccleſiæ interpretum cui fides danda.*
23 *Opinionum potior vtroque iure. & 24.*
25 *Pſeudointerpres quando delinquat.*

TERTIO principaliter videamus, per quos ſit fienda interpretatio Iuris. Super quo dic, ꝙ † quædam eſt interpretatio Iuris generalis, & neceſſaria, ac in ſcriptis redigenda: & iſtam poteſt facere ſolus ſupremus Princeps. Et de iſta loquitur lex prima. C. de legibus. & ibi uide gloſſam, Bartolum, & Doctores. Quædam uerò eſt neceſſaria, † & in ſcriptis redigenda, non tamẽ generalis, ut eſt illa, quam facit Iudex in prolatione ſententiæ ex poteſtate ſibi attributa, per l. non poteſt. in fine. ff. de legibus. Nam illa eſt in ſcriptis redigenda. C. de ſententijs ex breuiculo recitandis. l. ſecunda. & eſt neceſſaria quoad partes, ſed non eſt generalis, per textum notabilem in l. nemo. C. de ſententijs, & interlocutionib. omnium iudicum. Quædam † uerò eſt interpretatio probabilis, non tamen neceſſaria: ſed poteſt in ſcriptis redigi, ut interpretatio, quam fecerunt, & faciunt quotidie Doctores ſcribentes: ut, Bartolus, & cæteri Doctores quæ nõ eſt neceſſaria: quia nemo cogitur in iudicando, & multò minùs in diſputando

4 putando eam sequi,etiam si esset communis opinio: † quia Iudex in iudicando potest recedere à communi opinione,si ea potest conuinci fortissimis rationibus, secundum Hostiensem, & Ioannem Andream in c.j.de constitutionibus. & Panormitanus in c.ex literis.extrà de sponsalibus. Pro quorum opinione ego consueui allegare glossam c.iudice.tertia quæst.7.

Item & textum ad literã in l.j.versi.sed neq;. C. de veteri iure

5 enucleando. † vbi dicitur, q ex multitudine auctorum non est iudicandum: quia sæpe vnius,quantuncunq; deterioris,Doctoris opinio potest plerosq; in aliqua parte iuris superare.

Addo etiam Butrium,& Panormitanum in c.tua.de vsuris.di-

6 centes,quòd licitè iudicatur contra communem † opinionem Doctorum,& glossatorum, vbi eorum opinio iure non probatur.Et dicit etiam Panormitanus in c. calumniam. extrà de pœnis. quòd vbi quis haberet consilium sm opinionem alicuius acutissimi Doctoris: licèt Iudex contra eum iudicaret propter communem sententiam,quæ esset ad oppositum,non tamen debet eum condemnare in expensis. Ad quod etiam vide Angelum in l.non ignoret. C. de fructibus, & litis expensis. & dixi in l.cum prolatis.ff.de re iudicata.& in l.qui Romæ.§.si. ff.de verb. oblig.dic,vt ibi dixi. Attende tamen: quia licèt ex caussa possit recedi à communi sententia,vt patet ex præmissis:regulariter tamen ab ea non est recedendum,per l.minimè. ff. de legibus.nisi

7 forte † singularis opinio esset humanior, vel rationabilior, & æquior,quam communis.Ita Hostiensis,& Panormitanus in c.si

8 vir.extrà de cognatione spirituali:per illum textum, † ideo, vbi agitur de matrimonio sustinendo,singularis opinio, quæ est pro matrimonio,præfertur communi opinioni tendenti ad dissolutionem matrimonij:nisi communis opinio haberet quasi textũ pro se.Ita dicunt Hostiensis, & Panormitanus in d. c.si vir. quod Panormitanus dicit singulariter esse notandum. Nam paucorũ

9 opinio in casu fauorabili præfertur † opinioni multorum. d.c.si vir. Et sequitur etiam ibi Butrius,dicens, q vbi magistri per suas glossas soluunt contractum matrimonij, nec ius expressum inducunt,si reperies aliquem scripsisse Ↄrium ,illi adhæreas.

10 Inter opinionum ergo varietatem † Iudex debet eligere humaniorem,& rationabiliorem. Adde, & illam debet etiam eligere,quæ est temperata moderamine benigni,& naturalis iuris, vt dicit text.in l.non sine ratione.C.de bonis, quæ liberis.dicẽs, q consequens est,ambiguas, atque legum diuersis interpretationibus titubantes caussas benignè, atque moderamine naturalis iuris temperatæ.

11 Adde etiam,q debet eligere illam,† quæ iuuatur melioribus, & subtilioribus rationib.in dubio.Casus est in c. capellanus.ext. de feriis & facit l.2.ibi: ratio redditur & c.ff.de vsuris.

12 † Item debet etiam eligere illam, quæ est tutior pro anima:licèt videatur deterior. Vide glos.notabilem in c.1.extrà de scrutinio.Et si inter varietatem opinionum reperiatur aliqua opinio

13 media, † distinguens inter alias, illi in iudicando est standum. Glossa est notanda in c.scientes.extrà de cessibus. Et probatur in §.cùm ex aliena.Institut.de rerum diuisione. ibi : placuit media

14 via existimantium &c.Sit etiã cautus Iudex, vt in † dubio eligat illam opinionẽ,quæ est roborata per glossam aliquam. vide Bald.in l.precibus.C.de impuberum,& aliis substitutionibus.

15 † Et si reperias vnum famosum Doctorem cum glossa, non recedas ab illa opinione in iudicando, per notata per Iacobum Butrigarium in l.vnica.C.qui pro sua iurisdictione.Et ibi vide Sa-

16 licetum. Et si reperies glossas contrarias,inhæreas † semper posteriori glossæ.quia illa censetur alias corrigere . Ita dicit Petrus in l.cunctos populos. C. de summa Trinitate. quod tene menti propter Doctores variantes multoties in suis opinionibus, put facit sæpe Baldus:quia vltimæ opinioni est standum.

17 Sed quæro, † an glossa postq visa est aliquid firmare,si referat postea aliam opinionem , in qua remaneat, prout sæpe faciunt glossæ,& Doctores,& maximè Speculator, & Innocentius: an tunc videatur recedere à præcedenti opinione? Videtur,q non: quia glossa ita facit in l.cùm fundum.in verbo,postea. ff.de vi,& vi armata & tamen allegatur per Doctores tenuisse primã opinionem:vt per Bald.in c.j. §. si quis verò. lo primo. de pace iuramento firmanda.in vsibus feudorum. Addo etiam Barto. in l.si quis vi. § differentia.ff.de acquirenda possessione. & ibi Docto-

18 res,qui allegant glossam: ibi ad id, quod primò † videtur firmasse, licèt postremo referat aliam opinionem. Vide etiam Bald.in l.si quis ex cõsensu.C.de episcopali audientia.qui allegat Speculatorem in titulo de competenti Iudicis aditione.§.primo.versi culo sed nunquid.tenere, quòd in caussa criminali non fiat prorogatio. Et ad idem allegat cum etiam Angelus in l.prima.ff.de iudiciis. & tamen ibi allegat alios tenere contrarium, cum quibus transit non verba dicendo .

19 † Sed vlterius quæro, quid? si non allegat aliam opinionem , sed arguit in cõtrarium, & non respondet : an per hoc videatur recedere à prima opinione? Videtur, quòd non: ita facit glos in authent.sacramenta puberum.C.si aduersus venditionem.& tñ Ioannes Fabri.ibi & Bald.in l.vnica.C.de confessis.in decimano na columna,eam allegat pro sua prima opinione, & idem facit glossa in c.latores. extrà de clerico excommunicato ministrãte.& tamen Panormitanus ibi eã allegat ad id, quod primò visa est firmare.facit Speculator in tit.de contumacia.§.fin.versi.sed pone.& tamen Imo.in l.de pupillo.§.si procurator. ff. de operis noui nunciatione.cùm allegat pro prima opinione: licèt dicat, q aliqualiter videtur dubitasse arguendo in contrarium. Præmissa nota bene, vt scias, in qua opinione glossa , vel Doctores videantur residere.

20 † Sed quæro, an opiniones sanctorum per totum Decretum sparsæ,vel aliæ sint de necessitate tenendæ? Dic vt per Innocentium,quem sequitur Panor. in c. ne innitaris prudentiæ tuæ. de constitutionibus. Et si sint plures opiniones inter eos,an cõcertatio opinionum excuset quem à peccato, vide Panormitanũ in c.j.extrà de decimis.q sic,& allegat c.primum. de postulatione prælatorum, lib. 6. Sed Ↄrium videtur velle ipse Panormitanus in c.Petrus.extrà de homic.Et pro hoc facit:quia debuit eligere tutiorem opinionem pro anima, vt suprà dixi .

21 † Quæro vlteriùs, cui ex interpretatoribus sit magis credendum: Et primò,an interpretatio Papæ præualeat interpretationi alicuius sancti patris? Et bř dico,q sic:quoad caussas definiendas,sed non quoad sacram scripturam exponendam. text. est cũ sua glo.notabili in c.j.20.distin. Et dicit glos. in c.seq.quod incipit,de libellis.ac etiam Panormitanus in c.tua.de decimis.quòd vbi dictum Augustini iuuatur auctoritate noui , vel ueteris Testamenti,præualet Canoni, & interpretationi Papæ .

22 † Sed quæro, cui est magis credendum inter Doctores Ecclesię? Dico breuiter,quòd Augustino magis est credendum in disputationibus: Hieronymo verò magis est credendum in histo rijs,& translationibus : Gregorio verò magis est credendum in moralibus. Ista est glo.notanda in c.vt veterum.9.distinct.

23 Ex quo infero,quòd in interpretatione iuris † canonici p̄ualebit opinio glossæ iuris canonici,opinioni glossæ iuris ciuilis.

24 Et eodẽ † modo è contrario in materia ciuili præualebit glo. iuris ciuilis. Ad quod etiam vide Imo. in l.j. §. post autem. ff. de operis noui nũciatione.Et idem credo in Doctoribus,vt in materia canonica præualeat opinio Doctorum Canonistarum, in materia verò ciuili præualeat opinio Legistarum. Ad quod etiã allego bonam glossam in §. fin. Institut. de gradibus.aliàs est de seruili cognatione, est in §.hactenus. posita in verbo generata. institut.de gradibus cognationum .

25 Quæro postremò , an malè interpretari † ius humanum sit peccatum,& maximè ius canonicum? Et breuiter dic,quòd nõ: secundùm Innocentiũ in c.per tuas.secundo. extrà de simonia. Dicit tamẽ ibi Panormitanus, quòd si propter suum malum intellectum incideret in legem,non excusaretur à delicto.

ARGVMENTVM.

Consuetudo quando, an non, legis interpres : & ita aperit,& declarat l.si de interpretatione.ff.de legibus.

SVMMARIVM.

1 *Obseruandorum ab interpretibus series.nu.2.& 3.*
4 *Ratio legis quando & vincat, & vincatur.*
5 *Consuetudini interpretanti stari quatenus,an non, verum sit. 6.7.8.9. 11.12.& 13.*
10 *Liberi in statuto filias excludente quì accipiendi.*
14 *Immunitatem ad liberos protrahi.*
15 *§.Quod tamen Cassius.& huic similes species restringi.*

1 QVARTO principaliter quæro de ordine seruando interpretatione Iuris.Super quo dic , quòd primò,& ante omnia iuris interpres † loco introductionis , & isagoges , debet considerare , qualis sit lex, videlicet , an correctiua , exorbitans, odiosa , vel fauorabilis,aut neutralis?quo facto talem ordinem seruabit: quia primò prospicere debet, an illa lex, de cuius interpretatione agitur, fuerit per consuetudinem certo modo interpretata , prout fuit lex dos à patre.C.soluto matrimonio. quæ per cõsuetudinem fuit interpretata secundùm opinionem Martini: licèt communis sententia sit ad oppositum: & tunc dico standum esse illi consuetudini interpretanti:quod tamen declara,vt statim dicam, & dixi in Tractatu de dote.§.penult.

2 Secundò debet † considerare diligenter mẽtem ipsius legis, quæ ex rõne excerpitur:de cuius virib.vidistis sup.ĩ prima parte.

3 Tertiò debet † considerare verba . Et istum ordinem interpretandi ponunt Doctores,maximè Bartolus in l.non possunt.

5 ff.de legibus. † Ex quo ordine colligis, consuetudinem vincere mentem, seu rationem, & mentem vincere verba,vt dixi etiam in prima parte. Et circa considerationem verborũ multa erunt ponderanda,de quibus videbitis in vlt.§.

Sed, quia dixi esse standum consuetudini interpretanti , primo loco quæro, nunquid istud passim sit verum ?

5 Solutio, Circa hoc sic distinguerẽ : quia aut cõsuetudo † ipsa inter-

interpretatur aliquam legem , vt dixi de l.dos à patre. & tunc

6 absque dubio illi standum est. Aut verò† interpretatur aliquod vocabulum ipsius legis,non obstante,quòd ratio eiusdem legis aliud dictet:& tunc dico adhuc idem,Aut simpliciter † interpre

7 tatur aliquod vocabulum in abstracto, verbi gratia, verbum,liberorum,importat omnes descendẽtes ex proprietate vocabuli.l.liberorum.ff.de rerum , & verborum significatione. Pone ergo,q de consuetudine loquendi solùm importet filios primi

8 gradus: † nunquid si istud vocabulum reperietur in lege , debebimus interpretari sm vim ipsius?an verò secundùm consuetu-

9 dinem loquendi ? † Super quo dicerem,q aut ratio ipsius legis, in qua tale vocabulum reperitur,amplectitur omnes descendentes : & tunc sine dubio non recedam ab eius proprietate p̄pter consuetudinem loquendi : quia tunc constat de mente legis , quòd voluit intelligere secundùm proprietatem vocabuli , vt eius ratio demonstrat : non autem secundùm consuetudinem loquendi. Verbi gratia,vt intelligas: pone,quòd stante consuetudine præmissa, cauetur statuto,quòd existentibus liberis ma-

10 sculis,filiæ dotatæ non † succedant, vt bona p̄seruentur in agnatione:certè licèt aliàs verbum, liberorum, deberet intelligi sm consuetudinẽ loquendi : nõ tamen sic intelligetur in hoc casu.

11 † Si verò cesset ratio in lege:tunc si constat illam consuetudinem loquendi fuisse tempore legis,vel statuti promulgati, illi stabo:& secundùm illam interpretabor legem,vel statutum. Et iste est casus in c.quamuis . extra de verborum significatione :

12 † quod limita singulariter, nisi ista consuetudo esset plebis , seu vulgarium personarũ: quia tunc interpretandis legibus , vel statutis non attenditur. Iste est casus in l.item prætor. in principio. ff.de suis, & legitimis hæredibus .

13 Si verò non constat illam consuetudinem † loquendi fuisse tempore legis promulgatæ: tunc interpretabor legem secundũ vim vocabuli: vtpote , si reperiatur in lege data immunitas ali-

14 cui,& eius liberis,intelligam † legem loqui in nepotibus,secundùm vim vocabuli , non solùm in filijs secundùm consuetudinem loquendi: quia licèt iste mos loquendi sit nunc,nõ tamen sequitur,quòd esset tempore legis promulgatæ.Ista tene menti ,

15 quia ali bi non reperies , & sunt notanda † ad limitationem eorum,quæ habentur in l.quòd si nolit.§.quia assidua.ff.de ędilitio edicto.& in l.liberorum. §.quod tamen Cassius.ff. de legatis tertio.& l.cùm de lanionis. §.asinam.ff.de fundo instructo , instrumentoque legato . Et sic sum expeditus de quarta parte principali. Sequitur quinta.

ARGVMENTVM.

Correctoriæ legis interpretandæ ratio : & an extendatur restringaturvè .

SVMMARIVM.

1 *Correctoria quando, an non restringantur.& nu. 13.*
2 *Correctoriarum legum genera.& nu.12.18.24.& 30.*
3 *Legum correctoriarum cumulus.*
4 *Ius distinctiuum.*
5 *Exorbitans ius.*
6 *Correctoria similitudinis lex: eamq; præter ius esse.nu.8.*
7 *Legem non possunt.ff.de legibus.explicari.*
9 *Sententia iuris simili reclamans cur nulla non sit.*
10 *Legis speciei repugnans.*
11 *Iuri repugnare,quod & rationi, verius est.*
14 *Clement.testibus.institutum: idq; ad aliquot alias Decret.protrahi.*
15 *Correctorium, quod interpretibus reclamat, non esse.*
16 *Sententiam varietati opinionum repugnantem nullam non esse.*
17 *Expresso quid reclamet.*
19 *Exorbitantia cur, & quando extendi possint.*
20 *Rescriptum contra ius quando validum.& nu. 21.*
22 *Præscriptionum quæ iuri communi propius accedentes.*
23 *Respublica quatenus Ecclesiæ æquiparanda.*
25 *Correctorium quando extendibile,an non.nu.26.veriùs nu.56.*
27 *Statuto de plectendis homicidis quando teneantur mandatores.*
28 *Torqueri quatenus accipiendum.& nu.29.*
31 *Leges pęnales etiam per improprium restringi.& nu.32.*
33 *Impropriè quando accipiantur verba.*
34 *Consequentium quę legibus, vel decretis teneantur.& 35.*
36 *Ratio similis quando non extendatur.*
37 *Pia quando ad Rempublicam non extendantur.*
38 *Ratione eadem, vel maiori quando non fiat extensio.& nume. 58.& quando fiat.nu.66.*
39 *Tacita pro expressis non haberi.*
40 *Taxatiua negans non corrigitur:idq; extendi.nu.44.& 45.*
41 *Augeri quæ nequeant.& nu.42.*
43 *Lex finalis.§ finalis.de bonis, quæ liberis.& l.nemo.qui testamenta facere possunt. enucleatæ.*
46 *Legem ob æs.non corrigi: sed ad similes extendi, ad minores non item,numero 47.& 51.*
48 *Exceptionibus, præter vnam, vetitis, quæ liceant.*
49 *Taxatiua quando corrigat.*
50 *Dotis retinendæ caussa.*
52 *§.cum Titio.l.tertiæ.de alimentis,& cibarijs legatis.sensus.*
53 *Ratione maiori etiam tacita extendi.*
54 *Gloss.& Imolæ de correctorijs extensiua pugna.& nu.55.*
57 *Correcto maiore, minora non corrigi. Limita nu. 58.*
59 *Statuta delictorum quæ nulla.*
69 *Ratione generali expressa,correctoria non extendi.nu.62. Ampliat n.63.*
61 *Cle.Auditor.cur non extendatur.huius sensus.nu.64.& 65.*
67 *C.per venerabilem.qui filij sint legitimi.enucleari.& nu.68.*
69 *Maiore non extenso, id simili non licere.*
70 *Rationum concursu extensionem fieri.& nu.71.89.97.*
72 *Statuta qui interpretanda.*
73 *Verba in correctorijs quì accipienda.& nu.83.*
74 *Electionem ad prouisionem extendi,& vice versa.& nu.75.*
76 *Curatorem etiam de tutore accipi.*
77 *Nepotes filios dici.*
78 *Contractus taciti, contractus sunt. Restringe nu. 79.*
80 *Correctoriorum de maritis ad sponsos extendi.*
81 *Hominum dispositiones extendi veriùs est.*
82 *C.tua nos.de verbo.significat.declaratio.*
83 *Correctorium verba verè accipi.& quando fictè.nu.84.*
85 *Veris quando contineantur ficta.& nu.86.*
87 *Ambigui interpretandi ratio.*
88 *Ratio quorum concursu extendat.& nu.90.& 91.*
92 *Gloss.in authent.& eo.de testamentis.enucleari.*
93 *Testamenta scripta in correctorijs ad nuncupatiua extendi.*
94 *Interpretatio passiua.*
95 *L.fi.de sacrosanctis ecclesiis.explicari.*
96 *Imolæ lapsus.& nu.104.*
98 *Authent.quas actiones, an corrigat l.fin. C.de sacrosan eccl.*
99 *Authent.quas actiones.vniuersitatem ecclesiæ æquiparare veriùs est.numer.101.102.& 103.idque qua ratione.nume.100.*
105 *Legem libertum.secunda.§.primo.de ritu nuptiarum.explanari. numero 112.& 113.*
106 *Ratione sola an correctoria extendantur.*
107 *Glossæ in authent.quas actiones.sensus.*
108 *Correctoria ratione sola extendi veriùs est.*
109 *Amplificatio an extendat, an contineat.*
110 *Interpretationi declaranti quando locus sit.*
111 *Mente comprehensa non extendi.*
114 *Correctoria qua vi extendatur.*
115 *Interpretatio passiua.*
116 *Anima legis quæ.*
117 *Legis est, quod ex mente est.*

1 QVINTO principaliter quæro,† qualis interpretatio sit fienda in legibus correctiuis? Et breuiter certum est, quòd debent restringi quantum est possibile,quia propter correctionẽ iuris cõis sunt odiosæ,vt dicit textus in c. j. in fine.de filiis presbyterorum.lib.6. intantum vt Barto.& Doctores communiter in l.omnes populi.ff.de iustitia,& iure.& in Authent.quas actiones.C.de sacrosanctis Ecclesijs. & in l.si constante.in principio.ff.soluto matrimonio. & in l.si verò.§.de viro.eo.tit.& etiam Imola ibi teneant, q etiam per idẽtitatem rationis non possint extendi talia iura .

Sed , domini , hoc opus , hic labor est : & cùm simus in agro pingui constituti , oportet altiùs exordiendo discutiamus hanc celebrem materiam .

2 † Et dico, q multiplex est lex correctiua: & loquor siue de lege ciuili,cõi,siue municipali.Nam quædam est correctiua generalitatis in aliqua specie : quædam est correctiua similitudinis : quædam est correctiua iuris interpretati à magistris : quædã est correctiua iuris exorbitantis : quædã est correctiua pœnalitatis, vel alterius odiositatis:quædam est correctiua aliorum iurium .

3 † Circa primam speciem legis correctiuæ generalitatis,potes exemplificare in casu l. si constante.in principio.ff.soluto matrimonio.l.vbi adhuc.C.de iure dotium.& l.finali.C.de institutionibus, & substitutionibus sub conditione factis.& l.precib.C.de impuberum,& alijs substitutionibus. & l.si verò. in §. de viro.ff. soluto matrimonio. secundùm communem intellectum:licèt ibi ego aliter necessariò intellexerim illum textum, quæ omnia iura deuiant à sua regula generali .

4 Et istud ius propriè non dicitur correctiuum, † sed potiùs distinctiuum,vt vult Bar.in d.l.si constante.& vocatur propriè ius

5 exorbitans : vt notatur in d.§.de viro. † Nam omnis exceptio à regula dicitur ius exorbitans:de cuius iuris interpretatione latè videbis in §.seq.ideo hic ulteriùs non insisto.Dixi,q etiam quæ-

6 dam est lex † correctiua similitudinis , vt est illa , quæ decidit Ↄ id,quod expressè non est decisum,sed per simile. l.non possunt.

7 ff.de legib.& tunc dico,q tale ius bene patitur†interpretationẽ de similibus ad similia:vt est casus in l.de quibus. ff.de legibus.& maximè intelligendo rectè illum textum secundùm, qd dixi in

Tractatu statutorũ, in titulo de extensiua statutorum interpretatione. in §. j. vbi videbis plerosque errare in intellectu illius legis: & sic patet tale ius non esse adæquandum iuri descendenti ꝯ ius expressè decisum: quia non dicitur † propriè contra ius, sed potius dicitur præter ius, secundùm Panor. in c. cùm sint. extra de decimis. Et ad corroborationem præmissæ conclusionis adduco notata per Innocentium in c. cum special. extrà de appellationibus. vbi videtur velle † ꝙ sententia lata contra simile iuris non dicatur nulla, tanquam sit contra ius expressum. Et sequitur Imola in l. cum prolatis. ff. de re iudicata. & etiã sequitur Cynus in l. secunda. C. quando prouocare non est necesse. quasi tunc non dicatur cõtra casum expressum, quod latiùs declarat ipse Cyn. in l. j. C. de legibus, dicens id esse † contra casum legis, quod est contra legem scriptam in terminis occurrentibus, vel omnino indifferentibus: secus si termini sint differentes, licèt propinqui, & habeant rationis identitatem.

Ex quibus infero etiam, quòd illud, quod est contra rationẽ legis, non dr̃ esse ꝯ ius expressum: & consequenter valeret sententia lata ꝯ rationem legis. Nec tunc procederet l. si expressim. ff. de appellationibus. Sed reperio Butrium, & Panor. in c. j. extrà de re iudicata. tenere † contrarium: quia ratio legis est ipsa lex. Et hoc credo verius, per ea, quæ dixi in prima parte huius Tractatus: ibi habuistis iura, glossas, & auctoritates adhoc.

Dixi & tertiò, † quòd quædam est lex correctiua iuris interpretati, putà quãdo lex noua, vel statutum decidit ꝯ cõmunem sententiam Doctorum in casu, vbi sunt opiniones. Et dico, ꝙ tale ius, licèt decidat contra communem sententiam, non tñ debet restringi ad instar † iuris correctiui, quod probo: quia si tunc fieret decisio iuris canonici, ei staremus, etiam in foro ciuili: ex quo inter Doctores iuris ciuilis (pur) sint opiniones. c. per venerabilem. cũ ibi notatis. extrà, qui filij sint legitimi. & habetur per Barto. & Docto. in l. per hanc. C. de temporibus appellationum. Nam de eo, de quo erant opiniones in d. l. per hanc. inter Legistas, fuit facta Clementina, † testibus. extrà de testibus. & ideo illi Clemẽtinæ stamus, etiam in foro ciuili. Et ita etiam reperies plerasq; Decretales, maximè in sexto, & in Clemẽtinis, quæ fuerũt emanatæ ad decisionem ambiguitatum Legistarũ, & etiam Canonistarum, vt patet ex glo. Ioan. Andreæ in data sexti, & in Clementina. Et ideo dico, † ꝙ licèt istæ Decretales deciderent ꝯ cõmuniorem sententiam antiquorum, non tamen debent censeri ius correctiuum. Quod etiam probo: quia videmus, quòd licèt sententia lata cõtra ius expressum sit nulla, † vt suprà dixi: non tamen est nulla illa, quæ est lata contra communem sentẽtiam in casu, vbi sunt opiniones. Et ad hoc allegatur glo. in prima constitutione Codicis, in §. quibus. & hoc notat Bart. in l. qui Romæ. §. duo fratres. ff. de verbo. obligat. in versiculo sexto, ad idem opponitur. & voluit Panormitanus in c. cùm sint. de decimis. & Cynus in d. l. j. de legibus. Et hoc etiam vult Innocentius in c. P. & G. extrà de officio, & potestate Iudicis delegati. vbi dicit id non esse contra expressum, † nisi quod per argumentationes, & quæstiones potest intellectualiter ad id reduci, non tñ est expressum. Et refert & sequitur Panormitanus in c. primo. de re iudicata. Et per hoc dico, quòd Barto. malè dicit in l. post dotem. in penult. colum. ff. soluto matrimonio. dum restringit consuetudinem legis dos à patre. C. soluto matrimonio. tanquam exorbitantem, eò, quia est contra communiorem sententiam: quia non est verum, quòd propter hoc dicatur exorbitare, vt patet ex præmissis. De quo latiùs dixi in Tractatu de dote. in §. decimooctauo. Et ista tenete menti pro multorum iurium declaratione.

Dixi, & quartò, † quòd quædam est lex correctiua iuris exorbitantis, ad regulam iuris communis: & tunc dico, quòd tale ius correctiuum non est restringendum, sed potius † ampliandum, tanquam amicum regulæ iuris communis, & inimicum exorbitantium, quæ est odiosa: & ideo debet potiùs censeri fauorabile, quàm odiosum, & sic ampliandum potiùs, quàm restringendum. Nam in tali iure, siue communi, siue municipali, cessat ratio, propter quam statuta non recipiunt interpretationem, & maximè, quia omnis res de facili reuertitur ad suam primam naturam. Et pro hoc adduco textum optimè probantem præmissam decisionem in l. si vnus. §. pactus. circa finem. ff. de pactis. quem textum nota ad hoc. Et pro hoc etiam facit, quod habetur in l. fin. C. de pactis conuentis. & per glos. in l. 2. C. de iure emphyteutico. in glo magna. ibi: quòd si emphyteuta. vbi patet, quòd sic faciliùs tollitur ius exorbitans, quàm ius commune.

Item pro hoc optimè facit; quia videmus, † ꝙ non valet rescriptum contra ius, nisi cum clausula, non obstante: ut habetur in l. fina. C. si contra ius. Nec sufficit dicere ex certa scientia. Fallit si rescriptum † contra ius singulare, vel exorbitans, & pro iure communi, quia tunc sufficit, quòd ex certa scientia rescribatur. l. idem Vlpianus. §. j. vbi casus notabilis. ff. de excusationibus tutorum. Et istud est bene notandum ad multa: & facit ad materiam authenticæ, quas actiones. C. de sacrosanctis Ecclesijs. vt possit extendi, licèt sit ius corrigens ad Rempublicam: quia ex quo quadragenaria † præscriptio magis est propitia regulæ iuris communis, quo præscribitur decem, vel viginti annis, quàm centenaria; & sic per illam authenticam, quamuis corrigẽtem, magis reducimur ad ius commune: ergo videtur de facili posse extendi. Super quo reperies ibi grandes varietates inter Doctores. Sed tene menti rationem præmissam, quam non adducunt. Et pro hoc etiam facit, † quia Respublica, & Ecclesia in hac materia speciali præscriptionis equiparantur: vt l. fina. in eo. titulo ergo illa lex de facili subintrabit ius nouum illius authenticæ, quas actiones. Quod tamen declara, vt dicam latiùs circa interpretationem passiuam.

† Dixi & quintò, ꝙ quædam est lex correctiua pœnalitatis, seu odiositatis, putà, qñ lex aliqua noua, vel statutũ corrigit pœnam iuris cõis, vel eam alleuiat minorando, vt sunt statuta ferè vbique, quæ rigorosas † pœnas iuris cõis alleuiãt multùm: & tũc dico, quòd tale ius correctiuum est latè interpretandum.

Et idem dico in quacunque lege, seu statuto † correctiuo, qñ est mitius lege communi, vel antiqua. Et istud probo per id, qđ dicit Bald. in l. omnes populi. ff. de iustitia, & iure. vbi vult quòd stante statuto, ꝙ habenti pacem cum hærede remittatur pœna corporalis: licèt loquatur † de homicida, tamen includet etiam mandantem fieri homicidium: licèt corrigat ius cõe. Ratio est in promptu: quia licèt sit correctiuũ, est tñ mitius lege antiqua. Probo etiam conclusionem præmissam per id, quod voluit Albericus in secũda parte statutorum, quæstione tricesimaprima. vbi dicit, ꝙ verba statuti dictantis, ꝙ nullus possit torqueri, nisi in certis casibus: quia tale statutum est mitius lege cõi, debet interpretari illud verbum, torqueri, † latè nedum pro tortura propriè, de quo in cod. tit. de quæst. sed etiam pro omni mala mãsione, sm quod declarat textus notabiliter in l. apud Labeonem. §. quæstionem. ff. de iniurijs. Et ideo, si Iudex extra casus † expressos in statuto præciperet non dari cibum, vel potum illi torquẽdo, vel eum iuberet spoliari tempore hyemali, certè diceretur contrauenisse statuto vetanti torturam. Vnde in his casibus, & similibus perinde possunt interpretari leges correctiuæ, & statuta, ac si essent ius commune.

Dixi & sextò, † quòd quædam est lex correctiua aliorum iurium non pęnalium, nec exorbitantium: & tunc facio regulam negatiuam, ꝙ tales leges, siue communes, siue Municipales non patiuntur interpretationem extensiuam, † sed restrictiuam sic, intantum, vt etiam per impropriationem verborum possint restringi, vt minùs lędant ius commune. c. cùm dilectus. vbi casus valde notabilis, extrà de consuetudine.

Et probatur etiam, quia talis restrictio † per impropriationẽ põt fieri in odiosis: vt est casus notabilis in c. cùm in illis. in principio. cum sua glo. de præbendis. lib. 6. coniuncto cap. penult. de verb. sign. in antiquis. Si sic est, ergo idem erit dicendum in legibus corrigentibus: quia dicuntur etiam odiosè ꝑꝑ correctionẽ. Casus est in c. j. in fi. de filiis presbyterorum. lib. 6.

† Similiter verba possunt impropriari, vt minùs tertius lędatur. Textus est cum sua glo. in c. dilecti. de decimis. & ibi Panormitanus. Et facit etiam c. fin. de verbo. sign. lib. 6. cum glo. quod nota contra Bartolũ in l. omnes populi. ff. de iustitia, & iure. qui aliter sensit: & etiam contra Albericum in prima parte statutorum, in quæstione 48. de quo dic vt dixi in Tractatu statutorum, in titulo de declaratoria expositione, & verborum interpretatione. §. j. versi. quæro, in statutis est aliquod verbum.

Sed quæro, an saltem tales leges corrigentes possint ampliari propter mentem? Et hic attende, quia dicam multa inaudita. Et dico sic, quòd aut ista mens percipitur non ex ratione, sed ex † necessaria consequentia verborum expressorum: & tunc dico, quòd illum casum amplectitur lex, quantuncunque corrigens: quia id dicitur expressum: nec dicitur fieri extensio. Casus est cum sua glossa in l. Prætor ait. §. primo. ff. de operis noui nuntiatione. ubi dicit Iurisconsultus, quòd edicto expressum est, ne quid noui fiat post nunciationem noui operis: & tamen in edicto † illud non colligitur, nisi ex necessaria consequentia uerborum expressorum dicentium, quòd ędificatum post nunciationem venit demoliendum: ergo ex hoc necessariò fit prohibitio, ne aliquid fiat, ex quo prohibetur demoliri.

Si verò mens legis excerpitur ex ratione, † tunc aut in casu non expresso est similis ratio, aut prorsus eadem.

Primo casu non fit extensio, vt vult Bald. in l. de quibus. ff. de legibus. Et exemplificat in casu authenticæ, quas actiones. C. de sacrosanctis Ecclesijs, qui non † extenditur ad Republicã sm cõem sniam ibi. Ratio sm Bal. vbi suprà: quia fauor publicus, & fauor pius sunt diuersi specie, licèt sint similes: & ꝯñr est similitudo rationis, non identitatis. Tamen in terminis illius authenticæ sunt aliæ rationes in contrarium, de quibus suprà dixi.

Si verò est eadem ratio, nedum similis, tunc † si identitas rationis insurgit ex ratione nõ expressa in lege, sed subintellecta, dico, ꝙ non fiet vi illius rationis non expressę extensio legis correctoriæ ad casum non expressum. Et ita reperio determinasse Albericum in volumine statutorum, in prima quæst. Et dico, ꝙ hoc est de mente Bart. in l. liberorum. de uerborum significatio. in verbis præmissis: & etiam de mente glossæ in l. non dubium. C. de

C. de legibus. in glossa, & prope finem. Pro qua facit lex tertia. §. hæc verba. ff. de negocijs gestis. licèt Dynus in c. finali. de regulis iuris, lib. 6. velit contrarium, ac Salicetus, & Baldus in l. maximũ vitium. C. de liberis præteritis. & est de mente glossæ in l. quãuis. C. de fideicõmissis. Nam præfati Doctores volunt, paria esse rõnem esse expressam in lege, vel non esse expressam, qñ non potest nisi vnica ratio deprehendi. Sed ego quantum ad hoc, vt inde possit fieri correctio, vel ampliari correctio, dico, † ꝙ nõ habetur pro expressa: quia per subauditiones, & repetitiones, ac tacitos intellectus non debet ampliari, seu fieri correctio. Glos. est singularis, quam bene nota, in c. cupientes. §. ꝙ si per viginti. de electione li. 6. super verbo, petere. Et maximè procedet hoc, vbi possunt colligi, & comprehendi plures rationes.

Sed quæro, an per dictiones taxatiuas inducatur legum correctio. Et Imola in l. si verò. §. de viro. ff. solu. matrim. tenet, ꝙ non: dicens in hanc partem inclinare Bartolum in l. 3. §. cum Titio. ff. de adimendis legatis. Ego verò dico, in hoc esse distinguendũ: quia, aut sub dictione taxatiua ponitur † oratio negatiua: & tũc dico, ꝙ taxatiua nihil includit ad correctionẽ iuris. Quod ꝓbo ratione, auctoritate, & exemplo inconuincibili.

Ratione probo: quia licèt illud, quod est aliquid positiuè, recipiat augmentum de † facili: tamen illud, quod nihil est, non ita de facili potest recipere. l. adeò. §. quod si toto. ff. de acquirendo rerum dominio. & notatur in l. j. ff. de iudiciis. Et istud est clarũ fundamentum apud Philosophos naturales.

† Sed certum est, ꝙ lex, quæ tollit facultatem aliquid faciẽdi, nihil ponit, immò priuat: ergo de facili nõ p̃t recipere augmẽtũ.

Probo etiam hoc auctoritate Bartoli in l. j. ff. de acquirẽda hęreditate. vbi heri hoc dicebam.

Probo & tertiò exemplo: quia habes casum † in l. fin. §. filiis. C. de bonis, quæ liberis. coniuncta l. nemo. C. qui testamenta facere possunt. Ecce in d. §. filiis. dicitur, ꝙ filiifamiliàs in his dũtaxat casibus, in quibus vsusfructus est apud parentes, nõ possunt testari. Nã si diceremus, ꝙ dictio taxatiua posita in oratione negatiua corrigeret alia iura, sequeretur, ꝙ per illũ textũ sint correcta iura, quæ volunt filiumfamiliàs nõ posse testari, etiam in his aduentitiis, in quibus pater non habet vsufructum: quod tamen est falsum, vt declarauit posteà Imperator in d. l. nemo. quæ est posterior: licèt sit anterior in compilatione.

† Si verò oratio continens taxatiuam est affirmatiua, tunc dico, ꝙ si illud, quod implicatur à contrario sensu habet omnino eandem rationem, vel similem, quã habet expressum, nihil operabitur taxatiua ad correctionem iuris in aliis casibus similibus. Quod etiam probo ratione, auctoritate, & exẽplo. Ratione; qa cùm sit certa regula in iure, ꝙ de similibus simile est iudicium. l. non possunt. ff. de legibus. & ꝙ legum correctio est euitanda. c. cùm expediat. de electione. lib. 6. & l. j. C. de inofficiosis dotibus. Consequenter † cùm non constet de expressa mente legis, non debemus ꝑꝑ taxatiuam inducere correctionem casuũ similiũ.

Probo etiam auctoritate glossę in l. ob æs. C. de prædiis minorum. † ecce illa lex dicit, prædia minorũ posse duntaxat alienari propter ęs alienum: & tamen propter hoc non corriguntur alię leges, quę volunt etiam posse fieri alienationem rei minoris in aliis casibus similibus.

Et ideo glossa in d. l. ob æs. dum textus dicit † ob æs tantùm. subaudit, vel alios casus similes: quia non vult pati per illam taxatiuam illos casus esse correctos. Et probatur etiam hoc in textu cum gl. in l. serui nomine. ff. de vsucapionib. & vide etiam gl. cum Bart. in l. j. § j. ff. quod vi, aut clam.

Probo etiam tertiò exemplo, quod habes per Bartolum in d. §. j. vbi dicit, ꝙ stante statuto, ꝙ talis exceptio possit † opponi in aliquo casu, & nulla alia, debet intelligi, nulla alia, sed dissimilis, & friuola: secus si esset similis in potentia: ergo multò fortius si simpliciter loquatur statutũ sub taxatiua, dicendo, & nulla alia.

† Si verò expressum haberet maiorem rationem, q̃ implicatũ, tunc credo, ꝙ per taxatiuam induceretur correctio: putà, statuto cauetur, ꝙ dos tantùm reuertatur ad patrem, non existentib. liberis: nunquid per istud statutum erit correctum ius cõmune, quod vult dotem reuerti ad patrem, etiam existentibus liberis? Certè credo, ꝙ sic. quod probo ratione, auctoritate, & exẽplo. Ratione; quia duo vincula magis adstringunt, q̃ vnum. § sanctissimas. in authen. de aliena. & emphyteusi. Sed hic est taxatiua.

Item & maioritas rationis in casu incluso, q̃ in expresso: quia existentibus liberis, † maior est ratio retinendi dotem, q̃ nõ existentibus: vt l. inter socerum. §. cùm inter. ff. de pactis dotalibus. Et istud est, qđ reuocat in dubium l. dos à patre. C. solu matrim.

Ergo ex his duobus concurrentibus satis clarè constat de intentione Legislatoris.

Auctoritate probo: quia istud est de mente glossę in d. l. ob ęs. dum dicit, vel similem casum: ergo secus, si † minor: quia tunc non est similitudo. Exemplum autem potes tollere in d. §. cum † Titio. vbi concurrebant duo, videlicet, taxatiua, & deinde, q a dixerat, nec ampliùs hæres meus dato. Per quę duo vidẽtur corrigere præcedens legatum: ergo eodem modo per taxatiuam coniuncta maioritate rationis.

† Videamus nunc, quando ratio est expressa in l. corrigente, an liceat amplificare legem? Super quo dic, ꝙ si in casu non expresso est maior ratio ita decidendi, tunc per maioritatem rõnis fiet extensio absq; dubio, si illa maioritas insurgat ex vi regulæ. c. cui licet. de reg. iur. lib. 6. & l. non debet. ff. de reg. iur. quia tunc dicitur passiua, eò quia fit vi illarum regularum, secundùm Imolam in dicto §. de viro.

Si verò aliunde insurgat, tunc sm † Imolam dicendum est, ac si sola identitas rationis subesset: & sic cùm ibi cõcludit nõ posse regulariter fieri extensionem per identitatem rationis: consequenter concludit per maioritatem, nisi fiat vi illarum regularum. Et idem ꝙ non possit extendi lex corrigens per maioritatem rationis, reperio firmasse Panormitanum in c. tua. de sentẽtia excõicationis. Sed † reperio glossam, quam tibi signat Salicetus ad oppositum in authentica præterea. C. vnde vir, & vxor. & addo etiam Baldum in l. si nondum. C. de furtis. in quientem, ꝙ statutum rigorosum contra fures, includit per maioritatem rationis sacrilegos.

Quid dicemus in hac varietate? Dico, ꝙ si vellemus † corrigere per maioritatem rationis sumptæ in abstracto, non posset fieri extensio. Exemplum, pone, statutum pro homicidio imponit pęnam pecuniariam, nunquid per hoc dicemus à † maioritate rationis, ꝙ in aliis omnibus minoribus delictis debeat imponi pęna pecuniaria, licèt de iure cõmuni exigant pęnam sanguinis? Certè dicam, ꝙ non: licèt videatur maior ratio minorandi pęnam. Et est de mente Imolæ in d §. de viro.

Ratio, quia hoc non facimus vi alicuius rationis expressæ in lege, sed sumptæ in abstracto. Quod limita, nisi qñ non † extendendo correctionem per maioritatem rationis resultaret absurditas patẽs: vt voluit Imola in d. § de viro. & probatur in Clemẽtina finali. extrà de rescriptis. quæ est correctiua sm glossam primam, ibi. Et tñ licèt loquatur de literis Papæ, tñ trahitur ad literas legatorum, ne contingat absurdum, quantò potẽtiores sint literæ legatorum, q̃ Papæ: vt dicitur ibi in gl. 2. Et istud not. Ideo debebis semper in interpretando habere oculum, nunquid, nõ facta extensione, possit resultare aliquod absurdum.

Attende tñ, quia dico, † ꝙ statutum imponens pro graui delicto pęnam pecuniariam est nullum: ideo officialis quantuncũq; iurauerit seruare statuta, p̃t illud transgredi, vt dixi plenè in Tractatu statutorum. in titulo de nullitate statutorũ. §. j. Si verò volumus extẽdere legem per maioritatem rationis expressæ in ea: tunc aut illa ratio est fundata super † quadã generalitate: & tũc dico, ꝙ non põt fieri extensio. Et ista põt esse ratio Clementinæ. auditor. ex̃ de rescri. q tex. ꝯturbauit viscera Imolę ĩ d. §. de viro.

Sed ego dico, ꝙ ratio est ibi: quia illa ratio ibi expressa, videlicet, ratione circuitus † euitandi, erat fundata super quadam generalitate, seu brocardo: ideo, q̃uis fortiùs illa ratio vendicet sibi locum in auditore dato extrà curiam per Papam, nõ tamen fiet extensio, vt vult ibi glossa. Ratio, quia per tales † rationes generales non debet correctio extendi.

Si verò non est fundata ratio super tali generalitate, tũc † dicerem, ꝙ aut faciendo extensionẽ ad casum non expressum per maioritatem rationis, faceremus aliqua verba ipsius legis, vel ꝯstitutionis esse superflua, & frustratoria, ac de nihilo seruire: & tunc adhuc dico, ꝙ non fiet extensio: quia vltima interpretatio, quam debemus facere, est, ꝙ faciamus aliqua verba stare frustra. l. si quando. ff. de legatis 1. Et iste põt esse alius † intellectus notabilis ad dictam Clemen. auditor. quia si extenderemus illã Clemẽt. ad auditorem datum per Papam extra curiã, certè illa verba, in Romana curia, ibi posita de nihilo seruirẽt, & essent superflua, contra dictam l. si qñ. Nec dixeris semper qñ ratio est generalior dicto, dicemus ergo frustratorium esse dictum, quia negatur: Nam dictũ ponit. vt inde intelligat rõ, & ipsius rõnis virtus.

Sed in casu pręmisso illa verba, in Romana † curia, nihil prorsus operarentur: ideo non debuit per illum textum facere Imola tantam excitationem in dicto §. de viro.

Extra autem casus præmissos dico, † ꝙ per maioritatem rationis expressæ in lege poterit fieri ampliatio correctionis, quicqd dixerit Imola in d. §. de viro. Probo per textum ad hoc notabilẽ in c. per venerabilem. extrà qui filii sint legitimi. vbi tex. habet ꝑ absurdo, & monstroso, ꝙ illud, quod in maiori conceditur, non intelligatur concessum in minori. Et pondera rationem illius textus. † Nam vult ibi Papa, ꝙ illi, cum quo dispensatur contra ius cõe in spiritualibus, intelligatur dispensatum in temporalib. Subiicit rationem; quia mõstrosum esset, ꝙ qui legitimus ad spirituales fieret actiones, circa seculares actus illegitimus remaneret: quia, quod in maiori conceditur, licitum esse videtur etiam in minori. Et tamẽ certum est, ꝙ dispensatio ista est stricti iuris, sicut lex corrigens: quia per eam etiam receditur à iure cõi: vt habetur per Ioannem Andream, & Panormitanum in c. finali. extrà de simonia. Ergo ibi est casus, † ꝙ dispositio contra ius potest amplificari per maioritatem rationis. Et ideo crebrò consueui allegare illum textum contra tenentes contrarium.

Si verò in casu non expresso non est maior ratio, sed eadem: tunc in casibus, in † quibus dixi non posse fieri extensionẽ per maiorita-

maioritatem rationis,nō dubitetis, ꝙ multò minùs poterit fieri per identitatem,argumento authen.multò magis. C. de episcopis,& clericis. In aliis verò casibus facio duo membra principa-
70 lia:† quia aut cum identitate rationis concurrit alia ratio persuasiua ad amplificōnē,seu extensionē , aut sola est identitas rōnis.

Primo casu intrepidè teneo posse fieri extensionem,argumēto l.si stipulatus.ff.de vsuris.& §.sāctissimas.in auth.de alienatione,& emphyteusi.quia quæ non prosunt singula, multa iuuant, vt ibidem.Et maximè poterit fieri extensio ad casus,sine quibus
71 disposita in † lege non possent commodè sortiri effectum:sicut videmus in stipulatione,quę etiam est stricti iuris,& tamē ad tales casus extenditur.l.si stipulatus fuero per te non fieri. infrà de verbo.oblig.vbi est bonus tex.Et aduerte,quia ibi etiam sine illa interpretatione poterat stipulatio sortiri effectum quantùm ad personam stipulantis:& tñ extenditur ad vxorem: vt ingredientem nomine meo,vt latiorē sortiatur effectū . Et idē esset in statutis,& legibus corrigentibus,ſm Bartolum in l. omnes populi.
72 ff.de iustitia,& iure.quod tene bene menti,† maximè inquantū vult eandem interpretationem fieri in statutis,quæ fit in stipulationibus.Et facit l.non distinguemus.§ de officio.ff.de recept.arbitris.cum ibi notatis in gl.& l.2. ff. de iurisdictione omnium iudicum.& l.ad rem.ff.de procuratoribus.

Et per præmissam regulam possunt fieri mille bonæ decisio-
73 nes in iure.Pone enim, † ꝙ in lege exorbitante , vel corrigente, vel etiam statuto,sit aliquod vocabulum,quod habeat latam,& strictam significationē: certè intelligam nedum in stricta , & ꝓpria significatione,sed etiam in lata,quando est eadem ratio: vt est tex.cum gl.in Clemen.j.extrà de electione.in verbo,eligatur.
74 quæ Clementina est correctiua,& loquitur de electione: † & tñ trahitur ad prouisionem, quæ, largè loquendo , continetur sub verbo electionis:quia , qui prouidet alteri de beneficio , satis eū eligit.Et hanc interpretationem facit ibi gl. per identitatē rōnis
75 ibi expressæ.Hinc videmus etiam ècontrario , † ꝙ verbum,collationis , positum in lege corrigente trahitur ad electionem per eandem rationem . Glossam habes notabilem in Clemen.1.de rerum permutatione.in glos. pen. Ad quod etiam vide glossam in Clemen.auditor.in verbo,beneficio.de rescriptis.Hinc etiam
76 videmus,† ꝙ verbum,curator,in l.corrigente,extenditur ad tutorem per eandem rationem:quia(pur) largè curator dicitur tutor.Textum habes cum sua glossa in authentico vt hi , qui obligatas se perhibent habere res minorum.§.j. in verbo , curatorē.
77 Ex quibus infero , † ꝙ licèt appellatione filiorum propriè nō contineantur nepotes:tamen quia per interpretationē,latè sumpto vocabulo,continētur.l.iusta interpretatione.ff.de rerum,& verborum signifi.& per Bartolum in l. liberorum. in eodem tit. ideo in statutis,& legibus corrigentibus, & exorbitantibus , sub appellatione filiorum cōtinebuntur nepotes, vbi est eadē ratio. Textum habes valde notabilē in l.Senatusc.ff.de ritu nuptiarū.

Et per hæc his diebus concordabam discordiam Legistarum
78 in l.mutuum.§.j.ff.de acqui.hæred.in illo articulo , † an in statutis appellatione contractus contineatur quasi contractus : quia dicebā,ꝙ sic,data identitate rationis:quia(pur) appellatione cōtractus comprehenditur largè omnis obligatio. l.omnem. ff. de iudicijs.& consequenter quasi contractus , in quo est obligatio.
79 Sed,cessante ratione,† statutum loquens de contractu , non traheretur ad quasi contractum:quia non est propriè contractus.

Similiter dico,ꝙ lex corrigēs,seu exorbitans,loquens de marito per eandem rōnem trahetur ad spōsum. Textus est in l.j.iuncta l.sine ratione.C.de bonis,q̄ libe.quæ lex, sine ratione. decla-
80 rat legem primam , loquentem de marito,† quæ est corrigens, ꝙ debeat etiam intelligi in spōso. Et hæc exempla pro nunc sufficiant:quia ex te ipso ꝓoteris hæc ad alia multa inferre.

Et adde, ꝙ hoc procedit in dispositione legis : quia in dispositione hominis non fieret extensio ad alium casum , etiam si sub lata significatione comprehēderet, ſm Imolam in l.si verò.§.de viro.ff.sol.ma.per c.fi.de pręb.in antiquis.& eo.ti.c.cū in illis.li.6.

Sed,iudicio meo,non bene allegat ad propositū:quia ibi non loquitur, quando erat expressa ratio in dispositione hominis,
81 † quæ militaret in casu comprehenso sub lata significatione: & etiam tunc dico,ꝙ etiam in dispositione hominis, quantuncunque stricti iuris,vt sunt priuilegia,posset fieri extensio ad casum, qui comprehenditur sub lata significatione. Et pro casu do tibi textum in c.tua nos. extrà de verbo. signifi. Nam certum est, ꝙ appellatione beneficiorum propriè, non cōtinentur maiora be-
82 neficia.Casus est in d.c.cùm in illis.& tamen in c.tua nos, † vult Papa sub appellatione beneficiorum contineri maiora beneficia,etiam in dispensatione,quæ est contra ius cōe:quia ratio cōcessionis priuilegij ibi militabat in omnibus,quæ erant pro releuatione onerum debitorum.Ideo,nimirum per præmissa.

Et nota hunc intellectum ad illum textum : quia Canonistæ ibi magnopere variant in intellectu.Et per pręmissa etiam limi-
83 to vulgatam regulam,† ꝙ verba legum correctiuarum,& statutorum debent intelligi in casu vero,non in ficto:vt est textus in Clementina,vt circa. extrà de electione. cōiuncto c.quorundā, in eod.titu.lib.6.Et idem etiam est in legibus exorbitantibus.l.3. §.hæc verba.ff. de negociis gestis. Et habetur per Bartolum in l. omnes populi.ff.de iustitia,& iure.licèt Bald.tenuerit contrariū in l.Gallus.§.quid,si is.ff.de liberis,& posthumis.& ibi etiam Cu-
84 manus,† quando est eadem ratio in casu ficto.Sed per præmissa habes paratam doctrinam,& concordiam:quia dico,ꝙ si ratio expressa ita militat in casu ficto,sicut in vero, tales leges tunc cō-
85 prehendent etiam casum fictum. Probo,† sub lata significatione casus fictus comprehenditur sub vero.licèt impropriè.l.lege Cornelia.ibi:licèt minus propriè.ff.de testamentis.Ergo,cōcur-
86 rente eadem ratione,† casus fictus comprehenditur,qualificā; sit lex. De quo dic, vt latiùs dixi in Tractatu statutorum in titu. de extensiua statutorum interpretatione. §. aggredi. per totū §.
87 Et eodem modo dico,ꝙ si verba sint † ambigua, & ita dubia,vt possint per diuersam pūctuationē, vel aliam similem causam, sic habere ad casum,de quo quæritur, certè dico, ꝙ si sit eadē ratio, interpretabimur,ꝙ ad illum casum porrigatur.Vide textum cū sua glossa notabili in c.j.in verbo,clericum.de temporibus ordinandorum.lib.6.Et pro hoc dedi nouum,& singularem intelle-
88 ctum ad l.in substitutione.ff. de vulgari, & pupillari substitutione. vide ibi.Idē dico,si concurreret cum identitate rationis † cōmunis vsus loquendi includens illum casum, qui aliàs non includeretur propriè,vel impropriè. Super quo tamen distingue, vt dixi suprà in §.quarto.
89 † Idem dico,si cum identitate rationis concurreret alia quæcunq; ratio persuasiua extendendi:putà,quia dispositio correctiua,vel statutum sit fauorabilis : quo casu Bal. & Salic.in l.veniam.C.de in ius vocando.volunt indistinctè,talem dispositionē posse extendi: quod tamen est periculosum dicere ita indistinctè,ꝑ dictum §.de viro.& per notata in auth quas actiones.C.de sacro sanctis Ecclesiis.& in l.Gallus.§.& quid si tantum.ff.de liberis &
90 posthumis.& per rationem capituli primi.in fine.de filiis presbyterorum.lib.6.Sed eorum opinionem,† etiam intrepidè,sustinebis,qn̄ concurrunt idētitas rationis,& fauor publicus.Et ista potuit esse ratio.l.nō sine ratione.C.de bonis,quæ liberis.Ad quod vide optimam glossam relatam ad textum in l.illud.in verbo aliam causam.C.de sacrosanctis ecclesiis.& in l.fi.in verbo captiuorum.in eodem titu.Et faciunt notata per Bartolum,& Doctores in l.si quis in graui.§ vtrum.ff.ad Syllesianum.
91 † Idem dico,si cum identitate rationis concurreret,ꝙ ille casus non expressus sit cōiter in materia, de qua agitur, parificatus expresso.Et hoc fatetur Imola in l.si verò.§.de viro.ff.solu.matri. inter easdem personas, non autem diuersas. de hoc dicens esse glossam singularem in auth.& eo.tit. Ego verò dico,ꝙ illa glossa ni-
92 hil facit: quia ibi † illud ius corrigens nos reducebat ad legē veterem, quæ fuerat correcta. Ideo de facili poterat extendi : quia omnis res de facili reuertitur ad suam naturā. l. si vnus.§. pactus ne peteret.vers.sed quod in specie.ff.de pactis.Ideo licèt illud ius
93 correctum loquatur † in testamento in scriptis, trahitur tamen ibi per glossam ad testamentum sine scriptis.Ideo dico,ꝙ illam glossam perperàm debes notare propter ea,quæ dixi suprà eodē §.vers.dixi.& quarto.Meliùs ergo dico hoc probari,quod suprà dixi in l.fin.C.de hæredibus instituendis.ibi dum dicit,& hoc argumentatur ex antiqua regula,&c. quia illa interpretatio, quæ
94 fit † vi regulæ parificantis duos casus in aliqua materia speciali, non dicitur interpretatio actiua,sed passiua,quæ in legibus quātuncunq; correctiuis,& statutis locum habet,vt dicam in §.11.

Subiicit etiam Imola in d.§.de viro. ꝙ licèt inter easdem personas fiat extensio per identitatem rationis, concurrente parificatione, de qua suprà:non tamen fit extensio ad alias personas per ea,quæ habentur in l.fin.C.de sacrosanctis Ecclesiis.& in authen.quas actiones.ibi posita.Et deducit hoc modo. Nam in d.l.
95 fin.† in materia præscriptionis,saltem in casibus ibi positis,æquiparantur cōitas,& Ecclesia: & tamen correctio facta in Ecclesia quantùm ad præscriptionem per authentica quas actiones non trahitur ad cōitatem. Plùs dicit, ꝙ in legibus exorbitantibus ēt non potest per identitatem rationis fieri extensio ad alias personas:vt probatur ꝑm eum c.quæ à iure cōi exorbitant.de reg.iur. lib.6.& in Cle.dudū.de sepulturis.& in l.fi.C.de matr interdicto.
96 Ego verò dico,ꝙ in † his omnibus malè loquit Imola:& primò,dum dicit,non posse fieri extensionem legis corrigentis,ꝓcurrente parificatione,de qua suprà , malè dicit per rationē,quę suprà dicta est; quia illa est interpretatio passiua, quæ habet locū etiam in legibus correctoriis,vt vidistis in d.§.11.

Item si sunt varietates, & etiam est concertatio opinionum, an per solā idētitatē rōnis expressæ in specie possit fieri extēsio, de quibus opinionibus plenè per glossam , & Doctores in d.au-
97 then.quas actiones.ergo † non erit dubium,ꝙ saltem concurrēte alia ratione persuasiua cum idētitate rationis poterit fieri extensio.Quinimmò(vt statim videbitis)etiam teneo,ꝑ solā identitatem rationis posse fieri:vt dixi in d.§.1.suprà eod.
98 Non obstat d.l.finalis,per quam mouetur † Imola:quia dico, ꝙ non est expeditum,an dicta lex sit correctiua,vel non, in cōitate,per auth.quas actiones.& multi tenent, ꝙ sic:in quorum numero sunt Placentinus,Petrus, & Cynus ibidem.Et ista est veri-

tas,vt

tas,vt dicam: licèt Citramontani cōiter teneant cōtrarium. Sed tunc Bal.in l.de quibus.ff.de legibus. respōdebat ad illam legem finalem.ꝙ ibi inter Ecclesiam,& communitatem non est identitas rationis,sed similitudo:vt dixi suprà eod.§.1.

Sed,Domini,ista opinio Baldi non est apud me tuta ; quia ra-
99 tio,quæ exprimitur in † corpore , vnde sumitur illa authentica, quas actiones . videlicet in authentico,hæc constitutio innouat ibi:sed eorum identitas est eadem in communitate . Et ita limitat in communitate,vt in ecclesia.

Sed,si cessante illa ratione,vellemus solùm propter parifica-
100 tionem,quæ fit in d.l.fin.facere extensionē præmissam,† fateor, ꝙ illud fieret non per identitatem,sed per similitudinem rationis.Vnde dico(& nota,quia quotidianum)& dubito in dicta authentica,quas actiones,ꝙ opinio Placentini , & Petri ibi est ipsa veritas.Moueor tribus fortissimis medijs.
101 Primò,propter † identitatem illius rationis in corpore, vnde sumitur,iunctis his,quæ dixi in §. primo. suprà eodem. dum tractaui de virtute legis.
102 Secundò moueor † propter parificationem , quæ fit de communitate ad Ecclesiam in d.l. fin. in ista materia specialiter iungendo ea,quæ dicam in §.11.
103 Et tertiò,† quia ita extendendo dictam authenticam, magis reducimur ad terminos præscriptionis currentis de iure cōmuni,vt declaraui suprà eod.§.in versi.& 4.
104 Dico etiam,† ꝙ malè dicit Imola, inquantū vult leges exorbitantes non extendi per identitatem rationis ad alias personas, nisi esset persona,quæ ſm latam significationem posset comprehendi sub expressa l.Senatusconsulto.ff.de ritu nuptiarum.quia dico Imolam dixisse contra textum in l.libertum.2.§.j.ff.de ritu
105 nuptiarum . Nam ibi Senatusconsultum † quoddam posuit ius exorbitans loquitur de tutore,& eius filijs:& nemini dubium,ꝙ appellatione filiorum sub lata significatione non comprehenduntur extranei hæredes : & quia ratio expressa in Senatusc. ita militabat in extraneis,sicut in filiis,illa constitutio exorbitans ꝑ identitatē rationis trahitur ad extraneos hæredes . Et sic per istā rationem identitatis fundat se ille tex.quē notabis.Nec obstant iura Imolæ,quia ibi non erat identitas rationis.
106 Venio nunc ad secundum membrum principale,† quādo sola adest identitas rationis sine alia ratione persuasiua , extensiua rationis,quo casu Bar.vbi suprà, tenuit non posse in correctiuis fieri extensionem identitatis.Firmauit Imola ibi: & idem tenuerunt Pylæus, & Ioannes in auth. quas actiones.Idem tenuerunt Martinus Silimanus,Iacobus Butrigarius,& cōiter Doctores,vt refert Salic.in d.auth. quas actiones. C. de sacrosanctis Ecclesiis.
107 Idem secundùm Doctores tenuit glo. ibi.Sed ego dico,ꝙ † illa glo.non clarè hoc decidit,quinimmò potiùs sonat in contrariū. Nam quærit,quid iuris in ciuitate: & subiicit , respondeo nō idē ſm Pylæum, & Ioannem. Et demum subiicit ſm Placentinum esse idem:quia est eadē ratio.Et in hoc allegat iura, & nihil aliud dicit:ergo in hac vltima opinione videtur residere.Et dico bre-
108 uiter,ꝙ ista est veritas,quicquid dicant præfati Doctores · † quia per identitatem rationis potest lex quātuncunq; correctiua ampliari.Et hoc probo ratione, auctoritate, & exēplo. Ratione,qa
109 (vt dixi supra eod.§.1.)amplificatio quæ fit per † identitatem rationis,non dicitur extensio,sed dicuntur omnes casus , quos ratio amplectitur,decidi instar generis comprehendentis suas species.Ad quod vide glossas,& auctoritates,quas adduxi in d.§.j.Si sic est,ergo ista non est interpretatio extensiua , sed declaratiua,
110 † quæ interpretatio declaratiua in legibus quantuncunq; corrigentibus,& statutis habet locum , ſm Bart. & Doctores in l. oēs populi.ff.de iustitia,& iure.& dixi in Tractatu statutorum.in tit. de declaratoria expositione, & verborum interpretatione. Probo etiam hoc auctoritatibus maximis (licèt Salicetus referat cōmunem sententiam in contrarium) quia dico,ꝙ immò extēsio, seu amplificatio,de qua suprà fieri possit:firmauerunt Petrus , & Cynus in d.auth.quas actiones.& Dynus in c.fin.de reg. iur. li.6.
111 dum vult,† ꝙ addere ex mente,non sit extēdere.Et idem firmauit gloss.in c.si postquam.de electione.lib.6.& in c.1. de temporibus ordinandorum.eo.lib.Idem firmauit Albe.post Iacobum de Aretio in vol.statutorum.in 1.qōne.Et adde etiam alias glossas,& alia iura,quæ,& quas adduxi in d.§.1.Et in summa, dico esse casum in l.libertum.la 2.§.j.de ritu nuptiarum.ibi: extraneum
112 sententia apprehendi.Nota bene verbū, apprehēdi:& sic † vult ille tex.ꝙ ratio , de qua ibi:quæ militabat in casu nō expresso, sicut in casu expresso,est illa,quę illum casum apprehendit.

Nos ergo nō dicimus extēdere, sed potiùs declarare. Et licèt ille textus loquatur in materia exorbitanti, non autem correcti-
113 ua:† tamen ratio, quæ ibi exprimitur , est indifferens tam ad leges correctiuas,q̄ exorbitantes.Et est expressum in l.nominis,& rei.§.verbum.ff.de rerum,& verborum significatione.declarando,vt dixi in d.§.1.

Tertiò reliquum est , vt istud probemus & exēplo . Exemplū
114 habes euidens:quia certissimi iuris est,† ꝙ vi regulę antiquæ lex quantuncunq; correctiua potest extendi , vt per Bart. in d.l. oēs populi.& habetur in l.si quis seruo persuaserit.ꝑ glossam, & Doctores.C.de furtis.& dicam infra,in §. 11. Et hoc est illa ratione: quia ista interpretatio non est actiua,sed passiua:quia ratio est illa,quæ se extendit ad casum, quem amplectitur . Quis ergo inficiabitur hanc interpretationem esse fiendam in legibus correctiuis? & præsertim quia procedit argumentum à fortiori : quia
115 si toleratur interpretatio † passiua, quæ fit vi regulæ antiquæ, & sic virtute dispositionis extrinsecę à lege:multò fortiùs tolerabi-
116 tur ista,quæ fit vi rationis expressæ in lege , q̄ est † anima intrin-
117 seca legis,ita qđ ex ea procedit,dicatur immediatè ex † lege procedere.d.§.verbum.Et hoc præsertim quando est ratio expressa, & specifica,quæ directò amplectitur casum , de quo quæritur : vt habes per exemplum in l.libertum.la 2.§.j.de ritu nuptiarum.Et sic habetis hunc §. expeditum , qui erit vobis magna instructio ad interpretationem statutorum.

ARGVMENTVM.

Exorbitantium ,& priuilegiorum interpretamentum : & an illa extendi,& hæc transmitti possint.

SVMMARIVM.

1 *Exorbitantia qui accipienda.*
2 *Exorbitantia ratione eadem non extendi quatenus verū sit:hoc tamen tēperat.nu.3.4.5.6.*
7 *Exorbitans limitabilis quando,an non,extendi possit.*
8 Lex *prima.de iuris,& facti ignorantia.* C.*ad quos milites nō extendēda.*
9 *Exorbitantia quibus casibus extendibilia. & nume.* 10. *&* 11. *Declarat nume.*18.
12 *Interpretatio quando cesset.*
13 *Menti stari:& cur.nu.*14.*Nec moliendi odij causa deseri.nu.*15.
16 L.*si constante.in prin.soluto matrim.explicari.*
17 C*anon Marchion.declaratus.*
19 *Ratio tacita an expressè vim habeat.*
20 R*ationem expressam ne oporteat. & nume.* 21. *idq; veriùs est nume.* 22. *Restringe.num.*23.
24 *Beneficij,& priuilegij discrimen.*
25 *Beneficium qui interpretetur.nu.*26.
27 *Beneficia quando latè , latissimè , vel largè interpretanda. nume.* 28.29.30.33.*&* 34.
31 I*ustissima causa.&* 32.
35 *Priuilegia an transmissibilia.&* 36.
37 *Principum priuilegia transmitti.*
38 *Officium quando,an non transmittatur.*
39 P*riuilegia personæ,& ob causam transmitti.& nume.* 40.*&* 44. L*imitat num.*41.42.43.*&* 45.
46 *Dilatoria priuilegium intransmissibile.*

1 SEXTO videndum est de interpretatione legum exorbitantium.Et hic facias regulam,† ꝙ verba talium legum nō debent amplificari,sed restringi,& intelligi in suo ꝓprio significato , & in suis propriis terminis.Ista regula probatur in l. si verò.§.de viro.ff. sol.matri.ſm communem intellectum.Licèt ego aliter intellexerim illum textum,dic,vt ibi dixi.Probatur etiam in regula,quæ à iure . cum ibi notatis . de reg. iur.& in Clemen.dudum.de sepulturis.& in l.fi.C.de matr.interdicto.& in l.quod verò contra.ff.de legibus. & in l.quicquid adstringendæ.cum ibi notatis.ff.de verb.oblig.

Et hæc regula intantum est firma,ſm Imolam in d. §.de viro.
2 † vt etiam per identitatem rationis non possit fieri extensio legum exorbitantium ad alias personas: licèt sic ad alios casus inter easdem personas. Mouetur per dictam regulam , quæ à iure. & per illam Clementinam,dudum.& per dictam l.finalē.Quod tamen fallit secundùm Imolam in quatuor casibus.
3 Primò,† quando vellemus extendere per identitatem rationis ad aliam personam , quæ ſm latam significationē posset cōprehendi sub expressa:vt est casus notabilis in l.Senatusc.de ritu nuptiarum.& in l.filium habeo.ff.ad Macedonianum.iuncta l.liberorum.§.sed & Papirius.ff.de rerum,& verb.sign. & quod notat Cynus in l.j.C.quæ sit longa consuetudo. & per glo. & Bart. in l.miles.§.sexaginta.in prin.ff.de re militari.
4 Et idem secundò , † si vellemus extendere ad aliam personā , quæ ſm iuris interpretationem reputaretur eadem cum expressa,ſm Imolam,vbi supra allegaui l.libertum.§.j.ff.de ritu nuptia.

Sed attēde,quia dico, ꝙ ille tex.non se fundat super ista ratione,sed solùm super identitate rōnis : & ideo est bene notandus.
5 † Item fallit & tertiò , si vellemus extēdere ad aliam personam, quæ cōiter in omni materia , vel saltē in materia, de qua agitur, esset æquiparata à iure personæ expressæ,ſm Imolam.Allegat c. si postquam.§.j.& §.fi.cum ibi notatis.de electione.lib.6.
6 Item fallit & quartò, quando sumus † in fauorabilibus,quib: iura fauent: vt probatur in l.illud. iuncta gl.in verbo , alia causa. C.de sacrosanctis Ecclesijs.& in l.fi.eodem titu. coniuncta gl. in verbo captiuorum.& in l.si constāte.in princip.coniuncta gl.& in l.2.

in l.2.§.ꝙ si in patris.cum sua glo.in verbo,sui iuris ff. sol. matri. & in l.miles.in princ.cum sua gl.ff.de re iudi. & per Bartolum in l.proximè.in fine.ff.de his,quæ in testamento delentur.& in l.cũ de in rem verso.in j.col.ff.de vsuris.& per glossam in §. item mista.institut.de actionib.& per id,quod habetur in l.3. C.quando ex facto tutorum.& per glossam singularem in l.2. C.de curatore furiosorum. Et hanc vltimā fallentiam limitat Imola procedere in materia † habente multas fallentias:quia propter multitudinem fallentiarum censetur de facili extensibilis, ex quo materia est fauorabilis. Secus in materia habente paucissimas fallētias,& sic non de facili extensibilis, per notata per Bartolum , & Doctores in l.j.C.de iuris,& facti ignorantia.† vbi dicunt,ꝙ priuilegium concessum per illam legem militi seculari,non trahitur ad militem cęlestis militiæ.Ratio;quia illud priuilegium , ꝙ possit opponi exceptio impugnans sententiam,postquam transiuit in rē iudicatam, paucissimas similes exceptiones habet : vt patet ex notatis in d.l.j. Sed, Domini,ista ratio mihi videtur mihi friuola.Vnde tu meliùs dic circa istud vltimum, vt dixi in d.l. miles.in princip.in fin.apparatus.

Circa verò illum passum, † an leges exorbitantes possint recipere extensionem,seu amplificationem,dico breuiter, ꝙ in casibus,quibus dixi in §.præcedenti, leges corrigentes posse amplificari,multò fortiùs idem dicemus in legibus exorbitātibus,quę faciliùs recipiunt extensionem,eo quia per hoc nõ fit correctio, sed potiùs distinctio,& declaratio: & ius faciliùs distinguit̃ , q̃ in totũ tollatur.Ita Bart.in repet.legis,si constante.ff.sol.matr.

Et ideo,cùm in §.præcedēti probauerim ratione, auctoritate, & exemplo,leges corrigentes posse extēdi per identitatē † rationis,etiā ad alias personas,dummodo illa ratio sit expressa , & directò respiciat illas alias personas : multò fortiùs idem dicemus in legibus exorbitantibus,nisi aliàs vltra exorbitantiam cõtinerent odium fortè per ea,quæ dicam in §.sequenti.

Et sic licèt Imola faciat regulam negatiuam,ꝙ ad alias personas non potest fieri extensio per identitatem rationis,nisi in casibus præmissis. Ego facio † regulam contrariam , ꝙ immò possint per identitatem rationis extendi,per rationes, auctoritates, & exempla posita in §.pręcedenti.Et si circa leges correctiuas,à fortiori ratione circa præmissa.Et vltra dicta in d.§. præcedenti, hoc etiam comprobo ratione , auctoritate, & exẽplo. Ratione; quia certum est,ꝙ nõ possumus recedere à verbis , seu ipsorum proprietate, propter aliquem fauorem : † quia ex quo cõstat de significatione vocabuli,non est locus interpretationi.l. ille , aut ille.§.j.ff.de lega.3.intantum,vt etiam in pęnis non liceat impropriare verba pro mitigando pęnam: vt voluit Bar.in l.stipulatio ista,habere licere.§.eum,qui ita.ff.de verb.obligationibus & habes glossam notabilem in Proęmio Digestorum,in § pe.in verbo,denarum.Et declara,vt dixi in l.si quis testamento.ff. de leg. j.& adde etiam quod dicam statim circa leges priuilegiales.

† Si ergo nullatenus licitum est recedere à verbis,vbi de eorũ significatione constat,multò minùs licebit recedere à mēte, de qua constat:quę mens,vt iam pluries dixi,excerpitur ex rõne.

Et probo consequentiam,quia ista † mens,seu ratio legis est potentior q̃ verba:quia non intentio verbis , sed verba intentioni debent deseruire.c.in his.extrà de verb.signific.& de verbis non curamus,vbi ius,vel ratio naturalis,vel mens,de qua constat,aliter sonant:vt dixi in Tractatu statutorum. in tit.de statutis fęminas excludentibus.§.nunc videndum.versiculo quæro vlteriùs, est statutum.

Si ergo à verbis,de quorum significatione constat , † non receditur,etiam pro mitigando odiũ,vt patet ex præmissis,multò minus à mente recedemus pro mitigādo exorbitantiā, & odiũ.

Probo ẽt auctoritate nedum probabili,sed ẽt necessaria. Auctoritate probabili probo per glossam,& Bart.in l.si constāte. in princip.ff. solu.matr. vbi illa constitutio † exorbitans ampliatur ad aliam personam non expressam, propter solam identitatem rationis:super qua dicta glossa,& Bart.faciunt fundamentũ, nõ aũt cõsiderant ꝙ illa materia sit fauorabilis , prout dicit Imola.

Probo etiam auctoritate necessaria Iurisconsulti in l. libertũ. §.1.ff.de ritu nuptiarum.deducendo prout dixi in §.præcedenti, circa leges correctiuas.

Probo postremò exemplo diuinæ scripturæ , in qua non tantùm considerantur verba , quantùm ratio, seu mens. Hinc dicit tex.notandus in c.Marchyon.1. q.j. vbi dicit tex. Non enim † in verbis scripturarum Euangelium dignoscitur esse , sed in sensu, non in superficie verborum,sed in medulla, n inõ foliis sermonũ,sed in radice rationis.Sed attende,quia hæc procedunt,† vbi ratio est expressa in lege:quo casu habet mirabiles virtutes,de q̃bus vidistis in discursu huius Tractatus,& maximè in §.j.

Sed quid si non est expressa,non tamen potest deprehēdi nisi vnica ratio,an habebitur † pro expressa quò ad præmissas virtutes.Et potes exemplificare in statuto excludente filias dotatas à successione,existentibus masculis,vbi non potest colligi alia rõ, q̃ vt bona ꝑseruent̃ in agnatione:an ergo habebit̃ pro expressa?

Super hoc reperio varietatem opinionum . Nam Albericus post Iacobum de Aretio in Tractatu statutorum in quæstione prima,tenet,† ꝙ oporteat rationem esse expressam. Idem videtur velle Barto.in l.liberorum.ff.de verb.signi.ibi:his præmissis,&c. in apparatu suo in fine illius versiculi.Ad quod ego allego glossam ad hoc notabilem in l.nõ dubium.in verbo, amplexus.ibi: tu dic,&c. C. de legibus.Sed in contrarium, † ꝙ immò sufficiat constare de mente,seu ratione,&c.si non sit expressa, per auctoritatem Dyni in c.fin.de reg.iur.lib.6.& etiam Bal.& Sali.in l.maximum vitium. C. de liberis præteritis.& idem tenet Ioan. Andreæs in Additionibus ad Speculatorem in tit.de successionibus ab intestato.in rubr. Et pro hac parte adduco bonam glo. in l.quamuis.C.de fideicommissis.

Sed pro concordia ego dicerem sic:quia aut sumus in materia correctiua:& tunc dico, ꝙ ratio,ex qua debet fieri extensio, † debet esse expressa,cũ per subauditiones, & tacitos intellectus non inducatur legum correctio:vt est glossa singularis in c.cupientes.§.ꝙ si per viginti.de electione.lib.6.& tunc procedat prima opinio.Aut sumus in materia exorbitanti: & tunc quia per ampliationem,quæ fit in ea ex mente legis,non dicit induci correctio,sed potius distinctio:vt vult Bart.in d.l.si constante.ff.solu.matr.& faciliùs lex distinguitur,q̃ in totum tollatur: vt ibidē per Bart. Consequenter † sufficiet de hac mente constare, licèt non sit expressa,saltem quò ad extendendũ ad alios casus,& nõ fortè ad alias personas,nisi in casibus quatuor, quos suprà dixi. Et ita procedat secunda opinio suprà relata.

Et quia in exordio huius Tractatus pollicitus sum tractare in hoc §.de legibus priuatis,hoc est,de priuilegialibus,quæ magnā vicinitatem habent cum exorbitantibus:ideo tempestiuum est videre,qualem interpretationem patiatur. Et pro intelligentia scias,ꝙ regula est,† ꝙ beneficia sunt latissimè interpretanda.l.pe. ff.de constitutionibus Principum; sed priuilegia sunt strictè interpretanda,vt notatur in c.fin.de verb.signifi.in 6.& in c.si Papa.de priuilegiis.eod.lib.

Et dicitur beneficium id, † quod solum concedentem lædit: ideo contra eum est latissimè interpretandum,ſm dominos Rotarios in conclusione, quæ est mihi centesimadecimaquinta.& hoc et si sit contra ius.c.quia circa.& ibi glossa, Innocētius,Ioānes Andreas, & Panormitanus circa de priuilegiis. Quod nota pro limitatione capituli primi,& secundi.de filiis presbyterorũ. lib 6.Secus si tangant † præiudicium tertij,& sint contra ius cõe: quo casu propriè dicitur priuilegium,quod est strictissimè intelligendum:de quo per Legistas in d.l.fina.& Panormitanus in c. cùm ex iniuncto.extra de hæreticis.

†Circa ꝙ tamen attende diligenter, quia si verba patiuntur, ẽt priuilegia sunt latissimè interpretanda.c. olim. extra de verb. sig.ſm vltimum intellectũ gl. quod est notandũ ſm Panor. ibi.

Ad quod addo etiam c.ad audientiam. extra de decimis.Sed in contrarium videtur casus cum sua gl.in c.dilecti. eod. titu. de decimis.vbi verba priuilegii improprijatur, vt non includat prædia conducta , ne tertio præiudicetur & sic à verbis receditur,ꝓ restringendo priuilegium.Et facit etiam c.fin.de verb.sig.li.6.Et facit etiam optimè c.cùm dilectus.extra de consuetudine.

Dico etiam † ꝙ si priuilegium non esset contra ius , sed cõtra consuetudinem,vel statutum loci, tūc debet latissimè interpretari,sicut beneficium Principis.d.c olim.ſm alium intellectum,ꝙ fuit Ioannis Andreæ,qui ibi allegat ad hoc glossam in c.j.extra de clericis non residentibus. Et hoc voluerunt etiam Abbas, & Panormitanus in c.cùm tibi. extra de verborum significatione.

† Et idem dico,si Princeps concederet alicui, quod aliàs sibi cõpeteret iure cõi , si fortè amiserat præscriptione , vel priuilegio, aut aliter : quia etiam tunc fieret larga interpretatio, ſm Panormitanum in c.ex parte.extra de decimis,primitiis,& oblationib. Idem dico vbicunq; priuilegium est cõcessum ex honestissima causa in superlatiuo:vt in capitulo,tua nobis.de verb.signifi. Nā tunc tanquam fauorabile , debet ampliari ſm Panormitanum ibi.Si verò de tali honestissima causa euidēter non apparet, tūc † si priuilegiū fundatur super æquitate naturali , & est inclusum in corpore iuris,dico,ꝙ pōt largè interpretari.Hinc videmus,ꝙ tunc transit ad hæredes.l.non solum. ff. de in integrum restitutione.Et hoc probo ratione: † quia omne fundamentum super naturali æquitate,dicitur continere causam honestissimam, seu iustissimā.Probo,quia ꝙ subueniatur ope restitutionis iusto impedimento,vel minori, prouenit ex naturali æquitate. Casus est in l.scire oportet.§.sufficit.ff.de excusationibus tutorum.& in l. j.ff.de minoribus.& tex.in l.j.in princip.& in l.necnon. ff.ex quibus causis maiores.Appellant † hanc causam iustissimam : ergo nimirum,si istud priuilegium interpretamur largè, vt trāseat ad hæredes,d.l.non solùm . quia est concessum ex naturali æquitate, & consequenter est latè interpretandum , per dictum c.tua nobis. ſm intellectũ Panormitani.Et aduerte; quia illa lex,non solùm etiam loquitur de iusto impedimento, nedum de minore.Eodē modo dico,ꝙ si priuilegium non † contineret magnum præiudicium,tunc etiam posset latè interpretari , vt d.c.tua nobis.ſm alium intellectum,qui fuit Ioannis Andreæ.

† Concludo ergo,ꝙ vbicunq; videbis priuilegium fuisse concessum ex causa iustissima,aut honestissima,seu ex naturali ęquitate,quæ talem causam dicitur continere, iuxta prædicta, aut qñ continet modicum præiudicium,tunc poteris largè interpretari talia priuilegia,per dictũ c.tua nobis.& per coniunctionem dictorum iurium , vbi verificatur eleganter intellectus Panormitani ad intellectum dicti capituli. Et præmissa nota pro singulari limitatione ad id,quod dicimus, priuilegia esse stricti iuris , & strictissimè interpretanda.

Extra autem casus præmissos procedit regula suprà dicta , ꝙ strictè sint priuilegia intelligenda.

† Sed hic quæro de pulchra quæstione, an adeò sint strictè intelligenda,vt non transeant ad hęredes:quod nihil est aliud quęrere, q̃ vtrum priuilegium concessum personæ in dubio censeat personale potiùs,q̃ reale . Et ꝙ in dubio censeatur personale ita, vt non egrediatur personam,sensit gl.in l.maritũ.seu in l. sequēti.quæ est continuatiua.ff.solu.matr.& clariùs hoc voluit gl. in l. Neratius.ff.de reg.iur.& in c.cùm venissent.extrà de institution.

Sed ego reperio † glossam in contrarium , ꝙ immò in dubio priuilegium sit reale,in l.forma.§. quanquàm. ff. de censibus.Et super hoc reperio varios varia dixisse , & singuli Doctores faciunt diuersas distinctiones, & omnes comperio in aliquo defectuosos.Vnde pro plena doctrina ego facio tria membra principalia. Aut enim loquimur de beneficio Principis,aut de cõmissione officii,aut de priuilegio Principis.

† Primo casu dico, ꝙ beneficium Principis in dubio trāsit ad hæredes.,Ita reperio determinasse Imolam in d.l.maritum. qui mouetur per legem pen. ff.de constitutionibus Principum. per quam legem idem reperio determinasse Speculatorem in titulo de instrumentorum æditione.§ nunc autem. versi.item quod fuit.& Bart.in l.pen.ff.de seruitute legata. Et sic volunt dicere ꝑfati Doctores,ꝙ ex quo talia beneficia latissimè interpretantur, consequenter debent latè interpretari,vt transeant ad hæredes. Quam rationem nota pro his,quæ infra dicam. Illud tamen verum credo,nisi essent concessa per verba relatiua ad factum magis,q̃ ad ius,per textum in l. ad Iulianum. §. si quis quis alicui. cũ his,quæ ibi dixi.ff.de leg.j.& exemplifica,vt ibi dixi, & vt per Bartolũ in l.pen.ff.de seruitute legata. Et adde ad hoc §. sed cùm factum.institut.de stipulatione seruorum. † In secundo casu, quādo tractamus de commissione officii , dic, ꝙ in dubio censetur commissio personalis. l.cuius.ff.de curatoribus furiosorũ.l.antepenul.ff.de tutelis.Et ita reperio determinasse Baldum,& Angelum in d.l.maritum.Quod intellige verum, nisi officiũ esset cõmissum alicui sub nomine dignitatis. c. quoniā Abbas. cum ibi notatis,extrà de officio delegati.l.more.& l.& quia.cum ibi notatis.ff.de iurisdictione omnium Iudicum.

Circa tertium,cùm quæritur,an priuilegium transeat ad hæredes,& censeatur reale,est materia nostra,in qua facio quatuor casus:quia aut datur priuilegium personæ propter personā : & tūc non † egreditur personam, propter quam cōceditur priuilegiũ, vt in casu dictæ legis,maritum. quo priuilegium transit ad filios eiusdem matrimonij:quia,secundùm Bartolum ibi , illud priuilegium datur marito propter liberos:quia datur propter matrimonium,cui deferimus propter liberos.l.j. ff.solu. matri. Et hoc etiam vult ibi Bald.per l.assiduis.§.exceptis.C.qui potiores in pignore habeantur.

Et ideo malè inferunt ſm Bartolum ibi,qui dicunt,ꝙ quemadmodum illud priuilegium transit ad filios, ita sit in quocunq; alio priuilegio, quod non est verum:quia in alijs cessat ratio pręmissa.† Aut,& secundò,dat priuilegiũ personę propter causam: & tunc,si illa causa adhæret personæ, non egreditur personam. l.3.§.si quid minori.ff.de minoribus. Si autem non cohæret personæ,quia solùm attenditur interesse rei † familiaris,trāsit ad hęredes,ſm Baldum,vbi suprà,per l.non solùm. ff.de in integrum restitutione . Et sic nota rationem ad illam legem. Et sic ista fuit consideratio Dyni,vt refert Ioānes Fabri in l.hæredes.C. ad Velleianum.Et Baldus in d.l.non solùm.se remittit ad Dynum . Nā ibi persona nõ est cā ꝓxima priuilegij , sed cā proxima est lęsio.

Sed idem Faber vbi suprà post Petrum,& Doctores, & etiam Salicetum reprehendunt hanc considerationem. Dic,vt ibi per eos,dicentes insuper ꝙ alia ratione in d.l.non solùm. transit priuilegium ad hæredes, videlicet, quia fuit cõcessum priuilegium ex naturali æquitate.De quo dic vt suprà dixi.

† Aut,& tertiò,datur priuilegium rei,seu causæ : & tunc transit ad omnes,ad quos transit ipsa res , seu causa. l. in omnibus.ff. de reg.iur.l.ætatem.ff.de censibus l.si aquæductus. ff. de contrahenda emptione.ideo beneficium concessum Ecclesiæ , vel dignitati,censetur reale.c.cùm venissent.de re iudic. in 6. Idem in priuilegio concesso ciuitati.l.forma.§.quanquàm. ff. de censib.

Aut,& quartò, priuilegium est concessum simpliciter personæ,& sumus in dubio,an sit reale, vel ꝑsonale : quo casu vidistis suprà glossas contrarias.

Ego autem dicerem , ꝙ in casibus , quibus suprà dixi priuilegia esse latissimè † interpretanda,vt quando sunt concessa ex cā iustissima,aut honestissima,seu ex naturali æquitate , quæ talem causam dicitur cõtinere : tunc dico,ꝙ transit ad hæredes,per dictam l.nõ solùm.Et quia,vt suprà vidistis, nulla alia ratione Doctores volunt beneficia transire ad hæredes , nisi ꝙ latissimè interpretantur.Sed ista ratio in casibus præmissis militat in priuilegijs:ergo &c.Et eadem ratione idem dico,quando priuilegium non est contra ius commune,sed contra ius municipale,vel cõsuetudinarium,vel contra ius, quod erat præscriptum, vel contra aliud priuilegium concessum alteri,per ea, quæ suprà dixi.

† Extra autem casus præmissos dic,ꝙ si priuilegium continet concessionem aliquam,non transit ad hæredes,nisi quatenus facta est extensio,viuo eo,cui concessum est: vt in simili dicimus de vsufructu,qui non transit ad hęredes,nisi quatenus fuit perceptus per vsufructuarium.l.defuncta.ff.de vsufructu.titu.gñali.Et sic intelligitur lex j.§.permittit̃.ff.de aqua quotidiana , & ęstiua.

† Si verò priuilegium non contineret concessionem , sed exceptionem,seu defensionem:tunc dicit Bar.in d.l.maritum.ꝙ si continet exceptionem peremptoriam, transit ad hæredes , postquam cępit competere defuncto. Allegat legem tertiā. §. quod autem.ff.quod quisq; iuris in aliũ statuerit,vel statui fecerit, ipse eodem iure vtatur.Et ita ſm eum habes rationem ad legem, hęredes.C.ad Velleianum.& etiam ad dictam legem , non solùm. Sed tu ad illam legem dic,vt suprà dixi.

Si verò priuilegium continet exceptionem dilatoriam, tunc priuilegium † non transit ad hæredes, ſm Bartolum , vbi suprà. Et iste est casus dictæ legis , maritum. ꝙ illa exceptio, ne conueniatur quis vltrà,quàm facere possit,nõ est peremptoria, sed dilatoria,quousque perueniat ad pinguiorem fortunam:vt habetur in l.ex diuerso.ff.solu.matrimo.

ARGVMENTVM.

Constitutiones etiam pęnales quatenus extendendæ odium, fauoremque contineant.

SVMMARIVM.

1 *Constitutionem pęnalem , nisi certis casibus , extendi non posse . & nume.2.3.& 4.*
5 *Constitutionem pęnalem extendi veriùs est.*
6 *Constitutio pęnalis quando in odium concepta.& nu.7.*
8 *Senatusconsultum Macedonianum cur odiosum.*
9 *Fauor quando ob pęnam in odium abeat.*
10 *Pęnalia quando fauorabilia.& nu.11.& 12.*
13 *Actio,quod metus causa.cur fauorabilis.*
14 *Pęnalia correctoria an extendantur.*
15 *Mandantem homicidarum statuto teneri.*
16 *Bartoli reprehensio.*
17 *Iuri communi repugnans odiosum.*
18 *Pęnalia non extendi veriùs est . & cur.nume. 19. quo modo intelligendum.nume.21.*
20 *Correctoria non extendi qui accipiendum.*
22 *Capitulum primum.de locato.quatenus extensum.*
23 *Actus destructionem pęnam non dici.*
Explicans restringit.nu.24.

SEPTIMO in ordine videndum est, qualis interpretatio sit fienda in constitutionibus pęnalib. Super quo Imola in l.si verò. §.de viro.ff. soluto matrimonio.multum sermonis effudit.

† Sed conclusio eius est , ꝙ si cõstitutio sit merè pęnalis,etiam respectu recipientis,non potest fieri extensio,etiam ex identitate rationis,ad casum , qui non sit omnino similis,vel ad alias personas.l.fin.C.de interdicto matrimonio.ſm vnum intellectum, quem tangit ibi Iacobus de Beluisio.† Fallit primò in casu,quo non facta extensione,dispositio expressa posset esse de facili delusoria,per textum cum glo.in c. quanquàm. de vsuris. in 6. vbi illa constitutio loquens de testõ vsurarum manifestarum extēditur ad donationē causa mortis. & codicillos , quia aliàs de facili posset illa constitutio fraudari donando,vel codicillando.

Item fallit,† quando fieret extensio ad casum in eadem materia,æquiparatum expresso, per ea, quæ habentur in c.si postquā. §.j.& fina.de electione.in 6.

Item fallit , † qñ casus non expressus potest sub lata significatione comprehendi,per l.libertum.la 2.§.j.ff.de ritu nuptiarum. iuncta l.j. C. de interdicto matrimonio.Iste est effectus verborũ Imolæ,licèt longè prolixius incedat.

Ego tamen in hac materia puto latiùs esse exordiendũ: & dico sic, ꝙ aut constitutio pęnalis est fauorabilis , licèt pęnalis : & † tunc non dubites, ꝙ ex idētitate rationis expressæ poterit fieri extensio tā ad alias personas,q̃ ad alios casus, quos ratio directò amplectitur:quia ex quo,non obstante pęnalitate , est fauorabilis,per ꝯñs debet hr̃e effectum constitutionis fauorabilis:qa frustratoriũ esset hr̃e nomen sine effectu, ꝯ legē primā, de tutelis.

Sed nunc pulchrum est videre,qñ cõstitutio pęnalis possit dici fauorabilis,& qñ non. Super quo ita † distinguerem, quia aut constitu-

constitutio pęnalis est contra ius cõe:& tunc (quia duplex odiũ ↄtinet, videlicet, pęnalitatis,& correctionis.c.j.in fi.de filijs presbyterorũ in 6.) dico indistinctè talem constitutionẽ esse odiosam, quamuis fuisset inducta fauore publico. Iste est casus notabilis in c.statutum.de electione.in 6.qui text.declarat c. licet canon.eod. titu. non esse tanquam pęnale extendendum, sed potiùs restringendum, quod c.corrigit.c. cùm in cunctis. eod.titu. in antiquis.vt nõ sit necessaria monitio, put antè erat, & hoc in fauorẽ gregis cõmissi,& sic fauore publico, vt ibi exprimit text.

† Si verò constitutio pęnalis non est correctiua, tũc subdistingue, quia aut ratio legis pęnalis dirigitur in personam eius, cuius occasione,& odio est promulgata, puta, quia dicit, quoniam plerosq; comperimus minorum facultatibus insidiãtes: idcirco statuimus sub pęna decem &c. vt nemo decęterò audeat cum minoribus contrahere sine tali solennitate: & tunc dico talem cõstitutionem: quamuis in consequentiam respiciat fauorem, esse odiosam, sicut in Macedoniano dicimus,† cuius verba referuntur ad mutuantes filijsfamiliàs.ff.ad Macedonianum.l. j. & tamẽ dicitur constitutio odiosa, licèt in sui consequentiam tendat ad fauorem filiorum, quibus dat exceptionẽ Macedoniani. Et istis casibus potest bene dicere Bal.in l.illud.C.de sacrosanctis ecclesijs.vbi dicit, † ꝙ vbicunq; cõstitutio est fauorabilis, seu inducta fauore alicuius, si tamen sit adiecta pęna, respectu pęnæ dicitur odiosa.† Aut secundo loco ratio dirigitur in personam eius, cuius fauore fit, putà, quia dicit. Ne contingat in posterum minorũ facultates labi facilitate ætatis, statuimus, ne decęterò quisquã præsumat contrahere cum minoribus sine consensu duorũ propinquorum, sub pęna decem. Tunc dicam hanc cõstitutionem esse fauorabilem, licèt pęnalis sit. Hæc probantur optimè in l.q exceptionem.in princ.cum ibi notatis per Bartolum, & Doctores.ff.de conditione indebiti. Faciunt etiam notata per Bartolũ in l.si quis pro eo.ff.de fideiussoribus. Et hæc dixerim causa exẽpli declaratiui, quia (pur) in exemplis præmissis, posset etiam dici constitutio correctiua: & sic includeretur in primo membro.

† Aut verò,& tertiò casu, sumus in dubio: & tũc in dubio dico, ꝙ ipsa constitutio continet publicam vtilitatem & tũc iudicabo eam, (quamuis sit pęnalis) fauorabilem: & idem si contineat Ecclesiarum fauorem: argumẽto legis finalis. C. de sacrosanctis Ecclesijs. Et de hoc habes glossam mẽti tenendam in c. sciãt cũcti.de electione.in 6.& est etiam de mente glossæ,& ibi Bar.in l. quemadmodum.de agricolis,& censitis.lib.11.C.

Si verò constitutio pęnalis non contineret publicam vtilitatem, sed priuatam: adhuc † in dubio idem videtur dicendum, vt præsumamus Legislatorẽ potiùs principaliter voluisse fauere, q̃ nocere, quando ipsa constitutio continet fauorem alicuius. Et ꝓ hoc adduco notata per Bartolum, & Doctores in l.j. C. de his, quæ vi, metusve causa fiunt.† vbi dicunt actionem, quod metus causa, potiùs cẽsendam fauorabilem, q̃ odiosam, quamuis odiũ contineat quoad metum inferentem. Glossa tamẽ ibi tenet cõtrarium,& in d.l. qui exceptionem. Et præmissa tene bene mẽti pro declaratione multorum iurium, & ad materiam c.odia. de regulis iuris.in sexto.

Si verò constitutio pœnalis non est fauorabilis, † tunc si illi odiositati penæ concurrat correctio, & tendat extensio ad fauorem Reipublicæ, tunc adhuc Bart.in d.l.quemadmodum. videt velle, ꝙ possit fieri extensio, tanquam cõstitutio sit fauorabilis, vt ibi dicit glossa. Ex quo infert † notabiliter ad statuta, vt pęna statuti punientis facientes maleficium puniatur fieri faciens: cũ Reipublicæ intersit puniri malos, vt purgetur prouincia.l. congruit.ff.de officio præsidis.

Sed dico, ꝙ ratio sua,& decisio confundũtur † per textum in c. statutum. de electione in 6. deducendo prout supra dixi. Nec tantum ibi noto dictum, quantùm rationem: quia quoad hoc, quod dicit de Ecclesijs collegiatis, posset dari aliqua ratio differentiæ, secundùm ꝙ ibi notat Archidiaconus.

Sed ratio ibi est illa, quæ me mouet, dum dicit, ꝙ cùm sit principaliter pęnale, restringi conuenit: & ſm Bartolum tanquam fauorabile esset amplificandum. Nec obstat glossa in d.l.quemadmodum.quia lex non loquitur in l.pęnali,& correctiua: quia † tunc est duplex odium, nec tũc quouis modo potest dici talis lex fauorabilis propter correctionem dicti capituli primi. in fi. de filijs presbyterorum.in 6. Concludo ergo indistinctè talẽ cõstitutionem nullatenus † esse porrigendam vltra casum suum.

Et hoc determinat in simili Ioannes Fabri in §.sequens.insti. de actionibus.& est glossa in eodem titu.in §. item mista. quam ibi approbat Dynus,& sequitur Ioannes Fabri.

Sed tunc valde obstat, ꝙ dixi in Paragraphis præcedentibus, vbi dixi, ꝙ vbi est eadem ratio, non dicitur fieri extensio: ergo, cur non debemus interpretari ex identitate rationis, qualiscunque sit constitutio?

Solutio.† Possumus dicere, ꝙ ex quo est odiosa,& respectu pęnę,& respectu correctionis, non videtur esse de mente Legislatoris, ꝙ à verbis talis cõstitutionis recedatur. Et hoc casu potest bene dicere Bart.in l.oẽs populi, in versi.iuxta prędicta.& vbiq;. ff.de iustitia, & iure. vbi tenuit legem corrigentem nõ posse extendi † per identitatem rationis: quia illud põt esse verum, si cũ correctione concurrat penalitas, per dictum c.statutum.

Si verò lex penalis non est fauorabilis, nec correctiua, tũc dico in oĩbus,& per oĩa esse distinguendum, ſm ꝙ dixi in legibus exorbitantibus.in §.præcedenti.† Vbicunq; tamen dixi continere tionem penalem non esse extendendam, illud videtur verum quoad pęnam ipsam: cæterùm quoad principaliter statutũ omissa pęna vt posse fieri extensio per similia, per textum notabilem in argũ in l.mulcta.& in l.in testõ.ff.de conditionibus,& demonstrationibus. Et hoc vt esse de mente Ioan. Andreę in nouella in c.dispendia.de rescrip.lib.6.& in cap. odia. de reg.iur.in Mercurialibus. Et hoc vult etiam Cardinalis Florẽtinus in c.j.extra † de locationib.qui illam constitutionem extendit ad oĩa studia, sed non pęnã. Et idem dicit ibi Panor.in correctiuis. Ad quod vide glo.notabilem in Clem.j.de consanguinitate,& affinitate.

Vnum non omitto,† quod dicit Imo.in d.§.de viro. ꝙ annullatio actus nõ est propriè pęna, per capitulum fin. de electione. in 6.& allegat etiam Ioãnem Andræam in d.c.odia. Sed ego dico,† ꝙ illud est verum, qñ annullatur dispositio ex defectu solemnitatis, vel aliàs, nõ tñ ex delicto, vel culpa. Et ideo est casus dicti ca.fin. Si enim ex delicto, vel culpa, tunc talis annullatio dicitur pęnal. Senatus.cum gl. ff. de contrahẽ. empt. Et facit l.fin. C.de iure emphyteutic.

ARGVMENTVM.

Interpretari secundùm animam, & Rempublicam oportere, quando, quę priuatos respiciunt, extendenda: polysima quomodo accipi debeant.

SVMMARIVM.

1 *Animæ præstantia.*
2 *Animæ gratia interpretandum: idq; qua via liceat.nu.3.*
4 *Reipublicæ præficiendis obseruanda.& nu.5.*
6 *Constitutio quatenus secundùm Rempublicam extendenda.& nu.7.*
8 *Publica vtilitate ab apicibus iuris recedi.*
9 *Beneficium,& priuilegium in constitutionis interpretatu discedere.*
10 *Constituta in fauorem extendisi in odium, contra esse.nu. 11. an, vtroque concurrente extendatur.nu.12.*
13 *L.filium.ad Macedonianum, ob quid extensa.*
14 *Glossam in l.venia. C.de in ius vocando.explicari.*
15 *Statutum de filiis dotatis excludendis quale: odium sonare veriùs est num. 16.cur.nu.17.*
18 *Mixta quando restringenda.*
19 *Nepotes, filios dici.limitat.nu.20.cur.nu.21.& 22.*
23 *Odiosa principaliter, licèt subsequatur fauor, restringi,& cur.*
24 *Prohibitio vocationis vetitorum mixta: quando extendatur, an nõ.nu.25.*
26 *Verborum rei nec fauorabilis, nec odiosæ quomodo capiundus sensus. & num.27.& 28.*
29 *Pecunia acceptio multiplex.& nu.30.31.32.33.& 34.*
35 *Verba vti optimus &c.variè accipi.& nu.36.& 37.*
38 *Actum variè secundùm personas,& res interpretari.& nu.39.*
40 *Testamẽta plenius. Principum beneficia plenissimè, contractus plenè interpretari qui accipiendum.& num.41.42.& 43.*

OCTAVO videamus, qualis interpretatio in aliis iuribus nõ odiosis sit fienda rõne correctionis, exorbitantię, & penalitatis.† Super quo dico: quia anima est cunctis rebus præferenda.l.sancimus. C.de sacrosanctis Ecclesijs. ꝙ semper procurare debes facere talem interpretationem, † quę sit in fauorem animæ: quã etiam si constitutio sit penalis, fauore animæ recipit interpretationem, iuxta notata per Hostiensem, quem sequitur Panormitanus in c.cum in partibus.extrà de verbo.signi.& dico. ꝙ intantum est fauendum animæ † in interpretandis legibus,& canonibus, vt licitum sit recedere à cõi præsumptione iuris, etiam interpretando in deteriorem partem pro fauendo animæ: quia licet videatur talis interpretatio deterior, tamen est melior,& tutior: vt est glossa notanda in c.vnico.extrà de scrutinio.

Et quia post animã totis viribus procurare debemus pro Republica, postergàdo propria cõmoda, iuxta illud Platonis Atheniensis inquientis,† ꝙ qui Reipublicæ præfecturi sunt, duo præcepta tenere debent: vnum, vt tueantur vtilitatem ciuium, obliti cõmodorum suorum. Alterum, † vt totum corpus Reipublicæ curent, ne dum aliquam partem tuentur, totum deserant. Iõ dico,† ꝙ vbicunq; constitutio tendit ad fauorẽ Reipublicæ, est amplificanda intantum, vt pro amplificando Reipublicæ fauorem licitũ sit recedere à generali locutione: vt est tex. valde notabilis in l.si quis in grauit.§.vtrum.ff.ad Sillanianum. quem Doctores ibi adducunt ad multas notabiles quæstiones.

Et addo etiam glossam notabilem in l.quemadmodum.C.de agricolis,& censitis.† lib.11.quæ vult, ꝙ quantuncunq; aliàs cõstitutio sit odiosa, si tamen tendit ad fauorẽ Reipublicæ, est tanq fauorabilis, extendenda. Quod tñ limita, vt dixi in §. præcedenti.

Similiter

Similiter dico, † ꝙ ratione publicę vtilitatis licitũ est recedere in interpretãdo à subtili ratione iuris: quia multa in iure nostro ↄtra strictam rationem disputãdi pro vtilitate cõi recepta sunt. Casus est notabilis in lege, ita vulneratus.§ fi.ff.ad l.Aquil.

Si verò constitutio non contineat fauorem † animæ, vel Reipublicæ: tunc si continet aliquod beneficium Principis, adhuc latissimè est interpretanda l.pen ff.de cõstitutionibus Principũ. Secus si cõtineret priuilegium, vt dixi supra in §.6. vbi etiam declaraui, quæ sit differentia inter beneficium,& priuilegia.

Si verò lex non continet beneficium Principis, tũc aut est inducta in merum fauorem alicuius priuati, aut in odium, aut mistim continet fauorem,& odium: aut est neutralis, non continens odium, nec fauorem.

Primo casu, quando est inducta in merum fauorem, est amplificanda sine dubio.c.odia.de reg.iur.lib.6.

In casu verò secundo, quando in odiũ est inducta: tunc si continet odium respectu correctionis, exorbitantię, vel pęnalitatis, quid iuris, vidistis in Paragraphis præcedentibus.

Si verò aliàs est odiosa,† tunc adhuc dico materiã esse restringendam, per regulã dicti capituli, odia.vbi dicitur, ꝙ odia restringi,& fauores conuenit ampliari. Et exemplifica vtrunq; dictum ſm ꝙ ibi exemplificat glo. Et etiam potes exẽplificare ſm quod statim dicam de verbo, pecunia. Quando verò † lex cõtinet mistim fauorem,& odium, tunc glo.in d.c.odia. videtur velle, ꝙ talis lex sit amplificanda. Et exemplifica in Macedoniano. Et pro illa glossa optimè facit lex, filium habeo. supra ad Macedonianum.licet non alleget.

Item pro ea facit, quod dixi in §.præcedenti: quia in tali mistura verisimile est legẽ potiùs voluisse fauere, q̃ nocere. Et hoc etiam videtur velle Bartolus in l.liberorum.ff.de verb.sig.per d. l.filium. Sed illi † põt responderi, ꝙ in casu suo non extendit de filio ad nepotem, tanq̃ fauorabilis, sed potiùs ꝑꝑ idẽtitatẽ rõnis, præsertim cũ ibi nepos mutuasset de iussu filij, eiusdemq; patris.

Sed attende,† quia reperio glossam valde notabilem in l.venia.C.de in ius vocando.quæ vult, ꝙ in ista mistura ex capite fauoris sit amplificanda, ex capite odii sit restringenda. Et illam gl. multùm signãt ibi Doctores,& præsertim Bal.qui per hoc dicit, † ꝙ statutum vocans filios masculos ad successionem, & excludens fęminas dotatas: ex capite, quo vocat filios est fauorabile, ideo extendendum est filio ad nepotẽ: Ex capite verò exclusiuo filiarum est odiosum. Iõ restringit, vt nõ includat neptẽ ex filia.

Sed, Domini mei, malè exemplificat: † quia tale statutum absque dubio in totum cẽsetur odiosum, per legem, maximum vitium.C.de liberis præteritis.

Et præsertim: † quia est contra ius cõe, ergo est odiosum. ca.j. in fi.de filiis presbyterorum.lib.6. Et de hac quæstione Baldi dic, vt plenè tetigi in titu.de statuto fęminarum exclusiuo.§.nunc videamus.versi.sed nunquid. In quæstione verò principali ego sic dicerem, ꝙ aut interpretando strictè, parùm læditur † fauor ꝑꝑ leuitatem pręiudicis, vbi amplificãdo posset esse graue onus:& tũc dico, ꝙ talis lex mista ex fauore,& odio debet restringi. Exẽplum habes in §.fi.instit.qui dare tutores possunt.

† Ecce in materia fauorabili appellatione filiorum continentur nepotes, iuxta notata per Bart.in l.liberorum. ff.de verborũ sign.& tamen si testator † dederit tutorem filiis suis, non intelligitur dedisse nepotibus.d.§.fi. Ratio;† quia datio tutelę est mista ex fauore,& odio: quia quoad minores, ꝙ habeant tutores, est fauorabilis, sed respectu ipsorum tutorum continet odium, & onus: quia coguntur esse tutores.

Cæterùm,† quia licèt nepotibus non intelligatur datus, non est grauis præiudicii: quia superest remedium legis dantis tutorem legitimum, vel etiam Iudicis dantis datiuum:& ex parte tutorum est graue onus, igitur cùm præiudicialitas præponderet fauori, nimirum si restringitur potiùs, q̃ amplietur. Et istam rõnem dedit Bart.in l. liberorum. prælleg. Cessante verò ratione pręmissa, tunc considerarem quid venit principaliter,& quid in consequentiam: vt si principaliter est lex inducta in odium alicuius,† censeatur odiosa, & restringenda, licèt in consequentiã concernat fauorem alterius:& ècontrario, si principaliter inducta est in fauorem, licèt in consequentiam redũdet in odium alterius, dicatur fauorabilis,& amplificanda: quia inspicitur, quod principaliter fit: non autem quod venit in cõsequentiam. l. si qs nec causam.ff. si certũ petatur. Et si nescias, qualiter hoc poterit percipi, recurre ad doctrinam, quam tradidi in §.præcedenti.

Si verò hoc non apparet, tunc si dispositio est in persona tam agentis, q̃ patientis respectiua, stabo doctrinę glossę, in d.l.venia. quod probo præclaro exemplo.† Ecce, dispositio vetans patronos & parẽtes vocari in ius sine venia, est respectiua tam ad honorem patronorum & parentum, q̃ ad odium libertorum contrafacientium: idcirco ex capite patroni, quo cõstitutio est fauorabilis, extenditur: vt etiam si conueniatur nõ proprio nomine, sed tanquam tutor, vel defensor, debeatur ei honor. l. sed si hac. §.semper.ff.de in ius vocando.

Sed ex capite liberti, quo est pęnalis,† nõ extenditur ad libertum agentem nomine alterius sine venia. Casus est in l. quæsitũ. de in ius vocando. Et istam rationem assignat glossa in d.§.semper. Et adde etiam glossam in d.l.venia.quod est notandum perpetuò ad multa.

Si verò,& vltimo casu, materia est neutralis, tunc aut in illa materia est aliquod verbum habens solùm vnicum sensum, aut duos sensus, aut plures.

Primo casu res est cara, ꝙ nõ est † recedendum ab illo sensu.

Secundo casu, si habet proprium sensum,& improprium, certè ex quo materia non est fauorabilis, non recedam à propria significatione: † nisi de mente Legislatoris aliter constet per cõiecturas, vel circunstantias.l.non aliter.in princip.ff.de leg.3.vel nisi consuetudo loquendi aliter se habeat. l. cùm de lanionis. §. asinam.ff.de fundo instructo.l. ꝙ si nolit.§.quia assidua.ff.de ædilitio edicto. Quando verò verbum † habet plures sensus, tũc in tali materia neutrali non accipiemus pinguiorem sensum, nec etiam minorem, sed medium.

† Exemplum, verbum, Pecunia, triplicem recipit sensum. Nã aliquando continetur solùm pecunia numerata. l. sed Iulianus. §.mutui datione.ff.ad Macedonianum.l.si verò.§.fi.ff.solu.matr. Aliquando verò † appellatione pecuniæ nedum continetur pecunia numerata, sed etiam res consistentes põdere, numero, vel mensura.l.talis scriptura.ff.de leg.1.

Aliquando verò † nedum continentur pecunia numerata,& res consistentes pondere, numero, vel mensura, sed etiam continentur corpora,& species.l.nam quod.§.fin. & l.seq. & l. cogi.in princ.ff.ad Trebellianum.& l.pecunię verbum.& l.propemodũ. ff.de rer. & verb. sign. & ideo in materia odiosa strictè accipitur pro † pecunia numerata, d.§.mutui datione. Et idem vbi agiť de aliquem obligando contra voluntatem suam.d.l.si verò.§.fi.

In materia verò fauorabili continet omnia, † videlicet & pecuniam numeratam,& res consistentes põdere &c.& sic spẽs,& corpora d.l.nam quod §.fi.cum l.sequenti. cum similib.

In materia verò † neutrali accipitur media via: quia non intelligitur strictè, nec etiam latissimè, sed continentur res, quæ põdere, numero,& mensura consistunt. Et ibi est casus,& Bart.in l.talis scriptura.ff.de leg.j.& ibi dixi. Et per istud vltimum exemplũ habes exemplificata omnia membra distinctionis nostræ, præter id, qđ dixi de materia mista fauore,& odio: sed eo casu exemplifica, vt supra dixi. Et adde etiam aliud exemplum, vbi eadem verba triplicem sensum recipiũt:† vt illa verba, Fundus vti optimus, maximusq; est. Nam possunt intelligi, ꝙ sit liber ab omni seruitute.l.quod ad seruitutes.ff.de euictionib.l.si cùm fundum. & l.non tantùm.de rerum,& verb.signifi.

Item potest intelligi, † ꝙ etiam cum fundo veniãt instra ad fundũ, vt aratra,& similia.l. fundo legato. ff. de fundo instructo.

Item potest † adhuc latiùs intelligi, ꝙ sit liber, & cũ instrumẽtis,& etiam cum adiacentibus.l.si quando.C.de bonis vacantib. lib.10. Et ideo: quia habemus regulam,† ꝙ in cõtractibus fit plena interpretatio, in vltimis voluntatibus plenior, in beneficiis Principum plenissima.vt notant glossæ,& Doctores in l.pen. ff. de constitutionibus Principum.& Canonistæ habent casum ad literam in c.cùm dilecti. in fin. extrà de donationibus.& ideo in contractibus accipietur ſm † primum sensum supra relatum. Casus est in d.l.quod ad seruitutes.& in d.l.si cùm fundum.

In vltimis † verò volũtatibus, vbi plenior fit interpretatio, accipiemus ſm sensum supra relatum, d.l.fundo legato. In beneficijs autem Principum,† vbi fit plenissima interpretatio, accipiemus vltimum sensum, vt d.l.si quando.

† Quod tamen dixi in contractibus fieri plenam interpretationem, intellige saluo eo, quod habetur in l.veteribus. ff. de pactis.& in l.stipulatio ista.§.in stipulationibus.ff.de verb.oblig. Similiter quod dixi in vltimis voluntatibus † fieri pleniorem interpretationem, intellige, saluo eo, quod habetur in l.si ita. ff. de leg.j.& in l.nummis.ff.de leg.3.

ARGVMENTVM.

A contrario sensu quando argumentandum: & illius argumenti vis, & natura.

SVMMARIVM.

1 *Argumentum à contrario sensu vnde sumendum.*
2 *Quanquàm, vocem impropriè accipi.*
3 *Fictionis verborum sedes.*
4 *Contrarij sensus verba supprimi.*
5 *Contrario sensui correctio locum non esse.& cur.num.6.& 7.idq; restringi.num.11.& 12.*
8 *Incorporea non interpretanda.*
9 *Leges ex mente non corrigi.*
10 *Statuta sensu contrario interpretari non debent.*
13 *Contrarium sensum absurdo cessare.*
14 *Cõtrario sensu in qb.& verbis,& causis locus nõ sit.& nu.15.16.& 17.*
18 *Argumentum à contrario sensu subsidiarium quale. veriùs.nu.19.*
20 *Contrarius sensus cuius defectu sumendus.*

21 *Causa*

21 *Causa qui, si contrarius sensus repugnet, sumenda.*
22 *Legem, prospexit, qui, & à quibus explicari.*
23 *Contrarius sensus in l. 1. de officio eius. qui sumendus: & cur fortissimus illic dictus. & num. 24.*

NONO pollicitus sum dicere, an liceat leges interpretari per contrarium sensum. In quo articulo reperio grandes varietates inter Doctores: & neminem reperio perfectè locutum fuisse. Vnde ego ꝓ introductione quadam quæro, nunquid argumentum à contrario sensu veniat ex interpretatione, seu mẽte legis, an verò potiùs ex propria significatione. Et breuiter Doctores in l. conuenticulam. C. de Episcopis, & clericis. concludunt. † ꝙ veniat ex interpretatione. Et idem firmat Bart. in l. omnes populi. ff. de iustitia, & iure. De quo habes glossam in l. apud antiquos. in verbo, coniectura. C. de furtis. Et probatur hoc per textum in l. pecuniam. ff. si certum petatur. vbi tex. vtitur verbo, quãquàm, † quod est nota improprietatis. Ego etiam probo hoc per textũ, quem Dynus, & Cynus (qui tenent cõtrarium) adducũt pro se: sed re vera facit contra ipsos, videlicet in l. inter socerum. §. cũ inter. ff. de pactis dotalibus. vbi tex. vtitur verbo fictionis, & improprietatis, videlicet, intelligi debet, quod est verbũ fictionis. l. pater instituto. ff. de captiuis. Sicut etiam dicimus in verbo, creditur. l. retro. in eod. titu. Et de verbis † importantibus fictionem, dixi in l. si duo. ff. de acquirenda hæreditate. & per Barto. in l. si is, qui pro emptore. ff. de vsucapionibus.

Probo etiam præmissa per legem, aliquando. ff. de condit. & demon. quę etiam vtitur verbo, intelligitur, & dictione quasi. Et addo etiam glossam valde notabilem in l. 2. C. de conditionibus insertis. quam ibi signanter notat Bal. quæ vult, ꝙ id, quod venit per † contrarium sensum, dicatur venire subauditionem, quod est notandum ad ea, quæ infra dicam.

Hoc pręmisso, venio ad quęstionem nostram principalẽ, cùm quæritur, an liceat leges interpretari per contrarium sensum. Super quo dico, ꝙ si sumendo contrarium sensum induceret correctio alterius iuris, tunc † non esset bonum argumẽtum, quod probo auctoritate, ratione, & exemplo.

Auctoritate cõis sententiæ Doctorũ in l. conuenticulã. C. de Episcopis, & clericis. & Bar. in l. omnes populi. præallegata.

Item & auctoritate glossæ in c. significasti. extra de foro cõpetenti. & etiam gl. in Clem. j. de vsuris. in verbo facere.

Probo † etiam ratione: quia contrarius sensus legis dr̃ venire per subauditionem gl. & Bal. in d. l. 2. de conditionibus insertis. Sed nõ possumus per subauditiones, & tacitos intellectus inducere correctionem. Gl. singularis in c. cupientes §. ꝙ si per viginti. de elect. lib. 6. ergo nec per contrarium sensum.

Item † venit illud argumentum per interpretationem, vt supra dixi. Sed per interpretationem non possumus leges corrigere. † Hinc est, ꝙ in iuribus incorporalibus non fit interpretatio, vt vidistis in §. 5. supra eodem. ergo &c.

Exemplo etiam probatur in d. l. 2. vbi habes exemplum.

Item quia videmus, ꝙ per mentem legis, † quæ sumitur ex ratione, non inducitur correctio, s̃m cõem sententiam. Quod an sit verum, dixi in d. §. 5. ergo nec per subauditum cõtrarium sensum. Et sic ex pręmissis patet, † ꝙ in statutis contra ius cõe non est licita argumentario à contrario sensu in correctionem iuris cõis. Et hoc firmant cõiter Doctores in d. l. conuenticulam. Qđ ego plenè tetigi in Tractatu statutorum, in titu. de extensiua statutorum interpretatione. §. nunc videndum.

Sed præmissa ego limito procedere, † quando ille sensus cõtrarius esset contra ius expresè decisum. Secus si esset contra simile iuris, vel contra decisionem Doctorum cõis sententiæ factam per argumentationes, per ea, quæ dixi supra in §. 5. Itẽ † limito, nisi argumentum à contrario sensu fortificaretur per aliquam dictionem taxatiuam, & expressam haberet maiorem rationem, q̃ implicatam: aliàs secus, per ea, quæ dixi in d. §. 5. versi. sed quæro, an per dictiones taxatiuas.

† Si verò ille contrarius sensus non est contrarius iuri, sed tamen inducit aliam absurditatem, adhuc dico, ꝙ non valet argumẽtum à contrario sensu, vt d. l. 2. de conditionibus insertis. s̃m vnum intellectum. & d. l. conuenticulam. & hoc vltimum vult Imola in l. qui testamento. §. mulier. ff. de testamentis. Extrà aũt casus præmissos, cùm quæritur, an liceat arguere à cõtrario sensu, dico, † ꝙ si contrarius sensus sumitur à verbis modalibus, vel narratiuis, non valet, per ea, quæ dicit Curt. in l. qui Romæ. §. Callimachus. ff. de verb. oblig. vbi dicit, † ꝙ non possunt colligi notabilia ex talibus verbis narratiuis. Quod etiam reperio fuisse de mente glossæ, licèt non alleget in c. dudum. in gl. j. extra de decimis. Idem dico, si sumitur contrarius † sensus ex verbis prolatis gratia dubitationis tollendæ, per legem, quæ dubitationis. ff. de reg. iur. & hoc bene vult etiam Salicetus in d. l. conuenticulam. Idem dico, si sumeretur cõtrarius sensus à defectu causæ impulsiuæ: quia talis argumentatio non valeret: † quia deficiente causa impulsiua, non propterea cessat dispositio: vt habetur in l. j. §. sexum. ff. de postulando. Secus dico, si sumeres contrarium sensum à defectu causæ finalis, dummodo non sit nisi vna causa finalis, per l. si cùm filius. §. Titio. ff. de donationibus. cùm ibi notatis per Bart. Et adde Butr. in c. publicato. extra de electione. Sed si essent duæ causæ finales, tunc à defectu vnius nõ posses sumere contrarium sensum, per §. Affinitatis. instit. de nuptijs.

Sed quæro, † vtrum argumentum à contrario sensu, quando sumitur à defectu causæ finalis, sit probabile tantùm, an verò ꝓbabile, & necessarium? Et reperio, ꝙ Bal. in d. §. mulier. qui tamẽ de præmissis non facit mentionem, dicit, ꝙ tale argũ est bene probabile, sed nõ necessarium, per l. adigere. §. quamuis. ff. de iure patron. nec aliter declarat, cur nõ sit necessariũ. Sed fortè hoc dicit s̃m Imo. ibi, propter l. prospexit. ff. qui, & à quibus.

Ego verò credo, ꝙ sit necessarium: † quia, cessante causa finali legis, cessat ipsa lex, d. §. Titio. & ibi per Barto. qui declarat modum intelligendi, quando dicatur causa finalis, & quãdo impulsiua. Et si ponderabis, hoc fuit de mente Saliceti in d. l. conuenticulam. quia dicit, † ꝙ à defectu causæ finalis potest, & debet sumi contrarius sensus. Noto verbum, debet, quod est necessitatis, l. sæpe audiui Cæsarem. ff. de officio præsidis.

Subijcit tamen notabiliter Salicetus, † ꝙ vbicunq; cõtrarius sensus esset cõtra iura, tunc nunquàm pręsumitur causa expressa esse finalis, sed potiùs præsumuntur verba prolata causa dubitationis tollendæ: quod nota. Nec obstat prædictis d. l. prospexit. per quam potuit moueri Bald. s̃m Imolam: quia ille † tex. venit intelligendus, s̃m ꝙ plenè dixi in Tractatu statutorum, in tit. de restrictiua statutorum interpretatione. §. j.

† Quæro vlteriùs, an argumentum à defectu conditionis sit probabile, & necessarium. Bal. in d. §. mulier. tenet, ꝙ sic. Et ego pro eo allego bonum textum in l. j. §. huius rei. ff. de officio eius, cui mandata est iurisdictio. vbi, si rectè videbitis, sumitur cõtrarius sensus à deficiente cõditione, vt patet ibi, possit eam, si proficiscatur, mandare. Et ideo, † nimirum, si text. dicit ibi, ꝙ est fortissimum argumentum in superlatiuo. Nam si solùm esset probabile, non diceretur fortissimum.

ARGVMENTVM.

Correlatiuorum quando licita interpretatio: & de eorum vicissitudinaria extensione edisserit.

SVMMARIVM.

1 *Correlatiua.*
2 *Venditionis pęna an teneat emptorem. & nu. 21. quid locato. nu. 22.*
3 *Emptionem ad pignus non trahi.*
4 *Adulteri, & adulteræ eandem pęnam non esse.*
5 *Correlatiuorum eadem dispositio. & nu. 7. & 10. Restringe nu. 6.*
8 *Venditionem permissam ad emptionem extendi.*
9 *Interpretum aliquot pugna.*
11 *Venditionis prohibitio quomodo accipienda.*
12 *Legem Miscellam ad viros trahi.*
13 *L. secundam. de indicta viduitate tollenda. explicari. & nu. 14.*
15 *Glossa. in c. 1. de locato. enucleata. & nu. 16. & 17.*
18 *Correlatiua qui mutuò extendantur.*
19 *Corrigere quando non liceat.*
20 *Legis finalis, de inducta viduitate. ratio vnde sumenda.*
23 *Correlatiua mutuò, eorum pęnam non item, extendi. & 24. 25.*
26 *Correlatiua pęnalia extendi veriùs est.*
27 *C. si concubinę. de sententia excommunicationis. explanari.*
28 *Priuilegiũ iudiciale an litigatorũ vtriq; cõcessum. & nu. 29. 30. 31. et 32.*

DECIMO videre congruit, qualiter leges debeãt interpretari, & declarari per naturam correlatiuorum. Et priùs, q̃ ad id perueniam, præmitto, † ꝙ correlatiua dicuntur illa, quorũ vnum non potest esse sine reliquo. verbi gratia, Non potest esse vxor sine marito: venditor sine emptore: locator sine ꝯductore: ꝯcubina sine ꝯcubinario, & sic de singulis.

Vnde quęro, vtrum statutum in vno trahatur ad aliud? † verbi gratia, Statuto cauetur, ꝙ vendens granum extra plateam puniatur in decem: an eadẽ pęna affligatur emptor, de quo loquitur statutum? & arguo, ꝙ nõ liceat arguere à correlatiuis, per legem, multùm. ff. de verborum obligationibus.

Item probo, ꝙ non sit eadem disciplina correlatiuorum, † qa prohibita emptione, non prohibetur pignus. l. in quorum. & ibi Bart. ff. de pignoribus. & tamen prohibita venditione, intelligitur prohibitũ pignus. l. statuliberi. §. Quintus. in fi. ff. de statuliberis. l. sicut. §. venditionis. ff. quib. modis pignus, vel hypotheca soluitur.

Item probo, † quia licèt imponatur adultero pęna capitalis, l. quamuis. in fine. C. de adulterijs. tamen mulieri adulteræ non imponitur illa pęna, authen. sed hodie. in eodem titu. Sed contrariam partem, † ꝙ immò id, quod statuitur in vno correlatiuorum, censeatur statutum in alio: firmarunt Bartolus, & Salicetus in l. finali. C. de inducta viduitate tollenda. & Butrius in c. fin. extra de Iudæis. ac Panormitanus in c. cùm contingat. extra de iureiurando. Et per hoc dicit Barto. vbi supra, qua pęna affligitur vendens granum extra plateam, affligetur emptor. Sed, Domini, reperio hanc materiam malè explicitã per Doctores: ideo ego pro clarissima doctrina facio quinq; membra: quia aut loquimur in materia non odiosa, aut in materia exorbitante, aut corrigente, aut pęnali, aut iudiciali.

Primo casu dico, † ꝙ si ẽ dare rõnẽ diuersitatis ĩter correlatiua, tũc nõ erit eadẽ disciplina. Et ita loquunt̃ iura q̃ primò allegaui.

Cęterùm, si nõ est dare diuersitatẽ rõnis, † tũc dico, ꝙ statutũ in vno, censet̃ statutum in reliquo. Et iste est casus d. c. fi. extra de Iudęis. Ex quo infero, † ꝙ cũ Genuensibus, & Venetis, & quibuscunq; alijs habentibus imprę̃stita, seu loca, sit licitum illa vendere, per l. dudum. C. de contrahen. emptio. & venditione. per consequens vnicuiq; erit licitum illa emere, maximè quia non sunt de nouo causata. Quod tene menti ꝓꝑ varietates, quę † sunt circa hoc, tam inter Theologos, q̃ inter Canonistas, & Legistas: de qbus in c. in ciuitate extra de vsur. & per Pet. de Ancha. plenè in sua quæstione, quæ incipit, antiquis, & modernis temporibus.

Ego autem omnia referam sub magno compendio in l. si maritus. ff. soluto matrimonio.

In secundo casu, videlicet, quando sumus in materia exorbitanti, † adhuc dico idem, vt est casus in l. j. C. de cupressis ex luco Daphnes non cedend. lib. 11. Nam ibi est materia exorbitans: & tamen arguitur à natura correlatiuorum, & fit extensio. Nec dicas illud, ideo est ibi: quia fuit expressum: quia pondero rationẽ illius text. ꝙ non est licitum vendere; quia nõ licet comparare, quasi dicat, ꝙ illud operatur natura correlatiuorum. Et per hoc potest sustineri decisio Bart. in d. l. fina. † quia statutum prohibẽs vendi granum extra plateam non est correctiuum, sed potiùs exorbitans; quia in totum non prohibet vendi, sed distinguit loca: vnde potiùs dicitur lex distinctiua, q̃ correctiua, iuxta notata per Bartolum in repetitione legis, si constante. in princip. ff. solu. matri. Et hoc quantùm ad principaliter statutum.

Cæterùm, quoad pęnam an bene dicat Bart. videbitis infra in tertio casu, videlicet, quando sumus in materia correctiua, adhuc videtur idem, per textum ad hoc notabilem in d. l. fin. C. de indicta viduitate tollenda, iuncta l. præcedenti.

Ecce lex secunda, tollit dispositionem legis † Iuliæ Miscellæ, quantùm ad vxorem, & de marito nihil dicit: & tamen lex finalis in princip. in eodem tit. declarat idem esse in marito. Nec dicas, illud ideo, quia ibi † fuit expressum: quia dico, ꝙ illa lex venit declaratiuè, non autem dispositiuè. Et expresè illud decidit ex mente, & sensu illius legis secundæ, & declarat text. se illam expressionem solùm facere ꝓꝑ ambiguitatem, quę posset mouere simplices animos: quasi dicat, ꝙ etiã sine illa expressione idẽ iudicassent periti, licèt non simplices: & sic est hoc ꝓꝑ naturam correlatiuorum: & tamen dicta lex secunda erat † correctiua, vt patet ex eius principio: & sic per illum textum vidẽtur rectè determinasse quæstionem præmissam Bar & Salic. ibi.

Sed attende; quia in contrarium (ꝙ immò in materia corrigẽte de vno correlatiuorum non fiat extẽsio ad aliud, si ex illa extensione iuri cõi præiudicaremus) est glo. ad literam in c. j. † extra de loca. & cond. in glossa, in verbo, sub excõicatione, quæ hoc vult tam in sua determinatione, q̃ in ratione determinationis. † Nam primò vult, ꝙ illa dispositio, quæ vetat scholares hospitia conducere aliorum ante finitum tempus locationis, non habere locum in locatoribus. Et est communiter approbata s̃m præceptorem meum Dominum Ioannem Grassis, licèt Hostiẽsis, Pet. de Ancha. & Butr. aliter ibi dicant. Deinde subiicit illud, ideo esse, † ne derogetur legi, ne cui. C. locati. quę vult licere Dominis, etiam ante finitum tempus locationis, locare domos. Quasi dicat glossa, ꝙ sufficit, si deroget in vno ex correlatiuis. Et quanquàm Panormitanus ibi satagat docere, ꝙ ibi non erat eadem ratio correlatiuorum, vt dixi in Tractatu statutorum, in titulo de prohibenda alienatione. prope finem, & declara vt ibi: tamen in æternum non remouebit rationem illius glossæ, quæ hoc concludit. Et istam partem credo verissimã: quia interpretatio, † quæ fit de vno correlatiuorum, ad aliud, fit ex tacito sensu: vt est casus in d. l. fin. ibi: ad sensum nostræ legis. &c. Sed certũ est, ꝙ per subauditiones, † & tacitos intellectus nõ possumus inducere correctionem. Glossa singularis est in c. cupientes §. quod si per viginti. de electione. lib. 6. ergo, nec per naturam correlatiuorum. Nec obstat illa lex finalis: † quia dico, ꝙ ille sensus non sumitur ab argumẽtatione correlatiuorum, sed ab identitate rationis in vxore, in d. l. 2. ibi: ne ex necessitate &c. Quæ ratio in omnibus, & per omnia militat etiam in marito. Ideo dico ibi esse casum pro eo, quod dixi contra communem sententiam supra eodẽ. in §. 5. dum dixi legem correctiuam posse amplificari per identitatem rationis expressę. In materia verò penali Barto. in d. l. fina. videtur velle, ꝙ sit idem iudicium correlatiuorum, dum vult, † ꝙ pęna statuta contra vendentem granum, puniatur emens. Idem videtur velle Hostiensis, Petrus de Anchar. & Butr. in d. ca. j. de locato. per hoc determinantes, † ꝙ illa Decretalis pęnalis procederet etiam in locatoribus per naturam correlatiuorum, quid ibi dicat glossa. Panormitanus verò ibi dicit, ꝙ si non est eadem ratio correlatiuorum, tunc non fit extensio. Si verò † est eadem, tunc licèt dispositio in vno trahatur ad aliud, quoad principale dispositum, non tamen quoad pœnam. Et pro hoc do tibi glossam notabilem in Clementina vnica, de consanguinitate, & affinitate: in verbo, cõtrahere. Nec videatur mirum, ꝙ principale dispositum extendatur, † sed non pœna: quia de hoc allego tibi casum in l. mulcta. & ibi Barto. & Doctores. ff. de conditionibus, & demonstrationib. & Ioannes Andræas in c. dispendia. de rescriptis in Nouella. & in c. odia. de regulis iuris. in Mercurialibus. & dixi in Tractatu statutorum. in titulo, de extensiua statutorum interpretatione. §. j. in fine. Et ita etiam dicit Cardinalis Florentinus in d. c. j. Et ꝙ in correlatiuis pęna † non extendatur de vno ad aliud, reperio determinasse glossam in c. quia clerici. de iure patronatus.

Ego verò dico, ꝙ pœna statuta in vno correlatiuorum, trahitur ad aliud participantem in eadem prohibitione. Casus est in c. si concubinæ, extra de sententia excommunicationis. † vbi pœna statuta contra concubinas clericorum inuoluuntur etiã clerici: quia posteà communicant in eodem crimine cum ipsis concubinis. Et ratio est in promptu: quia in crimine communicans cum criminoso, etiam si non sit correlatiuus, eadem pęna punitur, vt præstans opem. Casus est in c. nuper. eod. titu. De quo dic, vt dixi in Tractatu statutorum. in titu. de declaratoria expositione. §. attingamus. versi. 26.

In materia autem iudiciali cùm quæritur, an correlatiuorum sit eadem disciplina, dico, ꝙ aut loquimur in his, quæ respiciunt litis ordinationem: & sic statutum † in vno, censetur statutum in alio. Casus est notandus in l. fina. C. de fructibus, & litium expensis. vbi priuilegium concessum vni, porrigitur ad aduersarium eiusdem litis.

Si verò priuilegium † respicit litis decisionem, tunc si verba rescripti sonant, ꝙ ad aduersarium transeat, certè transibit. l. j. & 2. C. si aduersus transactionem. l. ꝙ si minor. §. restitutio. ff. de minoribus & d. l. fina. in fine.

Si verò † verba hoc non sonant, tunc aut est priuilegium cõcessum absq; postulatione: & tunc nõ transibit in aduersarium, l. 3. §. j. ff. quod quisq; iuris. Aut est concessum † ad postulationẽ: & tunc in eadem causa adhuc erit idem, per dictam l. 3. §. j. Aut est diuersa causa, & tunc transit ad alium, † etiam non aduersarium. l. 3. §. hęc pęna in eod. tit. Et ita dicit Bart. in d. l. fin. C. de fructibus, & litium expensis.

ARGVMENTVM.

Posteriorem legem quando vetus declaret, an non: & an hęc ad illam trahenda.

SVMMARIVM.

1 *Lex noua regulisne antiquæ recipienda.*
2 *Antiqua lege nouam interpretari, etiam correctoriam. & num. 4. & 5. Restringe num. 8.*
3 *Legis finalis, de hæredibus instituendis, sensus.*
6 *Successionum disposita ad tutelam extendi. & cur. nu. 7.*
9 *Nepotes qui dicantur.*
10 *Gallus an à Scæuola reprehensus, & cur.*
11 *Morti naturali ciuilis quatenus æquipolleat.*
12 *Argumento à simili quando, an non, locus sit.*
13 *Alienatio in l. sancimus. de rebus alienis. C. qui accipienda.*
14 *Venditionis in l. duodecim Tabularum acceptio.*
15 *Legis finalis, de prædijs Curialium, intellectus.*
16 *Filijs concessa an ad nepotes perueniant.*
17 *Regulæ antiquæ speciales, an nouas leges subintrent.*
18 *Legi communi specialem antiquam inesse.*
19 *Exorbitantia secundùm leges antiquas recipi.*
20 *Serui corruptionem ad filios extendi: pòst filijs fuit prouisum. 21.*
22 *Lex antiqua in nouam correctoriam non venit. & cur. num. 24. Limitat. nume. 25. & 26.*
23 *Mandantes quo iure facientium pœna teneantur, an non.*
27 *Statutum iuri simile secundùm id etiã in onere hæreditario accipi. & nu. 28. Extendit. nu. 29.*
30 *Trebellianica, & Falcidia cur inductæ, & ad quod testamentum extendi possint. num. 31.*
32 *Suorum iura in statutarijs successionibus virescere.*
33 *Aequiparatorum alterius sublationem ad aliud protrahi, & quando.*
34 *Authen. Quas actiones. an corrigat legem finalem illius tituli.*

VNDECIMO videndum est, qualiter l. antiquæ declarent, & interpretentur posteriores: & hic videbimus præclarè de interpretatione passiua.

Et primò videamus, † an regulę generales subintrent leges nouas, seu posteriores: ita, vt ex eis recipiant interpretationem, & declarationem: deinde videbimus, an regulæ speciales in aliqua materia subintrent leges posteà factas in eadem materia.

† Circa primum dico, ꝙ si lex noua non est correctiua, absq; dubio accipit interpretationem per legē veterem. l. non nouū. ff. de legibus. & est casus in l. fin. C. de hæredibus instituendis. vbi Imperator † argumentatur à regula antiqua, & nouam decisionem vi illius regulæ antiquæ facit. Si verò leges posteriores sunt correctiuæ: tunc adhuc dico idē, dummodo † leges antiquę sint fundatæ super proprietate vocabulorum: quia tūc dicitur interpretatio declaratiua. † Si verò non sint fundatæ super proprietate vocabulorum, tunc dico, ꝙ si sint fundatæ super magna æquitate, adhuc idem crederem. Et ideo dico, † ꝙ statutū, quo agnati præferuntur in successione cognatis, debet extendi ad tutelam vi regulę antiquę. Institutionib. de legitima patronorū tutela. q̄ est fundata super maxima illa æquitate: quia ad quem pertinet † emolumentum, debet pertinere & onus, quæ regula subintrat statutum, de quo supra.

Si verò non sunt fundatę super tanta æquitate, tunc † non credo tales regulas subintrare leges correctiuas, & statuta. Et hoc pbo: & hoc diligenter attende, quia multi errāt. Nam certum est, ꝙ habemus regulam antiquam, † ꝙ appellatione nepotis cōtinētur pronepotes, & oēs, quibus prępositio anteponitur. l. cuiuscorum. ff. de postulando. facit lex, nurus. §. gener. & lex, soceri. ff. de rerum, & verb. signifi. & tamen ista regula non se extendit ad leges corrigentes, sicut sunt statuta: aliàs Gallus nō meruisset reprehendi † à Scæuola de insufficientia circa enumerationē personarum, prout reprehenditur in l. Gallus. §. idem credendū. ff. de libe. & posthu. fm communem intellectum: licèt aliter dixerim sustinendo in repetitione illius legis: nec etiam meruisset reprehēdi circa enumerationem casuum mortis ciuilis, in eadem lege. §. & quid si tantùm. Ex quo regulam antiquā habemus, † ꝙ à pari procedunt mors ciuilis, & naturalis, q̄n ciuilis habet eundem effectum omnino, quē naturalis, vt habebat in lege ex parte §. insulam. ff. de verborum obligationibus. l. Statius Florus. §. Cornelio Fœlici. ff. de iure fisci.

Similiter regulam habemus, † ꝙ in casibus non expressè decisis eundum est de similibus ad similia. l. nō possunt. ff. de legibus. & tamen non ita dicimus in legibus correctiuis, per l. quicquid adstringendæ. cum ibi notatis. ff. de verb. oblig. & plenè per Bar. in l. omnes populi. ff. de iustitia, & iure.

Similiter, regulam habemus, † quòd appellatione alienationis continentur omnia, de quibus in l. sancimus. C. de rebus alienis non alienandis. Et hoc ex interpretatione; vt ibi vult gloss. & impropriè: non autem propriè: & ideo illa regula non subintrat leges exorbitantes. Quod probo; quia etiam appellatione venditionis lex 12. Tabularum † omnem contractum amplectitur. l. statuliberi à cæteris. §. j. circa finem. ff. de statuliberis. & tamen illa regula nō subintrat. l. fi. C. de prædijs curialium. lib. 11. † quæ est exorbitans, & loquitur de venditione, & tamen intelligitur non latè fm regulam antiquam legis duodecim Tabularum, sed strictè, vt est tex. in d. l. fi. cum gl. quam gl. valde cōmendat Bal. in libello feudorum. in titu. de alienatione feudi.

Ex præmissis infero Bart. non bene inferre in l. liberorū. ff. de rerum, & verb. signifi. dum ibi dicit, † ꝙ regula illa, ꝙ beneficiū concessum filio trahitur ad nepotes, subintrat statuta loquentia de filio. Ex qua ratione determinat quæstionem, vt ibi per eum.

Secundo verò casu principali, cùm quæritur, † an regulę speciales in aliqua materia subintrent leges posteà factas in illa eadem materia. Attēde, quia licèt Doctores in l. si quis seruo persuaserit. C. de furtis. vno verbo se expediant, dicentes, ꝙ sic: quia ista est interpretatio passiua: tamen ego facio tria membra: quia, aut illæ leges sunt communes, aut exorbitantes, aut corrigentes.

Primo casu non dubito, † ꝙ subintrant leges communes posteà factas in eadem materia.

† Si verò lex in eadem materia promulgata est exorbitās, tūc adhuc credo, ꝙ interpretetur extensiuè fm regulam antiquam. Probo; quia in materia serui corrupti habemus regulam, ꝙ omnia † dicta de seruo, militant in filio corrupto. Ista regula ponitur in l. vt tantùm. §. j. ff. de seruo corrupto.

Posteà fuit facta quædam lex valde exorbitās in d. l. si quis seruo persuaserit. & quæ lex exorbitans † loquitur solùm in seruo, & tamen per gl. & Doctores ibi, extenditur ad corrumpentem filiumfamiliàs vi prædictæ regulæ factæ in eadem materia.

† In tertio verò casu, quando lex posteà facta in eadē materia est correctiua vt sunt multæ leges C. & Auth. & etiam cōiter statuta: tunc hic diligenter attende: quia dico, ꝙ si regula in eadem materia posita est fundata super quadam fictione, seu super regula generali, communiter in quacunq; materia, tunc fortè illa regula non subintrat leges, vel statuta corrigentes, & corrigentia posteà facta in eadem materia.

† Probo; quia regulam habemus in actione iniuriarum, ꝙ à pari procedunt, qui facit, & qui mandat fieri. §. non solùm. insti. de iniurijs. & tamen statutum corrigens, loquēs de faciente iniuriam, non includit mandantem regulariter, fm Barto. in l. sed si vnius. §. seruus meus. ff. de iniuriis. Ratio; quia illa regula est fundata super quadam fictione, & super generalitate illa, Qui per alium facit &c. tn̄ vtrum opinio Bart. sit vera, reperio vnū plaustrum opinionum, de quibus dixi latissimè in l. si seruum. §. prætor ait. ff. de acquir. hæred. & ibi in hac materia adduxi plura argumenta pro, & contra. vide ibi. tn̄ quantùm ad propositum nostrum credo verum, quod supra dixi: quia tales † regulæ sub generalitate quadam, vel fictione fundatæ non debent subintrare leges correctiuas ad ampliandum correctionem: cùm hoc non reperiatur cautū, & iura super hoc loquentia loquuntur in alijs terminis, vt l. si quis seruo.

Si verò aliqua regula non est fundata super tali generalitate, tūc lex antiqua est declaratiua in materia, aut exceptiua, aut executiua, aut æquiparatiua. Si est declaratiua, dico, † ꝙ subintrant statuta, & quascunq; leges, quantuncunq; correctiuas posteà factas: vt, ecce, Pone ꝙ statutum aliquod inducat aliquod munus personale, certè dico, ꝙ omnes leges antiquæ loquentes de muneribus personalibus subeundis subintrāt illud statutum. Casus est in l. j. §. j. ff. de muneribus, & honoribus.

† Idē dico in lege exceptiua: quia subintrat statuta posteà facta, vt eadem exceptio in statuto generali fiat. Ita dicit in simili Bal. in l. si quæramus. ff. de testamentis. & dico esse gl. notabilem in l. fin. §. in computatione. versi. sin verò. C. de iure deliberan.

Ecce regulam habemus, † ꝙ hæres tenetur omnibus creditoribus hæreditarijs, nisi fecerit inuentarium. d. l. fi. §. sin autem dubius. C. de iure deliberandi.

Pone ergo, ꝙ fiat aliquod statutum, quod velit hæredē teneri efficaciter, sicut tenebatur defunctus, vel instrumētum aliquod ita habere executionem contra hæredē, sicut cōtra defunctum, certè dico, † ꝙ istud statutum recipiet limitationem, quā recipit ius cōe, videlicet, vt intelligatur, nisi fecerit inuētarium. Et hoc est, quod vult illa gl. notabilis, quam sequitur ibi Bart. & Doctores, licet Dynus teneat contrarium. Et idem etiam credo in lege executiua: † quia aliàs statuta, & leges præmissæ non possent sortiri effectum. Vnde succedat l. si stipulatus fuero per te. cum ibi notatis. ff. de verb. oblig. & quod habetur per Bart. in l. omnes populi. ff. de iusti. & iur. † Et ideo dico, ꝙ cùm Trebellianica, & Falcidia sint inuētæ ad finem facilioris executionis testatoris, vt instit. de l. Falcidia. §. j. & de fideicommiss. hęred. §. sed quia hęredū. consequenter dico, ꝙ si statutum confirmat † aliquod testamētum, quod aliàs erat inualidum, certè lex Falcidia, & Trebellianica, & similes, se extendunt ad hoc testamentum.

Et per præmissa reprehendo Albericum in secunda parte statutorum, q. 150. qui vult, ꝙ succedentes † ex statuto non habeāt effectum suitatis; quia negatur. Nam iura loquentia de suitate, subindicant tale statutum. Ideo hoc infero ad quæstionem quotidianam: quia statuta cōiter per Italiam volunt, ꝙ masculus excludat filiam dotatam. Ideo dico, ꝙ iste masculus nedum habebit iura suitatis in parte sua, in qua succedit de iure cōi, sed etiā in parte, quam habet vi statuti, quicquid dicat Alber. vbi supra.

In quarto, & vltimo casu, † quando regula antiqua est ęquiparatiua, vt quia ęquiparat duos casus, vel duas personas in eadem materia, certè tunc videtur, ꝙ si fiat lex, vel statutum corrigens in vno, trahatur ad reliquum vi illius regulæ, per dictam legem, vt tantùm. §. j. cōiunctis notatis per gl. & Doctores in d. l. si quis seruo. Sed, vt dixi, ibi loquitur in materia exorbitanti, non autē correctiua: & leges exorbitantes faciliùs extenduntur, q̄ corrigentes, fm Bar. in repetitione legis, si constante. ff. solu. matr. Vnde fortè tunc secus erit dicendum in materia correctiua. Et hoc videtur de mente doctorum virorum in auth. quas actiones. C. de sacrosanctis ecclesijs in quantùm volunt, † ꝙ lex finalis non sit correcta quantùm ad Rempublicā, & in materia præscriptionis, de qua ibi, æquiparantur à regula antiqua Ecclesia, & Respublica: vt est casus in d. l. fin. Domini, notetis singulariter ista. quia conferunt ad infinitarum legum declarationem.

ARGVMENTVM.

De quatuor iuris perdiscendi instrumentis, quo modo hæc quærantur, iusque dicendum sit, edisserit.

SVMMARIVM.

DVODECIMO & vltimò pollicitus sum tradere generaliter modos, † qui nos docēt, & instruūt interpretari, & intelligere leges & iura, & quos debeat quis hr̄e ante oculos. Et ista vltima pars diuiditur in tres partes principales: quia primò discutiam, quę sint instrumenta perfecta ad sciēdum interpretari iura.

Secundò, de modo nanciscendi de illa instrumenta.

Tertiò, illis habitis, modo exequendi.

Circa primum dico, ꝙ quatuor habemus (ut sic loquar) instrumenta, videlicet, intelligentiam, scientiam, sapiētiam, & prudētiam: quę sunt quatuor intellectiuę virtutes, & est quinta, quæ dicitur ars. Et attende diligēter, quia ista inter se multùm differūt. † Nam intelligentia principiorum est, & circa principia versāt: scientia verò nō est de principijs, nec principia tractat, sed ab illis iam cognitis discurrit: ac propriè scientia est his rebus, quę aliter esse nō possunt. Sapientia verò † vtrunq; cōplectitur. Nā & de principijs, & de his, q̄ à principijs manāt, iudicat, & discernit.

Primum, & fm probo auctoritate Aristotelis in lib. magnorum moraliū c. 12. vbi dicit, ꝙ intellectus est circa principia intelligibilium entium, & † scientia est eorum, quæ sunt cum demonstratione. Principia aūt intelligibilia sunt: quare non itaq; erit circa principia scīa, sed intellectus: ꝙ aūt sapiētia sit ex intellectu, & scientia composita, vult idem Aristoteles in d. lib. c. 13.

† Prudentia verò est de his rebus, quæ aliter esse pn̄t, & quæ nō semper eodem modo fiunt, in quibus etiam consiliū, & electio locum habent. Hoc probo etiam auctoritate Aristotelis, in lib. j. magnorū moralium. c. 17. dicentis, † ꝙ prudentia est circa operabilia, in quibus est electio, & fuga. Et subijcit, † ꝙ prudentia est habitus electiuus, & operatiuus eorum, quæ in nobis sunt. Et ista prudentia est, quæ facit nos seruare mediocritatem quādam in affectibus nostris, quæ mediocritas est in omnib. virtutibus moralibus inter excessum, & defectum.

† Et ideo, licèt prudētia sit virtus intellectiua, tn̄ sine ea nulla moralium virtutum esse pōt: vt etiam legitur apud Aristotelem in lib. 2. magnorum moralium. c. 7. vbi dicit, ꝙ neq; absq; † prudentia alię virtutes sunt, nec prudentia perfecta est absq; aliis virtutibus, sed cooperantur quodā modo sese inuicē consequētes. Idem Aristoteles in lib. 6. Ethicorū dicit, † ꝙ necesse est prudentiam esse habitum cum ratione, verùm circa humana opera tiuum. Et per præmissa vr̄, † ꝙ legalis sanctio propriè nō sit sciētia, cùm versetur circa mutabilia, & quæ aliter esse possunt.

Ars verò, † quæ est quinta intellectiua virtus, in eodē genere, quo prudentia versatur: sed in eo differt, ꝙ ars in faciendo, prudētia in agendo cōsistit. Et istud vltimū declara, vt habetur per Leonardum Aretinum in suo Isagògico morali, prope finem.

Intellecto ergo quæ sint instrumenta, de quibus supra, videamus de modo nanciscendi illa instrumenta.

† Et dico, ꝙ primò, & ante oīa debes prę oculis habere Deum & illius auxiliū, ac gratiam Spiritussancti inuocare: quia (vt inquit Iacobus Apostolus) Oē datum optimum, & oē donū perfectum desursum est, descendens à Patre luminum. Et Aug. in Epigramma. Epist. 29. Nemo est tam eruditus, nemo tā doctus, qui superna illustratione nō egeat. Et Psalmista Ps. 36. Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. & libri primi Regū, c. 2. Quicunq; honorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. Et Iesus filius Sirach in Ecclesiastico c. j. Deus præbet sapientiam diligentibus se: dilectio Dei honorabilis sapientia. Et Thobias hystoriologus c. 4. Multa bona habebimus, si timuerimus Deū, & recesserimus ab oī peccato, & fecerimus bene. Et in libro Sapientię c. j. In maleuolam animam non introibit sapientia. Et Salomon Prouerb. c. 30. Clypeus est Dominus sperantibus in se.

Primò igit̄ preces debes effundere Iesu Christo Saluatori nostro, vt rectam legum intelligentiam tibi præbeat. Et orandum est nedū lingua, sed ēt spiritu, & mente: quia, vt inquit Pau. Apostolo. in Epist. j. ad Corinthios: Si oret lingua, & † spiritus meus nō oret, mens mea sine fructu est. Secreta quoq; debet esse oratio: quia Matth. in Euāgelio c. 6. dicit: Intra in cubiculū tuū, &, clauso ostio, ora patrē tuū in abscondito: & pater tuus, q videt in abscondito, reddet tibi. Et subiicit: Orantes nolite multùm loqui.

Demum, cōsulta maiestate Diuina, & eius auxilio inuocato, studebis debito tempore, † quia in modico tempore non potes plura scire. arg. 48. dist. c. j. & nemo repētè fit summus. de pęnitētia dist. 2. §. & quæ de charitate. Nec sufficit diu studuisse, nisi bene studueris: vt dicit gl. in l. vnicuiq; C. de proximis sacrorū scriniorum. lib. 12. & in c. ex literis. extra de restit. spol. in verbo, instructus. aliquando tn̄ ingenium, & industria supplent tempus bene studentibus. dist. 77. can. monachus. † Bene ergo studendo, & sępe rogando, & conferendo, ac rogata tenēdo, & retenta docendo, poteris dicta instrumēta nancisci: quibus ademptis. Circa modum exequendi talem seruabis ordinē: quia primò si poteris, † consules peritiores. l. in bonorum. ff. de bon. poss. Et profectò attentis varietatibus iuris, nusquā velis tantùm inniti prudentiæ tuæ, vt prosternas aliorum cōsilia. c. ne innitaris. extra de cōstitutionibus. quia, vt inquit Salomon Prouer. c. 2. Qui sapiēs est, audit consilia. Et idem Salomon c. 13. Qui, inquit, cum consilio cuncta agunt, regentur sapientia. Astutus omnia agit cū cōsilio. Et Iesus filius Sirach in Ecclesiastico c. 32. Sine consilio nihil facias, & pòst factum te non pęnitebit. Et Sallustius in Catilinario: Prius, q̄ incipias consulto, & vbi consulueris, maturè opus est facto. Et Tullius Philippica 6. contra Marcum Antoniū. Etiā summi gubernatores in magnis tempestatibus admoneri solēt. Et Seneca Epistolarum ad Lucillium lib. 2. c. 5. Cōsilium rerum omnium sapiens expectat, non exitum.

Demum, habito consilio, considerabis primò † circa ordinē seruandum in Iuris interpretatione. Id quod dixi suprà eod. in §. 4. Et quādo reperies varietatem opinionum inter glossatores, & Doctores, considerabis diligenter id, quod dixi supra in §. 3.

Itē quia multa reperies in iure, † quæ sunt relicta ad arbitriū Iudicis, cōsiderabis diligenter, quibus verbis lex vtitur: quia aut dat arbitriū per ista verba, Prout Iudici videbitur: aut, prout ęstimauerit, aut prout sibi placuerit, aut prout sibi libuerit. Aut † verò lex relinquit suo sensui, aut suæ conscientiæ, aut suo iudicio. quæ omnia verba quid importēt, tetigi plenè in l. si sic. ff. de leg. j. vbi omnino vide: & etiam mementote, † quia licèt facultas det Iudici per verba significatiua liberæ voluntatis, non tn̄ poteris transgredi regulas iuris gentium, siue aliquid agere contra naturalem æquitatem, sed tantùm liberatur à regula iuris ciuilis. Ad quod vide Bar. eleganter in extrauaganti, ad reprimendum. sup verbo, videtur. Et dixi in d. l. si sic. & etiam virtute talis potestatis non potest aliquid agere dolosè. l. creditor. §. Lucius. ff. mandati. Ita ꝙ non obstante tali potestate sibi attributa, debet ante oculos habere iustitiam, & dolum abiicere. Nam, vt inquit Iesus filius Sirach c. 10. Regnum, † de gente in gentem transfertur propter iniustitias, iniurias, contumelias, & diuersos dolos. Et vt inquit Aristoteles in lib. 1. Politicorum, † sicut perfectum optimū animalium est homo, sic separatum à lege, & iustitia pessimum est omnium. Idem Aristoteles lib. 5. Ethicorū: Præclarissima virtutum esse vr̄ Iustitia, & nec hesperus, nec lucifer ita mirabilis. Et Sallustius in Catilinario: Labore, ac iustitia Respublica excressit. Et Macrobius de somnio Scipionis li. j. in principio: Sine iustitia non solùm Respublica, sed nec exiguus hominum cętus, nec quædam parua domus constabit. Et Boetius in lib. j. de Consolatione: Obtemperare iustititiæ, summa libertas est. Idem Boetius de Consolatione lib. 4. † Imperante, florenteq; nequitia, virtus non solùm præmijs caret, verū etiam sceleratorum pedibus subiecta calcatur, in loco facinorum supplicia luit.

Et attende, † quia multæ sunt pęnę delictorum relictę ad arbitrium Iudicis, quo casu potest suum arbitrium extendere vsque ad mortem inclusiuè. glossa singularis in §. in summa. inst. de iniuriis. Habeat tn̄ præ oculis id, quod dicit tex. notabilis in l. obseruandum. ff. de officio præsidis. Et miscere disciplinam, & misericordiam simul; quia, † vt inquit Gregorius in Pastorali in ca. 18. Disciplina, vel misericordia multum destituitur, si vna sine altera teneat̄. Ideo fiendū ex vtroq; quoddā tpamentū, vt neq; multa asperitate exercerent̄ subditi, nec nimia benignitate soluant̄.

Idem Greg. c. 22. Cùm non malitia, † sed sola ignorantia, vel infirmitate delinquitur, profectò necesse est, vt magno moderamine ipsa delicti correctio temperetur. Et Isidorus in Synonyma soliloquiorum lib. j. c. 49. Impia iustitia est humanæ fragilitati non ignoscere: nō ames damnare, sed emēdare potiùs, & corrigere. Tene rigorem † in discussione iustitiæ, & misericordiam in definitione iniæ. Et Seneca in Prouerbijs: Respue crudelitatē, & matrem crudelitatis, iram. Et idem Seneca de clementia, Iustitia sine misericordia, & etiam omnibus ignoscere, crudelitas est.

Item habeat Iudex præ oculis text. notabilem, quem magnificus præceptor Dn̄s Io. Grassus semper admonuit me præ oculis hr̄e, in c. j. de re iud. li. 6. qui tex. iubet, † vt abiicias odium, fauorem, timorem, ac prēmium. Adde etiam verba singularia Cic. in lib. 2. de Oratore, inquientis, ꝙ multò plura hoīes iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut terrore, aut aliqua promotione mentis, quàm veritate, aut iuris norma, aut iudicij forma, aut legibus.

Subijcit etiam text. in d. c. j. † ꝙ stateram debet Iudex in manibus portare, & lances æquo libramine appendere, solum Deum præ oculis habere.

Et adde, quod habetur in Leuitico, c.19. Non facies quod iniquum est, nec iniustè iudicabis. Nolite facere iniustum aliquod in iudicio, in regula, in pondere, vel mensura. Iusta, & æqua sint pondera, iustus modius, æquusq; sextarius. Et Salomon in Prouerbijs c.6. Non declines ad dexteram, neq; ad sinistram. Matthæus in Euangelio, ait: In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini: & in qua mēsura mēsi fueritis, remetiet̄ & vobis. Isidorus Soliloquiorum lib.j. c.j.† Pereunt leges, auaritia iudicāte. Præmia, 32 & dona legibus tulerunt: vbiq; pecunia vincit, vbiq; venale iudicium. Idem Isidorus c.49. Munera sæpe veritatem præuaricāt, citò violatur auro Iustitia, citò corrumpitur munere.

33 † In interpretandis legibus, & earum vocabula, præoculis habetis infinita singularia, quæ dixi in Tractatu statutorum, in tit. de declaratiua expositione, & verborū interp̄tatione, p totū tit.

Vltimò, illud tibi persuadeo, q non velis inniti multitudini librorum (vt inquit Seneca lib.j. Epistolarum ad Lucillum, Episto. 2.) Distrahit librorum multitudo. Itaq; cùm legere non possis quantum habemus, satis est habere quod legas. Idem Seneca de tranquillitate animi: Onerat descentem turba librorum, non instruit, multoq; satiùs est, paucis te tradere auctoribus, quàm errare p multos. Et sic expeditus sum de hoc singulari Tractatu.

CONSTANTII ROGERII
I. V. D. PRAESTANTISS.

In §. de viro. l. si verò. ff. soluto matrimonio eruditissimi Commentarij.

ARGVMENTVM.

Eò tendit Rogerius, vt ostēdat speciem §. de viro. veriùs enucleati non exorbitare: & ita extendi posse.

SVMMARIVM.

VLPIANI IVRECONSVLTI VERBA in §. de uiro.

De viro, hæredeque eius lex tantùm loquitur: de socero, successoribusq; soceri nihil in lege scriptum est: & hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus lex deficit, non erit nec vtilis actio danda. Hactenus Vlpianus.

1 DE VIRO. Prouisio legis cōtra ius cōmune non extenditur cōtra id, quod in lege exprimitur: licèt sit eadem ratio. Hoc dicit Barto. Vel sic, sm Bald. quando lex prouidet de remedio extraordinario, si cessant verba legis, cessare debet & mens.† Et ideo nō fit extensio de similibus ad similia: quia talis extensio nō fit, nisi ex mente legis, & virtute mentis legis generalis.

Et attende, quia in isto §. Imola tractauit profundissimam illam materiam, qualiter leges exorbitantes, corrigētes, aut pęnales debeant interpretari. Sed in multis reperio eū defectuosum: & in multis errauit, vt patebit ex his, quę latissimè dixi in Tractatu de iuris interpretatione.§.5.6.& 7.in vniuerso eorum Paragraphorum progressu, ad quos vos remitto.

2 † Nota, q verba legis adaptata ad certas personas non debēt ad alias trahi.

3 Nota etiam ex summario Bartoli,† q ius exorbitans non extenditur etiam per identitatem rationis.

4 Sed ego dico, † q hoc hic nō probatur respectu multiplici: Primò, quia hic nō ponitur ius exorbitās, vt infra declarabo. Secundò, quia hic non est expressa aliqua ratio, ex cuius identitate possit fieri illatio.

Item & tertiò, quia si vis accipere rationem in genere, dico, q in socero non est eadem ratio, vt infra declarabo.

Item quartò, quia sm vnum intellectum positū in glossa su-5 per verbo, nec erit. hic decidit totū oppositū. Et fit † extensio ad socerū, & ille intellect⁹ de quo infra dicetur est melior, vt statim dicā.

Item, & quintò dico, q non est in se verum id, quod dicit Bar. 6 † quia omne ius etiam corrigens potest ampliari per identitatē rōnis expressæ, de quo dedi vobis tex.& gl.& auctoritates euidētes, & inconuincibile Tractatu de iuris interpretatione, in.j.par.

Præterea certum est, q istud non est ius corrigens: & posito, q esset exorbitans: adhuc non procederet, q dicit Bar. per id, quod ipse Bart. voluit in l.obstante.in principio, supra eod. vbi firmat, 7 † q licet ius corrigens non possit extendi per identitatem rōnis: tñ secus in iure exorbitanti: quia facilius lex distinguitur, q corrigatur. Tamen, vt dixi, non est ista materia exorbitans, & etiā statim dicam. Ex quibus infero, q Bar. Imola, & Doctores, qui istū textum inferunt ad statuta exorbitantia à iure cōi non posse extendi, malè inferunt. Et iste text. facit plerosq; Doctores titubare. Sed si considerabis, quæ infra dicam, clarissimè habebis medullam huius §.& statim videbis notabilem, & quotidianā quęstionem in materia statutorum, quam hic tangunt Doctores.

8 Item nota † sm summarium Baldi, q in legibus extraordinarijs non est incedendū de similibus ad similia. Sed hoc displicet Imolæ per legem primam. §. per hanc. cum ibi notatis. per glo. supra de rei vendicatione. & per Innocentiū. in c.inter quatuor. extra de maioritate. & obedientia. In gl. 2. in fi. Doctores cōiter sequuntur hanc glossam. Sed Imola dicit, q possumus intellige-9 re, † q hic non ponatur nouus casus, q fit socer manumissit: sed, p sequitur casus præcedentes, ad quos venit continuatiue iste §. videlicet, quando vir manumisit de voluntate vxoris: & à liberto 10 † ad socerum aliquid peruenit, vt id non debeat restitui: ex quo non est hæres viri sicut etiam vitium fuit in §.præcedenti.

Plus dicit Imola, q in casu, quem ponit gl. socer manumittēs teneretur: nec procederet iste tex. cùm tūc sit eadē ratio per oīa, quæ est in vno manumittente. Quod declara, vt statim dicam.

In glossa, Nec erit, ibi, æquitas dari, Et vī velle gl. q non sit eadem æquitas, seu ratio in socero, quæ est in viro. Sed Bart.& Doctores reprehendunt hanc glossam, dicentes, q immò est eadē ratio. Sed ego dico, q immò tenendo Imolę intellectum recitatum supra in glossa præcedenti non est eadem ratio in socero: 11 quia † ipse non est ille, qui manumisit de voluntate vxoris: licèt eidem aliquid peruenit occasione manumissionis factę per maritum: & ita intelligendo poterit sustineri glossa nostra, quam reprehendunt Doctores.

Sed quando ipse manumisit de volūtate vxoris, & ex hac manumissione aliquid consecutus est, tanquam patronus factus de voluntate mulieris, no tñ animo donandi. Certè hic sunt duo 12 † vincula, quæ magis stringunt, q vnum, in §.sanctissimas. de alienatione, & emphyteusi. & sic est maior ratio in eo, & eadē duo vincula erunt in socero, si socer ipse manumisisset, prout dicit gl.præcedens. Vnde tunc bene esset eadem ratio per omnia: tñ licèt sit eadem ratio, non debet, sm Bart.& Doctores, sequentes dictū intellectum glossæ præcedentis fieri extensio: quia sumus 13 † in exorbitātibus à iure cōi: cum sit regula, q manumittens seruum de voluntate alterius non cēseatur locupletior: nec ad aliquid teneatur. l.naturalis.in fi. supra de præscriptis verbis. l.planè. 2.§.fi. infra de leg.j. Istud itaq; trahi non debet ad consequentiā.

Sed attēde, quia sm hoc sequeretur, q lex exorbitans nō possit extendi per identitatem rationis, cuius contrarium voluit ipsemet Bar. in l.si cōstante. supra eod. Et maximè deberemus dicere in casu nostro fauorabili, & fauente doti.

Plus dicit Imola, q ibi non est exorbitās per id, quod dixi post eum in principio huius legis in glossa super verbo, restituere.

Ego vero alia ratione euidentiori demonstro tibi istam ma-14 teriam non † esse exorbitantem: quia licet iura, per Bar.& Doctores qui faciunt istum textum exorbitantem velint, q manumittens seruum nō dicatur locupletior ex eo, quod habet ius patro-15 natus: ideo, quia † illud non pōt æstimari, vt dicit tex. in d.l.naturalis. in fi. tñ nō negant illa iura, q si aliqd æstimabile sit actualiter perceptū ex ipso iure patronatus tpe, quo de restōne tractatur, q de eo nō debeat haberi cōsideratio: immò potius vult istū 16 † illa lex, naturalis. in fi. in sui rōne, dū dicit, q ius patronatus nō est æstimabile. Modò illud qđ etiam pceptū, bene pōt æstimari.

Ergo cùm iste tex. loquatur de eo, quod iam erat perceptum tempore restitutionis fiendæ, quod bene potest æstimari.

Consequenter dico, iste tex. potius cōcordat cū mente dictę legis, naturalis, in fi. quàm q per illam legem exorbitet: cur ergo hic non deberet fieri extensio?

17 Et ideo propter hoc † teneo intellectum, qui sequitur in glo. licet reprehendatur per Doctores, & malè, vt statim dicam.

In fine glossæ Doctores omnes reprehēdunt istum secundū intelle-

intellectum glossæ, quasi sit contra mentem istius literæ.

18 Item, † quia vbi duæ negationes referuntur ad diuersa nō important adfirmationem, vt notatur in l.duobus. in gl.allegata in l.j.C. de seruis fugitiuis. Sed altera istarum negatiuarum refertur ad actionem directam, altera ad vtilem, ergo &c.

Ego dico, q immò de necessitate oportet, q inhæreamus huic intellectui per ea, quæ dixi circa primum intellectum huius glossæ: & etiam propter ea, quæ dixi in notabilibus. Nec est 19 verum, q sit contra mentem literæ: quia dicit Iureconsultus, † q de socero nihil in lege scriptum est: ideo Labeo pro omisso habet &c. Ideo vult posteà dicere Iureconsultus, q cum verba deficiant: etiam de socero casus habetur pro omisso, quantùm ad 20 directum remedium. Vbi tamen lex deficit, † data eadem æquitate, subueniendum est vtili actione: & ideo dicit, non erit nec vtilis actio danda. quasi dicat necnon vtilis: quia vtilis erit danda. Sicut quando dicimus, Petrus, & necnon Martinus currunt: quia in vtroq; adfirmatur cursus propter illas duas negationes.

Nec est verum, quod dicunt Doctores, q istę duæ negationes referuntur ad diuersa: quia negatur, quia solùm referūtur ad vtilem actionem, vt ex textu euidenter adparet. ergo ex necessitate important adfirmationem, non negationem.

Postremò Doctores, maximè Bald. inducunt istum textum ad notabilem, & quotidianam quæstionem. Statuto cauetur, q filiis masculis existentibus, filia dotata excludatur à successione 21 patris, nunquid neptis † ex filia excludetur? Iste text. facit, q nō: quia de nepte non loquitur statutum. Sed Bald. hic determinat contrarium. & idem dicit tenere Cynum in l. j. C. quæ sit longa consuetudo. Et sentit etiam hoc tenere Oldradum. Et reperio ēt hoc determinasse eundem Bald.& Salic. in l. maximum vitium. 22 C.de liberis præteritis. & hoc mihi placet: † quia maior est ratio excludendi ipsam neptem, q̃ filiam. Vnde succedant notata per glossam, & Doctores in auth. prætereà. C. vnde vir, & vxor.

Item, quia, excluso stipite, oēs rami intelliguntur exclusi. c.j.§. hoc aūt notādum. qui feudum dare possunt. in vsibus feudorū.

23 Dico tamen, q secus † esset in iuramento, per quod renūtiat filia hæreditati paternæ: quia non nocet nepotibus, siue velint succedere cum alijs nepotibus ex filio suo iure. l. fi. infra vnde cognati. siue cum ipso filio, eodemq; auūculo: &, siue mater superuixerit patri, siue non: &, siue fecerit mētionem de filijs, siue nō, vt voluit signanter Bart. in l.qui superstitis. ff. de acqui. hæred. ac gl. Bald.& Doctores in l.pactum, quod dotali. C. de collationib. Vbi tamen Bald. dat vtile remedium. Dic, vt ibi.

24 Sed quid èconträrio, † stante statuto præmisso, nunquid nepos ex filio masculo excludet filiam: Imo. dicit, q si ratio illa est expressa in statuto, videlicet, vt bona remaneant in agnatione, tunc nepos excludet filiam dotatam: quia illa ratio se extēdit ad hunc casum: secus si poneretur ratio, volētes fauere filijs masculis primi gradus statuimus &c. quia tūc nepos ex filio non excluderet filias dotatas secundum Imolam hic.

Si autem ratio aliqua non est expressa in statuto: tunc pluscu-lum dubitationis est: quia reperio, q Bald. hic tenet, q nepos nō excludet filiam: quia statutum habet duo capita: vnum exclusiuum filiorum, & aliud exclusiuum filiarum. & in inclusiuo non fit mentio de nepote. & hoc etiam firmat Imola hic: quia materia ista est valde exorbitans. l.maximum vitium. C. de liberis prę teritis. & tale statutum est corrigens: ergo debet interpretari, vt minùs lædat ius cōmune, quàm fieri possit, per c.cùm dilectus. vbi est casus valde notabilis de consuetudine.

Sed attendite Domini, quia reperio plerosq; illustres Doctores in contraria sententia.

Et primò, contrarium tenuerunt Iacob. de Aretio, & Iacob. Butrigarius, & Barto. in l.liberorum. ff. de rerum, & verbo. signi. Idem reperio tenuisse Bald & Salice. in d.l.maximum vitium. & omnino videas ibi: quia profundissimè prosequitur hanc materiam: & consequenter patet Bald. esse contrarium sibi. Idem tenuerunt Bald.& Salice. in l.venia. C. de in ius vocando. & idem tenuit Rainaldus de Foroliuio, qui tenuit, q appellatione filio-25 rum ex proprio significato contineantur nepotes. Et † idem tenet Albericus in secunda parte statutorum, q. 103. & Ioannes Andræas in addionibus ad Speculatorem in titu. de successionibus ab intestato in principio.

26 Ego tamen non † recedo à sententia Bal.& Imo. hic: quia rationes istorum dominorum non concludunt.

Nam primò aliquæ fundantur ea ratione: quia ex proprio significato continentur nepotes, quod est falsum, vt probatur plenè in l.liberorum. per multas vrgentes rationes. & etiam Bald. in d.l.maximum vitium.

Alij adducunt rationem, quia beneficia cōcessa filii extendūtur ad nepotes. l.milites. & l.diuo Marc. C. de quęstionibus. & in l.Decurionum. C. de pęnis. & l.emancipatum. supra de Senatoribus. & ista ratio etiam placuit Bartolo. Sed nec illa concludit: qa 27 iura præmissa loquuntur in beneficijs alicui † concessis, quæ nemini præiudicant, nisi ipsi concedenti: ideo de facili potest fieri extensio. l.pen. de constitutionibus Principum. supra.

Præterea illud ibi fit ex interpretatione, quæ in statutis cessat.

Quod satis fatetur Bart. in d.l.liberorum. sed dicit, q in casu nostro hæc interpretatio erit passiua vi illarum regularū antiquarum. Sed nec ista valet: quia in dictis iuribus non proceditur per viam regulæ: sed in certis casibus dant priuilegium certis personis, & eorum filiis. & posito, q procederent per viam regulæ, adhuc nihil ad propositum: quia solùm fieret extensio vi illarum regularum in constitutione noua specialiter loquēte in eadem materia: non autem generaliter in quocunq; casu, vt latissimè dixi in Tractatu statutorum in titu. de extensiua statutorū inter-28 pretatione. in §. nunc venio. & per cōsequens ēt non obstat, † q nepos succedat in locum filij. §. posthumorum. institut. de exhæredatione liberorum. de hæreditatibus, quæ ab intestato deferūtur. quia illud verum est interpretatione, seu quadam iuris fictione, quę cessat in statutis.

29 Item illud est verum † quoad successionem. Angelus.

Item, & si in locum filii succedat: non tñ taliter dicitur filius, vt faciat cessare in statutis conditionē illam, extātibus filiis &c. Quòd verò nepotes in locum filiorū succedant variis iuris Cæsarei partibus continetur, idq; à Iureconsulto est responsum in l.posthumorum. ex qua lege trāscriptum fuisse. §. posthumorū. adnotauit glossemate ibidem Accursius § aūt. Verba hæc sunt: Posthumorum autem loco sunt & hi, qui in sui hęredis locum succedendo, quasi agnascendo, fiunt parentibus sui hæredes. Vt, ecce, si quis filium, & ex eo nepotem, neptemve in ptāte habeat: quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet: quamuis nepos quoq;, & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius, viuo eo, moriatur, aut qualibet alia ratione de potestate eius exeat, incipit nepos, neptisve in eius locum succedere: q eo modo iura suorum hæredum, quasi agnatione nanciscitur. Hactenus Imperator. Vides textum eleganter probantem quib. modis, caussis, quave ratione nepotes in locum filiorū succedāt, suiq; efficiantur. Non ita tamen succedere eos constitutum est, vt amitas submoueant. Tibi cogitādum relinquo. Quia qui succedunt in alterius locum, eius iure vti debent, vt est in regula iuris. Et cùm nepos, eiusq; pater sint eadem persona per §. primū. de iureiurando à moriente præstando. collatione 5. in auth. ergo idem ius in vtroq; statui debet. Cōnexa enim eodem iure cēsenda sunt, vt voluit text. apertissimè in l.eum actum. ff. de negocijs gestis. Hæc fundamenta mouent. Sed semper, meo iudicio, tenendum est amitas à nepotibus excludi non posse. Tu cogitabis. Et si vis pulchras, & infinitas quæstiones in ista materia statutorum filias excludentium, discurre per ea, quæ dixi per totum titulū de statuto fęminas excludēte in Tractatu statutorum, vbi multa bona, ac valde vtilia videre poteris.

TRACTATVS DE LEGIS POTENTIA,

Constantini Rogerij.

ARGVMENTVM.

Tractatus suos sigillatim connectens legum virtutes fusè edisserendas disponit.

SVMMARIVM.

PRAEFATIO.

1 QVIA tanta est legis potentia, vt ēt testator (cuius voluntas pro lege seruatur. §. disponat. in Auth. de nuptiis. colla.4.) non possit legibus derogare, vt vidistis in l. nemo p̄t. ff. de leg. j. quam supra proximè expediui. † Idcirco post ipsius expeditionē vtile fore putaui hūc solennē de legis potētia Tractatū annectere. Et quia in Tractatu de cōtractibus vetitis demonstraui. l.potentiā. ad reijciendū malos ꝯtractus ēt iuratos. posteà in Tractatu statutorum dixi de potētia legis circa l. municipales declarādas, & interpretādas. & in Tractatu de dote, īter cętera vidim⁹ potētiā de priuilegiatis caussis.

2 † Subsequēter tradidit Tractatū de iuris interp̄tatione: vbi posui modū, & formā has l. nr̄as intelligendi, & interpretādi. Et anno pximè p̄terito tradidi Tractatū de ptestōne: vbi vidim⁹ potētiā legis, aduersùs ptestōnes, q̃ quotidie fiūt. Postremò sūmariū

Tractatum de remedijs possessorijs. Cæterùm, quia premissi Tractatus ostendunt legalem potētiam particulariter in casibus superiùs adnotatis. 3 † Idcirco congruum est, vt videamus generalem Tractatum de legis potentia. Demum, hoc viso, polliceor me traditurum aureum Tractatum de cautelis iudiciorum, per quem sub breuibus tradam omnes singulares cautelas seruādas per practicantes circa progressum totius ordinis iudiciarij. Et ꝑ Tractatus nostri exordio præmitto illud Mōtenarij Paduani in 4 Luna cleri inquientis, † Quòd vbi leges silent, nequeunt peccata silere: Quo fit, vt necessariò sint leges promulgatæ: ex quibus totus mundus illuminaretur. auth. habita. C. ne filius pro patre. Nec mirū si ex hac nostra legali sapientia illuminatur mundus: quia dicitur res sanctissima Ciuilis sapiētia, quæ precio nummario ęstimari nō p̄t. l. j. §. proinde. ff. de varijs & extraordinarijs co- 5 gnitionibus. Hinc est, ꝙ sicut versantes circa † res diuinas, & sanctas vocantur sacerdotes. c. significauit. & ibi gl. extra de corp. vitia. Ita etiam versantes circa hanc sacratissimam Ciuilem sapiētiam. l. j. circa princ. ff. de iust. & iur. Nec mirum; quia leges etiam dicuntur sanctissimæ. l. leges sacratissimæ. C. de legibus. & dicuntur istæ leges humanæ vitę solatium, infirmorum auxiliū, & potestatis frænum, ſm Cassiodorum lib. 3. Epistolarum. & ideo dn̄r salus ciuitatis, secundùm Philosophum primo Rhetoricorum.

Cæterùm, quia idē Philosophus alibi dicit, ꝙ pacta leges destruunt. Et ècontrario vult Iureconsultus Vlpianus in l. iuregen- 6 tium. §. prætor ait. ff. de pactis. dicit, † ꝙ pacta conuenta, quæ nec dolo malo, nec aduersus leges, plebiscita, Senatuscōsulta, edicta Prætorum, decreta Principum facta erunt, seruabo. & sic in summa vult, paciscentes non posse alicui parti iuris derogare. Ergo contra ipsum Philosophum. Et addo rationē: quia omne pactū quod est contra ius, dicitur turpe, & contra bonos mores, saltē ciuiles. vide notata in l. pacta, quæ cōtra. C. de pactis. vbi vide iura ad hoc allegata. & in c. fi. extra de pactis. vbi Panormitanus dicit, ꝙ omne pactum quod est contra ius, dicitur turpe. allegat etiam c. faciat homo. 22. q. 2. Tamen non conuenit proposito Panormitani ille textus. Nam illud dicimur posse facere, quod de iure, & de facto possumus: & quod non est possibile de iure, reputatur impossibile secundùm Panormitanum in d. c. fi. Hinc dicit glossa in d. c. faciat homo. ꝙ dictio, posse, refertur ad possibilitatem iuris, vel facti, & quādoq; ad commoditatem. l. nepos Proculo. ff. de verbo. signific.

Sed quia (pur) quotidie videmus plerunq; pacta destruere, de 7 † quibus dicit Philosophus. Idcirco, ad intelligendum qualiter, & quomo. hoc procedat, oportet discurrere per singulas legum potentias: & in hoc Tractatu hunc ordinem seruabo: quia faciā tres partes principales.

8 In prima declarabo quinq; principales potentias † legis, videlicet, præceptiuam, prohibitiuam, permissiuam, punitiuam, & consultatiuam. Præceptiuam subdiuidam in tres, ſm quod tria sunt principalia præcepta legis, videlicet, honestè viuere, alterū non lædere, ius suum vnicuiq; tribuere: & super illo honestè viuere, videbimus de honestate legis: & quos comites debeat lex habere. Super illo, alterum nō lædere, videbimus casus, in quibus quis potest impunè lædi in personam, & an leges, quæ permittūt certis casibus quem offendi sint seruandæ de iure Canonico: & an tales leges excusent à peccato: & quando quis dicatur offendi simpliciter, vel in personā: & an si clericus offendat seipsum 9 incidat in canonem. † Super illo verbo, Ius suū vnicuiq; tribuēs, videbimus de Iustitia vniuersali, & particulari in æquitate reposita, vbi multa bona dicam. & ibi videbis plerosq; casus, in quibus ex æquitate prouidetur contra rigorem iuris. & ibidem dicā de bono iustitiæ, & malo iniustitiæ. Prohibitiuam autem poten- 10 tiam subdiuidam † in quatuor partes, ſm quod istud prohibere legis consistit principaliter circa quatuor. Nā aliquando prohibet lex dispositionem aliquam fieri, aliquando verò non prohibet dispositionem, sed resistit obligationi ex ea descendenti. aliquando verò neutri istorum resistit, sed prohibet actionē ex aliqua dispositione dari. aliquando verò non resistit dispositioni, obligationi, vel actioni, sed solùm vetat executionem. & circa præmissa videbis pulchra fundamenta in iure nostro. circa verò tertiam potentiam permissiuam videbis triplicem permissionē legis, videlicet, primò de permissione legis quę fit eo ipso, ꝙ nullo iure prohibetur. Secūdò, de permissione legis, quæ fit ɔ̄ ɔstōnes humanas. Tertiò, de ꝑmissione alicuius illiciti, vt euitet̄ magis illicitū. & ibi declarabo, quæ dicat̄ propriè ꝑmissio legis.

Circa potentiam punitiuā primò videbimus quando lex imponit pęnam ipso iure: & per quę verba intelligatur infligere pęnam ipso iure: & de effectu huius.

11 Secundò videbimus de punitione legis, † quæ fit per sententiam, & quando lex taxat pęnam, an possit Iudex ab ista pęna recedere. videbimus etiā, qn̄ pęna relinquitur arbitrio Iudicis, qualem potentiam habeat Iudex, & quid? quando Iudex procedit per inquisitionem, qualem modum in puniendo debet seruare.

12 Circa quintam, & vltimam potentiam † consultatiuam, videbimus de consilio, videlicet de consilio perfectionis, & de consilio reuerentiæ, & qn̄ præceptum sapiat naturā cōsilij. Et hæc circa primam partem. In secunda verò parte principali declarabo, quæ dicantur introducta ad substantiam alicuius dispositionis, & de modo hoc cognoscendi, & quæ dicantur accidentalia, aut de natura rei in dispositione deductæ, aut de accidentalibus ipsius rei in dispositionibus deductæ.

13 † Item quæ dicantur introducta fauore publico principaliter, & quæ secundariò non principaliter, & quæ dicant leges, seu dispositiones fauorabiles, & q̃ odiosæ, & q̃ mixtæ: & in ista mixtura qd præualeat: & quæ dicant introducta ad iuris rigorē seruandū, q̃bus intellectis percipies in iure nostro magna fundamēta.

14 In tertia verò parte principali † primò tractabo, an Princeps, populi, vel vniuersitates possint legibus derogare, siue statuendo, siue consuetudinem inducendo, siue rescribendo.

15 Secundò videbimus, quid de alijs personis, † an possint in suis quibuscunq; dispositionibus legibus derogare: & hic discurrā p singula mēbra primę partis, videlicet p illas quinq; principales legū virtutes, cū suis diuisionibus: & circa illud pceptū, Honestè viuere, videbimus, an legib introductis ex honestate, vel p̄ bonos mores possit derogari: & ibi dicā de pactis ɔ̄ bonos mores naturales, & ciuiles. Super illo præcepto, Alterum nō lædere, videbimus de pactis, quę fiunt quotidie, ꝙ quis possit incarcerari, vel aliter distringi, aut lædi in persona, vel bonis.

Circa illud verò præceptum, Ius suum vnicuiq; tribuere, videbimus de pactis, quę tendunt in præiudiciū tertij: & an princeps rescribendo, vel aliter disponendo possit iuri tertij derogare.

Et demum prosequar alias singulas legū virtutes, expediendo tertiam partē huius Tractatus per duodecim partes, seu per duodecim paragraphos: in quibus includam omnes casus, in quibus potest derogari, seu renuntiari legibus, & quibus non.

ARGVMENTVM.

Iuris pręcepta, honestatis vim, Platonis de magist. consilium, legumque bases scribit.

SVMMARIVM.

1 *Præcepti legis capita tria.*
2 *Honestatis in actibus effectus, quorum ipsa causa est.*
3 *Odiosa ex honestate extendi.*
4 *Honestate cessante, concessa finiri.*
5 *Legum finis. & nu. 7.*
6 *Statutum peccatum inducens nullius momenti esse.*
8 *Præfectoris Reipublicæ obseruanda.*
9 *Legum basis multiplex. & nu. 10. 11. & 12.*

1 CONGRVVM ergo est, vt circa potentiam † pręceptiuam, quæ est triplex, vt supra dixi, videlicet, honestè viuere, alterum non lædere, suum ius vnicuique tribuere, videamus.

Primò, circa illud, Honestè viuere de honestate legis. Et debes primò scire, ꝙ lex adeò habet gratā honestatē, vt velit valere dispositionem fundatam super honestate, quæ aliàs 2 non † valeret. vt promissio inter virum & vxorem, q̃ regulariter non valet. toto titu. de dona. inter vir. & vxor. Tn̄, subsistente cā honestatis, valet. l. ex ea parte §. j. ff. de verb. obli. & per illum tex. Bart. & Doctores ibi dicunt, ꝙ si aliquis, qui ludebat libenter ad Azardum, promisit amico suo, ꝙ si contingeret illum decætero ludere, promittebat sibi centum, certè valebit promissio, quasi insit iusta causa promissionis ſm Cumanum ibi. Sed ego dico, ꝙ istud est generale in quacunq; stipulatione concepta sub qualibet alia conditione: quia cōditio apposita in promissione est iusta causa ipsius stipulationis, intantum, vt faciat cessare. l. 2. §. circa. ff. de exceptione doli. casus est quem ibi notant Bart. & Doctores ad hoc in l. cùm ad præsens. ff. si certum petatur.

Addo etiam circa hanc honestatem, ꝙ licèt priuilegia cōtra 3 ius cōe debeant † strictè interpretari: tn̄ si sint cōcessa ex aliqua causa honestissimam in superlatiuo debent latè interpretari, casus est, quem ibi multùm signat Panor. in c. pen. extra de verbo. sign. & intantum placuit Principi nostro honestas, vt si aliquid 4 concedatur ex honesta † causa, quæ processu temporis reducatur ad inhonestū, seu iniquum, reuocatur talis concessio l. ex facto. circa principium. ff. de vulgari, & pupillari. Nec videatur tibi mirum, si lex iubet honestè viuere: quia & ipsa lex debet in se cōtinere honestatem, 4. dist. c. erit aūt lex. vbi dr̄, ꝙ lex debet continere honestatē, iustitiā, possibilitatē, vtilitatē, & claritatē, & de- 5 clarat vt ibi. & ibidē subijcit, ꝙ finis legis debet tendere † ad bonum cōe. & ideo dico, ꝙ si Princeps eā ederet ad propriam vtilitatem, esset iniusta, de quo per Panor. in c. j. extra de consti.

Nec ēt debet tendere ad pręiudiciū singulariū ꝑsonarū, aliàs non ualet: ut est casus sing. in c. cùm oēs, extra de consti. in antiq.

6 Nec debet esse talis, ut inuitet quempiā † ad delinquendū, ut sunt statuta, quæ sunt in plerisq; locis, quæ ꝓ grauissimis delictis imponunt pęnam pecuniariam, quæ non ualent: quia inducunt ad delinquendum. Nam ut dicit textus aureus in c. pauper. 11. quæstio-

quæstione 3. nullam delinquens pertimescit culpam, vbi sperat illam redimere posse pecunijs. & de istis statutis inuitantibus ad delinquendum latè dixi in tractatu statutorum, in titu. de statu. nullitatis. §. j. dic vt ibi.

Et ratio præmissorum, quare leges debeant tendere ad bonū commune, non autem ad vtilitatem particularium personarū, 7 vel præiudicium, potest esse, iudicio meo, quia leges † nostræ sunt promulgatæ ad finē, vt ex eis possit mundus rectè gubernari, vt dicit Imperator in Proęmio Institutionū circa principiū. Et vt Legisperiti, & ministri possint ꝑfici gubernationi, & regimini Reipublicæ, vt dicit ipse idē Imperator in eodē Proęmio, in fi. Modò certum est, ꝙ qui Reipublicæ præfecti sunt, duo illa 8 † singularia præcepta Platonis Atheniensis tenere debent.

Primum, vt vtilitatem tueantur ciuium, quodcunq; agant ad eam referant, obliti commodorum suorum. Alterum, vt totum corpus Reipublicæ, nedum partem tueātur, totū deserant. Et licèt regulariter leges nostrę debeant habere pręmissos comites, 9 tn̄ reperio, ꝙ aliquando leges nostrę † sunt fundatę super bono, & æquo contra strictam rationem disputandi, vt est l. si me, & Titium. ff. si certum petatur. facit l. Quintus. in fi. ff. de annuis leg. l. planè. ff. de petitione hæreditatis.

Aliquæ verò sunt leges fundatæ super bona fide contra subtilitates, & apices Iuris. l. si fideiussor. §. quędā. ff. mandati. & l. Quintus. eo. tit ꝑ quas leges feci aliquas notabiles illationes in Tractatu de ꝓtestatione, in tit. de inhibitoria ꝓtestatione. §. j. dic vt ibi.

10 Aliæ sunt leges è contrario fundatæ super subtilitatibus † Iuris contra bonam fidem, & de his loquitur tex. notabilis, in c. dilectus filius. extra de testamētis. qui quidem tex. vult, tales leges non esse seruandas de iure Canonico. Idem volunt gl. & Doctores in c. sæpe. extra de restitutione spoliatorum. de quo in l. cùm alienam. C. de legatis. Et inter istas leges potest poni Lex prospexit. ff. qui, & à quibus manumissi liberi non fiunt.

11 Aliæ sunt leges, † quæ statuunt aliquod absurdum, vt absurdius euitetur, vt dicit Iureconsultus in l. ita vulneratus. § fi. ff. ad legem Aquiliam. Aliæ verò sunt, quæ sunt fundatæ super rigore contra æquitatem, & ècontrario. Aliæ quæ sunt fundatæ super æquitate, contra rigorem Iuris, vt notatur in l placuit. C. de iudicijs. & in l. j. C. de legibus. Et si vis scire, quando rigor præferatur æquitati: vel ècontrario, æquitas rigori, latiùs explicui, quàm ali- 12 bi reperies, in l. 2. ff. de re iudicata. † Aliæ sunt leges fundatæ super bono: sed contra æquitatem. vt ecce, Vsucapio propter bonum publicum est introducta l. j. ff. vsucapionibus. & tamen cōtra æquitatem, vt dicit tex. in l. iuri naturæ. ff. de reg. iur. & l. nam hoc natura. ff. de condictione indebiti. Aliquæ verò ècontrario sunt fundatæ super æquitate, contra tamen quod est bonum: vt ecce, licèt sit bonum, vt dicit Imperator in l. hac lege. C. de pactis dotalibus. ꝙ mulier cōmittat administrationem rerum parafernarum marito: tamen si non velit: quia, pur, est æquum, ꝙ vnusquisque in re sua sit moderator, & arbiter. l. in re mandata. C. mandati. Toleratur cōstitutio fundata super ista æquitate cōtra tale bonum, vt dicit idem Imperator in d. l. hac lege.

ARGVMENTVM.

Eò tendit, vt ostendat offendere, quatenus accipiendum sit, quosque liceat, Diuinæ legi quomodo, quatenusque deroget Ciuilis.

SVMMARIVM.

1 *Læsionis discutienda capita.*
2 *Offendi quis dicatur. Extendit, nu. 3.*
4 *Offendi in rebus suis posse.*
5 *Iniuria atrox.*
6 *Verberantis vxorem pęna.*
7 *Vxor quo modo, quandoq; castiganda.*
8 *Lædere alterum quatenus permissum. & nu. 9.*
10 *Offensus lædēs an plectatur. et nu. 11. mitius puniri verius est. nu. 13. et 14.*
12 *Socratis patientia.*
15 *Vltio quando laudabilis.*
16 *Mansuetudinis extrema.*
17 *Diuinæ legi cedem prohibenti an deroget Ciuilis. & nu. 19.*
18 *Odio habenda, infestaq;.*
20 *Necare quos liceat. & nu. 21. 22. 23. & 32.*
24 *Occidere quibus ex causis permissum.*
25 *Tutelæ inculpatæ moderamen. & num. 29.*
26 *Effugere quando debeat aggressus, & nu. 27. & 28.*
30 *Res quatenus, quibusq; armis tuendæ. & nu. 31.*
33 *Minatorem quatenus perimere liceat. & nu. 34. idq; extendi, nu. 37.*
35 *Proscriptus quo iure necandus.*
36 *Ius Ciuile an diuino deroget, & non derogare verius est. nu. 40.*
38 *Diuino iuri quatenus derogatum, & quando. & nu. 39. & 48. 49. & 50.*
41 *Furis nocturni citra noxam omni iure permissa cedes.*
42 *Leges cedem permittentes quatenus, & vbi seruandę. Ratio. nu. 43.*
44 *Testium obseruatione legem diuinam non derogari, sed restringi nu. 46.*
45 *Testamenti duobus testibus præsentibus confecti effectus aliquot.*
47 *Exorbitantia superiorum ab inferioribus non extendi.*
51 *Iureiurando tollendo quid obseruandum.*
52 *Clericorum in sese sæuientium pęna.*

1 NVNC videndum est circa præceptum illud, Alterum non lædere. † quando dicatur quis lædere quempiam, seu offendere simpliciter, vel in personam.

Secūdò, an legis potētia sit tāta, vt possit ꝑmittere quē offendi, vel lædi impunè: & videbis, ꝙ sic.

Tertiò, an sit tanta potentia legis, vt possit permittere quempiam impune occidi. & etiam videbis, ꝙ sic. Ideo quartò erit videndum, an talis permissio legis ciuilis toleretur de iure Canonico, vel excuset à peccato.

2 Circa primum cùm quæritur, quando dicatur † quis lædi, vel offendi: quæro pro intelligentia, an si quis cognoscat vxorē tuā dicatur te offendere? Bart. ff. de furtis, in l. verum. tenet ꝙ nō, per 3 textum illum. Ego dico, ꝙ immò, vbicunq; † aliquid facis, per quod alium pouocas ad iracūdiam diceris offendere. probatur in extrauaganti de pace Cōstantiæ, circa principium: & pro hoc facit optimè l. filia in orbitate. & l. cum te. C de inofficioso testamento. & l. donationes. §. species. ff. de donationibus. & c. ex parte. in fine, cum sequenti, de verborum signifi. quod verum fatetur Barto. in l. licitatio. §. quod illicitè. ff. de publicanis. Sed ex tali facto pōt inferri pęna à lege, vel homine. l. testamento. ff. de manumissis testamento: licèt tamen præmissa dicatur offensio, non tn̄ pro ea potest agi actione iniuriarum: quia non fecit animo iniuriandi, sed potiùs cā libidinis adimplendę, & est casus in d. l. verū. Et adde, quod dixi in Tractatu statutorū, tit. de declaratiua dispositione. §. attingamus. versi. 7. Et vnum non omitto, ꝙ nedum dicitur offendere in personam, qui corpus, vel membra 4 lædit, sed etiam, qui tangit † res cohærentes personæ: vtpote, vestes, vel equum, ſm Innocentium, qui in c. nuper. de sentētia excōicationis. tenet, ꝙ talis dicatur offensio in personam & Bart. in d. §. quod illicitè. Sed pace ipsorum dixerim, ipsi malè dicunt: quia ista non est offensio corporalis seu in personam propriè, vt est casus in l. sed est questionis. ff. de iniurijs. in principio, vbi quę- 5 ritur, an dicatur atrox iniuria, † quando non infertur corpori: vtputà, dicit ibi text. vestimentis scissis. ex quo patet, ꝙ non dicitur iniuria corpori illata· licèt ex atrocitate facti dicatur atrox. Quod nota contra Innocentium, & Bart. Et adde Baldum post Gulielmum in l. si qua per calumniam. C. de Episcopis, & clericis. qui dicunt, ꝙ scindere vestes, dr̄ offensio personalis, sed non in personā, qn̄ persona tangitur, vel affixū personæ, vt capilli, & similia. Et idem dicit Bal. in d. §. quod illicitè. vt refert, & sequit̄ Ang. Aret. in Tractatu criminalium, in verbo per paucos.

Circa secundum, cùm quæritur, an lex potentia sit tanta, vt possit permittere quempiam impunè offendi. & breuiter dicendum, ꝙ sic, vt infra videbitis in plerisq; casibus: tn̄ regulariter nō permittit hoc, immò prohibet, vt patet in secundo præcepto. l. alterum non lædere. in tantum, vt etiam non liceat vxorē offen- 6 dere, † seu verberare: quinimmò, si acriter quis verberet vxorē, punitur, vt ei compellatur quartā partem suæ substantię assignare. gl. est notanda in c. placuit. 6. q. 2. ꝙ qualiter intelligatur, dixi in l. si cum dotem. §. sin autem. ff. solu. matri. dic vt ibi. Adde glo. in c. sicut. 7. q. 1. quæ dicit, ꝙ etiam si vxor errauerit, non debet eam verberare.

7 Subijcit tamen, ꝙ temperata † castigatio marito permittitur: quia vxor est de eius familia. 15. q. 5. hæc imago. & maximè poterit eam castigare, si adeò sit luxuriosa, ꝙ sit lauacrum commune omnibus sitientibus eius cōsuetudinē. per l. fi. C. de repudijs.

Et sic ex præmissis patet, ꝙ aliquando licitum est lædere, seu 8 verberare † aliquem impunè, dummodo sit temperata castigatio. Et addo alios casus. Primus est in l. j. C. de emenda seruorum. & in l. vnica. C. de emenda. propinq. Et idem dico in quocunq; faciente aliquem occidi per assassinos, vel mandante hoc fieri: licèt mors non fuerit sequuta: aut recipiente, vel defendēte, aut occultante tales personas. Nam isti sunt banniti & diffidati à populo Christiano. c. pro humani. de homicidio. libro sexto. Ideo possunt impunè offendi: vt vult expresè Imola in l. si cum dotem. §. si patri. & ibi dixi. ff. solu. matr.

9 Idem dicerē in hæreticis, † vel suspectis de hæresi, qui nō se purgant infra annum, ſm formam authenticæ Gazaros. C. de hæreticis. quo casu banniuntur, & diffidantur per Imperialē sanctionem, vt ibi. & auth. credentes. eo. ti. & consequenter possunt impunè offendi per pręmissa.

10 Eodem modo dico, ꝙ impunita erit † offensa. Si ego irritatus, & prouocatus à te, tibi iniuriatus sum dicto, vel facto: ideo non poteris agere ɔ̄ me actione iniuriarū. Ita eleganter determinat Speculator in tit. de accusatorib. §. j. vers. quid si vocauit te latronē. Sed in ɔ̄rium adduco text. in c. j. extra de iniurijs. vbi nō pōde- 11 rat̄ quis fuerit auctor rixæ. Et ideo reperio, † ꝙ Panor. ibi tenet ɔ̄rium per illum tex. & facit l. si ex plagis. §. tabernarius. ff. ad legē Aquiliam. Subijcit tamē Panormitanus, ꝙ mitiùs debebit puniri; quia difficile est iustum dolorem compescere. l. si adulterium.

§. Imperatores. ff. ad legem Iuliam de adulterijs. Et istud est, quod voluit Plato Atheniẽsis, dum interrogaretur, quis esset inter homines fortior. & respondit, ꝙ ille qui propriam potest vincere iracundiam. Hinc dicit alibi Aristoteles, ꝙ viri boni est nescire, vel facere, vel pati iniuriam. Et ideo dico, ꝙ non omnes homines sunt Socratici.

12 † Socrates enim semel ictu calcis à quodã percussus, cùm circunstantes admirarentur eius tolerãtiam, in medium protulit, Si asinus (inquit) me calce percussit, nunquid eum in iudiciũ cõuocarem? cur non æquanimiter debeo ferre ictus hominum, sicut irrationabilium ferarũ? Et per hoc dicit Panormitanus, vbi supra, ꝙ pœna statuti pro percussione punietur etiam irritatus: sed iudex ex officio debebit illam moderare.

13 † Addo etiam, quod voluit eleganter Ioannes Andræas. in c. significasti. extra de homicidio. vbi dicit, ꝙ licèt insultatus, vel ir-
14 ritatus excedat, se defendendo moderamen † inculpatæ tutelę, vel cùm possit fugere, non fugit: sed maluit resistere: tunc si occidat aduersarium, non debet puniri tanquã homicida, nec tanq̃ losus: sed mitiùs, tanquam ille, qui non potuit parcere calori iracundiæ. Idẽ dicit Bal. in repetitione legis primę. C. vnde vi. in vulnerato, qui cucurrisset contra vulnerantem, & eum occidisset.

Et addo, ꝙ clerici maximè tenentur fugere, si possunt, vide glossam, & ibi Panormitanum in. c. suscepimus. extra de homicidio. & in c. sicut dignum. eod. titu.

Et addo etiam præmissis, ꝙ apud Philosophos, vlcisci, & ira-
15 sci aliquando laudabile est: intantum, vt non irasci, in vitio † sæuitiei reponatur. & quia scire, est, res ꝑ causas cognoscere, vt inquit Philosophus, hoc probo euidenter: quia aduersùs cupiditatẽ vlciscendi est virtus illa præclara, quæ vocatur Mansuetudo, quæ moralis virtus. Modò certum est, & in hoc omnes philosophantes conueniunt, ꝙ omnis moralis virtus tenet medium inter excessum, & defectum. Oportet ergo, ꝙ sit dare defectũ, seu vitium in non vlciscendo, quod vitium vocatur sæuities.

16 Hinc est, ꝙ Aristoteles vbiq; scriptorum suorum † sæuitiem, & iracundiam magnopere damnat: in medio quarũ est mãsuetudo, quæ docet tenere mediocritatem inter illa duo extrema.

Circa tertium cum quæritur, an tanta sit potẽtia legis, vt pos-
17 sit † permittere homicidium fieri? Arguitur, ꝙ nõ: quia ius Ciuile non potest derogare iuri Diuino: vt hr̃ per glossam, & Doctores in rubr. de cõstitutionibus Principum. & latè per Canonistas in c. Ecclesia sanctæ Mariæ. extra de cõstitutionibus. & ibi plenè dixi in repetitione illius capituli, Sed certũ est, vt inquit Salomõ
18 † Prouerbiorum c. 8. ꝙ sex odit Dñs, & septimũ detestatur anima eius: manum, scilicet, effundentis innoxium sanguinẽ, oculos sublimes, linguam mendacem, cor imaginans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, testem fallacẽ, & eum qui seminat inter fratres discordiam.

19 Item, nonne illud, Non occides, † est inter præcepta diuina? ergo huic præcepto non potest lex Ciuilis derogare. Sed in contrarium reperio multas leges permittentes homiciũ fieri, vt est
20 lex j. C. quãdo liceat vnicuiq; † sine Iudice se vindicare. quę permittit nocturnum depopulatorem agrorum impunè occidi.

Item aggressorem itinerum, vt ibidem.

Item desertorem militiæ. l. 2. eod. titu.

Item maritus repertũ in domo sua cũ vxore in actu veneris põt occidere, si ille adulter sit humilis, & vilis conditionis. l. marito. in princi. & §. j. ff. ad legem Iuliã de adulterijs. l. qui occidit. ff. ad legem Aquiliam. l. Gracchus. & ibi notatur per glossam, & Doctores. C. de adulteriis. pater verò põt quemlibet in rebus veneris deprehẽsum cum filia, siue in sua, siue in generi domo occidere, dummodo etiam filiam occidat, vel per eum non stet. l. patri. cum tribus legibus sequẽtibus. ff. ad legem Iuliam de adulterijs. & per gl. in d. l. Gracchus. vbi etiam ita firmant Doctores. Alium casum habes notabilẽ, vbi permittitur homicidiũ in authen. si quis ei. C. de adulteriis. vbi dicitur, Si maritus tibi suspecto de vxore sua coram testibus ter nunciauerit, vt dimittas vxorẽ suã in pace, ſm formã ibi traditã, & post hæc adhuc reperiat te loquẽtẽ cũ vxore sua in locis, de q b. ibi, ꝑt te impunè occidere.

21 † Item potes occidere latronem tibi insidiantem, l. itaque. ff. ad legem Aquiliam.

Item, furem noctè deprehensum, vt eadem lege. §. j. quod li-
22 mitat † lex Furem. ff. ad legem Corneliam de sicarijs. Si ei non potes sine periculo parcere, intellige periculo personæ, vel etiã rerum ſm Bart. ibi. & est glossa in l. si vt allegas. C. ad legem Corneliam de sicariis. aliàs secus: & ideo aliter dicendum est in fure diurno: quia tunc potest capi facere ſm Barto. vbi supra. & per hoc dicunt Doctores in d. l. sicut allegas. vt refert ipse Bar. ꝙ si furem nocturnum recognoscerem, tunc non possem eum occidere. Et eodem modo, si diurnum furem nõ cognoscerem, possem eum occidere, per rationem præmissam, quod nota.

23 Et idem dico, si fur † diurnus se telo defenderet, vt est casus in c. si perfodiens. extra de homicidio. vbi text. clariùs, q̃ alibi facit differentiam inter diurnum, & nocturnum furem.

Sed attende, quia ille textus dat alibi rationem differentiæ, q̃ præmissam: qua considerata, non posset bene fieri illatio, de qua supra, quàm faciunt Doctores.

24 Et sic ex præmissis colligitur, † ꝙ pro rebus saluandis licitum est occidere hominem. ergo multo fortius pro saluanda persona. Et ideo, si non possum euitare quin me percutias, nisi te interficiam, possum te occidere: quia quælibet iniuria personalis grauior est quacunq; reali. l. in seruorum. in fi. ff. de pęnis. Istam illationem facit Bartolus in d. l. seruum. Ex quo infero, ꝙ semper di-
25 citur quis facere cum moderamine † inculpatæ tutelæ, quando facit pro tuitione rerum, vel personæ. l. scientiam. §. qui cum aliter. ff. ad legẽ Aquiliã. & sic licèt solùm me velles pugno percutere, si non possum hoc aliter euitare, q̃ te occidendo, possum te
26 occidere. Si verò possum fugere, & sim talis † cui nõ esset pudor fugere, debeo fugere: aliàs non, sed possum resistere, ſm Doctores in l. j. C. vnde vi. Bartolus verò ibi tenet, ꝙ nemo teneatur fugere, si eo ipso, ꝙ me cogis ad fugiendum, dixeris me offendere. Sed Bald. ibi dicit, ꝙ rustico non esset dedecus fugere. Ideo nõ fugiendo dicitur excedere moderamen inculpatæ tutelæ. intel-
27 ligo si sit aggressus per commendabilem virũ. † Ego verò, concordando opiniones, dicam, ꝙ si volo erga meum aggressorem seruare illud moderamen inculpatæ tutelæ, de quo per glossam in d. l. j. C. vnde vi. certè non teneor fugere cuiuscunq; conditionis sim: & ita loquitur Bart. Sed si vellem pro tuitione personæ meæ sine illo moderamine aggressorem meum occidere, iuxta id quod dicit Bar. in d. l. furẽ. certè tunc dico, ꝙ si possum, debeo
28 fugere antè q̃ talem † seueritatem cõmittere. licèt Bart. in hoc etiam aliter sentiat in d. l. j. & malè: quia si secus diceremus, nunquàm esset necesse seruare moderamen, de quo in d. l. j. Sed rectè considerabis: quia volentem te percutere etiam pugno, pos-
29 ses pro tuitione personæ tuæ occidere cum ense, † quod non est dicendum. vnde intelligo illud procedere, qñ aliter non posset euitare percussionẽ pugni: quod non est, quando potest fugere.

Sed contra Bart. in eo quod dicit in d. l. furem. opponitur de
30 c. 2. extra de homicidio, vbi textus copulatiuè exigit, † ꝙ fiat occisio pro tuitione rerum, & personę: vt ibi te, tuaq; liberãdo &c. Sed dic illud verum in foro pęnitentiali, de quo expressè loquit̃.

Cæterùm, in foro contentioso procederet, quod dixi per dictum capitulum, si perfodiens. & hęc procedunt in laicis: quia secus in clericis: quia pro tuitione rerum non licet eis armis resistere, nec occidere, vide textum cum gloss. in c. suscepimus. extra de homicidio. & ita tenent Doctores ibi, quod ego fateor verum quantum ad occisionem.

31 Cæterùm dico, † ꝙ etiam pro rebus saluandis licitum est clericis armis resistere, non modò vsque ad occisionem, vt est tex. in c. significasti. 2. extra de homicidio. vbi nulla penitentia imponitur respectu percussionis non letalis: quia fuit facta per presbyterum, de quo ibi, pro tuitione rerum.

Alium casum mirabilem reperio, vbi licitũ est occidere. Nã
32 si aliquis minatur mortem † alteri, potest illum ilico occidere in ipso actu: quia non debet quis expectare se percuti: vt notatur in d. l. j. C. vnde vi. & hoc dicit mirabiliter Bald. in l. 2. C. quando liceat vnicuiq; sine Iudice se vindicare. vbi dicit esse casum ibi. mortem, quã minabatur &c. Nã, vt ibi dicit text. meliùs est in tempus occurrere, q̃ post exitũ vindicare. adde similẽ tex. notabilem in l. fi. C. in quibus causis in integ. resti. non est necessa.

Or, Domini, rigorosa est valde hęc determinatio Bal. cui posses (iudicio meo) contradicere: quia d. lex secũda loquitur de eo,
33 † qui actualiter mortem minabatur, stando super itinere frequẽtato causa occidendi transeuntes, ꝙ leges abhominantur. Ideo de facili permittitur talis vindicta aduersus similes propter atrocitatem facti. Sed ex hoc non fit bona illatio ad eum, qui simpliciter verbo minatur. vel si, pur, velles fauere Bal. posses distinguere, an talis sit, qui verba consueuerit mandare executioni: & tũc procedat, quod dicit Bal. aliàs secus, putà, si esset vir loquax, qui multa minaretur, & pauca faceret per notata per gl. Bar. Bald. & Doctores in l. metum. C. quod metus causa. vbi dicunt, ꝙ ita de-
34 mum minæ, † & iactationes inducunt iustum metũ, si persona sit potẽs, & assueta dictis facta referre: sicut dicit Bar. ibi, de multis potentibus ita malis: ꝙ illud, quod minantur, consueuerũt facere. facit ẽt quod habetur in c. fi. extra qui clerici, vel vouentes. per Ioan. Andręam, Butr. & Panor. & adde, quod dixi in Tractatu de contractibus vetitis. in trigesimaoctaua combinatione.

35 Et per præmissa vr̃, ꝙ valeat † statutum, ꝙ bannitus possit impunè offendi, vel occidi: & hoc probat ex coniunctione duarũ legũ, videlicet, l. amissione. ff. de capitis diminutione. & l. 3. in fi. ff. ad legem Corneliam de sicarijs. quod declara, vt per Barto. in l. omnes populi. ff. de iustitia, & iure.

Sed contra hæc omnia supra dicta facit, quod dixi: quia ista videntur contra præceptum diuinum, Non occides &c.

Solutio. gl. in l. j. ff. de constitutionibus Principum. dicit, ꝙ lex
36 Ciuilis non põt in totum tollere † ius diuinum, sed distinguere, vt aliquibus casib. liceat occidere, vel offendere: sed regulariter notat Cyn. etiã instat in l. quoties. C. de precib. Imperatori offerendis. Bar. verò in d. l. oẽs. dicit, ꝙ illud præceptũ, Non occides. non est simpliciter, & absolutè prohibitiuum: quia alibi etiã permittitur de iure diuino, quo cauetur, ꝙ qui occidit, occidatur.

Addo,

37 Addo, quòd hoc etiam legitur in Exodo capit. 21. † vbi dr̃, ꝙ qui percutit hominem, volens occidere, occidatur, morte moriatur. Et, qui percutit patrem, aut matrem, morte moriatur. Et vult dicere Bar. ꝙ ex quo ſm ipsum lege diuina nõ est perpetuò prohibitiuum, consequenter permissionem concessam de iure diuino potest lex Ciuilis ampliare, addendo alios casus. Idem di-
38 cit Bart. etiam in his, quæ sunt de iure Diuino simpliciter † prohibita, dummodo caussa legis, vel statuti excludat peccatum: qa tunc valebit dispositio legis Ciuilis, & derogabit legi Diuinę, vt patet in testamento, in quo requiruntur septem testes, & non sufficiunt duo: quia tunc præsumit lex dolosè, & fraudulenter fieri. l. iubemus. in fi. C. de testam. l. hac consultissima. C. qui testamenta facere possunt. propter quam violentam præsumptionẽ vr̃ ius Diuinum, quod dicit, In ore duorũ, vel trium stet omne verbum. & ista caussa expressa in l. excludit peccatum: quia si verum est dolo, & fraudulenter fieri, prout cõstat præsumptione statuti, consequenter cum caussa legis excludat peccatum. Non seruabitur in tali casu ius Diuinum, sed ei derogabitur. ideo ſm Bart. in dicta l. omnes. licèt non valeat statutum, quòd contractus minoris, sine certa solennitate etiam iuratus, tamẽ valebit, si cessante solennitate præsumatur dolus, vel fraus.

39 Cæterùm, si caussa legis, vel statuti † non est exclusiua peccati, tunc non valet. Exemplum. Alienatio fundi dotalis etiam iurata non valet de iure Ciuili. l. non dubium. C. de legibus. caussa est fauor dotis: nec etiam pactum de futura successione. l. pactũ. C. de collationib. certè tales leges non valent de iure Diuino: qa propter tales causas non excluditur peccatum: quia propter eas non licet deierare. c. cùm contingat. extrà de iureiurando. ca. 2. de pactis. libro sexto.

Or, domini, in hoc vltimo bene dicit Bart. sed in præcedentibus non credo Bart bene dicere: licet Bald. in §. ius autem. institut. de iure naturali. hæc dicta Bartoli sequatur. vnde dico, ꝙ error istorum est duplex. Primò, quia non est verum, ꝙ in præ-
40 missis casibus derogetur in † aliquo iuri Diuino: & sic reprehenditur & dictum & ratio, quòd autem leges, quæ permittunt fieri homicidium, non derogent iuri Diuino, probo: quia talis permissio legis non excusat à peccato: nec sunt seruandæ tales leges de iure Canonico.

Et sic intro quartum consilium, ꝙ excusent à peccato, habes glossam in ca. inter hæc. 32. q. 2. quamuis glos. in c. interfecisti. de homicidio. sentiat contrarium. Et certum est, ꝙ si in illis casibus esset derogatum præcepto Diuino, faciens non peccaret, quòd autem in illis casibus lex Canonica nõ permittat, est expressum in d. c. inter hæc. & in c. admonere. ead. quæst. & caussa.

41 Fallit in eo, † quod dixi de fure diurno: quia illud etiam est de iure Canonico. c. si perfodiẽs. extrà de homicidio. quinimmo & & de iure Diuino, vt legitur in Exodo c. 22. vbi dicitur, Si effringens fur domum, siue suffodiẽs fuerit inuentus, & accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. quòd si orto fecerit iam Sole, & ipse morietur, & illinc extracta est Decretalis illa, si perfodiens.

Sed dices tu, Ergo illæ leges in foro Ciuili non sunt seruandę: quia contrariantur iuri Canonico, & in materia peccati, bene succedant notata in c. ecclesia sanctæ Mariæ. vbi plenè dixi in repetitione, extrà de constitutionibus. & cap. finali. extrà de præscriptionibus.

42 Solutio, † sed seruantur solummodò istæ leges quò ad remissionem pœnæ præfixæ ab ipsa lege Ciuili, contra homicidas, vel offendentes, ad quod vide glossam notandam in c. cùm secundùm. de hæreticis. libro sexto.

Ratio, quia ex huiusmodi obseruantia, seu remissione pęnæ,
43 † non nutritur aliquod peccatum, cùm in foro conscientiæ nõ arctaretur quis ad pœnam. Textus est singularis cum glos. in ca. fraternitas. 12. q. j.

Probo etiam, quòd per solennitatem probatoriam requisitã
44 in † testamento non sit derogatum legi Diuinæ: quia cauetur, ꝙ in ore duorum, vel trium &c. quia si hoc esset verum, sequeret̃, ꝙ si quis testaretur coram duobus testibus, nõ valeret testamentum, quò ad aliquem effectum etiam legis Diuinæ, quod est falsum: quia licèt non valeat quò ad actionem, quæ est de iure Ciuili, tñ valet, quò ad effectum iuris Diuini, seu naturalis, quod ẽt dr̃ Diuinum, canone ius naturale. 1. dist. Et ideo scripto hæredi,
45 vel legatario † in tali testamento succurritur ope exceptionis, vt dixi post Bart. in l. nemo potest. de legat. j. & volunt gl. & Bart. communiter Citramontani in l. j. ff. de condictione indebiti. & in l. cùm quis. C. de iuris & facti ignoran. Hinc est, ꝙ in foro conscientiæ scriptus potest retinere, ꝙ nõ posset, si verum est, quod dicit Bar. in d. l. omnes populi. Et hinc est, ꝙ talis numerus testiũ in testamento non requiritur de iure Canonũ. c. cùm esses. de testamentis. & dixi in d. l. nemo. ꝙ autem causæ, seu rationes Bart. non sint in casibus præmissis sufficientes ad inducendum, quòd
46 lex Ciuilis in dictis casibus † possit derogare legi Diuinæ, probo primò, dum dicit, ꝙ illud, Non occides. non est perpetuò ꝓhibitiuum: quia fateor. sed dico, ꝙ in casu, in quo lex ipsa Diuina permittit, est quædam fallentia à regula, & sic est ius exorbitans. l. si verò. §. de viro. ff. soluto matr. Modò exorbitantia nõ possunt
47 ampliari ab inferiore illius, qui legem † promulgauit, d. §. de viro. cum ibi notatis, & dixi plenè in Tractatu de iuris interpretatione. §. 6. Ergo Imperator, nec alij Deo inferiores possunt illos casus exceptos à iure Diuino ampliare, præsertim ad casus, vbi non est eadem ratio, quæ in exceptis: iuxta ea, quæ plenè dixi in d. § 6. Non etiam est sufficiens ratio Bart. ad id, quod dictum est de testamento. Probo ratione, auctoritate, & exemplo. Ratione, quia aliàs de facili possent etiam Imperator, & populi ꝑ sta-
48 tuta derogare iuri Diuino statuenti aliquid, vel † super iuramento, vel alio: quia possent statuere, ꝙ debeat interuenire aliqua solennitas, qua non obseruata præsumatur dolus, vel fraus, quo casu iurm, vel alia lege Diuina, illa solennitate non seruata, non haberetur robur, vt dixi, & sic aperiretur via malitijs, & fraudib. ↄ legem in fundo. ff. de rei vendicatione. Alia etiam ratione: qa ad hoc, vt caussa exclusiua peccati deroget iuri Diuino, oportet,
49 ꝙ directò, † non per quandam occasionem remotam, tendat ad exclusionem peccati, vide glossam valde notabilem in cap. si verò. in glo. 2. extrà de iureiur. facit etiam glos. vlt. in c. quamuis. de pactis. lib. 6. Et istud est, quod voluit Bald. in c. cùm cõtingat. de iureiur. dicens, ꝙ istæ præsumptiones, seu fictiones, quas facit
50 ius Ciuile non sunt in foro conscientiæ repręsentandæ. † vnde non sufficit ad derogandum iuramento, uel iuri Diuino, ꝙ l. occasionaliter præsumat dolum, vel fraudem. Auctoritate ꝑtereà ꝓbo, & ↄ Barto. & Bald. Adduco eundẽmet Bald. in auth. sacramenta puberum. C. si aduersus venditionem. vbi dicit, ꝙ nõ suf-
51 ficit ad extinguendum vires † iuramenti, ꝙ statutum positiuè præsumat dolum, vel fraudem. Sed oportet, ꝙ prohibitio fundetur super ęquitate naturali: vtputà, si malitia hominum illius loci, vbi est statutum, erat prompta ad decipiendum minores, vel alios, in quorum fauorem fit statutum, aliàs secus. Et idẽ firmarum Butr & Panor. in c. cùm contingat. extrà de iureiu. tunc enim occasio non est proxima, sed remota.

Pro exemplo contra Bartolum adduco: quia caussa introductiua Macedoniani est exclusiua peccati, vt patet ex §. penult. Institut. quod cum eo. & ex l. j. ff. ad Macedonianum.

Cæterùm, quia illa occasio est remota, non incidit vires iuramenti super illo contractu, vt uult ipsemet Barto. in l. si quis pro eo. ff. de fideiussoribus. & Butr. in d. c. cùm cõtingat. nisi dicit Butrius in locis, vbi filij consueuerunt insidiari uitæ parentum, de quo dic, ut latiùs dixi in Tract. contra. uetito. §. uidere. Sed quæ-
52 ro † ulteriùs, utrum si clericus sęuiat in seipsum, se percutiendo sit excommunicatus? & dic breuiter, ꝙ non, per istud præceptũ, Alterum non lædere: quia non lædit alterum, sed seipsum. In cõtrarium determinat Iacob. ut refert Ioannes Fabri in §. iuris præcepta. Institu. de iustitia, & iure. per iura quæ allegat ipse. Tamen Ioannes Fabri tenet cõtrarium: quia requiritur ad hoc, ut sit excommunicatus percutiens clericum, ꝙ ibi sit persona agens, & patiens. c. si quis suadente. 17. q. 4. Subijcit tamen Ioannes Fabri, ꝙ per illa iura, quæ allegat, est grauiter puniendus.

ARGVMENTVM.

Iustitiam definiens, diducẽsq;, ex ęquitate quibus speciebus, inuito summo iure, subueniendum, iniustitiæ & caussas, & incommoda tradit.

SVMMARIVM.

1 *Ius suum cuique tribui, quatenus accipiundum.*
2 *Iustitiæ definitio multiplex.*
3 *Iustitiæ genera, & horum definitiones. & nu. 4.*
5 *Iustitia particularis quot modis perfecta. & nu. 6.*
7 *Iustitiam in vniuersum, & in specie in iure considerari.*
8 *Legem, Si seruum. § sequitur. de verb. oblig. explicari.*
9 *Aequitas quid.*
10 *Iudici obseruanda.*
11 *Iustitiæ effectus.*
12 *Aequitate quando vti Iudex debeat.*
13 *Legem, Planè. ff. de petitione hæreditatis enucleari.*
14 *Officio Iudicis quando locus sit.*
15 *Aequitas quando, tempore fluxo, subueniat.*
16 *Metus actio quando pro modico danda.*
17 *Aequitas aduersus sententiam arbitri subuenit.*
18 *Pactum nudum ex æquitate actionem parit.*
19 *Actione cessante, officio Iudicis subueniri.*
20 *Eleemosynam dare officio Iudicis cogimur.*
21 *Aequum summo iuri arbitrans Iudex præferat, & cur.*
22 *Iustitiam particularem variè scribi.*
23 *Iustitiæ effectus, & commoda.*
24 *Iniustitiæ incommoda.*
25 *Iudicium quibus inuertatur, ac iustitia lædatur. & nu. 26. & 27.*
28 *Iudicantis perperam pœna. & nu. 29.*
30 *Corrupti Iudicis sententia nulla.*
31 *Iudicium spe pecuniæ corrumpi.*

32 *Iudi-*

32 *Iudicem corrumpentis, etiam per alium, pęna.*
33 *Corrumpi qui possint.*

VIDEAMVS nunc circa illud præceptum, Ius suum vnicuique tribuens. quid hæc verba importent: & profectò ista verba videntur cōtinere oīa 1 præcepta legis: † quia qui ius suum vnicuique tribuit, honestè viuit, & neminem lædit. & istud de se patet. & etiam probo: quia ista sunt uerba quæ ponuntur in substantia definitionis Iustitiæ. ergo omnem virtutem complectuntur, vt infrà dicam. & ideo hic congruit tractare de Iustitia.

Primò, de definitione Iustitiæ. Secundò, quotuplex sit Iustitia. Tertiò, de bono Iustitiæ. Quartò, de malo iniustitiæ, & de pœnis corrupti Iudicis, vel corrumpentis Iudicem, vel alium.

Circa primum dico, ꝙ Iustitia, ſm Ciceronem lib. j. Rhetori- 2 corum artis nouæ. c.4. nihil aliud est, nisi ęquitas, ius † vnicuiq; rei retribuens pro dignitate cuiusque. Et idem Cicero lib. 2. Rhetoricorum artis veteris c.9. dicit, ꝙ Iustitia est habitus animi cōmuni vtilitate conseruata, suam cuique tribuēs dignitatem. Imperator verò noster, Institut. de iustitia, & iure. in princ. dicit, ꝙ Iustitia est constans, & perpetua voluntas ius suum vnicuique tribuens.

3 Circa secundum, quotuplex sit Iustitia. † dico, ꝙ est duplex, s. vniuersalis, quam Philosophi morales appellant perfectam, & singularis, quæ talem perfectionem non habet: dicitur tamē perfecta secundùm quid, vt statim dicam.

Prima quidem vniuersalis dicitur: quia omnem omnino virtutem continet: quia est obseruatio quædam ſm leges: quæ quidem leges cunctarum virtutum opera iubent, & vitiorum omnium facinora vetant. Et ista est illa, de qua meminit Aristoteles lib. 5. Ethicorum, dicens. Præclarissima virtutum est Iustitia. Et nec hesperus, nec lucifer ita mirabilis. † Singularis verò iusti- 4 tia est illa, quę est in ęquitate reposita, vt non plus cōmodi, neve minùs incommodi suscipiamus: & ista quò ad quid dr̄ perfecta, sicut aliæ omnes virtutes, quæ possunt dici perfectæ propter habitum. Et sic prout rei incohatæ opponitur, sed non dicitur per- 5 fecta: † quia non est vniuersalis: & sic bipharium dr̄ virtus perfecta. vno modo, prout inchoatę rei opponitur: sed non dicitur perfecta: quia non est vniuersalis. & hoc modo dr̄ singularis Iustitia pfecta. Alio, & secundo modo dicitur virtus perfecta, quę 6 omnem virtutem † complectitur, sicut Iustitia vniuersalis. Sed contra hoc oppono: & videtur, ꝙ nulla virtus sit perfecta, etiam quò ad quid, excepta vniuersali: quia, etsi omnes virtutes haberes, excepta vna, diceris omnibus carere. 32. q. 4. cùm renunciatur. 24. q. 1. vbi sana. & est glo. in c. nisi cùm pridem. de renunciatione. in volumine Gregoriano. Omnis enim virtus detrimentum patitur ab vno vitio. de pęnitentia dist. j. consideret.

Sed, domini, hoc potest procedere quantum ad Deum: quia scriptum est, ꝙ qui in vno peccauerit, factus est omnium reus. c. defleat homo. extrà de regulis iuris. in antiquis. & ibi glos. Sed ista pro nūc relinquamus Theologis, & Philosophis. Veniamus 7 ergo ad leges: & dico ad propositū, ꝙ etiam † in iure nostro habemus Iustitiam vniuersalem, & etiam particularem in ęquitate repositam, per quam iura, & dispositiones generaliter loquētes recipiunt limitationem, vt est textus aureus in l. si seruum. §. sequr. ff. de verb. oblig. ibi. in quo genere &c. quem textum, ſm 8 Cuneum ibi. Iudices † semper deberent præ oculis habere. & est notandus contra eos, qui dicunt, Legem habemus, quæ non reperitur limitata: ergo ab ea non est recedendum. & istud est qđ dicit ibi textus, multi sub auctoritate iuris perniciosè errant, dicendo, Legem habemus, & non considerantes ęquitatem aliquam: & in hoc potest verificari illud Terentianum in Heautontymorumeno.

Ius summum, sæpè summa malitia est.

Et quia suprà vidistis definitionem vniuersalis Iustitiæ, videamus nunc definitionem particularis Iustitiæ, quæ est in ęquitate 9 reposita. Et dic breuiter, ꝙ † æquitas est Iustitia, dulcore misericordiæ temperata. probatur in c. fin. extrà de transactionibus. & habetur per Doctores in c. magnæ. extrà de voto, & voti redemptione. & ideo Seneca in libro de Clemētia, dicit, ꝙ Iustitia sine 10 misericordia crudelitas est. Et ideo † debet bonus Iudex, & prudens ante oculos habere misericordiam, & seueritatem: & ex vtroque facere quoddam temperamentum. Ista sunt verba Gregorij in Pastorali c. 18. Et subijcit, ꝙ disciplina vr̄ misericordia: multùm destituitur, si vna sine altera teneatur. Et addo etiam, ꝙ debet Iudex considerare, quid liceat ſm æquitatem, qui deceat ſm honestatem, & quid expediat ſm vtilitatem. Ista sunt verba textus in c. magnæ. extrà de voto. Et adde verba aurea Isidori in lib. 2. Soliloquiorum c. 49. dicentis, † ꝙ impia Iustitia est huma- 11 næ fragilitati non ignoscere. Nam non ciues damnare, sed emēdare potiùs, & corrigere oportet. Tene rigorem in discretione Iustitiæ, & misericordiam in definitione sententiæ. facit l. obseruandum. ff. de officio Præsidis. Et ideo, vbicunque attento rigo- 12 re iuris fieret illicita extorsio, potest ex ęquitate † subueniri per Iudicem. l. illicitas. in princ. ff. de officio. Præsidis. intātum, vt ēt, licèt sententia transeat in rem iudicatam, possit Iudex ex æquitate subuenire, vt non fiant illicitæ extorsiones, de quo dic, vt dixi plenè in l. j. ff. de re iudicata. Et istud est, quod voluit textus noster in l. planè. suprà de petitione hæreditatis. quæ vult, ꝙ licèt male 13 fidei possessori rigor iuris non tribuat † actionē ad consequendum expēsas vtiles, & necessarias: tñ officio Iudicis succurritur, ut ibi: ne actor locupletetur cum iactura malefidei possessoris. Et similiter, licèt rigor iuris non tribuat aliquod remedium illi, qui passus est præscriptionem rei suæ, licèt ignorans fuerit: tamē equitas subuenit per officium Iudicis, glo. est notanda in l. si. ff. quemadmodum seruitutes amittātur. Et ideo dico, ꝙ vbicūque rigor iuris non tribuit actionem, si tamen in casu occurrenti sit 14 equum, subueniri potest imploranti officium Iudicis † ex equitate legis. Quintus. in fine. ff. de annuis legat. l. seruos. & ibi Bart. ff. de alimētis, & cibarijs legatis. & habes glossam, quæ tradit hāc regulam, in c. sanè. extrà de renunciatione. Similiter, licèt de rigore ille qui non opposuit exceptiones intra præfixum tempus 15 à iure † sit exclusus: tñ Iudex requisitus ex æquitate subueniet, uide textum notabilem ualde in l. fin. in fine, & ibi glo. Barto. & Ang. ff. de petitio. hæreditatis. Idem dico, si quis esset per statutū exclusus ab opponendo exceptionem in aliquo casu: quia, hoc non obstante, Iudex potest ex equitate succurrere, ita Bart. in l. j. §. j. ff. quod ui, aut clam. de quo dic, ut latius dixi in Tractatu statutorum, in tit. de restricta statutorum interpretatione. §. uideamus, uers. quæro statutū uetat. Similiter dico, ꝙ licèt non detur actio, quod metus caussa, nisi ꝓ metu mortis, uel cruciatus corporis, qui cadat in constantem uirum: tamen etiam ꝓ modico 16 † metu Iudex requisitus subueniet ex ęquitate, glossam habes in c. cùm dilectus. extrà de his, quæ ui, metusve caussa fiunt. & sentit glossa, & ibi uide Barto. in l. interpositas. C. de transactionib. & istud declara, ut dixi in Tractatu de contractibus uetitis. in 38. combinatione.

Similiter dico, ꝙ licèt a sententia arbitri quantumcunq; ini- 17 qua non appelletur: quia ei standum est, † siue ęquæ, siue iniquę. l. diem proferre. §. stari. ff. de receptis arbitris. tñ Iudex ex officio requisitus subueniet. l. arbitro. ff. qui satisdare cogantur. ubi dicit, & ibi Doctores, de quo dic, ut ibi.

18 Similiter, licèt quis non possit † ex pacto nudo agere: tamen Iudex requisitus ex ęquitate subueniet, de quo dic, ut dixi in Rubrica. ff. de uerbo. obliga.

19 Similiter, licèt quis sit exclusus pacto, † uel etiam iuramento ab agendo, non tamen est exclusus ab agendo officio Iudicis implorando. Glossam habes in c. ad aures. de his, quæ ui, metusve causa fiunt. Et etiam uult Butr. in c. dilecti. extrà de iudicijs. Declara, ut dixi in Tractatu de contractibus uetitis, in 38. combinatio- 20 ne. Similiter, licèt pauper non posset te diuitem † de rigore compellere iure alicuius actionis ad faciendum sibi eleemosynā: potest tñ per officiū Iudicis te ad hoc compellere, glossa est notanda 47. dist. in c. sicut. & uult Panor. in c. 3. extrà de furtis. Similiter 21 dico, ꝙ in quibuscunque † arbitriis, seu relictis ad arbitrium Iudicis potest Iudex præferre ęquitatem etiam non scriptā rigori scripto: & hoc (ni fallor) uoluit Bald. in l. j. C. de sacrosanctis Ecclesijs, rebus, & priuilegiis earum. Et ratio est: quia tunc per arbitrium sibi concessum releuatur, ut non teneatur sequi regulas iuris Ciuilis: sed non releuatur, quin teneatur sequi naturalē ęquitatem, de quo dic, ut dixi in l. si sic. ff. de legat. j. & aliquid tetigi in Tractatu de iuris interpretatione. §. fin.

22 Postremò scire debetis, † ꝙ ista iustitia particularis in ęquitate reposita. Aliquando est scripta in specie in casibus occurrentib. siue in specie occurrenti, ut in casibus suprà dictis. Aliquando uerò est scripta in genere, ut in l. j. §. fin. ff quibus ex causis maiores. Similiter, quædam est ęquitas naturalis: & quædam ciuilis, ut est text. in l. j. §. j. ff. si quis testa. liber. esse iussus fuerit.

Nunc tertio loco uidendum est de bono Iustitiæ. Et primò, 23 bonum Iustitiæ est: † quia oculum mentis illuminat, ut inquit Cassiodorus in libro Epistolarum, dicens, ꝙ Iustitia ita cunctorum sensibus beneficium diuinitatis adtribuit, ut, & qui nesciūt iura, rationem tamen ueritatis cognoscant: & hoc dicit in libro 26. In libro autem 22. dicit, ꝙ Iustitia omnes clarificat, quos sui participatione sublimat. Et Matthæus in Euāgelio c. 5. Beati qui esuriunt, & sitiunt Iustitiam, qm̄ ipsi saturabuntur. Beati qui persecutionem patiūtur pp Iustitiam, quoniam ipsorum est regnū cœlorum. Et Iob hystoriographus c. 11. Si (inquit) iniquitatem, quæ est in manu tua, abstuleris abs te: & non manserit in tabernaculo tuo iniustitia: tunc leuare poteris faciem tuam absque macula, & eris stabilis, & non timebis.

Quartò uidendum est de malo iniustitiæ: & Aristoteles lib. j. 24 Politicorum c. j. dicit, † ꝙ sicut pfectissimus omnium animaliū est homo, sic separatum à lege, uel iustitia pessimus est omniū. unde Esa. Propheta c. 5. Veh qui iustificatis impium pro muneribus &c. & Ecclesiastes c. 4. Regnum a gēte in gentem transfertur propter iniustitias, iniurias, contumelias, & diuersos dolos. Et breuiter ait Poeta ille.

Iniustitia sine remige, nauis in undis.

Reliquū est, ut uideamus de pœnis Iudicis corrupti. Quatuor

25 verò sunt, quæ Iustitiam lædere faciunt, † & Iudices peruertūt, timor, odium, fauor, & præmium. c. j. ext. de re iudicata. lib. 6.

Adde quintum, scilicet, ignorantiam. c. vel non est compos. extrà de temporibus ordinandorum.

Item adde sextum, negligētiam. c. pro humani. de homicidio. lib. 6. Et de timore, vide textum in c. accusatores. lo tertio. 3. q. 5. 26 vbi dicit text. † ꝙ timor, & auaritia plerunque sensus hebetant humanos: & peruertunt opiniones. Et de præmio vide textum in c. qui rectè iudicat. 11. q. 3. vbi dicitur, qui rectè iudicat, & pretium renūciationis expectat fraudem in Deum perpetrat: quia iustitiam, quam gratis impartiri debuit, acceptione pecuniæ vēdit: bonis malè vtuntur, qui pro tēporali lucro iniustè iudicant.

27 Item præmitto, ꝙ Iudex qui † prece, vel pretio, aut timore iudicat, vel odio, dr̄ per sordes iudicare. vide tex. cum glo. in c. cum ęterni. de re iudicata. lib. 6. & talis, qui per sordes, vel gratiam ꝯ iustitiam, & conscientiam aliquid in iudicio facit, si sit Iudex Ecclesiasticus, siue ordinarius, siue delegatus cōdemnandus est in syndicatu parti læsæ in ęstimatione litis: & per annum est ab officio suspensus, quo durante si se ingesserit in diuinis, irregularis efficitur: à qua irregularitate non potest, nisi per Papam, liberari: & etiam incurrit alias pœnas legales, vt est casus in dic. c. cùm ęterni.

28 Sed videamus † quæ sunt pœnæ legales aduersus seculares Iudices, qui pretio, vel gratia iudicant: dic breuiter, ꝙ infamia notantur, & in ęstimatione litis condemnantur. l. fi. C. de pœna Iudicis, qui malè iudicauit. Iure verò authenticorum condemnat̄ in triplum eius, quod accepit, si ciuilis sit caussa. si criminalis, punitur in cōfiscatione bonorum, & mittitur in exilium. §. si quis autem. in authentico, vt litigantes in exordio litis iurent. auth. sed nouo iure. C. de pęna Iudicis qui malè iudicauit. Si verò per 29 imprudentiam malè iudicauerit, † tenebitur arbitrio Iudicis: vt institut. de obligationib. quæ ex quasi delicto nascuntur. in principio, cum glossa. Et hæc procedunt, etiam si pars non appellauerit, vel appellauerit, & succubuerit, vel etiam appellauerit, & deserta sit appellatio ad quod vide Innocent. in c. sæpe. de appellationib. & Ioannes Fabri in principio de obligationibus, quæ ex quasi delicto nascuntur.

30 Sed quæro, an sententia corrupti † Iudicis sit nulla? Dic, quòd sic, si est corruptus pecunia. l. venales. C. quando prouocare non est necesse. vbi Ioannes Fabri idem dicit, si iusta esset snīa & dicit notari in c. cùm ab omni. de vita, & honestate clericorum. & facit optimè Canon, q rectè iudicat. 11. q. 3. quem allegaui. † Idem 31 dicit si non recepit, sed sperabat recipere, per dictum c. cū ęterni. Ideo dicit, ꝙ si post latam sententiā recepit pecunias: & antè, q̃ traderet eam sigillatam, videtur habuisse spem habendi pecunias. l. qui explicandi. vbi casus. C. de accusationibus.

32 Postremò quæro † de pœna corrumpentis Iudicem? & dic br̄, ꝙ dans ei pecuniam perdit causam. l. j. C. de pœna Iudicis q malè iudicauit. secus si corrumperetur per preces: quia tūc esset valida sententia: nec perditur caussa, ſm cōiter Doctores, vt habetur plenè in l. Diuus. ff. de re iudic. & ibi dixi: quod limito singulariter, nisi pars fecisset per aliquem potentem rogari Iudicē de sibi fauēdo, etiam secretè: quia talis iactura causæ afficitur: & sic causam amittit, casus est in l. j. C. ne liceat potentior. ibi potētiorum, quod ibi niterentur. quæ verba ibi notat optimè Barto. ad hoc: & transeunt Doct. Idē firmauit Panor. in c. ex parte. de alienat. Iudicis mutandi causa fact. Idem dico in procurante patrocinium alicuius familiaris talium potentiorum, vt colligitur ex glossa in verbo operibus. & facit l. j. C. de contractibus Iudicum.

Idem à fortiori videtur in procurante fauorem alicuius familiaris ipsius iudicare debentis, quæ omnia latè explicui in Tractatu de contractibus vetitis, in nona combinatione.

33 Et si vis videre de corruptela † septem personarum, scilicet, Iudicis, partis, Aduocati, Procuratoris, testis, arbitri, & arbitratoris, vide omnino per Imolam: & ibi dixi in l. Diuus. ff. de re iudicata.

ARGVMENTVM.

Lex vetans contractum, eiusque filias, aut harum effectus, cui obligationum quomodo, quatenusque impedimento sit: & alienatione sublata, an eius caussæ tollantur.

SVMMARIVM.

1 *Obligationem neutram ex contractu ob personam vetito nasci. nu. 4. huius rei ratio, extensioq;. numero 2. 3. 5. 12. 13. quatenus accipiendum. numero 9. & 10.*
6 *Ius ciuile quando vetita facientem in noxam transferat, an non. & nu. 7.*
8 *Obligationi quatenus obstet Iudicis prohibitio.*
11 *Actus quando, & in quos, vetante lege, teneat.*
14 *Bartoli distinctionem confundi, & ita actum sub pęna vetitum tenere & quatenus verum sit. nu. 15.*
16 *Obligationem naturalem ex contractu citra cognatos vetito nasci. & numero 17.*
18 *Lex Municipalis de non cōtrahendo citra cognatos consulit veriùs, quàm iubeat. & nu. 19.*
20 *Obligationem naturalem verbis futuri temporis, præsentis non item, impediri veriùs est. & nu. 21. restringit nu. 23.*
22 *Exceptionum quæ, quandoque, omissa solennitate, detur.*
24 *Obligationum neutram, lege reclamante nasci, veriùs est. & nu. 25.*
26 *Verba, non valeat, quatenus accipienda.*
27 *Legem, hac consultissima. §. per nuncupationem. C. de test. explicari.*
28 *Contractus quomodo validi, irritiq; fiant.*
29 *Obligationum altera quatenus virescat.*
30 *Actus citra quam obseruationem corruat, an non.*
31 *Testamentum absque septem testibus quatenus valeat.*
32 *Angeli lapsus.*
33 *Actio quando, inuita lege, detur: id tamen restringe. nu. 34.*
35 *Verborum, actio non detur, in capitalibus effectus.*
36 *Alienatione prohibita contractum, & ex cosequentia non prohiberi, sed tolli, veriùs est. nu. 37. & 41. declarat. nu. 42.*
38 *Alienare prohibitus testamento ne relinquat.*
39 *Alienatione pęnali etiam non tradita teneri, idq; extendi. & nu. 40.*

VISO de lege præceptiua, & de singulis eius mēbris, videndum est de lege prohibitiua. Et quia quatuor habemus, videlicet, contractus, obligationes, actiones, & exactiones. Videamus pri- 1 mò quando lex prohibet contractum † dirigendo præceptum in personam, quam prohibet cōtrahere. & hoc casu Bart. in l. cum lex. ff. de fideiussoribus. dicit, ꝙ talis legis prohibitio impedit obligationem naturalem, & ciuilem oriri intantum, vt nec possit accedere fideiussor, allegat totum titulum. C. quæ res uendi nō possit. & l. iubemus. C. de sacrosanctis Ecclesijs. & authent. hoc ius porrectum. in eod. titu. & l. quemadmodum. C. de agricolis, & censitis. lib. 11. & l. j. & 2. de Cupressis, ex luco Daphnes, vel Perseidis ꝑ Aegyptum nō excidendis, vel vendendis. lib. 11. Codicis. & ꝙ tali casu obligatio ēt naturalis non nascatur, dicit probari in l. eos. § j. de vsuris. C. coniuncta l. si non sortem. in princ. ff. de condictione indebiti. & in d. l. cùm lex. & ita ſm eum potest intelligi. l. non dubium. C. de 2 legibus. Idem dicit, si prohibitio † fiat ex parte vnius contrahentium tantùm: quia nec tunc potest oriri obligatio etiam naturalis, allegat l. fin. C. si quis alteri, vel sibi. & l. non licet. ff. de ꝯhēda emptione, & vend. & etiam hoc modo potest intelligi d. l. nō du- 3 bium. ſm Bart. Ratio prædictorum est ſm eum: † quia obligatio naturalis dicitur de iure gentium. l. Stichum. §. naturalis. ff. de solutionibus. & l. cùm amplius. in fi. ff. de reg. iur. Sed de iure gentiū debemus obedire maioribus. l. veluti. ff. de iustitia, & iure. Ergo 4 & legi prohibenti. † Ille ergo, qui contrahit ꝯ præcepta legum, facit ꝯ ius gentium, meritò non obligatur: etiam naturaliter. & pro hoc facit etiam ſm Barto. quia talis ꝯhens ꝯ prohibitionē. l. peccat mortaliter. c. 2. extrà de maioritate. & obedientia. & per eundem Bart. in l. si quis pro eo. ff. de fideiussoribus. ergo de iure naturali non potest obligari: & prædicta sunt bene menti tenēda ſm Barto. pro statutis terrarum, quæ prohibent certas personas contrahere: quia impediunt naturalem obligationem. Pro quo adducit l. si in emptione. §. primo. ff. de cōtrahenda emptione. ibi mores ciuitatis &c.

5 Præterea, dicit ipse, † interdictum Iudicis hoc operatur. l. is, cui bonis. ff. de verb. oblig. ergo eadem ratione prohibitio legis. ista sunt verba Bartoli, ex quibus colligo tria. Primùm, quòd prohibitio legis directa in personam habet impedire etiam naturalem obligationem.

Secundò, quòd idem in prohibitione Iudicis.

Tertiò, ꝙ talis prohibitio obligat, contrafacientem ad peccatum mortale, quod voluit idem Bar. in l. si quis pro eo. de fideiussoribus. & vbique, scilicet, quòd intantùm obligat ad peccatum: vt si iurm interuenerit, non sit seruandum. Sed attende, quia dico, ꝙ in omnibus his membris Bar. non plenè locutus est.

Et primò, incipiendo ab vltimo de iuramento, dico, ꝙ est dubitatissimum: præsertim apud Canonistas, quorum opiniones circa hoc latè explicui in Tractatu contractuum vetitorum, in §. videre nunc. circa principium. in 12. combinatione.

Inquantum verò dicit Bartolus, quòd talis prohibitio legis positiuæ obligat ad peccatum, distingue: quia aut loquitur lex per uerba præceptiua, aut per verba communia. Primo casu si 6 dicat † prohibemus, vel inhibemus, vel loquatur per verba imperatiui modi: tunc si materia est necessitatiua, obligat ad peccatum. c. 2. de maioritate, & obedientia. secus si non est necessitatiua. c. rogo. 11. q. 3. & notatur in Clement. exiui de Paradiso. de verb. sign. Nam præcepta debet intelligi ſm materiā subiectam. Hinc uidemus, ꝙ quando præceptum dirigitur ad personam fauore personæ, sapit naturam consilij. l. 2. circa finem. ff. mandati. uel contra l. Titio. in principio. ff. de conditionibus, & demonstrationibus.

7 Secundò casu, quando lex loquitur † per uerba communia, putà, statuimus, uel decernimus: tunc non obligat ꝯ facientem ad peccatum mortale ſm Panor. post beatum Thomam, quem

refert,

refert,& post Butr.in c.nam concupiscentiam. extrà de constitutionibus,in antiq. Et adde ad præmissa Butrium in c.vestram. de cohabitatione clericorum,& mulierum.in versi. nota quòd vbi canon. Inquantum verò Barto.vult, prohibitionem Iudicis impedire obligationem, dico quantum ad interdictum bonorum,quod sic de prodigis est dicendum,vt in dic. l.is,cui bonis: † quantum verò ad aliam simplicem prohibitionem Iudicis dic breuiter,ꝙ non impedit obligationem,nisi adiectum sit,ꝙ si cōtrà fiat,non teneat actus. Ita dicit notabiliter Innoc.in c. fin.qui matrimonium accusare possunt. Inquantum † verò dicit, prohibitionem legis directam in personam impedire obligationē, & ita validitatem actus,dico circa hoc distinguendum:quia aut talis prohibitio fit simpliciter sine insertione pœnæ, aut fit cum pœna. Primo casu,aut ille cui fit inhibitio, recipit tunc potestatem ab ipsa lege inhibente,quam anteà nō habebat: & tunc dico,ꝙ non valet actus.& ita potest intelligi d.l.non dubium. ſm gl.in Clement.j.de iure patronatus. Aut talem † potestatem nō recipit.& tunc, aut sumus in habentibus perpetuam causam ꝓhibitionis.& adhuc sto cum Bartolo:quia non valet actus.& ita etiam potest intelligi d.l.non dubium. In alijs verò non habentibus talem perpetuam caussam prohibitionis, dic,ꝙ si per prohibitionem sit ius quæsitum tertio ad minus fauorem tendit,ꝙ actus sit nullus:tunc est nullus.c.si soli.de concessione præbēdæ. lib.6.& ita etiam potest intelligi d.l.non dubium.secūdum glossam in dicta Clement.prima.

Si verò ꝙ actus sit nullus, non tendit ad fauorem † illius tertij,vel si non est quæsitum ius tertio, valet actus, non obstante prohibitione legis,textus est notabilis cum sua glossa, quæ non est alibi in Clement.j. de iure patronatus. In secundò verò casu principali reperio difficultatem,videlicet,† quando fit prohibitio cum pœna:quia glo.relata ad textum in l.prætor ait. §.j. ff.de operis noui nunciatione.tenet etiam tūc, ꝙ si contrà fiat, actus sit nullus:sed Bartolus in d.§.j.circa hoc distinguit:quia aliquando sumus certi de mente legis:& tunc standum est certo. l.iubemus.C.de sacrosanctis Eccle.l.j.C.de sepulchro violato.† Aliqñ verò sumus in dubio:& tūc si pęna respicit annullationē actus: & sic est intrinseca,non dubito,ꝙ actus erit nullus:vt d.§.j.& l.iurisgentiū.§.pacta.ff.de pac.Sed mihi videtur, ꝙ Bart.satis ineptè loquatur: † quia istud secundùm membrum respicit primum, & continetur sub primo:non autem respicit casum dubium: qa si pœna respicit annullationem actus:tunc sumus certi, & sic sumus in terminis primi membri,non autem in casu dubio. Si verò non respiciat pœna annullationem actus, sed est alia pœna: quia lex prohibet aliquid fieri sub pœna decem: tunc dicit Bartolus,vbi suprà, ꝙ aut actu remanente inualido nulla esset pœna:& tunc dicendum est, ꝙ teneat actus. & iste est casus secundùm eum in l.fin.de repudijs. Ego dico, ꝙ etiam istud † tertium membrum continetur sub primo:quia vbi nullitas actus non se compatitur cum pœna, sumus certi de mente legis, & sic nō sumus in casu dubio. Si verò nullitas actus est compatibilis cum pœna,tunc dicit Bart. ꝙ aut,ꝙ annulletur actus,respicit præiudicium gerentis actum contra prohibitionē:& tunc actus est nullus.vt l.j.ff.de his,quæ pro non scriptis habentur. Aut respicit p̄iudicium tertij:& tunc actus remanet validus, quantuncunque prohibitus cum pœna l.filius.§.fin.ff.ad legem Corneliam de falsis.l.nullus.& ibi glo.ff.de reg.iur. Exemplum, Lex prohibet sub pœna falsi,ne post venditionem vni factam illa res vendatur alteri.l.qui duobus.ff.ad l.Corneliam de falsis.

Pone,ꝙ alteri vendatur contra prohibitionem, nunquid erit nulla venditio? dico,ꝙ non: quia istud tendit in præiudiciū tertij:vt habes casum notabilem in l.quoties. C.de rei vendicatione.Sed iuxta prædicta quærit Bart.in d.l.cum lex.de fideiussorib. † Quid si statutum sic dicat, ꝙ si minor, vel mulier non possint vendere,seu contrahere sine consensu propinquorum, an per hæc verba videatur eis præceptum factum de non contrahēdo, vt sic impediatur obligatio naturalis.& arguit,ꝙ non:quia alibi dicit lex,ꝙ alteri stipulari nemo potest. l.si stipulatio.§.alteri.ff. de verb.oblig.§.alteri. institut. de inutilibus stipulationib. & tñ nō impeditur naturalis obligatio,vt ibi notatur, in ɔ̃rium tñ determinat Barto.† per d.l.j.C.quæ res vendi non possunt.

Prætereà dicere,ꝙ non possit cōtrahere,nihil aliud est,quàm auferre potestatem,& facultatem contrahendi, quo casu impeditur naturalis obligatio.l.iubemus.C.de sacros.Eccl.iuncta.l.nō dubium.C.de legib. Nec obstat §. alteri. quia ibi ſm Bart.loqtur de præsenti.s.ꝙ alteri stipulari nemo potest. & sic declaratur, ꝙ ius non assistit illi obligationi. Non autem aliquid prohibet in futuro. Nec facultatem aliquam tollit,sed dicit,quòd nō potest. Sed in quæstione præmissa aufertur potestas in futuro, dum dicit, non possit.

Sed ego arguo,ꝙ in terminis præmissæ quæstionis Bar. etiam prohibitio facta per verba † futuri temporis non impediat obligationem:quia quando præceptum dirigitur ad personam fauore personæ,sapit naturam consilij potius,quàm præcepti.l.Titio centum.in princ.ff.de cond.& demonst. ca.rogo.11.q.3.in argumentum. Sed præceptum tale, de quo suprà,emanauit fauore mulierum, & minorum prohibitorum.ergo sapit naturam consilij. Et reperio, ꝙ Butrius in c.cùm contingat. extrà de iureiurando. tenet tale statutum (de quo loquitur Bart in proprijs terminis) † non sapere vim præcepti, sed consilij. Modo certum est, ꝙ consilio,& fauori suo quilibet potest derogare:quia nemo tenetur sequi consilium.l.Titium,& Mæuium.in princ.& ibi vide Barto. omnino ff.de administratione tutorum.ergo minor,uel mulier, non obstante tali præcepto, si contingat eos aliter contrahere,nihilominus obligabuntur,nisi sustinendo Barto. dicas illud verum in simplici præcepto: secus in præcepto habēte annexam aliquam solennitatem: quia, ea deficiente, non ualebit actus: & sic non obligabitur prohibitus, & consequenter oportebit reprehendere Butrium in d.c.cùm contingat.

Sed nunc videamus, an bene dicat Bart.inquantum facit differentiam, † an lex resistat per verbum præsentis temporis, vt tunc non impediatur naturalis obligatio: secus si per verba futuri temporis.& reperio,ꝙ Ang.in d.l.cùm lex.tenet, ꝙ etiam si fiat per verba præsentis temporis, impediatur naturalis obligatio per legem primam,in princ.coniuncto § si quis ita.ff.de verborum oblig.Ecce in d.l.j.in princ.dicitur, ꝙ stipulatio non potest confici,nisi vtroque loquente.& in d.§.si quis ita. posteà dicit,ꝙ aliter facta non valet, etiam quò ad naturalem obligationem.ergo confunditur doctrina Bart. Pro Angelo etiam facit: quia verbum,potest,est de se extēsiuum,etiam in futurum, licèt sit præsentis temporis: & sic non minus debet operari, ꝗ̃ futurū possit,vide textum notabilem in l.si quis ita.ff.de lega.2.p quem text.Bart.in l.si ita.de auro & argento legato.determinat aliquas notabiles quæstiones.& opinionem Angeli etiam secutus fuit Imola in d.l.cùm lex.contra Barto.& addebat l.obligari.in principio.iuncto.§.j.de auctoritate tutorum.& hoc verum (dicunt ipsi) quando actus deficit propter defectum formæ.secus si propter personæ defectum, vel subiectæ materiæ, vel propter id, ꝙ non possit obligatio subsistere: quia tunc procedit dictum Bartoli. Et ita intelligunt § alteri. Ego verò indistinctè † teneo cum Bartolo,pro quo adduco textum cum glossa in l.nemo potest. ff.de lega.j.Nam ibi loquitur per verbum præsentis temporis:& qñ actus deficit propter defectum formæ:tamen nō impeditur naturalis obligatio.Hinc est,ꝙ competit † exceptio, per quam seruabitur voluntas defuncti,non obstante defectu solennitatis secundùm glossam,& communiter Doctores in d.l.nemo pot. & ibi dixi,de quo etiam per glossam,& Doctores in l.j.ff.de condictione indebiti.& in l.cùm quis.C.de iuris,& facti ignorantia. quę exceptio datur propter illam naturalem obligationem.l.et. ff.de compensationibus. l. militis.§. veteranus.ff.de testamento militis.Nec obstant iura Angeli,& Imolæ: quia lex vltra processit, † declarando etiam naturalem obligationem non oriri: secus,si vltra non processisset,d.l.nemo.cum ibi notatis.Nec obst. d.l.si quis ita.quia ibi est speciale fauore legatorum:& quia verba testatoris de facili protrahuntur ad futurum, etiam si sit præteriti temporis,nedū præsentis:vt est casus valde notabilis, quē ibi multum commendat Bart.in l.talis scriptura. circa finem.ff. de legat.j.vel circa præmissa poteris distinguere inter solennitatem probatoriam,& formalem, secundum quod infrà statim dicam.

Nunc tempestiuum est videre, quando lex resistit obligationi,vtputà, † si dicat lex,aliquem ex aliquo contractu non obligari,an tunc per hanc prohibitionem impedietur etiam naturalis obligatio,arguitur,quod non:quia dicit lex, ꝙ pupillus obligari non potest.l.pupillus.in prin.& l.obligari.ff.de auctoritate tutorum.Sed prædicta non obstant secundùm Barto.in l.cùm lex. de fideiussoribus:quia loquuntur iura præmissa per verbum,potest, quod est verbum præsentis temporis:& sic non resistit, sed non assistit, vt dictum est suprà.

† Concludit ergo Bart. ꝙ quando lex resistit obligationi impedit naturalem,& ciuilem obligationē, allegat l.sed & si serui. cum ibi notatis.ff.de fideiussorib.& probatur expressè secundùm eum in l.antiquæ.§.fin.C.ad Velleianum.

Sed pone,dicit Barto. ꝙ lex dicat, ꝙ talis contractus non valeat.Quod importabit † verbum,non valeat, dicit ipse, ꝙ si vult ꝙ non valeat ab initio:tunc intelligitur prohibita obligatio naturalis,& ciuilis, vt probatur in l.j.ff.de dona.inter virum, & vxorem.ubi dicitur,donationem inter virum,& vxorem non valere,quod intelligitur etiam quò ad naturalem obligationem,qd patet:quia ei non potest accedere fideiussor.l.si sponsus.§.si vxorem.in eo.tit.& ita debet intelligi authentic. si qua mulier.C.ad Velleianum.& in corpore, vnde illa authentica sumitur.

Addo ad Bartolum,ꝙ ista sua doctrina videtur confundi per l.hac consultissima.§.per nuncupationem. C.de test.coniunctis notatis per glo.& Docto.in l.cùm quis. C.de iuris,& facti ignorantia.& in l.j.ff.de condictione indebiti. Ecce in d.§.per nuncupationem.dicitur,† ꝙ non valebat testam.illa solennitate,de qua ibi,non seruata:& sic loquitur per verbum, non valere: & tñ ex tali testamento oritur naturalis obligatio, ut notatur in d.l.j.& in d.l.cùm quis.unde reperio, ꝙ Ang. & Imo. in d.l.cùm lex.dicunt,doctrinam Bar.in hoc non procedere in ultimis uoluntatibus. Ego verò non distinguendo inter contractus, & vltimas voluntates,dico circa hoc distinguendum, prout statim dicam in illo membro,quando lex simpliciter exigit aliquam solennitatem,non tamen resistit obligationi,vel actioni.vnde ꝓsequor vlteriùs in dictis Bartoli.Si verò (dicit ipse) contractus à principio valet,sed si ex post facto aliquid nō seruetur,dicit lex, quòd non † valeat:tūc non impeditur obligatio,sed paratur exceptio, quasi dicat,non valeat in effectu, vt dicit Barto. esse expressum in l.vniuersa.C.de precibus Imperatori offerendis. Et ideo dicit ipse,cùm in sua ciuitate esset statutum, ꝙ instrumenta donationum deberent infirmari intra sex menses, aliàs non valeant,dicit,ꝙ non irritantur ob hoc donationes ipso iure: sed tale statutum producit exceptionem. Sed si lex diceret,ex post facto, tales contractus cassamus &c.† tolleretur ciuilis tantùm,& remaneret naturalis,de quo per Bart.in l.vbicunque. ff. de fideiuss.

Sed vltrà Bart.quęro,quid si lex non resistit expresè,vt suprà: sed simpliciter ponit aliquam formam seruandam in dispositione, an ea non seruata poterit quoquo modo valere actus.

Solutio,dico breuiter, ꝙ non: si est solennitas formalis, seu † essentialis:quia illa dat esse rei.l.si is,qui quadringenta.ff.ad legem Falcidiam.& c.quia propter.de electione. secus si probatoria:quia licèt deficeret, dummodo adsit solennitas probatoria requisita de iure gentium,putà,duo testes,valebit actus quātum ad naturalem obligationem.& ideo ex testamēto,vbi interfuerunt duo testes tantùm † & non septem requisiti,oritur naturalis,vt suprà dixi:quia sufficit,quòd adsit solennitas iurisgentium, licèt deficiat solennitas iuris ciuilis, secundùm glossam, Barto. & Doctores in l.j.de condictione indebiti.& in d.l.cùm quis. & hæc ratio militat etiam in contractibus inter viuos:& etiam militat,quando lex vltrà procederet dicendo,ꝙ ea deficiente non valeat actus. † & per hoc reprehendo Angelum, qui voluit in hoc constituere differentiam inter ɔ̃ctus,& vltimas voluntates.

Videre nunc oportet,quando lex resistit actioni, seu petitioni:vt quia dicit, † ꝙ ex tali contractu actio,vel petitio nō detur, vel ꝙ quis non audiatur,quo casu,dicit Bart.in d.l.cùm lex.si ille actus,super quo sic lex loquitur,erat talis,ex quo aliàs de iure cōmuni oriebatur actio;tunc per dicta verba non impeditur actio oriri,sed paratur exceptio.l.3.§.j.ff.ad Velleianum. & l.j.in princ. ff.ad Macedonianum.& l.j.in princ.& § j.ff.ad Trebell. quod est bene notandum secundùm Barto.ad statuta.Si verò actio ex illo non oriebatur,sed solùm officium Iudicis: tunc † dicta verba inducunt,vt nullo modo audiatur.l.fin.C.qui,& aduersus quos. quod patet:quia nulla subest obligatio,sed datur audientia ex officio solo Iudicis. Denegata igitur audientia, denegatur totum. Et ideo bene dicit Iacobus de Aretio secundùm Bartolum, qui dicit,ꝙ in criminibus dicta verba † non detur petitio,vel actio, inducunt,ꝙ ipso iure non audiatur:quia in eis actiones nō fiūt, vel obligationes: sed per accusationem instituuntur,vt institut. de publicis iudicijs.in principio. Ideo cùm denegatur audiētia, denegatur totum.

Postremò videre oportet,qñ lex resistit executioni.exēplum secundùm Bartolum † in d.l.cùm lex. Nam iure cautum est, ꝙ res minoris non alienetur per tutorem,vel res dotales. & ex eo, ꝙ interdicit alienationem,non interdicit contractum, uel obligationem,sed effectum,hoc est,translationem dominij,quæ sequitur ex traditione,ꝗ̃ est executio obligationis. Addo ad Bart. de hoc in l.alienatum.ff.de uerb. significa. Sed licèt ſm Bartolū prædicta non prohibeantur expresè:tamen videntur prohiberi:quia sunt præambula ad alienationem.l.oratio. ff.de sponsalibus.& ideo tacitè videtur prohibitus cōtractus obligationis. & per consequens,eius filia actio, inquantum ratio legis se extendit.vnde cùm in re minoris eius fauore † sit prohibita alienatio per ɔsequens videtur prohibitus contractus,obligatio,& actio. & ideo,si minor se obligaret,non teneretur ciuiliter, nec naturaliter,nec posset accedere fideiussor,vt in d.l.cùm lex. sed si extraneus promitteret de euictione,& daret fideiussorem,teneretur secundùm Bartolum,vbi suprà. & sic in summa vult Bart.ꝙ prohibita alienatione per l.intelligitur prohibita omnis obligatio,& actus,per quem ad alienationē, seu translationem dominij peruenitur,argumento dictæ l. oratio. de sponsalibus. & pro Bartolo facit, qđ uoluit Philosophus in quinto Metaphysices. vbi dicit,ꝙ in essentialiter ordinatis, non est dare posterius, nisi sit anterius. Et ex hac doctrina Bartoli infero,ꝙ si lex,vel statutū prohibeat alienationem † fieri in aliquas personas,consequenter intelligitur prohibere institutionem, vel legatum eis fieri: quia & per hoc fit translatio dominij,& sic alienatio. Sed reperio glossam ad oppositum,quam ibi sequitur Barto.in l.j.C.non licere habita.libr.11.Sed an bene dicat illa glossa,vide omnino, quod latissimè dixi in Tractatu contractuum vetitorum,in §.videre nunc.versiculo quæro,statutum prohibet. Similiter infero ex doctrina Bartoli,ꝙ dicitur contrauenisse legi,vel † statuto ꝓhibenti alienationem sub pœna, qui vendidit. Sed licèt nōdum tradiderit,cuius contrarium firmauit Dyn.in l.alienatum.pręallega.& Baldus post Dynus in c.j. §. at si liuellario. quibus modis feuda amittātur.in versi.feudorum.vbi hoc infert Bal. ad feuda.

Idem reperio determinasse Speculator.in Speculo de locationibus.§.nunc aliqua.versi.95. vbi etiam (quod plus est) dicit, ꝙ si prohibeatur venditio simpliciter sub pœna, non incidit quis † in pœnam ex solo contractu,siue traditione: quia verbū,vēditionis,in pœnalibus non debet intelligi de simplici venditione, siue traditione,vt restringatur pęna.l.penult.§.docere. ff.ne quis eum qui in ius vocatus est,vi eximat. Et ideo,per simplicem contractum uenditionis emphyteutą non cadit à iure suo, ut sentit glo in l.fin.C.de iure emphyteutico.in verbo, alijs uēdere, dum dicit,ꝙ uēdere, & ius emphyteuticum in alium transferre, idem sunt: & pro eodem actu ponuntur: de quo,dic vt dixi in Tractatu Contractuum vetitorum.§.nunc autem.versi.quęro vlteriùs. & §.videre.versi.quæro, statutum prohibet.

Item, addo etiam ad Barto.inquantum uidetur uelle, ꝙ alienatione prohibita per l.prohibeatur translatio dominij:& † oīs actus,per quem ad eam deuenitur.immo uidetur, ꝙ si lex prohibeat alienationem,comprehenditur omnis contractus etiā per quem non peruenitur ad translationem dominii,ut contractus hypothecæ, vel pignoris,& similes,casus est expressus in l.finali. C.de rebus alienis non alienandis.

Et ideo uidetur in hoc distinguendum,an lex communis prohibeat † alienationē,quo casu procedat d. l.fin. an uerò lex Municipalis, quo casu strictius accipitur uerbum, alienationis, de quo dic, ut latissimè dixi in Tractatu statutorum,in titulo de ꝓhibita alienatione.§.j.

ARGVMENTVM.

Permissionum legis genera, & effectus, uetitumnè permisso potius, aut contrà, edisserit.

SVMMARIVM.

1 *Permitti à lege tripharium illicita. & nu. 2. & 3.*
4 *Bona cæteris præferenda.*
5 *Prohibitum permisso in concursu potius restringit declarans.nu. 7.*
6 *Iure reddi vetito, Iudicis officium cessare.*

CONGRVVM est,ut de potentia legis permissiuæ uideamus. Et dico breuiter, ꝙ est triplex legis permissio. † Vna,quæ fit eo ipso,ꝙ nullo iure ꝓhibetur,ut secundas nuptias contrahere.31. q.j. hac ratione.Saluo tamen eo,quod habetur in l. j. C.de secundis nuptiis.Quæ lex an procedat de iure Canonico, uide textum cum ibi notatis in c.super illa.extrà de secundis nuptiis. ubi glos.dicit,ꝙ omnia sunt permissa,quæ non reperiuntur prohibita,allegat c.sunt nonnulli.16.q.2.

Secunda legis permissio † est,quæ fit in aliquo casu, cōtra humanas constitutiones, ut ɔtrahere in quinto gradu.35.q.3. quædam.& ista est propria permissio,secūdum glossam in c.omnis. 3.dist.pro qua adduco optimum textum in §.sui autem.uersiculo,sed his Prætor permittit. Institut.de hæredum qualitate,& differentia.Et ideo dico,ꝙ leges,quę admittunt aliquo casu fieri ꝑcussionem,uel homicidium (ſm quod supra dixi in §.2.) ꝓpriè dicuntur permissiuæ, seu permittere, quod nota ad statuta loquentia de permissione:quia in eis non recedimus à propria significatione uocabuli.

Tertio modo dicitur lex permittere, † quando permittit aliquo casu fieri illicitum,ut magis illicitum euitetur, ut comessationes die Dominico.4.dist.denique.& permittitur adulterium, ne fiat homicidium.33.q.2.si quod.& ista propriè dicitur tolerātia quædam:licet impropriè appelletur permissio: & in hac uerificatur id,quod dicitur. ea, quæ permittimus nō approbamus. & adde bonum text.in l.ita uulneratus.§.fin.suprà ad legē Aquiliam.ubi permittitur absurdum, ut absurdius euitetur. Et ideo Cicero Topicorum c.22.dicit, ꝙ plura bona sunt paucioribus † anteponenda, & pauciora mala pluribus malis: & diuturniora bona breuibus anteponenda, ac longè, & latè peruagata angustiis, & anteponenda sunt ea, quæ per se expetuntur his, quæ propter aliud.

Sed quæro,quia suprà uisum est de lege prohibitiua:& hic de permissiua,quid:si prohibitum,& permissum inseparabiliter simul concurrant? dico † breuiter,ꝙ prohibitum facit cessare ꝑmissum,uide tex.in l.j.§.idem quæritur.ff.de aqua quotidiana. & æstiua.facit l.Sabinus.cum ibi notatis. ff. communi diuidundo. & ex d.§.idem quæritur. colligo determinationem. Notabilis quæstio: Pone, ꝙ ex forma statuti non debet reddi ius in criminalibus, † uel ciuilibus non soluenti collectam, uel bannito: & iste talis patiatur iniuriam, nunquid Iudex poterit inquirere ex officio suo? dico.ꝙ non:quia licèt inquisitio non sit prohibita: tamen quia per illā uendicaretur iniuriatus,non poterit fieri inquisitio: & ita reperio determinasse Albericum tertio uolumine statutorum,in quarta partę,28.quæst.post Butr. quem refert: & per hoc intelligis uires illius textus notabilis,quem nota: qa facit ad multa. Et procedunt præmissa:nisi permissum esset † potentius

tentius prohibito, argumento l. quæritur. ff. de statu hominum. Exemplum, Quis ingreditur religionem, retentis sibi aliquibus bonis, an propter illam retentionem vitiabitur ingressus? Dico, ꝙ non: quia ingressus est potentior: quia ille, qui ingreditur, vouit obedientiam, castitatem, & paupertatem: & retentio bonorum solùm est ꝯ votũ paupertatis: vnde remanet ingressus potentior. Ideo non vitiatur: quia habet alia duo capita: ad quod vide Bart. & Doct. in auth. ingressi. C. de sacrosanctis Ecclesijs. & Ioan. Andr. in c. fin. de conditionibus appositis. Hic iuxta ordinem traditum in Prooemio Tractatus congrueret declarare potentiam legis punitiuam siue ipso iure, siue per sententiam, siue arbitrio Iudicis imponatur pœna. Sed hoc declarabo in tertia parte, dum declarabo, qñ Iudex possit recedere à pęna legis.

ARGVMENTVM.

Consiliorum genera, quibusque obligetur consultor.

SVMMARIVM.

1 *Legis consilium multiplex. & quod eorum, an non, obliget & nu. 4 & 5.*
2 *Consilio patientiæ à quibus, quandoque vtendum.*
3 *Socratis patientia.*
6 *Consultorem non teneri.*
7 *Consilio damnoso quem obligari, quo iure, & quatenus. & nu. 8.*
9 *Clericus ex consilio quando fiat irregularis.*
10 *Consultores gnatonici quatenus teneantur.*
11 *Consultorum assentatorum pœna, & interitus.*
12 *Plato aulicis consulit.*

RESTAT, vt attingamus cõsultiuam legis potẽtiam. Quæro igitur, quotuplex sit ista virtus legis consultiuæ. & potest dici, ꝙ est triplex. Nã † quoddam est cõsilium perfectionis, vt illud, Vende oĩa quæ habes, & da pauperibus. Item illud, Si quis percusserit te in vna maxilla, porrige ei aliam. & istud non ligat etiã religiosos, ad peccatum: vt habetur in Clement. Exiui. de verb. sign. & ita intelligitur gl. in c. j. † de constitut. vt ibi dicit Panor. & de isto consilio loquitur c. quisquis. 14. q. j. & isto consilio perfectionis debent iusti, & sapientes viri vti: quia cùm eorum finis sit perfectio, oportet (ſm Arist. in libro Phisicorum posteriorũ) ſm exigentiam finis modificari, quæ sunt ad finem. Et sic in persecutionibus suis, ac opprobrijs, & contumeliis debent mansuetudinem, & fortitudinem suam ostendere, vti faciebant Philosophi, præsertim Socrates: † qui (vt ait Laertius in vita Philosophorum) sæpe vehementiùs disputans colaphis cedebatur: & semel ictu calcis à quodam percussus: cum circunstantes admirarentur eius tolerantiam, Si (inquit) asinus me calce percussisset, nunquid eum in iudicium conuocarem? cur ergo non ita ęquanimiter debeo ferre ictus hominum, sicut percussionem irrationabilium ferarum?

Quoddam est consilium † legis reuerentiale: vt, qñ materia de se est necessitatiua: tñ propter reuerentiam eius, cui superior loquitur, vtitur verbo consultiuo: & istud bene obligat, text. est cum glo. in c. Matthæus. extrà de simonia & in c. ad aures. in fine, de ætate, & qualitate ordinandorum. & iunge textum cũ glossa in Clement. j. de testibus. Et licèt verba sonent in consilium, si tñ materia est necessitatiua, habent vim præcepti. Et idem dico è contrario: quia licèt uerba essent præceptiua: si tñ materia non est necessitatiua: tunc verba pręceptiua sonant in cõsilium. l. age cum Geminiano, cum ibi notatis. C. de transactionibus. Et ideo vbi præcepta diriguntur ad personam, fauore personæ sapit naturam consilij. l. Titio centum. in prin. & ibi notatur. ff. de cond. & demonst. facit l. 2. circa fi. ff. mandati. & sic præceptum intelligitur secundùm naturam materiæ subiectæ. c. rogo. 11. q. 3.

Tertium est consilium legis simplex, non perfectionis, † nec reuerentiale & dico, ꝙ istud nõ obligat, d. l. age. cum ibi notatis. & facit d. l. 2. in fine: quia nemo tenetur sequi consilium: in tantum, ut etiam si lex, vel statutum in aliqua dispositione requirat aliquid fieri cum consilio tertij, sufficit participare cũ illo tertio: non tñ tenetur sequi quis eius consilium, vt hr̃ in l. quidam decedens § j. & in l. Titium, & Mæuium. in princ. & ibi per Barto. ff. de administratione tutorum. & per glo. in c. cum olim. de arbitris. & plenè per Barto. in l. 1. §. si plures. ff. de exercitoria. quod nota pro statutis, quibus cauetur, ꝙ officialis non possit ferre ſñiam, nisi participato consilio iurisperiti: & etiam pro arbitris, & arbitratoribus, quibus datur potestas iudicandi de consilio Iurisperiti. vnde meliùs erit, ꝙ exprimatur, ꝙ teneantur sequi consilium Iurisperiti: quia aliter licèt teneantur participare: non tñ sequi consilium, de quo dic, vt latissimè dixi in l. si conuenerit. ff. de re indicata. Et quia in præcedentibus dixi, † nemo tenetur sequi cõsilium. Et hæc infero in consequentiam, ꝙ dans consilium, non etiam obligatur ei, cui dat consilium: quia liberum ei fuit explorare, an tale consilium expediret. Ita dicit Iureconsultus in l. 2. in fi. ff. mandati. Vnum tamen † non omitto, quòd si quis consuluerit in perniciem, seu damnum, aut iacturam alterius, putà, quòd fieret ei spolium, uel aliud damnum, seu inuasio: tũc in foro pęnitentiali tenetur illi resarcire damnum, & insolidum. In foro autem contentioso † tenetur de dolo solum in subsidium, putà, si faciens inuasionẽ non sit soluendo, vel non facilis cõuentionis. Actione autem vi bonorum raptorum, vel interdicto vnde vi. non tenetur: quia non competit contra consilium dantem. Ita dicunt Innoc. & Panor. in c. sicut dignum. de homicidio voluntario, vel casuali. in antiquis. Plus dico, ꝙ si talis consultor sit clericus, & consuluit castrum, vel aliam rem occupari, ex quo facilè possit sequi † homicidium: eo secuto efficietur irregularis, ita Innoc. & Panor. in c. ad audientiam. de homicidio.

Adde etiam idem iuris esse, si sequeretur homicidium in personam eorum, qui erant ad opus illius, cui consulebatur secundùm Ioan. And. in c. fin. de homicidio. lib. 6. & Panor. vbi suprà. & facit ad hoc optimè l. qñ multa facinora. C. ad legem Iuliam de vi publica. Et ideo † laudo, ꝙ sitis tardi in consulendo, præsertim in similibus: quia (vt dicit Aristoteles in libro Ethicorum.) operari quidem oportet uelociter consulta: cõsulere autẽ tardè. Et præmissa notate bene contra Consiliarios Principum, q placendi † studio omnia sectantes solent caussa gratificandi Principibus similes inuasiones, & extorsiones persuadere. Ideo tenentur in foro conscientiæ insolidum, & etiam in foro contentioso in subsidium actione de dolo, vt suprà dixi. & licèt tales consultores aliquandiu possint fortè rogare apud insipientes Principes: tamen apud sapientes minimè, iuxta illud Platonis Atheniensis responsum, qui, cùm interrogaretur, † in quo quis posset gratiam Principum obtinere, iu mediũ protulit. Si vis insipientis Principis obtinere gratiam, ipsius sequere voluntatem. Si aũt sapientis, quæ ad rem non pertinent, vel contra rationem sunt, ostendere non omittas.

DE IVRIS POTENTIA.

PARS SECVNDA.

ARGVMENTVM.

Actuum substantia, & natura in quibus consistant, & quæ illis adijciant.

SVMMARIVM.

1 *Substantia actus, & nu. 5. 7. & 11.*
2 *Emptionis, emphyteusis, & precarij substantialia.*
3 *Substantialia unde sumenda: huiusq́, rei effectus. & nu. 6. & 12.*
4 *Lex prima de re iudicata ff. cur in summam non redacta.*
8 *Matrimonij finis, & eius bona nu. 9.*
10 *Matrimonij substantia in quo consistat.*
13 *Actuum quæ sint naturalia. uerius, nu. 14. 15. 16. & 17.*
18 *Vsufructui quid adijciatur.*

IN ista secunda parte Tractatus pollicitus sum tradere, & declarare, quæ sunt de substantialibus aut naturalibus, aut accidentalibus alicuius dispositionis: quia hoc oportet scire pro intelligẽtia dicendorum in tertia parte. Et breuiter dic, † ꝙ substantialia sint illa, sine quibus dispositio esse non potest, vtpote pretiũ in uenditione. §. pretium. institut. † de emp. & uend. l. pacta conuenta. ff. de ↄhenda emp.

Item substãtialia emphyteusis sunt, ꝙ emphyteuta soluat canonem ſm Barto. in l. 2. C. de iure emphyteutico.

Item est de substãtia precarii, ꝙ precarium possit reuocari ad nutum, & beneplacitum concedentis. l. cum precario. ff. de precario. uel potes dicere, ꝙ istud non sit de substantia ſm id, quod dixi in Tractatu de protestatione, in §. 3. uersic. Sed nunc anteq̃. in fine. & plures intellectus ad illam legem cum precario. dedi ibidem in versiculo & si ex præmissis. & dico, ꝙ ista substantialia sumuntur ex definitione. † vnde, quoties reperies aliquã dispositionem peccare in aliquo ex comprehẽsis in definitione, audacter dicas, ꝙ peccat in substantialibus: hoc probatur in l. 5. § stipulatio. coniuncta l. j. §. si quis simpliciter. ff. de verbo. obligat. & istud est de mente Doctorum in l. j. ff. de re iudicata. vbi ponitur definitio rei iudicatæ. & ideo † ille textus non summatur per doctores: quia dicunt, ꝙ velle breuius summare, q̃ contineatur in definitione, esset reprehendere Iurecõsultum, quasi omnia verba sint de substantia. Et ideo Barto. in l. omnes populi. ff. de iustitia, & iure. dicit, ꝙ ex definitione sumitur ꝓpria significatio vocabulorum. Et ex hoc feci aliquas pulchras illationes in Tractatu de dote. § primo.

Item dico, ꝙ quæcunque solennitas † formalis tradita aliter, q̃ per definitionem est de substantia: quia forma dat esse rei, de quo per Barto. in l. si quis pro eo. in octaua combinatione. ff. de fideiussoribus. quod verum dico, quando est originalis solennitas: secus si accidentalis, vel ex consuetudine introducta. Aut ad cautelam, uel leuis solennitas: quia istę quatuor solennitates nõ sunt de substantia, vt plenè dixi in Tractatu de protestatione. in §. 3. versiculo similiter dico, ꝙ est bene notandum: dico etiam, ꝙ substantialia † sumuntur ex allusione, seu ethymologia vocabuli, dummodo non repugnet definitioni, vel alteri cuicunque limitationi factæ à iure per ea, quæ dixi in Tractatu statutorum, in titulo de declaration. exposit. §. 1. in 7. colum. & declara, ut ibi dixi.

dixi. Dico etiam, ꝙ id, † propter quod principaliter est inuenta dispositio, est de substantia, licèt in verbis definitionis non comprehendatur: probo per c. si. extrà de conditionib. appositis. ibi, si generationem prolis &c. coniuncto §. j. institut. de patria potestate. Nam matrimonium fit † ad finem sobolis procreandæ. l. j. ff. soluto matri. & tamen de hoc non fit mentio in definitione, quæ ponitur in d. §. j. & tamen dicitur esse de substantia, vt est casus in d. §. si. Et ratio est: quia tria debent † esse bona matrimonij, saltem quoad propositũ, videlicet, proles, fides, & sacramentũ. c. omne itaque. 27. q. 2. & licèt de sacramento, quod significat indiuiduitatem matrimonii, d. c. omne. fiat mentio in definitione, ibi. indiuiduam vitæ consuetudinem &c. tamen de fide, & prole nihil in ipsa definitione: sed quia quãtum ad propositum, & finem † ista tria debent concurrere. consequenter, dicuntur hæc tria de substantia, vt est casus in d. c. fin.

Item vr̃, ꝙ vbicunque reuocatio dispositionis relinquitur in mera voluntate existentis in libertate, † ꝙ id sit de substantialibus per l. cum precario. ff. de precario. & per notata in c. fi. de procuratoribus. lib. 6. licet id non comprehẽdatur sub definitione, vt sentiunt Bart. & Doct. in l. vbi ita donatur. ff. de donatione cã mortis. iungendo definitionem donationis caussa mortis, quæ ponitur per Azonem in summa eiusdem tituli. Sed hoc nõ credo verum, vt dixi in Tractatu de protestatione. §. 3. versic. item dico, ꝙ vbicunque.

Postremò dico, quòd substãtialia dispositionis, seu cõtractus possunt sumi ab † effectibus originalibus. Nam licèt aliqua videantur esse eadem, tamen ex diuersitate effectuum, seu iuris inde resultantis, consequuntur diuersæ species in substantia, quod declara, vt dixi in Tractatu de protestatione, in §. 3. versicu. dico etiam, ꝙ substantialia.

Videamus nunc, quæ sint accidentalia, seu naturalia dispositionis. & Cyn. in l. 2. C. de iure emphyteutico. dicit, ꝙ omne ius datum dispositioni, non tamen formaliter: quia tunc esset de substantialibus, dicit † esse de natura contractus.

Sed, domini, ista sua doctrina confunditur ex his, quæ suprà dixi circa substantialia dispositionis: quia vidisti multa esse substantialia, licèt non excerpantur ex formali solennitate. vnde dico, ꝙ illa dicuntur esse de natura dispositionis, quæ reperiuntur data, & † ↄcessa dispositioni extrà ea quæ suprà dixi esse de substantialibus. Exemplum in iure, quod habet dominus ad expellendum emphyteutam propter canonem nõ solutum. Et istud exemplum dant Cyn. & Bart. in d. l. 2.

Item in iure illo, ꝙ vendens † teneatur de euictione, hoc exẽplum dat gl. in l. pacta conuenta. ff. de ↄhenda emp.

† Item in iure illo, ꝙ venditor teneatur de morbo, seu vitio animalis venditi. Hoc exemplum dat Barto. in l. vbi ita donatur. ff. de donatione caussa mortis.

† Quædam verò sunt de natura rei in conuentionem deductæ, vt ꝙ ille, qui habet vsumfructum, habeat & vsum. l. per seruum. §. j. ff. de vsu, & habitu. & hoc exemplum dat Cyn. in d. l. 2. & Barto. in d. l. vbi ita donatur.

Quædam autem sunt de accidentalibus ipsius rei in cõuentionem deductæ, vt ꝙ vsufructuarius habeat aditum, seu viam ad vsum consequendum. l. j. §. j. ff. si vsusfructus petatur: vt hr̃ per Cyn. in d. l. 2. & per Bart. in d. l. vbi ita donatur. & ita tene menti: quia oportet scire propter ea, quæ dicam in tertia parte.

ARGVMENTVM.

Huius periodi scopus eò pertinet, vt de ratione deprehẽdẽdi iura fauorem, odiumq́; spectantia, ac de huius rei vtilitate edisserat.

SVMMARIVM.

1 *Fauorem ex verbis deprehendi.*
2 *Exorbitantia odiosa.*
Idem in correctorijs iuris est. nu. 3.
4 *Pœnalibus odium contineri. restringe. nu. 5.*
6 *Pœnalia quando partim odiosa, partimq́, fauorabilia sint. Declarat nu. 8.*
7 *Fauorabilia simul & odiosa quatenus extendenda. & nu. 11. 12. & 13.*
9 *Dispositione odium, fauoremq́, continente, quod obseruandum: qualisq́, censenda. nume. 10.*
14 *Odiosa consecutiuè, licet principaliter fauor insit, quì accipienda.*
15 *Tutelam filiorum ad nepotes non extendi.*
16 *Extendi, & restringi quando lex eadem possit.*

VIDEAMVS nunc iuxta pollicita, quando dicatur dispositio odiosa, vel fauorabilis: sup quo hìc aduertite: quia ex doctrina, quã hic tradam, & quã alibi non reperietis, † habebitis decisionem plurium casuum occurrentium. Et dico sic, quòd aut constat dispositionem esse fauorabilem, vel odiosam: quia hoc exprimitur in dispositione: & tunc standum est certo: quia in incertis non certis &c.

† Si vero hoc non constat ex ipsa dispositione: tunc aut est exorbitans: dico, ꝙ censetur odiosa etiam si sit facta fauore alicuius. l. si verò. §. de viro. cum ibi notatis. ff. soluto mat. c. j. & 2. de filiis presbyterorum. libro 6. Idem dico fortiùs † si esset materia correctiua per dicta iura. & facit c. cùm expediat. de electione. lib. 6. & c. statutum. coniuncto c. licet canon. in eo. titu. & c. cùm in cunctis. eod. titu. in antiquis. Limita tamen hoc, & declara secundùm quod dixi in Tractatu de iuris interpretatione. in §. 5. & §. 6. & sic odium exorbitantiæ, vel correctionis vincit fauorẽ caussæ finalis, quantum ad nomen odij, uel fauoris. Si uerò materia non est exorbitans, vel correctiua: tunc aut est pœnalis, aut non.

† Primo casu dico, ꝙ si ratio legis pœnalis dirigitur in personam eius, cuius odio est promulgata, iudicabitur odiosa, licèt aliunde contineat fauorem alterius, sicut videmus in Macedoniano, cuius uerba referuntur ad mutuantes filijsfamilias. l. j. ff. ad Macedonianum. & ideo dicitur odiosa: licèt in consequentiam tendat ad fauorem filiorum, quibus dat exceptionem Macedoniani. Si verò † ratio dirigitur in personam eorum, quorũ fauore fit: tunc dicitur fauorabilis, licèt pœnalis. hæc probantur in l. qui exceptionem. in princ. cum ibi notatis. per Barto. & Doctores. ff. de condictione indebiti. & faciunt etiam notata p Bar. in l. si quis pro eod. ff. de fideiussoribus. Si verò verba non magis † diriguntur ad vnum, q̃ ad alium: tunc si dispositio est tam in psona agentis, q̃ patientis respectiua, dico esse standum determinationi illius glossæ valde notabilis in l. venia. C. de in ius vocando. quia ex capite odij censebitur odiosa, & restringenda: ex capite verò fauoris erit fauorabilis, & amplianda: & hoc probo præclaro exemplo.

Ecce, dispositio vetans parentes, & patronos vocari in ius sine venia † est respectiua tam ad honorem patronorum, & parẽtum, q̃ etiam ad odium libertorum contra facientium. Idcirco, ex capite patroni quo constitutio est fauorabilis extenditur: vt etiam si conueniatur non proprio nomine, sed tanquam tutor, vel defensor, debeatur sibi honor. l. sed si hac. §. semper. ff. de in ius vocando. Sed ex capite liberti, quæ est pœnalis non extendam ad libertum agentem nomine alterius sine venia, casus est in l. quæsitum. ff. de in ius vocando. & hanc rationẽ assignat glo. in d. l. venia. quod perpetuò tene menti.

Si verò occurrat casus aliquis ęquè principaliter respiciens vtrunque casum, tunc dico, ꝙ non iudicabitur materia odiosa, vel fauorabilis, † sed tanquam neutralis. Et ideo eligetur quędã media via, vt videmus in interemptione præscriptionis mixtæ ex fauore, & odio, in qua non requiritur sententia, sicut in præscriptione fauorabili. l. si post acceptum. ff. de rei vendicatione. nec etiam sufficit sola citatio, prout in odiosa præscriptione. l. fi. cum ibi notatis. C. de annali exceptione. Sed eligitur quædã media via: quia requiritur litis contestatio l. more. C. de rei vend. & volunt Cynus, & Doctores in l. sicut. C. de præscriptione triginta, vel quadraginta annorum. Et sic de tali materia iudicamus, sicut de neutrali. l. talis scriptura. & ibi Bart. ff. de leg. j. Si verò lex non declarat se, an odio, vel fauore, vel mixtim disponat: tunc dico, ꝙ si dispositio contineat publicam vtilitatem: licèt sit pœnalis, censetur fauorabilis. Idem si continet fauorem † Ecclesię, argumento l. fin. C. de sacros. Ecclesijs. Et de hoc habes glossam in c. sciant cuncti. de electione. lib. 6. & est de mente glossæ. & ibi vide Bart. in l. quemadmodum. C. de agricolis, & censitis. lib. 11. Si verò priuatam vtilitatem continet, tunc adhuc in dubio iudicabo dispositionem potiùs fauorabilẽ, q̃ odiosam, vt in dubio præsumamus Legislatorem potiùs voluisse fauere, q̃ nocere. Et pro hoc membro adduco notata per Barto. & Doct. in l. 2. C. qđ metus caussa. ubi dicunt actionem, quod metus caussa, esse fauorabilem potiùs, q̃ odiosam: licèt contineat odium ex parte metum inferentis. Glossa tamen ibi tenet contrarium, & in d. l. qui exceptionem.

Si verò materia, quæ videtur participare de fauore, & odio, non est pœnalis, † tunc inspicerem primò quid veniat principaliter, & quid in consequentiam: vt si principaliter sit inducta in odium alicuius censeatur odiosa: licèt in consequentiam contineat fauorem alterius, & è ꝯrio, si principaliter contineat fauorem alicuius, sit censenda fauorabilis, licèt in consequentiã concernat odium alterius: quia inspicimus, quod principaliter fit: non quòd in consequentiam. l. si quis nec causam. ff. si cert. pet. & istam doctrinam probo hoc modo. Nam præscriptio † longissimi temporis est inducta principaliter propter odium negligẽtis petere rem suam, casus est in l. fin. in fi. C. de annali exceptione. in l. si quis emptionis titulo C. de præscriptione 30. uel 40. annorum. & est glo. in l. fi. prope finem. C. de edicto diui Hadriani tollendo. & ibi probatur. vnde licèt aliunde tendat ad fauorem publicum. l. j. ff. de vsucapionibus. & hoc ne dominia rerum sint sub incerto. institut. de vsucapionibus. circa principium. & ne lites sint immortales. l. fin. ff. pro suo. tamẽ iudicatur odiosa: & vt de materia odiosa iudicatur. l. sicut. & ibi Cyn. & Doct. C. de pręscriptione 30. vel 40. annorum.

† Similiter è ꝯrio: quia vsucapio triennalis principaliter fauore possidentis est inducta, iudicatur fauorabilis, licèt in ↄsequentiam contineat odium alterius patientis præscriptionem, vt notatur in d. l. sicut. & in l. si post acceptum. ff. de rei uendicatione.

Et si

Et ſi vis habere doctrinam cognoſcendi, quid veniat principaliter, & quid in conſequentiam, diſtingue, ad quem ratio legis dirigat verba, ſm quod dixi in præcedentibus: dico tamen, ꝙ licèt principaliter diſpoſitio ſit fauorabilis, ſi tamen in conſequentiã cõtineat odium, † ſeu onus, & caſus occurrens ſit talis, quòd ex capite fauoris non ſit grauis præiudicij, & ex capite odij ſit grauis præiudicij, fiet reſtrictiua interpretatio tanquam de materia odioſa. & habes exemplum optimum in §. fin. inſtitut. qui dari tutores poſſunt. Ecce in materia fauorabili appellatione filiorum continentur nepotes iuxta notata per Bart. in l. liberorum. ff. de verb. ſignific. Et tamen ſi teſtator † dederit tutorem filiis ſuis, nõ intelligitur dediſſe nepotibus. d. §. fin. Ratio: quia datio tutelę eſt mixta odio, & fauore: quia quoad minores, ꝙ habeant tutores, eſt fauorabilis, & ad hoc principaliter inducta: ſed reſpectu ipſorũ tutorum continet odium, & onus: quia cogũtur eſſe tutores.

Cæterùm, quia licèt nepotibus non intelligatur datus † non eſt ꝯ ius præiudicii, quia ſupereſt remedium legis dantis tutorẽ legitimum, vel etiam Iudicis dantis datiuum: & ex parte tutorũ eſt graue onus. Ideo cùm præiudicialitas præpõderet fauori. Nimirum, ſi materia reſtringitur potiùs, q̃ amplietur, licèt principaliter ad fauorẽ tendat. & iſtam rationem reperio dediſſe Bart. in d. l. liberorum. contra quam tñ facit fortiter, quod dixi in l. ſi ex toto. §. j. ff. de legat. j. Si verò lex ęſt mixtim reſpectiua ad fauorem, & odium, tunc ex capite fauoris ampliabitur tãquam fauorabilis, & ex capite odii reſtringetur tanquam odioſa, per notata in l. venia. C. de in ius vocando. & per ea, quæ ſuprà dixi: qa eſt eadem ratio, quæ in materia pœnali. Si verò caſus occurrens reſpicit † vtrunque caput: tunc non iudicabo, vt de materia fauorabili, nec vt de odioſa: ſed eligetur quædam media via, vt ſuprà dixi in præſcriptione mixta, & ſic iudicabitur tanquam de materia neutrali. l. talis ſcriptura. cum ibi notatis per Bart. ff. de leg. j. Et adde, quæ infrà dicam in tertia parte circa renunciationes ad præſcriptiones mixtas, quæ nec in totum reijciuntur, nec in totum valẽt ipſo iure, ſed media via eligitur: quia ſuccurritur ope exceptionis: & iſta nũquam exeant memoriam: quia intellectũ præbent ad infinitas leges.

ARGVMENTVM.

Publicæ vtilitatis ſpectandæ via duplex, in quibusque cauſſis alterutri ſit locus.

SVMMARIVM.

1. *Lex quando fauorem publicum ſpectet primariè, & ſecundariò. nu. 4.*
2. *Statuti verba cur ſpectanda.*
3. *Lex Municipalis quando publici fauoris ſit.*

NVNC videamus quãdo diſpoſitio cenſeatꝰ principaliter introducta fauore publico, & qñ ſecundariò. & breuiter dico, ꝙ vbi lex exprimit fauorẽ publicum, † intelligitur principaliter inducta ad publicam vtilitatem. Exemplum habes in cap. ſi diligenti. in fine, extrà de foro competẽti. Idem dico ſi non exprimatur: dummodo ratio expreſſa in lege tẽdat ad publicam vtilitatem, & habes de hoc bonum exemplum in l. cætera. cum ibi notatis. ff. de lega. j. & in l. 2. cum ſua gloſſa. & in l. quemadmodum. & ibi notatur C. de agricolis, & cẽſitis. lib. 11. & adde Bart. in l. ſi quis pro eo. ff. de fideiuſſoribus. & per hoc dico diligenter eſſe † ſemper inſpicienda verba ſtatutorum: quia ſi ratio ſtatuti reſpiciat communem vtilitatem, cenſetur ſtatutũ promulgatum fauore publico principaliter: licèt aliàs cõcernat vtilitatem priuatam, hoc excerpo ex dictis Bart. in d. l. ſi quis pro eo. qui dicit, ꝙ ſtante ſtatuto, ꝙ ſi quis tenetur dare frumentum, † liberetur, dãdo tantam pecuniam pro qualibet corbe. & hoc, vt ciuitas abundet hominibus, qui poſſint ſoluere collectas, & prædia laborare, certè cenſetur tale ſtatutum promulgatum fauore publico principaliter dicit Bartolus vbi ſuprà, quod nota pro declaratione multorum ſtatutorum.

Secundario verò † dicitur diſpoſitio tendere ad fauorem publicum, quando apparet illam diſpoſitionem principaliter concernere priuatam vtilitatem: licèt in conſequentiam reſpiciat bonum publicum. Tolle exemplum in dote, quæ principaliter tendit ad fauorem mulieris, quæ eſt multùm priuilegiata circa ipſam dotem. ut dixi in Tractatu de dote, in §. 8. & tamen etiam mulieres eſſe dotatas intereſt reipublicæ, ad replendam ciuitatẽ liberis hominibus ex matrimonio inde ſecuto. l. j. ff. ſol. matr. potes etiam exemplificare in præſcriptione fauorabili, quæ (vt ſuprà dixi) principaliter eſt inducta fauore præſcribentis: licèt ſecundario fauore publico. l. j. de vſucapionibus.

ARGVMENTVM.

Summi iuris ſedes, vbi quando huic locus ſit traditur.

POSTREMO videre oportet de his, quæ ſunt introducta ad rigorem iuris ſeruandum. Super quo non poteſt bene certa regula dari. Sed reperies multa iura introducta ad iuris rigorem: vt eſt Clement. gratię. & ibi vide gloſſam extrà de reſcriptis. & c. vt quis duas. eod. tit. lib. 6. Et declara, vt dixi in Tractatu de proteſtatione. §. 3. Et potes accipere etiam exempla in l. nemo poteſt. cum his quæ ibi dixi ff. de legatis primo. Et adde, quæ dixi in dicto Tractatu de proteſtatione. §. ſexto.

DE LEGIS POTENTIA.

Pars tertia.

ARGVMENTVM.

Principum reſcriptis quæ iura, quomodo, quatenusq; tollantur, illisque detrahatur: ac de formulis reſcriptorum principalium ediſſerit.

SVMMARIVM.

1 *Diuinæ legi quatenus deroget Princeps quid in iure pontificio. nu. 11.*
2 *Naturæ ius quatenus à Principe derogetur.*
3 *Dominia non niſi ex cauſſa tollit Princeps. & nu. 4. & 5.*
6 *Licurgus quo tempore floruit.*
7 *Licurgi de dominiorum diſtinctione, auro, argentoq́ interdicto leges. & numero 8.*
9 *Licurgi de nomophilacia inſtitutum.*
10 *Licurgus cur oſſa ſua in mare proijcienda mandauerit.*
12 *Iuri Ciuili derogari. & à quibus.*
13 *Lex Municipalis quatenus extendenda.*
14 *Dominium alterius quibus ex cauſſis tollat Princeps. & nu. 15.*
16 *Legibus quando deroget populus.*
17 *Mores quando, an non, legibus detrahant. & nu. 18.*
19 *Ius moribus quomodo recipi nequeat.*
20 *Mores non, niſi probante Principe, recipiendi.*
21 *Principum reſcriptis iura non tolli. idq́ extendi. nu. 22. 23. & 24.*
25 *Principi quas leges tollere liceat.*
26 *Imperatorem legibus derogare quatenus accipiendum. & nu. 27. & 28. Vtilitas. nu. 29. 30. & 31.*
32 *Derogata lex quatenus in reſcripto memoranda. veriùs numero 33. declarat numero 34.*
35 *Gentium iura ob publicam vtilitatem tolli, diuina non item.*
36 *Dominium abſque cauſſa non tollit Princeps. idque veriùs eſt, & cur.*
37 *Extrauagans ad reprimendum. etiam iurigentiũ ſubiacere. & quæ iura tollat.*
38 *Dominium reſcripto tolli quatenus recipiendũ. Extendit, & declarat nu. 40.*
39 *Tuitionem cur non tollat Princeps.*
41 *Ciuilia quomodo à Principe tollantur, variæ fuere ſentẽtiæ. & nu. 42. & 43.*
44 *Ius ciuile non, niſi ex certis cauſſis, citra non obſtantiam tolli. & numero 45. 46. & 47.*
48 *Gloſſæ legis primæ, de collationibus donationum. lib. 10. C. ſenſus multiplex. verior, nume. 49.*
50 *Reſcripto non, niſi expreſſim, ſtatuta tolli quatenus, & cur verum ſit. nu. 51. 52. 53. 54. 55. & 56.*
57 *Ius commune ſtatuto facilius tolli, & differentiæ ratio.*
58 *Reſcriptum quando ad mores futuros, ſtatutavè protrahatur. & nu. 59.*
60 *Motus proprius exprimendus.*
61 *Motus proprij effectus.*
62 *Motus proprij, expreſſo poſtulatu. vires perimi. veriùs eſt, & num. 63. id tamen reſtringe. 66.*
64 *Motu proprio certam ſcientiam non effici.*
65 *Iuſſio ſecunda proprio motui par.*
67 *Princeps an, & quando ex certa ſcientia reſcribat. & numero 68. veriùs nume. 69. & 70.*
71 *Certa ſcientia quì probanda.*
72 *Certæ ſcientiæ effectus, & nu. 73. 74. 75. 77. 79. 88. & 89.*
76 *Certæ ſcientiæ, & formulæ non obſtante, pars virtus.*
78 *Certæ ſcientiæ formula quando reſcriptis interijcienda.*
80 *Iurigentium quatenus reſcripto derogetur.*
81 *Iuri ciuili quatenus, quovè modo deroget reſcriptum. & nume. 82. 83. 84. 85. 86. & 87.*

POLLICITVS ſum hìc tradere, an Princeps, populi, vel alij quicunque poſſint legibus derogare in ſuis diſpoſitionibus.

Primò videamus de principe, an poſſit derogare legi Diuinæ? & dico breuiter, † ꝙ non: vt tollat, vel abroget, ſed diſtinguere poteſt ipſam legem Diuinam, vt dicit glo. per Doctores approbata in l. fi. C. ſi contra ius, vel vtilitatem publicam. quod verum ſm Salicetum ibi. niſi diſtinctio euidenter foueret peccatum. Ego dico, ꝙ iſta materia altiorem exigit indaginem. Vnde dic, vt dixi in Tractatu ſtatutorum in titulo de ſtatut. nullitate. §. poſtremò.

Sed an iuri naturali poſſit Princeps derogare? gloſſa in dicta † l. fin. tenet, ꝙ non, quod verum ſm Doctores, ibi maximè Salicetum in ſui totalitate, ſed in parte poteſt ei derogare Princeps: & idem tenet Bart. in l. omnes populi. ff. de iuſtitia, & iure. & Bal. in §. ius autem. inſtitut. de iure naturali. Tu verò ſemper recurre circa hunc locum ad id, quod dixi in Tractatu ſtatutorum, in titulo

tulo de ſtatuto fęmin. excluſ. §. j. & an Princeps poſſit tollere, id qđ eſt introductum de iure ciuili ex naturali tantùm rõne conſtituto, dixi plenè in titulo de ſtatutorum nullitate. §. cõgruum.

An autem Princeps poſſit derogare † iurigentium, putà, tollendo dominium alicuius rei tibi, & dãdo alteri: quod quidem dominium eſt de iure gentiũ. l. ex hoc iure ff. de iuſtitia, & iure. diſtingue ſic: quia, aut vult tollere iuriſdictionem exercendo, & poteſt l. fina. C. de iure dominij impetrando. Aut ius commune concedendo, & adhuc idem, toto titulo, de bonis damnatorũ. Sed attende: quia in præmiſſis caſibus illud fit cum cauſa. Sed an ſine cauſa poſſet iuriſdictionem exercendo, vel legem condendo hoc facere, † videtur velle Bartolus in l. fina. C. ſi contra ius. ꝙ nõ, licèt Iacobus Butrigarius aliter ſenſerit: & mouetꝰ Bartolus, ꝙ non poſſit tollere dominium ſine cauſa iuriſdictionem exercẽdo: quia illam iuriſdictionem habet ſupremus Princeps, à Deo, vt in Authen. quomodo oporteat Epiſcopos. in principio. Sed Deus non dedit ei iuriſdictionem peccandi, nec auferẽdi indebitè alienum. Similiter, † ꝙ non poſſit facere ſine cauſa, legem condendo, probat Barto. quia talis lex contineret inhoneſtum, vel iniuſtum, quod eſſet ꝯ ſubſtantiam legis. l. 2. de legibus. Et adde omnino ꝓ eius corroboratione, quod dixi in Tractatu de iuris interpretatione. §. j. vbi declaraui, quos comites debeat lex habere. Et ideo dico per præmiſſa, † legem Licurgi Philoſophi Lacedemonij (qui claruit tempore Eliſęi Prophetę) nõ valuiſſe. Statuit enim Licurgus ipſe lege publica omnes † fundos ęqualiter inter omnes diuidi, vt vnus altero non eſſet potẽtior: & ſic auferebat dominium vnius, vt daret alteri, quod non poterat fieri ſine cauſa, etiam legem cõdendo, vt dixi. Et iſte Licurgus etiam auri, † & argenti vſum interdixit, & emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit. Alias complures leges edidit, quas omitto, ne impediã proceſſum: &, vt ęternitatem ſuis legibus daret, ciues iureiurando † ſtrinxit, nihil de eius legibus immutaturos, prius quàm reuerteretur, ſimulans ſe ad oraculum Delphicum proficiſci, conſulturum quid addẽdũ, vel immutandũ legibus videretur, profectus † autem Cretã ibi voluntarium exilium perpetuò egit. Moriensque iuſſit oſſa ſua in mare proijci, ne fortè Lacedemonium referrẽtur, & ſic ſe putarent Lacedemonii à iureiurando abſolutos.

Sed, an legem condendo poterit Princeps † derogare iuri Canonico, ſemper recurre ad ea, quæ dixi in Tractatu ſtatutorum, in titulo de ſtatutorum nullitate. §. videndum. Iuri autem ciuili abſq; dubio poteſt derogare: quia † eſt ſupra ius, vt hꝛ in l. digna vox. C. de legib. Et ideo videmus quotidie fieri nouas leges correctiuas veterum. & hoc verum, ſi ſit ſupremus Princeps, id eſt, ſuperior, qui nullum recognoſcat ſuperiorem, argumẽto c. per venerabilem. qui filii ſint legitimi. in volumine Gregoriano: qa ſi ſit inferior, vt Reges, Duces, & alii inferiores non poſſunt derogare ipſo iure legi cõi per ſua ſtatuta. Quod probo: quia cẽſetꝰ ius Prætorium eorũ ſtatuta, vt dicit notabiliter Bart. in l. j. in fine ſuorũ Commentariorũ. ff. de bono. poſſeſ. & Bal. in Rubr. C. qui admitti. Modo ius Prætorium nõ poteſt ipſo iure remouere ius ciuile. § quos autem. inſtitut. de bono. poſſeſſ. ergo &c.

Seruabuntur tñ talia ſtatuta † in effectu in ſuo territorio tanquam ius prætorium. Non tñ poſſunt iſti inferiores ſtatuere circa ea, quæ ſunt reſeruata ſupremo Principi: de quo dic, vt dixi in titulo de ſtatutorum nullitate. §. videamus. & in titulo, qui ſtatuta facere poſſunt. §. tertio loco. & in l. ex duobus. § fina. ff. de vulgari, & pupillari. Et adde pro declaratione præmiſſorum, quæ dicam ſtatim in verſiculo, Plus dico.

Sed quæro, an Princeps poſſit auferre dñium tertij † ꝯhendo: & ſic derogare iuri gentiũ? & reperio, ꝙ ſic in duobus caſibus.

Primus eſt, ratione iuris, quod habet in parte rei: quia eſt communis fiſco cum alio. Ideo ſi fiſcus alienet, tenet venditio, & tollit dominium tertio habenti ſecum communionem, qui tamẽ participabit de pretio pro rata, caſus eſt in l. j. C. de vendendis rebus fiſcalibus cum priua. communibus. libro 10.

Secundo: poteſt tollere contrahendo, quando poſſeſſio erat apud fiſcum, quo caſu vendendo transfert dominium tertii in emptorem: ſed ipſe tertius habet regreſſum contra fiſcum. l. 2. & tertia. C. de quadrien. præſcriptione. An autem reſcribẽdo poſſit tollere ius tertij, dicam ſtatim.

Sed quęro, an populi ſtatuendo poſſint † legibus derogare? & breuiter dico, ꝙ non: niſi habeant iuriſdictionem conceſſam à Principe vel præſcriptam. Vide Bar. in l. oẽs populi. ff. de iuſtitia, & iure. & Bal. in §. ius autem. inſtitut. de iure naturali. vel niſi eorum ſtatutum confirmetur à Principe, vel auctoritate eorum faciant. quod declara, vt dixi in Tractatu ſtatutorum, in titulo qui ſtatuta facere poſſunt. §. viſo.

Sed an populi, & vniuerſitates poſſint per conſuetudines ſuas legibus derogare? † Super hoc dicerẽ, ꝙ legi Diuinæ, vel naturali nõ poſſint derogare: qa diceretur potiùs corruptela, q̃ conſuetudo. c. fin. extrà de conſuet. Idẽ dico in quacunq; cõſuetudine, quæ à iure reperitur reprobata, vt in caſu. c. 1. & 2. de conſuetudine. lib. 6. & rõ de ſe patet. Idẽ dico in quacunque conſuetudine contraria iuri poſitiuo, niſi ſit rationabilis, & legitimè ꝑſcripta. d. c. fina. quod proſequere, vt ibi per gloſſam, & Doctores.

Vnum tñ nõ omitto, ꝙ in caſibus, in quibus ſtatuta populi nõ poſſunt legib. † derogare, ſimiliter nec ꝯſuetudines: qa ſtatuta, & conſuetudines ꝓcedunt à pari. probatur in l. de qb. ff. de legib.

Item, quia ſi per expreſſum cõſenſum ſtatuendo nõ poſſunt derogare. multò minus ꝑ tacitum inductiuum cõſuetudinis. Ex quo infero, ꝙ ſicut populus non habens iuriſdictionẽ, non põt ſine ſuperioris auctoritate ſtatuere. Ita nec conſuetudinem † inducere. & hoc ſentit Bartolus in d. l omnes populi. dum dicit, ꝙ in l. fina. C. de teſtamentis. valuit illa conſuetudo: quia Princeps, vel populus, cui illi ruſtici erant ſubiecti, adꝓbauerunt. & expreſſius hoc voluit Innoc. in Rubro. extrà de conſuetudine. dicens, † quòd ad hoc, vt valeat conſuetudo, exigitur, ꝙ ſit introducta de conſcientia eius, qui ſuper eo, vbi inducitur, habeat ordinariam iuriſdictionem, & poteſtatem legis condendæ. & declara, vt dixi in titulo qui ſtatuta facere poſſunt. §. viſo. & iſta nota ꝑ illos caſus, quos explicui in titulo de ſtatutorum nullitate. §. j. & per totum titulum, in quibus dixi non valere ſtatuta: quia nec in illis valebit conſuetudo.

Videamus nunc, an Principes in ſuis reſcriptis poſſint legib. † derogare? & bꝛ dico, ꝙ inferiores à Papa, vel Imperatore non poſſunt reſcribendo iuri cõi derogare: quia inferior legem ſuꝑerioris tollere non poteſt, de quo latiùs hꝛ in c. fi. de hæreticis. lib. 6. quæ per hoc dicit notabiliter, ꝙ ẽt legatus de latere nõ põt in ſuo reſcripto apponere clauſulam, ꝙ procedatur ſummariè, ſimpliciter, de plano, ſine ſtrepitu, & figura iudicij. Idem firmat Speculator in Speculo in titulo de Legato. §. ſupereſt. verſic. ſed nunquid † Legatus. Nec dicas illud ſpeciale in reſeruatis ſupremo Principi: quia dico, quòd rationes gloſſæ præcedentis, & Speculator ſunt fundatæ ſuper illa ratione generali: qa inferior non poteſt tollere legem ſuperioris, quaſi ſimiles Principes non poſſint tollere ſolennitates iuris cõis, quod eſt bene notandum.

Plus dico, † ꝙ nec poſſunt ſtatuendo aliquid ꝯ ius cõe diſponere. Ita vult Imola in l. ex duobus. §. fin. & ibi dixi. ff. de vulgari, & pupillari. licèt ibi Bald. aliter ſentiat: & pro Imola adduco, quod voluit Ioan. Andr. in additionib. ad Spec. in Rubrica de electione. vbi vꝛ concludere, ꝙ conſtitutio legati, vel Epĩ, adijciens formam electioni taliter, vt ea non ſeruata ſit nulla, vbi de iure cõmuni aliàs eſſet valida, non valebit. & ſic de ſingulis.

Addo Baldum in l. omnes populi. ff. de iuſtitia, & iure. ubi dicit, ꝙ Epiſcopi per ſua ſtatuta † non poſſunt derogare iuri communi: ſed tantùm poſſunt ſtatuere ſuper omiſſis à iure cõi, vel roborando ius commune, fortè per adiectionem pœnę. c. vt animarum periculis. §. ſtatuto. de conſtitutionibus. lib. 6. niſi fortè faceret ex euidenti, vel neceſſaria cauſa, alleg. Bart. in l. acta. § de amplianda. ff. de re iudicata. quod nota pro declaratione eorũ, quæ dixi ſuprà eodem §. verſiculo iuri autem ciuili: vel cogitabam dicere, ꝙ inferiores Principes ita ſe habeant ad legem Imperatoris, ſicut ipſe Imperator ad legem Diuinam, vel naturalẽ, quas poteſt diſtinguere ſed non in totum tollere, vt dixi in principio huius §. & recurre ad remiſſiones ibi datas.

Sed † tales Principes bene poſſunt legibus Municipalibus ab eis promulgatis derogare. Super quo tamen diſtingue, vt ſtatim dicam in ſupremo Principe, quantum ad ius commune.

Quæro igitur, an ſupremus Princeps poſſit reſcribendo iuri communi derogare? † & certum eſt, ꝙ ſic: dummodò conſtet de eius voluntate. l. j. ff. de conſtitutionibus Principum, quod intellige, vt infrà dicam. Diſtinguo igitur in hac materia ſic: quia aut reſcribit aliquid contra ius commune, quod habet clauſulã derogatoriam: quia fortè ius cõe prohibet expreſsè ſupplicare, vt facit l. ſi quis aduerſus. C. de precibus Imperatori offerendis. vel prohibet impetrato uti reſcripto, vt facit l. iubemus nullam. C. de ſacroſanctis Eccleſijs. l. cauſas, vel lites. C. de tranſactionib. & authentic. oẽs peregrini. C. cõia de ſucceſſionibus. & c. nõnulli. extrà de reſcriptis. & aliæ infinitę leges. Nam in d. c. nonnulli. dicitur, quòd non valet reſcriptum contra illam conſtitutionẽ: niſi de ea ſpecialem mentionem faciat. Et his caſibus non valet reſcriptum, † niſi ſpecialem mentionem faciat de his iuribus, ꝑ notata in l. ſi quis in principio teſtamenti. ff. de legat. 3. & ita loquitur c. ex parte. de capellis monachorum. & ita determinat Salicetus in l. fin. C. ſi contra ius, vel vtilitatem publicam. Quod limita, niſi reſcriptum gñaliter concederetur † vni prouinciæ, vel ciuitati: quia tunc valet, licèt non tollatur lex illa reſiſtẽs: ita Salicetus in d. l. fina. & eſt glo. ſingularis in l. exemplo. C. de Decurionibus. lib. 10. Præmiſſa ergo debent intelligi, quãdo reſcripta concedũtur particularibus perſonis, quo caſu dico etiam, quòd nec tunc ſufficeret clauſula ex certa ſcientia: ſed requiritur ſpecificatio, de qua ſuprà, ut ſentit Ioan. Andr. in c. vnico. de exceſſib. Prælatorum. lib. ſexto. declarando prout declarat eum Panormitanus in d. c. nonnulli. de reſcriptis. & ſequitur ipſe Panor. dicens idem ſentire ibi Butr. Quod tamen declara, vt infrà dicam.

Ex quo infero, ꝙ cùm per decreta † illuſtriſſimi domini noſtri prohibeatur ſupplicari à ſententia lata, vt in audientijs, certè nõ valent commiſſiones, quas quotidie facit committendo reuiſionem, niſi ſpecificè derogetur illi decreto.

30 Infero etiam, ꝙ cùm soleat † committere reuisionem conditionaliter, si reuidenda venit: quia illa conditio se refert ad præsens tempus, videtur statim deficere. l. cùm ad præsens. ff. si certum petatur. cùm de iure communi, vt dixi, non possit reuideri: nec illa conditio referenda est ad merita, præsertim deficiẽte clausula præmissa.

31 Infero tertiò, † ꝙ cùm decretum Dominicale videatur concordare cum iure communi, per dictam l. si quis aduersùs. non sufficeret dicere, non obstante l. si quis aduersùs. nisi in rescripto fiat mentio de decreto: quia vbi statuta concordant cum iure communi, oportet etiam de eis fieri mentionem in rescripto. & idem in consuetudine.

32 Sed quæro, an debeat in rescripto fieri specifica † mentio de tali iure derogãte rescriptis, putà, dicendo nõ obstante l. si quis aduersus. an verò sufficiat, si aliter demõstretur per æquipollẽs.

Solutio, dico, ꝙ non sufficit sub generalitate verborum facere mentionem, putà, dicendo, Non obstante aliqua lege in contrarium faciente. Sed oportet magis specificè dici, quando leges habent clausulam derogatoriam rescriptorum, putà, dicendo,
33 non obstante l. † edita per talem Papam, vel Imperatorem, vel Iureconsultum super hoc in contrariũ, quod probo: quia c. nõnulli. de rescriptis. dicit, non valere rescriptum contra illam cõstitutionem: nisi de ea specialem faciat mentionem: & tamẽ dicit ibi Io. And. ꝙ sufficit dicere non obstante constitutione de duabus dietis ædita in cõcilio generali: & ita seruari dicit de cõsuetudine. & ratio ſm Panormitanum ibi: quia tunc dicitur fieri specialis mentio: quia nõ refert quid ex ęquipollentibus fiat. c. licèt ex quadam. extra de testibus. l. quoties. §. si quis nomẽ. ff. de
34 hæredibus instituendis. Si verò emanat † rescriptum in casibus, in quibus specialis prohibitio non est facta, sed solùm generalis per l. fin. C. si contra ius. tunc si rescriptum est contra ius, quod est notorium, & contra rescriptum, quod Princeps solitus est rescribere: tunc etiam si nulla fiat mentio de iure, valebit rescriptum. Verbi gratia. Notorium est à grauaminibus posse appellari, & Princeps solent in rescriptis apponere clausulam, appellatione remota. & tale rescriptum valet: licèt non dicatur, obstante lege aliqua in contrarium faciente: vt est casus in c. j. de rescr. & ibi Panor. in 4. colum. Si verò non est tale
35 † ius, nec talis stilus: tunc si rescriptum est cõtra ius Diuinũ, dic, vt dixi in principio huius paragraphi. & recurre ad remissionẽ ibi datam. & eodem modo, si est cõtra ius naturale. dic, & recurre, vt ibi dixi. Si verò est contra ius gentium, vt quia Princeps rescribendo vult tollere Diuinum certum, & tunc potest hoc facere, insistendo propter fauorem publicum. l. item si verberatum. versi. item si fortè. ff. de rei vendi. Sed sine causa non potest: per rationes, quas dixi supra, eo. §. in princ. in 1. col. Sed, quid si est in rescripto clausula derogatoria ad iura in contrarium? tunc Salicetus in l. fi. C. si contra ius. videtur velle, ꝙ etiam sine causa pos-
36 sit † auferri Diuinum, vt patet ibi in lectura sua. ibi nisi. vt infra dicam, legem sustulerit. & ibi. si legem obstantem non tollit: quod non credo verum.

Primò, per rationes, quas dixi supra eod. §. in 1. col. quæ militant, siue sit clausula illa, siue non.

Item, quia tale rescriptum contradiceret charitati, & legi Diuinæ. Et hoc sentit gl. in d. l. fi. quæ, dum tractat de iure naturali, vel gentium, nihil dicit de hac clausula: sed solùm modò in illo esse membro, quando rescriptum est contra ius ciuile. & idem facit Bartolus.

Item, pro hoc adduco notata per Bart. in l. filiusfamiliàs. ff. de
37 donationibus. vbi dicit, † ꝙ cùm defensio sit de iuregentium. l. vt vim. ff. de iustitia, & iure. non potest tolli per qualecunq; rescriptum dans amplam facultatem. Ideo, dicit ipse idem Barto. in constitutione ad reprimendam. in versi. videbitur expedire, ꝙ quantuncunq; committatur aliquid liberæ voluntati alicuius: nunquam tamen eximitur à reg. iur. gentiũ, seu à naturali æquite, quæ est idem secundùm eum. Ideo, non potest facere iniustitiam: quia istud esset contra naturalem æquitatem, sed tantùm potest omittere solennitates iuris Ciuilis.

Et postremò subiicit hęc procedere, per quęcunq; verba cõ-
38 cipiatur † dispositio: & sic etiamsi concipiatur cũ dicta clausula, vel æquipollenti: & ex casu loquitur: quia alias non remouerentur etiam solennitates iuris Ciuilis, vt statim dicam. & hoc etiã videtur velle gl. in l. quoties. C. de precib. Imperatori offerendis. & breuiter dico esse casum in Clem. Pastoralis. versic. cæterùm. de re iud. vbi Papa expressè determinat, Imperatorem nõ posse
39 † tollere defensionẽ ea ratione: quia iuris naturalis existit, subaudi, idest, iurisgentium. d. l. vt vim. quod dicitur naturale. §. singulorum. institut. de rerum diuisione. Et sic cõcludo, ꝙ licèt supremus Princeps cum causa possit in aliquo distinguendo recedere à iure Diuino, vel naturali, vel à iuregentium: tamen sine
40 causa minimè potest: & sic sine causa † non potest tollere Diuinum, nec etiam iurisdictionem alteri acquisitam per concessionem, vel infeudationem, aut alio tit. irreuocabili: quia bonũ est argumẽtum de dominio ad iurisdictionem. l. qui furere. ff. de statu hominum. secus in iurisdictione cõcessa Magistratui: quia illam tollit ad beneplacitum, l. j. §. j. ff. de officio eius cui mandata est iurisdictio. ita Bal. in l. j. ff. de constitutionibus Principum.

41 Nunc quæro, an possit rescribendo tollere † ea, quæ sunt iuris ciuilis. putà actiones, & huiusmodi similia, super quo reperio varios varia dixisse. Nam gl. in l. quoties. C. de precibus Imperatori offerendis. dicit, ꝙ ex certa scientia potest tollere Imperator ius ciuile, & idem voluerunt Iaco. de Rauenna, & Petrus in d. l. fi. & ibi Salic. post Dominum suum. gl. vero in l. fi. videtur requirere, ꝙ faciat specialem mentionem de lege obuiante. & idem tenet gl. in authen. ex complexu nephario. C. de incestis nuptijs. & gl. in auth. licet. C. de naturalibus liberis.

42 Tertij dicunt † sufficere, ꝙ generaliter dicatur, non obstante aliqua lege &c. & istam opinionem firmauit gl. in l. j. C. de natu-
43 ralibus liberis. ac Per. & Cynus in d. l. fi. Bart. verò † in d. l. fi. concordat opiniones, dicens, ꝙ non sufficit dicere generaliter non obstante aliqua lege: sed debet dici, non obstante lege aliqua in contrarium faciente. Istud enim secundùm eum est satis specialiter loqui. Reperio etiam circa hoc Canonistas variasse. Ego verò circa hanc materiam facio quatuor membra: quia aut Princeps rescribit contra ius Ciuile, sine aliqua clausula, aut cum clausula non obstante, aut cum clausula motu proprio, aut cum clausula ex certa scientia.

Primo casu, quando rescribit sine clausula. regula est, ꝙ non valet rescriptum contra ius secundùm communem sententiam
44 omnium in d. l. fi. quod limito, † nisi rescriptum esset priuilegium, vel ius speciale. & constaret Principem scienter rescripsisse: licèt non esset clausula ex certa scientia. Iste est casus in l. idem Vlpianus. in fi. ff. de excusationibus tutorum. & vult Salic. in d. l. fi. & ratio: quia facilius ius speciale tollitur, quàm ius cõe. l. eius militis. §. militia missus. ff. de testamento militari. Et adde gl. cum l. quam allegat in l. 2. C. de iure emphyteutico.

45 Item fallit, secũdùm aliquos, † si emanasset rescriptum in forma priuilegij: quia tunc etiam sine alia clausula derogaret iuri. Ita firmauit Io. And. in c. vnico. de excessibus prælatorum. lib. 6. in Nouella, quod non credo verum: & contrarium probo auctoritate, ratione, & exemplo. Ratione: quia Princeps talia priuilegia concedens sine clausula derogatoria præsumitur concessisse propter importunitatem petentium. l. j. C. de petitionibus bonorum sublatis. lib. 10. Auctoritate probo: quia Bar. vult contrarium in d. l. fi. vbi expressè loquitur de priuilegio: & etiã alii Doctores ibi loquuntur indistinctè: & etiam contra Io. And. tenet expressè Panormitanus in c. nonnulli. extra de rescriptis. Exem-
46 plo quoq; probatur † aliorum quorumcunq; rescriptorum, vt notatur in locis prealleg. vnde cum non sit dare rationem differentiæ, non debemus in hoc constituere differẽtiam. Postremò, contra Io. And. dico esse casum in c. ex parte. extra de capellis monachorum. maximè in ratione, quæ ponitur in fi.

47 Vltimò quæro, rescriptum † est contra ius: sed tendit ad fauorem reipublicæ, an valebit sine illa clausula, non obstãte. Respõdeo breuiter, ꝙ sic, argumento. l. quidam consulebant. in fi. ff. de re iudi. & ita reperio determinasse Panor. in c. nonnulli. de rescriptis. allegat Bar. idem tenere in extrauaganti ad reprimendam. Quod bene nota, quomodo in crimine læsæ maiestatis pro re.

Nunc ergo videamus in secundo casu, quando in rescripto est clausula, non obstante &c. quo casu tunc resideo cum distinctione Bar. de qua supra: dicit tamen Sali. in d. l. fi. C. si contra ius vel utilitatem publicam, ꝙ si rescriptum esset nedum contra ius commune, sed etiam contra statutum loci concordans cum iure cõi, vt tunc statuta in plerisq; locis: tunc oporteret de statuto etiam facere mentionem, alias rescriptum non valeret, allegat
48 gl. † in l. j. C. de collatione donationum. lib. 10. quæ dicit, ꝙ illa lex consuetudine approbata non tollitur rescripto aliquo, quasi dicat ſm intellectum Sali. nisi expressè derogetur illi consuetudini deroganti, & concordanti cum iure cõi: & idem esset in statuto. Sed iudicio meo Sali. non bene intellexit illã gl. quia licèt de cõsuetudine seruaretur ius cõe: de quo ibi. nõ tamen per hoc inducta fuit aliqua consuetudo: quia non animo inducendi consuetudinem illud fit: sed pro obseruatia legis, ad quod vide perpulchrè Imo. in l. j. in prin. ff. ad l. Falc. licèt gl. aliud senserit in c. j.
49 de constitutionibus. lib. 6. vnde ibi † sufficeret derogare illi legi. Ideo oportet intelligere illam gl. ꝙ illa non tollitur rescripto, scilicet simplici sine clausula derogatoria.

Item etiam, quando statutum concordat cum iure cõmuni, ꝙ sufficiat dicere, non obstante aliqua lege in contrarium faciente. Probo: quia etiã statuta sunt leges Municipales. l. omnes populi. cum ibi notatis. ff. de iustitia, & iure. ergo includuntur sub illa generalitate. & sic sublato iure communi erit sublatũ statutũ concordans. quod reperio firmasse glo. in c. j. de constitutionib. lib. 6. & ibi transit cum ea Per. & Anch.

50 Quid dicemus: dico sic: ꝙ aut statutum † istud, concordans cũ iure communi est factum ab aliquo Principe, seu Magistratu, quo casu censetur ius prætorium, vt supra eodem §. dixi. n. uersi. iuri autem ciuili: & tunc absque dubio oportet de tali statuto facere mentionem in rescripto: quia licèt ius prætorium concordet cum iure ciuili, vt facit plerunque maximè in bonorũ possessione

sessione secundùm tabulas. Non tamen vna actio confundat aliam, l. si creditori. §. primo. cum sua glo. ff. de leg. primo. Nec, sublato iure Ciuili, intelligitur sublatum ius Prætorium. l. Gallus. §. ille casus. versic. porrò. cum glo. ff. de liberis, & posthumis. Ad quæ vide omnino, quæ dixi in Tractatu statutorum. in titulo de statutis fœminas excludentibus. § nunc videamus. Aut verò statutum est factum per populum habentem ad hoc potestatem, ꝙ quãdo fiat, dixi in dicto Tractatu. in titulo qui statuta fa-
51 cere possunt. §. viso. & tunc si statutum † concordans cum iure communi mouetur alia ratione, quàm ius commune: vel addit aliam vtilitatem. Adhuc dico idem, argument. l. ius ciuile. ff. de iustitia & iure. ad quod etiam vide Butrium in cap. primo. de re-
52 scriptis. & in dicto c. primo. de constitutionibus. Aut verò † statutum regulatur ab eadem ratione iuris communis, & eadem vtilitate: & tunc adhuc dico rescriptum non valere, nisi de statuto faciat mentionem. Quod probo ratione, auctoritate, &
53 exemplo. Ratione; † quia rescripta contra ius sunt odiosa, & restringenda valde, vt notatur in l. penult. ff. de constitutionibus Principum. & ratio ponitur in cap. primo. in fine. & c. secundo. de filijs presbyterorum. libro sexto. de quo per Panormitanum in c. olim de verborũ significatione. ergo de facili debent reijci,
54 nisi adsint clausulæ † derogatoriæ statutorum, & iuris communis, argumento c. odia. de regulis iuris, lib. 6.

55 Item alia ratione: quia vbi duo circa idẽ exprimuntur, † quorum vnum sufficeret: tamen expressio multùm operatur, & tribuit nouum ius, casus est in l. si stipulatus. cum gl. ff. de vsuris. cõiuncta l. 3. §. j. ff. de actionibus empti. Facit etiam ratio: quia quæ non prosunt singula, multa iuuant. §. sanctissimos. in authent. de alien. & emphyteusi. collatione octaua. & quod dicimus, fortiora sunt duo vincula, quàm vnũ. c. primo. de treuga, & pace. Pro auctoritate dico istud esse de mente Bart. in l. j. in prin. ff. ad legẽ Falcid. inquientis, ꝙ tale statutum concordans cum iure communi, adsumit nouam formã agendi. s. condictione ex statuto.
56 Ergo † de tali statuto debet fieri mentio in rescripto: aliàs non tollitur per subtractionem iuris communis, vt etiam vult Ioannes de Lignano in c. primo. de rescriptis. & (ni fallor) idem vult Geminianus in d. c. j. de constitutionibus. in sexto.

Probo etiam præmissam conclusionem exemplo: quia videmus, quòd stante statuto, † ꝙ Antiani possint dispensare cõtra ius commune: sed non contra statuta: si est statutum concordãs cum iure communi, non possint dispensare, quasi potentior sit causa statuti, ex quo datur noua forma agẽdi, vt dixi. Ita reperio determinasse Albericum in secunda. parte statutorum. q. 214. Ergo etiam in casu prædicto, quasi potentior sit causa statuti debet de eo fieri mentio in rescripto. & pro hoc facit dictum c. 1. de constitutionibus. libro 6. in sui generalitate.

58 Sed quæro, si est in rescripto clausula derogatoria † statutorũ, & consuetudinum: an debeat etiam talis clausula trahi ad statuta post ea facta, & consuetudines: dico breuiter, ꝙ sic, & ita determinant Dynus, Bartolus, Baldus, & Imola in l. si mihi, & tibi. §. in legatis ff. de legat. 1. per illum textum, & per l. si seruitus. ff. de seruitutib. vrbanorum prædiorum. Idem tenet Cynus in l. 3. C. quę sit longa consuetudo. vbi vult clausulam illã, non obstante consuetudine, trahi etiam ad futuras consuetudines: glossam tamen
59 habes in cõtrarium in Clement. statutum. de electione. Sed † Paulus de Eleazaris, Lapus, Zenzelinus, & Zabarella ibi tenent contra illam glossam, per rationes, quas ibi adducit Zabarella: quæ tñ non vidẽtur militare in rescriptis, sed solùm, qñ lex communis (quæ semper loquitur) derogat statutis, & consuetudinibus, in quibus terminis loquuntur. vnde cogitabitis: quia satis dubito.

Congruum est, vt videamus de clausula, motu proprio, appo-
60 sita in rescriptis, quam † laudo semper exprimi propter textum notabilem cum glossa in c. si motu proprio. in fin. de præbẽdis. libro sexto. Nam si non est expressa (licèt probaretur Principem motu proprio fecisse) non sufficeret, vt ibi dicit glossa. quinimo nec posset secundùm Geminianum, ibi, post dominos de Rota in conclusione ducentesima vigesimaprima. quæ incipit, Item
61 licèt Romana curia hoc probari: quia motus proprius † includit quandam negatiuam, nõ coarctatam loco, & tempore, quasi ad nullius supplicationem fecerit: quomodo ergo poterit hoc probari per testes? & nedũ procedit hoc in literis ad beneficia, sed in quibuscunque rescriptis, secundùm glossam in cap. si pluribus. de rescriptis. libro sexto. quia dicit ibi glossa, ꝙ illud cap. si motu proprio. in fine. loquitur indistinctè.

62 Sed quæro de quæstione quotidiana. Pone, † quòd in rescripto fit mentio de supplicatione: & tamen ibidem exprimitur clausula, motu proprio, an tunc clausula illa operabitur effectus, de quibus infrà? Videtur quòd non, quasi sit repugnantia. l. vbi repugnantia. ff. de regulis iuris. Sed contrarium credo: quia motus proprius potest pręuenire supplicationem. Nec absurdũ est, ꝙ duo motiua cadant in mentem concedentis. Ita reperio determinasse Bald. in c. nisi. extrà de officio legati. qđ bene nota: quia quotidianum, & est de mente Geminiani in d. c. si motu proprio. reiectis supplicatis.

Secũdò quæro, an clausula, motu proprio tantùm operetur, quantùm clausula, non obstante lege in contrarium, de qua in præcedenti membro, ita vt valeat rescriptum contra ius? & reperio Ioan. And. in c. vnico. de excessibus prælatorum. lib. 6. in Nouella tenere, ꝙ sic, per dictum c. si motu proprio. Sed Panor. in c. nonnulli. de rescriptis. tenet contrarium: quia motus pro-
63 prius † solùm excludit subreptionem, non autem ampliat gratiam contra mentem concedentis, vt dicit notasse eundẽ Ioannem Andr. in d. c. si motu. & facit glossa in Clemen. si Romanus. de præbẽdis. Nec etiam operatur dicta clausula in præiudicium tertij. Nec valet gratia, si beneficium est iuris patronatus, & de eo non fit mentio: nec includit dicta clausula qualitates intrinsecas beneficij. Ideo, si Papa motu proprio concedat alicui Ecclesiam, & non faciat mẽtionem, ꝙ est curata, non valet gratia: non tanquã surreptitia, sed quia non apparet de voluntate Principis. c. cum in illis. & c. is, cui. de præbendis. lib. 6. Ista sunt uerba domini Panormitani in c. ad aures. de rescriptis. & dicit tenere Ioan. Andr. in d. c. si motu proprio. & dominos de Rota decisio 105. & adde Bald. in d. c. ad aures. inquiẽtem etiam, ꝙ dicta clausula non operatur in præiudicium tertij. Ex quibus infero, clausulam ex certa sciẽtia magis operari, vt infrà statim videbimus.

64 Tertiò quæro, an motus proprius † operetur certam sciẽtiã, si in concessione sit aliquid insolitum? Breuiter dico, quòd nõ, vide textum cum glossa, & ibi Baldum in l. fideicommissa. §. si seruo. ff. de legatis tertio. & iunge eundem Baldum in d. capit. ad aures. vbi æquiparat gratiam, quæ fit proprio motu testamẽto, quòd fit etiam proprio motu.

65 Quartò quæro, an secunda iussio tantum † operetur, quantũ motus proprius? & reperio Bald. tenere, ꝙ sic in l. nec damnosa. C. de precibus Imperatori offerendis. per §. & hoc quidem videmus. in authenti. vt nulli iudic. coniuncta l. j in vltimo responso. C. de petitionib. bonorum subla. lib. 10. Et hoc idem reperio firmasse Ioan. Andr. Butrium, & Panor. in c. porrecta. de confirmatione vtili, vel inutili. & est de mente glossæ in c. j. de constitutionibus. libro sexto. quinimo, plus volunt Ioannes Andr. Butrius, & Panormitanus vbi suprà, ꝙ tantùm operetur secunda iussio, quantùm clausula ex certa scientia, quod est bene menti tenendum propter id, quod statim dicam. Vnum non omitto, ꝙ mo-
66 tus † proprius operatur, ꝙ fiat latissima interpretatio, in fauorẽ eius, cui conceditur rescriptum, vbi si ad instantiam partis emanaret, fieret stricta interpretatio, casus est in c. si pluribus. de præbendis. libro sexto. quòd nedum procedit in literis ad beneficia, vt ibi: sed etiam in alijs gratijs, & beneficijs Principum. Ita notanter dicit Imola in l. qui duos. ff. de legatis primo. & secũdùm hoc oporteret intelligere, & restringere textum in l. penult. ff. de constitutionibus Principum. dum vult in beneficijs fieri latissimam interpretationem, procedere solùm, qñ motu proprio cõceditur beneficium: secus ad supplicationem partis, quod esset summopere notandum, si verum: sed ego non credo verũ: quia textus in d. c. si pluribus. loquitur in rescriptis ad beneficia Ecclesiastica concessa per Papam, quibus derogatur ordinariæ potestati. Ideo si fiant ad supplicationem partis, sunt ambitiosa, & restringenda, ut habetur per Doctores in cap. super literis. de rescriptis. & per Dominos de Rota cõclusione tricentesimasexagesimasexta. & per Panormitanum in ca. olim. de verborum significatione. quæ ratio cessat in aliis Beneficijs Principum, quæ neminem, nisi cõcedentem lædunt. *Ideo indistinctè fienda est* interpretatio, de qua in d. l. fina.

Vltimò vidẽdum est de clausula ex certa scientia, q̃ cõsueuit poni in rescriptis, & habet præclaros effectus, de quibus infrà.

Sed primò discutiamus, quãdo dicatur Princeps ex certa sciẽtia rescribere: super quo aduerte: q̃a Goffredus in c. nonnulli. de rescriptis dicit, quòd etiam si non dicatur in rescripto, Princeps videtur rescribere ex certa sciẽtia: dummodò probetur eum sciuisse defectum, vel obstaculum. & sentit glossa hoc in capit. pri-
68 mo. de constitutionibus. libro 6. Sed Vincentius in dicto † c. nõnulli. tenet contrarium. & glossa etiam in Clement. secunda. de rescriptis & in c. statutum. eodem titulo. libro sexto. in versiculo literarum, quæ dicunt, non dici ex certa scientia, nisi hoc ex-
69 primatur in rescripto. Ego verò † pro concordia, & declaratione distinguendo facio tria membra: quia aut formaliter in rescripto dr̃, ex certa scientia, & tunc citra dubiũ habebit effectus, de quibus infrà, & in hoc nemo discrepat. Aut non dr̃ formaliter: tñ ex verbis rescripti apparet de scientia concedentis: & tũc non vr̃ sufficere, vt videtur velle glossa finalis in dicta Clement. secunda: sicut etiam dicũt glossę de motu proprio in c. si motu proprio. in fi. & in c. si plurib. extrà de præbendis. lib. 6. Sed in cõtrarium est ueritas: quia ex quo ex verbis rescripti colligit̃ scien-
70 tia, satis dr̃ expressum † ex certa scientia, vt voluit Innocentius in c. præsenti. ꝙ hodie incipit statutum. de rescriptis. lib. sexto. & Ioan. Andr. in d. c. nonnulli. & Panor. ibi. & de hoc habes glossam in c. ex multiplici. extrà de decimis. in glo. fina. quæ notabiliter vult apud rectè sentientes, ꝙ vbi de obstaculo fit mentio in rescripto, dicatur illi derogari ex certa scientia: licèt hoc formaliter non exprimatur. & idem voluit Ioan. Andr. in c. porrecta.
71 de cõfirmatione vtili, vel inutili. Si verò, & tertiò † de sciẽtia nõ

apparet ex verbis rescripti. Sed impetrator vult probare per testes certam scientiam: certè non sufficeret, vt voluerũt expressè Ioannes Andreas,& Panormitanus in d.cap.nonnulli.& glossa præallegata,quæ ita debent intelligi per cap. si motu proprio.in fine præallegatum,licèt Goffredus aliter senserit,& malè.

Sed nunc videamus,quos effectus habeat ista clausula ex certa scientia. Et attende, quia habet notabiles effectus.

72 Primò, † ꝙ tollit omne vitium subreptionis, vt voluit glossa notabilis in c.2. de filiis presbyterorum. & idem tenent dñi de Rota conclusione 316.

73 Item † tollit defectus p̄sumptionis,intentionis: quia data certa scientia,error præsumptus excluditur. Et ideo dicit Innocentius in c.j.de cōfirmatione vtili,vel inutili. ꝙ ꝯ id, quod facit Papa ex certa scientia nihil vlterius potest opponi, vel dici, quasi videatur velle supplere oēm defectum: vt ibi sentit Inno. & nō solùm intelligitur supplere solennitatem, sed etiam substantiā, 74 si confirmat actum † ex certa scientia,vt probatur in l.omnium. C.de test.& per glo.in c.j.de transactionibus. & adde Bartolũ in l.conficiuntur.§.codicilli.ff. de iure codicillorum. qui dicit, ꝙ id quod facit Princeps ex certa scientia creditur esse verum: nec debet in dubium reuocari,allegat l.2.C.de legibus.& l.1.C.de officio præfecti Prætorio.& c.primo, & secundo. de confirmatione vtili, vel inutili.

Adde etiam,quòd clausula ex certa scientia, habet vim clau-75 sulæ, † non obstante litis pendentia: & ideo valet rescriptũ impetratũ lite pendente: licèt de ipsa litis pendentia non fiat mentio.Ita vult Panormitanus in c.2.de confirmatione vtili, & inutili,dicens generaliter clausulā ex certa scientia tollere omnem subreptionem: & prosequere, vt ibi.

Sed quæro,an ista clausula operetur tantùm, quantùm clau-76 sula,non obstante lege † in cōtrarium faciente,ita & eo modo, vt valeat rescriptum ꝯ ius sine clausula,non obstante. Et breuiter reperio Io.Andr.in c.vnico.de excessibus prælatorum. lib.6. in Nouella firmare,quòd sic.& etiam voluit Panor. in d.c.nonnulli.Sed non allegant glossam,quæ hoc vult ad literam ex parte 2.extra de officio delegati,quam perpetuò tene menti.& probatur in l.idem Vlpianus.in fine.de excusationibus tutorum.

77 Postremò dico,ꝙ clausula,ex certa scientia, † habet mirabilem potentiam: quia quicquid facit Princeps ex certa scientia operatur perinde, ac si dixisset se facere ex plenitudine potestatis,vt colligitur ex glossa, quæ nunquam exeat memoriam, in c.ad hæc.extrà de rescriptis.ex qua infert ibi Panormit.singulariter,ꝙ vbicunque requiritur plenitudo potestatis,sufficit Principem dicere,ex certa scientia. Ex quo infero,ꝙ Princeps,vel Pa-78 pa, † nũquam debet inserere in suis rescriptis clausulam, ex certa scientia nisi insistente causa,per id quod eleganter voluit Innocentius in c.innotuit.extrà de electione.dicens, ꝙ Papa sine causa nunquam debet vti plenitudine potestatis. & facit, quod voluit glo.notanda in c.non est voti.extrà de voto, & voti redemptione. Ergo, nec debet vti clausula,ex certa scientia. quæ idem importat sine vrgēti causa. & ista plenitudo potestatis est illa,quam vocamus absolutam,vt notatur in c.ex publico.extrà de conuersione coniugatorum.& ideo sapit tyrannidem, iuxta notata in Clementina j.de baptismo.

Adde suprà dictis,dum dixi,ꝙ clausula,ex certa scientia, tol-79 lit obstaculum litis pendentiæ. † allegatur ad hoc per aliquos Panor.in d.c.2.sed non reperio.Sed bene vult Innoc. in c.fina. extrà vt lite pendente.& ibi tangit Panor.& dicit Panor.Innoc. ibi velle,ꝙ si Papa vult,paria sunt, aliquid fieri ex certa scientia, vel facere expressam mentionem de obstantibus.& etiā Innoc. ibi loquitur expressè de obstaculo litis pendentiæ.

Reassume igitur præmissa breuiter, cũ quæritur, an Princeps rescribendo possit legibus derogare: quia aut rescriptum est cōtra ius Diuinum,& naturale, & tunc recurre ad loca prædicta, vbi plenè tractaui. Si verò est contra ius gentium, tunc regula 80 est, † quòd non potest derogare,vt est textus in clement. pastoralis.§ cæterùm.de re iudicata.quod facit ad multa, de quibus p Barto.in d.l.filiusfamilias.de donationibus. & in constitutione ad reprimendum.Fallit, vbi duo concurrerent,videlicet,clausula derogatoria,& causa legitima derogandi, vt suprà vidistis. Si 81 uerò † est contra ius ciuile,tunc aut ius habet specialem clausulam derogatoriam rescriptorum: & tunc si rescriptum conceditur generaliter uni prouinciæ,uel ciuitati, ualet: licèt non fiat mentio de lege resistente.glossa est in l.exemplo.de Decurionibus.& Salicetus in d.l.fin.C.si cōtra ius. Si uerò conceditur par-82 ticularibus † personis, tunc oportet specificè illi iuri derogare: intellige secundùm id,quod suprà declaraui. Nec sufficit certa scientia.c.ex parte. de capellis monachorum. Ita Salic. ubi sup. & Ioannes Andreas in d.c.unico. de excessibus prælatorum. & Panormitanus in c.nonnulli.extrà de rescriptis.Si uerò ius non 83 habet specialem prohibitionem † ad rescriptum. sed solùm generalem,tunc illud ius est notissimum, contra quod Princeps consueuit rescribere,ualet rescriptum sine alia derogatione.c.j. 84 de rescriptis.& ibi Panor.Si uerò nō est tale ius,† nec talis stilus, tunc si rescriptum nō habet aliquam clausulam, regulariter nō ualet.l.fi.C.si ꝯ ius.Fallit,si esset ꝯ ius speciale,uel priuilegiatum, & constaret Principem scienter scripsisse.l.idem Vlp.in fine.de 85 excusationibus tutorum.† Item fallit, si rescriptum tenderet ad fauorem reipublicæ.l.quidam consulebant.in fi. ff. de re iudicata.& ult Panor.in d.c.nonnulli. post Bart. in d. cōstitutione ad reprimendum.idem dicit aliqui, si emanasset rescriptum in for-86 ma priuilegij: qđ suprà reprobaui.Si uero † in rescripto est clausula,nō obstante l.in ꝯriũ faciente,tunc ualet rescriptum,est solũ ius gentium ꝯtrarium: secus,si etiam ius Municipale: quia non ualeret,nisi illi etiam derogaretur per nota.per Bar.in l.j.in prin.ff. ad legem Falc.& uult Ioan.de Lignano in cap.j.de rescriptis.& Salic.in d.l.fi.& hoc latè suprà probaui.Debet ergo esse clausula derogatoria statutorum,& consuetudinum,quæ trahitur etiam ad statuta,& consuetudines posteà ꝯdita:& editus ſm Bart.Bald. & Imo.in l.si mihi,& tibi.§.in legatis.de leg.j.Si uerò in rescripto 87 † est solùm clausula motu proprio,tūc non sufficit ad derogandum iuri: sed solùm tollit subreptionē ſm Panor.in ca.ad aures. de rescriptis.post Ioan.Andr.in c.si motu proprio.de præbēdis. in sexto & dñs de Rota in loco præallegato: licèt alibi Io.And. 88 uariauerit.Nec supplicatio † porrecta Principi tollit uires istius clausulæ ſm Bald.in c.nisi.de officio legati.& est de mente Geminiani in d.c.si motu proprio. quod nota propter alias uirtutes,quas habet dicta clausula, de quibus suprà dixi. Si uerò in re-89 scripto est clausula ex certa scientia, † tunc derogatur iuri, perinde,ac si esset clausula,non obstante,& c. ſm Ioannem Andr. in c.unico.de excessibus prælatorum lib.6.in Nouella,& Panor.in d.c.nonnulli.pro quibus est gl.in c.ex parte. secundo.de officio delegati. Operatur etiam dicta clausula plenitudinem potestatis,ut colligitur ex gl.in c.ad hęc.de rescriptis.ex quo feci aliquas illationes notabiles suprà. & ideo, nimirũ si tollet uitium subreptionis, ac litis pendentiæ, & defectus præsumptæ intentionis,ut suprà probaui per plures auctoritates.

SVMMARIVM.

1 *Legis præcepta.*
2 *Legibusnè ab honesto inductis derogetur.*
3 *Honestum nomine bonum fit.& nu.8.*
4 *Honesti multiplex acceptio.& nu.6.& 7.*
5 *Turpe.*
9 *Moris diuersi origines.& nu.17.24.25.30.31.34.41.47.51.55.& 57.*
10 *Actus contra bonos mores etiam iuratos non tenere.& nu.11.20.& 35.*
Declarat,& restringit.nu.14.& 16.
12 *Sacramenta illicita super licitis contractibus seruanda.*
13 *Bartoli, & sequacium error.*
15 *Actium,qui,an non,sint contra bonos mores,& nu.19.23.& 32.*
18 *Charitatis suadenda loci.*
21 *Canonē Innocens.vigesimasecunda quæst.2.explicari.& nu.22.*
26 *Legitimæ irrepudiabilis origo,ea iteriuæ peti potest,& quando.nu.28.*
27 *Aequitas naturalis: huic renunciare non licet.nu.29.*
33 *Vsumfructum filio à patre remitti non posse.*
36 *Iusiurandum contra bonos mores,& nu.46.*
37 *Periury pœna.*
38 *Voluntaria aduersus iusiurandum exerceri posse.& nu.39.40.quatenus accipiatur.nu.42.*
41 *Legem, quod maior.ff.ad Municipales restringi.*
43 *Operæ in perpetuum locatæ, qui præstandæ.*
44 *Obligationes faciendi, factij, dissidere.*
Restringe, vt nu.45.
48 *Pacta contra bonos mores nulla: & cur iuramento non firmentur.nu.49.*
50 *Hominis officium.*
52 *Litigatores quando, & à quo ad pacem cogendi.*
53 *Obligata res etiam ex pacto à creditore quando capi nequeat.& 54.*
56 *Actionem rerum amotarum, aut reductionem ad arbitrium boni viri pacto non tolli.*

TAM tempestiuum est, ut uideamus de aliis inferioribus, an possint in suis cōtractibus, & alijs dispositionibus legibus derogare. Pro cuius plena declaratione oportet discurrere per singulas legis potētias suprà in prima parte relatas: ac etiam per singula membra secundæ partis. Et quia dixi, quòd præceptiua legis 1 potentia est triplex, † uidelicet, Honestè uiuere, Alterum non lædere,& ius suum unicuique tribuere.

2 Videamus primò,an quis possit † derogare legib. introductis 3 ex honestate? & arguitur, ꝙ non: quia id,quod est † honestum, utique bonum est: quia,ut inquit Zeno,& cæteri Stoici Philosophi,nihil bonum,preter honestum: in eoque consistere beatam uitam affirmant.& istud est qđ uoluit Cicero in suis Paradoxis, dicens,quod rectum,& honestum,ac cum uirtute est, id solum 4 opinor bonum. Subijciunt etiam ipsi Stoici honestum † id quod 5 esse,quod bene,& laudabiliter,& ex uirtute fit: quia sicut † qđ timidè,quod libidinosè,qđ abiectè agitur, turpe nuncupatur. sic quod fortiter,quod continenter, qđ pulchrè (mehercule) agit, honestum,decorum,pulchrum nūcupamus. Et ideo dicit Ari-6 stoteles in libro priore Rhetoricorum.† Honestũ est quodcumque propter se eligibile existens,laudabile est: aut quodcūq; bonum existens,delectabile est: quia bonum.& Cic.in lib.2. de fini-7 bus bonorum,& malorũ,dicit: † Honestum intelligimus, quod tale est,vt detracta omni vtilitate,sine vllis præmiis,fructibus,vt ipsum possit iure laudari consequenter, omnis pactio, conuentio,aut dispositio,quæ deuiat à tali honestate,dicetur contra bonos mores: & sic non valebit,etiam si sit iurata c.non est obligatorium.de reg.iur.lib.6.Sed in contrarium arguo, & videtur, ꝙ 8 possit aliquid esse bonum,licèt non sit honestum,† seu æquum. l.j.ff.de vsucapionibus.l.iure naturæ.ff.de reg iur.ad quod etiam vide textum cum gl.in l.j.in princ.ff.de iusti. & iur. & hinc sumpta occasione pro enucleanda veritate, oportet hic declarare, quando dispositio dicatur contra bonos mores,taliter vt nō va-9 leat.super quo distinguo: quia quidam sunt mores † introducti à pręcepto Ecclesię,de quibus aliquid in c.omnis vtriusq; sexus. de pęnitentiis,& remissionib. quorum trangressio nutrit pecca-10 tum: & tunc dico non valere † conuentionem, seu dispositionē aliquam in contrarium quantuncunq; iuratam: quia diceretur contra bonos mores.c.non est obligatorium.de reg.iur.lib.6.ad quem casum quidam Canonistæ voluerunt restringere illud c. Hostiensis in c.quemadmodum.& de iureiur.& Ioan. Andręas in c.tua de decimis.& Panormitanus in c. cùm contingat. extra de iureiur.sed alii multi intelligunt latiùs, vt patebit ex infra di-11 cendis. Et hanc † primam cōclusionē amplio procedere,quando dispositio,quæ est cōtra Dei præceptum,est talis, cuius obseruantia nutrit peccatum. Nam stant simul,ꝙ peccauerint disponendo: & tamen non peccent posteà seruando dispositionem. Et attende: quia in hoc multi errant. Ecce,Deus vetuit iurari per creaturam.c.& si Christus.extra de iureiur. Demus ergo, ꝙ quis 12 iuret † per creaturam facere aliquid, quod non sit illicitũ de se, certè licèt iurando peccauerit per creaturam contra pręceptũ Dei,tñ id,quod est iuratum obseruando nō peccatur, seruandũ est iuramentum.d.c.& si Christus.vbi casus. Aliud exemplũ habes in eo, qui post votum castitatis vxorem ducens, iurat ab ea non discessurum,quod iuramentum est contra iustitiam: & tñ auctoritate Augustini seruare præcipitur.c.innocens.22.q.4. Iō 13 soleo reprobare Bar.& Legistas sequaces,† qui vbiq; tenent: & præcipuè in l. si quis pro eo. ff. de fideiussorib. non tenere iurm emanatum contra legis Ciuilis pręceptum directiuum in personam: quia peccant iurando contra pręceptum superioris.c.2.de maio.& obed.Sed dico,ꝙ non sequitur.peccauit iurando,seu disponendo.ergo peccant obseruando dispositionē,vt latiùs dixi in Tractatu de contracttbus vetitis.in 19.combinatione.Debet 14 ergo intelligi prædicta conclusio,† quando obseruantia dispositionis est nutritiua peccati.intelligo peccati venialis: quia committere peccatum veniale est cōtra bonos mores.25. dist. c. nũc autem.vers.quę autem sunt.vbi tex.notabilis enumerat pęccata venialia: & in præcedētibus enumerat peccata grauiora, & mortalia, quæ ibidē Gratianus criminalia vocat. & ideo dico, ꝙ oīs dispositio etiam iurata,quę vergit in peiorem exitum animę,dr̄ 15 contra bonos † mores.c.si aliquid.22.q.4.nedum si verè tēdat in peiorem exitum,sed etiam si præsumptiuè.c.detestanda & c. ne captandæ.de concessione præbendæ.l.6.Quorum iurium ratione reprobatur pactum de succedēdo,per quod præsumptiuè inducitur votum mortis captandæ.l.fi. cum ibi notatis. C.de pact. Quod prosequere,vt pleniùs dixi in l.stipulatio hoc modo.ff.de verb.oblig. quo verum credo in l.ciuili, si sit fundata dispositio super proxima occasione peccādi: quia si super remota occasio-16 ne euitandi peccatum fundaretur lex Ciuilis,certè iurm † in cōtrarium esset seruādum, vt videmus in prohibitione Senatuscō sulti Macedoniani,fundata super ratione euitandi peccatũ præsumptum.§.illud in fi.insti.quod cum eo.l.j.ff.ad Macedonianũ. & tñ iuramentum super eo præstitum est seruandum ſm Bar.in l.si quis pro eo.de fideiussorib.qđ declara, vt examinaui in Tractatu de cōtractibus vetitis.§. videre. vbi super hoc posui varias opiniones: & ibi declaraui,qñ dicatur occasio remota,& quando proxima. & omnino ibi recurre: quia etiam multi in hoc 17 errant. Quidam verò secundo † loco principaliter sunt mores fundati super charitate,quam ipsemet Deus commēdat, & me-18 ritò: quia (vt dicit Apostolus) si tradidero corpus † meum, vt ardeam,charitatem autem non habeam,nihil mihi prodest.de cō secra.dist.4.c solet.Et ideo, si quaruncunq; virtutum flore refulgeat quispiam: & in se non habeat charitatem,nihil approbatur habere: vt dicit Papa in c.nisi cùm pridem.versi.quippe.extra de renunciatione.Hinc dicit alibi Cic.in quadā oratione homines ad Deos nulla propius virtute accedere, quàm salũtem hominibus dando.Ideo cùm post ipse crucis patibulum subiturus esset, vt charitatem nos doceret obseruare, postquam pedes discipulorum lauit, vt inquit Io.in Euang.c.12.dixit,vos vocatis me Magister,& Dñe: bene dicitis: sum etenim: si ergo & magister,& dominus lauaui vobis pedes, sic & alter alterius debetis lauare pedes.Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodũ ego feci, ita & vos faciatis.& Paulus ad Corinth.c.13. Si linguis hominũ loquar,& Angelorum,charitatem autem nō habeam, factus sum velut æs sonans,aut cymbalum tinniens.Et ideo videtur per pręmissa, ꝙ omnis dispositio, per quam quis † retrahitur,& auoca-19 tur ab operibus charitatis,sit contra bonos mores: & nō seruanda, vt quando quis iurat se non facturum pacem cum inimico, vel ꝙ non concordabit cum eo,cum quo litigat, de quo est casus in c.qui sacramento.22.q.4.& hoc ea ratione; quia est cōtra charitatem,vt ibi dicit tex.subijciens, ꝙ nō obstante tali iuramē-20 to † debet celeriter ad charitatē festinare. idem videmus in eo, qui iurat indigenti non subuenire.c.innocens.ea.q. & causa. vel alimenta,aut necessaria parentibus, seu fratribus nō ministrare. c.inter cætera.22.q.4. Nam ista omnia sunt cōtra bonos mores. ideo iuramenta non sunt seruanda. Sed contra hoc opponitur, qui iurat se non assumpturum tonsuram clericatus, vel religionis vestem,iurat se opera charitatis non facturum,vt est casus in 21 d.c.innocens. & tamen, † vt ibi dicitur, iuramentum est seruandum.ergo non est contra bonos mores: licèt sit contra charitatem: quia,vt ibi dicitur,etsi nunquam clericatus tonsurā, vel religionis vestem assumat, non tamen ideo minus salutē promereri valet: cùm nonnulli in laicali habitu sanctissimi,& Dei dile-22 cti inueniantur. Ideo dicit ibi text. † præmissa debere intelligi, quando dispositio, vel iuramentum tendit ad aliquid, quo vel corporalis,vel spiritualis salus adimatur, vel sine quo vtraq; salus reparari,vel conseruari non potest.

Cæterùm,licèt dispositio,vel iuramentũ tendat ad impedien-23 dum aliquid, † quo expeditiorem sibi viā pręparet quis ad beatitudinem: non tamen dicitur contra bonos mores,vt nō sit seruāda: dummodo sine eo, ad salutem possit perueniri, quod bene nota & facit ad multorum intelligentiam.

24 Quidam verò, & tertio loco † sunt mores inducti à iure naturali,vt ꝙ pater teneatur alere filios,& ècontrario.l. fi. §.hoc proculdubio.vers.ipsum autem.C de bonis,quę liberis.vbi est casus, & l.j.§.hinc descendit.ff.de iusti.& iur.& adhuc dico non valere dispositionem etiam iuratam in contrarium,quasi cōtra bonos mores naturales.& vult Bal. hoc in l.pactum. C.de collationib. & facit.§.sed naturalia instit.de iure naturali.

25 Quidā & quartò,† sunt mores inducti nō à iure naturali, sed naturali ratione: inter quæ est magna differentia: vt notatur in 26 l.venia.C.de in ius vocando.Exemplum in legitima † filiorũ. & ideo omnia iura,quæ dicunt,eam esse institutam iure naturæ.de quibus iuribus latè dixi in Tractatu statutorum. in ti.de statutis fęmina.exclusiuis.§.j. debent interpretari in iure ciuili, naturali ratione constituto ſm Dynum in c.indultum.de reg.iur.lib.6.& idem effectu dicit Iaco.de Beluisio in §.itaq;.in Auth.de hęredi-27 bus,& Falc.dicens, ꝙ ius ex tali natura proueniens † appellatur ęquitas naturalis.de quo dic,vt plenissimè dixi in d.§.j.Ideo hinc 28 legitimæ filius non potest renunciare, nisi eam inter viuos † acceperit à patre.l.si non mortis.in principio,vbi casus.ff de inoff. testa.quinimmo & tunc si eā acceptā amisisset casu fortuito sine culpa sua,adhuc posset habere regressum ad bona paterna: vt dixi in l.si cùm dotem.§.si post.ff.sol.mat.dic vt ibi. Et vtrum cum 29 iuramento possit † renunciari dispositioni fundatæ super æquitate naturali.videte omnino,quod dixi in Tractatu de contractibus vetitis.in §.videre.

30 Quidam, & quintò,sunt mores inducti † ad Reipublicæ vtilitatem principaliter: & tunc dico, ꝙ dispositio in contrarium sine dubio quasi contra bonos mores remittitur quantuncunq; iurata.l.iuregentium.§.si paciscar.ff.de pac.c.si diligenti.in fi. de fo.compe.l.2.& l.quemadmodum.cum ibi notatis.de agricolis, & censitis.li.11.& habetur per Bar. & Legistas in l. si quis pro eo. ff.de fideiussorib.per Canonistas in c.cùm contingat.de iureiur.

31 Quidam,† & sextò, sunt mores reuerentiales inducti ob reuerentiā alicuius: & tunc dico,ꝙ pactio,& dispositio omnis in con-32 trarium dicitur etiam contra bonos † mores, casus est. in l. alia. §.eleganter.ff.solu.mat.Hinc infert ibi Bar.ꝙ non firmatur iuramento,quod est verum absq; dubio,de iure ciuili: vt etiā ibi firmat gl.pro qua adduco casum in l.si quis inquilinos.§. fi.ff.de lega.j.& in l.iurisgentium.§.& generaliter. ff. de pactis.idem tamē dicit Bart.in d. §. eleganter. esse de iure Canonico per c.non est obligatoriũ.de reg.iu.li 6. & videntur sequi ibi cæteri Doctores: & hoc etiam sentit But.in d.c.cùm contingat.Et si hoc est verũ, infero,ꝙ cùm illi,quibus debetur reuerentia, nō possint vocari in ius sine venia.l.generaliter.ff.de in ius voc.Consequenter,tali reuerentiali non poterit renunciari etiam cum iuramēto. Similiter,si vera est præmissa cōclusio, infero pulchram decisionem ad quæstionem,super qua gl.& Doctores dubitarunt.

Pone enim,ꝙ pater remisit filio suo vsumfructum,quem ha-33 bet in bonis † aduentitijs: vtrũ valeat ista remissio in vita patris? gl.tangit,& non determinat in l.cum oportet.§. sinautem. C.de bonis quæ liberis.gl.etiam tangit in l.vnica.C.de inoffi dona. & Bart.in d.§.sinautem.& ibi Sali.dicunt, ꝙ valet remissio, donec pater reuocet. Bal. verò ibi dicit simpliciter valere talem remissionem.Ego per præmissa dico non valere: quia vsusfructus debetur patri propter reuerentiam patriæ potestatis.l fi.§.hoc proculdubio. C.de bonis, quæ liberis. ergo nō remittitur ēt cũ iurō, si vera est opinio Legistarũ. cōfirmabitur tñ talis remissio morte.d.§. sinautē. Sed apud Canonistas istud nō erit sine scrupulo.

34 Quidam † & septimò, sunt mores inducti ad obseruātiam li-

beri

beri arbitrii, in actibus merè voluntarijs. Et tunc dico, ꝙ dispositio quantuncunque iurata contra tales bonos mores non valet. 35 quod probo. Primò; † quia hac ratione dicimus, promissionē de non reuocando testamentum non valere, licèt iuratā, quasi cōtra bonos mores, cùm tollat liberum arbitrium, quod debet esse, & durare vsq; ad mortem in testando l. j. C. de sacrosan. Ecclesijs. l. si quis. in prin. testamenti, & ibi Bar. & Doct. ff. de leg. 3. dicit tamen Io. And. in c. quod semel. de reg. iur. in 6. ꝙ licèt non obstante iuramento possit mutare voluntatem, erit tamē periurus. Sed Bar. post Andręam de Pisis in d. l. si quis in prin. testamenti. tenet, ꝙ non sit periurus: quia iuramentum non tenuit, tanquā contra bonos mores. c. non est obligatorium. de reg. iur. lib. 6. & ideo, contraueniendo non erit periurus. Et idem tenent Petrus, & Cyn. in l. j. C. de sacrosan. Ecclesiis. & transit Imo. in l. si mihi, & tibi. § in legatis. ff. de leg. j. Sed ego teneo cum Io. And. contra Legistas: quia nemini dubium est, ꝙ magis cōtra bonos mores 36 iuramentum, per quod quis † iurat se non facturum pacem cū inimico, per quod venit contra charitatem, quæ operit multitudinem peccatorum: & tamen licèt non sit seruandum tāquam contra bonos mores, vt supra dixi: tamen est periurus, qui iurauit, si cōtraueniat: & ideo pro periurio vno anno à communio- 37 ne † corporis, & sanguinis Domini nostri segregabitur: quo durante, debet reatum suum fletibus, eleemosynis, & quantis poterit ieiuniis absoluere. casus est in his propriis terminis in c. qui sacramento. 22. q. 4. Ergo multò fortiùs ille, qui reuocat testamentum contra iuramentum. & pro hoc optimè facit c. si quis præuentus. eadem causa, & quæstione.

Nec obstat c. nō est obligatorium. quia non sequitur, ꝙ non est obligatorium, quantùm ad hoc, vt teneatur seruare. ergo nō erit periurus, negatur: quia casus est in d. c. qui sacramēto. in cōtrarium. Probatur etiam præmissa cōclusio in matrimonio. vbi debet esse liberum arbitrium in contrahendo. c. cùm locum. extra de sponsalibus. vnde non potest quis aliqua pactione quan- 38 tuncūq; iurata † se abstinere ad aliquam accipiēdam vxorē, vel etiam mulier ad aliquem accipiendum in virum: taliter vt cum alio non possit contrahere. c. si inter. in fi. & c. sicut extra de spōsalibus. est tamen pęnitentia iniungenda pro transgressione iuramēti, vt ibi habetur. & ideo omnis pęna adiecta, per quā istud arbitrium infręnetur, vel intimidetur, est contra bonos mores, casus est in l. Titia. ff. de verb. oblig. quam materiam latè prosequere, vt ibi dixi pleniùs, q̃ cæteri. Probo etiam per l. cum precario. cum ibi notatis. ff. de precario. pręsertim per Bar. qui ibi dicit 39 per illam legē, ꝙ in omnibus, quæ dependent à volūtate † mea, non possum me adstringere, quominus possim illam voluntatē exercere, & ista est vera ratio illius legis, nō autem debemus dicere, ꝙ ibi esset pactio contra substantialia contractus: licèt vulgò ad hoc allegetur, vt plenè dixi in Tractatu de protestatione, in tit. de declaratoria voluntate interpreta. §. 3. in qōne quæ incipit: sed nunc ante, ibi item dico &c. Probo etiam præmissam conclusionem: quia hinc videmus, ꝙ non potest quis se pacto ligare, ꝙ procuratorem à constitutum non possit reuocare: quia 39 istud dependet ab eius mera † voluntate: & hoc etiam si interuenit iuramentum, gl. est in c. fi. de procuratoribus. lib. 6. & ideo Feder. de Senis in consi. 106. tenuit non posse quempiam cōstituere procuratorem ad renunciandum taliter, ꝙ non liceat reuocare. & sequitur Geminia. in d. c. fi. erit tamen periurus secundū eos, si iurauit. & sic facit pro opinione Io. And. de qua supra, & 40 per pręmissa dixi aliàs in ardua quęstione facti populū (ad † quē pertinet Decuriones, seu Consules eligere circa administrationem rerum suarum. l. pupillus. §. decuriones. ff. de verb. sig.) non potuisse se adstringere ad non reuocandū eos. Et addo, ꝙ in his merè voluntariis adeò datur liberum arbitriū, ꝙ in his non pro- 41 cedit regula l. qđ maior. † ff. ad Municipales. quinimmò vnius contradictio impediret actum in vniuersitate fiendum. ç. fin. de maio. & obed. de quo dixi plenè in l. Pomp. aliàs incipit, si vni. ff. de re iudi. & in l. 2. §. ex his. ff. de verb. oblig.

Vnum casum reperio, in quo propter iuramētum admittitur liberum arbitrium in actu merè voluntario. c. j. de sepulturis. li. 6. Et ratio ponitur ibi in glo. super verbo, eligere. dic vt ibi. Sed contra præmissa opponitur: Nonne ligat sibi liberum arbitriū, qui iurat non ingredi Religionem, vel non accipere tonsuram clericalem: & tamen, vt dixi, tenetur seruare iuramentum?

42 Solutio, dico, ꝙ præmissa debent † intelligi, quando lex specialiter iubet in certis casibus dispositionem esse liberam, & nō coercendam pactione. Non autem quando generaliter, & simpliciter statuitur, vt supra: sed quando residet in generalitate liberi arbitrii vnicuique concessi.

43 Quidam, & octauò, sunt mores inducti ad † conseruationem libertatis humanæ. l. Titio centum. §. 2. ff. de cond. & demon. per quem text. dicunt aliqui, ꝙ quis nō potest locare operas suas in perpetuum: quia inutilis esset sibi libertas, argumento. l. tertiæ. §. ne autē. ff. de vsufructu. Sed gl. ibi dicit, ꝙ poterit seruire per substitutum. Sed ego dico, ꝙ hæc ratio non concludit, si esset electa industria hominis, quod in dubio pręsumitur. l. fideicommissa. §. fi. ff. de leg. 3. quem tex. ibi Bar. summopere cōmendat ad hoc. vnde subiicit gl. prædicta aliam rationem: quia non erit inutilis libertas; eo quia soluendo interesse liberabitur. l. si quis ab alio. §. fi. ff. de re iudi. & idem dicunt Doctores, præsertim Imo. in d. §. 2. in eo, qui se obligasset ad habitandum in vno loco: quia libe- 44 raretur soluendo interesse: † & sic nō erit differentia inter istam successiuam obligationem facti, & alias obligationes faciendi: quia semper succedet obligatio ad interesse, de quo plenè per Bar. in l. stipulationes non diuiduntur. ff. de verb. oblig. Sed ego 45 credo, ꝙ erit differentia, quando interuenerit † iuramentum de præcisè faciendo, quo casu, quando obligatio faciendi non inducit seruitutē, de qua supra tenebitur præcisè facere. gl. est singularis in l. si pecuniam. in prin. in vers. necesse habeas. ff. de condictionibus ob causam.

Ideo dixi præcisè, quia si simpliciter iurasset secus, per notata in l. fi. C. de non numerata pecunia. & in c. quemadmodū. extra iureiur. quod declara, vt dixi in d. l. stipulationes nō diuiduntur.

Secundò, quando inducit seruitutem, vt in casibus præmissis, 46 non credo iuramentum † obligare præcisè ad talem seruitutē: quia esset contra bonos mores, tollendo libertatem, d. §. 2.

47 Item, & nonò, † quidam sunt mores inducti ad conseruationem membrorum nostrorum, vt habetur in l. liber homo. ff. ad legem Aquiliam. facit tex. singularis in l. non tantum. ff. de appel- 48 lationib. & contra istos mores dico etiam non valere † pactionem quantuncunq; iuratam: puta, si paciscar, ꝙ si reperies me in vinea tua, possis me impunè occidere, vel percutere, certè non valet. & ideo, si sum clericus hoc non obstante erit excommunicatus: & ita determinat Guliel. & Ang. in l. si vnus. §. pacta. ff. de pactis. Quod tamen limita, & intellige, vt dicam in §. super præ- 49 cepto. infra proximè sequenti. Quare autem † non firmatur iuramento, potest esse ratio: quia similia pacta tendunt in dispendium alterius, videlicet, Reipublicæ: quæ ob hoc posset priuari uno homine, ut uoluit Aristoteles in quinto (ni fallar) Ethic. & 50 facit illud Ciceronis, Non solùm, inquit, nobis nati † sumus, sed ortus nostri, partem amici, partem parentes, partem patria uendicat. Cùm ergo iuramentum tendat in præiudicium alterius, non ligat. c. cùm contingat. prope finem de iureiur.

Item, quia disponit super eo, cuius non est dominus, ut prædixi. & adde omnino, quæ dicam in d. §. super pręcepto.

51 Quidam, & decimò, † sunt mores inducti ad obuiandum rixis, & scandalis futuris. l. æquissimum. in princip. ff. de usufructu. per quem textum dicit notabiliter Ang. in l. 2. §. ex his. ff. de uerbo. oblig. ꝙ si propter litigium, quod est inter aliquos imminet 52 periculum scandali, † Iudex ex officio potest eos cogere ad cōcordiam, quod nota. & adde etiam aliud dictum simile Bar. in d. l. ęquissimum. uide ibi. & contra tales mores etiam non ualet aliqua dispositio, quantuncunq; iurata. Hinc uidemus, ꝙ licèt debitor possit pacisci, ꝙ creditor possit ingredi rem obligatā propria auctoritate. l. 3. C. de pignorib. Tametsi, reperit debitorem 53 actualiter resistentē non potest uirtute † talis conuentionis manu armata ingredi, etiam si expresè esset conuentum, ut etiam debitore resistente hoc posset fieri: quia non ualeret talis conuentio secundùm Bar. in d. l. 3. post Iaco. Butr. per legem conuenire. ff. de pactis dotalibus. & per l. si unus. §. pacta. ff. de pactis. Ex quibus iuribus Bar. pręcipio eius mentem esse, ꝙ non ualeret cōuentio talis, etiā si esset iurata, quasi turpis, & contra bonos mores, prout nec tenet in dictis iuribus: in quibus gl. in d. c. non est obligatorium. de reg. iur. in 6. exemplificat illud capitulum.

Attende tamen, quia præmissa procedunt, nisi in instrumen- 54 to debitor † se cōstituisset creditoris nomine, uel precario possidere: quia tunc, si cum hoc daret licentiā præmissam, posset creditor ingredi propria auctoritate, etiam debitore resistente, secundùm Barto. in d. l. 3. quæ incipit, Creditores. & ibi uide rationem per eundem Bartolum.

Quidam, & undecimò, sunt mores inducti ad obuiādum do- 55 lis, † & fraudibus inductis futuris. l. contractus. uersi. excepto. ff. de reg. iur. & in eo casu gl. in d. c. non est obligatorium. exemplificat illum textum, dicens etiam per hoc non ualere pactum, ne cum uxore agatur rerum amotarum: quia per hoc inuitarētur mulieres ad furandum. l. conuenire. ff. de pactis dotalibus. Et per 56 hoc dico etiam non ualere † pactum, licèt iuratum de non reducendo arbitramentum ad arbitrium boni uiri: quia per hoc inducerentur arbitratores ad malè iudicandū: de quo plenè per Canonistas in c. Quintauallis. de iureiur. & per Bar. in l. si societatem. §. arbitrorum. ff. pro socio. quod eleganter declara, ut dixi in l. stipulationes quædam. ff. de uerb. oblig.

57 Quidam, & duodecimò sunt mores inducti, † fundati super aliis rationibus merè positiuis, & inductis propter alias. Cætera desunt.

Tractatuum primi Tomi. Finis.

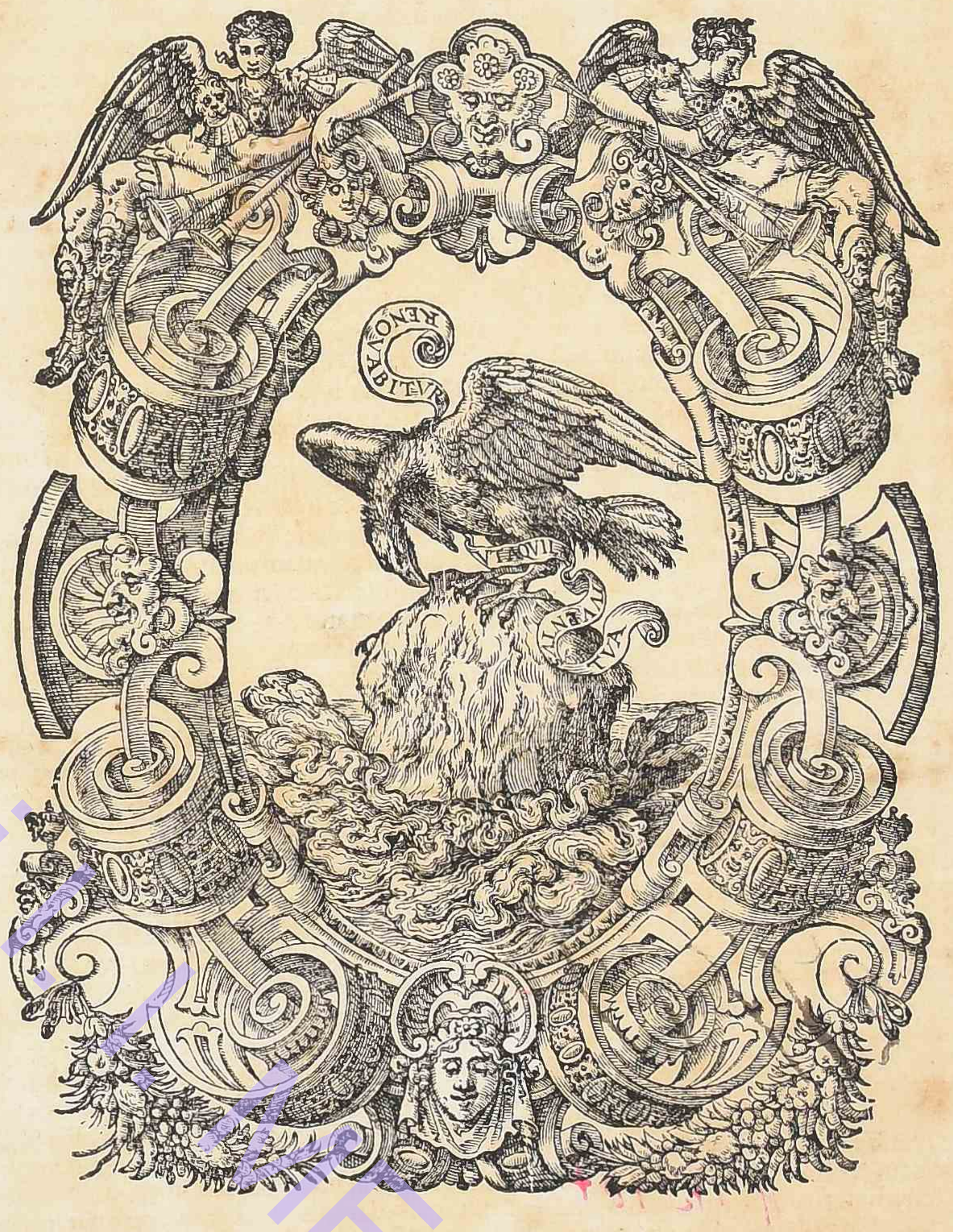
REGISTRVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz.

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee.

Omnes sunt Quaterniones præter Eee, Duernionem.

VENETIIS, M D LXXXIII.